Bibliotheca Fratrum Polonorum quos Unitarios vocant,

INSTRUCTA

Operibus omnibus

FAUSTI SOCINI

SENENSIS, nobiliſſimi Itali,

JOHANNIS CRELLII

FRANCI,

JONÆ SLICHTINGII

à BUCOWIETZ,

Equitis Poloni, exegeticis &

JOHANNIS LUDOVICI

WOLZOGENII

Baronis Auſtriaci,

Quæ omnia ſimul juncta totius Novi Teſtamenti explicationem complectuntur.

IRENOPOLI

Poſt annum Domini 1656.

Digitized by Google

Digitized by Google

FAUSTI SOCINI SENENSIS

OPERA OMNIA

in

Duos Tomos diſtincta.

Quorum prior continet ejus

Opera Exegetica & didactica

poſterior

Opera ejuſdem Polemica comprehendit

Acceſſerunt quædam hactenus inedita.

Quorum Catalogum verſa pagina exhibet.

IRENOPOLI

Poſt annum Domini 1656.

CATALOGUS
Operum Exegeticorum & didacticorum
FAUSTI SOCINI SENENSIS.

Explicatio Matth. cap. 5 & partis 6.
—— Initii 1 Cap. Euang. Johannis
In Cap. Septimum ad Rom.
Defenſio iſtius explicationis
Variorum S. Scripturæ locorum
In Epiſtolam 1 Johannis
De Authoritate Sacræ Scripturæ
Lectiones Sacræ
De Eccleſia, varii tractatus
Epiſtolæ ad amicos.
Prælectiones Theologicæ
De Juſtificatione
Elenchi Sophiſtici
Inſtitutio Religionis Chriſtianæ
Quod homines Regni Poloniæ &c.
De Baptiſmo
De Cœna Domini
De Deo, Chriſto & Spiritu Sancto
Fragmenta duorum Scriptorum.

DISSERTATIO
SUPER HISCE OPERIBUS.

MUltùm olim in quærendo ad Felicitatem aditu humanum eleboravit ingenium: Sed nulla contentio, nulla induſtria mortalium invenire potuit, quod non niſi Dei immortalis beneficio par erat deberi. Magnam igitur generis humani partem blandæ voluptatum ineſcavêre illecebræ. Nec pauciores auri fulgor extrà ſe poſuit, atque opum utilitas ſibi addixit. Sane in hoc viſco ferè tota plebs mortalium hæſit: Quam tamen turpem aut ſordidam felicitatis imaginem, meritò damnarunt nobiliora ingenia. Gloria iſtis, imperium, potentia, atque id genus cætera, viſa ſunt iſto faſtigio digniora. Sed & hæc inania & fluxa fortunæ munera Sapientiores mortalium optimo jure ſunt aſpernati. Cætera quoque fugacis ævi blandimenta primùm, mox ſpolia, veluti forma & vires corporis, conjugium felix, ſoboles numeroſa, & longævi ſenii vivacitas, eodem cum ſuperioribus faſtidio obnoxia viſa ſunt. Reſtabat vitæ per virtutem actæ decus atque integritas; in quâ optimi quique beatitudinis noſtræ apicem poſuêre. Neque ego ſanè negaverim, nihil eſſe in rebus humanis, quod altiùs ac propiùs ad hoc culmen aſſurgat: in quo tamen iſthic mens *noſtra* conquieſcere poſſit, nondum perſpicio. Sublatis enim cæteris vitæ humanæ ſolatiis atque illecebris, non alium in virtute fructum video felicitate dignum, quàm *bonæ* conſcientiæ. Neque verò ſpernendum puto iſtud gratantis ſibi animi gaudium. Sed quomodo ab incidentibus, quibus vita humana infeſta eſt, miſeriis nos vindicare; aut omnino juſtæ beatitudinis numeros implere poſſit, aſſequi nequeo. Animus enim noſter in felicitate, quam ambit, non malorum ſolatium tantum; ſed vacationem quærit: neque ſe beatiorem miſerrimis eſſe, ſed omnis miſeriæ expertem deſiderat. Nam mala & miſerias non vocare, quæ corpori aut vitæ humanæ acerba ſunt, ſtylum ſapit tumentem, & à mortalitatis captu alienum. Relinquamus eum *Homero*, qui unus Deorum lingua loqui audebat, ſuo quidem jure uſus, cum non pictor eſſet, ſed Poeta:

Chalcidem (ait de avi quadam) *hominès, Cymindin Dii vocant.*

Nos quamdiu corporis & fortunæ caſibus obnoxii ſumus, bonorum & malorum vocabula rebus imponere cogemur, ex humanitatis potiùs ſenſu, quàm philoſophandi ambitione. Itaque calamitoſæ virtuti ad felicitatem deeſſe multum judicamus, dignamque meliori fortunâ rectè factorum conſcientiam, miſerationi ſæpiùs, quàm invidiæ propiorem arbitramur. Non latuit id emunctioris judicii philoſophos; qui beatitudinem in virtutis actione poſuiſſe non contenti, vitæ proſperæ & externorum bonorum conditionem adjunxere. Quo quidem nomine ſummi viri immeritò malè audiunt. Nihil enim eſt ineptiùs quàm beatitudinis rationem, quæ in ſolidâ rerum affluentia conſiſtit, hilari quidem, ſed nuda ac ſterili cogitatione circumſcribere. Nempe inops eſt atque egena Felicitas, cui virtus ſuo ſtipendio militat, nec alia laborum atque periculorum præmia habet, quàm eorum memoriam. Neque verò ego præcipuam ejus mercedem cenſeo, res in hac vita proſperas & ex voto fluentes: quod ne principi quidem Philoſophorum in mentem veniſſe putamus. Sed tamen miſera, & indigna virtute conditio eſt, inſontem eam gravibus infortuniis mulctari; aut optimè meritam, præcipuis tamen adeoque neceſſariis fraudari vitæ com*modis* atque *ſolatiis*. Itaque æquum erat, illud, quicquid eſt, ſine quo vita mor*talium* acerba & calamitoſa exiſtit, ei felicitati adjungi, ad quam per virtutem aſ*cenditur*. Neque tamen rurſus ſine argumento hæc beatitudinis ſpecies exagitata eſt. *Etenim* ſi abſque externâ proſperitate non conſtat, quæ neque initiò comparari, *neque* parta retineri noſtro arbitrio poteſt; quid in eâ ſpei aut præſidii ponendum *putabimus*, quùm nec connitentibus nobis obtingere, & invitis eripi poſſit?

Verum enim verò juſtiùs hîc mortalitatis noſtræ ſortem deplores, quàm acutiſſi*mi philoſophi* judicium reprehendas. Fecit ille, quod potuit: & felicitatis, quan-

tamcunque olim in hâc vitâ ſperare fas erat, duxit lineamenta. Quid meruit, ſi ea non cujuſvis induſtriæ patet? ſi in ea eſt aliquid, quod nec firmum, nec ſtabile putes? denique ſi non implet aviditatem mentis humanæ? Etenim quæcunque erat illa felicitas, quæ ſperari in hac vita poterat, plurimo atque multiplici laborabat defectu. Primum enim cum ad eam nonniſi per virtutem pateret aditus: neque ea certum ac ſeſe dignum haberet ſtipendium, arcebantur ab eâ penitùs infelicius nata ingenia. Eandemque ob cauſſam etiam nobiliores animi ad ſupremum virtutis faſtigium aſpirare non poterant. Deinde ſi quis feliciori genio ad aliquam virtutis laudem eluctatus eſt, oranda erat Bona Fortuna, non minus ſurdum, quàm cœcum numen, ut aut venire aut manere propitia vellet: ſine cujus incertiſſima fide nemo ſola virtute ſuæ felicitatis ſtatum tueri poterat. Denique ut quiſquam proſperrimè virtuti ſimul ac fortunæ litaverit; ac utriuſque conſpiratione uſque ad invidiam felix evectus fuerit: impendebat nihilominus trepido inevitabilis moriendi neceſſitas. Quæ decerptæ beatitudinis ſolatio adeò leniri non poterat, ut quantò quis felicius viveret, tantò ægriùs à felicitate ſuâ divelleretur; & in uberiori maximorum bonorum affluentia, copioſius haberet juſtiſſimi metus atque doloris argumentum. O duram igitur mortalitatis ſortem, cujus ne iſta quidem rara & paucis optanda conditio, tanti doloris tantæque formidinis expers eſſe poterat! Horum malorum ac miſeriarum exitum invenire, ideoque rectum ad ſinceram felicitatem curſum tenere, quod initio diximus, non erat humanæ opis. Manebat iſta gloria ſummi Dei beneficentiam, qui unus per filium ſuum humano generi vulgavit arcanum illud æternitatis, Esse aliquod dignum virtute præmium, præter ipſam. Primus hic ingentibus promiſſis ad veram beatitudinem erexit deſideria mortalium, primus incredibilis voti non ſpem tantum blandam aperuit, ſed ipſius ſpei non dubia dedit pignora. Habemus paternæ fidei obſidem filium, cujus ipſa primùm doctrinæ puritas & ſanctitas, etiam ſine advocatis ac patrocinio ſatis pro ſe perorat: cujus vitæ innocentia doctrinam, ſtupenda miracula ipſam præterea confirmant innocentiam. Cujus mors pro ſuæ doctrinæ teſtimonio ſuſcepta, optimæ fidei ſpecimen arguit: ſuperata verò certiſſimi teſtimonii veritatem oſtendit. Cujus à morte ſuſcitatio ardui promiſſi exemplum, exaltatio verò quæ imperium certitudinem repræſentat. Cujus denique res per Apoſtolos geſtæ & ille Spiritus admirandorum operum opifex, qui tandem armatum orbem inermis ſubegit, qui ad virtutis ærumnas tot gentes ſine illecebris pellexit, nunquid levia videntur divini ejus imperii ſimul atque ſpei noſtræ documenta? Credibile verò eſt olim immenſam laborum molem non modo ſine ullâ mercede, ſed præſentiſſimo exitio, ullos mortalium in hoc ævo ſubituros fuiſſe, niſi habuiſſent, quo poſthumæ ſpei ſuſtentarent fiduciam? An excelſæ fidei robur in recenti adhuc rerum geſtarum memoriâ tanta ſui experimenta dare potuit, ſi ſuberat ulla non levis aut iniqua diffidentiæ ſuſpicio? Itaque nihil propiùs factum eſt, quàm ut univerſo orbi earum rerum fides fieret, quas initiò pauciſſimi & ſimpliciſſimi mortalium oculis ſuis uſurpârunt. Tot urbes atque imperia, tot gentes ac populi, tot inſulæ ac terrarum ultimæ oræ, quanquam in aliis rebus plerumque diſcordes, in eorum tamen fide conſentiunt, quæ Chriſtiana religio pollicetur. O fortunatum igitur humanum genus, cui pridem in altâ demerſo caligine, tanta lux repentè oborta eſt! ô beatam conditionem hominum, quibus ad cœlum & immortalitatem via non modò comiter oſtenſa, ſed firmiter ſtrata atque munita eſt. Hæc illa eſt vera felicitas, quæ & unicuique ſeriò volenti patet, nec in vito eripi poteſt. Nihil in illam fortuna, nihil fabuloſa Fati neceſſitas, nihil anilis Parcarum colus jactet poteſtatis. Ipſe Deus quod in eam juris habuit, tradidit iis qui promiſſis ſuis per Chriſtum ſincerè crediderunt, pactorum memores, nobiſcum

Quæ pepigit, nati quos ſanguine prodigus emit.

Poſtremò quæcunque humanam olim in hac vita proſperitatem turbabant aut morabantur, longè ab hac felicitate remota ſunt. Tanta in eâ virtuti præmia propoſita ſunt, ut omnibus ad ſupremum ejus faſtigium acceſſus pateat: tanta præſidia atque adminicula addita, ut neminem ab eo infelicior indoles, neminem prava educatio, neminem

neminem ingenii tarditas, neminem literarum inſcitia, non ſexum imbecillitas, non humilitas ſortem naſcendi, non inopia, non vitæ inſtitutum, non ulla denique alia res quenquam, niſi voluntaria improbitas arceat. Poſtquam Chriſtiana religio tot gentes cœleſtibus curis imbuit; deſiit Fortunæ virtus ſupplex fieri, ne acerbiſſimis caſibus curſum ſuum turbaret, ne ſolida ejus gaudia terroribus humanis aut luctibus interciperet. Tunc illa profectò cœcum iſtud numen ſine ſuperbia ſpernere, tunc ſine temeritate provocare cœpit: tam incolumitatis ſuæ quàm victoriæ ſecura. Nam & in præſenti vitâ non plus in virtutem fortunæ licere Deus voluit, quàm quantùm humaniſſimo parenti ſuera erga liberos indulgentia permittit. Et ut minarum ejus ictus non ſint irriti; gloriæ noſtræ militat ac felicitatis incremento, quando omnibus malis ſuperſtites, læta & glorioſa laborum memoria manet. Denique ipſa illa invicta moriendi neceſſitas, quæ poſtremò vitæ agmini incumbens, etiam undique cumulata ejus gaudia eminùs terrore, cominùs luctuoſo carpebat interitu, jamdudum Chriſtianæ virtuti ac Fidei domitum caput ſubmiſit. Nec obſtat, quod nondum hoſtis hic arma abjeciſſe videatur, quum præcipuus ejus mucro retuſus ſit, morte pridem per reducem Chriſti vitam debilitata. O felix & plus quàm Saturnium ſeculum, quo primùm tàm amœnum jubar terris illuxit! Poterat mortalium genus in tam ſalutiferâ luce facili & inoffenſo gradu vadere ad immortalitatem: ſed ipſi tanta felicitate, neſcio per quam viciſſitudinis injuriam, ſincerè diu frui non licuit. Sive quis mundo infeſtus genius; ſive ipſe ſibi ingratus orbis hanc fortunam invidit, ſive hoc denique fuit ſupremi Dei conſilium, ut virtuti nunquam idoneum certamen deeſſet: ſpem certè tàm invidioſæ ſortis, ipſumque ad eam aditum à multis jam ſeculis maximis difficultatibus involvi contigit. Primùm enim ipſa ſpei noſtræ fiducia (quæ ſola nos in veræ beatitudinis faſtigio ſiſtere poteſt) admotis pœnè machinis ſubrui cœpit ac labefactari. Deinde ipſa Religio Chriſti, quæ ſola humano generi tantæ ſpei fidem fecerat, non uno nomine in dubium vocata eſt. Denique non modo concipiendæ, ſed etiam adeundæ huic ſpei ingens eſt objectum impedimentum. Quodque maximè doleas atque indignêre, hæc omnia facta ab iis, qui ſe ſperatæ felicitatis candidatos profeſſi ſunt.

Etenim, ut ad id, quod primo propoſuimus, revertamur, quæ erat machina ſubruendæ fidei noſtræ aptior, redeundi ad vitam difficultate? Vitam fortè in immenſum produci poſſe, utcunque rationi humanæ probari poterat, ſed ereptam poſtliminiò in æternum reſtitui, non contra rationem quidem, ſed tamen ſuprà fidem erat. In tanto præter naturæ morem rei miraculo, credere humanum genus, niſi exemplo, vix poterat. Itaque ejus rei certum Deus ſubjecit omnium oculis experimentum, revocato ad vitam eo, qui naturæ mortalis conditione nihilò cæteris præſtabat. Hoc tam evidens fidei noſtræ adminiculum communis Chriſtianorum opinio nobis eripit: ſi JESUS ille reſuſcitatus eſt ille ipſe ſummus Deus, à patre eſſentiâ non diverſus. Nam nec bona fide mortuus erat: (quis enim ſupremum numen planè mori poſſe cenſeat? quis perſonam illam Patri coæternam & homouſion trucidatam aſſerat?) nec in ipſâ morte exiſtens (quemadmodum nos) aliena ope indiguit: Et ad vitam glorioſè redux, propriis viribus, nec unquam adempta ſibi aut depoſitâ potentiâ, ſeſe ipſe è faucibus lethi eripuit. Cedo, quid in nobis ſimile? Non acceſſiones noſtri, ſed nos ipſi morimur: quid verò ſpei ſit in noſtris viribus, penitùs per mortem fractis & proſtratis? Certè defunctorum manes aut perſonæ in id non excubant, ut ſe ſuapte potentia ex ſopore tàm profundo excitent. Parum fuit fidem noſtram in re maximi momenti tàm periculoſè convelli: quin etiam ne aliunde quærere poſſet, quo ſe erigeret, ſatis providè proſpectum eſt. Cum enim præcipuum vivæ fidei officium eſſet, tam ſublimibus Dei promiſſis ſincerè credere; vulgò perſuaſum eſt Chriſtiano populo, in eo cardine verti fidei ſpecimen, ut certas de Dei natura aliiſque ſimilibus dogmatis ſententias credamus. Ita à vero fidei exercitio, ad inanium opinionum ambitionem, mentes omnium deflexit publicus error atque detorſit. Quo factum eſt, ut de natura Dei omnes diſputarent; promiſſis pauci crederent: ac proinde præceptis quoque non multi obtemperarent. Ita exiguo momento fides in opinionem, religio in philoſophiam, virtus in contemplationem, zelus in contentionem, caritas in ſtu-

dia partium degenerarunt. Neque aliter fieri poterat, poſteaquam relictis moribus, ſola coli atque examinari cœpêre ingenia.

Venio nunc ad alterum illum concuſſæ fidei arietem, quo per univerſæ religionis latus ſpes noſtra petitur. Cœlum ac ſydera benè meritis nulla ſecta, nulla religio ſolidè deſpondet, præter Chriſtianam. Perit tantæ ſponſionis pignus, ſi ſponſor ipſe vocatur in dubium. At quominùs falſi condemnetur, aut juſtiſſima ſuſpicione traducatur Chriſtiana religio, nulla mora eſt per eos, qui ipſi falſa atque ab omni ratione abhorrentia dogmata veluti fundamenta ſubſternunt. Quis non illachrymetur malis Eccleſiæ, reputans quantùm à primigenia caſtitate deſciverit? Atque in medio dolore nonnunquam & juſta erumpit indignatio, quòd in proximo de Deo dogmate non puduerit priſcos illos Epiſcopos S. Scripturarum ſenſum ad normam placitorum, Græcanicæ dicam, an Barbaræ philoſophiæ, violenter exigere. Gnoſticis olim vetus Eccleſia irriſit, quòd prophanam philoſophiam, additis è Chriſtiana doctrina centonibus prodigioſè contextis, corruperint. Ipſa verò, ſi Diis placet, magis ſobriè philoſophata, maluit Chriſtianam Theologiam, quàm illius ævi eruditionem inquinaſſe videri. Uſque adeone patres illi miſerum putarunt, illarum artium rudes cenſeri, quæ tunc flagranti ſeculi ſtudio celebrabantur? Sed quod accidit iis, qui duabus ſellis ſedere volunt, ut utraque excidant, nec ſacræ revelationis primævam ſimplicitatem, nec prophanorum ingeniorum conjecturas ſincerè retinuerunt. Quamobrem abſurdis ac invicem pugnantibus ſententiis referta ſunt Eccleſiæ dogmata: quæ, quia nobis notitias à naturâ inſitas ipſamque adeò rationem à ſtirpe evellunt, Fidei obtentu ingeruntur. Quod ferri utcunque poſſet, primùm ſi vim humanæ mentis ſuperarent, non everterent. Multùm autem intereſt, utrum illa rationem alicujus rei non capiat, an videat falſitatem. Verum enim ſæpè tam altè reconditum eſt, ut erui vix poſſit; at falſum rarò ſe in eas latebras abſtrudit, quin ſuis veſtigiis deprehendi queat. Utinam verò tam facilè ignorantiæ mederi poſſemus, quàm promptè errores falſi convincere licet! Aliàs quid ultrà menti noſtræ relinquetur, ſi quo prætextu damnare timebit, quod implicat contradictionem. Præterea ferri quoque poſſet iſta paradoxorum ſub Fidei clypeo defenſio, ſi ſaltem bonâ fide ab examine rationis, ad teſtimonii divini auctoritatem refugerent. Sed ubi ſub rationis judicio cauſa laborare incipit, ſubitum à ſacrâ revelatione præſidium arceſſitur. Poſtquàm hæc ipſa revelatio venit in examen, primùm (quod antea quoque innuimus) Platonicis ingeniis quàm ſcriptoribus Apoſtolicis evidentiùs patefacta deprehenditur. Deinde ſi quis eſt in S. oraculis locus, qui ejus fidem facere videatur, tam obſcurus eſt, ut rurſus ad volucres atque aëreas humani cerebri contemplationes redeundum ſit, ex quibus de ambiguo ejus ſenſu conſtet. Quibus in conſecutionibus nectendis, ſi cauſa iterum titubare incipit, iterum quoque ad cœleſtis patefactionis fidem, veluti ad notum diverticulum, ridiculus fit receptus: quaſi jam pridem confeſſum eſſet, hoc eſſe dogma divinitùs traditum, & non id ipſum tunc vel maximè veniret in dubium. Ita dum incerta ratio à ſuſpecta revelatione, & hæc iterum ab illâ, intempeſtivam petit opem, in utraque tandem parùm præſidii deprehenditur. Poſtremo tot in S. literis, tamque manifeſta adverſæ ſententiæ teſtimonia extant, ut neque ſalvis iis paradoxa dogmata conſiſtere poſſint, neque in dubium vocatis S. librorum maneat auctoritas incolumis. Quamobrem etiam nemo è Chriſtianis teſtimoniorum iſtorum vel fidem, vel ſenſum vocare in dubium audet: manca tantùm & mutila eſſe, ideoque iis ad plenam rerum divinarum notitiam aliunde nonnihil addi debere contendunt. Concedamus id ſanè poſtulantibus, dum ne obtentâ hâc addendi licentiâ abutantur, ad ſubruenda ea, quæ videlicet ſupplere polliciti ſunt. Sed quid? ſi talia additamenta proferunt, quæ eorum, quibus addunrur, fidem & rationem penitùs evertunt? hoc verò minimè ferendum eſt: nam teſtimonia noſtra ſupplere promiſerant, non tollere. At enim ſupplementa iſta ex S. oraculis hauriunt, ad quorum normam cætera eorum teſtimonia exigi poſtulanr. Equidem non negamus, ſcripturam fidiſſimum eſſe ſui ipſius interpretem. Sed primum videndum eſt, quâ fide id alicunde ex ſcriptura hau-

hauriant, quod alibi apertæ ejus ſententiæ repugnat. Deinde rogandum eſt, quâ fronte eos locos, de quorum ſenſu ipſis (ob apertam evidentiam) cum adverſariis ferè convenit, explicari poſtulent per alios, de quorum expoſitione maxima lis eſt. Quis eſt iſte tàm perverſus ac præpoſterus cognitionis ordo, qui per tenebras lucem illuſtret? quaſi hæc ſit ratio percipiendi res notiſſimas, ſi in ignotis cœcutiamus. Quantum igitur in divinis oraculis præſidii opiniones habeant rationi alioqui repugnantes, & quo jure fidei opem implorent, ex iis, quæ diſſeruimus patet. Sed quid refert? ſi tamen maximæ hominum parti perſuaſum eſt, plurimùm Religionis Chriſtianæ intereſſe, ut tàm incredibilia credantur. Neque hoc unum eſt caput, in quo tàm divinæ Fidei veritas traducitur. Quid ego hoc loco memorem, fœdiſſimorum errorum colluviem, quibus puriſſima quondam ejus doctrina paſſim inundata eſt. Nulla fuit olim tàm profana opinio, nullum tàm anile delirium, nulla tàm ridicula ſuperſtitio, quæ non in eâ (per ſummam hominum injuriam) non modo locum, ſed pretium quoque invenerit. Taceo de Tranſubſtantiatione, de Sacerdotum atque Pontificis infinita poteſtate, de cultu ſimulachrorum, portentoſas ſententias: taceo arceſſitas ab Academia, de Limbo, de Purgatorio, fabulas, taceo tot apparitionum ſpectra, tot abſolutionum nundinas, atque delictorum pretia, tot alienos ritus atque peregrinas ceremonias, quæque alia ſive Græca quoque, ſive Latina tantùm Eccleſia, tamdiu pro Fidei columinibus venditare non erubit. Quicquid enim aut ab omni ratione abſonum, aut S. literis repugnans Chriſtianorum vulgo per tot ſecula obtruſum eſt, omne id in religionis ac Fidei noſtræ contumeliam redundavit, cum nec ingenitum nobis mentis lumen ullo modo extingui, nec Scripturæ autoritas ſalvâ fide noſtrâ poſſit convelli. Sed fuerit iſta ſanè lapſi in barbariem orbis deploranda calamitas: nunc poſtquam felicioris ſeculi luce obortâ è ſpiſſâ caligine emergere cœpit, indignum eſt experrecto atque laboranti eaſdem aut tetriores etiam tenebras offundi. Quo enim pertinet ineluctabilis divinæ deſtinationis conditio? quo iniquiſſima Fati neceſſitas, etiam ſupra antiquorum ſomnia fabuloſa & barbara? quæ non æquam omnibus & communem vitæ Legem, ſed ratum jam de immutabili ſingulorum ſtatu fixit decretum, quæ omnia ſcelera atque flagitia, priuſquam ulli venirent in mentem, ipſo (quod ajunt) actu fieri voluit, ac certis hominibus aſſignavit, & tamen acerrimè vindicat: quæ denique id unum in hominibus ſive immenſis præmiis, ſive immanibus ſuppliciis dignum cenſet, quòd Dei voluntati, ut maximè velint, reſiſtere nequeant? Quo ſpectat, inquam, tam ſcæva ac ſiniſtra opinio, niſi ut divini ſimul imperii atque humani obſequii rationem atrâ involvat caligine? Quid ſibi vult & illa quorundam peculiaris de bonorum operum pravitate? quid altera communior de alienæ ſanctimoniæ proprietate ac poſſeſſione noſtra, ſententia? Præter offuſas menti noſtræ tenebras, per miram utrobique pugnantium rerum mixturam, nonne à veræ pietatis ſtudio arcemur? ſi & optimè agentes terret benefactorum conſcientia, & peſſimè viventibus non deeſt alieni meriti fiducia. Quid perſolutum propriè pro gratuita impunitate pretium? quid æquiſſimæ ſeveritatis Lege injunctum nobis, quod fieri non poteſt? quid ipſam denique humani arbitrii, hoc eſt, libertatis ſervitutem commemorem? Non magis omnes iſtæ opiniones cum ſincero piè vivendi conatu, quàm ſecum ſingulæ conciliari poſſunt. Quis enim cariſſimarum rerum impendio præmium captet, quod jam alieno ſumptu penitùs ac ſine ulla ſuâ operâ ſibi putet quæſitum? quis eò per ardua & ſalebras *niti contendat*, quò non modò evadere poſſe, ſed ne vadere quidem velle, ſibi *integrum* eſſe, ſit perſuaſus? Intelligo me eos locos doctrinæ Reformatæ (quæ vocant) tetigiſſe, qui veluti delicatiſſimæ partis ulcera tractari ſine exquiſito doloris ſenſu nequeunt. Itaque plura non addam: nec enim verborum compendio comprehendi poſſunt, quorum ne numerum quidem mente inire facile eſt. Et alioqui ſat ſcio nonneminem fore, qui lectis iſtis pauculis, veluti inopinato ſtimulo ictus, exſiliat, atque ſtomachetur: quamvis ita moderari ſtylum contendam, ne cui meritò *bilis* moveri poſſit. Indormit enim placidè ſuis vitiis Chriſtianis orbis, iſtis opinionibus molliter ſuffultus: quem ſi quis pulvinum delicatæ cervici ſubtrahere auſit, illico

——— *orbâ tigride pejor*

Furit accenſa Theologorum factio, & Fidei ac Religionis fortunas agi clamitat: cum tamen vel privata nonnullorum exiſtimatio, vel publica tantùm peccandi illecebra veniat in periculum. Honori & gloriæ Dei Chriſtique zelum hunc imputant: quaſi Deo Chriſtoque cordi ſint ejuſmodi præconia, quæ verum cultum & obſervantiam Numinis ejus, ſitam in obſequio, ex animis hominum funditus extirpant. Dandam ſibi operam unuſquiſque pro virili exiſtimat, ne qua de eſſentiâ, perſonâ, beneficio; breviter, gloriâ Dei Chriſtique humilis opinio obrepat. Rectè ſanè: Sed enim ô bone vir,

——— *quid pulchra vocabula pigris*
Prætentas vitiis?

Vis tu gloriam Deo tuâ operâ verè ac magnificè aſſeri; da operam, ut præluceat omnibus virtutum tuarum ſplendor Matt. 5. Quod ut promptiùs facere poſſis, remove omnia opinionum portenta, quæ te in veræ pietatis curſu remorari poſſunt. Niſi hoc ſtudium ad res divinas attuleris, neceſſe eſt te in magnâ earum ignoratione verſari. Nam quod tu gratiam Dei atque Chriſti, quæ obſequio quæritur, aſſentatione demereri te poſſe putes, inaniſſimam ſpem alis Matth. 7. Aſpernabitur Chriſtus blandimenta & titulos, quorum ſub umbra hactenus inobedientia mandatorum ejus delituit. Illuxit autem orbi ſalutiferum jubar: ſed homines magis adamavêre tenebras, quia improbitatis ſuæ lenocinium depereunt. Quid igitur mirum? tàm abſurda, tàm pugnantia, tàm ab omni ratione remota & abhorrentia incautis obtruſa? Omnia iſta per diram noctem atque caliginem obrepſere, dum homines dulci peccatorum ſopore ſepulti animum ad cæcas inſidias non advertunt. Sed præcipuè, ut diximus, Chriſtianæ religionis exiſtimationi peſſimè conſultum eſt: poſtquam hominibus perſuaderi cœpit, eam ſine tàm putribus & infirmis adminiculis ſtare non poſſe. Quæ non tantùm evidentiſſimæ falſitatis ſuſpicione; ſed eo quoque nomine fidem ſibi derogant, quòd virtutis ſtirpem ex animis hominum radicitùs vellant, quàm una cum cæteris communi notitiæ inſitis principiis mens noſtra, quicquid conetur, damnare non poteſt. Jam verò per tot inextricabiles errorum ambages vocata in dubiam Religione, (ut alienos taceam) quotuſquiſque ipſorum Chriſtianorum tot tàmque gravibus ſuſpicionibus intactam & illibatam ſpei ſuæ fiduciam ſervare potuit?

Hinc illud tandem promanavit, (quod tertio loco propoſuimus) ut impeditâ fide ac ſpe noſtrâ, quæ ſola nos in obſequio Chriſti retinere potuit, ipſum quoque obſequium, ac proinde rectum ad ſperatam felicitatem iter impeditum fuerit. Omnis enim generis crimina atque flagitia ingenti agmine in Eccleſiam irrupere. Tot morum corruptelis, tot morbis & ulceribus, ſcatet univerſum Eccleſiæ corpus, ut longum ſit ſingula perſequi. Innumeri errores infinitos abuſus peperere. Itaque omiſſis cæteris, quæ cum infamia Religionis vulgò regnant, duo tantùm commemorabo, quorum non modò permiſſa impunitas, ſed injuncta quoque impietas eſt. Primum enim cultu ſummi numinis, à ſpirituali & cœleſti ratione, ad informes ritus ac ceremonias detorto, triſte ac pudendum Idololatriæ genus invectum eſt: Et quaſi periculum eſſet, ne injuſſi mortales timidius expreſſa Dei mandata calcarent, publicis Eccleſiæ ſanctionibus & dogmatis, tantum non conceptis verbis imperatum eſt, ut prima ac potiſſima Dei præcepta violarentur; alterum verò etiam è numero reliquorum decem expungeretur.

Deinde nova illa & Regia Lex Chriſti, quæ inter alias, non modò ut perfectionis complementum & cumulus, ſed ut peculiaris populi ejus teſſera eminet, Lex, inquam, Caritatis, fœdiſſimis moribus atque inſtitutis publicè abrogata eſt. Taceo alia, quæ in fraudem ejus, non clandeſtinâ infirmitate, aut privato auſu, ſed publico conſilio factitantur. Illud unum ſufficit, quod in pudendam Eccleſiæ Chriſti contumeliam à multis jam ſeculis inolevit: Eos homines, qui JESU illi Nazareno pro Chriſto Dei agnito, ſe ſuaſque ſpes atque opes crediderunt, qui in familiam ejus atque militiæ ſacramentum nomina dedere, quos ne odiſſe quidem cuiquam (qui

(qui modò Chriſti legibus ſe ſolutum non putet) fas eſt, non aliam ob cauſſam, quàm quod aliqua in re diſſentiant, à cæteris ſuis conſervis & commilitonibus, non modo acerbiſſimis odiis, contumeliis, injuriis violari: ſed etiam exquiſitis cruciatibus, & immanibus atque horrendis ſuppliciis mactari. Non eſt hæc privatæ crudelitatis macula: Eccleſiæ nomine hæc tàm dira ac deteſtanda patrantur. A multis enim ſeculis invaluit in populo Chriſti prophana & crudelis factio, quæ Chriſti Eccleſiam ferro arque ignibus atrociter depopulata, ejus ſe tamen nomine, cæteris excluſis, ſola immerito venditat. Hæc illa eſt, quæ ex cæde ac vulneribus innocentium tam infamem ſibi ſaniem ac tabum aſperſit: hæc eſt, quæ ſibi tot funeſtis ignibus, tot feralibus flammis, hane indelebilem notam, hæc ſtigmata ad ſempiternum dedecus inuſſit: hæc eſt quam oppreſſorum manes, ad ſummi Judicis tribunal, non minus in cæno vitiorum, quam ſanguine inſontium lapſantem ac trepidam trahunt: hæc denique factio Reipbub. atque Eccleſiæ impoſuerat principem, cujus potentiam nuper gremio Europæ incubantem gemuit Chriſtianus orbis, nunc iterum horret ingruentem. Etenim duriſſimæ, quâ premebamur, ſortis miſertus benigniſſimus Deus, jugum hoc à noſtris cervicibus depulerat. Jamque diſcuſſâ turpis ſervitii caligine, amœniſſima lux libertatis affulgebat, cum ſubitò tempeſtatum nebulæ coortæ triſtiores pœne prioribus renebras minantur. Quid, niſi noſtra ingratitudo, efficere ſolet, ut Deum beneficii ſui pœniteat? Præmiſerat exorienti luci gratiſſimum auroræ ſplendorem: nos maligno crepuſculi lumine contenti, clauſimus oculos ad ipſum ſolis jubar, ut in tenebris liceret verecundiùs peccare. Libertatem reſtituere cœperat: nos maluimus ſervitutem. Quam enim dominationem alii in nos, eandem nos imbecilliores exrerceri paſſi ſumus, ut liqueret palàm nobis non tàm ſervitium, quam dominum diſplicuiſſe. Quid igitur accuſemus Deum, quòd nos in teterrimas iterum retrudat tenebras, qui lucem tàm fœde aſpernamur? quid queramur nos in ſervitutem Pontifici poſtliminiò reddi, qui nos ignobilioribus dominis erubeſcendo mancipii nexu addiximus? Si ſervire libet, eſt aliquis in honeſtiore capiendo hero dilectus. Quid ergo? Invitabimus omnes, ut excuſſum olim cervicibus jugum iterum accipiant? minimè vero. Nam quanquam novitiæ ſervitutis piget pudetque; tamen cum veteri tyrannide pulſam Idololatriæ labem meritò nobis gratulamur. Gratulamur & aliis multis in rebus ſuam Eccleſiæ faciem redditam. Sed præcipuè S. libris debitam auctoritatem ae reverentiam vindicatam, pro eximio Dei munere agnoſcimus. Jacta ſunt igitur optimæ ſpei fundamenta: ſupereſt ut pulſæ Idololatriæ addamus reſtitutam Caritatem, quæ, niſi proſcriptâ non modo crudelitate, ſed omni quoque tyrannide atque iniquitate, reſtitui nequit. Sacrorum verò librorum, quam aſſeruimus, auctoritate, arque ductu utamur ad profligandas tenebrarum reliquias, quæ hactenus non minus ſpem ſalutis convellebant, quam fidem & formam Religionis noſtræ deformabant. Quid cunctamur amplius? quid expectamus acriores excitantis Dei ſtimulos? Hac profectò tempeſtate, neſcio quid grandius mortali ore inſonuit. Non jam humana voce, ſed metuenda divinorum judiciorum objurgatione admonemur officii. Triſte quidem, ſed ſalubre Deus ægritudini noſtræ remedium adhibet. Nimis nos corruperat felicitas, & in rerum proſperarum blandimentis palàm jam ſolveramus cupiditates. Quos ex nobis flagitiorum aur certe honeſtæ improbitatis vis non abripuit ad crudele auſteræ veritatis odium, eos tamen aliquis rerum terrenarum amor aur metus, molli ac lenta compede in blandis detinuit erroribus. Illorum impietas ſupplicium, horum imbecillitas auxilium poſtulabat. Itaque ſuum ſingulis diſpenſat providentia remedium. Obrutæ vitiis mentes, recidivæ caliginis pœnâ luunt veritatis odium atque contemptum. Probis autem, ſed tamen rerum terrenarum nexu conſtrictis animis, laxat vincula divina benignitas. Præſtiterat ſanè in florenti fortuna atque rebus integris ingerentem ſe amplecti veritatem. Sed ne ſic quidem clementiſſ. Deus probis pectoribus malè conſuluit, quod illecebras & impedimenta, quibus ab ejus cognitione arcebantur, removit. Itaque nunc palàm atque conſcio orbe periculum facit, quâ fide unuſquiſque noſtrum ab Antichriſti grege ſecederit. Si quos factionis conſpiratio, aut ſtudium pattium, aut humana aliqua ratio

tio hactenus in Chriſti militia continuit, patet illis tranſfugium ac receptûs illuc, ubi plus præſentis emolumenti oſtenditur. Vos verò quicunque Imperatoris veſtri fidei credidiſtis dilatæ mercedis ſtipendium, ne deſpondete animos in tanta ſævientis fortunæ tempeſtate. Ita ſuos Deus exercet atque explorat. His calamitatibus ab omni ævo virtus ac veritas educata eſt: his adolevit ſpeciminibus: his etiam malis Chriſtus ipſe & Apoſtoli, his primævæ Eccleſiæ martyres & confeſſores conflictati ſunt. Iſtis denique armis Mundus ſemper in meliores ſævit, iſtis cuniculis Antichriſti tyrannis jam à multis ſeculis irrepſit, iſtis rationibus magna pars eorum, quos plus æquo ſuſpicitis, Patrum graſſata eſt: iſtis artibus illa, quæ etiamnum adoratis, ſtetere Concilia, cum in Synodis controverſiæ violentis factionibus atque auctoritate deciderentur, decreta verò Synodorum Imperatoriâ vi ac poteſtate, mulctis, ignominiis, exiliis, ac tandem etiam ſanguine & extremis ſuppliciis ſancirentur. Deguſtare vos Deus voluit ejuſmodi artium æquitatem atque ingenium, ut intelligere poſſetis, quid vobis ſit de ea auctoritate judicandum, quæ ſimilibus modis atque rationibus crevit ac ſtabilita eſt. Quin igitur abjectis iſtis prophanis ac meritò ſuſpectis ætatum atque auctoritatum præjudiciis, unicam S. oraculorum fidem imploratis, atque in eorum patrocinio veritatis cum inveniendæ rationem, tùm inventæ tutiſſimum præſidium quæritis. Adferte modò ſinceros ac veri cupidos animos: & quoniam vobis propemodum non majori jactura atque impendio tota veritas conſtare poteſt, quam hactenus portio ejus conſtitit, audete obviis eam ulnis recipere, quum vobis tandem gratis atque impune ſui copiam faciat. Ita fiet ut firmioribus adminiculis ſpes atque fides veſtra ſuſtulta, ſeſe ad verum Dei cultum atque obſequium promptiùs erigat, in eoque ſtabilior maneat. Quam ad rem profectò vobis atque univerſæ Eccleſiæ fructuoſiſſimam operam navavit is, cujus hoc tempore relicta poſteritati opera in lucem prodeunt: Fauſtus Socinus, vir genere, virtute, atque ingenii ſui monumentis nobilis; & ubi unà cum ſæculi ignorantiâ deferbuerit invidiæ æſtus, longè apud poſteros futurus nobilior. Cujus viri laudes ſilere præſtat, quàm modicè perſequi. Præſertim cum eas Vita ipſius, quàm una tumultuariè exhibemus, aliquomodo; cæterum ſublimis ingenii partus & ſcriptorum ejus genius cumulatiùs teſtentur ac prædicent. Is in eo acerrimi judicii nervos contendit, ut ab Eccleſia Chriſti removeret, quæcunque aut gloriam Dei, aut ſpei noſtræ ſolatium, aut Religionis dignitatem, aut denique pietatis ſinceritatem convellere judicabat. Habebit igitur Lector in ejus ſcriptis, primum convulſas pleraſque machinas, quibus una cum ſummi Dei honore ſpes, ad quam aſpiramus, Felicitatis noſtræ ſubruebatur. Habebit univerſæ religionis decus defenſum, & exiſtimationem ab abſurdis ac deformibus (quarum nomine hactenus per ſummam injuriam apud exteros malè audiebat) opinionibus vindicatam & aſſertam. Habebit denique ſublata omnia impedimenta, quæ non ſperandæ tantum, ſed etiam adeundæ cœleſtis patrimonii hæreditati, ipſi ſibi mortales objecerant, injunctæ pietatis pertæſi. Nec enim tantum univerſæ ſanctimoniæ ſtudium blandis & pernicioſis opinionibus extinguebatur, ſed etiam manifeſtorum contra Legem Dei delictorum partim permiſſa licentia, partim aut accenſa libido, aut etiam impoſita fuit neceſſitas. His obicibus ſubmotis, habebit viam ad ſupremam vel improbiſſimi voti beatitudinem, incredibili Dei beneficio ſtratam atque expeditam: quam per plura annorum millia ante Chriſti adventum humanum genus ſemper deſideravit, ſemper ignoravit: quam ipſi Moſaicæ legis cultores pertenui aliquando ſuſpicione odorari, nunquam apertè deprehendere potuerunt: quam denique à Chriſto Apoſtolis patefactam, mox ſuccreſcentium errorum ſpinis obſitam, atque dirâ obruente caligine abditam, rurſus execto fabularum ſenticeto, ac reddita veritatis luce, benigniſſimus Deus detexit atque reſtituit. Cui quidem veritati adeò claræ atque illuſtri, ut aſſentiatur univerſus Chriſtianus orbis, ſemel illam ſepoſitis præjudiciis contemplari ſatis eſt: verum id uti facere velit, atque auſit, fallor? an (quo alioqui ineuntis ſeculi ſtatus vergere videtur) iterum inſontium ſanguine, & novis martyriis excitandus eſt.

VITA AUTHORIS

Conſcripta ab Equite Polono.

F. S. Vitam paucis ac perfunctorie perſequi infra tanti viri dignitatem; plenius vero atque elaborate, ſupra noſtras fortaſſe vires fuerit. Nam & illuſtrium hominum laudes raptim ac negligenter narrare, virtutis injuria eſt: & ſi quis unquam alius, hic certe vir fuit non cum cura tantum, ſed cum ingenio quoque dicendus. Sed quia eximias dotes non ſatis pro merito laudari præſtat, quam penitus taceri; iniquum eſt, ſi aut viris ingentibus narrantium mediocritas, aut ſcribentium ingenio fraudi ſit eorum quos celebrant magnitudo. Mihi vero alio quoque nomine venia debetur, pluribus diſtricto curis, & intra præſens anguſto tempori cancellos præcipitanti ſcriptionem.

Patria viro celeberrima urbs Hetruriæ Senæ. Gentis antiqua nobilitas, & cognationum ſplendor ultra privati hominis ſortem illuſtris. Patri præter gentilitia decora acceſſerat è materno ſanguine Salvettorum nobilitas: quæ gens apud Florentinos ea quondam potentia floruit, ut expulſus Senis Pandulphus Petruccius, Pauli Salvettii potiſſimum auxilio & opibus reſtitutam patriam & mox principatum ſuum debuerit. Quo beneficio obſtrictus Senenſis ipſi civitatis jus contulit, &, ut patriam cum Senis commutaret, perſuaſit. Hic Paulus Camillæ pater fuit; quæ Mariano Juniori nupta, Alexandri & Lælii Socinorum mater, Fauſti fuit avia. Mater, ne in privatam quidem ſpem ſuſcepta, patre Burgeſio Petruccio, Senenſis quondam Reipublicæ Principe, matre Victoria Piccolominea genita. Quæ cum eſſet Andreæ Piccolominei Caſtilionis & Piſcariæ Domini filia; Pii Secundi & Tertii Pontificum neptis; Johannis Cardinalis Piccolominei, Ducum Amalphitanorum, Marchionum Capiſtrani, Comitumque Calani, multorumque aliorum Italiæ Procerum ſoror aut conſobrina; nupſit in domum Petrucciam, quæ tunc Senenſis principatus fortunam tenuit. Sed Burgeſius Pandulpho patri ſuccedens, & mox vertentibus ſatis pulſus, non diu dignitati ſuæ fuit ſuperſtes. Succeſſit tamen ipſi in regimine patriæ Raphaël Cardinalis Petruccius, atque illius Reipubl. gubernacula aliquamdiu tenuit. Cæterum relicta vidua Victoria animum, quem in prioris faſtigii ſplendore nunquam ſuſtulerat, tam iniqua rerum viciſſitudine frangi non permiſit. Itaque annis quinquaginta ſex, quibus mariti vitæ & communi fortunæ ſuperſuit, ſingulari modeſtia & ſpectata integritate ac pudicitia vidui ſtatus ſolitudinem toleravit. Filiam Agnetam, quam, ut tanto genere dignum erat, ſanctiſſimis moribus imbuerat, Alexandro Socino in matrimonium dedit, patricio quidem juveni, ſed tamen privato. Is fuit Fauſti noſtri pater: in ea domo genitus, quæ non armis atque potentia; ſed ingenio atque eruditione principatum quendam in certo literarum genere aliquamdiu tenuiſſe viſa eſt. Nam & hic ipſe Alexander ſubtilitatum, & pater ejus Marianus Junior Juris Conſultorum principes vocati ſunt: & patruus Mariani Junioris Bartholomæus, ab Angelo Politiano ſuæ ætatis Papinianus dictus eſt: denique pater Bartholomæi Marianus Senior, Juris Conſultus graviſſimus, ab Ænea Sylvio tot præconiis extollitur, ut prope narrationis fides laboret. Hujus Mariani filius fuit Alexander Senior, & ex eo nepos, alter Marianus; pronepotes Alexander & Lælius: ille, ut diximus, pater; hic Fauſti noſtri patruus. Ambo ingenii magnitudine atque eruditionis dotibus uſque ad invidiam inſignes; ſed ad quos illud Poëtæ jure deflecti poteſt:

Oſtendent terris hos tantum Fata, neque ultra
Eſſe ſinent.

Nam & Alexander, cum ad mirum ingenii acumen divina memoria & excellens eloquium acceſſiſſet, vix dum primo ac triceſimo ætatis anno expleto raptus, grande toti Italiæ ſui deſiderium reliquit: Et Lelius brevis ævi curriculo res maximas complexus, ſeptimum ac triceſimum vitæ annum non exceſſit.

Hujus ego viri memoriam maxima poſteritatis admiratione dignam cenſeo, qui tantillo quo vixit tempore, tot tantoſque errores, qui in Eccleſiam furtim irrepſerant, non modo ſuis veſtigiis odoratus eſt; ſed ex ipſis cubilibus extractos primus jugulari docuit. Is à patre Mariano ad ſtudium impulſus nomini ſuo hæreditarium, humanarum Legum ſcientiam ex ipſis divini juris fontibus hauriendam ſibi putavit. Quo conſilio dum S. libros impenſius evolvit, non difficulter deprehendit, plurima ex iis, quæ vulgo recepta ſunt, Eccleſiæ dogmatis, divinis teſtimoniis plane adverſari. Idque tanto facilius, quod ex iis pleraque Rationi quoque, &, quæ nobis ipſa Natura inſevit, principiis repugnarent. Cum igitur ad excellentis ingenii altitudinem & judicii acrimoniam ſingularis animi probitas acceſſiſſet, deprehenſis Eccleſiæ erroribus (quod plerique faciunt) non eſt abuſus ad Scripturæ & Religionis contemptum; ſed potius Scripturæ & religionis Chriſtianæ auctoritate uſus eſt ad ſanandos Eccleſiæ morbos, qui niſi detectis erroribus curari non poterant. Itaque in eo ſtudio, ad quod ſublimis & pia mens inflammato impetu rapiebatur, non ſine divina procul dubio ope, magna ei lux repente oborta eſt, præcipue cum ad eruendos Scripturæ ſenſus Orientalium Linguarum, Hebrææ præcipue atque Græcæ, quin & Arabicæ cognitionem attuliſſet. Sive igitur, ut credi poteſt, periculi metu, ſive exactiori purioris Theologiæ linguarum ſtudio incenſus, cito ex Italia in Helvetiam atque Germaniam conceſſit.

Admodum adoleſcens Anno 1547, patriam reliquerat; annum videlicet agens alterum & viceſimum. Proximo quadriennio Galliam, Britanniam, Belgium, Germaniam univerſam, ipſam quoque Poloniam emenſus, apud Helvetios Tiguri ſedem fixit. Unde licet privatis publiciſque negotiis ſæpius abſtraheretur, potiſſimam tamen illic exilii ſui partem exegit: multis paſſim principibus viris carus, nonnullis quo-

que Regibus conciliatus. Nemo ea tempeſtate è viris doctrina illuſtribus exſtitit, (quorum tamen nulla ætas feracior fuit) cujus non amicitiam modo, ſed familiaritatem quoque moribus non meruerit. Quo factum eſt, ut ad inſitam judicii bonitatem ſingularis quædam prudentia & morum ſuavitas acceſſerit. Quas dotes in eo cum alii è ſummis viris plurimi agnoſcunt, tum præcipue Philippus Melanchthon laudat in commendatitiis ſuis, quibus abeuntem proſecutus eſt, literis. Et profecto quis ipſi cum celeberrimis illius ſeculi viris, Calvino præcipue, Melanchthone, Bullingero, Brentio, Muſculo, Munſtero, Zanchio, Vergerio, Caſtellione, Beza, Martyre, Ochino, Cælio, & aliis pleriſque uſus interceſſerit, frequentes ad eum plurimorum epiſtolæ teſtantur, quorum autographa magno numero ad nos pervenerunt. Non ille horum amicitia frui maluit ad fortunæ ſuæ perfugium; quam uti ad Eccleſiæ emolumentum. Itaque ipſos illos metuendos florentis tunc Theologiæ antiſtites quæſtionibus ſuis multum urſit atque exercuit. Habeo literas Calvini manu ſcriptas, quibus motam ſibi ab eo bilem non diſſimulat, & pro reſponſione objurgationem ac minas reponit. *Non eſt*, inquit, *quod expectes, dum ad illa, quæ objicis, quæſtionum portenta reſpondeam. Si tibi per aëreas illas ſpeculationes volitare libet, ſine me, quæſo, humilem Chriſti diſcipulum ea meditari, quæ ad fidei meæ ædificationem faciunt. Ac ego quidem ſilentio meo id quod cupio conſequar, ne tu mihi poſthac ſis moleſtus. Liberale vero ingenium, quod tibi Dominus contulit, non modo in rebus nihili fruſtra occupari, ſed exitialibus figmentis corrumpi vehementer doleo. Quod pridem teſtatus ſum, ſerio iterum moneo: niſi hunc quærendi pruritum mature corrigas, metuendum eſſe, ne tibi gravia tormenta accerſas. Ego ſi indulgentiæ ſpecie vitium, quod maxime noxium eſſe judico, alerem, in te eſſem perfidus & crudelis. Itaque paululum nunc mea aſperitate offendi malo, quam dulcibus curioſitatis illecebris male captum non retrahi. Erit tempus, ut ſpero, cum te ita violenter expergefactum fuiſſe gaudebis. Calend. Jan. 1552. Joh. Calv. tuus.*

Neque vero fluxa fuit aut ſpernenda minarum fides. Nam in Octobre anni ſequentis Genevæ Servetus exuſtus eſt. Lælii tamen veneratio, & in maximis doctrinæ atque ingenii ornamentis incredibilis modeſtia, & morum dexteritas adeo ſævientium iracundiam exarmaverat, ut, cujus libertatem ferre non poterant, odiſſe tamen hominem non ſuſtinerent. Sciant, quos nimia veri libertas in pericula ſæpe intempeſtiva præcipitat, ipſam illam, quam propugnant, veritatem in circumſpecta prudentiæ lenitate, quam in effreni zelo plus habere præſidii. Ut qui ultro ſuis diſcriminibus occurrunt, magis ad privatam laudem, quam ad publici emolumenti rationem feſtinare videantur. Et, ſi uſquam alibi, hic profecto columbina ſimplicitas ſerpentino aſtu temperanda eſt: niſi nobis ſuſpectum eſt Servatoris conſilium, damnantis eorum inconſultam temeritatem, quibus ſæpe nequiter expetit, ſuas illic margaritas prodigere, ubi pretio ſuo æſtimari nequeunt. Lælius certe inter capitales ſententiæ ſuæ hoſtes manſit integer & inviolatus. Nec tamen commiſit, ut judicii ſui ſenſus periret intra conſcientiæ ſuæ ſecretum. Itaque quibus viſum eſt, concredere non eſt veritus quæ ſibi divinitus patefacta cenſebat. Suos præcipue Italos erudiit, quos pium ac voluntarium exilium per multas Germaniæ atque Poloniæ regiones ſparſerat. Reperio in Polonicarum Eccleſiarum commentariis geminum ejus in patriam noſtram adventum. Primum circa annum 1551, ætatis vero ejus ſextum & viceſimum; quo tempore cum pleriſque è nobilitate Polonica non ſine maximo fructu converſatus dicitur. Is quoque tunc Franciſco Liſmanino Corcyræo, Bonæ Sfortiæ Reginæ Confeſſario (qui tunc, niſi fallor, fratrum minorum provincialis, mox deficiendi à Pontifice in hoc Regno primus ſignum ſuſtulit) abjiciendæ cucullæ acerrimus auctor exſtitiſſe perhibetur. Sed tunc quidem intra pauciſſimos menſes diſcedens in Moraviam, & inde ad Helvetios ſe recepit. Alterum ejus in Poloniam adventum deprehendo poſt mortem Mariani patris, qui Bononiæ obiit anno 1556. Non multo poſt enim, circa annum 1558 & 1559, literis Poloniæ atque Bohemiæ Regum muniri voluit, ut ſecurius in urbe Veneta cum amicis de patrimonio agere poſſet. Tunc profecto patuit apud pleroſque Germaniæ atque Poloniæ proceres, ipſoſque adeo Reges, quantum is gratia potuerit. Summis enim ſtudiis in ejus cauſa apud Ludovicum Priulum Venetiarum, atque Coſmum Hetruriæ Duces certatum eſt. Eodem ſere tempore atrox ob ſuſpicionem hæreſeos coorta tempeſtas, univerſam Socinorum domum periculoſo turbine concuſſit. Poſt obitum Alexandri tres germani fratres Lælio ſupererant: è quibus Celſus Bononiæ, Cornelius & Camillus una cum Fauſto fratris Alexandri filio Senis agebant. Hos inter quoque, ſuggerendæ veritatis mirus artifex Lælius, ejus ſemina ſparſerat, eaque longis licet terrarum ſpatiis diviſus, tam efficaci ſtudio ſovebat, ut nonnullorum uxores ignotus adhuc & abſens in partes traxerit. Nec deerant ex aliis quoque ſamiliaribus & amicis ejuſdem inſtituti partim conſortes, partim conſcii. Sed iſtius meſſis tam blanda ſpes in ipſa herba exſtincta eſt, capto Cornelio, cæteris perculſis aut fugatis. Hic metus Fauſtum quoque, admodum tunc juvenem, non urbe tantum patria, ſed Italia ipſa exegerat. Qui cum aliquamdiu Lugduni in Gallia viveret, Lælius interim Tiguri præmatura morte exſtinctus eſt. Ejus de obitu literis Marii Beſozzi certior factus Fauſtus, ſtructas lucubrationibus ejus inſidias ægre antevertens, earum hæreditatem crevit; jam ante quoque plurimarum ab eo rerum notitia imbutus, quas ipſe longo poſtea intervallo, acri ingenio & ſtudio indeſeſſo excoluit. Incidit mors Lælii in diem perendinum Id. Maji, anni 1562, ætatis vero ejus ſeptimi ſupra trigeſimum. Tantam indolem longævam aut vitalem non fuiſſe, minus mirabitur, quiſquis expenderit, quam præcox extitit. Vixdum ex ephebis egreſſus Italiam reliquit. Intra ſextum & viceſimum ætatis annum, univerſis pene Occidentis provinciis peragratis, plurimis paſſim è præcipua nobilitate, omnibus autem fortaſſe ubique eruditis viris, eximiæ laudis nomine innotuit. Quindecim propemodum annos numeres quibus à patria abſuit. Ex tantillo ævi ſpatio magnam ſibi partem longinqua itinera vendicant, quibus per varias Europæ oras fructuoſum multis exilium circumtulit. Adde perpetuam cum tot tantiſque viris conſuetudinem; adde continua literarum commercia: quibus deductis, quota quæſo pars temporis ſtudiis ejus

relicta eſt? Quærendum jam ſtupentibus ſupereſt, quodnam illud tam profundum otium? quæ tam acris induſtria? quæ tam verſatilis indoles? quod tam vaſtum ingenium fuerit, quod tot linguis, tot ſcientiis hauriendis, ſimul altius revocandæ in ſeipſam menti, ſimul maximis rebus gerendis ſuffecerit? Hæc de Lælio præmittere, niſi ultro libuiſſet, ipſa poſtulabat neceſſitas. Quippe is ipſi Fauſto atque aliis ingredendæ, quam poſtea ſecuti ſunt, viæ dux & auctor exſtitit. Nunc ad Fauſtum redeo: cujus primum vitæ ſeriem ac præcipuos caſus compendio retexam; deinde rerum geſtarum capita complectar; poſtremo quæ de animi & corporis habitu curſim inquirenti comperta habere licuit, paucis adjiciam.

Natus eſt duabus horis & tribus fere quadrantibus ante ſolem Nonis Decembris oriturum, in calce anni 1539, annis fere quatuordecim Lælio patruo minor. Mortuus eſt anno 1604, paulo ante ineuntis veris initium, annum ingreſſus quintum ultra ſexageſimum.

Ejus ætatis viginti primum, & paulo poſt duodecim annos in patria: triennium circiter in ſeceſſu Lugdunenſi; reliquos triginta annos continuos egit in voluntario exilio. Orbata parentibus fuiſſe videtur ætas illa, quæ capiendo literarum & ingenii cultui maxime docilis eſt. Leviſſime enim, & omni præceptore deſtitutum bonarum artium ſtudiis ſeſe operam impendiſſe quæritur. Et alibi, ſe Philoſophiam non didiciſſe; nec Scholaſticam Theologiam unquam attigiſſe; & ipſius Logicæ artis nihil niſi rudimenta quædam, idque valde ſero deguſtaſſe fatetur.

Superbientis hæc fuit ſeculi contumelia, quod tam inſigni documento compertum eſt, etiam ſine iſtis (quæ merito quidem, ſed tamen ſæpe intemperantius ſuſpicimus) præſidiis eſſe

Magnos poſſe viros, & magna exempla daturos.

Forſitan & expediebat, natum ut de dogmatibus orbis cognoſceret ingenium, nullis delibari præjudiciis; ne quam errorum fibram admitteret, quibus exſtirpandis adoleſcebat. Etenim fœta errorum Theologia ipſam quoque Philoſophiam ac prope omnes bonas artes infecit. Itaque non in cunis tantum, ſed in ipſis quoque primæ doctrinæ rudimentis jam olim pueritia orbis decipitur, & opiniones tanquam veras imbibit, priuſquam judicare poſſit, an falſæ ſint. Ita fit, ut ſæpe præſtet nullis, quam perverſis documentis imbui: nec mirum ſit interdum turpius eruditos deſipere, & rude vulgus judicare incorruptius. Quod non ita accipi velim, ut eruditionem, ſed ut abuſum ejus damnare exiſtimer; nec frænum ipſi, ſed cautionem optare. Iſtiuſmodi levi literarum tinctura, ſimulque Juriſprudentiæ (ut arbitror) ſtudio prima Socini ætas occupata fuit, ad annum uſque tertium & viceſimum. Hauſerat tamen jam ante divinæ veritatis principia, partim acri ingenio, partim Lælii patrui monitu, præcipue cum ſubito ingruente diſcrimine, quod antea quoque monuimus, in Galliam conceſſiſſet. Tametſi Lælius, ingenio nepotis confiſus, plura divinanti innueret, quam traderet diſcenti; nonnulla etiam in experimentum judicii adoleſcentem celaret; non diſſimulato inter amicos præſagio, plenius hæc atque felicius à Fauſto orbi prodenda. Sed cum poſt obitum Lælii revertiſſet in Italiam, in illo ævi fluxu, ætas adoleſcentis veluti navis ſine rectore fluctuans, neſcio quibus ventis abrepta, pene ad aulicas Sirenes conſenuit. Etenim in Regiam Franciſci Magni Ducis Hetruriæ aſcitus, eique honoratis miniſteriis plurimum conciliatus, cum iſthic flagrantiſſima gratia & dignitate floreret, totos duodecim annos in aula Florentina conſumpſit. Periit ipſi tunc (ut ipſe perpetuis gemitibus dequeſtus eſt) florentiſſima pars ævi; ſi modo periiſſe cenſenda eſt, in qua non umbraticis doctrinæ præceptis, ſed ſolidis vitæ experimentis formatum eſt ſublime judicium; in qua & ille juvenilis æſtus deferbuit, qui plerumque magna in magnos lapſus præcipitat ingenia. Et profecto niſi id quoque aliunde nobis conſtaret, vel ex ipſa ingenii vi conjectura duci poſſet, quam vehementibus olim animi motibus æſtuaverit illa indoles. Sub exitum iſtius temporis tetigit animum ejus ſerio de bonorum dilectu deliberatio; quam ea animi magnitudine expedivit, ut ſibi ob ſpem cœleſtium omnia terrenorum votorum emolumenta calcanda decerneret. Itaque nihil cunctatus, deſperata ab invitiſſimis principibus miſſione ſua, ſponte patriam, amicos, ſpes & opes ſuas deſtituit, quo liberius ſuæ atque aliorum ſaluti incumbere poſſet. Non ingratam ejus operam Magno Duci fuiſſe abſentis jam & exulis deſiderium oſtendit. Sæpius enim per literas atque nuncios, Pauli potiſſimum Jordani Urſini, viri illuſtris, qui ſororem Magni Ducis in matrimonio habebat, opera hominem ſollicitavit ad reditum, ſolita quidem modeſtia, ſed obſirmato animo renitentem. Annus agebatur Chriſti nati 1574, ætatis autem ejus quintus & trigeſimus, cum ex Italia in Germaniam ſeceſſit. Venientem hoſpitio excepit Baſilea, benigna receptatrix Chriſti exulum, & quæ jam pridem periclitantem innocentiam gremio ſuo fovere didicerat. Illic ſolidum triennium & quod excurrit Theologiæ ſtudio incubuit; Sacris præcipue voluminibus intentus, quorum ad ſynceram intelligentiam cum aſſiduis votis atque precibus aſpiraret, pauciſſimis Lælii patrui ſcriptis, & pluribus ab eo ſparſim relictis notis multum adjutus eſt. Quod ipſe, cum ſupprimere poſſet, ingenue ſemper præ ſe tulit ac profeſſus eſt. Cum ad annum uſque 1577 Baſileæ degeret, creditum ſibi varitatis pignus in ſecreti pectoris cuſtodia minime detinuit. Itaque dum lumen ſibi exortum ad alios propagare ſtudet, ab amicis ad alienos ſenſim delapſo diſſerendi argumento, diſputationem de Jeſu Chriſto Servatore ore primum inchoatam, poſtea ſcripto complexus eſt. Quam antequam abſolveret, primum valetudine à ſtudiis, deinde peſte à ſcriniis Baſileæ relictis excluſus, aliam interim cum Franciſco Puccio diſputationem, ineunte anno 1578. Tiguri confecit; mox eodem anno Baſileam reverſus libro quoque de Servatore ſummam manum impoſuit. Multum illa tempeſtate Tranſylvanicis Eccleſiis turbarum dederat Franciſci Davidis & reliquorum de honore ac poteſtate Chriſti opinio. Cui malo remedium quærens Georgius Blandrata (cujus tunc & in illis Eccleſiis, & apud rerum potientes principes Bathorreos magna erat auctoritas) illo ipſo Chriſti nati anno Socinum Baſilea evocavit; ut præcipuum factionis ducem Franciſcum Davidis à tam turpi & pernicioſo errore abſtra-

heret. Id quo commodius fieret, conducto apud eundem grandi ære hoſpitio; eadem utrumque domo atque menſa paulo plus quam per trientem anni uti voluit. Sed Franciſco exiſtimationis inter ſuos retinendæ, quam quærendæ veritatis cura fuit antiquior. Itaque errorem ſuum non modo privatim ſpargere; ſed publice pro ſuggeſtu promulgare auſus, præſens ſibi periculum acceſſivit, in carcerem mox juſſu Tranſylvaniæ principis conjectus, in quo paulo poſt mortem obiit. In hujus exitu cum ab omni culpa abeſſet Socinus, invidiam tamen non effugit. Quaſi vero aut hic aliis armis Franciſcum debellare non poſſet, cum utriuſque diſputantis documenta publice extent; aut Magiſtratus ille ita fuerit cauſæ Socini addictus, ut ipſius, ſive cujuſquam ex eodem hominum genere arbitrio ſtringeret arma ſuæ poteſtatis. Quod ſi quis forte à Socini cauſa non alienus (quod mihi quidem non conſtat) auctor fuit principi acerbioris in Franciſcum conſilii, ejus certe culpam Socinus præſtare non debuit, cujus neque conſilium ſcire, neque factum ullo modo probare potuit. Nam ut alia plurima taceam, nihil magis adverſum Socini ſententiæ accidere poterat, quam illud dogma, quod Franciſci viventis voce atque ingenio defendi non poterat, ejuſdem morientis muto, ſed efficaci teſtimonio ſancitum videri: præſertim cum obitus ejus martyrio ſimilis ſtatim omnium in ſe oculos converterit. Socini diſputatio, quam cum ipſo habuit: licet eo ſuperſtite conſcripta, quintodecimo demum poſt anno vix in lucem prodire potuit. Poſt hanc diſputationem in Majo anni 1579 abſolutam, & Eccleſiis Tranſylvanicis exhibitam, non diu iſthic Socino commorari licuit, per morbum ibi vulgo graſſantem, quem colicam vocant. Eodem igitur anno jam quadragenarius migravit in Poloniam, ubi Eccleſiis Polonicis, quæ ſolum patrem Domini Jeſu ſummum Deum agnoſcunt, publice adjungi ambivit: Sed cum diſſenſionem in quibuſdam dogmatis non premeret, ſatis acerbe atque diu repulſam paſſus eſt.

Qua tamen ignominia minime accenſus, vir, non tam indole, quam animi inſtituto ad patientiam compoſitus, nulla unquam alienati animi veſtigia dedit. Quin potius impreſſionem variorum hoſtium, à quibus tunc illæ Eccleſiæ vexabantur, ſuo ſibi ingenio ſumpſit propulſandam. Primus Andreæ Volani impetus refellenda ejus parænesi exceptus eſt; eademque occaſione rogatu Nemojevii ſeptimum caput Epiſtolæ ad Romanos explicatum. Mox Jacobum Palæologum adoriri placuit; cujus tunc exiſtimatio atque auctoritas peſtilentium errorum reliquias in hominibus alioqui minime malis ſovebat. Hunc non odio, ſed conſilio, durius aliquanto habitum, ſemper excuſavit. Paulo poſt, cum redintegrante pugnam Volano certamen recruduit, ſimul ad Poſnanienſis Collegii Theſes reſponſum eſt. Dum pro veritatis patrocinio tot pugnas atque odia Socinus ſuſcipit, calumniatoribus tot inimicitiæ non caruerunt. Stephanus tunc Regnum Poloniæ obtinebat. Ejus aures accuſator imbuit ſeditioſi contra Magiſtratum ſcripti criminatione. Indignum eſſe, ſi authori vago atque exuli Italo impune abeat hæc audacia. Libellus contra Palæologum deſignabatur. Qui licet aliud non poſtularet innocentiæ teſtimonium, quam ſui lectionem, declinari tamen periculum placuit.

Proinde Cracovia, ubi quartum jam annum degebat, commigravit ad virum nobilem, Chriſtophorum Morſtinium, Pawlikovii Dominum, ubi non tam latebris, quam Nobilitatis in gente noſtra privilegio innocentiam tutatus eſt. Nam rus illud ſuburbanum paucis paſſuum millibus Cracovia diſtat. Illinc, quam ex vinculis crimina purgare, conſultius viſum. Nec ad illum modo temporis articulum periclitanti patuere officioſæ domus hoſpitalitii lares; ſed amplius triennio foverunt hoſpitem. Et quo cumulatius eſſet exhibitæ humanitatis ſpecimen in exulem ac peregrinum, paulo poſt etiam ambienti filia familias virgo nobilis in matrimonium collocata eſt; factuſque ex hoſpite gener, ſecuritatem in illis locis ſuam affinitatibus & amicitiis ſanxiſſe viſus eſt. Ruri dum ageret, cum alia multa præclara, tum præcipue librum contra Eutropium conſcripſit: conſtanter illius Eccleſiæ famam & cauſam propugnans, à qua iniquiſſimo præjudicio damnatus multa inſons indigna jugiter pertulerat. Filiam Agnetem ſuſtulit circa Pentecoſten anni 1587, ætatis 48, ex qua, cum poſt mortem patris Staniſlao Wiſzowatio Equiti Polono nupſiſſet, nepotes nepteſque etiamnum ſuperſunt. Eodem anno in Septembre amiſit uxorem Eliſabetham: quem caſum viro luctuoſum & acerbum gravis ægritudo corporis excepit: adeo quidem pertinax, ut per aliquot menſes ſtudiorum uſum interciperet. Et, ne qua calamitatis ſpecies abeſſet, eadem fere tempeſtate, per mortem Franciſci Magni Ducis Hetruriæ, fructus bonorum ejus, quem quotannis ex Italia capiebat, penitus ipſi fuit ereptus. Sane aliquanto ante, criminatorum acerbitate ac minis Pontificum, bona ejus in periculum venerant. Sed Iſabellæ Mediceæ Magni Ducis Hetruriæ ſororis, quæ Paulo Jordano Urſino, quem ſupra memoravimus, nupta fuerat, dum vixit, enixo ſtudio, & poſtea ipſius Franciſci Magni Ducis benevolentia, factum eſt, ut illo ſuperſtite annuos ex iis reditus Socinus caperet. Adeo nondum illic meritorum ejus exoleverat memoria, ut literis ac precibus, damnati & exulis, pridem deſtituti ac ſæpe repudiati, principes difficillima in re gratificarentur. Humaniſſimis quoque literis compellatus, & in poſterum quoque bono animo eſſe juſſus eſt, quamdiu vita illis ſuppeteret, dum ne in libris edendis nomen ſuum publice extare pateretur. Sed tunc illos principes infeſtum Socino fatum abſtulerat. Atque ut omnia in ſolicitudinem viri conſpiraſſe viderentur, viduum, ægrum, & fortunis omnibus provolutum ipſa Reipublicæ noſtræ tempora angebant, tunc maxime decertantibus inter ſe regni Polonici candidatis turbulenta; ideoque inimicorum licentiæ opportuna. Jam enim iterum Cracoviam migraverat. Proinde in tot malis ſolatium à negotio petit, quod ſibi repurgandis, qui tum in Eccleſia vigebant erroribus, divinitus datum ſentiebat. Quanquam igitur antea quoque Eccleſiaſticos conventus frequentare ſolitus, anno tamen 1588 in Breſtenſi Synodo (quod oppidum eſt in Lithuaniæ finibus) majori quam antea conatu atque fructu, de morte & ſacrificio Chriſti, de Juſtificatione noſtra, de corrupta hominis natura, denique cum Davidianis & Budneiſtis, de Jeſu Chriſti invocatione diſputavit. Hic fuit annus, quo primum Luclaviciani Cœtus cura atque Provincia mandata eſt

Petro

Petro Stoinio, Petri illius Statoris Thonvillani filio, cujus progenies olim inter indigenas nobiles cooptata, hodie quoque habet aliquos in patria noſtra magnis honoribus perfunctos viros ſuperſtites. Is non minus judicio acer, quam promptus eloquio, poſtquam Socini amicitiæ copia facta eſt, in ſententiam ejus libenter conceſſit. Paulo ante quoque non paucos è præcipuis privatim in ſuam ſententiam pertraxerat, & ſuffragantium ſibi non exigua indies fiebat acceſſio. Refragabantur tamen adhuc viri maximæ auctoritatis, Nemojevius ac Czechovicius, & plerique è Miniſtris natu majoribus. Primus olim Securinius ſententias Socini, in quas deſcenderat, propugnaſſe palam dicitur auſus. Secuti mox alii. Quos inter grande partibus momentum addiderant, Andreas, Staniſlaus, Chriſtophorus, tergemini fratres Lubienecii, quos ſplendidis natalibus, & in ſummam ſpem genitos, atque partim in aula Regia, partim in ſummorum Procerum contubernio educatos, à mediis vitæ illecebris ad Religionis curam ſacer quidam inſtinctus abripuerat. Hi, quemadmodum flagrantiſſimo zelo omnia pietatis impedimenta calcaverant, ita agnitæ veritati pari animi candore ac magnitudine ſubſcripſerant.

Jamque & alii certatim è paſtorum ordine partibus addebantur, præſertim è junioribus, quos minus morabatur inveteratæ opinionis atque auctoritatis præjudicium; cum evenit caſus novitate inſignis, qui quanta vis ſit veritatis documentum dedit memorabile. In magno ſententiarum diſſenſu laudabilis hæc fuit illius Eccleſiæ concordia, quod tantum opinionibus, non etiam odiis homines illi pugnaverint. Et cum alii aliorum ſententias deteſtarentur, ſeſe tamen mutuo minime damnarent. Itaque integra utrinque tolerantia ſæpius acriter diſceptabant, atque hoc fuit præcipuum illarum Synodorum negotium.

Anno igitur 1589 in Synodo Lublinenſi, ſententia Socini de cap. ſeptimo ad Romanos non mediocriter agitata eſt. Erant qui defenderent; ſed & oppugnantium paſtorum non minor fuit numerus. Ex iis unus, Nicolaus Zitinius, ab aliis earundem partium juſſus contra mentem Socini caput illud exponere, eoque conſilio rem ſtrenue aggreſſus, delapſus inter diſſerendum ad verba, quibus Apoſtolus gratias agit Deo liberationis nomine, hæſit attonito ſimilis. Et mox, Ecqua vero eſt iſta liberatio? ait, ecquod beneficium illud, quod tantas Apoſtolo grates expreſſit? An quod in tanta eum peccati ſervitute detineri neceſſe fuit? Hoc vero mihi equidem probari nullo pacto poteſt. Ego igitur (inquit) pariter ingentes Patri luminum ago gratias, quod mihi nunc ab errore liberato veritatis ſuæ lucem oboriri voluerit. Mox contrariam explicandi rationem ingreſſus, pro ſententia orthodoxa accurate diſputavit. Stupentibus & arguentibus quorum cauſam ſuſceperat, reſpondit, ſe non potuiſſe convictæ mentis judicio refragari. Magnum ea res momentum attulit ad veritatem propagandam; ſed non minus illorum ſtudia, qui ad amplectendum eam ſignum cæteris ſuſtulerant. Hos inter eminuit Petri, quem diximus, Stoinii eloquium. Unam illam facundiam parem ingenio Socini Deus Eccleſiis iſtis contulerat, quæ ſubtiles & à rudiorum captu remotiores Viri ſenſus populari ratione tradere, & flexanimæ orationis genio cunctis probare potuerit. Hoc ille videlicet ſuæ mentis præcipuo interprete uſus eſt, ad inſigne Eccleſiæ Dei emolumentum. Quicum ut tanto arctius jungeretur, evenerunt nonnulla quæ cogerent. Jamdudum Socinum Cracoviæ commorantem circumſtare undique pericula cœperant, quæ plerumque fideles Chriſti ſervos comitari amant. Quanta ibi contumelia affectus fuerit ab inſolenti milite Verneco, ipſe in quadam epiſtola exponit. Sed præcipue poſt librum de Servatore typis evulgatum inimicorum odia recruduerunt. Itaque anno 1598, commota per Scholaſticos infimæ plebis fæce, æger tunc & forte curandæ valetudini intentus, extrahitur è cubiculo ſeminudus, & per forum ac celeberrimas plateas, depoſcentibus ad ſupplicium pleriſque, contumelioſe raptatur. Tandem ex illa furentium colluvie peſſime mulctatus, à M. Vadovita Profeſſore Cracovienſi ægre furenti multitudini eripitur. Direptas tunc ſarcinas & ſuppellectilem, quæque alia rapi potuere, longe minori dolore tulit, atque ſcriptorum quorundam jacturam irreparabilem, quam ipſius vitæ impendio ſeſe redempturum fuiſſe ſæpe profeſſus eſt. Periit ibi una inſignis contra Atheos labor, quem refellendis ingenioſis magni cujuſdam Viri commentis ſuſceperat. Cum vero ad tam barbarum ſævitiæ exemplum minæ quoque accederent, Cracovia Luclavicias migravit, in pagum ultima ſua habitatione atque obitu nobilem, novem circiter milliaribus Cracovia diſſitum; ubi aliquot annos, uſus menſa & ædibus viri nobilis Abrahami Blonſcii, vicinus Stoinio vixit. Ambo igitur mutuam ſibi operam de propinquo navantes in profligandis errorum reliquiis, jam ad unanimem in omnibus ſententiis conſenſum pene univerſam illam Eccleſiam redegerant. Nam & ipſe pridem Nemojevius pleriſque in rebus Socino aſſenſus, hallucinationes ſuas nunquam ſatis prædicanda ingenuitate damnaverat.

Solus Czechovicius à ſententia ſua dimoveri non potuit. Qui cum, vincente potiori parte, ad cætera æque quidem, ſed tamen utcunque conniveret; paulo poſt in ſententia de Baptiſmo ciere turbas cœperat: quæ tamen cito ex voto Socini ſopitæ, poſtea ſuapte ſponte evanuerunt. Repurgata ſic plene ab erroribus Eccleſia, veluti ad unam eam rem hucuſque vita producta, non tam immaturo ſibi, quam luctuoſo ſuis fato eripitur *Luclaviciis*, exeunte bruma, anno ætatis quinto ultra ſexageſimum. Ultima morientis vox excepta, ſe non magis ævi, quam invidiæ & moleſtiarum ſaturum, læta atque intrepida ſpe propendere in ſupremum illum fati ſui articulum, qui miſſionem ab ærumnis ſimul & laborum ſtipendium oſtenderet. Quem vitæ ac laborum ſocium, eundem funeris laudatorem, & ſequenti anno comitem habuit, Petrum Stoinium; qui tanquam præſtitutum quoque jam vitæ penſum exegiſſet, Socinum ſecutus eſt vix quadragenarius.

Curriculum vitæ ejus emenſi, per quod compendio feſtinavimus, reſtat ut in diſpiciendo quid geſſerit, quid præſtiterit, paululum figamus veſtigium. Nemo memoria noſtra de toto Chriſtiano orbe, ſed inprimis de Eccleſiis Polonicis, melius meruit. Primum enim genuinam Sacrarum Literarum mentem, tot editis lucubrationibus, innumeris in locis aperuit. Deinde ſententias de Dei atque Chriſti perſona, quas jam

in Polonia vigentes deprehenderat, ſolidis argumentis confirmari, & à ſubtilibus cavillis atque Sophiſmatis perite defendi unus egregie docuit. Mox quaſdam impias, alias prophanas ſententias, quarum exitiabile virus furtim in Eccleſiæ gremium irrepebat, feliciſſime exſtinxit. Nemo acrius Judaizantes repreſſit: Idem Chiliſtiarum opinionem: idem multa præterea alia fanatica ſomnia exploſit. Errores autem, qui à reformatis Eccleſiis hauſti magno adhuc numero in ea Eccleſia regnabant, mira felicitate exſtirpavit. Talia erant, de Juſtificatione, de placanda juſtitia Dei, de Prædeſtinatione, de ſervitute arbitrii, de peccato originis, de Cœna quoque Domini, de Baptiſmo, & alia ſiniſtre intellecta dogmata. Denique ſublatis pernicioſis erroribus, ne quid ineptiarum quoque in Eccleſia relinqueret, ſuperſtitiones plurimas circa res indifferentes exterminavit. Ex hoc genere fuit nimia vilis veſtitus ambitio, deinde capeſſendi magiſtratus, aut etiam citra vindictæ ſtudium ſui juris perſequendi religio, & ſi quos ſimiles nævos primi fervoris inconſideratior zelus aſperſerat.

Vitæ ordine atque rebus geſtis expoſitis reliquum eſt, ut de animi & corporis habitu pauca addamus. Ingenii & judicii laudes memorare, ſuperfluæ eſt operæ, cum tot ejus monumenta in promptu ſint. Eruditionem autem quo pertinacius occuluit, eo ſe prodit impatientius. Serior hæc, verum ſolidior acceſſerat. Nec deſunt in ejus ſcriptis felicis quoque memoriæ veſtigia. Unum ipſius ſpecimen præterire nequeo, quod in diſputatione cum Chriſtiano Francken edidit. Hic in conſeſſu Synodi Chmelnicenſis, doctrinæ atque ingenii ſpecimen oſtentare cupiens, tumidius quam par erat paſtores illos ad diſputandum provocaverat, mediocrem ſingulorum eruditionem deſpiciens. Et quo magis diſputaturum ipſa copia percelleret, atque obrueret, meditato apparatu quinquaginta ſimul argumenta contra invocationem Chriſti propoſuit. Turbaverat ea res nonnullos, & Socino, licet ab Eccleſia toties repulſo, reſpondendi Provinciam mandaverant. Is hominem improviſo iniquam diſputandi rationem ingreſſum, & uno pene Spiritu tot præparata ſpicula effundentem, attente audiens, monebatur, ut ſaltem capita rationum quibus reſpondendum eſſet notaret. Sed memoriæ fiducia calami ſubſidium ſprevit, & hominem quouſque libuit ſuas illas rationes declamantem, patienter audiit; mox eodem plane ordine longam argumentorum ſeriem retexens, adeo ad ſingula ſolide reſpondit, ut vix quicquam adverſario ſuperfuerit quod contra mutire poſſet. Itaque ſe minus in ea materia promptum ac paratum profeſſus, &, ſtupentibus omnibus, confuſus abiit. Et quoniam naturæ ejus dotes attigimus; ſi quem forte ea cura tangit, ut figuram quoque corporis cognoſcere aveat, ſciat illi non defuiſſe formam indole ſua dignam: ſtatura juſtam quidem non excedens, ſed proceræ vicinior fuit. Habitus corporis gracilior, intra modum tamen. In vultu porrectæ frontis dignitas, & oculorum maſculus decor vibrabat. Venuſtas & gratia oris vigorem & majeſtatem nihil minuebat. Cibi ſomnique parcior, & omnium voluptatum citra ambitionem abſtinens, in una valetudine curanda ſcrupuloſus, & ſæpe nimius fuiſſe videbatur. Qua tamen proſpera plerumque uſus eſt, niſi quod interdum calculi doloribus, & paſſioni colicæ obnoxius eſſet. Lippitudinem quoque nimiis lucubrationibus contractam jam ſenior quærebatur. Lenis vitæ atque inſons genius. Mira ſimplicitas in moribus, quibus ita gravitas inerat, ut abeſſet ſupercilium; & hominem facilius revereri velles, quam poſſes timere. Alloquio facilis, honorem cuique ultra modum exhibuit, & ſi quid damnare in eo cuperes, nihil fuit vituperio propius, quam nimia ſui contemptio. Modeſtus corporis cultus, ſed tamen comptus & elegans, tametſi à faſtu longe receſſerat, faciles minus aſpernebatur munditias. Officioſus in amicos & in omnibus vitæ partibus diligens. Principes, quorum in miniſterio partem ævi poſuit, ita demeruerat, ut nec deſiderium ejus diuturna abſentia, nec favorem manifeſta offenſio exſtinxerit. Patruos, fratres, agnatos, omni officio proſecutus, Lælium præcipue ſuſpexit & coluit. E propinquis mulieribus, præter Camillam aviam matronam lectiſſimam, Portiam amitam, & Phyllidem ſororem, ſuo utramque merito vehementius dilexit. Quarum illa dum vixit laudatiſſimæ pudicitiæ exemplar, prudentia ſimul & comitate morum incredibili, adeo Lælium Beccium maritum, virum inſignem ſibi devinxerat, ut is ſæpe cum lachrymis ſe tali tantaque conjuge indignum fuiſſe diceret: Hæc morum atque in regenda domo diſciplinæ ſanctitate, viro probata, (is fuit Cornelius Marſilius nobiliſſimo loco natus) immortale ſui moriens deſiderium reliquit. Et quoniam ptidem à naturæ dotibus ad ea quæ ſua ſibi opera quæſiverat bona delapſi ſumus, non ſunt premendæ ſilentio nonnullæ è virtutibus ejus, quibus ſupra multos eminuit. Non facile dixerim, in tam vehementi indole plus ignis, an ingenii fuerit; adeo antequam impetus ſuos ratione compoſuiſſet, præcipitem ad bilem natura formaverat. Quam tamen ita fregit, ac domuit, ut quæ poſtea in homine eluxit manſuetudo, pleriſque viſa fuerit naturæ laus eſſe, non induſtriæ. Patientiæ quoque commendationem, cum fortunæ & injuriarum indignitas; tum delicata, ideoque irritabilis auget indoles. Nihil ejuſmodi hominibus malorum accidere ſolet ſine exquiſito doloris ſenſu; neque adeo mirandum eſt, quod ſæpe plus capere poſſit triſtitiæ ingenium capacius. At ille in hoc quoque certamine fortis & naturæ ſuæ victor apparuit: poſtquam tot calamitates ab alienis, tot à ſuis injurias, pericula ab hoſtibus, ingratitudinem ab amicis, invidiam à doctis, odium ab imperitis, infamiam ab omnibus, pauperiem à fortuna, denique ab ipſa illa quam unice ornavit Eccleſia, jugem nec ſine ignominia repulſam, Chriſtiana animi magnitudine tulit ac perpeſſus eſt. Pene injuriam feci fortunæ, quod in eam paupertatis ejus cauſam rejeciſſe videor. Verum ego nunc non culpam ejus accuſavi, ſed indicavi ſtatum: quem Socino evadere per fortunam forſitan licuit, ſi aut per conſcientiam, aut per quandam animi generoſitatem fuiſſet integrum. Sanctitatis certe famam ex mendicitate nunquam venatus eſt. Quoties tamen vel tenuiſſimo ſumptu conditionem ſuam tolerare potuit, adduci nequibat ut munera ultro oblata caperet. Ultro quin etiam in egenos facultates ſuas erogabat. Nec tantum eleemoſynæ, ſed & liberalitatis nullum genus omiſit: ut agnoſceres flagrantem promiſcuo omnium amore charitatem. Sumptibus quoque ſuis non-

nullos

Digitized by Google

nullos libros in lucem edidit; ut ad ardentem promovendæ divinæ veritatis zelum, nihil ſibi faceret reliqui. Hanc tot ſcriptis, tot epiſtolis, tot privatis publiciſque diſputationibus, tot informationibus eorum quos mentis ſuæ paſſim habuit interpretes, tot longis, pleriſque ab extrema Sileſiæ ora in intimam Lithuaniam, ſuſceptis itineribus: valetudinis, famæ, fortunarum diſpendio, ſui denique capitis periculo, ſibi ſumpſerat propagandam. In tantis laboribus, & diſcriminibus, quo uno ſe ſuſtentabat ſolatio, idem toti Eccleſiæ, unicum ad vitam ſanctius agendam remedium inculcare non deſtitit. Spem enim immortalitatis jugem ſollicite ac delicate ſovendam cenſuit. Adeo ut cuidam ſenecioni in argumentum pietatis tumulum ſibi conſtructum oſtentanti, ac ſubjicienti, mortem ſe perpetuo meditari, rectius facturum reſponderit, ſi reſurrectionis rationem meditaretur. Sane in omnibus vitæ partibus, ſed maxime in rerum ſpiritualium judicio, prudentia ejus eluxit. Quæ veluti fructus quidam fuit humilitatis ejus atque modeſtiæ: virtutis ita ingenio ſuo inſitæ ac peculiaris, ut in cæteris alios, in hac ſeipſum æmularus fuiſſe videatur. Neminem unquam contempſit, nullam rem niſi conſulto ac circumſpecte aggreſſus eſt. In ſtudiis quoque adeo omnis ſui fiducia aberat, ut nihil ſcribere auſpicaretur, niſi longa & matura meditatione concoctum. Idem in lucubrationibus ejus non difficulter deprehendas. Quoties is per ſalebras quas alii ſecuro gradu calcaſſent, ſuſpenſo inceſſit veſtigio! ut nemo ſic alieno, quemadmodum is proprio judicio diffiſus fuiſſe videatur. Quod ſingularis ejus modeſtiæ, ut diximus, tunc fuit præmium, nunc eſt indicium. Sed præcipue fides ejus multum inter cæteras laudes enituit. Nemo poſt hominum memoriam omnibus præſidiis inſtructior fuit, quibus ad famam, atque opes, & altiſſimum vitæ iſtius apicem aſcenditur: nobilitatem generis, amicitiarum ſplendorem, gratiam Principum, opes ingenuas, valetudinem, ingenium, eloquium, eruditionem & maximarum rerum capacem indolem, Natura, Fortuna, induſtria denique certatim cumulaverant. Tantarum illi rerum jactura conſtitit vocantis obſequium Dei, & concreditæ veritatis Fidei commiſſum. Parum erat deſtituiſſe tot ſummæ ſpei pignora, niſi ſe ultro infinitis miſeriis, egeſtati, diſcriminibus, Inimicitiis, omnium deſpicatui, probris & contumeliis, & execrabili ubique ſui nominis memoriæ, veluti devotam publicis odiis victimam, ſciens prudenſque objeciſſet. Neque vero reſpexit ulla præſentis, aut ſaltem propinquæ mercedis ſtipendia. Longe ille ſua vota, ultra vitæ quoque ſuæ limitem, imo ultra labentis tunc ſeculi curriculum jaculatus eſt; adeoque bona fide ſpes ejus in cœlum erigebatur, ut in nullo terreni ſolatii fulcro recubuerit. Non detraho debitas aliorum meritis laudes: manet ſingulos ſuum decus. Verum pace omnium dixerim, tentavere forſitan illuſtrium virorum aliqui, ad tam ſublime fidei ſpecimen eniti, ſed neſcio an quis evaſerit. Plerique enim non caruere ſubſidiis quibus eorum virtus cito ſublevata eſt, ut non diu creditores ſummi Dei exiſterent. Lutheri & aliorum animi magnitudo plauſu mox & ſtudiis principum ac populorum excepta eſt. Quot alios, inopes alioqui & obſcuros, cauſæ Dei defenſio, ad opes atque potentiam provexit? Quos tamen hæc viciſſitudo à fidei laude non excludit, ſi quæ ipſos provexit cauſa, una cum iis demum ipſa adolevit.

Sed illi in hunc numerum non temere veniunt, qui florentem jam & adultam Dei cauſam (ſive illa vere talis, ſive prætenſa ſit) etiam non exiguis rerum ſuarum impendiis demerentur. Habent enim quod ſperent in terris, etiam citra cœli reſpectum, & in ejuſmodi præſentium præmiorum expectatione non ſemper facile diſcernas, utrum magis Deo confidant iſti, an induſtriæ ſuæ.

At Lælius & Fauſtus, viri tanto judicio, tanta illius (quo vixerunt) ævi cognitione atque experientia, quodnam ſibi in terris dum viverent, imo & proximo poſt ſeculo, tot laborum atque diſcriminum ſolatium deſpondere poterant, dogmata profeſſi, nulla auctoritatis pompa, nullo partium ſtudio, nulla diſſolutioris vitæ conniventia, nullo alio lenocinio commendata; quin potius auſteritate ſua cunctis exoſa atque inviſa. Nullam hic ſane video terrenæ ſpei latebram, quæ vel minimum decerpat de nobiliſſimæ fidei laude, quæ quanta quanta fuit, omnibus terris excluſa, in cœlum evolaverat, & in ſolius Dei clementia collocabatur.

Ignatius quoque, ut alios taceam, majorum noſtrorum memoria, patriam, agnatos, opes, honores & alias illecebras contempſerat, multos quoque labores, multa diſcrimina ultro ſubierat, zelum gloriæ Dei & fidei militiam profeſſus. Non deſpicio animi magnitudinem quæ in eo aut nonnullis ſimilibus apparuit. Neque enim prorſus molli itinere ad gloriam contenderunt. Sed nondum hic video illud magis arduum, quod quærimus, nobilioris fidei ſpecimen. Non fumo mihi tantum, neque etiam in præſentia multum intereſt, ut de cujuſquam meritis propoſito ſententiam feram, quam feret olim judex falli neſcius. Itaque nihil moror quid Ignatius in animo habuerit, cum ad præſens negotium ſufficiat, quid habere potuerit. Videbat ille ſane res Pontificum in quibuſdam Provinciis afflictas; ſed in pluribus quoque aut ſaltem potentioribus, adeoque in patria, & ubi ſedem fixurus erat, bene firmatas & florentes ignorare non poterat. Immenſa quæ propugnatoribus ſuis Eccleſia illa ſtatim reponit præmia, virum iſtum latuiſſe quis dixerit? Acris eſt profecto in generoſis animis gloriæ ſtimulus. Ubicunque illuſtris famæ campus panditur, non modo ipſi voluptates atque opes ſordent, ſed vita quoque ipſa vilis eſt. Itaque & martyria pro felici atque opulenta Eccleſia, etiam citra nobilius religioſæ fidei documentum facile ſuſcipiuntur, neque adeo plus admirationis mereri poſſunt, quam illi quondam, qui

——————— *in Punica nati*

Tempora, Cannarum fuerant, Trebiaque juventus.

aut ſi Caſtrenſe vulgus diſplicet, quam

Codrus pro patria non timidus mori.

Sane quiſquis in Eccleſia Romana æternitatem nominis quæſivit, non ſtulte profecto elegit gloriæ ſuæ ſpatium.

ſpatium. Nunquam enim Romana olim Reſpubl. (quamvis hac potiſſimum ratione adoleviſſet) tot au tanta præmia periculis pro ſe ſuſceptis proponebat, quot & quanta Romana Eccleſia repræſentat. Sero lla pulvinaria atque aras, & ſolis tantum Imperatoribus poſuit. Hæc paſſim bene meritis præter ſempiternam nnminis venerationem, templa, & ſodalitia, & honeſtam inter Deos indigetes ſedem exhibet. Quid altius ſuſpiret flagrantiſſima gloriæ ſitis? Quiſquis igitut propoſitis ac prope manu comprehenſis tam invidioſis ſtipendiis, quantumvis non ſine aliqua rerum ſuarum jactura, militiam iſtam ingreſſus eſt, nihil eſt quod Fidem ſuam Deo imputet. Ubi opes Eccleſiæ Romanæ, tot principum potentia, atque ipſius Hiſpanici imperii ſparſa per orbem moles, ſtetere in ſubſidiis, facile fuit etiam in maximo diſcrimine procurrere ante ſigna. Humanæ iſtud erat atque militaris fortitudinis ſpecimen. Ad primævæ quidem Eccleſiæ martyrum aut confeſſorum ſanctiorem gloriam non aſſurgit. Ita illi ſincere in cœlum ſuſpexerant, ut nihil ſibi in terris quod ſperare poſſent reliquum eſſet. Eorum exemplo ita Lælius & Fauſtus Deo crediderunt quæ in ejus gratiam perdebant, ut nulla prope terrena futuræ mercedis pignora, nullam humanam divinæ ſpei fidejuſſionem, nullum ſolatium acceperint. Unius Dei fidem atque clementiam, eamque longo poſt fata ſua intervallo expectandam ſecuti ſunt. Suo quoque ævo jugiter ſpreti, atque inglotii, & ſolis odiis nobiles, ne morituri quidem ſecundioris famæ auſpicium delibarunt. Nulli tamen unquam credentium decoxit fidelıſſimi numinis beneficentia. Ne iſtud quidem ſervorum ſuorum nobile par diuturna oblivione ſepultum eſſe voluit. Oſtendit illos orbi, qua parte ſui glorioſe noſcitari poterant; protractis in lucem tot inclytis ingeniorum monumentis. Ac licet non hac mercede ſteterit plenum militiæ illorum ſtipendium; tamen ipſum quoque inter mortales nnminis decus ita benigne aſſerere cœpit, ut fortaſſe magis periculum ſit ne nimios, quam ne nullos ipſis honores habitura ſit poſteritas.

L E C T O R I P I O

S A L U T E M,

EN tibi, Erudite Lector, divinam Philoſophiam, à Divino illo Doctore Jeſu Chriſto, hac quidem oratione à Matthæo Euangeliſta deſcripta, explicatam. In quibus vera felicitas ſita ſit; quæ diſcipulorum Chriſti dignitas; quibus tuenda & paranda ſtudiis; quanto cor labore ab ira, ultione, libidine, avaritia, rerum ad vitam tuendam neceſſariarum ſolicitudine abſtrahendum; ſermo à perjurio avocandus; quantopere, ne eleemoſyna, oratio, jejunium, inquinentur ambitione, ac oratio etiam loquacitate & animo implarabili, elaborandum; quo conatu Dei regnum & juſtitia ejus inquirenda; quam ſtudioſe à damnandis aliis abſtinendum ſit; nec non qua erga divinorum contemptores prudentia; in precibus contentione; erga univerſos homines æquitate; quo erga viam arctam animo; qua erga falſos Prophetas cautione; quo erga Chriſti ſermones ſtudio eſſe, operæ pretium ſit, divine docet. Utinam in hanc Philoſophiam animis oculiſque intenti univerſi Chriſtiani, eam ad vitæ uſum traducerent; & conſiliis dictis factiſque veluti regulam quandam ponerent, omnia hic opinione ſua majora facile deprehenderent, & reipſa experirentur. Hic enim veram animi tranquillitatem; hic conſcientiam omni metu ſolutam; hic cor erga Deum fiducia plenum; hic votorum ſucceſſum optatum; hic Spiritus illius divini virtutem, quæ ſenſum omnem, nedum orationis vim ſuperat, facile reperirent; quibus bonis in hac vita nihil conferri, nedum anteponi poteſt. Sed maxima pars Chriſtianorum, proh dolor, ita agunt, ac ſi hæc à Chriſto Servatore noſtro, & Doctore diviniſſimo, nunquam tradita fuiſſent; immo nec deſunt, in hiſque qui Doctorum nomen præ aliis affectant, & ſibi arrogant, qui hæc non vitæ præcepta Chriſtianis omnibus præſcripta, ſed conſilia certis hominibus data velint, & alios ad eum modum inſtituere, nihil vereantur. Quaſi vero Chriſtus aliam vitæ viam pro omnibus laxiorem, aliam pro pleriſque arctiorem docuerit. Unam is Doctor divinus, unam, arctam nimirum & anguſtam, quæ ad vitam ducat, & quam pauci inveniant, omnibus præſcripſit, & eam inſiſtendi omnibus auctor exſtitit; qui latiorem & ſpatioſiorem quæſierit, illa arcta & anguſta, & meta illi præfixa, quantoſcunque Spiritus ſibi ſumat, excidat oportet. Hic divinæ Philoſophiæ ut lucis aliquid afferret, precibus quorundam inductus F. Socinus, vir incomparabilis, dictatis quibuſdam eam explicare inſtituerat. Quæ licet ex tempore dictata, nec ab eo abſoluta, ac ne recognita quidem fuerint, immo ab ipſo quodammodo ſpreta: tamen cum nobis nequaquam contemnenda viderentur, obruta & ſepulta pulvere noluimus, ſed ea cum pietatis & veritatis ſtudioſis communicanda exiſtimavimus, rati hoc noſtrum conſilium, illis nec ingratum, nec infrugiferum futurum. Quæ opinio ſi nos fruſtrata non fuerit, nobis idem erit magno ad alia incitamento. Vale Lector benevole, & ſtudiis noſtris fave, ac Dominum una nobiſcum ora, ut reliquum vitæ veritati illius promovendæ conſecramus. Cui ſit laus & gloria in omnem perennitatem, AMEN.

CONCIONIS CHRISTI,

Quæ habetur capite quinto, ſexto, & ſeptimo apud Matthæum Euangeliſtam,

EXPLICATIO.

Dictata

a

FAUSTO SOCINO SENENSI,

Opus ad finem non perductum.

IRENOPOLI
Poſt annum Domini 1656.

Digitized by Google

Digitized by Google

CONCIONIS CHRISTI,

Quæ habetur capite quinto, ſexto, & ſeptimo, apud MATTHÆUM EUANGELISTAM *Explicatio.*

CAPUT V.

QUod attinet ad ipſas beatitudines, quas Chriſtus docet ac commemorat, conſiderandum eſt in genere, quid ſit hoc loco beatum eſſe; de quo libenter verba facio, quia video in verſione Polonica Novi Teſtamenti, qua eccleſia noſtra hactenus utitur, eſſe verbum Græcum redditum eo verbo, quod proprie felicem ſignificat, id quod mihi parum probatur, cum Græcum verbum *μακάριος* aliquid ſignificet, quod verbo Latino felicis non bene videtur exprimi. Nam, niſi me memoria fallit, ſentiunt viri eruditi illud Græcum verbum plus ſignificare, quàm illud Latinum, & divinam quandam felicitatem proprie declarare, quamvis etiam aliter uſurpatum, nomen illud Græcum inveniatur. Proponit igitur Chriſtus ante oculos verbo iſto, felicitatem quandam pluſquam humanam, & cui nihil poſſit addi. Hoc igitur in genere conſiderato, videamus quid debeamus intelligere eorum nomine, qui ſic beati à Chriſto vocantur, & de ſingulis ſeparatim diſpiciamus. Primo igitur loco verſ. 3 *Pauperes Spiritu* beati vocantur a Chriſto, quod dupliciter intelligi poteſt, ut ſcilicet Chriſtus loquatur, vel de paupertate pecuniarum; ita ut vox Spiritus ſit addita, ad oſtendendum, paupertatem iſtam pecuniarum conſiſtere potiſſimum in Spiritu, & mente hominis, ſive quis revera pecunias multas habeat, ſive minus; vel ut loquatur de paupertate ipſius Spiritus, ad quam diſtinguendam ab altera illa paupertate, vox Spiritus addita fuerit. Si priorem ſententiam amplecti velimus, animadvertendum erit locum, qui apud Lucam cap. 6 videtur huic reſpondere, ubi videlicet eſt nomen Pauperes ſimpliciter poſitum, debere ita accipi, ac ſi vox Spiritus, ut hic apud Matthæum, addita fuiſſet. Pronunciat igitur Chriſtus, ſecundum hunc ſenſum, beatos illos qui divitias ſpernunt. Quod ſi tamen aliquis, ob eam cauſſam quæ antea dicta fuit, quod non videatur eſſe eadem Chriſti concio apud Lucam, quæ apud Matthæum, omnino velit, apud Lucam vocem Pauperes, *ſimpliciter* accipi debere; tunc ſupplendum videtur, quod iſti ſint pauperes, id eſt, reipſa pecuniis careant, propter illam cauſam, quæ videtur poſſe ſubintelligi, cum propter ſubjectam ipſam materiam, Evangelii annunciandi, ac plenius docendi; tum ob id, quod ad extremum cauſa iſta tandem exprimitur, quæ eſt juſtitiæ ſtudium, & Chriſto obſequendi cura. Sicut eadem veriſimile videtur, ad moleſtam repetionem vitandam, ſatis habuiſſe Chriſtum ejuſmodi cauſſam ad extremum exprimere, unde facile auditores eſſent collecturi, ſimili ratione intelligendas eſſe priores beatitudines; id eſt, quinam revera beati illi ſint, qui beati à Chriſto vocantur, ut poſtremæ intelligi debent. Quod ſi alteram ſententiam amplectamur, plana res videbitur eſſe, ut ſcilicet Chriſtus intelligatur pronunciare beatos illos, qui ab omni ſuperbia penitus abſunt. Eſt enim vox Spiritus apta ad ſignificandam animi elationem, qua ſi quis pauper ſit, jam à ſuperbia prorſus aberit. Cum ſuperbia aliud nihil ſit, quam nimia animi elatio, quod vitium potiſſimum videtur referri ad eam partem inobedientiæ ſeu contumaciæ noſtræ, quæ Deum peculiariter reſpicit; quo vitio nihil turpius aut nocentius excogitari poteſt. Verum ſimiliter contra, nihil præſtantius aut homini utilius invenire quis poſſit, ea virtute, quæ huic vitio opponitur, & quam hic Chriſtus commemorat. Ubi enim eſt animus coram Deo plane demiſſus, ſunt etiam alia omnia laudabilia, quæ Deus à nobis requirit; abeſtque homo, qui tali animo fuerit præditus, ab eo genere peccatorum, quibus Deus veniam dare non ſolet; & appellantur peccata per ſuperbiam admiſſa; ſed ſi quid tamen peccat, ex ignorantia, vel incogitantia, vel etiam ex ſimplici humana fragilitate id facit, cujuſmodi peccatis facile à Deo venia concedi ſolet. Non credat tamen quis, nos omnino & abſolute ſtatuere, nihil præterea requiri in eo, cujus animus ab omni ſuperbia adverſus Deum abſuerit; ſed nobis videri, intelligendum eſſe, una cum virtute iſta conjunctas eſſe alias quæ veriſimiliter, quamvis non neceſſario cum illa conjunguntur: id quod credimus debere conſiderari, etiam in quibuſdam aliis ex conſequentibus beatitudinibus, ut deinceps obſervare poterimus. Pronunciat autem Chriſtus iſtorum, quos propter paupertatem ſive pecuniarum, ſive Spiritus beatos eſſe dixit, eſſe regnum cælorum. Quod quid ſit, non videtur admodum dubitandum; quamvis enim nomine regni cælorum poſſit non unum tantum quiddam intelligi, ſed plura; hoc tamen in loco nihil dubitari debet, quin nomine iſto ſignificetur habitatio in ipſis cælis, & ſic æterna vita; hæc eſt enim vere illud, quod beatos homines reddit, & nihil aliud. Sed jam ulterius progrediamur.

Verſ. 4. Subjicit igitur ſtatim Chriſtus, *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolationem accipient.* Apud Lucam, pro *lugent*, eſt *flent*, & propterea ibi ſubjungitur, non quidem, conſolationem accipient, quod proprie lugentibus convenit, ſed *ridebunt*, quod flentibus melius accommodatur. Jam hic videtur omnino, ſub intelligendam eſſe cauſſam iſtius luctus; illam videlicet, quam diximus ad extremum diſerte commemorari. Nam alioqui non apparet, quomodo ſuſtineri poſſit hoc, ita ſimpliciter pronunciatum, quod beati ſint qui lugent. Conſtat enim poſſe fieri, & quotidie conſpici, ut peſſimi etiam homines lugeant; niſi hunc locum ita accipiamus, ac ſi Chriſtus docere voluerit, luctum ne-

mini eſſe impedimento, quominus ſit beatus. Multorum enim luctum ſolere habere ſubſequentem conſolationem, quæ plane luctum illum & tollat, & abunde recompenſet. Quanquam eſt præterea animadvertendum, eos qui lugent plerumque bonos eſſe ſolere, quippe qui à malis hominibus perpetuo affligantur, ita ut Chriſti verba poſſint accipi, non de ſingulis hominibus lugentibus; ſed in genere atque in univerſum de iis qui lugent, quos unuſquiſque poteſt animadvertere, non eſſe malos, ſed bonos. Siquis enim interroget, quinam ſint illi in mundo qui lugere ſoleant, an boni, an vero mali homines? ſine dubio ſæpius quiſque ſtatim reſpondebit, hos eſſe in genere non malos, ſed bonos. Mali enim, qui hujus mundi voluptatibus capiuntur, in hiſque volutantur, nec virtutis amore, aut Dei metu ab illis quidquam retrahuntur; quique omnia ſibi licere putant, modo ſibi profutura exiſtiment, non ſolent luctui eſſe obnoxii, ſed potius bonis inſultando, perpetuo ridere ac gaudere Sive igitur ſubintelligatur hic cauſa illa, amoris juſtitiæ & curæ Chriſto obediendi, ſive non ſubintelligatur, neceſſe eſt Chriſti verba ita accipere, ut appareat, eos, de quibus loquitur, eſſe bonos, non malos. Quod quemadmodum fieri recte poſſit, ſatis a nobis explicatum eſſe arbitramur. Jam quæ ſit iſta conſolatio, & cujus generis, quam iſti lugentes ſint accepturi, ſatis intelligi poteſt ex eo, quod ob hanç ipſam cauſſam beati vocantur. Itaque neceſſe eſt concludere, conſolationem iſtam debere eſſe ſtabilem ac perpetuam, ejuſmodi autem eſſe nequit, niſi in vita immortali. Propterea alibi etiam Scriptura, cum immortalem vitam ſignificare vult, quam habituri ſint ii, qui propter juſtitiam & propter Chriſtum lachrimas fundere in hac vita coguntur, ait fore, ut omnes illorum lachrimas Deus abſtergat Apoc. 7. verſ. 17.

Verſ: 5. Pergens Chriſtus, ait eſſe beatos, qui ſint *mites*, *ſeu manſueti*, hoc eſt, qui nemini iraſcuntur, nullaſque ſuas injurias ulciſcuntur, ſed ex animo eas condonant.

Subjiciens autem cauſſam, cur iſti futuri ſint beati, ait; *Quoniam ipſi hæreditatis jure terram poſſidebunt.* Quam ſententiam, ſine dubio, mutuatus eſt Chriſtus ex Pſalmo 37, & hinc factum eſt, ut hoc in loco, vitæ æternæ atque immortalis poſſeſſionem, vocaverit poſſeſſionem terræ; nempe quia in eo Pſalmo, diſerti poſſeſſionis terræ fit mentio, quod quidem ſub Vetere Teſtamento, ubi bona tantum hæc terrena promiſſa fuerant, poterat de ipſa terræ poſſeſſione intelligi; ſub Novo autem, ubi potiſſimum cœleſtia bona ſunt promiſſa, eaque ferme ſola, ſtatuendum eſt, ſignificare cæli poſſeſſionem, ſeu novam illam terram & novum cælum, quod ex Dei promiſſo Chriſtiani expectant. Adde, quod in Pſalmo nulla fit mentio beatitudinis, iſto in loco, quæ hic diſerte commemoratur, quæque nuſquam alibi haberi poteſt, niſi in vita immortali. Convenit autem cum Chriſti pronunciato, hoc, quod mites ac manſueti homines ſint beati, & ſint vitam æternam adepturi, id quod inferius dicet, remiſſum iri peccata iis, qui aliis ipſi remittunt, ea quæ adverſus ſe peccaverint; ne quis fortaſſe ſtatuendum eſſe arbitretur, manſuetorum, ſeu mitium nomine, aliud præterea intelligi debere, quam id, quod antea diximus. Quaſi nullo pacto videatur ſatis eſſe ad vitam æternam conſequendam, injurias omnes ſibi factas condonare. Ecce enim Chriſtus hoc ipſum alibi diſerte pronunciat; quandoquidem remiſſione peccatorum, quam expreſſe ejuſmodi hominibus tribuit, continetur æterna vita: neque enim, ex ipſius Dei preſertim conſilio, aboletur mors peccati pœna, niſi quis in æternum vivat. Itaque hoc in loco id obſervandum, quod ſuperius indicavimos, verba Chriſti ita accipienda eſſe, ut intelligatur una cum virtute iſta condonandi injurias, eſſe conjunctas alias, quæ illam comitari ſolent. Quod autem dico, de interpretatione iſta verborum Chriſti, hoc potiſſimum locum habet in præſenti loco noſtro. Nam in altero illo, qui inferius legitur, videntur Chriſti verba ita accipi poſſe, ut non ſimpliciter affirmet, illis remiſſum iri peccata, qui aliis remittunt; ſed niſi hanc virtutem homines habeant, non fore ut illis peccata remittantur. Quod apertius explicabimus, ubi ad eum locum Deo volente pervenerimus, & ſimul ad ea, quæ ex ipſo loco huic ſententiæ objici poſſint, reſpondere conabimur,

Verſ. 6. Sequitur locus, qui apud Lucam, ut de prima beatitudine diximus, vel mancus eſt, & ſupplemento indiget, vel aliter accipi debet, quam hic apud Matthæum, ubi Chriſtus ait: *Beati qui eſuriunt, & ſitiunt juſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur* Non legitur apud Lucam verbum juſtitiæ, unde concludi debet, ſi quis velit eundum ipſum ſermonem, eandemque unam concionem eſſe ab utroque Euangeliſta commemoratam, omnino apud Lucam eſſe ſubintelligendum nomen juſtitiæ; quod ſi admittatur, ut quidem nos ad credendum procliviores ſumus, non eſſe unam atque eandum concionem apud utrumque Euangeliſtam, tunc dicendum erit, apud Lucam locum iſtum ita accipiendum eſſe, ut diximus apud ipſum & Matthæum accipi debere id, quod Chriſtus paulo ante apud Matthæum, ſtatim vero poſt apud Lucam pronunciavit de lugentibus ſeu flentibus, ut ſcilicet vel cauſſa ſubaudiatur, propter quam eſuriunt, (ſitis enim apud Lucam nulla mentio) quæ eſt, ut dictum fuit, virtutis ſectandæ & Chriſto obediendi ſtudium, vel non de ſingulis hominibus eſurientibus, ſed in genere de iis qui eſurire ſolent, Chriſti verba intelligantur. Nam ſicut in genere qui lugent ac flent, ſunt homines boni non autem mali, ut antea docuimus, ſic etiam in genere ii qui eſuriunt, propter eaſdem cauſas non ſunt mali ſed boni. Jam in loco noſtro, id eſt apud Matthæum, hæc interpretatio nullum locum habere poteſt, cum diſerte juſtitiæ nomen in eo expreſſum fuerit, & inquirendum relinquitur, quid ſit iſta fames & ſitis juſtitiæ, quæ ſine dubio, ut uno verbo dicamus, quemadmodum ipſe metaphoricus dicendi modus nos docet, eſt ingens amor & deſiderium juſtitiæ, id eſt rectitudinis & probitatis, quod deſiderium duas partes habet. Unam quæ reſpicit ipſum deſiderantem. Alteram, quæ ad alios pertinet. Nam, vel deſiderat quis vehementer, ut ipſe ſit rectus ac probus, vel ut ſint alii. Jam amor iſte ac deſiderium, cum eſt ingens, ut dictum eſt, & metaphora ipſa famis & ſitis declarat, fieri non poteſt, quin is in quo invenitur ſit rectus ac probus, atque tam erga Deum & proximum, quam erga ſe ipſum juſte ſe gerat, & conſequenter omnino id ſit adepturus, quod juſtis à Deo eſt præparatum; nempe beatam immortalitatem, quæ hic convenienter ſaturationis, ut ſic dixerim, nomine exprimitur. Egregie enim hoc fami & ſiti reſponder. Et ſane ſi quis futurus ſit ſatur juſtitia, id eſt, ut diximus rectitudine ac probitate, neceſſe eſt, ut illius beatæ vitæ ſit particeps, ubi virtus iſta plena ac perfecta futura eſt, neque uſquam alibi; adeo ut propterea beatitudo illa immortalis metonymice juſtitia appelletur: quippe quod juſtitiæ certum ac verum ſit præmium, & cum qua neceſſe ſit in ſummo gradu virtutem iſtam eſſe conjunctam. Proinde locus ille apud Petrum poſterioris epiſtolæ cap. 3, ubi dicitur, nos novos cælos & novam terram exſpectare in quibus juſtitia habitat; etſi poſſit ita accipi, ut juſtitiæ nomen rectitudinem & probitatem ſignificet propter modo dictam cauſſam, quod, ſcilicet, in illis novis cælis & nova terra futura ſit virtus iſta perfecta; tamen quia videtur Petrus ibi docere, quid boni ſit expectandum Chriſtianis hominibus, veriſimilius videtur prædicta metonymia nomen iſtud prolatum fuiſſe, aut certe (quod neutiquam abſonum videri debet) eo ſenſu, ut utrumque ſignificet; & ſimul iſtam virtutem, ſimul eius præmium declaret.

Verſ. 7. Pergit Chriſtus in declarando quinam ſint futuri beati, & ait: *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Beatitudo iſta apud Lucam non legitur: qui vero ſint iſti miſericordes, videtur melius

poſſe

Digitized by Google

poſſe intelligi, ſi illud conſideretur, quod ſubjicitur ut cauſſa ipſorum beatitudinis; *Quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Hæc enim miſericordia quam ſint conſequuturi, ſine dubio eſt plena remiſſio peccatorum. Tunc enim Deus, a quo miſericordia iſta ut proficiſcatur neceſſe eſt, vere mortalium miſeretur, quando illis omnia, adverſus legem & voluntatem ſuam admiſſa delicta, plane condonat. Itaque videtur miſericordes hic dici potiſſimum illos, qui injurias ſibi illatas plane remittunt, &, quemadmodum inferius Chriſtus loquitur, debitoribus ſuis dimittunt debita. Nam ut antea attigimus, ibidem quoque Chriſtus affirmat, hujuſmodi hominibus remiſſum iri a patre cœleſti ipſorum delicta. Eſt tamen & alia ſignificatio valde frequens atque uſitata, nominis miſericordes: quæ ſignificatio cum ſimiliter locum habere poſſit in miſericordia, quam miſericordes iſti ſint conſequuturi, eſt ea omnino ſimul cum præcedente conjugenda, atque intelligendum, Chriſtum utramque nomine iſto ſignificare voluiſſe. Ea autem eſt, libenter donare de ſuo, de ſuis, inquam, pecuniis & opibus hilariter & abundanter egentibus largiri. Hinc enim largitio iſta, eleemoſina (quod nomen Græcum ejus eſt conjugatum, quo Chriſtus hic eſt uſus ad miſericordes iſtos ſignificandos) eſt appellata. Etenim optime dicere potuit Chriſtus, hoc eodem ſenſu iſtos miſericordiam conſequuturos, nempe a Deo: tunc enim verè divinam largitatem ac beneficentiam experientur Chriſti fideles, quos largos eſſe & liberales eſſe neceſſe eſt, cum vitæ æternæ donum poſſidebunt; quo nihil majus poteſt ipſe Deus ex tantis ſuis opibus homini largiri. In hac porro beatitudine, conſiderandum eſt id evenire, quod antea monuimus, ut, ſcilicet, non ita ſimpliciter Chriſti verba accipiantur, ut is omnino beatus ſit futurus, qui talis fuerit qualem ipſe hic nominat, cum videatur fieri poſſe, ut quis & injurias condonet, & de ſuo liberaliter indigentibus donet, & tamen miſericordiam illam, quæ beatum hominem facit, non conſequatur; quippe qui interim poſſit aliquo nihilominus ex iis vitiis implicatus eſſe, quæ regnum Dei poſſidere nulli permittunt. Eſt igitur Chriſti pronunciatum cantè accipiendum, & in eo explicando ea ratione utendum hoc etiam in loco, quam antea alicubi explicavimus.

Verſ. 8. Sequitur beatos eſſe illos, *qui mundi ſunt corde, quoniam ipſi Deum ſint viſuri.* Cordis mundicies, ſeu puritas aliud nihil eſt, quàm eſſe exemptum ab omni vitiorum labe; ſunt enim vitia tanquam maculæ, quæ cor inficiunt. Nam ex corde, ut Chriſtus ipſe teſtatur, vitia & peccata proficiſcuntur Matth: cap. 15. Is igitur mundus ac purus corde eſt, qui nulli vitio, quod videlicet cum Dei voluntate aperte pugnet, eſt irretitus. Iſtis vero, qui ejuſmodi fuerint, convenientiſſime a Chriſto promittitur, eos Deum viſuros, quia enim viſio iſta Dei, quam hic intelligit Chriſtus, eſt objectum animi & mentis noſtræ, quæ cordis nomine ſignificatur, propterea dicitur, eos, viſione iſta fruituros, qui purum cor habuerint; quemadmodum, ut quis oculis corporis aliquid intueri ac cernere plane poſſit, requiritur, ut oculus ſit purus, & ab omni labe immunis. Jam videre Deum, in ſacris litteris potiſſimum ſignificat, ejus benignitatem reipſa abunde atque affluenter experiri; quemadmodum inter alia complura teſtimonia, aperte, rem diligenter conſideranti, indicat locus ille apud Jobum cap. 19 verſ. 26, qui vulgo de reſurrectione noſtra accipitur, quam nos quidem credimus ibi potuiſſe adumbrari, & adumbratam fuiſſe: ſed tamen interim, res ipſa docet, Jobum, cum eo in loco dixit, ſe viſurum Deum, intellexiſſe, ſe demum Dei ſummam erga ſe benignitatem ac beneficentiam experturum. Quare non eſt omnino neceſſe ex verbis Chriſti colligere, in beata illa atque immortali vita, Deum à nobis, proprie loquendo, conſpectum iri, tametſi nos id, ſano modo intellectum, negare non audemus: ſed tantum id neceſſario eſt intelligendum; quod ibi Dei benignitas & beneficentia in ſupremo gradu ſentietur; quemadmodum id requirit, quod beati pronunciantur iſti, qui Deum ſint viſuri; Neque enim vera beatitudo ibi eſſe poteſt, ubi non ſit pleniſſima affluentia & participatio divinæ bonitatis & beneficentiæ.

Verſ. 9. Vidimus de ſex hominum generibus, quos Chriſtus beatos pronunciavit; quæ tamen hominum genera ejuſmodi ſunt, ut, ſi in ſuo quodque genere perfectionem habuerint, neceſſe quodammodo ſit, ut ſimul & ſemel omnia in uno homine inveniantur. Ejuſdem generis eſt, aut certe ut ſit veriſimilimum videtur, id, quod ſeptimo loco à Chriſto commemoratur, dicente: *Beati pacifice, quoniam ipſi filii Dei vocabuntur.* Quid hic oporteat pacificorum nomine intelligere, eſt meo judicio non parum difficile, id plane ſtatuere: præſertim, cum Græcum verbum εἰρηνοποιοὶ, ejuſmodi ſit, quod apud alios ſcriptores vix fortaſſe reperitur; neque in ipſo Novo Teſtamento: ullum locum a quoquam inveni obſervatum, præter hunc, ubi nomen iſtud legatur. Legitur quidem verbum εἰρηνοποιῶ ad Coloſ. 1, verſ. 20. & ad Epheſios id quod tantundem valet, ποιῶν εἰρήνην, idque capite ſecundo verſ. 15. In quibus duobus locis, nulli dubium eſſe poteſt, quin eo verbo ſignificetur, concordiæ, ut ſic dixerim, factio ſeu effectio. Agitur enim ibi de concordia & conjunctione, quam Chriſtus adveniens inter Gentes & Judæos effecit & conſtituit. Ita ut hac ſignificatione inſpecta, videremur in loco noſtro pacifici ii appellari, qui, ut nomen ipſum proprie ſonare videtur, pacem faciunt, id eſt, ſunt auctores concordiæ & conjunctionis inter alios. Atqui nihilominus, ut verum dicam, non facile adduci poſſum, ut credam hoc in loco, iſtam *pacifici* nominis ſignificationem eſſe agnoſcendam; præſertim, cum ipſum pacifici nomen apud latinos, nunquam videatur iſtud ſignificare; quamvis nominis compoſitio id præ ſe ferat, & habeant Latini, quod vix apud Græcos invenitur, verbum hujus nominis conjugatum Pacificare, quod ſine dubio, pacem facere ſignificat, id eſt, ut dictum fuit, ad concordiam & conjunctionem redigere. Significat enim nomen pacifici, apud Latinos, pacis amantem ac ſtudioſum, ſeu quietum, placidum, ac placabilem; non autem, ni fallor, eum qui pacem faciat, ſeu ad concordiam diſſidentes adducat. Hac igitur ſignificatione omiſſa, conſiderandum eſt, extare locum apud Jacobum capite 3 ad finem, ubi mentio eſt faciendi pacem; ibi enim, quemadmodum ex antecedentibus intelligi poteſt, videtur omnino facere pacem, aliud nihil ſignificare, quam pacem ſectari, & rixas omnes, atque diſſidia vitare: & ſunt, qui ad locum iſtum adnotent, pacem facere eſſe Hebraiſmum, quo ſignificatur pacis eſſe ſtudioſum, ſeu pacem colere; quanquam mihi de Hebraiſmo iſto, nihil dum liquet. Igitur poſſumus fortaſſe ſtatuere, pacificum, hoc loco noſtro, aliud nihil ſignificare, quam pacis ſtudioſum, & cultorem eſſe; præſertim cum Latini nominis, Græco quod in loco noſtro eſt plane reſpondentis, hæc, ut dictum fuit, ſit ſignificatio. Plurimum vero confert ad intelligendum, quid iſto Græco nomine ſignificatur in hoc ipſo loco noſtro, diligenter inſpicere, quid Chriſtus affirmet cum ipſis factum iri qui tales fuerint; veriſimile eſt enim, non minus hic, quam in ſuperioribus locis, Chriſtum iſtis tribuiſſe, tanquam id quod eos maneat, aliquid, quod convenientiam habeat cum ipſo nomine, ſeu potius cum nominis ſignificatione, quo eos appellat. Ait autem de iſtis, quod filii Dei vocabuntur; quod ſane videtur habere convenientiam, cum ſtudio & cultu pacis: Proprium ſiquidem Dei eſt, pacis autorem eſſe; & propterea tam ſæpe apud Paulum vocatur Deus pacis, & diſerte in epiſtula ad Corinthios priore cap. 14 opponit pacem, cujus autor eſt Deus, diſcordiæ & diſſenſioni. Itaque convenientiſſime videtur a Chriſto dictum, iſtos vocatum iri Dei filios, ſi eos intellexit, qui pacem colunt atque ſectantur; id eſt, concordiam, & animorum conjunctionem. Quod ſi liceret ex pro-

prietate ſermonis Hebraici, aliam quandam ſignificationem nomini Pacifici hoc loco tribuere, ut ſcilicet eos intelligeremus, qui pacem, id eſt, ut apud Hebræos hoc nomen ſæpius accipitur, & in ipſo Novo Teſtamento non raro, bonum aliquod egregium atque ipſam felicitatem faciunt, id eſt aliis procurant, ſenſus eſſet valde egregius, & convenientiſſime iſtis a Chriſto tribueretur, quod filii Dei vocabuntur. Proprium ſiquidem ſimiliter Dei eſt, ſummum bonum ac felicitatem aliis tribuere. Verum mihi non videtur tantopere audere nos debere, nec ſine neceſſitate aliqua quicquam novi excogitandum eſſe, aut recedendum ab ea ſignificatione quæ teſtimonia ſatis aperta habet, quam proxime expoſuimus, illamque libenter ſequimur; tantum conſiderandum reſtat, quid differant iſti pacifici; ab illis manſuetis de quibus antea dictum eſt: neque enim ullo modo eſt veriſimile, de iiſdem prorſus hominibus hic agi, de quibus ibi: videntur autem, aut videri poſſunt parum differre, pacifici a manſuetis, differunt tamen, & quidem inſigniter. Nam manſuetus is eſt, qui, ut ſupra dictum à nobis fuit, injurias facillime condonat, neque unquam diu cuiquam iraſcitur. At pacificus ille eſt, qui omnes diſſenſiones, quam fieri poteſt maxime, vitat & ſopire contendit, ut exempli cauſſa, ii qui inter nos curant, ut, quamvis ſit aliqua opinionum & ſententiarum diverſitas in eccleſia, tamen nulla diſſenſio, vel, ut magis proprie loquar, diſſidium inter fratres oriatur, vel etiam qui curant, quantum poſſunt, ut etiam cum illis, qui nobiſcum non congregantur, ſi alioqui pii ſint & probi, pax colatur; iſti merito ac proprie pacifici vocantur; quæ virtus non parum eſt diverſa ab ea, quæ manſuetorum hominum eſt propria, quo nomine appellabuntur inter nos illi, qui nulla, quantumvis gravi injuria, commoventur, &, ſi quid acerbius adverſus ſe fieri videant, connivent, idque æquiſſimo animo ferunt. Loquitur igitur Chriſtus hoc loco, non de iis qui injurias tolerant, ſed de iis qui diſſenſiones abominantur. Ubi animadvertendum eſt, quod ſi illi peccant, qui non cum omnibus, ut Paulus non ſemel docet, pacem colunt, nec curant ut inter omnes, quantum fieri poſſit maxime, ſit concordia, multo magis ſine comparatione illi delinquunt, qui id inter fratres non curant. Et ſane Salomon cap. proverbiorum ſexto, ponit ſtudium ſeminandi diſcordias inter fratres inter ſeptem res, quæ præter omnes alias Deo diſplicent. Et quidem ſi Hebraiſmus, qui, niſi fallimur, ibi habetur, diligenter animadvertatur, hanc, quam ultimo loco Salomon ponit, dicet ab illo judicatam fuiſſe reliquarum ſex maximam & Deo inviſiſſimam.

Supereſt ut aliquid dicamus de phraſi illa, *Vocabuntur filii Dei.* Vulgo enim à peritiſſimis quibuſque traditur, verbum vocandi Hebraica loquutione, eandem vim, in hoc & ſimilibus locis habere, quam ipſum verbum, ut ſic loquar, *Eſſendi*, ut aliud nihil ſit Filii Dei vocabuntur, quam filii Dei erunt, hoc eſt, ut interim ſimul quid filiatio iſta ſit explicemus, Erunt immortales æternaque vita perfruentur, & ab ipſa quidem interpteratione verbi Vocandi non cenſeo temere recedendum eſſe, præſertim in iſta loquutione, Vocari filium Dei; cum videam alibi ſatis frequenter homines juſtos & cujuſmodi ſunt pacifici iſti, eſſe Dei filios, diſerte dici. Veruntamen, ſi quod mihi nunc ſuccurrit dicendum libere eſt, valde vereor ne iſta interpretatio, quod Vocari pro Eſſe accipiatur, non ſit ſimpliciter atque abſolute vera, ſed ſæpe, ubi illa videatur locum habere, aliqua improprietas ſubſit, propter quam ſcriptura non eſſendi ſed vocandi verbo utatur aliquando, quamvis alias etiam ipſo eſſendi verbo eadem in re uti ſoleat; exemplum non eſt nobis longe petendum, cum hæc ipſa appellatio filiorum Dei nobis id abunde ſuppeditet. Certum eſt enim neminem proprie loquendo eſſe Dei filium, nimiſque majeſtatem Dei dedecet, quicquid vulgo theologi afferant, vel cogitare, quod ipſe vere ac proprie filios generet. Hinc factum eſt, ut non modo de aliis hominibus & hic & alibi dicatur, eos vocari Dei filios, ſed de ipſo Jeſu Chriſto domino noſtro idem pronunciatum inveniatur, ut Lucæ primo, ubi de eo ſcriptum legimus ab angelo dictum *Vocabitur filius Dei.* Verum quoniam ut dictum eſt, Deus, proprie loquendo nullos filios generat, propterea ii qui per figuratum loquendi modum Dei filii merito dici poſſunt, etiam eſſe Dei filii dicuntur; nimirum ob id, quod nulli inveniantur, vel eſſe poſſint magis proprie Dei filii, quam ipſi ſint. Non fuit nobis otium omnia loca diligenter diſpicere loquutionum iſtarum cum vocandi verbo, ſed ſuſpicamur tamen veriſſimum eſſe quod diximus, verbum iſtud aliquam improprietatem ſæpe ſubindicare, quæ legentes, & rem penitiſſime non conſiderantes omnino lateat. Jam nihil arbitramur eſſe opus, hic repetere, pronunciatum Chriſti iſtud de pacificis hominibus non eſſe ſimpliciter accipiendum, cum fieri poſſit, ut quia virtute iſta ſit præditus, & tamen beatam immortalitatem, qua filiatio divina continetur, non adipiſcatur, & auditores ad ea quæ dicta ſunt, rejicimus. Sed antequam ulterius progrediamur, id quod jam attigimus de convenientia, quam habeat id, quod Chriſtus ubique hactenus attulit pro cauſſa beatitudinis ſingulorum iſtorum quos commemoravit, cum ipſorum appellatione, diligentius conſiderandum propoſuimus; mirifice enim conferre videtur ad intelligendum, quinam revera illi ſint, de quibus Chriſtus loquitur. Hoc autem præcipue commemoratum voluimus, propter primos quos nominavit; cum enim de illis ageremus, & duplicem ſenſum appellationis pauperum ſpiritu indicaremus, omiſimus, & ad hunc locum reſervavimus, diligenter conſiderare convenientiam, quam habeat regnum cælorum cum pauperibus ſpiritu, ut melius poſſimus ſtatuere, utram ex illis duabus ſignificationibus appellationis illius amplecti debeamus. Videtur enim omnino melius convenire, quod regnum cælorum ſint iſti habituri, cum paupertate pecuniarum, quam cum paupertate ſpiritus; convenire, inquam, per antitheſin, & correctionem, vel potius compenſationem ejus incommodi, quod illa appellatione continetur; quemadmodum videmus inferius factum eſſe, ubi luctui conſolatio opponitur; fami & ſiti juſtitiæ, ſaturatio. Sic igitur & in dicto primo loco, rectiſſime videtur opponi, tanquam correctio & compenſatio incommodi quod in illa eſt, paupertati pecuniarum & opum, cælorum regnum. Non eſt tamen interim negandum, quin retenta etiam altera illa illius appellationis ſignificatione, poſſit antitheſis iſta locum commode habere: quandoquidem ſatis recte demiſſioni animi, quippe quæ faciat ut quis contemnatur & deſpiciatur ab iis, qui ad interiora non penetrant, ut plerique hominum ſunt, opponitur regnum, quo ſtatu nihil ſublimius aut elatius invenitur, adeo ut in ipſo Deo omnium excellentiſſimum eſſe videatur, quod is omnium ſit Rex & Dominus, & in omnia alia quæ extra ipſum ſunt, divinum regnum atque imperium habeat, ac propterea, cum homo ad imaginem & ſimilitudinem Dei conditus eſſe dicitur, plane ſtatuendum videtur idcirco id dici, quia ſimiliter homo in hoc mundo regnat ſuper alias res creatas, in eaſque plenum, ex rei ipſius natura exque Dei conſilio, imperium habet.

Verſ. 10. Octavo loco, Chriſtus beatos pronunciat, *qui perſequutionem patiuntur propter juſtitiam* Hoc nomine juſtitiæ utitur aliquoties Chriſtus, hoc ſenſu, ut ſignificet rectitudinem & veritatem rerum ad pietatem pertinentium, adeo ut hoc loco, judicio quidem meo, tam de his loquatur, qui ob vitæ ſanctitatem ac probitatem, quam qui ob veritatem ſcientiæ divinarum rerum, quam ipſi aut tueantur & obſervent, aut etiam promoveant, à malis & imperitis rerum divinarum hominibus perſequutionem patiuntur. Quod ſane admodum grave carni noſtræ videri poteſt, perſequutionem videlicet pati ob id, propter quod, vel maxime quis laudandus & recipiendus ſit; propterea voluit nos docere Chriſtus, multo aliter rem ſe habere atque huma-

næ

næ rationi videatur; debere inquam iſtos lætari, & libentiſſimo animo ejuſmodi peſequutionem ſuſcipere, cum iis quibus id evenit beati merito appellari poſſint, eo quod ipſorum ſit cœlorum regnum. Quod etiamſi poſſet fortaſſe ita intelligi, ut Chriſtus docere voluerit, illos in hac vita eſſe ex vero populo Dei, & Dei regnum intra illos eſſe, tamen veriſimilius eſt, ut potius, quemadmodum & antea in prima beatitudine, intelligat ipſam immortalitatem, cujus ſedes eſt cœlum, ubi fideles Chriſti olim regnaturi dicuntur, propterea quod in eo ſtatu omnes inimicos ſuos ſibi ſubjectos habebunt; ipſa morte atque inferno devicto. Eſt autem hic tacite intelligendum, quod iſti, ſi beatorum appellatione digni ſunt cenſendi, ita perſequutionem iſtam patiantur, ut ſi juſtitiæ cultum & propagationem deſerere vellent, vitare eam poſſent, & tamen malint eam pati, quam juſtitiæ ullo pacto deeſſe. Qui enim tales ſunt, vix fieri poteſt quin iis vitiis careant, quæ obſtant quominus quis regnum cœlorum obtineat, præſertim ſi perſequutio iſta uſque ad ſanguinem fundendum progrediatur, & veriſimile quidem eſt, Chriſtum hoc loco perſequutionis nomine aliquid gravius intellexiſſe, ex quo appareat eos, qui propter juſtitiam id vitare negligant, vere probos & juſtos eſſe, ut merito pronunciare potuerit ipſorum eſſe cœlorum regnum. Quia vero hac in re, ut ſciamus, videlicet, perſequutiones propter juſtitiam non mali quidquam, ſed ſummum bonum nobis adferre, plurimum momenti eſt poſitum, idcirco dominus Jeſus, his non contentus quæ hactenus explicuimus, ſubjicit eadem de re verba iſta:

Verſ. 11. *Beati eſtis cum probris affecerint vos*, &c. uſque ad verſum tredecimum. Jam vero hic primum convertit Chriſtus ſermonem ſuum ad aliquos, de quibus videtur multum dubitari poſſe, quinam iſti ſint ex illis qui tunc aderant, & eorum ſimilibus, qua de re poſtmodum accuratius videbimus, nunc videndum nobis eſt, quid Chriſtus conſentiens cum eo quod modo dixerat, uberius ſubjecerit. Inquit igitur: *Beati eſtis, cum probris affecerint vos, & perſequuti fuerint.* Enarrat quodammodo dominus Jeſus quædam, quæ faciunt homines mali adverſus juſtos & juſtitiam colentes, & veriſimile quidem eſt, ut quemadmodum hæc duo, quæ commemoravimus, probris afficere & perſequi, habent inter ſe diverſitatem aliquam, licet alioqui alterum ad alterum, tanquam ad ſuum genus redigi poſſit; ſic etiam tertium quod ſequitur,

Et dixerint omne malum verbum, &c. aliquid ab iſtis duobus diverſum ſit, quod tamen & ipſum, ad alterum ex ſuperioribus duobus tanquam ad ſuum genus, referri alioqui poſſit. Nam quod Chriſtus ante generali verbo Perſequendi complexus eſt, hic videtur in tria diſtribuere, inter quæ eſt nihilominus ipſa perſequutio, quæ videlicet, ut in multis aliis nominibus, frequenter alibi apud ſcriptores evenire ſolet, modo generis, modo ſpeciei locum teneat. Videtur igitur, Probris afficere ſignificare vulgatas ac conſuetas verborum injurias, quibus homines intemperantes eos afficere ſolent, quos odio habent, nulla habita conſideratione, an verum dicant nec ne, imo etiam an ad rem nec ne loquantur, tantum id curantes, ut odium ſuum convitiis ejuſmodi homines afficiendo exſaturent. Jam quod ſequitur, id eſt perſequutio in ſpecie hoc loco accepta, ut paulo ſuperius in genere accepta fuerat, ita ut reliqua etiam duo quæ hic dicuntur comprehenderet, ſignificat, ſine dubio hoc in loco facta, quibus negotium faceſſunt homines mali piis hominibus, eoſque affligunt & vexant, cujuſcumque tandem generis facta iſta fuerint. Tertium porro eſt, dicere omne malum verbum adverſus ipſos, idque falſo, id quod aliud quiddam eſt à convitiis: ſed eſt, de illis hominibus piis ac juſtis quodammodo pronunciare ac ſententiam ferre, de iiſque aliquid aſſerere, nempe malum ac deteſtabile, ſive id pertineat ſimpliciter ad ipſorum doctrinam, ſive etiam ad vitam atque mores, ut quando Chriſtiani homines dicti ſunt contemnere omnem veram religionem verumque divinum cultum, inducentes cultus falſos ac ſuperſtitioſos, vel cum hæretici & ſeductores ſunt appellati, quod ad doctrinam pertinet: vel quando dicti ſunt carnes humanas comedere, connubia promiſcua habere, & in ipſis ſuis cœtibus libidines inceſtas ac pudendas exercere, quod potiſſimum ad vitam & mores pertinet. Et ita apparet, niſi fallimur, aperta differentia inter iſta tria, ad quorum finem perpendendum eſt illud *Propter me*, quod, ut quidem mihi videtur, non ad ultimum tantum, ut quibuſdam fortaſſe viſum fuit, ſed ad omnia & ſingula tria pariter pertinet. Neceſſe eſt enim, ut ſi quis propter unum vel plura ex iſtis triſtus beatus vocari debeat, ut ea propter Chriſtum illi contingant. Eſt igitur conſequenter diſtinguendum verbum *mentientes*, ab iſtis, *Propter me*, & intelligendum, iſta duo verbo conjungi debere cum verbis quæ ad illos referuntur, quos hic beatos Chriſtus pronunciat.

Verſ. 12. Subjungit autem cauſſam Dominus, cur iſti ſint beati, addens, quod debeant gaudere & exultare, quod longe videtur alioquin abeſſe debere ab iis qui talia patiuntur, cauſſa porro eſt, *quia*, inquit, *merces veſtra multa eſt in cœlis.* Servans hic Chriſtus illam convenientiam, de qua ante non pauca diximus, opponit tribus illis malis mercedem multam, tanquam videlicet ii, qui illa patiuntur, plurimum laborent; labori enim merces debetur. Et interim ex hac tacita metaphora colligendum nobis eſt, ita debere iſtos propter Chriſtum ejuſmodi mala perpeti, ut, quemadmodum ſuperius eſt dictum, poſſint ea effugere, ſi Chriſtum & ejus diſciplinam contemnere aliqua ratione velint. Non contentus autem Chriſtus mercedem iſti labori propoſuiſſe, addidit, eam eſſe multam, neque hoc contentus, addidit præterea, in cœlis illam eſſe futuram, ut videlicet, quemadmadum & ſuperius fere ubique obſervavimus, oſtendat, ſe merito pronunciaſſe iſtos eſſe beatos. Subjicit autem ad extremum quandam quaſi rationem eorum, quæ modo dixit, inquiens:

Sic enim perſequuti fuerunt prophetas, qui fuerant ante vos. Quod ſane non admodum videtur accommodari recte poſſe ad proxime dictum, quod ſcilicet merces multa ſit futura in cœlis, neque enim ullo pacto ex eo, quod prophetæ ejuſmodi perſequutiones paſſi fuerint, hinc ſequitur, eos qui eas patiuntur, habere multam mercedem in cœlis. Quare neceſſe eſt, ut hæc ratio, ad ſubſtantiam quandam, ut ſic dixerim, & ſummam ante dictorum referatur, quæ eſt, iſtos qui talia patiuntur, nihilominus, ut aliter humanæ rationi videri poſſit, eſſe tamen beatos, & gaudere illos atque exultare debere. Tunc enim recte ſit accommodatio prædictæ rationis ad ante dicta: quandoquidem fieri non poteſt, ut Deus prophetas ſuos, quos chariſſimos habebat, permiſerit grave aliquod malum ſubire, quod illis in multo majus bonum non vertatur, & quicquid ſit, videtur debere quilibet verus Dei cultor vehementer lætari & beatum ſeipſum exiſtimare, quod ſibi illa contingant, quæ contigerunt, non ſine Dei nutu ac providentia, ipſius Dei amiciſſimis hominibus. Eſt autem hic poſtremo animadvertendum, quam verum ſit quod diximus, perſequutionis nomine tria illa omnia poſſe intelligi, quamvis inter ipſa ſit ipſum perſecutionis nomen ipſaque perſequutio; cum Chriſtus perſequendi ſimplici nomine, illa omnia ſignificet, cum ait, *Sic enim perſequuti ſunt, &c.*

Cæterum animadvertendum eſt illud, quod Chriſtus ait, *qui fuerunt ante vos*, & inde præſertim cum ea quæ ſequuntur eandem occaſionem præbeant, occaſio nobis ſumenda eſt inquirendi, ad quos proprie ſua verba Chriſtus dirigat, & ad quos tota Chriſti concio ſequens pertineat. Sunt enim qui velint ad ſolos Apoſtolos, eorumque ſimiles homines, id eſt, verbi Dei miniſtros, ſequenti a Chriſti præcepta ac monitiones ſpectare. Contra vero ſunt, qui ad omnes qui Chriſti diſcpuli eſſe velint, totum Chriſti ſermonem pertinere contendant. Eſt autem hæc quæſtio magni ſane momenti, ut ſciat quilibet quomodo debeat ſe gerere, & quid faciendum ipſi ſit ſi Chriſti præceptis obtemperare ſtudet, ſine quo-

rum obſervatione nulli æterna ſalus a Deo eſt propoſita. Nam ut alia ſingularia multa omittamus, quanti intereſt cognoſcere, an verba illa Chriſti, quæ proxime infra in hac concione habentur, *Primum quærite regnum Dei*, ad verbi Dei miniſtros tantum pertinent, an vero etiam ad reliquos Chriſtianos, ibi enim & præceptum & promiſſum Chriſti habetur, quorum utrumque maximi momenti eſt, & ſi ad Chriſtianos omnes utrumque pertineat, oſtenditur neceſſe eſſe, ut quilibet nihil curet ea omnia, quæ pertinent ad victum & veſtitum ſibi parandum, niſi prius ac præcipue res divinas curet; immo debere quemque ita divina curare, ac ſi reliquorum nulla ipſi cura eſſe deberet, quippe quæ divina curanti a Deo dentur, non autem propria hominis cura comparentur. Rationes quæ movent eos, qui cenſent ad ſolos Apoſtolos Chriſtum ſermonem ſuum direxiſſe, ſunt vel eſſe poſſunt ſatis multæ; ſed nos pauciores quaſdam recenſebimus, initio facto ab ea, quam verbis iſtis, quæ poſtremo enarravimus, contineri paulo ante innuimus.

Ea eſt, quod ait Chriſtus, prophetas fuiſſe ante illos ad quos loquitur, id quod videtur indicare, eos Chriſtum fuiſſe alloquutum, qui populum Dei nomine docturi fuiſſent, quemadmodum prophetæ docebant, quos propterea ante illos fuiſſe dicat, quia in eodem munere populum docendi atque monendi eos præceſſerant. Hæc ratio poſſet habere aliquid momenti, niſi duo illam vehementer labe factarent atque adeo infringerent. Unum eſt, quod adſunt, ut poſtmodum videbimus, nimis fortes rationes, quæ ſuadeant Chriſtum ad omnes verba facere, qui illius diſcipuli eſſe velint. Alterum vero eſt, quod nihil cogit, vocem *ante* iſto ſenſu accipere, ut ſcilicet denotet præcedens prophetarum munus ſimile muneri Apoſtolico, ſive eorum qui verbum Dei miniſtrant. Poteſt enim vel ſimpliciter de anteriore tempore accipi, vel, ſi tamen velimus debere aliquam interim ſimilitudinem eſſe inter eos, ad quos Chriſtus ſua verba dirigit, & prophetas, unde fiat ut hos illis præceſſiſſe Chriſtus dicat, poteſt ſimilitudo in eo conſiderari, quod quemadmodum ii, quos Chriſtus intelligit, immerito & ſine ulla ipſorum culpa perſequutionibus patiendis quodammodo deſtinati erant, ſic etiam prophetæ, quamvis innocentiſſimi, perſequutiones graviſſimas paſſi fuerant. Prophetarum vero, pro eo tempore quod fuit ſub Lege exemplum Chriſtus, tantum attulit; non quia prophetarum munus hac in re peculiariter aliquod momentum haberet, ſed quod vix ulla alia exempla nota ac celebria extabant hominum, ſub Vetere Teſtamento inſigniter ab ipſo populo & immerito vexatorum, præter exempla prophetarum. Alia ratio iſtius ejuſdem ſententiæ eſt, quod hic ſtatim Dominus Jeſus, eos, quos alloquitur, dicit eſſe ſal terræ & lucem mundi; quæ metaphoræ vix ullis convenire poſſe videntur, prȩter eos, qui aliis præeunt, tanquam lux in tenebris, ad viam veritatis & ſalutis, vel certe aliis hominibus ſapientia ac virtute longe præſtant, quod proprium eſſe videtur eorum, qui reliquos inſtituendos ſuſcipiunt. Hanc rationem id enervat, quod utraque iſta & ſalis & lucis metaphora, invenitur in ipſo Novo Teſtamento, accommodata etiam aliis, qui cæteris non præeunt. Paulus certe ad Philippenſes ſcribens ait, eos vel eſſe, vel eſſe debere tanquam luminaria in mundo, prout verborum φαίνεσθε, quod legitur cap. 2. verſ. 15, vel indicativo vel imperativo modo prolatum fuiſſe dicamus. Appellantur igitur, ſive appellari poſſunt homines Chriſtiani, quique vere Chriſti diſciplinam complectuntur, *mundi lux*, propter ipſam vitæ ſanctitatem, citra ullum alium alios docendi modum, ut ex prædicto Pauli loco ſatis liquet.

Verſ. 16. Et Chriſtus ipſe in hoc ipſo ſermone id aperte indicat, cum ait: *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, ut videant opera veſtra bona &c.* Jam de ſalis metaphora, quæ iis etiam conveniat qui ſimplices ſunt Chriſti diſcipuli, videtur id demonſtrare, quod in ejuſdem Chriſti ſermone legitur, qui extat apud Lucam cap. 14 ad finem. Sic enim ibi legitur, Chriſtum dixiſſe. Sic ergo omnis, qui non renunciat omnibus quæ poſſidet, non poteſt eſſe meus diſcipulus. Bonum eſt ſal, ſi vero ſal infatuatum fuerit, per quod condietur? Apparet enim ſatis aperte Chriſtum unumquemq; ex ſuis diſcipulis ſimilem ſali facere, & conſequenter docere, unumquemque ex ipſis poſſe metaphorice *ſal* appellari. Et ſane, quemadmodum veri Chriſti diſcipuli ſua vita ſancta aliis prælucent, unde lux mundi merito dici poſſunt; ſic etiam & animum, & facta ſua ejuſmodi habent, ut videatur, illis non minus, quam ſale dapes condiuntur, condiri reliquum humanum genus. Eſt & alia ratio pro ſententia iſta, quod Chriſtus ad ſolos Apoſtolos verba ſua dirigat, quam afferemus, non quia revera ea alicujus ſit momenti, ſed quia ab iis qui iſtam ſententiam tuentur afferri ſolet, quod ſcilicet Matthæus diſerte dicat in ipſo capitis initio, Chriſti diſcipulos acceſſiſſe ad Chriſtum, eumque illos iſta docuiſſe, quæ in tota præſenti concione videlicet, leguntur: inquiunt enim iſti, Diſcipulorum nomine debere intelligi Apoſtolos, alicubi enim id factum invenitur in Euangelica hiſtoria. Quam rationem propterea afferunt, quia alia ſint indicia quæ illam confirment, ſatis animadvertentes ut arbitror, alioqui eam ipſam per ſe ac ſimpliciter, non magnum habituram momentum, cum nemo neſciat, Chriſti diſcipulorum nomine ſignificari omnes qui Chriſti diſciplinam amplectuntur, etiamſi alioquin nullum munus aliis eam tradendi ipſi ſuſcipiant. Jam vero ad rationem iſtam, qualiſcunque illa ſit, reſpondemus, ubi diſcipulorum Chriſti nomine intelliguntur ipſi Apoſtoli, aliqua aut præceſſiſſe aut ſubſequi, quæ id aperte declarare poſſint, unde licuerit Euangeliſtæ per excellentiam Apoſtolos ſimplici iſto nomine diſcipulorum vocare. Nihil tale invenitur in loco noſtro, immo cum nondum electionis Apoſtolorum mentionem ullam Euangeliſta feciſſet, & ſic ſecundum hiſtoriæ ſeriem nondum Apoſtoli ulli eſſent, nullo prorſus pacto potuit facer hic hiſtoricus ſimplici diſcipulorum Chriſti nomine, Apoſtolos intelligere. Adde, quod ad finem concionis ipſe Euangeliſta ſatis declarat, cum ab ipſius initio dixit Chriſtum docuiſſe ſuos diſcipulos, ſe diſcipulorum nomine omnes intellexiſſe, qui Chriſti doctrinam, ut inde aliquid docerentur, audiebant. Sic enim ſcribit ad finem capitis ſeptimi: Erat enim docens eos ut poteſtatem habens, & non ut Scribæ. Primum enim relativum *Eos*, non poteſt referri niſi ad turbas proxime ante nominatas, quæ apud Græcos maſculini ſunt generis. Deinde oppoſitio illa Chriſti & Scribarum in docendi modo, ſatis demonſtrat, eos, qui à Chriſto tunc docebantur, illos fuiſſe, quos Scribæ etiam docere ſolebant, id eſt promiſcua plebs & populus. Qui comparatione facta inter Scribas ſuos ordinarios præceptores, & Jeſum Nazarenum extraordinarium, interque illorum & hujus docendi, quod ad gravitatem & auctoritatem attinet, modum ac rationem, hunc nimirum illis longe anteponentes, vehementer mirabantur.

Eſt adhuc & alia ratio pro opinione prædicta, quod ſcilicet Chriſtus ipſe ſuis verbis ſatis oſtendat ſe illos alloqui, qui alios docturi erant, cum verſiculo 19 hujus capitis dicat, eum qui fecerit, & docuerit etiam minima præcepta legis, magnum vocatum iri in regno cælorum. Videtur igitur Chriſtus ibi requirere, ut ii, ad quos verba ſua dirigit, & faciant, & doceant; atqui hoc non poteſt convenire niſi iis, qui onus docendi habeant; igitur Chriſtus verbi miniſtros tantum in ſua illa concione alloquebatur. Ad hanc rationem reſpondendum eſt, particulam &, non ſemper eam vim habere, ut ea, quæ continentur verbis inter quæ eſt poſita, ſimul omnino conjungat; ſed tantum ſignificare ſæpe ſolere, de utroque idem ſtatuendum eſſe, id videlicet quod vel ante vel poſt exprimitur, ita ut Chriſti verba ita accipienda ſint, ut ſi quis ſit cui tantum faciendi munus incumbat, iſque mandata illa etiam minima fecerit, magnus ſit futurus in regno cœlorum, & ſimiliter ſi quis eſſet, qui muneri tantum docendi foret præpoſitus, is, ſi

mini-

Digitized by Google

minima etiam iſta mandata doceret, poſſet merito magnus vocari in regno cœlorum. Verum, quia nemo talis eſt qui ſoli docendi muneri ſit præpoſitus, & non ſimul debeat ipſa præcepta facere, propterea intelligendum eſt, utrumque quidem requiri in eo, qui utrumque munus habeat, ut ſcilicet & faciat & doceat, ſi velit magnus in regno cœlorum vocari; in eo vero, qui munus tantum faciendi habet, non niſi ipſum facere ad hoc ipſum conſequendum requiri; quod tamen ex Chriſti verbis concludi non poteſt, niſi copulæ *Et*, ea vis eſſe poſſet, quam antea docuimus. Ex quo poſſumus concludere, non poſſe ex illis verbis ullo pacto colligi, auditores concionis Chriſti, ad quos ille verba ſua dirigebat, ejuſmodi fuiſſe, qui & facturi & docturi eſſent, ſed tantum quod inter illos partim eſſent qui & facturi eſſent & docturi, partim vero qui munus tantum faciendi haberent. Poteſt autem hæc eadem ratio, quam refellimus, colligi etiam ex ſuperioribus Chriſti verbis. *Qui vero ſolverit, & docuerit ſic homines &c.* Cum enim ibi ſit initium hujus Chriſti enunciati, ubi pronunciat quid futurum ſit de iis, qui docuerint alios in iis, quæ pertinent ad minima etiam illa mandata, & diſerte ab ipſo ſit facta mentio in ipſomet iſto initio muneris docendi, videtur omnino ſtatuendum, eum non loqui niſi cum illis, qui munus docendi homines eſſent habituri. Verum reſponſio prius allata, hic quoq; non tantum locum habet; ſed multo apertius totam iſtam rationem diſſolvit, cum ob vim illam, quam diximus ſolere eſſe copulativæ illius particulæ (unde etiam factum eſt, ut vulgo apud grammaticos, & alios quoque profeſſores audiatur, *Et*, interdum poni pro *Aut*) poſſint Chriſti verba ita accipi, ac ſi dixiſſet: Qui ergo ſolverit, & qui docuerit ſic homines; ſeu, Qui ergo ſolverit, aut docuerit ſic homines. Et ſane, in tali ratiuncula non erat tantum momenti ponendum, ut propterea negligerentur, vel confutatæ eſſe crederentur rationes, quæ contrariam ſententiam plane demonſtrant; de quibus jam eſt tempus ut aliquid dicamus, tametſi aliquot ex illis ſint, quæ ex ſupra dictis non obſcure colligi poſſint. Primum igitur conſiderandum eſt, ab omni veriſimilitudine prorſus abeſſe, quod Chriſtus, turba præſente atque audiente, ſumpſerit ſibi docendos eos tantum, qui munus docendi alios habituri eſſent: &, ſi nihilominus id facere voluiſſet, quod Euangeliſta ejus rei verbis ſuis nullum indicium legenti dederit. Nam quod in ipſo narrationis initio ſcripſit, Chriſtum diſcipulos ſuos, qui ad ipſum acceſſerunt docuiſſe; hoc quamvis quibuſdam, ut antea attigimus, aliter videatur, id nullo pacto indicat; cum quemadmodum ibi diximus, manifeſtum ſit, diſcipulorum nomine omnes intelligi qui Chriſti diſciplinam amplectuntur; ut alia omittamus, quæ ſupra à nobis expoſita ſunt, ut rationem, ex nomine diſcipulorum pro contraria parte ductam, diſſolveremus; quæ tamen ejuſmodi ſunt, ut plane contra ex iſto ipſo nomine concludi poſſit, Chriſtum nullo pacto eos ſolum docere voluiſſe, quibus alios docendi munus incumberet. Deinde, pro alia hujuſce rei ratione, & pro hac poſteriore ſententia, quam nos veriſſimam eſſe arbitramur, conſiderandum eſt, nimis abſurdum futurum, cum Euangeliſta nullam prorſus mentionem hactenus feciſſet Apoſtolorum, ſeu aliorum, qui verbi Dei miniſtri futuri eſſent, à Chriſto ex numero ſuorum diſcipulorum nominatim ſelectorum, ſi is nihilominus, cum Chriſtus ſermonem ſuum habuiſſet ad ejuſmodi homines, id ſilentio præteriiſſet, quantumvis verum eſſe poſſet, quod jam Apoſtoli & miniſtri iſti à Chriſto electi fuiſſent, etiamſi ex ordine hujus ipſius narratiois Euangelicæ intelligatur, aut certe intelligi omnino videatur, eos poſtea fuiſſe electos, quod ſcilicet, ut aliquando evenire ſolet, ſit narratione ὕστερον πρότερον, cum ſcilicet iſtud, videatur indicari ex Luca, qui electionis ipſorum Apoſtolorum mentionem, ante ejuſmodi Chriſti ſermonem, proxime fecerat; quantumvis, inquam, hoc ita ſe haberet (quod tamen nos nullo pacto credimus, præſertim cum cenſeamus, non eundem plane ſermonem narrari apud utrumque Euangeliſtam) non tamen ex hoc ratio noſtra infringeretur, neque abſurditas ullo pacto tolleretur, quam ante diximus. Præterea, pro ejuſdem ſententiæ noſtræ ratione, conſideranda ſunt Chriſti præcepta & monitiones, quæ in toto ipſius ſermone continentur: nihil enim eſt ex omnibus illis, quod proprium omnino ſit miniſtrorum verbi Dei, ſed ſatis conſtat, ſi quis ea ſingulatim examinet, omnia omnium eſſe communia, qui Chriſti diſcipuli eſſe velint. Denique apertum eſt ex eo, quod Chriſtus de præceptis ipſius decalogi legiſque Moſaicæ verba facit, ſuaque præcepta ac monitiones ad illa magna ex parte accommodat, ſive ipſa nuda Moſaica mandata intelligat, ſive una cum eorum interpretationibus, à Scribis & Phariſæis populo obtruſis, eum in animo habuiſſe populum docere, cui & Lex Moſis data fuerat, & à Scribis & Phariſæis, ut dictum eſt, ejus per ſingulas partes, interpretatio propoſita. Atque his paucis rationibus hoc in loco volumus eſſe contenti, ut oſtendamus prædictam ſententiam noſtram, omnino veram eſſe, præſertim cum quædam alia ſupra indicata fuerint, quæ idem demonſtrare videntur. Itaque jam ad ipſa Chriſti verba, quæ nondum attigimus, explicanda accedamus, in ejuſque ſermone explicando pergamus.

Verſ. 13. Inquit igitur. *Vos eſtis ſal terræ, ſin autem ſal infatuatum fuerit, in quo ſalietur?* Videtur valde dignum conſideratione, quod Chriſtus ſtatim ab ipſo initio tacite monuerit, ne ii quos inſtituebat à ſuo officio deficerent, idque ſubobſcure, & ſub ſalis metaphora, cum nondum quidquam dixiſſet, quod ad eos inſtituendos proprie pertinere videatur, ſed tantummodo pronunciaſſet, quinam beati ſint cenſendi. Sed animadvertendum eſt, quod etiamſi id, quod Chriſtus, admiſſa præter ipſam concluſionem ſuperiore ratione, feciſſet, non admodum ſit conſuetum, & non plane videatur ordine factum; tamen nihil vetat quominus, aliquantulum à communi uſu recedens Chriſtus, monitionem iſtam ſuam ab initio propoſuerit, ut ſcilicet eo attentiores, & ſtudioſiores ſuæ monitionis exequendæ, auditores redderet. Præſertim, cum metaphora illa ſalis interim animos illorum ſibi conciliaverit, appellans illos ſal terræ, quæ non exigua nec vulgaris ipſorum præſtantiæ commendatio eſt. Verum præterea conſiderandum eſt, in iis, quæ præceſſerunt, à Chriſto dictis, tacite contineri inſtitutionem in rebus maximi momenti, eorum, quos docendos ſuſceperat, & explicationem officii ipſorum. Quid enim eſt aliud appellare aliquos beatos, quam audientes inſtituere atque hortari, ut tales eſſe velint? Inter eos vero, quos beatos Chriſtus pronunciavit, ii ſunt, qui perſequutiones patiuntur propter juſtitiam, & propter Chriſti nomen; idque ultimo loco, & quam proxime commemoratum fuit, ad quod admodum apte accommodari poteſt monitio hæc, de qua nunc agimus, ac ſi Chriſtus dicere voluerit: Dixi iſtos beatos eſſe, & conſequenter monui, ut nemo propter perſequutiones ab ipſa juſtitia & à me deficere velit; ad quam rem præſtandam, debet vel id diſcipulos meos impellere ac cogere, quod ipſi ſunt ſal terræ, quod ſal infatuaretur, ſi ipſi in perſequutionibus fatiſcerent, & ſuum officium desererent, quod admodum injuſte & ſcelerate factum eſſet, ac ſi quis univerſum ſal inſipidum redderet, unde fieret, ut dapes omnes inſipidæ & nihili redderentur, & ita ſimilitudine hac inſpecta, ipſi deficiendo cauſſa eſſent, ut tota terra, id eſt, univerſum humanum genus inſipidum ac nihili redderetur: ac præterea, ut de rebus nullo ſale conditis evenire ſolet, tandem corrumperetur ac putrefieret. Eſt autem hic conſiderandum, quod, ut quidam animadverterunt, ſal nullo pacto poteſt inſipidum reddi, quod quidem ego non auſim affirmare, ſed philoſophos & rerum uſus apprime peritos affirmantes audivi, id ſane fieri nullo pacto poſſe. Unde videri queat, Chriſti hanc metaphoram valde ineptam eſſe, præſertim cum addat: *Si ſal inſipidum factum fuerit, ad aliud nihil bonum eſſe, niſi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus.* Hæc enim verba oſtendunt, vel certe oſtendere videntur, iſtud

aliquando contingere ſolere. Ego vero, tota hac ratiocinatione non obſtante, & nihilominus ut admittatur, nullo modo ſal inſipidum poſſe fieri, crediderim Chriſti metaphoram, & quidquid eam ſequutus, hoc loco dicit, rectiſſime poſſe conſiſtere, neque neceſſarium eſſe ad hoc, ne ineptè Chriſtus loquutus videatur, ut ſal reipſa inſipidum reddi poſſit, multoque minus, ut aliquando redditum fuerit. Satis enim ad metaphoram, ſuſtinendam, & ea quæ ejus occaſione hîc dicuntur eſſe debet, quòd illa vera eſſent, quæ Chriſtus affirmat conſequutura, ſi ulla ratione fieri poſſet, ut ſal inſipidum redderetur, ſive id reipſa fieri queat, factumque aliquando fuerit, ſive minus. Poteſt enim, etiamſi id impoſſibile planè cenſeatur, unuſquiſque ex tali metaphora intelligere, quid Chriſtus ſibi velit, & ſummam abſurditatem & injuſtitiam quandam animadvertere, quæ ex eo conſequeretur, quòd ii, qui Chriſti diſciplinam ſunt amplexi, ab ea deficerent, vel ſi velimus ad ea etiam, quæ nondum expreſſa à Chriſto fuerant, ejus verba accommodare, frigi i aut etiam tepidi in officio Chriſtiani hominis exequendo redderentur, non minùs, inquam, poteſt quilibet iſtud videre, ſi ſal alioqui nullo pacto poſſit inſipidum reddi, quàm ſi re ipſa poſſit. Rectè igitur Chriſtus concludit, diſcipulos ſuos debere in officio ſuo quemque conſtanter permanere, cum alioqui, quando ipſi ſint tanquam ſal terræ, idem eventurum eſſet ipſorum culpâ, quod eveniret, ſi ſal inſipidum redderetur, tam ratione eorundem & ipſorum, quàm ratione aliorum; & interim docet, quàm planè inutiles & digni omni contemptione eſſent futuri ſi tale ſcelus admitterent. Subjungit Chriſtus

Verſ. 14. *Vos eſtis lux mundi, non poteſt civitas abſcondi ſupra montem ſita, &c.* Alia metaphora excellenti ac perſpicua monet Chriſtus diſcipulos ſuos, ne ſuo officio deſint; neve ullis hujus vitæ incommodis deterreantur quominus Chriſti nomen ejuſque doctrinam profiteantur, & factis præſtent. Vos enim eſtis lux mundi, vos, inquam, eſtis, qui tenebras humanæ ignorantiæ in re omnium maxima diſpellere apti eſtis, utque id faciatis electi. Neque enim Chriſtus in hunc tantùm finem quærit diſcipulos, atque ipſemet facit, ut ipſi, modò eum cognoſcant, & per illum æternam ſalutem adipiſcantur, ſed etiam ut alios, & verbis, & factis ſuis, ab ignorantia rerum divinarum liberent, & in viam æternæ ſalutis deducant. Sed dicet aliquis; Quid ad hanc metaphoram pertinet id, quod ſequitur ſtatim poſt lucis mundi mentionem, quòd ſcilicet non poſſit urbs ſuper montem poſita abſcondi? Dicendum eſt, aliam hanc eſſe metaphoram, non abſimilem tamen priori, quatenus, quemadmodum lux ea res eſt quæ abſcondi nequeat, ſic etiam abſcondi nequit civitas ſupra montem ſita; Requirit enim Chriſtus utraque hac metaphora, ut ejus diſcipuli apertè ac palam, id & re & ſermone profiteantur, quod ſunt, utque omnibus quales ſint appareat; non minùs quàm lux & civitas ſupra montem poſita, omnibus eſt conſpicua. Quod ſi, ut diximus, hæc civitatis ſupra montem poſitæ commemoratio, alia metaphora eſt, neceſſe eſt ut concludamus, ejuſmodi civitati Chriſti diſcipulos ſimiles eſſe, id eſt, ad Chriſti diſcipulum conſtituendum, hoc etiam requiri, ut ejus ſancti mores ſanctaque doctrina cuncta appareant

Verſ. 15. Pergit Chriſtus in hoc propoſito, monendo diſcipulos ſuos, ut dent operam, quò eorum facta ipſius inſtitutis ſint conſentanea, eorumque profeſſio cunctis ſit conſpicua; & tertiam adhuc metaphoram addit accenſæ lucernæ, quam non eſt cur quis fortaſſe exiſtimet, eſſe eandem, cum metaphora lucis mundi Eſt enim accenſa lucerna a mundi luce res admodum diverſa; & mundi quidem lux, quemadmodum & civitas ſupra montem poſita, abſcondi nulla pacto poteſt; unde fit, ut duæ iſtæ priores metaphoræ peculiarem habeant inter ſe, ſeparatam à tertia iſta convenientiam. Lucerna enim accenſa, abſcondi nihilominus poteſt; ſed tamen cum id fieri non ſoleat, & propterea lucerna accendatur, ut luceat omnibus qui ſint in domo, merito Chriſtus tali metaphora, ad oſtendendum cujuſmodi ſit munus diſcipulorum ejus, uſus fuiſſe cenſeri debet; immo hæc metaphora, ad admonendos eos de ſuo officio aliquanto etiam aptior quam duæ priores videri poteſt, propter id ipſum quod diximus, lucem & civitatem abſcondi non poſſe, lucernam vero accenſam poſſe; monitio enim videtur ſemper pro conceſſo ſumere id, quod ipſa continet, eſſe ejuſmodi, quod poſſit fieri & non fieri; & propterea is, qui admonetur, debeat ipſi monitioni valde attendere, ne forte aliter ſe gerat ac debet, cum ſcilicet poſſit, niſi ſibi caveat, minime ſuum officium facere. Accommodatiſſima igitur eſt metaphora ſeu ſimilitudo iſta tertia, ut Chriſti diſcipuli moneantur, quamvis latere poſſint & ſeipſos abſcondere, qemadmodum accenſam lucernam abſcondere quis poteſt, tamen id ab iſtis non plus debere fieri, quam debeat lucerna accenſa in eum finem, ut lucem præbeat toti domui, abſcondi & ſub modio poni, nec minus quam hoc illud abſurdum futurum. Hic vero antequam ulterius progrediamur, animadvertendum eſt, proprie loquendo, primam ſolam ex iſtis tribus eſſe revera metaphoram; diſerte enim ait Chriſtus, ſuos diſcipulus eſſe mundi lucem, quod non facit in reliquis duabus: neque enim dicit, illos eſſe civitatem ſuper montem poſitam, nec lucernam in domo accenſam, unde fit, ut iſtæ reliquæ duæ, proprie loquendo, potius ſimilitudines quam metaphoræ ſint appelandæ, cum Chriſti verba ita videantur accipienda, ac ſi dixiſſet: Quemadmodum nec civitas in monte ſita abſcondi poteſt, nec lucerna in domo accenſa abſcondi ſolet; ſic vos mei diſcipuli, debetis cenſere tales vos eſſe, ac ſi abſcondi nequeatis, aut ſi tamen poteſtis, non debeatis. Non nego tamen, cum neque verbum ſubſtantivum, ex quo vel tacito vel expreſſo fit, ut id, quod alioqui eſſet metaphora ſit ſimilitudo, expreſſum omnino fuerit, poſſe quem, ſi velit, ita etiam Chriſti verba accipere, ac ſi dixiſſet: vos eſtis civitas ſupra montem poſita, quæ abſcondi nequit, &, Vos eſtis lucerna in domo accenſa, quæ abſcondi non ſolet, nec debet, ita ut nihilominus utraque iſta ſit metaphora; mihi tamen plus probatur, ut utraque ſit ſimilitudo, eo pacto explicata quo jam dictum eſt. Chriſti ſequentia verba, quibus ſcopus monitionis ipſius continetur, videntur id confirmare, quod diximus, tertiam iſtam ſimilitudinem, ſeu metaphoram, maxime Chriſti propoſito, ejuſque monitioni accommodatam fuiſſe, cum illis non videatur contineri relatio niſi ad iſtam tertiam, ut docet verbum iſtud lucendi, quod eſt, in verbis iſtis, quemadmodum & in iſta tertia ſimilitudine. Dixerat enim, *ſed ponunt ſuper candelabrum, & lucet omnibus qui ſunt in domo*, & ſtatim verba iſta ſubjungens ait

Verſ. 16. *Sic luceat lux veſtra &c.* Nam verbum *lux*, non habet relationem ad illam primam metaphoram, in qua Chriſti diſcipuli lux mundi appellantur, ſed ut dictum eſt, & propter idem verbum lucendi, quod in tertia eſt & non in prima, & propter ipſam ſermonis connexionem, ipſum hoc verbum lucis, in verbis de quibus agimus poſitum, ſolum ad tertiam reſpectum habet. Quod vel ex eo confirmatur, quod aliud eſt, eſſe ipſam lucem, quemadmodum appellati ſunt diſcipuli Chriſti in prima metaphora, & aliud, eſſe id unde lux proficiſcatur, ut eſt lucerna, quæ non ipſa eſt lux, ſed inde lux prodit. Nam in verbis de quibus agimus, non minus quam inter lucem, & lucernam ex qua lux prodit, diſtinguit Chriſtus inter diſcipulos, & lucem illorum, quæ videlicet ab ipſis proficiſcitur, inquit enim: *Lux veſtra.* Jubet igitur Chriſtus, ut lux quæ proficiſcitur à ſuis diſcipulis, ſi veri ipſius diſcipuli ſint, ſe conſpicuam omnibus præbeat. Quid autem ſit lux iſta, ſeu quid potiſſimum ſignificet, videntur ſtatim declarare ſequentia verba, *ut*, inquit, *videant veſtra bona opera.* Itaque potiſſimum videtur Chriſtua hic loqui de luce bonorum operum, quamvis alioqui verbum lucis, ſit accommodatiſſimum ad ſignificandum lumen quod

prodit

Digitized by Google

prodit ex Euangelica doctrina, cujus rei expreſſius judicio meo Chriſtus hic mentionem feciſſet, ſi eos, vel tantum, vel præcipue voluiſſet alloqui, qui Euangelicam doctrinam eſſent profeſſuri; ſed quia ſine dubio illius docendi muneris, quamvis aliquam in ſermone hoc toto ſuo, non tamen vel ſolam vel præcipuam rationem habuit, idcirco diſerte bonorum dumtaxat operum mentionem fecit. Nam ſi quis dicat, poſſe etiam, & quidem meritiſſimo, vocari bonum opus ipſam Euangelii annunciationem, ut alia omittantur quæ ad hoc reſponderi poſſent, ſatis videtur conſiderandum proponere, quod Chriſtus pro conceſſo ſumit, bona iſta opera, de quibus hoc loco verba facit, eſſe ejuſmodi, ut eorum bonitas hominibus ea videntibus appareat. Hoc autem evenit quidem in ipſis bonis factis & virtuti conſentaneis, qualia ſunt verorum diſcipulorum Chriſti, ita ut ipſimet infideles atque impii homines, ſi ſeipſos interioremque mentem ſuam conſulant, fateri cogantur, ea eſſe bona, quantumvis propter incommodum quod inde ſentiunt, præſertim ob id quod vita ſanctorum hominum, ipſorum malam vitam mirifice in apertum prodit atque reprehendit, ea alioquin ſummo odio proſequantur, id quod non ita evenit in ipſa doctrina, quæ aliquot partes habet, non proprie ad ea facta pertinentes, de quibus inter homines conſtat, ſint nec ne bona: immo non parum continet, quæ optima licet ac præſtantiſſima, tamen ab hominibus male doctis atque inſtitutis poſſunt peſſima ac deterrima cenſeri, & porro vulgo cenſeantur. Quod ſi quis tamen velit, nihilominus ab iſtis bonis operibus, quæ hic Chriſtus commemorat, non plane excludi patefactionem cœleſtis doctrinæ, & ejus, quam maxime fieri poſſit, promotionem, modo concedat, non de hoc bono opere, ſed de aliis potiſſimum ac præcipue Chriſtum loquutum fuiſſe, non multum pugnabo, præſertim cum ejus ſim ſententiæ, quæ & rationibus & exemplis ex Sacra Hiſtoria petitis confirmari poteſt, ut debeat unuſquiſque, quantumvis privatus & nullo munere in eccleſia fungens, Chriſti diſcipulus, veritatem Euangelicæ doctrinæ privata prædicatione, ubicumque ejus rei ſe occaſio offert & ſpes aliquid boni faciendi, promovere ac propagare. Attulit Chriſtus cauſſam, cur velit lucem diſcipulorum ſuorum lucere coram hominibus, quæ eſt, ut videant bona opera ipſorum, quo facto ſtatim ſubjicit:

Et glorificent patrem veſtrum, qui in cælis eſt. Id quod, ſi ipſa verborum connexio, & vis pervulgata copulativæ particulæ attendatur, videtur eſſe altera pars prædictæ rationis, ſed tamen re diligentius inſpecta, videtur mihi omnino ſentiendum, non quidem alteram partem prædictæ rationis hoc eſſe, ſed cauſſam ipſius rationis ſeu cauſſæ, ut illam ab initio appellavimus, ut ſcilicet hic Chriſtus rationem reddat, cur velit ſuorum diſcipulorum bona opera ab hominibus conſpici, ex quo ſequitur (quod etiam veriſſimum eſt, & propterea hanc noſtram interpretationem vehementer confirmat) non per ſe quæſitum à Chriſto fuiſſe, aut quæri, ut bona opera ſuorum diſcipulorum videat eſſe nota hominibus, ſed propter aliud, id eſt, ut inde pater cœleſtis glorificetur. Et ſane gloria ipſius Dei videtur eſſe omnium rerum cauſſa, quas Deus vel per Chriſtum, vel alia ratione, aut fecit, aut præcepit, facturuſve aliquando ſit: unde etiam præter multas ſcripturæ ſententias, quæ hoc adverſus multorum opinionem confirmare videntur, habemus dictum illud Salomonis Proverb. 16. *Omnia facit Jehova propter ſeipſum*, qua de re latius diſputandi (eſt enim materia valde ampla, ac difficilis) non eſt hic locus: tantum quærendum nobis eſt, quo ſenſu Chriſtus potuit dicere, glorificatum iri Deum ab hominibus, ubi viderint bona opera *ipſius* Chriſti diſcipulorum. Videtur autem ad duo capita potiſſimum poſſe redigi, quidquid hujus glorificationis patris cœleſtis nomine hoc loco intellexit Chriſtus. Nam ſi diligenter conſideretur, quid huc pertinens poſſint efficere bona opera Chriſtianorum, ab aliis hominibus animadverſa, apparebit ni fallor id eſſe, vel agnitionem ipſius Dei virtutum, ut ſic loquamur, & ſui ipſius coram ipſo Deo demiſſionem, vel imitationem eorundem bonorum operum, quibus præſtandis, cum ea à Deo fuerint juſſa, neceſſario divinorum præceptorum obedientia, & porro ipſius Dei glorificatio continetur. Jam vero, ut quod prius ex iſtis duobus capitibus complectitur latius explicemus, dicimus, quod cum Chriſtianorum bona opera animadvertuntur, quæ ſatis conſtat Deo primo autore primaque cauſſa eſſe facta, & quam illa omnia aliorum hominum quantumvis egregia facta, præſtantiâ ſuâ, quatenus ad virtutem referri poſſunt, longiſſime ſuperent: hinc datur cognoſci, quantopere ſapientia & beneficentia Dei omnem ſapientiam humanam excedat, & omnem ſpem, quam de Dei erga homines bonitate, quis alioqui concipere potuiſſet, longe ſuperet; quandoquidem non poteſt cognoſci & animadverti, quomodo Deus ſit primus auctor, & cauſſa talium bonorum operum, quin una cum ſumma & ineffabili Dei ſapientia, qui novit modum invenire homines ſanctos reddendi, id quod nulla humana cura unquam, niſi minima ex parte, efficere potuit, appareat ejuſdem Dei erga humanum genus inexplicabilis bonitas ac beneficentia, quibus homines alioqui, ut cæteri ſunt, fragiles & ad peccandum procliveſ, eo adduxerit, ut ſancti atque inculpati præ cæteris jure dici poſſint, immo qui eas virtutes habeant, quæ ipſam humanam conditionem ſuperare videntur, & angelicum quippiam & divinum omnino ſapere. Nam quod talia ſint ea bona facta, quæ propria Chriſti diſcipulorum ſunt, quæque eos ab aliis hominibus, cujuſcumque ſectæ alterius aut religionis tandem ſint, non modo ab iis qui nulla religione tenentur, aperte ac manifeſte diſtinguunt, inferius, Deo volente, una cum ipſis Chriſti præceptis videbimus, & clare intelligemus.

Hactenus habuimus quoddam quaſi præludium ejus ſermonis, quem Chriſtus habere ſtatuerat, ſeu quandam, ad illum attentius audiendum, ſuorum diſcipulorum præparationem; quamquam maxima hujus præparationis pars, ubi ſcilicet pronunciatur quinam ſint beati, poteſt videri quodammodo ex accidente continere ſummam quandam ipſius ſermonis. Nam ſi quis velit diligenter examinare, quinam ſint ii, quos Chriſtus ſic beatos pronunciat, & quale ſit unumquodque nomen, quo ſinguli appellantur, quicquidve ad illos ſignificandos Chriſtus dixit, facile inveniet contineri ibi omnia quæ Chriſtus poſtea in ipſo ſermone latius atque uberius, & ſub alia forma alioque ordine expoſuit. Nunc vero, uſque ad verſiculum 21, & ſic per quatuor integros verſiculos, habituri ſumus exordium proprium & peculiare ipſius ſermonis; quod exordium, partim tacite, partim expreſſe hæc duo breviter continet; Chriſtum conſtituiſſe, veram ac perpetuam divinam legem populum docere, quod eſt alterum ex prædictis duobus, quodque non expreſſe, ſed tacite ex ipſius Chriſti verbis colligitur. Alterum eſt, quod Chriſtus nihilominus, iſta ſua veræ atque æternæ divinæ legis doctrina proponenda, ipſam legem per Moſen datam non ſit abrogaturus, ſed eam impleturus; quod quid ſit, poſtea videbimus. Quid contineat exordium iſtud, ſummatim ad hunc modum expoſito, videtur, antequam verba ipſa Chriſti explanare aggrediamus, de eo agendum; an Chriſtus, doctrina iſta veræ atque æternæ legis divinæ proponenda, id tandem efficere voluerit, ut falſæ legis Moſaicæ interpretationes abolerentur, & verus ſenſus ejus legis appareret, & in uſum revocaretur; an vero aliud quippiam inducere in Dei populum voluerit, ab ipſo populo præſtandum. Sunt enim hac de re, tres præcipuæ opiniones. Una eſt, quod Chriſtus nihil aliud efficere voluerit, quam id, quod priore loco commemoravimus: Relique duæ in eo conſentiunt quidem quod poſteriore loco commemoravimus, ſed

non

non eodem modo illud intelligunt. Nam una vult, ea quæ à Chriſto addita legi Moſaicæ fuerunt, maxima ex parte ejuſmodi eſſe, quæ quidem ſinguli ex populo præſtare debeant: ſed non tamen ſimpliciter atque abſolute, ſed tum demum, ſi velint eſſe perfecti, & propterea iſta, non præcepta ſimpliciter appellare ſolet, ſed potius conſilia. Altera vero omnino ſtatuit, iſta à Chriſto legi Moſaicæ addita, ejuſmodi eſſe, ut quilibet qui verus Chriſti diſcipulus eſſe velit, ea præſtare omnino debeat. Prima ex iſtis tribus opinionibus, vulgo recepta eſt ab iis, qui à Romana eccleſia deficientes, Euangelici appellari ſolent. Altera eſt ipſius Romanæ Eccleſiæ. Tertia vero reliquorum, qui in Latina, quam vocant, Eccleſia, Romanæ eccleſiæ non adhærent. Nam quid Eccleſia Græca, & aliæ ſimiles, hac de re ſtatuunt, mihi nondum liquet. Nos porro, tertiam plane amplectimur, nec videmus quomodo utracumque ex reliquis duabus ſuſtineri poſſit. Quod enim ad primam attinet, vel iſtud ipſum, quod appellavimus Chriſti ſermonis exordium, eam abunde refellit, ſi quis illud recte intelligat, & vim quorundam Chriſti verborum diligenter animadvertat; quemadmodum apparebit, ubi verba ipſa explanaverimus. Sed præterea opinio iſta ab ipſo Chriſti ſermone aperte quodammodo refutatur, cum Chriſtus ab initio ſua dicta ipſiſmet puris ac putis Moſaicæ legis verbis ſæpe opponat, eaque ſuis dictis complectatur, quæ in ipſa Moſaica lege contenta non fuiſſe, nec contineri, quiſquis facile animadvertere poteſt, id quod ſimiliter veriſſimum eſſe apparebit, in explanatione ipſius Chriſti ſermonis. Secunda porro opinio, quæ plane ortum ſuum à carne, ut ita loquar, habuiſſe videtur, nullo prorſus fundamento nititur, cum expreſſe Chriſtus pronunciet, eos qui ea non fecerint, quæ ipſe addit Moſaicæ legi, vel punitum iri, vel mercedem, quam ipſe diſcipulis ſuis proponit, non accepturos. Verum nihilominus carnales iſti homines, & quibus durum erat nimis, nova iſta Chriſti præcepta præſtare, adverſus ipſiuſmet Chriſti verba, quod ille aperte præcipit, conſilium auſi ſunt eſſe dicere. Nam ita ut dicimus rem omnino ſe habere, poſtmodum Deo volente apparebit. Jam igitur, ad verba ipſius Chriſti explananda, accedamus.

Verſ. 17. Cum igitur Chriſtus ſtatim dicat: *Ne putetis quod venerim ſolvere legem, aut prophetas*, ſatis intelligi ex hoc loquendi modo poſſunt illa duo, quæ ſummam fecimus hujus ipſius exordii. Nam cur alioquin diceret ac moneret, ne putent ſe veniſſe, ut ſolveret Legem & Prophetas, niſi in animo haberet, legem aliquam & doctrinam populo proponere, & ad id faciendum ſe veniſſe profiteri? quomodo etiam potuiſſet dicere, ſe non veniſſe ad ſolvendam Legem & Prophetas, niſi hoc revera ita ſe haberet, quamvis alioqui prima fronte potuiſſet videri, ipſum nihilominus, ut iſta dicat, doctrina ſua Legem ſolvere; cum tamen ea, quæ ſolutio Legis videretur, non ſolutio revera, ſed impletio eſſet? Unde ipſemet ſtatim ſubjicit. *Non veni ſolvere, ſed implere.* Facit mentionem Chriſtus, & Legis, & Prophetarum, quamvis alioqui ſolo Legis nomine Prophetæ etiam ipſi intelligi ſoleant, quemadmodum præter alia teſtimonia videtur aperte colligi ex mox ſequentibus verbis, in quibus Chriſtus ſolius Legis mentionem facit, cum tamen veriſimile admodum ſit, eum verbis iſtis, plane reſpondere iis quæ antea dixerat, in quibus, ut dictum eſt, non Legem tantum, ſed Prophetas quoque nominaverat. Prophetarum vero nominatim Chriſtus ab initio mentionem fecit, ut arbitror, propter hanc cauſſam, quod etiam apud Prophetas multa continentur, quæ pertinent ad Dei legem & ad præcepta ipſa divina, quamvis veriſimile ſit, ut Judæi vulgo credunt in prophetis, quod ad præcepta divina attinet, nihil revera contineri, quod præceptis ipſis Moſaicis non contineatur; & Prophetas, interpretes & explanatores quoſdam, quod huc pertinet, fuiſſe Moſaicæ legis: quos tamen, præcipue quatenus pertinebat ad præcepta Dei, non recipiebant non pauci ex ipſis Judæis, ii videlicet qui Saducæi vocabantur; hodieque ſunt inter Judæos, qui idem ſentiunt. Voluit igitur Chriſtus hac ratione indicare, ſe cum Saducæis non facere, id quod pertinebat ad populi benevolentiam captandam, aut certe odium hac in re vitandum, cum populus Phariſæis, qui prorſus & hac in re & in aliis multis Saducæis adverſabantur, plurimum eſſet addictus. Cum igitur Chriſtus videat ea, quæ mox docturus foret, ejuſmodi eſſe, ut videri poſſet abrogare ea, quæ circa præcepta apud Moſen & prophetas ſcripta invenirentur, quod tamen non ita erat, præmunit ſeſe & doctrinam ſuam hac proteſtatione, quod Legem aut Prophetas ſoluturus non venerit, ſed impleturus. Facile ab omnibus intellectum fuit, & in eo fere conſenſum, quid ſit iſta Legis & Prophetarum ſolutio, quam Chriſtus à ſe removet; nempe quod ſit, ut diximus, iſtorum, quod ad præcepta attinet, abrogatio. Sed quid impletio iſta ſit, ut diximus, non perinde inter omnes convenit. Nos illis omnino adhæremus, quamvis eos non adeo multos, præſertim inter recentiores, eſſe credamus, qui ſtatuunt, impletionem iſtam potiſſimum ſignificare perfectionem & abſolutionem, metaphorâ ductâ à vaſe aliquo, ſeu modio, aut ſimili aliqua menſura, quæ contineat quidem multum ejus, quod in illam injici ſolet, ſed tamen nondum ſit plena, nec ſuum complementum habeat. Ut autem melius impletionem iſtam, quam hic Chriſtus intelligit, percipiamus, animadvertendum eſt, quamvis legis ſimpliciter mentio hic facta fuerit, noſque ſimiliter præceptorum divinorum ſimpliciter mentionem fecerimus, vocabulum quodammodo Legis explanantes, tamen hic non debere intelligi ullam aliam Legis partem, ullave alia ejus præcepta, præter ea quæ ad mores pertinent, quemadmodum, ſi quis diligenter inſpiciat, evenit ſæpius & in aliis Novi Teſtamenti locis. Nam Chriſtus certe in ſermone ſuo, nullorum aliorum præceptorum mentionem facturus erat, niſi eorum quæ ad mores pertinent, qualibus à ſe datis, nulla ex parte abrogaturus, ſed tantummodo perfecturus & abſoluturus erat moralia præcepta Moſis, ut deinde ſingulatim Chriſti præcepta examinando obſervabimus ac docebimus. Itaque profitetur in ſuis verbis Chriſtus, quicquid in lege Moſis ac prophetis continetur ad ipſos mores pertinens, quod quidem præcepti omnino vim habeat, à ſe nullo pacto abrogatum iri, id eſt, illud totum integrum ex ſua ipſius doctrina permanſurum, ſed tantummodo aliquid ſe amplius dicturum, quod ad perfectionem & abſolutionem ejuſmodi præceptorum pertineat. Quæ hic ab aliis dicuntur, de impletione Legis & Prophetarum per Chriſtum facta, quatenus per ipſum Legi Dei perfecte ſatiſfactum fuit, eique pleniſſime obtemperatum, & Prophetarum prædictiones fuerunt impletæ, id eſt ad ſuum exitum perductæ, non multum ad rem facere nobis hoc quidem in loco videtur, quamvis in mox ſequentibus verbis, poſſit merito credi, illum ex parte iſta intellexiſſe, ut ſtatim explicabimus. Inquit enim:

Verſ. 18. *Amen amen dico vobis, donec tranſeat cælum & terra, jota unum, aut unus apex non tranſibit à lege, donec omnia fiant.* Sunt verba iſta ſane perdifficilia, &, niſi me memoria fallit, plurimum negotii explanatoribus faceſſunt; nec ſpero me poſſe perfectum eorum ſenſum explicare, dicam tamen quod in præſentia mihi ſuccurrit. Primum igitur ſtatuo, ut dictum ante fuit, ſimplici Legis nomine Prophetas quoque hoc loco intelligi, ſed tamen ita non intelligantur prophetæ, niſi quatenus aliquid dicunt ad præcepta moralia pertinens, vel ſaltem, quod ad præcepta attinet, non autem, quod pertinet ad prædictiones. Nihil enim videntur ad propoſitum Chriſti facere Prophetarum prædictiones, de quibus videlicet non poſſet ambigi, propter ſermonem quem Chriſtus habiturus erat, quod ipſe eas ſoluturus fuiſſet. De præceptis igitur omnino, ſive mora-

libus

Digitized by Google

libus tantum, ſive omnibus intelligendum eſt, quicquid Chriſtus legem hic nominans intelligit, & ſtatuendum Chriſtum affirmare, non fore, ut quicquam vel minimum pereat, id eſt, abrogetur ex præceptis Moſaicis & aliorum Prophetarum, donec omnia fiant. Quæ enunciatio, poteſt prima fronte videri ſignificare, nunquam futurum ut quidquam eorum, quæ dicta ſunt, abrogetur, quando videlicet nec futurum ſimiliter unquam videatur, ut iſta omnia fiant. Prima quidem facie, ut dixi, poſſunt Chriſti verba videri hanc ſignificationem habere, & veriſimile eſt, Chriſtum ipſum voluiſſe, ut in hunc ſenſum ipſius verba ab auditoribus acciperentur, cum tamen interim alius ſenſus ſubeſſet, & veriſſimus, & ejuſmodi, ut Chriſtum poſtea nihil non veriſſimum affirmaſſe appareret. Is autem ſenſus eſt, quod non prius futura eſſet abrogatio ulla præceptorum illorum, quam illis pleniſſima aliqua ratione obtemperatum fuiſſet, nempe ab aliquo homine præſtitum perfecte vel mioimum præceptorum iſtorum, id quod ab ipſo Chriſto factum ſine dubio eſt, dum hic in terris ageret, quo facto & ipſo io cœlos ſublato, tum demum, & non antea abrogatio facta eſt nou paucorum ex illis præceptis, nempe ceremonialium omnium, & judicialium. Hinc fit, ut quamvis in prioribus hujus loci verbis jam recitatis, Chriſtus nomine Legis & Prophetarum, ſine dubio, moralia tantum præcepta intellexerit: in poſterioribus tamen, magis probandum videatur, illum omnia prorſus præcepta intellexiſſe. Jam iſtius rei, quod verba ſacra non unum tantum ſenſum habeant, quamvis alium alio, vel magis ipſis verbis convenientem, vel magis præcipue à Spiritu Sancto intellectum, complura ſunt exempla in Literis Sacris, præſertim ubi aliqua prædictio contineatur, quemadmodum hic fit; immo ſimilis plane loquutionis cum iſta forma aliquid negandi, donec quippiam fiat aut non fiat, cum ejuſmodi duplici ſenſu; habemus exemplum apud Jobum cap. 14. 12, ubi legitur, Hominem, poſtquam occubuerit, non reſurrecturum, donec non erunt cœli. Nam iſtis verbis, videtur ſignificari, hominem, poſtquam mortuus fuerit, nunquam vitæ reſtitutum iri: Nam hoc eſt, quod maxime ad propoſitum Jobi ibi loquentis facit. Videtur enim, & ita, ut veriſimile eſt, Jobi tempore paſſim credebatur, quod & hodie à quibuſdam, religionem ipſam Chriſtianam profitentibus, creditur, cœlos nunquam deſituros, & fortaſſe hodie plerique exiſtimant, Jobi ſententiam iſtam nullum alium ſenſum continere, niſi quod homines, ubi mortui fuerint, ex ipſius rei natura, in æternum non reſurgunt. Mihi tamen, qui una cum aliis non paucis credo, hos cœlos quos videmus aliquando deſituros, multo magis probatur ut dicamus, verum ac præcipuum Spiritus Sancti eo in loco ſenſum eſſe, quod poſtquam cœli eſſe deſierint, id eſt, jam deſituri erunt, tum demum, neque ullo modo antea fiet, ut homines à morte in vitam revocentur. Conſiderate igitur, quam ſit ſimilis locus iſte huic noſtro, & quam interpretatio, quam hujus noſtri attulimus, probanda videatur, ut ſcilicet is ſenſus, quem prima fronte verba ipſa præ ſe ferunt, quique Chriſti propoſito magis convenire videatur, non ſit tamen is quem præcipue Spiritus Sanctus intelligit, ſed alius ſenſus ſubſit magis ſecundum veritatem probandus, & quem potiſſimum Spiritus Sanctus intelligat. Nam quemadmodum ibi non eſt verus prior ille ſenſus, unde concluditur cœlos nunquam deſituros, & propterea nec homines unquam reſurrecturos, ſic in loco noſtro prior ſenſus, quod nullum jota neque apex Legis periturus ſit, quia videlicet fieri nequeat, ut omnia fiant quæ ſunt ſcripta in Lege, non eſt ſimpliciter verus, cum veritas habeat, fore aliquando, habita ratione temporis quo hæc dicta ſunt, (nam id mox factum eſt) ut quæcumque ſunt in Lege ſcripta omnino fiant. Ut enim antea diximus, Chriſtus ipſe, qui hæc dicebat, totam Legem perfectiſſime ſervavit, quamvis, ut aliquando inveniretur qui id faceret, impoſſibile eſſe videretur: quemadmodum impoſſibile tempore Jobi videbatur, & nunc etiam videri poteſt, ut cœli eſſe aliquando deſinant. Quod ſi aliquis dicat, hunc ſenſum, quem in Chriſti verbis præcipuum eſſe dicimus, cum non recte ad Chriſti propoſitum videatur accommodari poſſe, non eſſe admittendum, ob id vero non poſſe accommodari, quod ex eo ſequatur, Moſis Legem ex aliqua parte aliquando abrogatum iri, Chriſti autem propoſitum ſit, firmitatem ac durationem Legis Moſaicæ oſtendere. Reſpondemus, ſatis ad propoſitum Chriſti facere, ſi dicat, tantam eſſe præſtantiam ac firmitatem totius Legis Moſaicæ, ut nihil quantumvis minimum illic ſcriptum abrogari debeat, donec inventus fuerit, qui quicquid in ea ſcriptum eſt exactiſſime ſervaverit: nec quicquam abſurditatis continet, quod Chriſtus interea ſuis verbis voluerit aliud præ ſe ferre, & ita loquutus fuerit, ut non eo ipſo tempore, quo loquebatur, ſed poſtea tempore ſuo intelligeretur, quid ipſe iſtis ſuis verbis ſibi voluiſſet: alias enim idem contingit in ipſis ejuſdem Chriſti verbis, & quidem in iis, quæ habebat ad ſuos ipſius Apoſtolos, quibus, ut peculiaribus amicis ſuis, omnia quæ ſciret ſe patefacere profitebatur, quid mirum igitur, ſi idem hic evenerit, ubi omnes alloquebatur qui ipſius doctrinam amplecti vellent, & ipſam turbam, ut ex verbis Euangeliſtæ ad finem ſermonis Chriſti ſcriptis, de quibus antea ſermonem fecimus, aperte conſtat, docebat atque inſtituebat?

Jam quid ſibi velint verba illa, *Jota unum, aut unus apex*, non eſt difficile percipere, &, ni fallor, à pleriſque id perceptum eſt. Omiſſis igitur vanis commentis quorundam hominum, & ſequentes eam explanationem, quæ obvia atque in promptu eſt, dicimus jota ſignificare literam jod alphabeti Hebraici, quæ litera eſt & omnium aliarum minima, & ſæpe ejuſmodi quæ non proferatur licet ſcribatur, ac propterea ſupervacanea ſæpins videri poſſit. Apex vero eſt nomen, quo, niſi una cum aliis fallimur, puncta, quæ vocant, & accentus fortaſſe ſignificantur, quibus literæ & verba apud Hebræos ad ea recte proferenda inſigniuntur; unde videtur colligi poſſe id, de quo nonnulli, ni fallor, ambigunt, jam ipſo Chriſti tempore, cum apicibus iſtis ſolitum fuiſſe ſcribi Moſaicam legem: non quidem neceſſario, in omnibus ejus exemplis; cum ſatis ſit, ſi id fieret in codicibus, qui publice aſſervarentur in Eccleſiæ uſum, quemadmodum non pauci affirmant; qua de re, non eſt, cur hic diligentius inquiramus. Nobis enim ſatis eſt, ex iſto loquendi modo intelligere, Chriſtum dicere voluiſſe, nihil vel minimum abrogatum iri legis Moſaicæ, donec &c. Quemadmodum & litera jod, & apices illi ſunt quid minimum in ipſa Legis ſcriptura. Ex hoc, quod Chriſtus affirmavit de firmitate & duratione præceptorum legis Moſaicæ, infert ipſemet, quod nulli homini liceat vel minimum ex Moſaicis præceptis ſolvere, id eſt, tanquam id abrogatum eſſet, de eo non curare, & ne alii curent efficere, inquit enim

Verſ. 19. *Qui igitur ſolverit unum ex iſtis mandatis minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.* Quæ ſententia, ſi ad moralia tantum præcepta referatur, eſt abſolutiſſime & perpetuo vera, & jam dictum eſt, Chriſtum ab initio, cum dixit ſe non veniſſe ut Legem aut Prophetas ſolveret, moralia præcepta, quæ in Lege ac Prophetis continentur, intellexiſſe, quod adeo verum eſt, judicio quidem noſtro, ut ſi quia verborum illorum proxime à nobis explanatorum, *donec omnia fiant*, meliorem fortaſſe aliquem ſenſum, quam eum, quem ipſi attulimus, afferre queat, & oſtendere, quomodo verum ſit, ipſa moralia præcepta Legis Moſaicæ non deſitura, donec omnia fiant, facile ſimus conceſſuri, in illis etiam verbis Chriſtum, de moralibus tantum Legis præceptis egiſſe. Poſſet vero is ſenſus ejuſmodi eſſe, ut Chriſtus velit dicere, nullum ex moralibus quantumvis minimum Moſis præceptis deſiturum, id eſt, abrogatum iri, ni prius omnia fiant, id eſt, niſi prius

prius ejuſmodi hominum conditio & reformata natura ſit, ut omnia præcepta Moſis abſolutiſſime impleant, quod cum utrumque reipſa non ſit futurum, niſi hoc ipſo ſeculo deſinente, propterea idem fuiſſe ac ſi Chriſtus diceret: Nunquam durante hoc ſeculo quicquam ex lege Moſis abrogatum iri. Quem ſenſum ſuadere videntur verba illa, à nobis nondum nominatim explicata, donec tranſieret cœlum & terra. Quæ ideo ſupra nominatim ac diſerte non explicuimus, quia illa ita accepimus, ac ſi Chriſtus dixiſſet, *Nunquam*, & ſecundum eum ſenſum, quem ſupra ſequuti ſumus, dicere voluerit, nunquam futurum, ut quidquam pereat ex Lege Moſis, donec omnia fiant, ſeu ipſa verba diligentius explicando, & iis magis adhærendo, potius futurum ut cœlum & terra tranſeat, quam ut minimum quid ex Lege Moſis pereat. Sed jam ad propoſitum revertamur, & concludamus, quiquid de Chriſti proximis verbis ſtatuendum ſit, hæc quæ nunc præ manibus habemus, propter id, quod jam à nobis eſt expoſitum, ad ſola moralia Moſis præcepta referri poſſe, quod nobis, ut fiat, admodum probatur.

Putamus autem, in illis verbis: *Minimus vocabitur in regno cœlorum*, eſſe figuratum loquendi modum, & vocem *minimus*, idem hic valere, quod *nullus*. Sic vero loquutum fuiſſe Chriſtum, ut alluderet ad eandem vocem *minimi*, quæ præceptis in hac verborum comprehenſione addita fuerat. Conſtituto à Chriſto, quod qui minimum ex præceptis moralibus Moſis omittendum eſſe dixerit, aut etiam docuerit, nullus erit in regno cælorum, id eſt, in regno Dei nullum habiturus ſit locum: ſubjicit, quid contra eventurum ſit ei, qui ejuſmodi præcepta fecerit, aut docuerit, pronunciat enim iſtum magnum vocatum iri in cœlorum regno. Ubi primum animadvertendum eſt, non eſſe Chriſti verba ita accipienda, ut plane ſonant, ut ſcilicet is, qui & faciat & doceat minima præcepta Moſis, & quidem ipſa moralia, ſit futurus magnus in cœlorum regno. Sed intelligendum eſt Chriſtum velle dicere, eum futurum magnum in cœlorum regno, qui ita & faciat & doceat Moſis præcepta, ut nullum, ne minimum quidem, relinquat.

De illis porro verbis *fecerit & docuerit*, quemadmodum & de ſuperioribus illis, *Qui ſolverit, & ſic docuerit homines*, quo ſenſu ſint accipienda, dictum eſt ſatis antea, tantum de verbo Vocandi, de quo antea ſimiliter loquuti ſumus, poſſumus hic notare, quod fortaſſe unus eſt hic locus inter alios, ubi locum habeat phraſis illa Hebraica, quod Vocari ſignificet eſſe, tam in prioribus quam in poſterioribus Chriſti verbis. Verumtamen videtur nihilominus hic quoque improprietas aliqua iſto verbo Vocandi indicari Et ſane in prioribus verbis *minimus vocabitur* &c, negari non poteſt improprietatem aliquam ibi eſſe, vel propter id, quod antea diximus, nomen Minimi, nullum hoc loco declarare, & ſic minus proprie accipi. Sed in poſterioribus quoque verbis, propterea improprietas aliqua animadverti poteſt, quia revera, qui & fecerit, & docuerit, ſi modo ita conjunctim iſta duo verba accipienda eſſent, etiam minima moralia Moſis præcepta, habiturus eſt quidem omnino partem in cœlorum regno, ſed quod propterea, proprie loquendo, magnus ſit in eo regno futurus, non videtur affirmari poſſe, cum, ut quidem ego arbitror, iſta obſervatio præceptorum Moſis non ſit ita intelligenda, ut nulla ne minima quidem ex parte unquam aberretur. Apparet enim Chriſtum de ea re loqui, non modo quæ fieri aliqun modo poſſit, id eſt, non ſit plane ac penitus impoſſibilis, ſed quam fieri contingat. Non contingit autem, ut quis & docendo & faciendo, quod attinet ad præcepta Legis, nullum, ne minimum quidem errorem committat. Quare videtur omnino ſtatuendum eſſe, vocem Magni, à Chriſto eo ſenſu pronunciatam fuiſſe, ut plane opponatur vero ſenſui, à nobis antea expreſſo, vocis Minimi, & Chriſtum, non minus in poſterioribus ſuis verbis, quam in prioribus, figurate loqui voluiſſe, ut recte ac conciune omnia inter ſe conſentanea eſſent, quando elegans illa alluſio ad vocem Minimi, præceptis adjuncta, eum induxerat, ut in prioribus figurate loqueretur. Pergit Chriſtus confirmare, & aliquanto apertius explicare, quæ modo dixit, monens, ne quiſquam ſit, qui vel ipſe faciendo, vel alios docendo omittat aut ſpernat, vel minimum ex præceptis Moſaicis, & ait.

Verſ. 20. *Dico enim vobis, quod niſi abundaverit juſtitia veſtra, plus quam Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Potuiſſet enim aliquis ſecum cogitare, Et quid iſte jubet ut fiat? Curve tantopere urget, ut ne minimum quidem Legis divinæ mandatum omittatur, ſive in faciendo, ſive in docendo, cum videamus eos qui nobis præeunt, viros præſtantiſſimos cum eruditione tum vitæ ſanctimonia, aliqua tamen ex divinæ Legis præceptis, & quidem non ex minimis, non ita ſervare, ut plane verba Legis ipſius requirere videntur; propterea Chriſtus aperte illos monet, adeo verum eſſe id quod affirmavit & tacite juſſit, ne quis audeat vel minimum Legis præceptum ſpernere, ut neminem ſit adjuturum, & à pœna, quæ ex tali Legis divinæ contemptione profectura eſt, exempturum exemplum eorum, qui omnium ſanctiſſimi habeantur, aliorumque ſint magiſtri, quos in ipſo populo, ad quem verba faciebat, & fatetur ſimul & monet iſto crimine Legem divinam ſpernendi omnino teneri, & propterea neceſſe eſſe unicuique ex populo, qui velit regnum cœlorum adipiſci, & ſic pœnas effugere iis conſtitutas, qui officium ſuum in divina Lege ſervanda non præſtiterit, majore ſanctitate præditum eſſe, quam ſint iſti ipſorum duces & præceptores. Juſtitiæ enim nomine, ſine dubio, ſanctitatem illam Chriſtus ſignificat, quæ inde proficiſcatur quod quis præcepta Dei ſervet, qua in re vehementer peccabant Scribæ & Phariſæi iſti, quos propterea alibi Chriſtus ſatis frequenter hujuſce rei nomine objurgat atque increpat, & nominatim alicubi illis objicit atque exprobrat, quod graviſſima onera diſcipulis ſuis imponerent, quæ ipſi ne extremo quidem digito attingerent. Quoniam vero iſta juſtitia, quam Chriſtus hic commemorat, quamvis præcipue ad ſanctitatem morum, id eſt, ad conſervationem divinorum præceptorum, ut dictum eſt, pertineat, tamen & ad doctrinam etiam, quam quis eo munere fungens aliis proponat, pertinere cenſenda eſt, cum Chriſtus antea, non de faciendo tantum ſed de docendo loquutus fuerit: propterea cenſendum eſt Chriſtum hoc in loco eos, ad quos hoc pertinere aliquando poſſit, id etiam monere voluiſſe, ne in præceptis divinis docendis ac proponendis Scribas & Phariſæos imitari velint, ſed diligentius ac plenius juſtitiam, hac quoque in parte ſectari: certum eſt enim Chriſtum alicubi Legis Moſaicæ peritis, cujuſmodi erant Scribæ, objeciſſe, quod clavem cognitionis, nempe rerum divinarum accepiſſent, & interim nec ipſi ingrederentur, nec alios ingredi permitterent, quod judicio meo non poteſt intelligi, niſi de non bene explicanda ac proponenda doctrina ipſa divina: ſed & ex aliis locis, quod Scribæ & Phariſæi hac in parte delinquerent, teſte ipſo Chriſto, ſatis aperte conſtat, & nominatim ex iis, quæ adverſus illos loquutus eſt cap. 15 hujus ejuſdem Euangeliſtæ, ipſiſmet præſentibus exprobrans, quod Dei mandatum illud inſigne, honorandi patrem & matrem, pervertiſſent; & ita effeciſſent, ut populus Deum coleret magis doctrinis & præceptis hominum, quæ ipſi docerent ac proponerent, quam ipſis divinis mandatis ſervandis ac cuſtodiendis.

Verſ. 21. Hactenus, ut antea monuimus, eſt exordium præſentis Chriſti concionis; nunc ipſa concio incipit, his verbis: *Audiviſtis, quod dictum ſit antiquis, non occides, qui autem occiderit, reus erit judicio.* Quæ verba antequam explicemus, dicendum eſt hoc loco aliquid, præter ea quæ jam dicta ſunt, de Chriſti mente in his præceptis ſuis tradendis & ad Moſis legem accommodandis, non tantum propter hoc ipſum præceptum de-

calogi,

talogi, de homicidio non committendo, ſed etiam propter alia deinceps ſequentia. Quamvis enim antea ſtatuerimus, Chriſti mentem eſſe ipſis Moſaicis præceptis aliquid addere, non autem falſas interpretationes eorundem præceptorum, quas Scribæ & Phariſæi populo obtrudebaot, refellere; id tamen ita intelligendum eſt, ut concedamus Chriſtum aliquoties, dum Moſis præceptorum mentionem facit, cum illis aliquid conjungere, quod expreſſum diſerte in ipſa Lege non ſit; ſed audiretur tamen, & ab antiquiſſimis temporibus in populo auditum fuiſſet, tanquam ſi germana pars eſſent ipſius Moſaici præcepti, quæ tamen additamenta non abhorrerent ab ipſa Legis Moſaicæ mente; ſed & præterea id quod diximus ita intelligendum eſt, ut interim non negemus, Chriſtum alicubi potuiſſe tacite recitaodis ipſis verbis Legis, intelligere una cum illis interpretationem illorum quæ in populo reſonabat, quam ipſe tamen non probaret, quamque iis, quæ præcipiendo ipſe ſubjungit, refelleret atque rejiceret; de quibus ſingulatim ſuis locis apertius agendum erit. Nunc quod attinet ad præceptum illud Moſaicæ Legis, quod præ manibus habemus; dicimus illud à Chriſto ita recitari, ut tamen non ipſiſſima tantum Legis verba commemoret; ſed & illud quod inde conſequi ex ipſa Legis mente apertiſſimum erat, & in populo quibuſdam conceptis verbis prolatum reſonabat, ac ſi diſerte id in ipſa Lege ſcriptum eſſet; illud eſt quod iis verbis continetur, *& qui occiderit, reus erit judicio*; quamvis enim ipſa verba in ipſa Lege, ſive ab initio, cum præceptum iſtud primum datum fuit per Moſen, ſeu poſtea non legantur, legitur tamen expreſſe ipſorum ſententia, ubi pœna ei qui occiderit conſtituitur.

Jam quod hic Chriſtus in ipſo initio ait, & ſæpius poſtea repetit: *Audiſtis quod dictum ſit Antiquis*, ſatis videtur docere, non fuiſſe Chriſto propoſitum Scribarum & Phariſæorum falſas Legis intepretationes rejicere; quid enim cum hoc commune habet, quod id, cui ſua verba hic Chriſtus opponit, audiviſſet populus dictum fuiſſe Antiquis? an non potius ſtatuendum eſt, ſi iſta Chriſti mens fuiſſet, eum fuiſſe dicturum, audiviſtis, quid dicant magiſtri, vel ſimile quidpiam? Certe, ſi quis non plane præfracte veritati reluctari velit, neceſſe eſt fateri, Chriſtum ſua verba ei rei opponere hoc in loco & ſimilibus, quæ ab omni antiquitate, poſtquam Lex data & explicata populo fuiſſet, audita foret; & quid quæſo commune habent verba iſta, vel ſententia hæc tota, quam Chriſtus antiquis dictam fuiſſe affirmat, cum falſis interpretationibus Scribarum & Phariſæorum, cum, ut dictum eſt, partim diſerte, partim alioqui ſatis expreſſe totum iſtud in ipſa Lege contineatur. Verum ajunt ætatis noſtræ non pauci hujus loci explanatores, iſta, quæ Lege ipſa contineri nemo negare poteſt, ita à Scribis & Phariſæis fuiſſe accepta, ut id tantum, quod ipſa verba ſonant, præceptum eſſe intelligi deberet, quam interpretationem Chriſtus hoc loco rejiciat, monens; ipſis præcipientibus Legis verbis plus contineri, quam ſimpliſſima ipſa verba præ ſeferant, nimirum occidendi verbo, non ipſam duntaxat occiſionem, ſed & alia quædam ſignificata in Lege fuiſſe; quod iſtorum explanatorum commentum, vere commentum dici poteſt, cum nulla prorſus nec veriſimilitudine, nec indicio, nec denique veſtigio nitatur, & abſurdiſſimum plane cenſendum foret, ſi Chriſtus, cum hanc mentem haberet, ita loquutus fuiſſet, ut quidvis potius illum egiſſe cenſeri merito deberet, nunquid fortaſſe Scribas & Phariſæos nominatim taxare Chriſtus veritus eſſe dicendus eſt, qui proxime ante non obſcure dixerit, eorum juſtitiam ejuſmodi eſſe, quæ nullo modo ſatis ſit ad regnum cœlorum obtinendum?

Non eſt igitur ullo pacto, aliter ſentiendum, niſi quod Chriſtus iis, quæ in ipſa Lege continebantur, ſua opponit, quæ ſubjicit. Opponit inquam, non ut contraria, ſed ut perficientia eam Legis partem, hoc [illegible] pacto. Lex jubet, ne quis quenquam occidat, & pronunciat reum futurum eum, qui occiderit. Ego vero, non modo hoc idem & jubeo & pronuncio; ſed præterea iſta etiam, quæ ſtatim à me audietis, & dico, quod etiam is, qui iratus fuerit &c. Quid vero ſit illud judicium, cui reos futuros auditum antiquitus fuerat qui occidiſſent, ſunt qui diligenter inquirant; neque id mihi aperte ac nominatim liquet, cum libris diſtituar, in quibus id quærendum eſſet; verum hoc nihil momenti, meo judicio, habet, & ſatis eſt intelligere, antiquitus ex mente Legis pronunciatum fuiſſe, quod is, qui homicidium commiſiſſet, dignus plane condemnatione eſſet; ea vero cujuſmodi eſſe intelligeretur, colligendum eſt ex locis illis ubi pœnæ homicidis conſtituuntur. Quod primo loco, huic ex Lege in populo reſonante ſententiæ, Chriſtus addit, eſt, aſſerere eum, qui temere iratus cuiquam fuerit, ſimiliter judicio reum futurum; ubi animadvertendum eſt, ut hinc initium hujus rei commemorandæ faciamus, ea, quæ ubique Legi Moſis Chriſtus addit, habere conjunctionem quandam cum iis, quæ in Lege ipſa continentur: habet enim ira cum homicidio aliquid commune; etiamſi quiddam valde minus omnino ſit; cum homicidium ſoleat, vel ex ira, vel ex odio, quod aliud nihil quam inveterata ira eſt, plerumque proficiſci. Statuit igitur Chriſtus eum quoque reum futurum, qui cuiquam temere iratus fuerit, non modo qui illum occiderit.

Adverbium *temere* non legitur in vulgata Latina editione; quod indicat, in quibuſdam exemplaribus Græcis, antiquitus illud lectum non fuiſſe. Tranſlatio quidem Hebraica, quam vidimus hujus Euangelii; quamque ii, qui illam ediderunt, antiquam eſſe affirmant; niſi memoria me fallit, adverbium iſtud non habet, &, ut verum fatear, mihi magis veriſimile videtur à Chriſto adverbium iſtud non fuiſſe prolatum, ſed fortaſſe ab aliquo io margine additum, cui nimis durum videretur, propter ſimplicem iram, ſive juſtam, ſive injuſtam, quemquam reum condemnationis eſſe, idque pugnare cum eo, quod diſerte ſcripſit Paulus ad Epheſ. cap. 4, ubi legitur, *Iraſcimini & nolite peccare, ſol non occidat ſuper iram veſtram*; quæ additio poſtea, tanquam ea quæ cum veritate plane conſentire videretur, locum obtinuerit in ipſo contextu, & pro re non quidem addita, ſed ab ipſo Chriſto diſerte prolata, habita fuerit. Ratio vero, cur ſentiam particulam iſtam veriſimiliter non à Chriſto prolatam, ſed additam fuiſſe, hæc eſt, quod videtur illa, oppoſitionem iſtam verborum Chriſti, verbis Legis Moſaicæ, minus elegantem reddere, cum multo major elegantia appareat, ſi ſimplici occiſioni, ſimplex ira opponatur; præſertim cum ira illud ſit, quod per ſe commune aliquid, ut dictum fuit, habere videtur cum homicidio. Quod autem illa temere, aut non temere ſit ſuſcepta, nihil huc merito pertinere videri poſſit. Nec obſtat huic ſententiæ noſtræ Pauli dictum illud, nam alia cenſenda eſt ira illa, de qua Paulus loquitur, & alia, de qua Chriſtus. Etenim ira, quæ aliquomodo cum homicidio familiaritatem quandam habeat, eſt illa quâ cupimus alicui quidpiam malī facere; eſt illa tandem quæ hoc nomine magis proprie, aut certe magis peculiari quadam ratione appellatur; & à quibuſdam ulciſcendi libido eſſe definitur, ac deſcribitur, ejuſmodi iram plane Chriſtus prohibet: ea vero quam Paulus videtur permittere, & ſine peccato eſſe poſſe non obſcure affirmare, non eſt ulciſcendi libido, nec deſiderium mali alicujus inferendi, ſed commotio & indignatio propter rem aliquam, injuſte, ſive adverſus ſeipſum; ſive adverſus quempiam alium ſeu dictam ſeu factam. Quamvis veriſimile ſit, Paulum potiſſimum de ea ira, id eſt commotione atque indignatione agere, quæ contingit propter aliquid tale adverſus nos ipſos, vel verbis, vel facto commiſſum, ut mens Pauli ſit, monere, ne quis propter injuriam ſibi illatam ita indignetur ac commoveatur, ut interim peccet, & ob id ut caveat, ne perturbatio iſta ſit in ipſo diuturna, adeo ut ne ultra unum quidem diem eam durare velit. Ingens eſt enim periculum, ne duratione ſua degeneret in alteram illam iram, quæ ulciſcendi libido eſt,

quæque Chriſtianum hominem plane dedecet. Interim tamen nullo pacto, Græcam vulgatam editionem & Syriacam, rejicimus, quam nos ipſi ſæpius & ſequuti ſumus, & alicubi urſimus; nec cuiquam conſulerem, ut ſine evidentiſſima neceſſitate Latini codicis lectionem, Græci & Syriaci lectioni, præſertim vero Græci, antepo neret. Voluimus tamen, cum hic locus nobis nominatim & ex profeſſo explicandus nunc fuerit, quid nobis de diverſa iſta lectione magis probetur, non reticere. Verba Chriſti, cum is nominatur cui quis iraſcitur, habent *fratri ſuo*, quod nos ſupra non ſemel, voce *cuiquam* reddidimus, eo quod, ſine dubio, hæc Chriſti mens fuerit, ut ex iis, quæ infra dicenda erunt, facile conſtare poterit. Sed verbo Fratris, Chriſtus, & hic & alibi in hoc ſermone ſuo, uti voluit, non diſcedens à conſuetudine præceptorum proponendorum in Lege Moſis, quorum pleraque vel tacite, vel expreſſe, ſi ad alterum pertineant, id eſt, ad alium quempiam, præter eum de quo agitur, quatenus attinet ad eorum conſervationem, ad eum qui ſit ejuſdem populi, & propterea frater dicatur, referri ſolent. Antequam vero ulterius progrediamur, omittendum non videtur, ad Paulum cum Chriſto conciliandum, ſi in Chriſti verbis non legatur adverbium illud Temere, quod Chriſtus aperte loquitur de ira adverſus aliquem. Paulus vero de ira ſimpliciter, unde confirmatur id quod ante diximus, Chriſti enunciatum de ea ira accipiendum eſſe, quæ ulciſcendi libido eſt: in Pauli vero verbis agitur de ſimplici ira, quæ, ut diximus, indignatio tantum & commotio quædam eſt, propter injuriam ſibi factam, cum interim omne vindicandi ſtudium procul abſit: ſunt, inquam, Pauli verba de tali ira accipienda, quatenus ſcilicet illam concedere videtur, nam alioqui verbum *Iraſcimini*, etiam apud ipſum Paulum, poterat & illam alteram iram ſignificare, & propterea, cum ſimpliciter conceſſiſſe videretur ut iraſceremur, ſtatim ſubjecit, *& nolite peccare*, perinde ac ſi dixiſſet, ira quædam eſt, quam vobis permitto, quædam vero quam minime concedo, quæ videlicet peccatum ſecum conjunctum habet, id eſt, ulciſcendi cupiditatem, quæ ne iræ veſtræ adjungatur cavendum vobis eſt, ut etiam ira illa quam vobis permitto breviſſima ſit. Quia vero poſſit quis valde mirari, quod Chriſtus judicio reum futurum dicat, & ita condemnationi obnoxium, qui fratri ſuo iratus fuerit, etiamſi verba ipſius de illa ira accipiantur quæ ulciſcendi deſiderium eſt, vel illud ſecum conjunctum habet, cum Chriſtus videatur non de habitu talis iræ loqui, ſed de uno tantum etiam actu; conſiderandum eſt primum, quod ad ipſam iram attinet & libidinem ulciſcendi, aperte alibi pronunciatum inveniri, eam ejuſmodi eſſe, quæ impediat quominus quis regnum Dei poſſideat: & ſic videmus non modo hic, ſed alibi quoque hoc idem pronunciari, quod ejuſmodi ira ſit obnoxia condemnationi. Locus, ubi id quod dicimus aperte ſcriptum eſt, eſt apud Paulum ad Gal. 5, ubi diſerte inter illa, quæ ſi quis faciat regnum Dei non poſſidebit, iræ enumerantur. Non eodem quidem Græco vocabulo, quo in verbo iraſcendi eſt uſus Chriſtus, ſed tamen eo quod tantundem valet, quodque propterea, & in vulgata, & in aliis quibuſdam editionibus Latinis, iræ vocabulo eſt redditum. Cæterum, quoniam, ut alibi à nobis declaratum eſt, Pauli verba de habitu, non autem de quopiam ſimplici actu, accipienda ſunt, Chriſtus vero, ut diximus, de ipſo ſimplici actu loqui videtur, eſt omnino huic difficultati occurendum, & oſtendendum, nihilominus Chriſti verba cum Pauli verbis conſentire, ſed prius docendum, Chriſtum de ſimplici actu loqui. Id autem, ni fallimur, ex ipſo loquendi modo liquido conſtat, cum dicat, *Si quis iratus fuerit fratri ſuo*, ſeu *Si quis iraſcatur*: tali enim loquendi modo, non habitus, ſed actus declarari omnino videtur. Adde, quod non bene reſponderet id, quod Chriſtus Moſis Legi hoc loco addit, ſi id de habitu, non autem de ſimplici actu accipiendum eſſet, cum Lex Moſis, ſine dubio, etiam de ipſo unico actu accipienda ſit. Jam non propterea diverſitas ulla eſt inter Paulum & Chriſtum, etiamſi expreſſe apud Paulum legeretur, quod illud ipſius pronunciatum non verum ſit in ſimplici actu; quod tamen, licet ab ipſo non expreſſum, veriſſimum ex ipſius ſententia, eſſe credimus. Nam Paulus de eo loquitur, quod reipſa ad effectum perducendum ſit, & ratione habita illius Dei miſericordiæ, quam Deus ſub Euangelio humano generi exhibuit, quæ quantumvis magna non efficit, ut ii, qui habitum ejuſmodi peccati habuerint, Dei regnum ſint poſſeſſuri, ſed ab eo illos nihilominus excluſum iri ſtatuendum omnino eſt. At Chriſtus loquitur de eo, non quod omnino reipſa effectum ſuum ſit habiturum, ſed quod, ſi Deus ſub Euangelio ſummo jure uti velit, plane futurum eſſet, etiamſi id ſub Lege non eſſet. Quod rectiſſime dictum à nobis eſſe agnoſceretur, ſi conſideretur, promiſſum vitæ æternæ quod Deus ſub Euangelio propoſuit, non autem ſub Lege, ejuſmodi eſſe, ut merito requirat ſummam & abſolutam ſanctitatem, ita ut vel unus actus, cum ſpe ac præſtantia talis promiſſi pugnans, poſſit, ſi Deus ſummo jure, poſt promiſſum iſtud factum, agere vellet, ab eo conſequendo unumquemque excludere: immo eum, qui talem actum committat, ipſi Deo valde inviſum, & dignum condemnatione apud ipſummet Deum reddere. Hinc ſit, ut etiamſi ex ingente Dei miſericordia ſub Euangelio, non modo re ipſa, ſed ex ipſo divino fœdere, non ſimplex quilibet actus peccandi, ſed habitus, promiſſi in ipſo Euangelio contenti adeptionem impediat; tamen neceſſe ſit, ut quilibet ſumma ac perpetua diligentia caveat, ne unquam vel unum ex hujuſmodi actibus admittat. Cum, ut hic Chriſtus pronunciat, jure ejuſmodi homo condemnari poſſit.

Nunc ad alia tranſeamus, quæ Chriſtus ſubjungit, addit enim præterea, eum *qui fratri ſuo dixerit Raca*, vel *fatue*, ſimiliter condemnationi obnoxium eſſe, ubi conſiderandum eſt, quam ſit verum, quod diximus, ſuperiorem Chriſti ſententiam etiam de ſimplici uno actu accipiendam eſſe, cum in iſtis, quæ ſubjicit, nimis apertum ſit, eum de ſimplici actu loqui. Quid ſit nomen illud, Raca, quidve ſignificet, ſatis videtur inter eruditos hodie convenire, cum nomen ſit quod tam in Syriaca, qua Chriſtus ſine dubio utebatur, quam in ipſa Hebræa Lingua, à verbo ducitur quod vacuum ſeu inane eſſe ſignificat, cumque ejus nominis veſtigia aliqua inveniantur apud Hebræos Literarum Sacrarum expoſitores. In Talmud certe vocem huic ſimillimam Legi, eruditiſſimi homines aperte teſtantur. Ubi apparet, illam id ſignificare, quod ejus etymologia indicat, & ejuſmodi eſſe quæ convitium exprimat, eumque hominem declaret qui nihil ſit, & vacuus omni bono.

Altera vox, *fatue*, ſeu *ſtulte*, quæ Græce eſt, μωρὲ, quid declaret, omnibus eſt apertum, & convicium continere nemini dubium. Et ſane quemadmodum de ira, ſic de conviciis, ſcriptum apud Paulum invenimus, ea vim habere excludendi à conſortio ſanctorum hominum, & conſequenter à regno cœlorum, ſi quis videlicet eorum in alterum conjiciendorum habitum habeat. Eſt Pauli locus ad finem cap. 5 prioris ad Cor. ubi prohibet cum conviciatore, qui fratrem ſe nominet, vel cibum quidem capere. Eſtque hic plane eadem ratio Paulum cum Chriſto conciliandi, licet ipſe aperte de habitu, Chriſtus vero de ſimplici actu apertiſſime loquatur, quæ in ſuperiore loco, & ſupervacaneum eſt illam hic repetere, tantum reſtat aliquid dicere de duabus illis rebus, quibus obnoxium Chriſtus eſſe pronunciat, partim illum, qui Raca, partim illum, qui Fatue fratri ſuo dixerit, & eum qui talia dixerit, ait quidem Chriſtus, obnoxium eſſe Conſeſſui, alludens ſine dubio, ad Conſeſſum illum inter Hebræos, apud quos appellatio ipſa vocis Græcæ, quam Euangeliſta hic ponit, plane obtinuit, quod enim Græce, & ex ipſo Græco etymo eſt Συνέδριον, quod proprie conſeſſum ſignificat, apud Hebræos, leviter corrupta voce eſt Sanedrin, qua tamen, non ipſe Conſeſſus, ſed conſultores vel judices, qui in ipſo Conſeſſu ſedent, videntur ſignificari.

Qua-

Qualis autem eſſet conſeſſus iſte, & quæ judicia propriè in eo exercerentur, poteſt ex aliis explanatoribus peti, cum parum aut nihil id exacte ſcire referat; & ſatis ſit agnoſcere, Chriſti mentem eſſe, pronunciare, talem hominem condemnationi obnoxium eſſe. Jam de eo, qui Fatue dixerit, pronunciat Chriſtus, illum reum futurum gehennæ ignis: quid ſit iſta ignis gehenna, vel potius unde appellatio iſta fluxerit, videtur ſatis convenire inter hujus loci explanatores. Dicunt enim fuiſſe vallem quandam, in qua ſolerent aliquando Hebræi, à vicinis gentibus protracti, ſcelerate ut illi, ſuos filios, tanquam cultum divinum quendam egregium facerent, per ignem ducere, id eſt comburere, hancque vallem, quæ alio nomine vallis Tophet appellaretur, fuiſſe etiam appellatam de nomine poſſeſſoris ſui, vallem Hinnan. Et certe vox Hebræa Gehinnan, unde manifeſte nomen gehennæ in N. Teſtamento fluxit, vallem Hinnan ſignificat. Affirmant autem explanatores iſti, quod facile nos credimus, apud Hæbræos per tranſlationem ſic nominatum eum locum fuiſſe, in quem poſt mortem conjici illos, qui mali fuiſſent, apud Hebræorum vulgus apudque ipſos Phariſæos receptum erat, quantumvis ejus rei nullum indicium in ipſis Sacris Literis aperte extaret, & propterea Chriſtum hic vulgaris loquendi modi uſum ſequutum, aliud nihil voluiſſe dicere, quam, qui tali convitio fratrem ſuum affecerit, dignum eſſe æternis pœnis; id quod illum pronunciaſſe, propter illa quæ ante diſputata à nobis ſunt, nemini mirum videri debet. Et ex iiſdem ſatis ſuperque apparere poteſt, quo ſenſu id Chriſtus pronunciare non dubitaverit. Non eſt autem omittendum, quin apertius explicetur, quo ſenſu ſit accipiendum convicium iſtud; quod Chriſtus condemnatione dignum eſſe affirmat. Videtur enim id ſimpliciter nullo pacto admitti poſſe, quod Chriſtus affirmat, cum ipſemet non abſimilia quædam, atque adeo graviora, videatur aliquando adverſus eos, qui in rebus Sacris populo præerant ac præibant, dicere non dubitaſſe; Et quidem, ſi retineatur Græca & Syriaca lectio loci ſuperioris, & adverbium illud *temere* ibi legi debeat, facile videtur diſſolvi poſſe hæc dubitatio, ut, ſcilicet, non ſimpliciter ſit accipiendum utrumque convitium, ſed quando temere in quemquam jacitur, repetendo ex ſuperioribus tacite adverbium iſtud, id quod nos alicubi docuimus, poſito pro conſtanti, quod lectio iſta ſit retinenda: tunc enim ipſius Chriſti factum, ejuſdem hoc loco enunciato nihil prorſus adverſaretur, cum Chriſtus non temere, ſed conſultiſſime ac meritiſſimo, ea quæ commemoravimus, adverſus quoſdam dixerit. Verum poteſt nihilominus dubitatio iſta diſſolvi, etiamſi adverbium iſtud non ſubaudiatur; immo, ut verum dicam, mihi plus placet, ne ſtatuamus illud ſubaudiri debere, nam multo melius mentem Chriſti percipere poterimus, & multo magis apparebit ſenſum verborum ejus eſſe rectitudini & veræ pietati conſentaneum. Nam ſi adverbium temere ſubaudiatur, tunc à contrario, ut loquuntur, ſenſu poſſet intelligi, non eſſe obnoxium condemnationi eum, qui non temere fratri ſuo convitia iſta dixerit, id eſt, nihil talibus convitiis in eum conjiciendis, falſi dixerit; id quod ſimpliciter dictum nullo modo mihi probatur, nec perperam id eſſe puto: præſertim cum Chriſti enunciatum ita accipiendum videatur, ut intelligamus, eum loqui de eo, qui convitiis iſtis fratrem ſuum lædere in animo habeat. Nam alioqui non videtur id, quod ait, convenienter fuiſſe additum præcepto Moſaico de non occidendo; Neceſſe eſt enim ut additiones iſtæ in eo conveniant cum præcepto illo, quod in iis agatur de damno fratri ſuo inferendo: Nihil autem vetat, quominus quis animo alterum lædendi convitia in eum jaciat; & tamen non temere id ab eo fiat, convitiaque iſta nihil falſi prorſus contineant, immo quo plus veritatis continuerunt, eo magis apta erunt ad illum lædendum & damno afficiendum. Rectius itaque videtur, non quidem Adverbium illud ſubaudire, ſed intelligere, quemadmodum ſubjecta materia plane requirit, convitia iſta, ſi ei qui illa fecerit comparatura ſint condemnationem, animo alteri nocendi debere eſſe facta. Ad cujus rei confirmationem adde, quod ſi quis, nullo prorſus nocendi animo, convitium in alterum jecerit, quantumvis alioqui temere id fecerit, non videtur ejus peccatum eſſe tanti, ut vel ex ipſo divino rigore ignis gehennam mereatur, qua tamen de re nihil prorſus ſtatuimus, ſed ut de illa paulo diligentius conſideretis monere voluimus.

Verſ. 23. Ex iis, quæ Chriſtus præcepto non occidendi addiderat, infert totum id quod ſequitur uſque ad verſiculum 27, & breviter monet, adeo verum eſſe, quod nemo debeat fratrem ſuum lædere, ut omnia alia ſint poſthabenda ſtudio reconciliandi ſe cum eo, quem quis læſerit. Atque exemplum ejus affert, qui munus in altari offerre paratus ſit, & ibi recordatur fratrem ſuum adverſus ipſum aliquid habere, id eſt, ab ipſo aliqua ratione offenſum ac læſum fuiſſe, & dicit, debere iſtum omittere pro eo tempore munus iſtud offerre, quamvis videlicet alioqui ſit res Deo chariſſima, & fortaſſe illi ex voto, aut aliqua ratione debita; & ſtatim ire quæſitum fratrem ſuum, atque omni ſtudio conari illi ſatis facere; vel alia qualibet ratione efficere, ut cum eo ipſe reconcilietur; ac tum demum poſſe ire & oblationem ſui muneris perficere. Quod ut magis perſuadeat, ſub metaphora quadam debitoris & creditoris, docet, quantum damni ſit paſſurus is, qui fratrem ſibi reconciliari ſpernat; quem videlicet offenderit. Nam quemadmodum, ſi quis, dum in via eſſet cum illo cui debet, quique propterea paratus ſit ipſum in jus vocare, ſperneret illi ſolvere; vel potius cum illo tranſigere de ſuo debito, & efficere, ut ille contentus maneat, facile fieret, ut iſte ipſius creditor curaret eum capi & in carcerem conjici; unde non eſſe exiturus, niſi prius, quicquid deberet, ad teruncium ſolveret: ſic ſi quis, dum adhuc tempus habet id faciendi, ſpernat fratri à ſe offenſo reconciliari, illique ratione aliqua ſatis facere; fiet, ut poſtea, cum jam ejus rei tempus non erit, id eſt, vel poſt mortem, vel in hac ipſa vita ubi Dei judicium advenerit, non ſit ullo pacto vitaturus pœnas ſuo peccato debitas univerſas. In quo exemplo, per ſimilitudinem ad rem præſentem accommodato, videtur omnino requiri, ut offenſus à nobis frater, qui nullam ſatiſſactionem offenſæ ſibi factæ à nobis habuerit curaturus ſit ut puniamur, quod quomodo verum ſit, nullo pacto apparet, hincque factum eſt, ut multi verba Chriſti ita accipi velint, ut non ſimilitudinem ſed rem ipſam contineant, ita ut Chriſtus aliud nihil moneat, quam id quod ipſa verba præ ſe ferunt, id quod judicio meo nullo pacto eſt admittendum; cum Chriſti propoſitum non ſit, oſtendere damnum ab hominibus illatum, quod quis negligentia ſua tranſigendi cum alio accerſere ſibi queat; ſed tantum de damno ex divino decreto illis imminente, qui fratre ſuo offenſo, reconciliari ſe illi eique ſatis facere negligat, verba facere, ut ejus ſuperiora verba ſecundum omnium explanationen admodum aperte docent. Non eſt igitur à communi ſententia recedendum, ut ſcilicet hic Chriſtus per ſimilitudinem & allegoriam quandam, ſeu ſimilitudinem allegoricam, cujuſmodi ipſius parabolis contineri ſolent, doceat, quam male cum eo agetur qui fratrem offendat, niſi diligentiam adhibeat ut illi ſatis faciat, eique aliqua ratione reconcilietur. Nam, quod attinet ad id quod iſti ſententiæ objicitur, quod videlicet non appareat, quomodo frater à nobis offenſus, niſi cum illo reconciliemur, ſit curaturus, ut puniamur prout offenſa noſtra adverſus ipſum commerita fuerit, quemadmodum requirere videtur allegorica iſta ſimilitudo. Reſpondendum eſt, nihil eſſe neceſſe ut in ejuſmodi ſimilitudinibus omnia reſpondeant; ſed ſatis eſſe debere, ut in reipſa reſpondeat id, quod quis habet in animo docere, ſimilitudini, qua ad id docendum utitur. Quare cum Chriſtus in animo habeat docere, quam rigoroſa futura ſit condemnatio illius, qui fratri ſuo à ſe offenſo non reconcilietur, ſatis eſt, ſi in ſimilitudine quam attulit aliquid ſit, quod ejuſmodi, ut ſic dixerim, non reconciliationi, ejuſmodiq; propter illam condemnationi reſpondere conſtet; etiamſi in ipſo modo & via ad iſtam condemnationem deveniendi, non conveniat ſimilitudo cum eo quod docere voluit:

Præterea animadvertendum eſt, figurate dici poſſe, quemlibet fratrem à nobis offenſum, cui teconciliati non ſimus, curaturum, ut propter hanc cauſſam rigide puniamur, cum iſtud, quod adverſus ipſum fecimus, futurum ſit cauſſa condemnationis noſtræ: quemadmodum Abelis ſanguis dicitur clamare ad Deum, vindictam, ſcilicet, adverſus fratrem Cainum à Deo petendo; propter illam tantum cauſſam, quod dignus eſſet Cain qui graviſſime puniretur, eo quod ſanguinem iſtum fudiſſet. Nam & electi dicuntur clamare ad Deum, die nocteque, propter injurias atque afflictiones ſibi à malis bominibus illatas, propter quas Deus ſit malos iſtos homines puniturus; vel certe electos ab ipſorum manibus vindicaturus: quamvis fieri poſſit ut electi interim taceant, & patienter Dei auxilium atque opem expectent. Quid plura? habemus apud Lucam Euangeliſtam Chtiſti parabolam, ex qua eos, quibus à nobis bene fit, cauſſam fore, ut nobiſcum aliquando optime agatur, doceri ex mente Chriſti poſſumus: cum tamen in ipſa parabola, illi, ſeu is, qui illis reſpondet, quibus à nobis benefactum ſuerit, curet, & efficiens cauſſa ſit, ut illis ſit bene, qui in parabola iſta ſimiliter nobis teſpondent; cum tamen in re ipſa quæ docetur, non ita tes ſe habeat; & ii, quibus à nobis benefit, non ſint ipſi curaturi, efficienſve cauſſa futuri, ut nobiſcum optime agatur; de quibus tamen ibidem Cbriſtus dicere non veretur, eos recepturos nos in ęterna tabernacula; nempe ut propoſitę patabolę iſto figurato loquendi modo ſeſe accommodet; & hac etiam in parte, etiamſi non proprie, figurata ſaltem ratione, ſimilitudinem illam tei, quam docere voluit, convenire ac reſpondere appareret; quemadmodum quilibet aperte intelliget, qui legerit initium capiris 16 prædicti Euangeliſtæ, ubi parabola iſta, una cum ipſius ſignificatione, commemoratur atque exponitur. Quemadmodum igitur ibi dicuntur recipere nos in æterna tabernacula, ii qui nihil aliud bic agunt; immo nihil prorſus agunt; niſi quod ex accidente, quia videlicet illis bene fecerimus, cauſſa ſunt ut in æterna tabernacula recipiamur, ſimili ratione potuit bic quoque dici à Cbriſto, utriuſque ſimilitudinis auctore, frattem à nobis offenſum, cum quo reconciliati non fuerimus, curaturum, ut rigoroſe condemnemur; quamvis hac in re frater iſte nihil prorſus ſit acturus; ſed tantummodo ex accidente cauſſa futurus, ut ita ſevere puniamur; nempe, quia punitio iſta inde eſt profectura, quod illum offenderimus; nec poſtea cum ipſo teconcilati ſumus. Superiore objectione hunc in modum, ut quidem arbitramur, ſatis ſuperque diluta, non eſt quod curioſe inveſtigemus, quis ſit ille miniſter, ſeu, quis miniſtro iſti reſpondeat in reipſa, qui in ſimilitudine nominatus eſt, aut quid ſimiliter teſpondeat carceri iſti in ipſa ſimilitudine nominato; tantum non videtur ſpernendum, quomodo ex ſimilitudine ad rem ipſam ſit accommodandum, id quod ad finem ſimilitudinis poſitum eſt.

Non exibis inde, donec ſolveris ultimum quadrantem. Multi enim multa bic pbiloſopbantur; & pontificii ſuum ignem purgatorium hinc probare contendunt. Inquiunt enim, ex hac ſimilitudine apparere, quod, ubi quis perfecte pœnas dederit ſui peccati liberabitur, ſeu, contingere liberationem poſt datas ſui peccati pœnas, id quod, ajunt, nullo pacto verum eſſe poteſt de pœnis, quæ in inferno infliguntur, eæ ſiquidem ſunt ſempiternæ, nec ab illis unquam liberatio contingit. Neceſſe eſt igitur ut locus aliquis ſit, in quo infligantur quidem pœnæ, ſed ejuſmodi quæ aliquando finem habeant, & ex quibus, quantumvis tarde, liberatio ſuo tempore contingat, quod aliud nibil eſt (inquiunt) quam quod nos dicimus, eſſe ignem purgatorum, in quo purgentur ea peccata, pro quibus, licet alioqui à Deo remiſſis & condonatis, is qui ea commiſerat, non, prout debuit, in præſente bac vita, ſatis fecerit. Jam ad totam hanc ratiocinationem breviter reſpondendum eſt. Primum, non poſſe eam admitti, eo quod inde ſequeretur, quod fratrem offendere, eique non teconciliari, peccatum ſit quod non in æternum, ſed tantum temporarie puniatur, ſemperque cum peccato iſto, niſi videlicet alia peccata impediant, eſſe nihilominus ſalutem æternam, id eſt, illud nunquam impedi-te, quominus ſalutem æternam adipiſcamur: quemadmodum id ſignificat, quod iſte, qui illud commiſit, tandem ſit futurus liber à pœnis peccati ſui, ſecundum quidem ratiocinationem iſtam, & ſecundum id, quod de purgatorio igne interpretatio iſta tequirit; in quem quicumque conjiciuntur, ſalutem æternam nihilominus tandem ſunt adepturi. Atqui aliunde apparet, ejuſmodi peccatum, ſi quis eo implicatus ejuſque habitum habens hanc vitam finierit, ejuſmodi eſſe, quod ſalutem æternam adimat. Nam ſi ſalutem æternam adimit non remittere fratri offenſas, quas nobis fecerit, ut cum ex aliis locis, tum ex iis quæ babentur Matth. 18 ad finem, ſatis intelligi poteſt, non video, cur multo magis is condemnandus non ſit, & vita æterna privandus, qui ipſe frattem offendere conſueverit, nec cum illo ut reconcilietur quærere. Deinde animadvertendum eſt, præſertim ſi ſtatuere velimus peccatum iſtud non puniri pœnis ſempiternis, ut pontificiorum interpretatio poſtulare videtur, nihil cogere, ut Chriſtus de ea illius punitione loquatur quæ fiat poſt hanc vitam: ſed, nullo cum aut verborum aut ſenſus in commodo, poſſe intelligi, Chriſtum verba facere de punitione peccati iſtius, quæ in hac ipſa vita à Deo fiat, quam, licet temporariam, graviſſimam nihilominus & rigoroſiſſimam futuram, Chriſtus docere voluerit, niſi videlicet in tempore & admodum diligenter ab iſto peccato quis ſibi caveat.

Verſ. 25. Quod ſignificare voluit Cbriſtus adverbio illo *Cito*, quo in ipſa parabolica ſimilitudine noſtra eſt uſus, cum ait; *Eſto conſentiens cum adverſario tuo cito*; & ſimiliter iis verbis quæ ſtatim addit, *cum es in via cum eo*. Neque enim verba iſta eam vim habent, ut quiſpiam fortaſſe credere poſſet, ut indicent ſatis eſſe, ſi, dum adbuc ſumus in mortalis hujus vitæ via, & antequam moriamur, aliquando adverſario noſtro reconciliemur. Neque enim ſunt verba iſta ſimpliciter declaratoria, ut ita loquar, proximi adverbii *Cito*, ſed ita accipienda ſunt, ac ſi dictum fuiſſet: Dum es in via cum adverſario tuo, reconcilieris illi cito, ita, ut ex vi parabolicæ iſtius admonitionis, ſignificare Chriſtus omnino voluerit, nè quis ullo modo procraſtinet fratri à ſe offenſo reconciliari. Poſtremo, non eſt probanda ratiocinatio iſta pontificiorum, vel ob eam cauſſam, quod iſti loquendi modi, Non fiet boc, donec illud fiat; Non exibis inde, donec ſolveris &c, non habent hanc vim, ut ſtatuere debeamus id, quod poſteriore membro ejuſmodi loquutionum continetur, & ſtatim additur poſt voculam Donec, aliquando omnino futurum: ſed fieri ſæpe contingit, ut id nullo modo fieri poſſit, ſeu nunquam fiat; quemadmodum intelligere potuiſtis ex iis, quæ antea diſputavimus de ſuperioribus illis Chriſti verbis, *Non peribit unum jota aut apex legis, donec omnia fiant.* Ubi exemplo verborum Jobi cap. 14 oſtendimus, poſſe Chriſti verba ita intelligi atque accipi, ut tamen nunquam contingat omnia fieri, quæ ſunt in lege; & ſic nunquam ſimiliter fiat, ut pereat jota unum aut apex Legis, ita ut hic quoque non poſſit neceſſario concludi, aliquando fore, ut is in carcerem conjectus, cui ille reſpondet, qui daturus eſt pœnas propter offenſum ſibique non reconciliatum fratrem, illum ultimum quadrantem aliquando ſolvat: ſed ſatis eſſe, ut quemadmodum verba ipſa ſonant, non ſit ille ex carcere illo exiturus, donec iſtum ultimum quadrantem ſolverit, licet interim nullo pacto fieri poſſit ut illum ſolvat; & ſic condirione iſta teſpecta, nullo modo ſimiliter unquam fiat, ut inde exeat; id quod accommodatum ad rem, quam ſimilitudine iſta voluit docere Chriſtus, planum faciet, quam male ratiocinentur pontificii, qui ex ea colligere volunt, eſſe locum, in quo perfecte peccatorum pœnæ, quas in hac vita non perſolverimus, perſolvantur; & ſtatim poſtea liberatio inde contingat. Cæterum, antequam alia Chriſti præcepta, hoc ipſius ſermone contenta, explicanda aggrediamur, videtur non omittendum, ut paulo diligentius

per-

perpendamus modum illum, quo Chriſtus utitur, & hic & alibi inferius, ea præcepta commemorandi quibus ſua opponit, dum videlicet ait, *Audiſtis, quod dictum ſit antiquis*. Noſtra quidem ſententia eſt, Chriſtum hac ratione duo potiſſimum præſtare voluiſſe; alterum, ut verecunde quodammodo, & ſine auditorum offenſione, ſua dicta Moſis dictis opponeret, id eſt, ut ſupra explicuimus, adderet. Alterum vero, ut interim indicaret, ſe, novum quendam populum Dei, ſuis præceptis formare velle. Itaque, quod ad prius ex iſtis duobus attinet, noluit dicere, ut ſane potuiſſet, ſi rei veritas ſpectetur, Audiviſtis Moſen præcepiſſe, ſive, ex ipſius Lege hoc præcepiſſe, ſive, ex ipſius Lege hoc præceptum vobis traditum habuiſtis, ſed talis loquendi modi loco, dixit; *Audiviſtis, quod dictum ſit antiquis*; quibus verbis idem reipſa præſtat, & interim omnem invidiam devitat, in quam incurrere potuiſſet, ſi Moſen ipſum, legemve ejus diſerte nominaſſet; & ſic ſuis ſtatim conſequentibus verbis aliquid in ea deſiderari expreſſe docuiſſet. Id vero, quod poſteriore loco diximus, ſimiliter abunde præſtat, quamvis id non ita evidens omnibus ſit, Veteres vocando illos, quibus Lex Moſis data eſt. Hinc enim tacite intelligi poteſt, non omnino ac ſimpliciter jam ſtandum eſſe præceptis illis, illa enim perfecta quidem ſatis fuiſſe pro illo tempore, quatenus decebant veterem illum populum, ſed novum, quem ipſe formare vellet, præſtantiora quædam præcepta decere, quæ, ut dictum eſt, interim nihil immutent eorum quæ veteribus illis ſunt tradita, ſed tantum illa perfectiora reddant; adeo autem verum eſt, vocem ipſam Veterum qua hic uſus eſt Chriſtus, & ejus affirmationem quod illis dicta fuerint ea, ad quæ ſua dicta accommodat, duplicem iſtam vim habere, quam expoſuimus, & conſequenter hinc colligi, Chriſtum voluiſſe nova præcepta dare, & Moſaicæ Legi non pauca addere, eamque iſtis ipſis ſuis novis præceptis perficere; ut ii qui à Romana Eccleſia defecerunt, quia maxima ex parte falſum eſſe contendunt, hanc Chriſti mentem fuiſſe quam diximus, nomen ipſum *Veterum*, vel modum illum loquendi *Dictum eſt veteribus*, ſive *antiquis*, mirabilibus ac variis rationibus ſint interpretati, quorum interpretationes, quod attinet ad ipſam vocem Veterum, ſeu antiquorum, ejuſmodi meo judicio ſunt, ut eas vel commemorare quidem non deceat, cum nimis apertum ſit, non poſſe voce iſta aliud ſignificari, quam id ipſum quod illa ſonat. Hinc factum eſt ut quidam pauci contendant, vocem Græcam *ἀρχαίοις*, quæ *antiquis*, à vulgato Latino interprete reddita eſt, non debere vel voce iſta, vel Veteribus, vel alia ulla ſimilis ſignificationis reddi, ſed vel rudibus vel principibus vertendam eſſe. Ii qui rudibus vertendam eſſe, aut ſaltem verti poſſe contendunt, non omnino ab ipſa Græcæ vocis ſignificatione recedunt, cum illa interdum tale quid ſignificare inveniatur. Verum non eſt ea nihilominus ullo pacto admittenda, cum & inſolens illa plane ſit in Teſtamento Novo, & veritatem nullo pacto hoc loco exprimere poſſit, atque ineptum valde ſenſum efficiat; quaſi vero rudibus tantum fuerit dictum, exempli gratia *Non occides, & qui occiderit reus erit judicio*, niſi velimus rudes appellare omnes, qui in ipſo populo aliquando fuerunt; omnibus ſiquidem eadem & dicta & inculcata fuerunt. Hoc autem, quod omnes appellarentur hoc loco rudes, plane illorum, qui hanc interpretationem excogitarunt vocis *ἀρχαίοις*, adverſaretur, noſtramque ſententiam non mediocriter confirmaret, ac doceret univerſum populum hactenus fuiſſe rudem, eique ut rudi ejuſmodi præcepta ſimpliciter data fuiſſe. Nam ſi illi dixerint, verba Chriſti ita accipienda eſſe, ac ſi voluerit dicere, audiviſtis, quod nihil præterea aliud ſit dictum, & quod rudibus, ſimplicia tantummodo præcepta iſta ſint propoſita; quæ, ſcilicet, multo pleniora aliis non rudibus proponerentur; hoc totum, inquam, ab ipſis Chriſti verbis ita ſimpliciter prolatis, plurimum abhorret, & ab omni veriſimilitudine abeſt, ſi Chriſti mens iſta fuiſſet, eum ita fuiſſe loquuturum, ut plane contrarium quiddam ipſius menti inde colligi poſſet: quemadmodum ſane colligitur, ſi ejus verba ita ſimpliciter, ut ſonant, accipiantur. Jam vero ii, qui vocem illam Græcam Principibus reddi poſſe autumant, neceſſe primum habent, modum iſtum loquendi ita accipere, ac ſi ſcriptum eſſet, à principibus, & Chriſtus dicere voluerit, audiviſtis, quod à principibus veſtris dictum fuerit. De qua loquendi forma, an hoc loco ſit admittenda, paulo poſt agemus. Prius enim docendum nobis eſt, iſtos deinde neceſſe habere voci iſti Græcæ, novam ac plane inuſitatam ſignificationem tribuere, ob id videlicet, quod vox *ἀρχὴ* & verbum *ἄρχω*, illa principatum, hoc vero principatum habeo, ſignificare poſſit, ſed ſtultum eſt, ex etymologia vocis alicujus, formare ſibi ejuſdem vocis ſignificationem novam atque inuſitatam; quare non eſt, quod de interpretatione iſta plura dicamus. Sed de eo videndum adhuc eſt, quod antea indicavimus, eſſe, qui retenta ſignificatione vocis Græcæ, quam ipſam omnino præ ſe fert ac requirit, velint nihilominus, Chriſti loquendi modum aliter atque ab aliis ſit interpretando, vim illam effugere, quam ex ipſa voce fluere ſuperius docuimus. Inquiunt enim vertenda Græca verba eſſe, hoc pacto; Audiviſtis, quod dictum ſit à veteribus; & hujus quidem ſententiæ eſt Beza, qui poſtremo, ſi non ab initio, ita locum verſum in ſua tranſlatione nobis dedit; ſed pace ipſius dicendum omnino videtur, hanc interpretationem nullo pacto huic loco convenire: eſt enim ejuſmodi loquendi modus, ut *τοῖς ἀρχαίοις* dictum ſit, pro *ὑπὸ τῶν ἀρχαίων*, quamvis in proſa oratione uſurpatus interdum inveniatur, magis proprius carminis, & ſine dubio figuratus eſt; nec veriſimile videtur, vel Euangeliſtam ipſum, ſi ipſe Græce ſcripſit, vel ejus Græcum interpretem, toties in hoc Chriſti ſermone iſta loquendi figura uſum fuiſſe; præſertim cum verba alium ſenſum habere queant; & quidem multo magis uſitatum. Ad quid enim ambiguitas iſta & periculum evidens, ne aliter atque oporteret verba Chriſti acciperentur, ab ipſo quodammodo affectatum fuiſſet? Adde, quod interpretatio iſta ſenſum efficit nullius, judicio meo, ponderis. Cur enim Chriſtus dixiſſet, à veteribus præcepta quæ commemorat dicta & propoſita populo fuiſſe, cum illa eadem, perpetuo uſque ad ipſius tempora, in populo dicta ac commemorata eſſent? Nam ſi quis dicat, propterea illum Veterum mentionem feciſſe, ut fateretur, jam inde à vetuſtis temporibus idem factum fuiſſe, quod & tunc fiebat, ut omittamus hoc ipſum, ſi diligenter examinetur, nullum pondus habere, facile conſtiturum; dicimus hic ſimiliter, non eſſe veriſimile ita loquuturum fuiſſe Chriſtum, ut plane diverſus, ac ferme contrarius ejus menti ſenſus, inde elici poſſet, quandoquidem iſte loquendi modus, dictum eſt à veteribus, videtur ſignificare, ab aliis qui veteres non fuerunt, & præcipue ab iis, qui tunc erant cum verba iſta proferebantur, idem minime factitatum fuiſſe; cum tamen Chriſtus, ut iſti volunt, potiſſimum agere voluerit de iis, quæ tunc populo tanquam divina præcepta proponebantur; atque ut hic ſenſus poſſit ex ejus verbis colligi, propterea non *veteribus*, ſed *à veteribus* legi omnino velint. Itaque concludendum eſt, & hic & alibi infra; nec aliter legendum eſſe, quam *veteribus*, ſive *antiquis*, ſeu *priſcis*, ſeu plane ſimili aliqua alia ratione, & vocem iſtam eo ſenſu à Chriſto uſurpatam fuiſſe, ut Moſis expreſſa mentione, ob eam cauſſam quam diximus, omiſſa, interim intelligeretur, eos, quibus præcepta illa data fuiſſent, tanquam veterem quendam populum cenſendos eſſe, cui videlicet jam novus eſſet ſucceſſurus, cui Chriſtus præcepta iſta à ſe reformata & aucta tradere inſtitueret. Jamque igitur ulterius progrediamur.

Verſ 27. Statim igitur ſubjicit Chriſtus: *Audiviſtis, quod dictum eſt antiquis, non adulterabis.* Hic nulla cauſſa eſt, cur ſuſpicari poſſimus Chriſti aliam mentem fuiſſe, quam id, quod in ipſa Moſis Lege ſcriptum erat ac præceptum, reformare ac reficere, cum nudum ac ſimpliciſſimum ipſius Legis præceptum commemoret, quo facto, ſubjungit:

Verſ.28. *Ego autem dico vobis, quod quilibet aſpiciens mulierem* &c. Quibus verbis evidenter addit præcepto iſti præceptum non deſiderandi mulierem, nempe quæ virum habeat; quemadmodum vox Græca γυναικὸς, quæ apud Euangeliſtam legitur, apud Græcos, ſicut & interdum apud Latinos, vox mulieris ſignificare deprehenditur, declarare ſæpe ſolet; addit inquam, non ſimpliciter, ſed cum ea declaratione, quod qui id fecerit, adulterii ſit reus, cum id alioqui ex verbis ipſius Legis non flueret; Nam ſi Chriſti mens fuiſſet explicare quo ſenſu accipienda eſſent Legis verba, ac docere, in ipſa Lege verbum adulterandi, etiam ipſum deſiderium potiundæ alicujus nuptæ mulieris, complecti, nullo pacto dixiſſet, ipſo Legis præcepto commemorato: *Ego autem dico vobis* &c. Sic enim plane demonſtrat, ſe non illud explanare velle, ſed aliquid diverſum ab ipſo proponere; quæ quidem diverſitas in eo conſiſtit, quod ex ipſo Moſis præcepto non apparet, debere adulterium cenſeri, ſi quis maritatam mulierem cum cupiditate illius potiundæ, aſpiciat. Chriſtus autem ſua hac additione efficit, ut hoc etiam ipſum, quamvis cupiditas iſta ad ipſum effectum plane non perducatur, pro adulterio haberi debeat. Quod quomodo intelligendum ſit, diligentius poſtmodum explicabimus. Nunc, & ex iis quæ diximus, & ex aliis quæ mox dicemus, concludendum eſt, Chriſtum voluiſſe non quidem ſimpliciter docere, peccatum eſſe ſi quis mulierem aſpiciat cum libidine ejus fruendæ; ſed tale peccatum, adulterium cenſeri poſſe; & ſane jam in ipſa Moſis Lege expreſſe vetitum fuerat, alterius uxorem concupiſcere. Quare ſi id modo Chriſtus quoque dicere voluiſſet, nec quidquam novi dixiſſet, & ſemetipſum deridendum præbuiſſet, qui duo diverſa præcepta, tanquam ſi unum tantum eſſent, ſimul junxiſſet. Et quidem ii, qui volunt Chriſtum Legi Moſis nihil addidiſſe, hac ratione utuntur. quod iſtud ipſum quod Chriſtus docet, in ipſa Moſis Lege expreſſum eſſet, non animadvertentes ex hoc ipſo conſequi, non poſſe fieri, ut id, quod Chriſtus dicit, ſit explanatio præcepti illius legalis, ad quod Chriſtus dictum ſuum accommodat. Nam quomodo poteſt id eſſe explanatio, ſeu ad explanationem pertinere alterius, quod diverſum & diſtinctum quiddam ab eo ſit? Sed nimirum, in hunc errorem & abſurditatem inciderunt iſti, quia Chriſti verba non bene perpenderunt, neque id animadverterunt quod diximus, Chriſtum, non ſimpliciter peccatum eſſe ſtatuere, concupiſcentiam iſtam, ſed eam adulterii loco ducendam eſſe, quod in ipſa Lege neque expreſſe nec tacite continebatur. Hæc eſt igitur, ut hinc de hac materia aliquid plenius dicere ordiamur, differentia inter Moſis præcepta circa maritatas mulieres, quod Chriſtus pro adulterio habendum eſſe ſtatuit ipſam talis mulieris potiundæ cupiditatem: Moſes vero, quamvis cupiditatem iſtam diſerte prohibeat, non tamen illam adulterii loco ducit; quod vel ex eo apparet, quod cupiditatis iſtius quam prohibet, meminit non modo, ut dictum eſt, diſtincte à præcepto non adulterandi, & præceptum de ea ſuum, ut diverſum ab iſto alio proponit: ſed etiam poſterioris hujus non ſtatim poſt prioris propoſitionem, ſed poſt inter poſita duo alia præcepta, mentionem facit: quod ſane indicat, præter præceptorum diverſitatem, magnam, quod ad pondus ipſorum attinet, inter utrumque diſtantiam, id eſt, multo majus peccatum eſſe adulterium, quam iſtam concupiſcentiam. Non tamen propterea credat quis, nos exiſtimare Chriſtum inter iſtam cupiditatem, & adulterium quod reipſa commiſſum fuerit, nullam differentiam ſtatuere, quamvis ex ipſiuſmet verbis, quæ apertiſſima ſunt, concluſerimus, illum qui talem cupiditatem habuerit, adulterium commiſiſſe. Namque animadvertendum eſt, in ipſis Chriſti verbis aliquid contineri, quod nos hoc docere poteſt; verba inquam illa, *In corde ſuo*, quibus voluit hoc adulterii genus, ab illo, cum quis facto implet deſiderium ſuum, non obſcure diſtinguere. Eſt tamen in hoc ipſo peccati genere cupiditas quædam, quæ nihil prorſus ab ipſo facto differt, quamvis ad effectum reipſa non perducatur: unde fit, ut nulla prorſus ſit ſtatuenda differentia inter ejuſmodi peccatum & factum ipſum, iſtaque cupiditas pro ipſo facto, quatenus ad magnitudinem peccati attinet, in omnibus & per omnia habenda ſit: ea eſt, cum quis ita alterius uxorem concupiſcit, ut etiam per ipſum nullo modo ſtet, quin ad effectum ſuum cupiditas iſta perveniat: immo eo res deveniat, ut præter ipſum nudum ac ſimplex factum, quicquid ad tale peccatum pertinet committendum & reipſa faciendum, id factum ac patratum reipſa fuerit; ut ſi quis vel cum propria uxore, vel cum alia fœmina quæ maritata non fuerit, reipſa concumbat, credens ſe plane cum maritata fœmina concumbere. Atque hujuſmodi peccatum, quin in ipſa etiam Moſis Lege adulterium coram Deo exiſtimari deberet, & nulla inter ipſum & adulterium reipſa patratum, quod ad magnitudinem peccati attinet differentia conſtitueretur, nihil prorſus eſt dubitandum; nec de tali cupiditate ad effectum, ſi deliberata hominis voluntas inſpiciatur, omnino perducta, loquitur hoc loco Chriſtus: ſic enim Legi Moſis revera nihil addidiſſet, idque docuiſſet, quod jam ſatis omnibus certum eſſe poterat. Et ſane ex ipſiuſmet verbis manifeſte apparet, illum de ejuſmodi cupiditate minime verba facere, cum ait:

Si quis aſpexerit &c. Ex quibus verbis apparet, illum de ſola cupiditate, etiam factis ipſis deſtituta, verba facere, & breviter, de ea cupiditate quidem loqui, quæ in Moſis Lege jam prohibita fuerat; ſed tantum, ut dictum eſt, hoc Legi Moſis addere, quod ipſam adulterium quoddam eſſe ſtatuit, id quod à Moſe factum non fuerat. Eſt autem iſta cupiditas diſtincta ab ipſo facto, & ab ea cupiditate, quam docuimus pro ipſo facto, ratione quidem ipſius peccati, omnino haberi, deſiderium illud fruendæ maritatæ mulieris, quod formatum, ut ſic dixerim, in corde hominis fuerit: unde cogitare jam incipiat, quomodo illud aliquando ad effectum perducere poſſit. Eſt, breviter, ejuſmodi deſiderium cui quis aſſentiatur, eoque ſe quodammodo oblectet. Nam cum eſt tantummodo primus quidam motus concupiſcendi, tunc nec deſiderium, proprie loquendo, dici debet, nec in hominis poteſtate, qui habitum virtutis caſtitatis adeptus non fuerit, ullo modo eſſe videtur, & ſi tamen aliquo modo eſt, nulla ratione credendum videtur, Chriſtum talem cupiditatem adulterii loco duxiſſe. Illud certum, judicio meo, eſt, ejuſmodi cupiditatem, cui quis nullo prorſus modo conſentiat, non fuiſſe comprehenſam præcepto illo Moſis de non concupiſcendo; & vix propter rationem proxime allatam, quod ea non videatur in poteſtate hominis eſſe, etiam ſub ipſo Euangelio, peccati ullam rationem habere, quicquid contra complures diſputent. In ea porro cupiditate, quæ & peccati rationem omnino habet, & cum eſt potiundi maritata muliere, à Chriſto cordis adulterium eſſe dicitur, ſunt gradus quidam, qui poſſunt peccatum à peccato diſtinguere, non quidem quod attinet ad ipſum peccati genus: nam ubique adulterium eſt, ſed quod attinet ad peccati gravitatem. Nam ſine dubio gravius quis peccat, & ad verum ac proprium adulterium reipſa patratum propius accedit is, qui multa facit ac tentat, ut iſtam ſuam cupiditatem expleat, quam is, qui ejuſmodi quidem cupiditate aliquo modo eſt irretitus, ſed tamen non admodum curat ut illam ad effectum perducat. Veruntamen, quantavis diligentia utatur ut cupiditatem iſtam expleat, niſi eo res perveniat, ut, quemadmodum antea diximus,

mus,

mus, ipſum merum factum tantummodo deſit, non quidem ullo pacto ob deficientem voluntatem hominis, ſed quia illa, quamvis pleniſſima ac deliberatiſſima, & quæ, quantum in ſe fuit, ipſum illud factum admiſit, quominus admitteret caſu aliquo impedita fuerit, niſi, inquam, huc res deveniat, nullo modo eſt exiſtimandum, nihil prorſus intereſſe inter cupiditatem iſtam effectu carentem, & illam quæ ſuum effectum plene habet, quantumvis pertinet ad ipſum peccatum & reatum qui inde proficiſcitur. Poteſt enim quis, qui nondum iſtuc devenerit, quantavis alioqui cupiditate talis peccati admittendi incenſus fuerit, mutare ſententiam, &, ubi ad ipſum factum perpetrandum deventum fuerit, atrocitate ſceleris ab ipſo reipſa perpetrando deterreri. Et hæc volumus in præſentia ſatis eſſe, pro materia iſta hoc loco tractanda: ſic enim arbitramur unicuique ſatis conſtare quæ hic fuerit Chriſti mens, quâ integre perceptâ, non eſt cur quicquam aliud in præſentia quæramus. Quare jam ad verba, quæ hujus ſuæ doctrinæ cauſſa vel occaſione addenda Chriſtus cenſuit, explicanda accedamus. Nam quod ea, quæ hactenus dixit, occaſionem illi dederint iſta alia dicendi, res ipſa loquitur. Inquit enim

Verſ 29. *Si autem oculus tuus dexter te ſcandalizat, erue eum* &c. Nimis ſiquidem apparet, hæc verba referenda eſſe ad id, quod dixerat, *Quicunque viderit mulierem* &c. Nam hoc loco docere vult, ita debere quemque abſtinere, ne viſa muliere eam concupiſcat; ut, ſi alioquin ab hac concupiſcentia liber eſſe non poſſit, præſtet oculos ipſos ſibi eruere. Qui tamen loquendi modus figuratus eſſe poteſt, & ſignificare, ab omni tali aſpectu diligentiſſime cavendum eſſe, & talem ſe hac in re præſtare unumquemque debere, qui periculo iſti ſit obnoxius, ac ſi oculis careret, ipſoſque ipſe ſibi hac ratione, nempe ab aſpectu tali prorſus continendo, quodammodo eruiſſet, & procul à ſe abjeciſſet. Cur autem Chriſtus, & tantummodo oculi unius, & quidem dextri, mentionem fecerit, non parum difficile explicatu videtur. Nam ſi oculi tantum ſingulari numero meminiſſet, & dextri appellationem non addidiſſet, uſus fuiſſet figura ſermonis ſatis uſitata, & quæ in iſta ipſa loquutione vulgo uſurpari ſolet, ut oculus, pro oculis ponatur: ſed additum illud Dexter, rem difficiliorem facit, & abhorrentem ab uſu loquendi communi. Mihi, in præſentia, videtur Chriſtus voluiſſe diſerte ita loqui, ut unum tantum oculum nominaret, quo ſibi viam ſterneret, ad id ſubjiciendum quod ſtatim ſequitur, & ad oppoſitionem illam faciendam, inter unum membrum, & totum corpus. Et hoc pacto magis quodammodo id perſuadendum, quod voluit. Inquit enim, propterea ſe ita loqui, quia præſtet ut unum ex noſtris membris pereat, quam ut totum corpus in gehennam conjiciatur. Habetis, meo judicio, rationem, cur numero ſingulari in oculis nominandis; & quidem ita, ut videatur omnino oculum unum duntaxat intelligere, uti voluerit Chriſtus. Reſtat, ut aliquid dicamus de eo, quod oculum dextrum diſerte nominavit: neque enim hoc videtur quicquam referre, ut dexter magis quam ſiniſter hoc loco nominetur, cum utriuſque oculi eadem plane vis eſſe videatur, & potuerit Chriſtus oppoſitionem illam, quam diximus, facere, eandemque vim atque elegantiam ſuæ monitionis retinere, ſi dixiſſet, unus ſive alter ex oculis tuis. Cur igitur, inquam, nihilominus dextrum nominare voluit, nulla alia mihi ratio melior nunc ſuccurrit quam iſta, quod etiamſi eadem prorſus ſit vis atque facultas dextri, quæ ſiniſtri oculi: nihilominus tamen dextri vulgo in hominibus, qui plerique nec ſcevolæ ſunt, nec ambidextri, major quam ſiniſtri poteſt eſſe uſus: quippe qui ab ea ipſa parte ſit, ubi illa manus eſt quâ potiſſimum quis utitur, & propterea conſequenter ab illa parte, à qua operationes hominis potiſſimum fiunt, unde merito videri poteſt, dextrum oculum pleriſque hominibus chariorem aliquanto eſſe debere quam ſiniſtrum; & propterea Chriſtus, cum unum tantum oculum nominare vellet, voluiſſe diſerte dextri mentionem facere, ut oſtenderet, quantumvis charum aliquod membrum ſit, præſtare tamen eo quodammodo ſe ipſum privare, quam totum ſuum corpus perdere; & conſequenter, præſtare abſtinere ab aſpectu mulieris, quamvis inde ſuccedat quaſi exemptio quædam ſibi ipſi membri unius ſui corporis, quam illam aſpicere, & aſpiciendo concupiſcere; unde ſequatur totius corporis in gehennam conjectio. Jam enim, ut vel ex hoc loco intelligere poſſumus, in populo ipſo Judaico vulgo receptum erat, eum, qui adulterium commiſiſſet, dignum eſſe gehenna ignis; quæ quid ſit, ſupra explicatum à nobis fuit, & Chriſtus jam dixerat, eum, qui aſpiciendo maritatam mulierem concupiſceret, adulterium committere. Non probat igitur Chriſtus, fore, ut in gehennam ignis is conjiciatur qui adulterium commiſerit, ſed, quando & id vulgo credebatur, & veriſſimum eſt, tales homines dignos eſſe æterni ignis pœna, ſatis habuit id ſimpliciter affirmare & pro conceſſo ponere.

Verſ. 30. Quod de oculo dextro Chriſtus dixerat, idem ſtatim ſubjungit de manu dextra; quod quidem nihil videtur ad ejus propoſitum facere, cum de videndo tantum & concupiſcendo proxime loquutus fuiſſet, quibus in rebus manus, ſeu ſiniſtra ſeu dextra, nullum locum aut munus habet; Itaque dicendum eſt, aut Chriſtum hac occaſione dextri oculi, quid ad propoſitum faciebat, à ſe commemorati, tanquam digreſſione quadam utentem quiddam dixiſſe, quod alioquin plane extra ipſius propoſitum eſſet, ut ſcilicet, hac occaſione ſibi oblata, moneret in genere atque univerſe, debere hominem, ſuum ipſius bonum amantem, omni ſuo ipſius commodo præſentis vitæ potius carere, & res ipſas ſibi cariſſimas abjicere, quam peccatum aliquod committere, unde æterni Ignis fiat reus: aut ſentiendum nihilominus, ut antea nulla ſit facta mentio rei, ad quam manus expreſſe referatur, non tamen extra ipſum propoſitum Chriſtum loquutum fuiſſe, cum manus ad adulterii peccatum, de quo Chriſtus loquutus fuerat, pertinere poſſit; ut ſcilicet, quemadmodum Chriſtus monuit, ut quis ab aſpiciendo abſtineat, ubi concupiſcendi ſit periculum: ſic etiam à quolibet vel minimo contactu, ſi idem periculum appareat, abſtinendum eſſe doceat: & interim tacite commonefaciat, ſive aſpiciendo ſive tangendo excitetur in nobis cupiditas iſta, eam eſſe adulterii loco ducendam, & dignam, vel ſi quis in ea perſeveret, vel alioquin niſi miſericordiæ Dei ratio habeatur, æterna condemnatione. Verbum Scandalizare, quo utrobique & cum de oculo & cum de manu Chriſtus loquitur, uti voluit, ſignificat ſine dubio facere, ut quis impingat, id autem metaphorice facit ut impingas, quod cauſſa eſt ut pecces, nec ullus lapſus gravior aut nocentior ipſo peccato eſſe poteſt. Non eſt quod quicquam hic dicamus, cur Chriſtus manum dextram potius quam ſiniſtram nominaverit; cum ſatis illa ſint quæ de dextro oculo diximus; illaque multo magis in manu quam in oculo, ſuam vim & locum habeant; cum nemo neſciat, manus dextræ, in pleriſque hominibus multo majorem uſum eſſe, quam ſiniſtræ; atque ejuſmodi membrum, propter neceſſarias homini operationes illi longe eſſe chariſſimum.

Verſ. 31. Poſtquam Chriſtus, de quibuſdam decalogi ipſius præceptis egit, quibus addere aliquid, eave perficere voluit, ad alia tranſit, quæ ad ipſam quidem Moſis Legem pertinent, ſed in ipſo decalogo non habentur, & primo loco agit de divortio, ſeu repudio uxoris, & ait, *Dictum autem eſt, ſi quis dimiſerit uxorem ſuam, det illi libellum repudii.* Hæc verba, & iſta expreſſus modus præcipiendi quod attinet ad libellum repudii dandum, non habentur diſerte in ipſa Moſis Lege; quamvis non deſint, qui ita locum vertant ex Hebræo, unde ſententia iſta petita eſt, ut contineat ejuſmodi

præcipiendi modum. Verum, ſi quis rem diligenter examinet, & verba omnia totius illius contextus accurate perpendat, videbit illa quidem reipſa præceptum iſtud continere; ſed tamen non expreſſe ac diſerte, ut Chriſti verba ferunt. Tota enim vis iſtius rei eſt, in verbo illo, *Et ſcribet* &c. Quod in prædicto loco legitur Deuteronomii videlicet cap. 24 in ipſo initio; utrum ſcilicet verbum iſtud præceptive, an vero enunciative accipi debeat. Certum enim eſt, utrovis modo ipſum per ſe accipi poſſe; verum ex filo ipſius orationis, & ex ſecundo principali membro totius illius contextus, ubi agitur de eo, qui repudiatam uxorem duxerit; & poſtea & ipſe illam repudiaverit; ubi quoque idem prorſus verbum habetur, quod iſto poſteriore in loco nullo pacto præceptive accipi poteſt; ſed ut enunciative accipiatur neceſſe eſt, ſatis evidenter conſtat, in priore quoque loco non præceptive, ſed enunciative accipiendum eſſe; atque intelligendum, totam orationem ſuſpenſam eſſe uſque ad verſiculum quartum, in cujus initio eſt verbum, ad quod tota iſta oratio refertur; nempe *Non poterit* &c. Veruntamen, eſt nihilominus, ut ita res ſe habeat, reipſa in loco iſto præceptum aliquod, circa hanc ipſam libelli repudii ſcriptionem: manifeſte enim, etiam ſecundum iſtam ipſam loci lectionem atque interpretationem, ibi requiritur, ſi mulier iſta legitime demiſſa ac repudiata cenſeri debeat, ut illi, in que ejus manum datus fuerit à marito, qui illam dimiſerit, repudii libellus. Nec aliter poſſunt accipi verba Chriſti, quæ hac de re faciunt, neque enim intelligendum nude ac ſimpliciter eſt, illum voluiſſe dicere, dictum fuiſſe ut detur libellus repudii uxori, quæ dimittitur, quaſi hoc ipſo peccaturus fuerit maritus, ſi uxorem dimittens non dederit illi libellum repudii, ſed dictum fuiſſe, non eſſe validam, neque efficacem ac juridicam dimiſſionem, niſi datus uxori à viro fuerit repudii libellus. Itaque breviter ſtatuendum eſt, in ipſa Moſis Lege id reipſa fuiſſe ſcriptum, quod Chriſtus dictum fuiſſe hoc loco affirmat, ſed tamen nihilominus ſtatuendum ſimul videtur, Chriſtum hic propterea non dixiſſe, ut in duobus ſuperioribus locis, dictum fuiſſe antiquis, ſed ſimpliciter, dictum fuiſſe, propter eam cauſſam, quod diſerte in ipſa Lege non ita legeretur ut ejus verba ſonant, & vulgo in populo dictum & auditum jam diu fuerat. Perpenſo eo, cui Chriſtus ſua verba opponere in animo habebat, videndum eſt de ipſis ei oppoſitis verbis, quæ hoc continent, non licere uxorem dimittere niſi propter ſtupri cauſſam; & qui citra hanc cauſſam uxorem dimiſerit, eum dare illi occaſionem adulterandi; & ſi quis ita dimiſſam duxerit, ab iſto adulterium committi. Ex quibus Chriſti verbis atque ſententia, illud primum liquet, verba vel ſententiam Legis Moſaicæ, quam hic reformat Chriſtus, eam præcipue eſſe, quod liceret uxorem dimittere multas ob cauſas; adeo, ut ſimpliciter dici poſſit, ſub Moſe licuiſſe uxorem dimittere, quemadmodum alibi idem Chriſtus ſatis aperte docet ac loquitur, nempe cap. 19 ejuſdem Euangeliſtæ, ubi ait ad Phariſæos, qui illum de tota re interrogaverant, *Moſes propter duritiem cordis veſtri permiſit vobis dimittere uxores veſtras.* Quare nihil eſt dubitandum, quin, quemadmodum ipſa Chriſti verba ipſo in loco ferunt, Chriſtus hic dicere voluerit, Moſen quidem permiſiſſe, multas ob cauſſas dimittere uxorem, ſe vero id non permittere, niſi ob cauſſam ſtupri; quamvis non deſint, qui valde audacter ac confidenter auſint affirmare, hac ipſa in re nullam differentiam inter Moſen & Chriſtum eſſe, quam tamen communiter, & fere omnes illi ipſi agnoſcunt, qui contendunt, Chriſtum in hoc ſermone ſuo Legem Moſis nullatenus reformare; ſed tantum ejus falſas interpretationes rejicere. Jam, quod diximus de multis cauſſis, propter quas permittente Moſe liceret uxorem dimittere, propterea dictum à nobis fuit, quia non plane conſtat, ob quamvis cauſſam id facere licuiſſe, nec Chriſtus prædicto cap. 19 interrogatus à Phariſæis, an ob quamvis cauſſam liceret id facere, ita reſpondet, ut omnino ſtatuere poſſimus, id ſub Moſe licuiſſe; ſed tantum, ut ejus verba habent, permiſſum à Moſe fuiſſe uxorem dimittere; quæ ſententia vera eſt, etiamſi non ob quamvis cauſſam; ſed tantum ob multas id facere Moſes permiſiſſet. Verba quidem, quæ habentur in ipſa Lege Moſis, ſunt ejuſmodi, ut poſſit hac de re dubitari. Inquit enim ibi Moſes, *Si invenerit in ea turpitudinem aliquam.* Hinc enim colligi poſſe videtur, non ob quamvis cauſſam, ſed tum demum, ſi turpitudinem aliquam in ipſa invenerit, permiſiſſe Moſen viro uxorem dimittere; quamvis ex altera parte videri poſſit, iſta verba exemplum tantum rei de qua agitur continere; id eſt, exemplum in illis dari cauſſæ, propter quam uxor non fuerit grata viro, ſeu, ut Hebræa ipſa loquutio habet, *Non invenerit gratiam in oculis ejus*, adeo ut res valde dubia videatur, nec ſane auſim ego quicquam certi de ipſa ſtatuere: crediderim tamen intelligendum eſſe, quod attinet ad ipſum civile forum, quod Theologi forum fori appellare ſolent, licuiſſe per Moſen ob quamvis cauſſam uxorem dimittere; nec neceſſe habuiſſe virum cauſſam dimiſſionis ſuæ proferre, & multo minus, eam magiſtratui approbare, ſed, ut dimiſſio iſta juridica eſſet, ſatis fuiſſe, ut id fieret, quod in Lege Moſis expreſſum eſt, de dando in manus ipſius mulieris libello repudii. Verum, quod attinet ad conſcientiam, & ad forum ſpirituale ac divinum, quod forum Poli a Theologis vocitari ſolet, peccaſſe etiam ſub Moſe ipſo eum, qui ob cauſſam non legitimam uxorem dimiſiſſet, id eſt, non talem, quæ vel eadem ipſa ſit, vel ei ſimilis quam in ipſa Lege ſcriptam legimus; quæ, ut dictum fuit, eſt turpitudo aliqua quam in uxore maritus invenerit.

Poſtquam vidimus, quid Moſes hac in re dimittendæ uxoris permiſerit, quid non, neceſſe eſt ut diligentius conſideremus quid Chriſtus ipſe permittat, aut non permittat, quidve ſub Chriſto hac in re liceat, aut non liceat. Verba quidem Chriſti & hic & alibi, id eſt, prædicto cap. 19, omnino ferunt, ut unam tantum ob cauſſam uxorem dimittere ſub ipſo Chriſto liceat, id eſt, ut dictum fuit, ob cauſſam ſtupri. Eſt autem in Græco vox πορνείας, quæ generalis quædam vox eſſe videatur, quæ omnem concubitum ſignificet non licitum, quamvis alioqui ſoleat πορνεία, ab adulterio manifeſte diſtingui, ut ſcilicet adulterium ſit, cum vel vir cum aliena uxore rem habet, vel mulier cum alieno marito. Cum enim quis uxorem habens, cum muliere alia concumbit, etiamſi ipſe adulterium non committat, committit tamen mulier iſta, vel cum mulier maritata cum eo qui ejus vir non ſit, quamvis alioquin cum ſoluto rem habet. Aperte enim Paulus cap. 7 Epiſtolæ ad Romanos ait, illam mulierem eſſe adulteram, quæ cum virum habeat alii viro conjungitur, neque enim hac in re par, ſecundum quidem ipſam Legem fuit, conditio viri & uxoris; quemadmodum neque in dimittendi negotio pares ullo modo fuerunt, cum non ſimiliter, ut viro uxorem, liceret uxori virum dimittere; ita ut dubitari poſſit, an idem ſub Euangelio cenſendum ſit; & quidem, quod attinet ad dimiſſionem, cum nuſquam expreſſum in Novo Teſtamento legatur, quod uxori maritum dimittere liceat, non crediderim, etiamſi maritus cum alia muliere rem habuerit, liceri uxori ipſum dimittere; quamvis perſuaſus ſim, ſub Novo Teſtamento, etiamſi id non erat ſub Vetere, talem viri concubitum eſſe adulterium; cum nihil dubitem, non licere ſub Teſtamento Novo, vel plures unà uxores habere, vel præter uxorem ſuam cum ulla alia concumbere; dubium tantum de eo, quod diximus, judicio noſtro, ſub Euangelio mulieri non licere, facit id quod legitur 1 Cor 7, ubi ſcriptum eſt, *Si mulier habeat maritum infidelem, & ille habitare conſentit cum ea, non debere eum dimittere*; quæ verba indicare videntur, aliquem caſum eſſe, in quo liceat uxori virum dimittere, & quidem tunc cum is infidelis fuerit, nec conſentiat cum ipſa habitare. Quare ſimili-

ſimiliter dubitandum videtur, ne propter iſtam à Chriſto expreſſam adulterii cauſſam, ob quam liceat viro dimittere uxorem, viciſſim uxori liceat dimittere virum, præſertim cum dicto loco ad Corinth. in dimittendo nec ne propter infidelitatem, omnino uxor viro æquiparetur. Verum tamen non putaverim, recedendum eſſe à ſententia quam paulo ante expoſuimus, ut non liceat mulieri virum ſuum dimittere, quamvis in adulterio deprehenſum. Nam ad prædictam ratiocinationem, ex Pauli verbis ductam, dupliciter reſponderi poteſt. Primum, nihil impedire, quominus verbum dimittendi eo in loco, non omnino ſignificet ita dimittere, ut verum divortium fiat; quemadmodum alioqui verbum iſtud, in hac materia, ſine dubio ſignificat, ut poſtea docebimus: ſed ut in ſignificet, quod vulgo inter pontificios thori ſeparatio appellatur, quod paſſim tamen in Polonia divortium valde improprie appellatur; vel, ſi tamen quis velit, verbum iſtud in illis Pauli verbis conſueram vim retinere, nihil obſtare, quin iſtam vim ſuam, tunc tantum retineat, cum mentio ſit viri, qui dimittat; non etiam, cum ſit mentio uxoris dimittentis, quippe quod aliunde conſtet, viro licere, ſeu ſub Novo, ſeu ſub Vetere Teſtamento, propter cauſſam aliquam ita dimittere uxorem, ut verum divortium cum illa faciat, & matrimonium inter ipſum & illam penitus diſſolvatur, quod, ut dictum fuit, nuſquam alibi de muliere legitur; nec quicquam eſt abſurdi, ſi unum idemque verbum, in eodem verborum contextu, modo propria ac pleniore, modo impropria, ac minus plena ſignificatione accipiatur. Altera ratio ad prædictam ratiocinationem reſpondendi eſt, quod quando vir cum uxore, vel uxor cum viro habitare nullo prorſus modo conſentit, tunc, etiamſi alter eorum qui alioquin conſentit, vere ac proprie ſeparetur, ita ut etiam ad novas nuptias tranſeat, non poteſt tamen dici dimittere conjugem, cum is proprie dimittat, qui cum poſſit habere & frui, id renuit, adeo ut caſus iſte, ubi altera pars *non* dat ſe habendam & fruendam, nullo modo videatur pertinere ad Chriſti præceptum de non dimittenda uxore, & neceſſe ſit fateri, alio, ex parte, ſenſu, uſum fuiſſe Paulum Dimittendi verbo, quam Chriſtus uſus fuerit; etiamſi effectum, qui iſto verbo ſignificatur eundem alioquin utrobique eſſe velimus, ut ſcilicet, & Chriſtus & Paulus de ejuſmodi dimiſſione loquatur, qua divortium contineatur & facultas ad novas nuptias tranſeundi.

Sed jam ad ipſa Chriſti verba perpendenda & accuratius diſcutienda veniamus, eaque cum iis, quæ infra cap. 19 habuit, conferamus. Quemadmodum igitur, ut antea diximus, quando de eo ait, quod in Moſis Lege circa hoc negotium dimittendæ uxoris permiſſum ſit, apertius & clarius loquitur infra quam hic; ſic in monitione ſua proponenda, ibi clarius quam hic ſuam mentem explicat. Hic enim tantummodo dicit, non licere uxorem dimittere, niſi propter unam tantum cauſſam, nihil diſerte pronuncians, an iſta dimiſſa liceat aliam ducere: ibi vero diſerte aliam ducendi mentionem facit, quod dicit, non licere niſi propter hanc ipſam cauſſam. Quamquam ſine dubio enunciatum illud ipſum per ſe, quod hic habemus, licere, ſcilicet, propter iſtam cauſſam uxorem dimittere, ſatis docet, etiamſi id ita expreſſum non fuerit, licere aliam ducere. Proprie enim uxorem dimittere eſt eam liberare à nexu illo conjugii, quem habet cum eo qui illam dimittit, & ſuæ quodammodo poteſtati illam reddere, ſuæ, inquam, ipſius mulieris. Jam nexu illo conjugii diſſoluto, ſequitur neceſſario (nam idem utrumque eſt) neutrum alterius eſſe conjugem, & conſequenter, licere viro aliam ducere uxorem; cum aliud nihil impedire poſſit, quominus aliam ducat, niſi quia jam conjugem habeat, aliive mulieri conjugii jure ſit obſtrictus. Et ſane ad redarguendos errores pontificios, qui ſentiunt, nec etiam propter ipſam adulterii cauſſam hic expreſſam, licere viro aliam ducere uxorem; ſed tantummodo ei à Chriſto permitti, ut cum ipſa non habitet, ſatis erat id, quod hoc loco Chriſtus pronunciat, cum Dimittendi verbum; ubi de uxore eſt ſermo, ſine dubio, proprie loquendo; hanc ſignificationem habeat; ſed tamen ut melius ipſorum error appareat, bene fuit, quod divina providentia factum ſit, ut & Chriſtus alias apertius hac de re ſit loquutus; & ejus verba literis perpetuæ memoriæ tradita. Namque præterea ex altero iſto loco ipſa ſignificatio ſimplicis verbi dimittendi uxorem, quam nos aſſerimus, facile probatur. Interrogant enim ibi Phariſæi Dominum, an liceat propter quamvis cauſſam dimittere uxorem; ubi ſine ullo dubio intelligunt, an liceat verum divortium & conjugii ſolutionem cum uxore ob quamlibet cauſſam facere: id quod ſatis apparet, cum poſtea Chriſti reſponſioni objiciunt, dicentes, *Cur ergo Moſes præcepit dare libellum repudii, & dimittere ipſam?* Ex quibus etiam ſolis verbis, & per ſe conſideratis liquido conſtat, tunc dimitti uxorem cum repudiatur, & ſic matrimonii nexus ſolvitur. Quia vero, ut apertius Chriſti mens intelligatur, jam quodammodo locum illum alterum cum hoc noſtro conjunximus, non abs re eſſe videbitur de iis agere, quæ præcipue ex iſtis duobus locis ſimul junctis, vel etiam ex altero illorum tantum colligi poſſe videantur. Et primum diligenter inſpiciendum eſt, quomodo ſit intelligendum, quod propter cauſſam adulterii tantum liceat ita uxorem dimittere, ut alia duci queat. Nam hoc aperte ex iſtis locis colligi jam ſatis docuimus. Sunt igitur, qui Chriſti verba non ita præciſe accipienda ducant, ut non ſint aliæ quædam cauſſæ præter iſtam adulterii, propter quas hoc totum liceat: præſertim, ſi ſint ejuſmodi, quæ videantur aut paris, aut majoris etiam ponderis, quam adulterii ipſius cauſſa, multaſque rationes & abſurda ad id comprobandum afferunt; quæ alioquin inde conſequerentur. Nos vero difficillime adduci poſſumus, ut credamus aliam ullam eſſe cauſſam, propter quam ſub Euangelio iſtud facere liceat, præter iſtam unam tantum adulterii à Chriſto expreſſam, cum ipſa ſatis diſerte ſola eſſe dicta ſit ab ipſo Chriſto, propter quam id liceat: nec arbitramur inveniri caſum ullum, qui poſſit talem difficultatem hac in re parere, quæ inſolubilis videatur; niſi, ſi dimiſſionem uxoris eam interpretemur, quæ revera non eſt, quemadmodum antea attigimus, & in Pauli verbis 7 capitis ad Corinthios contingere docuimus, ut ſcilicet, quemadmodum ibi evenit, vir proprie loquendo, non ipſe dimittat uxorem, ſed illa ab ipſo ſe omnino ſeparet, nolitque cum ipſo habitare: conſtat enim, in ejuſmodi caſu, quamvis improprie dici poſſit iſtam à marito dimitti, quæ ita ſe gerat ac ſi illa ejus uxor non eſſet, tamen proprie loquendo id dici non poſſe, cum ipſe vir ejus rei non ſit auctor, & fieri poſſit, ut ipſe vel ardentiſſime deſideret illam habere, & alioqui reipſa habiturus libentiſſime eſſet, niſi per ipſam ſtaret quominus id fieret; idem ſentiendum videtur, cum uxorem quis habet, quæ uſui matrimonii ſit, aut reddita fuerit prorſus inepta: tunc enim non habet locum vera & propria dimiſſio, quæ, ut modo attigimus, requirit, ut vir ejus ſit auctor, quod in ejuſmodi caſu non contingit, cum cauſſa totius diſjunctionis quæ hic contingeret, non à viro, ejuſve voluntate, ſed ab accidente illo quod in uxore emerſit, aut etiam ab initio fuit, ortum ducat; unde factum eſt, ut ipſi pontificii, qui verum divortium opera viri factum, & ab ipſius voluntate plane proficiſcens, nullo pacto, ne propter adulterium quidem, admittere velint; tamen propter ejuſmodi accidens diſſolutionem matrimonii, tam viro quam mulieri, ſi in viro idem acciderit, eam petenti concedant; & utrivis in ejuſmodi caſu permittant ad alias nuptias tranſire; quod nos non ſemel uſu ipſo comprobatum apud ipſos vidimus. Non ſunt igitur caſus ejuſmodi referendi ad uxoris dimiſſionem, de qua Chriſtus ait, nec cenſendum, vel Chriſti verbis, propter paritatem aut majoritatem,

ut lo-

ut loquuntur cauſſæ, eos omnino comprehendi, vel exceptiones eſſe ad regulam quam Chriſtus proponit. Non videtur autem nobis hic locus diligentius diſputandi de ſingulis caſibus, quibus iſti volunt licere ſub ipſo Euangelio cum uxore divortium facere, & cauſſas ipſas accuratius examinandi: ſatis ſit in genere ſententiam noſtram, cum ipſis Chriſti verbis plane conſentientem, protuliſſe, & oſtendiſſe eos caſus, ubi ſine cauſſa adulterii liceat nihilominus divortium facere, huc proprie loquendo minime pertinere.

Reſtat ut videamus quid ſentiendum ſit de iis, qui volunt etiam ſub Euangelio licere plures uxores ducere, non quidem quia hic ſit locus quæſtionem iſtam tractandi atque explicandi; ſed tantum quia ex altero illo loco, quamvis non ex iſto noſtro, colligi aperte videtur iſtos nimium falli. Verba alterius loci, ex quibus id colligi aperte poſſit, ſunt illa, *Et aliam duxerit.* Nulla enim fuiſſet cauſſa, ut Chriſtus iſtud adderet, ſi plures uxores habere liceret: Nam certe, ſi id ſub ipſo Euangelio conceſſum eſſe intelligi deberet, iſtud *Aliam uxorem duxiſſe*, & improprie dictum fuiſſet, & nihil ad rem faceret. Nam quod ad proprietatem loquendi attinet, videtur iſto in loco vocem *Aliam* ſignificare, quod iſta alia loco dimiſſæ ducatur; quod adeo verum eſt, ut ii, qui vim horum verborum effugere velint, dicant, ea ita intelligenda eſſe, ut loco dimiſſæ uxor iſta alia ducatur, ut ſcilicet ad id reſpondeant quod nobis ſecundo loco explicandum erat, quod ſcilicet ea verba nihil ad rem facerent, ſi liceret plures uxores habere, cum ex illis hoc unum, idque apertiſſime efficiatur, ubi quis uxorem ob aliam cauſſam quam adulterii dimiſerit, non licere illi aliam ducere, cui prohibitioni nullus poteſt eſſe locus ubi pluralitas uxorum concedatur, adeo ut non tantum ad rem verba iſta non facerent, ſi liceret eodem tempore plures uxores habere; ſed ex illis omnino contraria ſententia pluralitati uxorum manifeſte concludatur. Ut enim inquam, ad hanc ratiocinationem reſpondeant, ajunt verba Chriſti ita accipienda eſſe, ut intelligat, cum quis non ſimpliciter uxorem ducit poſt jam dimiſſam, ſed cum loco dimiſſæ ducit. Atqui hoc nugatorium omnino eſt, ſi plures uxores ducere liceat: quomodo enim tunc dici poteſt, ut loco dimiſſæ iſta alia ducatur, quæ duci poterat etiam altera non dimiſſa, nec ſane oſtendere unquam poterunt iſti, quomodo ſtante jure ducendi & habendi plures ſimul uxores, una alterius loco duci poſſit. Itaque ut iſtud tamen, quod ex verbis Chriſti colligitur, locum habere queat, ut ſcilicet poſterior loco prioris ducatur, quod & iſti ipſi non modo concedunt, ſed etiam urgent; neceſſe eſt fateri, non eſſe ſub Euangelio jus plures una uxores ducendi eodemque tempore habendi. Nec ſunt in illis Chriſti verbis ac ſermone, infra cap. 19, tantum verba iſta de quibus modo egimus, unde probari poſſit non licere ſub Euangelio plures uxores ſimul habere, ſed alia etiam ex quibus conſtare videtur, rem eſſe abhorrentem ab inſtituto Dei plures una habere uxores, adeo ut id ſub ipſo Vetere Teſtamento cenſeri debeat non aliter permiſſum fuiſſe, quam divortium etiam extra cauſſam adulterii. Chriſtus enim ibi ab initio ſuæ reſponſionis, ad interrogationem Phariſæorum, qui illum tentantes quæſierant ab ipſo, num liceret homini dimittere uxorem ſuam propter quamlibet cauſſam, eos quodammodo reprehendit quod ita interrogent, quaſi non legerint id, quod ſcriptum eſt apud Moſen, ubi deſcribit hominis creationem. Nam eo in loco dicitur marem & fœminam ita ab initio fuiſſe creatos, ut duo in carnem unam futuri eſſent. Quod nimirum ex ipſo eos creandi modo alioqui etiam intelligi poterat, cum ex ipſo viro, exque ejus carne ac corpore ſumptum id fuerit, unde formata eſt mulier, quæ ei pro ſocia & uxore data eſt. Unde Chriſtus concludit, viri, & uxoris conjunctionem, à divino inſtituto ab ipſius creationis initio pendere; unde conſequatur, non debere tale vinculum humana ratione diſſolvi, nec homines adeo audaces eſſe debere, ut id, quod Deus conjunxit ipſi ſeparent. Atqui vis totius iſtius Chriſti ratiocinationis ejuſmodi eſt, ut non modo divortii prohibitio, ſed etiam plurium uxorum uno tempore habendarum interdictum inde colligi poſſe videatur. Quomodo enim verum erit, tantam eſſe conjunctionem inter virum & uxorem, quantam verba illa, *Et erunt duo in carnem unam*, præ ſe ferunt, & modus creationis viri & mulieris docere videtur, ſi liceat uno & eodem tempore plures habere uxores. Neque enim jam erunt duo in carnem unam, id eſt non erit vir totus cum ſua uxore conjunctus, ac ſi unum corpus, uterque eſſent, cum non uni tantum ſed pluribus is adhærere debeat, & cum pluribus arctiſſime conjungi, quod cum arctiſſima illa conjunctione conſiſtere nullo pacto poſſe videtur, cum arctiſſima illa conjunctio non poſſit cadere, niſi inter duos tantum, nec poſſit vir totus eſſe uxoris ſuæ, ut conjunctio iſta omnino requirit, niſi unius tantum. Nam ubi plures ſunt, neceſſe eſt, ut non ex toto ſed ex parte tantum vir, partim hujus partim illius uxoris fiat. Idem quod verba illa ac ſententia, quod futuri eſſent duo in carnem unam oſtendit ſimiliter, ut ante attigimus, modus ipſe creationis, præſertim eo perpenſo, quod non modo uxor ex viro ſumpta eſt, quod arctiſſimam illam conjunctionem declarat, ſed etiam, una tantum mulier ex viro formata eſt, non plures; & una tantum uxor viro in ipſa creatione data, & non plures. Conſentit autem cum eo, quod colligi docuimus ex vi ratiocinationis Chriſti; id quod Paulus ſcribit ad Epheſ. cap. 5, ubi conjugium viri & uxoris comparat conjunctioni Chriſti cum Eccleſia, & hujus rei occaſione, meminit ejuſdem illius antiquiſſimæ ſententiæ, *Et erunt duo in carnem unam* Ibi enim ita loquitur Paulus, ut ſatis conſtare videatur, quemadmodum Eccleſia una tantum eſt Chriſti ſponſa ſive uxor; ſic etiam viri unam tantum ſponſam & uxorem eſſe debere, & arctiſſimam illam conjunctionem, quæ eſt inter Chriſtum & Eccleſiam, in ipſo viri & mulieris conjugio adumbratam fuiſſe; quod fieri nullo pacto potuit, ſi conjugium iſtud arctiſſimam conjunctionem in ſe non habeat: non habiturum autem, ſi plures una uxore habere viro liceat, ſatis paulo ante oſtendimus. Quid quod idem Paulus cap. 7 prioris ad Corinthios pronunciat, nec mulierem maritatam ſui ipſius corporis poteſtatem habere, ſed virum: nec virum ſimiliter uxoratum ſui ipſius corporis habere poteſtatem, ſed uxorem? An non pronunciatum hoc manifeſte indicat, unam tantum cujuſlibet viri debere eſſe uxorem, quæ poteſtatem corporis ſui viri habeat, cum id nullo pacto fieri poſſit ubi ſunt plures? Sic enim nulla ex ipſis poterit dici, poteſtatem corporis viri ſui habere, cum nulla id corpus totum poſſideat, ſed ex parte tantum. Multa alia Apoſtolus, & ibi, & alibi, cum de viris & uxoribus loquitur, enunciat ac docet; ex quibus ſatis unicuique non rudi, nec contentioſo homini conſtare poteſt, quemadmodum uni mulieri plures maritos habere non licet, nec unquam licuit, ſic uni tantum viro plures habere uxores, nec ſub Euangelio ullo modo licere, nec aliter ſub Lege & ante Legem licuiſſe, niſi ex conniventia quadam divina; non autem quod ab ipſo creationis initio ſatis unicuique conſtare non potuerit, id cum ratione Deique ipſius inſtituto pugnare. Sed non eſt hic locus omnia quæ ad hanc materiam pertinent, vel accurate perpendendi, vel etiam commemorandi, ſatis inſtituto noſtro factum fuerit, ſi, quid ex Chriſti verbis, quæ capite illo 19 habentur, & quæ cum iis quæ in loco noſtro leguntur conjungenda duximus, colligi poſſit, oſtenderimus, quemadmodum nos feciſſe ſperamus.

Eſt autem in ea hiſtoriæ Euangelicæ parte, quæ eodem 19 capite habetur, & quam ſupra commemoravimus, de interrogatione Phariſæorum, perpendendum verbum illud Euangeliſtæ, cum dicit, Phariſæos tentando Chriſtum interrogaſſe: videtur enim

ver-

verbum iſtud Tentandi ſubindicare, ipſoſmet Phariſæos ſatis intellexiſſe, non poſſe ex ipſa Lege apparere, quod ſub ipſa licuerit quamlibet ob cauſſam uxorem dimittere, immo aliquod huic ſententiæ contrarium inde colligi poſſe: qua in re vellent experiri, quid Chriſtus pronunciaturus eſſet; & ea ratione occaſionem fortaſſe habere illum accuſandi atque erroris convincendi, quæ propterea dicimus, ut, præter id quod ſupra à nobis hac de re breviter diſputatum eſt, ex ipſa Phariſæorum interrogatione, & quo animo interrogaverint Evangeliſtæ indicatione, agnoſcamus ſub ipſa Lege permiſſionem illam dimittendæ uxoris non fuiſſe perpetuam, nec ob quamlibet cauſſam, quod quidem attinet ad ipſam conſcientiam, ut ante concluſum à nobis eſt.

Nunc ad ipſa Chriſti verba, quæ in loco noſtro leguntur, perpendenda revertamur. Notandum igitur omnino videtur, quod Chriſtus, cum vellet docere uxorem dimittere non licere, non uti voluit iſto ipſo loquendi modo; ſed ait, quod, qui dimiſerit ob aliam cauſſam quam ob adulterium, facit ut illa adulteret, & qui illam ita dimiſſam duxerit, adulterium committit. Quo loquendi modo magis ob oculos ponit, & quantum ſit delictum dimittere citra prædictam cauſſam uxorem ſuam, & quomodo intelligendum ſit, quod id facere non liceat. Dupliciter ſiquidem id intelligi poteſt, id eſt, vel ſimpliciter, quod is peccet qui id facit, vel quod præterea ipſius hoc factum irritum ſit. Potuiſſet enim fieri, ut is quidem peccaret qui ita uxorem dimitteret, cum interim tamen dimiſſio iſta non eſſet inanis, ſed plane effectum ſuum teneret, atque efficeret ut jam illa non amplius eſſet ejus uxor, qui eam dimiſiſſet; adeo ut videretur ex hoc ipſo potiſſimum crimen & peccati reatum proficiſci, quod iſte reipſa & cum pleniſſimo effectu conjugium illud diſſolviſſet. Potuit, inquam, alioqui res ad hunc modum ſe habere, & hoc pacto intelligi, quod non liceat uxorem dimittere: ſed Chriſtus hanc ſententiam aliis verbis exprimendo; & dicendo, quod qui ita *uxorem dimittit, facit illam adulterare*, & quod is, qui ita dimiſſam ducit, adulterium committit, apertiſſime ſignificat dimiſſionem iſtam eſſe irritam; & ſic ejuſmodi dimittentem virum ſimul graviter peccare, ſimul nihil, quod ad jus attinet, efficere ejus quod quærit; cum nihilominus illa ejus uxor eſſe perſeveret: alioqui, nullo modo verum eſſet, illum facere, ut Chriſtus ait, iſtam adulterare, id eſt, dare illi cauſſam ut adulteret, nempe alii nubendo. Adulterium ſiquidem, ut ſupra ex Paulo docuimus, eſt mulieri virum habenti alii viro conjungi. Nam ſi liberata fuerit à Lege viri, jam, ut idem Paulus ait, non erit adultera vocanda ſi alii viro adhæreat: ſimiliter, ſi verum eſſe debet id quod Chriſtus ait, eum adulterium committere qui ita dimiſſam ducat, neceſſarium plane eſt, eam non deſiiſſe eſſe dimittentis uxorem. Neque enim dicitur vir, præſertim jam uxorem non habens, adulterium committere, niſi tunc, cum ei mulier jungitur quæ virum habeat. Potuiſſet, etiamſi Chriſtus ſimpliciter dixiſſet non licere uxorem dimittere, tertius ſenſus, præter jam enarratos duos, inde colligi; quod ſcilicet, etiamſi ejuſmodi dimiſſio eſſet irrita, non tamen is peccaret qui ejus autor eſſet; quod tamen Chriſtus omnino docere voluit, & propterea ſententiam ſuam, quæ utrumque complecti debuit, aliis verbis expreſſit; quibus, quemadmodum, ut vidimus, planum fit, dimiſſionem iſtam irritam eſſe, ſic etiam non obſcure ſignificatur, talis dimiſſionis auctorem ea in re peccare. Certum enim eſt eum peccare, qui cauſſam peccandi alteri præbet. Atqui ex modo explicationis ſententiæ ſuæ, quo uſus eſt Chriſtus, conſtat aperte, dimiſſione iſta cauſſam peccandi dari non uni tantum, ſed pluribus; hoc eſt, non modo ipſi *dimiſſæ mulieri*, ſed cuicumque qui eam, tanquam à *priore* conjugio liberatam, ducere voluerit. *Satis videntur Chriſti* verba, & quæ hic, & quæ infra capite 19 de dimittenda nec ne uxore habuit, à nobis fuiſſe explicata. Tantum non abs re nihilominus futurum videtur, ſi, ut plenius adhuc mens Chriſti, circa hanc materiam conjunctionis & ſeparationis conjugum, intelligatur, explicemus id, quod Paulus ſeptimo capite prioris ad Corinthios ipſum Dominum præcepiſſe ait. Inquit igitur: *Iis autem qui matrimonio juncti ſunt, præcipio non ego, ſed Dominus, uxorem à viro non diſcedere*, ſeu potius, ut Græcum verbum ſonat, *ſeparari: quod ſi diſceſſerit*, ſeu *ſeparetur, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari, & vir uxorem non dimittat.* Hic jam habemus aliquid ipſis conjugatis mulieribus à Chriſto præſcriptum, quod neque in hoc noſtro neque in inferiore illo loco apud Matthæum Chriſtus præcepiſſe legitur: id autem eſt, ne audeat mulier à ſuo viro ſe ſeparare, quantumvis, videlicet, ejus rei maximam cauſſam ſibi habere videatur. Cum enim Apoſtoli verba indefinita ſint, indefinite etiam ſunt intelligenda, & ſi nihilominus cauſſa aliqua ſupervenerit; propter quam dignum ac juſtum eſſe videatur, ut uxor cum viro ſuo non cohabitet, non debere illam id per ſe facere, ſed conſulendam ea de re eſſe Eccleſiam, & ſi illa id fieri approbet, tum demum fieri poſſe. Videtur ſiquidem mihi hoc præceptum Chriſti omnino ejuſmodi eſſe, ut uxori ſua ipſius ſponte, & ex ſua ipſius voluntate à viro ſe ſeparare prohibeat; non autem, ut quidam arbitrantur, potius conſilium quoddam iſtud eſſe, quam præceptum; propterea, quod ſtatim conſequantur verba illa, *Quod ſi diſceſſerit, manere innuptam* &c. Ecce, inquiunt iſti, non ſimpliciter jubet Chriſtus & abſolute, ne uxor ſe à viro ſeparet; ſed jubet, ut vel non ſeparetur, vel ſi ſeparata fuerit, innupta maneat; & ſi innupta manere non poſſit, id eſt, viro carere nequeat, tum demum viro omnino reconcilietur. Verum animadvertendum eſt, judicio meo, non ita accipienda eſſe Chriſti verba, ac ſi alternativam iſtam, (quam vocant) ſimpliciter & pariter utrique parti ſui ſermonis ab initio oppoſuiſſet: ſed, ut ipſe loquendi modus præ ſe fert, ſimpliciter intelligendum præceptum mulieri fuiſſe, ne à viro ſuo ſe ſeparet. Inquit enim diſerte, *Mulier*, ſive *uxor à viro ne diſcedat*, quod iſti cur pro conſilio accipiant, & ita interpretentur, ac ſi Chriſtus dixiſſet, ſatius eſſe ut illa non diſcedat, ſed interim ei concedat diſcedere ſi velit, nempe, ubi cauſſam ejus rei habeat, nulla cauſſa eſt, cum ſtatim ſequentia verba ita accipi poſſint, ac ſine dubio debeant, ut ſaltem, ſi huic præcepto non obedierit, nolit in pejus ruere, & putare ſibi licere, non modo à viro ſe ſeparare, quod tamen nullo modo ei facere licet, ſed etiam alii viro nubere. Nam ſi, ubi ſeparata fuerit, ſenſerit ſe viro carere non poſſe, tunc non alius ſed proprius ejus vir, à quo ſe ſeparavit, quærendus illi eſt, & propterea omnibus modis curare debet, ut illi reconcilietur. Quod, ſine dubio, faciet pia mulier, quæcumque ſe continere nequeat; & quicquid eſt graviſſimum, quod ei ex habitatione cum viro ſuo accidere poſſit, æquo animo feret ac ſubibit potius, quam ut alii viro, ſive per matrimonium, ſive quavis alia ratione jungatur; & ita adulterium committat. Ubi animadvertendum eſt, quod Paulus, quamvis ex Chriſti mente iſti, quæ ſe ſeparavit à viro tantum præcipiat, ut innupta maneat, aut ſuo viro reconcilietur, non propterea illi concedit id, quod eſt tertium quodammodo inter iſta duo, ut ſcilicet interim poſſit alterius alicujus viri commercium habere, ſed tantum manendi innuptæ mentionem feciſſe, ne fortaſſe iſta credat ſibi licere legitimo concubitu alicujus alterius viri perfrui, quin etiam, cum certum ſit, propter ſeparationem iſtam uxoris à viro ſuo, matrimonium non eſſe diſſolutum, & conſequenter iſtam adhuc eſſe nuptam, intelligendum eſt verbum *innupta* iſto in loco improprie uſurpatum fuiſſe, pro eo, quod eſt commercio viri non utens; & ſic, cum jubetur iſta innupta manere, quæ tamen revera adhuc nupta eſt, ne irritum ac nugatorium ſit præceptum iſtud, ei præ-

ceptum

ceptum fuiſſe, ne alii viro quoquo modo ſe jungat Quanquam non negamus improprietatem, quæ in iſtius vocis uſu eo in loco deprehenditur, poſſe in eo conſiſtere, ut non ſimpliciter ſit accipienda, ſed tantum habita ratione ſecundarum nuptiarum, ut idem ſit, *maneat innupta*, quod, *ne alteri nubat.* Et hæc quidem, quod attinet ad id quod mulieri præcipitur, quodque alibi à Chriſto præceptum non legitur.

Supereſt, ut duo verba dicamus de eo quod viro præcipitur, quamvis id alibi Chriſtus præcepiſſe legatur. Eſt autem, ne vir uxorem dimittat, nulla exceptione facta cauſſæ adulterii, quod mirum videri non debet, cum apud Marcum & Lucam ſimiliter iſtius exceptionis nulla mentio fiat, ſed ea tamen exceptio ex Matthæi utroque loco eſt addenda. Quod ſi quis quærat, cur illa alibi expreſſa non fuerit, poteſt fortaſſe dici, cauſſam eſſe, quia ſubtiliter ac penitius rem conſiderando, ubi adulterium ab uxore committitur, videtur ejus culpa matrimonium ipſo jure diſſolvi; cum illa vinculum illud conjugale penitus abrupiſſe videatur, fidem marito ſuo frangendo, & ſui ipſius copiam alteri viro faciendo; unde videatur dici poſſe, hoc etiam in caſu non virum eſſe qui uxorem dimittat, ſed tantummodo illum ſolutionem matrimonii, jam ab uxore, ſeu uxoris culpa factam, approbare, & propterea, non fuiſſe neceſſe omnino iſtius exceptionis adulterii cauſſæ mentionem facere, ubi diſerte de dimittenda uxore agebatur: quamvis nihilominus Chriſtus, ut nullum prorſus dubium hac de re ſupereſſe poſſet, illam aperte exprimendam cenſuerit. Cæterum, antequam locum iſtum Pauli plane abſolvamus, & ulterius ad Chriſti dicta examinanda progrediamur, non eſt ſilentio prætereundum, quod ex ipſis Pauli verbis, quibus hic Chriſti voluntatem ac præcepta exponit circa firmitatem conjugii, apparet, non licere ſub Euangelio, non ſecus, atque ſub Lege, uxori divortium cum ſuo viro facere, eſſeque rem hanc valde procul ab eo, ut vel ſuſpicari quidem quis poſſit eam licere. Nam in Pauli verbis ex Chriſti mente allatis, nulla hic mentio fit expreſſa hujuſce rei, nec diſerte prohibetur uxor non dimittere ſuum virum, ſed tantum ne ab ipſo ſeparetur. Quod ſi tamen id adverſus Chriſti præceptum fecerit, ne audeat ſaltem, ut ſupra dictum fuit, ad ſecundas nuptias tranſire; quod etiamſi jure fieri nequeat, niſi antea diſſolvatur prius matrimonium, aliud tamen hoc ipſum per ſe eſt à diſſolutione matrimonii, & conſequenter à divortio, quod uxor cum ſuo viro faciat. Atqui cum commemoratur id, quod in hac materia viro à Chriſto præcipitur, diſerte fit mentio dimittendæ uxoris, & ſic, ut ſupra docuimus, veri ac proprii divortii quod vir cum uxore faciat; idque facere, ipſe vir prohibetur; nempe quia viri eſt hoc facere, ſi modo id alioqui liceat, non autem uxoris, nec unquam, nec ullo modo; proprie tamen, ut diximus, & dimittendi, & divortii faciendi appellatione accepta, de quo ſupra ſatis à nobis explicatum fuit. Hinc ſequitur, ut antea attigimus, cum paulo inferius Paulus ex ſua ipſius mente prohibet, ne mulier habens virum infidelem, qui cum ipſa habitare conſentiat, eum dimittat; verbo Dimittendi, cum ſic de muliere loquitur, improprie eum uſum fuiſſe; ut ſcilicet alioquin elegantior eſſet ſermo, & redditio expreſſior atque concinnior, cum antea viro præcipiens ſimiliter dixiſſet, non debere eum, ejuſmodi uxorem dimittere; ubi proprie loqui potuit, cum proprium ſit viri dimittere uxorem. Quanquam, ut ante latius explicavimus, ne vir ipſe quidem in tali caſu: maxime proprie loquendo, poſſit dici uxorem dimittere, cum culpa ſeparationis ab ipſa, & porro diſſolutionis ipſius matrimonii, non ab ipſius voluntate, ſed ab uxoris non habitandi cum eo obſtinato conſilio proficiſcatur

Verſ. 33. Sed jam tempus eſt, ut ad Chriſti concionem revertamur, & ulterius in ea explicanda progrediamur. Subjungit igitur Dominus Jeſus: *Rurſus audiviſtis, quod dictum eſt antiquis: Non pejerabis, Reddes autem Domino juramenta tua.* Hic primum animadvertendum eſt, unde ſumſerit Chriſtus, tanquam antiquis dictum, tam priorem quam poſteriorem partem ejus, quod hic dicit. Et prior quidem pars, etiamſi non videatur aliunde expreſſius ſumpta, quam ex 19 cap. Levitici, ubi diſerte jurandi fit mentio; & prohibetur, ne quis per nomen ipſius Dei ad fallaciam ſeu fraudem juret, quod aliud nihil eſt, quam prohibere ne quis pejeret; dicendum tamen videtur, in ipſo decalogo præceptum iſtud expreſſe contineri, præcepto inquam tertio; ubi interdicitur nomen Dei ſumere in vanum: quamvis enim non deſint, qui iſtud *in vanum* (prout quidem vulgata editio habet) ita interpretentur, ut ſignificet idem, quod Sine neceſſitate, & quidem viri alioqui Linguæ ipſius Hebraicæ peritiſſimi exiſtimati; tamen nos una cum aliis non paucis, verbum Hebraicum falſitatem ac mendacium ſignificare credimus, quemadmodum ſignificat Deut. cap. 5. verſ. 20, ubi nonum præceptum, de non dicendo falſo teſtimonio, eandem hanc ipſam in Hebræo vocem habet; qua ſola falſitas iſta exprimitur; quod ſi quis nihilominus vulgatam interpretationem in tertio præcepto omnino retinere velit, dicimus, *in vanum* non ſignificare Sine neceſſitate, ſed Sine effectu & fruſtra, ita ut aſſumptio iſta nominis Dei, fruſtranea, ut ita dicam, dici merito poſſit: quod tunc fit, cum id non præſtatur, propter quod Dei nomen aſſumptum fuit, id quod aliud nihil eſt quam merum perjurium: quandoquidem certiſſimum eſt, iſtam aſſumtionem Dei nominis aliud nihil eſſe, quam per Dei nomen, ſeu per ipſum Deum aliquid affirmare, quod tametſi ad res quoque & præteritas & præſentes accommodari queat, tamen paſſim de futuris rebus in tali affirmatione ſere agi ſolet, in quibus ſolis, proprie loquendo, perjurium locum habet, quamvis negandum non videatur, in præcepto iſto ipſarum etiam præteritarum & præſentium rerum habitam rationem fuiſſe, ita ut quis præcepto iſto non modo in perjurium, proprie ſic appellatum, incidere prohibeatur, ſed etiam per Dei nomen quidquam falſum ullo modo affirmare vetetur, quæ tamen falſa affirmatio videtur, ſaltem improprie, perjurium dici poſſe, cum ea aliud nihil ſit quam falſum juſ-jurandum. Quicquid ſit, illud certiſſimum eſt, præceptum non pejerandi iſto tertio decalogi mandato plane contineri; unde meritiſſimo dici poſſit, ut paulo ante ſtatuimus, Chriſtum priorem partem enunciati ſui ex ipſo decalogo ſumpſiſſe. Jam quod attinet ad poſteriorem partem, quamvis non defuerint, qui valde temere atque inconſulto, ut Palæologus, dixerint, illam eſſe additamentum Scribarum & Phariſæorum ad Legem Moſis, tamen, & inter alios omnes conſtat, & certiſſimum eſt, illam ex 30 cap. Numer. eſſe deſumptam, ubi expreſſe jubetur, ut is, qui ad aliquid faciendum juramento interpoſito ſeſe obſtrinxerit, id omnino reipſa præſtare debeat, quod aliud nihil eſt, quam debere quemlibet juramenta ſua domino reddere. Quod, ut hic à Chriſto fit, plane ac directe opponitur perjurio. Quandoquidem, non tunc demum ac ſolum reddit quis Deo juramentum ſuum, cum id præſtat, quod ipſi Deo jurando promiſit: ſed etiam tunc, quando id præſtat, quod ſimiliter jurando cuipiam alii, aut etiam ſimpliciter atque abſolute promiſerit, nempe, quia vera & legitima juramenta per Dei nomen tantum fiebant, aut per id quod tantundem valebat, ut poſtea apertius docebimus. Ex quo conſequebatur, ut is, qui id non præſtaret quod juramento interpoſito promiſiſſet, ipſum Deum, cujus nomen ea in re aſſumpſerat, quodammodo fraudaret, & ſic illi juramentum ſuum non redderet; potiſſima ſiquidem ratio in juramento præſtando Dei ipſius haberi debet; ut ejus qui longe omnibus ſine ulla comparatione præſtat, & de cujus honore ac reverentia ea in re potiſſimum agitur. Itaque merito concludere poſſumus, prædicto loco Numerorum, quamvis non iiſdem verbis qui-

Digitized by Google

quibus hic uſus eſt Chriſtus, tamen eandem ſententiam, eamque expreſſius & clarius, quam in ipſis Chriſti verbis, contineri, ita ut nulla prorſus ſuſpicandi cauſſa eſſe potuerit, iſtam poſteriorem Chriſti enunciati partem, eſſe additamentum Scribarum & Phariſæorum. Quia vero, ut concluſimus, tota Chriſti enunciatio ex ipſa Moſis Lege deſumpta eſt, propterea hoc loco auſus eſt Chriſtus reverti ad illum loquendi modum, quo bis uſus eſt ab initio, ut ſcilicet non ſimpliciter affirmaverit dictum fuiſſe, ſed expreſſe addiderit *Antiquis*, ſeu *Veteribus*. Quod qualem quantamve habeat vim, & quomodo ob oculos ponat Chriſti mentem in Moſis Lege reformanda, ſatis antea docuimus.

Jam reformatio Legis Moſaicæ in eo, quod tota iſta Chriſti enunciatione continetur, ſtatim conſequentibus verbis, ut etiam antea, ipſius Chriſti continetur, hic ſimiliter inquientis, *Ego autem dico vobis* &c. Reformatio vero ejuſmodi eſt, ut nullo modo jurare quenquam Chriſtus velit; quod tamen non prorſus abſolute intelligendum eſſe, ſatis videntur declarare exempla, præcipue Pauli Apoſtoli, qui in Epiſtolis ſuis ſæpius juraſſe deprehenditur, ut ex iis, quæ infra dicentur, apertius conſtabit, ſed & ipſa ſubjecta materia, nempe ipſa Lex Moſis quam ſibi reformandam Chriſtus ſumſit, ſatis declarat, non omne prorſus juramentum prohibere Chriſto propoſitum fuiſſe; quandoquidem Lex ipſa, ea quidem in parte quam Chriſtus reformare intelligitur, (ſi non omnino, ut tamen plane ſtatui poſſe videtur) de his juramentis tantum loquitur, quæ de re futura fiebant, & in quibus, proprie loquendo, perjurium locum habere poterat; vel contra, redditio juramenti ſui ipſi Deo, id eſt, ut diximus, ejus quod quis jurando promiſerat præſtatio: quæ quidem juramenta, & de rebus futuris omnino erant, & conſequenter plane voluntaria. Quare, Chriſti reformatio non ad alia juramenta pertinere dicenda eſt, quam ad ea quæ plane ſunt voluntaria; & cenſendum, ubi Moſes in ejuſmodi juramentis perjurium tantum prohibebat, Chriſtum ipſa præterea juramenta vetaſſe; & ubi Moſes tantum jubebat, ut quis præſtaret id quod ſua ſponte juraſſet, quod idem eſt atque in perjurium non incidere, (unde multo magis apparet ſtultitia eorum, qui putarunt, alterum alterius eſſe additamentum) Chriſtus tali præſtatione juramenti ſui non eſt contentus, nec vult, ut ea ſit cauſſa, quominus is peccaſſe dicendus ſit qui ejuſmodi voluntaria juramenta fecerit. Hanc Chriſti mentis interpretationem, & propter jam dictas duas cauſſas, & propter incommoda multa atque inconvenientia quæ inde ſequerentur, ſi ejus prohibitio univerſe prorſus accipienda eſſet, eo etiam libentius amplectimur, & alios docemus, quod verbum *Omnino* non prorſus univerſe accipiendum eſſe, videntur docere ea quæ ſtatim conſequuntur, quæ indicant, verbulum iſtud pertinere ad modos jurandi, non ſimpliciter ad ipſa juramenta; ita ut ſenſus ſit, non quidem nullum prorſus juramentum debere fieri, ſed juramenta plane voluntaria nullo prorſus modo, quibuſcumque tandem verbis illa concepta fuerint. Nam ſtatim addit Chriſtus.

Neque per cælum, &c. Quæ verba ἐπεξηγητικῶς cenſenda ſunt iſtius voculæ præcedentis *Omnino*, ac ſi Chriſtus dixiſſet, *id eſt*, *neque per cælum* &c. Non quidem, quod Chriſtus hic omnes modos enarret quos ille prohibeat; ſed tantum exempla quædam afferat modorum, quos omnes ille prohibitos velit; afferat, inquam, ex omnibus modis quædam pauca exempla, ubi videlicet minor dubitatio eſſe videretur, quin talibus formis concepta juramenta, quantumvis voluntaria, licita cuicumque eſſe deberent; & quibus ad iſtum modum acceptis ſoleant vulgo uti. Hos modos, antequam una cum iis, quæ de iis ſingulatim Chriſtus pronunciat, diligentius examinemus, neceſſe eſt ad illos percipiendos, & ad univerſam Chriſti præceptionem recte intelligendam, aliquid de jurejurando in genere tradere, & quid revera ac breviter jusjurandum ſit, inquirere atque percipere.

Videtur igitur jusjurandum in genere acceptum, (ita ut omnes jurandi modos complectatur, ſive ii in Sacris Literis, ſive alibi legantur, ita ut nullus jurandi modus, qui vel in Dei populo, vel inter alias gentes in uſu unquam fuerit, aut ſit, non includatur,) eſſe, ut Cicero lib. 3. de officiis ait, religioſa affirmatio. Affirmationis autem nomine intelligenda eſt etiam negatio; quatenus is qui negat, affirmat id quod negat minime eſſe. Nomen vero *religioſa*, ſignificat affirmationi, quæ alioqui ſimplex futura eſſet, additum eſſe aliquid, quod eam ratione quadam divina confirmet. Appello autem divinam rationem eam, quæ aliquo modo id contineat quod non eſt prorſus humanum; eo ſenſu videlicet, quod quis ita affirmando tacite profiteatur, ſe credere, ſi ea in re mentiatur, fore ut impunitus non evadat; non quidem reſpectu ſimplicis alicujus humanæ punitionis, ſed reſpectu, numinis alicujus, quod, ſive per humanam, ſive per aliam quamvis viam & modum, pœnas talis mendacii ab eo ſit repetiturum. Jam, quod diximus una cum Cicerone de religioſa affirmatione, confirmatur ex eo, quod ipſum jurare, aliquando nominatur ſancte affirmare. Jam, hæc ſanctitas & religio quæ in juramento ſit, non neceſſe eſt ut proficiſcatur ab aliqua re ſancta & religioſa, quæ in ipſa affirmatione, ſive cum ipſa nominetur, ſed ſatis eſt, ut talis affirmatio fuerit, qua quis multo magis, quam ſi ſimplex ea eſſet, profiteatur ſe non mentiri, nominando in ea aliquid, cujus ipſe merito ſummam rationem habere debeat, idque nullo modo ſpernere, aut parvi facere; quemadmodum videretur plane fieri, ſi ea in re mentiretur, quam iſtud diſerte nominando affirmaſſet. Fit autem nominario iſta, apud Latinos quidem communiter cum præpoſitione Per; Græci habent particulam huic uſui proprie deſtinatam, quæ eſt νὴ, vel μὰ. Hebræi vero ſolent præpoſitione *In* uti, quæ tamen idem valet quod *Per*. Fit etiam, tum apud Græcos tum apud Latinos, iſta nominatio ſine particula ulla, ut dicunt, exempli cauſſa, Juro Jovem; quod tamen non videtur fieri, niſi cum res illa nominata habetur pro numine aliquo. Apud Hebræos quidem, quod attinet ad id quod Deus approbaret, neque uſus erat, neque legitur, quod alius, aliudve nominaretur in jurejurando præter Deum ipſum, aut aliquid, quod tantundem valeret; ſed etiam apud alias gentes verum jusjurandum tunc eſſe cenſebatur, cum numen aliquod nominabatur. Verumtamen, ut diximus, etiam uſus obtinuit, ut non numen aliquod ſed quippiam aliud nominetur, unde, etiamſi non ita proprie, tamen ob eam cauſſam, quam ante attulimus, affirmatio cum tali nominatione facta, poſſit dici ſancta & religioſa; & propterea nomine jurisjurandi ſignificari: ad quod Chriſtus reſpiciens, in jurandi modis, quos recenſet, ut de aliis in præſenti nihil dicamus, meminit jurisjurandi per caput ſuum, ubi certe nec numen ullum nominatur, neque id, quod tantundem valere ullo modo dici queat. Sed nihilominus tamen ejuſmodi jusjurandum religioſa affirmatio dici poteſt, cum in ea nominetur res juranti nullo pacto ſpernenda aut parvi facienda, & quæ propterea, ut dictum fuit, oſtendat, iſtum non vulgari ratione & conſueta id affirmare, quod affirmat, ſed ſingulari quadam, quæ indicet, illum nullo prorſus pacto audere, aut auſurum eſſe ea in re mentiri, & propterea, cum tantam aſſeverationem, præter communem uſum, præ ſe ferat, & hac ratione omnino conetur perſuadere ſe verum dicere, dignus pœna ſit futurus, ſi mentiri, mentitumve fuiſſe in hoc ipſo aliquando deprehendatur.

Eſt autem conſiderandum, quod etiamſi res, quæ in juramento nominantur, poſſunt omnes ſub quodam genere comprehendi, ſeu ad unum genus referri, quod ut diximus eſt, eſſe rem nullo pacto à jurante, ut qui-

ut quidem apparet, ſpernendam vel parvi faciendam, tamen poſſunt varie inter ſe diſtingui, & in cauſſa, & in ſenſu, quo nominenter alioqui eſſe diverſæ, ut, exempli cauſſa, in ipſo Deo nominando, ſive apud nos Chriſtianos Chriſto ipſo; vel apud Ethnicos numine aliquo, id poteſt ſubeſſe quod alibi non ſuberit, præter illud omnibus, in jure jurando nominatis rebus, commune, quod jam diximus. Subeſſe ſiquidem poteſt, & ſecundum aliquos ſemper ſubeſt; primum, quod Deus, ſeu Chriſtus, vel numen illud tacite in teſtem, ſeu teſtis ejus rei quæ affirmatur, appellari cenſeatur. Ac præterea, vel tanquam ex hoc pendens ac proficiſcens, vel quavis alia ratione, imprecatio ſibi ſimiliter tacita iræ ac vindictæ cujuſcumque ſit iſtorum, ſi ita jurans mentiatur, quod non eſt aliis in rebus, quæ in juramentis nominantur; præſertim proprie loquendo. Nam improprie ſolent etiam res aliæ, cujuſmodi ſunt illæ, quæ à Chriſto, inter modos jurandi à ſe recenſitos, nominatæ ſunt, cœlum ſcilicet & terra, teſtis aliquando adhiberi, quemadmodum ab ipſo Moſe alicubi factum legitur; ſed, ut diximus, hæc vel impropria & plane proſopopœica eſt teſtis appellatio, vel aliquid aliud, ipſius cœli & terræ nomine intelligendum eſt, quam ipſum cœlum ipſave terra. Non deſunt, qui credant ſenſum, in nominando rem aliquam dum quis jurat, fuiſſe, precari ut res illa periret ſi ipſe mentiretur, quod unde illi habuerint incompertum mihi eſt; tantum ſuſpicor iſtud ab ipſis, ex modo illo à Chriſto allato jurandi per caput ſuum, collectum fuiſſe, eo juncto quod ſequitur, dum Chriſtus rationem reddit, cur tali modo jurare non liceat, quod videlicet non poſſit quis, ſui capitis vel capillum unum nigrum aut album facere: quaſi Chriſtus dicere voluerit, indignum eſſe ſibi imprecari, ut id pereat, quod alieni juris eſt, & de quo non poſſit quis decernere ac facere, quidquid ſibi libuerit.

Verum non poteſt mihi ſententia iſta probari, cum non videam illam in reliquis modis jurandi, ſive hic, ſive alibi, id eſt infra cap. 23, à Chriſto recenſitis, locum habere poſſe. Et arbitror, non eſſe recedendum ab eo, quod jam diximus de communi ratione omnium iſtorum modorum. Nam quod attinet ad cauſſam, quam Chriſtus affert, cur non liceat jurare, ne iſta quidem ratione, videlicet per caput ſuum, ea ejuſdem generis eſt cum aliis reliquis, quas affert in prohibendis aliis modis, à ſe commemoratis. Animadvertendum eſt enim, veriſimile eſſe, talia juramenta, ubi Deus non nominaretur, nihili quodammodo fuiſſe vulgo exiſtimata, aut certe potuiſſe dubitari, ne viderentur parvi facienda, & propterea nihil curandum, an quis ita necne juraret, quem errorem Chriſtus redarguere volens, & oſtendere, non eſſe quod quis ipſius præceptionem de non jurando, ad ejuſmodi juramenta minime pertinere cenſeat, docet plus continere, ſeu pluris eſſe res in ejuſmodi modis nominatas, quam ipſæ, præ ſe ferant, adeo ut religio ei eſſe debeat, qui talia nominet in affirmatione ſua, vel mentiendo, vel ſaltem ſine ulla neceſſitate. Jam enim dictum eſt, Chriſtum hoc loco voluntaria juramenta prohibere, & quemadmodum jurare per cœlum oſtendit nominatam in ſe rem habere, quæ maximi ſit momenti, cum cœlum ſit ſedes ipſius Dei, & jurare per terram ſimiliter, cum terra ſit ſcabellum pedum ejus; & denique jurare per Hieruſalem, cum ea ſit civitas magni regis, id eſt, regis ipſius populi Dei, ſic etiam oſtendit jurare per caput ſuum, rem nominatam in ſe continere, quæ non minimi ſit momenti: quippe cujus poteſtas & imperium ad ipſum Deum pertineat, non autem ad hominem, cujus eſt caput. Nam certe contrarium ejus quod Chriſtus attulit ad probandum, non habere hominem poteſtatem & imperium in ſuum ipſius caput, in Deo eſſe cernitur, nempe qui poſſit, non modo unum, aut alterum capitis iſtius capillum, nigrum aut album pro ſuo libitu facere: ſed omnes ac ſingulos, quos voluerit. Jam, quod pertinet ad cœlum & terram, quorum illud thronum ſeu ſedem Dei; hanc vero ſcabellum pedum ejus, Chriſtus eſſe dixerit, nemo neſcit, id ſumptum fuiſſe, ab ipſo initio capitis ultimi Eſaiæ: id vero quod de Jeruſalem affirmat, ſumptum eſt ex Pſalmo 48 paulo poſt initium, ubi Jeruſalem inter alias ipſius appellationes diſerte Civitas magni regis nominatur. Noluit enim Chriſtus quicquam, de rebus iſtis nominatis in jurejurando, deque earum præſtantia, affirmare, quod compertum ac teſtatum non eſſet. Nam quantum ad caput uniuſcujuſque ſpectat, ſatis per ſe id, quod tacite de Dei potentia, expreſſe vero de impotentia, circa illud ejus hominis cujus eſt caput, aſſerere voluit, compertum & certum apud omnes erat.

Docet igitur Chriſtus, modos jurandi, quorum exempla protulit, non eſſe ejuſmodi ut nihili haberi debeant; ſive ut quis exiſtimare poſſit, ſibi ſemper & ubique, pro ſuo libitu talia juramenta jurare licere, cum in illis aliqua ratione, modo obſcurius, modo minus obſcure, vel ipſe Deus nominetur, vel id quod ad ipſum omnino pertinet, & ipſius juris eſt: Nam ſupra indicato loco infra cap. 23, quod attinet ad juſjurandum per cœlum, expreſſe concludit, in eo jurari per ipſum Deum, cujus cœlum ſedes eſt; atque ut, quid ſibi voluerit hactenus Chriſtus præceptione ſua, dilucidius ac plenius intelligamus, animadvertendum eſt, cum antea diximus, exempla jurandi à Chriſto prolata, eſſe epexegeſin quandam voculæ *Omnino*, quæ præceſſerat, id non ita eſſe accipiendum, quaſi Chriſtus docere voluerit hoc tantum; videlicet à talibus juramentis omnino abſtinendum eſſe; ſed intelligendum, eum propterea dixiſſe, non eſſe jurandum omnino, ut verbis ſuis, & præſertim vocula iſta *Omnino*, comprehenderet etiam modos illos jurandi, quos ſtatim poſtea commemorat, eorumque ſimiles, & non ſatis habere in iſta præceptione ſua, ut quis ab eo jurandi modo, ſeu modis, ſibi caveret, qui ex ipſius Dei voluntate ſub Vetere Teſtamento, quantumvis voluntarie juraretur, permiſſi erant. Qui, ut dictum fuit, ii tantum erant, in quibus Deus diſerte, vel quod tantundem valeret, nominaretur. Cui tamen ſententiæ, quod ſcilicet ejuſmodi approbata ac permiſſa juramenta ſub Vetere Teſtamento, non alia quam prædicta ratione conciperentur, poterit fortaſſe cuipiam repugnare videri, id, quod legitur Geneſ. cap. 31, de Jacobo jurante per pavorem Iſaaci. Nam, ſine dubio, tale juramentum Deo non diſplicuiſſe, prorſus eſt veriſimile, ob multas cauſſas, quas hic enumerare non eſt neceſſe. Sed animadvertendum eſt, id eſſe veriſſimum, quod omnes fortaſſe eruditiores de loco iſto ſentiunt; quod ſcilicet Pavor Iſaaci ibi aliud nihil ſignificet, quam ipſum Jehovam, quem Iſaacus timebat, & porro eum ulla ratione offendere expaveſcebat.

Quod autem appellatione iſta ipſe Deus ſignificetur, indicat illud, quod non multo ante in eodem capite ibidem legitur, cum idem Jacobus ait, Deum patris ſui, Deum Abrahami, & pavorem Iſaaci, vel adfuiſſe ſibi, vel certe impediviſſe, quominus Laban, ad quem Jacobus loquebatur, vacuum ipſum dimiſiſſet: Deus enim, ut ſimiliter in eodem capite adhuc ſuperius legitur, apparuerat in ſomnio heſterna nocte ipſi Labani, eumque monuerat, ut caveret, ne Jacobum non bene contentum à ſe dimitteret. Quod vero in iſtis, quæ commemoravimus, Jacobi verbis, antequam pavor Iſaaci nominetur, fit mentio Dei, patris ipſius Jacobi, & Dei Abrahami, non debet obſtare, quominus cenſeamus Iſaaci pavorem aliud nihil eſſe, quam ipſum Deum. Certum eſt enim, ibidem eundem eſſe Deum patris Jacobi, & Deum Abrahami. Quemadmodum igitur his diverſa ratione, idem Deus nominatur: ſic nihil impedit, quominus & tertio, diverſa pariter ratione, nominetur, ut ſcilicet exprimatur, eum quem ante patris ſui, id eſt Iſaaci appellaverat,

rat, ita ipſius fuiſſe Deum, ut eum vehementer timuerit. Poteſt tamen quis ſuſpicari, ne potius dicendum ſit, quod pavoris iſtius patris ſui appellatione, Jacobus intellexerit Angelum, qui ut ipſi Jacobo, ſic etiam Iſaaco, apparere ſoleret. Nam angeli iſtius ab ipſo maximam rationem fuiſſe habitam, indicat locus ille Gen. 48, ubi precatus prius, ut Deus Abrahami, & Iſaaci, & Deus qui ipſum paſcebat, benediceret filiis Joſephi, idem deinde ſubjungit de Angelo, qui vindicaret illum ab omni malo. Et certe is, qui Labani in ſomnio apparuerat, ſeu, ut Scriptura loquitur, ad ipſum in ſomnio venerat, non ipſe Deus fuerat, ſed Dei angelus, qui etiam propterea non Jebova ibi nominatur, ſed Elohim, quo nomine Angelus convenienter ſignificare poteſt. Ratio vero, Angelum iſtum pavorem ejus, cui apparebat, appellandi, in promptu eſt, cum fieri nequeat, quin eo apparente pavor alicujus ei cui apparebat ſuboriretur. Nam etiam, proprie loquendo, pavor eſt earum rerum quæ nobis apparent; ita, ut extra ipſum apparendi actum, recte ac proprie de rebus ejuſmodi dicere ſoleamus, quod illas paveamus, ſi ejuſmodi ſint ut illas revereamur & expaveſcamus. Quæ interpretatio ſi admittatur, ita ut concludatur, Jacobum, cum per pavorem Iſaaci juravit, juraſſe per Angelum iſtum, non tamen quicquam concludetur adverſus id, quod antea affirmatum eſt, quod modi iſti jurandi approbati, per Deum tantum fierent, aut per quippiam aliud, quod tantundem valeret: quandoquidem Angelus Dei, qui ipſius Dei nomine appareat, ipſe Deus quodammodo cenſendus eſt, & valde frequenter in Sacris Literis commutantur iſta, ut ſcilicet Dei angelus ipſe Deus vocetur, ipſeque Deus feciſſe dicatur id, quod ejus Angelus fecit. Non cenſeo nihilominus recedendum eſſe à vulgata ſententia, in interpretando iſto Jacobi jurandi modo, præſertim cum Eſaiæ cap. 8 moneatur populus, ut Deum ſanctificet, Deum inquam ipſum Jebovam, atque ut ipſe ſit pavor & timor eorum. Unde, & fortaſſe ex aliis locis apparet, ipſummet Jehovam appellari pavorem fidelium ipſius.

Poſtquam Chriſtus expreſſe vetuit, ne omnino juretur, id eſt, per nullum jurandi modum, quod, ut dictum fuit, de voluntariis & prorſus liberis juramentis intelligendum eſt, cujuſmodi ſunt juramenta de futuris rebus, quas videlicet ſe facturum quis promittat, verba ſubjungit, ex quibus apparet, illum juramentorum (non modo de futuris rebus de quibus loquitur Lex ab ipſo Chriſto prolata, quæ ſuis verbis talia juramenta a ſe concedi ſignificat) rationem in ſua præceptione ac prohibitione habuiſſe, ſed etiam de rebus præteritis, & præſentibus. Inquit enim:

Verſ. 37. *Sit autem ſermo veſter, etiam, etiam; non, non.* Quæ ſane verba non tam bene ad res futuras, quam ad præſentes, & præteritas accommodantur. Vult igitur Chriſtus ut in ſermone noſtro, cum aliquid vel affirmamus vel negamus, à jurando, quatenus ſcilicet in noſtra ſimplici ac libera voluntate poſitum ſit, abſtineamus: cujus rei cauſſa præcipua videtur, ne Dei nomen, per quod juramenta fere fieri ſolebant, aut quippiam aliud, quod divini quodammodo juris ſit, apud nos ulla ratione vileſcat. Poteſt enim præceptionis Chriſti cauſſa eſſe perjurii periculum, quod etſi potiſſimum in jurejurando de futuris rebus locum habet: poteſt tamen in ipſis etiam præſentibus ac præteritis locum habere, quatenus ſcilicet fieri poſſit, ut quis neſciens, atque adeo invitus, in re vel præterita, vel etiam præſente affirmanda aut neganda, mentiatur: quod, ubi juſjurandum adbibitum fuerit, poteſt aliquo modo, ut antea diximus, perjurium vocari, & quocunque tandem nomine vocetur, tantundem mali in ſe continet, quantum id, quod vulgo ac proprie perjurium appellatur, nec minus quam id dignum eſt pœna. Eſt autem conſiderandum, quid proprie ſibi velint in Chriſti verbis, voces illæ, *Etiam, etiam; non, non.* *Duplex ſiquidem* eſt earum interpretatio, quarum una hæc eſt, ut Chriſtus dicere voluerit, noſtrum etiam, debere eſſe etiam; & non, debere eſſe non; id eſt, ut quod affirmamus verum ſit; id quod negamus, revera non ſit. Sic enim videntur omnino intelligenda eſſe Jacobi verba cap. 5 Epiſtolæ ipſius; ubi hoc idem Chriſti præceptum non jurandi inculcat. Verum conſiderandum eſt, Jacobi verba, paulo aliter ſe habere, quam Chriſti, cum in illis diſerte legatur, *Sit autem veſtrum etiam, etiam; & non, non.* Ex quibus verbis ſenſu iſte prior omnino colligi videtur. At Chriſti verba non ita habent. Non eſt, inquam, hic ſcriptum, veſtrum etiam, aut, veſtrum non, ſed, *Sermo veſter ſit, etiam* &c. Quare non dubito, quin alter ſenſus Chriſti verborum amplectendus nobis ſit, qui eſt, Chriſtum ſimul voluiſſe dicere, affirmationem & negationem noſtram debere eſſe ſimplicem, id eſt ſine ullo juramento; ſimul etiam monere voluiſſe, licere juramenti loco conſtanter quippiam vel affirmare, vel negare, quod ſignificaverit repetitione illa tam negationis, quam affirmationis.

Eſt autem interea ex Jacobi loco, qui alioqui plane huic noſtro reſpondet, & ubi, quemadmodum & hic, cœli & terræ fit mentio, per quæ quis juret, notandum hoc loco obiter id, quod antea diximus, de jurandi modo ſine ulla præpoſitione, aliave ſimili particula, veriſſimum eſſe, & locum habere vel habuiſſe etiam in ipſo Dei populo; & non tantum apud Ethnicos, ut ante indicavimus. Diſerte enim Jacobus cap. 5. verſ. 12 ait. *Ne jurate, neque per cælum, neque terram*; quibus verbis ſtatim addit, neque ullum aliud jusjurandum; quod docet id verum eſſe quod diximus, Chriſti verba de omnibus prorſus jurandi modis accipienda eſſe. Ex eodem præterea Jacobi loco apparet verum eſſe, perjurii periculum ponendum eſſe inter cauſſas jurandi prohibitionis. Aperte enim reddens Jacobus cauſſam talis præcepti, ait ad extremum: *Ne in ſimulationem incidatis.* Quod Simulationis verbum, cujus loco in Græco eſt ὑπόκρισιν, ſignificat, cum aliud præ ſe fertur, & aliud revera eſt. Hypocrita enim, unde Hypocriſis proprie hiſtrionem ſignificat, qui toto habitu, aliiſque omnibus externis rebus, alium præ ſe fert ſe eſſe, quam revera ſit; id quod accidit omnino in perjurio, ſeu proprie, ſeu minus proprie ſic dicto; quandoquidem illud mentiri, cum quis aliquid jurejurando interpoſito affirmat, aut negat, aliud eſt nihil, quam quidpiam præ ſe ferre quod verum non ſit. Quoniam vero Jacobus abſolute ac ſimpliciter loquitur, nec ejus verba, ut verba Chriſti, relationem ullam habent ad ullam Legis Moſaicæ partem; unde quemadmodum in Chriſti verbis intelligi poſſit, eum de ſpecie quadam juramentorum loqui, adeo ut videatur, omnia penitus ac prorſus juramenta ab ipſo fuiſſe interdicta, animadvertendum eſt, à diſcipulo repetitum præceptum non aliter debere aut poſſe intelligi, quam ut à magiſtro datum fuit; & propterea quantumvis abſoluta & generalia ſint Jacobi verba, plane voluntaria tamen duntaxat juramenta, non ſecus ac Chriſtus fecit, eum interdicere voluiſſe. Attulimus autem antea, præter ipſam ſubjectam materiam in ipſis Chriſti verbis, quæ ſenſum iſtum prorſus ſuadent, exemplum Apoſtoli Pauli, quem adverſus Chriſti expreſſum præceptum tam ſæpe commiſiſſe, & quidem in Epiſtolis ſuis, in quibus homines Chriſto jam conſecratos diligentius inſtituendos ſuſcipiebat, nullo pacto fieri poteſt. Inſpiciantur in ejus Epiſtolis hi loci, Rom. 4. 9. 2 Cor. 1. 23. & cap. 11. 31. Phil. 1. 8. 1 Theſ. 2. 5, 10. Quibus crediderim alios etiam ſimiles addi poſſe, in quibus, quamvis ipſum jurandi verbum diſerte expreſſum non ſit, tamen apparet, ejus verba vim ipſiſſimam juriſjurandi habere, cum nominatione ipſius Dei, quem teſtem ac vindicem ſuorum dictorum adhibet. Jam quemadmodum videtur nulla eſſe cauſſa, cur omnia prorſus juramenta interdicta cenſeri debeant, ſed ea omnia poſſe ac debere concedi, quæ aliqua neceſſitate impellente fiant: ſic præter cauſſas ante allatas,

quæ Chriſtum moverunt ad prorſus voluntaria juramenta interdicenda, non videtur ſilentio prætereundum, ejuſmodi juramenta uſurpanda non eſſe, vel ex eo conſtare poſſe, quod verbum Hebraicum, quod jurare ſignificat, eſt paſſivæ terminationis. Vix enim habent Hebræi, quod tamen apud Græcos & Latinos ſatis frequens eſt, verbum aliquod paſſivæ terminationis, quod abſolute ac ſimpliciter ſit activum; ſed ſemper tali terminatione paſſiva, ſi quis verbi ſignificationem accuratiſſime perpenderit, aliqua paſſio videtur ſignificari: unde factum eſt, ut viri Linguæ Hebraicæ peritiſſimi, non pauci dixerint, propterea verbi jurandi terminationem apud Hebræos paſſivam eſſe, ut hac ratione judicetur, in juramento paſſionem aliquam ejus qui jurat ſemper eſſe, & coactionem quandam, aut certe eſſe debere; qualis eſt, cum neceſſitate aliqua impellente non autem plane voluntarie juramenta fiunt: tametſi id alioqui, in ipſa Lege expreſſum non fuerit. Nam, ut antea dixi, mihi non probatur illorum ſententia, qui tertio decalogi præcepto volunt prohiberi, ne quis nomen Dei ſine neceſſitate aſſumat, cum ex propria ſignificatione Hebraicæ vocis, quæ reddita eſt Latine *in vanum*, mibi perſuaſum ſit, ibi tantum vetari, ne cum quis nomen Dei aſſumit, id eſt per nomen Dei jurat, quicquam mentiatur; ad quam ſententiam amplectendam me etiam id impellit, quod alioqui Chriſtus nihil ferme novi præcepiſſet, & quod in ipſa Lege expreſſe non contineretur, contra quam verba ejus ferant, quibus, ut ante demonſtratum eſt, ſe Legem Moſis in hac juramenti materia, non ſecus atque in aliis quibuſdam, reformare velle profitetur, aut certe præ ſe fert.

Eſt tamen conſiderandum, quod ad juramenta attinet de rebus futuris, cum proprie Chriſti reformatio videatur ad ejuſmodi juramenta pertinere, propter id, quod verba ſua refert ad ſententiam illam Legis, *Reddes domino juramenta tua.* Quæ non poteſt accipi, niſi de juramentis ſuper re futura: eſt inquam conſiderandum, quod hic nihilominus, ut in ipſa Lege, vetitum fuiſſet ſine neceſſitate jurare, videretur tamen Chriſtus aliquid Moſis Legi addere: nempe, nullo modo licere de re futura jurare, quod non videtur pugnare cum eo, quod diximus de voluntariis dumtaxat juramentis à Chriſto vetitis, cum juramenta ſuper re futura videantur omnia eſſe voluntaria: quod tamen diximus de mente Chriſti circa talia juramenta, ita accipi volumus, ut non ſimpliciter jurare non liceat occaſione rei; quam quis ſe facturum non dubitat: tales enim & non aliæ ſunt res futuræ ſuper quibus juratur; ſed non liceat ita juramentum concipere, ut prorſus quis jurando promittat ſe aliquid facturum, cum ea quæ futura ſunt plane incerta ſint, nec ſit in manu cujuſquam abſolute ac penitus poſitum aliquid facere. Sed interim non veretur juramentum ſuper re futura præſtare, ſi vel eo pacto jurisjurandi verba concipiantur, ut jurans de re præſente, id eſt, de mente ac voluntate ſua in eo præſtando, quod ſe facturum jurando promittit, & ſic de re ſibi comperta juret; vel, ſi non ex ipſis jurisjurandi verbis, aliunde conſtet, illum non de ipſo facto, ſed de mente & animo ſuo, id, quod jusjurandum continet, affirmare. Ex iis, quæ hactenus diſputata ſunt, conſtat eos falli, qui nolunt, etiam ipſo magiſtratu juramentum deferente, Chriſtiano homini jurare licere, nec ſimiliter tunc etiam, cum graviſſima aliqua cauſſa jurandi, id eſt, per ſanctam & religioſam affirmationem certiſſimum aliquem, ſeu aliquos reddendi, de veritate ejus quod affirmat: qua in re nimis longum eſſet ac difficile, etiamſi ad capita quædam totam rem redigere vellemus, omnes caſus complecti, qui cauſſam habeant adeo gravem, ut jurare liceat. Poteſt unuſquiſque, qui Spiritu Dei ac prudentia non ſit plane deſtitutus, eos facile per ſe animadvertere atque cognoſcere: poteſt, inquam, facile quivis cognoſcere, an ulla neceſſitas adſit certitudinis iſtius, in aliorum animis, ut ſic dixerim, generandæ. Quicquid ſit, præſtat, judicio meo, timidiorem eſſe hac in re quam paulo audaciorem, ut hic facilius ea vitentur, quæ Chriſtus vitari voluit præcepto ſuo de non jurando, quomodocumque tandem illud accipi debeat. Nam veriſimile omnino eſt tale præceptum habere cauſſas ſuas, quæ facile poſſint intelligi, & ab homine pio ac cordato perſpici, quemadmodum colligi poteſt ex iis paucis quæ hac de re ſupra diſputavimus. Itaque jam viderentur explicanda pauca illa verba, quæ adhuc reſtant in Chriſti ſermone, de hac jurisjurandi materia; ſed priuſquam id faciamus, quia Jacobi locus perſimilis omnino huic noſtro eſt, & ad hanc materiam recte percipiendam plurimum confert, non videtur committendum, quin explicemus (nam id nondum factum à nobis fuit) quid ſibi voluerit Jacobus cum dixit, *Sit veſtrum etiam, etiam; non, non.* Nam quod fortaſſe aliqui exiſtimant, eum voluiſſe dicere, ut quod affirmatur, ita ſit ut affirmatur; itidemque id, quod negatur; talis, inquam, explicatio iſtorum verborum nobis neutiquam probatur, ob hanc cauſſam, quod talis præceptio non videatur pertinere ad Apoſtoli ſcopum, qui eſt apertiſſimus, id eſt, juramenta prohibere; non autem docere, ne quis affirmando vel negando mentiatur. Quare crediderim, mentem Jacobi in verbis iſtis fuiſſe, docere illud idem, quod mox in verbis Chriſti nobis explicandum reſtat, id eſt, ne quicquam addatur affirmationi, vel negationi, ſed noſtrum *etiam*, non ſit niſi *etiam*, & *non*, non ſit niſi *non*. Si enim aliquid jurando additum fuerit, tunc non erit ſimplex *etiam*, vel ſimplex *non*. Sed aliquid aliud præterea. Chriſtus certe id plane expreſſit, quod ſcilicet nihil addere liceat, videlicet jurando; hoc enim aperte continent ejus pauca verba illa, quæ nondum explicuimus, cum dicat:

Quod autem his abundantius eſt, à malo eſt. Itaque, clare hac ratione monet Chriſtus, ut ſimpliciter aliquid affirmemus, vel negemus, ut antea explicatum à nobis fuit; monet inquam Chriſtus aperte, non licere quicquam addi, nempe per juramentum, cum dicat, id quod additur, eſſe à malo. Mali nomen, non minus in Græco quam in Latino contextu, ejuſmodi eſt, ut & maſculini & neutri generis eſſe queat; ſed tamen collatis aliis locis ipſius Novi Teſtamenti, ubi ea vox legitur, crediderim poſſe affirmari, non neutro ſed maſculino genere vocem iſtam accipiendam eſſe, ita ut ſignificet ipſum Diabolum, ſeu Satanam, qui malus ille, ſeu ὁ πονηρὸς alibi appellatur, ut nominatim, in prima Johan. Epiſtola cap. 2. bis, & ſemel cap. 5. Intelligendum igitur eſt, operâ Satanæ fieri, ut quis, non contentus ſimplici affirmatione aut negatione, ſine ulla neceſſitate & gravi juſtaque cauſſa, addat jusjurandum; nempe, quia res eſt, quæ poteſt hominem in laqueos aliquos vel perjurii, vel nimiæ, ut ſic loquar, cum Deo familiaritatis, ipſiuſque majeſtatis parvæ æſtimationis, aut in ſimiles alios conjicere, & conſequenter hominem, vel ad expreſſum peccatum ac ſacrilegium pertrahere, vel ad quandam impietatis & contemptus Dei ſpeciem, unde fiat ut facile pereat, id quod inimicus iſte humani generis perpetuo quærit.

Verſ. 38. Explicato quicquid Chriſtus dixit ac præcepit circa jusjurandum, jam ad ſequentia ejus verba tranſeamus; quæ iſta ſunt. *Audiviſtis quod dictum eſt, oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis*, &c. Hic ſimiliter Chriſtus, ſicut quando de divortio egit, non dixit, Dictum fuiſſe antiquis, ſed ſimpliciter, Dictum fuiſſe; fortaſſe ob eam cauſſam, quod etiamſi verba iſta, *Oculum pro oculo, & dentem pro dente*, in ipſa Moſis Lege legantur, tamen poterant alio ſenſu accipi, & fortaſſe accipiebantur, quam eo quo antiquis dicta fuerant, quod ſcilicet, ubi in Moſis Lege agebatur de pœna talionis à magiſtratu ipſo infligenda, eſſent, qui carnis ſuæ ſuaſiones ſequuti, intelligerent ea ſignificare, quod unicuique liceret malum pro malo reddere, modo malum, quod redderetur,

tur, eſſet par; hoc eſt, nihilo majus eo quod acceptum fuiſſet: quam falſam & à carnali ſenſu proficiſcentem verborum Moſis interpretationem, una cum ipſa re, quæ a Moſe revera verbis iſtis permittebatur, ſatis copioſe refellit Chriſtus iis, quæ ipſe ſtatim ſubjungit. Jam vero id, quod unicuique Lege iſta ſua Moſes non concare permittebat, illud erat, ut liceret unicuique per magiſtratum pœnam talionis repetere. Nam, quamvis verba ipſius legis non ad privatos ſed ad magiſtratum directa ſint, qui jubetur in caſibus illis, qui ibi recenſentur, pœnam talionis ab eo qui læſerit repetere: tamen tali juſſu conſequenter permittitur unicuique ita læſo, accuſare apud magiſtratum, eum qui læſerit, & curare ut id magiſtratus exequatur, quod Lege iſta illi præſcribitur. Itaque, cum Chriſtus verba ſua ipſis Legis verbis opponat, neceſſario ſentiendum eſt, ipſum nolle, privato homini licere accuſationem illam inſtituere; & ratione iſta talionis pœnam à quoquam repetere. Nam Chriſtum privatis præcepta dare, aperte ex ipſius verbis conſtat; adeo ut, ſiquis affirmaverit, non poſſe ex Chriſti verbis concludi, ipſi magiſtratui non licere tales pœnas cuiquam infligere, jure reprehendi nequeat: Nam ſi id tamen Chriſtiano magiſtratui licere nolimus, certe id non ex ipſis Chriſti verbis, ſed aliunde colligendum eſt Interim animadvertendum eſt, quod poſſet tamen quis dicere, Si eſt, ut dicis, & res ipſa monet, ut Chriſtus præcepta hæc ſua non magiſtratui ſed privatis dederit, videtur ſentiendum, illum hoc loco dicta ſua opponere verbis illis *Oculum pro oculo* &c, non quatenus ſimpliciter in Moſis Lege ſcripta inveniuntur, quæ Lex, ut ſupra dictum fuit, omnino non privatis ſed magiſtratui lata eſt, ſeu mavis univerſo populo; ſed quatenus à multis, ut ſupra indicatum eſt, ita accipiebantur, ut liceret unicuique privatim talionis pœnam repetere, & ſic apparet, non prohiberi à Chriſto adire magiſtratum, ab eoque talionis pœnam repetere, ſed tantum id privatim curare. Verum ut huic objectioni reſpondeamus, conſiderandum eſt, cum Chriſtus, ut antea diximus, ipſa verba legis recitet, & nihil prorſus eis addat quibus ſua dicta opponat, nullo pacto veriſimile eſſe, quin ipſam Legem aliquo modo corrigat; quamvis fieri poſſit, ut ſimul falſam ejus interpretationem, quæ in populo vigeret, corrigere voluerit. Jam, correctio ipſius Moſaicæ Legis in eo eſt, vel potius in eo omnino eſſe debet, (alioquin nulla correctio eſſet) quod non liceat per magiſtratum, cui Lex illa data fuerat, talionis pœnam repetere; quod, quibus verbis Chriſtus exprimat, & quid hujuſce rei occaſione præcipiat, antequam videamus atque examinemus, videtur non eſſe omittendum, quod Lex Moſis non modo imperabat, ut pœna talionis repeteretur ab eo, qui reipſa malum intuliſſet, ſed etiam ab eo, qui per magiſtratum ejuſmodi aliquod malum alteri inferre & procurare conatus eſſet: ſi id tamen injuſte atque immerito tentaſſet, & ſi falſo quempiam accuſaſſet criminis alicujus; unde fieret, ut accuſatus, ſi crimen illud verum eſſe deprehenderetur, pœna afficeretur, & damnum aliquod pateretur, quod talionis eſſet capax. Nam, etiamſi falſitate accuſationis detecta, accuſatus iſte plane impunitus atque illæſus à magiſtratu dimitteretur, nihilominus falſus accuſator eadem pœna plecti debebat, idemque damnum ſubire, quod alteri falſa ſua accuſatione inferre conatus eſſet, ut ſcriptum habetur Deut. 19 capite.

Verſ. 39 Jam Chriſtus recitatis verbis legis ſubjicit, *Fro autem dico vobis, nolite reſiſtere malo.* Phraſis eſt defectiva, pro eo quod alioqui dici debuit, Non debere nos reſiſtere malo, Vox *malo*, in Græco eſt *τῷ πονηρῷ*, quæ vox non minus quam Latina, poteſt ſimiliter, ut ſupra in eadem voce evenire diximus, tamen neutri generis eſſe quam maſculini; neque omnino videtur eſſe certum, utro genere hoc loco vox iſta enunciata fuerit; cum utrocumque genere accipiatur, videatur ſenſus eſſe conſentaneus & Chriſti propoſito accommodatus. Neque enim minus potuit Chriſtus convenienter hoc loco dicere, Ne reſiſtatur rei malæ, quam ne reſiſtatur malæ, ut ſic dixerim, perſonæ. Priore modo erit vox iſta generis neutri, poſteriore vero generis maſculini; quam poſteriorem interpretationem, quæ videtur interim paulo convenientior eſſe quam prior, ſi amplecti velimus, & maſculino genere vocem iſtam accipere, non tamen idem hic eveniet, quod paulo ante; ut ſcilicet intelligatur, quædam certa mala perſona, nempe, Diabolus, ſeu Satan; ſed omnino intelligendus erit, quilibet homo malus, & qui laborem ac dolorem alteri inferat, ut proprie vox Græca ſonat. Diximus autem convenientius eſſe, ut maſculino genere vox iſta accipiatur: quia alioquin aliquid videretur ſubaudiendum; & ad eundem ſenſum, qui ex maſculino genere reſultat, omnino deveniendum; intelligendo videlicet, ſi neutro genere vox iſta accipiatur, non ſimpliciter rei malæ, & quæ laborem ac dolorem afferat, reſiſtendum non eſſe; ſed tum demum, cum res ejuſmodi adverſum nos ab aliquo homine tentata fuerit, vel nobis etiam illata; & melius etiam alioqui reſiſtendi verbum, perſonæ, quam rei accommodatur; & de reſiſtentia, quæ homini fiat, Chriſtum potiſſimum loqui, indicant omnia ejus verba, quæ ad hoc propoſitum pertinentia ſtatim ſubjicit. Quare, nihilominus, ut verum ſit, potuiſſe à Chriſto vocem iſtam hoc loco, tam hoc, quam illo ſenſu alioqui efferri, tamen ſatius eſſe puto, poſteriorem ſenſum omnino amplecti, ac ſtatuere, ipſum de malo homine omnino loqui. Præcipit igitur Chriſtus, ne malo homini reſiſtamus, id quod non ſimpliciter ſane atque abſolute intelligendum eſt (infinita enim alioquin abſurda ſequerentur, ſi Chriſtus videlicet juberet, ut nulla reſiſtentia malo homini fieret) ſed intelligendum eſt, primum Chriſti præceptum tunc locum habere, cum aliquod damnum ad hanc vitam ſimpliciter pertinens, quiſpiam nobis inferre vult, aut reipſa infert, ut ſcilicet, vel nos in corpore lædat, vel in pecunia; vel moleſtiam & laborem aliquem nobis afferat, prout exempla, quæ ſubjicit, ſatis declarant; quæ tamen non eam vim habere debent, ut ad iſtius generis tantum incommoda, præceptum Chriſti referatur, ſed, ut diximus, ut doceant hic agi de damnis & incommodis hujus vitæ, cujuſmodi ſunt ea quæ exemplis iſtis continentur, cum alia interim eſſe poſſint ejuſdem generis incommoda; nec tamen, quia non ſint in iſtis exemplis expreſſa, cenſeri debeat, ea Chriſti præceptione minime contineri; ad eave Chriſti prohibitionem non pertingere; qualia ſunt incommoda, quæ ad decus & famam pertinent, quorum in Chriſti verbis nulla aperta fit mentio. Deinde intelligendum eſt, in ipſis etiam hujus vitæ incommodis, quæ nobis quis vel inferat, vel inferre conetur, non omnem reſiſtentiam à Chriſto prohiberi, ſed illam quæ vindictam aliquam, vindictæve, ſeu ultionis ſpeciem conjunctam habeat. Ratio hujus rei eſt, quia, ut etiam antea docuimus, cum proxime de Chriſti præcepto non jurandi egimus diligenter, ſi quis Chriſti mentem in his ſuis præceptionibus aſſequi velit, neceſſe eſt inſpicere. Quibus Moſaicæ Legis verbis Chriſtus ſua dicta opponat, & qua occaſione ea præcipiat, quæ præcipit. Jam, hoc in loco, certum eſt, eum ſua dicta opponere Moſaicæ Legi, quæ ultionem per magiſtratum concedebat, & occaſione talis ultionis prohibendæ, dicta ſunt, ſine dubio, à Chriſto omnia, quæ toto hoc loco præcipit. Erat enim omnino repetitio iſta talionis, in iis rebus quæ expreſſe in Lege nominantur, & à Chriſto ex parte commemorantur, mera prorſus ultio, ſine ulla alia certa utilitate vel commodo ea repetentis, quam quod videret eum, qui ſe læſerat, eodem damno ſive incommodo affectum, quo ipſe ab eo fuerat. Hiſce rebus recte perpenſis, non admodum difficile erit verum ſenſum percipere, eorum quæ Chriſtus in exemplis ſtatim à ſe ſubjectis præcipere voluit.

Primum exemplum eſt, de incommodo nobis illato ad ipſum corpus pertinente, præcipiente Chriſto, ut ſi quis nos percuſſerit in maxillam dexteram, præbeamus

Digitized by Google

mus illi & alteram; quo uno exemplo, ſine dubio, complecti voluit, quicquid ejuſmodi corporei damni nobis illatum fuerit. Jam hoc ipſum primum exemplum ſatis nos docere poteſt, ſi cum iis conjungatur quæ alibi legimus, Chriſti verba, non ſimpliciter, ut ſonant, accipienda eſſe, ſed eo ſenſu quem diximus; nimirum, ut intelligatur non plane atque abſolute iſta præcipere, ſed jubere ut iſta potius fiant, quam ut vindicta ſive ultio ulla quæratur; ſeu mavis, ſi fieri non poſſit, ut vindicta ſive ultio non quæratur, niſi ſi quis iſta faciat quæ Chriſti præceptis continentur, tunc debere iſta fieri. Nam certe ipſemet Chriſtus, qui ſine dubio exemplar fuit à Deo nobis propoſitum, quod omni ſtudio ac conatu exprimere vita ac factis noſtris laboremus, percuſſus, alteram corporis partem percutienti non præbuit; ſed tantum conqueſtus eſt, quod ſine cauſſa percuſſus fuiſſet, ut legitur Joh. 18. 22, 23. Quapropter nihil eſt dubitandum, quin Chriſtus ſuo iſto præcepto, præbendi maxillam alteram, ei, qui dextram nobis percuſſerit, aliud præſcribere voluerit quam ipſa verba præ ſe ferant, quod quid ſit, ſatis expoſitum à nobis fuiſſe credimus.

Verſ. 40. Ab ipſius corporis afflictione & incommodo nobis illato, tranſit Chriſtus ad incommodum res noſtras ſpectans, ſeu pecuniarium; pecuniæ ſi quidem nomine res omnes intelligi poſſunt, quæ pecunia parantur; & ait: *Et ei, qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium.* Hic, niſi quis caute agat, præter abſurdiſſimum aliquod præceptum, quod Chriſto tribuet, faciet etiam illum non ſatis ad rem loquentem. Nimirum ſi quis velit, ut non pauci faciunt, ex verbis iſtis Chriſti concludere, non licere cuiquam, etiam repetendi ſui cauſa, judicio agere; quod nimis valde abſurdum eſſet, cum repetitiones per ipſum magiſtratum factæ dentur, in quibus is, à quo repetitur, nullum damnum ſentit, & niſi illæ fiant, quiſpiam maxime læditur, tum ipſe, tum ii qui ejus curæ ſunt commiſſi, ab ipſoque ali debent, nec ulla prorſus apparere poteſt cauſa, cur Chriſtus ejuſmodi repetitiones fieri interdixerit. Nec ſane ad propoſitum ipſius Chriſti quicquam talis præceptio pertineret, quod ſatis oſtendimus eſſe, eam reſiſtentiam prohibere, quæ ultionem aliquam ſecum conjunctam habeat. Adde, quod ipſa Chriſti verba, ad repetitiones iſtas minus apte accommodari poſſunt, cum Chriſtus revera, exemplo ſuo, eum caſum complectatur; in quo non de repetitione agitur, aut certe non de ſimplici repetitione, ſed de accuſatione in judicio, illius qui nobis aliquid eripuerit, vel potius eripere voluerit; & eripiendo, aut eripiendi ſtudio nos quodammodo cogere ad contendendum cum ipſo coram judice. Hanc enim vim, omnino videntur habere verba illa, *Si quis voluerit tecum judicio contendere* &c. Præſertim, cum, ut alii monuerunt, poſſint Græca verba ita accipi, ac ſi dictum fuiſſet, Si quis abs te in judicium vocari velit, nempe, eripiendo, ſeu eripere tibi conando tunicam tuam. Nam cum iis, qui aliena raperent, aut rapere conarentur (intellige, vi aliqua adhibita) graves eſſent conſtitutæ pœnæ, ita ut præter vel redditionem rei ereptæ, vel cohibitionem rapiendi, damno aliquo graviore per judicem afficiendus eſſet is, qui accuſatus talis criminis convinceretur, prohibet Chriſtus, ut quælibet vindicta ſemper vitetur, accuſationem iſtam fieri; & potius, præter tunicam, quam eripere iſte voluit, pallium quoque et concedendum, quam ejuſmodi accuſationem adverſus ipſum inſtituendam præcipit. Ubi eſt notandum, quod ſi hac in parte ſimplicibus Chriſti verbis adhærere velimus, (quod cur faciendum non ſit, nulla cauſa apparet) ſtatuere poſſumus, accuſationis iſtius effectum commodum aliquod accuſantis reſpicientem, nullum eſſe poſſe præter vindictam; cum Chriſtus diſerte, non de eo, qui reipſa acceperit, ſive eripuerit nobis tunicam, verba faciat, ubi præter vindictam, ſui repititio locum haberet, ſed de eo qui accipere ſeu rapere voluerit, ubi repetitioni nullus locus eſſe poteſt. Quod ſi dixeris, etiam cum quis ſimpliciter accipere ſeu rapere voluit, nec tamen reipſa rapuit, ex accuſatione adverſus ipſum, præter ipſam vindictam poſſe hoc commodum ipſi accuſanti comparari; quod poſt hac iſte à magiſtratu cohibitus atque adeo punitus, veriſimiliter non ſit auſurus tale quippiam adverſus iſtum tentare; Reſpondeo, cum iſte accuſator, ſeu potius qui accuſaturus eſſet, revera nullum damnum ab eo, quem in judicium eſſet vocaturus, paſſus fuerit, non eſſe habendam rationem, quod attinet ad commodum ipſius, ſimplicis iſtius adverſus commoda ipſius voluntatis reprimendæ; aut certe non talem, quæ ullo pacto impediat, quo minus quis merito affirmare poſſit, accuſationem iſtam potiſſimum ac præcipue vindictæ cauſſa inſtitutum iri; ideoque eam, ſicut menti Chriſti plane adverſatur, quæ eſt, omnem vindictam, etiam neceſſariam, prohibere, ſic nihil habere commune cum accuſatione illa, in qua nihil præterea quæritur, quam rerum ſibi acceptarum, aut quoquo modo interverſarum, ſeu retentarum nuda ac ſimplex repetitio

Verſ. 41. Sequitur tertium Chriſti exemplum, ejus quod facere jubet, minime id permittens, quod tacite colligebatur ex ipſa Lege Moſis, ut ſcilicet liceret per magiſtratum talionis pœnam repetere; quod exemplum ad labores & moleſtias pertinet, quibus quis nos vel affecerit, vel afficere voluerit. Verba Chriſti hæc ſunt. *Et quicumque te angariaverit mille paſſus, vade cum illo duo*: Quid ſignificet verbum iſtud, *angariaverit*, quod in Græco eſt ἀγγαρεύσῃ, ex eo intelligi poteſt, quod ſcriptum eſt cap. 27, apud eundem Euangeliſtam, & apud Marcum cap. 15, ubi fit mentio illius Simonis Cyrenæi, qui fuit adactus atque adeo compulſus ad bajulandum Chriſti crucem; ibi enim eſt verbum iſtud, quod alibi, ni fallor, in toto Novo Teſtamento non legitur, & apud prophanos ſcriptores vix uſquam invenitur. De cujus etymologia ac derivatione non eſt quod curioſe inquiramus, cum ſatis ſit ſcire, quid apud Euangeliſtam noſtrum ſignificet. Significat autem, ſine dubio, cogere, ſeu adigere ad aliquid faciendum, quemadmodum alius ille à nobis citatus locus aperte oſtendit. Quamobrem, Angariaverit te mille paſſus, idem eſt, atque adegerit, ſeu coegerit te ad mille paſſus conficiendos; ubi interim ſubintelligendum eſt, *cum ipſo*: id enim aperte colligitur ex eo quod ſequitur.

Ito cum eo duo. Quod Chriſti præceptum atque exemplum, ita ſine dubio accipiendum eſt, ut docuimus ſuperiora duo accipi debere, ut ſcilicet non ſimpliciter jubeat Chriſtus iſtud fieri, quod præcipit; ſed potius id faciendum doceat, quam quærendum, ut, laborem ſeu moleſtiam nobis illatam, ulla ratione ulciſcamur, ita, ut ne per magiſtratum quidem id à nobis quæri velit. Semper enim habenda eſt ratio ad quid Chriſtus ſua verba referat, & cujus occaſione illa proferat, quod hic ſimiliter eſſe Legem à Moſe latam, de talionis pœna quam magiſtratus curare debebat, ex eo apparet, quod per conjunctivam particulam iſta cum ſuperioribus, quæ eo ſine dubio reſpiciunt, connexa ſunt, unde conſtare poſſit, hoc eſſe, ut diximus, tertium exemplum ejus rei à Chriſto allatum. Non eſt autem dubium, quin is, cui vis aliqua infertur, & liber cum ſit, ad aliquid faciendum vi cogitur, poſſit per magiſtratum ſuam hanc injuriam & damnum ulciſci; & quin ejuſmodi res naturaliter unumquemque movere ſoleat, ad vindictam moleſtiæ ſibi illatæ quærendam; propterea recte exemplo hoc uſus eſt Chriſtus, cum vellet & à publica, & à privata vindicta, ſed potiſſimum à publica, homines hoc loco deterrere. Eſtque in hoc exemplo, ſicut & in duobus ſuperioribus, à Chriſto juſſum, ut non tantum damnum patienter feramus, quod nobis quis vel intulit, vel inſerre voluit: ſed præterea tantundem amplius, ut hac ratione apertiſſime oſtenderet, quantopere nobis cavendum ſit ab omni ultione, cum tam grave damnum nos ſubire velit potius, quam vindictam ullam quærere.

Verſ. 42.

Verſ. 42. Tribus iſtis exemplis allatis, quibus oſtendit Chriſtus nolle ſuos eo uti, quod Lex Moſis permittebat, quædam ſubjicit, quæ tametſi proprie eodem referri nequeant, ad propoſitum tamen ipſius faciunt, quemadmodum docebimus. Sed prius animadvertendum eſt, id verum eſſe quod modo diximus, iſta videlicet, quæ ſubjicit, eodem proprie non ſpectare, quo tria illa exempla, vel ex eo apparere, quod non utitur conjunctiva aliqua particula in illis ad ſuperiora addendis. Unde intelligi poteſt, ea non eſſe plane ejuſdem generis. Inquit enim nulla præcedente conjunctione, *Qui petit à te, da ei; & volenti mutuari à te, ne averſatus fueris.* Ubi ſine dubio, nullum locum habet magiſtratus aditio, & per ipſum vindictæ ſui incommodi, ut ſic dixerim, quæſitio. Neque enim, ſi quis à me aliquid petat, mutuove quippiam à me accipere velit, injuria ulla, aut damno me afficit, ita ut non modo non videantur iſta eo proprie pertinere, quo ſuperiora; ſed vix appareat, quomodo ea ad Chriſti propoſitum faciant; & ſint, ut ſaltem eſſe debent, additamentum, ſive appendix quædam ad ſuperius dicta. Sunt tamen nihilominus, & ad Chriſti propoſitum recte accommodantur; quod eſt, ut dictum fuit, ab omni vindicta plane deterrere. Non contentus enim Chriſtus ea commemoraſſe, quæ jam præſentem habent cauſſam ultionis quærendæ, vult præterea monere, ut omnem occaſionem vitemus eo devenendi, ut nobis cauſſa præbeatur ultionis alicujus quærendæ, & propterea jubet, ut ſiquis aliquid à nobis petat, id demus, ne ſcilicet ille fruſtratus petitione ſua, nobis iraſcatur, & aliquid gravioris mali, præ ira, nobis inferat; unde nobis occaſio detur ultionis quærendæ. Non eſt tamen hic, non magis quam in exemplis quæ attulit, Chriſti præceptum ſimpliciter intelligendum, ita ut neceſſe ſit cuique petenti dare; quamvis apud Lucam cap. 6 legatur vox *Omni*; ſed intelligendum eſt, tunc demum id fieri debere, cum quis videt alioqui periculum fore, ne ipſe poſtmodum ad vindictam quærendam, aliqua ratione adigatur. Itaque ſi quis videt non eſſe timendum, ne is qui petit, etiamſi non impetraverit, quicquam mali ipſi inferre conetur; aut ſi id timendum cenſet, ſe paratum eſſe ſentit, ad id mali, quod iſte intulerit aut inferre voluerit, patienter ferendum, nulla cauſſa eſt, ſi petens iſte alioqui indignus ſit qui accipiat, vel ipſe à quo petitur, non poſſit ſine ſuo ſuorumve incommodo id dare, quod iſte petit, cur illi quidquam dare debeat; neque huc ullo pacto Chriſti verba ac præcepta, hoc loco data, trahenda ſunt. Nimis enim alioqui magna abſurda, & cum vera charitate ac prudentia Chriſtiana pugnantia, inde conſequerentur.

Jam igitur, quod attinet ad explicationem Chriſti verborum ac præceptorum, quæ Legi illi Moſaicæ oppoſuit, ſatis hactenus à nobis explicatum & diſputatum videtur. Quare poſſemus jam ulterius progredi. Veruntamen occaſione iſtius Moſaicæ Legis, non inutile videtur de eo quærere, quod antea attigimus, An ſcilicet, quemadmodum ſub Vetere Teſtamento jubebatur magiſtratus talionis pœnam repetere, ſic ſub Novo idem vel jubeatur facere, vel ſaltem ei concedatur. Verba ſiquidem Chriſti, ut ſupra affirmavimus, cum ad ipſos privatos dirigantur, non videntur aliud quippiam iſtius Legis mutare aut corrigere, quam id, quod ad jus ipſorum privatorum pertinet, ut nimirum permiſſio tacite in Lege iſta contenta, quærendi per magiſtratum talionis pœnam, ſublata à Chriſto cenſeatur; nec quicquam amplius. Jam vero, ut propoſita quæſtio breviter à nobis diſſolvatur, dicimus, primum inter omnes conſtare, Leges Moſaicas ad judicia pertinentes per Chriſtum fuiſſe ſublatas; hoc eſt, in Chriſtiana religione non propterea illas eſſe ſervandas, quia ad Chriſtianos revera pertineant; ſed, ſi nihilominus inter Chriſtianos aliqua ex illis locum habeat, vel habere poſſit, id ex eo pendere, quod cum ipſa Chriſtiana religione conſentiat; non autem quod vim ſuam, ex promulgatione illa à Moſe facta, inter Chriſtianos retineat. Deinde ex hoc concludendum eſt, quod attinet ad id, utrum magiſtratus Chriſtianus teneatur Legem iſtam ſervare, eum minime teneri, cum Lex iſta inter Chriſtianos non vigeat. Quod vero attinet ad alterum, utrum, ſcilicet, poſſit nihilominus Chriſtianus magiſtratus pœnam iſtam talionis inferre; dicendum omnino videtur, eum non poſſe, cum pœna iſta omnino cum Chriſtiana charitate pugnet, cumque prudentia, quam Chriſtiana religio nos abundantius docuit, quam Moſaica. Quid enim minus ſecundum charitatem, minuſve prudenter videatur eſſe factum, quam pœnam inferre, quæ pertinere debeat ad emendationem, vel compenſationem damni ab eo qui punitur accepti; ex qua interim is, qui damnum acceperit, nullum commodum revera ſentiat, nullamve damni ſibi illati compenſationem aut imminutionem? Quod ſi quis objiciat, hac ratione poſſe concludi, injuſte atque imprudenter Legem iſtam per Moſem fuiſſe latam. Reſpondemus, aliam fuiſſe cauſſam, cur ea tunc temporis injuſta & ſtulta videri non poſſit: quippe, quod Deo illius auctori, quemadmodum innumerabilia fere alia exempla, tum Legum tum judiciorum ab ipſo Deo factorum aperte oſtendunt, propoſitum tunc fuerat, timore potius quam amore populum in officio continere; unde Paulus cap. 8 ad Rom. ait, pro eo tempore Dei populum accepiſſe ſpiritum ſervitutis ad metum. Conſiderata igitur analogia & ratione totius illius Veteris Fœderis, & propoſiti in eo divini, nullo pacto cenſendum eſt, non obſtantibus iis quæ dicta ſunt à nobis, ut oſtendamus, talem Legem uſumve ipſius, in Chriſtiano populo locum habere non debere, eam dignam reprehenſione eſſe, ſi conſideretur ut lata fuit Fœderis illius antiquioris tempore. Nam etiam præterea habet Lex iſta ſuas cauſſas, quibus extra Chriſtianam religionem juſta omnino cenſeri poſſit; quod vel ex eo facile unicuique poteſt perſuaderi, quod non defuerunt alii Legiſlatores, præter Moſen, iique æſtimati prudentiſſimi, qui ejuſmodi Legem ſcripſerunt. Id certum eſt, talionis Legem in ipſis duodecim tabulis, unde jus civile Romanorum originem ſuam habuit, contentam fuiſſe. Ut enim pax & quies in populo ſervaretur, & delinquendi occaſio omnis præcideretur, ut denique ab injuria alteri inferenda unuſquiſque deterreretur, multa ſunt inducta alibi extra Chriſtianam religionem, quantumvis alioqui ejuſmodi quæ videri poſſent imprudenter atque injuſte facta. Tanta fuit ratio & cura publicæ tranquillitatis atque quietis; quippe quod in ea, ſumma ac potiſſima hominum, & rerum-publicarum ac populorum felicitas, conſtitueretur. At vero inter Chriſtianos ratio & cura iſta multo minor ſine comparatione eſt; quippe, quod Chriſtiani hic in terris, in iſtaque communi tranquillitate ac quiete, minime ſuam felicitatem conſtitutam habeant, neque hoc bonum tanti faciant, aut facere debeant, ut ejus vel conſequendi vel retinendi gratia quicquam, ne minimum quidem cum recta ratione alioqui pugnans, & inique aut imprudenter factum admittere, vel approbare ulla ratione poſſint.

Verſ. 43. Reſtat ultimus locus Moſaicæ Legis, ex iis, quos Chriſtus ſibi ſupplendos delegit; in quo quid Chriſtus præſtiterit, operoſius aliquanto eſt diſcernere, quam in aliis ſuperioribus; & præcipue id, an hoc in loco, de ſolis verbis aut ſententia Legis reformanda, egerit; an vero præterea, falſa ipſius Legis, ejuſque mentis interpretamenta retegere ac rejicere voluerit; aut etiam an hoc ſolum facere intellexerit, ut complures exiſtimant. Nam iſti potiſſimum ex hoc loco contendunt, ſatis conſtare, Chriſtum, & hic & alibi ſupra, non habuiſſe ſibi propoſitum, ut ipſam Moſis Legem reformaret; ſed tantum ut interpretationes ejus falſas refelleret, atque ex populo exterminaret. Ajunt enim illud hic manifeſte apparere, ex eo quod inquit auditum fuiſſe, inimicum ſuum odio habendum eſſe,

id quod

id quod nuſquam in Lege Moſis extare, clare patere ajunt. Verum conſiderare deberent iſti, primum nihil neceſſe eſſe, ut dictum iſtud, aut ſimile, diſerte in Moſis Lege habeatur, ad hoc ut ſtatui poſſit, Chriſtum hac quoque in parte Moſis Legem reformare voluiſſe, ſed ſatis eſt, ex tota ipſa Lege, ſententiàm dicto ipſo comprehenſam, omnino poſſe colligi, ut quidem nos poſſe credimus, ſi modo recte intelligatur, quid inimici nomine hoc loco ſignificetur, ut poſtea explicabimus. Deinde animadvertere debent iſti nihilominus, ut dictum iſtud, cui Chriſtus ſua dicta opponit, neque cum verbis, neque cum ſententia Moſaicæ Legis ullo modo conveniret, ſtatuendum tamen eſſe, Chriſtum, non ea modo hoc loco rejicere voluiſſe, quæ perperam addita Legi Moſis fuiſſent; ſed etiam ipſam Legem voluiſſe reformare: quandoquidem, & ipſam Legem recitat, & quæ ipſe de ſuo ſubjungit, non modo ad rejiciendum iſtud quod additamentum Legis eſſe creditur, ſed etiam ad ipſam Legem reformandam omnino pertinent: quod mox planum faciemus, ubi videlicet docuerimus, quid proximi, quidve inimici nomine, in ipſis Legis verbis, & in iſto, quod additamentum eſſe creditur, omnino ſignificetur.

Quod attinet ad nomen Proximi, certiſſimum eſt, illud ſignificare quempiam ex eodem Iſraëlitico populo, & ſane quemlibet talem; ſed nulla ratione eum qui ex eodem populo non eſſet, facit id primum manifeſtum nomen ipſum Hebraicum, quod proximi voce redditum eſt, & quidem non male. Significat enim nomen iſtud ſocium atque amicum, quæ appellatio ſub ipſa Lege, nullo modo convenire poterat cuiquam, qui extra populum Iſraëliticum foret, reſpectu, inquam, ipſius populi. Quomodo enim potuiſſet aliquis extraneus & incircumciſus vocari ſocius cujuſpiam, qui ex populo Iſraëlitico eſſet, cum inter utrumque nulla ſocietas aut commercium eſſe poſſet. Adde, quod ſi appellatio iſta pertineret indiſtincte, ut quidem iſti volunt adverſus quos nunc diſputamus, ad omnes & ſingulos homines cujuſcunque generis, non diſtingueretur appellatione iſta quiſquam, à quoquam; cum tamen certiſſimum ſit, eam in Lege fuiſſe uſurpatam ad diſtinctionem aliquam. Præterea ipſe locus, ubi datum eſt præceptum illud diligendi proximum, qui eſt capite 19 Levitici, ſatis docet appellatione iſta quempiam ex populo tantum ſignificari. Eſt enim ibi ſcriptum ad hunc modum, *Ne ulciſcaris, neve reſerves* (nimirum, injuriæ memoriam) *populi tui; & diliges proximum tuum, ſicut te ipſum* Satis enim conſtat, conjunctivam particulam, quæ legitur ante verbum *diliges*, ex idiomate Hebraico habere vim particulæ adverſantis. Unde factum eſt, ut & Tigurini, & Tremellius ac Junius, & alii nonnulli in ſuis verſionibus Latinis, loco *Et*, *Sed* poſuerint: ex quo conſequitur; eum, quem proximum Lex iſto in loco appellat, eundem eſſe, atque eum, qui ſit ex eodem populo. Senſus enim totius Legis eſt, non eſſe ultionem quærendam injuriæ ſibi illatæ ab ullo ex populo; ſed quemlibet ejuſmodi hominem, non minus quam ſeipſum, à quolibet amari debere. Quod (ut obiter hoc loco id dicamus, quod inferius dicendum fuiſſet) non ita tamen eſt accipiendum, ut perfectam illam & abſolutam charitatem ſignificet aut complectatur, quæ juſſa eſt ſub Euangelio; ſed Amare ſicut ſeipſum, in loco iſto declarat, debere unumquemque quemadmodum ipſe cuperet, ne quiſquam ex ſuis popularibus injuriam ulciſceretur, ejuſve meminiſſet, quam ab ipſo acceperit; ſic ipſum injuriam ſibi à populari quopiam ſuo factam, nec ulciſci, nec ejus recordari.

Jam cum explicatum ſit, quid Proximi nomen in Moſis Lege declaret, proclive admodum eſt intelligere quid Inimici nomine ſignificetur, in verbis quæ ſtatim ſubjiciuntur, & additamentum ad ipſam Legem eſſe putantur: manifeſte enim ibi inimicus proximo opponitur. Itaque ſi proximi nomine intelligendus is eſt, qui ex eodem ſit populo; inimici, intelligendus erit is, qui alienus à populo fuerit, & hoſtis alio nomine dici poteſt; ex quo facile conſtare poterit iſtud, quod Chriſtus ait auditum fuiſſe, de odio adverſus inimicum, non eſſe ex falſa Legis interpretatione ipſi Legi additum; ſed ex ipſa Legis ſententia omnino fluere. Secundum quam licebat hoſtes non amare, ſed odio habere; & porro eos armis interdum invadere atque delere, penituſque exterminare, & alienigenas plane averſari neceſſe erat. Quare non eſt temere aſſerendum, Chriſtum hoc in loco, non dicam tantum, ſed ulla ratione voluiſſe falſam Legis Moſaicæ interpretationem rejicere; quamvis nos facile poſſimus concedere, quemadmodum & in ſuperioribus quibuſdam Chriſti dictis fecimus, eum hoc in loco, non tantum Moſis Legem reformare, ſed etiam falſam ejus interpretationem rejicere voluiſſe: ſatis enim habemus, ſi oſtendamus, illum plus præcipere, quam Moſes præceperit, & revera ipſam Moſis Legem hac ratione reformare. Quæ de re poſtea agemus. Iſtud inquam concedere poſſumus, cum fieri queat, ut quia vox Hebraica, quæ proximi nomine eſt reddita, ſignificat, ut diximus, amicum & ſocium, ii qui ſuis cupiditatibus indulgere volebant, ſibi perſuaderent, Lege iſta diligendi proximi, non juberi, niſi ut amici diligerentur; præſertim, cum additum in Lege fuerit illud, *Sicut te ipſum*, quod fortaſſe non videretur veriſimile, quemquam teneri ſicut ſeipſum diligere, niſi eum qui amicus eſſet. Atque ex hac præcepti iſtius interpretatione, à contrario ſenſu, ut loquuntur, colligerent, Ergo eum qui amicus non eſſet, ſi non debere, poſſe ſaltem odio haberi; quandoquidem verba illa, *Et odio habebis inimicum tuum*, non omnino ſignificare videntur, debere quenquam inimicum ſuum odiſſe; ſed ita poſſe accipi, ac ſi dictum fuiſſet, inimicum autem tuum odio habere poteris. Poteſt inquam fieri, ut iſti, cupiditatibus ſuis & odio adverſus inimicum hominem indulgentes, ita Legem iſtam Moſis interpretarentur, ut amandi præceptum à Moſe datum ad amicos tantum ejuſdem populi pertineret; inimicos vero, quamvis ejuſdem populi, minime complecteretur. Quamquam oportuerit iſtos vere cupiditate ſua excæcatos fuiſſe, cum manifeſte ibidem prohibeatur, ne quis odio habeat quemquam ex populo ſuo: ſed fortaſſe odium iſtud ita illi interpretabantur, ut ejuſmodi eſſet, quod ad ultionem prorumperet; cum ibi omnino videatur, verbum *Odiſſe*, opponi verbo ulciſcendi, & ſervandi injuriæ memoriam, nempe ad vindictam aliquando quærendam; ſi modo Hebraicum verbum, quod ſervare, ſeu reſervare præcipue ſignificat, ad iſtum modum ſupplendum eſt, nec per ſe ipſum, vel cum ſupplemento aliquo alio, quiddam aliud ſignificat. Cauſſa vero ut adduci poſſimus, iis non obſtantibus quæ contrarium ſuadent, & à nobis ſupra indicata ſunt, ut concedamus, Chriſtum hoc loco non modo ipſam Legem Moſis reformare, ſed etiam falſam ejus interpretationem, interpretationemque iſtam ſuis verbis complexum fuiſſe, non una tantum eſt, ſed, ut in quibuſdam ex ſuperioribus dictis, quibus Chriſtus ſua opponit, omnino duplex. Nempe primum, quia ut ibi, quemadmodum antea monuimus, non addita eſt vox *antiquis*, ita neque hic; ut non ſit neceſſe, Chriſti verba illa, *Audiſtis, quod dictum eſt*, ita accipere, ut ſignificent id, quod in Lege ab ipſo initio, ipſiſque priſcis ac veteribus præſcriptum fuerat; ſed poſſint ad id referri, quod alioqui in populo perſonabat. Deinde, quia hic quoque ipſa Legis verba non plane recitantur, ut in ipſa Lege leguntur; nam præterquam quod adduntur verba illa, *Et odio habebit inimicum tuum*, quæ certe neque ibidem leguntur, neque alibi expreſſe habentur, omittitur etiam illud, *Sicut te ipſum*, quod ſine dubio maximi momenti cenſeri debet, & facile in eo, quod ex falſa Legis interpretatione in populo perſonaret, omitti potuit; ad præcepti nimirum gravitatem, in populi gratiam non parum levandam.

Verſ.44. Jam, cum ſatis à nobis explicatum fuerit, in quem ſenſum poſſint accipi verba, quibus Chriſtus ſua dicta opponit, tempus eſt ut videamus, quidnam Chriſtus ipſe dicat ac præſcribat, & quod antea polliciti ſumus oſtendamus, Chriſtum plus præcepiſſe, quam Lex ipſa Moſis præceperit; & propterea merito dici poſſe, eum hoc loco Moſis Legem reformaſſe, id quod jam vix uſquam in præcedentibus tam aperte fecit. Nam pro eo, quod Moſis Lex tantum jubebat amare eos, qui ex eodem populo eſſent, Chriſtus indefinite jubet amare inimicos, & bonum pro malo illis reddere: quorum inimicorum ſpecies quodammodo enumerans, tria genera illorum facit. Unum eorum, qui verbis; alterum, qui corde & animo; tertium vero eorum, qui ipſis factis nobis ſunt infenſi. Præmiſſo igitur prius generali præcepto, generalique omnium iſtorum ſub ipſius inimici nomine appellatione, his verbis, *Diligite inimicos veſtros*; Primum genus, appellatione eorum, qui nos devovent & dira nobis imprecantur, commemorat, quibus jubet nos benedicere, id eſt, bene precari, ſeu verbis noſtris atque animo optare ut bene habeant. Quamquam verbum Benedicendi poteſt ita accipi, ut ſignificet laudare, ſeu verbis commendare, pro eo, quod illi nos vituperant ac verbis damnant, ut ii ſolent qui alios devovent iiſque dira imprecantur. Antequam vero ad ſecundum genus tranſeamus, non eſt omittendum, in Latina vulgata editione totum iſtud membrum, *Benedicite iis, qui vos devovent*, plane deſiderari; cum tamen nec ullum indicium extare videatur, quod in aliquo Græco exemplari iſta verba deſint, nec ea in Syriaca interpretatione omiſſa fuerint. Jam alterum genus inimicorum, à Chriſto appellatione eorum, qui nos odio habent, deſcribitur, quod, ſine dubio, ad cor & animum eorum potiſſimum refertur, ut verbum ipſum odio habendi ſignificat. Iſtis jubet Chriſtus ut benefaciamus; & ſic pro eorum malo animo benefacta eis rependamus. Tertium porro genus, ut in vulgata interpretatione legitur, perſequentium nos atque calumniantium *nomine* appellat: ubi prius perſequentes, deinde *calumniantes* appellantur, cum in Græco contextu & in Syriaca editione contrarius ordo habeatur. Vox porro calumniantium, quæ à Latino interprete redditum eſt verbum Græcum *ἐπηρεαζόντων*, non ita accipi debet, ut ſignificet ſimpliciter aliquid falſi cuipiam affingere; ſed, damnum aliquod aut vexationem cuipiam ſub prætextu aliquo afferre, quemadmodum ipſum calumniandi verbum proprie ſignificat. Nam, & verbum ipſum Græcum tale calumniæ genus declarat; quod ideo dicimus, ut appareat, hoc tertium genus eos inimicos complecti, non qui verbis aut animo tantum, ſed ipſis factis nobis ſunt infenſi, ſicut ſupra monuimus. Cum iſtis ita agendum Chriſtus nobis præſcribit, ut quemadmodum illi omnium nocentiſſimi inter iſta tria genera inimicorum ſunt, ſic eos illis maximum omnium beneficiorum præſtemus: quod eſt; Deum pro illis orare, qui non modo omnia illis dare poteſt bona, ſive ad hanc, ſive ad futuram vitam ſpectantia, verum etiam illorum animum ac mentem immutare, atque efficere ut ex malis & ipſius Dei inimicis, boni & Deo chari evadant.

Jam ex iſtis, quæ juberi à Chriſto oſtendimus, de inimicis diligendis, aperte, ni fallimur, conſtat, eum non parum addere hac etiam in parte Legi Moſaicæ; etiamſi dicta, quibus ſua opponit, ita accipienda eſſent, ut non intelligeretur neque ex toto, neque ex parte ab ipſo recitata Lex ipſa Moſis, ſed tantum id quod in populo audiri & tradi conſueviſſet, ut ſcilicet amici amarentur, inimici vero odio haberi poſſent, & quidem ex eodem populo; ex falſa videlicet interpretatione Moſaicæ Legis, quæ inde fluxiſſet, unde eam fluere potuiſſe ſupra à nobis expoſitum eſt: hoc enim, quantumvis verum eſſe admitteretur, nunquam tamen tollere poſſit, quominus Chriſtus in præceptis ſuis circa dilectionem plus juſſerit, quam revera ipſa Lex Moſis recte interpretata juſſiſſe deprehendatur: nuſquam enim invenies in univerſa Moſis Lege, juſſum ſimpliciter, ut inimicis ſuis quiſque bene faciat. Nam ſi quis dicat, iſtud contineri in præcepto amandi proximum ſicut ſe ipſum; ex quibus ſolis iſtud colligere fortaſſe quis poſſet, eo poſito, quod proximi nomine quilibet ex popularibus intelligeretur, ita ut etiam inimicos comprehendat modo ex eodem ſint populo, quod nos verum eſſe & concedimus, & ſupra docuimus; Oſtenſum inquam eſt antea, non ita accipienda eſſe verba iſta, ut propterea hinc ſequatur debere quemlibet, ſuo etiam inimico qui ex eodem populo ſit, benefacere: nimirum quia unuſquiſque vellet ſecum ita agi. Nam præter ea, quæ ſupra dicta ſunt cum verum ſenſum verborum iſtorum oſtendimus, certum eſt in ipſa Moſis Lege Exod. 22 fuiſſe permiſſum, furem noctis perfodientem, quamvis ex eodem eſſet populo, graviter verberare, etiamſi ex talibus verberibus mors ipſa conſequeretur. Atqui nemo eſt, quin videat hoc pugnare, non modo cum amore illo, qui ſignificatur verbis iſtis, amare ſicut ſeipſum; ſi ea ſimpliciter atque ſonant accipiantur, & non eo ſenſu qui à nobis expoſitus fuit: ſed etiam cum mediocri amore, quo alter alterum proſequatur. Quid enim? an cum amore iſto conſiſtere poteſt, alterum ita verberare ut moriatur, ut ipſe damnum aliquod pecuniarium, quod iſte alioquin fortaſſe ſit tibi illaturus, evites atque effugias?

Quod ſi quis, ad oſtendendum nihilominus benefaciendi præceptum etiam inimicis ſuis in Moſis Lege contineri, id afferat, quod ſcriptum eſt Exod. 23. ubi jubetur unuſquiſque, qui in bovem inimici ſui errantem aut aſinum inciderit, curare ut ad ipſum dominum reducatur: & ſi quis viderit aſinum illius, qui ſe odio habet ſub onere ſuccumbentem, jubetur eum non deſerere, ſed illi auxiliari. Reſpondeo, iſtis officiis, etiam erga inimicum juſſis, non propterea juberi ſimpliciter iis bene facere; quandoquidem officia iſta ab iis tantum negligi ſolent, qui vindictæ cupiditatem, aut ſaltem odium adverſus inimicum ſuum retinent; quod utrumque ab ipſo Moſe vetitum fuiſſe, & fatemur, & ſcriptum eſſe ipſimet contendimus: nempe ſupra memorato cap. 19. Levitici, ut ſcilicet appareat, ex utroque iſto præcepto fluere iſta alia, quæ à Moſe erga inimicum facienda jubentur, non autem ex eo, quod alioqui ex mente ipſius Moſis teneretur quis inimico ſuo benefacere. Non eſt etiam cur quis adverſus id, quod concluſimus, afferat quod ſcriptum eſt à Salomone Proverbiorum cap. 25, & ab ipſo Paulo Apoſtolo ad Rom. 12, uſurpatum. Sic enim ipſius Salomonis verba habent, *Si eſuriat oſor tuus, ciba eum pane; & ſi ſitiat, da ei bibendam aquam.* Quæ verba, quantumvis præcipiendi modo à Salomone prolata, non poſſunt habere præcepti vim in ipſa Lege contenti; quandoquidem Salomon non profitetur, ſe vel Moſis Legem explicare, vel præcepta dare ex ipſius divini præſcripti atque abſoluti juſſus mente: ſed tantum, ſicut aliis pleriſque in locis illius ſui operis, iſtic etiam monitionem exponit, quam ſperat atque affirmat utiliſſimam fore, ſi quis illam ſequatur; quemadmodum docent ſtatim ſequentia verba. *Nam prunas coacervabis ſuper caput ejus, & Jehova rependet tibi.* Magna igitur utilitas, quæ inde conſequutura ſit ſi quis iſta faciat, movit Salomonem ad ita monendum; non autem quia id cenſeat in ipſa Dei Lege eſſe juſſum, quandoquidem nihil impedit, quominus Deus ei rependat qui plus fecerit, quam ipſi præſcriptum & abſolute juſſum ab ipſo fuerit; immo hoc ipſum, quod Deus dicitur iſti repenſurus, ſatis indicare poteſt, benefacta iſta erga inimicum ſuum, non fuiſſe jam tum ab ipſo Deo omnino juſſa; neque enim videtur ille retributionem à Deo prorſus expectare debere, quid id facit quod facere omnino juſſus eſt: non loquor nunc de totius Legis conſervatione, ſed de re aliqua præſtita, quæ in ipſa Lege juſſa fuerit. At vero, quando id,

do id, quod quis præſtat, excedit ipſius Legis præſcriptum; & interim eſt aliquid ſingulare ac difficile ad præſtandum, quodque fidem faciat animi maxime virtute præditi, quale eſt iſtud, ipſis inimicis ſuis benefacere; tunc videtur retributioni omnino fore locum: hic enim fit plus, quam facere quis obſtrictus fuerit; ibi vero illud fit, quod quis facere omnino tenetur; unde ſuccedit tunc Chriſti regula, quod poſſint ii, qui hoc modo obediunt, ac debeant nihilominus dicere, ſe ſervos eſſe inutiles. Quod ſi ſecundum ipſius Chriſti verba, nimirum ipſum jus per ſe reſpiciendo, locum tunc etiam iſtud habet, cum quis omnia facit quæ ſibi ſunt juſſa: quanto magis locum habere dicendum eſt, ubi quædam tantummodo fiunt; id eſt, non apparet, cuncta eſſe facta, quæ fuerant juſſa? Itaque non debet locus iſte Salomonis vim ullam habere ad probandum, ſub Lege juſſum fuiſſe inimicis benefacere: ſed tantum ad oſtendendum, ſub ipſa Lege, ſi quis id feciſſet, recte facturum fuiſſe, & rem ipſi Deo admodum gratam. Veriſſimum eſt igitur, etiamſi Chriſtus dicta ſua, non ipſi Moſis Legi, ſed falſæ ejus interpretationi, opponere in animo habuiſſet; tamen nihilominus in ipſis ſuis dictis præcepta dediſſe, quæ ea ſuperant, quorum in Lege fit mentio, circa alterius amorem ac dilectionem.

Quod ſi, quemadmodum reipſa omnino Legem Moſis hac in parte reformavit, ſic etiam velimus, ut ſane veriſimile omnino eſt, verba illa *Diliges proximum tuum*, à Chriſto recitata fuiſſe, ut ea quæ in ipſa Lege leguntur, atque eo ſenſu quo ibi accipi debent; quicquid alioqui, de alteris illis verbis *Odio habebis inimicum tuum*, quæ ſimiliter iis dictis continentur, quibus Chriſtus ſua dicta opponit, ſtatuendum eſſe velimus; ſive videlicet concludamus, illa, ex ipſa Legis ſententia fluere, ſive additamentum fuiſſe magiſtrorum populi, nemini dubium relinquitur, quin Chriſtus plus præcipiat, quam Moſis Lex præceperit, quod ad ipſam alterius dilectionem pertinet; quandoquidem Legis præceptum de proximo diligendo, non complectebatur niſi eos, qui eſſent ex eodem populo, ut ante docuimus: Chriſtus vero præcepto ſuo de diligendo altero, omnes complectitur; & breviter, Chriſti præceptum ad eum quoque pertinet, qui proximo in Moſis Lege ſic vocato opponitur, ita ut uno verbo dicere poſſimus, Moſen proximi tantum amorem præcepiſſe, Chriſtum vero etiam non proximi. In quo his verbis ita ſtatuendo, etiamſi nihil ſit neceſſe, nomine proximi hoc loco aliud intelligere, præter id quod Lex Moſis intelligit; tamen animadvertendum eſt, differentiam illam, quæ vulgo ſtatuitur inter proximi ſignificationem ſub Lege Moſis & ſub Euangelio, ut ſcilicet ſub Lege ſignificet eum, qui ſit ejuſdem populi, ſeu circumciſus; ſub Euangelio vero unumquemque hominem declaret, non eſſe ſimpliciter atque abſolute veram; & ſic, ubi in Novo Teſtamento videatur proximi appellatione quemlibet hominem ſignificari, id fieri ex abuſu quodam, cum dubitari nequeat, quin, ut ante diximus, appellatio iſta, diſtinctionem aliquam inter homines & homines omnino declaret. Et ſane, quamquam certiſſimum eſt, ſub Euangelio juberi nos quemlibet hominem amare eique bene facere, quamvis alienus ſit ab ipſo Euangelio & Chriſtiana fide, ut inter alia multa quæ hoc probant, clare docent Pauli verba ad Galatas cap. 6, ubi præcipit ſeu monet, omnibus eſſe benefaciendum, maxime autem domeſticis fidei; non tamen hinc ſequitur, ut quidam fortaſſe arbitrantur, proximi appellatione, ſub Euangelio quemlibet hominem ſignificari; quaſi vero non jubeatur ſub Euangelio alterius dilectio, verbis plus ſignificantibus, quam illis ſignificetur *Diliges proximum tuum*, ſeu, quaſi tota alterius dilectio atque univerſa, quæ ſub Euangelio præcipitur, hoc uno præcepto, *diliges proximum tuum*, contineatur; quod tamen nemo, ni fallor, demonſtrare poterit; nec ullus eſt locus qui magis ſuadere poſſit, ſub Euangelio Proximi nomine quemlibet hominem ſignificari, quam ille apud Lucam, ubi Chriſtus interrogatus à quodam Legis-perito, quiſnam eſſet ipſius proximus, ſtatim ſubjecit parabolam illam, de eo qui deſcendebat ab Hieruſalem in Jericho, qua voluit docere omnibus eſſe benefaciendum. Unde, ſi proprie ad interrogationem Chriſtum reſpondiſſe velimus, concludendum videtur, quemlibet hominem cujuſque proximum eſſe; ſed nihilominus, ſi quis diligenter animadvertat, ſignificatio iſta nominis Proximi, ſub ipſo etiam Euangelio, non poteſt ex eo colligi, quod Chriſtus concludit; ſed tantum colligi poteſt ac debet, non eſſe in benefaciendo diſtinctionem ullam adhibendam inter hominem & hominem; id eſt, nullum hominem eſſe debere, quem à noſtra beneficentia excludere debeamus; & ita cum quolibet hac in parte agendum eſſe, ac ſi quilibet eſſet proximus; & ſatis apparet, Chriſtum iſto in loco ipſum Proximi nomen aliter accepiſſe, quam non modo in ipſa Moſis Lege ſignificat, ſed etiam hodie ſub Euangelio vulgo ſignificare creditur, in iis videlicet verbis, quibus ipſe juriſperitum illum viciſſim interrogavit, *Quis horum trium videtur tibi proximus fuiſſe illi, qui incidit in latrones?* ubi ſine dubio, tertia quadam ab iſtis duabus diverſa ſignificatione, extulit Chriſtus Proximi vocem: qua voluit eum declarare, qui amicus ac benevolus alteri fuiſſet; & propterea, cum reſpondiſſet, eum ſibi videri illius, qui in latrones inciderat, proximum fuiſſe, qui ei miſericordiam fecerat, aliud nihil ſubjecit Chriſtus, niſi, *Vade, & tu fac ſimiliter*; id eſt, eſto proximus, nimirum amicus & benevolus cuilibet, eique benefacito; quæ reſponſio atque concluſio, proprie quidem ad rem ipſam pertinet, & interrogationi juriſperiti illius abunde ſatis facit, qui propterea interrogaverat, quis eſſet proximus ſuus, ut, quemadmodum Euangeliſta inquit, ſeipſum juſtificaret, id eſt, tentaret, an ex Chriſti reſponſione poſſet oſtendere, ſe præceptum illud proximum ſicut ſeipſum diligendi plene præſtitiſſe; id quod vidit ſibi non ſuccedere, & Chriſtum ſua reſponſione id concluſiſſe, quod, quamvis ſibi non gratum, ad id quod expiſcari voluerat, aut velle præ ſe tulerat, omnino pertinebat. Nihilominus tamen negari nullo modo poteſt, quin Chriſtus omiſerit directe reſpondere ad ipſam nudam & ſimplicem interrogationem, neque ſuis verbis expreſſiſſe, quid proximi illius nomine ſignificetur, quem amare ſicut nos ipſos jubemur, quive ſit iſte proximus. Nam, quicquid de Proximi vocis ſignificatione ex ipſius vi vocis elici poteſt, refertur, ut vidimus, non ad eum qui amatur, ſeu amari debet, ſed ad eum qui amat; ſeu de quo quæritur, an amare nec ne debeat. Itaque tandem concludimus, teneri quidem nos ſub Euangelio quemlibet hominem amare, eique benefacere; ſed non tamen propter id, quod erga proximum iſta facere debeamus, & proximi nomine ſub Euangelio quilibet homo cenſeatur. Omittimus autem examinare, pauca quædam alia loca Teſtamenti Novi, ex quibus fortaſſe, iſta vulgo ſub Euangelio recepta Proximi nominis ſignificatio, probari poſſe videatur: unuſquiſque enim per ſe, ubi in illa inciderit, facile poterit animadvertere, ea vel occaſionem continere proximi nominandi, propter præceptum in Lege datum de proximo amando; & idcirco, non propter ipſam proximi appellationem, ſed propter Euangelii tacite cum Lege collati analogiam, poſſe ea quæ ibi dicuntur ad quemlibet hominem referri; vel nomen proximi ibi omnino ſignificare, non quidem quemlibet hominem; ſed ejuſdem religionis, ejuſdemve Eccleſiæ, ita ut nullo pacto in illis locis, de quolibet homine agatur; ſed neque etiam poſſint ea, quæ ibi dicuntur, ad quemlibet hominem referri, tantum abeſt, ut ipſo proximi nomine quilibet homo ibi ſignificetur.

Verſ. 45. Poſtquam Chriſtus dedit præceptum iſtud, de amandis inimicis, idque ita explicuit, ut & genera quædam inimicorum commemoraverit, & qua ra-

tione potiſſimum cum unoquoque eorum ſit agendum, quove genere amoris debeamus inimicos noſtros proſequi, quod breviter eſt illis bonum pro malo rependere, voluit tanti ſui præcepti, quod omnino, ut ante explicatum fuit, quocumque tandem Chriſti dicta reſpiciant, ſuperat atque excellit quicquid in Lege Moſis de altero diligendo præceptum eſt, rationem & cauſſam reddere, & propterea ſtatim ſubjungit:

Ut ſitis filii patris veſtri, qui in cœlis eſt. Jam antea quoque nominatus ab ipſo fuerat Deus, ſub hac appellatione patris cœleſtis illorum, ad quos loquebatur; propterea, cum jam appellatione iſta docuiſſet illos eſſe Dei filios, commodius hoc loco potuit, ex iſta, ut ſic dixerim, filiatione divina, rationem & cauſſam præcepti ſui auditoribus probare; quæ eſt, quod quando ipſi filii Dei dicuntur, conſentaneum eſt, ut revera ita ſe gerant ut Dei filios decet; & ſimul tales evadant, qui merito filii Dei dici poſſint, & ſint. Ad duo enim videtur pertinere ſimul & eodem tempore, duoque ſignificare, iſtud, *Ut ſitis filii* &c. Unum eſt, ut ſimiles in actionibus ſuis Dei eſſe velint: alterum, ut curent ei ſimiles eſſe immortalitate; & ſane vel ex hoc loco ſatis conſtat, filiationem noſtram divinam aliud nihil eſſe, quam ſimilitudinem cum ipſo Deo. Namque Chriſtus aperte concludit, ut ex iis, quæ illico ſubjicit apertum eſt, fore, ut ii, qui præceptum hoc ſuum ſervaverint, imitentur ipſum Deum; eaque in re, quam præcepti iſtius exequutio continet, ſint illius ſimiles, & conſequenter, ejus filii. Sed nos, præter iſtam ſimilitudinem, credimus illam alteram immortalitatis, Chriſti verbis contineri, ac ſi dixiſſet, Si id feceritis quod ego vobis præcipio, ſicut propter imitationem Dei actionum, poteritis merito gloriari de appellatione iſta filiorum Dei, ſic etiam, maxime vera atque ſublimi ratione, Dei filii efficiendi; nempe immortales reddemini. Nam alioqui, appellationem filii Dei ſignificare beatam immortalitatem, eamque omnino complecti, videtur probare locus ille Pauli ad *Rom. cap.* 8, ubi ait, creaturam, nempe novam, expectare revelationem filiorum Dei. Certum enim eſt, expectationem iſtam ad id tempus reſpicere, quo homines, qui novæ ſunt creaturæ in hoc mundo, quatenus per Chriſti Spiritum ſunt regenerati, immortales in ipſa reſurrectione fient. Verbum ſiquidem Revelandi, ut aliis non paucis in locis Novi Teſtamenti, eandem ſignificationem illic habet, quam verbum Exiſtendi. Johannes quoque primo capite ſui Euangelii, cum dicit, eos, qui nati ſunt ex Deo, poteſtatem ſeu dignitatem hanc à Chriſto conſequi, ut fiant Dei filii, ſatis indicat, divinam filiationem omnium præſtantiſſimam immortalitate contineri: Nihil enim dubitari poteſt, quin dicere voluerit, eos qui regenerati ſunt, & in actionibus ſuis Deum, quatenus fert humana conditio, imitantur, hoc per Chriſtum beneficium adepturos ut beata immortalitate donentur. Illud Chriſto ipſo teſte certiſſimum eſt, eos, qui in reſurrectione beati atque immortales fient, propter hoc ipſum filios Dei futuros; id enim Chriſtus aperte teſtatur Lucæ cap. 20. 36. Exponit autem Chriſtus, quomodo, & cur ii, qui ſervaverint dilectionis præceptum à ſe datum, imitaturi ſint Deum ipſum. Nam inquit, *Ut ſitis filii patris veſtri qui eſt in cœlis*, & ſtatim addit, *Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos; & pluit ſuper juſtos & injuſtos.* Continet ſiquidem, ut vidimus, Chriſti præceptum, ut non amici modo, vel ejuſdem populi homines, ſed etiam inimici, & à nobis plane alieni, à nobis amenter & beneficiis afficiantur. Ubi animadvertendum eſt, ſi comparatio & ſimilitudo iſta Chriſti recte conſtare debet, ut certe debet, agnoſcendum eſſe, omnes bonos & juſtos eſſe Dei amicos, eique conjunctos: malos vero & injuſtos, ejuſdem Dei inimicos, & ab ipſo penitus disjunctos; alioqui, cum Chriſtus in præcepto ſuo non malos nominaverit, ſed inimicos; & ſic tacite, non bonos, ſed amicos intellexerit, quibus non ſolis bene fieri debeat, non conſiſteret comparatio ac ſimilitudo iſta; ſed Chriſtus pro eo, quod, ipſum comparationis modum ac tenorem plane retinens, dicere debuiſſet: Qui facit ſolem ſuum oriri ſuper eos, qui ipſum amant, & ſuper eos qui ipſius ſunt inimici &c. dixit, ſuper bonos & malos, & ſuper juſtos & injuſtos, ut ſimul, & quam breviſſime indicaret, ac doceret, quinam ſint amici Dei, quive inimici. Sicut igitur Deus non minus ſole ſuo illuminat homines injuſtos & malos, qui ipſius inimici ſunt, quam juſtos & bonos, qui ejus ſunt amici, & per ipſius ſolis calorem & pluviarum humorem, non minus illis quam iſtis agros fœcundat, & convenientes ac neceſſarios atque utiles dat fructus; ſic debet vir Chriſtianus, non propterea omittere quin egenti pro facultate ſua benefaciat, quia ipſius ſit inimicus.

Verſ. 46 & 47. Non contentus Dominus Jeſus explicatione iſta ſimilitudinis cum Deo, quam omnino affectare debeamus, ſubjungit præterea rationem admodum validam, cur ipſis etiam inimicis benevoli eſſe debeamus; nempe, quia nihil egregii alioquin à nobis fiet hac quidem in parte, neque hic quicquam præſtabimus hominibus, qui vel genus vitæ ſequuntur plane culpabile, quales tunc erant publicani, licet alioqui ex Dei populo eſſent; vel ab ipſa divina, ut ita dicamus, republica ſunt prorſus alieni, quales tunc erant Ethnici, & conſequenter, non erit cùr mercedem ullam expectemus, præſertim vero egregiam illam atque Euangelii propriam, vitæ æternæ ac regni cœlorum: quandoquidem tum publicani, tum Ethnici, & eos diligunt, à quibus diliguntur; & eos ſalutant, id eſt, illis amoris effectus exhibent, qui ſunt eorum fratres; id eſt, ſi non alia ratione, ſaltem eo modo cum ipſis conjuncti, quem fert ac gignit, eſſe unius ejuſdemque populi. Quanquam enim hoc Chriſtus non exprimat, ut poſſit in ejus verbis nomen fratris, ſignificare eum, qui vel amore vel cognatione aliqua arctiore ſit nobis conjunctus: tamen veriſimile eſt, cum, ſine dubio, ejus præceptum etiam ad extraneos porrigatur, eum fratrum nomine voluiſſe eos omnes complecti, qui ejuſdem ſint populi, (ut ſane nomen iſtud inter Judæos, quibuſcum loquebatur, uſurpari ſolebat) quos nolit ſolos à nobis amari; ſed etiam eos, qui valde abſint ab ejuſmodi nobiſcum fraternitate. Continet itaque ratio iſta, uno quodammodo verborum complexu à Chriſto allata, duo maximi momenti. Unum eſt, quod res decentiſſima ſit, ut ipſius diſcipuli, qui omnium, quotcumque fuerunt hominum aut futuri ſunt, præſtantiſſimi eſſe debent, in altero amando excellant ſaltem eos, qui non modo vulgares ſunt homines, ſed à vera juſtitia non parum alieni. Alterum, quod, cum diſcipuli ipſius non ſolum mercedem aliquam ſibi debeant promittere; ſed eam maximam ac diviniſſimam ab ipſo Chriſto expectare, conſentaneum plane ſit, ut actiones etiam habeant ſingulariſſimas, & quibus, præſertim in beneficentia ac bonitate, quæ omnium virtutum, quibus in communi vita eſt locus, excellentiſſima cenſeri debet, alios longe antecellant: & tandem hic concludens Chriſtus ait:

Eſtote igitur perfecti, ſicut Pater veſter qui in cœlis eſt, perfectus eſt. Satis apparet, ex ipſa ſubjecta materia, quid perfectionis nomine Chriſtus hoc loco intelligat, quæ aliud nihil eſt, quam ipſius rei, quod ad genus attinet, abſolutio quædam, etiamſi in ipſis hominibus circa eandem iſtam rem, poſſit eſſe alioqui imperfectio aliqua. Declaro quid mihi velim. In amandi genere, non poteſt quis ulterius progredi, ſive abſolutius aliquid præſtare, quam ſi amet ipſos inimicos ſuos; & propterea qui hoc facit, hacque in re ipſum Deum imitatur, perfectus dici poteſt, quamvis fortaſſe iſtos eoſdem ſuos inimicos, non ita perfecte amet ut poſſet; & ut Deus ſuos inimicos amat, id eſt, non tam ſincero & candido amore, ut Deo par hac in re dici ullo modo poſſit;

poſſit; & ſic docemur ex hoc loco, & verba non ſemper ſecundum ſuam abſolutiorem ſignificationem, accipienda eſſe, ſed ex ſubjecta materia interpretanda; & ſimilitudines non debere ad exactam conformitatem exigi, ſed ſatis eſſe, ſi ſimilitudo ſit ea in re, quam locus requirit, & in ipſo rei genere, quamvis alioqui in re ipſa tota non exigua diſſimilitudo, inter ea quæ comparantur, vel ſimilia eſſe dicuntur, deprehendi facile poſſit: nihil euim duhii eſt, Chriſtum hoc in loco nos hortari ad perfectionem, ſimilem illius quæ in Deo eſt, non quidem omnem, neque omnimodam, ſed tantum in eo de quo agebatur, & in rebus ſimilibus, ſeu in ipſius rei genere, quamvis in eodem genere aliud alio perfectius eſſe poſſit: cum totum ipſum genus per ſe conſideratum, quiddam perfectum merito dici queat, nam ſane perfectio quædam eſt, ut dictum fuit, amare ipſos inimicos ſuos.

CAPUT VI.

POſtquam Dominus Jeſus, ea dixit, ac præcepit, quæ ſibi dicenda ac præcipienda pro eo tempore ſtatuit, pertinentia ad reformationem Legis Moſaicæ quod ad mores attinet; & ſimul etiam ad abolitionem fortaſſis quarundam, falſarum ejuſdem Legis interprerationum in populo receptarum, aut certe à populi magiſtris invectarum; tranſit ad docendum ac præcipiendum, quomodo debeat unuſquiſque ſe gerere in quibuſdam, quæ vel præcepta à Deo erant in ipſa Moſis Lege, vel alioqui bona opera eſſe cenſebantur, & in populo frequenter fieri ſolebant, cujuſmodi ſunt, eleemoſyna, preces ſive oratio, & jejunium: quandoquidem in iſtis multa ab Hypocritis perperam fiebant, quæ facere quoſve imitari uullo pacto, homini vere juſto ac pio, convenit; idque verum erat etiam ſub ipſa Lege, adeo ut hac in parte Chriſtus revera nihil præceperit aut docuerit, quod plane novum eſſer; idque vel ex eo apparet, quod aperte adverſus Hypocritas loqnitur; nec ullam ſive Legis Moſaicæ, ſive verborum dictorumve in ea contentorum quibus ſua opponat, mentionem facit. Quod ſi ſimiliter, ſuperiore capite, non ipſam Legem Moſaicam, ſed tantummodo falſa ejus interpreramenta attingere, eaque vel reformare, vel abolere voluiſſet, aliquod ſine dubio ſimile evidens indicium hujus rei ibi extaret; & quemadmodum hic Hypocritas diſerte nominat, eoſque apertiſſime vituperat; ſic ibi falſorum iſtorum interpretum mentionem aliquam, cum eorum vituperatione conjunctam, omnino feciſſet, ſi inquam id ſolum propoſitum habuiſſet, ut illos refelleret. Nam, quod, cum aliud præcipue ſibi propoſitum haberet, id eſt, Legis ipſius Moſaicæ reformationem, interim aliquid etiam attigerit ſpectans ad falſas ejus interpretationes abolendas, nec tamen id aperte ac nominatim indicaverit, nulla in eo eſt abſurditas. Quanquam, ut ſuperius monuimus, non eſt temere nihilominus affirmandum, quod iſtarum falſarum interpretationum abolendarum rationem, in ſuo ſermone ſuperiote capite contento, habuerit.

Verſ. 1. Sed jam ad ea, quæ in præſenti capite docet ac præcipit, explicanda accedamus. Initium autem facit Chriſtus, ab eleemoſyna, quam, ut quidem Latinus codex habet, juſtitiam appellat, & ait, *Attendite, ne juſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.* Beza in ſua tranſlatione, poſtremæ ni fallor editionis, idem verbum juſtitiæ habet, quamvis fortaſſe hodie vix ullum Græcum exemplar inveniatur, quod nomen iſtud hoc in loco habeat; ſuſpicor, quia ita obſervaverit, in ipſo Græco codice aliquando lectum fuiſſe; & certe ab omni veriſimilitudine prorſus abeſt, ut vetus Latinus interpres, ſine ullo Græco codice unde id ſumpſerit, ejuſmodi nomen cum ſignificatione eleemoſynæ, ex ſuo capite uſurpare voluerit, tantum ob id, quod certum eſt, & Hebraice & Chaldaice atque Syriace, idem nomen, quod juſtitiam ſignificat, ſignificare etiam eleemoſynam; quod nomen perſuaſum mihi eſt hodie legi in ipſo Syriaco contextu, quem ad manus non habeo; quamvis in ejus interpreratione Latina, ab Immanuele Tremellio edita, eleemoſyna diſerte legatur. Cur vero factum ſit, ut nomine, quod proprie juſtitiam ſignificat, eleemoſyna ſignificetur, facile poteſt quis aſſequi, ſi conſideret inter omnia opera, quæ à juſto homine fiunt in hac communi vita, & in hoc cum aliis hominibus commercio, & quæ juſtitiæ opera appellari ſolent, præcipuam eſſe liberalitatem ac beneficentiam. Nam ob hanc eandem cauſſam, Paulus Apoſtolus in Epiſtola ad Galatas cap. 6. operari bonum, intelligit nominatim beneficentiam exercere, cum ait, *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei*, ubi ſine dubio præcipit, ſicut & ſupra attigimus, ut omnibus quidem bene fiat, potiſſimum tamen iis, qui ejuſdem nobiſcum ſint fidei ac religionis; quin etiam, ſi quis juſtitiæ nomen in eum ſenſum accipiat, ut virtutem illam nominatim ſignificet, qua ſuum cuique tribuitur, & ſic à generali ſua ſignificatione ad particularem quodammodo iſtam deſcendere velimus; nihilominus tamen non deerit cauſſa, cur eleemoſynam, recte juſtitiam appellatam fuiſſe ſtatuamus; quandoquidem omnes morales philoſophi docent, beneficentiam ac liberalitatem eſſe partem iſtius particularis juſtitiæ. Cujus rei ratio potiſſima ac præcipua, ſi apud ullos locum habet, apud Chriſtianos certe vel maxime habere debet, qui id quod poſſident, quod illis neceſſarium non ſit, non ſuum ipſorum eſſe, ſed aliorum qui egent, exiſtimare debent, & propterea agnoſcere, ac fateri, quod cum eleemoſynam faciunt, ſi eam alioquin recte faciant, ſe alteri tribuere quod ipſius eſt: hoc autem, ut paulo ante indicavimus, id eſt quo juſtitia iſta particularis continetur. Non crediderim tamen, niſi altera illa generalior nominis juſtitiæ, ſignificatio, ſeu acceptio, id effeciſſet, futurum fuiſſe, ut ſimplici juſtitiæ nomine, eleemoſyna apud ſacros ſcriptores ſignificaretur.

Jam obſervandum eſt, eleemoſynam, ſeu beneficentiam erga pauperes atque egenos, rem eſſe in ipſa Moſis Lege nominatim præſcriptam; quam.is non quidem erga omnes homines egentes exercendam, ſed tantum erga pauperes ejuſdem Iſraëlitici populi: quemadmodum intelliget, quiſquis legerit cap. 15. Deuteronomii, ubi maxime ac peculiariter ea præſcribitur, ita, ut ſi alicuhi ſimpliciter ac peculiariter præceptum, aut monitio apud Scrlptores Teſtamenti Veteris legatur, de beneficentia exercenda, non ſit tale præceptum, ſeu monitio extendenda ultra limites populi Iſraëlitici; quemadmodum in aliis omnibus, quæ in Verere Teſtamento præſcribuntur, evenire certum eſt, niſi aliunde aperte conſter, id, quod dicitur ac præſcrihitur, ad alios extra populum, vel ſulos, vel una cum hominibus ipſius populi, omnino pertinere. Præcipit vero Chriſtus, ne eleemoſynam noſtram faciamus coram hominibus; non quidem ſimpliciter, quaſi nullo modo deceat coram aliis eleemoſynam facere; ſed eo ſcopo, & in eum finem, ut ab illis conſpiciamur; quod ita etiam accipiendum eſt, ut ſignificet hoc ipſum à nobis quæri per ſe, ut videlicet ſciant alii nos eleemoſynam facere. Nam alioqui poteſt conſiderari ac ſtatui, non omnino eum eſſe culpandum, qui eleemoſynam ſuam faciat hoc animo, ut videatur id ab aliis, ſi non ob hoc ipſum id fiat, ſed propter illud quod inde conſequi poteſt, nempe ut Deus hac ratione glorificetur, & exemplo noſtro moveantur alii ad idem Sanctum opus hilariter faciendum: Chriſtus ſiquidem ipſe antecedente capite, ut vidimus, præcipit, ut ita lux noſtra luceat, ut alii videntes bona opera noſtra glorificent Deum. Quorum Chriſti verborum explicatio quam ibi attulimus, huc etiam referenda atque accommodanda eſt; atque hac ratione duo iſta loca, quæ aliquam repugnantiam

tiam continere cuipiam videri fortaſſe poſſent, ſunt conciliandà.

Subjicit cauſſam Chriſtus, cur iſtud fieri non debeat, quod ipſe cavendum eſſe præcipit, ut ſcilicet in hunc ipſum finem eleemoſyna fiat, ut alii videant. *Nam*, inquit, *alioquin mercedem non habebitis, apud patrem veſtrum qui in cœlis eſt.* Rationem autem hujus cauſſæ, mox affert; ubi etiam apertius exponit, quid ſit illud quod dixit, *Ut videamini ab eis*, ut ſtatim videbimus.

Verſ.2. Subjicit enim, *Cum ergo facis eleemoſynam, noli tuba clangere ante te, ſicut hypocritæ faciunt, in Synagogis & in vicis, ut honorificentur ab hominibus.* En vobis, quid illud ſit quod antea dixit *ut videamini ab eis*. Ex quo apparet, iſtud quærere, ut videamur ab aliis dum eleemoſynam facimus, quod Chriſtus vetat, aliud nihil eſſe quam quærere ut ab hominibus laude & honore ob beneficentiam noſtram, quam egentibus præſtamus, afficiamur; ex quo conſequitur, eos, qui ita faciunt, quærere ſuorum benefactorum mercedem iſtam, ut laudentur & honorentur ab aliis. Atqui hoc non recte convenit cum eo, ut quis eorundem benefactorum mercedem à Deo recipiat. Neque enim convenit, ut quis ſui benefacti duplicem mercedem habeat; ſed juſtum eſt, ut ſi illam habuerit, ob quam & ob ſpem ejus conſequendæ, permotus eſt ad tale benefactum præſtandum, ea debeat eſſe contentus. Itaque, peregregie atque eleganter non minus quam ſubtiliter Chriſtus docet, cur non ſit, quod tales ab ipſo Deo ullam mercedem exſpectent. Verba Chriſti, cum vetat ne quis eleemoſynam faciens tuba ante ſe canat, ſunt pro exemplo totius rei accipienda, non autem ad id quod in eo dicitur, neque etiam ad alia ſimilia Chriſti monitio reſtringenda, quamvis enim neque tuba ante ſe canere, nec quidpiam aliud ſimile quis, cum eleemoſynam facit, curet aut jubeat, modo illud quærat ut ab hominibus conſpiciatur, qui ab ipſis laudetur, certum eſt tunc adverſus Chriſti monitionem facere.

Addit Chriſtus ea, quæ id quod modo diximus, apertiſſime confirmant; namque ait:

Verſ.3. *Te autem faciente eleemoſynam, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextra tua:* adeo jubet ac monet Chriſtus, ne quis curet in eleemoſyna facienda ut ab aliis conſpiciatur, (quod quomodo intelligi debeat, ſatis ante docuimus) ut uſus ſit proverbiali atque hyperbolico, & ſimul proſopopœico dicendi modo, cum neque ſiniſtra noſtra, proprie aliquid ſcire vel neſcire dici queat, & ſi dici poſſet, fieri nequiret, ut ille ignoraret quæ dextera faceret; ſed ita, ſine dubio, proverbiali ac figurata ratione loqui, vel tunc in uſu erat, vel certe ipſe voluit, ad ſummam cautionem ſignificandam, quæ adhiberi debeat in eleemoſyna ſua occulte facienda. Nam ipſemet illico ſubjungit:

Verſ.4. *Ut ſit eleemoſyna tua in abſcondito.* Ad quod recte intelligendum adhibeantur ea, quæ ſuperius à nobis dicta ſunt, ne quis omnino ſtatuat eleemoſynam palam fieri non poſſe; ſed unuſquiſque intelligat, hunc Chriſti loquendi modum, non eſſe abſimilem iis, quos ſuperiore capite notavimus, ubi aliquid præciſe jubere videtur, cum tamen ita jubeat, ut dicere velit, potius id faciendum eſſe, quam quiddam aliud, quod ipſe fieri plane vetabat. Nam hic quoque intelligendum eſt, ipſum non præciſe jubere, ut eleemoſyna noſtra plane occulta ſit (videtur enim alioqui ad Dei gloriam, & proximi ædificationem magis pertinere, ſi fuerit aperta) ſed tum demum iſtud præſcribere, ſi periculum ſit alioquin gloriæ ab hominibus captandæ; & tandem concludit, quod, qui ita fecerit, ac maluerit plane occulte eleemoſynam ſuam facere, quam periculum captandæ humanæ gloriæ ſubire, retributionem à Deo patre ſuo cœleſti accipiet, inquiens: *Et pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi palam*, ſive *in propatulo*, ut quidem Græca & Syriaca exemplaria habent. Nam in pleriſque Latinis, & in quibuſdam etiam emendatioribus Græcis, illud *Palam*, ſive *in propatulo*, nequaquam legitur. Et ſane tutius videtur ſequi lectionem iſtam, quæ nulli difficultati expoſita eſt, quam illam, quæ habet *Palam*, ſive *in propatulo*: cum fieri maxime poſſit, ut quis à Deo mercedem, ſuæ eleemoſynæ in abſcondito factæ, accipiat, nec tamen in propatulo. Neque enim neceſſe eſt, iſtam mercedis acceptionem à Deo, ad illud tempus accommodare, cum Chriſtus veniet orbem terrarum judicaturus, cum etiam in hoc præſente ſeculo, & ante ultimum illud judicium, Deus ſoleat, ut pœnas de male factis ſumere, ſic benefactis mercedem convenientem tribuere. Immo cum agitur de mercede ſeu retributione danda, non in univerſum bonis operibus alicujus, & toti ipſius obedientiæ ac fidei in Deum, ſed tantum cuidam, ſeu quibuſdam bonis operibus, tunc non ad ultimum illud judicium univerſale eſt iſtud referendum, ſed omnino ad particularia judicia, quæ Deus ante illud tempus exercere ſolet: ea vero ſæpe ejuſmodi ſunt, quæ vix illi ipſi appareant, & ſint nota, cujus gratia feruntur. Itaque, quamvis communem lectionem Græcam & Syriacam, ſimpliciter improbare non audeam; tamen Latini codices, & emendatora illa Græca exemplaria, in ſuſpicionem me adducunt, quod aliquis de ſuo addiderit ab initio in codicis margine, verba illa Græca, ἐν τῷ φανερῷ, non tanquam in ipſo contextu ſcribenda, ſed ad rem ſimul declarandam, ſimul etiam, antitheſi illa verborum *in abſcondito*, & *in propatulo*, illuſtriorem & elegantiorem reddendam: quam additionem poſtea, ut ſolet, imperitus aliquis librarius in ipſo contextu repoſuerit.

Concludit igitur Chriſtus, quantumvis in abſcondito ſit eleemoſyna noſtra ab oculis hominum, tamen parere divinis oculis; & propterea Deum retributionem hujus benefacti daturum. Qua Chriſti concluſione, videtur aliquid contineri contrarium ei, quod ſupra diſputavimus, cum ageremus de loco illo Proverb 25. ubi Salomon affirmat, Deum retributurum illi, qui inimico ſuo eſurienti ac ſitienti cibum & potum dederit. Diximus enim, vel ex hac retributione, quam Deus iſti daturus ſit, poſſe intelligi, id, propter quod ea datur, non fuiſſe omnino à Deo juſſum; cum tamen hic Chriſtus affirmet, retributionem datum iri à Deo propter eleemoſynam, quæ tamen ſine dubio, ut ante loco citato oſtendimus, in ipſa Lege juſſa fuit. Verum animadvertendum eſt, primum, dictum illud noſtrum ſuperius non eſſe ita accipiendum, quaſi nos affirmemus, non dari retributionem cuiquam bono operi ſeu benefacto, quod juſſum fuerit: ſed tantum intelligendum eſt nos affirmare, retributionem tali operi non omnino deberi, & veriſimile eſſe, cum retributionis fit mentio, id, propter quod illa datur, expreſſe juſſum non fuiſſe, ubi etiam neceſſario intelligendum eſt, alioquin non conſtare, an id, propter quod datur, necne juſſum fuerit. Deinde eſt conſiderandum, quicquid ibi diximus, ad eum caſum tantummodo referendum eſſe, cum quis, alicujus boni operis retributionem promittens, non loquitur ut propheta, ſive à Deo ad id promittendum impulſus; ſed tantum ex ratione & ſcientia revelata divinarum rerum: neque enim ibi Salomon aliter loquitur, quam hoc poſteriore modo; & propterea, cum non nominatim à Deo impulſus retributionem illam divinam promittat, ſed aliunde ex patefactis oraculis illam haurire audeat, veriſimile omnino eſt, benefactum illud non fuiſſe juſſum, cum nulla ratio divina cogat ſtatuere retributionem datum iri à Deo ejus operis, quod ipſe juſſerit, ſi ipſum per ſe, & non conjunctum cum univerſa Legis divinæ obedientia, conſideretur, niſi aliqua ratione Deus id expreſſe patefecerit. Atqui in præſente caſu promiſſionis Chriſti, aliud ſentiendum eſt, cum Chriſtus, ut Propheta, & quidem omnium ſummus, loquatur, & ipſius Dei impulſu ac nomine cuncta proferat. Quare, potuit ille conſtanter affirmare ac promittere, habiturum à Deo retributionem illum, qui eleemoſynam decenter ac rite fecerit;

etiamſi alioquin eleemoſyna expreſſe juſſa fuerit. Quippe qui Deo ſibi id nominatim patefaciente, id affirmare merito audere potuerit.

Præterea illud etiam addere non dubitabo, ſi legatur diligenter caput illud 15 Deuteronomii, & ſi qua alia ſunt ſimilia loca, ubi agitur de benefaciendo, ſive eleemoſyna danda, facile apparitur um, præceptum iſtud non eſſe ſimplex atque perpetuum, ita ut facile dari multi caſus poſſint, in quibus ſecundum Legem nemo juberetur eleemoſynam facere; & tamen ex ſua liberalitate, & ſpontanea, ut ſic dixerim, voluntate, eam facere non omitteret; & propterea ſub ipſa Lege (cujus temporis rationem Chriſtum habuiſſe dicendum eſt, quippe, qui nihil novi ſe docere hoc loco profiteatur) retributionem aliquam merito expectare poſſent. Id quod ſub ipſo Euangelio evenire non putamus; quippe, quod Chriſtianus homo, ut is qui felicitatem, bona, ac poſſeſſionem ſuam, non habet in hac vita, videatur, ex analogia ſuæ religionis, & ex præſcripto ipſius Chriſti, debere omnia largiri, quæ illi ſuperſunt, ad vitam modeſte ac ſobrie degendam ac tranſigendam; & ſic in hac eleemoſynæ materia, duplicem inter Legem & Euangelium differentiam ſtatuendam arbitramur; ex quibus, quantopere Lex Chriſti Moſis Legi præſtet, facile apparere poterit. Una eſt, quod ſub Lege nemo jubebatur cuiquam benefacere, qui non eſſet ex eodem populo; cum ſub Euangelio juſſum fuerit, etiam exteris, & alienis à fide ipſa Euangelica, benefacere. Altera eſt, quod ſub Lege non abſolute, atque perpetuo jubebatur quis eleemoſynam dare, nec cogebatur quiſquam ex præſcripto ipſius Legis, quicquid ſibi ſupererat, aliis elargiri; ſed, modo quis fratris ad inopiam redacti rationem haberet, ita ut ex ſuis bonis illi aliquid largiretur, eumque juvaret, ſatis Legis præſcripto feciſſe, dicendus erat; quamvis alioquin multa interim pro ſe, & ſuis majoribus, licet minime neceſſariis commodis retineret; ubi tamen, cum aliud cenſeri debere ſub Euangelio affirmaverimus, nolumus verba noſtra ita accipi, ac ſi ſtatuamus, non licere homini Chriſtiano plus poſſidere poſſeſſionum, quam requirant fructus, quibus ipſe omnino opus habet; ſed tantum, non licere illi ex fructibus, quos ex poſſeſſionibus ſuis percipit, plus ſibi retinere, quam neceſſaria ipſius & familiæ ejus commoda poſtulent, & conſequenter intelligi volumus, ſententiam noſtram eſſe, quod ſub Lege non modo ampliores poſſeſſiones habere liceret, quam pro reditibus ſibi neceſſariis opus foret, ſed etiam ex ipſis reditibus poſſit quis, ſine ulla reprehenſione vel offenſione divinæ Legis, ſibi plus retinere, quam neceſſarium eſſet. Qua de re multo plura, ad confirmandam iſtam Legis & Euangelii differentiam, dici poſſent, quam ea ſint, quæ à nobis indicata fuerunt; ſed quia non eſt hic proprius hujus diſputationis locus, ea in præſentia miſſa faciemus, & ad ſequentia Chriſti verba ac præcepta explicanda progrediemur, qui, poſtquam de eleemoſyna cum ea ſit, illa præcepit quæ vidimus, ad alteram ex illis tribus rebus tranſit, id eſt, ad orationem; & primum docet, ut, cum oramus, nolimus eſſe ſimiles Hypocritis in eo, quod illi potiſſimum ſtudent, ut cum orant, id ab aliis animadvertatur. Ait enim, quemadmodum & de eleemoſyna dixit, ejuſmodi homines ſuam mercedem recipere, nimirum iſto ipſo conſequendo, quod quærunt, cum eleemoſynam faciunt, ubi cum, quæ ad hanc mercedis receptionem pertinent, dicta fuere, nihil eſt opus hic repetere: ſatis eſt monere, quod utrobique, idem plane ſtatuendum eſt, & utrobique propter eaſdem cauſſas, in ipſis Chriſti verbis, partim tacitas, partim expreſſas, ſtatuendum, non decere, ut iſti ab ipſo Deo, mercedem ullam accipiant; verba Chriſti, quibus hoc præceptum negativum [ut vocant] de non imitandis in oratione facienda Hypocritis, expreſſum eſt, hæc ſunt.

Verſ. 5. *Et cum oraveris, non eris ut Hypocritæ; quoniam amant in Synagogis, & in angulis platearum ſtantes, orare* &c. Vulgata Latina editio, pro eo, quod vulgati codices Græci, & Syriaca interpretatio habent numerum ſingularem, numerum pluralem habet. Sic enim ibi legitur. *Et cum oratis, non eritis* &c. Quæ lectio convenit cum loquendi modo, quo uſus eſt Chriſtus in ſuperiore præcepto. Conſtanter enim ibi in numero plurali legitur. *Attendite* &c. quamvis mox, cum affirmativum præceptum ſubjungit, quatenus jubet ut eleemoſyna fiat in abſcondito, utatur Chriſtus numero ſingulari, *Te autem faciente* &c. quemadmodum & hic in ipſo Latino codice legitur poſtmodum, *Tu autem cum oraveris* &c.

Jam vero animadvertendum eſt, verbum illud *Stantes*, quo Chriſtus utitur, & diſpiciendum an proprie, an vero minus proprie, accipi debeat. Nam ſi proprie accipiendum eſt, ſequitur, Hypocritas iſtos, cum orabant, non quidem genua flexiſſe, ſed erectos fuiſſe, quod fortaſſe videri poſſit hoc tempore mirum, cum non ſoleant ad Deum haberi preces, niſi flexis genibus, & in Novo Teſtamento, de genuum flexione, in orando Deum, non raro ſit mentio: immo Paulus ad Ephesios cap.3 ſuas ad Deum preces, per genuum flexionem declarat. Nam pro eo, quod alioqui dicere potuerat, Precor patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti &c. (id quod & magis proprie atque uſitatius loquendo dicturus fuerat) dixit per circumſcriptionem, Flecto genua mea ad patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti. Quin etiam in ipſo Vetere Teſtamento, cum Solomo in dedicatione Templi ſolennem illam orationem ad Deum habuit, legitur diſerte eum in genua procubuiſſe 2 Paral. 6. Quare mirum videri poſſet, Hypocritas iſtos, qui ſummam ſanctitatem & Dei cultum præ ſe ferre, ſine dubio, ſtudebant, in publicis iſtis orationibus ſuis genua minime flexiſſe: quod tamen, ſine ulla controverſia, majorem ſui ipſius coram Deo demiſſionem ſignificat, quam ſi quis erectus oret. Unde arbitror, à multis verbum iſtud *ſtantes*, hoc in loco ea ſignificatione accipi, qua idem ſtandi verbum ſæpiſſime in ipſis Sacris Literis accipitur; ut ſcilicet idem valeat, quod manere, ſive eſſe; Veruntamen crediderim nihil prohibere, quominus verbum iſtud hoc in loco proprie accipi poſſit, cum ex lectione Teſtamenti Veteris poſſit colligi, vulgo preces ad Deum fieri conſueviſſe, ſtando potius quam genua flectendo. Id quod hodie quoque, ni fallor, apud Judæos in uſu eſt, quamvis certum ſit, orationem illam quæ aliquid ſingulare, quod attinet ad ipſius Dei adorationem ac reverentiam, contineret, cujuſmodi eſt flexio genuum, magis etiam neſcio quid notabilis atque admirandi quodammodo ſimul continuiſſe, & propterea cum Salomon in celeberrima illa actione dedicandi templi, omnium oculos & animos admiratione quadam ſui agendi modi cum Deo implere vellet, in genua ipſe procubuit, cum interim totus populus ſtaret qui ibi adoret, & veriſimiliter una cum ipſo eadem precaretur Deum, quæ ipſe ſublata voce proferebat ac precabatur. Potuit igitur Chriſtus verbo iſto proprie uti, opponens illud tacite, ſeſſioni vel accubationi, & actu iſto ſtandi exprimens ipſum communem tunc temporis in orando corporis geſtum. Nam certe, ſi prædictum verbum hoc ſenſu à Chriſto elatum non fuiſſet, & ſimpliciter ſignificare per illud voluiſſet ipſum manere, ſive eſſe, ſupervacaneum prorſus verbum iſtud videri poſſet. Namque dempto illo idem plane erit ſenſus, iſque & facilior & apertior.

Sed jam hoc miſſum faciamus, & conſideremus, quod videtur Chriſtus reprehendere ipſum orare in congregationibus. Nam de angulis platearum, quod in illis orationes ſuas ad Deum porrigere non probet, nihil mirum videri debet: ſed in congregationibus ſeu Synagogis, ubi Judæi conveniebant ut aliquid ibi peragerent ad res divinas pertinens, videtur non parum debere quemlibet mirari; niſi quis dicat, quod publicæ orationes non niſi in ipſo templo fieri deberent; & propterea, qui extra templum publice nihilominus orabant, licet in ipſis Synagogis id facerent, ad id faciendum non viderentur eſſe impulſi, niſi ſtudio captandi opinionem

nionem ſanctitatis & pietatis ſummæ erga Deum; vel dicendum eſt, ut ſupra, cum de eleemoſyna loqueremur, obſervavimus, Chriſtum non ſimpliciter culpare, ne orationes ad Deum habeantur in publicis locis, etiam extra ipſum locum huic rei nominatim deſtinatum, cujuſmodi erat templum Hieroſolymis, quæ domus Dei vocabatur, quam ſuam domum ipſe Deus orationis domum vocat apud Eſai. cap. 56, ſed tunc in ejuſmodi locis factas orationes culpare, cum in hunc ipſum finem fiunt dumtaxat, ut alii id animadvertant, & ii qui orant inde laudem aliquam apud homines conſequantur. Poteſt autem ex loco iſto fortaſſe intelligi, quanquam id alioqui per ſe conſtare poſſit, aliud eſſe adorationem, & aliud orationem ſeu invocationem; videtur enim omnino, externam ipſius Dei ſacramque adorationem non licuiſſe facere apud Judæos niſi in ipſo templo; quemadmodum, tum aliunde, tum ex iis intelligi poteſt, quæ ſcripta ſunt cap. 4 Euangelii Johannis, in verbis illis Samaritanæ mulieris ad Chriſtum, *Vos dicitis quod Hieroſolymis eſt locus, ubi adorare oportet.* Templum enim ſine dubio intelligit, quod in urbe Hieroſolymorum erat. Neque enim eſt veriſimile, Hypocritas iſtos adeo ſtultos fuiſſe, ut cum pietatem & ſanctitatem maxime oſtentare vellent, id facerent, quod aperte divino verbo ac voluntatis adverſaretur, & ibi ad ipſum preces funderent, ubi minime liceret. Quamvis enim non videatur poſſe eſſe oratio ad Deum, ſine adoratione; & ſic poſſit nihilominus videri iſtos adverſus divinum præſcriptum manifeſte feciſſe, qui orantes, conſequenter etiam ac neceſſario Deum adorarent; quod tamen non niſi, ut dictum fuit, in templo ipſo facere licebat. Animadvertendum eſt, adorationem iſtam, quæ in qualibet ad Deum oratione contineri videtur, non eſſe veram ac formatam adorationem, de qua nos loquimur, quando illam ab oratione diſtinguimus. Quanquam nihilominus, ut verum ſit, quamlibet ad Deum orationem, veram ac formatam ejuſdem Dei adorationem complecti, remanet adhuc inter utramque diſtinctio ſeu differentia; cum etiamſi in qualibet oratione ſit adoratio, non tamen viciſſim, in qualibet adoratione, eſt oratio; qua de re poſtea, id eſt, ad finem hujus de oratione tractationis aliquid explicatius, Deo volente, dicemus.

Nunc in Chriſti verbis explicandis pergamus, qui diſerte ait, iſtos ejuſmodi in publicis locis orare, ut videantur ab hominibus; unde concludit, & quidem admodum merito, ut ante diximus, ipſos recepiſſe mercedem ſuam, id eſt, & iſtud ipſum conſequutos fuiſſe quod quærebant, & nullam aliam mercedem illis expectandam eſſe. Quo dicto, ſtatim ſubjicit, quid hac in parte, cum oramus, plane contrarium ei quod Hypocritæ faciunt, faciendum nobis ſit, & ait:

Verſ. 6. *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio ora* &c. Hic ſimiliter Chriſtus ut antea, quo expreſſius doceat id quod vult, debere nos, ſcilicet, omne ſtudium oſtentationis in offerendis ad Deum precibus, vitare, utitur loquendi modo quodammodo hyperbolico, cum ad evitandum ſtudium iſtud, non omnino neceſſe ſit, cum quis orat, ingredi in cubiculum ſuum, præſertim in tale cubiculum, quale Græcum nomen declarat, quod ſecretum ac penetrale quoddam ſignificat, & multo minus neceſſe ſit ipſum oſtium claudere. Quare, non minus hic quam ſupra alibi, ſunt verba Chriſti ſano modo intelligenda, ejuſque in illis proferendis ſententia, non omnino ad ipſum verborum ſonum redigenda, ſed inſpiciendum, quo animo ejuſmodi verba protulerit, & iſta adeo exquiſita præcipere videri voluerit, adeo ut, ſi quis in adhibendis precibus ſuis ad Deum ab omni oſtentatione ſibi caveat, & ubi vel proximi ædificatio, vel ipſius Dei gloria, vel alia quælibet pio homine digna cauſſa aliter non jubeat, ſecreto atque occulte id faciat, omnino poſſit eſſe certus, ſe iſti Chriſti præcepto plane ſatisfeciſſe; quamvis nec in penetrale ſuum ſeſe abdiderit, nec loci, ubi preces facit, oſtium occluſerit.

Subjicit autem hic Chriſtus idem quod antea dixerat, cum præceptum dedit de eleemoſyna occulte facienda, nempe, quod ſi quis in abſcondito patrem, id eſt Deum, oraverit, ipſe Deus qui in abſcondito videt, ſit illi retributurus; ubi non minus quam in ſuperiore loco, in Græcis quidem ac Syris codicibus, legitur illud *in propatulo*, quod in Latinis codicibus pleriſque deſideratur, & in quibuſdam emendatioribus Græcis non habetur. Utra autem lectio magis probanda videatur, jam ſatis à nobis ſuperius diſputatum atque explicatum eſt: tantum eſt hic diligentius obſervandum ac perpendendum, quod Chriſtus dicit de retributione, quam pater cœleſtis ſit daturus iis, qui rite ad eum preces fundunt. Videri enim poſſit cuipiam hic minime locum eſſe retributioni, ut in eleemoſyna, in qua dat aliquis de ſuo. Quod ſi quis dixerit, id quod negari non poteſt, ut ex iis licet intelligere quæ ſupra à nobis diſputata ſunt, dari retributionem ipſi bono operi; quamvis in ipſo opere datio nulla interveniat, adhuc objici poteſt, non apparere, cur oratio ſeu preces ad Deum bonum opus ſimpliciter dici poſſit, cum quis Deum precando, ſuum ipſius aliquod bonum quærat; quamvis interim negari nequeat, quin is recte faciat, qui aliqua re bona egens eam à Deo petit. Quod ſi oratio quæ ad Deum fit, contineat precationem non pro ipſo orante, vel non pro ipſo tantum, ſed etiam pro aliis, uno aut pluribus, tunc videri poſſet, non modo bonum ſimpliciter eſſe opus iſtud, ſed etiam in quo convenienter locum habere queat retributio. Verum Chriſti verba ſimpliciter atque indefinite de oratione loquuntur, & propterea non minus de ea ratione intelligi debent, in qua quis pro alio quopiam orat: ſed etiam de ea, in qua pro ſe tantum orat; immo, de hac potiſſimum & præcipue. Nam etiam potiſſimum ac præcipue quis pro ſe ipſo orare conſuevit. Quare poſſet fortaſſe quiſpiam contendere, debere Græcum verbum ἀποδώσει, non verti hoc in loco *reddet*, ſed *Dabit*, quemadmodum verbum iſtud, non obſtante compoſitione ſua, aliquando id ſignificare deprehenditur, & pro ſimplici, non autem ut eſt pro compoſito verbo accipi. Verum ad hanc difficultatem melius explicandam, An dici merito poſſit, dari retributionem à Deo propter preces ad ſe fuſas, etiamſi illæ precantis tantum commodum ac bonum reſpiciant, id eſt, non alterius cujuſquam hominis, neceſſe eſt diligenter inquirere, An oratio ad Deum præcepta nec ne fuerit, & quomodo, ac quatenus; qua de re, Deo bene juvante, aliquid poſtea dicemus.

Verſ. 7. Nunc ad aliud præceptum examinandum veniemus, quod Chriſtus dat ſimiliter circa orationem, quod quale ſit, non omnino facile eſt intelligere, propter Græcum verbum βαττολογεῖν, quod nos orando facere Chriſtus vetat; nam hac re continetur totum hoc præceptum. Eſt ſiquidem verbum iſtud aliquanto obſcurioris ſignificationis, cum non bene conveniat inter Grammaticos de ejus vera etymologia, vel potius etymologiæ cauſſa. In hoc enim videntur convenire, quod à quodam, qui Battus nominaretur, iſtud vocabulum derivatum fuerit; ſed quid eſſet, quod Battus iſte in verbis ſuis haberet, quod tali componendo verbo occaſionem dederit, cujus ſignificatio eſſe videtur, Battum iſtum in verbis ſuis imitari; de hoc, inquam, minime conveniunt. Duæ tamen ſunt præcipue circa hanc rem opiniones. Una, quod iſte Battus loquendo, eadem ſeu verba, ſeu ſyllabas ſæpius repeteret. Altera, quod inania alioquin multa verba funderet. Quare videri poteſt Chriſtum, in iſto præcepto ſuo, vel alterutrum, vel utrumque ex iſtis duobus vetaſſe, ac præcepiſſe, ne quis orando vel ſæpius idem repetat, vel multis verbis ad id, eave petenda quæ vult, utatur, ubi videlicet, id paucis verbis fieri poſſit; & ſane verba, quæ Chriſtus præcepto iſto dato ſtatim ſubjicit, videntur ad utrumque iſtorum accommodari poſſe. Nam oſtendemus cur præcepiſſet, ne in eo, quod ipſe vetabat, eſſemus ut ethnici, inquit de illis: *exiſtimant enim quod in multiloquio ſuo*

exaudientur: Vox enim multiloquii, quæ ſine dubio idem polleat neceſſe eſt, quod præcedens illud verbum βαττολογεῖν, tam poteſt accommodari ad repetitionem, quam ad multitudinem diverſorum verborum. Verum eſt nihilominus, quod id, quod Chriſtus ait, Ethnicos ſperaſſe propter multiloquium ſuum ſe exauditum iri, videtur ſuadere, de repetitione potiſſimum hoc in loco agi. Videtur enim ejuſdem rei ſæpius iterata petitio, poſſe habere vim aliquam ad eum movendum, qui oratur, & ab eo impetrandum, quod petitur, plus multo, quam multorum verborum profuſio: quicquid ſit, recte eſt & convenientius, ut intelligamus, Chriſtum de utroque loquutum fuiſſe, & utrumque pariter vetaſſe. Igitur cavit Chriſtus in primo circa orationem præcepto, ne Hypocritarum ſimiles eſſe velimus; in altero vero, ne Ethnicorum. In primo, oſtentationem ipſius orandi actionis; in altero fiduciam, in iiſdem, eodem tempore unicaque oratione, verbis repetendis, vel alioqui multis verbis utendis, prohibere voluit.

Verſ. 8. Atque ut oſtenderet, quod ad ſecundum præceptum attinet, quantopere ſibi eſſet cordi, ut id ſervaretur, & illud repetit, & illius cauſſam egregiam aperte affert. Itaque ait, *Nolite ergo aſſimilari eis*, nempe Ethnicis; ubi manifeſte repetit, quod ante dixerat & præceperat; & illico ſubjungit: *Scit enim pater veſter quid opus ſit vobis, antequam petatis eum*. Hæc cauſſa, quam Chriſtus ſui præcepti affert, ſimiliter ad utramque ex illis duabus rebus, quas diximus præcepto iſto contineri, accommodari poteſt, ut cauſſa illa, jam allata & à nobis explicata, cur Chriſtus dixiſſet, nos fore ſimiles Ethnicis ſi id faceremus, quod ipſe vetabat. Nam ſi pater cœleſtis, antequam rogetur, ſcit quid nobis ſit opus, ſatis ſuperque videtur in oratione noſtra ſemel id petere quod volumus, & nihil eſſe neceſſe ut ſæpius id repetatur, quo ſcilicet Deus melius intelligere, atque, ut ſic dixerim, memoriæ mandare poſſit, quid ab ipſo petamus: quemadmodum propter has cauſſas, cum hominem quempiam aliquid rogamus, ipſam petitionem noſtram ſæpius repetere ſolemus, neque ſimiliter neceſſe eſſe, ut, ad id explicandum, quod volumus à Deo orando conſequi, longo verborum apparatu, ſeu valde multis verbis, quæ id apertius ac ſignificantius exprimere ac declarare poſſint, ullo modo uti: id enim tunc fieri poteſt ac ſolet, cum dubitatur, ne forte is qui rogatur, alioqui non bene ſit percepturus, quid ab ipſo petamus; id quod nullo modo cadere poteſt in Deum, qui jam antequam eum rogemus, optime ac penitiſſime novit quid nobis ſit opus, niſi ſi quis ea petere vellet quibus nihil ei eſt opus; ex quo poteſt intelligi, Chriſtum hic pro conceſſo ſumere, Deum non rogari debere, niſi ea quibus nobis eſt opus, & conſequenter monere ſub iſto verborum involucro, ut diligenter caveamus, ne à Deo ſuperflua ac ſupervacanea petamus; aut certe, ſi id fecerimus, nihil eſſe cur miremur, ſi minus ſucceſſerit, ut id impetremus quod petimus. Hæc inquam doctrina de iis non petendis, quibus nec nos, nec alius quiſpiam pro quo oremus ullo modo indigeat, omnino in iſtis Chriſti verbis continetur: quæ autem ea ſint, quibus ſive nos, ſive alii, pro quibus oramus, indigeamus, difficile eſt diligenter explicare: conabimur tamen aliquid in genere hac de re tradere; ubi ipſam orationem explicuerimus, quam Chriſtus mox ſubjungit, docens nos atque inſtituens, quomodo orare debeamus; quod antequam facimus, non omittendum eſt, quin aliquid dicamus pro explicatione majore iſtius ſecundi præcepti, quod Dominus dedit circa orandi modum, & clarius exponamus id, quod ejuſdem rei cauſſa de priore præcepto ſupra attigimus.

Nam, quemadmodum ibi, non ſecus atque in ſuperioribus aliis quibuſdam Chriſti præceptis fecimus, monuimus, ipſa præcepti verba non eſſe penitus urgenda; ſed mentem Chriſti in illis diligenter perſpiciendam; ſic & in hoc poſteriore præcepto faciendum monemus: ita, ut quemadmodum nihil adverſus Domini mentem is admiſerit, qui aliquando atque etiam ſæpe, pro ut occaſio tulerit, vel gloriæ Dei magis amplificandæ, vel proximi ædificandi, vel aliquid ſimile efficiendi, palam & in conſpectu hominum preces ſuas ad Deum habuerit, aut certe ita Deum oraverit, ut id nequaquam in abſcondito factum fuiſſe dici poſſit, modo id nullius oſtentationis gratia ab ipſo fiat; ſic non ſit is adverſus Chriſti præceptum quippiam commiſſurus, qui vel repetitionibus, vel multitudine verborum in ſua oratione utatur, ſi id ab ipſo fiat, ex aliquo ardentiore affectu, ac vehementiore deſiderio id impetrandi quod petit, ac ſtudio ſeipſum inflammandi, & cum Deo, quatenus licet, magis conjungendi per meditationem ipſius Dei: cum meditatio tunc potiſſimum, ac vehementius, circa Deum reſque divinas excitetur, cum preces ad ipſum habentur, ex quibus dantur ſæpiſſime occaſiones & cauſſæ aptiſſimæ, penitius contemplandi ac perpendendi ſapientiam, bonitatem, ac potentiam ipſius Dei, quicum, is qui orat, loquitur, cumque eo loquendo ad ipſum rapitur, in eumque, ut ita dicamus, quatenus homini in hac vita mortali licet, transformari dici poteſt. Et ſane in Vetere Teſtamento, & in ipſis Pſalmis multa videntur extare exempla repetitionum, & multitudinis verborum in orationibus, à Sanctiſſimis viris ad Deum factis. Neque enim ulla ſuſpicio hic eſſe poteſt differentiæ inter tempus Veteris Teſtamenti, & tempus Novi: nec ſane Chriſtus battologiam illam, quam hic caveri jubet, tribuit, non dicam inſtitutis Moſaicæ Legis, conſuetudinive in populo Judaico receptæ, ſed ne Hypocritis quidem ipſis ex Judaico populo; ſed tantum Ethnicis, eorumque falſæ perſuaſioni, quod propterea eſſent impetraturi quod peterent.

Nam ſi quis dicat, Immo videri veriſimile, βαττολογίαν omnem ſemper & ubique, dum quis Deum orat, propter Chriſti præceptum iſtud eſſe vitandam, quatenus illa ſignificat verba inania atque ſuperflua, cum etiam ſine iſto Chriſti præcepto, ea videantur omnino fugienda ei, qui cum ipſo Deo loquitur. Reſpondemus, ubi adſit aliqua ex ſupra dictis cauſſis, non eſſe, cur verbis, alioqui inanibus & ſuperfluis, decenter in ipſa oratione ad Deum non poſſit eſſe locus; quandoquidem inanium ac ſupervacaneorum verborum nomine, quæ βαττολογίας voce concedimus contineri, aliud nihil intelligendum eſt, quam verba, quæ, ad id ſignificandum quod quis petit, non ſint neceſſaria; & quibus ex ipſa oratione detractis, ſatis nihilominus mens precantis expreſſa habeatur; namque, ut ejuſmodi verba in precibus ad Deum contineantur, poteſt facillime efficere, immo fere ſemper efficit, vel una ex cauſſis ſupra dictis. Quod ſi quis appellatione verborum inanium ac ſuperfluorum, aliquid aliud plane vitioſum in oratione intelligat, nihil repugnamus, ſed nos de tali verborum vitio hoc loco non loquimur; nec credimus battologiæ nomine, præſertim, quam Chriſtus intellexit, illud ſignificari. Unum adhuc de priore circa orationem præcepto, explicatius à nobis exponendum eſt, nempe id, quod diximus, nobis videri, citra offenſionem ipſius præcepti, poſſe nos palam atque adeo coram omnibus interdum preces ad Deum habere; hoc enim non intelligimus tantum, vel potius non de hoc loquuti ſumus, cum quis in ipſa fratrum congregatione, in ipſoque loco ad publicas ad Deum faciendas preces electo, publice cum aliis Deum orat; nam hac de re, nullum unquam apud ullum hominem fuit aut potuit eſſe dubium. Verba igitur noſtra ſunt intelligenda, extra ipſum tempus & locum publicas preces habendi; cum facile contingere poſſit, ut etiam extra tale tempus & locum, juſta occaſio detur coram omnibus Deum precandi: nempe quia vel Dei gloria, vel aliorum ædificatio, vel aliud quippiam ſimile, ut ſupra dictum fuit, id vel poſtulet omnino, vel ſaltem ferat.

Verſ. 9. His animadverſis, quæ ſatis videri poſſunt ad explicandam Domini mentem in hiſce duobus præceptis, videndum adhuc eſt, antequam orationem ipſam, quam ipſe docuit atque inſtituit, explicemus, quibus verbis illam inſtituerit; quæ iſta ſunt, *Sic ergo*

vos

vos orabitis: Primum enim animadvertendum eſt, quod omnes concedere videntur, noluiſſe Chriſtum verbis iſtis nobis neceſſitatem imponere, non utendi verbis aliis in oratione noſtra ad Deum, quam iis ipſis quibus illa formata eſt, & quam ipſe docuit; & quod attinet ad id, quod videtur Chriſtus, id, quod continent pauca iſta verba, opponere uſui battologiæ illius, quam ipſe vetat; & ſic, etiamſi ad ipſa verba ſequentis orationis neminem revera penitus aſtrinxerit, tamen præcipere, ut oratio noſtra ſit ſuccincta ac brevis, animadvertendum eſt, hoc verum quidem eſſe, & jam ſatis ab ipſo Chriſto expreſſum fuiſſe antea in battalogia prohibenda; ſed tamen talem, aut ſimilem brevem ac ſuccinctum orandi modum à Chriſto fuiſſe præſcriptum, quatenus attinet ad evitandum periculum, quod ſupra, præcepto iſto dando de cavenda battalogia, vitari voluit; non autem omnino juſſum, ita ut etiam citra periculum iſtud, qualibet etiam præſente cauſſa, quæ ad longiorem & uberiorem orationem ad Deum habendum juſte impellat, ad talem, ſimilemve orandi formulam ſervandam aſtrictos nos eſſe voluerit, qua de re nihil copioſius hic dicendum nobis videtur, cum ſatis ſuperque paulo ante hæc res à nobis explicata fuerit. Sed revertendum eſt ad id, quod priore loco diximus. Quamvis enim, ut dictum fuit, videantur omnes concedere, noluiſſe Chriſtum nos obligare ad eadem ipſa verba, quibus orationem ſuam formavit, tamen multi videntur ſentire, non licere quidquam à Deo petere, quod aliqua ratione aperta non contineatur in ipſa oratione Dominica. Namque nos neutiquam hujus ſententiæ ſumus; ſed, breviter, credimus Chriſti mentem eſſe in verbis iſtis, *Sic ergo vos orabitis*, quod videlicet attinet ad res ipſas quæ à Deo petantur, non quidem præcipere, ut ea tantummodo Deum oremus, quæ in oratione, quam ſtatim ſubjungit ac docet, continentur, ſed tantum præcipere, ut iſta omnino à Deo petamus, non excludens interea ullo pacto petitionem aliarum multarum rerum, quæ in ipſa oratione ab ipſo inſtituta minime continentur, niſi fortaſſe obſcuriſſime & per longas deductiones, quæ vix cuiquam patere poſſint. Neque enim, ullum dubium eſſe videtur Chriſti mentem fuiſſe, non quidem capita quædam generalia proponere, ſub quibus omnia contineantur quæ peti à Deo poſſint, ut quis videlicet id diligenter inſpiciens videat, ut quidquid Deum oraverit, ad unum ex iſtis generalibus capitibus referri queat; ſed ſine dubio, ut & præcedens præceptum, & verba iſta, quibus præcipit ut ſic oremus, manifeſte docent, ejus mens fuit, ut eadem hæc ipſa integra oratio habeatur, ſive iiſdem plane verbis, ſeu idem ſignificantibus. Res autem quæ petuntur in ipſa oratione contentæ, ejuſmodi ſunt, ut præter verbum ipſum imperandi, (nam ex Græco, non *Orabitis*, ſed *Orate*, legendum omnino eſt) ſatis demonſtrent ipſæ per ſe, teneri nos omnino illas omnes a Deo orando petere, adeo ut mihi mirum videatur, ſi ullus invenitur qui id non animadverterit atque ſenſerit: non modo, ſi verbum *Orandi*, quod in verbis noſtris continetur, ita accipiatur, ac ſi dixiſſemus, *cum oramus*: ſed etiamſi ita acceptum fuerit, ut dicere voluerimus, plane teneri nos petere, & verbum *Orando* adjunxerimus, ut petendi modum apertius exprimeremus, ita ut non modo dicere voluerimus, quandocumque orabimus, debere nos res iſtas omnes à Deo petere, ſed etiam debere nos omnino orare Deum, pro omnibus iſtis. Quamvis enim videatur Chriſtus tantum præſcribere, quid orare debeamus cum oramus; non autem ſimul præcipere, ut omnino oremus, tamen animadverſa qualitate rerum iſtarum in eam ſententiam procliviores ſumus, ut Chriſtus utrumque ſimul facere voluerit.

Explicato eo, quod ſibi voluit Chriſtus in paucis illis verbis, quibus orationem, quam à ſuis fieri vult, inſtituit atque præſcripſit, ad ipſam orationem explicandam jam veniendum eſſet; ſed reſtat adhuc quæſtio quædam diſſolvenda, circa hanc Chriſti inſtitutionem; namque apud Lucam, in initio, capitis undecimi aliam occaſionem, longe ab ea diverſam quæ hic habetur, legimus, iſtius à Chriſto inſtituendæ orationis; ibi enim dicitur, quod aliquando, cum Chriſtus quodam in loco oraret, ubi finem precibus ſuis impoſuiſſet, rogatus fuit à quopiam ex numero diſcipulorum ejus, ut doceret ipſos orare; quemadmodum Joannes Baptiſta ſuos diſcipulos docuerat; & Chriſtum ſtatim illis ſuis diſcipulis dixiſſe, quando oratis, dicite *Pater noſter* &c. ubi nemo non videt, quam diverſa ſit occaſio iſta, ab illa quæ hic apud Matthæum legitur, ubi nullo modo rogatus, ſed ſua ipſius ſponte, non poſtquam deſiiſſet orare, ſed in medio ſermonis, quem non modo ad diſcipulos, ſed ad ipſam turbam habebat, orationem iſtam docuit; unde factum eſt, ut omnes ni fallor faſſi fuerint, neceſſe eſſe, ut bis ſaltem Chriſtus orationem iſtam inſtituerit. Sed reſtat adhuc ſcrupulus, cum ex ordine narrationis Hiſtoricæ apud utrumque Euangeliſtam, neceſſe eſſe videatur, ut, cum eam a diſcipulo illo rogatus docuit, jam illam in ſermone illo ſuo docuiſſet; quod ab omni veriſimilitudine prorſus abeſſe videtur, ut ſcilicet, poſtquam palam & aperte, coram omnibus diſcipulis ſuis & turba ipſa, orationem iſtam docuiſſet, quiſpiam, præſertim ex ipſius diſcipulis, præſentibus aliis, illum rogaverit, ut ipſos orandi modum doceret, & ita non ſe modo, ſed alios diſcipulos nondum id edoctos ab ipſo fuiſſe profeſſus fuerit; ac tevera, ita rem ſe habuiſſe, & ipſi diſcipuli reliqui tacentes, & ipſe Chriſtus ſimiliter tacendo, nec ullam mentionem faciendo, quod jam antea id præſtitiſſet, quod ab ipſo tunc petebatur, omnino confirmaverit, neque ego ſane quicquam invenire, vel excogitare poſſum, quod mihi ullo modo ſatiſfaciat, ad abſurditatem iſtam tollendam, quæ nimis evidens plane eſt. Quocirca, nihil dubitandum mihi videtur, quin Lucas hoc in loco, quemadmodum & in aliis multis, niſi prorſus fallimur, ordinem ipſius temporis non curaverit; ſed ſatis habuerit, quod ea vera eſſent quæ de Chriſto ſcribebat; nec reprehendendus ullo modo videtur, cum in narratione ſua non dixerit, hanc Chriſti inſtitutionem orationis ad Deum habendæ, fuiſſe poſt illa alia, quæ ſuperius narraverat. Inquit enim in initio, ut diximus, prædicti capitis undecimi ſimpliciter, *Et factum eſt, cum eſſet in quodam loco orans* &c. Quod nihil vetat potuiſſe fieri ante prius narrata, & interim tamen Euangeliſtam, nil, niſi ipſiſſimam veritatem ſcripſiſſe; qui, ſi omnino ſenſiſſet, id, quod illthic narrat, eveniſſe poſt illa quæ prius narraverat, facile voculam aliquam appoſuiſſet, unde illud aliquo modo conſtare poſſet; quod ſi quis eſt qui nihilominus, ut inſtitutio orationis iſtius quæ apud Lucam habetur, fuerit poſt illam quæ in loco noſtro habetur apud Matthæum, noverit rationem oſtendendi hac in re nihil abſurdi contineri, libentiſſime illi cedemus, gratias agentes ipſi ex animo ubi nos rationem iſtam docuerit.

Sed jam tempus eſt ad ipſam orationem accedendi, eamque pro captu noſtro; quamvis multas & graves difficultates, ſi illam quis penitius introſpicere ac rimari voluerit, fortaſſe contineat, dilucide explicandi. Primum igitur, non diſcedentes ab eo quod alii fere tradunt, agnoſcimus in oratione hac eſſe petitiones ſex, non autem ſeptem, ut quidam volunt, cum plane ſentiamus, poſtrema verba illa *Sed libera nos à malo*, quam iſti ſeptimam petitionem faciunt, eſſe partem ſextæ, & non ſimplicem petitionem per ſe à præcedente diſtinctam, de quo poſtea ſuo loco diligentius aliquid docebimus. Ex iſtis autem ſex petitionibus, credimus priores tres præcipue ac potiſſimum pertinere ad ipſum Deum, id eſt, ad ipſius gloriam, honorem, ac celebritatem amplificandam; reliquas vero tres poſteriores, pertinere ad nos, id eſt, ad noſtra commoda, ſalutem, ac ſecuritatem nobis conciliandam. Jam vero, antequam prima ipſa petitio proferatur, ut æquum ac porro neceſſarium eſt, in ipſo orationis initio is nominatur atque appellatur, à quo iſta omnia petuntur, & ad quem tota ipſa

Digitized by Google

oratio dirigitur, id eſt, Deus; qui eo nomine vocatur, quod eſt proprium quodammodo temporis Euangelii, ubi Deus præcipue, ac longe præſtantiore ratione quam ſub Lege feciſſet, patrem ſe noſtrum eſſe declaravit, potiſſimum ob id, quod in eo apertiſſime expoſuit, ſe velle nos immortales efficere: immortalitate enim noſtra, ut alicubi antea docuimus, maxime continetur filiatio noſtra divina. Quod ſi nos ſub Euangelio, id quod ſub Lege factum non fuerat, prædicta ratione, quæ omnium aliarum eſt potiſſima, filii Dei ſpe certiſſima ſumus: ſequitur neceſſario ex relatorum vi, Deum ſub eodem Euangelio, multo magis quam antea declaraſſe, ſe eſſe patrem noſtrum. Itaque prima orationis iſtius Dominicæ verba, quibus Deus compellatur, ſunt, *Pater noſter.* Ubi non eſt ſilentio prætereundem id, quod alii etiam vulgo obſervarunt, voluiſſe Chriſtum in tota hac oratione rogari à nobis Deum, non ita ut unuſquiſque pro ſeipſo ſingulariter ac peculiariter roget, ſed ut roget ſimul pro aliis, qui eandem ſpem immortalitatis à Deo adipiſcendæ habent, & propterea una nobiſcum, Deum ſuum patrem eſſe agnoſcunt. Voluit enim Dominus hac ratione nos ſimul charitatem docere, ſimul in ea nos quam frequentiſſime exercere. Nam ſi Chriſti inſtitutionem iſtam, ut ſane obſtricti ſumus, non ſpreverimus, ſed eam diligentiſſime ſervaverimus, quoties orabimus, toties neceſſario charitatem erga fratres noſtros exercebimus, eamque quod attinet ad ipſorum bonum, in gradu ſupremo, ut indicavimus ſupra, cum explicuimus ea quæ Chriſtus jubet fieri inimicis noſtris, & beneficia commemorat, quibus illos afficere debemus: atqui ſæpiſſime homini pio, Chriſtique diſcipulo contingit ut oret, ſæpiſſime igitur, ſi Cbriſti inſtitutionem ſervaverit, charitatem ſummam erga fratres ſuos exercebit.

Additur appellationi iſti Fratris noſtri, ad Deum ſignificandum, eum eſſe in cœlis; id quod ſuperius quoque ab ipſo Cbriſto in hoc ſermone ſuo factum eſt, ubi, cum Deum nominare veller, non Patrem tantum eum appellavit illorum ad quos loquebatur; ſed cum hac additione, *qui eſt in cœlis.* Nempe, ut ſignificantius Deus exprimatur, & apertius ab aliis omnibus patribus diſtinguatur. Diciter autem Deus eſſe in cœlo, ſecundum vulgatam ac communem interpretationem; non quia Deus non ſit eſſentia ſua, non minus in terra, quam in cœlo; ſed propterea, quod in cœlo ejus gloria, majeſtas, atque imperium, ſine ulla comparatione, magis elucer atque apparet, quam in terra. Verum cum nihil ſit, judicio meo, quod nos cogat credere atque ſtatuere, ipſam Dei eſſentiam non minus in terra quam in cœlo eſſe, non video, cur cogamur interpretationem iſtam ſimpliciter ſequi atque amplecti; & cur non liceat ex hoc, & innumerabilibus aliis ſimilibus locis, immo expreſſioribus, colligere ipſam Dei eſſentiam proprie in cœlo eſſe, Deumque proprie loquendo ibi habitare. Cœli autem nomine, in hoc & aliis hujuſmodi locis, non ſunt intelligendi cœli illi, ſive id cœlum quod videmus, & ad cujus notitiam per ipſos ſenſus homines pervenerunt; non denique cœlum, ſeu cœlos illos quorum creationem Moſes deſcripſit: ſed aliud cœlum, quod Paulus Apoſtolus tertium vocat 2 Cor. 12. 7: nempe, quia alii duo ii ſunt de quibus Moſes loquitur, accipiendo pro uno cœlo totam aëris regionem, uſque ad illos cœlos quibus luna & ſol, & reliqua aſtra continentur & moventur. Pro altero vero iſtos alios omnes cœlos, ſupra quos ſit iſtud tertium, quemadmodum ipſi ſunt ſupra primum; quod tertium una cum ipſo Deo ſit immobile, & propterea, præter alia huc pertinentia quæ à nobis ignota ſunt, digna ipſius Dei ſedes.

Poſt Dei ad quem oratio dirigitur compellationem, & honorificentiſſimam maximeque ſignificantem patris noſtri cœleſtis appellationem, ſequitur ipſa oratio, cujus tres priores petitiones, quas diximus ipſius Dei gratia potiſſimum fieri, poſſunt hac ratione inter ſe diſtingui, ut ſingulæ quidem hoc in ſe habeant, ut ad Dei, ut ſic loquamur, commodum, præcipue reſpiciant, hocque ſit tamquam genus quoddam, ſub quo omnes contineantur; ſed tamen prima, ad verba, & ſcripta, aliaque externa ſimilia referatur, quibus Dei nomen honoratur expreſſe ac celebratur. Altera, ad cor noſtrum reſpectum habet, quo Deus, ut par eſt, honoretur & in pretio habeatur; immo, cujus illi ſacrificium quoddam à nobis fiat, totumque ipſi dedicetur. Tertia vero, ad facta pertineat ex nobis prodeuntia; ita ut factis noſtris ipſi Deo illam obedientiam præſtemus, quam ipſe requirit. Quicquid enim agit homo, non minus in iis quæ ad Deum pertinent, quam aliis in rebus, poteſt primum dividi in duo membra; in actiones ſcilicet, ſi ita loqui licet (nos quidem hic agendi verbum, lata admodum ſignificatione ſumimus, ut etiam, improprie ſaltem loquendo, aliquando ſoler ab aliis accipi) interiores, & externas. Deinde exteriores, in duo rurſus membra dividuntur, in verba ſcilicet, & facta; quamquam nos, hoc loco, ut jam indicavimus, verborum appellatione plus complectimur, quam ipſa vox ſonet, & factorum nomine aliquid minus, quam fortaſſe videri poſſet voce iſta ſignificari debere.

Primum igitur petitur, ut Dei nomen ſanctificetur, quod quid ſit ſtatim explicabimus, ubi monuerimus, cum iſta ipſa tria, quæ Deum potiſſimum reſpiciunt, in oratione ad ipſum contineantur, & propterea ab ipſo petantur, neceſſe eſſe, ut petitiones iſtæ ſint veræ ac propriæ petitiones, non autem ſimplicia vota, quæ fortaſſe improprie loquendo petitiones appellari cuipiam poſſe videbuntur. Ex quo ſequitur, nos in hac oratione Deum rogare, ut iſta efficiat, non autem ſimpliciter illi exponere deſiderium noſtrum; ac præterea quia nihilominus, ut id, quod quis Deum orando petit, ad ipſum Deum pertineat, tamen conſentaneum eſt, ut in eo ipſo, is qui orat, interim ſibi ipſi ſimul aliquid petat, concludendum eſt, in oratione iſta non peti à nobis ſimpliciter ut Deua iſta efficiat, ſed illa per nos efficere velit, & ſic nobis ea media atque auxilia ſuppeditare, quæ in noſtra ipſorum poteſtate abſolute non ſunt, & ſine quibus iſta per nos effici nullo pacto poſſunt. Quare, ut jam iſtud, quod modo diximus, ad ipſam hanc primam petitionem primo loco applicemus, cum oramus ut Dei nomen ſanctificetur, ſentiendum eſt idem plane eſſe, ac ſi diſerte rogaremus, ut per nos ſanctificetur Dei nomen.

Quid ſanctificandi verbum hoc loco ſignificet, non eſt admodum difficile probe intelligere, quamvis iſtius verbi ſignificatio ſit valde multiplex, adeo, ut etiam ea, quæ ſibi invicem plane adverſantur, hoc uno verbo ſignificentur. Solet autem vulgo exponi in loco iſto, eo ſenſu quem ſequutus eſt Caſtellio in interpretatione ſua, qui pro voce ipſa Sanctificetur, repoſuit, Sancte colatur, quæ interpretatio, & qui ſenſus, quamvis ab eo, quem nos veriſſimum hujus loci eſſe putamus, parum abeſſe videatur, tamen, non eſt judicio noſtro is, qui proprie verbo iſto ſignificatur. Significat enim iſtud verbum, cum ad Deum, non quidem active, ut Grammatici loquuntur, ſed paſſive refertur, honorare, ſeu honore & gloria afficere, quod, ſine dubio, aliud quiddam eſt, quam ſancte colere. Honor ſiquidem iſte & gloria, quam verbum iſtud declarat, eſt quiddam apertius, & in ſenſus noſtros efficacius atque evidentius incurrens, quam id ſit quod ex quolibet Sancto Dei cultu proficiſci poteſt. Neque enim negamus, ubicunque Deus Sancte colitur, ibi etiam Deum honore & gloria affici, quæ ſæpe, prout cultus iſte fuerit non apertus, & humanis ſenſibus expoſitus, aperta & clara non erit; & ſic non omnino ejus generis, cujus illa eſt, quæ verbo Sanctificandi ſimpliciter prolato, & ad Deum paſſive, ut diximus, relato, ſignificari ſolet; quæ eſt ejuſmodi, ut valde con-

conſpicua omnibus ſit, & valde Dei excellentiam cunctis commendet; quemadmodum docere poſſunt ea loca, in quibus verbum iſtud ad eum modum, quem diximus, uſurpatum invenitur; ut inter alia videre eſt Levit. 10. 3, & cap. 22. 32, quibus locis aliquot ſimilia inveniuntur in duobus ſequentibus Libris Moſis, ut cum Deus exprobrat Moſi & Aharoni, quod ipſum non ſanctificaverint coram populo ad aquas contradictionis. Vide Num. 27. 14. Deut. 32. 51. Sed etiam apud Prophetas ſignificatio iſta verbi hujus clariſſime deprehenditur; præcipue apud Eſaiam, ſed multo magis ac frequentius apud Ezechielem. Vide Eſaiæ cap. 29. 23, ubi bis hoc verbum ſignificatione iſta habetur; & Ezech. cap. 20. 41. & cap. 28. 22, 25. & cap. 38. 16 & cap. 39. 27. Quapropter, concludendum eſt, in hac prima petitione Deum orari, ut nobis concedat, quo poſſimus verbis, ſcriptis, & aliis rebus ſimilibus, evidenti honore & gloria afficere nomen ipſius, eumque celebrare & laudare, utque ab aliis laudetur & celebretur, efficere.

Quanquam vero nulli dubium eſſe poteſt, quin *nomen tuum*, in petitione iſta, ex proprietate Linguæ Hebrææ idem valeat, quod *tu ipſe*, tamen hujus loquutionis uſus, cum de Deo honorando & gloria afficiendo agitur, magis ob oculos ponit id, quod quis ſentit, quam ſi perſona iſta ſimpliciter nominetur. Exprimit enim melius illam celebrationem & laudationem, quam quis intelligit; cum ea, ſi expreſſa & evidens eſſe debet, requirat ipſius nominis Dei qui laudatur & celebratur, expreſſam commemorationem; quæ, cum in omni honore & gloria, quæ quoquo modo Deo tribuitur, appareat quidem aliquo pacto; ſed non ita expreſſe, ut in ea quæ verbis & ſcriptis, aliiſque ſimilibus rebus fit: hinc factum eſt, ut verbum ſanctificandi, à nobis, ad iſtam rationem celebrandi divini nominis, peculiariter pertinere dictum fuerit. Cujus rei occaſione dicendum eſt nobis aliquid, de loco illo priore Petri 3. 15, ubi in vulgata editione legitur, itidemque in Syriaca, *Dominum autem Chriſtum Sanctificate in cordibus veſtris*, in Græco vero, non *Chriſtum*, ſed *Deum* legitur, qui locus videtur indicare, Sanctificandi verbum ad ipſum Deum, vel Chriſtum (nam idem hac in re Chriſti perſona, quod Dei, præſtat) paſſive relatum, id ſignificare, quod diximus vulgo exiſtimari in ipſa hac prima petitione per ipſum declarari, id eſt, *Sancte eum colere*, ſeu pro Sancto habitum ita amare, illique obedire, ut tanta ſanctitas requirit. Sed animadvertendum eſt, iſtic verbum Sanctificandi non ſimpliciter fuiſſe uſurpatum, ut nos ſupra loquuti ſumus, cum iſtius verbi ſignificationem expoſuimus; utque uſurpatum eſt in ipſo hoc loco noſtro. Additur enim ibi diſerte, ut dictum fuit *in cordibus veſtris*. Quæ additio efficit, ſine dubio, ut ibi ſignificatio hujus verbi alia ſit, quam alibi, ubi verbum ipſum ſimplex eſt, & docet jam non declarari verbo iſto honorem illum & gloriam, quæ dictis, ac ſcriptis, & rebus ejuſmodi Deo tribuitur vel Chriſto; ſed eam, quæ ipſo corde tribuenda eſt; tametſi alioqui negari non poteſt, quin, ubi quis ipſo corde Deo, Chriſtove, honorem & gloriam tribuit, neceſſarium ſit ut etiam illa in ejuſmodi externis ejuſdem hominis rebus appareat ac perſonet. Nam ibidem, tanquam fortaſſe effectus hujus Sanctificationis divinæ, quæ ipſo corde fit, ſubjungitur ſtatim, *Parati ſemper ad ſatisfactionem, omni poſcenti vos rationem, de ea quæ in vobis eſt ſpe.* Nam quemadmodum is, qui Deum, & Chriſtum in ſuo corde Sanctificat, neceſſario iſta etiam externa præſtat; ſic etiam iſtud ipſum externum, quod ibi commemoratur, neceſſario conjunctam ſecum habet, apertam atque evidentem Dei Chriſtique glorificationem.

Pertinet igitur iſte Petri locus, quamvis in eo Sanctificandi Dei, ſecundum Græcum codicem, expreſſa mentio fiat, non ad primam iſtam petitionem, in qua Deus oratur ut nomen ejus Sanctificetur; ſed ad ſecundam, ad quam explicandam jam accedimus, ubi rogatur Deus

Verſ. 10. Ut ejus *regnum veniat*. Quamvis enim nomen regni Dei, vix inveniatur alibi id ſignificare, quod ſupradicto Petri loco continetur, id eſt, Dei habitationem in cordibus noſtris, ita, ut in illis regnet, & ita corda noſtra ſint illi plane ſubjecta, eique dicata ac conſecrata; tamen, quia iſtud per illud fit, quod plerumque nomen iſtud declarare invenitur; præſertim cum dicitur, regnum Dei vel adeſſe, vel venire, vel appropinquare, aut ſimilia de ipſo vel dicuntur, vel optantur; & præterea, quia, ſi quis non tam uſum quam vim ipſius nominis ſpectare velit, non dubium eſt, quin id quod diximus ſignificare poſſit. Poſtremo, cum ſignificatio iſta alicubi tamen inveniri videatur, adducti ſumus, ut credamus, eam potiſſimum debere hac in petitione agnoſci. Frequentior quidem ſignificatio nominis regni Dei, præſertim ea ratione, qua diximus, uſurpata, eſſe videtur, ut declaret patefactionem voluntatis divinæ; ejuſque receptionem, ſive agnitionem, quod regnum vocatur etiam, eodem prorſus ſenſu, cœlorum regnum. Patefactionis autem divinæ voluntatis nomine complectimur, non modo ipſius annunciationem, & prædicationem, ſed etiam confirmationem ab ipſo Deo proficiſcentem, cujuſcumque tandem generis alioqui illa ſit; præcipue vero, cum à donis & effectis Spiritus, atque potentiæ & efficaciæ divinæ illa oritur; ſed ex hoc ipſo Dei regnandi modo, conſequitur illud, quod nos hoc in loco potiſſimum intelligimus, ut Deus ſcilicet regnet in ipſis cordibus noſtris, & niſi hoc conſequatur, non videtur vere ac proprie dici poſſe, Deum regnare. Verum eſt, quod hoc ipſum, ex quo fit ut Deus vere ac proprie regnet, exiſtere ex ordinaria voluntate Dei non ſolet, niſi iſtud alterum illud præcedat; & propterea in petitione iſta, quamvis eo pacto accepta ut nobis magis probatur, intelligendum eſt nihilominus, nos Deum orare, ut patefactione voluntatis ſuæ, ac confirmatione, velit ipſam ſuam voluntatem noſtris cordibus inſculpere, ut hac ratione inter nos merito ipſe Deus regnare dici poſſit. Dei porro voluntas hic intelligitur ea, quæ ad nos ſpectat; & conſequenter, in præcepta dividitur & promiſſa, quæ Deus humano generi per Chriſtum dedit ac fecit; quandoquidem, poſt ipſum Chriſtum exhibitum nulla alia fuit, aut erit unquam donec præſens ſæculum duret, ejuſmodi Dei voluntas, niſi illa quam Chriſtus nobis attulit atque annunciavit, & pluribus modis mirifice confirmavit.

Ex tribus rationibus, quas ante attulimus, cur in loco noſtro aliam quandam ſignificationem nominis Regni Dei ſequamur, quam ſimplicem illam, quæ inter multas, quas nomen iſtud habere deprehenditur, huic loco potiſſimum convenire videri poſſit, duas jam aliquo modo explicuimus; quæ & connexionem noſtræ interpretationis cum ſignificatione iſta, & vim ipſius nominis reſpiciunt; ſupereſt ut tertiam de aliquo loco, ex quo interpretatio noſtra confirmetur, haud inanem eſſe videamus. Eſt igitur locus, ubi ſignificatio, quam nos hic probamus, nominis regni Dei, haberi videtur, apud Paulum in Epiſtola ad Rom. 14. 17, in verbis illis; *Non eſt enim regnum Dei, eſca & potus, ſed juſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* Ubi omnino videtur, regni Dei nomine illud intelligi, quod proprie nomine iſto ſignificari videtur, id eſt, quod Deus in cordibus noſtris regnet. Apparet enim, Pauli mentem eſſe, dicere, ex eo, quod Deus in cordibus noſtris regnet naſci juſtitiam, & pacem, & gaudium in Spiritu Sancto; non autem diſtinctionem inter cibum & cibum vel potum & potum, ſive alia qualibet ratione, curam exquiſitam circa cibum & potum. Nam quod Paulus ibi loquatur de iis, quæ à nobis proficiſcuntur, non autem de iis quæ nobis divino decreto annunciantur, videtur poſſe demonſtrari, ex verbis quæ ſtatim ſe-

quuntur, *Qui enim in his* (quanquam vulgata editio habet, *in hoc*) *ſervit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus.* Sed adhuc quartam rationem habemus interpretationis noſtræ, quam nobis ſuppeditat ſequens tertia petitio, quæ etiam cauſſa eſt, ut iſtas tres priores petitiones, alio modo interpretentur, quam fieri debere, multi exiſtimare putarunt. Qua de re, mox aliquid explicatius dicemus; Jam enim ipſam tertiam petitionem examinemus, & rationem iſtam, quam inde nobis ſuppeditari diximus, exponamus.

His igitur verbis petitio iſta tertia continetur, *Fiat voluntas tua, ſicut in cœlo & in terra.* Ubi negari nequit, judicio meo, quin à Deo petatur quiddam, ubi deſideratur tamen factum noſtrum. Nam, ſine dubio, petitur hic à Deo, ut, quemadmodum cœleſtes illi incolæ & habitatores ipſi per omnia obediunt; ſic, qui terram incolunt & inhabitant ipſi pariter obtemperent, ut, inquam, non minus ab hominibus quam ab Angelis ipſi Deo perfecte obedientia præſtetur. Itaque, cum in hac petitione manifeſtum ſit, aliquid peti à nobis & Deum rogari, in quo factum noſtrum omnino requiritur, hinc concludendum videtur, in petitionibus quoque præcedentibus duabus, aliquid contineri, quod ſine nobis exiſtere nequeat, & propterea, cum in altera ex illis petitur, ut Dei regnum veniat, non debere hoc accipi ſimpliciter de patefactione & confirmatione voluntatis divinæ inter homines, ſed de receptione illius, non quidem externa tantum, ſed interiore etiam; immo de hac potiſſimum, ſine qua exterior illa nec ſincera ullo pacto eſſe poteſt, nec vim habet efficiendi, ut Deus in nobis revera regnet. Eadem ratio effecit, ut primam petitionem ita interpretati ſimus, ut in eo quod petitur, factum noſtrum ſimiliter omnino requiratur; & ſic cum petitur ut Dei nomen Sanctificetur, nolimus intelligi ſimpliciter peti, ut ipſe Deus ea faciat, unde nomen ejus glorioſum appareat, ſed ut nobis ea ſubminiſtret, unde poſſimus ipſius nomen honore & gloria afficere ac celebrare; & porro id faciamus. Quæ ratio ſi non eſſet, id eſt, niſi hæc tertia petitio manifeſte id continere videretur, quod noſtrum factum requirat, facile poſſemus aliam ſententiam, in iſtis tribus prioribus petitionibus interpretandis, ſequi, quam, ut paulo ante attigimus, multi fortaſſe ſequuntur, quamque & ſupra, & hic proxime indicavimus, ut ſcilicet in illis petatur, ut Deus ipſe ſimpliciter ſine nobis ea efficiat, quæ in illis continentur, & cum, ut de prima primum agamus, petitur ab ipſo, ut ejus nomen Sanctificetur, intelligatur peti, non quidem ut, quemadmodum nos interpretamur, efficiat, ut nos ſanctificemus, id eſt, celebremus & gloria afficiamus nomen ipſius; ſed ut ipſe, ſicut modo dicebamus, ea faciat, unde ejus nomen celebre ac glorioſum appareat, quandoquidem ita exponi poteſt; totum iſtud *Sanctificetur nomen tuum*, ac ſi dictum fuiſſet, Sanctifica nomen tuum, quemadmodum nemo negaverit, quin petitio illa ſecundo loco poſita. *Veniat regnum tuum*, ita ſimpliciter accipi poſſit, ac ſi dictum fuiſſet, Mitte regnum tuum.

Nam quod Sanctificandi verbum, active ſimul & paſſive, ipſius Dei reſpectu, uſurpari poſſit, ita ut Deus Sanctificare ſe ipſum dicatur; idque cum ea ſignificatione, quod ea efficiat, unde nomen ejus celebre ac glorioſum appareat, probat inter alia teſtimonia locus Ezechielis cap. 36, in initio verſiculi 23, itemque apud eundem Prophetam locus cap. 38 23. Ubi habetur verbum iſtud Hebraicum, in conjugatione, quam vocant Hitpael; quæ conjugatio id habet, ut ſignificet actionem in eundem ipſum qui agit: ibi enim verbum iſtud, de Deo dicitur, adeo ut pro eo, quod in vulgata editione legitur, *Et magnificabor & ſanctificabor*, ſecundum propriam apud Hebræos ſignificationem verborum legendum ſit, *Et magnificabo meipſum, & ſanctificabo meipſum.* Sic ſimiliter in ſecunda petitione, cum, ut diximus, illud *Veniat regnum tuum*, ita poſſit accipi, ac ſi dictum foret, Mitte tuum regnum, ſententia eſſe poſſet, peti à Deo, ut ipſe per ſe, facti noſtri nulla conſideratione habita, patefaciat voluntatem ſuam, ejuſque cognitione plane homines repleat, quemadmodum antea taſſi ſumus, regni Dei appellatione ſolere ſignificari; præſertim, cum agitur de eo, ut regnum Dei veniat, aut exiſtat; ſic inquam poſſemus, ut credimus ab aliis multis fieri, iſtas duas petitiones accipere, atque etiam una cum illis excogitare, quomodo ad eundem modum ipſa tertia petitio accipi poſſet; niſi id eſſet, quod diximus, quod planus & apertus ſenſus petendi à Deo, ut fiat voluntas ejus in terra, quemadmodum in cœlo, videtur eſſe quod petatur, ut nobis ea ſuppeditet, quibus non quidem nos cogat ejus voluntatem perfecte facere, ſive, ut neceſſario eam faciamus, efficiat; ſed ut libere interim, & cum aliter facere poſſemus, ad illam faciendam impellamur. Neque enim, ordinarie loquendo, Deus cuiquam neceſſitatem affert ſuam voluntatem faciendi; voluntatem, inquam, quæ præceptis ejus continetur, de qua ſine dubio, hic agitur; hic enim, hujus tertiæ petitionis planus, nihilve, ſeu verba, ſeu ſententiam ſpectes coactus, efficit, ut aliis rationibus adjunctis, quas ante attigimus, eo adducamur, ut ſtatuamus, in prioribus quoque duabus eum ſenſum eſſe agnoſcendum; in quo, quamvis Dei auxilium atque operatio, omnino adſit, ſit nihilominus locus aliquis in agendo libertati noſtræ. Nam, quod quidam tertiam iſtam petitionem ita interpretantur, ut omnino ſignificet, Deum orari, ut ipſe omnino efficiat, quo voluntas ejus perfecte in terra fiat, ſicut in cœlo; & cum non ſit veriſimile, Chriſtum voluiſſe nos à Deo quidquam petere, quod ille reipſa non ſit facturus; ajunt, iſtud tunc fore, cum Sancti in hoc ipſo mundo regnabunt, cum Deus tunc ſit omnino ac re ipſa effecturus, ut non minus hic in terris ab hominibus ei obediatur, quam ab Angelis in cœlis. Quam interpretationem, ut paulo ante ſubindicavimus, nos quoque amplexi fuiſſemus, aut etiam ejus ſimilem; niſi ſupra dicta & late explicata ratio aliter omnino ſuaderet. Hoc inquam totum non videtur, nec per ſe recte ſubſiſtere poſſe, nec in Sacris Teſtimoniis ullum verum fundamentum habere, cum, ut dictum eſt, Deus ordinarie neceſſitatem ſuæ voluntatis perfecte faciendæ, aut etiam imperfecte, nemini afferre ſoleat, nec, judicio noſtro, ullus in Sacris Litteris extet locus, unde aperte colligi poſſit, perfectam iſtam voluntatis divinæ obedientiam in terra aliquando futuram. Non eſt autem, ſi interpretationem noſtram ſequamur, his abſurditatibus locus ullus; quamvis firmum nihilominus maneat, peti à Deo ut ejus voluntas fiat in terra, ſicut in cœlo. Nam non propterea ſimiliter fruſtra Deus à nobis rogatus fuerit; cum ſecundum interpretationem iſtam, ſatis ſit, ad hoc, ut Deus id fecerit quod rogatur, ut ea ſubminiſtraverit & dederit, unde ejus voluntas perfecte non minus in terra, quam in cœlo fieri potuerit, etiamſi culpa & negligentia hominum factum ſit, ut effectus iſte non extiterit.

Concludimus igitur, nobis omnino videri, ſatius eſſe in tribus his petitionibus eam interpretationem amplecti, ex qua elicitur Dei opem implorari, ut iſta tria quæ petuntur, à nobis fieri queant, ita ut & nobis ſubminiſtret, quomodo poſſemus digni celebrare ac glorificare nomen ejus, & operetur, ut omnino poſſimus ipſi Deo dare locum, & poſſeſſionem ac dominationem in cordibus noſtris; & denique, ea nobis præſtet, unde queamus non minus in hac vita mortali illi obedire, quam in illa immortali ab Angelis fiat. Satius, inquam, iſtas tres petitiones ad hunc modum ita interpretari, eſſe concludimus, quam ad illum alterum, ut ſcilicet Deus rogetur, ut iſta ipſe omnino efficiat. Neque huic ſententiæ noſtræ quicquam repugnat id, ut fortaſſe cuipiam videri poſſit, quod nos ipſi alibi ſcripſimus; id eſt, in diſputatione noſtra Dei Jeſu Chriſto ſervatore parte ſecunda, cap. 19.

Ubi,

Ubi, ut probaremus, aliud eſſe, Deum aliquid facere cujuſpiam precibus intervenientibus, & aliud, illius precibus ad id faciendum permoveri; hoc exemplo, trium iſtarum petitionum à Chriſto juſſarum, uſi ſumus, oſtendentes, quod etiamſi Deus velit iſta a ſe peti, & ſic fidelium ſuorum precibus intervenientibus velit ipſe ea facere, non tamen propter id quod illi ita orant, iſta ſit facturus Deus, alioqui ſcilicet, non facturus. Unde omnino colligitur, nos, cum hæc ſcripſimus, ſenſiſſe, Deum iſta, quæ tribus iſtis petitionibus continentur, omnino facturum. Hoc inquam nihil pugnat cum ſententia noſtra, de ſenſu ipſarum trium petitionem, quam nunc afferimus: quandoquidem, verba illa noſtra illo in loco, ita accipi & poſſunt & debent, ut ſenſus ſit, Deum quidem iſta omnino facturum quæ ab ipſo petuntur; quatenus ſcilicet omnino daturus ſit modum, rationem, & vires, quibus iſta plane fieri poſſint; quem ſenſum ipſimet eo in loco indicavimus, verbis illis, *alioqui horum nihil facturus, ſeu potius ut fiat decreturus*. Nam poſterior horum verborum pars declarat, quomodo ibi intellexerimus, Deum iſta omnino facturum; id eſt, decreturum, ut fiant, per nos nimirum, quemadmodum hic docemus. Verum eſt, ne quicquam diſſimulem, ad omnem ambiguitatem tollendam, & ad ſententiam noſtram melius indicandam, rectius futurum fuiſſe, ſi pro verbo *Decreturus*, ſcriptum fuiſſet *Curaturus*. Jamque ad iſtam tertiam petitionem, quantum ſatis eſt explicandam, nihil aliud ſupereſt, quam duo monere. Unum eſt, quod non videatur neceſſarium ſtatuere, in ea peti, ut in univerſa terra ita Deo obediatur, ſicut in cœlo, ſed ſatis videri ad verba ipſa petitionis, ut ſic dixerim, verificanda, ſi in terra aliquis inſignis atque conſpicuus numerus hominum ſit, qui Deo perfecte obediant. Alterum, quod leve quidem non tamen negligendum eſt, conſideratio loquutionis iſtius, *Sicut in cælo, & in terra*: ubi vocula *Et*, eandem vim habet poſt præcedentem vocem *Sicut*, ac ſi dictum foret, *Sic etiam*. Namque, ni fallor, iſte loquendi modus eſt valde rarus in ipſis Sacris Literis; neque nunc mihi aliud exemplum ſimile, ex ipſis petitum ſuccurrit.

Verſ. 11. Sequuntur tres alteræ petitiones, quæ ſimiliter ut tres iſtæ priores, videntur poſſe quadam ratione inter ſe diſtingui, ut ſcilicet, cum omnes, ut dictum eſt, in hoc conveniant, quod ad commodum noſtrum præcipue ſpectant, in hoc ipſo tamen, prout commodum noſtrum varie conſiderari poteſt, inveniatur inter ipſos aliquid, quod aliam ab alia ſecernat. Nam in prima, videtur omnino peti aliquod bonum; in ſecunda, depulſio ſeu ablatio cujuſdam mali; in tertia vero, à quodam malo præſervatio ac defenſio. Prima igitur ſic habet, *Panem noſtrum ſuperſubſtantialem*, (ſic enim hic apud Matthæum habet vulgata editio. Nam apud Lucam legitur, *quotidianum*) *da nobis hodie*. Apparet, ni fallor, manifeſte, aliquid boni his verbis omnino peti, quamvis, cujuſmodi ſit bonum iſtud, perdifficile ſit ſtatuere; & ſane varie admodum propterea hic locus, ab explanatoribus, & aliis de ipſo mentionem facientibus, acceptus & explicatus invenitur. Primum enim valde dubitatur, aut certe in eo à multis diverſe admodum ſentitur, quid ſit panis ille qui hic petitur. Nam primo loco dubium eſt, an metaphoricus, an vero verus panis, ſive id totum, quod appellatione veri panis ſolet, præſertim apud Hebræos, ſignificari, hoc loco petatur. Deinde, ſi metaphoricus petitur, quid illud ſit, quod metaphorico iſto loquendi modo dictum fuiſſe, intelligere oporteat, nimiſque longum eſſet, varias metaphoras, hic excogitatas, recenſere atque examinare. Deinde, valde dubium locum reddit, & ſenſum illius plane ambiguum facit vox illa, quæ à vetere interprete reddita eſt per vocem, Superſubſtantialis, vel, Quotidiam, ea eſt Græce ἐπιούσιος, quæ cum ejuſmodi ſit, ut vix uſquam alibi apud Græcos ſcriptores, his exceptis qui Chriſtiani fuerunt, aut alioqui ſcribentes ad hunc locum reſpexerunt, uſurpata inveniatur, & præterea ejus formatio, & etymologia minime ſit aperta, multum negotii & difficultatis omnibus exhibet, volentibus locum hunc probe percipere, ejuſque ſenſum aſſequi. Poſtremo, loci difficultatem aliquantum auget, quod apud utrumque Euangeliſtam, tempus pro quo panis iſte petatur, non eodem modo habetur. Nam apud Matthæum quidem, legitur, ut diximus, *Hodie*, apud Lucam vero, *quotidie*, ſive, *in ſingulos dies*.

Jam quod attinet, ad primam difficultatem, nos ejus ſententiæ ſumus, ut ſtatuendum cenſeamus, & proprie & metaphorice ſimul, vocem Panis accipiendam in hac petitione eſſe. Propria vero ſignificatio vocis iſtius, quemadmodum alii etiam ſentiunt, eſt, ut complectatur primum omne cibi genus, ac deinde uſitato loquendi modo, ſub cibi nomine, quicquid ad corpus noſtrum alendum ac conſervandum pertinet, ita ut victus totus, id eſt, tam potus, quam cibus & veſtitus ſimul ſignificetur: & ſic a Deo pane iſto petendo, petatur victus & veſtitus, & ſiquid aliud eſt, quod ad corpora noſtra ſuſtentanda pertineat. Quod vero attinet ad metaphoricum panem, qui pariter hic à Deo petatur, putamus illum aliud nihil eſſe, quam eam Dei gratiam & favorem, ſine quo ſpiritualis vita noſtra, dum in hoc corpore ſumus, conſervari nequit, quemque à Chriſto præſcriptum fuiſſe, ut à Deo petamus, adeo eſt veriſimile, ut ſi utraque ſimul interpretatio, proprie videlicet & metaphorica, vocis panis, hoc loco admitti ſimul non poſſet, ſatius omnino ſit metaphoricam, quam propriam retinere. Sed nihil videmus quod prohibeat, quominus utraque pariter, ut dictum eſt, retineatur. Addita eſt voci panis, vox noſtri, & dictum, *Panem noſtrum* &c, ut melius indicetur, panem hic peti quo nobis eſt opus Id enim exprimit ac declarat, vox *Noſtrum*, quæ alioqui ſignificare videretur, nos jam habere panem iſtum. Verum, quia non eſt veriſimile, ut profiteamur nos habere quod petimus; & quia facile contingere poteſt, ut reipſa panem iſtum, nec verum nec metaphoricum habeamus; propterea, ea ſignificatio vocis *Noſtri* hoc loco agnoſcenda eſt, quam ab initio diximus

Quod porro attinet ad vocem illam Græcam ἐπιούσιος, quæ ſi perfecte intelligatur, plurimum adjumenti ad totam petitionem recte intelligendam afferre poteſt. Sunt, qui velint, omnino illam verti debere, ut hic factum eſt à vetere interprete, id eſt, Superſubſtantialem, vel, ut Eraſmus notat, ſupereſſentialem, cui tamen alia quædam interpretatio, ut mox dicemus, plus placere videtur. Porro hujus interpretationis ea vis eſſe videtur, ut omnino excludat hoc loco ſignificationem panis proprie accepti. Teſtatur autem idem Eraſmus, Hieronymum ſcriptum reliquiſſe, apud ſeptuaginta interpretes, pro voce iſta uſurpari ſimilem aliam, quæ eſt περιούσιος, cujuſvis eſt, ut eximium ſive egregium declaret. Quæ interpretatio ſimiliter ſi hoc loco admittatur, videtur ſtatuendum de pane proprie accepto minime hic verba fieri. Utriuſque interpretationis iſtius cauſſa eſt, quod videtur non dubitandum, quin vox ἐπιούσιος compoſita ſit ex nomine οὐσία, & ex præpoſitione ἐπὶ quæ proprie videtur quiddam excellens omnino ſignificare, & quod tranſcendat eſſentiam ac naturam vulgaris panis; ſed plerique hodie ex iis, qui volunt & fatentur nomen οὐσία dediſſe originem voci iſti, non agnoſcunt vim iſtam in præpoſitione ἐπὶ, eamque nihil addere volunt, quod ad ſignificationem attinet, ei, quod ſignificatur per nomen ipſum οὐσία; & contendunt propterea, ἐπιούσιον ad verbum aliud nihil eſſe quam ſubſtantialum, ſive eſſentialem; quo verbo ſignificetur id, quod, ad nos ſuſtentandos, eſſentiamque noſtram conſervandam pertinet; dantque ni fallor, quidam exempla quædam iſtius præpoſitionis, quæ in compoſitione ſignificationis nihil addat. Id plane memini, Caſtellionem videlicet

licet afferre exemplum vocis ἐπουράνιος, quæ paſſim, non ſupercœleſtem, ſed cœleſtum ſimpliciter ſignificat. Hæc vocis iſtius interpretatio nobis maxime placet, eaque optime ad utramque & propriam ſcilicet & metaphoricam panis ſignificationem, accommodatur, ut ſcilicet, ſi utramque ſimul ſignificationem iſtam hic agnoſcere velimus, petamus à Deo, ut & corpori & animæ noſtræ alimentum illud præbeat, quæ & hac & illud ſuſtentatur quo, inquam, ad ſui conſervationem omnino indigent. Quamvis autem nihil videatur dubitandum de voce Panis, quod metaphorice aliud ſignificare, poſſit quam vulgarem & materialem, ut ſic loquar, panem; tamen, quia diximus hanc metaphoricam ſignificationem hoc loco nobis potiſſimum probari, non abs re eſt, in memoriam revocare ea, quæ leguntur dicta à Chriſto apud Johan. cap.6, ubi ſæpius repetit Chriſtus vocem iſtam Panis, cum ſignificatione non propria ſed metaphorica, & quidem ea metaphora, quæ, licet, ut credimus, non ſit plane eadem cum ea, quæ hoc loco agnoſcenda eſt, ab illa tamen non abludit; quatenus videlicet, ſine dubio, non minus ibi quam hic agitur, ſub voce panis, de cibo, quo ſuſtentatur non quidem corpus, ſed anima noſtra.

Sed non deſunt, qui velint, inter quos videtur eſſe Eraſmus, & Flaccius Illyricus, originem vocis ἐπιούσιος, duci à voce ἐπιούσῃ; quæ, ut ipſi loquuntur, apud Græcos ſignificare ſolet diem craſtinum, idque in ipſis Actis Apoſtolicis à Luca deſcriptis; & propterea volunt vocis ἐπιούσιος ſenſum eſſe eundem, ac ſi dictum fuiſſet, diei craſtini; atque ajunt, Hieronymum teſtari in Euangelio illo, quod Hebræorum vel ſecundum Hebræos inſcribebatur, extitiſſe vocem, quæ iſtud ipſum in Lingua Hebraica, in qua Euangelium illud ſcriptum erat, plane declarat. Hanc interpretationem videntur viri iſti amplecti, cum ea ſignificatione, ut hac ratione petatur a Deo panis, quo in ſingulos dies indigemus; ita ut non multum abſit, quod attinet ad ſenſum, interpretatio iſta ab illa, quam à vetere interprete apud Lucam habemus, & omnium receptiſſima eſt, ut ſcilicet vox iſta Græca, voce Latina Quotidiani reddatur. Sunt autem, qui interpretationem iſtam propterea rejiciant, quod videatur pugnare, cum præcepto ipſiuſmet Domini qui hanc orationem inſtituit; cum præcepto, inquam, quod paullo inferius, ad finem ſcilicet hujus capitis, in hoc ipſo ejus ſermone legitur, ut ne ſimus ſolliciti in craſtinum: hinc enim fit, ut non videatur veriſimile, eundem Dominum antea juſſiſſe, ut panem craſteinum, id eſt, ſequentis diei precibus noſtris quæramus. Verum hæc objectio parvi facienda videtur, cum præceptum illud ſit intelligendum, nec ſimpliciter de omni cura habendi id quod nobis in craſtinum opus eſt, ſed de anxia quadam cura, quæ nos nimirum occupet, & ab eo quod potiſſimum quærere debemus aliquo modo abſtrahat aut retardet; neque etiam de ea cura qua ad Deum confugiamus, ſed de illa, qua ipſi id acquirere, quo in craſtinum opus habemus, noſtra opera atque induſtria ſtudeamus. Sed alia tamen eſſe videntur quæ ſuadeant, quominus interpretationem iſtam amplectamur. Nam parum veriſimile videtur, ut ex voce ἐπιοῦσα, quæ non proprie ſed figurate ſequentem diem ſignificat, per defectum ſcilicet vocis ἡμέρας, hoc eſt, diei, quæ ſubaudiri debet, cum plena loquutio ſit, ἐπιοῦσα ἡμέρα, id eſt, ſuperveniens dies. Non eſt inquam veriſimile, ut ex figurata iſta voce, formata fuerit iſta altera ἐπιούσιος, cum ſignificatione ejus ſignificationis, ut ita dicam, conjugata, quam vox iſta figurata ex ipſa tantum figura habet. Neque enim ſimiliter, ut, ſubaudita in ea altera illa voce, habetur ejus verus ſenſus, ſic in iſta quæ ab ea derivata eſſet, ſi vox illa altera ſubaudiretur, haberetur is ſenſus, qui illi in hac interpretatione tribuitur. Deinde, ſi quis recte animadvertat, non videtur ſignificatio vocis ἐπιούσιος, ſi ea à nomine ἐπιοῦσα derivaretur, poſſe convenire huic loco. Namque non craſtinum ſignificaret, ſed poſtridianum; neque enim ἐπιοῦσα cras ſignificat, ſed poſtridie. Quis vero non videt abſurdiſſime loquuturum eum eſſe, qui Deum orando diceret, *Da mihi panem poſtridianum*, in iis quidem exemplis, quæ in Novo Teſtamento habentur nominis ἐπιοῦσα, nuſquam, ni fallor, invenitur eo ſignificari diem craſtinum, ſed poſtridianum, ubi, quia in Latina interpretatione ſequentis diei vox habetur, qua poteſt etiam, ſi quis velit, craſtinus dies appellari, ut ſi quis dicat, ſequenti die, pro eo quod eſt, Cras ad te veniam; & propterea etiam, ſi Deum orando diceremus, Da nobis panem ſequentis diei, nihil abſurdi in hoc loquendi modo conſpiceretur, cum idem eſſet, vel eſſe poſſet, ac ſi diſerte diceremus, Da nobis panem craſtinum, propterea arbitror factum fuiſſe, ut abſurditas iſta non fuerit animadverſa, quæ alioquin ſatis evidens eſt, ſi in petitione iſta ea vox ponatur, quæ non quidem omnem proxime ſequentem diem, & ſic eum, qui poſt præſentem, quo quis loquitur, ſequuturus eſt, ſed eum, qui vel ſequutus, vel ſequuturus ſit poſt diem certum aliquem abſentem, præteritum videlicet vel futurum, omnino declarat. Verum præterea etiam, immo potiſſimum ob id interpretatio iſta mihi non probatur, ex qua fit, ut craſtinum panem à Deo petamus, quod ea retenta, non ſatis commode videtur retineri poſſe, ut in petitione iſta petatur panis ille metaphoricus. Neque enim craſtini appellatio, ejuſmodi pani ita convenire poſſe videtur, ut proprio ac vulgari pani, cum metaphoricus iſte panis non ita ſit comparatus, ut de eo præſcribi aut ſtatui poſſit, quantum ejus futurum ſatis nobis ſit pro die uno, quemadmodum poteſt de proprio ac vulgari pane.

Quoniam vero & hic & ſupra urgemus, quod hic petatur non proprius tantum panis, ſed etiam metaphoricus, diximuſque nobis videri, ſi alterutrum tantum hic peti demonſtrari poſſit, præſtare, de metaphorico potius, quam de proprio petitionem iſtam accipere, duo nobis omnino facienda videntur. Unum eſt, apertius & exquiſitius explicare, qui ſit iſte metaphoricus panis. Alterum, ad id reſpondere quod putamus poſſe huic ſententiæ objici, quod hoc loco metaphoricus iſte panis omnino petatur. Diximus antea, iſtum metaphoricum panem eſſe id, quo anima ſeu ſpiritualis vita noſtra ſuſtentatur; hoc autem in genere affirmari poteſt, eſſe Dei gratiam. Proprius autem ad rem accedendo, dicere poſſumus, eſſe eam Dei gratiam, qua ſit, ut, quas per nos ipſi non habemus vires, habeamus, vivendi atque operandi ſecundum id, quod non caro, ſed Spiritus dictat; unde fiat, ut omnia impedimenta omneſque difficultates, quæ in hoc efficiendo occurrunt, amoveamus ac ſpernamus. Ex eo enim, quod quis non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum vivat & operetur, animæ ſalus comparatur & ſpiritualis vita noſtra conſervatur. Videtur autem gratia iſta, poſſe etiam Spiritus Sancti nomine appellari. Nam, ut Spiritum Sanctum à Deo petamus, alibi monet ipſe Chriſtus, & quidem eo in loco apud Lucam, qui ſtatim ſequitur poſt præceptam & inſtitutam hanc orationem: ſtatim enim poſtea apud iſtum Euangeliſtam, multis verbis & exemplis, ac ſimilitudinibus ſuadet Chriſtus, petendum eſſe à Deo, cum certa ſpe accipiendi; & tandem concludit, Si nos, cum mali ſimus, novimus bona dare filiis noſtris, multo magis Deum daturum Spiritum Sanctum, ſive ut vulgata editio habet, Spiritum bonum, petentibus ſe. Ex quo apparet, in ipſa oratione ab eo præcepta, Spiritus Sancti petitionem contineri. Nam præter id, quod, ſine dubio, tota iſta Chriſti ſuaſio ac monitio referenda eſt ad præſcriptam ab ipſo orationem, illud etiam hoc nobis ſuadet, quod, ut ab initio diximus, ſine dubio, oratione iſta præſcripta continetur quicquid jubemur omnino à Deo petere. Quod autem Spiritum Sanctum à Deo petere jubeamur, tota iſta, quam ſuaſionem Chriſti appellavimus, facile docet.

Eſt

Eſt enim ejuſmodi ſuaſio, quæ omnino, vim præcepti habeat. Jam vero Spiritus Sanctus, ea res eſt, ex qua fit, ut id præſtare poſſimus quod ante diximus, & ſic reipſa idem eſt cum gratia illa Dei, de qua modo loquuti ſumus; niſi quod Spiritus Sancti appellatio, rem ipſam magis exprimit. Iſto enim nomine, evidentius ſignificatur afflatus ille divinus, quo concipimus ſpem æternæ vitæ, ſi non carnis, ſed Spiritus imperio paruerimus. Nam ex ſpe iſta, & non aliter efficitur, ut hoc ipſum præſtemus. Cum igitur omnino concludendum videatur, in hac à Chriſto inſtituta oratione ad Deum qua uti debeamus, contineri petitionem Spiritus Sancti, ſive illius gratiæ, quam paulo ante expoſuimus, nullus locus in tota oratione eſt ubi id nominatim fieri, ſeu propriis, ſeu metaphoricis verbis dici poſſit, niſi hic ipſe, ubi panis petitur quo ſuſtentemur; & propterea concludendum ſimiliter omnino videtur, hic contineri ac fieri petitionem iſtam.

Sed objiciet aliquis, ſecundum explicationem noſtram trium priorum petitionum, jam in illis gratiam iſtam à Deo petitam fuiſſe, cum velimus, eas ita debere explicari, ut quæ in his petuntur, per nos fieri petantur, ſaltem aliqua ex parte. Nihil enim eorum quæ illis petuntur, eſt, quod ſine Dei gratia fieri à nobis ulla ex parte queat; & propterea à Deo iſta petantur, ac porro peti jubeantur. Reſpondemus, atque eodem tempore id exequimur, quod ſecundo loco faciendum nobis, circa hanc primam ex poſterioribus petitionibus, antea diximus, id eſt, id refellimus, quod ſententiæ noſtræ de pane metaphorico, quod ſcilicet de illo in petitione hac prorſus agatur, obſtare videtur; quod videlicet jam antea panis iſte, & ſic divina gratia petita fuerit. Reſpondemus inquam, primum non eadem ratione, neque ob eandem cauſſam peti Dei gratiam in tribus prioribus petitionibus, ſicut in prima hac ex tribus poſterioribus: ibi enim agitur potiſſimum de ipſo Deo, ejuſque præcipua ratio habetur; hic vero de nobis peculiariter agitur, noſtrumque ratio plane habetur; ibi quæritur Dei gloria, hic vero *ſalus noſtra*; nec quicquam prohibet eandem rem diverſa ratione, diverſamque ob cauſſam non ſemel peti. Deinde addimus, quod ſi recte res conſideretur, ea divina gratia, quæ antea in qualibet ex illis tribus petitionibus tacite, ſecundum explicationem noſtram, petita fuit, non eadem eſt cum illa, quæ metaphorice, panis, quo ſuſtentemur, appellari poſſit. Nam, ut ſingulas illas tres petitiones breviter, quantum huc pertinet, noſtra explicatione earum poſita, percurramus, cum petimus, ut Dei nomen per nos celebretur, eatenus divinam gratiam petimus, quatenus opus eſt, ut nobis & occaſiones à Deo ſubminiſtrentur, & cor accendatur, & lingua aut calamus acuatur & temperetur, ut id, quod petimus, decenter ac Deo digne fiat; quæ divina gratia quiddam, ſine dubio, diverſum eſt ab ea, qua ſpiritualis vita noſtra alitur ac fovetur. Cum vero petimus, ut Deus regnet in cordibus noſtris, propterea divinam gratiam petere dici poſſumus, quia ſimul, quemadmodum antea explicatum à nobis fuit, petimus, ut Deus, patefactione & confirmatione aperta atque efficaci voluntatis ſuæ, efficiat, ut merito dici queat, ipſum regnare in cordibus noſtris, & ſic verum ipſius in terris regnum exiſtere; quæ ſimiliter gratia divina, etiamſi aliquid hic velimus intelligi, quod Deus in nobis interiore præterea ratione operetur, quiddam omnino eſt diſtinctum, ab ea gratia qua perpetuo indigemus, ut anima noſtra ac ſpiritualis vita nutriatur ac ſuſtentetur. Jam vero cum petimus, ut ab hominibus, & ſic à nobis Dei voluntas in terra ita fiat, ut fit ab Angelis in cœlo: quamvis, ſine dubio, vel maxime hic Spiritus Sanctus à Deo petatur atque imploretur, ſine quo iſtud nullo pacto præſtare humana fragilitas poteſt; eſt tamen manifeſte gratia iſta divina aliquid excellentius, & majus ea, qua aſſidue nobis eſt opus, ut ſpiritualem vitam conſtanter retineamus; plus enim eſt, ſine dubio, ita voluntati divinæ obedire, ut Angelis ipſi obediunt, quam ita vivere, ut Spiritus ipſe dictat ac poſtulat; quandoquidem hoc tunc fieri merito dici poteſt, cum non ſecundum carnem ſed ſecundum Spiritum ambulatur, etiamſi imperfectio aliqua, in obedientia quæ Deo præſtetur, omnino appareat, atque ejuſmodi, quæ longe abſit ab ea obedientia, quam Angeli Deo præſtant. Præterea animadvertendum eſt, hanc tertiam petitionem ex illis tribus prioribus, poſſe, ac fortaſſe debere ita accipi, ut non petatur, id aſſidue ac perpetuo fieri, quod ipſa continet, ſed ut aliquando id fiat; unde apertius conſtat, quantum differat divina gratia, quæ in ea tacite imploratur, ab ea, quæ aperte, licet metaphorico loquendi modo hic petitur, qua aſſidue ac perpetuo nobis eſt opus; quæ conſideratio diverſitatis, inter hanc & illam gratiam, poteſt etiam aliquo pacto locum habere, reſpectu duarum priorum petitionum. Neque enim neceſſe eſt, ut in illis omnino petatur, ut id perpetuo faciat quod ipſæ continent: cum enim perpetuo dico, indeſinenter ac ſine intermiſſione intelligo. Nam certe indeſinenter atque ſine intermiſſione nobis eſt opus, ut pane illo metaphorico, quo ſpiritualis noſtra vita ſuſtentatur, cibemur atque nutriamur. Neque enim in illis duabus prioribus petitionibus, de quacunque ſanctificatione divini nominis, ut antea docuimus, agi dicendum eſt, aut de quocunque modo; quo Deus regnet in cordibus noſtris; ſed & ſanctificatio quædam nominis divini petitur, quæ celebris ſit, & plenum quoddam regnum quod Deus in cordibus noſtris habeat; quemadmodum & ipſum Sanctificandi verbum, & adventus ipſius divini regni, ſatis demonſtrare videntur.

Concludimus igitur, nihil obſtare, quominus ſtatuamus, in prima trium poſteriorum petitionum, peti divinam gratiam, ſeu Spiritum Sanctum; immo id plane neceſſarium videri. Interim tamen non negamus, peti ſimul cibum ſeu victum neceſſarium, adeo ut etiam ipſe veſtitus petatur, quippe, qui ad ſuſtentandam vitam hanc corporalem, requiri omnino ſoleat. Panis ſiquidem appellatione, primum omnis cibus, præſertim apud Hebræos, intelligi ſolet. Cibi autem nomine, tanquam ro potiore, potus etiam intelligitur; & demum ſub utriuſque, & ſic alimentorum appellatione, quæ unico panis nomine ſignificentur; comprehenditur ipſe quoque veſtitus, eadem ſcilicet ſermonis figura; nimirum quod alimenta, in nobis ſuſtentandis, inque victu noſtro, potiorem ac magis præcipuam partem habeant. Hanc autem ſententiam, quod hic panis hac in oratione petatur, propterea libenter ſequimur, quod plane ſit veriſimile, Chriſtum voluiſſe, nos hac ratione agnoſcere ac confiteri coram ipſo Deo, victum ipſum & veſtitum nobis neceſſarium, quamvis ad illum parandum noſtra cura & opera interveniat, à Deo tamen proficiſci, ab ipſoque nobis ſuppeditari; & propterea etiam, id eſt ob hoc ipſum, quod is nobis à Deo datur, inſtituiſſe, ut in oratione ad ipſum Deum nobis præſcripta, is omnino petatur; quippe, ſine quo eſſe nequeamus. Quandoquidem veriſimile ac neceſſarium plane videtur, voluiſſe Chriſtum, ut in oratione, quam ipſe nobis præſcripſit, nihil non petatur quod omnino nobis ſit opus, præſertim, cum ad Deum glorificandum per nos, ac celebrandum, ipſa hæc vita nobis ſit neceſſaria; ita fit, ut ſimul neceſſitatibus noſtris orando proſpiciamus, ſimul in memoriam nobis perpetuo redigamus, non noſtra arte atque induſtria fieri, ut vitam hanc corporalem ſuſtentandi facultatem habeamus, ſed dono ac benignitate Dei. Ubi interea intelligendum eſt, non propterea debere nos deſides eſſe atque otioſos, in victu & veſtitu nobis comparando; id enim nihil aliud eſſet, quam ipſum Deum tentare, præſertim cum ſciamus, humano generi, propter peccatum primi hominis, hanc eſſe pœnam ab

ipſo

Ipſo Deo conſtitutam, ut in ſudore vultus ſui veſcatur pane ſuo.

At dicet aliquis. Si ita eſt, ut hic panis tum corporalis tum ſpiritualis petatur, concludendum videri, has eſſe duas petitiones, & propterea orationem hanc, ſeptem ſaltem, non autem ſex tantum petitiones continere, quod tamen nos ab initio affirmavimus. Animadvertendum eſt primum, cum illud à nobis fuit affirmatum, rationem habitam fuiſſe ejus rei, quod dubium eſt ac controverſum, an hic res una tantum, an vero duæ petantur. Immo, quod plerique ſentiunt, quod una tantum petatur; id eſt panis, vel corporalis, vel ſpiritualis, & nun uterque ſimul. Deinde conſiderandum eſt, nos petitionis nomine, cum diximus ſex tantum in hac precatione petitiones eſſe, id intellexiſſe quod cæteri intelligunt, qui in controverſia iſta, quot ſint in ea petitiones, ipſorum diſtinctorum inter ſe in petendo, ut ſic dixerim, articulorum, non autem ipſarum rerum petitarum, quæ inter ſe aliquo modo diſtinguerentur, rationem habuerunt, ita ut merito, non ſolum propter ipſam rei naturam, ſed etiam propter conſilium omnium, qui de numero petitionum in hac oratione quæſierunt, dici poſſit ac debeat, nihilominus, ut hic uterque iſte panis petatur, duo quidem peti; unicam tamen eſſe petitionem. Uno ſiquidem totius orationis ac petitionis membro atque articulo, ſimulque ac ſemel, iiſdemque verbis, duo iſta petuntur. Quod ſi quis quærat, an ſtante interpretatione noſtra hujus petitionis, poſſit admitti interpretatio vulgo recepta nominis *ἐπιούσιος*, & panis iſte quotidianus appellari; præſertim, cum apud veterem interpretem, non modo in omnibus exemplaribus apud Lucam, ſed etiam in quibuſdam apud Matthæum, ea vox uſurpata fuerit; Dicimus, non admodum convenire vocem iſtam petitioni panis ſpiritualis; cum tamen de eo præcipue mentionem in ipſa petitione fieri, intelligendum eſſe ſtatuamus, propter eam cauſſam, aut ejus ſimilem quam ſuperius attulimus, cum interpretationem illam Craſtini, nobis non probari diximus; ſed neque etiam, ſi is ſenſus retineatur, quem nos voci illi Græcæ ſubeſſe credimus, videtur *Quotidiani* nomen & appellationem, admodum appoſitam eſſe ipſi corporali pani: neque enim Quotidiani vox, exprimit illam ſuſtentationem ac nutritionem, quæ exprimi, judicio noſtro, videtur voce *ἐπιούσιος*. Nec ſane hactenus invenire potuimus Latinam vocem, quæ nobis iſti Græcæ reſpondere videatur; quæ donec ab aliquo eruditiore inveniatur, conſultum fore credimus, ut non unica voce ſed pluribus, ſenſus Græcæ vocis declaretur; qui, niſi fallor, ſatis exprimeretur, ſi quis, pro *quotidianum*, diceret *quo ſuſtentamur*. Nam voce *alimentarii*, qua in ſua tranſlatione uſus eſt Caſtellio, quamvis, ſi ejus derivatio ſpectetur, poſſit videri hunc ſenſum declarare, tamen revera non declarat. Neque enim id unde quis alitur, ſed quod ad alimenta pertinet, ſignificare invenitur, ut Lex alimentaria. Plura dici poſſent, ut oſtenderetur, Quotidiani nomen interpretationi noſtræ parum convenire: ſed nihil eſt neceſſe iſtud diligenter explicare; & ſatis fuit cauſſam præbere aliquid melius excogitandi, & quomodo tamen id, quod interpretatio noſtra fert, reponi hoc loco poſſit, indicare atque monere.

Poſt vocem *quotidianum*, vel ut apud Matthæum vulgo legitur, *Superſubſtantialem*, ſequuntur verba illa, *Da nobis hodie*, ubi primum, ni fallor, incipit apparere aliqua differentia in ipſa orationis formula, inter Matthæum & Lucam. Namque hactenus in ipſo Græco contextu, nulla prorſus, ne in uno quidem apice, differentia inter utramque formulam deprehenditur: ſed hic demum differre aliquo modo incipiunt. Nam apud Matthæum, pro eo quod Latine legitur, *da*, eſt Græce *δὸς*, quod magis proprie ſignificat *dato*, eſt enim aoriſtus imperativi modi, apud Lucam vero eſt *δίδου*, quod præſentis plane eſt temporis, & vere atque ad unguem ſignificat *da*. Quæ differentia neſcio an à quopiam alio antea fuerit animadverſa, quippe, quæ nullius videatur eſſe momenti; quamvis fortaſſe negari nequeat, quin alioqui tempus aoriſtum ſeu indefinitum, quod cum futuri ſignificatione uſurpatur,* magis huic loco convenire videatur, quam tempus præſens, cum non petatur à Deo, ut ſtatim det panem iſtum; ſed ut eo die, vel ut Lucas habet, quotidie eum dare velit. Nam alia eſt hic, id eſt in hac ipſa petitione, majoris momenti differentia inter utrumque Euangeliſtam, quod ſcilicet hic noſter habet *hodie*, ille vero *quotidie*. Eſſe autem hanc differentiam inter ipſos, una cum aliis, de quibus poſtea videbimus, in formula iſta orationis recitanda a Chriſto præſcriptæ, nihil mirum videri debet, ſi, ut ab initio nos demonſtraviſſe credimus, non ſemel tantum docuit Chriſtus diſcipulos ſuos quomodo orare deberent, ſed ſaltem bis id fecit; ad quorum duorum temporum alterum, referenda ſit formula a Matthæo recitata, ad alterum vero ea, quæ recitatur à Luca. Quemadmodum enim aliqua abſurditas videri poſſet, ſi uterque Euangeliſta, ad idem tempus, & ad id, quod ſemel tantum factum eſſet, reſpiciens, diverſe tamen aliqua ex parte iſtam precandi formulam recitaſſet: ſic nihil abſurdi in eo eſt, quod Chriſtus non ſemper, cum ipſam orationem docuit, iiſdem prorſus verbis ac ſyllabis uſus fuerit, modo idem ſenſus ſubſit atque appareat; quemadmodum hoc ipſo in loco fit, cum, ſive hodie, ſive quotidie legas, ſenſus ſit, nos petere pro ſingulis diebus à Deo panem iſtum: tantum id habet lectio apud Matthæum, ut nos doceat, debere nos ſingulis diebus oratione iſta à Chriſto præſcripta uti. Nam, cum ibi legatur Hodie; & ſic diſerte non petatur panis, niſi illius diei, quo tamen in ſingulos dies, ſeu ſingulis diebus nobis omnino eſt opus, monemur tacite, oportere igitur, ſi nobis velimus eſſe proſpectum, ne dies ullus tranſeat quin oratione iſta ad Deum utamur. Itaque, quamvis videri poſſit aliquid plus haberi hac in parte apud Lucam, quam apud Matthæum, cum plus ſine dubio ſit, quotidie, quam hodie; tamen revera, & apud hominem qui ſenſu ipſo communi non ſit deſtitutus, nihil plus eſt ibi quam hic; ſed potius, hic plus quam ibi, quatenus hic tacite monemur, ſingulis diebus orare Deum, ad eum modum quem Chriſtus præſcripſit, ibi vero minime. Verum hoc aliquid eſt extra ipſam petitionem, ſive id, quod petitur; & propterea nullam ſenſus differentiam, quod ad ipſam orationem attinet, inter utrumque Euangeliſtam conſtituit.

Verſ. 12. Sequitur ſecunda ex tribus poſterioribus petitionibus, quæ apud noſtrum Euangeliſtam ſic habet, *Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris*. Hæc petitio duas evidentes partes habet, quemadmodum duo ſunt membra ipſius comprehenſionis verborum; in priore id continetur, quod petitur; in poſteriore vero, vel cauſſa, vel modus, vel utrumque ſimul id petendi. Jam id, quod priore parte continetur, & ſic id, quod petitur, eſt remiſſio peccatorum noſtrorum, ſub nomine noſtrorum debitorum, quod & per ſe ſatis patet atque apud omnes in confeſſo eſt, & probatur evidenter ex Luca altero Euangeliſta, qui diſerte, non debita, ſed peccata habet; quamvis in poſteriore hujus periodi parte retinuerit metaphoram iſtam debiti, quæ admodum conveniens videri debet ad peccata noſtra ſignificanda, tunc præcipue, cum loquimur cum ipſo Deo, & rogamus ut illa nobis remittere velit; ſic enim aperte indicatur, noſtra peccata eam vim habere, ut reos debendi nos apud Deum conſtituant, quo nihil verius ac certius eſſe poteſt; unde etiam fit, ut quemadmodum poteſt quis liberaliſſime, & ſine ulla prorſus ſatisfactione, id quod ſibi debetur debitori remittere; ſic Deus poſſit, nulla penitus à quoquam ſatisfactione accepta, clementiſſime omnia peccata nobis ignoſcere ac remittere, ut ſane facit; quod plerique quamvis apertiſſimum, & in ipſa oratione ad Deum, quam perpetuo in memoria atque ipſo ore habent, ſatis expreſſum,

non

Digitized by Google

non animadvertentes, fabricarunt nobis ſatiſfactionem illam, quam Deus accipere à Chriſto voluerit pro omnibus peccatis noſtris; qua de re latius diſputandi non eſt hic locus, præſertim, cum in diſputatione noſtra De Jeſu Chriſto Servatore, uberrime tota hæc res tractata fuerit; tantum non eſt oblivioni dandum id, quod modo diximus, ipſam orationem ad Deum, qua ex Chriſti præſcripto uti omnes debemus, ſatis nos docere, nos a peccatorum noſtrorum reatu non alia ratione liberari, quam remiſſione & condonatione, quam Deus, apud quem rei ſumus, nobis concedat. Communis porro ſententia eſt, ut peccata noſtra, quorum in hac oratione à Deo veniam ac remiſſionem petimus, quamvis de omnibus id intelligi poſſit, præcipue tamen ac potiſſimum ſint ea, quæ ſubinde committimus, adeo ut ex hac ipſa petitione concludant, neminem eſſe qui quotidie non peccet. Cum, ſine dubio, quotidie debeat unuſquiſque Deum orare; & conſequenter oratione hac, per Chriſtum à Deo præſcripta, uti, ac porro ab ipſo petere ut ſibi peccata remittat.

Verum nos aliter omnino ſentimus, & quamvis neque affirmemus neque negemus verum eſſe, quod unuſquiſque quotidie peccet, conſtanter tamen aſſerere non dubitamus, id non probari ex petitione iſta, quam credimus præcipue ac potiſſimum pertinere ad ea peccata, quæ à nobis commiſſa ſunt ante pœnitentiam & converſionem noſtram ad Deum, per veram Jeſu Chriſti agnitionem; cujuſce rei triplex poteſt afferri ratio. Una eſt, quod peccata, quæ ante pœnitentiam commiſimus, multo graviora ſunt, quam ea quæ poſtea committimus; & ſic multo magis neceſſarium nobis eſt, illorum veniam petere à Deo, quam iſtorum. Altera ratio eſt, quod certiſſimum quidem eſt, nos omnes ante pœnitentiam peccaſſe, ſed non ita ſimiliter certum eſſe probabitur, poſt ipſam pœnitentiam à nobis omnibus peccari, etiamſi nos id minime negemus. Nam quod ſcriptum eſt à Johanne Apoſtolo, *Si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis eſt* 1. Joh. 1.2, non ſignificat nos peccare, ſed reos peccati eſſe, id enim notatur loquutione iſta habendi peccatum; quemadmodum à nobis oſtenſum fuit in diſputatione, de loco ſeptimi capitis epiſtolæ ad Romanos; & ita ex loco iſto, probatur quidem nos omnes aliquando peccaſſe; id eſt, ante veram ac ſeriam ad Deum per Chriſtum converſionem, ſed non probatur ex eodem, nos ſubinde peccare. Tertia vero, quamvis non adeo potens eſt, quod metaphora iſta, cum peccata noſtra debita noſtra appellantur, quæ videtur rem aliquam jam tranſactam indicare, non ita apte accommodari poſſe videtur, ad peccata, quæ ſubinde committantur, ut ad ea, quæ jam commiſſa fuerint. Nam ſi quis dicat, non eſſe veriſimile, nec porro convenire, ut Deum oremus pro remiſſione peccatorum præteritorum, & ante converſionem noſtram commiſſorum, quia jam illa nobis per Chriſtum ab ipſo condonata fuerint. Reſpondemus, quamvis reatus ipſe per ſe peccatorum iſtorum ablatus jam fuerit, tamen nondum effectum iſtius abſolutionis extitiſſe, neque revera extiturum, niſi tum demum, cum à morte peccati pœna exempti fuerimus & immortales facti, quod ut ſuo tempore fiat, hic Deum ſingulis diebus oramus, precantes, ut quemadmodum promiſit, nolit propter ſcelera noſtra nobiſcum in judicium venire, eave, prout commeriti ſumus, vindicare ac punire. Adde, quod ſi ratio iſta attendenda eſſet, reatus ipſius peccatorum jam per Chriſtum aboliti, non conveniret ſimiliter veniam petere à Deo eorum peccatorum, quæ poſt pœnitentiam noſtram indies committimus; quandoquidem iſtorum etiam reatus per Chriſtum abolitus eſt, cum omnia cujuſcumque temporis, ſive præteriti, ſive præſentis, ſive futuri peccata, eorum, qui in ipſum Chriſtum credunt eique obediunt, cujuſmodi ſunt ii, qui pœnitentiam ſerio ex Euangelii præſcriptione egerunt, in eaque perſeverant, jam ſunt per ipſum Chriſtum deleta atque abolita, quod attinet ad ipſum per ſe reatum, ut explicatum fuſius ac demonſtratum à nobis fuit, in prædicta diſputatione de Chriſto Servatore. Et hæc ſatis ſint, pro explanatione atque explicatione verborum, & ſenſus prioris partis hujus petitionis.

Jam, quod attinet ad poſteriorem, tria videmur ex illa doceri. Unum eſt, quæ ſit, & qualis remiſſio peccatorum noſtrorum, quam à Deo petimus. Alterum, quomodo, quave ratione debeamus nos condonare iis, qui aliquid adverſum nos peccaverunt. Tertium vero, qua conditione, quove modo remiſſionem iſtam peccatorum noſtrorum petamus. Primum enim cum Deus oratur, ut ſic remittat nobis peccata noſtra, ſicut nos quoque remittimus debitoribus noſtris, id eſt, iis, qui in nos peccarunt, remittimus, docemur, quemadmodum, cum nos revera, & ex animo ei offenſam remittimus atque condonamus, qui nos offendit, nullas pœnas ab ipſo repetimus, etiamſi id facere maxime poſſimus ſic cum petimus à Deo ut nobis peccata noſtra remittat, id nimirum petere, ut à nobis, quamvis meritiſſimo poſſit, nolit ullas pœnas peccatorum noſtrorum exigere. Deinde ſimliter docemur rurſus, quod quemadmodum nos cupimus, ut Deus nobis ita peccata noſtra remittat, ut liberos nos atque immunes, ab omni pro iis pœna exſolvenda, pro ſua benignitate reddat: ſic debere nos ita ignoſcere iis, qui adverſus nos delinquunt, ut nullam penitus ultionem quæramus, nec quicquam pœnarum ab illis ulla ratione repetamus. Ad hanc autem paritatem noſtræ & Dei remiſſionis offenſarum, quæ plane declaratur poſteriore hac parte totius hujus petitionis, cum priore conjuncta, quemadmodum ipſa verba omnino poſtulant, amplius ac melius intelligendam, plurimum confert ea Chriſti parabola, quæ habetur circa finem cap. 18 hujus Euangeliſtæ, una cum verbis quæ Chriſtus parabola abſoluta ſtatim ſubjungit, qui locus etiam plurimum valet, ad recte explicandum tertium illud quod propoſuimus, & adhuc latius expouendum reſtat; nempe, quomodo, quave conditione remiſſionem peccatorum noſtrorum à Deo petamus, nempe, tum demum, ſi ipſi quoque adverſum nos peccantibus ignoverimus; cujuſce rei potiſſimam à Chriſto habitam fuiſſe rationem, in addenda petitioni iſti poſteriore hac parte, apertiſſime docent verba, quæ illico ſubjicit poſt abſolutam precandi formulam; de quibus, Deo volente, ſuo loco accuratius aliquid dicemus. Nunc ſatis ſit dixiſſe, ibi expreſſe haberi, non remiſſum iri nobis peccata noſtra, niſi nos aliis dimiſerimus; unde ſequitur id, quod diximus, nempe poſteriorem partem hujus comprehenſionis verborum, qua continetur altera ex tribus poſterioribus petitionibus, habere hanc vim, ut ſignificet, nos non petere in ea à Deo peccatorum noſtrorum remiſſionem, niſi hac conditione, ſi nos videlicet ſimiliter iis, qui in nos peccant, ignoverimus. Ut autem melius adhuc poſſit, & tota hæc res intelligi, & loquutionis illius *Sicut & nos* &c. vis percipi, adhibendus eſt in conſilium Lucæ locus huic reſpondens. Neque enim apud Lucam legitur *Sicut & nos*, ſed *ſiquidem & ipſi* &c. Sic enim habet vulgata editio, & profecto non male, modo illud ſiquidem, ſub uno accentu conjuncte legatur; ita ut idem ſignificet quod, *quandoquidem*, non autem diſjuncte; ita ut idem declaret, quod, *Si modo*; quamquam enim ſenſus, qui ex tali diſjuncta dictione colligeretur, veriſſimus eſt, & ei par, quem modo diximus ex Chriſti verbis apud Matthæum colligi, tamen ex ipſis Græcis verbis, quæ apud Lucam leguntur, certum eſt, non diſjuncte, ſed conjunctim duas iſtas particulas legi debere: ſi quidem in Græco, ad verbum habetur, *Etenim.* Ut igitur apud Lucam legitur, iſtud, quod nos remittamus iis qui in nos peccant, affertur pro cauſſa, ſeu tanquam cauſſa, cur audeamus à Deo petere, ut nobis peccata noſtra remittat.

Quoniam vero ſuperius diximus, nos in ea ſententia eſſe, ut quamvis apud utrumque Euangeliſtam, qui-

buſdam in locis hujus orationis non eadem verba legantur, tamen idem utrobique ſit ſenſus; quod & veriſſimum eſſe, atque adeo neceſſarium nemo negare audebit; propterea dicimus, ex modo iſto loquendi, qui apud Lucam extat, facile poſſe intelligi, particulam illam *Sicut*, quæ legitur apud Matthæum, non habere omnino ac prorſus vim ſimilitudinem conſtituendi, inter remiſſionem, quam à Deo petimus, & illam, quam nos aliis concedimus, quamvis non negamus iſtam vim, ex ordinaria ſignificatione ipſius particulæ, illi iſto in loco ſubeſſe. Nam hoc inſpecto, illa duo priora diximus, quæ eliciantur ex poſteriore parte hujus petitionis. Verum, rem paulo ſubtilius ac diligentius perpendendo, ex loquendi modo qui apud Lucam extat, concludimus potiorem ſignificationem particulæ iſtius eſſe, ut in eo ſimilitudo agnoſcatur, quod & à nobis, & à Deo remiſſio fiat. Solet enim particula iſta, quemadmodum alio in loco à nobis ſcriptum & obſervatum eſt, ſimilitudinem declarare ſimpliciter rei ipſius, non itidem modi, aut quantitatis ipſius rei, ut, quemadmodum ab aliis quoque obſervatum eſt, factum videmus in verbis illis, quæ ad finem ſuperioris capitis habentur: *Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & pater veſter, qui in cælis eſt, perfectus eſt.* Ubi non eſt intelligendum, nos debere eſſe ita perfectos, ut ipſe Deus eſt; ſed tantum, in eo debere nos Dei eſſe ſimiles, quod ille eſt perfectus, & nos perfecti ſimus. Ex quo ſequitur, nihil prohibere, quominus alioqui, perfectio noſtra non æquet ullo modo Dei perfectionem. Itaque, cum hic apud Matthæum legimus, *Sicut & nos dimittimus* &c, potior ſenſus particulæ iſtius eſſe poteſt, conſtituere, ut diximus, ſimilitudinem in eo, quod nos remittamus, & Deus remittat, cum apud Lucam nulla fiat mentio ſimilitudinis in ipſo modo remittendi, ſed tantum reipſa ipſius remiſſionis; & ex eodem Luca videtur eſſe intelligendum, quod nos remittamus, id afferri à nobis orando pro cauſſa, ut dictum eſt, ſeu tanquam cauſſam, cur audeamus petere ut Deus nobis remittat, etiam hic apud Matthæum; id quod haud incommode poteſt, quamvis non ita expreſſe, ſignificare eadem particula *Sicut*.

Ubi tamen animadvertendum eſt, cauſſam iſtam, quæ apud Lucam quidem expreſſe, apud Matthæum vero aliquanto obſcurius indicatur, non eſſe veram & propriam cauſſam, ſive impulſivam, ſive aliquo modo efficientem; ſed tantummodo ejus generis cauſſam, quæ vocari ſolet, Sine qua non; ut ſenſus ſit non quidem nos cenſere Deum debere nobis remittere, quia nos aliis remittamus; vel propterea remiſſurum, quia nos remittimus; ſed tantum, non abeſſe à nobis illam cauſſam ſine qua Deus non remittit; quæ quidem cauſſa eſt omnium potiſſima earum, ſine quibus Deus peccata non remittit; & propterea ea expreſſe in petione iſta commemoratur. Nam, præter cauſſas ejuſmodi nihil in nobis eſſe poteſt, quod Deum moveat ad peccata nobis ignoſcenda. Quod ſi quid aliud circa rem hanc hoc loco dici à nobis poſſe aut debere videretur, id reſervandum duximus ad eum locum, ubi verba illa explicabimus, quæ, poſt ipſam orationem, Chriſtus ſtatim ſubjicit. Hic nihil faciendum reſtat, quod attinet ad ſenſum ipſius petitionis explicandum, quam conſiderare, apud Lucam non haberi indefinite, ut apud Matthæum, *Debitoribus noſtris*; ſed univerſe, *omni debenti nobis*. Ex quo apparet, vulgarem illam regulam, quæ potiſſimum apud juriſconſultos uſurpari ſolet, quod indefinita æquipolleant univerſalibus, non eſſe inanem, aut ullo modo contemnendam; & apud Matthæum intelligendum eſſe, debitoribus ſimpliciter dictum fuiſſe, pro omnibus debitoribus.

Cæterum, cum antea dictum à nobis fuerit, hac peccatorum remiſſione, quæ à Deo hoc loco petitur, contineri liberationem ab ipſa morte, & conſequenter, immortalitatem, videtur dici poſſe, nos non ſatis recte diſtinxiſſe tres has poſteriores petitiones, affirmantes, quod in hac ſecunda petatur liberatio ab aliquo malo in quo jam ſimus. Apparet enim, hoc pacto peti in ea quoddam bonum, idque omnium maximum, quod non habemus, cum tamen boni alicujus petitionem, propriam fecerimus primæ petitionis. Sed animadvertendum eſt, nos non admodum exacte atque abſolute diſtinctionem iſtam adhibuiſſe, ita ut ad omnia prorſus referatur, quæ in ipſis petitionibus continentur, ex illiſve neceſſario conſequuntur; ſed tantum in ea adhibenda, rationem habuiſſe ipſius petendi modi, ſive ejus quod diſerte ipſis in verbis petitum videmus. Nemo autem negare poteſt, quin petere remiſſionem peccatorum, ſit petere, ſi ipſa verba attendantur, atque adeo ſenſus qui primo loco ſeſe offert, liberationem ab aliquo malo, in quo jam ſimus; id eſt, à reatu peccatorum noſtrorum; quæ liberatio, quamvis ſecum adferat ſummum quoddam bonum, tamen id ex conſequente eſt; ac præterea, ſi ipſius rei natura per ſe conſideretur, non plane neceſſario, ſed tantum ex Dei benignitate iſta liberatio tantum bonum nobis adfert, cum dici poſſet, Deum nos liberare à peccatorum noſtrorum reatu, quandocumque nos in eum ſtatum reſtitueret, in quo primus homo fuit antequam peccaret, & ſic, nullum peccati reatum habebat. At vero primus ipſe homo, etiam ante peccatum nequaquam immortalis erat; quemadmodum latiſſime à nobis demonſtratum eſt in diſputatione noſtra cum Franciſco Puccio. Dei igitur benignitate, non autem ex rei natura factum eſt, ut remiſſis nobis à Deo peccatis noſtris efficiamur immortales, atque idcirco merito dici poteſt, petitionem talis remiſſionis, vi propria ſua aliud non continere, quam petitionem liberationis à quodam præſente malo. Et hæc ſatis eſſe volumus, pro explicatione ſecundæ hujus ex poſterioribus petitionibus.

Supereſt, ut de tertia ex iſtia poſterioribus, & ultima omnium petitionum agamus, quæ duas quodammodo partes habet, eaſque ita evidentes, ut non mirum fuerit quoſdam cenſuiſſe, has eſſe duas petitiones inter ſe diſtinctas, adeo ut totam orationem, non ſex tantum, ut plerique exiſtimant, & nos cum ipſis ut ab initio dictum eſt ſtatuimus, ſed ſeptem petitiones continere cenſuerint. Verba totius, ſive unius, ſive duarum petitionum hæc ſunt.

Verſ. 15. *Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo.* Ubi animadvertendum eſt, in vulgata editione Latina apud Lucam, deſiderari poſteriorem iſtam particulam, *Sed libera nos à malo*, quæ tamen hodie in omnibus fortaſſe Græcis exemplaribus, & in Syriaca editione habetur. Illud certum eſſe videtur, tempore veteris interpretis non defuiſſe Græcos codices, qui ea carerent. Certe hæc diverſa lectio, & defectus apud Lucam particulæ iſtius, in quibuſdam etiam Græcis antiquis exemplaribus, videtur aliquid ponderis habere ad confirmandum, particula iſta non contineri aliquid, quod non comprehendatur in ſuperiore proxima, neque in ea haberi petitionem diſtinctam ab ea, quam ſuperior particula continet. Negandum tamen non eſt, poſteriorem iſtam particulam multum lucis adſerre ad hanc ultimam petitionem recte intelligendam, atque exactius percipiendum, quid ſit illud quod in eo petitur, ne Deus nos non indicat in tentationem; quod ut jam explicemus, animadvertendum eſt primum, Tentationis, & Tentandi verbum, quamvis eadem etymologiæ ratio ubique ſervetur, varias quaſdam habere ſignificationes. Quod plane neceſſarium eſſe, vel id aperte docet, quod Scriptura alicubi Deo aſſcribit, quod tentet, ut in ipſo initio capitis 22 Geneſeos, ubi diſerte habetur, quod Deus tentaverit Abrahamum, nimirum cum juſſit, ut ſibi unicum filium ſacrificaret, & tamen alibi in eadem Scriptura legimus, Deum non tentare quenquam, videlicet apud Jacobum, ejus Epiſtolæ cap. 1. Verum, cum Deo aſſcribitur quod tentet, tunc tentandi verbum ſignificat ſimpliciter, periculum facere illius qui tentatur. Cum autem negatur Deum ullum tentare, tunc tentandi verbum declarat, ſollicitare aliqua ratione ad peccandum.

Utraque tamen hæc ſignificatio, quamvis interſe plurimum differant, originem trahit ab una eademque verbi etymologia, quæ tam in Hebræa quam in Græca, linguâ, quibus ſacri libri conſcripti ſunt, videtur ejuſmodi eſſe, ut verbo iſto proprie ſignificetur, conari aliquid quod non vulgare ſit, ſed aliqua ratione eximium; præſertim vero vim iſtam videtur habere in Hebræa lingua; unde ſolet apud ſacros ſcriptores Græcarum ipſarum vocum ſignificatio dimanare. Quia igitur, (ut gradatim vim & uſum verbi oſtendamus) qui periculum alicujus ſive hominis, ſive rei facit, videtur aliquid conari novum quodammodo, nec vulgare aut conſuetum; propterea factum eſt primum, ut verbo iſto ſignificatum fuerit, periculum facere. Deinde, cum periculum fieri poſſit varia ex cauſſa finali ut vocant, hinc factum eſt, ut hoc verbo ea ſignificata fuerint, quæ in hoc conveniunt, ut in iis periculum aliquod fiat, cum tamen alioqui res ſint admodum diverſæ; quemadmodum contigit in duabus illis rebus, quæ in aliis modo à nobis ſcripturæ locis habentur; quarum altera Deo tribuitur, altera vero minime; quandoquidem etiam, cum quis ad peccandum aliquem ſollicitat, ejus periculum facit.

Ubi animadvertendum eſt, non eſſe neceſſarium, ad hanc loquendi rationem inducendam, ut ſcilicet is, qui aliquo modo periculum facit, tentare dicatur, iſtum hoc ipſum habere ſibi propoſitum, ut periculum faciat; ſed ſatis eſſe, ſi re ipſa ex ipſius facto eveniat, ut periculum fiat: neque enim Satan adverſarius noſter, cum nos ad peccandum aliqua, quæcumque tandem illa ſit, ratione ſollicitat, id ſcilicet ſibi propoſitum habet, ut noſtri periculum faciat: quippe, qui aliud non quærat, niſi ut nos perdat; ſed tamen interim, dum hoc conatur, periculum noſtri fit, neque enim ulla res eſt, quæ magis oſtendat cujuſmodi ſimus, & quam nec ne firmi ac ſtabiles in fide atque in obedientia noſtra præceptorum Dei, quam cum diabolus vehementes peccandi occaſiones nobis præbet atque parat, vel oblata ſpe, & quaſi ſenſu alicujus boni, vel timore nobis injecto, ipſaque experientia alicujus mali. Quia vero potiſſimum à noſtra fide deturbari, & ab obedientia, quam Deo debemus retrahi rebus adverſis vel præſentibus, vel futuris poſſumus, quas experiri nobis ſit neceſſe, ſi conſtantes in officio noſtro perſeverare voluerimus, propterea tentationum nomine res ejuſmodi adverſæ in Sacris Literis intelliguntur, quas, quamvis ab ipſo Satana nobis immiſſas vel procuratas, ſine ipſius Dei voluntate non evenire certiſſimum eſt, & voluntate quidem non illa univerſali, & omnibus rebus quæ in mundo fiunt communi, quando ſine Dei voluntate nihil eſt quod fieri poſſit, ſed ſingulari ac peculiari: loquimur enim hic de nobis, ut piis, & ipſius Dei veris cultoribus: horum enim Deus ſingularem ac peculiarem curam perpetuo habet, & conſequenter, nihil illis grave contingit unquam ſine certo Dei conſilio: quia tamen ipſius rei adverſæ ſæpiſſime proxima atque immediata, ut loquuntur, cauſſa, non ipſe Deus eſt, ſed potius diabolus, propterea ſit mentio in Sacris Literis, quod Deus permittat, aut non permittat nos in iſta adverſa incidere; quæ adverſa, inque ipſa incurrere, tentationum, & tentandi verbis ſcriptura ſignificat, ut in illo loco, 1 Cor. 10. ubi adhunc modum legitur, *Tentatio vos non apprehendit niſi humana: fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos tentari, ſupra id quod poteſtis.* Affirmat Paulus, Deum non paſſurum, ſeu permiſſurum ut Corinthii tententur ſupra vires ſuas; id eſt, in ejuſmodi adverſa incurrant, quibus ſint ſuccubituri. Nam & uſque ad illum diem, ea adverſa quæ fuerant paſſi, non admodum gravia fuerant, ſed ejuſmodi, quæ conſueverint hominibus evenire: hoc enim id ſignificat; quod dicit, illos quidem à tentatione apprehenſos fuiſſe, ſed tamen humana.

Cum igitur à Deo hic petimus, ne nos inducat in tentationem, primum, tentationis nomen ea adverſa ſignificat, quibus poſſimus à curſu pietatis noſtræ abduci aut retardari. Deinde verbum *Inducas*, quod Græce ad verbum ſonat *inferas*, etiam ſi non ita accipiendum eſt, quaſi rerum ejuſmodi adverſarum, quæ piis obveniunt, Deus ipſe ſoleat eſſe proxima atque immediata cauſſa, tamen intelligendum eſt per illud id declarari, quod diximus; videlicet, non ſine certo Dei conſilio iſta piis accidere; & propterea hoc loco à Deo petitur, non quidem ut in iſta non incidamus, ſed ne illis ſuccumbamus; idque exprimitur, petendo à Deo ne nobis illa inferat atque injiciat: quaſi diceremus, Non detrectamus quidem, quominus tuo conſilio ac definita voluntate fiat, ut dum tibi ſervire ſtudemus, vel ob hoc ipſum, vel quacumque alia ratione, in ejuſmodi res adverſas incidamus, quæ facile nos abs te retrahere poſſint: ſed tamen abs te petimus, ne in ea quodammodo nos inferas ac conjicias, ita ut ab illis plane detineri nos contingat; ſed potius efficias, ut tandem ex illis evadamus. Id quod dupliciter intelligi poteſt, vel ſcilicet; ut mala ipſa atque adverſa plane deſinant, vel ut nos, quantumvis illa durent, non tamen ab illis vincamur. Locus autem ille ad Corinthios, quem paulo ante attulimus, verba habet nondum à nobis recitata, quæ plurimum conducunt ad petitionem iſtam intelligendam, & explicationem ejus noſtram magis aperiendam. Inquit enim ibi Apoſtolus, ſtatim poſt ſupra recitata verba, *Sed faciet etiam cum tentatione* (*proventum* habet vulgata editio; ſed verbum Græcum ſonat *evaſionem*) *exitum*, ſeu *evaſionem*, *ut poſſitis ſuſtinere.* Ex quibus verbis videtur omnino poſſe colligi, Dei quidem conſilio tentatari homines pios; id eſt, adverſa pati, eaque ejuſmodi, quæ poſſint illos ab ipſa pietate abducere; ſed tamen eundem Deum efficere, ut ab iſtis malis pii non abſorbeantur, ſed vel ab ipſis tandem plane liberentur, vel nihilominus, ut nunquam dum ipſi vivunt deſinant, illis non ſuccumbant.

Jam, quod hoc ipſum in hac ultima petitione à Deo poſtuletur, ſtatui poteſt, etiamſi in verbo Inducendi non eſſet illa vis, quam ſupra expoſuimus, ut ſcilicet ſignificet injicere, ac quodammodo includere, ita ut quis ibi detineatur; nam ipſum tentationis nomen, poteſt ſignificare per ſe, iſtud vinci ac ſuperari à malis atque adverſis rebus, quæ nobis, dum Deo ſervire ſtudemus, accidere poſſunt: quandoquidem verbum Tentandi, unde Tentationis nomen eſt derivatum, invenitur in ipſo Novo Teſtamento habere ſignificationem abſtrahendi à Deo, vel certe in aliquod peccatum conjiciendi, ut 1. Cor. 7, ubi Paulus monet conjugatos, ne ad longum tempus ſeparent ſeſe alter ab altero, cujus rei ac monitionis cauſſam afferens, ait, *Ne tentet vos Satanas, propter veſtram incontinentiam.* Quæ verba aliud nihil ſignificare videntur, quam, ne Satanas propter incontinentiam veſtram peccare vos faciat. In epiſtola etiam ad Galatas cap. 6, ſic ſcriptum legitur in ipſo capitis initio, *Fratres, & ſi præoccupatus fuerit homo, in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in Spiritu lenitatis, conſiderans te ipſum, ne & tu tenteris.* Ubi nemo non videt, neceſſe eſſe ut illud *Ne & tu tenteris*, idem valeat, quod *Ne & tu in aliquo delicto præoccuperis*, ut à loquendi modo non diſcedamus, quo ibi uſus eſt Apoſtolus, quo iſta verba referuntur. Eſt præterea locus ad Theſſalon. priore Epiſt. cap. 3. in illis verbis, *Ne forte tentaſſet vos ille qui tentat, & inanis factus eſſet labor noſter* Nam certe, ſi iſti tantummodo per adverſa aliqua, vel aliqua ratione ſollicitati fuiſſent à diabolo ad peccandum, non propterea inanis factus eſſet labor, quem pro ipſis Paulus ſuſceperat, ſed tum demum inanis redditus fuiſſet, ſi illi inſtigationi iſti, & conatui diabolico aſſenſi fuiſſent ac ſuccubuiſſent.

Cum igitur Deus à nobis rogatur, ne nos inducat in tentationem, etiamſi iſta verba ita accipienda eſſent, ac ſi diceretur. ne permittas nos tentari; poſſet tamen nihilominus ex uſu ipſius divini Spiritus

in Sacris Eloquiis intelligi, nos petere ne permittat nos ſuccumbere rebus adverſis, & ſollicitationibus ad peccandum, quinetiam, non modo Tentandi verbum, ſed ipſum Tentationis nomen videtur inveniri, cum iſta ſignificatione conatui Satanico ſuccumbendi, ut Matth. 26; Marc. 14. Lucæ. 22, ubi Chriſtus monet diſcipulos ſuos ut orent ne intrent in tentationem. Nam certe videtur Chriſtus omnino monuiſſe, ut orarent, ne ſollicitati à Satana ipſius conatibus ſuccumberent, non autem ſimpliciter, ne à Satana ſollicitarentur, ut aliquid peccati committerent; cum vix ac ne vix quidem, ita Deo propter non unam cauſſam volente ac ſtatuente, contingat, ut ejus cultores à Satana ad peccandum non ſollicitentur. Similiter apud Paulum 1 Timoth. 6 ſcriptum eſt, quod qui volunt diteſcere, incidunt in tentationem & laqueum. Ubi videtur negari non poſſe, quin Paulus voluerit dicere, iſtos non quidem ſimpliciter ad peccandum ſollicitari, id enim, ut dictum eſt, etiam ipſis piis eſt commune, ſed aſſentiri ac ſuccumbere, dum ita ſollicitantur. Niſi tamen quis velit, tam in hoc, quam in ſuperioribus locis, ſenſum iſtum aſſentiendi & ſuccumbendi, non ex ipſo ſimplici tentationis nomine manare; ſed ex eo, quod additum eſt verbum, quo ſignificari poſſit incluſio, ut ſic dixerim, in ipſam tentationem, atque in ea detentionem; non minus quam dixerimus poſſe ſignificari verbo inducendi, ſeu inferendi atque injiciendi, quod in hac petitione legitur. Eſt ſiquidem in locis illis, apud tres illos Euangeliſtas, ut vidimus, verbum intrandi, ſeu ingrediendi, quod videtur indicare illam injectionem in tentationem ipſam, de qua jam ſæpius diximus, quæ poſſit declarare illam quodammodo poſſeſſionem, quam hominis tentati tentatio capiat. Apud Paulum vero, in prædicto loco eſt, ut dictum fuit, verbum incidendi, quod verbum, per tranſlationem ſumptam à laqueo, cujus ibidem ſimul & ſemel fit mentio, declarare poteſt, quod quis ab ipſa tentatione detineatur; quemadmodum is dicitur in laqueum incidere, qui ab ipſo laqueo capitur ac retinetur. Atque ad hunc modum confirmaretur per iſtos ſimiles locos interpretatio noſtra verbi Inducendi, in hac ultima petitione. Alterutrum enim omnino neceſſe eſt, vel ſcilicet, ut in locis iſtis tentationis nomen ipſum per ſe, ſignificet victoriam illam, quam noſtri tentatio obtineat; vel, ut verba nomini iſti addita, eam vim habeant, quam nos verbo inducendi hoc in loco, ab initio tribuimus Et hæc ſatis eſſe poſſunt, ad explicandam priorem particulam hujus ultimæ petitionis. Quod vero attinet ad poſteriorem, non videtur illa habere ullam aliam difficultatem, niſi in voce illa *Malo*, de qua videlicet dubitari poſſit, quid hoc loco proprie ſignificet, qua de re mox aliquid dicemus. Nunc conſideremus, quomodo poſterior iſta particula conjungatur cum priore, eamque illuſtret, nec novam petitionem reipſa inducat. Nihil enim aliud continet, quam magis expreſſam explicationem ejus quod petitur, in ipſaque priore particula continetur, quod eſt, ut diximus, ne vincamur à tentationibus; id quod tunc fit, quando ab ipſis, & ab eo, qui illas nobis nocendi animo immittit, liberamur. Certum eſt autem, ut ſupra dictum fuit, Satanam, ut proximam & immediatam cauſſam, ſolere nos rebus adverſis vexare & ad deficiendum à Deo ſollicitare, ut ſcilicet nobis hac ratione, utpote infenſiſſimus hoſtis noſter, quam maxime noceat, quapropter etiamſi nomen Græcum, quod redditum eſt Latine *malo*, poſſit ita accipi, ut intelligatur res mala: quippe quod nomen iſtud ita poſſit accipi, ut neutro genere intelligatur prolatum; placet tamen, ut hic, quemadmodum in ſuperiore illo capitis præcedentis loco, *Quicquid his amplius eſt, à malo eſt*, potius maſculino genere prolatum intelligatur, ita ut perſonam aliquam, ut ſic loquamur, malam omnino ſignificet; quæ alia nulla ſit niſi ipſe Satan, qui hoc ſimplici nomine alibi non raro appellatur, ſuntque à nobis ſupra indicata teſtimonia, quibus hoc loco expreſſe addimus, locum, ſeu potius loca Matth. 13: ibi enim bis, nempe verſ. 19 & verſ. 38 nomen iſtud Satanam ſignificat; & præterea locum ad Epheſ. 6 verſ. 16, nam in illis verbis, *In quo poſſitis omnia jacula mali ignita extinguere*, ſine ulla controverſia, Mali nomen Diabolum, ſignificat. Quod enim Diabolus, ſeu Satan, ut antea non ſemel dictum eſt, nos ad peccandum ſollicitet, & hac ratione perdere curet, multaque mala nobis immittat, ut nos à Deo pure colendo abſtrahat, ſunt hujus rei teſtimonia multa clariſſima, tum in Vetere tum in Novo Teſtamento, adeo ut vehementiſſime mirer, inventos nihilominus fuiſſe, hodieque, ni fallor, inveniri, qui Chriſtianam religionem profitentes, quicquid de Diabolo & Satana traditur, qui nobis inſidietur, & in peccatorum laqueos injiciat, non ita eſſe intelligendum arbitrantur, quaſi ſubſtantia aliqua ſpiritualis ſit, quæ iſta conetur, figuratumque eſſe loquendi modum cenſent, ſic ubi ſcriptum extet iſtud ipſum quod vulgo creditur: nihil aliud enim eſſe, quod nos ad peccandum ſollicitet ac tentet, quam ipſam concupiſcentiam noſtram, ad quod probandum, abutuntur loco illo Jacobi in ſua Epiſtola cap 1, ubi ait: Unumquemque qui tentatur, tentari à concupiſcentia ſua abſtractum, & illectum. Ubi cum agatur qua ratione tentemur, nulla tamen fit perſonæ alicujus mentio quæ nos tentet, ſed tota tentatio concupiſcentiæ noſtræ tribuitur, quam volunt iſti, per mirabilem quandam proſopopœjam, alibi appellari Satanam, ſeu Diabolum qui nobis adverſetur, noſque coram Deo accuſet, unde videlicet derivata ſunt iſta nomina, alterum Hebraicum, alterum Græcum: vehementiſſime inquam tales homines miror, qui iſta vel doceant, vel ipſi credant, & interim tamen ſe, ſcriptis Veteris Teſtamenti plane fidem adhibere profiteantur. Nam vel unum hiſtoriæ Jobi initium, ſatis eſt ad eos vel erroris, vel mendacii convincendos; ex quo videlicet manifeſte conſtat, Satanam eſſe perſonam aliquam; quæ hominibus nocere ſtudeat, præſertim vero iis, qui pure Deum colunt. Ex quo loco ſimiliter apertiſſime colligitur, perſonam iſtam, quæ ſpiritualis ſubſtantia eſt, habere tantam vim, ut poſſit multa & ingentia mala, ſi Deus permiſerit, humano generi inferre, quippe, qui auctor ibi fiat, ac perhibeatur, omnium graviſſimorum illorum malorum, quæ Jobus paſſus atque expertus eſt.

Jam de inſtigatione ad peccandum inter alia loca ipſius Veteris Teſtamenti 1 Paral. 21 in ipſo initio habetur, quod Satan, ut populo Iſraëlis aliquod grave malum pareret, incitaverit Davidem ad numerandum ipſum populum; quippe qui, ut aſtutiſſimus & ſcientiſſimus, videret factum iſtud, ut nimis ſuperbum & glorioſum, valde diſpliciturum Deo, & propterea facile hinc facturum iri, ut, in pœnam tantæ ſuperbiæ, plaga aliqua ipſius Dei decreto in populo exiſteret. Ubi obiter eſt notandum, quod Samuelis lib. 2 in initio cap. 24 iſtud idem, de Davide incitato ad numerandum populum, ita ſcribitur, ut multis viſum fuerit, incitationem iſtam ipſi Deo tribui, quaſi Deus per Satanam incitaverit; quod falſiſſimum eſſe & rei ipſius abſurditas atque indignitas, & apertum teſtimonium Sacrum, cujus ſupra mentionem fecimus, quod Deus neminem tentet, id eſt, incitet, aut ſolicitet ad peccandum, clare demonſtrant. Cauſſa vero tanti erroris atque adeo blaſphemiæ fuit, quod in loco iſto ſecundi Libri Samuelis, nominato Jehova, de eoque dicto, quod ejus ira perrexiſſet accendi in Iſraëlem, ſtatim ſubjicitur, *& incitavit Davidem* &c, ita ut omnino viſum fuerit, verbum iſtud *incitavit*, ad ipſum Jehovam debere referri, cum alius nemo ibi nominetur ad quem referri queat; ſed interim non fuit animadverſum, hanc eſſe ſatis vulgatam Hebraicam phraſin, ut verba ſola ponantur, non expreſſa, ut Gramarici loquuntur, perſona agente, adeo ut verba iſta: *Et inſtigavit Davidem* &c, ex communi ſententia Grammaticorum Hebræorum, poſſint ita ſuppleri, *Et inſtigavit is, qui inſtigavit* &c.

Porro

Porro, quod attinet ad teſtimonia Teſtamenti Novi, ea ſunt & valde frequentia & apertiſſima, adverſus iſto rum impudentiam potius quam ignorantiam. Petrus quidem in priore ſua epiſtola cap.5 monet, ut ſobrii ſimus & vigilemus, quoniam adverſarius noſter diabolus, tanquam Leo rugiens circuit, quærens quem devoret, & Paulus adhuc apertius 6 cap. epiſtolæ ad Epheſios nos docet, & diabolum nobis inſidiari, & nos adverſus mundi principes & tenebrarum ſeculi hujus luctari, aliis verbis additis, ex quibus clariſſimum eſt, iſtos, quibus cum nos luctari dicit, eſſe ſpirituales ſubſtantias ac perſonas, quæ ſubſtantiæ, propterea ſimplici ſoloque nomine diaboli, ſeu Satanæ ſignificantur, quia ſine dubio habent ipſe, tanquam proprium aliquod caput, propriumque principem, cujus imperio ac voluntate reguntur unde factum eſt, ut alicubi Satanæ, ſeu diabolo angeli tribuatur; ut in verbis Chriſti apud Matthæum cap. 25 & apud Paulum in poſteriore ad Corinthios, cap. 22 Quemadmodum igitur, quicquid angeli Dei faciunt, id totum ipſi Deo tribuitur: ſic, quicquid faciunt angeli Satanæ ſeu diaboli, ipſi Satanæ aut diabolo tribuitur. Jam Chriſtus ipſe, inter teſtimonia non pauca, quæ in ipſius verbis habentur, iſtarum inſidiarum quas Satanas tendat hominibus piis, apud Lucam cap.23 ait, Satanam quæſiviſſe, ut cribraret ipſius diſcipulos ſicut triticum, ſe autem rogaſſe, ne deficeret Petri fides, ut videlicet ejus, qui cæteris præibat. Nihil autem eſt opus plura teſtimonia proferre, cum illa ubique in Novo Teſtamento extent; tantum eſt animadvertendum, quamvis in oratione ab ipſo Chriſto inſtituta, liberatio a Satana, ejuſque inſidiis ab ipſo Deo petatur, non ita tamen intelligendum eſſe, quaſi in liberatione iſta conſequenda atque curanda, nullæ noſtræ ſint partes habetur ſiquidem ſtatim poſt Paulo ante citatum Petri locum, monitio, ut diabolo nos devorare quærenti reſiſtamus fortes in fide; cui conſentiens Paulus, in loco ſimiliter Paulo ante citato, inſtruit nos iis armis, quibus adverſus diabolum & angelos ejus præliari, noſque defendere poſſimus ac debeamus; & inter cætera, pro clypeo fidem ſumendam eſſe docet, ubi poſſint omnia ignea tela illius mali, id eſt, ut ante dictum fuit, diaboli, extingui. Et Jacobus 4 cap. ſuæ Epiſtolæ monet, ut diabolo reſiſtamus; hac namque ratione futurum, ut ille à nobis aufugiat; & ſic videmus non minus in hac re, quæ ad noſtram ſalutem ſine dubio pertinet, quam in ipſa tota ſalute noſtra, quamvis à Deo præcipua ratio atque auxilium ejus conſequendæ proficiſcatur, tamen deſiderari quoque operam noſtram: ſed interim neceſſe eſſe, ad iſtam divinam opem confugere, eamque implorare. Sic enim vult Deus a nobis honorari, & agnoſci auctor omnium bonorum noſtrorum; & præcipue liberationis à Satanæ vi atque potentia Cujus rei petitio tanti momenti eſt, ut vix majoris quicquam eſſe poſſit, ad hoc, ut reipſa excellentiſſimum illud bonum adipiſci poſſimus, quod nobis Deus per Chriſtum obtulit.

Ut autem melius appareat, quantopere nobis ſit à diabolo timendum, ne is à via ſalutis noſtræ nos abducat, conſiderandum eſt, adeo verum eſſe, quod adverſarius iſte noſter hac in re plurimum poſſit atque efficiat, ut non pauci quæſierint, unde fiat, quod diabolus videtur plus poſſe in nobis perdendis, quam Deus in ſervandis; cujus rei, præter proclivitatem noſtram ad peccandum, cauſſa eſſe videtur, quod Deus ita nos ſervare vult, ut interim tamen libertas arbitrii noſtri in nobis relinquatur, & ipſe nulli vel vim faciat, vel mentem ac voluntatem prorſus atque abſolute immutet, cum diabolus, modo nos perdat, nihil penſi habeat, nec plane quicquam curet, ſive dolo quibus nos cogat ac circumveniat, id quod quærit obtineat, cum certum ſit, quacumque tandem ratione fiat, ut nos minime Deo obediamus, nullo pacto fieri poſſe, ut ſalutem æternam adipiſcamur.

Jam vero, ſiquis quærat, cur diabolus tantopere nobis adverſetur, noſtrique ruinam atque interitum & cupiat & curet, aliud nihil, judicio meo, quod ſolidum ſit, aut ſaltem valde probabile dici poteſt, niſi id quod paſſim à theologis traditur, & à Chriſtianis creditur; id enim eſt adeo veriſimile rationique conſentaneum, ut etiamſi nullum indicium in Sacris Literis ejus rei haberemus, non temere tamen à ſententia iſta communi recedendum videretur; quæ videtur quodammodo ab antiquiſſimis temporibus, etiam ante Chriſti adventum, in Dei populo quaſi per manus tradita & conſervata. Ea eſt, quod propterea diabolus, una cum toto ſatellitio ſuo, nobis tantopere ſit infenſus, quod vel videat (ut certe in ipſo homine Jeſu Nazareno videt) vel prorſus ſibi perſuadeat, eos ex hominibus, qui Deo obedierent, ad illam beatitatem perventuros, à qua ipſe una cum ſuis dejectus eſt, & homines pios, ſe una cum ſuis penitus atque in æternum rejecto, quodammodo in ſui locum ſubſtitutos. Nam diabolum ejuſque ſatellitium totum, divinos angelos primum fuiſſe, Deoque miniſtraſſe, unaque cum ipſo in ſuprema illa luce, ubi ſedes veræ felicitatis eſt, habitaſſe, & ipſa ratio docet, & Sacræ Literæ non omnino ſilent. Quod attinet ad rationem, primum ſtatuendum eſt, neceſſe eſſe, ut diaboli, quod pertinet ad ſuam exiſtentiam, illam à Deo habeant, ab ipſoque ſint creati. Deinde, non eſſe ullo modo veriſimile, Deum, ſpirituales ejuſmodi ſubſtantias, tanta vi atque potentia præditas in alium finem creaſſe, quam ut ipſorum opera uteretur: & quemadmodum ſuæ virtutis ac poteſtatis participes fecerat, ita etiam fælicitatis faceret. Quod vero pertinet ad Sacras literas, & Petrus in poſteriore ſua Epiſtola, & Judas in unica & brevi ſua teſtatur, angelos quoſdam fuiſſe qui peccaverint, & propterea à Deo puniti fuerint, qui illos in tenebras detruſerit, ibique ſervet puniendos, ad magnum diem illum ejuſque judicium; qui angeli ſine dubio, nulli alii eſſe poſſunt quam iſti, qui dæmones & diabolus ejuſque ſatellites poſtea ſunt dicti; qui diabolus etiamſi, ut Paulus in Epiſtola ad Epheſios cap. 2, & 6. ſatis aperte teſtatur principatum poteſtatis aëre habet, & in aëre una cum ſuis habitat, ita ut illum in locis cœleſtibus (cœli enim nomine aër ſæpe intelligitur (degere affirmet; tamen in tenebris detineri dicitur, comparate ad lucem illam ſupremam vereque divinam, unde dejectus fuit; & quamvis dæmones, huc atque illuc in mundo hoc inferiore diſcurrant, dicuntur tamen tenebrarum catenis conſtricti quia nullo pacto jam illis datur, in ſuperiore illo mundo verſari, unde pulſi fuerunt. Jam, id quod angeli iſti qui peccarunt, reſervati ſint puniendi, ad judicium magni diei, optime conſonat, cum eo, quod legitur apud Matthæum cap. 8. ubi ſcriptum eſt, Dæmones quoſdam in humanis corporibus exiſtentes, ad Jeſum clamaſſe, Quid tibi, & nobis Jeſu fili Dei, veniſti huc ante tempus torquere nos; quæ ultima verba, ſive cum interrogatione, ſive cum affirmatione legantur, oſtendunt ſtatutum eſſe tempus, quo dæmones torqueri debeant; quia videlicet dæmones ſint angeli illi, qui peccaverunt, & puniendi ad magni diei judicium reſervantur. Cauſſa vero, cur ejuſmodi ſubſtantias ſpirituales, tanto potentia præditas, ab ipſo Deo creatas eſſe oporteat, eſt, quod alioqui neceſſe eſſet, ſive illi æterni ſtatuerentur, ſive ab alio quopiam creati, plura, quam unum principium agens ſtatuere, quod dogma univerſam theologiam pervertit, Deique ipſius majeſtatem vehementer minuit. Sed non eſt hic locus hac de re uberius diſputandi; ſatis eſt dogma iſtud ſemper ab eccleſia blaſphemum atque impium exiſtimatum fuiſſe, quod quidem attinet ad diſputationem præſentem. Jam quod Deus ipſe, ſua ſponte, ejuſmodi ſubſtantias tales creare atque efficere voluerit, quæ nobis inſidias ſtruant; & ea vi qua ſunt præditæ, quantum in ipſis eſt, interitum noſtrum procurent, nullo prorſus pacto eſt veriſimile; neque enim Deus ſua ſponte, vel mali culpæ, (ut vocant,) vel periculi ejus ſubeundi auctor unquam eſt; ſed tantum, & novit & ſolet, mala mente maloque animo, quem

res creatæ ipſæ ſua culpa conceperunt ac contraxerunt, uti in aliquem bonum finem: & propterea etiamſi potuerit, noluit tamen ſpirituales iſtas ſubſtantias, poſt contractam ab ipſis mentis malitiam, & adverſus humanum genus odium, ſtatim perdere, ut hac ratione, dum illæ faciunt quicquid poſſunt, quo bomines pios perdant, daretur materia ipſis hominibus piis fidem ſuam exercendi, ipſique Deo probandi, & ex victoria, quam, Deo ipſo adjutore, de ſubſtantiis iſtis tandem reportarent, major appareret & ipſius gloria, & eorum virtus; interimque ipſi haberent, perpetuam cauſſam vigilandi, & ſumma cum diligentia in officio ſuo verſandi, ipſumque Deum gloria & honore afficiendi, dum tanto periculo ſibi impendente, ad ejus opem aſſidue atque humiliter decurrerent. Meritiſſimo igitur Chriſtus, inter res, quas omnino à Deo petere debeamus, hoc poſuit, ut ne ſuccumbamus tentationibus, ſed à Satana, qui earum proxima atque immediata cauſſa eſt, liberemur, hujuſque rei petitione, utpote maximi momenti, ut ſolent res majoris pretii ad ultimum reſervari, concluſit orationem, quam nos ad cœleſtem patrem perpetuo babere voluit, eamque ultimam fecit earum petitionum quæ ad noſtrum commodum proprie ac privatim ſpectant.

Abſolutis omnibus petitionibus, adduntur tanquam coronis quædam, verba illa, *Quoniam tuum eſt regnum, & potentia, & gloria, in ſecula. Amen.* Quæ quidem verba, in codicibus Latinis, id eſt, in vulgata editione, minime leguntur, & apud Lucam in omnibus codicibus, tam Græcis quam Latinis, nec non & Syriacis, plane deſiderantur. Ac pontificii quidem, qui vulgatæ editioni Latinæ plus tribuunt, quam ipſis Græcis exemplaribus, vulgo verba iſta pro addititiis habent; & credunt ex more concludendi preces ad Deum aliqua doxologia, qui mos apud Græcos potiſſimum ſemper viguit, additionem iſtam manaſſe, & ubique in Græcis exemplaribus apud Matthæum locum inveniſſe, in eaque irrepſiſſe. Verum non modo in exemplaribus Græcis omnibus, ſed etiam in Syriacis particula iſta legitur; quamvis alioqui Syriaca editio, cum vulgata Latina, ubi illa à Græcis exemplaribus diſcrepat, non raro conſentire ſoleat; tantum, quod in Græco eſt *In ſecula*; in Syriaco eſt, *In ſeculum ſeculorum*; neque in Syriaco habetur ad finem, vocula illa *Amen*, quam Græci codices omnes habent. Sed Hebraica quoque editio Euangelii Matthæi, à Munſtero olim edita, & à Quinquarboteo recognita; quæ ſimiliter, ut ipſe Quinquarboteus in ſua in illam præfatione ſcribit, cum editione vulgata Latina plurimum alioqui conſentit, particulam iſtam totam habet. Quapropter, non eſt temere adhærendum Pontificiorum opinioni, quod tamen quidam faciunt, ſed potius firmiter credendum, ita Chriſtum docuiſſe, ut exemplaria omnia, præter Latina, habere deprehenduntur. In quibus Latinis propterea fortaſſe tota iſta particula deſideratur, quod certum ſit, ut diximus, eam nuſquam, id eſt, in nullis codicibus apud Lucam inveniri; & creditum fuerit, hanc ſatis inſignem differentiam, inter utrumque Euangeliſtam minime veriſimilem eſſe Verum ſi ſtatuatur, id verum eſſe, quod nos ab initio breviter attigimus, & non obſcure docuimus, Chriſtum, bis ſaltem orationem iſtam docuiſſe, & de uno tempore Matthæum, de altero vero Lucam ſcripſiſſe, nihil abſurdi in eo eſt, quod hac in re ſint diſſimiles, cum id totum, quod particula iſta continet, ſit omnino extra ipſas petitiones; & idcirco, quod de vera ſubſtantia orationis ſit, dici nequeat.

Jam, ut tentemus explicare, quid ſibi velint verba iſta, tanquam coronis ipſi orationi impoſita, dicimus, poſſe illa accipi, vel, ut ſimplicem doxologiam; vel, ut in quibus ratio reddatur quædam, cur petita illa fuerint, quæ in ipſa oratione continentur. Nam reddi in verbis iſtis rationem proxime antecedentium, videtur indicare particula Græca ὅτι; quæ ab interpretibus Latine, *Quia*, ſive *Quoniam*, ſimilive alia vocula, reddendi rationem vim habente, reddita eſt. Quanquam autem interdum, nec valde raro, contingit in ipſo Novo Teſtamento, ut Græca iſta particula, quæ reſpondere videtur particulæ *Ki*, Hebraicæ, ſecundum ipſius Hebraicæ Linguæ frequentem uſum, ſit, quod ad ſenſum attinet, quodammodo ſupervacanea, & ornatus tantum gratia poſita, conſultius tamen fortaſſe hoc in loco eſt, non recedere à propria ejus ſignificatione; præſertim cum id ſine ullo incommodo, immo cum expreſſione egregii ſenſus fieri queat. Hac igitur voculæ iſtius rationem reddendi propria ſignificatione retenta, credimus poſſe dici, admodum eleganter reddi in coronide iſta rationem, cur audeamus à Deo petere tot & tanta, quot & quanta oratio ipſa continet. Et primum quidem pro ratione affertur, quod Dei ſit regnum; id eſt, ille babeat jus atque imperium legitimum in omnia; deinde, quod ejus ſit potentia; id eſt, nihil tam arduum ſit, quod ipſe efficere non poſſit, atque ita, cum & jus regendi habeat, & conſequenter digniſſimus ſit, qui pro ſuo arbitratu cuncta moderetur; ac præterea omnia poſſit, merito hinc ſit, ut non modo audere poſſimus, ſed etiam debeamus, ab ipſo iſta omnia, quantumvis maxima, petere.

Additur autem poſtremo, ipſius eſſe gloriam: quod etiamſi fortaſſe alios etiam ſenſus babere poteſt, tamen credimus duo præcipue, vel utrumque, vel alterutrum, hoc loco ſignificare. Unum eſt, quod Deo omnis gloria debeatur, id eſt, ipſe ſolus ſit gloria afficiendus. Vim enim excluſivæ vocis videtur babere pronomen illud *tua*; ac ſi dictum fuiſſet, *& non alterius*. Quod idem dicimus de regno, deque potentia, quorum antea eſt facta mentio; ita ut, *tuum eſt regnum, & tua potentia*, idem polleat, ac ſi dictum fuiſſet: *Tui ſolius eſt regnum, atque potentia*. Nam hoc pacto, majorem vim habet, quicquid rationis hic continetur: ſic enim concluditur melius atque efficacius, quod, ut dictum fuit, non modo audere poſſimus, ſed etiam debeamus, illa omnia, quæ oratio iſta complectitur, ab ipſo petere; quippe, cum nullus alius ſit, qui ea præſtare ac concedere, ſive de jure, ut loquuntur, ſive de facto poſſit. Sed ad gloriam revertamur, quam totam Deo deberi, ſecundum unum ſenſum hic ſignificari diximus. Nam hujuſce rei propterea ſit mentio, tanquam rationis iſtarum petitionum noſtrarum: quippe, quod ex eo ipſo, quod aliquid à Deo petimus, atque humiliter ab ipſo precamur, ipſe Deus ſine dubio, ut paulo ante etiam attigimus, gloria afficitur. Alter ſenſus iſtorum verborum *Tua eſt gloria*, eſſe poteſt, quod tandem omnis gloria, quæ ex beneficiis maximis, per nos à Deo petitis & impetratis, manaverit, in ipſum Deum redundabit; ita ut non modo ratio afferatur, cur nos iſta petere audeamus, ſed etiam, cur Deus illa nobis concedere debeat. Et ſane, cum quis poſt petitionem aliquam factam addit rationem aliquam, poteſt ex vi & uſu loquendi, ratio ipſa per ſe, ſi modo ea alioqui id ferat, ad utrumque iſtud accommodari, ut ſcilicet & cauſſam declaret, quæ ad petendum impellit, & multo magis eam, quæ illum à quo petitur impellere debeat, ut id præſtet quod ab ipſo petitur, quod tamen nullo pacto contingit, ſi priorem ſenſum ſequamur: quandoquidem ratio iſta poſt orationem allata, quod Deo omnis gloria debeatur, non fert, ut accommodetur, niſi ad cauſſam, cur ea petantur, quæ in oratione continentur. Idem dicimus de oratione, quod Dei ſit regnum, atque potentia, eo modo explicata, ut à nobis factum fuit; cum ejuſmodi ratio, non poſſit referri ad cauſſam, cur Deus illa concedere debeat, quæ in oratione petuntur, ſed tantum, quod ea concedere poſſit; & ſic ad cauſſam, cur nos iſta petere debeamus.

Hactenus coronidem iſtam orationi impoſitam explicavimus, quatenus omnino velimus, illam non eſſe ſimplicem doxologiam, ſeu celebrationem ipſius Dei. Verum quamvis in ipſius initio adſit illa particula, quæ ordinaria ſua ſignificatione, orationem reddendi vim habet, quæ rationis redditio impedit, quominus

iſta

iſta ſit ſimplex doxologia; tamen propter id, quod ante dictum eſt, de non raro ex altera parte uſu voculæ iſtius, ſine ulla ſignificatione rationem reddendi, cum diligentius locum perpendentes videamus, quamvis ſimplex doxologia iſta coronide contineatur, neceſſarium tamen quodammodo fuiſſe, illam incipere à tali vocula, facile adducimur ut credamus, nihil eſſe neceſſe propriam ſignificationem iſtius voculæ retinere, & poſſe ei commodiſſime tribui, vim tantummodo connectendi iſtius coronidis cum præcedentibus, id quod alioquin compluribus verbis fieri oportuiſſet, ſi ſimplex doxologia in ea continetur. Habent Latini quoque voculam, quæ alioqui ordinaria ſua ſignificatione, rationis redditionem declarat, & tamen non raro, cum ſimplici vi ſermonem connectendi, apud præſtantiſſimos atque optimos ejus Linguæ autores, uſurpata invenitur. Ea eſt conjunctio *Nam*; ſed & apud Græcos, & nominatim in ipſo Novo Teſtamento, conjunctio ὅτι, quæ alioquin omnino reddendi rationem vim habere videtur, nihil aliud præſtat interdum, quam quod ſermonem connectit; quemadmodum ab iis, qui ſcripta Novi Teſtamenti commentariis vel annotationibus illuſtrarunt, obſervatum eſt: præſertim vero à Theodoro Beza. Sed vocula illa Latina, ut ea, quæ non ſecus atque iſta Græca, quæ initio hujus coronidis habetur, ſolet à principio poni, recte, tanquam ei quodammodo par, pro exemplo à nobis allata fuit. Veriſimile eſt igitur, ut concludamus, etiamſi Chriſti mens fuerit, in coronide iſta non exprimere niſi ſimplicem Dei celebrationem, ne alioqui multis verbis uti cogeretur, ad illam cum ipſa oratione connectendam, unica iſta vocula id commode atque uſitate præſtitiſſe. Agnoſcendum autem eſt, ſi hunc ſenſum atque interpretationem ſimplicis doxologiæ amplectamus, Chriſtum nos docere voluiſſe, debere nos, cum à Deo aliquid petimus, non omittere, quominus ipſum laudemus ac celebremus. Jam vero illud *In ſecula*, melius ad doxologiam accommodari videtur, quam ad rationem, quæ in iſta coronide reddatur, cur, vel nos iſta à Deo petamus, vel etiam ipſe Deus ea nobis concedere debeat. Et eſt valde alioqui conſuetum, doxologias talibus aut ſimilibus vocibus concludere, ut factum videmus ad Rom. cap. 9. & cap. 16, nec non in priore Petri Epiſtola cap. 4 & 5, & ad finem poſterioris, & alibi ſæpe. Cæterum, nihil opus eſſe videtur, hoc ſenſu retento ſimplicis doxologiæ, iſta tria explicare, quæ hic Deo, & quidem ſoli, tribuuntur; cum ipſorum explicatio peti poſſit ex altero ſenſu, de quo ante egimus. Neque etiam, in ipſa voce *In ſecula* diligentius explicanda, immorandum videtur, cum nemo neſciat ea ſignificari, ut ſic dixerim, ſempiternitatem, ſeu, ut loquuntur, æternitatem à parte poſt, ſeu mavis, durationem in æternum.

Reſtat vocula *Amen* ad ipſum finem poſita, cujus ſignificatio ſatis nota ac trita eſt. Tantum ſciendum eſt, apud Hebræos, unde vox iſta ad Græcos derivata, eam, ut Grammatici tradunt, non eſſe adverbium, ut quilibet exiſtimare facile poſſet, ſed nomen, quo veritas ſeu fidelitas, & conſtantia ſignificatur; quamvis, tanquam ſi adverbium eſſet, eam paſſim utuntur, cum volunt aliquid approbare, vel conſtanter aſſeverare. Inveniturque aliquoties in Veteri Teſtamento, particula iſta duplicata, ut Num. 5, & Nehem. 8, utrobique cum ſenſu approbandi & conſentiendi iis, quæ alius quiſpiam dixerit; qui uſus præcipue locum habere ſolet, cum præcedit imprecatio aliqua ab alio facta, & ad eum pertinens, qui voce iſta illam approbat, ut prædicto Numerorum loco, & cum frequenti repetitione Deut. 27 capite. De ſignificatione autem & uſu iſto voculæ iſtius, ut ſcilicet approbationem declaret, ejus, quod alius quiſpiam dixerit, poteſt nos monere ſatis, vel unus ille Pauli locus 1 Cor. 14, cum ait: *Cæterum, ſi benedixeris Spiritu* (ſubintellige tantum, & non etiam mente) *qui ſupples locum idiotæ, quomodo dicet Amen, ſuper tuam benedictionem?* Quod porro attinet ad id, quod diximus, de uſu duplicatæ iſtius voculæ, non videtur ſilentio prætereundum, quod, cum Dominus Jeſus frequentiſſime apud Euangeliſtas legatur vocula iſta eſſe uſus, nunquam fortaſſis apud tres priores Euangeliſtas duplicata in ipſius Chriſti verbis invenitur, cum tamen contra apud Johannem, nuſquam, ni fallor, aliter quam duplicata inveniatur; & quidem, ſi non ſæpius, certe ſemel in iiſdem Chriſti verbis ab aliis Euangeliſtis, id eſt, à Matthæo ac Marco recitatis, ubi videlicet Chriſtus prædicit Petro, futurum ut ipſum neget, antequam gallus cantet. Unde facile adducor, ut credam uſum quodammodo perpetuum Chriſti fuiſſe, ut vocula iſta duplicata uteretur; fuit enim Johannes, in recitandis in Hiſtoria ſua ipſis Chriſti verbis, omnium Euangeliſtarum diligentiſſimus: nec propterea ullius vitii, ac multo minus, falſitatis arguendi ſunt alii Euangeliſtæ, licet ſemper, ut dictum fuit, ſimplicem voculam iſtam in Chriſti verbis poſuerint, cum etiamſi major quædam videatur eſſe vis, in ea duplicata, quam ſimplici, tamen reipſa idem ſimplex quod duplicata præſtet, & conſtantem aſſeverationem omnino declaret, quæ, quoniam vel maxime ibi convenire videtur, ubi Deus celebratur, quippe, qui, ſupra quam dici poteſt, digniſſimus ſit, cujus laudes conſtantiſſime prædicentur, propterea ea in Dei doxologiis, quas in Novo Teſtamento legimus, fortaſſe nunquam omittitur, ſed ſemper ut hic illas concludit; & quia, etiamſi hic ſimplex doxologia non eſſet, tamen negari non poteſt, quin expreſſe in coronide iſta Dei majeſtas plane celebretur, utrumcumque tandem, ex duobus à nobis commemoratis ſenſibus, in ea explicanda ſequamur; idcirco agnoſcendum plane eſt, illam optime huic loco convenire, & meritiſſimo illa Chriſtum coronidem iſtam concluſiſſe.

Orationis à ſe præſcriptæ formula plane abſoluta, cum in ea petitio, ut nobis Deus remittat peccata noſtra, quiddam ſingulare habeat, quod videlicet nulla ex petitionibus reliquis habet, nimirum, ut ſit conjuncta cum modo vel conditione quadam, quæ eſt, ut nos viciſſim remittamus aliis, quæ adverſus nos peccaverunt, & quia ſimul res hæc maximi momenti eſt, ut poſtea dicemus, propterea Chriſtus illico ſubjungit verba illa.

Verſ. 14. *Si enim dimiſeritis* &c. Reddens rationem prædicti modi, ſeu conditionis appoſitæ in petitione iſta, quaſi aliud nihil ab ſe præſcriptam orationem continere præ ſe ferat, quam petitionem iſtam cum conditione prædicta: neque enim ad extremum ipſius orationis petitio iſta eſt poſita, ut, etiamſi alia multa ipſa oratio contineat, tamen ex vi Grammaticæ & loquendi uſu, id quod Chriſtus, rationem reddens ejus, quod dixiſſet, ſubjungit, ad eam ſolam referri poſſit. Ex vi quidem Grammaticæ & uſu loquendi, quando iſtud quod Chriſtus ſubjungit, non ſtatim ſequitur poſt petitionem iſtam, ſed inter hanc & illud, & integra petitio, eaque duabus partibus conſtans, & tota ipſius orationis coronis quædam interpoſita eſt, videbatur, ut iſtud Chriſtus ſubjungere poſſet, cum iſta rationis redditione, quam vocula *Enim* declarat, neceſſarium, ante mentionem conditionis iſtius illi petitioni appoſitæ omnino facere: ſed Chriſtus brevitati conſulens, & quia ſingularitas conditionis iſtius, per ſe ſatis eam præſentem memoriæ audientium faciebat, non dubitavit, ſtatim abſoluta oratione, ejus, nulla licet ipſius facta mentione, rationem reddere. Maximi enim alioqui præterea, ut diximus, eſt conditio iſta momenti, cum appoſita ſit petitioni, qua noſtra felicitas continetur. Remiſſione enim peccatorum noſtrorum, ex ipſius Dei potiſſimum decreto, vita æterna comprehenditur. Adde, quod ipſa conditio valde ardua eſt, cum pleriſque hominibus nihil tam grave ſit ac difficile, quam injurias condonare; idque perfecte atque ex animo; quemadmodum, ſine dubio, conditio iſta interpretanda eſt. Cæterum ratio quam Chriſtus hic ſubjungit, & quam vocula *Enim* ſignificat, potius explicatio quædam eſt, & apertior

expoſitio conditionis iſtius, quam propria & vera ratio, quæ ut talis ſit, neceſſe eſt ut ab ipſo dicto, cujus eſt oratio, res ſit plane diſtincta. Certe enim, cum petitio iſta remiſſionis peccatorum, habeat ſibi additum illud, *Sicut & nos remittimus* &c, videtur omnino ſtatuendum reipſa totum ibi contineri, quod Chriſtus ſubjungit; præſertim vero ex duobus ab ipſo ſubjunctis, poſterius illud, *Quod ſi nos non remiſerimus aliis delicta ipſorum; nec pater cœleſtis nobis noſtra remittet*; reipſa, inquam, nec ſane obſcure id totum quod Chriſtus ſubjungit in eo contineri videtur, quod petimus nobis remitti, ſicut & nos remittimus. Primum enim ex hoc loquendi modo omnino colligitur, nos ipſos fateri, debere nos aliis remittere, ſi nobis à Deo remitti velimus. Deinde, cum, ut ſupra ex Luca docuimus, iſta adjuncta petitioni conditio ita accipi poſſit, immo plane accipienda videatur, ac ſi ſimul cauſſa quædam afferretur, cur Deus debeat nobis remittere, ſatis apparere poteſt, in ipſa petitione cum iſta conditione ſua, id quoque contineri, quod ſi nos aliis remiſerimus, Deus nobis remittet. Itaque non videtur negari poſſe, verba iſta à Chriſto ſubjuncta, apertiorem, ut diximus, declarationem & expoſitionem eſſe ejus, quod tota ipſa petitio continebat, potius quam veram & propriam illius rationem. Ad quam apertiorem Chriſti explicationem, ne, vel bis eadem nobis, dicenda eſſent, vel nihil poſtea ſuo loco dicendum, quod ad eam clarius intelligendam pertineret, ea explicanda reſervavimus, quæ ſupra, quamvis locus ipſe id ferret, plane non explicuimus, quæque ad rem totam hanc recte intelligendam neceſſaria eſſe videntur.

Primum igitur diligenter inquirendum eſt, quid ſibi id velit quod Chriſtus priore loco ſubjungit, nempe, ſi nos aliis peccata ipſorum dimiſerimus, patrem cœleſtem delicta noſtra nobis remiſſurum: quandoquidem ſententia hæc, ita ſimpliciter atque abſolute, ut ipſa verba ſonant, accepta, nullo pacto vera eſſe videtur; quemadmodum etiam antea attigimus, in explicatione illorum Chriſti verborum, *Beati mites* &c, ubi diximus, quamvis iſtorum Chriſti verborum, quibus reipſa eadem hæc ſententia continetur, poſſit afferri alia quædam interpretatio, ut appareat ipſam ſententiam, quicquid prima fronte præ ſe ferat, veriſſimam eſſe: tamen hoc in loco, cujus ibi mentionem fecimus, commodius poſſe eam interpretationem afferri, quam ſtatim dicemus, nempe quia videantur verba loci hujus illam indicare; ea autem eſt, ut ſcilicet, nihil aliud reipſa ſibi velit ſententia iſta, priore loco à Chriſto ſubjuncta, quam illud, quod poſteriore ſententia ſignificatur, quæ ſit quaſi explicatio quædam prioris. Neque enim novum eſt, ut cauſſis, ſine quibus aliquid non fit, tribuatur ipſe effectus, etiamſi illæ ad eum præſtandum, per ſe non ſint ſatis. Sunt hujuſce rei exempla, omnes fere beatitudines illæ à Chriſto promulgatæ, in initio hujus ſermonis ſui. Ubi, cum illas explicaremus, oſtendimus, neceſſe eſſe in illis vel aliquid ſubaudire, vel quavis alia ratione illas aliter interpretari, atque ipſa verba præ ſe omnino ferunt. Sed & paulo inferius, in hoc eodem Chriſti ſermone, hoc eſt in ipſo initio proxime ſequentis capitis, habemus hujuſce rei exemplum quoddam, rei noſtræ ſatis accommodatum. Inquit enim ibi Chriſtus, *Non judicate, ut ne judicemini*; id eſt, non condemnate, ut vos non condemnemini, ubi videtur omnino tribuere effectum condemnationis non ſubeundæ, ea rei, ſi quis videlicet alios non condemnet; cum tamen nihil certius eſſe videatur, quam fieri poſſe, ut quis ejuſmodi vitiis ac peccatis ſit onuſtus, propter quæ certum ſit illum condemnatum iri, & interim tamen ipſe vitio alios condemnandi careat. Quare neceſſe eſt iſto in loco ita Chriſti verba interpretari, ut voluerit dicere, unam ex cauſſis, propter quas à Deo quis condemnatur, hanc eſſe, ſi ipſe alios condemnet, intellige immerito & ſine cauſſa, atque ita ut charitas negligatur. Sic igitur & hoc in loco intelligendum videtur, non quidem ex eo, quod quis aliis remittat, omnino conſequuturum, ut ipſi remittatur (nihil enim tam facile eſt, quam ut quiſpiam peccatis ſit implicitus, ita ut remiſſionem ſperare nequeat: & tamen ipſe ſive ſtudio, ſive natura ſua ita ſit comparatus, ut injurias ſibi factas non ulciſcatur, ſed eas libentiſſime condonet) ſed inter alias cauſſas, propter quas pater cœleſtis peccata non remittit, hanc eſſe, ſi quis aliis non remittat.

Nam, ſi quis objiciat, quod ſi hanc interpretationem amplecti velimus, ſequitur, id, quod poſteriore loco Chriſtus ſubjungit, ſupervacaneum eſſe, quippe, in quo nihil contineatur amplius, quam iſtud ipſum ſcilicet, quod nos aliis non remittamus, id cauſſam eſſe, ut nobis pater cœleſtis non remittat. Reſpondemus, nihil mirum eſſe, ut id, quod antea obſcurius dictum fuerat, & poterat aliter accipi ac Chriſti mens eſſet, clarius poſtea dicatur, ita, ut nullus error in Chriſti mente percipienda eſſe queat: immo, cum, ut ſatis oſtenſum credimus, id quod priore loco eſt dictum, nullo pacto ita accipi poſſit, ut verba ipſa ſonant, nihil veriſimilius eſt, quam, in quem ſenſum accipi debeat, expoſitum fuiſſe in verbis proxime ſequentibus, quando, ut dictum eſt, illa clariſſima ſunt, & eadem de re, ſine dubio, loquuntur. Adde, quod ad conſervandam ſententiam, quam nos, ipſis prioribus verbis ſubeſſe credimus, poſſunt illa ita accipi, ut nihil ſupervacanei in poſterioribus appareat. Poſſunt enim verba iſta ita exponi, ac ſi Chriſtus dixiſſet, Si vultis vobis remitti à patre cœleſti delicta veſtra; remittite & vos aliis delicta ipſorum. Nam certe, ſi ita loquutus fuiſſet Chriſtus, aliud nihil dicere voluiſſet quam illud ipſum, quod jam diximus intelligendum eſſe eum dicere voluiſſe, id eſt, inter cauſſas, propter quas pater cœleſtis non remittit, hanc eſſe, ſi nos aliis non remittamus. Nemo tamen negaverit, quin ſine redundantia aut inconcinnitate ulla recte, ſi Chriſtus ad iſtum modum loquutus fuiſſet, iſtud ſubjunxiſſet, quod ſubjunxit, ac ſi diceret: Propterea dixi, ut ſi velitis vobis remitti, ipſi ſimiliter aliis remittatis; quia, niſi remiſeritis, nec vobis remittetur. Non negamus tamen, poſſe priora iſta verba, cum eodem effectu, ut falſi nihil contineant, paulo aliter accipi, atque nos hactenus ſtatuerimus; ut ſcilicet idem ſit, nobis remiſſum iri ſi nos remiſerimus, quam plurimum habere momenti ad remiſſionem nobis conciliandam, ſi nos aliis remittamus; etiamſi iſtud, quamvis aliter ipſa verba ferant, revera non ſit ſatis.

Eſt autem locus in Epiſt. Jacobi cap. 2, quod ad ſententiam attinet, valde toti huic noſtro ſimilis, ex quo videtur egregie confirmari hæc interpretatio noſtra. Scriptum eſt enim ibi, quod judicium ſine miſericordia fiet illi, qui non fecerit miſericordiam, & ſtatim ſubjungitur, *Gloriatur autem miſericordia adverſus judicium*. Certe in priore horum verborum comprehenſione, habetur ſententia fere illi par, quæ continetur in verbis poſteriore loco à Chriſto ſubjunctis. Quid enim aliud eſt, judicium ſine miſericordia factum iri ei, qui non fecerit miſericordiam, quam non iri remiſſum ei, qui non remiſerit? In poſteriore vero verborum Jacobi comprehenſione, videtur omnino ſimilis ſententia ineſſe, quæ ineſt in verbis priore loco à Chriſto ſubjunctis. Gloriari enim miſericordiam adverſus judicium, aliud nihil eſſe videtur, quam non eſſe, cur is qui miſericordiam fecerit, condemnationem metuat, id quod ſane reipſa idem eſt cum eo, quod ſi nos aliis remiſerimus, remittentur nobis peccata noſtra. Verum, nemo, arbitror, audebit affirmare, ſententiam iſtam apud Jacobum ſimpliciter eſſe veram, & ſatis omnino eſſe ad hoc, ut quis condemnationem nihil metuat, ſi ipſe adverſus alios miſericors fuerit, ſed fatebitur unuſquiſque, neceſſe eſſe ſententiam iſtam ita interpretari, ac ſi Jacobus dixiſſet, Magnam vim habere, ad condemnationem vitandam, ſi quis in alios ſit miſericors. Similes autem loquendi modi, ut ſimpliciter aliquid tribuatur rei cuipiam, quia ſcilicet res illa ea in re præſtanda plurimum poſſit, ſunt ſatis frequentes

res in Sacris Literis. Ut, exempli cauſſa, cum Chriſtus apud Lucam cap. 11 Phariſæis dicit, illis omnia munda fore, ſi dent eleemoſynam. Neque enim intelligendum eſt, ipſam eleemoſynam per ſe eſſe cauſſam, ut omnia illis ſint munda, qui eam faciunt, quocumque tandem ſenſu mundicies iſta accipiatur, cum fieri poſſit, ut quis eleemoſynam det, & quidem omnium, quæ illi ſuperſunt; quemadmodum fortaſſe Chriſti mens fuit eo in loco monere, & tamen vitiis ejuſmodi ſit implicatus, quæ ipſum immundum reddant, & conſequenter ſecundum Apoſtoli ſententiam Tit. 1. 15, omnia illi immunda efficiant. Danielis quoque cap. 4 legitur, ipſum conſuluiſſe Nabuchodonoſori, ut eleemoſynis, & benefactis peccata ſua redimeret, ſive, ut in ipſo fonte legitur, abrumperet & abſcinderet. Petrus ſimiliter cap. 4 prioris ſuæ epiſtolæ monet, ut præcipue charitatem inter nos intenſam habeamus, eam enim operturam multitudinem peccatorum. Jam, ſicut neceſſe eſt minus verum eſſe, ſi ſimpliciter id accipiatur, eleemoſynas & benefacta redimere ſeu abrumpere peccata: ſic, nec ſimpliciter verum eſſe poteſt, charitate operiri multitudinem peccatorum. Itaque, quemadmodum, ſine dubio, dandâ eleemoſynâ, omnia munda nobis fieri, id tantum ſignificat, ad munditiem iſtam plurimum conferre eleemoſynæ dationem ſic intelligendum eſt, eleemoſynam & benefacta, intenſamque charitatem magnum pondus habere, ad peccata redimenda atque operienda. Attulimus autem exempla iſta, inter alia multa quæ extant ſimilis loquendi modi, quia in illis ea de re agitur, quæ ejuſdem generis eſt cum ea, de qua Chriſtus loquitur hic apud Matthæum, id eſt de charitate: quandoquidem injurias condonare, præſtantiſſimum ac præcipuum charitatis eſt opus, non minus, immo vero magis, quam eleemoſynas dare, & aliis ejuſmodi beneficiis quemquam afficere. Sunt & alia non pauca teſtimonia, ex quibus conſtat, charitati, & fructibus inde provenientibus adeo multum tribui, ut nihil ſit mirum, hic quoque à Chriſto præſtantiſſimo huic charitatis fructui, tributum fuiſſe, quod nobis remiſſionem peccatorum conciliet. Sed quemadmodum loci illi omnino ita accipi debent, ut hyperbole quædam in illis agnoſcatur, ita & hic noſter, ſi priorem interpretationem noſtram ſequi nolimus, ita accipiendus eſt, ut hyperbolen quandam, eo modo, qui jam dictum eſt, plane contineat.

Abſolvimus, Deo adjutore, explicationem, non modo ipſius orationis à Chriſto præſcriptæ, ſed etiam ejus, quod Chriſto ſubjungere illi placuit ad quiddam in ea contentum clarius exponendum. Quare, nihil nobis reſtat dicendum, quod pertineat neceſſario ad intelligenda ipſa Chriſti verba, circa hanc orationis materiam. Verum tamen cenſemus, non eſſe ulterius progrediendum, niſi prius quædam explicuerimus, quæ ſupra partim attigimus tantum, partim antequam finem huic tractationi de oratione imponamus, nos explicaturos promiſimus. Attigimus enim ſupra, paulo ante explicationem ipſius orationis à Chriſto præſcriptæ, videri, ex ipſius Chriſti verbis, dum ait, *Vos autem ſic orate*, colligi poſſe præceptum nobis datum fuiſſe, non modo, ut quando orare volumus, non omittamus illa à Deo petere, quæ in oratione ipſa præſcripta continentur, ſed etiam ſimpliciter & abſolute, ut omnino oremus. Cum vero egimus de eo, quod Chriſtus ante dixerat, hypocritas ſolere in ſynagogis & angulis platearum ſtantes orare, polliciti ſumus nos hoc loco aliquid clarius explicaturos, de differentia inter adorationem & invocationem. De hiſce igitur duobus nobis agendum eſt, antequam de jejunio, quæ reliqua eſt ex illis tribus rebus, circa quas Chriſtum hic monitiones tradere conſtat, & de qua proxime ſequentia Chriſti verba agunt, quidquam dicamus. Non eſt autem neceſſarium, ut de hiſce duobus plane ſeperatim ac deſtincte agamus. Nam in explicanda quæſtione, utrum nobis abſolute præceptum fuerit ut oremus, commoda occaſio ſeſe offeret, explicandi differentiam adorationis & invocationis.

Si quis igitur ſimpliciter quærat, an divinum extet præceptum ut oremus; id eſt, ad ipſum Deum, preces aliquas dirigamus. Primum videndum eſt, an de tempore utroque, ſcilicet tam Veteris, quam Novi Teſtamenti, an vero de altero tantum, quod ad nos proprie pertinet, id eſt, de Novi Teſtamenti tempore, agere velimus. Nam ſi de utroque, res valde dubia eſſe videtur. Ego quidem hactenus, ejuſmodi præceptum abſolute ſub Veteri Teſtamento datum, invenire non potui; adeo, ut ne ſtatis quidem quibuſdam temporibus id fieri præſcriptum fuiſſe, deprehendere potuerim; quamvis alia non pauca præſcripta invenerim (& ſane, illa omnibus ſunt obvia) quæ ad ipſum Deum colendum omnino pertinent, idque ex parte jugiter, id eſt, ſingulis diebus Nam certum eſt Deum præcepiſſe, ut ſibi ſingulis diebus in holocauſtum offerrentur agni duo, unus mane, alter veſperi, una cum quibuſdam libaminibus, de quibus Exodi 29. & Num. 28, præter id, quod tria feſta ſolennia conſtituta fuerant, quæ adhuc a Judæis obſervantur, in quibus omnis maſculus coram Deo comparere debebat, idque non ſine munere aliquo, quod ipſi Deo offerret, ut habetur Exodi 23. Præſcriptum etiam erat, ſacrificium illud ſingulis annis repetendum, quo expiarentur omnia peccata populi, ea videlicet, quibus expiatio per ſacrificia conceſſa fuerat, ut latius explicuimus in diſputatione noſtra, De Jeſu Chriſto ſervatore; de quo ſacrificio nominatim ac diligenter agitur Levit. 16. Alia enim ſacrificia, tam expiatoria, quam, ut Scriptura illa vocat, pacifica, quomodo fieri, quave ratione abſolvi deberent ac perfici, præſcriptum quidem erat, cæterum ut omnino fierent, abſolute præſcriptum non legi; ſed tum demum, quod ad expiatoria attinet, ſi quis volebat expiari peccatum ſuum, cui ejuſmodi expiatio fuerat præſtituta. Remque ita ſe habere, quod ſcilicet alia ſacrificia non eſſent in Lege abſolute præſcripta, videntur ſatis docere verba ipſius Dei apud Eſaiam cap. 1, ubi de ſacrificiis multis, ſibi a populo oblatis, verba faciens, inquit, *Quis quæſivit hoc a manu veſtra, ut conculcetis atria mea?* Quamvis non ignorem, locum iſtum vulgo aliter accipi; ſed non video, cur divina iſta verba non poſſint ita intelligi, ut plane ſonant, id eſt, Deum non juſſiſſe, ut ſibi ejuſmodi ſacrificia fierent; cum ut dixi, illa nuſquam ſimpliciter atque abſolute præcepta inveniantur. Quod ſi quis dicat, in ſacrificio illo anniverſario, quod præſcriptum fuiſſe & certiſſimum eſt, & ipſi confitemur, neceſſarium fuiſſe, ut ſummus pontifex, qui illud offerebat, Deum pro populo oraret; ne hac de re, vera nec ne ſit, ſine neceſſitate accuratius diſputemus, dicimus, non propterea dici poſſe in Vetere Teſtamento præſcriptum fuiſſe, ut preces ad Deum haberentur. Eſt enim iſtud ſingulare quiddam, & ubi non populus revera, & multo minus unuſquiſque ex populo ſeparatim (qua de re hic potiſſimum quæri videtur) Deum orabat; ſed tantum ſummus ſacerdos, pro iis, qui peccata admiſiſſent, quæ ſacrificiis expiarentur; cui alioqui etiam præſcriptum fuiſſe, ut Deum pro populo oraret, non diffitemur: id enim tum aliunde, tum nominatim ex eo intelligi poteſt, quod ſcriptum eſt ad finem cap. 6 libri Numerorum. Alia erant etiam in Lege præſcripta, quæ pertinebant etiam ad ipſum Deum colendum, ut erat oblatio primitiarum Quæ abſolvi poterant ſine ullis ad Deum precibus. Erat quidem, præſertim poſt templum à Salomone conditum, conſtitutus locus, ubi ſi quis publice Deum orare vellet, orationes ſuas ac preces ad ipſum Deum haberet; unde ſcriptum eſt Eſaiæ 56, domum Dei, id eſt templum, domum orationis vocari; ſed aliud eſt, præſcriptum fuiſſe locum publice ad Deum fundendi preces, aliud vero, præſcriptum fuiſſe ut ipſæ preces funderentur. Præterea, dici quidem ſimiliter poteſt, præſcriptum fuiſſe in Vetere Teſtamento, ut cum quis orare vellet, & divinam opem implorare, ad ipſum Jehovam cœli & terræ conditorem preces ſuas porrigeret, & non ad ullum alium:

hoc enim

hoc enim, partim docent oon obſcure quædam alia hac de re teſtimonia; partimſ, ipſum præceptum expreſſum de uno Deo Jehova habendo, id neceſſario fert, ſed non tamen interea hinc concludi poteſt, juſſum omnino fuiſſe, ut ipſe Jehova Deus invocaretur, id eſt, preces aliquæ ad ipſum dirigerentur.

Nam ſi quis objiciat, non poſſe ullo pacto negari, quin preces ad Deum ſub Vetere Fœdere juſſæ fuerint, cum ſioe ulla controverſia juſſum, idque præcipue & ante alia omnia fuerit, ut Jehova Deus adoraretur. Reſpondemus, in enthymemate iſto committi tacite conſequentis ſallaciam. Neque enim, etiamſi verum ſit, quemadmodum ſuperius quoque diximus, ubi polliciti ſumus de hac re nos uberius acturos, in omni oratione ad Deum, ſi videlicet decenter fiat, contineri ejuſdem Dei adorationem, propterea viciſſim verum eſt, in omni adoratione contineri orationem; ſive, non poſſe quem præcepto Jehovæ Dei adorandi ſatiſfacere, quin ipſum Deum omnino oret, ſive ad illum preces aliquas dirigat; cum adoratio aliud nihil ſit, quam vel corpore, vel mente atque animo, vel utroque ſimul, ſeſe coram Deo proſternere aut inclinare; ita ut, quod ad mentem attinet, poſſit quis & debeat perpetuo id facere; ſitque hic affectus potius quidam erga Deum, quam actio; cum oratio ſeu invocatio, id eſt, ipſarum precum ad Deum directio, neque perpetuo à nobis fiat, fierive debeat, & actio quædam noſtra ſit. Itaque non recte faciunt ii, qui iſta confundunt; & cum, exempli cauſſa, de Chriſto invocando necne agitur, de ipſo adorando aguor, nec diſtiuguunt in ipſa Chriſti perſona inter iſta duo, cum tamen neceſſaria ſit diſtinctio quædam, eaque valde inſignis, de qua alibi ſatis accurate egimus, & inferius, Deo dante, aliquid apertius trademus.

Jam vero, quamvis hactens nos invenire non potuerimus locum in Vetere Teſtamento, ubi ſimpliciter atque abſolute populo præceptum fuerit, ut Deum oret, nec fortaſſe ejuſmodi locus inveniri queat; tamen noo dubitamus, quin quilibet pius, etiam ſub Veteri Teſtameoto, frequenter Deum oraret, & quin præceptum iſtud, licet non expreſſe, tacite tamen, ex vi totius ipſius religionis, datum fuiſſe merito dici poſſit. Quod attinet ad preces, quas ad Deum pii homines haberent, unius Davidis de cujus pietate ipſe Deus ſæpe teſtatur exemplum, id nobis indicare merito poteſt. Frequentiſſime enim in ejus Pſalmis legitur, de precibus ejus ad Deum, quas etiam admodum frequenter, & tantum non perpetim illum ad Deum fudiſſe, aliquot loca in iiſdem Pſalmis non obſcure oſtendunt. Et ſane ex eo, quod, ut indicatum fuit, ipſa totius religionis ratio id omuino fert, ut Deus ab iis, qui illum norunt, quique ſe ejus populum profitentur, oretur atque invocetur, factum omnino credimus, ut ii, qui Deum non norunt, nec populus ejus ſunt, nominentur ac ſignificentur appellatione eorum, qui Deum non invocant; ut factum eſt Pſal. 79. & Jerem. 10. Ex iſta enim appellatione, & quadam quaſi deſcriptione, omnino conſequitur, ut, qui Deum non invocat, is neque etiam Deum noverit, ex ejuſve populo ſit; tametſi non ignoramus, à quibuſdam iſtud, Deum invocare, de quo, in prædictis duobus & aliis fortaſſe ſimilibus locis, Spiritus Sanctus loquitur, aliud eſſe ſtatui, quam ad ipſum Deum preces dirigere, eumve orare, id eſt, ſignificare tantum, nomen, ut ſic dixerim, ipſi Deo dare, ac profiteri ſe ex Dei populo eſſe. Quod quidem, ut alibi, id eſt, in diſputatione noſtra cum Franciſco Davidis, faſſi ſumus, loquutione iſta ſignificari poſſe, merito ſortaſſe quis dixerit; ſed non id tamen ſolum, verum cum ſignificatione conjuncta, ad opem ipſius Dei in ſuis neceſſitatibus implorandam, accedere non dubitandi. Quare non negamus, ita nihilominus poſſe iſtam loquutionem accipi, ut non plane ſignificet ipſam invocandi actionem, ſed perſuaſionem, id merito poſſe fieri, & decretum apud ſeipſum id faciendi, ubi uſus evenerit. Veruntamen in dubio, & ubi nulla eſt ratio, quæ aliter ſuadeat, immo cum ratio iſtud dictet, quemadmodum ubique faciendum arbitramur, ſic quoque hic à verborum proprietate minime recedendum cenſemus, atque intelligendum, de ipſa invocandi actione in loquutione iſta oninino agi, ita, ut, quemadmodum antea dictum eſt, ex illis locis conſequatur, quod qui reipſa Deum non invocat, id eſt, in hac actione frequens & aſſiduus non eſt, is ad Deum non pertineat.

Jam, quod ratio omnino ſuadeat hoc ipſum, & ſic, ut, quemadmodum ſupra propoſuimus, non modo exempla piorum hominum, ſed etiam totius religionis ratio, nos impellat ac cogat ad preces Deo frequenter adhibendas, id ſine dubio demonſtrat, quod ſub ipſo Vetere Teſtamento (hujus enim temporis nunc nominatim rationem habemus) præceptum erat ut Deus quam maxime honoraretur. Nulla autem res viderur eſſe aptior ad honorem Deo præſtandum, quam ejus opem ſuppliciter atque humiliter implorare, quod etiam vix fieri poteſt, quin frequenter ut fiat ipſa neceſſitas ſuadeat, cum non liceat nec licuerit unquam, ullius opem, tanquam divinam vireſque humanas excedentem, implorare, niſi unius Dei, vel ejus qui ei tali in re ſubordinatus fuerit; & certum ſir, ac ſemper in populo Dei fuerir, oeminem alium præter ipſum Deum, aut eum, quem Deus ipſe huic muneri præfecerit, poſſe nobis divina ratione ullam opem ferre. Itaque concludendum mihi videtur, ſub ipſo Vetere Teſtamento extitiſſe ſi non expreſſum, certe tacitum Deum orandi præceptum. Nam quod attinet ad Novi Teſtamenti tempus, multa Teſtimonia Sacra habemus, ex quibus concludi poſſit, expreſſum extare præceptum orandi Deum. Nam, ut nihil dicamus, de verbis illis Chriſti, *Sic igitur orate vos*, de quibus ante egimus, cum fateamur poſſe illa ita accipi, ut non abſolutum præceptum contineant, preces ad Deum adhibendi, ſeu illam orationem ad ipſum porrigendi, quam Chriſtus inſtituit; ſed ut tantummodo ſignificent ac præcipiant, quomodo orandum ſit ſi quis orare velit, quid dicemus de eo, quod ſcriptum eſt in initio cap. 18. apud Lucam? qui teſtatur parabolam quandam, quam ibi ſtatim ſubjungit, à Chriſto fuiſſe allatam, ut oſtenderet quod oporteat ſemper orare, & non deficere. Certe hæc Euangeliſtæ verba idem omnino pollent, ac ſi dixiſſet, Chriſtum præcepiſſe ut ſemper oremus, & nunquam ab orando deſiſtamus. Sed præterea Paulus ad Epheſios cap. 6 jubet, ut omni oratione, & obſecratione, in ſpiritu, omni tempore oremus, & in hoc ipſo cum omni inſtantia vigilemus. Idem 1 Theſ. 5. diſerte hoc ipſum præcipit, inquiens, *Sine intermiſſione orate*. Nominatim autem jubemur in Novo Teſtamento, orare pro fratribus, ut in prædicto loco ad Ephesios expreſſe habetur in verbis illis, quæ, poſt ſententiam paulo ante recitatam, ſtatim ſubjunguntur, *Et obſecratione, pro omnibus Sanctis*. Jacobus quoque ad finem ſuæ Epiſtolæ jubet, ut oremus alii pro aliis, quo ſervemur; eumque intelligere, ut id aſſidue fiat, declarant verba ſtatim ſequentia, *Multum enim valet deprecatio justi aſſidua*, quanquam ex Græco legendum potius videtur, *efficax*, quam *aſſidua*. Idem Pauli præceptum de orando cum inſtantia, & in oratione vigilando, habetur in initio cap. 4. ad Coloſ. & in ipſo initio cap. 4. ad Timoth. prioris, diſerte idem Apoſtolus monet, ut fiant obſecrationes, orationes, & poſtulationes omnibus hominibus. Quod ſi hæc, & ejuſmodi alia Deum orandi præcepta ac monitiones, non extarent, nihilominus tamen præter ipſam religionis rationem, quæ non minus ſub Novo Teſtamento pollet, quam ſub Vetere, imo tanto magis, quanto Deus ſub Novo majorem dedit nobis cauſſam illum honorandi, quam ſub Vetere, propter multo majora beneficia nobis in eo expreſſa. Adſunt etiam exempla Sanctotum virorum, qui frequentiſſime ad Deum preces fundebant, vel pulice, vel privatim, ut ex actis Apoſtolorum, & ex Pauli nominatim Epiſtolis colligi poteſt, quin de ipſo Chriſto, ſub Novo Teſtameuto omnium piorum duce & anteſignano, nihil tam frequenter legitur eum feciſſe, quam oraſſe. Itaque nihil plane dubitandom eſt multo ſcilicet etiamminus, quam de iis qui ſub Vetere Teſtamento

memto

mento fuerant: quin omnes, qui ſub novo ſunt, debeant omnino, idque quam frequentiſſime, orationes ac preces ab Deum fundere, ſive id privatim intelligamus, ſive publice. Eſt tamen inter privatas & publicas preces, quæ Deo adhibentur, hæc diſtinctio facienda, quod in publicis magis Deus honoratur ac celebratur, quam in privatis. Nam ſi quis aliquanto diligentius cauſſas inquirat, cur preces fiant ad Deum, & in quem finem, videbit primum, eas tam propter Deum, quam propter eum, aut illos pro quibus Deus oratur, fieri. Et propter Deum quidem, quatenus hac ipſa actione illi preces adhibendi, ejus nomen inſigni honore afficitur, ſive ſint privatæ preces, ſive publicæ. Nam in privatis quoque, etiamſi illæ, quod ad homines attinet, plane occulte fiant, tamen propter Angelos, tam malos quam bonos, præſertim vero bonos, quibus magis etiam quam malis notæ ſunt actiones hominum piorum, nomen Dei, ſine dubio celebratur, cum intelligunt Angeli iſti, ac vident atque audiunt, tunc honorem Deo deferri, ut ab iis agnoſcatur pro auctore omnium bonorum, & interim, ut in Sacris precibus fieri ſolet, variæ ac multiplices ejus laudes agnoſcuntur & narrantur. Sed quia publicas preces, non ſolum Angeli iſti, non minus quam privatas, ſed potius magis & forte majore in numero audiunt; verum etiam homines non pauci, coram quibus præcipue vult Deus celebrari nomen ſuum, propterea dubitandum non eſt quidquam, quin per publicas preces ad Deum fuſas, magis Deus honoretur, quam per privatas. Jam deinde quod attinet ad Deum, ad eoſve pro quibus preces fiunt ſi is qui orat, pro ſe ipſo orat, tunc duæ finales cauſſæ eſſe videntur, cur talis oratio fiat. Una eſt, ut is qui orat, officio ſuo ſatis faciat; quod eſt, ut agnoſcat Deum tum eſſe, à quo omne bonum derivetur, & ſine quo non poſſint haberi illa, quæ in ipſa oratione petuntur. Altera eſt, ut orando id impetret quod petit; tum quia Deus, ſi nobis ea concedere debet quibus indigemus, vult hunc honorem ſibi deferri, ut ea ab ipſo petamus, & hac in re, dimiſſionem noſtram coram ſe, & ſui reverentiam ac cultum videre; tum quia, ſine dubio, movetur Deus precibus piorum hominum. Nam ſi is, qui orat, minime fuerit pius, vix eſt quod ſperare poſſit ſe impetraturum, quod petit. Nam, ut inquit ille qui natus fuerat cæcus Joh 9. verſ.3, & à Chriſto viſum acceperat, peccatores Deus non audit, ſed ſi quis ejus voluntatem facit, hunc Deus exaudit. Quod ſi is qui orat, non pro ſe ipſo, ſed pro alio aliove oret, tunc præter jam dictas duas cauſas, quæ hic quoque ſuo modo, prout diverſitas petendi pro ſe aut pro alio requirit, omnino locum habent, eſt & tertia cauſſa, cur ejuſmodi oratio ad Deum habeatur; ut ſcilicet erga proximum charitas exerceatur. Et ſane, ſi quis recte rem conſideret, piorum precibus ad Deum multo magis indigent alii, præſertim, qui vere pii non ſunt, quam ipſi pii; id eſt, multo magis opus eſt, ut pii rogent pro aliis, quam ut pro ſe ipſis. Sunt enim homines pii potiſſimum curæ ipſi Deo, & propterea, non modo, ut in aliis etiam omnibus evenit, novit Deus quid opus habeant, etiam antequam petant, ut vidimus ſupra ipſum Chriſtum ſuos diſcipulos monere, verum etiam jam per ſe paratus eſt & promptus, ad illis dandum, quicquid uſui eis ſit futurum, adeo, ut etiamſi ordinarie, ut ſic loquar, (ſic enim intelligenda ſunt verba noſtra, quæ hac de re Paulo ante fecimus) velit Deus, ut ipſi pii à ſe petant, quæ illis ſit daturus; tamen extraordinarie multa illis det reipſa, de quibus ipſi ſæpe ne cogitant quidem; & tamen illis magno ſunt uſui. Voluimus iſta pauca attingere de cauſſis precum ad Deum faciendarum, ut melius intelligeretur, quam ſit verum quod diximus, debere nos Deum, idque frequenter, ſeu privatim, ſeu publice orare. Non eſt autem dubium, quin, quanto major eſt Dei cultus & gloria in eo, ſi publice ad ipſum preces fundantur, quam ſi privatum, tanto diligentiores oporteat nos eſſe in publicis, quam in privatis precibus ad Deum habendis. Eſt enim Dei honor & gloria ſemper omnibus aliis rebus, quam longiſſime anteponenda.

Illis duobus abſolutis quæ propoſueramus, de differentia ſcilicet adorationis & invocationis, & de neceſſitate orandi Deum, adhuc, antequam de jejunio agamus, appendicis cujuſdam loco ad hanc de oratione tractationem, aliquid dicendum videtur de ea quæſtione, an præter ipſum Deum liceat, divina ratione & in Sacris precibus ad ullum alium noſtras preces dirigere, ejuſve opem implorare. Ac Pontificii quidem ſtatuunt, licere, non modo ad ipſum Deum, ſed etiam & ad Chriſtum, quatenus eſt homo, & ad omnes Sanctos vita functos, de quibus certum ſit, quod omni labe purgati ex hac vita diſceſſerint, ſacras preces habere; præcipue vero ad Mariam virginem, Chriſti matrem. Nam iſtos omnes, id eſt, ipſorum animas, virginis vero Mariæ plerique & animam & corpus, in cœlo beate vivere, pro certo habent: & virginem quidem Mariam præterea ibi jam regnare, & ſuprema quadam auctoritate præditam eſſe, perſuaſum illis eſt. Quanquam vero dicere ſoleant ac profiteri, iſtos omnes poſſe orari à nobis, non ut ipſi per ſe quicquam nobis præſtent, ſed ut Deum pro nobis orent, & ab ipſo nobis ea quæ petimus impetrent; tamen certiſſimum eſt, vulgo ab illis preces ſæpe ejuſmodi concipi, quibus, à multis ex iſtis, præcipue vero à virgine Maria, aliquid petatur ac ſi ipſi ſint qui illud ſint præſtituri. Quod ſane idololatriam ſapere omnino ſtatuendum eſt; referant illi, quantum velint, omnia ad Deum, certum enim eſt, ut antea diximus, non licere divina ratione quidquam petere niſi vel ab ipſo Deo, vel ab eo ſaltem, qui ei fuerit, ex ipſius Dei decreto, ſubordinatus. Quomodo vero poterunt Pontificii unquam oſtendere, quemquam ex iſtis, præter Chriſtum hominem, quem ab initio nominavimus, Deo fuiſſe, ex ipſius Dei decreto ſubordinatum? Itaque ipſorum commentum id univerſum eſt, quod iſtis hac in re tribuunt; & propterea manifeſte ab ipſis divinus honor ac cultus illis tribuitur, quibus tribui non debet, & conſequenter, dum id faciunt, in idololatriæ crimen incurrunt.

Et hæc quidem breviter, quod ad Pontificios attinet. Pontificiis quaſi altera ex parte oppoſiti ipſorumque reſpectu, hac in re quaſi alterum extremum, ſunt ii fere omnes, qui Chriſti nomen profitentes, ab ipſis hæretici judicantur. Iſti enim ita ſtatuunt, neminem omnino, præter ipſum Deum creatorem cœli & terræ, poſſe ſine idololatria invocari. Atqui ii bipartito diviſi ſunt; quatenus alii (& hi ſunt multo maxima pars iſtorum) credunt Dei filium, una cum patre & Spiritu Sancto, illum unum Deum eſſe cœli ac terræ creatorem; reliqui vero alii, ſolum patrem Deum iſtum eſſe credunt. Nam hinc fit, ut priores, invocationem, non minus filio & Spiritui Sancto, quam patri convenire ſtatuant; poſteriores vero, patri tantum, adeo, ut ipſum Dei filium ab invocatione excludant. Prioris igitur, etiamſi Dei filio invocationem tribuunt, id tamen propterea faciunt, quia perſuaſi ſunt, eum, non minus quam Patrem, eſſe illum unum Deum, alioquin minime eam illi tributuri; quamvis videantur concedere, ipſum Dei filium Chriſtum Jeſum, ſecundum ipſam humanam naturam, orari à nobis poſſe, ut videlicet mediatorem, & eum qui pro nobis Deum interpellet. Quanquam, cum iſti fere omnes velint, Chriſtum fungi mediatoris officio, non ſecundum humanam naturam tantum, ſed ſimul etiam ſecundam divinam, videtur concludendum, quicquid invocationis illi ut mediatori tribuunt, ratione quidem ipſius humanæ naturæ, ſed non tamen ſolius, ei ab illis tribui. Poſteriores vero, ratiocinatione ſua maxime ac turpiſſime falluntur, cum ſub Novo Teſtamento, nullo pacto locum habeat axioma illud, quod ipſi ſtatuunt, ſolum Deum creatorem cœli & terræ invocari poſſe; quod ſub Vetere locum habuiſſe, merito dici poteſt; cujus inſignis inter utrumque Fœdus & ipſorum tempora diverſitatis ratio hæc eſt, quod ſub Vetere Fœdere nullus erat, qui

Deo

Deo creatori cœli & terræ ſubordinatus eſſet, in nobis, id eſt, iis qui ad populum Dei pertinent juvandis ac regendis, quod ſub Novo Fœdere plane contra accidit, ſub quo nimirum Deus ille creator cœli & terræ, filio ſuo Jeſu Chriſto, domino noſtro, quamvis homini, & ſic non ejuſdem (id quod etiam alioqui fieri nullo modo poteſt) ſecum eſſentiæ, omne judicium dedit, id eſt, omnem curam ac poteſtatem nos regendi ac gubernandi demandavit, ut ipſemet Dei filius aperte teſtatur, cum alibi, tum nominatim apud Joh. cap. 5, ubi diſerte ait, ſibi à Patre datam eſſe poteſtatem judicii faciendi, quia filius hominis, id eſt verus homo ſit. Jam ſine dubio, neceſſe eſt, ut poteſtas iſta nos regendi ac gubernandi, ſit conjuncta, non modo cum notitia omnium quæ à nobis fiunt, ſed etiam cum ipſius cordis noſtri inſpectione ac cognitione, & conſequenter, neceſſe eſt, ut Chriſtus non modo preces noſtras audiat, ſed etiam ipſum cordis affectum noverit. Quare nulla ratio eſt, quominus ad ipſum preces noſtras dirigere audeamus. Ut enim quis merito ad quempiam preces ſuas dirigere poſſit, duo iſta ſimul juncta videntur eſſe ſatis, poteſtas videlicet concedendi id quod preces continent, ſive in ipſis petitur, & ipſarum precum exauditio. Contingere tamen poteſt nihilominus, ut duo iſta ſimul juncta in eo reperiantur, quem invocare non liceat, ſi videlicet id divinitus vetitum fuerit: ſed aliud nihil eſt, propter quod id contingere poſſit. Itaque etiamſi ſupra conſtitutum à nobis fuit, neminem poſſe invocari divina ratione, niſi vel Deum ipſum, vel eum qui illi ſit ſubordinatus; tamen animadvertendum eſt, hoc quidem verum eſſe, ſed non tamen omnino ex ipſius rei natura, verum partim quoque ex accidente, nimirum, quia accidit ut vetitum à Deo fuerit illos invocare, qui ipſi non ſunt ſubordinati; quamvis alioqui & noſtras preces intelligere poſſint, & nobis id quod petimus concedere; quemadmodum colligi poteſt ex iis, quæ ſcripta ſunt cap. 18 Deuter. à nono verſiculo uſque ad 15, præter multos alios locos, tum in Veteri tum in N. T., qui id non obſcure indicant, qui inquam indicant, non licere nominatim à dæmonibus quicquam petere; quantumvis & petitiones noſtras audiant, & id quod petitur, præſtare poſſint. Jam quod diximus, neceſſarium eſſe, ut ſi Chriſtus nos regendi ac gubernandi curam ac poteſtatem habet, habeat etiam notitiam actionum noſtrarum & ipſius noſtri cordis, nulla videtur probatione indigere, cum nemo non videat, tali curæ & poteſtati non poſſe eſſe locum, ubi ignorantia ſit cujus qualitatis nos ſimus; & ſic, quatenus, & an conveniat nec ne, nobiſcum aliquid facere, quod ad noſtri curam & gubernationem pertineat. Univerſa vero iſta noſtra qualitas, ab ipſo corde & actionibus noſtris proficiſcatur. Quare concludendum eſt, etiamſi nullum aliud hujuſce rei argumentum haberemus, vel ex eo ſolo, quod nuſquam vetitum ſit, ne ad Chriſtum preces noſtras dirigamus, ab eoque illa petamus, quæ humanis viribus præſtari nequeunt (quo potiſſimum continetur id, quod vocamus, divina ratione petere,) omnino ſequi, nos merito poſſe à Chriſto petere quicquid pertinet ad ſpiritualia noſtra bona, non modo minora alia. Cum certiſſimum ſit, eum poteſtatem habere iſta nobis dandi, & preces noſtras exaudire, tantum abeſt ut neceſſarium ſit, quo id facere poſſimus, præceptum ejus invocandi extare. Quod tamen indigne prorſus atque immerito requirunt iſti, qui Chriſto invocationem non tribuunt.

Verumtamen hac in re, illud omnino eſt memoriæ noſtræ infigendum, quod verba noſtra hactenus hac de re facta indicare poſſunt, cum nunquam dixerimus, Chriſtum invocari debere, ſed tantum invocari poſſe. Namque hoc ipſum, non modo ab objectione iſta adverſariorum, quod non extet præceptum Chriſti invocandi, ipſam Chriſti invocationem defendere poteſt, verum etiam docere, non poſſe fieri, ut ejuſmodi præceptum habeatur. Jam Chriſtum quidem invocari ſemper ac perpetuo à nobis poſſe, non tamen ad illum invocandum nos præciſe obſtringi, veriſſimum eſſe id cogit fateri, quod alioqui ſemper, cum divinam opem imploramus, neceſſe haberemus ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere; quod tamen aliter ſe habere, perpetuus ab ipſis Chriſti Apoſtolis, Eccleſiæ uſus manifeſte oſtendit. Semper enim conſuevit Eccleſia, ordinarias ſuas preces, non ad Chriſtum, ſed ad Deum Patrem dirigere. Atqui, cum preces ad Deum Patrem diriguntur, nullo pacto dici poteſt, hôc ipſo, quod tunc Deus Pater invocatur, Chriſtum ipſum invocari, cum Deus Chriſto minime ſit ſubordinatus: at contra, quandocumque Chriſtus, quamvis ſolus, in precibus noſtris oratur, tunc ſimul nihilominus ipſe Deus Pater oratur; quippe, quod Chriſtus illi ſit ſubordinatus, adeo, ut per Chriſti invocationem, nullo pacto fiat, quin ſemper nihilominus Deus invocetur; quod quidem juſſum eſſe, ex quibuſdam Scripturæ locis videtur intelligi poſſe. Inter quæ numerari poſſunt ea Chriſti verba, proxime ante inſtitutam à ſe orationem prolata, de quibus & ſuo loco, & alibi deinde ſatis accurate egimus, *Sic igitur orate vos.* Diximus enim, videri verbis iſtis non modo præſcribi, ut omnino in precibus noſtris ad Deum ea petamus, quæ in ipſa præſcripta oratione continentur, qua de re apud nos nihil prorſus dubii eſt, ſed etiam, ut ipſum Deum patrem oremus, tametſi, an hoc revera verbis illis præſcribatur, in dubium vocari poſſit, & apud nos ipſos non ita omnino certum ſit, ut iſtud alterum.

Reſtat autem adhuc aliquid accuratius explicandum circa verba iſta, quod etiam potiſſima cauſſa fuit, ut hoc loco de Chriſti invocatione ageremus. Nam qui eam non admittunt, & ſolum Deum patrem invocandum eſſe, & invocari poſſe contendunt, ad id probandum maxime uti ſolent verbis iſtis Chriſti, cum eo junctis, quod in præſcripta ab ipſo oratione Pater tantum invocatur. Ajunt enim, cum Chriſtus nos ſic orare jubeat, *Pater noſter* &c, manifeſtum omnino eſſe videtur, eum adverſus Chriſti præceptum facere, qui patrem non oret. Atqui Chriſtus ipſe non eſt pater. Ergo ſi quis illum oret, adverſus ipſius præceptum committit. Reſpondemua, primum, ut etiam ſuperius attigimus, verba iſta Chriſti, *Sic orate vos*, non habere eam vim, ut aliter orare vetent; nihil enim cogit, ea ulterius extendere quam ipſa ſonent: ſed ſatis eſſe, ad illorum ſententiam plane habendam ac retinendam, ex illis concludere, debere nos ſic orare, ut ſtatim ſubjungitur. Quod quomodo intelligendum ſit, ſatis antea ſuo loco explicatum fuit, nec quicquam eſt neceſſe, quamvis loquendi uſus id ferre poſſit, ſimul cum iſto affirmante præcepto negans etiam inde colligere, ut nimirum ſit ſenſus: Sic orate, & non aliter. Quicquid enim negantis præcepti vis poteſt, etiamſi ipſa per ſe ſpectemus, ex iſtis verbis colligi, intelligendum eſt id à Chriſto expoſitum fuiſſe in iis verbis, ad quæ iſta referuntur; referuntur autem ad illa, in quibus Chriſtus vetat in precibus battologiam, quæ quid ſit antea explicuimus. Ad hoc igitur negans præceptum relationem habent Chriſti verba, de quibus nunc agimus; & conſequenter, etiamſi velimus ex illis vel poſſe, vel etiam debere colligi præceptum negans, ſatis erit collectioni iſti per nos factum, ſi dixerimus, ea vi ſua præcipere, ne alia quapiam orandi formula utamur, quæ battologiam contineat, ſed tantum ejuſmodi, quod ad hoc attinet, qualis eſt iſta orationis præſcriptæ Deinde dicimus, negari non poſſe quicquid nos de abſoluto orandi præcepto dixerimus, quod ibi comprehenſum eſſe videatur, quin Chriſti verba commodiſſime ita accipi queant, ut aliud nihil ſignificent, quam quomodo orandus ſit Deus ipſe pater, de quo nimirum tunc inter omnes conſtabat, eum eſſe orandum, & non alium præterea quempiam; non autem quis ſit orandus. Adeo, ut non poſſit ullo pacto ex illis colligi, nullum alium orandum eſſe niſi Deum patrem, ſed tantum, cum Deus pater oratur, ejuſmodi oratione omnino utendum eſſe:

cum

cum Chriſtus nondum eſſet glorificatus, necdum ſupremam illam poteſtatem & curam populi Dei ſibi demandatam haberet, nullus erat tunc locus de ipſo, ſeu tacite, ſeu expreſſe agendi, quantum pertinet ad ipſum invocandum: nec, quia ipſius ante curam & poteſtatem iſtam, cum de invocando agitur, nulla ſit facta mentio, præſertim ab ipſomet Chriſto, ulla ratione concludi poteſt, aut etiam conjici, non licere, poſtquam poteſtatem iſtam & curam eſt adeptus, illum invocare. Adde poſtremo, quod etiamſi Chriſti verba eam vim haberent, ut juberet omnino, ut cum oramus, ipſum Deum patrem invocemus, non tamen hinc ſequeretur, Chriſtum ipſum invocari non poſſe; quandoquidem, ut paulo ante concluſimus, Chriſto invocato ipſe Deus pater invocatur, propter ſubordinationem ipſius Chriſti ad Deum patrem. Itaque non eſt, cur adverſarii invocationis Chriſti, ipſius verbis, dum orationem à ſe inſtitutam præſcripſit; ad eam impugnandam ullo pacto uti poſſint.

Verum, remanet adhuc ſcrupulus, propter id quod antea concluſimus, de nullo expreſſo præcepto Chriſti invocandi; quamvis veriſſimum ſit, ut diximus, ipſum, & quidem ſemper ac perpetuo invocari poſſe, & pro Chriſtiano minime is ſit habendus, qui hoc non agnoſcat & confiteatur. Nam dicet aliquis, præceptum tamen extare ipſius Chriſti adorandi, & propterea omnino ſtatuendum videri, præceptum quoque fuiſſe ut Chriſtus invocetur; eandem enim videri plane eſſe rationem invocationis, quæ adorationis, & Chriſtum ipſum dixiſſe, voluntatem patris ſui eſſe, ut omnes honorent filium ſicut ipſum patrem honorant; ſed pater honoratur, illum invocando, igitur & filius, illum invocando honorari debet. Animadvertendum eſt, quod attinet ad eandem invocationis, quæ adorationis rationem, illam non omnino eandem eſſe, ut ſupra à nobis indicatum fuit. Adoratio enim, quæ plane juſſa eſt, tam Chriſti quam Dei, potius affectus quidam eſt perpetuus animi noſtri, quam vera actio: & propterea etiam perpetuo ſimul & Deus, & Chriſtus adorari à nobis poteſt, & ita utriuſque adorandi præcepto, eodem tempore plene ac perfecte ſimul ſatis fieri. At in invocatione, id eſt, precum implorandæ opis cauſſa directione, valde diverſe contingit; propterea, quia ea proprie ac vere ſit actio quædam noſtra, eaque minime perpetua; ex quo fit, ut, quemadmodum dictum fuit, cum Deus Chriſto minime ſit ſubordinatus, in ipſa Dei invocatione Chriſti invocatio non contineatur, nec ſimul & ſemel, cum illa fit, hæc quoque fieri dici poſſit. Nam ex hac diverſitate adorationis & invocationis, id omnino conſequitur, ut poſſit quidem tam Chriſti quam Dei adorandi præceptum extare, ut revera extat, invocandi vero non item, cum neceſſe ſit, ſi Deus pater ſolus, aut ſæpe aut interdum invocari poteſt, ut certe poteſt, ſæpe etiam aut interdum ſaltem Chriſtum non invocari. Jam, quod attinet ad verba ipſius Chriſti, de honorando filio ſicut honoratur pater, non ſunt illa extra ſubjectam ibi materiam protrahenda: agitur enim ibi de judicio, quod pater dedit filio, ex quo paritas, ſeu ſimilitudo potius debiti honoris, tam filio quam patri, univerſa manat, ut locus ipſe aperte docet Joh. 5. 22, & 23. Atqui judicium iſtud, ut ante dictum fuit, eſt cura & gubernatio populi Dei; ex qua neceſſario quidem conſequitur debita adoratio, ſeu honoris tantæ dignitati debiti exhibitio: at invocatio non neceſſario inde proficiſcitur. Quare, verbum Honorandi, quod ibi habetur, nulla cauſſa eſt, cur aliter accipiatur ac ſimpliciter ſonat, ut ſcilicet vere ac proprie, honorem ſignificet, præſertim, cum, ſi ulterius ejus ſignificationem extendere velimus, ita ut pari ratione invocationem qua adorationem complectatur, neceſſe ſit in abſurdum illud, à nobis non ſemel repetitum, incidere, ut ſcilicet, nunquam liceat ſolum Deum patrem invocare; quod abſurdum, utpote longe maximum, ut penitus evitemus, concludendum eſt, ſicubi fortaſſe extare videantur præcepta ipſius Chriſti invocandi, ea non abſolute ac præciſe, ſive etiam vere ac proprie præcepta eſſe; ſed tantummodo commonefactiones, &, propter conſolationem, quam quis ſentit in invocando eo, quem licet dominum agnoſcat, fratrem etiam ſuum ſimul eſſe novit, expertumque fuiſſe, quid ſit aliena ope indigere, utiliſſimas adhortationes.

Reſtat tertia ex illis tribus rebus, de quibus diximus, Chriſtum agere voluiſſe, poſtquam multa dixiſſet, quæ pertinent ad Legem Moſis, in iis, quæ ad mores ſpectant, reformandam & perficiendam, antequam ad alia quædam tranſeat, quæ eodem pertinere videntur. Eſt autem tertia iſta res, jejunium, quod non ſecus atque eleemoſyna & oratio, quæ ſunt reliquæ illæ duæ, ut antea diximus, ſolebat in Iſraëlitico populo exerceri, in eoque cultus divinus aliquis ſtatui. Sic igitur pergendo, Chriſtus ait

Verſ. 16. *Cum autem jejunatis, nolite fieri, ſicut Hypocritæ, triſtes.* Hic ſimiliter, ut in eleemoſyna & oratione tractanda apparet manifeſte, Chriſti mentem eſſe, ut ſuperius indicavimus, adverſus Hypocritas loqui, & ab eorum agendi modo populum retrahere, adeo, ut quæ hac in parte docet, non minus ſub ipſo Vetere Teſtamento facienda eſſent, quam ſub Novo. Ut autem non fruſtra ad explicationem eorum, quæ hic præcipit, veniamus, neceſſe eſt primum ſtatuere, quid ſit jejunium; & quidem ex ipſo Græco verbo, quo Euangeliſta utitur, ad id ſignificandum, quod jejunandi verbo, quamvis minus Latino, neceſſe habent Latini interpretes ſignificare, ſatis conſtare videtur, quid ſit jejunium, ſeu, quid ſit jejunare. Eſt enim verbum iſtud Græcum compoſitum ex vocula privativa, & ex voce eſum ſignificante; ita ut vocabulo iſto eſus privatio omnino declaretur; & ſic conſtat, jejunare aliud nihil eſſe, quam ab eſu ſeu cibo abſtinere. Jubet igitur Chriſtus, ut, cum à cibo abſtinemus, quod ſcilicet fit in bonum aliquem finem, qui ad Dei cultum aliquomodo reſpicit, & ſic rationem quandam boni facti, ſeu operis habere videtur, nolimus imitari Hypocritas, qui cum jejunant, curant ut facie triſti ac tetrica eſſe appareant; id enim proprie ſignificat verbum Græcum, quod, verbo *triſtes*, à Vetere Latino interprete redditum eſt; ubi neceſſe eſt animadvertere, quamvis hoc leve admodum eſſe videatur, verba Latini codicis ita conſtruenda eſſe, ut intelligatur, verbum iſtud *triſtes*, debere conjungi cum verbis illis *nolite fieri.* Ut ſit ſenſus, nolite fieri triſtes ſicut Hypocritæ, ſcilicet fiunt. Neque enim in Latino codice eſt ulla diſtinctio, quæ hujus rei lectorem moneat, adeo ut non deſint, qui verba accipiendo ut jacent, intelligant, Chriſtum in illis præcipere, ne efficiamur, cum jejunamus, ſimiles Hypocritis triſtibus, cujus conſtructionis effectus omnino eſſet, ut aliud quippiam ab eo, quod diximus, & per ſe alioqui manifeſtiſſimum eſt, ex iſto Chriſti præcepto colligeretur.

Poſtquam Chriſtus juſſit, ne velimus curare, ut facie triſti ac tetrica ſimus, tunc, cum jejunamus, quemadmodum Hypocritæ curant, rationem reddit, cur iſtud Hypocritis tribuerit, inquiens, *Exterminant enim facies ſuas, ut appareant hominibus jejunantes.* Verbum *exterminant*, Græce eſt *ἀφανίζουσι*, quod verbum proprie ſignificare videtur, efficere ut aliquid diſpareat, ſeu jam non appareat. Verum, apud hunc eundem Euangeliſtam, paulo poſt hoc idem verbum uſurpatur, ad ſignificandum corruptionem & demolitionem quandam. Cum enim mox verſ. 19 Chriſtus ait, ne velimus nobis theſaurizare in terra, ubi tinea & ærugo corrumpit ſeu demolitur, utitur Euangeliſta iſto eodem verbo. Porro ſenſus, in loco quem tunc explicamus, eſt ſatis apertus, cum Chriſtus, ſine dubio, dicere velit, Hypocritas cum jejunant, curare, ut conſuetum aſpectum faciei ſuæ aliqua ratione perdant ac corrumpant, uti iis evenire ſolet, qui diuturna fame ſunt afflictati. Certum eſt enim, arte quadam hoc curari poſſe, citra ingentem aliquam inediam, atque inter cætera, ut à quibuſdam accepi, fumus cymini toſti,

ſi quis facie ſuper illum diu incumbat, plurimum ea in re efficere poteſt; & fama eſt, monachos aliquos hac arte uti, ut præ ſe ferant maximas inedias atque vigilias ſe ſubiiſſe, vel etiam perpetuo ſubire. Chriſtus igitur plane prohibet, ne tale quippiam à nobis curetur cum jejunamus: ſed ut contrarium potius faciamus. quod antequam dicat, rationem affert, cur hac in re hypocritæ minime à nobis ſint imitandi; quia, inquit, hypocritæ iſti ſic facientes, jam receperunt mercedem ſuam, & ſic nullam aliam ſunt habituri, quemadmodum & ſuperius dixit, cum nos deterrere voluit, ab eleemoſyna coram hominibus facienda, in eum finem, ut ab illis conſpiciamur. Si igitur ita res ſe habet, ut qui jejunando curat, ut id aliis notum fiat, ſuam jam mercedem acceperit, nullaque alia præterea ei ſperanda ſit, hoc ſane ſatis ſuperque eſſe poteſt ad nos abſterrendos, quominus id faciamus. Quid igitur Chriſtus jubet à nobis fieri?

Tu autem, inquit, *cum jejunas unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans.* Hic non minus quam in præceptis, quæ ſuperius dedit, de eleemoſyna & oratione occulte facienda, non ita Chriſti verba accipi debent, quaſi nullo pacto liceat ita jejunare, ut id reſciri poſſit; ſed tantummodo, non debere nos in hunc finem jejunare, ut propter abſtinentiam noſtram à cibis, laudem aut gloriam aliquam nobis apud alios comparemus; alioqui nihil vetat, ſi juſta aliqua cauſſa ejus rei adſit, ita jejunare, ut interim id omnibus ſit manifeſtum. Poteſt enim quis, ut alias cauſſas honeſtas reticeam, quemadmodum & de elemoſyna diximus, in eum finem ita jejunare, ut id cunctis appareat, quo aliis exemplo eſſe poſſit id faciendi, cum uſus in ipſa religione id poſtulat, qua de re poſtea agemus. Similiter, cum Chriſtus præcipit, ut jejunantes ungamus caput, & faciem lavemus, non eſt præceptum hoc ita interpretandum, quaſi id omnino fieri debeat quod verba ſonant, ſed intelligendum eſt, debere nos ab omni oſtentatione alieniſſimos eſſe, adeo, ut, ſi alioqui dubitandum ſit ne in hoc crimen incidamus, recte à nobis factum iri cenſendum ſit, ſi ad periculum iſtud vitandum, caput ipſum unxerimus, & faciem laverimus, & ſic omnem opinionem, quod jejunaverimus aut jejunemus, ab aliis removere ſtudeamus; quemadmodum & ſupra quippiam tale monuimus, in præceptis, de curanda penitus ocultatione, dum eleemoſynam facimus, & Deo preces adhibemus.

Pergit Chriſtus, & ait, *Sed patri tuo, qui eſt in abſcondito* (repete, *videaris jejunans*) *& pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi in propatulo.* Vox *in propatulo*, quæ in vulgatis Græcis exemplaribus legitur, ut ſupra quoque, cum de eleemoſyna ageretur, docuimus, in Latino codice minime habetur; ſed neque etiam hoc loco apud Syriacum interpretem extat, & in correctiſſimis exemplaribus Græcis minime habetur. Utra autem lectio præferri debeat, & quis ſit ſenſus illius, diximus ante, in tractatu de eleemoſyna, ſententiam noſtram Eo igitur auditores rejicimus. Tantum hic non eſt leviter notandum, quod non modo in eleemoſyna & in oratione dixit Chriſtus, Deum redditurum iis, qui ita ſe gerunt in iſtis, ut debent, quæ ſcilicet nemo negare poteſt, habere rationem boni operis; ſed idem etiam de jejunio dixit: de quo, an bonum opus ſimpliciter vocari poſſit, multum dubitatur. De qua quæſtione, ut ſententia noſtra melius percipi queat, utque ita jejunii materia à nobis indiſcuſſa non relinquatur, neceſſe eſt, antequam ſequentia Chriſti præcepta explicemus, aliquid de jejunio explicatius tradere. Primum igitur, cum jam expoſitum ſit, quid jejunii nomen ſignificet, inquiremus id ipſum, quod nos impellit ad diſputandum de jejunio. Inquiremus, inquam, an jejunium bonum opus nec ne, cenſeri poſſit, & quomodo; deinde inveſtigabimus, an id præceptum fuerit; Poſtremo agemus, an aliqua, in hac jejunii materia, ſit differentia inter Novum & Vetus Teſtamentum.

Ut igitur de primo primum dicamus, videtur ex ipſis Chriſti verbis, quæ præ manibus habemus, omnino colligi, jejunium eſſe bonum opus & Deo gratum, quando Chriſtus diſerte affirmat, patrem cœleſtem redditurum jejunanti ut decet. Huc ſimiliter, & ad hoc ipſum probandum, pertinere videntur verba Pauli Apoſtoli, quæ habentur ad finem cap 2. ad Coloſſ. quem locum, licet admodum difficilem, & mihi ipſi valde obſcurum, hac occaſione mihi præbita, examinare non pigebit; præſertim propter id, quod alii fere omnes, qui à Papatu receſſerunt, videntur ex loco iſto contrarium colligere ejus, ad quod probandum illum pertinere poſſe diximus. Sic igitur habent verba Pauli, *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quid adhuc, tanquam viventes in mundo, decernitis? Ne tetigeris, ne guſtaris, neque contrectaris; quæ omnia ipſo pereunt abuſu, ſecundum præcepta & doctrinas hominum.* &c. Huc uſque interpretationes variæ verborum Græcorum, quod attinet ad ſenſum, ſatis convenire videntur, ſed in iis quæ ſequuntur, & verbis & ſenſu interpretes admodum variant ac diſcrepant. Vulgata editio fortaſſe, in ſequentium verſuum initio rectius habet quam reliquæ, ut pote, quæ ab ipſis Græcis verbis nihil diſcedat. Sic enim illa habet, *Quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ.* Nam Græca verba id plane ad litteram ſonant; ſi modo vox λόγος, quæ in illis legitur, ut poteſt ac ſolet, voce *rationem* recte exprimitur. Nam Eraſmus, qui plane aliter, ut arbitror, locum iſtum accipiebat, atque nos facimus, verbum iſtud Græcum; non rationem, ſed ſpeciem reddidit, cum tamen, niſi fallimur, vix inveniri poſſit locus, ubi Græca iſta vox ſpeciem ſignificet, non modo apud ſacros, ſed etiam apud prophanos ſcriptores. Beza quidem quamvis de ejus loci ſenſu idem ſentiret, quod Eraſmum ſenſiſſe arbitramur, non eſt auſus id verbum aliter vertere, atque vulgatus interpres vertit. Quod ſi res ita habet, ut omnino legendum ſit, ut ipſe Beza cum vetere interprete conſentiens, in ſua interpretatione habet, videlicet, *Quæ rationem quidem habent ſapientiæ*, non video quomodo negari poſſit Paulum affirmare, iſta habere, non quidem ſpeciem, ſed, ut ipſa verba ſonant, rationem ſapientiæ, iſta, inquam, eo modo conſiderata, ut ab ipſo in ſequentibus verbis conſiderantur. Jam, in ſequentibus verbis apud veterem legitur, *In ſuperſtitione & humilitate* &c. Primum hic non video, cur vetus interpres vocem Græcam, quæ plane cultum voluntarium ſignificat, ſuperſtitionis verbo reddiderit; & multo magis miror Eraſmum hac in re illum imitatum fuiſſe. Beza quidem ipſam propriam vocabuli ſignificationem retinuit, & eam voce cultus voluntarii, reddidit. Sequitur in vulgata editione, *Et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.* In prioribus hujus particulæ verbis, non debuit vetus interpres dicere, *Et non ad parcendum*, ſed, *& ad non parcendum.* Quamquam melius etiam Bezæ tranſlatio habet, in qua ſic legitur, *Et in eo quod corpori non parcant.* In reliquis poſtremis verbis rectius eſt id, quod in vulgata editione habetur, quam quod apud Bezam, aut Eraſmum; ſic enim proprie ſonant ipſa Græca verba, *Non in honore aliquo, ad ſaturitatem carnis*, quæ verba Beza ſic reddidit, *Nec tamen ullius ſunt pretii; cum ad ea ſpectent, quibus farcitur caro.* Quæ interpretatio mihi plane monſtroſa videtur. Additur enim in illa cauſſa, vox *tamen*, vox *ſunt*, & totum illud, *Cum ad ea ſpectent*, vel certe, illa duo verba *Cum ſpectent*, & mirabiliter ſenſus verborum Græcorum, qui ſatis planus eſſe videtur, corrumpitur, judicio quidem meo. Sunt enim hæc verba, quæ, ut diximus, plane Græca verba exprimunt, *Non in honore aliquo, ad ſaturitatem carnis*, ſatis clara & aperta, idque ſignificantia, quod ſonant; Iſta ſcilicet non habere honorem, ſeu pretium aliquod, quod attinet ad carnis ſaturitatem, nempe quia ut proxime dixerat, habent ea quæ rei iſti ſunt contraria, nempe humilitatem, id eſt, ſui ipſius demiſſionem;

miſſionem; & quod corpori non parcunt, eo videlicet modo, ut antea monuimus, conſiderata, quo illa, eadem ut verba ipſa aperte indicant, Paulus hoc loco conſiderat; quandoquidem Pauli ſententia, ſecundum ipſa verba, quibus per eam nulla penitus vis affertur, hæc omnino eſſe videtur totius hujus loci, videlicet, non debere tangi, non debere guſtari, non debere contrectari quædam; iſta, inquam, non divina, ſed humana præcepta ſub Euangelio eſſe, & propterea dignum reprehenſione illum eſſe, qui Euangelii factus particeps, iſtis adhuc teneri velit; quamvis alioqui hæc ipſa rationem ſapientiæ habeant, & ſapienter facta dici poſſint, quatenus in illis hæc continentur. Primum, quod cultu voluntario fiunt. Deinde, quod modeſtum ac demiſſum hominis animum oſtendunt. Poſtremo, quod per illa, corpori non parcitur, & ſic in nullo honore ſeu pretio ſunt, quod attinet ad carnis ſaturitatem. Itaque Paulus, non quidem abſolute iſta laudat, & ſapientiæ rationem habere dicit, immo potius aperte vituperat, ſed tantum non damnat; immo ſapientiæ alicujus nomine commendat, quatenus, ut dictum eſt, iſta continent.

Cum igitur de jejunio quærimus, an bonum ſit opus, id eſt, rectum & laudabile, ac porro Deo gratum, certe videmur ex Pauli verbis affirmare poſſe, quod ſi quis plane ſua ſponte jejunare eligat, atque hac ratione ſeipſum demittere atque humilem reddere, corporique ſuo non parcere, & id eligere, quod nullius ſit honoris aut pretii, quod ad ſaturitatem carnis attinet, iſtum rem facere, quæ rationem ſapientiæ habet; & propterea dubitari non poſſe, quin Deo rem gratam faciat; cum nihil ſapientiæ rationem, proprie ac ſine ironia loquendo, habere poſſit, quod Deo gratum non ſit. Videor mihi meminiſſe, neſcio an Bellarminum, an alium quempiam ex papiſticis theologis, non abſimili ratione ab ea, quam nos in præſentia ſequimur, hunc locum explicare atque accipere, adverſus eos, qui videntur omnia præcepta, & vota de non guſtando &c improbare atque damnare. Quicquid ſit, Apoſtoli mens hoc toto *in loco*, ut diximus, ſatis aperta eſt; & qui aliter ſentiunt ac nos locum explicavimus, neceſſe habent ipſis verbis, aut magnam, aut certe aliquam vim facere. Illud antequam alia Teſtimonia proferamus, non videtur eſſe omittendum, quod vocabulum ἐθελοθρησκεία, non propterea in alium ſenſum accipiendum eſſe cenſeatur, quam in eum quem diximus, quod in quibuſdam lexicis ſcriptum inveniatur, nomen θρησκεία poſſe ſignificare ſuperſtitioſum cultum & verbum θρησκεύειν eadem ſignificatione accipi poſſe, immo hanc eſſe quodammodo magis propriam iſtorum vocabulorum ſignificationem; quamvis, ut diximus, poſtea ibidem ſubjicitur, quod ſimpliciter etiam cultum utraque vox iſta ſignificare apud bonos autores inveniatur, quorum etiam ibi producuntur Teſtimonia. Nam de altera, & priore quam ipſi ponunt ſignificatione, qui talia lexica conſcripſerunt, nullum Teſtimonium proferunt, & videtur, quicquid illi de iſta ſignificatione dicunt, tractum ab ipſis fuiſſe ex iſto Pauli loco; in quo nimirum perſuaſiſſimum habebant, nomen ἐθελοθρησκείας ſuperſtitioſum cultum declarare; id quod falſo à multis exiſtimatum fuiſſe, vel id evincit, quod Paulus diſerte ait, propter ἐθελοθρησκείαν illa, de quibus agebat, ſapientiæ rationem habere; id quod ſane de ſuperſtitioſo cultu nullo pacto affirmari poteſt. Cæterum, in Epiſtola Jacobi cap. 1. v. 25, & 26. & nomen θρῆσκος religioſum, & nomen ſimiliter θρησκεία, religionem manifeſte declarat; & in hunc ſenſum ab interpretibus omnibus, voces iſtæ ibi accipiuntur.

Sed jam alia Teſtimonia & rationes proferamus, *quibus perſuaderi* poſſit, jejunium bonum opus eſſe, *& Deo gratum.* Primum enim Lucæ cap. 2. v. 37. *Dicitur de Anna Prophetiſſa*, in Teſtimonium ſcilicet *ipſius ſanctitatis ac pietatis*, quod jejuniis & obſecrationibus *ſerviret, nempe Deo*, nocte ac die. Præterea Paulus in Epiſtola ad Corinthios priore cap. 7. v. 5. cum antea juſſiſſet, ne vir & uxor alter ab altero ſepararetur, concedit nihilominus, ut id ab ipſis fieri poſſit ad tempus, quo orationibus & jejuniis vacare poſſint: quod ſane indicat, ut orationem, ſic jejunium bonum opus eſſe & Deo gratum, quando, ut ei vacare poſſint, concedit Paulus conjugatis id, quod alioqui eis denegat. Poſtremo, ut alia multa in præſentia reticeamus, quæ idem probandi vim habere videntur, quæque mox commodius à nobis attingi poterunt; non eſt ullo pacto ſilentio prætermittendum, quod dominus Jeſus Matth. cap. 17. v. 21, nec non Mar. cap. 9. v. 28 expreſſe ait, quoddam genus dæmoniorum, ex humanis corporibus quæ obſederint, ejici non poſſe, niſi per jejunium & preces. Ex quo, ſatis videtur conſtare, cum ipſa Dei virtute dæmonia ejiciantur, jejunium ipſi Deo rem gratam eſſe, quando ſine illo dæmonia quædam ejici nequeunt, & conſequenter ad id præſtandum divina virtus impetrari non poteſt.

Jam vero pro contraria parte atque ſententia, videlicet, quod jejunium, ſeu abſtinentia à cibis omnibus per aliquod tempus, non ſit res ejuſmodi quæ poſſit merito appellari bonum opus & Deo gratum, ſolet potiſſimum afferri id, quod legitur Eſaiæ cap. 58. v 3. &c. ubi videtur Deus contemnere jejunia populi, & illos objurgare, quod crederent, ſe jejunando poſſe Deo placere; & propterea conquererentur, quod etiamſi jejunabant, ſeque hac ratione affligebant, Deus nihilominus ad illos non reſpiciebat, neque illis ſe benignum præbebat: quinetiam ibidem addit Deus, non eſſe hoc jejunium illud quod ipſe eligat, affligere videlicet animam ſuam, nimirum per abſtinentiam à cibis; ſed jejunium ſibi gratum, & quod ipſe eligit, eſſe, ſolvere nexus improbitatis, & non opprimere humiliores, atque eſurienti panem ſuum impartiri, & pauperes ejectos introducere in domum ſuam. Hoc Teſtimonium, ſine dubio, non ita accipiendum eſt, ut ii volunt, qui ad jejunium elevandum id afferre ſolent; ſed, quemadmodum non pauci viri pii ac docti ſenſerunt, intelligendum ex ipſo Teſtimonio eſt, Deum, non quidem jejunium ſimpliciter nihili facere, ſed illud contemnere, cum quo non ſit conjuncta probitas, & charitas adverſus proximum illius, qui jejunat; eſtque hic locus valde ſimilis illi, de quo ſuperius, cum de oratione ageremus, diſputavimus, primo capite ejuſdem Eſaiæ, ubi Deus inducitur ita loquens, ut ſacrificia & holocauſta populi prorſus videatur contemnere, ac ſimpliciter profiteri, ſibi illa nullo modo eſſe grata. Quamvis enim, ut ſupra docuimus, ſacrificia, de quibus eo in loco Deus loquitur, una cum holocauſtis, non fuiſſent ab ipſo Deo præſcripta atque imperata populo, ita ut omnino populus teneretur illa offerre, nihilominus tamen negari non poteſt, ea fuiſſe Deo grata, quando voluntarie ita illi offerebantur, ut decebat. Nam alioqui ab omni veriſimilitudine abeſt, Deum, tam diligentem formam & modum illorum populo præſcripturum fuiſſe, ut ſane præſcripſit, 1. 2. & 3. cap. Levit: ubi de ejuſmodi ſacrificiis agitur, quæ plane erant voluntaria, & pacifica appellari, ipſiſque expiatoriis, quæ videlicet aliquam neceſſitatem, illorum præſtandorum in ſe habebant, quodammodo opponi ſolent. Quemadmodum igitur in prædicto cap. 1. Eſaiæ nullo pacto intelligi poteſt, Deum ſimpliciter ſacrificia illa & holocauſta populi improbaſſe, vel non grata habuiſſe, ſed ſentiendum eſt, eatenus illi non fuiſſe grata, quatenus offerebantur non decenter, non quidem quod attinet ad formam & modum offerendi, ſed quod pertinet ad ea, quæ eſſe debent in illis, quorum ſacrificia Deo debent eſſe grata (erant enim Iſraëlitæ, qui illa tunc temporis offerebant, injuſti atque ſceleribus oppleti, ut ipſe Deus ibidem conteſtatur aperte) ſic eadem prorſus ratione, in prædicto cap 58. non eſt intelligendum, à Deo ſimpliciter non probari jejunia populi; ſed tantum, quatenus ii, qui jejunabant, non erant juſti ac pii, ut eſſe debebant. Nec obſtat (etiam citra hanc

conſiderationem) quod Deus ibi dicat: Non eſſe jejunium ab ipſo electum; affligere animam ſuam, per abſtinentiam videlicet ciborum. Ex hoc enim, nihil aliud revera omnino elici poteſt, niſi tale jejunium non eſſe à Deo juſſum; qua de re nunc non diſputamus, ſed inferius ſuo loco de ea agemus. Aliud eſt enim, ſine ullo dubio, rem aliquam eſſe Deo gratam; aliud vero ab illo fuiſſe juſſam; id quod intelligi poteſt ex eodem primo cap. Eſaiæ; idque quod ibi dicitur ad locum 58. cap. recte accommodari. Nam ibi inter cætera, quæ Deus dicit ad elevanda ſacrificia illa & holocauſta populi, profitetur, ſe non juſſiſſe ut ea offerrent, neque ea ab ipſorum manibus requiſiviſſe; & tamen, ut paulo ante docuimus, interim certum eſt, oblationes illas rite factas Deo placuiſſe.

Quapropter concludendum eſt, teſtimonium iſtud 58 cap. Eſaiæ recte intellectum, non id probare quod iſti volunt, qui ſimiliter ad id probandum afferre ſolent cap. 7. Zachariæ verſ. 5. &c. ubi Deus ait, in jejuniis, quæ populus habebat quinto & ſeptimo menſe, non ſibi ab illis jejunatum fuiſſe; quemadmodum neque etiam cum comederant aut biberant, ipſi Deo hiberant, aut comederant, ſed ſibi ipſis. Atqui ex hoc loco nullo pacto colligi poteſt, jejunium ſimpliciter non eſſe rem Deo gratam, ſed tantum ex jejunio populi nihil commodi, ut ſic loquamur, ad Deum rediiſſe, ſed quicquid commodi inde profectum fuerat, id totum atque univerſum ipſius populi fuiſſe. Animadvertendum enim eſt, videri hic Deum ſubobſcure indicaſſe, in ipſis iſtis jejuniis, quæ populus peragebat, quæſitum fuiſſe ab ipſis aliquod ſuum commodum, ut ſcilicet interim & minus ſumptus facerent, & ad negotia rei familiaris liberiores eſſent: Nam id in prædicto cap.58 Eſaiæ, non obſcure idem Deus ſignificare videtur dum ait: *En, quo die jejunatis, præſtatis id quod delectat, ut omnes labores veſtros exigatis.* Ad quæ verba Tremellius & Junius, ſic annotant; id eſt, Rerum veſtrarum eo commodius & diligentius ſatagitis, quod magis vos delectat, quam ullus cibus aut potus, tanta flagratis avaritia. Et afferunt ad confirmandum iſtud, quod dicunt de avaritia ipſorum, id quod habetur circa finem cap. præcedentis; ubi ex ipſorum interpretatione, ad hunc modum legitur: *Et iſti canes avidiſſimi non norunt ſaturitatem, propterea ipſi paſcunt ſe, neſciunt docere; quotquot ſunt, ad viam ſuam ſe convertunt, quiſque ad lucrum ſuum* &c. Credimus, ſatis conſtare, ex neutro iſtorum duorum locorum, apud Eſaiam, & Zachariam, concludi poſſe, jejunium, non eſſe rem Deo gratam.

Verum, ad idem probandum afferri ſolet id, quod ſcriptum legitur Math.9.verſ.14 & 15. ubi legitur, Chriſti Apoſtolos jejunare ſolitos non fuiſſe, dum Chriſtus cum illis eſſet; & propterea diſcipulos Johannis, qui ſæpius jejunabant, admirabundos de ea re Chriſtum interrogaſſe, & ejus cauſſam ab ipſo perquiſiviſſe. Sic enim ex loco iſto quidam argumentantur: Si jejunium eſſet bonum opus & Deo gratum, nullo pacto Chriſtus omiſiſſet, quin Apoſtolos moneret ut jejunarent, quod tantum abeſt ut fecerit, ut etiam, ad interrogationem diſcipulorum Johannis reſpondens, dixerit, ita decuiſſe ac decere, ne, videlicet, ipſo cum illis ad huc manente jejunarent. Verum ex teſtimonio iſto, & & vi ratiocinationis inde ductæ, aliud nihil ſimiliter concludi poteſt, quam jejunium non eſſe rem ſimpliciter à Deo juſſam; non autem non eſſe rem Deo gratam: fieri enim poteſt, immo plane ſtatuendum id eſſe videtur, quod, pro eo quod diſcipuli Johannis & Phariſæi jejunabant, Chriſti diſcipuli aliud quippiam, non minus bonum, & fortaſſe multo melius facerent, quod non ita commode & alacriter præſtare poſſent jejunando, ut à jejunio abſtinendo. Sed præterea, non eſt ulla ratione omittenda ipſa ratio, quam Chriſtus affert cur illius diſcipuli non jejunarent, quæ videtur per ſe ſufficiens ad illos excuſandos, ſi tale opus, licet alioqui bonum, non facerent, cum interim nullo divino præcepto ad id faciendum obſtringerentur. Cum enim manifeſtum ſit, ut ipſius Chriſti verba docent, in ipſo jejunio contineri luctum & moleſtiam, unde etiam apud Hebræos, jejunium, nomine afflictionis animæ ſignificatur, non videbatur ullo modo conveniens, ut Chriſti diſcipuli, ſuo tanto magiſtro præſente, qui erat illis ut novæ nuptæ ſponſus, lugerent ac mœrerent, Paulo poſt tamen id facturi, cum ab ipſis Chriſti præſentia erepta fuiſſe; & ſic, ut ipſe Chriſtus ait ſuo tempore atque convenienter jejunari. Solet etiam afferri ad probandum, Deum nihil curare hominum jejunia, id quod ſcriptum eſt 1 Cor.8. verſ.8. ubi legimus. *Eſca autem nos non commendat Deo; neque enim ſi manducaverimus, abundabimus, neque ſi non manducaverimus, deficiemus.* Quamvis enim in iſtis verbis nihil expreſſe habeatur ejus, quod hic quæritur, videtur tamen ex illis poſſe colligi, nullum momentum apud Deum ea in re eſſe, ut ſcilicet per eam ipſi Deo quis commendetur, quod à cibis abſtineat. Atqui locus iſte manifeſte agit, non de abſtinentia illa ciborum quæ jejunium eſt: ſed de abſtinentia à quibuſdam cibis, tanquam pollutis, & quos nefas ſit comedere, ut locus ipſe per ſe manifeſte docet. Agitur enim ibi de comedendis nec ne dapibus, quæ idolis immolatæ fuiſſent.

Poſſent alia quædam afferri adverſus ſententiam; quod jejunium non ſit tale opus, quod bonum appellari poſſit & Deo gratum; ſed quæ attulimus, videntur eſſe potiora; & quando ex illis iſtud concludi non poſſe docuimus, cenſendum videtur, ne ex aliis ullis quidem id concludi poſſe; præſertim adverſus ea teſtimonia atque rationes, quas pro contraria parte attulimus, quibus ad oſtendendum, quod locus ille cap.58 Eſaiæ, qui tanquam Achilles aliquis eſſe videtur illorum, qui jejunium pro bono opere non habent. Adde, quod ex Sacris Litteris liquido apparet, jejunium adhibitum fuiſſe ad impetrandum aliquid à Deo; idque non raro; præter illud, quod jam attulimus de modo, quo impetrare neceſſe ſit à Deo, ejectionem quorundam dæmoniorum. Legitur enim in libro Judicum cap.20. verſ.26. quod cum Iſraëlitæ, bello excitato adverſus Beniamitas, propter ſcelus illud atrociſſimum, ab ipſis adverſus Levitam illum ejuſque concubinam perpetratum, jam bis, quamvis multo ſuperiores numero, in duobus præliis cæſi à Benjamitis fuiſſent; tandem, quod antea non fecerant, ante tertium prælium omnes quodam die jejunarunt, ut ſcilicet à Deo, in cauſſa tam juſta, impetrarent auxilium ad perdendos ſceleratiſſimos iſtos homines; id quod etiam illis fœliciſſime ſucceſſit, adeo ut denique totam tribum Benjamin pœne extinxerint, ac deleverint. Legitur ſimiliter in ſecundo libro Paralip. cap.20 incipiendo à verſu 3. quod cum Joſaphat rex Judæ videret, maximum periculum ſibi & toti populo impendere à Moabitis & Ammonitis, timens, ut textus ait, compoſuit faciem ſuam ad quærendum Jehovam, & indixit jejunium toti Judææ. David ipſe, cum ægrotaret filius, quem primo partu ſuſceperat ex Bethſabe, inter alia quæ fecit ut Deum ad miſericordiam commoveret, & filii ſanitatem ac vitam ab eo impetraret, jejunavit, ut ſcriptum eſt 2. Sam. 12. Nam quod David in hunc finem, quem diximus, à cibo abſtinuerit, manifeſtum eſt ex iis, quæ ibidem leguntur verſ 21 & 22. Cum enim illi ipſius ſervi objicerent, quod vivente adhuc filio jejunaſſet, mortuo vero cibum ſumpſiſſet, reſpondit illis. *Dum infans viveret, jejunans flebam; quia dicebam, quis ſcit, an gratiam mihi ſit facturus Jehova, ut vivat infans.* Habetur etiam apud Danielem cap.9 in ipſo ferme initio, quod ipſe Daniel, ut miſericordiam & benignitatem Dei populo impetraret, inter cætera quæ fecit, etiam jejunavit. Denique ne omnia recenſeam, locus eſt ſatis notabilis in libro Eſd.1.cap.8.verſ.21. ubi ſcriptum eſt, Eſdram, ut obtineret à Deo, quo poſſet populus ſine ullo periculo & facile, jam venia nimirum à Cyro rege Perſarum impetrata, domum reverti, indixiſſe ac proclamaviſſe jejunium toti populo. Qua in re cum illi obtem-

peratum

perarum fuiſſet, factum eſt etiam ut Deum exoraverint, & domum ſecuri atque incolumes redierint.

Videtur ſatis conſtare in hac quæſtione, Utrum jejunium necne bonum opus & Deo gratum cenſeri debeat partem affirmantem, magis rationi & ſacris teſtimoniis conſentaneam eſſe, quam negantem. Nunc relinquitur inquirendum, ut veritas hujus ipſius quæſtionis firmior apud nos ac certior ſit, quomodo hoc, quod jejunium bonum ſit opus & Deo gratum, intelligi debeat; & primum, quærendum videtur, an hoc intelligendum ſit per ſe, an vero ſecus. Jam iſtud per ſe, dupliciter accipi poteſt, vel ſcilicet, ut ſignificet ſolum non conjunctum cum aliqua alia re, vel ut declaret, non eſſe neceſſe ut habeatur ratio finis in quem fiat, præter eum finem, quo nullo pacto ex natura ſua carere poſſit; quod quid ſit, explicatius poſtea dicemus. Primum igitur, quod attinet ad hoc, an per ſe jejunium opus bonum cenſeri debeat, inquiremus, an neceſſe ſit, an vero minus, ut ſit conjunctum cum aliqua alia re, ſi Deo placere debeat. Si rationes attendimus, quarum ſupra mentionem fecimus cum locum Pauli 2 ad Coloſſ. explicaremus, videtur omnino dicendum, non eſſe neceſſe, ut cum jejunio aliud quippiam ſit conjunctum ad hoc, ut Deo placere poſſit; quandoquidem in eo ſolo, & ſine ulla alia re ipſi adjuncta, ea ſunt omnia quæ ibi Paulus commemorat; unde ipſo ibidem teſte cenſeri debeat, rem aliquam habere rationem ſapientiæ, & conſequenter Deo gratam eſſe, ut ante à nobis ſatis explicatum, ut arbitror, fuit. Quare videndum eſt, an aliquid ſit, quod contrarium ſuadere videatur, & ad id reſpondendum, cum ſatis ex prædictis conſtet, ſententiam noſtram eſſe, quod ſolum jejunium, ſine alia ulla re illi adjuncta, poſſit cenſeri res Deo grata.

Pro contraria igitur ſententia id videtur facere, quod nuſquam fortaſſis ſit mentio jejunii, tanquam rei, quæ poſſit videri Deo grata, niſi conjuncti cum re aliqua alia, *præſertim vero cum oratione ſeu precibus*; & *ſi alicubi fortaſſis ſolum jejunium nominatur*, ubi merito cenſeri poſſit illud fuiſſe Deo gratum, ex ipſa Hiſtoria ſatis conſtare poteſt, fuiſſe cum tali jejunio preces conjunctas, ut exempli cauſſa, in allato ſuperius loco 2 Paral 20. ubi, etiamſi ſimpliciter indicti jejunii à Joſaphato toti Judeæ fiat mentio, tamen ibidem ex iis quæ ſequuntur aperte conſtat, ſimul cum jejunio iſto conjunctas fuiſſe preces. Adeo autem verum eſſe videtur, conſuevisſe jejunium ſemper habere conjunctas ſibi preces ad Deum, ut ſolo ipſius jejunii nomine preces ſimul ſignificentur aliquando, ut Jerem. 14. verſ. 12: ubi Deus ait ad Jeremiam, *Cum jejunaverit populus iſte, non audiam clamorem eorum.* Ecce ut verbo jejunandi, ſolo & per ſe poſito, preces etiam intelliguntur. Nam alioqui inepte ea verba à Deo ſubjuncta fuiſſent, *Non audiam clamorem eorum.* Similiter in libro Eccleſiaſtici, qui quamvis ſit Apocryphus, hac in re, ubi agitur de verborum uſu & de conſuetudine quæ vigeret in populo, idem præſtat quod quilibet liber Canonicus, ſcriptum eſt ad finem cap. 34. *Sic homo eſt, qui jejunat de peccatis ſuis, rurſumque abiens eadem facit, quis exauditurus eſſet orationem iſtius?* Nulla prorſus orationis antea mentione facta, ſed tantum jejunii, dicit, *Quis exaudiet orationem iſtius?* nempe, quia jejunandi verbo, ſatis ſignificata fuerat ipſa oratio; quippe, ſine qua jejunium eſſe non ſoleret. Et ſane, de iſta conjunctione perpetua orationis cum jejunio, vix videtur dubitari poſſe, quando, ut dictum eſt, cenſeri poteſt, ut debet, jejunium habuiſſe rationem boni operis. Verumtamen, non propterea crediderim concludendum eſſe, *ſolum* ipſum jejunium non eſſe rem ejuſmodi, quæ poſſit Deo placere; inconcuſſæ ſiquidem adhuc manent rationes paulo ante indicatæ, & ſuperius ex verbis Pauli explicatæ, quod ſolum ipſum jejunium poſſit cenſeri res Deo grata. Neque enim, etiamſi veriſſimum eſſet, nunquam conſuevisſe jejunium fieri ſine precibus, cum res eſſet futura quæ Deo placeret, inde conſequeretur, ſine illis fieri non poſſe.

Sunt qui videantur afferre aliam quandam rationem, ad probandum, quod ſolum jejunium non poſſit cenſeri res Deo grata; quia inquiunt eſt res quædam quodammodo naturalis, id eſt, à natura ipſa proficiſcens; quia videlicet ſit indicium & ſequela mœſti & afflicti animi, ut eſt etiam planctus & fletus, & alia ejuſmodi, quomodo igitur, ajunt, poſſit, id Deo eſſe gratum, quod natura impellente ſit? Hæc ratio mihi ejuſmodi eſſe videtur, quæ non mereretur afferri, ſed tamen quia illam ſcriptam inveni, prætermittere illam nolui; eſt enim in ea fallacia manifeſta à parte, ut ſic dixerim, ad totum. Quamvis enim veriſſimum ſit, aliqua, ſeu etiam multa jejunia, natura quodammodo impellente ſuſcipi: tamen nihil eſt apertius, quam & eſſe poſſe, & frequentiſſime id fieri, ut jejunia fiant nulla vi naturali, ſeu quæ naturalis videri poſſet, ſuadente. Nam quid, rogo, exempli cauſſa, naturale movebat Annam illam, ut in templo oraret ſimul & jejunaret? quid porro eos, qui velint dæmonia illa ejicere, quæ ſine jejunio Chriſto teſte ejici nequeunt, quod naturale videri poſſit, movebit ad jejunandum in tali caſu? Non eſt igitur ullo pacto propter talem ratiocinationem imperfectam atque fallacem, recedendum à ſententia quam nos ſequimur. Nunc videamus, an ſecundum alteram illam ſignificationem vocum illarum, Per ſe cenſeri debeat, jejunium per ſe rem Deo eſſe gratam, id eſt, etiamſi in nullum alium finem ſuſcipiatur, quam in id ipſum ut quis jejunet, & inde id eveniat, quod nullo pacto evenire non poſſet. Et ſane hic quoque, cum omnes illæ rationes firmæ maneant quæ jejunium commendant, & ſapientiæ rationem habere docent, etiamſi nullus alius præterea finis jejunanti ſit propoſitus, ſtatuendum omnino videtur, idem quod antea ſentiendum eſſe. Fatemur tamen poſſe merito affirmari, multo gratius Deo futurum jejunium, ſi vel aliud quidpiam, quod præſtantius ipſo jejunio, aut certe, res ſimiliter bona cenſeri poſſit, ſecum conjunctum habeat, vel, ſi in aliquem alium bonum finem ſuſcipiatur, præter eum quo nunquam carere poteſt, quam ſi vel ſolum omnino ſit jejunium, vel in nullum alium finem fiat, præter illum quo carere nequit. Quæ tota res ut melius intelligatur, neceſſe eſt conſiderare tum ea, quæ cum jejunio conjuncta eſſe poſſint, & bona opera cenſeri debeant, tum ea, in quorum finem, id eſt, quorum conſequendorum gratia jejunium ſuſcipi poſſit. Sed prius, quanquam jam concluſum eſt, in utrumcumque ſenſum à nobis expoſitum voculæ Per ſe accipiantur, jejunium per ſe eſſe poſſe rem Deo gratam, videndum eſt, ut de hac jejunii materia non jejune explicemus, quando & quomodo fiat, ut jejunium ſeu ſolum, ſeu cum aliqua alia re conjunctum, non habeat rationem boni operis & Deo grati. Et nihil hic dicentes de jejuniis, quæ quis ſubire cogitur, cum non habet quod edat, quæ certe jejunia rationem boni operis habere nequeunt (neque enim in tota hac tractatione neceſſariorum, ſed tantum voluntariorum jejuniorum rationem habemus) dicimus, tunc jejunium, quamvis alioqui voluntarium, non poſſe habere rationem boni operis cum ex cauſſa quadam quodammodo naturali proficiſcitur; qua de re jam antea aliquid dictum eſt. Cum igitur quis ob mæſtitiam aliquam cordis, & calamitatem qua vehementer prematur, cibum capere renuit, non eſt cur quis putare poſſit, tale jejunium rationem boni operis habere, cum, ut tale cenſeri debeat, nulla cauſſa adſit; quandoquidem, etiamſi in tali jejunio aliqua ex iis conſiderari poſſint, quibus Paulus tribuit, quod habeant rationem ſapientiæ, ea tamen in tali jejunio non ejuſmodi ſunt ut eſſe debent, & cujuſmodi ſine dubio Paulus intelligit, neque enim dubitari poteſt, quin is velit, iſta à jejunante fieri, cum aliqua divini cultus opinione; non autem ſim-

plicitet ex animi mœrore, & naturalem quandam, ut dictum eſt, ob cauſſam. Ad hoc caput referri poſſunt ea jejunia, de quibus legitur cap. ultimo 1 libri Samuelis, in extremis verbis, & cap. 1 ſequentis libri verſ. 12. In priore enim loco fit mentio jejunii, quod habitatores Jabes Gilead fecerunt diebus ſeptem, propter mortem Saulis. In poſteriore vero fit mentio jejunii, quod David una cum populo ſuſcepit, per integram diem uſque ad veſperam, propter mortem ejuſdem Saulis, & filii ejus Jonathanis. Nam, quatenus ex animi mœſtitia, utrumque iſtud jejunium fuit, apparet utrumque ad caput hoc pertinere. Poteſt autem fieri, ut jejunium illud, de quo priore loco, non tam ob cordis mœrorem, quam ob conſuetudinem in funeribus & juſtis perſolvendis, ſuſceptum fuerit; ita, ut poſſit tale jejunium ad aliud caput referri, quod jam dicto addere poſſumus; ſic ſtatuentes, illa ſimiliter jejunia, quæ more aliquo vel conſuetudine jubente fiunt, non eſſe cur boni operis rationem habere vel debeant, vel poſſint, niſi mos & conſuetudo iſta, aliquid præterea ſecum conjunctum habeat, quod aliam inſuper qualitatem addat, quæ ipſa boni rationem habeat; ut cum talis mos ſeu conſuetudo propterea inſtituta eſt & viget, ut Deo tali ratione cultus aliquis præſtetur. Præterea, antequam de iis agamus, quæ paulo ante propoſuimus, videndum eſt etiam, quinam ſit ille finis, quem diximus, cum jejunio voluntarie ſcilicet ſuſcepto neceſſario conjunctum eſſe, & quo tale jejunium carere nequeat; & propter quem denique, etiamſi nullus alius præterea finis adſit, ſtatuimus ſupra, poſſe dici, jejunium rem eſſe Deo gratam. Eſt autem finis iſte, ipſa corporis afflictio, ſuique ipſius demiſſio; quæ, cum jejunanti propoſita per ſe ipſa fuerit, ut ſcilicet ea, non tantum ex jejunio conſequatur, ſed etiam propterea is jejunet, ut ea conſequatur, ſine dubio, ſicut jejunii illius finis merito appellari poterit; ſic etiam, reddet opus iſtud Deo gratum, cui videlicet non placere non poteſt, ut quis ſeſe demittat, & ſui corporis etiam honeſtas voluptates ſpernat atque omittat; præſertim ſub Novo Teſtamento, quemadmodum poſtmodum à nobis apertius, Deo dante, explicabitur. Hinc apparet, quomodo intelligenda ſint verba noſtra ſuperius repetita, quod ſcilicet jejunium non poſſit iſto fine, quem diximus, ſatis eſſe ad ipſum commendandum, ullo modo carere. Neque enim dicere volumus, fieri non poſſe, ut quis finem iſtum ſibi non proponat; ſed tantummodo neceſſe eſſe, in quolibet jejunio res iſtas adeſſe, quas, ſi quis ſibi pro fine in jejunando proponat, vel ob hoc ipſum rem gratam Deo faciet.

Nunc ad illa explicanda veniamus, quæ paulo ante propoſuimus. Et primum quod attinet ad ea, quæ cum jejunio conjungi ſolent, non eſt dubium, quin, ut ante fuit indicatum, precationes ad Deum potiſſimum ac frequentiſſimum locum habeant; unde, ut diximus, factum eſt, ut ſimplici jejunandi verbo ipſæ etiam Deo preces adhibitæ ſignificentur. Ad quod probandum, præter duo illa ſuperius prolata teſtimonia, habetur teſtimonium ſatis inſigne in libro Eſter. cap. 4. 16, ubi cum Eſter conſtituiſſet adire regem maritum ſuum, & ab eo liberationem ſui populi Judaici decreto regio morti deſtinati, impetrare, ſignificavit Mardochæo, ut congregaret omnes Judæos, ut jejunarent pro illa, tribus diebus nocte ac die, nam ſe ſimiliter cum ſuis puellis jejunaturam; ubi omnino intelligendum eſt, interim & has, & illos, debuiſſe ardenter rogare Deum, ut Estheræ ubi regem aditura eſſet, ſuo favore adeſſe vellet, illamque non modo ab omni periculo conſervare, ſed etiam in eo, quod petitura eſſet, ita regi conciliare, ut etiam id ipſum obtineret. Nam quid eſt aliud id, quod illa juſſit, ut ſcilicet Judæi pro ipſa jejunarent, niſi ut jejunando, pro ipſa Deum orarent? Namque ſciendum eſt, ut ibidem non obſcure extat, illam conſtituiſſe, exacto jejunio ad regem omnino accedere, & ipſum alloqui; quamvis unicuique capitale id eſſet, niſi Rex ſceptro ſuo veniam ejus rei prius dediſſet, eo contacto qui illum allocuturus eſſe; & ſic apparebat, illam maximum periculum, ut populi ſui liberationem procuraret, ſubire velle, & propterea maxime indigere, ut pro ipſa Deus oraretur. Solent præterea cum jejunio conjungi planctus & fletus, in uſu cilicii, ſeſſio & cubatio in terra ac cinere, & ſimilia. Quæ ſui ipſius abjectionem ſignificandi maximam vim habent; adhibenturque hæc, vel ſimpliciter ob animi mœſtitiam; vel etiam (& hoc ad propoſitum noſtrum pertinet) ob id, ut quis à Deo facilius impetret quod ab ipſo precatur; ut (ne alia loca recenſeamus) ſcriptum habemus, in ſupra indicato loco Danielis 9. Ibi enim verſ. 3 ſic ait ipſe Daniel, *Adhibui faciem meam ad Dominum Deum, quærendo oratione & deprecationibus, cum jejunio ciliciοque, & cinere*, quas res apud Deum ipſum non eſſe inanes, vel id indicare poteſt, quod ſcriptum eſt 1 Reg. 21 circa finem de Achabo, qui audita per Eliam Prophetam ſententia Dei, adverſum ſe, de ipſo cum domo ſua exterminando, laceratis veſtibus ſuis, & impoſito cilicio carni ſuæ jejunavit, & cum cilicio cubavit. Nam Deus hoc animadverſo, dixit ad Eliam, *Videſne Achabum ſe abjeciſſe ante faciem meam? Eo quod abjecit ſe ante faciem meam, non inducam malum illud diebus ejus* &c. Poſſet etiam admodum convenienter eleemoſyna cum jejunio conjungi, tametſi nullum expreſſum exemplum hactenus ejus rei in Sacris Literis repererim. Nam præterquam, quod ex multis apparet, iſta tria, eleemoſynam, orationem, & jejunium, magnam conjunctionem inter ſe habere, nihil videtur convenientius, quam, ut cum quis jejunat, id ſaltem, quod ipſe jejunando non conſumit, egentibus liberaliter det; ſic enim, ut alia reticeamus, quæ ut id fiat ſuadere videntur, ſi fiat iſtud, manifeſte apparebit, eum qui jejunat, nullo pacto propter avaritiam ſeu ſorditatem ſuam aliquam id facere. Nam, quamvis gloria boni ſui operis apud homines, ab eo qui vere pius eſſe velit, captanda non ſit, tamen ex altera parte valde conſentaneum eſt, ſuſpicionem omnem depellere, quæ ſuboriri poſſet de opere aliquo, quod revera pium ſit, ne non modo non ſit tale, ſed à malo & vitioſo animo proficiſcatur. Nec dubium eſſe poteſt, quin is qui id maxime curat, ut jejunando Deum aliquo modo placet, vel benignum ſibi reddat, nihil melius ac præſtantius facere poſſit, quam cum ipſo jejunio eleemoſynam conjungendo, quæ ipſa per ſe, ut ſuperius, cum de ea nominatim ageremus, ſummam vim Dei iram placandi ſemper habuit, & tantæ eſt inter bona opera excellentiæ, ut ipſa boni operis ſimplici appellatione indefinite ſignificetur. Hæc ſunt quæ videntur præcipue poſſe numerari, inter ea, quæ gratum jejunium Deo reddant, ſi cum ipſo conjungantur. Et quod attinet ad eleemoſynam, quam aliis rebus omnibus anteponimus, habetis teſtimonium expreſſum, ſupra prolato capite 58 Eſaiæ, ubi nominatim, ut vidimus, fit mentio frangendi panem eſurienti, & aliorum quæ manifeſte ad eleemoſynam pertinent, quæ ea ſint unde jejunium Deo gratum fiat. Sic enim, ut ſupra dictum eſt, videtur omnino debere accipi locus ille, non autem intelligi, prout verba ſonant, iſta ipſa eſſe jejunium, quod Deus eligat; id quod illud indicat, quod mox habetur ibidem verſ. 9. quod ſcilicet Deus, ſi iſta adſint, ſit exauditurus. Hoc enim, ſine dubio, refertur ad jejunium, de quo ibi præcipue agitur; ac ſi diſerte Deus dixiſſet, ſi iſta fecerint cum jejunabunt, eos exaudiam. Ex quo interim apparet, id veriſſimum eſſe quod antea non ſemel diximus, jejunium habere conſueviſſe fere ſemper conjunctam ſibi orationem ad Deum; id quod ſatis aperte indicatur ex illis, quæ ſupra habentur verſ. 3: *Quare cum jejunamus, non reſpicis?* Apparet enim induci populum conquerentem, quod cum Deum orarent ac ſimul jejunarent, tamen is ad eorum preces non commoveretur. Sequitur, ut diſpiciamus de finibus, propter quos jejunia, quæ grata Deo eſſe poſſint, fieri queant aut ſoleant. Non eſt autem dubitandum, quin, quemadmo-

dum

dum precationes ad Deum, ſunt res illa quæ maxime cum jejunio conjuncta reperitur, & fere ejus perpetua eſt comes, ſic præcipue ac potiſſimum jejunii finis ad orationem pertineat; id eſt, quin in eum finem potiſſimum quis jejunet, ut orationi & precibus ad Deum adhibendis, poſſit eſſe aptior, eique rei intentior, ſi modo is qui jejunat, alium finem ſibi propoſitum habeat, eumque laudabilem, præter illum, qui neceſſario ex ipſo jejunio proficiſcitur, ut ante dictum eſt. Et ſane omnia illa loca & teſtimonia, in quibus orationis una cum jejunio conjunctæ fit mentio, ſatis, ſi quis ea paulo diligentius inſpiciat, videntur id docere quod diximus, adeo, ut tunc non jejunium, ſed oratio omnino appareat in ea actione quiddam principale; jejunium vero ejus tanquam acceſſorium; ut non oratio propter jejunium, ſed jejunium propter orationem ſuſcipiatur. Nam cum, exempli gratia, Apoſtoli, Paulus & Barnabas, una cum precibus jejunium conjunxerunt, cum voluerunt diſcipulis ſuis, ſeu potius Chriſti, quos fecerant Lyſtræ, Iconii, & Antiochiæ, ſeniores per ſingulas Eccleſias præficere, & conſtituere, quemadmodum ſcriptum eſt Act. 14. 23, quis dubitare poteſt, quin ibi precum, ut rei principalis, fiat mentio, quibus à Deo impetrare vellent, ut ipſis adeſſet in eligendis ejuſmodi hominibus, qui ad prædictum munus eſſent idonei, utque iis, quos elegiſſent, favere perpetuo, in munere ſuo recte ac decenter obeundo, dignaretur? Idem dicendum eſt de eo, quod ſuperiore capite legitur vſ. 2 & 3, ubi ſcriptum eſt, Prophetas & doctores quoſdam qui Antiochiæ erant, cum Domino miniſtraſſent & jejunaſſent, quod miniſtrandi Domino verbum, precandi verbo poſtea repetitur, Spiritus Sancti inſtinctu elegiſſe Barnabam & Saulem, ut mitterentur ad Euangelium aliis in locis annunciandum. Non poſſum autem ſatis mirari, eos, qui exiſtimant hoc minus verum eſſe, quod ſcilicet jejunium adhibeatur ad aptiorem ſe reddendum precibus Deo adhibendis. Nam ea ratio quam ipſi afferunt, quæ videatur aliquid momenti habere, mihi ſane parum firma videtur, quod ſcilicet jejunium potius vim habeat ineptiorem reddendi ad Deum orandum, quia ſcilicet corpus debilitando, vires quoque animi debilitet, ejuſque alacritatem ac promptitudinem plane minuat atque obtundat; hoc enim non modo non eſt perpetuum, ſed in pleriſque hominibus, ſi moderatum fuerit jejunium, minime contingit. Atque ut experientia ipſa ſatis teſtatur, plerique moderate jejunando; id eſt, exempli cauſſa, à prandio vel à cœna prorſus abſtinendo, ſentiunt ſe pro eo tempore, ad mentem in Deo figendam, eamque ad ipſum elevandam, quod neceſſe eſt fieri in oratione ad Deum decenter facta, aptiores ac promptiores eſſe. Nam cur alioqui cum oratione, tanquam cum re principali, jejunium tanquam acceſſorium conjungeretur? An non, ſi vera iſtorum ratiocinatio eſſet, ſtulte atque inepte egiſſent ii Sancti viri, quid fecerunt? Nam quod ajunt, propterea jejunium cum oratione conjungi, ut animum pœnitentem declaret, id nullo pacto perpetuum eſſe poteſt, cum ſæpiſſime in orationibus ad Deum, non ſit neceſſe habere rationem pœnitentiæ; quippe quæ non ideo fiant, ut quis impetret, ſeu præcipue ſeu per conſequens remiſſionem ſuorum peccatorum, ſive alicujus ſingularis peccati, & multi ac fere innumerabiles caſus dentur, in quibus Deus à piis hominibus oratur citra ullam conſiderationem tunc præſentem remiſſionis peccatorum, ut vel ex iſtis duobus ante prolatis exemplis, ex Hiſtoria Actorum Apoſtolicorum intelligere facile quilibet poteſt. Non eſt igitur ullo pacto recedendum ab ea ſententia, quæ communiter ſemper obtinuit, jejunium moderatum eſſe rem aptiſſimam, ad reddendum hominem aptiorem ad Deum orandum, & hunc eſſe præcipuum ac magis conſuetum finem jejunii ſuſcipiendi. Eſt & alius jejunii finis, magni, ut quidem mihi videtur, momenti, ut ſcilicet per jejunium dometur ac refrenetur caro, quæ Spiritui continentur adverſatur. Et ſane ſi quis recte animadvertat, videtur hic finis jejunii eſſe maxime omnium proprius, præter eum, quem neceſſario ſecum junctum habet: proprie enim carnis afflicto, quæ in omni jejunio aliquo modo continetur, ad ipſam carnem domandam pertinet, qua re, mirum, quam plerique opus habent. Nec deſunt qui velint, immo à pontificiis id vulgo creditur, Paulum ipſum Apoſtolum hac ratione uſum fuiſſe, ad ſeipſum perdomandum, & Spiritum ſuum carni reſiſtentem, fortiorem, ejuſque victorem penitus reddendum. Huc enim ajunt, omnino pertinere id, quod ipſe ſcripſit ad finem noni capitis prioris ad Corinthios, ubi ad hunc modum in vulgata editione legitur. *Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum; ſic pugno, non quaſi aërem verberans; ſed caſtigo corpus meum, & in ſervitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipſe reprobus efficiar.* Ubi etiam volunt, & quidem magis præcipue, Paulum ſignificaſſe, ſe ſuum corpus verberibus & plagis, ejuſmodique rebus, vehementius etiam quam jejunium corpus affligentibus, maceraſſe, ſeu macerare ſolitum fuiſſe. Et quidem verba illa, *Caſtigo corpus meum*, quæ, ut verbum Græcum ὑπωπιάζω, quod ibi habetur, ſignificat, à Beza *contundo corpus meum* leguntur, illud omnino declarare videntur. Veruntamen arbitramur, ejus loci ſententiam eſſe ejuſmodi, quæ neque jejunandi, neque corpus contundendi, proprie loquendo, quidquam in ſe habeat. Diſſeruerat enim proxime ante Paulus de libertate hominis Chriſtiani, & ſub Euangelio conſtituti, qua docuerat debere unumquemque moderate uti, idque tacite, per ſui ipſius exemplum, qui à multis abſtineret, quæ alioqui illi liceret facere, ne ulla ex parte Euangelii à ſe prædicati curſum aliquo modo impediret; & hoc eſt, quod ille vocat *Caſtigare*, ſeu malumus, contundere corpus ſuum, quod metaphorice ab ipſo dicitur propter afflictionem, eamque interdum ſatis magnam, quam quis alioqui ſentit, dum Spiritu alacri à multis abſtinet, quæ grata & iucunda eſſe ſolent. & in quorum abſtinentia non mediocris carnis afflictio ſentitur. Quod non propterea dicimus, quaſi una cum aliis ſentiamus, nomine corporis, in iſtis Pauli verbis ſignificari corpus ipſum, ſeu carnem; ſed quia, ex ipſa Pauli ſententia à nobis indicata, id, quod modo diximus, plane conſequitur. Cenſemus enim alioqui verba illa, *Corpus meum*, idem prorſus valere, quod me ipſum, phraſi, ut à nobis alibi non ſemel obſervatum eſt, Hebraica; & multo magis Syriaca, ipſi Apoſtolo Paulo valde familiari; ita, ut intelligendum ſit Paulum dixiſſe, tantum abeſſe, ut ipſe plene uteretur libertate Euangelica, ut potius ſeipſum in ſervitutem redigeret, ſeſeque quodammodo ſubjiceret multis faciendis ac perpetiendis, quibus minime, ex natura ipſius Euangelii, faciendis aut perpetiendis obligatus erat; & ſic ſe ipſum, ſua ſponte, quodammodo plagis afficeret ac verberibus contunderet. Jam vero, etiamſi hoc Pauli teſtimonium ad id non pertinet, quod illi putant, neque ad id, quod hoc loco quærimus; nec fortaſſe alibi teſtimonium ullum expreſſum habeatur prædicti jejunandi finis, quin tamen is & laudabilis, & maxime proprius jejunii finis cenſendus ſit, per ea quæ ſupra attulimus, negari non poſſe, credimus unicuique ſatis conſtare. Nam quod ad eos pertinet, (ſunt enim non pauci ejuſmodi) qui negant inedia fieri, ut corporis libido, in iis quæ ad Venerem ſpectant, coërceatur, ii & adverſus communem ſenſum ſentire videntur, & vel illa decantata ſententia ſatis convincuntur erroris, Sine Cerere & Libero friget Venus. Non ſuccurrunt nunc alii fines laudabiles jejunii. Nam de bis finibus qui digni ſunt vituperatione, aut certe nulla laude, quod ad pietatem ſpectat, digni cenſeri poſſunt, poteſt unuſquiſque per ſe eos animadvertere, quales ſunt illi, quos diximus indicari apud Prophetam Eſaiam cap. 58. ut ſcilicet quis interim vel ſumptui parcat, vel liberior ſit ad negotia ſua peraganda,

nec nobis hoc loco propoſitum eſt, aut eſſe debet, cum Chriſtus de laudabili jejunio, modo Hypocriſis abſit & gloriolæ apud homines captatio, manifeſte loquatur, de iis jejuniis loqui, quæ laudabilem finem non habeant, ſed laudabilem & Deo gratum: quandoquidem non de laudabili tautum, ſed Deo etiam grato jejunio Chriſtum verba facere, inde apparet, quod ait, Deum redditurum ei, qui jejunet ſine ulla talis ſui operis oſtentatinne.

Nunc veniendum eſt ad id quod ſecundo loco propoſuimus, ut ſcilicet inquiramus, An jejunandi præceptum aliquod divinum extet. Niſi autem vehementer fallimur, credimus non poſſe inveniri, ſeu ſub Vetere, ſeu ſub Novo Fœdere ullum, nec generale nec particulare jejunandi præceptum, præter illud quod habetur Levit. 16 & 23, ubi præcipitur jejunium omnino à populo ſuſcipiendum, in die expiationum; id eſt, in qua anniverſarium illud ſacrificium peragebatur, quo expiabantur omnia peccata populi, quibus videlicet in Lege per ſacrificia, & alias ejuſmodi actiones & ceremonias, conceſſa erat expiatio, qui dies erat decimus, menſis ſeptimi; qui menſis vocatus ab Hebræis Tiſri, noſtro Septembri ut plurimum & maxima ex parte reſpondet. Videtur autem vel ex eo conſtare, quod iſtud tantum jejunium omnino à populo, ex Dei præſcripto ſuſcipiendum eſſer, quod invenimus diem iſtum & tempus, ſimplici nomine jejunii alicubi ſignificari, ut Act 27. 9, ubi dicitur quod cum navis, qua Paulus Romam verſus vehebatur, ad locum appuliſſet, qui Pulchri portus nominabatur, cum jam tempus navigandi non eſſet, eo quod jam & ipſum jejunium præteriiſſet, ſuadebat Paulus ne inde cito ſolverent, ſed tempus navigationi aptius expectarent. Videris quomodo ſimplici jejunii nomine prædictum tempus decimi diei, ſeptimi menſis, iſtic indicatum fuerit, poſt quem nimirum diem parum tuta navigatio eſſe ſolet. Atqui iſtud tempus, ſimplici iſta jejunii appellatione, ſignificari minime potuiſſet, ſi aliud quodpiam jejunium, & conſequenter alio tempore, præceptum in Lege fuiſſer. Jam vero, etiamſi neque in Vetere neque in Novo Teſtamento, ut quidem nos hactenus pe. ſuaſi ſumus, ullum jejunandi expreſſum præceptum habeatur, non propterea tamen cenſemus, pium hominem numquam obligari ad jejunium. Multæ enim res ſunt à Deo nou juſſæ; quas tamen, propter aliquas emergentes cauſſas, facere Chriſtianus homo debet; cui id potiſſimum debet eſſe propoſitum, ut ædificationi proximi & gloriæ Dei promovendæ, perpetuo ſtudeat. Hinc enim videmus fieri, ut Paulus eos reprehendat, qui libertate Euangelica, cum aliquo ſcandalo vel offenſione proximi, utantur, ut habetis ab ipſo expoſitum non paucis in locis, præcipue vero cap. 14. ad Rom. & cap. 8. prioris ad Corinthios. Si igitur, exempli gratia, eveniat, ut Eccleſia in qua ſimus, propter cauſſam aliquam, quæcumque illa tandem ſit, jejunium aliquod ſuſcipiendum præſcripſerit, peccabit ſine dubio is, qui ſine ulla legitima cauſſa, tunc jejunare recuſet, & hac ratione, reliquos fratres turbandi atque offendendi, occaſionem non viter. Poteſt etiam contingere, ut quis interdum ſatis aperte cognoſcat, niſi jejunet, id eſt, per totum diem à cibo abſtineat, vel ſaltem multo minus ſolito, eo die cibo capiendo der operam, futurum eſſe, ut nequeat piæ alicui actioni vel operationi, quæ in illum diem incidat, convenienter vacare, certe, ſi nihilominus is nihil remittere voluerit de ſuo ordinario eſu & potu in die illo, non leviter peccare cenſendus erit. Breviter, quandocumque quis animadvertere poteſt, aliquid mali aut impedimenti, in rebus ad proximi ædificationem, aut Dei Chriſtive gloriam ſpectantibus, aut omnino aut facile eventurum, niſi ipſe jejunet, nihil eſt dubitandum, quin is, qui id facere negligat, peccati reus ſit futurus.

Poſſunt hoc loco quædam adjici ad oſtendendum, fieri poſſe, ut perinde habendum ſit ac ſi jejunium præſcriptum à Deo fuiſſet, quamvis expreſſe præſcriptum non fuerit; quorum aliqua ex parte mentionem faciemus, in examinatione tertiæ & ultimæ quæſtionis à nobis propoſitæ, quænam, videlicet in hac jejunii materia, ſit differentia inter Novum & Vetus Teſtamentum; de qua quæſtione quid ſentiendum ſit jam diſpiciamus. Cenſemus igitur, nullam expreſſam extare differentiam, præter illam quæ ex prædictis colligi poteſt; ea eſt, quod in Vetere Teſtamento juſſum fuiſſet illud unum jejunium, de quo diximus, in Novo vero nullum juſſum fuerit. At vero, quod attinet non ad expreſſum, ſed ad tacitum aliquod præceptum, videtur inter utrumque fœdus eſſe non levis differentia. Cum enim ſub Vetere Teſtamento felicitas iis promiſſa, qui Deo obedientes fuiſſent, verſaretur circa vitæ hujus commoda, in Novo vero verſetur circa commoda futuræ vitæ, conſequenter hic fit, ut multo magis jejunio locus eſſe poſſit aut debeat, quod attinet ad divinum aliquod tacitum præceptum, ſub Novo, quam ſub Vetere Teſtamento; ita ut ſub Novo Teſtamento poſſit contingere, ut quis cenſere debeat, perinde eſſe, ac ſi ſibi expreſſe juſſum fuiſſet à Deo, ut jejunet, multo frequentius ac facilius quam ſub Vetere contingere poterat. Nam ſi quis, exempli cauſſa, viderit ex jejunio fieri, ut ipſe poſſit à Venereis libidinibus abſtinere, & alioqui fieri ut non poſſit, non eſt dubium, quin ſub Novo Teſtamento, ubi non licet talibus libidinibus ullo modo indulgere niſi aliqua ratione cum propria uxore, ſit iſte peccaturus niſi jejunet; cui rei ſub Vetere Teſtamento vix locus eſſe poterat, ubi non unam tantum uxorem ſed plures habere licebat; & præter uxores etiam concubinas; ac præterea, non videbatur etiam, extra uxorem & concubinam, conjunctio cum prorſus ſoluta muliere eſſe prohibita; de qua tamen re in præſentia, nihil expreſſe affirmamus. Poteſt etiam fieri, ut quis ſub Novo Teſtamento videat, ſe poſſe, ſine corporis ſui læſione ulla, &, ſecundum omnem veriſimilitudinem, ſine ullo periculo longinquitate temporis vel minuendi curſum vitæ ſuæ, vel in aliquem morbum tandem incidendi, & interim ex abſtinentia a cibo fieri, ut & ipſe plus temporis habeat divinis rebus vacandi, & pauperes uberius ex ejus facultatibus commodum ſentire queant. Nam certe ejuſmodi homo, ſi nihil hoc curet, & nihilominus à cibo nihilo plus abſtineat, dici merito poterit eum peccare; quippe qui pluris ſuam voluptatem, vel quippiam tale faciat, quam Dei gloriam & proximi utilitatem. Quæ tota conſideratio, ſub Vetere Teſtamento vix videbatur locum habere, propter jam dictam cauſſam; quod felicitas, ad quam aſpirare Dei fidelibus plane licebat, ad hanc vitam tota referebatur; & conſequenter etiam ad ejus honeſtas voluptates. Quæ res præterea cauſſa eſſe poteſt, ut ſub Novo quidem Teſtamento, non quia quis alioqui peccaturus eſſet, & ſic non ut tacito cuidam divino præcepto ſatisfaciat, ſed ut nihilominus rem faciendam, quam Deo gratam eſſe arbitretur ſuſcipiat, jejunare ſæpius eligat, non quidem, videlicet, ut ea vitet de quibus proxime mentionem fecimus, aut alia ejuſmodi; ſed ut ſimpliciter ſe iſta voluptate, conſueto more ſæpius cibum capiendi ſua ſponte privet, conſiderans vitam Chriſtiani hominis, qui ad cœlum tendit, & à ratione hac animali vivendi, ad rationem vivendi ſpiritualem transferendus eſt, quam maxime fieri poteſt, à voluptatibus hujus vitæ alienam eſſe debere. Nam huic conſiderationi, ob jam explicatam cauſſam, non poterat ſub Vetere Teſtamento ullus eſſe locus. Jam vero cum jejunium, proprie ſic dictum, id eſt, abſtinentia per aliquod tempus ab omnibus cibis, non fuerit ſimpliciter & expreſſe, ſub ipſo etiam Novo Teſtamento juſſa ac præſcripta, videndum eſſet, quando Eccleſiæ liceat, hoc quodammodo jugum, fidelibus in ea congregatis imponere. Quamvis autem, ſi Eccleſia, vera ſit Chriſti Eccleſia, vix hac in re errare poſſe videatur, tamen conſiderare poſſumus; primum, non debere Chriſti Eccleſiam jejunium eo tempore, cave ratione præſcribere, quæ offendiculum

aliquod

aliquod parere poſſit, ut, verbi cauſſa, nullo pacto videbitur laudandum, ſi Eccleſia jejunium die ipſo Dominico ſuſcipiendum præſcribat, cum ab ipſis Apoſtolorum temporibus, uſu perpetuo à Chriſtianis receptum fuerit, ne tali die jejunetur; quippe, in quo, ob memoriam reſurrectionis ipſius Chriſti, lætos & hilares omnino nos præbere debeamus. Vidimus enim ſupra, & jejunium eſſe animæ afflictionem, & Chriſtum ipſum teſtatum fuiſſe, eo luctum quendam contineri, qui eos dedeceat, qui hilares merito eſſe debeant, ut ejus diſcipulis eveniebat, ipſo adhuc illis præſente, cujus præſentiæ loco nobis quodammodo eſſe poteſt commemoratio reſuſcitati Chriſti; quæ eo die maxime, quo is reſurrexit, nobis ob mentis oculos obſervatur. Quicquid ſit, non debet verus Chriſtianorum cœtus, ab iis conſuetudinibus ſine expreſſa neceſſitate recedere, quæ à Chriſtianorum vulgo perpetuo receptæ fuerunt. Deinde, videtur debere ejuſmodi cœtus, qui vere Chriſtianus eſſe velit, cum jejunium indicit, juſta aliqua cauſſa ad id moveri; juſta autem, immo omnium juſtiſſima præſertim quod ad cauſſas attinet, quæ ad omnes & ſingulos ad cœlum pertinentes ſpectare queant, videtur omnino eſſe, ut precibus ad Deum diligentius, & majore cum animi intentione incumbatur quam fieri conſueverit, propter, ſcilicet, ingentem aliquam neceſſitatem, quæ ſupervenerit, id eſt, præcipue propter aliquam inſignem calamitatem, aut periculum ſive temporale ſive ſpirituale, quod impendeat vel ipſi eccleſiæ, vel etiam aliis; cum certum ſit, ex Pauli præſcripto, de quo ſuperius in tractatu de oratione egimus, debere in Chriſti Eccleſia preces pro omnibus ad Deum fieri; propterea, quicquid aliquanto gravius ab Eccleſia faciendum ſuſcipi debeat, ubi conveniens ſit nominatim, ac peculiariter aliqua de re ad Deum precationes fundere, idque ardentius etiam quam alioqui fieri ſoleat, decentiſſima res eſſe videtur, ut id aptius ac facilius præſtari poſſet, jejunium indicere, ut Apoſtolos ac diſcipulos illos primitivæ Eccleſiæ imitando, videretur, *exempli gratia*, debere fieri, cum miniſtri & paſtores eliguntur, *aut ab uno loco in alium transferuntur*. Multa alia exempla, & caſus huc pertinentes poſſemus congerere; ſed ex his paucis quæ dicta ſunt, poſſunt facile ſine ulla noſtra monitione intelligi. Jam enim, huic, de jejunio ſic proprie dicto, tractationi ſine impoſito, videtur, antequam ad alia Chriſti dicta explicanda tranſeamus, aliquid dicendum de eo quod communionem maximam cum jejunio habet, id eſt de *ſobrietate*; & inquirendum ſimiliter ut de jejunio, an ipſa ſit res Deo grata, an juſſa, & quomodo; & quid hac in re Novum Teſtamentum à Vetere differat.

Jam vero quod attinet ad id, quod primo loco propoſuimus, an ſobrietas ſit res Deo grata, ſtatuendum eſt ante omnia, tam propter hoc primum à nobis propoſitum, quam propter reliqua duo, quid ſit ſobrietas; quidve ſobrietatis nomine intelligamus. Eſt autem ſobrietas, & ſic omnino in hunc ſenſum à nobis hæc vox nunc accipitur, temperantia ſeu continentia in cibo ac potu, quæ res, cum rationibus maximis ac evidentibus, ab iis qui de moribus ſcripſerunt, probetur eſſe virtus, & propterea res per ſe ipſa plane laudabilis, nihil dubitare poſſumus, quin Deo, omnis virtutis atque honeſtatis amantiſſimo, ea grata cenſeri debeat. Nec ſane in hac *quæſtione* diutius immorandum eſt, ſed ad reliqua duo à nobis propoſita tranſeundum. Nam cum non omnia quæ Deo grata ſint, fuerint ab eo juſſa atque omnino præſcripta, non immerito, quamvis dubium eſſe nequeat quin ſobrietas Deo placeat, inquirendum nihilominus relinquitur, an à Deo juſſa ac præſcripta omnino fuerit, id eſt, non minus ſub Vetere quam ſub Novo Teſtamento. Et de Novo quidem Teſtamento, ut explicatius in tertia reliqua re tractanda dicemus, nihil dubitari poteſt, quin ſub ipſo ſobrietas juſſa fuerit. Tota difficultas eſt de Teſtamentu Vetere. Nam cum ſub ipſo, ut jam non ſemel dictum fuit, hujus mundi ac præſentis vitæ commoda iis fuerint promiſſa, qui Deo obedientes ſe præbuiſſent, & inter prædicta commoda videatur omnino numerandum, quod quis potu ac cibo ſeſe exhilaret, & voluptatem quam poteſt maximam inde capiat, videtur ex ejuſmodi religionis analogia ſtatuendum, non fuiſſe, cur Deus pro eo tempore, quo talis religio ex ejus voluntate vigebat, ſobrietatem omnino præſcripſerit, quam ſi quis ſervare velit, neceſſe eſt, ut magna ex parte commodo iſto à nobis expoſito ſeipſum privet. Sed ſi quis hanc ſententiam, quam nos veram eſſe arbitramur, tenere velit, neceſſe eſt ad quædam teſtimonia Teſtamenti Veteris reſpondere, ex quibus conſtare videtur, ebrietatem à Deo prohibitam fuiſſe, & conſequenter ſobrietatem juſſam.

Afferemus autem primo loco teſtimonium, quod potiſſimum omnium ab iis afferri ſolet, qui contrariam noſtræ ſententiæ defendunt, id eſt, Eſaiæ cap. 5. verſ. 11, 22: Scriptum eſt enim verſ. 11: *Væ, qui conſurgitis mane, ad ebrietatem ſectandam, & potandum uſque ad veſperam, ut vino æſtuetis*. Verſu autem 22 ad hunc modum legitur: *Væ, qui gigantes ſunt, ad hauriendum vinum; & viri ſtrenui, ad miſcendam ſiceram*. Ex iſtis verbis videtur omnino conſtare, ebrietatem non modo rem eſſe quæ Deo diſpliceat, ſed male cum iis, ipſo Deo ſic ſtatuente, actum iri, qui ei dent operam; id enim prorſus indicat particula *Væ* utrobique in ipſo initio poſita. Credimus tamen nihilominus, ex verbis, quæ poſt iſta ſtatim conſequuntur, doceri poſſe, ex locis iſtis non iſtud probari, ſed tantum, male cum illis ex Dei voluntate actum iri, qui ebrietati operam dantes, interim omittunt id facere, quod à Deo jubentur. Sequitur enim, poſt priora verba, *Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum, in convivis veſtris, & opus Domini non reſpicitis, nec opera manuum ejus conſideratis*. Poſt poſteriora vero ſtatim adjungitur: *Qui impium ob munus juſtum pronunciant, & juſtitiam juſtorum tollunt ab eis*. Ex quibus verbis utrobique ſubjunctis, ſatis poteſt intelligi, ebrietatem per ſe ipſam, non fuiſſe ſub Vetere Teſtamento Deo ita inviſam, ut propter illam tantum quemquam puniret; ſed tantummodo, quatenus cauſſa erat ut ipſius opus negligeretur, & injuſta multa fierent. Nam, ut ſcriptum eſt Oſeæ cap. 4. verſ. 11. *Fornicatio, & vinum, & ebrietas, auferunt cor*. Propterea Mich. 2. verſ. 11. notatur ac reprehenditur vehementer populus, qui eos potiſſimum magnificaret; eiſque aliquid dicentibus, quamvis falſum, fidem adhiberet, quorum opera atque ope poſſent bene potare atque inebriari, & ita potandi atque ſe inebriandi ſtudio decepti, locum mendaciis atque inpoſturis darent. Et ſane, ſi ebrietas ipſa per ſe ſub Vetere Teſtamento prohibita fuiſſet, & non tantummodo, quatenus iſtorum inſignium malorum ſit cauſſa, aliquid in ipſa Lege Moſis, de hac prohibitione univerſo populo facta, legeretur; Ego vero hactenus nihil tale in venire potui.

Eſt autem alius locus apud Eſaiam, nempe cap. 28. verſ 7. qui valde conducit ad rem totam iſtam melius intelligendam. Legimus enim ibi; *Verum hi quoque præ vino neſcierunt, & præ ebrietate erraverunt, ſacerdos & Propheta neſcierunt præ ebrietate, abſorpti ſunt à vino, erraverunt in ebrietate, neſcierunt videntem, ignoraverunt judicium* &c. Ex quibus verbis manifeſtum eſt, ebrietatem eatenus à Deo ſub Vetere Teſtamento damnatam fuiſſe, &, ut ex aliis locis apparet, pœnis vindicatam, quatenus cauſſa extitiſſet ſceleris alicujus aut injuſtitiæ; & ſic non ipſam revera ebrietatem, ſed peccata inde manantia vindicata à Deo fuiſſe; quamvis alioqui, ut dictum eſt, neceſſe ſit fateri, ebrietatem per ſe, præſertim cum nimia erat, etiam ſub Teſtamento Vetere Deo diſplicuiſſe. Quando igitur in Proverbiis Salomonis legimus cap. 20 verſ. 1, vinum eſſe rem luxurioſam, & ebrietatem rem eſſe tumultuoſam, & quicumque iis delectatur, eum non eſſe ſapientem,

nihil

nihil aliud intelligendum eſt, quam inſipienter ab eo fieri, qui vino & ebrietate delectatur, cum inde facile poſſit aliquid gravis mali exoriri; ſed non tamen ſequitur, ipſam per ſe ebrietatem fuiſſe jam tum à Deo prohibitam. Multa enim habet liber ille Proverb. tam in hortando, quam in dehortando, quæ ſunt præter id, quod Deus in ſua Lege præſcripſit; nimirum, quia, ut vir ſapientiſſimus videbat, quamvis Deus res ejuſmodi nec juſſiſſet nec voluiſſet, tamen facile ex illis magnum aliquod bonum, ex iſtis vero malum oriri poſſe. Declarat ipſe Salomon, quod attinet ad ebrietatem, rem ſe habere ut diximus, cap.23 ejuſdem libri verſ.2. ubi ita eſt ſcriptum: *Noli eſſe in convivis potatorum, nec in comeſſationibus eorum, qui carnes ad veſcendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes ſymbola conſumentur, & veſtietur pannis dormitatio.* Ecce apparet, quod propterea potationes & commeſſationes vituperat Salomon, quæ ſcilicet fiunt ſumptu ipſius potantis & comedentis, non propter ipſas potationes & comeſſationes, ſed quia hac ratione fiat, ut is qui potat & commeſſatur, tandem pauperrimus fiat; quod ille conſumi vocat, & pannis, hoc eſt peſſimis & laceris atque attritis veſtibus cogatur poſtmodum uti, is qui præ ebrietate, multo ſæpius ac diutius dormire coactus fuerit, quam alias feciſſet, & quam ratio rei familiaris poſtulabat.

Eſt præterea locus in iiſdem proverbiis cap. ultimo, ubi ſunt, verba, quamvis ſub nomine Lamuelis regis, ipſius tamen Salomonis, quemadmodum doctiſſimi quidam viri, nomen illud Lamuelis interpretantes, videntur ſatis aperte docere. Eſt igitur ibi verſ.4. ſcriptum ad hunc modum. *Noli regibus ò Lamuel noli regibus dare vinum; quia nullum ſecretum eſt, ubi regnat ebrietas; ne forte bibant, & obliviſcantur judiciorum, & mutent cauſſam filiorum pauperis.* Videtis cauſſam, ſeu cauſſas prohibendi, non modo ebrietatem, ſed ipſum vini potum, prohibendi, inquam, non ex Dei præſcripto, ſed ex ſapientis conſilio; unde ſatis apparere poſſit ſicut potum vini, ſimiliter etiam ebrietatem alioqui per ſe non eſſe à ſapiente vetitam. Nam, quod attinet ad ipſum vini potum, vel alterius rei inebriantis, non fuiſſe iſto in loco ſapientis mentem, ullo modo ſimpliciter illum damnare, patet ex iis quæ ſtatim ſequuntur. Inquit enim, *Date ſiceram mærentibus, & vinum iis qui amaro ſunt animo, bibant & obliviſcantur egeſtatis ſuæ, doloris ſui non recordentur amplius.* Ubi omnino videtur ſapiens, non modo vini & ſiceræ potum plane non dicam concedere, ſed etiam aliquorum ratione jubere: verum præterea, ipſam quoque ebrietatem permittere ac quodammodo præſcribere, eorundem hominum reſpectu, ſi modo ex illa id tantummodo fiat, ut hilares plane reddantur & ſuarum miſeriarum obliviſcantur, quod certe non facit ſimplex potus vini aut ſiceræ, ſed multus atque copioſus; quod aliud nihil eſt, quam ebrietas, ut inferius ſuo loco apertius demonſtrabitur.

Poſtremo, in eodem Proverb. libro teſtimonium habetur, unde magis, quam ex reliquis tribus ſuperioribus, videtur probari poſſe, ſobrietatem in Lege Moſis juſſam fuiſſe: quod teſtimonium ut plenius ac commodius examinare ac perpendere poſſimus, videtur prius agendum de teſtimonio, quod habetur Deut.21 non multo ante finem, ubi dicitur, parentes, filium malum & ſibi rebellem, debere producere ad ſeniores civitatis, dicendo: *Filius noſter iſte, protervus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit, comeſſator, & potator eſt*, & ſubjicitur ibidem, populum debere ejuſmodi filium familias obruere lapidibus, ita ut moriatur. Ex quibus verbis, videtur conſtare, voluntatem Dei ſub ipſo Vetere Teſtamento fuiſſe, ut pro peccato haberetur comeſſari & potare, quando eum, qui talis ſit inter filios familias, nec patri & matri eum corripienti hac in re obtempetare velit, in prædictis verbis dicitur, lapidari, & occidi debere. Cui teſtimonio ad unguem conſentiens, id, quod antea indicavimus in proverbiis reperiri, ad hunc modum, cap.28. verſ. 7. ejus libri, ſcriptum legitur. *Qui cuſtodit Legem, filius ſapiens eſt; qui autem comeſſatorum ſit ſocius, ignominia afficit patrem ſuum.* Ubi videtur aperte confirmari, quod in Lege Dei juſſa fuiſſet ſub ipſo Vetere Teſtamento ſobrietas. Videtur enim manifeſte ibi opponi inter ſe, Cuſtodire Legem, & Socium fieri comeſſatorum. Veruntamen, arbitramur nos, non eſſe ſimpliciter ad iſtum modum teſtimonium iſtud interpretandum; quod mox apparere poterit, ubi ad prædictum alterum teſtimonium, ex Deuter. prolatum reſpondebimus. Primum igitur dicimus, diverſam eſſe rationem filii familias, & reliquorum; debereque filiumfamilias ſuis parentibus eſſe obtemperantem in omnibus, quæ ipſi ab illis jubentur, modo ne ſint adverſus præcepta Dei; & ſub Lege Veteri conſtitutum, à Deo fuiſſe, ut qui non honoraſſet patrem & matrem ſuam, maledictus eſſet, ut ſcriptum extat Deut. 27.16 & propterea, prædicto cap.21 ejuſdem libri ſcriptum eſſe, iſtum filiumfamilias, ſuis parentibus contumacem, lapidari & occidi debere; propterea inquam, quod patrem ſuum & matrem non honoret, nolens à comeſſando & potando abſtinere, quantumvis ab illis monitus ut abſtineat; non autem, ob eam cauſſam ſimpliciter, quod comeſſator & potator ſit. Jam vero cum ſoleant parentes diligenter cavere, ne eorum filii, dum ad huc ſub ipſorum ſunt cuſtodia, comeſſatores & potatores ſint; propterea in prædicto Proverb. loco, Salomon ſententiam iſtam profert, ex qua videtur concludi, adverſus Legem facere eum filiumfamilias, qui commeſſatorum fiat ſocius; quia videlicet neceſſe quodammodo ſit, ut id faciendo patri ſuo non obtempetet, & ſic adverſus expreſſam Dei Legem committat. Neque enim verba illa, *Filius eſt ſapiens* accipienda ſunt, ut in bibliis Vatabli exponuntur, quaſi ſit Hebraiſmus, idem plane ſignificans, quod ſimpliciter *eſt ſapiens*; ita videlicet, ut ſententia iſta ad omnes accommodari poſſit & debeat, ſive filii familias ſint, ſive minus. Primum enim vix invenietur talis Hebraiſmus; cum ex Hebræo ad verbum Legi debeat, *Filius eſt intelligens*, ut ſcilicet filius intelligens, ſignificet ſimpliciter intelligentem, ac ſi vox *filius*, addita non eſſet. Deinde, quod ſtatim ſubjungit per antitheſin, inquiens: *At, qui ſocius ſit comeſſatorum, ignominia afficit patrem ſuum*, ſatis aperte docet, id quod præcedit, nonniſi de filio familias accipiendum eſſe, & ita, ſi naturalem & magis perſpicuum ordinem, quo verba iſta priora legi debent, ſervare velimus, ad hunc modum, ſpreto ordine quo ſcripta leguntur, efferenda omnino videantur: *Filius cuſtodiens Legem, intelligens*, ſeu *prudens eſt*. Simplici enim filii appellatione, vulgatiſſimum eſt, filium familias intelligi, de quo cum ſit ſermo, Cuſtidire Legem, in verbis iſtis aliud nihil eſſe poteſt, quam præceptum illud ſervare, Honora patrem, & matrem tuam. Hoc enim eſt illud præceptum, quod proprie & peculiariter ad filiosfamilias ſpectat, ita ut perinde ſit denique, ac ſi ibi ſcriptum eſſet, *Filius, qui honorat parentes ſuos, prudens eſt.* Cui ſententiæ, decentiſſime, altera illa opponitur: *Qui ſocius ſit comeſſatorum, dedecore afficit patrem ſuum*; quia videlicet, ut dictum eſt, ſolent parentes, qui ſtulti non fuerint, à comeſſationibus prohibere. Hinc enim neceſſario ſequitur, ut is filiusfamilias, qui comeſſationibus delectatur, cenſeri poſſit non obedire patri ſuo, & conſequenter, non honorare; quod idem eſt, quod ignominia afficere. Et ſic ex iſto Proverbiorum loco quamvis prima facie videatur inde aperte colligi, comeſſationes in Lege Moſis vetitas fuiſſe; id tamen nullo pacto inde elici poteſt; ſed tantummodo, filiumfamilias facere contra præceptum honorandi patrem ſuum, ſi comeſſationibus det operam.

Explicato Proverbiorum loco, redeamus ad locum Deuteronomii, & conſideremus, poſſe concedi deinde, inde apparere comeſſationes & potationes eſſe vitia:

verum

verum non ſimpliciter, ſed quatenus iſta ſint in filio familias, quem plane decet eſſe modeſtum, quemque turpe eſt, bona, quæ ipſius non ſunt, ſed patris, ſua ingluvie ac bibacitate conſumere & abligurire. Quod vitium non ita apparet, vel potius multo levius eſt in aliis, qui filii familias non ſunt; in quibus nec tanta modeſtia requiritur; quippe qui non aliena, ſed ſua ipſorum bona comeſſando ac potando dilapidant: adeo ut etiamſi, quod attinet ad filios familias, potationes & comeſſationes cenſeri deberent, vi teſtimonii iſtius, in Lege prohibitæ, non tamen ſequeretur, toti populo & in univerſum eas leges fuiſſe datas. Poſtremo animadvertendum eſt, poſſe fortaſſe concedi id, quod iſtis vocabulis comeſſandi & potandi in teſtimonio iſto ſignificatur, fuiſſe in Lege Moſis prohibitum, nec tamen inde conſequuturum, ſobrietatem in Vetere Teſtamento juſſam fuiſſe. Eſt enim quiddam medium, inter ſobrietatem, & illud, quod vocabulis iſtis ſignificatur. Certum eſt enim, prius vocabulum, quod comeſſatoris voce Latine redditum eſt, Hebraice proprie ſignificare belluonem, & turpem voratorem, qui omnia profundat ut gulæ ſuæ faciat ſatis. Poſterius vero vocabulum, quod potatoris nomine Latine tranſlatum invenitur, quamvis apud Hebræos, non tam turpem habeat ſignificationem, in iis quæ pertinent ad potum, ut illud alterum, in iis præcipue quæ pertinent ad eſum, ſignificat tamen, non modo multum potare, ſed etiam ſeſe plane vino, ſimilive potu ingurgitare. Fieri autem poteſt, ut quis neque belluo, neque ingurgitator, ut ſic dixerim, revera ſit, & tamen interim non ſit ſobrius; & ſic, quamvis ſobrietatem non ſervet, nihil faciat adverſus id, quod ex teſtimonio iſto, quocumque pacto alioqui accepto, videatur elici poſſe ad probandum, comeſſationes & potationes, a Deo, ſub ipſo Vetere Fœdere prohibitas fuiſſe. Iſta autem conſideratio duorum iſtorum vocabulorum, habet etiam locum alibi. Nam prædicto loco Prover. cap. 28. idem eſt vocabulum, quod priore loco in Deut. teſtimonio legitur. Capite etiam 23 eorundem *Proverbiorum*, de quo ſuperius egimus, legitur utrumque plane vocabulum, & alibi ni fallor idem vel ex toto, vel ex parte obſervari poterit, ſi quis Hebraicum codicem conſuluerit.

Ex his, tandem, ne omnia quæ huc congeri poſſent examinemus, videtur poſſe concludi, non extare teſtimonium ullum, unde probari poſſit, in Lege Moſis ſobrietatem ſeu temperantiam, vel continentiam in cibo & potu, fuiſſe omnino præſcriptam.

Sequeretur, ut exactius de eo videremus, quod ſuperius indicavimus, nempe in Novo Teſtamento, ſobrietatem omnino juſſam fuiſſe; & teſtimonia ea de re proferremus, & ſimul, quomodo tale præceptum intelligendum ſit exponeremus; ſic enim videtur poſtulare ordo eorum, quæ in hac de ſobrietate materia nobis tractanda propoſuimus. Verum, ne fortaſſe fiat, ut bis idem nobis repetendum ſit, ſatius erit de eo agere, quod ultimo loco propoſuimus; nempe, de differentia, quod attinet ad ſobrietatem inter Vetus & Novum Teſtamentum. Hoc enim agendo, fiet ut ea dicantur, quæ modo diximus, ex propoſito ordine videri nunc dicenda eſſe. Sunt igitur, ut ex iis, quæ ante diximus, colligi poteſt, in hoc pares Lex & Euangelium, ſeu Vetus & Novum Teſtamentum, quod ſub utroque ſobrietas, res eſt & fuit Deo grata. Tantum hoc videtur affirmari poſſe; Tanto gratiorem illi eam eſſe ſub Novo quam ſub Vetere Fœdere, quanto ratio Novi Fœderis id magis requirit, ut homines ſint ſobrii, etiamſi nullum præceptum ea de re datum fuiſſet. Spes enim æternæ vitæ, quæ data eſt ſub Novo Teſtamento, non item ſub Vetere, efficit, ut, quemadmodum antea attigimus, hujus vitæ commoda & voluptates, nihil prorſus ab eo, qui ſub Novo Teſtamento ſit, æſtimari debeant, ſub Vetere autem Teſtamento nullo pacto idem ſtatui poſſit. Hinc fit, ut de alia re agamus, in qua utrumque Teſtamentum minime convenit, ut, quemadmodum dictum eſt, in Vetere quidem non inveniatur juſſa ſobrietas, in Novo vero inveniatur. Quod negamus de Vetere Teſtamento, ſupra, ut talis negatio probari poteſt, non admodum obſcure, niſi fallimur, oſtenſum a nobis, & fortaſſe aliquid poſtmodum addemus ad idem demonſtrandum. At, in Novo Teſtamento, adeo ſobrietatem juſſam eſſe apparet, ut à promiſſo vitæ æternæ in eo excludatur, quicumque ſobrius non eſt. Apoſtolus enim Paulus, tum priore ad Corint. 6 capite, tum cap. 5, ad Galatas, idem addit, & pronunciat de comeſſatoribus. Atque idem Paulus Rom. 13 circa finem, quamvis nihil diſerte pronunciet de excluſione à regno cœlorum, tamen aperte jubet, ne comeſſationibus & compotationibus Chriſti fideles dent operam. Priore vero ad Theſſ. cap. 5, 6 & 8, jubet ut ſobrii ſimus. Capite porro ſecundo ad Titum ait, gratiam ſalutarem Dei, quæ per Chriſtum apparuit, erudire nos, ut ſobrie, & juſte, & pie vivamus; quamvis enim Græca vox σωφρόνως, quæ Sobrie, tum à Vetere interprete, tum ab aliis reddita eſt, poſſit etiam Sapienter exponi; locus tamen perſuaſit, & quidem merito, interpretibus iſtis, ut Sobrie eam verterent. Apparet enim, tribus illis adverbiis, quæ ibi leguntur, voluiſſe Paulum complecti quam breviſſime, quicquid pertinet ad vitam ſecundum præcepta Euangelii inſtituendam. Cum enim trimembri diviſione ea diſtingui poſſint, quatenus ſcilicet vel Deum, vel proximum, vel nos ipſos reſpiciunt; quemadmodum adverbiis Juſte, & Pie, hoc quidem, ea quæ ad Deum reſpiciunt; illo vero ea, quæ ad proximum potiſſimum eſt complexus; ſic ratio omnino ſuadet, ut reliquo tertio, ea præcepta complexus fuerit, quæ nos ipſos reſpiciunt; & propterea adverbium iſtud, eo in loco non quidem Sapienter; quamvis id fieri alioqui poſſit, ſed Sobrie reddi debeat; quemadmodum videtur etiam frequentior eſſe iſtius vocis uſus. Petrus etiam priore Epiſtola cap. 4, expreſſe damnat eos, qui ambulant in vinolentiis, comeſſationibus, & potationibus. Itaque, nullum dubium reſtat, quin ſobrietas, id eſt, temperantia in cibo & potu, ſit omnino juſſa ſub Novo Teſtamento.

Verum, ut præceptum hoc recte intelligatur, videndum eſt, quomodo dicatur quis præcepto iſti obedire: & quatenus temperantia iſta in cibo & potu, ſecundum præceptum iſtud progredi debeat; & ſimul qua ratione verba, præcipue Pauli Apoſtoli, quibus manifeſte à regno Dei excluduntur comeſſatores & ebrioſi, intelligi debeant. Videtur igitur ſub Novo Teſtamento duplex ſobrietas conſtitui poſſe, ſeu duplex temperantia in cibo ac potu, nulla habita ratione jejunii, de quo jam ſatis dictum eſt; & quod non quidem temperantia, ſed omnino abſtinentia per aliquod tempus à cibo & potu eſt. Poteſt igitur quis dici temperans in potu ac cibo, etiam ſub Novo Teſtamento, qui non plus comedit aut bibit quam ejus bona valetudo requirit; quamvis in ciborum condimentis & qualitatibus, & in qualitate potus aliquantulum ſibi indulgeat; & quemadmodum ſapidiores cibos, ſic etiam gratiorem potum quærat ac ſectetur: quamvis deteriore tunc cibo tum potu, quod attinet ad bonam valetudinem, & firmitatem corporis ſui conſervandam, poſſet eſſe contentus. Sed aliud genus eſt temperantiæ, quod proprium Teſtamenti Novi eſſe videtur, cum ſcilicet quis id facit, quod modo attigimus, id eſt, eo cibo & potu eſt contentus, qui ſatis ſit ad ipſum bene valentem ac firmum reddendum ac conſervandum, ſpretis interim omnibus, quæ huc non pertineant, condimentis & illecebris cibi ac potus. Inter utramque hanc temperantiam hæc differentia mihi ſtatuenda videtur, ut, ſi adverſus utramvis quis faciat, peccet quidem, ſed multo gravius ſi adverſus priorem, quam ſi adverſus poſteriorem; ita ut cenſeam eum, qui adverſus priorem commiſerit, id eſt, habitum habeat agendi illi contrarium, à Dei regno excludatur; non item illum, qui non modo aliquando adverſus poſteriorem commiſerit, ſed etiam ejus rei habitum habeat. Neque enim invenio pronunciatam ſententiam excluſionis à regno cœlorum, adverſus hos,

quem-

quemadmodum adverſus illos. De qua pronunciata ſententia ut melius appareat, notandum diligenter eſt, quod, quamvis, quod ad peccatum circa potum attinet, non videantur excludi à regno cœlorum potatores, ſed ebrioſi, prout in Latinis interpretationibus legitur: tamen revera nomen Græcum idem ſignificat, quod Latinum potator, quod attinet ad locum illum prioris ad Corinthios; & quod potatio declarat; quod attinet ad alterum locum, ubi iſta ſententia pronunciatur, in Epiſtola ad Galatas. Nomen enim, quod Ebrioſi nomine, itemque nomen, quod nomine Ebrietatis è Græco in Latinum iſtis in locis tranſlatum eſt; hoc eſt μέθυσος, & μέθη à nomine μέθυ deducuntur, quod vinum ſeu merum ſignificat, quamvis ſint, qui dicant proprie ſignificare vinum dulce; ex quo fit ut μέθυσος aliud nihil ſit quam vinolentus, μέθη vero, nihil aliud quam vinolentia, unde conſequitur, eum qui multo vino ſit deditus, ex ſententia Pauli à Dei regno excluſum iri: quamvis alioqui ejuſmodi vinolentia eum non ſoleat à mente abalienare; quemadmodum videntur ſignificare voces Ebrioſi & Ebrietatis; tametſi arbitramur, Latinas etiam voces iſtas inveniri cum ſignificatione vinolentiæ, etiam citra abalienationem ullam à mente.

Major difficultas eſt in altera parte ſobrietatis, quæ ad cibum pertinet. Namque id vocabulum, quod comeſſatio Latine redditum eſt, Græce autem eſt κῶμος, videtur aliquid plus ſignificare quam vox iſta comeſſationis; ut quidem teſtantur ii, qui ſignificationes vocabulorum nobis tradunt. Videtur enim accipi pro eſu, qui non modo ſit nimius, ſed laſciviam ac proterviam, nequitiamque quandam ſecum conjunctum habeat. Veruntamen, cum certum nihilominus eſſe videatur, nomen iſtud, ut factum eſt, ſimplici comeſſationis voce recte exprimi poſſe, & idem poſſe ſignificare quod nimius eſus, ſine ulla alioquin alia nequitia vel protervia, ſtatuendum omnino videtur, in Pauli verbis vocem iſtam non aliter eſſe accipiendam; ut ſcilicet hac ratione ſit analogia & paritas, ex Pauli ſententia, inter eſcum & potum. Neque enim veriſimile eſt, à Paulo excluſos fuiſſe à regno Dei ſimplices potatores, & non ſimiliter excluſos fuiſſe ſimplices comeſſatores, cum non poſſit ulla ratio differentiæ, inter potum & eſum nimium per ſe conſideratum, quod attinet ad peccati gravitatem, inveniri. Ex quo apparet, verum eſſe quod diximus, eum qui ſive in cibo ſive in potu, adverſus priorem illam, quam fecimus temperantiam habitum habeat, vita æterna privatum iri. Diximus cauſſam, cur non idem pronunciemus de iis, qui habitum contrarium habeant poſteriori temperantiæ, à nobis expoſitæ. Et certe, quod iſti non ſint propter talem habitum à Dei regno excludendi, adeo videtur rationi conſentaneum eſſe, ut dubitari etiam poſſe videatur, an iſti nec ne peccent. Mihi tamen, ut ante dictum eſt videtur, certum eſſe eos peccare. Qui enim vere Chriſtianus eſſe velit, & particeps ſalutaris illius gratiæ, quæ per Chriſtum nobis oblata eſt, conari debet, ut quam maxime ab omni ſuperſtua voluptate abſtineat, & ut quam maxime charitatem erga proximum, tam ipſe quam alius quilibet exercere poſſit, quod certe is non faciet, qui ejuſmodi qualitates cibi ac potus requirit, ut ſcilicet uterque eo jucundior & ſuavior ſit, niſi bona & firma valetudo ipſius id poſtulet: eſt enim hic aperte ſupervacanea voluptas; & interim ſive ipſe, ſive alius pro eo plus in cibum & potum impendit, quam uſus ipſius poſtulat. Hic enim totum id, id quod plus impenditur, aufertur pauperibus, & impotentiorem impendentem reddit, ad charitatem erga proximum exercendam. Jam ſub Vetere Teſtamento, utravis ex iſtis duabus temperantiis, ut ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, intelligi poteſt, non modo juſſa non invenitur, ſed potius videntur ibi eſſe ſententiæ ſatis apertæ, quæ laudent ſeſe potu ac cibo exhilarare, ut colligi poteſt ex cap. 3.5,8 & 9 Eccleſiaſtis; immo Deus ipſe aliquando, ut id fiat præcepiſſe videtur; quemadmodum Deut. 14 circa finem, ubi concedit, immo jubet, ut, cum decimæ fructuum ſunt offerendæ, in loco quem ipſe Deus elegiſſet, ſi is locus viſus erit nimis procul, poſſit quis commutare decimas a ſe afferendas pecuniâ, & decimarum loco pecuniam illam, ad eum locum à Deo electum afferre, ibique eam expendere in omnem cibum ac potum, & denique in quicquid deſideraverit animus ipſius; & ibi res illas comedere & bibere, una cum familia ſua, & lætari coram Domino. Taceo exempla aliquot conviviorum, quæ ſub V. Teſtamento pii homines fecerunt, vel à toto populo perpetuo facienda inſtituerunt, in quibus nulla ratione fieri poteſt quin multum ſuperfluitatis eſſet. Nam, ſine ullo dubio, quemadmodum ex ipſa analogia religionis, quæ ſub Vetere Teſtamento viguit, & ex tota hiſtoria ſatis conſtat, hilariter, & conſequenter cum aliqua ſuperfluitate, tunc bibiſſe & comediſſe, non modo vitio non dabatur, ſed pars felicitatis, in eo Fœdere iis promiſſæ, qui Deo fideles eſſent, omnino cenſebatur. Et hæc ſatis eſſe volumus de ſobrietate diſputata à nobis, & conſequenter de eo, quod appendix quædam neceſſaria diſputationem de jejunio eſſe videbatur, de quo, ſeu de re ad ipſum pertinente, quæ explicatione indigere videatur, cum nihil amplius in præſentia habeamus, de quo diſputemus, jam tempus eſt, ut ad ſequentia Chriſti verba explicanda, accedamus.

Poſtquam igitur Chriſtus, de tribus illis rebus, in ipſo decalogo minime expreſſis, quin & in tota lege Moſia, non niſi ex parte, quod attinet ad eas præcipiendas, diſerte commemoratis, ea docuiſſet, quæ nihilominus, tam ſub Vetere quam ſub Novo Teſtamento, conſentanea plane divinæ voluntati cenſeri debent, & adverſus hypocritas præcipue circa eas quædam valde neceſſaria monuiſſet, voluit ad alia docenda tranſire, quæ potiſſimum ſub Novo Teſtamento locum erant habitura, novique Fœderis, quod ipſe nobiſcum Dei nomine pepigit, propria videri poſſunt, initiumque facere voluit a dehortando, à divitiis quærendis & congerendis, qua ipſa de re, & de iis, quæ huc pertinent nihil ſtatim trademus, præter id quod expreſſe habetur in ipſis Chriſti verbis; quibus nunc, antequam aliud agamus, diligenter explicandis incumbemus. Durant autem verba iſta à verſ. 19 uſque ad verſ. 25, in quibus duo Chriſtus præcipue facit, ut à divitiis congerendis nos dehortetur. Unum eſt, quod oſtendit, quam parum certa ſit poſſeſſio divitiarum. Alterum eſt, quod oſtendit, ſi quis pecunias congerat, fore, ut non ei rei ſit intentus cui eſſe debet, ſed alii ab ea diverſæ atque adeo contrariæ, utque ſuas actiones omnes pervertat, & tales eas reddat, quales minime eſſe debent, & propterea, ut tantum incommodum plane videtur, utque ad veram felicitatem viam nobis ſternamus, ſumpta metaphora à divitiis, à quibus congregandis dehortatur, aliud genus divitiarum nobis quærendum ac congerendum eſſe docet; nempe bona illa, quæ in cœlis ſimus habituri ac poſſeſſuri.

Verſ. 19. Ait igitur, *Ne theſaurizate vobis Theſauros in terra*, & ſtatim ſubjicit eam hujuſce rei à ſe præceptæ cauſſam, quam priore loco ante commemoravimus, quamvis in ipſius verbis nulla ſit particula, quæ rationem reddendi vim haberet. Ait enim ſimpliciter, ſine ulla, ut loquuntur, cauſſativa particula, *ubi tinea & ærugo demolitur, & ubi fures effodiunt, & furantur*. En cauſſa, cur theſauris colligendis in terra non ſit ſtudendum, quod ſcilicet, ejuſmodi theſauri, eorumque poſſeſſio ſit valde incerta, cum & tinea, & ærugo poſſit illos corrumpere, & fures furari. Fit mentio tineæ, præcipue ob ſuppellectilem, æruginis vero, ob pecuniam, quamquam Græca vox βρῶσις, quæ ærugo tum à Vetere interprete, tum à pleriſque aliis Latine reddita eſt, à Beza, vocabuli etymon non ſectante, eroſio reddita fuit, quod vocabulum poteſt aliquanto plus ſignificare, quam ærugo. Quicquid ſit, non eſt cenſendum, Chriſtum, tinea atque ærugine, ſive eroſione commemorata, voluiſſe omnia commemorare, quæ collectos theſauros corrumpere poſſint, ſed eſt intelligendum,

tantum,

tantum, exempli cauſſa, duas res iſtas, quæ id faciendi vim aliquam habent, commemorare ipſum voluiſſe. Verbum Græcum, quod Demolitur redditum eſt à vulgato interprete, eſt, ut ſupra alibi indicavimus, ἀφανίζει, quod proprie ſignificare videtur, efficere ne quid amplius appareat; id quod figurate ſignificat, corrumpere & abolere. Quod enim vel aboletur, vel corrumpitur, aut jam omnino non apparet, aut certe non ut antea. Quod etiam Chriſtus dixit de tribus, qui perfodiunt ac furantur, ita intelligendum eſt, ut cenſeamus exempli cauſſa fuiſſe poſitum, cum aliis multis modis, quam furum opera poſſit fieri, ut theſauris à nobis congeſtis privemur ac ſpoliemur. Denique, id, quod hic Chriſtus de theſauris non congerendis in terra præcipit, non ad ſupellectilem & pecuniam, argentum, aurum, & gemmas, aliaque ejuſmodi precioſa mobilia accommodandum eſt, ut proprie theſauri vox ſonat; ſed etiam ad ipſa bona immobilia comparanda, & quodammodo coacervanda, quæ, quamvis non tantopere ut mobilia, tamen & ipſa valde incerta ſunt bona, & facile vi ac violentia vel fluminum, vel tyrannorum, vel hominum iniquorum, quantumvis privatorum, nobis eripi queunt, præter vim ignis, qui vel cœlitus delapſus, vel quacunque alia ratione in bona noſtra immiſſus, poteſt nos, ſive caſu id factum fuerit, ſive quacumque alia ratione, ædibus noſtris ac palatiis, ædificiis denique omnibus privare ac ſpoliare.

Sequitur in Chriſti verbis hortatio, ad divitias illas alterius generis congerendas. Nam inquit, theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo. Theſauris terrenis opponit theſauros cœleſtes, quos per apertam antitheſin eorum quæ proxime dixit, oſtendit eſſe certos, eorumque poſſeſſionem certam. Namque ſtatim ſubjicit, *Ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, nec fures effodiunt, aut furantur.* Ex quibus verbis, non id ipſum tantum, quod ipſa ſonant, intelligendum eſt, ſed omnino cenſendum, Chriſtum dicere voluiſſe id, quod res ipſa per ſe ſatis docet, tales theſauros in cœlo congeſtos nulla prorſus ratione minui poſſe, aut aliquo modo perdi. Jam quomodo quis debeat ſibi theſauros in cœlo congerere, ſatis poteſt intelligi ex iis, quæ ſupra Chriſtus docuit, præcipue ab initio hujus concionis ſuæ, ubi expoſuit, quinam ſint futuri beati, & propterea jam beati appellari poſſint. Nam de pleriſque iſtorum diſerte dicit, eos poſſeſſuros regnum cœlorum, ſeu mercedem illorum multam eſſe in cœlis, ſeu, ipſos Deum viſuros, ſeu tandem, filios Dei ipſos vocatum iri, quæ omnia, licet non diſerte, tamen reipſa oſtendunt, iſtos in cœlo magnis bonis fruituros eſſe, & conſequenter ex Chriſti doctrina, quæ ibi habetur, apparet, qua ratione theſauri in cœlo ſint colligendi, id eſt, curandum atque efficiendum, ut bona magna atque egregia aliquando poſſideantur à nobis in cœlis. Nempe, dando operam ut tales ſimus, quales ſunt ii quos Chriſtus ibi beatos pronunciat; & quanquam cura, ut quis divinis illis ibi enumeratis virtutibus, & aliis ſimilibus ornatus ſit ac præditus, ſit futura cauſſa, ut quis cœleſtia illa bona poſſideat; tamen præcipue virtus liberalitatis erga pauperes, videtur ejuſmodi eſſe cui hic effectus tribuatur, bona illa cœleſtia nobis comparandi: Nam Chriſtus ipſe cap. 18 Lucæ 22, ei qui illum interrogaverat, quid facturus eſſet ut vitam æternam poſſideret, & à Chriſto monitus quid facere deberet, id eſt, Legem divinam ſervare, reſponderet, ſe id facere ac feciſſe, dixit, unum adhuc illi deeſſe, ut ſcilicet omnia venderet quæ haberet, & daret pauperibus; & ſtatim ſubjecit, *Et habebis theſaurum in cœlo* Capite ſimiliter 16, apud eundem Euangeliſtam verſ. 9 monet Chriſtus, ut faciamus nobis amicos de mammona iniquitatis, id eſt, terrenas divitias noſtras largitur donemus, & in egentes diſtribuamus. *Ut,* inquit, *cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quibus verbis oſtendit, largam deſtributionem inter pauperes horum bonorum terrenorum, fore cauſſam, ut in cœlo in æternum habitemus. Quin etiam apud eundem Euangeliſtam cap. 12. 33, 34, ubi ſatis aperte idem docet ac ſuadet, quod hic, ut ſcilicet quæramus cœleſtes theſauros, ſic ait, *Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam, facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cœlis, quo fur non appropinquat, neque tinea corrumpit.* Et ſtatim id ſubjicit, quod & in loco noſtro, ut mox videbimus: *Ubi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.* Unde ſatis conſtat, Chriſtum, eadem de re utrobique loqui. Quare, cum apud Lucam nominatim eleemoſynæ faciendæ meminerit, immo aliud nihil commemoraverit, non obſcure apparet, præcipuam ac potiſſimam viam congerendi theſauros in cœlis eſſe, largas eleemoſynas facere. Quamvis non ita hoc ſit intelligendum, quaſi hoc ſolum, per ſe futurum ſit cauſſa tanti boni. Eſtque hic illud memoria repetendum, quod, cum de beatitudinibus illis, quæ ſunt in initio hujus Chriſti ſermonis, ageremus, monendum eſſe diximus, ne quis exiſtimet ſingula illa, quæ iis, qui beati ibi pronunciantur, tributa leguntur, per ſe ſatis eſſe ad beatitatem illam iis conciliandam.

Reliqua auctor non abſolvit.

F I N I S.

EXPLICATIO
Primæ partis primi capitis Euangeliſtæ
JOHANNIS

Scripta

a

FAUSTO SOCINO SENENSE.

IRENOPOLI
Poſt annum Domini 1656.

Google

Digitized by Google

PRÆFATIO
IN
EXPLICATIONEM

primæ partis primi Capitis Johannis, id eſt uſque ad verſ. 15.

MUlta profecto ſunt, in quibus adhuc Chriſtianus orbis cæcutit, & plura fortaſſe, quam quis vel credere, vel etiam cogitare poſſit; quod cum ego animadverterem, ſtatui non ſemel, Dei ope atque auxilio fretus, aliquot ex iis erroribus ſcripto detegere ac confutare, qui in omnibus fere Eccleſiis, quas Chriſto initiatas cernimus maxime vigent: atque eos præſertim, quos vix à quoquam animadverſos penitus latere videbam. Dumque hoc mecum ipſe cogito, ecce, (quod equidem ſatis mirari non poteram) ex amicis meis quidam, & maxime pii, & mihi conjunctiſſimi, quibus nihil unquam denegare ſum auſus, à me petere, vel potius orare atque obteſtari incipiunt, ut aliquid hoc tempore de Deo Chriſtoque ejus, ſcribere velim, hoc eſt ut falſas, quas de iſtorum natura vel ſubſtantia opiniones Chriſtiani paſſim conceperunt, deſtruere coner, veritatem interea, quam nec immerito perpaucos, immo pauciſſimos noſſe arbitrabantur, firmis rationibus, aſſerendo. Quorum precibus etſi vincebar, eos tamen monere non deſtiti, ſatius fore, ſi alia tractarentur, quæ & ad pietatem magis conducerent, & noſtræ ætatis hominibus non minus eſſent incognita. Idque ea potiſſimum ratione ſuadebam, quod viderem, Romani quidem Antichriſti regnum ab omnibus dirui atque vaſtari, idolorumque templa everti, interim tamen Chriſti regnum non reſurgere, ejuſque templum, nedum à quoquam extrui, ſed ne cæmenta quidem & lapides, ad illud extruendum, ab aliquo parari. Reſpondebant illi, quæ dicerem ſibi valde probari, omnes enim animi & ingenii noſtri vires in hoc contendendas eſſe, ut Dei Chriſtique gloriæ, alteriuſque utilitati inſerviamus; verum, ſe nihil, ne cogitare quidem poſſe, quod vel cuivis utilius eſſe, vel Dei Chriſtique gloriam magis amplificare queat, quam, ſi tam inveterata, quæ de natura & ſubſtantia eorum figmenta homines excogitarunt, penitus aboleantur. Hac enim ratione non ſolum viam ad pleraque alia, quæ maximi ſunt momenti, intelligenda patefieri, verum etiam & Judæos & Turcas ad Chriſtianam religionem allici poſſe, qui portentoſis iſtis opinionibus, quæ Chriſtianæ fidei axiomata eſſe creduntur, ab ea amplectenda ſemper ſunt deterriti. Perſuaſerunt itaque, ut quidnam hac de re ſentirem, ſcriptis mandarem. Quapropter Johannis Euangeliſtæ primi capitis partem illam interpretandam mihi ſelegi, quam in Ro-

Google

mana Eccleſia à miſſa (quam vocant) ſacrificuli recitare conſueverunt. Nam, cum falſa ejus interpretatio omnis erroris fons fuiſſe videatur, & Achilles quidam ſit eorum, qui ſuis ſophiſmatis, veritatem manifeſtiſſimam tenebris involverunt; haud inanum operam me navaturum ſum ratus, ſi & ejus verum ſenſum, facillima explicatione aperirem, & telum hoc ex adverſariorum manibus extorquerem; ſic enim fore, ut non tantum ſententiam meam oſtenderem, ſed contrariam non mediocriter labefactarem, Non tamen omnia nos hic dixiſſe credas quæ vel ad Johannis mentem percipiendam, vel ad ſententiam noſtram confirmandam, facere poſſent: pleraque enim omiſimus, quædam vix attigimus; in iis vero, quæ ab aliquibus ante nos recte expoſita fuere, breves eſſe laboravimus, longiores tantummodo fuimus in iis explicandis, quorum verus ſenſus omnes prorſus (qui quidem extarent) explanatores fuiſſe videtur.

Qua in re orationis ornatum fere omnem ſprevimus, non eam quidem ob cauſſam, quod eloquentiam, ut quibuſdam placuiſſe ſcimus, ſacris in quæſtionibus minime convenire putemus, qua in his maxime opus eſſe credimus; ſed cum ea que Nova ſunt ſatis per ſuſpecta videantur, ſuſpicionem augere noluimus, ſi verborum lenociniis homines in ſententiam noſtram pellicere voluiſſe, viſi fuiſſemus; id tantum curavimus, ut omnino barbare locuti non videremur, ne noſtrum hoc elegantiſſimum ſeculum, nimia ſermonis aſperitate, à legendis noſtris avocaretur. In Sacrarum vero Litterarum locis cirandis, & in his verbis quæ nobis explicanda ſumpſimus, (ut omnis calumniandi occaſio auferatur) Veterem tranſlationem ſecuti ſumus, niſi ſi quando à ſana interpretatione nimis recedere eſt viſa. Nomen autem noſtrum non adjecimus, nam licet in iis regionibus ſimus, ubi ab hominum injuria metuendum nobis non eſt, libuit tamen, antequam nomen noſtrum prodamus, aliorum, exigui hujus laboris noſtri, judicium cognoſcere. Apellis nobilliſſimi illius pictoris exemplo, qui poſt ipſam tabulam latens, opera ſua tranſeuntibus judicanda proponbat. Illud poſtremo ſcias optime lector, me quidem valde cupere, ut omnes meæ opinioni adhæreant, quippe qui eam ut veriſſimam ſic etiam utiliſſimam eſſe judicem, non tamen protinus vel hæreticos appellaturum, vel fratres non agniturum eos, qui eam & reſpuerint, & pernicioſiſſimam quoque eſſe clamaverint; dum modo Chriſti unici legiſlatoris noſtri præcepta pro viribus exequantur, & divinis teſtimoniis nos placide convincere conentur. *Vale.*

E X P L I-

EXPLICATIONIS

Primæ partis primi Capitis

JOHANNIS,

Id eſt uſque ad Verſ. 15.

PROLEGOMENA.

QUoniam, ut in Epiſtola ad lectorem monuimus, quæ dicenda ſunt, ut majore ex parte nova, & noſtro ſeculo inaudita, ſuſpecta fortaſſe prima fronte videbuntur, paucula quædam præfari viſum eſt, quæ, ſcilicet, & ſuſpicionem tollere, & ſimul ad ea intelligenda non mediocriter conſerre poſſint. Primum itaque quidquid de Ebione & Cerintho vulgo jactatur, adverſus quos, tanquam Chriſtum ante matrem fuiſſe negantes, Johannes ſuum ſcripſerit Euangelium, figmentum eſſe cenſebitur. Nam præterquam quod nihil ſolidi ad ejus probationem in medium affertur, non deſunt efficaces rationes, quæ diverſum ſentire cogant. Sed prius iſtius erroris cauſſa atque origo notanda eſt, quæ quorundam falſa imaginatio fuit; qui, cum viderent, Johannem in initio ſui Euangelii, Chriſtum & verbum & Deum appellare, audirentque ab eo dici mundum per ipſum eſſe factum, nec verum interea Euangeliſtæ ſcopum aſſequi poſſent, cœperunt neſcio quid altius & divinis mente concipere, quam Johannes intelligere voluerit, nempe Chriſtum eſſe æternum Dei filium, & parem in omnibus Deo patri, ac ſecundam (ut ipſi loquuntur) in Trinitate perſonam, immo ipſiſſimum Deum omnipotentem. Atqui ſi res ita haberet, profecto divinæ litteræ alicubi clare, aperte, & ſine verborum involucris ambagibuſque hæc docuiſſent. Mirum ſiquidem eſſet, Johannem, ac cæteros Euangeliſtas, & Apoſtolos, in re tanti momenti (nam non ſolum ad ſalutem neceſſariam, ſed etiam ſalutis noſtræ totius caput atque fundamentum eſſe contendunt) nihil penitus, quod clarum & apertum ſit, uſquam ſcripſiſſe, præſertim cum multis aliis deſcribendis, longe minori momenti, & ad ſalutem non uſque adeo neceſſariis, occupentur. Et ſi cæteri hoc prætermiſiſſent, certe Lucas diligentiſſimus ſcriptor annotaſſet, qui magna cum diligentia, (ut ipſemet profitetur Luc. 1 verſ.1.) omnibus ab initio perveſtigatis, accurate & ordine de Chriſto ſcripſit, & tamen non in ejus Euangelio ſolum, ſed in Actis quoque Apoſtolorum ab ipſo deſcriptis, de his rebus mirum ſilentium vides. Nimirum ergo & ipſi, & aliis Sacris Scriptoribus grandem iſti faciunt injuriam, quippe qui eos aliquid vel prætermiſiſſe, vel obſcure indicaſſe tacite affirment, quod ad humani generis ſalutem ſummopere ſit neceſſarium. Illud præterea, opinionem iſtam, quæ de Chriſto vulgo habetur, abunde refellit, non alium Dei unctum ſive Meſſiam à nobis, ut à peccatis noſtris liberemur, amplectendum fuiſſe, quam eum qui à Prophetis deſcriptus, ac promiſſus fuerat, hoc eſt ex ſemine Davidis, & ſummi Dei noſtri Jehovæ ſervus. Neque enim prætermittendum eſt, in inſtrumento Novo, dum ſcribitur per Chriſtum factum eſſe mundum, & omnia condita fuiſſe, non hoc ad mundi hujus corporei, quod communiter iſti faciunt primam creationem, ſed ad ipſius Chriſti ſpiritualis regni conſtructionem (quæ mundi reformatio eſt) eſſe trahenda. Siquidem Chriſtus ſpiritualis rex eſt, non carnalis, à Deo noſtro conſtitutus, ut ædificet, faciat, atque creet ſuum hoc ſpirituale regnum, quod eſt ipſius Eccleſia. Moſes enim (inquit auctor Epiſtolæ ad Hebr.) fideles fuit in tota domo illius, tanquam famulus, at Chriſtus ejus domui præpoſitus eſt, cujus domus ſumus nos. Quantum vero ad Ebionem & Cerinthum attinet, in quorum odium Johannes ſcripſiſſe dicitur, id ab omni veritate alienum eſſe videtur. Primum enim longe alia fuit Cerinthi & Ebionis (ſi modo Ebion certus quidam homo fuit) ſententia, atque ab omnibus paſſim hac noſtra ætate ſcribitur, & ſuperioribus ſeculis ſcriptum eſt (ſi vetuſtiſſimo ſcriptori Irenæo credimus) qui utriuſque doctrinam recenſens, quod Chriſtum verbum ſcilicet Dei ante Mariam fuiſſe negarent, ne indicat quidem, immo cum de Cerintho loquitur, contrarium innuere, vel potius aperte dicere videtur, ſi quis paullo diligentius ejus verba expenderit. Deinde veriſimile non eſt, Johannem rem tantam ita leviter ſilentio præteriturum fuiſſe, quin hæreticos iſtos eorumve iſtam, contra quam ſcriberet, hæreſim ſaltem vel tacite vel aperte alicubi commemoraret, ac deteſtaretur, quod cum non fecerit, cur non alicubi ſaltem apertiſſime teſtatur, ipſum Chriſtum natura Deum eſſe ſimul & hominem, vel jam extitiſſe antequam ex Maria naſceretur? Cur in re tanti momenti, cujus ignoratio æternam mortem adſert, adeo & obſcurus & parcus eſſe affectavit? Verum Johannem horum in ſcribendo nullam habuiſſe rationem, vel ex eo apparet, quod ad finem Hiſtoriæ rationem reddens cur Jeſu ſigna, ſive (ut alii volunt) totam Hiſtoriam ſcripſerit, non aliam fuiſſe ait Joh.20 31, quam ut credamus Jeſum eſſe Chriſtum Dei filium, idque credentes vitam habeamus æternam. Hoc ſiquidem loco opportunum fuiſſet Euangeliſtæ aliquid contra peſtiferos hoſce hereticos adſcribere, ſic enim dicere potuiſſet, hæc ſcripta ſunt, ut credatis Chriſtum eſſe æternum Dei filium, ejuſdem cujus ille ſubſtantiæ, & in omnibus illi parem, quin & ipſumet unicum noſtrum Deum, idque credentes vitam æternam habeatis. At, mihi crede, non habet hoc Johannis Euangelii initium, tam retruſos ſenſus, atque vulgo creditum eſt; ſed difficile intellectu reddiderunt nobis ſubtiles iſti & profundi ſpeculatores cavillis ſuis, ac miris quibuſdam figmentis, ludicriſque ſubtilitatibus; quæ omnia profecto Chriſtiano homine indigniſſima ſunt. Sed quid plura opus eſt? Id ſolum ab iis, qui in hæc noſtra inciderint, requirimus & flagitamus, ut omni falſa perſuaſione exuti, ea legere non graventur, & libero judicio, juxta divinum verbum judicent, precibus ardentiſſimis Deo adhibitis, hac ſiquidem ſola ratione veritatem aſſequentur.

Verſ.1. *In principio erat verbum.*] Qui hoc loco principii nomine Chriſti æternitatem deſignare volunt, manifeſtiſſimi erroris, vel ex eo ſolo convincuntur, quod nulla ſeu Veteris, ſeu Novi Fœdere auctoritate eorum

 opinio

Digitized by Google

opinio fulciatur. Etenim nuſquam reperies in Sacris Literis, principium pro æternitate uſurpari. Quapropter nomen principii in his verbis, non æternitatem, ſed ordinem earum rerum reſpicere dicemus, quas Johannes de Jeſu Chriſto dilectiſſimo Dei filio ſcripturus eſt, imitatus hac in re Moſem, qui, Hiſtoriam ſuam deſcribens, ab hoc nomine principii & ipſe exordium ſumpſit *Gen.* 1. 1. Et ſane mirum eſt, quod cum Theologi fere omnes paſſim teſtentur, nullum interpretandi genus melius & ſecurius inveniri poſſe, quam ſi Sacræ Literæ iiſdem Sacris Literis exponantur; hoc tamen loco, ſui ipſorum obliti, valedicto divinarum litterarum auctoritati, ſuis ſomniis indulgeant. Quemadmodum itaque Moſes antiqui hujus mundi creationem deſcripturus, *In principio* dixit eorum reſpectu quæ deinceps dicturus erat ac ſi diceret, Principio, in primis, & ante omnia condidit Deus cœlum & terram, quod ſummatim dictum deinde digeſſit: ita & Johannes, cum de ſpirituali mundo per Chriſtum creato ſcripturus eſſet, uſus eſt illa ordinis voce, non autem æternitatis nota, ut intelligamus verbum hoc fuiſſe, non quidem ab omni æternitate, ſed ante res creatas omnes Novi mundi, paucisque comprehendere voluit, quod deinceps pluribus enarraturus eſt. Et ſicuti Moſes non de initio cujus libet rei creatæ, ſed illius tantummodo, quæ incipiente mundo facta eſt, de illa, inquam, viſibili, non de inviſibili ſermonem inſtituit, quare & initium illud de viſibilibus ſolum creatis rebus intelligendum eſt: ita & Johannes dum *in principio* dixit, ad earum rerum initium reſpexit, de quibus ſermonem inſtituerat, non autem omnium, quæ multo ante extiterunt.

Interpretum præterea explicationes hujus vocis *Verbum* variant. In hoc tamen concordant, quod Verbum ſit quidam æternus Dei filius, omnis expers principii; utpote qui genitus ſit ante omnia ſecula, & (ut eorum verbis utar) ſit coæternus, conſubſtantialis, ac per omnia patri æqualis, ſecundaque in trinitate perſona. Hæcque & hujuſmodi alia quædam, quorum anſam illis dedit Græca vox λόγος, ingenioſe quidem (ut ipſis videtur) & feliciter comminiſcuntur. Quæ omnia cum non ſolum Sacris Literis, tum Veteris tum Novi Fœderis, adverſentur, verum etiam ſibi ipſis non conſtent, immo cum ridicula magna ex parte appareant, efficitur, proh dolor, ut Jeſu Chriſti religio Sacro Sancta & diviniſſima, & Judæis, & Turcis, & exteris denique omnibus maxime ſit ludibrio. Quid ergo? Johannes *Verbi* nomine ipſum Dominum Jeſum Chriſtum Dei Filium, hominem, ſcilicet, illum, qui, Auguſto imperante, ex virgine Maria natus eſt, intelligit, non ob aliquam ejus naturam, aut ſubſtantiam, ſed muneris tantum cauſſa quo ipſe Dei filius functus eſt, dum Euangelicum patris ſui verbum exponeret. Nam nihil omnino Chriſtus (quantum attinet ad ſui naturam & ſubſtantiam) nobis profuiſſet, niſi Euangelii arcanum patefeciſſet.

Cæterum obſervandum eſt, hanc eſſe ipſius Johannis phraſim (habet enim Johannes peculiares quaſdam phraſes, quibus Eccleſiaſticorum ſcriptorum alius nemo utitur) etenim nuſquam in Sacris Literis reperire poteris, Chriſtum appellatum fuiſſe verbum, præterquam ab ipſo Johanne, quod alia ratione ab eo factum non eſt, quam quod ipſius Chriſti operâ Euangelii verbum, quod prius latebat, innotuit. Subeſtque hic metaphora ſimul & metonymia. Metaphora enim in eo eſt, quod ſicut verbo hominis ejus voluntas cognoſcitur, ita per Chriſtum omnis Dei voluntas patefit. Chriſtus enim nos allocutus eſt *Joh.* 1 18. & Dei arcanum atque decretum de æterna hominum redemptione, ex ſinu patris prolatum, primus humano generi revelavit. Hincque metonymiæ quoque datus eſt locus, cum Chriſtus auctor ſit verbi illius, quod κατ' ἐξοχὴν hac ſimplici appellatione gaudere poteſt; quippe quod aliis omnibus utilius ſit atque præſtantius. Itaque quemadmodum Chriſtus, nunc metaphora utens, ſeipſum vitem, paſtorem, & oſtium vocat, quod & viti, & paſtori, & oſtio aptiſſime comparari poteſt, nunc metonymice loquens, dicit ſe eſſe veritatem, vitam, reſurrectionem, eo quod horum omnium auctor ſit, atque largitor: non ſecus Johannes hic & in Apocalypſi, *Apoc.* 19.19, (quem locum Legi cupimus) hominem hunc Chriſtum Jeſum, metaphora ſimul & metonymia utens, verbum Dei appellat, quibus loquendi modis, tum Sacri, tum prophani ſcriptores nuſquam non ſunt refertiſſimi.

Quin (ut exemplis ad hanc rem explicandam quam accommodatiſſimis, imperitorum cauſſa utamur) videmus, Johannem Baptiſtam Vocem in Sacris Literis appellatum fuiſſe, quod certe nullo modo ſubſtantiam, vel naturam ejus indicat, ſed munus tantummodo quo fungebatur, cum in diſerto clamans omnes ad pœnitentiam invitaret. Aharon quoque datur à Domino Moſi pro ore; num hoc ad ipſius Aharonis vel ſubſtantiam vel naturam pertinere dicemus? Quid abſurdius exiſtimari poſſet? An non clare patet de munere, quod, pro Moſe Pharaonem & Iſraëliticum populum alloquendo, obiturus erat, intelligi debere? Quid igitur mirum, ſi & Chriſtus, non ob ipſius ſubſtantiam vel naturam, ſed propter munus, quod Dei quodammodo vice in terris obiit, ab Euangeliſta noſtro, qui mire his loquendi modis delectatur, Dei verbum eſſe dicitur? Quod eo libentius eum feciſſe aliquis fortaſſe non inepte exiſtimare poſſet, quod cum Novi & Spiritualis mundi creationem (ut jam diximus) exponere inſtituiſſet, ejus rei nomine, per quam vetus hic mundus creatus fuit, Chriſtum Jeſum per quem novus creatus eſt, voluerit appellare. Nam per Dei verbum, cœlum, terram, & mare, & quæcumque in eis ſunt, condita fuiſſe legimus, & ſicut in prima ſua creatione verbo ſuo dedit Deus animantibus vitam & lucem corporalem, ita poſtquam in mortem, atque æternas tenebras lapſi erant homines, ineffabili ſua miſericordia, per hoc verbum ſuum, mundum iterum creat, inſtauratque in eis ac reparat vitam lucemque ſpiritualem. Verum quod huic loco intelligendo potiſſimum confert, eſt, quod omnia nomina, ſeu cognomina, quæ Chriſto impoſita inveniuntur, non propter naturam ejus aliquam vel ſubſtantiam divinam & æternam, ſed tantummodo ob ejus munus, ac poteſtatem admirandaque opera ab ipſo patrata, illi fuerunt indita. Jeſus enim, Chriſtus, magiſter, lux, via, veritas, vita, oſtium, paſtor, vitis, panis, lapis, agnus, advocatus, mediator, ſacerdos, reſurrectio, juſtitia, ſpes noſtra, aliiſque ejuſdem generis nominibus nuncupatur.

Quemadmodum ergo nomina iſta, naturam ejus aliquam aut ſubſtantiam non deſignant, ita nec vox Verbum, cujus nomine ipſe hoc in loco inſignitur, quidquam tale ſignificat. Et hic obiter deploranda eſt inſcitia ſeu potius miſeria multorum, qui, licet in divinis oraculis nihil fere umquam de Dei vel Chriſti abſtruſa aliqua natura aut ſubſtantia diſſeratur, impenſe tamen laborant, & ſeſe miris modis torquent, ut reconditiora multa de utriuſque natura & ſubſtantia cujusnam illi ſint naturæ & ſubſtantiæ poſſint percipere, dumque hoc & ipſi aſſequi ſtudent, & alios docere conantur, bone Deus quid non ſunt auſi? Quæ ſophiſmata, quæ mirabilia commenta Euangelii loco ſimplici plebeculæ obtruſerunt? Quænam Dei populo prius inaudita dogmata, Platonica certe magis quam Chriſtiana, in Chriſti Eccleſiam invexerunt? Quot immenſa volumina iſtis de rebus conſcripſerunt? Quibus & veritati, & ſibi ipſis majores tenebras offuderunt; quod non abſque juſtiſſimo Dei judicio factum eſt. Nam præterquam quod in ipſos aptiſſime torqueri poteſt illud, quod, adverſus eorum figmenta negantes, ipſi ſæpius jactare ſolent, *Scrutator majeſtatis opprimetur à gloria* Prov. 25.27; in hoc graviter errarunt, quod cum nuſquam Sacræ Literæ de Dei voluntate ejuſque promiſſis per Chriſtum nobis exhibitis non apertiſſime loquantur,

Digitized by Google

quantur, eorum tamen aliqui, dum Græcæ Philoſophiæ libentius, quam Dei verbo dies noctéſque dant operam, partem hanc, unde hominum pendet ſalus, vel intactam reliquerunt, vel ita frigide & oſcitanter tractarunt, ut quidvis aliud egiſſe videantur. Quorum veſtigiis nos neutiquam inſiſtentes, de Dei eſſentia diſputationes fere omnes relinquamus, minimum ſiquidem ad pietatem conducere videntur; quid vero nos facere juſſerit, quid nobis promiſerit, diligenter inquiramus; ubi invenerimus, ſtudioſe ſervemus, certoque futura eſſe credamus. Sed ut ad id, quod initio nobis propoſitum eſt, noſtra recurrat oratio, ſumma hæc eſt: Scripturus Johannes de Domino noſtro Jeſu Chriſto Dei filio, ac mundi redemptore, nec non de ſpirituali mundo per eum creato, & de mundo hoc corporeo, ſpirituali ratione per eum inſtaurato; Altius ante illius pateſactionem orditur, dicens, *In principio erat verbum*, hoc eſt, Chriſtus Dei filius, in principio Euangelii, eo nimirum tempore, quo Johannes Baptiſta, ad frugem Iſraëlitarum populum revocare cæpit, & antequam ipſius Baptiſtæ prædicatione Judæis innotuiſſet, jam erat, & erat à Deo huic muneri, voluntatem ſuam ſcilicet patefaciendi, deſtinatus. Nam Euangelii principium, à Baptiſtæ prædicatione ducendum eſſe, ex Marco liquido conſtat Mar. 1. 1, quem hic noſter, quod ad Principii nomen attinet, auctorem habet. Jeſus igitur ad Judæos quidem genus ſuum referebat, & inter illos verſabatur, idque per annos triginta, illiſque de facie notus erat, nec ejus nomen ignorabatur, vulgo enim Jeſum Joſephi filium appel latum fuiſſe legimus Joan. 6. 42, ſed quod verbum & Chriſtus eſſet, id eſt, quod per eum Deus voluntatem ſuam orbi terrarum palam facturus, & homines ab æterna morte vindicaturus foret, id vero omnibus prorſus ignotum erat, ideoque ſubjungit Johannes:

Et verbum erat apud Deum Hoc eſt, Jeſus quatenus Dei verbum, antequam Baptiſtæ prædicatione patefieret, ſoli Deo notus erat. Hinc ipſe Baptiſta paullo inferius dicet, *Ego baptizo vos aqua, medius autem veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis, ipſe eſt qui poſt me venturus eſt.* Immo & Baptiſta, quiſnam eſſet Chriſtus, ſe ignoraſſe fatetur, dum inquit, *Et ego neſciebam eum; ſed ut manifeſtaretur in Iſrael, propterea ego veni aqua baptizans.* Conſtat autem in Sacris Literis, dictionem, *Apud*, in hac ſignificatione uſurpari. Nam in hanc eandem ſententiam, ipſe Johannes Epiſtola prima capite primo, cujus initium toti huic loco maximam lucem affert, ita ſcribit, *Et annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifeſtata eſt nobis.* Quod perinde eſt, ac ſi dixiſſet, vitam vobis æternam nunciamus, quam quidem ante hac nullus hominum novit, quippe quæ ſoli Deo, qui ea vos donare decreverat, nota foret; ſed nunc palam omnibus eſt facta. Etenim per prædicationem, per miracula, per mortem, & reſurrectionem filii Dei, qui, cœlos conſcendens, Spiritus Sancti ampliſſima dona nobis largitus eſt, denique per Apoſtolorum diviniſſimum præconium, vita illa æterna & immortalis, quæ prius omnes penitus latebat, mundo innotuit.

Quod ſi dictionem *nobis* ad Apoſtolos tantum & diſcipulos, qui aliis Chriſtum prædicabant referre malueris (quod equidem valde probo) idem tamen ſenſus erit vocis *Apud*, hoc eſt, vitam æternam, quæ ipſis revelata ſoli Deo prius fuiſſe cognitam. Ita & Chriſtus antequam gloriam ſuam patefaceret, qualis & quantus eſſet, ignorabatur Joh. 2. Patefeciſſe autem gloriam ſuam proprie dicitur tum, cum ſigna edere cæpit. Quod ſi quis inepte cavilletur, longe aliud eſſe, gloriam ſuam non patefacere, & ignotum eſſe, refellet eum Baptiſta, qui ſe veniſſe ait Joh. 1, ut Jeſus patefieret Iſraëli. Cujus verbis non ſolum inane iſtud objectum diluitur, ſed perſpicuum etiam fit, Jeſum ante Baptiſtæ prædicationem mundo ignotum fuiſſe, adeo ut jure, non ſecus ac vita æterna, tunc temporis apud Deum fuiſſe dicatur Joh. 1. Præterea fratres ipſius, dum ei ſuadent, ut è Galilæa diſcedat, & in Judæam ſe conferat, his verbis utuntur, *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palam eſſe, ſi hæc facis, manifeſta te ipſum mundo.* Vides, ſeipſum mundo manifeſtare ſeu patefacere, nihil aliud eſſe, quam præclaris facinoribus, virtutem ſuam quæ prius latebat, prodere, & celebre nomen inter homines adipiſci. Poſtremo, ut appareat verba hæc, *Apud Deum*, exponi illis, videlicet, *Apud homines* (hoc ſiquidem ſenſu nos ea hoc loco accipimus) non abs re erit Lucæ verba quædam, quæ ille de Jeſu dixit, adſcribere Luc. 2. *Et Jeſus*, inquit, *proficiebat ſapientia, ætate, & gratia, apud Deum & homines*; quod idem eſt ac ſi diceret, in Dei & hominum conſpectu.

Et Deus erat Verbum. Hoc nomen Deus, non eſt nomen ſubſtantiæ cujuſdam proprium vel perſonæ, ſed auctoritatis, potentiæ ac beneficentiæ, & (ut grammatici loquuntur) non eſt nomen proprium, * ſed appellativum; quod omnibus, qui vel ſummis labiis linguarum fontes guſtarint, notiſſimum eſſe non dubito. In divinis autem litteris nomen hoc κατ᾽ ἐξοχὴν ſeu ut quidam loquuntur, antonomaſiam, tanquam ejus proprium illi ſummo omnium auctori Deo tribuitur, quippe qui ſit omnium Dominus, atque Judex, & fons, origo, atque largitor omnium bonorum. Aliquando tamen tribuitur hæc appellatio rebus creatis, cum ab illo primo omnium auctore ad aliquam functionem, honorem, & poteſtatem evehuntur. Nam angeli & principes nec non & judices hac ratione Dii vocantur Pſal. 28. 6. xcvii. 7. 82. 6. Sic Moſes conſtitutus fuit Deus ſuper Pharaonem, ſic pro Deo quoque Aharoni datus Exod 21. 6. & 22. 28. & 7. 1. 4. 16. Quæ cum ita ſint, quid mirum, ſi Chriſtus Dei verbum, Deus eſſe dicitur, cum non ſolum in nos miſeros mortales innumera beneficia contulerit, & ſalutis noſtræ vitæque æternæ dux auctor, & conſummatur extiterit, divina, dum in terris ageret, potentia & auctoritate præditus, verumetiam à Deo poſtmodum ſupra omnes homines atque angelos, ſupra omnem principatum & poteſtatem evectus fuerit, cœli terræque Dominus factus, & vivorum mortuorumque judex conſtitutus? At vero aſſerere, Chriſtum ita Deum eſſe, ut ſummus ille ſit altiſſimuſque rerum omnium auctor, qui cœlum terramque condidit, ſuprema eſt inſcitia. Nam in Sacris Literis ſolus ille Jeſu Chriſti pater inviſibilis atque omnipotens Jehova hoc honore inſignitur. Hinc Paulus 1 Cor. 8. 5. 6. *Nam etſi ſunt, qui dicantur Dii, ſive in cœlo, ſive in terra, quemadmodum ſunt Dii multi & Domini multi, nobis tamen unus eſt Deus, pater ille ex quo omnia.* Non eſt tamen Chriſtus redigendus in ordinem Angelorum, & aliorum hominum, qui hoc Dei nomine inſigniti fuerunt, quia longe majorem, ut jam expoſuimus, & excellentiorem poteſtatem, honorem, gloriam, & majeſtatem à Deo accepit, quam ullus alius, vel omnes ſimul, qui dii nominati fuere, ſint conſequuti, ſive ex angelis, ſive ex hominibus fuerint, quippe qui illorum omnium caput & princeps ſit factus. Neque aliud intendit auctor Epiſtolæ ad Hebræos, dum Chriſtum Dei filium cum Angelis, & Moſe confert; ex qua collatione clare apparet, Chriſtum non minus, quam Angelos & Moſem, quicquid habet, id omne Deo acceptum referre; ſed tamen, ut ille ait Heb. 1. 4. *tanto præſtantior factus eſt, quanto excellentius præ illis ſortitus eſt nomen.* Periret enim collatio illa, ſi Chriſtus non à Deo, ſed à ſeipſo cuncta haberet, quæ poſſidet. Et quod Chriſtus nihil habeat quod à Deo non acceperit, probari præterea poteſt ratione evidentiſſima, quæ talis eſt; Quicquid homo ille Ieſus qui ex Maria virgine natus eſt, habet, à Deo habet. Atqui nihil habet Chriſtus, quod vere & proprie ut homo ille non habeat. Ergo Chriſtus nihil habet, quod à Deo non acceperit. Chriſtum vero nihil habere, quod ut homo ille non habeat, apertiſſimum eſt judicio meo. Nihil enim excellentius, nihil præſtantius Chriſtus habet,

* *Vide Eraſmum in Adagiis, Homo Homini Deus.*

quam quod à cunctis mortalibus, immo etiam ab ipſis Angelis adorari debeat, quod minime quis habere poſſe videtur ex alterius dono & largitate, & tamen hoc ei ut homini Deum dediſſe, auctor eſt Paulus, ergo & alia cuncta quæ minora ſunt, ut homo procul omni dubio habet, & porro à Deo accepit. Sic autem de Chriſto ſcribit Paulus Philip. 2.9,& 10, ubi eum uſque ad mortem crucis, quod certe de eo ut homine dictum conſtat, obedientem fuiſſe dixerat, *propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine Jeſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum,* quibus verbis quid clarius, quid apertius dici poteſt: Ergo qui dedit, quod majus eſt, non dederit quod eſt minus? Sic Chriſtus hoc à Deo accepit, ut ab hominibus adoretur, cur, ut Dei nomine decoretur, non accepiſſe dicemus? Et quamvis hoc ſatis ſuperque, iis qui animo ſunt compoſito, futura ſint, ut, qua ratione Chriſtus Deus appelletur recte diſpiciant, ut res tamen clarius eluceſcat, hæc pauca adjiciam. Cum apud Johannem Chriſtus à Judæis accuſaretur, quod cum homo eſſet, ſe Deum faceret, reſpondit. *Nonne ſcriptum eſt in Lege veſtra, quia ego dixi: Dii eſtis? Si illos dixit Deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolvi Scriptura, quem pater ſanctificavit & miſit in mundum, vos dicitis, quia blaſphemas, quoniam dixi Filius Dei ſum?* Quibus verbis Chriſtus, ſe Deum & Dei filium eſſe non negavit, immo aſſeruit, ſed Deitatis ſuæ divinæque (ut ita loqnar) filiitatis tationem explicuit, eamque primariam &, veriſſimam & quia homo erat, non aliam Deitatem divinamve filiitatem ſibi auſus eſt vindicare, quam quæ à Deo per ſanctificationem ipſi ut homini conceſſa fuiſſet; hæcque ipſius verba ſi quis ea accurate perpenderit, quicquid in hujus loci noſtri partis explicatione diximus, apertiſſime comprobant. Chriſtus igitur Deus eſt, quia eſt Dominus; princeps, ac benefactor noſter, quæ omnia Deo Patri ſuo accepta refert: ſic enim ait Petrus Act. 2.30, *Certiſſime ergo ſciat omnis domus Iſraël, quia & Dominum eum & Chriſtum fecit Deus, hunc Jeſum quem vos crucifixiſtis.* Quare mirum non eſt, ſi pater ille gloriæ apud Paulum Epheſ. 1.17, Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti eſſe dicitur. Sed quid quod magiſter ipſe veritatis Chriſtus, ore proprio id clare teſtatus eſt Ioh. 20.17, *Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum?* Quid quod nunc collocatus ad dextram Dei gubernat ejus Eccleſiam, non ut principalis auctor & Dominus, ſed ut vicarius? propterea in noviſſimo die, cum ſubjecta fuerunt illi omnia, regnum Deo patri ſuo reſtituet, & illi ſubjectus erit, ut ſit Deus omnia in omnibus. 1 Cor 15.27. Adde, quod Chriſtus nuſquam docuit, ſe eſſe unicum illum Deum omnium auctorem; ſed potius in omnibus ſuis verbis, & factis omnem laudem & honorem Deo patri ſuo ſemper detulit, eum ubique ſui muneris, poteſtatis, & gloriæ auctorem faciens. Quod ſi aliquis roget, quando Chriſtus à Deo patre ſuo, hujuſmodi eximia dona, ob quæ merito Deus appellatur, acceperit. Si de divina illa auctoritate peccata in terris condonandi, præpotentique virtute impuris ſpiritibus, ventis, mari, procellis, morbis, morti denique imperandi, & præclariſſima divinaque prorſus, nec prius audita opera faciendi, ac de admirabili illa divinarum omnium rerum ſcientia, arcanæque voluntatis Dei abſolutiſſima cognitione queratur, jam inde ab initio (quod initium quale ſit, ſuperius expoſitum fuit) hæc omnia eum accepiſſe: ſi de mediatoris ſive internuncii gloria, honore, & approbatione ſolenni, in baptiſmo, & in monte: ſi vero de ſumma illa poteſtate, tum in cœlo tum in terra, poſt crucis mortem in reſurrectione, dicetur. En habes qua ratione Chriſtus ſit Deus.

Verſ. 2. *Hoc erat in principio apud Deum.*] Haud temere quod ſuperius dixerat repetit Euangeliſta noſter, hoc ſi quidem agit, atque contendit, ut Jeſum, licet ſerius, & poſt Baptiſtæ prædicationem patefactum, dignitate tamen atque officii præſtantia, ipſi Baptiſtæ antecellere credamus, & eum jam tum à Deo, ad ſuæ nobis patefaciendæ voluntatis munus deſtinatum fuiſſe, cum Baptiſta Iſraëlem ad pœnitentiam invitare inſtituit. Etenim magna erat in Iſraële opinio Johannis Baptiſtæ, ut clare liquet, ſi quis non oſcitanter admodum & ſupine Euangeliſtarum ſcripta legat; adeo ut pro Chriſto aliquando habitus fuerit. Quare hic noſter, mox de eo dicet, *non erat ille lux.* Iterum igitur aſſerit, verbum hoc fuiſſe ab initio apud Deum, ne Baptiſtæ gloria atque exiſtimatio, & tempore prius præconium, nobis oculos perſtringat, ut quis vere ſit Chriſtus & ſalutis noſtræ auctor, quis verus & præcipuus Dei nuncius atque legatus, cujus maxime verbis indubitata nobis ſit adhibenda fides, perſpicere non poſſimus.

Verſ. 3. *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt.*]. Univerſalis hæc dictio Omnia, non ita late accipienda eſt, (quod tamen vulgo fieri videmus) ut primam illam cœli terræque creationem comprehendat. Johannes enim hoc loco non de corporei mundi hujus, de quo perfectiſſime ſcripſit Moſes, ſed de ſpiritualis mundi ſtructura (ut jam dictum eſt) loquitur, qui non corporeis ſed ſpiritualibus rebus, id eſt, Euangelii verbo conſtruitur, quo homines inſtaurantur, & ſpirituali quadam ratione denuo creantur. Vox igitur Omnia, non ita ſimpliciter intelligenda eſt, ut ad mundana hæc trahatur, ſed ad negotium Euangelii jam tunc publicati atque recepti accommodari debet, quaſi dicat Johannes, Omnia Nova hæc ſpiritualia atque divina, quæ apud nos, & in toto terrarum orbe facta conſpiciuntur, (nam quo tempore Johannes Chriſti Hiſtoriam ſcripſit, multi jam ex ipſis ethnicis ad ejus cognitionem pervenerant, & ex tenebris ad veram lucem converſi erant, aliaque admiranda opera Apoſtolorum miniſterio facta conſpiciebantur) non aliunde ortum habent, quam à Jeſu Chriſti Euangelii prædicatione, Chriſtique opera & poteſtate ſunt facta. Et licet nemo ignoret, univerſales particulas plerumque ad id ſolum, de quo ſermo inſtitutus eſt, accomodari debere, atque ſimpliciter poſitas, ſæpius neceſſario contrahendas eſſe; attamen, ut rudibus conſulatur, unum de tam multis, ſed appoſitiſſimum exemplum, ex Sacris Litteris petitum adducemus. Hæc itaque apud Paulum verba invenies 2 Cor 5.17, *Si qua ergo in Chriſto, nova creatura eſt, vetera præterierunt, ecce nova facta ſunt omnia.* Quid audio? Num vere omnia Nova ſunt facta? num cœlum & terra, num arbores, num animalia cuncta renovata ſunt? Minime vero. Nemo enim ignorat hæc omnia Chriſti adventu priſtinam naturam vel ſubſtantiam, aut qualitates non immutaſſe, nec de his loquitur Apoſtolus, ſed de iis, quæ ad religionem, ad cultum Dei, ad ejus fœdus atque promiſſa, ad mores & vitam noſtram pertinent; & hæc omnia merito renovata eſſe dicit. Haud ſecus Euangeliſta noſter dixit, omnia per Chriſtum facta eſſe, non quidem cœlum, & terram, & alia cuncta quæ prius creata fuerant. Quid enim hoc ad ejus inſtitutum? Sed ea univerſa per Chriſtum facta fuiſſe aſſerit, de quibus ipſe ſcribere inſtituerat Joh. 20.30 & 21.25. & præterea quicquid ab ipſo omiſſum, ad præſens negotium pertinebat, veluti gentium converſionem, & ipſius Jeſu Chriſti opera quam plurima, quæ eum conſulto præteriiſſe ſcimus. Omnia hæc igitur per Chriſtum ſunt facta, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod ad hanc (ut ſic dixerim) factionem pertineat. Nam & ipſe Apoſtolis ſuis dixit Iohan. 15.1, *Sine me nihil poteſtis facere,* qui locus hunc noſtrum explicat elegantiſſime.

Verſ. 4. *In ipſo vita erat.* Nequaquam hoc intelligi debet, de animantium vita naturali, quæ in Deo reſidet, de qua hic philoſophi argutantur (quod ita ſe habere mox, cum Baptiſtæ teſtimonium explicabimus, clarius apparebit) ſed de vita, quam per Chriſtum homines conſequuntur, nimirum æterna, & immortali, propter quam patefaciendam & Chriſtus natus eſt, & Euangelium ſuum Johannes ſcripſit. Locus autem ejuſdem Johannis adducendus, qui hunc quem præ manibus habemus dilucidiſſime explicat; ſic enim

alicubi

alicubi ſcriptum reliquit 1 Joh.5.15, *Quoniam vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio ejus eſt.* Vides, quam vitam in Chriſto fuiſſe dicat. In Chriſto autem vitam æternam eſſe, duplici de cauſſa dicitur. Primum, quia, ſi quis ei fidem habeat, vitam æternam procul dubio conſequetur. Deinde, quia in noviſſimo die ipſe vitæ reſtituet, & immortales reddet omnes, qui ejus veſtigia ſequuti, non carnis, ſed Spiritus imperio paruerint. Et, ne quis exiſtimet hoc eſſe ipſius Chriſti proprium, adeo ut id Deo minime acceptum referat, ipſum met Jeſum Chriſtum audiamus: *Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint, vivent. Sicut enim pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit, & filio habere vitam in ſemetipſo.* Ex quibus verbis apertiſſime conſtat, & à Deo Chriſtum hoc accepiſſe, ut vitam in ſemetipſo habeat, & quo ſenſu id dicatur, nimirum, quia vocem ejus audientes vitam adipiſcuntur. Quare vox *erat* ad tempora illa eterna pertrahenda non eſt, quę rerum creatarum initium anteceſſerunt, neque ad ætatem illam quæ Mariæ virginis partum præceſſit, ſed ad tempus vitæ illius, quam Chriſtus inter mortales egit. Inſtituit enim Johannes de Chriſti vita verba facere, in qua omnia illa perfecit, quæ ad ſalutem noſtram requiruntur. Nec alio ſenſu accipi debet, hæc vox, quam accipiatur, cum de Johanne Baptiſta mox dicitur, *non erat ille lux.*

Et vita erat lux hominum.] Argute admodum diſputant quidam, quomodo verbum, quod ad ſui divinitatem attinet, lux ſit, quæ natura luceat, ac ſemper luxerit in humana ratione, eorum etiam, quibus Deus nunquam ſe oraculis ſuis, atque præſentia patefecerit, lucemque humanæ rationis, hoc loco confirmant. Sed ſophiſticæ iſtæ ſubtilitates nos à Chriſto abducunt plerumque, verumque nobis divinarum litterarum ſenſum eripiunt. Eſt igitur vita illa æterna, quæ erat in Chriſto, lux hominum, quatenus, (ut ſtatim dicetur) Chriſtus hujus vitæ patefactione illuminat omnem hominem. Cum alioqui omnes hujus mundi homines in umbra mortis ſedeant, nullam vitæ æternæ firmam certamque ſpem habentes.

Verſ. 5. *Ex lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*] Chriſtus lux dicitur, non ſolum, quod cœleſti doctrina homines ad vitam æternam illuminet, ſed etiam quod vita irreprehenſibili, atque ſanctiſſima illis præluceat, ut ipſum imitentur. *Exemplum enim*, inquit Joh.13.15, *dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis.* Hujus vero ſæculi homines tenebræ vocantur, quod ſine Chriſto, vera luce, rerum divinarum nihil prorſus cernant. Cur vero Judæi & plerique alii lucem hanc ſalutarem non comprehenderint, immo reſpuerint, & odio ſunt proſecuti, cauſſam habes inferius in hac eadem Johannis hiſtoria, ubi hæc Legis Joh.3.19, *Hoc eſt judicium, quod lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem; erant enim eorum opera mala.*

Verſ.6. *Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Johannes.*

Verſ. 7. *Hic venit in teſtimonium, ut teſtimonium perhiberet de lumine.* Ut de hac tam præclara luce, ejuſque præſtantia omnibus conſtet, adducitur teſtimonium Johannis Baptiſtæ, qui de ea palam & publice teſtatus eſt, & id quod maxime in teſtimoniis requiritur, ejus viri adducitur. cujus & ſingularis integritas atque innocentia, & gravis auctoritas nulli non erat cognita. Sed quodnam teſtimonium huic luci dedit Baptiſta? Num eam ab omni æternitate fuiſſe, vel cœlum terramque creaſſe? Quam longe abſunt iſta ab illius verbis Num eam omnibus rebus creatis ſpiritum vitamque hanc naturalem ſemper adminiſtraſſe? Nihil minus. Teſtatus enim tantummodo eſt de Jeſu, quod eſſet Chriſtus, & agnus Dei, qui mundi peccatum auferret, quod Baptizaturus eſſet Spiritu Sancto & igni, cum ipſe aqua tantum Baptizaret, quod ſe major ac præſtantior eſſet, & alia hujuſmodi. Quare vel alium ſibi Chriſtum, ab eo, cui teſtimonium dedit Johannes Baptiſta, fingant neceſſe eſt, vel invidum Chriſti gloriæ Baptiſtam fuiſſe dicant, vel ſaltem ejus dignitatis atque præſtantiæ ignarum, & porro, nullius momenti ejus teſtimonium fuiſſe, cum illa de Chriſto reticuerit, quibus ſi deſtitutus foret, nihil penitus eum humano generi profuturum exiſtimant, omnes ii qui Chriſtum cœli terræque conditorem, animantiumque omnium ſempiternum vivificatorem, & unicum Deum noſtrum eſſe contendunt.

Ut omnes crederent per illum] Ex his verbis, ſententiam noſtram; quam modo de Johannis Baptiſtæ teſtimonio expoſuimus, veriſſimam eſſe, liquido apparet. Nam ſi ideo ad teſtandum de hac luce Johannes à Deo miſſus fuit, ut omnes crederent per illum; fatendum omnino eſt, eum nihil de Chriſto reticuiſſe, quod, ut illi fidem habeamus, nobis ſcitu ſit prorſus neceſſarium.

Verſ.8. *Non erat ille lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum*]. Superius ſatis expoſitum fuit, quare hæc verba hoc loco Euangeliſta noſter adjecerit. Tanta enim in Iſraëlitico populo fuerat opinio Johannis Baptiſtæ, ut veritus ſit, ne Chriſtus is eſſe diceretur. Ideoque ait, tantum abeſſe, ut Johannes lux hæc præſtantiſſima fuerit, ut teſtis potius ſit illi à Deo adhibitus, neque aliam ob cauſſam à Deo miſſus fuerit, quam ut de luce hac teſtaretur. Nam, licet Baptiſta lucerna ardens appelletur Joh.5.35, quod non ſolum propter eximiam ejus vitæ ſanctimoniam, ſed etiam, quia Chriſtum veram lucem clariſſime demonſtrabat, dictum fuiſſe arbitror: attamen is vera lux illa non erat, quæ Euangelium Dei nobis vere patefecit, & ejus prædicatione tenebroſas hominum mentes illuſtravit. Baptiſta enim Baptiſmum pœnitentiæ tantummodo prædicavit, Chriſtus autem per Euangelium, & mortem abolevit, & vitam immortalitatemque in lucem protulit 2 Tim.1.9.

Verſ. 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*] Solus ergo Chriſtus eſt vera lux, is enim Euangelii ſui patefactione, hominum mentes in tenebris ignorantiæ Dei conſtitutas, liberat, & in veram reſurrectionis vitæque æternæ lucem, ac certam ſpem traducit. Quod autem Chriſtus illuminet omnem hominem venientem in mundum, id tripliciter intelligi poteſt. Primo, quod quicunque ex hominibus hujus mundi ad vitam æternam illuminantur, non alia ratione illuminantur, quam per Chriſti Euangelium. Secundo, quod cujuſcunque generis homines ab ea illuminentur, perſonarum enim rationem Chriſtus non habet, ſed æque illuminat gentes atque Judæos, doctos atque indoctos, nobiles atque ignobiles. Tertio, & hoc fortaſſe eſt verius, quod Chriſtus quantum in ſe eſt, ſynechdochice tamen Euangelii luce omnium mentes illuſtret. Præterea hæc verba aliter Legi poſſunt, nimirum hoc pacto, Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem veniens in mundum Vox enim Græca ἐρχόμενον tam luci quam homini accommodari poteſt. In hanc ſententiam alicubi Chriſtus dixit, Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me in tenebris non maneat Joh.12.46, & hæc ſine dubio eſt germana hujus loci lectio, & interpretatio.

Verſ.10. *In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognovit.* Hic mundum metonymice pro hujus mundi hominibus accipi, nulli dubium eſſe debet; id enim manifeſtiſſime apparet, dum inquit, *Et mundus eum non cognovit.* Nam de hominibus tantum hoc dici nemo inficias ibit. Quid autem hoc loco ſibi velit Johannes, à nemine (quod ſciam) adhuc recte expoſitum fuit. Quare conabimur nos verum ſenſum ex ejus verbis elicere, & omnibus apertiſſimum facere, quem ſuperius etiam aliquando attigimus. Nemo eſt, qui neſciat, Novum Fœdus, hoc eſt, Euangeliſtarum & Apoſtolorum ſcripta, Hebraiſmis infinitis prope ſcatere. Scimus autem Hebræos verba compoſita non habere, ideoque ſimplicibus pro com-

Digitized by Google

compoſitis ſolere uti, qualem Hebraiſmum & Veterum & Recentiorum nonnulli agnoverunt in tertio cap. ad Epheſios verſ. 11, in illis verbis, ut quidem ex Græco legenda ſunt) *Qui omnia creavit per Jeſum Chriſtum.* Quæ verba & vere & erudite interpretati ſunt, omnia inſtauravit, vel, omnia iterum condidit per Jeſum Chriſtum. Similem locum habes eadem Epiſtola, dum ait Apoſtolus Epheſ. 2. 10: *Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Jeſu in operibus bonis.* Ubi nemo non videt & fatetur, nun de prima noſtri creatione, ſed de recreatione (ut ita loquar) id eſt nova creatione per Chriſtum facta ſermonem eſſe.

Quæ cum ita ſint, omnibus Euangeliſtæ noſtri mens nota ſit; aitenim, Chriſtum in mundu fuiſſe, hoc eſt, inter homines verſatum eſſe, & mundum per eum eſſe factum, id eſt, homines denuo quodammodo factos & creatos fuiſſe. Etenim illius opera, & cultus ille carnalis, quo Deum populus Iſraëliticus colebat, abolitus fuit, & idola fere omnia, quæ gentibus reſponſa dabant, ſublata fuerunt, præterea ex Judæis & gentibus unus Dei populus factus eſt, & utrique ex tenebris & morte, in lucem immortalitatemque fuere tranſlati, &, ut omnia paucis comprehendam, Apoſtoli verbis utar paullo ante à nobis expoſitis, hoc eſt, illius opera vetera præterierunt, & nova facta ſunt omnia 1 Cor. 5. 17. Et tamen, cum hoc Chriſtus fecerit, totque beneficia in homines contulerit, ab illis cognitus non fuit; quin & à Judæis crucis ſupplicio affectus, Romano magiſtratu aſſentiente, & poſtea in membris ſuis, tum à Judæis, tum à gentibus, acerrime inſectatus, & quotidie morti acerbiſſimæ datus fuit. Præterea, an non feciſſe mundum Chriſtus diceretur, cum perditum ſervarit, & carnem ſuam pro mundi vita dederit, ſitque panis ille, qui dat vitam mundo? Nonne qui vitam dat rem facit atque creat? Nonne ad hoc, ut quis revera ſit, efficiendum, multo plus præſtat ac valet ei dare æternam quam caducam vitam? Et ſi mundus, qui tunc erat, periiſſe dicitur 1 Petr. 3. 6, quando aquis diluvii perierunt homines improbi, cur viciſſim per Chriſtum, qui vitam hominibus confert, qui humanum genus à morte liberat æterna, mundus factus non diceretur? Ut autem appareat, locum hunc de prima hujus mundi, vel hominum creatione nullo modo exponi poſſe, præter ea, quæ jam dicta ſunt, rationem firmiſſimam afferemus, adverſus eos præſertim, qui à Chriſto mundum, hoc eſt, cœlum & terram, & omnia quæ in his continentur, facta eſſe volunt, non tanquam ab inſtrumento, quo Deus ſit uſus, quod res creata ſit, & Deo dignitate atque potentia longe inferior, ſed tanquam à vero & ſummo omnium rerum conditore. Nam etſi illa quoque opinio à veritate longiſſime abeſt, receptiorem tamen impugnare præcipue nobis propoſitum eſt, quamquam ea quæ dicturi ſumus (ſi quis diligenter animadvertat) utramque ſatis convellere videntur. Certo certius eſt, hæc verba, *Et mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognovit*, hoc eſt, duo hæc membra in eandem ſententiam cohærere, & relationem quandam inter ſe habere, * ſi modo vox Mundus hic ſignificationem non variat, ut nunc quidem quodammodo pro conceſſo ſumimus. Nam perinde eſt, ac ſi dictum fuiſſet, licet mundus per ipſum factus ſit, mundus tamen non cognovit eum. Quamobrem manifeſtum ſit, non de qualibet ejus cognitione loqui Euangeliſtam, ſed de ea tantum cognitione, quæ eo ſpectat ſcilicet, quod ille mundum fecerit.

Conqueritur itaque Iohannes, vel potius mundo exprobrat, quod à Chriſto ſit factus, & tamen eum factorem & conditorem ſuum eſſe non cognoverit, nec tanquam creatorem ſuum debito honore fuerit proſecutus. Quod ſi hoc de prima creatione intelligendum erit, idem eſt ac ſi Johannes dixiſſet, O mundi perverſitatem, atque flagitium! Chriſtus eſt qui cœlum, terram mare, & omnia quæ in eis ſunt creavit; & tamen plerique omnes, eum rem creatam eſſe, ſunt arbitrati, nec tanquam ipſorum æternum Deum ſunt reveriti. Vel, Chriſtus eſt, per quem omnes homines primo creati fuerunt; & tamen illi, ſe per eum vitam hanc naturalem adeptus fuiſſe, non norunt. Quod nemo non vider, quam longe ab Euangeliſtæ noſtri mente diſter; &, ſi illud Johannes intellexiſſet, nonne illi merito ab omnibus reſponderi potuiſſet. Et cur Chriſtum cœli terræque conditorem, ſeu primum creatorem noſtrum agnoſceremus, cum nec quiſquam de illo, nec ipſe de ſe id umquam dixerit? Cum eum, qui omnia creavit, nobiſcum & patrem & Deum ſuum appellaverit Ioh. 20. 17, cum illi ſoli omnem gloriam honoremque ſemper detulerit, cum eo ſe minorem eſſe aperte faſſus fuerit Joh. 24. 26, quid tu nos accuſas, cum tu potius accuſandus ſis, qui ea Chriſto tribuas, quæ ille, paternæ gloriæ ſtudioſiſſimus, ut ſibi tribueret, ne cogitare quidem umquam eſt auſus? Equidem non video, quonam pacto hæc objecta diluere putuiſſet Johannes, niſi novi cujuſdam, & prius inaudiri dogmatis, de quo ne verbum quidem ſecerant alii Euangeliſtæ, ſe anctorem conſtituiſſet. At vide, quam omnia recte cohæreant, ſi de ſecunda creatione, deque mundi inſtauratione hæc intelligantur. Sic enim jure mundum accuſabit Johannes, quod Chriſtum ſervatorem & liberatorem ſuum non agnoverit, cum tamen hoc ipſe Chriſtus & verbis apertiſſimis, & miraculis valde conſpicuis (quibus nemo non ſtupebat) & vita innocentiſſima, & morte terèrrima, & reſurrectione denique glorioſiſſima, non modo aperte comprobaverit, ſed etiam reipſa præſtiterit: multus enim in hoc eſt Johannes, ut doceat, Chriſtum, licet is fuerit qui mundum illuſtravit, atque inſtauravit, non tamen ab hominibua fuiſſe cognitum. Nam & ſuperius dixit, *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*, & hic ſubjungit

Verſ. 11. *In propria venit, & ſui eum non receperunt.* Venit Jeſus Chriſtus ad ſuos Iſraëlitas, ad quos nominatim à Deo miſſus fuerat, & in tenebris ac morte jacentes, adventu ſuo mirifice colluſtravit, vitaque æterna dignos fecit, illi tamen, tenebras magis quam lucem amantes, & mortalem hanc vitam immortalitati præferentes; tantum Dei beneficium repudiarunt, quin & benefactorem ſuum Chriſtum Jeſum Dei viventis filium (proh ſcelus) patibulo ſuſpenſum ſuſtulerunt, & celerem ſibi ipſis, ita divina poſtulante juſtitia, perniciem, æternumque exitium conciliaverunt.

Verſ. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus.* At quicumque mirabile hoc atque præſtantiſſimum Dei beneficium agnoverunt, qui mortalium genus, quod ejus majeſtatem atque gloriam, quantum in ipſo erat, fœdabat ac proſcindebat, venia dignatus eſt, & porro Jeſum Chriſtum hujus divinæ clementiæ & bonitatis primarium nuncium atque præconem, ita exceperunt, ut ejus verbis fidem adjunxerint, hi ab ipſo Chriſto hoc ſunt conſecuti, ut filii Dei ſint, id eſt, ut cœli hæredes, una cum eo evadant; & ultimo illo die, quo impii & ſceleroſi homines æterni ignis ſupplicio multabuntur, ejus potentia ab interitus ſervitute liberentur, & in glorioſam filiorum Dei libertatem aſſerantur.

Verſ. 13. *Qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; ſed ex Deo nati ſunt.*] Hoc loco Johannes Judæorum ſupercilium retundit, qui gloriabantur, ſe originem duxiſſe à patribus, Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo, omnemque carnis gloriationem adeo excludit, ut dicat eos, qui poteſtatem hanc ſunt adepti, ut Dei filii ſint, ex mortali ſemine natos non eſſe. Nam quatenus ab Adamo originem trahunt, tantum abeſt ut Dei filii vere appellari poſſint, cœleſtis regni vitæque æternæ participes, ut corruptioni ac morti penitus ſint obnoxii. Ex Deo naſcatur oportet, qui tanta bona adepturus & poſſeſſurus eſt, hoc eſt, ut ait Petrus 1 Petr. 1. 23, non ex ſemine

* *Hæc verba ita in alio exemplari leguntur: Hoc intellige verum eſſe, ſi modo vox Mundus, ter hoc loco à Johanne prolata, ſemper in eundem ſenſum ſit accipienda, ut accepta eſt in hoc ſcripto paulo ante, cum hic locus explicaretur.*

mine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei vivi & permanentis in æternum. Concludit itaque Johannes, terrena iſta nihil momenti habere in regno Chriſti, ſed cæleſti regeneratione vitæque novitate opus eſſe.

Verſ. 14. *Et verbum caro factum eſt.*] In Græco habetur καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. Nemo autem, qui Græcas Literas vel a limine ſalutaverit, ignorat, hæc verba non minus *Et verbum caro fuit*, quam, *Et verbum caro factum eſt*, & bene, & proprie verti poſſe. Quod niſi apertius eſſe arbitraremur, quam, ut ulla probatione indigeat, innumeros pene Novi Fœderis locos adduceremus, quibus id notiſſimum fieret, ſed hoc labore, utpote vano atque inutili, ſuperſedendum duximus; locum attamen unum proferemus, quippe qui nobis ita huic rei appoſitus videatur, ut nullo modo ſilentio præteriri debeat, is eſt apud Lucam Luc 24. 12, ſic enim de Jeſu Nazaræno loquitur alter diſcipulorum qui Emauntem proficiſcebantur ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ. Hoc eſt, ut vertit vetus interpres, *Qui fuit vir Propheta, potens in opere & ſermone, coram Deo, & omni populo.* Ubi verbum ἐγένετο non *factus eſt*, ſed *fuit* neceſſario exponi debere conſtat. Hoc loco itaque non *caro factum eſt*, ſed *caro fuit*, omnino verbum iſtud interpretari debemus. Superius enim ſatis demonſtratum eſt, Verbi nomine hominem illum, qui ex Maria virgine natus eſt, intelligi oportere, qui caro fieri non potuit, ſed caro erat. Duabus autem potiſſimum de cauſis, iis, quæ prius dixerat, hoc addidit Johannes. Primum enim hoc ſpectavit, ne, ſi quis ea, quæ de Chriſto ſuperius ſcripſerat, legiſſet, nimirum, quod ſit Deus, & Verbum, per quem omnia ſunt facta, & tamen vel ex aliis, qui de Chriſto ſcripſiſſent, vel ex notiſſima fama percepiſſet, vel etiam ipſemet vidiſſet, Chriſtum fuiſſe hominem abjectum, Iſraëlitici populi ſacerdotibus & ſenatoribus inviſum, à quibus etiam vitam ſuam tutatus non eſſet, prima fronte offenderetur, exiſtimans, vel Johannem de alia re quapiam ſcripſiſſe, vel hominibus imponere atque illudere voluiſſe, vel ea vera non eſſe, quæ cæteri de Chriſto ſcripſiſſent; quo fieret, ut, ſi jam Chriſto nomen dare cœpiſſet, vel ſaltem, quænam eſſet ejus religio, diligenter inquireret, hæc, quæ certe abſurda ſunt, ſecum animo reputans, protinus Chriſti religionem fere omnem abjiceret, & penitus falſam eſſe ſuſpicaretur, Quocirca, poſtquam tot laudibus Chriſtum decoravit, aperte deinde confeſſus eſt, eum fuiſſe carnem, hoc eſt, hominem imbecillem, ærumnoſum, deſpectum, humilem, contemptum, & non ſecus atque alios, morti obnoxium. Carnis enim nomine in Sacris Literis hominis imbecilitatem atque humilitatem ſignificari, apertiſſime conſtat. Hinc illa hymnographi verba Pſal. 78: *Et recordatus, quia caro ſunt*: Hinc illa Eſaiæ 40: *Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quaſi flos agri*: Hinc illa Hieremiæ 17: *Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum.* Innoteſcitque hoc pacto magis Dei gloria, atque potentia, qui per Chriſtum, licet caro fuerit, hoc eſt humilis atque abjectus homo, admiranda tamen tot opera patraverit, atque illa fecerit, quæ ſuperius Johannes expoſuit. Quemadmodum & Paulus ait 1 Cor 4. 7: *Habemus autem theſaurum iſtum*, nempe Euangelicum, *in fictilibus vaſis, ut ſublimitas ſit virtutis Dei, & non ex nobis.* Quin & de Chriſto idem Paulus ſcribit 2 Cor. 13. 4, crucifixum illum quidem fuiſſe ex infirmitate, ſed vivere ex virtute Dei; quæ omnia nobis longe ſunt utiliſſima. Dum enim videmus, Chriſtum, licet homo fuerit imbecillis, deſpectus, & ab hujus mundi principibus, tamquam ſceleroſus quiſpiam fœdiſſimæ morti traditus, poſtmodum tamen à Deo vitæ reſtitutum immortali, & ad ſupremam gloriam evectum, in ſpem erigimur, fore, ut & nos, ſi una cum eo paſſi fuerimus, parem gloriam à Deo patre noſtro adipiſcamur, licet & imbecilles, & miſeri, & deſpecti, & hujus mundi hominibus contemptiſſimi ſimus. Voluit deinde Johannes his verbis ſeipſum quodammodo interpretari, & dubitationem omnem tollere, quæ in legentium animis, eorum præſertim, qui de Chriſto nondum audiverant, oriri potuiſſet. Nam ſi ea non addidiſſet, potuiſſet aliquis, & quidem jure, in eum errorem incidere, in quem pleroſque omnes, ſed nunc maximo ipſorum vitio, incidiſſe videmus, hoc eſt, ut exiſtimaret, verbum hoc de quo ſcribit Johannes aliud quid diverſum eſſe, vel aliquando fuiſſe ab homine illo Jeſu, & Platonica philoſophia fortaſſe imbutus, cum videret, & Deum hic appellari, & in principio apud Deum fuiſſe, quin & mundum per id factum eſſe, ſtatim perſuaſus foret, Euangeliſtam noſtrum procul dubio Platoni conformem eſſe, qui de Deo aliqua ſcripſerit, ex quibus opinionem iſtam de Trinitate, quæ paſſim recepta eſt, originem duxiſſe non dubito. Etenim valde illi conſentanea ſunt ipſius Platonis, & ejus ſectatorum ſcripta, qualia ſunt Jamblichi & cæterorum; qui tamen omnes a Mercurio illo Triſmegiſto hæc hauſiſſe videntur. Quod ita ſe habere aliquorum ſcripta teſtantur, qui utorum auctoritate trinitatis opinionem confirmare non ſunt veriti. Huic itaque malo, & ſimul omnibus, quæ ex metaphorico loquendi modo, quo uſus fuerat, oriri potuiſſent, proſpiciens Johannes, aperte teſtatus eſt, Verbum hoc non ſubſtantiam quandam incorpoream, vel naturam divinam atque æternam, ſed hominem fuiſſe, & hoc pacto dubitationem omnem penitus ſuſtulit. Carnis autem non hominis vocabulo eſt uſus, ut hac voce alteri quoque malo, quod priore loco recenſuimus, obviam iret

Et licet hoc ipſe apertiſſimis verbis utendo, optime præſtiterit, non deſtitit tamen nobis & veritati adverſarius Satan, quoad hominibus perſuaſit, vocem ἐγένετο non fuit, ſed *factum eſt* hoc loco ſignificare, atque effecit, ut, quod validiſſimum ſemper argumentum fuiſſet ad errores hoſce Platonicos ex Chriſti eccleſia exterminandos, omnis fallaciæ potiſſimum fundamentum extiterit. Mirum eſt tamen, tot theologos viros eruditos, & præſtanti ingenio præditos, in hanc ſententiam conceſſiſſe, ut ſcilicet vox ἐγένετο, *factum eſt*, hoc loco interpretari debeat, cum hinc duo præter infinita alia, quæ abſurdiſſima ſunt, perſpicua abſurda efficiantur. Nam quid abſurdius dici poteſt, quam Euangeliſtam prius narraſſe, Verbum in mundo fuiſſe, ad ſuos veniſſe, & poteſtatem ut filii Dei fiant iis dediſſe, qui ei fidem adhibuerunt, deinde ſubjungere, ipſum verbum carnem factum eſſe? quaſi ad nos venerit antequam natum foret, & prius in mundo fuerit, poſtea vero caro ſit factum. Et licet ſcopulum hunc evitare aliquo pacto fortaſſe quis poſſet, quomodo in alterum non impinget, Verbum ſcilicet, quod ipſi filium, neſcio quem Dei æternum, & ipſummet Deum noſtrum Jehovam interpretantur, carnem fuiſſe factum? quid magis abſonum exiſtimari poteſt, quid magis ἀδύνατον quam Deum carnem factum fuiſſe? Quis ad hæc non horret, & contremiſcit? At dicunt, licet verba iſtud præ ſe ferant, nos tamen, commodiore explicatione adhibita, nihil aliud, Verbum carnem factum eſſe, ſignificare dicimus, quam id in virginis Mariæ utero carnem aſſumpſiſſe. Elegans ſane interpretatio, ſed undenam illam hauſerunt? Quemnam locum huic ſimilem, qui interpretationem iſtam patiatur, ex Sac. L. adducere poterunt, ut non omnino inepte & inerudite divina oracula interpretati fuiſſe videantur? Addo, quod non multo minus abſurdum eſt, ſi quis dicat, Deum carnem aſſumpſiſſe, quam ſi diceret, Deum carnem eſſe factum, quod & ipſi indicant, cum docent, quomodo hoc factum ſit, nullo modo vel explicari, vel percipi poſſe. Hac, ſcilicet, ratione Satan errores ſuos, licet manifeſtiſſimos, tuetur. Nam & in papatu converſionem panis euchariſtici in Chriſti corpus, abſurdiſſimam licet, & cujus evidentem quoque falſitatem humanus ſenſus & oratio detegit, uno atque altero Divinarum Literarum loco arrepto, adverſus efficaciſſimas rationes, ſolidiſſimaque argumenta, quibus nullo modo rem ſic ſe habere

Digitized by Google

bere apertiſſime convincitur, ea ratione etiamnum defendit, ſi dicat, nos ſimpliciter credere oportere, & hoc myſterium eſſe quod hominum captum ſuperet. Ita fit, ut plerique adhuc, etſi re ipſa & videant, & ſentiant, fruſtulum illud panis, nihil aliud eſſe quam panem, cæco tamen errore ducti, ſibimet perſuadeant non amplius panem, ſed Jeſu Chriſti corpus eſſe. Idem & in iis, quæ de Deo & Chriſto credendum nobis eſt, eveniſſe perſpicimus. Quamvis enim manifeſtiſſime appareat, nulla ratione fieri poſſe, ut divina illa eſſentia indiviſibilis atque incommutabilis, ſive quod ad perſonam (ut ipſi loquuntur) ſive quod ad ſubſtantiam attinet, carnem aſſumpſerit, ita ut unum ſuppoſitum (ut ajunt) cum homine ſibi aſſumpto ſit facta, & multo minus ut filius tantummodo hoc fecerit, non etiam pater & Spiritus Sanctus, quos tamen tres, ſimpliciſſimum illum atque unicum noſtrum Deum conſtituere contendunt; nihil præterea abſurdius excogitari poſſe (cui quidem tota reclamat natura) quam ut tres ſint unus, & unus tres ſint: ex qua opinione innumera portenta oriri neceſſe eſt longe abſurdiſſima, unde Sacra Divinaque oracula peni- ius ſubvertantur, ita tamen neſcio quo pacto Chriſtianorum vulgus faſcinatum fuit, vel ita ſtupidum eſt, ut omnia hæc non ſolum conſtanter credat, verum etiam, ab hac fide ſalutem ſuam omnino pendere exiſtimet, & ſibi ipſis homines illudentes atque imponentes, quod vident, ſe non videre, quod autem non vident, ſe videre penitus ſint perſuaſi. Et quemadmodum de euchariſtico pane in papatu dictum eſt, ſi quis & orationibus firmiſſimis & perſpicuis Litterarum Teſtimoniis agendo, graviſſimum hunc errorem retegere conetur, clamant, myſterium eſſe, quod non inquiri, ſed adorari debeat.

Verum ſperandum eſt, ut non ſecus atque portentoſa illa ſophiſtarum de euchariſta opinio, jam Deo auſpice ita palam traducta eſt, ut pueri quoque eam merito derideant, atque explodant, & id, quod olim diviſſiſſimum Chriſtianæ religionis myſterium putabatur, craſſiſſimam nunc idololatriam eſſe conſtet, ita monſtroſa hæc de Deo noſtro, & Chriſto ejus figmenta, quæ hoc tempore ſacro ſancta, & omni veneratione digniſſima, præcipuaque religionis noſtræ arcana eſſe creduntur, aliquando tandem (fremat licet mundus interea, & igni ferroque ſæviat) Deo volente ita cunctorum oculis retegantur, & unicuique tanto ſint ludibrio, ut neminem non pudeat ſe his fabulis umquam non di- cam fidem adhibuiſſe, ſed aurem accommodaſſe. At nimis longe fortaſſe oratio noſtra digreſſa eſt, quare ad inſtitutum noſtrum revertamur, & quæ adhuc reſtant, breviter & dilucide explicemus.

Et habitavit in nobis, & vidimus gloriam ejus.] Ut majorem etiam auctoritatem, & iis quæ jam dixerat, & iis quæ dicturus erat, conciliaret Johannes, ait, hominem hunc non in longinqua aliqua regione, ab ipſius Johannis & aliorum qui eum prædicabant, conſpectu procul habitaſſe, ſed inter ipſos verſatum fuiſſe, & adeo familiariter verſatum, ut, licet vere caro, id eſt homo mortalis, atque deſpectus fuerit, & hujus mundi hominibus obſcurus atque inglorius extiterit, ipſi tamen admirabilem ejus gloriam aſpexerint. Quæ quidem gloria, quemquam Iſraëlitico quoque populo apparuit, quippe qui Jeſu Chriſti præſtantiſſima opera viderit, & ea opera quæ apud eos alius nemo unquam fecerat, & tot admiranda ſigna in ejus morte conſpexerit, ipſi tamen Apoſtoli atque diſcipuli excellentius etiam quiddam, & longe majus viderunt. Nam & à mortuis excitatum, & in cœlum aſcendentem, ejus poſtremum adventum prædicantibus angelis propriis oculis aſpexerunt Act. 1. 11. Adde, quod Johannes una cum aliis duobus diſcipulis, eum in monte transfiguratum vidit, tanta majeſtate ac ſplendore fulgentem, ut & ipſi territi fuerint, & Chriſtus, antequam hoc fieret, teſtatus ſit hoſce diſcipulos regnum Dei cum potentia advenïens, ſive, ut Matthæus habet Mat. 17. 28, filium hominis venientem in regno ſuo, priuſquam morerentur, viſuros fore. Acceſſit huic ejus gloriæ præclariſſimo teſtimonio Eliæ Moſiſque præſentia, & quod omnibus præſtat, vox Dei veneranda, atque clariſſima, qua ipſius dilectiſſimus filius declaratus eſt, quem nos audire oporteat. Quanti vero hoc Teſtimonium fieri debeat, indicat Petrus, qui cum hac in re Johanni ſocius extitiſſet, eandem quæ hic habetur ſententiam, his verbis explicat 2 Pet. 1. 16, *Non enim arte compoſitas fabulas ſecuti, notam vobis fecimus Domini noſtri Jeſu Chriſti potentiam, & adventum, ſed qui oculis noſtris aſpeximus illius majeſtatem. Acceperat enim à Deo patre honorem & gloriam, voce ad illum delata hujuſcemodia magnifica gloria, Hic eſt ille filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt.* Ut enim probet, ſe vera de Chriſto dicere, hoc ſolo Teſtimonio contentus eſſe videtur. Johannes igitur confeſſus quidem eſt, verbum hoc, de quo loquitur, in hominum conſpectu, vile contemtumque fuiſſe, ne, ſi hoc ſilentio præteriiſſet, auctoritatem verbis ſuis detraheret; ſed una quoque aſſeruit, ſomnia non eſſe, quæ de illius præſtantia & dignitate narrabat, utpote qui ejus gloriam ipſe vidiſſet. Idem, cum aquam & ſanguinem ex perfoſſo Chriſti latere effluxiſſe narraſſet, ne iſtud fabulam arte confictam aliquis exiſtimaret, hæc verba ſubjungit Joh. 19. 35: *Et qui vidit Teſtimonium perhibuit.* Quibus verbis omnem ficti ſermonis ſuſpicionem depellere conatur. Neque enim ſe ab aliis audiviſſe, id quod non adeo dicti veritatem probat, ſed, ſeipſum vidiſſe, affirmat, quo nullum certius Teſtimonium adduci poteſt.

Gloriam quaſi unigeniti à patre. Explicat, quænam Chriſti gloria hæc ſit, quam ſe vidiſſe ait, ac ſi diceret, non quamlibet gloriam vidimus, non fuit vulgaris ea, quam oculis noſtris aſpeximus, ſed valde inſignis & ſingularis quædam gloria; quippe quæ ab ejus patre Deo noſtro exhibita fuerit, & eum dilectiſſimum atque præcipuum ipſius Dei filium eſſe declaraverit, & tanto filio digna fuerit. Nam vox *unigeniti* hoc loco, non illud videtur ſignificare, quod vulgo creditur, Chriſtum videlicet natura filium Dei eſſe, cum alii ſcilicet adoptione filii ſint, ſed potius (ut nos expoſuimus) illi acceptiſſimum eſſe, & aliis dignitate præſtantem. Vox enim Græca μονογενὴς, quæ non participium ſed nomen eſt, reſpondet hebrææ Jehid, quæ cum de filio dicitur, unicum quidem ſignificat, ſed non tantum genitura, verum etiam dilectione, ſucceſſione, vel ſingulari quadam proprietate, quæ cæteris fratribus ſuis antecellat, & ab illis merito diſtinguatur. Verum Sacrarum Litterarum exemplis agere præſtat. Nulli dubium eſt, quin Abrahamus duos filios habuerit ex ſeſe vere natos, Iſraëlem ſcilicet, & Iſaacum, cum Iſaacum immolare eſt juſſus; & tamen Iſaacus eo in loco bis unicus ſive unigenitus ejus filius vocatur Gen. 22. 2 & 16, & unigenitus ſemel ab auctore Epiſtolæ ad Hebræos Heb. 11. 17, vel quod videlicet unice ab Abrahamo diligeretur. (& hanc quidem potiſſimam hujuſce rei cauſſam credimus) nam & ſeptuaginta interpretes vocem Jehid ἀγαπητὸν, id eſt dilectum, ibidem ſunt interpretati, vel quod ad eum ſolum Dei promiſſiones pertinerent, & is ſolus patri hæres futurus eſſet; vel etiam quia mirabili quodam modo, non vulgari, ut Iſmaël natus erat 1 Par. 3. Solomon etiam licet plures fratres, ex eadem matre haberet, ſe tamen unicum inter filios matris ſuæ, vel coram matre ſua fuiſſe ait Prov. 4, 3. Ubi interpretes omnes vocem Unicum, unice dilectum ſignificare ſcribunt. Et ſeptuaginta ἀγαπώμενος ἐν προσώπῳ μητρὸς. id eſt, *dilectus in conſpectu matris* verterunt. Quare & Chriſtus inter tot fratres unigenitus Dei filius dicitur. Nam & Deo unice charus fuit, (nec alio præſtantiore titulo eum pater, dum adhuc in terris ageret, unquam ornavit, quam cum filium ſuum chariſſimum eſſe dixit), & ſolus ante omnes univerſorum hæres eſt conſtitutus, & tot tantiſque præterea dotibus, magis quam cæteri omnes exornatus fuit (nam & oleo exultationis præ participibus ſuis, à Deo unctus fuiſſe dicitur Heb. 1. 8) ut merito

filius

Digitized by Google

filius Dei unicus fuerit appellatus. Adde etiam admirabili illum & cœleſti, non autem naturali & humana ratione, ſicut alios omnes natum eſſe; propter quod etiam Dei filium vocatum iri, Gabriel Angelus Mariæ ejus matri prædixit Luc.1.32. Quod autem Johannes eum Chriſtum Dei unigenam nuncupavit, genitura illum unicum eſſe neutiquam intellexerit, dubitari non poteſt, alioqui ſibi ipſi contrarius fuiſſet, qui paulo ante Chriſto fidentes ex Deo natos eſſe dixerat Joh.3.16. Vocis etiam unigeniti ſenſus ex eo clare percipi poteſt, quod Deus ita mundum dilexiſſe dicitur, ut filium ſuum unigenitum dederit. Nam ſi iſtic unigenitum, aliter quam unice dilectum atque omnium chariſſimum interpretatus fueris, plurimum ponderis illi ſententiæ detraxeris. Nam & Abrahamo ita loquitur Deus Gen.22, *& non pepercisti unigenito filio tuo propter me.* Quo loco, jam demonſtratum eſt non genitura unicum, ſed dilectione potiſſimum Iſaacum Abrahami filium appellari.

Plenum gratia & veritatis.] Antequam ad Johannis Baptiſtæ teſtimonium enarrandum ſe accingat, præſtantiſſimo encomio Chriſtum decorare Euangeliſta voluit: unde & ſalus noſtra pendet. Hominum ſiquidem genus mendaciis irretitum, peccatiſque obrutum, quibus vitæ ſibi aditum præcluſerat, ſeque morti æternæ addixerat, nulla alia re egebat magis, quam veritate & gratia, quæ in Chriſto nobis affluenter à Deo patre noſtro fuerunt exhibitæ. Nam quid aliud Jeſu Chriſti Euangelium eſt, quam veritas, & gratia, quibus æternam vitam adipiſcamur? vel potius vox veritas Hebræa phraſi nihil aliud ſignificat, quam Dei fidelitatem atque conſtantiam, qui, quod patribus promiſerat, abunde per Chriſtum præſtitit, paullo autem inferius legem quidem per Moſen datam fuiſſe ſcribitur, gratiam autem, & veritatem per Chriſtum factam eſſe. Illud certiſſimum eſt, Chriſtum, non ſicut Moſen, minas, & condemnationem, ſed Dei gratiam, favoremque ſpiraſſe, nec umbris, ut illum, & imaginibus populum detinuiſſe, ſed ſolidiſſimam veritatem omnibus patæfeciſſe, cui quicumque fidem adjunxerimus, immortales tandem efficiemur.

Hæc erant, quæ tibi, optime lector, nota eſſe volebamus, ut quidnam hoc loco velit ſibi Johannes, perſpicue poſſis intelligere, & humanis fabulis penitus exploſis, divinarum litterarum certiſſimum ſenſum percipere aſſueſcas. Sed quia fortaſſis opinio hæc noſtra, quam in his Johannis verbis interpretandis attulimus, licet, ſi ipſam ſpectes, & Sacrarum Litterarum perpetuum tenorem conſideres, abſurda nemini videri poſſit: cum nonnullis tamen divinis oraculis pugnare videbitur, animus erat in hujuſce noſtræ interpretationis calce, omnia ea loca adjicere, quæ nobis vel leviter adverſari videntur; & ea ita dilucide exponere, ut non modo ſententiam noſtram non refellere, ſed ex iis etiam aliqua eam non parum confirmare omnibus liquido appareret. Verum, quamvis iſtud non magni admodum laboris ſit, id tamen in præſentia præſtare non poſſumus, tempore enim excludimur, urgentque amici, qui omnis moræ impatientes, hæc, quæ proximis diebus, ſucciſivis horis ſcripſimus, diutius premi nolunt, ajuntque neminem, qui judicii acumine penitus deſtitutus non ſit, ex his quæ jam ſcripſimus, locorum complurium, qui adverſus opinionem noſtram adduci ſunt ſoliti, veriſſimam interpretationem conjicere non poſſe, & eorum maxime qui receptæ ſententiæ columnæ quædam eſſe creduntur, quales ſunt, ii quibus de creatione per Chriſtum facta, aſſeritur. Sed quod in aliud tempus differri neceſſe eſt, ne tibi auferri exiſtimes, non ſolum enim hoc, ſed & alia quædam poſthac viſurus es, quæ tibi impartire decrevimus, ſi otium, & vita ſuppeditaverit, quam Deo, ejuſque Eccleſiæ omnem perpetuo dedicare certum eſt. Ei vero, qui & quæ pollicemur & longe maiora per nos efficere, & præſtare poteſt; ſoli ſapienti & immortali Deo, ſit honor, gloria, & imperium per Jeſum Chriſtum nunc, & in omnem perennitatem. Vale è & veritati, vitæque imprimis ſanctimoniæ ſtude. Amen.

Martinus Czechovicius (excipiente Johanne Voidovio *dum Czechovicius ſuum ſcriptum recitaret) offenſus explicatione fratrum in illa verba. Erat apud Deum ille λόγος homo Chriſtus, id eſt, ſoli Deo notus.*

1. Quomodo erat in mundo, ſi ſoli Deo notus erat?

2. Cur Angelis erat notus, ſi ſoli Deo notus? Angeli enim cecinerunt, *Natus eſt vobis ſalvator.*

3. *Et ſermo erat Deus.* Quomodo Deus ſi ignotus erat?

4. *Erat in principio apud Deum.* Quomodo erat, ſi ignotus erat uſque ad annos triginta.

5. *Omnia per ipſum facta ſunt.* Quomodo omnia, cum nondum paſſus, nondum mortuus erat, nondum reſurrexerat, nondum in coelum aſcenderat &c?

6. *Et ſine ipſo factum eſt nihil.* Quomodo cum illa, quæ ſuperius dicta ſunt, per ipſum non facta ſunt?

7. *In ipſo vita erat, ille illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Quomodo illuminarit, cum adhuc tunc temporis, etiamſi homo erat, ſoli patri notus erat?

8. *Fuit homo miſſus à Deo* &c. Quomodo Johannes de illo teſtatus eſt, ſi jam omnia per ipſum facta ſunt: aut ſi jam docuerit, quid opus erat teſtificari de eo?

9. *In mundo erat, & mundus eum non cognovit.* Quid hoc rei eſt, quod renatus mundus non cognoſcat Chriſtum, cum per ipſum factus eſt.

Ad ſuperiora Czechovicii objecta Fauſti Socini reſponſiones.

1. Immo dici poteſt ſoli Deo fuiſſe notus, quia in mundo eſſet, & tamen nullus hominum, ne Johannes Baptiſta quidem, illum tunc temporis noſſet. Quod ſi in mundo eſſe pro eo accipiatur, quod eſt munus ſuum exercere, non eodem tempore dicit Euangeliſta, illum fuiſſe in mundo, quo erat apud Deum; ſed hoc in principio, illud autem poſtea.

2. Vox Soli, voci Deo conjuncta, poſita eſt ad excluſionem hominum, non Angelorum. Præterea etiamſi noverant Angeli eum eſſe ſervatorem, non tamen noverant qualis & quantus ſervator eſſet.

3. Chriſti divinitas non in operatione ipſa, ſed in operandi poteſtate conſiſtit, & præterea in exactiſſima rerum divinarum ſcientia. Utraque autem iſtarum præditus erat Chriſtus, etiam antequam mundo patefieret.

4. Immo ſi erat, & erat ignotus uſque ad annos triginta, quomodo non apud Deum, id eſt ſoli Deo notus in principio erat?

5. Immo cum Euangeliſta ſcripſit iſta omnia jam facta erant.

6. Dictio univerſalis ad ſubjectam materiam, id eſt, ad negotium Euangelii referenda eſt, deinde nihil ſupra narratur, quod factum ſit præter ipſum Sermonem, per quem eundem non potuit ipſe ſermo fieri.

7. Soli patri in principio notus erat, non autem poſtea cum cœpit illuminare.

8. Hic, & hujus, & proxime præcedentis, & quincti argumenti fallacia cernitur. Neque enim unica & ſimpliciſſima eſt narratio Euangeliſtæ, eaque ſummo ordine digeſta, ut ex toto contextu unicuique patet. Igitur etiamſi prius dictum fuerit, per Sermonem facta fuiſſe omnia, & poſtea miſſum fuiſſe Johannem, non tamen illud prius fuit, hoc poſterius. Poſtquam enim Euangeliſta de Sermone, quædam in univerſum dixiſſet iterum de ipſo narrare incipit, & quædam quæ obſcurius antea attigerat, aliquanto clarius exponere.

9. Mundus etſi per Chriſtum, quantum in ipſo Chriſto fuit, factus, id eſt, reformatus, tamen eum non cognovit. Nam & ſervator mundi Chriſtus dicitur, licet pauci ſint, qui ſerventur. Deinde nihil impedit, quominus vox mundus varia ſignificatione hoc loco accipiatur.

Ad Lectorem.

ALter jam eſt annus, amice Lector, cum inter me, & nobiliſſimum divinæque ſapientiæ ſtudioſiſſimum quemdam Virum ſermo incidit de ſententia, & ſcopo Pauli Apoſtoli in ſeptimo capite Epiſtolæ ad Romanos. Cumque inter nos convenire non poſſet: quod ille Paulum ſub ſua perſona de ſeipſo, jam per Chriſti Spiritum regenerato, ut plerique alii hodie ſentiunt, locutum fuiſſe, omnino exiſtimaret, ego vero, id mihi nullo pacto perſuaderi poſſe, dicerem; rogavit is me, ut explanationem aliquam brevem totius loci conſcriberem. Quantum videlicet ad id, de quo inter nos controverſia erat, explicandum ſatis eſſe mihi videretur. Itaque, cum primum potui, ſcriptum exaravi, in quo breviter oſtendebam, Paulum prædicto loco, cum de ſe privatim loqui videretur, non ſeipſum, præſertim jam Chriſti Spiritu regeneratum, ſed hominem non renatum, & divinæ gratiæ adhuc expertem intelligere. Illudque ad ipſum nobiliſſimum Virum ſtatim miſi. Qui paucis poſt diebus litteras ad me dedit, in quibus, cur ſcriptum meum ſibi non perſuaſiſſet, exponebat, meaque rejecta, ſententiam ſuam de interpretatione ejus Paulini loci non leviter confirmabat. Ego, etſi tunc temporis aliis ſcriptionibus impeditiſſimus eram, tamen, cum viderem, veritatis in quæſtione noſtra inveſtigationem haud parvi momenti in Chriſtiana religione eſſe, ad ejus litteras pluribus reſpondere conſtitui, & rem totam aliquanto diligentius excutere. Id quod etiam, Deo bene juvante, non ita multis poſt diebus perfeci. Hac mea reſponſione ille accepta, ſubſtitit. Quippe qui propter à me in ipſa allatas rationes jam ſuſpectam, ut ipſe ingenue fatebatur, ſuam ſententiam habere inciperet. Quod ego animadvertens, in eam opinionem ſum adductus, ut idem aliis quoque non paucis evenire poſſet, qui eam ſententiam ſequerentur. Quæ cum homines Chriſti nomen profitentes à vitæ ſanctimonia abducere facillime queat, & ita à Domino olim videndo (ut Apoſtoli verbis utar Hebr. 12. 14.) eos excludere, omni ope conandum videtur, ut ea ex illorum mentibus ſtirpitus evellatur. Igitur, ubi primum ejus rei facultas eſt data, ipſam diſputationem noſtram, id eſt utriuſque ſcripta mihi publicanda cenſui, præſertim cum non alii modo amici mei, homines eruditione & pietate præſtantes, hoc meum conſilium vehementer probarent, verumetiam ipſe nobiliſſimus vir, cujus res quodammodo agebatur, minime diſſentiret, idque eam potiſſimum ob cauſſam, quemadmodum ipſe dicebat, ut, utracumque ex parte veritas eſſet, ei hac ratione victoria quæreretur. Quamquam autem ipſe præterea nomen ſuum in ipſa diſputatione diſerte adſcribendi mihi poteſtatem fecerat, ejuſque ad me Epiſtola, digniſſima, quæ in manus hominum perveniat, mihi eſſe videtur, tamen ob nonnullas alias juſtiſſimas cauſſas, quas hic exponere non eſt opus, id facere nolui.

Jam vero, quoniam in reſponſione mea ſæpe cujuſdam diſputationis meæ de Chriſto Servatore ſit mentio, cum tamen is liber hactenus publice editus non fuerit, nolim hoc cuiquam indicium videri ingenii vani & ab oſtentatione prorſus non alieni. Namque (ut alia omittam, nec præſertim me aliorum exemplo defendam, ſciendum eſt, me in hac reſponſione cum eo perpetuo loqui, qui librum illum meum & viderat, & perlegerat, immo qui in Epiſtola ſua, ad quam ego reſpondeo, ex libro illo, licet à ſe ſpeciatim non nominato, adverſus meipſum quædam verba attulerat. Eſt autem reſponſio mea non ex aliis, qui eam lecturi ſint, ſed ex eo ipſo, cui reſpondetur, æſtimanda. Huc accedit, quod is meus liber jam pridem in quorundam aliorum eſt manibus; atque in urbe quadam celeberrima jam quatuor amplius ab hinc annos ab aliquot doctrinæ opinione præſtantibus Viris eſt viſus, &, quamvis improbatus, non tamen refutatus. Etſi enim ab initio, id ſe facturos, dixerant, tamen poſtea ſtatuerunt, diſputationis illius meæ argumentum ejuſmodi eſſe, ut illam ſupprimere ſatius ſit, quam, eam refutando, publicare. Qua de re quid ſentiendum ſit, pii homines & veritatis amantes facile judicabunt. Cæterum, quia in eadem hac reſponſione mea eorum ſententiam minime probo, qui hominem renatum peccare id eſt aliquid unquam contra Dei præcepta committere nullo modo poſſe, contendunt, nec tamen illam divinis teſtimoniis, aut rationibus refello, hic vero nolim à quoquam vel temeritatis, vel imprudentiæ accuſari. Cum eo enim diſputo cum quo ea de re, quod ad ſententiam ipſam attinet, mihi optime conveniebat. Quare ineptum plane viſum fuiſſet, contrariam ſententiam refutare velle, maxime cum propter non paucos eoſque obſcuros Sacrarum Litterarum locos expendendos, atque explanandos, non niſi plurimis verbis id fieri poſſet. Nam, quod præterea, teſtimonia quædam ad eam infirmandam afferri ſolita non ſatis firma eſſe, eorum verum ſenſum explicando, demonſtrare ſum conatus, id propterea feci, quod loci illi, vel ad aliam ſententiam, quæ tamquam alterum extremum eſt quæque ſimiliter mihi minime probatur, de neceſſitate pecandi, confirmandam in teſtimonium adduci conſueverunt, vel ejuſmodi ſunt, qui indicare videantur, fieri poſſe, ut homo Chriſtianus in peccatis maneat, id quod mihi eo loco refellendum propoſueram. Non deerit (ſpero) nobis aliquando occaſio commodior, opinionem iſtam, valde perniciosam ſine dubio de Chriſtianorum in hac vita neceſſaria perfectione, nominatim, & copioſe refutandi. Interim, optime lector, hoc noſtro quantulocumque labore fruere. Cujus ope, te in Chriſti præceptorum ſalutari obedientia non mediocriter confirmatum iri, plures ſunt cauſſæ, cur ſperare per Dei benignitatem audeamus. Id certe unum nobis, hac diſputatione noſtra publicanda, ad ipſius Dei gloriam propoſitum fuit. Vale.

Scriptum, in quo breviter oſtenditur,

PAULUM APOSTOLUM

In Epiſt. ad Rom. Cap. 7.

Sub ſua ipſius perſona de ſeipſo ut renato, non loqui.

SEptimum Cap. Epiſtolæ ad Rom. compluribus occaſionem dedit credendi, in homine jam per Chriſti Spiritum regenerato, dum hic vivit, peccatum, & vitioſitatem pepetuo inhabitare, adeo ut non bonum, quod velit, ſed malum, quod nolit, faciat, atque ea cuncta habeat, & experiatur adhuc mala, quæ ſibi ipſi tribuere eo loco Paulus videtur: qua opinione vix quicquam pernicioſius in univerſa Chriſtiana religione excogitari poſſe exiſtimaverim. Quocirca, rem haud inutilem me facturum, ſum arbitratus, ſi, quam breviſſime fieri poſſet, Paulum ſub ſua ipſius perſona non de ſeipſo, aut certe, non de ſe, tamquam Chriſti ſpiritu reformato, locutum fuiſſe oſtenderem. Namque, hoc evicto, non eſt, cur ex ejus verbis quiſquam, tam peſtilentem errorem confirmari poſſe, credat.

Dico igitur, Paulum prædicto cap. 7. Epiſtolæ ad Rom. ſui ipſius nomine non ſeipſum jam per Chriſti gratiam, regeneratum, ſed hominem divinæ gratiæ expertem, quem modo ante Legem, vel ſine Lege, modo (idque potiſſimum) ſub ipſa Lege conſiderat, ſignificare voluiſſe. Quod ut planiſſimum fiat, Apoſtoli ſcopus eo in loco ante omnia nobis aperiendus eſt.

Dixerat Paulus eadem Epiſtola cap. 6. nos non amplius ſub Lege eſſe, ſed ſub gratia. Cujus rei occaſione paullulum digreſſus, docuerat, non idcirco peccandum, quia non ſub Lege, ſed ſub gratia eſſemus. Quo facto, ſtatim in ipſo cap. ſeptimi initio ad id revertitur, unde proxime digreſſus fuerat, & rationes afferre inſtituit, cur dixiſſet, nos non amplius ſub Lege, ſed ſub gratia eſſe, & totum caput eam in rem inſumit, oſtendens potiſſimum inter cætera, miſerum eſſe ſtatum hominis ſub ipſa Lege, cum ea per ſe nullas vires habeat ad hominem ex peccati ſervitute eximendum, ſed hoc totum ex divina gratia pendeat. Quæ in Chriſto, & per Chriſtum nobis largiſſime eſt exhibita. Hic nimirum eſt Apoſtoli ſcopus. Ex quo ſolo apparere poteſt, ipſum ſub perſona ſua non de ſeipſo, præſertim jam regenerato, ſed de eo homine, qui nondum ſub gratia ſit, verba facere. Sed præſtat, toto capite explanando, ſeu potius percurrendo, rem ſic ſe habere, aperte demonſtrare

Ait igitur Apoſtolus, ex eo ſatis conſtare, nos non amplius ſub Lege eſſe, quod Lex nobis mortua eſt. Quandoquidem, ſicut mulier tam diu ſub viri imperio eſt, quamdiu vir vivit, ita & nos tamdiu ſub Legis imperio fuimus, quamdiu illa nobis vixit. Et quemadmodum mulier, viro mortuo, jure alteri nubere poteſt, &, ſi cui nupſerit, ei ſubjecta futura eſt; ſic & nos, mortua nobis Lege, Chriſto, ejuſque gratiæ adhærere, eique deinceps ſubjecti eſſe jure potuimus. Ut autem probet, nobis Legem eſſe mortuam, ſive, ut ipſe, quo Judæorum invidiam declinet, loquitur, nos Legi mortuos eſſe, ait, nos non amplius in vetuſtate literæ, ſed in novitate Spiritus Deo ſervire. Id quod fieri non poſſet, ſi adhuc Lex nobis viveret, ſive nos Legi. Nam per Legem moventur, augenturque peccatorum affectiones, & in homine vim ſuam exerunt. Quod certe Spiritus novitati prorſus adverſatur. Id enim illorum eſt, qui ſecundum carnem ambulant. Et nos ipſi, cum in carne eſſemus, id eſt, à novitate Spiritus alieni, idipſum in nobis experiebamur. Hæc cum dixiſſet Paulus, illico, ut, quod ſibi objici poterat, ante occupet, ac diluat, & interim totam rem dilucidius explicet, ea verba ſubjungit, *Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt; Abſit. Sed peccatum non cognovi, niſi per Legem, &c.* Hic primum incipit Apoſtolus de ſe privatim videri loqui. Verum quis eſt, qui ex hoc ipſo initio non intelligat, ipſum ſub perſona ſua ſemetipſum, præſertim vero jam regeneratum, neutiquam intelligere? Neque enim de ipſo jam regenerato erat ſermo, ſed de iis, qui aliquando fuerant ſub Lege. Nec porro de eo, quod Lex in ipſo Paulo efficeret, aut effeciſſet, ſed de eo, quod in omnibus, quibus lata fuerat, & qui ſub ipſa Lege erant, efficere poſſet, aut potuiſſet, quærendum erat. Unde perſpicuum eſt, Paulum perſonam eorum omnium, de quibus ſermo inſtitutus fuerat, & ad quos ea diſputatio pertinebat, ſumpſiſſe. Qua ſermonis figura utitur alibi quoque. Ut 1. ad Cor. cap. 6. 12. & cap. 10. 23, & 30. & cap. 13. 1 &c & ad Gal. cap. 2. 18. Atque idem hic eſt, ac ſi Paulus dixiſſet, Sed peccatum non cognoviſſet quiſquam, niſi per Legem: quemadmodum alio in loco indefinite loquens ait, per Legem eſſe cognitionem peccati. Cum igitur ipſa prima verba, in quibus de ſe privatim videtur loqui Apoſtolus, non ad ipſum jam regeneratum, ſed ad eos omnes referenda eſſe conſtet, quibus Lex lata fuerat, quique ſub ipſa Lege erant; nemini dubium eſſe poteſt, quin eadem ratione conſequentia omnia verba explicanda ſint, in quibus, eandem ſermonis formam conſervans, de ſe ipſo loqui videtur. Quemadmodum à nobis fiet, ita ut aliter explicari ea nec debere, nec poſſe, ſatis apertum fore putemus.

Itaque ait Paulus, etiamſi Lex in iis, qui ſub ipſa Lege erant, peccatum auxerit, non propterea tamen Legem peccatum eſſe, id eſt peccati veram & propriam cauſſam. Quod enim auxerit peccatum, id ex accidente factum eſt. Nempe quia, cum Lex, quid peccatum ſit, id eſt, quænam hominis facta, aut conſilia, & cogitationes peccata ſint, & ſtatuat, & doceat, ſequitur, ut propter hominis naturam, quæ ſemper (ut ait Poëta) nititur in vetitum, eum ad ea, quæ ipſa vetat, facienda impellat Quoniam vero negare quiſpiam potuiſſet, à Lege cognitionem peccati proficiſci, cum ea cognitio natura unicuique inſita eſſe videatur, exemplo præcepti Legis de non concupiſcendo ſic rem ſe habere, ut ipſe affirmaverat, oſtendit Apoſtolus. Nam quis unquam cupiditatem ipſam peccatum eſſe cognoviſſet, niſi Lex dixiſſet. *Non concupiſces?* Hinc autem factum eſt, ut homo, Lege lata, videns concupiſcere ſibi non licere, quod antea non videbat, multo magis ad concupiſcendum (propria tamen culpa) impulſus fuerit, adeo ut omni cupiditate poſt Legem latam plus, quam ante, fuerit repletus. Nam cum Lex non eſt, peccatum (ut ita dicam) non irritatur, & propterea

vires

vires ſuas non exerit, ſed quodammodo mortuum eſt. Mortuo autem peccato, homo ipſe vivere merito dici poteſt. Sed, Lege ſuperveniente, peccatum revivifcit, homo autem moritur. Propterea dicit Paulus, *Ego autem vivebam ſine Lege aliquando, &c.* Quæ verba (quidquid plerique hodie conentur) nullo modo ad ipſum Paulum accommodari poſſunt, cum is nec ſine Lege, nec ſine Legis cognitione (præſertim quæ ad peccatum agnoſcendum ſatis eſſet) umquam fuiſſe dici poſſit Quippe qui non modo natura Judæus fuerit, verum etiam ad pedes Gamalielis Legis doctoris educatus, & in patria Lege accurate fuerit inſtitutus Gal 2.15. Act.22.2.5,24. Se igitur nominans Paulus, hominem & abſque Lege, & ſub Lege illis verbis ſine dubio deſcribit. Pergit autem & ait, ex prædictis patere, mandatum non concupiſcendi, ſive ipſam Legem, quam mandati nomine intelligit, quæ homini data fuerat, ut is ipſam ſervando viveret, cum non modo eam non ſervet, ſed gravius etiam, quam antea peccet, mortem illi attuliſſe. Unde apparet, Legem ipſam per ſe ſanctam eſſe, & mandatum ſanctum, juſtum, & bonum, non autem eſſe peccatum, ſeu peccati propriam cauſſam, ut ſibi à quopiam fortaſſis objici potuiſſe, oſtenderat. Verum, quia rurſus objicere aliquis potuiſſet, negari ſaltem non poſſe, quin Lex, quæ ad bonum data fuerat, in malum ceſſerit, ipſamque adeo mortem attulerit, Reſpondet Paulus, ne hoc quidem verum eſſe, ſed peccatum, occaſione ex Lege arrepta, per id, quod bonum erat, vim ſuam omnem exerendo, malum, & mortem homini attuliſſe. Nec vero hoc mirum alicui videri debet. Nam, inquit, Lex Spiritualis eſt, homo autem (per ſe ſcilicet, dum adhuc ſub ipſa Lege eſt, & gratia Dei deſtituitur) carnalis, & ipſi peccato emancipatus Dicit autem, Legem eſſe Spiritualem, non quidem quia in ipſa Spiritus inſit (alioqui ſibi ipſi adverſaretur, qui eam paullo ante litteram appellavit, & Spiritui oppoſuit) ſed quia ſpiritualem hominem requirit. Quoniam igitur homo, qui ſub ipſa modo Lege eſt, non autem ſub gratia, carnalis eſt adeo, ut peccati ſervus dici poſſit, idcirco ſit, ut homo ejuſmodi nequaquam Legi, quæ ſpiritum poſtulat, ſed peccato obtemperet, & ita non quidem Lex ipſa, quæ ſemper optima eſt, illi in malum, & mortem vertatur, ſed ipſe vitioſitate ſua per Legem mortem ſibi inferendi occaſionem arripiat. Quod adeo verum eſſe ait Paulus, ut ab hoc malo ne ii quidem eorum, qui ſunt ſub Lege, liberi ſint, quos in eo ſtatu ad omnium excellentiſſimum gradum perveniſſe contigit hoc eſt ita ſunt affecti, ut, quod ad mentem attinet velint Legi obtemperare. Iſti enim, etſi maxime, ratione duce, volunt, tamen vires obtemperandi non habent, aut certe non obtemperant. Quapropter non bonum, quod volunt, ſed malum, quod nolunt, faciunt, nullo modo probantes idipſum, quod agunt. Ex quo etiam perſpicuum eſt, ipſos confiteri, ut agnoſcant, in ſeipſis, licet bonum facere volentibus, malum, id eſt peccatum, ſeu vitioſitatem ineſſe, quæ ipſos ad malum faciendum, & peccandum quodammodo rapit. Ut non male dici poſſit, non ipſos, ſed vitioſitatem in ipſis habitantem id malum facere. Itaque in uno homine duo quaſi homines ſunt, interior, & exterior. Interior homo, ſive homo, quod attinet ad mentem ſuam, delectatur Lege Dei, eamque ſervare cupit. At homo exterior, ſeu caro, id eſt appetitus, contra pugnat, & quia potentior eſt, quippe qui adhuc omnia hominis membra occupet, iiſque pro armis utatur, ſuperior evadit, & ita hominem, licet invitum, peccati ſervum efficit. Atque hinc conſtare poteſt, quanta in miſeria ii omnes verſentur, qui ſub ipſa Lege ſunt.

Quamobrem merito Apoſtolus, cum ea, quæ modo explicavimus, dixiſſet, inſtitutam ſermonis figuram perſequens, pro ejuſmodi hominibus ſub perſona ſua conqueritur, atque exclamat, *Miſer ego homo, quis me liberabit à corpore mortis hujus?* Corpus mortis pro ipſa morte dixit locutione ſibi familiari, præſertim in ea Epiſtola. Nam & ſupra eodem cap.4. Chriſti corpus pro ipſo Chriſto dixerat, & cap.6.6 Corpus peccati pro ipſo peccato. Quis (me miſerum) liberabit me, inquit, ab hac morte? Hoc eſt, quis mihi dabit, ut amplius peccati ſervus non ſim, unde omnis miſeria, & ipſa mors proficiſcitur? Ne quis autem in Apoſtoli verbis tantum μιμησιν animadvertens, propter ſeipſum quoque ita eum exclamaſſe ſuæ miſeriæ ſenſu adactum, ſuſpicaretur, ſtatim per parentheſin ea verba adjunguntur, *(gratias ago Deo Per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum)* Ex quibus etiam plane intelligi poteſt, eam, quam diximus, ſermonis figuram in reliqua Apoſtoli diſputatione eſſe, ut ſub perſona ſua non ſeipſum intelligat. Perinde eſt enim, ac ſi diceret Quod autem ſic conqueror, & exclamo, non propter me id facio, ſed propter alios, de quibus loquimur, quique ſub ipſa Lege ſunt. Ego enim non ſum ſub Lege, ſed ſub Chriſti gratia, & Deo gratias ago, quod me hac ratione à tanta miſeria ac morte prorſus aſſeruerit, effeceritque ut peccati ſervus non ſim, nec in me exterior homo interiore potentior ſit, ſed contra interior exteriore, appetitu ſcilicet ipſum corpus minime occupante, ſive dominante. Poſt quæ verba ad inſtitutum & ſermonem, & ſermonis figuram redit, atque concludit, ſe, id eſt hominem, qui ſub ipſa Lege ſit, eatenus quidem progredi poſſe, ut mente Legi Dei ſerviat, cæterum à Lege hoc conſequi non poſſe, ut ex altera parte carne Legi peccati non obediat, & proinde condemnationi, & morti non ſit obnoxius. Non igitur ſub Lege iis, qui ſub ipſa ſunt, manendum eſt, ſed ad Chriſti gratiam confugiendum. Sic enim fiet, ut à peccati Lege, hoc eſt imperio, liberati non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum ambulent, & propterea nulli prorſus damnationi ſint obnoxii Quemadmodum ipſe Paulus 8 deinde cap. copioſe ac luculenter explicat.

Quæ hactenus à nobis dicta ſunt, dum Pauli mentem, & magna ex parte verba ipſa in 7 cap. Epiſt. ad Rom. breviter aperire, atque explanare ſtudemus, ſatis, ſuperque eſſe poſſunt, ut id verum eſſe conſtet, quod ab initio diximus, & nobis demonſtrandum propoſueramus. Videlicet, Apoſtolum eo loco ſub perſona ſua non ſeipſum, præſertim tamquam Chriſti Spiritu regeneratum, ſed hominem adhuc divinæ gratiæ expertem intelligere. Attamen, ut id aliquanto etiam evidentius appareat, hominem Chriſti Spiritu præditum cum eo homine, de quo Paulus ibi loquitur, per antitheſes quaſdam, idque ipſius Pauli verbis ex eadem fere Epiſt. ad Rom. deſumptis, conferemus.

Homo de quo loquitur Paulus Apoſtolus Cap. 7. Epiſt. ad Rom.	*Homo Chriſti Spiritu præditus ex Apoſtoli Pauli verbis deſcriptus.*
1. *In eo peccatum operatur omnem concupiſcentiam v.* 8.	1. *Crucifixit carnem una cum affectibus, & concupiſcentiis. Gal. cap.* 5. *v.* 24.
2. *In eo peccatum adeo vivit, ut illum morti mancipet, atque occidat, v.* 9, 10, *&* 11.	2. *In eo peccati corpus (id eſt ipſum peccatum) deſtructum eſt adeo, ut & ipſe peccato mortuus ſit, nec peccatum in ipſo amplius regnet, aut dominetur. Rom.* 6. 2, 6, 11, 12, *&* 14.
3. *Carnalis eſt. v.* 14.	3. *Non amplius eſt in carne. Rom.*7.5. *& cap.* 8.8, *&* 9.
4. *Venundatus eſt ſub peccato. Ibidem.*	4. *Liberatus eſt à peccato, Rom.*6. 18, *&* 22.
5. *Quod vult bonum non facit, quod autem non vult malum, id agit. v.* 19.	5. *Non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum ambulat. Rom.* 8. 1, *&* 4. *& Spiritu actiones corporis perimit. Rom.* 8. 13.
6. *Captivus eſt Legis peccati. v.* 23.	6. *Liberatus eſt à Lege peccati. Rom.*8.2.
7. *Detinetur à corpore mortis, (id eſt ab ipſa morte) a quo liberari miſer cupit. v.* 24.	7. *Liberatus eſt à Lege mortis. Ibidem.*

De ſuperiore ejus ſcripto Epiſtola.

Gratiam, & pacem à Deo Patre per JESUM CHRISTUM *opto.*

LEgi ſcriptum tuum, vir doctiſſime, quod rogatus à me edidiſti, proque tenui modulo fidei ſpiritualiſque prudentiæ illud examinavi. Video tibi ſuppetere quaſdam rationes, quibus ut tua confirmas, ſic adverſæ partis argumenta refellere conaris: Tamen, ut verum fatear, mihi tuæ rationes nec tam firmæ, nec veræ videntur, ut à concepta dudum ſententia me revocare poſſint. Quæ igitur me detinent, ne tibi aſſentiar, paucis aperiam, tu pro tua ſingulari prudentia dijudicabis.

Principio occurrit Paulina diſtinctio, quæ unum eundemque hominem in duas partes partitur. Juxta mentem conſentientem Legi Dei, in membris vero carnis ſentientem rebellionem. Hoc aliis verbis, ni fallor, idem Paulus alicubi effert, videlicet Novi ac Veteris hominis diſtinctione. Quæ partitio nullo modo homini non renato, gratiæque Dei in Chriſto experti convenit. Quomodo enim homo non renatus poſſit conſentire mente præcipua parte hominis Legi divinæ, eaque delectari: cum potius illam contemnat, odioque habeat? 1 Cor. 2. 14. Rom. 8. 6, & 7. Animalis enim homo non percipit ea, quæ Dei ſunt, cogitationeſque carnis mortem adferunt prudentiaque carnalis inimica Dei eſt, &c. Potius itaque homo non renatus delectatur vanitate mentis ſuæ, quam ut mentem poſſit applicare ad meditationem Legis, indeque abſque peculiari gratia guſtum ſuavem ſentire.

Deinde Paulus poſt lamentationem, deplorationemque tantæ miſeriæ gratia Dei ſe ſolatur in Chriſto. Quod neſcio quomodo non declarat, Paulum & de ſe jam fideli, ſubque ſua perſona de omnibus Chriſtianis loqui. Quis enim Deo per Chriſtum gratias agere poteſt, niſi qui probe Chriſtum cognoverit? Nec eſt, quod dicas, Paulum iſta ſeorſim ſub parentheſi de ſeipſo, alia vero non item ſcribere, cum omnia uno contextu cohæreant. Immo quæ poſt gratiarum actionem addidit, meam ſententiam confirmant, ſcilicet ſe ſervire mente Legi divinæ, carne vero Legi peccati. Quomodo enim poſſit ſervire Legi Dei mente, abſque ſpiritu Dei? ſervitus enim includit ſincerum cor, ſtudioſumque Dei, &c. Aliter non ſervitus, ſed potius illuſio quædam, prophanatioque Legis divinæ diceretur. Hæ ſunt rationes (ut cætera nunc taceam) quæ me urgent, ut potius iis aſſentiar, qui luctam perpetuam Chriſtianorum à Paulo deſcribi docent, qui ſæpius à propria concupiſcentia impediri, non hoc quod volunt, ſed ſæpius nolentes malum operantur, aliquando quoque prudentes per infirmitatem carnis vi concupiſcentiæ irretiti labuntur. Tantam enim eſſe potentiam hujus malæ concupiſcentiæ Paulus declarat, à qua homines pios quaſi ſub quadam captivitate detineri aſſerit.

Quæ tu vero, vir optime, objicis ſub quadam Antitheſi, ea quæ Paulus loco citato ſcribit, non poſſe cadere in hominem Chriſtianum, propterea quod idem Paulus multo melioribus, immo contrariis epitheris fidelem hominem ornet, deſcribatque quod ex ſequenti capite 8 facile apparet, ubi non carnalem, ſed ſpiritualem deſcribit: Non captivum à Lege peccati, ſed liberum, &c. Alioque loco eos, qui Chriſti ſunt, carnis affectus cum concupiſcentiis crucifixiſſe affirmat, &c Ad hæc paucis reſpondebo. In ſcriptis Paulinis ſæpius diverſitas quædam ſe offert, propterea quod ille de una re loquens pro diverſitate cauſæ, temporiſque eam deſcribit, prout patet in elogiis Legis, quam aliquando inſtrumentum vitæ; aliquando miniſtram mortis vocat. *Sic*, ubi de populo Iſraëlitico agens, eundem & extollit, ornatque præclariſſimis elogiis, poſtea vero humiliter de illis ſentit, atque prædicat. Eadem, ubi circumciſionis mentionem facit, invenies. Similiter hic quoque facit. Cum enim deſcribit hominem Chriſtianum à præcipua ejus parte, juxta ſcilicet renovationem mentis per Spiritum Sanctum, qui Spiritu Dei ſuaſore ac ductore corpus ſuum in obſequium redigit, ne rebellans jugum Spiritus plane excutiat, ſed potius illud ſubigit domatque hactenus, ne vis peccati in membris rebellans dominium obtineat, ſed utut accideret, attamen Spiritus victor evadat, hanc hominis fidelis prærogativam Paulus conſiderans, cum à præcipua parte ſpiritualem nominat, eique tribuit, quod peccato mortuus carnem cum affectibus, ac concupiſcentiis crucifixerit. Iſta à Paulo per excellentiam prædicantur, qui iſtud, quod optimum eſt (ut dixi) conſiderat: propterque inhabitantem Spiritum Sanctum in nobis tam eximiis elogiis hominem Chriſtianum ornat.

Verum, cum nemo ex mortalibus, qui ex voluntate viri geniti ſunt, hactenus repertus eſt, qui ad tantam perfectionem pervenerit, ut nulla labes perverſæ concupiſcentiæ ei adhæſerit, eumque reum coram Deo non conſtituerit; Immo omnes ſancti non tantum ſub Veteri, ſed & ſub Novo Teſtamento vitioſitatem carnis ſenſerint: hoc Paulus expertus non abs re deplorat, ac loco prædicto deſcribit, ſentiens tantam vim ineſſe malæ concupiſcentiæ, quæ in membris noſtris remanens, perpetuo ſpiritui noſtro negotium faceſſit, contraque animam militat, ut quodammodo nos captivos mancipet.

Inde igitur iſta diverſitas, quæ in Paulo prima ſpecie apparere videtur. Quod de eodem homine pio diverſa prædicare videtur, idque propterea quod diverſos effectus diverſarum cauſarum deſcribit. Ex una parte effectus ſpiritus vincentis. Ex altera parte vim concupiſcentiæ rebellantis, &c. Quis vero negare poteſt, niſi aut ſtupidus aut Phariſaico ſpiritu faſcinatus, tantam cladem inferre ſanctis concupiſcentiam, ut merito omnes peccato obnoxios reddat? Jac. 3. 2. 1 Joh. 1 8. Jacobus fatetur omnes in multis labi. Idem teſtatur Johannes. Si dixerimus nos peccatum non habere, mentiri nos, &c. non adſero plura teſtimonia, nam tibi omnia notiſſima ſcio, hoc unum addo, ſi quis diligenter omnes cogitatus, ſermones, factaque examinaverit, abſque dubio in ſeipſo ſufficiens teſtimonium reperiet, ut cæteris teſtibus non egeat.

Naturæ igitur noſtræ pravitas à Paulo deſcribitur, quæ optime in homine renato apparet. Nam homo naturæ ſuæ relictus, totus in cupiditates fertur: Quanquam enim impii ſtimulis conſcientiæ punguntur, quod Dominus permittit, ut judicium ſuum illis demonſtret: Tamen ii peccatum nunquam vere oderunt, nec juſtitia delectantur. Pii contra, in quibus cœpta eſt regneratio, præcipuo cordis affectu ad Deum feruntur, juſtitiam amant, uniceque Deo in omnibus obedire cupiunt: ſed rurſum à carne impediuntur, vimque eis faciens concupiſcentia ſæpius rapit, ac diſtrahit: concupiſcentiæ enim effectus eſt perpetua carnis adverſus ſpiritum rebellio. Quæ pugna cum ſit piis moleſta, libenter cuperent ſe ab ea liberari: ſed cum in hac vita id non fit, gemunt, ac iſtam miſeriam deplorant, ſolaque gratia Dei ſe in Chriſto conſolantur. Quod ſcilicet iis, qui Deo per Chriſtum reconciliati ſunt, vitioſitas carnis non imputetur, habentibus intus arrhabonem redemptionis ſuæ Spiritum Sacrum. Qui & de benevolentia paterna eos certificat. Tum in hac

Digitized by Google

lucta inſtruit, vireſque ſuppeditat, ne ſuccumbant, ſed mortificantes aſſidue opera carnis, non ſecundum carnem, ſed juxta ſpiritum ambulent.

Verumtamen fieri non poteſt, quin tam gravem hoſtem aſſidue ſentientes, gemant, mortifera tela ejus exhorreſcentes, quibus id hoſtis eorum efficit, ut etſi totis viribus in contrarium nitantur, tamen ſæpiſſime à recto curſu impediantur ac retardentur. Juſte igitur Paulus, conſiderans hanc corruptionem naturæ noſtræ, per Legem peccati in membris militantem, Captivitatem vocavit. Quomodo enim non diceretur captivitas, qua ſe nullo modo fideles, dum hic vivunt, eximere, liberareque poſſunt? Nam dato mihi aliquem, etiam ex ſanctiſſimis, qui nunquam peccaverit, nec facto, nec dicto, nec cogitatu quidem.

Quod igitur Paulus dixit, ſe ſub peccatum venditum, non voluit indicare, qui ex Chriſti ſpiritu natus eſſet, ſe dominantis peccati jure teneri, ſed indicavit, ſe peccati vim, rebellantem ſpiritui ſentire, quam tollere, dum viveret, non poſſet, ut quæ nonniſi cum corpore moreretur. Aliter ergo pii, & ſancti homines, aliter impii ſe ſub peccatum venditos ſentiunt. Impii condemnantem ejus calculum, & judicium in conſcientiis ferentes: Illi ab eo liberi, rebellionem ſentientes, reatum non item, & pugnam cum peccato ſuſtinent, pravas cupiditates aſſidue mortificant. Nihilominus tam moleſte ferunt, ſpiritum à carne ſæpius impediri, ne tanta cum perfectione, alacritateque, quam vellent, Deo, proximoque inſerviant. Nam caro, quamdiu vivit hac animali vita, non poteſt ſic affecta eſſe ac compoſita, ut interior homo affectus, ac compoſitus eſt, nec ejus affectus tales fieri poſſunt, quales ſunt affectus ſpiritus cum Lege conſentientes. Ut hæc diligenter examinans, non abſque ratione dicere quis poſſit: Credentes in Chriſtum ſpirituales carnaleſque eſſe. Probos ac improbos: Carnales ac improbos à vitiata carne, quam, ut mortalem, ita vitiis defœdatam ſecum gerunt; ut autem ſpirituales quoque filii Dei vocentur, efficit verſans in mentibus ipſorum ſpiritus, ex quo filii Dei renaſcuntur. Qui igitur in ſtatu novæ geniruræ ſunt, ſpirituales à ſpiritu vocantur, non carnales à carne: ut Paulus Galatas propter ſpiritum regeneratorem ſpirituales vocat, quamvis ſciret eos concupiſcentiam, Legem peccati in membris corporis portare: propterea admonet, ut peccantes in ſpiritu lenitatis arguant, conſiderantes ne & ipſi tententur, per inſidiatricem ſcilicet concupiſcentiam. Quare non ſine cauſa addit Gal. 6. 1: *Quod ſi quis ſibi videtur aliquis eſſe, cum nihil ſit, ſuum ipſe fallit animum.* Admonet Paulus, ne quis propriæ juſtitiæ, ſanctitatiſque opinione inflatus, cæteros audaciter contemnat, putans ſe immunem eſſe ab omni tentatione vimque concupiſcentiæ intus latentis, ac graſſantis non ſatis animadvertens, ac agnoſcens. Quæ quam virulenta ſit, ii demum ſentiunt, qui juſtum bellum cum illa inſtituunt, aſſidueque præliantur. Sed quid multis opus, tuipſe revoca in memoriam illa, quæ alicubi ſcripſiſti: Hominem Chriſtianum juſtum & injuſtum nominans. Juſtum pronuntians, ſi ex communi vita juxta æquitatem conſentaneam conſideretur & cum cæteris comparetur. Injuſtum vero, ſi ad divinam propoſitam normam facta, & cogitationes ejus univerſæ exacte expendantur. Unde igitur iſte defectus in homine renato, quod non poſſit reſpondere exacto Dei judicio? Nonne ob imbecillitatem carnis, quæ exagitata à mala concupiſcentia ſpiritui ſancto operatori omnis juſtitiæ reluctatur, ac repugnat? An Deus à nobis juſto modo diligitur? Nonne ſæpius diffidentiæ, impatientiæque morbo laboramus? Ubi Deo parendum eſt, nonne ſæpius ignava caro alacritati ſpiritus repugnat? ut ſi quid boni operari volumus, carni vis inferenda ſit. Proximus nonne ſæpius negligitur? At ubi tanta perfectio, quod quis proximum æque ac ſeipſum diligat? Nonne philautia pravæ concupiſcentiæ proles ita nos devinctos tenet, ut potius nos noſtraque, quam proximum curemus? Examinet, modo quiſque cor ſuum, inveniet iſtud veriſſimum. Unde igitur tantus torpor in officiis pietatis, proximique neglectus, fides imbecilla, charitaſque languida? In Deo, verboque ejus nulla culpa, qui ad meliora hortatur, ſpirituque ſuo inſtruit. Concupiſcentia igitur carnis culpanda eſt, quæ repugnat, impeditque bonos ac pios conatus fidelium, quod Paulus explicat dicens: Non ego malum operor, verum inhabitans in me peccatum, &c. Sæpius enim pii volentes bonum per ſpiritum inhabitantem in mente ipſorum, nihilominus operantur malum. Et ſi quid boni faciunt, non ita tamen ſtrenue alacriterque, ut deceret, id exequuntur, propter innatam carnis rebellionem. Hæc ſi quis recte conſideraverit, in ſeque ipſo expertus fuerit, facile animadvertet, Paulum juſtas habuiſſe cauſas, cur tantam miſeriam humanæ infirmitatis tam tragice deſcripſerit, ſolaque gratia Dei in Chriſto ſe ſuſtentarit, qua fit ut iſta vitioſitas nobis non imputetur. Nulla enim condemnatio iis, qui in Chriſto Jeſu reconciliati, fiduciaque miſericordiæ Dei freti, primitias ſpiritus habentes, pravas cupiditates carnis mortificant, ac omni conatu reſiſtunt, ne peccatum eis dominetur. Quod qui exequuntur diligenter, efficiunt, ne iſta lues in carne graſſans eos ita inficiat, ut à cœpto pietatis curſu deſiſtant: ſed potius fortiter in acie dimicent, victoreſque gratia Dei evadant: Attamen vitioſitas iſta, qua fit, ut non ita, prout velimus, juſtitiæ operam demus, innocentiamque obſervemus, culpanda ac deploranda eſt. Atque nos humiliare debet, ne nos ipſos efferamus, ſed humiliter de nobis ſentientes, miſericordiam Dei unicum Aſylum ſalutis noſtræ imploremus, ab eo remiſſionem omnium peccatorum noſtrorum petentes, vitanteſque Phariſæi illius arrogantiam, qui dixit, Non ſum ſicut cæteri homines, &c. Luc. 18. 12. Nam etſi *gratiâ Dei* ea ſcelera, quibus mundus obnoxius eſt, non perpetramus, ſeminaria tamen quædam illorum in membris noſtris circumferimus, ſollicitante concupiſcentia ad malum, niſi ſpiritu Dei eam reprimamus. Lucta itaque perpetua opus eſt, ut beneficio Dei ſuperiores evadamus, ne videlicet regnet in mortali corpore noſtro peccatum, ob quam victoriam ſpiritu ſacro partam ſpirituales dicuntur: Carnales vero, ſi immunditiem, vitioſitatemque malæ concupiſcentiæ conſideraverimus. Sic & liberi evadimus, dum peccatum ſollicitans reprimimus, ne in nos ſæviat, ſibique in ſervitutem redigat. Rurſus vero, quod aſſidue vexat, curſumque noſtrum remoratur, in hoc non parum nocet vimque ſuam exerit, ac quodammodo jus ſuum tuetur, ne nos plane liberi immuneſque ab illo, dum hic vivimus, ſimus, non prius omni ex parte liberandi, quam, confecto curſu militiæ noſtræ, & ſpiritu, & corpore in integrum reſtaurabimur.

Jam finem facio, ſatis te admonitum arbitror, locum Pauli, aliter ac ſentio, accipiendum non eſſe.

Non dubito, te nunc in eo ſtatu verſari, qui faciliorem, planioremque viam pietatis ingreſſus, non adeo ſpinoſis calloſiſque ſalebris impediaris, ſecure enim otio literario deditus agis. Sed ſi tu aliquando expertus fuiſſes vitam communem, maxime conjugalem œconomicamque, melius fortaſſis perſpiceres, quantis procellis, tempeſtatibuſque fides noſtra impetatur, quantis machinis oppugnetur patientia. Potes iſta conjicere ex cæteris, qui aſſidue tanto onere preſſi gemunt, infirmitatemque ſuam agnoſcunt, ac deplorant. Pauli Epiſtolæ luculenter teſtantur iſtam miſeriam, qui ſcribens fidelibus, eoſque ſanctos nominans, tamen multas infirmitates, vitiaque non vulgaria in eis notat, ac corrigit. Rogo igitur te, ut, quæ ſcripſi, diligenter examines, &, ſi quid diverſum adhuc ſentias, mihi ſignificare non graveris. Tandem te diu incolumem in Domino cupio, meque ut ames rogo.

Datum die Februarii 12. *Anno* 1581.

I. N. *Frater in Domino tuus.*

AD

Ad ſuperiorem Epiſtolam ſic pluribus AUTHOR reſpondit.

Gratia, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino JESU CHRISTO.

Nihil mihi gratius accidere potuit, vir præſtantiſſime, quam, ut ad ea, quæ rogatu tuo in ſeptimum caput Epiſtolæ ad Romanos proximis diebus ſcripſeram, à te ipſo reſponſum acciperem. Etenim ſpero fore, ut diſputationibus hac de re noſtris, veram totios loci ſententiam tandem percipiamus, & (quod potiſſimum à me quæritur) quales ii eſſe debeant, qui Chriſti Spiritu regenerati jure dici poſſint, recte intelligamus. Ne quando nobis ipſi in iſtorum numero eſſe videamur, cum tamen non ſimus, & ita à cœleſti regno, in quod ingredi iis ſolis datum eſt, qui ejuſmodi fuerint, imprudentes excludamur Joh. 3. 5. Et quamquam (ut ipſe noſti) non tantum temporis habebam, ut tota de re pro ipſius amplitudine ſcribere poſſem, tamen (cum præſertim, ut id facerem, abs te rogatus eſſem) pauculos dies aliis meis occupationibus quodammodo ſuffuratus, quæ mihi ad ea, quæ ad me ſcripſiſti reſponderi poſſe videbantur, explicare conſtitui. Tu, quem Deus Spiritu ſuo dignatus eſt, facile, an divina cum veritate, quæ dicturus ſum, conſentiant, cognoſcere poteris.

Primum igitur ais, ſententiam meam, quæ eſt, Paulum eo loco ſub perſona ſua non de ſeipſo, tamquam Chriſti Spiritu regenerato, ſed de homine potiſſimum, qui divinæ per Chriſtum exhibitæ benignitatis expers adhuc ſub ipſa Lege ſit, omnino loqui, ea ratione tibi probari non poſſe, quod Paulus hominem iſtum, de quo loquitur, in duas partes partitur, quatenus mente quidem conſentit Legi Dei, carnis tamen interim rebellionem ſentit, quod tibi opinaris ab eodem Paulo diſtinctione Novi, & Veteris hominis ſignificari. *Quomodo enim* (inquis) *homo non renatus poſſit conſentire mente præcipua parte hominis Legi divinæ, eaque delectari: Cum potius illam contemnat, odioque habeat?*

Si quæ in hac tua argumentatione explicanda, vir clariſſime, dicta ſunt, admitti debent, ipſaque argumentatio recte concluſa eſt, ex duobus alterum efficitur. Aut, ubicumque mentis, & carnis luctatio fuerit, ibi mentis victoriam eſſe, Aut non neceſſe eſſe, ut in homine renato mens carne potentior ſit. Ubi enim mentis cum carne luctatio eſt, ibi mentem eſſe oportet, quæ Legi Dei conſentiat, eaque delectetur. Unde enim luctatio iſta, niſi ex eo quod mens divinæ Legi obedire vult, caro autem id facere renuit? Atqui in argumentatione tua tacite ſumitur, Quicumque ea mente ſit præditus, quæ Legi Dei conſentiat, eaque delectetur, eum renatum eſſe. Igitur aut neceſſe eſt, in luctatione iſta, quocumque in homine ea fuerit, à mente carnem ſuperari, aut in homine renato ut ſuperetur, non eſſe opus. Poſterius hoc nulla refutatione indiget, cum non modo in Sacris Literis, præſertim vero apud ipſum Paulum, teſtatiſſimum ſit, in homine renato, & vere Chriſtiano, Spiritum (qui idem hac in re præſtat, quod mens) carne potiorem eſſe oportere, verum etiam tu ipſe id ſatis aperte confitearis, quamquam, cum hoc mirum in modum ſententiæ tuæ adverſetur, vix hac in re te ſatis explicare poſſe videris, ut poſtmodum dicemus. Jam vero prius illud nullo pacto concedi poteſt, cum & divinis litteris, & ratione, & quotidiana denique experientia doceamur, in nonnullis immo in pleriſque hominum carnem, cum mente luctando, ipſa mente potiorem eſſe.

Et quidem, quod attinet ad Sacras Literas, expendatur modo diligenter ſimilitudo, ſeu parabola illa à Chriſto propoſita & explicata de ſeminante Matth. 13. Marc. 4. Luc. 8. Nam quis dubitare poteſt, quin is, in quo ſemen divini ſermonis jam enatum fuerat, ſed perſecutione deinde, aut calamitate propter ſermonem exorta, aruit, ſecum ipſe, dum deſiſceret, pugnaverit, mente (ſine cujus rectitudine, quæ non facile aboletur, ſemen illud enatum non fuiſſet (nam & cum gaudio ab iſto ſermonem acceptum fuiſſe narratur) hinc, ut perſiſteret, monente, illuc vero carne, ut cederet, ſuadente? Et tamen ſuccubuit mens, & victrix caro evaſit. Idem omnino dici debet de eo, qui ibidem terræ ſpinis obſitæ aſſimilatur. Nam, licet diſertis verbis non narretur, ſemen in eo natum fuiſſe, tamen cum ex ipſa ſimilitudine, tum ex eo, quod ibi dicitur, ſuffocatum fuiſſe ſemen, adeo ut fructum non tulerit, aperte indicatur, natum quidem ſemen fuiſſe, ſed ad fructum pervenire non potuiſſe, ut evenire videmus, ſi qua pars ſeminis, dum ager ſeminaretur, inter ſpinas deciderit. Eſtque iſtius exemplum eo magis propoſito noſtro accommodatum, quod ſpinæ illæ, ut Chriſtus ipſe explicat, voluptates, divitiæ, ac ſolicitudines hujus vitæ ſunt, quibus armis potiſſimum caro cum mente pugnare, eamque ſuperare conſuevit. Quid porro dicemus de iis, quos Sacra Hiſtoria teſtatur in Chriſtum credidiſſe, interim tamen eum confiteri propter imminentia pericula non auſos eſſe? Numquid fieri poteſt, ut in iſtis mens cum carne non perpetuo pugnaverit? Nam quid aliud eſt, eos in Chriſtum credidiſſe, quam mente ſua ipſos aſſenſos fuiſſe, illum vera dicere, eumque eſſe, quem ſe eſſe dicebat, & propterea illi palam adhærendum eſſe Joh. 12. 42. Hoc profecto cum carnis affectu pugnabat, qui incommoda hujus vitæ fugienda omnino eſſe ſuadebat. Quare non ſine mentis repugnantia, ut prædicta incommoda vitarent, à Chriſto confitendo abſtinebant iſti, nec ſine antecedente luctatione illa vincebat in ipſis caro, menſque ſuccumbebat. Hanc ipſam pugnam, in qua interior homo, ſeu præcipua ejus pars, quæ mens eſt, ab exteriore ſuperatur, adeo ut ipſe homo ſuperatus eſſe dicatur, ſatis aperte explicat Petrus, cum ait 2 Petr. 2. 20: *Si enim refugientes coinquinationes mundi, in cognitione Domini & Salvatoris Jeſu Chriſti, his rurſus implicati ſuperantur, facta ſunt eis poſteriora deteriora prioribus.* Et antea dixerat, à quo quis ſuperaretur, ejus & ſervum eſſe. Nam verbum Superari, pugnam anteceſſiſſe, demonſtrat. Sed quid opus eſt, quo mentem in luctatione cum carne ex Sanctis Literis ſuccumbere poſſe oſtendamus, longius abire, cum nullus ſit (opinor) in univerſis Bibliis locus, qui tam dilucide, ac copioſe id doceat, quam locus ipſe, de cujus interpretatione quærimus? Verum ne bis eadem dicamus, de hoc poſtea agemus. Atque hæc in præſentia ſatis eſſe volo, quod ad ſacra teſtimonia pertinet.

Quod ſi rationem ipſam intueamur, videbimus aperte, fieri non poſſe, quin in iis hominibus, qui divinæ Legis cognitionem habeant, & proinde juſti, atque injuſti, honeſti, ac turpis notitiam adepti fuerint, dum cupiditatibus ſuis obſequuntur, antequam plane ipſarum mancipia fiant, & in ipſis vitiis quodammodo computreſcant, fieri, inquam, non poſſe, quin in iſtis mentis cum carne ſit perpetua pugna. Tanta eſt enim, niſi quis prorſus obduruerit, juſti, atque honeſti vis, ut non modo cogatur unuſquiſque fateri, aliis rebus omnibus ipſum anteponi æquum eſſe, ſed etiam ad ipſum per ſe amandum, & quærendum ſe impelli, ac rapi ſentiat. Verumtamen, quia in homine

ex altera parte vebementiſſimus eſt animi affectus ille, quo ea, quæ nobis bona eſſe credimus, ſequimur, & mala refugimus, idcirco fit, ut quoniam, ea, quæ honeſta & juſta ſunt, plerumque nobis malum aliquod allatura eſſe videntur, quæ vero turpia atque inhoneſta, bonum, pugna inter ſuperiorem ratinnem, & appetitum (quæ idem ſunt, quod apud Paulum, & in diſputatione noſtra mens, & caro) gravis inſtituatur, ratione jubente, ut id, quod æquum eſt, omnino faciamus, appetitu verò contra ad ea, quæ mala nobis eſſe videntur, refugienda, quæ autem bona, perſequenda nos vehementer impellente. In qua pugna vix umquam non ſolet appetitus ſuperior evadere, niſi aliqua opinio, aut ſpes ſit, ea, quæ juſta, atque honeſta ſunt, quamvis malorum plena videantur, tamen bonum aliquod ejuſmodi nobis allatura, quo iſta omnia mala compenſati queant. Nec quiſquam fortaſſe eſt, qui, ſi eadem bona ſe percepturum eſſe perſuaſum haberet ex bene agendo, quæ ex male agendo, non multo libentius bene ageret, quam male. Quare neceſſe eſt, ut, qui ſciens prudens male agit, donec omnino hominem exuat, & rationem, ſive uſum illius plane abjiciat, invitus ex parte id faciat, mente ipſius videlicet interim repugnante, & carni aliqua ratione reſiſtente.

Sed quid de quotidiana experientia dicemus? Quotus quiſque eſt, qui pugnam hanc non ſit expertus, cum tamen interea appetitus plerumque ſuperior evaderet? Plena exemplorum ſunt omnia, plena querelarum appetitus in pugna iſta rationem ſuperantis. Hinc decantatiſſimum illud, *Video meliora, proboque, Deteriora ſequer*. Quod mulierem etiam impudicam atque ſceleſtam dicentem Poëta inducit. Quod ſane factum non eſſet, niſi experientia ipſa docuiſſet, multos impudicos atque ſceleſtos eſſe, qui rationem appetitui repugnantem in ſe ipſis ſentiunt, immo niſi pleroſque tales eſſe compertum fuiſſet.

Certiſſimum igitur eſſe debet, in luctatione iſta rationis cum appetitu, ſive mentis cum carne, in multis, immo in pleriſque hominum, mentem carne aut ſuperiorem eſſe, aut aliquando fuiſſe, & ob eam cauſſam, poſſe quempiam, quod ad mentem attinet, legi divine conſentire, eaque delectari, & tamen in eo mente carnem potiorem eſſe. Sed tu nimirum (ut arbitror) apud Paulum, Lege Dei ſecundum interiorem hominem delectari, ita interpretatus es, ut idem ſignificet, quod (exempli cauſſa) in primo Pſalmo in lege Domini voluntatem ſuam habere, quod, ut ibidem ſcriptum eſt, beatum hominem efficit. Verum ego multo aliter rem ſe habere putaverim. Quandoquidem in homine tres ſunt partes Ratio ſeu Mens, Voluntas, & Appetitus. Ratio, & Appetitus invicem diffident, & de imperio quodammodo in homine contendunt, ſuntque tamquam duo extrema. Voluntas media quodammodo inter utrumque eſt, & modo uni, modo alteri adhæret. Utri autem ex duobus iſtis extremis ipſa adhæſerit, jam illud obtinuiſſe certum eſt. Cum igitur in Pſalmo primo, Voluntatis fit mentio, quam quis habeat in lege Domini, ſignificatur, in iſto rationem obtinuiſſe, quæ legi divinæ obtemperandum eſſe monet. At vero, cum apud Paulum legitur de delectatione legis divinæ ſecundum hominem interiorem, qui (ut apparet) idem eſt, quod mens, ſeu ratio, intelligendum eſt, in iſto, de quo eſt ſermo, rationem quidem nulla ex parte depravatam, ſed rectam plane atque integram eſſe, nondum tamen obtinuiſſe, neque eam delectationem ad ipſam voluntatem adhuc pertigiſſe. Etſi enim Paulus ibidem dicit, hominem iſtum velle bonum facere, ipſique ut velit, adjacere, tamen animadvertendum eſt, alio ſenſu in Pſalmo illo voluntatem appellari, & alio apud Paulum. Apud quem neutiquam de ea voluntate eſt ſermo quæ pugnam inter rationem, & appetitum dirimit, quæque hominia facta regit, ac moderatur, de perfecta ſcilicet voluntate. Nam ſi eam intelligeret Paulus, neceſſe eſſet, ut homo de quo loquitur, bonum faceret. Quod contra ſe habet, ut latius poſtea explicabitur. Sed ex conſuetudine quadam loquendi, voluntatem adhuc imperfectam ſimpliciter Voluntatem appellat. Siquidem (ut ſæpius non apud Græcos tantum, ſed apud latinos quoque fit) Volo pro Velim ſeu Vellem uſurpat. *Atque idem eſt in ejus verbis Non quod volo bonum, &c.* quod Non quod velim, ſeu vellem bonum, &c. Quin etiam ego ipſe partim loquendi conſuetudine abreptus, partim ipſum Paulum imitatus, homini iſti voluntatem obtemperandi legi divinæ ſimpliciter in meo ſcripto attribui, eamque vel maximam, quatenus ſcilicet is ſub ipſa Lege ſtatus ferre poteſt, in quo perfecta Deo obtemperandi voluntas non datur. Atqui de perfecta voluntate in Pſalmo illa verba fieri, indicat illud, quod ſequitur, *Et in lege ejus meditabitur die, ac nocte.* Quibus verbis, ſive priora interpretentur, ſive illis ſint addita, aliquid amplius ſine dubio ſignificatur, quam ſignificet Delectari Dei lege ſecundum interiorem hominem. Ex quo fit, ut is, de quo Pſaltes loquitur, beatus ab ipſo appelletur, hic vero, de quo Paulus verba facit, miſer ab eodem Paulo nominetur. Nec aliud omnino declarat delectamentum iſtud legis divinæ ſecundum hominem interiorem apud Paulum, præter id, quod continent antecedentia verba illa, Conſentio Legi, quod bona ſit. Neque enim fieri poteſt, ut homo interior, id eſt mens hominis, niſi prorſus depravata fuerit, eo, quod bonum, id eſt rectum eſſe, ipſe homo conſenſerit, non delectetur.

Verumtamen video, quid paullo poſt adjungas, cum Paulus ad extremum dicat, hominem iſtum ſervire mente legi Dei; Ais enim: *Quomodo poſſit ſervire legi Dei mente, abſque Spiritu Dei? Servitus enim includit ſincerum cor, ſtudioſumque Dei, &c. Alter non ſervitus, ſed potius illuſio quædam, prophanatioque Legis divinæ diceretur.* Atqui crediderim ego mente legi Dei quempiam per ſolam legis cognitionem ſervire poſſe. Quod etiam ex tota Pauli oratione liquet, qui eam cognitionem, unde ſervitus iſta, profecta ſit, tantum commemorat, nec divini præterea Spiritus ullam mentionem facit. Adde, quod neceſſe eſt, Mente legi Dei ſervire, apud Paulum nihil plus ſignificare, quam ea, quæ prius dicta fuerant, Conſentire Legi, quod bona ſit, & Dei lege ſecundum interiorem hominem delectari, quæ ſine Dei illo Spiritu, quem tu intelligis, & quem Legis cognitio ipſa non ſuppeditat, fieri poſſe, ex ſuperioribus conſtat. Quod enim, ſeipſum mente legi Dei ſervire, ait Paulus, carne autem legi peccati, id infert, aut repetit, ex præcedentibus, ut patet ex conjunctiva particula Igitur. Inquit enim *Igitur ego ipſe, &c.* Deinde aliud eſt requiri Dei Spiritum ad aliquid præſtandum, aliud vero renatum eſſe oportere. Non enim, ſi in uno quopiam homine aliqua divini Spiritus effecta ſunt; idcirco in ipſo continuo ſpiritualis illa regeneratio eſt, de qua quærimus. Cæterum quod dicis, ſervitutem includere ſincerum cor ſtudioſumque Dei, iſtud verum eſſet, ſi de homine ſimpliciter, quod Dei legi ſerviret, diceretur. Nunc, quando non homini ſimpliciter, ſed homini ſecundum mentem tribuitur, quod legi Dei ſerviat, nihil hic de ſinceritate cordis, & ſtudio erga Deum dicitur. Hæc enim, & ſi qua ſunt hujuſmodi, ad voluntatem actionum noſtrarum moderatricem referuntur. Sed de ipſa tantum mente, atque ratione agitur, in quam vel iſtæ ſinceritatis, & ſtudii erga Deum appellationes non cadunt, vel ſi cadunt, hæc hominem renatum non indicant, ſed tantummodo à ratione, menteque ſua ſincere, ac ſtudioſe ad legem divinam ſervandam impulſum. Quod in iis quoque fieri contingit, qui renati non ſunt, & mentis commonefactionibus ſpretis, carni indulgent, eique obſequuntur. Itaque conſtat, à mente, quæ illa eſt, quæ hic ſervire Dei legi dicitur, non profanari ipſam legem, ſive illudi, etiamſi homo ipſe totus idem non faciat, non enim hoc in mentis eſt poteſtate.

Ex iis, quæ hactenus diſſerui, intelligi poteſt, id, quod à te affirmatur, hominem non renatum non modo non delectari lege Dei, ſed eam potius contemnere,

& odio

& odio habere, vel ad eos tantum inter non renatos accommodari poſſe, qui ita cupiditatibus excæcati ſunt, ut juſti, atque injuſti, honeſti, ac turpis nullum fere diſcrimen habeant, vel ad rem non facere, cum ii, qui nondum excæcati Dei tamen legem contemnunt, & odio habent, non ipſa mente, & ſecundum interiorem hominem, ſed factis, & ſecundum carnem, atque appetitum eam contemnant, & odio habeant. Atque hic illud propter dilemma hoc noſtrum animadvertendum eſt, quod ex priore etiam meo ſcripto intelligi poteſt, cum ego una cum plerisque antiquioribus Theologis Paulum hoc loco hominem Chriſti gratiæ expertem, & ab ipſa Lege pendentem deſcribere affirmo, non quemlibet ejuſmodi hominem intelligere, ſed eum, qui in eo ſtatu ad excellentiſſimum gradum pervenerit. Sunt enim iſtorum, qui minime ſunt renati, gradus quidam, quemadmodum & renatorum, omnesque in re una conveniunt quidem, ex qua non renati merito appellantur, ea tamen non eſt Dei Legem odiſſe, ſed ſecundum carnem ambulare. Sic quoque renati ſimiliter in re una conveniunt quidem, ex qua renati merito dicuntur, verum ea non eſt Dei Lege ſecundum mentem delectari, ſed ſecundum ſpiritum incedere. Porro quod ais, hominem non renatum potius vanitate mentis ſuæ delectari, quam Dei Lege, ſi vanitatem mentis intelligis eam, de qua loquitur Paulus ad Epheſ. cap. 4. verſ. 17. ea vel in homine, qui divinæ Legis cognitionem habeat, eſſe non poteſt, vel certe nihil aliud eſt, quam effectus quidam cupiditatis, quæ hominem adeo excæcaverit, ut, quid rectum, quid ve pravum ſit, amplius non videat, ut ex ipſo loco perſpicuum eſt. Sed nos de homine verba facimus, qui divinæ Legis notitiam habeat, & quid rectum, quidve pravum ſit, probe teneat. Nam, ſi quis forte neget, ullum, qui recti, pravique cognitionem habeat, inveniri poſſe, qui renatus non ſit, refellet eum cum ratio manifeſta una cum perpetua ab ipſo orbe condito experientia conjuncta, tum univerſa Sacra Scriptura, quæ hominum perditorum, contra quam ipſi fieri debere cognoſcunt, agentium, paſſim mentionem facit. Quod ſi Vanitatis ſuæ mentis nomine aliud intelligis, id, judicio meo, nihil eſſe poteſt, quod cum delectatione Legis Dei ſecundum interiorem hominem adeo pugnet, ut cum ea ſimul conſiſtere non queat.

Jam vero, quia ad probandum id, quod affirmaveris, teſtimonia quædam ex Sacris Litteris profers, de iis deinceps videndum eſt.

Affers primum ea Pauli verba 1 Cor 2.14. *Animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei.* Sed diligenter animadvertere oportet, ibi Paulum agere de Dei promiſſis, deque iis, quæ Deus præparavit diligentibus ipſum, quarum rerum animalis homo guſtum, aut notitiam habere non poteſt, quippe quas, ut ibidem paullo ante ait Paulus, nec oculus viderit, nec auris audiverit, nec ipſæ in cor hominis aſcenderint: non autem de præceptis divinæ legis, aut rebus ejuſmodi, quæ rationi ipſi humanæ ſunt maxime conſentaneæ, & propterea nulli, niſi plane depravato, ſtultitia eſſe poſſunt, quemadmodum animali homini eas, de quibus loquebatur, eſſe ait Paulus. Stultum igitur eſt homini animali, id eſt, qui divinis patefactionibus ad Dei arcana cognoſcenda non pervenerit, hominem per medias calamitates, & mille mortis genera ad æternam beatamque vitam pervenire poſſe, At eidem minime ſtultum eſt, non occidere, non adulterare, & cætera id genus, quæ divina lex præcipit, rectè præcepta fuiſſe, &, qui hæc præſtiterit, laude dignum eſſe. Non igitur ſimpliciter de iis, quæ Dei ſunt, ut à te locus recitatus fuerat, loquitur ibi Paulus, ſed de iis, quæ ſunt Spiritus Dei, id eſt de iis, quæ non niſi Deo patefaciente, quippe quæ alioquin in ejus mente lateant, percipi poſſunt, qualia, ut dixi, ſunt æternæ vitæ promiſſa.

Locum deinde in teſtimonium adducis ex cap. 8. ad Rom. ubi dicitur, ſtudium carnis mortem eſſe, & inimicitias adverſus Deum. Verum iſtic ne de toto quidem homine non renato, nedum de mente ejus ſola, ut præſens diſputatio requirit, agitur, ſed de ea ſola parte, quæ plane menti adverſatur, id eſt de carne. Quæ pars non modo in iis, qui renati non ſunt, ſed in renatis quoque Dei Lege neutiquam delectatur, nec delectari poteſt. Niſi fortaſſe ſit, qui dicat, hominem non renatum nihil niſi carnem eſſe, & mente, ac ratione carere, cum tamen ne ſpiritu quidem multi etiam ex non renatis ſint prorſus deſtituti, ut poſtea dicetur. Eſt ergo non in renatis, (niſi quibuſdam fortaſſis ex iis, qui plane vitiorum mancipia ſunt, exceptis) ut fateri neceſſe eſt, non caro tantum, ſed mens quoque, non ſecus atque in renatis, ſed inter utrosque hoc intereſt, quod caro in non renatis mente potior eſt, & principatum adverſus ipſam obtinet: In renatis vero inferior eique ſubjecta. Vel in non renatis in pugna illa ſuperior evadere ſolet: In renatis vero fere ſemper manus dare cogitur.

Eſt igitur Paulina illa hominis partitio in mentem, quæ delectetur Dei Lege, & carnem, quæ rebellet, non renatis hominibus accommodatiſſima, niſi in iſta rebellione mentem prævalere dictum eſſe velimus, quod plane contra ſe habere, poſt modum demonſtrabitur. Nec vero eſt hæc partitio idem cum diſtinctione illa ejuſdem Pauli veteris, & novi hominis. Nunquam enim in eodem homine, præſertim renato, uterque homo vetus, & novus ex Pauli mente invenitur, ſed deponitur à renatis vetus homo, & induitur novus, ut patet ex iis, quæ ſcripſit ad Epheſ. 4.22. & ad Coloſſ. 3.9. Sunt tamen omnino, aut certe eſſe poſſunt in homine renato veteris hominis reliquiæ. At viciſſim in non renato novi hominis aut initia, aut reliquiæ eſſe poſſunt, vel quia Chriſti ſpiritus in ipſo jam habitare inceperit, vel quia nondum ab eo penitus receſſerit. Neque enim renatus is vere dici poteſt, in quo Chriſti ſpiritus non plane habitet. Hinc fit, ut plus novi hominis in non renato eſſe poſſit, quam veteris in renato. Non igitur mirum eſt, ſi nuſquam, ut dixi, à Paulo homo renatus in veterem, & novum hominem diviſus fuiſſe legitur. Meminit quidem alibi Paulus ſcribens ad Corinth. 2 Cor. 4.16 exterioris, & interioris hominis, qui non modo in aliis renatis, ſed in ipſo quoque invenirentur, verum alio ſenſu, quam hic faciat. Ibi enim exterioris hominis nomine non carnem ſive appetitum, ut hic (quamquam hic exteriorem hominem diſerte non nominat) ſed corpus ipſum, ejuſque vires, & vitam hanc mortalem intelligit. Interioris vero non mentem, ſeu rationem, ut hoc loco, ſed ſpiritum, ejuſque vires, & ſpem immortalis vitæ deſignat. Et hæc quidem partitio propria eſt hominum, qui Chriſti ſpiritu regenerati fuerint.

Arbitror me, vir præſtantiſſime, aliqua ſaltem ex parte primæ iſti rationi ſatiſfeciſſe, quæ te à mea ſententia amplectenda deterrebat. Quare jam ulterius progrediar. Nam deinde addis, cum Paulus poſt deplorationem tantæ miſeriæ, quam ſub perſona ſua expoſuerat, ſoletur ſe gratia Dei in Chriſto, hinc apparere poſſe, eum de ſeipſo, tanquam renato, locutum fuiſſe, proprium ſiquidem renatorum eſt gratiam iſtam ſentire. Diciſque minime admittendum eſſe, ea verba, *Gratias ago, &c.* per parentheſim dicta à Paulo fuiſſe, quemadmodum ego affirmabam, cum omnia uno contextu cohæreant.

Ego vero adhuc in ea ſum ſententia, ut non modo gratiarum actio iſta ſeparatim reliquo ſermoni à Paulo interjecta fuerit, ſed etiam vel ea ſola planum faciat, in ſuperioribus omnibus, & paucis, quæ ſequuntur verbis, Paulum de ſeipſo, tanquam regnerato, non loqui. Nam quod ais, immo uno contextu omnia cohærere, quæſo hic diligenter attende. Videbis enim, ni fallor, rem aliter ſe habere, & gratiarum actionem illam nec antecedentibus, nec ſubſequentibus verbis recte jungi poſſe.

Exclamaverat Paulus, *Infelix ego homo quis me liberabit*

Digitized by Google

liberabit de corpore mortis hujus? Hic profecto liberator quæritur. Quomodo igitur ſtatim gratiæ aguntur? Certe, qui liberatorem quærit, nondum liberatus eſt. Qui vero gratias agit, jam eſt liberatus. Hæc duo nullo modo cohærere poſſunt. Quinimmo (utpote quæ plane contraria ſunt) alterum ab altero neceſſario tollitur, quacumque tandem ratione liberationem iſtam interpretemur. Hoc tu ipſe (ut opinor) ſentiens, iſtam gratiarum actionem ita interpretari videris, ut non ad liberationem referatur, ſed ad conſolationem, manente adhuc captivitate. Atqui hoc eſt præcedentibus verbis manifeſtam vim facere. In quibus non quærebatur conſolator aliquis in tanta captivitate, ſed qui ex ea educeret, ac liberaret. Quod autem eodem orationis contextu unum aperte quæratur, de alio vero tacite gratiæ agantur, nullo prorſus pacto admitti poteſt. Sed quid de ſequentibus verbis dicemus? Ea quippe ab iſta gratiarum actione penitus ſunt disjuncta. Nam, ſive gratiæ ſint actæ de liberatione, ſive de conſolatione in ipſa captivitate, perperam omnino inde infertur, *Igitur ego ipſe mente quidem ſervio legi Dei, carne autem legi peccati.* Si enim de liberatione gratias agit, ſibi ipſi his verbis plane adverſatur, tantum abeſt, ut ea inde inferri potuerint. Si vero de conſolatione, annon ineptiſſima eſſet illatio iſta? Gratias ago Deo per Chriſtum, quod in hac mea captivitate conſolationem accepi. Ergo in mea captivitate hæc, & hæc experior, ſive Ergo mea captivitas hujuſmodi eſt. Nihil profecto ineptius, præſertim cum jam antea idem reipſa de captivitate ſua dixiſſet, ut mox demonſtrabitur. Non cohærent igitur ulla ratione ſequentia hæc verba cum iſta gratiarum actione. Nec ſolum ipſa non cohærent, ſed, ne antecedentia quidem bene cohærere, aperte docent. Cur enim, ſi ſermo, qui præcedit, bene ſimul junctus ſuiſſet, hæc verba, quæ proxime præcedentibus verbis jungi non poſſunt, addita eſſent? Nonne, quod hic dicitur, ut modo attigimus, jam ſupra ſatis dictum fuerat, immo apertius, atque explicatius? Quandoquidem ſupra late fuerat explicatum id, quod hic ſub verborum compendio dicitur, & quomodo iſte mente quidem legi Dei ſerviret, carne vero legi peccati, diligenter expoſitum. Numquid fortaſſe propter ea, quæ mox dicenda erant, ut ea ſcilicet commodius inferri poſſent, hæc dicta ſunt? Immo hæc illationem iſtam non parum impediunt. Vix enim ex eo, quod dictum ſit, *Ego ipſe mente quiden ſervio legi Dei, carne vero legi peccati*, inferri poteſt, *Nulla igitur nunc condemnatio, &c.*, præſertim ſi de ſeipſo, tamquam regenerato, ea verba Paulus dixiſſet. Quid enim hoc eſſet? Ego Paulus, qui Chriſti ſpiritu regeneratus ſum, mente quidem ſervio legi Dei, carne autem legi peccati. Igitur qui in Chriſto Jeſu non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulant, jam nulli damnationi ſunt obnoxii? Quod ſi ſtatim poſt eam gratiarum actionem dictum eſſet, *Nulla igitur nunc condemnatio, &c.* nemo non videt, quam appoſita iſta illatio fuiſſet. Cur igitur interjecta ſunt verba iſta, *Igitur ego ipſe, &c?* Nempe quia gratiarum actio illa cum reliquo ſermone non cohæret, & ſeparatim, atque, ut dictum eſt, per parentheſin legenda eſt. Quod contra omnino putatum fuiſſet, niſi verba iſta inter ipſam, & ſeq. cap. initium adjecta eſſent. Id vero ne putaretur, tanti fecit Paulus, ut veritus non ſit, prius, quam id inferret, quod maxime cupiebat, intermiſſum per gratiarum actionem illam ſermonem reperendo, ea verba adjicere, quæ alioqui taceri potuiſſent, & ex quibus non ita appoſite, ut ex ipſa gratiarum actione, etiamſi non de ſeipſo, tamquam regenerato, in iis loquatur, illatio illa fieri poteſt. Quæ tamen quomodo ex ipſis fiat, aut fieri poſſit, in meo ſcripto demonſtrare tentaveram. Quamvis dubium non videatur, quin Paulus ea in re potiſſimum ad gratiarum actionem illam tacite reſpexerit. Quemadmodum intelligi poteſt ex mea paraphraſi in initium iſtud octavi capitis, quæ in diſputatione mea de Chriſto Servatore extat.

Satis (ni fallor) à me diſputatum eſt, illam gratiarum actionem cum reliquo ſermone non cohærere, & per parentheſim legendam eſſe. Illud judicio meo certiſſimum eſſe debet, ex ea ſola gratiarum actione omnino concludi poſſe, quæcumque Paulus eo loco de captivitate illa legis peccati, & mortis diſſerit, ad ipſum nullo modo pertinere, cum, niſi, ut dictum fuit, vim maximam verbis facere velimus, ex ipſa conſtet, Paulum, cum iſta ſcriberet, in ea captivitate non fuiſſe.

Reſpondi ad ea, quæ tu, vir clariſſime, adverſus ſententiam meam de interpretatione totius Paulinj loci aperte attuliſti. Nunc de alia ratione, quam tacite, dum antitheſes illas meas examinas, affers, videndum eſt, atque eodem tempore, in quo tua ſententia à mea de hominibus per Chriſtum regeneratis differat, conſiderandum. Nam, ſi hac in re, quæ caput, & ſcopus hujus diſputationis noſtræ eſſe debet, convenire poſſemus, non adeo laborandum eſſet, ut in Pauli loco explicando conveniremus. Quamquam non video, quomodo fieri poſſit, ut tu in eo perſeveres, Paulum de ſeipſo, tamquam regenerato, loqui, &, ſi non hodie, aliquando tandem ſententia tua de hominibus regeneratis à mea mirum in modum non diſcrepet. Sed jam de tacita illa tua ratione videamus.

Itaque, ut ex reſponſione tua ad antitheſes illas meas colligere potui, id te vehementer movet, ut credas, Paulum de ſeipſo, tamquam regenerato, loqui, quod apertiſſimum tibi eſſe videatur, in quovis homine renato perpetuam eſſe ſpiritus & carnis luctam, quam ſuis coloribus Paulus depingere voluerit. Sed animadvertendum eſt. Primum, iſtud veriſimile quidem videri poſſe, ſi verba Pauli ad eam rem accommodari queant, ſed nihil eſſe, quod id ſtatuere nos cogat, ſi ex altera parte ejus verba non minus ad hominem nondum renatum poſſint accommodari. Deinde videndum eſt, num fortaſſe aliqua, ſeu multa dicat Paulus, quæ ad luctationem illam ſpiritus, & carnis in homine renato minime accommodari poſſint. Sed prius, quam hoc fiat, quid de ea luctatione ſentias, diligenter inſpiciendum videtur.

Ego ſane (ut ingenue ruditatem meam confitear) adhuc ſententiam hac de re tuam omnino percipere non potui. Nam quamvis, ut ſupra dictum fuit, ſatis aperte, immo diſertis verbis ſæpe affirmes, in ea pugna ſpiritum ſuperiorem evadere, tamen alibi ea dicere videris, quæ vel huic ſententiæ refragentur, vel certe eam novo quodam modo, ac ſenſu accipiendam atque interpretandam eſſe declarent. Sunt enim inter cætera, quæ huc pertinere poſſunt, hæc verba tua, *Verum tamen fieri non poteſt, quin tam gravem hoſtem aſſidue ſentientes, non gemant mortifera tela ejus exhorreſcentes, quibus id hoſtis eorum efficit, ut, etſi totis viribus in contrarium nitantur, tamen ſæpiſſime à recto curſu impediantur, ac retardentur.* Quis, niſi alia tua verba legiſſet, ubi in renatis ſpiritum carne ſuperiorem eſſe ais, non hinc aperte colligi putaret, te in ipſis renatis carnem ſpiritu potiorem ſtatuere? Vis enim in renatis pugnam inter ſpiritum, & carnem inſtitui, eamque acerrimam, adeo ut homo totis viribus Diabolo reſiſtat, & tamen ſæpiſſime hominem id non facere, quod vult, ſed impediri à recto curſu, ac retardari. Nam quid eſt Sæpiſſime, niſi plerumque? Atqui, ſi plerumque ſpiritus à carne, dum luctantur, ſuperatur, & cedere cogitur, non dubium eſt, quin caro ſpiritu ſit potentior. Itaque videris omnino ad renatum hominem conſtituendum ſatis habere, ſi ſpiritus cum carne luctetur. Id quod etiam, ut oſtendimus, ex prima illa ratione tua evidenter conſequitur, niſi quod ibi nihil apparebat de eventu, & credi poterat, te exiſtimare, ubicumque luctatio iſta eſſet, ibi quoque ſpiritus eſſe victoriam, hic vero non multum de eventu ſollicitus eſſe videris. Immo id evenire non concedit modo, ſed plane ſtatuis, ut plerumque in luctando ſpiritus carne imbecillior appareat. Quocirca iſtam ſpiritus victoriam, quam alibi diſerte confiteris, in eo conſiſtere fortaſſe vis, ut

caro

caro nunquam id obtinere poſſit, ut ſpiritum extinguat, aut ita reprimat, atque debilitet, quin ſemper homo ſummo conatu Diabolo reſiſtat. Id quod tamen alibi aliter omnino explicare videris, cum victoriam à conatu, & reſiſtentia iſta manifeſte diſtinguis, ut in illis verbis, *Sed potius fortiter in acie dimicent, victoreſque gratia Dei evadant.* Quo fit, ut interdum adducar, ut credam, te victoriam iſtam intelligere, quatenus, modo ſpiritus cum carne fortiter dimicet, quidquid acciderit, Deus benignitate ſua victorem hominem pronunciet, & tamquam victorem, rite corona donet. Namque alio in loco, ubi tamen alterum illud victoriæ genus cum hoc conjunxiſſe videris, ſic ſcribis, *Qui (homo Chriſtianus) Spiritu Dei ſuaſore ac ductore corpus ſuum in obſequium redigit, ne rebellans jugum ſpiritus plane excutiat, ſed potius illud ſubigit domatque hactenus, ne vis peccati in membris rebellans dominium obtineat, ſed, utut acciderit, attamen ſpiritus victor evadat.* Ex quibus verbis hæc ſententia colligi poſſe videtur, hominem Chriſtianum conari, quantum poteſt, ne caro rebellans jugum ſpiritus plane excutiat, ne ve peccati vis dominatum obtineat. Nam, ſi hoc effecerit, quidquid acciderit, ſpiritus tamen victor evadet. Peccati autem vim tunc non dominari, intelligere videris, cum jugum ſpiritus plane non excutitur, id eſt, etiamſi, magna ex parte excutiatur, tamen non ita abjicitur, ut caro ſola longe, lateque in homine imperet, ac dominetur. Mitto autem, quod vel ſtupidum, vel phariſaico ſpiritu faſcinatum eum eſſe cenſes, qui neget, concupiſcentiam tantam cladem ſanctis inferre, ut merito omnes peccato obnoxios reddat. Nam, etſi verba tua per ſe omnino ſignificant, in ipſis ſanctis peccatum dominari, tamen juvat hoc loco propter quaſdam ejus circumſtantias arbitrari, te nihil aliud dicere voluiſſe, quam ſanctos quoque in multis concupiſcentiæ vi delinquere. Cogitavi aliquando, num fortaſſe (quemadmodum ex aliis verbis tuis intelligi poſſe videtur) cum aïs, hominem renatum, quamvis totis viribus in contrarium nitatur, tamen ſæpiſſime à recto curſu impediri, ac retardari, Recti curſus appellatione non ipſum bene agere, ſed perfectionem quamdam in ipſis bonis operibus, ſeu factis intelligeres. Sic enim alibi ſcribis, *Nihilominus tamen moleſte ferunt, (pii & ſancti homines) ſpiritum à carne ſæpius impediri, ne tanta cum perfectione, alacritateque, quam vellent, Deo, proximoque inſerviant.* Verum mox dejecerunt me de cogitatione iſta alia verba tua, quæ ſic habent, *Concupiſcentia igitur carnis culpanda eſt, quæ repugnat, impeditque bonos ac pios conatus, fidelium, quod Paulus explicat dicens, Non ego malum operor, verum inhabitans in me peccatum, &c. Sæpius enim pii, volentes bonum per ſpiritum inhabitantem in mente ipſorum, nihilominus operantur malum. Et, ſi quid boni faciunt, non ita tamen ſtrenue alacriterque, ut deceret, id exequuntur, propter innatam carnis rebellionem.* Hic enim ſatis aperte imperfectionem in bene agendo ab impeditione illa carnis in bonis ac piis conatibus diſtinguis, & (quod ſatis mirari non poſſum) non modo perfecte bene agere, ſed ipſum bene agere, majore ex parte, fidelibus adimis. Nam profecto illa verba, *Et ſi quid boni faciunt, &c*, oſtendunt, non admodum frequenter a fidelibus bona fieri, quantumvis imperfecte bona.

Quæſo te, vir clariſſime atque humaniſſime, ne ægre feras, quod ipſa verba tua ſæpius ad examen aliquod revocaverim. Non enim id feci, ut te ullo modo accuſarem, tabelliſque obſignatis (quod dicitur) tecum agerem, ſed ut me aliqua ex parte excuſarem, ſi nondum, quid renato homini tribuas, quid ve adimas, ſatis percipere potui. Alibi enim id tantum tibi concedi velle videris, ut homo renatus interdum peccet, & nemo ſit tam ſanctus, cui aliqua labes perverſæ concupiſcentiæ non adhæreat. Atque ad id obtinendum verba ipſa mea alio loco ſcripta affers, in quibus hominem Deo fidentem, & ob eam rem juſtificatum, injuſtum in ſeipſo appellari poſſe affirmo, ſi omnia ejus facta ad Dei propoſitam normam exacte expendantur, & alia multa in eandem ſententiam dicis.

Quare, ut tota de re breviter aliquid dicam, cum, quid tu ſentias, ſatis percipere non poſſim, aperiam ego tibi ſententiam meam, etſi ea cum ex ſcripto meo, ad quod reſponſum mihi dediſti, atque ex iis, quæ ſupra diſputavi, non obſcure intelligi poteſt, tum vero ex diſputatione illa mea de Chriſto Servatore apertiſſime colligitur Ubi pluribus in locis hac de re diſſero. Sic igitur ſentio, Inter hominem Chriſti ſpiritu non regeneratum, & illum, qui eodem ſpiritu regeneratus ſit, hoc potiſſimum intereſſe, & hanc eſſe utriuſque ſpecificam (ut loquuntur) differentiam, Quod homo non regeneratus, cui ad cæleſte regnum non patet aditus, peccatis implicatus eſt, hoc eſt vel unius, pluriumve peccatorum habitum habet, vel, ſibi peccandi occaſione oblata, à peccando non adeo frequenter abſtinet; Regeneratus vero nec ullum alicujus peccati habitum habet, & ſibi peccandi occaſione oblata, ut plurimum, à peccando abſtinet. Probatur hæc mea diſtinctio ex innumerabilibus propemodum Novi Teſtamenti locis, præſertim vero ex Epiſtolæ ad Rom. toto cap. 6, atque initio hujus 7 cap. & toto fere cap. 8, & cap. 5. ad finem Epiſtolæ ad Gal. & ex pluribus ſententiis, quæ leguntur in prima Joh. Epiſtola. Itaque breviter non in eo eſt ſpecifica regenerati, & non regenerati hominis differentia, Quod hic nolit, ille velit bene agere, ſed, Quod ille bene agat, hic vero minime. Chriſtus qui hominem ex ſpiritu minime natum à cœleſti regno excludit Joh. 3. 5. Matth. 7. 21, non dixit, Qui voluerit facere, ſed, qui fecerit voluntatem Patris mei, is in regnum cœlorum ingredietur. Idem 24. &c. prudentis hominis, qui domum ſuam ſuper petram ædificavit, non eum, qui ipſius præcepta facere voluerit, ſed qui fecerit, ſtulti vero, qui ſuper harenam domum ſuam ædificavit, non eum modo, qui noluerit, ſed eum, qui non fecerit, ſimilem eſſe dixit. Idem diſcipulis ſuis dixit Joh. 15. 14, ſuos amicos ipſos fore, non quidem ſi vellent facere, ſed ſi facerent, quæcumque ipſe illis præcipiebat. Jac. 1. 22, Monet Jacobus, ne nos ipſos decipientes, ſimus auditores tantum ſermonis, ſed quid. Num, ut etiam eum facere velimus? Non ſane, nam adhuc ſatis non eſt; Sed, ut eum faciamus. Tempus me deficiet, ſi ejuſmodi teſtimonia ſacra congerere velim, quæ tamen non minus tibi, quam mihi, nota eſſe ſcio. Quare aliis afferendis ſuperſedebo, & tantummodo tibi in memoriam redigam, ex Pauli verbis manifeſtum eſſe, nihil aliud revera, aut potiſſimum ſignificare, eſſe novam creaturam in Chriſto, quam Dei mandata ſervare, ut patet ex his duobus locis inter ſe collatis, 1 Cor 7. 19, & Gal. 6. 15. nec aliud apud eundem eſſe, novum hominem, ſive Chriſtum induere, quam ſancte, & juſte vivere, ut apparet ex fine 13. cap. Epiſt. ad Rom. & ex cap. 4. ad Eph. v. 24, atque ex cap. 3. ad Col.

Sunt tamen, ut ſupra dixi, gradus quidam & renatorum, & non renatotum hominum. Quidam enim ex non renatis, inter eos præſertim, qui divinæ legis cognitionem non habent, adeo cupiditatum ſuarum ſervi ſunt facti, ut nihil aliud plane noctes dieſque cogitent, quam, quomodo eas expleant. Atque iſtorum quidam ſunt, qui nullum jam ſenſum aut diſcrimen habent recti, pravique. Quidam vero, iique multis partibus plures, qui diſcernunt adhuc quadamtenus inter rectum, & pravum, eorumque ſenſu aliquo tanguntur. Unde fit, ut interdum in explendis cupiditatibus ſuis, ſeſe à propria conſcientia accuſari, & condemnari ſentiant. At ex iiſdem non renatis ſunt, qui cupiditatibus quidem indulgent, ſed inviti quodammodo (mente nimirum, ſeu ratione ob recti pravique notitiam ſenſumque vehementem neutiquam conſentiente) vel quia jam longo uſu factum ſit, ut

ſibi ipſis amplius imperare non poſſint, vel quia nulla ſpes adhuc eis affulſerit alicujus majoris boni, quod, relinquendis cupiditatibus, ſint percepturi. Atque iſti ii ſunt, quos ſub perſona ſua Paulus loco, de quo controverſamur, egregie deſcribit. Qui ex divinæ legis cognitione haud exilem ſenſum æqui atque iniqui habentes, mente ſua ad id, quod æquum eſt, feruntur, idque facere vellent, ſed viribus deſtituuntur, niſi Dei gratia acceſſerit. Hæc autem gratia ſeu favor, & benignitas in Chriſto potiſſimum nobis exhibita eſt, per quem nobis ſpes eſt facta maximi cujuſdam boni, vitæ ſcilicet immortalis & beatiſſimæ, ſi cupiditates abjiciamus Tit.2.12, unde vires ſumimus eas abjiciendi, & ſobrie, juſte, ac pie, in præſente hoc ſeculo vivendi. Spiritum enim ſuum Deus Euangelii Jeſu Chriſti prædicationi aſſentientibus, & vitam emendare inſtituentibus largitur Eph.1.13, quo promiſſiones ſibi, ſi reſipuiſſent, in Euangelii prædicatione factas non inanes futuras ſentiunt, & propterea jam Deum pro patre agnoſcunt, & nominant Rom.8.15, id eſt jam ſe beata immortalitate à Deo donatum iri ſperant, arrhabonemque æternæ illius hæreditatis in ſuis cordibus habent; ſi tamen hoc ſpiritu carnis actiones perimant, & ad finem uſque in Chriſti præceptorum obedientia perſeverent, cum ipſo Chriſto, ſi opus fuerit affligi non recuſantes, & ipſam mortem perpeti, ut cum ipſo pariter evebantur tandem, atque æternum vivant 2 Cor.1.22. Rom.8.13. Mar.13.13. Apoc.2 26. Rom.8 17. 2 Tim.2.11. Hic eſt igitur ille ſpiritus, ſecundum quem nobis ambulandum eſt. Nam ipſe quoque de beata immortalitate promiſſiones, ut ante vidimus, Spiritus Dei, τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, eſſe dicuntur 1 Cor.2.14. Hoc ſpiritu fit, ut homo ille interior, id eſt mens, & ratio noſtra, quæ jam per ſe ipſa ad bene agendum nos impellebat, ita roboretur, ac confirmetur, ut ea, quæ velimus, facere etiam poſſimus. Propterea Paulus Deum peccatur Eph.3.16, ut Epheſiis concedat, quo ipſius ſpiritu corroborentur in interiorem hominem. Erat quidem homo iſte interior in eo homine, quem loco noſtro deſcribit Paulus, quemadmodum ex ipſius verbis conſtat, ſed nondum erat ſpiritu, hoc eſt ſpe alicujus ingentis boni, præſertim vero beatæ immortalitatis, ſi divinis præceptis obtemperaſſet, corroboratus. Sub ipſa Lege enim adhuc erat is homo, non ſub gratia, & idcirco ſpiritu iſto prorſus deſtituebatur. Qamobrem diligenicr conſiderandum eſt, alium adhuc eſſe gradum ſuperiorem hominum non renatorum, id eſt renatis proximiorem, quam hic ſit, in quo homo iſte, de quo Paulus loquitur, eſt collocandus, tantum abeſt, ut Paulus de homine renato verba faciat, videlicet eorum, qui non prorſus ſub ipſa lege ſunt, nec ſpiritu iſto penitus deſtituuntur, ut ſupra attigi. Sunt enim non pauci, qui, Euangelii prædicatione audita, cum gaudio (ut Chriſtus inquit) ſermonem accipiunt, quod gaudium non aliunde oritur, quam ex eo, quod & ratio præceptis Chriſti, & voluntas vitæ æternæ promiſſionibus delectatur. Sed tamen, qui præ voluntatis reſidua malitia vel nondum promiſſionibus iſtis, quantum ſatis eſt, acquieverunt, vel cum ab initio acquieviſſent, vehementer deinde dubitare cœperunt, non perſiſtunt in tentationibus, nec ſeipſos, quatenus omnino requiritur, ad Chriſti normam conformant, & propterea renati non ſunt, quamvis ex parte aliqua eorum voluntas reformata fuerit, quod, quemadmodum ſine ſpiritu illo factum non eſt, ſic ſine ipſo perdurare non poteſt.

Itaque primus, id eſt infimus, renatorum gradus eorum eſt, qui cognitione, ac ſpe divinorum in Chriſto promiſſiorum mentem reformatam habentes, (ex quo etiam renatorum, ſeu generatorum nomen illis, Scriptura ipſa teſte 1 Pet.1.3, recte poteſt accommodari) ſic ſeipſos ad Chriſti præceptorum normam conformant, ut jure optimo dici poſſint non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare, quamvis tanquam ii, qui nondum Chriſtianarum virtutum habitus ſunt adepti, non parum difficultatis adhuc, atque laboris in bene agendo experiantur, carne nimirum nondum bene domita, & idcirco ſpiritui identidem repugnante, quam tamen, pugna inita, fere ſemper ſuperat ſpiritus, niſi ſi quando, potentiſſimis aliquibus armis carni ab adverſario noſtro ſubminiſtratis, imparatus quodammodo ad exiguum tempus quaſi opprimatur, & cedere ſit coactus. Non inito autem prælio, ſed per inſidias quaſdam aliquanto ſæpius non ſuperatur in iſtis quidem à carne ſpiritus, ſed injuria aliqua efficitur, id eſt labuntur ipſi, & vel imprudentes, vel incogitantes à recta via, per quam incedunt, leviter ac parumper deflectunt.

Supra infimum iſtum renatorum gradum plures conſtitui poſſent. Sed hic ejus meminiſſe ſatis fuerit, qui ad rem noſtram, id eſt ad ea, quæ à te ſcripta ſunt, maxime pertinet. Sunt enim (ut ego quidem arbitror) inter regeneratos, qui habitus ſunt adepti virtutum Chriſtianarum, & idcirco tantum abeſt, ut laborem, aut difficultatem aliquam habeant in Chriſti præceptis ſervandis, ut potius bene agendo ſummam experiantur voluptatem. Etenim, ſi experientia ipſa compertum eſt, poſſe hominem, citra peculiarem Dei ſpiritus opem, & ſine vitæ immortalis certa ulla ſpe, ſolo virtutis amore, & longo ſtudio ex impudico pudicum, ex avaro liberalem, ex iracundo placidum ac manſuetum, & alia id genus fieri, adeo ut in iſtarum virtutum actibus perſungendis non niſi delectationem ſummam ſentiat, non ſane video, quomodo ſine divini ſpiritus injuria negari queat, fieri poſſe, ut homo, cui immortalis vitæ præmium ab ipſo Deo fuerit propoſitum, ejuſque firma ſpes ipſius cordi indita, ſine labore, & difficultate aliqua Chriſti præcepta conſervet. Laboris autem & difficultatis nomine carnis repugnantiam ejuſmodi intelligo, quæ voluntatem ipſam perturbet, ubi caro in aciem cum ſpiritu dimicatura prodeat, nec ſine vi aliqua tandem reprimi queat. Non ſine cauſſa dixit Chriſtus Mat.11.30, jugum ſuum ſuave eſſe, & onus ſuum leve. Spes enim haud dubia immortalitatis, quam chariſſimis amicis ſuis facit Chriſtus omnia, quantumvis per ſe gravia ac difficilia, & levia & factu facilia reddit. Propterea ait Jnhannes 1 Joh.5.3: *Hæc eſt enim charitas Dei, ut mandata ejus cuſtodiamus, & mandata ejus gravia non ſunt. Quoniam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum, & hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra.*

Itaque, vir clariſſime, etſi tu aliter ſentis, ego tamen nihil dubito, quin in aliquibus ex Chriſti fidelibus in hac vita pugna illa inter carnem & ſpiritum ceſſet, jam plane ſpiritu dominante, & carne cum ipſo manus conſerere non amplius audente. Hoc enim, ut vidimus, experientiæ, rationi, & Sanctarum Litterarum teſtimoniis valde eſt conſentaneum, nec ulla cauſſa eſt, cur aliter ſentire debeamus. Nam quod ais, lucta perpetua opus eſſe, ut beneficio Dei ſuperiores evadamus, rogo te, ut pauliſper mecum rationem iſtam expendas. Quid enim? An non beneficio Dei ſuperior evaſit is, qui per Dei ſpiritum firma ſpe immortalitatis donatus carnem ſuam debellavit? Nonne hic multo majus beneficium à Deo accepit, quam is, qui adhuc cum ea bellare cogitur? Quod ſi dicas nihil eſſe, quod ad propoſitum noſtrum attinet, à Deo vel ſumma beneficia accepiſſe, niſi quis id plane agnoſcat, & ſentiat, veriſſimum id eſſe confitebor. Sed interim affirmare non dubitabo, eum qui Dei beneficio carnem ſuam debellaverit, non minus beneficium iſtud a Deo ſe accepiſſe agniturum, & ſenſurum, quam is Dei beneficium agnoſcat, & ſentiat, qui, cum ipſa dimicans, eam identidem ſuperat. Immo vero magis. Qui enim dimicando ſuam carnem ſuperat, in eam opinionem facile adduci poteſt, ut non Dei ſpiritu adjuvante, ſed ſua diligentia & cura, ſuiſque viribus id ipſe præſtet, præſertim cum, ut ante dixi, compertum ſit, homines ipſos animales

males

males quaſdam cupiditates ſuas ſola vi rationis non reprimere tantum, ſed etiam prorſus debellare. At vero, qui carnem nulla in re amplius vehementer ſibi repugnantem habet, cum id mirum plane videri poſſit, ſingulari Dei beneficio factum id fuiſſe, agnoſcere compellitur. Quod & manifeſte ipſe ſentit. Re enim ipſa experitur, non alia ratione id factum eſſe, niſi propter firmam ſpem vitæ immortalis, quam nulla humana cura, nulla induſtria cordibus noſtris indere poteſt, ſed divini ſpiritus donum eſſe neceſſe eſt. Nam, ſi quis objiciat, iſtum quoque, quia ſæpiſſime, atque acriter antea cum carne ſua bellum geſſerit, exiſtimare poſſe, ſe diligente cura, & viribus ſuis eam tandem debellaſſe; Reſpondeo primum, nihil impedire, quominus Deus nonnunquam, levi admodum antecedente pugna, cuipiam, ut carni ſuæ plane dominetur, concedat. Quinetiam & Sacra Hiſtoria, & perpetuo uſu teſte, affirmare non dubito, ſæpius fieri in Chriſtiana religione, ut quis breviſſimo tempore, & quaſi horæ momento ex malo bonus fiat, eoque perveniat, quo in morali diſciplina vix annorum multorum ſpatio perveniri poteſt, Deo nimirum ſtatim ab ipſo initio tanta vi ſpiritus, & ſpe vitæ æternæ cujuſpiam cor replente, ut nullo certamine aliquanto ſupra infimum regenerationis gradum aſcendat, & proinde nec graviter, nec adeo frequenter illi prœliandum ſit, ut ad eum gradum, quem diximus, perveniat. Deinde, etiamſi nemo ad iſtum gradum perveniret, niſi prius diu, multumque cum carne ſua dimicaſſet, tamen, ceſſante pugna, facilius illi eſſet Dei beneficium agnoſcere, cum non amplius, ſe aliqnid præſtare, ſuſpicari poſſet, nec præſente ſui laboris ſenſu, quominus ſibi ipſi nihil tribueret, impediri, ſed ſolum Dei ſpiritum cuncta facere, aperte cognoſceret. Utcumque ſit, illud certiſſimum eſt, iſtum, qui aliquando pugnavit, ea omnia expertum eſſe, quæ experitur ille, qui adhuc pugnat, non autem contra. Et, ſi ex ipſa pugna Dei beneficium agnoſcitur, iſta agnitione non poſſe iſtum deſtitui, qui non niſi pugnando, eo pervenit, quo alter nondum pervenire potuit.

Itaque ſic omnino ſtatuo: Quod in pleriſque renatis hominibus carnis cum ſpiritu pugna perdurat, id non idcirco fieri, quia ita oporteat, neque hoc ullo modo Dei conſilium eſſe, ſed propter humanam imbecillitatem iſtud evenire, Deo interim ſerio præcipiente, ut ſancti, ac perfecti ſimus, quemadmodum ipſe ſanctus, ac pefectus eſt Mat 5.48. 1 Petr. 1, 15.

Nec ſane video (ut hoc etiam, quaſi pertranſiens, dicam) cur tantopere dicere, aut cogitare exhorreſcamus, fieri poſſe, ut quis in hac vita divini ſpiritus ope, eo tandem aliquando perveniat, ut Dei præceptis perfecte obediat. Num, quia id Dei Spiritus præſtare nequeat? Atqui primum iſtud affirmare impium plane videtur. Deinde non propterea divinus ſpiritus ulla injuria afficeretur, etiamſi plus illi tribueretur, quam poſſit efficere. Num, quia periculum eſt, ne quis ſuperbiat, &, ſe perfectum jam eſſe autumans, Dei miſericordia ſe non indigere, ſibi perſuadeat? Verum, qui tales ſunt, ut ſe perfectos eſſe credant, cum non ſint, næ iſti haud levius errarent, ſi perſuaſum haberent, neminem in hac vita perfectum eſſe poſſe. Eadem enim ratione ſe regeneratos eſſe putarent, cum tamen non eſſent. Immo tanto gravius errarent, quanto ſine regeneratione vera, non autem imaginaria, ſalus nemini contingere poteſt, at ſine vera perfectione poteſt. Nec vero video, quomodo quis, quamvia, perfectum ſe Dei Spiritus ope evaſiſſe, crederet, tamen vel ſuperbire, vel Dei miſericordia ſe non egere, putare poſſet, cum jam iſtam perfectionem ipſe non ſuis viribus, ſed divini ſpiritus auxilio acceptam referret, &, ut Dei miſericordia indigeamus, ſatis ſit, aliquando vel minima quidem ex parte, *imperfectos* fuiſſe. Huc accedit, quod etiamſi Dei *miſericordia*, quod attinet ad peccata delenda, is non egeret, qui per totam vitam nihil unquam peccaſſet, tamen in eo Dei benignitate illi opus eſſet, ut à morte liberaretur, ſive Dei benignitatem in eo agnoſcere cogeretur, quod à morte liberandus eſſet, cum immortalitas Dei ſingulare donum ſit, & ne illis quidem debita, qui nunquam deliquiſſent. Quibus tandem confitendum eſſet, ſervos ſe eſſe inutiles, quod ea feciſſent, quæ facere debuerant Luc. 17. 10. Num tandem idcirco à ſententia iſta perfectionis in hac vita penitus abhorrendum eſt, quia periculum ſit, ne quis de ſua ſalute deſperet, cum ſe minime perfectum eſſe ſenſerit? Atqui longe aliud eſt, hominem in hac vita perfectum in mandatorum Dei conſervatione aliquando evadere poſſe, &, ut evadat, neceſſe eſſe. Breviter non video, quid mali ex opinione iſta conſequi poſſit. Immo non video, quomodo ex contraria ſententia, quod hæc videlicet perfectio nunquam ullo modo in hac vita contingere poſſit, id ſaltem mali neceſſario non proficiſcatur, ut nemo perfectus eſſe ſtudeat, aut conetur. Quis enim unquam id conabitur, quod fieri nulla ratione poſſe, perſuaſiſſimum habeat? Studio autem, & conatu iſto ſublato, non facile eſt dicere, quot mala in Chriſtiana religione conſequantur, in qua non progredi (ut ille dixit) regredi eſt. Illud non reticebo, me perſpicere nondum poſſe, quomodo delicta eorum, qui ad perfectionem in hac vita totis viribus non contendunt, non potius ex animi malitia, quam ex carnis fragilitate proveniant, & ob eam rem, quomodo ipſorum veniam illi ſperare poſſint. Non reſpondeo ad teſtimonia Sacrarum Literarum, quæ, perfectionem iſtam hic nullo unquam pacto dari poſſe, ſuadere videntur, quia & id nimis longum eſſet, nec mihi veritate contrariæ ſententiæ ad id, quod quæro, probandum eſt opus, tametſi de ea, dum aliud ago, aliquid mihi differendum eſſe, putaverim. Nam ne ii quidem inter renatos, in quibus, carnis cum ſpiritu pugna ut ceſſaverit, fieri poſſe ajo, perfecti plane à me conſtituuntur. Adhuc enim lapſus per incogitantiam, & imprudentiam ſupereſſe poſſunt, & in tota ipſa mandatorum Dei obedientia defectus quidam. Quæ, licet illis non imputentur, vitia ſunt tamen, nec cum perfectione ullo modo conſiſtere queunt.

Habes vir eximie, meam de hominibus regeneratis, & non regeneratis ſententiam. Ubi vides, me regeneratum illum etiam eſſe affirmare, cujus caro cum ſpiritu luctatur, modo ſpiritus adeo frequenter ſuperior evadat, adeoque vigeat, ut merito iſtum non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare dici poſſit. Quod ex eo potiſſimum cognoſcitur, ſi nullum ſit peccati genus, in quo ipſe ſive volens, ſive nolens, ſive quia peccato delectetur, ſive quia longo uſu alia ve ratione trahatur, maneat, atque perſiſtat. Qui autem ejuſmodi non ſit, id eſt ad hunc ſanctimoniæ gradum non pervenerit, eum minime renatum eſſe. Si tu hoc ipſum ſentis, quidquid ſententiæ noſtræ in reliquis diſcrepare poſſint, ſatis convenimus. Sed quomodo, ſi ita ſentis, Pauli locum, de cujus interpretatione quærimus, de regeneratis agere contendis, cum ipſa luce clarius ſit, in eo eum hominem deſcribi, in quo caro aut ſemper, aut certe plerumque mentem ſuperet? Etenim ii omnes loci, quibus ego alios, qui de regenerato homine loquuntur, oppoſui, id apertiſſime declarant. Nam quid opus eſt ita laborare, ut loci, qui in ipſis verbis manifeſte ſibi adverſantur, adeo ut magis adverſari non poſſint, concilientur? Certe citius ignis cum aqua conciliabitur, ut mox videbimus. Quid, inquam, opus eſt in ea re tantopere laborare? Num fortaſſis hæc veritas, quod in homine renato caro cum ſpiritu adhuc luctetur, aut luctari poſſit, ex hominum opinione perihit, niſi omnino hic Pauli locus de renato homine loquatur?

Atqui veritas iſta non eſſet, aut certe, eam eſſe non conſtaret, ſi ea ex hoc tantum loco colligenda eſſet, quem tot viri eruditiſſimi cum hoc ipſo noſtro, tum vero antiquioribus ſeculis aliter ſunt interpretati, qui tamen de renatis hominibus hoc idem ſenſerunt, quod nos ſentimus. Nonne potius id mali ex inter-

Digitized by Google

pretatione iſta, quæ hodie communis videtur, conſequi poteſt, ut credatur, hominem renatum eſſe, modo ſecundum mentem ſuam velit recte agere, quamvis reipſa in pravitatibus degat? Immo quid dico poteſt, cum certum ſit, jam id conſecutum eſſe? Neque enim Pauli verba ita obſcurari ulla interpretatione poſſunt, ut tandem id, quod apertiſſime dicunt, in legentium animis non obtineat. Atque jam (ſi placet) loci hujus verba illa omnia, quibus illa aliquot locorum de regenerato homine loquentium oppoſueram ſingulatim, atque eo ordine, quo ſcripta inveniuntur, & à me digeſta fuerant, paullo diligentius expendamus, & quid tu, ut utraque concilies, in medium attuleris, examinemus.

I. Primum igitur hoc loco ait Paulus, in homine iſto de quo verba facit, peccatum per occaſionem latæ Legis operatum fuiſſe omnem cupiditatem, ſeu concupiſcentiam. Quomodo (quæſo) his verbis tanta vis adhiberi poterit, ut inde tandem hæc ſententia non erumpat, Hominem iſtum vehementer concupiſcere? Verum, quicumque vehementer concupiſcit, is reipſa (quidquid mens ejus contra ſentiat) in pravitate degit. Lex enim, unde omnis rectitudo petenda eſt, concupiſcentiam diſerte vetat. Nam de hac ipſa ſaltem concupiſcentia, quam Lex non minus, quam turpia quædam facta, nominatim interdicit, loqui Paulum, antecedentia verba aperte docent. Sed de graviore etiam concupiſcentia eum loqui, id ſortaſſe indicat, quod hæc verba ad ea relationem habent, quæ paullo ante dixerat, *Cum enim eſſemus in carne, paſſiones peccatorum, quæ per Legem erant, operabantur in membris noſtris, ut fructificarent morti.* Illud certum eſt, in modo recitatis verbis non de peccati fomite (quem appellant) ſed de ipſis peccatis, non de eo, quod in renato homine adhuc ſit, ſed de eo, quod proprium ſit hominis non renati, omnino agi. Id enim cum ipſa verba per ſe propter prima illa, *Cum enim in carne eſſemus*, tum, quæ ſtatim ſequuntur, perſpicue demonſtrant. Namque per apertam antitheſin ſubjungitur, *Nunc autem ſoluti ſumus à Lege, ei mortui, in quo detinebamur, ita ut ſerviamus in novitate Spiritus, & non in vetuſtate Literæ.* Quod vero verba de quibus nunc agimus, ad ſuperiora illa referri debeant, ex eo intelligi par eſt, quod ea verba, *Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt, &c.* cum quibus ipſa cohærent, ab eiſque pendent, eo ſine dubio referuntur. Quia enim dixerat Paulus, cum in carne eſſemus, affectus peccatorum, qui per Legem erant, operatos fuiſſe in membris noſtris, idcirco, ut tacite objicienti reſponderet, intulit, *Quid ergo dicemus? Lex peccatum eſt?* Quod ſane diligenter eſt obſervandum. Nam vel ex hoc ſolo planiſſimum fit, Paulum toto eo capite ſub perſona ſua nullo pacto de ſe ipſo, tanquam regenerato, loqui. Quandoquidem, ut oſtenderet, cur, & quomodo per Legem in iis, qui adhuc in carne ſunt, in quorum numero manifeſte, ſe non eſſe, ait, peccatorum affectus agerent, atque vigerent, quamvis Legis ipſius culpa id non fieret, ut, inquam, hoc oſtenderet, ea omnia dicit, quæ de ſeipſo dicere videtur. Itaque, ut ad rem redeamus, verba iſta, *Peccatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam*, nihil aliud ſignificare videntur, quam Ego peccatorum ſum plenus, & in ipſis peccatis dego. Quomodo igitur cum verbis iſtis ea conciliari poterunt, quæ alibi à Paulo dicuntur Gal. 5.24. *Qui autem ſunt Chriſti, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiſcentiis*, ita ut de eodem homine utraque dici poſſint? Num fortaſſe (ut tu conari videris) ſi dicamus, in his perpetuum ſtudium reprimendæ concupiſcentiæ, in illis vero concupiſcentiæ rebellionem deſcribi? Atqui carnem cum affectibus, & concupiſcentiis crucifixiſſe, nullo modo ſtudium, ſeu conatum aliquem perpetuum ſignificare poteſt, cum id, quod factum jam ſit, non id, quod fiat, aperte declaret, & crucifigere ipſum per ſe, etiamſi in præſenti tempore dicatur, non ſtudium tantum, aut conatum, ſed effectum quoque ipſum crucifigendi ante oculos ponat. Quæ nullo modo cum concupiſcentiæ rebellione, ſi ea ejuſmodi ſit, ut reprimi non queat, aut certe non reprimatur, convenire poſſunt, ut pote quæ in vicem prorſus adverſentur. De hujuſmodi autem rebellione agi in verbis iſtis, *Peccatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam*, jam demonſtratum eſt. Tantum vero abeſt, ut hi duo loci ita conciliari poſſint, ut ad unum eumdemque hominem accommodentur, ut multo plus contineant, quam in contrariis, ſeu contradictoriis (quæ vocant) requiritur. Peccatum enim operari in aliquo omnem concupiſcentiam, pro ſuo contradictorio habet peccatum non operari in aliquo omnem concupiſcentiam, ſive peccatum quampiam concupiſcentiam in aliquo non operari: poterat Paulus de Chriſtianis dicere, nullam concupiſcentiam in ipſis dominari, & ſatis fuiſſet, pluſque etiamnum dixiſſet, quam ad contradictionem iſtam requiratur. Sed hoc non contentus, dixit, eos carnem cum affectibus, & concupiſcentiis crucifixiſſe. Ex quo potius colligi poteſt (& ſane id verba omnia præ ſe ferunt) in hominibus Chriſtianis nullam amplius pugnam carnis cum ſpiritu eſſe, & plane in ipſis pravos affectus, ac concupiſcentias eſſe extinctas, quam ut ullam vehementem carnis rebellionem, quæ reprimi non poſſit, in Chriſtianis hominibus adhuc remanere poſſe, iis Pauli verbis auditis, quiſquam amplius ſuſpicari queat. Verumtamen ita locutus eſt Paulus (ut ego quidem arbitror) quia in quolibet homine Chriſtiano ita dominatur ſpiritus, & ita mali carnis affectus, & concupiſcentiæ reprimuntur, ut non multo aliter ſit, ac ſi caro, unaque cum ipſa mali effectus, & concupiſcentiæ extinctæ eſſent. Quod eo libentius eum feciſſe exiſtimandum eſt, ut Chriſtiano homini huc contendendum omnino eſſe, interim aperte doceret.

II. Pergit Paulus, & ait, in homine, de quo ſub perſona ſua verba facit, peccatum revixiſſe adeo, ut illum occiderit. Non poſſunt autem hæc Pauli verba ad condemnationem ex Lege provenientem referri, quaſi hic peccatum antea mortuum fuiſſe, cognita autem Lege revixiſſe, idem ſit, quod peccatum ante Legem non fuiſſe imputatum, nec porro mortis condemnationem hominibus attuliſſe, poſt vero fuiſſe, & morte dignos homines effeciſſe. Iſtam enim Legis vim, atque effectum, ſi quis recte animadvertat, numquam toto hoc loco conſiderat Paulus. Sed neceſſe eſt, ut ad malæ cupiditatis augmentum, & reviviſcentiam quamdam referantur, per quam fit, ut homo interire dici poſſit, cujus vera vita in rationis recto uſu, inque malis cupiditatibus minuendis, atque ex animo ſuo extirpandis conſiſtit. Adde, quod, ubi malæ cupiditates, & peccata vigent, ibi mortem imperium ſuum exercere, neceſſe eſt. *Stipendia enim* (ait idem Paulus) *peccati mors* Rom. 6.23. Nam & ante in eo loco, ad quem, ut dixi, univerſus hic Pauli ſermo refertur, dictum fuerat *Ad fructificandum morti*, idque tanquam proprium eorum, qui à peccatorum affectibus ſuperantur. Quis igitur dubitare poteſt, quin homo iſte, de quo Paulus loquitur, à malis cupiditatibus vincatur, & in ipſis peccatis vivat? Aut quomodo de hoc eodem homine poterunt ea dici, quæ de homine per Chriſtum renovato ſuperiore cap. ſcribit idem Paulus, affirmans, in eo crucifixum fuiſſe veterem hominem, ut peccati corpus deſtruatur, ſive aboleatur? Non autem Enervetur, ut vertit Beza: nam nec verbum Græcum καταργεῖ ullo modo Enervare ſignificare poteſt (etenim ſi etymologiæ rationem habeas, quam plurimum ſibi ſavere Beza opinatur, omni prorſus actione privare ſignificat) & apud eundem Paulum, cujus quodammodo proprium eſt verbum iſtud, ubique fere Abolere ſignificat. Ut oſtendunt hi loci 1 Cor. 1. 28, & cap. 6. 13, & cap. 13. 8. 10, & 11. & cap. 15. 24, & 26. Epheſ. 2. 15. 2 Tim 1. 10. 2 Theſſ. 2. verſ. 8. In quibus omnibus ipſe Beza, qui Eraſmum, tanquam vim verbi non recte percipientem, aut exprimentem, quod hoc loco, de quo agimus,

Abo-

Digitized by Google

Abolendi verbo illud vertiſſet, reprehendit, ipſe, inquam, Beza in omnibus prædictis locis Abolendi verbum in ſua interpretatione pro eo Græco verbo repoſuit Quibus adde locum illum Hebr. 2.14, ubi idem eum feciſſe reperies.

At igitur Paulus, in homine Chriſtiano veterem hominem crucifixum fuiſſe, ut peccati corpus, id eſt ipſum peccatum aboleatur, vel potius Aboleretur, ut Eraſmus, quem Tigurini, & alii conſecuti, interpretatus eſt, quod nulla prorſus ratione ei accommodari poteſt, qui in peccatis degit, quomodocumque tandem in ipſis degat. Hinc factum eſt, ut idem Beza alibi, * ſua nova interpretatione non contentus, addiderit, à Paulo eo loco non deſcribi ſanctificationem noſtram, qualis nunc eſt, ſed qualis tandem erit in altero ſæculo. Miror ſane hominem, cum verba illa, quæ ſubjiciuntur, *Ut ultra non ſerviamus peccato,* ad præſens tempus Pauli verba referenda eſſe, aperte doceant. Sed præterea Paulus ibidem paullo poſt docet, Chriſtianum hominem peccato mortuum eſſe, & peccatum in ipſo non regnare, quæ ſimiliter nunquam de eo dici poterunt, qui in peccatis, quantumvis invitus, manet, quemadmodum eum manere, neceſſe eſt, in quo peccatum adeo revixerit, ut eum interemerit, ſicut antea à nobis oſtenſum eſt. Quocirca nullum hic (ni fallor) tua illa conciliatio, quam urgere plurimum videris, locum habet, quod nemo ſit, qui non peccet, & peccatum, dum hic ſumus, perpetuo in nobis inhabitet. Nam aliud omnino eſt, adhuc à peccando immunem non eſſe, aliud à peccato reviviſcente occidi, præſertim hoc loco apud Paulum, qui, ut ſupra indicatum fuit, quatenus de reatu mortis loqui poteſt, non de eo reatu loquitur, qui ex quocumque vel minimu peccato provenit, nam is in iis quoque locum habet, qui ſine lege ſunt, ſed de eo, qui ex eo provenit, quod quis, lege cognita, malis undique cupiditatibus repletur, ipſiſque, mente licet propter eandem legis divinæ cognitionem repugnante, obedire cogitur. Hic reatus nonquam aufertur, niſi iſta cupiditatum malarum obedientia ceſſet. Ille vero Dei miſericordia, etiamſi à peccando penitus non ceſſetur, ſemper auferri conſuevit.

III. Sed quid dicemus, quod Paulus hominem iſtum, carnalem eſſe dicit? Quis hic aliud intelligere poteſt, quam in eo carnem potiores partes habere? Ex majore enim parte, ut omnes norunt, unumquodque appellatur. Quid porro eo, quod iſti homini tribuit, carnalem eum nominans, magis adverſari poteſt, quam adeo carnalem non eſſe, ut, ne in carne quidem eſſe, quis dici poſſit. Atqui & ex ſuperioribus verbis illis, *Cum enim eſſemus in carne, &c,* & ex iis, quæ ſcripta ſunt verſ. 8, & 9 ſeq. cap. perſpicuum eſt, hominem renatum & vere Chriſtianum, in carne amplius non eſſe, à Paulo dici. Ex prædictis autem patet, diſtinctioni illi tuæ locum non eſſe, quod, ſi carnem vitiatam conſideremus, poſſunt renati homines carnales vocari, ſin autem ſpiritum, qui eos regit, ſpirituales. Nam, ſi ab iis, quæ potiora ſunt, denominationes ducuntur, in renato autem homine adeo caro debilitata eſt, ut is ne in carne quidem eſſe dicatur, certe non poteſt homo iſte ullo modo carnalis vocari. Et tu ipſe aperte confiteris, regeneratos, ſpirituales à ſpiritu, non carnales à carne vocari. Nam quod ais, *diverſarum rerum reſpectu duo diverſa nomina uni rei imponi poſſe,* id tunc verum eſſe putaverim, cum diverſa illa nomina revera non opponuntur, nec alterum ad alterius diſtinctionem uſurpatur, vel, etiamſi alioquin opponantur, tunc tamen propter diverſam aliquam rationem minime inter ſe opponi dici poſſunt. Tuis ipſius exemplis utar, quibus. Paullum pro rationis diverſitate diverſa loqui ſolere de monſtrari poſſe arbitraris, ut interim, quid momenti in tota hac diſputatione habeant, dijudicare poſſimus Lex (ais) aliquando à Paulo inſtrumentum vitæ, aliquando miniſtra mortis vocatur. Quamquam autem non menimi me legiſſe, ubi Paulus diſerte legem inſtrumentum vitæ appellet, & hic in ipſis verbis tota vis diſputationis eſt, tamen demus, ipſum ita locutum fuiſſe. Jam vero hic vides, Paulum de Lege duo quidem diverſa aſſerere, & quæ, ſimpliciter dicta, invicem opponi videntur, ſed quæ tamen revera non opponuntur. Quippe quod diverſa ratione dicantur. Appellatur Lex miniſtra mortis propter eventum. Cum enim homines eam non ſervaverint, legem autem non ſervantibus mors debeatur, merito, mortem à lege allatam fuiſſe, eventus ratione dici poteſt. Appellatur eadem, aut appellari poteſt vitæ inſtrumentum, ſed propter conſilium, quo lata fuit. Idcirco enim lata fuit Lex, ut homines, eam ſervando, viverent. Quare alia præterea quadam ratione utraque iſta appellatio legi convenientiſſima eſt, cum & vitam, & mortem ſecum afferat. Vitam iis, qui ipſam ſervaverint, mortem autem iis, qui non ſervaverint. Verum de ſpiritualis, & carnalis appellationibus, quas hominibus tribuit ſcriptura, quatenus ſcilicet ſpiritualem hominem non animali, ſed carnali opponit, idem dici non poteſt. Quandoquidem duæ iſtæ appellationes non tam ſpecie, quam reipſa, omnino invicem adverſantur, & altera ad alterius differentiam, & excluſionem (ut ita dicam) uſurpatur. Spiritualis enim nomen, ſpiritum carne potiorem, carnalis vero carnem ſpiritu potentiorem eſſe declarat Quæ duo ſimul in eodem homine eodem tempore nullo modo inveniri poſſunt Atqui, ſi diſtinctio illa tua ad rem pertinet, neceſſe eſt, ut unum eundemque hominem, eodem tempore, & ſpiritualem, & carnalem à Paulo appellatum fuiſſe velis Ut quidem ſatis aperte dicis. Oportuiſſet te (ut quidem mihi videtur) aliquo exemplo vel apud Paulum, vel apud alium ex ſacris ſcriptoribus probare, interdum carnalis nomen ſpirituali non opponi, aut duæ tibi diverſæ diſtinctæque carnalitates (ut ita loquar) duæ item his oppoſitæ ſpiritualitates ex divinis literis oſtendendæ erant. Ex quo conſtaret, potuiſſe Paulum uni eidemque homini, eodem tempore, & carnalis, & ſpiritualis, quatenus carnali opponitur, appellationem tribuere, aut ſaltem, ſi id minus ex Sacris Literis oſtendere poteras, ratione aliqua manifeſta, Paulum id facere potuiſſe confirmandum tibi erat. Quamquam in ſacrorum ſcriptorum verbis interpretandis, nullo exemplo adjuvante, immo omnibus exemplis repugnantibus, ſola ratione niti, periculoſum admodum eſt, nec ullo pacto admittendum, niſi eam rationem ipſæ Sacræ Literæ ſuppeditent, idque ita evidenter, ut non minus certa quodammodo ſit, quam ipſa principia mathematica. Quod profectò hic evenire non videmus. Nulla eſt enim omnino ratio, nedum ex Sacris Literis manifeſte petita, quæ ſuadeat, unum eundemque hominem, eodem tempore & carnalem, & ſpiritualem, quatenus carnali ſpiritualis opponitur, nominari poſſe, cum (ut dictum eſt) palam ſit, ex majore parte unumquodque appellari, carnalem autem hominem ſpirituali opponi certum ſit, idque uno tantum modo, atque ratione. Cum alibi à me dictum fuit (nam hoc etiam pro exemplo eſſe poterit) poſſe eundem hominem, eodem tempore juſtum, & injuſtum appellari, id propterea factum eſt, quod & Sanctis Literis docentibus, & ipſa manifeſta ratione duce, videbam duplicem in eo genere hominis juſtitiam, duplicemque injuſtitiam ſtatui poſſe. Sacræ enim Literæ eidem, quem juſtum, quia juſta opera faciat, appellant, juſtitiam imputari dicunt ſine operibus. Ratio item oſtendit, eum, qui Dei præceptum aliquod vel minimum ſpreverit, ſed quomodocumque non conſervarit, non poſſe coram Deo, præſertim, ſi is ſummo jure cum ipſo agere velit, juſtum appellari. At coram hominibus, aut etiam coram ipſo Deo, ſi ratio ejus erga humanum genus decretæ benignitatis habeatur, eum juſtum dici poſſe, qui juſte factis ita abundat, ut injuſte facta vix in ipſo appareant. Nec tamen ex iſta mea diſtinctione ullum Sacrarum Literarum locum, ubi hominis juſti, vel injuſti mentio fieret, ſum interpretatus,

* Reſponſ. ad Caſtel pag. 159.

ſed tantummodo, ut dictum eſt, quomodo idem homo eodem tempore & juſtus, & injuſtus appellari poſſet oſtendere volui. Sed jam alia tua exempla perpendamus. Dicis enim, Paulum modo populum Iſraëliticum extollere, præclariſſimiſque ornare elogiis, modo humiliter de illis ſentire, ac prædicare, idemque ab ipſo fieri ais, ubi circumciſionis mentionem facit. Paulus cum Iſraëliticum populum laudibus ornat, non ea dicit, quæ cum iis ullo modo pugnent, quæ de illo ſcribit, cum humiliter de eo ſentire videtur. Siquidem in eo nihil alium de Iſraëlitis ſentit, quod eos graviter peccaſſe, Chriſtum rejeciſſe, atque ea ratione irritum, quantum in ipſis erat, Dei fœdus, divinumque de ipſis decretum feciſſe, intelligit, quodque illis nihil ad æternam ſalutem profuturum ait, ex eo populo eſſe, niſi in Jeſum Chriſtum crediderint, inque ea ſalute adipiſcenda eis gentes jam pares facit, immo ſuperiores, quatenus ipſi propter contumaciam, & incredulitatem ſuam jam majore ex parte ad tempus plane rejecti fuerant. Hæc (judicio meo) ne in ſpeciem quidem pugnant, cum iis, quæ ipſos celebrans ait Rom.3.2.1x 4, illis divina oracula concredita fuiſſe, ipſorum eſſe adoptionem, & gloriam, & fœdera, & legiſlationem, & cultum, & promiſſiones, & patres, & ex ipſis denique, quod ad carnem attinet, ipſum Chriſtum ortum eſſe. Manifeſtum enim eſt, hic de quibuſdam agi, quæ partim non ejuſdem generis, cujus ſuperiora, ſunt, partim non ad eventum, ut illa, ſed ad Dei conſilium referuntur. Nuſquam vero ſimpliciter Paulus Iſraëliticum populum vel extollit, vel deprimit, ſed ubique & elationis, & depreſſionis cauſas commemorat. In quibus (ut dixi) nulla repugnantia conſpicitur. Quare non video, quid exemplum iſtud ad antitheſes illas, quas ego collegi, pertinere poſſit, & præſertim ad hoc, de quo hic privatim quærimus, quomodo fieri poſſit, ut Paulus eundem hominem, eodem tempore & carnalem, & ſpiritualem, immo non carnalem, nec in carne eſſe velit. Quæ duo ſibi ita adverſantur, ut magis adverſari non poſſint, & quorum alterum in Sacris Literis perpetuo ad alterius diſtinctionem, & excluſionem, ut dictum eſt, commemoratur. Quæ de populi Iſraëlitici exemplo dixi, eadem (nam idem exemplum cenſeri poteſt) de circumciſionis exemplo dicta eſſe volo. Niſi quod tanto facilior ad circumciſionis exemplum eſt reſponſio, quanto minus ipſam circumciſionem, quam populum Iſraëliticum, Paulus commendat

IV. Poſtquam Apoſtolus hominem iſtum, de quo loquitur, carnalem vocavit, ſtatim addit, eum ſub peccato venundatum eſſe, id eſt peccato ſubjectum, & mancipatum. Quo etiam clare explicatur, quid carnalis nomine intellexerit, ſi quis forte de ejus appellationis ſignificatione dubitaret. Quid autem poterat Paulus dicere, ut apertius, aut ſignificantius quam fecit oſtenderet, hominem iſtum in peccatis vivere, nec poſſe ſe ulla ratione, ulla ve ex parte ab ipſis exſolvere, ac liberare? Manifeſta enim tranſlatio eſt ab emptitiis ſervis, qui emptori domino non modo per omnia parere coguntur, ſed etiam multo, quam cæteri, qui domi ſunt nati, acerbius, ac durius ab ipſo tractantur. Quis porro erit unquam, niſi animi probitate quadam inſigni erit præditus, Deique Spiritu mirifice ſuſtentatus, cui, ſi perſuaſum fuerit, de homine renato, id eſt ejuſmodi, qui & Deo ſit carus, & æternam vitam, ſi in eo ſtatu perſeveraverit, omnino adepturus ſit, iſta fuiſſe dicta, non inde (ut humana natura ad peccandum eſt prona) & peccandi, & in peccatis vivendi, vel certe, ne id faciat, non admodum curandi occaſionem tandem arripiat? Quantacumque enim hyperbole Paulum hic uſum fuiſſe velimus, non poteſt ea tanta eſſe, quin ejus verbis, peccatum in iſto homine dominari plane ſignificetur. Jam vero quis eſt, qui neſciat, in reliqua univerſa ſcriptura, eos duntaxat, qui regenerati non ſunt, nec in vitæ novitate incedunt, peccati ſervos appellari? Poſſem hic omnes locos proferre, idque veriſſimum eſſe demonſtrare. Sed nulla alia re eſt opus, niſi locutionis vim animadvertere, &, quæ Paulus ſuperiore hujus Epiſtolæ capite ſcripſerit, tantum perlegere. Ubi ex altera parte diſertiſſimis verbis ab ipſo dictum non ſemel invenietur, eos, qui renovati ſunt, & Chriſto inſiti, liberatos eſſe Rom.6.18, & 22, non quidem à reatu tantum peccati, ſed ab ipſo peccato, & peccati loco, juſtitiæ, hoc eſt vitæ ſanctimoniæ, quodammodo ſervos eſſe factos. Jam quis non videt, quantopere hæc inter ſe repugnent, ſub peccato venumdatum eſſe, & à peccato eſſe liberatum, juſtitiæque ſervum eſſe factum? Quis porro non animadvertit, de eodem homine, eodem tempore nullo pacto utrumque dici a Paulo potuiſſe, cum ipſe, de quo unum dicatur, alterum dici non poſſe aperte doceat? Quis denique alterum renatorum, alterum vero non renatorum proprium apud Paulum non eſſe videat, nec alia inſigniore magiſve peculiari nota renatos à non renatis ab ipſo diſtingui, ac ſeparari, quam hac, quod non renati adhuc ſervi peccati ſunt, renati verò a peccato jam ſunt liberati, nec amplius illi ſerviunt? Quarè quod tu, vir clariſſime, ais, quia peccatum nos aſſidue vexat, curſumque noſtrum remoratur, idcirco jus ſuum quodammodo ipſum tueri, ne nos plane liberi, immuneſque ab illo, dum hic vivimus, ſimus, Unde (ut apparet) factum eſſe vis, ut Paulus dixerit, renatum hominem ſub peccato venundatum eſſe; hoc, inquam, vereor, ut ſatis recte concluſum à te fuerit. Primum, quia nequaquam veriſimile eſt, Paulum, etiamſi iſtud plane ſenſiſſet, in eo tamen explicando verbis uſurum fuiſſe, eorum prorſus ſimilibus, quibus paullo ante id, quod nullo pacto homini renato convenire ipſe vult, explicaverat. Deinde, quia verba ipſa iſti ſententiæ nulla ratione accommodari poſſunt. Longe enim aliud eſt à peccato non plane liberum atque immunem eſſe, & ſub peccato eſſe venumdatum. Hoc enim plenam eamque duriſſimam peccati dominationem ob oculos ponit. Illud vero liberationem majore ex parte dominatione iſta apertiſſime ſignificat. Inveniſſet Paulus ſine dubio, ſi iſtud hoc loco dicere voluiſſet, alia verba, quibus nec ſeipſum diſerte refellere videretur, quæque ad ſententiam iſtam explicandam apposita eſſent, nec tantam in re tanti momenti tam graviter errandi occaſionem legentibus temere dediſſet. Ex iis, quæ hactenus diſſerui, reſponſio ad ea colligi poteſt, quæ à te ſcripta ſunt, dum id aperte ais, ut oſtendas, quomodo homo renatus ſub peccatum venditus dici poſſit, etiamſi eodem tempore à peccato ſit liber. Præſertim vero cum ais, per iſtam locutionem, Venditum eſſe ſub peccatum, non voluiſſe Paulum indicare jus dominantis peccati, quo quis teneatur. Iſtud enim, ut ante diſputatum eſt, cum vi tranſlationis, cumque verbis ipſis manifeſte pugnat. Verumtamen, ne aliquid forte prætermittam, quod privata reſponſione dignum videatur, quoniam, quæ hic à te dicuntur, cum iis plane conveniunt, quæ de captivitate hominis renati diſſeris, diligentius aliquanto ea, ubi de iſta captivitate agemus, examinanda reſervo. Id tantum hoc loco dicam, diſtinctionem iſtam à te allatam, inter pios, & impios, quod ad hoc attinet, ut venditi ſub peccato dicantur, impios ſcilicet condemnantem peccati calculum, & judicium in conſcientiis ferre, pios vero peccati rebellionem ſentire; mihi probari nullo modo poſſe: non ſolum quia locutio ipſa neutram iſtarum interpretationum ferre videtur, ſed etiam multo magis quia periculum eſt, ne omnes locos, ex quibus apparet, piorum eſſe proprium, ut liberi ſint à peccato, ad ſolam condemnationem, & reatum peccatorum, quem amplius pii non ſentiant, referamus. Id quod nec ullo pacto ipſis locis convenire poteſt, in quibus aperte de liberatione à peccando præcipue agitur, & perniciem ſummam facile poteſt afferre, cum reipſa compertum ſit, hodie innumerabiles pæne homines ex iis, qui Chriſtum profitentur, inveniri, qui cum ſceleribus ſint oppleti, abſolutos ſe tamen à peccatorum condemnatione,

natione, ac reatu eſſe nou opinantur modo, verum etiam plane contendunt.

Sed quid deinde adjungit Paulus? Id nimirum adjungit, ex quo, ſi quis de renato homine eum verba facere exiſtimet, facile omnia peccata, ac ſcelera ſua ſit excuſaturus. Ait enim hominem iſtum non facere, quod cupit, ſed quod odit, nec bonum, quod vult, facere, ſed malum quod non vult, agere. Interrogentur modo ii, qui divinæ voluntatis per Chriſtum patefactæ veram cognitionem habentes, in ebrietibus nihilominus, comeſſationibus, impudicitiis, jurgiis ac contentionibus, & aliis ſimilibus non renatorum propriis vitam tranſigunt Rom. 13.13, num neutiquam probent ipſi ea, quæ faciunt, num mens ipſorum cum factis minime conſentiat, num denique iſta ipſa, quæ identidem committunt, odio habeant. Annuent plerique ſine dubio, idque ex animo, ſed cupiditatibus ſe trahi, ac tranſverſos rapi dicent. Flebunt etiam nonnulli ex ipſis, & ſtatum ſuum vehementer deplorabunt, aliosque ut Deum pro ſe orent, qui ipſos, antequam a morte occupentur, è tanta miſeria pro ſua bonitate liberet, impenſe; & ex animo rogabunt. Non tamen hæc illi facient, qui, renatum hominem, Deoque acceptum ea quæ vellet, non facere, quæ autem nollet, ea facere ſolere, ſibi perſuadent. Immo nullum prorſus miſeriæ ſuæ ſenſum habentes, quippe qui non miſeriam, ſed ſtatum eorum, qui in hac ipſa vita maxime omnium à Deo veris ac ſolidis beneficiis ſunt affecti, eam eſſe putent, nihil minus curabunt, quam, ut, dum hic vivunt, inde aliqua ratione eximantur. Ita, cum & miſeri, & miſerabiles, & pauperes, & cæci, & nudi ſint, ſe tamen & divites, & locupletatos, & nullius rei egentes eſſe exiſtimabunt. Apoc. 3. 17. Nec ſane perſpicere adhuc poſſum, quomodo non hæc ex Pauli verbis conſecutura ſint, ſi de regenerato homine ab ipſo dictum fuiſſe volumus, eum non facere, quæ velit, ſed quæ nolit. Nam, ſi aliquis dicat (quemadmodum ex quibuſdam tuarum litterarum locis colligi poteſt) Pauli verba ita interpretanda eſſe, ut intelligamus, hominem iſtum, non, quæ velit, ea ſemper facere, ſed multa etiam facere, quæ nolit, ad idque probandum ejuſdem Pauli verba afferat, quæ de Galatis ſcribit Gal. 5. 17, affirmans (ut quidem multis videtur) ipſos, quos deinde ſpirituales nominet, non ea facere, quæ vellent; Primum dico, ipſa loci noſtri verba interpretationem iſtam nequaquam admittere. Univerſe enim loquitur Paulus, ſeu mavis indefinitis (ut vocant) verbis, utitur, inquiens: *Non, quod volo bonum, hoc facio, ſed, quod nolo malum, hoc ago.* Quod plane indicat, hominem iſtum, aut nunquam, aut perraro vel aliquid boni facere, vel à malo perpetrando abſtinere. Deinde, quod ad ejuſdem locum illum ad Gal. attinet, non verebor affirmare, in eo vel convertendo vel explicando multos inſignes viros non leviter lapſos eſſe. Nam Caſtellio ipſe, qui (ut ego quidem cenſeo) hac tota de re alioqui non male ſentit, tamen in interpretatione ſua verba illa Græca, ταῦτα δὲ ἀλλήλοις ἀντίκειται ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε, ad hunc modum vertit, *Atque hæc ita ſunt inter ſeſe contraria, ut non quæ velitis, ea faciatis*: quaſi vero ſcriptum ſit, ὥστε μὴ, &c. & non, ficuti eſt, ἵνα μὴ, &c. Etſi enim alicubi fortaſſe in Novo Teſtamento ἵνα pro ὥστε uſurpatum inveniatur, tamen retinenda eſt omnino propria & uſitata verborum ſignificatio, niſi aliter fieri debere, evidenter appareat. Non eſt igitur Pauli ſententia, Hæc duo, carnem. & ſpiritum ita inter ſeſe contraria in Galatis fuiſſe, ut ipſi non facerent ea, quæ vellent, ſed, carnem, & ſpiritum idcirco ſibi invicem adverſari, id eſt, carnem ſpiritui ſeſe opponere, ne homines, qui jam ſpiritus participes aliquo modo facti ſunt, è quorum numero erant ipſi Galatæ, ea, quæ velint, faciant. Nam, ſi caro iſtud obtinuerit, jam ſatis habitura eſt. Propterea Galatas monet, ut ſibi caveant, & iſti carnis conatui vi ſpiritus fortiter reſiſtendo, ejus cupiditates minime exequantur. Ex quo loco perſpicuum eſt, non facere bona, quæ quis velit, & mala facere, quæ nolit, Chriſtianis & regeneratis hominibus nullo modo convenire. Primum quia Paulus monet Galatas, ut ſpiritu incedant, & carnis cupiditates minime perficiant: deinde quia carnis ſpiritui ſeſe opponentis hunc ſcopum, ſeu finem eſſe Paulus ait, ut homo ea, quæ velit, non faciat. Dictio enim Græca ἵνα ſcopum, vel finem declarat. Quocirca, cum ſpiritûs finis, aut ſcopus, dum carni repugnat, eſſe non poſſit, ut homo ea non faciat, quæ vult, ſed potius ut omnino faciat, de ſcopo, aut fine carnis ſive adverſarii noſtri, qui eam adverſus ſpiritum ſubinde incitat, hic verba fieri neceſſe eſt. Error, in quem in interpretatione ſua lapſus eſt Caſtellio, cum nonnullis aliis, qui in vernaculas linguas Teſtamentum Novum converterunt, illi communis eſt. Quamquam alii quoque interpretes Latini non longe à Caſtellionis culpa abeſſe videntur. Nam, & ſi in priore periodi membro particulam Ita, ut ille fecit, non addiderunt, ac ne in poſteriore quidem, ſed ſimpliciter, ut verba Græca jacent. Ut enim, &c ſcripſerunt, tamen, quia dictio Latina Ut eo loco duplicem ſignificationem habere poteſt, eventus, & cauſſæ, quam finalem vocant, id eſt, vel id ſignificare, quod Caſtellionis interpretatio fert, vimque eandem habere, ac ſi ſcriptum eſſet Ita ut, ſive adeo ut, vel id, quod ego dixi, & idem eſſe Ut non, quod eſt Ne, ad evitandam amphiboliam iſtam, debuerant omnio pro ἵνα μὴ Ne, non autem Ut non, quemadmodum fecerunt, in ſua interpretatione reponere. Quamquam non dubito, quin Beza inter alios, quemadmodum ex ejus ſcriptis colligi poteſt, ita locum intellexerit, ut de ipſo eventu, non autem de finali cauſſa ibi agatur. Cæterum Caſtellio in hoc cæteris præſtat, quod ea verba, ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε, ut par erat, *Quæ velitis, ea faciatis*, interpretatus eſt, non autem, ut illi, *Quæcumque vultis, ſeu volueritis, &c.* Nam, ut dictum eſt, de ſcopo, aut fine carnis, ſeu Satanæ ibi verba fiunt, qui non is eſt, ut homo non omnia faciat, quæ velit, ſunt enim multi ex iis, in quibus caro à ſpiritu longe ſuperatur, nec ullo prorſus pacto Satanæ mancipia dici poſſunt, qui tamen nonnulla faciunt interdum, quæ minime vellent. Sed id ſcilicet & caro, & Satanas quærit, ut homo, qui jam ſpiritu dictante, bona facere cupit, vel nihil, ſi fieri poteſt, vel ſaltem pauca eorum faciat, quæ velit. Atque hinc manifeſte apparet, locum iſtum, non modo explanationem illam loci noſtri, ut in eo dicatur hominem iſtum, non facere quidem, quæcunque vellet, multa tamen facere, non confirmare, ſed eam etiam, funditus evertere, meamque, & aliorum qui mecum ſentiunt, nempe eam, quæ ab ipſis verbis nihil omnino recedit, mirifice ſtabilire, ut hic affirmetur, hominem iſtum aut nunquam, aut raro admodum, quod velit bonum, idem etiam facere. Et quoniam in iſtum ad Gal. locum incidi, non abs re erit, antequam ulterius progrediar, oſtendere, eum ſententiæ illi meæ, quod nonnulli ſint, in quibus in hac vita acris illa carnis cum ſpiritu luctatio ceſſet, nulla ratione adverſari, quamvis plurimi non deſint, qui eum pro inexpugnabili quodam contrariæ ſententiæ propugnaculo habent. Dico igitur, Paulum, cum ait carnem adverſus ſpiritum concupiſcere, & ſpiritum adverſus carnem, hæcque ſibi invicem adverſari, neutiquam (id quod iſti crediderunt) dicere voluiſſe, in quolibet homine ſpiritum cum carne pugnare, ſed carnis cupiditatem, ubi ea fuerit, ſpiritus cupiditati (ſi eam ita appellare fas eſt) prorſus adverſari. Nam idem ibi eſt Caro concupiſcit adverſus ſpiritum, quod Caro, cum concupiſcit, adverſus ſpiritum concupiſcit, ſive Carnis concupiſcentia ſpiritui adverſatur. Superiore enim verſic. dixerat, ſpiritu incedendum eſſe, nec perficiendam eſſe carnis cupiditatem. Dicet aliquis, Num fieri poteſt, ut aliqua caro ſit, quæ non concupiſcat? Et, ſi omnis caro concupiſcit, in quolibet autem homine eſt caro, ergo in quolibet homine carnis concupiſcentia eſt, & porro carnis cum ſpiritu pugna. Animadvertendum eſt, apud Paulum

lum carnis appellatione non carnem iſtam, quam videmus, quamque nobiſcum ad mortem uſque neceſſario circumferimus, ſed appetitum illum, qui rationi opponitur, ut ſupra dictum eſt, ſignificare: qui appetitus revera non eſt ſubſtantia quædam in homine, ſed qualitas, quamvis illi per proſopopœiam aliamve ſimilem ſermoais figuram multa tribuantur, quæ, rem aliquam ſubſiſtentem ipſum eſſe, indicare videntur. Hæc qualitas non amplius eſt in iis, qui jam virtutum habitus plane fuerint adepti, quales ego nonnullos inter Chriſtianos inveniri puto, & ſic homines aliqui (ut mihi quidem videtur) inveniuntur, qui carnem iſtam amplius non habent, aut certe perinde omnino eſt, ac ſi eam non haberent. Quemadmodum ex altera parte aliqui ex iis, qui prorſus vitiorum mancipia ſunt facti, ea animi qualitate deſtituuntur, quæ appetitui opponitur, & ratio appellatur, aut certe perinde omnino eſt, ac ſi ea deſtituti eſſent. Propterea factum eſt, ut Paulus eos etiam, qui carni iſti non obediunt, quamvis ipſa non careant, tamen non amplius in carne eſſe, & carnem, cum affectibus, & concupiſcentiis crucifixiſſe, ut vidimus, auſus ſit dicere Rom. 7. 5, 8. 8, & 9. Gal 5. 24. Sed ad propoſitum revertamur. Satis (ut arbitror) ex ſupra dictis conſtat, cum de homine, quem deſcribit Paulus, legimus, eum non facere bonum, quod velit, ſed malum, quod nolit, nihil aliud intelligi poſſe, quam ipſum aut nunquam, aut perraro boni aliquid agere, vel à malo aliquo committendo abſtinere. Quod ſi renatum hominem & Chriſtianum deſcripſiſſe Paulus credatur, tibi ipſi, vir integerrime ac prudentiſſime, judicandum relinquo, quales tandem Chriſtianos habituri ſimus. Sed hominem renatum à Paulo nequaquam deſcriptum fuiſſe, innumerabiles prope loci aperte declarant, ubi non dicam cæteri Sacri Scriptores, ſed ipſe Paulus renato homini ea tribuit, quæ cum iſta ſumma in bene agendo imbecillitate nullo prorſus pacto convenire poſſunt. Potiſſimum vero ubi diſerte teſtatur Rom: 8. 1. 4. 13. regeneratum hominem non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare, itemque ubi ait, eos demum vitam adepturos, qui ſpiritu corporis actiones peremerint: quas ſententias fruſtra quis ea ratione cum imbecillitate iſta conciliare ſtudebit, quod in illis de conatu, & ſtudio bene agendi Paulus loquatur; cum ipſa verba de factis ipſis aperte loquantur. Quamquam non eſt tibi boc loco iſta ratione utendum, & tacite concedendum, hominem, de quo hic Paulus loquitur, conatum quidem, & ſtudium bene agendi habere, ſed vires propemodum nullas, niſi etiam velis, in homine renato, quod attinet ad ipſa facta, ſive operationes, carnem ſpiritu potiorem eſſe, qua de re poſtea videbimus. Sed (quemadmodum ex verbis tuis colligitur) ſi tibi iſti & ſimiles Paulini loci cum hoc noſtro conciliandi ſunt, neceſſe eſt, ut dicas, Paulum, cum homini à ſe deſcripto poteſtatem bene agendi adimere videtur, nihil aliud ſibi velle, quam hominem iſtum non omnia bona facere, quæ velit, ſed interdum, ſive etiam non raro mala facere, quæ nolit, non autem ipſum aut nunquam, aut raro admodum vel aliquid boni facere, vel à male agendo ſibi temperare. Verum conciliationem iſtam jam per ea quæ ſupra dicta ſunt locum habere non poſſe ſatis evidenter, ut ſpero demonſtratum eſt.

VI. Sequitur, ut conſideremus, Paulum deinde homini à ſe deſcripto tribuere, quod captivus ſit legis peccati. Quoniam vero de hoc loco, quod ad ſententiam attinet, quæ ex ipſo colligi aut debeat, aut poſſit, ea fere omnia dici poſſunt, quæ de verbis illis diximus, venumdatus ſub peccato, id tantum in præſentia, quod huc pertineat, dicam, aliam tranſlationem hic eſſe manifeſtam ab iis, qui in captivitate ſunt, quibus nihil præter id, quod ei viſum fuerit, à quo in captivitate detinentur, facere permiſſum eſt. Lex autem peccati apud Paulum ſignificat id, quod Peccatum omnino fieri jubet. Nam per proſopopœiam, ut ſolet, de peccato loquitur. Quapropter, cum dicit, hominem iſtum captivum fieri legis peccati, perinde eſt, ac ſi dixiſſet, non poſſe eum aliud facere, niſi id, quod peccati certiſſimus juſſus tulerit. Jam, ſi quis credit, iſtum hominem renatum eſſe, nec tamen ex hoc colligit, renatos homines nihil niſi peccare poſſe, profecto is præ aliis Deo plurimum debet, qui ne in peccato manendi aliquam inde occaſionem arripiat non permittit, eum iſtam rationem, quamvis apertiſſimam, concludere. Sed quotus quiſque eſt, qui tantopere Deo ſit carus? Quamquam nondum video, quomodo poſſit quiſquam firmiter credere, Paulum hic dixiſſe, hominem renatum captivum fieri legis peccati, cum idem Paulus mox ſeq. cap. affirmet legem ſpiritus vitæ in Chriſto liberare nos à peccati lege, & ita rem iſti plana contrariam de renato homine aſſeveret. Quod enim à te, vir præſtantiſſime, ut bolce duos locos ex diametro (quod ajunt) pugnantes conciliares, excogitatum fuiſſe videtur, non crediderim diligenter rem ipſam perpendenti ſatis probari poſſe. Ais enim, *Juſte igitur Paulus, conſiderans hanc corruptionem naturæ noſtræ per legem peccati in membris militantem, captivitatem vocavit. Quomodo enim non diceretur captivitas, à qua ſe nullo modo fideles, dum hic vivunt, eximere liberareque poſſunt. Nam dato mihi aliquem, etiam ex ſanctiſſimis, qui nunquam peccaverit, facto, nec dicto, nec cogitatu quidem.* Hic autem locus unus ex illis eſt, unde intelligi poſſe, ac debere videtur, te, ab homine renato peccata quidem aliqua adhuc comitti, omnino ſtatuere, non tamen in ipſis factis carnem ſpiritu potentiorem eſſe, ſed contra ſpiritum carne, adeo ut non admodum frequenter renatus, homo peccet. Nam, cum tibi ſatis ſit, ne quis, ſe legis peccati captivum non eſſe, gloriari poſſit, eum interdum peccare, nihil autem gravius, quod ad peccandum attinet, homini renato à te ex mente (ut quidem arbitraris) Pauli tribuatur, quam hoc quod legis peccati captivus ſit, ſequitur te, quod ad peccandum attinet, de homine tenato nihil gravius omnino ſtatuere, quam, quod interdum peccet, idque (ut tua ipſius verba ferunt) vel facto, vel dicto, vel cogitatione denique. Quod ſane vehementer lætor tametſi, ut ante dixi, nondum perſpicio, quomodo hoc cum pleriſque aliis verbis tuis convenire poſſit. Sed ad conciliaſionem iſtam tuam redeo. Vis igitur, idcirco hominem renatum legis peccati captivum fieri, à Paulo dici, quod, dum hic vivit, peccato ſe penitus exſolvere non poſſit. Quamquam eodem tempore alia etiam ratione, hominem renatum in captivitate ex Pauli ſententia eſſe, velle videris, quia videlicet corruptio naturæ per legem peccati in membris militet, id eſt (ut ego interpretor) quia à corruptione naturæ noſtræ ad peccandum ſollicitemur, à qua liberari nullo modo poſſimus. Si ita ſentis, hoc non videtur ad Pauli verba accommodari poſſe, qui hominem, quem deſcribit, non ſimpliciter captivum eſſe dixit, ſed captivum legis peccati. Apparet enim (ut totam rem accuratius explicem, & interim, in homine à Paulo deſcripto carnem in pugna illa cum mente ſuperiorem evadere demonſtrem) Paulum hic quatuor leges facere, quarum duæ duabus alteris opponantur, Unam mentis, alteram carnis, quam ſimpliciter legem in membris appellat, quæ mentis legi opponitur, Tertiam Dei, Quartam peccati, quæ Dei Legi opponitur, & hanc ſimiliter in membris eſſe dicit. Itaque ait, legem carnis contra mentis legem pugnare nimirum quia Lex mentis vellet hominem Dei Legi ſubjicere, Lex autem carnis, ut legi peccati eum ſubjiciat, quærit, neque ulla alia de re pugna eſt inter carnem, & mentem. Quid igitur in homine iſto fit, quem ipſe deſcribit? Illud nempe fit: In pugna iſta caro, ſive Lex carnis (nam idem reipſa hic ſunt hæc duo) vincit mentem, ſeu mentis legem, &, victoria parta jam illud obtinet, propter quod pugnaverat, & ita hominem iſtum legi peccati ſubjicit, ejuſque captivum reddit, ut diſerte Paulus ait. Nam quomodo hoc facere caro poſſet, niſi in prælio iſto mentem vinceret, quæ, quominus id fiat, vehementer reſiſtit, nec

aliam

Digitized by Google

vehementer reſiſtit, nec aliam ob rem tam acriter cum carne prœliatur? aut quid aliud eſt, in pugna iſta mentem a carne ſuperari, quam id fieri, non quod vult mens, ſed caro? Ex prædictis intelligi poteſt, Paulum non corruptionem naturæ noſtræ captivitatem vocare, ſed aſſerere, carnem, ſeu corruptionem iſtam, quæ menti, id eſt rationi repugnat, id, ipſam rationem in pugna ſuperando, efficere, ut legis peccati captivus homo fiat. Quare captivitas, de qua Paulus loquitur, nullo pacto renato homini tribui poteſt, niſi in homine renato carnem in pugna cum mente ſuperiorem evadere velimus. Hæcque captivitas, ut dictum eſt, legis peccati captivitas nominatur. Itaque, ſi concedis, in renatis hominibus carnem a mente ſuperari, neceſſe eſt etiam, ut concedas, captivitatem Legis peccati nihil cum homine renato commune habere; nec opus eſt ad ea reſpondere, quæ in medium affers, ut oſtendas, quomodo homo Chriſti ſpiritu regeneratus Legis peccati captivus ſit, aut dici poſſit. Attamen, ut veritas clarius perſpiciatur, dico, etiamſi tibi concederetur, hominem renatum, donec in hac vita animali eſt, non poſſe ſe a peccato ita liberare, ut interdum vel dicto, vel facto, vel cogitatione non peccet, non tamen ex hoc ſecuturum, renatum hominem legis peccati captivum eſſe. Quandoquidem Lex peccati non id fert ſcilicet, ut interdum aliqua ratione peccemus, ſed ut ſemper, peccandi occaſione oblata, peccemus. Quocirca qui, cum peccare poteſt, plerumque ſaltem non peccat, is peccati legi revera nullo modo obtemperat, ideoque ne per hyperbolem quidem, legis peccati captivus dici poteſt, quæ tranſlatio, ut ante dixi, omnino ſignificat, quempiam nihil aliud agere poſſe, niſi quod Lex peccati velit. Non igitur, quia homo renatus (ut plerique ſtatuunt) in hac vita nunquam ſe à peccato penitus liberare queat, qui legis peccati effectus videri poteſt, idcirco legis peccati captivus poteſt vocari. Nam (exempli cauſſa) ſi rex aliquis hoſtem habeat, quem fere ſemper in prœlio vincere, ac ſuperare, ingentibuſque cladibus afficere ſoleat, certe, etiamſi eum prorſus debellare nequeat, ſed interdum aliqua levia damna ab ipſo accipere cogatur, non tamen ejus captivus eſſe ulla ratione dicetur: Captivitatem enim ſive veram, ſive metaphoricam, non difficultas, aut etiam (ut ita loquar) impoſſibilitas perfectæ liberationis facit, ſed ſervitutis, & ſubjectionis ingens gravitas, & magnitudo. Nam quidam ſunt plane captivi, qui tamen facillime è captivitate penitus liberari poſſunt. Quidam rurſus ſunt omnino non captivi, qui tamen nunquam pleniſſime liberari poterunt, ut ex ſuperiore exemplo, & ejuſmodi aliis compluribus, quæ afferri poſſunt, unuſquiſque perfacile intelliget.

Quæ hactenus de captivitate iſta legis peccati diximus, manifeſtum facere poſſunt, non eſſe cur dicamus, eum, qui peccati vim rebellantem ſpiritui ſentiat, quam tollere, dum vixerit, non queat, ſub peccato venditum dici à Paulo potuiſſe, quemadmodum a te affirmari video. Primum quia id, quod contra ſpiritum rebellat, ſi Paulinas hoc loco proſopopœias, & metaphoras, ut debemus, attendere velimus (tametſi, ut poſtea dicam, Paulus nullam toto hoc loco ſpiritus mentionem facit) non eſt ipſum peccatum, ſeu Lex peccati, ſed caro, ſeu Lex carnis. Hæc autem in homine, quem Paulus intelligit, continenter, non rebellat quidem, ſed tamquam cum perpetuo hoſte bellum gerit, non cum ſpiritu, quo homo iſte deſtituitur, ſed cum mente, ſeu cum mentis lege, ut hominem iſtum legi peccati, ut facit, ſubjectum teneat. Quare, quod Paulus dicit de venditione ſub peccato, peccati rebellionem ſignificare non poteſt, ſed, ut peccati dominatum, quemadmodum ipſa verba declarant, ſignificet, neceſſe eſt. Deinde, etiamſi peccatum hic ex mente Pauli rebellaret contra ſpiritum, non tamen iſta rebellio, quamvis perpetua, efficeret, ut homo iſte venditus ſub peccato dici poſſet, niſi ſaltem ea ejuſmodi eſſet, ut peccatum plerumque id quod quærit, obtineret, nec fruſtra ulla ratione rebellaret. Ut enim quis alicui venditus, ejuſque ſervus per tranſlationem appelletur, etiamſi hyperbolice loqui velimus, non ſatis eſt perpetuam aliquam moleſtiam, quantumvis gravem, iſti ab illo exhiberi, ſed opus eſt præterea, ut iſte illi aliqua ſaltem ratione ſubjiciatur.

VII. Supereſt, ut de ſententia illa agamus, quæ ex Pauli verbis colligitur, cum hominem iſtum in perſona ſua exclamantem inducit. Ea eſt, hominem iſtum à corpore cujuſdam mortis detineri. Quæ locutio vulgo non intellecta occaſionem credendi dedit, in exclamatione illa quæri liberationem ab hoc corpore mortali, & proinde in totius loci explicatio graviter errandi. Quaſi miſer ſtatus antea deſcriptus hominis iſtius ejuſmodi eſſet, à quo, dum hic vivitur, nemo liberari poſſit. Verum non eſt in locutione iſta Hebraiſmus ille vulgaris, cum epitheta ſubſtantivo nomine, generandi caſu efferuntur, ſed alia figura ſacris ſcriptoribus, præſertim vero ipſi Paulo, familiaris, cum corpus alicujus rei pro re ipſa dicitur, ut in ſcripto meo exemplis ex eodem Paulo allatis oſtenderam Rom. 6. 6, tametſi exemplum illud, *Ut deſtruatur corpus peccati*, vulgo ſimiliter non fuerit animadverſum: poterat autem quilibet vel ex eo ſatis admoneri, non eſſe hic vulgarem illum Hebraiſmum, quod non ſimpliciter ſcriptum ſit De corpore mortis, ut Hebraiſmus ille poſtularet, ſed De corpore mortis hujus. Etſi enim pronomen illud demonſtrativum in Græco contextu & ad corpus, & ad mortem ex vi grammaticæ referri poteſt, tamen orationis ſtructura, ut ad corpus referatur, nullo pacto ferre videtur. Nec veriſimile ullo modo eſt, ſi Paulus pronomen iſtud cum nomine corpus conjungere voluiſſet, aliter illum dicturum fuiſſe, quam ἐκ τούτου τοῦ σώματος τοῦ θανάτου, non autem ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου, ut dixit. Quomodo enim tantam ſtructuræ ſermonis inconcinnitatem, atque inſolentiam cum tam manifeſto alterius ſententiæ ex ejus verbis colligendæ periculo, ita temere affectaſſet? Cæterum illam, quam ego hic eſſe affirmo, loquendi figuram ipſi Paulo, ut dixi, familiarem eſſe, animadvertet quiſquis diligenter, & cum judicio ejus ſcripta legerit. In quibus ejus rei exempla paſſim occurrunt. Sed, quoniam pleraque eorum non omnibus fortaſſe indubitata videri poſſunt, duo tantummodo, quippe quæ certiſſima ſint, aliis duobus, quæ in meo ſcripto attuleram, addere libuit. Unum eſt in Epiſtola ad Gal. ad finem ipſum, alterum in Epiſt. ad Philipp. cap. 1. 20. Utrobique enim Paulus Corpus ſuum pro ſeipſo ſine dubio dixit. Addidiſſem & illud, quod eſt in Epiſt. ad Colloſſ. cap. 1. 18. *Et ipſe eſt caput Corporis Eccleſiæ.* Nam quod Paulus Corporis Eccleſiæ nomine ipſam Eccleſiam intellexerit, declarare videtur manifeſte locus, qui in Epiſt. ad Epheſ. huic reſpondet, ubi ſecundum Græcos codices ſcriptum eſt Epheſ. 1. 22, *Et ipſum dedit caput ſuper omnia Eccleſiæ*, ſive (ut Eraſmus, Tigurinis aſtipulantibus & Beza converterunt) *Ipſi Eccleſiæ*, quemadmodum emendatiores quoque Latini codices habent: ſed propter ſequentia illa hoc loco ad Eph. verba, *Quæ eſt corpus ipſius*, veritus ſum, ne fortaſſe nomen corporis prædicto loco Epiſt. ad Coloſſ. ad Chriſtum debeat referri, ac ſi ſcriptum fuiſſet Corporis ſui, & nomen Eccleſiæ, quod ſtatim ſequitur, ἐξηγητικῶς additum fuerit. Ac ſi dictum foret, id eſt Eccleſiæ, ſive quod eſt Eccleſia, ut infra v. 24 locutus eſt. Jam vero (ut ad inſtitutum noſtrum revertamur) cum Paulus dicat, hominem iſtum à morte quadam detineri, & verba ejus præ ſe ferant, mortem iſtam inſignem quandam mortem eſſe, eamque peſſimam, quis erit, qui ſi non modo renatus eſt homo iſte, ſed inter renatos maxime præcipuus, ut certe eſt, ſi de ſeipſo, ut regenerato Paulus loquitur, quemlibet renatum hominem in peſſima quadam morte perpetuo verſari non credat, id eſt tot, tantiſque peccatis obrutum eſſe, ut æternæ morti ſit penitus obnoxius, à qua tamen morte gratia Dei per Chriſtum liberandus ſit? Quis hinc facile, in

peccatis

Digitized by Google

peccatis ſibi neceſſario manendum eſſe, non colligat? Neque enim hic de eo mortis æternæ reatu agi poteſt qui vel ex minimo quolibet peccato, Dei miſericordia penitus ſecluſa, proficiſcitur, ſed de eo, qui, etiamſi Deus hominibus in ipſius viis ambulantibus, quamvis interdum labantur, peccata non imputare decreverit, ex peccandi perpetuitate quadam provenit. Quandoquidem non poſt Chriſtum, nec per Chriſtum tantummodo, ſed etiam alia ratione ante Chriſtum Deus benignitatem iſtam erga humanum genus non decrevit ſolum, verum etiam ab ipſo pœne orbe condito variis teſtimoniis, atque exemplis declaravit, ut ſatis per ſe patet, & ego in mea de Jeſu Chriſto * ſervatore diſputatione abunde confirmavi. Verum hic id ſine dubio agitur, ut hominis condito, quod ad mortis reatum attinet, ſi gratia Dei, non quidem quæcumque ſed qualis per Chriſtum plane exhibita fuit, removeatur, diligenter deſcribatur. Quare, ſi de jam renato homine eſt ſermo, neceſſe eſt, ut homo renatus in Dei viis non ambulet, & non modo interdum labatur, ſed in ipſis peccatis maneat, quamquam vix fieri poteſt ut quis de renato homine hic affirmari credat, eum ab ipſa morte captivum quodammodo detineri, qui conſideret, ſtatim cap. ſeq. ubi renatus homo deſcribitur, per non obſcuram eorum, quæ prius dicta fuerant, antitheſin, affirmari, eum à mortis lege ſolutum eſſe, quod alteri iſti affirmationi penitus adverſatur. Ex iis enim, quæ modo dicebam, aperta reſponſio colligitur ad illud, quod pro iſtorum locorum conciliatione a te, vir nobiliſſime, excogitatum fuiſſe apparet, ut ſcilicet in priore de mortis reatu verba fiant ex ipſis peccatis per ſe, gratia Dei, quæ per Chriſtum eſt, ſecluſa, conſideratis proveniente, in poſteriore vero de liberatione agatur ab eodem reatu per Dei gratiam nobis à Chriſto allatam conceſſa, quæ duo in uno eodemque homine, eodem tempore conſiderari poſſunt. Hanc, inquam, conciliationem admittendam non eſſe, id demonſtrare videtur, quod homo renatus, id eſt, qui in conſilio impiorum non ambulat Pſal. 1. 1, nec in via peccatorum manet, beatus jam ut ſcriptum eſt, appellari debet, jamque à mortis reatu ex propriis peccatis proficiſcente liberatus Dei benignitate eſt: quæ, ut dictum fuit, etiam ante Chriſti adventum id abundanter præſtitit, ut homines pii & in peccatis minime manentes ſemper pro juſtis coram Deo ipſo habiti fuerint, id eſt, ſuorum delictorum veniam ſint conſecuti.

Hactenus, vir clariſſime, ea ipſius loci noſtri verba expendi, unde potiſſimum colligi arbitror, ſi Paulus de ſeipſo, ut regenerato, hoc ſep. cap. Epiſt ad Rom. loquatur, poſſe hominem regeneratum in peccatis manere, & ſecundum carnem in hac vita incedere, immo quin in peccatis maneat, & dum hic vivit, ſecundum carnem incedat, vix ullo modo fieri poſſe, quandoquidem vix ullo modo fieri poſſe videtur, ut quis in hac vita id præſtet, quod ipſe Paulus præſtare non potuit. Et ſimul alia alibi ſcripta eſuſdem Pauli verba, quæ de homine regnerato manifeſte ſunt dicta, quæque iſtis oppoſueram, cum ipſis minime conciliari poſſe, & propterea hic de ſeipſo, tamquam regenerato, Paulum ullo modo verba facere, etiamſi tibi ſecus omnino videatur, demonſtrandum mihi ſumpſi. Quod ſi ex animi mei ſententia ſucceſſit, eſt quod Deo ingentes gratias agam, qui mea opera in re (hac præſertim ætate noſtra) tanti momenti præſtanda uti pro ſua bonitate voluerit. Sin minus, non eſt, quod mirer cum imbecillas vires meas conſidero, & mecum animo reputo, quam difficile ſit, veritatem, quæ diu in tenebris apud pleroſque jacuerit, in lucem quodammodo revocare. Id tamen interea commemorandum cenſeo, hucuſque me ita diſputaſſe, quaſi tu (ut equidem ſpero) in eo mecum ſentias, hominem Chriſti ſpiritu regeneratum in peccatis non manere, & in ipſo ſpiritum in pugna, & luctatione illa, carne revera ſuperiorem evadere, ejuſque malas cupiditates, ut plurimum, reipſa vincere, ac refrenare. Quod ſi fortaſſe aliter ſentis, & nihil aliud homini renato tribuis, quam ſtudium, & conatum quemdam bene agendi minime efficacem, adeo ut plerumque non bene, ſed male agat, vide (obſecro te) qualis ſit iſta ſententia tua, & quomodo eam vel apertus ſacris teſtimoniis confirmare, vel rationibus inde ductis, veriſimilem ſaltem eſſe, probare queas. Ego ut & mihi, & (quemadmodum arbitror) tibi ipſi plenius ſatiſfaciam, quamvis ſententia iſta per ea, quæ ante diſſerui, ſatis confutata videatur, tamen, antequam finem ſcribendi facio, quæ te quantum ex tuis litteris conjici poteſt, in eam inducere potuerint, diligenter recenſere, & cujus ponderis ſint, examinare, Deo volente, decrevi, ut quid de ſententia iſta cenſendum ſit, melius cognoſcatur. Nam & huc tota de Paulini loci interpretatione diſputatio noſtra referenda eſt, & eadem opera aliquanto etiam diligentius, quam hactenus factum ſit, locus ipſe expendendus. Ac primum de Sacrarum Litterarum teſtimoniis, deque rationibus inde petitis, deinde de quibuſdam aliis rationibus diſputabo.

Quod igitur ad ipſa ſacra teſtimonia attinet, non dubium eſt, quin locus ipſe, de cujus interpretatione quærimus, facile te in ſententiam iſtam, plus quam cæterea omnia, impellendi vim habuerit. Vix enim fieri poteſt, ut credas, Paulum ibi de ſeipſo, tamquam Chriſti ſpiritu prædito ac regenerato, locutum fuiſſe, & non ſimul credas, renatum hominem, quamquam invitum, in peccatis manere, & à carnis cupiditatibus vinci, ac ſuperari, & captivum quodammodo detineri. Nimis enim, ut vidimus, aperta ſunt verba Pauli id ſignificantia. Et quamvis ex verbis tuis intelligi poſſit, te aliis præterea rationibus adductum fuiſſe ut omnino ſtatuas, ibi Paulum de homine renato verba facere, ego tamen nihil dubito, quin id te potiſſimum moverit, quod Paulus in perſona ſua totam diſputationem exequitur. Atque ita mihi perſuadeo, ſi aliqua ratione tibi conſtare poſſet, nihil prohibere, quominus, Paulum de ſeipſo, qualis præſertim tunc erat, minime locutum fuiſſe, ſuſpicari liceat, in ejuſque verbis eam eſſe poſſe ſermonis figuram, quam ego eſſe arbitror, te in eam potius partem propenſurum, ut nullo modo de homine renato Paulus locutus fuerit, cæteraſque rationes omnes pro nihilo habiturum. tantopere, quæ de renatis hominibus & antea, & poſtea perſpicue diſſerit, iis, quæ ibi de ſeipſo affirmare videtur, ſunt contraria. adeo ut & tibi, & aliis, qui tecum ſentiunt, quemadmodum ex iis, quæ ante diſputata ſunt, apparere poteſt, ut locos iſtos concilietis, utrobique inauditæ quædam hyperbolicæ locutiones, aliæque permultæ ſermonis (ut ſic dixerim) improprietates, neceſſario ſint inducendæ, quarum (ut ego quidem exiſtimo) vix ullum exemplum vel apud ipſos poëtas invenietur. Et tamen hæc omnia incommoda unica ſermonis figura admittenda, qua idem Paulus alibi uſus eſt, quæque in quotidianis ipſis ſermonibus frequenter uſurpatur, nullo negotio vitari poſſent. Quod ut fieri omnino debere intelligas, hæc, quæ mox ſubjiciam, ex iis, quæ ante diſſerui, fere collecta, ut accurate perpendas, te etiam atque etiam rogo.

1. Primum pauciores obſcurioreſque loci ex multo pluribus & apertioribus explicari debent, non autem contra. Atqui nullum omnino in Sacris Litteris locum invenies, qui verba habeat hoc idem vel leviter quidem præ ſe ferentia, quod locus iſte totus præ ſe ferre videtur, nedum ſententia, qualis ex iſto, niſi ea ſermonis figura admittatur, colligenda eſt, ex ullo alio ut colligatur, neceſſe ſit. Verum innumerabiles propemodum reperies, qui plane contrariam ſententiam aut continent, aut certe prorſus continere videntur.

2. Deinde Apoſtoli ſcopus diligenter conſiderandus eſt, & quænam illi ea ſcribendi, quæ ibi ſcripſit, occaſio fuerit, animadvertendum. Quod ſi fiat, adhuc perſpicere non poſſum, quomodo quiſquam ſibi penitus perſua-

* Pag 229 & ſeq.

Digitized by Google

perſuadere poſſit, Paulum in loco iſto de ſeipſo, ut regenerato, verba facere Nam neque hoc aliquid cum ejus ſcopo commune habet, qui ſine dubio, ut ex verbis ipſis liquido conſtat, nihil aliud eſt, quam de ipſius Legis viribus, atque effectis ſine Chriſti gratia diſſerere, qua cum re homine renato nihil eſſe poteſt, & diſputationis ipſius occaſio, ut ſupra vidimus, ex eo fuit, quod dixerat, cum in carne ipſe, & alii eſſent, affectus, ſeu perturbationes peccatorum in ipſorum membris per Legem efficiaces fuiſſe, adeo ut morti fructum ferrent. Namque illud oſtendere voluit, etiamſi per legem iſtud factum fuerit, tamen ipſam Legem peccatum non eſſe. Quare neceſſe eſt, quidquid deinde ad ejuſdem rei confirmationem atque explicationem adjungit, id eſt univerſam ipſam uſque ad finem cap. diſputationem, ad hominem, qui in carne adhuc ſit, pertinere, quamvis de ſeipſo perpetuo loqui videatur. Nam idem quoque ab ipſo initio fecerat. Adde, quod illud ſaltem certiſſimum eſt, Paulum de malis effectibus Legis in homine loqui, ipſius tamen hominis culpa provenientibus, qui mali Legis effectus in homine renaro eſſe nequeunt, utpote qui non ſit amplius ſub Lege, ſed ſpiritu regatur & gubernetur, adeo ut, quemadmodum ex ſimilitudine in initio cap. propoſita intelligi poteſt, Paulus velit, Legem renato homini mortuam eſſe, nec eum cum ipſa amplius aliquid commune habere, quod ad hoc videlicet attinet, ut illa in eo aliquid mali efficiat, eive ulla ex parte dominetur.

3. Præterea quædam ex iis, quæ ſibi ipſi Paulus tribuere videtur, nequaquam illi convenire poſſunt. Quale eſt illud, quod ſine Lege vixerit aliquando, ut in ſcripto meo lectorem admonueram. Quod enim ajunt, non de ipſa Lege, ſed de Legis cognitione Paulum loqui, quam tandem cognitionem intelligunt? Num perfectam plane & abſolutam? Atqui ea ad id quod Paulus quærit, nihil eſt opus. Satis eſt enim, cognitionem iſtam ejuſmodi eſſe, ut quis illa præditus ea interdicta eſſe noverit, quæ diſerte in Lege ſunt ſcripta. Et propterea ſatis eſt verba ipſa Legis tenere, eamque legem ſibi *latam* eſſe, credere. Patet hoc ex ipſo ejus cognitionis, quam is intelligebat, Pauli exemplo, *Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi Lex diceret non concupiſces.*

Num ergo iſtam, quam oſtendi ad id quod Paulus quærebat, ſatis fuiſſe? Atqui nunquam ea deſtitutus fuit Paulus, ut in priore meo ſcripto planum feci.

4. Tum vero recte intuenti perſpicuum eſt, Paulum in tota iſta diſputatione, cum mortis à peccato proficiſcentis mentionem facit, non eam intelligere quæ à quolibet minimo peccaro proficiſcitur, ſed quam gignit peccatum auctum per Legem, non quidem quatenus Lex peccarum magis dignum condemnarione efficit, ſed quatenus homo, in vetitum ſemper nitens, multo ardentius, quam antea, ea facere concupiſcit, quæ ſibi à Lege interdicta eſſe cognoſcit. Peccarum, inquam, ipſum auctum adeo, ut Paulus ſupra modum peccans peccatum factum fuiſſe, dicere non dubitaverit. Atqui homo renatus, etiamſi ejus facta per ſe ipſa conſideremus, nec Chriſti gratiæ, quod attinet ad peccatorem remiſſionem, rationem habeamus, in eo ſtatu eſt, ut quidquid illi tribuamus, id eſt, quantulamcumque tandem ejus vitæ ſanctimoniam eſſe velimus, ab iſta condemnatione ſit liber. Nam is ex eorum numero profecto eſt, quos Sacræ Literæ pios & juſtos appellant. Sed pii & juſti, quos ſcriptura vocat, ita vivunt, ut, tametſi priori illi condemnationi, & morti, quam quodlibet peccatum affert, ſunt obnoxii, à qua non alia ratione, quam Dei benignitare eximuntur, hujus tamen poſterioris, quæ ab aucto mirum in modum peccato infertur, nullo modo ſint participes.

5. Adhæc ſatis manifeſtum eſt, hominem à Paulo deſcriptum cupere, ſe liberari à quadam morte, à qua, dum hic vivit, liberari poteſt. Liberari inquam, non autem conſolationem tantum accipere. Sed homo renatus, præſertim qualis ipſe Paulus erat, à nulla morte detinetur, à qua, dum hic vivit, liberari poſſit. Igitur homo iſte à Paulo deſcriptus non eſt homo renatus, præſertim vero ipſe Paulus. Quod autem ab ea morte, à qua detinetur, poſſit homo iſte in hac vita liberari, ex gratiarum illa actione patet. Quæ etiam docet, omnino hic de duobus hominibus, ſub eadem Pauli perſona agi, uno, qui liberari cupit, altero jam liberato. Quorum is, qui jam liberatus eſt, ipſe Paulus ſit, & quicumque ei ſimilis fuerit, neceſſe eſt. Qui vero liberari cupit, Paulo diſſimilis, & ob eam rem minime renatus. Atqui de jam liberato non agitur, niſi in eo verſu, ubi gratiæ de liberatione aguntur. Ergo in toto reliquo ſermone de eo, qui liberari cupit, & porro de non renato verba fiunt. Atque hic obiter obſervandum eſt, mortem iſtam nihil aliud eſſe, quam captivum fieri legis peccati, unde mors neceſſario proficiſcitur. Id eſt peccatis eſſe implicitum, & malis cupiditatibus, quamvis invitum, obedire, non autem ſimpliciter, morti obnoxium eſſe. Quod & verba ipſa præ ſe ferunt, nec tu negas ita eſſe, ſed putas, à tanto malo liberationem in hac vita non dari. Itaque (parum apte ni fallor) Paulum, ſive hominem iſtum miſerum ſe vocantem, & mire ſeipſum cruciantem facis, quia ſcilicet id non habeat, quod nunquam ſe, dum hic vivit, habere poſſe, optime novit. Jam vero, ſi mors iſta, eſt captivum fieri Legis peccati, & jam probatum eſt, ab iſta morte & Paulum, & alios ejus ſimiles, id eſt, homines renatos, in hac vita liberatos eſſe, ſequitur, ut qui renatus eſt, Legis peccati captivus non fiat, id eſt malis cupiditatibus nullo modo obediat.

6. Poſtremo illud plurimi faciendum videtur, quod Paulus, poſtquam de homine iſto in perſona ſua à ſe deſcripto loqui cœpit, nunquam ad extremum uſque verbum ſpiritus ullam prorſus mentionem facit. Quod nullo pacto fieri potuiſſet, ſi de homine regenerato locutus eſſet, in quo potior pars ſpiritus eſt, & cujus eſt proprium cum carne pugnare. Itaque in illa pugna, quam deſcribit, non dubium eſt, quin pro Mente ſpiritum repoſiturus fuiſſet, ſi de homine non regenerato verba feciſſet. Verum quia de homine non regenerato loquebatur, eoque ejuſmodi, qui ſpiritus tantam partem non habeat, quanta opus eſt ad ineundum cum carne certamen, vel eum, ut deberet ſua deſidia, & negligentia in aciem non producat, immo quia de homine illo non regenerato loquebatur, qui adhuc ſit ſub ipſa Lege, & idcirco quantumvis mente præditus, ſpiritu prorſus careat, propterea nunquam ſpiritum commemorat, nec cum carne luctantem facit, ſed mentis tantummodo meminit, eamque ſolum cum carne prœlianrem inducit, & in prælio ſuccumbentem. Quod contra fit, cum ſpiritus ſupervenit, ipſique menti adverſus carnem tantas (ut ita dicam) ſuppetias fert, ut non amplius mens, ſed ſpiritus cum carne præliari dicatur. Mens enim, quæ paullo ante carni cedere cogebatur, ſpiritu ſuperveniente, adeo confirmatur, ut carnem terga dare tandem compellat, & ſibi victrici cedere. Quo fit, ut homo, cujus cauſſam prælium initum fuerat, ex captivitate illa legis peccati, cui à carne fuerat ſubjectus, educatur, & liberetur, & (quod mens quærebat) Legi divinæ ſubjiciatur. Ex qua liberatione, & ſubjectione illud omnino conſequitur, ut homo, qui prius morti penitus obnoxius erat, vitæ particeps fiat. Propterea Paulus, cum toto fere cap. 7, in homine non regenerato, ſed adhuc ſub ipſa Lege vivente pugnam mentis, & carnis, nulla ſpiritus mentione facta, deſcripſiſſet, & mentem ſuccumbentem feciſſet, deinde cap. 8 ſpiritum ſupervenientem inducit, & miſerum iſtum hominem ex ſervitute illa Legis peccati, & mortis liberantem, eumque ſpiritum vitæ nominat. Nempe quod vitæ firmam ſpem faciat, & vitam opera ſua homini pariat. Igitur, partim gratiarum illam ſuam actionem explicans, partim ex prædictis tacite colligens, omnem iſtius hominis, quem deſcripſerat, miſeram ex eo pendere, quod adhuc ſub ipſa Lege eſſet, & ob eam cauſſam carnis legi obtem-

Digitized by Google

obtemperare cogeretur, ſic ait, *Nulla igitur nunc condemnatio [eſt] iis, qui in Chriſto Jeſu non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum ſpiritum. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Jeſu liberavit me à lege peccati, & mortis.* Videmus, hic præter quatuor illas ſuperiore leges quinctæ legis mentionem fieri, id eſt Legis Spiritus, quæ ſextæ opponitur, cujus antea quidem jam mentionem fecerat, ſed nondum, poſtquam hominem iſtum ſub perſona ſua deſcribere inceperat, ex altera parte ei quidquam oppoſuerat. Quod tamen antea, ubi paucis verbis ſummam quandam complexus fuerat eorum, quæ deinceps late explicaturus erat, facere non omiſerat, ea ſumma verſ. 5. & 6, continetur. Sexta autem Lex iſta Lex Literæ eſt, & Lex Legis etiam appellari poteſt. Animadvertendum eſt enim, duplicem eſſe rationem Legis per Moſen latæ, Unam, quatenus ea, quæ recta & ſancta ſunt, præcipit. Et hac ratione Lex Dei à Paulo appellatur, eique, ut vidimus, Lex peccati opponitur. Alteram, quatenus ſimpliciter præcipit, nec ullas vires ea, quæ præcipit, faciendi homini largitur, quin immo ei amplius peccandi occaſionem præbet. Atque hac ratione Paulus eam vel legem ſimpliciter, vel Literam nominat, eique Spiritum opponit A litera iſta caro per occaſionem vires ſumebat, ejuſque accidentaria quadam ope mentem facilius ſuperabat. A ſpiritu mens vires ſumit, eoque & adjutore, & duce carnem vincit, atque proſternit. Spiritus enim, ut alibi ait Paulus 1 Cor. 2. 10, ipſa profunda Dei ſcrutatur, & Deum amantibus eique obedientibus præmium immortalis vitæ repoſitum eſſe cernit, idque homini oſtendit. Cujus præmii deſiderio hominis voluntas, quæ, ut ſupra diximus, media inter mentem, & carnem eſt, ita rapitur, atque inceditur, ut carne, ejuſque illecebris poſthabitis, menti, quæ, amandum eſſe Deum, eique obediendum, docet, penitus tandem adhæreat. Spiritum autem illum Chriſtus largitus eſt, & hac ratione id præſtitit, quod tota Lex Moſis nulla ratione propter vim carnis, quæ eam infirmam, atque invalidam reddebat, præſtare poterat. Propterea ſubjungit Paulus, *Nam quod impoſſibile erat Legi, &c.*

Satis (ut ſpero) demonſtratum eſt, Apoſtolum non ſeipſum vere, aut hominem Chriſti Spiritu regeneratum, ſed hominem nondum iſtius ſpiritus participem factum ſub ſua ipſius perſona toto cap 7. Epiſt ad Rom. deſcripſiſſe, & ſimul, quid nam eo loco ſibi velit, explicatum. Unde conſtare poteſt, non modo inde probari non poſſe, hominem renatum ſtudio quidem, atque conatu bene agendi eſſe præditum, ſed eo plerumque inani & inefficaci, verum etiam, ſi cum initio ſeq. cap. conjungatur, plane contrarium inde aperte colligi. Nunc de aliis ſacris teſtimoniis, unde ſententiam iſtam elici poſſe, fortaſſe putaſti, diſpiciendum nobis eſt.

Itaque, ut imbecillitatem hominis, quamvis renati, ad bene agendum oſtendas, duo divinarum literarum teſtimonia profers, in quibus de homine Chriſtiano, quod adhuc peccet, & ſæpius labatur, aut affirmatur, aut certe affirmari videtur. Et alia plura eſſe ais, quæ, tanquam mihi notiſſima, afferre non curas. Ego ſane non adeo ſum in ſacris ipſius Novi Fœderis Literis verſatus, ut multa, quæ in iis ſcripta ſunt me ſæpe non fugiant. Id tamen auſim affirmare, quamvis conſtanter credam, Chriſtianum eum etiam eſſe poſſe, qui interdum peccet, & non raro labatur, tamen (quod ad peccata præſertim attinet, quæ hoc loco à lapſibus diſtinguo) hac in re iudicanda, non modo explicanda, ſacros ſcriptores parciſſimos eſſe. Ut non adeo mirer, ſi Catharorum hæreſi locus inventus eſt, quam olim tot viri præſtantiſſimi ſunt amplexi, nec hodie deſunt, qui eam tuentur, ac fovent. Veriti enim divini ſcriptores eſſe videntur, ne, ſi eam rem plane explicuiſſent, peccandi licentiam ſibi quiſque facile ſumeret. Interim tamen, ne, cum forte, ſe interdum peccare, pii homines animadverterent, animum deſponderent, & ſe minime Chriſtianos, minimeque Deo caros eſſe putarent, nonnulla indicia humanæ imbecillitatis etiam poſt regenerationem, ipſa regeneratione adhuc perdurante, in ſuis ſcriptis reliquerunt, eamque potius ex ſententia, & totius rei ratione, quam ex verbis ipſis, diſertiſque de ea teſtimoniis, colligi voluerunt. Nam quod ait Johannes 1 Joh. 1. 8, (qui unus eſt ex duobus locis à te allatis) *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas non eſt in nobis*, non ſignificat, ipſum Johannem, & cæteros omnes adhuc peccare conſueviſſe, ſed peccati reos fuiſſe, id eſt jam peccaſſe. Quandoquidem habere peccatum, non idem eſt, quod peccare, ſed idem, quod peccati reum eſſe, ut ex aliis locis apud eundem Johannem apparet. Qui hac eadem locutione Chriſtum utentem facit Euangelii ſui cap. 9. 41, & cap. 15. 22, & cap. 19. 11. Atque id, quod diximus, Johannem omnino ſenſiſſe, confirmant præterea manifeſte verba illa, quæ poſtmodum eodem loco ſcribit, eandem ſententiam more ſuo verbis paullulum immutatis repetens 2 Joh. 1. verſ. 10. Ait enim, *Si dixerimus, quoniam non peccavimus, mendacem facimus eum, & verbum ejus non eſt in nobis.* Non peccavimus inquit, non autem non peccamus. Nam de peccatis loquitur, quæ unuſquiſque, antequam Chriſti nomen profiteretur, commiſit, & hæc ea ſunt, quæ, Deo confitenda eſſe antea dixerat, qui ut pote fidelis, & juſtus, ea remiſſurus eſſet. Idque demonſtrant ea verba, *Ab omni injuſtitia.* De ſceleribus enim, etiam graviſſimis, loqui Apoſtolum, aperte docent. Quæ in homine ad Chriſtum converſo atque ejuſmodi, qui propter divinum promiſſum per Chriſtum factum, ejuſque ſanguine confirmatum, veniam ſuorum delictorum à Deo ſperare poſſit, locum amplius non habent. Reſipiſcentibus enim duntaxat & à ſceleribus deinceps abſtinentibus ea venia promiſſa eſt. De præteritis igitur peccatis, ut dixi, loquitur Apoſtolus, non de præſentibus. Nec vero alio potiſſimum reſpexit Chriſtus, cum nos orare docuit cœleſtem Patrem, ut nobis remittat noſtra debita. Grande enim æs alienum propter peccata noſtra cum Deo contraximus, antequam ad ipſum per Chriſtum converteremur. Quo nunquam reipſa nos liberatos eſſe gloriari poterimus, donec de morte peccati pœna tandem exempti ſumus. Propterea gementes, redemptionem, ut inquit Paulus, noſtri corporis expectamus Rom. 8. 23, Deum tantiſper aſſidue rogantes, ne præteritorum noſtrorum ſcelerum meminiſſe velit. Quibus, abſque ejus miſericordia, æterna mors omnino debetur.

Habes, quæ, judicio meo, Johannis mens ſit in verbis illis à te allatis. Quinetiam afferere non dubitabo, ne id quidem, quod ab ipſo ſcriptum eſt cap. ſeq. *Filioli mei hæc ſcribo vobis, ne peccetis. Et, ſi quis peccaverit, advocatum habemus, &c.* Quæ verba plerique ad idem probandum, quod tu ſuperioribus verbis probari exiſtimabas, identidem afferre ſolent, ad rem multum facere. Cum enim Johannes ait, *Hæc ſcribo vobis, ne peccetis*, non vult dicere, ſe id ſuis antecedentibus monitionibus curaſſe, ne in aliquod peccatum amplius ii, qui jam ex animo ad Deum per Chriſtum converſi erant, inciderent, ſed ne in peccatis amplius quiſquam eorum, ad quos ſcribit, maneret, verum jam in luce ambularent, & peccata ſua Deo ex animo confitentes, ab ipſo eorum omnium veniam ſperarent. Quemadmodum ex ipſis ſuperioribus verbis perſpicuum eſt. Quod ſi quis tamen nondum poterat ſe ex peccatorum laqueis extricare, non idcirco ei deſperandum eſſe, ſed confidendum, ſi reſipuiſſet, & in luce ambulaſſet, ſibi remiſſum iri omnia peccata, cum Jeſus Chriſtus juſtus, id eſt fidelis & verax, ſicut promiſerat futurum, ſic re ipſa apud Deum eorum omnium patronus eſſet, ipſorumque peccata omnia expiaret, qui, ſerius etiam licet aliquanto, vitam emendarent. Namque hanc eſſe Apoſtoli ſententiam, ex eo præterea conſtare poteſt, quod ait, Chriſtum, etiam pro totius mundi peccatis expiationem eſſe. Hinc enim apparet, non de peccatis eum agere, quæ committuntur poſt veram pœnitentiam, & vitæ emendationem, ſed ante. Mundus

ſiqui-

Digitized by Google

ſiquidem totus non reſipuerat, immo totus ſere etiamtum in peccatis manebat. Voluit autem Johannes dicere, Chriſtum expiaturum eſſe peccata non eorum tantum, qui jam ipſi adhærere cœpiſſent, eique nomen jam dediſſent, ſed quorumcunque: modo, ſcilicet, vitam corrigerent, & præcepta ejus conſervarent, atque hac ratione eum vere noſſent, ut ſequentia verba aperte docent. Quod enim quidam, Mundi, ſeu τοῦ κόσμου totius appellatione omnes electos ſignificari ajunt, id nullo Sacrarum Literarum exemplo confirmatur. Etiamſi Electorum nomine eos, qui jam per Jeſu Chriſti fidem renovati ſint, intelligamus. Nuſquam enim iſti (quidquid aliis viſum fuerit) ſimplici τῶν ἁγίων nomine in Sacris Literis ſunt nominati. Hanc igitur, quam dixi, Johannis mentem eſſe, omnino mihi perſuadeo, præſertim cum apud ipſum, ut etiam apud alios divinos ſcriptores, verbum Peccare ſimpliciter poſitum non aliquod peccatum committere, ſed peccatis implicatum eſſe ſignificet. Ut ex illis locis conſtat, in quibus hominem ex Deo natum non peccare, nec peccare poſſe, affirmat 1 Joh. 3. 9. & 5. 18. qua de re à nobis in diſputatione * de Chriſto Servatore pluribus diſputatum eſt. Hæc autem pauca hic a me diſputata fuerunt, ut locum à pauciſſimis (ut arbitror) intellectum, hac mihi oblata occaſione, explanarem. Cæteroquin, etiamſi & hic, & ſuperior locus id ſignificarent, quod vulgo creditur, & alii præterea innumerabiles invenirentur, qui idem dicerent, Jam ego, Chriſtianum hominem interdum peccare poſſe, concedo. Quod ſatis eſt, ut loci iſti in receptum jam ſenſum accipi poſſint.

Alter locus apud Jacobum à te allatus Jac. 3. 2. & de lapſibus loquitur, & proverbialem loquendi modum continet, quo humanæ naturæ imbecillitas ſignificatur. Nec plane, ut verba ſonant, accipiendus eſt, quaſi nemo prorſus ſit, qui in multis reipſa non labatur. Sed intelligendum eſt, humanam naturam ita comparatam eſſe, ut omnes homines generatim facile labi poſſint. *Apparet autem*, Jacobum ibi hyperbolice aliqua ex parte *locutum* fuiſſe. Nam deinde ſtatim addit, eum, qui in ſermone non labatur, virum eſſe perfectum, qui etiam totum corpus frænare poſſit. In multis labi is certe non poteſt, qui vir perfectus eſt. Utrobique tamen eſt aliqua hyperbole, & altera alteram indicat. Sed etiamſi & de peccatis ipſis locutus eſſet Jacobus, & ejus verba, ut ſonant, omnino accipienda eſſent, non tamen ſequeretur, neminem eſſe, qui plerumque non peccet. Poteſt enim quis in multis peccare, non tamen in plerisque.

Verum præterea, ut oſtendas, poſſe hominem ſpiritualem eſſe, & tamen legem peccati in membris ſuis habere, Pauli ipſius teſtimonium affers, qui Galatas ſpirituales vocet Gal. 6. 1, cum tamen ſciret, eos concupiſcentiam in membris corporis portare. Etſi autem hoc à te eo tantum dici videtur, ut oſtendas, non eſſe in Chriſtianis hominibus plane extinctas malas cupiditates, quæ eos identidem ad peccandum ſtimulent, tamen, ne qui ſcrupulus fortaſſis propter hunc locum in animo tuo hæreat, præſertim cum paullo ante non modo concupiſcentiam in Galatis fuiſſe, ſed etiam, eos non feciſſe, quæ voluiſſent, à concupiſcentia impeditos, dicere Paulus videtur, præter ea, quæ ſupra dixi, oſtendens, iſtud ex Pauli verbis colligi non poſſe, Dico, Paulum non nominaſſe Galatas ſpirituales, ſed tantummodo declaraſſe, aliquos ex ipſis ſpirituales fuiſſe, aut potius, ſe ita crediſiſſe. Inquit enim, Vos, qui ſpirituales eſtis, & Græca verba ſic habent, ὑμεῖς οἱ πνευματικοί, quod nihil aliud eſt, quam illi inter vos, qui ſpirituales ſunt. Quem locum recte Beza, amphiboliam quamdam vitans, & ab ipſis Græcis verbis non recedens, Vos ſpirituales, convertit.

Addit poſtremo, Paulum eos, ad quos ſcribit, ſanctos nominare, & tamen in iiſdem multas infirmitates, vitiaque non vulgaria corripere, ac notare. Ut cætera, quæ hic dici poſſent, omittam, animadvertendum cenſeo, Sanctorum appellatione apud Paulum, & alios, eos omnes ſignificari, qui publice Chriſto nomen dederant, ejuſque diſcipulos ſe eſſe profitebantur, etiamſi nondum tales eſſent, quales eos eſſe oportebat, ſi vere renati, & Dei filii merito appellandi fuiſſent. Ut hodie quoque fratres vocamus omnes, qui nobiſcum de Chriſtianæ religionis placitis, quæ ad ſalutem neceſſaria eſſe credimus, idem ſentiunt, eamdemque doctrinam profitentur, etiamſi aliquos inter ipſos nobis videre videamur, qui nondum vere regenerati ſint. Sanctorum porro nomen Pauli ætate omnibus Chriſtum profitentibus commune fuiſſe docere poſſunt inter cæteros multos hi loci, Act. 9. v. 32. & 41, & cap. 26 v. 10. Rom. 12. v. 13. & cap. 15. v. 25 & 26. 1 Cor. 14. v. 33. 1 Tim. 5. v. 10. Hebr. 6. v. 10.

Conſtitueram de ea ratione (quæ quidem ex Sacris Literis petenda eſſet) quod omnes ſancti tam novi, quam veteris fœderis, vitioſitatem carnis ſenſerint, cum nec à te ad eam confirmandam teſtimonia aliqua proferantur, nec ipſa ad quæſtionem, de qua hic agimus, proprie pertineat, nullum verbum facere. Verumtamen, quia aliquid hac de re dicere non inutile futurum eſt, eam non prorſus intactam relinquam. Dico igitur, me, ſacris cum veteris, tum Novi Teſtamenti libris perlegendis, iſtud non animadvertiſſe. Interdum quidem ſancti homines de natura ſua (id eſt humana) imbecilla, & ad peccandum proclivi conqueſti ſunt. Quod ad peccata ſua excuſanda fecerunt, non quæ committere pergerent, ſed quæ jam commiſiſſent, & ut Deum ad ſibi parcendum adducerent. Quemadmodum David fecit Pſal. 51. 5, qui poſt adulterium, homicidiumque perpetratum, veniam peccati ſui à Deo implorans dixit, ſe in iniquitate, & peccatis eſſe conceptum. Sed, quod ſancti viri, dum in recto juſtitiæ, ac pietatis curſu eſſent, iſtam carnis vitioſitatem ſentirent, quæ eos impediret adeo, ut de via ſæpius deflecterent, & frequenter non id agerent, quod vellent, quemadmodum video te vitioſitatem iſtam carnis interpretari, id vero non modo de omnibus, ſed ne de uno quidem aliquo (quod ſciam) ſcriptum eſt. Errabant quidem, aut certe ſe erraſſe dubitabant ipſi per ignorantiam, atque ejuſmodi peccatorum, quæ ſibi occulta erant, etſi vix peccata nominari poſſent, veniam nihilominus à Deo petebant, eumque ſimul rogabant, ut ipſos à peccatis prudenter admiſſis cuſtodiret (quemadmodum idem David Pſalmo 19. facit) quippe qui & ſanctitatem ſuam univerſam ipſi Deo acceptam referrent, & ſine ejus auxilio à peccando abſtinere ſe non poſſe, perſuaſiſſimum haberent. Sed hoc longe aliud eſt ab eo, quod à te de omnibus ſanctis affirmari videtur. Quinimmo ipſe David, cum ſæpe alibi ſuam juſtitiam, integritatem, & innocentiam prædicat, tum vero Pſalmo 18. dicit, ſe cuſtodiſſe vias Domini, & integrum cum illo fuiſſe, ſeſeque à prave agendo conſervaſſe, adeo ut Dominus ſibi ſecundum juſtitiam ſuam, & manuum ſuarum puritatem rependerit, ac benigne fecerit. Paulus porro ipſe (ſi locum iſtum 7 cap. ad Rom. excipias) ne in ſpeciem quidem de ſe uſquam vel affirmat, vel indicat, quod carnis vitioſitate, quominus rectum pietatis curſum tenere poſſet, ſæpius impediretur. Immo, & ſe mundo crucifixum eſſe, & mundum ſibi, & ſe per Chriſtum, à quo coroboraretur, omnia poſſe, ait. Idem ſeipſum Corinthiis, & aliis ad imitandum propoſuit, & quidem tamquam Chriſti imitatorem Gal. 6. 14. Phil. 4. 13. 1 Cor. 11. 1. 2 Theſ. 3. 7. Philipenſibus vero ſcribens ait Phil. 4. 8, & 9. eos in ipſo ea vidiſſe, quæ eos cogitare, ac facere jubebat, nempe quidquid eſt verum, quidquid grave, quidquid juſtum, quidquid caſtum, quidquid amabile, quidquid bonæ famæ, omnem denique virtutem, omnemque laudem, & alia ejuſmodi complura de ſe conſtanter affirmat, quæ cum iſta tanta carnis vitioſitate, ejuſque in pietatis curſu impedimentis omnino pugnant. Sed jam de quibuſdam aliis rationibus, quæ ex ipſis ſacris teſtimoniis minime ſunt petitæ, videndum eſt.

* Pag. 29, & 364. &c.

Ais igitur primum, Si quis diligenter ſeipſum examinaverit, reperturum ſine dubio ſufficiens teſtimonium concupiſcentiæ, quæ ſanctis tantam cladem inferat, ut merito omnes peccato obnoxios reddat. Verum ratio iſta veritatem hujuſce quæſtionis inveniendi fallax prorſus, & ſimul admodum periculoſa videtur. Non enim ex eo, quod quiſque noſtrum in ſeipſo experiatur, ſanctorum vita æſtimanda eſt, neque, ſi quid nobis deeſſe ſentimus, idem continuo ſanctis hominibus deeſſe concludendum eſt, quaſi vero certum ſit, nos jam ſanctos eſſe, id eſt per Chriſti ſpiritum à mundo, & corruptione, quæ in ipſo eſt, ſeparatos, & Deo, ejuſque ſanæ obedientiæ conſecratos. Certe, ſi ego ex memetipſo regeneratos ſanctoſque homines metiri velim, multo aliter de ipſis mihi ſentiendum erit, quam ſentio, nec ea dicenda, quæ dico. Sed abſit, ut hoc faciam. Ex ipſis Sacris Litteris, ex vita eorum, quos certum eſt vere ſanctos fuiſſe, ex tota denique fidei, ac religionis noſtræ ratione hac de re dijudicandum eſt. Quæ igitur à te, vir præſtantiſſime, poſtmodum recenſentur, tamquam ea, quæ in regeneratis omnibus aut reperiantur, aut reperiri poſſint, non propterea crediderim ego in iſtis reperiri, quia ſcilicet egomet (verbi gratia) ea omnia in me ipſo experiar. Quid enim? Num (exempli cauſſa) & Paulum ipſum φιλαυτία pravæ concupiſcentiæ prole ita devinctum fuiſſe credam, ut potius ſe, ſuaque, quam proximum curaret? num in ipſo inſignem aliquem torporem in officiis pietatis, fidem imbecillam, charitatem languidam fuiſſe, mihi perſuadebo, cum ipſemet, quem modeſtiſſimum alioqui fuiſſe, neceſſe eſt, iſtis plane contraria identidem de ſe prædicet? Nam quomodo, quæſo, iſta φιλαυτία in Paulo locum habuit, de quo legimus, anathema ſe eſſe ab ipſo Chriſto optaſſe propter fratres ſuos ſecundum carnem Rom. 9. 3. Aut quomodo de ipſo, quod ſe potius, ſuaque quam proximum curaret, quiſquam ſuſpicari poteſt, qui vel ipſius ea verba legerit 2 Cor. 11. 29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non uror? Negligentiam autem ullam, nedum inſignem aliquem torporem in officiis pietatis exequendis in Paulo fuiſſe, quis cogitare audeat, qui vel orationem illam perlegerit, quam in diceſſu Epheſinæ Eccleſiæ ſenioribus habuit? Ubi inter alia ea verba ſunt, Actor. 20. 31. *Propter quod vigilate memoria retinentes, quoniam per triennium nocte, & die non ceſſavi cum lachrimis monere unumquemque veſtrum.* Et mox. *Argentum, aut aurum, aut veſtem nullius concupivi, ſicut ipſi ſcitis, quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & iis, qui mecum ſunt, miniſtraverunt manus iſtæ. Omnia oſtendi vobis, quoniam ſic laborantes oportet ſuſcipere infirmos, &c.* Hæc eadem repetit ſcribens ad Theſſalonicenſes, ubi etiam efficacius ſummam diligentiam ſuam in pietatis efficiis ſive ad corpus, ſive ad animum ſpectantibus commemorat, adeo ut verba illa non veritus ſit proferre 1 Theſ. 2. 10. *Vos teſtes eſtis, & Deus, quam ſancte, & juſte, & inculpate vobis credentibus fuimus, &c.* Quid porro de fide imbecilla, aut charitate languida dicam, ,cum ipſe teſtetur, Timotheum aſſectatum fuiſſe ipſius fidem, & charitatem, atque eo nomine eum non obſcure commendet, utque perſeveret, moneat 2 Tim. 3 10. Quomodo autem ſuſpicari quis poteſt, Pauli fidem unquam imbecillam fuiſſe, qui tot, tantaque pro Chriſti nomine perpetuo geſſerit, ac paſſus fuerit? quis charitatem languidam, cum, ab omnibus liber eſſet, ſe tamen omnibus ſervum fecerit, ut plures lucrifaceret? 1 Cor. 9. 19. Huc, huc dirigendi ſunt ſemper oculi noſtri, ſi, quomodo Sancti Dei viri affecti eſſe ſoleant, & comparati, cognoſcere velimus, non autem, quid quiſque noſtrum in ſeipſo ſentiat, inſpiciendum eſt unquam. Atque hic conſiderandum eſt, quomodo, cum Paulus de ſeipſo ea, quæ & modo, & paullo ante recenſuimus, teſtatus fuerit, & multo plura, eaque fortaſſis efficaciora in eandem ſententiam ſcripſerit, fieri poſſit, ut de ſe, tamquam Chriſti ſpiritu jam prædito ac renovato, & ejuſmodi, qualis tunc erat, cum eam Epiſtolam ad Rom. ſcripſit, ea dicere potuerit, quæ cum iſtis εἰς διὰ πασῶν (quod dicitur) diſcordant. Quod ſi ea nulla prorſus ratione ad Paulum ipſum jam regeneratum accommodari poſſunt, & propterea certum eſſe debet, de ſeipſo, ut regenerato, eum tunc locutum non fuiſſe, non eſt, quod, qua ratione ad cæteros regeneratos accommodentur, quiſquam laboret, cum nulla prorſus cauſſa ſit ad omnes regeneratos Pauli verba trahendi, niſi de ſeipſo, ut regenerato, ea ſcripſerit.

Sequuntur quatuor rationes ab abſurdis ductæ, quæ tibi fortaſſe conſequi omnino videntur, ſi credatur, aut verum ſit, hominem Chriſtianum & vere regeneratum non modo bene agendi ſtudio perpetuo eſſe præditum, ſed reipſa bene agere, & plerumque, quod conatur, id etiam facere, de quibus ſingulatim agemus.

Una igitur eſſe videtur, quod facile putabit aliquis ſe jam refrænare cupiditates ſuas, & reipſa juſtum ſe jam, & ſanctum evaſiſſe, cum tamen nihil minus ſit. Nempe quia, quæ fieri poſſe credimus, ea, ſi nobis ſunt grata, præſertim vero ſi ad noſtram laudem exiſtimationemque pertinent, & facta etiam eſſe, facile nobis perſuademus, quamvis facta non ſint. Hanc rationem ego ex verbis tuis colligo, quamvis tu eam non expreſſeris. Cum enim quæratur, non qualis unuſquiſque noſtrum ſit, vel, qualem ſe jam eſſe, credere oporteat, ſed qualis unuſquiſque eſſe debeat, tu vero opinionem propriæ juſtitiæ, & ſanctitatis, cum interim tamen concupiſcentia intus lateat, atque graſſetur, hic deteſteris, non ſane video, quomodo iſtud alioquin ad rem facere poſſit. Nam, ſi id tantum urgere vis, fieri non poſſe, quin ſemper concupiſcentia intus graſſetur, id eſt (ut ego interpretor) impediat, quominus bene agamus, & ita juſti, & ſancti ſimus; non eſt, quod de juſtitiæ, ſanctitatiſque opinione aliquid dicas, quam nemo non deteſtabitur, ſi ea falſa fuerit: ſed illud ipſum quærendum eſt, utrum ſic res ſe habeat, ut ipſe contendis, neminem ſcilicet cupiditates ſuas ita domare, ac refrænare poſſe, ut bene agat, ideoque juſtus, & ſanctus ſit. Sin autem concedis, cupiditates ita domari, ac refrænari poſſe, ſicut dictum eſt, cur ei, qui revera id fecerit, ob idque juſtus, & ſanctus fuerit, ſuæ etiam juſtitiæ, & ſanctitatis opinionem habere non concedes? Nunquid peccat is, qui id opinatur, quod verum eſt? Certe Pauli locus, quem tu hic expendis, & juſtitiam iſtam, ac ſanctitatem dari, &, qui eam habeat, non modo id ipſum opinari, ſed etiam de ea gloriari poſſe docet Gal. 6. 4. Sic enim ibi ſcriptum eſt, *Nam, ſi quis exiſtimat, [ſe] aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. Opus autem ſuum probet unuſquiſque, & ſic in ſemetipſo tantum gloriam habebit, & non in altero.* Hic non reprehenditur à Paulo, quiſquis ſe aliquid eſſe opinatur, ſed qui falſo id opinatur, & ex alienis delictis potius (ut ex præcedentibus non obſcure colligitur) quam ex propria innocentia occaſionem ſeſe jactandi captat. Quare monet, ut unuſquiſque ſtudeat, ut ſe integrum præſtet, & ita opus ſuum probet, unicuique enim hoc opus mandatum eſt, idque faciendum unuſquiſque ſibi ſumpſit, ut integre vivat. Quod ſi fecerit, tunc erit quod gloriari poſſit, non de aliorum erratis, ſed de ſua integritate. Eſt tamen hæc gloriatio ſano modo (ut ajunt) intelligenda, & ad Deum tota referenda, qui omnis integritatis & porro juſtitiæ, ac ſanctitatis noſtræ cauſſa, & auctor eſt, atque interim, quæ adhuc ſuperſunt in nobis, errata agnoſcenda, & multo magis, quæ integritatem noſtram ſcelera anteceſſerunt, perpendenda, ac deploranda, nec cæteri præ nobis contemnendi, quæ cum non faceret Phariſæus ille à Chriſto inductus, minime ab ipſo laudatus fuit Luc. 18. 11, 12. Igitur ad eum modum, quem ſupra dixi, explicanda videtur ratio tua ut videlicet periculum ſit, ne quis ſe ſanctum, & juſtum eſſe opinetur, cum tamen non ſit: quæ ratio non negat,

homi-

hominem Chriſti ſpiritu regeneratum ſanctum, & juſtum eſſe, ſed, non ſine magno periculo id a quoquam credi poſſe, affirmat. Atqui hac eadem ratione multo majus eſt periculum, ſi quis credat, hominem renatum non ulterius progredi poſſe, quam ut ſtudium vehemens atque perpetuum bene agendi habeat: Etiamſi id verum eſſet. Multo enim facilius eſt, ut quis opinetur, ſe aliquid totis viribus conari, cum tamen revera non conetur, ſi nihil præterea, quam conatus ipſe quæritur, quem irritum plerumque fore, perſuaſum jam ſit, quam, ut quis opinetur, ſe aliquid facere, quod non faciat, ubi facto ipſo eſt opus, quod opinionem iſtius comprobet, immo vero quod eam in ipſo gignat. Ut vix fieri poſſe videatur, ut quiſquam, ſe id facere opinetur, quod revera non faciat, modo quid, quale ve ſit illud, quod ſe facere opinatur, probe teneat. Itaque ſi quis recte noverit, quid ſit cupiditates ſuas compeſcere, ac ſubigere, & bene agere, atque ita ſanctum, & juſtum eſſe, non ſane perſpicio, quemadmodum fieri poſſit, ut is ſe iſta præſtare opinetur, cum tamen non præſtet. Etenim, cum hæc doctrina prædicatur, hominem renatum non eſſe, niſi cupiditates ſuas malas vincat, atque refrænet, & bene agat, docendum eſt ſimul diligenter, quid hoc ſibi velit. Quod & exacte, & faciliime quiſque percipiet, & ſic ſui ipſius ea in re decipiendi ab ipſa doctrina periculum nullum erit. Ingens autem ſemper futurum eſt in altera iſta doctrina de conatu, & ſtudio perpetuo bene agendi, quod ſolum in renatis requiratur. Nemo enim unquam fuerit, qui, quid conatus iſte, ac ſtudium ſit ipſis factis plerumque deſtitutum, vel alios recte doceat, vel ipſe probe teneat. Quapropter, etiamſi doctrina iſta vera eſſet, tamen præſtaret eam populo non tradere, ſed potius docere, neceſſe eſſe, ut in facta ipſe conatus iſte, ac ſtudium plerumque erumpat. Sic enim fieri, ut, viribus multo magis contentis, multo etiam facilius ad conatum, & ſtudium ipſum perveniretur. Nam, ſi quis objiciat, tunc periculum fore, ne quis, cum conatum, & ſtudium iſtud jam adeptus eſſet, & tamen, fruſtra ſe plerumque laborare, nec facta ipſa præſtare poſſe, animadverteret, de ſalute ſua deſperaret, & ita imprudens periret is, qui jam revera ad metam ſalutaris vitæ pervenerat; Reſpondeo, ſpiritum Dei, quo abundanter, & quantum ad ſalutem ſatis eſt, iſtum præditum eſſe oportet (ſi modo is regeneratus eſt, qui ad conatum, & ſtudium iſtud pervenerit) nullo pacto permiſſurum, ut de ſua ſalute deſperet, ſed, ſimulatque eo perventum fuerit, ei demonſtraturum (ſacra enim illa unctio, ut inquit Johannes 1 Joh. 2. 27, docet omnia) non eſſe, cur ſe torqueat, ſi minus facta ipſa præſtare poſſit, cum ea præſtare minime ſit neceſſe.

Altera ratio, quæ ex tuis verbis elici poſſe videtur, hæc eſt, Quod, ſi quis credat, ſe jam cupiditatibus ſuis imperare, negligens fiet deinceps in ſtudio earum reprimendarum, & tamquam ſi ab omni tentatione immunis jam eſſet, pericula peccandi non vitabit. Ad rationem iſtam ſic reſpondeo. Aut iſte de ſe, quod jam cupiditatibus ſuis imperet, falſo opinabitur, aut vere. Si falſo, jam demonſtratum eſt culpam in ipſa doctrina de cupiditatibus reipſa refrænandis non reſidere. Si autem vere, dico, in doctrina iſta non contineri, quod ſi quis eo pervenerit, ut cupiditatibus ſuis imperet, eaſque refrænet, jam fieri non poſſit, ut ab illis ipſe unquam ſubigatur. Immo, qui iſta docent, docent ſimul, aut certe docere & poſſunt, & debent, niſi quis diligentiſſime ſibi caveat, ſemper periculum eſſe, ne vel ab iiſdem cupiditatibus, quæ nondum plane domitæ, ac ſubjugatæ ſint, ſed ſæpe adhuc ferociant, atque recalcitrent, is, qui eas frænabat, tamquam ſeſſor de equo tandem excutiatur, & humi proſternatur, vel paullatim ab ipſis, quas tamquam captivas tenebat, imprudens ipſe, dum eas interimere negligit, irretiatur, nec prius id ſentiat, quam ex Domino jam ſervus ſit factus, vel denique, etiamſi eas interemerit, tamen ipſæ denuo aliquando repullulent, & illi iterum ingens negotium faceſſant, atque in diſcrimen libertatis, & vitæ ipſum adducant.

Tertia ratio ea eſſe videtur, Quod, quicumque perſuaſum habuerit, ſe eo perveniſſe, ut carnem ſuam ita jam domuerit, ut ex mentis, ac ſpiritus præſcripto vivat, & plerumque id, quod velit, faciat, facile ſuperbus fiet, ac cæteros contemnet, ſuæ ſanctitatis, & juſtitiæ opinione inflatus. Hic rurſus diſtinguo. Aut iſte falſo perſuaſus eſt, aut vere. Si falſo; Culpa ipſius eſt, non autem ejus doctrinæ, quod ea fieri debeant, quæ iſte ſe feciſſe ſomniat. Sin autem vere, pugnant hæc omnino inter ſe, carnem ſuam ita domuiſſe, ut ex mentis, ac ſpiritus præſcripto quis vivat, & interim ſuperbire, alios deſpicere, & ſanctitatis, atque juſtitiæ ſuæ opinione tumeſcere. Hæc enim poſteriora carnis, & quidem ſpiritum ſuperantis, ſunt fructus manifeſti. Quod ſi quis tamen eſſe neget, non eſt, vel cur de iis vitandis magnopere laborandum nobis ſit, vel ea opinione culpanda, qua iſtos fructus pariat, ſi alioquin ea laudabilis eſſe videatur.

Reſtat quarta ratio, quæ à te aliquanto apertius explicata eſt. Ais enim, nos non debere nos ipſos efferre, ſed humiliter de nobis ſentire, Deique miſericordiam unicum aſylum ſalutis noſtræ implorantes, ab eo omnium peccatorum noſtrorum veniam petere, Phariſæique illius arrogantiam vitare, qui dixit, *Non ſum ſicut cæteri homines, &c.* Namque, ut hoc fiat, propterea affirmare videris, in nobis vitioſitatem illam perpetuo hærere, qua fit, ut non ita, prout velimus, juſtitiæ operam demus. Ad hanc rationem per ea, quæ ſupra diſputata ſunt, ſatis reſponſum videtur. Præſertim, cum demonſtratum eſt, iis ipſis, qui eo perveniſſent, ut perfecte Deo obedirent, imo iis (ſi id fieri ullo modo poſſet) qui per totam vitam nullum, ne minimum quidem, delictum commiſiſſent, Dei miſericordia, & gratia opus futurum. Nedum illi Dei miſericordia, & peccatorum remiſſione non egeant, qui non ſolum aliquando peccatores fuerunt, id quod ſane omnibus renatis contingit, verum etiam adhuc à peccando prorſus non ſunt immunes, immo & nonnunquam præ carnis imbecillitate prudentes ſcientes leviter peccant, & aliquando ſæpius per ignorantiam, aut incogitantiam labuntur. Quales ego renatos homines eſſe poſſe, conſtanter affirmo. Quare vitioſitate iſta (præſertim ſi Vitioſitatis verbum proprie accipis) nihil eſt opus. Quaſi ſine ipſa Dei miſericordiam, veniamque peccatorum noſtrorum implorandi locus non ſit. Et ſane hoc mirum videri debet, Deum vitioſitate noſtra quodammodo delectari, vel certe nolle, ut ea, à nobis umquam, dum hic ſumus, auferatur. Certe hinc id ſaltem neceſſario conſequitur, non eſſe laborandum, ut ea in hac vita careamus, non modo quia fruſtra omnino laboraremus, ſed etiam, idque multo magis, quia Deo ipſi adverſaremur, id tentantes efficere, quod ipſe ne fiat, plane conſtituit. Sed, quod ego vehementer deploro, cum ipſa experientia, rem ſic ſe habere, compertiſſimum habeam) id etiam facillime ex opinione iſta ſequitur, ut homines, qui Chriſti religionem ſanctiſſimam profitentur, vitia, & peccata ſua, non ſolum excuſent, ſed ad ſalutem etiam ea ſibi conducere exiſtiment, &, cum vix tepidi ſint (quales tamen plus, quam frigidos, Dominus Jeſus abominatur, fervidos tamen ſe eſſe arbitrentur Apoc. 3. 15. Quanto ſatius eſt, Deoque noſtro dignius, putare, omnem vitioſitatem adeo inviſam illi eſſe, ut quemadmodum id per Chriſtum effecit, ut nobis peccata noſtra non imputentur, ſic per eundem efficere voluerit, ut non modo pœnitentiam agamus, & ex peccati ſervitute exempti, nos juſtitiæ mancipemus, verum etiam ab omni vitio, ac labe & animi, & corporis liberemur, quemadmodum Sacræ Literæ nos aperte docent Eph 5. 27. 1 Theſ. 3. 13. v. 23. 2 Cor. 7. 1? Nec vero ideo ab hac divina veritate abhorrendum eſt, quia ſcilicet periculum ſit, ne in phariſaicam arrogantiam incidamus. Ut enim antea dictum eſt, non hic quæritur, quales ſimus, aut, quales nos eſſe, credere nos oporteat,

aut etiam liceat, ſed quales eſſe debeamus. Et ſane præpoſterum hoc admodum videtur, Ab hominibus nimiam vitæ ſanctimoniam non exigere, ne quis ſanctitatis ſuæ opinione arrogans fiat. Cum potius nihil ſit, quod ab iſta arrogantia magis avocare poſſit, quam ſibi perſuadere, & plane neceſſe eſſe, ut revera ſancti ſimus, & nullam tantam ſanctitatem inveniri poſſe, quam à nobis Deus non requirat, licet pro bonitate ſua atque clementia ſummo jure nobiſcum acturus non ſit. Nam quis erit, qui, in ſeipſum deſcendens, & ſe à ſcopo iſto multum aberrare, animadvertens, non omnes arrogantiæ ſpiritus deponat, & ſeſe coram Deo quam humillime demittat? Quod certe aut omnino non faciet, aut non ita ex animo, niſi etiam perſuaſus fuerit, id quod nondum præſtat, præſtari tamen à ſe poſſe. Sic enim demum, & culpam ſuam vere agnoſcet, & Deum ſibi merito, ſi velit, iratum fore cernet. Ex quo præterea id conſequetur, ut totis viribus in id incumbat, ut officio ſuo, id eſt hominis undique abſoluti fungatur, ejuſque partes omnes perfecte impleat. Quod ſi quis ex altera parte ita ſtatuat, Deum nihil aliud à nobis neceſſario requirere, quam ut conemur, ac ſtudeamus ſancti eſſe, quippe cum nihil amplius præſtari à nobis poſſit, arrogantiæ facile locus dabitur, cum facillimum ſit, ut quiſque iſtum conatum, ac ſtudium ſe habere credat, & ob eam rem omnia jam ſe præſtare, quæ præſtare poteſt, ſibi perſuadeat, nec eſſe, in quo merito à quoquam reprehendi poſſit, cum nulla ſit in eo homine culpa, qui id non facit, quod facere nequit. Innumerabiles pæne homines, ut alibi ſupra dictum eſt, hodie ſunt, qui, ſe & Dei filios, & cœleſtis hæreditatis participes eſſe, arroganter jactant, qui tamen impure vivunt. Nempe quia, cum ſibi plane videantur conari, ac ſtudere, ut bene vivant, & ſancti ſint, jam ſibi nihil deeſſe arbitrantur eorum, quæ Dei filiorum propria ſunt, quæque ab homine mortali in Dei cultu præſtari poſſunt. Atque hac eadem ratione neceſſarium eſt, ut, ſi quis ad conatum, & ſtudium iſtud jam pervenerit, aut ſe perveniſſe putet, is, ut ulterius progrediatur, nihil curet, aut cogitet, & ita non ſolum aliquid amplius nunquam habeat, ſed id etiam, quod habet, vel ipſe aliquando abjiciat, vel ſibi tandem auferri ſentiat.

Hæc erant, vir præſtantiſſime, quæ mihi ad ea reſpondenda videbantur, quæ in Epiſtola ad me tua obſervaveram, ex quibus fortaſſe probari poſſe crederes, hominem Chriſtianum & renatum perpetuo tantum ſtudio, atque conatu à peccatis abſtinendi, & juſte vivendi eſſe prædirum, aut ſaltem, in quocumque is conatus, & ſtudium ſit, eum jam renatum eſſe. Quod poſterius certe ex multis, quæ à te affirmantur, colligi poſſe videtur. Præſertim vero ex eo, quod, ubicumque mens cum carne luctetur, ibi regenerationem eſſe, ſatis aperte ſtatuis, ut ante dictum eſt. Id tamen, ut dixi, propter alia complura, quæ à te dicuntur, ut credam, animum meum inducere nullo modo poſſum. Immo jam perſuaſum mihi eſt, te ſentire, præter ſtudium, & conatum iſtum in quolibet homine renato facta quoque ipſa eſſe debere, eatenus, ut juſtus, quemadmodum eum ſcriptura appellat 1 Joh. 3. 7, nominari jure poſſit. Quæ ſcriptura in ea appellatione non quidem imputatæ juſtitiæ, ſed juſte factorum manifeſte rationem habet. Juſtitiam autem imputari (id eſt, eum pro perfecte juſto haberi) & peccata omnia condonari, non ei quidem te arbitrari, qui in Chriſtum, neſcio quo pacto, credens, & ſpiritum, neſcio quem, ſanctum habens, aut habere ſe putans, conetur, ac ſtudeat, vel potius conari, ac ſtudere ſibi videatur, ut malas cupiditates ſuas refrænet, ſed ei, qui Chriſti ſuprema ſempiternaque poteſtate confiſus, & propterea beatæ immortalitatis, quam is ſibi obedientibus peperit, bona ſpe divinitus perfuſus Hebr. 5. 9, carnem ſuam ita revera domet, atque cohibeat, ut ipſius Chriſti præceptis obedire merito dici queat. Qua de re in diſputatione mea de Chriſto Servatore latiſſime explicatum eſt. Ex quo etiam fit, ut hic nihil addam amplius. Id tantum dicam, ſi, ut ſpero, ita ſentis, cavendum, judicio meo, non ſecus atque ab ipſa peſte, tibi eſſe, ne locum iſtum ſeptimi cap. Epiſt. ad Rom. ad Paulum ipſum jam renatum pertinere tibi perſuadeas. Nam ſi id tibi perſuaſeris, niſi Deus tibi mira quadam & ſingulari ratione adſit, neceſſario tandem ad illam alteram ſententiam de ſolo conatu, & ſtudio deflectes, quæ hodie non exiguam Chriſtiani orbis partem mirabiliter infecit, atque vaſtavit. Cui rei nulla alia major occaſio data eſt, quam non ſana iſtius loci explicatio. Quem locum præcipuum inter cæteros eſſe plane credo, quos Petrus intellexit, cum ait, 2 Petr. 3. 10, *In Pauli Epiſtolis quædam eſſe difficilia intellectu, quæ indocti ac parum ſtabiles ad ſuum ipſorum exitium detorquerent*. Nihil enim ſimile de ullo renato homine, ſeu qui Deo ſit carus, in reliqua univerſa ſcriptura legitur, ne dum de tanto Chriſti diſcipulo, & Dei amico, quantus Paulus fuit, ſed omnia prorſus diſſimilia. Id ſaltem, ſi penitus aliquanto rem perpenderis, mihi omnino dabis, nullum incommodum, aut malum ex eo proficiſci poſſe, quod locum de homine, qui adhuc ſub ipſa Lege ſit, accipiamus. Multa vero, eaque ingentia ex eo, quod ad Paulum ipſum jam Chriſti Spiritu regeneratum illum referamus. Nam (ut alia non repetam) etiamſi prior interpretatio falſa eſſet, non tamen id colligeretur, quod ex poſteriore colligitur, nec veritas ulla ex parte obſcuraretur. Neceſſe enim eſſet, alios multos locos extare, ex quibus idem aperte colligeretur. At, ſi poſterior interpretatio falſa eſt, quanta (Deus bone) ſi ea recipiatur, ſalutaris doctrinæ jactura fiet! Præſtat igitur omnino eam abjicere, præſertim cum, ſi fieri poſſet, ut ea vera eſſet, nihil tamen boni, ſed multum mali inde facile proveniret, ut paullo ante, ipſa ratione, atque experientia duce, demonſtratum eſt.

Atque hæc tandem ſatis eſſe volo pro reſponſione ad ea omnia, quæ vel ſententiam meam de iſtius loci interpretatione labefactare, vel tuam confirmare poſſe, es arbitratus.

Cæterum, quod exiſtimare videris, me fortaſſe hominibus renatis ideo plus tribuere, quam neceſſe ſit, nec ſatis recte perſpicere, quantis procellis tempeſtatibuſque fides noſtra jactetur, quia nunc literario in otio verſer, nec unquam communem quandam vitam, præſertim vero conjugalem, œconomicamque ſim expertus; Velim id memineris, quod ſupra attigi, me in tota hac de hominibus renatis diſputatione nihil prorſus ex eo conſtituere, vel argumentari, quod in me ipſo aut nunc experiar, aut aliquando expertus ſim, experturum ve me eſſe, non temere ſperem. Nam, ſi id eſſet, certe vix ad infimum illum renatorum gradum, quem ego feci, quemquam pervenire poſſe ſtatuerem. Præterea, etiamſi nunc in ſtudiis Sacrarum Literarum, inque variis de religione noſtra ſcriptionibus ſum totus, nec unquam liberos, uxorem ve habui, tamen & œconomicam vitam, & aulicam per aliquot annos ſum expertus, perſecutionibus multis, iiſque gravibus fui obnoxius, in famæ, vitæque diſcrimina ſæpius incidi, rei familiaris non levem jacturam ſum paſſus, odium, atque invidiam eorum, quibus præ cæteris carus eſſe vehementer cupiebam, & domi, & foris ſubire ſum coactus, aliaque multa mala, & pericula mihi obeunda fuere, quæ hic recenſere non eſt opus. Nec vero hodie validiſſimæ tentationes deſunt, quæ me à cœpto curſu, niſi Deus mihi adjutor eſſet, penitus revocare queant. Sed, cum in his omnibus non mediocriter exercitatus fuerim, & etiamnum magna ex parte exercear, tamen veriſſimum eſſe deprehendi, ſi quis, precibus Deo frequenter, & ex animo fuſis, ejuſque auxilio fretus, ſibi ipſi, carnique ſuæ vim facere inſtituat, & ſæpe (ut quidem poteſt) fecerit, non admodum difficilia illi poſtmodum ea viſum iri, quæ nullo modo à ſe fieri poſſe, antea putabat. Sed nolumus nimirum plerique vim iſtam pati, & credimus, Chriſtianas

virtutes

virtutes vel reipſa non dari, vel nullo labore comparari. Quia ſcilicet exempla quorundam aut vidimus, aut audivimus, in quibus (ſi unquam in aliquibus) Chriſtianæ fuere virtutes, qui, nullo ſtudio antecedente, ſtatim ii facti ſunt, qui poſtea eſſe perrexerunt, idemque omnibus contingere arbitramur. Verum dantur omnino Chriſtianæ virtutes: Sed eæ à pleriſque non ſine pulvere, & ſole (quod dicitur) obtinentur. Quare omnino laborandum, & ſudandum nobis eſt, ut tandem vincamus, & nos ipſos primum ſubjugantes, facile deinde omnes tentationes ſuperemus. Hujus præclariſſimæ victoriæ ea nobis propoſita ſunt præmia, quæ & vinci poſſe, & debere, plane demonſtrant, &, niſi vincamus, noſtri ipſorum peſſimos inimicos nos fore, aperte docent. Apoc.2.7, *Vincenti* (inquit Jeſus Dominus noſter) *dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in medio Paradiſi Dei mei* verſ.11. Et iterum, *Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda.* Et rurſus verſ.26. *Qui vicerit, & cuſtodierit, uſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes. Et reget eas in virga ferrea, tanquam vaſa figulina confringentur. Sicut & ego accepi à Patre meo. Et dabo illi ſtellam matutinam.* Et poſtremo verſ.3.21. *Qui vicerit, dabo ei ſedere in Throno meo, ſicut & ego vici, & conſedi cum Patre meo in Throno ejus.* Quis juſtitiæ, & pietatis amans his ampliſſimis promiſſis ad certamen iſtud ineundum non movetur, tantaſque vires inde adipiſcitur, ut victor tandem evadat? Ergo mundani homines, ſpe ſibi propoſita boni alicujus incerti atque evanidi, omnia, ut 1 Cor.9.25, inquit Paulus perferunt, & nos, ſcilicet, Chriſtiani, ſpe nobis facta certiſſimi atque æterni boni, eadem & multo etiam majora perferre non poterimus? *Beatus vir* (ait Jacobus Jac.1.12) *qui ſuffert tentationem. Quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam promiſit Dominus diligentibus ſe.* Ne quis igitur noſtrum ſit, qui de victoria deſperet. Sed cum ſciamus, neminem coronatum iri, niſi legitime certaverit, 2 Tim.2.5 demus operam potius, ut cum Paulo (quiſque in vocatione ſua) dicere poſſimus, *Bonum certamen certavi, curſum conſummavi, fidem conſervavi. De cætero repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus judex. Non ſolum autem mihi, ſed & omnibus, qui dilexerint adventum ejus.* Vale vir clariſſime, & corroborare in Domino. Omnes qui iſtic ſunt, fratres, meo nomine ſalutes, unaque cum ipſis Deum pro me ores, velim. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti adſit omnibus vobis. Amen.

Die 24 Martii, Anno 1581.

Tui ſtudioſiſſimus atque obſervantiſſimus in Chriſto Frater.

F. S.

Diſputationis de loco 7. cap. Epiſt. ad Rom. finis.

F I N I S.

Ad Nicolaum Bernaudum, Medicum ac Philoſophum eximium &c.

Precibus tuis & accuratis & repetitis deeſſe cum nec velim, nec poſſim; ut primum mihi ab aliis perpetuis meis occupationibus aliquot paucæ diei horæ vacuæ conceſſæ ſunt, ad ſcriptum quod ad me tranſmiſiſti, contra diſputationem meam de loco 7. cap. Epiſt. ad Rom. ſub nomine Proſperi Dyſidæi jam diu editam, aliquid reſpondere aggredior; quantum, videlicet, ſatis eſſe poſſit ad verba mea ab iſtius ſcripti impugnationibus defendenda. Utinam ipſe ſcripti auctor hunc meum laborem, qualiſcumque is fuerit, boni conſulat: & niſi alium ex hujus meæ Defenſionis lectione fructum ceperit, hunc ſaltem percipiat, ut, exemplo meo, ſine ullis conviciis aut maledictis in aliorum ſcripta ipſe ſcribendo, animadvertat: hacque in re eam modeſtiam ac pietatem ſervet, atque oſtendat. Qua illum præditum eſſe, ex tuis ad me literis cognovi. Fateor enim, me, ubi ejus ſcriptum perlegi, valde contriſtatum ob id fuiſſe, quod alicubi nimia acerbitas atque amarulentia adverſus me in eo apparet, quæ mihi omnem ferme ſpem adimit, ut ipſe aliquando nobiliſſimum ac præſtantiſſimum illum virum aliqua ex parte imitetur, cum quo de Paulini † illius loci ſententia Diſputationem illam habui. Is enim non modo, ut in Epiſtola ad lectorem monui, viſa reſponſione mea, de ſua ſententia dubitare cœpit, ſed poſtea & libere & publice ſæpius eſt faſſus, atque adeo ipſe adverſus alios contendit, Apoſtoli locum illum non aliter accipi debere, atque ego una cum aliis compluribus accipiendum cenſeo. Libens nihilominus tamen tuis precicibus ſum obſecutus, ſperans hanc defenſionem meam quidquid ipſe ſcripti auctor de ea ſit ſenſurus, pleriſque divinæ veritatis ſolidæque pietatis ſtudioſis non inutilem futuram. Quare jam, annuente Deo, eam texere incipiam, in particulas quaſdam Reprehenſoris mei ſcripto diviſo, earumque ſingularem principiis ordine indicatis, atque illico meis reſponſionibus ubique ſubjectis.

† Johannes Niemojovius.

Particula 1. *pag.* 1.

Quaeritur in ſeptimo illo cap. ad Romanos, &c. Ait Reprehenſor meus, me tueri, in loco illo cap. 7. ad Rom. Paulum ſub perſona ſua, de quolibet alio homine non regenito loqui. Hoc non uſquequaque ita ſe habet. Nam ſentio quidem Apoſtolum docere voluiſſe, neminem eorum, qui ſub ipſa adhuc Lege ſunt, & nondum Dei gratiæ ſeu Spiritus regenerationis ſunt participes, extra condemnationem poſitum eſſe. Cæterum non omnia, quæ ſibi ipſi Paulus iſto in loco tribuere videtur, cuilibet homini non regenito convenire ajo. Immo in ipſo meo ſcripto priore pag. 13 dico, Paulum cum hominem deſcribit, qui, quod ad mentem attinet, velit Legi obtemperare, de iis loqui, qui ſub Lege ad omnium excellentiſſimum gradum pervenerunt: probe alioqui ſciens, complures eſſe homines non regenitos, ſeu ſub ipſa Lege adhuc conſtitutos, qui iſta mente non ſunt præditi. Id quod diligenter notandum eſt, propter multa, quæ inferius dicenda erunt. Adde, quod in poſteriore meo ſcripto pag. 33. adhuc apertius repeto, me, cum, una cum pleriſque antiquioribus Theologis, Paulum hoc loco hominem Chriſti gratiæ expertem & ab ipſa Lege pendentem deſcribere, affirmo, non quemlibet ejuſmodi hominem intelligere, ſed eum, qui in eo ſtatu ad excellentiſſimum gradum pervenerit.

Partic. 2. pag. 2. *Cum priorem veteres* &c. Pergit autem Reprehenſor meus; & ait, Veteres pœne omnes, ac noſtra ætate doctiſſimos quoſque eam ſententiam probare, quæ habet, Paulum in loco iſto de ſeipſo, ut regenito, loqui. Atqui, quod ad veteres attinet, plurimum fallitur. Non enim ſolum Origenes, & ille Pſeudo Hieronymus (quemadmodum ipſe infra partic. 31. pag. 11 fatetur) contrariam mecum ſententiam probant, ſed etiam Chryſoſtomus, Theodoretus, Oecumenus, Photius, & alii ex Græcis, qui in locum iſtum ſcripſerunt: Ex Latinis autem Ambroſius, qui tantum ultima cap. verba ad hominem regenitum pertinere vult, in commentariis ſuis in eundem locum, & verus Hieronymus in cap. 3. Danielis, & Quæſt. 8. ad Algaſiam. Jam quod ad recentiores attinet, non nego pleroſque ſententiam meæ contrariam ſequi: Nam hic unus eſt ex multis erroribus, quos Pontificiis acceptos referre debemus, ipſi vero Pontificii Auguſtino: Cui nimium Euangelici quoque ſunt addicti. Quanquam & ex Pontificiis ſunt, qui mecum ſentiant, ut is, qui ſuo nomine non expreſſo, Paulo tertio Romano Pontifici ſuos in Epiſtolam ad Romanos, & ad Galatas commentarios dedicavit. Nec Auguſtinus, qui aliquando Ambroſium; & alios antiquiores (quidquid ipſe iſtos ſuæ poſterioris ſententiæ auctores nominet) imitatus, poſtremam tantum capitis illius 7, ad Romanos partem ad Paulum ipſum jam regenitum referebat, ubi mutavit ſententiam, & ad eundem ſuperiora quoque verba referenda cenſuit, * aliud ſenſit, aut docuit, quam in homine regenito adhuc concupiſcentiam remanere; cui tamen is nec animo nec factis ullo modo conſentiat; explicans illud: *Malum facio*, id eſt, concupiſco. Quod ſi Pontificii & Euangelici ad eum modum totum iſtum locum interpretarentur, minus certe male cum ipſis ageretur, tametſi interpretatio iſta ſuſtineri nequit;

* Lib. 1. de nupt. & Concup. cap. 27. & deinceps, atque alibi ſæpius.

ac neceſſe eſt prorſus, ut, ſi de ſe ipſo, ut regenito, Paulus toto eo loco loquitur, fateri cogantur, hominem regenitum non concupiſcere tantum, ſed etiam factis ipſis, mente licet repugnante, concupiſcentiam ſuam, quoad poteſt, plerumque explere. Jam præter Eraſmum, quem ipſe Reprehenſor * meus inferius partic. 33, commemorat, & Caſtellionem, cujus partic. 40. pag. 15, meminit, non ſolum Ochinum, inter recentiores habemus, qui receptiori hodie ſententiæ mecum adverſatur, ſed ipſum Bucerum ac Muſculum; quos nihil morari, ut de Eraſmo & Ochino ſe facere ait, nec Beza poteſt, aut certe debet, nec ullus Euangelicus, ut pote qui non modo doctiſſimi fuerint, ſed inter Euangelicos præcipui & habeantur, & ſint Hi vero ambo unanimi conſenſu, verba Pauli, de quibus potiſſimum ambigitur, ad ipſum Paulum, ut jam plene regenitum, ſeu qualis erat, cum iſta ſcriberet, referenda eſſe negant in ſuis in eum locum commentariis. Itaque minus verum eſſe apparet doctiſſimos quoſque ætatis noſtræ contrariam meæ ſententiam probare.

Partic 3. ibidem. *Hanc vero & veterum &c.* Dilemma illud meum pag. Diſput meæ 29, invalidum eſſe ob id exiſtimat, quod in homine regenito non perpetua ſit mentis adverſus carnem victoria. Atqui ego nihil in eo dilemmate de perpetua mentis victoria dixi. Sed tantum affirmavi, in homine renato ſpiritum (qui idem hic præſtat quod mens) carne potiorem eſſe oportere. Potior autem erit, etiamſi non ſemper, modo fere ſemper ſeu plerumque victor evadat. Atque hoc ipſum omnino me intelligere, ex iis conſtat, quæ compluribus in locis poſterioris mei ſcripti diſputavi: nominatim vero pag. 52, 56 & 63. Nec vero perpetuâ iſtâ victoriâ in homine renato, ad ſententiam aliorum de interpretatione hujus Paulini loci refellendam, quidquam eſt opus; cum non dicat Paulus, hominem, de quo loquitur, interdum facere malum, quod non vult, ſed ſimpliciter atque indefinite, quod vult bonum non facere, & facere malum, quod non vult. Ex quo aperte intelligitur, hominis iſtius mentem plerumque à carne ſuperari. Qua de re diſputavimus pag. 81, & deinceps, in poſteriore ſcripto noſtro. Animadvertatur autem præterea, me dilemma illud revera non ad impugnandam aliorum de Paulino loco ſententiam, ſed ad argumentationem illius, cum quo diſputabam diluendam attuliſſe

Partic. 4. pag. 3. *Verum antequam ulterius, &c.* Ait, me in priore meo ſcripto fingere, in quolibet homine duos quaſi homines eſſe, interiorem & exteriorem. Atqui ipſe potius mihi hoc affingit, quandoquidem in loco, quem ipſe intelligit, id eſt, pag. 13, non, in quolibet homine, legitur, ſed, in uno homine. Nec ſane ibi de quolibet homine, ſed de eo quem Paulus intelligit, diſputandum mihi erat Hunc autem non quemlibet hominem eſſe, me ſentire demonſtratum eſt initio hujus meæ defenſionis. Jam, quod in altero, quem citat, loco, in poſteriore nimirum ſcripto pag 41, dico, Pauli partitionem illam in mentem, & carnem, non renatis hominibus accommodatiſſimam eſſe; Non renatorum hominum appellatione, non quemlibet hominem non renatum intelligo, ſeu omnes non renatos, ſed maximam partem; ut conſtat ex paulo ante eadem pag. ſcriptis verbis illis (niſi quibuſdam fortaſſis &c.) quæ eadem ſententia alibi quoque in eodem ſcripto extat, ut pag. 32, ſed aſſeverantius in fine paginæ 85, & initio 86 Cæterum, id quod ego de iſta partitione in homine ſentio, multis modis probo: de quibus, quatenus eos attigit Reprehenſor meus, poſtea videbimus. Etenim, ne ordinem ipſius invertam, ad ea nunc reſpondebo, quæ ipſe prius contra ipſam meam ſententiam affert. Affert autem primum, eum, qui regenitus non eſt, totum poſſideri à peccato, & omnino eſſe peccati ſervum, quod tamen nec probat, nec, ſi probaret, quidquam efficeret. Voluntas enim plane inefficax & imperfecta bene agendi, quæ ſine pugna inter mentem, & carnem in homine exiſtere nequit, non impedit, quominus quis à peccato poſſideri, peccatique ſervus omnino eſſe, jure dici poſſit. An non is ipſe, de quo Paulus loquitur, dicitur ab eo, eſſe venum datus ſub peccatum? & tamen certum eſt, iſtum velle, id eſt, cupere bene agere.

Dixi autem, Reprehenſorem meum non probare eum, qui regenitus non ſit, totum a peccato poſſideri, quia, quod ad probandum attulit, hominem, ſcilicet, non regenitum boni quidquam nec velle nec efficere, immo ne cogitare quidem poſſe, non colligitur ex iis locis, qui in margine ſunt notati Phil. 2, & 2 Cor. 3, quod antequam doceam, libet prius monere, ordinem ſuæ argumentationis ſcriptorem iſtum invertiſſe, cumque debuiſſet, ex eo, quod homo non regenitus totus à peccato poſſideatur, probare, hominem ejuſmodi nec velle nec cogitare quidquam bene poſſe; id quod vel illud idem re ipſa eſt cum eo, quod concludere vult, videlicet, in homine non regenito non eſſe pugnam illam mentis cum carne, vel certe proxime, atque, ut loquuntor, immediate ex eo conſequitur; cum, inquam, ad hunc modum nectenda illa argumentatio eſſet; inverſo ordine, ex eo, quod homo non regenitus nec velle, nec cogitare quidquam boni poſſit, colligit, hominem non regenitum totum poſſideri à peccato, id quod, vel, ut ante indicatum eſt pugnam iſtam mentis cum carne non excludit, vel certe non immediate. Unde apparet, quid de hujus Scriptoris argumentationibus ſentire poſſimus; præſertim cum hoc ipſo in loco, in eo, quod ipſe ſentit, explicando, fallaciam ſatis evidentem Petitionis principii (quam vocant) committat, inquiens, *Ego vero cum Paulo in homine regenito ſolummodo iſtam pugnam agnoſco:* Ita enim loquitur quaſi certum ſit, Paulum ita ſentire, & non hoc ipſum controvertatur, utrum Paulus ita ſentiat. Sed jam ad loca illa in margine notata reſpondeamus. Dico igitur, in loco ad Philipp. 2, non agi de quacumque voluntate aliquid boni faciendi, ſed de voluntate, eaque plena ac ſolida, Chriſti Euangelio obediendi, ut ex loco ipſo conſtat. Quam voluntatem ſine dubio operatur in nobis Deus, ipſius videlicet Euangelii ſincera prædicatione ac confirmatione: quæ ex ejuſdem Dei prorſus gratuito dono nobis contingit. Nam alioqui, in hac ipſa ſolida voluntate Euangelio Chriſti obediendi, aliquas noſtras partes eſſe, aliquidve, quod in nobis ſitum ſit, cum divina per Euangelii prædicationem & confirmationem efficacia conjungendum, requiri, oſtendunt manifeſte iſto ipſo in loco verba illa, *cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini.* Locus ſimiliter 2 Cor. 3, non loquitur de quacumque alicujus boni cogitatione, ſed de cogitando aliquo magno bono; quale illud eſt, de quo ibi agitur. Agitur autem de miniſterio Euangelico decenter atque efficaciter obeundo.

Nec obſtat vox, *aliquid,* ibi expreſſa, quæ per ſe ad qualecumque bonum referri poteſt. Primum enim certum eſt, eandem vocem ſimpliciter ad qualecumque malum poſſe per ſe referri. Unde eodem ratiocinandi genere colligi poſſet, nos nihil mali ex nobis ipſis cogitare poſſe. Quod ſi dicas, aliquod verbum ſubaudiendum eſſe, ſecundum ſubjectam materiam; Jam dixi, quæ ſubjecta ſit materia: quare non verbum Bonum ſimpliciter, ſed verbum Ejuſmodi, aut ſimpliciter, aut verbo Bonum adjunctum, ſubaudiri debet. Deinde animadvertendum eſt, pronomina iſta Aliquid, Aliquis, ſimpliciter poſita in Novo Teſtameto pro aliqua magna re, & magno aliquo homine uſurpari. Vide inter alia loca Act. 5. 36. & 1 Cor. 3. 7

Affirmat autem deinde ſcriptor noſter, in eo me falli, quod, ſcilicet, mentis nomine in illo cap. 7, ad Rom mentem ſeu rationem hominis ſimpliciter intelligam, *cum potius,* inquit, *mentis nomine Paulus illic intelligat mentem Spiritu Dei illuſtratam atque regenitam.* Sed unde obſecro, ipſe hoc habet, cum Paulus ſimpliciter mentem nominet, nulla prorſus divini ſpiritus mentione facta? Num ex eo, quod Paulus de ſe, ut regenito, loquatur, & certum ſit hominem regeni-

* In Epiſt. ante Reſponſ. ad Caſtel.

regenitum mentem habere Spiritu Dei illuſtratam? Atqui hoc, illud ipſum eſt, de quo controverſamur, utrum videlicet, Paulus de ſe, ut regenito, necne loquatur. Ita ut non quidem ex regeneratione mens divino ſpiritu illuſtrata: ſed contra, ex mente divino ſpiritu illuſtrata regeneratio colligi ab Adverſario debeat. Jam ego mentis nomine apud Paulum, etſi ſimpliciter mentem ſeu rationem ſuperiorem hominis intelligo, ejus tamen hominis intelligo, qui divinæ Legis per Moſem latæ notitiam habeat. De tali enim homine manifeſte Apoſtolus loquitur nec interim ſimpliciter ejuſmodi hominis mentem intelligo, ſed ejus, in quo Lex iſta divina quidquid boni per ſe ipſa efficere poteſt, effecerit. Breviter, mentem hominis intelligo illuſtratam quidem ac quodammodo regenitam, verum non Dei Spiritu, ſed Lege tantum. Sentio enim Paulum (id quod ſatis per ſe omnibus apparet) toto eo ſeptimi cap. ad Rom. loco, hoc agere, ut oſtendat, prorſus imbecilles eſſe per ſe Legis vires ad hominem è peccati ſervitute eximendum, & ſic ab æterna morte liberandum, ſine Dei Spiritu. Quod igitur Paulus & Romanos Rom. 12.2, & Epheſios Epheſ. 4.23, ad quos ſcribit, mente renovari velit, ut Deo ſint grati, unde concludit ſcriptor noſter, mentem illam, quæ omnibus hominibus eſt communis, Lege Dei non delectari, immo totam cupiditatibus ſuis actam adverſus Legem Dei ferri, etiamſi concluſio iſta bona eſſet, nihil contra meam ſententiam faceret; cum ego non loquar de mente, quæ omnibus hominibus ſit communis, ſed de mente ejus hominis, in quo ipſa per ſe Lex Dei, ut dictum eſt, quidquid boni efficere poteſt, effecerit.

Sed præterea, non recte concluſit Reprehenſor meus, duplici de cauſſa. Primum, quia Paulus loquitur de renovatione mentis, quod attinet ad exequendam illam voluntatem Dei perfectam, quæ per Euangelium patefacta eſt, & res ipſa novum hominem induendum; ut ex utroque ipſo loco patet. Cujus renovationis, etiam illa mens indiget, quæ tantum Legem Moſaicam exequi cupiat, nam hoc nullo modo ſatis eſt, ut quis, ſub ipſo Euangelio, Deo gratus eſſe poſſit. Deinde, quia poteſt quis, ut abſolute Lege Dei per Moſen latæ obedire deſideret, id eſt, omnia præcepta in ea contenta exequi, renovatione ſuæ mentis indigere: nec tamen ante renovationem iſtam, ejuſmodi mentem habere, quæ tota cupiditatibus ſuis acta, adverſus Dei Legem feratur, vel etiam ipſa Lege Dei non delectari ſimpliciter jure dici poſſit. Nihil enim vetat, quominus quis pleraque ac fere omnia divinæ Legis præcepta exequi cupiat: ex ipſis tamen interim unum aut alterum, ut pote naturæ aut malæ aſſuetudini ſuæ plane contrarium, non adeo probet: & hujus rei gratia renovari ejus mens debeat. Neque enim ad alicujus rei renovationem omnino requiritur, ut tota mutetur, quemadmodum fortaſſe. Adverſarius ſentit, ſed ſatis eſt, ſi ex parte ita mutetur, ut novam formam induiſſe dici queat. Quod ſane illi menti evenit, quæ cum prius Legem Dei abſolute ſervare non cuperet, poſtea idipſum cupit; præſertim, cum Legis divinæ natura hæc ſit, ut qui in uno quolibet ejus præcepto violando delinquit, fiat totius Legis violatæ reus Jac. 2.10. Denique Pauli teſtimonia iſta propterea ad præſentem quæſtionem non pertinent, quia locorum unde petuntur circumſtantiæ docent, Paulum mentis nomen ibi pro voluntate, eaque plena ac perfecta, uſurpare, quæ, ſcilicet, omnino ſit efficax; non autem plane inefficax; cujuſmodi eſt voluntas ejus hominis, quem cap. ſeptimo ad Rom. deſcribit.

Falli præterea me ſimiliter ait ſcriptor noſter, quod carnis nomine in loco iſto credam intelligi appetitus illos craſſiores, quos communes cum beſtiis habemus. Ex quibus autem meis verbis id colligat, non adſcribit. Tantum apparet, eum propterea iſtud de me affirmare, quia carnis nomine non intelligo totum hominem non regenitum, ſed id, quod in homine non regenito menti ſeu ſuperiori rationi opponitur. Quaſi vero homo non regenitus nihil aliud menti & ſuperiori rationi oppoſitum in ſe habeat, quam appetitus illos craſſiores, quos communes cum beſtiis habemus, quo nihil magis manifeſtiſſimæ veritati contrarium dici poteſt. Quanquam, cum adverſarius carnis nomine totum hominem, quatenus regenitus non eſt, intelligat, neceſſe eſt, illum velle, hominem non regenitum mentis ſuperioriſve rationis expertem eſſe, quod multo etiam manifeſtius falſum & abſurdum cenſeri debet. Jam in loco Joh. 3.6. quem ipſe ad ſuam de carnis vocabuli hoc loco ſignificatione ſententiam confirmandam citat, caro non quidem menti, ſed ſpiritui opponitur. Quare non mirum eſt, ſi ibi nomen iſtud humanam etiam mentem non Spiritu Dei reformatam complectitur.

Sed jam incipit ſcriptor noſter ad quædam reſpondere, quæ attuleram ad probandum, in homine non regenito inveniri mentis & carnis luctam, & quod attinet ad vulgatum illud, Video meliora proboque, Deteriora ſequor, fatetur, impios, quum adverſus ipſam Legem ſceleribus ſuis ruunt, conſcientiæ ſtimulis ſubinde lancinari, nec in vitiis ſuis ita ſibi blandiri poſſe, quin ſubinde aliquem amaritudinis guſtum ſentiant. Sed quantum abeſt hæc interpretatio ab ipſis verbis, in quibus diſerte dicitur hominem & videntem & probantem quæ meliora ſunt, deteriora tamen ſequi? Nam quid amplius in cap. 7 ad Rom. tribuitur homini illi, de quo inter nos ambigitur, regenitus nec ne ſit, quam quod videt, debere ea fieri quæ Lex jubet, quod idem eſt, quod videre meliora: eaque ſecundum mentem facere cupit, quod idem eſt, quod eadem probare, niſi quod deſiderium iſtud aliquanto ſignificantius exprimitur, & voluntas appellatur? Nempe, quia non de quolibet homine non regenito, ut jam non ſemel dixi, ibi Paulus loquitur, ſed de eo, qui in eo ſtatu, qui ſub Lege eſt, ad omnium excellentiſſimum gradum pervenerit. Quæ hic addit ſcriptor noſter, nihil fere ſunt, niſi Principii petitiones, aut res ſimiles; ubi ſcilicet, duplex deſideratur probatio, & quod quædam, quæ dicit, tribuantur à Paulo homini illi, de quo loquitur, & quod iſta renatorum tantum hominum ſint propria. Quare ad ea nihil reſpondendum cenſeo; ſatis futurum ratus, ſi in hac Defenſione mea ad ea reſpondero, quæ aliqua vel ratione vel auctoritate fuerint confirmata.

Partic. 5. pag. 4. *Ut vero oſtendat Dyſidæus &c.* Ad rationem, quam extraxeram ex parabola de ſeminante, ut oſtenderem, poſſe mentis & carnis luctam eſſe, ubi tamen caro omnino ſuperior evadat; Reſpondet, in tribus membris prioribus illius parabolæ, referri ingenium ac ſortem, non eorum qui vere regeniti ſunt, ſed eorum qui quandam ſolummodo habuerunt regenerationis ſpeciem. Verum hoc illud ipſum eſt, quod ego quæro, ut, videlicet, iſti, qui in ſecundo & tertio membro deſcribuntur, non ſint regeniti; quo inde probem, in homine non regenito luctam mentis cum carne exiſtere poſſe, huc enim, ut dictum eſt, omnino tendit ratio mea. Quod ſi, ut apparet, propterea hoc ipſum, quod alioqui favet, urget adverſarius, ut hinc, quemadmodum ſane facit, probet, in iſtis hominibus luctam, de qua loquimur, exiſtere non potuiſſe, quippe, quæ non niſi in homine vere fideli, & ſic vere regenito, queat exiſtere; Eſt hæc tam evidens principii petitio, ut vehementer mirer, hominem alioqui eruditum iſta ſcripſiſſe: præſertim cum nihil ad ea reſponderit, quæ ipſe aperte attulit, ut demonſtrem, in iſtis hominibus, antequam plane deſciſcerent, luctam mentis & carnis neceſſario fuiſſe; niſi aliquid tacite, idque, ſi ad rem faciat, ſimiliter cum principii petitione, inquiens, iſtos recto Euangelii ſtudio nunquam affectos fuiſſe. Nam ſi rectum iſtud Euangelii ſtudium apud ipſum idem eſt, atque Euangelio aſſentiri, ita ut illud probent, eoque ſecundum mentem delectentur, non ſolum id ſimpliciter negando, principium petit, cum de hoc ipſo inter nos hoc loco diſputetur, ſed contra ipſius Chriſti apertiſſima verba Matth. 13.20, à me penſitata & in medium producta loquitur, qui diſerte ait, eos ſive eum, de quo in ſecundo membro agitur, cum

gaudio

gaudio accepiſſe verbum. Sin aliud quid majus intelligit, nihil ad propoſitam quæſtionem facit.

Partic.6. pag.5. *Quod poſtea affertur &c.* Reſponſio ſimiliter ad id, quod ex cap. Joh.12 collegeram, partim expreſſe meam ratiocinationem confirmat, dum in ipſa reſponſione aſſeritur, ibi non agi de vere fidelibus vereque regenitis; partim tacite principium petit, cum neceſſe ſit, ſi ea ad rem aliquo modo pertinere debet, ut pro conceſſo in ipſa ſumatur, ubi non ſit vera fides veraque regeneratio, luctationem iſtam mentis cum carne eſſe non poſſe. Jam quia ego ex eo, quod iſti in Chriſtum credidiſſe dicuntur, cum ex altera parte affirmetur, eos id ipſum confeſſos non fuiſſe, concludo, mentis cum carne luctationem in illis extitiſſe; ait ipſe, iſtos conſcientiæ teſtimonio coactos fuiſſe agnoſcere, Jeſum eſſe Chriſtum. Quaſi vero qui talem conſcientiam habet, poſſit ſine interiore ſecum pugna, aut præcedente aut etiam comitante ac perdurante, ſe in ipſum Jeſum credere nequaquam confiteri. Animadverte autem multo plus eſſe, credere in aliquem, quam conſcientiæ teſtimonio cogi, agnoſcere illum talem eſſe, cui credendum ſit. In hoc enim intellectus tantum operatio, in eo vero etiam voluntatis ut ſit neceſſe eſt; ſi modo, quid ſit in aliquem credere, recte intelligatur. Qua de re alibi à nobis, potiſſimum vero in diſputatione de Jeſu Chriſto ſervatore ſatis explicatum fuit.

Partic.7. ibidem. *Subjicit locum 2 Petr 2.10 &c.* Ad locum iſtum, quem non ut probarem, mentem à carne plerumque ſuperari, quemadmodum ſcriptor noſter ait, ſed ut oſtenderem poſſe eſſe pugnam mentis & carnis, ubi carnis eſt victoria, ita reſponder, ut fateatur, in homine non regenito mentem hominis, id eſt, reſiduam lucis ſcintillam, à cupiditatibus, quæ in ipſo regnant, ſuperari. Sed ait hanc non eſſe eam luctam, de qua Rom.7. *in qua*, inquit, *caro quidem reluctatur menti, ſed menti regenitæ.* Hucuſque meram habemus Prihcipii petitionem. Sed addit, *& ad Deum aſpiranti atque ejus mandatis parere cupienti.* Quibus verbis, ſi Latino verbo Aſpirandi eſt uſus, plus tribuit menti iſti, quam in Pauli verbis expreſſum ſit, neque enim Paulus mentem iſtam jamjam ad Deum pervenientem ad ipſumve omni conatu contendentem facit. Hoc enim multo plus eſt, quam delectari Dei Lege, Deive Legi ita ſervire, ut interim caro Legi peccati ſerviat, quod breviter eſt quidquid menti iſti eo in loco Paulus tribuit

Sed rurſus addit ſcriptor noſter, Et à cujus mentis parte ſtabit tandem victoria? Atqui Paulus nullam victoriæ mentionem facit, niſi rerum ſtatu mutato, & Spiritu vitæ per Chriſtum Jeſum superveniente, qui liberet à Lege peccati & mortis, cujus homo iſte, quem cap. iſto 7 deſcribit, captivus eſt. Nota vero in hujus ſcriptoris verbis illud *tandem* & verbum *ſtabit*, quæ aperte ſignificant, diu iſtam pugnam durare ſine victoria mentis, & conſequenter cum victoria carnis. Alterutra enim ut identidem vincat neceſſe eſt, prout identidem occaſiones ſeſe offerunt, Legi Dei nec ne, re ipſa parendi Quid autem magis vel abſurdum, vel contrarium Pauli verbis dici poteſt, quam in homine jam Spiritu Dei regenito diu carnem mente ſuperiorem eſſe? Nam quæ regeneratio iſta eſt, ubi mens tantum cupit Legem Dei obſervare, voluntatemque efficacem nullo modo ſecum conjunctam habet? * An non qui regenitus eſt, in Chriſto Jeſu eſt: An non ii, qui ſunt in Chriſto Jeſu, teſte Paulo ipſo, minime ſecundum carnem ambulant? Quanquam non ſolum diu, ſed perpetuo, dum in hac vita mortali eſt, neceſſe eſt, hominem regenitum, carnem habere mente potiorem, in eoque vinci a carne mentem, ſi de ſeipſo, ut regenito in 7. illo cap. loquitur Paulus. An meliorem hominis regeniti, præſertim generatim, ut hic ſit, loquendo, ſtatum in hac vita aliquando fore credendum eſt, quam ipſius Pauli eſſet jam regeniti, & cum iſta ſcriberet? Atqui à Paulo deſcriptus eo in loco homo, admodum apertis verbis dicitur mentem habere, de qua caro victoriam reportet.

Itaque ſi ſcripioris noſtri & ſuorum ſententiam ſequimur, concludendum eſt, illud ſuum *tandem*, tempus poſt hanc mortalem vitam ſignificare, quo nihil abſurdius dici poteſt, mentem videlicet tunc victoriam de carne, cum ea pugnando, reportaturam, cum jam caro iſta non erit. Hinc factum eſt, ut ipſe Reprehenſor meus alibi in hoc ſcripto, ut Partic.30. pag. 11. coactus ſit aſſerere, hominem, quem Paulus deſcribit, cum ſua carne luctando, vincere, nec ullo pacto concedere, mentem in eo aut ſemper, aut certe plerumque à carne ſuperari; quod tamen & Pauli apertiſſime, & ipſius tum hic tum alibi verba non obſcure docent. Credidit autem Adverſarius, ſe iis, quæ à me totis paginis 32, 33, 34 dicuntur, ſua reſponſione, quam modo diluimus, ſatisfeciſſe, id vero quam jure crediderit, judicet qui utriuſque noſtrum ſcripta leget. Ego quidem, ſola illa jam ſæpius à me repetita commonefactione, quod non ſenriam, Paulum de quolibet homine non regenito loqui, ſed de eo, qui adhuc ſub Lege necdum ſub gratia, ad eum gradum pervenerit, qui in eo ſtatu excellentiſſimus datur, ſpero me ad omnia reſpondiſſe, quæ toto hoc ejus ſcripto contra meam de eo Pauli loco ſententiam, aliqua reſponſione ſint digna. Quanquam ne iſta quidem commonefactione quidquam opus erat, cum iſtud ipſum, quod ſentio, in ipſa mea Diſputatione diſerte, ut ab initio, citatis locis, oſtendi, fuerit expreſſum.

Partic.8. pag.6. *At vero quid iſtud eſt*, &c. Nam & id quod mox addit, me πελαγιανίζειν, quia dico, in homine, quem Paulus deſcribit, rationem nulla ex parte depravatam, ſed rectam plane atque integram eſſe, ſtatim evaneſcit, cum animadvertit, me conſiderare hominem, licet nondum Cbriſti Spiritu regenitum, à Lege tamen Dei edoctum, & ab eadem Lege mentem ſeu rationem ita illuſtratam habentem, ut & recte noverit, quæ ſit voluntas Dei in ipſa Lege expreſſa, & ei omnino obtemperandum cenſeat, ſentiens, illam eſſe ex omni ſua parte juſtam, ſanctam, & bonam; Non autem (ut loquuntur) in ſuis puris terminis naturalibus. Non eſt igitur, quod Adverſarius ex meis verbis ullum impium dogma ſe colligere poſſe exiſtimet, nec eſt, quod quidquam reſpondeam ad teſtimonia, quæ contra dogma iſtud, quod mihi affingit, hoc loco congeſſit. Tantum ad id reſpondebo, quod affert contra id, quod affirmo, per ſolam ipſius Legis divinæ cognitionem, quempiam poſſe mente Legi Dei ſervire. Affert autem Pauli dicta, per Legem augeri peccatum, & Legem, abſque Dei Spiritu, iram operari, & occidere. Sed addit de ſuo, quod nihil aliud facere poſſit. Nam neque id Paulus unquam dixit, & aperte pugnat cum ſcriptura, quæ Legi Dei hoc tribuit, quod convertat animam & oculos illuminet, & alia multa ſimilia de illa prædicat Pſal.19 & 119; licet Paulus fateatur, ipſam per ſe non efficere, ut quiſquam illam præſter; ex quo per accidens iram operari & occidere dicitur: quippe quæ ipſam non præſtanti mortem irroget. Quod ſi Dei Lex vim habet animam convertendi, non modo oculos illuminandi, certe apparet, per ejus ſolam cognitionem poſſe quempiam eo adduci, ut mente ſua illi ſerviat. Sed non mirum, ſcriptorem noſtrum hæc non videre, quamvis Sacris Literis teſtatiſſima, & ipſo perpetuo uſu comprobatiſſima, cum pro re certiſſima ac conceſſa ſumat, non poſſe quemquam mente ſua Legi Dei ſervire ſine regenerationis ſpiritu. Id enim ſe facere, non ſine conſueta Principii petitionis fallacia, ratiocinando hoc ipſo in loco aperte ſignificat.

Partic.9. ibidem. *Ad locum 1 Corint.2.24.* &c. Quod reſponderam ad locum iſtum, *animalis homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei*, rectiſſime reſponderam. Et unuſquiſque qui à præjudicatis opinionibus liber, illum locum inſpexerit, fatebitur omnino, ibi non de Legis Moſaicæ præceptis, ſed de divinis promiſſis in Euan-

* Vide quæ dicentur infra partic.16.

in Euangelio factis ſermonem eſſe. Concedit autem, quamquam non libere & apertè, Reprehenſor meus id, quod nullo pacto negari poteſt, hominem, licet animalem necdum ſpiritualem, ooſſe malum eſſe occidere, mæchari, &c. Sed tamen iſta & alia peccata odiſſe poſſe, ac Legem Dei amare, charitatemque ac virtutes ea lege præſcriptas amplecti negat. Ubi primum notandum eſt, ſi ad rem loqui velit, nomine aliorum peccatorum oportere eum intelligere reliqua omnia, quæ ſimiliter ut homicidium & adulterium ſecundum Moſis Legem ſunt peccata: cum autem de odio peccatorum, & de charitate & virtutibus ea lege præſcriptis amplectendis loquitur, de odio, & amplexu (ut ſic loquar) qui mente tantum, non autem ulla ex parte factis fiat, ipſum loqui.

Hoc poſito, dico, illum haud mediocriter falli. Nam ſi in homine animali à Lege Moſis edocto, exiſtere poteſt cognitio peccatorum, in ipſa lege vetitorum; neceſſe eſt, ut in eodem homine animali odium quoque, ſecundum mentem, id eſt, ſuperiorem rationem, eorundem peccatorum exiſtere queat; immo, quin aliquod tale odium re ipſa, ubi cognitio eſt, exiſtat, nullo modo fieri poteſt. Cauſſa enim iſtius odii, & vera & neceſſaria, iſta cognitio eſt. Non poteſt enim quis mente non odiſſe, quod turpe eſſe intelligit: quemadmodum enim pulchrum cognitum, amoris, ſic turpe cognitum, odii, ut neceſſarium eſt objectum, ſic etiam cauſſa. Quare & mente ſimiliter amare animalis homo charitatem, & alias virtutes à Lege Moſis præſcriptas non ſolum poteſt, ſi eas poteſt cognoſcere, verum etiam, ubi eas cognoverit, ut illas aliquo modo amet neceſſe eſt; nihil enim virtute pulchrius. Adeo autem verum eſt, cognitionem rerum pulchrarum & turpium, quales, præter alias omnes ſunt res honeſtæ, & vitioſæ, harum odium, illarum vero amorem neceſſario gignere, ut Socrates ſummus & ſapientiſſimus Philoſophus cenſuerit, præſente ſcientia, id eſt, cognitione iſta, fieri non poſſe, ut quis incontinens ſit, qua tamen in re ſine dubio erravit: niſi, ut quidem veriſimile eſt, intellexerit, ſcientiam ſeu cognitionem ejuſmodi, quæ etiam id complectatur, ut quis ſciat, res honeſtas eas facienti magnum aliquod commodum, vitioſas vero incommodum allaturas: aut niſi ipſius verba, quemadmodum ſane ſonare videntur, de certa, eaque non ſolum ab initio exiſtente, ſed in ipſo affectu atque actu integro perdurante cognitione, ſint accipienda. Qua de re videndus eſt Ariſtoteles cap. 2 & 3, lib. 7. Ethicorum Nicomach. qui alibi, id eſt, lib. 3. cap. 1. cum ipſo Socrate abſolute ſentire videtur, inquiens, *Ignorat igitur quidem omnis improbus quæ facienda ſunt, & quæ fugienda &c.* Verum, verba iſta ita interpretenda eſſe, ut faciendorum & fugiendorum nomine non tantum rerum honeſtas, ſed una cum ipſa etiam commodum ſeu utilitas inde proveniens ſignificetur, indicant mox ſequentia, *Invite autem factum haud ſtatim dicendum eſt, ſi quis quod utile ſit ignorat*, ſed de his hactenus.

Partic. 10. ibidem. *Locum Pauli ad Rom. 8. &c.* Tametſi in loco ad Rom. 8. ſtudium carnis nihil prorſus à verbis ipſis diſcedens, ipſius carnis curam interpretor; non tamen eam ſolam partem, in qua craſſiores appetitus reſident, ſed totum id, quod infra mentem ſeu ſuperiorem rationem eſt intelligo; nam aliquid eſſe, præter caſſiores appetitus, Reprehenſor ipſe meus ſatis innuit, cum ipſorum craſſiorum appetituum mentionem facit. Hinc enim ſequitur, eſſe in homine alios appetitus minus craſſos. At nemo unquam dicet mentem ſeu ſuperiorem rationem appetituum ullorum nomine contineri, quam merito quidem philoſophi tantopere extulerunt, quippe qui ex ipſis certiſſimis effectis, manifeſtiſſimaque experientia, ita & ſentire & loqui ſint auſi, vel potius coacti. Nec dubitandum hic eſt, ne aliquid interea divinis teſtimoniis repugnans affirmaverint. Veritas enim veritati repugnare nequit, ſed pleraque ex Sacris Litteris mirabilia quædam paradoxa hodie ſibi fingunt, quale eſt iſtud, in quolibet homine, niſi gratia & Spiritu Dei regeneretur, propter peccatum primi parentis, ipſam mentem ſuperioremve rationem adeo corruptam eſſe, ut Deo adverſetur. cum tamen hac de re nullum verbum fiat in Sacris Litteris, & quidquid in illis de humani generis corruptione dicitur, nec uſquam ad Adami lapſum, tanquam ad ſuam cauſſam referatur, & ubique nullo pacto de ſuperiore ratione, ſed de voluntate, proxima actionum humanarum cauſſa, ſit accipiendum. Studium igitur carnis Rom. 8. 6, ſeu mens carnis Col. 2. 18, non quidem ſuperiorem rationem in homine non regenito, ſed voluntatem ab appetitu, qui in homine inferiorem rationem complectitur, excitatam & proficiſcentem ſignificat. Eſt autem inferior ratio in homine, illud medium inter craſſiores appetitus & mentem ſeu intellectum, quod ſcriptor noſter non plane agnoſcit, eaque tota hujus vitæ ſolidis quibuſdam commodis & utilitati querendæ eſt intenta. Ex quo fit, ut ſæpe non modo ſuperiori rationi ſive intellectui, qui unam honeſtatem perpetuo ſectatur, ſed etiam inferiori appetitui, qui voluptati præcipue, & fucatis (ut ſic dixerim) commodis ſtudet, plane adverſetur. De loco Johan. 3, ubi totus homo non regenitus caro appellari videtur jam dictum eſt ſupra, nec debet ejuſmodi locus figuratum prorſus loquendi modum continens, & ubi caro manifeſte ſpiritui opponitur, afferri ad probandum, quid carnis nomine intelligendum ſit, quando opponitur menti

Partic. 11. pag. 7. *At quod ſubjicit ex non renatis &c.* Meæ ſententiæ, quod ex non renatis multi ſpiritu non ſint prorſus deſtituti, ſimpliciter opponit ſuam, Neminem, qui regenitus non ſit, ſpiritu eſſe præditum. *Si ſpiritus vocabulum accipiam*, inquit, *prout à Paulo ſumitur pro parte hominis regenita, quæ Lege Dei delectatur.* In quibus verbis cum conſueta ſua fallacia Petitionis principii, pro conceſſo ſumit, eam partem hominis, quæ Lege Dei delectatur, ex ipſius Pauli ſententia, eſſe Spiritu Dei regenitam. Cum tamen inter nos de hoc ipſo diſputetur, & à me conſtanter affirmetur, mentem, cui 7. cap. ad Rom Paulus tribuit, quod Lege Dei delectetur, eſſe ſuperiorem rationem hominis, qui nondum regenitus ſit, nec ſub gratia, ſed ſub lege adhuc ſit conſtitutus: in quo tamen ſtatu ad excellentiſſimum, qui in eo haberi poteſt, gradum pervenerit. At vero deinde noo opponuntur revera hæc duo inter ſe, Spiritu non eſſe prorſus deſtitutum, &, Spiritu non eſſe præditum. Iſta enim locutio, eſſe præditum, rei ipſius, qua quis præditus dicitur, mediocrem ſaltem copiam apud iſtum inveniri ſignificat. Poterit igitur dici quis ſpiritu non eſſe præditus, qui particulam tantum aliquam (ut ſic dixerim) ſpiritus habeat; & tamen de iſto merito dici poterit, eum ſpiritu prorſus non eſſe deſtitutum.

Partic. 12 Ibidem. *Ait nunquam in eodem homine &c.* Nihil opus eſt reſpondere ad locum Auguſtini, quem recitat ſcriptor noſter contra ſententiam meam, quæ habet, in eodem homine regenito neutiquam inveniri ſimul utrumque hominem, veterem & novum; præſertim, cum, ad ſententiam ſuam meæ contrariam melius exponendam, illud recitare ſe dicat, nullo, ut arbitror, ſolido ſundamento in ipſius Auguſtini auctoritate conſtituto. Jam ad id, quod interrogat, unde probare potero, in homine non renato reſtare novi hominis reliquias, *cum*, inquit, *nunquam novum iſtum hominem ille induerit?* Reſpondeo viciſſim interrogando, unde ipſe probare poterit, hominem non renatum novum iſtum hominem nunquam induiſſe. An ex eo, quod qui ſemel regenitus fuerit, regenitus eſſe deſinere non poſſit? Atqui iſtud eſt unum ex illis, tanquam ſcripturæ conſentaneis, confictis paradoxis, de quibus paulo ante dicebam; cum nullus ſit locus in Sacris Literis, ex quo potuerit aliter, quam ridicule & per ſummam fallaciam extrui axioma iſtud, quod apud Euangelicos paſſim obtinuit, eum, qui ſemel vere fi-

delis

delis fuerit, ab iſta vera fide excidere non poſſe, immo non pauca ſint in ipſis Sacris Literis teſtimonia, quæ contrarium plane doceant, præter rationem & experientiam ipſam prorſus manifeſtam.

Partic. 13. Ibidem. *Quod dicit renatum, &c.* Cum dico, in renato homine Chriſti ſpiritum plane habitare, adverbium, *plane*, accipio quidem pro *Revera*; ſed ita tamen, ut adverbio iſto excludam, ut incboatam ſic etiam deficientem, ſeu ex aliqua parte tantum, habitationem, quæ vera habitatio ſimpliciter dici nequit. Quamvis enim ne ego quidem omnino plenam, aliquo tamen modo plenam iſtam Spiritus Chriſti habitationem in homine renato neceſſario requiro, id eſt, ejuſmodi, ut merito dici poſſit, iſtum non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare.

Partic. 14. Ibidem. *Quæ poſtea eadem pagina, &c.* Miror, cur audeat dicere, me mihi eſſe contrarium, quia uno in loco homini non renato interiorem & exteriorem ſimul hominem ineſſe velim, in alio vero exterioris & interioris hominis partitionem propriam renatorum hominum eſſe dicam; cum in poſteriore hoc loco nempe pag. 42, affirmem ac moneam, duplicem apud Paulum extare interioris & exterioris hominis ſignificationem, & utramque explicem, ſecundum quarum unam prius illud meum enunciatum accipiendum eſſe conſtet, ſecundum vero alteram hoc poſterius accipi debere, ipſummet enunciatum aperte doceat. Quam vero nibil ad rem illud facit, quod quaſi diſtinctionis hujus meæ nihilominus mentionem facturus, ſuhjungit; Si id peculiare, inquit, vult eſſe loco illi 2 Cor. 4. ratio ſaltem aliqua ejus diverſitatis afferenda fuit. Nam neque ego quidquam peculiare volo eſſe loco iſti, ſed tantum ibi aliter accipi à Paulo hominem exteriorem & interiorem, quam in 7 cap ad Rom, & hoc ita ſe babere, & quidem ibi utrumque iſtum hominem ita à Paulo accipi, ut ipſe clariſſime expono, adeo locum ipſum accurate legenti conſtare poteſt, ut ſatis fuerit id admonuiſſe, ſine ulla alia probatione.

Partic. 15. pag. 8. *Quod poſtea pag. 45. vult, &c.* Quod meam ſententiam, quam Origenis quoque fuiſſe ait, de verhis illis Pauli, *Gratias ago Deo per Jeſum Chriſtum*, omnium doctorum virorum conſenſu jam pridem exploſam fuiſſe affirmat, vereor ne plurimum fallatur; ſi modo & quæ proxime antecedunt, & quæ ſtatim ſequuntur verba de eodem homine, ut ſine dubio ipſe cum ſuis ſentit, dicta cenſeri debent. Certum eſt enim, eos, quos non paucos indicavi, viros doctos, qui volunt, Paulum toto illo capite ſuh perſona ſua de ſeipſo loqui, qualis tunc erat, cum iſta ſcriberet, fateri, in iſtis verbis, *gratias ago, &c.* fieri mutationem perſonæ, vel certe Pauli perſonam in illis alio ſtatu conſiderari, quam in ſuperioribus, ex quo neceſſario conſequitur, ſi ſequentia verba cum præcedentihus cohærent, intermedia iſta per parentheſin dicta à Paulo fuiſſe, eo ſenſu, quem nos in noſtro ſcripto explicavimus, cujus ſenſus validiſſima ratio à nobis allata nihil prorſus labefactatur ab eo, quod Reprehenſor meus contra illam affert, inquiens, Paulum ex parte quidem liheratum, ex parte tamen perfici hanc liberationem expetere. Hoc enim merum commentum eſt: cum omnis loquendi uſus ac ratio poſtulet, ut gratiæ ibi agantur pro ea ipſa (ſive ex toto ea ſit, ſive ex parte liberatione, cujus tam vehemens deſiderium in verbis illis antecedentibus, *Miſer ego homo &c.*, exprimitur. Nam quod ait, ſequentia verba iſtam ſuam Paulinæ mentis interpretationem indicare, nedum, ut ego dicebam, ſententiam de parentheſi confirment; haud obſcura eſt hæc principii petitio. Tum demum enim indicare poſſunt ſequentia verba Pauli mentem iſtam, ſi verum ſit, verba de quibus contendimus, per parentheſin non fuiſſe dicta, quod illud ipſum eſt, quod hoc in loco controvertitur.

Quis autem non videt ſequentia iſta verba, eandem prorſus captivitatem ſignificare, quam deplorari, in ſuperiorihus videmus cum ſummo deſiderio ſe ab ea exſolvendi? Nam quid aliud eſt, *Ego ipſe mente ſervio Legi Dei, carne autem legi peccati, quam condelector Legi Dei ſecundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ & captivantem me legi peccati, quæ eſt in membris meis?* poſt quæ verba ſtatim conſequuntur illa, *Infelix* ſeu *Miſer ego homo, quis me &c.* Non igitur magis poſſunt verba iſta ultima cum præcedente gratiarum actione congruere, quam ſuperiora illa, quibus gratiarum iſtam actionem opponi neceſſe eſt. Ex quo apparet, fieri aliter non poſſe, quam ut gratiarum iſta actio ſermonem proprie non continuet, ſed propter eam cauſſam, quam nos in priore ſcripto noſtro attulimus ipſi ſermoni, qui poſt ipſam ſtatim repetitur, interjecta fuerit.

Partic. 16 Ibidem. *At ſtatim ſequitur, nulla igitur, &c.* Conatur Reprehenſor meus hic oſtendere, quomodo intelligendum ſit id, quod apud Paulum ſequitur: *Nulla igiter eſt condemnatio, &c.* ubi aperte dicitur, eos demum nulli damnationi eſſe obnoxios, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum incedunt. Hoc enim nulla ratione videtur dici poſſe de homine illo, qui carne ſerviat legi peccati, qualis antea deſcriptus fuerat. Et primum ait, *fide in Chriſtum nos aſſequi remiſſionem peccatorum, atque adeo veram juſtitiam,* veræ autem juſtitiæ nomine Juſtificationem ſine duhio intelligit, non autem juſtitiam, qua juſte vivimus, nam illico ſubjicit, *Immo etiam ſanctificationem, quæ tandem*, inquit, *nos peccato ſuperiores efficiat.* Itaque ut etiam ante notavimus, vult Reprehenſor meus, regenitum & nulli condemnationi obnoxium etiam eum eſſe, qui adhuc peccato non ſit ſuperior, ſed aliquando tandem futurus ſit. Atqui Paulus boc ipſo in loco diſerte in homine nulli condemnatiotu ohnoxio, requirit, ut dictum eſt, ne ſecundum carnem incedat, ſed ſecundum ſpiritum: quo nihil magis peccati vires frangit, & quo alibi, id eſt, non multo inferius idem Paulus Rom. 8. 11, homini vitam cupienti, facta carnis, quæ aliud nihil ſunt, quam peccata, perimenda eſſe docet. Quomodo igitur is, qui peccato nondum eſt ſuperior, & conſequenter eo eſt inferior, poteſt dici incedere ſecundum ſpiritum? Aſſerit præterea Reprehenſor meus, *eos qui carne ſerviunt legi peccati; non ideo dici ſecundum carnem incedere* Nam, inquit, *qui carnis reliquias geſtant, adhuc quodammodo hærent in peccati ſalebris, ut ab ejus jugo plane liberati dici non poſſint.* At enim multo plus eſt, carne ſervire legi peccati, quam, quodammodo bærere in peccati ſalebris, ridiculumque eſt prorſus, pro illo boc reponere. Multo plus ſimiliter eſt, captivum eſſe legis peccati, quod de iſto affirmat Paulus, qui carne ſervit legi peccati, quam, à peccati jugo non plane liberatum eſſe.

Adde quod affirmare, hominem regenitum à peccati jugo non plane liberatum eſſe, aliud nihil eſt, quam apertiſſimis ſcripturæ teſtimoniis contradicere, quæ ejuſmodi hominem à peccato & à peccati lege liberatum eſſe diſerte teſtantur, Rom 6. verſ. 18. & 22. & cap. 8. verſ. 2. Sed videamus, quid ſcriptor noſter dicat eſſe ſecundum carnem incedere, ſic enim ait: *Secundum carnem incedere dicuntur, qui carnis ſuæ concupiſcentiis totos ſe regendos tradunt.* Hæc interpretatio nec verbis ipſis, nec rei eſt conſentanea. Incedendi enim verbum, ipſum duntaxat factum declarat. Tradere ſe regendum, conſilium etiam ipſum aliquo ſaltam modo ſignificat. Et poteſt quis ſecundum carnem incedere, id eſt, carnis opera, ut ea alicubi Paulus vocat, facere, & ſic, ut ihidem Paulus monet Gal. 5. 19. & 21, regnum Dei non adipiſci, nec tamen totum ſe carnis ſuæ concupiſcentiis regendum tradere. Nam vel unius alicujus peccati babitum habere, ſive in uno tantum peccato hærere, Dei regno eum, qui talis ſit talive ratione ſe gerat, omnino excludit quandoquidem ut idem Paulus docet 1 Cor. 6. 9. & 10. *neque fornicarii, nec*

idolis

idolis ſervientes, neque adulteri, neque molles, neque maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſſidebunt. 1 Cor 6. 9, & 10.

Pag. 17. ibidem. *Pag. 51, & 52. In illa definitione &c.* Proinde videat Reprehenſor meus, quid illud ſit, quod paullo poſt ſubjicit, ſe vereri, ut ſatis firmum ſit, quod pag. 52. affirmo, regeneratum hominem cujusquam peccati nullum habitum habere, cum ſententia iſta mea (niſi velimus, regeneratum aliquem poſſe eſſe, & tamen à regno Dei excludi) ex ipſius Apoſtoli verbis ſit petita; ſecundum quæ omnino accipiendum eſt id, quod idem Apoſtolus in loco paullo ante à nobis indicato, Gal 5 19 &c. ſcripſit. Ubi, enumeratis quodammodo operibus carnis, poſtmodum ſubjicit, qui talia agunt, regnum Dei non conſecuturos, ut ſcilicet intelligamus, eum, quodvis iſtorum, non autem eum tantum, qui omnia aut pleraque aut etiam aliqua ex iſtis agat, regnum Dei non conſecuturum. Nam quod agit, iſta mea ſententia viceri, infirmas conſcientias in præcipitium abjici, quando ſe in aliquod vitium propenſiores eſſe ſentiant, hoc nihil prorſus ad rem facit Longe ſiquidem aliud eſt, In aliquod vitium propenſiorem eſſe, &, Habitum alicujus peccati habere; Poteſt enim quis in aliquod vitium eſſe propenſior, & tamen perpetuo ab eo abſtinere; At ſi quis peccati alicujus habitum habeat, is vix unquam, aut ne vix quidem, ejus peccati committendi facultate ſibi præbita, ab eo committendo abſtinebit.

Partic. 18. ibidem. *Eadem pag. 52. &c.* Jam quod ſubjungit, ſe fateri, in homine regenito non voluntatem tantum bene agendi, ſed etiam ipſum bene agere eſſe debere: verum in loco Roman. 7. illud ab hoc non disjungi ſimpliciter, *neque enim*, inquit, *dicit Paulus, ſe nihil boni facere, ſed quod non quæcunque velit, ea faciat.* Hujus ſane hominis dialecticam, quæ ſibi ubique eſt conſentanea, valde miror. Putat ipſe, idem eſſe Nihil boni facere, &, Non bene agere; cum tamen poſſit quis non bene agere, & interim nihilominus aliquid boni facere. Et pro eo, quod oſtendere debuit, in 7 cap. ad Rom. Bene agere ſimpliciter jungi cum Bene agendi voluntate, conatus eſt oſtendere, illud ab hoc non disjungi ſimpliciter. In quo tamen oſtendendo in eo non leviter eſt lapſus, quod affirmavit Paulum iſto in loco dicere, ſe non quæcumque velit ea facere. Nam hoc neutiquam ibi legitur. Vide quæ hac de re ſcripſimus Diſputationis noſtræ pag. 83, & deinceps per totam ferme paginam 84: ſed neque etiam verum eſt, Paulum ibi dicere, ſe non nihil, id eſt, aliquid boni facere, quod fortaſſe ex eo conſequi putavit Adverſarius, quod non dicit, ſe nihil boni facere. Quæ conſecutio qualis ſit, quilibet agnoſcere poteſt.

Partic. 19. pag. 9. *Quod quoſdam non regenitos*, &c. Ad id quod affert contra ſententiam meam de quibuſdam hominibus non regenitis, quos, invitos quodammodo, cupiditatibus ſuis indulgere ſtatuo, multa reſponderi poſſent. Sed ſatis ſit, ne defenſio hæc mea limites excedat, quos illi ab initio præſcripſi, reſpondiſſe id, quod ſuperius ad ſimilia objecta reſpondi, me, ſcilicet, loqui non de omnibus, ſed de quibuſdam non regenitis hominibus, nec hominem ejuſmodi intelligere, qui id tantum habeat, quod natura ſuppeditat, ſed qui, licet ſpiritu Dei nondum vere præditus, tamen alia bona habere poſſit, ſibi vel humana, vel etiam divina ope comparata.

Partic. 20. ibidem. *Videtur ſignificare nos* &c, Aſſenſum Euangelio præbitum, & inſtitutum emendandæ vitæ (de aliis bonis operibus nullam mentionem faciens) innui pag. Diſputationis meæ 54. præcedere dono ſpiritus ſancti, eodem loquendi modo uſus, quo ipſe ſpiritus ſanctus utitur Epheſ. 1. 13. qui locus in margine eſt notatus, & Actor. 5. 32. cum qua ſententia, tum iſtis, tum aliis clariſſimis Sacrarum Literarum teſtimoniis confirmata, nihil pugnare poteſt teſtimonium iſtud à Reprehenſore meo allatum Epheſ. 2. 10. ubi etiam non *ad bona opera* ſed, *in bonis operibus* ſcriptum legitur. Senſus autem loci eſt, Deum, per Euangelii Jeſu Chriſti filii ſui prædicationem, nos in bonis operibus formaſſe, in quibus, ſeu per quæ ut ambulemus, omnino ſtatuit, tranſlatione ſumpta à via, quæ præparetur, ut quis per eam incedat. Ubi nullam vides doni ſpiritus ſancti mentionem fieri; niſi dicas, ipſam prædicationem Euangelii appellari alicubi miniſtrationem ſpiritus. Sed hæc miniſtratio ſpiritus aliud ſine dubio eſt, quam donum ſpiritus ſancti, quod vel ego, vel ipſe Reprehenſor meus hoc loco intelligit. De loco Philip. 2. ſuperius Partic. 4. eſt dictum: qui ſine dubio iſtius ad Epheſios ſimillimus eſt. Sed neque ibi ulla ſit doni ſpiritus ſancti mentio, quod voluntatem noſtram bene agendi antecedat. Nec quidquam prorſus hæc duo inter ſe pugnant, Deum auctorem eſſe noſtræ bonæ voluntatis, atque in bonis operibus perſeverantiæ, & Inſtitutum noſtrum emendandæ vitæ dono ſpiritus ſancti præcedere. Auguſtinum, quem teſtem ſuæ ſententiæ habere ſe putat Adverſarius facile eſt agnoſcere non plus illi, quam Paulum favere. Quamquam non tanti faciendam Auguſtini auctoritatem cenſeo, ut quidquam laborandum mihi arbitrer, quo illius verba cum mea ſententia non pugnare oſtendam.

Partic. 21. Ibidem. *Quod Pag. 55. dicit*, &c. De mentis, ſeu ſuperioris rationis corruptione in homine ſatis dictum eſt ſupra Part. 10, eam videlicet, ex Sacris Literis nullo modo probari poſſe, quæ ſi tamen probaretur, ea ſententia meæ nihil officeret. Illa ſiquidem ad hominem in ſua natura tantum conſideratum pertineret. Ego vero non ita rudem hominem conſidero, cum illi mentem tribuo, quæ ipſum ad bene agendum impellat: ſed aliquo modo excultum. Nec in loco illo Pag. 55. licet illis vocibus, *per ſe ipſa*, utar, Dei legem, aliave hominem excolentia, excludo, ſed tantum illum ſpiritum, ſecundum quem homines regeniti ambulant. Cæterum, quod quis ſervus ſit peccati, & tamen cupiat bene agere, nihil omnino impedit. Et Paulus ipſe in ipſo loco, de quo tota hæc Diſputatio noſtra inſtituta eſt, diſerte venundatum eſſe ſub peccatum, & captivum eſſe legis peccati, quod idem plane eſt, quod Eſſe ſervum peccati, conjungit cum voluntate, id eſt, deſiderio bene agendi.

Partic. 22. Ibidem, *Eadem Pag. ſubjicit*, &c. Cum dico eadem Pag. 55. interiorem hominem apud Paulum Rom. 7. nondum fuiſſe ſpiritu, id eſt, ſpe alicujus ingentis boni, præſertim vero beatæ immortalitatis, ſi divinis præceptis obtemperaſſet, corroboratum, non propterea dico, ſpiritus donum in prædicatione doctrinæ, quæ vitam æternam promittit iis, qui divinis præceptis obtemperaverint, conſiſtere. Spes enim iſta non eſt ipſa doctrinæ prædicatio, quamvis prædicatione iſta interveniente in nobis gignatur, nec tamen in omnibus, quibus prædicatio iſta conceditur, immo in paucis eam generari contingit. Quare neſcio, quid hic ſibi velit Reprehenſor meus; præſertim, cum in verbis meis nulla ullius prædicationis mentio fiat, niſi quod occaſionem, ut ex ipſius verbis conſtat, arripere voluit me larva objecti Pelagianiſmi territandi.

Partic. 23 pag. 10. *Quod pag. 57. dicit*, &c. Quod in loco iſto affirmavi de hominibus, qui ſolo virtutis amore & longo ſtudio, aliquarum virtutum habitum contraxerint, non philoſophicum eſt, ſed hiſtoricum. Quanquam vera ſive naturalis ſive moralis philoſophia, tametſi vera theologia eſt longe inferior, ipſi tamen adverſari nequit. Jam quod Reprehenſor meus dicit, cor in omnibus hominibus, qui fide non ſint præditi, impurum eſſe, id non probatur ex loco in margine notato Gen. 8. neque etiam in loco ſuperiore ejuſdem libri cap. 6. ubi multo pluribus verbis de corruptione cordis humani agitur. Ut enim ex iſto ſexto cap. apparet, non loquitur Deus de cordis corruptione, quæ naturaliter ac neceſſario omnibus hominibus inſit, ſed de ea, quam in illius ætatis hominibus, non ſine intimo ſuo dolore, ut ibidem ſcriptura loquitur, ipſe Deus videbat, id eſt, de prorſus voluntaria, quam homines illi generatim contraxerant, corrumpentes

Digitized by Google

vias ſuas, unde univerſa terra iniquitate repleta fuerat. Itaque non ſunt teſtimonia iſta ad naturalem quandam cordis impuritatem, quæ neceſſario omnibus hominibus inſit, pertraheoda: ſed neque etiam ad omnes conſequentes ætates accommodanda; quaſi perpetuo homines ex ſe ipſi generatim tam perverſi ac mali voluntarie ſint. Primum enim verba illa cap.6.5, *omni tempore*, quæ idem ſignificant, quod illa cap.8.21, *ab adoleſcentia*, ſive, *à pueritia ſua*, non naturalis alicujus corruptionis indicandæ cauſſa ibi poſita ſuot, ſed corruptionis voluntariæ exaggerandæ gratia. Vulgo enim, cum alicujus voluntariam malitiam exaggerare volumus, non tantum ad iſtum modum loquimur, ſed dicimus etiam, eum in utero, vel, ab utero matris ſuæ malum fuiſſe. Hinc dicta illa in ipſa ſcriptura, *Alienati ſunt à vulva: erraverunt ob utero. Transgreſſorem ab utero te vocavi* Pſal. 58 4. Eſai. 48. 8, & alia ſimilia. Quæ impetite admodum à oonnullis ad naturam hominis corruptam ſunt accommodata. Deinde ſenſus loci Gen. 8 non eſt, ut vulgo creditur, Deum propterea diluvium, aut quidpiam tale perdendo bumano generi, jam non amplius immiſſurum, quia bomo naturaliter ſit malus, ſed hominis voluntariam malitiam, quantumvis maximam, jam non amplius fore cauſſam, ut Deus terram cum omnibus in ea viventibus perdat: quippe, videlicet, qui judicio iſto univerſali, quod per diluvium ſemel exercuerat, ad teſtandam univerſo humano generi ſuam erga peccata turpia ac perpetua ingentem iram, dum præſens ſæculum duraturum eſt, velit eſſe contentus. Locus Act. 15, ubi, ſcilicet, dicitur, Deum fide purificaſſe corda Ethnicurum, ad rem non facit; cum ibi de excellentiore quadam cordis puritate agatur, id eſt, de ea, qua ſi quis præditus fuerit, jam ad Dei regnum eum pertinere, certum eſt.

Partic. 24. ibidem. *Quod pag. 58 ait, &c.* Affirmat Reprehenſor meus, neceſſe eſſe, me valde ſtupidam conſcientiam babere, quia dico, me nihil dubitare, quin in aliquibus ex Chriſti fidelibus pugna illa inter carnem & ſpiritum ceſſet, jam plene, videlicet, ſpiritu dominante. Quaſi vero non poſſit quiſquam ex Chriſti fidelibus in carne ſua, ut ſcriptura loquitur, una cum affectibus & concupiſcentiis crucifigenda, plus proficere, quam ego profecerim; aut quaſi ipſe ſtatuam, me eſſe unum ex iſtis aliquibus, quos dico, Chriſti fidelibus, in quibus carnis cum ſpiritu pugna ceſſaverit; qui tamen diſerte contrarium profiteor, pag. 117, & pag. 132, quæ duo meæ Diſputationis loca ſatis eſſe poſſunt, ad iſtam ex ſententia mea collectionem erroris graviſſimi redarguendam. Quomodo autem Adverſarius affirmare audet, ſententiam meam ſolius conſcientiæ teſtimonio reſelli? Num ipſe vel omnium Chriſti fidelium conſcientias novit, vel ſe jam ad eum domandæ carnis ſuæ gradum perveniſſe autumat, ut ulterius nemo progredi queat?

Partic. 25. ibidem. *Eodem pertinet quod pag. 60, &c.* Si non horreſceret Reprehenſor meus cum Auguſtino dicere; fieri poſſe; ut ſit homo ſine peccato, ſi voluntas ejus non deſit, ope divina adjuvante; cur igitur mihi litem movet, qui idem, immo multo minus, ut poſtea apparebit, dico, nec quidquam amplius homini Spiritu Dei adjuto tribuere audeo? Num fortaſſe, quia non conjungam cum hoc illud, quod ex eodem Auguſtino ipſe conjungendum ait, neminem fuiſſe nec fore, in quo ſit iſta perfectio, præter unum Chriſtum? Sed undenam collegit, me iſtud non conjungere? Num ex eo, quod illud ibidem non addo? Atqui bæc argumentatio à non dicto, idque certo quodam in loco, ad quicquam à loquente vel ſcribente creditum taciteve conceſſum, futiliſſima & ridicula omnino eſt. An ex eo, quod credam, aliquos Chriſti fideles eſſe, in quibus carnis cum ſpiritu pugna deſierit? Sed longe minus hoc eſt, quam perfectionem illam babere. Illa enim totam hominis vitam ſine ullo peccato requirit; hoc vero habitum tantum omnium virtutum Chriſtianarum per aliquod tempus ante hujus vitæ finem, qui etiam habitus non plane, pro iſto etiam aliquo tempore, omne peccatum excludit. Poſſunt enim una cum habitu iſto aliquæ adhuc imperfectiones inveniri, quæ ſine dubio eo ſenſu, quo hic loquimur, ſunt peccata. Aut certe, me ita ſentire ex eo apparet, quod ad finem pag. 60, poſtquam de iſta ceſſatione pugnæ inter carnem & ſpiritum diſſerui, incipiu demum obiter, ut de nova & diverſa ac denique majore quadam re, de eo agere, quod poſſit quis in hac vita, divini ſpiritus ope, tandem aliquando Dei præceptis perfecte obedire; & propterea etiam illam quidem re ipſa dari, me non dubitare dico: boc vero tantum fieri poſſe affirmo. Hoc autem quanto minus eſt, quam illud quod Auguſtinus dicit, cum hoc, perfectio obedientiæ divinorum præceptorum ſit, tantum pro aliquo tempore ante extremum diem, illud vero ita abſolute dictum perpetuam iſtam perfectionem ſignificet? Jam quod hic Reprehenſor meus ſubjicit de ſpiritu, qui detur tantum ex parte, ex quo concludit, obedientiam, quæ per illum ſit, eſſe tantum ex parte, pugnat cum eo, quod cum Auguſtino non borreſceret dicere, fieri poſſe, ut ſit bomo ſine peccato, Dei ope adjuvante. Nam quod Auguſtious nequaquam de tali divina ope loquatur, quæ nemini unquam detur, præterquam quod ridiculum prorſus iſtud fuiſſet, diſputatioque plane futilis, ex eo apparet, quod poſtmodum cap. 2, ait, non multum errare, nec pernicioſe falli, qui defendat & putet, aliquem eſſe, aut fuiſſe, aut fore perfectum.

Partic. 26. ibidem. *Quod pag. 61, ait, &c.* Quando pag. 61, ajo, me non videre, quomodo fieri poſſit, ut, ſi quis crederet, ſe ad perfectionem, divini ſpiritus ope, perveniſſe, jam ſuperbiret: loquor de ſuperbia, quæ ex boc ipſo, quod ita crederet, oriri facile poſſit. Phariſæus autem ille, etiamſi Deo gratias agebat, quod non eſſet ſicut cæteri homioes, ipſius tamen ſuperbiæ cauſſa non erat, quod iſtud Dei beneficium agnoſceret: ſed quod elato alioqui eſſet animo, & cum à perfectione plurimum abeſſet, quidquid lingua efferret, interiore ſenſu iſtius divini beneficii revera non tangeretur.

Partic. 27. pag. 11. *Quod eadem pag. ſubjicit, &c.* Non eſt bic locus diſputandi de ſententia illa mea, quod homo ſua natura mortalis ſit, etiam ſecluſo peccato, de qua integrum librum adverſus Fran. Puccium ſcripſi, qui liber aliquando, Deo volente, edetur. Tantum dicam, Reprehenſorem meum plurimum in præſente diſputatione errare, neque animadvertere, me bic nihil dicere, quod ipſe ſuique omnes non fateantur. Quamvis enim quis per totam vitam ſuam ab omni peccato immunis eſſet, peccato, inquam, (ut vocant) actuali: (de hoc enim peccatorum genere hic loquimur) remaneret nihilominus reatus, quem ex Adamo primo parente noſtro, propter ipſius inobedientiam omnes contrahimus: cujus vi, neceſſariæ morti in perpetuum ſubjicimur Rom. 5.12. Tametſi igitur, mortem per peccatum ingreſſam fuiſſe in mundum, ut ſcriptura teſtatur, ſignificaret, hominem ante peccatum natura immortalem fuiſſe, (quod tamen ipſius etiam Auguſtini teſtimonio falſum eſſe, non uno in loco alibi à nobis demonſtratum eſt) noo propterea hinc ſequeretur, quin, poſtquam primus homo peccavit, cæteri omnes, qui ab ipſo ſunt propagati, propter hoc ipſum, quod ab eo ſunt propagati, qui, propter ſuum peccatum, morti penitus, ex divina ſententia, fuit addictus, ſint licet quantumvis alioqui ſine peccato, ipſi quoque ſimiliter morti pænitus eſſent addicti; ex qua divinæ tantum miſericordiæ ope liberari queant.

Partic. 28. ibidem. *Quod ex ſententia quam tuentur &c.* Etiamſi ſcriptura homini ſuam imperfectionem perpetuo ob oculos ponit; non tamen uſquam negat, hominem, quamdiu in bac vita eſt, ſine peccato eſſe poſſe, intellige, per aliquod tempus ante mortem ſuam. De hac enim perfectione, non de abſoluta per totius vitæ curriculum diſputamus. Nec meminit Reprehenſor meus, cum hæc ſcripſit, ſententiæ Auguſtini

ab ipſo

G.ii

Digitized by Google

ab ipſo paullo ante non improbatæ, nec quanta, ex ipſius Auguſtini ſententia, differentia ſit inter has duas enunciationes, Nemo eſt perfectus, Nemo poteſt eſſe perfectus. Cum illa quidem conatus ad perfectionem perveniendi conſiſtere poteſt: cum hac vero, nullo pacto. Nec quidquam video hic reſponſum, ad manifeſtiſſimam hujus rei rationem à nobis allatam, quam ante nos attulerat Seba: Caſtellio, homo ſine dubio pluris faciendus, quam Adverſarius exiſtimet

Partic. 29. ibidem. *Quod in definitione regeniti &c.* Cum de hominibus regenitis loquimur, in uſque requirimus ut in nullo peccato maneant, cum Paulo Apoſtolo, ut ante partic. 16, & 17, oſtenſum eſt, loquimur, qui eos, qui poſſeſſuri ſint Dei regnum, nec adulteros, nec ſcortatores, &c. eſſe vult. Regnum enim Dei homines, qui regeniti fuerint, omnino poſſeſſuros, inter omnes conſtat. Dum igitur quis (exempli cauſſa) ita in adulterio manet, ut merito adulter, pro præſente tempore vocari poſſit, certum eſt, iſtum tantiſper non eſſe regenitum. Itaque, ſi David adulter merito vocari aliquamdiu, pro eo ipſo tempore potuit, regenitus etiam, pro eo tempore non fuit. Nec quidquam impedit, quominus quis regenerationem perdat, eamque iterum recipiat. Quanquam, quod ad Davidem attinet, cum regeneratio propria Novi Teſtamenti eſſe videatur, ut ex compluribus locis, præſertim vero ex cap. 3. Joh. intelligi poteſt, ejus exemplum non admodum ad rem facere dicendum eſt.

Partic. 30. ibidem. *In loco illo Pauli &c.* Vult me tacite Principii petitionis inſimulare. Quia videor pro conceſſo ſumere, in 7 cap ad Rom. deſcribi hominem, in quo ſemper, aut certe plerumque caro mentem ſuperet. *Hoc enim*, inquit, *id eſt, de quo controvertitur.* Reſpondeo dupliciter. Primum nego, hoc ipſum vel per ſe, & præcipue, vel etiam conſequenter, controverti. Præcipue enim controvertitur, an Paulus de ſeipſo, ut jam regenito necne loquatur, quam controverſiam haud neceſſario (ex diſceptantium quidem mente) conſequitur illa, utrum in homine à Paulo deſcripto caro necne mentem ſuperet, cum permulti ſint ex iis, qui volunt, Paulum de ſeipſo, ut jam regenito, loqui, quibus videtur ad hominem regenitum conſtituendum ſatis eſſe, ſi in eo perpetuus & ſincerus ſit conatus bene agendi, quamvis iſte plerumque irritus fiat. In qua ſententia videtur fuiſſe nobiliſſimus ille ipſe vir, cum quo diſputans iſta ſcripſi, dum ad ejus Epiſtolam reſpondeo, id quod in ipſa mea reſponſione ad finem pag 47, & deinceps aperte doceo. Deinde vero ad iſtud Adverſarii objectum reſpondeo, me, quod in homine à Paulo deſcripto caro ſuperet mentem, non pro conceſſo ſumere, quamvis dicam, ut quidem veriſſimum eſt, id ipſa luce eſſe clarius; ſed multis modis, idque ex profeſſo, probare, dum diligenter verba non pauca 7 cap. ad Rom. confero cum aliis ejuſdem Apoſtoli locis, in quibus de renatis hominibus loquitur, idque ad finem proxime ſeq. pag. 64, uſque ad finem ferme pag. 97. Ita ut (nam & alibi etiam ſparſim idem, ni fallor, facio) nihil majore ſtudio in toto eo libello probare nitar. Ridicula vero eſt prorſus interpretatio Reprehenſoris mei verborum Pauli, Nam quod Paulus, illum quem deſcribit, dicit eſſe carnalem, interpretatur, *illum carnem adhuc reſiduam in ſe ſentire:* quod ait, *iſtum venundatum eſſe ſub peccatum, & captivum fieri Legis peccati à carnis Lege*, hoc his verbis refert, *qua*, (carne) *conſtringitur ac veluti captivus detinetur.* Quam utramque interpretationem, præ ipſis Apoſtoli verbis, prorſus dilutam eſſe, quis non videt. Affirmat præterea, Paulum dicere, iſtum luctando vincere, cum nulla tamen de hujuſmodi victoria ibi fiat mentio, ne in illis quidem verbis, *Gratias ago, &c.* Unde iſtam ſententiam ipſe elicit (nec aliunde ſane eam eliciendi ſpes ulla eſſe poteſt, cum in illis tantum gratiæ agantur pro liberatione, ſcilicet, à corpore mortis, quæ liberatio, quomodo contingat, an per victoriam quæ poſt luctam conſequatur, an vero quia lucta illa deſinat, omnino nihil conſtat.

Quanquam præterea, ut & in ipſa Diſputatione noſtra demonſtratum, & ſuperius in hac noſtra Defenſione confirmatum fuit, per parentheſin dicta ſunt verba iſta, *Gratias ago*, &c. Sed tamen operæ pretium eſt, videre, quomodo Adverſarius cum illis proxime ſequentia connectat. Arbitratur enim in proxime ſequentibus genus victoriæ exprimi; quod, videlicet, ſit, ſervire mente Deo (Legi Dei dixiſſe debuit) licet interim carne ſerviatur Legi peccati. Egregia ſane victoria, cum iſtud ſit illud ipſum, quod homo iſte conqueritur ac deplorat, ut antea par. 15 oſtendimus. Quid vero aliud eſt, mente ſervire Legi Dei, carne autem Legi peccati, quam, velle quidem, mente id ſuadente, Legi Dei obtemperare, re tamen ipſa carnis deſideriis obſecundare? An hoc ſit vincere in lucta cum carne, an potius ſuccumbere, quilibet facile judicabit. Ridiculum enim eſt, *carne ſervire Legi peccati*, cum Adverſario qui in ſuis Paulinorum verborum interpretationibus ubique ſui ſimilis eſſe coactus fuit, interpretari, *carnis reliquias reſtare, quæ non ſinant eſſe ſine peccato.*

Partic. 31. ibidem. *Ut ſuam Dyſidæus in loci illius &c.* De iis, qui ſive antiquitus, ſive noſtra memoria, idem re ipſa ſenſerint, quod ego ſentio, videlicet, Paulum 7 cap. ad Rom. nequaquam de ſeipſo loqui, ut tunc, cum iſta ſcriberet, regenitus erat, ſatis dictum eſt ſupra. Ex contraria autem ſententia ſequi, ad hominem regenitum conſtituendum, ſatis eſſe ſi ſecundum mentem ſuam velit recte agere, quamvis re ipſa in pravitatibus degat, abunde atque adeo uberrime in Diſputatione illa noſtra de loco iſtius 7 cap. ad Rom. demonſtratum eſt. Debuiſſet autem Reprehenſor meus, ſi ſibi ipſi omnino conſtare voluiſſet, prorſus negare, fieri poſſe, ut quis ſecundum mentem ſuam, velit recte agere, & tamen interim in pravitatibus degat. Alioquin, cum id hoc loco tacite concedere videatur, videtur ſimul concedere, renatum hominem poſſe in pravitatibus degere. Quandoquidem ſupra par 4, ſatis aperte negavit, quenquam velle ſecundum mentem ſuam recte agere, qui non ſit renatus. Jam quod aſſerit, Paulum dicere, *renatum hominem (hominem, de quo loquitur*, vel ſic dicere debuit, alioqui principium petit) *quidquid vult boni non facere*, non autem *negare boni quidquam agere*; Vide quæ diſputavimus ſupra partic. 18.

Partic 32. pag. 12. *Quicumque, inquit, omnem concupiſcentiam, &c.* Jam non dicet Reprehenſor meus, me pro conceſſo ſumere, in homine, de quo loquitur Paulus, mentem aut ſemper, aut certe plerumque ſuperari, ſeu, hominem iſtum in pravitatibus degere, quando ad ea conatur reſpondere, quæ ad id probandum attuli. Primum autem facit me inepte pro eodem medio termino ſumentem, peccatum in quopiam operari omnem concupiſcentiam, &, Quempiam operari omnem concupiſcentiam, atque ita argumentantem: Quicumque omnem concupiſcentiam operatur, is re ipſa in pravitate degit, At in eo homine, de quo Paulus loco illo cap. 7 ad Rom. peccatum omnem concupiſcentiam operatur: Ergo in pravitate degit, & non eſt regenitus. Ubi etiam vides, præter ineptudinem iſtam varii medii termini, quæ argumentationem pænitus diſſolutam ac nullam reddit, abundare in concluſione verba illa, *& non eſt regenitus.* Ego ſane non ita argumentor, ſed reipſa hoc pacto: Qui vehementer concupiſcit, is in pravitate degit. Homo, de quo Paulus cap. 7. ad Rom. vehementer concupiſcit. Ergo homo iſte in pravitate degit. Minorem probo ex ipſis verbis Apoſtoli, *peccatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam.* Majorem vero ex eo, quod ibi Paulus (quem in concupiſcendi verbi uſu hic imitari cogimur,) loquitur de ea concupiſcentia, quæ divina Lege diſerte eſt prohibita.

Nam quid magis pravum, id eſt, rectitudini contrarium, quam id, quod pugnat cum expreſſa Lege Dei? Et conſequenter, quomodo non is in pravitate degit, qui id vehementer facit, quod expreſſe Legi Dei adverſatur? Quid, quod omnis concupiſcentiæ nomine, iſto

in loco, à Paulo peccata præterea ipſa generatim ſignificari, doceo, & idem reipſa eſſe apud ipſum, *Peccatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam*, quod, *Ego peccatorum ſum plenus, & in ipſis peccatis dego?* Quid ad hæc Reprehenſor meus. Nihil omnino, Tantummodo quæ ejus ferme eſt ratio mearum argumentationum ex aliquo ſacro teſtimonio ductarum diſſolvendi) profert ſuam iſtorum Pauli verborum interpretationem, & breviter dicit, etiam in homine regenito omnis generis concupiſcentiam a peccato generari, quatenus in eo veteris hominis reliquiæ perdurant. Sed animadvertere debuit, ad concupiſcentias omnis generis in quopiam gignendas, non ſatis eſſe, ſi in eo ſint reliquiæ veteris hominis: ſed neceſſe eſſe, ut ipſe vetus homo in eo ſit, quemadmodum, hoc eodem etiam in loco, in homine regenito eſſe, idem affirmat. Verum iſtud à nobis diſerte negatur, nec ab ipſo cui id faciendi onus incumbit, vel probatum eſt, vel umquam probabitur. Quod dicit, in homine regenito iſtam omnis generis concupiſcentiam per ſpiritum cohiberi, atque etiam corripi, ut ſenſim aboleatur: de hoc, quod in homine illo, de quo ibi agitur fiat, nullum verbum in ipſo Sept. cap. ad Rom. imo contrarium prorſus ibi legitur, & riſu potius, quam ulla reſponſione dignum eſt, locum ad Gal. 5, ubi ii, qui Chriſti ſunt, dicuntur crucifixiſſe carnem cum vitiis & concupiſcentiis, velle quodammodo conferre cum iis, quæ leguntur 7. ad Rom. de homine, in quo peccatum operetur omnem concupiſcentiam, ita ut tandem homo iſte fiat captivus legis peccati, cui legi uſque ad extremum carne ſerviat, licet mente ſerviat Legi Dei. Hæc eſt, ſcilicet, illa abolitio concupiſcentiæ a peccato ingeneratæ, quæ in iſto homine ſenſim fit; ut, nimirum, ad ultimum uſque hujus vitæ ſpiritum, carne legi peccati ſerviat.

Partic 33. Ibidem. *Agnoſcimus 9. & 10. verſus*, &c. Quæ ſententia ſit verſ. 9, & 10. 7. cap. ad Rom. non expoſitum modo, ſed probatum eſt à nobis pag. Diſputat. noſtræ 68, 69, & 70, & Apoſtoli ſcopus in verbis illis demonſtratus, qui illis tantum qui adhuc ſub ipſa lege ſunt accommodari poteſt. At Reprehenſor meus, iis nulla ratione dilutis, quæ à me diſputantur, ait, iſtos duos verſiculos de ſenſu peccati intelligendos eſſe, quo ſenſu deſtitutus erat Paulus ante cognitum Chriſtum, per quem ad legis cognitionem aperti ſunt ei oculi, cum antea hypocriſim foveret in corde ſe putans juſtum ex lege. Quis unquam mirabiliorem explicationem vidit? Paulus diſerte loquitur, de morte, quæ, veniente mandato, id eſt, lege, acciderit; quia, videlicet, peccatum, quod ante legem erat mortuum, revixerit: quæ peccati reviviſcentia (ut ſic dixerim) qualis fuerit, ex antecedentibus illis verbis conſtat, *operatum eſt in me omnem concupiſcentiam*, & tamen in iſta explicatione, de hac re nihil dicitur; & ſine ulla probatione ad ſenſum peccati verba trahuntur, de quo nihil apparet. Paulus manifeſte de effectu ipſius legis loquitur, qui extitit, ſimulatque Lex lata fuit. Hic vero dicitur, eum de cognitione legis loqui, idque poſt Chriſtum cognitum, de quo in tota iſta Apoſtoli de vi & effectu legis diſputatione, quæ incipiens à verſ. 7, uſque ad finem cap. perdurat, nulla prorſus nec aperta nec tacita fit mentio, niſi demum poſt 17 verſiculos in gratiarum illa actione; quam etiam cum reliquo ſermone proprie non cohærere, & per parentheſin legendam eſſe docuimus. Cæterum, quod Reprehenſor meus ait, me falli, eo quod verba illa, *ego autem mortuus ſum*, intelligo dicta eſſe ſimpliciter, id eſt, ut ſignificent, hominem in ſtatu illo morti & condemnationi prorſus fuiſſe obnoxium, non autem ſecundum quid, ut ipſe, dicta eſſe affirmat, rogo unde hoc habeat, cum verba ipſa ſint ſimpliciter prolata. Quis autem antehac audivit, mortuum eſſe, idem ſignificare, quod ſentire, ſe jure poſſe morte damnari, eodem tamen tempore à damnatione iſta ſe plane liberatum eſſe animadvertere.

Partic. 34. pag. 13. *Atqui utitur Paulus voce*, &c. Movet quæſtionem de verbi καταργεῖν Rom. 6. v. 6. ſignificatione, quam, cum, ipſo Beza, adverſus quem diſputo, infinitis pæne in locis, teſte, eam eſſe negare non poſſit, quam ego dico; ſic ait: *Quid inde conſequitur? An ita abolitum eſſe in regenitis peccatum, ut amplius non ſit? At ne id quidem audet affirmare. Quid eſt igitur iſta abolitio peccati in homine regenito, niſi illius enervatio & debilitatio, ut quas ſolet vires in eo non exerat?* Ego vero dico, ex iſta ſignificatione verbi καταργεῖν, ut, ſcilicet, idem re ipſa ſit, quod *Abolere*, id conſequi, ut de homine regenito dici à Paulo nequeat, peccatum in ipſo ita vivere, ut eum occidat, quandoquidem idem Paulus aperte vult, in homine regenito καταργηθῆναι peccatum. Nam, in quopiam homine aboleri peccatum, &, in eodem ita peccatum vivere, ut eum occidat, pugnantia ſunt prorſus: adeo, ut qui unum de homine regenito dicat, nulla ratione, per quantumvis figuratum ſermonem, alterum, ſine manifeſta repugnantia, de eodem dicere poſſit, id quod non ita omnino conſequitur, ſi καταργεῖν ſignificet enervare, id eſt, ut ipſe Reprehenſor meus interpretatur, ita debilitare, ut quas ſolet vires non exerat. Jam quanti ſit momenti id, quod Paulus ad Rom. 6. v. 6. affirmat de peccato, quod in nobis debeat καταργηθῆναι, & quantopere hoc pugnet cum eo, ut peccatum, nihilominus ut regeniti ſumus, in nobis eos effectus pariat, quos ipſum parere iſti ut velint neceſſe eſt, qui Paulum de ſe ipſo jam regenito 7 cap. ad Rom, loco, loqui ſtatuunt, ſatis indicavit ipſe Beza, cum non contentus verbi iſtius Græci ſignificationem iſto in loco *Enervandi* verbo illud reddens, plane enervaſſe, Caſtellioni poſtea reſpondens, prorſus ridicule addidit, à Paulo in eo cap. 6. ad Rom. loco non deſcribi eam hominis Chriſtiani ſanctificationem, quæ habetur in hoc ſæculo, ſed quæ tandem erit in futuro, ut à nobis Diſputat. noſtræ pag. 70, jam animadverſum fuerat: cui animadverſioni noſtræ hic addimus, ex iſta Bezæ interpretatione atque explicatione ſequi, in ipſo futuro ſæculo peccatum enervatum, non autem plane abolitum iri.

Partic. 35. Ibidem. *Tota iſta ratiocinatio ex voce* &c. Etiamſi Paulus 1 Cor. 3 v. 3. Corinthios carnales ſimpliciter appellando, ſecundum quid iſtam appellationem illis convenire intellexiſſet, non tamen ſequeretur, idem poſſe intelligi, cum ſub perſona ſua Rom. 7. v. 14. dicit hominem iſtum, de quo loquitur, eſſe carnalem; ita videlicet, ut interpretari poſſimus carnalem, id eſt, carnis reliquias adhuc in ſe habentem, idque duplici de cauſſa. Primum, quia aliud eſt loqui Rhetorice, aliud (ut ſic dicam) Dialectice ſeu doctrinaliter. Cum illud fit, conceduntur hyperbolicæ quædam locutiones aptæ ad perſuadendum; cum vero hoc, tales locutiones concedi nequeunt. Volebat Paulus perſuadere Corinthiis, ipſos reprehenſione digniſſimos eſſe, & oportere, ut quædam facere prorſus deſinerent. Itaque potuit illos paullo ſeverius objurgare, & ſimpliciter carnales vocare, etiamſi revera illis ſimpliciter talis appellatio, proprie loquendo, non conveniret, quippe quæ proprie ſignificet, carnem ſpiritu vel mente potiorem eſſe; quod fortaſſe in illis uſu venire merito affirmari non poterat. Sed in 7. cap. ad Roman. conditionem illius hominis, de quo loquitur, plane nos docere voluit; & propterea oportuit illum proprie loqui: & ſic cum carnalem iſtum hominem appellavit, intelligere, in ipſo carnem potiores partes habere.

Deinde in loco iſto ad Corinthios explicat ſeſe Paulus, cur carnales Corinthios vocaverit. Quapropter nullum eſt periculum, etiamſi alioqui minus proprie vocem iſtam uſurpaverit: At in cap. 7. ad Rom. vocem iſtam non explicat: niſi quod illud ſtatim addit, ex quo intelligi debet, eum maxime propria ſignificatione illam uſurpaſſe. Illico enim ſubjungit, *Venundatus ſum ſub peccatum*. Quod neceſſario oſtendit, Carnalem ibi id ipſum ſignificare, quod verbum ſonat, id eſt, carni addictum &

ctum & obſequentem. At vero præterea minus verum eſt, Corinthios appellari carnales à Paulo non ſimpliciter, ſed ſecundum quid; ſi modo, quid in hac quæſtione ſignificent verba iſta, *ſecundum quid*, recte intelligatur. Non enim ſignificant, voluiſſe Paulum dicere, Corinthios quidem carnales eſſe, ſed non Ita tamen, ut omnibus, aut certe pleriſque carnis affectibus indulgerent; verum ne quibuſdam quidem, aut cuidam etiam tantum. Fieri enim poteſt, ut quis vel uni tantum affectui indulgeat, & tamen carnalis merito ſimpliciter vocetur; in propoſito præſertim noſtro: ubi certum eſt, nos intelligere, eum, qui ita regenitus non ſit, ut regni Dei particeps ſit futurus, carnalem ſimpliciter jure dici poſſe. Jam vero Paulus diſerte explicat, ſe carnales propterea Corinthios vocare, quod inter ipſos eſſent ζῆλος, ἔρεις, & διχοστασίαι id eſt, Beza interprete, *livor, contentio, & diſſidia*; quæ non modo plura ſimul juncta ſunt vitia & carnis affectus; ſed inter eos carnis fructus ab eodem Paulo 5 cap. ad Gal. ſingulatim numerantur, quorum vel unum quicumque facit, regnum Dei non eſt poſſeſſurus. Itaque non quidem ſecundum quid, ſed ſimpliciter, quod attinet ad propoſitum noſtrum, vocat Paulus Corinthios carnales. Nec obſtat, quod ab initio Epiſtolæ vocaverit eos Eccleſiam Dei, ſanctificatos in Chriſto Jeſu, & vocatos ſanctos. Tribuuntur enim & ibi, & alibi à Paulo iſta ſimileſve appellationes, omnibus iis, qui Chriſti doctrinam vitæque ſanctimoniam profitebantur, propter iſtam ipſam profeſſionem, ipſamque doctrinam, quæ diviniſſima & ſanctiſſima eſt, & per quam ab aliis prophanis hominibus ſeparati erant; nulla in ejuſmodi appellationibus habita ratione an revera id eſſent, quod profitebantur.

Partic.16. ibidem, *Quod pag ſequente ſubjicit, &c.* Cur dicat enunciatum illud meum. Legem appellari miniſtram mortis propter eventum, Pelagianiſmum reſipere, non ſatis intelligo, idque fateor, curioſius inveſtigarem, ſi teſtimonio aliquo divino confirmatum eſſet, quidquid Pelagianiſmum reſipit, id, ut vulgo creditur, eſſe hæreticum, ſiloqui enim larvis iſtis jam non puer, ſed adultus per Dei gratiam in Chriſti cognitione factus, nequaquam territor. Jam, quod ait, iſtud meum enunciatum dilutius eſſe, quam rei conveniat; mihi plane contra videtur. Cum enim is, cum quo eo in loco diſputo, contraria aliquando de eadem re, pro diverſitate cauſſæ & temporis, à Paulo affirmari, exemplis oſtendere aggrediens, Legis exemplo uſus fuiſſet, quam à Paulo modo vitæ inſtrumentum, modo mortis miniſtram vocari diceret, mihi vero nihil aliud faciendum eſſet, quam docere iſtius diverſitatis rationem nihil commune habere cum ea, quam ipſe in Paulinis verbis iſtis ſubeſſe, exiſtimabat, quæ inter ſe prorſus pugnare, ſi locus 7. cap. ad Rom. de Paulo ipſo jam regenito accipiendus eſſet, ſatis aperte demonſtraveram; nihil potui nec aptius nec plenius excogitare, quam id, quod veriſſimum eſt; nempe ſi Lex vel appelletur, vel appellari poteſt vitæ inſtrumentum, id ratione conſilii, quo lata fuerit, evenire; quod ſi contra miniſtra quoque mortis appellatur, iſtud ratione eventus fieri. Nam quid convenientius conſilio opponere potui, quam eventum? Jam eventus iſte id etiam (ſano, ut ajunt, modo intellectum) complectitur, quod Reprehenſor meus, tanquam à me omiſſum, addi vult nempe, legem, per ſe ipſam nihil amplius præſtare poſſe, quam occidere; quod à me alibi re ipſa expreſſum (idque mea ſponte, necdum Adverſario in illa Diſputatione noſtra quidquam elocuto, altera, videlicet prioris mei ſcripti pagina, quæ totius libelli octava eſt) nihil opus erat iſto in loco repetere.

Ex quo concidit inſtantia, quam reprehenſor meus hic affert de Euangelio, cum Euangelium, per ſe ipſum, vitam afferre queat, & porro credentibus, ſingulis diebus re ipſa afferat; adeo ut non ulla ipſius impotentia, ſed tantum incredulorum, & apoſtatarum malitia ac perfidia fiat, ut ipſis ſit odor mortis in mortem, & propterea non poſſit, iſtius eventus ratione ullo modo mortis miniſter appellari. De lege porro, quam conceſſerim vel appellatam fuiſſe, vel appellari poſſe inſtrumentum vitæ, nihil eſt quod me reprehendat; præſertim, cum præfatus ibi fuerim, me non meminiſſe iſtius appellationis legi diſerte à Paulo tributæ Alioqui enim iſtud, quod conceſſi, ex ipſius Pauli verbis, iſto eodem 7 cap. ad Rom. aperte colligitur, cum verſ.16 ait, mandatum, id eſt legem eſſe ad vitam. Nam quid aliud eſt, *Eſſe ad vitam*, quam, datam fuiſſe, ut homines, qui eam ſervarent, viverent? Ego quidem, ut Reprehenſor ipſe meus fatetur, dixi, legem poſſe appellari inſtrumentum vitæ, propter conſilium, quo lata fuit. Et Moſes, ut idem meus Reprehenſor hic agnoſcit, legi tribuit, quod vitam conferat, ſi quis eam ſervaverit, & vitam ſe propoſuiſſe ait, cum legem ſervandam propoſuit. At, inquit, hæc elogia legi ſunt data *quatenus gratiæ in Chriſto non opponitur.* Immo (inquam ego) *quatenus gratiæ in Chriſto opponitur.* Diſerte enim propterea data eſſe, ipſe Moſes ſignificat, quia, qui legem ſervaverit, vivet. Hæc autem ut Paulus Rom 10.5 &c, teſtatur, & Gal.3.12, breviſſime repetit, eſt legis juſtitia, quatenus fidei juſtitiæ, & ſic gratiæ in Chriſto opponitur. Itaque nihil minus theologicum ab Adverſario dici potuit; qui, velit, nolit, neceſſe eſt, ut diſtinctionem iſtam noſtram, conſilii, & eventus in lege danda approbet: neque enim ullo pacto illam convellere poſſunt ea, quæ ex Paulo de uſu legis (ut ipſe loquitur) citavit Iſta quidem omnia, vel ad eventum pertinent, vel ſi etiam, ex parte, ad conſilium quoque trahi poſſunt, non pugnant conſilia iſta cum eo conſilio, quod nos diximus, quodque multo frequentius atque apertius Sacris Teſtimoniis confirmatum eſt, nec quidquam impedit, quominus legis dandæ plura conſilia fuerint, & unum aliis omnibus potius, ſaltem ordine: ut certe iſtud eſt. Ordine enim præcedit alia omnia conſilium iſtud in danda lege, ut, ſcilicet, homines, eam ſervando vivant, quod quia ipſi propter carnis imbecillitatem non faciunt, ſuccedunt alia conſilia, ut peccata cohibendi, ut ad Dei gratiam, & ad Chriſtum tandem ſuo tempore homines perducendi, & ſi qua ſunt ſimilia. Denique ſatis apparet, Reprehenſorem meum, hoc in loco occaſionem me accuſandi, quemadmodum etiam alibi, admodum intempeſtive captaſſe.

Partic.37. pag.14. *Scriptura, inquit ille, ſpiritualem &c* Quid quod ſtatim aliam reprehenſionem ſubjungit, quæ manifeſte indicat, ipſum nimio me carpendi ſtudio, cum iſta ſcriberet, valde præpeditum fuiſſe? Scribit enim, me dicere, ſcripturam ſpiritualem hominem non animali, ſed carnali opponere; & ſubjicit: *Contra dicit Paulus* 1 *Cor.* 2.24. Atqui ego ipſe in illis quidem verbis meis, quæ ſuggillat, ſatis aperte indico, ſcripturam ſpiritualem hominem animali opponere ſolere, non minus, quam carnali. Sic enim habent ipſa verba mea: *Verum de ſpiritualis, & carnalis appellationibus, quas hominibus tribuit ſcriptura, quatenus ſcilicet ſpiritualem hominem non animali, ſed carnali opponit, idem dici poteſt.* Quis ex iſtis verbis non intelligit me fateri, vel potius monere, ſpiritualem hominem modo animali, modo carnali homini à ſcriptura opponi, & me; iſto in loco de ſpirituali homine loqui, non quatenus animali, ſed quatenus carnali homini in Sacris Literis opponitur?

Partic.38. ibidem. *Ad id quod urget, eum hominem &c.* Ait propter peccati reliquias, quæ adhuc in homine regenito ſunt, ejuſmodi hominem a Paulo venundatum ſub peccatum dictum fuiſſe. Ad hoc jam ſatis ſupra non uno in loco reſponſum eſt: præſertim par. 35. ubi monuimus, Paulum ibi non Rhetorice, ſed Dialectice loqui: quanquam ne Rhetorice quidem, unquam auſus eſſet Paulus de homine regenito affirmare, quod venundatus ſit ſub peccatum, cum ſæpius diſerte contrarium affirmet, eum, videlicet, liberum eſſe à peccato, ſeu à lege peccati, eſſe mortuum peccato, crucifixum in eo eſſe veterem hominem, ut

Digitized by Google

corpus peccati, id eſt, ipſum peccatum aboleatur, ita ut jam peccato non ſerviat Rom. 6. 18. & 22, & cap. 8. 2, & rurſus cap. 6. 6, &c, & alia ſimilia non pauca; ex quibus certiſſimum eſt, peccatum in homine regenito nullum imperium exercere. Unde neceſſario conſequitur, nulla prorſus ratione dici poſſe, illum venundatum eſſe ſub peccatum; cum verba iſta non modo aliquod, ſed abſolutum imperium, idque duriſſimum, ſignificent; adeo, ut quemadmodum in Diſputatione noſtra pag. 77, diximus, etiamſi Paulus vel ſumma hyperbole hic uſus fuiſſet, neceſſe ſit fateri peccatum in homine iſto dominari, adverſus id, quod idem Paulus alibi in homine regenito omnino & requirit & eſſe pronunciat Rom. 6. 12, & 14. Joh. 8. verſ. 34. Dictum illud, *qui facit peccatum, ſervus eſt peccati*, nullo pacto docere nos poteſt, de homine regenito dici poſſe, eum eſſe venundatum ſub peccatum. Quamvis enim homo regenitus interdum delinquat, non tamen peccatum facit, vel ipſo Adverſario teſte; apud quem ſupra partic. 16, ad finem hæc verba habentur: *Ideo ibidem ſubjungitur à Johanne, non facere peccatum, eum qui natus eſt ex Deo, id eſt, qui ſit regenitus.* Et proxime antea dixerat, Johanni Facere peccatum, eſſe, indulgere peccato, *quod*, inquit, *à piis alienum eſſe debet*. Jam dictum illud, *Qui facit peccatum, &c*, apud eundem ipſum Johannem legi, nemo eſt qui neſciat.

Partic. 39. ibidem. *Quod tam abſurdum cenſet, &c.* Quod ego de quibuſdam affirmavi, qui voluntatis divinæ per Chriſtum patefactæ veram cognitionem habent, eos, nimirum, interim in nonnullis vitiis manere, hic Reprehenſor meus ſophiſtice admodum carpit, inquiens, *ſe negare, eum qui Chriſtum vere cognoverit, & bonam Dei voluntatem in eo fuerit amplexus, in iſtiuſmodi ſpurcitiis vitam tranſigere*; & addit: *Nota eſt illa Johannis ſententia, qui dicit, novi Chriſtum. & mandata ejus non ſervat, mendax eſt.* Atqui ego non de Chriſti ipſius, ſed de voluntatis divinæ per ipſum patefactæ cognitione, non de eo, qui voluntatem iſtam fuerit amplexus, ſed qui tantummodo eam cognoverit ſum locutus. Ut nihil dicam de Epitheto *bonam* quod Reprehenſor meus ad vocem *Dei voluntatem* addidit: quo Epitheto expreſſius multo vitæ æternæ promiſſum ſignificatur, & guſtus, quem iſte voluntatis divinæ ſentiat, indicatur. Adde, quod locutiones iſtæ, Noſſe Chriſtum, Noſſe Deum, ambiguæ ſunt; & modo plene accipiuntur, ita ut obedientiam ſimul præceptorum Dei, & Chriſti ſignificent, ut in iſto & ſimilibus locis apud Johannem; modo autem non plene, id eſt, ſine obedientia iſta. ut apud Paulum, ubi loquitur de quibuſdam, qui, cum Deum noviſſent, ipſum tamen debito honore non ſunt proſecuti, Rom. 1. 21. Et ego, videlicet, non quidem illa, ſed hac ſignificatione verba mea protuli. Quanquam, ut dixi, non de ipſius Chriſti, ſed de voluntatis divinæ per ipſum patefactæ cognitione ſum locutus; quam veram nominavi, non ut perfectam aliquam cognitionem ſignificarem: ſed ut eam à falſa, cujuſmodi ex parte inter Pontificios eſt, diſtinguerem. Cæterum quod ait, impios non diligere bonum, neque odio habere malum, ad rem non facit, cum ego non de impiis hominibus, ſed de carnalibus, iiſque non mente, quod proprium impiorum eſt, ſed carne ipſa tantum talibus, verba faciam. Relege autem, pro plena reſponſione ad ea quæ hic dicit, quæ ſcripſimus ſupra pluribus in locis, præcipue vero partic. 4, 5 & 9. Nam alioqui ipſe hic, ut fere etiam alibi, nihil probat, nec ſententiæ meæ quidquam, niſi ſuæ ſententiæ explicationem opponit: & interim tamen regenito ſeu pio homini quædam tribuit, quæ à Paulo, homini illi, quem cap. 7, ad Rom. deſcribit, minime tribuuntur: ut præcipuo cordis deſiderio ad Chriſtum ſuſpirare, & cœleſtem juſtitiam expetere, &c.

Partic. 40 pag. 15. *Non placet Dyſidæo noſtrorum &c.* De hac Reprehenſoris mei, & ſuorum ab ipſo ſæpius repetita Paulinorum verborum interpretatione, ut, ſcilicet, *non quod volo bonum, hoc facio; ſed quod nolo malum, hoc ago*, iſta, inquam, verba apud Paulum ita intelligenda ſint, ac ſi dixiſſet, *non quod volo bonum, hoc ſemper facio, ſed quod nolo malum, hoc nonnunquam ago*, dictum eſt à nobis ſupra aliquid partic. 18, & ad ipſam confutandum, atque oſtendendum, eam nec mihi, nec ulli pio & cordato homini merito placere poſſe, ſatis eſſe poſſunt ea, quæ hoc loco in Diſputatione noſtra ſcripſimus, pagina videlicet 81, & deinceps. Ubi abunde demonſtratum eſt, eam non fulciri ullo modo eo Pauli teſtimonio, quod extat Gal. 5. verſ. 17. Id autem ita ſe habere, vel id ſatis indicat, quod Reprehenſor meus ad rationes meas nihil reſpondet, ſed tantum ait, me conari locum iſtum obſcurare, & in alienum plane ſenſum detorquere, dum ſubtiles in vocula ἐν capto argutias; quam ſubtilitatem qui Græce tantillum norunt, plane riſuros ait: & tandem concludit, videri, me ipſum non ſatis aſſequi, quæ de loco iſto diſputo; quam, dicit, juſto Dei judicio eſſe mercedem eorum, qui claræ luci tenebras obducere conantur. Egregia ſane reſpondendi ratio. Ego vero arbitror, homines & Linguæ Græcæ haud rudes, & veræ Theologiæ candidatos, de iis, quæ pro explanatione iſtius Paulini loci ſcripſimus, multo aliter jam ſentire, & porro ſenſuros perpetuo eſſe, modo illa diligenter examinare velint. Si magnopere Caſtellionem, dum aliud ago, commendaſſem, quemadmodum, me hic facere, Reprehenſor meus ait. id feciſſem, quod & illius viri ſumma pietas atque eruditio, & benevolentia ac pœne obſervantia, qua me plane adhuc adoleſcentem, ipſe ætatis jam provectæ, poſtremo vitæ ſuæ anno ſibi cognitum & familiarem factum eſt proſecutus, ut perpetuo, occaſione hujus rei mihi præbita faciam, omnino requirit ac poſtulat. Sed non fuit, iſto in loco, ulla hujuſce rei occaſio, cum ejus, Paulinorum iſtorum ad Gal. verborum tranſlationem nequaquam probarem, quare ſatis parce iſthic eum laudare, quodam modo neceſſe habui. Jam vero, an Caſtellio, ut, Bezam imitatus, aſſerit Reprehenſor meus, in pervertendis ſcripturis, ſi quis alius, audax necne fuerit, non eſt diſputandi locus Ego quidem una cum aliis doctiſſimis viris, ejus laboribus in convertendis in Linguam Latinam Sacris Bibliis, & brevibus ſcholiis alicubi illuſtrandis, multum à Sacrarum Literarum ſtudioſis deberi cenſeo; præſertim, ſi ejus tranſlatione quis, tanquam paraphraſi quadam breviſſima potius, quam exacta interpretatione utatur, Epiſtolam illam Bezæ ad paſtores Eccleſiæ Baſilienſis, jam diu, & antequam Diſputationem illam noſtram ſcriberemus, & vidimus, & expendimus, nec putamus, in ea quidquam eſſe aliqua reſponſione dignum, quod à nobis in illa ipſa Diſputatione, dum præſtantiſſimo illi viro reſpondemus confutatum non fuerit.

Partic. 41. ibidem. *Cæterum quod pag. 85 vult &c.* Opinionem illam meam, quod aliqui inveniantur, qui habitus virtutum Chriſtianarum plene ſint adepti, aliter rejicere oportet, quam objectis larvis Anabaptiſmi & Pelagianiſmi. Nam quod, teſte ſcriptura, nemo ſit qui non peccet, nemo, qui peccatum non habeat, nihil illi adverſatur. Nihil, inquam, impedit, quominus quis plene habitus Chriſtianarum virtutum adeptus fuerit, & tamen interdum peccet, vel ignorantia, vel incogitantia, vel leviore denique aliquo lapſu. Hæc ſiquidem, ſi perraro evenerint, cum pleno virtutum Chriſtianarum habitu neutiquam pugnant. Quanquam, quod attinet ad Johannis teſtimonium de peccato, quod unuſquiſque noſtrum habeat, ex eo non probatur, neminem unquam ad eum ſanctimoniæ vitæ gradum pervenire, ut jam non peccet: ſed tantummodo, neminem eſſe, qui peccati non ſit reus; ut aperte demonſtravimus pagina 109, & 110, Diſputationis noſtræ; quidquid in iſtum locum ſcribens contra diſputet Reprehenſor meus, qua de re infra ſuo loco partic. 52.

Nam

Nam de Salòmonis teſtimonio, &, ſi quod aliud eſt ſimile, præter id quod jam reſpondimus, non ſolum loquendi modi cenſeri poſſunt, quibus quis merito utitur, ubi vix contrarium exemplum datur, ſed etiam haud injuria quis dixerit, aliam eſſe rationem ejus temporis, quod Chriſti Euangelium & gratiam præceſſit, & ejus, quod conſecutum eſt.

Partic. 42. pag. 16. *Quod urget Dyſidæus, cum hominem, &c.* Ad probandum, quod is captivus Legis peccati ſimpliciter dici poſſit, qui ex parte tantum iſtam peccati captivitatem ſentit, aliud neceſſe eſt, quam id (ut quidem ſæpius in quantumvis controverſis ſuis enunciatis Reprehenſor meus facit) ſimpliciter affirmare: præſertim, cum certum ſit, denominationes fieri abeare, quæ plus, aut ſaltem æque viget: non autem ab ea, quæ minus: & non minus tum certum, tum confeſſum ſit, in iſto, de quo agitur, an captivus Legis peccati merito appellari poſſit, id eſt, in homine regenito, plus vigere libertatem ſpiritus, quam carnis ſeu peccati captivitatem. Quod ne ſibi objici poſſit, quam maxime poteſt cavens adverſarius, ea verba in ſuam ſuæ enunciationis explicationem inſinuat, ex quibus colligi queat, in homine regenito non plus vigere libertatem ſpiritus, quam ſervitutem carnis, immo vero minus, ut ſtatim oſtendam. Inquit enim: *Verum quoniam captivitas illa quæ tantum eſt ex parte, aboleri debet, & libertas illa ſpiritualis quantumvis adhuc infirma, principatum obtinere, ideo pii jam liberi peccato dicuntur, & mancipati juſtitiæ, quia in abnegandis cupiditatibus laborantes vitam juſte ac religioſe pro virili inſtituunt.* Nam certe, ſi quædam, quæ in homine regenito aliquando futura ſunt, una cum iis, quæ jam adſunt, efficiunt, ut homo regenitus liber à peccato dici poſſit, ſequitur, ut ſine iſtorum futurorum conſideratione, & præſentis tantum ſtatus reſpectu, idem de ipſo dici nequeat; & conſequenter concludendum eſt, (ex ipſius quidem Reprehenſoris mei ſententia) in ipſo non tantam eſſe libertatem ſpiritualem, quanta eſt peccati captivitas. Cur enim alioqui, ſi, ut ipſi Reprehenſori meo placet, reſpectu tantum præſentis ſtatus, captivus Legis peccati dici poteſt, non ſimiliter, ejuſdem tantum præſentis ſtatus reſpectu, liber a peccato diceretur? En qualem hominem regenitum nobis ſcriptor noſter deſcribit: in quo, videlicet, plus adhuc carnis ſit, quam ſpiritus. En qualem nobis ipſum Paulum Apoſtolum, dum Epiſtolam ad Romanos ſcriberet, format ac depingit: in quo, nimirum, infirma (idque non parum; hoc enim ex dictione, *quantumvis*, omnino colligitur) adhuc eſſet ſpiritualis libertas, nedum in eo principatum jam obtinuiſſet. Vix crediderim, ullum alium ex ipſius Symmiſtis iſta proferre auſurum. Tametſi, ut una cum ipſo id tandem faciant neceſſe eſt, ſi aliquo modo ſententiam ſuam de loco illo 7. cap. ad Rom. à meis & aliorum impugnationibus defendere videri velint.

Partic. 43. ibidem. *Quod autem pag. 91 &c.* Ex iis, quæ hic Reprehenſor meus dicit, apparet, illum omnino id ſentire, quod modo diximus, id eſt, in homine regenito, non jam re ipſa, ſed ſpe tantum, ſpiritum carnę potiorem eſſe; quando, videlicet, hic ſe ſatis habere oſtendit, ſi modo ejuſmodi homo non ſemper, peccandi ſibi occaſione oblata, peccet. Egregia ſane regeneratio, interdum à peccato abſtinere? Adde quod hoc ipſum, quod illi ſatis eſt ad hominem regeneratum conſtituendum, non probatur, ut ipſe exiſtimat, eſſe in homine illo, quem Paulus in loco, de quo diſputamus, deſcribit, ex eo quod homo iſte dicatur mente ſervire Legi Dei. Neque enim hinc ſequitur neceſſario, ut nonnunquam à peccato abſtineat, ſed tantum ut ipſe Adverſarius loquitur (qui ex hoc tamen illud conſequi perperam arbitratur) ut non omnino ſerviat Legi peccati; id eſt, non mente etiam ipſa, ſed factis tantum. Id quod ſi, quominus ſæpius ab ipſo fiat, mens iſta, quæ ſervit Legi Dei, nequaquam impedit; nulla cauſſa eſt, cur neceſſario aliquando tamen impediat.

Partic 44. ibidem. *Fruſtra inſudat Dyſidæus, &c.* Nihil hic à Reprehenſore meo dicitur, quod vel jam ſatis ſuperque a nobis refutatum non fuerit, vel reſponſione ulla ſit dignum. Nam quid, quæſo, eſt, quod ait, ſi exclamatio illa Pauli ipſius perſonæ non conveniat, igitur Paulum in re ſeria mentitum fuiſſe? An fortaſſe non & ubique ante, ubi eodem cap. de ſe ipſo videtur Paulus loqui, in re ſeria verſatur? An non eum ubique ſemper non de ſeipſo, qualis erat, cum iſta ſcriberet locutum fuiſſe contendo? Cur igitur nunc primum iſtud mihi objicit? Quod ſi recte objectum eſt, totam meam illam Diſputationem penitus convellere eſt aptum. Manifeſta ſine dubio ipſius objectionis infirmitas tantæ ad eam proponendam tarditatis cauſſa fuit. Quid enim aliud ego una cum tot aliis doctiſſimis viris hic contendo, quam Paulum per quandam haud plane, in rebus ipſis graviſſimis, inuſitatam ſermonis figuram, ſub ſua, id eſt, in prima perſona loquentem, non de ſe ipſo tamen, qualis erat, cum iſta ſcriberet, loqui voluiſſe? Jam quid etiam illud eſt, quod ait, nos, ſi Pauli exemplum ſequamur, non manſuros in peccatis, ſed adverſus ea fortiter luctaturos? Nam verum hoc quidem eſt, ſed non, ſi Paulus de ſeipſo jam regenito iſto in loco loquatur.

Adde, quod alioqui etiam hæc mei Reprehenſoris verba vitio non carent Quaſi vero non poſſit quis in peccatis manere, etiamſi adverſum ea fortiter luctetur, eo quidem manendi in peccatis ſenſu, quem locutio ipſa omnino præ ſe fert, & quo ego in illis meis verbis, ad quæ Adverſarius reſpondet, ſum uſus, & quo deinceps ſenſu contendo, neminem renatum hominem in peccatis manere. Ut ſcilicet, manere in peccatis ſit, admodum frequenter, & quodammodo aſſidue peccata aliqua committere, adeo ut quis non peccans modo, ſed etiam peccator dici poſſit. Nam regeneratum hominem ratione habita ipſius præſentis ſtatus, non ita peccare, ut peccator dici poſſit, docet Paulus, qui manifeſte *peccatorem*, *juſtificato* opponit, Rom. 5. 8, & 9, præter alia complura, ac fere innumera Sacrarum Literarum teſtimonia, quæ oſtendunt, peccatoris nomen nullo modo vere pio homini convenire poſſe, niſi fortaſſe præteritæ vitæ, præteritarumve actionum reſpectu, dum ſcilicet, vel impius adhuc, vel non vere pius eſſet. Quid autem vetat, quominus quis fortiter adverſum peccata luctetur, & tamen ab eis victus vix unquam non ſuccumbat? Neque enim, ut in lucta non ſuccumbat luctator aliquis, ſatis eſt adverſus ἀντίπαλον ſuum fortiter luctari: ſed neceſſe eſt præterea, illum viribus luctandique arte ſuperare. Ut miſſum in præſentia faciam Pauli verba, de quibus agimus, & ex quibus, quid nobis, exemplo ipſius Pauli, ſi is de ſeipſo loquatur (ſic enim ſupplenda ſunt Reprehenſoris mei verba, alioqui inepta admodum & Principii petitionem continentia) faciendum eſſe doceamur, hoc loco ambigitur, luctationem quidem iſtius hominis adverſus peccata indicant, ſed quod, in ipſa hæc lucta, homo iſte fortiter luctetur, ejus rei nullum in ipſis certum indicium extat.

Partic. 45. pag. 17. *Paulum non fuiſſe locutum &c.* Nihil opus erat, ut iſto ipſo in loco ullum ex innumerabilibus propemodum illis Sacris teſtimoniis proferrem, quæ ſententiam continent ei plane contrariam, quam locus iſte Rom. cap. 7, continere prima fronte videtur, cum proxime ante per triginta amplius paginas, nihil aliud feciſſem, quam ejuſmodi teſtimonia non pauca, in altero meo ſcripto jam prolata, diligenter admodum expendere, ac demonſtrare, contraria revera illa loco iſti fore, ſi locus iſte ita acciperetur, ut verba videntur ſonare, id eſt, ſi de ipſo Paulo jam regenito intelligeretur.

Adde, quod inferius, pag. videlicet 116, ad finem, quinque de ſeipſo Pauli teſtimonia profero, quæ illum alium prorſus fuiſſe docent ab eo, quem iſto in loco ſeipſum facere videtur. Quod ſi plura ejus modi loca, præter ea, quæ in illis meis duobus ſcriptis prolata ſunt, Reprehenſor meus deſiderat, iſta adhuc ſibi, ſimiliter apud eundem duntaxat Paulum, notata habeat;

Rom 6. verſ. 4, 13, 17, 19 & 20. cap. 7. verſ. 4 & 6, & cap. 8. verſ. 12, & cap. 13, verſ 13 & 14. 1 Cor. 5. verſ. 11. & cap. 6. verſ. 9, 10, 17, & 20. 2 Cor. 7. 11. Gal. 5. 6, (juncto cap. 6. verſ. 15) item verſ. 16, 19, 20, 21 & 28: & cap. 6. verſ. 8. Epheſ. 2. 3, & 10, & cap. 3. verſ. 16 & 17. & cap. 4. verſ. 22, ac deinceps uſque ad finem cap. & cap. 5. verſ. 3, 4, 5, & deinceps uſque ad verſ. 13. Philipp. 2. 15, Coloſſ. 3. 5, & deinceps per decem verſiculos. Deficeret me tempus, ſi reliqua notare velim, quæ tum apud eundem Paulum, ex quo ſolo, ut dictum eſt, iſta deſumpſimus, tum apud alios Apoſtolos & Euangeliſtas extant. Nam in ipſius Chriſti verbis ejuſmodi ſunt non pauca teſtimonia, quibus confirmatur, Chriſtianum hominem alium eſſe omnino debere ab eo, quem Paulus cap 7, ad Rom. deſcribit, id eſt, non talem, qui tantummodo ſine efficatia ulla velit bene agere, ſed qui reipſa bene agat, non qui carne ſerviat legi peccati, ſed qui carnem ejuſque cupiditates domet, ac mortificet; ita ut, quemadmodum Paulus Tit. 2. 12, ait, mundanis deſideriis abnegatis; ſobrie, & juſte, & pie vivat, in hoc ſeculo. Quamquam ſatis omnino eſt homini non contentioſo, tantummodo ea quæ Paulus proxime ante & poſt locum illum ſeptimi cap. ad Rom. de Chriſtianis hominibus aperte diſputat, cum iis conferre, quæ ibi homini iſti ſub ſua perſona tribuit; præſertim eo animadverſo, quod cuilibet inſpicienti dilucide apparet; ſcopum, videlicet, Apoſtoli iſto in loco eſſe, de viribus atque effectis Legis, Chriſti gratia ſecluſa, diſſerere. Qua de re mox aliquid dicendum nobis erit. Interim monebimus, quod in regenitis adhuc ſint carnis reliquiæ, id nihil adverſus ſententiam noſtram facere; cum ipſi noſtra ſponte ſæpius in diſputatione illa noſtra conceſſerimus, regenitum hominem interdum peccare poſſe. Sed, ut video, iſtas carnis reliquias tales eſſe vult Reprehenſor meus, ut ſpiritu potiores, aut ſaltem æquales ei ſint, quod ex teſtimoniis ab ipſo allatis nunquam probabitur. Nam ex illis nihil amplius effici poteſt, quam neminem eſſe, qui ſine ullis peccatis vivat.

Partic. 46. ibidem. *Scopus Apoſtoli eſt, inquit,* &c. Concedere quodammodo videtur, ſcopum Apoſtoli, ut ego in Diſputatione mea ſcripſeram pag. 101, in loco illo ſeptimi cap. ad Rom. eſſe, *de ipſius Legis effectis atque viribus ſine Chriſti* ipſe pro *Chriſti* repoſuit *Dei) gratia diſſerere*, ſed ait, addendum fuiſſe, *Paulum id docere voluiſſe ab effectis etiam reſiduis in homine regenito.* Atqui hæc inter ſe repugnant. Ubi enim regeneratio, ibi neceſſario Chriſti gratia. Quomodo igitur poſſunt in homine regenito effecta Legis ſine Chriſti gratia oſtendi? At, inquit, ut poſtrema hic ipſius verba indicant, ſe velle dicere, Paulum ex eo, quod præſente Chriſti gratia Lex ejuſmodi mala effecta producit, & tam exiguæ ſunt ipſius vires, multo magis id contingere, ubi abeſt Chriſti gratia, tacite argumentando concludere. Reſpondeo, tacitæ argumentationis iſtius nullum prorſus indicium extare, præter id quod Paulus in ſua perſona loquitur, quod quam nihili ſit, demonſtravi in Diſputatione mea pluribus in locis, præſertim vero pag. 10 & 11; cætera omnia clamant, Paulum hominem deſcribere ſub ipſa Lege conſtitutum, & Chriſti gratiæ adhuc expertem.

Præterea dico, ubi quis jam Spiritu Dei eſt præditus, & Chriſti gratiam eſt aſſecutus, legem illi eſſe mortuam, ſive, ut Paulus loqui maluit, illum legi, & propterea legem non amplius iſta mala effecta in ipſo parere, quæ in iſto homine, de quo ſub ſua perſona loquitur, eam peperiſſe Paulus dicit Id quod ipſemet Paulus apertiſſime teſtatur, ſi conferas verſ. 5 & 6, ipſius cap. 7, ad Rom. cum verſ. 11 & 13, ejuſdem cap. Negat enim verſ. 5 & 6, in regenitis, utpote qui ſunt à lege liberati, & Spiritu Dei renovati, affectus peccatorum vigere per legem ad fructificandum morti, ut tunc vigebant, cum adhuc ſub Lege & in carne eſſent. v. autem 11 & 13, ait, in homine iſto, quem ſub ſua perſona deſcribit, peccatum occaſione accepta per præceptum, decepiſſe illum, eumque per illud occidiſſe, & peccatum per id, quod erat bonum, id eſt, per legem, iſti homini genuiſſe mortem. Certe qui hinc non intelligit, hominem iſtum ex ipſius Pauli tum mente, tum verbis clariſſimis eodem in loco expreſſis, homini regenito opponi, nec divino ſpiritu renovatum eſſe, ſed in literæ vetuſtate adhuc hærere, & conſequenter Chriſti gratiam nondum eſſe adeptum; pro eo orandus eſt Deus, ut ejus hac in re miſereri velit, & deperditum hac in parte intellectus lumen, ut recipere poſſit, illi concedere. Adde poſtremo, quod ſi Pauli ſcopus eſt de legis viribus iſto in loco diſſerere, & ſic oſtendere, quam illæ ſine Chriſti gratia ſint infirmæ, neceſſe eſt, ut exemplum ponat hominis, cui ab ipſa lege auxilium expectandum ſit, ſeu mavis, qui legis auxilio uti velit. Id quod non poteſt in eum hominem cadere, qui Chriſti gratia ſit præditus; quippe qui jam à lege nullum auxilium quærat, nec ipſius, quod huc attinet, ut inde vires aliquas ſumat, ullam jam rationem habeat. Non poteſt igitur ejuſmodi hominis exemplum iſti, quem diximus, Pauli ſcopo accommodatum eſſe, ut ſcilicet, ubi oſtenderit, in homine regenito valde infirmas legis vires eſſe, hinc multo infirmiores in non regenito illas eſſe, tacite concludat; cum certum ſit, in homine regenito, nullum periculum legis virium, id eſt, opis & auxilii à lege proficiſcentis, unquam fieri.

Partic. 47. ibidem. *Paulum loco illo 7, ad Rom. ita convertit*, &c. Nullo prorſus pacto ex verbis meis, ſive in iſto loco, quem Reprehenſor meus notat pag. 102, ſive in priore meo ſcripto pag 11, ubi de iſtis Paulus verbis ago, apparet, me aliter intelligere vulgaræ editionis verba illa, *ego vivebam ſine lege aliquando*, quam, ac ſi ſcriptum eſſet, *vivus eram*, ut Bezæ omnium, ni fallor, primo verbum ἔζων convertere placuit. Et ſane ego ipſe locum iſtum ita intelligo, ut Bezæ interpretatio monet, quam tamen interpretationem non laudo. Nam, cum in Græco locus ſit ambiguus, itidem ambiguus in Latino, ſi id fieri poteſt, eſſe debet. Sed putavit, nimirum, Reprehenſor meus, in Paulina locutione iſta, verbum *vivere* non poſſe ſignificare vivum eſſe, ſed tantum vitam tranſigere: & propterea alios interpretes ante Bezam, & me, qui (ut fere ſoleo in Novi Teſtamenti locis) ſecundum veteris interpretis tranſlationem locum illum lego, erraſſe, cum in eo convertendo vel citando vivendi verbo uſi ſumus; quippe quod mens Pauli fuerit, dicere, ſe vivum fuiſſe.

Verum graviter ſine dubio ipſe erravit Sed in eo gravius adhuc erraſſe videtur, quod putat, ſi apud Paulum legatur, vivus eram, non habere locum ratiocinationem meam ex eo ductam, quod Paulus dicat, hominem iſtum, de quo loquitur, aliquando fuiſſe ſine lege: quaſi vero, lectione iſta admiſſa, hoc Paulus non dicat. Nam quid, obſecro, eſt aliud, *vivus eram ſine lege aliquando*, quam, *Aliquando, cum ſine lege eſſem, eram vivus?* Cæterum & ipſius mei Reprehenſoris, & aliorum, quos ipſe ſequitur, interpretatio, ut, Eſſe ſine lege, in loco iſto ſit, Non habere veram cognitionem legis, ſeu, non percipere vim legis, quod nimirum Paulus de ſeipſo dicere potuerit, antequam eſſet regenitus, abunde refutata eſt in Diſputatione noſtra, partim in priore ſcripto pag. 11, partim vero in poſteriore, hoc ipſo in loco pag. videlicet 102. Nec unquam probari poterit, regenerationem, quæ per Chriſtum contingit, ullam Legis Moſaicæ majorem cognitionem ipſi homini regenito conciliare: præſertim, quæ ad Pauli eo in loco propoſitum quidquam pertineat.

Partic. 48. ibidem. *Quod renatum hominem liberum*, &c. Non ſcripſi ego, renatum hominem liberum omnino eſſe ab ea irritatione ad peccandum, quam in hominibus non regenitis efficit Lex: ſed tantum, Hominem renatum ita vivere, ut condemnationis, quam ab aucto per legem mirum in modum peccato (de qua, videlicet, Apoſtolus in loco 7. capitis ad Rom. expreſſe loquitur) inferri certum eſt, nullo modo

ſit par-

Digitized by Google

ſit particeps. Inſpiciantur ipſa verba mea pag. 103. Quanquam & iſtud ipſum, quod mihi affingit Reprehenſor meus, jure ſcribere potuiſſem: nec quidquam tamen me attigiſſet ejus reprehenſio, cum nihil impediat, quominus in homine regenito nonnunquam, immo etiam ſæpius irritetur concupiſcentia, neque id tamen ab ipſa lege fiat.

Partic. 49. pag. 18. *Paulo poſt, Mors, inquit, &c.* Ratiocinationem meam, quam pene ad verbum & fideliter recitat, ſua reſponſione ab initio ne attingit quidem. Nam, cum dico, hominem renatum à nulla morte detineri, à qua, dum hic vivit, liberari poſſit, proprie loquor: atque intelligo, hominem, poſtquam renatus eſt, ſive in ipſo regenerationis ſtatu, à nulla ejuſmodi morte detineri, ut quidem neceſſe eſt ut intelligam, niſi peſſime ratiocinari velim; cum dicam in ipſa ratiocinationis propoſitione, hominem a Paulo deſcriptum cupere ſe liberari à quadam morte, à qua, dum hic vivit, liberari poteſt, ex quo apertiſſime conſequitur, hominem illum, in eo ipſo ſtatu, in quo eſt, a morte iſta detineri. Quid igitur huc pertinet illud, quod Reprehenſor meus hic dicit, hominem regenitum ex parte (in hac nempe vita,) liberari, licet plenam liberationem in altero ſæculo habeat? Nam certe iſta liberatio ex parte, quam adverſarius intelligit, per ipſam regenerationem ſtatim contingit, ipſiuſque perpetua & individua eſt comes.

Quare nulla prorſus ratione poteſt per eam homo renatus, ne minima quidem ex parte à morte aliqua liberari, a qua in ipſo regenerationis ſtatu detineatur. Sed inquiet, ſe nihil aliud velle dicere, quam falſam eſſe ratiocinationis meæ propoſitionem, cum plena liberatio non in hac vita, ſed in futura contingat; cujus liberationis tum in exclamatione, tum etiam in gratiarum illa actione ratio habeatur, ut, nimirum, gratiæ agantur, & pro nondum plena, quæ jam præſens eſſet liberatione, & pro plena, quæ poſt tandem futura eſſet quemadmodum poſtrema ejus verba hoc loco indicant. Reſpondeo primum, hoc non convenire cum eo, quod ſupra partic. 15. dixit, ubi ſatis conſtat eum velle, exclamationem quidem pertinere ad plenam liberationem, quam homo iſte percuperet, gratiarum vero actionem ad liberationem ex parte, quam jam adeptus fuiſſet, quod ibi oſtendimus ſubſiſtere non poſſe, cum neceſſe ſit, ut ejus omnino rei ratione gratiæ agantur, cujus conſequendæ deſiderium, ſummum in exclamatione proxima oſtenſum fuerat. Deinde dico, ne hanc quidem novam interpretationem ut, ſcilicet, in gratiarum actione, & præſentis & futuræ liberationis ratio habeatur, poſſe ſubſiſtere, cum non ſatis ſit, haberi in ea rationem ejuſmodi rei, cujus adipiſcendæ deſiderium exclamationem illam peperit: ſed præterea opus ſit, ut de nulla alia re gratiæ agantur, niſi de ea propter quam conſequendam exclamatum fuerat. Quare, cum ipſe adverſarius non audeat negare, gratias agi in loco iſto pro liberatione, quæ in hac vita habetur, neceſſe habet fateri, mortem à qua homo a Paulo deſcriptus detinetur, & à qua ſe exolvendi deſiderio exclamat, ejuſmodi eſſe, ut ab ea in hac vita liberari poſſit. Et ſic, ratiocinationis meæ propoſitionem ab ipſo minime negari poſſe, apparet. Adde, quod diſtinctio iſta plenæ & non plenæ liberationis, cum ipſis Pauli verbis nihil commune habet; ex quibus liquido conſtat, ibi non agi, niſi de una, eaque uno atque eodem tantum modo accepta & conſiderata, tum captivitate, tum liberatione. Captivitas quæ deploratur, & unde exclamatio illa oritur, eſt ſimpliciter, captivum eſſe legis peccati & mortis verſ. 23. & 24. ejuſdem 7. cap. Liberatio item, quæ ſubſequitur, & pro qua gratiæ aguntur, eſt ſimpliciter, liberatum eſſe à lege peccati & mortis verſ. 2. cap. 8. Itaque, ut ſupra eadem partic. 15. diximus merum eſt hoc commentum, diſtinctionem iſtam duplicis quodammodo liberationis hoc loco adhibere.

Partic. 50. Ibidem. *Toto, inquit, cap illo 7. &c.* Nullo pacto rationem meam ex eo ductam, quod Paulus in illo ſermone, ubi de ſeipſo loqui videtur, nullam in ipſo cap. 7. ſpiritus mentionem faciat, convellere poteſt Adverſarius, niſi iſtius rei cauſſam afferat, ac doceat, cur, ſi, ut ipſius ſententia neceſſario fert, de ſpiritu reipſa verba Paulus faciebat, mentem tamen tantum ac ſimpliciter nominavit; præſertim, cum & antea, & poſt, ubi certum eſt, eum de regenitis hominibus loqui, ipſa voce ſpiritus ſemper utatur. Nam quod idem adverſarius ait, cum hic Mens carni opponatur, oportuiſſe, me animadvertere, Mentis nomine hoc loco, *non quamlibet hominis mentem ſive rationem, ſed animum regenitum intelligi*: Ad hoc reſpondeo, immo, cum carni hic Mens opponatur non autem Spiritus, oportuiſſe illum animadvertere, Carnis nomine non intelligi ipſum hominem non regenitum, ſive hominem, quatenus non eſt regenitus, ſed id, quod menti etiam in homine non regenito opponitur, præſertim, cum, hoc pacto, utriuſque vocis, & Mentis ſcilicet, & carnis propria ſignificatio conſervetur, nec ulla additione ad eam percipiendam ſit opus. Nam quis negare poteſt, in homine, quantumvis non regenito, modo in beſtiam quodammodo non degeneraverit, & carnem, & mentem, maxime proprie loquendo, inveniri, atque inter ſe opponi?

Quod ſi Mentis nomine intelligas mentem Spiritu Dei regenitam, nonne, ex tuo ſenſu, addis voci Mentis quiddam maximi momenti, adeo ut non quidem interpretari, ſed corrigere velle Pauli verba videaris? Cæterum ad id, quod hic repetit Adverſarius, de mente non regenita, quæ Mens carnis à Paulo nominetur, unde concludit, non potuiſſe ejuſmodi mentem ab ipſo, carni, opponi, itemque ad id, quod ſimiliter repetit, de mente quæ in homine renovari debeat, abunde reſponſum eſt ſupra Partic. 4. & 10. Nam quod hic addit, Paulum monere, mentem iſtam eſſe exuendam, id neque in notatis ab ipſo in margine locis, Col. 2. Rom. 12. Epheſ. 4, nec alibi uſquam (quod ſciam) ſcriptum eſt. Pergens autem hoc loco Reprehenſor meus, tribuit mihi ratiocinationem quandam, quæ non invenietur in meo ſcripto, ut ſcilicet, ex eo, quod cap. 8 mentionem faciat Paulus legis ſpiritus, cap. vero 7 legis mentis, concludam, illum cap. 7 de alio homine, id eſt, non regenito loqui. Sed videamus tamen, quomodo ratiocinationem iſtam diſſolvat? Inquit igitur. *Nego vero conſequentiam, ſiquidem Lex mentis cap. 7, & Lex ſpiritus cap. 8. eadem eſt Lex, quia effecta eadem utrique tribuuntur, nempe ſervire Deo, & liberari à lege peccati & mortis.*

Sed ubi, quæſo, tribuit Paulus legi mentis, quod liberet à lege peccati & mortis? An fortaſſe hoc dicit, cum ait, illam alteram legem in membris ſuis repugnare legi mentis ſuæ, ſeque captivum reddere legi peccati, unde exclamat, *Me miſerum, quis me liberabit ab hac morte?* Quid alterum alteri magis contrarium eſſe poteſt? Et ſane vel hoc ipſum, quod apud Paulum Lex ſpiritus liberat in hac ipſa vita (præteriti enim temporis verbo *liberavit* utitur Paulus) à lege peccati & mortis, Lex vero mentis hoc non efficit, immo, pugnante cum ea membrorum lege, homo captivus fit legis peccati, ideoque & mortis, manifeſte docet, oportere, ut ex Apoſtoli mente longe aliud ſit Lex mentis, quam Lex ſpiritus, & hanc illi plurimum præſtare.

Credidit Reprehenſor meus (idque, ut arbitror, hoc loco dicere voluit, quamvis ſuis verbis non expreſſerit) idem valere, Servire mente Deo, ſeu ut Paulus loquitur, Legi Dei, quod, Mentis ope liberari à lege peccati & mortis, & propterea à Paulo eundem inſignem & ſalutarem effectum legi mentis tribui, quem legi ſpiritus tribuit. Sed quantopere fallatur, multa, quæ variis in locis tum in Diſputatione illa noſtra, tum vero ſupra in hac ejus Defenſione à nobis diſputata ſunt, monere illud facile poſſunt. Meminerit tantum, Paulum poſt illa verba, *mente ſervio Legi Dei*; ſtatim addidiſſe, *carne autem Legi peccati*, cum præfatus eſſet,

eſſet, ſe de uno & eodem homine iſta duo dicere. Jam poſtremo miror, Reprehenſorem meum auſum eſſe aſſerere, *in illis locis Epiſtolæ ad Rom. ſpiritum non opponi literæ, ſeu legi vacuæ ſpiritu, ſed carni, peccato, & morti,* Cum cap. 7.6. legantur verba illa, *ut ſerviamus in novitate ſpiritus, & non in vetuſtate literæ.* & cap. 8.2, & 3. poſtquam Apoſtolus dixiſſet, legem ſpiritus vitæ liberaſſe ipſum à lege peccati & mortis, ſtatim ſubjunxerit, *Nam quod impoſſibile erat legi, &c.* An non ipſe Adverſarius non diffitetur, ut vidimus partic. 46. io 7 capite agi de effectis & viribus legis? Quomodo igitur non neceſſe eſt, ut ſpiritus, cujus effecta & vires cap 8 exponit, is ſpiritus ſit, qui legi opponitur?

Partic. 51. ibidem *Quod pag. 108 & 109 ſubjicit, &c.* Reprehenſorem meum non admodum accuſo, ſi me, à ſuo more interim non recedens, Catharorum & Novatianorum larvis territare tentat, quando ex ipſa Epiſtola mea ad lectorem, & ex aliis in Diſputatione mea locis intelligere potuit, me ab iſtis hominibus non parum abhorrere. Verum quid, quæſo, commune habet cum Catharorum ſeu Novatianorum dogmate, aſſerere, ſcriptores ſacros parciſſimos eſſe in peccatis ſanctorum explicandis? Certe hinc potius apparet, eum, qui ita loquitur, omnino ſentire, peccata ſanctorum dari, id quod cum dogmate iſtorum aperte pugnat. Adde, quod iſto ipſo in loco id eſt, pag 108. diſerte ſcripſi, me conſtanter credere, *Chriſtianum, eum etiam eſſe poſſe, qui interdum peccet, & non raro labatur.* Quomodo igitur auſus eſt Reprehenſor meus, ex verbis à me iſto in loco dictis, eorum hominum me ſocium facere, qui nolunt, Chriſtianum hominem jam ullo modo peccare? præterea, nonne, dum iſtud ipſum aſſero, quod ille ita acriter mordet, ſimul oſtendo me ſentire, non adeo parcos eſſe ſacros ſcriptores in explicando, quod inter ipſos ſanctos homines inveniantur, qui non raro labantur? Nunquid iſtud fert Catharorum ſeu Novatianorum dogma? Mera igitur atque adeo manifeſta eſt hoc loco Reprehenſoris mei calumnia. De diſtinctione, quam ego inter lapſum & peccatum hoc loco adhibeo (tametſi eam non explico) & ipſe carpit, nihil aliud dicere attinet, niſi non propterea me negare, omnem lapſum eſſe peccatum. Sed nemo neſcit, ſæpe fieri, ut unum & idem vocabulum, modo latiore, modo reſtrictiore ſignificatione efferatur, ſeu modo generis, modo ſpeciei, ut logici loquuntur, ſignificationem habeat. Quod an in voce peccati contingat, judicent alii. Ad exemplum Davidis, quod hic repetitur, reſponſum fuit ſupra partic. 29. De Petri porro abnegatione item reſponderi poteſt, Petrum, videlicet, adhuc ſub Vetere Teſtamento fuiſſe, necdum Spiritum Sanctum Novi Teſtamenti proprium accepiſſe, & porro non plane regenitum tum temporis fuiſſe. Sed finge, fuiſſe. Quid hoc adverſus enunciatum meum, quod Sacri ſcriptores parciſſimi ſint in indicándo, non modo explicando, quod ſancti homines interdum peccent? Primum enim unum alterumve exemplum parcitati iſti (ut ſic dixerim) non adverſatur.

Deinde meum enunciatum, ut verba ipſa per ſe ſatis oſtendunt, non ad hiſtoriam, ſed ad doctrinam, quæ apud Sacros Scriptores extat, omnino eſt referendum. Diſſimulatio Petri, & diſſidium Pauli & Barnabæ (ſi modo diſſidium illud delicti aliquid in ſe continet) inter lapſus à me numerantur. Quidquid autem de illis ſtatui debeat, cum ad hiſtoricam narrationem pertineant, nihil revera meo enunciato adverſantur. Abnegationis denique Chriſti nominis, qua notati fuerint plurimi, qui poſtea Chriſti martyres ſunt facti, non erat, quod Reprehenſor meus mentionem faceret, cum id apud Sacros ipſos Scriptores non legatur. Adde quod nihil vetat, iſtos omnes, antequam Chriſtum abnegarent, quamvis ejus nomen publice profiteri non dubitarent, veros tamen Chriſtianos, & re ipſa ſanctos non fuiſſe. Cæterum, quod me inter otioſos homines numerat, & extra teli jactum, nullis unquam viſis aciebus, conſtitutum facit, ignoſcerem homini mei notitiam non habenti, niſi nulla venia dignum videretur de hominis ſibi ignoti fama quidquam detrahere. Notavit ille, nobiliſſimum illum virum, cum quo de 7 capitis ad Rom. loco iſto diſputavi, ipſius diſputationis noſtræ pag. 25, de me affirmare, quod tum temporis ſecure otio literario eſſem deditus. Verum, præter quam quod longe aliud eſt, otioſum hominem eſſe, & otio literario eſſe deditum, debuit Reprehenſor meus ſimiliter notaſſe, quæ à me pag. 132 ad iſtud, & ad alia quædam huic ſimilia, quæ a nobiliſſimo illo viro de me ſunt ſcripta, reſpondentur: ex quibus ſatis conſtat, me, ne eo quidem tempore, quo iſta ſcribebam, extra teli jactum fuiſſe, & jam tum diuturna ac multiplici experientia, quid cum tentationibus præliari ſit, didiciſſe.

Partic. 52 pag 19. *Quis vero non miretur præfractum &c.* Si hoc loco prout commeritus eſt, ita Reprehenſori meo reſpondere velim, id mihi faciendum erit, quod & naturæ, & inſtituto meo, & denique in diſputationibus perpetuo meo mori adverſatur. Quare ſatis mihi eſſe volo ita reſpondere, ut quilibet facile intelligere poſſit, me à præfracta in corrumpenda (ut ipſe mihi objicit) ſententia illa Johannis Apoſtoli, 1 Joh. 1 8 quam longiſſime abeſſe: ipſum vero (ut quam leniſſime cum ipſo agam quid hic dicat, quidve mihi objiciat, prorſus neſcire. Cujus rei oſtendendæ initium illud erit, quod ex tota illa Diſputatione mea apertiſſime conſtat, me concedere, hominem ipſum jam regenitum peccare poſſe.

Citavi ſuperiore partic. loca duo, unum in ipſa Epiſtola ad lectorem, alterum ſuperiore proxima pag. 108, ubi diſerte, ut vidimus, non tantum labi, ſed etiam peccare ejuſmodi hominem poſſe, affirmo; licet hoc rarius, illud autem crebrius. Quod idem ſatis aperte colligitur ex iis, quæ diſputo pag. 56, poſt ipſius paginæ initium, ex quibus intelligi ſimul poteſt, qua ratione lapſus à cæteris peccatis diſtinguam. Atque, ut complura alia loca omittam, unde ſententia iſta mea cunctis patere poteſt, eam iterum clariſſimis verbis explico pag. 126. ubi etiam quid peccatum, quidve lapſum à peccato diſtinctum, in hac diſputatione appellem, clarius apparet. Adde, quod ipſe reprehenſor meus ſupra partic. 34. ait, me non audere affirmare, in homine regenito peccatum amplius non eſſe, & apertius proxime ſeq. partic. fatetur, me concedere, renatum hominem poſſe peccare quanquam dicit, me, quaſi mei oblitum iſtud dixiſſe: cum tamen conſtet, me iſto in loco ad ea reſpicere, quæ alibi ſuperius dixeram. Videat lector ipſum initium pag. 112 Diſputationis meæ. Conſtat igitur, Reprehenſorem meum neſcire quid dicat, cum mecum ita pugnat, quaſi ego negem, renatum hominem unquam peccare. Sed fac, me negare; quid attinet hoc loco contra ſententiam iſtam Sacra Teſtimonia afferre, ubi non de ipſa agitur, ſed tantum de quorundam Joh. Apoſtoli verborum interpretatione mea, ex qua nullo modo ſequitur ſententia iſta? Cur interim nihil prorſus reſpondetur ad teſtimonia à me allata, ut probem, peccatum habere, non idem eſſe, quod peccare, ſed, quod peccati reum eſſe, ex quo manifeſte confirmatur, interpretationem illorum Johannis verborum vulgo receptam nihil firmitatis habere? ſed videamus, quid reſpondeat ad alteram meæ interpretationis confirmationem, ſumptam ex apertioribus ejuſdem Apoſtoli verbis, quibus mox, more ſuo, eandem ſententiam repetit, ex illis, inquam; *Si dixerimus, quoniam non peccavimus &c. Certe,* inquit, *nec præteritum tempus excludimus.* Quaſi vero ego, præteritum tempus excludendum non eſſe, probare velim & non apertiſſime conſtet, me ex verbis iſtis, in quibus de præterito tantum tempore agitur, oſtendere velle, in iis de quibus controverſia erat, quippe horum ſimillimis, de præterito tantum tempore ſimiliter agi.

Jam, cum ait, omnino intolerabile eſſe, quod adjicio, Apoſtolum, videlicet, illic agere de peccatis, quæ unuſquiſque commiſerit antequam Chriſti nomen profitetur,

retur, quomodo quæſo, iſtud, quod ait, probat? Certe non alia ratione, quam quia quotidie peccatorum remiſſionem, à Deo petere docemur; unde concludit, nos nova indies peccata committere. Atqui hoc penitus extra propoſitum concluditur, cum neque ego id negem, nec ſi, in ſingula etiam momenta, quilibet Chriſtianus homo graviſſime peccaret, hinc certo ſtatui poſſit, verba illa Johannis de iſtis etiam peccatis, & multo minus de iſtis tantum accipienda eſſe. Non enim quidquid verum eſt, ubique dicitur; & ſæpe in Sacris Literis verba aliquid ſignificare iis videntur, qui in earum locutione non ſunt adeo verſati, quod tamen non ſignificant, etiamſi id alioqui veriſſimum ſit. Sed mox me impium, & præcipui, quo Chriſtiani donantur, beneficii hoſtem non ferendum appellat, quia dicam, in precatione Dominica nos petere remiſſionem peccatorum, quæ ante converſionem noſtram & regenerationem commiſſa fuerant. Si intelligit, me dixiſſe, iſtorum tantum peccatorum remiſſionem in ea precatione à nobis peti, apertiſſime calumniatur. Verba enim mea pag 110. hæc ſunt. *De præteritis igitur peccatis, ut dixi, loquitur Apoſtolus non de præſentibus. Nec vero alio potiſſimum reſpexit Chriſtus, cum nos orare docuit cæleſtem patrem, ut nobis remittat debita noſtra.* In quibus verbis dictio illa *potiſſimum* manifeſte ſignificat, me aliorum etiam peccatorum remiſſionis petitionem non excludere, licet præcipue iſtorum remiſſionis in precatione iſta rationem haberi dicam.

Quod ſi hoc ipſum ipſe intelligit me dixiſſe, cur turpiſſimis iſtis & graviſſimis convitiis me afficit? Quid impietatis, rogo, aut hoſtilitatis (ut ſic dixerim) adverſus remiſſionis peccatorum, quæ etiam poſt regenerationem committimus, beneficium hic animadverti poteſt? Quin immo, ſi ulla impietas in alterutrius noſtrum hac de re ſententia notari poteſt, in ipſius poteſt, quæ meæ contraria ſic habet; *Forma illa precandi pro remiſſione peccatorum, non tam ad ea peccata quæ ante remiſſionem admiſſa ſunt, quam ad ea, quibus, quantumcumque regeniti, ſubinde nos aſtringimus, referenda eſt.* Quæ Reprehenſoris mei verba nunc accuratius non examino. Tantum dico, ſi in petenda remiſſione peccatorum major ratio habetur eorum, quæ ſubinde poſt regenerationem committuntur, quam ante commiſſorum, poſſe hinc colligi, graviora eſſe ea, quæ poſt, quam quæ ante committuntur, id quod ut falſiſſimum eſt, ſic impium ſane fuerit affirmare.

At dicet ipſe, collectionem iſtam ſtupidiſſimo homine eſſe dignam: cum non major peccatorum gravitas, ſed nondum conſecutus remiſſionis effectus efficiat, ut peccatorum, quæ ſubinde poſt regenerationem committimus, remiſſionem petere potius debeamus, quam ante commiſſorum, quæ jam remiſſa ſunt. Sed profecto, ſi ratiocinatio iſta bona eſt, non modo magis illorum, quam iſtorum, ſed iſtorum tantum remiſſionem petere debemus. Et ſane hoc reipſa, iſtius rationis, quod jubemur quotidie peccatorum noſtrorum remiſſionem petere, vi atque efficacia fretus, concluſit antea Adverſarius, hac eadem particula inquiens, non eſſe Chriſtianum, qui non credat, præterita peccata iis, qui in Chriſtum credunt, remiſſa eſſe, & propterea, cum nihilominus peccatorum remiſſionem à Deo quotidie petere doceamur, hoc fieri propter nova peccata quæ indies committimus. Itaque primum ſibi ipſi non conſtat, cum poſtea ita loquitur, ac ſi ad utraque peccata pertineat petitio iſta, quamvis ad ſubſequentia regenerationem magis præcipue. Deinde non recte diſtinguit inter utraque peccata, quod ad remiſſionem attinet, quandoquidem ea peccata, quæ poſt regenerationem, ipſa regeneratione durante (de his enim loquimur) committuntur, non minus remiſſa fuerunt ſimulatque is, de quo agitur, in Chriſtum credidit, quam quæ ante fuerant commiſſa. *Una enim oblatione*, inquit divinus ille ſcriptor, *conſummavit* [*Chriſtus*] *in æternum ſanctificatos.* Qua de re pluribus egimus in diſputatione noſtra de Jeſu Chriſto Servatore.

Ex quo ſequitur, cum nihilominus tamen remiſſionem peccatorum homo regeneratus quotidie à Deo petere debeat, haberi in petitione iſta potius rationem præteritorum, id eſt, ante regenerationem commiſſorum, quam præſentium peccatorum. Quippe quod illa iſtis & multo graviora ac certiora ſint, nec tam facile, ut iſta, à Deo remitti ſolita. Jam cum ego ad hunc modum de precatione iſta ſentiam, quomodo ex ſententia mea potuit Reprehenſor meus colligere, meum eſſe dogma, hominem regenitum non amplius peccare? aut quomodo auſus eſt ſtatim, ſubjicere, *labi*, inquis, *poteſt, peccare non poteſt?* Ubi, quæſo, in tota illa diſputatione mea diſtinctio iſta legitur? aut ex quibus meis verbis ea elicitur? Qui alterum reprehendere aliqua de re diſputantem eſt paratus, diligentiſſime prius inquirere ac noſſe debet, quid ille dicat. Non profecto ad iſtum modum, ego diſtinguo & doceo. Immo, ut ſupra demonſtratum eſt, concedo, hominem regenitum peccare poſſe, ſæpius tamen labi. Peccatum intelligo, cum quis ſciens prudens à ſibi præſcripta via deflectit: lapſum vero, cum id per ignorantiam vel incogitantiam facit: non quod negem, vel omnem ejuſmodi lapſum, latiore vocis Peccati ſignificatione, peccatum merito dici poſſe, vel, qui ad iſtum modum labitur, ſi Deus ſummo jure cum ipſo agere velit, æternæ mortis reum eſſe: ſed quo facilius & apertius intelligatur, quid ego de delictis regeneratorum, nec ne in ipſis inveniantur, ſentiam.

Fruſtra igitur hic diſputat Adverſarius, Ut probet, omnem lapſum eſſe peccatum, cujus ſtipendium ſit mors, niſi gratuita Dei venia remittatur. Quaſi vero id ego negem. Peccandi porro verbum intelligere poteſt, me non ita hoc loco accipere, ut vitiis indulgere ſignificet, quod tamen, auctore Johanne Apoſtolo, ut ipſe fatetur, facere potuiſſem. Sed hoc pacto, regenitum hominem vitiis indulgere poſſe, conceſſiſſem; cum, ut ſæpius jam dictum eſt regenitum hominem peccare poſſe concedam. Quod abſit à me ut vel per ſomnium quidem feciſſe dici poſſim. Sic enim non modo mihi ipſi plane contrarius eſſem; ſed id, quod falſiſſimum eſt, concederem, quodque ſi ipſa iſtius enunciati verba attendantur, ſeipſum manifeſte falſitatis accuſat. Nam quid aliud ſonat verbum ipſum regenitum eſſe, quam in novitate, & ſic, in ſanctitate vitæ ambulare? Unde conſtat, quam turpiter fallatur Reprehenſor meus, qui putet, ſub mea ſententia latere inſanum quorundam Anabapriſtarum delirium, de perfecte regenitis, qui poſtea labi non poſſint, vel certe miſeras conſcientias, vi ſententiæ meæ, in deſperationem labi neceſſe eſſe. Et addit, *En quid ſit in Sacris Literis ex cerebri ſui ſomniis philoſophari.* Ego vero, ut iſtud ipſe de me plane immerito, ſic hoc meritiſſimo de ipſo dicere poſſum. En quid ſit nimio reprehendi ſtudio teneri, & ſuorum magiſtrorum decretis nimis addictum eſſe!

Partic. 53. pag. 20. *Idem non minus impudenter quam nefarie*, &c. Pergit conviciari ac calumniari, inquiens, me non minus impudenter, quam nefarie corrumpere locum illum 1 Joh. 2. 1. Et interim nihil reſpondet ad rationes validiſſimas, quibus meam iſtius loci interpretationem confirmo; ſed tantum ex ea colligit, qui ſemel fuerit regenitus, eum extra peccandi periculum eſſe. Id quod (tanquam ſi jure id collegiſſet) & falſiſſimum & abſurdiſſimum eſſe, pluribus modis probare aggreditur. Quid eſt autem cum ſua ipſius umbra pugnare, ſi hoc non eſt? Ergo, ſi Johannes (ut ego quidem ſentio) iſto in loco non id agit, ut moneat eos, qui, peccatis relictis, Chriſto ſe conſecraverant, ne poſt hac in aliquod peccatum incidant: ſed ut moneat eos, ad quos ſcribit, ut peccata quemadmodum poſtulat doctrina Chriſti quam profitebantur, reipſa relinquant. Hinc ſequitur, priore iſta altera monitione nihil eſſe opus, quia, videlicet, ex poſteriore hac,

in iſtis

inaſtis Apoſtoli verbis agnita, efficiatur, ut qui ſemel peccata reliquerit, peccare amplius non poſſit? Poteſtne ſtupidior hac, ulla conſecutio excogitari? Aut quid vetat obſecro, quominus monitio iſta altera utiliſſima ſit, etiamſi illa in loco iſto non habeatur? Quid autem dicam, cum me ita loquentem facit? *Si regeniti ſumus, nihil iſta* (id eſt, peccandi pericula) *nobis oberunt.* Me id dicere ait, quod ego falſiſſimum eſſe arbitror; idque mihi exprobrat, quod ipſius & ſuorum eſt proprium. Volunt enim ipſi, & hoc ipſemet in hac ſua Reprehenſione partic. 12, attingit, eum, qui ſemel revera fuerit regenitus, & ſic vera vivaque fide fuerit præditus, ab ea nunquam excidere poſſe, & conſequenter peccandi pericula iſti non obfutura: quandoquidem certum eſt, omnes qui in vera vivaque fide perſtiterint, ſalvos fore. Quæ igitur hic teſtimonia congerit, ut, ipſis regenitis pericula à diabolo & peccatis imminere, probet, non quidem adverſum me, ſed adverſus ſeipſum & ſuos imprudens in medium producit.

Fatetur (quamvis tacite) ipſe mox, ea nihil contra me facere, cum agnoſcit, me concedere, renatum hominem peccare poſſe, idque eo magis fatetur, quod apparet, verba quibus ſententiam iſtam exprimo, ita accipienda eſſe, ut intelligam, hominem renatum ipſa regeneratione perdurante, poſſe peccare, id eſt peccatum aliquod interdum committere. Adeo ut plus etiam ego concedam, quam ex teſtimoniis iſtis neceſſario concludi poſſit; quippe quæ peccandi quidem pericula renato homini imminere oſtendunt, ſed quod regeneratio, nihilominus ut renatus homo peccet, in ipſo perdurare queat, prorſus non docent. Sed quædam ex ipſis, potius periculum eſſe indicant, ne quis peccando à regeneratione plane excidat, & ab adverſario & hoſte diabolo ſuperetur. At vero ait, me quaſi mei oblitum, iſtud quod homo renatus peccare poſſit, concedere. Immo vero ipſe, me ſugillandi ſtudio, ſui ipſius oblitus, præter omnem pii & cordati hominis morem, ſcriptum licet meum reprehenſurus, quid ego ſcribam, non animadvertit; nec videt, me perpetuo in toto illo opere (ut vocula, *jam*, in iſtis ipſis, hoc loco, id eſt, in ipſo pag. 112, initio, verbis meis aperte indicat) iſtud idem aut expreſſe aut tacite identidem concedere. Jam, dum rationem convellere vult, quam ipſe attuli, interpretationis meæ illius loci 1 Joh. 2. 1, nihil dicit; cum non modo nonnunquam, ut ipſe fatetur, ſed ſemper apud Johannem in illa Epiſtola, & fortaſſe etiam alibi, peccati, ſeu peccatum faciendi verbum ſimpliciter poſitum, in peccato manere ſignificet, vel aliquid grave admodum & abominandum patrare. Qua ſignificatione admiſſa, & ratione habita eorum, quæ ſuperiore capite leguntur, ad quæ initium iſtud hujus cap. omnino relationem habet, multo veriſimilius videtur eſſe, Johannem id curare, ut ii, ad quos ſcribit, re ipſa tales ſeſe præſtarent, quales ut eſſent, ipſorum profeſſio requirebat, quam, ut, quando jam ſe tales præſtabant, in eo etiam perſeverarent. Tametſi enim jam profani non erant, quippe qui Chriſti Jeſu nomen profiterentur; tamen quod vita ipſorum iſti profeſſioni reſponderet, ac breviter, quod revera pii eſſent, nihil vel conſtabat, vel conſtare poterat. Neque enim, quamvis id Adverſarius affirmet, eos Johannes alloquitur, qui jam communionem cum Deo patre & filio ejus Jeſu Chriſto haberent, (quanquam & hoc, & cætera omnia, quæ iſtis à Johanne tribui, Adverſarius ait, & ſi qua alia, laude digna, in ea Epiſtola ipſis tributa inveniuntur, illis etiam tribui poſſunt, qui modo Chriſti doctrinam & Euangelium ſe amplecti profiteantur) ſed eos, de quibus, ut eam haberent, ſollicitus erat, ut conſtat ex verſ. 3. cap. præcedentis.

Partic. 54. pag. 21. *In loco Jacobi cap. 3. eludendo, &c.* Ait; me deſudare in eludendo loco Jacob. cap. 3. Ita nimirum hodie comparatum eſt, ut, ſi quis aliam ab ea, quam vulgus probat, alicujus loci interpretationem afferat, veriſſimam licet ac pleniſſimam, & nullo negotio explicatam, is & locum eludere, & ea in re deſudare, ſeu miris modis ſe torquere dicatur. Sed videamus, quid meæ interpretationi deinde opponat. Scripſi ego, mentem Jacobi eo in loco eſſe, affirmare, non quidem, ut verba præ ſe ferunt, neminem prorſus eſſe, qui in multis non labatur: ſed humanam naturam ita comparatam eſſe, ut omnes generatim facile labi poſſint. Hinc Reprehenſor meus ad hunc modum ſcribit: *Immo vero ô Dyſidæe, non ſolum generatim, ſed ſpeciatim, atque etiam ſingulatim quilibet & labi & graviter impingere quotidie poteſt, in tetra etiam flagitia ruere, niſi manu Dei ſuſtineatur.* Sed quid hic, rogo, contra interpretationem meam? Totum certe iſtud ego concedo. Aliud eſt enim re ipſa in multis labi; aliud vero, poſſe quotidie labi, & graviter impingere. Hoc de omnibus & ſingulis affirmari poſſe, admitto, illud nego. Jam iſta duo, Generatim omnes facile labi poſſe, & ſingulatim omnes poſſe in tetra etiam flagitia ruere, nullam oppoſitionem inter ſe habent. Adverbium enim *Facile* in priore enunciato poſitum, non item in poſteriore, omnem oppoſitionem inter ipſa tollit, nec quidquam impedit, quominus Jacobus id tantum dicere voluerit, quod ego eum dicentem facio, & tamen id etiam nihilominus ſit verum, quod Reprehenſor meus affirmat. Qui non contentus, nihil contra meam interpretationem attuliſſe, quod eam quidquam attingat, adverſus ejus confirmationem à me allatam id affert, quod ipſam confirmationem mirifice confirmat. Confirmatio iſta eo continetur, quod ex perfecti appellatione, quam Apoſtolus ſubjicit, appareat, illum in toto eo ſermone hyperbolicum eſſe. Reprehenſor autem meus tanquam huic contrarium, affert, *virum perfectum illic accipi non ſimpliciter, ſed comparative.* Quod quid aliud eſt reipſa, quam ibi figuram hyperbolem eſſe? Quo confirmationis meæ vis tota continetur, & illud ipſum eſt, quod ego urgeo. Ex qua certe confirmatione nemo unquam colligere potuerit, me ſentire, dari aliquem, cui nihil deſit ad perfectam juſtitiam, quod tamen, neſcio quo pacto, idem Reprehenſor meus hic me ſentientem facit.

Partic. 55. pag. 22. *Quod ſanctorum nomen dari, &c.* Cur ſanctorum appellatio tribuatur omnibus, qui Chriſti doctrinam profitentur, non dubito, quin facile quiſque faſſurus ſit, me veriſſimam cauſſam indicaſſe, id eſt, ipſam Chriſti doctrinæ profeſſionem. Nam & ratio ipſa id per ſe monet, quam ſupra in ipſo partic. 35, fine attigimus, & idem teſtantur loca, à me ex Sacris Literis eodem in loco, quem hic Adverſarius carpit, id eſt Diſputationis meæ pag. 115, annotata; in quibus vix ullum locum habere poteſt ratio iſta, à reprehenſore meo & aliis quibuſdam ante ipſum, præter omnem uſum figurararum ejuſmodi locutionum, excogitata, quod ſcilicet ii, qui inter iſtos ſancte vivunt, ſint cauſſa, ut omnes, qui Chriſti doctrinam profitentur, ſancti dicantur. Sed ſive mea, ſive illis potius ratio admittenda eſt, hoc ad id, de quo ibi agitur, & ad me iſto in loco refellendum nihil refert. Ex utravis enim, immo magis ex Adverſarii, quam ex mea ratione colligitur, ſanctorum nomen, quatenus vitæ innocentiam veramque pietatem ſignificare poteſt, proprie à Paulo iis non fuiſſe tributum, qui vitiis non vulgaribus impliciti erant. Hoc autem illud re ipſa eſt, quod mihi, eo in loco, demonſtrandum ſumpſeram.

Partic. 50. ibidem. *Quod poſtea pag. 115 adjicit, &c.* Quidquid hic per integras duas ſui ſcripti in folio (ut loquuntur) paginas Reprehenſor meus dicit, nihil fere ad id pertinet, de quo agitur, nec adverſum me quidquam ferme ex eo concludi poteſt. Dixeram ego, ſanctos homines interdum de imbecilitate ſuæ, id eſt, humanæ naturæ conqueri, ad excuſanda peccata ſua, quæ comiſiſſent, non autem quæ committere pergerent, atque ut Deum ad ea ſibi ignoſcenda adducerent. Ait ipſe, immo pios commemoratione ſuorum peccatorum non quærere iis excuſationem, ſed accuſare ea potius & condemnare, ut deleantur. Atqui ego nihil dixi de commemoratione peccatorum,

ſed

ſed de querimonia propter naturæ humanæ imbecillitatem, de qua imbecillitate ibi agebatur. Cujus nemo dixerit ſanctos, idcirco mentionem facere, ut peccata ſua condemnent, ſed potius, ut illa aliquo modo excuſent. Hacque ratione, dum nihilominus tamen ipſa peccata ſua coram Deo interim & agnoſcunt & confitentur, ad veniam ab ipſo impetrandam ſibi viam parent. Jam quia querimoniam iſtam ad peccata jam commiſſa, non autem ad ea, quæ adhuc ſubinde committantur, reſpicere dicam, non propterea, in ſanctis & regenitis naturæ corruptionem prorſus abolitam eſſe, affirmo, & multo minus ſtatuo, homines ejuſmodi nullos fructus putres, id eſt, malos amplius proferre; cum certum ſit, etiamſi nulla naturæ corruptio in homine foret, eum tamen malos fructus ferre, ſeu peccare poſſe: ut ipſius primi hominis exemplum ſatis oſtendit, qui, cum nondum ullam naturæ ſuæ labem contraxiſſet, peccavit tamen, idque graviſſime. Unde apparet, propriam & veram peccatorum cauſſam non corruptionem naturæ eſſe, ſed voluntatis liberæ malum uſum.

Quid igitur hic attinebat tot teſtimonia afferre hominum ſanctorum, qui peccaverint; cum neque ego id negem, nec de eo hic quidquam diſputetur, ſed tantum de eo, an in homine ſancto & pio vitioſitas adhuc maneat, quæ illum adeo impediat, ut ſæpius de recta pietatis via deflectat, & frequenter non id agat quod velit? Cum igitur teſtimonia iſta nihil ad id, de quo agitur, pertineant, examinationem illorum omittam; tametſi, illis examinandis, cuilibet apertius conſtare poſſet, quam fruſtra hic laboraverit Reprehenſor meus. Tantum dico, eum graviſſime falli, ubi ait, me perſonæ Davidis exemplo afferendo, ad probandum vitioſitatem iſtam adeo efficacem in ſe manentem à ſanctis minime agnoſci, meo ipſius gladio imprudentem me jugulaſſe, nempe propter homicidium & adulterium ab ipſo Davide commiſſum, & peccatum poſtea numerandi populi. Quandoquidem, ut ſupra partic. 29. annotavimus, ſi ſtatuere volumus, Davidem per aliquod tempus inter homines homicidas & adulteros, vere ac proprie loquendo, numerari merito potuiſſe, neceſſe eſt etiam, ut ſtatuamus, eum, pro illo tempore, ſanctum & pium eſſe deſiiſſe. Quæſtio autem noſtra eſt, an, perdurante ſanctitate & pietate, vitioſitas illa nihilominus in homine hæreat, & ſic exemplum iſtud ad quæſtionem noſtram non pertinet.

Quod ſi ſtatuere velimus actus, illos primos Davidis, occidendi hominem, & adulterandi, non habuiſſe vim illum efficiendi hominem homicidam & adulterum, & ſanctitatem ac pietatem illi adimendi, hoc exemplum nihilo magis ad rem facit; cum aliud ſit unum atque alterum pravum actum in ſancto & pio homine inveniri, aliud vero, vitioſitatem de qua loquimur, in eo adhuc manere. Quamobrem de pravo illo actu jubendi, ut populus numeraretur, non eſt, cur quidquam reſpondeam, cum certum ſit, iſtum Davidis actum, ſine ulla in ipſo inhærente vitioſitate, exiſtere potuiſſe, ut jam exemplo ipſius primi parentis demonſtratum eſt. Recte igitur à me Davidis exemplum allatum fuit, ſuam juſtitiam, innocentiamatque integritatem commendantis, & vias domini ſe cuſtodiiſſe affirmantis. Hæc enim adeo efficacia vitioſitatem iſtam omnino excludunt; cum ſatis appareat, ſanctum illum hominem ita loqui, ut *non modo* per comparationem cum impiis, ſed etiam *ſimpliciter* pietatem & rectas ſuas actiones prædicet, *quamvis* ex altera parte fateatur, ſi Deus ſummo jure cum *ipſo* agere voluiſſet, reum ſe ejus judicio futurum, *non quidem*, videlicet, propter vitioſitatem, *quæ illum ſæpius* tranſverſum ageret, & de recta via *frequenter* deduceret, ſed propter aliquos in ſua juſtitia defectus & errores ſuos; cum vel unicum delictum, in tota hominis vita reddat illum Dei judicio obnoxium, ſi ipſius Dei miſericordia ſecludatur. De Pauli exemplo, quod ſimiliter attuli, nihil amplius ad ea quæ adverſarius dicit, reſpondebo, niſi longe aliud eſſe, luctam ſpiritus & carnis in Paulo fuiſſe, nec penitus & omni ex parte eum fuiſſe regenitum, & vitioſitatem ſibi inhærentem perpetuo illum habuiſſe, quæ cauſſa eſſet, ut faceret, non quæ vellet, ſed quæ nollet. Conferat lector Diſputationis meæ verba cum Adverſarii reprehenſione, & videbit, ſine dubio, illum hic nihil agere, etiamſi illi quædam concedantur, quæ, minus licet comperta, vel potius aperte falſa, pro conceſſis hoc loco ab ipſo ſumuntur.

Partic. 57. pag. 24. *Rationem eam rejicit Dyſidæus*, &c. Tripliciter nec ſane leviter, hic errat Reprehenſor meus. Primum quia, etſi apertiſſima res eſt, non videt, quid hoc loco diſputetur. Deinde, quia id, quod ipſe, ad ſuam rationem tandem concludendam, aſſumit, nequaquam probat. Poſtremo quia, etiamſi id veriſſimum eſſet, non tamen ejus ratio recte foret concluſa. Diſputatur hoc loco, an quiſque noſtrum poſſit de eo, quod in vere ſanctis hominibus, quod attinet ad concupiſcentiam, inveniatur, ex eo certam conjecturam ducere, quod in ſe ipſo experiatur: quemadmodum nobiliſſimus ille vir, cum quo mihi de loco illo Septimi cap. ad Rom controverſia erat, ſua argumentandi ratione ſe ſentire præ ſe ferebat, id quod ego nullo pacto concedo aut ſentio; & affirmo, viam iſtam inveſtigandi, quid in ſanctis hominibus fiat, fallacem prorſus ac admodum periculoſam videri; cum certum non ſit, nos jam ſanctos revera eſſe. Reprehenſor autem meus ita loquitur, acſi diſputaretur, utrum judicium iſtud fieri poſſit *ex eo ſenſu* (ſic enim ipſius verba habent) *quem in ſe vel ſanctiſſimus quiſque experiatur*, meque reprehendit, quaſi negem, poſſe judicari, quid ſit in aliquo homine, quod ad concupiſcentiam attinet, ex eo quod iſte ipſe homo in ſeipſo ſentiat, & fallacem rationem inveſtigandi ſua peccata eſſe dicam, ſuæ ipſius conſcientiæ teſtimonium. Potuitne turpius diſputatio iſta, meo & nobiliſſimi illius viri ſcripto comprehenſa, inverti, aut ego evidentiore calumnia premi?

Jam vero unde habet, aut quomodo audet ipſe Reprehenſor meus deinceps affirmare & ſine ulla probatione aſſumere, neminem unquam fuiſſe, neminem eſſe, & neminem futurum eſſe, qui non in ſeipſo concupiſcentiæ aculeos experiatur, & hinc concludere, concupiſcentiam etiam ſanctiſſimis talem cladem inflixiſſe, ut omnes obnoxios peccato reddat? Sed eſto. Veriſſima ſit aſſumptio iſta; num propterea ſequitur, etiam ſanctiſſimum quemque peccato obnoxium eſſe, id eſt, ut ipſemet, hoc ipſo in loco, ab initio locutus eſt, adhuc peccati lege obſtrictum; qua de re, antequam aliud dicam, conſideret lector, quid ſit contra id, quod Paulus Apoſtolus ſcripſit, aperte loqui, ſi hoc non eſt; cum Paulus diſerte regenerato homini, ſub ſua ipſius perſona, tribuat, quod liberatus ſit à lege peccati, Rom. 8. 2. Nam iſtam conciliandi rationem ab Adverſariis excogitatam, jam abunde in diſputatione noſtra, nec non alibi ſupra refutavimus. Sed ad propoſitum revertar. Nego igitur, ex eo quod quis concupiſcentiæ aculeos ſentiat, continuo conſequi, eum peccati lege obſtrictum eſſe. Aliud eſt enim, à concupiſcentia tentati, quod idem eſt atque aculeos concupiſcentiæ ſentire: aliud ejuſmodi concupiſcentiam habere, quæ jam conceperit, & conſequenter peccatum pepererit, ut Jacobus Apoſtolus loquitur Jac. 1. 14 & 15. qui inter iſta duo manifeſte diſtinguit.

Scio quidem, magiſtros Reprehenſoris mei, concupiſcentiam, etiamſi quis ei nec animo nec factis ullo modo aſſentiatur, peccatum eſſe ſtatuere. Qua in re quantopere fallantur, non eſt quod nunc oſtendere laboremus. Satis id ante nos multi egregie præſtiterunt. Sed finge, Reprehenſorem meum una cum magiſtris ſuis, cum ita ſentiunt, neutiquam falli; non tamen id hoc in loco ipſius errorem excuſat. Neque enim hic de tali peccato loquimur, cum quærimus utrum ſanctiſſimi ipſi homines ſint peccati lege obſtricti: ſed de eo peccato, quod ad ipſa facta refertur, ita ut quis licet non mente, tamen carne, ut Apoſtolus Paulus

Digitized by Google

in loco ipſo 7 cap. ad Rom. loquitur, legi peccati ſerviat. Credidit quidem Auguſtinus, ut in initio hujus defenſionis monuimus, verba Pauli poſſe ita accipi, ut ad nudam concupiſcentiam, cui quis nulla ratione conſentiat, referantur. Verum neque hoc aliud eſt, quam vim manifeſtam ipſis verbis facere, in quibus faciendi & operandi diſerte fit mentio: nec ipſe Reprehenſor meus, aut ii, adverſus quos potiſſimum diſputo, interpretationem iſtam Auguſtinianam probant; quippe qui omnino velint, Paulum ſuis verbis, homini de quo loquitur, aperte tribuere, quod ſæpius à concupiſcentia vincatur, & prout illa juſſerit, operetur. Atque utinam, quando Paulum de ſe ipſo jam regenerato loqui arbitrantur, non ita eſſet, ſed, ut in cæteris ferme ſolent, ab Auguſtini ſententia hac in re nihil quidquam diſceſſiſſent. Minus male profecto, ut antea quoque diximus, cum ipſis ageretur, & facilius de hac tota quæſtione convenire poſſemus.

Partic. 58. ibidem *Quod enim iſte omnem peccati ſenſum, &c.* Inique admodum, non modo immerito hoc loco mihi Adverſarius tribuit, quod omnem peccati ſenſum in homine regenito abolere velim, & ſtupidam reddere ejus conſcientiam; cum nec ego quidquam diſputem de eo, quod ipſe homo regenitus de ſe ipſo ſentiat, quod ad hoc attinet, utrum ipſe aliquod necne peccatum adhuc admittat, ſed tantum prolatis ipſorum teſtimoniis oſtendam, vere ſanctos homines illam adeo efficacem vitioſitatem in ſe ipſis non ſentire, quam eos experiri, in ſummo licet ſanctitatis, quæ in hac vita datur, gradu conſtitutos, Adverſarii affirmant; & alioqui, ut ſupra planiſſimum feci, ipſo etiam Reprehenſore meo ex parte teſte, apertiſſime ſæpius fatear, hominem regenitum, dum adhuc eſt regenitus, peccare poſſe. Non eſt igitur, cur ullam ne minimam quidem, Reprehenſor meus cauſſam vel occaſionem habuerit ſuſpicandi, ne ſententia mea non procul abſit ab illorum Anabaptiſtarum delirio, qui putant, quidquid homo regenitus agat, qualecumque tandem id ſit, bonum omnino eſſe. Sum, per Dei gratiam, ab iſtiuſmodi opinionum portentis, magis etiam (ni fallor) quam ipſe Reprehenſor meus, penitus alienus. Nec contra meam ſententiam, quod vere ſancti homines, qui vel ſub Novo, vel ſub Vetere Teſtamento fuerunt, dum adhuc ſancti eſſe pergerent, vitioſitatem illam efficacem in ſe ipſis non ſentirent, quidquam faciunt, exempla Danielis Dan 9, Pſaltis Pſal. 106 & Levitarum Nehe. 9 peccata confitentium, & miſericordiam Dei implorantium, ab Adverſario allata; cum certum ſit (ut alias reſponſiones omittam) iſtis in locis non agi de peccatis, quæ adhuc committerentur, ſed de jam commiſſis, idque multo ante, propter quæ, præter alias populo à Deo inflictas pœnas, tandem captivitas illa Babylonica evenerat, & templi atque urbis Hieroſolymæ, una cum regni illius abolitione, deſtructio & vaſtatio. Verba ubique ſunt apertiſſima, & in præteritum tempus omnino reſpicientia, adeo ut potiſſimum peccatorum patrum, quæ etiam ordine enumerantur, ratio habeatur, eorumque ejuſmodi, quæ nequaquam cum ſanctitate vera conſiſtere poſſint, immo, quibus præſentibus, Dei miſericordia imperrari nequeat. Ait enim ipſe Daniel in initio precationis ſuæ, Deum cuſtodire pactum & miſericordiam, non quidem quibuslibet, ſed diligentibus ipſum & cuſtodientibus mandata ejus. Atqui peccata, quæ ſtatim confitentur, ſunt, Iniquitatem facere, impie agere, recedere, id eſt, deficere ac rebellare, & denique, declinare à mandatis & judiciis Dei. An non hæc peccata ex diametro pugnant cum qualitatibus iſtis, quæ in iis eſſe debent, quibus Deus cuſtodiat pactum & miſericordiam, & quibus qualitatibus tacite Daniel, ſe & populum præditum eſſe profitetur, cum Deum precatur, idque in ipſo initio precationis ſuæ? Sed inquies fortaſſe, Daniel ipſe ſemper ſanctus & juſtus fuit; & tamen nominatim ſua ſe peccata, non tantum peccata populi, Deo confeſſum fuiſſe poſtmodum ait. Reſpondeo, primum, nihil conſtare de iſta perpetua Danielis ſanctitate & juſtitia, præſertim antequam in captivitatem duceretur, licet poſtea in inſignem Dei ſanctum evaſerit.

Deinde dico, Danielem peccata ſuorum genitorum & majorum in ipſa familia ſua, peccata ſua appellare, quemadmodum peccata populi vocat ea, quæ patres ipſorum commiſerant: ut ex ipſa ejus precatione liquido apparet. De Pauli Apoſtoli ſanctitate, jam abunde tum in jam edito ſcripto meo, tum etiam ſupra diſputatum eſt, & quid de illa ipſius cum Barnaba contentione ſentiendum ſit, ſatis partic 51. indicatum. Nam quod Reprehenſor meus hic præterea mentionem facit ſtimuli dati Paulo, 2 Cor. 12 id eſt, carni ejus, ut ipſe Paulus teſtatur (quem iſte carni infixum appellat) & illum nil niſi concupiſcentiam carni, id eſt, corruptæ naturæ inhærentem, fuiſſe arbitratur, quam Satan, dum alios adverſus pios impellit, magis etiam accendat, mirabile omnino eſt hoc, neſcio, an aliunde hauſtum, ipſius commentum. Solam per ſe, inhærentem, ut ipſe loquitur, concupiſcentiam, ſtimulum iſtum interpretari non eſt auſus; cum nec illa detur à quoquam, nec quiſquam ſit, prout ipſi Adverſario placet, qui ab ea ſit liber. Apparet enim, Paulum de ſtimulo quodam ſibi dato loqui, qui non omnibus ſit communis. Propterea, ne ſe in hos laqueos indueret, miſcuit perſecutiones à Satana excitatas (Satanæ ſiquidem Angelum ſtimulum iſtum, aut certe ſtimuli iſtius auctorem Paulus facit) cum concupiſcentia iſta, quatenus (inquit ipſe) illa perſecutionibus magis accenditur; & hoc pacto credidit, poſſe intelligi, nomine ſtimuli carni Pauli dati, qui tamen non omnibus detur, concupiſcentiam iſtam quantumvis naturalem & omnibus alioqui communem. Judicet cordatus lector de commento hoc: præſertim, cum aperte conſtet, Paulum loqui de re aliqua ſibi ſingulariter data, quæ vim haberet eum in officio continendi, ne ſuperbiret ob ſingulares revelationes ſibi conceſſas. Nihil enim ſingulare habent perſecutiones, iſtis ſiquidem quilibet Chriſtianus, qui pie vivat, ut ipſe Paulus affirmat 2 Tim. 3 12. exercetur.

Partic. 59 pag. 25. *Ut periculum in quod plerique &c.* Conferat hic lector Diſputationem meam cum iis quæ Reprehenſor meus dicit; videbit, eum nihil ad rem loqui. Dixeram, hic quæri, qualis unuſquiſque noſtrum eſſe debeat, ut ex verbis illius nobiliſſimi viri, cum quo diſputabam, rationem propoſitam, ad quam reſpondendum mihi ſumpſeram, colligi poſſe, oſtenderem: & verum ſane dixi, non tantum eo ſenſu, ut Adverſarius opinari videtur, quo dicimus, & Chriſtus ipſe dixit Luc. 17. 10, nos debere facere omnia, quæ nobis ab ipſo Chriſto ſunt præſcripta, ſed etiam hoc ſenſu, ut qui talis non ſit, is Chriſtianus revera ſeu renatus cenſeri nulla ratione debeat. Quid huc, quæſo, pertinet diſputare, & mihi opponere, ut Adverſarius facit, ex Pauli verbis, eum, qui ſtat poſſe cadere, & nobis cum timore & tremore noſtram ſalutem operandam eſſe? Ipſe ſibi potius & ſuis iſta opponat, qui negant, hominem vera fide præditum ab ea excidere poſſe, & nihil humanis viribus ad ſalutem comparandam præſtari poſſe, contendunt. Locum Gal 6. 4. adeo accurate expendi, ut exiſtimem, maluiſſe Adverſarium, ut eum ſilentio præteriiſſem, ad examinationem meam certe illius loci nihil ipſe reſpondet. Tantum id exagitat, quod ex ipſis Apoſtoli verbis aperte collegi, non eſſe, videlicet, dignum reprehenſione, qui, ſe aliquid eſſe, vere opinatur, ſed qui falſo: & ait, Paulum omnem faſtum & arrogantiam corrigere voluiſſe. Quaſi vero ego ipſe ſeq. pag. non moneam, Pauli verba intelligenda eſſe ſano (ut ajunt) modo, & ita, ut faſtui & arrogantiæ nullus ſit locus; & quaſi, quia veriſſimum eſt, omnem prorſus faſtum & arrogantiam vitandam eſſe, neceſſe etiam ſit, ut Paulus iſto in loco id ſuos Galatas monuerit.

Partic. 60. ibidem. *Si homo renatus integre vixerit, &c.* Fruſtra conatur oſtendere, Paulum in iſto

loco

Digitized by Google

loco ad Gal. non id dicere, quod tamen aperte dicit, inquiens, *& ſic in ſemetipſo tantum gloriam habebit* &c. & pro eo, quod deberet oſtendere, quomodo verba iſta non pugnent cum iis, quæ alibì apud eundem Paulum leguntur, & illa cum iſtis conciliare ea ratione, qua tacite à me factum eſt, cum explicavi cujuſmodi eſſe debeat gloriatio iſta; hunc locum per alios illos re ipſa deſtruit, & tacite Paulum inconſtantiæ inſimulat. Nam, quod, ad conciliationem meam labefactandam, ait, Phariſæum illum, cujus exemplum ipſe protuleram, agnoſcere omnes virtutes, quibus gloriabatur, à Deo profectas fuiſſe: ne hoc ipſum in præſentia, verum nec ne ſit, accuratius examinem, dico, illum nihilominus, ut iſtud veriſſimum ſit, nihil tamen contra conciliationem meam afferre. Neque enim in gloriatione, quam ex iſtis Pauli verbis Chriſtiano homini concedo, id tantum requiro, ut gloriatio iſta tota ad Deum referatur, ut ad omnis integritatis auctorem, ſed præterea alia quædam, à me ibidem expreſſa, quibus Phariſæi illius gloriationem carere ibidem affirmo, & propter quorum defectum, dico, illum à Chriſto minime fuiſſe laudatum. Cujus Chriſti ſententia, quod omnis, qui ſeſe extollit, deprimetur, nullo pacto gloriationem iſtam quam in Pauli verbis expreſſam eſſe contendo, excludere poteſt, cum illa, ea ratione, qua id fieri debere monui, accepta atque expoſita, nullam prorſus ſui ipſius elationem contineat.

Partic.61. pag.26. *Et ſi doctrina iſta de imbecillitate* &c. Non ſimpliciter de imbecillitate virium, etiam in renatis, hoc loco agitur, ſed quatenus renatus is omnino ſit, qui conatum & ſtudium bene agendi habet, etiamſi, videlicet, interim ſervus ſit reipſa ipſius peccati, & ſic conatus ac ſtudium iſtud plerumque ſit irritum. Quam doctrinam, etiamſi vera eſſet, dico ſatius fore populo non tradere, ac potius docere, neceſſe eſſe, ut in facta ipſa conatus iſte ac ſtudium plerumque erumpat: cujus meæ ſententiæ eam rationem affero, quam nec Reprehenſor meus auſus eſt attingere, nec quiſquam facile unquam convellet. Nam quod ipſe ait, immo, ſi vera iſta doctrina ſit, docendam eſſe, quaſi, quidquid verum eſt id etiam docendum ſit, nego id perpetuum eſſe, ubi de docendo populo agitur. Paulus enim Apoſtolus nos non obſcure admonet ſicuti infantibus nuper natis non ſolidus cibus, ſed lac præbeatur, ſic infirmis adhuc in Chriſti fide eas veritates tradendas, quas ipſi recte percipere, & quibus ad ſuam ſalutem uti poſſint, non autem difficiliores quaſdam intellectu, & quibus ipſi facile in ſuam perniciem abuti queant: idem nos docet auctor epiſt. ad Heb., apertius diſtinguens inter eos qui lacte, & eos, qui ſolido cibo ſunt nutriendi. Jam vero quis neget, in populo, præſertim hoc noſtro ſæculo, maximam eſſe vim infirmorum in fide? Sed ſubjungit Adverſarius, doctrinam iſtam imbecillitatis virium in ipſis renatis, valde conducere ad hominem deprimendum, ne falſa juſtitiæ ſuæ opinione inſoleſcat. Immo vero nihil ad hominem deprimendum ineptius, quam perſuaſum illi eſſe, ſe quamvis regenitum, vires ea præſtandi, quæ Chriſtus præcepit, adeo imbecillas ſemper habiturum, ut præter ſtudium & conatum iſta faciendi, vix quidquam aliud unquam ſit præſtiturus; quod tamen ſatis ſit futurum, ut plane regenitus merito dici poſſit. Contra nihil ad hominem deprimendum aptius, quam ſi perſuaſum illi fuerit, ſe & poſſe & debere, ſi regenitus jure dicendus ſit, ita vivere, ut ipſius facta (non tantum conatus & ſtudium) ab ea regula quam Chriſtus præſcripſit, non admodum diſcrepent. Quo enim quis plus minuſve ſe præſtare poſſe aut debere credit, eo plus minuſve ejus inſolentia reprimitur, & ſimul diligentia in agendo excitatur; ac ſi quid per negligentiam peccatum ab eo fuerit, id ab ipſo agnoſcitur & damnatur. Nam quomodo, quæſo, poteſt quiſquam, ſi eo pervenire ſe poſſe ac debere arbitratur, ut ea facta præſtet, quæ diximus, falſa juſtitiæ ſuæ opinione inſoleſcere? Num propterea exiſtimabit, ſe propria juſtitia coram Deo juſtum eſſe poſſe? Quid magis ridiculum, cum ad propriam juſtitiam, quæ nos coram ipſo Deo, vi ſua, juſtos reddat, per integrum vitæ ſpatium perpetua & abſolutiſſima ipſius præceptorum obedientia requiratur? à qua certe iſte, & quia aliquando ſecundum carnem ambulavit, & quia, poſtea quam ſecundum ſpiritum ambulare cœperit, interdum peccaturus, & ſæpius lapſurus facile eſt, longiſſimo intervallo diſtabit ſemper. Breviter vis hominem deprimere, perſuade illi, eum poſſe ac debere multa præſtare, quæ non præſtat. Rurſus vis eum inſolentem reddere; Fac illi perſuadeas, eum nec poſſe, nec neceſſe habere aliud præſtare, quam bene agendi conatum ac ſtudium. Vide quæ in Diſputatione noſtra ſcripſimus ad finem pag 127. & deinceps, ubi veritatem hanc, licet per ſe apertiſſimam, abunde confirmavimus.

Partic.62. ibidem. *Paulo poſt contra diſperationem*, &c. Hic Reprehenſor meus, ut ſæpe antea in maxima elenchi ignoratione verſatur. Primum enim, ut ſæpius jam dictum & demonſtratum eſt, nequaquam doctrina mea eſt, neminem eſſe regenitum, in quo aliquid pravi ſuperſit, ſive hominem regenitum nunquam graviter lapſurum (lapſus enim à peccatis, ut ſupra explicatum eſt, in tota hac diſputatione diſtinguo) immo contrarium pluribus in locis illius mei ſcripti partim aperte, partim tacite doceo. Deinde vero non excipio ego in ſcripto meo contra diſperationem, quæ ex mea doctrina, ſi populo tradatur, provenire queat; niſi quatenus Adverſariorum doctrina vera eſſet, atque ea tamen populo non traderetur: (cujus deſperationis interim nullam prorſus neceſſitatem ex mea doctrina proveniendi agnoſco, ſed tantummodo (ut ita loquar poſſibilitatem.) Nam alioqui, ſi doctrinæ Adverſariorum, utpote falſæ, nulla ratio habeatur, ſed mea tantum, utpote veriſſima, conſideretur, nihili omnino eſt facienda deſperatio iſta, quemadmodum nihili eſt faciendum, quod quis deſperet de ſua æterna ſalute, ſi in Chriſtum non credat; quippe quia ad ſalutem æternam conſequendam fides in Chriſtum eſt neceſſaria. Sic enim ego ſimiliter ad renatum hominem, ideoque æternæ ſalutis participem conſtituendum, opera ipſa Chriſtiana neceſſaria eſſe dico, idque ſane meritiſſimo, cum re ipſa idem ſint opera iſta, & in Chriſtum fides; quemadmodum alibi à nobis plenius diſputatum atque explicatum fuit.

Partic.63. ibidem. *Contra tres reliquas rationes*, &c. Sæpiſſime quidem, ut paullo ante indicatum eſt, Reprehenſor meus, vel in elenchi ignorationis fallaciam incidit, vel etiam aperte ea mihi affingit, quæ à mente atque ipſis verbis meis alieniſſima ſunt. Verum hoc loco, ubi in Reprehenſionis ſuæ ferme extremo acrius vires ſuas in me contendere videtur, ſeipſum omnino in iſtis, quæ illi quodammodo ſunt propria, ſuperare voluit. Primum enim ait, me fingere, mihi adverſus ſententiam meam à ſuis objici has tres reliquas rationes; cum tamen & ipſe diſerte dicam, duas priores elici poſſe videri ex verbis illius nobiliſſimi viri, cum quo diſputabam, reliquam vero poſtremam aliquanto apertius ab eo explicatam fuiſſe affirmem, & res ipſa quemlibet facile monere poſſit, hæc ita ſe habere. Deinde facit, me unica reſponſione ad omnes iſtas tres rationes uti, & tamen in ſingulis refellendis diverſam ubique rationem adhibeo, nec uſquam illam uſurpo, quam ipſe mihi ſolam tribuit; nec porro illo dilemmate, *Aut falſo, aut bene opinatur* &c. in omnibus tribus, ſed tantum in duabus prioribus refellendis ſum uſus, quod certe longe aliud eſt, quam non dicam in omnibus tribus, ſed in iſtis ipſis duabus diluendus eadem reſponſione uti, ut ipſe propter iſtud utrobique allatum Dilemma eſt arbitratus. Præterea in reſponſione iſta, quam mihi affingit, facit me dicentem, iſtum, de quo agitur ſi vere opinatur ſe eſſe regenitum, nunquam graviter lapſurum, nec ſe ſupra modum elaturum, quippe quod hoc contrarium ſit regenerationi. Ubi duo ipſius graviſſimi errores apparent: unus, quod, qua de re hic

agatur, neutiquam intelligit; & dilemma illud meum, diſertiſſime licet expoſitum, non percipit. Alter, quod id me fingit ſcripſiſſe, cujus contrarium potius ſcripſi. Putat ipſe, ex ipſo meo dilemmate, hic agi, an quis vere exiſtimans ſe eſſe regenitum, & interim de hominibus regenitis id ſentiens, quod ego ſentio, certa quædam pericula necne ſubeat.

Cum tamen dilemma meum non de opinione loquatur regenerationis, quam omnes Adverſarii veram dari concedunt, ſed de opinione imperii in cupiditates ſuas, quod Reprehenſor meus una cum ſuis, homini licet regenito, minime concedit: ego vero doceo, illud in homine regenito ejuſmodi ſaltem eſſe debere, ut plerumque re ipſa id faciat, quod mens & ſpiritus jubet; quam talis imperii opinionem, ſi falſa ſit, nullo prorſus modo à doctrina iſta proficiſci, antea demonſtraveram: ſin autem ſit vera, nullum inde periculum eſſe demonſtro: & ſic doctrinam iſtam ab iis, quæ illi objiciebantur, vindico. Explicui alterum ex Adverſarii erroribus; ex quo conſequitur, illum perperam me dicentem facere, regenerationi contrarium eſſe, interdum graviter labi & ſe ſupra modum efferre: cum ego iſtam ſui ipſius nimiam elationem, hoc loco non quidem regenerationi, ut dictum eſt, ſed imperio in carnem & cupiditates ſuas, contrariam eſſe dicam.

Nam de gravioribus lapſibus (& hinc apparet alter Adverſarii in illis ſuis verbis error) nullam mentionem hic feci. Immo inferius, dum ad quartam & ultimam rationem reſpondi, (ut etiam ſæpe alibi ſum faſſus) dixi, me conſtanter affirmare, hominem regenitum nonnunquam, prudentem ſcientem, leviter peccare poſſe, & aliquanto ſæpius per ignorantiam & incogitantiam labi. Ubi, cum, inter leviores & graviores lapſus nulla diſtinctione adhibita, ſimpliciter affirmem, hominem regenitum non raro poſſe labi; potius intelligendum eſt, me, graviores quoque lapſus in homine renato dari, non obſcure concedere. Neque enim reperendum eſt in verbis meis, ex antecedentibus adverbium *leviter*, quo utor, cum iſthic de peccatis renatorum loquor (namque alibi illud omitto) ſed omnino labendi verbum ſimpliciter, ut ſonat & poſitum eſt, accipi debet: ita ut ad graviores quoque lapſus referri poſſit Quandoquidem peccatum leve gravi lapſui æquipollet. Et quicumque ſciens prudens leve aliquod delictum admiſerit, non minus culpandus eſt, quam is, qui ignorans aut non cogitans graviter deliquerit. Ac proinde non magis illud, quam hoc, in homine regenito inveniri poteſt. Sed turpius adhuc errat Reprehenſor meus, cum ex iſtis, quæ me dicentem fingit, ſic infert, *Quid igitur? Qui vere regenitus* (ſubaudi *eſt*) *in quævis pericula ſe conjiciet nihil reformidans. Quid eſt tentare Deum ſi iſtud non eſt?* Nam hic & multo magis extra rem loquitur, & ex meis à ſe confictis verbis id colligit, quod aperte cum aliis veris verbis meis pugnat. Extra rem manifeſte loquitur, cum hic agatur, non abſolute, an homo regenitus aliquid facere necne poſſit, ſed tantum, an, durante regeneratione, ſeu mavis, non in ſenſu diviſo, ſed in ſenſu compoſito, quæſtionis iſtius verba, hoc quidem in loco, ſint accipienda. Nam ſic intelligenda eſſe verba mea, vel ex ipſis loquendi modis apparet, quibus ubique ſum uſus, dum negare volui, in homine regenito hoc vel illud inveniri poſſe. Non eſt igitur hic locus de periculis aut quærendi, aut meæ ſententiæ objiciendi, in quæ, ſi illa admittatur, conjecturus ſeſe ſit homo regenitus & Deum tentaturus.

Pugnat autem aperte iſtud, quod ex ſententia mea, ut ab ipſo expoſita eſt, ab eo colligitur, cum iis quæ in hac ipſa illarum quatuor rationum refutatione, dum ſecundam refello, pag. 124, & 125 ſcribo. Ubi diſerte affirmo, eum, qui jam ſuas cupiditates refrenet, poſſe niſi diligentiſſime ſibi caveat, ab ipſis nondum plane domitis & ſubjugatis, tanquam ſeſſor de equo, excuti, & humi proſterni; atque alia ſimilia in hanc ſententiam addo. Et ſane, ut alias ſupra admonui, mirum eſt, hominem iſtum mihi objicere, quod hominem regenitum jam ſecurum eſſe jubeam, cum iſtud tum à verbis tum à mente mea mirum in modum abhorreat, ipſius vero & ſuorum doctrinæ plane ſit conſentaneum. De ſpiritu humilitatis, qui fructus ſit doctrinæ ipſorum, cum meæ, ſcilicet, fructus ſit Spiritus ſuperbiæ & arrogantiæ, nihil hoc loco reſpondebo amplius. Unicuique enim ſatis ſuperque eſſe poſſunt, quæ diſputavimus ſupra partic. 61, & in loco ibi ad finem notato Diſputationis noſtræ, pag. videlicet 127 &c.

Partic. 64. pag. 27. *At, inquit Dyſidæus admitto, &c.* Iis, qui eo perveniſſent, ut perfecte Deo obedirent, gratia & miſericordia Dei nihilominus opus futurum, propterea rectiſſime affirmavi, quia certum eſt, iſtos, antequam iſtuc perveniſſent, multa delicta commiſiſſe; nec vita illa, quæ ex pacto conſtituta eſt iis, qui fecerint quæ Deus jubet, ex iſto ipſo pacto ei deberi poteſt, qui aliquando unum vel minimum delictum adverſus Dei juſſa admiſerit. Verum arbitror, Reprehenſorem meum errore lapſum, ſententiam iſtam meam de iis, qui eo perveniſſent, ut Deo perfecte obedirent, loco illius ſcripſiſſe, quæ ibidem habetur de iis, qui per totam vitam (ſi id fieri ullo modo poteſt) nullum, ne minimum quidem, delictum commiſiſſent; quam, non autem iſtam alteram impugnare in animo haberet. Illam enim, non iſtam, ſuperius quoque impugnavit, nempe partic. 27, cum utraque antea ſimiliter, id eſt, pag 61, affirmata à me fuiſſet. Jam ibi in ea intelligenda, nihil erravit. Sed id, quod contra eam attulit, minus verum eſſe, ſupra ſuo loco demonſtratum eſt. Hic vero, tametſi illud verum eſt, quod contra ipſam affert, tamen nihil prorſus eam labefactat, quia in elenchi ignorationem, non ſatis eam intelligens, incidit. Cum enim, in iſta ſententia aſſerenda, de Dei miſericordia & gratia loquor, rem totam, ex altera parte, in ſua ipſius natura conſidero, & iſti naturæ per ſe gratiam & miſericordiam Dei oppono; quæ hoc pacto accepta, ipſa etiam Dei pacta & promiſſa, quæ ex ſolo Dei beneplacito originem habent, omnino complectitur, quale certe eſt pactum & promiſſum vitæ, quod Deus iis fecit, qui nihil unquam adverſus ipſius præcepta commiſerint, ut mox docebo. Nam præterea animadvertendum eſt, cum de ſui ipſius elatione vitanda hoc loco agatur, ſatis eſſe, ad eam excludendam, oſtendere, ſine Dei gratia & miſericordia id non extitiſſe; propter quod dubium eſt, ne quis ſeipſum efferat. Jam, niſi vitæ præmium iis promiſſum, qui perfectiſſime Deo obedierint, intercederet, nemo obedientiam iſtam præſtare unquam poſſet.

Quare ſi aliquis inveniretur, qui eam præſtaret, is obedientiam iſtam ſuam iſti divino promiſſo maxima ex parte, acceptam referre deberet, ac conſequenter gratia & miſericordia divina, quæ in promiſſo iſto continetur, ſibi opus fuiſſe confiteri. Si enim naturam ipſius rei per ſe conſideres, nullo præmio, nedum tali & tanto præmio, quale & quantum eſt præmium vitæ, ut is afficiatur neceſſe eſt, qui Deo vel perfectiſſime obedierit; idque ob eam cauſſam, quam Chriſtus ipſe nos docet, inquiens, ejuſmodi homini dicendum eſſe, Servus inutilis ſum, quia feci, quæ facere debui Hinc Deus primo homini pœnam quidem propoſuit neceſſariæ mortis, niſi ſibi obtemperaſſet in abſtinendo ab eſu illius fructus: ſed, ſi obtemperaſſet, nullum propoſuit præmium; nimirum, ut non obſcure ſignificaret, quodlibet præmium obedientiæ noſtræ deinceps ab ipſo propoſitum, ex mero ipſius beneplacito pendere. Veriſſimum igitur eſt, ei, qui per totam vitam nullum, ne minimum quidem, delictum committeret, Dei gratia & miſericordia opus futurum ad æternam vitam conſequendam, ſi rei ipſius per ſe natura conſideretur, ut quidem hoc loco facere neceſſe eſt.

Partic. 65. ibidem. *Addit, Renatis qui adhuc &c.* Ex eo quod affirmo, renatos homines, quia interdum peccant, & ſæpius labuntur, Dei miſericordia & gra-

tia

tia indigere, colligit, me ſentire, ſi qui gravius peccarint, iſtis denegari penitus Dei miſericordiam. Judicet, quæſo, quicunque hæc legerit, de mirabili iſta collectione. Certe, ex ipſa affirmatione mea nihil aliud, quod huc aliquo modo pertinere videatur, colligi poteſt, quam multo magis miſericordiæ & gratiæ Dei illos indigere, qui ſæpius, idque graviter peccant, & ſæpiſſime labuntur. Accepit Reprehenſor meus verba mea, ut apparet, in eum ſenſum, ac ſi cauſſam expoſuiſſem, propter quam ſentiam, renatos homines non quidem gratia & miſericordia Dei indigere, ſed illam conſequi. Verum, ne ſi iſtud quidem ſignificarent verba mea, ipſe tamen recte collegiſſet: præſertim non addito, in verbis ſeu ſententia mea recitanda, adverbio *leviter*, ad *peccandi* verbum, ſicut à me hoc in loco additum legitur. Nulla enim ferme alioqui eſt oppoſitio, inter interdum peccare, &, Gravius peccare, cum nihil vetet, quempiam ſimul & gravius & rarius tamen peccare. Unde nullo modo conſequitur, ſi cauſſa, cur renati homines miſericordiæ & gratiæ Dei ſint participes, eſt, quod rarius peccant, iis qui graviter peccarint, de divina gratia & miſericordia deſperandum eſſe. Adde, quod ſententia iſta de renatis hominibus, poteſt ita intelligi, ac ſane debet, ut vera ſit, quamvis de ipſis adhuc vere dici poſſit, quod interdum peccent. At illud, quod ex ea à Reprehenſore meo colligitur, videtur omnino ita eſſe intelligendum, ut ii, qui gravius peccarint, etiamſi poſtea id facere deſierint, gratiam ac miſericordiam Dei conſequi nequeant. Indicant iſtud aperte ipſius Reprehenſoris mei de me verba illa: *Quid obſtat, quin jam iſte in Novati caſtra totus tranſeat?* Nemo enim neſcit, Novatum ſenſiſſe, iis, qui poſt Baptiſmum, ſeu ad Chriſtum converſionem gravius peccaſſent, quantumvis pœnitentibus, nullam miſericordiæ apud Deum conſequendæ ſpem reliquam eſſe. Jam quæ hic, poſt iſtam ſuam egregiam ex mea ſententia collectionem, infert atque exaggerat Adverſarius, nullius indigent refutationis. Tantum igitur dico ac repeto, nihil à meis verbis ac ſententia alienius eſſe, quam, ut ullus homo exiſtimare poſſit, ſe non admodum peccaſſe, vel graviter labi non poſſe, ut ipſe & hic, & alibi tam ſæpe mihi objicere non veretur.

Partic. 66. ibidem. *At ſi per eas peccati in nobis, &c.* Suum morem, mihi aliquid affingendi, ad extremum uſque ſervare voluit Reprehenſor meus. Sic enim ipſe ſcribit: *At ſi per eas peccati in nobis reliquias homines ad humilitatem erudiuntur; ſequitur, inquit Dyſidæus, vitioſitate illa, quæ in nobis eſt reſidua, Deum delectari, per quam videlicet ad tam eximiam virtutem, qualis eſt humilitas, efformemur.* Verba autem mea hæc ſunt: *Quare vitioſitate iſta (præſertim ſi vitioſitatis verbum proprie accipis) nihil eſt opus. Quaſi ſine ipſa, Dei miſericordiam veniamque peccatorum noſtrorum implorandi, locus non ſit. Et ſane hoc mirum videri debet, Deum vitioſitate noſtra quodammodo delectari, vel certe nolle, ut ea à nobis unquam, dum hic ſumus, auferatur.* Non arbitror quenquam tam hebetem fore, quin cernat, quam diſſimilia ſint verba mea iis, quæ me Adverſarius dicentem facit. Quocirca differentiis, quæ inter utraque ſunt, indicandis ſuperſedebo, & tantummodo lectorem monebo, tametſi antea quoque non ſemel idem ſive aperte ſive tacite monui, me non negare, in homine regenerato peccati reliquias inveniri; ſed vitioſitatem, proprie loquendo, de qua ſuperius non pauca diximus, in eo remanere, nullo pacto concedo. Quanquam vero non affirmavi ego, Deum vitioſitate noſtra delectari, ſi illa in nobis perpetuo remaneat, ſed tantum aſſerui, ſi ita res ſe habeat, eum nolle, ut ea à nobis unquam in hac vita auferatur; tamen dico, Reprehenſorem meum, ſi ſuam ſuorumque ſententiam, de vitioſitate in hominibus perpetuo reſidua tueri velit, perperam abſolute defendere, illam Deo diſplicere. Nam, cum illa, quatenus perpetua ac neceſſaria hominis cujuſcumque (ut illis placet) eſt comes, non aliunde proficiſci queat, quam ab ipſius Dei conſilio, fruſtra, nulla adhibita diſtinctione, ab ullo ex ipſis negatur, eam, quatenus eſt talis, Deo placere; cum nihil præterea hic jure excipere poſſint, niſi, placere illam Deo quidem, non tamen per ſe ipſam, ſed quatenus aliud quiddam ex ea provenit. Jam vero & mihi, & reliquis qui mecum ſentiunt, quorum, per Dei gratiam, hodie non exiguus eſt numerus, ad id concludendum, quod volumus, ſatis eſt, ſi oſtendamus, ex Adverſariorum ſententia neceſſario proficiſci, vitioſitatem iſtam, Dei ipſius conſilio, in nobis perpetuo hærere. Vide, quæ in Diſputatione noſtra ſtatim hoc ipſo in loco, id eſt, ad finem pag. 126, ac deinceps adduximus; & agnoſces, ni fallor, nihil tutius ac verius, & Chriſtianæ pietati magis conſentaneum eſſe, quam ſtatuere, Dei conſilium & curam eſſe, ut etiam in hac vita, omnis vitioſitatis, de qua loquimur, prorſus expertes ſimus.

Defendi, Barnaude præſtantiſſime, ut ſpero, abunde, non modo quantum ſatis fuiſſet, ut ab initio promiſeram, Diſputationem meam de loco 7. cap. Epiſt. ad Romanos, adverſus amici tui, cujus ad me ſcriptum miſeras, reprehenſiones; quas, dum illas calamo jam refellere ſtudens penitius introſpicio, tales eſſe, maxima ex parte, animadverti, ut in medio eas refellendi curſu ſæpius (fateor) hujus me ſuſcepti laboris piguerit ac pœnituerit: præſertim ob id, quod ipſa per ſe Diſputatio mea, ſi quis eam haud oſcitanter legerit, omnes ferme quales ſint, planum facit, & Reprehenſorem hunc ſuum multiplicis erroris, potiſſimum vero in plurimis illi affingendis, manifeſte redarguit. Vim tamen nihilominus mihi ipſi faciens, cœptum hunc illam defendendi curſum, multis aliis curis & moleſtiis interea preſſus ac circumdatus, abſolvi, ut nimirum meam tibi per literas datam fidem liberarem, ac tentarem, ſi cum viro iſto, alioqui, ut video, homine erudito, aliquid effici poſſit, ne ſaltem pergat, ſalutarem ac veriſſimam de regenitis hominibus, eorumque ſtatu ac viribus doctrinam, ita acerbe odiſſe atque inſectari. Vale quam optime & quam diutiſſime in Chriſto Jeſu. Cracoviæ.

Abſoluta eſt hæc Defenſio die
14 Novembris 1595.

Laus DEO & CHRISTO ejus.

F I N I S.

Digitized by Google

HIERONYMUS à MOSCOROW MOSCOROVIUS,

CHRISTIANO *Lectori Salutem.*

EXPLICATIONES quorundam Scripturæ locorum, à Fauſto Socino confectas, tibi, Lector erudite, offerimus. Quo ſtudio, qua fide verſatus idem ſit in hoc negotio, ex his quoque, uti ex aliis ſcriptis ejuſdem viri, perſpicies atque cognoſces. Magno certe labore, perpetuis vigiliis, invicto ſtudio, veritas divina à commentis hominum vindicata & aſſerta eidem viro conſtitit, ut pericula, quæ eo nomine à multis pertulit atque perpeſſus eſt, prætercam. Sed nihil erat, quod animum viri incomparabilis, à tam præclaro & laudabili ſtudio avocaret aut abſterreret. Quare his laboribus viri hujus Chriſtiane Lector, perfruere, animi æquitate & Chriſtiano candore adhibitis; nec parum æqua aliorum judicia morare, eo ſiquidem fine tibi offeruntur. Atque ut eo nomine apud pleroſque malam ineamus gratiam, illud tamen nos ſolatur, quod dies, cui omnia aperire datum eſt, tandem opus cujuſque manifeſtatura, & quid quiſque quærat, ſit patefactura. Quod ut primo quoque tempore fiat, ſupremus divinæ veritatis vindex nocturnis diurniſque precibus fatigandus eſt. Cui te tuaque, Lector Chriſtiane, commendo, & te in eodem valere opto:

HIERONYMUS MOSCOROVIUS.

Brevis Explicatio & quaſi paraphraſtica IX cap. Epiſtolæ ad Rom. ab eo loco (verſ.6.) Non enim omnes, qui ex Iſraël, &c. cujus rei occaſione, undecimum quoque caput ejuſdem Epiſtolæ, majore ex parte, eadem ratione explicatur.

SCopus Pauli Apoſtoli nono cap. Epiſt. ad Rom. alius nullus eſt, quam oſtendere, non omnes, qui ſecundum carnem ex Iſraële, hoc eſt, ex Jacobo prognati ſunt, eſſe veros Iſraëlitas, neque omnes, qui ex Abrahami ſunt ſemine, eſſe Dei filios; quemadmodum apparet verſ.6, & 7, ut quis ſit verus Iſraëlita Deique filius, neceſſe eſſe ſecundun ſpiritum eſſe natum, exque ipſius Dei promiſſo quemadmodum conſtat ex verſ.8. Hoc autem aliud nihil eſt, quam, ut quis ſit verus Iſraëlita Deique filius, neceſſe eſſe Chriſto fidem adhibere in eoque ſpem ſuam collocare; non autem confidere carnali propagationi ex populo Hebræo, ac perſuaſioni ſervatæ Legis Moſaicæ.

Jam vero, quod Apoſtoli ſcopus is ſit, quem diximus, atque adeo ita acceptus, ut nos eum expoſuimus, demonſtratur eſſe veriſſimum ex iis, quæ tandem, verba ſua concludens, ad hunc modum ſcribit; *Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non ſectabantur juſtitiam, apprehenderunt juſtitiam, juſtitiam autem, quæ ex fide eſt. Iſraël vero ſectando legem juſtitiæ, in legem juſtitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus legis: offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſicut ſcriptum eſt. Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali; & omnis qui credit in eum, non confundetur.* Concludit igitur Paulus maniſeſte, cauſſam juſtificationis noſtræ, & conſequenter, quod ſimus ex vero Dei populo, ipſiuſque Dei filii, eſſe Chriſto confidere; non autem conſervare conari Legem Moſis, iis, qui ex Abrahamo & Jacobo ſint prognati, latam. Hincque factum eſſe, ut gentes, quæ nihil minus cogitabant, quam qua ratione coram Deo juſtæ evadere poſſent, in Chriſtum credendo, juſtificationem ſint adeptæ; Judæi vero, quantumvis ſtuderent, ut juſti in Dei conſpectu evaderent, eo quod in Chriſtum non crediderunt, juſtificationem minime ſunt adepti. Quinimmo, ſicut in Chriſtum credere cauſſa fuit, ut filii Dei fierent, qui prius ab ea re longe aberant; ita in eundem Chriſtum non credere fuit cauſſa, ut ii à populo Dei penitus disjuncti atque abſciſſi fuerint, qui prius ſaltem ſecundum carnem ejus populi membra erant. Hoc idem explicat idem Apoſtolus pluribus verbis cap. 11. ejuſdem Epiſtolæ, ubi ab initio ait, quod, quamvis major pars populi Judaici in Chriſtum non crediderit, ac propterea à Deo rejecta fuerit, tamen non eſt credendum, Deum univerſum illum populum rejeciſſe, quem prius ſibi in peculiarem populum elegerat. Namque revera, eos tantum rejecit, qui in Chriſtum non crediderunt, qui eis anunciatus fuerat; quemadmodum oſtenderat præcedente cap.10. Qui tametſi maximo ſint numero, nonnulli tamen ex eodem populo crediderunt. Sic enim ſimiliter Eliæ tempore accidit. Nam, etſi Eliæ videbatur, univerſum populum Iſraëlis à Jehova Deo defeciſſe, & idcirco prorſus ab eo rejectum fuiſſe, tamen Deus adhuc ſuos agnoſcebat ex eo populo multos. Quocirca ipſemet ad Eliam verba faciens, illi ſignificavit, in cæde illa, quam ipſius juſſu, Jehu & Eliſæus, ejus populi facturi erant, ſe ſeptem millia ex illis, id eſt, magnum numerum conſervaturum. Hi autem illi omnes erant, qui Baali genua minime flexerant, nec illum ulla ratione coluerant.

Quamobrem Paulus ſtatim concludens ait, *Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ ſecundum electionem gratiæ factæ ſunt.* Electionem gratiæ vocat propter fidem in Chriſtum pro filio Dei haberi; quemadmodum divina gratia ii in cæde illa conſervati fuerunt, qui Eliæ tempore Baalem nequaquam coluerant; tametſi & his, & illis quiddam ineſſet, quod in cæteris non inerat, qui rejecti fuerant. Quin etiam, ut cauſſa, cur ſeptem illa

millia ſervarentur, fuerat, Baali nullum cultum exhibuiſſe; ſic cauſſa, cur hæ reliquiæ ſervatæ fuerint, ſit, in Chriſtum crediſſe. At nihilominus tamen hæ reliquiæ ſervatæ eſſe dicuntur ex gratuita electione neque enim aliter ſervatæ ſunt, quam pura Dei gratia. Qui pro ingente bonitate ſua, eos omnes ſervatum iri ſtatuit, qui Chriſto confiſi fuerint. Nullam rationem hic habens carnalis ullius propagationis, aut ullorum operum, quæ ii, qui credunt, feciſſent, quibus impulſus fuerit, ad tantum beneficium illis dandum.

Propterea, pergens, inquit, *Si autem gratia, jam non ex operibus* &c. Deinde ſubjungit, Iſraëlem id minime conſecutum eſſe, quod quærit, Electos autem eſſe conſecutos. Quod, ut aperte conſtat, illud idem reipſa eſt, quod ſcimus eum prius 9. cap. dixiſſe. Nempe Iſraëlem non perveniſſe ad legem juſtitiæ, quam ſectabatur: Gentes vero juſtitiam apprehendiſſe, quamvis eam neutiquam ſectarentur. Niſi quod hic Gentium loco Electos ſive Electionem nominat, eos ex Judaico populo intelligens, qui in Chriſtum crediderant, quos vocat Electos ob eandem cauſſam, ob quam, ut vidimus, dixerat ſupra, quaſdam reliquias ejus populi ſervatas fuiſſe ex electione gratuita. Qui igitur in Chriſtum crediderant, & idcirco electi erant, ex bona Dei voluntate juſtitiam obtinuerant. Reliqui vero, qui videlicet non crediderant, ut ibidem deinceps ſcriptum eſt, non modo juſtitiam non obtinuerant, verum etiam propter ipſorum incredulitatem, quamvis ex Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo prognati eſſent, indurati fuerant. Quemadmodum Eſaiæ tempore iis acciderat, qui Deo parere noluerant, & quorum labia modo Deum honore afficiebant, cor autem ab illo alienum erat: & quemadmodum David, qui Chriſti typus erat, precatur, ut iis eveniat, qui injuria ipſum afflixerant, ac perſecuti fuerant. Hinc Paulus infert ac docet, Judæis a Deo rejectis eo quod in Chriſtum non crediderint, Gentes in eorum locum ſucceſſiſſe, quæ crediderant. Qua de re multa verba facit, aſſimilans incredulos Judæos ramis naturalibus oleæ cujuſpiam, ex qua excisi fuiſſent, Gentes vero credentes ramis alicujus oleaſtri, unde ſumpti, loco eorum, qui ab olea exciſi eſſent, in eam forent inſiti.

Et tandem, ne Gentes, quibus præcipue ſcribebat, hanc ob cauſſam, in ſuperbiam & confidentiam quandam ob acceptum tale à Deo beneficium inciderent, ad ipſos ſermonem convertens, ſic ait; *Dices ergo, Fracti ſunt rami, ut ego inſerar, Bene, propter incredulitatem fracti ſunt; tu autem fide ſtas. Noli altum ſapere, ſed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem, & ſeveritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, ſeveritatem; in te autem bonitatem, ſi permanſeris in bonitate; alioquin & tu excideris. Sed & illi, ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur. Potens eſt enim Deus iterum inſerere illos*, &c. Ex quibus verbis aperte colligitur, cauſſa electionis, & rejectionis, de quibus Paulus loquitur, quamvis quo ad Dei decretum attinet, nihil aliud ea ſit, quam ipſius Dei voluntas, quæ hac in re, ut ante etiam ex parte dictum fuit, nec carnalis prognationis, nec operum quæ quis fecerit rationem habet, tamen, quod ad rei ipſius effectum pertinet, eſſe fidem in Chriſtum, & (ut ſic loquar) in eundem incredulitatem; Deo pro ſua ſola gratia ac bonitate ita perpetuo volente, ut, qui in Chriſtum crediderint, ſint electi; non ſecus ac juſto ſuo judicio vult, ut, qui in Chriſtum non crediderint, ſint rejecti. Cum interim ii, qui aliquando crediderunt, rurſus poſſint non credere; & ſimiliter ex altera parte, qui increduli fuerunt, ad credendum adduci

Cum igitur, ut vidimus, Paulus Apoſtolus hac ipſa de re agat cap. 9. propterea, ut ibi probet; ad hoc, ut quis filius Dei ſit, aliud requiri, quam ex Abrahami Jacobique ſtirpe eſſe prognatum, primum ait, hinc poſſe intelligi, Deum rationes iſtas carnales non tanti facere, quanti fortaſſe quidam exiſtimant, quod quamvis Abraham ipſi tam carus eſſet, tamen non omnes ab eo prognati, fuerant ab ipſo electi; ſed ii ſolum, qui per Iſaacum ejus filium propagati ſunt. Qui Iſaacus ex ipſius Dei promiſſo natus fuerat. Unde tanquam ex typo quodam colligi poteſt, ad hoc, ut quis ſit Dei filius ab ipſoque electus, nihil momenti habere carnalem quancumque prognationem, ſed neceſſe eſſe ſpiritualiter naſci, exque divino promiſſo, id eſt, credere in Chriſtum, atque ex Deo per fidem in ipſum Chriſtum naſci, ac pullulare. Cum is ejuſque fideles ſint ſemen illud in Iſaaco adumbratum, cui divinum promiſſum factum eſt. Id quod univerſum colligitur, ex 3. cap. Epiſt. ad Gal. 16. 19. 22. 26. & 29. atque etiam ex cap 4. 28. ubi dicitur, nos eſſe filios promiſſionis, ut Iſaac fuit. Nos videlicet qui in Chriſtum credimus. Deinde non contentus Paulus hac probatione, ulterius progreditur, atque oſtendit, ne illos quidem, qui per Iſaacum ſunt propagati, cui, ut dictum eſt, promiſſum divinum factum fuerat, fuiſſe omnes à Deo in ſuo populo numeratos. Quandoquidem ex duobus filiis ejuſdem Iſaaci iiſque ex uno concubitu natis, alter ab eo fuit electus, unde ipſius populus naſceretur: alter vero omiſſus. Tametſi is qui electus fuit, poſt alterum in lucem fuerat editus. Ut eo modo clarius conſtet, Deum harum carnalium rationum non habere rationem. Et, ne quis ſuſpicari queat, Deum tamen earum habiturum fuiſſe rationem, niſi Eſaus improbitate ſua commeritus fuiſſet, ut in ipſo Dei promiſſum minime ſervaretur, contra vero Jacob ob ſuam probitatem dignus habitus eſſet, in quo præcipue id promiſſum ſervaretur, ait Paulus, Deum hæc jam decreviſſe priuſquam naſcerentur pueri, non modo antequam uter vis eorum quidquam boni, aut mali feciſſet. Ex quo ſane apparet, Deum in hac electione & rejectione nullo pacto potuiſſe alterius rei rationem habere, præter ipſum ſuum propoſitum & voluntatem.

Nec idcirco tamen (ſubjicit Apoſtolus) dici poteſt, in Deo ullam eſſe injuſtitiam. Quippe cum ille jure poſſit beneficia ſua diſtribuere utcumque ipſi placuerit, nec cuiquam injuriam faciat, ſi ad nulla merita reſpiciens à nobis excogitata, huic dat, quod illi dare non dignatur. Hoc autem ipſius Dei verbis confirmat, quæ Moſi dixit; videlicet, ſe fore benignum & clementem, erga quem ſibi viſum fuiſſet. Ex quo, ut ipſe Paulus ait, neceſſario ſequitur, dona ac beneficia, quibus Deus homines afficit, non eorum eſſe, qui ea maxime vellent, utque ea habeant laborent, & tanquam in ſtadio currunt; ſed eorum demum, quos ipſe Deus benignitate ſua complecti conſtituit. Id quod ea ratione, qua ſupra oſtenſum eſt, ipſius Pauli tempore apparuerat in Judæis: qui quamvis & voluiſſent, & plurimum laboraſſent, ut coram Deo juſti haberentur, hocque ab eo beneficium obtinerent, non tamen idcirco id obtinere potuerant. Nempe quia id ea via tentaverant, quæ ipſis ei rei accommodata viſa fuerat, ex ipſorummet ſenſu, non autem ex voluntate Dei. Sed ii tantum illud obtinuerant, quos Deus habituros conſtituerat. Id eſt ii, qui eam viam ingreſſi fuerant, quam Deus ad id obtinendum propoſuerat, & in Jeſum Chriſtum crediderant. Ad hujus autem veritatis clariorem demonſtrationem, addit Paulus aliud teſtimonium Sacrarum Literarum, ex quo intelligitur, quod, quemadmodum vidimus, Deum ſuam benignitatem impertiri, cui ſibi videtur, ſic idem Deus in illum ſeveritate utitur, id eſt, eum propter ipſius peccata graviter punit, quem punire ſtatuit.

Hoc autem teſtimonium ea verba ſunt quæ Deus juſſit, Moſem Pharaoni nomine ſuo dicere. *Profecto propter hoc ipſum ſtare feci te, ut tibi oſtenderem* (ſive in te oſtenderem) *potentiam meam, utque annuncietur nomen meum in univerſa terra.* Ubi animadvertendum, verbum Græcum *ἐξήγειρα*, quod alii apud Paulum vertunt Excitavi, debere verti, ut à nobis factum eſt, *ſtare feci.* Sic enim eſt in Hebræo, unde ſumptus eſt locus. Præſertim cum ipſum verbum Græcum figurate hanc ſignificationem habere poſſit. Atque hunc eundem locum Septuaginta interpretes ita in Græcam lin-

linguam converterunt, ut ad hunc modum Latine ſonet. *Et hanc ob rem conſervatus es hucuſque, ut, &c.* In magnis autem Bibliis Rob. Steph. Genevæ impreſſis ſic locus explicatus invenitur. Ad verbum *ſtare feci te*, vel, *manere* id eſt nolui te illico ob tuam impietatem exterminare. Potuiſſet Deus, ſi voluiſſet, omnibus, quibus conſuevit, rationibus quærere, ac curare, ut Pharao à ſua iniquitate recederet, eique ignoſcere: Noluit tamen. Immo illi cor induravit, ut hinc majorem cauſſam haberet patefaciendi in ipſo potentiam atque excellentiam ſuam. Quod quidem ille ob ſua ſcelera, id eſt ob ſummam ſævitiam, qua in populum Iſraëlis & ipſe, & deceſſor ejus uſi fuerant, plane commeruerat. Igitur Deus, ut Apoſtolus ſubjicit, benignus eſt, erga quem ipſi videtur, & ſimiliter ſeverus eſt, in quem ipſi videtur, eum in ejus malitia indurans. Atque ex hoc Pharaonis exemplo, omnino intelligi poteſt (id quod plurimum ad illud pertinet quod Apoſtolus potiſſimum demonſtrare conatur) Deum in decretis ſuis, quæ humanum genus reſpiciunt, nullam rationem habere perſonarum, nec earum rerum quas mundus ſeu carnalis prudentia plurimi facit. Veluti, an quis ſit rex potius, quam privatus, ac quidquid eſt hujuſmodi. Cæterum ex hac Pauli ſententia, ſi quis malitiam ſuam excuſare voluiſſet, Deoque ſuæ punitionis cauſſam aſcribere, potuiſſet anſam ſumere ſic interrogandi; Cur igitur nos adhuc increpat Deus, & conqueritur, ſi ipſe id facit, quod vult? Aut quis eſt, qui ejus voluntati queat reſiſtere.

Cui reſpondet Apoſtolus: *Quin immo, ô homo quiſnam tu es qui velis cum Deo contendere?* Perinde ac ſi diceret, Nequaquam conqueritur Deus, quenquamve increpat ob ea, quæ ſecundum ipſius voluntatem fiunt. Sed tu is es, qui teipſum opponere tentas divinis atque egregiis ejus decretis, quippe qui ea cœco carnalique tuo judicio metiare. An non ſatis habere deberes, niſi aliud amplius intelligere potes, quod Deus hujus univerſitatis eſt Dominus? Videturne tibi convenire, *ut res ficta ſuo fictori dicat, Cur me ſic finxiſti? Nonne poteſt figulus ex eadem argillæ maſſa aliud vas formare rebus honeſtis deſtinatum, aliud vero inhoneſtis?* Sic Deus ſimiliter poteſt clementia uti, erga quem ipſi viſum fuerit; ac rurſus non uti, erga quem ipſi non fuerit viſum, nulla habita ratione eorum, quæ humana prudentia conſideranda cenſuerit, nec cuiquam ſui facti rationem reddere cogitur. Jam quod ſimilitudines fictoris & figuli, neutiquam ad hominis creationem reſpiciant, ſive ad certum finem, cui Deus ſcilicet ſingulos creando deſtinet, ſed ad diſtributionem in ipſos beneficiorum Dei, ac debitarum pœnarum, præter apertiſſimum Apoſtoli ſcopum, demonſtrant maniſeſte cap 45. Eſaiæ, & cap. 18 Hieremiæ; ex quibus locis ipſe ſine dubio eas eſt mutuatus. Verum ut videas ô homo (ſubjungit Paulus) etiam ſecundum à me allata exempla ſummam Dei juſtitiam & æquitatem, Dic (quæſo te) an non potuiſſet Deus jam diu graviſſime punire atque undique exterminare eos ex populo Hebræo, qui Chriſtum repulerunt, quos conſtat, majore ex parte, etiam antequam eum repuliſſent, fuiſſe homines improbos, quemadmodum Dominus Jeſus illis ſæpe exprobravit? Potuiſſet ſane. Quam ergo illis injuriam fecit, ſi eos multa cum lenitate diu pertulit, ſicut etiam diu pertulit Pharaonem, ut in ipſis ſuam potentiam declarandi occaſionem haberet, eos nimirum perdendo ea ratione, qua id factum eſſe jam videmus; & ad quam perditionem ipſi propter ſua ſcelera properabant, ſeſe indies magis digniſſimos reddentes, in quos Deus iram ſeveritatemque ſuam exereret? Rurſus, cuinam ille injuriam fecit, ſi, ut divinas gloriæ ſuæ oſtenderet, illorum omnium eſt miſertus qui in Chriſtum Jeſum crediderunt, quos glorioſos fore conſtituit; hocque beneficium non modo in illos contulit, qui ſecundum carnem ex Abrahamo ſunt prognati, eramque ex ipſius peculiari populo; ſed etiam in illos, qui procul aberant ab omnibus ipſius fœderibus atque promiſſis? Quæ omnia ut Paulus multo clarius demonſtret, non debere videri nova aut inſolentia, locos quoſdam ſcripturæ affert, ex quibus aperte probatur, primum, Deum jam pridem prædixiſſe, ſe benignum futurum erga alios, quam Judæos, & pro populo ſuo habiturum eos etiam, qui prius non erant ejus populus. Deinde, Deum alias Iſraëlis populum univerſum, paucis quibuſdam exceptis, graviter puniiſſe. Id quod typus quidam eſſe poterat hujus poſtremæ & maximæ calamitatis, in quam illi juſto Dei judicio inciderunt. Ac tandem, ut ab initio diximus, & planum fecimus, concludit, cauſſam, cur quis ſit, aut non ſit ex Dei populo, exque numero filiorum ejus, nihil aliud eſſe, quam credere, aut non credere in Chriſtum; idque quia ſic Deo eſt viſum, nulla habita ratione carnalis propagationis ex Abrahamo & Jacobo, vel cujuſquam alterius rei ſimilis.

APPENDIX

Ad ſuperiorem explicationem in 9 cap. Epiſtolæ ad Rom.

PAulus, ut oſtendat, Deum in eligendo populo ſuo Iſraëlitico non habuiſſe rationem ſimpliciter & abſolute propagationis carnalis, primum adfert exemplum filiorum ipſius Abrahami, quem primum omnium ſibi delegerat, & oſtendit, non omnes ejus filios, ſed Iſaacum tantum fuiſſe à Deo electum, ex quo orire tur populus, ad quem pertinebant ipſius benedictiones: neque hoc contentus attulit præterea exemplum filiorum ipſius Iſaaci, eorumque eodem partu natorum, ex quorum tamen utroque noluit originem ducere populum ſuum, ſed ex altero tantum, atque adeo ex minore natu. Verum potuiſſet quis poſteriori iſti exemplo objicere, quod ad rem non faciat, cum alia eaque potentiſſima cauſſa ſubeſſet, cur id à Deo factum fuerit, nempe malitia majoris natu, id eſt Eſai, & probitas minoris natu, id eſt Jacobi, quæ cauſſa non ſinit ut poſſimus diſpicere, an Deus hic habuerit rationem carnalis propagationis nec ne, & merito facit, ut poſſimus concludere ita Deum ſtatuiſſe, non quia rationem carnalis propagationis non habeat, cujus alioquin ſemper habere ſoleat; ſed quia malitia Eſai, & probitas Jacobi illum ipſum quodammodo coëgiſſet, ut ſuam ordinariam agendi rationem, in hoc caſu minime ſervaret. Quapropter reſpondet Paulus huic conſiderationi nullum locum eſſe poſſe, cum Dei decretum de eligendo Jacobo, & reprobando Eſao pronunciatum fuiſſet, antequam utervis eorum eſſet natus, nedum quicquam boni aut mali feciſſet. Apparet igitur, quod ſi ex eo quod Paulus dicat, Deum in reprobando Eſao, & Jacobo eligendo nullam malorum aut bonorum operum utriuſque rationem habuiſſe, hinc colligi putet, Deum in eligendo & reprobando, ad opera eorum qui eliguntur aut reprobantur nihil reſpicere; apparet inquam iſtum non recte colligere, cum Paulus quidquid affirmat de bonis aut malis operibus Jacobi & Eſai, non ad aliquid probandum eorum quæ ſibi propoſuerat, nec ſua ſponte id dicat, ſed tantum excipiendum, & quia tacitæ objectioni quæ ipſi fieri potuiſſet, reſpondere & ſatisfacere voluit, quo oſtenderet exemplum Jacobi & Eſai à ſe allatum ad comprobandum, quod Deus ſimpliciter & abſolute carnalis propagationis rationem non habeat, eſſe firmum & ſtabile, nec ullo pacto reſpui aut refutari poſſe. Quod ſi idem urgeat, ex hoc exemplo tamen probari poſſe, Deum nihil inique facere, ſi alios ſervet, alios vero damnet, nulla habita ratione bonorum aut malorum operum, quæ ipſi faciant. Reſpondendum eſt, longe diverſam eſſe rationem beneficii non dandi, quod factum eſt in Eſau, & pœnæ inferendæ, quod fit in iis qui damnantur. Nam beneficium denegare etiam homini nihil mali commerito unuſquiſque jure poteſt, at pœnam inferre, nullo prorſus modo.

Auctor manu ſua cuidam hæc ſequentia addidit.

PAulus cum 9 capire Epiſtolæ ad Rom. affirmat, Deum in decreto illo, quod Eſaus, quamvis major, Jacobo fratri minori ſerviret, non habuiſſe rationem operum utriuſque, non propterea hoc dicit, ut oſtendat Deum in hominibus eligendis aut reprobandis nullam prorſus ipſorum operum rationem habere, ſed ut tacitæ objectioni reſpondeat. Cum enim exemplum iſtud duorum illorum fratrum ideo attuliſſet, ut doceret, Deum carnalem propagationem ac prærogativam non tanti facere, ut ſui Iſraëlitæ putabant, potuiſſet ei aliquis objicere, tale exemplum minime ad rem facere, eo quod decretum illud divinum non inde profectum fuerit, quod Deus iſta carnalia non curet, ſed inde, quod Eſaus malus, Jacobus autem bonus fuerit. Itaque reſpondet Apoſtolus hoc minime fieri potuiſſe, cum neuter eſſet natus cum decretum illud pronunciatum fuit; non negans alioqui Deum in nobis ſervandis aut damnandis probitatis aut improbitatis ullam rationem habere, ſed tantum affirmans Deum non iis ad nos ſervandos moveri, quæ nobis probantur, ſed tantum iis, quæ ipſemet probat, à noſtro ſenſu ſæpiſſime valde alienis. (Illud vero Eſaum odio habui, non id ſibi vult quaſi condemnaret Eſaum, verum quia eum minus Jacobo amavit, ut loci ſimiles habent Math.6.24. Luc.14.26.)

Sequuntur Aliorum locorum Sacræ Scripturæ explicationes.

Gen.1.26. Faciamus hominem.

IN omni fortaſſe lingua obtinuit, ut cum aliquis ſeipſum, quantumvis ſolum, ad aliquid faciendum adhortatur, vel ſe facturum decernit, ſi id ita efferat, ut per ſubjunctivum modum, Græce aut Latine enunciari debeat, numero plurali utatur, ut apud Livium, lib.39. Annibal, venenum ſua ſponte hauſturus, Liberemus, inquit, diuturna cura populum Romanum.

Gen.3.22. Adam factus eſt, ſicut unus ex nobis.

VOx nobis eos una cum Deo complectitur, qui cum ipſo in cœlo habitant, vitamque cœleſtem & immortalem degunt. Nam ſimplici etiam Dei, vel Jehovæ nomine, hujuſmodi etiam cohabitatores aliquando intelliguntur, ut Pſal.115. *Cœli cœlorum Jehovæ; terram autem dedit filiis hominum.* Adhæc Locus ex Hebræo, ſic verti poteſt. *Ecce Adam factus eſt, ſicut unus ex ſeipſo, ſciens bonum & malum.*

*Eſaiæ cap.42. Ecce ſervus meus &c.

MUltifariam trahitur hoc caput. Quidam enim de Cyro interpretantur, de Propheta quopiam alii; non pauci de Iſraële, plurimi, hoc præſertim tempore, de Jeſu Nazaræno. Mihi videtur ad Iſraëlem referendum; quod ex locis conſequentibus pariter & antecedentibus facile evincitur, videlicet, cap. 49 8,9 cap.41.8,9,13,14, cap.43.1,2. Unde apparet, hæc verba de Iſraële bono ac fideli accipienda. Nam quod dicitur *Innitar ei* &c. intelligendum de cultu & nomine divino, quod ſolo Iſraële quodammodo pixum, ſolique cognitum fuit: ut videre eſt Deut.4. 6,7,8. Sap.18.4. Zach.8.20,21,22,23. Eſa.53.8 & 11. Ex quibus omnibus conſtat per Iſraëlem bonum & fidelem reliquas gentes de Deo cultuque ejus edocendum fuiſſe.

Eſa. cap.53.

ETſi de morte Jeſu plurimi accipiunt, tamen qua id ratione probari queat, nihil apparet, immo nec antecedentia nec conſequentia verba id ſuadent: opiniones vero & ſuſpiciones quædam incertæ, hoc in negotio ſunt periculoſiſſimæ. Quod enim Novi Fœderis Teſtimonium adducunt, præpoſtere id quidem faciunt; cum vetus potius de novo teſtari, quam contra debeat. Sed, ne novum quidem Fœdus, de morte Chriſti qua abluuntur peccata, hæc verba intelligit: ſed de ſanatione duntaxat variorum morborum, Math. 8,16,17. Deinde, ſi res & verba capitis hujus diligenter ponderentur, non omnia (mihi crede) Jeſu perſonæ reſpondebunt. Potius itaque ad Iſraëlem referenda, quod ut ſentiam, potiſſimum his Scripturæ Teſtimoniis ducor, Eſa. cap.6,3,4,5. cap.45. Item cap.52.13, 14,15. cap.62.1,2. Mich.4.11. Sap.18.4. Ezech.36.23, 33,34 &c. Cæterum quod de una quaſi & certa quapiam perſona loqui Propheta videtur, licet populum intelligat, mirum non eſt; cum hoc ſit frequens & uſitatum in Sacris Literis, verbi gratia, Dan.7.13,14. Item Oſeæ 11.1. &c. &c.

RESPONSIO F. S. ad ſuperiorum ex Eſaia locorum explicationem.

Eſa. cap 42. Ecce ſervus meus &c.

NOn poteſt hic locus referri ad Iſraëlem, cum huic ſervo tanquam bono & fideli multa tribuantur, quæ Iſraëli, qui nec bonus, nec fidelis ſervus erat, aut unquam fuit, minime conveniant. Itaque quod dicitur, de Iſraële bono & fideli hæc accipienda eſſe, plane nugatorium eſt. Nam ſi eam partem Iſraëlis intelligi velimus, quæ bona erat, aut futura erat, nimis inſolens erit hæc appellatio; Ea enim pars ſemper fuit valde exigua, quare nec Iſraëlis ſimplici nomine appellari poteſt, nec per ſe tanquam perſona aliqua intelligi, aut totius populi perſonam ſuſtinere. At enim fortaſſe futurus eſt bonus & fidelis omnino Iſraël aliquando, & ad tempus illud hujus vaticinationis verba referenda ſunt. Expectabimus igitur tempus illud, ut certo ſtatuere poſſimus hunc locum de Iſraële, non dicam accipiendum eſſe, ſed accipi poſſe. Cæterum alii ejuſdem Prophetæ loci, ex quibus apparere dicitur de Iſraële bono & fideli hunc locum accipiendum eſſe, nihil ad rem faciunt.

Primum enim locus cap 49.6,7,8. non de Iſraële loquitur; ſed de Meſſia, quem ſervum ſuum fore ait Dominus, ad erigendas tribus Jacob, & ad reſtituendas vaſtitates Iſraëlis. Hoc enim munus Meſſiæ, id eſt regis illius, qui ſæpius obſcure ab ipſo ferme orbe condito promiſſus fuerat, clare vero inſtante captivitate Babylonica ſub Hieremia Propheta cæpit à Deo promitti, proprium futurum fuiſſe, non autem ipſius Iſraëlis, quaſi Iſraël Iſraëlem erecturus & reſtiturus eſſet: hoc inquam ita ſe habere varii loci apud ipſum Hieremiam, Ezechielem, Danielem, & reliquos recentiores Prophetas planiſſimum faciunt, & apud omnes Iſraëlitas, ſemper in confeſſo fuit.

At deinde alii loci nihil aliud probant, quam Iſraëlem à Deo vocatum fuiſſe ſuum, & ſervum ſuum Sed nullo pacto oſtendunt, in Iſraële bono & fideli appellationes iſtas uſurpatas fuiſſe. Nihil enim in illis dicitur, quod ad univerſum Iſraelem ſive bonum ſive malum referri non debeat, non modo non queat, quemadmodum fit in loco noſtro. Quare contrarium potius ex illis probatur, atque opus fuerat. Ejuſmodi enim exem-

* Ad hujus & ſequentis loci explicationem à Semi-judaizante quodam propoſitam Socinus infra reſpondet.

Digitized by Google

exemplis oſtenditur, cum de Iſraële eſt ſermo, etiam tanquam de Dei ſervo, quem ille pro ſuo agnoſcat, totum Iſraëlem ſolere intelligi; id quod etiam per ſe & ratio, & loquendi uſus evidenter docet.

Sed finge in illis locis & ſimilibus apud Eſaiam, in quibus, Iſraëlem à Deo ſervum ſuum appellari, conſtat, de bono & fideli Iſraële agi, num propterea de bono & fideli Iſraële accipiendum erit, quicquid apud eundem Prophetam de bono aliquo & fideli ſervo ſuo Deus dixerit? Itaque de bono & fideli Iſraële hunc locum non quidem accipiendum eſſe, ſed tantummodo accipi poſſe, oſtendere poſſent loci illi, quacumque tandem ratione eos interpretari velis. Sed hunc locum nihilominus de bono & fideli Iſraële accipi non poſſe vel illud ſatis oſtendit, quod de hoc ſervo dicit Dominus, ſe daturum illum in fœdus populi; id quod cap. quoque 49 dicit; ubi, quemadmodum dictum fuit, ſine dubio de Meſſia eſt ſermo. Nam quomodo, quæſo, bonus & fidelis Iſraël dari aut potuit aut poteſt à Deo in fœdus populi; cum ipſe ſit ille idem populus aut certe pars ejus: eaque talis ut ad ipſam potiſſimum fœdus illud pertineat?

Taceo illud, *Non faciet audiri in platea vocem ſuam*; quod ſatis aperte oſtendit, de uno quopiam homine, non autem de populo univerſo, aut de parte populi, verba fieri. Sed quid ſi concederetur, hanc Prophetiam, de Iſraële bono ac fideli non ſolum accipi poſſe, ſed etiam accipiendam eſſe? Nunquid inde ſequeretur, eam de Jeſu Nazaræno non poſſe accipi? Non ſane, Multa enim alia fatemur nos de aliis per typum ſeu figuram quandam prædicta fuiſſe, quæ proprie tamen & vere in Jeſu Nazaræno impleta ſunt. Et cap. 49. hujus Prophetæ, ubi, ſicut dictum eſt, omnino de Meſſia agitur, id ſub perſona ipſius Prophetæ fieri videtur. Quinetiam ſub eadem perſona ipſe Meſſias, quem nos Jeſum Nazarænum eſſe contendimus, ibidem Iſraël eſſe dicitur, in illis verbis, *Servus meus* [*es*] *tu, Iſraël* (ſubaudi *es*) *in quo glorificabor*.

Quare nullam abſurditatem continet, ſi quis dicat de Iſraële quidem in loco noſtro verba fieri, Jeſum tamen Nazarænum præcipue intelligi. Quanquam & de Iſraële nullo pacto verba fieri ſatis jam demonſtratum eſt, & de Jeſu Nazaræno potius, quam de ullo alio locum accipiendum eſſe, id plane ſuadet, quod quidquid ibi dicitur, ad ipſum vere & proprie accommodari poteſt. Id quod de nullo alio merito dicetur. Quid quod neceſſe eſt, ſi ad Iſraëlem hanc vaticinationem, non autem ad Jeſum Nazarænum, referri velimus, palam confiteri, eam nondum impletam eſſe, quamvis ab eo tempore quo fuit prodita, bis mille & quadringenti plus minus anni numerentur? Quid obſecro hoc eſt, vaticinationem iſtam in eo impletam fuiſſe negare, qui annis poſt octingentis circiter extitit, cuique omnino ad unguem conveniunt, & poſt ter octingentos annos adhuc expectare, ut in eo impleatur, qui, cum jam multo ante eſſet, & poſt ſemper fuerit, nunquam tamen is fuit, qui eſſe debet, ut de eo hæc ſperari poſſint, cuique nunquam æque bene, ut illi alteri, ipſius vaticinationis verba accommodari poterunt? Debuiſſet ſaltem auctor ſcripti iſtius, cum unum hoc ſine dubio propoſitum illi eſſet, ut de Jeſu Nazaræno Prophetiam hanc minime accipiendam eſſe doceret, oſtendere quid ſit, quominus id fieri queat; aut planum facere, ſive Iſraëli, ſive cuipiam alii, ea quæ in ipſa dicuntur, magis proprie ac vere convenire, quam ipſi Jeſu. Quod ſine dubio nunquam faciet; nec ad Iſraëlem, quantumvis bonum & fidelem, ullo pacto locum accommodari aut debere, aut poſſe demonſtrabit; niſi boni & fidelis Iſraëlis nomine ipſum Jeſum Nazarenum una cum ſuis Apoſtolis, & aliis intelligat, qui ex Iſraëlis populo Euangelii lucem orbi terrarum intulere, & gentes à falſis diis ad verum Deum colendum adduxerunt.

Eſaiæ cap. 53.

TOta hæc vaticinatio idcirco merito Jeſu Nazareno accommodatur, quia nullus fuit unquam, cui ea prorſus conveniant, quæ in ipſa dicuntur, præter unum Jeſum Nazarenum. Nec quiſquam futurus eſt, qui demonſtrare poſſit quippiam iſtorum ad Jeſum non quadrare. Nam quod ſcripti auctor dicit, nec antecedentia nec conſequentia verba id ſuadere; cur vero non ſuadeant, cum in præcedente cap. de futura redemptione populi Iſraëlis agatur, & in ſeq. idem apertius repetatur, utrobique autem de gentibus vel in ſui admirationem trahendis, vel filiæ Sionis ſeu Hieruſalem ſervituti ſubjiciendis ſit ſermo? Siquidem Jeſus & Iſraëlis populum, quantum in ipſo fuit, ab æterna morte vindicavit, & à peccatorum ſervitute redemit, & ſimul gentes in ſui admirationem traxit, ſibique ex Sione & Hieruſalem per Davidem & ſucceſſores ejus oriundo gentes ſubjecit. Quanquam etiam eſt in Prophetis, atque adeo in ipſo Eſaia, tanta rerum quæ dicuntur continuatio, ut ſæpe quæ vel antecedunt, vel conſequuntur, nullam aut exiguam cum iis, quæ in medio dicta ſunt, convenientiam aut conjunctionem habeant: Quemadmodum neque etiam ordo in illis ſervatur; ſed frequenter id quod poſtea futurum eſt, prius dicitur, & contra.

Quod ad ſcripta Novi Teſtamenti attinet, fatemur non poſſe inde interpretationem hujus loci peti, ſi cum iis inſtituta fuerit diſputatio, qui ea ſcripta rident, & nullo loco habent, vel etiam de illorum auctoritate dubitant, tanquam ii, qui Spiritum Sanctum in ſcriptis illis loquentem minime agnoſcunt. At vero, ſi cum iis qui mentis oculos illuminatos habent, & vident ac ſentiunt, ſcripta illa ab hominibus divinis conſcripta fuiſſe, diſputatio fuerit, nullam meliorem interpretationem afferre quiſquam potuerit, quam eam, quæ ex illis ſcriptis elici poſſit. Jam vero, etſi Matthæus Euangeliſta cap. 8. verſ. 16, & 17, vaticinationis hujus partem ad ſanationem variorum morborum corporis à Jeſu factam accommodat, nihil vetat, quominus eadem illa pars ad ſanationem variorum quoque animi morborum accommodari queat. Non quidem ut plerique Chriſtiani nominis affirmant, quia Jeſus ea omnia paſſus fuerit, quæ populus, & nos omnes propter animi noſtri morbos, id eſt peccata noſtra, pati debeamus, & hac ratione nos ab illis, id eſt ab illorum reatu, liberaverit; hoc enim longe à veritate abeſt. Sed quia quemadmodum Jeſus ægrotos illos à corporis languoribus & infirmitatibus ſanavit, & propterea, interprete Matthæo, dictus eſt tuliſſe & portaſſe, id eſt abſtuliſſe & aſportaſſe languores & infirmitates noſtras; ſic etiam animi languores & infirmitates noſtras curavit, cum ab ipſis peccatis nos liberando, id eſt, efficiendo, ne amplius in peccatis maneamus, tum vero poſtquam peccare deſierimus, à pœna & reatu peccatorum nos aſſerendo, & pro ſuppliciis ac morte æterna, quam commeriti fueramus, beatam immortalitatem nobis dando. Quod cum ſine interventu paſſionis & violentæ mortis ipſius Jeſu factum non fuerit, (per hæc enim ad æternam vitam & poteſtatem eadem vita ſibi obedientes & in poſterum ſobrie, juſte, ac pie viventes, & mundana deſideria omnia abjicientes donandi, ex Dei conſilio & voluntate pervenit) idcirco prædictum fuit de ipſo, quod livore ejus ſanati ſimus, & reliqua omnia, quæ in hanc ſententiam hoc loco ab Eſaia copioſe ſunt ſcripta. Et ſane in ipſo Novo Teſtamento, contra quam ſcripti auctor affirmet, Eſaiæ verba ad Ieſum relata ad ipſos animi morbos accommodantur. Ut videre eſt 1 Petr. 2 ad finem capitis.

Quamvis autem non prorſus negandum videatur, hanc quoque vaticinationem, ſicut cæteras fere omnes, quæ Meſſiam reſpiciunt, potuiſſe tanquam ad typum quendam alio ratione aliqua referri, quam ad ipſum Jeſum, antequam Ieſus exiſteret, tamen ad populum Iſraëlis eam accommodari poſſe, nullo pacto cenſendum eſt, propter eas rationes, quas in ſuperiore loco

exami-

Digitized by Google

examinando attulimus. Potiſſimum vero propter illam, quod is, de quo eſt ſermo, propter tranſgreſſionem populi Dei percuſſus dicitur, ex quo manifeſte ſequitur, alium eſſe populum Dei, & alium, iſtum, de quo Eſaias vaticinatur. Atque hac ſola ratione jam pridem ab Origene libro primo (ni fallor) contra Celſum interpretatio iſta confutata fuit. Quid autem dicemus, quod is, de quo Eſaias loquitur, occidendus & moriturus prædicitur? Nam quando, rogo, Iſraelis populus vel occiſus vel mortuus eſt? Quod, propterea quia occidi & mori voluerit, ſive animam ſuam ponere hoſtiam pro delicto, futurum ſit, ut videat ſemen longævum? Quod enim, quæſo, fuit iſtud ſemen longævum viſum ab Iſraelis populo? Quod cognitione ſui juſtificaturus ſit multos, quorum ipſe iniquitates portabit? Nam quomodo hæc unquam ab Iſraelis populo ſunt facta? Taceo alia multa, quæ nullo modo, quicquid R. David Kimchi potiſſimum conetur, quicquid comminiſcatur, ad Iſraelis populum accommodari queunt. Immo nihil eſt prorſus, quod recte ad ipſum poſſit accommodari; etiamſi populi Iſraelis nomine eos tantum ex populo intelligas, qui boni & juſti erant. De quibus nunquam vere & proprie dictum fuerit, quod iniquitatem non fecerint, nec inventus fuerit dolus in ore ipſorum. Verum nemo eſt, quin intelligere poſſit, cum Propheta dicendo Nos, & Nos omnes, & Noſtras infirmitates, & Noſtras iniquitates, ſeipſum, id eſt, ſui ſimiles iis annumeret, qui ab iſto ſervo Dei, de quo eſt ſermo diſtinguuntur, iſtum Dei ſervum, bonum & fidelem Iſraelem eſſe non poſſe; nec fieri à Propheta diſtinctionem inter malum, & bonum Iſraelem, ſed inter univerſum Iſraelem, qui fere totus malus erat, & ſervum iſtum Dei. Locos qui afferuntur, quibus ſuaderi poſſimus, iſtius ſervi Dei nomine hoc loco Iſraelem intelligi, per ea, quæ in ſuperioris loci examinatione dicta ſunt, nullam id præſtandi vim habere conſtat; niſi fortaſſe, ſi concedamus, locum 52. cap. id eſt finem ipſius cap. de Iſraele accipiendum eſſe. Atqui hoc concedendum non eſt; ſed dicendum, ibi quoque, ut ipſa verba ſonant, de certo quodam homine Dei ſervo agi, id eſt de Meſſia, quem nos Jeſum Nazarænum eſſe aſſeveramus. Jam, etiamſi veriſſimum eſſet, aliquando, vel etiam frequenter in Sacris Literis populum intelligi, licet de certa quadam perſona videatur eſſe ſermo; tamen hoc neutiquam ibi admittendum eſſet, ubi non quidem in paucis quibuſdam verbis id factum fuiſſe neceſſe eſſet, quæ etiam ſe ipſa explanarent, ut in Oſeæ loco accidit, cap. 11. 1, ſed in longa quadam oratione idque perpetuo; quemadmodum hic contingit, ſine ulla ejus rei ſignificatione, immo cum apertis indiciis, quod nequaquam de populo ſub appellatione illa ſit ſermo. Nam, quod ad Danielis locum attinet, cap. 7 13, & 14, nihil obſtat, quominus primum Meſſiæ ipſi regnum tribuatur, deinde vero idem regnum ſanctorum eſſe dicatur. Unum ſiquidem futurum tandem eſt Meſſiæ regnum, & ſanctorum. Quare nihil cogit contra omnem verborum vim, illius nomine, qui ſimilis erat filio hominis, non certam quandam perſonam, ſed populum intelligere.

Explicatio loci Eſaiæ 49. 5. Et nunc dixit Jehovah, qui me formavit ab utero ſervum &c.

RESponſio eſt triplex. Primum, quod locutio illa *ab utero* proverbialis & hyperbolica eſt, qua etiam aliæ linguæ præter Hebraicam utuntur, cum volunt ſignificare aliquid ita plane eſſe, adeo ut perinde ſit, ac ſi id, quod de ipſo affirmant, eſſet ei naturale. Exempla afferuntur ex ipſis Sacris Literis, ex Eſaia ipſo, & Pſalmis. Deinde, quod poteſt de aliquo dici aut prædicari id, quod certiſſime futurum eſt, licet nondum ſit, quare cum ab ipſo initio, quando Jeſus eſt formatus in utero matris, certiſſimum eſſet illum fore ſervum Dei, merito dici potuit, illum jam tunc fuiſſe formatum à Deo ſervum ſuum. Poſtremo animadvertendum eſt, in Hebræo legi *in ſervum*, quod perinde exponi poteſt ac ſi ſcriptum eſſet *ad ſerviendum* ſive *ut ſerviam*, quemadmodum Tremellii & Junii tranſlatio habet, ita ut iſtud ſervire, ad tempus futurum referri debeat, non aliter atque id quod ſtatim ſequitur, *ad reducendum* &c. ad tempus futurum neceſſario refertur, ſi, inquam, verba illa *ab utero* velimus debere proprie accipi: neque enim ſimul atque Jeſus formatus eſt in ventre matris cœpit reducere &c. Poteſt addi etiam quarta reſponſio, hoc eſt, vaticinationem iſtam, ut ipſa verba omnino ferunt, tanquam in typo in Eſaia primum ſuum effectum habuiſſe, de quo certe dici non potuit, quod cum formatus eſt homo in utero matris ſuæ, fuerit ob hoc ipſum formatus Dei ſervus, alioqui nihil dixiſſet Eſaias, quatenus ad ipſum locus refertur, cum de omnibus hominibus idem dici poſſet. Addo præterea, quod Eſaias non dicit ſimpliciter ſervum, ſed *ſervum ſibi*, ſive *ipſi*, & ſervilis conditio vel forma, de qua Phil. 2, ſi humanam naturam ſignificare poſſet, ita accipienda eſſet, ut ejus ibi fit mentio, id eſt, ſimpliciter & abſolute, non autem cum relatione ad Deum. Nam alioqui ipſi quoque Angeli ſunt Dei ſervi, quin & ipſe Dei filius, ſi non eſt ejuſdem ſubſtantiæ cum ipſo Deo, immo, ſi non eſt ipſe Deus, ſed ipſo minor illique ſubjectus, quocunque modo conſideratus, neceſſe eſt, ut ſit ipſius Dei ſervus, adeo, ut ſi erat, antequam homo naſceretur, neceſſe ſit jam tum fuiſſe Dei ſervum, non autem ex eo factum eſſe, ſeu formatum Dei ſervum, quod homo fuerit natus.

Matth. 5 21, 27, 33. Dictum eſt antiquis &c. Ego autem dico vobis.

QUidquid conceſſum, ſub Vetere Teſtamento fuit, neceſſe eſt ut id per ſe, nequaquam ſit malum. Alioqui Deus mala fieri conceſſiſſet, quod ab ipſius natura, plane abhorret. Quod igitur, quædam ex iſtis, ſub Novo Teſtamento non concedantur id non propterea fit, quod per ſe mala ſint; ſed quia, cum in Novo Teſtamento ea promiſſa fuerint, quæ longe exſuperant naturam noſtram, nempe immortalitas, ſempiternaque beatitudo, conveniens fuit, ut præcepta quoque, naturam noſtram ſuperarent; id eſt non modo ea nobis interdicerentur, quæ per ſe mala ſunt, ſed multa quoque ex iis, quæ non ſunt per ſe mala, quamvis a divina illa perfectione abſint, quæ cum cæleſtibus illis promiſſis recte congruit atque conſentit.

Matth. 9. 13. Non veni ut vocarem juſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.

HOc eſt, Quos veni ſervatum non ſunt juſti, ſed peccatores. Vel: Non veni vocatum ad pœnitentiam juſtos; hoc eſt, homines qui inculpatam vitam, quantum ejus fieri potuit degerunt, ſed peccatores; hoc eſt, eos, qui contra ſuam ipſorum conſcientiam, & Legem etiam Dei multipliciter peccaverant.

Marci 16. 15. Ite in univerſum orbem prædicate &c.

QUemadmodum ii qui parent legibus politicis, quamvis recte faciant, nihil tamen merentur; quia id quod debuerant facere, fecerunt; qui vero non parent, non ſolum malefaciunt, quia id non fecerunt, quod facere debuerant, verum etiam merito puniuntur: Sic ii qui divinis legibus parent (ſi rem ipſam per ſe, divinis promiſſionibus ſecluſis, conſiderare velimus) nihil merentur, etiamſi illi, qui non parent, nullis quantumvis propoſitis pœnis, puniri tamen jure poſſunt. Hinc fit, ut perſpicuum cuilibet eſſe poſſit, non eſſe eandem rationem præmiorum & pœnarum, & poſſe quempiam optimo jure ob id puniri,

propter

Digitized by Google

propter cujus contrarium, nullo præmio omnino affici mereatur. Quare non mirum eſt, quod etiamſi nihil mereantur omnia bona opera noſtra, ſeu quidquid boni à nobis proficiſci poteſt; præſertim quod ad hoc attinet, ut nobis Jeſu Chriſti Euangelium prædicetur, poſſunt tamen mala opera noſtra, eſſe cauſſa ne nobis, licet antea promiſſum, prædicetur? Et idcirco, quamvis idem Jeſu Chriſti Euangelium ex promiſſione divina, debuiſſet omnibus prorſus nationibus prædicari, tamen propter mundi peccata merito fieri potuit, ut plæræque nationes, illud ſibi prædicari non audierint, etiamſi illæ, quibus prædicatum fuit, ut ſibi prædicaretur, propter nulla ſua bona opera, meritæ fuerint. Vide apud Hieremiam cap. 18, ut intelligas Deum promiſſa ſua, propter eorum quibus promiſit peccata revocare.

Luca 16.19. Utrum quæ ex Chriſti verbis Lucas de divite & Lazaro ſcribit, hiſtoria ſit an parabola?

QUod ad divitem & Lazarum attinet, ego nihil dubito eam eſſe parabolam, non autem hiſtoriam. Ab omni enim veriſimilitudine abeſt, Chriſtum hiſtoriam ullam omnibus prorſus incognitam populo narraſſe, nullo omnino teſtimonio de ea allato. Sed ut parabolam dixerit, veriſimillimum id eſt. Cum enim, ut ex hiſtoris & teſtimoniis veterum ſcriptorum colligitur, opinio de Abrahami ſinu, in quem juſti poſt hanc vitam reciperentur, & de cruciatibus quos injuſti homines ſimiliter poſt hanc vitam in inferno ſuſtinerent, vulgo apud populum illum recepta eſſet, convenientiſſime Chriſtus hanc parabolam inde texuit, ad avaros, & crudeles in pauperes & miſeros homines, à tanta immanitate deterrendos. Perinde eſt enim ac ſi diſerte profeſſus fuiſſet, ſe velle oſtendere, quid veriſimile ſit illi eventurum qui ita ſe gereret, & interim ipſe omnibus delitiis affluerer. Nam quod quidam objiciunt, non indicari, ut alibi ſolet, iſtam eſſe parabolam, hoc nihil eſt. Neque enim minus abſurdum eſt, immo vero magis, ut Chriſtus inducatur narrare hiſtoriam ex nullo petitam loco, non indicato prius eum hiſtoriam narraſſe, cum parabolas fere innumeras Chriſtum dixiſſe conſtet, aliam vero ſimilem hiſtoriam nullam. Adde, quod paullo ante duæ, ut omnes fatentur, parabolæ à Chriſto dictæ ſcribantur, nequaquam indicato quod ſint parabolæ. Nam ſi quis velit, non Chriſtum, ſed ipſum Euangeliſtam ex perſona ſua narrationem iſtam ſcribere, id non modo per ſe abſurdiſſimum eſt, ſed refellitur evidenter à verbis, quæ ſtatim poſt narrationem iſtam ſequuntur. Ea enim manifeſte oſtendunt, ex Chriſti perſona illam fuiſſe ab Euangeliſta expoſitam.

Luca 20.38. Deus non eſt mortuorum, ſed vivorum Deus &c.

VIvunt Deo Abrahamus, Iſaacus & Jacobus, ſiquidem reſurrecturi ſunt. Sin minus, plane ſunt mortui. Quare, cum Deus ſe Deum illorum eſſe dicat, Deus autem non mortuorum ſed viventium ſit, ut reſurgant neceſſe eſt. Ita fit ut eodem tempore, ſed diverſa tamen ratione, ipſi etiam Deo & mortui ſint & vivant. Vivunt Deo, quatenus eis vitam æternam dare omnino conſtituit. Mortui ſunt Deo, quatenus nondum eam vitam *illis* dedit. Quod ipſi Deo mortui ſunt, in cauſa eſt, ut in eo ſtatu, in quo nunc ſunt, perdurare nequeant, cum ipſe eorum Deus dicatur, qui non mortuorum ſed viventium ſit Deus. Quod Deo vivant, in cauſa eſt, ut merito is eorum Deum ſe eſſe profeſſus fuerit, alioqui ſi omnino mortui eſſent, is ipſorum Deus nullo modo appellari poſſet. Rurſus, ſi Deo omnino viverent, neceſſe non foret eos reſurrecturos eſſe, ut is illorum Deus jure appellari queat.

Luca. 24.47. Quando primum cœptum ſit prædicari pœnitentiam & remiſſionem peccatorum in nomine Chriſti Jeſu.

F. S. manu ſua.

ANtequam Chriſtus moreretur, & à mortuis poſtmodum reſurgeret, in cœlumque aſcendens immortalis fieret, omnemque in cœlo & in terra poteſtatem adipiſceretur, prædicabat quidem ipſe pœnitentiam & remiſſionem peccatorum, atque idem faciebant ejus Apoſtoli ab eo miſſi ad annunciandum regnum Dei, ſed non tamen vel ipſe, vel illi id in ipſius Chriſti nomine faciebant, nondum enim Chriſtus homines reipſa immortalitate donandi, qua vera & abſoluta peccatorum remiſſio continetur, præditus erat, ea enim ipſius obedientiæ præmium & exaltationis ſequela fuit. Propterea ſcriptum eſt apud Lucam ad finem hiſtoriæ Euangelicæ, ipſum Chriſtum dixiſſe, quod oportuiſſet Chriſtum pati & tertia die reſurgere, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remiſſionem peccatorum. Cui loco reſpondent in Actis Apoſtolicis hi duo cap. 3 26. & cap. 5.30 & 31. & alii ſimiles nonnulli. Ex quibus etiam apparet, quid ſit *in nomine Chriſti*, in verbis illis apud Lucam, id eſt, Chriſto ipſo id præſtante & perficiente: apparet enim poſt Chriſti glorificationem, ipſum eſſe qui præſtiturus & perfecturus ſit remiſſionem peccatorum noſtrorum, nos immortales efficiendo; quique nunc præſter ac perficiat, ut reſipiſcere ſeu pœnitentiam agere poſſimus, quippe qui propria auctoritate eam pœnitentiam in remiſſionem peccatorum nobis per ſuos Apoſtolos annunciet atque proponat.

Joh. 1.13. Quæ eſt differentia, inter hæc tria?

Q*Ui non ex ſa nguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo geniti ſunt.* Nulla eſt differentia: quia opponuntur ſimpliciter, generationi ex Deo. Vel Sanguis & caro idem ſignificant; ut etiam alibi. Hoc vero, tanquam nimis figuratum, à Johanne fuiſſe clarius explicatum, dum addit, Neque ex voluntate viri. Vel ſenſus eſt, ut Johannes ea tria recenſeat, quæ requiruntur ad carnalem generationem, 1 Sanguis; 2 Cupiditas carnis; hoc eſt Libido, quæ in homine latet. 3 Voluntas viri. Nam oportet ad generationem concurrere animum & voluntatem generantis, qui velit ſobolem procreare.

Joh. 1.15. Ante me factus eſt, quia prior me erat.

REctius ſenſum aliquando, in ſua tranſlatione ſic expreſſerat Beza: *Mihi prælatus eſt, quia præſtantior me eſt.* In priore membro, habet Beza adſtipulatores, non modo quos ipſe in ſuis annotationibus citat, Chryſoſtomum, Auguſtinum, Cyrillum, ſed omnes ut arbitror paulo eruditiores. In poſteriore vero, non eſt, cur habere non debeat, cum verba ipſa id ferant, & infirmiſſima alioqui ſit ratio iſta, Quia prior me erat, ſi de prioritate temporis id intelligatur; immo indigniſſima, quæ afferatur, & plane ridicula. Adde, quod ỳſ. 27. ubi membrum hoc poſterius deſideratur, videtur omnino ejus loco poſitum fuiſſe, *Cujus non ſum dignus &c.* Cæterum, ſi quid ſcrupuli adhuc reſtat, ad illud eximendum conſule Bezæ annotationes.

Joh. 3. cap. à verſu 9 ad 17. Paraphraſis.

REſpondens autem Nicodemus, dixit, iſta quæ dixiſti, nec ſatis percipio, nec quomodo ea fieri

poſſint intelligo. Excipiens vero Jeſus, ait illi, Mirum ſane videtur, te, qui tantus es in Iſraële magiſter, hæc non percipere, aut ignorare. Id certum eſt, tibi de veritate eorum quæ à me dicuntur, minime dubitandum eſſe. Quæ enim loquor, ea plane novi, & de quibus teſtor, ea mihi perſpectiſſima ſunt, tametſi nullus eſt, qui teſtimonium meum ita ut deberet accipiat, ac probet. Quod ſi tibi velim, ea, quæ dixi & non intelligis, apertius ac diligentius explicare, vereor ne mihi fidem non ſis habiturus, nec ea aut percepturus, aut vera eſſe crediturus, quæ dixero. Etenim jam tibi, tuique ſimilibus non pauca hactenus dixi, quæ terrena præ iſtis, quibus cœleſtium appellatio vere convenit, merito dici poſſunt, quæ tamen vos non recte percipitis, neque illis plane aſſentimini, immo ea ſpernere videmini, cujuſmodi ſunt, quæ vos ab ipſo initio docui, de vera pœnitentia ac juſtitia, deque vera in Deum fide. Quinetiam hæc ipſa, quæ modo tibi dixi, quam diu plenius atque exactius non traduntur, terrena appellari poſſunt; quippe quæ humanum captum nullo modo ſuperent, donec ita in genere, ut à me factum eſt, proponuntur, nec ita propoſita, ullo pacto illam divinam patefactionem excedunt, quæ Lege veſtra continetur, ut ſine dubio excedunt illa, quæ ad eorum pleniorem explicationem dicenda forent, quæ propterea præ iis cœleſtia ſunt omnino. Quomodo igitur ea tu, tuique ſimiles percipere ac probare poteritis, ſi terrena iſta non probatis, aut percipitis? Cœleſtia quidem ut vos doceam, idcirco ad vos ſum miſſus, nec præter me quiſquam eſt, qui in cœlum aſcenderit, ubi cœleſtia primum addiſcuntur; præter me, inquam, qui cum ibi eſſem, inde deſcendi, ut hoc, quod ibi addidici, docendi munus inter vos obeam. Quare neceſſe eſt, ſi quis cœleſtia, ſine quorum cognitione ſpes certa æternæ vitæ concipi non poteſt, percipere velit, ad me venire, & plenam mihi fidem adhibere: quod ut facere quis poſſit, & niſi fecerit, ipſius culpa id evenire certum ſit, propterea, non aliter atque Moſes, extulit in deſerto, atque in ſublimi loco omnibus ſpectandum poſuit ſerpentem illum æneum, in quem quiſquis aſpexiſſet, à venenatorum illorum ſerpentum morſu ſanabatur: efferendus ſimiliter ſum ego, in crucem primum, ac deinde in cœlum, & ad ſupremam poteſtatem evehendus, ut quiſquis in me crediderit, id eſt, vera eſſe quæ dixero ſibi perſuadens, mihi confiſus fuerit, à Satanæ morſu, antiqui illius ſerpentis ſanetur, unde æterna mors conſequitur, & vitam æternam adipiſcatur. Nam quemadmodum Dei conſilio & juſſu, fabricatus eſt à Moſe ſerpens ille æneus, & in ſublimi loco poſitus, miſerante Deo populi ſui, quantumvis id commeriti, ſummam illam afflictationem atque interitum; ſic ejuſdem Dei decreto, ac voluntate, non modo exſtiti ego unigenitus ejus filius, ſed præ ingente amore, quo ipſe humanum genus eſt complexus, tradar, quamvis ipſi omnium filiorum præcipuus ac cariſſimus, cruentæ morti; ut inde ſcilicet, per reſurrectionem à mortuis, ipſius potentia exemptus & divino imperio ac majeſtate donatus, cauſſa humano generi eſſe poſſim, ut in me, & ſic per me in ipſum Deum credant, eique ex præſcripto meo obediant, quo ab æterna morte, cui omnes alioqui meritiſſimo ſubjacent, hac ratione liberentur, atque æternæ vitæ participes fiant.

Joh. 3. 13. Et nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis, qui eſt in cœlo.

Ut in verbis iſtis, tropus agnoſcendus eſt, aut non agnoſcendus. Si agnoſcendus eſt, nihil impedit, quominus iſte aſcenſus in cœlum, & iſte deſcenſus de cœlo, & denique iſtud, Eſſe in cœlo, figurate accipiatur, non minus quam adverſarii velint, nomen illud Filius hominis figurate accipi debere, & inde duas in Chriſto naturas colligi; & cum utrumque ſimul fieri nequeat, nihil poteſt hoc teſtimonium adverſarios juvare. Sin autem nullus tropus hic eſt agnoſcendus, nullo modo poſſunt adverſarii hoc loco, ad duplicem in Chriſto naturam probandam uti, cum id non niſi tropo agnito fieri poſſit; non niſi inquam agnito, per idiomatum communicationem, quam vocant, dictum fuiſſe de filio hominis, quod de cœlo deſcenderit, & in cœlo fuerit. Nam certe, vel neutrum revera de filio hominis, id eſt, de ipſo homine dictum fuit, vel ſaltem alterutrum non fuit dictum, ſi duplex Chriſti natura hic colligenda eſt. Sed commentitia plane eſt iſta idiomatum communicatio, ſi ea ita accipitur, ut quod unius tantum naturæ eſt, alteri ſeparatim tribuatur. Neque enim, exempli gratia, quod ſolius animæ eſt, corpori ſeparatim tribui, aut viciſſim quod ſolius eſt corporis, animæ tribui poteſt. Quemadmodum enim non dicitur anima ſtare aut ſedere, quia corpus ſtet aut ſedeat; ſic neque corpus cogitare aut philoſophari dicitur, quia anima cogitet aut philoſophetur. Igitur, Nec filius hominis, ſive humana natura in cœlo fuiſſe dici potuit, eo quia ibi divina natura eſſet. Verum figurate omnino, in verbis iſtis loquutum fuiſſe Chriſtum, figuramque non in voce illa Filius hominis, ſed in reliquis eſſe, verba quæ antecedunt, planiſſimum faciunt; in quibus de cœleſtium rerum cognitione & intelligentia agitur; atque oſtendunt, in ſequentibus, nihil aliud eſſe Aſcendere in cœlum, quam rerum cœleſtium veritatem inveſtigare. Deſcendere autem de cœlo, de iiſdem rebus cœleſtibus edoctum fuiſſe. Et poſtremo, eſſe in cœlo, eaſdem res cœleſtes probe tenere, ſive eas tanquam præſentes inſpicere atque intueri, quæ omnia filio hominis, illi inquam homini, citra ullam naturam, id eſt, eſſentiam divinam, optime convenire poſſunt, ut certe conveniunt. Quod ſi tamen quiſpiam ita pertinax eſſe velit, ut nullum tropum, quamvis elegantiſſimum, eumque facillimum, ac præterea ipſi loco accommodatiſſimum, ſeu potius neceſſarium, qualis profecto iſte eſt, in rebus iſtis admittere velit, nihil aliud reſtat, niſi ut filium hominis, ſive hominem illum, & vere & proprie, jam tum & de cœlo deſcendiſſe, & in cœlo fuiſſe dicamus. Quod nos ſane, non modo libenter concedimus, ſed etiam plane contendimus, nec ullo modo dubitandum eſſe dicimus, quin ſi Paulus, antequam moreretur, ad tertium uſque cœlum raptus fuit, Jeſus ipſe Nazaræus, ejus magiſter & dominus, in cœlo fuerit, ibique aliquamdiu ante mortem ſuam, præſertim vero, antequam munus ſuum in terris obirer, commoratus fuerit. Ex quo fit, ut quidquid de deſcenſu Chriſti de cœlo, de exitu ipſius à patre, de antecedente ejuſdem viſibilem aſcenſum in cœlum, ipſius ibidem commoratione, in Sacris Literis legitur, quod tantopere contra nos adverſarii urgere ſolent, id nihil plane ſit. Immo efficitur, ut adverſarii noſtri, qui nos, tanquam interpretationibus noſtris à Litera ipſa longe recedentes, accuſare ſolebant, à nobis merito, hoc eodem nomine, accuſentur; quippe, qui, quod ſcriptura, vel illi filio hominis, vel ſimpliciter, ſuppoſito illi, ut vocant, quod Jeſus Chriſtus eſt, aperte tribuit, divinæ cuidam à ſe ſomniatæ naturæ, ſive eſſentiæ tribuere non vereantur. Animadvertendum tamen eſt, quod, ſi in loco noſtro ſine tropo, ea ratione, qua dictum eſt, Chriſti verba accipere velimus, non, *Qui eſt in cælo;* ſed *qui erat in cælo*, legendum ſit. Nam participium illud Græcum, *ὁ ὢν*, ut etiam Eraſmus & alii annotarunt, non minus *qui erat*, quam *qui eſt*, verti poteſt. Sed poſtremo non eſt omittendum propter primam horum verborum partem illam, quam Adverſarii ipſi figurate accipere coguntur, *Et nemo aſcendit in cælum*, omnino concludendum videri, totum locum figurate accipiendum eſſe. Vix enim invenies unquam, quomodo ſine tropo aliquo dici potuerit Solum filium hominis, in cœlum aſcendere. Cum jam Elias eo aſcendiſſet, ut aperte ſcriptura teſtatur, & idem de Enocho affirmari poſſe videatur.

Joh.

Joh 5. 27. Pater dedit poteſtatem filio judicium facere, quia filius hominis eſt, *& paulo ante dictum eſt*, Patrem non judicare quemquam, ſed omne judicium filio dediſſe, ut omnes honorificent filium, ſicut honorificant patrem.

EX his locis manifeſtum eſt, Dei filium, & quatenus homo eſt, adorandum eſſe; & ideo adorandum eſſe, quia illi à patre datum fuerit omne judicium. Itaque erroris convincuntur, tum ii, qui ſi Chriſtus non ſit æternus Deus, ejuſdemque cum patre eſſentiæ, eum adorandum eſſe negant; tum ii qui idcirco eum adorari debere contendunt quod æternus Deus ſit, & ejuſdem cum patre eſſentiæ. Jam vero Dei filium, quatenus homo eſt, adorandum eſſe, ex prædictis locis perſpicuum eſt, propterea, quia ex iiſdem patet, eum poteſtatem quam habet judicii faciendi, tanquam hominem habere, hanc vero poteſtatem ejuſmodi eſſe, ut omnes illum adorare debeant, id eſt divino cultu afficere. Nam quid aliud eſt, datam fuiſſe poteſtatem filio Dei judicium faciendi, quia filius hominis eſt, quam Dei filium, quatenus eſt homo, judicium faciendi poteſtatem habere? Quid item eſt illud, Datam fuiſſe hanc poteſtatem filio Dei, ut omnes illum honorificent, ſicut honorificant patrem? niſi Dei filium propter hanc eandem poteſtatem, eodem honoris genere ab omnibus afficiendum eſſe, quo patrem afficiunt, & idcirco quemadmodum pater, divina ratione colitur, ſic filium divina ratione, quia illi à patre fuerit datum omne judicium, colendum eſſe, idque ex ſupra poſitis locis, aperte colligi, ex iis quæ modo diximus, liquidé conſtat. Ex quo ſequitur neceſſario, Dei filium, qui Chriſtus eſt, non eſſe æternum, nec ejuſdem cum patre eſſentiæ, tantum abeſt, ut hæc ſit ratio cur adorari debeat. (Nam ea quæ ſit jam & dictum, & evidenter probatum eſt) Si enim Chriſtus æternus, & ejuſdem cum patre eſſentiæ eſſet, quid opus fuiſſet eum quidquam accipere? aut quomodo illi potuiſſet dari poteſtas ulla, ad hoc ut adoraretur? Hoc enim ille jam prorſus habuiſſet. Quandoquidem datio iſta, ad æternam illam generationem referri non poteſt, non ſolum, quia expreſſe dicitur, eam poteſtatem illi fuiſſe datam, quia ſit filius hominis, id eſt homo; & certum eſt Chriſtum, quatenus hominem, non eſſe æternum. Sed etiam, quia expreſſum eſt, ita omne judicium filio eſſe datum, ut pater non judicet quemquam. Per æternam enim illam generationem, datum filio à patre nihil fuiſſe volunt, quod ſibi ipſi plane atque eodem modo, quod filius ab ipſo habuit, non retinuerit. Nec vero potuit, quatenus homini, ea poteſtas & adoratio Chriſto à patre dari, ſi cum homine illo, in eadem perſona, ipſa divina eſſentia conjuncta erat, quæ per ſe neceſſario efficiebat; ut homo ille, & poteſtatem iſtam haberet, & adoratione digniſſimus eſſet, idque multo efficacius, quam ulla alia ratione fieri poſſit, ut hæc eadem à quoquam conſequeretur.

Joh 6. *cap.* Quid ſibi velint verba hæc paſſim apud divum Johannem in hoc capite obvia, Filii hominis carnem edere, & ſanguinem ejus bibere?

QUia mors Chriſti hoc in nobis gignit, ſine quo ſervari non poſſumus, hoc eſt, fidem, ideo vocatur caro Chriſti cibus, ſanguis vero ejus potus, idque μεταφορικῶς. Quemadmodum enim verus cibus & potus eſt cauſſa hujus vitæ, non quidem per ſe, ſed ſi ſumatur; ſic caro & ſanguis Chriſti pro nobis traditus eſt cauſſa vitæ, non quidem per ſe, ſed quod fidem in nobis gignunt, ob quam nos Deus pro ſua gratia ſervare decrevit. Idcirco manduca̅re Chriſti carnem, & bibere ejus ſanguinem, non aliud eſt, quam ex Chriſti morte fidem in Deum per Chriſtum acquirere: aut, ut hoc etiam addamus, ſciendum eſt, mortem Chriſti non quidem in ſe occultam quandam efficaciam habere, ejuſmodi fidem, qua coram Deo juſtificamur, in nobis gignendi: ſed quia reſurrectio Chriſti ex mortuis, quæ iſtam vim & efficaciam fidei in nobis gignendæ in ſe habet, ut 1 Pet. cap. 1. 3. & 2. cap. ÿſ. 21. videre eſt, ſine iſta morte præcedente fieri nequiverit, merito morti Chriſti cauſſa fidei, & conſequenter ſalutis noſtræ tribuitur.

Loci Joh. 16. *verſ.* 8, 9, 10 *explicatio.*

A*Rguet de peccato.* In Græco eſt περὶ ἁμαρτίας. Hoc eſt, Occaſione peccati, quod in Jeſum non credant. Quemadmodum etiam ea verba ita ſunt accipienda Rom 8. 3. *Ut peccata tollerentur.* Et Heb. 10. 6. Holocauſta περὶ ἁμαρτίας; hoc eſt Quæ fiebant ad tollendum peccata. *De juſtitia*, Quia juſtum eſt, vel fuit, Chriſtum auferri è conſpectu hominum, & nunquam ab eis conſpici, quem ita indigne tractarunt. *De judicio*, Quia Chriſtus per mortem ſuam, victurus erat eum, qui mortis habebat imperium, hoc eſt, diabolum. Per ſpiritum enim ſanctum quem dedit Chriſtus, innotuit, illum factum eſſe dominum cæleſtem, ipſius etiam diaboli. Nam ſpiritus teſtatur etiam Jeſum eſſe Chriſtum 1 Joh. 5. Primum horum pertinet ad homines, Secundum ad Deum, Tertium per ſe eſt, neque in Deo, neque in homine; ſed extra utrumque.

Locus Johan. 17. 5. Et nunc clarifica tu me pater &c.

AFfertur vulgo hic locus ad probandum, Dei filium extitiſſe revera ante mundum conditum. Verum inter alia, quæ demonſtrant perperam id fieri, illud inprimis dignum conſideratione eſt, quod ſatis conſtat, fieri nullo pacto poſſe, ut Dei filius eam claritatem ſeu gloriam ante mundi creationem revera haberet, qua ſe affici à Patre verbis iſtis petiit. Qua de re explicatum eſt à nobis, cum alibi, tum vero in diſputatione noſtra cum Eraſmo Johannis. Jam hac ratione telo hoc ex adverſariorum manibus extorto, facile eſt deinde in ipſos idem ſtatim retorquere, oſtendendo, cum certum ſit, gloriam quam Dei filius hoc in loco petit, longe aliam eſſe à quacumque, quam ante mundum creatum apud patrem reipſa habere potuerit, jam ex iſto ipſo loco evinci, fieri non poſſe, ut Dei filius ante mundum conditum aliquam gloriam reipſa apud patrem habuerit, & conſequenter neceſſe eſſe, ut is revera ante conditum mundum minime extiterit. Nam ſi aliquam gloriam jam tum revera apud patrem habuiſſet, nunquam, cum vellet patrem rogare, ut ſe quadam alia gloria afficeret, longe ab ipſa diverſa, ejuſmodi verbis uſus eſſet, quibus iſta ipſa tamen diſerte peteretur, quemadmodum hic eſt uſus; ſed ita omnino locutus fuiſſet, ut manifeſte appareret, illum aliam petere, quam ſe ipſa ante creationem mundi non habuiſſet.

Ibid. 11. Pater ſancte ſerva eos per nomen tuum, quos dediſti mihi, ut ſint unum, ſicut & nos.

CHriſtus propterea ſuos hinc diſceſſurus patri commendavit, quia munus & poteſtatem eos, licet abſens, gubernandi nondum adeptus fuerat. Quod quamvis, ut alibi apparet, ipſe futurum ſciret, decebat tamen eum antequam id re ipſa fieret, precantem ita loqui, ut ea ratione, & id deinde ſibi ex patris largitate datum agnoſceretur, ipſeque ſe idem agnoſcere profiteretur, & diſcipuli ipſius precationem ejus audientes, non ſolum quam ipſe eos charos haberet,

perciperent: verum etiam, videntes ſe Deo tam efficaciter à chariſſimo ſuo filio commendatos fuiſſe, bono animo eſſent, & abſente licet ipſo, animum tamen non deſponderent, immo ne mortuo quidem, pro quo tempore potiſſimum preces illas à Chriſto fuſas fuiſſe credendum eſt. Illud enim, *nunc autem ad te venio*, & ſimilia verba quæ in ea precatione ſunt, non ipſum aſcenſum in cœlum, ſed mortem, quæ niſi interveniſſet, in cœlum ipſe non aſcendiſſet, & quæ idcirco via dici poterat eundi ad patrem, & mundum relinquendi, eo in loco ſignificare non incommode poſſunt.

Quod autem Chriſtus, licet ad eum modum convenienter pro eo tempore, & re præſente loqueretur, ſciret tamen ſe denuo curam ſuorum geſturum, ſatis ex iis conſtat, quæ ipſe dicit Joh. 14. 22, 23, ut alia teſtimonia omittam. Quin etiam id ex ea ipſa precatione ad patrem perſpicuum eſt; inquit enim ad finem illius, *Et notum feci eis nomen tuum. Et notum faciam, ut dilectio qua dilexiſti me in ipſis ſit, & ego in ipſis.* Nonne id ſe hic facturum dicit, quod ibi à patre petierat, ut eadem etiam utrobique cauſſa, cur ita petat & loquatur, oſtendit. Dixerat enim, *Pater Sancte &c.* verſ. 21. Nam ſe quoque ſervaſſe eos in nomine ipſius, teſtatur ipſe ſubjungens; *Cum eſſem cum eis in mundo, ego ſervabam eos in nomine tuo:* Hoc autem idem eſſe, re ipſa cum illo, *Ego notum feci eis nomen tuum*, ſatis apertum videtur. Quare idem quoque re ipſa cenſendum eſt, *Et notum eis faciam nomen tuum, & ſervabo eos in nomine tuo.*

Quomodo Jeſus Chriſtus ſit de ſemine Davidis; de quo apud Paulum Rom. 1. 3. 2 Tim. 2. 8. 2 Samuelis 7 agitur. Item, Cur Jeſus Chriſtus, vocetur, filius Joſeph. & quamobrem Matthæus à Luca, in deſcribenda genealogia Chriſti, diſcrepet, brevis explicatio.

PAulus ſeminis Davidis mentionem facit, non ut perſuadeat, Chriſtum revera ex eo ſemine natum eſſe, ſed tali tamen ratione, ut prædictionibus divinis, quod ex eo ſemine naſci deberet, ſatisfactum cenſeatur, ut oſtendat, hac etiam in parte, quæ maximi momenti apud Judæos habebatur, Jeſum talem eſſe, qualem Chriſtum futurum Prophetæ prædixerant. Etenim, ſi, qui naſcebatur ex uxore illius, qui ea ſine liberis relicta deceſſerat, ejus cenſebatur, quamvis poſt mortem ipſius, ex alio viro, id eſt ex fratre ejus naſceretur; multo magis filius alicujus cenſendus eſt is, qui ex ipſius uxore, ipſo adhuc vivente naſcitur, nec ab ullo alio viro generatus fuit, licet neque etiam ab ipſo fuerit generatus. Nulla enim videtur eſſe cauſſa, cur is qui ex ea naſcitur, quæ mea caro adhuc eſt, nec ullo pacto, ab alio quopiam generatus eſt, meus filius omnino cenſeri non debeat, mihi ſcilicet à Deo, ea ratione qua illi viſum eſt, datus & donatus. Itaque cum Joſeph, Mariæ matris Jeſu maritus, ex familia Davidis eſſet, merito Jeſus ex ſemine Davidis natus dicitur, cum ipſius Joſephi filius jure haberi poſſit; quippe, natus eo adhuc vivente, ex ipſius uxore, nec tamen ab alio viro generatus. Id quod multo magis dicendum eſt, quod legitur apud Euſebium, Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ libro 1. cap. 7. ex Epiſtola quadam Africani, gravis Hiſtorici. Ibi enim legitur, ideo apud Lucam, Heli filium dictum fuiſſe Joſephum, quod natus eſſet poſt ipſius mortem ex ejus uxore, quam duxerat Jacob frater uterinus Eli, ad ſuſcitandum videlicet ſemen fratri, cum is ex ea nullos liberos ſuſcepiſſet. Erat enim, licet frater tantum uterinus, ex eadem familia Davidica, ipſo quidem ex Salomone Davidis filio prognato. Ex qua Hiſtoria, quam approbat, nullo tamen nominato auctore, præclarus ille ſcriptor, cujus ſub nomine Juſtini leguntur reſponſiones quædam ad Orthodoxos, reſponſione ad quæſtionem 66 & 133. apparet conciliatio inter Matthæum & Lucam, in Jeſu Chriſti genealogia; & ſimul apparet Joſephum, ſive ejus naturalem generationem ſpectes, ſive legalem, ex ſtirpe Davidis fuiſſe. Unde meritiſſimo Chriſtus Jeſus, qui illius filius cenſetur, ex ſemine Davidis natus fuiſſe dicatur.

Paraphraſis in V. Caput ad Roman.

CUm igitur à Deo juſti habeamur, propterea quod ipſi confidimus, pacem habemus cum ipſo Deo: idque per Jeſum Chriſtum nobis contingit. Nam præterquam quod per ipſum factum eſt, ut nihil dubitemus, nos peccatorum noſtrorum pleniſſimam veniam, id eſt, ab ipſorum pœna liberationem perpetuam conſequuturos; per eundem etiam prædictæ fiduciæ vi, aditus nobis patefactus eſt ad hoc Dei beneficium atque favorem, in quo ſtamus, & cujus participes ſumus, gloriantes, quod ſpem habeamus, nos aliquando Dei gloriam viſuros, & ejus participes futuros.

3. *Non ſolum autem &c.*. Neque vero, propter id ſolum gloriamur; ſed etiam quod in calamitatibus ſimus, cum compertum habeamus, ex calamitatibus noſtris tolerantiam atque patientiam, ex patientia noſtri ipſorum probationem, ex probatione ſpem gigni; quæ ſpes noſtra, minime fallax eſſe poteſt, vel nos unquam pudore afficere, cum ex divina virtute, & propter ſpiritualia dona, quæ nobis largiter data fuere, in ipſis cordibus noſtris effuſam erga nos Dei charitatem & benevolentiam ſentiamus.

6. *Ut quid enim &c.* Nam cum adhuc infirmitate & morbo quodam animarum noſtrarum laboraremus, Chriſtus, ut nos confirmaret atque ſanaret, tempore à Deo præſtituto, noſtrum cauſſa mortuus eſt; noſtrum inquam, qui mali, atque impii eramus: tametſi vix inveniatur, qui hominis juſti & pii cauſſa mori velit. Etenim viri probi cauſſa, fortaſſe inveniatur, qui mori non recuſet.

8. *Commendat autem &c.* Quamobrem maximam erga nos charitatem ac benevolentiam Deus oſtendit, quandoquidem, cum adhuc peccatores eſſemus, & coram ipſo injuſti, voluit, ut Chriſtus, ipſius dilectiſſimus filius, noſtrum cauſſa mortem ſubiret. Multo igitur magis nunc, cum jam per effuſionem ſanguinis Chriſti factum ſit, ut Deo confidamus, ob eamque rem juſti ab ipſo habeamur, ſervabimur per eundem Chriſtum ab ira, quam Deus ſuo tempore adverſus eos, qui in ipſum contumaces ſunt, eſt effuſurus. Nam ſi cum ipſius inimici eſſemus, Deus, ut nos ſibi reconciliaret, atque efficeret ut ipſius amici evaderemus, filium ſuum morti tradidit; multo magis cum jam cum ipſo reconciliati ejuſque amici facti ſimus, ſervabit nos à morte, per eundem viventem ſuum filium, qui ſicut jam mori non poteſt, ſic ut hujus noſtræ ſalutis cauſſa moriatur, nihil eſt neceſſe.

11. *Non ſolum autem &c.* Neque vero ſolum de prædictis rebus gloriamur, ſed etiam de Deo ipſo gloriamur, ut videlicet de re, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, jam noſtra facta, quatenus per ipſum Chriſtum ad Deum converſi ſumus, ex quo ipſe Deus, unde ob ſcelera noſtra antehac prorſus excideramus, nunc pro bonitate ſua, ex liberaliſſimo ſuo decreto atque promiſſo, noſter plane eſt factus.

12. *Propterea ſicut &c.* Hinc concludi poteſt, quod, quemadmodum per unum hominem, id eſt, per Adamum, peccatum & divinæ voluntatis (ut ſic dixerim) inobedientia in mundum eſt ingreſſa, & per ipſum peccatum mors certa atque perpetua, (hæc ſiquidem fuit pœna, merito ipſi peccato à Deo conſtituta) ſic per unum hominem, id eſt per Chriſtum, in mundum ingreſſa eſt obedientia, & per ipſam obedientiam vita certa atque perpetua, id eſt, à morte liberatio & reſurrectio, cum firmiſſima ſecuritate non amplius moriendi. Hoc ſiquidem eſt præmium, quod ex ſola ſua benignitate, Deus iſti obedientiæ conſtituit.

Et ita

Et ita in omnes &c. Et ſicut morti certæ atque perpetuæ obnoxii fuerunt, quicunque ab Adamo ſecundum carnem prognati ſunt, quatenua omnes peccarunt; ita ſimiliter, vitæ certæ atque perpetuæ participes ſunt, quicunque à Chriſto ſecundum ſpiritum ſunt prognati, quatenus omnes Deo obediunt.

13. *Uſque ad legem* &c. Certum enim eſt, etiam ante legem, quam Deua per Moſen dedit, peccatum in mundo fuiſſe, & homines peccaſſe, quandoquidem multa contra Dei voluntatem jam tum faciebant. Nam ſi quis dixerit, Ubi nec Lex, nec præceptum ullum eſt, ibi quantumvis quia peccet, non poſſe illi peccatum imputari à Deo, ut jure ejus det pœnas: ne hanc rationem nunc diligentius examinem, breviter dico, ſatis fuiſſe ut homines prædictæ morti merito eſſent obnoxii, eos ex Adamo ſecundum carnem natos eſſe, qui jure ei fuit obnoxiua. Quod ita ſe habere inde intelligi poteſt, quod ab ipſo Adamo, uſque ad Moſen, mors in iis etiam regnavit qui non peccaverant, haud ſane aliter, ac ſi aliquod Dei præceptum tranſgreſſi fuiſſent, ut Adamus primus homo tranſgreſſus fuit; qui typus & exemplum eſt ſecundi hominis, qui venturus erat, nempe Chriſti; ex quo quicumque ſecundum ſpiritum nati fuerint, id eſt, in Dei præceptorum obedientia ejus ſimiles erunt, vita æterna donabuntur, ad quam ipſe per obedientiam ſuam pervenit, etiamſi peccatores fuerint aliquando, non ſecus atque ſi integram ac perpetuam obedientiam Deo præſtitiſſent, ut fecit ipſe Chriſtus.

15. *Sed non ſicut* &c. Verumtamen non omnino paria ſunt Adami peccatum, & donum à Deo per Chriſtum in nos collatum. Nam ſi unius hominis delicto multi ſunt mortui, multo magis Dei gratia & donum, ea benignitate comprehenſa, quam unus homo Chriſtus Jeſus Dei nomine mundo attulit, exuberare debuit in multos.

16. *Et non ſicut* &c. (præterquam quod in eo etiam differt donum iſtud ab eo, quod accidit per eum qui peccavit; quod judicium illud à delicto uno profectum eſt, per ipſum judicium punito, ejuſque finis fuit condemnatio. Huic autem dono cauſſam dederunt multa delicta, quæ per ipſum condonata fuerunt, ejuſque finis fuit abſolutio.)

17. *Si enim* &c. Etenim ſi unius hominis delicto mors in mundo regnavit, & ſic per unum illum hominem regnavit, à quo videlicet regnandi initium ſumſit, multo magis in iis, qui exuberantiam iſtam tantæ gratiæ & doni, quo ab omni reatu abſolutio continetur, accipiunt, regnatura eſt vita per unum hominem Jeſum Chriſtum, qui videlicet ad hanc vitam primus pervenit, ejuſque aditum ac viam aliis patefecit.

18. *Igitur ſicut* &c. Quemadmodum igitur unius hominis delicto judicium in omnes homines derivatum eſt ad eos morte damnandos, ſic unius rectitudine derivatum eſt donum in omnea homines, ad eos ita abſolvendos, ut vitam æternam habeant.

Sicut enim &c. Quandoquidem, ſicut per inobedientiam unius hominis factum eſt, ut multi propterea, quod ex ipſo ſecundum carnem nati eſſent, pro peccatoribus ſint habiti, atque ut tales tractati, ſic ſimiliter per obedientiam unius hominis, multi propterea, quod ex ipſo ſecundum ſpiritum ſunt nati, pro juſtia ſunt habendi, atque ut talea tractandi.

Lex autem &c. Jam, Lex Moſaica dudum extitit ac ſubintravit, unde peccatum manifeſtius & gravius factum eſt, quaſi in eum finem illa data fuerit, ut peccatum augeretur. Verum, ſi auctum eſt peccatum, aucta eſt pariter, immo exuberavit Dei gratia & beneficium, ut, quemadmodum peccatum regnavit, homines morti neceſſariæ juſte ſubjiciens, ſic Dei gratia & beneficium regnet per abſolutionem ab omni ipſiua peccati reatu, hominibus vitam æternam donans, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

Epiſt. ad Rom. cap. 8. 1. &c. Paraphraſis:

Nulla igitur nunc [eſt] condemnatio, iis qui, ſunt in Chriſto Jeſu, &c.

IDcirco autem dixi me Deo agere gratias per Jeſum Chriſtum, quod, qui divini beneficii à Chriſto nobis allati, ut quidem mihi contigit, participes facti ſunt, ii prædictæ condemnationi nulla ratione jam ſunt obnoxii: neque enim jam carni ſed ſpiritui obſequuntur. Spiritus namque vitalis imperium, cui & ego, & omnes qui Chriſti ſunt, ſubduntur, nos à jugo peccati & mortis aſſeruit. Nam quod legi, in carne, hoc eſt, in hominibua per ipſorum carnis fragilitatem, efficere poſſe non dabatur, id effecit Deus hac ratione. Miſit in mundum unigenitum filium ſuum, non minus quam nos carne circumdatum; & ipſum tamquam peccatorem plurimis malis, & ipſi denique crucia morti ſubjecit, atque ut peccatum aboleret, in ipſo, & ſic in carne, peccatum penitus extinxit. Siquidem eum & innocentiſſimum eſſe voluit & à morte cui univerſum humanum genus prorſus obnoxium eſt, vindicavit, ac ſempiterna vita donavit. Unde factum eſt, ut nos immortalitatia ſpem concipientes, carne licet circumdati, non carni ſed ſpiritui obtemperandi, non voluntatem modo, ſed vires etiam adepti ſimus, & ſic à peccati ſervitute liberati, juſti coram Deo habeamur, non ſecus atque illi habiti fuiſſent, qui totam legem ſervaſſent.

1 *Cor.* 1. 17. Non in ſapientia verbi, ne inanis reddatur crux Chriſti.

NOn fuit annunciatum Euangelium, neque annunciari debuit cum ſapientia ſermonis, ne inde fieret, ut etiam homines impii, & quoa, ſi in impietate ſua perſeverent, Deus vult perire, ipſi Euangelio fidem adhiberent. Propterea ipſe Apoſtolus ſtatim ſubjungit ea verba, Nam crucis ſermo, ſtultitia eſt iis, qui pereunt; ac ſi diceret, Hoc ita eſt omnino à Deo conſtitutum, ut iſtis qui pereunt, crucis ſermo ſtultitia ſit. Non eſſet autem illia ſtultitia, ſi Euangelium cum ſapientia ſermonis annunciaretur.

1 *Cor.* 6. 18. Qui ſcortatur, in proprium corpus peccat.

QUia fornicationia actus vel ſemel tantum, & à cujuſvis ætatia ac ſexus homine commiſſus, maculam perpetuam aſpergit, ac notam quaſi corpori inurit, qua ab aliis videtur internoſci. Huic explicationi duo adſtipulantur loci, Rom. 1. 24. in verbis, *In impuritatem, ut ignominia afficerent corpora ſua inter ſe.* Ad Theſſ. cap. 4. 3. & 4. *Ut abſtineatis à ſcortatione, & ſciat veſtrum unuſquiſque ſuum vas* (id eſt, *corpus*) *poſſidere cum ſanctificatione & honore.*

1 *Cor.* 15. 32.

SI mortui non reſurgunt, igitur omnia quæ pro Chriſto graviſſima pericula ſubii, perinde ſe habent, ac ſi ego in theatro publico cum beſtiis pugnaſſem, quod eſt abſurdum. Omnes meæ afflictionea & pericula ſumma, quæ ſubii, non erant abſimilia iis, quæ ab hominibus iniri ſolent, qui oſtentandi roboris, & acquirendæ vanæ gloriæ cauſſa, cum beſtiis in theatris publicis pugnare ſolent. Quod ſi ita eſt, næ ego omnium invenirer ſtultiſſimus, qui tanta pati voluiſſem fruſtra.

Epheſ. cap. 4. 15. & 16. Paraphraſis.

VErum tales ſimus, ut in rebus divinis veritatem, veramque de illis doctrinam tenentes, juncta ſimul charitate erga Deum & erga homines, in omnibus & per omnia in Chriſti ſpiritu ac diciplina

adoleſcamus. Eſt ſiquidem Chriſtus caput ſcientiæ rerum divinarum, & ii, qui ſcientiam hanc tenent, ejus ſunt corpus, cujus corporis membra congruenter ſimul compacta & coagmentata inde, id eſt, ab ipſo Chriſto, tanquam à ſuo capite per commiſſuras omnes, per quas virtus ad hoc efficiendum apta ſubminiſtratur, incrementum ſumunt, ea menſura, qua ſingulis eſt opus; cum hac quippe proportione & non aliter fit incrementum iſtud, unde totum corpus augetur & adoleſcit, ſeque ipſum conſtabilit ac confirmat, in eum potiſſimum finem, ut charitas à Deo præſcripta exerceatur.

Ibidem cap. 4. verſ. 20. uſque ad 25. ejuſdem capitis.

AT vero vos in Chriſti diſciplina non ita edocti eſtis: ſi modo illa recte vobis expoſita fuit, voſque per illam didiciſtis, (quemadmodum quidem ſecundum ipſum Jeſum Chriſtum veriſſimum ac certiſſimum eſt) oportere vos deponere veteres mores, in quibus videlicet antea verſabamini: ii enim, ut qui a deceptricibus cupiditatibus proficiſcuntur, corruptiſſimi ſunt, & ex altera parte novis iiſque decentibus ſumptis cogitationibus, & novo eoque decente fine omnium actionum veſtrarum vobis ipſis propoſito, mores plane novos induere; eos, inquam, quos Deus per Chriſtum Jeſum præſcripſit, nobiſque à ſe quodammodo formatos ſervandos tradidit, plenos juſtitiæ & ſanctitatis non ementitæ aut inanis, ſed ſolidæ atque veriſſimæ.

Epheſ. 5. 11. Et ne commercium habueritis cum operibus illis infrugiſeris tenebrarum, ſed potius etiam arguite.

NOlite eſſe participes operum tenebris dignorum, quæ nullum fructum, ſed potius damnum afferunt, immo ea coarguite: ſiquidem opera ejuſmodi, ut tenebris digna, ſic ex aliqua mentis caligne proficiſcentia, & facile coargui poſſunt, & adeo ſunt coargutione digna, ut turpe ſit vel ea quidem nominare. Quicquid vero coarguitur, à ſtatu tenebrarum ad ſtatum lucis adducitur, ita, ut tenebræ illæ prorſus evaneſcant, cujus rei cauſſa eſt lux, quam coargutio in ſe continet, ita ut quicquid hac ratione illuſtratum fuerit, lux appellari poſſit, quippe quod ad ſtatum lucis adductum fuerit.

Coloſſ. 2 8. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem fallaciam &c.

HOc agit Paulus, ut perſuadeat Coloſſenſibus, ne uſquam alibi quærant, quomodo Deum colant, aut rerum divinarum quas nos ſcire opus eſt, cognitionem expiſcentur, quam in Chriſto, relicta plane, quod ad hanc partem attinet, humana ſapientia, & ipſo Moſe.

Ibidem cap. 2. 20, 21, 22, 23. Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quid tamquam viventes in mundo dogmatizamini &c.

SEntentia eſſe videtur totius hujus loci, videlicet non debere tangi, non debere guſtari, non debere contrectari quædam, iſta, inquam, non divina, ſed humana præcepta ſub Euangelio eſſe, & propterea dignum reprehenſione illum eſſe, qui Euangelii factus particeps iſtis adhuc teneri velit, quamvis alioqui hæc ipſa rationem ſapientiæ habeant, & ſapienter facta dici poſſint, quatenus in illis hæc continentur. Primum, quod cultu voluntario fiunt; Deinde, quod modeſtum ac demiſſum hominis animum oſtendunt; Poſtremo, quod per illa corpori non parcitur, & ſic in nullo honore ſeu pretio ſunt, quod attinet ad carnis ſaturitatem. Itaque Paulus non quidem abſolute iſta laudat, & ſapientiæ rationem habere dicit, immo potius aperte vituperat; ſed tantum non damnat, immo ſapientiæ alicujus nomine commendat, quatenus, ut dictum eſt, iſta continent.

1 *Theſſ.* 5. 23. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia, ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus, ſine querela in adventu domini noſtri Jeſu Chriſti ſervetur.

SEnſus Apoſtoli eſt, ut cum Chriſtus advenerit, & ſpiritus, & anima, & corpus iſtorum, ad quos ſcribit, nullo vitio infectum inveniatur. Sic enim ſæpe Apoſtolus loquitur, ac ſi Chriſtus adveniens, ſit deprehenſurus vivos Chriſtianos omnes. Jam ut ſciamus quid ſit id quod optat, neceſſe eſt ſcire quid intelligat nomine ſpiritus, item, quid animæ & corporis. Spiritus eſt id, quod alio nomine vocari poteſt, mens ſeu ratio ſuperior, quatenus ſcilicet eſt illuſtrata, à Dei patefactione illa, quæ continetur in Euangelio, ita ut cum Paulus optat, ſpiritum eſſe ſine ullo vitio atque perfectum, aliud nihil optet quam ut nullus error, nulla ignorantia divinæ patefactæ voluntatis in iis ſit, ad quos ſcribit, & ſimul ad reformationem mentis & rationis ſuperioris, per patefactionem iſtam nihil illis deſit. Adeo, ut & cognoſcant & probent ea quæ Deo placent, pleni bona ſpe conſequendi fœlicitatem illam, quam Deus iis promiſit, qui patefactæ ejus voluntati acquieverint. Quod porro ad animam attinet, deſideria, cogitationes, & denique voluntatem in omni actione intelligit, quam vult eſſe integram, & plane virtute conformatam, ita ut iſti nihil cupiant, nihil cogitent, nihil denique velint, quod virtuti & rectæ rationi adverſetur; quæ anima in homine, alio nomine, ſeu potius nominibus, appetitus & ratio inferior vocari poteſt. Ea enim utrumque, quamvis ſæpe alterum alteri adverſetur, omnino complectitur, ſecundum quidem Pauli mentem, nempe, qui corporis nomine aliud nihil intelligere videatur, quam externas actiones noſtras, quas ejuſmodi eſſe vult, ut nullo pacto ab eo abſint aut diſſentiant, quod Deus nobis præſcripſit, ita ut non ſatis ſit, eas, ſi à præſcripta divinitus norma diſcedant, neque ab appetitu noſtro revera, neque ab electione ſpontanea voluntatis noſtræ proficiſci; ſed quodammodo ex coactione quadam. Ut ſi quis externe idolum aliquod adoret, non quia ad id faciendum appetitu aliquo trahatur, aut ipſe alioqui ſua ſponte id facere eligat; ſed vel metu alicujus magni mali, ſi id non fecerit, vel aliorum exemplo, conſuetudine, impulſu, ad id faciendum adigatur. Differunt igitur ea inter ſe, quæ ab anima & corpore procedunt, & quidem ita, quemadmodum oſtenſum eſt in præſentia.

Paraphraſis verborum Pauli Apoſtoli 1 Tim. 1. 5. uſque ad verſ. 11.

JAm finis & ſcopus omnis Euangelicæ præceptionis eſt, ut quis charitate, ex puro corde bonaque conſcientia & fide non ficta proficiſcente, ſit præditus: quem ſcopum non attingentes quidam, & ab his omnibus aberrantes, de via declinaverunt, & ad vaniloquentiam diverterunt, dum ſtudent & eſſe & videri legis doctores, cum interim non noſcant aut intelligant, neque ea quæ ipſi dicunt, neque ea de quibus tam firmiter aſſeverant. Scimus quidem & nos legem eſſe bonam, modo quis ea ſic utatur, ut finis, in quem data eſt, omnino poſtulat: præcipue vero ſi non ex ea ipſa juſtus coram Deo pronunciari, vel ipſe quærat, vel, ut alii quærant, doceat. Neque enim verus ac proprius legis ferendæ finis fuit, ut quis per eam juſtificetur, indeve juſtificationem ſuam petat, quæ tota pendet ex Dei, peccata,

& con-

& contra ipſam legem perpetrata delicta ignoſcentis, clementia ac miſericordia, alioqui enim ſi ipſius legis per ſe vis ſpectetur, condemnat illa quemcumque adverſus ipſius præcepta quicquam delinquentem. Sciat autem iſte clementiam miſericordiamque divinam, quam diximus, illis tribui, qui in nullo peccato graviore manent, adeo ut, ipſius Dei propoſito & actione inſpecta, conſtanter affirmare poſſimus, adverſus ejuſmodi homines legem non eſſe latam, etiamſi aliquid interdum in ipſam legem peccent. Atque hi ſunt quos juſtos divina oracula appellant. Non igitur adverſus homines juſtos, id eſt, in nullo graviore peccato manentes, lata à Deo Lex fuit, ſed adverſus omnes legis contempores, omnemque ſubjectionem recuſantes, adverſus impios & peccatis deditos, adverſus eos qui omnem innocentiam & ſanctitatem ſpernunt, quales ſunt patris matriſve percuſſores, homicidæ, adulteri & ſcortatores, maſculorum concubitores, plagiarii, mendaces, perjuri, & alii hujuſmodi, qui ea committunt, in iiſque manent quæ ſanæ doctrinæ adverſantur.] Nam ipſum quoque glorioſum beati ſummique Dei Euangelium, cujus annunciatio mihi mandata & concredita eſt, & ad quod divulgandum ac promovendum te mi Timothee conſtitui, quamvis divinæ manſuetudinis ac lenitatis ſit plenum, tales homines tamen damnat, eiſque æternam mortem denunciat.

Ad locum illum Hebr. 7.3. Sine patre (*Melchiſedech*) ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum, neque vitæ finem habens &c.

CUm hujus Epiſtolæ ſcriptor vellet hoc loco docere, Jeſu Chriſti ſacerdotium adumbratum fuiſſe olim in Melchiſedeci ſacerdotio, quatenus ſcilicet non pendet ab ulla promiſſione, alicui certæ hominum familiæ aut generi facta, & quatenus Chriſtus Jeſus, ut ſacerdos, nec ulli ſucceſſit, nec ullum ipſe ſucceſſorem eſt habiturus; Propterea ait, nec patris nec matris Melcheſedeci mentionem fuiſſe factam, nec ipſius Melchiſedeci initium dierum, aut vitæ finem commemoratum eſſe. Nam certe cujus nec pater, nec mater commemoratur, de eo patet quæri non debere, cujus familiæ aut generis fuerit. Cujus etiam dierum initium (ſubaudi, in ſacerdotio obeundo) & vitæ finis prorſus reticetur, certe de eo nihil dicitur, quod ad hoc pertineat, ut ipſe in ſuo ſacerdotio alii cuipiam ſucceſſerit, vel alius ipſi. Itaque non eſt cur quiſquam exiſtimet, ideo Melchiſedecum ab hoc ſcriptore appellatum fuiſſe ἀπάτορα & ἀμήτορα, quaſi Chriſtus quoque poſſit dici eſſe ſine patre, & ſine matre, ſed neque etiam ideo dictum ab eo fuiſſe, Melchiſedecum nec dierum initium, nec vitæ finem habere, quaſi Chriſtus ſimiliter ſic dierum initium non habeat, ut vitæ finem non habet. Nam præterquam, quod iſta, quæ de Melchiſedeco ab eo dicuntur, alium ſenſum ut habeant neceſſe eſt, quam quem ipſa verba ſonant, eum videlicet, quem ſupra complexi noſtris verbis ſumus, eſt etiam animadvertendum, ab hoc ſcriptore hoc eodem ipſo loco dici, hiſce in rebus, non quidem Chriſtum Melchiſedeco, ſed Melchiſedecum Chriſto, ſeu Dei filio aſſimilari, ita ut modo quæ de Melchiſedeco ex Sacris Literis narrat, ea omnia complectantur, quæ de Chriſto in eo adumbrata fuiſſe vult: nihil ſit neceſſe ut viciſſim, ea quæ Chriſto tribuit, nihil non contineant eorum, quæ de Melchiſedeco commemorat. Et ſane Chriſti nec mater ignoratur, aut in Sacris Literis reticetur, & pater ille, quem ſolum revera & habuit & habet, Deus, diſertiſſime apud Sacros Scriptores & commemoratur, & inculcatur. Ejus vero obeundi ſacerdotii initium, ſimul atque videlicet poſt ſanguinis ſui fuſionem in cœlum ingreſſus eſt, aperte ſatis ab hoc eodem ſcriptore pluribus in locis exponitur, & quamvis æternum ſit ejus ſacerdotium, donec ſcilicet ſæculum hoc duraverit, tamen finito hoc ſæculo illud non amplius duraturum, illud ſatis indicat, quod ſcriptum eſt, eum tunc Deo & patri regnum redditurum. Neque enim ſine regno conſiſtit ſacerdotium iſtud. Itaque conſtat, ea, quæ hic de Melchiſedeco dicuntur, ſi recte intelligantur, non contineri omnia iis, quæ Chriſto tribuuntur huc pertinentia, ſed tantum his omnia iſta adumbrata fuiſſe, quemadmodum dictum eſt.

Explicatio loci ad Heb. cap. 13.9,10. Optimum eſt gratia ſtabilire cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſerviunt.

APoſtolus ut allegorica quadam ratione confirmet, non eſſe ponendum cultum in cibis, ait, hoc ex eo apparere, quod in ſacrificio pro nobis peracto, pontifex pro nobis ingreſſus eſt in ſancta. Nam ſub lege, quandocumque pontifex ingrediebatur in ſancta, ut ſcilicet eo inferret ſanguinem mactatæ pecudis, tunc non licebat quidquam comedere ex pecude illa mactata, ſed neceſſe erat eam totam igni comburere; cum tamen alioquin, quandocunque pontifex in ſancta non ingrediebatur, oporteret illam comedere, & in ea te ex parte cultus divinus poſitus eſſet. Eſt autem animadvertendum, quod nomine illorum, qui tabernaculo deſerviunt, intelligit omnes Chriſtianos. Sacerdotes enim ſub lege tabernaculo deſerviebant. Atqui Chriſtiani omnes ſunt ſacerdotes, ut non in uno loco Sacrarum Litterarum ſcriptum eſt. Subjicit autem Apoſtolus aliam allegoriam, eamque duplicem, ut oſtendat legis ritus ceſſaſſe. Ait enim, quod quemadmodum tunc, cum pontifex in ſancta ingrediebatur, pecus mactata extra caſtra comburebatur, qua combuſta, cultus ille divinus finem ſuum accipiebat, id eſt, penitus abſolvebatur; ſic nunc in ſacrificio pro nobis peracto, cum pontifex in ſacra ingreſſus fuerit, quiddam quod ad ſacrificium peragendum requirebatur, factum eſt à pontifice noſtro, extra urbem Jeruſalem, id eſt, Victima noſtra mactata, & ejus ſanguis fuſus, cum tamen alioqui in omnibus legalibus ſacrificiis pecus deberet in caſtris ipſis mactari, quæ caſtra, in hac allegoria, ut apparet, reſpondent circuitui murorum Jeruſalem. Primum igitur ſub ipſa lege adumbratum fuit, cultum divinum perficiendum eſſe, citra & extra ritus illos legales, per caſtra illa ſignificatos. Deinde idipſum plane adumbratum fuit, cum extra urbem Jeruſalem, quæ totum legalem cultum ſignificat, pars ſacrificii noſtri peracta eſt, ſine qua eſſe non potuit, & quæ, ut dictum eſt, intra caſtra ſecundum legem peragenda fuiſſet.

Paraphraſis in finem tertii cap. Epiſtolæ prioris Petri Apoſtoli a 17, uſque ad finem. Ubi non paucis Theologis de deſcenſu Chriſti ad inferos agi videtur.

Κρεῖττον γὰρ præſtat enim fratres, ut bene facientes, ſi modo ita ferat Dei voluntas (neque enim ultro mala nobis accerſere ipſi, aut adire debemus) ab impiis hominibus affligamur, & multa mala patiamur, quam male facientes.

Ὅτι καὶ Χριστὸς Nam & Chriſtus ipſe dux, & præmonſtrator noſter, ſemel tantum, id eſt non iterum moriturus, ipſam mortem à ſceleſtiſſimis hominibus ſibi illatam, cruciatibus, ac dedecore plenam, ita Deo volente, ſubire non recuſavit, non quidem propter delicta aliqua, quæ ipſe commiſiſſet, ſed noſtrorum peccatorum cauſſa, ut ea ratione ſcilicet nos à peccati pœna & ſervitute vindicaret. Itaque mortuus eſt ipſe juſtus pro nobis injuſtis, ut ad Deum,

à quo propter iniquitates noſtras, & mentis noſtræ cæcitatem quam longiſſime aberamua, ſpe immortalitatis deinde nobis facta nos reſipiſcentes & divina luce colluſtratos adduceret.

Θανατωθεὶς μὲν &c. Factum eſt enim, ut licet is propter infirmitatem carnis necatus fuerit, & mortem guſtaverit, divina tamen vi atque potentia, ad immortalem vitam, poſtmodum ſit reſtitutus.

Ἐν ᾧ καὶ τοῖς &c. Per eandem vero divinam vim atque potentiam, cum hinc ad patrem profectus eſſet, dimiſſis per univerſum orbem diſcipulis, & miniſtris ſuis, qui tantam ejus adverſus mortem victoriam prædicarent, & palam teſtarentur, eorum etiam hominum mentibus, & animis clare concionatus eſt, & veritatem patefecit, qui malitiæ & ignorantiæ vi, quodam quaſi carcere, tanquam iræ Dei captivi detinebantur, & contumaces fuerant aliquando.

Ὅτι ἀπεξεδέχετο &c. Quod non ſecus accidit, atque cum ætate Noë, Dei lenitas atque clementia hominum contumacium reſipiſcentiam exſpectaret, quos arca, quæ ab ipſo Noë ex divino præſcripto conſtruebatur, ipſorum officii, & divini quod imminebat ſupplicii, ſatis admonebat.

Εἰς ἣν ὀλίγοι. Verum, quemadmodum tunc temporis iram, quam adverſus impios Deus exercuit, pauci admodum effugerunt; ii videlicet tantummodo, qui in aquarum diluvio illo arcam ſunt ingreſſi, octo inquam illæ animæ, quæ ſolæ ex tanta hominum multitudine in ipſis aquia conſervaræ ſunt: ſic etiam hoc tempore fiet, ut ii ſoli, divinam iram quæ in ſceleſtos homines exerenda eſt effugiant, & in ipſis cælitus immiſſis malis conſerventur, qui baptiſmi arcam, in tanta malorum, quæ Deus mundo inferet, colluvie, ingreſſi fuerint.

Οὐ σαρκὸς Baptiſmum autem intelligo, non illum quidem, quo corporis ſordes abluuntur, ac deponuntur, ſed quo fit, ut, animi ſordibus ablutis, atque depoſitis, bonæ conſcientiæ noſtræ erga Deum teſtimonium, in nobis ipſis ferri ſentiamus. Hoc autem non aliunde nobis contingit, quam ex reſurrectione Jeſu Chriſti, quem propterea imitari, Deoque noſtro obedire, mediis etiam calamitatibus nec recuſamus, & merito gloriamur.

Ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ &c. Is enim, ut dictum eſt, injuſtiſſime antea vexatus, & acerbiſſime morti traditus, nunc ſupremam apud Deum poteſtatem & auctoritatem obtinet, in cœlum divina illa, de qua diximus, vi atque potentia profectus, qua etiam ſubjecti illi ſunt omnes Angeli Dei, cæterique quotquot ſunt, qui ab ipſo Deo, ſive in cœlo, ſive in terra dignitatem, aut imperium aliquod ſunt conſequuti.

2 Pet. 1. 5. * Subminiſtrate in fide veſtra virtutem &c.

HIc eſt verus nexus hujus catenæ, ut ex aſſenſu prædicationi Euangelii adhibito proficiſcatur, ut homo Chriſtianus poſtea viriliter ſeſe gerat & vires ſumat. Hinc veram ac ſolidam cognitionem ac ſcientiam rerum divinarum petat. Inde naſcitur, ut ſeſe contineat ab omni carnis cupiditate. Et in hoc ſibi vim faciat, toleret ac perſeveret, quæ continet verbum ἐγκράτειαν. Nunc non tantum continens eſt, quæ eſt virtus erga ſeipſum, vel (& ita poteſt explicari) aliï non nocet, ſed pius etiam evadit, hoc eſt, ſpretis carnis voluptatibus, & abjecta rerum mundanarum cura, totus ad Deum & religionem ſe convertit. Ita affectus amat fratres, & denique charitatem quæ deſcribitur 1 Cor. 13 exercet, neque vitam ſuam pro fratre ponere recuſat. Nam ἀγάπη plus complectitur quam φιλαδελφία. Notandum quod Petrus hic loquatur, quemadmodum in Eccleſia fratres ſeſe gerere debeant.

* Hujus loci explicatio à Socino ſcripta non eſt, ſed ex dicentis ore raptim excepta.

In Johan. Sommeri explicationem *cap. 1. ad Col.* F. Socini Animadverſio.

PAulus ad Coloſſ. cap. 1. 20, non loquitur de reconciliatione, qua nos ei reconciliati ſumus; ſed de ea, qua omnia quæ in cœlis & in terra ſunt, id eſt Angeli homineſque inter ſe ſunt reconciliati. Nam de altera illa reconciliatione loquitur verſu ſequenti. Nec Græca verba εἰς αὐτόν, quæ Beza interpretatus eſt *Sibi*, ita accipi debent, ut reconciliationem iſtam cum Deo factam fuiſſe intelligamus; ſed ita, ut ad Deum, ejuſque cultum & gloriam omnia referantur. Nec ſane crediderim Grammaticæ rationem, verbique Græci ἀποκαταλλάξαι conſtruendi uſum, ut aliter locus explicetur, ferre poſſe. Quare perperam fecit Beza, qui locum ita convertit, ut de reconciliatione cum Deo facta, ibi omnino agi videatur. Quamquam non dubito, quin etiamſi ejus interpretatio retineatur, poſſint verba Pauli, ut nos fieri debere affirmamus, explicari. Idem enim Paulus, hac eadem de re ex parte ad Epheſ. ſcribens, cap. 1. 16. ait, *Ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem:* ubi apud me ſatis exploratum eſt vocem *Deo*, nihil aliud ſignificare, quam ad ſerviendum Deo, aut ſimile aliud quidpiam. Non enim de inimicitia hominum cum Deo, ut ex antecedentibus liquet, eo loco verba ſiunt, ſed de inimicitia, quæ inter gentes & Judæos erat. Non dubium eſt tamen, quin Beza interpretatione ſua, pro quarto caſu cum præpoſitione, tertium ſubſtituerit, qui putaverit Paulum de reconciliatione, qua cum Deo omnia reconciliata ſint, diſſerere. Quanto rectius Eraſmua, qui verba εἰς αὐτὸν *Erga ſe* reddidit, quæ interpretatio appoſitiſſima eſt, & reconciliationem cum Deo factam minime ſignificare poteſt, niſi tamen vehementer fallor. Non putaverim enim Latine dici poſſe, Reconciliare erga ſe, pro eo, quod eſt Reconciliare ſibi. Præterea eſt animadvertendum, Veterem interpretem *in ipſum*, ea verba reddidiſſe, hodieque non paucos Græcos codices exſtare, in quibus, non εἰς αὑτὸν, denſo ſpiritu; ſed εἰς αὐτὸν legatur; quæ lectio plane explicationem noſtram confirmat. Nam ſi ad Chriſtum ea verba referantur, jam ex illis, de reconciliatione cum eo facta, hic ſermonem eſſe nihil elici poteſt, eoque veriſimile eſt, omnino de alia verba fieri, cum nullo modo fieri poſſe videatur, ut Angeli cum Deo per Chriſtum reconciliati fuerint, quidquid noſtri Theologi hac de re ſcripſerint, & commenti fuerint. Loci igitur ſententia eſt. Non modo homines inter ſe; id eſt Judæos cum gentibus, ſed Angelos quoque cum hominibus per Chriſtum, perque ejus mortem (in qua nimirum Deus, ſe univerſo humano generi benigniſſimum præbuit) à Deo reconciliatos fuiſſe, ita ut ad ſe omnia, adque ſuam gloriam convertat; ſive ad Chriſtum ejuſque gloriam. Nam ſupra quoque ỳ. 16. de Chriſto dixerat Apoſtolus, in ipſum omnia creata eſſe. Quis autem neget, iſtam hominum ſecum ipſis, & cum illis Angelorum concordiam, ad Dei, ipſiuſque Chriſti gloriam pertinere; immo ejus ultimum finem, utriuſque gloriam eſſe? Cæterum, quod auctor illius explanationis, in primum caput ad Coloſ. videtur omnino ſentire, idem plane eſſe apud Paulum, Per Chriſtum omnia fuiſſe creara, & per Chriſtum omnia fuiſſe reconconciliata; in eo, judicio meo, propterea labitur, quod Creare, in verbis Pauli, eſt tanquam totum aliquid, Reconciliare autem tanquam pars ejus. Creare enim, ut ipſemet confitetur, & exemplis, teſtimoniiſque prolatis, probat, ex conſuetudine Hæbræi ſermonis eſt Reformare, ac renovare. Per Chriſtum autem reformata & renovata ſunt etiam, non tantum quia per ipſum omnia ſint reconciliata; ſed etiam, quia præter reconciliationem, novam formam, novumque ſtatum quendam, ſuſcepere. Omnium autem appellatione, cum de creatione agitur, non homines tantum & Angelos, ſed dæmones quoque intelligo. Homines quidem plane per Chriſtum renova-

tos eſſe

tos eſſe, nemo non videt, cum ex ignorantibus, ſapientes; ex captivis, liberi; ex malis, boni; ex reis, inſontes; ex mortalibus denique & mortuis, vivi & immortales facti fuerint. Adde, omnium, quæ ad Dei cultum pertinent, in illis meram non modo inſtaurationem, ſed omnimodam, ut ita dicam, renovationem. Angeli porro cum ex Dei juſſu, hominem pro capite ſuo & domino habeant, quem etiam adorare, & ad cujus nutum perpetuo præſto eſſe debeant, ſatis apertum eſſe videtur, eos eorumque hierarchiam omnem renovatam eſſe. Nam perinde eſt, ac ſi quis paterfamilias, œconomum familiæ ſuæ, quam ante ipſe, per ſe ipſum regeret, præfeciſſet, & quidquid vellet, in totius domus adminiſtratione, faciendi pleniſſimam auctoritatem dediſſet. Jam quanta hic rerum omnium mutatio eſſet; præſertim, ſi ea quoque quæ extra familiam eſſent, nova quadam ratione, per ipſam familiam, adminiſtranda forent? At dæmonas per Chriſtum renovatos fuiſſe, quatenus eorum imperium diminutum & ex parte abolitum fuit, ipſique Chriſto omnes parere ſunt coacti, à quo poteſtas, quam adhuc in mundo exercet, perpetuo pendet, iſque eam pro arbitratu ſuo moderatur, nemo opinor negaverit. Nam huc pertinent, non ad angelicam tantum poteſtatem, verba illa Apoſtoli: ſive throni, ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates: quemadmodum etiam intelligi poteſt ex eo, quod ſcriptum eſt 1 Cor. 15. v. 24. Plura nunc eadem hac de re ſcribere, non vacat; quod tamen ſi opus fuerit, me facturum recipio. Id tamen antequam abſolvam monere volui, quæſtionem priorem de reconciliatione, nihil commune habere cum hac, Quid ſcilicet creatio illa ſignificet. Nam, ſive reconciliationem tantum; ſive etiam, ut nos credimus, univerſam reformationem; ſive quidquid ſit, ſignificet, ſemper dubium erit, quomodo angeli reconciliati ſint; niſi, quid reconciliatio ipſa ſit, recte intelligatur.

Ex Euang. Joh. cap 1. *v.* 16. Et ex plenitudine ejus nos omnes accepimus.

PLENITUDO iſta, ut quidem ego arbitror, eſt affluentiſſima copia earum rerum, quarum proxime Euangeliſta dixerat plenum fuiſſe Verbum, id eſt, Chriſtum Jeſum: nempe gratiæ & veritatis, divinæ ſcilicet beneficentiæ erga humanum genus, ac fidelitatis, ſimulque ſolidæ ipſarum rerum divinarum ſcientiæ. Omnium noſtrum nomine intelligit Joh. Baptiſta Iſraëliticum populum, ad quem Chriſtus primum miſſus fuerat, è quorum numero ſeipſum non eximit, quippe, qui ſine dubio jam à Chriſto iſta didiciſſet, ſive potius eorum particeps factus eſſet. Munus enim, quo ab ipſo Deo prius affectus fuerat, ea quæ ſunt ipſius novi fœderis omnino propria, non continebat, præter prædicationem pœnitentiæ in genere, & remiſſionis peccatorum. Quamquam nihil vetat verbum præteriti temporis *accepimus*, debere accipi more prophetico pro verbo temporis futuri, ut quidem mihi plus placet; nec ullum in ea re eſt abſurdum, ſi, quamvis Baptiſta dicat *nos omnes*, ſeipſum in hunc numerum tamen revera non includat. Sunt enim ſatis uſitati, præſertim apud Prophetas & Apoſtolos, iſti loquendi modi, & exempla paſſim ſunt obvia, præſertim apud prophetas. Quamquam, ut mea ipſa edita ſcripta docent, mihi plus placet, ut verba iſta, *& ex plenitudine*, &c. ſint Euangeliſtæ, & conjungi debeant cum illis, *plenum gratiæ & veritatis*, quemadmodum res ipſa monet; interjectis per parentheſin illis *Johannes teſtatus eſt*, &c. nam poſt hunc verſiculum Euangeliſtam in ſua perſona loqui, indicat etiam illud, quod poſtea rurſus ad Baptiſtæ teſtimonium exponendum revertitur, inquiens verſ. 19. *Et hoc eſt teſtimonium Johannis &c.*

Ex Euang. Joh. cap 3. *v.* 31. ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστί.

ILle enim, utpote qui ſuperne venit, id eſt, ab ipſo Deo, qui in excelſis habitat, deſcendit, non me modo, ſed quemcumque alium, qui umquam Dei nomine munus aliquod in terris obierit, omnino excellit. Ego quidem, ut is, cui ejuſmodi à Deo ad homines legatio minime obtigit, ſed ea, quæ iſti comparata, terrena dici poteſt, non poſſum ſimiliter alia in hoc meo munere obeundo loqui, quàm, quæ præ illis, quibus munus ipſius Jeſu continetur, terrena merito dici poſſint. At ille, qui ex ipſo cælo venit, quo nimirum prius aſcenderat, ut quidquid nunciaturus Dei verbis hominibus eſſet, ab ipſo Deo præſente præſens doceretur, non quæ ex inſpiratione, aut renunciatione angeli alicujus cognoverit, ſed quæ ipſe ſingulariſſimæ iſti divinæ patefactioni conſentanea, ideoque plane cœleſtia vidit & audivit, in ſuo munere obeundo loquitur.

Conciliatio locorum 1. *Joh.* 3. *v.* 9. *& cap.* 5. *v.* 18. *cum loco cap.* 2. *v.* 1.

SEntentia illa Johannis Apoſtoli in prima ipſius Epiſtola, quod *qui natus eſt ex Deo non peccat, nec peccare poteſt*, ideo non pugnat cum eo, quod idem Johannes in eadem Epiſtola ſcribit, *Filioli mei hæc ſcribo vobis ne peccetis, quod ſi quis peccaverit, advocatum habemus, &c.* quia non erat certum, omnes, ad quos ſcribebat, eſſe revera ex Deo natos, id eſt, ut Paulus loquitur, ſpiritu mentis ſuæ renovatos & novum hominem indutos. Immo de nemine ipſorum affirmari id à quoquam poterat. Solus enim Deus & dominus noſter Jeſus Chriſtus novit corda hominum. Cum igitur fieri poſſet, ut aut pars eorum, aut etiam omnes ex Deo minime eſſent nati, recte dubitare potuit Apoſtolus ne quis ex ipſis peccaret, quamvis certum ſit, eum, qui natus eſt ex Deo, non peccare. Idcirco autem aſſerit Johannes, quod qui natus eſt ex Deo, ſeu, qui in Chriſto manet non peccat, quia Peccare, ſeu Peccatum facere idem eſt apud ipſum, quod peccatis eſſe implicitum, non autem, Aliquod peccatum aliquando committere. Opponit enim ibidem inter ſe Facere peccatum, 1 Joh. 3. v. 7 & 8. & Facere juſtitiam, Quemadmodum igitur Facere juſtitiam, non ſignificat Juſtum aliquod opus interdum facere, ſed Juſtitiæ operibus perpetuo delectari & illa exequi, (ait enim eodem in loco, quod qui facit juſtitiam juſtus eſt) ſic Facere peccatum non ſignificat, Aliquod peccatum interdum committere, ſed Peccatis deditum eſſe. Nam ſic quoque ſcriptura paſſim Peccatores eos nominat, non qui aliquando peccatum aliquod commiſerint, ſed qui in peccatis manent eoſque Juſtis opponit; cum tamen contingat, juſtum hominem nonnunquam peccatum aliquod committere. Itaque Johannes cum ait, *Filioli hæc ſcribo vobis ne peccetis*, de hoc peccandi genere ſimiliter loquitur; ut etiam ex illis ipſis apparet, quæ dicebat ſe ideo illis ſcribere, ne peccarent. Supra enim illos hortatus fuerat, ut in tenebris non ambularent, & peccata ſua agnoſcerent, ac confiterentur quæ antea commiſiſſent. Sic enim futurum, ut Deus illis omnem iniquitatem condonaret. Cui hortationi deinde ſubjungit, quod ſi tamen inter eos aliquis erat, qui nondum peccatis, quibus implicitus eſſet, ſe exſolvere poſſet, non propterea illi de eorum venia à Deo conſequenda prorſus deſperandum, ſed ſciendum Jeſum Chriſtum paratum perpetuo eſſe, ad, non modo eorum qui jam ipſius nomine appellantur, verum etiam omnium hominum, qui videlicet aliquando tandem reſipiſcerent, & peccatis relictis ſe juſtitiæ manciparent, peccata apud Deum expianda.

Loci

Loci Judæ verſ. 9. explicatio.

VOluit Moſe mortuo, Diabolus cadaver, vel corpus ejus ſurripere, ut Judæos ad idololatriam hac ratione, ad quam erant alioquin valde proclives, ſeduceret. Michael autem, numine divino afflatus, noluit illud concedere, & etſi eſſet Satana potentior, tamen non eſt auſus illi maledicere, ſed tantum dixit, Puniat te Deus. Unde apparet quam turpes ſint illi, qui magiſtratus & reges blaſphemare audent. Quam facile autem fieri potuerit, ut Judæi corpus Moſis adorarent, & ita idololatræ fierent, vel hoc indicat, quod jam etiam tantam ei reverentiam tribuunt, ut tantum non adorent. Alii per magiſtratus, Apoſtolos intelligunt, & eorum potentiam qua erant prædití; idque ut faciant duplici moventur ratione. 1. Quod additur, eos blaſphemaſſe id, quod non intelligunt. Quomodo autem fieri poterat, ut aliquis eſſet tam impius & ſtupidus, qui regum & magiſtratuum potentiam à Deo profectam eſſe negaret, cum ea de re aperte teſtarentur Sacræ Literæ? Quæ ignorantia facillime accidere poterat in Apoſtolis, quorum potentia, licet ſingularis, non tamen omnibus ita erat nota. 2. Additur illos periiſſe contradictione Core. Ergo, quemadmodum Core non ideo periit, quod magiſtratum aliquem politicum contemneret, ſed quia Moſen ſpernebat, ducem populi Dei, cujus auctoritas erat tunc temporis recens nata, ſic etiam hi non ideo perierunt, quia magiſtratum politicum ſpernerent, ſed quia Apoſtolos, qui vulgares erant homines, & potentia tamen ſingulari à Deo prædití, contemnerent, & illis parere recuſarent. Ad hæc reſpondetur. 1. Apoſtolos nuſquam dignitates vel poteſtates appellari. 2. Etiamſi aliqua erat in Apoſtolis, eaque non vulgaris potentia, tamen illa non erat de eſſentia muneris eorum, quemadmodum potentia eſt de eſſentia muneris magiſtratuum, qui ad nihil aliud à Deo ſunt ordinati, quam ut potentiam exerceant, quod in Apoſtolis non niſi per accidens inveniri potuit. Quod vero attinet ad priorem rationem, reſpondetur, eſſe æquivocationem in vocabulo Neſciebant, quod non tantum ignorantiam ſimplicem, ſed affectatam ſignificare poteſt, quod ſcilicet illi nolebant agnoſcere, reges à Deo eſſe ordinatos, & eorum potentiam divinum aliquid continere, caſu iſta omnia accidiſſe arbitrantes. Immo, ut apparet, ex hoc collato cum eo, qui eſt 2 Pet. 2. iſti mali homines magiſtratui illi, quem magiſtratum eſſe probe noverant, maledicebant. Ad poſteriorem vero reſpondetur. Primo, commodius & apertius comparari poſſe Moſen cum tyrannis aut regibus, quam cum Apoſtolis, quia Moſes erat ex populo Dei. Secundo, poteſt hoc exemplum accommodari ad propoſitum Apoſtoli, etiamſi exempla ſint diverſa, & res diverſæ.

F I N I S.

Ampliſſimis Illuſtris Reipublicæ

ARGENTORATENSIS. SENATORIBUS:

Dominis meis gratioſiſſimis.

NOn immerito ea inter Theologos obtinuit ſententia, D. Johannem, inter Euangelii ſcriptores, primas quodammodo ſibi vendicare. Præterquam enim, quod non pauca eorum, quæ alii prorſus omiſere, addidit, ea eſt ſcriptionis illius vis, ut, ſive verba, ſive rem ipſam inſpicias, ſublimia omnia eſſe, deprehenſurus ſis. Eadem vis & auguſta quædam verborum & rerum divinitas in Epiſtola illius prima emicat. Verba ipſa vere ſunt Theologica: Res vero nervoſum univerſi Euangelii Jeſu Chriſti ſunt compendium. Sive enim beatitatis illius, quæ omnes Dei amantes manet, certitudinem & firmamenta requiras, quid luculentius dici potuit, quam Apoſtolos id ipſum, quod annunciarunt, audiviſſe, oculis ſuis vidiſſe, contemplatos eſſe, & manibus contrectaſſe: teſtes ejus extitiſſe omni exceptione majores & vere divinos, ſpiritum, aquam, & ſanguinem? Sive beatitatis ejuſdem præſtantiam cognoſcere velis, quid jucundius, quid ſuavius eo, quod communio noſtra ſit cum Apoſtolis, adeoque cum ipſo Deo & cum Filio ejus Jeſu Chriſto; quod ex morte in vitam tranſlati, quod Deo ſimiles futuri ſimus, quia ſcilicet eum videbimus, ſicut eſt? Sive viam ad iſtam tantam & tam certam beatitatem perveniendi oſtendi tibi cupias, en habes eam ita religioſe depictam, ut in luce ambulemus, ſicut Deus eſt in luce; ut ita ambulemus, ſicut Chriſtus ambulavit; ne mundum, & ea quæ in mundo ſunt, nempe voluptates, commoda, & honores diligamus; ut in nomen Filii Dei credamus, præcepta Dei ſervemus, & alii alios diligamus. Sive, præter iſtum pietatis fructum perfectiſſimum, qui eſt vita æterna, alias ejuſdem compenſationes deſideres, en inter alias hanc habes; quod Deum ſemper propitium, & precibus noſtris perpetuo annuentem experturi ſimus. Sive denique, cur tam ſacroſanctam Chriſti Religionem tam cito & tam gravis invaſerit corruptio; quod corruptionis illius caput futurum eſſet; & quomodo ab ea tutus eſſe queas, erudiri aveas, en audis, multos illorum, qui Chriſti doctrinam primitus amplexi fuerant, non fuiſſe ex Chriſti populo, ſed ex mundo, hoc eſt, non contentos iis, quæ Euangelium promittit, animum ad terrena commoda applicuiſſe: offenſos Chriſti humilitate eundem repudiaſſe: hic vero ne erretur, id, quod Apoſtoli ab initio annunciarunt, tenendum eſſe.

Hujus tam divini ſcripti, Vir noſtro ſeculo inter Theologos conſpicuus & inſignis F. S. Senenſis, pro modulo ſibi conceſſo, eam reliquit explanationem, quam univerſo orbi Chriſtiano utiliſſimam eſſe, omnes pios agnituros, equidem perſuaſiſſimum habeo. Itaque diutius eam premere, & tantum aliis bonum quaſi invidere religio nobis fuit.

Publicatam autem eam ſub ILLUSTRI AMPLITUDINUM VESTRARUM nomine, ex ſententia Eccleſiarum noſtrarum, volui, quod inter Reformatas ad Chriſti Euangelium Reſpublicas & Eccleſias, non poſtrema eſſe veſtra ſemper mihi viſa fuit. Nam & ipſa Reſpublica veſtra, juſtitia, beneficentia, inſigni in ſumma omnium rerum abundantia moderatione & modeſtia claret: Eccleſia vero ab omni ſuperſtitione libera, eam cultus divini rationem ſequitur, quæ, ad extirpandas vitiorum radices, & ad ingenerandam in hominum animis virtutem & pietatem, accommodatiſſima eſſe videtur. Aliis veſtris laudibus, quæ nec paucæ, nec parvæ ſunt, recenſendis ſuperſedeo, ne quid auribus dare videar. Deum potius ex animo oro, ut propitius vobis ſemper adeſſe velit, & efficiat, ut in iſtis rebus, quæ religionem

gionem ſpectant, & quibus nunc claretis, in dies magis magiſque proficiatis: Vos autem, Amplissimi Viri, humiliter rogatos velim, ut hunc meum in vobis colendis & ſuſpiciendis affectum, favore veſtro fovere, & hanc hujus libri dedicationem pia mente accipere dignemini. Racoviæ Polonorum, 20 Novembris 1614.

Illuſtri Amplitudini Veſtræ addictiſſimus

Valentinus Smalcius Gothanus.

Ad Lectorem Pium.

MUltum illi ſapere videntur, qui Theologum non tam ex eo, quod dextre & ſubtiliter res controverſas tractare & dirimere, quam ex eo, quod fideliter & ſolide ipſarum Sacrarum Literarum mentem & ſenſum indagare & explanare poſſit, agnoſcendum eſſe judicant. Habuiſti hactenus non pauca Viri incomparabilis, F.S. *ſcripta polemica, ex quibus acumen & eruditionem ejus perſpicere quivis poteſt: nunc hunc libellum, didacticum potiſſima ex parte, communicare tecum viſum eſt, ex quo, quantum donorum ſuorum Deus in iſtum Virum contulerit, cognoſcere pariter poteris. Significandum autem tibi duxi, hunc librum, uno ante obitum illius anno, nempe* 1604, *in gratiam viri cujuſdam nobilis Germani, qui Pariſiis in Poloniam, inveſtigandæ veritatis Euangelicæ cauſa, venerat, & aliorum quorundam Theologiæ ſtudioſorum, Racoviæ, ex tempore, ab illo dictatum, & poſtea nunquam recognitum fuiſſe. Quare ſi quid fortaſſe, quod majori cultura egere tibi videatur, occurrit, id pro tua æquitate & pietate excuſabis: animum vero ad ea, quæ in hoc libello varia continentur, rerum divinarum myſteria penitius inſpicienda convertes. Qua in re Deum tibi propitium precamur. Vale Racoviæ.*

COM-

COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM
JOHANNES
APOSTOLI
PRIMAM

FAUSTI SOCINI SENENSIS.

IRENOPOLI
Poſt annum Domini 1656.

Digitized by Google

COMMENTARIUS
In Epiſtolam
JOHANNIS APOSTOLI
Primam.

PROLEGOMENA.

Ut breviter quædam attingamus, quæ præmitti ſolent explicationi cujuſcumque Epiſtolæ in Novo Teſtamento, ſtatuendum eſt primum, quis ſit auctor hujus Epiſtolæ. Deinde vero ad quos ſcripta fuerit, poſtremo quæ ſit ejus ſumma quædam, atque argumentum. Quod attinet ad primum, certum eſt, neque unquam, inde ab ipſo initio, fuit ea de re in Eccleſia dubitatum, Epiſtolam hanc eſſe Johannis Apoſtoli, quamvis in ejus titulo, Apoſtoli nomen ſcriptum non legatur. De hoc perpetuo hac in re Eccleſiæ conſenſu, pleniſſimam fidem faciunt ſcriptores Eccleſiaſtici, præcipue vero Euſebius Pamphili in hiſtoria ſua. Quamquam qui non dubitat Euangelium, quod ejuſdem Apoſtoli eſſe, ab omnibus creditur, vere ipſius eſſe, is nullo pacto dubitare poteſt, quin ſimiliter hæc Epiſtola ipſius ſit. Adeo per omnia ſimilis eſt ſtylus, & loquendi modus, una cum ipſis ſententiis. Jam de eo quod ſecundo loco propoſuimus, dicendum eſt, non conſtare, ad quos nominatim, iſta Epiſtola ſcripta fuerit, nec, niſi vehementer fallimur, quiſquam eſt, in Eccleſiaſticis ſcriptoribus, qui hac in re quicquam certi affirmare auſit. Id tantum videtur ex iſta Epiſtola ſatis aperte colligi poſſe, eos ſcilicet, ad quos illa ſcripta fuit, fuiſſe ejuſmodi homines, qui, licet Chriſto nomen dediſſent, ejuſque religionem forti animo, ſuperatis omnibus tentationibus, palam amplexi fuiſſent; non multum tamen adhuc in ea, ejuſve cognitione profeciſſent. Hinc eſt, quod (ut ad tertiam rem, à nobis propoſitam tranſeamus) Summa, ſive argumentum hujus Epiſtolæ ſtatui poſſit, eos ad quos ſcripta eſt, monere, ut in Chriſtiana, quam amplexi fuerint religione, alacri animo proficerent, neque in ipſis initiis, conſiſterent, neve paterentur ſe ſeduci à falſis Prophetis, & doctoribus, qui jam tum extiterunt, negantes Jeſum eſſe Chriſtum, & conſequenter, ipſius Jeſu religionem falſam ac mendacem eſſe affirmantes; cujus rei occaſione, ad probandum Jeſum eſſe Chriſtum, præter ſimplicem monitionem, quædam ab Apoſtolo afferuntur, de quibus ſuo loco videbimus. Jam ut id exequatur Apoſtolus, quod diximus, & iſtos ad quos ſcribit moneat, ut in Chriſtiana religione proficiant, plurimum, tota ferme Epiſtola, charitatem commendat, quippe quæ ſit ſubſtantia quædam ac forma, & complementum fidei, ac religionis Chriſtianæ. His paucis quam breviſſime potuimus præmiſſis, atque expoſitis, jam ad ipſam Epiſtolam aggrediendum eſt, & quatenus per nos fieri potuerit, ordine, ejus verborum ſenſus explicandus, & quæ difficiliora videbuntur, atque obſcuriora, aperienda & explicanda.

CAPUT I.

Vſ. 1. *Quod erat ab initio, quod audivimus*, &c. Prima hæc hujus Apoſt. verba videntur non carere difficultate, eo quod incertum eſſe videatur, quid intelligat Apoſtolus cum dicit, *Quod erat ab initio*, quid inquam, appellatione iſta ſignificare velit. Duplici enim ratione invenio hoc ab aliis explicatum, atque adeo explicari id poſſe omnino videtur. Sunt enim qui omnino ſtatuunt, verbis iſtis, ipſum J. Chriſtum ſignificari, atque hujus ſententiæ, ni fallor, plerique eſſe invenientur. At alii ſunt qui per hæc verba, non ipſum Jeſum Chriſtum, ſed Euangelium ejus denotari contendunt. Qui volunt ipſum Chriſtum Jeſum ſignificari, utuntur hac ratione, quod iſtud ipſum his verbis comprehenſum, appellatur ad finem hujus primi verſiculi *verbum*, ſeu *ſermo vitæ*. Etenim certum eſt eundem Apoſtolum in initio hiſtoriæ ſuæ Euangelicæ, Jeſum ipſum Chriſtum, verbum ſeu ſermonem appellaſſe, & quidem tale verbum, ſeu ſermonem, in quo eſſet vita, quod nemo non videt idem eſſe, ac ſi illum ſermonem vitæ appellaſſet, ut hic ſcriptum legimus. Hæc ratio non videtur habere tale pondus, ut propter illam ſtatuere debeamus, id quod iſti ſtatuunt, cum certum ſit ex altera parte, non minus ipſum Chriſti Euangelium, quam Chriſtum, Sermonem vitæ merito appellari poſſe, & quidem, quod attinet ad ipſam ſermonis appellationem, magis proprie quam ipſum Chriſtum.

Sed habent iſti aliam rationem, quæ videtur eſſe majoris momenti, quod ſcilicet Apoſtolus hic diſerte non tantum dicit, iſtud, de quo quid ſit diſputamus, auditum à ſe fuiſſe; ſed addit, fuiſſe ipſis oculis viſum atque ſpectatum, & ipſis manibus contrectatum, quæ non videntur ullo modo accommodari poſſe, niſi ad perſonam aliquam; aut certe videtur, non poſſe ea accommodari ad ſermonem; & conſequenter, cum neceſſe eſſe videatur hoc loco, vel ipſum ſermonem, vel ſermonis auctorem intelligere, & ſic, ut dictum eſt ab initio, vel ipſum Euangelium, vel Chriſtum Jeſum, concludendum plane eſt, quando ad Euangelium iſta accommodari nequeunt, Jeſum ipſum Chriſtum hic ſignificari.

Hæc ratio quamvis ſatis ſpecioſa ſit, tamen facile diſſolvi poteſt, ſi conſideraverimus, nihil prohibere quominus Johannes ut rei certam ſcientiam declararet, hiſce metaphoris videndi & contrectandi, oculis ipſis & manibus, uſum fuiſſe; quemadmodum nemo ignorat, iſtis metaphoris in ipſo quotidiano ſermone, ad rei certitudinem probandam, frequenter locum dari.

Altera porro ſententia, quod ſcilicet Euangelium Jeſu Chriſti, non autem ipſe Chriſtus Jeſus hic ſignificetur, quam nos veriorem eſſe arbitramur, unica ratione videtur poſſe ſatis defendi, ac conſtabiliri. quod videlicet hic Apoſtolus non fuerit uſus genere maſculino, ſed neutro, ita ut conſtare videatur, ipſum non quidem perſonam ſed rem intellexiſſe. Legimus quidem in annotationibus Bezæ, quiddam ab ipſo allatum ad demonſtrandum, cur neutro potius quam maſculino genere, ſit Johannes uſus, quamvis, ut ipſe Beza credit, ipſum nihilominus Chriſtum Jeſum intellexerit; verum id, iis verbis ab ipſo dictum eſt, ut nondum à nobis ſatis intelligi potuerit, & propterea ei reſponſionem accommodare in præſentia non poſſumus, quamvis cer-

vis certi nobis eſſe videamur, id non tanti eſſe, ut accurata reſponſione indigeat.

Statuo igitur Johannem verbis iſtis primis ſuæ Epiſtolæ, *Quod erat ab initio*, intelligere, ipſum Chriſti Euangelium. Nunc videndum eſt, quæ ſit propria ſignificatio iſtarum vocum, *Ab initio*, & cur non potius, *in initio* Apoſtolus dixerit, quemadmodum fecit in Euangelii ſui exordio, cum de Chriſto, ſub Sermonis, ſeu verbi nomine loquutus eſt. Hujus diverſitatis cauſa eſſe videtur diverſa quædam ſignificatio, quæ bene intellecta, videtur ſimul declarare, quamvis ibi Apoſtolus de ipſo Chriſto egerit, tamen concludi merito poſſe, eundem hic de Euangelio agere. Quandoquidem voces, *in initio*, & ſic *fuiſſe in initio*, declarant quidem ipſam exiſtentiam in ipſo principio, ſed non tamen ſimul durationem, uſque ad tempus illud, quo iſtud profertur. Quare Johannes, cum in Euangelii ſui exordio, id tantum dicere vellet, Jeſum Chriſtum eſſe Euangelii auctorem, & ſic ipſo Euangelii publicati initio, non modo extitiſſe, ſed hoc munere, illud annunciandi præditum fuiſſe, eique ſingulariter à Deo præpoſitum, ſatis habuit dicere, eum in initio fuiſſe. Cum non haberet, eo quidem in loco, opus dicere, illum ſive ſimpliciter, & abſolute, ſive quatenus tali munere præditum, adhuc durare, quamvis alioquin iſta & veriſſima atque certiſſima ſint. At vero hoc in loco, cum oſtendere vellet, id quod ipſe intelligebat, non tantum in initio fuiſſe, ſed adhuc durare, & hac re omnino illi opus eſſet, ad ea ſcribenda, ac perſuadenda, quæ hac Epiſtola complecti decreverat; propterea, non *in initio* id fuiſſe dixit; ſed *ab initio*, cum ſcilicet ſignificare vellet Jeſu Chriſti Euangelium adhuc durare, & ſic doctrinam Euangelicam, quæ in ipſo initio renovationis, ac reformationis cujuſdam, mundi, à Deo facta extiterat, nulla prorſus ex parte defeciſſe. Sic igitur ordinanda ſunt contextus verba, quemadmodum à Syriaco interprete, factum arbitramur, ut voces illæ *de verbo vitæ*, cenſeantur tanquam ab initio dictæ: hoc nimirum pacto (ſumendo interim verbum principale hujus periodi quod extat demum verſiculo tertio) *annunciamus vobis de ſermone vitæ*, id eſt, *id quod ad ſermonem vitæ pertinet, quodque erat ab initio, &* videlicet *adhuc durat, nempe quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris, quod ſpectavimus, quodque ipſæ manus noſtræ contrectaverunt*. Ubi animadvertendum eſt, artificium hujus ſcriptoris, in augendo perpetuo, id quod fidem facit certæ ſcientiæ, quam ipſe hujus rei haberet, nempe veritatis Euangelicæ. Primo enim loco, dicit *ſe audiviſſe*, quod in teſtimoniis minus eſt, aut eſſe cenſetur, quam vidiſſe, & idcirco addit ſecundo loco, *ſe vidiſſe oculis ſuis*, at rurſus minus eſt vidiſſe, quam ſpectaſſe, ſeu contemplatum eſſe; propterea tertio loco ſubjungit, *ſe ſpectaſſe*, ſed quia præterea, plus etiam quam ſpectaſſe eſt contrectaviſſe, idcirco quarto loco tandem addit, *ſe manibus ſuis contrectaviſſe*. Quanta autem ſit certitudo ex ipſa contrectatione, major quam aſpectu & contemplatione, oſtendit ipſe Chriſtus, cum ad certam fidem faciendam ſuæ reſurrectionis, quamvis ipſius Apoſtoli, eum & aſpiciendi, & contemplandi facultatem, abunde habuiſſent, atque haberent; hoc non contentus, monuit illos ut ſe tangerent, ac contrectarent, quo certius agnoſcerent ſe verum habere corpus, nec ſpectrum aliquod, aut purum ſpiritum eſſe Luc. 24. 39. Joh. 20. 27. Ex quo etiam factum eſt, ut quidam ex iis, qui credunt Apoſtolum hoc loco de ipſo Chriſto loqui, putent id, quod hic de contrectatione dicitur, ad iſtum in Euangelio ejuſdem Johannis locum, omnino reſpicere.

Verſ. 2. Verſiculus ſecundus, quemadmodum à Beza factum eſt, debet totus parentheſi includi, & initium verſiculi tertii, cum fine primi, conjungi, ut jam ſatis oſtendimus; cum in ipſo demum tertio verſiculo, docuimus eſſe verbum, quod principale Grammatici vocant. Hujus autem parentheſis initium, quamvis ibi ſit ſimplex copula, poteſt tamen ex proprietate linguæ Hebraicæ, legi cum voce *Nam*, loco copulæ, id quod Beza quoque obſervavit, hoc nimirum pacto: *Nam vita manifeſtata eſt*, &c. Complectitur autem hæc parentheſis præſtantiam ſummam ejus rei, quam ſe certam habere Apoſtolus profitetur, inquiens, *Et vidimus, & teſtamur, & annunciamus vobis vitam æternam*. Nihil enim annunciari poteſt humano generi præſtantius ipſa vita æterna. Immo, omnia alia bona, quæ illi proponantur, cum hoc comparata nihili eſſe cenſenda ſunt. Mentionem quidem vitæ, quæ contineatur re iſta quam annunciat, fecerat Johannes in ipſo primo verſiculo; ſed æternitatis nihil aperte meminerat, & propterea hic diſerte, cum excellentiam rei ſummam, ut diximus, oſtendere vellet, non ſatis habuit in ſecundo hoc verſiculo, *vitam* dicere, ſed addidit, *æternam, quæ*, inquit, *erat apud patrem, & manifeſtata eſt nobis*. Quibus verbis rationem reddit, cur dicat ſe illam *annuntiare*; quia ſcilicet antehac eſſet res non patefacta, ſed tantum ipſi Deo nota, qui illa homines ſibi obedientes donare decreverat. Unde ſatis conſtat, quemadmodum & ex aliis locis ſimilibus, qui inferius in hac eadem epiſtola habentur, vitam æternam non fuiſſe in Veteri Teſtamento patefactam ſeu promiſſam.

Verſ. 3. Abſoluta parentheſi, quia ea aliquantulo longior fuit, continuans Apoſtolus cæptum antea ſermonem, reſumit verba quædam, & ait, *Quod vidimus & audivimus, annunciamus vobis, ut & vos communionem habeatis nobiſcum*. Iſtud, *Habeatis nobiſcum communionem*, non debet ita accipi, ut intelligatur de communione, quæ ſit futura inter eos, ad quos ſcribitur, & eum qui ſcribit. Manifeſte enim, ut verba quæ ſtatim ſubjicit Apoſtolus, demonſtrant, intelligi debet iſtud, de communione cum patre, nempe Deo, & filio ejus: ita ut illud *nobiſcum*, ſignificet idem ac ſi dixiſſet, *ſicut nos habemus*, id quod etiam ſatis indicatur, ex vocula *Et*, quæ poſita eſt ante vocem Vos, *ut & vos*, id eſt, Non nos ſolum, ſed vos etiam nobiſcum eam communionem cum patre & filio habeatis. Et ſane verba illa, *communio autem noſtra*, &c. ſine ullo dubio ita accipi debent, ac ſi dictum fuiſſet, Communio autem noſtra de qua loquimur, & quam dicimus nos habere, & curare ut eandem & vos habeatis, eſt cum patre & filio ipſius Jeſu Chriſto.

In his porro verbis, *Communio noſtra*, &c. notandum eſt, in Græco ad verbum ſic haberi, *Et communio autem noſtra*. Quod voluimus monere, propter locum ubi idem loquendi modus habetur apud hunc ipſum ſcriptorem verba Chriſti referentem cap. 6 ſui Euangelii ℣. 51. ubi ad hunc modum ex Græco legitur, *Et panis autem quem ego dabo caro mea eſt*, &c. Sunt enim, qui ex eo, quod Chriſtus ſimplici vocula *autem* non contentus, poſuit ab initio horum ſuorum verborum copulam, *Et*, concludant illum ibi locutum fuiſſe, de alio genere panis à ſe dandi, quam loquutus fuiſſet prius. Quam conſiderationem inanem eſſe docet hic locus noſter ubi, ſi interpretatio noſtra, & explicatio verborum Apoſtoli, vera eſt, (quemadmodum rationibus à nobis demonſtratum eſſe videtur) ſatis apparet in tali loquendi modo, copulam iſtam ab initio poſitam, eſſe ſupervacaneam, & nullo pacto efficere, ut id quod ſequitur, aliqua ratione diverſa, ab eo, quod antea factum erat, intelligi ſive accipi debeat, cum breviter idem ſit omnino, ac ſi ſimpliciter ſcriptum eſſet, *Communio autem noſtra*. Quare & in illo altero loco cenſeri plane debet, idem eſſe, ac ſi Chriſtus ſimpliciter dixiſſet, *Panis autem quem ego dabo caro mea eſt*.

Explicatis iis, quæ pertinent ad ipſam verborum conſtructionem, videndum eſt, *quid ſit iſta communio, cum patre & cum filio ejus Jeſu Chriſto*, & nos quidem arbitramur eam dupliciter conſiderari poſſe, quatenus videlicet duplici modo, cum Deo & Chriſto, communionem ſeu ſocietatem ac participationem habere poſſumus, atque adeo ut habeamus neceſſe eſt, alteraque ex altera neceſſario pendet. Prior modus erit, participare Dei & Chriſti ſanctitatem, id eſt, innocentiam ac puritatem. Poſterior vero erit, participare Dei & Chriſti immortalitatem ac felicitatem. Modus prior communionis iſtius jam reipſa exiſtebat, quod attinebat ad eum qui

iſtam

Digitized by Google

iſtam Epiſtolam ſcripſit. Poſterior vero ejuſdem etiam reſpectu, licet reipſa nondum exiſteret, certa tamen ſpe in ipſo erat. Quare cum dicat ſe ideo annunciare iis ad quos ſcribit, id quod viderat & audiverat, ut ipſi una ſecum haberent communionem, cum patre & filio ejus Jeſu Chriſto, ſine dubio aliud nihil dicere vult, quam ſe ad illos ſcribendo, curare, ut participes fiant divinæ ſanctitatis, & conſequenter etiam ſpem concipiant certam beatæ immortalitatis, quam tandem revera omnino adipiſcantur.

Verſ.4. Propterea ſtatim ſubjicit, *Et hæc ſcribimus vobis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.* Neque enim poteſt eſſe plenum gaudium in ullo homine, qui ſpe immortalitatis deſtituitur. Jam vero quia (ut paullo ante indicavimus) immortalitas ſine præcedente ſanctitate haberi, & ſic poſterior divina participatio, ſine priore quæ præceſſerit, exiſtere nequit; idcirco Apoſtoli verba poſſunt optime accipi in hunc ſenſum, ut dicere voluerit, *Propterea hæc ad vos ſcribimus, id eſt, vos* (id quod deinceps accurate faciet) *ad veram ſanctitatem hortamur, ut beatam immortalitatem conſequamini, & ſic nunc quidem ob ſpem firmam; poſtea vero ob certam poſſeſſionem hujus ſummi boni, gaudium veſtrum ſit plenum, atque abſolutum.* Videntur enim omnino verba iſta, *Et hæc ſcribimus vobis*, non proprie ad præcedentia, ſed ad ſequentia referri debere, & eſſe pars quaſi proœmii cujuſdam, ac propoſitionis totius Epiſtolæ, quod proœmium ac propoſitio hucuſque duret, videlicet uſque ad initium quinti verſiculi. Videtur enim plane ſentiendum, in iſto verſiculo quinto incipere Apoſtolum exponere, ea quæ in animo habebat hac Epiſtola ſua nota facere, & monere eos ad quos ſcribebat.

Verſ.5. Itaque pro exequutione ejus, quod breviſſime antea propoſuerat, primum dicit, *annunciationem quam audiverat à Deo & Chriſto, eſſe hanc, quod Deus lux eſt*, &c. Ac ſi diceret, Dixi vobis, nos audiviſſe, & quæ audivimus, velle vobis annunciare. Sciatis igitur primum & ante omnia nos audiviſſe, idque vobis nunc annunciare, quod Deus eſt lux, & tenebræ in eo non ſunt ullæ. Animadvertendum eſt autem, quamvis Latina vulgata editio habeat, quemadmodum recitavimus vocem *Annunciationis*: in Græco tamen legi vocem ἐπαγγελία, quæ apud Sacros Scriptores non quidem annunciationem; ſed promiſſionem ſignificat. Nec parum miror Benedictum Ariam Montanum retinuiſſe vocem annunciationis, quamvis vocabulum iſtud Græcum minime mutet. Sed & Beza, quamvis eandem lectionem Græcam retineat, *nuncium* tamen, quæ vox idem valet, quod annunciatio, pro Græca voce ponit, inquiens promiſſionis ſignificationem, hoc loco non convenire: quæ indicant eruditiſſimos iſtos viros cenſuiſſe, vocem iſtam Græcam, quamvis proprie promiſſionem declaret, poſſe etiam ſignificare annunciationem; quod tamen mihi valde dubium eſt, præſertim habita ratione uſus ſcriptorum Novi Teſtamenti. Et quia interim ejuſdem ſum ſententiæ cujus ipſi, quod promiſſionis nomen hoc loco parum conveniat, nihil dubito, quin ex voce ἀγγελία, quæ germana lectio textus Græci ſit, mutatio per incuriam ſit facta in vocem ἐπαγγελία, per unius literæ commutationem. Nec porro dubitandum ullo modo videtur, quin vetus Interpres Græce legerit ἀγγελία, quæ proprie *annunciatio* Latine eſt. Hoc igitur primum eos, ad quos ſcribit, monet Apoſtolus, ut ſciant per Chriſti patefactionem, plene reſcitum & agnitum fuiſſe Deum eſſe lucem, & nullas in eo tenebras inveniri.

Quod quid ſit, antequam explicemus, conſiderandum eſt, quo referatur pronomen *Eo*, cum dicit, *Quam audivimus ab eo.* Ego quidem, quamvis hujus ſimplicis relativi uſus, apud hunc ſcriptorem, in hac potiſſimum Epiſtola ſit varius, atque adeo alicubi incertus, cum modo eum qui proxime nominatus ſit, referat, modo eum, qui paullo ante, & alicubi fortaſſe eum qui admodum procul nominatus fuerit; tamen ut ante tacite indicavimus, crediderim pronomine iſto, quamvis numeri ſingularis, ſignificari & Deum & Chriſtum ſimul paullo ante nominatos. Atque hujus loquendi modi, ut ſcilicet Deo & Chriſto, ante ſimul nominato ſubjungatur pronomen iſtud relativum ſingulari numero quod utrumque veriſimiliter referat, habemus illuſtre exemplum apud hunc eundem ſcriptorem; ſi modo liber ille, ipſum, ut credimus, authorem habet, in Apocal.22.3. ubi ſcriptum eſt, *Et thronus Dei & Agni in ipſa erit, & ſervi ejus ſervient ei, & videbunt faciem ejus*, Ubi nemo non videt, quam commode, quod ad ſenſum attinet, pronomina *Ei*, & *Ejus*, referre poſſint, tam Deum, quam Chriſtum proxime ſimul nominatos, quamvis ſingulari numero prolata; cujuſce uſus, quem certum eſt alibi quoque obſervari poſſe, hæc videtur eſſe cauſſa, quod tanta eſt conjunctio inter Deum & Chriſtum, non eſſentiæ quidem, ut Sophiſtæ tradunt, ſed voluntatis, & rerum aliarum omnium, ut indignum quodammodo viſum fuerit Spiritui Sancto, utroque licet diſerte nominato, ſubjicere ſeu pronomen, ſeu verbum aliquod quod ad illos referatur, alio numero quam ſingulari. Et de relativo quidem jam apertum exemplum, præter id quod loco noſtro animadverti poteſt, habuiſtis, de verbo vero duo exempla apertiſſima habetis, alterum in priore, alterum in poſteriore Epiſtola ad Theſſal. & illud quidem cap.3.11. hoc vero cap.2.16, & 17. quæ per vos ipſi inſpicere poteritis, & id quod affirmamus, veriſſimum eſſe deprehendere.

Jam enim veniendum eſt ad explicationem horum verborum, *Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ.* Credimus igitur ſenſum eſſe, quod in Deo nihil prorſus ſit impuri, ſed omnia in illo ſint puriſſima; metaphora ſumpta à luce, qua nihil purius excogitari poteſt, ſicut contra tenebræ impuritatem maximam continere videntur, licet non tam proprie ut lux puritatem continet. Cujus lucis apta pro hoc ſenſu tranſlatio, aptam etiam facit tranſlationem ſui termini contrarii, & emendat quodammodo, quidquid in ea ad aptam tranſlationem conficiendam requiri poſſe videatur. Illud certiſſimum eſt, hac eadem tranſlatione lucis & tenebrarum, ad ſignificandam puritatem, ſeu probitatem; & impuritatem ſeu malitiam, quamvis aliter videri poſſit, uſum fuiſſe Spiritum Sanctum, ut cap.5. ad Epheſ. 8. ubi ſcriptum eſt, *Eratis enim ante tenebræ, nunc autem lux in Domino, ut filii lucis ambulate.* Et in Epiſt. priore ad Theſſalon. ſimiliter cap.5.5. ſcriptum eſt, *Omnes vos filii lucis eſtis, & filii diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum* Quamvis enim in utroque iſtorum locorum, poſſint metaphoræ iſtæ lucis & tenebrarum accommodari ad ſcientiam & ignorationem, & ego ipſe fatear, utrobique Apoſtolum Paulum iſtarum rerum rationem habuiſſe; veriſimile tamen mihi ſit, ipſum præcipue rationem habuiſſe puritatis atque impuritatis, ſeu probitatis & malitiæ. Illud certum eſt in loco noſtro, vix ullo pacto defendi poſſe, Johannem in dupplici iſta tranſlatione rationem habuiſſe ſcientiæ & ignorantiæ. Nihil enim, judicio meo, ad propoſitum ſive ſcopum loquutus fuiſſet, ſi dicere voluiſſet, Deum ſcientiſſimum eſſe, & nihil prorſus ignorare. Sed etiam alibi tranſlatio lucis eo modo uſurpata, qui multis in locis Novi Teſtamenti reperitur, non videtur poſſe accommodari ad ſcientiam ſignificandam, & neceſſe videtur per eam ſignificari probitatem, ut Luc.16.8. ubi ait Chriſtus, *prudentiores eſſe filios hujus ſeculi, quam filios lucis* Cum enim iſto in loco lux opponatur huic ſeculo id eſt mundo, de quo (ut infra videbimus) Johannes ait, eum totum in malo, ſeu maligno poſitum eſſe, veriſimile eſt lucis nomine probitatem ſignificari, & aliud nihil Chriſtum ibi dicere voluiſſe, quam homines improbos, prudentiores, id eſt, cautiores, & aſtutiores eſſe, quam probos: quemadmodum enim improbitatem, aſtutia; ſic probitatem ſimplicitas comitari videtur. Eſt tamen animadvertendum, cum dicimus in hac tranſlatione lucis & tenebrarum tunc cum hominibus accomodatur, ſignificari potiſſimum probitatem & improbitatem, nos eam probitatem & improbitatem præcipue intelligere, quæ talis eſt, ſecundum præſcripta Euangelii; quandoquidem

ut de probitate nunc nihil dicamus, de qua idem aliqua ratione affirmari poſſe non duhitamus, certiſſimum eſt, non pauca ex Euangelii præſcripto, imbroba cenſends eſſe, quæ tamen alioquin ab improbitate longe abeſſe cenſentur, & porro abſunt, ſi vel ipſum jus gentium, vel etiam Legis Moſaicæ præſcriptiones attendantur. Attulit enim Euangelium una cum vitæ æternæ annunciatione, cognitionem quandam ſingularem, ipſiuſque Euangelii propriam, probitatis & improbitatis. Unde id fit, quod ante indicavimus, ut in prædicta tranſlatione lucis & tenebrarum, habeatur ratio ſæpe ignorantiæ & ſcientiæ, attributa luce, id eſt ſcientia, Euangelio; tenebris vero, id eſt ignorantia attributa, vel Legi Moſaicæ, vel ei ſtatui in quo erat fere mundus univerſus ante publicatum Euangelium: quæ tamen attributio tacite potius quam aperte fit, & interim tamen, ut ſupra diximus, potiſſima in tali tranſlatione ratio habetur prædictæ probitatis & improhitatis. Ad cujus rei declarationem quædam adhuc dicenda reſtant, quæ reſervabimus ad explicationem ỳ ſ.8, & deinceps cap. ſequentis.

Nunc ad ipſam rem noſtram redeamus. Primo igitur loco monet Apoſtolus eos, ad quos ſcribit, à Deo & Chriſto, id eſt a Deo per Chriſtum, annunciatum, id eſt declaratum fuiſſe, Deum eſſe ipſam puritatem, & nihil impuri in eo reperiri. Quæ monitio, prima fronte videtur eſſe & ſupervacanea, & continens in ſe falſitatem quandam, quatenus ſcilicet ea docere videtur, iſtud prius non fuiſſe cognitum: cum tamen ſatis apertum videatur, id ſemper apud omnes, qui Dei unius creatoris cœli & terræ opinione imbuti fuere, conſtitiſſe, in ipſo Deo nihil impuritatis inveniri poſſe. Ad hanc objectionem refellendam, videtur eſſe neceſſe ad id confugere, quod veriſſimum eſt, & à nobis paullo ante indicatum, videlicet ſuh Euangelio, multo majorem puritatem à Deo requiſitam fuiſſe, quam antea requireretur: immo fuiſſe patefactum, quædam debere cenſeri plane impura quæ antea pura cenſeri poterant. Et ſic vere dicitur, per Chriſtum patefactum a Deo fuiſſe, quod antea ſcilicet ignotum erat, in Deo ipſo nullam prorſus eſſe impuritatem, id eſt, multa Deo non placere, ipſique eſſe impura, quæ vix ullus impura eſſe animadvertere poſſit, nec quicquam eſſe, quod ratione ulla, vel ſubtiliſſima quidem, & acutiſſima ſtatui poſſit, non eſſe purum; ſeu vel minima quidem ex parte impuritatis & pravitatis particeps, quod Deus ſub ipſius Chriſti regno, ullo pacto approbet, & non potius penitus abominetur.

Verſ.6. Quare breviſſima iſta metaphora, ac monitione, quod Deus ſit lux, quodque in eo nullæ ſint tenebræ, hocque demum per Chriſtum annunciatum fuerit, comprehenſa atque expoſita, tranſit Apoſtolus ad monendum, quod hinc conſequatur pertinens ad mores, & vitam noſtram, & ait, *Si dixerimus, quod communionem habemus cum ipſo, &c.* Quæ verba antequam explicemus, notandum eſt, quod numerus pluralis, quo ante hæc verba perpetuo uſus eſt Apoſtolus in prima perſona, & conſequenter de ſeipſo loquens, poteſt quidem ita accipi, ut tali numero multitudinis intelligatur ſecum conjungere alios præcipuos quoſdam Chriſti diſcipulos, qui tum temporis cum ipſo eſſent. Quamvis enim inferius proximo cap. ſingulari numero, cum de ſeipſo loquitur, uſus eſſe inveniatur; Nihil tamen prohibet, quominus non ſuo nomine tantum, ſed aliorum quoqne Epiſtolam hanc ſcripſerit. Nam hoc idem à Paulo, in quibuſdam ex ſuis Epiſtolis, factum fuiſſe certum eſt. Veruntamen cum nullus alius uſquam aperte ab ipſo nominatus fuerit, quod tamen à Paulo factum eſt in prædictis ſuis Epiſtolis, nihil impedit, quominus cenſeamus ipſum numero plurali pro ſingulari uſum fuiſſe. Id enim non ſemel alibi in Sacris Literis fieri contingit. Hoc autem voluimus monere propterea, quod in iis etiam verbis, quæ nobis nunc explicanda ſnnt, & in ſequentihus, plurali numero utitur, diverſa admodum ratione, quam uſus fuerat prius. Cum hic jam incipiat, tali numero multitudinis, non ſeipſum tantum, nec una ſecum alios quoſdam, qui cum ipſo eſſent; ſed omnes, ad quos Euangelii cognitio perveniſſet, intelligere. Jam igitur, quod ait, *Si dixerimus quod communionem habemus cum Deo, & interim in tenebris ambulamus, mentimur, & non facimus veritatem,* ſignificat, neminem poſſe jactare, ſe quidquam, cum Deo commune habere, qui in peccatis maneat, quæ peccata tenebras appellat. Nam certe, ſi in Deo nullæ tales ſnnt tenebræ, ut antea affirmavit, id eſt, nullum peccatum eſt, quod Deus non abominetur, conſequitur neceſſario, eum qui in peccatis maneat, longe à Dei communione, & ſocietate omni abeſſe.

Is porro loquendi modus, qui in his verbis extat, *non facimus veritatem*, qui ſine dubio ex Hebraica Lingua ſumptus eſt, quamvis ejus ſenſus ſatis conſtare videatur, tamen varie ab explanatoribus accipitur. Nos, ne aliorum ſententias, quæ minns nobis placent, ſine neceſſitate ulla refellamus, arbitramur idem eſſe, *Non facimus veritatem*, quod *non recte agimus* Quem ſenſum, tali loquendi modo ſubeſſe, deprehenditur facile ex pleriſque locis, in qnibus, in ſcriptis Veteris Fœderis, talis loquutio reperitur. Ut exempli cauſa Ezech.18.9. Itaque Johannes hic aliud nihil vult dicere, niſi quod hi, qui ita ſe gerunt, prave ac perverſe faciunt.

Verſ.7. Et ſtatim ſubjungit, *Si autem in luce ambulamus, quemadmodum ipſe*, id eſt Deus, *eſt in luce, communionem habemus ad invicem*, hoc eſt mutuam. Jam, ſi ambulare in tenehris, eſt in peccatis manere, neceſſarium eſt, ut *Ambulare in luce* ſit à peccatis alienum eſſe, & vitæ ſanctimonia eſſe præditum. Dicit autem Deum eſſe in luce, eo ſenſu, qui jam indicatus eſt, & congruit cum eo, quem modo diximus. Vult enim dicere Deum Sanctum eſſe, & omnis ſanctitatis hominihus auctorem; & ſic hæc ſententia congruit cum ea quam habemus in priore Petri Epiſtola cap.1.15, ubi Apoſtolus monet, debere nos eſſe ſanctos in omni converſatione, quemadmodum is ſanctus eſt qui nos vocavit: & ad id confirmandum ait, ſcriptum eſſe, ſancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum. Quod quidem Levit. cap.11 44, & 45, & cap. 19.2, & cap. 20.26, & alibi fortaſſe in eodem libro ſcriptum eſt. Quod non leviter eſt notandum, ut incitemur quam vehementiſſime ad vitæ ſanctitatem, quando Deus, qui ipſa ſanctitas eſt, nohis hac in re imitandus proponitur.

Jam illud, *communionem habemus mutuam*, quamvis verba iſta, præſertim ut leguntur in Græco contextu, poſſint ita accipi, ut ſignificent communionem quæ ſit inter ipſos Chriſtianos, tamen certum eſt, hic non de tali communione verba fieri; ſed de ea quam quilibet Chriſtianus habeat cum ipſo Deo. Satis enim manifeſtam antitheſin hæc verba continent ejus quod ante fuerat dictum, de communione, quæ nulla ſit ei homini cum Deo, qui in peccatis maneat. Quemadmodum manifeſte id quod de ambulando in luce hic dicitur, opponitur ei quod proxime dictum fuerat de ambulando in tenebris. Itaque concludit Apoſtolus, eum demum habere cum Deo communionem qui ſanctitate morum ac puritate ſit præditus.

Atque illico ſubjungit, *Et ſanguis Jeſu Chriſti filii ejus mundat nos ab omni peccato.* Diximus in diſputatione noſtra de Servatore, eorum verborum ſenſum eſſe, quod ſanguis Chriſti teſtetur ac confirmet nobis eſſe remiſſa omnia peccata noſtra, id quod & veriſſimum eſt, & loco illi ubi iſta ſcripſimus, valde accommodatum. Tamen ſi cenſemus, ſine ulla jactura, ſeu diminutione ſenſus iſtius, poſſe alio quodam modo accipi locum iſtum, ut ſcilicet Chriſti ſanguis, ſignificet metonymice ipſum Novum Fœdus, nobiſcum à Deo ſancitum, quia videlicet id Chriſti ſanguine confirmatum fuerit. Nam eadem ratione, cum majore etiam figura verborum dicitur à Petro, in initio fere ſuæ prioris Epiſtolæ, eos ad quos ſcribit ſecundum Dei prænotionem, id eſt electionem, fuiſſe ſanctificatos ſpiritu, ut obedirent, & aſpergerentur ſanguine Chriſti. Quod aliud nihil eſt, quam iſtos electos fuiſſe à Deo, ut Jeſu Chriſti Fœderis eſſent participes, & ita obediendo vitam æternam conſequerentur, qua remiſſio omnium peccatorum vera atque abſoluta continetur;

quæ

Digitized by Google

quæ à Deo in fœdere nobiſcum per JeſumChriſtum ſancito,& ejus ſanguine confirmato,promiſſa eſt. Quemadmodum autem Petrus,obedientiam cum aſperſione ſanguinis Jeſu Chriſti conjungit, aperte ſatis hoc pacto docens,non poſſe quemquam iſtius fœderis eſſe participem, niſi obediat: Unumquemque autem qui obedierit,omnino ejus participem fore; Sic Johannes conjungit ambulare in luce, cum purificatione ab omnibus peccatis per fœdus iſtud. Quandoquidem hoc loco purificatio, ſeu purgatio à peccatis, aliud nihil ſignificat, quam liberationem à pœnis peccatorum. Atque hac ratione docet alteram rem ſine altera eſſe non poſſe. Neque enim de ſimilitudine maxima,quod ad ſententiam attinet, inter utraque verba duorum iſtorum Apoſtolorum dubitari poteſt, quia non eodem modo loquantur, & præſertim, quia quod Petrus obedientiam appellat, Johannes ambulare in luce nominet. Cum enim (ut dictum fuit,)ambulare in luce apud Johannem, ſit in peccatis non manere & recte agere,nemo non videt hoc idem eſſe cum obedientia.

Ex hac autem utriuſque Apoſtoli doctrina, præſertim vero ita expoſita, ut à Johanne factum eſt, ſatis conſtat, quantopere fallantur ii,qui bona opera noſtra, ad nos juſtificandos,nihil pertinere arbitrantur, & juſtificationem quandam ſomniant,quæ jam exiſtat,antequam quidquam boni ab eo fiat,qui ea ſit præditus. Illud certum eſt,in his verbis,mentem Johannis fuiſſe,monere illos ad quos ſcribebat, ne putarent, ſe fore particeps novi fœderis, & remiſſionis peccatorum, niſi in luce ambularent.

Hactenus eſt illud,quod primo loco voluit Johannes hac in Epiſtola docere. Ex quo cum manifeſte appareat illum aſſerere,eos ad quos ſcribebat reos fuiſſe peccatorum,propterea illa ſubjungit quæ ſtatim ſequuntur,& id, quod diximus eum aperte indicaſſe, clarius confirmat, acſi diceret,Nolite mirari,me,non ſolum vos, ſed etiam meipſum vobiſcum reos peccati eſſe, meis verbis complexum eſſe,& ſimul cum ambulatione in luce, iſtum peccatorum reatum conjunxiſſe. Nam ſi dixerimus, quod peccatum non habemus, certo ſcitote, quod nos ipſos ſeducimus, & veritas non eſt in nobis.

Verſ.8. Ex hac noſtra verborum Apoſtoli explanatione ſtatim conſtare poteſt, quid apud nos ſit *habere peccatum*,quod hic legitur, nempe *reum eſſe peccati*, quamvis aliter plerique ac fere omnes ſentiant, & credant *habere peccatum* ſignificare ipſum Peccare,adeo ut Apoſtolus dicere voluerit, omnino Chriſtianos, & ſe una cum illis, nunquam liberos eſſe à peccando; ſed ſæpe atque identidem peccare.Non animadvertentes interim,quod quemadmodum, quamvis videantur hæc duo ſimul ſtare non poſſe.in luce ambulare,id eſt,ut antea docuimus,à peccatis alienum eſſe,vitęq; ſanctimonia eſſe pręditum,& peccatum habere,tamē,ſi peccatum habere ſignificet reum eſſe peccati,nihil contrarii inter iſta duo deprehenditur: cū ambulare in luce referatur ad tempus præſens; reum vero eſſe peccati,quod attinet ad ipſum perpetratum peccatum,poſſit referri ad tempus præteritum. Sic contra,cum ſæpe atque identidem peccare ad tempus præſens omnino referatur, nullo pacto vitari poteſt aut negari, quin inter hoc, & ambulare in luce, ſit manifeſta contrarietas,& ſic, quin habere peccatum, quod Chriſtianis Johannes tribuit,nullo pacto ſignificet, ſæpe atque identidem peccare, cum iiſdem Chriſtianis Johannes tribuat, ambulare in luce. Verum hac ratione, licet ea videatur ſatis recte concluſa, contenti eſſe nolumus; ſed ex aliis locis, ubi phraſis iſta, *habendi peccatum*, in ipſo Novo Teſtamento legitur,oſtendere,ejus ſignificationem eam eſſe,quam diximus. Primum igitur apud hunc eundem ſcriptorem,ad finem noni capitis Euangelii ejus, legimus ſcriptum ad hunc modum, *Et audierunt ex Phariſæis hæc qui cum ipſo erant, & dixerunt ei: Num quid & nos cæci ſumus? Dixit eis Jeſus, ſi cæci eſſetis, non haberetis peccatum nunc vero dicitis, quia videmus, igitur peccatum veſtrum manet.* Cum Chriſtus dicat illos non habituros peccatum ſi cœci eſſent; Satis apparet, *Habere peccatum*, non ſignificare ipſum peccare. Nam ignorantia non efficit quo minus peccet, ſed tantum peccatum levius facit, ut apparet ex iis quæ ſcripta ſunt Num.15. cap.22. nam ibi manifeſte Deus per Moſen diſtinguit inter peccatum per ignorantiam admiſſum, & peccatum per ſuperbiam id eſt, prudenter ac ſcienter factum. Et quamvis peccatum per ignorantiam remiſſibile (ut ſic loquar) eſſe conſtituat, cum illud alterum irremiſſibile quodammodo faciat; tamen expiationem conſtituit, qua debeat ipſum peccatum per ignorantiam, auferri, & ſic apertiſſimum eſt, ignorantiam non eſſe cauſſam, ut quis ita non peccet ut expiatione indigeat. Propterea cum Chriſtus ſubjungit per antitheſin, manere peccatum Phariſæorum, quia dicerent ſe non eſſe cœcos, cum *Manere peccatum* omnino ſit peccati reatum durare, & non auferri, ſequitur ut id cui hoc opponitur, id eſt non habere peccatum, ſit peccati reatum non manere, hoc eſt etiamſi peccetur, peccatum iſtud remitti, & apud Deum ſuam expiationem habere. Jam apud eundem ſcriptorem, idem Chriſtus cap.15.22. ſic ait, *Si non veniſſem & loquutus fuiſſem eis, peccatum non haberent, nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo.* Quis hic non videt opponi, Habere excuſationem de ſuo peccato, ei, quod eſt habere peccatum. Atqui ſi Habere peccatum, eſſet peccare; Habere excuſationem de peccato ſuo, non poſſet illi opponi. Nam is, qui de ſuo peccato excuſationem habet, ſine dubio peccat. Neceſſe eſt igitur, ut habere peccatum, ſit, Eſſe peccati plane reum, quod commodiſſime opponitur excuſationi, quam quis habeat de peccato. Nam qui talem excuſationem habet, is licet peccaverit, peccati tamen pœnas non dat, & ſic non plane peccati reus eſt. Sed mox etiam 𝔳ſ.24. ubi eadem loquutio habendi peccatum extat, ſatis poteſt animadverti ejus ſignificationem eſſe quam diximus, dicente ibi Chriſto: *Si opera non feciſſem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Neque enim verum eſt, ſi Chriſtus inter illos de quibus loquitur ejuſmodi tam mira & inaudita opera non feciſſet, eos futuros ſine peccato, quatenus ſcilicet ei fidem non adhibebant, immo illum, ut ipſe ſtatim ſubjungit, & una cum ipſo Deum odio proſequebantur. Neque enim neceſſarium erat, ad conſtituendum quod illi peccarent, ut talia opera Chriſtus faceret; ſed neceſſarium erat ad id efficiendum ut ipſi plane peccati rei manerent, nec ulla remiſſione digni eſſent, tale quid ſane requirebatur, quod illos inexcuſabiles redderet. Videtis igitur loquutionem iſtam habendi peccatum, quam à ſuo magiſtro & Servatore mutuatus eſt Johannes, ſicut apud ipſum magiſtrum ſignificat, peccati plane reum eſſe; ſic neceſſe eſſe apud diſcipulum hoc idem ſignificare. Eſt autem præterea apud alium Sactum Scriptorem in Novo Teſtamento loquutio, quæ eadem plane eſt, cum iſta habendi peccatum;ex qua ſimiliter apparet hujus loquutionis eam vim eſſe, quam aſſeveramus. Jacobus enim ad finem cap.4. ſuæ Epiſtolæ ſic ſcriptum reliquit, *Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum ipſi eſt.* Nemo ſiquidem ignorat alicui eſſe peccatum, idem eſſe, quod aliquem habere peccatum,idque in omni lingua; ſed præcipue in lingua Hebraica, cujus idiotiſmi permulti in Novo Teſtamento extant; quæ, cum ipſum verbum *habendi* (ni fallor) non habeat, cogitur ad iſtum modum loqui, ut dicat Eſt mihi hoc, pro, ego hoc habeo. Jam vero bene locum perpendenti apparet, apud Jacobum iſtud Habere peccatum, ſignificare,non peccare modo, ſed peccati plane reum eſſe, propter eam rationem quam ſupra attulimus, quod ad efficiendum ut quis peccet non requiritur ſcientia, quæ tamen requiritur ad efficiendum, ut quis peccati ſit plane reus. Nam Jacobus in eo quod quis ſciat ac noverit bonum facere cauſſam ſine dubio ponit,cur ſi non fecerit ille peccatum habeat. Sed jam ad verba Johannis redeamus. Poſſet enim quis dicere, Quomodo ſtatuere poſſumus, in loco noſtro, peccatum habere id ſignificare quod dixiſti, cum manifeſte appareat iſtos,id eſt, ſe, & alios qui Jeſu Chriſti Euangelio erant aſſenſi, quos Johannes dicit habere peccatum, ab eodem dici purgari ab omni peccato per ſanguinem Chriſti, quomodo inquam ſunt iſti peccati

Digitized by Google

plana rei, ſi peccata omnia illis condonantur. Animadvertendum eſt, Apoſtolum rem conſiderare per ſeipſã, ſepoſita ingente atque admirabili Dei gratia quam per Chriſtum oſtendit. Nam ſi quis ita rem conſideret, neceſſe eſt ut fateatur peccata quæ à Chriſtianis admiſſa ſunt antequam ad Chriſtum converterentur, eſſe ejuſmodi bona ex parte, quæ per ſuperbiam, ut ſcriptura loquitur, facta eſſe dici merito poſſint, & propterea ſecundum regulam expreſſam prædicto cap. 15. Numerorum, talia quæ ſui natura irremiſſibilia cenſeri debeant. Huc igitur reſpiciens Apoſtolus, non dubitavit affirmare, ſe & alios eſſe plane peccati reos, quamvis proxime dixiſſet, Si in luce ambularent, purgari eos ab omni peccato per Chriſti ſanguinem.

Verſ. 9. Subjungit Johannes, *Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt & juſtus, ut dimittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniquitate.* Opponit confiteri peccata ſua, ei quod dixerat, dicere ſe peccatum non habere cui confeſſioni nimis multum videtur tribuere. Parum enim veriſimile videtur, ut per ſimplicem confeſſionem ſui peccati conſequatur quis à Deo ipſius peccati veniam, cum certum ſit aliud præterea requiri ad veniam ſuorum peccatorum conſequendam. Et tamen alibi quoque videtur idem, aut fere idem ſcriptum inveniri ut Pſal. 32. 5, ubi ſcriptum eſt, *Peccatum meum notum faciam tibi, & iniquitatem meam non tegam. Confitebor defectiones meas Jehovæ, & tu ſuſtuliſti pœnam peccati mei maxime.* Quare concludendum eſt verbum *Confitendi*, hiſce in locis, multo majorem vim habere quam præ ſe ferat, & ſignificare interiorem illam ac profundam ſuorum peccatorum agnitionem, cum dicitur, *Si confeſſi fuerimus peccata noſtra*, ex qua neceſſario conſequatur reſipiſcentia, & ipſorum peccatorum abjectio & plena depoſitio. Dicit autem Johannes, ut oſtendat Deum, ad iſtum modum peccata confitenti, ipſa peccata condonaturum, illum eſſe fidelem ac juſtum.

Fidelem enim appellat quia ſervet promiſſum ſuum, quod in Novo Fœdere nobiſcum fecit, remittendi peccata cuicumque reſipiſcenti.

Juſtum vero vocat, quia juſtum eſt ut promiſſa ſerventur, *ut*, inquit, *dimittat nobis peccata.* Modus iſte loquendi eſt communis etiam ipſi linguæ Latinæ, in qua recte dicitur, ille eſt ſapiens (exempli cauſa) ut hoc intelligat. Id eſt, ex ipſius ſapientia fit, ut hoc percipiat. Sic, *fidelis eſt & juſtus, ut remittat nobis peccata*, idem eſt, atque ex fidelitate & juſtitia ejus fiet, ut nobis peccata remittat.

Et purget, inquit, *nos ab omni iniquitate.* Ubi Hebraica dicendi conſuetudine, *iniquitatis* nomine intelligit pœnam peccati Neque enim, ut ſupra attigimus, toto hoc capite quæ dicuntur de ablatione ſeu purificatione peccatorum, de ipſis peccatis, ſed de peccatorum pœnis intelligenda ſunt Eſt autem obſervandum id quod alibi monuimus, Apoſtolum hic purificationem peccatorum noſtrorum, quam ante Chriſti ſanguini tribuerat, ipſi Deo tribuere, quod ſolum videtur ſatis eſſe poſſe, ad oſtendendum, Chriſti ſanguinem purgare peccata noſtra ratione admodum diverſa ab ea quæ vulgo creditur. Creditur enim vulgo per ſatiſfactionem pro ipſis peccatis noſtris à ſanguine Chriſti iſtud præſtari. Certum enim eſt Deum, cui idem omnino & iiſdem verbis tribuitur, peccata noſtra non purgare ſatiſfaciendo pro ipſis, ſed illa remittendo ac condonando. Nihil autem verius eſt, quam ſicut idem plane utrique hac in re, Deo videlicet & Chriſto, tribuitur, ſic eadem ratione purgari peccata noſtra à Chriſto, qua purgantur à Deo, neque ullam ſive in hoc, ſive in aliis rebus quibuſcumque, ad Chriſti munus pertinentibus differentiam ſtatui poſſe inter Deum & Chriſtum, niſi quod Deus in illis ut primaria cauſa, Chriſtus vero ut ſecundaria agit & operatur, ut quicquid Chriſtus efficit, id Deus per ipſum Chriſtum efficiat.

Verſ. 10. Pergit Apoſtolus in inſtituta commemoratione ſtatus in quo eramus ante Chriſtum cognitum, quod attinet ad peccata quæ in nobis eſſent; de qua re agendi quam cauſſam, ex præcipua hujus loci monitione ſua, habuerit, jam ante explicatum eſt. Itaque ait, *Si dixerimus quod non peccavimus, mendacem facimus eum, & verbum ejus non eſt in nobis.* Ex hoc, quod Apoſtolus utitur hic verbo præteriti temporis, inquiens, *quod non peccavimus*, concludunt quidam ipſum ſuperius non de præteritis peccatis in verbis illis, *Si dixerimus quod peccatum non habemus*, ſed de præſentibus loqui, id eſt, de iis quæ ab hominibus ad Chriſtum converſis identidem fiant: Nam alioqui ajunt bis idem, eodem fere in loco, ſine ulla neceſſitate Apoſtolus dixiſſet. Hæc ratiocinatio ſi admittatur, convellit id quod ſuperius ſtatuimus de ſignificatione iſtius locutionis, *habere peccatum.* Verum quominus illa admittatur cauſæ ſunt duæ, cum nec aſſumptio, nec conſequutio iſtius argumentationis quicquam ſoliditatis habeat. Et ut prius de conſequutione agamus, quæ eſt, re ipſa indignum videri debere, quod Apoſtolus idem brevi verborum ſpatio repetat; dicimus, huic ſcriptori, repetitiones, eaſque paucis verbis comprehenſas, adeo familiares eſſe, ut concludi debeat, nihil contra ipſius dignitatem ſtatui, ſi ſtatuatur illum brevi verborum circuitu idem repetiiſſe. Quod autem attinet ad aſſumptionem, quæ revera hoc ipſum eſt, ſcilicet illum hic idem repetiiſſe quod paullo ante dixerat, ſi videlicet velimus illum ante de præteritis peccatis loquutum fuiſſe; non eſt temere admittenda, immo veriſimile eſt, quamvis utrobique de præteritis peccatis loquatur, diverſum tamen quid dixiſſe in poſteriore loco ab eo quod in priore dixerat. Poteſt enim id quod priore loco concluſerat, Nos habere peccatum, quamvis ſignificet nos peccati plane reos eſſe, reſpectu illius temporis quod converſionem ad Chriſtum præceſſit, poteſt, inquam, nihilominus iſtud ita accipi, ut nequaquam ex eo concludatur, nos ante Chriſtum cognitum in peccatis manſiſſe, & peccatores plane fuiſſe, quamvis id alioqui veriſſimum ſit; ſed ſatis eſt ad ſenſum quem nos modo expreſſimus, & loquutioni iſti *habendi peccatum* à nobis tribuitur, ſi, antequam Chriſtum cognoſceremus, peccata aliqua gravia, quæ expiationem non haberent ante Chriſtum exhibitum, aut certe expiata non fuiſſent, commiſerimus, id quod Apoſtolus animadvertens, ut expreſſius id, quod in animo habebat, moneret atque doceret, nos ſcilicet ante Chriſtum cognitum in peccatis manſiſſe, & peccatores merito appellari potuiſſe, non contentus dixiſſe, nos habere peccatum, ait, Nos peccaſſe. Quandoquidem, ut mox in explicando initio ſequentis capitis demonſtrabimus, utitur hic ſcriptor peccandi ſimplici verbo, cum ſignificatione manendi in peccatis, ſeu habitum quendam peccati habendi. Itaque perinde eſt, ac ſi diſerte dixiſſet; Non ſolum autem gravia aliqua peccata, antequam Chriſto fidem adhiberemus, commiſimus: verum etiam plane peccatores fuimus: quod ſi, inquit, negaverimus, mendacem ipſum Deum facimus. Apparet omnino Apoſtolum ſenſiſſe, grandem injuriam Deo à nobis fieri, ſi negaverimus, nos ante Chriſtum cognitum peccatores fuiſſe. Nulla enim Deo, qui ipſa veritas eſt, & mendacii oſor, ac vindex acerrimus, major injuria fieri poteſt, quam ipſum mendacem facere. Sed præterea alia ſumma injuria, præter jam expoſitam, hac in re Deo fit, quam ſtatim exponemus, ſi prius dixerimus, quomodo Deus à nobis mendax fiat, ſi negemus nos peccatores fuiſſe. Propterea enim id negando, mendacem illum facimus, quia ille per ipſum Chriſtum, & per alios, quos ſpiritu ſuo afflaverat, profeſſus eſt, ſe per Filium peccata noſtra delenda curaſſe, Chriſtumque apparuiſſe, ut peccata noſtra tolleret; ut quiſque poteſt ex variis divinis teſtimoniis cum Veteris tum Novi Teſtamenti aperte intelligere, & vel ex eo ſic rem ſe habere nihil dubitare, quod novum fœdus, & ſic totum id quod Deus per Chriſtum fecit, remiſſione peccatorum, & iniquitatum noſtrarum continetur, Jerem. 31. Heb. 8. Sed inter alia loca, in quibus divinum teſtimonium extat, quod ante Chriſtum exhibitum, plane peccatores eſſemus, inſignia ſunt illa verba Pauli Apoſtoli ad Rom cap. 5. 8. ubi ſic legimus: *Commendat autem ſuam in nos charitatem Deus, quod cum adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.*

Et ver-

Et verſiculo 6. dixerat, *Chriſtum, cum adhuc infirmi eſſemus, ſuo tempore pro impiis mortuum fuiſſe.* Unde videtur Apoſtolus adeo nos peccatores pronunciare ante Chriſti adventum, ut etiam impios appellare non dubitet. Jam prædicto ℣ſ.8. una cum priore cauſa, cur Deus injuria afficiatur, ſi negaverimus nos peccatores fuiſſe, quia ſcilicet id Deus per ipſum Paulum, quem Spiritu Sancto afflaverat, diſerte profiteatur, conjuncta eſt cauſa poſterior, quam nondum expoſuimus, id eſt, quod hac ratione Deo adimimus eam laudem, quæ illi propter hoc debetur, quod adeo nos amaverit, ut voluerit Chriſtum pro nobis, quamvis peccatoribus, mori. Manifeſte enim ex Pauli verbis apparet hac in re maxima Dei charitas erga nos. & ſimul apparere videtur, quod Deus iſtud à nobis agnoſci omnino velit; quod ſane etiam alioqui per ſe ipſum plane eſt veriſimile. Non mirum igitur ſi Johannes videtur valde urgere, ne audeamus negare nos in peccatis manſiſſe, & peccatores plane fuiſſe, cum ex hoc duplex iſta tantaque injuria in Deum redundet.

Sed addit præterea ad nos deterrendos quominus iſtud negemus, *Quod ſi negaverimus*, certum erit *verbum ipſius Dei in nobis non habitare*, ſive potius *non eſſe*, ut proprie ejus verba ſonant. Idem eſt enim apud hunc ſcriptorem, in ejuſmodi loquendi modis *eſſe*, quod *habitare* ſeu *manere*, ut apparet ex ℣ſ.5. & 6. capitis ſequentis, ubi ſcriptum eſt, *In hoc cognoſcimus quod in ipſo ſumus: qui dicit ſe in eo manere, debet* &c. Ubi, quemadmodum ſuo loco videbimus, ſatis apparet, *eſſe*, & *manere*, eadem ſignificatione accipi, & unum atque idem declarare. Jam, quid appellet Johannes hoc loco *verbum Dei*, inter explanatores parum conſtare videtur, nec deſunt qui credant Apoſtolum appellatione iſta ſignificare ipſum Chriſtum, quod tamen nos admittere non poſſumus, quamvis enim certum ſit, apud hunc eundem ſcriptorem Chriſtum ſimplici *verbi* nomine alibi ſignificari, & alicubi dici nomen ejus eſſe Verbum Dei, nempe Apoc.19 tamen non credendum, cum hic, & ante, & poſt diſerte cum Chriſtum vult ſignificare, ipſum Jeſum Chriſtum nominet, voluiſſe ambigua & figurata hac appellatione nunc illum nominare.

Reſtat igitur ut de ipſo Dei verbo ſeu ſermone, vel proprie, vel alia ratione figurate Apoſtolus hic loquatur. Sunt autem qui pro voce *verbi*, doctrinæ vocem hoc loco reponi poſſe doceant, id quod non videtur plane rejiciendum; ſed tamen videtur *doctrinæ* vox aliquanto anguſtioris ſignificationis, quam videatur debere ſtatui, eſſe vocis *verbi* ſignificationem hoc in loco. Videtur enim omnino, Apoſtolum voce iſta voluiſſe ſignificare quicquid nobis Deus patefecit, præſertim vero per Chriſtum. Atqui nomen doctrinæ Dei non omnia iſta ſignificare ſeu complecti videtur. Putamus igitur ſententiam Apoſtoli eſſe, eos qui negant ſe fuiſſe peccatores, non habere ſenſum eorum quæ à Deo nobis potiſſimum per Chriſtum revelata ſunt. Nam cur hoc dicat, vel ex iis quæ paullo ante diximus, explicando, cur, quemadmodum ipſe Apoſtolus ait, qui iſtud negant, Deum faciant mendacem, ſatis vel intelligi, vel ſaltem conjici poteſt; & eſt ſane ut antea diximus, hoc, quod hic Aopoſtolus ait, valde aptum ad hominem deterrendum, ne iſtud neget, hominem, inquam, qui Chriſtianum ſe eſſe profiteatur, ut ii profitebantur ad quos Apoſtolus ſcribit. Quid enim Chriſtiano homine indignius, quam non habere ſenſum eorum quæ per Chriſtum nobis ſunt à Deo patefacta? Quemadmodum ex altera parte dignus laude is eſt, qui una cum profeſſione Chriſtiani nominis conjunctum habeat verum ſenſum rerum iſtarum: & propterea ſcriptor noſter capite ſequenti ℣ſ.14. ait ſe ſcripſiſſe juvenibus, quod fortes eſſent, & verbum Dei maneret in ipſis, nimirum enim hæc duo, quæ juvenibus iſtis Apoſtolus tribuit, ad eorum laudem ſpectare, nemo eſt qui dubitare poſſit.

Eſt autem animadvertendum, quod in hac ipſa loquutione hic utitur verbo *Eſſe*, ibi vero verbo *Manere*. Unde videtur aperte confirmari, id quod modo dicebamus, de eadem ſignificatione utriuſque hujus verbi in loquutione iſta: niſi quis velit dicere, propterea Apoſtolum hoc loco eo verbo uti voluiſſe, quod minus ſignificat; cum ſatis ſit ad indignitatem, de qua diximus, oſtendendam, ſi Dei verbum non ſit in eo qui Chriſtianum ſe eſſe profiteatur; immo tanto major indignitas rei appareat, quanto minor, id eſt facilior, quæ habeatur, ea res eſt qua aliquem carere conſtat. Hæc ideo dicimus, quia *eſſe in aliquo*, minus eſſe videtur, quam *in aliquo manere*, & facilius illud quam hoc haberi poſſe. Propterea igitur hoc loco non manendi, ſed eſſendi verbo, uti voluiſſe Apoſtolum non immerito fortaſſe quis dixerit, & negare. eos, qui non agnoſcant ſe peccatores fuiſſe, eſſe ullo modo participes divini verbi, quo ab iſto negando nos magis deterreret. At vero cum voluit ad juvenes illos ſcribendo eos laudare, verbo Manendi, quod plus ſignificare videtur, & habitationem quandam perpetuam atque interiorem rei, de qua agitur, in aliquo ſignificare, ipſum uti voluiſſe, ut hac ratione vere à ſe illos laudari aperte conſtaret. Nos tamen, hac conſideratione non obſtante, non recedimus à priore ſententia, quod ſcilicet utrumque verbum idem utrobique ſignificet. Sed jam explicationem ſecundi capitis accedamus.

Caput II.

Verſ.1. Poſtquam Apoſtolus id expoſuit, quod primo loco ſibi ſcribendum ad iſtos putavit, qui Chriſti nomen profitebantur, & quod ejus occaſione illi explicandum fuit, explicavit; incipit hic aperte afferre rationem ſuæ monitionis, quæ prima iſta re à ſe ſcripta continetur, cum tamen ſatis alioqui poſſet ex ipſa monitione conſtare, in quem finem ea ab ipſo ſcripta fuiſſet, ut mox explicabimus. Ait igitur, *Filioli mei, hæc ſcribo vobis, ut non peccetis*, id eſt: Quod vobis annunciavi, Deum eſſe lucem, & nullas in ipſo eſſe tenebras, & quicumque in luce ambulat, communionem habere cum Deo, & Chriſti ſanguinem illum purificare ab omni peccato, ideo annunciavi, ut non peccetis.

Verbum *peccandi*, ut ante attigimus, uſurpatur ab hoc ſcriptore cum ſignificatione *manendi in peccato*, ut patet ex iis quæ ſcribit infra cap 3.6, & cap.5.18 In priore enim loco dicit, eum qui manet in Chriſto non peccare. In altero vero ait, eum qui natus ſit ex Deo, ſimiliter non peccare. Immo quod plus eſt ℣ſ.9. prædicti tertii capitis ait, eum, qui ex Deo ſit genitus, non poſſe peccare, quod nemo non videt ſignificare, eum, qui poſſit vitam æternam à Deo ſperare, quod proprium eſt filiorum ejus, ſive eorum, qui ex ipſo ſint geniti, non poſſe manere in peccatis. Nam alioqui, ſi verbum *peccandi*, ut videri poteſt, & porro ſignificandi vim habet, ſignificaret, Aliquod peccatum committere. id eſt, actum aliquem peccandi facere, ſequeretur, nullum qui vitam æternam ſperare poſſit, in actum ullum peccandi incidere. Quod quidem ſenſerunt multi antiquioribus temporibus, & hodie quoque quidam ſentiunt. Atqui hoc eſt adverſus regulam quandam à Paulo Apoſtolo propoſitam capite 8. ad Romanos ab ipſo initio, quod ſcilicet ii, qui non ſecundum carnem, ſed ſecundnm ſpiritum ambulant, nulli condemnationi ſint obnoxi. Neque enim unus peccandi actus efficere poteſt, quin merito dici queat. aliquem non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulare. Sed non apud hunc ſcriptorem tantum, ſed etiam apud alios in ipſo Novo Teſtamento ſæpe peccandi verbum, non quidem unum aliquem actum peccati habere, ſed habitu, vel aſſuetudine aliqua peccandi eſſe præditum, omnino ſignificat: ut apud Paulum cap.2. Epiſt. ad Roman. ℣ſ.12. ubi ait, eos, qui ſine lege peccaverint, ſine lege perituros, ubi ſine ullo dubio verbum *peccaverint*, non ſignificat, in aliquem peccandi actum incidiſſe, ſed habitum aliquem vel aſſuetudinem peccandi habuiſſe. Auctor etiam ad Heb. cap.3.17. ait, Deum per quadraginta annos iis infenſum fuiſſe qui peccaverant, id eſt, non quidem iis, qui aliquem peccandi actum admiſerant, ſed qui inobedientes & contumaces adverſus ipſum Deum in deſerto fuerant, ut ex ipſo loco,

ipſaque Sacra Hiſtoria liquido apparet: Addo præterea, adeo verum eſſe, *peccandi* verbum iſta ſignificatione in peccatis manendi uſurpari, ut, niſi vehementer fallor, raro aliter uſurpetur, raroque aliter accipiendum ſit, cum ſimpliciter, ut hic factum eſt, & indefinite profertur. Quare merito concludere poſſumus, vulgatam explicationem hujus loci noſtri nullo pacto probandam eſſe, ut ſcilicet Apoſtolus dicere voluerit, ſe ideo iſta illis ſcribere, ne ullum peccatum admittant: ſed neceſſe eſt intelligere, eum voluiſſe dicere, ſe iſta ſcribendo curare, ne in peccatis maneant. Id quod etiam colligitur ex ipſa præcedente monitione, ex qua diximus ſatis conſtare illius cauſam finalem, dum ſcilicet Apoſtolus iſtos, ad quos ſcribit, monet non obſcure, ut in luce ambulent. Apparet enim, quicquid ille primo iſto loco ſuæ Epiſtolæ monere voluit, huc tendere, ut illi, ad quos ſcribit, ambulent in luce, id eſt, ut antea explicavimus, recte ſe gerant, & ſic habitus quoſdam virtutum Chriſtianarum habeant, neque enim non habet quis habitus Chriſtianarum virtutum, vel eos, habere deſinit, quod unum aliquod peccatum, id eſt peccandi actum, interdum admittat.

Vocat autem eos, ad quos ſcribit, *filios ſuos*, quemadmodum veriſimile eſt, quia eos in Chriſto genuiſſet; aut certe hac appellatione inſignem erga illos amorem ſuum oſtendere voluit, cum nullus major ſit amor eo, quo pater filium proſequitur; & interim hac ratione benevolos eos ſibi reddit; & cavet ne turbentur, ſi iſta ad illos ſcribit. Quandoquidem id, quod ait, ſe iſta ſcribere, ne in peccatis maneant, videtur indicare, illum ſuſpicatum fuiſſe, ne in peccatis manerent aut plerique aut aliqui ſaltem ex ipſis. Jam cauſa iſta, cur ad illos ea ſcribat, quæ ſuperiore capite continentur, ab ipſomet Apoſtolo allata, videretur ſola per ſe expoſita indicare, quodammodo actum eſſe de iis, qui inter iſtos, ad quos ſcribit, in peccatis manerent.

Quapropter ne id ipſi ita cogitent, neve deſperent, ſtatim ſubjungit: *Et ſi quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jeſum Chriſtum juſtum*, & cætera quæ ſtatim addit. Quorum ſenſus cum præcedentibus junctus is eſt, quod, etiamſi res indigna plane ſit, ut, qui Chriſto nomen dederint, in peccatis maneant; tamen non debere eos, qui tales ſunt, animum deſpondere, ſcientes quod, quandocunque ad eum ſtatum perveniant, ut in peccatis minime maneant, futurum eſt, ut omnia delicta illis condonentur, & gratiæ Dei plane fiant participes. Quod autem hic ſit ſenſus reipſa verborum Apoſtoli, quamvis id per ſe ſatis conſtare poſſit: tamen paullo poſt ea diligentius explanando apertum facere conabimur.

Interim animadvertendum eſt, neceſſe eſſe, ut, quando Apoſtolus ita ſimpliciter & ſine ulla reſtrictione ſeu exceptione, & ſine ulla denique hæſitatione illud affirmat, quod modo diximus, cum mentionem facit eorum, qui peccaverint, id eſt, ut explicavimus, in peccatis manſerint, eos intelligat, qui nunquam, etiamſi Chriſto nomen dederant, vitam emendaverant, & in peccatis manere pergebant. Si enim tales fuiſſent, qui per Chriſti agnitionem vitam emendaſſent, & peccata reliquiſſent, non potuiſſet Apoſtolus ita libere & aſſeveranter affirmare, eos poſſe fieri nihilominus participes remiſſionis peccatorum & gratiæ Dei. Eſt enim quaſi regula quædam tradita ab auctore Epiſtolæ ad Hebr. paullo poſt initium capitis ſexti: Quod, qui guſtaverunt Dei dona, & participes Spiritus Sancti ſunt facti, guſtum denique habuerunt futuræ vitæ, ii, ſi prolabantur, id eſt, ad priſtina peccata revertantur, non poſſint renovari ad pœnitentiam. Atqui nemo poteſt per Chriſti agnitionem peccatis ſuis valedicere, quin guſtum iſtum rerum divinarum habeat. Tametſi enim iſtud, quod ſcriptor ille ait, non poſſe fieri, ut iſti renoventur ad pœnitentiam, non ita intelligendum eſt, quaſi id nullo prorſus pacto fieri queat: tamen certum eſt, id ſaltem voluiſſe eum dicere, quod iſta renovatio ad pœnitentiam ejuſmodi hominibus non ſit prompta & facilis; immo ne in ipſorum quidem poteſtate poſita; ſed tota ſit in manu Dei. Atqui modus loquendi, quo Johannes hic utitur, docet, remiſſionem peccatorum, & conſequenter vitæ emendationem & renovationem, ad gratiam Dei participandam iſtis, de quibus loquitur, eſſe promptam & facilem. Ergo, ut jam diximus, neceſſe eſt ut non loquatur de ejuſmodi hominibus, qui jam vitam ſecundum præcepta Chriſti emendaſſent, & denuo ad priſtina peccata reverſi fuerint.

Ex hac interpretatione noſtra, quod ſcilicet Apoſtolus loquens de iis qui in peccatis maneant, eos non intelligat qui jam vitam emendaſſent, ſequitur, verba illa, *Et ſi quis peccaverit*, quemadmodum quidem Græci ſermonis proprietas fert, debere paullo aliter legi, & pro *peccaverit*, ſubſtituendum eſſe *peccat*, aut ſaltem *peccet*. Eſt enim, ſi Græca verba inſpiciamus, eadem phraſis cum illa, quæ hic ℣ſ.3 habetur, cum ait, *In hoc cognoſcimus, quod cognovimus eum, ſi mandata ejus obſervemus*. Nam, *ſi mandata ejus obſervemus*, non idem certe valet in loco iſto, quod, *Si mandata ejus obſervaverimus*: ſed *obſervemus*, ſubjunctivo modo elatum, idem pollet quod *obſervamus*, indicativo modo dictum. Neque enim vult dicere iſtic Apoſtolus, neque id ejus verba præſenti & præterito tempore proxime elata ullo modo ferunt, nos noſſe, quod cognovimus Chriſtum, ſi eveniet, ſed ſi jam evenit, ut ſervemus ejus, præcepta. Sic igitur & hic non eſt cenſendum, ut vox *peccaverit*, omnino ferre videtur, eum voluiſſe dicere, ſi evenerit, ut is, qui jam peccata reliquerat, & ſancte vivebat, cum hæc ſcriberet, denuo peccatis ſe involvat, fore ut nihilominus expientur peccata ipſius. Sed jam explicemus diligentius verba, quibus Apoſtolus ſententiam ſuam, quam expoſuimus, complecti ac ſignificare voluit.

Si quis igitur, ait, peccat, id eſt, poſt Chriſtum agnitum & profeſſionem nominis ipſius, quibus rebus præditi erant omnes ii, ad quos ſcripſit, adhuc in peccatis manet, nec dum reſipuit, is ſciat, ſe adhuc eſſe in tempore, ut expiationem ſuorum peccatorum poſſit adipiſci, quod explicat his verbis, *Advocatum habemus apud Patrem, Jeſum Chriſtum juſtum. Et ipſe expiatio eſt pro peccatis noſtris, &c.* Utitur verbo pluralis numeri, & prima perſona, dicens *habemus*, quo videtur ſeipſum etiam complecti. Non quod revera ipſe eſſet unus ex illis, qui adhuc peccarent: ſed ut melius indicet, id, quod affirmat, pertinere ad omnes quibus Euangelium annunciatum eſt, inter quos & ipſe erat, quamvis alioqui ad numerum iſtorum peccantium, id eſt, in peccatis adhuc manentium, nullo modo pertineret. Id quod ab aliis pleriſque non animadverſum, fuit, niſi fallor, potiſſima cauſa, ut verba illa, *ſi quis peccaverit*, ſeu, ut proprie verbum Græcum ſonat, *peccet*, ita interpretati fuerint, ut Apoſtolus de peccatis agat, quæ ab ipſis regeneratis interdum committantur, & porro ab ipſo Johanne committebantur. Quod, ut ex iis, quæ ante diſputavimus, intelligi poteſt, nullo pacto eſt admittendum. Præſertim cum iſti ſentiant, ab ipſis etiam regeneratis non procul abeſſe, ut in peccatis maneant. Quemadmodum ſane neceſſarium eſt ſentire, ſi quidem ea, quæ in Epiſtola ad Rom. cap. 7, Paulus videtur ſibi ipſi tribuere, ita ſint accipienda, ut revera ſibi regenerato cuncta tribuat, quemadmodum plerique iſtorum locum iſtum interpretantur. Id quod aperte monere volui, præcipue propter verbum *peccandi*, quo utitur hic Johannes, cujus ſignificationem à nobis expoſitam ac demonſtratam poterunt iſti admittere, & eo magis interpretatione ſua hujus loci veritatem pervertere, & occaſionem dare Chriſtum profitentibus in peccatis manendi. Nam tanto magis nobis eſt laborandum, ut oſtendamus, Apoſtolum loqui de iis, qui nondum reſipuerint, nec unquam, licet Chriſtum fuerint profeſſi, peccatis valedixerint. Quanquam hoc non ſatis eſt ad iſtorum falſam hujus loci interpretationem oſtendendam, niſi illud addatur, quod non modo aliunde, ſed ex ipſius Apoſtoli verbis, & paullo ante ſcriptis, & quæ mox ſequuntur, aperte colligitur, nempe, eos, qui in peccatis manent, nullo pacto habere communionem cum Chriſto, & ſic regeneratos nequaquam eſſe.

Vox *παράκλητος* Græca, quæ reddita eſt *advocati* voce, reddi etiam poterat voce *conſolatoris*. Utrocumque modo reddatur, idem erit ſenſus, qui exprimitur verbis illis, *Et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris*. Quibus ſignificatur, cura & ope Jeſu Chriſti fieri, ut nos liberi ſimus à pœnis peccatorum noſtrorum, & ab illa ira, quam Deus in peccatores effundit & effuſurus eſt. Nam & Paulus Apoſtolus Rom. 5 dicit, nos ſervatum iri ab ira per filium Dei, & 1 Theſ. 1 ait, Dei filium nos liberare à ventura ira. Ubi animadvertendum eſt, tam hic, quam in iſtis duobus aliis locis, hunc effectum expiandi peccata noſtra, & ab ira, quæ in peccatores exercetur, nos liberandi, Chriſto tribui jam à mortuis excitato, & quatenus à mortuis eſt excitatus, ut circumſtantiæ ipſorum locorum aperte docent. In utroque quidem Pauli teſtimonio fit mentio ipſius filii Dei, vel vivi, poſtquam fuerit mortuus; vel, quod idem eſt, à Deo ex mortuis excitati. Quinetiam in loco ad Romanos opponitur Chriſtus vivens, ſeu vita ipſius, ejuſdem morti. Unde apparet manifeſte, quidquid illi eo in loco tribuitur, non habere rationem ipſius Chriſti mortis, ſed tantum vitæ, quæ poſt ipſam eſt conſequuta.

Hic porro apud Johannem fit diſerte mentio, quod Chriſtus ſit conſolator vel advocatus noſter apud patrem. Ex quibus verbis videtur poſſe omnino concludi, eum conſiderari tanquam apud patrem manentem, ad quem ſcilicet, ut ipſe apud hunc eundem ſcriptorem ait Joh. 16. 28, debuiſſe evenire, ex mundo redierit, vel, ſi mavis, ſeſe contulerit. Jam vero ex eo, quod hic Chriſto tribuitur, ſequitur neceſſario, nos magnam conſolationem accipere, noſque ipſum Chriſtum habere patronum ac defenſorem noſtrum. Unde apparet, poſſe utramque ſignificationem nominis Græci *paracleti*, nempe tam conſolatoris quam advocati hic locum habere.

Verumtamen magis placet id, quod reliquis etiam magis placuiſſe videmus, ut ſignificatio vocis *advocati* retineatur, ſi modo utraque ſimul retineri nequeat. Etenim verba illa *apud patrem*, videntur habere vim quandam ſignificandi, præter manſionem Chriſti apud Patrem ſuum, quodammodo effectum quendam à Chriſto procedentem, qui verſetur circa ipſius Patrem, quatenus videlicet Chriſtus efficit, ne, ut dictum eſt, Pater iram ſuam, quam in peccatores effundit, in nos effundat: non quidem quia ipſum revera placet, & ex ſevero mitem reddat: ſed tantum quia poteſtatem habet removendi ab hominibus, qui reſipuerint, & in ipſum crediderint, omnes pœnas, quæ alioquin ipſorum peccatis, in quibus manere ſolebant, infligerentur. Sunt enim modi iſti loquendi, quod Chriſtus ſit advocatus noſter, quod ſit Sacerdos noſter æternus, & hæc munera nunc in cœlo exiſtens perpetuo exerceat, quemadmodum, ſicut hic de advocati officio, ſic de Sacerdotis munere in Epiſtola ad Heb. multis in locis ſatis aperte ſcriptum legimus, & ex tota ipſa Epiſtola clariſſime intelligitur: Sunt, inquam, modi iſti loquendi de Chriſto, non minus quam is qui Rom. 8, & Hebr. 7 extat, quod ſcilicet Chriſtus oret ſeu interpellet pro nobis, non proprii revera, ſed figurati, quibus Dei patris prærogativa, & ſupra ipſum Chriſtum auctoritas & eminentia, & interim ſumma Chriſti poteſtas, & cura liberandi nos à pœnis peccatorum declaratur, & quaſi ob oculos ponitur. Qua de re alibi à nobis dictum eſt ſatis.

Appellat autem Johannes Chriſtum *juſtum*, dum ei hoc tribuit, quod expiet peccata noſtra; ob id, quod ſit fidelis & verax (qui ſunt effectus præcipui juſtitiæ ac rectitudinis) quatenus videlicet id præſtat, quod promiſit cum adhuc in mundo eſſet, ſe ſcilicet ſuis adfuturum, Mat. 28. 20. Joh. 14. 13, 14. 18, 21, & 23, hacque ratione verbis ſuis ac promiſſo teſtimonium apertum dat veritatis, & quatenus in munere ſibi à Patre demandato, quod totum, quod attinet ad beneficium aliquod inde proficiſcens, nos ſpectat, fideliter omnino ſe gerit. Nam quod quidam ſimpliciter juſti appellationem, quam hic Johannes Chriſto tribuit, accipientes, dixerunt, hoc ideo ab ipſo factum fuiſſe, ut oſtenderet, illum Deo charum eſſe & gratum, ut ſcilicet inde poſſet colligi, ipſum impetrare quidquid à Patre petit, non ſatis convenire videtur appellationi *advocati*. Neque enim advocatus orat, ſeu rogat, proprie loquendo, ſed cauſam rei apud judicem agit, & iis, quæ a ſe proferuntur, audet efficere, ne judex reum condemnet, ſed illum abſolvat. Quanquam enim hæc, quod ad Chriſtum attinet & nos, figurate, ut modo dicebamus, accipienda ſunt, tamen requirunt, ut, ſi quid aliud interim, dum hæc dicuntur, Chriſto tribuitur, id ab iſto figurato loquendi modo nihil abſit, ſed cum eo prorſus conveniat.

Verſ. 2. Eſt etiam conſiderandum, quid proprie ſibi velit vox Græca *ἱλασμὸς*, quæ *propitiatio* à vetere interprete hoc loco eſt reddita. Sunt enim qui voce iſta, aut ſimili non bene intellecta, ſibi propter ipſam omnino perſuadeant, Chriſtum, ſi aliud nihil amplius hac in re præſtet, ſaltem id præſtare, quod nobis Deum placatum ac propitium reddat. Nam ſententiam hanc nimis quam à veritate abhorrere, abunde oſtenſum eſt à nobis in diſputatione noſtra de Chriſto Servatore. Quare ſciendum eſt, vocem iſtam Græcam, & ſimiles, ſeu verba ſint, ſeu nomina, non habere, præſertim in Sacris Literis, ſignificationem *placandi*, & ex irato mitem reddendi, ſed tantummodo declarandi, quod pertinet ad pœnas peccatorum, ejus animum, cujus eſt eas ſumere atque repetere, mitem atque pacatum; & declarandi, fore ut peccata meritas pœnas non luant: quemadmodum hoc in loco evenit, ubi propterea dicitur Chriſtus eſſe propitiatio pro peccatis noſtris, quia videlicet id præſtet, ut peccata noſtra nequaquam, prout commerita ſunt, puniantur.

Poſtquam Apoſtolus explicavit effectum advocationis (ut ſic loquar) Chriſti pro nobis apud Patrem, qui eſt, quod peccata noſtra, id eſt, nos propter ipſa debitas pœnas non ſubeamus; ſubjungit ſtatim, Chriſtum non modo pro peccatis ipſius, qui ſcribebat, & illorum, ad quos ſcribebat, eſſe propitiationem, ſed etiam pro peccatis totius mundi. In quibus verbis explicandis admodum ſe torquent ii, qui putant, Chriſtum revera non pro omnibus eſſe mortuum; ſed tantum pro quibuſdam, quos Deus omnino & infallibiliter ſalvos facere decrevit, & ſic de ipſorum peccatis pœnas non ſumere: adeo ut quidam iſtorum ſic ſentientium non veriti ſint dicere, *totius mundi* nomine, hoc loco, iſtos omnino ſervandos, quos ipſi electos appellant, ſignificari; alii vero, cum hoc nimis abſurdum illis eſſe videretur, quippe quod mundi vox nuſquam inveniatur electos iſtos ſignificare, ſed potius eos qui illis ex diametro opponuntur, dixerunt, totius mundi nomine declarari quodlibet genus hominum, id eſt, non eſſe nationem ullam, non ſexum, non gradum, non conditionem, quæ ſit in humano genere expers expiationis peccatorum à Chriſto, ut illi volunt, jam in cruce peractæ. Atqui ſtatuendum eſt omnino, verba iſta Apoſtoli accipienda eſſe in eum ſenſum, qui ab ipſo ſono verborum non plane abludat: is autem eſt, ut plerique tamen animadvertiſſe videntur, Chriſtum paratum eſſe ut omnium peccata expiet, id eſt, pœnas eis debitas ab illis avertat; modo videlicet illi ad ipſum Chriſtum convertantur, & ipſius fiant. Eſt vero notandum verba Græca poſſe ita accipi, ut Latine reddantur, non *Totius mundi*, ut factum eſt, & quidem fieri recte potuit, ſed *Toto mundo*: quod videtur magis adhuc ipſis verbis convenire, cum non ſit expreſſa vox *peccatis*, quam in ſuperiore interpretatione neceſſe eſt tacite ex præcedentibus repetere. Quanquam cum neque etiam proxime ante ea vox repetita fuerit, ſed dictum ſimpliciter ſit *noſtris*, ſtatuendum eſt, & hic, quemadmodum & ibi, eam ſubaudiri debere, & ſic non *Toto mundo*, ſed *Totius mundi*, ut factum eſt, omnino verba Græca reddenda eſſe. Eſt præterea notandum, in omnibus tribus locis, ubi in hac periodo præpoſitio *pro* legitur, Græce eſſe præpoſitionem *περὶ*, quæ proprie Latinam præpoſitionem *de*, ſonat. Eſt enim hic ſatis frequens uſus hujus particulæ Græcæ apud ſacros ſcriptores, ut ſcilicet *pro* ſignificet, præcipue cum de peccatis agitur.

Verſ. 3. Sequitur apud ſcriptorem noſtrum: *Et in hoc*

Digitized by Google

hoc ſcimus, quoniam cognovimus eum, ſi mandata ejus obſervemus. His verbis, & iis quæ ſtatim ſubjiciuntur, aliquo modo exprimitur id, quod ante tacite ſubaudiendum eſt. Neque enim ſimpliciter eſt verum, Chriſtum expiare peccata illorum, qui ipſius nomen profitentur, quales erant ii ad quos Johannes ſcribit, & multo minus illorum, qui nondum ipſum ſint profeſſi, quos Johannes intelligit nomine totius mundi: cum ſine dubio tum demum Chriſtus alicujus peccata expiet, id eſt, eum à pœnis peccatorum liberum reddat, ſi is per ipſius Chriſti agnitionem, una cum profeſſione nominis ejus, à peccando ceſſet, & conſequenter Chriſti mandata obſervet. Hinc apparet, quomodo verba, quæ modo recitavimus, cum ſuperioribus connectuntur, quod alioqui deprehendere non parum difficile videtur. Perinde eſt enim ac ſi Johannes dixiſſet: Nolite mirari, ſi, quemadmodum ab ipſo initio aperte factum à me eſt, ita & nunc tacite feci, requiratur à me in eo, qui communionem habere debeat cum Deo, & cum filio ejus, & particeps eſſe expiationis peccatorum, quæ per Chriſtum fit, ut in luce ambulet, id eſt, recte ſe gerat, & ipſius Chriſti præcepta faciat. Nam certum, eſt non poſſe à nobis Chriſtum cognoſci, & ſic neque Deum, qui non aliter quam per Chriſtum cognoſci poteſt, niſi ipſius Chriſti præcepta ſervemus. Quod amplius confirmando addit:

Verſ. 4. *Qui dicit novi eum, & præcepta ipſius non ſervat, mendax eſt, & in hoc veritas non eſt.* Id, quod hoc loco Apoſtolus docet, tradit etiam inferius alibi, non uno in loco, quemadmodum Deo dante videbimus. Nempe non poſſe cognitionem, ſeu Dei, ſeu Chriſti, in homine illo inveniri, qui divina præcepta non cuſtodiat, quive in peccatis ullo modo maneat. Quod ſi is, qui non ſervat præcepta Chriſti, ipſum Chriſtum non cognoſcit, certe neque expiationis per Chriſtum peractæ eſt particeps. Hac enim ratione, ni fallor, tacite Apoſtolus ratiocinatur, & ad eum modum, quem jam expoſuimus, quæ hic dicit, cum ſuperioribus connectit. Adeo autem verum eſt, Deum aut Chriſtum non cognoſci ab illis, qui ipſius præcepta non ſervant, ut non paucis in locis Scripturæ S. *cognoſcere Deum* idem plane pollere videatur, quod Deo obedire. Collegimus aliquot ejuſmodi loca in reſponſione illa noſtra ad ſcrupulos, ad ipſum primum ſcrupulum reſpondentes, & alii etiam ex noſtris, in ſuis ſcriptis ejuſmodi teſtimonia attulerunt, ad probandum, cognitionem illam Dei & Chriſti, quam ipſe Chriſtus in precatione ſua ad Patrem dicit eſſe vitam æternam, id eſt, per eam nobis vitam æternam dari, aliud nihil eſſe, quam Dei per Chriſtum voluntatem noſſe, eique obtemperare.

Cur autem factum ſit, ut cognitionis Dei nomine intelligatur potiſſimum obedientia voluntatis ejus, videtur ſane inquirendum eſſe: præſertim cum alicubi ſcriptum legatur, quoſdam Deum cognoviſſe, qui tamen illius voluntati non paruerunt, ut cap. 1. Epiſt. ad Rom. ℣ſ. 21, ubi etiam dicitur, ejuſmodi homines, propter cognitionem iſtam eſſe inexcuſabiles. Eſt igitur animadvertendum, quemadmodum, ni fallor, à pleriſque aliis animadverſum eſt, eſſe cognitionem quandam Dei imperfectiorem, quandam vero perfectiorem. Imperfectior non poteſt per ſe homini eas vires tribuere, quæ requiruntur ad obedientiam divinorum præceptorum, quamvis ex altera parte eum inexcuſabilem reddat, ſi tali obedientia careat.

Hujuſce rei totius, quæ videtur quodammodo ſibi ipſi adverſari, cauſa eſt, quod, ut quis Deo obediendi vires habeat, neceſſe eſt ut cognoſcat, ſe fore felicem, ſi id faciat, & ſic ut norit, ſibique perſuadeat, ſi non penitus, ſaltem aliqua ratione, Deum præmio ſe digno affecturum illos, qui ipſi obedierint. Jam, ut hoc quis ſibi perſuadeat, non ſatis eſt, ſi noverit quænam ſit Dei voluntas, quod attinet ad præcepta: ſed interim tamen cognita hac voluntate, is qui probus eſt, facile iſta perſuaſione præmii à Deo ſibi obedientibus propoſiti, imbuitur. Nempe quia præter rationem ipſam, quæ ipſa per ſe aliquo modo id unumquemque docere videtur, non deſunt ſacra teſtimonia, quæ iſtud confirment. At vero is, qui animi probitate non eſt præditus, quamvis cognitionem habeat præceptorum Dei, tamen propter animum ſuum alienum ab obediendo divinis præceptis, nimirum quod ea animum probum prorſus requirant, nec ſecum ipſe cogitat aut ratiocinatur, veriſimile eſſe, quod Deus præcepta ſua ſervantibus præmium aliquod inſigne propoſuerit, nec divinis teſtimoniis id vel indicantibus vel etiam aſſerentibus fidem adhibet, & conſequenter, quemadmodum is, qui probus eſt, ſpe divini præmii una cum cognitione præceptorum Dei conjungit eorundem obedientiam: ſic contra, qui minime eſt probus, iſta præceptorum Dei cognitione abutitur, & illis obedire ſpernit, quia de divino præmio ei propoſito, qui illa ſervat, perſuaſionem ob improbitatem ſuam habere nequit.

Hinc facile cognoſci poteſt, quænam ſit altera illa Dei cognitio, quam perfectiorem nominavimus; quæque neceſſe eſt ut imperfectiori opponatur; & ſic diverſos ab illa effectus pariat; id eſt pro eo, quod imperfectior Dei cognitio non ſatis eſt per ſe ad obedientiam divinis præceptis præſtandam, hæc perfectior omnino ſit ſatis. Namque ea aliud nihil eſt, quam non modo noſſe quæ ſint Dei præcepta, ſed etiam ſibi perſuadere, præmium ipſo Deo dignum à Deo iis eſſe propoſitum, qui illa ſervaverint. Qui enim tali perſuaſione eſt præditus, ſine dubio pleniorem multo notitiam Dei habet, quam is qui illa caret. Poteſt etiam citra conſiderationem præmii, quod Deus ſibi obedientibus ſit daturus, ſtatui duplex Dei cognitio, altera imperfectior, altera vero perfectior; ita, ut ſimiliter ex perfectiore neceſſario proficiſcatur obedientia divinorum præceptorum; ex imperfectiore vero non item. Nam poteſt quis ita Deum cognoſcere, ut, quam ſit dignus ut ametur & colatur eique obediatur, ex admirabilibus ejus proprietatibus plane intelligat; & ſic non poſſit illum non amare, & conſequenter colere, eique obedire. Pulchritudo enim cognita, ut omnes Philoſophi fatentur atque contendunt, cogit hominem ad eam amandam, & eum, qui ipſa ſit præditus; & hæc erit illa perfectior Dei cognitio. Rurſus poteſt quis de Deo talem cognitionem habere, ut interim intellectu ſuo eo non pertingat, ut comprehendat Dei pulchritudinem atque præſtantiam, niſi ex minima aliqua parte; hæcque erit imperfecta Dei cognitio. Certe qui tali tantum cognitione Dei ſit præditus, poterit facile eum non amare, niſi admodum leviter, & ſic ejus præceptis minime obedire.

Jam vero putamus, primam noſtram duplicis Dei cognitionis declarationem, quamvis non ita philoſophicam, magis tamen theologicam, id eſt, divinis oraculis conſentientem eſſe hac poſteriore. Divina enim oracula, quod ad Dei cognitionem attinet, hæc duo potiſſimum urgent, ut cognoſcatur quod Deus ſit, id eſt, ſit eſſentia quædam ſingulariſſima, quæ divinum imperium ſola ex ſe ipſa in omnes homines habeat, & quod remunerationem ſit datura iis hominibus qui ipſi obedierint, ut habetur cap. 11. Epiſt. ad Hebr. Jam illa imperfectior cognitio, quam in priore declaratione noſtra diximus eſſe cognitionem divinorum præceptorum, ſi recte hoc intelligatur, complectitur iſtorum duorum, quæ prædicto loco Epiſt. ad Hebr. dicuntur, unum quidem ferme totum, ſed alterum tantum ex parte. Quod enim Deus ſit, eo pacto expoſitum, quo à nobis modo factum eſt, eo fere continetur, quod præcepta dederit, quæ ſcilicet ſervari debeant. Sic enim intelligenda eſt cognitio iſta præceptorum Dei. Namque is, qui hanc cognitionem habet, neceſſe eſt ut ſimul hoc habeat, ut cognoſcat Deum eſſe, & ſummum divinum imperium in omnes homines habere. Hæc eadem cognitio præceptorum Dei illud continet, quod tacite includitur in poſteriore illa re ab auctore Epiſtolæ ad Hebræos expreſſa; quodque nos ejus partem, quamvis fortaſſe minus proprie, paullo ante appellavimus. Hac ſiquidem re, quod Deus ſit remunerator eorum, qui ipſi obe-

obediunt, vel, ut Apoſtolus loquitur, ipſum quærunt, tacite omnino continetur, quod Deus aliquid præcipiat, vel expreſſe, aperte nimirum præcepta proponendo; vel tacite, quia videlicet aliis rationibus ſatis notum faciat, & quodammodo hominis menti inſculpat, quid ipſe velit, quidve nolit, quæve ſint illa (in quibus ſcilicet voluntas & actio noſtra requiratur) quæ illi placeant, quæve diſpliceant. At vero prior illa huic oppoſita perfectior notitia, totum illud, quod in prædicto loco ad Hebr. ſcriptum eſt, plene ac perfecte continet.

Cum igitur inveniamus ſententias de cognitione Dei inter ſe diſſidentes, quatenus ſcilicet modo dicitur, eos qui Deum norunt, obedientes etiam eſſe voluntati ejus; modo vero ex altera parte teſtatum invenimus, quoſdam Dei cognitionem habuiſſe, & ipſi tamen non obedivisse, neceſſe eſt, ad iſta concilianda omnino affirmare, priorem ſententiam de perfectiore Dei cognitione, poſteriorem vero de imperfectiore loqui. Et ſic habemus, ni fallor, ſatis explicatum, quantum ad locum noſtrum pertinet, quid ſit intelligendum nomine cognitionis Chriſti, quando Apoſtolus dicit, illum Chriſti cognitione carere, qui ejus præcepta non ſervat. Apparet enim ex his, quæ diximus, eum loqui de perfectiore cognitione. Cognitionis autem Chriſti hic mentionem facit Apoſtolus, non modo ob eam cauſam, quæ ſupra a nobis commemorata & explicata fuit: ſed etiam ob hanc, quod ii, ad quos ſcribit, ſine omni dubio Chriſtum ſe noſſe & profitebantur, & credebant. Vult enim eos monere, ne fruſtra vel temere id faciant; & propterea Chriſti præcepta ſervare ſtudeant, quando, ſi illa non ſervaverint, non ſit cur Chriſti cognitione præditos ſe eſſe vel profiteri, vel credere merito poſſint.

Verſ. 5. Et pergens in eodem propoſito ſubjungit ſtatim poſt verba, quæ poſtremo ſupra recitavimus, *Qui autem ſervat ejus verbum, vere in hoc charitas Dei perfecta eſt.* Quemadmodum is non novit Chriſtum, qui ejus præcepta non ſervat: ſic qui ſervat ejus verbum, quod hoc loco idem valet, quod qui ſervat ejus præcepta, is vere Chriſtum novit: quod iſtis verbis, *In hoc charitas Dei perfecta eſt*, tacite comprehendit Apoſtolus, & interim iſti ad hunc modum ſe gerenti, expreſſius magnum quiddam tribuit, quod ſcilicet perfecte Deum amet. Eſt enim hic charitas Dei non active, ut loquuntur, ſed paſſive intelligenda, ut ſcilicet non charitatem, qua Deus amat, ſed qua amatur, ſignificet. Nemo vero negaverit, vere magnum quiddam hoc eſſe, Deum perfecte amare, quo continetur perfectior illa Chriſti cognitio; cujus propterea tacite in his verbis Apoſtolum facere mentionem modo dicebamus. Neque enim perfecte amare Deum quiſquam poteſt, qui perfectiore Chriſti cognitione non ſit præditus, id eſt, non noverit quæ ſint Chriſti præcepta, & quantum præmium ſint adepturi illi qui ea ſervaverint. Certum enim eſt, Dei perfectum amorem, id eſt quo Deus amatur, eo potiſſimum, immo integre ac plene contineri, quod quis ejus præcepta ſervet. Atqui vera Dei præcepta, & in perpetuum ſervanda humano generi data alia non ſunt, quam quæ Chriſtus dedit. Eſt autem perfectio iſta charitatis in Deum, & obedientia præceptorum ejus ita intelligenda, ut non omnino requiratur, ne ei quicquam deeſſe poſſit: ſed tantum ut ejuſmodi ſit, qua Deus pro ſua ingente erga nos bonitate contentus eſſe voluit; ita ut lapſus, & ipſa peccata, in quibus quis nullo pacto maneat, non efficiant, quominus quis Chriſti præcepta, & conſequenter ipſius Dei, ſervare dici poſſit; & ſic, ex teſtimonio ipſius ſcriptoris noſtri, perfecta erga Deum charitate ſit præditus, modo alioquin ita ſe gerat, ut merito affirmari poſſit, eum non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum incedere.

Cum Apoſtolus, quemadmodum antea monuimus, de cognitione Chriſti; non ſolum ut redderet rationem eorum, quæ prius dixerat, agere voluerit; ſed etiam ut eos moneret ad quos ſcribebat, ne temere aut fruſtra profiterentur, ſibive vendicarent, quod Chriſtum cognoſcerent: hujuſce rei occaſione ad aliud progredietur, quod ſimiliter iidem ſine dubio profitebantur. Quod quamvis ex ſenſu Apoſtoli idem reipſa ſit, aut certe neceſſario ex eo conſequatur, quod quis Chriſtum cognoſcat: veriſimile tamen eſt, ex ſenſu aliorum, ad quos ſcribebat, utpote in his rebus nondum bene doctorum, aliquid diverſum, & non modo amplius, quam ſit ipſum Chriſtum cognoſcere, ſed ejuſmodi fuiſſe, quod non neceſſario à Chriſti cognitione proficiſceretur.

Illud eſt *Eſſe*, ſive *Manere* in Chriſto. Nam veriſimile omnino eſt, iſtos profeſſos fuiſſe, ſe non modo Chriſti cognitionem habere, quemadmodum profeſſio nominis Chriſti, qua apparet illos fuiſſe præditos, neceſſario fert, ſeu potius illis ferre videbatur: verum etiam in ipſo Chriſto manere, & communionem cum ipſo plane habere.

Itaque ait Apoſtolus, *In hoc cognoſcimus, quod in ipſo ſumus. Qui dicit ſe in ipſo manere, &c.* Ex iis, quæ diximus, conſtat, nos multo aliter Johannis verba & conjungere & diſtinguere, quam vulgo ab aliis fiat. Alii ſiquidem verba iſta, *In hoc cognoſcimus, quod in ipſo ſumus*, cum antecedentibus conjungunt, & a ſubſequentibus plane diſtinguunt: ita, ut illa tribuant verſui quinto, & a ſtatim ſubſequentibus ſumant initium verſus ſexti; non animadvertentes, quod ante, ſaltem proxime, nulla mentio facta fuerit (ut ſic dicam) eſſendi in Chriſto, quemadmodum requirere plane videtur hic modus loquendi, *In hoc cognoſcimus, &c.* ſi verba iſta, cum præcedentibus conjungenda eſſent, & ad ea reſpicerent, quaſi hic Apoſtolus vellet docere, quomodo fiat, vel potius agnoſcatur illud, de quo ſcilicet antea locutus eſſet, quod quis in Chriſto ſit. Cum igitur nulla hujuſce rei antea ſit facta aperta mentio, ſtatuendum eſt, ab his verbis debere ſumi initium novæ ſententiæ atque doctrinæ. Quippe quod Apoſtolus docere velit, unde debeamus cognoſcere, an quis in Chriſto ſit, ſive maneat, ut videlicet, quemadmodum modo dicebamus, iſti, ad quos ſcribit, in nullo errore circa hanc manſionem in Chriſto verſarentur.

Verſ. 6. Quod igitur Johannes ait, *Qui dicit, ſe in ipſo manere, debere, ſicut ille ambulavit, & ipſe ambulare.* Hoc, inquam, illud eſt, in quo, id eſt, ex quo cognoſcimus, an in Chriſto ſimus; & ſic verſiculus ſextus, ut vulgo contextus diviſus fuit, eſt revera complementum finis verſiculi quinti, ubi ſermo ſuſpenſus adhuc & imperfectus manet. Videmus hic, ſi explicationem iſtam, ut neceſſe videtur, ſequi velimus, pro eodem plane ſumi, *eſſe in Chriſto*, & *manere in Chriſto*. Quod aliud nihil eſt, quam plane participem Chriſti eſſe, & in ipſo non mente tantum & cogitatione verſari, ſed etiam reipſa, non quidem eſſentialiter, ſed efficaciter.

Verba Græca initii verſiculi ſexti ſic prorſus habent, *dicens in ipſo manere.* Ubi ſine dubio Latinus ſermo requirit, ut addatur pronomen *ſe*, ut nos ex vulgata editione legimus. Quod eſt notandum ad alia loca ſimilia, quæ inveniri poſſint, intelligenda. Eſt præterea in verbis Græcis ad finem verſiculi vocula οὕτως, id eſt *ſic*, ſive *ita*, quæ omnino ſupervacanea videtur, eamque vulgata editio non agnoſcit. Eſt inquam, vocula iſta proxime ante ultimum verbum *ambulare*. Jam ipſa Apoſtoli verba & explicatio, unde cognoſcatur, quod in Chriſto ſimus ſive maneamus, oſtendunt, interpretationem noſtram hujus loquendi modi eſſe veriſſimam. Nam ſi is, qui merito dici queat in Chriſto manere, debet ambulare ſicut ille ambulavit, certum eſt, manſione in Chriſto contineri, ut quis non ſolum mente ac cogitatione cum Chriſto conjungatur, ſed etiam factis ipſis: quatenus videlicet ejus facta ſint ejuſdem qualitatis, cujus fuerunt Chriſti facta, id eſt, à ſpiritu obedientiæ divinorum præceptorum non diſcrepantia, & breviter ejuſmodi, ut, qui iis ſit præditus, poſſit merito dici, non ſecundum carnem ſed ſecundum ſpiritum

ritum

ritum ambulare. Hoc eſt enim (quatenus id neceſſario ad hoc requiritur, ut quis non injuria dici queat in Chriſto manere) ita ambulare, ut Chriſtus ambulavit. Unde apparet, quantopere fallantur ii, qui negant Chriſtum revera nobis imitabilem eſſe; quoſque dicere non pudet (ut Covetum non puduit in illa diſputatione noſtra) obedientiam hominum regeneratorum & verorum Chriſtianorum tam abeſſe a Chriſti obedientia atque diſtare, quam à cœlo terra diſtat. Sed aliæ adhuc ſimiles ſententiæ extant infra in hac eadem Epiſtola, ut poſtea videbimus.

Verſ.7. Quoniam vero Apoſtolus videbatur arduum quiddam ac novum in iis requirere, qui Chriſti eſſe velint, & ad eum pertinere, nempe ut ambulent, ſicut ille ambulavit, ſtatim ſubjicit, *Fratres, non mandatum novum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod habuiſtis ab initio.* Hoc tamen referunt quidam ad ſequentia, ubi agitur de fratre odio non habendo, & arbitrantur, id, quod Apoſtolus dicit, ſe ſcribere mandatum vetus, quod iſti habuiſſent ab initio, debere intelligi de præcepto Legis Moſaicæ amandi ſeu odio non habendi fratrem ſuum; adeo ut hinc etiam colligant, hanc Epiſtolam ſcriptam eſſe ad homines Judæos, qui ad Chriſtum converſi fuiſſent. Verum judicio meo valde falluntur iſti. Certe, ut apparet, non parvam vim faciunt ipſi contextui, & verborum ordini, ac denique verbis ipſis. Nam cum Apoſtolus dicat, ſe ſcribere mandatum iſtud, quod vetus appellat, ſatis conſtat, verbum ſcribendi præſentis temporis non niſi per ſummam vim poſſe referri ad id, quod multo inferius ſcriptum extat; & loquendi conſuetudinem ferre, ut potius referatur ad id, quod proxime ante dictum fuit. Denique ſenſus ipſe loci & efficacia quædam, qua requiritur, ne Apoſtolus inſulſe quodammodo loquutus fuerit, requirit, ut iſta novitas vel vetuſtas mandati, de qua videlicet videretur poſſe dubitari, nullo pacto verſetur circa præceptum diſerte datum in ipſa Lege Moſis, quippe de quo nemo ambigere poſſit, quin ſit vetuſtum præceptum. Sed id, quod dubium faciebat, erat (ut diximus) præcepti ſublimitas ac difficultas. Nam certe ambulare ſicut Chriſtus ambulavit, ſublime quiddam eſt, & omnino difficile, homini videlicet nondum per fidem in ipſum Chriſtum regenerato. Igitur non aliter ſentiendum eſt, quam Apoſtolum voluiſſe dicere: Ne arbitremini, me vobis quicquam novi præſcribere, cum ajo, eum non manere in Chriſto, qui non ambulat ſicut ipſe ambulavit. Hoc enim ab ipſo initio, quamvis à vobis fortaſſe non ita bene perceptum, aut memoriæ mandatum, ut debuit, continuit prædicatio Euangelii vobis facta.

Propterea poſtquam dixit, ſe ſcribere mandatum vetus, quod habuiſſent ab initio, ſtatim ſubjicit, *Mandatum vetus eſt verbum, quod audiſtis ab initio.* Hic loquendi modus videtur eſſe figuratus, &, ut ſic loquar, ſynecdochicus. Nam ſi veteris mandati nomine iſtud intelligit, quod revera mandatum eſt ſeu præceptum, ut videlicet quis ambulet, ut Chriſtus ambulavit, videtur hoc non ipſum verbum, verbum, inquam, Euangelii, ut ſine dubio hic intelligi debet, non totum nimirum verbum iſtud, ſed partem ejus tantummodo complecti. Quandoquidem Euangelium non præcepta modo ſed etiam promiſſa continet, immo ab ipſis promiſſis, & bono illo nuncio, quod ipſis continetur, nomen ſuum habet.

Utitur autem Johannes hic bis iſto loquendi modo, *ab initio*, cum ea, ni fallor, ſignificatione, cujus in ipſo explicandæ hujus Epiſtolæ initio mentionem fecimus. Vult enim hoc loquendi modo declarare, & mandatum iſtud adhuc ab illis haberi, id eſt, adhuc illis dari, & ipſos adhuc audire verbum Euangelicum, non autem ab initio tantum & mandatum iſtud illis datum fuiſſe, & Euangelicum verbum ab ipſis fuiſſe auditum.

Vulgata editio pro eo, quod ex Græco, ut hodie legitur, in initio hujus verſiculi legendum eſt *Fratres*, habet, *Chariſſimi*, ut veriſimile ſit, omnino textum Græcum, quem ſecutus eſt Interpres iſte, aliam vocem habuiſſe ab ea, quæ hodie legitur. Et ſane ipſa quoque Syriaca editio non *fratres* habet, ſed *dilecti mei*.

Verſ.8. Pergit Johannes, & ait: *Iterum mandatum novum ſcribo vobis, &c.* Dubium eſt, an hoc affirmet Apoſtolus de eodem mandato, cujus proxime mentionem fecit; an vero de alio, quod mox ſubjungat. Mihi quidem veriſimilius fit, eum de mandato loqui, quod, etiamſi ſuperiore iſto, de quo proxime egit, continetur, tamen quatenus in eo exprimitur, quod prius expreſſum non fuerat, aliud poteſt à ſuperiore dici. Arbitror autem mandatum iſtud novum contineri illis verbis, quæ mox ſequuntur:

Tenebræ tranſeunt, & lumen verum jam lucet. Quæ verba, quia non videntur habere formam præcepti, ſed ſimpliciter enunciativa eſſe, hinc factum eſt, ut altera ſententia, quod hic appelletur novum mandatum illud idem, de quo ſuperius loquutus eſt Apoſtolus, apud quoſdam plane obtinuerit, quos ſane excuſatos haberem, ſi mandatum iſtud, de quo proxime egit Apoſtolus, idem eſſe crederent, quod nos diximus, nempe, Ambulare, ſicut Chriſtus ambulavit. Sed quando illi intelligunt, mandatum iſtud eſſe id, quod poſtmodum indicatur de fratre odio non habendo, non videntur digni excuſatione: cum non minus in verbis illis nulla extet præcepti forma, quam hic; nec minus verba illa videantur eſſe ſimpliciter enunciativa, quam iſta: Sic enim verba habent, *Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt uſque adhuc. Qui diligit fratrem ſuum, in lumine manet, & ſcandalum in eo non eſt.* Ubi videtis, quod, quamvis in his verbis, & proxime ſequentibus, virtute ipſa contineatur præceptum amandi fratrem: tamen ipſa verba formam præcepti non habent, ſed tantummodo quiddam enunciant. Quare mirum videri non debet, ſi verba illa, *Tenebræ tranſeunt, & lumen verum jam lucet*, quamvis, quod ad ipſorum formam attinet, mere enunciativa ſint, tamen reipſa vim præcepti habent, licet non ita apertam, ut alia iſta. De qua præcepti vi oportet nos clarius aliquid hoc loco tradere. Qua de re tamen antequam quicquam dicamus, neceſſe eſt ſtatuere, quomodo Apoſtoli verba legenda, & ex Græco interpretanda ſint. Nam ſi verba iſta, *tenebræ tranſeunt, & lumen verum jam lucet*, ita accipienda ſunt, ut vim præcepti habeant, neceſſe eſt, ut particula ὅτι Græca, quæ illis antecedit, non ſit redditiva rationis, ſed tantum declarativa: ita ut recte verti poſſit cum adjuncta particula Latina *videlicet*, hoc nimirum modo: *videlicet quod tenebræ tranſeunt, &c.* Ut Caſtellio vertit, niſi quod majoris elegantiæ gratia, non per vocem *quod*, cum indicativo modo & nominativo caſu, ſed ſine vocula iſta per modum infinitivum & caſum accuſativum locum reddidit. Cujus rei nomine à Beza vehementer accuſatur, qui dixit, illum ſua iſta interpretatione fœde locum iſtum depravaſſe. Putat enim Beza omnino, particulam Græcam ὅτι redditivam eſſe rationis.

Quod tamen ita eſſe, agnoſcere nos nihil cogit. Immo veriſimilius multo eſt, ſi, ut ipſe Beza vult, mandatum iſtud novum, quod Apoſtolus ſe ſcribere profitetur, nondum expoſitum ab ipſo fuit, ſed adhuc exponendum reſtat; ut verbis, quæ ſtatim ſequuntur poſt profeſſionem iſtam, ejuſque rei confirmationem, quæ continetur verbis illis, *Quod eſt verum in ipſo, & in vobis*, mandatum iſtud omnino exprimatur. Tantum oſtendendum nobis eſt, verba iſta, *Tenebræ tranſeunt, &c.* vim præcepti habere, quam vim inde ſumi dicimus, quia idem eſt, *Tenebras tranſire, verumque lumen lucere*, quod, *Jam non eſſe ſectandas tenebras, ſed veram lucem.* Quod ſi Bezæ ſententiam ſequi velimus, ut Apoſtolus verbis iſtis voluerit reddere rationem, cur mandatum, quod intelligit, ſit novum, & ita novum, ut & in ſeipſo, & illis novum ſit, ad quos ſcribebat, non ſatis apparet, quomodo verba iſta ejuſmodi rationem contineant, niſi fortaſſe ita verba accipiantur, ac ſi dictum

fuiſſet,

fuiſſet, *Hactenus nil niſi tenebræ fuerunt, & nunc demum vera lux apparet*. Id quod ſi voluiſſet Apoſtolus ad hunc modum ut expreſſimus, efficaciter dicere, ac ſignificare, nulla cauſa erat, cur non ita loqueretur, ut nos loquuti ſumus. Quod cum non fecerit, & ſententia, quam modo expoſuimus, non niſi per interpretationem quandam ex ejus verbis elici poſſit, idque non plane neceſſario, non video cur interpretationem iſtam Bezæ, & fortaſſe aliorum, ſequi debeamus. Adde, quod, cum Beza ſentiat, novum iſtud mandatum eſſe fraternam dilectionem, quatenus ſcilicet id per Chriſtum renovatum fuerit, cum alioqui idem præceptum velit eſſe vetus, idque ex mente ipſius Apoſtoli, qui de eodem mandato, conſiderato videlicet duplici ratione, hoc loco affirmaverit, illud eſſe & vetus & novum: cum, inquam ita Beza ſentiat, non ſatis apparet, cur ex eo, quod tenebræ tantum antea fuerint, & tum demum, cum Chriſtus apparuit, lux vera apparuerit, ſequatur mandatum diligendi fratrem eſſe novum. Quaſi vero illæ tenebræ præcedentes tantæ eſſent, ut neſciretur ante Chriſtum exhibitum, fratrem diligendum eſſe. Qua tamen in re ipſe Beza nullam inter Vetus & Novum Teſtamentum differentiam conſtituit; præſertim quod attinet ad dilectionis intentionem, qua præcipue contineri videtur vis præcepti iſtius. Nam quod notitia talis præcepti ante Chriſti adventum fuiſſet quodammodo obliterata, ita ut illud per Chriſtum renovandum fuerit, nullam veriſimilitudinem habet; nec ejus rei idonea ulla teſtimonia, aut probationes adſunt. Retenta igitur explicatione noſtra iſtorum verborum, *Tenebræ tranſeunt*, &c. videndum eſt, quid ſibi ea velint quæ proxime antecedunt, & cur Apoſtoli præceptum, quod verbis iſtis, ut docuimus, continetur, ſit novum.

Verba, quæ proxime præcedunt illa ſunt: *Quod eſt verum in ipſo, & in vobis*. Primum igitur relativum *quod* ſine dubio refert id, quod proxime dixerat, mandatum videlicet, quod mox expoſiturus erat, eſſe novum. Perinde eſt igitur, ac ſi Johannes dixiſſet, Hoc autem, quod dixi, mandatum videlicet quod mox ſubjiciam, eſſe novum, eſt verum & in ipſo, & in vobis. Beza interpretatur *in ipſo*, id eſt, *in Chriſto*, quod videlicet Chriſtus acceperit ſpiritum ſine menſura, unde ad illos ſpiritus redundarit: cum propterea ſubjunxerit Apoſtolus, *& in vobis*. Verum ſi iſtud, quod Apoſtolus dicit eſſe verum, illud eſt, quod nos expoſuimus, & quod ipſe verborum contextus plane fert; non video, quid pertineat ad confirmandum mandatum iſtud, de quo Apoſtolus loquitur, (etiamſi illud ſit, quod Beza intelligit) eſſe novum, Chriſtum accepiſſe ſpiritum ſine menſura. Nihil enim vetat, quominus Chriſtus ſine menſura ſpiritum acceperit, & tamen mandatum diligendi fratres non ſit novum, nec ab ipſo Chriſto renovatum. Eſt enim in ratiocinatione iſta, quæ videtur ex verbis Bezæ proficiſci, conſequentis fallacia. Nam verum quidem eſt, ſi mandatum iſtud ſit novum aut renovatum, id per Chriſtum datum fuiſſe: nempe quod ille ſpiritum ſine menſura acceperit: ſed non tamen contra verum eſt, Si Chriſtus ſine menſura ſpiritum accepit, mandatum iſtud novum eſſe aut renovatum, & conſequenter ab ipſo Chriſto datum fuiſſe.

Non video autem, quæ ratio vel neceſſaria, vel ſaltem probabilis, Bezam adduxerit ad ſentiendum, pronomine iſto Chriſtum ſignificari: cum promptiſſimum ſit agnoſcere, iſto pronomine referri illud ipſum; de quo agitur; & Apoſtoli ſenſum eſſe. Quod mandatum, de quo ipſe loquebatur, ſit novum, id novum eſſe in ſe ipſo, & non tantum in ſeipſo, ſed etiam in illis, ad quos ſcribebat, id eſt, mandatum non modo per ſe ac ſimpliciter eſſe novum, ſed etiam reſpectu illorum. Vult enim Apoſtolus dicere, iſtud, quod tenebræ nulla jam ratione ſectandæ ſint, ſed tantum vera lux, eſſe præceptum non modo aliis omnibus, ſed etiam illis ipſis, ad quos ſcribebat, novum. Quæ novitas duplici modo conſiderari poteſt, vel ſcilicet reſpectu temporis, quod Chriſtum anteceſſit; vel reſpectu prædicationis Euangelii, quam iſti habuerant ab initio.

Jam ſi ratio habenda ſit hujus novitatis aut vetuſtatis præcepti, ſecundum ea, quæ paullo ante, immo proxime dixerat, videtur omnino ſtatuendum, hac in re rationem tantum haberi prædicationis Euangelii, quam iſti ab initio habuiſſent. Quandoquidem, ut quidem nos explicavimus, ibi Apoſtolus dixit præceptum Ambulandi, ſicut Chriſtus ambulavit, non eſſe novum, ſed vetus, quippe quod contentum fuiſſet in Euangelii prædicatione, quam iſti ab initio habuerant.

Quod ſi velimus interpretationem iſtam ſequi, neceſſe erit dicere, iſtos, ad quos Johannes ſcribit non audiviſſe ab initio prædicationis Euangelii, quod tenebræ nulla prorſus ratione jam ſectandæ ſint, ſed tantum lux vera. Id quod, etiamſi, ut mox dicemus, durum videatur, ac creditu difficile, videtur concordare cum eo, quod ab initio ferme hujus Epiſtolæ Apoſtolus ſcripſit, ſe illis annunciare, quod Deus lux ſit, & nullæ in ipſo ſint tenebræ, cum iis quæ ſequuntur; cum illos non obſcure monet, ut in luce ambulent. Durum autem & difficile ad credendum nihilominus iſtud videtur, cum ex ipſius Apoſtoli verbis conſtet, præceptum ambulandi ſicut Chriſtus ambulavit, datum fuiſſe iſtis ab initio. Videtur enim præceptum iſtud in ſe totum id continere, quod iſto altero continetur, ut quis tenebris prorſus poſthabitis, ſolam veram lucem ſectetur.

Verumtamen dici poteſt, iſtud quidem præceptum, quod nos diximus Apoſtolum teſtari eos ab initio habuiſſe, complecti revera totum iſtud alterum: ſed tamen quia iſtud explicite ab initio datum illis non fuiſſet, neque ſingulatim illis fuiſſet expoſitum, quanam ratione Chriſtus ambulaſſet, aut certe aliquid iſthuc pertinens non ſatis explicatum illis antehac fuiſſet, quod Apoſtolus in animo haberet illis nunc explicare, id prius complectens univerſali iſto præcepto prorſus relinquendi tenebras & ſectandi lucem veram, propterea Apoſtolum auſum fuiſſe mandatum iſtud, iſta ratione inſpecta, appellare novum, tam reſpectu ſui ipſius; quam illorum, ad quos ſcribebat.

Id porro, quod explicatius volebat Apoſtolus illis tradere, videtur omnino contineri, ſaltem ex parte, eo, quod expreſſe ſtatim ſubjicit de dilectione fratris. Veriſimile eſt enim, iſtud præceptum non fuiſſe antehac iſtis bene cognitum neque intellectum, quam intenſa debeat Chriſtiani hominis eſſe dilectio erga fratrem ſuum. Verum, quia nihil cogere videtur, quominus iſtam novitatem aut vetuſtatem præcepti hoc in loco Johannes aliter acceperit, quam proxime ante fecerat, poteſt facile defendi, fuiſſe præceptum tenebras penitus abjiciendi, & veram lucem amplectendi, novum ab Apoſtolo appellatum alteram illam ob cauſam, quam ſupra breviſſime indicavimus, videlicet ob id, quod præcepta, quæ præceptum iſtud complectitur, & nominatim id, quod ipſe Apoſtolus ſtatim explicat, diligendi fratres, non tam plena, neque tantæ intenſionis eſſent ante Chriſtum exhibitum, quam poſt Chriſtum; qui propterea profitetur, ſe novum præceptum dare diſcipulis ſuis, & ſuum quoddam præceptum ac peculiare mandatum illis tradere, quando jubet, ut ament ſe invicem Joh. 13. 34. & 15. 22. De quo, antequam locum iſtum de diligendis fratribus, in quo aliquot verba Apoſtolus inſumit, plane abſolvamus, aliquid plenius explicabimus.

Verſ. 9. Pergens igitur Apoſtolus in hoc argumento ſectandi lucem, & tenebras relinquendi, ſic ait: *Qui dicit, ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt uſque adhuc.*

Verſ. 10. *Qui diligit fratrem ſuum, in luce manet, & ſcandalum in eo non eſt.* Eſt hic in primis verbis idem loquendi modus in Græco contextu, quem paullo ante notavimus. Pro eo enim, quod Latine legitur, *qui dicit ſe in luce eſſe*, Græce eſt, *qui dicit in luce eſſe*. Concludit igitur Apoſtolus, nullo pacto poſſe hæc duo ſimul conſiſtere, ut quis in luce maneat, & interim fratrem ſuum odio habeat. Ad quod recte ac penitus intelligendum, neceſſe eſt, antequam aliud faciamus, ut de iſta luce, & de iſtis tenebris, quemadmodum antea polliciti ſumus, hoc loco ea dicamus, quæ ſuperius omitti poſſe

cenſuimus, & ad hunc locum reſervari. Concluſimus autem ſupra, iſtis appellationibus *lucis & tenebrarum* ſignificari potiſſimum, non tantum hic, ſed etiam aliis in locis, probitatem & improbitatem; quamvis non negaverimus, habitam ſimul fuiſſe rationem à ſcriptoribus, qui illas uſurparunt, ſcientiæ & ignorantiæ. Nam res, niſi fallimur, ad hunc modum ſe habet. Primum, metaphorice lumen ſeu lux appellatur patefactio Evangelii: quia quemadmodum lux eſt cauſa iis, qui habent oculos non obſcuratos neque obcæcatos, ut videre poſſint: ſic Evangelii patefactio, iis, qui mentem obtenebratam non habent, ita, inquam, obtenebratam, ut cæci mente iſti dici poſſint, eſt cauſa, ut agnoſcant, quæ ſit Dei voluntas erga humanum genus. Sic contra, quemadmodum tenebræ cauſa ſunt ut quis, etiamſi alioqui optimis utatur oculis, non videat: ſimiliter ignoratio Evangelii, cui metaphorice merito tenebrarum appellatio convenit, cauſa eſt, ut quis, quamvis alioquin mente ſana & integra, neſciat quæ ſit Dei voluntas erga homines: Jam ubi eſt cognitio voluntatis divinæ erga nos, ſi ejuſmodi cognitio manca non fuerit atque imperfecta, neceſſarium eſt, ut eidem voluntati divinæ obediatur, & ſic vera, & quam Deus requirit, probitas in homine exiſtat: quemadmodum ex altera parte, ubi ignoratio ſit divinæ voluntatis, neceſſe eſt, ut nequaquam ea probitas adſit, quam Deus à nobis requirit: quemadmodum ex iis intelligi poteſt, quæ non ita multo ante de perfecta atque imperfecta cognitione diſputavimus.

Hinc factum eſt, ut præcedente prædicta metaphora ſit facta via ad metonymiam, id eſt, ad id, ut accipiatur cauſa pro ſuo effectu; & ſic, quia cognitio voluntatis divinæ per Evangelium, quod lux, ut diximus, metaphorice appellatur, eſt cauſa probitatis in homine, ignoratio vero ejuſdem voluntatis, propter Evangelii ignorationem, quæ tenebrarum nomine metaphorice ſignificatur, eſt in homine cauſa improbitatis: hinc rurſus factum eſt, ut lucis nomine probitas, tenebrarum vero improbitas declaretur, id eſt, ut diximus, & hæc & illa potiſſimum iſtis appellationibus ſignificetur: etiamſi interim Sacri Scriptores, ubi iſtis figuratis appellationibus utuntur, ſatis aperte quædam admiſceant, quæ videantur præcipue rationem habere ſcientiæ atque ignorantiæ divinę voluntatis. Voluerunt enim hac ratione non modo rem ipſam dicere, ſed etiam rei cauſam indicare atque oſtendere iis, qui ad iſta percipienda ſunt apti, unde proficiſcatur, quod lucis nomine, ſeu operum lucis, probos & Chriſtianos mores intelligunt: tenebrarum vero appellatione, ſive operum, vel armorum tenebrarum, mores improbos, & à Chriſti diſciplina alienos, ut Paulus fecit ad finem 13 capitis ad Romanos. Eſt autem teſtimonium ſatis aptum ad oſtendendum, quod lucis & tenebrarum figurata appellatio, quamvis initium ſuum ſumat à ſciendo & ignorando, tamen potiſſimum ob id uſurpetur, ut denique probitas & improbitas per eam ſignificetur. Probitas, inquam, atque improbitas, ut ſuperius monuimus, quæ talis ſit, non quidem ſimpliciter ſecundum humanam rationem, & ipſum jus gentium, vel etiam Legem Moſaicam, ſed ſecundum rationem, & jus illud, quod nobis per Chriſti Evangelium à Deo eſt patefactum atque propoſitum. Eſt, inquam, teſtimonium & locus aptus ad totum hoc probandum id quod legitur cap. 26. Act. 18, ubi Paulus, recitans verba, quæ illi fecit dominus Jeſus, cum ei ab initio apparuit, & à ſe in ſuis membris perſequendo illum retraxit, & ad ſe convertit, hæc ad finem commemorat: *Ut aperias oculos eorum, & convertas eos à tenebris ad lucem, & à poteſtate Satanæ ad Deum, ut remiſſionem peccatorum, & ſortem inter ſanctificatos accipiant, per fidem, quæ eſt in me.* In quibus verbis ea, quæ diximus, ſatis apparent. Nam quamvis ab initio fiat mentio aperiendi oculos, tamen fit denique mentio, poſt converſionem à tenebris ad lucem, converſionis à poteſtate Satanæ ad Deum. Quæ etiam verba ita accipi poſſe videntur, ut ſint exegetica proxime præcedentium, ita ut ſimplex copula *Et*, quæ præcedit vocem *poteſtate*, idem valeat, ut ſæpiſſime in Sacris Literis contingit, quod *id eſt*.

Verum præterea animadvertendum eſt, per lucem & tenebras poſſe figurate ſignificari probitatem & improbitatem, idque metonymice ſine ulla præcedente in eadem appellatione metaphora, per quam ratio ſcientiæ & ignorationis habeatur. Certum enim eſt, quod quemadmodum de Deo dicitur, quod habitet lucem inacceſſibilem 1 Tim. 6, & alia dicuntur, unde apparet, Deo lucem ſive in ipſa inhabitationem tribui: ſic contra de Satana, ſeu de ipſius Angelis ea dicuntur, quæ illos in tenebris eſſe, nos docent ut 2. Pet. 2, ubi dicitur, quod Deus Angelis, qui peccaverunt, non pepercit, ſed in tartarum detruſos catenis caliginis tradidit. Non eſt enim dubitandum, quin Angeli iſti ſint ii, quos alias Scriptura Diabolos & Angelos Satanæ nominat. Habetis etiam Luc. 22. 53 verba illa Domini Jeſu ad eos, qui illum comprehendere, & captivum ad ſummum ſacerdotem adducere volebant: *Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum*, ubi ſine dubio *tenebrarum* nomine Satanam intellexit. Cum igitur res ita ſe habeat, apparet manifeſte, lucis nomine figurate per metonymiam ipſum Deum primum ſignificari poſſe; deinde vero id, quod eſt ſecundum Deum, & ſic probitatem, præſertim eam, quæ in Evangelio Chriſti præſcripta eſt. Hæc enim maxime, & maxime proprie ſecundum Deum eſt. *Tenebrarum* vero nomine eadem figura primum Satanam denotari poſſe, deinde ea, quæ fiunt ſecundum Satanam, ut eſt potiſſimum improbitas illa, quæ Chriſti diſciplinæ adverſatur; quippe per quam fiat, ut homines immortalitatem ac beatitatem conſequantur, quam Satanas humano generi maxime invidet, eique eripere omnibus viribus conatur. Jam, etiamſi non dubitamus, quin id, quod diximus de appelationibus iſtis figuratis *lucis & tenebrarum*, ex ipſis verbis noſtris ita intelligatur, ut non affirmemus id ubique evenire, tamen cenſuimus aperte à nobis confitendum eſſe, inveniri loca, ubi iſtæ appellationes & metaphoricæ potiſſimum ſint, & potiſſimum ſcientiam & ignorationem rerum divinarum ſignificent, qualis eſt totus ille locus, qui habetur Johan. cap. 3. à verſiculo 19 uſque ad verſum 22. ubi enim manifeſte iſtæ appellationes uſurpantur, ad indicandam patefactionem juſtitiæ & injuſtitiæ, quæ per Evangelium contigit, & earundem rerum quæ ante Evangelium annunciatum extabat ignorationem.

Quamvis interim negari non poſſit, ibidem tranſlationes iſtas fuiſſe uſurpatas ad probitatem & improbitatem hominum oſtendendam, & eo arguendam. Alius autem eſt locus valde inſignis, ubi duplex iſta figurata loquutio uſurpatur, præter eos, qui jam ſunt allati, quem propter ejus celebritatem & utilitatem aliquam, cujus eo explicando poſſimus fieri participes, nullo pacto ſilentio prætereundem cenſui. Is eſt in initio Evangelii Johannis, ubi ait, in verbo illo, ſeu Sermone, fuiſſe vitam, id eſt, in Chriſto fuiſſe vitam æternam; hancque vitam fuiſſe lucem hominum, eamque in tenebris lucere, ſed tenebras eam non comprehendiſſe. Cum Johannes ait vitam æternam, quæ in Chriſto eſt, eſſe lucem hominum, quamvis id intelligi poſſit de illuſtratione mentis humanæ proficiſcente à cognitione vitæ æternæ, quam Deus ſibi obedientibus per Chriſtum promiſit; & fortaſſe hæc ſit non modo ordine prior, ſed etiam potior ſignificatio iſto in loco metaphoricæ iſtius appellationis; tamen videtur negari non poſſe, quin optime ſimiliter ac convenientiſſime accommodari iſto ipſo in loco poſſit figuratæ iſti appellationi ſignificatio probitatis illius inſignis, quam Chriſtus præſcripſit, & quæ per excellentiam probitas ſimpliciter merito appellari poteſt: quippe, quæ ſola perfecta ſit probitas, & multis partibus omnem aliam ante excogitatam aut præſcriptam ſuperet. Nihil enim eſt verius, quam vitam æternam à Chriſto patefactam, & iis promiſſam, qui ipſi obedierint, eſſe cauſſam, ut homines probitatem iſtam ſectentur, & vere perfectiſſimaque ratione, quæ in hominem cadere poſſit, probi fiant. Qui cum tales ſunt, & plane recte agunt, dicuntur, ut ſupra in hac eadem Epiſtola vidimus, in luce ambulare.

Animadvertendum autem eſt, nos non dicere, quod ſemper, ubi figurata lucis appellatio uſurpatur, ſi appellatione iſta probitas ſignificetur, id propterea fiat, quia ipſa vox lucis probitatem ſignificet. Id enim perraro fortaſſe accidit: ſed id dicere volumus, ſub iſta appellatione aliquo modo rationem haberi omnino ipſius probitatis. Hoc expreſſe hic monere voluimus, ne quis noſtræ interpretationi in iſtis Euangelii verbis objiciat; abſurdum eſſe, ſi quis illa ita interpretetur, quaſi Euangeliſta dixerit, vitam æternam, quæ in Chriſto eſt, eſſe probitatem hominum: quamvis hoc, ſi figuratum loquendi modum figurato adjicere liceat, poſſit aliqua ratione ſubſiſtere; per metonymicam nempe figuram, ſuperius in hac eadem tractatione à nobis explicatam, cum vel cauſſa pro effectu, vel effectus pro cauſa ponitur. Sic enim poteſt merito æterna vita à Chriſto annunciata inſignis illa hominum probitas appellari, cum illius ſit cauſa. Jam vero quod attinet ad alteram figuratam appellationem, quæ eſt tenebrarum, in iſto loco, ea ſimiliter poteſt tam ignorationem rerum divinarum, quam improbitatem potiſſimum ac præcipue declarare Verum enim eſt utrumque hoc, ſcilicet & lucem iſtam lucere in medio ignorantiæ rerum divinarum, & ſimiliter lucem iſtam lucere in medio improbitatis humanæ, ſive lucis nomine intelligatur ipſa patefactio divinarum rerum, id eſt, divinæ voluntatis erga humanum genus, ſive intelligatur nominatim cognitio & approbatio probitatis à Chriſto præſcriptæ. Pari modo id, quod iſtius loci reſtat, quod ſcilicet tenebræ lucem iſtam non comprehenderunt, ita poteſt accipi, ut intelligamus, obcæcatas mentes hominum non potuiſſe percipere mirabilem iſtam lucem ac divinarum rerum cognitionem, quam Chriſtus attulit: ſed etiam poſſunt ita accipi, ut intelligamus, mentes improbas non potuiſſe percipere, id eſt, aſſentiri inſigni illi probitati, quam Chriſti Euangelium præſcribit, cujuſque ſectandæ ſtudium excitat in mentibus humanis, quæ à probitate non ſint alienæ, æterna ac beata illa vita, quam Chriſtus iis promittit atque offert, qui probitate iſta fuerint præditi.

Hoc loco celebri Euangeliſtæ à nobis ad hunc modum perpenſo, antequam ab ipſo plane diſcedamus, videtur minime abs re futurum, ſi illum conferamus cum eo, quod proxime in hac Epiſtola à nobis explicatum fuit, dum Apoſtolus ait: *Tenebras præterire, & veram lucem jam lucere.* Videntur enim iſta duo loca aliquid contrarii inter ſe continere; quippe quod in Euangelio dicatur, lucem in tenebris lucere, hic vero affirmetur, tenebras præterire. Quomodo enim poteſt lux lucere in tenebris, ſi jam tenebræ prætereunt, id eſt, eſſe deſinunt? Hinc primum apparet, interpretationem, quam habemus in vulgata editione, ubi verbum prætereunt, ſive tranſeunt, præterito tempore legitur, quamvis Syriaca quoque interpretatio idem habeat, minus probandam eſſe, neque eſſe recedendum à lectione Græcorum codicum, in quibus habetur verbum παράγεται, quod non niſi præſentis temporis eſſe poteſt. Nec ſane iſtud ipſum verbum, quod ſimiliter habetur infra ℣ 17, per præteritum, ſed per præſens tempus ipſemet vetus interpres reddidit, & una cum eo interpres Syriacus, quorum uterque eo in loco legit, *Et tranſit mundus*, &c. non autem *tranſiit*. Nec ullum indicium habemus, quod interpretes iſti aliam lectionem Græcam, quæ præteritum tempus exprimeret, in loco de quo nunc agimus repererint, quam ſcilicet ſequuti fuerint.

Hæc omnia idcirco dicere voluimus, quia, ſi præterito tempore verbum tranſeundi, ſive prætereundi, hoc loco legatur, multo major videbitur eſſe repugnantia inter hæc duo loca, Euangelii nimirum & Epiſtolæ, quam tamen nullam eſſe arbitramur, quod nihilominus non ita planum fieri poſſet, ſi Epiſtolæ verba tanquam pure enunciativa acciperemus, ut à quibuſdam fieri diximus, non autem cum vi præcipiendi, ſicut à nobis fit. Nam ſi Apoſtoli mens eſt dicere in hoc loco Epiſtolæ, Tenebras jam præterire & eſſe deſinere, repugnantia illa, quam diximus, omnino apparere videtur. At ſi ejus mens eſt, præcipere, ne tenebras ullo modo ſectemur, ſed veram lucem tantummodo amplectamur, nemo non videt, ex præcepto iſto minime conſequi, quod jam non ſint tenebræ, ſeu eſſe deſinant, niſi figurato loquendi modo, quia videlicet jam deberent eſſe deſinere, & ſic nihil hoc in loco contrarium apparet ei, quod dicitur in Euangelio, quodque alioqui videtur adverſari verbis ejuſdem Apoſtoli in loco noſtro, quod videlicet adhuc ſint tenebræ, in quibus nimirum lux illa luceat. Nam ſi quis Euangelii verba velit ita accipere, ut ad tempus antiquius & præteritum referantur, propter verbum *non comprehenderunt*, quod eſt præteriti temporis, licet ibidem extet verbum *lucet*, quod eſt præſentis: verba vero Epiſtolæ omnino ad proximum & præſens tempus reſpiciant; & hoc pacto arbitretur iſta duo loca conciliari poſſe, is meo judicio nihil egerit. Neque enim poteſt differentia talis conſtitui inter utrumque iſtud tempus, ut videatur poſſe dici, in uno tenebras adhuc ita fuiſſe, ut in illis lux illa vera luceret; in altero vero tenebras jam plane eſſe deſinere. Quicquid ſit, ſi non ſola, certe omnium tutiſſima via, iſta duo loca, quæ in ſpeciem aliquo modo diſſident, conciliandi illa eſt, quam diximus, ſtatuere, quod Johannes in Epiſtola, quamvis quiddam ſimpliciter enunciare videatur, tamen revera ita loquatur, ut præceptum tradere velit, quemadmodum ſupra oſtendimus, ejus verba, quæ proxime antecedunt, id omnino ferre.

Porro antequam hunc locum de figuratis appellationibus lucis & tenebrarum concludamus, videtur poſtremo non eſſe omittendus locus apud Matth. cap. 6, ubi Chriſtus ſimilitudine illa allata oculi, qui ſit lucerna corporis, qui ſi ſimplex fuerit, totum corpus lucidum erit; ſin autem fuerit malus, id eſt, aliqua ratione offuſcatus, totum corpus erit tenebroſum, voluit, ut pleriſque placet, & nos veriſſimum eſſe credimus, oſtendere, debere animum & conſilium hominis eſſe probum, & ab omni avaritia & cupiditate rerum mundanarum alienum: cum alioquin futurum ſit, ut hominis actiones in univerſum ſint malæ & vitioſæ, inquiens tandem, *Ergo ſi lumen quod eſt in te, tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ?* Id eſt, ſi animus tuus, qui deberet eſſe lucidus tuumque conſilium eſt tenebroſum, actiones tuæ, quæ inde lumen ſuum totum accipere debent, quam erunt obſcuræ? Si animus, inquam, & conſilium tuum improbum fuerit, vides manifeſte, neceſſe eſſe, ut actiones tuæ ſint plane improbæ. Et ſic apparet, luminis ſeu lucis figuratam appellationem, & ſimiliter lucidæ rei accommodari ad probitatem animi & conſilii hominis declarandam, quemadmodum tenebrarum & offuſcatæ rei ſimiliter figurata appellatio uſurpatur ad improbum animum & conſilium hominis, nec non ad improbas ejus actiones, ſeu improbitatis plenas ſignificandas. Potuiſſemus adhuc duo verba dicere de loco illo poſterioris ad Corinthios cap 6, ubi Apoſtolus, volens deterrere Corinthios à commercio & ſocietate omni in rebus ſacris & divinis cultibus cum infidelibus, ait, nullam communionem eſſe poſſe lucis cum tenebris. Sed non putavimus eſſe neceſſe, de loco iſto verba facere, cum nemo non videat, appellationem iſtam lucis & tenebrarum in loco iſto, poſſe tam accomodari ad ſcientiam & ignorationem rerum divinarum, quam ad probitatem illam inſignem Chriſtianam, eique contrariam improbitatem ſignificandam atque indicandam.

Verſ. 11. Sed jam ad Johannis verba revertamur, quæ nobis ſunt explicanda, in quibus videlicet incipit apertius exponere, quid ſit illud *Ambulare in luce*, quod ab initio monere voluit à nobis fieri debere, & cujus monitionis occaſione ea omnia dixit, quæ hactenus explicuimus, & tandem eandem monitionem repetens ea verba protulit, quæ nos oſtendimus vim præcepti habere, & præceptum illud novum eſſe, quod dixit ſe illis tradere, nempe tenebras tranſire, & verum lumen jam lucere, id eſt, relictis tenebris amplectendam eſſe veram lucem. Quo præcepto diximus contineri id, quod nunc explicandum nobis eſt, videlicet de non habendo fra-

trem ſuum odio, deque amando illum. Quandoquidem ipſe Apoſtolus hic affirmat, quod, qui odio habet fratrem ſuum, quantumvis dicat ſe in luce eſſe, nihilominus in tenebris adhuc verſatur: qui vero amat fratrem ſuum. In luce manet. Quæ verba, per ea, quæ ſuperius dicta ſunt, facile intelligi poſſunt, modo intelligatur, quid ſit apud Johaonem, *odio habere fratrem ſuum*; & ſimiliter quid ſit *fratrem ſuum amare*. Hoc enim quid ſit non poteſt ex ante dictis percipi, ſed neceſſe eſt in eo explicando aliquantiſper laborare atque inſiſtere. Pendet autem explicatio ex ſignificatione verborum *odio habendi, & amandi*; vel ex ſignificatione nominis *fratris*, cum neceſſe omnino videatur, ut hæ voces non habeant omnes eandem prorſus ſignificationem, quam habent in Lege Moſis, ubi idem præceptum datum legitur: quippe quod, ut & antea & modo dictum eſt, Johannes hoc præceptum ut novum iis proponit, ad quos ſcribit. Nec mirum, cum, ut ſupra monuimus, Chriſtus ipſe profiteatur, cum jubet ſuos diſcipulos ſe invicem amare, dare ſe illis præceptum quoddam ſuum proprium, & porro novum. Ex quibus Chriſti verbis poteſt intelligi, differentiam ſignificationis verborum inter præceptum datum in Lege Moſis, & præceptum datum ab ipſo Chriſto & Johanne, circa fratrum dilectionem, totam eſſe in verbo *amandi* ſeu *diligendi*; & in verbo huic contrario, *odio habendi*. Diſerte autem in Lege Moſis, nempe Levitici 19.17,18, ſcriptum extat, *Ne odio habeas fratrem tuum in corde tuo*. Et mox: *Diliges proximum tuum ſicut te*: ita ut, ſi interpretatio aliqua non adhibeatur iſtis verbis diligendi & odio habenbi, nihil novi apparere poſſit in præcepto Chriſti & Johannis, id eſt, nihilo plus contineri illorum præcepto, quam præcepto Moſis, immo contra videri poſſe, in Moſis præcepto aliquanto plus haberi, quippe in quo expreſſa ſunt illa duo, *in corde tuo* & *ſicut te*, quorum neutrum legitur in Chriſti & Johannis præcepto, quamvis omnino aliquod pondus, quod attinet ad plus præcipiendum, utrumque habere videatur. Prius ſiquidem illud *In corde tuo*, videtur oſtendere ac declarare, non modo prohibitum eſſe factis ipſis aut verbis odium erga fratrem ſuum exercere, ſed etiam ipſo ſolo corde. Poſterius vero illud, *ſicut te*, plane docet, aut certe docere videtur, amorem erga proximum ſeu fratrem debere eſſe valde magnum, nec ſatisfactum iri præcepto iſti, ſi quis ſimpliciter proximum ſuum amet, niſi etiam ipſum amet ut ſeipſum. Hæc omnino nos docent, neceſſe eſſe verba ipſa amandi & odio habendi intenſiorem multo ſignificationem habere in Chriſti & Johannis præcepto, quam in præcepto Moſis; alioqui falſum eſſet ſive Chriſtum, ſive Johannem iſto præcepto dando aliquid novi præcepiſſe, quod tamen nullo pacto negari poſſe, ex his quæ ante dicta ſunt aperte conſtare videtur. Jam ad percipiendum, quænam ſit major iſta intenſio, nihil melius adhibere poſſumus quam verba ipſius Chriſti, ipſiuſque Johannis, ubi explicatius aliquanto de hoc præcepto agunt. Et quidem Johannes infra cap.3.14 & deinceps ea dicit, ex quibus intenſio iſta facile colligi poteſt, &, quænam illa ſit intelligi. Inquit enim, *Nos ſcimus quod tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Certe neceſſe eſt, ut dilectio erga fratres quam Johannes præcepit, ſit valde magna, eaque multo major ea quam præcepit Moſes: quando, ſi quis illam habet, jam tranſlatus eſt à morte ad vitam. Neque enim tale quodpiam, ni fallor, invenietur affirmatum uſquam de dilectione fratrum, quam Moſes juſſit. Idem autem alibi quoque tribuit Johannes reipſa dilectioni fratrum à ſe præſcriptæ, nempe cap.4 hujus ejuſdem Epiſtolæ verſ.7, ubi poſtquam præcepit, ut alii alios diligamus, quippe quod charitas ex Deo ſit, ſtatim ſubjungit: *Et omnis, qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognovit Deum.*

Jam vero quænam ſit iſta major intenſio dilectionis erga proximum, quæ efficiat, in Chriſti & Johannis præcepto ſervando majorem vim eſſe, quam in ſervando præcepto Moſis, ex eo apparet, quod Johannes monet ℣ſ.16 ſequenti capite, inquiens, *In hoc cognoſcimus charitatem Dei*, (quanquam correctiores Græci codices & Syriaca interpretatio, non habent hoc loco vocem *Dei*) *quoniam ille pro nobis animam ſuam poſuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere.* Idem expreſſerat antea Chriſtus apud eundem Johannem cap.15.12,13, inquiens, *Hoc eſt præceptum novum ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos, majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut quis animam ſuam ponat pro amicis ſuis.* En igitur quid ſibi volunt Johannes & Chriſtus, cum præcipiunt amorem erga fratres, & quid plus contineatur & ſignificetur verbo diligendi ſeu amandi apud ipſos quam apud Moſen, unde fiat, ut, ſi quis præceptum iſtud exacte ſervet, merito cenſeri poſſit, illum, ut Johannes ait, vere ex Deo eſſe natum, & tranſlatum a morte ad vitam. Vix enim fieri poteſt, ut, qui paratus ſit animam ſuam pro fratre ponere (intellige ob cauſam aliquam cum Dei gloria & reliqua ejus voluntate conſentientem) non ſit etiam iis divinis virtutibus prædítus, quæ ſatis ſunt ad efficiendum, ut quis ex Dei beneficio vitam æternam conſequatur. Sic videlicet, quamvis hic apud Johannem, & alicubi apud Chriſtum, non ſit additum illud, *ſicut te*, tamen plus illic contineri quam iſtud ſignificet: quippe quod non ſatis ſit ad hoc, ut quis Chriſti & Johannis præcepto ſatisfaciat, fratrem ſicut ſeipſum amare; ſed oporter etiam plus quam ſeipſum illum diligere. Quanquam, ut docuimus in diſputatione noſtra adverſus Palæologum, illud *ſicut te*, in Lege Moſis non videtur habere eam vim, ut ſignificet idem plane atque omnino debere nos facere propter proximum, quod propter nos metipſos faceremus: ſed accommodari debere ad id, quod in ipſo præcepto dando expreſſum eſt à Moſe, & ad alia ejuſdem generis, & non ulterius extendi. Dictum autem ibi proxime ante à Moſe fuerat ac præceptum, ne quis ulciſceretur, neve aſſervaret iram adverſus populares ſuos. Quare, cum illico ſubjungit, *Sed diliges proximum tuum, ſicut te*, ſenſus eſſe plane videtur, ut quis, quemadmodum cuperet, ne frater ſeu popularis ſuus à ſe offenſus injuriam hanc ulciſceretur, ſic non debere illum acceptam injuriam ulciſci. Quod ſi ſenſus talis eſt, jam apparet, nihil cogere, ut illud *ſicut te*, alios complectatur caſus, qui prorſus iſti illic expreſſo non ſint ſimiles. Jam Chriſtus, ut vidimus, non contentus alicubi præcepiſſe, ut diſcipuli ſui ſe invicem amarent, addidit prædicto loco 15 capitis, ut ſe invicem diligerent, quemadmodum ipſe illos dilexiſſet. Quod quanto majorem in Chriſti præcepto vim habeat, quam in præcepto Moſis illud *ſicut te*, Chriſtus ipſe ibidem (ut vidimus) expreſſe docet, & nos paullo ante explicavimus. Jam quod attinet ad verbum Odio habendi, quamvis non appareat, ita ut negari nequeat diverſitas ſignificationis verbi hujus inter præceptum Moſis & præceptum Johannis non habendi odio fratrem ſuum, & ita non poſſit hac ratione clare oſtendi, Johannis præceptum aliquid plus continere quam præceptum Moſis, & propterea merito ab eo dici novum: tamen aperte probatur, aliquid novi præceptum iſtud tacite in ſe continere, quatenus Johannes vult, ut is, qui illud non ſervet, & ſic odio habeat fratrem ſuum, ſit homicida, ut eodem ante citato loco ſequentis capitis ℣ſ.15 expreſſe legitur: Nam certe ex mente Moſis, ſeu Dei, cum per Moſem præceptum iſtud dedit non habendi odio fratrem ſuum, ullo modo conſtat, eum habitum fuiſſe pro homicida, qui illud non ſervaſſet. Immo cum homicidæ pœna capitis in divina lege conſtituta fuiſſet, non modo pœna iſta tam gravis, ſed ne ulla quidem legitur in Moſis Lege conſtituta fuiſſe ei, qui ſimpliciter odio habere fratrem ſuum, & talis odii plane convictus eſſet. Quod ſane plurimum valet ad oſtendendum, quanto majoris ponderis ſit ſub Chriſto præceptum non habendi odio fratrem ſuum, quam fuerit ſub Moſe. Unde etiam apparet; quamvis apud Johannem nihil expreſſe legatur de odio cordis, illud tamen ab ipſo vehementer damnari: quomodo enim tantopere ab ipſo vituperaretur odium erga fratrem, ut etiam loco homicidii illud ducat, niſi

cat, niſi

niſi mens ipſius eſſet atque ſententia, odium ipſius cordis adverſus fratrem rem eſſe maxime deteſtabilem. Adde, quod ipſum verbum odio habendi ſatis per ſeipſum declarat, de cordis affectu agi. Odium ſiquidem proprie loquendo non in factis aut in verbis manet, ſed in corde; unde poſtea mala verba, malaque facta adverſus proximum proficiſcuntur. Voluit tamen Moſes ad majorem præcepti explicationem, & ad omnem præcidendam cauſandi & tergiverſandi anſam, cum ei res eſſet cum hominibus, ut Scriptura loquitur, duræ cervicis, & qui videbantur externis factis omnia metiri, & cordis ipſius interioriſque affectus non magnam rationem habere, addere expreſſe atque diſerte illud *in corde tuo.*

Hactenus explicavimus quænam ſit differentia inter Moſis præceptum de fratre odio non habendo, deque eo amando, & Chriſti Johanniſque præceptum eadem de re; quæ ſcilicet differentia poſſit colligi ex ipſius Chriſti & Johannis verbis, & quæ pendeat tota ex diverſa ſignificatione ſeu vi verborum amandi & odio habendi. Quæ differentia univerſa pertinet ad majorem intenſionem præcepti iſtius ſub Euangelio, quam ſub Lege. Nunc breviter videndum eſt, an aliqua etiam differentia ſit, quæ pertineat ad majorem extenſionem præcepti iſtius ſub Novo, quam ſub Vetere Teſtamento; quæ ſcilicet pendeat ex diverſa ſignificatione nominis *fratris* ſeu *proximi*, quod habetur tam in Lege quam ſub Euangelio in præcepto iſto. Quanquam enim, ut ſupra indicavimus, ex ipſius Chriſti verbis poſſit intelligi, cum ipſe præceptum dedit diſcipulis ſuis, ut ſe invicem amarent, quicquid novi & amplius, quam in Lege ſit, in tali præcepto continetur, pendere ex ipſa vi verbi *amandi*, ſeu *diligendi*, cum ille nuſquam *fratris* aut *proximi* mentionem faciat: tamen, quia Johannes expreſſe *fratris* meminit, non videtur inutile quærere, an ipſe nomine iſto plures homines complectatur, quam Moſes complexus fuerit. Id quod necne is facere voluerit, non poteſt ex ipſius verbis colligi: ſed neceſſe eſt conſiderare, ſi velimus ejus mentem aſſequi, quid *fratris* nomine ſub Novo Teſtamento intelligatur; & quid intelligeretur ſub Vetere. Qua de re, itemque de ſignificatione nominis proximi, quod ſimiliter ut Fratris in eo habetur, quod Moſes de hac materia præcipit, diximus non pauca in diſputatione noſtra adverſus Palæologum, ad quam vos rejicimus; & illud tantum hoc loco dicimus, certiſſimum eſſe, in Lege Moſis fratris ſeu proximi appellatione ſignificatos fuiſſe omnes, qui ex eodem Iſraëlitico populo eſſent, & nullos alios præter ipſos: in Euangelio vero, cum per illud ſublatum fuerit illud interſtitium, quod ſub Lege erat, & inter populum Iſraelis & reliquos populos, videtur poſſe affirmari appellationem iſtam latiorem eſſe; &, cum omnibus hominibus peræque Euangelium annunciare Chriſtus voluerit, ejuſque prædicatio ad omnes pertineat, hinc conſequi, ut nullus homo appellatione iſta penitus excludatur. Verumtamen, quod attinet ad Johannis mentem, videtur plane veriſimile, eum *fratris* nomine non intellexiſſe alios, quam eos qui idem Euangelium recepiſſent, idque profiterentur. Nam ſi mens ipſius fuiſſet, de omnibus hominibus in iſto præcepto loqui, & ipſum præceptum propterea novum appellaſſet, quia videlicet non tantum eos amari juberet, qui eſſent ejuſdem religionis, eorundemque ſacrorum participes, quemadmodum contingebat ſub Lege Moſis; ſed etiam quoſcumque, veriſimile omnino eſt, eum multo clarius locuturum fuiſſe, & non ſimplici fratris nomine uſurum, ſed vel aliud ei fuiſſe additurum; vel aliud nomen latiore iſta ſignificatione præditum uſurpaturum.

Quod ſi quæratur nihilominus (etiamſi Johannis mentem huc ſpectaſſe deprehendi nequeat) an ſub Euangelio ii etiam ſint amandi, qui nihil pertinent ad Chriſtianam Rempublicam; non eſt dubitandum, iſtos etiam amandos eſſe, idque ex Chriſti verbis apud Matthæum cap. 5. colligi poſſe, ubi etiam ipſos inimicos à nobis amari præcipit. Quæ ipſius verba quam vim habeant, & quomodo pro diverſitate temporis varie accipi poſſint, & porro Chriſtus ipſe ea accipi voluerit, explicatum eſt à nobis in prædicta diſputatione adverſus Palæologum, neque eſt, cur hoc loco ea, quæ ibi docuimus, repetenda ſint. Jam igitur habemus explicationem verborum Apoſtoli, cum ait, eum qui fratrem ſuum odio habeat, in tenebris eſſe, cum, quod attinet ad tenebras & lucem, quarum hic mentionem facit, quid intelligendum ſit, ſatis expoſitum à nobis antea fuerit.

Hinc conſequitur, duos etiam ſequentes verſiculos 10, & 11, nulla fere explicatione indigere. Apparet enim ex jam dictis, Johannem in tribus his verſiculis dicere voluiſſe, eum, qui odio habeat fratrem ſuum, & vera illa cognitione rerum divinarum, & inſigni illa probitate per Chriſtum juſſa ac patefacta deſtitutum eſſe: eum vero qui fratrem amet (intellige ita, ut ſit paratus pro ipſo vitam ponere) utraque eſſe præditum.

Declarandum nihilominus eſt, quid illud ſit, quod ait verſ. 10, *In eo, qui fratrem ſuum diligit, non eſſe offendiculum, ſeu ſcandalum.* Ego quidem arbitror, Apoſtolum hic improprie loquutum fuiſſe, & dicere voluiſſe, non habere ejuſmodi hominem, in quod offendat, ſeu, non poſſe offendere, id eſt, aliquo modo labi. Propterea quia, ut proxime dixit, in luce maneat. Nihil enim videtur ad præſens Apoſtoli inſtitutum, & ad metaphoricum ipſius loquendi modum pertinere, quod ejuſmodi homo nullum aliis offendiculum præbeat, ſeu nulli ſit offendiculo: quamvis alioquin ipſa verba, *Offendiculum in eo non eſt*, videntur huic ſenſui magis eſſe accommodata. Unde, ſi recte memini, factum eſt, ut multi iſtis verbis ſenſum iſtum tribuerint. Quem ego ſenſum non plane rejicio, quamvis alter, quem expoſui, magis mihi arrideat, & ſane ſequens verſiculus 11, in quo cum ſententia ponatur huic oppoſita, nihil tamen ibi apparet, præter id, quod noſter ſenſus, id eſt qui nobis probatur, continet, ſatis docere poteſt nos non male ſentire. In cujus verſiculi fine, cum dicitur, *Tenebras oculos obcæcaſſe illius, qui fratrem ſuum odit*, intelligendum ſine dubio eſt, improbitatem ex ignoratione, quæ perfectiori cognitione opponitur, Dei voluntatis per Chriſtum patefactæ proficiſcentem, eſſe cauſam, ut iſte odio fratrem ſuum habeat.

Verſ. 12. Abſolutis his, quæ monere voluit Apoſtolus primo loco, ubi de ea re locutus eſt, quæ, ut ab initio monuimus, ab ipſo potiſſimum in hac Epiſtola traditur, & inculcatur, nempe de charitate & amore, quo erga fratres præditi eſſe debemus, ad alia tranſit, & ita loqui incipit: *Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.* Hæc particula hujus Epiſtolæ, quæ tribus verſiculis abſolvitur, varie legitur in codicibus tum Græcis tum Latinis, nec, judicio noſtro, habemus hodie puriorem ac perfectiorem lectionem, quam ea ſit, quæ extat apud Syriacum interpretem. Quod ita eſſe mox apparebit, ubi aliquid de mente Apoſtoli in toto hoc loco explicuerimus: quamvis non deſint, qui multo aliter ſentiant, & multo aliter, quam à nobis fiat, verba Apoſtoli diſtinguant, & interpretentur. Diximus igitur, nobis omnino videri, Apoſtolum hic voluiſſe ea notare, quæ illis, ad quos ſcribit, nota præcipue eſſe, & antehac, cum alias ad eos ſcripſiſſet, voluerat, & nunc ad eoſdem ſcribendo volebat; eumque diſtinxiſſe illos quodammodo in tres claſſes, id eſt in pueros, patres, & adoleſcentes, rationem habens, quod inter eos quidam ætate adhuc juvenili erant, ut pueri præ aliis appellari poſſent; alii vero adeo provecta ætate, ut patrum nomine decenter poſſent ſignificari; alii denique adeo virentibus annis, ut adoleſcentes merito nominari poſſent. Cuilibet autem iſtarum trium ætatum id accommodare Apoſtolus voluit, quod illi aliquo modo maxime ac proprie conveniat.

Incipiens igitur à pueris, illiſque ſignificans, quid nunc ad eos ſcribat, ait, ſe illis ſcribere, *quod remiſſa ſint ipſis peccata propter nomen ejus*, nempe (ut nos inter-

pretamur) ipſius Dei patris. Voculam enim *quoniam*, quæ in Græco eſt ὅτι, ita accipimus, ut non ſit redditiva rationis, ſed tantum expoſitiva ejus, quod dicit Apoſtolus ſe ad illos ſcribere. Cauſa vero, cur pronomen *ejus*, de Deo Patre potius, quam de Chriſto hoc loco accipiamus, quæque non unica eſt, late expoſita à nobis fuit in diſputatione noſtra de Chriſto Servatore, parte ſecunda cap.25. Unde peti poſſunt, quæ hic brevitatis cauſa reticebimus. Ubi tantum illud dicemus, quod, cum nobis perſuaſiſſimum ſit, Apoſtolum idem, quod hic dicit, mox repetere, nulla alia vera differentia inter hæc duo loca exiſtente, præter hanc, quod hic dicat, *ſe ſcribere*, ibi vero, *ſe ſcripſiſſe*; cum ibi expreſſe legatur, eum ſcripſiſſe ad iſtos eoſdem, quod noviſſent Patrem, videtur nobis neceſſarium eſſe, ſentire, prædictum pronomen de Patre accipiendum eſſe. Ubi illud apparet, quod diximus de convenientia rei, quam ad iſtos ſcribit, cum ætate ipſorum. Nihil enim magis decet pueros, quos in primo hoc loco alloquitur, & filiolos nominat, quam ea ſcire, quæ pater ipſorum de ipſis ſtatuit, ſeu patrem ſuum bene noſſe. Igitur admodum convenienter dicit, ſe filiolis iſtia ſcribere, id eſt, eos monere, quod Pater, nempe Deus, pro ſua ingente bonitate, remittat illis peccata ipſorum, vel potius jam remiſerit, ut proprie ſonat verbum Græcum, id eſt, per Jeſu Chriſti Euangelium patefecerit, perque ipſum Chriſtum abunde confirmaverit, ſe jam nolle peccatorum ejuſmodi hominum meminiſſe, immo ſe jam illa deleviſſe propter ingentem bonitatem ſuam: id quod exprimitur iſto loquendi modo, *propter nomen ejus*.

Verſ.13. Pergit Apoſtolus & ſecundo loco patres alloquens, id eſt, (ut diximus) provectioris ætatis homines, ait, *Scribo vobis, patres, quoniam cognoviſtis eum, qui eſt ab initio.* Primum ex voce *patres*, qua ſenes homines denotat, ſatis conſtare poteſt, illum filiorum nomine, quod patrum nomini oppoſitum eſt, ibi intellexiſſe, quod ſenibus ſimiliter opponitur, nempe pueros, quemadmodum à nobis dictum eſt. Hinc autem ſatis apparere poteſt, ratiocinationem Bezæ, qui propter filiolorum appellationem ſtatuit, verba, quæ præcedente verſu habentur, non pertinere ad quoſdam tantum ex iis, quibus iſta Epiſtola ſcribitur, id eſt, ut nos interpretamur, ad tenerioris ætatis homines, ſed ad omnes ſimul, & ad univerſum cœtum, ad quem Apoſtolus ſcribit, ſpectare, non habere firmitatem ullam. Id quod addi poteſt iis, quæ adverſus ipſum diſputavimus prædicto loco de Servatore.

Convenientiſſime autem Johannes patres, id eſt ætate provectiores alloquens dicit, ſe illis ſcribere, quod noverint eum, qui ab initio eſt. Proprium eſt enim hominum ætate provectiorum antiquiora noſſe. Senſus autem horum verborum eſt, Johannem ſcribendo velle illos certos reddere, quod, ut ipſe ex eorum profeſſione, & aliis conjicere, ac aperte colligere poterat, vere noverant illum, qui fuerat ab initio, nempe Chriſtum. Jam enim ſatis apertum eſt, quid ſignificet initium iſtud, nempe Novi Fœderis & Euangelii patefacti primum initium. Habent porro hæc Apoſtoli verba hanc vim, ut iſtos moneat, eum, qui ab illis cognitus fuerat, & cujus nomen ipſi profitebantur, eſſe caput atque initium poſt Deum æternæ ſalutis noſtræ, ejuſque nobis patefaciendæ, & utitur Johannes eo modo loquendi, quo antea; ut ſcilicet dicat, *ab initio*, ſive *à principio*: non autem, *in principio*, ut alibi fecit, propter cauſſam non ſemel ante expoſitam: cum videlicet hic oſtendere voluerit, quod Chriſtus, ejuſque munus & auctoritas, quatenus præſens rerum ſtatus requirit, prorſus adhuc duret. In Græco non exprimitur verbum ſubſtantivum, & ſic non apparet, quo tempore, ſi illud interpretando addatur, ſit proferendum: ſatius tamen eſſe crediderim, non recedendo ab eo, quod ipſe Apoſtolus fecit, quando verbum iſtud, eadem phraſi utens, expreſſit, illud, ubi addatur, efferre hoc loco tempore præterito, non autem præſente, ut à vetere interprete factum eſt. Præteritum autem tempus intelligimus, ut Grammatici loquuntur, imperfectum, non autem perfectum, ut non ſcilicet *fuit*, ſed *erat*, legatur. Neque enim perpetuitas, quam Apoſtolus indicare voluit, ipſius Chriſti, ejuſque muneris atque auctoritatis, voce iſta temporis præteriti perfecti indicaretur: immo per voces *à principio* indicata obſcuraretur.

Pergens Apoſtolus, & tertio loco adoleſcentes alloquens ait, *Scribo vobis adoleſcentes, quod viciſtis malignum.* Quoniam enim adoleſcentiæ propriæ ſunt vires & robur, quod requiritur ad vincendum & ſuperandum fortem ac robuſtum aliquem, propterea convenientiam illam, quam dixi, ſervans Apoſtolus, adoleſcentibus nominatim hoc tribuit, quod malignum, id eſt Satanam vicerint ac ſuperaverint: non autem quia hoc idem, quemadmodum & reliqua ſuperiora duo, quæ pueris & ſenibus tribuit, omnibus non conveniat. Nam quemadmodum remiſſa eſſe peccata propter Dei nomen, & noviſſe Chriſtum, qui eſt auctor & complementum ſalutis noſtræ, ſine ullo dubio omnibus tribuenda ſunt, qui Jeſu Chriſti nomen profitentur, ejuſque religionem ex animo amplectuntur; Sic ſimiliter viciſſe ac ſuperaſſe Satanam, omnibus iſtis peræque jure tribui poteſt. Itaque Apoſtolus, non ut alios ab aliis ullo modo diſtingueret, quod attinet ad ea, quæ illis tribuit: ſed, ut diximus, quo convenientiam quandam ſectaretur, & ubique ſervaret, ſingulis iſtis tribus ætatibus, in quas diſtinxit omnes illos, ad quos ſcribit, ſingulare aliquid voluit videri tribuere. Monet igitur adoleſcentes nominatim, ut pro certo habeant, ſe, ſi tales nimirum ſint, quales ſe eſſe profitebantur, jam ab ipſis ſuperatum fuiſſe Satanam. Cum enim Chriſtus, ut ipſe Apoſtolus inferius dicet, in eum finem apparuiſſet, ut deſtrueret opera Diaboli, conſequens omnino eſt, ut, qui penitus Chriſto adhærent, ipſum Diabolum ſeu Satanam vincant & ſuperent, id eſt, omnea ipſius laqueos evitent; vel illis antea irretiti eos frangant atque conterant, & adverſus tentationes illius ſint optime muniti atque armati, ita ut ille eos ab inſtituto obediendi Deo per Chriſtum nullo pacto deterrere queat.

Poſtquam Apoſtolus iſta enarravit, quæ nunc ſcribendo monere eos volebat, ad quos ſcripſit, ſubjicit, ſe iſta eadem illos antea quoque, cum ad iſtos ſcriberet monuiſſe. Quandoquidem vera lectio hujus loci, quam diximus in Syriaca interpretatione extare, ea eſt, ut deinceps non *ſcribo*, quemadmodum in proximo, qui ſequitur, loco, vulgo legitur, ſed *ſcripſi*, non minus quam in duobus aliis ſequentibus legatur. Ait igitur, *Scripſi vobis, pueruli, quoniam noſtis Patrem.* Quorum verborum ſententiam antea oſtendimus reipſa eandem eſſe cum ea, quæ continetur verbis illis, *Scribo vobis, filioli, quod remiſſa ſunt, &c.* Apparet enim ex iis, quæ ſtatim ſequuntur, id, quod ſupra monuimus, nullam videlicet eſſe differentiam inter ea, quæ hic ſingulis iſtis tribus ætatibus tribuuntur, & ea, quæ proxime tributa ſunt; & ob eam cauſam tantummodo illa repeti, ut aperte atque expreſſe ſignificetur, ſingula iſta non tantum nunc ad illos ſcribi, ad quod Epiſtola mittitur, ſed etiam ante ſcripta fuiſſe. Jam vero, quod eos, quos antea filiolos nominaverat, hic puerulos vocet, factum eſt ad majorem expreſſionem, quod hic ætatis ratio habeatur, & propterea etiam ante habita fuerit.

Verſ.14. Verba quæ ſequuntur, præter verbum *ſcripſi*, præteriti temporis, quod antea eſt temporis præſentis, id eſt, *ſcribo*, nihil prorſus differunt à ſuperioribus, quibus Patres ſimiliter alloquitur. Unde ſine dubio factum eſt, ut in Latinis codicibus, & in quibuſdam Græcis, illa non extent: quippe in quibus nihil dici putatum ſit, quod non dictum fuerit prius, & propterea abundare ſint judicata. Qui error commiſſus non fuiſſet, ſi verbum illud præteriti temporis, cum antea præſentis fuerit, hujuſque rei cauſa aliquanto accuratius fuiſſet perpenſa.

Jam

Digitized by Google

Jam id, quod ſubjicit Johannes, adoleſcentes iterum alloquens, quamvis non plus reipſa contineat, quam id, quod antea ipſis adoleſcentibus tributum fuit, tamen expreſſius illud habet. Nam & ratio hic redditur à nobis antea indicata, quæ ibi nullo modo fuerat expreſſa, cur iſtud *vincere Satanam*, adoleſcentibus nominatim tribuatur. Dicitur enim, *Scripſi vobis adoleſcentibus, quod fortes eſtis*, & additur, *Et verbum Dei habitat in vobis*, quo ſcilicet appareat, unde illis robur iſtud, quod proprium alioqui eſt hominum adoleſcentium, ſuppeditetur, nempe ex eo, quod Dei verbum habitet in illis, id eſt, ipſi in intimo corde illud repoſitum habeant, & verum eſſe credant id totum, quod per Chriſtum Deus annunciavit; ac breviter, ſub ſpe æternæ vitæ obedientiam præceptorum Chriſti perpetuo meditentur.

Nunc, antequam ulterius progrediamur, aliquid nobis dicendum eſt de Bezæ ſententia in toto hoc loco interpretando. Cenſet enim ille, id, quod ſcribitur verſiculo 12: *Scribo vobis, filioli, &c.* pertinere ad totum cœtum, ut antea monuimus. Sed quia interim videbat, hinc ſequuturum, quod tres illas ætates, in quas aperte Apoſtolus diſtinguit eos, ad quos ſcribit, non omnes idem poſtea repeteret, cum à verbo ſcribendi præſenti tempore tranſit ad idem verbum temporis præteriti, nempe quia hac ratione puerilis ætas non repeteretur: propterea, ut hoc vitaret, quod plane abſurdum videtur, & cum inſtituto Apoſtoli pugnans, dixit, repetitionem iſtam puerilis ætatis extare demum verſiculo 18, ubi legitur, *pueruli, ultimum tempus eſt, &c.* Nam quod repetitio iſta non fiat eo loco, quo revera fit, id eſt in initio verſiculi 14, putavit, arbitror, ſatis probari poſſe ex eo, quod vulgati codices tum Græci tum Latini ibi habent *ſcribo*, non autem *ſcripſi*, ita ut cenſeri omnino debere videatur, verba iſta ejuſdem ordinis eſſe, cujus ſunt proxime ſuperiora, & pertinere non ad repetitionem ullam, cujus indicium videatur eſſe mutatio præſentis temporis in præteritum, ſed plane ad inceptionem. Verum, ut diximus, vera lectio, quæ in Syriaco codice extat, non *ſcribo* ibi habet, ſed *ſcripſi*; eaque confirmatur quibuſdam antiquis ac correctioribus exemplaribus Græcis & Latinis. Unde manifeſte apparet, ibi incipere repetitionem, ubi pueruli primum nominantur, qui iidem ſcilicet antea filioli nominati fuerant. Nam quod repetitio alloquendi puerulos fiat demum verſiculo 18, id, quemadmodum propter interjectos tres integros verſiculos ab omni prorſus veriſimilitudine abeſt: ſic etiam falſitatis facile convinci poteſt ex eo, quod verbum *ſcribendi*, id eſt mentio, quod ad iſtos puerulos Johannes ſcripſerit, prorſus omittitur; quod tamen ſuperius in aliis ætatibus, ſeu primo ſeu ſecundo alloquendis, & in ipſis puerulis alloquendis primo, nullo pacto omittitur. Deinde quis non videt, etiamſi aliud verbum ſubſtitutum fuiſſet pro ſcribendi verbo, loquendi modum in iſto 18 verſiculo ſervatum nihil commune habere cum eo, qui ſervatus eſt antea. Unde concludendum omnino eſt, Bezam, cum iſtam loci diſtinctionem, quam præ manibus habemus, ejuſque œconomiam quandam commentus eſt, levibus ac frivolis rationibus ad id faciendum fuiſſe impulſum, ut ſatis intelligi poteſt ex diſputatiuncula illa noſtra adverſus ipſum, quamvis à nobis ibi diſerte non nominatum, in prædicto loco libri noſtri de Servatore. Iis autem, quæ ibi à nobis dicta fuere, ſi hæc addantur quæ hic eadem de re diſſeruimus, pluſquam ſatis, ut arbitramur, unuſquiſque habebit, ad erroris revincendam monſtroſam iſtam illius hominis interpretationem: quamvis plura adhuc ad eandem confutandam dici poſſent, quæ quilibet per ſe ipſe nunc, præſertim ad hunc modum à nobis monitus atque inſtructus, animadvertere poterit.

Reſtat ut aliquid dicamus ad probandum, Bezam una cum quibuſdam aliis non recte facere, qui particulam ὅτι, in omnibus iſtis locis, ubi Johannes ait, ſe vel ſcribere vel ſcripſiſſe ad iſtos, ita accipit, ut per eam ſignificetur, in verbis ſtatim ſubſequentibus reddi rationem, cur ſcribat vel ſcripſerit: non autem, ut nos ſentimus, & alios nobiſcum ſentire putamus, per particulam iſtam declaretur, exponi in verbis ſequentibus, quid ſit illud, quod ſcribat, aut ſcripſerit. Dicimus igitur, iſtam Bezæ interpretationem videri non poſſe ſubſiſtere, ob id, quod ſenſus ex ea proficiſcens videtur eſſe abſurdus, & porro falſus. Quaſi vero Johannes ad iſtos ſcripturus non fuiſſet, niſi tales ipſi fuiſſent, quales eos oſtendunt, quæ illis tribuit: cum tamen nihil prorſus vetet, quominus ad illos ſcripturus fuiſſet, etiamſi tales non eſſent; immo etiam ab iſtis, quæ illis tribuit, longe abeſſent, quo ſcilicet eos moneret officii ſui, cujus viderentur plane obliti, & eos in viam adduceret, aut revocaret. Immo multo magis ad eos ſcribendi cauſam habuiſſet Apoſtolus, ſi à recta via aberraſſent. Neque enim, ut Chriſtus ait, egent bene valentes medico, ſed male valentes.

Præterea, etiamſi poſſent alia, quæ iſtis Apoſtolus tribuit, ad ſenſum iſtum atque interpretationem voculæ illius accommodari, certe id, quod à principio illis tribuit, nempe illis eſſe remiſſa peccata propter Dei, aut, ſi quis malit, Chriſti nomen, non videtur, niſi admodum coacte accommodari poſſe. Neque enim in re iſta fit mentio alicujus qualitatis illorum, quæ ſcilicet Apoſtolum potuerit movere ad ſcribendum illis: ſed tantum fit mentio rei à Deo circa ipſos factæ. Id quoque ni fallor, animadvertens ipſe Beza, ita verba iſta accipit, ac ſi Apoſtolus dixiſſet, *Scribo vobis, filioli, quia eſtis ex eorum numero, quibus Deus condonavit peccata.* Jam ſi iſtud Beza intelligit, rationem habens illius ſuæ prædeſtinationis, non poteſt ullo modo interpretatio iſta conſiſtere; cum Johannes noſſe non poſſet, quinam eſſent æternæ vitæ infallibiliter ac nominatim ab æterno deſtinati; nec veriſimile ullo modo ſit, iſtos omnes, vel ſaltem inter eos, illos, qui erant ætate infirmiore, fuiſſe ex numero iſtorum prædeſtinatorum.

Quod ſi non ad hunc modum ſuam interpretationem accipi velit, ſed tantum per eam ſignificari, ipſos habuiſſe in ſe ea, quæ requiruntur in nobis, ut peccata nobis remittantur, & quæ ſine remiſſione peccatorum in nullo inveniri poſſunt; dico, nihilominus non eſſe veriſimile, ad hunc modum, quo loquutus eſt, loquuturum fuiſſe Apoſtolum, ſi id ſibi propoſitum habuiſſet, ut hac ratione cauſam exponeret, cur ad illos ſcriberet, ſed, ut inferius ubique fecit, diſerte fuiſſe dicturum, eos in ſe ipſis tales eſſe, & tali virtute præditos, ut ſine dubio remiſſionis peccatorum eſſent participes. Quicquid ſit de hoc, quod ſecundo loco diximus, ad oſtendendam ineptitudinem iſtius Bezanæ interpretationis, certum omnino eſt, rationem prius à nobis allatam eſſe ejuſmodi, quæ vitium maximum interpretationis iſtius oſtendat, ac doceat, illam nullo pacto defendi poſſe.

Verſ. 15. Quare jam ad alia tranſeundum nobis eſt, & conſiderandum, Apoſtolum ſecundum interpretationem noſtram, una cum monitione quadam egregias iſtas qualitates iis tribuiſſe, ad quos ſcribit, ut ſibi illos benevolos redderet, & dociliores atque attentiores ad ea, quæ ſtatim ſubjuncturus erat. Statim enim ſubjungit maximi momenti monitionem, & in qua conſiſtit tota vis efficiendi hominem vere Chriſtianum, atque ejuſmodi, qui vitæ æternæ futurus ſit particeps. Subjungit inquam, *eos non debere amare mundum, neque ea, quæ ſunt in mundo*, id quod præſtare, ut plane egregium, ſic difficile atque arduum eſt prorſus. Sciendum enim eſt, monitionem hanc, ut quidem nos cenſemus, non pertinere ad illa vitia vitanda, quæ vere vitia eſſe omnes norunt, ac confitentur, quæque ſcelera nominari poſſunt: ſed ad ea, quæ judicantur vulgo eſſe hujuſmodi, ut reprehenſione careant, & potius laude aliqua ſint digna, cum tamen interea ea ſub Chriſti Euangelio, & iis, qui per ipſum Chriſtum beatam immortalitatem ſint adepturi, cenſeri debeant nullo pacto convenire, & in illis vituperatione plane eſſe digna.

Hæc autem omnia complectitur, una cum ipſa monitione, hiſce verbis: *Ne diligite mundum, neque ea, quæ ſunt in mundo.* Ubi ſine dubio, ut verba ipſa indicant, intelligit, non eſſe diligenda ea, quæ mundus maxime probat. Non contentus autem monuiſſe, ne mundum diligant, ut melius id, quod animo intendebat, exprimeret, addidit, *neque ea quæ ſunt in mundo.* Nam alioqui monere, ne mundum diligerent, videbatur poſſe eſſe ſatis, quemadmodum docent ipſiuſmet ſtatim conſequentia verba, *Si quis diligit mundum, non eſt charitas patris in eo.* In hac enim redditione rationis totius monitionis ſuæ nullam mentionem facit non diligendi ea, quæ ſunt in mundo: ſed tantum non diligendi mundum. Idque quod ulterius ſubjicit, oſtendit, Non diligere ea, quæ ſunt in mundo, contineri eo, quod eſt, Non diligere mundum. Illico enim ſubjicit, *Quoniam omne, quod eſt in mundo, &c.* Hoc enim manifeſte habet relationem ad iſtud, quod poſtremo dixit, ſi quis mundum dilexerit, non fore charitatem Patris in illo; ejuſque rationem reddit. Quod fieri non poſſet, ſi nomine eorum, quæ in mundo ſunt, aliquid diverſum hoc loco ab ipſo mundo intelligeretur. Non negamus tamen, poſſe, ſi verba ipſa ſpectemus, conſiderari diverſitatem inter mundum, & ea, quæ ſunt in mundo, etiam habita ratione Apoſtoli ſententiæ & ſignificationis, qua Mundi vocem hoc loco uſurpat; ita ut dici poſſit, cum primum monet, mundum diligi non debere, eum monere voluiſſe, ne hæc mortalis vita à nobis diligatur, ſed ita ſimus parati, ut eam nihili faciamus, ubi alioqui ſecundum exactam illam probitatem, quam Chriſtus præſcripſit, vivere nobis non liceat. Cum vero deinde ſubjungit, neque ea diligenda eſſe, quæ ſunt in mundo, videtur poſſe dici, eum monere voluiſſe, ne ea, quæ in hac vita mortali ſolent eſſe in pretio, & ad illam excolendam maxime pertinere, à nobis amentur. Nam quæ iſta ſint, licet ſatis generali quadam & involuta quodammodo ratione, mox exponit.

Quod ſi, quemadmodum, ubi illa explicare incipit, & ſimul rationem reddere, cur ea non ſint diligenda, utitur particula ὅτι, ſic ſimiliter ea proxime ante uſus fuiſſet, cum rationem reddit, cur mundus non ſit diligendus, vel potius reddere incipit; dicere poſſemus, eum non minus in reddenda ratione monitionis ſuæ, quam in ipſa monitione, hæc duo inter ſe diſtinxiſſe, mundum ſcilicet, & ea quæ ſunt in mundo; & utriuſque ſeparatim rationem reddidiſſe. Sed cum id non fecerit, verum, ut antea diximus, ſi quis ipſius loquendi modum ſpectet, ſtatuendum ſit, ubi ea ſummatim enumerat, quæ ſunt in mundo, una cum redditione rationis, cur illa diligi non debeant, quæ tacite in ipſius verbis continetur, eum reddere rationem expreſſe, cur, ſi quis mundum diligat, non ſit charitas Patris in eo; concludendum omnino eſt, illum in reddenda ratione totius monitionis ſuæ, Mundi nomine ea quoque, quæ ſunt in mundo, intellexiſſe. Quod ſi quis tamen cenſeat, poſſe ſperni vim, ut ſic dixerim, Grammaticalem verborum ipſius, & ſtatui, quod in reddenda ratione ſuæ monitionis, non minus quam in monitione ipſa exiſtimari poſſit, eum aperte diſtinxiſſe inter mundum, & ea, quæ ſunt in mundo, cum eo, qui ita ſentiat, nos minime pugnabimus; cum jam expoſitum à nobis fuerit, quænam inter iſta duo differentia conſtitui poſſit.

Jam cum Apoſtolus ait, *eum, qui mundum diligat, non habere in ſe charitatem patris*, videtur omnino quærendum eſſe, quid Patris charitate Apoſtolus intelligat. Superius quidem ℣ſ.5, ubi ab eo fit mentio charitatis Dei, quæ perfecta ſit in eo, qui ſervat Chriſti verbum, ſeu præcepta, interpretati ſumus Dei charitatem, illam charitatem, qua Deus diligitur, neque ab interpretatione iſta hoc in loco recedimus; & cenſemus Apoſtolum voluiſſe dicere, eum, qui mundum diligit, non diligere Patrem. Verumtamen non cenſemus ſilentio prætereundum, quod in ſimili locutione poteſt etiam contineri ſignificatio illius charitatis, quam Deus ſeu Pater præſcripſit, ac ſi Apoſtolus diceret hoc in loco, eum, qui mundum amet, non eſſe præditum amore illo, quem ſive erga ipſum Patrem, ſive erga ipſum Chriſtum, ſive erga proximum, & alia quæcumque, habet ſibi ex Patris voluntate à Chriſto præſcriptum. Quæ interpretatio, non ita plane convenit ſuperiori illi loco, ubi Dei fit mentio, ut hic præſenti, ubi fit mentio Patris. Videtur enim iſta appellatione Patris, qua Deus ſignificatur, indicari, quod hic habeatur potiſſimum ratio Novi Fœderis per Chriſtum à Deo nobiſcum ſanciti, & ejus charitatis, quæ in illo præſcripta nobis fuit; cum in hoc demum Fœdere Deus vere ac proprie (ut hoc in ipſum cadere poteſt) ſe Patrem noſtrum oſtenderit, ac præſtiterit.

Verſ. 16. Sed jam Apoſtoli verba examinemus, quæ ſtatim ſubjicit, poſtquam affirmavit in eo non eſſe charitatem Patris, qui mundum diligat. Inquit enim, *Quoniam omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ, non eſt ex patre, ſed ex mundo eſt.* Antea diximus, ut ipſe verborum contextus omnino fert, hic reddi rationem proxime dicti, & affirmari propterea non eſſe Patris charitate eum præditum, qui mundum amat, ob eam cauſam, quod ea, quæ ſunt in mundo, non ſunt ex Patre.

Eſſe autem *in mundo* apud Apoſtolum, ut ante diximus, ſignificat, in pretio hac in vita mortali haberi, & ad eam excolendam maxime pertinere. Neque enim, ut dictum eſt, hic de ſceleribus agitur, ſed de iis vitiis, quæ ab hominibus hujus mortalis vitæ cupidis atque ſtudioſis, vix ac ne vix quidem animadvertuntur: & tamen, ſi ad illam charitatem reſpiciatur, quæ nobis à Patre præſcripta eſt, & ad præcepta, quæ Deus per Chriſtum dedit, plane vitia ſunt cenſenda.

Res porro *quæ ſunt in mundo*, & ſic vitia iſta, dividit Johannes in tres patres, quarum unam, ut audiſtis, appellat *concupiſcentiam carnis*; alteram, *concupiſcentiam oculorum*; tertiam, *ſuperbiam vitæ*. Ubi dubium eſſe videtur, an prorſus omnia iſta vitia hac ſua diviſione complexus fuerit; an vero præcipua tantum eorum exempla protulerit. Et quidem, quamvis ejus verba ad eum modum legantur, quo nos illa protulimus, ut quidem in omnibus Græcis codicibus fortaſſe leguntur: tamen nihilominus videtur ſtatuendum, ea ita accipi debere, ac ſi omnes ſpecies vitiorum iſtorum diſtinctione iſta ſua omnino comprehendere voluerit. Sic enim plane iſta Grammaticæ ratio ferre videtur: quamvis negari nequeat, quin etiam, ſed minus proprie, minuſque uſitate, ſic accipi verba iſta poſſint, ut intelligatur, Johannem exempla tantum proferre voluiſſe. Quanquam & vulgata editio Latina, & Syriaca interpretatio ita hunc locum legit, ut iſti ſenſui non ſit locus. Sic enim habet vulgata Latina editio: *Quoniam omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, &c.* Ubi verbum iſtud ſubſtantivum, poſt vocem *carnis* additum, plane indicat, enumerari hic ſummatim omnia illa, quæ ſunt in mundo, quæ hoc loco Apoſtolus intelligit. Sed quia hæc lectio non poteſt ſubſiſtere ſecundum Grammaticæ rationem, niſi aliquid addatur poſt vocem *vitæ*, quod imperfectum alioqui ſermonem ſuppleat, propterea in eadem editione, poſt vocem iſtam additur ſtatim relativum *quæ*, & legitur, *quæ non eſt ex patre, ſed ex mundo eſt*. Et ad hunc modum Syriacus quoque interpres plane legit. Incertum autem eſt quidem, an uterque iſtorum interpretum habuerit Græcum codicem diverſe legentem ab eo, quod noſtri codices habent, quem ipſi ad unguem expreſſerint: an vero ita, ut fecerunt, locum iſtum interpretati fuerint, quia ipſis ſit viſum, hanc eſſe omnino hujus loci ſententiam, tametſi Græce non aliter ſcriptum invenerint, quam hodie vulgo inveniatur. Verumtamen multo veriſimilius eſt, ut multis aliis in locis contingit, eos habuiſſe Græcum exemplar diverſum in his verbis à noſtris; & propterea tutius multo eſt, cum præſertim

ipſa etiam vulgata Græca lectio id prorſus, ut diximus, poſtulare videatur, ita locum accipere, ut cenſeatur Apoſtolus omnes ſpecies ſummatim complecti voluiſſe prædictorum vitiorum, ſive eorum, quæ ille dicit eſſe in mundo. Hic enim ſenſus & nullus alius, ut ante attigimus, ex interpretatione veterum iſtorum duorum interpretum omnino ſequitur atque colligitur.

Hoc autem dictum eſt à nobis & pluribus confirmatum, quod facilius intelligere poſſimus diſtinctionem prædictam Apoſtoli iſtorum vitiorum, &, quid unoquoque membro hujus diviſionis contineatur, recte percipere. Nam ſi nihil non eſt complexus Apoſtolus ſua iſta diviſione eorum, de quibus hoc loco agitur, facilius eſt ejus mentem in ſingulis diviſionis partibus percipere, quam ſi aliquid, quod videlicet alicujus momenti ſit, prætermiſerit. Sic enim ad intelligendas ſingulas diviſionis partes ratiocinari poſſumus: Quemadmodum omnia bona, quæ abſolute & per ſe ipſa perpetuo bona non ſunt, ſed eatenus ſunt bona, aut eſſe cenſentur, quatenus commodum aliquod ei habenti afferunt, in tres ſpecies dividuntur: Aut enim pertinent ad voluptates, aut ad utilitates, aut ad honores: ſic ſimiliter vitia, quæ verſantur circa unum aliquod ex iſtis bonis, quatenus videlicet modus in iis quærendis exceditur, ut in tres partes dividantur, & non plures, neceſſe eſt: & ſic, ut omne vitium ad unum ex his tribus capitibus redigatur: nempe vel ad libidinem, vel ad avaritiam, vel ad ambitionem. Nam libido eſt exceſſus in voluptatibus; avaritia in utilitatibus; ambitio in honoribus quærendis ac ſectandis.

Neceſſe eſt igitur Apoſtolum, ſi ſua diviſione omnia complexus eſt, nihil iſtorum in ea omiſiſſe. Et ſane admodum eſt veriſimile, cum Apoſtolus tripartito vitia iſta diviſerit, eum omnino ad prædicta tria capita reſpexiſſe. Tantum quærendum eſt, ad quod caput quæque diviſionis pars referatur. Nulla autem videtur eſſe alicujus momenti difficultas, niſi in ſecunda parte diviſionis, quid ſcilicet intelligat Apoſtolus per concupiſcentiam oculorum; ſeu malumus, difficultas in eo eſt, in qua, ex tribus ſuæ diviſionis partibus, complexus fuerit Johannes vitium avaritiæ. Nam quod attinet ad libidinem, eam plane in prima parte contineri conſtat.

Quod vero pertinet ad ambitionem, ſatis apparet illam contineri parte tertia: ita ut neceſſe omnino eſſe videatur, avaritiam contineri parte ſecunda, id eſt, eo, quo diximus, intellectu non admodum facile videri, nempe concupiſcentia oculorum. Et ſane nos una cum quibuſdam aliis viris doctiſſimis cenſemus, poſſe demonſtrari, quomodo avaritia ſignificetur per concupiſcentiam oculorum. Nam ſi quis diligenter animadvertat, avarus ex pecuniis ſuis & poſſeſſionibus congeſtis, quæ modum ſuperant, cum ipſe illis earumque fructibus non utatur, nullum majus habet inde commodum, quam ſuos oculos, ſi non corporis, certe animi, oblectare. Et hinc fit, ut avari, qui corporis oculis utuntur, ſæpiſſime ſuas pecunias, ſuaſque poſſeſſiones reviſant, in iiſque ſpectandis, & quodammodo ſcrutandis atque examinandis multum temporis conſumant.

Quod ſi quis quærat, cur Johannes, cum vellet avaritiæ mentionem facere, non uſus ſit verbis durioribus atque expreſſioribus: credimus poſſe reſponderi, illum voluiſſe ita avaritiæ mentionem facere, ut ſimul ſtultitiam ac miſeriam quandam avarorum hominum indicaret, neque curaſſe, ut clarius loqueretur, cum appareret poſſet, neceſſarium eſſe, propter rationes à nobis ante allatas, cum in ſecunda iſta ſuæ diviſionis parte avaritiam ſignificare voluiſſe. Nam certe ſumma eſt ſtultitia eorum hominum, & ſimul miſeria propter ſummum laborem, quem hujus rei cauſa ſubeunt, qui opes ſupervacaneas congerunt, quibus videlicet ipſimet poſtea non utantur, & ex quibus nullo modo eum fructum percipiant qui proprius illarum eſt: ſed tantummodo id commodi & oblectamenti inde hauriant, vel potius trahere ſtudeant, quod non pertinet quicquam ad proprium illarum uſum, & quo potius imaginario, quam vero commodo, multo magis cupiditate accenduntur ac torquentur opes nihilominus congerendi: cum interim, tanquam Tantalus ille apud inferos, de quo Poëtæ fabulantur, cum ſumma ſiti laborent, ac pene enecentur, neque prætereuntes aquas, quæ eorum labra attingant, nec poma, ad quæ alioqui manibus pertingere poſſint, haurire, aut carpere, ad ſitim reſtinguendam poſſint, id eſt, nullo pacto audeant: metuentes, inquam, ne opes congeſtæ aliquo modo pereant, non audent iſti miſeri in ſumma earum abundantia ipſas attingere, id eſt, ullo modo eas in ſuum uſum convertere. Hæc, inquam, mihi cauſa videtur, cur Apoſtolus per ipſam circumſcriptionem concupiſcentiæ oculorum avaritiam ſignificare voluerit.

Sed jam videamus, an in reliquis duabus partibus Apoſtolicæ diviſionis ſit difficultas aliqua. Mihi quidem non videtur. Concupiſcentia ſiquidem carnis, qua prima pars continetur, ſatis expreſſe videtur declarare, quicquid pertinet ad libidinis vitium, id eſt, ad ſupervacaneas voluptates quærendas. Sive enim illæ ad cibum & potum pertineant, ſive ad laſcivias, ſive ad quicquid aliud, circa quod verſetur libido, & ei contraria virtus temperantia, id omne videtur exprimi ea nominando, quæ ad carnis cupiditatem ſpectent. Quin etiam carnis vocabulum apud ſacros ſcriptores tam latæ ſignificationis eſt, ut operum carnis nomine omnia vitia in Sacris Literis inveniantur comprehenſa; ut cum ſæpe alibi, tum maxime apud Paulum Gal 5. Verumtamen multo magis proprie eodem carnis vocabulo, vitia iſta, quæ circa voluptates verſantur, quam ulla alia ſine dubio ſignificantur. Vere enim ac proprie voluptates ad appetitum ſpectant. Appetitus vero ex ipſa carne & ſanguine plane proficiſcitur.

Porro in tertia hujus diviſionis parte, quamvis ea à quibuſdam multo aliter explicetur; & credatur, ea contineri avaritiæ vitium; mihi tamen prorſus videtur, ſatis egregie exprimi vitium ambitionis. Quid eſt enim aliud ambitio, id eſt, appetitio nimia & conquiſitio honorum, quam vitæ faſtus ſeu ſuperbia, qua quis vehementer oblectetur? Nulla ſiquidem res eſt, quæ magis hominem ſupra alios extollat, quam affluentia honorum, qui eo interdum progrediuntur, ut is, cui exhibentur, tanquam Deus aliquis colatur & ſuſpiciatur. Exemplo ſit Romanus Pontifex, qui propter hanc ſolam cauſam, quod illi honores exhibentur, qui omnem modum excedunt, eo jam diu devenit, ut Deus etiam terrenus eſſe dicatur atque affirmetur.

Jam vero ex enumeratione, quam ſummatim facit Apoſtolus, earum rerum, quæ ſunt in mundo, à quibus amandis nos deterret, & ex explicatione ipſarum noſtra, ſatis conſtare poteſt id, quod diximus: non eſſe Apoſtolo propoſitum hoc loco, ut à ſceleribus ſive ab iis vitiis, quæ ipſi mundo vitia videntur, nos retraheret: ſed ab iis, quæ mundo majore ex parte vitia non videntur. Neque enim mundus improbat, ſeu vitium eſſe ſtatuit, voluptates carnis ſectari, modo illæ cum alterius injuria non ſint conjunctæ; & modo non ita omnem modum excedant, ut jam vere voluptates non ſint, multaque mala & incommoda ipſis veris voluptatibus plane contraria ex iis conſequantur.

Idem dici merito poteſt de congerendis pecuniis; nempe, ejuſmodi ſtudium à mundo non damnari, ubi nemo evidenter lædatur. Denique neque ipſa ambitio à mundo culpatur, niſi ejuſmodi ſit, ut cum aliorum contemtu fuerit conjuncta. Neque enim Johannes, tria iſta, quæ *in mundo eſſe* dicit, nominando, aliquid addit, ex quo colligi poſſit, ipſum non res ipſas ſimpliciter, ſed earum exceſſum damnare: verum ſimpliciter & abſolute loquitur, ita ut conſtet, unumquodque iſtorum trium ab ipſo culpari, etiamſi modum non excedat. Quod recte perpenſum, & cum eo conjun-

ctum,

ctum, quod dicit *hæc eſſe in mundo* ſatis demonſtrare poteſt, de illis hic non agi, quæ mundus ipſe non probat, ſed & abominatur & punit; cujuſmodi ſunt omnia graviora vitia, vitioſave facta, quæ ſcelera nuncupantur. Nec modo non improbat mundus quicquam iſtorum trium, verum etiam in honore & exiſtimatione habet eos, qui iſta ſibi comparare norunt citra ullius injuriam. In quo ſtudio quo magis excelluerint, eo etiam magis, præſertim in honoribus & pecuniis acquirendis, admirationi cuidam mundo eſſe ſolent. Monet igitur Apoſtolus, ut non ſinamus nos opinione iſta, qua mundus plane imbutus eſt, ullo pacto involvi; quippe quod iſta omnia *ex Patre non ſint*, id eſt, valde diſſideant ab iis, quæ Deus per Chriſtum nos ſectari juſſit, & ab omni ratione Euangelii nobis patefacti.

Subjicit autem Johannes poſt rationem iſtam, quod iſta non ſint ex Patre, *ea eſſe ex mundo.* Quod per ſe, quatenus tamen iſti rationi adjungitur, ad eam corroborandam & explicandam omnino pertinet. Sed quia jam dixerat Johannes, iſta omnia eſſe in mundo, videtur, hujuſce rei habita ratione, dici poſſe, adjectionem iſtam eſſe ſupervacaneam. Verumtamen credimus, eam non inaniter ab Apoſtolo factam fuiſſe. Aliud ſiquidem eſt *eſſe in mundo*; aliud vero *eſſe ex mundo. In mundo ſunt* ea, quæ maxime in mundo vigent. *Ex mundo* vero ea, quæ ex ipſo mundano ſpiritu, à divino ſpiritu diſtincto ac ſejuncto, promanant. Itaque defendi poteſt, Apoſtolum ſine ulla redundantia ſeu tautologia, non contentum dixiſſe, quod iſta omnia non ſint ex Patre, addidiſſe majoris declarationis & confirmationis gratia, *ea eſſe ex mundo*, quamvis jam *illa eſſe in mundo*, dictum fuiſſet. Totum vero hoc potiſſimam rationem continet cur Johannes ab iſtis ſectandis prorſus diſſuadeat: qua non contentus addit aliam, quamvis re ipſa, ſive jure ipſo inſpecto, aliquanto minus virium habentem, tamen & ipſam maximi momenti, ut, ſi à ſtudio rerum iſtarum nos non deterret, quod ſint adverſantia præceptis ac voluntati Dei & Chriſti; & ſi iſto recti ac juſti amore inde non abſtrahimur, deterreamur ſaltem indeque aſtrahamur propter ſummum damnum, quod nobis iſta afferunt, quod eſt privari æterna vita, quo nimirum damno nullum majus aut gravius ne cogitari quidem poteſt.

Verſ.17. Propterea igitur hic ſtatim ſubjicit, *Et mundus tranſit, & concupiſcentia ejus, qui autem facit voluntatem Dei manet in æternum.* Habet hæc ratio ab Apoſtolo adjuncta, ſi ejus verba ſpectemus, omnino partes duas, ut cuilibet manifeſtum eſt. Poſterior autem pars quæ eſt, eum, qui facit voluntatem Dei, manere in æternum, priorem illuſtrat, quæ ſine ipſa vel non ita bene intelligetur, vel certe non admodum magnæ efficaciæ eſſet. Sunt autem iſtæ duæ partes ejuſmodi, ut poſſint etiam, quamvis nos ex utraque ſimul unam rationem, quam paullo ante expreſſimus, elicuerimus, nobis duas rationes ſuppeditare. Quarum altera ſit, res iſtas omnes eſſe fluxas ac caducas; altera vero, eum, qui ipſas vitet, & conſequenter id faciat, quod Deus vult, manere in æternum. Nam certe qui ab iſtis tribus cupititatibus abſtineat, vix fieri poteſt, aut ne vix quidem, ſi modo id in eum finem faciat, ut Deo Chriſtoque obediat, quin integre, quatenus ad vitam æternam conſequendam neceſſe eſt, Dei Chriſtique præceptis obtemperet. Quod ſi velimus, ut modo faciebamus, quaſi unam tantum rationem Apoſtolus afferat, ita verba ejus accipere, dicendum eſt, verba illa, *& mundus tranſit, & concupiſcentia ejus*, paullo obſcuriora eſſe, & plus continere, quam præ ſe ferant, idque declarari, ut antea attigimus, à ſequentibus verbis. Neque enim, ſi pro una tantum ratione accipiatur utraque pars verborum Apoſtoli, priorum is ſenſus ſimpliciter eſt, quem ipſa præ ſe ferunt. Namque in illis non exprimitur, quod pereat is, qui res iſtas ſectetur, & mundanis cupiditatibus ſit deditus: ſed tantum, quod ipſe mundus tranſit una cum concupiſcentia ſua. Atqui neceſſe eſt ad rationem Apoſtoli concludendam, ut is pereat, qui mundana ſectetur; & propterea dubitandum non eſt, quin in prioribus iſtis verbis, ſenſus iſte, licet aliquanto obſcurius, contineatur, quia videlicet Apoſtolus, dum ait, mundum tranſire, ſignificare voluerit, non modo vitam hanc mortalem deſituram: ſed etiam eos plane deſituros, & in æternum perituros, qui ea ſectati fuerint, quæ iſti mortali vitæ ſunt maxime ac proprie accommodata. Iſtud ex poſterioribus verbis, quæ per antitheſin ſubjiciuntur, aperte conſtat. Opponitur enim in illis, *Manere in æternum*, ei quod eſt, *Eſſe deſinere*, & ſic in æternum perire: ſi modo ita Apoſtoli verba accipiantur, ut unicam rationem contineant, quemadmodum dictum fuit. Quanquam ad prædictum modum etiam accepta, videri poſſunt in unica ratione, quæ eſt, ſectantes mundana amittere vitam æternam, duas quodammodo rationes complecti: quarum altera ſit, eum perire in æternum, qui mundanarum cupiditatum fuerit ſtudioſus; altera vero, eum in æternum manere, qui Dei voluntatem fecerit: quamvis revera, quemadmodum reipſa unum & idem eſt, ut paullo ante indicavimus; Nequaquam mundanas cupiditates ſectari, &, Dei voluntatem facere: ſic ſimiliter unum & idem ſit, Non perire in æternum, & Manere in æternum. Præcipue cum iſtud, In æternum non perire, poſſit ita accipi, ut ſignificet, Quamvis quis eſſe deſinat, tamen iſtud non fore perpetuum; ſeu iſtam, ut ſic dixerim, deſitionem non fore æternam. Nam certe, manere in æternum, non poteſt ſignificare, nunquam revera eſſe deſinere: ſed neceſſe eſt, ut ſignificet, Etiamſi quis eſſe deſiit, id non fore perpetuum; & futurum nihilominus, ut is denuo exiſtat, & poſtea in æternum maneat.

Verſ.18. Abſolutis iis, quæ indicavit pertinere potiſſimum ad ſalutem eorum, ad quos ſcribit, & in quibus major difficultas inerat; rationibuſque explicatis, cur illi omnino curare debeant, ut iſta faciant: tranſit Apoſtolus ad monitionem quandam ſatis magni momenti in procuranda ſalute eorundem: quæ eſt, ut ſibi caveant à falſis Prophetis, quos non pudebat negare Jeſum eſſe Chriſtum, & ſic univerſam ſalutis æternæ noſtræ rationem, quantum in ipſis erat, evertere. Admodum autem dextre monitionem hanc ſuam proponit Apoſtolus ob eam cauſam, quam explicabimus in enarrando verſiculo 20 & 21, ubi etiam exponemus, in quo conſiſtat iſta ipſius hac in re dexteritas. Nunc verba ipſius, quæ hactenus explanatis ſubjiciuntur, explicemus. Sic igitur ait, *Pueruli, ultimum tempus eſt, & ſicut audiviſtis, quod Antichriſtus venit, & nunc Antichriſti multi facti ſunt. Unde ſcimus, quod ultimum tempus eſt.* Hoc loco nomen *pueruli*, non quidem, ut Beza putavit, & quidam alii cum ipſo, eos puerulos ſignificat, quos antehac eadem appellatione nominavit, id eſt, eos, qui teneriore ætate erant: ſed univerſos, ad quos ſcribebat. Idem enim valet hoc loco nomen *puerulorum*, quod in ipſo initio hujus capitis, & alibi infra nomen *filiolorum* uſurpanturque hæc duo nomina, utrumque pariter ad ſignificandam benevolentiam, & ſimul autoritatem quandam, quam quis erga illos habeat, ad quos ad hunc modum ſcribit, aut loquitur. Nam de ipſa appellatione puerulorum habemus exemplum expreſſum in Euangelio Johannis cap. 21. ℣. 5, ubi Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam Diſcipulos ſuos puerulos appellat, ut notavimus in ſupra citato loco diſputationis noſtræ de Chriſto Servatore, unde alia peti poſſunt, quæ ad eandem ſignificationem & uſum iſtorum duorum nominum oſtendendum pertinere poſſunt.

Quanquam quod attinet ad præſentem locum noſtrum, ſciendum eſt, nec apud Veterem Latinum interpretem, nec apud Syriacum legi vocem *pueruli*, ſeu, quod attinet ad Latinum, *infantes* ſic enim is vocem Græcam παιδία ſupra reddidit.. Verum apud Latinum quidem volunt haberi vocem *filioli*: apud Syriacum vero ut antea, ubi *filioli* tum in Græco tum in Latino codice legitur, haberi *filii mei*. Quæ diverſa utriuſque interpretis, ab eo, quod vulgati Græci codices habent, iſtius vocis lectio, omnino ſuadet, extitiſſe aliquando Græcos codices, qui hoc loco non παιδία ſed τεκνία haberent.

Unde

Digitized by Google

Unde etiam apparet, quam ſit vana & futilis interpretatio illa, quæ omnino vult, hic Apoſtolum denuo ad puerulos ſuum ſermonem convertere, quemadmodum fecerat ad patres & ad adoleſcentes, præter manifeſtas ac validiſſimas rationes, quibus & alibi & hic interpretationem iſtam monſtroſitatis cujuſdam ac fallitatis convicimus.

Itaque nihil dubitandum eſt, ut jam concluſum fuit, Johannem hoc loco omnes plane alloqui, ad quos ſcribit, quibus primum affirmat, *ultimum tempus eſſe*, ſeu, ut Latina vulgata editio habet, *noviſſimam horam*. Quod quidem, etiamſi idem mox repetit, judicio meo, non tam propter hoc ipſum dicit, ut moneat, ultimum eſſe tempus ſive horam, quam ut cum hac conjungat, eſſe jam antichriſtos multos, cum, ut diximus ſupra, ſatis appareat, ut ex ſequentibus patebit, propoſitum Apoſtolo hoc in loco fuiſſe, monere iſtos, ad quos ſcribit, ut ſibi à falſis Prophetis caveant. Perinde igitur accipienda ſunt verba Apoſtoli, ac ſi dixiſſet, Audiviſtis Antichriſtum venturum, & ſic vobis non debet eſſe novum, quod falſi Prophetæ Chriſto adverſantes exiſtant, quemadmodum revera nunc exiſtunt, & quidem multi. Nam & hoc ſcitis, aut ſcire debetis, ante ultimum tempus & horam extituros multos ejuſmodi: quippe quod præter alia ejuſce rei divina teſtimonia, habeamus teſtimonium apertum ipſius Domini Jeſu, qui id aperte prædixit. Nam ſine dubio reſpexit hic Apoſtolus potiſſimum ad Chriſti prædictionem quæ habetur Matth 24.24, ubi interrogatus Dominus de tempore deſolationis templi Hieroſolymitani, & de ſigno adventus ſui & conſummationis ſeculi; ubi dixiſſet poſt alia multa, fore tunc, id eſt, cum futura eſſet ſupra dicta templi deſolatio, talem afflictionem, qualis neque fuerat, neque futura erat unquam, & quod, ſi dies illi non decurtarentur, nemo evaſurus eſſet. Quæ omnia multo melius ſine ullo dubio accommodantur ad excidium Hieroſolymitanum, quam ad finem mundi, & ad illum Chriſti adventum, qui fuit tempore Veſpaſiani Imperatoris, & Titi ejus filii, quam ad illum, qui futurus eſt in fine mundi. Poſtquam, inquam, hæc dixit ac monuit, ſtatim inquit: *Tunc ſi quis vobis dixerit, Ecce hic eſt Chriſtus, aut illic, nolite credere. Exſtabuntur enim pſeudo-Chriſti, & pſeudo Prophetæ, & dabunt ſigna magna, &c.* Videtis igitur, inquit Apoſtolus, quod ante ultimum tempus ſive horam futuri ſunt falſi Chriſti, & falſi Prophetæ, & inter alia ipſum Chriſtum hoc ſignum dediſſe iſtius proximæ ultimæ horæ. Quare nihil mirum videri vobis debet, quod antichriſti multi nunc exiſtant; ſed tantum inde poteſtis ac debetis colligere, quod ultima hora inſtet. Hæc omnino videtur eſſe mens Apoſtoli, & ad hunc modum poſſe ἀπαραβιάστως ipſius verba explicari.

Neque eſt quod quis miretur, nos appellare *ultimam horam*, tempus excidii Hieroſolymitani. Patet enim ex ipſis Chriſti verbis toto loco ſupra dicto apud Matthæum, & ex re ipſa, maximam eſſe convenientiam inter excidium iſtud & ultimam impiorum condemnationem, quæ in ultimo judicio fiet; &, quemadmodum plerique omnes animadverterunt, prædictum excidium, judicium quoddam memorabile atque inſigne, & aliquo modo univerſale Dei & Chriſti fuiſſe, & propterea, quemadmodum dici poteſt, Chriſtum tunc adveniſſe, quamvis non ita proprie, ut cum adveniet ultimum judicium facturus: ſic etiam tempus excidii iſtius poſſe apellari ultimum tempus, ratione habita populi quondam Dei, id eſt Judaici populi, qui tunc ſubiit ut maximam omnium, ſic ultimam ſui univerſalem condemnationem. Quamvis igitur Apoſtolus monitionis ſuæ, quam toto hoc loco facit, initium ſumat ab affirmando, quod ultima hora ſit, non eſt ullo modo aliter cenſendum, quam ut paullo ante explicavimus. Nam ipſa ſtatim ſequentia verba, poſtquam iterum mentionem fecit ultimæ horæ, ſatis indicant, ejus propoſitum eſſe, non de ipſa ultima hora, ſed de falſis Prophetis loqui, & non circa illam, ſed circa hos revera ejus monitionem verſari. Quæ ipſius verba antequam explicemus, dicendum eſt aliquid de aliorum interpretatione iſtius ultimæ horæ, ſive temporis. Nondum enim quenquam hactenus invenimus, qui horam iſtam ſeu tempus ita interpretetur, ut nos interpretamur. Videntur autem plerique intelligere ab Apoſtolo vocari ultimum tempus totum tempus, quod eſt, futurumve eſt, poſt Chriſtum uſque ad mundi finem. Verum quod Apoſtolus hic voluerit iſtud ſignificare, nulla prorſus eſt veriſimilitudo. Nulla eſt enim cauſa, cur hoc loco moneat, totum iſtud tempus à Chriſto ad mundi finem eſſe tempus ultimum: tum quia hoc per ſe: & ita intellectum, ut intelligi debet, ſatis omnibus poteſt eſſe notum; tum quia nihil ad ejus propoſitum hoc ſpectat, neque ex tali ultimo tempore quicquam poteſt concludi de falſis Prophetis & antichriſtis venturis, quippe quod tempus iſtud ſemper ſit. Unde, ſi quid concludi poſſet, ex tali tempore omnino concluderetur, falſos Prophetas & antichriſtos perpetuo eſſe ac fore: quod & falſum eſt, & ad Apoſtoli mentem nihil facit, qui tamen iſta duo, adventum ſcilicet falſorum Prophetarum & Antichriſtorum, atque tempus ſive horam ultimam ſimul conjungit, & alterum ex altero colligit. Quæ etiam collectio alterius ex altero, eaque reciproca, ſatis docet, neutrum per ſe eſſe perpetuum. Non colligitur autem, quemadmodum ex ipſius Johannis verbis ſatis intelligi poteſt, ex illius ſingularis Antichriſti adventu ſimiliter hora ſeu tempus ultimum, ut colligitur ex adventu plurium antichriſtorum. Quandoquidem videmus Apoſtolum affirmare, adeſſe, id eſt, tum, cum ſcribit, adfuiſſe eam ultimam horam, nec tamen adhuc ſingularis ille antichriſtus venerat, de cujus adventu quod ait illos jam audiviſſe, vix videtur referri poſſe ad ullum locum, qui apud Evangeliſtas extet, ſive ad ulla Chriſti verba, quæ ab ipſis memoriæ mandata fuerint. Et veriſimile eſt, reſpexiſſe Johannem (ſi modo ad aliquid reſpexit, quod jam ſub Novo Teſtamento divinitus ſcriptum eſſet) ad Pauli locum poſterioris Epiſtolæ ad Theſſal. cap. 2, qui ſane valde inſignis eſt atque apertus, quod attinet ad ſingularis iſtius Antichriſti prædictum adventum, & Sacris Literis teſtatum.

Verſ. 19. Sed jam ad ſequentia Apoſtoli verba accedamus, quæ talia ſunt, *Ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis. Si enim fuiſſent ex nobis, permanſiſſent utique nobiſcum.* Ex hoc loco valde multi colligunt, fieri non poſſe, ut quis ſemel veram fidem in Chriſtum habeat, & ſic vere Chriſtianus ſit, & poſtea eſſe deſinat: quamvis hoc manifeſte pugnet & cum ipſa ratione, & cum non paucis locis Sacrarum Literarum; adeo ut ad collectionem iſtam & loci hujus interpretationem refellendam nihi aliud ſit opus, niſi oſtendere, verum ſenſum horum verborum, non dicam eſſe, ut vere eſt, ſed eſſe poſſe alium, quam iſti putant. Nihil enim cogit ita Johannis verba accipere, ac ſi, cum dicit, *non erant ex nobis*, voluerit dicere, illos nunquam vera fide in Chriſtum fuiſſe præditos, quemadmodum requirit interpretatio ac collectio iſtorum, quam diximus: immo ſatis patet, vim verbis fieri, ſi in hunc ſenſum accipiantur, cum in illis nihil habeatur de toto præterito tempore, ſed tantummodo per tempus præteritum imperfectum ſignificetur, illos, cum ab aliis ſe ſepararunt, non fuiſſe ex ipſorum numero.

Et ſic verba quæ ſequuntur, *ſi enim fuiſſent ex nobis, &c.* non ita accipi debere, ac ſi Johannes diceret, illos, ſi unquam vere in Chriſtum crediſſent, nunquam ab aliis diſceſſuros fuiſſe: ſed tantum, non fuiſſe diſceſſuros, ſi fuiſſent ex aliorum numero, nempe tunc, vel paullo ante, quam re ipſa diſceſſerunt. Quis autem non videt, mentem Apoſtoli eſſe, monere eos, ad quos ſcribit, ne ſinant ſibi imponi, neve temere credant, iſtos, quos ipſe antichriſtos nominat, quamvis à ſe, & ab aliis, qui cum ipſo ſentiebant, prodiiſſent, & aliquando cum ipſis congregarentur, & uno eodemque in cœtu eſſent, eſſe revera ex ipſorum numero, & conſequenter

in iſto-

in iſtorum doctrina parum aut nihil diverſi contineri ab eo, quod ipſe Johannes, & alii cum ipſo ſentientes credebant, ac docebant. Quandoquidem longe aliter rem ſe habere, vel id unum demonſtrare poterat, quod iſti ab ipſis diſceſſerant.

Poſtquam igitur Apoſtolus ſatis oſtendit, ex ſeceſſione, quam iſti fecerant, ab ipſo & ab aliis, eos non eſſe nec fuiſſe, cum ſecederent, ex numero illorum, ſubjungit cauſam, cur Dei ipſius conſilio factum cenſeri poſſit, ut illi ab ipſis diſcederent, inquiens: *ſed ut manifeſti ſint, quoniam non ſunt omnes ex nobis.* Hæc particula videtur habere aliquid novi & inuſitati in conſtructione, & cohæſione cum præcedentibus, & in ſui ipſius ſenſu. Neque enim cum antecedentibus cohæret, niſi ſubaudiatur *hoc factum eſt*, aut aliquid ſimile, ut integer ſermo ſit, *ſed hoc factum eſt, ut manifeſti ſint, &c.* Jam eorum verborum, *quoniam non ſunt omnes ex nobis*, ubi à vetere interprete, ut ſæpe alibi, poſita eſt particula rationis redditiva *quoniam* pro particula *quod*, cum ſimplici expoſitionis ſignificatione, conſtructio & porro ſenſus eſt aliquanto difficilior. Nam ſi vox *omnes* cum ſua conſueta ſignificatione accipiatur, & ad eos tantum referatur, qui diſceſſerant, videtur ſenſus inde elici non conveniens. Nam quid hoc aliud eſt, *ut manifeſti ſint iſti, qui diſceſſerunt, quod non omnes ſunt ex nobis*, quam tacite confiteri, aliquos ex iſtis fuiſſe ex numero Johannis & ſuorum, licet non omnes tales eſſent. Atqui ex præcedente ipſius Johannis ratiocinatione, & ex eo, quod eos antichriſtos appellat, neceſſarium plane fit, neminem ex iſtis fuiſſe ex numero Johannis & ſuorum. Quare ſtatuendum videtur, ſi vox *omnes*, ut quidem ſtructura verborum omnino poſtulare videtur, ad ſolos iſtos, qui diſceſſerant, referatur, eam non recipere ſuam propriam ſignificationem, ſed *non omnes* idem hic ex Hebraica ſimili phraſi ſignificare, quod *nulli*. Tritum enim eſt, exempli gratia, *Non ſervabitur omnis caro*, idem ſignificare, quod *Nulla caro ſervabitur*, idque ex Hebraico idiotiſmo apud Paulum Rom.3.20. Quapropter & hic, *non ſunt omnes ex nobis*, idem videtur valere poſſe, quod *nulli ſunt ex nobis*, id eſt, *nemo ex illis eſt ex noſtro numero.*

Verum tamen, quamvis verborum conſtructio videatur repugnare, vel potius manifeſte repugnet, cum in iſta tota particula nullum ſit verbum, quod indicet, de aliis ſermonem eſſe, quam de iis, qui diſceſſerant: tamen valde dubito, ne ſenſus horum verborum ſit alius, is ſcilicet, qui videtur ab aliis quoque animadverſus, & quidem ſolus, quod ſcilicet factum ſit, nempe divino conſilio, ut iſti diſceſſerint, & diſcedendo oſtenderint, ſe non eſſe ex aliorum numero, ut palam fiat, non omnes, qui Chriſto dant nomen, & cum Chriſti fidelibus congregantur, eſſe ex Chriſti fidelium numero. Qui ſenſus & valde egregius eſt, & videtur hujus loci proprius, & ſimul conſentit, ut alii annotarunt, cum Pauli verbis 1 Cor.11.18, 19, ubi Apoſtolus ait, ſe audiviſſe inter illos Corinthios fuiſſe ſciſſuras, & ex parte aliqua ſe id credere. *Oportet enim*, inquit, *& in vobis hæreſes eſſe, ut, qui ſunt probati, manifeſti fiant in vobis.* Miror autem alios, qui prædictum ſenſum in Johannis verbis vel animadverterunt, vel ſunt ſuſpicati, nullam prorſus mentionem, quatenus memoria teneo, feciſſe conſtructionis verborum, quæ huic ſenſui, ut dictum eſt, plane adverſari videtur; ita ut videatur neceſſe, ea verba, *ut manifeſti ſint*, ita interpretari, ac ſi ſcriptum eſſet, *ut manifeſtum fiat.* Et ſic ſane habetur in Syriaca interpretatione, & in Bezæ tranſlatione, qui Beza propterea Græce legit, non ἵνα φανερωθῶσιν, ſed ἵνα φανερωθῇ, & eodem modo neceſſe eſt Syriacum interpretem legiſſe, qui præterea pro eo, quod ſupra in aliis editionibus tam Græcis quam Latinis habetur, *Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent utique nobiſcum*, loco, inquam, horum verborum habet, *ſed egreſſi ſunt à nobis.* Quæ verba, præter primam voculam *ſed*, quippe quæ ex ipſo Græco contextu ſit, videtur ipſe de ſuo addidiſſe, ubi nos addidimus, *Hoc factum eſt*, inter particula *ſed* & *ut*, & ſic cenſendum videtur, ipſum habuiſſe Græcum contextum, ut nunc quidem alioqui habemus, ſed ſine verbis iſtis, quæ paullo ante recitavimus.

Verſ.20. Allata cauſa, cur factum fuerit, nempe divino conſilio, ut iſti ſeceſſionem fecerint, quæ eſt, ut appareat, non omnes, qui Chriſti fidem profitentur, ipſa Chriſti fide eſſe præditos. Quam ſententiam Paulus quoque expreſſit poſteriore ad Theſſal.3.2, dum ait: *Non omnium eſſe fidem.* Ex qua cauſa conſequitur, ut tandem appareant, qui ſunt veri fideles firmiter manentes in vocatione ſua, & ſic, ut Paulus ad Corinthios ait, qui probati ſunt, manifeſti fiant. Allata, inquam, hac cauſa, & ſic tacite confirmato, iſtorum antichriſtorum exortum, & à veris fidelibus ſeceſſionem non ſine Dei conſilio factam fuiſſe, ait, eos, ad quos ſcribit, divinitus eſſe inſtructos, ut timeri non debeat, ne ab iſtis decipiantur, idque exprimit his verbis, *ſed vos unctionem habetis à ſancto, & noſtis omnia.* Græci codices in initio horum verborum habent καὶ, id eſt, ſimplicem copulam: ſed & Latina vulgata editio, & Syriaca interpretatio habet adverſativam iſtam, quam nos legimus, nec certum eſt, an aliter iſti Græce legerint, atque hodie legatur. Certum eſt enim ex Hebraicæ Linguæ uſu, ſimplicem copulam ſæpe pro adverſativa poni, ut quidem hic fieri debere omnes animadverterunt. Jam quærendum eſt, quid ſit hæc *unctio* quam Johannes dicit iſtos habere, & quis ſit ille *ſanctus*, à quo illam eos habere dicit.

Unctio iſta eſt ſine dubio divinum beneficium cognoſcendi ipſas res divinas, quatenus homini eſt opus.

Sanctus vero ille, à quo ea proficiſcitur, videtur poſſe intelligi tam Pater quam filius, quam etiam Spiritus Sanctus. Quamvis enim, ut nos quidem pro comperto habemus, Spiritus Sanctus non ſit perſona: tamen palam eſt, ei ſæpiſſime tribui, quæ ſunt propria perſonarum, cujuſmodi videtur iſtud, unctionem ab eo proficiſci. Non enim video, cur, ſi unctio iſta illud eſt, quod diximus, dici nequeat, eam à Spiritu Sancto profectam fuiſſe. Verumtamen, quia mos divini ſermonis eſt dicere, non quidem Spiritum Sanctum ungere, quod idem fere eſſe videtur, quod unctionem ab eo proficiſci: ſed Spiritu Sancto aliquem ungi; & quia ex aliis locis ſimilibus, qui in hac Epiſtola ſeſe deinceps nfferent, videtur conſtare, unctionem iſtam tribui vel Deo vel Chriſto, propterea hic quoque placet omnino *ſancti* appellatione vel Deum vel Chriſtum intelligere. Vulgo videntur de Chriſto iſtud nomen accipere. Reſpicientes cum ad alia multa teſtimonia, quæ hanc ſententiam continent, tum ad illud, quod extat 1 cap. Euangelii ejuſdem Johannis, in verbis illis, *& de plenitudine ejus omnes accepimus.* Sed, niſi fallor, iſtud abſolute ac ſimpliciter de hoc loco aſſeverari nequit; cum optime poſſit *ſancti* ſimplex nomen Deo ipſi accommodari, qui dicit, *ſancti eſtote, quia ego ſanctus ſum* Immo vero iſta *ſancti* appellatio, magis proprie, & magis frequenter, quam cuiquam alii, Deo accommodatur, & ad ipſum celebrandum in Sacris Literis uſurpatur, ut cap.6. Eſaiæ, & 4 Apocal. & alibi valde frequenter. Poſſet etiam dici, cum certiſſimum ſit, unctionem iſtam à Deo tanquam primaria cauſa, à Chriſto vero tanquam ſecundaria proficiſci, voluiſſe Apoſtolum unica appellatione, & tanquam unius perſonæ, Deum ſimul & Chriſtum ſignificare, propter ſummam, & omnibus numeris, quatenus diverſa eſſentia fert, abſolutiſſimam, quæ inter Deum & Chriſtum eſt, conjunctionem. Qua de re ſuperius aliquid diximus, & inferius in hujus Apoſtoli verbis loca occurrent, quæ plane oſtendere videntur, illum (nimirum propter jam dictam cauſam) de Deo ſimul & Chriſto loqui, non ſecus ac ſi ambo una tantum perſona eſſent Ea verba, *& noſtis omnia*, continent manifeſtam Synecdochen, ſeu potius Ellipſin. Neque enim poteſt ullo pacto vox *omnia* prorſus univerſe accipi: ſed vel neceſſe eſt ut ex omnibus quædam tantum per vocem iſtam ſignificentur, vel potius certa

quæ-

Digitized by Google

quædam omnia: nempe ea omnia, quæ ſpectant ad Dei erga nos voluntatem per Chriſtum patefactam, ſeu mavis in novo fœdere, quod cum humano genere pepigit, comprehenſam; idque quatenus voluntas iſta divina ejuſque cognitio neceſſaria eſt ad hoc, ut finem illum conſequamur, in quem fœdus iſtud à Deo nobiſcum ſancitum eſt, remiſſionem nimirum peccatorum & vitam æternam.

Modeſte admodum agit hic Apoſtolus cum iſtis, quos monere vult, ut ſibi ab iſtis antichriſtis caveant. Vult enim interea nihilominus videri, ſibi perſuaſum eſſe, eos tali monitione non egere; quo eam illi libentiore animo ferant, nec ullo modo indignentur, ſi hæc res illis quodammodo in memoriam redigatur. Quanquam poſſunt hæc Johannis verba ita accipi, ac ſi dicere velit, eos non habituros excuſationem ullam, ſi ſinant ſe ab iſtis ſeductoribus decipi, cum per divinam unctionem fuerint edocti ea, quæ ad iſtos agnoſcendos & vitandos ſunt neceſſaria. Syriacus interpres hoc in loco habet, non quidem *noſtis omnia*, ſed, *noſtis* ſeu *diſcernitis omnem hominem*; cujus lectionis cum nullum alibi expreſſum indicium extet, ſtatuendum eſt πάντα apud ipſum idem valuiſſe quod πάντας ἀνθρώπους, vel illum accepiſſe vocem πάντα, ac ſi ſcriptum eſſet πάντας, cum aliquoties in Sacris Literis (ut a nobis indicatum eſt in explanatione verborum Chriſti, *Tu es Petrus*, &c. Matth. 16) neutrum genus pro maſculino uſurpatum fuiſſe aperte conſtet. Qui quidem Syriacus interpres nihilominus inferius paulo, id eſt ℣ſ. 27 ubi ſimilis ſententia habetur, quod Græce eſt περὶ πάντων, non quidem de omnibus hominibus, ſed de re omni interpretatus eſt.

Verſ. 21. Pergit Apoſtolus inquiens, *Non ſcripſi vobis, quod non noſtis veritatem, ſed quod noſtis eam.* Sic enim ad verbum ſonant verba Græca. Nam vulgata editio, pro *quod non noſtis*, habet, *quaſi ignorantibus* rurſus pro *quod noſtis*, habet *quaſi ſcientibus*. Voluit enim vetus interpres omnino exprimere, ſe voculam Græcam ὅτι accipere cum ſignificatione reddendæ rationis, non autem ſimpliciter exponendi. Et hanc interpretationem videntur *fere* omnes ſequi. In Syriaca tamen editione, non minus quam in ipſo Græco contextu, dubium manet, utro ſenſu vocula iſta ſit accipienda, quam tamen interpres iſte non repetijt ante verbum *noſtis*. Nos vero etiamſi facile huic interpretationi vulgo receptæ aſſentiamur, tamen noluimus præterire, quin moneremus. poſſe etiam Johannis verba ita accipi, ac ſi Johannes dixiſſet, Non ſcripſi vobis, vos non noſſe veritatem, ſed noſſe eam, ut ſcilicet verbum *ſcripſi*, cum ſit præteriti temporis, referatur non ad id, quod nunc ſcribit, & ante iſta verba proxime ſcripſit, ſed ad illud, quod antea ſcripſiſſet.

Nam ante hanc Epiſtolam illum aliam quampiam ad iſtos eoſdem ſcripſiſſe, indicat repetitum illud, *ſcripſi vobis*, quod antea habuimus, ſtatim ſubjectum, poſtquam non ſemel repetierat. *ſcribo vobis*. Et ſane aliquanto durius videtur, ut verbum *ſcripſi* accommodetur ad ea, quæ proxime ante ſunt ſcripta; præſertim non addito ſaltem demonſtrativo pronomine *hoc*, ſive *hæc*, ut fieri ſolet, cum verbum *ſcripſi* ad proxima relationem habet: quemadmodum mox ipſe Johannes facit, inquiens, *hæc ſcripſi vobis de iis, qui ſeducunt vos.* Non nego tamen verbum *ſcripſi* etiam ſine ejuſmodi pronomine demonſtrativo, aut alia voce ſimili, poſſe referri ad ea, quæ in ipſa eadem Epiſtola ſint ſcripta, & porro ad illam ipſam totam Epiſtolam ubi verbum iſtud extet. Cujus rei, judicio quidem meo, exemplum eſt id, quod legimus circa finem prioris Petri Epiſtolæ, ubi ſcriptum eſt, *Per Sylvanum vobis fidelem fratrem, ut arbitror, breviter ſcripſi obſecrans*, &c. In his enim verbis, niſi vehementer fallor, verbum *ſcripſi*, refertur ad ipſam illam Epiſtolam, & ad ea omnia, quæ in illa continentur; nec arbitror pleroſque non idem mecum ſentire.

Memini tamen Eraſmum prædicta verba Petri ita accipere, ut inde colligat, ipſum, ante priorem iſtam, quam hodie habemus, ejus Epiſtolam, aliam ad illos eoſdem ſcripſiſſe. Unde poſtea quæſtionem movet, quomodo conſiſtere poſſit in poſteriore ejuſdem, quam habemus, Epiſtola, id, quod in initio capitis 3. legitur, *Hanc jam, dilecti, ſecundam vobis ſcribo Epiſtolam.* Nam ſi aliam ante priorem ſcripſit, certe neceſſe eſt, ut poſterior ſit tertia; non autem ſecunda. Verum, ut ex iis, quæ diximus, apparet, ſententia noſtra eſt, Eraſmum falſum fuiſſe interpretandis verbis illis Epiſtolæ prioris. Ubi tamen animadvertendum eſt, non mirum videri debere, ſi verbum *ſcripſi*, refertur ad illam ipſam Epiſtolam, & ad ea, quæ in illa ſunt contenta, cum id poſitum ſit ad finem ipſius Epiſt; id quod non accidit in loco noſtro, ubi verbum iſtud non paullo ante ipſum Epiſt. medium legitur.

Veruntamen quia ſcimus frequentiſſimum eſſe in Sacris Literis, tempus præteritum pro præſente uſurpari, facile, ut diximus, vulgatæ interpretationi hac etiam in parte aſſentimur, ex qua neceſſario conſequitur, voculam ὅτι, quæ mox ſubjicitur, tam primo quam ſecundo loco habere vim reddendæ rationis, cur ſcilicet proxime ſcribendo mentionem feciſſet antichriſtorum, à quibus nimirum iſti, ad quos ſcribit, cavere ſibi deberent. Et ſic Apoſtolus vult dicere, non propterea ſe iſta ſcripſiſſe, quod illi non noſſent veritatem: ſed potius quia illam noſſent, & hanc ob cauſam facile eſſent agnituri ipſum veriſſima loqui; id quod ab ipſo nimirum potiſſimum quærebatur. Itaque ſecundum hunc ſenſum videtis expreſſam cauſſam, cur dextre admodum, ut ſupra monuimus, & quaſi per inſinuationem quandam iſtam ſuam monitionem de antichriſtis, qui jam exiſterent, & conſequenter de illis cavendis expoſuerit, vel potius ſuis verbis complexus ſit.

Sequitur in ipſius verbis, *Et quoniam omne mendacium ex veritate non eſt.* Vox *quoniam*, qua vocabulum ὅτι tertio loco hic poſitum reddidit vetus interpres, poteſt, ut ante monuimus, ex ipſius interpretis ſenſu atque uſu accipi, tam cum vi reddendæ rationis, quam cum vi ſimplicis expoſitionis, non minus quam ipſa vocula Græca poſſit. Quamvis autem in ſuperioribus duobus locis plerique, ut diximus, velint, illam vim reddendæ rationis habere: tamen in hoc tertio loco eam ita accipiunt, ut ſimpliciter exponat ita ut referatur non ad verbum *ſcripſi* remotius, ut prius, ſed ad verbum *noſtis*, quod proxime ante legitur. Unde factum eſt, ut Beza per infinitivum hæc verba reddiderit, hoc nimirum pacto, *& nullum mendacium eſſe ex veritate.* Et ſane nullus videtur eſſe conveniens ſenſus, ſi particula iſta hoc tertio loco vim reddendæ rationis habeat. Igitur nihil aliud hæc verba Apoſtoli ſibi volunt, quam quod virtute continetur in proximis, nempe noſtis eam, videlicet veritatem. Nam certe non modo qui veritatem novit, ſed quilibet etiam, qui alioquin illam ignoret, hoc ſcit, nempe nullum mendacium ex veritate eſſe. Poſſunt tamen verba iſta ita accipi, ac ſi Apoſtolus dicere voluerit, iſtos noſſe quod id falſum eſſet, quod ab iſtis falſis Prophetis ſive Antichriſtis dicebatur, nempe, quia nullam convenientiam haberet cum veritate, quam illi noverant.

Verſ. 22. Quo dicto, ad rem exponendam apertius, atque id exaggerandum, quod dixit, ſeu potius dicere voluit de mendacio contento in eo, quod iſti falſi doctores docebant, ſtatim ſubjungit: *Quis eſt mendax, niſi is qui negat quod Jeſus non eſt Chriſtus? hic eſt Antichriſtus*, &c. Ait igitur Johannes, mendacium iſtorum Pſeudo prophetarum, & quidem ejuſmodi, quo nihil poſſit eſſe majus & apertius (hoc enim indicat interrogatio iſta, *Quis eſt mendax, niſi* &c.) in eo conſiſtere, quod negarent Jeſum eſſe Chriſtum. Unde etiam ſequitur, quod illos merito antichriſtos nominaverit; quandoquidem apertum eſt, antichriſti nomen ſignificare contrarium Chriſto: quamvis etiam ſignificare poſſit eum, qui Chriſti loco ſit, vel idem præſtet, quod Chriſtus. Hæc enim eſt vis particulæ ἀντὶ ut ſcilicet & contrarietatem, ut ſic dixerim, & commutationem quandam, in ejuſmodi nominum compoſitionibus ſignificare poſſit.

Sic igitur, cum Apoſtolus ait, *hic eſt Antichriſtus*, tacite argumentari videtur: Jeſus eſt Chriſtus & nullus alius præter ipſum. Ergo qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, non modo mendax eſt, ſed ipſi Chriſto aperte adverſatur.

Digitized by Google

Notandum tamen eſt, in Græco vocem Antichriſti hoc loco habere articulum, ita ut non videatur Apoſtolus recte concludere, & id, quod proxime dixerat, ut ejus verba ferunt, omnino confirmare, & tacite rationem reddere in verbis iſtis, *hic eſt Antichriſtus*, ejus, quod antea aſſeveraverat, iſtos eſſe antichriſtos, qui videlicet negant Jeſum eſſe Chriſtum. Nam ſi is, qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, eſt ille Antichriſtus, ille, inquam, eximius ac ſingularis, ut videtur omnino ſignificare articulus iſte, non ſequitur, eum eſſe ſimpliciter antichriſtum qui hoc faciat, ſed eſſe iſtum ſingularem atque eximium. Id quod de iſtis falſis Prophetis, negantibus Jeſum eſſe Chriſtum, nequaquam aſſeruerat ante Apoſtolus: ſed tantum ſimpliciter dixerat, eos eſſe antichriſtos; immo ſatis diſerte illos ab iſto eximio & ſingulari diſtinxerat. Verumtamen animadvertendum eſt, verba iſta Johannis, *hic eſt antichriſtus*, ſeu potius, *ille antichriſtus*, poſſe ac debere ita accipi, non ut ſenſus ſit, quemlibet, qui ſit talis, eſſe illum Antichriſtum: ſed tantum antichriſtum illum fore talem, ut iſtud idem faciat, id eſt neget Jeſum eſſe Chriſtum, unde etiam nomen antichriſti habeat. Nam ex hoc conſequitur, quod, quicumque idem faciat, antichriſti nomine nuncupari poſſit, ſeque peſſimum & falſiſſimum Prophetam eſſe oſtendat, ſi iſtud facere pergat, & docere Jeſum non eſſe Chriſtum: quando hac ratione ſimilis eſt illius omnium peſſimi ac falſiſſimi Prophetæ atque doctoris, qui futurus eſt, & per excellentiam quandam Antichriſtus nominari debet.

Subjicit, exponendo quid ſit & quanti momenti, negare Jeſum eſſe Chriſtum, inquiens, *qui negat Patrem & filium.* Tribuit hoc, nempe negare Patrem & filium, ſingulari illi Antichriſto, quod tamen, cum ex eo conſequatur, ſi quis neget Jeſum eſſe Chriſtum, tribuit idem quoque conſequenter aliis, qui idem negent; cujuſmodi erant iſti alii antichriſti.

Verſ. 23. Probat autem, eum, qui neget Jeſum eſſe Chriſtum, negare Patrem & filium, his verbis, quæ illico ſubjungit: *Omnis qui negat filium, nec Patrem habet.* Unde neceſſario intelligitur id, quod veriſſimum eſt, eum, qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, negare filium. Cæterum quomodo is, qui filium negat, neget etiam Patrem; ſive, ut ex Apoſtoli verbis colligitur, non modo filium non habeat, ſed neque etiam Patrem, non explicat Apoſtolus, ſed tantum conſtanter affirmat. Nam quod non explicet, eum, qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, negare filium, neque hujus rei cauſam exponat, nihil mirum eſt. Quandoquidem Chriſtus, & filius, nempe Dei, idem plane ſignificant. Unde, cum, ut dictum fuit, nemo ſit Chriſtus niſi Jeſus, apparet manifeſte, quod, qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, negat Chriſtum, & conſequenter Dei filium.

Jam, cur, & quomodo verum ſit id, quod Apoſtolus conſtanter affirmat, eum, qui negat filium, & ſic filium non habet, ne Patrem quidem habere; quamvis ab ipſo non explicetur, facile tamen poſſumus id per nos ipſi perſpicere. Nam vel vox Patris hoc loco nihilo plus ſignificat quam vox Dei, ut quidem videtur apud hunc ſcriptorem alicubi contingere; vel vocem Patris hic, ut plerumque alibi, uſurpavit Apoſtolus, ut indicaret, ſe de Deo loqui ut pater noſter eſt. Si igitur vox iſta hoc in loco nullum majus pondus habet, quam ſi ſimplex Dei nomen pro ea poſitum fuiſſet, tunc neceſſe eſt, ut *patrem non habere* ſit idem, quod non habere Deum.

Deum vero *non habere*, triplici modo poteſt intelligi: vel ſcilicet non habere opinionem, ſeu non credere, quod Deus ſit; vel non cognoſcere Deum, ſeu quæ ſit ejus voluntas erga humanum genus; vel denique non habere Deum ſibi bene faventum ac propitium, ſeu, non eſſe participem eorum bonorum, quæ ab ipſo Deo ſingulari quadam ratione in humanum genus proficiſcuntur.

Quod attinet ad primum modum ſignificandi, quem tribuimus iſti loquutioni non habere Deum, non videtur ſecundum iſtum Apoſtoli verba accipienda eſſe, vel poſſe oſtendi, quomodo ea vera ſint: cum nihil prohibere videatur, quominus quis ſibi perſuadeat Deum eſſe, id eſt, eſſe ſubſtantiam quandam, quæ divinum imperium ſola ex ſe ipſa in omnia habeat & nominatim in univerſum humanum genus, & tamen interim neget Jeſum eſſe Chriſtum, & ſic Dei filium non habeat, ut Judæi faciunt, de quibus videtur dubitari non poſſe, quin illi Deum eſſe credant, ad eum modum quem proxime expoſuimus.

Verum quod attinet ad ſecundum ſignificandi modum, quem agnoſcimus in loquutione iſta non habere Deum, concludendum omnino eſt, non poſſe quenquam ſecundum ſenſum iſtum habere Deum, qui filium Dei non habeat. Qui enim filium Dei non habet, is neceſſario non tenet, quæ ſit Dei voluntas erga humanum genus, de qua Dei voluntate hoc loco agitur, cum certum ſit, non modo voluntatem iſtam ſuam per ſuum filium Deum patefeciſſe; ſed etiam per nullum alium eam ab ipſo nobis patefactam fuiſſe: quemadmodum ipſe Dei filius ſatis aperte docet cum Matth. cap. 11. ait: *Neminem noſſe Patrem*, id eſt, Deum, *niſi filium*, nempe Dei, *& cui filius voluerit revelare.* Veruntamen quia in iſto loco non Dei nomen ipſum, ſed Patris habetur, unde poſſet quis negare, ex iſtis verbis aliud colligi, quam ſine Jeſu non poſſe cognoſci Deum, quatenus Pater noſter eſt: non autem abſolute, Deum ſine ipſius filii cognitione cognoſci non poſſe: (quanquam hoc, ut mox dicemus, in propoſito noſtro trivolum eſt) placet alia teſtimonia proferre, ubi ipſum Dei nomen habetur, cujuſmodi eſt illud hujus ejuſdem ſcriptoris cap. 1, ſui Euangelii ℣ſ. 18. ubi aſſerit, *Deum à nemine unquam fuiſſe viſum: ſed filium ejus unigenitum nobis* illum *enarraſſe.* Qui loquendi modus eam vim proculdubio habet, ac ſi dixiſſet, ſolum Dei filium eum fuiſſe, qui Deum nobis enarraverit, id eſt, ejus voluntatem nobis expoſuerit. Eadem ſententia continetur in eo, quod Spiritus Sanctus per Paulum Apoſtolum, tum poſteriori Epiſtola ad Corinth. cap. 4. 4. tum in Epiſtola ad Coloſſ. cap. 1. 15. affirmat, nempe Chriſtum, ſeu Dei filium, eſſe imaginem Dei inconſpicui. Nec teſtimonium illud eſt omittendum, quod extat in Epiſt. ad Hebr. 1. 3. ubi Dei filius elegantiſſimis quibuſdam metaphoris dicitur atque exprimitur eſſe is, per quem Deus ipſe apertiſſime cognoſcitur. Verum ut paullo ante indicavimus, ea teſtimonia, in quibus nomen Patris tantum, & non Dei expreſſum eſt, nihilominus probant id, quod hoc loco quærimus; etiamſi inde aliud nihil colligi poſſet, quam Deum non cognoſci à nobis, quatenus noſter eſt Pater, niſi per filium. Quærimus enim hic de Dei cognitione, quatenus ea pertinet ad ipſius voluntatem erga humanum genus. Atqui præcipuum quiddam iſtius divinæ voluntatis eſt, ut ipſe ſit Pater noſter, & nos ejus filii. Itaque ſi per ſolum Dei filium nobis innoteſcere poteſt, Deum nobis eſſe Patrem, id eſt, eum velle nos habere pro ſuis filius, hinc neceſſario conſequitur, ſine cognitione filii Dei non poſſe haberi cognitionem ejus divinæ voluntatis, de qua hic agimus. Ipſe Dei filius Dominus Jeſus cap. 14. Euangelii hujus ſcriptoris non longe à capitis initio dixit, *neminem venire ad Patrem, niſi per ipſum.* Ubi, quemadmodum & præcedentia & ſubſequentia verba declarant, per *veniendi* verbum intelligit notitiam ſeu cognitionem habere. Cognitionem, inquam, non quidem eſſentiæ, ſed voluntatis; quatenus videlicet illa ad nos ſpectat. Apparet igitur, eum, qui negat Dei filium, ſeu filium Dei non habet, non cognoſcere Dei voluntatem erga humanum genus.

Poſtremo, quod attinet ad tertium modum ſignificandi iſtius loquutionis, *non habere Deum*, dicimus ſimiliter certum eſſe, & ex his, quæ modo concluſimus, neceſſario conſequi, eum, qui filium Dei non habeat, non poſſe habere Deum ſibi propitium & faventem; nec eſſe participem eorum bonorum, quæ à Deo ſingulari quadam ratione erga humanum genus proficiſcuntur: bonorum, inquam illorum, quæ proprie ſunt bona; nimirum quod & felicem hominem reddant, & perpetuo durent. Certum enim eſt talem tantumque Dei favorem, tantamque beneficentiam, neminem poſſe experiri, qui Dei

præceptis

præceptis non obtemperet. Hoc autem nemo facere poteſt, qui ipſius Dei voluntatem erga humanum genus ignoret. Voluntatem autem hanc ignorare eos omnes, qui Dei filium non agnoſcunt, ſeu Dei filium non habent, jam ſatis à nobis demonſtratum fuit. Quod ſi velimus, cum Johannes affirmavit, eum, qui neget Jeſum eſſe Chriſtum, filium Dei non habere, & conſequenter neque etiam habere Patrem; eum habuiſſe rationem potiſſimum paternitatis ipſius Dei reſpectu noſtri, & ſic dicere voluiſſe, iſtum non habere Deum ſibi Patrem; multo adhuc manifeſtius cauſa apparebit, cur iſtud affirmaverit. Certum ſiquidem eſt, eatenus præcipue Deum nobis eſſe Patrem, & nos ipſius filios, quatenus nobis vitam æternam eſt daturus, noſque beneficio ejus futuri ſumus immortales. Atqui, ut idem hic ſcriptor noſter inferius cap. 5. ℣ſ. 11. una cum univerſa fere Novi Teſtamenti ſcriptura aperte teſtatur, vita æterna, quam Deus nobis dedit, id eſt, promiſit, ac certo daturus eſt, in ejus filio eſt, ubi ſtatim etiam ſubjungit, *Qui habet filium, habet vitam, qui non habet filium Dei, vitam non habet*, nempe æternam. Et idem ſcriptor in initio ſui Euangelii ſcripſit, in ſermone illo, ſeu verbo, id eſt, in Chriſto Jeſu, & ſic in filio Dei, eſſe vitam. Cum ſine dubio ſimplici *vitæ* nomine intelligeret vitam æternam; ut declarant ejuſdem verba iſta à nobis ex eadem hac Epiſtola proxime citata, quicquid plerique ejus loci explanatores, de alio genere vitæ, quod à filio Dei proficiſcatur, ſint commenti. Ipſemet Dei filius Dominus Jeſus ſupra citato loco capitis 14. Euangelii Johannis profitetur, atque aſſeverat, ſe eſſe viam, veritatem, & vitam. Unde ſtatim rectiſſime id concludit, quod ante recitavimus, neminem venire ad Patrem niſi per ipſum. Et ſic videtis quomodocumque accipiamus loquutionem iſtam, *non habere Deum*, qui poſſit ad præſentem locum accomodari, divinitus ab Apoſtolo, & proinde meritiſſimo concluſum fuiſſe, quod, qui filium neget, is ne Patrem quidem habet.

Apparet autem, ut ſupra attigimus, ex iſto modo loquendi, *ne Patrem quidem habet*. Negare filium, continere in ſe, Non habere filium, ſive idem utrumque eſſe. Et ſane pro eo, quod hic Johannes dicit, *Qui negat filium*, in prædicto loco inferius cap 5. repoſuit, *qui non habet filium*.

Cæterum in Latino codice, & in verſione Syriaca additur hic: *Qui cognoſcit* ſeu *confitetur filium, etiam Patrem habet*, ſeu *confitetur*. Quæ particula in vulgatis Græcis codicibus non habetur, nec porro videtur eſſe neceſſaria; cum hic tantum agatur de eo, quod conſequitur inde, quod quis neget Jeſum eſſe Chriſtum. Verum & propter Latinam Syriacamque lectionem, & propterea quia Beza teſtatur, ſe quatuor codices Græcos manuſcriptos vidiſſe in quibus illa extabat, & idcirco non dubitavit in ſua tranſlatione Latina eam ponere, poſſumus merito ſtatuere, illam hic reponendam eſſe: præſertim ob id, quod, ſi ea non pertinet ad proxime ante dicta, pertinet tamen ad ea, quæ ſtatim ſujiciuntur.

Verſ 24. Namque illico ſubjungit Apoſtolus, *Vos igitur quod audiviſtis ab initio, in vobis permaneat; ſi in vobis permanſerit, quod ab initio audiviſtis, & vos in filio & in Patre manebitis*. Ecce hic aperte mentionem facit Apoſtolus *manendi in Patre & in Filio*, quod idem reipſa eſt cum eo, quod particula iſta, quæ in Græcis codicibus reponenda videtur, continet, nempe de habendo Patre & Filio. Jam ordo verborum Græcorum, quem vetus interpres hic ad unguem ſervavit, eſt valde præpoſterus. Si modo vocula *vos*, per ſe intelligi debet, id eſt, aliud nihil una cum ipſa ſubaudiri. Nam ſine dubio, ſi ita ea ſit accipienda, non eſt ſuo loco poſita; neque etiam ſequentia verba recte ſunt digeſta, cum adhunc modum debuerint verba ordinari: *quod igitur vos audiviſtis ab initio*, &c. Sed ſunt, qui judicent, hanc trajectionem & ordinis verborum mutationem, quam tamen Beza in ſua tranſlatione expreſſit, eſſe nimis duram; & propterea cenſent hic eſſe elipſin quandam Hebraicam, ita ut illud *vos* idem valeat, quod apud Latinos, *quod ad vos attinet*. Eadem porro ſive ellipſis, ſive trajectio habetur paullo inferius ℣ſ. 27. Nos, cum de ſenſu ipſorum verborum aperte conſtet, iſque nihil variet, utracumque tandem figura ſermonis in illis agnoſcatur, non admodum ſolliciti erimus, utram hic eſſe, ſtatuendum ſit, præſertim cum pro certo habeamus, tam hanc quam illam hoc loco agnoſci poſſe.

Ad rem igitur ipſam accedentes dicimus, hoc, quod Apoſtolus monet, ut in ipſis maneat, quodque dicit ipſos ab initio audiviſſe, id eſt, non tum primum audire, ſed perpetuo eos auditu percepiſſe, ab iis videlicet qui Euangelium eis annunciaverant, neceſſe eſt, ut ſit ipſius Euangelii ſumma, in qua continetur beneficium, quod Deus hominibus dignatus eſt facere, patefaciendo eis voluntatem ſuam per Jeſum Nazarænum

Ratio vero, cur ita illos moneat, as ipſo ſtatim ſubjicitur: Nam inquit, *Si in vobis manſerit, quod ab initio audiviſtis, & vos in Filio & in Patre manebitis*. Nam certe, ſi iſtud, quod modo diximus, retineatur, deque eo nihil dubitetur, conſequitur, ut is, qui ita faciat, in Filio & in Patre ſimul maneat, cum Jeſus Nazarænus ſit ille Filius, & Deus ſit ille Pater. Nam ſine dubio, ſicut iſte novit Dei voluntatem erga homines eam eſſe, quam Jeſus patefecit: ſic neceſſe eſt, ſi id vere novit, ut voluntati iſti obtemperet, cum ex ejus obedientia videat ſibi conciliatum iri felicitatem ac vitam æternam. Jam in obedientia iſtius voluntatis divinæ continetur id, quod ait, *Manere in Filio & in Patre*: ubi apparet manifeſta antitheſis ejus, quod antea dixerat, videlicet qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, eum & Filium & Patrem ſimul negare. Ex quo conſequitur, hic contra fieri, id eſt, pro certo haberi, Jeſum eſſe Chriſtum. Habebit etiam hæc loquutio, *manere in Filio & in Patre*, aliam quandam ſignificationem, quæ eſt, Ita cum Patre & cum Filio conjunctum eſſe, ut bonorum ab utroque proficiſcentium quis ſit particeps. Itaque pauciſſimis verbis Apoſtolus docet, quid illis faciendum ſit, ſi velint nihil deviare à vera obedientia voluntatis divinæ, & ſimul iis bonis frui, quæ perfecta & vere ſola bona ſunt, ac divinitus in humanum genus proficiſcuntur.

Verſ 25. Quæ bona apertius explicans ſtatim ſubjungit: *Et hæc eſt repromiſſio, quam ipſe pollicitus eſt nobis vitam æternam*. Ac ſi diceret: Dixi vobis ſi in vobis manſerit, quod audiviſtis ab initio, vos etiam manſuros in Filio & in Patre; & hac ratione non dubitavi vos ad id inducere, ut id firmiter teneatis, quod ab initio docti fuiſtis, cum hinc neceſſario conſequutura ſit veſtra felicitas, eaque ſumma atque æterna. Nam ſi Deus per Chriſtum, & ſic Pater per Filium promiſit, nempe ſibi obedientibus ſecundum ipſius Chriſti præcepta, æternam vitam, & Deus nec mentiri nec fallere quenquam poteſt, certe, ſi obedientiam iſtam præſtiteritis, & hac ratione & in Patre & in Filio manſeritis, fieri nullo pacto poterit, quin ſupremam iſtam felicitatem conſequamini. Rurſus, ſi in eo ſtatu eritis, ut participes ſitis excellentiſſimorum bonorum, quæ à Patre & filio proficiſcuntur, & hoc ſenſu in Patre & in Filio fueritis, apparet manifeſte neceſſarium plane fore, ut hujus excellentiſſimi boni à Patre & Filio proficiſcentis, id eſt, à Patre per Filium ad nos manantis, participes ſitis. Eſt autem in vocibus illis *vitam æternam*, quod ad Grammaticam attinet, impropria ac figurata loquutio. Nam ex vi Grammaticæ dicendum fuiſſet, *vita æterna*. Sed verbum *pollicitus eſt*, huic figurato ſermoni, eique non ineleganti cauſam dedit: quod notandum eſt propter ſimilia loca, quæ in Sacris Literis occurrere poſſunt, non ita aperta, ut præſens iſte locus eſt.

Verſ.26. Hic concludit Apoſtolus ſuam monitionem de cavendis falſis Prophetis, & propterea ſtatim ſubjungit, *Hæc ſcripſi vobis de iis, qui ſeducunt vos*. Quanquam illico quædam repetit huc pertinentia, quemadmodum mox videbimus. Et hoc quidem in loco, ut ſupra attigimus, propter demonſtrativum pronomen *hæc*, quamvis verbum *ſcripſi* ſit temporis præteriti, poſſumus ſine ullo dubio affirmare, verbum iſtud, & particulam hanc ad proxime dicta referendam eſſe; & Apoſtoli

mentem fuiſſe, his paucis verbis explicare, quicquid hucuſque dixiſſet, poſtquam antichriſtorum mentionem fecerat, qui jam extitiſſent, & quicquid deinceps hactenus illos monuiſſet, huc pertinere, ut ipſi ab iſtis ſeductoribus ſibi caveant; & ſic, cum ſatis modeſte, atque quaſi aliud agens monitionem hanc ſuam antea propoſuiſſet, non veritus eſt illam tandem aliquanto apertius explicare: quandoquidem vox *ſeducentibus* poteſt habere, immo revera habet, ſi ipſa per ſe conſideretur, eam vim, ut non modo ſignificet iſtorum antichriſtorum ſtudium atque conatum, ſed etian ipſius ſtudii atque conatus effectum: ita ut videatur Johannes voluiſſe iſta voce uti, ut poſſet illa quidem de conatu & ſtudio tantum accipi; ex uſitata nempe quadam ſermonis figura, cum res ipſa pro ejus ſtudio & conatu ponitur: verum interea etiam poſſet ſecundum ſuam propriam ſignificationem accipi de ipſo effectu, ſi fortaſſe factum eſſet, ut ii, ad quos ſcribebat, ſive omnes, ſive aliqui ex ipſis ab iſtis falſis Prophetis ſeducti jam fuiſſent, aut prope eſſent ut ſeducerentur. Quare ne forte eas interim offenderet ita loquens, ac ſi ſuſpicari videretur, eos iſtis falſis doctoribus jam aliquo modo vel adhæſiſſe, vel ſe adhæſuros præ ſe tuliſſe; propterea veriſimile eſt, ut, quamvis jam, ut antea diximus, monitionem ſuam concluſiſſet, voluerit quædam repetere ex iis, quæ antea dixerat ad monitionem ipſam leniendam pertinentia. Nam ſtatim ſubjungit

Verſ.27. *Et vos unctionem, quam accepiſtis ab eo, in vobis manet.* Simplex enim copula, à qua verba iſta incipiunt, ex uſu Hebraicæ linguæ, ut ante etiam factum eſt, adverſativæ particulæ vim habet, ac ſi Apoſtolus dixiſſet: Quanquam vero mentionem feci iſtorum vos ſeducentium: vos tamen interea ſcio habere unctionem ejuſmodi, eamque in vobis manere, quæ efficit, ut nihil ſit vobis opus ulla hac in re diſciplina; (Nam illico addit *& non opus habetis, ut aliquis doceat vos*) & ſic video non eſſe timendum, ne re ipſa ab iſtis ſeducamini. Videtis Apoſtolum repetere illud ipſum revera, quod etiam antea dixerat de unctione iſta, quam haberent ii, ad quos ſcribit; haberent, inquam, *à ſancto*, quem ſanctum hoc loco ſimplici pronomine relativo ſignificat, inquiens, *quam accepiſtis ab eo*.

Diximus autem antea, videri potiſſimum *ſancti* nomine intelligi Deum, quanquam non ſine Chriſto; quippe per quem Deus iſtius unctionis eos participes faciat, quibus ſuum Euangelium per eundem Chriſtum annunciat, ſi illi aſſentiantur. Jam quid ſit unctio iſta antea breviter indicavimus, & diximus eſſe beneficium divinum cognoſcendi ipſas res divinas, quatenus neceſſe eſt ad ſalutem æternam adipiſcendam. Sed cur beneficium iſtud unctio a Johanne appelletur, nondum explicare conati ſumus, id ut faceremus ad hunc locum reſervantes. Jam poſſet quis fortaſſe arbitrari, nomine unctionis, ſive illa id ipſum ſit, quod nos dicimus, & ejus nomine intelligimus, ſive quicquid illud ſit, quod ea ſignificat, illud indicari, quod alibi ſcriptum extat, *Nos ſcilicet à Chriſto factos eſſe Deo reges & ſacerdotes*, ut habetur Apoc.1.6. Quanquam in Complutenſi editione non *reges* ibi habetur, ſed *regnum*: veruntamen capite 5 ejuſdem libri ỷſ.10, ubi eadem ſententia habetur, in omnibus codicibus *reges* diſerte legitur: tam enim reges quam ſacerdotes ungebantur. Ego autem, etiamſi poſſum interpretationem noſtram nominis *unctionis*, ad regnum & ſacerdotium, quod omnes Chriſtiani à Chriſto ſint adepti, aliqua ratione accommodare: tamen quia, præſertim quod ad regnum attinet, hoc videri poſſet ſatis durum atque coactum, arbitror aliud eſſe quærendum, ut cauſam iſtius appellationis inveſtigemus.

Sed antequam id faciamus, videtur aliquid dicendum de iſto regno & ſacerdotio Chriſtianorum. Nam utrumque alibi etiam illis tribuitur, nempe in priore Petri Epiſtola cap.2.5, & 9, an ſcilicet hoc ſit aliquid proprium Chriſtianorum, quod nimirum fidelibus illis ſub Vetere Teſtamento non contingeret. Namque eſt locus Exo 19. capite 6, ubi Deus per Moſen pollicetur populo Iſraëlis, quod, ſi ipſi Deo audientes fuerint, erunt illi regnum, ſacerdotium, & gens ſancta. Ad quem locum ſine dubio reſpexit Petrus in poſteriore ex citatis locis. Nam & ipſe ibi poſt *Regale ſacerdotium*, addit *Gens ſancta*, iſta videlicet attribuens iis, ad quos ſcribebat, jam Chriſtianis factis. Ex iſto igitur Exodi loco videtur concludendum, non eſſe rem hanc Chriſtianorum tantummodo, ut ſint Deo reges & ſacerdotes, niſi quod, quemadmodum de aliis omnibus, quæ ſub Vetere Teſtamento fuerint & Chriſtianis obtingunt, ſic de hoc dici poteſt, id illis contingere excellentiore quadam ratione, quam fidelibus ſub Vetere Teſtamento obtingeret.

Videtur autem Johannes, cum de unctione iſta loquitur, aliquid velle dicere, quod ſit proprium Chriſtianorum, & breviter Spiritus Sancti unctionem ſignificare voluiſſe. Quandoquidem per Spiritum Sanctum fit, ut quis eas res divinas noverit, quæ æternam ſalutem concernunt. Quamvis enim ii ipſi, qui ſub Vetere Teſtamento fideles fuerunt, vitam æternam ſint conſequuturi: non tamen ſic proprie de illis dici poteſt, quod eas res divinas noverint, quæ ad æternam ſalutem conſequendam ſunt neceſſaria, ut de Chriſtianis poteſt: cum illi non perinde atque iſti vitæ æternæ cognitionem haberent, nec ſibi illam à Deo promiſſam fuiſſe certo ſcirent; immo nihil ſibi de ea à Deo expreſſe dictum fuiſſe fateri cogerentur. Cum igitur proprium Chriſtianorum ſit, cognitionem iſtam rerum ad ſalutem æternam pertinentium habere, cumque ea per Spiritum Sanctum contingat; metaphora vero *ungendi Spiritu Sancto* in Sacris Literis uſurpetur; recte *unctionis* nomine id ſignificavit Apoſtolus, quod nos diximus, cum vellet aliquid affirmare de iis, qui Chriſto nomen dederant, quod ipſorum proprium eſſet. Habetis autem metaphoricum iſtum loquendi modum *ungendi Spiritu Sancto* indicatum in initio capitis 61 Eſaiæ, & cap 4 Lucæ. Sed diſerte expreſſum cap.10 Actorum ỷſ.38.

Poteſt etiam ſimpliciter *unctionis* metaphora ſignificare divinam gratiam & beneficia. Pretioſis enim unguentis atque odoratis ſolebant tum apud Ethnicos tum apud Judæos homines inungi, præſertim eorum capita, ut inde per univerſum corpus odor ille ejuſque ſuavitas aliquo modo diffunderetur. Unde factum eſt, ut David Pſal.23, cum vellet metaphorice Dei erga ſe inſignem ac ſingularem favorem & gratiam ſignificare, dixerit, *Deum ungere*, ſeu *impinguare oleo caput ſuum*. Jam nulla divina gratia, nullus favor excellentior iſto eſt, ut quis agnoſcat ipſas res divinas ſpectantes ad æternam ſalutem adipiſcendam.

Quia vero diximus, per Spiritum Sanctum beneficium iſtud tam inſigne contingere, recte eſt ut hoc aliquanto explicatius exponamus: præſertim cum in eam ſententiam venerimus, ut reipſa idem ſit hæc unctio, de qua Apoſtolus hic non ſemel loquitur, cum eo, quod in hac ſua monitione paullo ante dixit hortando iſtos, ad quos ſcribit, ut in illis maneat id, quod audiverunt ab initio. Neque enim omnibus plane eſt obvium, quomodo auditio iſta per Spiritum Sanctum fiat: quamvis non deſint, qui enarratione hujus Epiſtolæ, & explicatione unctionis iſtius, id animadverterint atque docuerint. Certum ſiquidem eſt, ipſam Euangelii prædicationem, qua continetur, quicquid à nobis cognoſci debet ad ſalutem noſtram ſpectans, & ſic illud totum comprehenditur, quod Apoſtolus intelligit nomine ejus, quod iſti à principio audiverint, non fieri niſi per Spiritum Sanctum; & ipſum Euangelium, ejuſque miniſterium, Dei Spiritum, & divini Spiritus miniſterium alicubi appellari, præſertim vero in priore ac poſteriore Epiſtola ad Corinthios, & in illa quidem cap.2. in hac cap.3. Merito igitur videmur in eam ſententiam veniſſe, ut idem reipſa Apoſtolus dixerit, cum mentionem fecit ejus, quod iſti ab initio audiverant, quod, quando unctionis, quam acceperant, mentionem fecit. Id quod multo etiam veriſimilius videretur, ſi in poſteriore hoc loco, ubi iſtius unctionis meminit, legeretur, non quidem *manet*, ut Græci codices habent, ſed *maneat*, ut habent Latini: quibus Latinis codicibus magis quam Græcis, quod ad ſenſum attinet, conſen-

Digitized by Google

conſentit Syriaca interpretatio, in qua habetur *ſi manſerit*. Nam hoc habet vim monendi ut maneat, quemadmodum expreſſe habet ipſa vox *maneat*, quæ in Latina verſione extat. Eſſet inquam, ſi ita legeremus, veriſimilius quod diximus; cum ſimiliter, quod ad id attinet, quod iſti ab initio audiverant, expreſſe moneat Apoſtolus, ut id in illis maneat. Quod ſi fiat, cum Johannes affirmet, fore ut ipſi in Filio & in Patre maneant, neceſſe omnino eſt, ut unctio iſta nihilo plus complectatur aut declaret reipſa quam illud. Qui enim in Filio & in Patre manet, jam habet omnia, & perfectus eſt, quantum hac in re requiritur in cognitione Filii & Patris, & in ipſorum participatione; adeo ut, ſi unctio iſta aliquid diverſum ab auditione Euangelii ſignificaret, ea ſine dubio hic non neceſſaria ſed ſupervacanea eſſet.

Pergit Apoſtolus commendans unctionem iſtam, & ait: *Sed ſicut ipſa unctio docet vos de omnibus, & vera eſt, & non eſt mendacium, &, ſicut docuit vos, manebitis in eo.* Pro eo, quod alii legunt *in eo*, Eraſmus legit *in ea*, referens ſcilicet relativum Græcum αὐτῷ ad χρίσμα. Quæ interpretatio mihi non improbaretur, niſi ea, quæ ſequuntur, ſatis docerent, relativum iſtud non pertinere ad unctionem, ſed ad Deum, vel ad Chriſtum, vel potius ad utrumque, ut poſtmodum explicabimus. Nam quod, ſi pronomen iſtud ad unctionem non referatur, non appareat ipſius antecedens, nihil eſt mirum. Eſt enim hoc apud hunc ſcriptorem valde uſitatum, quin etiam ejus rei exemplum in hac ipſa verborum complexione aperte extat, dum ait, *Et vos unctionem, quam accepiſtis ab eo, &c.* Neque enim antecedens iſtius relativi apparet. Id porro quod Apoſtolus, ut in Græco eſt, per futurum indicativi extulit, inquiens *manebitis*, ut alias ſæpe contingit, ita accipi debet, ac ſi per præſens imperativum elatum fuiſſet, ut Latinus interpres una cum Syriaco vocem iſtam accepit, niſi fortaſſe illi non quidem μενεῖτε ſed μένετε legerunt: nam certe ſic legitur ſtatim in eadem repetita ſententia. Itaque monet Apoſtolus, ut, quemadmodum divinum illud beneficium, quo à Deo affecti fuerant per Euangelii prædicationem, ejuſmodi erat, ut illos omnia doceret, quæ videlicet pertinerent ad ſalutarem veritatem cognoſcendam; & quemadmodum beneficium iſtud veritatem prorſus in ſe continebat, & non ullum mendacium: ſic vellent manere in eo, nempe in Deo per Chriſtum. Nam hoc ipſum id breviter erat, quod divinum iſtud illos beneficium docuerat.

Animadvertendum autem eſt, quomodo Apoſtolus loquatur, inquiens de unctione iſta, *quod ſit vera, & non mendacium*. Nam pro eo, quod ex conſueto loquendi modo dicere debuiſſet, *Et non eſt mendax*, dixit, *& non eſt mendacium*. Nec tamen hoc novum eſt, ut ſubſtantiva metonymice pro adjectivis ponantur. Nam præter alia multa exempla, quæ paſſim non modo in prophanis, ſed etiam in ipſis ſacris ſcriptoribus occurrunt, illud videtur ad hunc locum accommodatiſſimum, quod habetur poſteriore Epiſtola ad Corinth. cap. 7. 14, ubi *veritas* poſitum eſt pro *vera*, quemadmodum hic in re contraria *mendacium* pro *mendax*. Reprehendit autem Beza hoc in loco veterem Interpretem atque Eraſmum, qui vocem *mendacis* retinuerint. Quæ reprehenſio non videtur eſſe juſta, cum figura iſta ſermonis omnibus ſit notiſſima, & præſtet in Literis Sacris, quando aliter facere non ſit neceſſe, ita transferre verba ut proprie ſonant. Erat autem, aut certe fuiſſe videtur alia cauſa, cur hic Johannes, ſi ſermonis proprietatem ac conſuetudinem ſequi voluiſſet, non *mendacium*, ſed *mendax* ſcribere debuiſſet; videlicet quia dixerat ante non *veritas* ſed *vera*, quo nimirum antitheſis iſta concinnior eſſet. Quanquam poteſt fortaſſe vox ἀληθὲς, quam omnes interpretantur *vera*, eſſe non adjectivum ſed ſubſtantivum nomen. Niſi enim memoria me fallit, Græci ſubſtantive dicunt τὸ ἀληθὲς, cum eadem ſignificatione propemodum, quam habet vox ἀλήθεια, & recta omnino videtur eſſe antitheſis ſi τὸ ψεῦδος, & τὸ ἀληθὲς opponantur. Mihi quidem omnino fit veriſimile, ſi verum eſt, quod diximus de ſubſtantivo nomine τὸ ἀληθὲς, illud hoc loco, non autem adjectivum, à Johanne uſurpatum fuiſſe.

Verſ. 28. Subjungit ſtatim Apoſtolus eandem, ut diximus, ſententiam repetens, *Et nunc, filioli, manete in eo.* Ubi antequam ulterius progrediamur, neceſſe eſt aliquid explicatius dicere de eo, quem Apoſtolus intelligat ſub pronomine iſto relativo. Nam verba, quæ mox ſequuntur, valde ancipitem videntur lectorem hac in re reddere. Quod ad illud pertinet, cum dixit, *Et vos unctionem, quam accepiſtis ab eo*, quid videlicet intelligat Apoſtolus ſub eodem relativo pronomine, jam dictum eſt antea, nec videtur ea in re eſſe difficultas, cum nihil ſit, quod ſenſui & interpretationi à nobis allatæ quidquam repugnet, quod videlicet intelligatur ab Apoſtolo Deus & Chriſtus ſimul: ſed ita tamen ut perinde ſit ac ſi dixiſſet, a Deo per Chriſtum. Et ſane, niſi ſequentia verba obſtare viderentur, non videtur dubitandum, quin ſimiliter hic, cum ait, & repetit, *Manete in eo*, ita ſit hoc accipiendum, ac ſi dixiſſet, Manete in Deo per Chriſtum. Verum cum illico ſubjungat, *ut cum apparuerit habeamus fiduciam, & non pudefiamus ab eo in adventu ejus*, videtur reddi dubia interpretatio iſta, quandoquidem ſecundum ipſam Deus is eſt, qui præcipue nominatur. Unde, quæ ſequuntur, ad ipſum Deum etiam præcipue referri debere, ex interpretatione noſtra liquet: cum tamen ea non ad Deum, ſed ad Chriſtum tantummodo accommodari poſſe videantur. Nam & *apparitio*, & *adventus*, & *non pudefieri ab eo, ſed coram ipſo fiduciam habere*, videntur, inquam, hæc omnia in ſcriptis Novi Fœderis ad ipſum Chriſtum, non autem ad Deum accommodari; aut certe non ita frequenter, nec tam proprie ad Deum, ſicut ad Chriſtum. Sed quod rurſus ex altera parte videtur docere, Apoſtolum nihilominus Deum præcipue hic intellexiſſe, in iſtis, inquam, verbis, quæ videntur Chriſto magis quam Deo ipſi convenire, & ſic quod plane confirmat interpretationem noſtram (niſi quod potius videantur ipſius verba ita accipienda, ut Deum tantum intelligat, non modo præcipue) illud eſt, quod deinde ſubjicit, *Si ſcitis quoniam juſtus eſt, ſcitote quoniam omnis, qui facit juſtitiam, ex ipſo natus eſt.*

Videtur omnino hic Apoſtolus loqui, non de Chriſto, ſed de Deo. Quamvis enim poſſit ſuo modo dici, eum, qui facit juſtitiam, quod attinet ad tempora ſub Novo Fœdere, natum eſſe ex Chriſto; & nos de nativitate iſta ex Chriſto, explicantes locum quinti capitis Epiſtolæ ad Romanos, ubi Adamus cum Chriſto confertur, in diſputatione noſtra de Servatore ſatis aperte, ni fallor, non pauca docuimus, eamque ex collatione iſta Chriſti cum Adamo omnino proficiſci, ſive ex ea deprehendi demonſtravimus: tamen nuſquam fortaſſis diſerte ſcriptura ita de Chriſto loquitur, ut ipſos Chriſtianos ejus filios nominet, & ipſum eorum patrem. Quod ſi tamen alicubi ea leguntur, quæ ſententiam iſtam non obſcure continere videri poſſint, & tantum non diſerte dicere, Chriſtum eſſe patrem noſtrum, & nos ipſius filios, hoc nihilominus in loco id factum non fuiſſe, ſed Apoſtolum plane de ipſo Deo dixiſſe, quod, qui facit juſtitiam, ex ipſo ſit natus, probant, quæ mox ſequuntur, Apoſtoli verba in initio tertii capitis, cum finis ſecundi ſit in illis verbis, *Ex ipſo natus eſt.* Sic enim ſtatim ſubjicit, *Videte qualem charitatem dedit nobis pater, ut filii Dei nominemur.* Quæ verba cum omnino, quemadmodum verbum *videte* demonſtrare poteſt, ad proxime antecedentia referri debere videantur, neceſſe eſt fateri, in ipſis antecedentibus verbis expreſſum haberi, quod Deus ſit pater noſter, & nos ipſius filii, nos inquam, Chriſtiani, & qui juſtitiam facimus. Nam hos ſine dubio, immo neceſſario intelligit Apoſtolus ſub pronomine illo *nobis*. Quid igitur dicemus, cum ne ipſa quidem interpretatio noſtra, ut ſcilicet pronomine illo relativo Deus præcipue intelli-

gatur per Chriſtum, & hac ratione uterque, nempe Deus & Chriſtus, ſuo modo ſub illo comprehendatur, videatur bene reſpondere huic rei, quæ concluditur, ubi ſolius Dei videtur ratio habere? Ad hoc poſtea reſpondebimus. Nam prius neceſſe eſt prima verba Apoſtoli, quæ paullo ante recitavimus, & ex ordine explicanda nobis ſunt, aliquo modo explanare.

Cum igitur ait, *ut cum apparuerit &c.* Huc uſque videtur hoc ipſum de ipſo Deo dici poſſe, quemadmodum noſtri homines docuerunt, tractantes locum illum ad Titum cap.2, ubi nominatur adventus gloriæ magni Dei, & in Græco, pro eo, quod in Latino codice legitur *adventum*, habetur ἐπιφάνειαν, quæ vox cognationem habet cum verbo φανερωθῇ, quo hic Johannes utitur. Nam ſi quis dicat ibi de gloria magni Dei, non autem de ipſo Deo verba fieri; reſpondemus, ubi gloria Dei, & quidem illius magni, apparet, ibidem dici merito poſſe, ipſum Deum apparere; præſertim cum is alioqui in eſſentia ſua iu hoc mundo nunquam appareat, vel apparere poſſit: ſed tantummodo per qualitates, ut ſic dixerim, ſuas, & effectus præſentiæ ſuæ apertos atque indubitatos, qui quo majores & expreſſiores fuerint, eo magis una cum Scriptura dicere poſſumus, tunc Deum ipſum apparere.

Ejuſdem generis eſt, propter jam dictas rationes, id, quod paullo poſt dicitur, *in adventu ejus.* Tantum videtur difficultatem aliquam habere illud, *Et non pudefiamus ab eo*, & illud etiam, *& habeamus fiduciam.* Nam quod attinet ad illud, *ne pudefiamus ab eo*, non deſunt, qui velint, eandem ſententiam verbis iſtis contineri, quæ habetur apud Marcum cap 8, dum Chriſtus ait, quod filium hominis pudebit ejus, quem ipſius puduerit ejuſque ſermonum in generatione illa adulteria & peccatrice; eum, inquam, pudebit tunc, cum veniet in gloria Patris ſui cum Angelis Sanctis. Ubi videtis, quod attinet ad iſtam pudefactionem, Chriſti nominatim atque expreſſe rationem haberi. Verumtamen quia hæc pudefactio, cujus hic fit mentio, ea eſt, qua nos pudefiamus; non autem, qua Chriſtum noſtrum pudeat. Quod quidem attinet non ad rem ipſam, ſed ad verba, quibus illa exprimitur (neque enim negamus, ex eo, quod Chriſtum noſtri pudeat, conſequi, nos pudefieri: ſed tum dicimus, verbum *pudefiendi* ad nos hoc in loco relatum, non ſignificare illum Chriſti pudorem, cum eum noſtri pudebit, & ſic nihil eſſe neceſſe, ut hic noſter locus idem ſit reipſa cum illo apud Marcum, ad illumve reſpiciat) propterea concludimus nihil impedire, quo minus iſte, à quo cavendum nobis eſt ne pudefiamus, ſecundum ipſius Johannis mentem ſit ipſe Deus.

Quod porro pertinet ad id, quod præcedit, *Habeamus fiduciam*, conſideratum etiam ut conjunctum cum pudefactione iſta, videri ſimiliter poteſt, illud proprie ad Chriſtum ejuſque adventum referendum eſſe. Nam ſimilis locus habetur, ubi Chriſti fit mentio, in ipſius Chriſti verbis apud Lucam cap.21. 36, ubi ſatis longum ſermonem ſuum de Hieroſolymitano excidio, deque ſuo adventu, & fine ſeculi ad hunc modum concludit: *Vigilate itaque in omni tempore orantes, ut digni habeamini effugere iſta omnia futura, & ſtare ante filium hominis.* Idem enim omnino videtur eſſe iſtud, *Stare ante filium hominis*, quod *habere fiduciam*, & *non pudefieri coram eo in adventu ejus.* Neque enim voces *ab eo*, quæ hic leguntur *pudefiamus ab eo*, ita accipiendæ ſunt, ac ſi dictum eſſet, ne is nos pudefaciat. Neque enim in Græco eſt ὑπ' αὐτοῦ ſed ἀπ' αὐτοῦ, ita ut revera idem ſit, ac ſi dictum fuiſſet, coram ipſo.

Hoc dicimus ad confirmandam ſimilitudinem, quæ eſt inter locum hunc noſtrum, & locum iſtum apud Lucam. Beza quidem exiſtimat tam veterem interpretem Latinum quam Syriacum legiſſe ὑπ' αὐτοῦ. Nimirum quia præpoſitionem iſtam ita reddiderunt, ut apud illum quidem pro ea legatur *Ab*: apud hunc vero particula, quæ idem Latine ſonat. Verum cum præpoſitio Græca ἀπὸ multis in locis Latine recte verti poſſit per præpoſitionem *à*, ſive *ab*, non video, cur non potuerit uterque legere ut eſt ἀπ' αὐτοῦ, & tamen voces iſtas reddere *ab eo.* Quamvis in hoc loco non bene conveniat cum ſignificatione præpoſitionis ἀπὸ, iſta interpretatio *ab.* Tametſi enim hac ratione locus redditur ambiguus, id eſt, neſcitur an is, qui ſignificatur per relativum *eo*, habeat locum perſonæ agentis, an vero tantum perſonæ, quæ præſens adſit: tamen non eſt mirum, eos ambiguitatem iſtam, quemadmodum & alias ſimiles, idque valde frequenter, vitare non ſtuduiſſe.

Apparet igitur, ut ad propoſitum revertamur, magna convenientia inter locum hunc & illum apud Lucam; & conſequenter, videri poteſt, ut, quemadmodum apud Lucam de Chriſto eſt omnino ſermo, ſic de eodem verba hoc loco fiant: non autem, ut interpretatio noſtra fert, præcipue de Deo. Atqui nihilominus ab interpretatione noſtra recedendum non putamus. Nihil enim vetat, quominus unum & idem diſtincte & de Chriſto & de Deo dicatur. Quemadmodum oſtendimus aliquoties reſpondentes Trinitariis, afferentibus loca, in quibus ea, quæ de Deo in Vetere Teſtamento dicta inveniuntur, volunt de Chriſto dicta eſſe; quia videlicet eadem de Chriſto expreſſe in Novo Teſtamento dicta inveniantur; & inde concludunt, Chriſtum eſſe ipſum Deum. Oſtendimus, inquam, nihil vetare, quominus iſtud fiat, etiamſi alia ſit eſſentia Dei, & alia Chriſti, ut quidem nos ſentimus. Numquid fortaſſe non eſt recte dictum, debere nos in Deo manere per Chriſtum, ne, ubi ipſe Deus per Chriſtum advenerit, ab ipſius Dei præſentia pudefiamus? Certe nemo non videt, hoc rectiſſime ab Apoſtolo dici potuiſſe; & propterea non eſt, quod ab interpretatione noſtra diſcedamus, quia ſimilis ſententia inveniatur ad Chriſtum ipſum manifeſte pertinens, coram quo videlicet ut ſtare poſſimus, cum advenerit, curare omnino debeamus.

Sed jam tempus eſt, ut ad illud reſpondeamus, quod antea attigimus, & ex quo videtur labefactari interpretatio noſtra iſtius relativi pronominis, non quidem propterea, quod non ipſe Deus, ſed Chriſtus per illud ſignificetur, ſed quod non modo Deus præcipue, Chriſtus autem, ut ſic loquamur, ſecundario, ſive Deus per Chriſtum, ut interpretatio noſtra fert, ſed ſolus ipſe Deus pronomine iſto ſignificari videatur; cum videlicet ii, qui juſtitiam faciunt, dicantur ex illo nati. In quo ſolius Dei videtur ratio haberi, utpote qui ſolus ſit is, ex quo nati ſunt ii, qui juſtitiam faciunt, ſecundum quidem conſuetum Scripturæ loquendi morem. Ad hoc igitur poteſt ad hunc modum reſponderi: videlicet, quamvis verum ſit, de ſolo Deo hoc loco intelligi, quod ejus ſint filii, qui juſtitiam faciunt: tamen cum hoc de perfectiſſima, quam homines, ipſius Dei beneficio, habent, divina filiatione intelligi debeat, neceſſe eſt fateri, id non contingere niſi per Chriſtum. Neque enim homines ſanctitatis omnium perfectiſſimæ, & firmæ ſpei vitæ immortalis, quibus divina filiatio, quæ in hoc mundo habetur, plane continetur, alia ratione participes unquam ſunt facti, quam per Jeſu Chriſti ejuſque Euangelii prædicationem & patefactionem. Jam quod de filiatione iſta divina perfecta atque præcipua Apoſtolus hoc in loco loquatur, ſatis indicant verba illa, *Videte qualem charitatem &c.* Ubi videmus Apoſtolum tanquam rem, in qua Deus excellentiſſima ratione charitatem ſuam erga humanum genus oſtendat, divinam iſtam filiationem commemorare. Quod ſi nihilominus, ut negari non poſſit, interpretationem noſtram illius pronominis poſſe hac ratione, quam modo expoſuimus, ſuſtineri, & docere, *ab eo*, & *ex eo* idem hic eſſe quod *à Deo* & *ex Deo per Chriſtum*, dicat tamen quiſpiam, non parem eſſe ubique rationem & ſignificationem interpretationis iſtius, cum videlicet, ubi agitur de unctione ab eo accepta, poſſit hoc intelligi, ac ſi dictum fuerit, acceptam fuiſſe unctionem iſtam à Deo per Chriſtum: ſed tamen ita, ut

non

non tantum à Deo, ſed etiam à Chriſto ea accepta intelligatur; à Deo quidem ut primaria, à Chriſto vero, ut ſecundaria cauſa.

Ubi vero agitur, quod ex eo nati ſimus, non poſſit ſimiliter dici nos ex Deo & ex Chriſto natos eſſe: ex Deo quidem ut primaria, ex Chriſto vero ut ſecundaria cauſa: dicimus hanc conſiderationem eſſe ſubtiliorem, quam ut Apoſtolum deterrere debuerit, quominus ad iſtum modum loqueretur, cum intelligeret ac dicere vellet hoc tantum, videlicet nos ex Deo natos eſſe, idque per Chriſtum. Satis enim eſt, ſi ubique poſſit iſta interpretatio, quod Deus pronomine iſto præcipue ſignificetur, ſed non tamen ſine Chriſto, optime accommodari; licet non ubique ſit eadem prorſus ratio rei iſtius. Quanquam non videtur nobis omittendum, fieri facile poſſe, propter ſummam illam conjunctionem, de qua antea non ſemel diximus, quæ eſt inter Deum & Chriſtum, ut Apoſtolus ſæpiſſime voluerit ita loqui, ut ejus verba tam poſſint ad Chriſtum quam ad Deum accommodari, ſub uno ſimplici pronomine relativo tacito vel expreſſo, utrumque, quod ad verborum vim attinet, comprehendens, ut poſtea lector vel utrique vel alteri tantum ex ipſis, prout opus fuerit, accommodet ſuis locis ubique id, quod ejus verba continent. Nam certe videtur omnino, ſaltem prima fronte, cuique legenti, exempli cauſa, id, quod dicit de apparitione ejus atque adventu, una cum aliis ibidem dictis, pertinere proprie ac diſtincte ad ipſum Chriſtum, ad eumque plane referendum eſſe; quod ſi fiat, nihil non veriſſimum inde conſequetur, ſicut ex altera parte id, quod dicit de filiatione ex ipſo, manifeſtum eſt ad Deum pertinere. Veruntamen non recedimus à jam dicta noſtra, & ſatis defenſa interpretatione, quæ ſimiliter, & fortaſſe multo magis, conjunctionem illam ſummam Dei & Chriſti oſtendit; quippe quæ hoc ferat, ut nihil in iſtis dubiis locis, ita de Deo, quamvis de ipſo præcipue verba fiant, intelligatur, quin Chriſtus ſimul intelligi debeat, tanquam is, ſine quo nihil iſtorum ſit, aut factum eſt.

Nunc antequam explicationem capitis tertii aggrediamur, pauca quædam dicenda ſunt de quibuſdam verbis, & de ſententia quadam hujus ultimæ partis ſecundi capitis. Primum igitur, quod Latinus interpres reddidit *fiduciam*, apud Johannem eſt [illegible], quod verbum proprie & ſecundum ſuam etymologiam ſignificat *loquendi libertatem*; & propterea Beza & hic & alibi in hac quidem Epiſtola, & fortaſſe ubique vocem iſtam in ultima ſuæ tranſlationis recognitione *libertatem loquendi* tranſtulit. Quæ tamen interpretatio mihi nullo modo probari poteſt, tanquam ea, quæ, dum proprietatem nominis ſectatur, verum ſenſum omittat aut certe obſcuret. Nam quid quæſo eſt, quod Apoſtolus moneat, ut curemus habere libertatem loquendi, cum Deus in Chriſto, orbem ſcilicet terrarum judicaturus, apparuerit? Quis non videt, parum aut revera nihil pertinere ad Apoſtoli mentem, quod quis tunc libere nec ne loquatur: ſed plane hoc ab ipſo moneri, ut tales ſimus, ne ullam tunc nobis timendi cauſam habeamus.

Quare cum aliis viris Græcæ Linguæ non minus quam Beza peritis, viſum fuerit in hoc & ſimilibus locis vocabulum [illegible] *fiduciæ* nomine reddere. Cumque nomen iſtud, ut apparet, ad mentem Apoſtoli maxime accommodatur, non video cur ab interpretatione iſta, quæ communis eſſe videtur, recedendum nobis ſit; nec dubito, quin viris iſtis conſtiterit, iſtud vocabulum recte ſic reddi poſſe; & apud bonos auctores, & ni fallor, apud ipſos Sacros Scriptores loca inveniri, in quibus neceſſe ſit, ut cum ſignificatione iſta hæc vox accipi debeat. Cujus rei cauſa eſſe poteſt figurata loquutio, eaque receptiſſima, ſumendi cauſam pro effectu, & contra; ſeu rem conjunctam pro altera conjuncta. Etenim certum eſt, nec libertatem loquendi ſine fiducia, neque fiduciam ſine loquendi libertate eſſe ſolere; & libertatis loquendi cauſam eſſe fiduciam. Quare nihil mirum videri debet, ſi vocabulum, quod proprie libertatem loquendi ſignificet, cum *fiduciæ* ſignificatione uſurpetur.

Eſt præterea in his verbis Græca vox [illegible], quæ & *ſcitote* & *ſcitis* reddi poteſt. Latinus interpres una cum Syriaco eam ita accepit, ut ſit imperativi modi, & ſignificet *Scitote*: Beza vero vult illam accipi indicativo modo, & *Scitis* reddi; quia videlicet Apoſtolus ubique præ ſe ferat, non plane docere, nec rudes inſtituere. Hic ego non multum laborandum eſſe crediderim: ſed tamen, ut verum fatear, mihi plus placet vulgata interpretatio. Nam tantum abeſt, ut hac in Epiſtola vitet Apoſtolus loqui ut præcipiens, & rudes inſtituens, quamvis aliquando videatur aliam viam tenere, ut ſint manifeſta exempla iſtius rei, tum alibi fortaſſe, tum ſine dubio in initio cap. 4, ubi ſcriptum eſt, *Dilecti, ne omni ſpiritui credite*; & in ipſo Epiſtolæ fine, ubi legitur, *Filioli cuſtodite vos ipſos ab idolis.* Quibus duobus in locis multo magis præceptive, & per modum inſtituendi rudes, loquitur Apoſtolus, quam hoc in loco noſtro, etiamſi dixerit *ſcitote*. Apparet enim, illum, quicquid hic monere ſeu præcipere videatur, id elicere ex eo, ſi ipſi ſciant, *Deum eſſe juſtitiam*; adeo ut parva admodum differentia appareat, ſive quis legat *ſcitis*, ſive legat *ſcitote*. Utrocumque enim modo ipſe loquutus fuerit, ſenſus eſt, ex eo, quod illi ſciant, Deum eſſe juſtum, conſequi, illos ſcire, ſeu ſcire debere, quod, quicunque facit juſtitiam, ex Deo natus eſt. Jam quomodo hæc conſequutio vera ſit, inde intelligere poſſumus, ſi ſciamus, quid ſit *ex Deo naſci*; quod ipſum ſane ex hoc loco facile intelligi poteſt: nempe, id aliud nihil eſſe, quam Dei eſſe ſimilem, & à Deo profectum eſſe Spiritum, quo regitur & ſuas actiones moderatur. Nam certe, ſi Deus eſt juſtus, is, qui juſtitiam facit, Dei eſt ſimilis, & juſtitiæ ſpiritu (juſtitiæ, inquam, illius, quæ apud Deum perfecta juſtitia eſt, & à Deo tanquam ejus fonte manat) ſeipſum ſuaſque actiones regit ac moderatur. Hoc autem voluit Apoſtolus monere, quia poſt monitionem illam de cavendis falſis Prophetis, deque non diſcedendo à veriſſima ac certiſſima fide, ac confeſſione, quod Jeſus eſt Chriſtus, quæ monitio una cum ſuis appendicibus hucuſque duravit, voluit ad præcipuum ſuum in hac Epiſtola inſtitutum reverti, quod eſt, ut iſti, ad quos ſcribit, ſint veris Chriſtianis virtutibus prædíti. Nam verbis iſtis & collectione iſta ſua illos interim monet, ut juſtitiam faciant. Nam hac ratione fiet, ut vere ſint Dei filii, quod nimirum & deſiderabiliſſima ſupra omnes alias res plane eſt, & ipſi id jam profitebantur. Cæterum quid proprie ſignificet *Facere juſtitiam*, & quid hac loquutione comprehendatur, inferius alibi commodiore loco, Deo dante, explicabimus. Nunc jam ad tertii capitis explicationem accedamus.

Caput III.

Verſ. 1. **V***Idete, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei vocemur.* Occaſione ſumpta ex monitione ſua, quam poſtremis antecedentibus verbis complexus eſt, ad aliam tacitam monitionem, eamque maximi momenti, hoc in loco Apoſtolus tranſit. Ea eſt, quod, quando Deo placuit, ut ipſius filii ſimus, noſque tali tantoque beneficio donare voluit, noſtri officii eſt, hac re bene perpenſa nos erga Deum ipſum haud ingratos præſtare, & conſequenter illius præcepta quam ſtudioſiſſime ſervare, ei cultum illum atque reverentiam tribuentes, quæ tanto patri conveniat. Quod quamvis Apoſtolus non exprimat, eſt tamen hoc totum ex ipſius recitatis verbis, & ex iſto loquendi modo, *videte qualem &c*, plane colligendum. Præſertim cum vox Græca [illegible], quæ *qualem* ſimpliciter vulgo reddita fuit, ut mihi quidem ſemper viſum eſt, eam vim habeat, ut idem pol-

Digitized by Google

lere poſſit, quod *qualem & quantam.* Quamvis, ut meminiſſe poſſum, quidam ex iis, qui nobis ſignificationes vocabulorum Græcorum in ſuis Lexicis tradiderunt, hujuſce vis, quam vox iſta habeat, nullam mentionem faciant. Inveni autem nuper Johannem Piſcatorem, in hunc ipſum locum annotantem, hoc ipſum ſentire, quod ego ſentio; & adferre locum quendam ad id confirmandum, de quo ego itidem jam pridem cogitaveram, nempe Matth. cap. 8. 27. in illis verbis ποταπός ἐστιν οὗτος; quæ ſine dubio, ut locus ipſe, docet, ſignificant, *Qualis & quantus eſt iſte.* Quod autem diximus, Apoſtolum ex præcedente monitione (quæ tamen & ipſa, ut antea indicavimus, tacita eſt) hanc monitionem tacite intuliſſe, ut Deo quam diligentiſſime obedientes nos præſtemus; iſta, inquam, illatio veriſſima cenſenda eſt, aut certe talis videri omnino poteſt; ſi modo ultimum Græcum verbum ſuperioris capitis ita legi debet, ut vulgo legitur, id eſt, γεγέννηται per duplex ν, & propterea Latine reddi, quemadmodum ab omnibus fortaſſis interpretibus redditum fuit, *natus eſt*. Complutenſis editio habet hoc loco γεγένηται, per ſimplex ν, & ſic Syriacum interpretem omnino legiſſe apparet; cum Latine ſecundum ipſius interpretationem habeatur ſimplex verbum *Eſt*. Quanquam melius ſecundum ipſius Syriaci interpretis ſenſum potuiſſet fortaſſe verbum iſtud reddi *extitit*, melius, inquam, ſi ipſum verbum Græcum attendamus, quod eſt temporis præteriti. Nam alioqui, ut alias ſupra attigimus, valde frequens eſt in ipſius Novi Teſtamenti ſcriptis, ut præteritum tempus pro præſente accipiatur.

Sed dubium interim apud me eſt, utrum ipſa iſta vox ita uſurpata inveniatur, ut ſignificet ſimpliciter *fuit*; etiamſi certum eſt, verbum γίνομαι ſæpiſſime inveniri cum ſimplici ſignificatione verbi ſubſtantivi; & inde, vel potius ex obſoleto verbo γενάομαι ejuſdem ſignificationis, vox iſta γεγένηται omnino derivata eſt. Quicquid ſit, dubitari nequit, quin Syriacus interpres omnino crediderit, vocem iſtam hoc loco, ut ſæpe alibi, nihil plus ſignificare, quam fuit, quod ipſe propter conſuetam, quam diximus, enallagen præteriti & præſentis temporis, nihil eſt veritus mutare in *eſt*, propterea quod putaret iſtic non de Deo, ſed de Chriſto agi, neque videret, quomodo ex uſu Sacrarum Literarum dici poſſet, eum, qui juſtitiam facit, ex Chriſto eſſe natum, vel factum, (ut alioqui vox iſta ſignificare poteſt) quemadmodum omnino videtur poſſe dici, ejuſmodi hominem ex Chriſto eſſe; nec, quominus non *natus eſt*, ſed *eſt* ſimpliciter vocem iſtam Græcam redderet, ipſum quicquam deterruit, quod ſtatim ſubjicerentur verba, in quibus filiationis noſtræ divinæ expreſſa fit mentio, idque cum præpoſito verbo *videte*, quod omnino ſuadere poteſt, id, quod ſubjicitur, ad proxime præcedentia relationem habere; id quod à nobis ipſis antea indicatum fuit: quod tamen volumus ita accipi, ut admodum veriſimile, non autem ut neceſſarium. Nihil enim impedire videtur, quominus verbum *videte* poſſit ſuam vim retinere abſque eo, quod reſpiciat ad proxime antecedentia, & hæc ſine dubio fuit cauſa, cur interpres iſte non dubitaverit eam interpretationem ſequi verborum præcedentium, quæ ſibi cum veritate magis convenire videbatur, quamvis videret iſta ſua interpretatione fieri, ut ſequentia verba ad præcedentia iſta relationem non haberent, quod tamen ex vi iſtius verbi *videte* videbatur plane ſtatuendum. Nam nihil abſurdi in eo eſt, ſi dicamus Apoſtolum ſine relatione iſta, prima hæc verba tertii capitis protuliſſe, quippe quod res notoria ac vulgatiſſima in religione Chriſtiana eſſet, eos, qui Chriſto adhærebant, cujuſmodi & ipſe erat, & illi ſe eſſe profitebantur, ad quos ſcribebat, filios Dei & eſſe & nominari. A cujus rei conſideratione abreptus Apoſtolus, potuit illam ſine ulla dependentia ex antedictis commemorare, & conſiderandam ſimiliter iis, ad quos ſcribebat proponere, & inde ea ratione, qua diximus, tacite illos monendi viam invenire.

Hæc explicaſſe non fuerit fortaſſe inutile, ut melius ac certius ſtatuere quis poſſit, quomodo ſint accipienda ea, quæ ad finem ſuperioris capitis dicuntur; & an ſit omnino nec ne ſtatuendum pronomina illa relativa ad Deum præcipue, ſed tamen non ſine Chriſto referenda eſſe, ut à nobis factum eſt. Poſſet enim quis, interpretationem iſtam Syriacam ſecutus, omnem fortaſſe difficultatem vitare, quæ in eo videtur eſſe, ſi ad Chriſtum præcipue pronomina iſta referantur. Quanquam nos ſententiam noſtram ſupra pluribus expoſitam non mutamus; ſed tantum, ut lectores diligentius hac de re cogitent, commonefacere voluimus.

Nunc ad explicanda Apoſtoli verba revertamur. Textus Græcus habet ſimpliciter, ut recitavimus, *filii Dei vocemur*: ſed in Latinis exemplaribus additur *Et ſimus*. Quod ipſum invenitur etiam additum in Syriaca interpretatione, eſtque incertum, an hoc inde nec ne profectum fuerit, quod ambo iſti interpretes plus legerint in Græco exemplari, quam nos hodie legamus. Quod tamen plus legerint, mihi omnino fit veriſimile; etiamſi ſolum verbum *vocemur* ex uſu Hebraicæ linguæ eandem vim habet, ac ſi verbum *ſimus* expreſſe additum fuiſſet: quod fortaſſe non animadvertens ſciolus aliquis, & videns interea, neceſſe eſſe, ut hic non de appellatione tantum, ſed de re ipſa agatur, addidit de ſuo in ipſo Græco contextu verbum aliquod, quod ipſum eſſe ſignificaret, quæ additio poſtea pro germana Græci textus lectione à quibuſdam habita fuit.

Notandum autem eſt, quod Johannes, figurate omnino loquens, pro effectu charitatis ipſam charitatem poſuit. Neque enim Pater, id eſt Deus, proprie loquendo charitatem nobis dedit, cum voluit nos vocari filios ipſius, ſed charitatis, nempe ſuæ, effectum, eumque præſtantiſſimum; propter quam ſummam præſtantiam, veriſimile eſt, Apoſtolum iſto figurato loquendi modo uti voluiſſe, ac ſi Deus ipſammet charitatem nobis dediſſet.

Pergit Apoſtolus & ait, *Propter hoc mundus non novit nos, quia non novit eum.* Duo hiſce paucis verbis videtur Johannes voluiſſe efficere: Unum, reſpondere tacitæ cuidam objectioni; alterum, interim removere impedimentum quoddam, quod habere poſſent ii, ad quos ſcribit, ne id facerent, quod diximus illum tacite eos monere voluiſſe; ut ſcilicet ita ſe gererent, ut Dei filios decet. Tacita objectio erat, quod mirum videretur inveniri homines tanta præſtantia præditos, ut Dei filii eſſent, & tamen eos pro talibus non haberi, nec à mundo approbari. Ne miremini igitur, inquit Apoſtolus, *ſi mundus*, id eſt homines carnales, aut etiam animales tantum, & non ſpirituales (quos *mundi* nomine hoc loco intellexit) *nos non noverunt*, id eſt non approbant, nec præſtantiæ noſtræ cognitionem habent, quamvis revera filii Dei ſimus: nam quomodo præſtantiam hanc noſtram noſcerent, noſque propterea approbarent, cum ipſum Deum, cujus filii ſumus, & ex quo omnis noſtra præſtantia proficiſcitur, non norint, neque approbent?

Notiſſimum eſt autem, verbum *cognoſcendi*, quo ſolo hic uſus eſt Apoſtolus, ex Hebraica loquendi conſuetudine idem ſignificare poſſe quod approbare vel cognitum probare.

Diximus de priore, & ſic de removenda tacita objectione; ſequitur ut de impedimento illo dicamus, quod ſimiliter removere curavit Apoſtolus. Illud eſt, quod durum prorſus videtur, ac plane difficile iis, qui filii Dei ſunt, ſeſe gerere ut filios Dei decet; cum, ſi id facere velint, odio & contemptui mundo ſint futuri, & conſequenter multis perpeſſionibus obnoxii, & periculis multis mortis etiam turpis & atrocis ſubjecti. Verum quando conſideratur, quod hæc omnia ab ignoratione ipſius Dei, quæ hominum animalium corda poſſidet, proficiſcuntur; & quod propterea mundi judicium de Dei filiis nihili faciendum eſt, & ſic non curandum, quod ad ipſum jus pertinet, quod unum homini, qui vere homo eſſe velit, & ratione uti, curandum duntaxat eſt, quicquid mali videatur inde dirivari, quod verum malum nullo pacto eſſe poteſt, ſed tantummodo apparens: quando, inquam, iſta penitus conſiderantur, nemo eſt, qui cauſam non habeat, non modo non dolendi & non detrectandi iſta

omnia

omnia incommoda, ſed etiam maxime lætandi, & iſta quaſi teſtimonia ſeparationis ſuæ à mundo libenti animo amplectendi ac ſubeundi.

Jam de iſta Dei ignoratione, unde fiat, ut, qui ipſius Dei ſunt filii, ſive ipſi præter omnes ſunt chari, non approbentur à mundo, ſed potius ab ipſo odio habeantur, & perſequutionem patiantur, loquitur etiam Chriſtus apud hunc eundem ſcriptorem cap.15 ejus Euangelii 21, & cap.16.3, ubi ſimiliter, ut nos hic fieri ab Apoſtolo dicimus, videtur omnino, ſi quis antecedentia & ſubſequentia verba diligenter attendat, propterea diſcipulos ſuos, quos alloquebatur, hujus rei monere voluiſſe, ne quicquam mirarentur, cum iſta illis acciderent; neve propter ejuſmodi incommoda, ab obedientia præceptorum Dei quicquam deterrerentur, aut ulla ratione à propoſito abſterrerentur. Ubi interim notandum eſt, mentionem fieri à Chriſto ſui ipſius, ut illius, qui & ipſe, una cum Deo, à mundo ignoretur, & in cujus ignoratione conſiſtat illa Dei ignoratio, de qua hiſce in locis agitur. In priore ſiquidem loco ſic ait: *ſed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum, qui miſit me.* In poſteriore vero inquit, *Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me.* Cum igitur Apoſtolus affirmat, Dei filios propterea non agnoſci neque approbari à mundo, quia mundus ipſum Deum non novit, intelligendum eſt, eum loqui potiſſimum de ea cognitione Dei, quam non contingit haberi niſi per Chriſtum, & per ipſius Chriſti cognitionem.

Verſ.2. Quoniam vero affirmaverat Johannes, nos *vocari*, id eſt, *eſſe Dei filios*, ut, quid hoc ſit, aliquo modo explicet, & interim hinc occaſionem capiat, eos, ad quos ſcribit, in vero officio Dei filiorum retinendi, ſubjicit: *Dilecti, nunc filii Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus.* Mirabili quodam loquendi modo, eoque breviſſimo, rem maximam declarat Apoſtolus, quæ eſt, divinam filiationem noſtram dupliciter accipi, & quatenus videlicet illa in hoc mundo jam eſt, & quatenus in futuro ſeculo eſt futura. Quandoquidem dum in hoc ſeculo ſumus, ſi Chriſto, ſeu Deo per Chriſtum, obedimus, ſine dubio Dei ſimiles aliquo modo efficimur; quatenus videlicet ſancti ſumus & puri, quemadmodum ipſe Deus Sanctus & purus eſt, non pari quidem ratione ullo modo, ſed ſimili. Atqui ſimilitudine cum Deo, ut ante dictum à nobis fuit, continetur divina filiatio noſtra. In altero vero ſeculo ſimilitudo noſtra cum Deo erit multo perfectior; nam puritati & ſanctitati addetur immortalitas & beatitudo. Quæ res ſunt Dei ipſius propriæ, quod attinet ad originem & ad independentiam à quoquam. Quo igitur iſta futura cum Deo ſimilitudo perfectior erit quam præſens, eo etiam perfectior futura eſt iſta noſtra divina filiatio. Ad hæc igitur reſpiciens Apoſtolus ita loquitur, ut audiſtis. Ac ſi diceret, Sumus quidem nunc Dei filii, ſed alia ratione poſtea futuri ſumus; quæ ratio quanto ſit futura præſtantior, quam ea, qua nunc ſumus, mox explicat, ut poſtea videbimus. Eſt enim antea notandum, quod ipſe Apoſtolus explicat verbum *vocandi*, quo antea uſus fuerat, ſi quis fortaſſe Hebraiſmum non agnoſceret, de quo antea diximus; & pro eo, quod proxime dixerat, *nos filios Dei vocari*, nunc dicit diſerte, nos Dei filios eſſe. Deinde notandum eſt (& in hoc conſiſtit mirabilitas illa loquutionis ipſius, cujus antea meminimus) quod pro eo, quod videretur dicere debuiſſe, ut nos jam explicuimus, fore, ut præſtantiore multo ratione filii Dei ſimus, ait, *Et nondum apparuit quid erimus*, ubi ſubaudiri debet, quatenus attinet ad iſtam divinam filiationem noſtram.

Jam vero in quo conſiſtat iſta major præſtantia futuræ filiationis noſtræ quam præſentis, explicat verbis quæ illico ſubjungit, inquiens: *Scimus autem, quoniam, cum apparuerit, ſimiles ei erimus.* Verbum *apparuerit* poteſt referri tam ad illud, *quod futuri ſumus*, quam ad Chriſtum; nempe de quo plurimum uſurpatur hic loquendi modus, quod videlicet apparuerit; & in hoc eodem capite bis idem fieri palam eſt, nempe ℣.5 & 8. Verum mihi plus placet, ut hoc poſteriore loco verbum *apparuerit* ad idem referatur, ad quod refertur in priore. Videtur enim omnino alterum verbum ad alterum relationem habere, & ſine ullo dubio, quamvis non negemus, quod jam conceſſimus, ad Chriſtum quoque poſſe verbum iſtud ſecundo loco poſitum referri: ratio tamen ipſa ſermonis prorſus ſuadet, ut, cum dictum antea fuerit, *nondum apparuit quid erimus*, & ſtatim ſubjungatur, *Et ſcimus, cum apparuerit*, de eadem re utrobique agatur; alioqui non ſatis concinna eſſet oratio, neque ſenſus, qui illi ſubeſt, ſatis commode expreſſus. Nam quod ii, qui omnino volunt ad Chriſtum referri verbum iſtud ſecundo loco poſitum, utuntur hac ratione, quod videlicet ſtatim ſubjicitur, *ſimiles ei erimus*, ubi relativum *ei*, quod videtur omnino id ſignificare, de quo ſit ſermo in proximo verbo *apparuerit*, ad Chriſtum omnino ſit referendum; aut certe non ad illud, *quod erimus*. Hæc, inquam, ratio, qua Calvinus, & eum ſequutus Beza utuntur ad probandum, verbum *apparuerit* debere ad Chriſtum referri, nullius momenti apud me eſt.

Oſtendimus enim hactenus manifeſte, apud hunc ſcriptorem pronomen iſtud relativum ſæpe illum referri, qui proxime nominatus non ſit. Et ridiculum eſt, quod ipſi interim, ſi velint ſuam interpretationem defendere, agnoſcunt ipſi, neceſſe eſſe, ut ante verbum *apparuerit* ſubaudiatur pronomen relativum, quod etiam expreſſit Beza, de ſuo illud addens in tranſlatione ſua. Hoc enim pacto non modo additur in textu id, quod non eſt, ſed poſtquam eſt additum, idem impedimentum eademque abſurditas apparet, quæ ratione iſta ipſorum continetur. Neque enim eſt antea nominatus Chriſtus, ad quem pronomen iſtud referri poſſit, ſed Deus tantum & Pater.

Cæterum cum demonſtraverimus, nihil eſſe, quod cogat verbum iſtud *apparuerit* aliter accipere, atque ipſa orationis concinnitas, & inter ſe relatio, manifeſte fert; & omnino ſentiendum eſſe, Apoſtolum, cum dicit, *Scimus autem, quod cum apparuerit*, intelligere, *cum apparuerit id, quod erimus*, concludimus, minus neceſſarium eſſe, minuſque veriſimile, ut pronomen relativum illis verbis contentum, *Similes ei erimus*, ad Chriſtum referatur; immo dicimus ſtatuendum plane eſſe, illud ad Deum referri: cum, ut dictum fuit, non Chriſtus, ſed Deus proxime fuerit nominatus; immo Chriſtus, ſive id, quod tantundem valeat, expreſſe non legatur, niſi ante non paucos verſiculos; ac præterea (ut ſupra docuimus) ſoleat hic ſcriptor, hoc ſimplici pronomine Deum præcipue ſignificare. Sed & ſenſus ipſe rem ita ſe habere ſuadet, cum ſine dubio hic ſit ſenſus, (unde etiam, ut ante monuimus, apparet illa major perfectio noſtræ filiationis divinæ, quæ futura eſt, & iſtius majoris perfectionis cauſa, quod videlicet propterea filii Dei tunc erimus, quia erimus ipſi Deo ſimiles, intellige perfectiore ratione quam nunc ſimus; nempe quia beati atque immortales erimus, à qua re nunc longe re ipſa abſumus, quamvis id alioqui firmiter ſperemus: propter quam ſpem etiam dici poteſt, quod filii Dei nunc ſimus; ſed eo minus præſtanti ratione quam futuri ſumus, quo minus præſtans eſt beatitatis atque immortalitatis ſpes ipſa beatitate atque immortalitate. Nam & hujus quoque rei in verbis ſuis ipſum Apoſtolum rationem habuiſſe plane eſt veriſimile.

Jam quod ea ratione, qua dictum fuit, ſimus tunc futuri Deo ſimiles, probat Apoſtolus hac ratione, *Quia* inquit, *videbimus eum ſicuti eſt.* Neque enim fieri poteſt, ut quis ipſum Deum videat, uti eſt, & ſic beatitatem atque immortalitatem ipſius, qua, ut diximus, Deus origine propria ſua, & ſine ulla à quoquam dependentia, præditus eſt, intelligat atque comprehendat, niſi ei ſimilis aliquo modo his ipſis in rebus fuerit. Unde etiam Theologi paſſim concluſerunt, felicitatem noſtram illam ſummam atque æternam ipſius Dei viſione,

Digitized by Google

ſione, id eſt conſpectu contineri. Sumit autem Apoſtolus pro conceſſo, vel certe nos interim hoc docet, in illa futura vita, eos, qui illius fuerint participes, cujuſmodi ſunt omnes ii, qui hic per ſimilitudinem ſanctitatis cum Deo Dei filii ſunt, ipſum Deum, uti eſt, viſuros eſſe. Et veriſimile eſt, jam apud ipſos Hebræos, qui ante Chriſtum fuerant, &, quamvis eam ſibi promiſſam non cernerent, vitam tamen æternam & felicitatem illam cœleſtem expectabant, eam ſententiam invaluiſſe, quæ, ut diximus, apud Theologos plane invaluit, iſtam videlicet vitam, iſtamque felicitatem eo contineri, quod quis ipſum Deum videat.

Notandum autem eſt, in illis verbis, *Scimus autem, quod, cum apparuerit*, in Græco haberi, non quidem *cum apparuerit*, ſed *ſi apparuerit*. Eſt enim ibi conjunctio ἐὰν, non autem ὅταν, aut alia ſimilis. Sed certum eſt, particulam iſtam, quæ proprie *Si* Latine ſonat, idem non raro pollere, quod pollent, ea, quæ *quando*, ſive *cum*, ſeu *poſtquam* Latine ſignificant. Cujus rei habetur exemplum in Euangelio hujus ſcriptoris cap 14. 3, ubi ad verbum, ſecundum ipſum contextum Græcum, habetur: *Et ſi abiero, & paravero vobis locum, iterum veniam.* Ubi nihil eſt dubitandum quin ſenſus ſit, ac ſi diſerte Chriſtus dixiſſet: Et poſtquam abiero, & præparavero vobis locum, iterum veniam. Nam & hic pro eo, quod legitur, *Scimus autem, cum apparuerit*, recte, immo fortaſſe rectius legi poteſt, *poſtquam apparuerit*. Utitur autem verbo *apparendi* tam priore quam poſteriore loco Johannes, in hoc ſecundo hujus capitis verſiculo, ea ſignificatione, quæ alibi in Sacris Literis habetur, ut ſcilicet non declaret rem, quæ jam ſit, & non conſpiciatur, ſed rem, quæ non ſit, verum poſtea ſit extitura, & tantum dici poſſit, eam jam eſſe, quatenus & ſperatur, & certo promittitur.

Expoſuimus non paucis verbis, qua ratione ſimus in præſenti ſeculo filii Dei, & qua erimus in futuro; id quod Apoſtolus pauciſſimis explicuit, & ſane perquam obſcure, cum neque quicquam aperte dicat de præſente noſtra filiatione divina, quod ad hoc attinet, in quo illa conſiſtat; nec futuram nominaverit, immo ita loquutus fuerit, ut videatur aſſerere, nos quidem nunc Dei filios eſſe, ſed poſtea aliud quid futuros. Nec profecto ad ejus verba reſpicientes auſi fuiſſemus affirmare, illum voluiſſe nos docere, qua ratione ſimus futuri filii Dei in futuro ſeculo, eamque longe præſtantiorem eſſe docere, quam ea ſit, qua in præſente ſumus, niſi hoc ipſum, quod ipſe dicit nos futuros, ejuſmodi eſſet, quo, ſecundum expreſſa eaque multa divina teſtimonia, & ſecundum ipſam evidentem rationem, contineretur vera ac potior divina filiatio noſtra. Unde etiam elicuimus ejus ſenſum, quod attinet ad rationem ab ipſo non expreſſam, qua in præſenti ſeculo filii Dei ſimus. Certum eſt enim, ex ipſius verbis manifeſte colligi, nos id nunc non eſſe revera, quod futuri ſumus. Unde ſequitur, ut, cum ille affirmat, nos eſſe nunc Dei filios, non propterea id affirmaverit, quia velit dicere, nos jam vera ac potiore ratione Dei filios eſſe, ſeu nos jam eſſe beatos, atque immortales: ſed neceſſe eſt, ut propterea id affirmaverit, quod vel jam ſumus Deo ſimiles in juſtitia & ſanctitate; vel quod jam firma ſpe, licet non reipſa, beatitatem atque immortalitatem habemus; vel certe propter utrumque ſimul. Atque ut verum fatear, quamvis ab initio prioris rationis filiationis noſtræ divinæ in hoc ſeculo mentionem fecerim, poſterioris vero non niſi poſtea: (nimirum quia ab initio non de ſpe ulla, ſed de ipſa tantum re loqui mihi propoſitum fuit) tamen, ſi altera tantum ex illis ad mentem Apoſtoli pertinere dicenda ſit, crediderim illum poſterioris omnino rationem habuiſſe. Apparet enim illum conſiderare divinam filiationem noſtram, quam nunc habemus, tanquam ingens teſtimonium charitatis divinæ erga nos. At ea ſine dubio multo magis conſpicitur in eo, quod Deus nobis beatam immortalitatem promiſit, ejuſque quaſi pignora quædam nobis dedit, quam in eo, quod, ipſo juvante licet, idque curante, ſimiles in juſtitia & ſanctitate ei facti ſimus. In hoc enim & aliquæ partes noſtræ ſunt, & minus divinæ beneficentiæ apparet, quam in illo, propter quod, tanquam propter ſuum finem, hoc factum eſt, non autem illud propter hoc. Credimus tamen nihilominus, Apoſtolum utriuſque rei rationem habuiſſe; ſed præcipue promiſſæ nobis ac confirmatæ à Deo immortalitatis, ac beatitatis noſtræ. Hæc voluimus dicere, ut apertius & noſtra, & Apoſtoli ſimul mens intelligeretur, quod attinet ad noſtram divinam filiationem, de qua hoc in loco agitur.

Nunc pro perfecta explicatione verborum ejus, à nobis jam recitatorum, reſtat tantum, ut aliquid dicamus de ratione, qua interim voluerit Apoſtolus adhuc diligentius curare, ut eos, ad quos ſcribit, in officio Chriſtiani hominis contineret. Ea vero ſatis apparet ex eo, quod beata immortalitas res eſt præter alias omnes deſideratiſſima; & propterea quamvis, dum Chriſtiani hominis officio fungi volumus, neceſſe ſit, multa eaque maxima incommoda & mala experiri; & quamvis interea, dum ſumus in hoc mundo, & Deo per Chriſtum obedire volumus, videamur potius quidvis aliud eſſe quam Dei filii, id eſt, ipſi Deo chari: tamen iſtud, quod certo ſperare poſſumus, non modo levia facit omnia mala & incommoda noſtra præſentia, & omne dubium nobis adimit de benevolentia Dei erga nos, ſed etiam efficit, ut & ardente animo illa expetamus, & plane conſtante de hac perſuaſiſſimi ſimus, ſcientes, hanc eſſe unicam viam ad deſideratiſſimum iſtud bonum conſequendum, ſecundum Chriſti præcepta Deo obedientiam præſtare, & id faciendo multa perpeti.

Verſ. 3. Quod quia maximam requirit diligentiam noſtram, atque non poſſunt nimis multa dici ad nos monendos, ut ſancte vivamus, quemadmodum videlicet Deus per Chriſtum nobis præſcripſit; idcirco Apoſtolus, non contentus hoc ſuis verbis aliquo modo indicaſſe & comprehendiſſe, addit ſtatim: *Et omnis habens hanc ſpem in eo, ſanctificat ſeipſum, ſicut ille ſanctus eſt.* Quibus verbis docet, non eſſe quod quis jactet, ſe ſperare, futurum, ut Deum videat, ſicuti eſt, niſi interim ſancte vivat; & quidem ita, ut ſimilitudinem hac in re cum ipſo Deo habeat. Neque enim fieri poteſt, ut quis tanta ſpe ſit præditus, & tamen minus ſancte vivat: tum quia non bene, immo nullo modo hæc duo inter ſe conveniunt; tum vero quia omnes ſcimus, niſi noſmetipſos prudentes ſcientes fallere velimus, non eſſe tantam rem ſperandam, nec eam eſſe promiſſam, niſi ei, qui ſancte vixerit.

Ubi notandum eſt, quod Apoſtolus non dixit ſimpliciter, *Qui habet hanc ſpem*, ſed addidit *in eo*, ut oſtenderet, ſe non loqui de ſpe quadam imaginaria, ſeu quam quis ſibi ipſe formet; ſed de ſolida ſpe, quæ ipſo Deo ejuſque promiſſis nitatur. Verbum, quod *ſanctificat* redditum fuit à vulgato interprete, eſt ἁγνίζει, quod proprie iſtam ſignificationem non habet, quamvis re ipſa idem ſenſus eſſe poſſit: ſed proprie vel *purificat*, vel potius, ut ſic dixerim, *caſtificat*, ſignificare videtur. Mihi quidem placet, ut *purificat* hoc loco vertatur. Nam quod Beza *caſtum conſervat* illud reddidit, mihi videtur idem hic feciſſe, quod ſupra in voce παῤῥησίας, ut ſcilicet, dum nimis proprietatem in ſignificatione vocis ſectatur, verum ſenſum perdiderit, aut certe obſcuraverit. Nemo enim non videt, quamvis ex proprietate Latini ſermonis poſſit fortaſſe vox *caſtus* ad mentem Apoſtoli accommodari: tamen multo melius ac tutius ad eam exprimendam eſſe, uti voce *purus*. Nec arbitror, in verbo Græco ἁγνίζει, quod attinet ad Johannis ſenſum exprimendum, eſſe illam ambiguitatem & obſcuritatem, quæ eſt in Latino verbo *caſtum conſervat*; ut nihil dicam, quod valde improprie atque inuſitate de Deo dicitur, quod ſit caſtus. Nam certe (ut Beza facere neceſſe habuit) ſi verbum ἁγνίζει *caſtum conſervat* verti debet, id, quod ſubjungitur καθὼς

ἐκεῖνος

ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι, nulla ratione fieri poteſt, quin vertatur, *ſicut ille caſtus eſt.* Nam de Deo iſtud dici, & in toto hoc membro duo pronomina relativa, quæ in ipſo habentur, ad Deum referenda eſſe, viderunt fortaſſe plerique alii, & ipſe Beza una cum illis: quod tamen mirum eſt, cum in ſuperiore proximo verſiculo de Chriſto agi velit.

Eſt præterea animadvertendum, non parvam vim eſſe in verbo iſto ἁγνίζει ſeu purificat, cum ait, *purificat ſeipſum.* Sic enim Apoſtolus indicat, in nobis aliqua ratione ſitum eſſe, ut nos ipſos puros faciamus; id quod innumerabilibus ferme aliis Sacræ Scripturæ teſtimoniis confirmatur. Quare fruſtra laborant, qui quærunt perſuadere, ex iſto modo loquendi rem iſtam non conſequi; & interim ſine ulla, non dicam neceſſitate, ut quidem opus eſſet, ſed ſine ulla vel minima cauſa verbis Apoſtoli vim facere non dubitant; non conſiderantes interim, quantum ponderis illius ſententiæ detrahatur, & quam debilitetur, ut ſic dixerim, ejus cohortatio, quæ his verbis continetur, ut ſcilicet quiſque, qui ſperet ſe Deum viſurum, purus ſit, ut Deus ipſe purus eſt, ſi Apoſtolus aliquo modo non expreſſerit, hoc facere generatim in uniuſcujuſque poteſtate eſſe. De vi voculæ *ſicut*, quæ videlicet non habeat ſignificationem paritatis, ſed ſimilitudinis tantum, præſertim cum ea ad Deum reſpectu noſtri refertur, non opus eſt quicquam dicere, cum omnes hoc ipſum probe animadverterint.

Verſ. 4. Jam vero quia ſe ita purum facere, ut quis hac in parte Deo ſit ſimilis, continet in ſe alienum eſſe à peccando, ſive ab ipſo peccato, idcirco Apoſtolus, ut à peccato nos deterreat, ſubjicit ſtatim: *Omnis, qui facit peccatum, & iniquitatem facit. Et peccatum eſt iniquitas.* Verbum, quod Latinus interpres, & cum eo Syriacus, reddidit voce *iniquitatis*, in Græco eſt ἀνομία, quam vocem alii voce *tranſgreſſionis legis* vertendam duxerunt, reſpicientes ad ipſius vocis etymologiam: ſecundum quam tamen proprie vox iſta iſtud ſignificare non videtur. Compoſita eſt enim Græca iſta vox ex voce νόμος quæ Legem ſignificat, & è particula, quæ, cum ipſa per ſe nihil ſignificet, in compoſitione, ut omnes norunt, privationem declarat; ita ut proprie nomen hujus conjugatum, & ex quo nomen ἀνομίας derivatur, nempe ἄνομος Latine ad verbum reddi debeat *exlex*, quod multo plus ſignificat, & majus vitium oſtendit, quam ſi quis dicat, *tranſgreſſor Legis.*

Undeconſequitur vocem ἀνομίας, voce *tranſgreſſionis Legis*, non bene, id eſt non plene fuiſſe expreſſam à recentioribus iſtis interpretibus. Et ſane, ſi, ut dictum eſt, & res ipſa per ſe loqui videtur, mens Apoſtoli hoc in loco eſt, deterrere omnino à peccando, idque efficere affirmando; peccatum eſſe τὴν ἀνομίαν, neceſſe eſt, ut nomen ἀνομίας aliquid manifeſte & inſigniter malum ac turpe ſignificet; quod abſolute dici nequit de Legis tranſgreſſione, cum, tametſi Legis tranſgreſſio ſit ſine dubio malum quoddam turpe atque inſigne, ſi, quid illa ſit; penitus ac profundius conſideretur, tamen tantam iſtam malitiam ac turpitudinem ipſa ſic nominata non omnino præ ſe ferat; alioqui enim *peccatum* quoque tale eſt: ſed quia nomen ipſum peccati iſtud per ſe non oſtendit, voluit Apoſtolus alio vocabulo, quod, ut Dialectici loquuntur, de peccato prædicetur, vel ſit ejus definitio, aut deſcriptio quædam, notum facere, quanta ſit peccati turpitudo. Quanquam non negamus poſſe vocem tranſgreſſionis Legis turpitudinem quandam majorem præ oculis ponere, quam ipſum peccati nomen faciat, ſi quodam ſenſu, quem mox exponemus, nomen *peccati* a Johanne hoc loco uſurpatum fuiſſe velimus. Poteſt enim dubitari, an Apoſtolus per vocem peccati hic ſignificaverit tranſgreſſionem ipſius Legis divinæ per Moſen datæ, & per Prophetas, atque adeo per Johannem Baptiſtam, & ipſum denique Chriſtum alicubi explicatæ ac repetitæ: an vero ſignificare voluerit omne genus vitiorum, quæ quavis ratione pugnent, aut non bene conſentiant cum Euangelii doctrina, vel etiam ſimpliciter cum Euangelii præſtantia atque analogia quadam.

Hunc poſteriorem ſenſum videtur ſecutus fuiſſe Zuinglius in hunc locum ſcribens; quamvis non ſatis declaret, quomodo ſenſus iſte ad verba Apoſtoli accommodetur, & rem hanc non ſatis perſpicue exponat. Qui ſenſus ſi probaretur, tunc eveniret id, quod paullo ante indicavimus de voce *tranſgreſſionis legis*, quæ videatur poſſe recte accommodari ad Apoſtoli mentem, & ad deterrendum à peccato. Sic enim conſervata dicta voce tranſgreſſionis legis, eaque tanquam exprimente Græcam vocem τῆς ἀνομίας hoc loco poſita, idem eſſet, ac ſi Apoſtolus dixiſſet: Neceſſe eſt, ut ab omni vitio, cujuſcunque generis illud tandem ſit, quiſque ſibi caveat. Nullum ſiquidem vitium eſt, in quo divina Lex non violetur, non quidem illa, quæ per Moſen data fuit, ſed quæ per Chriſtum, & per ipſius Euangelium nobis data eſt; ſi modo ipſius Euangelii præſtantiam atque analogiam conſideremus, & Chriſti ejuſque Apoſtolorum præcepta omnia diligenter inſpiciamus, & quæ inde, quod ad vitam noſtram inſtituendam attinet, conſequuntur, recte animadvertamus.

Quare non eſt quod ſibi quis blandiatur, putetve, ſe nihil magni mali facere, ſi vitium aliquod habeat, vel ſecundum ipſum aliquid committat, modo id vitium non pugnet cum expreſſa Lege Dei per Moſen data, & per Prophetas alioſque divinos viros explicata atque inculcata. Satis enim eſt, quo ejuſmodi homo agnoſcat ſe male agere, idque ita, ut & vituperatione & pœna ſit dignus, ſi adverſus alteram iſtam Legem divinam poſtremo nobis datam, & ea, quæ inde conſequuntur, aliquid committat. Verum, tametſi hic ſenſus videatur in ſeipſo non minus egregius quam verus: nobis nihilominus videtur, illum huic loco non prorſus recte convenire; quandoquidem Apoſtolus, cum vult ea vitia intelligere, quæ alioqui non pugnant cum expreſſa Lege Dei per Moſen data, neque cum manifeſta ratione (hoc enim de manifeſta ratione addendum eſt iis, quæ ſupra diximus, & conjungendum, ut hic facimus, cum Moſaica Lege) ſolet alio modo loqui, & non peccati nomine uti, ſed alia ratione vitia iſta ſignificare; ut vidimus ſuperiore capite illum feciſſe, cum loquutus eſt de non amando mundo, neque iis, quæ ſunt in mundo; ubi docuimus illum non habuiſſe ſibi propoſitum, ut dehortaretur ab iis peccatis, quæ Lex Moſaica, aut alioquin ipſum jus gentium, aut ipſa manifeſta ratio indicat ac prohibet: ſed ea, quæ, licet alioqui ſecundum iſta omnia peccata eſſe ſtatui non queant, ſunt tamen ex Euangelii doctrina vere peccata, & divinæ voluntatis tranſgreſſiones.

Cui noſtræ rationi addatur, quod ex mox ſequentibus videtur ſatis apparere, Johannem loqui de iis peccatis, quæ ab omnibus peccata eſſe cenſentur. Nec porro eſt veriſimile (quod tertiæ rationis loco eſſe poterit) eum voce peccati uſum fuiſſe in alium ſenſum, quam in quem vulgo acciperetur, & in quem illam acceptam in Sacris Literis fuiſſe conſtaret. Non conſtat autem in illis, id eſt, in ſcriptis Veteris Teſtamenti, quæ ſola adhuc pro Literis Sacris paſſim habebantur, alia ſignificatione eam uſurpatam fuiſſe, quam ut tranſgreſſiones divinæ Legis per Moſen datæ, & dictaminis (ut ſic loquamur) manifeſtæ rationis declararet. Jam hoc conſtituto, ſequitur hic agnoſcendum eſſe alterum illum ſenſum, cum quo non videtur recte convenire, ſi nomen ἀνομίας exprimatur per nomen *tranſgreſſionis Legis.* Nihil enim vox iſta *tranſgreſſio Legis* plus continet, vel majorem turpitudinem, ſeu malitiam ob oculos ponit, quam vox *peccatum*, ſi *peccati* nomen omnino ſignificat divinæ Legis & manifeſtæ rationis tranſgreſſionem.

Itaque Apoſtolus nihil effeciſſet ad deterrendos à peccato, de quo loquimur, eos, ad quos ſcribit, ſi aliud nihil dixiſſet, quam peccatum eſſe Legis tranſgreſſionem. Quocirca neceſſe plane videtur (id quod etiam alioqui, niſi quid aliter facere cogat, faciendum ubique eſt)

non

Digitized by Google

non recedere in interpretanda voce iſta à propria ejus ſignificatione, & prorſus ſtatuere ἀνομίας nomine hic intelligi id, quod oſtendat, eum, qui illam committat, divinæ Legis nullam rationem habere; quod multo plus eſt, quam divinam Legem tranſgredi. Poteſt enim quis divinam Legem, vel per ignorantiam, vel per incogitantiam, vel denique per meram fragilitatem tranſgredi, & interim tamen non erit ejuſmodi, qui divinæ Legis nullam rationem habere merito dici poſſit.

Sed dicet aliquis: ſi per peccati nomen Apoſtolus tranſgreſſionem expreſſæ divinæ Legis & manifeſtæ rationis intelligit, quomodo igitur verum erit, quod peccatum ſit res, quæ declaret, aut in ſe contineat Legis divinæ contemptum; cum ipſe manifeſte contendas tranſgreſſionem iſtam conſiſtere poſſe ſine contemptu iſto?

Hanc objectionem maximi momenti eſſe fateor, niſi quis attendat ad uſum tum aliorum ſcriptorum ſacrorum, tum præcipue hujus noſtri, qui *peccandi*, ſeu *peccati faciendi* verbo intelligunt plerumque, in peccato aliquo, ſeu mavis in tranſgreſſione ipſius divinæ Legis manere. Nam ſi quis hunc uſum hujus potiſſimum ſcriptoris animadvertat, cujus manifeſta indicia mox inferius in ejus verbis habituri ſumus, videbit, apud illum hæc duo, nempe peccatum, & divinæ Legis contemptum, ejuſmodi eſſe, ut alterum ex altero vel proficiſcatur vel indicetur, cum nec Legem divinam contemnere quis poſſit, quin in peccato maneat; nec rurſus in peccato manere, quin Legem Dei contemnat.

Animadverterunt uſum, quem diximus, verbi *peccandi*, ſeu *peccatum faciendi*, alii multi ex explanatoribus hujus Epiſtolæ; adeo ut Beza in tranſlatione ſua à non paucis expreſſe approbata, pro eo, quod verba Græca (ut uterque interpres Latinus & Syriacus habet) proprie ſonant *facit peccatum*, repoſuerit *dat operam peccato*, volens hoc pacto ſatis aperte declarare ſenſum iſtum in peccato manendi, eoque quodammodo ſeſe oblectandi. Et mirum eſt, cum hoc & ipſe & alii animadverterint, tamen vim vocis ἀνομίας eos non percepiſſe, quam ante expoſuimus, nec vidiſſe, nimis frigide poſt *dat operam peccato*, poni *Legem tranſgreditur*, tanquam id ſcilicet, quod augeat, magiſque ob oculos ponat rei turpitudinem; cum potius contra res ſe habeat, & negari non poſſit, quin dare operam peccato, ſi ipſa verba attendantur, plus ſit quam Legem tranſgredi; cum, ut diximus, poſſit quis Legem tranſgredi, nec interim ipſam contemnere; id quod tamen aliqua ſaltem ratione eum facere negari non poteſt, qui peccato dat operam, & ſic non modo in peccato manet, ſed etiam eo ſeſe oblectat. Igitur concludendum nobis eſt, Apoſtolum dicere voluiſſe, eum, qui in peccato aliquo manet, Legis Dei contemptorem eſſe; quod, cum ſit horribile quiddam ac turpiſſimum, neceſſe eſt ut plurimum momenti habeat in animo, qui menti ac rationi non valedixerit, ad illum deterrendum, quominus in peccato aliquo maneat. Hoc, inquam, ſibi volunt verba iſta, *Qui facit peccatum, & ἀνομίαν facit, & peccatum eſt ἀνομία.*

Notatur ab explanatoribus, quod iſtis duobus nominibus, utrique, inquam, apponitur articulus. Quæ conſideratio (ne omnia, quæ hujus rei occaſione ab illis dicuntur, hic examinemus, ut pote quæ magni momenti eſſe non videantur) ſatis fuerit ſi hunc fructum nobis pariat, ut hinc addiſcamus, ubicumque fuerit peccatum, ibi fore etiam ἀνομίαν, id eſt divinæ Legis contemptum, & viciſſim, ubi ἀνομία fuerit, ibi fore peccatum, peccatum, inquam, eo ſenſu, qui apud hunc ſcriptorem, ut ante monuimus, valde frequens eſt, nempe, ut ſignificet peccatum, ut ſic dixerim, continuatum, ſeu mavis peccati habitum, vel aſſuetudinem. Unde notandum eſt, quamvis ab aliis, ut diximus, fuerit animadverſum, quid ſit apud hunc ſcriptorem *facere peccatum*, eos tamen non intellexiſſe, ſenſum iſtum ex ipſa voce *peccati* fluere, habita nimirum ratione uſus illius apud hunc ſcriptorem, non autem, ut illi ſine dubio exiſtimarunt, ex duobus illis verbis ſimul junctis, ſive ex hac phraſi *facere peccatum*. Nam paullo inferius, ubi idem Apoſtolus utitur ſimplici *peccandi* verbo, eodem prorſus ſenſu, quo uſus hic eſt phraſi iſta *faciendi peccatum*, & quem iſti expreſſerunt iſta ſua phraſi *Dandi operam peccato*, nullum aliud verbum vel addiderunt, vel pro verbo *peccandi* ſubſtituerunt; ſed ipſomet ſimplici verbo *peccandi* ſunt uſi, id eſt, illud in ſua tranſlatione retinuerunt; cum tamen debuiſſent idem ibi facere, quod hic, cum præſertim, etiamſi nihil alioqui appareret de ſenſu Apoſtoli, qui idem utrobique eſt, certum ſit, *facere peccatum* nihil plus ſignificare, quam *peccare*, ex Hebraica loquendi conſuetudine.

Jam antequam ulterius progrediamur, ne quis de interpretatione noſtra nominis ἀνομίας, quod ad ipſum ſenſum attinet, dubitandi occaſionem habeat, ex eo videlicet, quod, ſi ἀνομία, ut nos interpretamur, contemptum Legis declarat, ſequeretur Apoſtolum dixiſſe, eum, qui peccatum facit, contemptum Legis facere; quod nimirum abſurde dictum videatur, cum contemptus Legis non fiat, ſed indicetur, & ex eo, quod quis facit, intelligatur; monere volumus primum, nos non habuiſſe hac in re opinionem iſtam, quod nomen ἀνομία ad unguem Latine reddatur nomine contemptus Legis: ſed tantum, quod nomine ἀνομίας contemptus Legis declaretur, relinquentes interea alii minus occupato, & in Latina Lingua magis verſato, curam inveniendi Latinum nomen unum aut plura, quæ cum phraſi iſta conveniant, & interim contemptum Legis declarent. Quanquam nihil deinde abſurdi eſſe dicimus, ſi verbum aliquod idem plane ſignificet, quod aliud ſignificat, idque alioqui ad unguem exprimat, & tamen interim non ita poſſit commode cum aliquo alio verbo conſtrui atque conjungi ut illud aliud poteſt. Nec noſtra mens eſt, ut modo indicavimus, ut in hoc loco è Græco in Latinum vertendo vox ἀνομίας reddatur voce contemptus Legis; cum nihil aliud quæſierimus, quam Apoſtoli mentem declarare.

Verſ. 5. Pergit Apoſtolus confirmare monitionem ſuam, ut à peccando iſti ſibi caveant, ad quos ſcribit, & ait: *Et ſcitis, quod ille apparuit, ut peccata noſtra tolleret, & peccatum in eo non eſt.* Duas rationes continent hæc verba, quarum utravis per ſe recte intellecta atque perpenſa, maximum pondus habet, ad retrahendum nos à peccando. Una eſt, quod Chriſtus propterea advenit, & patefactus nobis à Deo eſt, una videlicet cum ipſius Euangelio, ut peccata noſtra auferret. Altera vero eſt, ipſum Chriſtum peccato omnino caruiſſe. Eædem iſtæ duæ rationes ad idem ſine dubio efficiendum, quod hic Johannem efficere voluiſſe diximus, inveniuntur apud Petrum in priori Epiſt. cap. 2. circa finem, ubi de Chriſto ait: *qui peccatum non fecit, &c.* & mox ſubjungit, *qui peccata noſtra ipſe tulit in corpore ſuo ſuper lignum, ut peccatis mortui juſtitiæ vivamus.* Sunt igitur admodum ſimiles iſti duo loci, & alter alterum non parum illuſtrat. Quod attinet ad locum Petri, cum nos explicuimus ſatis diligenter in diſputatione noſtra de Chriſto Servatore part. 2 cap 6. ubi oſtendimus, verbum, quod nos hic vertimus *tulit*, & vulgo redditum eſt *pertulit*, idem ſignificare quod *ſuſtulit*. Id quod confirmatur etiam hoc Johannis loco, nempe in quo eadem ſententia appareat, ubi legunt omnes *tolleret*, non autem *perferret*, ſentientes hic agi de ablatione peccatorum, non autem de illorum, ut ſic dixerim, portatione, id eſt, pœnarum illis debitarum, ut vulgo creditur, perpeſſione. Nam alioqui ipſum *portandi* verbum, optime ex uſu Sacrarum Literarum poteſt ipſam ſimplicem ablationem ſignificare, quemadmodum in eadem diſputatione noſtra aperte docuimus.

Jam *auferre peccata* duobus modis intelligi poteſt; & quatenus videlicet proprie loquendo ſignificat efficere ut quis non peccet (proprie loquendo, inquam, quod pertinet ad ipſam vocem peccatorum) & quatenus minus proprie loquendo, ſed tamen ſecundum uſum frequentem Sacrarum Literarum, & ſic peccatorum nomen, pro pœnis peccatorum accipiendo, ſignificat peccatorum pœnas tollere, id eſt, efficere, ne illa exigantur,

ſeu

ſeu repetantur. Oſtendimus autem ſupra citato loco illius noſtræ diſputationis, ex iſtis duabus ſignificationibus priorem, & quæ magis proprie cum *peccatorum* nominis ſignificatione convenit, magis quadrare ad locum iſtum Petri, idque ob eam cauſam, quod non ita vim habet deterrendi à peccatis, quod Chriſtus abſtulerit pœnas peccatorum noſtrorum, quemadmodum quod abſtulerit, quantum ſcilicet in ipſo fuit, ſeu auferre curaverit ipſa peccata. Quapropter in hoc quoque Johannis loco idem ſtatuendum dicimus; quippe in quo non minus, quam in iſto apud Petrum, agatur de deterrendo à peccatis, ut jam dictum eſt. Non negamus tamen, poſſe etiam in hiſce locis habere locum poſteriorem ſignificationem iſtius phraſis *auferendi peccati*; cum etiam ex eo, quod Chriſtus ideo advenerit, ut pœnas noſtrorum peccatorum auferret, ſi modo, ut id faceret, quid, poſtquam advenit, perpeſſus fuerit, penitius conſideretur, nempe (ut cum Petro, qui hoc expreſſit, loquamur) quod corpore ſuo ſuper lignum, id eſt ad crucifigendum tradito, genus mortis maledictionis & horroris pleniſſimum ſubierit, vim aliquam proficiſci poſſe conſtet, ad nos à peccatis deterrendos. Apparet enim, una cum ſumma atque ineffabili erga nos Dei benignitate, ex hoc, quod fecit Chriſtus, ſummum Dei odium erga peccatum; quæ duæ res, in animo præſertim recte compoſito, & non belluino potius quam humano, magnum pondus habent ad hoc, ut peccatis valedicatur, & hac ratione quis erga Deum ſe gratum oſtendat, & ſimul Dei judicium atque conſilium tanti, quanti debet, faciat. Quamvis igitur prior ſignificatio ſit huic loco magis accommodata, non tamen rejicienda eſt poſterior, ſed una cum ea ſimul jungenda; cum utramque ſimul ab Apoſtolo, prout ipſa verba ferunt, phraſi iſta comprehenſam fuiſſe omnino ſit veriſimile.

Jam quod attinet ad alteram rationem, quod ſcilicet Chriſtus peccatum non habuerit, ea propterea magnam vim habet, quia, ut Petrus in prædicto loco proxime ante dixerat, Chriſtus nobis exemplum reliquit, ut inſequamur veſtigia ejus. Quod quamvis iſtic à Petro nominatim accommodetur ad mortem, quam Chriſtus pati voluit pro nobis, ut ſcilicet præter alias cauſas nos quoque ipſius exemplo pro fratribus patiamur: tamen nihil vetat, quominus etiam ad Chriſti ſanctitatem vitæ atque innocentiam accommodetur; & quominus ipſe Petrus huc reſpexerit, præſertim cum ſtatim ſubjiciat id, quod antea indicavimus: *Qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore ejus.* Adde, quod turpiſſimum eſt, ſe ipſum Chriſtianum vocare, Chriſtumque pro ſuo duce & anteſignano habere profiteri, & interim non ita ſe gerere, ut ille ſe geſſit; & pro eo, quod ipſe ab omni peccato alieniſſimus fuit, in peccato aliquo manere.

Verbum *eſt* præſentis temporis, dum ait, *peccatum in eo non eſt*, fieri poteſt ut nullum myſterium in ſe contineat, ſed idem valeat *non eſt*, quod *non fuit*. Nam Petrus, ut vidimus, verbo præteriti temporis eſt uſus. Quod ſi tamen pondus aliquod habere velimus, quod Johannes non verbo præteriti temporis, ſed præſenti ſit uſus, tunc poterimus aliter hanc ſecundam Apoſtoli rationem accipere, & nomen *peccatum*, ut alibi fit, ita interpretari, ut ſignificet non vitium aliquod in moribus, aut tranſgreſſionem aliquam divinæ legis, ſed aliquid ex iis, quæ ſolent peccatorum ſeu delictorum eſſe propria; cujuſmodi ſunt omnia mala, omneſque perpeſſiones, una cum ipſa morte: ab iſtis enim omnibus Chriſtus hodie eſt liberrimus, ut pote beatiſſimus, & impatibilis, atque immortalis. Nam poteſt, ſi hunc ſenſum ſequamur, haberi hoc pro ratione valida ad perſuadendum, ut à peccatis abhorreamus; quippe cum ſciamus, viam, qua ad tantam felicitatem & ad ſummum iſtud bonum Chriſtus pervenit, fuiſſe obedientiam divinæ voluntatis, & conſequenter ab omni peccato, ut ſic dixerim, abhorrentiam. Nihil enim eſt, quod nos magis moveat, ad aliquid quantumvis durum ac difficile præſtandum, quam ſpes felicitatis ac ſummi boni, quod inde nobis obventurum ſit. Non poteſt autem iſta ſpe carere, cum ipſi Chriſto iſta propter jam dictam cauſam obvenerint, quiſquis arduum licet hoc ſit & laboris plenum, non recuſet vim ſibi faciendo curare, ut à jugo & ſervitute peccati immunis ſit; cum Chriſtus homo mortalis fuerit, ut nos ſumus, & manifeſte ſit nobis pro exemplo propoſitus, ut morum & actionum, ſic etiam ſortis & finis, qui illas conſequuturus ſit.

Non putamus tamen recedendum à priore ratione interpretandi verba iſta Apoſtoli, *& peccatum in eo non eſt*, & oſtendendi, quomodo in illis altera ratio contineatur, qua Apoſtolus vult perſuadere, ne in peccatis maneamus. Quamvis enim verbum præſentis temporis *eſt* deberet ita accipi, ut præſens etiam tempus revera Apoſtolus reſpexerit: tamen recte dictum ab eo fuiſſet, nunc in Chriſto nullum eſſe peccatum; non quod antea fuerit ullo modo, ſed quod multo magis id nunc certum eſt, poſtquam ad beatam immortalitatem, & ad ſupremam illam majeſtatem pervenit. Nam ſi ipſius Dei exemplo Sacræ Literæ nos excitant ad vitæ ſanctitatem omnino ſectandam, nulla ratio eſt, cur idem facere non poſſint Chriſti exemplo, jam ut ſic dixerim, deificati, atque ut talis conſiderati. Poſſumus igitur, ſi velimus, utramque interpretationem mentis Apoſtoli in verbis iſtis retinere, ut videlicet ſtatuamus, cum ad utramque rem reſpexiſſe, id eſt, & ad id, quod Chriſtus omni prorſus peccato caret; & ad id, quod ab illis omnibus malis & imperfectionibus, quæ peccata comitantur, & illa conſequuntur, prorſus eſt liber. Nec ulla res mihi magis probatur in Sacris Literis, quam, ubi duplex ſenſus haberi poteſt, qui ſimul conſiſtere queat, neutrum rejicere, ſed utrumque amplecti, & eidem loco ſimul ſubeſſe agnoſcere: licet ſæpius contingat, ut alter altero videatur ad ipſum locum accomodatior: quemadmodum ſine dubio eſt hic prior ſenſus à nobis expoſitus, poſteriore, loco præſenti magis conſentaneus.

Non omittendum eſt autem, antequam ad ſequentia Johannis verba explicanda accedamus, quod Apoſtolus cum vellet Chriſtum pronomine aliquo indicare, quem videlicet proxime non nominaverat, uſus fuit non quidem pronomine αὐτὸς, ſed ἐκεῖνος. Quod dicimus propter illos, qui credunt, ab hoc ſcriptore pronomine αὐτὸς Chriſtum potiſſimum ſignificari, etiamſi ille proxime nominatus non fuerit. Nos enim, quamvis, ut antea monuimus, varius ſit omnino apud hunc ſcriptorem uſus articulorum relativorum, ſive expreſſorum ſive tacitorum, quod attinet ad perſonam Dei & Chriſti; tamen ejus ſententiæ ſumus, ut, ſi alterum ex ipſis poſtremo non nominatum, pronominibus iſtis ſignificare vult, & non utrumque ſimul, tunc Deum intelligat frequentius quam Chriſtum. Nam cum Chriſtum poſtremo non nominatum ſignificare vult, utitur pronomine iſto ἐκεῖνος, quod non tam relativum quam demonſtrativum eſt, & referri poteſt ad eum, qui non modo nuper, ſed neque etiam unquam antea nominatus fuerit. Nec ſane temere pronomine iſto ut ſimplici relativo uſus eſt ſcriptor noſter: ſed tantum, ubi non bene quadrabat pronomen αὐτὸς, quod proprie & ſimpliciter relativum eſt, ut ſupra proxime, cum dixit, *Et qui habet ſpem hanc in eo, purificat ſeipſum, ſicut ille purus eſt.* Pro *ille* enim in Græco eſt ἐκεῖνος, quamvis ſimplicis relativi vim habeat. Cauſa eſt, quia ſi poſuiſſet Apoſtolus αὐτὸς potuiſſet ex vi Grammaticæ relativum iſtud tam referri ad eum, qui ſe purificat, quam ad Deum. Similiter accidit infra ℣ſ.7. ubi ἐκεῖνος ſimplicis relativi vim habet, & poſitum eſt pro αὐτὸς; quia pronomen αὐτὸς ex eadem Grammaticæ vi potuiſſet non minus accommodari ad eum, qui facit juſtitiam, quam ad Chriſtum: utrobique enim ceſſat iſta ambiguitas poſito pronomine ἐκεῖνος, quo videlicet neceſſarium eſt in priore loco Deum ſignificari, in poſteriore vero Chriſtum. Jam, quod alioqui uſus iſtius pronominis apud hunc ſcriptorem ſit is, quem antea diximus, docebit nos locus alius inf. ℣ſ.16. de quo cum eo perventum fuerit, accuratius videbimus.

Verſ.6. Nunc in explicandis Apoſtoli verbis ulterius progrediamur. Non contentus enim Apoſtolus rationibus

nibus jam allatis, ut à manendo in peccatis deterreat, alias ſubnectit, & inquit: *Omnis, qui in eo manet, non peccat; omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognovit eum.* Ex iſtis Johannis verbis apparet id, quod diximus, apud ipſum idem plane eſſe *facere peccatum*; quod *peccare*. Nulli enim dubium eſſe poteſt, quin ipſe in eodem propoſito maneat, atque alias rationes, ut diximus, afferat ejus, quod proxime ſuadere ac monere incepit. Unde neceſſario colligitur, quod, cum proxime uſus fuerit phraſi *peccatum faciendi*, hic vero ſimplici verbo *peccandi* utatur, idem apud ipſum hoc ſimplex verbum polleat quod phraſis iſta. Quare non poſſunt alii excuſari, quominus indiligentes fuerint in explicandis verbis illis capitis ſuperioris in ipſo initio: *Hæc ſcribo vobis, ut non peccetis: ſed ſi quis peccaverit*, &c. dum non animadvertunt, uſum hujus ſcriptoris ferre, ut ibi non de aliquo peccandi actu, ſed de habitu vel aſſuetudine ſit ſermo, quemadmodum ut hic ſit, neceſſe eſt, ſi, ut illi ipſi agnoverunt, *facere peccatum* idem eſt, quod peccato dare operam; cum, ut dictum fuit, verbum ſimplex *peccandi*, manifeſte hic idem valeat quod phraſis *peccatum faciendi*.

Eſtque præterea animadvertendum, quod illi hoc in loco, & mox infra, non modo agnoverunt, verbum *peccandi* vim habere, non quidem actum aliquem, ſed habitum vel aſſuetudinem ſignificandi: verum etiam phraſi iſti *peccatum faciendi*, quæ idem pollet cum ſimplici verbo iſto, plus adhuc, quod attinet ad ſignificationem, tribuerunt, quam ut non actum, ſed habitum vel aſſuetudinem ſignificet. Quando enim illam Latine reddiderunt *Dare operam peccato*, videntur intellexiſſe, ad hoc, ut quis dici poſſit peccatum facere, non ſatis eſſe in peccato manere; ſed etiam ſtudere ac diligenter curare pecc tum committere: quandoquidem fieri poteſt, ut quis habitum vel aſſuetudinem peccandi habeat, ſive in peccato maneat, & tamen peccato operam non det, ſi proprie, & in eum ſenſum, quem modo expoſuimus, phraſis iſta accipiatur. Nihil enim vetat, quominus diſplicentia, ut ſic loquar, & odium ipſius peccati, quamvis non magnum, nec abſolutum in eo eſſe poſſit, qui interim tamen peccare non deſinit, & peccandi habitum quendam habet, quandoquidem propter hunc ipſum habitum fit, ut nequeat ſe à peccato exſolvere, quamvis id curet. Scio equidem poſſe phraſin iſtam *dandi operam peccato* ita accipi, ut effectus tantum ſeu facta ipſa, non etiam animus & ſtudium ſignificetur: verum tunc loquutio iſta minus proprie accipitur, quæ tamen improprietas me non deterruiſſet à ſtatuendo, quod interpretes iſti ſenſum hunc interpretatione iſta ſua fuerint ſequuti, niſi palam eſſet, eos ſentire, poſſe hominem regeneratum eſſe, quantumvis peccet, modo ſtudium & conatum habeat, ut à peccando ceſſet, quamvis effectus minime conſequatur, ſi modo ſtudium ac conatus iſte ſit ſincerus & non fucatus.

Quæ ſententia nullo pacto eſt amplectenda: ſed agnoſcendum prorſus eſt, ſtudium & conatum non peccandi quantumvis magnum atque ſincerum, non ſatis eſſe ad hominem regeneratum conſtituendum, niſi effectus quoque re ipſa & in hac vita conſequatur, ut ſcilicet à peccando deſiſtatur, & in nullo ex iis peccatis maneatur, quibus apud Scriptores Sacros tribuitur, quod adimant poſſeſſionem regni cœleſtis, id eſt, ad illam pervenire permu tant: qua de re à nobis ſatis copioſe diſputatum eſt in aliquot ex jam editis ſcriptis noſtris, ad quæ vos rejicimus. Fuit autem hac de re aliquid hic dicendi locus, cum Apoſtolus diſerte dicat, eum, qui peccat, non manere in Chriſto, neque ipſum vidiſſe at cognoviſſe. Certe enim, ut ex iis intelligi poteſt, quæ antea docuimus, de manendo in Chriſto deque eodem cognoſcendo, dum hoc dicit Apoſtolus, ſimul etiam dicit, ſeu potius hoc ipſum dicit, eum per Chriſtum regenitum non eſſe qui peccet.

Nam hoc idem animadvertentes iſti interpretes, propterea verbis *peccandi*, & *peccatum faciendi* hoc loco adeo prægnantem ſignificationem tribuerunt, ut ex hac ſententia Apoſtoli nihil adverſus ipſorum ſententiam de regeneratis hominibus concludi queat: ſed fruſtra atque immerito, ut jam dictum eſt. Eſt in his Apoſtoli verbis verbum *videndi* ad Chriſtum paſſive relatum, quo antea non eſt uſus, cum hac eadem de re, & ſimul de eo, quod requiratur ad hominem Chriſtianum conſtituendum, loquutus eſt. Quod verbum, quamvis videatur minus ſignificare quam verbum *cognoſcendi*, tamen hoc in loco videtur ita uſurpatum, ut plus ſignificet, cum poſt illud *non vidit eum*, ſubjungat Apoſtolus, *nec cognovit eum*, ut ſcilicet non modo neget, ei, qui peccat, viſum fuiſſe Chriſtum, quod majus ſcilicet quiddam ſit: ſed etiam non fuiſſe cognitum, quod videlicet ſit minus. Illud veriſſimum eſt, verbum *videndi* uſurpari in Sacris Literis cum ſignificatione majoris rei, quam ipſum præ ſe ferat; ita ut neceſſe ſaltem ſit illud aliquando cognoſcendi ſignificationem habere, ut in illis ipſis Chriſti verbis, cum de hac ipſius cognitione loquens inquit Johan. 14. 9. *Philippe, qui vidit me, vidit Patrem*, ubi nemini dubium eſſe poteſt, quin videndi verbo ſaltem id ſignificaverit, quod verbum cognoſcendi exprimit. Proxime enim dixerat, *Tantum tempus vobiſcum ſum & non cognoviſti me Philippe?* Verum, ut dictum eſt, Johannes hoc in loco plus etiam verbo *videndi* videtur tribuere, quam verbum cognoſcendi exprimat, & per illud certiorem quandam cognitionem ſignificare; & propterea dicere, eum, qui peccat, non modo non habere certiorem quandam Chriſti cognitionem, qualis earum rerum habetur, quæ ipſis oculis cernuntur: ſed neque etiam ullo modo Chriſtum ab ipſo cognoſci. Et videmus ſane plus eſſe in Sacris Literis *Deum videre*, quam *Deum cognoſcere*; cum hoc paſſim requiratur à nobis dum ſumus in hac vita, & iis tribuatur, qui Deo ſunt chari: illud vero promitti conſueverit nobis in altera vita, & illis tribui, qui futuri ſunt participes beatæ immortalitatis. Prout igitur verbum videndi accipitur, & reſpectu verbi cognoſcendi conſideratur, modo plus, modo minus quam illud ſignificat. Minus ſignificat, quando eo declaratur externus aſpectus, qui opponatur interiori cognitioni: plus vero, cum ſignificat ipſum contuitum rei, qui opponatur cognitioni, quam quis ejuſdem rei per auditum & per aliorum relationem habeat, vel alii cuipiam cognitioni, quæ incertior & minus plena ſit, quam illa, quæ per ipſos oculos perque ipſum clarum & apertum viſum habetur.

Jam vero ratio, quæ in his verbis Apoſtoli, quæ poſtremo recitavimus, continetur, qua utitur ad perſuadendum, ut ne quis in peccato maneat, breviter hæc eſt (præſtat enim unicam rationem hic agnoſcere quam plures, etiamſi plures cuipiam videri poſſint) quod is qui in peccato manet, nullam communionem habet cum Chriſto: id enim ſignificant iſta tria, *Non manere in Chriſto, Non vidiſſe illum*, & *Eum non cognoſſe*. Quæ alioqui quem ſenſum habeant, ſi quis explicatius intellige velit, ad ea recurrat, quæ ſupra à nobis de manendo in Chriſto, deque eo cognoſcendo diſputata ſunt. Sumit autem Johannes pro conceſſo, rem eſſe turpem ac deteſtabilem, nullam cum Chriſto habere communionem; aut certe ad illos reſpiciens, ad quos ſcribebat, hoc ipſis valde turpe ac deteſtabile eſſe tacite ſumit; cum videlicet illi ſe Chriſtianos eſſe profiterentur, & ſic aut mendaces, aut valde ſtulti eſſe deprehenderentur, ſi interim cum Chriſto nihil haberent commune.

Verſ. 7. Ab hac ratione tranſit ad aliam, quæ his verbis continetur: *Filioli, nemo ſeducat vos, qui facit juſticiam, juſtus eſt, ſicut ille juſtus eſt.* Ratio deterrendi à peccatis, his verbis comprehenſa, hæc eſt, quod nimis dignum vituperatione ſit, non eſſe juſtum: eum autem juſtum non eſſe nimis apertum ſit, qui juſta non faciat, ſeu juſte non vivat; quamvis non deſint homines impudentes, & ad decipiendum alios ſine ulla fronte perpetuo parati, qui negent neceſſe eſſe, ut quis juſte vivat, adhoc, ut merito juſtus vocari queat. Habent enim verba iſta, *Qui facit juſtitiam, juſtus eſt*, eandem vim, ac ſi dixiſſet; *Is demum, & non alius*

quiſ-

Digitized by Google

quiſquam, juſtus eſt, qui juſtitiam facit. Inveniuntur enim in verbis præſertim Domini Jeſu ſæpe tales enunciationes, quæ ſimplicem affirmationem continere videntur, & tamen reipſa negationem quoque conjunctam habent; & breviter ſunt ejuſmodi, ut in illis idjeveniat, quod Juris conſulti dicere ſolent de argumento à contrario ſenſu, quod ex affirmantibus enunciatis colligatur: cujuſmodi eſt enunciatio illa, quam protulit apud hunc eundem ſcriptorem Joh.8.47. *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit.* In enunciatione ſiquidem iſta tacite ſubintelligitur particula *demum*, aut alia ſimilis; ita ut ex ea, per argumentum illud à contrario ſenſu concludatur, eum, qui non eſt ex Deo, verba Dei non audire; alioquin id, quod ibidem ſtatim ſubjungit ipſe Dominus, non recte concluſum eſſet. Illico enim inquit, *Vos propterea non auditis*, ſcilicet Dei verba, quæ ego nimirum loquor, *quia ex Deo non eſtis.* Hanc rem, id eſt uſum iſtum, & ſignificationem ejuſmodi enunciationum, præſertim in Chriſti verbis, non animadvertentes multi, qui Dialecticæ præcepta tradunt, ut interim Chriſti ratiocinationem à fallacia vindicarent, aliter de iſto ratiocinandi modo ſenſerunt, ac ſtatuerunt, cum propoſitiones ſunt ejuſmodi, ut reciprocentur, poſſe quem ex illis argumentari, quamvis alioqui argumentandi forma legitima non ſervata: nempe, quia nihilominus verum concludi poſſit, & porro concludatur. Quorum ſententiæ ego nullo pacto adhærere poſſum, & plane ſtatuo, niſi Chriſti enunciatio illa, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, quæ ſimiles habent ſubjectas concluſiones, eo modo accipiantur, ut nos diximus, neceſſarium fore fateri, Chriſtum male ratiocinatum fuiſſe, quicquid veræ alioquin ſint ipſius concluſiones.

Argumentum igitur Johannis hoc in loco tale eſt: Nemo eſt juſtus, qui juſtitiam non facit. Sed qui peccat, id eſt in peccato manet, juſtitiam non facit. Ergo qui in peccato manet, non eſt juſtus: quantumvis ejus verba per ſolam affirmationem fuerint concepta hunc in modum: *Qui facit juſtitiam, juſtus eſt.* Quibus vim totam ipſius ratiocinationis revera continentibus ſubjicit iſta, *ſicut ille juſtus eſt.* Quæ verba ſi ita intelligantur, ut credimus vulgo intelligi, ut ſcilicet nihil aliud addant ſuperioribus, niſi quod is, qui juſtitiam facit, ita ſit juſtus, ut Chriſtus ipſe eſt juſtus, tunc multo magis apparebit, in illis nullam vim, quod attinet ad ratiocinationem Apoſtoli contineri. Sed arbitramur illis alium ſenſum ſubeſſe; neque nobis admodum veriſimile ſit, Apoſtolum propter duntaxat jam expoſitum ſenſum verba iſta addidiſſe.

Nam ſi quis dicat eum, paullo ſuperius de ipſo Deo loquentem eadem fere ratione mentionem feciſſe, quod Deus ſit purus, cùm tamen iſtud ipſum dicere vellet, & non quicquam amplius, inquiens: *Et is qui hanc ſpem habet in eo, purificat ſe: quemadmodum ille purus eſt.* Dico, Apoſtolum ibi loqui de actione quadam, quam exprimere voluit, & qualis illa ſit, docere. Voluit enim oſtendere, qua ratione purificet ſe, quiſquis in Deo ſpem habet, quod illum aliquando ſit viſurus, & oſtendere, purificationem iſtam eſſe ejuſmodi, ut is, qui id facit, hac in re, id eſt in puritate, Deo ſimilis fiat; & propterea ſatis elegans atque egregius eſt ſenſus verborum Apoſtoli, etiamſi ex verbis illis, *quemadmodum ille purus eſt*, nihil præterea colligatur, quam quod dictum eſt, & verba ipſa ſonant. At in loco noſtro non de actione ulla agitur, ſed de habitu, ſeu qualitate quadam, quam declarant duo illa verba, *juſtus eſt*, quam qualitatem ſeu habitum declarare, & exprimere, qualis ille ſit, nihil erat opus, nec ad rationem Apoſtoli, quam nos explicavimus, concludendum, id quidquam momenti habet: quemadmodum ex ipſa explicatione noſtra iſtius ratiocinationis aperte intelligi poteſt. Nihil enim præterea ad rationem iſtam concludendam requirebatur, niſi quod is ſit juſtus, qui juſtitiam facit; ſupple, *nec quiſquam alius*: quod vero ita ſit juſtus, ut Chriſtus ipſe eſt juſtus, iſtud non huc, ſed alio fortaſſe pertinere poteſt, quo Apoſtoli mens tendere non videtur; ſi videlicet hoc ipſum tantum, quod verba ſonant, in illis verbis contineri volumus, *ſicut ille juſtus eſt.*

Verum, ſi quis ea in alium ſenſum aliquanto abſtruſiorem accipiat, confirmabitur non parum per illa, tota Apoſtoli ratiocinatio, ut, quia nimirum Apoſtolus dixerat, eum demum eſſe juſtum, qui juſticiam faciat, ſubjiciat ad id confirmandum, quod Chriſtus ipſe hac via & non alia juſtus ſit, nempe juſtitiam faciendo; ita ut vox *ſicut* habeat hanc vim, ut declaret modum, & conſequenter cauſam, cur ipſe Chriſtus ſit juſtus. Perinde ac ſi Johannes dixiſſet, Is demum juſtus eſt, qui juſticiam facit; nam & Chriſtus ad hunc modum juſtus eſt, juſticiam ſcilicet faciendo. Et ſecundum hunc ſenſum verbum *eſt* præſentis temporis, vel idem pollet, ac ſi in præterito tempore fuiſſet enunciatum, reſpiciendo videlicet plane ad tempus, quo Chriſtus hic in carne vixit, non modo quatenus pertinet ad faciendam juſticiam, ſed etiam quod ad id pertinet, ut ſit juſtus, ac ſi dixiſſet: Nam Chriſtus quoque propterea juſtus fuit, quia juſtitiam fecit. Vel ſi placet, ut, quatenus ad id pertinet, quod expreſſum eſt, ſcilicet quod Chriſtus ſit juſtus, verbum *eſt* præſentis temporis accipiatur ita, ut ipſum præſens tempus declaret, tunc dicendum eſt, Chriſtum nunc juſtum eſſe dici, quia videlicet ea conſequutus ſit, quæ juſtis tantum dantur, & ex quibus manifeſte appareat, illum vere fuiſſe juſtum. Nam, quemadmodum alibi a nobis oſtenſum eſt, ipſa beata immortalitas *juſticia* in Sacris Literis appellatur 2.Tim.4.8, 2.Pet.3.13 Cum igitur Chriſtus beatus atque immortalis hodie ſit, merito poteſt ob hanc ipſam cauſam, ex uſu Sacrarum Literarum, hodie juſtus eſſe dici. Jam quid ſit *facere juſtitiam*, ſeu, ut nos antea interdum locuti ſumus & Caſtellio in ſua interpretatione habet, *juſta facere*, facile intelligi poteſt, cum conſideratur *facere juſtitiam* hic ſatis aperte opponi ei, quod eſt *facere peccatum*, ſeu *peccare.* Nam ſi *facere peccatum* eſt in peccato manere, & habitum vel aſſuetudinem peccandi habere, neceſſe eſt, ut *juſtitiam facere* ſit, in juſtis actionibus manere, & habitu quodam eſſe præditum juſta faciendi; ac breviter, ut idem ſit *juſtitiam facere*, quod juſte vivere, non mente quidem & ſtudio ſolum, ſed ipſis factis & tota vitæ ſuæ ratione.

Quod ſi animadverterent, qui ad regeneratum per Chriſtum hominem ſatis eſſe concludunt, ſtudium & conatum ſincerum habere juſte vivendi, ab iſta non minus falſa, quam pernicioſa ſententia omnino recederent; & hic unus locus præſertim ita explicatus, ut nos fecimus, apud ipſos ſatis eſſet ad illos ſui erroris commonefaciendos. Nam & ipſi hoc certo agnoverunt, hic non tantum dici, quod is ſit juſtus, qui juſtitiam facit, ſed etiam ſimul definiri, quis tandem juſtus merito dici queat, nempe ille & non alius qui juſtitiam facit. Non eſt autem mirandum, ſi nihilominus adverſus iſtam definitionem illi revera de hac tota re ſtatuant, & velint, eum etiam eſſe juſtum, aut eſſe poſſe, qui re ipſa juſte eo modo, quo antea dictum eſt, non vivat; cum ipſo Apoſtolorum tempore, quando ſcilicet veriſſima iſta definitio ubique prædicabatur, & omnibus notiſſima eſſe poterat, ejuſque veritas compertiſſima, tamen non deerant, qui contrarium aſſererent, & in ſuam ſententiam alios traducere conarentur, quemadmodum ipſa Apoſtoli verba clare docent; qui ſine dubio id faciebant allatis iiſdem aut ſimilibus rationibus, quibus hodie ii uti ſolent, qui idem ſentiunt, aut ſentire præ ſe ferunt. Quæ cum partim neſcio quid coloris habeant, partim vero, idque potiſſimum, carni faveant, non mirum eſt, ab illis periculum ſimplicibus & non bene firmis in fide hominibus imminere; & idcirco Apoſtolum directe monuiſſe, ne ſinamus nos à talibus hominibus ejuſmodi rationibus decipi ac ſeduci.

Verſ.8. Pergit Apoſtolus in afferendis rationibus, quibus deterreamur à manendo in peccatis, inquiens, *Qui facit peccatum ex diabolo eſt, quoniam ab initio diabolus peccat.* Sumit hic Johannes pro conceſſo, rem deteſtabilem eſſe cum diabolo aliquid commune habere; præ-

ſertim vero *ex ipſo eſſe*, & ſic Diaboli filium appellari poſſe. Neque enim probatione iſtud indiget. Hoc igitur pro conceſſo ſumpto, ſic reipſa argumentatur: Qui peccatum facit ex diabolo eſt. Ergo non oportet peccatum facere. Ex eo, quod diximus illum pro conceſſo ſumere, conſequentia hujus enthymematis apparet; tantum reſtat, ut aſſumptio probetur, quæ eſt, illum eſſe ex diabolo, qui facit peccatum, id eſt, qui in peccato manet. Hanc igitur aſſumptionem probat ex eo, quod peccare ſit res Diaboli propria ac perpetua. Propria, inquam, quatenus non quidem ipſe ſolus peccat, ſed aliis peccandi videtur potiſſima eſſe cauſa. Perpetua vero, quia nunquam, ex quo diabolus fuit, peccare deſiit. Utrumque complectitur Apoſtolus illis duabus vocibus *Ab initio*, junctis cum verbo *peccat*. Quandoquidem, judicio quidem noſtro, *ab initio* hoc loco non id ſignificat, quod plærique exiſtimant, videlicet *ab initio mundi*: ſed quemadmodum in aliis omnibus locis, ubi phraſis iſta reperitur, debet illa accommodari ad ſubjectam materiam, ſive ad id, de quo eſt ſermo. Hic vero ſermo eſt de Diabolo peccante; Ergo iſtud initium debet referri vel ad Diabolum, vel ad ipſum peccare, vel ad utrumque ſimul.

Igitur *ab initio* neceſſe eſt ut hic idem valeat, vel quod *cum Diabolus eſſe cœpit*; vel quod *cum peccari cœptum eſt*; vel denique, quod *cum Diabolus eſſe cœpit*, & *peccatum cœptum eſt*, adeo ut, etiamſi, ut quidam volunt, nec Diabolus eſſe cœpiſſet ante conditum mundum, nec peccari ante mundum conditum cœptum fuiſſet, & ita fieret, ut retenta etiam interpretatione noſtra, ex verbis iſtis hic ſenſus omnino eliceretur, nempe Diabolum ab initio mundi peccaſſe, & peccare incepiſſe, id fieret ex accidente, quod ad illud attinet, quod per duas iſtas voces *ab initio* ſignificaretur mundi initium; nempe, quia accidit, ut mundi initium cum eo concurrat, quod duæ iſtæ voces hoc in loco revera ſignificant: non autem propterea, quia illis mundi initium ſignificetur. Senſus igitur horum verborum, *Diabolus ab initio peccat*, triplex eſt Nam & ſignificant, Diabolum, cum primum eſſe cœpit, peccaſſe; & primum fuiſſe qui peccaverit; & denique nunquam peccare deſiiſſe; quibus tribus rebus continentur illa duo, quæ ante diximus, nempe, Diaboli & proprium & perpetuum eſſe peccare. Hæc enim, ut indicavimus, maxime pertinent ad probandam aſſumtionem Apoſtolicę argumentationis & ad oſtendendum quod, qui in peccato manet, ex Diabolo ſit neceſſe eſt.

Quod Diabolus, cum primum eſſe cœpit, peccaverit, ſignificant omnino verba iſta, *ab initio Diabolus peccat*, quatenus illud *ab initio* idem eſt atque *cum Diabolus eſſe cœpit*. Quod vero ſignificent, Diabolum primum fuiſſe, qui peccaverit, eædem duæ voces, relatæ ad ipſum *peccare*, demonſtrare poſſunt; ut ſcilicet idem valeat, Diabolus ab initio peccat, quod, tunc peccavit Diabolus, cum factum eſt initium peccandi. Quod vero denique verbis iſtis ſignificetur, Diabolum perpetuo peccare, verbum *peccat* præſenti tempore elatum, conjunctum cum illis duabus vocibus *ab initio*, id aperte docet.

Diximus enim ante non ſemel, duarum iſtarum vocum, *ab initio*, eam vim eſſe, ut continuationem ab ipſo principio uſque ad illud tempus, quo quis loquitur, declarent. At verbum *peccat* præſentis temporis oſtendit perpetuitatem etiam in futurum tempus, eo enim natura quædam Diaboli exprimitur, ſcilicet peccandi. Quemadmodum ſimilia aliqua verba, ſue quæ affectum, ſive actionem, ſive operationem aliquam declarent, de aliqua re præſenti tempore elata, idem ſignificare ſolent ut ſi dicam, Magnes trahit ferrum, idem eſt ac ſi dicerem, Natura Magnetis eſt trahere ferrum; & ſic in aliis ejuſmodi innumerabilibus evenire conſtat.

Quod ſi quis dicat, quamvis verum ſit, iſtos tres ſenſus poſſe contineri verbis iſtis, quatenus videlicet ea poſſunt ad unumquemque ipſorum accommodari: tamen vix fieri poſſe, ut omnes ſimul iiſdem verbis expreſſi fuerint; de hoc non admodum altercabimur, & unicuique inſpiciendum relinquemus, utrum necne poſſint omnes ſimul & eodem tempore ex verbis iſtis elici; modo id firmum maneat, quod duo illi, nempe quod Diabolus peccavit, cum primum eſſe cœpit, & perpetuo peccat, omnino verbis iſtis una contineantur. Tota enim difficultas eſt, an, quod Diabolus primus fuerit, qui peccaverit, concurrere poſſit, quatenus ad hoc pertinet, ut utrumque ex iſtis verbis eliciatur, cum eo, quod Diabolus, cum primum eſſe cœpit, peccavit. Nos quidem credimus concurrere poſſe, & non dubitamus, ut ſupra etiam attigimus, quin ſæpe Sacræ Literæ unis & iiſdem verbis plures ſenſus exprimere voluerint; quamvis (hoc enim nunc addimus) videatur ex vi ipſa verborum & loquutionis neceſſe eſſe, ut non omnes ſimul ſignificari poſſint. Cæterum hic habetis iterum ſatis manifeſtam probationem, quod apud hunc ſcriptorem *facere peccatum* & *peccare* idem ſit: ſi quis fortaſſe id ex ipſo uſu Hebraicæ linguæ non didicerit. Manifeſte enim in reddenda ratione, cur verum ſit, quod, qui facit peccatum, ſit ex Diabolo, pro *facit peccatum*, ſubſtituit ſimpliciter *peccat*. Nam alioqui, ſi idem non ſignificaret *peccat*, quod *peccatum facit*, & pro eo tamen ſubſtitutum eſſet, male ratiocinatus fuiſſet Apoſtolus, & minus recte concluſiſſet dicens, quod propterea is ex Diabolo eſt, qui peccatum facit, quia Diabolus ab initio peccat.

Addit Johanes rationem aliam, qua deterreamur à peccando, pro conceſſo ſumpto eó, quod in modò explicata ratione docuit. Hoc eſt Diabolum peccare, hocque ejus eſſe quiddam proprium ac perpetuum. Namque hoc poſito ſic tacite argumentatur: Oportet nos abſtinere ab iis, propter quæ abolenda Filius Dei apparuit. Sed Filius Dei apparuit, ut aboleret opera Diaboli. Ergo ab operibus Diaboli abſtinendum nobis eſt. Atqui peccata opera Diaboli eſſe, ut diximus, Apoſtolus pro conceſſo ſumit, & ſic ex ejus ratiocinatione neceſſario concluditur, nos debere à peccatis abſtinere. Nam quod abſtinendum nobis ſit ab iis, propter quæ diſſolvenda ſive abolenda Filius Dei apparuit, nulla indiget probatione, præſertim apud illos, qui ipſi Filio Dei ſe credere profitentur, eumque pro ſervatore ſuo & duce ad æternam ſalutem habent atque agnoſcunt. Quales erant ii, ad quos Johannes ſcribit. Quod vero Dei Filius, apparuerit ut Diaboli opera diſſolveret, ideo non probat Apoſtolus, quia in hoc aſſerendo ſimplici magiſtri munere fungitur.

Verſ. 3. Aliam porro rationem, quæ nos à peccando deterreat, ſtatim ſubjicit Apoſtolus, quæ his verbis continetur: *Omnis natus ex Deo peccatum non facit*, quandoquidem & illi quos Apoſtolus monebat, & nos omnes profitemur, nos eſſe ex Deo natos, aut certe perſuaſi ſumus, debere unumquemque ex nobis ex Deo natum eſſe, quare ſi is, qui natus eſt ex Deo, non peccat, neceſſario ſequitur, ſi nobis ipſis, & profeſſioni ac menti noſtræ adverſari nolimus, ut à peccando nobis caveamus. Ex Apoſtoli igitur mente poteſt formari tale Enthymema: Non debemus peccare, quia debemus ex Deo eſſe nati: ſeu malumus: Debemus ex Deo eſſe nati: Ergo debemus non peccare. Hujus enthymematis, à ſe nimirum explicati, ſolam rationem conſequentiæ explicat Apoſtolus, ea autem eſt: Natum ex Deo peccatum non facere, id eſt, non peccare.

Hoc igitur, ut maxime neceſſarium ad ſuam ratiocinationem concludendam, ut Apoſtolus expreſſit, ſic etiam probat, inquiens: *Quoniam ſemen ipſius in eo manet. Et non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt.* *Seminis Dei* nomine utitur metaphorice, ut ipſa metaphora *naſcendi ex Deo* plane fert. Neque eſt neceſſarium omnino ſtatuere, quid *ſeminis* nomine hic intelligatur. Nam ſatis eſt ad probationem Apoſtoli concludendam, quod in eo, qui natus ſit ex Deo, oporteat aliquid eſſe, quod cum ipſo Deo cognationem habeat. Quemadmodum per ſe ſatis patet, cum non poſſit dari nativitas iſta ſine iſta cognatione. Tali vero re in homine exiſtente, intellige ſic, ut ipſum afficiat, & qualitatem propterea divinam in eo exprimat, fieri nequit, ut qui tantopere Deo ſit diſſimilis, ut is eſt, qui peccat, id eſt in peccato manet; cum Deus cum

peccato

peccato nihil prorſus habere poſſit commune.

Sunt qui *ſeminis Dei* nomine Spiritum Sanctum intelligant; ſunt rurſus qui intelligant Dei verbum. Nos quidem, ſi aliquid tale certum Apoſtolum ſignificare voluiſſe concedendum ſit, illis potius adhæſuri ſimus, qui verbum Dei *ſemine* iſto ſignificari volunt, quam iis, qui Spiritum Sanctum; niſi Spiritus Sancti nomine intelligamus, ut ſæpe fit, ipſam Euangelii patefactionem, quippe quæ per Spiritum Sanctum ſit facta. Nam hoc pacto idem eſſet reipſa Spiritus Sanctus quod Dei verbum. Jam de Dei verbo, ſive de Euangelio nobis patefacto, quod poſſit ad metaphoram *ſeminis divini* accommodari, & per eam ſignificari, habetis locum apud Petrum prima Epiſtola ad finem primi capitis in illis verbis: *Renati non ex ſemine corruptibili; ſed incorruptibili, per verbum, Dei vivi & permanentis in æternum.* Et in ipſo fine ait: *Hoc autem eſt verbum, quod Euangelizatum eſt in vobis.* Cum enim apellat ſemen illud incorruptibile, idem videtur dicere, ac ſi dixiſſet *ſemen divinum.* Cum vero declarat verbum iſtud eſſe illud, quod euangelizatum eſt, id eſt, ipſum verbum Euangelii, apparet, Dei verbum & Euangelii verbum idem eſſe. Jam, quod non plane ipſum verbum vocat ſemen, ſed per Dei verbum dicit factum eſſe, ut ex ſemine incorruptibili renati ſimus, non impedit, quominus ſemen iſtud divinum poſſit dici ipſum verbum, ſi non proprie, ſaltem metonymice, cauſa pro effectu poſita. Et hoc ſatis eſt, ut iſtud, quod diximus, affirmari poſſit. Neque enim abſoluta ſermonis proprietas hic neceſſaria cenſenda eſt.

Ultima Apoſtoli verba eorum, quæ recitavimus, quamvis pertineant ad rationem conſequentiæ illius enthymematis, quod diximus ex ipſius Apoſtoli mente formari poſſe, licet ab ipſo explicatum non fuerit, ejuſmodi omnino tamen ſunt, ut nihil revera addant ſuperioribus, quod ad vim probandi attinet, ſed tamen firmius atque efficacius id repetant, quod ſuperiora continent. Quandoquidem *quod is, qui natus eſt ex Deo, non poſſit peccare* (hoc enim illud eſt, quod verbis iſtis continetur) nihil amplius revera ſignificat, quam quod is, qui natus eſt ex Deo non peccat. Neque enim affirmari poteſt, quod is, qui ex Deo natus eſt, non peccat, ſi is peccare poſſit, ſeu fieri poſſit ut peccet.

Ex quo ſequitur, in verbis iſtis, tantummodo hoc ipſum, quod continebatur in ſuperioribus, expreſſius atque efficacius exprimi. Cæterum nulla probatio præcedenti probationi additur, ſed tantum ipſa ratio conſequentiæ conſtanter affirmatur; adeo ut videri poſſit Johannes inepte loquutus fuiſſe; ait de eo, qui natus eſt ex Deo, & peccare non poteſt, *quoniam ex Deo natus eſt.* Videtur enim afferre pro ratione rem ipſam nudam, quæ ipſo ſubjecto continetur. Veruntamen crediderim, poſſe ipſius verba ita accipi, ut, etiamſi nullam probationem illi ſuperiori addant, *quoniam ſemen ipſius in eo manet*, tamen probationem contineant; quia ſcilicet dicere velit, quod quilibet, qui judicio non ſit deſtitutus, ex hoc ipſo, quod quis ſit ex Deo natus, concludet, eum peccare non poſſe; cum videlicet neceſſe ſit, ut inter eum, qui natus eſt, & eum ex quo natus eſt, non ſit tanta diſſimilitudo, quanta eſſet inter Deum, & illum, qui ex ipſo ſit natus, ſi iſte peccare poſſit, id eſt, in peccato mane e. Ubi animadvertendum eſt, ex hac ipſa ratiocinatione, quam verba iſta Apoſtoli continent, poſſe concludi, *peccare* ſeu *facere peccatum* apud ipſum non ſignificare peccatum aliquod committere, ſed, ut diximus, in peccato manere. Cum enim filiatio noſtra divina non ſit propria nec perfecta, præſertim in hoc mundo, non videtur vel impoſſibile, vel abſurdum, ut, quamvis Deus nullum peccatum committere poſſit. nos tamen, licet ipſius filii, in hoc præſenti ſeculo aliquod peccatum committere poſſimus. Nam ut in hac re omnino ſimiles Dei ſimus, requiri omnino videtur, ut filiatio noſtra divina ſit aliquo modo perfecta. At contra, vel impoſſibile, vel abſurdum plane cenſeri debet, quod, ſi ſumus Dei filii, quamvis imperfecte, in ea re maneamus, à qua Deus alieniſſimus eſt.

Poſſet hic occaſione horum Apoſtoli verborum quod, *qui natus eſt ex Deo, non facit peccatum, nec poteſt peccare,* diſputari plenius de ſententia illorum, qui volunt ab homine Chriſtiano & vere regenito, in hac ipſa vita nullum unquam peccatum committi, & oſtendi, ſententiam iſtam, ut pernicioſam, ſic etiam plane falſam eſſe, & divinis oraculis adverſantem. Verum quia ſatis videtur à nobis ſuiſſe probatum, *peccandi* verbo ſeu *peccatum faciendi* ab Apoſtolo non ſignificari actum aliquem, ſed habitum, vel actuum continuationem, non videtur multum hic laborandum, quaſi vero teſtimonia iſta ex verbis hujus Epiſtolæ vim aliquam ad ſententiam iſtam probandam habere merito videri poſſint. Satis igitur erit pro veritatis confirmatione, præter quædam pauca à nobis antea de hac ipſa re diſputata, &, niſi fallimur, adverſus ſententiam iſtam recte concluſa, teſtimonia aliqua proferre ex ipſis Sacris Literis, unde conſtare poſſit, id ſine dubio eſſe falſiſſimum, quod iſti ſententiæ ſuæ annectunt, inquientes, eum, qui poſt agnitam veritatem peccat, jam ita excludi à numero regenitorum per Chriſtum, ut nullo pacto ei numero unquam accenſeri queat, nec in priſtinum ſtatum reſtitui.

Itaque adverſus appendicem iſtam primum conſiderandum eſt id, quod ſcribit Paulus ad Galatas in initio cap.6 dum præcipit, ut, *ſi quiſquam in aliquo peccatu deprehenſus fuerit; ii, qui ſpirituales ſunt, illum inſtruant ac confirment, in ſpiritu lenitatis, conſiderantes, quod & ipſi tentari poſſunt*, id eſt, ſimiliter labi, & in aliquo peccato deprehendi. Ex hoc enim loco non modo probatur, eſſe locum pœnitentiæ & reditus ad ſtatum priorem ei, qui peccaverit poſtquam Chriſtum agnovit & confeſſus fuit: (id quod nos in præſentia nominatim nobis probandum ſumpſimus) ſed etiam conſtat, ipſam ſententiam de regeneratis hominibus, qui non peccent, eſſe falſam. Nam ſine dubio iſti *ſpirituales* ſunt regenerati, alioquin nomine iſto à Paulo vocari non potuiſſent. Ubi enim ſpiritus regnat, ibi neceſſario eſt regenerato: ubi vero non regnat, non eſt locus appellationi iſti, nec poteſt quis ſine mendacio *ſpiritualis* vocari. Atqui de iſtis Paulus non obſcure dicit, eos ſubjacere lapſibus, & ei rei, ut in peccato aliquo deprehendantur.

Deinde idem Apoſtolus priore ad Theſſ. cap.5. præcipit, *ut ii, qui inordinati ſunt commonefiant.* Quod ſane indicat, eos poſſe reſipiſcere: ſupervacanea enim alioqui eſſet omnis commonefactio, qua quis cum ipſis uteretur. Verum iſti inordinati ejuſmodi homines ſunt qui non modo peccent, ſed etiam graviter peccent adeo ut Apoſtolus ipſe vetet cum illis commercium habere, ut apparet ex iis, quæ ſcribit ad eoſdem Theſſal: in poſteriore Epiſtola cap.3.6. & tamen ibidem inferius ℣ſ.14 & 15. cum ejuſmodi hominibus ita jubet agi, ut non cum inimicis ſed cum fratribus: quod ſane non juberet, ſi de illorum reſipiſcentia nulla ſpes eſſet. Nam ſi quis poſteriora iſta duo loca conſerat, videbit, utrobique de iiſdem hominibus agi, nempe de iis, qui erant contumaces, & præceptis ipſius Apoſtoli parere recuſabant. Habetis præterea apud eundem Apoſtolum cap.2. poſter. ad Corinth. quod jubet recipi quendam, de quo apparet, quod peccaverat, & Eccleſiam totam offenderat, & illi condonari, ut ipſemet Paulus (ut pote ad Eccleſiam illam, ſicut & ad alias omnes, ejus curæ commiſſas pertinens) faciebat, omnem injuriam, qua fratres, ſuo nimirum peccato, affecerat.

Adde, quod admodum veriſimile eſt, ut etiam fere omnes ſentiunt, iſtum fuiſſe illum inceſtuoſum, de quo Paulus priore epiſt. ad eoſdem Corinth. cap.5. verba faciens, illum maximopere deteſtatus fuerat, jubens expreſſe, ut è cœtu ejiceretur, & Satanæ traderetur. Quod effectum poſtea propterea non habuiſſe eſt veriſimile, quia ille, antequam ad hoc veniretur, increpitus à pluribus ex fratribus reſipuerat: quemadmodum indicant Pauli verba in altero iſto loco poſterioris Epiſtolæ. Quam increpationem, ab ipſo videlicet inceſtuoſo in bonam partem acceptam atque admiſſam, voluit Paulus

Digitized by Google

ſatis eſſe: quamvis antea ſcripſiſſet, ut ulterius ad eum modum, quo dictum eſt antea, ad eum damnandum progreſſus fieret. Videtis, arbitror, manifeſte, etiamſi is, de quo in poſteriore Epiſtola ſcribit Paulus, non eſſet inceſtuoſus ille, de quo in priore, tamen manifeſte ex Pauli verbis colligi, eos, qui peccaverunt, & Eccleſiam ſuo peccato offenderunt, non eſſe ſine ſpe veniæ, & poſſe condonationem ſui delicti ab ipſa Eccleſia obtinere, & ſimul ac conſequenter ab ipſo Deo, atque eidem Eccleſiæ iterum adjungi, membrumque ejus fieri.

Habetis poſtremo, ut plurima alia teſtimonia omittam, à Chriſto expreſſe dictum cap. 18, apud Matthæum, *quod ſi frater in nos peccaverit, & eum corripuerimus, iſque nobis auſcultet, fieri, ut talem fratrem lucremur*. Hinc enim clare liquet, poſſe eum, qui peccat, adeo ut jam frater merito appellari non poſſet, iterum ad eum ſtatum reverti, ut frater merito vocetur. Totum hoc enim aperte docent illa verba, quæ Chriſtus ibi pronunciat, *lucratus es fratrem tuum.* Neque enim lucrari quis eum dicitur, quem jam haberet. Unde neceſſe eſt ut iſte deſierit eſſe frater, & poſtea rurſus frater factus fuerit.

Verſ. 10. Sed jam ad Johannem redeamus, qui, poſtquam ex duabus contrariis rebus, Deo nimirum & Diabolo, & ex eo, quod quis ad Diabolum, vel ad Deum pertineat, rationes duxit, quibus à manendo in peccatis deterreri debeamus, in eodem propoſito permanens, & quaſi recolligens ea, quæ proxime dixerat, hæc verba ſubjungit: *In hoc manifeſti ſunt filii Dei, & filii Diaboli: omnis qui non facit juſtitiam, non eſt ex Deo, & qui non diligit fratrem ſuum.* Ex Apoſtoli verbis, quæ valde conciſa ſunt, & manca, ſatis aperte colligi nihilominus poteſt, quod inter filios Dei & filios Diaboli nulli ſint homines medii. Namque videntur omnino ejus verba ſupplenda eſſe, cum ait, *non eſt ex Deo*, & addendum, *ſed ex Diabolo*, & interim tacite repetendum id, quod antea dixerat, quod, *qui facit juſtitiam, eſt juſtus*, & conſequenter *eſt ex Deo.* Ac ſi Apoſtolus diceret: Audiſtis & colligere potuiſtis ex præcedentibus meis verbis, eum, qui facit juſtitiam, ex Deo eſſe, ſive eſſe Dei filium. Scitote me veriſſimum dixiſſe. Nam hoc ipſum eſt, quod diſcriminat filios Dei à filiis Diaboli, & utroſque manifeſte indicat, quod ſcilicet filii Dei juſtitiam faciunt, filii vero Diaboli non faciunt. Immo nemo eſt, qui juſtitiam non faciat, quin idem ſit Diaboli filius. Atque ad hunc modum amplificat & exprimit melius Apoſtolus rationes ab ſe allatas, cur in peccato manendum non ſit. Quid enim turpius aut deteſtabilius eſſe poteſt, quam eſſe Diaboli filium? Jam enim dictum eſt, quid ſit *facere juſtitiam*, & conſequenter, quid ſit non facere. Unde apparet, *juſtitiam non facere* idem eſſe quod *in peccato manere*. Nam qui non juſte vivit (talis autem ex iis, quæ diximus, eſt is, qui juſtitiam non facit) certe ut in peccato maneat neceſſe eſt. Quid autem contra pulchrius & amabilius, quam Dei filium eſſe? Quare ſi is, qui facit juſtitiam, filius Dei eſt, omnibus viribus conandum nobis eſt, ut juſtitiam faciamus, & ſic juſte vivamus, ac conſequenter in peccato non maneamus.

Jam quod diximus de nullis hominibus mediis inter filios Diaboli & filios Dei, quamvis id ex Apoſtoli verbis, ut dictum fuit, videatur aperte colligi, poteſt tamen hanc declarationem ſuſcipere, eamque prorſus rei ipſi, de qua revera agit Apoſtolus, & ejus inſtituto convenientem, quod ſcilicet iſtud non ſit ſimpliciter & abſolute verum, ſed tantum quod attinet ad omnes illos homines, qui Euangelii prædicationem talem, qualis eſſe debet, & qualis ea erat, quæ tempore ipſius Apoſtoli extiterat, audiverunt, & ejuſdem confirmationem multis modis divinitus factam animadvertere potuerunt. Hi enim talem Euangelii prædicationem aut recipiunt eique aſſentiuntur, aut eam ſpernunt. Rurſus, qui ei aſſentiuntur, aut ex ipſius inſtituto vivunt, aut ſecus. Qui ex ipſius inſtituto vivunt, ſine dubio Dei filii ſunt. Nam & in hac vita ſimiles in ſanctitate Deo evadunt, atque immortalitatis ſpem concipiunt; & in altera vita ejus fient participes. Quibus rebus, ut ſupra explicatum fuit, continetur divina filiatio noſtra. Contra, qui ex Euangelicæ prædicationis inſtituto, licet à ſe approbatæ, non vivunt, ii neceſſe eſt, ut contra conſcientiam male vivant; & Diabolo, in iniquitate pergentes, ſimiles fiant, & tandem una cum ipſo Diabolo, à quo ad iſtam iniquitatem incitantur, pereant atque intereant; unde merito filii Diaboli vocari poſſunt.

Idem dicendum eſt ſine ullo dubio de iis, qui Euangelicam prædicationem, qualem antea diximus, ſpreverunt. Nam, nec fieri poteſt, ut contra propriam conſcientiam id non fecerint, & neceſſe eſt ut ab ipſorum malitia id profectum fuerit. Nulla autem eſt res, in qua magis ſimiles ſint Diabolo homines, quam in malitia; & ſic ſatis apparet, cur iſti Diaboli filii merito appellentur. Interim ex hac, ut ſic dixerim, Diabolica filiatione, quæ divinæ filiationi opponitur, cum ea tota in eo conſiſtat, quod ſimilitudo habetur cum Diabolo in malitia, & quod ad ejuſmodi malitiam ipſe Diabolus hortator atque incitator eſt; & in eo, quod habetur quoque ſimilitudo cum Diabolo, quod attinet ad perditionem atque interitum, cui ille deſtinatus eſt; facile intelligi poteſt, quid ſit divina filiatio, nempe id, quod iſti Diabolicæ filiationi ex diametro, ut ajunt, opponitur, quod ut apertius explicemus, nihil eſt opus. Tantum, antequam finem faciamus hac de re diſputandi, monere voluimus, liquido ex Apoſtoli verbis conſtare, idem eſſe reipſa *Eſſe Dei filium*, & *Eſſe ex Deo*; & ſimiliter idem omnino eſſe, *Diaboli eſſe filium*, & *Eſſe ex Diabolo.* Nam vel hac re diligenter perpenſa, poterit quis facile utramque filiationem intelligere, & ſeſe ab erroribus, qui circa divinam filiationem exiſtere poſſunt, penitus liberare atque exſolvere.

Reſtant adhuc declaranda ex Apoſtoli recitatis verbis illa, *Et qui non diligit fratrem ſuum.* Ubi primum ex præcedentibus repetendum eſt, *non eſt ex Deo*, una cum ſuo ſupplemento à nobis indicato, *ſed eſt ex Diabolo.* Ut autem hæc verba melius intelligamus, eſt deinde non omittendum, quod verba illa, *in hoc*, in initio hujus verſiculi poſita, habent eam vim, ut non ſolum referri poſſint (ut antea à nobis factum eſt) ad antecedentia, ſed etiam non ad antecedentia, ſed ad ſequentia referri queant, ut ſupra cap. 2. 5, ſecundum communem diviſionem, ſecundum vero noſtram in initio ℣ 1.6. habuimus hæc eadem verba *in hoc.* Quæ ut ibi docuimus, ad ſequentia plane ſpectant. Nam & hic poſſunt ita accipi, ut ad ſequentia tantum reſpiciant: & tamen erit idem ſenſus, qui antea à nobis expreſſus eſt; dum ſcilicet ſtatuimus, ut pertineant ad præcedentia; cum in ſequentibus re ipſa id totum ſit, quod in præcedentibus, ſi illis ea addantur, quæ ſupra monuimus, affirmantes verba Apoſtoli in hoc verſiculo eſſe valde conciſa & manca.

His igitur à nobis conſtitutis, haud difficile erit mentem Apoſtoli perſpicere in his poſtremis hujus verſiculi verbis. Videtur enim Apoſtolus omnino addere ad præcedentia id, quod illa continent. Id quod fieri non poſſet, ſi verba illa *in hoc* ad præcedentia referenda eſſent. Videtur, inquam, Apoſtolus non modo negare, illum eſſe ex Deo, qui non faciat juſtitiam, & tacite affirmare, iſtum eſſe ex Diabolo: verum etiam idem negare, idemque affirmare de eo, qui non diligit fratrem ſuum. Nam ſi quis dicat, videri omnino, quod is, qui fratrem ſuum non diligit, juſtitiam non faciat; & ſic, quod nominato eo, qui juſtitiam non facit, intelligatur etiam nominatus is, qui fratrem ſuum non diligit. Reſpondemus, id quidem ita videri poſſe: ſed tamen modum loquendi, quo Apoſtolus utitur, contrarium oſtendere, nobiſque declarare, ipſum Apoſtolum cenſuiſſe, non omnem, qui fratrem ſuum non diligit, juſtitiam non facere. Manifeſte enim iſta duo tanquam diverſa commemorat. Nam ſi iterum iſte excipiat, poſſe in verbis Apoſtoli eſſe figuratum loquendi

modum

modum, id eſt, in ejus verbis eſſe defectum aliquem alicujus voculæ, ita ut ea ſint ita accipienda, ac ſi dixiſſet: *Et præſertim*, ſeu *præſertim vero, qui non diligit fratrem ſuum*: Dicimus (quod etiam alicubi antea monuimus) non eſſe ad figuratas interpretationes recurrendum, niſi neceſſitas aliqua ſubſit, quæ hic minime, judicio noſtro, apparet, quantumvis illa apparere videatur. Supra enim duo à nobis ſunt dicta, & rationibus confirmata, quæ id, quod nunc dicimus, aperte confirmant. Unum eſt, quod Johannes, cum loquitur in hac ſua Epiſtola de diligendis fratribus, intelligit ejuſmodi dilectionem, quæ illam ſuperet, quam Lex Moſaica, & conſequenter ipſa humana per ſe ratio, ipſumque jus gentium præſcribit

Alterum eſt, quod, cum loquitur de peccatis, ipſo nomine peccatorum non intelligit niſi tranſgreſſiones Legis Moſaicæ, & dictaminis humanæ rationis. Ex quo ſequitur, quod, cum ille manifeſte opponat *facere peccatum*, & *facere juſtitiam*, aliud nihil ſit *facere juſtitiam* apud hunc ſcriptorem, quam juſte quidem vivere, ut jam loquutionem iſtam interpretati ſumus, verum ex præſcriptione Moſaicæ Legis, & ipſius humanæ rationis. Jam ſi iſta vera ſunt, neceſſario conſequitur, illum amorem fraternum, quem Apoſtolus requirit, in juſtitia facienda, de qua idem loquitur, minime contineri. Non ſunt igitur Apoſtoli verba aliter accipienda ac proprie ſonant, eſtque agnoſcendum, illum voluiſſe dicere, ut ſane dixit, non ſolum illum non eſſe ex Deo, qui non facit juſtitiam; ſed etiam illum, qui non diligit fratrem ſuum, ita ſcilicet, ut pro eo mori ſit paratus. Hoc enim nec Lex Moſaica, nec humana ratio præſcribit; & ſic non continetur eo, quod apud Apoſtolum ſignificat *facere juſtitiam*, & propterea merito ab ipſo ei additum fuit. Poſſunt autem præterea Apoſtoli verba ita accipi, ac ſi dicere voluerit, non modo eum ex Deo non eſſe, qui non ſervat præcepta per Moſen data, & humanæ rationi conſentanea, ſed etiam eum qui non ſervat præcepta Chriſti, quæ ſupra ipſam rationem humanam ſunt. Certum eſt enim, præceptum diligendi fratris, eo pacto intellectum, quo Johannem intelligere ſupra alibi expoſuimus, & quo ab ipſo Chriſto, qui illud dedit, explicatum eſt, ipſius Chriſti proprium præceptum eſſe, quemadmodum ipſemet teſtatur Joh. 13. 34. Atqui certum eſt etiam, præceptum dilectionis complecti omnia præcepta, quæ pertinent ad officium noſtrum erga alterum. Paulus enim 13. cap. Epiſt. ad Romanos aperte dicit, *omnia præcepta*, intellige ad proximum ſpectantia, *hoc verbo contineri, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum*.

Ex quo ſequitur, quicquid Chriſtus præcepit, quod pertineret ad officium noſtrum erga fratres, hoc unu præcepto contineri, ut fratres diligamus. Quod ſecundum ipſiuſmet Chriſti explicationem, quam hic paullo inferius, id eſt ℣ſ. 16. Johannes confirmat, ita intelligi debet, ut fratres etiam plus quam nos diligamus. Quemadmodum antea, cum de præcepto iſto ageremus, demonſtratum à nobis fuit. Itaque recte videmur ſententiam Apoſtoli illis aliis verbis noſtris, id eſt, diverſis ab iis, quibus ipſe utitur, expreſſiſſe; cum præceptum diligendi fratres complectatur omnia Chriſti præcepta, quæ officium noſtrum erga fratres requirunt. Nam ſi quis dicat, ſupra à nobis dictum fuiſſe, *fratrum* appellatione non videri à Johanne in hac ſua Epiſtola intelligi, niſi eos, qui ejuſdem ſunt nobiſcum Chriſtianæ religionis: præcepta vero Chriſti ejuſmodi eſſe, quæ amorem noſtrum requirant etiam erga eos, qui alterius religionis ſint, & denique erga omnes homines. Reſpondemus, cum illud aſſeruimus de Johannis mente in hac fratrum appellatione, ad id nos reſpexiſſe, quod neceſſario illum intellexiſſe prorſus concludi poſſet. Neque interim negare voluimus, quin ex interpretatione poſſint ejus verba, cum de fratribus amandis loquitur, trahi etiam ad eos, qui nobiſcum Chriſtianam religionem non profiteantur, & porro ad omnes homines; rationem habendo Chriſti præceptorum circa hanc dilectionem, quæ ad homines referatur, & analogiæ ipſius Chriſtianæ religionis, per quam factum eſt, ut quilibet homo debeat, ſuo tamen modo, à nobis pro fratre haberi.

Verſ. 11. Sed jam ulterius pergendum eſt. Nam ſtatim Johannes ſubjungit: *Quoniam hæc eſt annunciatio, quam audiſtis ab initio, ut diligamus alii alios.* Quorum verborum ſententia cum antea à nobis explicata fuerit, non eſt cur nunc illam iterum explicemus. Tantum monendi eſtis, ex hoc loco conſtare id, quod antea aſſeveravimus, ubi horum verborum ſententiam explicuimus, nempe mandatum illud, quod Apoſtolus ſupra affirmavit eſſe ab illis ab ipſo initio auditum, potiſſimum hoc contineri, ut fratres amemus; ea nimirum ratione, quæ antea expoſita fuit.

Verſ. 12. Porro Apoſtolus exemplo illuſtrare incipiens id, quod ſive aperte ſive tacite docuit, ait: *Non ſicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum.* Relativum *qui* non eſt in verbis Græcis, ſed ex conſuetudine Hebraici ſermonis deſideratur, & ſubintelligi debet. Cum dicit, *Cain ex maligno fuiſſe*, qui *malignus* ſine dubio aliud nihil eſt quam Diabolus, id confirmat, quod antea tacite dixerat, quamvis id non expreſſiſſet; nempe, ut ipſi monuimus, eum, qui non amat fratrem ſuum, eſſe ex Diabolo

Pergit Johannes inquiens: *Et occidit fratrem ſuum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem ejus juſta.* In his verbis continetur potiſſima ratio ſeu cauſa, cur Apoſtolus hoc exemplum attulerit. Vult enim oſtendere, odium erga fratrem ex injuſtitia odio habentis proficiſci. Non potuiſſet autem id ex exemplo iſto oſtendere, niſi ex ipſa Hiſtoria id colligeretur. Colligitur autem iſtud ex ipſa Hiſtoria ſatis aperte, cum in illa id narretur, unde conſtat, Cainum animadvertiſſe, quod Deus ad munera ſibi ab Abele oblata reſpexiſſet, ad ſua vero non reſpexiſſet. Ex quo nimirum intelligi poteſt, (& ipſum Cainum idem intellexiſſe neceſſe eſt) Abelem fuiſſe Deo charum, & ſic hominem juſtum: Cainum vero minime charum ei fuiſſe, & ſic fuiſſe hominem injuſtum. Jam ex eo quod hæc Cainus animadvertit, id eſt, vidit Abelem Deo eſſe charum, ſe vero minime, factum fuiſſe ut ille eundem Abelem fratrem ſuum occiderit, ex eadem Hiſtoria apertiſſimum eſt. Ex quo id conſequitur, quod Johannes hic auſus eſt aſſeverare, nempe Cainum propterea fratrem ſuum occidiſſe, quia ipſius opera mala erant, fratris autem bona. Quamvis hoc ipſum diſerte in ipſa Hiſtoriæ narratione ſcriptum non extet. Patet igitur odium Caini erga fratrem ab injuſtitia ipſius Caini profectum fuiſſe. Vult enim Apoſtolus paulatim occulta quadam ratione explicare Chriſti præceptum de diligendis fratribus, quod præceptum cum plus contineat quam Moſis præceptum eadem de re, neceſſe ſane eſt, ut id contineat, quod Moſis præceptum continet.

Et propterea conſiderans Johannes totum Chriſti præceptum cum eo univerſo, quod continet, non ſatis habuit illud explicare, quod plus continet quam præceptum Moſis; ſed etiam illud ipſum explicare voluit, quod ipſo Moſis præcepto continetur, & ab eo ſuæ hujus explicationis initium facere, & interim oſtendere, quod, quamvis non quiſquis fratrem non amat eo modo, quo Chriſtus præcepit, propterea juſtitiam non faciat: tamen quiſquis ita eum non amat, ut in Moſis Lege, & ab ipſa humana ratione præſcriptum eſt, is ſine dubio juſtitiam non facit. Nam quod Apoſtolus hoc exemplo allato Chriſti præceptum de fratribus diligendis eatenus tantum illuſtrare voluerit, quatenus in eo id continetur, quod Moſis Lex præcipit, & ipſa humana ratio ſuadet, id aperte declarat, quod perſonæ, circa quas exemplum verſatur, erant proxima cognatione ſibi invicem junctæ; quodque de odio tali, quod ſcilicet vitare debeamus, in ipſo exemplo agitur, quod ſit adeo grave, ut alterum ad alterius occiſionem

impellat. Quandoquidem & Moſis Lex, & humana ratio omnino iſta fieri prohibet, ac plane deteſtabilia eſſe dictat ac pronunciat: cum interim Chriſti præceptum multo plus requirat, & à multo minore odio, etiam erga ipſos extraneos, cavendum nobis eſſe præſcribat.

Verſ. 13. & 14. Sequitur in Apoſtoli verbis, *Nolite mirari, fratres mei, ſi odit vos mundus. Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Antequam Apoſtolus in Chriſti præcepto ulterius progrediatur, quaſi per digreſſionem quandam non pauca verba facit, in commendanda ea dilectione, quæ Chriſti præcepto continetur. Quippe qui, ut ab ipſo initio diximus, propoſitum ſibi habeat in hac Epiſtola hoc potiſſimum, ut eos, ad quos ſcribit, ad obedientiam præceptorum Chriſti animet, eoſque in iis inſtituat, atque curet, ut proficiant in dies in Chriſtianis moribus, Chriſtianaque pietate. Quorum morum, cujuſque pietatis, cujus tandem obedientiæ, ſumma quædam eſt ac complementum Dilectio.

Sunt tamen, quod attinet ad id, quod diximus de quadam quaſi Apoſtoli digreſſione, quæ à verbis modo recitatis incipiat, qui prima illa verba, *Nolite mirari, fratres mei, ſi mundus vos odit*, ad ſuperiora referant, nec cum proxime ſequentibus conjungant. Atque hujus poſterioris rei indicium facit, quod ex iſtis ſolis verbis integer verſiculus factus eſt. Nobis tamen aliud videtur, id eſt, ut ex iis, quæ modo diximus, intelligi poteſt, ſentimus, ea cum ſequentibus conjungenda eſſe. Jam qui volunt ea cum præcedentibus conjungi, ad hunc modum illa ad ſuperiora accommodant. Nam cum in ſuperioribus contineatur fratris erga fratrem tale odium, ut eum occiderit, hinc ſequitur, non eſſe mirandum, ſi mundus nos odio habeat; cum & multo minor conjunctio ſit inter mundum & nos, quam inter ipſos germanos fratres eſt; & occidere plus ſit, quam ſimpliciter odiſſe. Sunt etiam qui ita interpretantur, dicentes, cum videamus, injuſtum juſto, ut exemplum iſtud docet, infenſum eſſe, adeo ut etiam eum occidat, nihil mirum eſt, ſi mundus, qui eſt injuſtus, nobis, qui juſti ſumus, eſt infenſus. Quæ accommodationes & interpretationes ſine dubio non inelegantes nec falſæ ulla ex parte ſunt. Adeo ut ipſimet fateamur, niſi ratio eſſet, quam mox explicabimus, quæ nobis omnino ſuadet, id faciendum non eſſe, recte alioqui hæc verba cum ſuperioribus poſſe conjungi.

Tametſi etiam præter dictam rationem quædam ſunt, quæ videntur poſſe perſuadere, verba iſta cum ſuperioribus conjungenda non eſſe, de quibus, quoniam & levia ſunt, & interim explicatu difficilia, aliud nihil dicemus: ſed tantum prædictam rationem explicabimus, quæ eſt, quod, ſi quis verba iſta cum ſuperioribus conjungat, ea, quæ ſequuntur, nullo modo bene connecti poterunt cum iis, quæ antecedunt; cum tamen interea neque ipſa per ſe ſatis dignum principium habeant, & omnino neceſſe eſſe videatur, ut ab ipſis principium nullo modo fiat, ſed tanquam aliunde dependentia agnoſcantur: quod non ita evenit in iſtis ipſis verbis, de quibus dubitamus ac diſputamus, quo referenda ſint. Videntur enim illa omnino poſſe eſſe initium eorum, quæ ſequuntur.

Tota difficultas tantum in eo eſt, quod verbum *Mirandi* non videtur eum ſenſum præbere, unde poſſint ſequentia cum illis conjungi. Nulla enim videtur eſſe connexio inter hæc verba, *Ne miremini, ſi mundus vos odit; namque nos ſcimus, quod tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres.* Addidimus autem de noſtro ante hæc verba *Nos ſcimus, &c.* voculam *Namque*, ut melius agnoſcatur iſta noſtra connexio; cum ad illam faciendum neceſſe omnino ſit, talem particulam rationis redditivam iſtis verbis addere.

Ad hoc reſpondemus, poſſe haud incommode verbum *Mirandi*, ſeu *Admirandi*, aliquanto minus proprie accipi, ita ut idem hic ſignificet *mirari*, quod *turbari*. Eſt enim valde conſuetum, ut etiam alibi antea monuimus, ut res conjuncta pro altera ſibi conjuncta accipiatur. Quoniam igitur plerumque fit, immo fere ſemper, ut, qui turbatur, etiam miretur, propterea merito poteſt haud invenuſta ſermonis figura *Mirari* accipi pro turbari. Et nos quidem nobis prorſus perſuademus, id hoc in loco fieri debere, cum ſenſus, qui ex tali figurato loquendi modo exoritur, ſit & veriſſimus ſimul, & ad ſcopum Apoſtoli accommodatiſſimus. Apparet enim, ſi hic iſtum figuratum loquendi modum agnoſcamus, ſenſum verborum Apoſtoli eſſe; Non debere Chriſtianos homines quicquam turbari propter odium, quo mundus illos proſequitur; cum ipſi ex re contraria, id eſt, ex amore, quo fratres proſequuntur, ejuſmodi videlicet, ut ſint parati pro illis mori, ubi mundus contra ipſos perdere ſtudet, capiant ejuſmodi fructum, qui non modo æſtimatione ſua longiſſime ſuperet, quicquid mali ex altera parte à mundo pati poſſunt: ſed etiam id ipſum malum, quantumcumque illud eſt, quod à mundo ipſis imminet, & inferri poteſt, tollat penitus atque extinguat. Eſt enim fructus iſte ipſa æterna vita, qua nihil pretioſius inveniri poteſt; & quæ cruciatus omnes ipſamque mortem plane tollit ac deſtruit, quæ ſunt, quidquid majoris mali nobis à mundo inferri poſſit. Quod autem Apoſtolus de vita æterna, quam Chriſtiani homines habent, eo quia fratres diligunt, ita loquatur, ut de fructu & bono aliquo, quod ipſi ſentiant & guſtent, indicat verbum illud *Scimus*, quod non permittit, ut ſimpliciter hic verba fiant de re, quæ adſit, & quæ conditionem ejus rei, cui adeſt, conſtituat: ſed de re, quæ ſimul ſentiatur, immo quatenus ſentitur, & quid efficiat, expenditur & conſideratur.

Ut autem bonum iſtud inſigne æternæ vitæ melius ob oculos quodammodo ponat, & melius declaret, per ipſum aboleri, immo etiam quodammodo impediri, quicquid malorum Chriſtianis hominibus, qui ipſum ſunt habituri, à mundo impendet, ita loquutus eſt, ac ſi jam re ipſa tantum bonum adeſſet, per quod ab ipſa morte jam eſſent liberati, inquiens: *Quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitam*, intellige æternam, quemadmodum declarant ultima verba ſequentis verſiculi. Quanquam alioqui etiam res ipſa per ſe hoc docet, & ſimplici *vitæ* nomine alibi, & apud hunc ſcriptorem, & apud alios in Novo Teſtamento vita æterna manifeſte ſignificatur.

Cæterum quod affirmat Apoſtolus, eos, qui diligunt fratres, vitæ æternæ eſſe participes, ita intelligendum eſt, quemadmodum videmur nobis etiam ſuperius alicubi attigiſſe, ut videlicet iſta fratrum dilectio ſit ea revera, quam Chriſtus juſſit, & qua fiat, ut quis ſit paratus ipſam ſuam vitam pro fratre ponere, ubi id cum divina gloria conſentiat. Nam qui tali animo eſt præditus, vix fieri poteſt, quin alias etiam Chriſtianas qualitates habeat, quæ neceſſariæ ſunt ad vitam æternam conſequendam. Deinde eſt animadvertendum, quod ſæpe Sacri Scriptores hyperbolicis quibuſdam, amplificandæ rei cauſa, loquutionibus utuntur, quæ non debent ita plane accipi ut ſonant, ſed ad ipſum ſcriptoris ſcopum ita accommodari, ut ne quid interea inde proficiſcatur, quod cum analogia Chriſtianæ religionis minime conſentiat. Quandoquidem ipſe Dominus Jeſus ſæpe non abſtinuit ab ejuſmodi hyperbolicis enunciationibus, præcipue vero in initio capitis 5. Matthæi, dum explicat, quinam ſint beati, quive Dei regnum ſint poſſeſſuri. Ubi nos, totum ipſius ſermonem explicantes, multa diximus, ad quæ neceſſe eſt vos rejicere, cum iſta nec indigna fortaſſe ſint, quæ à vobis legantur, & non parum multa, ita ut nimis longum futurum eſſet ea repetere.

Per contrarium, in re contraria, ejus, quod recitatis jam verbis Johannes aſſeruit, confirmat, & quodammodo illuſtrat id ipſum, inquiens: *Qui non diligit fratrem ſuum manet in morte.* Hac enim ratione efficit, ut melius intelligatur, quam parum vel potius nihil curandum ſit de odio, quo mundus nos proſequitur,

cum

cum interim iſtud odium ipſi obedienti cauſa ſit æternæ mortis; ita ut, ſi quis eſſet, qui cuperet, quo ipſe eſſet pacatiore & lætiore animo, dum ſentit ſe mundo odio eſſe, videre divinam aliquam ultionem hujus iniquitatis adverſus ſe, jam ſatis ſit illam viſurus, ſi animadvertat, iſtos ſui olores iniquos, morti æternæ deſtinatos eſſe. Quemadmodum vero ſupra proxime dixit, eos, qui fratres amant, tranſlatos eſſe à morte ad vitam: ſic contra hic dicit, eos, qui fratres non amant, manere in morte; ut ex utraque ſententia intelligamus, hominem natura ſua primum, deinde etiam ac multo magis propter peccata à ſe admiſſa, morti plane obnoxium eſſe. Id quod à nobis in diſputatione adverſus Franciſcum Puccium abunde multis rationibus & teſtimoniis ſacris demonſtratum eſt. Quamvis, niſi memoria nos fallit, hujuſce loci mentionem non fecerimus, qui tamen non exiguas vires habet ad veritatem iſtam confirmandam.

Verſ. 14. Animadvertendum porro eſt, quod, dum Apoſtolus, contrarium in re contraria aſſerendo, confirmat atque illuſtrat, ut ante diximus, id, quod proxime aſſeruerat, interim aliquid addit ei, quod jam dixerat, ut fere fit in hujuſmodi oppoſitionibus tam ſubjecti quam prædicati. Neque enim, ſi quiſquis diligit fratres tranſlatus eſt de morte ad vitam, continuo quiſquis fratres non diligit in morte manet. Quod cum tamen verum ſit, quando id non neceſſario ex altera oppoſita enunciatione ſequitur, metito id ab Apoſtolo expreſſum fuit. Quod quia nihilominus durum, ac minus verum cuipiam viceri poterat, probat id Johannes, odit & inquit: *Omnis qui fratrem ſuum homicida eſt. Et ſcimus quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in ſe manentem.* Ex quibus Apoſtoli verbis hic ſyllogiſmus aperte colligitur: Nullus homicida habet vitam æternam in ſe manentem. Verum qui fratrem ſuum odit eſt homicida. Ergo qui fratrem ſuum odit non habet vitam æternam in ſe manentem. Hoc ſyllogiſmo igitur probat Apoſtolus, eum, qui non diligit fratrem ſuum, manere in morte. Unde conſequitur, idem eſſe apud ipſum *non diligere fratrem*, & *odiſſe*. Et rurſus idem eſſe *manere in morte*, & *non habere vitam æternam in ſe manentem*. Nam alioqui terminos, ut ajunt, mutaſſet Apoſtolus, & ſic neutiquam probaſſet, quod eum probare voluiſſe certiſſimum eſſe videtur.

Eſt autem utrumque notandum. Nam quod ad prius attinet, quod eſt, *non diligere fratrem* idem eſſe quod *eum odiſſe*; videtur hoc non bene convenire cum eo, quod Hebraicæ Linguæ uſus fert, & ab eo longe abeſſe: cum contra uſus iſte ferat, ut *odiſſe* interdum ſignificet *parum diligere*. Quemadmodum præter alia ejus rei exempla habemus pronunciatum illud ipſius Dei apud Prophetam expoſitum, & ab Apoſtolo repetitum, *Jacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Ubi plerique, & ii, qui peritiores & Linguæ Hebraicæ & rerum ſacrarum ſunt, intelligunt, idque ſatis evidenter probant, odium iſtud, quo Deus affirmat ſe proſequutum fuiſſe Eſaum, aliud nihil eſſe, quam minorem amorem quam is erat, quo Jacobum proſequutus fuerat.

Quæ igitur ſit cauſa, cur Johannes hic plane diverſa ratione & ferme contraria *non diligendi* nomine *odium* ſignificaverit, vel potius ſe ſignificaſſe ipſemet docuerit, inquirendum ſane eſſet. Ego quidem arbitror, eum, ad deteſtandum peccatum non diligendi fratrem ſuum, id feciſſe, & ſic nos docuiſſe, ipſum *non diligere ſuum fratrem*, ſecundum quidem Chriſti Legem, non minus deteſtabile eſſe, quam ipſum odiſſe. Nam quod *odii* nomine Apoſtolus verum odium intelligat, id vel ex eo ſatis conſtat, quod odientem eſſe homicidam pronunciat. Neque enim hoc, ut ex iis conſtabit, quæ poſtea dicemus, de alio intelligi poteſt, quam de eo, qui vero odio quempiam proſequatur. Jam quod attinet ad illud poſterius, quod Johannes pro eadem re habeat, *manere in morte*, & *Non habere vitam æternam in ſe manentem*, addiſcimus per hoc, ubi vitæ æternæ ſpes, & jus quoddam, quod jam ejus habeamus, non adſit, neceſſe eſſe nos plane in morte manere. Quippe quod ea vita, quæ æterna non eſt, ne vita quidem merito appellari poſſit, ſed potius mors; præſertim ſi animus ipſius hominis conſideretur, qui in eo acquieſcere non poteſt, aut ſaltem, ſi rectus ſit, non debet, quod perpetuo non ſit duraturum; nec ejuſmodi bona pro veris bonis habere. Jam quod is, qui odit fratrem ſuum, ſit homicida, nequaquam probat Johannes, quod tamen omnino videtur probandum eſſe.

Arbitror igitur, eum hoc omiſiſſe facere, quia apud eos, ad quos ſcribebat, ſatis nota eſſent ea Chriſti præcepta, quæ in ipſa de Chriſto Hiſtoria Literis conſignata ſunt; præſertim vero illa, quæ extant Matth. cap. 5. Ex illis enim ſatis primum intelligi poteſt, rei alicujus faciendæ deſiderium, etiamſi revera idem non ſit, quod ipſum factum, tamen in Chriſti Lege facto ipſi adeo æquiparari, ut ipſius facti nomine appelletur: quandoquidem ibi Chriſtus adulterium eſſe dicit ipſam adulterandi cupiditatem; nec aliam differentiam inter hæc duo ſtatuere videtur, quam quod unum ſit adulterium cordis, alterum vero adulterium operis, ut ſic loquamur. Neque enim Chriſtus hoc poſterius expreſſit, ſed tantum ex ejus verbis colligi poteſt.

Deinde vero cum ibidem à Chriſto agitur de ipſo homicidio, certum eſt, illum revocare ad hoc caput, tanquam rem, quæ ſaltem cum ipſo cognationem quandam habeat, iram, qua quis in fratrem ſuum commoveatur; & quemadmodum homicida reus eſt judicio, ſic de eo, qui fratri ſuo iraſcatur, pariter pronunciare, quod ſit reus judicio.

Eſt quidem in vulgatis codicibus Græcis vox εἰκῆ, id eſt, temere, ubi Chriſtus mentionem facit ejus, qui fratri ſuo iraſcitur; quæ ſi omnino retineri debeat, videtur aliquid efficere, quominus locus iſte non plane conveniat cum eo, de quo agimus; cum videlicet agamus ſimpliciter de odio, non autem de odio temerario: Verum vocula iſta & in correctioribus ipſis Græcis codicibus deſideratur, & ab omnibus fortaſſe Latinis plane abeſt; quam lectionem nos in explanatione loci illius oſtendimus probabiliorem eſſe. Quemadmodum poteritis per vos ipſi animadvertere, ſi ſcriptum illud a nobis dictatum legeritis. Jam ſi is, qui fratri ſuo iraſcitur, ex Chriſti Lege videtur homicidæ aliquo modo æquiparari, quia videlicet ira, de qua ibi loquitur Chriſtus, ſit origo & fons homicidii, & via quædam ad ipſum perpetrandum, quanto magis de odiente fratrem ſuum id cenſendum eſt, cum odium plus ſit quam ira; vel ut quidam illud definiunt, non ſimplex ira ſit, ſed ira inveterata, & conſequenter ejuſmodi, quæ vix conſiſtere ullo modo poſſit, ſine deſiderio omnium malorum, & denique mortis illius, in quem eam quis retineat.

Hincque apparet id, quod antea, ne bis idem repeteremus, dicere neglεximus, quod ſcilicet is, qui odio habet fratrem ſuum, illius etiam mortem deſiderat, & ſic, quod animum ſuum attinet, illum occidit. Unde conſtat per regulam illam ſupra expoſitam, quod in Chriſti Lege rei alicujus faciendæ deſiderium ipſi facto æquiparetur, ſatis recte concludi, eum, qui fratrem ſuum odio habeat, homicidam eſſe. Cum igitur videamus, ex manifeſta Chriſti Lege id probari, quod Apoſtolus hic aſſerit, & ad id probandum ſumit, quod antea affirmaverat, non debet mirum nobis videri, ſi id ipſum, quod ſumit, probare negligit, tanquam nimirum ſatis notum. Quanquam nihil impedit, quominus Johannes, ut Apoſtolus ac præceptor, & denique, ut veriſimile eſt, genitor in Chriſto eorum, ad quos ſcribit, aliquid aſſeveret, & pro ratione dicti ſui uſurpet, quod tamen non probet, etiamſi ejus probatio aliunde non appareat, ſed velit id ſibi ſimpliciter affirmanti omnino credi.

Videmus autem hic una cum digreſſiuncula illa, de qua ſupra diximus, Apoſtolum, quamvis non aperte, aliquid conjungere, quod ad ipſius præcipuum ſcopum pertinet

pertinet: dum enim ea dicit, quæ vehementer animare poſſint ad Chriſti præceptum de fratribus diligendis diligenter ſervandum, aliquid interim miſcet quod ad ipſius præcepti explicationem, qui hoc in loco eſt ejus ille præcipuus ſcopus, pertinere poteſt, dum videlicet docet, quamvis id non exprimat, in præcepto iſto, ubi ſcilicet tacite prohibetur, non diligere fratrem ſuum, ipſum *Non diligere* idem eſſe quod *Odio habere*, quemadmodum ſupra à nobis explicatum fuit.

Cæterum, quod nullus homicida habeat vitam æternam in ſe manentem, quod ad rationem Apoſtoli concludendam, ut ab ipſo expreſſum eſt; ſic etiam prorſus requiritur, ab eo ut rem manifeſtam poni, indicat aperte, quod dicit, illos, ad quos ſcribit, iſtud ſcire. Nam quis eſt qui neſciat homicidis mortem deberi; nihil autem magis contrarium morti eſſe quam vitam æternam? Eſt tamen interim animadvertendum, eum homicidam, qui penitus morti ſit adjudicandus, & ſic cum æterna vita nihil commune habere poſſit, eum eſſe, non qui aliquando hominem occidit, ſive actum aliquem, homicidii commiſit: ſed illum, qui habitum aliquem, vel aſſuetudinem tanti ſceleris habeat. Alioquin David, exempli gratia, non fuiſſet à morte liberatus; neque hac ratione, ut ipſe Deus per Prophetam ad ipſum Davidem loquitur, fuiſſet tranſlatum peccatum ipſius, ſi unicus hominis quantumvis injuſtiſſime occidendi actus, mortem neceſſario, ex ipſius Dei ſcilicet judicio, occidenti afferret. Et ſane, quod ipſe Johannes ita rem intelligat, ex eo patet, quod de eo loquitur, qui non diligit fratrem ſuum; & iſtum homicidam appellat. Neque enim ſuum fratrem non diligere uno aut altero etiam actu continetur, ſeu mali alicujus inferendi, ſeu beneficium non dandi, ſed plane harum rerum habitu vel aſſuetudine. Nam præterquam quod ipſe loquendi modus, qui animi continuatum affectum declarat, id nos clare docet, vidimus etiam in aliis à Johanne conſtitutis ſive enunciatis hactenus in hac ſua Epiſtola, ſumi ſimplicia verba ſimpliceſque loquutiones, quæ idem quod ſimplicia verba pollent, tanquam ea, quæ habitum vel aſſuetudinem, non autem actum aliquem declarant. Ut evenit in ipſo ſimplici verbo *peccandi*, in loquutione *peccatum faciendi*, & *faciendi juſtitiam*, & ſi qua ſunt ſimilia.

Finita digreſſiuncula ſua revertitur Apoſtolus ad id, quod cœperat, id eſt ad explicationem hujus præcepti Chriſti de diligendis fratribus; & quemadmodum antea id dixit, quod eſt minimum omnium in præcepto iſto: ſic nunc ex altera parte id dicit, quod eſt in eodem precepto omnium maximum. Quod illud, quod jam dixit, ſit omnium minimum, ex eo apparet, quod exemplum illud Caini propterea ſine dubio allatum eſt, ut oſtenderetur id eſſe deteſtabile, quod Cainus fecit, idque, ut verba ipſius Apoſtoli io eo efferendo oſtendunt, nullo modo nobis faciendum eſſe. Verum, non facere id, quod Cainus fecit, id eſt, ooo occidere fratrem ſuum germanum, idque injuſte, immo propter injuſtiſſimam cauſam, quis non videt, rem eſſe omnium, quæ ad præceptum de diligendis fratribus pertinent, factu facillimum. Nam cum præceptum iſtud jubeat *dilectionem*, huic rei hactenus ſatis fit, id non faciendo, quod Cainus fecit, quatenus frater non occiditur; quod vix dilectionem ullam oſtendit. Quod vero dilectio iſta ex ipſo præcepto debeat erga *fratres* eſſe, & ſic ſaltem erga omnes, qui nobiſcum ejuſdem ſunt nationis aut religionis; hoc, ioquam, in abſtinendo ab eo, quod Cainus fecit, non aliter continetur, niſi quod, quidquid quis dilectionis oſtendere ac præſtare faciendo dici poſſit, id erga ipſum fratrem ſuum germanum oſtenditur ac præſtatur.

Quod denique præceptum jubet ſimpliciter & abſolute *diligere*, ſeu *non odiſſe*, hic non aliter fit, niſi quod propter injuſtiſſimam cauſam minime exercetur odium iſtud. Et ſic plane conſtat, ſi quis iſta inter ſe collata diligenter examinet, inter ea, quæ poſſunt aliquo modo pertinere ad præceptum de diligendis fratribus, id, quod Apoſtolus, exemplum Caini afferendo, & a tali ſcelere dehortando, monere nos voluit, & tanquam pertinens ad præceptum iſtud explicare, eſſe, ut diximus omnium minimum.

Verſ.16. Nunc igitur, ut dictum eſt, ex parte oppoſita explicat id, quod inter iſta eſt omoium maximum. Illud autem eſt, pro fratribus ipſam animam ponere. Itaque ait, *In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis animam ſuam poſuit, & nos debemus pro fratribus animas ponere.* Nam quod iſtud ſit omnium maximum, ex iis, quæ pertinent ad dilectionem fraternam, docet Chriſtus ipſe manifeſte apud hunc eundem ſcriptorem in Euangelio cap.15.13. ubi ait, *majorem dilectionem inveniri non poſſe, quam ſi quis ponat animam ſuam pro amicis ſuis.* Affert autem Apoſtolus cauſam, cur tanta dilectio erga fratres à nobis præſtari debeat, eandem, quam Chriſtus ipſe in prædicto loco proxime ante affert, inquiens: *Hoc eſt præceptum meum, ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos.* Quibus verbis, licet non ita expreſſe ut hic, tamen non obſcure una cum præcepto affertur cauſa hæc, quod Chriſtus poſuit animam ſuam pro nobis. Apparet enim illa verba, *ſicut dilexi vos*, habere vim cauſæ; ac ſi Chriſtus dixiſſet: Quia ego vos ita dilexi, ut pro vobis animam meam poſuerim, propterea & vos me imitantes debetis alii pro aliis animas veſtras ponere.

Jam ſecundum vulgatam Latinam editionem, quæ confirmatur à Græco Complutenſi codice, aliquid præterea expreſſe io hac cauſa additur, quod ibi in Chriſti verbis reticetur. Fit enim aperta mentio Dei, & charitatis ipſius, quam ſcilicet oſtendit, cum voluit Chriſtum pro nobis animam ſuam ponere, & quidem habet hoc maximum pondus ad nos impellendos, ut parati ſimus pro fratribus animas noſtras ponere, cum conſideratur juſtiſſimum eſſe, ut, ſi Deus, qui omnium eſt primus atque abſolutiſſimus Dominus, & de nobis quidquid ſibi placet conſtituere poteſt, modo mioime injuriam faciat, nec cuiquam quicquam debet, tantum amorem in nos exercuit, ut filium ſuum unigenitum pro nobis mori voluerit, nos alii pro aliis mori non recuſemus. Simile admodum huic ratiocinationi quiddam habetis comprehenſum atque expreſſum in parabola illa Chriſti Matth. cap.18, de eo, qui conſervo ſuo minimum debitum remittere noluit, quamvis ſibi à Domino ingens & plane maximum debitum remiſſum eſſe vidiſſet. Apparet enim, liberalitatem Dei, qui per domioum iſtum in parabola illa adumbratur, erga nos præſtitam, qui per ſervos illius in eadem parabola adumbramur, debere habere vim maximam, ut nos moveat ad ejuſdem generis liberalitatem erga conſervos noſtros & ſic noſtros fratres, exercendam; remque deteſtabiliſſimam eſſe, ſi id à nobis non fiat. Hoc enim oſtendit finis parabolæ illius, ubi is, qui noluit ſuum dominum imitari, hujus ſui facti, tanquam graviſſimi ſceleris, ingentes pœnas dedit.

Hujus ſummæ porro dilectionis Dei erga nos facit quoque mentionem Paulus in Epiſt. ad Rom. cap.5. inquiens, Deum ſuam charitatem maximopere nobis commendare in eo, quod Filium ſuum, ſeu Chriſtum pro nobis mori voluit; præter alia ejuſdem Pauli & Chriſti ipſius teſtimonia hac de re, quæ cunctis notiſſima ſunt. Voluimus tamen expreſſe iſtius teſtimonii Paulini mentionem facere, tanquam ejus, quod maximam convenientiam cum hoc loco noſtro habeat, ſi ita legatur, ut hacteous legimus, propter id, quod neutrobi dicitur expreſſe, Deum dediſſe filium ſuum ſeu Chriſtum in mortem! ſed tantum utrobique dicitur, quod in eo vel apparet, vel commendatur charitas Dei erga nos, quod Chriſtus ſit pro nobis mortuus; ac ſi ipſe Deus hac ratione videretur, ſi id fieri poſſet, mortem pro nobis ſubire voluiſſe. Unde fit, ut poſſit colligi vera interpretatio loci illius Act.20. ubi videtur omnino dici, quod *Deus ſuo ſeu proprio ſanguine acquiſivit Eccleſiam.* Apparet enim ex utroque iſtorum locorum, ita conſiderato, ut oos fecimus, propterea dici poſſe, Deum proprio ſuo ſanguine acquiſiviſſe Eccleſiam, quia eam acquiſivit ſanguine Chriſti unigeniti Filii ſui, qui, licet perſona atque eſſentia ab ipſo revera diverſus, propter ſummam

amoris

amoris conjunctionem unus & idem cum ipſo eſſe, ſæpius in Sacris Literis indicatum extat. Quanquam quod attinet ad ipſum locum noſtrum, ad verba, inquam, Johannis, quæ præ manibus habemus, non pauci ſunt, qui velint, ex eo aperte probari, Chriſtum eſſe illum unum Deum, & ſic ejuſdem plane eſſentiæ una cum patre ſuo; propterea videlicet, quod nominato Deo ſtatim in verbis iſtis ſubjungitur, *illum pro nobis animam ſuam poſuiſſe.* Nam certe, inquiunt, pronomeo *ille*, non poteſt referri niſi ad *Deum* proxime nominatum; qui quidem Deus ita nominatus eſt, ut appareat, de uno illo Deo verba fieri. Habet enim id nomen in Græco præpoſitum ſibi articulum. Certum autem eſt, non ipſum Deum patrem, ſed Chriſtum pro nobis animam poſuiſſe.

Huic ratiocinationi, huicque teſtimonio vulgo à noſtris hominibus ita reſpondetur, ut dicant, in Græcis vulgatis codicibus non haberi vocem *Dei*; ſed neque in Syriaca editione ea habetur: ſed pro *Dei* nomine eſt pronomen *illius*. Quæ quidem reſponſio ſatis valida eſt, & efficit, ut adverſarii ex loco iſto id concludere non poſſint, vel colligere, quod colligunt. Verumtamen ut reſponſio ſit plenior ac tutior, melius eſt oſtendere, etiamſi Dei nomen hoc in loco legatur, non tamen ex eo, quod ſtatim ſequitur, effici id, quod iſti volunt. Diximus enim antea in explicatione quinti verſiculi hujus capitis (idque verum eſſe ex eo ipſo loco ex parte docuimus) pronomen *ille*, ſive ἐκεῖνος, ut Græcus textus habet, eſſe ejuſmodi poteſtatis, ut commodiſſime referri poſſit ad eum, qui non modo proxime nominatus non fuerit, ſed qui neque etiam multo ante fuerit nominatus.

Totum igitur hoc demonſtrare quidem non potuimus ex eo ipſo loco: ſed tamen priorem ejus partem demonſtravimus. Hoc autem ſatis eſt ad oſtendendum, nihil cogere, ut vox ἐκεῖνος, ſeu *ille*, quæ fere ſtatim poſt *Dei* vocem hic legitur, ad ipſum Deum referatur: ſed poſſe illam commodiſſime ita accipi, ut ad alium quam ad Deum reſpiciat. Nam hic locus ille eſt, de quo ſupra mentionem fecimus, cum de vi pronominis iſtius loqueremur, qui ſcilicet inferius nobis occurſurus eſſet, & fidem facturus, nos circa vim iſtius pronominis minime erraſſe: ut certe fidem apertiſſime facit, ſi *Dei* vox ſit in eo retinenda, iis, qui ſciunt, quemadmodum nos ſcimus, illum unum Deum nequaquam animam ſuam pro nobis poſuiſſe: ſed hoc feciſſe ſolum ipſius filium Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, hominem, inquam, illum Jeſum Nazarenum ex Spiritu Sancto in utero virginis conceptum, ex eaque natum.

Quoniam vero videtur auctoritas vulgatæ Græcæ lectionis multum ponderis habere, & ſic ſtatui debere, cum nihil aliter facere cogat, legendum eſſe locum ſine *Dei* voce, relinquitur quærendum, charitatem iſtam, quam nos cognoviſſe dicit Apoſtolus in eo, quod Chriſtus eſt pro nobis mortuus, cujuſnam velimus eſſe, Chriſtine ipſius, an Dei; an vero utriuſque. Et mihi quidem veriſimilius ſit, Dei illam eſſe, ex Apoſtoli mente intelligi debere. Nam ſequenti cap. ℣. 9 hoc idem, ſi non expreſſe, quod attinet ad Chriſti mortem, certe tacite repetens, diſerte charitatem Dei nominat, inquiens: *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium ſuum unigenitum miſit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* Eſt enim hic locus idem plane reipſa cum Chriſti verbis cap. 3. Euangelii ipſius Johannis, cum ait, *ſic Deum dilexiſſe mundum, ut filium ſuum unigenitum dederit, quo omnes, qui credunt in eum, non pereant, ſed habeant vitam æternam.* Quod enim Deus filium ſuum dederit, aliud nihil ſignificat, niſi quod dederit illum in mortem. Et ſane ipſa commendatio hac in re charitatis divinæ id per ſe ſatis aperte docet. Sive igitur in loco noſtro Dei vox legatur, ſive minus, conſultiſſimum eſt ſtatuere, Apoſtolum hic, ſicut & alibi inferius, præter locum à nobis prolatum, ſimplicis *charitatis* nomine, quæ erga nos extiterit, intelligere ipſius Dei charitatem.

His explicatis nihil explicandum reſtat, quod attinet ad ipſa verba hujus loci noſtri: ſed explicandum aliquid adhuc reſtat, quod attinet ad ipſorum ſententiam, & ad id, quod propter ipſum Chriſti præceptum facere tenemur circa dilectionem aliorum, quo videlicet jubemur pro fratribus animas noſtras ponere; quomodo ſcilicet hoc ſit intelligendum, & quatenus obligatio hæc noſtra extendatur. Nam hoc antehac non explicuimus, quamvis de præcepto iſto Chriſti, ut Novo, & Moſis præcepta ad dilectionem proximorum pertinentia ſuperante, non pauca diſputaverimus. Ad hunc enim locum, tanquam ad eum, ubi hoc Chriſti præceptum diſerte exprimitur, indagationem hanc reſervare maluimus.

Quærendum igitur primum videtur, nomine *Fratrum* quid hic ſit intelligendum: an videlicet hac appellatione quilibet homo ſignificetur; an vero ii tantum, qui ejuſdem Chriſtianæ religionis nobiſcum ſint. Non videtur autem neque ex ipſo loco, neque ex Chriſti verbis capit. 15. Euangelii hujus ſcriptoris, quæ ſuperius à nobis ſunt prolata, poſſe ullo pacto concludi, nomen *fratrum* alios ſignificare poſſe, præter eos, qui nobiſcum Chriſti ſint diſcipuli. Chriſtus ſiquidem in prædictis verbis ſuis præcipit ſuis diſcipulis, *ut diligant ſe invicem, quemadmodum ipſe dilexit eos*, nempe ponendo animam ſuam pro ipſis. Certe ex his verbis apparet, non nominari, tanquam eos, erga quos dilectio iſta exerceri debeat, niſi ipſos Chriſti diſcipulos. Quamobrem concludendum videtur, nihil cogere, ut in loco noſtro nomen *fratrum* aliud ſignificet, niſi ſimiliter eos, qui ſunt fratres noſtri in Chriſto. Quod ſi quis quærat, an nihilominus, ut id ex ipſius loci verbis neceſſario colligi nequeat, verum tamen ſit, præceptum iſtud in iis quoque habere locum, id eſt, ad eos quoque obſervationem ejus extendi poſſe, qui non ſint fratres noſtri in Chriſto; nihil dubitabo reſpondere, fieri poſſe, ut ad eos etiam extendatur, ad quod ſtatuendum præter analogiam manifeſtam Chriſtianæ charitatis, de qua mox dicemus, ipſius Chriſti exemplum me impellit. Is enim pro iis mortuus eſt, qui nihil ad ipſum attinebant, niſi quod erant homines, ut ipſe erat.

Quamvis enim videatur ex ipſius verbis in jam indicato loco omnino colligi, quod ipſe poſuerit animam ſuam pro amicis ſuis; primum hoc non ita accipiendum eſt, quaſi pro amicis ſuis tantum mortuus ſit, ſeu animam ſuam poſuerit. Deinde nomine amicorum ſuorum poteſt Chriſtus nihilominus omnes prorſus intelligere, pro quibus eſt mortuus. Omnes, inquam, homines, quatenus *Amici* nomen poteſt ita accipi, ut non eum ſignificet, qui nos amet: ſeu redamet: ſed eum, quem nos amemus, licet alioqui ipſe nos non amet, aut etiam odio habeat. Unde factum eſt, ut contraria appellatione iſti iidem maxima ex parte, pro quibus Chriſtus eſt mortuus, *inimici* ejus vocati fuerint, quemadmodum factum eſt à Paulo cap. 5. Epiſt. ad Rom. 10. Quamvis enim ibi Paulus diſerte nos, pro quibus Chriſtus eſt mortuus, non vocet Chriſti inimicos: ſed ſimpliciter inimicos; idque ita, ut ad Deum potius, cujus fuerimus inimici, quam Chriſtum verba ejus referri poſſint: tamen cum neceſſe ſit, ut, quiſquis Dei inimicus eſt, is etiam ſit Chriſti inimicus, ſtatuere nihilominus poſſumus, Paulum generatim eos, pro quibus Chriſtus eſt mortuus, ipſius Chriſti inimicos appellare.

Voluimus autem iſtum Pauli locum afferre, ejuſque explicationem quandam indicare, ut eadem opera reſponderemus, ſi quis nobis illum objiceret, ut oſtenderet, fieri non poſſe, ut ii, pro quibus Chriſtus mortuus eſt, fuerint generatim amici ejus. Neque enim quicquam prohibet, ut unus & idem, & amicus & inimicus noſter, eodem tempore, ſed diverſa ratione, ſit ac nominetur. Quæ diverſa ratio jam à nobis ſatis explicata videtur. Aliud eſt enim reſpicere, quod attinet ad ipſam rem noſtram, ad amorem ipſius Chriſti erga nos: aliud vero ad animum noſtrum Deo ipſique

Chriſto

Chriſto inimicum, cum ille pro nobis mortuus eſt. Ad propoſitum igitur revertendo, dico, ipſius Chriſti exemplo, qui ſeipſum hac ipſa in re imitandum proponit, conſtare, tantam iſtam charitatem extendi poſſe, &, ubi occaſio fert, omnino debere, etiam ad eos, qui noſtri in Chriſto fratres non ſint. Nam præter ipſum Chriſti exemplum, analogia, ut diximus, Chriſtianæ charitatis id poſtulat, ut, ſi exempli gratia poſſimus morte noſtra aliquem, qui nondum Chriſti diſcipulus ſit, ad Chriſtum adducere, ut ſane ſanguis martyrum Chriſti ſæpius id præſtitit, nullo modo mortem, ſubire recuſemus. Quid enim magis Chriſtianæ charitati conſentaneum, quam omnibus viribus curare, ut ii, qui alioqui pereunt, plane vivant; & ut homines mortales ac miſeri beatam immortalitatem adipiſcantur? Præſertim cum id fieri poſſit citra ſuum verum damnum; aut certe citra damnum, quod magnum cenſeri debeat, quodve ulla ex parte comparari queat cum ea utilitate, cujus alii opera noſtra participes fiant: ut certe eſt, quicquid detrimenti ex vita hac temporaria amittenda ſentiri poteſt, præ ſummo emolumento, quod affert æterna vita.

Hoc viſo atque explicato, quod præceptum Chriſti de ponenda anima ſua ad alios extendatur, præter eos, qui ipſius Chriſti jam ſunt diſcipuli, videndum eſt præterea, quando, & propter quam cauſam tanta charitas erga alios exerceri debeat; & præſertim an jubeamur, ubicunque poſſimus morte noſtra alium quempiam à morte liberare, vel ab aliquo alio magno malo eripere, mori non detrectare. Hic vero, ſi ſimiliter ipſum præceptum, ejuſque dandi occaſionem, & modum expendamus, non videtur aliud certo colligi inde poſſe, quam præceptum iſtud tunc habere locum, cum ſpes eſt liberandi aliquem ab æterna morte. Chriſtus enim, qui nobis, ut dictum eſt, hac in re imitandus proponitur, non alio ſenſu dicitur pro nobis eſſe mortuus, nec ipſe aliam ob cauſam crucis mortem ſubiit, quantum ad nos attinet, niſi ut nos ab æterna morte liberaret. Quare alia ratione indagandum eſt, quam per conſiderationem ipſius præcepti, & circumſtantiarum ejus, an nihilominus Chriſtiana charitas jubeat, ut etiam citra cauſam iſtam ſpei liberandi quempiam ab æterna morte, aliquando vitam pro alio inſumere non recuſemus. Et mihi quidem videtur, ſi quis poſſit morte ſua ab ipſa temporaria morte eum liberare, de quo perſuaſum habeat, ejus vitam magis quam ſuam ipſius poſſe aliquid efficere ad Dei gloriam, & proximi æternam ſalutem pertinens, tunc ipſius officium eſſe, ſecundum ipſa Chriſtianæ charitatis præcepta, iſtius vitam ſuæ anteponere, & ſic pro ipſo mori non recuſare. Nam & ipſi Ethnici, qui de moribus præcepta tradiderunt, hoc ipſum ſenſerunt, Cic. lib. 3. de Off. & juſtitiæ cuidam plane conſentaneum eſſe animadverterunt. Animadverterunt, inquam, virtutis & juſtitiæ amantis hominis, & ipſius denique ſapientis viri officium eſſe, vitam ſuam poſtponere vitæ illius, quem præſtet vivere quam ipſum, ſeu cujus vita Reipublicæ ſit futura utilior quam ipſius. Quod ſi vero contrarium eveniat, ut ſcilicet is, cujus mortem tua morte redimere potes, ſit Reipublicæ minus utilis, quam ipſe es, Reipublicæ, inquam, Chriſtianæ; quid cenſendum eſt fieri debere? An debet quis nihilominus mortem ſubire, ut iſtum à morte liberet? Mihi quidem non videtur. Anteponenda ſiquidem eſt publica utilitas privatæ.

Quare non debet quis, ut mortem ab aliquo avertat, & hac ratione privato homini commodum, licet ingens, adferat, cauſa eſſe, ut reliqui ſummo commodo priventur, eoque majore, quam illud ſit, quod iſti mortem ab ipſo depellendo affertur. Nam ſine dubio, ſi Chriſtiana Reſpublica ſit acceptura beneficium aliquod, & utilitatem ſenſura ex vita mea majorem omnino, quam ex vita iſtius; apparet quod, ſi ego, ut illum vivum conſervem, mortem ſubeam, cauſa ero, ut publicum commodum perdatur; idque tanto majus, quam ſit privatum iſtius commodum, quanto præſtantior eſt vita æterna, quam temporaria. Quandoquidem commodum, quod ex aliquo poſſit Chriſtiana Reſpublica capere, totum neceſſe eſt ut ad vitam æternam hominibus conciliandam aliqua ratione pertineat. Et ſane neceſſe eſt, ut cauſa, quæ nos impellat ad nos ipſos hac ipſa mortali vita privandos, ejuſmodi ſit, ut ab omni Eccleſiæ detrimento longe abſit: alioquin duo ingentia mala committeremus, unum, quod vita hominem privaremus; alterum, quod Chriſti fideles injuria afficeremus. Breviter, in tali caſu, ubi vita noſtra futura ſit utilior Reipublicæ Chriſtianæ, quam illius, quem poſſimus noſtra morte à morte liberare, non videtur, dubitandum, quin non modo id facere obſtricti non ſimus, verum etiam ab eo faciendo omnino abſtinere debeamus.

Diximus de duobus quaſi extremis in hac materia; reſtat, ut de eo, quod inter hæc duo medium eſt, aliquid dicamus; videlicet quid fieri debeat, cum par ſit futura utilitas, quam captura ſit Reſpublica Chriſtiana ab utroque iſtorum hominum, & ejus ſcilicet, qui mortem alterius à morte ſervandi cauſa ſit ſubiturus, & illius, qui ipſius morte in vita conſervari poterit. Hic enim videtur eſſe difficultas non exigua. Verumtamen ejus ſententiæ ego ſum, ut Chriſtianus homo pro tali homine vitam ponere debeat, & ſic illud præſtare revera, quod antea diximus, Chriſtiani ſcilicet hominis ex ipſius Chriſti præcepto officium eſſe, proximum ſuum plus quam ſeipſum amare. Hic enim prorſus de alia re nulla agitur, niſi an quis vitam ſuam debeat pluris facere, quam alienam. Et videmus Paulum Apoſtolum (quod exemplum ab ipſo initio hujus diſputationis ad rem totam illuſtrandam afferre potuiſſemus) optaſſe fieri anathema à Chriſto propter fratres ſuos Iſraëlitas, & ſic vitam ipſam ſuam æternam vitæ æternæ fratrum ſuorum ſecundum carnem poſthabuiſſe. Nam quo, ut diximus, vita æterna præſtantior eſt quam temporaria, eo videtur exemplum iſtud eſſe aptius ad probandum id, quod volumus, quam ſi in eo de temporaria vita, ut in quæſtione noſtra fit, ageretur.

Nec aliud obſtare poteſt, quominus exemplum hoc ad rem noſtram accommodatiſſimum ſit, niſi quod Paulus, non pro uno homine tantum, ſed pro integra natione ſuam ipſius veram vitam ſpernebat, ut illi ejuſmodi vitam conſequerentur. Verum nec major numerus, quantumvis longe major, eorum, pro quibus quis moritur, videtur habere tantam vim, ut mutet ipſius facti conditionem, & ex vituperabili alioqui faciat laudabile; & illud omnium maximum damnum in æternum moriendi, quod ſua ſponte eligere, nullo modo, neque ullam ob cauſam licere videtur, cum in quæſtione noſtra agatur de temporaria morte, quæ leviſſimum, vel potius nullum damnum homini Chriſtiano cenſeri debet, emendat in exemplo iſto iſtum quaſi defectum, quod non de uno homine tantum, ſed de valde multis ſervandis in eo agitur. Quicquid ſit, id, quod de quæſtione ultimo loco propoſita à nobis conſtitutum eſt, non videtur ullo modo in dubium revocari poſſe

Egimus hactenus de ſubeunda morte, ut alius à morte liberetur, reſtat ut aliquid dicamus de eo, an liceat, ſeu malumus oporteat, ut aliquem à magno aliquo malo liberemus, mortem ſubire. Qua in re cenſeo ita ſtatuendum eſſe, ut, quamvis is, pro quo id faciendum ſit, ejuſmodi ſit homo, qui & ſecundum Deum, & ſecundum homines in pretio haberi debeat: tamen nec oporteat, nec liceat iſtud facere. Loquimur enim hic non de damno, quod ad animam ſpectet, ſed quod ad corpus pertineat; ſive, non quod ad æternam vitam, ſed ad hanc mortalem referatur. Videtur enim plane vituperio dignum eſſe, ut Chriſtianus homo, qui vivens multis modis, & quidem in iis ipſis rebus, quæ ad ſalutem ſempiternam pertineant, aliis poteſt eſſe utilis, ut quempiam ab hujus vitæ damno aliquo, quantumvis maximo, quod interim citra ipſius vitæ jacturam ſit, liberet

liberet

liberet atque exſolvat, ipſe vitam perdat. Eſt tamen hac in re diligenter conſiderandum, quod fieri poſſet, ut ejuſmodi damnum, quamvis temporarium, tale eſſet, ut periculum foret, ne is qui in eo manet, aut in ejus periculo verſatur, deſciſceret illius vitandi cauſa ab ipſa Chriſtiana fide: nam tunc aliud plane ſtatuendum eſſet; cum poſſit ac debeat hæc regula in dilectione erga proximum ſub Chriſto firmiter poni ac teneri, quod, ubi quis videat, aut merito exiſtimet, ſe poſſe ab æternæ mortis periculo quemquam liberare, ut id efficiat, ne ſuæ quidem ipſius vitæ parcere debeat.

Hactenus quicquid diſputavimus de eo, quatenus ſcilicet extendatur Chriſtiani hominis officium in dilectione erga alios, non quod attinet ad perſonas ipſas, ſed quod attinet ad res & cauſas, propter quas ipſa mors ſubeunda illi ſit, reſpicit, ſi recte animadvertatur, ad homines Chriſtianos, de quibus vel à morte temporaria, vel ab aliquo temporario damno morte noſtra liberandis agatur. Itaque aliquid dicendum eſt de iiſdem rebus, deque iiſdem cauſis, quatenus in illis locum habere poſſint, reſpectu eorum hominum, qui nondum ſint Chriſtiani; id eſt, an liceat pro ipſis à talibus malis liberandis mortem oppetere, aut etiam oporteat. Et ſane, cum nullus dari poſſit caſus, ubi vita hominis non Chriſtiani futura ſit utilior ipſi Chriſtianæ Republicæ quam ipſius Chriſtiani hominis ſit; præſertim ſi de privatis perſonis, ut quidem hic fit, omnino agatur; non videtur dubitandum, nulla ratione vel oportere vel etiam licere homini Chriſtiano, propter ejuſmodi res & cauſas, pro non Chriſtiano homine vitam ſuam ſpernere; & ſic, quantumvis quis ſtatuat, & ex ipſis Sacris Literis etiam probet, ſub Chriſti Euangelio *fratrum* nomine intelligi omnes homines, non propterea hic conſequetur, quod propter homines illos, qui ad Chriſtum non pertinent, debeamus, aut poſſimus ſanguinem noſtrum fundere: niſi tunc duntaxat, cum agitur de ipſis ad Chriſtum adducendis, & ab æterna morte liberandis, quemadmodum jam ſupra à nobis concluſum fuit. Quandoquiden præceptum ipſum Chriſti de ponendis animabus noſtris pro fratribus, ut à nobis oſtenſum fuit, ejuſmodi eſt, & ea occaſione, cumque iis circumſtantiis ab ipſo datum, & hic à Johanne repetitum, ut neceſſario ex eo nihil aliud concludi poſſit, quam tum demum pro fratribus ſubeundam nobis eſſe mortem, cum agitur de concilianda illis æterna vita, ſive ab eis æterna morte avertenda.

Jamque nihil videtur reſtare magni momenti, quod pertineat ad declarationem hujus Chriſti præcepti. Id tantum non videtur omittendum, quod iſtud *ponere animam* de quo ipſum præceptum loquitur, ita accipi debet, ut is dicatur pro fratre ſuo animam ponere, qui periculum moriendi ſubit, ut fratrem ſuum à morte liberet, etiamſi reipſa non moriatur. Oſtendimus enim in diſputatione noſtra de Chriſto Servatore, propter exemplum illud, ſeu ſimilitudinem, quam ipſe Chriſtus affert, paſtoris, qui animam ſuam pro ovibus ponat, cujus ipſe Chriſtus ſe ſimilem facit, neceſſe eſt, ut iſtud *ponere animam* ſit, non quidem mortem ipſam eligere, ſed tantum in periculum ſe conjicere illam ſubeundi. Et certe ſi quis diligenter rimetur atque examinet, quomodo & quando poſſit homo Chriſtianus, ut Chriſti præceptum ſervet, animam ſuam pro fratre ponere, videbit, vix fieri poſſe, ut ipſius mors certiſſime atque infallibiliter ſucceſſura ſit: ſed tantum in omni tali caſu contingere, ut periculum, maximum quidem fortaſſe atque evidentiſſimum, ſubeatur mortis perpetiendæ: ſed interim tamen fieri aliqua ratione poſſit, ut nihilominus mors ipſa revera non conſequatur. Quod ad hoc valere debet, ut moneamur, ne temere nos morti objiciamus, id eſt, ne ipſimet quodammodo mortem nobis conſciſcere dici poſſimus, præ nimio ſtudio hoc peregregium opus peragendi, ut pro fratre vitam & ſanguinem fundamus: ſed Dei ipſius hac in re voluntatem & conſilium expectemus, eique nulla ratione præire velimus, adeo, ut omnibus conſtet, nos ſimul voluntarie, ſimul non prorſus noſtra ſponte vitam noſtram ſpreviſſe. Ea ſiquidem nobis cara alioquin ad Dei gloriam, & aliorum utilitatem eſſe debet; nec, ut inquit ille, recedendum eſt nobis à ſtatione, in qua poſiti ſumus, ante juſſum ipſius imperatoris, id eſt Dei, qui nos in ea poſuit.

Verſ. 17. Poſtquam Apoſtolus duo quaſi extrema, pertinentia ad explicationem Chriſti præcepti de diligendis fratribus, nobis expoſuit, tranſit ad medium quiddam inter hæc duo extrema, quod ad eandem rem prorſus pertinet, quod eſt, ex præcepto iſto intelligendum eſſe, nos debere facultatibus & opibus noſtris fratres juvare, & hac ratione dilectionem noſtram erga ipſos oſtendere ae præſtare. Itaque ait: *Qui vero habuerit ſubſtantiam mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſe habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo?* Hæc verba cum præcedentibus connectuntur, aut certe connecti poſſunt, duplici ratione: id eſt, non tantum ſecundum materiam, cum apertum ſit, in illis non minus quam in præcedentibus agi de præſtanda charitate erga fratrem ſuum; ſed etiam ſecundum dependentiam quandam per ratiocinationem; hoc nimirum pacto, ut, poſtquam Apoſtolus dixit, debere nos Chriſti exemplo ita amare fratres noſtros, ut pro illis mori non dubitemus, ad hocque indicavit nos cogi propter charitatem ſummam, quam Deus erga nos oſtendit in filio ſuo chariſſimo neci pro nobis dando, nunc ex hoc inferat: cum tantam dilectionem fratribus præſtare debeamus, ut ipſam etiam vitam noſtram, ubi opus fuerit, pro illis inſumamus; quomodo fieri poterit, ut is, qui videat fratrem ſuum in aliqua neceſſitate conſtitutum, cum interim ipſe abunde habet, quidquid pertinet ad vitam hanc ſuſtentandam, & tamen fratri iſti ſuo non ſubveniat, eique benigne facere plane deneget; aut certe non ita illum juvet, ut poteſt, quomodo, inquam, fieri poteſt, ut iſte graviſſime non erret, & adverſus præceptum diligendi fratres turpiter non peccet; Quid enim ſunt hujus mundi bona, præſertim quibus ipſi non indigeamus, præ ipſa vita?

Verbum Græcum, quod à vetere interprete redditum eſt voce *ſubſtantiæ*, eſt βίος, quod inter alia, quæ ſignificat, frequenter declarat, quidquid pertinet ad vitam ſuſtentandam. Quæ vita cum dupliciter apud Sacros Scriptores accipi poſſit, id eſt, & pro præſente, & pro futura, ut melius ſeipſum explicaret, addidit Johannes *mundi*; cum videlicet loqueretur de iis, quibus hæc mundana, id eſt, præſens vita ſuſtentatur. Jam quod apud eundem veterem interpretem eſt, *neceſſe habere*, in Græco ad verbum eſt *opus habentem*, ut ſcilicet intelligamus, non expectandum eſſe, ad hoc, ut quis fratri ſuo ſubveniat, ut in vera & abſoluta quadam neceſſitate ſit conſtitutus: ſed ſatis eſſe, ſi re aliqua egeat, ſive neceſſitate aliqua, quamvis non perfecta, prematur.

Verba illa, *Et clauſerit viſcera ſua ab eo*, videntur indicare, non modo levi aliqua ratione fratri egenti ſuccurrendum eſſe, ſed etiam, ſi facultates noſtræ ferant, plene id faciendum: quemadmodum is facit, qui ex ipſo corde ſuccurrit, & commiſeratur. Solet enim in Sacris Literis iſta interior, & ex ipſo corde proficiſcens commiſeratio *viſcerum* nomine appellari: adeo ut etiam, cum de ipſo Deo eſt ſermo, ad oſtendendam ingentem ejus erga nos commiſerationem, quam in Chriſto oſtendit, iſta voce *viſcerum* Spiritus Sanctus utatur, ut factum eſt in Cantico, quod vocant, Zachariæ Lucæ cap. 1.78 ubi legitur, *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri* ubi, ad majorem etiam ipſius Dei commiſerationem declarandam, addita eſt ipſa vox *miſericordiæ*. Iſta porro phraſis *clauſerit ab eo*, eſt ſimilis illi, quam habuimus capite præcedente ỳſ. 28. in verbis illis, *pudefiamus ab eo*. Ubi diximus, in tali loquutione, *ab eo* idem valere, quod *coram eo*. Nam hic quoque idem iſtæ duæ voculæ valere dicendæ ſunt; & ſic à Beza redditæ fuere.

Jam quod attinet ad *charitatem Dei*, in verbis, quæ ſequuntur, *quomodo charitas Dei manet in eo?* diximus ſupra, *Dei charitatem* poſſe tripliciter intelligi, vel ſcili-

cet illam, qua Deus utitur; vel illam, quæ ipſi Deo præſtatur; vel denique illam, quam Deus præcipit ac præſcribit. In prima ſignificatione uſurpantur iſtæ duæ voces à Paulo in Epiſt. ad Rom. cap. 8.35, quanquam ibi non Dei nomen eſt, ſed Chriſti; & verſiculo ultimo, ubi diſere ipſa vox Dei habetur. Loquitur enim ibi Paulus de charitate, qua Deus nos complexus eſt per Chriſtum. Id quod tamen valde multi non animadverterunt, & arbitrati ſunt, ibi agi de charitate noſtra erga Deum & Chriſtum, & in hunc ſenſum totum illum locum explicaverunt. Quod attinet ad ſecundam ſignificationem eam ſupra eſſe diximus verſiculo 5. præcedentis capitis; & ni fallor, ſic ſe habere oſtendimus. Quod vero attinet ad tertiam, verſiculo 15. ejuſdem capitis oſtendimus, eam locum habere poſſe in verbis illis, *non eſt charitas Patris in eo.* Quæ tertia ſignificatio, ut ex iis intelligi poteſt, quæ antea diximus, in totius hujus verſiculi ſenſu explicando, hic ſine dubio agnoſcenda eſt: quemadmodum etiam alibi inferius continget. · Manifeſte enim apparere videtur, Apoſtolum dicere voluiſſe, talem hominem, qui fratri ſuo egenti, cum poſſit, non ſubveniat, non eſſe præditum ea charitate, quam Deus præſcribit. Ut intelligi aperte poteſt ex ratiocinatione, quam in his vebis, cum antecedentibus conjunctis, ſubeſſe indicavimus.

Cæterum non eſt omittendum, quod ex tribus, quæ Apoſtolus dixit, explicando Chriſti præceptum de diligeodis fratribus, hoc, quod nunc dicit, & medium quoddam inter duo extrema à nobis appellatum fuit, quemadmodum & prius extremum, continebatur ſine dubio in ipſo præcepto proximum diligendi Legis Moſaicæ, in qua præcepta ſunt de benignitate exercenda erga pauperes. Eſt nihilominus hic differentia aliqua inter Legem Moſis, & Legem Chriſti, cum hæc benignitatem iſtam majorem quam illa requirat: quemadmodum demonſtratum eſt à nobis in explicatione ſexti capitis Matthæi in tractatu de Eleemoſyna, quo vos, nimiæ prolixitatis vitandæ cauſa, in præſentia rejicimus.

Pergit Johannes, & admodum convenienter ratiocinationi ſuæ, qua concluſit, illum, qui deneget fratri ſuo egenti ſubvenire, non eſſe eo amore præditum, quem Deus præcipit, ſubjungit: *Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate.* Quæ verba confirmare videntur ſupra agi de amore ſeu charitate, quam Deus præcipit, & ſic à nobis debetur. Hic enim de tali charitate aperte Apoſtolus loquitur, ac ſi explicare vellet, quænam ſit charitas ſive amor à Deo præſcriptus; ut ſcilicet amemus, non verbis tantum, ſed factis ipſis. Videtur enim omnino vocula iſta *tantum*, aut ſimilis ſubaudienda in Apoſtoli verbis, alioquin videretur præcipere, ne quis verbo & lingua charitatem ſuam oſtendat. Beza quidem addidit *ſolum.* Veruntamen poteſt nihilominus non addi, neque ſubaudiri ſimilis vocula. Quandoquidem verbo & lingua non quidem amare, ſed amorem ſuum oſtendere dicuntur ii, qui factis & revera amant; quod qui non faciunt, quamvis id profiteantur, ii verbo & lingua amare merito dici poſſunt, & porro dicuntur. Quamvis autem iſtis duabus vocibus, *verbo* & *lingua*, hic utatur Apoſtolus tanquam diverſa ſignificantibus: tamen ni fallor, ſentiendum eſt, non eſſe inter hæc duo diverſitatem ſignificationis, quæ alicujus ſit momenti: ſed Johannem, ad rem magis exprimendam, ad iſtum modum loqui voluiſſe. Quemadmodum etiam in duabus alteris vocibus quas iſtis opponit, eum feciſſe veriſimile plane eſt. Quandoquidem re ipſa, quemadmodum vox *linguæ*, quæ addita fuit voci *verbi*, nihilo plus pollet, quam ſola vox *verbi*: ſic verbum *veritate*, additum verbo *opere*, nihilo plus quam illud reipſa ſignificat, cum idem ſit *veritate*, quod *vere*: vere autem ſine dubio is amare dicendus ſit, qui opere amat, id eſt, facto ipſo amorem præſtat.

Poteſt autem hic locus non male convenire adverſus illos, qui ſatis habent ad hominem Chriſtianum conſtituendum, ſi quis cupiat & conetur benefacere. Et fortaſſe Apoſtoli tempore ejuſmodi homines, quales nunc plurimos habemus, inveniebantur, qui, etiamſi charitas ſeu amor ipſorum ad ipſum effectum non perduceretur, niſi quatenus eum profiterentur, & interim, quod profitebantur, ex animo ſuo proficiſci ſibi perſuaderent, ſatis habebant. Certum eſt enim, ad amorem ſeu charitatem referri poſſe omnia Chriſti præcepta; & veriſimile ſane eſt, hac mente Johannem monitionem iſtam amandi factis ac reipſa verbis ſuis complecti voluiſſe, ut doceat, in univerſa Chriſti præceptorum obedientia, factis ipſis, non autem ſola profeſſione, aut etiam voluntate eſſe opus. Quamvis enim voluntatis nullam expreſſam mentionem fecerit: tamen certum eſt, cum diſerte *operis* & *veritatis* mentionem fecerit, eum docere voluiſſe, ut verbo & lingua amare, ſic voluntate quadam, quæ ad effectum, ubi legitimum impedimentum non adſit, minime perducatur, amorem iſtum præſtare, nullo modo eſſe ſatis.

Verſ. 19. Poſtquam Johannes, Chriſti præceptum explicando, docuit ex illo ſtatuendum eſſe, non modo non licere fratrem ſuum odio habere, & ſic homicidam eſſe: verum etiam contra debere nos, ſi uſus ferat, ipſos pro fratribus noſtris mori; & interim id commemoravit, quod præcepto iſto maxime continetur, ut ſcilicet bene faciamus fratribus noſtris, qui ope noſtra egent, idque ex intimo corde, & non verbis tantum, ſed factis ipſis: occaſione hujus, quod poſtremo docuit, fructus quoſdam egregios ac præſtantiſſimos exponit, qui ex eo colligantur, quod ad iſtum modum, quem ipſe præſcripſit, quis ſe gerat, & ait: *Et in hoc cognoſcimus, quoniam ex veritate ſumus, & in conſpectu ejus ſuadebimus corda noſtra.* Quandoquidem hic verba iſta: *Et in hoc*, illud, inquam, *Hoc* refertur ſine dubio ad id, quod proxime dixerat, ac ſi dixiſſet: Ex hoc vero, quod amemus, non verbo tantum & lingua, ſed revera & factis ipſis, intelligimus, nos eſſe ex veritate, & per hoc ipſum præterea coram Deo ſuadebimus corda noſtra. Pronomen ſiquidem relativum *ejus*, ſine dubio Deum refert; idque ſi non ob aliam cauſam, ob eam, quod is, qui poſtremo nominatus eſt, ad quem referri poſſit, Deus fuit.

Hic primum quærendum eſt, quid intelligat Johannes per id, quod dicit *Eſſe ex veritate.* Nan hæc loquutio, quod ad ipſius vim attinet, poteſt ita accipi, ut ſignificet, veram doctrinam in rebus divinis tenere; vel etiam ſimpliciter, veritatem, quod attinet ad doctrinam, ſequi. Nam infra proximo capite verſu ſexto facit mentionem *ſpiritus veritatis*, cui opponit *ſpiritum erroris*; ubi videtur *ſpiritum veritatis* tribuere iis, qui cognitionem Dei habent; contra vero *ſpiritum erroris* iis, qui non habeant. Quanquam poteſt ſecundum mentem ipſius Apoſtoli diſtinctio iſta paullo aliter intelligi, ut mox dicemus. Nam alius ſenſus iſtius loquutionis, *Eſſe ex veritate*, videtur eſſe, vere talem eſſe, ut quis ſe eſſe profitetur. Poteſt etiam iſta loquutione ſignificari; moribus & factis ipſis veram & rectam viam ſequi. Nam in proxime allato loco, ubi fit mentio *ſpiritus veritatis*, cenſeri poteſt, Apoſtolum non tam reſpexiſſe ad veram doctrinam, cui ſub appellatione *ſpiritus erroris* falſam opponat, quam ad probitatem animi & rectitudinem, cui improbitatem opponat ac pravitatem: ut quilibet locum ipſum diligenter expendens, & ea memoria repetens, quæ antea à nobis diſputata ſunt de Dei cognitione, & ex ipſo in hoc mundo filiatione, facile intelligere poterit. Credimus in præſente loco debere agnoſci ſignificationem, quam ſecundo loco poſuimus. Quamvis & aliis duabus poſſit etiam hic eſſe locus. Videtur enim potiſſimum voluiſſe Apoſtolus dicere, quod, qui factis ipſis & revera amat, is poteſt hinc intelligere, quod ſit verus Chriſti diſcipulus, quemadmodum ſe eſſe profitetur. Nam ſine dubio verba illa primæ perſonæ, pluralis numeri, *cognoſcimus* & *ſumus*, eos ſignificant, qui una cum ipſo Apoſtolo Chriſto nomen dederant.

Quod attinet ad primam ſignificationem, ea minus commode quidem ad hunc locum accommodari poteſt; ſed tamen, ut diximus ipſi etiam eſt locus, ac ſi Apoſtolus dixiſſet:

dixiſſet:

Digitized by Google

dixiſſet: Si doctrina, quam amplexi ſumus, pariat in nobis hunc rariſſimum fructum, ut revera & factis ipſis alios amemus, intelligere vel ex hoc poſſumus, eam eſſe veram, & ab ipſo Deo proficiſci; cum ex falſa & Diabolica doctrina, non poſſint ejuſmodi præſtantiſſimi effectus & ſanctiſſimi provenire. Cæterum de tertia ſignificatione, quod ſcilicet illa hic locum habere poſſit, & quidem commodiſſime, nihil eſt opus diſſerere, id enim per ſe ſatis manifeſtum eſt. Nihil autem prohibet, quominus omnes iſtæ tres ſignificationes, præſertim vero ſecunda & tertia, agnoſcantur ſimul & ſemel in locutione iſta hoc ipſo in loco.

Jam id quod Apoſtolus ſubjungit, *Et in conſpectu ejus ſuadebimus corda noſtra*, continet ſine dubio, ſi ipſam loquutionem quis ſpectet, non parvam difficultatem: ſed ea, quæ ſequuntur, de reprehenſione, qua ipſum cor noſtrum nos reprehendat, videntur difficultatem iſtam minorem reddere, & nos omnino docere, *ſuadere*, vel potius, ut verti locus potuit, *perſuadere corda noſtra*, idem valere, quod corda noſtra ſecura reddere, quemadmodum Beza loquutionem iſtam in interpretatione ſua reddidit. Eſt autem hic fructus maximus, ſi quis coram ipſo Deo intrepido ac ſecuro ſit corde atque animo, & nihil ſibi ab ejus ira metuat. Nam ubi quis non eſt iræ Dei obnoxius, nihil veri mali accidere cuiquam poteſt.

Utitur autem Apoſtolus verbo futuri temporis, non autem præſentis, ut arbitror, ob hanc cauſam, ut perpetuitatem hujuſce rei melius declaret; ita ut, ſi quis velit, poſſit etiam id, quod ipſe affirmat, referre ad illud tempus, cum Deus per Chriſtum mundum judicabit. Et tunc erit ſenſus ei ſimilis, qui extat ad finem ſuperioris capitis in illis verbis. *Et non pudefiamus ab eo in adventu ejus.* Continebatur quidem virtute, & per conſequentiam neceſſariam, ſecuritas iſta in Dei conſpectu, eo, quod proxime Johannes dixerat de cognitione, quod ſimus ex veritate, præſertim ſecundum duas poſteriores, quas diximus, ſignificationes: ſed tamen voluit Apoſtolus id apertius exprimere, propter nimiam rei præſtantiam, & fructum omnium utiliſſimum, qui ſecuritate iſta coram Deo continetur. Atque ut oſtenderet, ſe habuiſſe non levem cauſam iſtud docendi, quod docuit de ſecuritate cordium noſtrorum in Dei conſpectu, propterea ſtatim ſubjungit.

Verſ. 20. *Quoniam ſi reprehenderit nos cor noſtrum, major eſt Deus corde noſtro, & novit omnia*, In principio hujus verſiculi eſt in Græco conjunctio ὅτι, quæ quomodo reddi Latine debeat, videtur multum dubitatum ab interpretibus fuiſſe. Et Beza, qui in ſuis annotationibus ſcripſit, idem illam valere quod δηλονότι, & ſic non habere vim rationis reddendæ, ſed tantum rei explicandæ, ac ſi Latine *nempe* ſeu *videlicet* ſcriptum eſſet: in ſuæ tamen tranſlationis poſtrema recognitione, reddidit illam conjunctione *nam*, quæ iſto in loco vix aliter accipi poteſt, quam cum ſignificatione reddendi rationem. Caſtellio vero ſimpliciter, ut vocula iſta Græca frequentius ſignificare ſolet, habet pro ea *quod* in tranſlatione ſua. Mihi vero omnino probatur vulgata verſio, ut ſcilicet conjunctione *quoniam*, vel alia ſimili, apertam vim habente rationem reddendi, illa exprimatur.

Sed interea animadvertendum eſt, nolle Apoſtolum in verbis, quæ ſequuntur, probare id, quod proxime dixerat. Neque hoc ſenſu particula, quæ vim rationis reddendæ habeat, huic loco conveniret. Verum intelligendum eſt, ut antea indicavimus, illum ſequentibus verbis rationem reddere, cur mentionem feciſſet iſtius ſecuritatis cordium noſtrorum coram Deo. Frequentiſſimum enim eſt ut tales conjunctiones, quæ vim reddendi rationem habent, ſignificent, non probationem rei proxime dictæ, ſed cauſam cur ejus mentio facta fuit. Itaque Apoſtoli ſenſus in his verbis eſt hujuſmodi: Ne mirum ſit vobis, ſi fructum ex eo, quod vos monui, proficiſcentem diſerte commemoravi, quod corda noſtra ſecura coram Deo habebimus. Nam ſi aliter eſſet, & ſic cor ipſum noſtrum nos reprehenderet, & conſequenter ſecuros nos eſſe coram Deo non ſineret, male nobiſcum ageretur; cum ipſe Deus, cum quo res nobis futura eſt, major ſit corde noſtro, & omnia noſcat, ita ut nos melius ipſe noverit, quam nos ipſi; & propterea certum futurum eſſet, quod coram ipſo conſiſtere non poſſemus: ſed quemadmodum cor noſtrum nos condemnaret: ſic omnino, & multo magis expectandum foret, ut à Deo condemnaremur. In Græcis vulgatis codicibus poſt vocem *cor* deeſt *noſtrum*. Verum illa non modo apud veterem interpretem Latinum ſed etiam apud Syriacum legitur. Et Beza in ſua tranſlatione diſerte illam poſuit. idem fecerat ante Eraſmus, & Caſtellio. Credo, quia fortaſſe præter locum ipſum, qui vocem iſtam omnino requirit, &c. licet non expreſſam, ſubaudiendam docet, etiamnum inveniantur Græci codices, qui illam habent.

Jam illud, quod Johannes dicit, *Deum eſſe majorem corde noſtro*, à Beza in ſua tranſlatione ita accipitur, ac ſi dixiſſet, Deum eſſe potentiorem quam cor noſtrum. Quæ quidem interpretatio poteſt admitti, tum propter ipſum verbum *major*, quod idem aliquando valet quod *potentior*; tum propter egregium ſenſum, qui inde emanat; quod ſcilicet, cum cor noſtrum nos condemnat, eſt nobis timendum quiddam majus, quam ſit condemnatio ipſius cordis noſtri. Eſt enim nobis timenda condemnatio Dei, qui multo plus poteſt, quam cor noſtrum, & ſic condemnatione ſua multo magis nobis obeſſe. Quandoquidem Deus novit omnia, & ſic non poteſt illi eſſe abſconditum, quod cordi noſtro patet. Non recedimus nihilominus ab ea interpretatione, quam ſupra indicavimus, ut ſcilicet verbum *major* referatur ad majorem, id eſt penitiorem cognitionem, quam Deus habeat ejus, quod cordi noſtro notum eſt, quam ipſum cor noſtrum.

Et hæc quidem interpretatio communis fere omnium videtur, adeo ut ipſe Beza, qui pro verbo *major*, *potentior* ſubſtituit, ab ea nihilominus in ſuis annotationibus non recedat, neque ullam mentionem faciat ejus ſenſus, quem diximus ex verbo iſto, quod ipſe in ſua tranſlatione poſuit, elici poſſe, quamvis, ut dictum fuit, is ſit revera egregius. Nam ſciendum eſt præterea, apud interpretem Syriacum hunc locum ad hunc modum legi: *Et ſi ita eſt, quod cor noſtrum rejiciat nos, quanto magis Deus, qui major eſt corde noſtro?* Namque ex his verbis non videtur poſſe colligi alia interpretatio vocis *major*, quam communis iſta; præſertim cum non legatur apud interpretem iſtum, illud, *& novit omnia*, (in vulgatis quidem exemplaribus, nam quædam ſunt, in quibus legitur) quod ſane indicat, interpretem iſtum aut habuiſſe Græcum codicem, in quo verba iſta non eſſent, aut certe ſenſiſſe illa omitti poſſe: quippe quorum ſententia iſta voce *major* contineretur. Eſt autem in Græcis verbis ante verbum *major* particula ὅτι, quæ omnino ut alibi in Novo Teſtamento contingit, redundare, ex idiotiſmo Hebraicæ linguæ, cenſenda eſt.

Jam vero reſtat ſolvenda difficultas quædam in ſenſu totius hujus verſiculi. Ex eo enim colligitur, Apoſtolum ita ratiocinari: Quod ſi cor noſtrum nos condemnat, multo magis nos condemnabit Deus, qui omnia melius quam nos ipſi ad nos quoquo modo pertinentia noverit. Poteſt enim ratiocinatio iſta valde infirma videri, cum in ea videatur pro conceſſo ſumi, nos falli non poſſe in judicio de nobis ipſis ferendo. Nam alioqui nullo modo ex eo, quod ipſi nos ipſos condemnamus, conſequi poſſe videtur, Deum ſimiliter nos condemnare, vel condemnaturum eſſe. Eſt enim Dei judicium perpetuo veriſſimum, & minime erroneum. Ut hunc nodum ſolvamus, duplicem viam tenere poſſumus Una eſt, quod humana natura eſt ejuſmodi, quæ ſeipſam nimio plus ſemper amet; ex quo ſit, ut vix fieri poſſe videatur, ut quiſquam ſeipſum condemnet, niſi veritatis manifeſta vi compulſus id faciat.

Altera via eſt, eaque fortaſſe tutior, quod ad nos tales reddendos, ut merito à Deo condemnemur, ſatis eſt, ſi ipſi nobis perſuadeamus, nos peccare, & condemnatione plane eſſe dignos, quamvis revera citra hanc

perſuaſionem ooſtram noo peccemus, id eſt, opera noſtra non ſiot ejuſmodi quæ per ſe ipſa peccata ſint,& condemnationem mereantur. Etenim ex regula, quam Paulus poſuit ad finem 14. cap· Epiſtolæ ad Romanos, *quod* ſcilicet *quidquid non eſt ex fide, peccatum ſit*, oeceſſario conſequitur, ad nos reos ac peccatores coram Deo conſtituendos, ſatis eſſe, ſi nos ipſi credamus, oos peccare, & ea facere, quæ divina punitione ſunt digna. Loquimur autem hic de vita & factis noſtris univerſe, aut ſaltem generatim, non autem de quibuſdam tantum actiouibus noſtris. Nam ſi is peccat, qui dubitat, dum aliquid facit, rectene, an prave agat, (hic enim ſenſus eſt communiter approbatus prædictæ iſtius Paulinæ regulæ) quanto magis is peccare dicendus eſt, qui prorſus ſibi perſuadeat ſe peccare, etiamſi alioqui ea,quæ facit,ſecundum divinam legem peccata cenſenda non ſint? Merito igitur Apoſtolus propter duplicem iſtam rationem potuit pro conceſſo ſumere, non quidem ſimpliciter nos errare non poſſe in judicio de nobis ferendo; ſed, quod attinet ad ſui ipſins condemnationem, fieri noo poſſe, ut erremus, & quominus apud ipſum Deum rei oon ſimus, ab ipſove oon condemnemur.

Verſ.21. Difficiliorem multo fortaſſe habebit explicatiooem, & ab objectiooe ſimili defenſionem id, quod in Apoſtoli verbis ſequitur, *Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehendit nos, fiduciam habemus ad Deum*. Hic enim ſimiliter ita ratiociuari Apoſtolus videtur, ut pro conceſſo ſumat, nos falli non poſſe in judicando de nobis ipſis. Et cum hic oon de judicio in nobis ipſis condemnandis, quod ipſimet ſaciamus, ſed de judicio agat, quod facimus in nobis ipſis approbandis, neutra ex prædictis duabus rationibus, quæ in ſuperiore ejus ratiocinatione merito oppooebantur iſti reprehenſioni. quod id pro conceſſo ſumeretur, quod verum eſſe non appareret, poteſt hoc in loco vim ullam habere, aut locum invenire: quin potius quædam ratio, priori ex iſtis duobus oppoſita, hic locum habere omnino videtur, ex qua confirmetur & augeatur abſurditas pro conceſſo id ſumendi, de quo nihil conſtat. Quandoquidem potius contrarium ejus hic veriſimile eſt, nempe ut quis de ſeipſo judicando omnino fallatur, ubi nimirnm judicium eſt de ſeipſo approbando. Quam enim, ſumus omnes alieni & abhorrentes à nobis ipſis condemnandis, tam contra prompti & alacres ſumus in nobis ipſis approbandis. Itaque apparet, quod diximus, videri hic eſſe difficultatem majorem, quam quæ ibi ſuit, ubi de oobis ipſis condemnandis agebatur. Verumtamen ſperamus, Deo dante, poſſe etiam hoc in loco difficultatem tolli ac diſſolvi.

Quod antequam facere tentemus, monere voluimus, ne quis fortaſſe putet, poſſe ſolvi hunc nodum propterea, quod Apoſtolus aliud nihil dicat, quam *Si cor noſtrum nos non condemnat, nos habere fiduciam ad Deum*, quaſi interim non dicat, iſtam fiduciam non eſſe inanem. Certe enim, ſi quis ſibi perſuadet, ſe in nulla culpa eſſe, is fiduciam erga Deum ut habeat neceſſe eſt: quamvis alioqui, cum poſſit falli, in ſibi id, quod diximus, perſnadendo, conſequenter ſimul falli poſſit in iſta fiducia ſua, quæ videlicet inanis ſit. Nam ſi quis objiciat verba illa Pauli in priore ad Corinthios cap.4.4, *Nihil enim mihi ipſi conſcius ſum, ſed non in hoc juſtificatus ſum*, quaſi hinc colligatur, poſſe perſuaſionem nullius ſuæ culpæ eſſe ſine fiducia erga Deum, is ſine dubio falli dicendus eſt; cum aliud ſit *juſtificatum eſſe*, aliud vero *fiduciam habere erga Deum*: quaodoquidem fiducia iſta id quidem efficit, ut quis credat ſe eſſe juſtificatum: ſed non tamen ut reipſa ſit. Nec Paulus, qui dixit, *Non propterea ſum juſtificatus*, interrogatus negaſſet, ſe tamen credere ſe juſtificatum eſſe.

Ut igitur ad propoſitum revertamur, ſi quis difficultatem hujus noſtri loci crederet ſe poſſe ſolvere hac ratione, videlicet, quod Johannes nihil dicat de fiducia iſta, quæ inanis non ſit futura; quamvis alioqui verba ipſa Apoſtoli poſſint huic ſolutioni locum dare: tamen ſi animadvertatur, quo ſenſu ipſe illa protulit, cecidit penitus ratio iſta. Statim enim ſubjungit: *Et, quidquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam mandata ejus cuſtodimus, & ea, quæ ſunt coram eo placita, facimus* Namque ex his verbis manifeſte conſtat, eum loqui de fiducia erga Deum, quæ non ſit vana. Nam & paullo ante, cum de fiducia coram Deo, ſeu ſecuritate cordium noſtrorum,mentionem fecit,quamvis nihil expreſſerit, quod talis ſecuritas vana non ſit, id tamen tanquam expreſſum intelligi debet. Alioqui pro eo,quod ſine ullo dubio fructum voluit commemorare præſtantiſſimum, qui ex eo colligatur, quod factis & revera amemus, effectum inde provenientem commemo aſſet, ex quo parva aut oulla potius utilitas proveniret. Nec porro dubium eſſe poteſt,quin ad iſtum locum hic Apoſtolus reſpiciat, &, poſtquam dixit incommodum,quod ex contraria re, id eſt, ex reprehenſione ipſius cordis noſtri oriretur, id iterum reſumat, quod proxime ante dixerat.

Poſtquam igitur vidimus, indicatam iſtam à nobis difficultatis noſtræ ſolvendæ rationem, quæ cuipiam fortaſſis probari queat, nihil prorſus ſoliditatis habere; jam tempus eſt, ut aliquid melius excogitemus. Itaque dicimus animadvertendum diligenter eſſe, quod Apoſtolus non de omnibus hominibus loquitur, ſed de iis, quos ſibi ſimiles, hac ſaltem in re, eſſe, ſibi perſuaſerat, quod ſincere Chriſti nomen profiterentur, ejuſque præcepta bene cognita haberent. Cum enim numero plurali in perſona prima utatur, quamvis hoc figurate aliter accipi poſſit: tamen proprie loquendo neceſſe eſt ut ſe ipſum iſto numero includat; & conſequenter alios, eodem numero incluſos, ſibi ſimiles in eo, de quo agitur, ſeu potius in eo, ſine quo id eſſe non poteſt, de quo agitur, eſſe ſtatuat. Jam id, de quo agitur, eſt fiducia apud Deum, quæ omnino requirit, & quod quis de Deo curet, & quod notitiam habeat voluntatis ejus; & ſic ſub Chriſto ipſius Chriſti nomen ſincero animo profiteatur, & ejus præcepta nota habeat. Hoc autem firmiter poſito, iſtis, de quibus Johannes loquitur, videtur inde plane conſequi, vix fieri poſſe, aut ne vix quidem, ut tales homines ſeipſos decipiant, in ſibi nimium tribuendo, & ſtatuendo, ſe culpa eſſe vacuos,cum tamen non ſint. Qui enim ſincere cum Deo agit, & oovit voluntatem ejus, potius in eam partem ſemper inclioat, ut ſibi parum tribuat, quantum pertinet ad officium ſuum erga ipſum Deum, & potius ſemper metuat, ne in aliqua re offenderit, ubi etiam metuendum non ſit. Quæ conſideratio in ſuperiore Apoſtoli ratiocioatione, cum ageret de proprio judicio in ſe ipſo condemnando, poterat difficultatem ibi propoſitam augere, & veriſimile facere, ejuſmodi judicium falſum facile eſſe poſſe. Et propterea ibi neceſſe fuit, duas illas huic oppoſitas cooſiderationes, ſeu rationes inveſtigare, quæ iſti uni præponderarent, eique omnem vim adimerent: tametſi oos ibi hujuſce rei mentionem non fecimus.

Cum igitur vix aut ne vix quidem fieri poſſe videatur, ut homiues ejuſmodi, quales ii erant, de quibus Apoſtolus loquitur, fallantur in ſe ipſis approbandis, & à culpa immunibus faciendis, recte omnino cenſendum eſt, Apoſtolum tacite ratiocinatum fuiſſe, & id, quod concluſit, concluſiſſe. Quandoquidem, ut vidimus, non contentus dixiſſe, *Quod ſi cor noſtrum nos non condemnat, habemus fiduciam ad Deum*, nempe noo inanem; expreſſius addidit, nos, ſi tales ſimus, ut à corde noſtro non condemnemur, ejuſmodi ſimul eſſe, *qui cuſtodiamus Dei præcepta, &, quæ illi placent, faciamus*; unde ait conſequi,

Verſ 22 *Ut impetremus ab eo quicquid illum rogaverimus*: qui fructus ſane eſt peregregius,ac ferme incomparabilis, qui addendus eſt aliis ſupra ab Apoſtolo commemoratis, & à nobis explicatis, qui ex eo capiuntur,quod quis non verbo ſed factis amet. Eſt autem hæc eadem ferme ſententia reperita inferius ab Apoſtolo cap. 5.14,15. quo ubi Deo dante, perveoerimus, ea dicemus, quæ proprie ad explicationem ejus loci pertinent.

Nunc conſiderandum eſt, id, quod Johannes affirmat, &c

Digitized by Google

mat, & rationem, quam affert, cur ea impetremus à Deo quæ illum rogamus confirmari notabili illa ſententia, quam cæcus ille natus profert in Euangelio apud hunc eundem ſcriptorem, inquiens Joh. 9. 31: *Scimus autem quod peccatores Deus non audit: ſed ſi quis cultor Dei eſt, & voluntatem ejus facit hunc audit.* Dominus etiam Jeſus iſtud, quod hic à Johanne dicitur, nempe facere quæ placita ſunt coram Deo, ſibi ipſi meritiſſimo tribuens, & addens, quod ſic ſemper faceret, fructum inde non abſimilem huic impetrandi quod à Deo petitur, ad ipſum provenire affirmat, inquiens cap. 8. Euangelii ejuſdem Johannis ℣. 28. *Qui miſit me mecum eſt; nec reliquit me ſolum Pater. Quia ego, quæ illi placent, facio ſemper.* Jam de exceptione aliqua, quam poſſit habere enunciatio iſta, quod, qui Dei, voluntatem facit, ab ipſo obtineat, quod petit, videbimus, Deo adjutore, in prædicto & à nobis indicato loco inferius cap. 5. Præſtat enim hic jam ulterius progredi. Nam cum dixiſſet Apoſtolus, nos cuſtodire mandata Dei, volens aut explicare, quæ ſint iſta Dei mandata, aut id, quod dixerat aliqua ratione probare, ſubjunxit hæc verba:

Verſ. 23. *Et hoc eſt mandatum ejus, ut credamus in nomine filii ejus Jeſu Chriſti, & diligamus alterutrum, ſicut dedit mandatum.* Poſſunt enim iſta verba, quamvis prima fronte videantur omnino propter id fuiſſe adducta ut explicetur, quæ ſint Dei mandata, ita accipi, ac ſi non hoc quidem, ſaltem præcipue, voluerit Apoſtolus facere, ſed probare, quod merito dixiſſet, iſtos, de quibus loquebatur, cuſtodire mandata Dei. Nam ſi recte attendatur, hos dixerat eſſe illos, quorum cor ipſos non reprehenderet; at rurſus iſtos dixerat eſſe illos, qui non verbo & lingua, ſed opere & veritate amarent; & ſic concluſerat, eos cuſtodire Dei præcepta, qui revera & factis ipſis dilectionem erga alios exercerent, nempe talem, qualem antea, ipſum Chriſti præceptum de diligendis fratribus explicans, deſcripſerat, ita ut etiam animas pro fratribus ponere non recuſent. Quod à ſe recte concluſum fuiſſe oſtendere volens, dicit, Dei mandata ad iſta duo capita revocari, ut ſcilicet Chriſto fidem habeamus, quod unum eſt caput; & alii alios diligamus, quod eſt alterum. Cui alteri capiti adjungit, *Sicut mandatum dedit*, quod, judicio meo, ad Chriſtum proxime nominatum referri debet, qui ſcilicet dederit mandatum iſtud. Jam de iſtis, quos affirmaverat præcepta Dei cuſtodire, ſi dilectionem re ipſa erga fratres præſtarent, pro conceſſo videtur ſumere Apoſtolus, quod Chriſto fidem haberent. Neque enim loquitur de aliis, quam de iis, qui Chriſti nomen profiterentur; quæ fides etiam eo neceſſario includitur, quod iſtorum amor eo progrederetur, ut etiam animas ſuas pro fratribus ponere eſſent parati. Hoc enim non aliam ob cauſam iſti faciebant, niſi quia Chriſto fidem adhibebant, à quo nimirum tale præceptum ponendi animam pro fratribus expreſſe habuiſſent. Quod hic deinde declaravit Apoſtolus verbis iſtis, *ſicut dedit mandatum*; & ſimul iiſdem verbis expoſuit, qualis debeat eſſe dilectio iſta erga alios, ſi is, qui eam præſtiterit, debeat aut poſſit merito dici ſervare mandata Dei, nempe æterna illa Dei mandata, quæ per Chriſtum dedit: talis nimirum, ut eam ipſe Chriſtus præſcripſit, id eſt, ejuſmodi, ut ejus exemplo ſanguinē noſtrum fundere pro fratribus non dubitemus.

Credimus ex iis, quæ à nobis dicta ſunt, facile probatum iri cuicumque ipſum locum diligentius intuenti, Apoſtolum præcipue hic id ſibi propoſitum habuiſſe, ut oſtenderet, eos, qui vere, atque ut Chriſtus juſſit, fratres diligunt, ipſius Dei præcepta ſervare; & quidquid dixit, pertinens ad exponenda hoc loco Dei præcepta, fuiſſe dictum, non præcipue propter ſeipſum, ſed ut inde concluderetur ac probaretur, quod modo diximus.

Redegit autem, ut dictum fuit, Apoſtolus divina præcepta ad duo capita, credendi ſcilicet Chriſto, & diligendi alios ad eum modum, quem ipſe Chriſtus, (ut quidem nos verba illa *ſicut dedit mandatum*, interpretati ſumus) vel, ſi quis malit verba iſta ad Deum præcipue referre, Deus per ipſum Chriſtum præſcripſit. Revocavit inquam, Johannes ad iſta duo capita præcepta Dei ſub Euangelio, etiamſi potuiſſet ad unum tantum caput illa revocare, id eſt, ad fidem, quæ Jeſu Chriſto Dei filio habeatur. Quod propterea fecit, ut magis id, quod volebat, exprimeret, & illud probaret, quod antea concluſum fuerat de iis, qui fratres vere amant. Propter hanc inquam, cauſam, addidit expreſſe præcepto, Chriſto fidem adhibendi, præceptum alios diligendi, quamvis fieri nequeat, ut quis Chriſto fidem habeat, & interim alios non diligat, idque ea ratione, ut ipſe Chriſtus juſſit. Chriſtus quidem ipſe interrogatus, quid faciendum eſſet, ut opera Dei fierent, id eſt, ejus præcepta ſervarentur, reſpondit Joh. 6. 28, 29. *Hoc eſt opus Dei, ut credatis in eum quem ille miſit.* Complectens hoc uno præcepto, & una in ipſum Chriſtum fide, quidquid Deus nos facere jubet. Paulus quoque Apoſtolus Act. 20. 21. fidei in Chriſtum adjunxit pœnitentiam in Deum: quamvis nulli dubium eſſe poſſit, quin fides in Chriſtum pœnitentiam erga Deum omnino complectatur, id enim & ipſe fecit, ut apertius id diceret, quod volebat, & rē melius exprimeret.

Ubi notandum eſt, quod, cum Johannes fidem, quæ Chriſto adhibeatur, priore loco ponat, poſteriore vero amorem, quo alios proſequamur, Paulus priore loco poſuit pœnitentiam in Deum, poſteriore vero fidem in Chriſtum. Quæ diverſitas inde proficiſcitur, quod fides in Chriſtum antecedit quidem tempore, aut ſaltem ſecundum intellectum, fratres ita diligere, ut Chriſtus præſcripſit: ſed eadem ratione non antecedit, ſed ſequitur pœnitentiam in Deum. Quemadmodum enim ad hoc, ut quis præceptum dilectionis fraternæ a Chriſto datum ſervet, neceſſe eſſe conſtat, ut prius, ratione, ut diximus, ſaltem intellectus, Chriſti verbis fidem adhibeat: ſic contra, ut quis in Jeſum Chriſtum credat, neceſſe eſt ut jam animum probum gerat, & Deum aliquo modo metuat, ſaltem, ut dictum eſt, intellectus ratione; & conſequenter, ſuorum peccatorum & in Deum offenſarum pœnitentiam agat. Neque enim aliunde factum eſt ut, antequam Chriſtus Euangelium annunciaret, miſſus ſit Johannes Baptiſta ad prædicandam populo pœnitentiam. Hac enim ratione, ut ipſa ſcriptura loquitur, via Chriſto præparabatur, id eſt, homines diſponebantur ad illi fidem adhibendum. Nam & ipſemet Chriſtus, cum munus ſuum aggredi in terris cœpit, annunciavit ac juſſit, ut ageretur pœnitentia, & crederetur Euangelio; oſtendens hac ratione, quod pœnitentiam agere aliquo modo præcedat fidem quæ Euangelio habetur, & conſequenter ipſi Chriſto.

Jam in his Apoſtoli verbis primum non eſt ſilentio prætereundem, quod, cum probare voluit id, quod antea concluſerat, quod, qui fratres amant, mandata Dei ſervent, pro *mandatis* numero plurali antea dictis, repoſuit *mandatum* numero ſingulari: quamvis duo iſta, ad quæ diximus illum præcepta Dei revocare, ſtatim ſubjecerit ad explicationem mandati iſtius. Ex quo duo doceri poſſumus. Unum, commutationem numerorum pluralis & ſingularis a Sacris Scriptoribus uſurpari: alterum, illa duo ita conjuncta eſſe, & alterum ex altero, id eſt, poſterius a priore pendere, ut utrumque unum tantum præceptum cenſeri queat. Deinde ſciendum eſt, pro eo, quod Latinus interpres habet, *in nomine*, Græcum codicem habere *nomini*. Ex quo intelligitur, veterem interpretem aliter hunc locum in Græco legiſſe, quam hodie legatur. Nam & Syriacus interpres eodem pacto ut Latinus legit. Mirum eſt autem quod Beza hic in voce *nominis* quodammodo philoſophetur, inquiens, vocem *nominis* hic referri ad verbi prædicationem, *Nam fides*, inquit, *ex verbi auditu*. Primum enim nihil eſt tritius, quam ut in Sacris Literis *nomen* alicujus, præſertim Dei & Chriſti, idem ſignificet, quod is ipſe, cujus *nomen* commemoratur, &, quod ipſe Deus, & Chriſtus. Unde nihil dubitandum eſt, quin tam in hoc loco, quam in aliis non paucis, ubi *Chriſti nominis* fit mentio, nihil aliud intelligatur per *Chriſti nomen*, quam ipſe Chriſtus. Nec ambigo, quin ipſe Beza aliis in locis, ubi ſimiliter nominis Jeſu Chriſti fit mentio, & quidem conjunctim

Digitized by Google

cum *fidei* nomine ſeu *credendi* verbo, ita hanc loquutionem accipiat, ut nos diximus. Sed hoc in loco fefellit illum loquutio iſta inuſitata, conjungendi ſcilicet vocem *nominis* una cum *credendi* verbo dativo caſu, cum de Chriſti nomine verba fiunt. Dativo, inquam, caſui, in ipſis verbis Græcis, ſimplici, & ſine præpoſitione. Alibi enim loquutio iſta habere ſolet vocem *nominis* vel accuſativo vel dativo caſu cum præpoſitione. Itaque putavit novam aliqnam ſignificationem hic ſubeſſe: ſed, ut diximus, falſus fuit. Nam deinde quomodo poteſt hæc interpretatio ipſius ſubſiſtere, ut *nomen Chriſti* ſit prædicatio verbi, nempe ipſius Chriſti? Quis unquam vidit aut obſervavit, *Chriſti nomen* ſignificare prædicationem verbi illius, aut aliquid ſimile, unde aliquo modo poſſit tam inaudita alioqui & inſolita iſtius loquutionis interpretatio ſuſtineri aut defendi? Sed jam ulterius progrediamur.

Verſ. 24. Pergens igitur Apoſtolus ait: *Et qui ſervat mandata ejus, in illo manet, & ipſe in eo.* Quia, ut nos interpretati ſumus, jam probavit Apoſtolus, eum, qui præceptum Chriſti de diligendis fratribus ſervet, divina mandata ſervare: nunc ſubjicit, quanta ſit præſtantia & felicitas ejus, qui divina mandata ſervat, affirmans, ejuſmodi hominem *in Deo manere, & Deum in ipſo.* Quibus verbis, ut ſupra, hunc loquendi modum exponentes, diximus, ſignificatur ſumma conjunctio inter Deum & ejuſmodi hominem; & apparet, Johannem in hac Epiſtola iſtud, quod Deus in aliquo maneat, cum eo conjunctum, quod ille maneat in Deo, ponere pro excellentiſſima & diviniſſima rerum omnium, quæ homini in hoc mundo contingere poſſint; immo ea complecti, quicquid boni in homine in præſenti hac vita eſſe poteſt, ſeu quod attinet ad officium ipſius erga Deum, ſeu quod pertinet ad favorem Dei erga ipſum. Itaque poſtquam alios fructus recenſuit, qui ex eo proveniunt, quod quis ea charitate erga alios ſit præditus, quam Deus per Chriſtum præſcripſit, tandem hoc, tanquam complementum & ſummum omnium fructuum, qui haberi in hac vita poſſunt, recenſere voluit.

Et quoniam res adeo eximia iſte fructus eſt, ut vix credi à quoquam poſſit; propterea probationem, quod fructum iſtum is percipiat, qui amore illo, quem Chriſtus præcepit, ſit præditus, in reliquis hujus capitis verbis ſubjungit, & ait: *Et in hoc ſcimus quoniam manet in nobis, ex ſpiritu, quem dedit nobis.* Ubi primum, animadvertendum eſt, quod ex duabus iſtis rebus, quas proxime dixerat, videlicet *Nos manere in Deo*, & *Deum manere in nobis*, non priorem, ſed poſteriorem probandam ſibi Johannes ſumit, ut pote quæ minus veriſimilis ſit, & in qua potiſſima pars illius fructus, quem diximus conſiſtat. Nam propter iſtam minorem veriſimilitudinem, ſine ulla neceſſitate voluit etiam, cum affirmavit, Deum in eo manere, qui ſervat mandata ejus, repetere *manendi* verbum; &, non contentus dixiſſe, ut nos recitavimus, *In illo manet, & ipſe in eo*, (ut quidem poterat) poſt vocem *eo*, ſtatim repetiit verbum *manet*. Sic enim legitur in Græco exemplari, quamvis Latinus codex repetitum iſtud verbum non habeat. Noluit enim Apoſtolus, ullum prorſus locum dubitandi relinquere, quin à ſe affirmaretur, in hujuſmodi homine Deum manere, cum id alioqui parum credibile videatur. Ut igitur hoc ipſum, ut minus veriſimile, probet, pro medio ad id probandum ſumit, Deum ejuſmodi homini dediſſe de ſuo ſpiritu.

Quod antequam declaremus, animadvertendum eſt, Apoſtolum nolle hic ſimpliciter affirmare, quod Deus in nobis habitet. Nam ſenſus verborum ipſius eſt, ac ſi dixiſſet: *Ex eo autem cognoſcitur, quod Deus in aliquo habitet, ſi dederit illi de ſuo ſpiritu.* Figurate igitur hic uſus eſt Johannes numero plurali perſonæ primæ, cum eadem ſignificatione, ac ſi imperſonaliter, ut loquuntur, loquutus fuiſſet, quod attinet ad verbum *ſcimus*, ſeu *cognoſcimus*, & de cætero numero ſingulari tertiæ perſonæ uſus fuiſſet. Eſtque hic figuratus loquendi modus in omnibus linguis admodum tritus; &, ſi quis recte animadvertat, in ipſo Novo Teſtamento, & præſertim apud hunc ſcriptorem in hac ipſa Epiſtola haud infrequens.

Deinde notandum eſt, quamvis voci *ſpiritus* non ſit additum relativum ullum: tamen debere locum ita accipi, ac ſi diſerte in Græco legeretur ἐκ τοῦ πνεύματος αὑτοῦ, voce αὑτοῦ denſo ſpiritu notata. Nam relativum iſtud hic omiſſum diſerte ponitur, atque exprimitur capite ſequenti ℣ſ. 13, ubi hæc eadem ſententia repetitur. Probat igitur Johannes, in eo, qui mandata Dei ſervat, Deum manere, ex eo, quod ejuſmodi homini Deus de Spiritu ſuo dedit. Nemo enim negare poteſt, quin Deus ibi ſit, ubi eſt ejus Spiritus. Jam *Spiritus iſte Dei* aliud nihil eſt quam charitas, qua plane eum præditum eſſe oportet; qui Dei mandata ſervat, præſertim ea ratione, qua Apoſtolus intelligit, qui in tali homine requirit, ut ita fratres amet, ut vitam ſuam pro illis impendere non recuſet. Eſt, inquam, iſte Dei Spiritus charitas, cum nihil magis proprium Dei ſit, quam ipſa charitas. Unde factum eſt, ut idem Apoſtolus cap. ſequenti ℣ſ. 8. 16. non dubitaverit dicere, Deum eſſe charitatem; & ℣ſ. 16. ſtatim ſubjunxit, *Et qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo manet.* Ubi nemo non videt, eandem ſententiam, quam hic poſuit, ab Apoſtolo aliis ex aliqua parte verbis repetitam fuiſſe, repoſita videlicet *charitate* loco *Spiritus Dei*.

Explicato vero, ut quidem nobis perſuademus, & ab aliis non animadverſo ſenſu horum poſteriorum verborum hujus tertii capitis, id tantum addendum eſt, ſimplicem copulam in verbis iſtis, *Et in hoc ſcimus &c.* ut ſæpiſſime evenit in Scriptura Sacra, ex Hebraicæ Linguæ uſu cenſendam eſſe hoc loco habere vim particulæ rationem reddentis. Quod quidem Beza credidit ſtatuendum eſſe in prima hujus verſiculi vocula, quæ ſimplex conjunctiva particula ſimiliter eſt: & propterea illam particulam *nam* reddidit, cum tamen ibi hac re nihil opus eſſet; neque appareat ſecundum ipſius Bezæ loci explicationem, cur ad iſtum modum ea vocula reddi debuerit: ſecundum quidem explicationem noſtram liquido conſtat, id fieri non debuiſſe. Hic vero, ubi id fieri debuit, latuit hoc Bezam & alios, propterea, quia longe aberrarunt à vero ſenſu loci hujus. Cæterum, quomodo verum ſit, quod Deus participes faciat homines charitatis ſuæ; & quomodo is, qui mandata ejus ſervat, ut certum eſt, eum præditum eſſe charitate vera ac divina, ſic ab ipſo Deo charitatem hanc habuerit; & ſic, ſecundum explicationem noſtram, Deus illi dederit de Spiritu ſuo, infra Deo volente dicemus, in explicatione 13. verſus ſupra à nobis citati ſequentis capitis. Ad quod explicandum jam nobis aggrediendum eſt.

Caput IV.

Diximus ab ipſomet initio harum commentationum noſtrarum in hanc Epiſtolam, præcipuum ſcopum, quique, ſi quis recte conſideret, totam Epiſtolam occupat, Apoſtoli, in ea ſcribenda fuiſſe, monere eos, ad quos ſcribit, ut in vera obedientia Chriſti præceptorum, & ipſius Chriſtianæ religionis cultu, perſeverarent ac proficerent; & hujus rei occaſione admiſcuiſſe eum quædam pertinentia ad vitandos falſos Prophetas, qui illos à ſanctiſſimo hoc inſtituto abducebant. Quamvis igitur in ſecundo capite, ut vidimus, non pauca huc pertinentia dixerit: hic nihilominus iterum eos monet, ne ab iſtis impoſtoribus ſe ſeduci permittant, & videbimus, ſi Deus conceſſerit, quod etiam in ſequenti cap 5. quamvis iſtos ſeductores non nominet, multa dicit ad refellendum, quicquid illi docebant, & oſtendendum, quod Jeſus vere eſt Chriſtus. Quandoquidem iſtorum falſa doctrina

eo ſum-

eo ſummatim continebatur, quod Jeſus non eſſet Chriſtus, ut evidenter ex iis apparet, quæ ſcripta ſunt hac de re prædicto ſecundo capite. Eſtque hoc diligentiſſime notandum, ſi quis velit recte intelligere, quid de iſtis falſis Prophetis, deque ipſorum doctrina, in initio hujus quarti capitis Apoſtolus ſcribit ac monet. Sic igitur ait:

Verſ.1. *Chariſſimi, nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſint. Quoniam multi pſeudo-Prophetæ exierunt in mundum.* Nihil hactenus, tanquam de re parvi momenti, diximus, quod verbum *Chariſſimi*, ut hic & ſupra aliquoties apud veterem interpretem legitur, in Græco eſt ἀγαπητοί, id eſt *Dilecti*: apud Syriacum autem interpretem legitur Latine ubique *Dilecti mei.* Quod non propterea factum eſſe credimus, quia utervis ex iſtis duobus interpretibus aliter in Græco legerit, atque hodie legatur: ſed vetus interpres credidit, non ſatis exprimi, ſive ſenſum ſcriptoris, ſive vim Græci verbi, ſimplici poſitivo. Ad quod ita ſtatuendum arbitror illi occaſionem dediſſe illa duo loca, ubi legitur, Deum pronunciaſſe de Jeſu, voce cœlitus demiſſa, quod is eſſet ipſius filius Matth.3.17. & 17.5. Additur enim utrobique eadem vox Græca, tanquam epithetum filii, quæ hic habetur. Nam ad ſummam illam Dei erga Chriſtum dilectionem ſignificandam, ut quidem Deum eam ſignificare voluiſſe veriſimile eſt, non videtur, vocem iſtam ἀγαπητὸς, quamvis poſitivi gradus ſit, aliter quam ſuperlativo debere accipi; aut certe verbo Græco ἀγαπᾶν, unde illa deducta eſt, plus ſignificari dicendum eſt, quam verbo Latino *Diligendi*: ita ut nomen *Dilectus* inde ductum, ipſum nomen ἀγαπητὸς non ſatis exprimat. Quanquam nihilominus in hiſce duobus locis ipſe vetus interpres nomen *Dilecti* ſimpliciter habet. Quod ſane mihi mirum videtur, & arbitror, eum præ incuria, quamvis ea, quæ diximus, animadvertiſſet, & propterea in tota hac Epiſtola nomen iſtud Græcum non *dilecti*, ſed *chariſſimi* nomine reddiderit, non correxiſſe id, quod jam in ſua tranſlatione ſcripſerat in prædictis duobus Euangelii locis. Jam quod attinet ad interpretem Syriacum, ſine dubio ex proprietate quadam Syriaci ſermonis addidit de ſuo affixum illud, ut Grammatici vocant, *mei*, videlicet ſine quo elegantia linguæ Syriacæ perire videatur. Sed jam de gravioribus agamus.

Monet igitur Apoſtolus, ne velint omni Spiritui credere, ſed probent Spiritus, an ex Deo ſint. Quid nomine *Spiritus* hoc loco Johannes intelligat, non omnino inter eos, qui hunc locum explicant, convenire videtur: quamvis eadem ſententia ex diverſis ipſorum interpretationibus elici videatur. Nos quidem credimus, nihil eſſe neceſſe, ut plerique exiſtimant, in voce iſta eſſe ejuſmodi metonymiam, ut *Spiritus* pro homine, qui talem Spiritum habeat, accipiatur: ſed putamus nomine *Spiritus* ipſam quaſi inſpirationem ſignificari, ſeu ſenſum homini aliquo modo inſpiratum. Videmus enim, quod inferius ỳſ. 6, diſtinguit idem Apoſtolus inter *ſpiritum veritatis*, & *ſpiritum erroris*, ubi non videtur habere locum metonymia iſta, ut ſcilicet *ſpiritus* pro homine, in quo ſit is ſpiritus, accipiatur: ſed neceſſe eſt, ut nomen *ſpiritus* inſpirationem quandam, ſive inſpiratum ſenſum declaret. Legitur apud Lucam cap.9.55. Chriſtum dixiſſe Jacobo & Johanni diſcipulis ſuis, qui voluiſſent igne cœlitus demiſſo perdi eos, qui ipſum Chriſtum hoſpitio ſuſcipere recuſaverant, *neſcitis cujus ſpiritus eſtis.* Quod ſine dubio ſignificat, eos neſciviſſe, non duci ſe ſenſu divinitus inſpirato ad id expetendum, quod expetebant: ſed ſenſu inſpirato aliunde, nempe vel à Diabolo, vel à carnalibus affectibus. Sic igitur & hic cenſendum eſt, *ſpiritus* nomine inſpiratum, ut diximus, ſenſum quendam ſignificari. Et propterea verborum Apoſtoli ſententiam eſſe, monere, ne crederent eſſe verum omnem quoquo modo inſpiratum ſenſum; nempe qui appareret in iis, qui aliquid alios docere aggrediebantur: ſed explorarent omnes tales ſenſus, ut cognoſcerent de ſingulis, an inſpiratio iſta eſſet divina; an vero Diabolica, ſeu mere humana atque carnalis. Verbum enim, quod *probate* in Latino codice legitur, Græce eſt δοκιμάζετε, quod ſæpe idem ſignificat quod *explorate.*

Jam ratio, cur Apoſtolus hoc moneat, illud ipſum eſt, propter quod totum hoc ſcribebat, quod ſcripſit ad hanc materiam pertinens; ut ſcilicet ii, ad quos ſcribebat, ſibi caverent, ne errarent ac deciperentur. Nempe quod jam exiſtebant falſi Prophetæ, idque non pauci, & quidem, ut facile intelligi poteſt, inter ipſos verſabantur. Hanc rationem igitur his verbis explicat: *Quoniam multi Pſeudo-Prophetæ exierunt in mundum.* Ubi apparet, *exire in mundum* idem eſſe quod exiſtere, & publice munus aliquod aggredi: non autem ex alio aliquo loco, ſeu aliunde in mundum prodire. Quod, quemadmodum à noſtris hominibus merito animadverſum eſt, valet ad confutandas falſas illorum interpretationes, qui ex eo, quod Chriſtus in mundum veniſſe dicitur, concludunt, illum antequam naſceretur in cœlo fuiſſe, & inde ex virgine naſcendo in mundum veniſſe.

Verſ.2. Poſtquam Apoſtolus & monuit, & rationem ſeu cauſam ſuæ monitionis attulit, non hoc contentus, regulam quandam tradit, per quam dignoſci poſſit, an ſpiritus aliquis, id eſt inſpiratus ſenſus, qui contineatur in verbis alicujus, qui alios in rebus divinis docere aggrediatur, nec ne ſit ex Deo. Quam regulam Apoſtolus & affirmative, & negative ponit, ut ſtatim videbimus. Inquit enim: *In hoc cognoſcitur Spiritus Dei: Omnis ſpiritus, qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt.* Hic ponit regulam ſuam affirmative; & prima illa verba, *In hoc cognoſcitur Spiritus Dei*, quæ ipſi regulæ præponuntur, idem ſignificant, quod, ut modo indicavimus, cognoſci per eam regulam, quam mox Apoſtolus ſubjicier, an ſpiritus aliquis ſit nec ne divinus ſpiritus.

Jam in ipſis verbis hujus regulæ, affirmative primum datæ, videtur in vulgata editione error eſſe non exiguus, nempe in verbo *veniſſe*; cum verbum Græcum ἐληλυθότα, id eſt, participium iſtud, pro quo illud ſubſtitutum eſt, proprie ſignificet *Qui venit.* Id quod hoc in loco Benedictum Ariam Montanum vel non animadvertiſſe, vel lectorem non monuiſſe, non parum miror. Nihil enim hic vulgatam Latinam lectionem mutavit, cum tamen in ſequenti verſiculo, ubi eadem regula negative ponitur, iſtud idem Græcum participium, quod ibi vetus interpres, ut poſtea videbimus, ſine dubio non legit, reddiderit ipſe Latine, non quidem verbo *veniſſe*, ſed participio *venientem.* Suſpicor tamen hoc factum ab ipſo fuiſſe, quod crediderit, participium iſtud, quamvis proprie aliter ſonet, poſſe tamen reddi verbo *veniſſe*, & ita pro participio Infinitivum in Latina lingua reponi poſſe; & propterea ubi deprehendit, id à vulgato interprete factum eſſe, nihil mutare voluit: credo ob eam cauſam, quod videret, tali mutatione ſenſum ab omnibus vulgo receptum vehementer immutari: ſed interim tamen, ubi vetus interpres verbum iſtud Græcum non legiſſet, nec ullo modo in ſua interpretatione Latine reddidiſſet, putavit ſibi liberum eſſe, non recedere à propria, quam credidit, iſtius verbi ſignificatione, ne quis fortaſſe arbitraretur, ab ipſo hoc minime animadverſum fuiſſe. Sed tamen, pace ipſius dictum velim, quemadmodum in innumerabilibus fere aliis locis, ſic in hoc loco mihi nihil probatur, quod participium temporis præteriti apud Græcos, vertit Latine participio præſentis temporis. Nam ſi dicat, non habere linguam Latinam participium præteriti temporis, quod iſti Græco reſpondeat: dico ego ex altera parte, non eſſe hanc juſtam cauſam, ut quis ita verbum è Græco transferat, ut ſenſus verus ac proprius Græci verbi immutetur, ut certe hic immutatur. Nam participio iſto præſentis temporis aliud ſignificatur, quam Græcum participium præteriti temporis ſignificet; ſignificatur, inquam, Chri-

Digitized by Google

ſtum Jeſum præſenti tempore *venire in carne*: cum ſenſus vocis Græcæ ſit, eum, non quidem nunc venire in carne, ſed olim veniſſe. Et propterea, iſta ſuperſtitione omiſſa reddendi participium participio, debuiſſet Benedictus Arias Montanus hic ponere *Qui venit*, & alibi vel tali, ut ſic dixerim, circumſcriptione, vel alia ratione, prout locus ferret, participiorum Græcorum præteriti temporis, quæ ſibi reſpondentia in Latina lingua non habent, ſenſum omnino exprimere.

Jam quod credidit, poſſe exprimi participium ἐληλυθότα voce infinitivi ejuſdem temporis, (quemadmodum quicunque è Græco in Latinum vel in alias liguas, Novum Teſtamentum hactenus verterunt, prorſus crediderunt; immo hoc loco non aliter quam per infinitivi vocem debere illud verti, exiſtimaſſe plane videntur) & propterea in priore loco, ubi participium iſtud in Apoſtoli verbis legitur, nihil mutavit verbum *veniſſe*, pro eo à vetere interprete repoſitum: quanquam non dubito, quin talis interpretatio poſſit aliquo modò ſuſtineri: tamen ex altera parte ſimiliter nihil dubito, quin præſtet omnino *qui venit*, non autem *veniſſe* participium iſtud hoc loco reddere.

Quod autem nihilominus vulgata & communis omnium ſententia in participio iſto vertendo, quod alioquin attinet ad Græci ſermonis uſum, ſuſtineri queat, ut ſic ſtatuam, facit potiſſimum auctoritas complurium Linguæ Græcæ peritiſſimorum hominum, qui id ſenſerunt; & non dubito, quin in ipſo Novo Teſtamento aliquod ſit exemplum, unde id confirmari poſſit. Quinetiam videmur paullo ſuperius, capite videlicet ſuperiore ℣ſ.17, habuiſſe locum, ubi participium loco infinitivi poſitum fuiſſe cenſeri debeat, in illis videlicet verbis, *Et viderit fratrem ſuum neceſſe habere*. In Græco ſiquidem eſt pro *neceſſe habere* χρείαν ἔχοντα, id eſt, ad verbum, ut Arias Montanus vertit, *opus habentem*. Videtur enim plane ſentiendum, participium ἔχοντα idem pollere, quod infinitivi vocem ἔχειν. Neque enim vult dicere Apoſtolus, *Si quis viderit fratrem ſuum, qui opus habet*: ſed, *Qui hoc ipſum viderit, quod opus habeat*. Id quod rectiſſime exprimitur per infinitivum: per participium vero minime. Nihil enim vetat, quominus quis videat fratrem ſuum opus habentem, id eſt, qui opus habet, & tamen neſciat illum opus habere, & ſic quod opus habeat, nullo modo videat.

Quocirca potiſſima ratio, quæ me movet ad ſtatuendum nihilominus, ut hic participium ἐληλυθότα per infinitivum minime exprimi debeat aut poſſit, eſt ipſa ſubjecta materia, & ſenſus verborum Apoſtolicorum qui ex hac ipſa Epiſtola, ut ante indicavimus, & mox plenius exponemus, manifeſte apparet: tametſi non eſt etiam negandum, quin, ut jam dictum fuit, participium iſtud proprie, & ſecundum ipſam Grammaticam, verti Latine debeat, *Qui venit*. Quod quamvis per ſe clariſſimum ſit, & propterea nos doceat, verbis Apoſtoli alium poſſe ſubeſſe ſenſum, quam is ſit, qui hactenus communiter receptus fuit, & quem neceſſario fert vox infinitivi *veniſſe*: tamen nemo, ut credimus, ex iis, qui in hunc locum ſcripſerunt, id animadvertit ante Thomam Naogeorgum, qui non ſpernendum commentariolum ante plurimos annos in hanc Epiſtolam conſcripſit, atque edidit, & ſimul verum ſenſum hujus loci nos docuit, qui eſt: *Eum ſpiritum, qui confitetur Jeſum Chriſtum, id eſt, eum pro ſuo ſervatore ac domino, & denique vero Chriſtu habet, quamvis is in carne venerit, hoc eſt homo fuerit, non modo mortalis, ſed infinitis malis obnoxius, iſtum, inquam, Spiritum ex Deo eſſe*. Innumeri ſiquidem homines, præcipue ex Judaico populo, quominus Jeſum Nazaræum, qui dictus eſt Chriſtus, pro vero Chriſto, ut revera eſt, agnoſcerent, eo ſunt deterriti, quod ipſius conditio & præſertim mala gravia & plurima, & denique ipſa cruenta mors, quam paſſus fuit, non viderentur bene convenire & ſimul eſſe poſſe cum eo, qui verus Chriſtus & Rex populi Dei eſſet; is, inquam, Rex, qui ante per Prophetas à Deo promiſſus fuerat, qui ſine dubio, ut ipſa Prophetarum verba ſignificare videbantur, ejuſmodi expectabatur, qui potentia & felicitate ſua populum ab omni ſervitutis jugo liberaret, & eum in multo florentiore ſtatu, quam unquam antea fuiſſet, poneret ac conſtitueret. Ex quo dabatur occaſio falſis Prophetis iſtis, de quibus Johannes loquitur, plane aſſerendi ac confirmandi, Jeſum iſtum Nazaræum non eſſe Chriſtum.

Differentia igitur inter ſenſum communiter receptum, & eum, qui ex propria ſignificatione participii ἐληλυθότα reſultat, hæc eſt, quod vulgo receptus ſenſus agit de *confitendo, quod Jeſus Chriſtus in carne venerit*: iſte vero alter de *confitendo, quod Jeſus Chriſtus, quamvis in carne venerit, tamen nihilominus ſit ille verus Chriſtus Dei in Prophetis promiſſus*. In priore ſenſu, qui id non confitebantur, quod eo continetur, negabant Jeſum Chriſtum in carne veniſſe. In poſteriore vero, qui id ſimiliter negabant, quod is continet, contra affirmabant Jeſum Chriſtum veniſſe in carne, & propter hoc ipſum negabant eum eſſe verum illum Chriſtum à Deo promiſſum.

Quod autem ſit omnino anteponendus ſenſus minus receptus ei, qui receptior eſt, probatur aperte per ea, quæ de iſtis iiſdem falſis Prophetis ſcribit Apoſtolus noſter capite ſecundo, ubi illis diſerte tribuit, (& nihil revera aliud) quod negarent Jeſum eſſe Chriſtum, ut ad verbum habetur ibi ℣ſ. 22, & magna pars capitis quinti ab hoc ſcriptore in id inſumitur, ut urgeat & probet, Jeſum eſſe Dei filium, id eſt Chriſtum. Quare non videtur dubitandum, quin hic quoque eadem de re agat, & ſuo more id repetat, quod jam dixit: ſed repetat tamen, ut fere ſolet, cum aliqua adjectione. Quandoquidem, id quod ſecundo capite non fecerat, addit hic pauciſſimis verbis cauſam, cur iſti falſi Prophetæ auderent negare Jeſum eſſe Chriſtum; quam ſi non refellit, nihil mirum videri debet, cum hoc ſibi propoſitum non haberet hoc in loco, ut falſos iſtos Prophetas erroris convinceret, quemadmodum omnes, quomodocumque ejus verba alioqui interpretentur, fateri coguntur: ſed tantum, ut regulam quandam traderet, qua poſſent internoſci ii, qui falſa de rebus divinis docebant, ab iis, qui docebant vera.

Sed alia præterea ratio eſt, non parum, judicio meo, valida ad demonſtrandum, ſenſum, quem nos una cum Naogeorgo Johannis verbis ſubeſſe credimus, anteponendum eſſe ſenſui vulgo recepto; nempe quod ſecundum ſenſum noſtrum apparet, ſi quis illum bene percipiat, Johannem veriſſima dicere: ſecundum vero vulgo receptum ſenſum, oſtendi poteſt, minus vera a Johanne dici. Veriſſimum ſiquidem eſt, illum Spiritum eſſe ex Deo, qui confitetur Jeſum Chriſtum, qui malis multis & cruentæ morti ſubjectus fuit. Debet enim confeſſio iſta, ut ante dictum fuit, ita intelligi, ut complectatur, Jeſum Chriſtum eſſe verum ſervatorem noſtrum, verumque Chriſtum Dei. At contra minus verum eſt, eum Spiritum ex Deo eſſe, qui fateatur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe. Hoc enim ſine dubio multi fatebantur, qui ipſum Jeſum nihilominus pro vero Chriſto non habebant. Immo hoc ipſum, quod fatebantur, ut jam dictum fuit, pro ratione validiſſima ponebant, ad probandum, quod Jeſus non eſſet verus Chriſtus Dei. Quemadmodum Judæi ſemper fecerunt, hodieque faciunt.

Sed non eſt intellectum vulgo, quid iſtud ſit *in carne venire*. Nos vero ejus verum ſenſum jam expoſuimus. Quanquam etiamſi *in carne venire*, & ſic *Chriſtum Jeſum in carne veniſſe*, illud ipſum revera ſignificaret, quod vulgo exiſtimatum eſt: non tamen Apoſtolum propterea vera dixiſſe ullo modo conſtaret, cum dixit, eum ſpiritum, qui confitetur, Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſſe. Nam infiniti ſemper fuerunt, hodieque ſunt, qui id confitentur, & tamen non ſunt ex Deo; & quidem inter ipſos illos, qui ſe alios res divinas docere profitentur, de quibus præcipue hoc loco

Apoſtolus loquitur. Nam quis eſt hodie inter omnes, qui multa falſa de divinis rebus aliis tradunt, & falſa ac pernicioſa dogmata mentibus hominum indere curant, & interim Chriſtianam religionem profitentur, qui non fateatur, Jeſum Chriſtum veram humanam carnem habuiſſe? Hoc eſt enim, quod vulgo creditur ſignificare *in carne veniſſe*.

Scio equidem, quid hic dicturi ſint, & dicant, qui receptiorem Apoſtoli verborum interpretationem ſequuntur, & quomodo huic noſtræ ratiocinationi tacite obviam eant, in ſuis hujus loci explicationibus: ſed nihil dicunt, aut dicere poſſunt, quod non ſit coactum, & à verbis ipſius Johannis alienum. Certum ſiquidem eſt, ſecundum receptiorem ipſorum ſenſum, ipſis non contineri, quod quis fateatur, Jeſum eſſe Chriſtum, vel aliquid tale, unde ſtatui poſſit, eum ſpiritum, qui iſtud confiteatur, quod iſti volunt, ipſis Apoſtoli verbis ſignificari ex Deo omnino eſſe. Nam quod nomini *Jeſu* additur nomen *Chriſti*, hoc nullo pacto pertinere poteſt ad oſtendendum; quod is ſpiritus, qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, confiteatur ſimul Jeſum eſſe Chriſtum. Ponitur enim in verbis iſtis vox *Chriſtus* eo ſenſu, ac ſi diceretur, *Qui dictus eſt Chriſtus*. Non autem ut ſignificet Jeſum revera eſſe Chriſtum; aut certe non ut ſignificet, id ab eo, de quo eſt ſermo, agnoſci. Id quod apertiſſimum eſt ex ſequentibus verbis, ubi eadem regula dignoſcendi ſpiritus negative ponitur. His enim verbis illa concepta eſt, ſecundum quidem Græca exemplaria omnia, quæ hodie extant, *Omnis ſpiritus, qui non confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe* (lego enim hic participium ἐληλυθότα, ut nunc opus eſt, ſecundum communem interpretationem) *ex Deo non eſt*. Ex iſtis enim verbis manifeſte apparet, nomen *Chriſti* eo ſenſu hic poni, quo nos diximus; aut certe non eo, quem poſtremo commemoravimus, & rejecimus, alioquin Apoſtolus diceret, eum ſpiritum, qui agnoſcit Jeſum eſſe Chriſtum, ſed interim non confitetur eum in carne veniſſe, non eſſe ex Deo. Id quod nullo pacto conſiſtere poteſt. Nam ipſemet Apoſtolus in ipſo initio capitis quinti hujus Epiſtolæ diſerte ait, *eum, qui credit, quod Jeſus eſt Chriſtus, ex Deo natum eſſe*. Et paullo inferius eodem capite ita loquitur, ut ex ejus verbis manifeſte colligatur, *eum, qui credit Jeſum eſſe Dei filium, vincere mundum*. Sed & in hoc ipſo quarto capite ℣. 15. aſſerit, quod, *quicunque confeſſus fuerit, quod Jeſus eſt filius Dei, Deus in ipſo manet, & ipſe in Deo*. Et ad finem 20. capitis Euangelii ſui teſtatur, *quod, qui credit Jeſum eſſe Chriſtum filium Dei, habet vitam æternam*. Ex quibus locis evidentiſſime apparet, non poſſe hoc conſiſtere, quod ſpiritus aliquis agnoſcat Jeſum eſſe Chriſtum, & tamen non ſit ex Deo. Quandoquidem ubi ſit mentio *Filii Dei*, etiamſi Chriſti nominatim non ſit, perinde tamen eſt, ac ſi diſerte *Chriſti* nomen ibi eſſet poſitum; cum *Chriſtus* & *Filius Dei* idem ſignificent; & nihil aliud ſit eſſe Chriſtum, quam illum ſingularem Dei filium. Quod dicere voluimus propter teſtimonia illa duo à nobis citata hoc eodem capite & ſequenti, non multo poſt principium, ubi *Chriſti* nomen non legitur: ſed tantum *Dei filii*, verum cum articulo in Græco contextu, qui evincit, ibi de ſingulari illo, & omnium præſtantiſſimo, & dilectiſſimo Dei filio verba fieri, & conſequenter, ut dictum eſt, de Chriſto.

Credimus ſatis conſtare, vulgatam interpretationem verborum Apoſtoli, & lectionem communiter receptam, in qua habetur, quod *omnis ſpiritus, qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt*, quamvis alioqui poſſit ipſis Apoſtoli verbis convenire: tamen ſuſtineri nullo modo poſſe, propter id, quod verum ſenſum non contineat, & ſatis apertum ſit, ut ſpiritus aliquis poſſit dici vere ex Deo eſſe, non ſatis fore, quod confiteatur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, quocunque tandem ſenſu phraſis iſta, *in carne venire*, qui ei convenire poſſit, accipiatur; qua de re cenſemus, antequam ad alia progrediamur, aliquid eſſe dicendum.

Primum igitur non eſt ſilentio prætereundum, quod lectio, quam ii, qui Euangelici vocantur, ex Bezæ interpretatione ſequuntur, non *in carne* habet, ſed *in carnem*, tam hic, quam in ſecunda hujus ſcriptoris Epiſtola ℣. 7, ubi de eadem re agitur. Atqui lectio iſta plane improbanda eſt, utpote quæ & ſenſum falſiſſimum inducit, (cum fieri nulla ratione poſſit, ut Jeſus Chriſtus, qui, ut utraque hæc appellatio docet, ſine humana natura, vel extra ipſam ne conſiderari quidem poteſt, in carnem venerit) & proprietatem Græci ſermonis, & uſum particulæ Græcæ ἐν omnino tollit ac pervertit. Manifeſte enim lectio iſta ἐν ita accipit, ac ſi εἰς ſcriptum eſſet, & non ἐν σαρκὶ, ut legitur, ſed εἰς σάρκα in Græco exemplari legeretur. Quamvis enim, ut alibi quoque a nobis indicatum eſt, in Novo Teſtamento valde frequenter propoſitio εἰς idem polleat, quod propoſitio ἐν: rariſſime tamen & fere nunquam fit, ut vice verſa ἐν pro εἰς uſurpetur. Neque hactenus audivi citari alium locum, qui magis videatur favere ſententiæ iſti, quod ἐν pro εἰς in ipſo Novo Teſtamento uſurpetur, quam ille Johannis cap. 5. 4, ubi vetus interpres, & cum eo alii omnes verba iſta, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, verterunt *in piſcinam*, id eſt ita, ac ſi Johannes ſcripſiſſet, εἰς τὴν κολυμβήθραν. Verum animadvertendum primo loco eſt, quod admodum ſit veriſimile, in loco iſto eſſe trajectionem quandam, id eſt, copulam *Et* quæ ſtatim ſequitur poſt *piſcinæ* vocem, non fuiſſe ſuo loco, ſecundum exquiſitam Grammaticam, poſitam; nempe quæ ſecundum iſtam rationem poni debuiſſet ante vocem iſtam, ita ut locus ad hunc modum legeretur: *Angelus enim ſecundum tempus deſcendebat, & in piſcina turbabat aquam*: non autem, ut ſecundum ſitum ipſorum verborum Græcorum legitur, *Deſcendebat in piſcinam, & turbabat aquam*. Ad quod ſtatuendum ob hanc cauſam moveor, quia ſine dubio lectio à me loco vulgatæ ſubſtituta eſt convenientior, & magis cum veritate conſentiens. Neque enim, proprie loquendo, veriſimile eſt Angelum in ipſam piſcinam deſcendiſſe; cum hac re nihil opus eſſet ad piſcinæ aquam turbandam: ſed ſatis erat ipſum deſcendere, nempe de cœlo, & aliqua ratione, abſque eo quod ipſam piſcinam ingrederetur, illius aquam turbare.

Deinde vero conſiderandum eſt, tunc fortaſſe fieri, ut præpoſitio ἐν pro εἰς uſurpetur, quando non eſt periculum ut in ſua propria ſignificatione accipiatur, & locus omnino fert, ut non aliter quam cum ſignificatione præpoſitionis εἰς poſita eſſe poſſit. Quemadmodum in loco iſto evenit, ſi verborum ordo plane ſervetur. Neque enim in ejuſmodi verbis locus ullus eſſe poteſt veræ ac propriæ ſignificationi præpoſitionis ἐν: ſed neceſſe eſt, ut pro εἰς particula iſta poſita fuerit. Quod ſane non contingit in loco, quem præ manibus habemus; cum optime queat præpoſitio ἐν in ſua propria & naturali ſignificatione, præſertim ratione habita uſus ſcriptorum Novi Teſtamenti, omnino accipi. Nam quod fortaſſe propter verbum *veniendi* creditum fuit, neceſſe eſſe ut hic agatur de motu, ut ajunt, ad locum, non minus quam agatur, propter verbum *deſcendendi*, in prædicto loco Johannis 5, hoc plane frivolum eſt, cum verbum *veniendi* ſæpiſſime ſimili ratione constructum cum præpoſitione ἐν inveniatur, ſine iſto motu ad locum, quem iſti hic intelligunt. Intelligunt enim, neceſſe eſſe, ut caro ſit id, quod rationem loci habeat, in quem ventum fuerit. Qui ſi vel id attendiſſent, quod ſcriptum eſt infra cap. 5, 6, ubi dicitur *Jeſus Chriſtus veniſſe, non in aqua tantum, ſed in aqua & ſanguine* non ita ſtatuiſſent, ut ſtatuerunt; cum certiſſimum ſit Chriſtum Jeſum non veniſſe tanquam in locum, in aquam, & in ſanguinem iſtum, de quo ibi verba fiunt; & neceſſe ſit, ut ibi, *venire in aqua & in ſanguine*, idem ſit, quod *venire cum aqua, & cum ſanguine*, conſervata uſitatiſſima ſignificatione apud Sacros Scriptores præpoſitionis ἐν, videlicet ut

idem

Digitized by Google

idem polleat, quod præpoſitio Latina *cum*. Eſt enim ibi non minus quam hic iſta Græca præpoſitio. Ad finem ſimiliter 15. capitis Epiſtolæ ad Rom. & ad finem quarti capitis prioris ad Corinthios, & in initio ſecundi capitis poſterioris ad eoſdem Corinthios, habetur loquutio iſta, id eſt, conſtructio verbi *veniendi*, cum præpoſitione *ἐν* poſt ſe; ubi præpoſitio iſta plane idem valet, quod *cum*, & nullo prorſus modo indicat, rem, cui præponitur, habere rationem loci, ad quem veniatur. Non eſt igitur dubitandum, quin vera lectio Latina hujus loci noſtri debeat eſſe *in carne*, non autem *in carnem*; nec poſſe Bezam ullo pacto excuſari, qui vulgatam ac receptiſſimam loci lectionem in ſua tranſlatione ad iſtum modum immutare auſus fuerit. Itaque concludendum eſt, ſi participium *ἐληλυθότα* per infinitivum *veniſſe* reddi hoc loco poſſet, dicendum omnino fore *veniſſe in carne*.

Videamus igitur qui ſenſus eſſe poſſit horum verborum, quod quis fateatur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, & an talis eſſe queat, unde merito concludatur, illum ſpiritum, qui hoc confitetur, plane eſſe ex Deo. Supra jam expoſuimus, quid credamus ſignificari loquutione iſta *venire in carne*, quæ ſignificatio ſi admittatur, non video, quomodo is, qui confiteatur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, omnino ſit ex Deo. Nihil enim impedit, quominus quis confiteatur, Jeſum Chriſtum, id eſt, ut dictum fuit, Jeſum, qui dicitur Chriſtus, non modo mortalem hominem fuiſſe, ſed etiam innumeris malis, & denique ipſi cruentæ morti obnoxium: nec tamen ſit ex Deo. Immo hæc ipſa de Chriſto confiteri, vel potius contendere, ut antea docuimus, eorum quodammodo proprium perpetuo fuit, qui negant, ipſum Jeſum eſſe Chriſtum; & conſequenter nulla prorſus ratione eorum Spiritus ex Deo eſt, ſive ipſi ex Deo ſunt. Vix autem ulla interpretatio iſtius loquutionis invenietur, quæ non aliquo modo cum iſta noſtra conſentiat. Nam qui dicunt, Apoſtolum iſtius adventus Chriſti in carne nomine voluiſſe ſignificare, adverſus eos, qui ajebant, corpus Chriſti non fuiſſe verum corpus & carneum, ut aliorum hominuum eſt, ſed phantaſticum, vel alterius ſubſtantiæ quam caro ſit, quamvis caro eſſe videretur, Jeſum Chriſtum verum corpus humanum, veramque carnem habuiſſe, iſti, inquam, eam ſignificationem amplectuntur, quæ à noſtra non diſcordat, quatenus in noſtra quoque ponitur, quod Chriſtus homo mortalis fuerit. Quicquid ſit, idem plane de ſignificatione iſta dicendum apparet, quod de noſtra, quatenus ad hoc attinet, quod is, qui confiteatur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, non propterea ex Deo eſſe dici merito poſſit. Poſſemus idem oſtendere plane evenire, etiamſi quis legat *in carnem*. Verum quia jam iſtam lectionem rejecimus, & falſam eſſe docuimus, non eſt quod illius ullam rationem nunc habeamus: ſed tantum, cum nulla alia loquutionis *veniendi in carne* ſeſe nobis offerat, præſertim quæ poſſit ſenſum Apoſtoli verum eſſe oſtendere, ſi dixiſſet, eum ſpiritum, qui confitetur Jeſum Chriſtum veniſſe in carne, eſſe ex Deo, occurrendum nobis eſt cuidam exceptioni, quæ ratiocinationi noſtræ objici poſſet.

Dicet enim fortaſſe quiſpiam, verba Apoſtoli, poſito, quod dicat, eum Spiritum ex Deo eſſe, qui confiteatur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, non ita eſſe accipienda, ac ſi ſimpliciter & abſolute velit dicere, ejuſmodi Spiritum ex Deo eſſe: ſed tantum ſecundum quid, id eſt quatenus iſtud confitetur; ut breviter aliud nihil Apoſtolus facere voluerit, quam docere, veriſſimum eſſe, ſeu divinam hanc eſſe veritatem, quod Jeſus Chriſtus in carne venerit.

Iſta exceptio, quamvis fortaſſe ſpecioſa alicui videri poſſit, nullo pacto eſt admittenda; cum apertiſſime conſtet, ut dictum à nobis fuit, Johannem tradere hic regulam, (nempe generalem) per quam dignoſci poſſint ſpiritus, an ſint nec ne ex Deo. Adeo ut, quicquid extra hoc dicit ſeu continet regula iſta, uon poſſit eſſe illud ipſum, quod per ipſam regulam doceri debemus: ſed tantum indicium & argumentum ejus. Apertiſſime, inquam, in illis verbis, *In hoc cognoſcitur Spiritus Dei*, continetur univerſe, eſſe Dei Spiritum, aut non eſſe; ita ut id, quod poſtea ſubjungitur, & illud ipſum eſt, quod ſignificatur per pronomen demonſtrativum *hoc*, quod præceſſit, neceſſario id eſſe debeat, unde univerſe dignoſci poſſit, an Spiritus aliquis nec ne ex Deo ſit.

Ponit igitur divinus ſcriptor noſter, tanquam ſignum infallibile, ut poſſint dignoſci Spiritus, an ſint ex Deo nec ne, Confiteri Jeſum Chriſtum, qui in carne venit; adeo ut, quemadmodum is Spiritus, qui hoc habet, ex Deo omnino eſſe cenſendus eſt: ſic contra is, qui hoc non habet, ſit plane cenſendus non eſſe ex Deo. Quomodo vero ſignum iſtud explicari atque intelligi debeat, ſupra expoſuimus, & iterum, ſi opus fuerit, idem repetemus. Nam poſſet aliquis dubitare de infallibilitate, ut ſic loquar, ſigni hujus, & credere, poſſe fieri, ut quis, doctrinam de divinis rebus quaſi divinitus inſpiratam proponens, ſignum iſtud habeat, & tamen ſit falſus doctor, & ejus Spiritus non ex Deo. Quandoquidem videmus, doctores pontificios, qui ſine dubio cultus falſos in religione & alia docent, ex quibus efficitur, ut ii, qui ipſis credunt, non ſint ex vera Dei Eccleſia, & conſequenter arguant, iſtos eſſe falſos doctores, nihilominus tamen confiteri Jeſum Chriſtum, qui in carne venit.

Prius quam ad hoc, propius ad rem accedendo, reſpondeamus, oportet generali quadam ratione ita reſpondere, ut certi eſſe poſſimus, ratiocinationem iſtam non eſſe validam. Hoc fiet, ſi hic dicamus id, quod ſupra jam diximus, nempe, certum eſſe ex teſtimoniis hujus ejuſdem divini ſcriptoris, quod is, qui credit Jeſum eſſe Chriſtum, ex Deo natus eſt, & vitæ æternæ eſt particeps. Jam nulla ratione fieri poteſt, ut id, quod, ſi credatur, ſatis omnino eſt ad hoc, ut quis ſit ex Deo, & ſalutis æternæ particeps, idem, ſi doceatur, non ſit ſatis ad doctrinam illius, qui ſic docet, ſalutarem reddendam, & ad efficiendum, ut ea vere ex Deo eſſe dici queat. Hinc apparet manifeſte, rationem iſtam ab exemplo pontificiorum ductam non eſſe bene concluſam, cujuſce rei cauſa eſt, quod in ea formanda non bene intelligitur, quid ſit confiteri Jeſum Chriſtum, qui in carne venit; & æquivocationis fallacia committitur. Eſt enim memoria repetendum, apud Johannem hoc in loco agi de hoc, ut quis confiteatur Jeſum Chriſtum, id eſt, illum pro ſuo ſervatore, & divino domino habeat; quod licet pontificii doctores videantur facere, tamen revera non faciunt. Cum enim docent ea, quæ pugnant cum præceptis ipſius Dei per Chriſtum datis, & cum majeſtate ac divino imperio ipſius Chriſti, tunc conceſſionem ſuam, quod Jeſus ſit Chriſtus, & Servator noſter, ac divinus Dominus, irritam faciunt, & quodammodo revocant atque abjurant.

Sunt qui, reſpondendo, ut nos facimus, ad exemplum iſtud magiſtrorum pontificiorum, magnam vim in eo ineſſe cenſeant, quod illi non fateantur illum Jeſum Chriſtum, qui in carne venit; & noſmetipſi alicubi hoc attigimus, nempe, quia eum, qui in carne venit, Jeſum Chriſtum, qui nullus alius eſt nec præter neque ante ipſum, quam homo ille Jeſus Nazarænus, qui tunc demum extitit, cum ex virgine natus eſt, non confitentur eſſe verum Dei filium, & ſic pro vero Chriſto non habent; niſi quatenus cum eo juncta eſt, ut illi arbitrantur, divina quædam natura, eademque æterna, qua potiſſimum, immo perfecte atque omnino contineri volunt Dei filium unigenitum.

Verum, judicio meo, multo major eſt vis in eo, quod ante à nobis dictum fuit; præſertim ſi conſideretur, quod apud Apoſtolum in ſigno iſto infallibili, de quo agimus, explicando, ſit quidem mentio, quod Jeſus Chriſtus in carne venerit: ſed non ob aliam cauſam, niſi ut id attingatur, & tacite refellatur, quod moveat

multos

multos ad dubitandum, ne Jeſus Nazarænus non eſſet verus Chriſtus, & ſalvator noſter; adeo ut ipſi falſi Prophetæ, qui id docebant, potiſſimum fundamentum doctrinæ ſuæ, quod ſcilicet Jeſus non eſſet Chriſtus, in hoc ponerent, quod Jeſus iſte in carne veniſſet, id eſt, ut ſupra expoſuimus, multis malis, & ipſi crucis morti ſubjectus fuiſſet. Cum igitur Johannes non ob id faciat mentionem in iſto ſigno ſuo, quod Jeſus Chriſtus in carne venerit, quia hoc ipſum credere ſit neceſſe, quidquid exceptionis inde trahi poteſt, ad declinandum, quominus magiſtri pontificii pro divinis magiſtris haberi queant, ob id videlicet, quod ipſi iſtud revera non confiteantur, non admodum firmum, ſententia quidem mea, cenſendum eſt. Quare ad explicationem recte formandam ſatis id eſſe debet, quod nos ante attulimus de falſis cultibus, & aliis rebus, divinæ voluntati per Chriſtum patefactæ adverſantibus, quæ in iſtorum magiſtrorum doctrina continentur.

Eſſet hic occaſio diſſerendi de loco illo celebri apud Paulum 1 Cor. 3, de ædificantibus ſuper verum fundamentum, quod eſt Chriſtus Jeſus. Videtur enim ex metaphorico ſermone, quem ibi Paulus habet, poſſe concludi, quod quis Jeſum Chriſtum confiteatur, & pro vero Chriſto & ſervatore noſtro in doctrina ſua illum habeat, atque aliis proponat: & tamen in ipſa doctrina tradenda ita erret, ut non poſſit ejus ſpititus dici eſſe Spiritus Dei; & ſic videtur dubitandum, ne ſignum à Johanne hic datum non ſit infallibile. Sed quia diligens examinatio loci iſtius, qua opus eſſet ad exactam explicationem difficultatis prædictæ, & ad omnem inde provenientem dubitationem penitus tollendam, nimis longam diſputationem requireret, propter loci ſummam obſcuritatem, propterea contenti erimus quædam pauca dicere, quæ ſatis eſſe poſſint ad quemlibet veritatis amantem à dubitatione iſta liberandum.

Primum igitur conſiderandum eſt, ex verbis Pauli in loco iſto non omnino colligi, quod ii, qui falſa docent, qui intelliguntur per eos, qui ligna, fœnum, ſtipulam ſuperædificant, teneant ipſi fundamentum iſtud confitendi Jeſum Chriſtum. Hæc enim ſunt Pauli verba: *Secundum gratiam Dei, quæ data eſt mihi ut ſapiens architectus fundamentum poſui: alius autem ſuperædificat. Unuſquiſque autem videat, quomodo ſuperædificet. Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id, quod poſitum eſt, quod eſt Jeſus Chriſtus.* Certe primum in his verbis non modo apparet, ſuperædificantes iſtos, de quibus mox Pauli verba recitabimus, ipſum fundamentum, quod eſt Jeſus Chriſtus, quodque ipſe Paulus jam poſuerat, retinere: Verum etiam ſatis conſtat, poſſe ſaltem fieri, ut aliquid rejiciant. Immo videtur univerſum dubium, cujus Apoſtolus mentionem facit, non bene ſuperædificandi, inde pendere, quod fundamentum iſtud revera non retineatur, ſed aliud pro ipſo ſubſtituatur. Hoc enim plane indicant verba iſta: *Videat quomodo ſuperædificet. Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, &c.* Sed videamus deinde, quid Apoſtolus addat. Sic autem inquit: *Qui ſuperædificat ſuper fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam, uniuſcujuſque opus manifeſtum fiet.* Ex his verbis poteſt quidem videri id colligi, quod ſcilicet iſti ipſi ſuperædificantes ligna, fœnum, ſtipulam, id eſt, falſa & futilia docentes, retineant fundamentum, hoc eſt Jeſum Chriſtum, & propterea ipſum in doctrina ſua confiteantur. Diſerte enim fit mentio *ædificandi ſuper hoc fundamentum*, & conſequenter lignorum, fœni, ſtipulæ ſuper fundamentum hoc ædificatorum.

Verum animadvertendum eſt, verba iſta, *ſuperædificat ſuper fundamentum hoc*, poſſe aliter accipi, atque modo dictum eſt; ita videlicet, ut oihil aliud ſignificent, quam quod, ubi Apoſtolus Jeſum Chriſtum prædicaverat, & fundamentum iſtud poſuerat, ibi alii falſas & inanes atque futiles doctrinas docerent. Ita ut illud, *ſuper fundamentum hoc*, aliud nihil ſignificet, quam *ibi, ubi hoc fundamentum fuit jam poſitum*: non autem declaret, quod fundamentum iſtud revera ab iſtis ſuperædificantibus retioeatur; quippe qui, ut præcedentia Apoſtoli verba à nobis leviter examinata docent, poſſent quidem eſſe tales, qui fundamentum iſtud retineant: ſed poſſent etiam tales eſſe, qui aliud fundamentum ponant, unde fiat, ut, quicquid ſuperſtructum ab ipſis fuerit, cenſeri debeat, ſi examinetur ad divinum illum ignem, qui aliquando palam exiturus eſt, ut inferiora Pauli verba docent, tanquam ligna, fœnum, & ſtipula, ad ignem communem examinata: quemadmodum contra, quicquid illi ſuperædificaverint, qui fundamentum iſtud, quod à Paulo poſitum fuit, revera retinent, futurum ſit tanquam aurum, argentum, & lapides pretioſi, ad eundem modum examinati.

Breviter, tota vis io eo eſt, quod ſuperædificare ſuper fundamentum illud, à Paulo poſitum, eſt æquivocum, ut ſcilicet poſſit intelligi, quod quis, poſtquam Paulus illud fundamentum jecit, ædificet, & hoc tantum per verba iſta ſignificari; & poſſit etiam ita intelligi, ut præterea ſuper iſtud ipſum à Paulo jactum fundamentum, tanquam id, in quo ædificatio fundetur, ſuperædificatio iſta fiat. Sed eo præterea conceſſo, quod iſti ipſi, qui ligna, fœnum, & ſtipulam dicuntur ſuperædificare, retineant fundamentum à Paulo poſitum: hoc tamen ipſum rurſus æquivocum eſt; cum poſſit dici retentum fundamentum iſtud, ſi ii, qui ſuperædificant, fateantur, ut pontificii faciunt, Jeſum eſſe Chriſtum, ſeu Jeſum Chriſtum confiteantur: cum tamen interea id non ita faciant, ut fieri debet, & ut faciunt ii, qui ſecundum alteram & magis propriam ſignificationem iſtud fundamentum retinent, confitentes ac profitentes in doctrina ſua ipſum Jeſum Chriſtum, id eſt ejus præcepta omnia iis, quos docent, proponentes, & circa ea, quæ ad ipſam Chriſti Jeſu dignitatem & majeſtatem pertinent, oihil errantes, nihilve prorſus ex iis detrahentes, quatenus ſaltem neceſſarium eſt ut quiſque credat ac teneat, ſi ipſi Jeſu Chriſto velit debitum & neceſſarium ad ſalutem noſtram cultum præſtare, & de ipſius in nos divino imperio nihil dubitare, de quo nimirum unuſquiſque, qui ſalvus eſſe velit, perſuaſus omnino eſſe debet.

Verſ. 3. Explicata regula ab Apoſtolo affirmative poſita, quam tradit ad dignoſcendos Spiritus, an ex Deo ſint, eaque ab iis, quæ illi objici poſſe videbantur, ut arbitramur, defenſa: explicanda nobis eſt eadem regula, ab eodem ſtatim negative ſubjuncta; quæ quidem in codicibus Græcis nihil differt ab ea, quæ affirmative poſita eſt, niſi ipſis negationibus, quæ illi adduntur. Sic enim verba Græca ſonant: *Et omnis ſpiritus, qui non confitetur Jeſum Chriſtum, qui in carne venit, ex Deo non eſt.* Habetur ſiquidem hic in textu Græco idem participium ἐληλυθότα, quod in ſuperiore affirmativa regula vulgo redditum fuit à recentioribus interpretibus voce infinitivi *veniſſe*; qua in re utrobique habent ſibi conſentientem Syriacum interpretem, quod ad ipſum ſenſum attinet. Is enim reddidit participium iſtud hiſce duabus vocibus, *quod venit*, idem plane valentibus, ac vox iſta infinitivi. Jam vero apud veterem Latinum interpretem hæc regula negative poſita non paullo aliter legitur, ad hunc videlicet modum: *Et omnis ſpiritus, qui ſolvit Jeſum, ex Deo non eſt.* Quæ lectio ut a Syriaco interprete non agnoſcitur: ſic oullum hodie invenitur habere ſibi conſentiens Græcum exemplar; nec fortaſſe apud antiquos ſcriptores Græcos ejus indicium reperitur ullum, niſi apud Socratem Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ ſcriptorem lib. 7. cap. 32, ubi adverſus Neſtorium quodammodo diſputans affirmat, in veteribus codicibus, nempe Græcis, lectionem iſtam extare: ſed eam ab iis, qui ex uno Chriſto, quemadmodum Neſtorius faciebat, duos facere volebant, ſtatuentes videlicet, alium eſſe filium Mariæ, & alium filium Dei, expunctam fuiſſe, & pro ea ſcilicet aliam repoſitam, cujus rei teſtes nominat antiquiores ſcriptores. Verumtamen hoc Socratis teſtimonio non

obſtan-

Google

obſtante, parum omnino veriſimile videtur, veram lectionem eſſe eam, quam Latinus codex habet. Primum quia, ſi ita legeretur, Apoſtolus nimis obſcure loquutus fuiſſet, nihilque inveniretur, ſive ante, ſive poſt verba iſta in tota Epiſtola, quod lucem tantæ obſcuritati afferre poſſet. Quod ſi pro nomine *Jeſu* legeretur nomen *Chriſti* aut *Filii Dei*, aut ſaltem *Jeſu Chriſti*, aliquanto minor eſſet obſcuritas.

Deinde, ſi quis animadvertat ad modum opponendi, id eſt oppoſita enunciandi, quem ubique Apoſtolus tenet, nunquam credet aliter ipſum ſcripſiſſe, quam ut Græci codices hodie habent. Solet enim, ut quiſque per ſe animadvertere poteſt, Johannes iſta oppoſita iiſdem fere verbis enunciare, exceptis tantum negationibus, quæ oppoſitum affirmans a negante diſtinguant, & oppoſitionem iſtam faciant. Quamobrem à Græca olim vulgata lectione, & hodie ſola, nihil omnino recedendum arbitror; & potius credendum, in quibuſdam Græcis exemplaribus antiquitus ita lectum fuiſſe, ut Latina vetus editio habet, (ſi modo hic fraus nulla intervenit) quia fuerint, qui teſtimonio aliquo tanquam divino iſtos voluerint refutare, qui idem quod Neſtorius de Jeſu Chriſto ſentiebant.

Jam quod attinet ad ipſam regulam negative poſitam, nimirum ut habetur in Græco contextu, animadvertendum eſt, non ſine cauſa illam ab Apoſtolo poſitam fuiſſe: quamvis fortaſſe cuipiam ſatis futurum fuiſſe videri poſſit, ſi regulam affirmative tantum poſuiſſet, quippe ex qua videatur id conſequi, quod continet eadem regula poſita negative. E quorum numero facile poſſunt eſſe ii, qui in enunciationibus, quæ reciproce convertuntur, tantum momenti ponunt, ut arbitrentur, poſſe illarum vi argumenta conſtrui adverſus receptas regulas receptamque argumentorum formam. De quibus aliquid ſupra diximus, & hic repetimus, eos vehementer falli, & Apoſtolum optime feciſſe, qui eandem regulam negative expreſſis verbis poſuerit. Quanquam enim veriſſimum eſt, & facile poteſt unicuique religionis Chriſtianæ non ignaro conſtare, quod, quemadmodum ſpiritus, qui confitetur Jeſum Chriſtum, qui in carne venit, ex Deo eſt: ſic Spiritus, qui hoc non confitetur, ex Deo non eſt: non tamen hoc ex illo neceſſario ſequitur; & poſſet, quod attinet ad vim, quæ continetur ipſa enunciationum forma, hoc eſſe falſum, quantumvis illud eſſet verum. Immo qui ad iſtum modum concludunt, & ex priore poſterius colligunt, manifeſte conſequentis fallaciam committunt.

Si quis dixerit, exempli cauſa, eum, qui, poſtquam Jeſu Chriſti cognitionem habuit, in ejus præceptis ſervandis perpetuo ad mortem uſque conſtans fuerit, omnino ſalvum fore, is ſine dubio veriſſimum dixerit: & tamen nullo pacto poterit hinc concludi, eum, qui perpetuam iſtam conſtantiam minime habuerit, non fore ſalvum. Certe ejuſmodi hominem nihilominus ſalvum eſſe poſſe, & communiter Theologi ſtatuunt, & verum eſſe aliqua ex parte intelligi poteſt ex iis, quæ ſupra diſputavimus de hominibus in Chriſto renatis, au poſſint nec ne peccatum ullum committere, & poſtquam lapſi fuerint per pœnitentiam renovari. Rectiſſime igitur factum eſt, ut Johannes regulam, quam prius affirmative poſuerat, negative quoque poſtea poſuerit, ne ullum dubium circa hanc rem exiſtere poſſet, & regula ab ipſo tradita in utramque partem firmiſſima eſſe, ejus aperto teſtimonio, qui eam tradidit, conſtaret. Cumque nihil nobis ſeſe offerat, quod huic regulæ, quatenus negative ponitur, ſic poſſit objici, ut nonnihil objici poſſe eidem videtur, quatenus affirmative ponitur, non eſt, cur hic amplius immoremur.

Unum tantum monere vos volui, apud Syriacum interpretem non legi ſecundo loco, ſive in regula negative poſita, nomen *Chriſti*, ſed tantum *Jeſu*, ad hunc modum: *Et omnis ſpiritus, qui non confitetur, quod Jeſus venit in carne, non eſt ex Deo.* Putavit enim, ut ego ſuſpicor, interpres iſte, non poſſe hoc conſiſtere, ut hic nomen *Chriſti* habeatur; cum ex eo, quod Jeſus ſit Chriſtus, neceſſario conſequatur, illi nihil deeſſe; & propterea quod is, qui hoc vel aperte vel tacite agnoſcit, non poſſit ullo pacto dici non eſſe ex Deo: Spiritum autem iſtum de quo regula dicit, eum non eſſe ex Deo, Jeſum ut Chriſtum agnoviſſe, ipſius regulæ verba oſtenderent, ſi nomen *Chriſti* in ea legeretur. Sed falſus ſine dubio eſt interpres iſte judicio & ratiocinatione hac, ut opinor, ſua, ut ex iis intelligi poteſt, quæ ante de hac ipſa *Chriſti* appellatione in hac regula poſita diſputavimus, refellentes ratiocinationem inde ductam huic ſimilem, quam iſti interpreti in mentem veniſſe ſuſpicamur. Diximus enim, idque veriſſimum cenſendum eſt, *Chriſti* nomen idem hic pollere, nec quicquam amplius, ac ſi dictum fuiſſet, qui dicitur, ſeu, qui dictus eſt Chriſtus.

Poſtquam Johannes negavit, ſpiritum, qui non confitetur Jeſum Chriſtum, qui in carne venit, eſſe ex Deo, ſtatim ſubjungit: *Et hic eſt Antichriſtus*, ut quidem Latina exemplaria habent. Sed male omnino, Nam ex Græco & Syriaco textu legendum eſt: *Et hic eſt Antichriſti*, hoc eſt, hic Spiritus tantum abeſt ut ſit ex Deo, ut ſit Antichriſti Spiritus, quo nihil magis, ut ipſi Chriſto, ſic Deo adverſari poteſt. Indicavimus antea, Johannem, cum monet hoc in loco, ut Pſeudo-Prophetæ caveantur, idem reipſa dicere ac monere, quod ſupra capite 2. hac de re monuit. Et ſic videbimus, quod quemadmodum iſta duo hujus Epiſtolæ loca in eo conſentiunt, quod iſti falſi Prophetæ negarent Jeſum eſſe Chriſtum: ſic in quibuſdam aliis, huic rei ab Apoſtolo additis, conſentiant. Nam capite 2. ſimiliter ut hic Antichriſti mentio fit, & dicitur, eum, qui negat Jeſum eſſe Chriſtum, eſſe Antichriſtum. Unde fortaſſis vetus interpres tranſtulit quodammodo in hunc locum verba iſta, *Hic eſt Antichriſtus*, ſic enim ibi legitur. Et quemadmodum ſuperius dictum fuerat, quod ii, ad quos Johannes ſcripſit, audiſſent, quod Antichriſtus venturus eſſet: ſic & hoc in loco pergens Apoſtolus ait: *de quo audiſtis quoniam venit.* Nec ulla eſt differentia inter utrumque locum circa hoc, niſi quod ibi de ipſo Antichriſto, hic vero de ipſius ſpiritu verba fiunt. Nam illud, *de quo*, quod hic habetur, non ad *Antichriſtum*, ſed ad *Spiritum* referri debet. In Græco enim relativum iſtud eſt neutri generis, quemadmodum & nomen *Spiritus*; cum *Antichriſti* nomen ſit generis maſculini.

Verum quidem eſt, quod quidam, ut Beza teſtatur, arbitrantur veram lectionem Græcam eſſe, non ὃ ἀκηκόατε, ſed ὅτι ἀκηκόατε, quaſi abſurdum ſit dicere de Antichriſti Spiritu, quod ſit venturus, quod ſi de Antichriſto dicatur, nemo non videat convenientiſſime dictum eſſe. Sed ſine dubio, ut Beza quoque ſentit, falluntur iſti; nec ulla eſt cauſa, quominus de Antichriſti Spiritu dici convenienter poſſit, quod ſit venturus. Quod autem videtur adverſus iſtos plane evincere, vulgatam lectionem Græcam germanam eſſe, hicque agi non de ipſo Antichriſto, qui venturus ſit, ſed de ipſius ſpiritu, quod, inquam, attinet ad ipſa verba, quamvis ſententia eadem ſit, illud eſt, quod illico hic ſubjungitur, *Et nunc in mundo eſt jam.* Neque enim verum eſt, jam tum fuiſſe in mundo Antichriſtum, illum, inquam, ſingularem, & omnium maximum Antichriſtum, qui videlicet hic nominatur, ut apparet ex articulo ipſi Antichriſti nomini præpoſito: ſed de ipſius ſpiritu verum erat, jam illum in mundo eſſe, cum hæc Johannes ſcripſit. Nam idem quoque prædicto loco ſecundi capitis dicit, jam multos Antichriſtus extitiſſe. Quod plane indicat, ipſum Antichriſti Spiritum, quamvis non plene ac perfecte, quemadmodum futurum erat, cum ipſe ille magnus Antichriſtus adveniſſet, jam tamen aliquo modo in mundo fuiſſe.

Dicit quidem, ut paullo ante indicavimus, ibidem Johannes, *Hic eſt Antichriſtus*, de eo verba faciens, qui negat Jeſum eſſe Chriſtum: ſed non propterea dicere

vult,

vult, quamvis jam multi extitiſſent, qui negarent Jeſum eſſe Chriſtum, ipſum illum magnum Antichriſtum jam extitiſſe: ſed figurata loquendi ratione, quia videlicet iſti in eo cum magno illo Antichriſto conveniebant, quod negarent Jeſum eſſe Chriſtum; propterea dicit, illum eſſe Antichriſtum magnum, qui iſtud neget; & conſequenter, jam tum Antichriſtum illum magnum extitiſſe; ſi modo iſta conſequentia admittenda eſt. Verum in loco noſtro, non per conſequentiam quandam, eamque ex figurato ſermone proficiſcentem: ſed diſerte diceret, ſingularem illum Antichriſtum jam eſſe in mundo, ſi ipſius verba non ad Antichriſti ſpiritum ſed ad ipſum Antichriſtum referenda eſſent. Ut autem melius intelligatur, quo ſenſu Johannes dixerit in ſecundo capite verba illa, *Hic eſt Antichriſtus*, & perſpiciatur, non propterea dictum ab eo fuiſſe, ſingularem illum Antichriſtum jam exiſtere, conſulantur ea, quæ in loco iſto explicando ſuperius à nobis dicta ſunt.

Afferit igitur Johannes, eum ſpiritum, qui negat Jeſum Chriſtum, qui in carne venit, eſſe Antichriſti ſpiritum, iſtumque ſpiritum tum fuiſſe in mundo, cum ipſe iſta ſcriberet. Quod ut recte intelligatur, neceſſe eſt recte percipere, quid ſit *Jeſum Chriſtum veniſſe in carne*. Quamvis enim de hoc ipſo præcipue hic non agatur, ſed de confitendo nec ne ipſo Jeſu Chriſto, id eſt, pro ſuo ſervatore, divinoque domino nec ne habendo: tamen quia, ut dictum fuit, iſto adventu Jeſu Chriſti in carne continetur cauſa, cur dubitarent homines de confeſſione iſta, & propterea ejus hic ab Apoſtolo fit diſerta mentio, non eſt ulterius progrediendum, niſi prius aliquid à nobis dictum fuerit ad confirmandam ſententiam noſtram antea expoſitam circa id, quid iſte adventus Chriſti in carne ſignificet. Accipitur enim ab aliis pleriſque, tam, inquam, ab iis, qui legunt *In carnem*, quam ab illis, qui legunt *in carne*; *carnis* nomen ita, ut ſimpliciter ſignificet verum corpus humanum. Nos autem, ut ex noſtra ſupra expoſita ſententia intelligi poteſt, nomen *carnis* eo ſenſu potiſſimum accipimus, ut ſignificet afflictiones, & ipſam cruentam mortem. Quod videntur nobis confirmari poſſe duobus teſtimoniis ex una & eadem Epiſtola ad Hebræos deſumptis. Prius eſt cap. 2. 14. in verbis illis: *Quia ergo pueri communicaverunt carni & ſanguini, & ipſe conſimiliter participavit eiſdem, ut per mortem deſtrueret eum, qui habebat imperium mortis, &c.* Quamvis enim nomina *carnis* & *ſanguinis* alibi ſoleant ſignificare ipſam naturam humanam, ipſamque humanæ naturæ corruptibilitatem, & imbecillitatem, ut in Epiſt. ad Galatas cap. 1. 16. ubi *carnis* & *ſanguinis* fit mentio cum manifeſta ſignificatione naturæ humanæ atque mortalis; ita ut verba illa, *continuo non acquievi*, ſeu potius *non contuli carni & ſanguini*, id eſt, cum carne & ſanguine, idem valeant, ac ſi dictum fuiſſet, *Non contuli cum hominibus mortalibus*. Et in Epiſtola priore Corinth. 15. 50. ubi ſimiliter verba illa, *Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt*, ita ſine dubio interpretanda ſunt, ac ſi Apoſtolus dixiſſet, *Corpora iſta noſtra humana, hancque corruptibilem noſtram naturam, non poſſe regnum Dei poſſidere*: tamen in prædicto loco Epiſtolæ ad Hebræos, ex iis, quæ antecedunt, & quæ ſequuntur, apparet, quod, etſi iſtis nominibus *carnis* & *ſanguinis* poſſit ſignificari ipſa humana natura corruptibilis & mortalis: tamen potiſſimum per illa ſignificantur afflictiones & mors ipſa, cui Dei fideles & ipſius Chriſti, qui ſunt *pueri* illi, de quibus ibi fit mentio, ſunt obnoxii. Satis enim conſtat, Apoſtolum ibi verba facere de Chriſti perpeſſionibus & morte, quam decuit illum ſubire, ut eos, qui ſervandi à Deo illi erant traditi, vere ſervare poſſet; & illos patiendo ac moriendo ad eandem ſubeundam animare, atque alacres reddere.

Alter locus eſt adhuc, judicio meo, evidentior, & eo magis ad propoſitum noſtrum faciens, quod ibi ſimplex nomen *carnis* habetur, ut in loquutione, de qua agimus, ſcilicet *venire in carne*. Eſt, inquam, locus iſte cap. 5. ejuſdem Epiſtolæ ℣. 7. in verbis illis: *Qui in diebus carnis ſuæ preces & ſupplicationes ad eum, qui poſſit ſalvum facere illum à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, &c.* Ubi nemo non videt, ſi vox *carnis* accipiatur ſimpliciter pro natura humana & mortali, plurimum efficaciæ & elegantiæ detrahi ſenſui iſtorum verborum, neque per ea id ob oculos poni, quod ſcriptor ille divinus ſine dubio ponere voluit, atque oſtendere, quod Chriſtus in afflictionibus illis maximis, quæ mortem ipſius cruentam anteceſſerunt, & in ipſa jam morte conſtitutus, ad Deum ſupplex ſe convertit, orans, ut ſe a tantis cruciatibus, & à tanta morte liberaret; & ſic docere, quod quemadmodum Pontifex Aaronicus propter infirmitatem, qua circumdatus erat, ut videlicet à malis, quæ ab ea proficiſcebantur, liberaretur, Deo offerebat: ſic ſimiliter Chriſtus obtulit ad Deum preces, ut liberaretur à tantis malis, quibus ante mortem vexabatur, & denique ab ipſa morte. Id quod feciſſe Chriſtum apparet, primum in horto, dum oravit, ut, ſi fieri poſſet, tranſiret à ſe calix ille. Deinde in ipſa cruce, cum clamavit, Deum ſuum compellans, cur ſe dereliquiſſet; in illiuſque manum ſuum ſpiritum commendavit. Nam ſi dicas, & ſic dicentem ſcriptorem illum facias, Chriſtum iſta feciſſe, cum adhuc homo mortalis eſſet, totum pondus ferme atque efficacia ipſius ſcriptoris verborum perit; quæ tota conſervatur, ſi facias illum dicentem, Chriſtum hoc feciſſe eo tempore, quo tanto auxilio potiſſimum indigebat, & ita interpreteris verba illa, *In diebus carnis ſuæ*, ac ſi dictum eſſet, *tunc, cum afflictionibus illis magnis premeretur, & cruentam ipſam mortem jam præſentem haberet*. Nec quemquam moveat, quod fiat iſtbic mentio *dierum*, quaſi hoc non poſſit accommodari ad prædictas afflictiones & mortem, quippe quæ aliquot dierum ſpacium minime occupaverit. Namque ſi recte conſiderentur afflictiones, quibus Chriſtus preſſus fuit, dum a Judæis quæreretur ad necem, videbit quiſque illas ſatis multorum dierum ſpacium occupare. Adde quod *in diebus* poteſt, ni fallimur, figurate accipi pro eodem, quod eſt *in tempore*. Jam igitur ex iſtis locis duobus, quæ attulimus, & breviter expendimus atque explicuimus, ſatis, ni fallimur, confirmatur ſententia noſtra, ut *Chriſtum veniſſe in carne* idem ſit, ac, dum ſuum munus in terra obivit, afflictionibus circumdatum fuiſſe, & tandem ipſam cruentam mortem ſubiiſſe.

Verſ. 4. Poſtquam Johannes tradidit regulam ſuam, qua dignoſcantur ſpiritus, ex Deo nec ne ſint; & affirmavit, Antichriſti ſpiritum jam tum in mundo fuiſſe: quia videlicet jam erant, qui negabant Jeſum eſſe Chriſtum, idque ob eam cauſam, quod iſtis malis, de quibus diximus, in munere ſuo obeundo, & dum in terris eſſet, ſubjectus fuiſſet; & ſic conſequenter monuit eos, ad quos ſcribit, ut ſibi ab iſtis caveant, neve illis ullam fidem habeant; ne videatur ulla ratione diffidere fidei ac conſtantiæ horum ipſorum ad quos ſcribit, hæc verba ſubjungit: *Vos ex Deo eſtis, filioli, & viciſtis eum quoniam major eſt, qui in vobis, quam qui in mundo.* Hic apparet, quod antea diximus, de conſenſu iſtius loci cum loco capitis ſecundi, ut in monendo, ne ſibi imponi permittant à talibus falſis Prophetis, ſic etiam in aliis quibuſdam rebus, huic monitioni adjunctis, ſeu ipſius monitionis occaſione dictis. His enim verbis, quæ modo recitavimus, eadem ſententia omnino continetur, quæ in illis ſecundi capitis: *Et vos unctionem habetis à ſancto, & noſtis omnia*; una cum aliis, vel mox ibi adjunctis, vel poſtmodum in eandem ſententiam repetitis. Quamvis alioqui verba iſta ſecundi capitis cum his hujus capitis quarti non videantur magnam conformitatem habere. Nam quod ibi dixit, eos *habere unctionem à ſancto*, hic dixit, *eos eſſe ex Deo*; quod rurſus ibi eſt, *noſtis omnia*, hic eſt *viciſtis eum*, ut quidem habet vulgata editio Latina. Nam Græca exemplaria, & Syriaca interpretatio non *eum* habet, ſed *eos*. Interim veteris interpretis lectio non videtur eſſe ſpernenda; veriſimileque eſt, eum habuiſſe, Græcum

codicem, ubi non *αὐτοὺς* legeretur, ſed *αὐτόν*. Nam certe non habet, ſi rationem Grammaticæ ſpectes, pronomen iſtud, ſi plurali numero efferatur, quo referri poſſit: cum habeat omnino, ſi efferatur ſingulari numero, nempe ſecundum ipſum veterem interpretem, nomen *Antichriſti*, ad quem nimirum idem intetpres refert id totum, quod proxime legitur ante verba à nobis recitata.

Quod ſi, ut nos quidem docuimus, non ad ipſum *Antichriſti* nomen, ſed ad ſpiritum ejus iſta pertinent, habebit nihiluminus pronomen iſtud relativum, ſingulari numero prolatum, quo referatur: tantum non erit tum legendum in Græco contextu *αὐτὸν*, ut ante diximus, ſed *αὐτὸ*, neutro ſcilicet genere, ut ad nomen *ſpiritus*, quod neutri generis in Græco eſt, accommodari poſſit. Veruntamen non credimus recedendum eſſe à Græca & Syriaca lectione, & ſtatui debere cenſemus pronomen iſtud referri ad falſos Prophetas, qui non modo in initio hujus monitionis fuerunt à Johanne expreſſe nominati, ſed etiam tacite nominati fuerunt in proximis antecedentibus verbis. Quid enim aliud eſt, quod jam exiſteret Antichriſti ſpiritus in mundo, niſi quod jam, ut antea Apoſtolus loquutus fuerat, multi falſi Prophetæ in mundum exiſſent? Jam id, quod addidit Johannes, *quoniam major eſt, qui in vobis, quam qui in mundo*, virtute continetur ſimiliter in iis, quæ capite ſecundo ſunt ſcripta, dum unctio illa, quam à Deo per Chriſtum iſti acceperant, non parum commendatur atque extollitur; præſertim cum ſecundum linguæ Græcæ rationem, verba illa, *qui in vobis* & *qui in mundo* videantur legi poſſe, *quod in vobis*, & *quod in mundo*; neque huic rei aliquid obſtet, niſi quod vox *μείζων*, quæ ſecundum hanc lectionem *majus* ſonare deberet, per *ω* ſcripta eſt, non autem per *ο*, ut neutrum genus requirit: (Nam de accentu, quo caret pronomen demonſtrativum *ὁ*, nihil eſt curandum, cum antiquitus ſine accentibus ſcriberetur) ſed potuit facile hic eſſe lapſus librariorum, immo etiam aliorum eruditiorum, qui non animadverterint, hic eſſe ſermonem de ſpiritu, qui, ut ſæpius dictum fuit, neutri generis in Græco eſt.

Nam ſi ad hunc modum, ut nos quidem arbitramur, locus ſecundum Græcæ linguæ rationem explicari poſſit, quilibet animadvertere poteſt, hunc locum conſentire cum illo ſecundi capitis, ubi *unctio* illa prædicatur; cum ea non fiat niſi per ſpiritum, per ſpiritum, inquam, ſanctum, qui in hoc loco opponitur *ſpiritui, qui in mundo eſt*. Quemadmodum Spiritus Sanctus in illis erat, ad quos, & de quibus Apoſtolus loquitur. Nam 1 Cor. 2. 12. & alibi *Spiritus Sanctus*, ſeu *Spiritus Dei*, *mundi ſpiritui* opponitur. Jam ſive legantur hæc verba, ut vulgo Græce leguntur, & in aliis linguis ſunt reddita; ſive ad eum modum, quem nos propoſuimus vobis examinandum; illud certum eſt, debere in Græcis verbis ſubaudiri verbum *eſt*, ita ut Latine legatur, *qui in vobis eſt*: quemadmodum ipſe vetus interpres locum reddidit, & una cum eo interpres Syriscus, & alii recentiores Latini: ſed hæc eſt differentia inter utramque lectionem, noſtram ſcilicet & pervulgatam, quod in noſtra agitur, vel de ſpiritu, ut quidem plane veriſimile eſſet, ſi ea probaretur; vel de re aliqua: in pervulgata vero agitur omnino de aliqua perſona, quæ videlicet dicatur eſſe in iis, ad quos Apoſtolus ſcribit; & rurſus de aliqua, quæ in mundo ſit.

Et quia nos, quamvis lectionem iſtam noſtram conſiderandam commemorare voluerimus, tamen à pervulgata recedendum non arbitramur, inquiremus, quænam ſit utraque iſta perſona. Quanquam res inquiſitione egere non videtur; cum neceſſe eſſe videatur, ut is, ſive ea perſona, quæ in illis eſſet, ad quos Apoſtolus ſcribit, ſit Deus: is vero, ſive ea perſona, quæ eſſet in mundo, ſit malignus ille, de quo non ſemel in hac Epiſtola fit mentio, id eſt Diabolus. Itaque Apoſtolus ait, cauſam, cur iſti cum quibus loquitur, vicerint illos falſos Prophetas, hanc eſſe, quod Deus, qui eſt in illis, major ſit, id eſt potentior, quam Diabolus, qui erat in illis falſis Prophetis, quamvis enim Johannes non de eo, qui ſit in falſis Prophetis, ſed de eo, qui ſit in mundo, expreſſe verba facit, qui videlicet, ut dictum eſt, ſit Deo impotentior: tamen neceſſe eſt, ut *mundi* appellatione falſos iſtos Prophetas comprehendat, vel potius plane intelligat, quod ſatis aperte declarant ipſius ſtatim ſequentia verba: *Ipſi de mundo ſunt, ideo de mundo loquuntur, & mundus eos audit*. Ac ſi diceret, propterea *mundum* nominavi, & de eo, qui in ipſo ſit, mentionem intuli, cum tamen de iſtis falſis Prophetis, & de eo, qui in illis eſt, loqui velim, quia falſi Prophetæ iſti de mundo ſunt; & quia ſunt de mundo, propterea mundana loquuntur; & ita fit, ut mundani homines eos libenter audiant.

Ex quibus Apoſtoli verbis, eorumque ſatis aperta ſententia, facile intelligi poteſt, interpretationem noſtram ejus rei, quam Johannes iſtis falſis Prophetis tribuit, plane veram eſſe, & alias interpretationes non poſſe admitti; cum ex noſtra demum interpretatione intelligatur, rem iſtam, nempe doctrinam iſtorum falſorum Prophetarum fuiſſe mundanam; quatenus videlicet propterea, quia Jeſus Chriſtus perpeſſionibus multis & cruentæ morti obnoxius fuerat, illum non confitebantur, neque pro vero Chriſto habendum eſſe docebant. Namque hæc doctrina duo maxime mundana continet. Unum eſt, quod non ſit habendus pro ſuo duce ac principe is, qui in hac vita tot mala ſit paſſus; nec pro rege populi Dei agnoſcendus is, qui adeo infirmus fuerit, & omni potentia deſtitutus, ut ſuam ipſius vitam tutari nequiverit, nedum alios felices reddere potuerit, & Dei populum à ſervitute aſpera, quæ pejor ferme ipſa morte eſt, liberare: & ad vitam beatiorem transferre, prout ex divinis oraculis, quæ antegreſſa erant, colligi omnino videbatur, debere conſpici in illo promiſſo populi Dei rege, & ſic in vero Chriſto.

Alterum, quod mundanum plane eſt, iſta doctrina contentum, illud eſt, quod, Chriſto Jeſu pro vero Chriſto non agnito, neceſſario ſequitur, ejus doctrinam rejici, & pro vera non haberi. Quo mundo nihil poteſt eſſe gratius; cum Jeſu Chriſti doctrina omnibus non neceſſariis voluptatibus, omni avaritiæ & pecuniarum congerendarum ſtudio, omni denique ambitioni & faſtui penitus adverſetur. Certe neque hæc, neque eorum ſimilia, conſequuntur ex doctrina iſtorum falſorum Prophetarum, ſi illa ea ſit, quam alia quævis ejus interpretatio omnino fert. Quid enim mundani, id eſt ejuſmodi, quod mundo arridere poſſit eumque ad ſe allicere, id habet, exempla cauſa, quod Jeſus Chriſtus non habuerit verum humanum corpus, & vere carneum, ut reliqui homines habent; vel quod Chriſtus non venerit in carne, id eſt, non fuerit ſubſtantia quædam, quæ exiſteret antequam ipſe Jeſus Chriſtus ex muliere naſceretur? Certe hic nihil eſt, quod mundum ad ſe allicere poſſit; nec ulla poterit unquam excogitari cauſa, cur iſta, quę interpretationibus iſtis continentur, magis arrideant hominibus mundanis quam non mundanis. Et propterea, etiamſi nulla præterea alia ratio in promptu eſſet, qua oſtendi poſſet interpretationes iſtas admittendas non eſſe, neque ullas alias earum ſimiles, vel hæc ſola, quam modo attulimus, ſatis eſſet ad eas erroris convincendas. Loquebantur igitur Prophetæ iſti falſi mundana, cum Jeſum Nazaræum, magiſtrum omnis puritatis & ſanctitatis, omniſqe tolerantiæ ac patientiæ exemplum, pro vero Chriſto, & pro vero ſalutaris viæ monſtratore ac doctore habendum eſſe negabant. Unde fiebat, ut mundus, id eſt mundani homines illos libenti animo audirent, eiſque adhærerent. Cauſa vero, cur Prophetæ iſti, id eſt, qui ſe pro Prophetis venditabant, tales eſſent, illa plane erat, quod ipſimet eſſent prorſus mundani, & ventri ſuo, ac commodis mundi hujus tantummodo ſtuderent.

Videtis aperte, quid hic vox *mundi* ſæpius repetita ſignificet; unde crediderim exiſtimari poſſe, idem ſignificari per eandem vocem paullo ante in verbis Apoſtoli contentam, dum ait de Antichriſti ſpiritu, *quod jam in mundo eſſet*: tametſi nos, cum verba iſta explicuimus,

cuimus, hujuſce rei mentionem non fecerimus. Credimus, inquam, poſſe exiſtimari, ſenſum iſtorum verborum eſſe, quod jam Antichriſti ſpiritus in mundanis hominibus eſſet, & in illis vim ſuam exerceret.

Verſ.6. Poſtquam Apoſtolus expoſuit qualitates iſtorum falſorum Prophetarum, qui videlicet per ſuam malitiam, & mundana commoda, homines ad ſe traherent; & hac ratione tacite illos, ad quos ſcribit, monere voluit, ne turbarentur, ſi multi eſſent, qui iſtis falſis Prophetis auſcultarent: per antitheſin quandam hæc verba ſubjungit, *Nos ex Deo ſumus, &, qui novit Deum, audit nos.* Voce enim *nos* eos intelligit, qui merito poſſint iſtis falſis Prophetis opponi, nempe, ut ſupra alibi fecit, ſeipſum una cum aliis ipſius ſimilibus, qui veram & ſalutarem doctrinam tenerent, eamque aliis traderent. Quod igitur dicit, *Nos ex Deo ſumus*, ſatis manifeſte opponitur ei, quod antea dixit, *Ipſi de mundo ſunt.* Opponitur enim in Sacris Literis, ut non ita multo ante indicavimus, *Deus, mundo*; & *Dei Spiritus, mundi ſpiritui*, & ſupra Apoſtolus diſerte *mundum*, *Patri* oppoſuit; *Patri*, inquam, illi cœleſti, qui Deus eſt, dum ait, concupiſcentiam carnis, & alia, quæ ibi addit, *non eſſe ex Patre, ſed eſſe ex mundo.* Rurſus ei, quod dixerat, *Et mundus eos audit*, opponit, *Qui novit Deum, audit nos.* Habeant illi quantumvis multos, qui illis adhærent, id nihil eſt, nihilive ab homine pio & cordato faciendum; cum nullus ex iſtis ullius veri pretii homo ſit; quippe cum omnes ejuſmodi homines vitiis & vituperatione dignis qualitatibus aliquo modo ſaltem ſint capti atque irretiti. Contra ſint quantumvis pauci ii, qui mihi & aliis mei ſimilibus adhærent, & doctrinam noſtram ex animo amplectuntur, ii ejuſmodi homines ſunt, qui maximi pretii cenſeri debeant; quippe qui Dei notitiam habeant, & moribus Deo dignis ſint præditi; quo nihil pretioſius aut præſtabilius in hac vita eſſe poteſt.

Hic porro notandum eſt, videri aliquam notitiam Dei in eo requiri, qui ſit Chriſti Apoſtolis, aliiſque ejus doctrinæ magiſtris, fidem habiturus, antequam hoc ab ipſo fiat. Apparet enim, idque tota antitheſis plane ſuadet, Apoſtolum conſiderare eos, qui ipſum, & alios Chriſtianæ doctrinæ doctores, libenter audiebant, quales eſſent, non poſt, ſed ante quam doctrinam iſtam libenter ſuſciperent. Nam quemadmodum cauſam exponit, cur ii, qui falſos Prophetas libenter audiebant, iſtud facerent: ſic ex altera parte ſimiliter cauſam exponit, cur ii, qui veros Chriſti doctores libenter audiebant, id facerent. Eaque ex ipſius verbis alia nulla eſt, quam Dei cognitio; quam neceſſe fuit anteceſſiſſe, tanquam cauſam ſuo effectui, rei iſti, quod libenter Chriſti veros doctores audirent. Non poteſt autem talis cognitio Dei eſſe niſi imperfecta. Perfectior enim cognitio Dei nullo pacto haberi poteſt, niſi poſtquam quis Chriſti doctrinam audiverit, eamque ſuſceperit. Eſtque re ipſa idem hæc cognitio, quod *eſſe ex Deo*, ut apparet ex ipſis Johannis verbis, quæ ſtatim ſequuntur. Inquit enim per antitheſin, ut ſolet, *Qui non eſt ex Deo, non audit nos.* Opponitur igitur manifeſte, ex Apoſtoli mente, *non eſſe ex Deo* ipſi *Dei cognitioni.* Quod vero iſtud, *eſſe* vel *non eſſe ex Deo*, antecedat ſuſceptionem vel rejectionem divinæ doctrinæ, & ſic Euangelii, non modo ex his Apoſtoli verbis aperte conſtat: ſed prius hoc idem clariſſime docuerat ipſe Chriſtus in Euangelio ipſius Johannis cap.8.47. dum affirmavit, *quod, qui ex Deo eſt, verba Dei audit; & propterea Judæi ipſum non audirent*, qui ſcilicet verba Dei loquebatur, *quia ex Deo non eſſent.* Cum igitur *ex Deo eſſe*, in iſta Chriſti ſententia, & conſequenter in ipſa, quam præ manibus habemus, Apoſtoli ſententia, aliud nihil ſit, quam eſſe probum & cupidum ea faciendi, quæ Deo placent; hinc concludendum eſt per ea, quæ modo dicebamus, Dei cognitionem, de qua hic Apoſtolus loquitur, iſtud idem eſſe. Et ſane nemo poteſt eſſe cupidus ea faciendi, quæ Deo placeant, ſed neque etiam ullo alio pacto probitatis ſtudioſus, quin aliquam Dei cognitionem habeat; quandoquidem is, qui animi probi eſt, & id, quod rectum eſt, amantis, poſito etiam, quod nullam certam notitiam habeat, quod Deus ſit, id eſt, quidam ſummus omnium rerum moderator & arbiter: tamen poteſt iſte ſuo modo dici Deum cognoſcere, quatenus ea approbat, quæ Deo placent, & ſic ipſum Deum, quamvis ignorans, approbat. Satis enim apparet, & ex iis, quæ de Dei cognitione antea diſputavimus, intelligi poteſt, cognitione Dei in Sacris Literis potiſſimum ſignificari approbationem earum rerum, quæ rectæ ſunt atque honeſtæ, & ſic cum Dei voluntate conſentiunt.

Quanquam vero res ita ſe habet, tamen quia iſta ſignificatio cognitionis Dei ex figurato loquendi modo proficiſcitur, nos ſupra, cum de Dei cognitione ageremus, occaſione ejus, ut oſtenderemus, quomodo figurata iſta loquutio inducta fuerit, & ea, quæ proprie cognitio Dei dicitur, conjunctionem habeat cum altera iſta, quæ figurate ſic dicta eſt; ingreſſi ibi ſumus diſputationem de Dei cognitione, ſic proprie, aliqua ſaltem ratione, dicta; eamque diviſimus in perfectam & imperfectam, & quæ ad utramque pertinent, & cognitu neceſſaria eſſe duximus, explicare conati ſumus, negligentes interim hoc idem facere circa cognitionem Dei iſtam figurate ſic dictam. Quare cum prorſus locus hujuſce rei nobis materiam & occaſionem præbeat, recte eſt, ut hic id faciamus, quod ibi non fecimus.

Dicimus igitur, hanc Dei cognitionem, quæ aliud nihil eſt quam animi probitas, & ſtudium ea faciendi, quæ Deo probantur, dividi ſimiliter in perfectam & imperfectam. Imperfecta ſiquidem probitas animi, & ſtudium imperfectum ea faciendi, quæ Deus probat, etiam in iis invenitur, ut antea diximus, qui de Deo non audiverunt; & multo magis in iis, qui, licet de Deo audiverint, & illum eſſe omnino ſint perſuaſi, tamen nondum, quæ ſit ejus voluntas, cognitum habent & ſic perfectæ probitatis ignari ſunt, atque expertes. Vocatur autem a nobis probitas animi, & ſtudium recta & juſta faciendi, quod in iſtis reperiri poteſt, imperfectum, & ſic Dei cognito imperfecta, non modo quia non parum illi deeſt ad id præſtandum, quod Deus ab hominibus requirit; ſed etiam quia illud ipſum, quod ejus vi præſtatur, imperfecte præſtatur potiſſimum ob eam cauſam, quod non habet ejuſmodi animi probitas ſibi pro ſuo fine ac ſcopo id omnino propoſitum, quod habere debet; nec propter divinarum rerum ignorationem, ea alacritate, eaque fiducia, quæ requiritur, id ipſum præſtat, quod præſtat.

Unde fit, ut, quemadmodum vere imperfecta eſt talis animi probitas: ſic non aſſequatur eum finem, quem aſſequitur ea, quæ perfecta eſt; nec ſatis ſit, tali animi probitate eſſe præditum, ad hoc, ut quis ea plane conſequatur, quæ Deus ſibi obedientibus præparavit, & conſequenter æternæ vitæ compos fiat: & tamen interim qui tali probitate animi, Deique cognitione, licet imperfecta, præditus fuerit, ſi illi via oſtendatur, qua ad vitam æternam pervenitur, aptiſſimus eſt ad illam agnoſcendam atque approbandam, & ſecundum illam mores & vitam ſuam inſtituendam ac componendam: immo donec ejuſmodi probitas in homine eſt, videtur nullo pacto fieri poſſe, quin viam ſalutis æternæ ſibi propoſitam & agnoſcat, & poſtmodum teneat. Hoc enim indicant Apoſtoli verba, dum hic ait, *Qui Deum cognoſcit, nos audit*; ſi modo, ut antea diximus, loquitur hic Apoſtolus de ea Dei cognitione, quæ aliquomodo antecedit ipſum aſſenſum, qui doctrinæ Euangelicæ præbetur. Qua de re poſtea aliquanto diligentius diſpiciemus. Jam vero hæc animi probitas, & ſic iſta figurate ſic dicta Dei cognitio, ut alibi docuimus, aut in ipſo homine exiſtit, antequam Chriſti Euangelium ei annuncietur; aut per annunciationem Euangelii in eo excitatur, & quodammodo producitur. Utrocunque modo quis talis Dei cognitionis ſit particeps, id videtur neceſſario conſequi, quod diximus, ut ſcilicet iſte Chriſti Euangelio annunciato aſſentiatur, eademque in ſe qualitate per-

durante, ei etiam re ipſa obediat; unde oriatur altera illa animi probitas & Dei ſic figurate dicta cognitio, quam perfectam ob eam cauſam vocamus, quod ad ea omnia pertingit, quæ Deo revera probantur; &, quod præſtat, id ita præſtat, ut plane debet, & Deus ipſe requirit: ſeu præſtandi modum quis ſpectet; ſeu finem, quem ipſa ſibi proponit, & ſcopum, quo tendit, conſiderare velis. Unde fit, ut is, in quo illa inveniatur, neceſſario, ſic decernente Deo, eam beatitatem, idque ſummum bonum conſequatur, quod Deus ſibi obedientibus conſtituit atque promiſit.

Utram vero ex his duabus ſic figurare dictis cognitionibus Apoſtolus hoc in loco intelligat, ſi ea attendantur, quæ ſuperius hac de re diximus, minime ambigendum videtur: ſed plane ſtatuendum, eum de imperfecta, non autem de perfecta loqui. Verum quia fieri poteſt, ut illa verba, *audit nos*, non eum ſenſum habeant, quem antea diximus, & quem omnino præ ſe ferunt: ſed quiddam majus ſignificent, quam ipſa ſonant; propterea fieri ſimul poteſt, ut non de imperfecta, ſed de perfecta iſta Dei cognitione hic Johannes loquatur. Quamvis enim verbum *audiendi*, etiam non omnino proprie acceptum, ſed ſecundum communem quendam uſum, qui illi plus tribuit, quam ſua natura ſignificet, non videtur quicquam amplius declarare, quam libenter audire, & audiendo aſſentiri: poteſt tamen fieri, ut hoc loco Apoſtolus quiddam plus verbo iſto ſignificare voluerit; ita ut, cum dicit *audit nos*, nolit ſimpliciter declarare auditum & aſſenſum illis, quæ ipſe una cum ſui ſimilibus docebat, ita videlicet, ut hac ratione deſcribat eos, qui antea talem doctrinam non audiverant: ſed ſignificare velit approbationem illam doctrinæ, quam ipſe & ejus ſymmyſtæ proponebant, ab iis factam, qui per auditionem ejuſdem doctrinæ, ab aliis antea prædicatæ, jam ad veram Dei cognitionem perveniſſent; ut nimirum perinde ſit, ac ſi Apoſtolus dicat, ſe, & alios ſuos, talem doctrinam proponere, quæ illis probetur, qui jam rerum divinarum per Evangelii prædicationem talem cognitionem adepti fuiſſent, ut ea animi probitate, iiſque ſanctis moribus eſſent præditi, quos Deus à nobis requirit.

Ad hunc ſenſum proponendum, an fortaſſe huic loco convenire poſſit, me id movet, quod videatur apud iſtum ſcriptorem alibi, & quidem hic proxime inferius, Dei cognitionem, ſeu Deum cognoſcere, plus omnino ſignificare, quam ſignificet imperfecta cognitio iſta Dei, quam per ſe non ſufficere diximus, ad hominem talem reddendum, qualem Deus requirit, quodque *eſſe ex Deo* apud eundem ſupra cap. 3. 10. ut ibi monuimus, idem ſignificat, quod *eſſe Dei filium*, & conſequenter perfectiore cognitione eſſe præditum. Hic vero pro eodem ponuntur *cognoſcere Deum*, & *eſſe ex Deo*, ut antea docuimus. Veruntamen cum conſidero eum locum præcipue, quem ſupra citavimus, in Chriſti verbis Johannis 8. cum quo omnino hic noſter conſentit, & ad illum plane reſpicere videtur, iis præterea junctis, quæ ſuperius hac de re diximus, in ea potius ſententia acquieſco, ut hic Apoſtolus de imperfecta ejus generis, quod diximus, Dei cognitione loquatur, non autem de perfectiore. Cum nihil impediat, quando alioquin phraſis ipſa ad utrumque ſenſum accommodari poteſt, quominus, licet Johannes alibi in hac Epiſtola, idque fortaſſe ſemper, *cognoſcendi Deum* nomine perfectiorem hujus generis Dei cognitionem intelligat: nihilominus tamen hic iiſdem verbis de imperfecta loquatur. Nam certe nullo pacto negari poſſe videtur, quin Chriſtus in verbis illis ſuis, phraſin, *eſſe ex Deo*, ita accipi velit, ut non de perfectiore, ſed de imperfecta tali Dei cognitione eum loqui ſtatuendum ſit. Atqui jam oſtendimus, & pro contraria ſententia modo urſimus, idem hic eſſe cognoſcere Deum, quod eſſe ex Deo. Etenim, cum Chriſtus ait, *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit*, & Judæis objicit, quod non eſſent ex Deo, quia Dei verba non audirent; quis non videt illum voluiſſe dicere, eos qui aliqua animi probitate ſint præditi, etſi ex illorum numero ſint, ex quo Judæi iſti erant, ut ſcilicet de voluntate Dei per Moſen patefacta audiverint, ſtudioſi ſunt ei obtemperandi, ubi illis annuncietur verum Dei verbum ac perfectum, cujuſmodi ipſe annunciabat, illud libenter audire eique aſſentiri, non quidem ut rei antea ſibi notæ ſibique probatæ, ſed ut rei, quæ cum eo, quod jam noverunt & probarunt, conſentiat: (ex quo fit, ut nullo pacto dici poſſit, homines iſtos antequam iſtud verbum Dei audiant, perfectiore illa, de qua loquimur, animi probitate Deive cognitione eſſe præditos, cum illa contineatur verbo iſto divino, quod ab ipſis nondum auditum fuit, & nuſquam alibi addiſcatur) & ſimiliter ex altera parte dicere voluiſſe, quod ii, qui ante auditum verbum iſtud, animi probitate, quæ vel aliunde, vel ex ipſa Moſaicæ Legis cognitione oriatur, non ſunt præditi, cum verbum iſtud divinum illis annunciatur, id ſpernant, nec ullo modo libenter audiant, tanquam rem videlicet, quæ cum ipſorum animo ac propoſito minime conſentiat, immò illis penitus adverſetur.

Quamobrem credimus, verba Apoſtoli non aliter eſſe accipienda, atque ab initio à nobis factum eſt, quibus hæc verba ſubjunguntur, *In hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris.* Exemplar Græcum non habet *In hoc*, ſed *ex hoc*. Antea quidem, cum ad iſtum eundem modum loquutus eſt Johannes, *in hoc*, ni fallor ubique, & in omnibus exemplaribus ſcriptum legitur. Verum hoc, cum idem, utrocumque modo legatur, ſit ſenſus, parvi aut nullius momenti eſt. Senſum horum verborum attigimus ſuperius, cum explicaremus verba illa præcedentis capitis ỳſ. 19. *Et in hoc cognoſcimus, quod ex veritate ſumus*; & diximus dupliciter poſſe iſta verba intelligi, ut ſcilicet Apoſtolus loquatur non modo de vera & falſa cognitione rerum divinarum, ſed de probitate & improbitate. Id quod à nobis dictum eſt, ſi videlicet nomen Græcum τῆς πλάνης ita accipiatur, ut vulgo Latine redditum fuit, nempe ut ſimpliciter errorem ſignificet. Verum quia eſt nomen iſtud ambiguum, ita ut non modo errorem ſimpliciter ſignificare poſſit, ſed deceptionem active acceptam, atque impoſturam; propterea non plane acquieſcendum eſſe arbitramur, in explicandis his verbis iis, quæ ſupra à nobis dicta fuerint: præſertim cum, ut alii animadverterunt videatur hic Apoſtolus breviſſime indicare id totum, quod antea docuit, de non credendo cuivis ſpiritui, ac ſi diceret:

Jam à me habetis, quomodo poſſitis internoſcere ſpiritus, qui ſunt ex Deo, & conſequenter vera docent; & ſpiritus, qui minime ex Deo ſunt, & ſic deceptorii ſunt ſpiritus, & doctrinam proponunt decipientem, atque in errorem homines adducentem. Et ſane ſupra cap. 2. ubi, quemadmodum vidimus, de eadem re, de qua hic, omnino agit ac monet, ad finem ferme monitionis ſuæ ſimiliter verba quædam ponit, quæ indicent, de qua re antea egiſſet, inquiens: *Hæc ſcripſi vobis de iis, qui ſeducunt vos*

Videtur tantum hæc hujus loci interpretatio aliquid difficultatis habere, propter duo illa verba, *ex hoc*, ſive *in hoc*, quæ referri ſolent, vel ad proxime dicta, vel ad id, quod ſtatim ſubjungitur: non autem ad multa ſimul, quæ antea dicta fuerint, ut hic neceſſe eſſet, ſi interpretatio iſta omnino eſſet retinenda. Nam alioqui præter id, quod jam diximus, ex eo etiam videtur poſſe confirmari interpretatio iſta, quod hic *ſpiritus* diſerte fit mentio, quemadmodum etiam ab initio hujus capitis, ubi Apoſtolus denuo monere incepit, ne falſis illis Prophetis, qui ſcilicet negabant Jeſum eſſe Chriſtum, fides adhiberetur; ita ut utrobique facta mentio *ſpiritus* omnino ſuadere videatur, utrobique etiam de eadem re ſermonem eſſe; & hunc locum ad illum referri debere, ut qui eo plane reſpiciat. Nihilominus tamen propter rationem præcipue paullo ante allatam, de uſu apud hunc Apoſtolum dictionum iſtarum *ex hoc*, ſive *in hoc*, ad eam interpretationem amplectendam proniores ſumus, quæ nomen τῆς πλάνης in eum ſenſum accipit, ut errorem ſeu deceptionem paſ-

ſive,

Digitized by Google

ſive, non autem active, ſignificet hac enim ratione fit, ut vocula *hoc*, quæ illis verbis continetur, *ex hoc cognoſcimus*, ad id, quod proxime dictum eſt, referatur, hoc nimirum pacto: cum enim Apoſtolus dixiſſet, *Quicognoſcit Deum, audit nos: qui non eſt ex Deo, non audit nos*, ſtatim ſubjungit, ex eo, quod ipſe, & alii ejus ſimiles nec ne audirentur, id eſt, & libenter ſuſciperentur ea, quæ ab ipſis dicebantur, & iis ſervandis opera daretur, vel contra fieret, dignoſci omnino poſſe, cujus ſpiritus ii eſſent, in quibus iſta animadverterentur. Nam ſi quiſquam eſſet, de quo appareret, eum libenter audite & plane approbare, quæ a Johanne, & ab aliis ejus ſymmyſtis dicebantur, hoc poterat eſſe, vel potius eſſe cunctis debebat manifeſtum indicium, quod iſte ex Deo eſſet, ſeu Deum cognoſceret, & ſic ſpiritum haberet veritatis: ſin vero contra, contrariæ etiam rei poſſe ac debere hoc eſſe indicium, indeque conſtare, iſtum ſpiritu erroris eſſe prædıtum, quæ ſpiritus diverſitas aut ex eo proficiſci poteſt, quod quis vel male vel bene edoctus fuerit; aut ex eo, quod quis animum vel probum vel improbum gerat. Unde factum eſt, ut ſupra in enarratione loci illius tertii capitis, *In hoc cognoſcimus, quoniam ex veritate ſumus*, dixerimus, in his verbis, quæ præ manibus nunc habemus, duplicem poſſe ſenſum agnoſci, ut ſcilicet Apoſtolus non tam loqueretur de veritate & errore circa doctrinam, quam de figurata quadam veritate atque errore, quæ reipſa aliud nihil eſt, quam probitas & improbitas animi hominis. Quemadmodum enim figurate Deum is cognoſcere dicitur, qui ea probat, quæ Deo placent, & ſic animi probi eſt: & contra, is non cognoſcere Deum dicitur, qui ea factis ipſis non probat, quæ Deo placent, & ſic animi eſt minus probi: ſimiliter, & per eandem figuram, is dicitur ſpiritu veritatis eſſe prædıtus, qui animum probum gerit: ſpiritu vero erroris, qui improbum. Ex ſane videmus hic *Deum cognoſcere* reſpondere *ſpiritui veritatis*; *Deum vero non cognoſcere*, ſive *non eſſe ex Deo*, reſpondere *ſpiritui erroris*.

Verſ.7. Abſoluta repetitione admonitionis ſuæ de cavendis falſis Prophetis, negantibus Jeſum eſſe Chriſtum, una cum ejus rei appendicibus quibuſdam, redit aperte Apoſtolus ad primarium ſuum hujus Epiſtolæ ſcopum, id eſt, ad animandum eos, ad quos ſcribit, ut in Chriſti præceptis ſervandis & diligentes & perſeverantes ſint. Qua interim in re nihil dicit diverſum a præcedente monitione: quemadmodum, cum ab hoc primario ſuo inſtituto jam bis admonitionem iſtam cavendorum Pſeudo-Prophetarum tranſitum fecit, nihil iuterim dixit, quod optime cum primario iſto inſtituto ſuo non conveniret. Neceſſe ſiquidem eſt, ut is, qui velit perſeverare in vera obedientia præceptorum Chriſti, ſibi perſuadeat, eum revera eſſe Chriſtum, & nullo modo permittat ſe ab iis decipi, qui negant Jeſum, qui dictus eſt Chriſtus, verum Dei Chriſtum fuiſſe. Cum igitur inter præcepta Chriſti præſtantiſſimum, & maxime ipſius proprium ſit amor mutuus inter homines, præſertim vero inter eos, qui ipſius religionem profitentur, eamque recte tenent; propterea nihil devians ab eo, quod paullo ante monuit, hortatur diligenter Apoſtolus eos, ad quos ſcribit, ut ament ſe invicem, ac ſi diceret: Cum igitur iſtis falſis Prophetis, negantibus Jeſum eſſe Chriſtum, nullo modo prorſus vos fidem adhibere velim, conſequitur, id me potiſſimum quærere, & ex monitione mea vos eum fructum præcipue debere capere, ut invicem vos ametis, eo nempe amore, quem Jeſus præſcripſit; quippe quod hoc ſit ejus proprium præceptum; & conſequenter à vobis accuratiſſime ſervandum, ſi modo plane perſuaſi ſitis, ipſum Jeſum eſſe verum Dei Chriſtum, & ſic nullo modo impoſtoribus iſtis auſcultetis, & ne aurem quidem illis accommodetis. Hæc eſt ratio connectendi cum ſuperioribus verba iſta *Chariſſimi*, ſeu, ut Græcum verbum habet, *Dilecti, diligamus nos invicem*, ſive *alii alios*, quibus addit iſta ſcriptor noſter: *Quia charitas ex Deo eſt; & omnis qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum.* Affert Apoſtolus expreſſe, præter rationem tacitam, quæ in ipſius verbis, ſi cum præcedentibus conjungantur, continetur, aliam firmiſſimam rationem ad perſuadendum, ut amemus nos invicem. Tacita ratio eſt, ut diximus, quod credamus Jeſum eſſe Chriſtum; & conſequenter profiteamur, nos ſervare præcepta ipſius. Quæ ratio, quamvis maxima, tamen naturam ipſius rei non ita attingit, ut iſta, quæ eſt expreſſa, nimirum quod charitas ex Deo ſit: hinc enim ex natura ipſius rei conſequitur, ut charitas ſit quiddam valde laudabile, quodque nobis gratiſſimum eſſe debeat; cum nihil proficiſci à Deo poſſit, quod ejuſmodi non ſit: ita ut, etiamſi Deus charitatem nobis non præſcriberet, tamen res prorſus conſentanea eſſet, ut ea præditi eſſemus. Poſſunt enim verba iſta, *charitas ex Deo eſt*, immo debent ita accipi, ac ſi dictum foret, effectum Dei eſſe, ſeu voluntatis ipſius, ipſam charitatem. Quod adeo verum eſt, ut paullo poſt idem Apoſtolus, ut ſtatim videbimus, auſus fuerit dicere, *Deum eſſe charitatem.*

Ex hac ratione, quod charitas res divina ſit, & propterea debeamus tali virtute eſſe præditi, deducit Johannes alias rationes duas, quæ tamen poſſunt ad unam tantum redigi. Quarum prior eſt, quod, quiſquis charitate ſeu dilectione eſt præditus, ex Deo eſt natus: poſterior vero, quod iſte idem Deum cognoſcit. Nemo autem eſt, quin fateatur, rem præſtantiſſimam eſſe *ex Deo eſſe natum*, & ſimiliter *Deum cognoſcere*. Quare cauſam ſummam habent homines mortales curandi, ut charitate erga alios ſint præditi, & hac in re ipſum Deum imitandi. Jam, *ex Deo natum eſſe*, & *Deum cognoſcere*, quamvis diſtingui omnino inter ſe poſſint; quemadmodum ex iis poteſt intelligi, quæ ſupra à nobis de utraque hac re diſputata ſunt: tamen ad hoc unum utrumque redigi poteſt, quod quis ſit vera animi probitate præditus, quæ nimirum ipſi Deo vehementer placet. Atque hoc ipſum ex à nobis antea de hac materia diſputatis facile poteſt intelligi. Tantum animadvertendum eſt id, quod ſuperius indicavimus, hoc loco, quemadmodum ubique fere in hac Epiſtola *cognoſcere Deum* ſignificare perfectiorem in hoc mundo Dei cognitionem. Neque enim, ſi de imperfecta cognitione Dei Apoſtolus hic loqueretur, aliquid vel magni momenti diceret, vel ſatis conveniens ad exprimendum, qualis ſit is, qui vera charitate eſt præditus, cum is, qui talis eſt, non modo probitate illa animi, quæ antecedit obedientiam Euangelii Chriſti, ſit præditus; ſed ea etiam animi probitate, quam ipſe Chriſtus, ipſiuſque Euangelium omnino requirit.

Verſ.8. Hoc conſtituto, quod, qui amat, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum, ſubjicit Apoſtolus more ſuo contrarium in re contraria, & inquit: *Qui non diligit, non novit Deum, quoniam Deus charitas eſt.* Ex quibus verbis primum illud videtur poſſe intelligi, quod diximus, videlicet iſta duo, *Natum eſſe ex Deo* & *cognoſcere Deum*, ad unum caput redigi poſſe; cum videamus Johannem in hac antitheſi unius tantum ex iſtis duobus mentionem facere, id eſt cognitionis Dei, qus diximus ſæpe ſuperius ſignificari animi probitatem. Namque animi probitas illud unum eſt, ad quod tanquam ad caput quoddam, diximus iſta duo redigi poſſe. Deinde cum Apoſtolus ait, *Deum charitatem eſſe*, & hinc colligit, eum, qui non amat, ſeu charitate non eſt præditus, Dei notitiam non habere, apparet, ut ibi indicavimus, id quod antes diximus; ſententiam videlicet illam, quæ in verbis ſuperioribus habetur, quibus iſta opponuntur, *quod charitas ſit ex Deo*, nobis declarare, quod charitas ſit Dei ipſiuſque voluntatis effectus, & is quidem maxime proprius, id eſt qui maxime omnium in Dei operationibus appareat. Hinc enim fit, ut figurate dici poſſit, *Deum eſſe charitatem.* Syrus interpres verba iſta, *Nam Deus eſt charitas*, collocat ante illa, quæ in aliis codicibus præcedunt, *Qui non diligit, non novit Deum*, interpoſita inter utraque ſimplici copula. Quæ lectionis varietas nihil momenti habere videtur, & propterea ſine ulla ejus examinatione ſatis fuerit eam indicaſſe.

Digitized by Google

Verſ.9 Jam vero cum ſententia iſta, quod Deus ſit charitas, ſummam plane Dei charitatem ſignificet, & conſequenter Apoſtolus eam proferendo, hoc, quod ſignificet, affirmare voluerit, quamvis id poſſit facile alioqui pio homini perſuaderi; tamen ut ſimul cum iſtius ſummæ charitas Dei explicatione eam aperte probet, bæc verba ſubjungit: *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium ſuum unigenitum miſit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* Ad explicandam iſtam Dei charitatem ea verba pertinent *in nobis*. Sic enim Apoſtolus declarat, ſe loqui de charitate potiſſimum, quam Deus erga nos oſtendit. Quod vero attinet ad charitatis iſtius probationem, ea elicitur ex ſequentibus verbis, *quoniam filium ſuum, &c.* Unde etiam, ſi ea bene intelligantur, probatur ipſa magnitudo atque excellentia charitatis divinæ. Nam iſtud ipſum, quod Deus curaverit, ut vivamus, id eſt, æternæ vitæ conſortes efficiamur, plane demonſtrat, Deum nos vehementer amaſſe; cum mortalem & corruptioni obnoxiam naturam noſtram voluerit immortalis & incorruptibilis naturæ ſuæ participatione, qua nos donat, ad excellentiſſimum ſtatum, & à quo illa quam longiſſime abeſt, evehere ac perducere. Sed præterea idem ex eo probatur, quod, ut iſtud fieret, Deus filium ſuum unigenitum in mundum miſit. Qui ejus unigenitus filius cum ita in mundum venerit, ut mortem cruentam, ac maxime deteſtabilem paſſus fuerit, idque in eum ipſum finem, ut per illum vitam æternam adipiſceremur; cumque hoc fine expreſſo atque determinato Dei conſilio fieri non potuerit, hinc certe conſtat, Dei amorem erga nos valde eximium fuiſſe. Nam ſi, ut apud Zachariam cap.2. legitur, qui tangit eos, qui ex populo Dei ſunt, pupillam oculi ipſius Dei tangit, multo magis id ſentiendum eſt de eo, qui omnium, non modo hominum, ſed etiam angelorum, omnium denique creaturarum, quæ unquam fuerint, aut futuræ ſint, longe Deo eſt chariſſimus; ita ut, quicquid illi mali ab infidelibus bominibus illatum eſt, quatenus divina natura id patitur, in Deum ipſum quodammodo redundarit.

Verſ.10. Quoniam vero potuiſſet quis rerum divinarum ignarus ſuſpicari, aliquid fuiſſe in nobis, quod Deum præter miſeriam & indigentiam noſtram movere potuerit, ad nos tantopere amandos, cujuſmodi eſſet, quod juſtitia & ſanctitate antea præditi fuiſſemus, ut oſtendat Apoſtolus multo etiam evidentius ſummam atque incredibilem Dei erga nos charitatem, negat boc ita ſe habuiſſe, nec quicquam in nobis Deum animadvertiſſe affirmat, quod tantam cbaritatem ipſius nobis conciliare ullo modo potuerit, & inquit: *In hoc eſt charitas* (ſubaudi Dei) *non quaſi nos dilexerimus Deum: ſed quoniam ipſe dilexit nos, & miſit filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris.* Id, quod diximus de juſtitia & ſanctitate, quæ in nobis nequaquam fuerit, antequam Deus mitteret filium ſuum, expreſſit Apoſtolus verbis iſtis: *Non quaſi nos dilexerimus Deum.* Quod ideo fecit, ut concinnius magiſque ad rem loqueretur. Nulla enim res ne cogitari quidem poteſt, quæ magis amorem in quopiam excitet erga alium, quam illius amor erga ipſum. Jam, tunc nos Deum amamus, & non alia ratione, cum ea facimus, quæ Deo placent, iiſque qualitatibus, quæ ſecundum Deum ſunt, ut præditi ſimus, diligenter curamus atque efficimus, & ſic juſti ac ſancti ſumus: quemadmodum ex altera parte is Deum non amat, ſed ejus inimicus eſt, qui iis delectatur, quæ Deo diſplicent, eique adverſaria ſunt. Et propterea Paulus Apoſtolus, cum de hac eadem ſumma charitate Dei erga nos verba faceret capite 5. Epiſt. ad Rom. ait, nos, cum, Deo ita curante, ipſi per mortem filii ejus reconciliati ſumus, fuiſſe inimicos, nempe ipſius Dei, ob eam videlicet cauſam, quod iis actionibus, eaque mente præditi eſſemus, quæ longe abeſſet ab iis, quæ Deus maxime probat. Qui idem Paulus, ad eandem divinæ erga nos ejuſque ſummæ charitatis commendationem, ad Titum ſcribens cap.3. non contentus antea diſerte dixiſſe, nos priuſquam iſta benignitas Dei erga nos appareret, fuiſſe ominibus vitiis onuſtos, addidit expreſſe, benignitatem iſtam & amorem Dei erga nos extitiſſe, non propter opera juſtitiæ, quæ faceremus, ſed propter ipſius miſericordiam. Multa ſunt alia teſtimonis idem confirmantia, quæ omnibus ſunt obvia; neque ea hic congerere quicquam eſt opus, vel hac de re plura verba facere; præſertim cum antea, ſi recte memini, enarrando verſiculum 16. ſuperioris capitis, quædam huc pertinentia à nobis dicta fuerint. Concludit igitur Apoſtolus, quod amor Dei erga nos nullo prorſus pacto ab amore noſtro erga illum excitatus fuit, ab eove ulla ratione eſt profectus. Unde apparet, totum amorem iſtum divinum ſimplici Dei benignitati & charitati adſcribi debere.

Poſſent hic aliqua dici *de miſſione filii Dei in mundum*; de eo, quod *unigenitus* & appellatur & eſt, de eo etiam, quod fuerit *propitiatio pro peccatis noſtris*, ut ſcilicet iſta, quid ſint, quidve ſignificent, aperte intelligeretur: ſed cum iſta omnia in aliis vigiliis noſtris abunde explicata habeantur, non eſt cur hoc loco in iis explicandis laboremus. Tantum conſiderandum eſt, in voce *propitiationis* tacite contineri effuſionem ſanguinis ipſius filii Dei, qui fuit, id eſt, per quem facta eſt *propitiatio* iſta, nempe pro peccatis noſtris. Neque enim ſub Vetere Teſtamento, quemadmodum ſcriptum habetis in Epiſtola ad Hebr. cap.9. ſine effuſione ſanguinis remiſſio peccatorum, ſive expiatio & propitiatio pro peccatis, ex ipſo Legis præſcripto, fiebat; & in iſtis Veteris Teſtamenti expiationibus fuit ſine dubio adumbrata illa, quæ ſub Novo Teſtamento per ipſum Dei filium facta eſt. Ea vero adumbrari non potuiſſet, niſi in ipſa quoque, ut in illis, ſanguis fuiſſet fuſus; neque ullius alterius fundi debuit aut potuit, quam ipſius Dei filii; quippe cum certum ſit, eum plane per ſemetipſum expiationem iſtam feciſſe. Atqui iſta ſanguinis filii Dei fuſio, ut ante dictum eſt, & nemo non videt & agnoſcit, & denique ſacra teſtimonia paſſim fidem faciunt, maxime pertinet ad divinam erga nos charitatem commendandam atque extollendam. Ex qua ſic infert ſcriptor noſter ℣ſ.11: *Chariſſimi, ſi ſic Deus dilexit nos, & nos debemus alii alios diligere.* Huic ſententiæ & ratiocinationi ſimilis eſt illa, quam Apoſtolus Paulus ponit poſteriore ad Corinthios capite 5. ℣ſ.14 inquiens: *Nam charitas Chriſti urget nos æſtimantes hoc, quoniam ſi unus pro omnibus mortuus eſt, Ergo omnes mortui ſunt.* Senſus enim loci iſtus eſſe videtur, quod, quando Cbriſtus pro nobis omnibus mori voluit, æquum ſit & plane rationi conſentaneum, ut nos quoque, ſi opus ſit, alii pro aliis moriamur. Quemadmodum apertius adhuc hic idem ſcriptor noſter ratiocinatus eſt capite ſuperiore verſiculo 16. Eſt tamen in hoc loco noſtro, cum in eo pro ratione, cur alii alios amare debeamus, diſerte afferatur, quod Deus ſumme nos dilexerit, vel potius ita dilexerit, ut filium ſuum unigenitum ad noſtra peccata expianda ſanguinem ſuum fundere voluerit, quiddam amplius, quam in locis prædictis. De Pauli loco non eſt dubium, cum in eo nulla aperta mentio fiat charitatis Dei erga nos.

De loco vero hujus ſcriptoris capite ſuperiore res non ita aperta eſt; cum in codicibus Latinis, quorum lectionem nos minime improbamus, Dei charitatis aperta fiat mentio. Verumtamen cum nec Græci nec Syri codices *Dei* mentionem iſto in loco contineant, negari non poteſt, quin in loco noſtro expreſſior atque indubitatior ratiocinatio extet, ducta à charitate Dei, quæ nos invitare debet ad charitatem ſimiliter erga alios exercendam. Qua de re nonnulla diximus in explicatione ſuperioris loci Apoſtoli noſtri, quo vos rejicimus; hicque monemus, omnino ex Apoſtoli verbis & ratiocinatione iſta duo colligi, quod & debemus alii alios diligere, & ita diligere, ut Deus nos dilexit. Voculam enim *ſic* in verbis illis, *Si ſic Deus dilexit nos*, ut paullo ante indicavimus, in eum ſenſum potius accipimus,

pimus, ut ſignificet modum, quo nos Deus dilexit, quam excellentiam amoris; ita ut vocula iſta potius idem declaret, ac ſi ſcriptum eſſet, *hac ratione*, quam ac ſi legeretur, *tantopere*. Unde conſequitur, voluiſſe Apoſtolum hic idem dicere, quod in ſuperioris capitis loco dixit, debere nos alios pro aliis animas ponere: quamvis nihil præterea dixerit, quam debere nos invicem nos diligere; quandoquidem ratio, qua Deus nos dilexit, fuit, efficere ut ipſius unigenitus filius animam ſuam pro nobis poneret. Nam alioqui etiam, & citra hujus Apoſtoli ratiocinationis conſiderationem, mutuam hanc dilectionem, de qua Apoſtolus tam ſæpe mentionem in hac Epiſtola facit, accipiendam eſſe, ſupra non uno in loco oſtendimus, ut tanta ſit, quanta ea fuit, quam Chriſtus erga nos præſtitit; ejuſque præceptum hac de re id continere demonſtravimus, ut quis debeat eſſe paratus animam ſuam pro fratribus ponere, ſicut ipſe pro nobis poſuit. Hinc enim fit, ut habenti charitatem erga alios ſecundum Chriſti præceptum, & ſuam toties repetitam monitionem, Apoſtolus ſæpius tribuat ea, ex quibus apparet, illum omnino vitam æternam adepturum. Cujus rei cauſam explicuimus ſupra, cum alibi, tum nominatim in explanando ſenſu verſiculi decimi capitis ſecundi, & verſiculi 24. capitis tertii. Quo etiam pertinet id totum, quod ſcribit Paulus cap. 13, prioris ad Corinthios, ubi non modo charitatem omnibus aliis Chriſtianis virtutibus anteponit; ſed etiam ei talia & tanta tribuit, ut appareat, ipſum ſentire, charitatem habenti nihil deeſſe, quod attineat ad hominem in vera pietate perficiendum. Quamvis enim eo in loco nihil Apoſtolus expreſſe dicat de charitate erga alios, ſed ſimpliciter charitatis mentionem faciat, ita ut, ſi ipſius vocis vim ſpectemus, poſſint ejus verba univerſe accipi, ita ut etiam charitatem erga Deum complectantur: tamen quia vix invenitur locus ullus, ubi *charitatis* ſimplici nomine alia charitas intelligatur, quam ea, quæ ab hominibus in homines exercetur, veriſimile plane videtur, Paulum ibi de hac tantum charitate loqui, eam ſcilicet intelligendo, qualem Chriſtus ſuis præſcripſit, & qualis ea eſt, de qua tota hac Epiſtola Johannes loquitur. Qui, poſtquam ex dilectione, quam Deus erga nos præſtitit, in filio ſuo pro nobis morti dando, debere nos ſimili ratione nos invicem diligere, concluſit, hæc verba ſubjunxit ℣ſ. 12: *Deum nemo unquam vidit. Si diligimus invicem, Deus in nobis manet, & charitas ejus perfecta eſt in nobis.* Difficile ſane eſt intelligere, in quem finem Apoſtolus initio horum verborum enunciatum iſtud protulerit, *Deum nemo unquam vidit*; variæque ſunt (ut ex pauciſſimis libris, quos hic habemus, conjicere potuimus) de hac re ſententiæ.

Sunt, qui arbitrentur, eum iſtud enunciatum protuliſſe, ne quis ex iis, quæ antea dixerat, in opinionem venire poſſet, quod Deus conſpiceretur, ſicut homines alii ab aliis conſpiciuntur; & propterea Johannem primum id diſerte negaſſe, & deinde ſubjunxiſſe, quanam ratione, cum id per conſpectum fieri negat, Deo quodammodo frui in hac vita poſſimus. Hæc interpretatio in eo videtur plane rejicienda, quod continet de opinione, in quam ex præcedentibus Apoſtoli verbis venire quis potuiſſet, quod Deus ſit conſpicuus. Nam ſi, quicquid antea de Deo dixit Apoſtolus, diligentius examinetur, nihil tale inde ulla ratione elici poſſe quiſquam vel ſuſpicari quidem auſit. Si Apoſtolus feciſſet antea mentionem charitatis, ſeu amoris noſtri erga Deum, potuiſſet fortaſſis ſuſpicioni iſti atque opinioni aliquis locus eſſe; cum ad aliquem amandum videatur vulgo requiri, ut is conſpiciatur, & per ipſius conſpectum ad ejus cognitionem perveniatur. Nam ſine rei cognitione amor erga illam exiſtere nequit. Verum Apoſtolus nihil adhuc expreſſe de charitate erga Deum toto hoc capite eſt loquutus: ſed tantum de charitate Dei erga nos; & de charitate inter nos mutua; aut etiam ſimpliciter de charitate, ſeu amore, quo quis alios proſequatur. Quare cenſemus interpretationi iſti minime acquieſcendum eſſe; quamvis alioqui aliquid contineat, quod à veriſimilitudine, & porro ab ipſa veritate non abhorret; quatenus videlicet continet explicationem verborum Apoſtoli, ſtatim poſt enunciationem iſtam, de qua tota quæſtio eſt, ſubjunctorum.

Alii igitur credunt, Apoſtoli mentem in iſto enunciato proferendo, eique illis ſubjiciendis, quæ ſubjecit, fuiſſe, oſtendere fructum maximum, qui percipitur ex eo, quod quis alios diligat, nempe quod, etiamſi Deus eſt inconſpicuus, tamen per dilectionem iſtam is, qui ea eſt præditus, id conſequitur, ut ipſius Dei nihilominus fiat particeps, eoque fruatur. Quanquam non plane ad hunc modum loquuntur iſti, ſed ad id reſpicientes, quod melius ad enunciatum iſtud accommodatur, non de Dei participatione ejuſve fruitione, ſed de ipſius cognitione loquuntur, quæ ei contingat, qui dilectione erga alios ſit præditus, quamvis ipſum Deum non videat. Apparet enim, magis prope eſſe, tanquam ejus effectum, cognitionem aſpectui, quam fruitionem. Sed interim Apoſtoli verba, non quidem cognitionem, ſed fruitionem ſeu participationem ſignificare videntur. Quod enim Deus in nobis maneat, non indicat proprie loquendo cognitionem ullam, quam Dei habeamus: ſed tantum, quod illius participes ſimus, eoque alio modo fruamur, & ſupra, cum de hac manſione Dei in nobis alibi mentio ab Apoſtolo fieret, oſtendimus, ea ſignificari totum id, quod in hac vita magis excellens poſſidere quis poteſt, divinius profectum. Ad quod ſignificandum non ſatis eſt phraſi uti *cognoſcendi Dei*, niſi illa figurate accipiatur, ita ut cauſa pro effectu ponatur, quia nimirum Deum participandi ejuſque fruendi, quatenus id in hac vita obtingere poteſt, cauſa eſt ejuſdem Dei cognitio. Atqui in hac interpretatione, cum habeatur in ea relatio ad *conſpectum*, quatenus videlicet nihilominus, ut is non detur, tamen detur cognitio, neceſſe eſt, non de cognitione figurata iſta, ſed de propria ſermonem eſſe.

Quapropter cum verba Apoſtoli, ut dictum fuit, eam non ſignificent, retinendæ ſunt in hac interpretatione voces *participationis* & *fruitionis*. Nam ſi eæ retineantur, ea valde probabilis videtur. Quanquam fieri etiam poteſt, ut in his Apoſtoli verbis, ſubobſcure tamen, aliqua ratio habeatur ejus, quod ſcriptum eſt ad finem hujus capitis, ubi ſimiliter fit mentio de Deo, qui non conſpiciatur. Quaſi Apoſtolus hic voluerit dicere, non eſſe cur quis jactet, ſe amare Deum, cum Deus nemini conſpiciatur: ſed opportere ut alii alios diligamus, quemadmodum etiam alii alios conſpicimus. Nam ſi id fecerimus, tunc gloriari poterimus, quod Deum ipſum amemus. Id quod eleganter ſignificari poteſt per verba iſta, *Deus in nobis manet*. Ut nihil dicam de reliquis, quæ ſtatim ſequuntur in quibus hoc expreſſum eſſe videtur. Nam per hoc, *quod charitas Dei perfecta ſit in nobis*, nemo negare poteſt, id videri expreſſe ſignificari, quod quærimus, videlicet nos perfecte Deum amare. Apertum eſt enim, ut ſupra alibi docuimus, *charitatem Dei* eo ſenſu in Sacris Literis accipi poſſe, ut charitatem ſignificet, qua Deus amatur; immo propter ſuperiorem locum illum, *In hoc apparuit charitas Dei*, vix aliter ab hoc ſcriptore *Dei* ſeu *Patris charitas* in tota hac Epiſtola accipitur. Tantum alicubi, ut ante ſuis locis indicavimus, videtur aut poſſe, aut etiam debere ſignificare eam charitatem, quam Deus nobis præſcripſit. Verumtamen, quia, ut diximus, ſubobſcure omnino contineretur in Apoſtoli verbis ſenſus iſte, qui convenientiam habet cum eo, quod ad finem capitis eſt dictum, arbitramur non eſſe recedendum ab ea interpretatione, quam proxime ante, ſeu ſecundo loco attulimus. Hic nihilominus tamen monere voluimus, ad tertiam iſtam interpretationem refellendam, nihil prorſus momenti habere, quod hic Apoſtolus utatur verbo θεάομαι: ad finem vero capitis verbo ὁρᾶν, cum de Deo, qui non aſpiciatur,

Digitized by Google

vel non videatur, verba facit; quaſi hinc concludi poſſit, non idem utrobique de Deo negari, & conſequenter, non poſſe hæc loca ut de eadem re loquentia accipi. Namque in euſdem ſcriptoris Euangelio capite primo verſiculo 18. ſimiliter non idem verbum habetur quod hic; non inquam τεθέαται ibi ſcriptum eſt, ut in hoc loco, ſed ἑώρακε; cum tamen ſatis manifeſte appareat, eandem prorſus ſententiam utrobique eſſe. Sed ad propoſitum noſtrum revertentes, concludimus, Apoſtoli mentem eſſe, dicere quod, quamvis Deus à nemine conſpiciatur, (ſubaudi in bac mortali vita) tamen ſi quis dilectione erga alios ſit prœditus, ipſius Dei ſit particeps; & verè in ejuſmodi bomine eſt dilectio erga Deum; ſive ea dilectio, quam ipſe Deus nobis præſcripſit.

Hanc ſententiam porro, *Charitas ejus perfecta eſt in nobis*, id eſt ei ſimilem, babuimus etiam antea, ut verſiculo quinto ſecundi capiris, ad cujus loci enarrationem noſtram poteſt quis recurrere, ſi ampliorem fortaſſe ejus explicationem quærat. Jam enim nobis ulterius progrediendum eſt. Sequuntur enim verba, quæ cum iſtis jam explicatis maximam babent cognationem, & ſimul aliquid aliud continent, ut ſtatim videhimus.

Verſ. 13. Verba ſiquidem hæc ſunt: *In koc cognoſcimus, quod in eo manemus, & ipſe in nobis; quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis.* Concluſerat proxime Apoſtolus, ex eo, quod alios amemus, fieri, ut Deus in nobis maneat. Hoc ldem hic repetit, addens, quod ipſi viciſſim in eo manemus. Id quod videlicet reipſa tamen eo continebatur, quod dictum fuerat, Deum in nobis manere. Verum præter id, quod id repetit, quod proxime dixerat, illud etiam probat, inquiens, nos inde hoc cognoſcere, *quod ex ſpiritu ſuo dedit nobis Deus*, id eſt, hinc manifeſte probare, quod nos, qui alios amamus, in Deo manemus, & ipſe Deus in nobis manet; quia qui tali dilectione ſunt præditi; ii Dei Spiritus ſunt participes; & ubi Dei Spiritus eſt, neceſſe eſt ipſum Deum eſſe. Et breviter, ut ſupra indicavimus, hic plane eodem modo argumentatur Apoſtolus, quo argumentatus eſt in fine capitis præcedentis, ubi, quia non ita apertum erat, quid nomine *Spiritus Dei*, quem participemus, intelligeret, id nos aperte explicuimus; noſtramque explicationem veriſſimam eſſe confirmat præſens hic locus, nempe Spiritum iſtum Dei aliud nihil eſſe, quam ipſam erga alios dilectionem. Ob eam cauſam, quod Dei maxime proprium eſt diligere: quemadmodum prædicto loco ad præcedentis capitis finem ſatis aperte oſtendimus; & propterea eo vos rejecimus. Tantum, quod iſto in loco facere omiſimus, & nos bic facturos polliciti ſumus, explicandum nobis eſt, quomodo verum ſit, quod Deus faciat nos charitate eſſe præditos, & hac ratione, ſecundum interpretationem noſtram, det nobis de ſpiritu ſuo. Illud aurem non videtur ſane obſcurum eſſe, quandoquidem certum eſt, niſi Deus prior nos dilexiſſet, & miſiſſet filium ſuum vitam æternam annunciantem ipſius Dei nomine iis, qui vera dilectione erga alios fuerint præditi, nunquam futurum fuiſſe, ut nos talem dilectionem alii erga alios habuiſſemus, qualis intelligitur in iſto felici nuncio nobis divinitus allato.

Eſt igitur Deus, amore ſuo erga nos, & promiſſione vitæ æternæ, amoris noſtri erga alios autor, quatenus alioqui amore iſto præditi non fuiſſemus: ſed ejuſdem rei autor eſt eriam, idque magis proprie, quatenus per iſta, quæ nobiſcum fecit, charitatem ſeu amorem, de quo loquimur, in nobis ingeneravit. Quemadmodum Paulus ad Philip. cap.2. ait, *Deum in nobis operari, ut & velmus, & perficiamus*, ea videlicet, quæ pertinent ad ſalutem noſtram; non aliam ob cauſam, niſi quia Deus per prædicationem Euangelii Jeſu Chriſti effectus iſtos nobis plane ſalutares in nobis producit. En igitur quomodo Deus nos charitatis veræ ac perfectæ participes faciat; & conſequenter, cum charitas ſit quiddam adeo Dei proprium, ut ipſe Deus charitas eſſe dicatur, nobiſcum proprietatem ſuam quandam communicet, & ſic de ſpiritu ſuo nobis det. Quæ *ſpiritus* appellatio propterea convenir qualitati iſti amandi alios, quia hæc qualitas eum, in quo eſt, ſummopere afficit, & maximam vim habet ad ejus actiones ejuſdem qualitatis reddendas. Ut enim quis affectus eſt, & potiſſimum affectu tali, qui ejus actiones aliquo modo moderetur: ſic dicitur tali aur tali ſpiritu eſſe præditus.

Verſ. 14. Ne autem dubitare poſſimus de explicatione noſtra, quomodo Deus ſit autor iſtius ſpiritus in nobis, quo ſit, ut alios amemus, ſicut Deus nos amat, facit inter alia id ipſum, quod in Johannis verbis hic ſtatim ſequitur. Id autem tale eſt: *Et nos vidimus, & teſtificamur, quoniam Pater miſit filium ſuum ſalvatorem mundi.* His enim verbis Johannes declarat, quomodo Deus de ſuo ſpiritu nobis dederit, id eſt, ſpiritus charitatis fecerit nos participes. Nempe, quia miſit filium ſuum in mundum, ut mundus per ipſum ſervetur. Itaque vult dicere Apoſtolus, propterea nos ſpiritu cbaritatis præditos eſſe, quia animadvertimus Dei ſummam in nos charitatem, dum filium ſuum, ut nos ſervaret, in mundnm miſit, & eum pro nobis mori voluit. Quemadmodum etiam antea ſimiles ſcriptoris noſtri ſententias interpretati ſumus, & in bunc ſenſum eas accipi debere oſtendimus. Continet autem hæc ſententia, ut ex iis intelligi poteſt, quæ modo diximus, duo, quæ pertinenr ad confirmandam enunciationem proxime præcedentem, quod Deus de Spiritu ſuo nobis dederit. Unum eſt, quod Deus nos vebementer amavit; unde apparet, dilectionem veram & perfectam Dei effectum eſſe ejuſmodi, qui indicet, quali ſpiritu, ſi ita loqui licet, Deus ſit præditus, & breviter, ad Spiritum Dei pertinere, vere ac perfecte amare. Alterum, non ita aperte, ut iſtud prius, in Apoſtoli verbis contentum, ſed tamen in illis comprebenſum, eſt, quod nos ideo amamus alii alios, quia animadvertimus amorem Dei erga nos; & ſic factum eſt, ut ipſius divini ſpiritus, charitatis, inquam, veræ ac perfectæ participes facti ſimus. Nec contentus fuit Apoſtolus affirmaſſe, Deum tantam & tam efficacem in nobis charitatem erga nos exercuiſſe: ſed addidit, ſe & alios ſui ſimiles, nempe Chriſti Apoſtolos, cbariſſimoſque & præcipuos ejus diſcipulos, iſtud & vidiſſe, id eſt plane cognoviſſe, & propterea nihil dubitaſſe id publice teſtari. Hac enim ratione multo majorem fidem rei veritatis fecit.

Dum autem dicit, *Miſit filium ſervatorem mundi*, ut ex ante dictis à nobis apertum eſt, non eſt intelligendum, Dei filium jam fuiſſe ſervatorem mundi, antequam mitteretur: quamvis id alioqui recte intellectum, vere dici poſſit: ſed eſt pbraſis iſta valde frequens in Sacris Literis, ut mitti ſeu venire aliquis dicatur talis aut talis, non quia qualitatem iſtam antea habuerit: ſed quia ad id præſtandum, quod qualitas iſta ſignificat, venerit aut miſſus fuerit; ut paullo ante vidimus Apoſtolum dixiſſe, dum eandem fere ſententiam, quam hic, efferret, Deum miſiſſe filium ſuum propitiationem ſeu expiationem pro peccatis noſtris; & Nicodemus, in initio tertii capitis Euangelii bujus ſcriptoris, Chriſtum alloquens ait: *Scimus, quia à Deo veniſti magiſter*, id eſt, veniſti ut magiſter ſis. Sic igitur & hic, *Miſit filium ſervatorem mundi*, aliud nihil eſt, quam Miſit filium, ut eſſet ſervator mundi. Vulgata editio additam habet ad *filium* vocem *ſuum*, qua & Græca veritas, & editio Syriaca prorſus hoc in loco caret. Cur vero Dei filius vocetur *Servator mundi*, cum interim etiam poſt adventum ipſius maxima mundi pars, id eſt hominum, pereat; ne hic interpretationes aliorum ſine ulla neceſſitate recenſeamus & refutemus, ſatis ſit dixiſſe, Chriſtum ſervatorem mundi eſſe, quatenus ſcilicet & quantum in ipſo eſt. Quo etiam ſenſu dictum eſt in primo capite Euangelii ſui ab eodem Johanne, *Chriſtum venientem in mundum omnem bominem illuminare.* Ubi interim negari non poteſt eſſe aliam

præ-

Digitized by Google

præterea ſermonis figuram, cum & ibi *omnis* ſeu *cujuſvis hominis*, & hic *mundi* appellatione non prorſus ſinguli homines, nec mundus totus intelligatur: ſed ibi ſignificetur, nullam eſſe hominis conditionem, quæ illum excludat ab illuminatione, quæ per Chriſtum contingit: hic vero declaretur ſimiliter, ad totum mundum pertinere ſalutem per Chriſtum allatam, quatenus nullum genus hominum nominatim ab ea excluditur, ſed generatim ea ad omnes pertinet.

Verſ. 15. Sequitur apud Johannem, *Quiſquis confeſſus fuerit, quoniam Jeſus eſt filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe in Deo.* Difficile eſt plane conſtituere, cur Apoſtolus hæc verba hoc loco ſubjunxerit. Nam quod quodammodo per digreſſiunculam ad id reverſus fuerit, de quo initio hujus capitis egit, mihi parum ſit veriſimile: ſed arbitror alterutram ob cauſam quam ſubjungemus, illum hoc loco verba iſta protuliſſe. Aut enim voluit (& hoc quidem mihi magis probatur) oſtendere, quomodo ſit verum, quod Deus miſerit filium ſuum ſervatorem mundi; aut demonſtrare voluit apertius, quantam charitatem Deus in filio ſuo mittendo exeruerit. Verum priorem cauſam, quæ mihi magis probatur, quamque veriſſimam eſſe credo, latius explicemus. Potuiſſet enim quis dicere, quomodo vero iſtud, quod teſtaris te una cum aliis vidiſſe, tibi credi poteſt? Aut quomodo ejus rei documenta nobis das, quod ſcilicet Pater, id eſt Deus, miſerit filium ſuum ad ſervandum mundum? Cui reſpondet Johannes, ſe propterea una cum aliis verum dixiſſe, idque hujus rei documentum eſſe, quod Jeſus nempe ille Nazaræнus, qui ſalutem æternam mundo annunciavit, & ipſius Dei nomine promiſit, & ſeipſum denique illam ſibi credentibus & obedientibus daturum affirmavit, eſt verus & unigenitus Dei filius. Articulus enim, quemadmodum nomini *filii* proxime, ad ſignificandum unicum illum Dei filium, præpoſitus fuit, ſic & hic ei præponitur; & hac ratione melius per hoc, quod hic dicitur, illud, quod proxime dictum eſt, probatur ac confirmatur. Non contentus autem fuit Johannes, ut ſimpliciter diceret, Jeſum eſſe iſtum Dei filium: ſed efficacius id exprimere voluit inquiens: quod, qui hoc confitetur, id eſt ex animo credit, & ſic non ore tantum, ſed corde hoc verum eſſe agnoſcit, in eo ſtatu eſt, ut & ipſe in Deo maneat, & Deus in illo, quo, ut non ſemel dictum fuit, nihil præſtantius poteſt homini in hac vita contingere; & ſic admodum efficaciter ac ſplendide affirmat ac conteſtatur, veriſſimum eſſe, quod Jeſus Nazaræнus ſit ille Dei filius unicus ac ſingularis qui ſalutem mundo attulit. Jam quod attinet ad alteram cauſam, ut ſcilicet apertius Apoſtolus Dei erga nos amorem oſtenderet, propterea hæc verba dixiſſe; ea ita ſe habet, nimirum quod docere voluerit, Deum præ nimio amore, quo nos proſequutus eſt, talem viam ad ſalutem æternam conſequendam nobis propoſuiſſe, quæ admodum ſit facilis; cum ad iſtud ſummum bonum adipiſcendum aliud nihil ex ipſo Dei conſilio ſit opus, quam credere, Jeſum Nazaræнum eſſe Dei filium, filium, inquam, ut dictum eſt, unicum ac ſingularem, & ſic regem populi Dei. Atqui hoc credere ſibique perſuadere, admodum facile homini mentis probæ eſſe videtur; cum reſurrectionis à mortuis ipſius Jeſu, & exaltationis ad dexteram majeſtatis Dei extent teſtimonia, probationes, atque indicia clariſſima ac certiſſima, & omni exceptione majora. Cenſemus nihilominus tamen, quamvis interpretatio hujus loci, hac noſtra poſteriore explicatione contenta, non videatur eſſe ſpernenda, præſtare, ut diximus, priorem omnino amplecti.

Verſ. 16. Jam id, quod hic ſtatim conſequitur, ubi Apoſtolus more ſuo repetit, quæ proxime dixerat, aperte oſtendit, nos verum dixiſſe, cum affirmavimus, Johannem propterea mentionem feciſſe, quod ipſe, & ejus ſimiles vidiſſent, quod Pater miſiſſet filium ad ſervandum mundum, ut hac ratione Dei charitatem erga nos oſtenderet. In hac enim repetitione ſua diſerte *charitatis Dei* fit mentio, quam erga nos habeat, hocque pro eo ſubſtituitur, quod antea dictum fuerat de miſſione iſta Filii à Patre. Sic enim verba Johannis habent: *Et nos cognovimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis.* Nemo non videt, verbis iſtis, *cognovimus & credidimus*, repeti id, quod dictum eſt ſupra diverſis verbis, nempe *vidimus, & teſtificamur*, repeti, inquam, eandem ſententiam: quamvis aliqua diverſitas inter ſenſum proprium ipſorum verborum præcedentium, & horum ſubſequentium, animadverti poſſit. Quamvis enim non idem plane ſit *videre* ſeu *ſpectare*, quod *cognoſcere*: pro eodem tamen ſæpe accipiuntur; nempe quia per viſum ſeu aſpectum ſit cognitio. Verbum vero *teſtificandi* cum verbo *credendi* hanc convenientiam habet, quod, qui ex animo aliquid teſtatur, id plane verum eſſe credit. Quanquam ſuſpicor in verbo *credidimus* poſſe eſſe Hebraiſmum quendam, unde fiat, ut parum aut nihil differat ejus ſignificatio, hoc in loco, a verbi *teſtandi* ſignificatione. Hebræi enim ex unico verbo, paullulum aut etiam nihil immutato, plures quam unam ſignificationem eliciunt, ita ut inter alia hoc potiſſimum fiat, ut verbum, quod in una conjugatione ſignificat actionem ſeu paſſionem tantum illius, ad quem verbum refertur, in alia, & nonnunquam etiam in eadem, ſignificet actionem vel paſſionem iſtam in alium tranſlatam. Nam hac ratione fit, ut verbum *credendi* poſſit exemplo Hebrææ linguæ uſurpari ad ſignificandum, quod quis fidem faciat, & ſic cauſa ſit ut alii credant, ſeu credendi affectum in aliis efficiat, ita ut, cum Apoſtolus dicit, *Et nos cognovimus, & credidimus charitati*, (ſeu, ut Græcum verbum habet, *charitatem*) *quam habet Deus in nobis*, idem ſit, ac ſi dixiſſet, *Et nos cognovimus, & fidem fecimus de charitate, &c.* Verumtamen iſtam conſiderationem noſtram, nequaquam pro vera afferimus, ſed tantum examinandam proponimus

Poſtquam Johannes clarius repetiit id, quod paullo ante dixerat, addit quiddam, quod ſuperius affirmaverat, inquiens, *Deus charitas eſt*; atque ſubjungit, *Et qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo manet.* Nam certe ſi Deus eſt charitas, neceſſe eſt ut, qui in charitate manet, in Deo maneat. Quod tamen neceſſarium non eſſet, niſi, cum dicitur, *Deum eſſe charitatem*, intelligeretur, Deum eſſe ipſam charitatem. Nam ſi hic, id eſt, in enunciatione iſta, *Deus eſt charitas*, charitas quiddam eſſet, quod de Deo prædicaretur ſimpliciter, ut alia de aliis prædicantur, nihil vetaret quominus Deus eſſet charitas, & tamen quiſpiam, qui in charitate maneret, non maneret in Deo. Quanquam, ut verum dicam, non apparet, Johannem ad eum modum, quo nos antea fecimus, hoc loco argumentari: ſed convenienter iis, quæ ſupra à nobis diſputata ſunt, ſtatuendum videtur, eum propterea ex eo, quod Deus ſit charitas, colligere, eum manere in Deo, qui in charitate manet, quia ex enunciato iſto, *Deus eſt charitas*, appareat, charitatem eſſe Dei effectum quendam, quem is maxime familiarem, ut ſic dixerim, habeat, & ſic fieri, ut is, qui veram charitatem exerceat, Deo ſit ſimilis, ejuſque ſpiritus ſit particeps. Nam non ſemel antea idem Apoſtolus ex eo, quod participes ſimus Spiritus Dei, concluſit, nos in Deo manere, & Deum in nobis: quemadmodum hic ex eo concludit, quod in charitate maneamus. Unde ſatis aperte intelligi poteſt, interpretationem noſtram veram eſſe, quod iſte *Dei Spiritus*, de quo Johannes loquitur, aliud nihil ſit quam charitas Id tantum pro explicatione horum verborum addere poſſumus, ne id quidem aperte conſtare, quod Apoſtolus ex enunciatione iſta, *Deus eſt charitas*, omnino ratiocinetur. Nam fieri poteſt, ut enunciationem iſtam hic protulerit ſimpliciter in hunc finem, ut teſtetur Dei charitatem eſſe ſummam; & poſtea, ut ad charitatem nos inflammet, ſubjunxerit id, quod ſtatim ſequitur, non ut concluſum ex enunciato iſto, ſed ut per ſe ſubſiſtens, atque ut rem, de qua per ea, quæ

antea

antea ab ipſo diſputata ſunt, dubitari nequeat. Tametſi etiam ſine ulla præcedente diſputatione, tanquam ab eo, qui alios doceat, potuit iſtud ab Apoſtolo plane affirmari, & verum eſſe conſtitui, ut ſane veriſſimum eſt, nempe eum, qui in charitate maneat, in Deo manere, & Deum in ipſo.

Unum adhuc reſtat in hoc 16. verſiculo notandum, qua ratione videlicet loquutus fuerit Johannes, cum charitatis mentionem fecit, quam Deus erga nos exerceat. Sic enim loquutus eſt: *Charitatem, quam habet Deus in nobis.* Quæ loquutio, præſertim tota ſimul accepta, vix alibi invenietur. Supra, cum ſimiliter de charitate Dei erga nos eſt loquutus, uſus eſt quidem iſto eodem modo loquendi *In nobis*, pro *erga nos*: ſed verbo *habendi* ad *Deum* relato minime eſt uſus: ſed verbo *apparendi* relato ad *charitatem*, qui loquendi modus eſt multo uſitatior. Ex his autem duobus locis inter ſe collatis apparet, in priore loco, de quo alioqui fortaſſe dubitari potuiſſet, illud *in nobis* prorſus ſignificare *erga nos*: quemadmodum in hoc poſteriore neceſſe eſt plane ut ſignificet.

Verſ. 17. Pergit Apoſtolus & ait: *In hoc perfecta eſt charitas cum nobis, ut fiduciam habeamus in die judicii; quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in mundo hoc.* Habent hæc verba, magnam & variam difficultatem, quam ſi diligentius explicare velimus, nimis longi ſine fructu ullo futuri ſimus. Non committemus tamen, quin ea dicamus, quæ ad veram & horum & ſtatim ſequentium verborum ſententiam aſſerendam pertinere poſſe putabimus. Primum igitur nihil dubitamus, quin id, quod Beza in ſuis annotationibus monet de ordine & ſtructura horum verborum, veriſſimum ſit; videlicet quod verba iſta, *Ut fiduciam habeamus in die judicii*, tanquam per parentheſin dicta accipienda ſint, & non conjungenda cum verbis illis præcedentibus, *In hoc perfecta eſt, &c.* Nempe cum quibus conjungi debeant illa, *Quia ſicut ille eſt &c.* Et ſane ſæpius antea Apoſtolus, hoc modo loquendi utens, ut dicat, *In hoc fit hoc aut illud*, ſi id, quod ſignificatur per voculam *hoc*, dum dicit *in hoc*, ſequitur poſt verba iſta, anteponit ei conjunctionem Græcam ὅτι, quemadmodum hic poſuit ante verba illa *ſicut ille eſt, &c.* Exempla hujuſce rei habetis hoc eodem capite ſupra ℣ſ. 13. & 9, & alibi non ſemel, ut per vos ipſi animadvertere poteritis. Quod vero anteponat ei, quod ſignificatur in tali loquutione per demonſtrativum illud *hoc*, particulam *ut*, nuſquam factum ab eo eſt; nec ſermonis ratio videtur id ferre poſſe. Unde factum eſt, ut quidam ex iis, qui credunt illud, *Fiduciam habeamus in die judicii*, id eſſe, quod per pronomen *hoc* ſignificatur, dixerint, verbum Græcum ἵνα, quod ei anteponitur, & proprie *ut* ſignificat, idem hic vale, quod ὅτε, id eſt, *cum*, ſeu *quando*, idque exemplo quodam Ariſtophanis confirmare ſunt conati. Verum nihil eſt opus ad iſta confugere, ubi habemus interpretationem aliam, quæ cum uſu hujus ſcriptoris maxime convenit, & nihil incommodi prorſus habet. Jam ſi verba iſta ita legi debent, ut Beza monuit, & nos cenſemus, videndum reſtat, quinam ſit eorum ſenſus, quem à Beza non fuiſſe animadverſum, plane auſim affirmare. Nos enim primum cenſemus, id quod ille non vidit, pronomen *ille* ſeu ἐκεῖνος, non Deum ipſum, ſed Chriſtum ſignificare: quemadmodum oſtendimus evenire ſupra non in uno loco. Nec ſolet Johannes pronomine iſto uti ad ſignificandum illum, quem proxime commemoravit, niſi tunc, cum non poteſt pronomen αὐτὸς ad eum ſignificandum commode uſurpari, ut ſupra duobus in locis eveniſſe oſtendimus, ubi propter hanc cauſam neceſſe quodammodo habuit Johannes uti pronomine iſto ἐκεῖνος loco αὐτὸς; & certe alioqui etiam pronomen ἐκεῖνος ſua propria & conſueta vi ad eum refertur, qui non proxime, ſed vel procul, vel etiam nunquam antea fuerit nominatus.

Hoc igitur conſtituto, quod hic non ſecus atque alibi pronomine iſto Chriſtus ſignificetur, qui proxime nominatus non fuerat, ut recte intelligere poſſimus, quid ſibi hoc velit, *Quod ſicut ille eſt, & nos ſumus in mundo hoc*, neceſſe eſt diligentius perpendere, quid ſibi velint verba illa, à quibus hoc pendet, nempe, *In hoc perfecta eſt charitas cum nobis*, atque inquirere, de qua videlicet charitate hic verba fiant, noſtra an Dei; & quid per illud *perfecta eſt* omnino ſignificetur. Atque hinc initio facto, eſt nobis totius loci verus ſenſus accurate inveſtigandus.

Primum igitur, ſi verba eo modo diſponantur, quo nos diſponenda eſſe docuimus, & pronomen *ille* ſeu ἐκεῖνος ad Chriſtum ut oſtendimus referendum plane eſt; ipſa verba ita ſonant, ut appareat, Johannem ita dicere, in eo charitatem nobiſcum perfici, quod tales in hoc mundo ſimus, qualis Chriſtus eſt: quod eo pertinet, ut in die judicii fiduciam habeamus. Itaque deinde quærendum eſt, ut diximus, de qua charitate, noſtrane an Dei, Apoſtolus in his verbis loquatur. Qui volunt illum loqui de charitate Dei, nempe erga nos, coguntur verba iſta ſic diſpoſita, ut nos diſpoſuimus, ſicque ſonantia, ut ea ſonare diximus, ita interpretari, ut Apoſtolus dicere voluerit, charitatem Dei erga nos tunc perfici, cum nos in hoc mundo ſumus, qualis eſt Chriſtus. Quæ interpretatio non videtur defendi poſſe, propterea quia Dei charitas erga nos per ſe ipſa perfecta eſt, neque ut perficiatur opus eſt, ut effectus ullus inde in nobis exiſtat. Sed reſpondebunt iſti, verbum *perficiendi* hoc in loco non ſignificare perfectum fieri: ſed effectum ſuum, ac finem ſibi propoſitum conſequi. Atqui neceſſe eſſet, ad iſtam hujus verbi ſignificationem aliis hoc in loco probandam, aliquod ejus rei exemplum afferre. Ego hactenus nullum invenire potui, & in ſuperioribus locis, ubi hæc eadem loquutio eſt, quod ſcilicet charitas perficiatur, talem ſignificationem vix ullo modo poſſe admitti, ſatis credimus intelligi poſſe ex eorundem explicationibus noſtris. At rurſus, quando prior reſponſio iſta nobis non probatur, dicent, ex conſueto modo loquendi in Sacris Literis, poſſe rem ipſam pro rei cognitione uſurpari, & propterea hic dici poſſe, idem eſſe *perfici*, quod *perfectum oſtendi.* Sed neque hoc, quamvis ſignificatio iſta verbi *perficiendi*, ſuperioribus illis locis hujus Epiſtolæ, de quibus modo dicebamus, accommodari poſſit, hic nihilominus locum habere poſſe videtur; cum perfectio charitatis Dei erga nos, non ex eo apparere poſſit, quod nos tales in hoc mundo evadamus, qualis eſt Chriſtus: ſed potius in eo, quod vi ipſius charitatis, tales evadere poſſimus. Hoc autem, conſiderata ipſius divinæ erga nos charitatis qualitate, & propria vi, per ſe ſatis apparet; neque ut appareat quicquam opus eſt, ut effectus ipſe conſequatur; cum nemo non videat, ſi non conſequitur, id non ab imperfectione ulla divinæ charitatis proficiſci: ſed ab improbitate & malitia, vel certe negligentia noſtra.

Quare neceſſe eſſet, ſi altera iſta reſponſio aliqua ratione admittenda foret, alium figuratum loquendi modum, præter jam dictum, in Apoſtoli verba inducere, hoc nimirum pacto, ut, *Eſſe tales in hoc mundo, qualis Chriſtus eſt*, idem valeret, atque *Eſſe poſſe tales, &c.* Quod ſatis durum eſſet, in hoc præſertim loco, cum Apoſtolus in tota ſua hactenus diſputatione de charitate ſive Dei, ſive noſtra, non videatur unquam habuiſſe rationem ejus, quod vi illius fieri poſſit: ſed tantum illius, quod re ipſa fiat. Quicquid ſit, non ſunt figuratæ loquutionum ſignificationes in unis verbis, eadem, eaque brevi periodo comprehenſis, ſine neceſſitate multiplicandæ, eæ præſertim, quæ non admodum uſitatæ fuerint, qualis ſine dubio iſta eſt, quam poſtremo commemoravimus. Quapropter ſatius eſſe videtur, charitatem iſtam ita intelligere, ut ad nos active referatur, id eſt de charitate, qua nos diligimus, accipiatur. Sic enim fiet, ut & ſenſus ſit multo probabilior, & nobis utilior; & eæ difficultates ceſſent, quæ in altera iſta interpretatione de charitate Dei emergunt. Tantum difficultas aliqua eſſe videtur in verbis illis,

cum

cum nobis, ſeu *nobiſcum*. Nam ſecundum hanc interpretationem, neceſſe eſt ut idem valeat *cum nobis*, quod *in nobis*. Qui loquendi modus, ſi modo alibi invenitur, rarus admodum eſt, verbaque iſta *cum nobis* melius ſine dubio accommodantur ad alteram illam interpretationem, quam nos minime probamus. Sed non debet hæc ſola difficultas, quæ non magna eſt, nobis eripere peregregium, atque, ut coojici poteſt, veriſſimum ipſius loci ſenſum. Vidimus enim & paulio ante, id eſt, in hoc eodem capite ℣ſ. 9. & proxime ℣ſ. 16. Apoſtolum, ut ante monuimus, uſum fuiſſe verbis *in nobis*, pro eo, quod eſt *erga nos*, & ſic iis verbis ſignificaſſe id, quod erga nos fit, quibus proprie ſignificatur id, quod in nobis fit.

Quare non debet eſſe mirum, ſi hic viciſſim iis verbis, quibus proprie ſignificatur quod erga nos fit, declarare voluerit id, quod fit, ſive eſt in nobis. Jam ſenſus, accipiendo hic charitatem pro charitate noſtra erga alios, iſte eſt, quod noſtra hæc charitas tunc perfecta eſt, cum ſumus tales io hoc mundo, qualis Chriſtus eſt, id eſt, qualis ipſe fuit, dum in hoc mundo eſſet. Nam verba, *in hoc mundo*, potius propter Chriſtum addita ſunt, quam propter nos; ad declarandum videlicet, hic ſermonem eſſe de ſimilitudine noſtra cum Chriſto, ſive eadem qualitate; non quidem conſiderato Chriſto qualis nunc eſt in cœlo, ſed qualis fuit in hoc mundo. Nam verbum præſentis temporis pro verbo temporis præteriti in Sacris Literis uſurpari, non eſt novum. Quinetiam ſupra cap. 3. 7, ubi ſimilis eſt loquutio, & quidem de eodem Chriſto, iſtud factum fuiſſe apparet, in illis, inquam, verbis, *Qui facit juſtitiam juſtus eſt, ſicut ille juſtus eſt*: tametſi nos, ut, quam maxime fieri poteſt, verborum proprietas conſervetur, oſtendimus, quo modo poſſint verba iſta explicari, etiamſi iſta temporis enallage ibi non fiat: ex qua tamen multo ad rem accommodatiorem ſenſum, & doctrina Chriſtiana nobis utili pleniorem, emergere, ex explicatione noſtra loci iſtius facile intelligi poteſt.

Sed quæret aliquis, quid ſibi vult iſtud, *quod tales ſimus qualis Chriſtus in hoc mundo fuit?* Reſpondemus, id ſatis per ſe conſtare, & ſententiam continere ad totum locum accommodatiſſimam, etiamſi non habeatur relatio ad charitatem, de qua hic eſt ſermo, ut quidem credimus haberi debere, atque intelligi, non ſimpliciter, ſed ſecundum quid iſtam ſimilitudinem noſtram cum Chriſto eſſe; videlicet ut in charitate erga fratres tales ſimus, qualis ipſe fuit: etiamſi, inquam, ad hunc modum verba iſta non interpretaremur, ſed ſimpliciter ea acciperemus, non quidem abſolute, (ſic enim ſenſus & abſurdus, & impoſſibilis eſſet) ſed quod attinet ad morum & vitæ ſanctitatem: tamen, quemadmodum ſenſus per ſe verus eſſet: ſic etiam ad ipſam charitatem, quæ ſimpliciter hic nominatur, plane accommodatus foret; cum ſine reſtrictione ulla, quicquid ad morum & vitæ ſanctitatem pertinet, poſſit, ut ſupra à nobis alicubi ex parte diſputatum eſt, & divinis teſtimoniis confirmatum, charitatis nomine comprehendi, ſeu ad charitatem, tanquam ad caput quoddam revocari. Verumtamen hoc in loco placet iſtam ſimilitudinem charitatis noſtræ cum Chriſti charitate ita interpretari, ut arctiore quadam ſignificatione, & magis propria, nomen *charitatis* accipiatur; quatenus ſcilicet ſignificat erga fratres dilectionem. Nam ex ea fit, ut propter illos nihil non faciamus, & aliquod egregium opus, in ipſorum beneficium, ſi opus fuerit, patremus. Hujuſmodi autem, atque inter cætera maximum ac præcipuum eſt, mortem pro illis oppetere. Namque hoc ipſum illud eſt, propter quod maxime ac præcipue in charitate Chriſto ſimiles ſumus. Quare verbis iſtis, *Quia ſicut ille eſt, &c.* Potiſſimum ſignificatur, quod non recuſemus pro fratribus mori, ſi uſus hoc poſtulet: quemadmodum Chriſtus, ut nobis benefaceret, & vitam æternam compararet, pro nobis mori non recuſavit.

Ex hac interpretatione noſtra liquido apparet, quid ſignificet verbum illud *perfecta eſt*, id eſt, Eſt plena, & ad eum gradum pertingit, qui oobis præſcriptus eſt, & quo ubi pertigerit, jam nihil illi deeſt, quod ſit neceſſarium, ut ex ea affectus ille conſequatur, quem expectamus, & præmium ex Dei benignitate reportemus, quod illi ab ipſo Deo per Chriſtum repoſitum fuit. Non pauci ſunt, qui verbum iſtud τετελείωται, quod vetus interpres recte ac proprie reddidit *perfecta eſt*, aut aliud ex eodem themate derivatum, quo & hic, & alibi ſupra utitur Apoſtolus, cum de charitate noſtra loquitur, ita interpretentur, ut ſignificet ſinceritatem, & omnis ſimulationis carentiam. Quæ interpretatio mihi arridere non poteſt, cum propter alias cauſas, quæ ex explicationibus oostris ſuperiorum locorum percipi poſſunt, tum propter hoc, quod in hoc loco ea conſiſtere oon poſſit, cum manifeſtum ſit, hic non de ſinceritate agi, ſed de ipſa perfectione. Syrus interpres in his verbis poſt vocem *charitas* addit, ut arbitror, de ſuo pronomen *ejus*. Qua in re non admodum fideliter ſe geſſit. Sic enim præjudicium attulit, nec permiſit lectori indagare, de qua charitate hic ſit ſermo. Quod ſi fortaſſe non ipſe pronomen iſtud addidit, ſed Græcum codicem habuit, in quo id legeretur, ſentiendum plane hic eſt, quod alibi monuimus, veriſimile eſſe, ſciolum aliquem de ſuo illud in margine ipſius Græci codicis addidiſſe, declarandi oimirum loci gratia, idque poſtea in contextum irrepſiſſe. Idem interpres in eo fortaſſe non male ſe geſſit, quod verbum ἐστὶ, pronomini ἐκεῖνος ſubjunctum, reddidit *fuit*, & hac ratione ioterpretationem veram hujus loci confirmavit, ad docuit, pronomeo ἐκεῖνος noo ad Deum, ſed ad Chriſtum referendum eſſe. Attamen hic quoque præſtitiſſet liberum judicium lectori relinquere.

Sequitur ut de ſenſu illorum verborum agamus, *Ut fiduciam habeamus in die judicii*, quæ quo referantur, nihil dubitandum eſt, ſi tanquam per parentheſin interjecta legenda ſint, immo, ſecundum diſpoſitionem noſtram, omnium horum verborum iſta ultima ponantur. Sed & ſenſus ipſe valde apertus eſt, eique ſimilis, qui habetur ad finem ſecundi capitis, in illis verbis, *Ut, cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo, in adventu ejus*. Conſtat enim manifeſte, quemadmodum ibi, ſic & hoc io loco ſenſum eſſe, ut, quando Chriſtus veniet, judicaturus orbem terrarum, ſimus ſecuri & certi, ſententiam ab eo nobis favorabilem in nos pronunciatum iri. Facit autem locus iſte ſuperior, ut multo etiam alacrius noſtram totius hujus periodi diſpoſitionem amplectamur, ac retineamus. Ut enim ibi hæc ſententia poſita eſt ad monendum nos, ut maneamus in Chriſto, ſive in Deo per Chriſtum: ſic hoc loco veriſimile plane eſt, fuiſſe hanc ſententiam appoſitam ad nos monendos, ut tales ſimus, qualis Chriſtus in hoc mundo fuit, id quod minime factum fuiſſet, ſed plane diverſam ob cauſam ſententia iſta hic fuiſſet poſita, ſi ita prorſus diſponi deberent verba hujus periodi, ut jacent, ita ut prædicta ſeotentia conjungeretur ſenſu ipſo cum proxime præcedentibus verbis, *In hoc perfecta eſt charitas cum nobis*, ut ſane plerique exiſtimare videntur.

Verſ. 18. Oſtendimus, in hoc verſiculo 17, recte explicando, ut prædiximus, non parvam eſſe difficultatem: ſed major adhuc eſſe videtur in proximo 18, explicando, cujus initium ita habet: *Timor non eſt in charitate: ſed perfecta charitas foras mittit timorem.* Admodum enim difficile eſt ſtatuere, de quo timore Apoſtolus hoc in loco loquatur: tametſi ex iis paucis explanatoribus, quos conſulere potuimus, nemo ſit, qui hac de re quicquam dubitare videatur, ſtatuentibus omnibus, Apoſtolum hic loqui de eo timore, ſeu metu, qui opponitur illi fiduciæ, cujus fit mentio in verbis ſuperioribus. Quod quidem verum eſſe, non auſim ego prorſus negare: ſed mihi tamen multo fit veriſimilius, ut de alio metu hic verba fiant, nempe de eo metu, quem injiciunt nobis pericula, & damna,

præ-

Digitized by Google

præſertim vero ipſa mors, quæ, ut dictum fuit, ei, ſi opus fuerit, ſubeunda eſt, qui velit veram & à Chriſto præſcriptam charitatem exercere. Si aliorum ſententia tenenda ſit de ſignificatione hujus vocis *timoris*, tum neceſſe erit ſenſum horum verborum, *timor non eſt in charitate, &c.* hunc eſſe, quod, ſi quis vera charitate ſit præditus, non eſt quod metuat, ſe in die judicii à Chriſto damnatum iri: Sin vero noſtra ſententia probetur, ſenſus erit, eum, in quo ſit vera charitas, nihil ſibi metuere à quibuſvis periculis, & damnis, neque ab ipſa morte, quominus illam, ſi uſus veniat, pro fratre oppetat. Uterque ſenſus ſine dubio verus eſt, & plane egregius. Sed tamen prior non videtur bene convenire cum eo, quod omnino veriſimile ſit, ſententiam iſtam, *Timor non eſt in charitate*, eſſe proverbialem, atque ejuſmodi, quæ Johannis tempore uſurpari ſoleret. Nam ſi hoc concedatur, non poteſt fieri, ut prior ſenſus illi accommodetur; cum ſenſus iſte nullo modo conſiderari poſſit aut accipi aliter, quam ut neceſſe ſit confiteri, eum eſſe ſatis abſtruſum, ac reconditum, ac conſequentet non conſentaneum proverbiali & communiter uſurpatæ ſententiæ.

Nam primum valde abſtruſum eſt, ut timoris nomine intelligatur metus condemnantis ſententiæ in die univerſalis judicii. Deinde abſtruſum ſimiliter eſt, quod charitas tanti ſit, ut metum iſtum plane depellat; cum hoc non ex natura rei fiat, ſed tantum ex decreto Dei, qui conſtituit pro ſua pura bonitate, ut nulla damnatio in die judicii metuenda ſit ei, qui veram charitatem habeat.

Præterea iſte loquendi modus, *Timor non eſt in charitate*, videtur omnino, non quidem ſignificare, ibi non eſſe metum, ubi eſt charitas: ſed præterea declarare, metum charitati non eſſe admiſtum; quod ſane verum eſt, ſi de vera ac perfecta charitate, de qua hic ſine dubio agitur, ſententia iſta accipiatur. Alioqui enim, ſi charitas non ſit perfecta, admiſcetur quodammodo metus charitati, id eſt, dum quis amat, & ſic amore impulſus vellet aliquid magnum, id eſt, ſibi ipſi incommodum pro fratre præſtare, admiſcetur huic amori metus ipſius incommodi, & ita fit, ut is à ſancto iſto propoſito deterreatur. Ejuſmodi admiſtio non poteſt ullo pacto animadverti in charitate & metu futuræ damnationis, de quo prior ſenſus loquitur; neque metus iſte efficere ullo pacto poteſt, quominus quis perfecta charitate ſit præditus. Quin potius contrarium poteſt efficere, & hominem eo adducere, ut perfecte charitatem exerceat; cum certum ſit, eum damnatum iri, qui id non fecerit. Atqui in poſteriore ſenſu omnia, ut vidiſtis, recte conveniunt: niſi quod non eſt in proxime antecedentibus verbis verbum expreſſum aliquod, quod videatur poſſe reſpicere vocem iſtam *timoris*, ſi ea eum metum ſignificet, qui ex malis, quæ in hac vita contingere poſſunt, & præcipue ex ipſa morte concipitur: quemadmodum ſane eſt, ſi de metu diei judicii vox iſta accipiatur; cum, ut dictum fuit, fiat in proximis verbis mentio rei oppoſitæ, id eſt, *fiduciæ*, quæ in eodem judicii die habeatur.

Atque hæc ſine dubio fuit potiſſima cauſa, cur prior iſte ſenſus vulgo in mentem hujus loci explanatoribus venerit: de poſteriore vero ne cogitaverint quidem. Atqui haud raro fit, ut verba ſubſequentia ad præcedentia relationem habeant, habita ratione ſenſus, qui in iſtis continetur, etiamſi prima ſpecie, & in ipſo verborum ſono, nihil ejuſmodi appareat, quo ſubſequentia verba referri poſſint: quemadmodum, niſi vehementer fallimur, accidit hoc in loco. Quandoquidem proxime præcedentia verba illa, *Quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in mundo hoc*, continent omnino, ut monuimus, hunc ſenſum, quod ſcilicet, ſicut Chriſtus non dubitavit mortem ſubire pro nobis, & ſic in charitate erga nos perfectus fuit: ſimiliter & nos non dubitamus pro fratribus mortem adire, & hac ratione in charitate perfecti ſumus. Hic ſenſus omnino continet mentionem metu carendi, ſi quis perfecta charitate ſit præditus; & propterea appoſitiſſime ad ejus rei confirmationem ſubjungitur ab Apoſtolo proverbialis iſta ſententia, *Timor non eſt in charitate*.

Eſt autem diligenter animadvertendum artificium & ſolertia hujus ſcriptoris, qui, etiamſi verba illa, *ut fiduciam habeamus*, ſecundum ſimplicem & rectam diſpoſitionem totius periodi, debuiſſent in ejus fine poni: noluit tamen id facere, ſed illa inter reliqua duo periodi membra interjicere, ut, quæ in ſequente periodo dicturus erat, poſſent recte intelligi, & eo referri, quo debent. Eſt enim vulgatum, ut ſequentia verba ad ea referantur, quæ poſtremo & plane proxime ſunt dicta; unde factum eſſet, ut, ſi poſtremo loco verſiculi iſtius 17, ut diſpoſitio ipſorum verborum ferebat, poſuiſſet iſta, in quibus fit mentio fiduciæ, quæ habeatur in die judicii, tunc plane merito potuiſſet quis id facere, quod vulgo factum videmus, quodque ipſe Apoſtolus fieri noluit, ut ſcilicet ſententia iſta, *Timor non eſt in charitate*, eo referretur.

Jam verba, quæ poſt iſtam ſententiam ſtatim leguntur, *ſed perfecta charitas foras mittit timorem*, videntur prorſus confirmare id, quod diximus, eſſe hic mentionem cujuſdam metus, qui impediat, vel potius impedire conetur perfectam charitatem, eique ſeſe admiſcens, illam imperfectam reddere. Aut certe conſtat ex his verbis, ut ipſa ſonant, perfectam charitatem & timorem, res eſſe, quæ ſimul pugnent, & quarum utraque curet in hominis corde & animo locum habere; cumque fieri nequeat, ut utraque ſimul ſit, effici tandem, ut altera alteri cedat, vel potius quodammodo per vim ab altera foras ejiciatur. Atqui ejuſmodi pugna, & ejuſmodi quodammodo cura cor & animum hominis certatim poſſidendi, non cadit in timorem & charitatem, ſi timor is metus ſit, qui futuræ in die judicii damnationis habeatur: quemadmodum intelligi poteſt ex iis, quæ proxime ante à nobis diſputata ſunt. Voluit autem Apoſtolus in his verbis aperte declarare, de qua charitate accipienda ſit ſententia iſta, *Timor non eſt in charitate*, nempe de perfecta, id eſt, ejuſmodi, quæ ad illum gradum perveniat, quem Deus per Chriſtum præſcripſit: tametſi, quod de tali charitate ſententia iſta accipienda eſſet, ſatis docere poterat id, quod antea dictum fuerat de eo, in quo conſiſtat perfecta charitas; & quod de tali charitate in proximis verbis omnino ſermo fuerat.

Subjungit Apoſtolus rationem quandam, cur timor, de quo loquitur, non poſſit ſimul cum perfecta charitate conſiſtere. Ait enim, *Quoniam timor pœnam habet*. Vox Græca, quæ *pœnam* reddita eſt, proprie punitionem ſignificat; & ab aliis redditur *cruciatum*. Hæc ratio videtur aliquantum favere communi interpretationi, quod metus ſeu timor iſte ſit is, qui concipitur ob futuram damnationem. Is enim metus eum, in quo ille ſit, ſine dubio valde angit & cruciat: quod non videtur in eo metu evenire, aut certe non tam valde, qui concipitur ob mala & pericula, quæ ſint ſubeunda. Verumtamen negari non poteſt, quin hic quoque metus aliquem cruciatum afferat; nec ullus poteſt eſſe verus metus ſine animi perturbatione ac dolore quodam; cum animus noſter & totus homo abhorreat à ſuo malo ſive incommodo: metus autem aliud nihil ſit, quam concepta opinio impendentis, aut ſaltem futuri mali. Quare etiamſi non ita proprie dicatur is cruciari, qui metuit damnum aliquod hujus præſentis vitæ, ut is, qui metuit æternam damnationem; ac propterea iſte metus mali ad hanc vitam pertinentis, de quo hic agitur, ejuſmodi ſit, qui non exiſtat, niſi is velit, in quo exiſtit: metus vero æternæ damnationis etiam in eo exiſtat, ſive exiſtere poſſit, qui, ne exiſtat, vehementer curet: nihilominus tamen non videtur ullo pacto anteponenda communis interpretatio noſtræ, tum ob ea, quæ ante ad hoc demonſtrandum dicta ſunt; tum maxime ob hanc cauſam, quod non appareat, quomodo cruciatus iſte ex metu æternæ damnationis pugnet cum charitate perfecta ex ipſius rei natura; cum, quicquid repugnantiæ inter

iſta

iſta duo eſt, id totum pendeat ex ſolo Dei decreto: contra vero ex ipſius rei natura non videtur cruciatus, qui ex metu proficiſcatur alicujus mali hujus præſentis vitæ, & ipſius mortis, poſſe cum perfecta charitate conſiſtere. Quandoquidem is, qui perfecte fratrem ſuum amat, ita ut ſit paratus vitam ſuam pro ipſo profundere, fieri non poteſt, ut illum cruciatum ſentiat ex opinione mali alicujus, quod ipſius ſui fratris cauſa ſubiturus ſit. Apparet autem, ſententiam iſtam, *quod metus cruciatum habeat*, quemadmodum antea diximus de altera præcedente huic ſimili, *timor non eſt in charitate*, eſſe ejuſmodi, ut in ea ipſius rei naturæ ratio habeatur. Alioqui non ita ſimpliciter ac nude, & denique indefinite proferretur: ſed aliquid adderetur, unde conſtaret, haberi in ea rationem alterius cujuſpiam rei, non autem ipſius naturæ rerum.

Diximus, quid nobis videatur de hoc ſane perdifficili loco; & propter quas cauſas interpretationem noſtram ei, quæ communiter recepta videtur, anteponendam cenſeamus; nec quidquam in dubium revocamus id, quod jam hac de re ſtatuimus. Veruntamen non inutile fore duximus, ſi tertiam adhuc interpretationem hujus loci, quam ſuſpicamur cuipiam in mentem venire poſſe, commemoremus: quamvis per eam efficiatur, ut dubia reddatur jam conſtituta interpretatio ſuperioris verſiculi, quod attinet ad vocem *charitatis*. Jam enim conſtituimus, ibi agi de charitate erga fratres. Sic enim ubique ſuperius apparet ſentire Apoſtolum, cum de charitate, quæ in nobis eſſe debeat, verba facit, ut eum in ſuperiore iſto verſiculo verba facere concluſum a nobis eſt. Quandoquidem tertia hæc interpretatio requirit ut iſtic agatur præcipue de charitate noſtra erga Deum. Nam ſecundum eam intelligendum eſt, ut, cum Apoſtolus hic dicit, *timor non eſt in charitate*, velit dicere, non poſſe vere ac perfecte amari eum quem timemus; & propterea, ſi quis ſit, qui talis ſit in hoc mundo, quod attinet ad amandum Deum, qualis Chriſtus, fieri non poteſt, ut iſte ſibi à Deo timeat; & conſequenter neceſſe eſt ut habeat fiduciam in die judicii.

Hæc interpretatio, quæ tota ex eo pendet, quod hic agatur de charitate in Deum, videtur mirifice confirmari per id, quod ſequente 19. verſiculo ſubjungitur; qui talis eſt, *Nos diligimus eum, quoniam ipſe prior dilexit nos*. Videtur enim plane neceſſe eſſe, ut hujus verſiculi ſententia aliquid affine habeat cum proxime antecedentibus; habetque præterea interpretatio iſta id, quod, ut dictum fuit, videtur omnino requiri in explicandis duabus illis ſententiis, *Timor non eſt in charitate*, & *Timor punitionem*, vel potius *pœnam*, ſeu *cruciatum habet*, ut ſcilicet id, quod continent, ab ipſius rei natura proficiſcatur. Nam certe ex ipſius rei natura pendet, ut eum minime ſincere ac perfecte amemus, quem metuimus, utque metus iſte cruciatum quendam ac perturbationem ſecum conjunctam habeat, metus, inquam, quo nobis ab aliquo metuimus. Iſtis pro hac interpretatione rationibus, præter id, quod hactenus Apoſtolus, cum de charitate noſtra loquutus eſt, præcipue ac fortaſſe ſolum de charitate, qua fratres, ſive alios diligimus loquutus eſt, hoc potiſſimum adverſatur, quod verba illa, *Perfecta charitas foras mittit timorem*, non videntur ei poſſe accommodari. Neque enim amor eſt, quo aliquem proſequimur, qui ejiciat metum, quem illius habeamus: ſed contra metus, quem alicujus concipimus, non permittit, ut illum vere amemus. Ad hæc, vox Græca φόβος, ſeu Latina *timor*, ad Deum paſſive relata, nunquam fortaſſis invenitur ſignificare, niſi rem admodum laudabilem, & divino homine dignam; quæque non modo cum ejuſdem Dei amore non pugnat, nec cruciatum ullum habet: ſed etiam ipſum erga Deum amorem fovet atque auget, & ipſius quodam modo cauſa exiſtit; & homini eo prædito animi tranquillitatem potius quam perturbationem ullam affert.

Ex quibus rationibus fit, ut interpretationem iſtam amplecti non poſſimus. Nam quod attinet ad rationem pro ea confirmanda ductam ex ſequente verſiculo, mox Deo dante illam diluemus. Neceſſe eſt enim prius duo verba dicere de ultima parte præſentis verſiculi, de verbis, inquam, illis, *Qui autem timet, non perfectus eſt in charitate*, nam in illis ſine dubio particula *autem* Latina, ſeu δὲ Græca, non videtur ſuam propriam ſignificationem habere; cum ſententia, quæ iſtis verbis continetur, non habeat in ſe quidquam diverſum ab eo, quod antea affirmatum fuit: quemadmodum requirit proprius uſus, propriaque vis particulæ iſtius: ſed ſententia iſta omnino conſequitur ex antedictis & affirmatis, ut unuſquiſque per ſe apertiſſime intelligere poteſt. Quapropter nihil dubito, quin aut mendum aliquod in exemplaria irrepſerit, aut hic animadvertenda ſit proprietas quædam linguæ Hebraicæ, quæ videlicet cum pauciſſimas præ aliis linguis, & præ multitudine ſenſuum, quos illis exprimere neceſſe eſt, habeat particulas conjunctivas, cogitur ſæpe illis improprie uti. Nec ſane hic locus ſolus eſt in Novo Teſtamento, ubi particula aliqua conjunctiva, & nominatim ea ipſa, quæ hic habetur, aliter accipiatur ac proprie ſonat atque ſignificat. Breviter, ſatis conſtat, idem valere hoc in loco conjunctivam iſtam voculam, quod *igitur* Latinum, ſive οὖν Græcum. Concludit enim Apoſtolus ex præcedentibus, eum, qui timet ſeu metuit, non eſſe perfecta charitate præditum; poteſtque hæc concluſio ex ipſis ſolis proxime antecedentibus verbis commode colligi, ſi quidpiam tamen ſubaudiatur, ut ſolet in ratiocinationibus fieri. Eſt enim hic, vel eſſe poteſt tale enthymema: Metus habet cruciatum. Ergo qui metuit, non eſt perfectus in charitate. Subauditur enim totius ratiocinationis propoſitio, quæ eſt, *Ubi eſt perfecta charitas, ibi non eſt cruciatus*.

Sed jam ulterius progrediendum eſt, & explicatione ſubſequentis verſiculi diluenda illa inde pro tertia ſuperiorum verſiculorum interpretatione ratio ducta, & à nobis allata. Dicimus igitur, non eſſe neceſſe oſtendere, quomodo verba iſta, *nos diligimus eum*, cum proxime antecedentibus plane cohæreant. Vidimus enim ſupra non ſemel, non eſſe in Apoſtoli verbis ſummam atque exactam quandam cohærentiam: ſed evenire nonnunquam, ut verba ipſius conjungantur, non cum proxime præcedentibus; ſed vel cum iis, quæ longius præceſſerunt, vel cum ipſo ſcriptoris in hac Epiſtola ſcopo ac propoſito; ſatiſque nos habere debere, ſi interim nihilominus ab iis, quæ proxime antecedunt, non plane differant, ſed cum illis aliquam tamen convenientiam habeant: id quod hoc in loco ſine dubio contingit, etiamſi in proxime antecedentibus verbis non fuerit mentio ejus amoris, quo nos diligimus Deum. Namque ſatis eſt, quod amor ſeu charitas erga fratres, de qua in proximis verbis actum eſt, oritur, & tanquam inde proficiſcens ab Apoſtolo conſideratur, ex charitate, quam Deus erga nos oſtendit: quemadmodum conſtare poteſt, ſi quis à verſiculo 8. hucuſque Apoſtoli verba repetens, ea diligenter examinet. Cum igitur ex iſta charitate Dei in nos Apoſtolus hucuſque oſtenderit proficiſci, aut certe proficiſci debere charitatem noſtram erga fratres; huncque locum diligenter ac copioſe, ſimul ad nos ad charitatem in fratres animandos, ſimul ad ipſius Dei in nos charitatem vehementer commendandam, pertractaverit, repetens propoſitum ſuum commendandæ charitatis divinæ, & ſimul nos animandi, non jam ad amandum fratres tantum, ſed etiam ipſum Deum, (quod poterat tacite videri comprehenſum in adhortatione ipſius ſuperiore ad charitatem perfectam, ubi illam ſimpliciter nominat, etiamſi præcipua ibi ejus mens eſſet, ad charitatem in fratres adhortari) in hunc modum nunc loquitur: *Nos diligimus eum quoniam ipſe prior dilexit nos*. Ac ſi diceret: Non ſolum autem hoc, quod Deus prior nos dilexit, quemadmodum antea oſtendimus, ac teſtati ſumus, ejus charitatis eſt cauſa, aut eſſe debet, quam in fratres exercemus, aut exercere debemus: ſed etiam ejus, qua ipſum Deum amamus, aut certe amare debemus. Sunt enim judicio meo, hæc hujus verſiculi verba admodum prægnantia. Nam, ut

paullo ante indicavimus, Apoſtolus non ſolum vult hic commendare Dei erga nos charitatem, quod ipſa verba aperte præ ſe ferunt: ſed etiam vult animare nos ad ipſum Deum amandum. Eſt enim veriſimilimum, ut, cum tam multa diſſeruit antea de charitate noſtra in fratres, ad eamque efficaciſſimis rationibus nos impellere conatus fuerit, non omittat, antequam ſuam iſtam Epiſtolam abſolvat, de charitate, qua Deum diligere debemus, aliquid nominatim diſſerere, ad eamque nos diligenter adhortari.

In his igitur verbis, *Nos diligimus eum, quoniam ipſe prior dilexit nos*, quamvis non contineatur aperta commonefactio ut Deum diligamus: tamen virtute ipſa ea omnino continetur; cum ejus rei ponatur diſerte cauſa id eſt id, quod ejus debet eſſe cauſa, nempe quod Deus prior nos amaverit. Eſtque cauſa hæc, ducta ex amore Dei, multo potentior ad perſuadendum nobis, ut Deum amemus, quam ut amemus fratres. Quocirca, cum antea ea ſit Apoſtolus uſus, idque non ſemel, & cum efficacia quadam, ad probandum, nos debere amare fratres; concludendum eſt, eum voluiſſe ipſam commemorando tacite nobis perſuadere, ut Deum amemus. Eſt enim omnium cauſarum amoris illa efficaciſſima, ut etiam ſupra alicubi indicavimus, cum ſentitur & agnoſcitur ab eo, qui amare debet, amor erga ſe illius, quem debeat amare; adeo ut id per ſeipſum, ſine ullo alioqui præcepto, aliave rei convenientia, & debita quadam condecentia, vim habeat amorem hujus erga illum excitandi. Unde factum eſt, ut proverbialiter dicatur, quemlibet, qui amari ſe ſentit, cogi naturaliter viciſſim amare.

Jam quod diximus de eo, quod his verbis continetur, quod eo pertinet, ut agnoſcatur amor Dei erga nos eſſe cauſa amoris noſtri erga ipſum, ita ſine dubio intelligi debet, & in hunc ſenſum potiſſimum ſunt verba iſta accipienda, ut Apoſtolus dicere voluerit, non futurum fuiſſe, ut nos Deum diligeremus, niſi ipſe prior dilexiſſet nos. Atque ita ex iſtis iiſdem verbis, quæ propterea paullo ante valde prægnantia eſſe diximus, colliguntur iſta tria. Unum, quod amor Dei erga nos excitavit in nobis amorem erga ipſum. Alterum, quod, ſi amor iſte Dei nos non prævenisset, nunquam nos illum amaviſſemus, ea ſcilicet ratione, qua debemus. Tertium, quod quoniam Deus prior amavit nos, condecens plane eſt, ac conſentaneum, ut nos viciſſim illum amemus idque facere jure ipſo naturæ obſtricti ſumus.

Sciendum autem eſt, quod & in Latina vulgata, & in Syriaca editione additur ab initio horum verborum particula concluſiva *ergo* ſive *igitur*. Vulgatus enim interpres ſic habet: *Nos ergo diligamus*. Syrus vero interpres, ut Tremellius tranſtulit, habet: *Nos igitur diligimus*. In Latina interpretatione ſubjunctivum verbum *diligamus* clare docet, interpretem iſtum agnoviſſe in verbis Apoſtoli illum tertium ſenſum, quem paullo ante expoſuimus. Et ſane verbum Græcum *ἀγαπῶμεν* tam poteſt eſſe ſubjunctivi, quam indicativi modi. Mihi tamen plus placet Syriaci, & aliorum interpretum tranſlatio in verbo hoc. Nam per eam fit, ut multo plenior ſit horum verborum ſententia.

Quod attinet ad particulam iſtam concluſivam, quando videmus illam apud utrumque iſtum interpretem haberi, neceſſe eſt agnoſcere, eos habuiſſe Græcum exemplar, ubi ea legeretur. Sed, niſi admodum fallor, lectio iſta non erat germana hujus loci, & videtur fuiſſe particula iſta addita propterea, quia crederetur, Apoſtolum in proxime præcedentibus egiſſe de charitate, qua Deum amamus, & ſic non appareret, quomodo concinne verba hæc cum ſuperioribus cohærerent, ſine conjunctiva, & ſimul concluſiva particula iſta. Nam quod ea deberent relationem habere ad id, quod multo ante de charitate Dei erga nos Apoſtolus diſputaverat, nimis durum viſum fuit.

Eſt præterea animadvertendum, quod idem uterque interpres pro eum, ut ex Græco legitur, habet, *Deum*. Ubi ſimiliter concludendum eſt, ipſorum tempore exemplaria Græca extitiſſe, quæ non *αὐτὸν*, ut nunc habent, ſed *θεὸν*, ſeu *τὸν θεὸν* haberent. Ubi ſimiliter quoque auſim affirmare, iſtam non fuiſſe germanam loci lectionem: ſed nomen Dei appoſitum aliquando in codicis ora, ad explanandam vocem *αὐτὸν*, in ipſo contextu præ inſcitia ſeu incuria librarii, loco ipſius vocis *αὐτὸν* repoſitam fuiſſe. Eſt autem hic locus unus ex iis, qui aperte probant, Johannem in hac Epiſtola ſimplici pronomine *αὐτὸς*, non Chriſtum, quemadmodum Calvinus cenſuit, ſed Deum potius ſignificare, ut in diſputatione noſtra de Servat: annotavimus: ſi tamen verum eſt, quod pronomen *ἐκεῖνος*, quod verſiculo 17. habetur, non referatur ad Deum, ſed ad Chriſtum: quemadmodum & in Diſputatione illa affirmavimus, & hic, niſi fallimur, ſatis aperte comprobavimus.

Verſ.20. Pergit Apoſtolus inquiens, *Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt. Qui enim non diligit fratrem ſuum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo poteſt diligere?* Non ſatis habuit Johannes, ea re commemorata, quæ amoris noſtri erga Deum cauſa eſſe debet, nos commonefacere, ut Deum amemus: ſed etiam voluit omnem in hac re hypocriſin & deceptionem noſtram depellere, ac detegere, & ita diligenter curare, ne quis fortaſſe ſibi perſuadeat, ſe iſti commonefactioni Apoſtolicæ ac plane divinæ obtemperare, cum interim valde procul ab eo ſit ut illi pareat. Atque eodem tempore, non recedens à ſuo præcipuo inſtituto, quod eſt, hortari ad charitatem fraternam, & ſic ad præcepta, quæ proprie ſunt Chriſti, ſervanda, id dicit, unde vehementer moveri quiſque poſſit ad amandum fratrem ſuum. Ponit enim tanquam certam quandam notam, unde ſtatui poſſit, à quopiam Deum non amari, non amare fratrem ſuum. Namque hinc fit, ut, cum nimis turpis res eſſe videatur, & omni execratione digniſſima, Deum non amare, ſtudeat unuſquiſque debitum amorem erga fratres præſtare, ne deprehendi videlicet poſſit, ab ipſo minime amari Deum. Adeo autem verum cenſuit Apoſtolus id, quod de nota iſta hic tradit, ut non veritus ſit paullo acriore verbo uti adverſus eum, qui dicat ſe Deum amare, & interim fratrem ſuum odio habeat. De ejuſmodi enim homine affirmat, quod ſit *mendax*, Græce *ψεύστης*, quod etiam pejus ſonat apud Græcos, quam *mendax* apud Latinos.

Jam ad probandum, quod nota iſta ab ipſo tradita ſit veriſſima, tribus rationibus Apoſtolus utitur, quarum duæ continentur hoc fine hujus quarti capitis: tertia vero in initio quinti ſtatim exponitur. Prima ratio eſt hujuſmodi: Facilius multo eſt amare eum, quem videas, quam eum, quem minime videas. Unde conſequitur multo facilius eſſe amare fratrem ſuum, quem ſcilicet quis vividet, quam Deum, quem nequaquam videt. Hujus argumentationis conſequentiæ ratio eſt, ſeu propoſitionis ejus confirmatio, quod amor non poteſt exiſtere ſine aliqua cognitione: cognitio vero ex viſu potiſſimum oritur. Quare non videtur dubitandum, quin multo proclivius ſit amare eum, qui conſpicitur, quam eum, qui minime conſpicitur. Atqui ſi, quæ faciliora & procliviora ſunt, non fiunt, multo minus fient, quæ ſunt minus proclivia, & difficiliora. Unde neceſſario conſequitur, quod ab omni veriſimilitudine abſit, ab illo amari Deum, qui fratrem ſuum non amat. Pro verbo *videt* præſentis temporis, quo utrobique in hac periodo uſus eſt vetus interpres, legitur Græce *ἑώρακε* temporis præteriti, & quidem, niſi fallimur, aliquanto rectius; ita ut non fuerit merito locus firmæ perſuaſioni, quod hic, ut alias ſolet, præteritum tempus pro præſenti uſurpetur. Quandoquidem ſatis eſt ad amorem per cognitionem alicujus erga illum excitandum, quod quis ipſum aliquando viderit; nec neceſſe eſt, ut etiam nunc illum videat. Et ſic apparet, Apoſtolum admodum conſulte ac proprie verbo præteriti temporis uſum eſſe; neque eſt veriſimile in ullo Græco exemplari aliter lectum fuiſſe atque hodie legitur: tametſi Syriacus quoque interpres ita locum reddiderit, ut præſenti tempore verbum iſtud enuncietur, nam legitur apud ipſum in priore loco, *qui videtur*: in poſteriore vero *qui non videtur*

videtur

Digitized by Google

videtur. Nihil enim dubitandum videtur, quin hæc temporis præſentis apud utrumque interpretem lectio inde profecta fuerit, quod conſuetam illam enallagen, de qua modo diximus, crediderint hoc in loco eſſe.

Verſ. 21. Altera ratio, qua Apoſtolus veram confirmat eſſe notam à ſe traditam, his verbis ab ipſo exponitur; *Et hoc mandatum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem ſuum.* Eſt autem hæc ratio adeo aperta, ut plane irrefragabilis eſſe appareat, præſertim ſi recte intelligatur, quid ſit *amare Deum*, id eſt, quod aliud nihil ſit, quam ejus præcepta ſervare; quod & nos ſupra alibi attigimus, & Apoſtolus poſt initium capitis ſequentis veriſſimum eſſe confirmat. Nam quomodo fieri poteſt, ut quis præcepta Dei ſervet, inter quæ hoc expreſſe continetur, ut quis diligat fratrem ſuum, ſi ipſum fratrem ſuum minime diligit? an non iſte aperte docet, ſe nullam curam habere ſervandi præcepta Dei, & ſic à ſe Deum minime amari?

Notandum porro eſt ex verbis Apoſtoli, in prima ratione ab ipſo allata id indicari, quod alibi etiam ſupra in hac eadem Epiſtola animadvertimus, nempe ab ipſo pro eodem accipi *Fratrem ſuum odio habere*, & *fratrem ſuum non amare.* Manifeſte enim hoc poſterius pro priore iſto in ſua ratiocinatione ſubſtituit. Cujuſce rei cauſam attulimus ante in explicatione niſi fallimur 14. & 15. verſiculi tertii capitis, quam conſulere poteritis. Latinus interpres in ſecunda hac Apoſtoli ratiocinatione pro *ab eo*, habet *à Deo.* Quæ lectionis diverſitas parvi aut nullius momenti eſt, niſi ſi quis una cum Calvino ſentiat, pronomen αὐτὸς poſſe apud hunc ſcriptorem Chriſtum referre, etiam ſi nec proxime, nec multo ante nominatus fuerit: ſed, ut diximus, opinio iſta non habet cui innitatur, & ſecundum uſum hujus ſcriptores hoc in loco, etiamſi Deus proxime nominatus non fuiſſet, voce iſta αὐτοῦ, quæ in Græco eſt, Deus nihilominus nominatus intelligeretur.

Notandus eſt præterea loquendi modus, quo hic Apoſtolus utitur: is enim improprietatem aliquam continere omnino videtur, dum ait, *præceptum Dei eſſe, ut, qui diligit Deum, diligat etiam fratrem ſuum.* Quaſi præceptum diligendi fratrem non ſit datum abſolute, ſed iis demum, qui Deum diligunt: quod ita ſimpliciter dictum non videtur veritati conſentaneum. Quamobrem videntur verba Apoſtoli ita accipienda eſſe; ut voluerit dicere, Deum non modo juſſiſſe, ut ipſum diligamus: ſed etiam, ut diligamus fratrem noſtrum, adeo ut nemo, (ſi id alioqui fieri poſſet, quod ſane non poteſt) qui ipſum Deum amaret, & interim non amaret fratrem ſuum, poſſet dici mandata Dei ſervare. Niſi hæc Apoſtoli mens hoc in loco fuiſſet, ſatis omnino habuiſſet ad ſuam rationem concludendam dicere, *nos habere hoc præceptum à Deo, ut fratrem noſtrum amemus.* Quæ ratio, etiamſi non bene intelligatur quid ſit *amare Deum*, habet tamen vim probandi, quamvis non ita apertam & efficacem, fieri non poſſe, ut is Deum amet, qui fratrem ſuum non amat. Unuſquiſque enim ei, quem amat, obſecundare, &, ſi ſit ipſius Dominus, parere atque obtemperare, ejuſque præcepta conſervare quam diligentiſſime & ſtudet, & curat. Et hæc ſatis eſſe poſſunt pro explicatione hujus quarti capitis.

Caput V.

Sequitur Caput quintum; in cujus initio, ut ante diximus, eſt reliqua illa tertia ratio, quam Apoſtolus afferre voluit ad probandum, quod, qui fratrem ſuum non amat, is neque Deum amat. Ea autem hujuſmodi eſt: Qui diligit eum qui genuit, diligit etiam eum, qui ex ipſo genitus eſt. Sed Deus genuit eum, qui frater noſter eſt in Chriſto, (nam de tali fratre hic agitur) Ergo qui diligit Deum, diligit etiam ejuſmodi fratrem ſuum. Ex hoc conſequitur, quod, qui fratem ſuum non diligit, neque Deum diligat. Majorem propoſitionem hujus argumentationis Apoſtolus probandam ſibi non ſumit, tanquam rem manifeſtam. Nam ipſa humana ratio, & uſus dictat, ejus, qui amatur, omnia amari, quæ ipſi valde ſint chara, & ab ipſo plurimum amentur. Atqui nihil eſt cuiquam tam charum; quam is, quem ipſe genuit; & amor erga filios, ſeu ex nobis progenitos, omnem alium amorem excedit. Minorem vero ſeu aſſumptionem ex eo probat, quod, quiſquis credit Jeſum eſſe Chriſtum, ex Deo eſt genitus. Sed (ſubaudi) qui frater noſter eſt in Chriſto, is credit Jeſum eſſe Chriſtum. Ergo hujuſmodi noſter frater ex Deo natus eſt. Neutram ex propoſitionibus hujus ratiocinationis probare conatur Apoſtolus, quippe quæ iis, qui Chriſtianam religionem profiterentur, eſſent indubitatæ & quod attinet ad priorem, quod ſcilicet, qui credat Jeſum eſſe Chriſtum, is ex Deo natus ſit, quædam ab Apoſtolo ſuperius dicta fuerant, tam ſecundo, quam quarto capite, ex quibus ea facile colligi poteſt.

Verſ. 1. Jam verba ipſius Apoſtoli ita ſe habent: *Omnis qui credit, quoniam Jeſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt; & omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum, qui natus eſt ex eo.* Ad quorum verborum explicationem quod videlicet attinet mentem Apoſtoli in illis proferendis, & finem, ob quem illa protulit, ea, quæ modo diximus, non modo pertinent, ſed etiam ſatis omnino eſſe poſſunt. Tantum eſt in ipſis quiddam diligenter notandum, etiamſi id, quod attinet ad Apoſtoli ſcopum, hoc in loco ex accidente in eis contineatur. Scopus enim Apoſtoli eſt oſtendere, ut dictum fuit, quicumque frater eſt in Chriſto, eum ex Deo natum eſſe. Ad quod probandum aſſumit, unumquemque, qui credat Jeſum eſſe Chriſtum, eſſe natum ex Deo. Hoc igitur, quod aſſumit, quodque non illud ipſum eſt, quod Apoſtolus hoc in loco quærit, eſt ſumma cum diligentia perpendendum, revocandaque nobis ſunt in memoriam, quæ ſupra diſputata ſunt, pro explicatione eorum verborum, quæ habentur in initio capitis ſuperioris, ubi dicitur, quod, quicumque ſpiritus confitetur Jeſum Chriſtum, qui in carne venit, ex Deo eſt. Ubi etiam, ſi recte memini, hujus ipſius loci mentio eſt facta. Nam certe, ſi verum eſt, quod Apoſtolus ibi aliquanto minus aperte, hic vero apertiſſime teſtatur, quod ſcilicet ad Dei filium conſtituendum ſatis ſit perſuaſio ſeu fides, & ſimul confeſſio, quod Jeſus ſit Chriſtus, peſſime agunt ii, qui pro fratribus ſuis in Chriſto habere nolunt quoſdam, qui iſtud profitentur, quoſque veriſimile eſt id ex animo credere; quia videlicet in quibuſdam vel paucis, vel multis ad religionem Chriſtianam pertinentibus, ſecum non conſentiant.

Diſputat hac de re pluribus, niſi me memoria fallit, Thomas Naogeorgus in commentario ſuo in hanc Epiſtolam, quæ certe ſunt digna lectu; niſi quod in explicando, quid ſit *credere Jeſum eſſe Chriſtum*, ſequitur communem illum errorem, quod Chriſtus fuerit pretium pro peccatis noſtris: cujuſce rei loco ſi ſubſtituatur id, quod eſt veritas, reliqua ab ipſo ibi diſputata ſunt ejuſmodi, quibus quilibet pius & doctus aſſentiri queat & porro debeat. Quoniam vero fides, utpote quæ in corde latet, non omnino poteſt certo ex externis factis nobis conſtare, neceſſe eſt, ut ipſa oris confeſſione, & factis cum ea conſentientibus contenti ſimus, ad hoc, ut quempiam pro fratre in Chriſto habere & poſſimus, & debeamus. Quemadmodum enim viſibilis Chriſti Eccleſia iis conſtat, qui Chriſti fidem ore & externis factis confitentur, & tam his, quam illo oſtendunt, ſe credere, quod Jeſus eſt Chriſtus: ſic ſimiliter, quicumque ad ejuſmodi Eccleſiam pertinet, hinc agnoſcatur, ſi iſta habeat. Atqui idem eſt, quod quis pertineat ad viſibilem Chriſti Eccleſiam, & quod quis pro fratre in Chriſto habendus ſit. Ubi igitur iſta in aliquo appareant, nihil præterea eſt quærendum, ut eum pro fratre in Chriſto habeamus; neque ob opinionum diverſitatem ullam è fratrum in Chriſto numero ullus eximendus eſt, niſi opiniones iſtæ diverſæ, una vel plures ejuſmodi ſint, ex quibus conſequatur, illum non credere Jeſum eſſe Chriſtum. Sunt autem, vel eſſe poſſunt ejuſ-

Digitized by Google

modi opiniones duplicis generis; quatenus videlicet aut ipſum Jeſum reſpiciunt, aut ejus præcepta atque promiſſa. Eæ, quæ ipſum Jeſum reſpiciunt, rurſus duplicis generis ſunt, quatenus vel pertinent ad ejus naturam ſive eſſentiam; vel ad ejus munus & dignitatem ſpectant.

Quod ad illas attinet, quæ pertinent ad ejus naturam ſive eſſentiam, vix ullæ ſunt, ex quibus, quantumvis falſis, conſequatur, eum, qui illas tenet, non credere Jeſum eſſe Chriſtum: ſed ſi tamen ulla eſt ejuſmodi, ea, judicio meo, alia eſſe non poteſt, quam, quod Jeſus verus homo non fuerit. Nam cum ex divinis teſtimoniis facile evinci poſſit, Chriſtum Dei, qui promiſſus fuerat verum hominem eſſe debuiſſe, ſi Jeſus non credatur fuiſſe verus homo, videtur hinc omnino conſequi, ut non credatur etiam eſſe Chriſtus Dei. Verum fieri nihilominus poteſt, ut quis ſibi perſuadeat, iſta duo ſimul conſiſtere poſſe, nempe non eſſe verum hominem, & tamen eſſe verum Chriſtum Dei; & propterea, ſi alioqui appareat, eum, qui neget Jeſum fuiſſe verum hominem, habere illum pro vero Chriſto Dei, crediderim opinionem iſtam, quamvis plane falſam & periculi pleniſſimam, non debere cenſeri ejuſmodi, quæ iſtum excludat à numero fidelium ipſius Jeſu, ſive efficiat, quominus iſte pro vero fratre in Chriſto agnoſci debeat.

Jam opiniones illæ, quæ reſpiciunt ipſius Jeſu munus ac dignitatem, ſi falſæ ſint, facile etiam erunt ejuſmodi, ex quibus conſequatur, Jeſum non eſſe Chriſtum, neque pro tali revera haberi ab eo, qui talibus opinionibus ſit imbutus. Ut exempli cauſa, ſi quis opinetur, Jeſum nunc non regnare; vel, ſi aliquo modo regnare concedat, non fateatur illum in cœlis exiſtentem intelligere ac noſſe omnia, quæ à nobis dicuntur aut fiunt, ipſaque corda noſtra rimari, atque inſpicere; certe iſte nullo pacto poterit dici credere, ipſum Jeſum eſſe Chriſtum: cum Chriſtus, id eſt appellatio iſta, Regem omnino ſignificet, nempe qui Dei populum, qui ſumus nos, regat & gubernet, ejuſque perpetuam curam habeat. Quod, fieri nullo modo poteſt, ut in ipſo Jeſu eſſe agnoſcatur, niſi credatur, illum iſta habere, quæ modo diximus. Poſſunt tamen eſſe opiniones aliquæ falſæ ad ipſius Jeſu munus pertinentes, quæ vel non adimant illi, quominus ſit Chriſtus; vel ſi revera adimant, tamen poſſint in eo homine eſſe, qui nihilominus credat, Jeſum eſſe Chriſtum. Ut exempli cauſa, ſi quis Chriſti munus fuiſſe credat, pro peccatis noſtris juſtitiæ divinæ ſatiſfacere; & nunc eſſe, iſtam ſatiſfactionem ejuſque vim & efficaciam ad ſuum effectum & finem perducere; is ſine dubio vehementer errabit, ut quidem plerique hodie errant: ſed interim tamen hæc falſa de Jeſu munere opinio non adimit ipſi Jeſu, quominus ſit Chriſtus. Neque enim ipſius regiam divinamque poteſtatem, vel dignitatem inde proficiſcentē quidquam minuit, ejuſve majeſtatem lædit, ipſa, inquam, per ſe: quamvis, ſi penitiſſime opinio iſta introſpiciatur, & cum ſuis omnibus neceſſariis conſequentiis conſideretur, poſſit fortaſſe dici, eam aliquo modo pertinere ad ipſius Jeſu præſtantiam atque excellentiam aliquo modo minuendam, aut certe obſcurandam, & conſequenter, verum Jeſu munus, quo ille eſt præditus, non recte agnoſcendum, & ſic tandem adimendum aliquo modo ipſi Jeſu, quod ſit verus Chriſtus Dei: quemadmodum credimus intelligi poſſe ex iis quæ diſſeruimus in diſputatione noſtra de Servatore, præſertim ad finem ſecundæ partis.

Atqui, ſi quis opinetur, Jeſum nunc in cœlis exiſtentem revera & proprie loquendo Deum Patrem ſuum pro nobis orare, veriſque precibus ab illo impetrare ea, quæ pertinent ad bonum & ſalutem noſtram, iſte ſine dubio id de Jeſu opinabitur, quod ipſum per ſe ei adimit eſſe verum Chriſtum Dei; cum pugnent inter ſe iſta duo habere revera poteſtatem nobis ſuccurrendi, noſque beneficiis afficiendi, omniaque dandi, quæ ad ſaltem noſtram pertinent, quæ omnia hoc ipſo continentur, quod ſit Chriſtus Dei; & pro iſtis omnibus largiendis, vel potius nobis impetrandis, Deo veras preces adhibere. Sed tamen, quia fieri nihilominus poteſt, ut is qui ita opinetur, & Jeſu nunc officium pro nobis Deum vere ac proprie rogandi tribuat, credat Chriſti muneri hoc nihil prorſus repugnare, & propterea interim nihil Jeſu deneget, quod attinet ad illum honore & cultu afficiendum, ex iis, quæ requirit verum Chriſti populique Dei Regis munus ac dignitas, crediderim ſimul fieri poſſe, ut graviter erretur, ſi ejuſmodi homo pro vero in Chriſto fratre non habeatur.

Ex ſuperiore illa falſa opinione, quod Jeſus reipſa nos hoc tempore non curet, id eſt noſtri curam non gerat, nec reipſa nos regat ac gubernet, conſequitur neceſſario illi denegari eum cultum, qui vero Dei Chriſto debetur; & ſic præter opinionem ipſam, quod Jeſus non ſit Chriſtus, quæ neceſſario falſa iſta de Jeſu opinione continetur, ex eo etiam id non minus neceſſario fluit, quod factia ipſis Jeſua non agnoſcatur eſſe Chriſtus, & propterea maxima inter falſam iſtam de Jeſu opinionem, & alias, quaa poſtea commemoravimus, differentia eſt conſtituenda; quippe quod ex his iſte peſſimus effectus, qui ex illa conſequitur, minime conſequatur, ſaltem neceſſario, ut ex illa.

Jam quod attinet ad præcepta & promiſſa, quæ Jeſus dedit, neceſſe eſt, ut, quando certum eſt, ſi illa non fiant, aut non credantur, fieri non poſſe, ut quis vitam æternam conſequatur, in illis non faciendis, aut non credendis contineri aliquo modo negationem ſeu diffidentiam, quod Jeſus ſit Chriſtus: cum ex altera parte non minus certum ſit, eum, qui non dubitet quin Jeſus ſit Chriſtus, vitam æternam adepturum, ut quidem neceſſario conſequitur ex Apoſtoli ſententia hoc in loco, quod, qui credit Jeſum eſſe Chriſtum, ex Deo natus eſt; & clarius ab eodem Apoſtolo affirmatur, ad finem capitis vigeſimi Euangelii ſui. Id autem quomodo fiat, explicandum aliqua ratione videtur, ut melius hac de re perſuaſi eſſe poſſimus. Dico igitur, quod, cum veriſſimum ſit, & divina oracula teſtentur, Jeſum præcepta quædam dediſſe, & promiſſum æternæ vitæ iis, qui illa fecerint, propoſuiſſe, ſi quis promiſſa & præcepta iſta non agnoſcat, neque approbet, conſequitur neceſſario, iſtum revera non credere Jeſum eſſe Chriſtum. Nam ſi hoc crederet, quicquid ab ipſo ſive præceptum, ſive promiſſum fuit, pro vero, ſancto, ac divino haberet; cum fieri nequeat, ut verus Chriſtus Dei quicquam falſi, à Deique voluntate abhorrentis, & omni approbatione non digniſſimi dixerit, aut docuerit.

Quod ſi quis dicat, fieri poſſe, ut quis aliqua ex præcipuis Jeſu præceptis non agnoſcat, neque approbet, non quia non credat, quicquid Chriſtus præcepit, pro vero Dei præcepto habendum eſſe: ſed quia non credat, præcepta iſta à Jeſu fuiſſe data; dicimus, ea Jeſu præcepta, ſine quorum conſervatione fieri non poteſt, ut quis vitam æternam adipiſcatur, ita aperte ab ipſo Jeſu, & ab Apoſtolis ejus fuiſſe propoſita atque explicata, ut fieri nequeat, quin illa agnoſcantur ab eo, qui Deo ſerviendi ſit ſtudioſus, ſerviendi, inquam, ſecundum id, quod per Jeſum de Dei voluntate hac in parte nobis eſt patefactum, & ſic penitus perſuaſum habeat, Jeſum eſſe Chriſtum Dei. Sunt enim homines non pauci, qui hoc, licet id ore profiteantur, non quidem corde negent, ſed tamen cordi animoque ſuo penitus inſitum non habeant; unde fit ut ad verba ipſius Jeſu, & Apoſtolorum ejus, Novi Teſtamenti ſcriptis conſignata, non ita animum advertant, ut debent, neque ea cum tanta diligentia rimentur, quanta eſt opus ei, qui velit verus Jeſu eſſe diſcipulus. De Chriſti promiſſis, quæ videntur poſſe ad unum tantum redigi, id eſt ad promiſſum æternæ vitæ, illud ita expreſſe ac diſerte eſt in ſacris monumentis expoſitum, ut nulla ratione contingere poſſe videatur, ut quis illud non agnoſcat & ab ipſo Jeſu profectum eſſe certiſſime ſibi perſuadeat. Quod ſi tamen quiſquam inveniri poteſt, qui hac de re dubitet, neceſſe eſt iſtum ſimiliter dubitare, an Jeſus ſit Chriſtus, unde nimirum fiat, ut ita ſupine ac negligenter ſe gerat in perſcrutandis iis, quæ Jeſum dixiſſe ſacra hiſtoria teſtatur, ut rem iſtam, quamvis ipſa luce meridiana clariorem, non aſpexerit, neque animadverterit.

terit. Recte igitur ab Apoſtolo hic ſtatuitur, eum, qui credat Jeſum eſſe Chriſtum, ex Deo natum eſſe. Quod idem reipſa, immo cum efficaciore quodam ſenſu aliis verbis ante expreſſerat, hiquiens ✝ſ.15. capitis præcedentis, eum, qui credit Jeſum eſſe Chriſtum, in Deo manere & Deum in ipſo. Breviter, hæc ſententia quod qui credit Jeſum eſſe Chriſtum, ſit Dei filius, & ejuſmodi filius, in quo Deus habitet, ſummamque cum ipſo Deo conjunctionem habeat, & porro particeps omnino ſit futurus æternæ vitæ, pluribus in locis Epiſtolæ hujus expreſſe invenitur. Nam & paulo poſt, eam in ſequentibus Apoſtoli verbis contineri, aperte videbimus. Peſſime igitur, ut ante dictum fuit, illi omnino faciunt, qui pro fratre in Chriſto agnoſcere quenquam recuſant, de quo aliquo modo non conſtet, eum negare Jeſum eſſe Chriſtum, aut ſaltem hac de re dubitare, quique nullæ charitate prædıti, modo ſibi ſuoque ingenio, vel potius genio ſatis faciant, atque indulgeant, ſalutem animarum nihil curant, & Eccleſiæ Chriſti diviſionem, ac ſciſſionem, non modo, ut deberent, toto pectore non abominantur, ſed ea quodammodo delectari videntur; nec pati poſſunt, ut cum quoquam arctam illam conſuetudinem ſpiritualem habeant, quam Chriſtiana religio poſtulat, niſi is ejuſmodi ſit, qui ab ipſorum de religionis Chriſtianæ placitis firmis, ſed præjudicatis plerumque opinionibus, ullo pacto diſſideat.

Verſ.2. Tertia ratione expoſita, quæ ultima eſt earum, quibus Apoſtolus probat neminem fratrem ſuum amare, qui Deum non amet; ſeu, quod idem re ipſa eſt, unumquemque, qui Deum amet, amare quoque fratrem ſuum; quæ ratio hæc erat, quod nemo amat genitorem, quin ex eo genitum etiam amet; ſubjungit Apoſtolus hæc verba: *In hoc cognoſcimus, quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus.* Quæ verba propter id ſubjecit, ſine ullo dubio, quod in proxima ratiocinatione continetur, nempe fratres noſtros in Chriſto eſſe Dei filios. Jam ſi illa ita legantur, ut nos ea ex vulgata editione Latina recitavimus, non poſſunt niſi unum ſenſum habere eumque nihil diverſum ab eo, qui in proxima ratiocinatione continetur; videlicet, ubi quis amet Deum, neceſſe eſſe ut etiam amet Dei filios. Hic, inquam, ſenſus unicus ex iſtis verbis colligitur, ſi ſecundo loco verbum *diligendi* ſubjunctivo modo prolatum legeratur. Sic enim nihil aliud eſt intelligendum, niſi quod Apoſtolus concludat, cum ipſe & ejus ſimiles Deum diligerent, hinc plane cognoſci, ab ipſis Dei quoque filios diligi. Quanquam enim ſubeſt hic, præter ſenſum, quem diximus, hic ſenſus, quod Apoſtolus & ipſius ſimiles amarent Deum: tamen nos ipſius, tanquam rei particularis, & quæ, ut loquuntur in facto non autem in jure conſiſtat, nullam habuimus rationem, cum diximus, ex talibus verbis non poſſe niſi unum ſenſum elici. Intelleximus enim ſenſum univerſalem, & in jure conſiſtentem. At ſi verbum iſtud *diligendi* ſecundo loco poſitum, non ſubjunctivo modo, ſed indicativo prolatum legatur, tunc poſſunt duo ſenſus, non quidem conjunctim, ſeu uterque ſimul, ſed aliter, vel utervis eorum ex illis colligi. Et ſane præter veterem interpretem alii omnes, ni fallimur, indicativo modo Græcum verbum *ἀγαπῶμεν* altero iſto loco reddiderunt; & in editione Latina Syri interpretis eodem pacto verbum iſtud legitur.

Horum duorum ſenſuum alter eſt is qui continetur, ut diximus, in lectione veteris interpretis, quem ſi amplecti velimus, ſtatuendum erit, Apoſtolum voluiſſe clarius regulam iſtam, quæ ſuperiore ratiocinatione continebatur, exponere ac conſtituere, quæ eſt: Quod, qui Deum diligit, filios quoque Dei diligit. At alter ſenſus eſt ejuſmodi, qui regula iſta non contineatur, ut ita quiddam magni momenti præter eam ab Apoſtolo hic affirmatum fuiſſe, omnino nos doceat; nempe, ſi quis Deum non amet, eum nec Dei filios amare; ita videlicet accipiendo Apoſtoli verba, ut dixerit, tunc demum cognoſci, nos amare filios Dei cum ipſum Deum amamus. Quam interpretationem, nihil dubitandum eſt, quin ipſa verba ferant, & meo quidem judicio, hic ſenſus, cum & veriſſimus ſit, &, ut poſtea dicemus, ex eo, quod ab eodem Apoſtolo alibi ſupra affirmatum eſt neceſſario colligatur, & ſimul aliquid inſigne addat ei, quod proxime dictum fuerat, omnino plus probandus eſt, quam ille prior. Quin etiam ob has cauſas plane conſtituo, non ſecundum veterem interpretem, ſed ſecundum reliquos alios *diligendi* verbum, poſteriore loco ab Apoſtolo enunciatum, legendum omnino eſſe.

Nam præterea animadvertendum eſte, veriſimile videri, Apoſtolum voluiſſe in hac ſua Epiſtola expreſſe id totum dicere, quod hac unica enunciatione continetur, quod amor Dei, & amor fratris ſui, id eſt erga Deum, & erga fratrem ſuum, ſint ejuſmodi, ut alter ſine altero eſſe nequeat. Ex hac enim unica enunciatione, quam alii quoque hoc initium quinti hujus capitis explicantes ex verbis Apoſtoli colligi ſenſerunt, quatuor enunciationes, ſive propoſitiones univerſales, eæque hypotheticæ plane derivantur, duæ videlicet negantes, & duæ affirmantes; negatiune nimirum vel affirmatione in utroque propoſitionis membro omnino expreſſa. Sunt autem hæ propoſitiones iſtæ: Prior affirmans, *Quicumque amat Deum, is fratres ſuos quoque in Chriſto amat;* Altera affirmans, hujus reciproca, *Quicumque fratres ſuos in Chriſto amat, is Deum quoque amat.* Negantium vero prior, ut jam per ſe manifeſtum eſſe poteſt, *Quicumque Deum non amat, is neque fratres ſuos in Chriſto amat;* Altera vero hujus ſimiliter reciproca, *Quicumque fratres ſuos in Chriſto non amat, is neque Deum amat.* Nihil autem dubito, quin probe intelligatis, omnes & ſingulas iſtas propoſitiones eſſe hypotheticas, etiamſi nulla ipſarum habet particulam conditionalem *ſi*, quæ hypotheſis ſolet eſſe indicium. Satius enim judicavimus fore, ſi eas ita enunciaremus, ac ſi eſſent ſimpliciter categoricæ. Sic enim aliquid plus gravitatis & doctrinæ habere videntur. Iſtas igitur omnes & ſingulas propoſitiones videtur mihi Johannes voluiſſe in hac ſua Epiſtola exprimere, ut melius intelligeretur, veriſſimum eſſe, quod amor erga Deum, & erga fratres ſuos in Chriſto, tantam conjunctionem inter ſe habent ut alter ſine altero nulla ratiune inveniri queat. Quandoquidem, quemadmodum quatuor iſtæ propoſitiones ex una iſta fluunt: ſic etiam ex totum id plane continent, quod ex ipſa dirivari poteſt. Potuiſſet Apoſtolus contentus eſſe exprimendis duabus tantum ex illis, cum ejuſmodi propoſitiones ſint inter ſe ita comparatæ, ut ex utravis affirmante negans ejus reciproca omnino colligatur; & viciſſim ex utravis negante ejus reciproca affirmans neceſſario conſequatur. Namque ex propoſitione illa affirmante, *Quicumque Deum amat, is fratres quoque ſuos in Chriſto amat*, neceſſario colligitur iſta negans, *Quicumque fratres ſuos in Chriſto non amat, is neque Deum amat;* & contra ex iſta illa. Et ſimiliter ex negante illa, *Quicumque Deum non amat, is nec fratres ſuos in Chriſto amat*, conſequitur neceſſario affirmans iſta, *Quicumq. fratres ſuos in Chriſto amat, is Deum quoque amat;* & pariter contra ex iſta illa.

Itaque videtis potuiſſe Johannem, duas tantum ex quatuor iſtis propoſitionibus exprimendo, totum id prorſus complecti, quod ex illo axiomate, quod ipſe ſine dubio nos docere voluit, dirivari poteſt; ex eo, inquam, quod amor in Deum, & amor in proximum ſint ejuſmodi, ut alter ſine altero eſſe non poſſit: & tamen, ut etiam qui rudiores ſunt, poſſint iſtud totum, quod inde derivatur, percipere, omnes iſtas quatuor propoſitiones ſuis verbis, ut dictum eſt, expreſſit. Et quidem eam, quam omnium primam fecimus, expreſſit in initio hujus quinti capitis, cum dixit, eum qui amat genitorem, amare etiam eos, qui ab ipſo ſunt geniti: & interim probavit, eos, qui fratres noſtri ſunt in Chriſto, ex Deo eſſe genitos. Quam vero ſecundam fecimus, eam, ut quidem ego ſentio, complexus eſt iis verbis, quæ nunc præ manibus habemus, ut ex ſenſu, quem nos in illis explicandi ſecuti ſumus quiſque intelligere poteſt.

Tertiam porro quam nos propoſitionem fecimus, expreſſit Apoſtolus ſuperiore capite, dum nos docuit

eum, qui amat, in Deo manere, & Deum in ipſo. Hoc enim plane continetur 12, & 13 verſu, immo ipſe ſolus verſiculus 13, ita explicatus, ut à nobis factum eſt, ut ſcilicet ille Spiritus, de quo Deus nobis dedit, ſit ſpiritus charitatis & dilectionis erga fratres, id continet. Eadem ſententia expreſſa eſt ante ℣. 7, ubi ſcriptum legimus, quod, quiſquis diligit, ex Deo natus eſt, & novit Deum: ſed capite quoque tertio ℣. 14. legitur, eos eſſe tranſlatos ex morte ad vitam, qui fratres diligunt. Nihil enim iſtorum omnium tribui poteſt ei, qui diligit fratres, niſi ex dilectione iſta fraterna omnino conſequatur amor erga Deum. Neque enim ſine amore erga Deum poteſt fieri, ut quis in Deo maneat, & Deus in ipſo; vel, ut ſit natus ex Deo, & Deum noverit; vel denique, ut ſit tranſlatus à morte in vitam. Jam quarta & poſtrema ex ordine noſtro propoſitio colligitur aperte ex fine præcedentis capitis, ubi Apoſtolus aperte concludit, eum, qui fratrem ſuum non amet, nullo modo Deum vel amare, vel amare poſſe.

Eſt autem præterea animadvertendum, ſi ſenſum amplectamur, qui nobis magis probatur, in verbis hujus ſecundi verſiculi capitis hujus quinti, videri poſſe, aliquid diverſum, vel etiam contrarium hic dici ei, quod ad finem præcedentis capitis dictum eſt, juncta præſertim explicatione noſtra, quam jam habuiſtis, ejus loci. Videtur enim Johannes in ſuperiore loco affirmaſſe, facilius eſſe fratrem ſuum amare, quam Deum; nempe, quia fratrem ſuum quis videat, Deum autem non videat. At hoc in loco, cum ſecundum jam expoſitum ſenſum noſtrum dicat, Si quis Deum non diligit, inde poſſe cognoſci, quod neque Dei filios, & ſic fratres ſuos diligat, videtur ſtatuere, difficilius eſſe amare fratres ſuos, quam ipſum Deum, & propterea concludere, quod, ſi quis Deum non amat, quod ſit facilius, eum ne fratres quidem ſuos amare, quod ſit difficilius. Atqui non ad hunc modum ſe res habet. Quamvis enim manifeſte prius ex eo, quod quis fratrem ſuum non amet, collegerit, eum ne Deum quidem amare: hic vero contra ex eo, quod quis Deum non diligat, colligat, eum ne fratres quidem ſuos diligere, id tamen non ex contraria ratione proficiſcitur, ſed ex diverſa. Ibi quidem ratio eſt rei facilitas & difficultas; facilitas quidem in amando fratre, difficultas vero in amando Deo: ea tamen non ſimplex, ſeu ſimpliciter accepta: ſed quatenus frater videtur, Deus autem non videtur. Hic vero ſubintelligenda eſt ratio, non quidem ex facilitate & difficultate ducta: ſed ex veriſimili, & minus veriſimili. Veriſimilius enim eſt, ut quis Deum amet; quippe quem complures ob cauſas ſuprema ratione amare teneatur, quique omni amore, plus quam vel cogitari quidem poſſit, digniſſimus ſit, quam ut amet fratres ſuos in Chriſto, quibus nec tantum amorem debet, quique multis imperfectionibus ſunt obnoxii, ex quibus fit, ut vis & acies quædam amoris minuatur, & quodammodo retundatur. Amor ſiquidem pro ſuo objecto habet, ut ſupra alicubi attigimus, pulchritudinem vel animi vel corporis; & in fratribus quidem in Chriſto animi pulchritudinem, quæ ſine dubio manca eſt atque imperfecta, propter eas, quas diximus, imperfectiones. Eæ enim non quidem corporis, ſed animi ſunt. Ex iſta igitur majore & minore veriſimilitudine concludit Apoſtolus, (ut quidem nos ejus verba interpretamur) & hanc quaſi regulam ponit, quod, qui Deum non amat, is neque fratres ſuos in Chriſto amat: quemadmodum, ex eadem nimirum veriſimilitudine, ea ante dixerat, ex quibus, ut ante demonſtratum fuit, aperte colligitur, eum, qui fratres ſuos in Chriſto amat, Deum quoque amare. Quæ enunciatio, ut paullo ante diximus, iſtam alteram in ſe continet, & viciſſim ab illa continetur.

Quæ tota res ut melius intelligatur, ſubjicit ſtatim hoc in loco Apoſtolus id, per quod explicatur, quid ſit Deum diligere, inquiens, ut vulgata editio habet, *Et mandata ejus faciamus*; ut autem & nobis, & aliis videtur legendum eſſe, *Et mandata ejus facimus*, ſeu, ut verbum Græcum τηρῶμεν proprie ſignificat, *ſervamus*. Quod quidem verbum per ſe, cum ſit modi ſubjunctivi, *ſervemus* ſignificat: Verum nihilominus *ſervamus* reddendum hoc in loco eſt, ſecundum ſignificationem, quam habere poteſt, quamque nos hic, & plerique alii, agnoſcendam eſſe arbitramur, conjunctiva particula Græca ὅτι, quæ ſemper quidem conſtruitur cum verbo ſubjunctivi modi, ſed tamen, cum tempus declarat, non autem reddendi rationem vim habet, neceſſe eſt ut verbum, cui juncta fuerit, Latine reddatur, non quidem ſubjunctivo, ſed indicativo modo. Neque enim cum aliter nos legimus, ac vulgatus interpres legerit, & verba, quæ ille ſubjunctivo modo, prout in Græco ſonant, reddidit, indicativo reddimus, propterea id facimus, quod exiſtimemus, verba Græca veteris interpretis lectionem non ferre: ſed tantum quia particulam ὅτι, quam ille ita accepit, ac ſi, ut vocant, cauſativa eſſet, nos ita accipimus, ut non cauſam, ſed tempus tantummodo declaret.

Jam antequam explicemus verba iſta, *Et mandata ejus ſervamus*, & ea dicamus, quæ nobis pertinere videntur ad ſenſum recte percipiendum, qui & ipſis, & iis, quæ proxime illa præcedunt, continetur, monere voluimus, in initio hujus verſiculi apud Syrum interpretem haberi copulam ſimplicem, ſeu conjunctivam particulam *Et*, qua & Græca lectio & Latina prorſus caret. Nam ex particula iſta, quam veriſimile eſt iſtum interpretem in eo exemplari Græco legiſſe, quo ipſe eſt uſus, videtur confirmari poſſe noſtra hujus verſiculi interpretatio, quaterus videlicet nos illum ita accipimus, ac ſi in eo aliquid omnino contineatur, præter id, quod proxime ante dictum fuit. Conſueta enim ac pervulgata iſtius particulæ vis eſt, aliquid addere ſuperioribus.

Nunc conſideremus, quid ſibi velit Apoſtolus, cum ait, *tunc cognoſci, quod filios Dei diligimus, cum Deum diligimus, & mandata ejus ſervamus*; quid, inquam, ſignificet apud ipſum, *Deum diligere, & mandata ejus ſervare*. Nos enim una cum aliis exiſtimamus, non duas res ab Apoſtolo hic dici, ſed unam tantum, & alteram ad alterius declarationem poni; & ſic perinde eſſe, atque ſi pro copula, quæ inter iſta, quæ duo eſſe videntur, poſita eſt, legeretur *id eſt*, ita ut Johannes dicere voluerit, *diligere Deum* aliud nihil eſſe, quam *ejus præcepta ſervare*. Apparet enim hoc manifeſte ex ſequentis verſiculi verbis, *Hæc enim eſt charitas Dei, ut mandata ejus cuſtodiamus*. Non potuit Apoſtolus expreſſius, quam fecit, ſignificare id, quod diximus, videlicet ſe verba illa, *& mandata ejus ſervamus*, appoſuiſſe per epexegeſin, & ad declarationem proxime præcedentium, *Deum diligimus*. Eſt igitur apertiſſimum, ex Apoſtoli verbis idem eſſe *diligere Deum*, quod *ejus præcepta ſervare*. Id quod etiam ſatis aperte colligitur ex ſecunda ratione, quam ad finem præcedentis capitis idem Apoſtolus attulit ad probandum, quod, qui fratrem ſuum non amat, is neque Deum amat. Ratio enim iſta ea eſt, quod Deus præcepit, ut fratrem noſtrum diligamus.

Ex quo conſequitur, Apoſtolum omnino ſenſiſſe, conſervatione præceptorum Dei contineri dilectionem & amorem erga ipſum Deum. Verum toti huic rei non parum id obſtare videtur, quod Dominus Jeſus, interrogatus, quodnam eſſet primum ſeu maximum in Lege præceptum, reſpondit eſſe præceptum iſtud, *Diliges dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua*; & mox addidit: *ſecundum præceptum eſſe huic ſimile, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum*; & demum ſubjecit, *in hiſce duobus præceptis univerſam Legem & Prophetas pendere*. Namque ex his Chriſti verbis clariſſime conſtare videtur, diſtingui, & tanquam diverſum conſiderari debere præceptum diligendi proximum à præcepto diligendi Deum,

eo licet

eo licet ita expreſſo, ut ei nihil prorſus addi poſſe videatur. Hoc dico propter verba illa, *in toto corde tuo, &c.* Quomodo igitur verum erit, *Deum diligere* aliud nihil eſſe, quam ejus præcepta ſervare; & Dei dilectione contineri, nimirum ut præceptum ab ipſo Deo datum, fratris ſui dilectionem, ſi aliud eſt præceptum diligendi Dei, idque ſuprema atque exactiſſima ratione; & aliud præceptum diligendi proximum ſuum?

Auget hanc difficultatem, quæ in Chriſti verbis apparet, id, quod Chriſtus, commemorando præceptum diligendi Deum, habet ſine dubio reſpectum ad id, quod ſcriptum eſt Deut. 6. 4, 5. Apparet enim illum inde ipſa verba plane accepiſſe, quibus præceptum iſtud diligendi Dei expoſuit, & tanquam in ipſa Lege contentum recitavit. Alioqui enim ad interrogationem non reſpondiſſet, ſi inquam, præceptum iſtud aliter, quam in ipſa Lege expreſſum, recitaſſet; nec, niſi fallimur, ullus extat alius Legis locus præter iſtum cap. 6. Deut. in quo præceptum iſtud habeatur eo modo expreſſum, quo illud Chriſtus apud Matthæum & Marcum, ea occaſione, quam diximus, commemoravit.

Atqui ibi, ſi quis recte & antecedentia & conſequentia verba Moſis perpendat, præceptum iſtud continet omnia alia præcepta; neque in alium finem eſt eo in loco præceptum iſtud diligendi Deum cum tanta efficacia datum atque expreſſum, niſi ut populus moneretur, ne auderet ullum ex Dei præceptis infringere, ſed in omnibus & ſingulis ſervandis diligentiſſimus eſſet; nec ſcimus nos locum ullum in Lege Moſis, ubi dilectio Dei aperte diſtinguatur, quemadmodum à Chriſto factum eſt, à dilectione proximi; immo ubique Dei dilectione ſignificari omnino videtur obſervatio omnium præceptorum Dei, & conſequenter ipſa proximi dilectio. Quare, ad totam hanc difficultatem diſſolvendam, neceſſe eſt agnoſcere ac confiteri, Chriſtum, ad rem magis explicandam, diſtinctionem iſtam attuliſſe; cum univerſa Dei præcepta poſſint ſine dubio in duas præcipuas partes diſtribui; quatenus videlicet vel reſpiciunt ipſum Deum, ipſiuſque peculiarem cultum; vel proximum reſpiciunt, ejuſque commodum & utilitatem. Nam hinc factum eſſe creditur, & veriſimilimum eſt, ut moralia illa præcipua Dei præcepta, quæ decalogi nomen habent, in duabus tabulis ſcripta & data ab ipſo Deo fuerint, idque his, ut Sacra Hiſtoria teſtatur. Veriſimilimum, inquam, eſt, in altera tabula ſcripta fuiſſe ea præcepta, quæ ipſum Deum reſpiciunt: in altera vero ea, quæ reſpiciunt proximum: quemadmodum fere omnes Theologi ſentiunt. Cujus etiam rei argumentum facit id, quod Paulus nominatim in Epiſtola ad Gal. cap 5, & in Epiſt. ad Rom. cap. 13. ſcribit, *univerſam Legem; ſeu omne præceptum hoc uno contineri, Diliges proximum tuum ſicut te ipſum.* Neque enim fieri poteſt, ut præceptum diligendi proximum contineat in ſe præcepta, quæ peculiariter ipſius Dei cultum reſpiciunt. Aliud eſt enim id, quod ante ex verbis ſcriptoris noſtri concluſimus, eum, qui fratres ſuos amat, Deum etiam amare, & ſic non poſſe fratris ſui amorem ſeparari ab amore Dei: aliud vero, præcepto amandi fratres contineri præceptum amandi Deum; vel potius, ut præſens locus requirit, ea præcepta, quæ privatim ad ipſius Dei cultum ſpectant.

Quapropter concludendum eſt, Paulum nihilominus auſum fuiſſe dicere, præcepto diligendi proximum contineri omne præceptum; quia videlicet mens ipſius fuerit, loqui de præceptis omnibus alterius ex illis duabus tabulis, in qua videlicet ea præcepta ſcripta eſſent, quæ ad proximum ejuſque commodum pertinerent. Nam hoc etiam ipſiuſmet Pauli verba in prædicto loco Epiſtolæ ad Romanos ſatis apertum faciunt. Ibi enim enumerans præcepta, quæ ait contineri iſto uno præcepto diligendi proximum, nullam facit mentionem eorum præceptorum in ipſo decalogo contentorum, in quibus ipſius Dei cultus nominatim ratio habetur: ſed tantum ea commemorat, quæ proximum reſpiciunt; & quidem præter unum honorandi patrem & matrem omnia, quæ in ipſo decalogo leguntur. Iſtud autem honorandi patrem & matrem, quamvis primo loco inter ea, quæ ad proximum pertinent, collocatum, propterea fortaſſe non commemoravit, quia non ita univerſe ad proximum pertinet, quemadmodum reliqua omnia: ſed tantum perſonas duas ex omnibus proximis reſpicit. Nec dicat quiſpiam, Paulum ibidem poſt enumerationem iſtam præceptorum addidiſſe, *Etſi quod aliud mandatum eſt*, quaſi iſta additione poſſent intelligi comprehenſa ea præcepta, quæ ad ipſum Deum nominatim pertinent. Abſurdiſſimum enim plane eſſet, indefinita iſta oratione Apoſtolum ſignificare ac complecti voluiſſe præcepta multo majoris momenti, quam ea ſint, quæ definite & expreſſe commemoravit. Sed vel intelligendum eſt, eum habuiſſe in indefinitis iſtis verbis, & ſimul univerſalibus, rationem omiſſi à ſe propter jam expoſitam cauſam, præcepti honorandi parentes, vel, quod mihi magis probatur, aliorum præceptorum moralium, quæ ſparſa ſunt per totam Moſis Legem: quæ etiamſi poſſint fortaſſe ad unum aliquod ex illis, quæ in decalogo expreſſa ſunt, & à Paulo commemorantur, referri: tamen id non eſt plane apertum; & poſſet quis facile ſtatuere, non eſſe ullum ex præceptis iſtis in decalogo contentis, ad quod ea referri poſſint, quamvis (nam de talibus moralibus præceptis hic loquimur) ea non minus, quam iſta in decalogo ſcripta, & à Paulo commemorata, ad ipſum proximum nominatim pertineant.

Jam diſtinctio iſta inter ea, quæ ad ipſum Deum pertinent, & quæ pertinent ad proximum, licet tam hæc quam illa unica appellatione *pertinendi ad Deum* comprehendi poſſint, habet aliquid ſimile ſibi in diligenti conſideratione orationis Dominicæ. Nam ibi quoque, licet omnes ſex illæ petitiones poſſint conſiderari, ut ad ipſum Deum pertinentes; quippe quod, quicquid ibi petitur, ad ipſius Dei gloriam totum refertur: tamen merito dici poteſt, quod tres priores ad ipſum Deum nominatim pertineant: tres vero poſteriores ad nos.

Tantum eſt hæc inter id, de quo agimus, & exemplum iſtud differentia, quod petitionibus illis tribus prioribus, quamvis ad Dei gloriam nominatim pertinentibus, continetur aliquid omnino, quod nos ipſos, & bonum ac commodum noſtrum reſpicit: ſed in moralibus Dei præceptis non ita apparet, quomodo illa, quæ nominatim ad Deum ipſum colendum pertinent, aliquid contineant, quod proximi noſtri commodum & utilitatem reſpiciat. Jamque igitur concludimus, quod, etiamſi veriſſimum ſit, ut ex Apoſtoli verbis liquet, dilectione Dei contineri proximi dilectionem, & præcepto diligendi Dei contineri præceptum diligendi proximi, idque ſecundum mentem ipſius Legis Moſaicæ: tamen rectiſſime potuit Dominus Jeſus, ad ipſam Legem reſpiciens, diſtinguere, majoris explicationis gratia, inter præceptum diligendi Dei, & præceptum diligendi proximi; nec ulla repugnantia eſt inter verba Chriſti hac de re, & verba ſcriptoris noſtri, aut ipſius Legis mentem; cum diverſa ratione poſſint optime duo iſta præcepta modo ad unum, id eſt, alterum ex ipſis redigi, nempe ad præceptum diligendi Dei, modo vero tanquam inter ſe diſtincta accipi ac conſiderari.

Porro quod ſcriptor noſter hæc duo ſimul conjunxit, amare Deum, & ſervare præcepta ejus, ponens poſterius pro declaratione prioris; in eo videtur plane imitatus fuiſſe ipſum Deum & Moſen, in ipſo decalogo populo proponendo; quandoquidem tam 20. cap. Exodi, ubi Lex iſta primum à Deo datur, quam quinto capite Deuteronomii, ubi ea à Moſe repetitur, in ſecundo præcepto dando & commemorando hæc verba habentur Dei nomine prolata: *Ego miſericordia utor in mille generationes erga eos, qui diligunt me, & obſervant præcepta mea.* Ubi ſine dubio illud, *obſervant præcepta mea*, eſt ex-

eſt explicatio illius, *diligunt me*; & propterea à Tremellio & Junio, in loco Deuteronomii reddita verba iſta ad hunc modum leguntur, *Qui diligunt me, id eſt, qui obſervant mandata ejus.* Ubi *ejus* ſine dubio pro *mea* poſitum fuiſſe intelligendum eſt.

Verſ.3. Nec ſatis babuit Johannes ſui loquendi modi habere ante ſe auctorem Deum, & Moſen; ſed præterea voluit, quaſi ſeipſum exponens, & interim ſimul tacite explicans iſtum loquendi modum, qui in Lege reperitur, verba illa ſubjungere, *Hæc enim eſt charitas Dei, ut mandata ejus cuſtodiamus*, quo facto quia interim, dum hæc dicit, non obſcure hortatur ad præcepta Dei ſervanda, propterea ſtatim ſubjicit, *& mandata ejus gravia non ſunt*, ne quis fortaſſe putet, illum ad id quemquam hortari, quod fieri vel nequeat, vel non ſine ſumma difficultate queat; & hac ratione ſuam adhortationem quodammodo corroborare, & dignam reddere, quæ libenti animo ab omnibus accipiatur. Sed quia, ut iſta efficeret, non ſatis erat affirmare Dei præcepta non eſſe gravia; ſed oportebat aliqua ratione fidem ejus rei facere, & interim apertius explicare, quo ſenſu iſtud affirmaſſet, ſubjicit illico talis affirmationis probationes, unde colligitur, in quem ſenſum velit accipi iſtam ſuam enunciationem, in hunc videlicet, quod præcepta Dei non ſunt gravia iis, qui Dei cognitionem habent, ſeu qui ſunt ejuſmodi, ut illi erant; vel certe ſe eſſe profitebantur, ad quos ſcribebat, quos nimirum potiſſimum bortabatur ad Dei præcepta ſervanda. Ait enim ꝟ.4: *Quoniam omne, quod eſt natum ex Deo, vincit mundum.* Quæ verba ita accipienda ſunt, ac ſi diceret: Quod affirmavi, præcepta Dei non eſſe gravia, id reſpectu veſtri, quos potiſſimum ad illa ſervanda adhortor, veriſſimum eſſe, ex eo apparet, quod nibil poteſt eſſe grave in Dei obedientia, ſecundum voluntatem ejus, ei, qui ex ipſo Deo ſit natus; & quod neceſſe eſt, hominem ex Deo natum poſſe ea præſtare, quæ Deus præcipit, & tantas vires in ſe habere, ut omnia impedimenta ad iſtud efficiendum vincat & ſuperet, quæcumque tandem illa ſint, aut eſſe poſſint.

Mundi ſiquidem nomine intelligit, quicquid in hac vita poſſit contingere, ſive ab hominibus malis, ſive ab ipſis rerum caſibus, & eventibus, ſive ab illecebris ipſarum rerum mundanarum, impediens, quominus quis Dei præcepta faciat. Jam cum in iſta ſua ratiocinatione Apoſtolus hoc tacite affirmet, nempe eos, ad quos ſcribit, & alios, de quibus, & quorum reſpectu loquitur, cum ait, præcepta Dei non eſſe gravia, ex Deo eſſe natos; videndum eſt, quomodo id, tanquam jam probatum, ſumere potuerit; quod facile intelliget, quiſquis initium hujus capitis meminerit, quo ſine dubio reſpicit Apoſtolus, cum iſtud ſumit. Dicitur enim in initio iſto, ut jam vidimus, eum ex Deo eſſe natum, qui credit, quod Jeſus eſt Chriſtus; nam ex hoc neceſſario conſequitur, ut illi, qui Jeſu Chriſti nomen profitebantur, cujuſmodi erant ii omnes, quorum reſpectu enunciatum iſtud protulit, quod præcepta Dei non ſint gravia; aut omnino ex Deo eſſent, aut ſe tales eſſe profiterentur. Quam probationem ſuæ tacitæ aſſumtionis, quod iſti nati eſſent ex Deo, aut certe eſſe deberent, declarat non obſcure verbis ſequentibus, quæ ita habent: *Et hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra.* Iſtis enim verbis tacite docet, propterea ſe auſum fuiſſe pro re vera ſumere, quod illi, quorum reſpectu affirmavit, Dei præcepta non eſſe gravia, ex Deo nati eſſent; quia fide eſſent præditi, fide, inquam, & perſuaſione, quod Jeſus eſſet Chriſtus, ſeu Dei filius, ut ſequente verſiculo aperte explicat. Jam enim, ut dictum fuit, concluſum in initio hujus capitis fuerat, quicumque credit, Jeſum eſſe Chriſtum, ex Deo natum eſſe. Ex quo conſequitur, iſtas duas ſententias, quas hoc quarto verſiculo Apoſtolus complexus eſt, nempe, *Natum ex Deo vincere mundum; & fidem, quod ſcilicet Jeſus ſit Chriſtus, ſimiliter mundum vincere*, idem plane pollere, & alteram altera confirmari: quanquam ſecundum verba Græca in poſteriore ſententia eſt quiddam amplius, quam in priore, cum verbum *vincit*, quod in vulgata Latina editione, & in Syriaca interpretatione legitur, in Græco ſit *vicit*, ita ut in poſteriore ſententia non modo vim ipſius Chriſtianorum fidei exprimat, quemadmodum in priore nativitatis ex Deo vim expreſſerat; ſed etiam ipſum effectum, qui jam conſecutus eſſet, commemoret & urgeat. Nam ſane, cum hæc ſcripſit Apoſtolus, jam Chriſti fideles, vi ipſius fidei in Chriſtum, iique maximo numero, vicerant ac ſuperaverant ipſum mundum, quatenus omnem mundanarum rerum vim impedientem, quominus Dei præcepta per ipſum Chriſtum data ſervarent, fregerant ac debellaverant. Sunt tamen, qui exiſtiment, Apoſtolum hoc loco verbo præteriti temporis fuiſſe uſum, ut rei certum atque indubitatum eventum declararet.

Quæ interpretatio nec ne vera ſit, ex eo totum pendet, quid proprie ſignificet *vincere mundum.* Quid nos id eſſe cenſeamus, jam ſupra expoſuimus, & arbitramur, nos à veritate interpretatione noſtra minime receſſiſſe. Ex quo conſequitur, nihil eſſe opus ad id hoc loco confugere, ut dicamus, verbum *vicit* præteriti temporis minus proprie fuiſſe uſurpatum. Nam ad hoc confugiendum eſt, ſi quis iſtam mundi victoriam aliter interpretetur, ut ſcilicet accipiatur pro ea victoria, quam Chriſtiani obtinebunt, cum adverſus univerſam mundi potentiam felices atque beati tandem evadent. Et quidem videtur *vincere mundum* poſſe in iſtum ſenſum accipi, ſi quis animadvertat ad Chriſti verba, quæ leguntur ad finem 16. capitis Euangelii hujus ſcriptoris noſtri, ſic enim in ipſo fine ſui illius longi ſermonis, quem ad diſcipulos ſuos babuit, loquitur Chriſtus, *Hæc loquutus ſum vobis, ut in me pacem habeatis: in mundo preſſuram habebitis, ſed confidite, ego vici mundum.* Nam certe iſto in loco, *vincere mundum* non id ſignificat, quod nos credimus ſignificare in loco noſtro: ſed id, quod modo dicebamus, id eſt, non obſtante tota mundi potentia, beatum ac plane felicem evadere. Quare his Chriſti verbis confirmatur præterea illa interpretatio verbi *vici*, quod ſcilicet non victoriam jam partam, ſed certo futuram declaret. Nam nondum Chriſtus, cum verba iſta protulit, mundum vicerat: nondum enim mortem cruentam ſibi à mundo illatam ſuperaverat, quam ſcilicet nondum ſubierat, neque ex ingente illa afflictione & cruciatu, quem proxime ante mortem à mundo ſuſtinuit, liberatus fuerat, quippe cum ſimiliter iſta nondum paſſus fuiſſet; nondum, inquam, immortalis reſurrexerat, & ſummam illam beatitatem, qua poſtmodum donatus fuit, adeptus fuerat, & tamen dicit, *ego mundum vici*: nempe ob certiſſimum iſtarum rerum eventum.

Verumtamen, quod attinet ad locum noſtrum, cum ſenſus loquutionis iſtius *vincere mundum*, non poſſit eſſe is, qui eſt in Chriſti verbis; quippe quod in loco noſtro agatur tantum de facilitate quadam ſervandi Dei præcepta, quæ res tota in hac ipſa vita præſtatur, & in ea ſuum complementum prorſus habet: non arbitror à proprietate bujuſce vocis *vici* recedendum eſſe, ſed agnoſcendum revera, jam fidem Chriſtianorum, quam Johannes appellat *fidem noſtram*, mundum viciſſe, cum hæc Johannes ſcriberet; non quidem in omnibus Chriſtianis, qui tunc eſſent, cum ii nondum hunc curſum vitæ abſolviſſent, quo non abſoluto, non poteſt de quoquam affirmari, quod Dei præcepta ſervaverit, & ſic omnia mundi impedimenta iſti tantæ rei obſtantia ſuperaverit; ſed in omnibus illis Chriſtianis, qui tempus illud, quo Johannes ſcribebat, anteceſſerant. De illis enim, cum jam curſum ſuum abſolviſſent, ex multis apertis ſignis & teſtimoniis conſtare poterat, plus illos potuiſſe, quam univerſum mundum, quod attinet ad ea præſtanda, quæ Deus per Chriſtum præcepit; & reipſa, ea præſtando, victoriam de mundo reportaſſe. Quam ſententiam complectitur Apoſtolus verbis valde figuratis, quatenus dicit, fidem Chriſtiano-

Digitized by Google

ſtianorum eſſe victoriam, quæ vicerit mundum, pro eo, quod proprie loquens dixiſſet, ex fide Chriſtianorum natam eſſe victoriam hanc, ut ſcilicet mundus ab ipſis Chriſtianis victus fuerit. Itaque Apoſtolus victoriam vocat id, quod eſt cauſa victoriæ, & victoriæ tribuit, quod vincat; cum vincere, vel viciſſe ſit ipſa victoria. Unde apparet, ut dixi, valde figuratum eſſe ſermonem ejus, & plane metonymicum.

Verſ.5. Sequitur explicatio, quænam ſit iſta fides noſtra, quæ mundum vincit, eaque his verbis continetur, *Quis eſt, qui vincit mundum, niſi qui credit, quoniam Jeſus eſt filius Dei?* Explicat igitur Apoſtolus fidem, de qua loquitur, & cui tribuit, quod mundum vincat, eſſe, credere, quod Jeſus eſt Dei filius. Nam in Græco nomini *Filii* articulus eſt præpoſitus. Diximus autem ſupra, præcipue in explicatione ſecundi capitis, Chriſtum & Dei filium, nempe unicum illum & ſingularem, unum & idem eſſe: id quod ſatis abunde probavimus in refutatione noſtra libelli Wujeki; & ex hoc ipſo loco id ipſum probari poteſt, cum appareat, Apoſtolum hic reſpicere ad id, quod dixit in ipſo hujus capitis initio, nempe quod, qui credit, Jeſum eſſe Chriſtum, eſt natus ex Deo; quandoquidem vis præcipua argumentationis ſeu ratiocinationis qua hic Apoſtolus utitur ad probandum, quod fidelibus Chriſti, & ſic credentibus, Jeſum eſſe unigenitum Dei filium, Dei præcepta non ſunt gravia, in eo conſiſtit, quod, qui ita credunt, ex Deo ſunt nati, quod ipſe nuſquam expreſſe dixit, niſi in iſto capitis initio id dixerit. Ex quo conſequitur, cum ibi non fiat mentio *Filii Dei* ſed *Chriſti*, idem eſſe *Chriſtum* quod *Dei Filium*. Nam alioquin Apoſtolus, ut ex iis intelligi poteſt, quæ ſupra diſſeruimus, pro conceſſo ſumpſiſſet illud, de quo antea nullam mentionem feciſſet; quod videtur eſſe abſurdum. Jam licet, ut dictum eſt, potiſſima ratiocinatio ſcriptoris noſtri ex eo pendeat, quod ii, de quibus loquitur, & quorum reſpectu dicit, Dei præcepta non eſſe gravia, ſint nati ex Deo: apparet tamen, in ejus verbis ſubeſſe aliam argumentationem, ductam nimirum ab ipſo effectu evidenti; ex eo, inquam, quod aperte conſtitiſſet, Chriſti fideles mundum viciſſe, quemadmodum antea à nobis explicatum eſt.

Quæ argumentatio ſi fortaſſe cuipiam non conſtaret ex verbis proxime antecedentibus, quia videlicet verbum *Vincendi*, ſecundo loco proximo quarto verſiculo prolatum, quamvis præterito tempore enunciatum, exiſtimaret, non victoriam jam partam, ſed quæ certo ſit futura, ſignificare; is poterit ex hoc quinto verſiculo eam animadvertere, & ſimul inde colligere, non figurate, ſed proprie accipiendum eſſe in ſuperiore verſiculo verbum iſtud temporis præteriti. Namque interrogandi modus, quo hic utitur Johannes, inquiens, *Quis eſt, qui vincit mundum, niſi &c.* Satis declarat, iſtam victoriam jam apparuiſſe, jamque effectu ipſo fuiſſe comprobatum, quod, qui credit, Jeſum eſſe filium Dei, id eſt Chriſtum, vincit mundum: alioqui ſatis frigida eſſet interrogatio iſta, adeo ut, ſi quis nullo pacto concedere vellet, iſtum effectum vincendi mundum jam in ipſis Chriſti fidelibus extitiſſe, ac conſpectum fuiſſe, inde id aperte colligi poſſet, ut certe & extitit & conſpectum eſt in ipſius Chriſti reſurrectione & exaltatione.

Quoniam vero hactenus Apoſtolus id non probaverat, ſine quo, quicquid hactenus dixit de credentibus, quod Jeſus ſit Chriſtus ſeu Filius Dei, parum virium habiturum eſſet, propterea non pauca ſubjungit ad id probandum, & hac ratione, quicquid antea de hac re dixit, confirmandum ac demonſtrandum. Inquit enim, *Hic eſt, qui venit per aquam & ſanguinem, Jeſus Chriſtus, non in aqua ſolum, ſed in aqua & ſanguine.* Quibus verbis continetur ex parte id, quod Apoſtolus afferre voluit, antequam diſputationem iſtam abſolveret, ad id probandum, quod diximus. Ubi primum notandum eſt, verba illa *Jeſus Chriſtus* non minus, quam diximus, fieri debere paullo poſt initium ſuperioris capitis, non ita accipienda eſſe, quaſi Johannes illis proferendis aſſeveret Jeſum eſſe Chriſtum; eſſet enim iſta manifeſta ut vocant, principii petitio: ſed intelligendum eſt, ac ſi dixiſſet, Jeſus, qui dictus eſt Chriſtus; cum mens Apoſtoli omnino ſit, quemadmodum jam diximus, & ex iis, quæ ſequuntur, facile conſtabit, probare, quod, quemadmodum Jeſus Nazarænus dictus erat eſſe Chriſtus, ſeu Dei filius, ſic revera erat. Jam hujus rei probationes, quæ his paucis verbis continentur, ex duabus rebus ducuntur, quarum altera eſt puritas & innocentia, tum vitæ tum doctrinæ Chriſti; altera vero ſunt ejus perpeſſiones, ipſaque mors cruenta, quam ſuſtinuit propter illa, quæ docuit. Puritas vitæ ac doctrinæ ſignificatur per aquam: Perpeſſiones vero & cruenta mors, per ſanguinem. Nam quod attinet ad *aquam*, alia loca ſunt, ex quibus apparet, aquæ nomen habere vim id ſignificandi, quod diximus. Et quidem de vitæ puritate & innocentia, habetis locum ad Hebræos cap.10. 22, ubi Apoſtolus hortatur eos, ad quos ſcribit, *ut habeant corda purgata à conſcientia mala, & corpora abluta aqua munda ſeu pura.* Namque, ut diſputatum eſt à nobis in libello noſtro de Baptiſmo, neceſſe eſt, ut divinus iſte ſcriptor per *corpus ablutum aqua pura*, intelligat actiones externas inculpatas & ſanctas.

Quod vero attinet ad ipſam doctrinam puram cum vitæ puritate conjunctam, eſt locus Pauli Apoſtoli ad Epheſios capite 5. 26, ubi ait, Chriſtum *ſanctificaſſe Eccleſiam, mundantem illam lavacro aquæ in verbo* ſeu *ſermone*: Quandoquidem iſtius loci ſententia eſt, eaque homini præjudicata aliqua opinione minime impedito clara & aperta, quod *ſermo*, id eſt, doctrina Chriſti, habet vim mundandi nos à peccatis nimirum omnibus, & vitiis; non minus atque aqua vim habeat mundandi corpora noſtra ab omnibus eorum ſordibus. Sequitur enim ſtatim eodem in loco, Chriſtum hac ratione *mundaſſe Eccleſiam, ut ipſam ſibi ipſi ſtatueret glorioſam, non habentem maculam aut rugam, aut quidpiam ſimile*; ſed quæ eſſet ſancta & inculpata. Itaque longiſſime abſunt ab Apoſtoli mente; & à verbis ipſis, qui, decepti mentione *aquæ*, putant iſtic mentionem fieri Baptiſmi aquæ: cum nemo ſit tam rudis, quin videat & agnoſcat, Baptiſmum aquæ talem mundationem efficere non poſſe. Sed non eſt omnino mirum, ſi creditum eſt, nihilominus in loco iſto fieri mentionem aquæ Baptiſmi, cum idem creditum ſit in altero illo loco ad Hebræos, quamvis aperte conſtet, ſcriptorem illum ibi non loqui de re, quæ jam facta eſſet, ut quidem fuiſſet opus, ſi de aqua Baptiſmi verba illic fierent, cum Epiſtola illa ſit ſcripta ad eos, qui jam Chriſto nomen dederant; ſed plane de re, ad quam faciendam eos hortetur, ad quos ſcribit. Probat igitur Apoſtolus, neceſſe eſſe fateri, quod Jeſus ſit Dei filius, id eſt Chriſtus, ſi quis conſideret ipſius vitæ ac doctrinæ puritatem. Inde enim aperte colligitur, Jeſum vera dixiſſe, & conſequenter illum eſſe Dei filium ſeu Chriſtum. Nam hoc ipſum coram ipſo magiſtratu, Matth 26.63.64. XXVII. 11, ubi quodammodo cauſam dixit, non obſcure affirmavit, præter id, quod & antequam Marc.9.41. Matth.16.17, pateretur, & Luc.24.26.46, poſtea, ſuis diſcipulis ſuo ipſius ore teſtatus eſt, ſeipſum videlicet Chriſtum appellans.

Jam quod attinet ad *ſanguinem*, quod ſcilicet ejus appellatione ſignificentur perpeſſiones, & ipſa cruenta mors, nihil eſt opus ad id probandum ullum teſtimonium proferre: eſt enim res per ſe ipſa ſatis omnibus manifeſta. Quod vero perpeſſiones & cruenta mors, quæ videlicet voluntarie ſubeatur, habet vim confirmandi ea, quæ is dicit, qui illam iſta ratione ſubit, ſimiliter res eſt adeo aperta, ut non videatur ullius probationis indigere. Ab omni enim prorſus veriſimilitudine abeſt, ut quis velit graviſſime affligi, & cruenta morte extingui, ut id verum eſſe perſuadeat, quod ipſemet ſcit eſſe falſum. Sunt igitur duæ iſtæ rationes probandi, quod Jeſus eſt Dei filius, ſeu Chriſtus,

validæ

Digitized by Google

validæ omnino atque irrefragabiles; eo poſito, quod veriſſimum eſt, ipſum Jeſum talem ſe eſſe non negaſſe, immo etiam profeſſum fuiſſe. De interpretationibus aliorum *aquæ* & *ſanguinis*, cujus hic fit mentio, nihil neceſſe eſt differere: cum illæ partim ſint rediculæ, partim abſint à vero Apoſtoli ſcopo, & brevirer, non ſint tales, ex quibus appareat, per *aquam* & *ſanguinem* iſtum, aperte probari, Jeſum eſſe Chriſtum, quod unum hoc in loco Apoſtolo propoſitum fuiſſe, à paucis ita, ut debuit, fuit animadverſum atque perpenſum, cum hunc locum ſibi explicandum ſumpſerunt.

Tantum non videtur ſilentio prætereundum, quod alii animadverterunt, videlicet videri omnino *aquam* iſtam & *ſanguinem*, *per quem*, id eſt, cum quo *Jeſus veniſſe* hoc loco dicitur, fuiſſe adumbratum in ea aqua & ſanguine, qui exierunt ex Chriſti latere militis lancea in cruce perfoſſo. Nam hujus rei idem Johannes ſcriptor hujus Epiſtolæ, & quidem inter alios Euangeliſtas ſolus, expreſſam mentionem facit cap. 19. ſui Euangelii ℣ſ.34, ſubjunctis ſtatim ejuſmodi verbis, unde conſtare videatur, illum hanc rem pro valde notabili atque inſigni habuiſſe, quemadmodum nobis ipſis aliquando viſum eſt. Subjungit enim illico verba iſta, *Et qui vidit, teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium ejus, & ille ſcit, quia vera dicit, ut vos credatis.* Verum quanquam non negamus, in iſto ſanguine & aqua, quæ ex latere Chriſti exivit, adumbratum fuiſſe illum ſanguinem, & illam aquam, de qua in loco noſtro Apoſtolus loquitur; Tamen quod attinet ad verba, quæ modo recitavimus, quamvis illa ſtatim legantur poſt narrationem ſanguinis & aquæ, quæ ex perfoſſo Chriſti latere fluxit, accuratius nunc rem ipſam perpendentes, putamus, ea non fuiſſe addita propter ſanguinem & aquam iſtam; ſed propter illa alia duo, quæ Euangeliſta narraverat de Chriſti corpore, quod videlicet ejus crura minime fracta fuiſſent, ut crura duorum latronum cum ipſo crucifixorum, & quod ejus latus militis lancea perfoſſum fuiſſet, ſtatim enim adjungit hæc verba, *Facta ſunt enim hæc, ut ſcriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo; & iterum alia ſcriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.* Vocula ſiquidem *enim* in initio horum verborum poſita, ſatis aperte docet, ea adjuncta eſſe, ut redderetur ratio proxime dictorum, id eſt, quod qui viderat, teſtatus fuerat ipſam veritatem, ut ii, qui legerent, crederent. Quare cum in his verbis nulla fiat mentio aquæ & ſanguinis, qui fluxerat ex Chriſti latere; ſed tantummodo afferantur duo ſcripturæ teſtimonia, quibus oſtenditur, illa alia duo de venturo Chriſto prædicta fuiſſe: concludendum videtur, iſtam tantam aſſeverationem veritatis ſui teſtimonii ex ipſo viſu, quæ in Euangeliſtæ verbis appareat, non pertinere ad ſanguinem & aquam, quam teſtatus fuerat ex Chriſti latere perfoſſo fluxiſſe, & ſic non poſſe ex tali aſſeveratione colligi, quod res iſta, ſecundum ipſius Euangeliſtæ mentem, maximi, aut ſaltem magni alicujus momenti fuerit.

Negari nihilominus tamen non poteſt, quin Johannes eo in loco mentionem fecerit ſanguinis & aquæ, quæ ex latere Jeſu perfoſſo effluxerit, in aliquem certum finem, præter eum videlicet, ut, quod evenerat, narraret: neque enim ab Hiſtoricis ea narrari ſolent, quantumvis vera, quæ nullam cauſam præterea habent, ut narrari debeant. Itaque ſunt, qui credant, Euangeliſtam noluiſſe omittere, rem iſtam narrare, quia inde appareat, Jeſum vere fuiſſe mortuum. Ajunt enim, aquam quandam contineri in hominis corpore circa cor, quæ effluere nequeat, niſi membranula quædam perforetur; quod cum fit, neceſſe eſt hominem mori. Nam quod ſanguis ex eo vulnere tunc effluxerit, id nihil miri habet; ſed tantummodo indicat, Jeſum, cum id factum eſt, vix dum fuiſſe mortuum: mortuum ſiquidem tamen fuiſſe, teſtatur ibidem Euangeliſta. Hæc loci iſtius conſideratio mihi probari non poteſt, ob eam cauſam, quod vel de vera Chriſti morte perſuadendi ſunt ii, qui credunt Jeſum Chriſtum verum humanum corpus habuiſſe, vel qui id minime credunt. Si ii, qui minime id credunt, iſti nihilo magis commovebuntur, ut credant Jeſum Chriſtum fuiſſe mortuum, etiamſi veriſſimum ſit, ita oculis eorum, qui aderant, apparuiſſe, quod ſcilicet ex Chriſti latere perfoſſo aqua fluxerit: dicent enim, quemadmodum Chriſtus corpus habebat, quod videbatur plane verum humanum corpus, nec tamen erat: ſic iſtam, quæ viſa fuerit aqua ex ejus latere fluens, non fuiſſe veram aquam, ſed talem oculis ſpectantium apparuiſſe. Sin vero ii, qui credunt, Chriſtum verum corpus habuiſſe: tot & tanta ſunt teſtimonia, & tunc erant, cum Johannes Euangelium ſuum ſcripſit, quod Jeſus Nazarænus, qui dictus eſt Chriſtus, revera mortuus fuerit, ut nihil ſit, vel eſſet opus iſta fluxione aquæ ex ipſius latere, ad id probandum: nec quiſquam eorum, qui Jeſu Nazaræno verum humanum corpus tribuerunt, dubitavit unquam, quin is revera mortuus fuerit. Si ageretur de credendo, quod eo ipſo tempore, quo Jeſu in cruce adhuc pendenti perfoſſum eſt latus, ipſe Jeſus (ſi non antea) per iſtud ipſum vulnus mortuus plane fuerit, tunc poſſet conſideratio iſta aliquem locum habere: immo, ſi verum eſt, quod dicitur de aqua iſta circa cor, eſſet iſta aquæ fluxio ex perfoſſo latere manifeſtum indicium ejus rei.

Verum in interpretatione iſta, quod ad probandam Chriſti mortem mentio aquæ & ſanguinis, qui ex perfoſſo ejus latere fluxit, facta fuerit, non de hoc agitur, neque in ea re quicquam eſt momenti, an tempore iſto mortuus fuerit Jeſus: ſed id quæritur, an revera mortem ſubierit, propter eos, de quibus dictum eſt, qui arbitrantur, Dei filium non habuiſſe verum humanum corpus, & viſum quidem fuiſſe mori, ſed mortem tamen revera non fuiſſe expertum. Relinquitur igitur, ut, cum nihil aliud occurrat magis probabile, propter quod Euangeliſta rem iſtam narraverit, quam hoc ſit, ut inde agnoſceretur fuiſſe adumbratam in iſta re, quæ accidit ex perfoſſione lateris Chriſti, illam aquam, & illum ſanguinem, cum quo in loco noſtro idem ſcriptor narrat & aſſerit Jeſum Chriſtum veniſſe; relinquitur, inquam, ut in hunc ipſum finem voluerit is in narratione ſua Euangelica iſtius rei diſerte mentionem fieri; præſertim; quod, etiamſi non poſſit plane evinci, illum, cum dixit in iſto Euangelii loco, *Et qui vidit teſtatus eſt, &c*, habuiſſe rationem iſtius rei a ſe viſæ, propter illam cauſam, quam ſuperius attulimus de verbis ſubſequentibus, & per particulam, rationem reddendi vim habentem, cum ſuperioribus connexis: tamen fieri etiam poteſt, ut nihilominus in iſta ſua aſſeveratione veritatis ſui teſtimonii eo reſpexerit, quamvis alia illa duo potiſſimum eum reſpexiſſe ſit veriſimile. Sed cum non haberet ullum Veteris Teſtamenti locum, in quo fluxio iſta ſanguinis & aquæ ex Chriſti latere aliquo modo prædicta fuiſſet, ſatis habuit, duo illa loca adferre, in quibus illæ aliæ duæ res aliqua ratione prædictæ & indicatæ in ipſa Moſis Lege & Prophetis fuerant. Non enim videtur omnino neceſſarium, ut particula rationem reddens indicet, in proximis antecedentibus verbis nullam fuiſſe habitam rationem, niſi eorum, quorum poſt dictam particulam fit aliqua mentio: ſiquidem videtur poſſe contingere, ut reddatur ratio, non omnium, ſed majoris partis eorum, ad quæ proxime præcedentia verba reſpiciunt.

Jam quod diximus, & pleriſque aliis omnino probatur, ut præpoſitio *per* quæ eſt in iſtis loci noſtri verbis, *Hic eſt, qui venit per aquam & ſanguinem*, habeat eandem ſignificationem, quam præpoſitio *cum*; poſſet non paucis exemplis ipſius Novi Teſtamenti confirmari; ſed, ne longiores ſimus, ſatis habebimus, exemplum unum afferre, quippe quod ſit apertiſſimum, nec ulli dubitationi ſubjaceat. Illud eſt in Pauli verbis Epiſtolæ ad Romanos cap.14.20, ubi legitur, *Omnia*

quidem

Digitized by Google

quidem ſunt pura, ſed malum eſt homini, qui per offendiculum comedit; Ubi nemo non videt, *per offendiculum*, idem plane eſſe quod *cum offendiculo*. Et ſane in hunc ſenſum ab omnibus locus iſte accipitur, & ab interpretibus ita redditur, ut loco præpoſitionis *per* præpoſitionem *cum* ſubſtituant.

Expoſitis duabus rebus, quæ plane fidem faciant, Jeſum eſſe Chriſtum, ſubjungit Apoſtolus aliam, & ſic tertiam, quæ etiam majoris efficaciæ & virium ad idem probandum eſſe videtur; & inquit, *Et ſpiritus eſt, qui teſtificatur: quoniam ſpiritus eſt veritas.* Male admodum, judicio meo, ultima hujus loci verba à Beza in ſua tranſlatione reddita fuerunt, quem tamen quidam alii ſunt ſecuti, & ipſius interpretationem probaſſe omnino videntur, nominatim vero Tremellius in tranſlatione Syriaci contextus, in quo eadem ambiguitas eſt, quæ in Græco. Sic enim habent verba tranſlationis Bezæ, *Et ſpiritus is eſt, qui teſtificatur, ſpiritum veritatem eſſe.* Accepit enim Beza conjunctionem Græcam ὅτι, tanquam expoſitivam, non autem rationis redditivam, qua in re vehementer mihi falſus eſſe videtur, & parum attentus fuiſſe ad id, de quo hoc in loco agitur. Quid enim quæſo ad propoſitum Apoſtoli, quod prorſus eſt, oſtendere ex apertis teſtimoniis, Jeſum eſſe Dei filium, ſeu Chriſtum, poteſt pertinere teſtificatio iſta, quod ſpiritus ſit veritas? Ut nihil dicam de abſurditate, quæ in eo apparet, quod ſpiritus teſtetur, ſpiritum eſſe veritatem. Nec poterit quiſquam hoc ita interpretari, non dicam, ut ad ſcriptoris noſtri ſcopum pertineat; ſed, ut ſenſus inde eliciatur, qui ſit ipſo ſcriptore dignus. Quapropter nihil ambigendum videtur, quin conjunctiva iſta particula, non expoſitiva, ſed redditiva rationis ſit. Hinc enim & ſenſus eruitur cum Apoſtoli ſcopo plane congruens, & aliquid dixiſſe Apoſtolum apparet, quod ſit dignum obſervatione. Ubi enim dixit, ſpiritum eſſe, qui teſtatur, unde fit, ut ſpiritui nominatim ac diſerte tribuerit id, quod ſanguini, & aquæ nondum tribuerat, quod ſcilicet vim teſtandi haberet, nempe quod Jeſus eſſet Chriſtus: recte fuit, ut hujus honoris, quo quodammodo ſpiritum nominatim ac peculiariter affecerat (quamvis interim, ut ex verbis ipſius, quæ ſtatim ſequuntur, plane conſtat, mens ipſius eſſet, aquæ & ſanguini ſimiliter tribuere, quod vim teſtandi id ipſum haberet) rationem redderet: & propterea iſta verba ſubjunxit, *ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια*, id eſt, *nam ſpiritus eſt veritas.* Ac ſi diceret, Potiſſima vis id teſtandi, quod quærimus, eſt in ſpiritu, quoniam ſpiritus nullo pacto fallere poteſt, cum ſit ipſa veritas. Et certe, ſi recte intelligatur, quid ſit iſte ſpiritus, aperte conſtabit, majorem & certiorem vim veritatis teſtificandæ in ipſo eſſe, quam in ipſa illa aqua, & ſanguine, quem hic Apoſtolus intelligit. Eſt enim ſpiritus iſte illa vis & efficacia divina, per quam tot admiranda opera à Jeſu, qui dictus eſt Chriſtus, facta fuerunt, & per quam ipſe Jeſus à mortuis eſt excitatus, & in dextera Dei collocatus, quam nemo non videt rem eſſe præſtantiorem, & ab omni ſuſpicione erroris alieniorem, & denique aptiorem ad probandum, quod ipſe Jeſus ſit filius Dei, ſeu Chriſtus, quam ſit puritas & innocentia vitæ ac doctrinæ ipſius Jeſu, atque ejuſdem voluntaria ac cruenta mors: quamvis, ut antea docuimus, iſta ſint valde efficacia ad id probandum ac perſuadendum.

Diximus autem, Apoſtoli verba ita accipienda eſſe, ac ſi diſerte dixiſſet, ſpiritum, de quo loquitur, eſſe ipſam veritatem, quia voci Græcæ ἀλήθεια articulus eſt præpoſitus, qui id ſignificandi vim habere poteſt. Poteſt etiam vis iſtius articuli hoc in loco eſſe, ut denotet quandam ſingularem veritatem, eam videlicet, quæ ad mentem ac ſenſum Apoſtoli pertinet, id eſt eam, quæ eo continetur, quod Jeſus ſit Chriſtus: ac ſi Johannes diceret, quod veritas iſta, quam ipſe probare vult, adeo à ſpiritu, quem ipſe intelligit, probatur ac demonſtratur, ut dici poſſit, ſpiritum iſtum eſſe hanc veritatem; quippe, cujus vis & operatio tota in eo ſit, ut ratione omnium certiſſima & excellentiſſima probetur, quod Jeſus eſt Chriſtus. Eſt autem ipſi quoque *ſpiritui* in Græco articulus præpoſitus, ut oſtendatur, non in univerſum de divino ſpiritu, ſeu virtute atque efficacia divina hic verba fieri; ſed de illo ſpiritu, illaque Dei virtute atque efficacia, quæ ad confirmandum Jeſu Chriſti Euangelium exhibita à Deo fuerat, & cunctis apparuerat.

Verſ. 7. Poſtquam rationem Apoſtolus reddidit, cur ſingulariter ſpiritui, quem intelligebat, tribuiſſet, quod teſtaretur, id videlicet, quod hoc loco quærebatur; ea verba ſubjungit, ex quibus aperte conſtat, mentem illius eſſe, aquæ ſimiliter & ſanguini tribuere, quod hoc ipſum teſtentur, & in hunc finem iſta duo ab ipſo antea commemorata fuiſſe. Legemus autem verba ita, ut certum eſt, correctiora exemplaria, tam Græca, quam Latina habere, & ut Syriaca interpretatio in omnibus exemplaribus plane habet: quamvis non ſimus defuturi, quin poſtea explicemus id quoque, quod nunc vulgò tam Græce, quam Latine legitur, præter id, quod vera lectio habet. Eſt autem ea ejuſmodi, *Quoniam tres ſunt, qui teſtantur, Spiritus, & aqua, & ſanguis.* Quibus verbis additur in Syriaca interpretatione, & in quibuſdam Græcis & Latinis antiquis exemplaribus, *Et hi tres in unum ſunt*, ſive *unum ſunt.* Apoſtolus igitur hiſce verbis fidem manifeſtam facit, ſe antea propterea dixiſſe, quod Chriſtus cum aqua & ſanguine veniſſet, quia mens ipſius fuerit dicere, quod & aqua, & ſanguis teſtantur, Jeſum eſſe Chriſtum, quamvis potiſſimum id teſtetur ſpiritus, quem ob hanc cauſam, quamvis antea ultimo loco nominatum, hic primo loco ponit. Ad iſta igitur tria redigit Apoſtolus, quidquid eſt ſolidi teſtimonii, ad probandum, quod Jeſus ſit Chriſtus; nempe ad vitæ ipſius Jeſu & doctrinæ puritatem, ad ejuſdem perpeſſiones & cruentam mortem, & ad opera illa admiranda, quæ facta ſunt, tum ab ipſo Chriſto, tum à Deo circa ipſum, quæ nomine *ſpiritus* intelligit, propter eam cauſam, quam antea attulimus, quod ſcilicet ſpiritu, id eſt virtute atque efficacia divina iſta facta ſint; & hac ſimplici appellatione *ſpiritus*, ac ſi res unica quædam eſſent, illa nominare voluit, quemadmodum antea ſimplici appellatione tam aquæ, quam ſanguinis, plures res intellexerat, ut poſſet metaphoram quandam, quæ hic ſubeſt, & ſimul proſopopœiam retinere. Nam metaphora in eo eſt, quod, quemadmodum teſtis aliquis ſolet fidem facere alicujus rei, ſic ſpiritus, & aqua, & ſanguis fidem faciunt, quod Jeſus ſit Chriſtus, & propterea teſtes appellantur: & interim perſona quædam ſingulis iſtis tribus rebus tribuitur, cum ita conſiderantur, ac ſi tres perſonæ eſſent, quæ iſtud, quod quæritur, teſtarentur. Hoc enim præ ſe fert loquendi modus iſte, *Tres ſunt, &c*, cum interim tam ſpiritus, quam aqua, & ſanguis apud Græcos generis ſit neutri. Nam *Tres*, ſeu, ut in Græco eſt, τρεῖς, cum eo, quod ſequitur, *οἱ μαρτυροῦντες*, plane generis eſt maſculini, quod indicat hic agi, tanquam de tribus hominibus, qui teſtes ſint, aut certe de tribus perſonis; earum enim proprium eſt, ut teſtes appellentur, & teſtificari dicantur: in quo ineſt proſopopœia illa, de qua modo dicebamus.

Jam verba illa, *& hi tres unum ſunt*, magis adhuc confirmant proſopopœiam iſtam: alioqui enim ſecundum Grammaticam, & ipſam nominum ſignificationem, (neque enim nomina iſta, *ſpiritus*, & *aqua*, & *ſanguis*, aliud ſignificant, quam res quaſdam) dicendum fuerat, *& hæc tria in unum*, ſeu *unum ſunt.* Hæc verba igitur, ſi ea tamen pro germanis hujus loci habenda ſunt, hoc ſibi volunt, quod teſtimonium ſingularum iſtarum rerum, teſtimonium, inquam, quod hoc loco intelligitur, eſt unum & idem; quandoquidem omnia & ſingula iſta hoc idem & unum teſtantur, quod Jeſus eſt Dei filius, ſeu Chriſtus. Quomodo aqua & ſanguis iſtud teſtentur, aperte atque abunde expoſitum eſt à nobis ſupra. De ſpiritu autem

quam

Digitized by Google

quamvis ea dixerimns, unde quilibet per ſe facile intelligere poteſt, quomodo is fidem faciat, Jeſum eſſe Chriſtum: tamen majoris declarationis gratia dicimus, propterea ſpiritum, id eſt, admiranda illa opera, virtute & efficacia divina patrata, fidem facere ac teſtari, & quidem, ut ex verbis ipſius Apoſtoli collegimus, ſingulari & excellentiſſima quadam ratione, quod Jeſus eſt Dei filius, ſeu Chriſtus, quia partim non poterant ab eo fieri, vel circa illum evenire, qui Deo cariſſimus non eſſet, & conſequenter veraciſſimus, (jam enim dictum eſt, ipſum Jeſum dixiſſe, ſe eſſe Chriſtum) partim ejuſmodi ſunt, quæ ipſum Chriſtum efficiant. Nam ipſa Jeſu exaltatio, & in dextera Dei collocatio, id eſt, datio ſupremæ ac divinæ poteſtatis & imperii ſecundum Deum, efficit, ut Jeſus ſit revera Chriſtus, id eſt, verus, ſolus, ac perpetuus populi Dei Rex, & ſimiliter ſit verus, atque unicus ille ac ſingularis Dei filius, nempe & univerſorum hæres ab ipſo Deo conſtitutus, & ſumma omnium atque excellentiſſima ratione ſimilis ipſi Deo factus.

Hactenus ita locum accepimus hunc totum atque interpretati ſumus, ac ſi de ipſo tantum Chriſto Jeſu, qui iſta tria teſtimonia, unde probatur, Jeſum eſſe Chriſtum, in ſe habeat, ſermo eſſet, prout indicant ipſius loci prima verba, *Hic eſt, qui venit per aquam & ſanguinem, Jeſus Chriſtus.* Verum quia certum eſt, omnia tria iſta teſtimonia, ejuſdem rei fidem facientia, inveniri in Chriſti fidelibus; & quia ſæpe in Sacris Literis ſolo Chriſti nomine, non ſolum ipſe Chriſtus, ſed omnes, qui ipſius ſunt, ſignificantur; immo aliquando non ipſe Chriſtus revera, ſed tantum diſcipuli ejus, ſive ejus Eccleſia, ut priore ad Corinthios 12.12. propterea neceſſe eſt, aliquid etiam dicere de eo, quomodo in ipſis Chriſti fidelibus iſta tria teſtimotiia appareant, & fidem faciant, quod Jeſus ſit Chriſtus, & ob hanc cauſam iterum breviter totum locum percurrere, ut, ſi quid omiſſum fuerit in præcedente noſtra ejus explicatione, quippe, quæ non eſſet tota ſeu integra & perfecta, nunc dicatur. Cum igitur ait Apoſtolus, *Hic eſt, qui venit per aquam & ſanguinem Jeſus Chriſtus*, intelligendum videtur, eum voluiſſe dicere, quod, quocumque modo Chriſtum conſideres, ſive in ipſius propria perſona, tanquam capite, ſive in ipſius fidelibus, tanquam corpore & membris ejus; veriſſimum eſt, in eo conſpici hæc duo, quæ teſtimonium videlicet faciant, eum revera eſſe filium Dei, ſeu Chriſtum, nempe vitæ ac doctrinæ puritatem, & perpeſſiones ac mortes, cum voluntaria ſanguinis ſui fuſione conjunctas. Neque enim Chriſtus ſolus, id eſt Jeſus, qui dictus eſt Chriſtus, paſſus eſt, & ſanguinem ſuum voluntarie fudit, nimirum occaſione doctrinæ ſuæ; ſed etiam ipſius diſcipuli ſeu fideles. Nam de doctrina ac vita pura, quæ in illis ſit & fuerit, qui ipſius Jeſu ſunt fideles, nihil videtur dubitandum. Neque enim ejus diſcipulus ejuſve fidelis dici quiſquam merito poteſt, qui eandem doctrinam, eandemque vitæ ſanctitatem non habeat, quam ipſe habuit: ſed, quod attinet ad perpeſſiones & mortem, quam quis voluntarie re ipſa ſubeat, nihil impedit, quominus videatur fieri poſſe, ut quis iſta non ſubeat, præſertim mortem, & tamen ſit ejus diſcipulus, & vere fidelis merito vocandus.

Et propterea verba illa, quæ nondum explicuimus, *Non in aqua tantum, ſed in aqua & ſanguine*, ab Apoſtolo potiſſimum fortaſſe fuerunt adjecta. Quamvis enim illa ad Jeſum quoque ipſum accommodari recte poſſint, cum ſatis eſſe videretur ejus doctrina pura, itidemque vita, ad probandum, quod is ſit verus Chriſtus Dei, & propterea potuerit Apoſtolus ea mente iſta verba addere, ac ſi dixiſſet, in ipſo Jeſu non fuiſſe tantum unum teſtimonium, quamvis per ſe ſufficiens, ad fidem faciendam, quod verus Chriſtus eſſet, nempe aquam, id eſt, puritatem vitæ & doctrinæ: ſed aliud præterea, idem non minus aperte teſtificans, ſanguinis videlicet ſui voluntariam fuſionem: tamen multo magis neceſſarium fuit, ut Apoſtolus iſta verba propter ipſius Jeſu Chriſti diſcipulos adderet, propter jam expoſitam cauſam, & doceret, ipſos Jeſu Chriſti diſcipulos, ſi videlicet in univerſum conſiderentur; habuiſſe non modo vitæ puritatem ac doctrinæ, ſine qua Jeſu Chriſti nomine nuncupari non poſſent, ſed etiam ſui ipſorum ſanguinis fuſionem, quæ non videbatur neceſſaria, ad ipſos tales conſtituendos, ut ad ipſum Jeſum Chriſtum pertinerent, & ejus corpus eſſent: Nam de ipſo Chriſto, quod cruentam mortem experturus eſſet, prædictum id erat in Prophetis: præſertim vero apud Eſaiam capite 53.

Jam quod in verbis iſtis alia præpoſitione, cui nomina *aquæ* & *ſanguinis* ſubjiciat, uſus eſt Apoſtolus, quam antea uſus fuerat, & loco *per*, ſubſtituerit *in*; factum eſt hoc, niſi fallor, ad majorem declarationem ipſius præpoſitionis *per*, in quem videlicet ſenſum ab ipſo prolata fuiſſet: multo enim frequentius in Sacris Literis præpoſitio *in*, idem ſignificat, quod *cum*, quam præpoſitio *per*: immo præpoſitio *per*, qua diſtincta à præpoſitione *in* Hebræi carent, non ob aliam cauſam factum eſt, ut non raro idem polleat, quod *cum*, quam quia ipſius propria & peculiaris ſignificatio exprimitur ſæpiſſime per præpoſition.m *in*; quæ, ut dictum eſt, præpoſitionis *cum* frequentiſſime ſignificationem habet: & ita mira quadam ratione & commutatione factum eſt, ut Hebraiſmus in ea vocula appareat, quæ tamen ipſa non eſt Hebræa.

Affirmat igitur Johannes, Chriſti fideles, qui, ut dictum eſt, ipſo Jeſu Chriſti nomine appellari conſueverunt, non modo veniſſe, una cum duce ſuo, cum aqua, ſed etiam cum ſanguine, eo ſenſu, qui jam à nobis ſæpius expoſitus eſt. Ubi eſt obſervandum, quod, præter rationem à nobis antea indicatam majoris præſtantiæ atque efficaciæ teſtimonii ſpiritus, quam aquæ & ſanguinis, propter hoc etiam diſtinxit Apoſtolus Spiritum ab aqua & ſanguine, & horum duorum ſeparatim à ſpiritu mentionem prius fecir, affirmans, Jeſum Chriſtum cum duabus rebus iſtis veniſſe, id eſt, tam ipſum, quam ejus fideles; id quod de ſpiritu diſerte non affirmat, quia videlicet duo iſta, aqua & ſanguis, multo magis propria, ſunt, tam ipſius Jeſu Chriſti, quam fidelium ejus, quam ſit ſpiritus. Nam vitæ & doctrinæ puritas, itidemque perpeſſiones & voluntaria mors, videntur res eſſe ipſiuſmet perſonæ, in qua iſta appareant, etiamſi, quod attinet ad doctrinæ puritatem, illa ſine dubio à Deo proficiſcatur. Sed ſpiritus, id eſt, admiranda opera, & præter naturæ curſum, quæ quis faciat, ejuſmodi ſunt, ut nemo non videat, ab illa perſona, quæcumque illa tandem fuerit, à qua ea fiant, ab ejuſve virtute non proficiſci; ſed neceſſe eſt, ut ab ipſo Deo, ab ipſiuſque virtute proficiſcantur. Meritiſſimo igitur, quando non una hujus rei cauſa fuit, iſta diſtinctio ſpiritus ab aqua & ſanguine ab Apoſtolo facta eſt. Cæterum, quæ ſequuntur de ipſo ſpiritu à Johanne dicta, nihil neceſſe eſſe credimus diligentius explicare, quomodo ad Chriſti fideles accommodantur. Tantum animadvertendum eſt, Apoſtoli verba, quod ad Chriſti fideles attinet, non pertinere revera ad omne tempus, quemadmodum etiam ipſius Apoſtoli verba ſonant, in quibus non eſt verbum ullum futuri temporis, ſed tantum præſentis, quod non habere vim, ut ad omne tempus trahatur, indicat verbum *venit*, uſurpatum, cum actum eſt de aqua & ſanguine, quod omnino præteriti temporis eſt, & docere poteſt, ea, quæ de ſpiritu ſtatim ſubjunguntur, cum ſpiritus ad idem pertineat, ad quod pertinet aqua & ſanguis, & una cum ipſis poſtea, tanquam res ejuſdem vis ac naturæ, conjungatur, præteritum tempus potiſſimum reſpicere.

Qua re non obſtante, potuit Apoſtolus præſente tempore uti, cum de ſpiritu ſeparatim verba fecit, & ita loqui, ac ſi ſpiritus iſte perpetuo in Chriſti fidelibus non minus quam in ipſo Chriſto appareret; cum ipſe Chriſtus apud Marcum capite ultimo non dubitaverit affirmare, ſigna eorum, qui credituri eſſent in ipſum, fore, quod multa mira facerent in ipſius nomine, & ſic ſpiritu iſto, de quo Johannes loquitur, eſſent præditi,

cum

eum tamen hoc non fuerit perpetuum, ſed tamdiu dumtaxat duraverit, quoad ſufficienter confirmatum fuit ipſius Jeſu Chriſti Euangelium, & conſequenter, ipſum Jeſum verum Dei filium, ſeu Chriſtum eſſe. Et ſane ad id, quod Apoſtolus probare intendit, non eſt neceſſaria ulla perpetuitas, cum id aliud nihil ſit, quam hoc ipſum, quod modo diximus, quodque merito ac vere affirmavimus, citra ullam perpetuitatem plane extitiſſe, id eſt, pleniſſimum teſtimonium datum fuiſſe, pleniſſimamque fidem factam eſſe, quod Jeſus ſit Chriſtus.

Jam vero nihil reſtat amplius, quod à nobis dicendum ſit circa explicationem hujus loci, quamvis accepti ita, ut non ad ipſum Jeſum Chriſtum tantum, ſed etiam ad ipſius fideles accommodetur. Quare antequam ulterius progrediamur, id præſtandum à nobis eſt, quod polliciti ſumus, ut ſcilicet ea etiam explicemus quæ in hoc loco hodie in vulgatis tam Græcis quam Latinis codicibus leguntur, præter illa, quæ à nobis jam explicata ſunt, etiamſi ſatis conſtat, illa eſſe adulterina, & ab hominibus qui ſuum dogma de trino & uno Deo quacumque ratione defendere ac propagare volebant, in hunc locum inſarta, facile intelligi poteſt ex ipſomet contextu primum, deinde ex eo, quod mira, & ſupra modum multiplex eſt varietas in exemplaribus tam Græcis quam Latinis, in toto hoc loco, ac præterea ex teſtimoniis antiquorum Theologorum, tam Græcorum, quam Latinorum, qui maxima ex parte hunc locum vel explicantes, vel citantes, nullam faciunt mentionem triplicis teſtimonii, Patris, verbi, & Spiritus Sancti in cœlo teſtantium; & fortaſſe ante Hieronymum vix ullus invenietur, qui teſtimonium iſtud hoc in loco plane agnoverit. Sed Hieronymus, ut is, qui, ut recte de eo Eraſmus alicubi ſcribit, non ſatis prudenter ſæpe ad victoriam, & ad cauſæ ſuæ defenſionem & favorem multa trahebat, nactus forte exemplar aliquod, aut etiam plura exemplaria, in quibus particula iſta ita adjecta fuerat, ut fraus animadverti non poſſet, adverſus fidem aliorum omnium exemplarium, tam Latinorum quam Græcorum, lectionem particulæ iſtius tanquam germanam defendere & promovere cœpit, conquerens publice, eam culpa & fraude hæreticorum abraſam à vulgatis codicibus fuiſſe. Legat quilibet diligenter ea, quæ Eraſmus in hunc locum accurate ac copioſe annotavit; nec non, quæ breviter in eundem notarunt Theologi Lovanienſes, & facile intelliget, rem ſic ſe habere ut nos affirmamus.

Verſ.7. Sed jam verba iſta, quamvis addititia, recitemus, eaque, ut polliciti ſumus explicemus: *Quoniam tres ſunt, qui teſtimonium dant in cœlo, pater, verbum, & Sanctus Spiritus, & hi tres unum ſunt.* Hæc verba ut melius intelligantur, neceſſe eſt, in ſequente membro pro certo ponere haberi verba illa *in terra*, ut vulgo habentur; quorum antea mentionem nullam fecimus; quippe, quæ, etiamſi in quibuſdam emendatis exemplaribus inveniuntur, in emendatioribus tamen non habeantur. Jam verba iſta efficiunt, ut melius intelligatur, quid ſibi velit iſtud, *In cœlo*, quod in modo recitatis verbis habetur. Diſtinguit enim Apoſtolus ſecundum vulgatam lectionem teſtes, qui teſtantur, Jeſum eſſe Chriſtum, in duas claſſes: utrique claſſi teſtes tres aſſignat, quorum videlicet alteri in cœlo teſtentur, alteri vero in terra, & hac ratione inter ſe diſtinguantur: & quia jam mentionem fecerat eorum, qui teſtantur in terra, ſed hujuſce rei, quod ſcilicet teſtarentur in terra, nullam mentionem fecerat, ſed tantum ſimpliciter de eis dixerat, quod teſtarentur: propterea, cum alteros tres commemorare voluit, diſtinctionem iſtam loci, ubi utrique teſtantur, expreſſe adhibuit, utque id apertius faceret, tres priores, quos commemoraverat, teſtes repetiit; mentionem autem antea fecerat, quod ſpiritus, & aqua, & ſanguis teſtarentur, propterea, quia, etiamſi, cum aquam & ſanguinem nominavit, nullam teſtimonii ipſorum ab initio mentionem fecit; tamen cum ſpiritum poſtea commemoravit, & de illo diſerte dixit, quod teſtetur, ita locutus eſt, ut appareat, eum ſimul dixiſſe, quod aqua & ſanguis teſtatur: hoc enim indicat particula illa *&*, in illis verbis ab initio poſita, *Et ſpiritus eſt, qui teſtificatur*; tantundem enim valet particula iſta, ac ſi dixiſſet, *Spiritus quoque teſtificatur*, unde intelligitur, duo illa præcedentia, aquam & ſanguinem, teſtari.

Jam differentia inter unos & alteros teſtes, ut ſcilicet hi in terra, illi vero in cœlo teſtentur, ita accipienda eſt, ut non proprie, ut verba ſonant, intelligamus, in ipſo cœlo, & in ipſa terra teſtimonium reddi; ſed, *teſtari in cœlo* idem ſignificare, *teſtari exiſtentes in cœlo*; quod idem valet, ac ſi dictum fuiſſet *De cœlo*. *Teſtari* vero *in terra*, intelligamus ſimiliter idem eſſe, ac *Teſtari exiſtentes in terra*, ut poſtea explicabimus; non autem, ut à pleriſque ſit, eſt ſimpliciter intelligendum, quod uni ex iſtis teſtibus ſint cœleſtes, alteri vero terreſtres. Neque enim *ſpiritus*, qui numeratur inter illos, qui teſtantur in terra, terreſtris teſtis eſt, ſed cœleſtis; cum ſit, ut antea aſſeruimus, virtus & efficacia divina. Cum igitur Apoſtolus dicit, *tres eſſe, qui teſtantur in cœlo*, & hos tres eſſe affirmat, *Patrem, & verbum, & Sanctum Spiritum*, primum quod attinet ad Patrem, intelligendum eſt ipſum Patrem Deum de cœlo teſtimonium dediſſe, quod Jeſus ſit ejus filius, ſeu Chriſtus. Et ſane hujus rei habemus mentionem factam expreſſam apud Euangeliſtas, dum narrant, quod & cum Jeſus baptizatus eſt, & cum in monte coram illis tribus ſuis diſcipulis trans figuratus eſt, vox de cœlo eſt audita, dicens: *Hic eſt filius meus dilectus.* Cujus rei, quatenus ea accidit in monte, ubi Jeſus transfiguratus eſt, Petrus ipſe, qui fuit unus ex illis tribus diſcipulis, aperte verbiſque admodum magnificis mentionem fecit in altera ſua Epiſtola, 2 Petr.1.17. Illud etiam, quod refert hic idem ſcriptor in ſuo Euangelio cap.12, de voce ad verba ipſius Jeſu dicentis & rogantis, *Pater, glorifica tuum nomen*, quæ de cœlo venit, dicens, *Et glorificavi, & iterum glorificabo*, huc omnino pertinet, quo ſimiliter alia multa pertinere poſſunt, quorum in ipſa Sacra Hiſtoria non fiat mentio, & tamen eo tempore, quo Johannes hanc Epiſtolam ſcripſerat, vel viſa, vel audita, ut valde veriſimile eſt, fuerint, ex quibus apparuerit, Deum ipſum Patrem, tanquam ex perſona ſua, reddere teſtimonium talis Jeſu præſtantiæ, & talis cum ipſo Deo conjunctionis, vel erga Jeſum ipſius Dei aut operationis, aut affectus, unde certo colligi poſſit, Jeſum eſſe ipſius Dei filium, quamvis id alioqui in iſtis vel viſis, vel auditis, expreſſum non fuerit, quemadmodum contigit in eo, quod modo commemoravimus à Johanne in ſuo Euangelio literis conſignatum fuiſſe. Neque enim in ipſis illis verbis de cœlo factis & auditis expreſſum eſt, ut in aliis quorum antea mentionem fecimus, Jeſum eſſe Dei filium: & tamen interim ex illis hoc neceſſario conſequitur. Neque enim, ſi Jeſus falſa dixiſſet, nominans in illis ſuis verbis ac precibus Deum Patrem ſuum, idque bis (antecedunt enim iis verbis Chriſti, quæ recitavimus, iſta, *Pater, ſalvifica me ex hora hac*) unquam reſponſum iſtud tuliſſet, quod tulit.

Porro quod attinet ad teſtimonium Verbi, id eſt, ipſius Jeſu Chriſti de cœlo redditum, quod ipſe Jeſus revera ſit Chriſtus, poſſumus exempla hujus rei ponere apparitiones, viſiones, & ſermones habitos ab ipſo Jeſu, poſtquam in cœlum aſcenderat, de quibus expreſſa fit mentio in actis Apoſtolorum, quæ tamen exempla, circa unam tantum perſonam, id eſt Paulum Apoſtolum, in prædicta hiſtoria apparent: ſed veriſimile eſt, ejuſmodi res alias ab ipſo Jeſu factas, & aliis etiam oſtenſas extitiſſe, quamvis illæ in ipſa ſacra hiſtoria non commemorentur. Nam Lucas, qui illam ſcripſit, ut Pauli Apoſtoli comes, id ſibi potiſſimum propoſitum habuit, ut ea, quæ Paulo evenerant, literis mandaret, quemadmodum ab omnibus facile animadverſum fuit. Et propterea breviſſime admodum alia attigit, quæ alios, quam ipſum Paulum, reſpicerent, ſatis habens ſummam earum rerum narrare, quæ evenerunt ante ipſius Pauli converſionem. Jam nihil eſt eorum, quæ

ipſi Paulo Jeſus de cœlo, ſive ibi manens oſtenderit, aut dixerit, aut ſignificaverit, unde non appareat, ipſum Jeſum eſſe Chriſtum. Ubique enim in illis Jeſus ſe tanquam Dominum cœleſtem, & Dei populum regentem ac gubernantem gerit atque oſtendit: quibus rebus ipſum Chriſti munus & poteſtas plane continetur.

Reſtat de Spiritu Sancto de cœlo teſtante aliquid dicere, ubi neceſſe eſt, diſtinctionem adhibere inter teſtimonium, quod eidem Spiritui Sancto poſtea tribuitur, ut in terra exiſtenti, & iſtud, de quo hic verba fiunt. Apparet enim ex interpretatione noſtra jam allata verborum ſequentium ac præcedentium, nomine *ſpiritus*, de quo in ſequentibus dicitur, quod teſtetur in terra, quamvis epithetum ſancti non fuerit additum, intelligi ipſum Spiritum Sanctum. Sed animadvertendum eſt, vulgata lectione admiſſa, iſtoque duplici ejuſdem Spiritus Sancti teſtimonio, unius in terra, alterius vero in cœlo, neceſſe eſſe Spiritui ipſi Sancto, quatenus cum aqua & ſanguine conjungitur, pauciora tribuere, quæ vim teſtandi habeant, quod Jeſus ſit Chriſtus, quam ſupra à nobis tributa fuerint; quamvis non omnia tamen ibi recenſuerimus, quæ illi tribui poſſunt. Sunt enim ſecundum vulgatam lectionem ſpiritui iſti tribuenda ea tantum teſtimonia, quæ hic in terris extiterunt. Nam ea quæ de cœlo apparuerunt, vel intellecta ſunt vim habentia teſtandi, quod Jeſus ſit Chriſtus, in quibus interim ipſa perſona Patris, aut filii expreſſe non interveniat, tribuenda ſunt Spiritui Sancto, qui hic ſimul cum Patre & verbo commemoratur: id eſt, intelligere debemus, teſtimonia iſta à virtute & efficacia Dei profecta fuiſſe tali ratione, ut ex ipſo cœlo ea prodiiſſe appareat; quales ſunt apparitiones Angelorum, voces auditæ, viſiones, monitiones, ſimileſque res, quarum exempla aliquot habentur in ipſa Hiſtoria Actorum Apoſtolicorum Act. 13. 2, ubi etiam aliquando diſerte ipſi Spiritui Sancto tributæ leguntur. Non eſt autem ſilentio prætereundum, quod in his verbis filius Dei, ſeu Jeſus Chriſtus, neutro ex his nominibus, ſed *verbum* appellatur; quod mihi quidem videtur eſſe indicium aliquod iſtorum verborum addititiorum. Quamvis enim hujus ſcriptoris proprium fuerit alicubi, Dei filium ſeu Chriſtum Jeſum iſto nomine appellare, cur id fecerit, ſubſunt alibi cauſæ, at nulla ſubeſſe videtur, cur id hoc loco facere debuerit.

Nam ſi quis dicat, propterea hoc ab ipſo factum eſſe, quia videretur abſurdum dicere, quod ipſe Dei filius ſeu Chriſtus de ſeipſo teſtaretur, & quidem ſe eſſe Dei filium, ſeu Chriſtum: hoc mihi videtur valde leve, cum ipſe Dominus Jeſus apud hunc eundem ſcriptorem in Euangelio cap. 8. 18, affirmet, ſe de ſeipſo teſtari.

Adde, quod etiamſi alia appellatio ſit verbi, & alia filii Dei ſeu Chriſti, ſi ipſum verborum ſonum ſpectes; tamen re ipſa unum & idem ſignificant: adeo ut in ipſa voce *verbi* contineatur plane id ipſum, quod ſignificat eſſe Dei filium, ſeu Chriſtum; ita ut ſubſtitutio iſtius vocis pro altera iſtarum duarum, nihil minuat abſurditatis, quæ in eo ineſſe videatur, quod quis dicatur teſtari de ſe ipſo, id quod ipſum nomen ſonat, quo, cum hoc ipſum dicitur, appellatur. Quanquam iſta in re nullam ego abſurditatem video. Præterea, non bene ſimul junguntur, *Pater* & *verbum*. Neque enim ea eſt relatio Patris ad verbum, quæ eſt ad filium, quo nomine videbatur Jeſus Chriſtus hoc in loco nominandus eſſe, ubi Deus nomine Patris ſignificatur: aut ſi iſta verbi appellatio ad Jeſum Chriſtum ſignificandum hoc loco uſurpanda erat, dicendum plane videtur, Deum debuiſſe non Patris nomine, ſed ipſius Dei nomine appellari, quandoquidem Deus & verbum habent inter ſe relationem. Dicitur enim Jeſus Chriſtus eſſe Dei verbum Apoc. 19, & in ipſo initio Euangelii hujus ſcriptoris: ubi appellatio iſta verbi Chriſto Jeſu tribuitur, nulla fit mentio Patris, ad quem verbum iſtud relationem habeat, ſed Dei tantum.

Verum jam ultima verba hujus particulæ, quam ſuppoſititiam eſſe cenſemus, inſpiciamus atque examinemus. Sunt autem iſta, *& hi tres unum ſunt*. Sic enim legunt tam Latina, quam Græca vulgata exemplaria, quamvis Græca Complutenſis editio habeat, *In unum ſunt*. Hæc verba utrocunque modo legantur, veriſimile mihi faciunt, in ſequentibus poſt factam mentionem trium alterorum teſtium legi debere hæc eadem verba, quæ etiam habentur in Syriaca interpretatione, quamvis (ut ſupra monuimus) non pauca ex emendatioribus exemplaribus, præſertim Græcis, illa non habent, ſicut nec ipſa Complutenſis editio habet. Mihi enim valde veriſimile videtur, quod verba iſta dederint occaſionem addendi triplex teſtimonium Patris, verbi, ac Spiritus Sancti. Cum videlicet, ſi verba iſta ad exemplum ejus, quod factum eſt in triplici teſtimonio ſpiritus, aquæ, & ſanguinis, adderentur, facile inde colligi poſſet unitas eſſentiæ & trinitas perſonarum in ipſo Deo; ſeu Patrem, verbum, & Spiritum Sanctum, quamvis dicantur eſſe tres teſtes, & conſequenter, tres inter ſe diſtinctæ perſonæ, tamen eſſentia eſſe unum & idem. Nam ſine dubio in hunc non in alium finem facta eſt additio iſta, (ſi modo, ut nos pro certo habemus, facta eſt) triplicis iſtius teſtimonii. Quanquam, cum poſtea fuerit animadverſum, ſi iſta eadem verba *Et hi tres unum ſunt*, ſive, *In unum ſunt* legerentur, dicta ſimiliter de ſpiritu, & aqua, & ſanguine; ex illis non conſequuturum, Patrem, verbum, & Spiritum Sanctum, eſſe ejuſdem eſſentiæ, cum certe ſpiritus, & aqua, & ſanguis diverſæ inter ſe eſſentiæ ſint: Veriſimile eſt ex multis codicibus fuiſſe iſta verba abraſa, ubi de ſpiritu, & aqua, & ſanguine fit mentio.

Verum, quicquid ſit, non poteſt ullo pacto ex iſtis verbis una & eadem eſſentia Patris, verbi, & Spiritus Sancti confirmari; ut a noſtris hominibus copioſe & multis exemplis allatis demonſtratum eſt in interpretatione eorum verborum Chriſti, *Ego & Pater unum ſumus*: neque hic quidquam eſt opus ea in medium afferre; præſertim cum locus ipſe ſatis doceat, iſtam unitatem pertinere ad ipſum teſtimonium, hicque aliud nihil dici, niſi quod Pater, verbum, & Spiritus Sanctus, unuſquiſque teſtimonio ſuo hoc unum teſtatur, quod Jeſus eſt Chriſtus, ſeu Dei filius; præter id, quod jam dictum eſt, nempe quod idem dicitur de ſpiritu, & aqua, & ſanguine, in quibus alia unitas eſſe nequit, quam teſtimonii. Nam ſi quis dixerit id, quod nos ipſi jam confeſſi ſumus, in non paucis emendatis exemplaribus non eſſe verba iſta unitatem ſignificantia, ubi agitur de ſpiritu, & aqua, & ſanguine, præter id, quod jam dictum fuit ad confirmandum, hanc eſſe tamen veram lectionem, ut ſcilicet ibi hæc verba legantur; dicimus ſatis eſſe, quod legantur in omnibus exemplaribus, in quibus legitur triplex cœleſte teſtimonium, cum iſtorum eorundem verborum adjectione, unde unitas iſta eſſentiæ Patris, verbi, & Spiritus Sancti probari poſſe videatur; in omnibus, inquam, ejuſmodi exemplaribus, præter, ut jam dictum fuit, Complutenſem editionem: quanquam non videtur eſſe neceſſarium, illam excipere ex prædicto numero, cum ad illum minime pertinere cenſenda ſit, quippe, quod in ea non legatur de Patre, & verbo, & Spiritu Sancto, quod unum ſint, ſed quod ſint *in unum*. Multo enim minus ex hoc loquendi modo videtur poſſe colligi unitas eſſentiæ, quam ex illo. Unde factum eſt, ut, quamvis exemplaria Latina, in quibus totus hic locus habetur, ut vulgo haberi diximus, utrobique habeant *unum ſunt*: in vulgatis tamen exemplaribus Græcis hodie obtinuerit, ut priore quidem loco, ubi videlicet de Patre, & Verbo, & Spiritu Sancto agitur, legatur *Unum ſunt*; in poſteriore vero, ubi ſpiritus, & aquæ, & ſanguinis fit mentio, legatur *In unum ſunt*; Ubi ſcilicet poſſit quidem ex priore loco unitas eſſentiæ colligi, ſed non item ex poſteriore; & hac ratione interim præcidatur exceptio, quæ poſſit fieri; ut ſane fieri ſolet, ex loco poſteriore adverſus eos, qui ex priore unitatem eſſentiæ colligunt. Neque enim exceptioni iſti poteſt eſſe locus, ſi in poſteriore aliter legatur, quam in

priore,

Google

priore, & quidem ita, ut non perinde ex eo unitas eſſentiæ intelligi queat, ut ex priore poteſt.

Explicavimus ſatis diligenter ea verba loci bujus, quæ ſuppoſititia eſſe arbitramur omnia, præter duo illa octavi verſiculi *In terra*, quæ diligentioris adhuc explicationis indigent: quamquam ea in nonnullis ex emendatioribus exemplaribus tam Græcis quam Latinis leguntur. Porro, ſi ea ſint retinenda, quemadmodum plane faciendum videtur, ſi retineatur triplex prius teſtimonium cum verbis illis *In cælo*. (Namque ea à multis exemplaribus Græcis manu ſcriptis, in quibus alioqui triplex iſtud prius teſtimonium legitur, minime legi, videtur teſtari editio Roberti Stephani in folio, ubi tamen, quemadmodum Lovanienſes animadverterunt, typographicum mendum ſubeſſe videtur) ſi, inquam verba iſta *in cælo* retineantur; & conſequenter hæc illis oppoſita *In terra*; ſenſus verborum *In terra* oportet ut ſit, quod hic in terris ipſis teſtimonia iſta apparuerint, ſpiritus, & aquæ, & ſanguinis, nec ea de cælo dari, aut deſcendere conſpecta fuerint. Quanquam alioqui certum ſit, quicquid teſtimonii ab iſtis profectum eſt, à Deo, & ſic è coelo, primam ſuam originem habuiſſe. Nam de ſpiritu, cum is, ut dictum eſt, ſit virtus & efficacia divina, nihil dubitari poteſt, quin hoc, quod modo diximus, veriſſimum ſit; ſed de aqua etiam & ſanguine, id eſt de puritate vitæ & doctrinæ, & ſanguinis ſui fuſione, dubitari nequit, quin prima iſtarum rerum origo à Deo ſit. De doctrina eſt ſatis apertum per ſe ipſum, de vita vero pura, cum illa ex puritate doctrinæ pendeat, idem (etiamſi non immediate, ut loquuntur, ſicut de doctrina) affirmari merito poteſt. Quod vero ad ſanguinis fuſionem attinet, cum illa à ſenſu veritatis doctrinæ, & firma ſpe eorum, quæ Deus promiſit Chriſti fidelibus, proficiſcatur, &, ſi de ipſo Chriſto loqui velimus, ipſe ſimiliter, niſi ſenſus veritatis eorum, quæ alios docebat, & ſpes illius maximi præmii, quod à Deo propoſitum illi fuerat, in ipſo fuiſſet, nequaquam ut fecit, ſanguinem fudiſſet: apparet, quod ipſa, ſive in Chriſto, ſive in Chriſti fidelibus, ſui ſanguinis fuſio à Deo, & ſic è coelo originem ducit.

Jam volebam ulterius progredi, ſed ſuccurrit adhuc aliquid dicere de eo, quod in utroque teſtium ordine, ſecundum interpretationem noſtram ponitur Spiritus Sanctus, quod fortaſſe cuipiam durum videtur, eo non obſtante, quod ſupra hac de re attigimus, & alibi, id eſt, in refutatione noſtra libelli Vujeki, paucis verbis apertius diximus; nempe Spiritum Sanctum hic dupliciter conſiderari, prout videlicet virtus iſta & efficacia divina aut de coelo, ita ut id aperte intelligatur, ſeſe exerit, cujus rei ratione teſtis hic ad priorem ordinem ſpectat; aut in ipſis terris quodammodo verſatur, & ut talis ibi ſuas vires exerit, & effecta producit; cujus rei reſpectu ad poſteriorem teſtium claſſem pertinet: hoc, inquam, non obſtante, videbitur cuipiam fortaſſe durum, quod una & eadem res in utraque teſtium claſſe, ſive ordine poſita fuerit, cum videatur Apoſtolus omnino res illas teſtantes, quas in uno ex iſtis ordinibus ponit, ab altero ordine excludere, & plane tamquam differentes res poſteriores à tribus prioribus conſiderare, ac commemorare; & hinc fortaſſe factum eſt, ut, quamvis alioqui omnis ratio perſuaderet, nomine *ſpiritus* in poſteriore teſtium ordine intelligi ipſum Spiritum Sanctum, id eſt ſigna & miracula, quæ vi atque efficacia divina ad confirmationem Euangelii, & conſequenter, quod Jeſus ſit Chriſtus, facta fuerunt: tamen non pauci omnino ſtatuerint, nomine *ſpiritus* aliud quippiam intelligi in ordine iſto, & quidam ex iſtis, inter quos Beza, & Piſcator, affirmaverint, ſub iſta *ſpiritus* appellatione intelligi Euangelium ipſum; quod ſane interdum fieri, veriſſimum eſſe cenſemus. Verum hoc in loco, quominus iſtam interpretationem admittamus, ut reliqua taceam, id potiſſimum ſuadet quod minus verum eſt, ipſum Euangelium teſtari; id eſt, (ut hic verbum teſtandi accipitur) fidem facere ac probare, quod Jeſus eſt Chriſtus. Immo Euangelium ejuſmodi res eſt, quæ ipſa teſtimonio indigeat, vel certe cui affirmandæ & omnibus approbandæ addita fuerint à Deo teſtimonia illa, de quibus hic fit mentio, niſi quatenus ipſum Euangelium continet doctrinæ puritatem, quam diximus vim teſtandi habere: ſed doctrinæ puritas, ut dictum fuit, *aquæ* nomine, ut veriſimile omnino videtur, ſignificata fuit; ſi tamen ejus in enumeratione horum teſtium omnino fuit ratio habita, idque aliqua ratione diſtincte ab ipſa vitæ puritate, quam eodem *aquæ* nomine ſignificari affirmavimus. Quamvis enim ſupra non ſemel repetierimus, tam doctrinæ puritatem, quam vitæ, aquæ appellatione ſignificari: conſiderandum eſt tamen, potiorem rationem habendam eſſe vitæ puritatis, quando de eo agitur, ut teſtimonium reddatur veritati Euangelii, & ipſi Jeſu, quod ſit Dei filius ſeu Chriſtus. Et ſane nos alibi *aquæ* nomine hoc in loco vitæ puritatem & innocentiam ſignificari diximus, nulla mentione facta puritatis doctrinæ, cujus ſi nihilominus in explicatione hac noſtra Epiſtolæ hujus mentionem facere voluimus, id propterea factum eſt, ut nihil omitteretur, quod *aquæ* nomine ab Apoſtolo hoc in loco intelligi, & vim aliquam teſtandi, quod Jeſus ſit Chriſtus, habere cenſeri poſſet. Nam alioqui doctrinæ puritas non ita apparet, ſi in univerſum ipſa doctrina conſideretur, ut non potius ea teſtimonio aliquo confirmari debere videatur, quam ut ipſa aliquid teſtetur. At vitæ puritas & innocentia maximam vim habet teſtandi, quod is, qui ea ſit præditus, nec fallat, nec fallatur in ea religione, quam profitetur, & in ipſa doctrina puritati teſtimonium reddere omnino videtur ipſius vitæ puritas. Sed jam ad propoſitum revertamur, & concludamus, non fuiſſe cauſam, cur *ſpiritus* nomine, qui in eodem ordine teſtium cum aqua & ſanguine conjungitur, ipſum Euangelium intelligeretur: nec ſane exiſtimamus, negari poſſe, quin nomine iſto, ut dictum eſt, ipſe Spiritus Sanctus intelligatur. Quod ſi propter id, quod antea dictum fuit, omnino durum videtur; ſatius eſt vel hinc agnoſcere, ſuppoſititium eſſe ordinem illum trium teſtium in cælo teſtantium, inter quos, etiamſi ponantur tanquam tales, qui diverſi ſunt ab iis, qui teſtantur in terra, ſpiritus tamen ſanctus commemoratur, qui idem reipſa eſt, qui ſpiritus inter eos numeratus, qui teſtantur in terra.

Verſ.9. Sed jam videamus, quid Apoſtolus ſubjungat, illico enim addit, *Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimonium Dei majus eſt*. Hæc verba ad eundem modum habentur in omnibus exemplaribus, tam Græcis, quam Latinis; Syriaca vero interpretatio, ut ea, quæ interdum paraphraſin potius ſapit, ita habet, ut ſenſus quidem idem ſit, ſed verba aliquantum diverſa. Sic enim in Latina ejus interpretationis verſione legitur, *Si teſtimonium filiorum hominum accipimus, quanto magis teſtimonium Dei, quod maximum eſt.* Senſus porro ſecundum omnem editionem omniaque exemplaria hic eſt, Si fides adhibetur hominibus aliquid teſtantibus, & teſtimonium, licet mere humanum, non ſpernitur; immo ſecundum illud ſæpius ſententiæ feruntur, & cauſæ dijudicantur: multo magis fidem adhibendam eſſe Deo aliquid teſtanti, & multo magis divino teſtimonio adhærendum & innitendum eſſe; quippe quod falli aut fallere nulla ratione poſſit, cum interim utrique iſti malo humanum teſtimonium ſit ſubjectum. Unde fit, ut multo major autoritas ſit divini teſtimonii, quam humani; id quod expreſſit Johannes, cum dixit, *teſtimonium Dei majus eſſe.*

Reſtabat, ut Johannes ad ratiocinationem ſuam recte concludendam aliquid diceret, unde appareret, teſtimonium, de quo proxime loquutus fuerat, divinum eſſe, manifeſte enim ejus mens eſt, ſuadere, ut fides adhibeatur teſtimonio proxime à ſe commemorato. Idcirco ſecundum vulgatam editionem Latinam ſtatim ſubjicit: *Quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod majus eſt, quoniam teſtificatus eſt de filio ſuo.* Sed omnes aliæ editiones paullo aliter habent, nec repetunt verba illa,

majus eſt, nec habent particulam ullam, quæ ſonet vocem *quoniam*, quam vetus interpres ſecundo loco habet; ſed ad hunc modum conſtanter in illis legitur, *Quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod teſtatus eſt de filio ſuo.* Quibus verbis declarat Apoſtolus, teſtimonium, cujus proxime mentionem fecit, à Deo profectum fuiſſe, ſive Deum illius autorem eſſe, qui voluit teſtibus iſtis fidem facere, quod Jeſus Nazaræenus eſſet Chriſtus, & hac ratione filio ſuo, qui nimirum alius nullus eſt, quam Jeſus Nazaræenus: teſtimonium reddere nempe, quod revera ſit ipſius filius. Eſt autem animadvertendum, quod & hic fortaſſis, & ſine dubio in ſequentibus verbis, Johannes eodem ſenſu utitur nomine *Filii Dei*, quo uteretur ſimplici nomine ipſius *Jeſu*, ſeu *Jeſu Nazaræni*. Quod attinet ad hunc locum quem præ manibus habemus (de aliis enim, qui ſequuntur, mox videbimus) videtur negari non poſſe, quin ſi pro *filio ſuo* legatur *Jeſu*, ſeu *Jeſu Nazaræno*, non modo idem ſenſus ſit futurus, & non minus id fuerit dicturus Johannes, quod vult, quam ſi filii Dei nomen retineatur; ſed etiam apertius & ſecundum id, quod diſputandi ratio requirit, id ſit expreſſurus, quod vult. Vult enim, ut valde ſæpe à nobis repetitum fuit, oſtendere, quod Jeſus ſit Chriſtus ſeu Dei filius, & propterea dicere, quod ipſe Deus hoc teſtatus eſt. Cui ſenſui multo magis videtur convenire, ut dicat, *Quoniam hoc eſt teſtimonium quod teſtatus eſt de Jeſu*, quam, ut dixit, *de filio ſuo*. Verum, ut ante indicavimus, non eſt nihilominus ita neceſſarium, ſubſtituere loco *filii ſui* nomen *Jeſu* in verbis iſtis, quemadmodum videtur eſſe in ſequentibus, quæ, ubi explicabimus rem iſtam, melius aperiemus & confirmabimus. Interim animadvertendum videtur, ex hoc ipſo loco videri poſſe colligi, ſuppoſititium eſſe illum ordinem trium teſtium in cœlo teſtantium. Primum enim ita Apoſtolus hic loquitur, ac ſi unius tantum teſtimonii ſupra mentionem fecerit, ut certe fecit, ſi unum tantum ordinem teſtium commemoravit, & præcipue, ſi addidit verba illa, *Et hi tres unum*, ſive *in unum ſunt*; quod vix aut ne vix quidem videtur poſſe dici eum feciſſe, ſi duos plane diſtinctos ordines teſtium commemoravit, & utrique ſeparatim addidit, quod teſtes ibi recenſiti unum, ſive in unum ſint.

Deinde, cum hic, quaſi aliquid novi dicens, affirmet, teſtimonium, quod præceſſit, à Deo profectum fuiſſe, non videtur veriſimile, quod jam iſtud antea expreſſerit: nam id ſane expreſſit, ſi antea teſtimonium iſtud commemorans, mentionem fecit *Patris*, id eſt, Dei, qui illud dederit, quemadmodum diſerte habetur in ordine iſto teſtium, quem nos additium eſſe aliis plurimis rationibus adacti affirmare non dubitamus; & ob hanc ipſam cauſam dicimus, poſteriorem partem hujus novi verſiculi ita accipiendam eſſe, ac ſi Apoſtolus dixiſſet: Quamvis enim, dum proxime hujus teſtimonii, quod Jeſus ſit Chriſtus, mentionem fecimus, nihil diſerte dixerimus de eo, quod teſtimonium iſtud à Deo fuerit profectum: ſcitote tamen, illud à Deo plane profectum fuiſſe, & quicquid ſive ex ſpiritu, ſive ex aqua, ſive ex ſanguine teſtimonii fluxit, quod Jeſus ſit Chriſtus, ſive in ipſius Jeſu perſona, ſive in ipſius fidelibus, id totum Deum autorem habere, qui per iſtos tres teſtes apertam fidem facere voluit, quod Jeſus ille Nazaræenus ſit ipſius filius. Jam quomodo & cur potuerit, & auſus ſit Apoſtolus iſtud affirmare, ubi intellectum fuerit, quid ſit iſte *ſpiritus*, quidve iſta *aqua & ſanguis*, id plane percipere valde proclive fuerit, & nos ſupra ea diximus, unde ſatis conſtare poteſt, non modo, quicquid teſtimonii, quod Jeſus ſit Chriſtus, ex ſignis & miraculis profectum eſt, ſed etiam, quicquid ex vitæ ac doctrinæ puritate, & perpeſſionibus ac mortibus, tum Chriſti, tum fidelium ejus, ad ſimiliter teſtandum profectum fuit, Deum ipſum autorem habere.

Verſ. 10. Poſtquam Apoſtolus aſſeruit, teſtimonii à ſe commemorati auctorem eſſe Deum, ita ut merito dici poſſit, Deum ipſum teſtimonium iſtud dediſſe de Jeſu Nazaræno, quod ſit ipſius filius, ſeu Chriſtus, pergit inquiens: *Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium in ſe.* In quibus verbis nulla alia, judicio meo, mens Apoſtoli eſt, niſi affirmare, quod ad teſtimonium iſtud Dei recipiendum, & hac ratione erga Deum, ut decet, ſe gerendum, nihil aliud ſit opus, niſi ut quis credat, Jeſum eſſe Dei filium. Articulus enim additus in Græco voci *teſtimonii*, ut ſæpe alibi, habet ſine dubio vim pronominis demonſtrativi, non ſecus ac ſi ſcriptum eſſet, *Hoc teſtimonium*. Verbum autem *habet* eſt figurate pro *accipit* ſeu *recipit* poſitum. Nam quiſquis accipit ſeu recipit, acceptum à ſe ſeu receptum habet. Nec ullo pacto propter iſtud *habendi* verbum intelligendum eſt, Johannem hic loqui de teſtimonio aliquo Spiritus Sancti, quod is in ſuo corde habeat, qui credit, Jeſum eſſe Chriſtum; & ſic in filium Dei credit. Nam iſti ſenſui, nec articulus nomini *teſtimonii* præpoſitus conſentit, nec ipſe Apoſtoli ſcopus conſentaneus eſt. Nec ſane eſt veriſimile, ab ipſo tantam rem, eamque novam, (ſi quis ea ſpectet, quæ tota hac de re, de credendo ſcilicet in Dei filium, non modo hic, ſed etiam ubique in ſua hac Epiſtola diſputavit) tam obſcure ac parce fuiſſe ab eo indicatam, præſertim cum de ejus veritate merito dubitare quis poſſit; quandoquidem, ſi *habendi* verbum proprie accipiendum eſt, quemadmodum ſenſus iſte requirit, videtur ſentiendum eſſe, iſtud Spiritus Sancti teſtimonium jam haberi ab eo, qui credit in Dei filium, immo antequam credat, ex quo videlicet inducatur, ut in ipſum credat, ut quidem complures plane requiri pro certo habent; quæ tamen res nullum habet certum teſtimonium ex ipſis Sacris Literis, ex quibus potius apparet, non eſſe quemquam ſancto ſpiritu, ejuſve in ſuo corde teſtimonio præditum, niſi poſtquam in Dei filium crediderit.

Non eſt igitur recedendum ab interpretatione noſtra, quam alios quoſdam animadvertiſſe huic loco convenire, quamvis non plene id animadverterint, nos comperiſſe arbitramur. Jam, quod attinet ad nomen *filii Dei*, quod his verbis continetur, jam ſupra monuimus, illud poſitum ab Apoſtolo fuiſſe pro *Jeſu* nomine: ſed, ut mox videbimus, hunc morem videtur Apoſtolus præcipue in hac ſuæ Epiſtolæ parte ſervaſſe, ut id dicat, quod ex eo ſequitur, quod ſi ſecundum legitimum ratiocinandi modum loqui voluiſſet, dicendum ei fuerat. Certum eſt enim, mentem ipſius eſſe, illos commendare, &, rectiſſime ac ſecundum Deum facere eos, affirmare, quia credunt Jeſum eſſe Chriſtum, ſeu Dei filium. Hic, inquam, ſine dubio, toto hoc in loco & alibi ſupra, eſt ſcopus Apoſtoli. Verum, quia ex eo, quod quis credat, Jeſum eſſe Chriſtum, ſeu Dei filium, conſequitur, hunc ipſum credere in Dei filium, propterea loco ejus, quod ſecundum illum ſcopum ſuum debuiſſet ex ratiocinandi jure quodam dicere, *Qui credit, Jeſum eſſe Chriſtum*, ſeu *Dei filium*, dixit, *Qui credit in filium Dei*; vel potius, & ad id, quod probare volumus, accommodatius, eum ſcilicet pro *Jeſu* nomine poſuiſſe nomen *filii Dei*, dicendum eſt, quod, cum ex eo, quod quis credat, Jeſum eſſe Chriſtum, ſeu Dei filium, conſequatur neceſſario, quod credit in ipſum Jeſum, pro eo, quod iſtam proximam conſequutionem reſpiciens debuiſſet dicere, *Qui credit in Jeſum*, dixit, *Qui credit in filium Dei*: quippe, quia neceſſarium eſt, ut, ſi Jeſus eſt Dei filius, qui in ipſum credit, in Dei filium credat.

Apparet igitur, ut unico verbo multa Apoſtolus complecteretur, ſpretam ab ipſo fuiſſe veram ratiocinandi rationem, ab ipſoque pro conceſſo id poſitum fuiſſe, quod probandum videbatur, &, quo admiſſo, jam nullus dubitationi relinquitur locus. Quis enim negare auſus fuerit, illum recte facere, & divino teſtimonio aſſentiri, qui in filium Dei credit? Non ſolent autem ea doceri aut moneri, nec ſane debent, quæ unuſquiſque per ſe ſatis intelligit. Hic autem, ſicut ubique in hac Epiſtola, doctoris & monitoris perſonam, ſine ullo dubio Apoſtolus ſuſtinet. Itaque videtis, verum eſſe, quod diximus,

filii

filii Dei nomen hic idem plane valere, quod *Jeſu* nomen, ſi quis ipſam ratiocinationis Apoſtoli vim dumtaxat ſpectet. Idem videbimus in ſequentibus ipſius verbis prorſus evenire; id quod non ita conſtanter affirmari poteſt de eadem *filii Dei* appellatione, quæ in fine ſuperioris verſiculi habetur (id quod ante à nobis indicatum fuit) propterea quod potuit ibi Apoſtolus, non recedendo à recto ratiocinaodi modo, non ipſum *Jeſu* nomen, ſed *filii Dei* ponere, ut oſtenderet evidentius, quanti faciendum eſſet teſtimonium, quod commemoraverat; cum illud non modo Deum auctorem baberet, ſed etiam ad eum pertineret; qui ipſi Deo omnium aliorum longe cbariſſimus eſſet, nempe ad filium ejus, quem cum Deus impenſiſſime amaret, noluit eum ſioe ſuo teſtimonio eſſe, ſed plane ex teſtimonio à ſe illi dato conſtare, eum revera ipſius eſſe filium, illum videlicet unicum ac dilectiſſimum.

Poſtquam Johannes affirmavit, ut quis divioum teſtimonium, de quo loquebatur, recipiat, id tantum requiri, ut in Jeſum credat, eumque Dei filium eſſe agnoſcat, ſtatim, ut ſolet, per antitheſin aliquid ſubjungit, & ait: *Qui non credit Deo, mendacem facit eum, quia non credit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo.* Vulgata quidem editio, pro voce *Deo*, habet *filio*; ſed exemplaria Græca omnia, & Syriaca interpretatio *Deo* habet. Unde apparet id, quod diximus, Apoſtolum ponere id, quod conſequitur, pro eo, unde conſequitur, ut brevi verborum compendio multa dicat, ſpreta interim vera & conſueta differendi ratione. Quis enim non videt, debuiſſe illum dicere, ſi veram antitheſin ſuis verbis, quæ id præ ſe ferunt, complecti voluit, non quidem *Qui non credit Deo*, ſed, *Qui non credit filio Dei*, aut ſaltem ſimpliciter *filio*, ut vulgata editio habet? Proximis enim in verbis, quibus iſta opponuntur, non de credendo in Deum, ſed de credendo in Dei filium mentio facta eſt. Verum, quia ex eo, quod quis non credat in Dei filium, ſeu Dei filio, neceſſario conſequitur, quod ipſi Deo non credat, propterea ita loquutus eſt Apoſtolus, ac ſi diceret: Qui non credit in filium Dei, & conſequenter ipſi Deo non credit, iſte facit Deum mendacem. Pro verbo *facit*, quod eſt apud Latinum veterem Interpretem, & apud Syriacum, Græca exemplaria habent *fecit*; qua in re parum admodum eſt momenti, propter frequentem, ut alias monuimus, in Scripturis Sacris temporum enallagen in ea parte orationis quam Grammatici Verbum vocant. Similiter loco verbi *credit*, quod in Latino codice legitur, in Græco eſt *credidit*, cui lectioni, quamvis in ſuperiore verbo cum Latino conſenſerit, adſtipulatur Syriaca interpretatio. Senſus totius periodi facilimus eſt, cum aliud nihil contineat, quam contrarium ejus, quod proxime præcedentia verba continent. Cum enim in ſuperioribus verbis dictum fuiſſet, illum, qui in filium Dei, id eſt, in Jeſum, qui eſt Dei filius, credit, accipere ſeu recipere Dei teſtimonium, quod ſcilicet ipſi Jeſu filio ſuo dedit: in hac periodo per antitheſin, ut dictum eſt, dicitur, eum, qui in Jeſum non credit, & ſic ipſi Deo fidem non habet, mendacem facere ipſum Deum, propterea quia non credat teſtimonio, quod Deus filio ſuo dedit. Ubi nihil habetur revera, niſi mera contrapoſitio, exceptis tantum illis verbis, *Mendacem Deum facit.* Quorum tamen oppoſitum virtute ipſa in præcedentibus verbis plane continebatur. Nam certe, qui accipit, ſeu qui recipit Dei teſtimonium, is ipſum Deum veracem facit; id eſt, hoc ſuo facto eſſe profitetur. Hæc enim vis eſt verbi *Faciendi*, in hoc & in ſimilibus locis, ubi tales loquutiones habentur.

Jam in his verbis hujus decimi verſiculi, *Quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo*, quamvis eadem ſint cum iis, quæ leguntur ad finem ſimiliter ut hic verſiculi ſuperioris, illud *de filio ſuo* multo certius, quam ibi, ita accipiendum eſt, ac ſi dictum eſſet, *de Jeſu.* Eſt enim hic, ut diximus, antitheſis ejus, quod ante hoc eodem verſiculo dictum fuit, ubi docuimus nomen *filii Dei*, idem prorſus valere, quod nomen *Jeſu*, cujus loco propter cauſas, quas attulimus, poſitum ab Apoſtolo fuerit, cum in verſiculo ſuperiori docuerimus, fieri poſſe, ut ibi nomen *filii Dei* proprie accipiatur. Alicujus autem momenti atque utilitatis eſſe hanc conſiderationem, quod Johannes *filium Dei* nominans idem dicere voluerit, ac ſi *Jeſum* ſimpliciter nominaſſet, aut ſaltem dixiſſet, hoc quidem in loco, *de Jeſu, qui eſt filius ejus*, & ad hunc modum alibi loquutus fuiſſet, præter id, quod hinc agnoſcitur, quid requirat recta ratiocinandi ratio, mox, Deo volente, planum faciemus.

Verſ. 11. Pergens enim ſic ait Apoſtolus: *Et hoc eſt teſtimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio ejus eſt.* Explicat his verbis Johannes, quantum momenti & ponderis in ſe habeat illud, quod Deum teſtatum fuiſſe proxime dixit atque inculcavit, explicato etiam, quamvis ſubobſcure, ipſo teſtandi modo. Ut enim ante non ſemel repetiimus, voluit ſupra Apoſtolus dicere, Deum teſtatum fuiſſe, quod Jeſus ſit Chriſtus, ſeu ipſius filius. Quare hic nunc explicat, quid hoc ſibi velit, Jeſum eſſe Chriſtum, & ait, hoc idem reipſa eſſe, atque nobis per Jeſum dari à Deo vitam æternam, ſeu vitæ æternæ à Deo conſequendæ rationem totam inveniri in ipſo Jeſu; cum videlicet & in ipſius doctrina ea contineantur, quæ vel credere vel facere debeamus, ut vitam æternam adipiſcamur; & ipſe Jeſus is ſit, qui nobis vitam iſtam ſit daturus: tametſi hic prioris rei, quod ſcilicet doctrina à Chriſto propoſita contineat viam vitam æternam adipiſcendi, præcipue ac potiſſimum hoc in loco ratio ab Apoſtolo habita fuerit. Videtis, me non ſecus in his verbis, quam in ſuperioribus, nomen *filii Dei* ita accipere, ac ſi nomen *Jeſu* ejus loco poſitum fuiſſet. Nam certe nihilo plus momenti habet in hoc loco nomen *filii Dei*, quam *Jeſu* nomen; & interim ſimiliter, ut ſupra, ſi appellatio *filii Dei* ita accipiatur, ac ſi ſimpliciter nomen *Jeſu* hic fuiſſet poſitum, legitima diſputandi ratio melius omnino conſtabit; cum ea requirat, ut, ſi *filii Dei* nihilominus mentio hic facienda ſit, non aliter fiat, quam per modum declarandi, quod Jeſus ſit Dei filius. Nam ſi quis dixerit, omnino per ſe ac præcipue debuiſſe hoc potiſſimum in loco, quemadmodum & in verbis proxime ſequentibus, ipſum *filii Dei* nomen poni, ad indicandum, quod neceſſe ſit agnoſcere ac credere, quod is, in quo vita æterna ſit poſita à Deo, ſeu per quem Deus vitam æternam nobis dederit, ſit Dei filius, nempe unigenitus ac ſingularis, ita ut tanquam res duas diverſas ponat, quod Jeſus is ſit, per quem Deus vitam æternam nobis dedit, & quod ſit ipſius Dei filius unigenitus, is non parum falletur: præſertim ſi arbitretur, neceſſe eſſe hæc duo tanquam diverſa à nobis debere agnoſci, & utrumque diſtincte alterum ab altero omnino credi, ſi vitam æternam velimus adipiſci. Veritas enim eſt, ad hoc, ut quis vitam æternam adipiſcatur, ſatis eſſe, perſuaſum habere, quod Deus per Jeſum det nobis vitam æternam: quamvis certum ſimiliter ſit, neminem vitam æternam adepturum, qui non credat, Jeſum eſſe Dei filium, cujus rei hæc cauſa eſt, quod idem plane pollet, *Habere poteſtatem dandi æternam vitam*, & *eſſe Dei filium*, unigenitum illum, inquam, ac ſingularem, (ſic enim ſemper in tota hac diſputatione ſimplex *filii Dei* nomen eſt accipiendum) adeo ut verba noſtra ita accipi velimus, ut non ſit plane neceſſarium, de Jeſu credere, quod ſit Dei filius, ſub hac ipſa *filii Dei* appellatione: ſed ſatis ſit, credere, eum habere poteſtatem iſtam, quam diximus, & eam recte ac plene intelligere; etiamſi alioqui nollet quis aſſentiri, neque agnoſcere poſſet, hinc conſequi, ipſum Jeſum eſſe Dei filium. Non enim neceſſarium eſt hic ſcire, quid ſignificet hoc nomen, ſive hæc appellatio *Dei filius unigenitus*; ſed ſatis eſt, ea Jeſu tribuere, quæ faciunt illum Dei filium unigenitum, etiamſi is, qui iſta ei tribuit, hoc ignoret. Cæterum, quod diximus de recte ac plene hoc intelligendo, quod

Digitized by Google

Jeſus habeat poteſtatem nobis æternam vitam dandi, ſignificat, debere non tantum agnoſci, præter id, quod doctrina Chriſti ejuſmodi ſit, ut, ſi quis ſecundum illam vivat, vitam æternam ſit habiturus, Jeſum illo ultimo die ſuſcitaturum à mortuis ſuos fideles, & transformaturum corpora noſtra vilia, ut ſint conformia corpori illius glorioſo; ſed etiam nunc perpetuo habere curam omnium ſuorum, omniaque illis poſſe largiri ac ſuppeditare, quibus indigeant, quo facilius poſſint in cœpto curſu pergere ac perſeverare, & tandem vitam æternam adipiſci: id quod Chriſtum habere agnoſci nequit, quin ſimul agnoſcatur, illum eſſe ſuis fidelibus per totum hunc curſum, uſque ad ipſum judicii diem, loco ipſius Dei, & pro ipſo Deo in Eccleſia regnare; & inde neceſſariò conſequitur & cultus divini exhibitio, & agnitio poteſtatis implorandi ipſius Jeſu opem in iis omnibus, ubi habeatur ratio curæ ac gubernationis prædictæ, quam Jeſus ſuorum fidelium habeat; ſine qua exhibitione & agnitione certum eſt, neminem vel dignum quidem eſſe, qui Chriſtianus appelletur.

Ut igitur ad propoſitum revertamur, dicimus, mentem Apoſtoli eſſe, affirmare, Deum teſtatum eſſe, ſe dediſſe nobis vitam æternam per Jeſum, id eſt, promiſiſſe æternam vitam iis, qui doctrinam ipſius Jeſu amplexi fuerint, & ſimul etiam fuerint perſuaſi, ipſum Jeſum vitam iſtam dandi poteſtatem habere, ex dono videlicet ipſius Dei, qui propterea dicitur hac ratione nobis vitam æternam dediſſe. Itaque, ut dictum eſt, ſi nomen *filii Dei* omnino hoc in loco, ut quidem cenſemus, retinendum eſt, hoc pacto retinendum eſt, ut cenſeatur ab Apoſtolo pro eo, quod dixit, *In filio ejus*, dictum fuiſſe, *In Jeſu, qui eſt ejus filius*, quemadmodum alibi ſupra, & fere ubique verba ejus accipi poſſunt.

Verſ.12. Pergit Johannes, & ait: *Qui habet filium, habet vitam; qui non habet filium Dei, vitam non habet.* Hæc verba oſtendunt, nomen *filii Dei* proxime ante, licet alioqui ſit loco ſimplicis nominis *Jeſu*, haud fruſtra fuiſſe poſitum, ut ſcilicet Apoſtolus ſibi viam ſterneret ad hæc dicenda, quæ his verbis continentur, in quibus nomen *filii* ſeu *filii Dei* magis proprie, magiſque per ſe ipſum, quam antea accipitur, ut oſtendit ipſa loquutio *habere Filium*. Ea enim ſignificatur, agnoſcere in Jeſu, quod ſit Dei filius, id eſt, ut ante diximus, ſit præditus poteſtate illa divina, & doctrinam propoſuerit, quam ſi quis fuerit amplexus, is rectiſſime fecerit, & Dei voluntatem exequutus fuerit. Nam ſi quis ejuſmodi eſt; ita videlicet, ut hæc ex animo credat, & propterea re ipſa ipſius Jeſu doctrinam amplectatur, & ipſi Jeſu adhæreat, is ſine dubio vitam habet, nempe æternam: cum contra, ſi quis talis non fuerit, is nequaquam æternam vitam habeat. Nam, ut Petrus Apoſtolus teſtatur Act.4.12, *non eſt ſub cœlo nomen aliud datum, per quod ſervari poſſimus, niſi nomen Jeſu, neque in ullo alio eſt ſalus.* Quæ verba tamen tam Johannis, quam Petri, nos ita interpretamur, ut non poſſit ex eis prorſus ſtatui, neminem ſervatum iri, ſeu vitam æternam adepturum, qui ipſius Jeſu cognitionem non habuerit, vel etiam nihil de ullo Dei filio, per quem æterna vita nobis contingat, unquam noverit.

Ex verbis quidem Petri ſententia iſta neceſſario non colligitur, ex illis enim ſane apparet, Petrum loqui de patefacta Dei voluntate, circa negotium ſalutis æternæ, & propterea aliud nihil affirmare, quam Deum non patefeciſſe ullam aliam viam ſalutis æternæ adipiſcendæ, præter fidem in Jeſum, qui dicitur Chriſtus. Quod vero attinet ad verba Johannis hoc in loco, quamvis illa videantur ad iſtam ſententiam probandam efficaciora; quippe in quibus diſerte negetur, eum habere vitam, qui filium non habet: tamen poſſunt ea ita accipi, primum, ut generatim dicta intelligantur, & non prorſus univerſe, & ad religiones cultuſve divinos reſpiciant, quæ vel tunc in mundo eſſent, vel poſthac exiſtere poſſent; de quibus velit Apoſtolus prorſus affirmare, nullum eorum eſſe, unde, ſi quis illum ſervet, vitam æternam ſit adepturus. Sed præterea verbum *Habendi* præſenti tempore, dum ait, *Non habet vitam*, videtur ſignificare certitudinem, ut ſic dixerim, ſeu certam ſpem iſtius vitæ, quam negat quemquam habere, qui filium Dei non habeat: cum interim tamen non prorſus neget fieri poſſe, ut quis unquam re ipſa vitâ æternâ à Deo donandus ſit, niſi ipſius Dei filii notitiam habuerit, eique adhæſerit. Summa hæc eſt, tam Petri ſententiam, quam Johannis, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles, in Sacris Literis ita accipi debere, ut intelligamus, nullam viam conſequendæ æternæ vitæ patefactam hominibus à Deo eſſe, præter eam, quam Jeſus Chriſtus docuit, & ſic præter fidem in ipſum Jeſum. Quod ſi Deus nihilominus cuipiam dare vitam æternam velit, quamvis Jeſu Chriſti cognitionem non habeat, nihil ab eo fit adverſus ſententias iſtas. Eſt enim hoc ipſius Dei arcanum, quod nobis patefacere noluit, nec inquirendum à nobis eſt, ſeu hac de re in utramvis partem quicquam ſtatuendum, & agnoſcendum, illos non leviter errare inter eos, qui Chriſtianam Theologiam profitentur, qui audent rem hanc non modo inquirere, ſed de ea in alterutram partem aliquid omnino conſtituere: quamvis ſibi videantur ad id faciendum duci non modo rationibus quibuſdam, ut illis quidem videtur, maximi ponderis, ſed etiam aliquot Sacrarum Literarum teſtimoniis, quæ nimirum ab ipſis non bene intellecta ſunt. Sed non eſt ut de hac re hoc loco uberius diſputemus, ne fortaſſe, dum alios curioſitatis cujuſdam videmur nobis merito damnare poſſe, ipſimet curioſi eſſe videamur.

Illud nec curioſum, nec inutile videri poterit, ſi ad diſcrimen Veteris & Novi Fœderis rectius percipiendum obſervaverimus, ex his duobus verſiculis 11. & 12, qui eandem ferme ſententiam continent, poſſe quiddam colligi, præcipue vero ex ℣ſ.11, quod ad prædictum diſcrimen plurimum pertinet; videlicet vitæ æternæ promiſſionem non fuiſſe à Deo datam, niſi per Jeſum Chriſtum. Quandoquidem verba illa, *Deum dediſſe nobis vitam æternam, & hanc in filio ipſius eſſe*, id eſt, ut dictum fuit, in ipſo Jeſu, videntur omnino ſignificare aliquid novi, quod Deus fecerit per Chriſtum; maxime cum præcedant ante iſta verba, illa, *Et hoc eſt teſtimonium*, quibus, ut ſupra attigimus, voluit ſignificare, ſe in ſequentibus verbis expreſſurum ſubſtantiam, & ſimul ſummam utilitatem ac pondus divini teſtimonii, quod Jeſus ſit Chriſtus. Nam certe hoc, quod Deus teſtari voluit, non erat res, quæ jam ſciretur, ſed plane nova, & conſequenter novum erat illud quod ipſa continebatur. Continebatur autem res iſta, ut ſequentia verba, quibus nos hujus rei novitatem contineri diximus, aperte docent, Deum dediſſe, id eſt, promiſiſſe, ſeu dare conſtituiſſe nobis vitam æternam, hancque vitam poſuiſſe in filio ſuo, id eſt, in Jeſu, qui dictus eſt Chriſtus; poſuiſſe, inquam, ea ratione, qua ante explicatum fuit, unde videtur in una re nova poſſe duas animadverti; unam, quæ eſt ipſa promiſſio vitæ æternæ, alteram, quæ eſt ratio illam dandi, ſeu medium, per quod Deus illam dederit. Et ſane nemo negare poteſt, ſub Vetere Teſtamento nec vitam æternam promiſſam fuiſſe à Deo, nec modum illam conſequendi fuiſſe patefactum, ita videlicet, ut id ab iis, qui illam conſecuturi eſſent, intelligeretur. Nam ſi nihilominus, antequam Chriſtus ſuum Euangelium prædicaret, fuerunt in Dei populo, qui ſibi vitam æternam pollicebantur, eamque à Deo ſperabant, id non ex ipſis Dei promiſſis aperte colligebant, ſed vel myſtice illa interpretabantur, vel præ ſummo atque innato immortalitatis deſiderio, quo omnes tenemur, tanti boni ſpem ipſi ſibi fingebant; fingebant, inquam, non quidem habita ratione ejus, quod futurum eſſet, ut mox dicemus, ſed ejus, quod Deus promiſiſſet.

Quamvis enim ex eo, quod Apoſtolus dicit, vitam æternam eſſe in Chriſto Jeſu, ſeu Dei filio, & eum, qui filium non habeat, vitam, nempe æternam, non habere, videtur aperte colligi, ut antea dictum eſt, ſine Chriſti cognitione non contingere vitam æternam, & certum ſit, quicquid plerique contra ſentiant ac diſputent, eos, qui Chriſti adventum præceſſerunt, non habuiſſe Chriſti notitiam, tanquam videlicet ad ſe pertinentis, & per cujus fidem ipſi ad Deum accederent, ſed, quicquid ipſi de Chriſto futuro credebant, id totum ab illis exiſtimatum fuerit, non ad ſe ipſos, ſed ad eos, qui futuri tunc eſſent, cum Chriſtus adveniret, omnino pertinere. Tamen ex altera parte ſatis conſtat per ipſa divina teſtimonia, iis, qui ante Chriſti adventum Deo ſunt confiſi, eique obedientes fuerunt, datum iri ab ipſo Deo æternam vitam, ſicut & illis, qui poſt Chriſti adventum tales fuerunt, & per ipſum Chriſtum Deo confiſi ſunt, eique obedierunt. Nam præter teſtimonium non obſcurum ipſius Domini Jeſu, Luc.20.37,38, cum Sadducæis de reſurrectione mortuorum diſputantis, quod Abraham, Iſaac, & Jacob reſurrecturi ſint, nempe ad immortalem vitam, unde intelligi poteſt, omnes alios, qui iſtorum trium fuerunt ſimiles, ſimiliter reſurrecturos; habemus teſtimonium auctoris Epiſtolæ ad Hebræos cap.11, ubi non ſolum iſtud idem docet de tribus iſtis, & Domini Jeſu quodammodo verba explanans, non obſcure affirmat, eos regni cœleſtis futuros participes; ſed etiam, enumeratis, partim nominatim, partim generatim, aliis plurimis, qui ante Chriſti adventum, in Dei populo, fide in ipſum Deum fuerunt præditi, ipſiſque a tali fide vehementer commendatis, tandem ad hunc modum concludit ℣ſ.39,40: *Et hi omnes teſtimonio probati per fidem, non reportarunt repromiſſionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non ſine nobis conſummarentur.* In quibus Apoſtoli verbis duo ſunt diligenter notanda. Unum eſt illud, propter quod ea protulimus; videlicet iſtos omnes, qui ante Chriſti adventum fide in Deum præditi fuerunt, una cum iis, qui, Chriſto jam patefacto, ei fidem adhibuerint, perficiendos eſſe, id eſt, futurum, ut una cum illis perficiantur, hoc eſt immortales ac beati fiant. Nam certe perfectio, nimirum id conſequendi, quod Deus dare conſtituit, quod attinet ad illos, qui Chriſto fidem adhibuerint, eſt immortalis ac beata vita. Alterum, quod in his verbis notari debet, illud eſt, quod iſti quoque, qui Chriſti adventum anteceſſerunt, habuerint promiſſionem, & ſic revelatum ſibi aliquid, quod Deus illis dare conſtituiſſet. Ejuſce rei perfectio, cum ſit, ut diximus, in iis, qui Chriſto crediderunt, & conſequenter etiam in iſtis, qui cum illis hac in re plane conjunguntur, eiſque pares fiunt, immortalis ac beata vita; videtur hinc prorſus conſequi, iſtis quoque, qui Chriſti adventum præceſſerunt, Dei fidelibus, promiſſam fuiſſe beatam atque immortalem vitam; quod penitus iis, quæ ſupra diximus hac de re, adverſari dicendum eſt. Sed tamen non ita res habet.

Animadverti enim debet in iſta concluſione, Apoſtolum potiſſimum de iis loqui, (nam proxime de iſtis loquutus fuerat) qui ante Chriſti adventum, cum Dei fideles eſſent, miſere nihilominus in hoc mundo afflicti fuerant, & plerique in ipſarum afflictionum quaſi medio extincti. Namque hi certe promiſſiones ſub ipſo Vetere Teſtamento à Deo ſuis fidelibus factas non acceperunt. Conſtat enim, Deum in ipſa Lege Moſis felicitatem, non autem miſeriam in hac vita fidelibus ſuis promiſiſſe. Relinquitur igitur, ut iſti, cum Deus mentiri nequeat, ſint conſequuturi felicitatem aliquam, ſeu aliquid à Deo reportaturi, unde ſe ab ipſo deceptos minime fuiſſe plane ſentiant atque agnoſcant. Hoc autem interpretatur Apoſtolus fore præmium idem cum eo, quod reportaturi ſunt ii, qui in Chriſtum crediderint. Itaque ratiocinatur iſto in loco ſcriptor ille divinus eadem ratione, qua ſupra eodem capite ratiocinatus fuerat, de Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo verba faciens, inquiens ℣ſ.13: *Juxta fidem mortui ſunt iſti omnes, non acceptis repromiſſionibus, ſed à longe eas aſpicientes, & ſalutantes, & confitentes, quia hoſpites & peregrini ſunt ſuper terram, &c.* Ex quibus verbis apparet, iſtos ſimiliter, id eſt, Abrahamum, Iſaacum & Jacobum, non conſequutos fuiſſe promiſſiones illas, quas à Deo acceperant; unde concludit idem ſcriptor, neceſſe eſſe, ne videlicet Deus mentiatur, eos tandem habituros patriam aliquam, ſeu poſſeſſionem, quæ illis placeat.

Nam poſſeſſio fuerat illis à Deo promiſſa, & propterea ℣ſ.16 ait de illis, *Nunc autem meliorem appetunt, id eſt, cæleſtem*, nempe patriam ſeu poſſeſſionem. Ubi *appetendi* verbum figurate ponitur, cum ſignificatione non quidem animi, ſeu ſpei ipſorum (jam enim erant mortui) ſed futuri eventus; id quod expreſſe declarant mox ſequentia verba, in quibus teſtatur idem ſcriptor, ſuum præceptorem & magiſtrum Dominum Jeſum imitatus, *quod iſtorum*, quamvis mortuorum, *Deus ſe Deum vocet, propterea quia præparaverit illis civitatem*, id eſt, decreverit illis dare hæreditatem cœleſtem, poſtquam nimirum ejus beneficio a mortuis revocati fuerint. Itaque videtis, illis antiquis Dei fidelibus, quamvis ipſis vita æterna à Deo promiſſa non fuerit, (dicuntur enim non accepiſſe promiſſiones ſibi factas, & quænam iſtæ eſſent, non obſcure exprimitur, nempe rerum ad hanc vitam ejuſque felicitatem pertinentium) tamen datum illis iri ipſam cæleſtem patriam, & eandem immortalem ac beatam vitam, quam habituri ſunt ii, qui poſt Chriſti adventum Deo per ipſum Chriſtum fideles fuerunt. Sunt igitur ſcriptoris noſtri verba, ac ſententia iſta, quod, qui filium non habet, vitam non habet, ita accipienda, ut ſonant, quod attinet ad tempus præſens verbi *habendi*, & ſic ad tempus illud, quo Johannes ſcripſit, quod erat Euangelii tempus, accommodanda, non autem ad tempus præteritum, ſeu antiquum illud, quod ante Euangelium fuit, petrahenda.

Verſ.13. Jam vero, quia Apoſtolus proximis ſententiis concluſerat tractationem ſuam, quam alibi ſupra attigerat, ſed in hoc capite peculiariter & ex profeſſo aggreſſus fuerat, de Jeſu videlicet, qui dictus eſt Chriſtus, quod vere ſit Chriſtus, ſeu Dei filius; id quod probare ac perſuadere voluit, ut præcipuum ſuum ſcopum totius Epiſtolæ attingeret, qui, ut, dictum fuit, eſt, illos, ad quos ſcribit, ad veram præceptorum Chriſti obedientiam inflammare, atque, ut in ea perſiſtant, & in dies augeſcant, efficere: propterea ſubjicit, tanquam breviſſimum epilogum tractationis hujus, & finis, quem in ea ſibi propoſuit, verba hæc: *Hæc ſcripſi vobis, qui creditis in nomen filii Dei, ut ſciatis, quoniam vitam æternam habetis, & ut credatis in nomen filii Dei.* Quæ verba à nobis recitata ſunt, ut habentur in ipſo Græco codice, idque ut conjicere licet, in omnibus exemplaribus, quæ hodie extant. Nam & vulgata Latina editio, & Syriaca interpretatio, aliter legunt. In utraque enim deſiderantur ultima iſtorum verborum, videlicet, *& ut credatis in nomen filii Dei;* & interim in reliquis, quæ retinuerunt, inter ſe non conſentiunt. Nam Latine leguntur eo ordine, quo Græce; Syriace vero ordine ipſorum mutato. Priore enim loco ponit Syrus interpres verba illa, *Ut ſciretis, quod vitam æternam habetis*, ſive, ut apud eum legitur, *vita æterna eſt vobis*, poſteriore vero illa, *Qui creditis in nomen filii Dei;* ubi etiam apud ipſum, non *creditis* ſed *credidiſtis* habetur. Indicat autem hæc inter hos duos interpretes differentia, vix habuiſſe illos probatum aliquem codicem Græcum, in quo deſiderarentur ultimæ hujus particulæ verba, quæ ab utroque omiſſa eſſe diximus; & veriſimile eſt, viſa fuiſſe ultima iſta verba ſupervacanea, & idcirco in aliquibus minus probatis exemplaribus inventa fuiſſe abraſa. & in aliquo ex illis, dum hoc fit, &, abraſio iſta ut celetur, quæritur, reliquorum verborum ordinem perturbatum fuiſſe.

Quicquid ſit, veriſimile plane eſt, veram lectionem eam eſſe, quam exemplaria Græca habent; neque enim quicquam abſurdi, aut ſupervacanei in eo eſt, quod Apoſtolus eos, quos dicit jam credere in nomen filii Dei, hortetur, ut id faciant, id eſt, ea in re perſeverent, & magis magiſque augeſcant & confirmentur; atque ut in hunc ipſum finem, quemadmodum ipſa verba ſonant, ea omnia ſcripſerit, quæ & in hoc capite præcipue, & alibi quoque ſupra in eadem Epiſtola habentur, quæ pertineant ad confirmandum, quod Jeſus ſit Chriſtus, & quod per eum vita æterna nobis obvenerit. Ubi idem dicimus, quod paullo ante de nomine filii Dei diximus, illud ſcilicet in hoc breviſſimo epilogo bis poſitum, idem prorſus valere, ac ſi vel ſimplex *Jeſu* nomen poſitum fuiſſet, vel hac ratione, ut pro *filii Dei* legeretur. *Jeſu, qui eſt Dei filius.* Nec quiſquam erit, quin fateatur, ſi hoc loco ita legeretur, apertius notum fore id, quod Apoſtolus dicere voluit, viſumque iri, eum aliquanto melius ſecundum rectam diſputandi rationem loquutum fuiſſe. Jam igitur quaſi hac in parte perorans Apoſtolus concludit, ſe, quæ hac de re ſcripſit, quod ſcilicet teſtimonio divino fuerit comprobatum, Jeſum eſſe Chriſtum, hoc animo ad illos ipſos ſcripſiſſe, qui jam in ipſum crederent, ut eo magis certi eſſent, ſe ita credendo vitam æternam adepturos, & propterea omni ſtudio curarent, ne à tali fide quicquam deficerent, ſed potius in ea in dies creſcerent ac prorſus ſtabilirentur. Hoc facto, ſubjicit quiddam valde utile, magnique momenti, quod inde proficiſcitur, ſi quis ex animo credat, Jeſum eſſe Chriſtum, ſeu Dei filium, eique propterea confidat, & conſequenter ejus præcepta ſervet.

Verſ. 14. Et quia ipſemet unus ex iſtorum numero erat, à ſecunda perſona pluralis numeri, qua proxime uſus fuerat, tranſit ad primam, & ait: *Et hac eſt fiducia, quam habemus ad eum, quia, quodcunque petierimus ſecundum voluntatem ejus, audit nos.* Bezæ interpretatio, pro *eum*, ut omnes editiones habent, habet *Deum*, & quidem, quod attinet ad ſenſum, recte: ſed non oportebat interim lectionem omnium fortaſſe codicum propterea mutare, (hanc enim arbitror hujuſce mutationis fuiſſe cauſam) quia videlicet alioquin non de Deo, ſed de Dei filio hic agi intellectum fuiſſet; quippe de quo poſtremo actum fuerit, & ſic veriſimile plane ſit, pronomine iſto relativo *eum*, illum, non autem Deum ſignificari, cum tamen certum ſit, id, quod hic dicitur, non ad Dei filium, ſed ad ipſum Deum, ex conſuetudine loquendi Sacrarum Literarum, referendum eſſe, quæ, cum de orando ſeu petendo à divinitate verba faciunt, ipſum Deum ſeu Patrem ſemper nominare vel intelligere ſolent. Non erat, inquam, nihilominus opus iſta mutatione; cum uſus frequens hujus ſcriptoris in hac Epiſtola ſit, ſimplici relativo pronomine Deum ipſum intelligere, etiamſi is poſtremo ante nominatus non fuerit, ſed Jeſus Chriſtus, ſive ejus filius, ut ſupra non ſemel monuimus, & hic locus ejus rei exemplum manifeſtum eſſe poteſt, quemadmodum in diſputatione noſtra de Servatore obſervatum à nobis fuit. Sunt qui id, quod his verbis continetur, de fiducia, quod Deus eos audiat, qui in ejus filium credunt, ſi quid ab ipſo petierint, referant ad ipſam æternam ſalutem; id quod mihi nullo pacto probari poteſt.

Sentio enim, ut ſupra ex verbis noſtris intelligi poteſt, Apoſtolum hic loqui de bono aliquo, quod Chriſto fidentes habeant, præter ipſam æternam vitam. Nec ullam cauſam video, cur aliter ſentire debeamus, vel cur dubitare poſſimus, an ſit quicquam, quod liceat à Deo petere Chriſtiano homini cum firma ſpe illud obtinendi, etiamſi id non ſit ejuſmodi, ut ad ipſam vitam æternam omnino ſpectet. Habemus ſimilem ſententiam huic, quæ proxime recitatis verbis continetur, ſupra cap. 3. 22, ubi aliquid hac de re, ut locus prorſus requirebat, diximus, ſed plenam ejus tractationem ad hunc locum reſervavimus. Eſt autem utrobique ſententia plana atque aperta, quod, qui Deo per Chriſtum obediunt, impetrant ab ipſo, ſi quid ab eo petunt. Nam utrobique aperte loquitur Apoſtolus de talibus. Tantum, quod in priore loco dixerat, eos deſcribendo, quod obſervent præcepta Dei, & ea faciant, quæ in ipſius conſpectu placent, hic aliis verbis, ſed eadem prorſus ſententia dicit, iſtos, videlicet de quibus loquitur, credere in nomen filii Dei; adeo ut vel ex collatione iſtorum duorum locorum poſſit ſatis intelligi, fide in Chriſtum, ſeu in Dei filium, contineri obſervationem mandatorum Dei, & obedientiam, quam ſibi Deus ex ipſius ſui filii præſcriptione præſtari vult. Diximus autem ſuperiorem locum explicantes, aliquid nihilominus ad hoc, ut quis ea obtineat, quæ à Deo petit, requiri, præter id, quod ille ſecundum Chriſti præcepta ſit obediens, quod quid ſit, in hujus præſentis loci explicatione nos dicturos polliciti ſumus. Eſt autem hoc quiddam non plane unicum ac ſimplex, ſed ſaltem duplex; cujus alterum ac præcipuum membrum habemus hic expreſſum in ipſo præſente loco, in verbis illis, *ſecundum voluntatem ejus.* Primo igitur ac præcipue præter obedientiam præceptorum Chriſti, ut quis id impetret, quod à Deo petit, neceſſe eſt, ut id, quod petit, ſit non abhorrens à voluntate ipſius Dei. Id quod rurſum dupliciter intelligi poteſt, quatenus videlicet vel poſſit eſſe aliquid, quod Deus nunquam probet; vel alioqui ejuſmodi ſit, ut Deus ſecundum infinitam ſuam ſapientiam judicet, non concedendum, quamvis alioqui ejuſmodi ſit, quod non pugnet cum ordinaria ac perpetua ipſius voluntate: rurſuſque hoc ipſum dupliciter conſiderari poteſt, vel quia jam Deus aliquid prorſus decreverit, quod pugnet cum eo, quod ab ipſo petitur; vel quia alia accidentia ſint, quæ efficiant, quominus Deus id concedendum cenſeat, quod petitur; quæ quidem accidentia multiplicia eſſe poſſunt, nec ad certa ulla capita facile redigi queunt.

Unum tantum iſtorum capitum, ut pote maximi momenti hac in re, & quodammodo præcipuum, commemorabimus; quod eſt, cum accidit, ut illud, quod à Deo petitur, ipſi petenti utile non ſit futurum, quamvis is, qui petit, id non animadvertat, ſed Deus tamen ſapientiſſimus id videat. Hæc ſunt, quæ, quam breviſſime potuimus, exponere nobis eſt viſum, pro declaratione alterius membri eorum, quæ requiruntur, ut quis, Deo per Chriſtum obediens, obtineat ab ipſo, quod ab illo precibus contendit, quod ſcilicet membrum in loco noſtro expreſſum habemus.

Reſtat, ut de altero membro aliquid explicemus. Illud autem eſt, debere eum, qui ſub obedientia præceptorum Chriſti aliquid à Deo petit, ſi id velit impetrare, petere cum fide, quemadmodum colligi poteſt ex Chriſti verbis in pluribus Euangelicæ hiſtoriæ locis, ſed expreſſe ex Jacobi monitione, primo capite ſuæ Epiſtolæ, ubi hujus rei non paucis verbis mentionem facit, requirens omnino, *ut is, qui petit, petat cum fide, nihil dubitans.* Quod non ita intelligendum eſt, quaſi requiratur ad hoc, ut quis aliquid à Deo petendo impetret, ut penitus ſibi perſuadeat, ſe illud accepturum eſſe: ſed eſt intelligendum, non debere quenquam dubio animo & inconſtanti ad aliquid à Deo petendum aggredi. Quod arbitramur (etiamſi hoc videatur extra mentem Jacobi eſſe iſto in loco) evenire poſſe illis etiam, qui alioquin Deo per Chriſtum obedientes ſint. Illud videtur plane indubitatum eſſe, quidquid aliter de hac re ſtatui velimus, conditionem iſtam animi non dubii in aliqua re à Deo petenda, ſed aliqua ratione certi, quod id, quod petitur, etiam impetrabitur, debere hic adhiberi, quatenus quæritur, an certum ſit, ut ſcriptoris noſtri verba ferunt, fore, ut quis illud impetret, quod à Deo petit.

Nam certum eſt, etiamſi concedamus, fieri poſſe, ut quis id, quod Deum rogat, etiam ab ipſo obtineat, quamvis dubitet, an id ſit accepturus: tamen ex altera parte non poſſe quenquam certum eſſe, ſe id accepturum, quod à Deo petit, niſi certo ſibi perſuadeat, ſe

non

non iri fruſtratum petitione ſua: quemadmodum (ut ex Chriſti verbis, quæ ſupra indicavimus, intelligi poteſt) contra certiſſimum eſt, eum obtenturum, qui cum firma fide ac ſpe obtinendi petat. Apparet igitur, Apoſtoli ſententiam, quam ſupra tertio capite expreſſerat, de fiducia obtinendi à Deo, quod petimus ab ipſo, ſi illi obedientes ſimus, non ſolum cum ea conditione intelligendam eſſe, quæ hic exprimitur, ut ſcilicet id, quod petitur, non pugnet cum voluntate ipſius Dei, quod qua ratione explicandum ſit, jam à nobis expoſitum fuit; ſed etiam cum hac, ut quis cum fide obtinendi, quod petit, Deum aliquid roget; quæ conditio, quatenus requirit, ne animus ſit dubius atque inconſtans, plane neceſſaria cenſenda eſt ad id, quod petitur, impetrandum: quatenus vero requirere videtur, ut quis petendo plane ſibi perſuadeat, ſe id, quod petit, impetraturum, ejuſmodi eſt, ut ſine ea non poſſit certo affirmari, iſtum, qui petit, petitionem ſuam obtenturum; & interim ex altera parte prorſus ſtatuendum eſt, Apoſtoli pronunciatum, quod ſit impetraturus, quod petit, locum habiturum.

Satis videtur à nobis diſputatum de conditionibus, quæ requirantur in illis ipſis, qui Deo per Chriſtum obediunt, & in petitionibus ipſorum, ſi ſperandum ſit, aut plane affirmandum, eos habituros à Deo ea, quæ ab ipſo petunt, & conſequenter ſatis explicata videri poſſunt verba Apoſtoli, quæ hac de re hoc loco in prioribus ſuis verbis facit. Nam quomodo poſteriora, quæ nondum recitavimus, explicanda ſint, mox dicemus, ſi prius illud monuerimus, vel potius à nobis indicatum apertius dixerimus, videlicet hæc priora verba ita accipienda eſſe, ac ſi ſcriptum foret: *Et hæc eſt fiducia, quam nos, qui in filium Dei credimus, habemus, &c.* Nam quod, cum *nos*, in verbo *habemus* contentum, Apoſtolus nominat, cenſeri debeat, ac ſi diſerte nominaſſet eos, qui credunt in filium Dei, vehementer conducit, atque adeo neceſſarium eſt, ad ea recte intelligenda, quæ pro explicatione iſtorum priorum ejus verborum à nobis dicta ſunt.

Verſ. 15. Sequuntur poſteriora verba, ad hanc ipſam materiam petendi à Deo generatim pertinentia, quæ ita habent: *Et ſi ſcimus, quia audit nos quicquid petierimus, ſcimus quoniam habemus petitiones, quas poſtulavimus ab eo.* Quæ verba non carent difficultate, propter eam potiſſimum cauſam, quod ſupervacanea eſſe videantur, & nihil addere prioribus verbis hac de re factis, præſertim ſi legantur ſine particula *ſi*, in ipſo eorum initio, quemadmodum in vulgata Latina editione leguntur. Quam lectionem, cum non appareat eam confirmari, neque à Syriaca interpretatione, neque ab ullo Græco exemplari, hoc addito, quod, ut diximus, loci ſententiam multo difficiliorem, aut plane ſupervacaneam reddit, parvi aut nihili faciendam eſſe arbitramur; inquirendumque tantummodo cenſemus, quid ſibi voluerit Apoſtolus in verbis iſtis cum prædicta particula enunciatis. Videtur autem neceſſe eſſe, ut intelligatur mens Apoſtoli in illis, & demonſtretur, illa non fruſtra ab ipſo prolata fuiſſe, ex duobus alterum facere, aut verbum *audit* paullo aliter interpretari, atque hactenus, de prioribus verbis agendo, fecimus; aut oſtendere vim aliquam, quæ ſit in verbo *poſtulavimus* præteriti temporis, quod in his poſterioribus continetur: aliter enim ſententia ipſorum nulla alia erit, niſi quod ii, qui in Dei filium credunt, ſciunt, ſe à Deo accipere, quæ ab ipſo petunt. Atqui hæc ſententia integre ac perfecte expoſita jam eſt in prioribus verbis, ſi verbum *audit*, quod in illis habetur, idem valet, quod vulgo dicunt *exaudit*, quemadmodum eam nos accepimus, & merito quidem id fecimus, aut certe facere potuimus, quia in Sacris Literis audiendi verbum ad Deum active relatum, ſignificationem iſtam habere ſolet, ut exempli cauſa cap. 9. Evangelii ejuſdem Johannis ℣. 31. & cap. 11. 41. 42. Videretur autem abſurditas iſta idem bis dicendi, ſi verbum *audit* hoc in loco ſignificaret tantum, non ſpernere, neque ſeſe avertere; ut ſcilicet ſententia eſſet, cum Apoſtolus dicit Deum audire nos, quod Deus nos ab ipſo aliquid petentes non ſpernit neque averſatur: unde in poſterioribus his verbis Apoſtolus colligeret, nos igitur ſcire, id eſt merito perſuaſum habere poſſe, quod Deus etiam ea faciet, quæ ab eo petimus.

Verum hæc interpretatio propter uſum fere perpetuum verbi *audiendi* in re ſimili, ut jam diximus, mihi non plane probari poteſt, præter id, quod non apparet, cur Apoſtolus prius mentionem facere debuerit, quod Deus non averſetur petitiones noſtras, ut inde poſtea inferret, nos poſſe certos eſſe, quod Deus concedit nobis ea, quæ ab ipſo petimus, & non potius ſtatim ac ſimpliciter dixerit, Deum ea facere, quæ ab ipſo poſtulamus. Adde, quod vel hæc duo, quorum alterum ex altero ſecundum iſtam interpretationem colligeret Johannes, unum & idem plane ſunt reipſa, & tunc inanis & ſupervacanea videretur collectio iſta; vel ſunt revera inter ſe diverſa, & ſic non videtur aperte conſtare, ſeu neceſſarium eſſe, alterum ex altero ſequi, neque cur fieri nequeat, ut Deus merito dici poſſit, non ſpernere neque averſari preces noſtras, & tamen interdum, aut etiam ſæpe propter cauſas à nobis ſupra indicatas, ea nobis non præſtet, quæ ab ipſo petimus.

Relinquitur igitur, ut in verbo *poſtulavimus* præterito tempore enunciato, aliqua vis ſit ad oſtendendum, poſteriora verba, hoc in loco ſcriptoris noſtri, non prorſus ſupervacanea eſſe. Cujus rei, id eſt, ejus vis, quæ in tali verbo, ſi præterito tempore enuncietur, eſſe poſſit, nullam rationem videtur habuiſſe interpres Syrus, qui illud per præſens vertit. Vis autem iſta hæc eſſe poteſt, quod inter Johannem, & eos, ad quos ſcribit, & conveniret, & ſimul conſtaret, de quibuſdam rebus à Deo petendis, quas videlicet jam petere concorditer inſtituiſſent, quas ſe à Deo obtenturos eſſe, per regulam quandam in prioribus ſuis verbis poſitam, & in poſterioribus hujus ipſius rei cauſa repetitam, Apoſtolus concludat, qui propterea, mentionem iſtarum petitionum faciens, uti noluit tempore præſenti (ut alioqui potuiſſet) ut diſtingueret petitiones iſtas ab aliis, quas idemtidem à Chriſti fidelibus fieri contingat. Quod ſi quis præterea velit, verbum iſtud præteriti temporis tantam vim habere, ut plane declaret, Apoſtolum loqui de petitionibus quibuſdam, à ſe & ab iis, ad quos ſcribit, jam antea factis, & Deo oblatis; huic ego non prorſus repugnabo, ut videlicet petitiones iſtæ jam non fierent, ſed tantum antea, ut dictum eſt, factæ fuiſſent. Verum ex tali interpretatione conſequeretur, petitiones iſtas ea continuiſſe, de quibus, an impetrata nec ne à Deo eſſent, plane conſtare non poſſet; quæ nihilominus impetrata fuiſſe, aut certe fore, ut impetrarentur, Apoſtolus affirmare ac monere voluerit, utens propter hanc cauſam verbo *habemus* præſentis temporis, quo denotatur, vel jam reipſa petitiones iſtas impetratas fuiſſe, vel certo fore, ut impetrentur. Mihi tamen multo melius videtur, Johannis ſententiam ita accipere, ut antea diximus. Notandum autem eſt, quod in editione vulgata, non in omnibus exemplaribus verbum *poſtulandi* præterito tempore enunciatum legitur; ſed tantum in correctioribus. Nam vulgares codices non *poſtulavimus* habent, ſed *poſtulamus*; quæ lectio, &, quia in Græco vox iſta plane præteriti temporis eſt, & propter illa, quæ ad hunc locum explicandum proxime diſputata ſunt, nobis probari non poteſt.

Verſ. 16. Poſtquam Apoſtolus in genere atque in univerſum egit de perſuaſione, qua imbuti eſſe poſſimus, & porro debeamus, quod Deus pro ſua bonitate ea faciat, quæ ſecundum voluntatem ipſius Chriſti fideles ab ipſo petunt: voluit de hac ipſa materia aliquid ſpecialius docere, & quodammodo exemplo illuſtrare, quod dixerat de petendo à Deo ſecundum voluntatem ipſius. Itaque pergens ait, ut quidem & Græca exemplaria, & Syriaca editio, quod attinet ad principium

ipſo-

Digitized by Google

ipſorum verborum habet, *Si quis viderit fratrem ſuum peccantem peccatum non ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem.* Vetus enim Latinus interpres non *Si quis viderit* habet, ſed *Qui ſcit* & non *peccantem*, ſed *peccare* ad hunc videlicet modum, *Qui ſcit fratrem ſuum peccare non ad mortem.* Ex qua lectione elicitur hic ſenſus expreſſe, quod quis poſſit ſcire, quod ipſius frater ad mortem peccet: qui ſenſus ut ex altera lectione eliciatur, nihil plane cogit, etiamſi concedatur, ut quidem concedimus, hunc eſſe unum ex illis locis, ubi participium infinitivi vim habeat, & idcirco ſecundum veterem interpretem, & poſſit, & ad verum ſenſum magis exprimendum legi debeat, non quidem *peccantem*, ſed *peccare*. Neque enim eſt illa vis in verbo videndi, quæ eſt in verbo ſciendi, adeo ut poſſit quis dici videre fratrem ſuum peccare non ad mortem, non quidem eo ſenſu, quod iſtud ipſum videat, quod ſcilicet ad mortem peccet; ſed tantum quod videat illum peccare, & interim peccatum iſtius ſit peccatum ad mortem, quod tamen is neſciat, qui illum peccare videt. Sed ſciendi verbum in tali loquutione non videtur poſſe uſurpari, quin ſimul ſcientia iſta, & ad peccatum ſimpliciter, & ad ipſius qualitatem iſtam, quod ſit ad mortem, referatur. Retenta igitur Græca lectione, dicimus Apoſtolum voluiſſe monere, ut quis videns fratrem ſuum *peccantem*, ſeu *peccare*, ſi petierit à Deo, ut illum à reatu mortis liberet, quem ſecum adfert peccatum, fore, ut hoc ipſum, quod petit, impetret, modo ne peccatum, quod iſte committit, ſit ad mortem; qua de re tota antequam aliquid explicemus, non eſt omittendum quod verbum *petet*, ut ipſa Græca vox ſonat, poteſt ſine dubio ita accipi, ut accepta eſt à vulgato Syriaco interprete, & ab interprete Latino, ut quidem vulgares codices habent, ut ſcilicet habeat vim impetrandi perinde ac ſi dictum eſſet, *petat*. Nam ſæpe, & apud ſacros, & apud prophanos Scriptores evenit, ut vox futuri temporis indicativi modi, vim habeat imperandi, & propterea pro eodem habetur, ac ſi præſenti tempore ſubjunctivi modi, vox iſta enunciata fuiſſet. Sed poteſt & vox *petet* hoc in loco ex Hebraica loquendi conſuetudine idem valere, quod *ſi petierit*, hocque mihi magis probatur.

Præterea notandum eſt, verbum *dabit*, ut Græca vox ſimiliter ſonat, itidem poſſe ita accipi, ut à Vetere Latino interprete, & à Syriaco accepta eſt, & voce *dabitur* reddi. Poteſt enim fieri, & admodum veriſimile eſt, hic eſſe pervulgatum iſtum Hebraiſmum, ut vox verbi ſingularis numeri, perſonæ tertiæ, eandem prorſus vim habeat, atque vox imperſonalis, quam vocant; tametſi hoc in loco poteſt retineri vox *dabit*, & ſubaudiri Deus, tacite in verbo petendi nominatus, quippe à quo petatur.

His viſis, videndum primum eſt, quid *peccandi* nomine, ſeu *peccandi peccatum* per ſe ſimpliciter accepto Apoſtolus intelligat. Nos quidem arbitramur, nequaquam eum intelligere actum aliquem peccandi, ſeu peccatum ſemel admiſſum, ſed peccandi aſſuetudinem, ſeu peccatum in quo quis maneat; ſic enim voces & peccandi, & peccati a ſcriptore noſtro uſurpari alibi ſupra docuimus. Hoc autem propter id præcipue monere voluimus, quod fere omnes peccatum iſtud, quod hic Apoſtolus vocat ad mortem, interpretantur idem eſſe cum peccato ſeu blaſphemia in Spiritum Sanctum; quia videlicet iſtud unum peccatum videatur Dominus Jeſus ejuſmodi eſſe ſtatuere, quod non remittatur, cum cætera omnia dicere plane videatur remiſſibilia, ut ita loquamur, omnino eſſe. Verum Chriſtus cum iſta docet, ſine dubio, ut omnes fatentur, de aliquo peccandi actu loquitur, & idcirco nihil cogit, ut hæc Johannis verba ad iſtam Chriſti doctrinam referantur, quando, ut diximus, ſi ipſius loquendi uſum ſpectemus, hæc ejus verba, non ad aliquod peccatum ſemel admiſſum, ſeu ad aliquem peccandi actum; ſed ad peccatum referenda ſunt, in quo quis maneat, ſeu ad peccandi aſſuetudinem.

Hoc igitur primum ſic conſtituto, quod an plane verum ſit, melius ex iis, quæ infra dicentur, apparebit; quærendum deinde eſt, de quo hominum genere Apoſtolus loquatur, qui peccare à nobis animadvertantur, ſeu, quid *fratris* nomine hoc loco intelligat. Nobis quidem non videtur eſſe dubium, quin appellatione iſta *fratris*, & quidem, ut ipſe loquitur, *fratris noſtri*, Johannes non quidem quoſcumque homines, ſed eos tantum intelligat, qui fidem in Chriſtum profeſſi fuerint, quique, quod attinet ad religionem & doctrinam, quam profitentur, ejuſdem Eccleſiæ nobiſcum eſſe cenſeantur. Neque enim, quod attinet ad peccatorum reatum, ut is ſcilicet ab illis removeatur, concipi preces ſolent, aut debent, pro iis, qui ad Chriſti Eccleſiam non pertinent. Sunt enim iſti extra ſpem remiſſionis peccatorum, quamdiu Chriſti cognitione & aſſenſu, quem ejus ſalutari doctrinæ præbeant, ſunt deſtituti. Loquitur igitur ſine dubio Apoſtolus de iis peccantibus, qui alioquin ſecundum ſpiritum noſtri ſunt fratres, quod videlicet pertinet ad Chriſti fidem ac religionem, quam una nobiſcum profiteantur. Hoc ad hunc modum concluſo, reſtat videndum, quodnam poſſit eſſe peccatum illud, in quo frater noſter maneat, à cujus reatu ſpes ſit eum liberatum iri, ſi pro eo Deus à nobis rogetur; & quod rurſus, de quo idem ſperari à nobis nequeat, unde fiat, ut ejuſmodi peccatum ad mortem eſſe dicatur, prius vero illud non ad mortem. Sic enim omnino accipiendum eſt iſtud, *eſſe* vel *non eſſe ad mortem*; non autem in eum ſenſum, quaſi peccatum illud, à cujus reatu ut quis liberetur, poſſit à Deo precibus obtineri, ejuſmodi ſit, quod ſua natura mortem non afferat. Patet hoc ex eo, quod Apoſtolus dicit, fore, ut, ſi quis pro iſto roget, detur ei vita. Hoc enim aperte ſignificat, alioquin, ſi Deus non exoraretur, neque id, quod hic ab eo petitur, impetraretur, fore, ut omnino iſte moreretur, id eſt æterna morte periret.

Hæc autem horum verborum *ad mortem* ſignificatio, ut ſcilicet declarent, fieri non poſſe, ut id, quod ad mortem eſſe dicitur, plane mortem non afferat, non autem, quod vim tantum afferendi mortem habeat, ita videlicet, ut ex altera parte id, quod dicitur non eſſe ad mortem, iſta vi careat, videtur ſatis egregie demonſtrari poſſe per id, quod ſcriptum eſt cap. 11. 4. Euangelii Johannis Chriſtum dixiſſe, ſimul atque audivit Lazarum ægrotare. Dixit enim, *infirmitatem* ſeu *morbum illum non eſſe ad mortem*, cum tamen morbi illius eam vim fuiſſe, ut mortem afferret, eventus ipſe, Lazaro ex eo mortuo, comprobaverit. Unde manifeſte conſtat, Chriſtum, cum dixit, Lazari infirmitudinem non eſſe ad mortem aliud nihil dicere voluiſſe, quam, non fore, ut mortem plane atque omnino is morbus Lazaro afferret, quia videlicet mox à morte, quam ei attuliſſet, liber futurus eſſet. Unde etiam, eo jam mortuo, dixit diſcipulis ſuis, *Lazarum dormire, ſeque ad eum ire, ut eum excitaret.*

Declarato, quid ſit *peccatum eſſe ad mortem*, & *Non eſſe ad mortem*, videndum eſt, ut antea diximus, quodnam ſit iſtud peccatum ad mortem; quod vero ſit iſtud non ad mortem. Et, cum jam conſtituerimus, *peccati* nomine, & *peccandi* verbo hic ſignificari manſionem (ut ita loquamur) in peccato, ſeu peccandi aſſuetudinem, inſpiciendum eſt, quomodo, & cur inter peccandi aſſuetudines, ſeu in peccato manſiones, diſtinctio iſta ſit adhibenda. Videtur enim modus loquendi, quo Apoſtolus utitur, omnino propter diverſum genus peccatorum hanc diſtinctionem faciendam eſſe, nobis indicare: quod tamen mihi probari non poteſt, cum videam, nullum genus peccati eſſe, (quod ejuſmodi modo ſit, ut ſua vi mortem afferre queat) in quo committendo non poſſit quis ita ſe gerere, ut nulla poſſit eſſe de ipſo ſpes ſalutis; ita ut non ſimpliciter peccandi genus illud ſit, quod diſtinguat peccatum ad mortem à peccato, quod non ſit ad mortem, eo ſenſu,

quo

quo ſupra debere hoc intelligi demonſtratum eſt. Namque, ut ex ipſis Apoſtoli verbis manifeſte oſtendimus, illud etiam peccatum, quod non eſt ad mortem, & pro quo, id eſt, pro eo, qui illud committit, rogari poteſt Deus, cum firma ſpe obtinendæ petitionis ſuæ, ejuſmodi eſt, ut, ſi ejus propriam vim ac naturam ſpectemus, mortem afferat; licet is, qui id committit, Chriſti nomen profiteatur, ejuſque religioni ac doctrinæ plane aſſenſus fuerit.

Quare videtur omnino relinqui, ut hæc diſtinctio oriatur, non ex ipſo ſimplici genere peccati, ſed ex peccandi modo; ita ut is, qui peccatum aliquod committit, & in eo manet, quod vim per ſe habeat mortem conciliandi, merito nihilôminus dici poſſit non peccare ad mortem, ſi non ita in ejuſmodi peccato maneat, ut plane etiam in eo manere velit; & licet optime agnoſcat quale peccatum committat, nullo pacto vel curet, vel etiam optet a peccando deſiſtere; ſi, inquam, ejuſmodi homo in ſuo peccandi ſtatu, non ſit talis, ſed, quamvis peccato ſuo irretitus, cogitet aliquando quomodo viam invenire poſſit, ut ab eo liberetur, is non eſt in eo ſtatu, ut de eo ſit deſperandum, quin videlicet reſipiſcat, & hac ratione mortem effugiat, ad quam alioqui à peccato ſuo ducitur: contra vero, qui, licet non in graviore, quam iſte, peccati genere maneat, tamen in eo præfracte perſeverat, nec ullam cogitationem habet, quamvis ſe peccare probe agnoſcat, ut aliqua ratione curet ſui ipſius à ſuo peccato liberationem, de eo plane deſperandum videtur, & ſtatuendum omnino, fore, ut propter ſuum peccatum in mortem æternam incurrat. Quod ſi quis tamen velit, aliquod eſſe peccati genus, in quo ſi quis maneat, prorſus per ſe ipſum ſit mortem æternam allaturum, ita ut nulla ſit de ejuſmodi homine, qui illud committit, ſalutis ſpes, ne nos quidem id ita ſe habere negaturi ſimus. Tantum oſtendere voluimus, ſimplicem differentiam generis peccati in hac tractatione non ſufficere, ad generalem regulam conſtituendam, & generalem diſtinctionem iſtam efficiendam. Nam ſi, ut ſupra indicavimus, ex mente Chriſti videtur poſſe inveniri ſingulare aliquod peccatum, id eſt, peccandi actus, qui nunquam remiſſionem invenire queat, & interim ejuſmodi ſit, qui, niſi remittatur, mortem æternam omnino ſit allaturus; multo magis id ſentiendum eſt, de aſſuetudine talis peccati, citra omnem conſiderationem ipſius modi peccandi, quemadmodum in uno illo actu peccandi. de quo Chriſtus loquitur, ipſius peccandi modi nulla ratio habetur, modi, inquam, ejuſmodi, de quo ſupra verba fecimus.

Itaque non negaverim ipſum Johannem hoc in loco ſuis verbis tale peccatum complexum fuiſſe; modo retineatur, quod non de uno aliquo actu, ſed de peccandi aſſuetudine ipſe loquatur. Etiamſi enim verum ſit, quod in tali peccato, quale eſt illud, de quo Chriſtus ait, id nunquam remiſſum iri, ſatis ſit ad mortem plane conciliandam, & ſalutis ſpem extinguendam, vel unus actus: tamen neceſſe eſt, ut Apoſtolus in iiſdem terminis, ut loquuntur, tam de peccato, quod non ſit ad mortem, quam de eo, quod ad mortem ſit, loquatur, & propterea, cum certum eſſe videatur, in homine, qui Chriſti fidem alioquin ex animo profiteatur, de quo hic verba fiunt, actum unum peccandi non poſſe eam vim habere, ut per ſe mortem illi afferat, quemadmodum tamen afferre diximus illud etiam peccatum, quod non eſt ad mortem; hincque concludendum plane ſit, Apoſtolum, cum loquitur de peccato, quod non ſit ad mortem, non intelligere actum aliquem peccandi: ſtatuendum prorſus atque omnino eſt, eum ſimiliter, cum de peccato loquitur, quod ſit ad mortem, non unum peccandi actum intelligere, ſed peccandi aſſuetudinem. Quicquid enim contingat, ut unus peccandi actus ad mortem ſit, id, quod attinet ad verba, & multo magis ad mentem Apoſtoli, in hac ſua monitione, totum ex accidente eſt; quemadmodum ex accidente eſſe cenſeri poteſt, quod ipſum peccandi genus, citra omnem modi peccandi conſiderationem, ad mortem plane ſit, propter eas cauſas, quas ante attulimus, ex quibus liquet, neceſſe eſſe, ut in hac monitione ſua rationem habuerit ipſius peccandi modi. Ex iis, quæ diximus, videtur poſſe intelligi, quod, quamvis ex Apoſtoli verbis non poſſit neceſſario concludi, agnoſci omnino à Chriſti fidelibus peccatum, cum eſt ad mortem: tamen fieri poteſt, ut agnoſcatur; quandoquidem facile evenire poteſt, ut conſtet, quod quiſpiam ita in peccato maneat, ut nullo modo curet ab ipſo diſcedere. Diximus enim. ubi talis modus in peccato aliquo manendi inveniatur, ibi nullam ſpem haberi poſſe ſalutis, & ſic tale peccatum, eſſe peccatum ad mortem.

Jam vero, ut ea, quæ hactenus de hac Apoſtoli monitione diſputavimus, melius intelligantur, eorum breviſſimam quandam ſummam, antequam ulterius progrediamur, hoc loco exponemus, quamvis adhuc reſtent, quæ ad eam plane explicandam nobis dicenda ſunt. Dicimus igitur Apoſtoli mentem hanc eſſe, ut moneat, ſi quis viderit aliquem ex iis, qui jam Chriſti Eccleſiæ aggregati fuerint, ejuſque religioni ac doctrina aſſenſum manifeſte præbuerint, in aliquo peccato manentem, (modo non ita in eo maneat, ut inde ſe liberare, illudque relinquere, nihil nec curet, nec cogitet, &, modo peccatum, in quo manet, per ſe ipſum ejuſmodi non ſit, quod à Deo non remittatur, cujuſmodi Chriſtus eſſe affirmavit, blaſphemiam in Spiritum Sanctum) ſi a Deo petierit, ut iſtum à reatu peccati ſui liberare velit, impetrabit id, quod petit, & obtinebit, ut pro eo, quod mortem æternam ſuo peccato eſt commeritus, in eum ſtatum reſtituatur, ut æternam vitam ſperare poſſit.

Hæc eſt breviſſima ſumma eorum, quæ hucuſque de hac Apoſtoli monitione diſputavimus. Reſtat, ad eam melius intelligendam, & quid illud ſit, quod peti velit Apoſtolus à Deo, quidve illud, quod inde eventurum promittit, clarius atque diſtinctius, quam hactenus, intelligi ex iis, quæ diximus, poteſt, percipiendum, ut explicemus, qua ratione contingat per ipſius Dei bonitatem, qui precibus noſtris ad id faciendum motus fuerit, ut iſte in peccato manens liberetur à reatu peccati ſui. Neque enim intelligere debemus, hoc eventurum, quia Deus iſti pergenti manere in ſuo peccato illud non imputet: hoc enim pugnaret cum univerſa Scriptura Sacra, quæ ubique teſtatur, Deum non reſipiſcentibus & peccare non deſinentibus peccata non condonare, nec eos à peccatorum reatu abſolvere. Quapropter neceſſe eſt, ut illud, quod à Deo in caſu jam expoſito petatur, ſit, ut iſte reſipiſcat, & peccare deſinat; quod ſi fiat, inde ex Dei benignitate conſequatur, ut de homine iſto meritas pœnas ſumere nolit, ſed pro tali eum habere, ac ſi nunquam ea ratione, qua dictum eſt, peccaſſet. Conſiderandum enim eſt, ſcripturam diſerte teſtari, eum, qui poſt Chriſti cognitionem in peccata relapſus fuerit, in pejore ſtatu eſſe, quam ante Chriſti cognitionem eſſet; neque in ejus poteſtate eſſe poſitum ut renovetur per pœnitentiam; quemadmodum ex fine ſecundi capitis poſterioris Petri Epiſtolæ, & ex Sexto capite Epiſtolæ ad Hebræos paullo poſt principium colligi aperte poteſt.

Etenim, quamvis arbitremur, in utroque ex iſtis duobus locis agi de iis, qui poſt Chriſtum agnitum non uno aliquo peccato ſe denuo involvunt, ut ſecundum explicationem noſtram agitur hic apud Johannem, ſed qui generatim ad priora peccata revertuntur, & vitam, ut antea, impuram vivunt: tamen propter magnam convenientiam, quæ eſt inter hoc & illud; & propterea, quia videmus, non minus ex uno aliquo peccato, graviore ſcilicet, in quo quis maneat, teſte Paulo Apoſtolo, 1 Cor. 6. 11. Ephel. 5. 5, reatum æternæ mortis proficiſci, ſive excluſionem à regno Dei & Chriſti, quam proficiſcatur ex multis peccatis, in quibus quis ſimiliter maneat, ſive ex vita, quæ in univerſum ſit impura, cenſemus, etiamſi hæc non

omnino

Digitized by Google

emnino paria facimus, hac ipſa in parte tamen difficilimum eſſe homini poſt Chriſti agnitionem vel in uno graviore peccato manenti, ſeſe inde ſine peculiari Dei auxilio eximere atque exſolvere; & ob hanc cauſam, ſi quis in tali ſane quam deplorando ſtatu fuerit, qui eum apud Deum precibus juvare velit, neceſſe eſſe videtur, ut à Deo petat, ut iſti det, quo poſſit ſui peccati pœnitentiam agere ac reſipiſcere, ad idque faciendum vires & modum illi ſubminiſtret ac præbeat.

Cum igitur Apoſtolus ait, *dabit ei vitam*, nempe Deus, idem eſt, ac ſi diceret: Concedet illi Deus, ut poſſit re ipſa à peccato ſuo ſeſe extricare, & ad eum ſtatum reverti, in quo ſi poſtea perſeveraverit, vitam æternam ſperare poſſit, tollens reatum ac condemnationem, in quam propter peccatum ſuum incurrerat. Diximus autem, Deum, precibus noſtris motum, iſti daturum, ut poſſit reſipiſcere, non autem ut reſipiſcat. Quia, quicquid Apoſtoli verba ſonare videantur, & quicquid ſupra à nobis dictum fuerit, quod idem ſonet, de effectu videlicet ipſo, qui plane conſequatur, ejus nihilominus ſententiæ ſumus, Apoſtolum revera non de ipſo effectu omnino loqui, ſed de facultate ad illum perveniendi. Nam difficile mihi videtur, plane ſtatuere, quod ſemper effectus iſte reſipiſcendi, & ſic ad priſtinum ſtatum ſalutis ac vitæ æternæ revertendi, ex eo conſequatur, quod Deus rogatus pro eo fuerit, qui in peccato maneat ab aliquo ex ipſius fidelibus. Multa enim eſſe poſſunt, quæ impediant, quominus effectus iſte reipſa conſequatur, quamvis iſte, qui in peccato maner, non ita maneat, ut ad mortem peccare dici poſſit, quod quid ſit jam antea expoſuimus; & quamvis Deus propter fidelis ſui preces iſti concedat vires ſeſe a peccato exſolvendi; multa nihilominus impedire ipſum effectum poſſunt, quamvis, poſtquam Deus id effecerit, quod diximus, in una iſtius, pro quo Deus rogatus fuit, voluntate ſit poſitum, ut plane reſipiſcat, & peccato ſuo valedicat. Multæ enim poſſunt eſſe cauſæ, quæ obſtent, quominus peccator iſte velit ſuum peccatum relinquere; nec ſolet Deus cujuſquam voluntati, cum aliis in rebus, tum maxime in reſipiſcendo, neceſſitatem ullam afferre, ut videlicet una cum gloria, quæ ipſi Deo debetur ex auxilio, quod præbuerit ad id efficiendum, iſtius reſipiſcentiæ effectus id conjunctum ſecum habeat, ut reſipiſcens virtutem aliquam animi ſui ea in re oſtenderit, quæ nulla prorſus eſſe poteſt, ubi neceſſario prorſus reſipuerit, neque ea in re libere, cum ſcilicet aliter facere poſſet, quicquam egerit. Non eſt autem Novum in Sacris Literis, ut Deus vel Chriſtus dicatur aliquid facere, quando per eum non ſtat, quominus id fiat, ſed per hominis voluntatem, quam ordinarie, ut dictum fuit, Deus liberam in iis, quæ ad ſui ipſius obedientiam ſpectant, eſſe vult.

Cum igitur jam explicatum a nobis fuerit, quicquid pertinet ad recte intelligendam Apoſtoli monitionem; expendenda verba ſunt, quæ, ab illa interim non diſcedens, ſtatim ſubjungit. Nam poſt verba illa, *& dabit ei vitam*, illico ſubjicit, *peccantibus non ad mortem*. Repetit Apoſtolus, ſe loqui de peccato, quod non ſit ad mortem, ut bene hoc ac profunde infigatur legentium mentibus, utque penitus intelligatur, nihil mirandum eſſe, ſi preces ad Deum porrectæ pro aliquo peccatore, à quantumvis ipſius Dei fideli, nullum effectum interdum ſortiantur, nec Deus illis quicquam moveatur. Nam hoc propterea evenit, quia iſte, pro quo illæ ſunt fuſæ, peccabat ad mortem. Et ſic Apoſtolus hoc exemplo confirmat, & ſimul declarat conditionem illam, quam antea poſuit, & quam requiſivit, ſi preces noſtræ à Deo audiri debent, &, quod ab ipſo petimus, impetraturi ſumus; nempe, ut ea petamus, quæ ſint ſecundum voluntatem ejus, neque enim ſecundum voluntatem Dei eſt, ut is reſipiſcat, qui ad mortem peccat. Id quod idcirco dicimus, quia nihil dubitamus, quin is, qui ad mortem peccat, propterea, id eſt, hac ratione in peccati ſui reatu permaneat, quia nunquam reſipiſcat. Quemadmodum enim cum nobis patefacta voluntate Dei pugnat, ut quis à reatu peccati ſui liberetur, qui pœnitentiam non agat: ſic ſimiliter cum eadem voluntate pugnat, ut is, qui pœnitentiam agat, id eſt, relinquat peccatum ſuum, ab ipſius ſui peccati reatu non abſolvatur.

Mutavit autem Johannes in his verbis, *peccantibus non ad mortem*, numerum ſingularem, qui præceſſerat, in pluralem, ut melius intelligatur, ipſius monitionem ac ſententiam univerſe referendam eſſe ad omnes, qui peccant, modo ad mortem non peccent. Atque ſui ipſius magis declarandi gratia, adhuc verba iſta addere voluit: *Eſt peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis*. Itaque denuo affirmat, dari peccatum, id eſt, potiſſimum, ut nos interpretamur, in peccato manendi modum & rationem, unde neceſſe ſit mortem æternam conſequi: quamvis hoc ad aliquod peccati genus etiam referri poſſit, ex quo conſequatur certa atque inevitabilis mors: &, quod Apoſtolus antea tacite indicaverat, & à contrario ſenſu, ut loquuntur, ex ejus verbis colligi poterat, nempe preces Deo adhibitas, pro eo, qui ad mortem peccet, inanes eſſe, hic apertius exprimere voluit. Idem enim valent verba iſta, *Non pro illo dico ut roget quis*, ac ſi dixiſſet, ſpem, quam monitione ſua fecit, vitæ impetrandæ à Deo pro aliquo peccatore, nullum habere locum, ubi peccator iſte ad mortem peccet. Nec ex verbis iſtis eſt præterea concludendum, plane agnoſci, cum quis ad mortem peccat, quaſi Apoſtolus voluerit dicere: *Si videris, quod quis ad mortem peccat, noli Deum pro illo orare*. Eſt autem in his Johannis verbis aperta metonymia, quæ ex Græco contextu liquet. Pronomen enim *illo* ad ipſum *peccatum* proxime expreſſum, non autem ad *peccantem*, in eo tacite comprehenſum, referri debet, ut fortaſſe ex Latino contextu fieri vel poſſe, vel debere quiſpiam ſuſpicari poſſet. Eſt enim pronomen iſtud in Græco non maſculini generis, ut neceſſe eſſet, ſi peccantem tacite antea nominatum referret, ſed fœminini, ut eſt ipſa vox *ἁμαρτία*, qua peccatum Græci nominant. Apparet igitur, Johannem hunc loquendi modum uſurpaſſe, *Rogare pro peccato*, quod nemo non videt hoc in loco pro eo poſitum eſſe, quod eſt, rogare pro peccante, ſeu peccatum committente.

Non contentus autem Johannes ea dixiſſe, quæ explicuimus, diſtinguens inter peccatum ad mortem, & peccatum non ad mortem, quia hoc fortaſſe videri poterat novum, hanc ipſam diſtinctionem repetere voluit, & docere, aliquod peccatum eſſe, quod non ſit ad mortem. Nam de hoc videbatur potiſſimum dubitandum, cum omnia peccata ad mortem eſſe videantur, quippe quod, ut Paulus ait, Rom.6.23, *ſtipendium peccati ſit mors*. Ait igitur, ℣.17. *Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum non ad mortem*. Quamvis enim in vulgata editione Latina non legatur negativa particula *Non*: tamen cum Græca exemplaria, & Syriaca interpretatio, negativam iſtam particulam conſtanter habeant, cenſendum eſt, veram lectionem hanc eſſe, non autem illam. Hac igitur retenta dicimus, eorum Johannis verborum duplicem eſſe poſſe ſenſum. Unus eſt ut ipſius verba ita accipiantur, ac ſi dicere voluerit, omnem quidem iniquitatem eſſe peccatum, ſed non viciſſim omne peccatum eſſe iniquitatem; & ſic, quia videlicet ipſe ſentiat, omnem iniquitatem eſſe peccatum ad mortem, concludat, quod non tamen omne peccatum eſt peccatum ad mortem; ut ejus poſtrema verba omnino ſignificant.

Alter ſenſus eſt, quod dicere voluerit, omnem quidem injuſtitiam eſſe peccatum; ſed tamen injuſtitiam dari, quæ non ſit ad mortem, & conſequenter, dari peccatum, quod ad mortem non ſit. Prior ſenſus, ut ſcilicet nomine *iniquitatis* ſeu *injuſtitiæ* id peccatum duntaxat intellexerit, quod eſt ad mortem, ob id mihi probari non poteſt, quod ſupra cap.3, dixit ea verba, ex quibus manifeſte colligitur, omne peccatum eſſe

[illegible]

ἀνομία, quod vocabulum, ut ex interpretatione noſtra in explicatione iſtorum verborum Johannis intelligi poteſt, nihil minus grave ſignificat, quam injuſtitiæ ſeu ἀδικίας nomen, quod hoc in loco habetur, immo vero potius aliquid gravius. Non igitur ex ipſius Apoſtoli mente, ſuperiore iſto in loco, omnis injuſtitia eſt peccatum ad mortem; alioquin neceſſe eſſet non dari peccatum, quod non ſit ad mortem, adverſus id, quod diſerte in loco noſtro ipſe Apoſtolus docet.

Quare neceſſe eſt poſteriorem ſenſum amplecti, & agnoſcere Apoſtolum dicere voluiſſe, omne quidem peccatum eſſe injuſtitiam: ſed tamen non propterea omne peccatum eſſe ad mortem; quia videlicet injuſtitia aliqua detur, quæ non ſit ad mortem. Et ſic ejus verba non ita prorſus accipienda ſunt, ut ſonant; alioquin vel falſum quiddam dixiſſet, vel non ſatis ad rem loquutus eſſet: cum manifeſte appareat, Græca & Syriaca lectione, ut decet, admiſſa, ejus mentem eſſe, id, (de quo diximus dubitari poſſe, an verum ſit) quod ab ipſo antea fuerat affirmatum, nempe dari peccatum, quod nnn eſt ad mortem, repetere, ac confirmare, & interim tacitæ cuidam objectioni reſpondere, quæ erat, videri omne peccatum propterea ad mortem eſſe, quia omne peccatum ſit injuſtitia. Videtur enim is, qui injuſtus ſit, nullo pacto æternam mortem vitare poſſe; & Paulus quidem Apoſtolus 1 Cor.6. diſerte pronunciat, injuſtos regnum Dei poſſeſſuros non eſſe. Reſpondet igitur Johannes, minus verum eſſe, omnem injuſtitiam neceſſario mortem æternam adferre. Ubi quis, ut ipſum cum Paulo conciliet, facile in eam ſententiam veniet, ut credat, Apoſtolum Paulum de habitu vel de aſſuetudine injuſta faciendi loqui, ut ſine dubio loquitur, Johannem vero de ſimplici aliquo injuſtitiæ actu: id quod nobis probari non poteſt, propter illa, quæ ſupra diximus oſtendendum, Johannem non de peccato uno ſemel admiſſo, ſed de peccato, in quo quis maneat, verba facere. Ad cujus rei confirmationem poteſt hoc addi, quod Johannes dicit, *Si quis viderit fratrem peccantem*, *&c.* Quod non videtur commode, & ſecundum loquendi conſuetudinem dictum, niſi Johannes intelligat peccandi aſſuetudinem: ea enim hoc ſecum affert, ut quis illam facile animadvertere poſſit, & ita videre fratrem ſuum peccantem, id quod non ita evenit in unico peccandi actu, qui ſæpiſſime oculis aliorum non apparet, ſeu quis mentis, ſeu corporis oculos intelligat. Non igitur, judicio quidem meo, ad hunc modum conciliandi ſunt hi duo Apoſtoli, ſive oſtendendum, nihil pugnare id, quod Paulus diſerte affirmat, cum eo, quod ex Johannis verbis colligi poteſt, & ſecundum quidem ſententiam noſtram omnino debet: ſed dicendum eſt, Paulum loqui de aſſuetudine aliquid injuſte committendi, in qua quis omnino perſeveret: Johannem vero de ea, de qua non conſtet, an quis in ipſa ſit perſeveraturus, quamvis neque ex altera parte quicquam certi appareat, quod ab ea ſit receſſurus; & illam dicere non eſſe ad mortem, id eſt, de ea non poſſe pronunciari, quod omnino ac neceſſario ſit mortem allatura, quæ videlicet curam vel cogitationem aliquam interim conjunctam habeat illius, qui ipſa irretitus eſt, ab ea ſe aliquando extricandi, quemadmodum ſuperius à nobis expoſitum atque explicatum fuit.

Nunc quia mentionem fecimus ſupra non ſemel *blaſphemiæ in Spiritum Sanctum*, quam Chriſtus nunquam remitti aperte doceat, cumque propterea blaſphemia iſta vel prorſus ſit peccatum ad mortem, vel tali peccato vehementer affinis, & conſequenter, cum loci noſtri materia multum commune habeat, duo à nobis inquirenda videntur. Unum, quid revera ſit blaſphemia in Spiritum Sanctum. Alterum, quid illud ſit; quod Chriſtus ait, eam nunquam remitti. Vulgo vocatur hoc peccatum (nam ſi blaſphemia eſt, & non remittitur, neceſſe eſt eſſe peccatum) vocatur, inquam, vulgo *peccatum in Spiritum Sanctum*, quamvis iſto loquendi modo nuſquam Chriſtus, qui ſolus in toto Novo Teſtamento hac de re loquutus invenitur, uſus fuiſſe deprehendatur. Nuſquam dico, rationem habens trium Euangeliſtarum, apud quos doctrinæ Chriſti hac de re mentio facta invenitur. Nam apud Matthæum cap.12, legitur *blaſphemia ſpiritus*, eo ſenſu, quo dicitur, exempli cauſa, obedientia Dei; & mox ibidem hæc verba leguntur: *Qui autem dixerit* (ſubaudi *aliquid*) *adverſus Spiritum Sanctum.* Apud Marcum vero cap.3, & apud Lucam cap.12, *blaſphemandi* tantum, ſeu *blaſphemiæ in Spiritum Sanctum* mentio ſit. Quæ res, ut ſcilicet non *peccatum in Spiritum Sanctum* peccatum iſtud appellari debeat, ſed *blaſphemia Spiritus Sancti*, ſive *in Spiritum Sanctum*, eſt res alicujus momenti, ut ex iis, quæ mox dicemus, apparebit

Cum igitur quæritur, quid ſit blaſphemia in Spiritum Sanctum, vel potius quid Chriſtua blaſphemiam in Spiritum Sanctum vocet, nulla melior ratio eſſe poteſt hoc inveſtigandi, quam animadvertere, cujuſnam rei occaſione Chriſtus peccati hujus mentionem fecerit. Et ex Luca quidem occaſio iſta minime animadverti poteſt, ſed ex Matthæo & Marco ea liquido apparet. Apparet, inquam, occaſionem iſtam hoc fuiſſe, quod Phariſæi, cum Chriſtus dæmonia ejiceret, dicerent, eum id facere in Beelzebub principe dæmoniorum; & hoc quidem ex Matthæi verbis apertiſſimum eſt. Nam Marcus pro Phariſæis habet ſcribas, de quibus præterea ait, quod dicerent Jeſum habere Beelzebulem. Cum igitur hanc occaſiunem Chriſtus de blaſphemia in Spiritum Sanctum verba faciendi, & doctrinam ſuam de ea proponendi habuerit, videtur plane ſtatuendum, iſtos ſive ſcribas, ſive Phariſæos, iſta dicendo in Spiritum Sanctum blaſphemaſſe.

Unde facile intelligi poterit, quid ſit blaſphemia in Spiritum Sanctum; quod ut facilius etiam fiat, juvant nos plurimum Marci verba, qui conſulto & ex profeſſo videtur voluiſſe declarare, quid illa ſit. Nam ſtatim poſt abſoluta Chriſti hac de re verba, ad hunc modum ait: *Quia dicebant, eum ſpiritum immundum habere.* Diſerte enim ipſe Marcus, ut antea monuimus, quod hoc iſti dixiſſent, mentionem antea fecerat. Ex quibus Marci verbis aperte intelligitur, hoc ipſum dicere, quod Chriſtus Spiritum impurum haberet, blaſphemiam in Spiritum Sanctum fuiſſe. Sed interim valde durum videtur, quod Chriſtua pronunciaverit, ejuſmodi de ſe affirmationem peccatum eſſe, quod non remittatur; cum videatur facile fieri poſſe, ut ex ignorantia atque errore peccatum iſtud proficiſceretur. Peccata vero per ignorantiam ſeu per errorem commiſſa, ſub ipſo Vetere Teſtamento, ubi multo major ſeveritas, quam ſub novo erat, à Deo condonabantur.

Huic dubitationi non videtur alia ratione ſatis fieri poſſe, quam ſi oſtendatur, iſtos ſive Phariſæos, ſive ſcribas, quod affirmabant, Chriſtum habere ſpiritum impurum, & in principe dæmoniorum ejicere dæmonia, adverſus propriam conſcientiam, & ex mera malitia affirmaſſe. Verum hoc probare atque oſtendere non admodum proclive videtur, præſertim cum apud Matthæum in narratione iſta verba quædam legantur, quæ poſſint indicare, iſtos erraſſe; quippe quos Chriſtus, ut verba iſta indicant, quæ etiam apud Marcum maxima ex parte habentur, ab errore liberare conari videatur. Verum etiam non videtur negari poſſe, ex ipſo nomine, quo Chriſtus peccatum iſtorum appellat, ſatis conſtare, illos ſcientes prudentes peccatum iſtud commiſiſſe. Nam cum illud à Chriſto nominetur blaſphemia in Spiritum Sanctum, neceſſarium plane eſt, iſtos blaſphemaſſe Spiritum Sanctum. At nemo proprie loquendo dici poteſt quemquam blaſphemare, quem non cognoſcat. Nam ſi, exempli gratia, quis, cum crederet Regem non Regem eſſe, ſed alium quempiam, puta hoſtem regni ipſius, illi maledixerit, (hoc eſt enim aliquem blaſphemare) nunquam dici poterit, ab eo Regem blaſphematum fuiſſe, ſeu ipſum blaſphemiæ in Regem reum eſſe.

Ex quo conſequitur, cum Chriſtus Phariſæos iſtos &

ſcribas blaſphemaſſe dicat in Spiritum Sanctum, & hujus blaſphemiæ eos reos faciat, cognitum ab illis fuiſſe Spiritum Sanctum, quem Chriſtus habebat, & cujus vi dæmonia ejiciebat, & propterea non ex ignorantia ulla, ſed ex mera malitia, propter invidiam ſummam erga Chriſtum, & ſtudium vitandi incommoda, quæ illis afferebat, quod Chriſtus pro vero Dei Propheta haberetur, ad id affirmandum, quod affirmarunt, & Spiritum ipſum Sanctum injuria afficiendum impulſos fuiſſe. Itaque apparet, non parvi momenti eſſe, an peccatum iſtud, quod à Phariſæis & ſcribis commiſſum antopere Chriſtus damnat, vocetur *blaſphemia in Spiritum Sanctum*, an vero ſimpliciter *peccatum in Spiritum Sanctum*, cum ex appellatione blaſphemiæ conſequatur, illud non per errorem & per ignorantiam commiſſum fuiſſe, ſed à malitia, cum ſcientia ipſius peccati conjuncta, fuiſſe profectum, id quod ex ſimplici *peccati* appellatione non conſequitur. Poteſt enim quis merito dici in aliquem peccare, modo aliquid dicat aut faciat adverſus ipſum, idque injuſte, etiamſi illum non agnoſcat, & alium eſſe putet, quam qui eſt.

Jam vero quod pertinet ad ea, quæ diximus apud Matthæum legi, & maxima etiam ex parte apud Marcum, ex quibus conſtare videatur, Chriſtum conatum fuiſſe iſtos ſcribas & Phariſæos ab errore & ignorantia liberare, & ita efficere, ut peccatum ſuum agnoſcerent, quod non agnoſcebant, dicendum omnino eſt, non in hunc ſenſum Chriſti verba, quibus oſtendit, non eſſe verum, quod illi dicebant, accipi debere: ſed, quicquid rationum vel ſimilitudinum ſeu parabolarum Chriſtus attulit, eo pertinere, ut iſtos mendacii convincat. Ubi inter cætera, quæ Chriſtus ait, & iſtis objicit, diligenter eſt notandum, quod apud Matthæum tantum legitur: *Et ſi ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii veſtri in quo ejiciunt? Ideo ipſi veſtri erunt judices.* Quibus verbis Chriſtus illis exprobrat ſummam impudentiam, & ea dicit, unde intelligi poſſit, eos ſcientes prudentes falſa dixiſſe. Quorum verborum, præter id, quod plane ſententiam noſtram confirmare videntur de cognitione, quam iſti haberent peccati ſui, propterea mentionem facere voluimus, quod non parum difficilia eſſe videantur, aut certe à nemine hactenus, quod nos ſciamus, recte fuerint explicata: quandoquidem ſenſus ab aliis non animadverſus ipſorum hic eſt, quod vel ex eo Phariſæi & ſcribæ iſti cognoſcere poterant, id, quod Chriſtus faciebat, nempe quod dæmonia ejiciebat, impudenter ab ipſis tribui ipſius principis dæmoniorum vi ac poteſtati, quod talis ejectio non eſſet res, quæ inter ipſos videri conſueviſſet, & multo minus ab ejus populi & nationis hominibus fieri, unde ſcilicet ipſi dignoſcere poſſent, quando tale opus vi divina fieret, an vero Diabolica; ex quo ſimul conſequeretur, cum ejuſmodi opus rariſſima res eſſet, & in ætate illa, & aliquot fortaſſe ſuperioribus, ut veriſimile eſt, inter ipſos non viſa, potuiſſe illos, ſi voluiſſent, animadvertere, iſtud divinum quoddam eſſe opus, & propterea, cum ipſi contra Diabolicum id eſſe dicerent, poſſe eos merito & malitiæ & impudentiæ ſimul accuſari. Impudentia enim in eo apparebat, quod auderent de eo pronunciare, & condemnantem ſententiam ferre, quod potius admirari debuiſſent. Nam de malitia jam dictum eſt, eam inde conſtare, quod cauſam apertam haberent agnoſcendi Chriſti opus illud eſſe divinum.

Eſt autem loquendi modus, quo ibi utitur Chriſtus, cum eo ſenſu, quem nos illi tribuimus, ſatis in omnibus linguis familiaris, ut ſcilicet cum ſumus reprehenſi, quod aliquid, quod alioqui egregium ſit, non faciamus ut debemus, ſoleamus, nos ipſos à tali reprehenſione quoddammodo defendentes, & interim impudentiam & malitiam quandam reprehendenti exprobrantes, dicere: Et tu quomodo tale quid facias? nempe dicere volentes, eum non eſſe tanti, ut egregium ejuſmodi opus ulla ratione faciat; quare debere ipſum tacere, & loco ejus, quod tale opus facientem culpare, & ea ipſa in re illi detrahere conatur, fateri, illum id poſſe præſtare, quod ipſe non poteſt, & propterea illum etiam laudare, atque admirari. Neque enim dubium eſt, quin verba illa, *Filii veſtri*, idem valeant, quod *veſtri populares*, & proinde parum ſignificatione ſua ab eo abſint, ac ſi dictum fuiſſet, *vos ipſi*. Quos eorum populares, & conſequenter aliquo modo ipſoſmet, ait Chriſtus fore ipſorum judices, id eſt ipſos malitiæ atque impudentiæ damnaturos & convicturos, propter id, quod nulla ratione ab ipſis dæmonium ullum ejiceretur; unde videlicet poſſent excuſationem aliquam habere, cur ita audacter, tanquam ſcilicet talis rei ac cognitionis periti, de ejectione dæmoniorum, quam Chriſtus faciebat, judicarent, eamque tanquam Diabolica vi factam damnarent. Poteſt etiam fieri, ut Chriſtus *filiorum veſtrorum* nomine, cum vel ſcribas vel Phariſæos, vel utroſque ſimul alloqueretur, intellexerit ipſorum diſcipulos, quorum videlicet nullus dæmonium ullum unquam ejiceret. Sed prior interpretatio multo eſt probabilior, & ad ſenſum verborum Chriſti accommodatior.

Vidimus de altero è duobus, quæ à nobis inquirenda eſſe duximus, &, quid ſit blaſphemia in Spiritum Sanctum, ſi non plene ſaltem aliqua ex parte expoſuimus, quatenus videlicet, quid blaſphemia illa in Spiritum Sanctum eſſet, cujus nomine Chriſtus Phariſæos & ſcribas illos reprehendit, ſatis, ut arbitror, explicuimus. Nunc de altero agendum videtur: nam ſi quid ad plenam tractationem, quatenus locus noſter fert, blaſphemiæ in Spiritum Sanctum pertinere cenſebimus, id commodius poſtea explicari poterit. Alterum igitur, quod à nobis inquirendum diximus, illud eſt, quid ſit, ut Chriſtus pronunciat, blaſphemiam in Spiritum Sanctum nunquam remitti, cum interim aſſerat, omnes alias blaſphemias & peccata remitti; &, an iſtud, *non remitti*, idem valeat, quod *eſſe ad mortem*. Nos quidem arbitramur, non adeo facile eſſe, hac de re quicquam certi pronunciare. Nam ex una parte ſunt rationes, quibus videatur poſſe concludi, iſtud *non remitti* non habere eandem vim, quam habet *eſſe ad mortem*; id eſt, non ſignificare, propter tale peccatum eum, qui id commiſerit, æterna morte punitum iri. Ex altero vero, verba quædam ſunt apud Euangeliſtas, quæ videantur omnino ſuadere, hoc ipſum per iſtud *non remitti* prorſus ſignificari. Quod attinet ad rationes, quæ id diſſuadent, hæ duæ ſunt præcipuæ: Una, quod *non remitti* manifeſte per ſe nullam majorem vim habet ſignificandi, quam declarandi, pœnas ſumi de eo, quod non remitti dicitur. Atqui pœnæ, quæ ſumuntur de ipſis peccatis, non omnes ſunt æternæ, id eſt, non ſola æterna mors eſt peccati pœna. Puniuntur enim à Deo peccata etiam in hac vita, & aliis rationibus, quam privatione vitæ æternæ.

Nam ſi quis dicat, propriam cujuſlibet peccati pœnam eſſe mortem, & conſequenter, etiamſi *non remitti* idem ſit, quod pœnas ſumi, tamen iſto loquendi modo ſatis ſignificari, mortem illi ſubeundam eſſe, qui tale peccatum commiſerit, de quo dicitur, illud non remitti: Reſpondemus, ut alia omittamus, quæ hic dici poſſent, ſub Euangelio & tempore gratiæ, quæ per Chriſtum data eſt, minus verum eſſe, cujuſlibet peccati propriam pœnam eſſe æternam mortem; & Pauli ſententiam illam, quod ſtipendia peccati ſint mors, primum accipi poſſe, vel potius debere, non de quolibet peccato ſeu peccandi actu, ſed de peccato in quo quis maneat; ut ſatis intelligi poteſt ex iis omnibus, quæ ante ſententiam iſtam ibidem Apoſtolus diſputaverat. Deinde non incommode poſſe ſententiam iſtam ita accipi, ut veriſſima quidem de quovis peccato eſſe intelligatur, ſed ſecluſa Chriſti gratia, cujus videlicet ope fit, ut multorum peccatorum jam propria pœna non ſit ipſa æterna mors, ſed vel prorſus atque abſolute omni pœna careant, vel mitius multo à Deo puniantur; qua de re, ſi pro rei ipſius dignitate,

& plana

& plana ejus explicatione diſſerere velimus, nimis longi futuri ſimus. Quare volumus hæc pauca in præſentia ſatis eſſe.

Altera ratio, quæ videtur ſuadere, iſtud *non remitti,* quod Chriſtus de blaſphemia in Spiritum Sanctum aſſerit, non ſignificare, eam æterna morte puniri, hæc eſt, quod ut ſupra indicatum fuit, Chriſtus videtur aperte loqui de uno tantum peccandi actu. Manifeſte enim ejus verba ad illum unum actum referuntur ſcribarum & Phariſæorum dicentium, illum habere Beelzebulem, & in ipſo Beelzebule dæmoniorum principe, id eſt, ejus vi atque efficacia, dæmones ejicere. Durum enim videtur, ut tempore gratiæ unicus peccandi actus, quantumvis gravis atque ſceleſtus, ejuſmodi apud Deum ſit, ut nullo pacto, qui illum admiſerit, mortem æternam vitare poſſit; cum alioqui hoc gratiæ tempus illud attulerit, ut ipſi habitus & aſſuetudines, eæque in uno homine multiplices, peccatorum, eorumque maximorum, veniam apud Deum inveniant, ita videlicet, ut ſaltem mors æterna non ſubeatur; quod non modo in iis contingit, qui talibus ac tantis peccatorum laqueis detinebantur ante ipſam cognitam gratiam, ſed etiam in iis, qui poſt Chriſti gratiam acceptam ejuſmodi laqueis ſe induunt, modo ab iis aliquando per pœnitentiam ac reſipiſcentiam veram & ſeriam ita liberentur, ut poſthac Deo ſecundum Chriſti præcepta obedientes ſe præſtent; quamvis veriſſimum ſit, poſt acceptam Chriſti gratiam valde paucis hoc contingere; quippe quod, ut indicatum antea à nobis fuit, in talium hominum poteſtate non ſit poſitum, pœnitentiam ſerio agere, ac reſipiſcere, nec ſine Dei peculiari auxilio ad id aſpirare poſſint.

Jam verba, quæ apud Evangeliſtas leguntur, ex quibus videtur poſſe intelligi, *Non remitti blaſphemiam in Spiritum Sanctum*, idem eſſe, atque eam omnino æterna morte puniri, primum ſunt illa, quæ apud Marcum in ipſo verborum Chriſti fine leguntur. Diſerte enim dicitur, eum, qui blaſphemaverit in *Spiritum Sanctum*, non modo non habere remiſſionem in æternum, ſed judicii æterni, id eſt, æternæ condemnationis eſſe reum. Quæ verba propter quaſdam cauſas prius examinanda duximus, quam quædam, quæ apud Matthæum horum loco leguntur, quia ſic putamus fore, ut & hæc & illa melius intelligantur. Sed priuſquam horum apud Marcum verborum explicationem tradere tentemus, neceſſarium videtur de eo agere, quomodo poſſint alioqui Chriſti verba accipi, cum pronunciat, blaſphemiam in Spiritum Sanctum non remitti, præter id, quod jam diximus, poſſe, ſi quis vim ipſam verborum ſpectet, id peccatum non remitti affirmari, quod aliquo modo punitur. Dicimus igitur conſiderandum eſſe, an fortaſſe Chriſti verba non ſint intelligenda ſeu accipienda abſolute, ſed cum hoc, ſi videlicet is, qui in Spiritum Sanctum blaſphemaverit, nominatim hujus peccati pœnitentiam non egerit, ejuſque veniam à Deo iis rationibus, quibus Deus ad ignoſcendum moveri ſolet, impetrare ſtuduerit; quandoquidem multa peccata inveniri poſſe videntur, immo fere omnia talia cenſeri poſſe, ut, modo quis per illa à Chriſti fide, & à vivendo ſecundum Spiritum, non autem ſecundum carnem, non diſcedat, etiamſi hujus vitæ finem faciat, antequam ipſorum nominatim pœnitentiam egerit, & omni ratione eorum veniam à Deo obtinere curaverit, tamen ei non imputentur, ſed propter retentam in Chriſtum fidem illi condonentur.

Quod ſi hunc ſenſum Chriſti verborum eſſe velimus, & ſtatuere, quod dicit, non remitti blaſphemiam in Spiritum Sanctum, intelligendum eſſe, non quod omnino non remittatur, etiamſi quis ejus ſeriam pœnitentiam agat; vel quod fieri non poſſit, ut, qui in Spiritum Sanctum blaſphemaverit, ſeriam pœnitentiam hujus peccati agat, eaque faciat, quæ ad veniam ſceleribus dandam Deum movere ſolent: ſed quod non remittatur ſimpliciter & per ſe, niſi videlicet nominatim tanti peccati ſeria pœnitentia agatur, qui quidem ſenſus nobis valde probatur; multo facilius erit, ſeſe ab omnibus difficultatibus, quæ circa hanc rem exiſtere poſſunt, liberare, & verba ipſius Chriſti, quæ apud Marcum leguntur, & à nobis allata ſunt ad probandum, quod blaſphemia in Spiritum Sanctum æterna morte puniatur, recte intelligere, deque eorum ſenſu nihil dubitare, quem videlicet ſenſum ipſa omnino præ ſe ferunt. Reum ſiquidem eſſe judicii æterni, videtur prorſus ſignificare, reum eſſe condemnationis æternæ, quæ idem plane eſt cum æterna morte. Nam, quod attinet ad duas rationes ante allatas, ad probandum, ex verbis Chriſti non debere, aut ſaltem non neceſſe eſſe id colligi, eæ facilem ſolutionem ſunt habituræ.

Et ſane quæ poſteriore loco allata fuit, videtur penitus diſſolvi, ſi conſideretur, nihil in eo eſſe abſurdi, ſi peccatum aliquod adeo grave inveniatur, cujus vel unus actus mortem æternam afferat, ſi hoc non prorſus abſolute intelligatur, ſed, niſi videlicet talis actûs ſeria pœnitentia acta non fuerit; eoque poſito, quod, licet quis iſtius graviſſimi peccati actum aliquem admiſerit, tamen de ejus ſalute penitus deſperandum non ſit, ſed poſſit is pœnitentiam tanti ſceleris agere, & per ipſam, ejus veniam à Deo conſequi; nihil eſſe videtur, quod durum cuipiam hac in re videri debeat, & tota vis iſtius poſterioris rationis plane concidit, in qua videlicet pro conceſſo ſumebatur, homini, qui vel ſemel in Spiritum Sanctum blaſphemaſſet, nullam prorſus atque omnino ſupereſſe ſpem ſalutis. Jam quod attinet ad rationem, quam priore loco attulimus, ea nullam poteſt habere vim, quando Chriſtus non ſolum, nec ſimpliciter dixit, non remitti blaſphemiam in Spiritum Sanctum, ſed addidit, eum, qui in Spiritum Sanctum blaſphemaverit, reum eſſe judicii æterni; quod quam vim habeat, & plus multo ſignificet quam neceſſario per id ſignificatur, quod talis blaſphemia non remittatur, ſatis expoſitum à nobis fuit. Quanquam vel ipſa illa verba apud Marcum, quæ præcedunt mentionem reatus æterni judicii, nempe, quod blaſphemia in Spiritum Sanctum, non quidem ſimpliciter non remittatur, ſed non remittatur in æternum, videntur ſatis indicare, pœnam, ei, qui tale ſcelus admiſerit, decretam, eſſe æternam mortem; id quod clarius apparebit ex altero loco, qui apud Matthæum eſt, huic reſpondente, ex quo diximus ſimiliter, ut ex hoc apud Marcum, probari poſſe, blaſphemiam in Spiritum Sanctum, etiamſi quis ſemel tale ſcelus admiſerit, æterna morte puniri. Ait enim Chriſtus apud Matthæum Cap. 12. 31, *Si quis loquutus fuerit adverſus Spiritum Sanctum, non remiſſum ei iri, neque in hoc ſeculo, neque in futuro.* Ex quibus verbis, præter id, quod diximus, videtur præterea intelligi debere, eum, qui ita peccaverit, in hac ipſa vita punitum iri, etiamſi omnino mortem æternam ſit ſubiturus.

Libet autem, antequam clarius hujus loci ſenſum explicemus, ſententiam Pontificiorum de ipſo aliquantum examinare. Notum ſiquidem eſt, eos ex iſto potiſſimum loco argumentum ducere, ad ſuum ignem purgatorium ſtabiliendum. Inquiunt enim, ex Chriſti verbis, *Non remittetur neque in hoc ſeculo, neque in futuro*, aperte conſtare, poſt hoc ſeculum, & ſic poſt hanc vitam, ut ipſi fere interpretantur, dari remiſſionem aliquorum peccatorum, quorum videlicet in hac vita remiſſio data non fuerit. Atqui, ajunt, in patria cœleſti, ſive in paradiſo, remiſſioni peccatorum non eſt locus; cum eo nemo ingrediatur, qui plane à reatu peccatorum ſuorum omnium jam exemptus non fuerit. In inferno vero, ſeu damnatorum loco, nulla penitus eſt remiſſio, cum illuc non detrudantur, niſi qui remiſſionis peccatorum beneficio penitus privati fuerint. Relinquitur igitur, ajunt, ut poſt hanc vitam ſit tertius aliquis alius locus, ſeu animarum à corporibus ſuis ſeparatarum ſtatus, in quo fiat quorundam peccatorum remiſſio, à quorum numero Chriſtus iſtis verbis ſuis bla-

ſphemiam in Spiritum Sanctum protſus eximere voluerit. Hæc autem, inquiunt, remiſſio eatenus fit, quatenus pœnæ temporales, quæ in hoc mundo pro peccatis perſolutæ à nobis non fuerint, in altero ſeculo in igne purgatorio (cujus ignis videntur ſibi poſſe aliqua teſtimonia ſacra proferre, ſed quæ revera nihil penitus ad rem faciant) perſolvuntur, quibus perſolutis ſtatim quis plenam remiſſionem peccatorum ſuorum conſequitur, & ſic ad fruendam æternam felicitatem in cœlum evolat.

Hæc ex Chriſti verbis pontificiorum pro purgatorio igne argumentatio ſolet, aut certe olim conſuevit, ab iis, qui purgatorium iſtum ignem negant, ad hunc modum diſſolvi, ut dicant, verba illa, *Neque in hoc neque in futuro ſeculo*, quem ſenſum habeant, ex Marco conſtare, apud quem eorum loco legitur, *In æternum.* Itaque ajunt, nullum fundamentum ponendum eſſe in mentione *futuri ſeculi*, in quo blaſphemia in Spiritum Sanctum non remittatur, nec inde colligendum, in futuro ſeculo aliqua peccata remitti; quemadmodum neque ex verbis *In æternum*, quæ apud Marcum leguntur, id colligi ullo modo poteſt. Hanc reſponſionem, & interpretationem, Caſtellio in ſuis in hunc locum annotationibus merito, judicio meo, reprehendit. Neque enim id quod implicite, ut ſic dicam, dictum eſt, poteſt id declarare quod explicite fuerit dictum; ſed contra per ipſum declarari debet. Quare non poteſt id, quod Marcus dixit *In æternum*, quod implicite dictum eſt, declarare, *neque in hoc, neque in futuro ſeculo*, quod explicite dictum apud Matthæum legitur; & quærendum nihilominus relinquitur, ut Caſtellio ait, quid ſit illud *futurum ſeculum*; quod vero attinet ad pontificiorum argumentationem, videndum primum, an inde, quod Chriſtus dixit, in eo blaſphemiam in Spiritum Sanctum non remitti, conſequatur, aliqua peccata in eo remitti; & rurſus, an ex hoc purgatorius ille ignis confirmari poſſit. *Futurum* illud *ſeculum* aliud nihil eſſe, quam ſeculum, quod ſuccedet iſti vitæ animali, & poſt finem ipſius mundi, plane mihi perſuadeo. Sic enim futuri ſeculi appellationem uſurpare ſolent Sacræ Literæ. In quo ſeculo peccata remitti, & fateor, & ex ipſius Chriſti verbis colligi poſſe non nego. Sed quod hinc conſequatur, neceſſe eſſe, ut poſt hanc animalem vitam ſit locus, ubi peccata purgentur, id vero pernego.

Cujus rei cauſam antequam explicem, non omittendum eſt, quin dicamus, ſecundum pontificiorum interpretationem & argumentationem intelligi debere, *futurum ſeculum* reſpectu uniuſcujuſque hominis incipere ſtatim poſt mortem. Volunt enim animas eorum, qui moriuntur, ſi non perſolverint in hac vita temporarias pœnas, ut ante dictum fuit, ſuorum peccatorum, ſtatim poſt diſceſſum à corpore in ignem purgatorium iſtum conjici, ut ibi illas perſolvant. Verum vix invenietur apud Sacros Scriptores, ubi *futurum ſeculum* ſignificet ſtatum eorum, qui ex hac vita exceſſerunt, ſimul atque ex ea exceſſerint. Sed quidquid ſit, illud certiſſimum eſt, ex remiſſione peccatorum, quæ fiat, ſive poſt finem hujus mundi, ſive poſt uniuſcujuſque mortem, nullo pacto ignem iſtum purgatorium colligi poſſe; cum nec per illum, neque in illo remittantur peccata, ſed contra potius puniantur; ut ſatis mirari non poſſim pontificiorum argumentationem iſtam. Quis enim ita loquutus eſt unquam, ut dixerit, remitti peccata per eorum punitionem.

Nam quod dicunt, peracta punitione iſta, conſequi illos, qui puniti fuerunt, plenam remiſſionem peccatorum, id eſt æternam beatitatem, hoc, ſecundum placita ipſorum pontificiorum, nullius eſt momenti, ad tam abſurdam, & ſibi ipſi contradicentem enunciationem hic tolerabilem reddendam. Diſtinguunt enim illi, & fortaſſe alioqui non male, ſi modo res dextre accipiatur atque intelligatur, inter *remiſſionem culpæ*, & *remiſſionem pœnæ*. Jam quod attinet ad culpam, volunt illi eam remiſſam eſſe iis omnibus, qui in purgatorium ignem conjiciuntur, id eſt, illis jam æternæ mortis reatum condonatum fuiſſe. Quod vero attinet ad pœnam, ut iidem volunt, illa quidem iſtis nullo pacto remittitur, ſed contra eam iſto ipſo, quod in purgatorium ignem mittuntur, illi plane ſubeunt. Itaque effectus, qui poſtea conſequitur, vitæ æternæ adipiſcendæ, non pendet revera ex eo, quod ſuorum peccatorum pœnam ſubierint, ſed ex culpæ remiſſione, quam jam antea conſequuti fuerint. Igitur ex eo, quod poſt hanc mortalem vitam, ſit locus remiſſioni peccatorum, concludere, poſt hanc ipſam vitam pœnas peccatorum dari, ubi culpa jam remiſſa fuerit, perridiculum plane eſt; præſertim cum, quid ſignificet *remitti*, vel *non remitti peccata poſt hanc vitam*, ſatis apertum alioqui eſſe poſſit, & prorſus apparere, nihil tale concludi ex eo, quale iſti ſomniant. Cum enim vera ac plena remiſſio peccatorum ſit vita æterna, & non remiſſio æterna mors, quis non videt, ex eo, quod peccata remittantur poſt hanc vitam, colligendum eſſe vitam æternam poſt hanc vitam dari; & rurſus ex eo, quod non remittantur, mortem æternam infligi.

Itaque Chriſti pronunciatum, quod blaſphemia in Spiritum Sanctum in futuro ſeculo non remittatur, etiamſi *futuri ſeculi* nomine intelligas eum ſtatum, qui ſtatim mortem uniuſcujuſque conſequitur, & pro certo ſtatuas, ſingulorum, qui moriuntur, animas ſupereſſe, aliud nihil ſignificare poteſt, quam non dari æternam vitam animæ illius, qui in Spiritum Sanctum blaſphemaverit, ſimul atque is mortuus fuerit, ſed contra æternæ morti eam adjudicari. Verum, quia nos de animabus poſt mortem uniuſcujuſque ſuperſtitibus, præſertim ita, ut vel bonis perfruantur, vel malis torqueantur, nihil explorati habemus: dicimus, Chriſtum voluiſſe dicere, cum finis mundi erit, & judicium univerſale fiet, non fore, ut is, qui Spiritum Sanctum blaſphemaverit, à morte æterna liberetur, ſeu ad æternam vitam reſurgat, ſi jam antea mortuus fuerit: ſi vero vivus adhuc à Chriſto judice deprehendatur, immutetur, & ex mortali immortalis fiat ac beatus, ut iis omnibus eveniet, qui Chriſti fuerint, & ſimiliter, ipſo ad judicandum veniente, adhuc vivere fuerint deprehenſi. Jam quod Chriſtus ait, blaſphemiam in Spiritum Sanctum non remitti in hoc ſeculo, ut ſupra nobis indicatum eſt, aliud nihil eſſe videtur, quam peccatum iſtud in hac ipſa vita puniri, & ſic fieri, ut is, qui tale peccatum admiſerit, & dum in hac vita mortali eſt, propter ipſum à Deo affligatur, & poſtea æterna etiam vita privetur.

Ad probandum autem, quod *non remitti* idem ſit, quod puniri; & ſimul ad oſtendendum, quod peccata etiam in hac vita, ſeu in hoc præſente ſeculo, à Deo puniantur, multum id facit, quod Chriſtus, paralyticum illum ſanaturus, dixit, ſe velle oſtendere, *filium hominis habere poteſtatem dimittendi* ſeu *remittendi peccata in terra.* Primum enim apparet, ex Chriſti mente, liberare à morbis, quæ pœnæ peccatorum ſunt, eſſe remittere peccata, & conſequenter neceſſe eſt, ut ex ejuſdem mente, non remittere peccata, ſit non liberare ab iis rebus, quæ ſunt pœnæ peccatorum; quod dupliciter contingit, vel quia non ſinatur quis eſſe immunis à talibus rebus; vel poſtquam in illas inciderit, inde non eximatur: quemadmodum contra liberare ab iis rebus, quæ pœnæ ſunt peccatorum, dupliciter contingit, vel ſcilicet, quia in tales res quis non conjiciatur; vel quia jam conjectus inde eximatur. Unde fit, ut, ſi teſte ipſo Chriſto remittere peccata ſignificat liberare à pœnis peccatorum poſteriore modo, non ſolum hoc, ſed etiam priore modo, à pœnis peccatorum liberare, ſit peccata remittere; cum *remittendi* verbum ad priorem modum magis etiam quam ad poſteriorem accommodari queat, & conſequenter, *non remittere* non modo ſit non eximere à peccatorum pœnis eum, qui in illas jam conjectus fuerit, ſed etiam non concedere, ut in illas non conjiciatur.

Et hoc

Et hoc quidem, quod attinet ad probandum, ex ipſius Chriſti mente, *non remittere peccata*, idem ſignificare poſſe, quod pœnas de peccatis ſumere, etiamſi hac probatione nihil opus erat, cum hæc ſit res apud omnes confeſſa & manifeſta. Quod vero pertinet ad ſumendas pœnas de peccatis in hac ipſa vita, præter id, quod Chriſtus appellat *remittere peccata* liberare à morbis, tanquam videlicet à pœnis peccatorum, quod iſtud evidenter oſtendit, cum morbi in hac vita contingant: ex eo præterea id à Deo fieri apparet, quod Chriſtus ibidem diſtinctionem tacite faciens inter pœnas peccatorum, quæ in terra luuntur, & ſic in præſente hoc ſeculo, & illas, quæ in futuro ſeculo luuntur, ait, *ſe habere poteſtatem peccata in terra dimittendi.* Eſt enim ex Marco, in loco iſto, quemadmodum alibi à nobis obſervatum fuit, illud *In terra*, quod in Chriſti verbis habetur, conjungendum, non cum *habere poteſtatem*; ſed cum *dimittere peccata*, ut ſenſus verborum Chriſti ſit, ipſum jam tum habuiſſe poteſtatem liberandi à pœnis, quæ à Deo *in terra*, id eſt, ut dictum fuit, in præſente hoc ſeculo, peccatis infliguntur; nondum ènim videlicet adeptus fuerat Chriſtus poteſtatem, quam ſcilicet jam non promiſſione tantum, ſed reipſa haberet, liberandi ab æterna morte, quamvis certiſſimum eſſet, fore, ut illam adipiſceretur, nempe poſt obedientiam ſuam uſque ad crucis mortem, ex qua, & non alia ratione, conſequuta eſt ipſius ſumma exaltatio, qua poteſtas vitæ æternæ dandæ continetur. Hinc factum eſt, ut cum alibi, tum vero maxime in ſuo illo ſermone, quem habuit apud Johannem cap. 6. Chriſtus ſæpius repetierit, ſe ſuſcitaturum à mortuis ſuos fideles.

Verum, ut ad id, quod agimus, revertamur, dicimus, ex verbis illis Chriſti, de blaſphemia in Spiritum Sanctum loquentis, & de eo, qui ita blaſphemaverit, *Non remittetur ei, neque in hoc ſeculo, neque in futuro*, aperte conſtare, non minus, immo etiam magis, quam ex verbis apud Marcum, *Eſt reus æterni judicii*, peccatum iſtud æterna morte omnino puniri, & ſic merito vocari poſſe peccatum ad mortem, & conſequenter, poſſe merito videri, tale peccatum pertinere ad verba Apoſtoli noſtri, qui ait, ſe non dicere, ut quis oret pro peccato ad mortem. Verumtamen, ut ex iis, quæ ſupra diſputavimus, intelligi poteſt, cum Apoſtolus loquatur de aſſuetudine peccandi; & blaſphemia in Spiritum Sanctum, etiamſi quis ſemel tantum in peccatum iſtud inciderit, mortis æternæ reum eum faciat, quemadmodum ex ipſa Euangelica Hiſtoria, & ex Chriſti verbis intelligi poteſt; non videtur peccatum iſtud pertinere ad locum noſtrum, & ad Apoſtoli mentem; præſertim ſi illud verum ſit, quod nos veriſſimum eſſe credimus, & ſupra probabile eſſe omnino oſtendimus; nempe iſtum unum actum blaſphemandi in Spiritum Sanctum, eſſe quidem ad mortem, quia mortis æternæ reum committentem illum faciat, ſed tamen non penitus ac prorſus abſolute, ſed tum demum, ſi is qui, qui eum commiſerit, ejus ſeriam pœnitentiam in tempore non egerit. Nam hæc conditio, ſive exceptio non habet locum in peccato, quod ſcriptor noſter ad mortem eſſe dicit: ſi tamen, ut quidem nobis perſuademus, vera eſt interpretatio noſtra hac in re mentis Apoſtoli. Ex qua apparet, apud ipſum *peccatum ad mortem* eſſe illam peccandi aſſuetudinem, de qua nulla ſpes haberi poſſit, quod ſit deſitura.

Nam ſi quis dicat, eatenus tamen blaſphemiam in Spiritum Sanctum poſſe ad locum noſtrum pertinere, quatenus non unus tantum actus ejus committatur, ſed aſſueverit quis ſæpius in illam incidere: dicimus nihilominus, non poſſe aſſuetudinem iſtam in Spiritum Sanctum blaſphemandi, ad locum noſtrum pertinere, ob eam cauſam, quod, ut ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, intelligi poteſt, & verba ipſius Johannis fidem faciunt, locus noſter accipiendus eſt de fratre, qui aſſuetudinem peccandi habeat, id eſt, de ejuſmodi homine, qui interim tamen retineat profeſſionem veræ doctrinæ Chriſti, & alioqui ad viſibilem ejus Eccleſiam omnino pertineat; id quod evenire non poteſt in eo, qui aſſuetudinem habeat blaſphemandi Spiritum Sanctum. Neceſſe enim eſt, ut talis homo jam palam profiteatur, ſe non adhærere veræ Chriſti doctrinæ, utque conſtet, eum jam ad Chriſti viſibilem Eccleſiam non pertinere. Non erit nihilominus inutile, neque à propoſito Apoſtoli in loco noſtro abhorrens, perſcrutari, an iſta blaſphemia in Spiritum Sanctum poſſit ſua appellatione aliquid complecti, præter id, quod aperte colligi poteſt ex verbis Chriſti, cum de illa loquitur, & ex ipſa Hiſtoria, atque ipſorum Euangeliſtarum verbis; ut ſcilicet ad blaſphemiam in Spiritum Sanctum pertineat, cum quis agnitæ divinæ veritati reluctatur, vel etiam, quod plus eſt, eam, eoſque qui illam profitentur, perſequitur. Videntur enim omnes fere Theologi ſentire, iſtud eſſe peccatum in Spiritum Sanctum. Nam, ut ſupra monuimus, quod Chriſtus appellat *blaſphemiam*, ipſi vulgo *peccatum* ſimpliciter vocant. Et certe *peccati* nomen melius ad iſtud, de quo quærimus, an ad blaſphemiam in Spiritum Sanctum pertineat, accommodari poteſt, quam ipſum *blaſphemiæ* nomen.

Credimus nihilominus, cum poſſit, etiamſi non ita proprie ac bene, aliqua ratione dici, eum eſſe blaſphemum in Spiritum Sanctum, qui divinæ veritati a ſe agnitæ reluctetur, (nam cum propterea eam perſequitur, multo minus dubitandum eſt, quin de eo iſtud dici poſſit) & præter hoc alia ſubſit cauſa, cur concludendum ſit, Chriſtum, cum de blaſphemia in Spiritum Sanctum eſt loquutus, nomine iſto ejuſmodi ſcelus complexum fuiſſe, facile concedimus, illud ad blaſphemiam in Spiritum Sanctum pertinere. Ratio porro, quæ ſuadet, ejuſmodi ſcelus appellatione blaſphemiæ in Spiritum Sanctum à Chriſto comprehenſum fuiſſe, hæc eſt, quod ait, *Omne aliud peccatum hominibus remitti, præter blaſphemiam in Spiritum Sanctum*; ita ut neceſſe ſit, ut illud peccatum, quod non remittitur, aliquo modo ſit blaſphemia in Spiritum Sanctum. Verum divinæ agnitæ veritati reluctari, videtur omnino ejuſmodi eſſe peccatum, ut non remittatur. Nam præter divina teſtimonia, quæ videntur indicare, non remitti reluctationem, ut ſic loquar, divinæ veritati factam, niſi illa per ignorantiam fiat, obſervatum eſt, non dari exemplum ullum hominis, qui reſipuerit, poſtquam agnitæ veritati divinæ ſerio fuerit reluctatus; adeo ut, ſi interpretatio noſtra attendatur, illius pronunciati Domini Jeſu, quod blaſphemia in Spiritum Sanctum non remittatur, neceſſe eſſe videatur non modo par, ſed gravius eſſe peccatum hoc, quam blaſphemia illa in Spiritum Sanctum, de qua Chriſtus loquebatur. Quandoquidem interpretatio noſtra fert, ut Chriſti pronunciatum iſtud ſit accipiendum cum tacita conditione, niſi videlicet is, qui ita blaſphemaverit, reſipuerit, ſive peccati ſui ſeriam pœnitentiam egerit.

Adde, quod propterea etiam gravius eſt peccatum hoc, quam illa blaſphemia, quia non eſt, ſicut illa, unus tantummodo peccandi actus. Neque enim dicetur is agnitæ veritati divinæ reluctati, qui ſemel ob aliquam, alioqui ſibi impendentem, maximam calamitatem, aut etiam fragilitate humana, aliave ratione victus, id faciat, ſed qui in eo perſiſtat; unde etiam dici poſſet, Chriſtum reluctationem, quæ divinæ veritati fiat, appellatione blaſphemiæ in Spiritum Sanctum complexum non fuiſſe; cum, ut ſæpius repetiimus, ipſe ſine dubio de actu uno blaſphemandi in Spiritum Sanctum, loquatur, non autem de perſiſtendo in tali blaſphemia. Nam ſi quis hoc non concedat, & velit omnino Chriſtum loqui de blaſphemia in Spiritum Sanctum, in qua quis perſiſtat, tunc nec noſtra illa conditio ſeu exceptio, quam in Chriſti verbis ſubintelligimus, locum habere cenſenda erit. Poteſt etiam ad blaſphemiam in Spiritum Sanctum redigi quiddam, quod adeo magnam cognationem habet cum eo, quod

Digitized by Google

quis agnitæ divinæ veritati reluctetur, ut ab eo nihil differre, & ſub ejus appellatione contineri facile quiſpiam exiſtimare poſſit: nos tamen arbitramur eſſe quiddam diverſum; cum quis videlicet agnitam divinam veritatem rejicit, id eſt, jam & animo & factis illi non obedire ſtatuit, & ita poſt tergato quodammodo Deo & Chriſto, ſibi ſuiſque cupiditatibus indulget; hæc enim eſt rejectio, ſeu deſertio divinæ agnitæ veritatis, quod diverſum quiddam eſt ab eo, cum quis ei reluctatur, ut faciunt ii, qui eam oppugnant, illique palam contradicunt, quod iſtum facere, de quo loquimur, ad hoc, ut talis ſit, qualem nos eum depinximus, nihil eſt neceſſe.

Quod ſi quis eum reluctari divinæ agnitæ veritati dicat, qui, quamvis eam non oppugnet, nec palam ei contradicat, tamen ei aſſentiri non vult, nec veritatem divinam eſſe fateri, id ſane concedemus: ſed interim tamen negabimus, eum, de quo loquimur, iſtud facere, cum is divinam veritatem à ſe agnitam non neget eſſe talem, ſed potius qualis ſit nihil curet, & qualiſcumque ea tandem ſit, ſecundum eam, non vivere conſtituat: de tali autem homine, videtur accipiendus locus ille decimo capite Epiſtolæ ad Hebræos, ubi talis homo appellatur *ſponte peccans poſt acceptam cognitionem veritatis*, cique omnis ſpes ſalutis adimitur, aliudque nihil ei expectandum eſſe dicitur, quam condemnationem & divinam iram; & inter alia, quæ de eo dicuntur, dicitur Spiritum Sanctum, ſeu Spiritum gratiæ contumelia afficere; unde videtur ejuſmodi homo Spiritum Sanctum blaſphemare dici poſſe, parum enim omnino differt, aliquem blaſphemare, & eum contumelia afficere, quod cum eo conjunctum: quod ſicut is, qui in Spiritum Sanctum eſt blaſphemus, nullam ſpem remiſſionis ſui peccati habet, ſic iſte omni ſpe ſalutis caret, merito efficere poteſt, ut iſtius peccatum ad blaſphemiam in Spiritum Sanctum referatur.

Ubi interim notanda eſt obiter differentia inter eum, ſive eos, de quibus verba fiunt in iſto decimo capite, & eum, ſive eos, de quibus idem ſcriptor loquitur ejuſdem Epiſtolæ cap.6. Nam in capite ſexto non præripitur prorſus ſpes omnis ſalutis ei, de quo verba fiunt; quamvis dicatur *impoſſibile eſſe, ut ejuſmodi homo per pœnitentiam renovetur.* Sunt enim ibidem proxime ante verba quædam, quæ docent, iſtam, ut ſic dixerim impoſſibilitatem intelligendam eſſe non ſimpliciter & abſolute, ſed ratione babita ejus, quod is ipſe per ſe efficere poſſit, qui talis ſit, qualis ibi deſcribitur: non autem ita, ut Deus vel id non poſſit, vel omnino nolit, eum per pœnitentiam unquam renovari. Proxime præcedentia verba, quæ id, quod diximus, docere plane videantur, ſunt illa: *Et hoc faciemus, ſi permiſerit Deus;* quæ non apparet quomodo poſſint commode alio referri, quam ad renovationem per pœnitentiam; quam ſcriptor ille divinus antea nominaverat ſub appellatione *jaciendi denuo fundamenti pænitentiæ ab operibus mortuis.* Eſt autem neceſſe, quod, cum ei, de quo capite decimo agitur, omnis ſpes ſalutis prorſus adimatur, iſte, de quo in capite ſexto agitur, diverſus ſit ab illo, & diverſi generis peccator; ut certe eſt, ita ut ejus peccatum minus grave ſit, quam alterius, & propterea minus graviter etiam puniatur. Minor autem peccati gravitas in eo eſt, quod non perinde, ut ille alter, poſt tergum abjecerit Chriſtum, & religionem ejus, ſed tantummodo prolapſus eſt denuo in ea peccata, aut ſimilia, à quibus per cognitionem ipſius Chriſti receſſerat; ita ut ejuſdem generis ſit cum iis, de quibus Petrus loquitur in poſteriore Epiſtola ad finem capitis ſecundi, de quibus, quamvis in peſſimo ſint ſtatu, & pejore, quam erant, antequam Chriſti cognitionem haberent, propter id videlicet, quod jam ſine ſpeciali Dei gratia non poſſint reſipiſcere, ut antea per ſolam Euangelii cognitionem potuerant, tamen adhuc ſpes eſſe poteſt, ut Deus illis concedat, quo poſſint recipiſcere, & ad vitæ ſanctitatem, quam deſeruerunt, reverti. Itaque de iſtis dici non poteſt, quod in Spiritum Sanctum blaſphemi ſint. Supra etiam concluſimus, quod, ſi quis in Spiritum Sanctum blaſphemando perſeveret, quemadmodum iſti in vitæ impuritate permanent, deſperandum ſit illi omnino de ſalute ſua.

Quanquam vero iſti ad numerum eorum, qui in Spiritum Sanctum ſunt blaſphemi, nullo modo pertinent, pertinere tamen poſſunt ad numerum eorum, qui alioqui ad mortem peccant, & ita ad locum noſtrum pertinere. Fieri ſiquidem poteſt, ut ita in peccatis maneant, ut nihil vel curent vel cogitent de illis aliquando relinquendis. Qui enim tales ſunt, ſecundum quidem interpretationem noſtram hujus Johannis loci, ad mortem peccant. Qua de re, quamvis ſupra ad eam probandam ſatis dictum fuiſſe videatur, tamen, ad idem efficiendum, non omittemus, quin hic dicamus, nos videre non poſſe, quomodo is, qui frater noſter adhuc appellari queat, ut ipſius Johannis verba ferunt, poſſit ita in uno vel pluribus peccatis manere, ſicuti oſtendimus, propter uſum loquendi Johannis, debere hic intelligi per ſimplex *peccandi* & *peccati* verbum, ut vel *ad mortem*, vel *non ad mortem peccet*, niſi quatenus vel omnem cogitationem abjiciat emendandi ſeſe, vel eam adhuc retineat; ita ut *ad mortem peccare* dicatur, cum illam prorſus abjicit; *non peccare* vero *ad mortem*, cum illam adhuc retinet. Si quis eſt, qui melius aliquid cogitare poſſit iis, quæ modo diximus de ſenſu alioqui verborum Apoſtoli, nos illi libenter ceſſuri ſumus.

Verſ.18. Sed jam tempus eſt, ut tandem ad ipſius Apoſtoli verba revertamur, qui, ſecundum explicationem noſtram, quam ſupra attulimus, affirmat omnem quidem injuſtitiam eſſe peccatum, ſed tamen injuſtitiam dari, quæ non ſit ad mortem, & ſic peccatum inveniri, quod ad mortem non ſit; ubi *injuſtitiæ* nomine ſine dubio intelligit vitium non faciendi ea, quæ juſta ſunt, ſeu illa perpetrandi, quæ ſunt injuſta. Ubi ſemper eſt retinendum, Apoſtolum loqui, more ſuo, non de uno actu, ſed, vel de babitu, vel ſaltem de aſſuetudine, etiamſi alioqui verba ejus ad unum etiam tantummodo actum accommodari queant. Hoc igitur concluſo ac conſtituto, quod alia ſunt peccata ad mortem, alia non ad mortem; & declarato, ſe, cum monet, ut quis pro fratre peccante oret, cum ſpe obtinendi illi à Deo veniam & vitam, non loqui de fratre peccante ad mortem, ſed de peccante non ad mortem; ſtatim ſubjicit: *Scimus, quia omnis, qui eſt natus ex Deo, non peccat, ſed generatio Dei conſervat eum, & malignus non tangit eum;* ſic enim ad verbum legit vetus interpres Latinus. Nam Græci codices, una cum Syriaca interpretatione, aliter habent, non enim *Generatio Dei conſervat eum*, ſed, *Qui natus eſt ex Deo, conſervat ſe ipſum*, tam in illis, quam in hac legitur. Senſus tamen utrobique idem eſt. Hanc eandem ſententiam babuimus ſupra capite 3.9, ubi, quomodo ſit intelligenda, quidve in ſe contineat, ſatis explicatum à nobis fuit. Quare nihil eſt neceſſe, illam boc in loco explicare, tantum hoc monebimus, in ea interpretanda non paucos falli hoc in loco; quippe qui credant, id, quod Jobannes ſimpliciter dicit, *Non peccat*, eſſe intelligendum, ac ſi dixiſſet, *Non peccat ad mortem*, quippe quod antea de peccando ad mortem loquutus fuerit.

Verum debuerant iſti animadvertiſſe, quod in proximis ſuperiuribus verbis, non de peccato ad mortem, ſed de eo, quod non eſt ad mortem, ſecundum quidem Græcam & Syriacam lectionem, quam ipſi ſequuntur, mentio ſit, unde nulla cauſa illis dabatur exiſtimandi, quod *non peccandi* nomine Apoſtolus intelligat, non peccare ad mortem; ſed potius ſtatuendi, quod intelligat *non peccare*, quamvis non ad mortem. Nam ſi nolint rationem habere eorum, quæ hoc in loco proxime anteceſſerunt, cur non hic ſimiliter, ut prædicto loco capitis tertii, iſtud *non peccare*, quod Johannes natis ex Deo tribuit, interpretati ſunt, *peccato non dare operam*, & non, ut faciunt, *Non peccare ad mor-*

ad mortem; id quod ipſimet ſibi objici poſſe animadvertentes, conantur oſtendere, idem eſſe *Peccare ad mortem*, & *dare operam peccato*. Qua in re non parum falluntur, ſi peccare ad mortem, ut quidem hic neceſſe eſt, eo ſenſu accipiatur, quo ab Apoſtolo hoc loco profertur; cum certum ſit, de eo, qui ad mortem peccat, ex mente ejuſdem Apoſtoli, nullam poſſe eſſe ſpem ſalutis; quod profecto nullo modo de iis omnibus affirmari poteſt, qui dant operam peccato, cum certiſſimum ſit, non paucos ejuſmodi reſipuiſſe aliquando, hodieque reſipiſcere, & à ſtatu damnationis in ſtatum ſalutis transferri. Non eſt igitur quicquam addendum, aut ſubaudiendum hoc in loco poſt voces *non peccat*, ſed tantummodo uſus verbi *peccandi* apud hunc ſcriptorem, de quo jam ſæpius loquuti ſumus, animadvertendus, & ſecundum eum de loci ſententia ſtatuendum, quemadmodum à nobis factum eſt ſupra dicto loco tertii capitis, quo vos rejicimus pro plena hujus loci explicatione.

Tantum non omittemus dicere, Apoſtolum ſimiliter, ut antea, hic affirmare, natum ex Deo non manere in ullo peccato. Quod propterea hic repetere voluit, ut eſſet perinde, ac ſi dixiſſet: „ Quod autem dixi „ de orando pro fratre peccante, non ita accipiendum „ eſt, ac ſi conceſſerim, quempiam poſſe peccare, id eſt, „ in peccato manere, & interim tamen eſſe verum noſtrum in Chriſto fratrem. Nam quod *fratris* mentionem feci, id factum eſt à me propter profeſſionem, „ quam adhuc quis retineat, ejuſdem nobiſcum Chriſtianæ religionis, & conjunctionem adhuc ipſius externam cum iis, qui ad aſpectabilem Chriſti Eccleſiam pertinent. Nam alioqui certum eſt, ut antea quoque monui, eum, qui natus ſit ex Deo, & ſic verus „ in Chriſto ſit frater, non manere in peccato ullo. Ne „ igitur ex verbis meis ullam erroris occaſionem ſumite, „ neve exiſtimetis, poſſe quempiam verum Dei filium „ eſſe, qui in peccato maneat. Ex qua declaratione mentis Apoſtoli hoc in loco, magis adhuc apparere poteſt, cum antea mentionem fecit fratris peccantis, eum non de uno aliquo peccandi actu, ſed de peccandi aſſuetudine, ſive in peccato manſione, loquutum fuiſſe. *Non peccat*, inquit Apoſtolus, *qui natus eſt ex Deo*, id eſt, non manet Dei filius in peccato, *ſed conſervat ſeipſum.*

Ex quibus Apoſtoli verbis videtur conſtare, aliquid præſtare eum atque efficere, qui per Chriſtum regeneratus fuerit, in ſeipſo à labe atque aſſuetudine peccandi immunem conſervando. *Et malignus*, inquit, *non attingit eum.* Quod ita intelligendum eſt, quemadmodum & illud, quod in extrema oratione dominica a Deo petimus, *ut nos liberet à malo* ſive *à maligno*. Et hic locus non parum confert ad declarationem illius, præſertim quod attinet ad vocem *mali* ſeu *maligni*, quæ hic manifeſte maſculini generis eſt, id quod in altero iſto loco non omnino apparet. Poteſt enim ibi, ſi verba ipſa ſpectentur, ita accipi vox iſta, ut ſit generis neutri. Verum hic locus docet, eam genere maſculino eſſe accipiendam. Et propterea tam ibi, quam hic, *mali* ſeu *maligni* nomine, intelligendum eſſe Diabolum. Nec vero hac ſolum in re, ſed etiam in toto ipſius loci ſenſu, alter locus ad alterius explicationem plurimum conducere cenſendus eſt. Eſt ſiquidem admodum veriſimile, Johannem hic, filios Dei id habere, ſeu illis id obvenire, affirmare, quod Chriſtus nos ibi à Deo petere juſſit.

Videamus igitur, quid hoc ſit, quod Johannes dicit, Diabolum non attingere Dei filios. Nam hac ratione non modo hujus loci ſententiam percipiemus, ſed etiam intelligemus, quid ſit illud, quod ex Chriſti præſcriptione à Deo petimus, ut ſcilicet nos à Diabolo liberet.

Quoniam vero iſtud, quod Apoſtolus ait, *Diabolum non attingere Dei filios*, neceſſe eſt ut habeat in ſenſu convenientiam cum eo, quod proxime dixerat, *natos ex Deo non peccare*, cum jam explicatum ſit, quid hoc ſibi velit, non erit difficile intelligere, quid ſit, *filios Dei à Diabolo non attingi.* Atqui *Dei filios non peccare*, jam oſtenſum eſt ſignificare, eos in peccato non manere. Quare eoſdem *à Diabolo non attingi*, veriſimile eſt ſignificare, non quidem plane illos ab effectibus, qui a Diaboli aſtutia & inimicitia adverſus humanum genus, & præcipue adverſus eos, qui beatæ immortalitatis conſequendæ ſpem habere poſſint, proficiſcuntur, liberos eſſe, ſed eorum non ita eſſe participes, ut Diabolus id obtineat, quod quærit, atque efficiat, ut ipſi ea faciant, quæ poſſint ipſis auferre, quominus ad beatam immortalitatem perveniant, ut eſſet, in aliquo graviore peccato manere, & hac ratione ſe Deo minime obedientes præſtare. Cum igitur Chriſto præcipiente Deum oramus, ut nos à Diabolo liberet, non eſt ſimiliter intelligendum, nos à Deo petere, ut plane ab iſtis, quos diximus, aſtutiæ & in nos Diaboli odii effectibus immunes ſimus, inter quos merito numerantur afflictiones & mala, in quæ incurrimus, aut quorum periculum ſubimus, dum volumus, & quia volumus Deo ex Chriſti præſcripto obedire; propterea petitio iſta, quæ ultima eſt illarum, quæ oratione dominica continentur, ſeu potius illius pars eſt, alteram partem, quæ præcedit, talem habet, in qua non obſcure de afflictionibus iſtis ac malis, & eorum periculis agatur, quatenus videlicet ibidem petimus, *ut Deus nos in tentationem non inducat*, quod aliud nihil eſt, quam petere, non quidem, ut ab illis prorſus immunes ſimus, ſed in illa non conjiciamur, & quodammodo intrudamur, unde ſcilicet fiat, ut ab ipſis victi, aut aliqua ratione dibilitati, vel penitus ſuccumbamus, vel minus conſtanter atque integre in officio noſtro erga ipſum Deum perſiſtamus; quod ut fiat, cum Diabolus plane quærat, ut hac ratione nos captivos teneat, propterea ſtatim ſubjicitur altera petitionis pars, *ut à Diabolo liberemur*; & ſic apparet, quod liberatio iſta non eſt, nihil habere commune cum iis, quæ Diabolus Deo permittente nobis immittit, ſed ab illis nullo modo vel ſuperari, vel tranſverſos ulla ratione agi, ita ut Deo, quam debemus, obedientiam minime præſtemus. Et certe hoc idem, quod diximus de afflictionibus & periculis, quæ Diabolus permittente Deo nobis immittit, accommodari huic ipſi loco noſtro haud male poteſt, ut hac ratione horum duorum locorum convenientia magis perſpiciatur.

Nam cum Apoſtolus dixit, Diabolum non attingere filios Dei, potuit omnino rationem habere iſtarum rerum, per quas Diabolus curat, ut minus recte erga Deum nos geramus; quaſi dicere voluerit, in Dei filiis non habere eam vim, quam Diabolus vellet, nec efficere, ut ullo modo à ſuo erga Deum officio abſterreantur, aut dimoveantur; quod ipſe vocavit *non attingi à Diabolo*, propter id, quod hac ratione fit, ut Diabolus non id obtineat, quod quærit, & ſic Dei filii ab ipſo liberi eſſe merito dici poſſint, quemadmodum videlicet eo ſenſu, quo à nobis jam dictum eſt, jubemur omnes, qui Chriſti diſcipuli ſumus, à Deo precibus contendere.

Verſ. 19. Poſtquam Apoſtolus ſatis expreſſe declaravit, nolle ſe, ex monitione ſua de orando pro fratribus peccantibus quemquam colligere, quod veri Dei filii peccent, eo ſenſu, quo ab ipſo *peccandi* verbum uſurpatur, id eſt, in peccato maneant; ſubjungit hæc verba: *Scimus, quoniam ex Deo ſumus, & mundus totus in maligno poſitus eſt*; ac ſi diceret: „ Non debet quiſquam mirari ea, quæ dico, unde videlicet conſequitur, Dei „ filios, quales eſſe nos profitemur, vehementer diverſos eſſe à cæteris hominibus. Nam plane ita res „ ſe habet, quod nimirum nos à Deo pendemus, illique „ adhæremus, ita ut ab ipſo prodiiſſe merito cenſeri „ poſſimus. At reliqui omnes contra Diabolo, ipſius „ Dei videlicet ſummo adverſario, adhærent, & in eo „ ejuſque ſuaſionibus acquieſcunt. Nam ſine dubio hic ſimiliter, ut proxime ante, *maligni* nomine intelligit Diabolum. Nam utrobique eadem eſt Græca vox, & utrobique articulus eſt ei præpoſitus, quemadmodum etiam in petitione illa extrema orationis dominicæ. Habet enim articulus vim oſtendendi certum quendam malignum ſeu malum, eumque omnibus malis inſignem:

hic autem nullus eſt alius præter Diabolum. Quanquam hoc, quod diximus de articulo in hac ipſa voce, quæ Græca πονηρός, non eſt plane perpetuum; quandoquidem Matth. cap. 5. 39, ait Chriſtus, non debere uos reſiſtere τῷ πονηρῷ, quod certe non ſignificat, non debere nos reſiſtere Diabolo, ut & locus ipſe per ſe oſtendit, qui docet, ibi nomine τοῦ πονηροῦ intelligi malum aliquem hominem, & qui, ut Græca vox ſonat, laborem & moleſtiam alteri afferat, & demonſtrat aperte inter alia multa teſtimonia, ex quibus idem colligi poteſt, locus ille apud Jacobum cap. 4. ejus Epiſtolæ verſ. 7, ubi diſerte præcepit, *ut Diabolo reſiſtamus.* Nam idem plane verbum eſt apud Jacobum, quod apud Matthæum in Græco contextu, quod Latine *reſiſtendi* verbo eſt redditum. Verum quod attinet ad locum noſtrum, modo concedatur vocem τοῦ πονηροῦ eſſe maſculini generis, ut ſuadet, quod eadem vox proxime maſculino genere uſurpata fuit, ſatis habemus ad oſtendendum, neceſſe eſſe, ut voce iſta hic non minus, quam proxime ante ipſe Diabolus ſignificetur. Nam ſi vox iſta maſculini generis eſt, neceſſario ſit, ut per eam perſona aliqua declaretur.

Sed quænam perſona eſt, aut eſſe poteſt, in qua mundus poſitus eſſe, ſeu,ut verbum Græcum ſonare videtur, & Caſtellio ac Beza vertit, *jacere* dici queat, idque per antitheſin ejus,quod eſt, *eſſe ex Deo*, niſi Diabolus? Quod ſi quis dicat, non maſculino genere, ſed neutro vocem τοῦ πονηροῦ hic prolatam fuiſſe cenſeri debere, nulla apparet hujus rei cauſa,& vix invenietur,ubi ad iſtum modum vox πονηροῦ in ſcriptis Novi Fœderis uſurpata fuerit,præſertim cum articulo ſibi præpoſito; id eſt, ſemel forſitan tantum, nempe Rom. 12. 9. Verum dicet aliquis, immo cauſam apparere, cur cenſeri debeat vocem τοῦ πονηροῦ hic neutro genere enunciatam fuiſſe, cum *poſitum eſſe* ſeu *jacere* in perſona aliqua nimis inuſitate atque improprie dicatur, at in re aliqua uſitate ac ferme proprie. Reſpondemus, hunc ſcriptorem non minus inuſitate alioqui atque improprie, Chriſtum imitatum, in hac ſua Epiſtola aliquoties phraſi *manendi in aliqua perſona* uſum fuiſſe. Quicquid ſit, ſi neutro genere hanc vocem hoc in loco accipiamus, peribit antitheſis illa, quam inter hoc membrum & proximum ſuperius eſſe, prorſus eſt veriſimile, aut certe ejus elegantia maxima ex parte perdetur; cum non bene res perſonæ opponatur, ut perſona opponitur, id eſt, res mala Deo multo minus recte opponi poſſit, quam Diabolus.

Notandum autem eſt, ut ex iis, quæ paullo ante diximus, intelligi poteſt, Apoſtolum hoc in loco nomine *totius mundi* omnes intelligere, qui Dei per Chriſtum cognitionem non habent; quos propterea in Diabolo poſitos eſſe, ſeu potius jacere ait, etiamſi multi eſſe poſſint, qui Dei per Chriſtum cognitionem non habeant, qui nihilominus perditis moribus non ſint præditi, ob eam cauſam, quod in reatu æternæ mortis manet, quiſquis per Chriſtum ad Dei cognitionem non pervenerit, & ſic cum ipſo Diabolo, qui & reus æternæ mortis ipſe eſt, & homines ſimiliter ejus reos facere omnibus modis ſtudet, valde multum commune habet. Poſſet tamen hic *totius mundi* nomine non plane intelligi omnis homo, qui Dei per Chriſtum cognitionem non habeat, ſed ii homines, qui & maxime & proprie iis, qui iſtam cognitionem habent, opponuntur; quales ſunt ſine dubio plerique hominum cognitione iſta carentium; nempe nihil aliud quam mundana curantes, ea videlicet, quæ ipſe Apoſtolus ſupra cap. 2. in mundo eſſe dixit, ex eorum, quæ pertinent ad concupiſcentiam oculorum, & ad concupiſcentiam carnis, & ad ſuperbiam vitæ, nomine complexus eſt; de quibus hominibus ſine ulla dubitatione plane dici poteſt, eos ipſi Diabolo adhærere, & in eo quodammodo jacere. Sunt enim mundana iſta, ea, quibus Diabolus potiſſimum tanquam laqueis & retibus utitur, ad illaqueandos & irretiendos miſeros mortales, & ſuos efficiendos. Quod ſi quis malit vocem τοῦ πονηροῦ neutro genere accipere, eo videlicet ſenſu, quo in loco Pauli Rom. 12. 9, τὸ πονηρὸν legitur, à qua ſententia & interpretatione, ut verum fateamur, nos minime abhorremus; tunc multo facilius erit, interpretando, ut *totus mundus* hic ſignificet id, quod nuper diximus, percipere, quomodo verum ſit, quod totus mundus in malo jaceat; cum nihil ſit verius neque proclivius ad intelligendum, quam, quod homines, qui hujus mundi illecebris capti atque irretiti ſunt, jacent in malo, id eſt, in rebus malis, & quæ coram Deo peccata ſunt.

Verſ. 20. Jam cum Apoſtolus vellet hanc ſuam Epiſtolam concludere, tanquam rem maximi momenti, & ad ſuum ſcopum potiſſimum pertinentem, ut ſolent in extremo ea poni, quæ majoris ſint momenti, potiſſimum ſi ea talia ſint, quibus ſumma quædam contineatur eorum, quæ quis ſcribendo ſuadere voluit, id commemorat, ſine quo fieri non poteſt, ut quis in Chriſti doctrina atque obedientia perſiſtat, quodque in ſe continet præcipuum caput totius iſtius obedientiæ; commemorat, inquam, quod in Chriſti doctrina contineatur cognitio unius illius veri Dei, cujus vere ac perfecte, quatenus in hac vita contingere poteſt, cognoſcendi ipſe Chriſtus ſolus ac primus auctor humano generi fuit; ac præterea, quod ipſe Chriſtus, per quem, id eſt, ex cujus præſcripto, Deo obedimus, & qui nobis unicum eſt medium ad ea tum facienda, tum adipiſcenda, quæ maxime & debemus, & cupimus, omni veritate ac ſoliditate, ut ſic dixerim, pleniſſimus eſt. Itaque ait, *Scimus quod filius Dei venit, & dedit nobis ſenſum, ut cognoſcamus verum Deum.* Id tantum, quod in horum verborum initio dixit, *veniſſe Dei filium*, ſatis erat ad demonſtrandum, quicquid iſte Dei filius docuit, veriſſimum eſſe; & propterea potuiſſet Johannes unico verbo dicere, poſt prima verba iſta: Et nos docuit eam doctrinam, quam tenemus: ſed voluit expreſſius quædam dicere, quæ iſtis paucis verbis continentur, propter eam cauſam, quam antea attigimus, quod in iis continetur fundamentum totius obedientiæ præceptorum Chriſti, atque præcipuum ipſius obedientiæ caput; quandoquidem, ut ſupra a nobis non ſemel repetitum fuit, ſcopus Apoſtoli in hac Epiſtola eſt, curare, ut ii, ad quos ſcribit, in præceptorum Chriſti obedientia perſeverent, in eaque in dies confirmentur, atque augeſcant. Atqui id fieri a nemine ullo pacto poteſt, niſi quis perſuaſiſſimum habeat, eum Deum, quem Chriſti doctrina proponit, eſſe unum illum Deum, præter quem non eſt alius; cum cauſa præcipua, cur Chriſti præceptis obediatur, hæc ſit, quod nihil dubitatur, quin eorum autor ſit ille unus Deus. Qua perſuaſione remota, nemo erit unquam cordis pii atque ſinceri, qui vel cogitet quidem de obedientia Chriſti præceptis præſtanda. Adde, quod primum ac præcipuum Chriſti præceptum, & tanquam caput totius obedientiæ, quam Deo per Chriſtum præſtamus, eſt, ipſum illum Deum, ut decet, colere ac venerari, quem Chriſtus annunciavit, & quem auctorem fecit omnium, quæ vel præcepit, vel promiſit.

At vero cultus iſte nullo pacto exhiberi iſti Deo poteſt, niſi perſuaſum ſit, ipſum eſſe illum unum verum Deum, qui videlicet ſolus ex ſeipſo abſolutum ac plane divinum imperium in nos habeat. Sed neque etiam in eadem Chriſti præceptorum obedientia perſiſtere quiſquam poterit, niſi plane ſibi perſuadeat, ipſum Chriſtum eſſe verum ac divinum dominum ſuum; cum inter cætera Chriſti præcepta, id eſt, à Chriſto Dei nomine data, illud ſit magni omnino momenti, immo primum ac præcipuum poſt illud, quod jam diximus eſſe omnium caput, ut ipſum Chriſtum ſeu Dei filium ita honoremus, quemadmodum ipſum Deum ejus Patrem honoramus. Propterea igitur primum commemorat Apoſtolus Deum illum, quem nobis Dei filius, id eſt Jeſus, qui dictus eſt Chriſtus, annunciavit eſſe verum Deum, illum, inquam, unum verum Deum: nam in Græco articulus habetur vero Deo præpoſitus; & interim vult Apoſtolus, ut hanc cognitionem unius illius veri Dei, quam omnes Chriſti diſcipuli habemus, ipſi Chriſto in

ſoli-

ſolidum acceptam referamus. Verum eſt quidem, quod neque in vulgatis exemplaribus Græcis, neque in Syriaca interpretatione vox Dei hoc loco habetur, quæ apud veterem Latinum interpretem, & in Complutenſi Græca editione omnino legitur: ſed nihilominus ſenſus idem eſt, ſive vox Dei hic legatur, ſive minus; cum, etiamſi ſimpliciter legamus, *Ut cognoſcamus illum verum*, neceſſe ſit intelligere illum verum Deum; præſertim cum poſtea in omnibus codicibus atque editionibus legatur, *Hic eſt verus Deus*, ſeu potius, *Ille verus Deus*. Primum, inquam, hoc voluit Apoſtolus commemorare; deinde vero etiam expreſſam mentionem facere ipſius Dei filii Chriſti Jeſu, qui ſit plane verus, eo ſenſu quem & paullo ante attigimus, & mox explicabimus.

Nam in hac etiam particula non convenit vulgata editio Latina cum Græcis exemplaribus, neque cum editione Syriaca, & nec cum ipſa quidem Græca Complutenſi editione hoc in loco conſentit. Sic enim habet, *Et ſimus in vero filio ejus Jeſu Chriſto*, pro eo, quod in prædictis omnibus exemplaribus habetur, *Et ſumus in vero, in filio ejus Jeſu Chriſto*. Quod attinet ad verbum *ſumus*, quod *ſimus* vetus interpres legit, non eſt admodum laborandum, ſive hoc, ſive illo modo legatur; quanquam nobis multo magis placet, ut vox iſta legatur indicativo modo, quam ſubjunctivo; habet enim neſcio quid majoris gravitatis, ſi Apoſtolus diſerte affirmet, ſe & alios, ad quos ſcribit, id habere, de quo hic verba fiunt, quam ſi dicat, Dei filium nobis dediſſe, ut id habeamus; ſed major eſt vis in eo, ſi ſecundum veterem interpretem ante vocem *filio* non legatur præpoſitio *In*. Tunc enim ſequitur, illum dicere, nos eſſe vel eſſe debere, in vero filio Dei, Jeſu Chriſto. Quæ lectio ſane videtur plane convenire cum ſuperiore illa, quam idem vetus interpres habet, ut *Dei* videlicet nomen legatur poſt vocem *verum*, ſive *illum verum*. Optime ſiquidem iſta ſibi reſpondent, *cognoſcere illum verum Deum*, & *Eſſe in vero ejus filio*; ſed quia, ut dictum eſt, omnia exemplaria, tam Græca, quam Syriaca habent præpoſitionem iſtam interpoſitam, inter vocem *vero*, & vocem *filio*; propterea neceſſe eſt, ut explicemus, quis ſit hujus lectionis ſenſus; & quid Apoſtolus ſibi voluerit, cum dixit, *Nos eſſe in vero, in filio ejus Jeſu Chriſto*. Non pauci ſunt, inter quos eſt Eraſmus, qui arbitrantur, aut debere, aut certe poſſe iſta verba ita accipi, ut vox vero referatur ad *illum verum*, de quo proxime loquutus eſt Apoſtolus, pro conſtante videlicet ponendo, quod ibi non habeatur vox *Deum*, ſed ſimpliciter vox *verum*, ſive *illum verum*.

Nam & hic, cum articulus nonminus quam ibi in Græco voci *vero* ſit præpoſitus, legendum videtur, *Et ſumus in illo vero*. Jam verba, quæ ſequuntur, *In filio ejus Jeſu Chriſto*, volunt iſti ita accipi, ut præpoſitio *in*, ut valde frequenter ſolet, idem ex Hebraica conſuetudine valeat, quod præpoſitio *per*; ita ut ſit ſenſus, *Nos eſſe in illo vero*, id eſt, in illo vero Deo, *per filium ejus Jeſum Chriſtum*. Verum nobis magis placet, (ut id, quod minus cavillationibus & reprehenſionibus eſt obnoxium) ut verba *In vero*, ſive *In illo vero*, non ad id, quod proxime præcedit; ſed ad id, quod ſtatim ſequitur, referantur; ita ut *ille verus* ſecundo loco hic nominatus, ſit ipſe Dei filius, Chriſtus Jeſus. Quanquam verba, quæ ſtatim ſequuntur in vulgata editione Latina, (id quod prius monere debuiſſemus) non habent illud *Jeſu Chriſto*, quod alibi ubique legitur. Verum id legi hoc loco omnino debere, valde veriſimile videtur, ad majorem expreſſionem dignitatis ac præſtantiæ Jeſu Chriſti. Quod igitur ſecundum hanc communem lectionem in his verbis habetur, quod ſimus in vero, ſive in illo vero, & iſte ſit Dei filius Jeſus Chriſtus, non poteſt, judicio meo, habere alium ſenſum, niſi quod filius Dei Jeſus Chriſtus, eſt quiddam plane ſolidum ac verum, & eſt illud verum medium, per quod ad Deum illum unum ac verum pervenitur. Hoc enim, ut dictum fuit, ſimiliter, ut & illud, quod Deus nobis à Chriſto annunciatus ſit ille unus verus Deus, eſt maxime neceſſarium iis, qui velint in obedientia præceptorum Jeſu Chriſti perſiſtere. Nam præter id, quod jam diximus, alioqui non fore, ut quis eo honore ipſum Chriſtum afficiat, quem ipſiuſmet Chriſti præcepta requirunt, nullo pacto fieri poteſt, ut quis in obedientia, præceptis illius, tanquam æternis & immutabilibus, præſtanda, perſeveret, quem penitus perſuaſum non habeat eſſe plane verum, ac ſolidum quiddam, quod mutari nequeat.

Poſtquam Apoſtolus eo modo, quo jam dictum & explicatum eſt, aſſeruit, eos, ad quos ſcribebat, habere verum illum unum Deum, & verum ac ſolidum medium ad ipſum perveniendi, in ea doctrina ac religione, quam profitebantur, & in qua ut in dies magis confirmarentur, ipſe tota hac Epiſtola accuravit, ſubjungit hæc verba: *Hic eſt verus Deus & vita æterna*. Nemo neſcit, hæc verba vulgo ac paſſim afferri ad probandum, quod Jeſus Chriſtus ſit verus Deus, adeo ut non defuerint ex illis, qui ſentiunt, ipſum non eſſe illum unum verum Deum, qui conſenſerint, hæc verba ad ipſum Chriſtum referenda eſſe; non animadvertentes, in Græco ante voces *verus Deus* eſſe articulum, qui ſignificat, hic agi de illo uno vero Deo. Et ſane talem eſſe Jeſum Chriſtum ii contendunt, qui hunc locum proferunt ad Chriſti divinitatem probandam. Cum igitur illud, quod contendunt ex hoc loco colligi, illis nullo pacto ſit concedendum, (quandoquidem ex proximis ſuperioribus verbis manifeſte conſtat, Apoſtolum diſtinguere inter verum illum unum Deum, & Jeſum Chriſtum ejus filium) non eſt etiam illis ullo modo concedendum, verba iſta, *Hic eſt verus Deus*, ad ipſum Chriſtum referenda eſſe.

Nam quod iſti ipſi ajunt, adverſus quos nunc diſputamus, pronomen *hic* prorſus oſtendere, verba iſta referri debere ad Jeſum Chriſtum proxime nominatum; id non uno modo ac ratione refelli poteſt, quemadmodum oſtendimus in refutatione noſtra libelli Jacobi Vujeki: ſed tamen hic quoque ut videlicet in ſuo proprio loco, aliquid hac de re dicendum eſt. Primum igitur dicimus, apud omnes probatos ſcriptores, tam prophanos, quam ſacros, ſæpe inveniri pronomen relativum, non id, vel eum referens, qui proxime ante nominatus fuit, ſed qui remotius; præſertim ſi contingat, remotius nominatum eum eſſe, de quo præcipue agitur; id quod nos in refutatione illa noſtra factum in ipſo Novo Teſtamento fuiſſe docuimus, in ipſo relativo pronomine *qui*, quo nullum eſt aliud magis ſua natura adhærens ei rei, vel perſonæ, quam refert. Unde etiam apud Græcos Grammaticos articuli appellationem invenit. Vocant enim pronomen hoc articulum poſtpoſitivum, ad differentiam articuli magis proprie magiſque uſitate ſic dicti, quem ad hujus differentiam præpoſitivum nuncupant. Invenit, inquam, relativum iſtud articuli nomen apud Græcos Grammaticos ob eam cauſam, quod, ut articulus ſic proprie dictus, ſemper adhærere ſoleat rei, vel perſonæ, cui inſervit, illam ſcilicet proxime conſequendo, ſicut alter ille articulus magis proprie ſic dictus antecedendo.

Attulimus autem ejus, quod ante diximus, exemplum valde illuſtre, in poſteriore Epiſtola ad Theſſalonicenſes cap. 2. 9. qui ita incipit, *Cujus adventus eſt ſecundum operationem Satanæ* Ubi nemo non videt, neceſſe eſſe verba fieri de *filio illo perditionis* ante nominato; cum tamen non ipſius ſed *Domini*, id eſt, Chriſti proxime facta fuiſſet mentio; & quod plus eſt, etiam ipſius adventus, ut in verbis à nobis recitatis adventus ſit mentio illius, de quo verba fiunt. Itaque apparet vocem *cujus*, & ſic pronomen *qui*, ſeu poſtpoſitivum articulum referre non proxime nominatum, ſed remotius, quamvis præter proximitatem eſſet adhuc alia cauſa, propter quam eum, qui proxime nominatus fuerat, referre deberet. Non fuimus autem curioſi in refutatione illa noſtra, ut exemplum aliquod proferremus

mus ipſius pronominis *hic*, quale eſt in loco noſtro; cum nobis videretur evidentius probatum fuiſſe id, quod volebamus, per exemplum pronominis *qui*, quippe de quo difficilius creditu videatur, quod non ſemper referat id, vel eum, qui proxime commemoratus fuerit. Et tamen Smiglecius, vim talis exempli noſtri non perpendens, in ſuo libro de æterna divinitate Chriſti, carpit nos eo, quod nullum exemplum protulerimus ipſius pronominis *hic*. Quod ſane, ob jam dictam cauſam, ut immerito, ſic imperite admodum feciſſe videtur.

Verumtamen Statorius noſter poſtmodum in ſua reſponſione ad ejus prædictum librum protulit exempla ipſius pronominis *hic*, quorum id, quod ſumptum eſt ex ſeptimo capite Actorum Apoſtolicorum ℣ſ.19, valde ad rem accommodatum videtur; cui nos hic addimus aliud exemplum, ſumptum ex 10 capite ejuſdem libri ℣ſ.6, ubi ad hunc modum legitur: *Hic hoſpitatur apud quendam Simonem coriarium, cui eſt domus juxta mare, hic loquetur tibi, quid te oporteat facere.* Manifeſte enim apparet, in his verbis pronomen *hic*, ſecundo loco poſitum, non ad *Simonem coriarium*, proxime nominatum, ſed ad *Simonem Petrum*, pronomine *hic*, priore loco poſito, ſignificatum, omnino referri debere. Taceo, quod nullus eſt ſcriptor minus hujus rei obſervans, ut relativa pronomina proxime nominatum referant, quam ſit hic noſter, ut in hac ipſa ejus Epiſtola ſuperius à nobis non uno in loco obſervatum eſt. Nullam igitur vim habet, præſertim apud hunc ſcriptorem, quod Dei filius Jeſus Chriſtus proxime ante nominatus fuerit, ad probandum, quod pronomen *hic* ad ipſum referri debeat; quod eo magis ſine ulla dubitatione affirmandum eſt, quod non modo conſtat, Deum, cujus Jeſus Chriſtus eſt filius, eum eſſe, de quo hic præcipue agitur, verum etiam, ut antea diximus, ipſe noſter ſcriptor proxime apertiſſime diſtinxit inter illum verum Deum, & inter filium ejus Jeſum Chriſtum, quomodo igitur ad ipſum Chriſtum Jeſum poſſunt referri verba iſta, *Hic eſt ille verus Deus?* Quid eſſet ſibi ipſi adverſari, & confundere ac pervertere antea dicta, ſi hoc non eſſet, quod Apoſtolus hic diceret, Jeſum Chriſtum Dei filium eſſe illum verum Deum? Quis eſt tam ſtupidus, qui vel ex hoc ipſo, quod hic diſerte exprimitur, Jeſum Chriſtum eſſe illius veri Dei filium, non intelligat, neceſſario conſequi, Chriſtum Jeſum non eſſe ipſum verum Deum? Num poteſt quis ſui ipſius eſſe filius? Faceſſant igitur iſtæ non minus imperitæ, quam abſurdæ interpretationes; & ſane miremur inveniri homines, judicio alioqui & eruditione præſtantes, eoſque valde multos, qui plane velint, propter id tantum, quod Jeſus Chriſtus proxime fuerit nominatus, omnino de ipſo dicta fuiſſe verba iſta, *Hic eſt ille verus Deus*.

Diximus de ratione una reſpondendi ad ratiunculam iſtam Jeſu Chriſti proxime nominati, pro conceſſo, una cum omnibus aliis, ſumentes, quod pronomen *hic* debeat omnino ad alterum ex duobus ante nominatis, ſcilicet *illo vero Deo*, & *Jeſu Chriſto ejus filio*, nominatim ac ſingulariter referri. Sed alia eſt ratio ad ratiunculam iſtam reſpondendi, cujus mentionem fecimus in ſupra dicta refutatione noſtra, quæ nobis potiſſimum probatur; hoc eſt, negare, quidquam cogere, ut pronomen *hic* alterum ex duobus jam dictis ſingulariter referat, & oſtendere, apud omnes ſcriptores, & apud illos ipſos, qui Teſtamenti Novi ſcripta ediderunt, conſueviſſe, ut ejuſmodi pronomina, cum conſtruuntur cum verbo ſubſtantivo, non conveniant in genere, & numero cum ſubjecto, ſed cum prædicato; cujus rei dedimus exemplum primum in verbis illis Chriſti apud Matthæum cap 13.38. *Bonum autem ſemen, hi ſunt filii regni.* Ubi apparet, pronomen *hi* nec numero nec genere convenire cum *bonum ſemen*, quod eſt ſubjectum, ſed cum *filii regni*, quod eſt prædicatum. Deinde attulimus exemplum in verbis ejuſdem Chriſti apud hunc ſcriptorem noſtrum in Euangelio cap.17.3. *Hæc autem eſt vita æterna, ut cognoſcant te, &c.* Ubi pronomen *hæc* convenit in conſtructione cum *vita æterna*. Eſt enim fœminini generis, ut ipſa *vita æterna*, quæ hujus totius enunciati prædicatum eſt; cum tamen id, quod Chriſtus dixit eſſe æternam vitam, & enunciationis ipſius ſubjectum eſt, nullo modo dici queat eſſe fœminini generis, nec ſecundum Grammaticam poſſit pronomine alterius generis, quam neutri ſignificari.

Sic igitur in loco noſtro non eſt intelligendum, quod pronomen *hic*, nominatim, & ſingulariter, vel Chriſti patrem, vel ipſum Chriſtum, ut totius enunciati ſubjectum, referat: ſed intelligendum eſt, iſto pronomine referri totum illud, quod præceſſit; & tamen genere maſculino propterea pronomen iſtud fuiſſe uſurpatum, ut ſecundum Grammaticam conveniret cum eo, quod ſtatim ſubjicitur, & prior pars totius prædicati eſt; nempe cum *ille verus Deus*; cum ſenſus interim ſit ejuſmodi, ac ſi dixiſſet: In eo, quod diximus, eſt ille verus Deus, & vita æterna. Nam quatenus quis habet & cognoſcit Chriſti Patrem, & ipſum Chriſtum, cujus rei antea mentio facta fuerat, habet & illum verum Deum, & æternam vitam. Illum quidem verum Deum; quia Chriſti Pater eſt ille verus Deus: vitam autem æternam: quia illa à Chriſti Patre per ipſum Chriſtum in nos proficiſcitur. Et ad hunc modum interpretando id habemus, quod Apoſtolus in iſtis ſuis verbis Chriſtum non omiſerit, id eſt, eum illis complexus fuerit: & tamen interim non dixerit, eum eſſe illum verum Deum; quod, ut oſtenſum à nobis eſt, non potuit ab ipſo, niſi abſurdiſſime & inconſtantiſſime, fieri.

Verſ.21. Ad ultimum Apoſtolus noluit omittere, quin tanquam per corollarium quoddam moneret eos, ad quos ſcribit, ut ſibi à falſis divinis cultibus caverent. Hoc enim plane ex eo conſequi debet, quod quis veram cognitionem habeat Dei & Chriſti, & utrique, ut debet, adhæreat; falſos enim cultus divinos eos appello, qui ſoli Deo & Chriſto non tribuuntur. Nam, ut Paulus docet priore Epiſtola ad Corinthios cap. 8, nos Chriſtiani nullum alium habemus, quem divino cultu afficiamus, præter Deum Patrem, & Chriſtum, illum quidem ut omnis noſtræ felicitatis primum authorem, & ultimum ſcopum omnium actionum noſtrarum; hunc vero, ut & noſtræ felicitatis ſecundariam cauſam, & per quem ſolum ad Deum acceſſum habemus. Porro monitionem hanc ſuam Apoſtolus his pauciſſimis verbis explicat: *Filioli, cavete vobis à ſimulachris*; ſic enim legit Latinus ipſe vetus interpres, & Syriacus quoque, qui tamen non ſimpliciter habet *à ſimulachris*, ſed *à reverentia ſimulachrorum*; ſi modo Syriaca vox, quæ à Tremellio *ſimulachrorum* voce reddita fuit, recte fuit reddita. Græca quidem verba *idolorum* vocem habent; quæ vox quamvis, ſi quis ejus originem ſpectet, ſignificet ſpeciem aliquam, vel effigiem, ſeu ſimulachrum, tamen in Sacris Literis non videtur ſimpliciter cum hac ſignificatione uſurpari ſolere, ſed cum ſignificatione ejuſmodi effigiei, ſeu ſimulachri, cui divinus cultus præſtetur; & fortaſſe propterea factum eſt, ut Beza ipſe, qui contendit, vocem iſtam Græcam omnino ſimulachrum ſignificare, tamen hic in verſione ſua habeat, non quidem *à ſimulachris*, ſed *ab idolis*. Crediderim tamen poſſe merito monitionem Apoſtoli ſic accipi, ut ex ea conſequatur, debere nos cavere non tantum ab eo, quod vulgo intelligunt *idoli* nomine, & ſic abſtinere à colendo pro ſuo Deo alio, quam Chriſti Patre, & Chriſto ipſo; ſed etiam debere nos à ſimulachrorum cultu cavere. Neque enim, ut omnes fatentur, cum præcipit, ſibi cavendum eſſe, ſive ab idolis, ſive à ſimulachris, ejus mens eſt, præcipere, ut demus operam, ne illa nobis aliquid mali faciant: ſed cer-

tiſſimum

tiſſimum eſt, illum monere voluiſſe, ut ab iis colendis prorſus abſtineamus. Non eſt autem ratio ulla, quando ipſum Græcum nomen τὸ εἴδωλον ſua propria ſignificatione ad id accommodari poteſt, cur cenſendum non ſit, Apoſtolum non modo monere voluiſſe ut caveamus, ne pro Deo id colamus, quod minime eſt Deus; ſed etiam à ſimulachris colendis prorſus nobis caveamus, quippe, cum non poſſit illis ullus alius cultus exhiberi, niſi qui non ſit humanus, ſed divinum quid ſapiat; quod fieri nequit ſine offenſione Dei & Chriſti, quibus ſolis divinus cultus debetur, & ſine expreſſa contemptione divini præcepti, per Moſen dati, & per Chriſtum non abrogati, de ſimulachris ullis nulla ratione colendis. Exod. 20. 4. 5. Deut. 5. 8. 9.

Soli ſapienti Deo gloria per Jeſum Chriſtum.

Digitized by Google

Lectori Benevolo.

HUnc Libellum Auctor in gratiam magni cujuſdam viri, ante annos quadraginta & aliquot conſcripſerat. Editus idem erat Hiſpali, ante annos viginti tres, ſub nomine cujuſdam Dominici Lopez Societatis Jeſu. Sed dolus latere non potuit. Talis enim præfatio, libello huic præfixa erat, quæ contrarium plane ejus, quod in eo diſputatur, continebat. Affirmabat enim præfatio, dari naturalem Dei cognitionem; quod libellus prorſus negat. Hujus libelli intelligentiam, quia, præter alia permulta commoda, ad veritatem divinam, quam noſtri cœtus profitentur, tacitam eſſe ὑπαγωγὴν, exiſtimamus; & exemplaria ejuſdem nulla amplius proſtant; en denuo eum recudi, ad communem omnium ſanctiſſimæ Theologiæ profeſſorum & ſtudioſorum utilitatem, curavimus: & iiſdem eum, noſtrorum cœtuum nomine, offerimus & dedicamus. Racoviæ, Calend. April, Anno M. IↃc. XI.

De Auctoritate
SACRÆ SCRIPTURÆ.

DUbitant non pauci, etiam inter eos, qui Chriſti nomen profitentur, de Auctoritate Scripturæ, quæ dicitur ſacra, id eſt librorum, qui Biblia vocantur, ſeu Vetus & Novum Teſtamentum. Ac quærunt, cur credendum ſit, vera eſſe & recte dicta, quæ in illis continentur.

Hujus quæſtionis duo capita fieri poſſunt. Aut enim ii, qui ſic dubitant & quærunt, concedunt alioqui, religionem Jeſu Nazaræni, qui dicitur Chriſtus, eſſe veram; Aut non concedunt; ſed vel de ea dubitant, vel etiam nihil dubitant, quin ſit falſa. Primum de priore capite; deinde de poſteriore agemus.

CAPUT I.

In quo demonſtratur iis, qui jam credunt Chriſtianam religionem eſſe veram, non poſſe eos jure dubitare de auctoritate librorum Veteris & Novi Teſtamenti.

DIco igitur, ſi concedatur, religionem Jeſu Nazaræni, qui dicitur Chriſtus, eſſe veram, me videre non poſſe, quemadmodum jure dubitari poſſit de auctoritate librorum, qui Vetus & Novum Teſtamentum vocantur. Ac primum, quod attinet ad Vetus Teſtamentum, cum aperte à Novo Teſtamento confirmetur, ſi demonſtrabitur, eo conceſſo quod modo dictum eſt, Novum Teſtamentum auctoritatem habere exiſtimandum eſſe, jure hinc concludetur, Vetus Teſtamentum ſimiliter auctoritatem habere, eſſe exiſtimandum. Præſertim, ubi non conſtet, aut juſta ſuſpicio ſit, depravatum, vel immutatum fuiſſe; ut infra dicetur. Jam, quod attinet ad Novum Teſtamentum, injuria de ejus auctoritate dubitari, quaſi videlicet hiſtoria aut doctrina Chriſtianæ religionis minus fideliter in ipſo exponatur, oſtendi poteſt, ni fallor, ad hunc, qui ſequitur, modum.

Quatuor ſunt, ut videtur, cauſſæ, cur jure dubitari poſſit de auctoritate libri cujuſpiam. Prima eſt, ſi ſcriptor parum ſit fide dignus, aut non ejuſmodi, de cujus fide & ſcientia dubitari nequeat. Altera eſt, ſi revera ſcriptor ignoretur. Tertia, ſi conſtet aut juſta ſuſpicio ſit, librum depravatum fuiſſe, aut aliquo modo immutatum. Quarta vero & poſtrema, ſi non rejicienda teſtimonia adſint, quod libro iſti nequaquam ſit adhibenda fides. Si igitur demonſtratum fuerit, nullam ex prædictis quatuor cauſſis locum habere in eo libro, qui Novum Teſtamentum appellatur, demonſtratum utique etiam fuerit, injuria de ejus auctoritate dubitari.

I. Itaque, quod ad primam cauſſam attinet; Quod libri alicujus ſcriptor parum ſit fide dignus, aut non ejuſmodi, de cujus fide, & ſcientia dubitari nequeat; id ſane ex eo fit, quod vel alioqui conſtat, juſtamve aliquam ob cauſſam ſuſpicio eſt, eum non recte noviſſe ea, quæ ſcripſit, aut non ita ſcripſiſſe, ut noverat; vel ejus rei in ipſo libro aliqua indicia apparent.

Jam vero non video primum, quo pacto de ſcriptoribus ejus libri, qui Novum Teſtamentum vocatur, conſtare poſſit, aut juſta ſuſpicio eſſe (niſi propter id, quod ex uniuſcujuſque ipſorum ſcriptis colligi queat) eos aut non recte noviſſe ea, de quibus ſcripſerunt, aut non ita, ut noverant, ſcribere voluiſſe. Etenim, aut volumus, ejus libri ſcriptores eos fuiſſe, quorum nomina inſcripta ſuis locis apparent, aut omnino alios. Si alios, proferantur prius eorum nomina, & idoneæ probationes, quod ipſi ſcripta illa conſcripſerint, non autem ii, quibus tribuuntur; tum videbimus, an ejuſmodi homines ſint, quibus fides, necne, ſit adhibenda. Nam, ſi quis dixerit, ſatis eſſe, ſi nihil conſtet, eos fuiſſe ejus libri ſcriptores, qui vulgo eſſe dicuntur; Reſpondebo, hoc non pertinere ad primam ex quatuor cauſſis ante expoſitis, quæ merito efficere poſſint, ut quis de cujuſpiam libri auctoritate dubitet, de qua cauſſa nunc loquimur; ſed ad ſecundam pertinere, de qua ſuo loco videbimus. Atque iſtud neutiquam ad quidquam probandum valet in hac diſputationis hujus noſtræ parte, ſed tantum ad excipiendum, ſi quis ab ipſis ſcriptoribus Novi Teſtamenti ad ejuſdem auctoritatem argumentari vellet; quod hoc loco revera non fit, ſed ad ea reſpondetur, quæ contra auctoritatem horum ſcriptorum afferri poſſent. Verum ad propoſitum noſtrum revertamur. Si igitur proferri non poſſunt (ut certe non poſſunt) idoneæ probationes ad demonſtrandum, alios ſcripta illa conſcripſiſſe, non autem illos, qui ſcripſiſſe creduntur; ſequitur, cum hoc loco pro conceſſo ponatur, conſtare de ſcriptoribus quinam fuerint (quomodo enim alioqui aut conſtare poſſet, aut juſta ſuſpicio eſſe, aliunde, quam ex eo, quod ex ipſis eorum ſcriptis colligi poſſet, ſcriptores

 iſtos

iſtos aut ignoraſſe, aut minus fideliter ſcripſiſſe, quæ in ſcriptis illis continentur, niſi conſtaret, quinam ſint?) ſequitur, inquam, ſcriptores fuiſſe illos, qui fuiſſe exiſtimantur. Jam, ſi iſti fuerunt ſcriptores, perpendamus obſecro, quales ipſi fuerint, & qualia uniuſcujuſque ipſorum ſint ſcripta; ut videamus primum, an ullo modo ſit veriſimile, eos ignotaſſe veritatem earum rerum, quas ſcripſerunt; deinde, an liceat ſuſpicari, eos ſcientes id ſcripſiſſe, quod ſit falſum.

Matthæus, & Johannes, qui de Chriſto Jeſu hiſtorice ſcripſerunt, ambo ex ipſius Jeſu diſcipulis fuerunt ei intimis, ac, præ cæteris, familiaribus. Ex quo ſequitur, eos non modo noviſſe, quæ narrant, ſed iis fere omnibus interfuiſſe. Marcus, & Lucas, qui ſimiliter Chriſti Hiſtoriam ſcripſerunt, tunc, & ibi vixerunt, ubi, & quando Chriſtus vixit, dum in terris commoratus eſt. Ac præterea alter, id eſt Marcus, fuit, ut nonnulli exiſtimant, primum ſocius Pauli Apoſtoli, ab ipſo Chriſto ſingulari ratione electi ad ejus doctrinam publicandam; deinde ſine dubio diſcipulus, & ſocius Petri, qui ſimiliter Chriſti Apoſtolus erat, & cum ipſo Chriſto familiariſſime vixerat, iiſque ferme omnibus interfuerat, quæ Marcus ſcripſit. Immo Marcus aliud nihil ſcripſit, præter id, quod illi à Petro (ut ſic dixerim) dictatum fuit. Alter vero, id eſt Lucas, ſocius fuit atque intime familiaris Pauli ſupra dicti; à quo omnino dicendum eſt illum habuiſſe, quidquid opus erat ad perfectam cognitionem eorum, quæ ad ipſam hiſtoriam prorſus pertinebant. Idem Lucas ſcripſit de iis, quæ egerunt Apoſtoli poſt Chriſti ex hoc mundo diſceſſum, & potiſſimum de iis quæ Paulus egit; quibus à Paulo actis, ipſe magna ex parte interfuit: de reliquis vero potuit ab ipſo Paulo plene doceri, & ſimul de multis erudiri, ad alios Apoſtolos univerſamque illam hiſtoriam pertinentibus, quæ ipſe Paulus viderat, & optime noverat. Præterquam quod Lucas & illo ipſo tempore, & in illis locis vixit; quod per ſe ſatis eſt ad oſtendendum, eum veritatem noviſſe rerum ſupra dictarum. Jam Pauli Apoſtoli leguntur Epiſtolæ quædam, quas vel ad Eccleſias quaſdam, vel ad certos quoſdam homines ſcripſit; quæ majore ex parte continent doctrinam de religione Chriſti, ac præterea aliquid hiſtoricum, aut ad Chriſtum pertinens, aut ad ipſum Paulum, aut ad alios ex Eccleſia; nec non vaticinationes aliquas ad ipſam Eccleſiam pertinentes. Quod igitur ad doctrinam attinet, quis dubitare poteſt, quin Paulus optime ſciret, quid ſcriberet, cum non ſingulari tantum, ſed admirabili divinaque prorſus ratione electus à Chriſto fuiſſet ad nomen & Euangelium ejus per terrarum orbem ferendum? Hiſtoriæ porro ea pars, quæ ad Chriſtum pertinet, adeo cum doctrina conjuncta eſt, ut altera ab altera ſeparari nequeat. Ei vero parti, quæ ad alios ex Eccleſia pertinet, ipſe Paulus interfuit. Nam de ea parte, quæ ad ipſum pertinet, nihil attinet dicere. De vaticinationibus; non poteſt fieri, ut in tam ſublimi gradu apud Chriſtum eſſet, illique adeo charus, & interim tamen futurarum rerum veritatem neſciret, quam ipſe ſe ſcire profitebatur. Extant ſimiliter Epiſtolæ quædam Jacobi, Petri, Johannis, & Judæ, qui omnes Chriſti Apoſtoli fuerunt; quos fieri nequit in eo erraſſe, ut ea ignoraverint, de quibus in ipſis Epiſtolis ſcripſerunt; ſive id ad Chriſti pertineat doctrinam, qua omnes fere, ab initio uſque ad finem, ſunt refertæ; ſive ad ipſius Chriſti hiſtoriam, cujus particula quædam in ipſis habetur; ſive etiam ad vaticinationes (nam paucæ aliquot ibi ſunt) de futuris rebus ad Chriſtianos pertinentibus. Habetur præterea liber, Apocalypſis dictus, qui admirabilem quandam viſionem continet, in qua ſatis obſcure multa prædicuntur futura, quæ omnia ad Chriſti Eccleſiam ſpectant. Cujus viſionis veritatem, id eſt, an & qualis fuiſſet, optime is noverat, qui eam ſcripſit; cum ipſe affirmet, ſibi eam contigiſſe, ſeque illam vidiſſe. Sive ſcriptor ſit Johannes Chriſti Apoſtolus, idem nimirum, qui ejuſdem Chriſti hiſtoriam conſcripſit, ut communis eſt opinio, ſive quivis alius. Qua de re verba faciemus, cum de ſecunda cauſſa agemus. Ubi etiam loquemur de Epiſtola ad Hebræos ſcripta, de qua dubitatur, an Pauli Apoſtoli ſit, necne.

Oſtendimus, de ſingulis Novi Teſtamenti ſcriptis agentes, nullum ex ipſis eſſe, cujus argumentum univerſum, verumne an falſum eſſet, non is optime ſciret, qui illud conſcripſit. Verùm dicere poſſet quiſpiam, hoc prorſus verum tum demum futurum, ſi ſcriptores iſti tales forent, quales ego illos feci: ſed de hoc jam dubitari; aut certe à quolibet dubitari poſſe. Reſpondeo, ut ſupra, cum dubitabatur, utrum nomina ſcriptorum illis ſcriptis præfixa, vera eſſent, necne, hanc videlicet dubitationem ad ſecundam cauſſam pertinere. Cum enim affirmatur (ut in hac primæ cauſſæ parte ſit) notum eſſe, quiſnam alicujus libri ſcriptor fuerit, non intelligitur, notum eſſe, quo nomine is vocaretur, aut ejuſmodi aliquid, quod parum momenti habeat ad dijudicandum, an illi, necne, fides ſit adhibenda: Sed intelligitur, notam eſſe ejus conditionem, externaſque qualitates, quæ hac, in re alicujus ſint momenti, & indicare poſſint interiores huc pertinentes. Satis igitur hoc loco probatum eſt, ſi, qui fuerint ſcriptores Novi Teſtamenti, ſpectare velimus, neutiquam dubitari poſſe, quin veritatem earum rerum noverint, quas ſcripſerunt.

Nunc videamus, utrum veriſimile ſit, tales homines ea ſcripſiſſe, quæ falſa eſſe ipſi noverant. Et ſane videretur, nos in ſuſpicionem adduci debere, quod in iis, quæ ad hiſtoriam pertinent, minus fidelea fuerint, ex eo, quod de iis ſcripſerunt, in quibus res ipſorum agebatur. Nomine autem hiſtoriæ hic divinas patefactiones etiam complector, quas ut vidimus, aliquia ex ipſis, ſe habuiſſe ſcribit. Verum, quando iſti non ſolum veri Chriſtiani omnes fuerunt, ſed etiam aut ipſimet, aut ii, quibuſcum conjunctiſſimi erant, Chriſto præter alios omnes homines chariſſimi, quemadmodum hic pro conceſſo ſumitur, nullum locum hic habet iſta ſuſpicandi cauſſa. Omnes ſiquidem norunt & confitentur, inter præcipua Chriſtianæ religionis præcepta hoc eſſe, ut quiſque verax ſit ac fidelis, nec ulli ulla in re mentiatur, non modo, ut caveat, ne falſarius in publicis rebus ſit; ut certe ſunt illi, qui ſcientes ac prudentes falſas hiſtorias conſcribunt: immo vero ne ſit ſacrilegus, aut blaſphemus, aut ſaltem rerum divinarum negligens, Deique parum timens; qualem eſſe eum omnino oportet, qui hiſtoriam religionis conſcribens, falſa prudens ſcribit. Itaque, quod in iis de quibus iſti ſcripſerunt, res ipſorum agereтur, hoc non modo non adimit, ſed auget opinionem fidei ipſorum in illis ſcribendis. Nullam enim aliam ob cauſam potius res ipſorum agebatur, quam ob id, quod Jeſum Chriſtum, ejuſque religionem ex animo colebant, & idcirco, tales erant, ut prudentes mentiri nequiverint. Quod ſi hoc non adimit, ſed potius majorem conciliat ipſis fidem in hiſtoria, multo magis idem in doctrina efficere debet; ubi nihil ipſorum intereſſe poterat, illam aliter tradere, atque eam ſe habere noverant. Quam enim aut gloriam, aut utilitatem, aut etiam delectatiunem ex eo percipere poterant, quod data opera alios fallerent, eoſque ad perditionis iter capeſſendum inducerent, cum illis auctores eſſe poſſent, ut ingrederentur ſalutis viam, quam ipſi optime edocti erant & per quam ipſi perpetuo incedebant?

Sequitur, ut videamus, an, non habita ratione, quinam fuerint ſcriptores iſti, poſſit ex ipſorum ſcriptis certo ſciri, aut juſta ſuſpicio eſſe, eos vel ignoraſſe, vel efferre noluiſſe veritatem eorum, de quibus ſcripſerunt. Jam ſuſpicio, aut certitudo iſta, quæ ab ipſis ſcriptis ſuppeditetur, neceſſe eſt, ut ex eo oriatur, quod in illis quædam doceantur, aut narrentur, quæ vel inter ſe diverſa aut repugnantia, vel per ſe ipſa falſa eſſe deprehendantur. Hac autem de re ſi quis

plene

plene agere vellet; neceſſe eſſet omnes locos ſuſpectos ſingulatim examinare; quod omnino nimis longum eſſet, ac præterea, quantavis diligentia hic adhiberetur, complures facile omitterentur. Quare hic ſatis erit ſummatim ea de re agere, & per ſumma quædam capita. Eo magis, quod, ſi in ſecunda cauſſa tractanda probaverimus (ut quidem ſperamus) eos ſcripta iſta conſcripſiſſe, qui vulgo exiſtimantur, non opus erit hac in parte admodum laborare.

Dico igitur, quod attinet ad repugnantias aut diverſitates, quæ in Novi Teſtamenti ſcriptis inveniantur, nullam eſſe, quæ aut non videatur quidem vera, ſed tamen non ſit, aut non in re ſit parvi, ſeu potius nullius momenti. Quæ videri tantum poſſunt, nec tamen ſunt revera, ea ſunt, quæ ad doctrinam ſpectant: in qua non modo nulla vera in ſcriptis illis repugnantia aut diverſitas invenitur, ſed tanta eſt concordia & convenientia, ut vel hoc ſatis eſſe deberet ad conciliandam libro illi auctoritatem majorem, quam quivis alius liber habeat, ubi doctrina aliqua tradatur. Vix enim, aut ne vix quidem, in ſcriptis unius tantum hominis, licet brevibus & paucis, tanta unquam doctrinæ ubique concordia & convenientia, reperietur, quanta in eo libro, qui ex tot diverſis multorum ſcriptis conſtat. Repugnantiæ porro aut diverſitates ſeu veræ, ſeu quæ videri tantum poſſint, quæ in rebus ſunt parvi momenti, eæ ſunt, quæ pertinent ad hiſtoriam. Qua in re aliud nihil eſt opus niſi ea videre, quæ ſcripſit Johannes, qui Chryſoſtomus eſt dictus, in proœmio commentariorum ſuorum in Euangelium Matthæi. Ubi ſi recte memini, plene huic quorundam objectioni reſpondet, contra auctoritatem nominatim quatuor Euangeliſtarum, & fidem eorum narrationibus adjungendam. Summa eſt, eos nihil prorſus inter ſe diſſentire in his hiſtoriæ partibus, quæ alicujus ſint momenti; & quod in quibuſdam rebus minimis inter ſe differant, hoc non ſolum illis non minuere, ſed augere etiam debere auctoritatem & fidem. Hinc enim apparere, eos non ſcripſiſſe quidpiam ab ipſis communi conſenſu confictum, neque vera diverſos ſcriptores fuiſſe, qui rei geſtæ veritate impulſi, idem reipſa aperte ſcripſerunt. Quamvis in quibuſdam paucis rebus, quæ nullius ſunt ponderis, cum fieri poſſit, ut alius alio talium rerum veritatem melius tenuerit, fortaſſe aliquantum, aut etiam multum diverſe alius ab alio ſcripſerit. Verum hac de re aliquid dicendum reſervabimus in altero capite univerſæ quæſtionis noſtræ; ubi non ponetur pro conceſſo, Chriſtianam religionem eſſe veram, quemadmodum ponitur in hoc primo capite. Et ſane, hoc poſito, nullo modo eſt veriſimile, quemquam ex varietate quapiam, aut etiam repugnantia, quæ in rebus admodum levibus reperiatur in ſcriptoribus, qui adeo antiquitus adeoque communi conſenſu à Chriſtianis ſunt approbati, cauſſam arrepturum, de fide aut ſcientia illorum dubitandi in iis rebus, ubi inter ſe conveniunt, & in eo, quod reipſa quilibet eorum narrat, niſi aliunde ipſi conſtet, eos in his rebus interdum id ſcripſiſſe, quod minime ſit verum.

Quamobrem ad ea venientes, quæ per ſeipſa falſa appareant, hic ſimiliter dicimus, aut nihil tale inveniri, aut, ſi quid ejuſmodi invenitur, id adeo parvi momenti eſſe, ut ſcriptorum iſtorum nihil prorſus fidem imminuere debeat in iis rebus, quæ alicujus ſint ponderis. In doctrina, affirmari conſtanter poteſt, nihil inveniri, quod falſum eſſe aperte cognoſcatur. Nam, ſi hoc inveniretur, non reperirentur hodie, nec antehac reperti fuiſſent tam multi homines alioqui prudentes ac docti, qui ſcriptis iſtis in hac ipſa parte, quæ ad doctrinam ſpectat, ſine ulla hæſitatione plane fidem adjunxiſſent, uti adjunxerunt. Nihil itidem in eis invenietur, cujus contrarium probabiliter quiſpiam demonſtrare poſſit, qui alioqui Chriſtianam religionem veram eſſe fateatur. Neque enim id aliter quodammodo facere poteſt, quam ſi decreta, aut axiomata religionis Chriſtianæ proferat, quæ alicui rei in Novo Teſtamento ſcriptæ adverſentur. Atqui unde petat iſte ejuſmodi decreta, vel axiomata, quave auctoritate illa confirmare poterit, quæ ipſo Novo Teſtamento multo non ſit inferior; in quo, quod ad res externas attinet, ſua fundamenta habet omnis cognitio, quæ habetur, decretorum, & axiomatum religionis Chriſtianæ? Num id fortaſſe faciet, oſtendens aut rationibus, aut Veteris Teſtamenti auctoritate, cujuſmodinam debeant eſſe decreta vel axiomata iſta; eaque aut omnino, aut ex parte aliter ſcripta inveniri in Novo Teſtamento? Hoc non crediderim ego quemquam facere poſſe. Quod enim ad rationes attinet, hæc nimis fallax via eſt in re, quæ ex divina patefactione pendeat, qualis eſt Chriſtiana religio. Quod vero pertinet ad auctoritatem Veteris Teſtamenti, ea non eſt hic magni facienda; niſi prius conſtet, in quem ſenſum in divina patefactione iſta accepta fuerint verba locorum ejus libri, quæ ad id probandum afferantur. Quandoquidem certum eſt, non poſſe quemquam ulla ratione aut pacto recipere Chriſtianam religionem, quin ſimul confiteatur, in ejus patefactione agnitum fuiſſe, vaticinationum de Chriſto & de rebus ad ipſum, ob idque ad Chriſtianam religionem pertinentibus, ſaltem aliqua ex parte, aliam ſententiam eſſe ab ea, quæ videatur: eamque ejuſmodi, ut ſine patefactione iſta, de ea ne ſuſpicari quidem quiſquam poſſet. Nihili enim æſtimandum eſt quoddam genus hominum, qui lingua quidem Chriſtianam religionem profitentur, interim tamen corde, ac factis eam negant. Quippe qui revera interiore animo aut Judæi ſint, aut Spiritu Judaico pleni; quem & fama & hiſtoriæ, immo perpetua eaque certiſſima experientia docet, ſemper Chriſtiano Spiritui ex diametro (quod ajunt) fuiſſe contrarium. Nam aſſerunt homines iſti, nihil in vaticinationibus illis eſſe, quod ita intelligi non debeat, ut ipſa verba ſonant, & non aliter ullo modo. Quod tamen falſum eſſe demonſtratur ex quibuſdam, quæ de Chriſto ipſimet fatentur. Etenim verum eſt quidem, vaticinationes illas, magna ex parte, primum habuiſſe ſuum exitum, ſecundum nudam verborum ſententiam, in aliis, quam in Chriſto; ſed quatenus deinde in ipſo Chriſto exitum ſuum habuerunt, intellectum eſt, ſub ipſis aliam ſententiam latuiſſe, quam verborum cortex oſtenderet. Quanquam in multis ex iſtis vaticinationibus id, quod in aliis aliqua ratione exitum ſuum habuit ſecundum figuratam quandam, licet admodum conſuetam, verborum ſignificationem, in Chriſto perfecte impletum eſt, aut implebitur ſecundum id omnino, quod ipſa verba ſonant, ac per ſe ſola ſignificant, omni figura loquendi, quam communis uſus ferat, nudata. Sed non eſt nunc hac de re agendi tempus. Nos, ſi vel ab iſtius generis hominibus, vel ab aliis quibuſvis, qui Chriſtianos ſe eſſe profiteantur, producentur teſtimonia Veteris Teſtamenti, ad probandum, in libro, qui Novum Teſtamentum vocatur, eſſe quædam ad doctrinam pertinentia iis contraria, quæ ſub Chriſto fore prædictum fuerat; ad omnia (Deo volente) particulatim reſpondebimus, præter id, quod ſupra generatim reſpondimus. Quam reſponſionem noſtram volumus iis quoque accommodari, quæ objici poſſent ſcriptoribus Novi Teſtamenti, dum Veteris Teſtamenti loca citant, quaſi ea non recte ad rem citaverint, & longe aliter, atque eorum eſt ſententia, interpretati fuerint, & ſic quædam dixerint, quæ falſa eſſe appareat.

II. Sed jam tempus eſt, ut de ſecunda cauſſa agamus, unde dubitari poſſit de auctoritate alicujus libri; quam eſſe diximus, ignorari, quiſnam revera ejus ſcriptor fuerit.

Dicet enim quiſpiam, quamvis alioqui fateatur, Chriſtianam religionem eſſe veram, quiſnam mihi certum facit, ſcripta Novi Teſtamenti ab iis revera conſcripta fuiſſe, qui, ut tales, in inſcriptionibus aut proœmiis illorum nominantur, & ea conſcripſiſſe vulgo creduntur? Et cum nihil certi de hoc habeamus, nonne

aperte hloc ſeqnitur, incertum eſſe, quinam ea ſcripſerint; quando nulli alii nominari poſſunt, quos tam veriſimile ſit ea ſcripſiſſe, ut iſtos? Quod cum ita ſe habeat, undenam fieri poterit, ut debeam ſcriptis illis fidem adhibere, ſive in rebus ad doctrinam ſpectantibus, ſive in rebus ad hiſtoriam pertinentibus? Fides, quæ hiſtorico alicui libro adhibetur, eo potiſſimum inniti ſolet, quod conſtet, ſcriptorem, rem, uti geſta fuerit, probe tenuiſſe, & talem fuiſſe, quem haud veriſimile ſit voluiſſe mentiri. Atqui huic rei quomodonam locus eſſe poterit, ubi ignoratur ſcriptor? Pari ratione, quod ad res attinet ad doctrinam ſpectantes, ſi ſcriptori cuipiam fides adhibenda eſt, noſſe oportet, eum hominem fuiſſe doctum in eo genere doctrinæ, adeo ut ei merito credeodum ſit. Ut vero hoc ſciatur (ſi modo ſciri poteſt) an non neceſſe eſt, non duhium eſſe quiſnam fuerit ſcriptor iſte?

Reſpondeo, in univerſa hac ratiocinatione duo affirmari, aut pro conceſſis ſumi, quorum utrumque falſum cenſeri debet. Unum eſt, nihil conſtare de ſcriptoribus Novi Teſtamenti. Alterum, cum alicujus libri ſcriptor ignoratur, nihil ferme ſupereſſe, quo inniti debeat fides, quæ ei adjungenda ſit, ſive io rebus hiſtoricis, ſive io iis, quæ ad doctrinam ſpectant. Atque, ut id falſum eſſe oſtendam, quod priore loco commemoravi, quemadmodum proprie poſtulat, quod ab initio nobis faciendum propoſuimus, Dico, ſi ullius admodum antiqui ſcripti auctor non ignoratur, non ignorari certe auctores ſcriptorum fere omnium Novi Teſtamenti; immo plus horum actores ſciri, quam cujuſvis alterius ſcripti. Et ſane mirum eſt, neminem fortaſſe eſſe, qui audeat negare, aut etiam dubitare, quin liber aliquis, quantumvis antiquitus ſcriptus, eum habeat auctorem, cui communi hominum conſenſu tribuitur, niſi firma aliqua ratione aut teſtimonio ad id impellatur; & tamen hodie oonnullos inveniri, qui aut negent, aut dubitent, horum ſcriptorum auctores eſſe eos, quibus communi hominum conſenſu tribuuntur, immo quorum ſe eſſe ipſamet majore ex parte oſtendunt; cum interim nullum teſtimonium aut rationem habeant, qua ad hoc impelli queant. Et tamen multo minus de auctoribus horum ſcriptorum dubitari poſſe dicendum videretur, quam de auctore alterius cujuſvis ſimilis ſcripti, id eſt admodum antiqui. Cum enim hoc, quod ſciatur, quiſnam fuerit ſcriptor libri alicujus admodum antiquitus ſcripti, ex teſtimonio eorum, qui eo tempore, quo ſcriptus fuit, aut paulo poſt fuerunt, exque perpetuo conſenſu doctorum hominum pendeat potius, quam ulla ex re alia; quinam liber invenitur tam antiquitus ſcriptus, ut ſcripta iſta, qui tot teſtimonia, qualia dictum eſt, habeat, quot illa habent, & tam perpetuum conſenſum hominum prudentum de ſcriptoribus, quinam fuerint? Legantur ea quæ hac de re Euſebius ſcribit pluribus in locis hiſtoriæ ſuæ Eccleſiaſticæ. Et invenietur; uſque ad ipſius Euſebii ætatem, hoc eſt, per ducentorum & quinquaginta circiter annorum perpetuum ſpatium, poſtquam ſcripta illa conſcripta atque edita fuerunt, numquam fuiſſe in Eccleſia, qui dubitaret, quin quatuor, quæ habemus, Euangelia, liber Actorum Apoſtolicorum, Epiſtolæ omnes, quæ Pauli Apoſtoli eſſe dicuntur, præter eam, quæ ad Hebræos eſt ſcripta; prior Apoſtoli Petri, & prima Johannis Apoſtoli; hæc, inquam, omnia, ab iis ſcripta fuiſſent, quibus tribuuntur; iiſque ejuſmodi, quales à nobis in examinanda ſuperiore cauſſa deſcripti ſunt. Atque intelligetur, alios non paucos ſcriptores fuiſſe, qui vel eo tempore vixerunt, quo ſcripta iſta edita fuerunt, vel paulo poſt extiterunt, à quihus aperte teſtatum relictum fuit, auctores iſtorum ſcriptorum eos eſſe, quorum ipſa habent inſcripta nomina. Id quod nos hodie quoque magna ex parte videmus, ex ſcriptis, quæ ad noſtram ætatem pervenerunt Juſtini, Irenæi, & Clementis Alexandrini; qui omnes tres tempori illi proximi fuerunt, præſertim vero Juſtinus. Secuti ſunt deinceps perpetuo viri prudentiſſimi, iique ingenti numero, qui penitus aſſenſi ſunt, rem ita ſe habere. Et cum tot ac tantæ fuerint in Chriſtiana religione diſſenſiones, nullus tamen (quantum hiſtoriæ nos docent, & fama tulit) fuit unquam homo prudens & gravis inter eos, qui aperte ac libere Chriſti nomen profiterentur, qui dubitaret, quin ſupra enumerata ſcripta eorum eſſent, quorum eſſe dicuntur. Legitur quidem de quibuſdam, primis illis temporibus, *Iren. lib. 2. cap. 26. Euſeb. Hiſt. Ec. lib. 3. cap. 24.*, qui Judæi potius, quam Chriſtiani, dici debent, à quibus Pauli Epiſtolæ rejiciebantur. Sed non negabant tamen iſti eas Pauli eſſe; immo ſe idcirco eas non recipere profitebantur, quod Paulus, qui eas ſcripſerat, Legis divinæ per Moſem datæ proditor fuiſſet: & hodie quoque tales nonnulli inveniuntur. Ac præterea iſti ipſi haud magni faciebant ſcripta noſtrorum quatuor Euangeliſtarum, exceptis Matthæi ſcriptis. Sed & alii iſtorum ſimiles aut deteriores, diverſa diverſi ex ſupra enumeratis ſcriptis non receperunt. Non legitur tamen, eos negaſſe, illorum ſcriptores eos fuiſſe, qui dicebantur.

At dicet quiſpiam, ut demus, jure dubitari non poſſe, quinam ſupra enumerata Novi Teſtamenti ſcripta conſcripſerint, dubitari certe admodum jure poteſt, quinam reliqua alia conſcripſerint. Nam & veteres de illis omnibus dubitarunt, & de nonnullis hodieque dubitatur.

Ad hoc primum dico; etiamſi ſcripta iſta omnia rejicerentur, ſatis futurum alia recipi; illa, inquam, quæ quinam ſcripſerint, nihil vel dubitatur, vel dubitatum fuit unquam: quando nihil alicujus momenti in iſtis eſt, quod in illis quoque non ſit. Et ſane ſolæ Pauli Apoſtoli, quæ dicuntur, Epiſtolæ, (ea excepta, quæ ſcripta eſt ad Hebræos, quam etiamnum multi ei non tribuunt) quas, ut dictum eſt, ne ii quidem, qui eas rejiciebant, ab ipſo Paulo ſcriptas eſſe negabant, ſatis omnino eſſent ad ſententiam ferendam in omnibus iis, de quibus aliquo cum fructu in Chriſtiana religione diſceptari poteſt. At deinde addo, quod attinet ad poſteriorem Petri Epiſtolam, & ad Epiſtolas Jacobi, & Judæ (quarum unaquæque in ipſo initio nomen expreſſum habet illius, cui tribuitur, ut ejus, qui eam ſcripſerit) quantum ex hiſtoriis, aliiſque indiciis colligi poteſt, ideo quinam eas ſcripſiſſent, dubitatum ab initio fuiſſe, quod repertæ eſſent, poſtquam ex reliquis ſcriptis quaſi liber jam factus eſſet, ac conſtitutum fuiſſet, illa ſola, nec præterea alia, fide prorſus digna cenſenda eſſe, quod ad hiſtoriam attineret, & doctrinam Chriſti atque Apoſtolorum. Sed, cum poſtea, tempore procedente, ex indiciis huic rei aptis cognitum fuiſſet, iſtas Epiſtolas illorum ipſorum Apoſtolorum eſſe, exempta pleriſque dubitatio illa fuit, & ſic inter alias ſunt numeratæ: & ea quidem, quæ Jacobi eſt, ante duas reliquas. Quemadmodum etiam intelligi poteſt ex vulgatis codicibus Syriacis, in quibus illa extat, reliquæ duæ noo item; fortaſſe, quod de ea prius aliquid certi haberi cœptum eſt. Jam de duabus poſterioribus Johannis Epiſtolis, verum eſt, eas non ita communiter ab omnibus, ut Johannis Apoſtoli ſcripta, fuiſſe agnitas ac receptas, *Euſeb. lib. 3. cap. 19.* Sed tamen à pleriſque, ut tales, fuerunt receptæ, & ab illis etiam, qui de illarum ſcriptore, quiſnam videlicet fuiſſet, dubitabant, approbatæ, & fide dignæ exiſtimatæ. Cognitum enim fortaſſe fuit, illas ab ipſo initio hoc honore dignas habitas fuiſſe ab iis paucis ad quorum manus pervenerant. Quo magis vero tempus proceſſit, eo magis deinceps perpetuo & de his, & de aliis ſupra enumeratis ſcriptis firmiter creditum eſt, illorum auctores eos fuiſſe, qui vulgo exiſtimantur; adeo ut per plura ſæcula, cum adhuc in Chriſtiana Eccleſia magni momenti diſſenſiones eſſent, non ſecus atque, uſque ad noſtra tempora, poſtquam diſſenſiones iſtæ deſierant, ſicut de illis, ita & de his, vix ullus homo, intelligens exiſtimatus, dubitare inventus fuerit. Tametſi vero, quo magis tempus procedit, eo etiam

magis

magis ab eo tempore, quo conſcripta fuerunt, ob eamque rem à monumentis abſumus, & indiciis auctorum uniuſcujuſque ipſorum; tamen omnino credendum eſt, perpetuum iſtum omniumque communem conſenſum (maxime vero ejuſmodi hominum, qui non modo alioqui inter ſe diſſentiant, ſed plane contrarias opiniones habeant, quas quilibet ipſorum cum ſcriptis iſtis convenire contendat) de auctoribus prædictis, ob idque de auctoritate eorum, quæ diximus, ſcriptorum, non caſu extitiſſe, ſed propter teſtimonia aliaque aperta ejus rei argumenta, quæ procedente tempore in dies magis apparuerint, & confirmata fuerint. Quod attinet ad Epiſtolam ad Hebræos ſcriptam, non dubium eſt quin ad hunc uſque diem immo hodie multo magis, quam pluribus retro actis ſeculis, dubitatum fuerit, ac dubitetur, quiſnam eam ſcripſerit. Opinio enim vulgo recepta, eam eſſe Pauli Apoſtoli, non paucas nec leves difficultates habet: & ego quidem, me ex illorum numero eſſe fateor, qui ægre adducuntur, ut id credant. Nam præter alias rationes, quæ inde me retrahunt, videtur mihi ipſa in univerſum ſcribendi ratio auctoris illius Epiſtolæ admodum diverſa ab ea, quam ſequutus eſt Paulus, quamvis æque divina. Ne quidquam dicam de ſtylo, eoque, quem Græci characterem vocant, illius Epiſtolæ; qui, ut Græcæ linguæ periti aſſerunt, admodum diſſimilis eſt characteri, & ſtylo aliarum Pauli Epiſtolarum: quandoquidem hodieque multi ſunt, qui omnino volunt, eam Judaico ſermone fuiſſe conſcriptam; refragrantibus pluribus iiſque apertis indiciis, quæ in ipſa reperiuntur, contrariæ ſententiæ. Ingenue igitur fateor, de ſcripto hoc non ſine cauſſa dubitari, num illius auctoris fuerit, cui communiore conſenſu tribuitur. Nihilominus tamen (ut interim de altero agamus, quod falſo ſumi diximus in ratiocinatione illa, qua explicata eſt in quæſtione noſtra hæc ſecunda cauſſa fidei, libro alicui minime adhibendæ) dico, etiamſi nomen auctoris alicujus ſcripti ignoretur, non tamen ejuſmodi ſcriptum nullius auctoritatis exiſtimandum eſſe, aut etiam minoris, quam ſi non ignoraretur, ſive in iis, quæ ad hiſtoriam, ſive in iis quæ ad doctrinam ſpectant; dummodo conſtet, ſcriptum iſtud ab iis, qui optime noverant, an ea vera eſſent, quæ in ipſo continentur, verax exiſtimatum fuiſſe. Atqui hoc in ea Epiſtola contigiſſe cernimus: ea ſiquidem primis illis temporibus, id eſt, cum adhuc multi eorum viverent, qui cum ipſis Apoſtolis conſuetudinem habuerant, ut aperte ex hiſtoris * colligi poteſt, quamvis multi ex Romana Eccleſia, aut etiam ipſa Eccleſia Romana contradiceret, generatim ab omnibus Chriſtianis approbata fuit; adeo ut illi ipſi, qui contradicebant, ab aliis potius in eo diſſentirent, quod nollent, eam ab Apoſtolo Paulo ſcriptam fuiſſe, quam ulla alia in re. Eam autem antiquitus admodum approbatam fuiſſe, fidem inter cætera facit vulgatus codex Syriacus Novi Teſtamenti; quippe in quo illa extet. Reliqua eſt Apocalypſis, quod ſcriptum ſemper communi conſenſu tributum fuit Johanni Apoſtolo & Euangeliſtæ. Multi tamen hac de re dubitarunt. Verum Juſtinus, † qui eo propemodum tempore vixit, quo conſcriptum fuit, illud ut Johannis, quem diximus, opus citat, eique, quemadmodum etiam Euſebius teſtatur, aperte tribuit. Irenæus * autem, qui paulo poſt Juſtinum extitit, quique ſimiliter, ut ipſemet affirmat, proximus fuit ei tempori, quo viſio illa ejus ſcriptori contigit non ſolum (id quod etiam idem † Euſebius teſtatur, ipſis Irenæi verbis citatis) aſſerit, ſcriptum iſtud eſſe Johannis Apoſtoli; ſed etiam non obſcure ait, id teſtimonio eorum confirmatum ſua ætate fuiſſe, qui ipſum Johannem de facie cognoviſſent. Quocirca non videtur, propter parvam aliquam aut etiam magnam diſſimilitudinem rationis ſcribendi in univerſum, ac ſtyli ab aliis ejuſdem Johannis ſcriptis longe diverſi generis (quæ omnium fortaſſe rationum potiſſima eſt, quæ afferuntur ad probandum, ſcriptum illud non eſſe ipſius) debere aut poſſe dubitari, quin ejus ſit opus; maxime cum ſimul adſint tot alia teſtimonia, & conjecturæ, ut illi ipſi, qui prorſus negarent, ejus eſſe, illudque rejecerunt, coacti fuerint fateri, à quoniam conſcriptum fuiſſe, qui perſuadere voluerit, iſtum ipſum Johannem illud conſcripſiſſe. Atque hæc ſatis ſint de ſecunda hac cauſſa.

III. Tertia cauſſa, propter quam diximus dubitari poſſe de auctoritate alicujus libri, hæc eſt; videlicet ſi conſtet, aut juſta ſuſpicio ſit, librum fuiſſe immutatum ac depravatum. Ubi primum animadvertendum eſt, neceſſe eſſe, ut depravatio ſit vel totius hiſtoriæ aut doctrinæ in univerſum, vel ſingularium aliquot locorum, ex quibus ipſa hiſtoria aut doctrina non immutetur. Si enim vel partis tantum eſſet hiſtoriæ aut doctrinæ, vel locorum, ex quibus ipſa hiſtoria aut doctrina immutaretur, id facile aliqua ratione appareret; propterea quod non eſſet convenientia illius partis cum reliquis, immutatioque iſta latere non poſſet, præſertim doctrinæ. Itaque appareret in libro repugnantia, aut parva ejuſdem ſecum conſenſio: quod, jam diximus, &, ut hoc loco licet, probavimus, non deprehendi in Novi Teſtamenti libro: quin potius in eo inveniri mirabilem ubique conſenſum atque concentum; adeo ut hoc ſolum, ſi quis conſideret, quot ſcriptores, & ſcripta in eo contineantur, ſatis eſſe debeat, ut quilibet judicio præditus ei fidem vel maximam adjungat. Jam vero, ut depravatio ſit totius doctrinæ aut hiſtoriæ in univerſum, id fieri prorſus nequit, ſi modo id firmum maneat, quod ſupra oſtendimus; iſta videlicet ſcripta eorum eſſe, quibus tribuuntur: neque enim alioqui illorum ſcripta eſſent, ſed aliorum. Quodſi depravatio eſt aliquot locorum ſingularium, ex quibus nec doctrina nec hiſtoria immutetur, quidnam hoc momenti habet? Aut quam vim habere poteſt, ut libro alicui fides minime habeatur in iis, quæ alicujus ſunt momenti? Nam ſi quis dixerit, ex depravatione in rebus levioribus jure dubitari poſſe, ne hoc idem in rebus gravioribus acciderit: reſpondebo, jam hic, ut demonſtratum eſt, pro conceſſo ſumi, in rebus gravioribus hoc non accidiſſe. Sed videamus præterea, quænam probationes, aut conjecturæ adſint depravationis, ſive ex toto ſive ex parte, ſcriptorum Novi Teſtamenti. Quod attinet ad probationes, eas oportet aut ex teſtimoniis hominum dignorum quibus fides habeatur, aut ex validis rationibus proficiſci. Jam teſtimonia ejuſmodi nulla adſunt. Quinimmo ſumma omnino reverentia, in qua hæc ſcripta fuerunt apud omnes, qui antiquioribus temporibus inter Chriſtianos alicujus nominis erant, aperte nobis teſtatur, iſtos exiſtimaſſe, ea neque ex toto, neque ex parte depravata fuiſſe. Alii homines digni, quibus hac in re fides habeatur, nulli invenientur. Etenim, ſi Chriſtiani non ſint, fieri poteſt, ut ſic locuti ac teſtati fuerint ex animi perturbatione, atque ut eo minus vera exiſtimetur Chriſtiana religio, quam nos in hoc quæſtionis noſtræ capite veriſſimam pro conceſſo ponimus. Sin Chriſtiani quidem ſint, ſed parvæ, aut nullius actoritatis, quodnam pondus habere poterit eorum teſtimonium? Et niſi admodum antiqui fuerint, iiſque temporibus proximi, quibus ſcripta iſta conſcripta ſunt, qui teſtari vere potuerint, ea poſtmodum corrupta fuiſſe ac depravata? Validas porro rationes, quibus corruptio hæc ac depravatio probari queat, ego quidem nullas video. Si quis enim argumentando eam colligere velit ex rebus manifeſto falſis, vel inter ſe repugnantibus aut diverſis, quæ in ipſis ſcriptis legantur; jam dictum eſt, res ejuſmodi minime in eis inveniri; aut certe non tales, quæ ullius ſint momenti, & idcirco non aptas ne ad ſuſpicionem quidem inducendam depravationes ipſorum. Quod ſi quis fortaſſe eam probare

* Euſeb. lib. 3. cap. 3. & lib. 6. cap. 14. † In colloquio cum Tryphone lib. 4. cap 17. Euſeb. lib. 4. cap. 18. Tertull. ſimiliter Johanni Apoſtolo librum Apocal. tribuit lib. 3 adverſus Marcionem. * Iren. lib. 4. cap. 17. & lib. 5. circa finem. † Euſeb. lib. 5. cap. 8.

velit ex variis lectionibus, quæ habentur plurium in ipſis locorum. Dico, quamvis neceſſarium quodammodo ſit, unam tantum eſſe veram lectionem, alias vero falſas, non tamen dici poſſe, ſcripta illa eſſe depravata; immo jure poſſe affirmari, ea valde conſervata eſſe. Nullum enim eſt ſcriptum, in quo temporis longinquitate, ob varias incidentes cauſſas, multa aliqua ratione non immutentur. Quamobrem inter antiqua ſcripta illud minus depravatum cenſeri debet, cujus pluribus in locis variæ lectiones extant. Ut veriſimile ſit, in quolibet loco, quem tempus immutavit, veram lectionem inter ipſas extare; quam lector, ratione duce, & collatione aliorum locorum ſimilium, aſſequi atque amplecti poſſit. Magis vero depravatum illud exiſtimandum eſt, cujus nuſquam ulla extat varia lectio. De ſcriptis loquor, quæ in complurium manus pervenerint, & quorum neceſſe ſit multa exempla decurſu temporis ſcripta fuiſſe; qualia præ cæteris omnibus fortaſſe ſunt Novi Teſtamenti ſcripta. Quot libros antiquitus conſcriptos habemus, quorum variæ lectiones ſi ad noſtram notitiam perveniſſent, oon dubitaremus fortaſſe, ut facimus, de ipſorum ſententia in locis innumeris; nec opus eſſet, ut nos tantopere torqueremus, quo aſſequi poſſimus, quemadmodum modo hic, modo ille locus legendus ſit, quando liquido apparet, fieri non poſſe, ut ibi ita ſcriptum fuerit, quemadmodum legitur? Jam igitur, ut de conjecturis agamus depravationis ſcriptorum Novi Teſtamenti, ſi quiſpiam dixerit, admodum veriſimile eſſe, tot ſæculorum ſpatio, cum tot exempla eorum deſcripta fuerint, ea pluribus in locis fuiſſe immutata; id ſane non negabo. Sed ſimul dicam, ex variis lectionibus apparere poſſe veſtigia immutationis, qualiſnam ea fuerit.

Quod ſi quis præterea dixerit, veriſimile eſſe, ut ii, qui in Chriſtiana religione inter cæteros principatum in orbe terrarum obtinuerunt, quorumque de ipſa religione ſententiæ prævaluerunt, tot ſæculis, quibus regnarunt, multis in locis religionis ipſius libros corruperint, eorumque verba, ad ſuam ſententiam illa accommodando, immutaverint;

Reſpondebo ſimiliter, me non oegare, quin veriſimile ſit, eos tentaſſe, aut cogitaſſe id facere. Verum, tam magnum exemplorum numerum, qui variis in linguis ſemper horum librorum per terrarum orbem diffuſus fuit; tot veteres, qui aut explanationes & commentaria in eos ediderunt, aut de rebus ad Chriſtianam religionem ſpectantibus ſcripſerunt, à quibus ſæpe ſæpius ex his libris aut verba aut ſententiæ citantur, id illis non permiſiſſe. Cujus rei ſatis manifeſtum indicium eſſe poteſt, quod nulla eſt opinio, de qua diu olim diſputatum fuerit, quæ ex iiſdem codicibus, quos à ſe conſervatos ipſi approbant, non poſſit, ut antea, diſputanda ſuſcipi; quodque ex his ipſis codicibus gloriantur hodie innumeri ſe detegere iſtorum (ut quidem eam ipſi vocant) tyrannidem, ac falſitatem innumerabilium ab eis receptarum opinionum. Quanquam præterea & cootra hanc, & contra quamcumque aliam conjecturam, quam quis in medium afferre poſſit depravationis ſcriptorum Novi Teſtamenti, conjectura quædam pugnat longe illis gravior, quæ ſola eas omnes diluere atque evertere poteſt. Ea eſt, quod pluſquam veriſimile cenſeri debet, Deum, cujus bonitas, & providentia infinita eſt, non permiſiſſe, ut illa ſcripta, quibus continebatur potiſſima, quam ſui ipſius ſuæque voluntatis ſimulque ſalutis noſtræ, humano generi, toto hoc ab orbe condito tempore, largitus eſt, notitia; quæque ut talia, quæ eam continerent, à vere piis in ipſum Deum hominibus ſemper recepta fuerunt, ulla ratione depravata ac corrupta fuerint. Nam, ſi quis, hoc veriſimillimum eſſe, negare velit, neceſſe eſt etiam, ut neget, aut Chriſtianam religionem eſſe veram, adverſus id, quod hoc loco pro conceſſo ponitur; aut Novi Teſtamenti ſcripta ab iis conſcripta fuiſſe, qui ea conſcripſiſſe exiſtimantur, adverſus id, quod jam probatum eſt, immo in hac ipſa diſputatione de ſcriptorum illorum depravatione, jam firmum conſtitutumque habetur. Quamobrem plura de hac tertia cauſſa verba minime facientes, jure poſſumus ulterius progredi, præſertim cum de ea iterum dicendum ſit, ubi ſeparatim de Veteris Teſtamenti ſcriptis agetur; ibique addendum, ſi quid hoc loco prætermiſſum fuerit.

IV. Reſtat igitur quarta & poſtrema cauſſa, quam pauciſſimis verbis expediemus. Quandoquidem nulla (quod ſciam) teſtimonia extant hominum hac in re fide dignorum, quod Novi Teſtamenti ſcriptis, ſi modo Chriſtiana religio vera eſt, fides non ſit adhibenda. Et ſane quidem, ſi ab aliquibus veteribus Chriſtianis, de quorum ſanctitate, & hujus ipſius rei cognitione, ex hiſtoriis aperte conſtaret, ſimpliciter teſtatum deprehenderetur (etiam nulla ejus rei ratione allata) non debere ſcriptis iſtis fidem adjungi; hoc ſolum ſatis eſſe poſſet ad detrahendam illis fidem, aut cete eam valde dubiam ſuſpectamque reddendam. Verum, ut dixi, quod hoc deprehendatur, nihil ſcio; nec fieri ferme poteſt, ut tale quid ad noſtram notitiam pervenerit: cum nemo unquam vulgo verus Chriſtianus exiſtimatus fuerit, qui de auctoritate eorum ſcriptorum in univerſum dubitaverit, nedum affirmaverit, in rebus ad Chriſtianam religionem pertinentibus, ſcriptis illis credendum non eſſe, neque eis ſtandum.

Hactenus nobis videmur ſatis aperte demonſtraſſe, ſi concedatur, Chriſtianam religionem eſſe veram, nullam eſſe cauſſam, cur dubitari debeat de auctoritate ejus libri, qui Novum Teſtamentum appellatur. Ex quo, ut ab initio diximus, neceſſario ſequitur, non eſſe ſimiliter, cur dubitetur de auctoritate ejus libri, qui appellatur Vetus Teſtamentum, cum is à Novo Teſtamento manifeſte confirmetur. Nulla ſiquidem ſcripta hoc loco ad eum librum pertinere agnoſcimus, præter ea, quæ Chriſti, & Apoſtolorum ejus tempore, jam, ut ſacra, in Judaico populo recepta fuerant, atque ejuſmodi, quibus prorſus fides adhibenda eſſet. Hæc ſunt illa omnia, quæ hodie quoque Judæi, ut talia, approbant & agnoſcunt; quæ denique ipſorum Bibliis continentur, & univerſe apud Chriſtianos ſine controverſia plenam auctoritatem obtinent. Quare nihil hic eſt opus agere vel de duabus prioribus, vel de quarta earum cauſſarum, quas de Novo Teſtamento verba facientes examinavimus, ex quibus induci quiſpiam poſſit ad fidem alicui libro minime adjungendam; cum nulla ex iſtis tribus, ob jam expoſitam cauſam, locum habere poſſit in Vetere Teſtamento, ſi Novi auctoritas agnoſcatur. De tertia tantum nonnihil agendum erit. Sed prius tamen aliquid mihi dicendum videtur de ipſo Moſe, qui præcipuorum Veteris Teſtamenti librorum ſcriptor fuit, in quibus non modo reliquorum omnium, verum etiam totius (ut ſic dicam) religionis fundamenta continentur.

Audivi enim aliquoties, doctos quoſdam viros libris iſtis objicere, quod in eis ea narrentur, quæ longiſſimo tempore ante Moſem, qui eos ſcripſit, natum evenerint, nedum is potuerit ex propria ſcientia (ut loquuntur) illa ſcribere, atque, ut facere videtur, aſſerere, & idcirco cauſſa ſit, cur ejus dicto non ſit ſtandum.

Hæc objectio tametſi aliquid coloris habet, tamen, ut mox oſtendemus, nullam vim habet ipſa per ſe. Primum igitur animadvertendum eſt, rationem hanc longinquitatis temporis inter ſcriptorem, & res, quas ſcribit, poſſe quidem hanc vim habere, ut ipſi indubitata fides minime adhibeatur, non tamen per ſe ipſam efficere poſſe, ut nihil ei credi debeat. Alioqui rejiciendi penitus eſſent complures celebres hiſtorici, qui de rebus ſcripſerunt ab eorum ætate longe remotis. Et tamen non ſolum iſti penitus non rejiciuntur, ſed etiam generatim non mediocris fides illis adjungitur, ut Livio, Plutarcho, & aliis non paucis. Hoc autem ideo dico, quod, etiamſi hic quæri tantum videatur de plena fide adhibenda: tamen, ut poſtea dicetur, ad rem etiam plurimum facit, ſcire, num hiſtoriis, de quibus agimus, debeat aut poſſit ea fides adhiberi, quæ

aliis

aliis multis, de quibus tamen nihil certi habemus. Deinde vero dico, quod Moſes ea ætate vixerit, quæ remotiſſima fuerit ab eo tempore, quo multa evenerunt eorum, quæ narrat, hoc per ſeipſum non debere fidem illis quidquam detrahere. Etenim aut volumus, Moſem talem fuiſſe, cui fides haberi poſſit in iis, quæ ſcribit ſuo tempore eveniſſe, quæque ipſe optime noverat, an vera necne eſſent, & quomodo prorſus ſe habuiſſent: aut nolumus fuiſſe talem. Si nolumus talem fuiſſe, vanum eſt commemorare magnum illud intervallum, quod eſt inter res quaſdam ab ipſo ſcriptas, & tempus quo ipſe vixit; quaſi tacite dicere velimus, in rebus, quæ vel proxime; vel ipſius tempore extiterant, deberi aut poſſe illi credi. Sed oportet aperte dicere, non debere illi quidquam credi; ac ne illa quidem, quæ ſibi ipſi acciduſſe narrat, aut quibus ſe interſuiſſe affirmat, nedum aliud quidpiam. Sin autem volumus, eum talem fuiſſe, cui fides haberi debeat ſaltem in iis, in quibus nullo pacto falli potuerit; & concedimus, eum hominem inſigniter ac conſulto mendacem ac mentientem minime fuiſſe; neceſſe eſt, ut pariter velimus & concedamus, veriſſima eſſe, quæ ſcripſit, quantumvis longo temporis ſpatio ab ejus ætate diſſita, maxime vero id, quod vel minus veriſimile videtur, vel minus potuiſſe ab ipſo reſciri; hoc eſt hunc, quem videmus, mundum à Deo creatum fuiſſe, & quomodo. Narrat enim idem Moſca de ſe ipſo, idque conſtanter aſſeverat (qua in re fieri non poteſt, ut ſalſus fuerit) ſe in tam alto gradu apud Deum fuiſſe, & uſque ad mortem adeo illi charum, utque ipſe ait, neceſſarium ac familiarem, ut hoc verum eſſe nequeat, quin ſimul verum ſit, eum non ſolum reſcire potuiſſe ea, quæ longiſſimo temporis ſpatio ab ipſius ætate diſtabant, maxime vero ea, quæ proprie ad ipſum Deum pertinebant, ſed etiam eum certo illa reſciviſſe, ptout ab ipſo ſcripta ſunt. Alioqui Deo chariſſimus atque intimus fuiſſet homo ſceleſtus & indignus qui viveret, qui videlicet auſus fuiſſet ea ſcribendo aſſeverare, non modo de aliis, ſed de ipſo Deo, deque ejus operationibus, quæ ſibi comperta non eſſent, & tam graviter alios fallere. Sed jam ad propoſitum noſtrum revertamur.

Dico igitur, non poſſe quidquam dubitari de auctoritate libri, qui Vetus Teſtamentum appellatur, niſi ſi quis dixerit, ab eo tempore, quo Novum Teſtamentum conſcriptum fuit, fuiſſe Vetus Teſtamentum pluribus in locis corruptum ac depravatum; quos cum plane noſſe nequeamus, eſſe cur de omnibus ejus libri locis dubitemus. Verum quiſnam erit, qui vere affirmare iſtud poſſit? Præterea, ut non tantum de certitudine, ſed de ſuſpicione quoque agamus, aut depravatio iſta caſu evenit, aut data opera. Si caſu; quinam liber eſt, in quo hoc idem evenire non potuerit? Ergo, ſi ob iſtam cauſſam dubitandum eſt de omnibua, quæ hodie in Vetere Teſtamento leguntur, quaſi aliter legantur ac ſcripta fuerint, oportet ob hanc ipſam cauſſam in eodem dubio verſari circa omnes, qui ubique extant, libros; ac propterea, quod ad hiſtoriam attinet, nihili facere quemcumque, qui legatur, librum. Jam vero quis neſcit, librorum depravationes, quæ caſu eveniunt, præter quam quod levioris momenti eſſe conſueverunt, plerumque tales eſſe, ut earum in ipſis locis indicium aliquod appareat; eoſque qui judicio non ſunt deſtituti, optime noſſe, quinam eſſe queant ſuſpecti loci, qui rurſus ejuſmodi, ut in iis depravatio ulla caſu evenire minime potuerit? Sin autem depravatio iſta data opera evenit, neceſſe eſt Judæos id feciſſe, quandoquidem illi perpetuo tanquam cuſtodes ejus libri fuerunt. Judæos vero haud veriſimile eſt, ut apparet, aliud depravare aggreſſos fuiſſe, niſi aliquot loca, in quibus aliquo modo verba fierent de futuro Meſſia, quæ ſatis aperte intelligerentur de Jeſu Nazaræno, quem ipſi in crucem ſuſtulerunt, vere dicta eſſe, & in eo impleta fuiſſe: aut loca alia, quæ quavis tandem ratione eis adverſarentur, ac fidem facerent pertinaciæ ipſorum. Quæ depravatio nihili facienda eſt. Cum jam pro conceſſo hic ponatur, non recipi Vetus Teſtamentum, quin ſimul recipiatur Novum, in quo apertiſſime continetur quidquid pertinet ad cognitionem Jeſu Nazaræni, ut Meſſiæ in Vetere Teſtamento promiſſi, & ad excellentiam, & gloriam ipſius, & ſimul ad Judaici populi perverſitatem. Poſtremo conſiderandum eſt (diſputet contra quivis) ſi recipiatur Novum Teſtamentum, non poſſe ad ipſam religionis ſummam quidquam fere momenti habere, quamcumque Veteris Teſtamenti depravationem, cum nihil non levis momenti potuerit eſſe in Vetere Teſtamento, quod Novo non contineatur; nec quidquam illius recipiendum ſit quod non conveniat cum iis, quæ in hoc ſunt ſcripta. Adeo ut utilis quidem plures ob cauſſas ſit lectio Veteris Teſtamenti iis, qui Novum recipiunt, id eſt, hominibus Chriſtianæ religionis, ſed non tamen neceſſaria. Hocque ideo dictum volumus, ut eodem tempore reſpondeamus iis (ſi tales fuerint) qui, ut auctoritatem Veteris Teſtamenti minuant, atque oſtendant, ſcripta illa fuiſſe depravata, dicturi ſint, multa in eo legi, quæ nihil prorſus cum quibuſdam conveniunt, quæ in Novo Teſtamento leguntur. Quandoquidem iſta ſuo tempore & vera fuerunt & ſancta. Sed poſtea qualitatem mutarunt, cum mutatum eſt Teſtamentum (ut etiam ipſa nomina indicant, Vetus & Novum) id eſt fœdus, quod pepigit Deus cum populo ſuo.

CAPUT II.

In quo hoc idem demonſtratur iis, qui nondum credunt Chriſtianam religionem eſſe veram. Primum iis, qui credunt aliquam eſſe, aut eſſe poſſe veram religionem. Deinde iis, qui exiſtimant, nullam veram religionem eſſe poſſe.

OStendimus, ut quidem nobis videtur, quantum ſatis eſt, nullam eſſe cauſam, cur quis dubitare debeat de auctoritate librorum Veteris, & Novi Teſtamenti, ſi modo concedatur, religionem Jeſu Nazaræni, qui dicitur Chriſtus, eſſe veram. Sequitur nunc, ut videamus, quemadmodum auctoritas horum librorum probari poſſit, ubi quis dubitet, an religio iſta ſit vera, necne; aut etiam firmiter credat, eam eſſe falſam. Et quanquam non ſoleat ejuſmodi de re his conditionibus diſputari, cum vanum eſſe videatur conari cuiquam perſuadere, fidem adjungendam eſſe libris quibuſdam de religione agentibus, quam veram eſſe, jam conſtans non ſit opinio: tamen tentabimus breviter exponere, quæ hic etiam dici poſſe arbitramur.

Neceſſe eſt igitur primum in hoc diſputationis noſtræ capite talem diſtinctionem facere. Nam aut is, qui dubitat de veritate religionis Jeſu Chriſti, eamve falſam etiam penitus eſſe exiſtimat, credit eſſe, vel eſſe poſſe religionem aliquam veram: aut credit, religiones omnes, quæ ſunt, vel eſſe poſſunt, eſſe falſas; & idcirco aut negat, Deum eſſe, aut non concedit, illius cura & providentia homines ſingulatim regi & gubernari. Communis quædam utrique iſtorum ratio, qua videlicet illis probari queat libris ſupra dictis fidem adjungendam eſſe, hæc foret; Nempe illis demonſtrare, Chriſtianam religionem eſſe veram. Jam enim oſtenſum eſt, ſi hoc probetur, nullam cauſam eſſe, cur id fieri non debeat. Quanquam vero hæc res ejuſmodi eſt, quæ longam diſputationem requirat, ipſaque per ſe magnum plane volumen poſtulet: tamen, quatenus breviſſima, qualem hic inſtituimus, ſcribendi ratio fert, videbimus, ut aliquid de hoc dicamus, ratione habita, idque ſeparatim alterius ab altero, utriuſque generis iſtorum hominum.

I. Quantum igitur ad eum attinet, qui credit eſſe, vel eſſe poſſe aliquam veram religionem, videre nequeo, ſi modo is judicio ſit præditus, quomodo clare non perſpiciat, Chriſtianam religionem non ſolum alias

Digitized by Google

omnes longe antecellere, ſed etiam omnia habere, quæ in religione aliqua vera deſiderari poſſint, adeo ut aut hæc ſola ſit vera, aut nulla vel ſit, vel eſſe poſſit non falſa.

Sed dicet quiſpiam: Quanam ratione vis, me quidquam de Chriſtiana religione judicare poſſe, cum neſciam qualiſnam ſit iſta Chriſtiana religio, propter tot tamque diverſas immo contrarias opiniones, quæ antiquitus fuerunt, hodieque ſunt, de rebus ad eam pertinentibus?

Reſpondeo, iſtas tot tamque diverſas, aut etiam contrarias opiniones, nihil impedire, quominus de ſumma quadam conſtare poſſit ejus religionis; quæ ſumma ſine dubio id eſt, in quo omnes, qui eam religionem, profitentur, videntur convenire; *præcepta* ſcilicet ſanctiſſima quæ in ipſa dantur, *promiſſaque* admirabilia vereque Deo digna, quæ in ipſa continentur: quibus duabus rebus tanquam partibus, omnis religio potiſſimum conſtat. Quænam vero alia religio unquam fuit, aut eſſe poteſt, in qua tanta, nedum major, vitæ innocentia ac probitas vera præſcribatur, tamque nedum magis, ab omni ſuperſtitione aliena, & ab omni quamvis minima cauſſa irriſionis ſibi conciliandæ, quam illa eſt, quam omnes, qui Chriſtianos ſe eſſe profitentur, agnoſcunt præſcribi in Chriſtiana religione? Quin potius, quænam alia religio eſt, cujus præcepta, ſi cum præceptis Chriſtianæ religionis comparentur, non videantur tanquam exiguum & obſcurum aliquod lumen ſoli oppoſitum atque collatum? Jam quod attinet ad promiſſa, quis eſt, quin videat, ne excogitari quidem poſſe ulla nec ſublimiora nec magis divina, quam illa ſint, quæ Chriſtianæ religionis auctor, iis fecit qui eam colerent? Adde quod modus iſta præcepta dandi, iſtaque promiſſa faciendi, qualem eum fuiſſe conſentiunt omnes, qui Chriſtiani appellantur, adeo rarus ac perfectus eſt, ut in ſummam admirationem adducat quemcumque eum diligentius conſiderantem. Hic enim is, qui præcepit, primus etiam omnium ea, quæ præcepit aliis, ipſe fecit; idque maniſeſte atque abſolute, ut non minus docuerit, quæ facienda ſint, ſuo ipſius exemplo, quam verbis. Idemque ipſe, poſtquam palam & in oculis omnium ea via inceſſiſſet, quam aliis monſtraverat, eo pervenit, quo illam ducere affirmaverat; promiſſaque illa eſt adeptus, quæ aliis fecerat, unaque poteſtatem conſecutus ea aliis præſtandi, quemadmodum ſe facturum promiſerat. Quæ igitur alia religio cum hac in his rebus æquari poteſt, præſertim vero in poſtrema hac parte? Nam quæ alia eſt, in qua evenerit, ut is, qui ejus auctor & princeps eſſet, promiſerit ſeipſum daturum præmium à ſe propoſitum iis, qui ipſius præcepta ſervaſſent? aut illud idem præmium ipſe obtinuerit, nedum facultatem illud aliis dandi? Promiſit Moſes, Legem, quam ipſe dedit, conſervantibus, multa felicia in hac vita, quorum non apparet ipſum, niſi minima ex parte, participem fuiſſe: qui toto fere tempore, quo vixit, laboribus & moleſtiis circumdatus fuit; & ne datum quidem in ipſo vitæ extremo illi eſt, ut in eam regionem ingrederetur, quam Deus perpetuo poſſidendam ei populo dederat, quem ipſe eo ducebat, nedum ut ipſe eum illuc introduceret, plenumque tot ſuorum laborum fructum cerneret. Mahometes ſimiliter iis, qui religionem à ſe promulgatam coluerint, promiſit poſt hanc vitam gaudia, & voluptates magnas, quarum hactenus illum partem ullam adeptum fuiſſe, nullum indicium extitit. Quinimmo conſtat hodie, aut conſtare creditur, ubinam corpus illius ſit, vita omnique ſenſu deſtitutum jam inde à mille circiter annis.

Nam ſi quis diceret, ſi ea quidem vera eſſent, quæ auctori Chriſtianæ religionis eveniſſe dixi, nulla alia diſputatione opus futurum, cum ex illis neceſſàrio concludendum foret, hanc religionem eſſe veriſſimam: verum de ipſis dubitari, aut etiam firmiter credi, fabulas eſſe ac mendacia.

Reſponderem, quod pertinet ad illud, de quo hic agitur, nihil opus eſſe inquirere, an iſta ſint vera, necne. Sed ſatis eſſe, in Chriſtiana religione ita affirmari, ut à me dictum eſt, ad hoc, ut hæc religio cum aliis omnibus conferatur; poſitis videlicet ita, quæ in illia affirmantur, ac demonſtrato, hanc illis longe antecellere, paribus alioqui conditionibus, hoc eſt, pro conceſſo ſumpto, eandem prorſus fidem adjungi omnibus, quæ vel in hac, vel in illis affirmantur. Quanquam ea, quæ in Chriſtiana religione ejus aucturi eveniſſe affirmantur, idoneis probationibus non carent; ejuſmodique eorum indicia apparuerunt, ut, qui audeat plane contrarium aſſerere, id eſt, fabulas ea eſſe ac mendacia, oſtendat ſe non admodum intelligentia pollere, ac temerarium eſſe; quemadmodum inferius demonſtrabitur. Cum igitur, ſi id tantum conſideretur, quod de rebus ad Chriſtianam religionem pertinentibus, veritatis vi plane cogente, omnes, qui eam profitentur, affirmant, ſemperque affirmarunt, facile cognoſci poſſit, quantopere cæteris ea ſit anteferenda; quidnam (putas) foret, ſi omnium rerum præcipuarum ad eam pertinentium veritas nota eſſet? Quæ tamen hodie quibuſdam paucis eſt nota, qui præter modum obſtupeſcunt divinam & admirabilem ſapientiam, quæ in ipſa tota, in ſinguliſque ejus partibus coutinetur; atque aperte vident aut nullum prorſus locum habere, aut facillime everti poſſe, quidquid contra ipſam afferri vel ſolet, vel etiam poteſt: cum pleraque ex iſtis ideo afferantur, quod per errorem falſo ponunrur quædam quaſi maxime ratæ ac neceſſariæ ſententiæ in ea religione; quodque adhuc ex parte ignoratur, quemadmodum de quibuſdam ex præcipuis rebus ad ipſam ſpectantibus ſentiendum ſit. Quos errores tunc mihi explicandos reſervo, ſi unquam Deo placuerit, ut plene de veritate hujus ſacratiſſimæ ſanctiſſimæque religionis ſcribam; ubi ad omnia graviora reſpondebo, quæ contra eam poſſunt afferri. Quod vel ex toto, vel ex parte alii quidam jam tentatunt; ſed quia iſtis non recte ejus arcana nota erant, & ob eam cauſſam multa adverſariis conceſſerunt, quæ falſo de ea pro veris ponunt, hinc factum eſt, ut minime iis ſatisfacere potuerint, qui acuti fuerunt & excelſo ingenio præditi. Poteſt igitur, ut ad rem noſtram redeamus, vel ex eo ſolo, quod de Chriſtiana religione ab iis ſemper affirmatum eſt, qui eam ſunt profeſſi, facile, quicumque judicio penitus deſtitutus non ſit, cognoſcere, quantopere hæc religio cæteris omnibus ſit anteponenda; &, ſi ulla quæpiam vera religio in terris eſt, aut eſſe poteſt, hanc illam eſſe. Quinetiam quando generatim ii, qui unquam ſe Chriſtianos eſſe profeſſi ſunt, quantumvis diverſas ac repugnantes inter ſe opiniones alii ab aliis habueint, faſſi ſunt, in libro, qui Novum Teſtamentum appellatur, ſummam religionis ipſorum contineri, poteſt, qui de ejus veritate dubitet, librum illum accurate legendum ſibi ſumere; & ſane, niſi plane ſtolidus fuerit, nec apud animum ſuum jam ſtatuerit, quænam aut ex toto, aut ex parte, ſint ejus religionis decreta, ſine ulla alia ope ad clariſſimam cognitionem perveniet multarum rerum ad eam pertinentium, quæ id efficient, ut ipſis, (quod ajunt) manibus contrectet ipſius præ cæteris omnibus religionibus excellentiam.

Quod ſi quia objiciat, non poſſe quemquam Novum Teſtamentum in hunc finem legere, ut aperte cognoſcat ea quæ ſunt religionis Chriſtianorum, à Jeſu Nazaræno traditæ, cum de auctoritate ipſius Novi Teſtamenti dubitetur;

Reſpondebo (hocque ad materiam quoque ſuperioris capitis accommodari poterit) neceſſe eſſe, ut dubitatio, quæ hic merito eſſe poſſit, de auctoritate ejus libri, ad ipſam hiſtoriam pertineat rerum, quæ eo tempore evenerint (idque in ea tantum parte, quæ nequaquam communiter ab omnibus etiam maximis Jeſu Nazaræni inimicis, ut vera, recipitur; quæque, ſi reciperetur, aperte demonſtrare poſſet, ipſius Jeſu religionem bonam eſſe & dignam, quæ recipiatur) atque etiam ad promiſſa, aliaſque rerum futurarum prædictiones, aut

nes, aut

nes, aut ad patefactionem rerum præſentium vel præteritarum; ſed nullo pacto ad doctrinam, quatenus hiſtorice conſideratur. Quis enim riſu dignus non fuerit, ſi affirmantibus cujuſvis religionis hominibus, ſuam ipſorum religionem certo quodam libro contineri, quod idem ſemper ſenſiſſe conſtet eos, qui ejus religionis fuerint, dicat ipſe ſe id minime credere? Nam quis eſt, exempli gratia, qui negare audeat, aut etiam dubium apud ſe id eſſe dicat, in Vetere Teſtamento contineri religionem Judaici populi à Moſe traditam, vel in Alcorano ſeu Corano religionem, quam Turcæ aliique Mahometani à Mahomete traditam habent? Quamobrem durum ac novum admodum videtur, quemquam inveniri, qui ſciens, Novi Teſtamenti librum ſemper à Chriſtianis hominibus eum exiſtimatum fuiſſe, in quo ſcripta contineatur ſumma religionis ipſorum, audeat ipſe dicere, ſe hoc non credere, aut de eo dubitare; nec confiteatur ſatis eſſe, ut quis certam cognitionem ejus ſummæ aſſequatur, diligenter eum librum inſpicere, aut ſaltem vere doctrinam Jeſu Nazaræni ejuſque verorum miniſtrorum eam eſſe, quam ejus libri ſumma complectitur. Hoc ſiquidem ſolum ſatis eſt, ut recte id concludi poſſit, quod concluſimus. Quod aperte dicere voluimus propter eos qui inter Chriſtianos confitentur quidem in Novo Teſtamento nihil de Jeſu Nazaræni religione ſcriptum eſſe, quod ad eam non pertineat; cæterum volunt multa in eo ſcripta non fuiſſe, quæ non minus, quam ſcripta, ad eam religionem pertineant.

Jam vero quid dicendum nobis erit de tot religionis Chriſtianæ circumſtantiis (ut ſic loquar) quæ ipſius ſolius ſunt, ac propriæ, quarumque merito ſemper magna ratio eſt habita; quas denique non pauci ad veritatem ejus probandam attulerunt? Eam ſiquidem, ab ipſius auctore initio facto, innumerabiles utriuſque ſexus homines cujuſcumque ætatis, ordinis, ac conditionis teſtati ſunt, ſuoque ipſorum ſanguine quaſi obſignarunt; quorum magna pars alti atque educati prius fuerant in alia quapiam religione, quæ per complura ſæcula in eorum patribus, & majoribus ad ipſos uſque continuata ac conſervata fuerat, eaque, aut diverſa penitus à Chriſtiana religione, quales Ethnicorum religiones erant, aut propria illorum hominum, qui ſemper Chriſtianæ religioni omnium infenſiſſimi fuerunt, qualis erat Judæorum religio. Penetravit illa breviſſimo temporis ſpatio ad loca ab eo remotiſſima, ubi primum promulgata fuerat. Et quamvia per trecentos paulo minus annos ab ejus initio ubique fere non modo odio haberetur, verum etiam aſperrime inceſſeretur, in illiſque, qui eam retinerent, crudeliſſime puniretur, nullum adhuc principem virum atque potentem nacta, qui aperte publiceque eam profiteretur: tamen in dies magis amplificata, perque omnes orbis terrarum partes diffuſa eſt adeo, ut rem intuenti mirum plane ſit. Qui primi omnium eam poſt ejus auctorem promulgarunt, homines fuerunt minimæ aut potius nullius auctoritatis exiſtimationiſve inter alios, omnibuſque humanis viribus deſtituti; taleſque ſimiliter fuerunt ii, qui eam deinceps publice ſuaſerunt. Nec unquam, niſi poſt aliquot ſæcula, fuit quiſquam minis, metuve aut contra promiſſis, ſpeve ulla, præter id quod ipſa religio ſecum affert, ab iis, quibus hoc cordi erat, ad eam amplectendam & ſequendam impulſus. Evanuerunt hac apparente religione, quaſi tenebræ exoriente ſole, paulatim aliæ religiones, adeo ut pleriſque eorum locorum, ubi per aliquod tempus libere ac publice prædicata fuit, tempore procedente vix ullum veſtigium antiquarum religionum remanſerit, præter quam religionis Judæorum, quam ſcilicet ipſa concedebat; immo neceſſario ponebat, veriſſimam per longiſſimum temporis ſpatium fuiſſe, Deoque acceptiſſimam, a quo, populo illi data fuiſſet. Mihi quidem videtur, has nonnullaſque alias hujuſmodi, Chriſtianæ religionis circumſtantias, quibus cæteræ religiones prorſus carent, ſatis eſſe debere ad ejus veritatem perſuadendam illis etiam, qui nullam veram religionem eſſe credunt.

Sed profecto, ſi quiſquam eſt, qui ex illis aperte non cognoſcat, quam illa aliis omnibus ſit anteferenda, affirmari quidem poteſt, hunc aut intelligentia carere, aut aliquo pertinaciæ ſpiritu teneri, aut denique inveterata conſuetudine, & à puero educatione ac diſciplina plane excæcatum eſſe. His autem circumſtantiis addere non dubitabo quiddam circumſtantia majus, vel potius rationem inde ductam, quæ talis eſt. Nam cum religio res naturalis nequaquam ſit (alioqui non invenirentur nationes omni prorſus religione carentes; quales noſtra ætate quibuſdam in locis inventæ ſunt, ac nominatim in regione Breſilia: quemadmodum teſtantur ſcriptores digni quibus habeatur fides, mihique conſtanter affirmavit Piſtorienſis quidam monachus Franciſcanus concionator ex iis, quos Capuccinos vulgo vocant, homo honeſto loco natus, prudens admodum ac cordatus, qui in ea regione fuerat) cum, inquam, religio nequaquam res naturalis ſit, ſed, ſi vera eſt, patefactio ſit quædam divina; non modo veriſimile eſt, ſed prorſus fieri non poteſt, ut religio illa quam Deus velit æternam eſſe atque omnibus gentibus communem, ipſius certiſſimo ac ſingulari juſſu & opera, paſſim in orbe terrarum cujuſcunque generis hominibus prædicata non fuerit. Atqui hoc nec vere, nec ut verum videri ullo modo queat, de ulla alia religione dici poteſt, præterquam de Chriſtiana: quæ ſola inter omnes eodem tempore variis in orbis terræ partibus, ſine ulla perſonarum diſtinctione, omnibus prædicata fuit à multis, qui affirmabant, ſe ad hoc miſſos huicque rei deſtinatos certiſſime ac ſingulariter a Deo fuiſſe.

Quamobrem concludendum eſt, ſi ulla religio in orbe terrarum eſt, quæ nunquam defutura ſit, quæque ad omnes cujuſcunque generis homines pertineat, hanc Chriſtianam eſſe; & ob eam cauſam, ſi ulla vera religio eſt, hanc eſſe veriſſimam. Nam talem ſine dubio aliquando eſſe decebat eam religionem quam Deus ipſe humano generi dediſſet. Jam, ne plura dicam, videtur facillimum, perſuadere cuicunque nullarum partium ſtudio vel odio præpedito homini, & rationi locum danti, ſi ulla eſt aut eſſe inter homines poteſt religio vera, hanc neque eſſe, neque eſſe poſſe aliam, niſi religionem Jeſu Nazaræni, qui dicitur Chriſtus. Nam ſi quiſquam foret, qui negaret, ea vera eſſe, quæ ad hiſtoriam pertinentia in hac diſputatione pro conceſſis à nobis ſunt poſita, is indignus plane eſſet, qui cum verba fierent: quandoquidem illi ipſi, qui omnium maxime Jeſu Nazareno ejuſque religioni adverſati unquam fuerunt, nunquam iſta ſunt auſi negare, ut pote nimis manifeſta, & quorum ſemper apparuerunt, hodieque magna ex parte apparent clariſſima indicia.

II. Verum quibuſnam argumentis utemur, cum illis agentes, qui omnem prorſus religionem negant, ut illis demonſtremus, religionem Jeſu Nazaræni veram eſſe? Certe (præſertim ſi jam inſtitutum iter pergere velimus) recta ad hoc via eſſe videretur, cogere eos fateri illud ipſum, quod negari ab eis diximus, rationibuſque eo adigere, ut dicant, non ſolum eſſe Deum, ſeu primum quendam motorem omnium rerum, quæ moventur, primamque cauſam omnium rerum, quæ ſunt, eſſentia (ut ſic loquar) formali, & nominatim hujus mundi aſpectabilis; verum etiam eum præterea homines ſingulatim, eorumque actiones curare atque intueri: atque hac ratione eos eo adducere, ut concedant eſſe, aut eſſe poſſe inter homines aliquam veram religionem. Hoc enim conceſſo, jam oſtendimus, inde ſequi, Jeſu Nazaræni religionem eſſe veram. Quanquam vero minime dubitamus, quin hoc haud magno negotio effici queat, maxime ſi rationes ducantur non tam ex ipſa natura, ejuſque neceſſariis effectis, quam ex liberis voluntariiſque eventibus extra neceſſarium naturæ ordinem, qui in orbe terrarum conſpecti ſunt, & quotidie conſpiciuntur: tamen quia hoc nimis longam diſputationem requireret, ad illud ipſum ſtatim venie-

venietmus, quod in controverſia eſt, & hominibus iſtis quantopere fallantur, demonſtrare conabimur. Nsm re licet altius non repetita, poteſt aperte ſatis conſtare, ipſam religionem, quæ Jeſu Nazaræni dicitur, eſſe veram. Ac primum iſtos interrogabimus, an concedant, fuiſſe quendam Jeſum Nazaræunm, qui religionem quandam ſuam in publicum propoluerit, eamque perſuadere curaverit, vel quomodocumque de religione verba fecerit, deque ea præcepta dederit. Si negaverint, ſignis atque effectis ejus rei manifeſtis convincentur, quale eſt, fuiſſe antehac hodieque eſſe innumerabiles homines, qui profeſſi ſunt, ac profitentur religionem Jeſu Nazaræni, & inde ab ipſo initio ejus cauſſa vitam profuderunt: quemadmodum fidem faciunt hiſtoriæ omnes, & fatentur illi etiam, qui hujus religionis ſemper hoſtes capitaliſſimi fuerunt, qualea ſunt Judæi.

Quod ſi iſti mihi concedunt, fuiſſe quendam Jeſum Nazarænum, qui profeſſus fuerit, ſe præcepta date cujuſdam religionis, ut quidem concedere ſunt coacti, tum eos interrogo, an credant, hunc Jeſum, id curantibus ejuſdem nationis hominibus, turpi morti fuiſſe traditum tanquam hominem ſeditioſum, quique Deum blaſphemaret, & populo imponeret. Hoc ſimiliter quomodo negare poſſint, nuo video. Cum adhuc extet ea natio, quæ haud negat, ſe id, quod diximus, curaſſe atque obtinuiſſe. Tametſi hoc illi ubique odium & contemptum conciliet, eoque illi infinitæ miſeriæ ac calamitatis ſit cauſſa. Mitto, quod perpetuus & univerſalis orbis terræ conſenſus, in conſtante opinione ſummæ veritatis eorum, quæ hactenus de Jeſu Nazareno affirmavimus, ſatis eſt ad probandum, rem ita ſe habere, ſine aliis conjecturis, aut certis ſignis. Jam ſi ita res ſe habet, undenam fieri potuit, ut tam magnus hominum numerus, inter quos multi fuerunt cordatiſſimi atque eruditiſſimi, aotiquis ſuis religionibus ſua ſponte abjuratis, aliiſve opinionibus depoſitis, in quibus conſenuerant, & de quibus penitus perſuaſi erant, ſeque ipſos interim ludibrio milleque vexationibus periculiſque evidentibus, immo certæ, atroci, turpique morti exponentes, religionem amplexi fuerint, cujus ejuſmodi homo auctor erat, qui à ſuis ipſis ſceleſtiſſimus ac prorſus infamis exiſtimatus fuerat? Eſt ſane omnino neceſſarium, probabilia argumenta maxima, eaque talia, quæ vim animis facerent, extitiſſe, iſtum vera dixiſſe. Quæ argumenta ubi examinabuntur, depreheodetur ſine dubio, ea firmiſſima eſſe, originemque ſuam ducere à principiis neutiquam fallacibus. Quandoquidem jam inde ab ipſo initio, idque vehementius, quam unquam poſtea, vividæ atque efficaces erant cauſſæ illæ, quæ id efficerent, ut quis ab ea religione abhorreret, niſi pura apertaque veritas animos eorum, qui primi eam ſunt amplexi, aliiſque perſuadere curarunt, ad hæc facienda coëgiſſet.

Non negant hodie, nec unquam negarunt ipſi Jeſu Nazaræni interſectores, eum mirabilia quædam magna ac multa feciſſe ad ea confirmanda, quæ dicebat, quæ fatentur vi ordinaria & naturali fieri non poſſe. Verum ajunt, Jeſum præterquam quod inſignis magus erat, Cabaliſtam etiam inſignem fuiſſe, & neſcio quam Dei nominis interpretationem habuiſſe, cujus vi mirabilia iſta omnia faceret. Atqui nec iſtam ipſorum Cabalam dari credetur, niſi ſimul credatur, aliquam eſſe veram religionem; nec ſecundum ipſam eorum legem ac diſciplinam verum unquam erit, poſſe quempiam Prophetam, aut de rebus divinis verba facientem, ejuſmodi mirabilia facere cujuſmodi Jeſum feciſſe concedunt, niſi revera divinus homo ſit, vel contra id curet, ut homines ad deſerendum veri Dei cultum inducat, aut ad Deos alienos colendos, Deo ſcilicet ipſo illic, ad cæleſtem veritatem teſtandam: hic vero, ad veros ſuos ſervos explorandos, mirabilia iſta fieri concedente. Jam vero Jeſus Nazarænus non modo non id curavit unquam, ut quemquam induceret, ne illum Deum coleret, qui verus Deus ab ipſius, quos diximus, interfectoribus exiſtimabatur; vel, ut alios Deos coleret: verum etiam ad illum ſolum Deum, cultum omnem gloriamque referebat; eum auctorem faciens omnium ſuorum mirabilium operum ſimulque ſuæ doctrinæ ſuæque virtutis ac felicitatis univerſæ, ne minimam quidem partem illi adimens eorum omnium, quæ ab iſtis ei tribuebantur: immo id curans, ut illi ea redderentur, quæ ab iſtis ei adempta fuerant. Itaque ſecundum ipſam eorum legem ac diſciplinam neceſſe eſt confiteri, Jeſum Nazaræoum fuiſſe revera hominem divinum. Nec quidquam obeſt, ſi iſti cæterea omnia negent à me de Jeſu affirmata, quod attinet ad Deum ipſorum colendum: modo id tantum firmum maneat, eum non curaſſe, ut quemquam ab hoc Deo colendo avocaret.

Sed fortaſſe dicent; ſatis curaſſe Jeſum, ut homines ab eo, quem ipſi colunt, Deo colendo avocaret, dum perſuadere conabatur, hunc Deum jam nolle, ut perfecte ea Lex ſervaretur, quam ipſe olim per Moſem populo ſuo dederat.

Reſpondeo, Jeſum, donec Propheta fuit, & munere ſuo in terris eſt functus, nunquam id facere conatum eſſe. Sed tantum, firmis manentibus omnibus præceptis, quæ hic Deus olim dederat, docuit, ad quam majorem perfectionem majoribus promiſſis conſectaneam, quæ ipſe ejuſdem Dei nomine attulit, potior jam datorum præceptorum pars perduci deberet; abrogationem partis eorum à ſe faciendam in id tempus differens, cum non jam Propheta foret, ſed princeps ac dominus cæleſtis & perpetuus, ab eodem Deo eidem populo datus; taliſque ipſius principatus ac dominationis evidentiſſima ſigna in ipſo populo conſpicerentur. Sed ad eos revertamur, quibuſcum nunc diſputamus, & porro concludamus, ſi ipſi Jeſu interfectores, eorumque poſteri, qui Jeſu inimiciſſimi eſſe nunquam deſierunt, faſſi ſunt & fatentur, eum mirabilia quædam feciſſe ad ſuam doctrinam confirmandam, neceſſe eſſe rem ita ſe habere. Cum fieri non poſſit, ut aliud quidpiam præter certiſſimam manifeſtiſſimamque veritatem eos ad id fatendum induxerit, quod tantopere ipſis adverſatur; & in quo falli nulla ratione potuerunt, ut pote qui ab initio omnibus interfuerunt. Ex quo ſequitur, oportere, ut ii, qui omnem religionem negant, cauſſas oſtendant iſtorum mirabilium operum, abſque eo quod inde concludatur, religionem, quam is prædicabat qui ea faciebat, fuiſſe veram, aut ſaltem aliquam veram religionem dari. Ego ſane oon video, quomodo id ſint facturi. Hoc certum eſt, quicumque iſtam opinionem habent, religionem videlicet humanum eſſe inventum, eamque derident, exiſtimantes, vaniſſimum eſſe ſperare vel metuere, ſe à Deo ob ſua honeſta turpiave facta præmio pœnave ulla affectum iri, certum eſt, inquam, hos ſimiliter ridere, ſi miracula ulla narrari audiant ab hominibus facta; omniaque ad naturales cauſas referre.

Verum ulterius progrediamur, ipſoſque interrogemus, an credant, illos, qui primi omnium poſt turpem in orbis terrarum conſpectu Jeſu Nazaræni, mortem, auſi ſunt ipſi amplecti, aliiſque publice ſuadere ipſius Jeſu diſciplinam, crediſſe, aliiſque confirmaſſe, Jeſum Nazarænum teviviſſe? Reſpondebunt ſine dubio veritate coacti, ſe id credere. Quandoquidem diſciplina iſta illud in ſe continet; immo, ut potiſſimo ſui ipſius fundamento, eo utitur; ſine quo manifeſte apparet, eam univerſam corruere. Cum hoc igitur ita ſe habeat, dicant, obſecro, an credant, iſtos ipſos affirmaſſe, ſemetipſos illum à mortuis excitatum vidiſſe, cumque eo verſatos eſſe, & comediſſe ac bibiſſe poſt ejus reſurrectionem? Nam ſi dixerint, ſe hoc minime credere, præterquam, quod hiſtoriæ de Jeſu Nazaræno aperte adverſabuntur ea in parte, quæ nunquam in dubium fuit vocata, loquentur etiam contra omnem veriſimilitudinem. Vix enim fieri ullo modo poteſt, ut, qui omnium primi publice efferre ac perſuadere inſtituerunt, rem adeo ab omni humano judicio abhorrentem, eam ſe tantum

audiviſſe

Digitized by Google

audiviſſe affirmarent, & non etiam vidiſſe, & certo cognoviſſe. Itaque, ſi, ut fateri neceſſe eſt, primi illi affirmabant, ſemetipſos Jeſum vidiſſe à mortuis excitatum, certoque deprehendiſſe, rem ita ſe habere; nec dubitari poteſt, quin ipſi eo quod affirmarent, Jeſum Nazarænum revixiſſe, inſectationes graviſſimas paſſi fuerint, ac plerique ipſorum, ut hoc idem confirmarent, proprium ſanguinem fundere non recuſaverint; ſequitur neceſſario, aut Jeſum revera revixiſſe, ut ipſi affirmabant; aut ipſos afflictari, & mori miſerabiliter voluiſſe, ut id teſtarentur, quod ipſimet falſum eſſe noverant. Poſterius hoc nullo modo verum eſſe poteſt, quippe cui ratio prorſus communiſque ſenſus repugnet. Neceſſe eſt igitur, prius illud eſſe verum.

Nam ſi quis dixerit, priori iſti rei ſimiliter rationem repugnare ſimulque naturam ipſam;

Reſpondebo, aliud eſſe alicui rei repugnare, aliud vero eam non aſſequi nec percipere. Non poteſt fortaſſis quiſquam ratione aut via aliqua naturali aſſequi, quomodo homo mortuus reviviſcere queat. Sed non idcirco docet aut ratio aut natura, id prorſus fieri non poſſe. Ut taceam, quod antiquitus non defuerunt, nec hodie deſunt Philoſophi Chriſtiani, qui ex cauſis effectiſque naturalibus conati ſunt oſtendere, fieri poſſe, ut homo mortuus reviviſcat. Quod, ſi minus aliud, demonſtrat, ſaltem hanc ipſam (ut ſic dixerim) reviviſcentiam non eſſe rem ejuſmodi, quæ rationi ac naturæ penitus adverſetur.

Sed excipiet fortaſſe quiſpiam, primos illos afflictatos quidem fuiſſe atque necatos, propterea quod affirmarent, Jeſum Nazarænum revixiſſe, ſic enim ſibi perſuaſerant: ſed non tamen, quia affirmarent, ſemetipſos eum redivivum vidiſſe, tametſi & hoc quoque affirmabant.

Reſpondeo primum, cum concedatur, ipſos affirmaſſe, ſe Jeſum à mortuis excitatum vidiſſe; cumque neceſſe ſit, ut oſtendimus, eos in hac affirmatione aperte fundamenta poſuiſſe alterius affirmationis, quod Jeſus à mortuis excitatus fuiſſet, nulla ratione poſſe alteram ex iſtis affirmationibus ab altera ſeparari; dicendumque omnino eſſe, iſtos ideo & afflictatos & necatos fuiſſe, quod affirmarent, non ſolum Jeſum revixiſſe, ſed etiam ſemetipſos eum vivum vidiſſe, poſtquam mortuus fuerat. Et ſane Judæi quibus primum annunciatum eſt, Jeſum à mortuis fuiſſe excitatum, quod illi negabant; eos inſectando, qui id prædicabant, parum de eo ſolliciti fuiſſent, quod primi illi id, quantumvis conſtanter, dicerent atque affirmarent, niſi propterea affirmaſſent, quod rem compertam haberent, ejuſque oculati teſtes eſſent, ſed illos contempſiſſent, & tanquam cum amentibus, quales revera fuiſſent, ita cum eis egiſſent.

Præterea qui poterant primi illi ſibi perſuadere, Jeſum revixiſſe, & potius mori velle, quam id affirmare deſinere, niſi ejus rei cognitionem ſuis ipſi oculis & ex ſua ipſorum ſcientia hauſiſſent? Quænam alia argumenta, quas probationes adeo validas perſuadere ſibi potę rant ſe ejus rei deprehendiſſe, ut ejus prædicandæ conſtanterque affirmandæ gratia, ſuam ipſorum vitam ſpernerent? Immo, quam aliam cauſam ii, qui ſubſecuti ſunt, habuerunt vitam profundendi, dum vel tacite, vel aperte affirmarent, Jeſum Nazarænum à mortuis excitatum fuiſſe, idque pro certo habendi, niſi quod liquido noverunt, primos illos ſuo ipſorum ſanguine fidem feciſſe, ſe id vidiſſe, remque prorſus ita ſe habere? Poſtremo animadvertendum eſt, ab omni veriſimilitudine abeſſe, primos illos, quos negari non poteſt, adeo pios fuiſſe ut propter ſuam religionem mori non recuſarent, tam inſigne tantique momenti mendacium dixiſſe, quale hoc fuiſſet, quod Jeſum à mortuis excitatum ipſi vidiſſent, niſi verum fuiſſet. Nam ſi quis dixerit, ſine hoc mendacio, non potuiſſe eos perſuadere, Jeſum à mortuis excitatum fuiſſe, oſtendatur, quid illos cogeret, aut ſaltem impelleret, ut id perſuadere aliis curarent, quod ipſi compertum minime habebant, præſertim cum manifeſto ipſorum vitæ periculo. Quod ſi tamen alia ratione quapiam, quam quia id ipſi vidiſſent, ſe id certo cognoviſſe exiſtimabant, cur rationem ſeu modum illum aliis quoque non exponebant, quando eum verum eſſe credebant, omiſſo illo, quem ſciebant eſſe falſum? Etenim, ſi ipſis ea ratione perſuaſum fuerat, eadem apparebat aliis pariter perſuadere poſſe.

Ex iis, quæ hactenus diſputata ſunt, facile intelligi poteſt, verum eſſe, Jeſum Nazarænum à morte in vitam rediiſſe: & ob eam rem, non ſolum unum aliquem Deum eſſe, eumque homines ſingulatim curare, ſed etiam ipſius Jeſu religionem eſſe veram. Cum nec ſine ſingulari Dei providentia Chriſtus reviviſcere potuerit; nec ullam aliam ob cauſam id Deus curaſſe, quam ut ea omnia confirmarentur, quæ ejus nomine Jeſus dixerat. Aut certe id non curaſſet, ſi Jeſus homo mendax fuiſſet, & in rebus ad ipſum Deum pertinentibus falſarius, ut quidem fuiſſet, ſi doctrina, quam tradebat, fuiſſet falſa, præſertim cum is profiteretur, ſe ab ipſo Deo eam accepiſſe, ab eoque miſſum fuiſſe, ut eam mundo prædicaret. Longum eſſet, ſi vel innuere quidem velim alias firmas rationes, quas habemus ad demonſtrandum, etiam adverſus illos, qui omnem religionem negant, Jeſu Nazaræni religionem eſſe veram, quæ tamen majore ex parte ab aliis allatæ ſunt atque explicatæ. Hoc tantum dicam, ſi quis diligenter conſideret originem ac progreſſum hujus religionis, eoſque eventus ad ipſam pertinentes, qui nullo pacto negari poſſunt; ac præterea ad ea animum advertat, quæ multis ante ſæculis, quam Jeſus naſceretur, de eo à Prophetis Veteris Teſtamenti ſcripta ac prædicta fuerant, nominatim vero ab Eſaia primum, deinde à Daniele, niſi rudis ſit prorſus, & inde uſque ab incunabulis juratus hoſtis ipſius Jeſu, quales ſunt Judæi; vel à ſua ipſius malitia, (unde fiat, ut omnem religionem penitus oderit) plane excæcatus, videbit, fieri vix, ac ne vix quidem poſſe, ut hæc religio non ſit veriſſima.

Atque hæc hactenus dixiſſe ſatis eſſe arbitramur hoc loco, ut, quantum ſat eſt, probetur veritas Chriſtianæ religionis, primum iis, qui aliquam religionem agnoſcunt; deinde iis quoque, qui omnem negant; quam diximus rationem quandam eſſe utriſque communem, qua videlicet utriſque demonſtrari poſſit, libris Veteris ac Novi Teſtamenti fidem adjungendam eſſe, quemadmodum ante oſtenſum fuerat.

CAPUT III.

In quo probatur breviter cunctis in univerſum, neminem poſſe cauſam ullam juſtam afferre, cur libris iſtis fidem non adhibeat.

SEd ego ſane quemlibet libenter interrogarem, unde fiat, ut hiſtoriæ Novi Teſtamenti fidem non adjungat? Nam ſi dixerit, ex eo, quod in ipſa quædam reperiat ab aliquo ex ſcriptoribus illis aliter narrata, atque alius ex iiſdem ſcriptoribus ea narret, ego præter id, quod ſupra reſponſum eſt, dicam: Si hæc ratio firma eſſet, ſecuturum, non debere fidem adjungi ulli hiſtoriæ à pluribus ſcriptæ. Semper enim hoc accidit, ut diverſi alicujus hiſtoriæ ſcriptores, in quibuſdam ejus partibus diverſe, & nonnunquam (ut ita loquar) contrarie alius ab alio ſcribant. Quod ſi dixerit, in Novi Teſtamenti hiſtoria quædam narrari, quæ ipſe impoſſibilia prorſus eſſe judicet: Reſpondebo; cum aſſidua experientia noverimus, multa evenire, quæ ab iis, qui ea minime viderint, ſolent per ſe ipſa impoſſibilia cenſeri, hinc fieri, ut, ſi plures ſint qui affirment, ſe oculatos eſſe teſtes rei cujuſdam quam narrent, ſeque eam certa ſcientia noſſe; ac præterea ſciamus, iſtos falli non poſſe; nec quidquam veriſimile eſſe,

Digitized by Google

eſſe, inter ipſos conveniſſe, ut alios fallant, facillime credamus quidquid illud ſit, quantumvis magnum, & alioqui impoſſibile exiſtimatum. Quinetiam videmus, multa communiter credi, quantumvis abſurda atque inuſitata, modo ab aliquibus hiſtoricis, qui alioqui digni cenſeantur, quibus habeatur fides, confirmentur, etiamſi nemo eorum dixerit, ſe præſentem adfuiſſe. Nec invenietur fortaſſe quidquam tam novum atque abſurdum, vel ab uno tantum ſcriptore narratum, de cujus fide alioqui non dubitetur, quod ſe vidiſſe ipſe affirmet, vel de quo aliter conſtet ipſum verba facere, tanquam de re, cui præſens adfuerit, & in quo falli non potuerit, cui communiter etiam fides non adjungatur; iſque vel fatuus vel cerebroſus non exiſtimetur, qui id nolit credere. Vidimus ſupra, hiſtoriam Novi Teſtamenti à pluribus ſcriptam fuiſſe, qui (ut ipſi etiam ex parte affirmant) loquuntur aut tanquam de rebus quibus ipſi interfuerint, aut tanquam de iis, ubi perinde ferme ſit, ac ſi ipſi illis interfuiſſent. Hi autem ea fere narrant, quibus ſi interfuerunt, protſus fieri nequeat, ut in iis falſi fuerint; nec apparet, cur veraces exiſtimari non debeant, curve data opera ſcripturi fuiſſent tam magna mendacia, quam illa eſſent, quæ ſcribunt, niſi vera ſcripſiſſent, quæque nihil veriſimile erat fidem ullam per ſe apud alios inventura. Quinetiam non apparet, cur non debuerint de ejuſmodi rebus ſilere. Quandoquidem eas narrare, ſeu veræ ſeu falſæ eſſent, cum tanta eorum jactura conjunctum erat, eiſque undique odium atque inſectationes conciliabat, niſi vis maxima veritatis, eaque cum alia etiam majore vi conjuncta, quæ tamen in iis tantum, quæ vera ſunt, locum habet, id eſt, cum virtute quadam ac providentia divina, & naturæ limites excedente, eos ad id faciendum impuliſſet ac coëgiſſet.

Quamobrem, ſi mihi libere dicendum eſt quod ſentio, quodque verum eſſe, facile probari poteſt, mihi videtur, eos, qui nec genere nec educatione Jeſu Nazaræni ſunt inimici, ab eove ejuſque religione alieni, nec tamen multum fidei hiſtoriæ Novi Teſtamenti adjungunt (ſi modo alioqui judicio ſunt prædíti) non ratione ulla probabili revera moveri, ſed ſolum probitatis, id eſt, difficili veræ virtutis via ingrediendi exiguo ſtudio. Quandoquidem, quicumque crediderit eam hiſtoriam eſſe veram, credet pariter veram eſſe Chriſtianam religionem, atque idcirco ob deſideratiſſimum & incomparabile immortalitatis ac beatitudinis præmium ab ea propoſitum, ſtudebit eſſe talis, qualem illa poſtulat, id eſt, probus ſanctuſque & moribus vere divinis præditus. Qui igitur animo voluntateque admodum alienus eſt à probitate hac & ſanctitate, ab hiſque motibus, non poteſt adduci, ut credat id eſſe verum, ex quo ſequeretur, illi curandum eſſe, ut & his & illis ſeſe exornaret. Quinetiam à ſua iſta mala animi affectione, cui Euangelium ex diametro (quod ajunt) adverſatur, adeo excæcatus eſt, ut nec videat, nec agnoſcat apertas validaſque rationes, quæ poſſunt illi perſuadere, eam hiſtoriam eſſe veram. Quod ſi tamen aliquando ejus rei lumen aliquod ei apparet, conatur quam poteſt maxime, ut illud ne cernat, ſibique perſuadeat, id nihil eſſe, atque omnibus viribus vitat, negatque eam lucem, quæ ipſius fœditates retegit. Et quidem profecto, niſi hiſtoria Euangelica ſecum conjuncta haberet ſevera illa, quæ habet, præcepta admirabilis continentiæ, perfectæ ſui ipſius demiſſionis, ſummæ liberalitatis, contemptionis hujus mundi, ſui ipſius abnegationis patientæque, ac tolerantiæ omnium malorum, nemo eſſet, qui modo alioqui jam in contrariam partem animi perturbatione totus non propenderet, quin ei fidem adjungeret, ac propter beatam immortalitatem, quæ in ipſa apertiſſime commemoratur & promittitur, omnibus, quibus poſſet modis, ſibi ipſi perſuadere conaretur, eam eſſe veriſſimam. Jam ſi quis Novi Teſtamenti hiſtoriæ fidem adjungat, conſequitur, iſtum reliquis omnibus in eo libro contentis fidem adjungere; ut colligi poteſt ex iis, quæ ante diſputata ſunt, & apertius ex iis intelligetur, quæ adhuc dicenda reſtant.

Quod ſi quis iis omnibus fidem adjungat, quæ in Novo Teſtamento continentur, jam demonſtratum eſt hinc conſequi, ut fidem etiam, ea ratione, qua oportet, iis omnibus adjungat, quæ continentur in Vetere Teſtamento, cum jam ad ea reſponſum fuerit, quæ dici poſſent de corruptione ac depravatione, quæ in his libris contingere potuerit. Et propterea arbitramur à nobis ſatis apte probatum fuiſſe, ſive pro conceſſo prius ponatur, religionem Jeſu Nazaræni, qui dicitur Chriſtus, eſſe veram, ſive non ponatur; ſive credatur prius, aliquam veram religionem eſſe, aut eſſe poſſe, ſive non credatur, nullam rationem eſſe, quæ vim habeat efficiendi, ne quis libris Veteris & Novi Teſtamenti fidem adjungat: immo rationes eſſe idoneas ad efficiendum, ut illis adjungatur fides, recipianturque atque recte dicta agnoſcantur ea, quæ in ipſis continentur.

CAPUT IV.

In quo oſtenditur, iſtis libris majorem debere fidem adjungi, quam aliis communiter adjungatur, doctrinam hiſtoriamve aliquam continentibus.

SEd dicet fortaſſe quiſpiam, quidquid hactenus diximus, vim forte habere poſſe probandi, libris Veteris & Novi Teſtamenti eam fidem adjungendam eſſe, quæ communiter aliis libris adjungitur, non tamen majorem, quam cæteris omnibus, atque ejuſmodi, ut dubitare non liceat de re ulla in eis ſcripta, qualem illis adjungi debere communiter affirmant, quicumque Chriſtianam religionem profitentur.

Ad hoc ſic primum reſpondeo, Utinam tanta fides adhiberetur libris Veteris & Novi Teſtamenti, præſertim vero Novi, quanta communiter multis aliis libris adhibetur. Hoc enim ſatis foret, quo homines in veros Chriſtianos evaderent, hoc eſt, ſecundum ipſius Novi Teſtamenti præcepta viverent. Verum hoc dolendum eſt, quod plerique majorem fidem adjungunt, exempli cauſa, hiſtoriis Thucydidis, & Salluſtii, quam hiſtoriæ à Matthæo & Johanne ſcriptæ, quamvis hi non ſolum eo tempore vixerint, quo ea evenerunt, quæ ab ipſis narrantur, quemadmodum illi vixerunt; ſed etiam omnibus propemodum interfuerint: cum illi majore ex parte nequaquam viderint ipſi ea, quæ ſcripſerunt. Ut nihil dicamus de tenella ætate, qua fuiſſe Salluſtium neceſſe eſt, ſi modo natus erat, cum bellum fuit ab eo ſcriptum, Romanorum contra Jugurtham: ut, quomodocumque res ſe habeat, non poſſit (eo ſenſu, quo hic loquimur) affirmari, illum eo tempore vixiſſe. Et tamen iſti ipſius hiſtoriæ ea fides adjungitur, ut vix inventum iri putem, qui illi unquam ulla in re ſeſe opponere audeat, aut etiam ulla de re dubitare, quæ in ipſa affirmate ſcripta fuerit. Illud certiſſimum eſt, neminem inventum iri, prudentem ac doctum exſtimatum, qui & corde & lingua non confiteatur, ſummam ſeu argumentum ejus hiſtoriæ veriſſimum eſſe. Sed quid ego Thucydidem, Salluſtiumque commemoro, vel quemlibet alium hiſtoriarum ſcriptorem, qui eo tempore aut proxime vixerit, vel etiam rebus ab ſe narratis interfuerit: An non aperte demonſtrari poteſt, nullum eſſe hiſtoricum, quantumvis ab iis, quæ ſcribit, tempore & loco abfuerit, cui in omnibus iis, quæ alioqui falſa aut fabuloſa eſſe non conſtet, non multo plus fidei habeatur, quam iis, quos ante memoravimus, aut aliis in Novo Teſtamento hiſtoriæ Jeſu Nazaræni ſcriptoribus, rerumque præteritarum ad ipſum ejuſque religionem pertinentium? Nemo erit, qui ſtultus non cenſeatur, ſi, cum vel leviſſime quidem credat, ſe, exempli gratia, ſi teruncium tantum unum impenderit, lucraturum aliquot millia aureorum nummorum, illum impendere ſtatim non curet.

Sic

Digitized by Google

Sic igitur nemo erit, niſi mente captus fuerit, qui ſi, quantumvis leviter credat, ſe, ſi impenderit (ut ita loquar) omnia commoda hujus vitæ mortalis, ipſamque ſimul vitam, ut Deo obediat ſecundum præcepta Jeſu Nazaræni, aliam vitam, eamque immortalem, lucraturum cum ſumma ac perpetua felicitate conjunctam (quemadmodum ut fiat neceſſe eſt, ſi ea vera ſunt, quæ narrantur à ſcriptoribus ſupra dictis) non id facere conſtituat. Et tamen pauciſſimos videmus, qui ad hoc opus ſe accingant. Unde aperte conſequitur, pauciſſimos eſſe, qui ſcriptoribus illis vel minimum quidem fidei adhibeant.

Neque hic quidquam refert, ſi dicatur, hoc ideo contingere, quod conſtans ſit opinio, neceſſe eſſe illis plenam fidem adjungere; alioqui omnia fruſtra fieri. Hæc ſiquidem opinio non eſt omnium. Quinimmo infinitus numerus eorum hominum, qui Chriſtiani appellantur, maxime vero Eccleſiæ Romanæ ſubjectorum, exiſtimat, fidem plerumque ſua incrementa habere, atque ab initio debilem ac parvam eſſe, & poſtea indies augeri ac roborari; & poſſe quemlibet bonis operibus, quamvis cum minima fide, id eſt, perſuaſione veritatis hiſtoriæ Euangelicæ, ſeipſum aptum reddere, (adeoque id reipſa facere) ad gratiam illam divinam accipiendam, cujus vi efficitur, ut quis veritatem ſentiat earum rerum, quæ de Jeſu Nazaræno narrant ante dicti ſcriptores. Et tamen nihilominus, quocumque nos vertamus, vix omnino centeſimum quemque inveniemus eorum, qui Chriſtianam religionem profitentur, qui revera probitati ſtudeat ea ratione, qua unuſquiſque Chriſtum præcipere fatetur. De hac enim probitate, nec de alia hoc loco verba fiunt. Jam vero plane ſupervacaneum eſt probare, haud eſſe quidpiam minus vitam immortalem, cum ſumma ac perpetua felicitate conjunctam, ſi cum hac vita mortali omnibus bonis referta, quæ in ea percipi poſſunt, comparetur, quam aliquot millia aureorum nummorum, ſi cum teruncio tantum uno conferantur; hocque poſſe quemlibet per ſeipſum optime noſſe. Immo neceſſe eſt confiteri, manifeſte apparere, eſſe quiddam ſine ulla comparatione majus. Quandoquidem inter unum tantum teruncium, & aliquot millia aureorum nummorum, eſt tamen aliqua menſura atque proportio, cum res ſint ambæ finitæ: ſed inter hanc mortalem, immortalemque vitam, inter hæc temporaria, æternaque illa bona, nulla menſura aut proportio eſt, cum hæc vita hæcque bona finita ſint, illa vero infinita. Præter diverſam qualitatem unius vitæ, & unius generis bonorum à qualitate alterius, quæ in illis ſine ulla comparatione præſtantior eſt, quam in his; cum interim aliquot millia aureorum nummorum nihil denique ſint aliud, quam neſcio quot plura millia teruncioruim. Huc accedit, quod nemo eſt, cui in hac vita omnia illa bona contingant, quæ in ea percipi poſſunt, nec qui ſperet ea ſibi obventura, quodque non omnes, qui Jeſu Nazaræno obediunt, impendunt, id eſt, reipſa perdunt magis, quam communiter alii faciant, vitam hanc mortalem, omniaque ejus bona. Immo non pauci ſunt inter eos, qui Jeſu obediunt, qui majorem copiam habent bonorum hujus vitæ, in eaque diutius vivunt, quam innumerabiles alii, qui ei non obediunt. Ne quid dicam, ut fortaſſis jure poſſem, nullum eſſe inter eos, qui Jeſu obediunt, qui quantumvis miſer eſſe videatur, non ſit in hac ipſa vita beatior cenſendus, quam quiſquam illorum, qui ei non obediunt.

Jam, quæ hucuſque diximus hoc loco de hiſtoria Jeſu Nazaræni, rerumque præteritarum, quæ ad ipſum ejuſque religionem ſpectant, Novo Teſtamento comprehenſa, volumus dicta ſimiliter eſſe de ipſa doctrina in eodem Novo Teſtamento expoſita. Eadem ſiquidem utriuſque eſt ratio. Quinetiam hiſtoriæ tractatio doctrinæ tractationem complectitur, quemadmodum intelligi poteſt ex iis, quæ paulo ante ſunt diſputata; ac præterea non poteſt hiſtoria eſſe vera, quin doctrina quoque ſit vera, ut ſtatim demonſtrabimus.

Quare ulterius progredientes, dicimus, non debere libris Veteris & Novi Teſtamenti pares cenſeri, quod huc pertinet, ut illis fides adjungi debeat, alios libros, in quibus doctrina aliqua tradatur, aut etiam doctrina ſimul & hiſtoria. Doctrina enim fere omnis, quæ in aliis libris continetur, ejuſmodi eſt, ut rationibus potiſſimum nitatur, quæ ſi cuipiam non probantur, nihil eſt aliud, quod eum inducere debeat ad eam approbandam. Qua in re ejus auctori ſcriptorive nullam ille injuriam facit, atque interim poteſt firmiter credere, quidquid ad hiſtoriam ſpectans cum ea conjunctum fuerit. At vero doctrina, quæ Vetere Novoque Teſtamento continetur, ejuſmodi eſt, ut tanquam præcipuo ſuo fundamento utatur, non quidem ratione, ſed auctoritate, eaque hiſtoriæ innixa rerum, quæ in his libris narrantur. Ita ut, ſi quis hiſtoriæ aſſentiatur, neceſſe ſit eum doctrinæ pariter aſſentiri, immo ipſa doctrina ejus hiſtoriæ pars eſt. Narrat, exempli gratia, Matthæus quinto, ſexto, & ſeptimo capite ſuæ hiſtoriæ, ſermonem quendam Jeſu Nazaræni, quo aliud nihil continetur, niſi præcepta vivendi, ut quis vere beatus eſſe poſſit, ac cæli municeps fieri. Hoc ſine dubio totum doctrina eſt, immo ſumma dici poteſt totius doctrinæ Novi Teſtamenti, cui ſeſe opponere nemo ulla ratione poteſt, qui credit veram eſſe hiſtoriam ipſius Jeſu ab eodem Matthæo ſcriptam, & ſic credit, Jeſum multa mirabilia feciſſe, & poſtquam turpi morte fuiſſet affectus, revixiſſe, quemadmodum factum iri, ipſemet prius dixerat. Idem enim Matthæus hæc omnia pluribus aperte ſcribit atque teſtatur. Quis ſimiliter erit, qui negare poſſit, ſanam eſſe eam doctrinam, quam tot in locis ſcribit Moſes ſe tradidiſſe de iis, quæ Iſraëliticus populus facere deberet, ad felicitatem in terris ſibi conciliandam, ſi crediderit, verum eſſe, quidquid ille narrat de magnis admirabilibuſque operibus, quæ Deus per ipſum in eo populo fecerit, deque valde mirabilibus aliis quibuſdam, quæ viſa fuerint in ejus doctrinæ confirmationem; aut ſaltem crediderit, eam doctrinam populo illi ea ratione fuiſſe traditam, qua ipſe narrat? Sed erit forſitan, qui dicat, hæc vera eſſe, nec tamen hinc ſequi, omnia recipienda eſſe, quæ tradita ſunt in Vetere Novoque Teſtamento. Ego vero affirmo, quod ad Novum Teſtamentum attinet, de quo præcipuè loquimur, eandem rationem eſſe reliquorum omnium, quæ illius particulæ, de qua verba fecimus. Quod enim attinet ad ea, quæ illi Euangeliſtæ ſcribunt ad doctrinam ſpectantia, quæ omnino recipi debeat, iſta omnia ex Jeſu Nazaræno prodierunt, & idcirco, ut jam dictum eſt, ſi creduntur illa eſſe vera, quæ hiſtorice de ipſo Jeſu Euangeliſtæ iſti ſcripſerunt, qui omnes narrant quædam ab ipſo facta, naturæ limites omnes excedentia, affirmantque eum ex cruenta morte in vitam rediiſſe, neceſſe eſt omnia iſta recte dicta cenſeri. Sunt aliquot pauca verba in eorundem Euangeliſtarum hiſtoria, quæ ab ipſo Jeſu dicta non fuerunt, & tamen videntur ad doctrinam pertinere, quæ recipi debeat, hoc eſt, cum ipſi Chriſti verba aliqua explicant, aut quando ex ſua ipſorum perſona aliquem Veteris Teſtamenti locum afferunt ad id, quod narrant, confirmandum, vel quando ea referunt, quæ Johannes dicebat cognomine Baptiſta.

Verum nec, quæ ipſi dicunt, Jeſu verba explicantes, aut ex ſua ipſorum perſona ex Vetere Teſtamento afferunt (niſi fortaſſe minima ex parte, ut poſtea dicetur) ad doctrinam revera pertinent, & quæ Johannem dicentem faciunt, ad doctrinam pertinentia, id eſt, ad res aut faciendas aut credendas, vel non ejuſmodi ſunt, quæ omnino recipi debeant, quippe quæ ad tempus ſpectent Veteris Teſtamenti, vel ab Jeſu aperte dicta ac prædicata fuere, & pars doctrinæ Jeſu eſſe agnoſcuntur, non autem ipſius Johannis, quamvis ipſe ea prior dixerit. Quidquid ſit, ipſi Euangeliſtæ & Baptiſta, ejuſmodi homines ſunt, ut, ſi illa credantur, quæ hiſtorice in Novo Teſtamento narrantur, neceſſarium ſit, aut certe rationi valde conſentaneum, cenſere recte di-

ctas eſſe, quæcumque illi docuerint. Quandoquidem, quod ad Johannem Baptiſtam attiner, is, ut hiſtoria fert, ipſius Jeſu teſtimonio, non ſolum ſpiritu Prophetico donatus erat, ſed omnium Prophetarum, qui unquam extiterant, maximus, nequidquam dicamus de modo, quo natus eſt, deque iis, quæ hiſtoria tradir eveniſſe, ante & poſt ejus ortum; quæ omnia pleniſſimam fidem faciunt, eum fuiſſe hominem vere divinum, arque ejuſmodi, qui in rebus ad doctrinam pertinentibus errare non poſſet. Quod vero attinet ad quatuor Euangeliſtas, unum ipſorum, id eſt, Johannem, ex ipſa hiſtoria apparet fuiſſe Apoſtolum Jeſu, & ab eo ſingulariter dilectum; ideoque ejuſmodi, ut in doctrina errare non poſſet, non magis ferme, quam Jeſus ipſe: alium vero, id eſt Lucam, ex eadem Novi Teſtamenti hiſtoria conſtat, intimum Paulo, Jeſu ſimiliter Apoſtolo, fuiſſe. De reliquis duobus, quanquam id non adeo ſine erroris periculo fieri queat, cum nomen ſeu cognomen Matthæi & Marci pluribus poruerit eſſe commune, Chriſtianam religionem, temporibus & locis illis, profitentibus: tamen eo addiro, quod jam inde ab antiquiſſimo tempore perpetuo credirum eſt, immo conſtanter affirmatum, dici poteſt, ex ipſa hiſtoria colligi, alterum Jeſu Apoſtolum fuiſſe, alrerum vero neceſſarium unius ſaltem ex præcipuis Apoſtolis, & propterea dignum, cui in iis, quæ ad doctrinam pertinent, fides habeatur. Quanquam arbitramur, nihil in hiſtoria à Marco condita ſcriptum eſſe, ab eoque ex ſua ipſius perſona dictum, quod ad doctrinam pertinere videatur, ab uno ex tribus reliquis non ſimilirer dictum.

Ex iis, quæ hactenus diſſeruimus, ſatis aperte intelligi poteſt, ſi fides adjungatur hiſtoriæ Novi Teſtamenti, neceſſe eſſe, fidem adjungi omnibus, ad doctrinam ſpectantibus quæ ſcripta ſunt à Petro, Paulo, Johanne, Jacobo, & Juda in ſuis Epiſtolis; quando hi omnes, ut hæc eadem hiſtoria fert, Jeſu Apoſtoli fuerunt. Quidquid ſimiliter ad doctrinam ſpectans in hiſtoria actorum Apoſtolicorum ſcriptum invenitur, ſi ipſi hiſtoriæ fides adjungatur, dubitari non poreſt, quin recte dictum ſit, cum, quicumque in ea aliquid ad doctrinam pertinens loquuntur, ab ipſa tales fuerint deſcripti, qui errare non potuerint. Jam ſi hiſtoria Apocalypſis (quiſquis ejus ſcriptor fuerit) ſimiliter vera eſſe cenſebitur, verum quoque & recte dictum neceſſario exiſtimabitur, quidquid in ea dicitur, quod ad doctrinam ſpectet, cum nemo de ejuſmodi rebus ibi loquatur, niſi Jeſus ſive Angelus ipſius, præter aliam quampiam cœleſtem vocem, quæ interdum inibi auditur, ut nullus hic errori ſit locus. Cæterum de doctrina Epiſtolæ ad Hebræos, ſi Novi Teſtamenti hiſtoriæ fides adhibeatur, dubitari nequit, ubi Paulus ejus ſcriptor eſſe exiſtimetur, ob jam expoſitam cauſam, quod is Jeſu Apoſtolus erat, atque ita errare ea in re non poterat. Sed, quiſquis Epiſtolam illam conſcripſerit, affirmo, ſi iis fides adhibeatur, quæ in ipſa Epiſtola vel tacite vel aperte ad hiſtoriam pertinentia continentur, neceſſe eſſe doctrinæ quoque in ea comprehenſæ fidem adhibere. Ex pluribus enim ejus locis, ſimulque ex univerſa ſcribendi ac docendi ratione aperte colligitur, ſcriptorem illum profiteri, ſe hominem divinum eſſe, & à Deo ad alios in Chriſtiana religione edocendos electum; ac denique ſe plane certo & ſine ulla erroris ſuſpicione ea ſcire, de quibus affirmat. Eſt tamen animadvertendum, ſive quod ad ea attinet, quæ ſcriptor iſte, ſive quod ad ea, quæ reliqui omnes in Novo Teſtamenro docent, præter unum Jeſum Chriſtum, oportere, quemadmodum etiam non ita multo ante innuimus, talem diſtinctionem adhibere. Nam, aut quæ docent, ad res quaſdam ſpectant, quæ omnino fieri credive debeant; & hæc vere doctrinæ pars eſt, nec ullo modo fieri poteſt, ut, ſi iſti tales ſunt, quales in hiſtoria ſunt deſcripti, hic errare potuerint: aut ea, quæ docent, ad explanationem pertinent aliquorum Jeſu verborum ad res faciendas vel credendas minime ſpectantium, qualia iſtic fere ſunt, vel ad interpretationem aliquorum locorum Veteris Teſtamenti, & ad explicationem argumentorum inde ductorum, aliave ratione ab ipſis in medium allatorum; & hæc minus proprie doctrinæ pars eſt, ſed potius vel additamentum (ut ſic dixerim) vel probatio doctrinæ; quodque huc attinet, fieri poſſet, ut veriſſima ea omnia eſſent, quæ de ipſis hiſtoria affirmat, & tamen ipſi nonnunquam hac in parte leviter erraſſent. Nam vis omnis auctoritatis ipſorum, neceſſario ex hiſtoria colligitur, ad id referebatur, quod proprie doctrinæ pars eſſet, cujus veritas revera neque ex veterum monumentorum auctoritate, neque ex ullis rationibus penderet; ſed ex divina eaque præſente patefactione illis conceſſa, adeo ut certiſſime noſſe poſſent, ſe nec fallere, nec falli poſſe, etiamſi eorum, quæ docebant, nullam præterea aliam confirmationem habuiſſent. Et propterea, ubi divina patefactione deſtituebantur, non plane id affirmabant quod dicebant, nec cuiquam quidquam præcipiebant: ſed tantum ſententiam ſuam exponere profitebantur, ut factum eſt à Paulo Apoſtolo quibuſdam in rebus ad virgines viduaſque mulieres pertinentibus, an nubere ſcilicet necne poſſent, aut deberent. Hocque novum quodammodo genus eſt eorum, quæ docebant, cujus ſuperiore diſtinctione nullam ſeparatim mentionem fecimus, nam præterquam quod pauca omnino complectitur, non poteſt etiam ad doctrinam propriè referri, cum hic nequaquam affirmate loquantur, ut in aliis ſupra expoſitis generibus faciunt.

Ad ſummam: Quamvis nos nihil prorſus dubitemus, quin quicquid, quacumque ratione, ad doctrinam ſpectans, traditum in Novo Teſtamento eſt, recte traditum fuerit, nullumque in eo argumentum teſtimoniumve afferri, quod firmum accommodatumque eſſe, bono aliquo modo defendi non queat, & quin ſententiæ conſiliaque omnia in eo ſcripta, optima ſint, præſertim pro temporis ratione, & cum iis circumſtantiis, quibus data fuerunt, tamen ſatis eſt, ſi veriſſimum eſſe credatur quidquid in eo continetur ad veram doctrinam ſpectans, hoc eſt, ut diximus, ad ea quæ omnino fieri credive debeant. Veriſſimum autem id eſſe credet, quiſquis de hiſtoria eodem Novo Teſtamento comprehenſa nihil dubitet. Porro ſub docendi genere comprehendi volumus vaticinationes, quatenus res ſunt, quæ credi debent, id eſt, quibus fides debet adjungi, tametſi non proprie, ut res aliæ credendæ, ad ſalutis noſtræ negotium pertineant. Illud certiſſimum eſt, ad quodcumque docendi genus eas referri velimus, ſive à nobis expoſitum, ſive minus, neceſſe eſſe, ut, quicumque hiſtoriæ Novi Teſtamenti fidem adjungit, ipſis quoque vaticinationibus fidem adjungat, deque illarum veritate nihil prorſus dubitet, ut videlicet earum, quæ à divinis hominibus profectæ fuerint, eoque talibus qui hiſce in rebus nullo modo errare potuerint. Jam quæ de Novo Teſtamento diſputavimus, ut oſtenderemus, ſi ejus hiſtoria vera eſſe credatur, neceſſe eſſe, doctrinam quoque veram eſſe credere, diſputari ſimilirer poſſent de Vetere Teſtamento. Sed ne longiores ſimus, ſatis erit de Novo Teſtamento iſta diſputaſſe. Namque, ut alibi ſupra, & porro ab ipſo initio diximus, ſi Novo Teſtamento auctoritas adjungatur, neceſſario Veteri quoque Teſtamento auctoritas adjungitur, præterquam quod, ſi concedatur, ipſam modo Veteris Teſtamenti hiſtoriam eſſe veram, hoc ſatis eſſe debet iis, qui ajunt utrique iſtorum librorum fidem adhibendam eſſe. Qui enim Novum Teſtamentum recipit, habet in ipſo quidquid ſibi eſt opus, quod attinet ad doctrinam. Quod ſi tamen interdum in rebus ad doctrinam ſpectantibus, eſt quod Vetere quoque Teſtamento utatur, ea doctrinæ pars tunc aliud nihil, niſi hiſtoria cenſenda eſt, qualia ſunt præcepta, quæ Deus per Moſem dedit.

Eſt & alia ratio admodum judicio meo valida ad demonſtrandum, non debere alios libros, doctrinam aliquam hiſtoriamve continentes, comparari cum libris Veteris & Novi Teſtamenti, quod ad fidem attinet, quæ illis ſit adjungenda. Plerique enim aliorum libro-

rum

rum nulla ſecum conjuncta habent præſentia aut præterita effecta, eaque certa, quæ fidem faciant veritatis eorum, quæ in ipſis traduntur, ut hi libri habent.

Nam ſi, exempli gratia, quiſpiam fuerit, qui dubitet, utrum unquam bellum civile fuerit inter Cajum Marium & Lucium Syllam cives Romanos, quemadmodum in quibuſdam libris aperte narratur, quibuſnam aliis indiciis præſentibus præteritiſve, quæ negari non poſſint, poterit hoc iſti perſuaderi, præter libros iſtos? Nullis profecto. At vero, ſi quiſpiam fuerit, qui dubitet, verbi gratia, utrum Jeſus Nazaræus mirabilia quædam fecerit conſtitutos naturæ limites excedentia, ut aperte in Novo Teſtamento narratur, poterit hoc illi facile perſuaderi ex eo, quod ab eo tempore perpetuo innumerabiles homines extiterunt, qui ipſius Jeſu doctrinam ſunt amplexi, quæ ſine mirabilibus iſtis rebus, propter rationes ante allatas, nunquam, præſertim ab initio, a tot hominibus recepta fuiſſet. Præterquam quod confeſſio præſens præteritaque eorum, qui propriè atque omnium maxime Jeſu Nazaræni ejuſque doctrinæ hoſtes ſunt, hujus rei quemadmodum alibi diximus, pleniſſimam facit fidem. Quod ſi de iis agere velimus, quæ omnium, quæ in Novo Teſtamento narrantur, maxime incredibilia ſunt (quibus ſi fides adjungatur, fieri non poteſt, quin reliquis omnibus adhibeatur fides) videlicet Jeſum ex morte revixiſſe, poſt vero in cœlum aſcendiſſe, indeque ſæpius apparuiſſe & mirabilia operarum eſſe, videbimus horum quoque omnium habere nos effecta ſatis manifeſta. Neque enim vel inventi complures fuiſſent, qui ſuo ipſorum ſanguine iſtarum rerum fidem feciſſent, ut à ſe viſarum ſibique compertarum; vel, ſi hi non fuiſſent, alii pæne innumeri deinceps perpetuo, præter quamcunque aliam humanam rationem, contraque ſua ipſorum commoda, hæc eadem & credere & conſtanter affirmare perrexiſſent.

Adde, quod, rebus iſtis ſublatis, & fide, quæ earum facta eſt, neutiquam apparet, quemadmodum fieri potuerit, quæcunque tandem Jeſus miracula feciſſet, ut tam multi homines cujuſcunque generis, non ſolum illum receperint tanquam unicum recte vivendi magiſtrum, idque firma cum ſpe, ſi ita vixerint, poſt mortem vitam immortalem adipiſcendi: ſed etiam, verum Deum, illum eſſe crediderint, utque talem, coluerint, ejuſque opem imploraverint, præſertim, cum poſt edita miracula iſta, magiſtratus judicio atque ſententia è medio ſublatus fuerit, & tanquam homo malus atque iniquus, immo blaſphemus Deique ac rerum divinarum contemptor, à ſuiſmet, ab illis ipſis, qui miracula ab eo facta conſpexerant, perque ea beneficiis ab ipſo affecti fuerant, in crucem fuerit actus. Hi autem eventus, eorumque circumſtantiæ res ſunt compertiſſimæ, nec quiſquam eſt, quantumvis Jeſu Nazaræni, ejuſqe religionis adverſarius, qui hæc negare audeat, quando hodieque partim conſpiciuntur, partim extant eorum effecta indiciaque admodum aperta.

Jam quid dicemus de præcipua Veteris Teſtamenti hiſtoria? Judaicus populus, qui hodie adhuc durat, nonne ejus certiſſimam facit fidem? Etenim, niſi verum eſſet, eos antiquitus legem illam accepiſſe, quam adhuc, ut ſanctiſſimam, retinent, idque ea ratione, qua in hiſtoria legitur, id eſt ita, ut apparuerit, eam à Deo proficiſci, fieri vix potuiſſet, ut ſe tot ceremonialium (quæ vocant) præceptorum jugo ſubdidiſſent; præſertim à plurimis cibis abſtinendi, quibus alii omnes communiter veſcuntur, & inter quos non pauci ſunt ſuaviſſimi palatoque gratiſſimi: potiſſimum vero ſeipſos circumcidendi, quod cerimoniale præceptum, vel ipſum per ſe, videtur fidem facere poſſe, legem illam humanum inventum non fuiſſe. Vidimus, alias omnes antiquas religiones, quamvis minus multo ad colendum difficiles paulatim evanuiſſe, adeo ut illarum vix extet memoria. Hæc tamen antiquiſſima conſervatur adhuc in hunc uſque diem. Cujus rei cauſſa alia nulla eſſe poteſt, quam ipſam initia habuiſſe graviſſima, firmaque fundamenta, poſt quæ conſecutæ fuerint confirmationes & corroborationes apertæ ac manifeſtæ, prout in ipſa iſta hiſtoria legitur, quibus rebus cum cæteræ antiquæ religiones modo non prorſus caruerint, neceſſe fuit, quemadmodum aliis omnibus humanis rebus contingit, ut tandem corruerint, & ad nihilum venerint. Huc accedit, quod aliæ religiones tunc deficere cœperunt, cum nemo erat, qui cuiquam, quamlibet illarum profitenti moleſtus eſſet. Immo una ex iſtis religionibus, ea videlicet, quam urbs Roma ſequebatur, quamque ſi ejus ſubſtantiam ſpectes, magna eaque potior orbis terræ pars amplectebatur, tunc ad nihilum redigi cœpit, cum Roma una cum univerſo ipſius imperio unum tantum caput ac Dominum agnoſcebat, qui hanc ipſam religionem profitebatur; quod idem perpetuo deinceps per aliquod longum tempus fuit. Et tamen ſcimus, nihil aptius eſſe ad morem aliquem novum in quemvis populum inducendum, non modo ad veteres in eo mores conſervandos, qui per ſe ipſi, ſine ullo alio adminiculo ſe ſuſtentare queant, maxime vero ii, qui ad religionem ſpectant, æternitati enim conſecrati videntur; nihil, inquam, huic rei eſſe aptius, quam voluntatem, exemplumque ejus, qui dominatur. Contra vero Judæorum religio conſervata eſt ac conſervatur, & ubique fere, niſi ubi commorari ſit illis prorſus interdictum, ſunt, qui eam adhuc conſtanter ſequuntur; quamvis & hodie, & antehac per tam multa ſæcula ii, qui eam profitentur, ſint fuerintque ludibrio habiti, injuriis affecti, tyrannice tractati atque oppreſſi, milleque modis ſæpe non ſolum in ſuis ipſorum corporibus vexati ac torti, ſed etiam miſerabiliter necati.

Profecto, ſi quis eſt, qui ex hac re, aliiſque nonnullis, quæ commemorari poſſent, non intelligat, quam neceſſe ſit, ut Judæorum religio eam originem habuerit, quam ipſi affirmant, & idcirco hiſtoria doctrinaque Veteris Teſtamenti hac in parte, ob idque in aliis quoque ſit vera, videtur inter eos numerandus, qui aut nihil cernunt, aut, ne cernant, oculos claudunt. Jam vero ex Judaicæ religionis veritate, id eſt, ex eo, quod populo illi ea religio à Deo data fuerit, exque certitudine hiſtoriæ ac doctrinæ Veteris Teſtamenti, quivis judicio præditus agnoſcit, fieri non poſſe, quin Chriſtiana religio, eoque ut ſupra demonſtratum eſt, hiſtoria & doctrina Novi Teſtamenti ſit vera, non ſecus atque ex harum veritate, illarum, ut dictum eſt, veritas agnoſcitur. Quod ſi Judæi hoc minime agnoſcunt, id ob ipſorum ruditatem, vel potius ſtoliditatem miram atque evidentem evenit, & propterea quod ab ipſo ortu capitaliſſimi ſunt religionis Chriſtianæ hoſtes.

Per ea, quæ hactenus diſputata ſunt, arbitramur ſatis demonſtratum fuiſſe, majorem fidem adhibendam eſſe libris Veteris & Novi Teſtamenti, ſive quod ad hiſtoriam, ſive quod ad doctrinam attinet, quam pleriſque aliis libris ſoleat, eumque, qui illis fidem non adjungat, nulla probabili ratione inde deterreri.

CAPUT V.

In quo detegitur error illorum, qui fidei libris iſtis adjungendæ ejuſmodi argumenta poſtulant, quibus nemo ſeſe ulla ratione opponere queat.

JAm, tametſi, quæ hucuſque ſcripſimus, ſatis fortaſſe eſſe debeant ad id efficiendum, quod ab initio propoſueramus: tamen viſum eſt nobis, antequam huic noſtræ ſcriptioni finem imponamus, monere lectorem eos, qui, ut iis fidem adjungant, quæ ſcripta ſunt in Vetere Novoque Teſtamento, ejuſmodi argumenta & rationes poſtulant, quibus nemo ſeſe opponere, aut repugnare queat, quæq; unicuiq; ejus rei certam & indubitatam fidem faciant, hos, inquam, oſtendere, ſe religionis naturam parum attente conſideraſſe; quæ ea eſt, ut, quemadmodum multi loquuntur, fidei meritum requirat,

ſuque hominum probitatis tanquam lapis quidam lydius; præſertim vero ejus religionis, quæ Novo Teſtamento continetur, de qua una ob eam cauſam, quæ ſæpius dicta eſt, ſatis eſt nos loqui. Dico igitur, ſi Novi Teſtamenti ſcripta ejuſmodi eſſent, ut nemo ulla ratione negare poſſet, ea eſſe veridica, neminem etiam fore, qui non modo religionem non profiteretur in eis comprehenſam, id eſt, ſe eſſe Chriſtianum: verum etiam talis reipſa non eſſet, hoc eſt, Jeſu Chriſto non obediret. Præmium enim in illis propoſitum iis, qui Chriſto obedierint, adeo magnum eſt, adeoque deſiderabile, ut nemo ſit, qui ejus conſequendi gratia, majora etiam iis non faceret, quæ Jeſus Chriſtus præcepit, (ſi modo majora fieri poſſunt) ubi compertum haberet, ſe præmium iſtud adepturum, ut certe haberet, ſi veriſſima eſſe crederet ea omnia, quæ in Novo Teſtamento ſunt ſcripta. Ita nullum inter malos, & bonos diſcrimen exiſteret; nec ulla cauſa bene ac male agendi, eoque nec virtutis remunerandæ & vitii puniendi. Quandoquidem ex eo, quod præmium, cum ab initio proponitur, incertum eſt, fit ut mali à bonis internoſcantur. Qui enim bonus, id eſt, probus eſt, & cogitatione ac voluntate ad ea facienda propenſus, quæ juſta & honeſta ſunt, atque ejuſmodi, qualia Jeſus Chriſtus præcipit, aut ſaltem ab eis animo non eſt alienus, facile credit, quæ audit de ingenti præmio iis propoſito, qui iſta fecerint, quamvis id aperte non videat; modo de eo ſpes aliqua appareat, & ita credens, omnibus viribus aggreditur, ut iſta faciat. Qui vero malus eſt atque improbus, nec quidquam juſtis honeſtiſque rebus delectatur, earumque ſimilibus, quæ à Jeſu Chriſto præceptæ fuerunt, aut certe iſta parum curat, cum audit verba fieri de præmio iis propoſito, qui ea fecerint, quo majus illud eſſe audit, eo minus credit.

Quod ſi tamen propter magnas, quæ ejus ſunt, conjecturas, aliquam ejus habet opinionem, ea infirma eſt adeo, ut efficere nequeat, ut is malos ſuos mores deſerat, unaque cum illis delectationem, aut honorem, aut utilitatem, quam inde vel ſperat, vel jam experitur. Sapientiſſime igitur noluit Deus, ut præmium immortalitatis, id eſt, rei cunctis deſideratiſſimæ, à ſe omnibus propoſitum, quicumque Jeſu Chriſto obedierint, humano generi paucis quibuſdam exceptis, qui nimirum fidem facere aliis poſſent eorum, quæ ipſi viderant, certum in dubitatumque ulla ratione appareret, & idcirco nequaquam fecit, ut Novi Teſtamenti ſcripta, in quibus ejus præmii apertiſſima fit mentio, quæque de eo conſtanter affirmant, ejuſmodi eſſent, ut nullo modo quiſquam ſeſe eis opponere poſſet. Sed ſatis eſſe voluit, ſi & hæc ſcripta, & alia, quæ ſunt, ejus præmii argumenta, ejuſmodi forent, quibus jure & poſſit & debeat fides adhiberi, talia demum, ut ei, qui probus eſt, aut ita comparatus, ut probus facile evadere queat, ſint ſatis: ei vero, qui improbus eſt, & præ malitia ſua probus fieri nequit, non ſint ſatis: ut, hac ratione illorum probitate detecta, horumque malitia, juſtiſſimam cauſam habeat hos quidem puniendi, illos vero præmio afficiendi: tum quia ita convenire videtur: tum multo magis, ut hoc pacto in illis ſummam ſuam miſericordiam, in his verò juſtam ſeveritatem exerceat, in utriſque autem admirabilem ſuam potentiam, ſupremumque univerſitatis rerum quem habet, dominatum, atque imperium infinita immortalique ſua cum gloria patefaciat.

CAPUT VI.

In quo confirmantur ex parte, quæ ſupra dicta ſunt, auctoritate Dantis Aligerii.

POſtremo confirmationis cujuſdam gratia, & ex parte concluſionis quodammodo eorum, quæ de hoc Sacræ Scripturæ auctoritatis argumento dicta à nobis & diſputata ſunt, viſum eſt hoc loco adſcribere carmina quædam Dantis Aligerii, non modo celebris Poetæ, ſed ingenii acumine, & multarum rerum ſcientia, viri ætate ſua rari ac ſingularis, in quibus hac eadem de re agitur. Is igitur in ſuo Poëmate, quod comœdiam ipſe vocavit, Cantico 24 Paradiſi, inducit Petrum Apoſtolum interrogantem ipſum, undenam proficiſceretur ea fides, qua ſe præditum eſſe dixerat, hoc eſt, perſuaſio de rebus divinis: ſe vero ipſum reſpondentem ad eum, qui ſequitur modum.

Appreſſo uſci de la luce profonda,
Che li ſplendeva, Queſta cara gioja,
Sovra la quale ogni virtù ſi fonda.
Onde ti venne? Et jo, la larga ploja
Delo Spirito Santo, ch' è diffuſa
In ſu le vecchie, e'n ſo le nuove cuoja,
E ſillogiſmo, che la m'ha concluſa
Acutamente ſi, che'nverſo d'ella
Ogni demoſtration mi pare obtuſa.
I udi poi, L'antica & la novella
Propoſitione, che ſi ti concliude,
Perche l'hai tu per divina favella?
Et jo, La pruova, che'l ver mi diſchiude,
Son l'opere ſeguite, à cui Natura
Non ſcaldo ferro mai, ne batte ancude.
Riſpoſto fummi, Di, chi t'aſſicura
Che quelle opere foſſer quel medeſmo,
Che vuol provarſi? Non altri il ti giura.
Se il mondo ſi rivolſe al Chriſtianeſmo,
Diſſ' io, ſenza miracoli, queſto uno
E tal, che gli altri non ſono il centeſmo.
Che tu entraſti povero & digjuno
In campo à ſeminar la buona pianta
Che fu gia vite, & hora è fatta pruno.

Quæ Latine, ſi verbum verbo reddatur, ita ſonant:

Deinde exivit ex luce profunda,
Quæ illic ſplendebat, Hæc pretioſa gemma,
Super quam omnis virtus fundatur,
Unde tibi venit? Ac ego, Larga pluvia
Spiritus Sancti, quæ eſt diffuſa,
Super Veteres, & ſuper Novas membranas,
Eſt ſyllogiſmus, qui eam mihi concluſit
Acute adeo, ut præ illa
Omnis demonſtratio mihi videatur obtuſa.
Audivi deinde, antiquam & novam
Propoſitionem, quæ adeo tibi concludit,
Cur habes tu pro divino ſermone?
At ego, probatio, quæ verum mihi recludit,
Sunt opera, quæ ſecuta ſunt, ad quæ Natura
Non candefecit ferrum unquam, nec percuſſit incudem.
Reſponſum fuit mihi, Dic, quis tibi certum facit,
Quod illa opera fuerint illud ipſum, (confirmat.
Quod debet probari? Haud quiſquam id tibi jurejurando
Si orbis terræ ſeſe convertit ad Chriſtianiſmum,
Inquam ego, ſine miraculis, hoc unum
Eſt tale, ut reliqua non ſint centeſima pars,
Nam tu ingreſſus fuiſti pauper ac jejunus;
In agrum ad ſerendam bonam plantam,
Quæ fuit olim vitis, & nunc eſt facta ſpinus.

Nec aliud quidquam in præſentia iis, quæ ſupra ſcripſimus, addere volumus. Faxit Deus, ut hic noſter labor, quamvis imperfectus atque exiguus, in hac mundi ætate, quæ præter omnes alias, quæ unquam fuerunt, maxime videtur harum rerum indigere, non prorſus ſit inanis.

FINIS.

SUMMA

SUMMA
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

Religio Chriſtiana, eſt doctrina cæleſtis, docens veram viam perveniendi ad vitam æternam.

Hæc autem via, nihil eſt aliud, quam obedire Deo, juxta ea, quæ ille nobis præcepit, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum Hebr.5.9.

Verum ut manifeſtius perſpici poſſit id, quod nobis ille mandavit, in primis conſideranda eſt, conditio & natura hominis, & in quo gradu ac ſtatu is ſit coram Deo.

Homo quia eſt ex terra factus, natura ſua Gen. 2. 7. 1 Cor.15.47, mortalis Gen.3.19. 1 Cor. 15. 48, & corruptioni ſubjectus; &, ex accidente, quia divinum præceptum violavit, morti æternæ obnoxius eſt Gen.2.17.3.19: ita ut, quod immortalitatem attinet, nihil illi cum Deo commune ſit, & inſuper, ob peccata ſua, hoſtis illius evaſit.

Neceſſe eſt igitur, quo cum Deo in gratiam redeat, & in ſpem vitæ immortalis venire poſſit, ut Deus omnia ei peccata remittere, & immutata ejus natura, è mortis ſervitute, eum vindicare velit.

Jam vero Deus, pro pura bonitate & miſericordia ſua 2 Tim.1.9. Tit.3.5, utrumque præſtare decrevit, dummodo hominem, antea patratorum peccatorum pœniteat Tit.2.12. 1 Cor.6.9. Gal.5.21.6.8, & is in poſterum, non ad terrenam & carnalem, ſed ad cæleſtem & ſpiritualem normam, vitam ſuam conformet.

Volens nihilominus, ad declarandum apertius, bonitatem & potentiam ſuam 2 Cor.4.7, ſimulque fidem & obedientiam noſtram explorandam 1 Petr.1.7, ut ne protinus à morte ſoluti & liberi eſſemus, ſed ut prius eam, ſubiremus, immo vero acerbiſſimam etiam, quæ ab ullo nobis inferri poſſit, ita exigente neceſſitate, perferremus potius, quam eum denuo offenderemus.

Quoniam igitur Deus ex parte hominis aliquid requirit, quo is ad hoc perficiendum incitaretur, non ſolum opus fuit, ut ei hoc conſilium pateſieret, ſed id revera Dei conſilium eſſe, etiam perſuaſum eſſet.

Quapropter placuit Deo, mittere in mundum cariſſimum Filium ſuum Chriſtum Jeſum, natum ex muliere Gal.4.4, ut nobis hoc lætum nuncium annunciaret Mar.1.38. Luc. 4.43. Joh.18.37, & amplius confirmaret, obſignaret, & reipſa comprobaret Apoc.1.5.3.14.

Sic igitur, Chriſtus in mundum veniens, hoc conſilium Dei nobis annunciavit Eph.2.17. Luc.4.18. 2 Tim.1.10. Hebr.2.3. Eſai.61.1, infinitis & manifeſtiſſimis miraculis illud confirmavit Joh.2.23. & 7.3. & 12.37. Act.2.22. proprio ſanguine obſignavit Hebr.13.20. Luc.22.20. Mar. 14.24. Hebr.12.24. oppetita ultro illius cauſa, acerbiſſima & ignominioſiſſima morte Joh.10.18, reipſa denique illud comprobavit, exhibita in ſui ipſius perſona ea vitæ ratione, quam nos ſectari debemus in hoc mundo Joh.13.15. 1 Petr. 2.21. 1 Joh.2.6.

Excitatus porro à Deo Patre Gal.1.1. Act.3.13. 1 Theſſ. 1.10, ut ſempiternum viveret Rom.6.9. Act.13.34. Hebr. 7.24, & 25, certiſſime nobis confirmavit, 1 Petr.1.3.4. Hebr. 10.19, & 20.4. 14.6.20, eos qui huic viæ, quæcunque tandem incommoda aut pericula iis objicerentur, inſiſterent, evaſuros tandem ad illam vitam ſempiternam, quam Deus nobis per eum pollicitus eſt.

Præſertim, cum Deus ad perfecte adſtruendam hujus promiſſi ſui fidem, non tantum Jeſum Chriſtum excitaverit, & immortalitate donaverit: verum etiam eidem contulerit omnem poteſtatem in cælo & in terra, teſtatum id nobis faciens Matth.18.18. Joh.13.3. Eph.1.20, poſtquam eum in cælum, in conſpectu chariſſimorum ipſius diſcipulorum, aſſumſit Act.1.9. Luc.24.51. Mar.16.19, rebus admirandis, & donis cæleſtibus, quarum illæ patratæ hæc vero obtenta fuerunt in nomine ipſius Jeſu Chriſti Mar.16.20. Hebr.2.4. Act.4.3, Et ex conſequenti, tradidit ei in manus auctoritatem & poteſtatem, excitandi nos à mortuis, & immortalitatem nobis donandi Joh.5.20.21.26.6.39, 40. Philip.3.21, in manus ſcilicet fratris noſtri, qui ea ipſa mala perpeſſus eſt, quæ nobis ſunt ſufferenda Hebr.2.11.17. Pſal.22.23. Joh.20.17. Hebr.2.17.4.15, ita ut nulla amplius ſit cauſa dubitandi, illum condoliturum nobis Hebr.2. 18.4.15, & daturum illam vitam Joh.10.27, 28.17.2, cujus poteſtatem conferendæ iis, qui ejus veſtigia ſecuti fuerint, Deus ei largitus eſt.

Argumenti Pro trino & uno Deo, omnium potiſſimi, aut certe uſitatiſſimi.

EXAMINATIO.

Cujus rei occaſione, tota de re, præcipue vero de Chriſti Divinitate ac natura, breviter explicatur.

ARGUMENTUM.

Deus eſt tantum unus, ut ex multis ſcripturæ teſtimoniis aperte conſtat. Atqui Pater in Sacris Literis dicitur Deus, Filius item, & Spiritus Sanctus dicitur Deus. Ergo Pater, Filius, & Spiritus Sanctus ſunt nnus Deus, & conſequenter Deus unus quidem eſt eſſentia, ſed trinus perſonis.

RESPONSIO.

Vox Deus, duplici modo potiſſimum in Sacris Literis accipitur. Prior modus eſt, cum ſignificat illum, qui tum in cœlo, tum in terra ita aliis dominatur ac præeſt, rerumque auctor eſt & origo, ut neminem ſuperiorem aut principem habeat, nec ab ullo pendeat. Atque hoc priore modo dicitur Deus eſſe unus. Alter modus eſt, cum ſignificat eum, qui ſummum aliquod imperium aut vim, aut poteſtatem ab ipſo uno Deo habet, vel aliqua alia ratione divinitatis illius unius Dei eſt particeps. Hinc enim ille

Digitized by Google

unus Deus, id eſt Jehova, Deus deorum dicitur, Pſal.50.1. Hoc altero modo in ipſis Sacris Literis vocatur nonnunquam Filius, ſeu Chriſtus, Deus. Patet totum hoc ex verbis ipſius Chriſti, Joh.10.35. *Si*, inquit, *illos dixit Deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolvi ſcriptura: quem Pater ſanctificavit, & miſit in mundum, vos dicitis, quia blaſphemas, quia dixi, Filius Dei ſum?* His verbis Chriſtus manifeſte oſtendit, nomen Dei in Sanctis Literis iis etiam tribui, qui illo uno Deo multo inferiores ſunt; ſeque nulla alia potiore ratione potuiſſe ſeipſum appellare Dei filium, & porro Deum, quam quia à Patre ſanctificatus & in mundum miſſus fuiſſet. Eſt igitur quidem Chriſtus Deus: ſed non tamen ille unus Deus. Immo propterea eſt Deus, quia ab uno illo Deo (hic enim idem prorſus eſt, qui Pater, ut poſtea probabimus) excellentiſſima ratione à cæteris ſegregatus, & cæleſtibus donis cumulatus, saluti æternæ hominibus & annunciandæ & reipſa dandæ præpoſitus fuit. Hæc eſt enim illa ipſius à Patre ſanctificatio & in mundum miſſio.

Quod ad Spiritum Sanctum attinet, is nuſquam diſerte atque ad literam (ut dicitur) in ſcriptura Deus appellatur. Sed tantum haud raro ea illi tribuuntur, quæ Dei ſunt propria; vel quod Spiritui Sancto alicubi tribuitur, id aut ibidem, aut alibi Deo tributum invenitur. Hujus rei cauſa eſt, quod Spiritus Sanctus virtus eſt atque efficacia Dei. Quod enim virtuti atque efficaciæ Dei tribuitur, id ſine dubio ipſi Deo tribuitur. Sed non eſt propterea Dei virtus & efficacia perſona aliqua divina; ſicut nec Dei bonitas, aut juſtitia, aut miſericordia, aut judicium, aliique Dei vel effectus vel proprietates, ſunt perſonæ aliquæ divinæ. Alioqui multo plures etiam, quam tres, eas eſſe oporteret.

Cæterum vel ex eo ſolo, quod Deus unus eſſe aperte traditur, merito concludi poteſt, eum non eſſe nec trinum, nec binum. Oppoſita ſunt enim inter ſe Unus, & trinus; ſive unus & binus. Ita ut, ſi Deus ſit trinus aut binus, non poſſit eſſe unus. Nam diſtinctio iſta, unus eſſentia, trinus perſonis, nec uſquam extat in Sacris Literis, & cum certiſſima ratione ac veritate manifeſte pugnat. Certiſſimum enim eſt, non pauciores eſſe individuas eſſentias, quam perſonas. Cum perſona nihil aliud ſit, quam individua eſſentia intelligens.

Jam, quod hic unus Deus non alius ſit, quam Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, non etiam Dei Filius, & Spiritus Sanctus, probatur aperte pluribus modis; atque his præcipue.

1. Primum, ut oſtenſum fuit, ſi Deus unus eſt, non poteſt eſſe trinus aut binus. Conſtat autem inter omnes, & ſcriptura paſſim teſtatur, Patrem Chriſti eſſe ipſum Deum. Sequitur ergo neceſſario, nullum alium, quam Patrem Chriſti, eſſe hunc unum Deum.

2. Deinde ex illis ipſis locis, in quibus expreſſe traditur, Deum eſſe unum tantum, non pauci ſunt, ubi dicitur, hunc unum Deum eſſe Patrem illum omnium, vel Patrem Jeſu Chriſti. Joh. enim cap.17.3, Chriſtus ipſe dicit, Patrem ſuum, eſſe illum unum ſolum verum Deum, etiam reſpectu ſui. Seipſum namque ibidem nominat, atque à Patre diſtinguit; & quidem ita, ut non poſſit dici, illum loqui de ſe ſecundum humanam naturam tantum. Nam eatenus ſe nominat, quatenus in ipſo cognoſcendo vita æterna continetur. Quod ad totum Chriſtum, quantus quantus, referendum omnino eſſe, nemo non videt. Etenim, quod quidam olim Chriſti verba ita accipienda cenſuerunt, ut intelligatur, Patrem, & Jeſum Chriſtum eſſe illum ſolum verum Deum, rejectum eſt hodie hoc ab ipſis ferme omnibus Trinitariis: cum propter id, quod nec verborum ſtructura, nec locus ipſe id ferre videtur; tum vero, quod Spiritus Sanctus hac ratione ab illa ſola vera divinitate, quæ ad vitam æternam conſequendam cognitu neceſſaria eſt, non obſcure excluderetur. Locus item 1 Cor.8.6, aperte docet, unum illum Deum noſtrum, eſſe Patrem illum, ex quo omnia, & nos in illum, illum (inquam) Patrem, qui à Chriſto diſtinguitur, quatenus Chriſtus eſt ille unus Dominus, per quem omnia, & nos per illum. Ita ut, quemadmodum in ſuperiore loco, hic quoque nullo modo poſſit dici, de Chriſto verba fieri ſecundum humanam naturam tantum. Similiter in loco Epheſ.4.6, ubi unus Deus eſſe dicitur, diſerte etiam ſimul affirmatur, iſtum unum Deum eſſe Patrem omnium, iſque aperte à Chriſto diſtinguitur, quatenus Chriſtus eſt unus Dominus.

3. Præterea ad probandum, quod Pater tantum ſit ille unus Deus, inexpugnabilis ratio videtur, quod *millies ſimplici Dei nomine, quando ſubſiſtentiam ipſam ſignificat, Deus tantum Pater* certiſſime intelligitur; quemadmodum adverſarii ipſi omnes fateri ſunt coacti. Nunquam autem, cum, prædicta ratione, ſimplex Dei nomen eſt poſitum, ſolus Chriſtus ſeu Filius, ſolusve Spiritus Sanctus aperte ac citra omnem controverſiam ſignificatur.

Nam etſi Chriſtus nonnunquam, ut dictum eſt ſupra, Deus appellatur, tamen tunc Dei nomen ſubſiſtentiam ipſam non ſignificat, ſed ſubſiſtentiæ tantum attributum. Seu mavis, tunc Dei nomen non ſubjecti, ſed prædicati locum obtinet. Nuſquam enim in divinis literis invenies ſcriptum, Deum aliquid vel feciſſe, vel dixiſſe, aut de Deo quidpiam aliud affirmari, quod ad Chriſtum à Patre diſtinctum ſit omnino ac neceſſario referendum.

4. Adde quod, cum Chriſtus, ut revera eſt, ſic paſſim appelletur Dei filius, Spiritus autem Sanctus, Dei Spiritus, & ſine dubio is Deus, qui in ejuſmodi locis nominatur, ſit ille unus Deus, ſequitur, nec Filium, nec Spiritum Sanctum eſſe illum unum Deum. Alioqui filius eſſet ſui ipſius filius, & Spiritus Sanctus ſui ipſius Spiritus.

5. Quodſi certiſſimum eſt, Chriſtum eſſe illius unius Dei filium, certiſſimum quoque eſt, Patrem Filium, & Spiritum Sanctum ſimul, non eſſe illum unum Deum, ſed Patrem tantum, cum Patris, Filii, & Spiritus Sancti ſimul non ſit Chriſtus Filius, ſed Patris tantum.

Jam ſi quis eſt, qui ob ea, quæ Chriſto in divinis literis tribuuntur, magnificentiſſima omnino & maxime ſublimia, dubitet, an ipſe ſit ille unus Deus, aut ſaltem ejuſdem cum ipſo eſſentiæ, is conſideret, nihil vel magnificentius vel ſublimius Chriſto in ſcriptura tribui, quam divinum cultum ei ab omnibus debitum. Sed hoc, ut homo, à Deo Patre Chriſtus habuit. Igitur nihil inveniri poterit Chriſto divinis teſtimoniis tributum tam magnificum tamque ſublime, quod, niſi aliud obſtet, quam rei magnificentia & ſublimitas, illi, ut homini, convenire non poſſit. Quod autem divinus cultus Chriſto ab omnibus debitus, illi, ut homini, à Deo Patre ſit conſtitutus, probant primum verba ipſius Chriſti, qui apud Johannem cap.5.22, & 23 ait, Patrem non judicare quempiam, ſed omne judicium Filio dediſſe, ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem. Unde apparet, ex judicio à Patre Filio dato, conſequi cultum divinum, illi ab omnibus debitum. Atqui hoc judicium Patrem Filio, ut homini, dediſſe, teſtatur ibidem ipſe Chriſtus paulo poſt ℣ſ. 27, cum ait, Patrem dediſſe Filio poteſtatem judicium faciendi, quia filius hominis eſt. Deinde hoc idem probant verba Pauli Apoſtoli ad Philip. cap.2, ubi de exaltatione Chriſti agit propter ipſius obedientiam uſque ad mortem crucis. Inquit enim ℣ſ.9, & deinceps, quod propter iſtam obedientiam Deus illum tantopere extulit, ut in nomine Jeſu debeat omne genu flecti. Quod quid aliud eſt, quam divinum cultum ab omnibus illi deberi? Atqui certum eſt, Jeſum, ut hominem, prædicta ratione fuiſſe exaltatum. Obedientia enim uſque ad mortem crucis in ipſum hominem tantum cadit. Et ex ipſis Pauli verbis liquido conſtat, eum ipſum plane fuiſſe exaltatum, qui uſque ad crucis mortem obediens fuit.

Breviter nihil tam vel ſublime, vel demiſſum eſt in Sacris Literis Chriſto tributum, quod ad hominem illum Jeſum Nazaræuum proprie non pertineat. Quare nulla cauſa fuit, in uno & eodem Chriſto duas naturas, id eſt eſſentias, comminiſcendi, divinam & humanam, & cum excellentia Patris ſupra Chriſtum in Sanctis Literis clariſſime conſignata oſtenditur, ad diſtinctionem iſtam confugiendi, divinæ & humanæ naturæ; ac dicendi, quod tunc non ſecundum divinam, ſed tantum ſecundum humanam Chriſti naturam ſcriptura loquitur. Ut, cum ipſe Chriſtus ait, *Patrem ſe majorem eſſe*, Johan.14.28, cum fatetur, *Filium ignorare futuri* divini judicii diem & horam, ſed Patrem ſolum illam ſcite, Mar.13.32, cum, jam à mortuis excitatus, *Patrem* non minus *ſuum*, quam diſcipulorum *Deum eſſe* teſtatur, Joh.20.17, quod idem, jam in cœlum tranſlatus & plane glorificatus, affirmat quater in uno verſiculo, Apoc.3.12; cum denique, ne ſingula recenſeam, *ſuam doctrinam*, *ſua verba*, ſua ſigna, ſua opera omnia, una cum auctoritate ac poteſtate ſua, Deo patri accepta refert; adeo, ut alicubi non ſua, ſed ejus eſſe dicat, qui ipſum miſerat, id eſt Patris. Vide Joh. 5. 19, 20, 22, 23, 27, 30, 36, 43, & 7. 16, & 10.25, & 17 2. Ut Pauli, & aliorum Apoſtolorum innumera pœne teſtimonia omittam, quibus evidentiſſime hæc Patris ſupra Filiom eminentia confirmatur.

Quanquam, cum viderent Adverſarii, in multis ex prædictis teſtimoniis ejuſmodi verba eſſe, quæ ipſa per ſe ſecundum humanam Chriſti naturam nulla ratione accipi poſſe exiſtimabant, duo alia refugia quæſiverunt: Unum, quod teſtimonia iſta ad æternam generationem referantur, per quam Filius à Patre illa habuerit, quæ ibi commemorantur. Alterum, quod per figuram quandam ſermonis, quæ Idiomatum communicatio appellatur, quod unius tantum naturæ eſt, alteri ſeparatim tribuatur.

Verum oportebat prius, quam mirabili hac ratione ſacra teſtimonia interpretarentur, iſtam æternam generationem, iſtamque duplicem Chriſti naturam aperte ex aliis probaſſe. Alioqui, ſimplici iſtarum rerum negatione, interpretatio ipſa meritiſſimo rejici, ac confutari poteſt.

Præterea, quod ad iſtam generationem attinet, cum eam non ſolum æternam, ut ipſi volunt, ſed, ſi æterna eſt, naturalem quoque ac neceſſariam eſſe oporteat, nullo modo poſſunt huc referri ea, quæ vel in tempore (ut loquuntur) Chriſto à Patre data dicuntur, vel ita commemorantur, ut ex libera voluntate, aut certe in aliquem finem, aliquove conſilio donata eſſe appareat, qualia ſunt ea, quæ in teſtimoniis iſtis recenſentur. Pugnant enim prorſus Æternum, & In tempore: nec non Naturale, ac Neceſſarium, & Ex libera voluntate, aut In aliquem finem, aliquove conſilio, donatum.

Quod vero attinet ad idiomatum communicationem, ea nequaquam efficere poteſt, ut, quod unius naturæ tantum eſt, alteri ſeparatim tribuatur. Licet efficere fortaſſe poſſit, ut, quod unius naturæ eſt, ipſi perſonæ ſimpliciter accommodetur. Nemo enim, exempli cauſa, dixerit: Anima mea eſt procera; aut Anima mea induitur talari veſte; aut, Anima lavatur in balneo, etiamſi corpori, cujus hæc ſunt propria, ita in homine ejus anima ſit conjuncta, ut ex utroque ipſe idem unus homo conſtet; quemadmodum volunt, ex divina & humana natura, vel, ut alii loquuntur, ex Deo & homine, conſtare unum eundem ipſum Chriſtum Jeſum. Ad hæc, quomodocumque hæc Idiomatum communicatio in locis de Chriſto loquentibus admittatur, hoc nihil eſt aliud, quam cum ſacris verbis quodammodo ludere, & plane incertum de loci ſententia, deque re ipſa ſæpiſſime reddere lectorem.

At enim dicent, quædam eſſe, quæ omnino ſine iſta Idiomatum communicatione, & porro duarum in Chriſto naturarum agnitione explicari nequeant. Ut, cum dicuntur omnia à Deo per Jeſum Chriſtum creata, Epheſ.3.9, ut quidem Græci codices habent; aut, cum dicitur filius hominis in cœlo fuiſſe ante, quam, conſpicientibus ipſius diſcipulis, eo aſcenderet, Joh 6.62; aut etiam in cœlo eſſe, dum tamen in terra loqueretur, Joh.3.13.

Reſpondeo, nihil eſſe, cur hæc ad hominem illum Jeſum Nazaræenum proprie non referantur. Cum enim omnia creata à Deo per Jeſum Chriſtom dicuntur, non ea ſunt intelligenda, de quorum creatione diligentiſſime ſcripſit Moſes in initio ſuæ hiſtoriæ. Is enim ibi, cum creandi actionem exponit, nullius perſonæ, quæ partem in ea habuerit, præter Deum ipſum, mentionem facit. Atqui hic neceſſe eſt, alium eſſe Deum, & alium eum, qui Jeſu Chriſti nomine intelligitur; cum Deus per Jeſum Chriſtum creaſſe dicatur. Præterea nuſquam Chriſtus univerſe aut generatim creaſſe dicitur, ſed per eum factam fuiſſe creationem. Itaque nulla Chriſti, ſive ejus, qui Chriſti nomine apud Paulum intelligitur, in creatione, quam Moſes exponit, facta eſt mentio. Moſes enim Dei, ut creantis, meminit, non autem, ut per quem ſit facta creatio. De aliis igitur rebus creatis eſt Pauli locus accipiendus, & vox *Omnia*, ad ea omnia referenda, quæ ad novam creationem pertinent, quam per hominem illum Jeſum Nazaræenum factam fuiſſe conſtat. Quemadmodum idem Paulus alibi ait, omnia nova eſſe facta, 2 Cor.5.17, cum tamen certum ſit, infinita eſſe, quæ in eodem ſtatu manſerunt, in quo erant antea. Nempe quia ibi vox *Omnia*, ad ea omnia referenda eſt, quæ ad Dei fœdus cum hominibus, adque religionem pertinent, & ad ea, ſicut in ſuperiore loco fieri debere contendimoa, reſtringenda.

Similiter, quod filius hominis in cœlo fuerit ante, quam eo conſpicue aſcenderit, revera & proprie ad hominem illum Jeſum Nazaræenum referri & poteſt, & debet. Nam quod revera homo ille, poſtquam natus eſt ex virgine, & antequam Euangelium annunciaret, in cœlum raptus fuerit, ibique ab ipſo Deo ea didicerit, quæ humano generi patefacienda per ipſum erant, adeo eſt veriſimile, ut aliter fieri non potuiſſe videatur. Non eſt igitur ſine ulla cauſa, immo præter & contra omnem rationem vis verbis inferenda: ſed ea, ut ſonant, accipere & in hoc, & in ſimilibus aliis locis oportet. Et ſic plana erunt omnia.

Jam in loco Joh.3.13, licet vulgo legatur, *qui eſt in cœlo*, poteſt tamen ex Græco legi, *qui erat in cœlo*, quemadmodum Eraſmus, Beza, & alii monuerunt. Itaque erit hic locus ſuperiori ſimilis. Quod ſi quis tamen vulgatam lectionem mordicus retinere velit, non tamen ſequetur, aliam, præter humanam, fuiſſe in Chriſto naturam ſive eſſentiam; ſecundum quam ſcilicet fuerit tunc revera in cœlo. Iſtud enim, *Eſſe in cœlo*, ita accipiendum erit, ut ipſi humanæ naturæ, ſeu ipſi homini, de quo diſerte verba fiunt, convenire poſſit. Eo nimirum ſenſu, quo ibidem dicitur, filium hominis aſcendiſſe in cœlum, & neminem præter ipſum. Hoc enim nec ſecundum humanam, nec ſecundum divinam naturam, recte poteſt, ut ipſa verba ſonant, explicari, niſi fortaſſe, ſi concedatur, hominem illum revera aſcendiſſe in cœlum ante, quam hæc verba proferret. At vero, cum hoc, unde, ut dixi, omnia plana fiunt, licet veriſſimum, non agnoſcatur, factum eſt, ut plerique iſtum aſcenſum in cœlum, penetrationem (ut ita loquar) ad rerum divinarum cognitionem ſint interpretati. Sic igitur ſimiliter, *Eſſe in cœlo*, ipſam jam adeptam rerum divinarum cognitionem interpretabimur.

Sed ſunt, qui omnino ex eo maxime putent colligi duas in Chriſto naturas, divinam & humanam, quod Filius Dei & appelletur, & ſit; unde per communicationem Idiomatum fiat, ut homo ipſe Jeſus Nazaraenus Filius Dei eſſe dicatur. Nam alioqui, quomodo, inquiunt, purus homo, id eſt, cum ipſa divina eſſentia nou copulatus, Dei Filius eſſe poteſt?

An non neceſſe eſt, ut, ſicut homo hominem, ita Deus Deum generet?

Ad hoc ſic reſpondeo. Si conſtaret, fieri poſſe, ut Deus, quemadmodum homo, & cætera animalia, ex ſua ipſius ſubſtantia gigneret ſibi ſimilem, vim aliquam videretur habere hæc ratio. Verum non modo id non conſtat, ſed contrarium facile probatur. Namque ex ipſo conſenſu omnium Trinitariorum, exque ratione manifeſta intelligi poteſt, Dei ſubſtantiam, id eſt eſſentiam, nulla ratione dividi aut multiplicari poſſe. Ipſam autem totam & numero unam ac prorſus eandem pluribus perſonis communem eſſe non poſſe, id evidenter demonſtrat, quod ſupra diximus, videlicet neceſſe eſſe, ut non pauciores ſint individuæ eſſentiæ, quam perſonæ. Porro autem quomodo Deus generet ſibi ſimilem, ſatis declarat ſcriptura, quæ compluribus in locis homines pios, maxime vero Chriſtu confidentes, ex Deo natos, ab ipſoque generatos eſſe, affirmat. Adeo ut alicubi neget, eos ex hominibus eſſe natos, ut Joh. 1. 13. Cur hic vero duas naturas non comminiſcimur, divinam & humanam, negantes, puros homines poſſe ex ipſo Deo generari & naſci, nec ex ipſis hominibus ortum ducere? Quemadmodum igitur hic agnoſcimus, unum & eundem hominem, duplici ratione conſideratum, videlicet ratione Spiritus, & carnis, & eſſe, & non eſſe Filium Dei, aut hominis: ſic etiam agnoſcamus, eundem ipſum hominem Jeſum Nazaræum & ſecundum carnem, eſſe Filium hominis, & ſecundum Spiritum, eſſe Filium Dei; Rurſus, ſecundum carnem, non eſſe (ſi ita placet) Filium Dei, ſecundum autem Spiritum, non eſſe filium hominis. Quanquam, ut poſtea dicemus, Jeſus Nazaræus, etiam ſecundum carnem, Filius Dei à ſcriptura agnoſcitur. Iſta autem diſtiuctio in ipſo Chriſto Pauli Apoſtoli verbis apertiſſime confirmatur: qui unum & eundem Dei Filium ex ſemine Davidis generatum eſſe ſecundum carnem, at ſecundum Spiritum ſanctificationis, Dei Filium fuiſſe definitum, teſtatur Rom.1.3,4.

Verum, dicet aliquis, Chriſtus non ſolum Dei Filius, ſed etiam unigenitus ac proprius Dei Filius in Sacris Literis appellatur. Quamobrem neceſſe eſt, illum ſingulari aliqua ratione ex Deo eſſe natum, præter reliquos omnes Dei filios.

Hic fateor libenter, atque agnoſco ſingularitatem iſtam: ſed non propterea concedo, eam in eo conſiſtere, quod Chriſtus ex ipſa ſubſtantia Dei ſit generatus, alii vero minime. Jam enim oſtenſum eſt, Dei ſubſtantiam nec dividi, nec multiplicari, nec eandem ipſam unam numero pluribus perſonis communem eſſe poſſe. Cæterum in quibus conſiſtat hæc Chriſti nativitatis ex Deo ſingularitas, ex ipſis ſacris teſtimoniis intelligi poteſt.

1. Primum enim in eo conſiſtit, quod Chriſtus, ſimulatque natus eſt homo, Filius Dei fuit; & ſic natura Filius Dei eſt: reliqui autem homines Dei filii, non ſic. Adeo ut hac ratione inſpecta, alii præ Chriſto non nati, ſed adoptati, ut alicubi videtur ſcriptura loqui, filii Dei dici debeant. Natus eſt autem Dei Filius, homo ille Jeſus Nazaræus, qui dicitur Chriſtus, quia non ex virili ſemine, ſed ex Spiritu Sancto virtuteque Altiſſimi in virginis utero conceptus eſt. Hanc enim ipſam ob cauſam id, quod ex virgine naſceretur, Dei Filium vocatum iri, ipſi virgini prædixerat Angelus Dei, Luc.1.35. Unde apparet, etiam ſecundum carnem, eum merito poſſe dici Dei Filium. Id quod nemini alii contigit, aut continget.

2. Deinde, cum aliis hominibus Deus Spiritum ſuum, ex quo Filii Dei fiunt, ad menſuram largiatur, huic homini Chriſto ſine menſura ſuum Spiritum, unde ſublimiore, quam antea, ratione Filius Dei eſt factus, largitus eſt, Joh.3.35. Si modo is locus ad Chriſtum referri debet. Sic enim ſimpliciter verba habent, *Non enim ad menſuram dat Deus Spiritum*, nulla Chriſti mentione in eis facta. Poſſunt autem commode hæc verba ad totum Euangelii prædicationis miniſterium referri; ubi Deus non parce & reſtricte, ſed abundanter & effuſe ſuum Spiritum eſt humano generi largitus. Quicquid ſit, certum eſt ex ipſis divinis literis, aliis ſingulis hominibus Deum multa ſpiritualia dona dare potuiſſe, quæ non dedit; at Chriſto homini nihil ſpirituale non dediſſe, quod dare potuerit. Quocirca merito ſingulari ratione ex Deo præter alios natus dicitur.

3. Adhæc, cum Chriſtus homo ante alios omnes ſolus & immortalitatem ac glorificationem ſui corporis adeptus ſit, & hæres ac Dominus univerſorum fuerit conſtitutus, quibus rebus maxime ſimilitudo cum Deo, ob idque divina filiatio continetur, apparet, illum ſingulari ratione, præter alios omnes, ex Deo natum fuiſſe. Cumque hæc, dum adhuc in terris degeret, ab ipſo initio certiſſime futura omnino eſſent, merito jam tum, ob has ipſas cauſas, unigenitus ac proprius Dei Filius eſt appellatus.

Quædam alia omitto, propter quæ Chriſtus homo Dei Filius unigenitus ac proprius jure potuit nominari. Et tantum illud moneo, Iſaacum, cum in ara Deo oblatus eſt, unicum ſive unigenitum Abrahami Filium fuiſſe dictum, Gen. 22.2, & 12. Hebr.11.17, cum tamen Abrahamus tunc temporis alium Filium ex ſeſe vere, non minus, quam Iſaacus, natum haberet, hoc eſt Iſmaëlem. Nam qua ratione tamen nihilominus Iſaacus ejus filius unicus ſive unigenitus dici potuiſſe oſtendetur, eadem, aut ſimili, Chriſtum hominem, unigenitum ſeu proprium Dei Filium nominari potuiſſe demonſtrabitur; tametſi alios etiam ſimiliter ex Deo natos eſſe conſtet.

Ut autem tota hæc res melius intelligatur, examinentur loca omnia Sacrarum Literum, in quibus vel tacite, vel aperte cauſæ exponuntur, cur Chriſtus Dei Filius nominetur. Nuſquam enim invenies nec expreſſam, nec indicatam cauſam iſtam, quod ex ipſa Dei ſubſtantia ſive eſſentia ſit generatus. Sed vel propter *modum conceptionis* in matris utero; vel *propter ſanctificationem Dei* & in mundum miſſionem; vel *propter reſurrectionem* à mortuis, quam ſcilicet conſecuta eſt glorificatio, & ſupra omnes res creatas exaltatio; *vel propter* æternum ſacerdotium ac regnum, quod à Deo habuit; *vel propter alia ejuſmodi*, eum Dei Filium & eſſe, & nominari invenies. Vide autem hæc loca, ex quibus jam aliquot ſupra attulimus Luc.1.35. Joh.10.36. Act.13.33. Rom.1.3,4, & 8.29. Pſal.2.6,7. Hebr.5.5.

THESES

Theſes de Chriſto à vera divinitate excludendo, niſi ſit creator cæli, & terræ.

THESIS I.

Quem Deum vetus Iſraëlitica colebat Eccleſia, hunc & noſtra colit, creatorem ſcilicet cæli, & terræ.

THESIS II.

Jam vero, ut illa hunc unum & ſolum verum eſſe Deum profitebatur, ſic & noſtra hunc unum & ſolum pro vero Deo agnoſcit; alium vero præterea neminem.

THESIS III.

Hinc ſequitur, Chriſtianos non eſſe, qui, præter hunc cæli terræque creatorem, alium quempiam Deum colunt, verumque eſſe Deum arbitrantur.

THESIS IV.

Quanquam vero magiſtratum, aliaſque nonnullas res creatas hoc Dei nomine inſigniant interdum ſcripturæ, hoc tamen æquivoce fieri nemo non novit: ut ſolus, qui cœlum & terram creavit, Deus verus ſit, reipſa vere & natura Deus, illæ omnes nomine tantum.

THESIS V.

Jam ſi Sermo (quem Johannes Deum appellat) in rerum creatarum album redigatur, Deus verus non erit (quandoquidem ſolus mundi creator verus Deus eſt) ſed falſus Deus, æquivoce ſcilicet & nomine tantum. Abſit autem ejuſmodi blaſphemia à Chriſtiano pectore longiſſime.

THESIS VI.

Qui ſcopulum hunc effugere ſtudent, verum quidem eſſe Deum Sermonem concedunt, ſed non eum, qui mundum condidit. Binos igitur veros Deos colunt, in binos credunt, & binos adorant, natura & eſſentia diverſiſſimos. Quantum enim creator immenſus ab exili caducaque creatura differt!

THESIS VII.

Atqui & hæc blaſphemia eſt priori nihilo minus execrabilis. Tam enim dualitatem Deorum deteſtatur ſcriptura, quam pluralitatem.

RESPONSIONES.

AD PRIMAM THESIN.

Conceditur hæc Theſis, ſimpliciter atque, ut ipſa verba ſonant, accepta.

AD SECUNDAM.

Si Veri Dei nomine is intelligitur, qui ab æterno, & à ſe ipſo, ſive ex ſeipſo, divinitatem habeat, vera eſt Theſis. Si vero is intelligitur, qui divino imperio & poteſtate revera ſit præditus, nequaquam vera eſt Theſis. Quamvis enim Iſraëlitica Eccleſia nullum ejuſmodi verum Deum agnoverit, præter creatorem cœli & terræ: Eccleſia tamen Chriſtiana agnoſcit; hominem videlicet illum Jeſum Nazaræum, qui dictus eſt Chriſtus, ſub Auguſto, Tiberioque, imperatoribus Romanis, demum ac primum natum, & mundo exhibitum ac patefactum, divinamque iſtam majeſtatem ab ipſo creatore cœli & terræ adeptum.

AD TERTIAM.

Dubia ſignificatio jam detecta eſt appellationis Veri Dei, & conſequenter etiam ſimplicis vocis Dei. Quare de hac Theſi idem, quod de ſuperiore ſtatuendum.

AD QUARTAM.

Non ſimplex & nuda eſt homonymia ſive æquivocatio in nomine Dei, creatori & creatis rebus tributo, ſed analogica, ejus generis, quod vocant à cauſa. Ita ut multæ res creatæ, potiſſimum vero homo Chriſtus Jeſus, non nomine tantum, ſed re etiam ſint dii. Sic tamen, ut prius creatori, poſterius vero rebus iſtis creatis, Dei nomen conveniat, ſeu de illis prædicetur. Neque enim ludit ſcriptura quam Chriſtus ipſe ſolvi poſſe negat, cum quoſdam homines, Deos appellat. Nec ſane Chriſtus, illam adverſus Judæos citans, ſophiſtam agit.

AD QUINTAM.

Hæc Theſis jam per ea, quæ ad ſuperiorem notavimus, minus vera eſſe deprehenditur.

AD SEXTAM.

Cum Sermo ille, qui aliud nihil eſt, quam homo Jeſus Chriſtus, creatori cœli & terræ, Deo vero, divinitatem ſuam prorſus acceptam referat, cumque illi ſit plane ſubordinatus; etiamſi verus Deus & ipſe eſt: non tamen hinc duo veri dii eo ſenſu conſtituuntur, ut quiſquam jure offendi poſſit. Sic enim nec uterque à ſeipſo, ſive ex ſeipſo, Deus, aut æque verus Deus ſtatuitur, nec diverſa, utriuſque divinitas cenſetur. Jam, quòd utriuſque eſſentia ſit diverſiſſima, id cultum utrique, ut vero Deo, debitum nihil impedit. Nam præterquam quod ad divinum cultum, & quidem ei ſimilem, qui ipſi creatori debetur, Chriſto homini exhibendum, ſatis eſt, ſic creatorem juſſiſſe, ut certe juſſit; cultus etiam alicui, ut vero Deo, exhibendi propria & neceſſaria cauſa eſt, divinum imperium atque poteſtas; quam nihil prohibet in re creata ei ſimilem inveniri, quæ in ipſo creatore eſt, ex beneficio videlicet creatoris, ut quidem in Chriſto homine invenitur, tametſi diſſimilis plane utriuſque eſſentia ſit. Nec tamen quælibet res creata ſimpliciter exilis & caduca appellari poteſt; præſertim vero homo Chriſtus Jeſus, poſtquam glorificatus eſt.

AD SEPTIMAM.

Duos Deos ſummos, quorumve alter ab altero minime pendeat, ſive ſit ſubordinatus, plane abominatur univerſa ſcriptura. Sed unum ex quo, alterum, per quem, cum dependentia hujus ab illo, ad eumque ſubordinatione, non modo non abominatur, ſed partim prædicit, partim prædicat ſcriptura tota; & utrique divinum cultum exhibendum eſſe docet; atque unius, id eſt ſubordinati, cultum ad alterius id eſt, ejus, cui eſt ſubordinatus, honorem & gloriam pertinere affirmat, ad eumque referri, & hac demum ratione unam utriuſque divinitatem, & unum Deum utrumque eſſe, non obſcure oſtendit.

FINIS.

LECTIONES SACRÆ,

F. S. S.

Quibus auctoritas Sacrarum Literarum, præſertim Novi Fœderis aſſeritur.

RErum divinarum ſcientia, earumque inveſtigatio, præſertim quod attinet ad ea, quæ quis ex Dei voluntate, vel facere, vel credere debeat, & conſequenter Chriſtianæ religionis cognitio & indagatio cujus rei cauſſa hic convenimus, duo habet præſtantiſſima, propter quæ omnibus aliis ſcientiis, & earum indagationibus longiſſime anteferri debeat. Unum eſt, quod ejus Subjectum & finis, nobiliſſimum omnium Subjectorum, & finium eſt. Subjectum enim eſt Deus ipſe, ejuſque voluntas; Finis vero officium noſtrum erga ipſum Deum, ejuſque gloriæ amplificatio, & noſtra æterna ſalus atque beatitas. Quorum prius, hoc eſt Subjectum, quod ipſe Deus eſt, quin omnia, quæ mente concipi poſſint, longiſſimo atque infinito intervallo ſuperet, nemo eſt qui dubitare auſit. Alterum vero, quod finem eſſe diximus, officium noſtrum erga ipſum Deum, & æterna noſtra felicitas, quin omnia hujus generis excellat, quæ vel cogitari quidem poſſunt, ſtultum eſt ambigere. Altera res quam diximus, propter quam hæc cognitio & inveſtigatio divinarum rerum omnibus aliis longiſſime ſit anteponenda, hæc eſt, quod reliquæ aliæ cognitiones & inveſtigationes, omiſſis ipſis Mathematicis, quæ proprie ſcientiæ non ſunt, ſed artes potius, ut etiam vulgo appellantur, nulla habent propria principia, quibus penitus innitantur, & ex quibus facile, aut etiam cum aliqua difficultate, poſſit ad eas perdiſcendas, & digne tractandas perveniri; aut ſi aliqua tamen principia habent, ea ſunt adeo pauca, ut vix unquam ad ea diſputando perveniatur. At cognitio & inveſtigatio ſacrarum rerum, fundamenta ſua habet & principia multa, eaque clara & aperta, unde eam facile aſſequi, & convenienter in ea nos gerere valeamus. Imo, ut pleriſque, & merito quidem, placet, totam habemus expreſſam atque expoſitam, quatenus quidem ad eum pertinet finem, quem diximus ejus eſſe, & de quo acturi & diſputaturi ſumus; quandoquidem monumenta habemus ſcripta, quæ nobis Deus mirabili & benigniſſimo conſilio dedit & conſervavit, divinorum virorum, qui vel ad ipſo divino ſpiritu impulſi, eoque dictante, vel Spiritu Sancto pleni, illa literis commiſerunt; hi ſunt libri, quos Biblia, ſeu vetus & Novum Teſtamentum vulgo appellamus. Inter quos, inter libros, inquam, Veteris & Novi Teſtamenti, quæ differentia ſit, & quatenus tam ii, quam illi nobis uſui eſſe debeant, poſtea videbimus. Nunc in præſentia ita ſtatuimus, cognitionem divinarum rerum ad uſum noſtrum pertinentium, præcipue vero Chriſtianæ religionis, quam & amplexi ſumus, & ſanctiſſimam eſſe non dubitamus, & de qua ut agamus conſtitutum inter nos eſt, hiſce libris omnino contineri. Quare nobis, quidquid dicturi, quicquid concluſuri ſumus, quod huc pertineat, inde omnino petendum erit.

Verum, quia dubitare quis poſſet, Cur libiri iſti tales ſint, quales nos illos eſſe dicimus: & ambigere, an verum ſit, quod illis ab iis, qui Chriſtianam religionem ſunt amplexi, plena fides adhiberi debeat: Propterea viſum eſt ante omnia hoc ipſum probandum ſumere, eo, videlicet, conceſſo; quod Chriſtiana religio vera ſit, libris iſtis fidem omnino eſſe adhibendam.

Primum igitur eas cauſſas proponemus, propter quas fieri merito poſſit, ut quis libro alicui fidem non habeat. Nam ſi oſtenderimus, nullam ex ejuſmodi cauſſis locum habere in libris iſtis, modo quis Chriſtianam religionem veram eſſe ſtatuat, ſatis videbitur demonſtratum, nullam cauſſam eſſe cur quisquam noſtrum illis fidem adhibere non debeat. De qua materia tractatum eſt à nobis in libello noſtro de auctoritate Sacræ Scripturæ. Hic tamen magna ex parte quæ ibi diximus repetemus, prout neceſſarium eſſe judicabimus, & interim non pauca addemus, quæ ibi vel omiſſa ſunt, vel non erat, cur dici deberent: cum mihi eo in loco oſtendendum non ſumpſiſſem auctoritatem iſtorum librorum, minime ab Eccleſiæ auctoritate pendere, quod hic, Deo dante, oſtenſuri ſumus. Quanquam vel ex eo ipſo quod aliæ cauſæ exponentur, propter quas cenſendum ſit libros iſtos veraces eſſe, ſatis conſtare poterit illorum auctoritatem Eccleſiæ auctoritati minime inniti.

Quatuor omnino videntur eſſe cauſæ propter quas alicui libro fides haberi non debeat. Prima eſt, Si conſtet ejus libri ſcriptorem non eſſe ejuſmodi, qui vel noverit, vel ut ipſe noverat, tradere voluerit ea, de quibus in eo libro ſcripſit. Altera cauſa eſt, ſi plane neſciatur, quis ſit libri auctor; unde fiat, ut nemo videre poſſit, cur ſcriptori iſti credendum ſit. Tertia cauſa eſt, ſi appareat, aut juſta ſuſpicio ſit, librum, poſtquam ſcriptus fuit, fuiſſe corruptum ac depravatum. Quartam & ultimam cauſſam faciemus, ſi teſtimonia aliqua fide digna adſint, non debere libro iſti fidem adhiberi.

Quod attinet ad primam cauſſam, ea duas partes habet; Nam vel ſcriptor propterea minime dignus fide apparet, quod ſcitur quis fuerit, & inde conſtat eum non fuiſſe ejuſmodi, qui ea, quæ ſcripſit, vel ipſe noverit, vel, ut noverat, ſcribere voluerit. Altera pars hujus cauſſæ eſt, quod ex ipſo libro propter repugnantias manifeſtas, ineptias, aut aliquid tale appareat, fieri non poſſe, ut ejus ſcriptor vera ſcripſerit.

Videamus igitur primum, an ſcriptores iſtorum librorum ejuſmodi fuerint, quibus non ſit credendum. Et quia, ut utrique libri, tam Veteris quam Novi Teſtamenti, recipiantur, ſatis eſt ſi Novi Teſtamenti libri recepti fuerint, ob eam cauſſam, quod in ipſis manifeſte Veteris Teſtamenti librorum auctoritas confirmatur, ſatis etiam erit de ſcriptoribus Novi Teſtamenti inquirere.

Jam Novi Teſtamenti libri in quatuor partes dividi poſſunt: nam vel ſunt narrationes eorum, quæ Chriſtus fecit, aut dixit, quæve illi quoquo modo acciderunt; vel narrationes ſunt eorum, quæ ejus Apoſtoli ex parte fecerunt, dixeruntve, quæve illis contigerunt, poſtquam Chriſtus Jeſus è conſpectu ipſorum in cœlum receptus eſt; vel Epiſtolæ ſunt Apoſtolorum quorundam ipſius Chriſti; vel hiſtorica narratio cujuſdam viſionis, quæ uni ex ipſius Chriſti diſcipulis contigit.

De prima parte, quæ vulgo Euangelia appellantur, nihil videtur eſſe dubitandum, quin illorum ſcriptores veridici fuerint, ſi, quinam ipſi fuerunt, conſideretur. Nam ex quatuor, duo, id eſt Matthæus & Johannes, fuerunt ex intimis ipſius Chriſti diſcipulis, qui etiam ejus Apoſtoli, hoc eſt legati per univerſum mundum fuerunt. Hi enim, iis quæ ſcribunt fere omnibus, ut adfuerint neceſſe eſt, & conſequenter veritatem eo-

rum

Digitized by Google

rum noverint, quæ ſcripſerunt. Nam quod ita ſcripſerint, ut ipſi rem eſſe noverant, prorſus eſt ſtatuendum. Chriſtiana enim diſciplina hoc potiſſimum fert, ut nemo prudens, ſciens, aliis mentiatur. Quod ſi ex religione iſta faciendum omnino id eſt, in hujus vitę actionibus, multo magis ſentiendum eſt, id debere fieri, cum de rebus divinis agitur, ubi mentiri ſcelus eſt plane inexpiabile, ſi quis, inquam, prudens ſcienſque mentiatur. Reliqui duo qui Euangelia ſcripſerunt, etiamſi ipſius Chriſti Apoſtoli non fuerint: fuerunt tamen intimi & familiares diſcipulorum & Apoſtolorum ejus; Marcus quidem Petri, Lucas vero Pauli, ut partim ex ipſa hiſtoria Actorum Apoſtolicorum apparet, partim ex aliis non paucis hiſtoricis, qui poſteà extiterunt. Quare in iſtis duobus etiam (quamvis non omnino tanta, quanta in aliis duobus) apparet, propter ea quæ diximus, cauſſa, ob quam, iis quæ ſcripſerunt, fides adhiberi debeat. Et de Marco quidem traditur, ipſum Euangelium ſuum ſcripſiſſe ex iis quæ à Petro audiverat, adeo ut Petrus ei quodammodo hiſtoriam iſtam dictaverit: Lucas vero tam arcta conſuetudine cum Paulo junctus fuit, de quo (utpote Chriſti ſingulariſſimo Apoſtolo, & propterea rerum ad Chriſtum pertinentium ſcientiſſimo) maximam fere partem eorum quæ ſcripſit, reſcire tam certo potuit, ac ſi ipſe præſens adfuiſſet: ut vel ob hoc ſolum nullum dubium videatur relinqui, quin vera ſcripſerit præſertim, cum ipſemet Lucas teſtetur, ſe veritatem eorum quæ ſcripſit edoctum fuiſſe ab iis, qui illa ipſi & viderant, & certa ſcientia cognoverant.

Vidimus de prima parte, quam fecimus ſcriptorum Novi Teſtamenti, eorum auctores ejuſmodi eſſe, qui, ſi religio Chriſtiana vera eſſe concedatur, non modo veritatem noverint eorum, quæ ſcripſerunt: ſed etiam eam ſcribere voluerint, & porro ſcripſerint. Nunc ad ſecundam partem veniemus, quam diximus contineri hiſtoria quorundam Actorum Apoſtolicorum poſt Chriſti in cælum aſcenſum. Hic liber unus tantum eſt, iſque ab eodem Luca ſcriptus, qui & Euangelium ſcripſit, ut ex initio utriuſque operis ſatis conſtat. Jam vero ſi merito, ut arbitramur, concluſum à nobis eſt, à ſcriptore iſto vere ſcripta fuiſſe, ac fideliter, quæ in Euangelio ſcripſit: multo magis ſtatuendum eſt, ac concludendum, illum vere as fideliter ſcripſiſſe, quæ de actis iſtis Apoſtolicis literis mandavit. Quandoquidem non modo ea ab iis audivit, qui præſentes fuerunt, vel alia ratione ea certiſſime noverant, quemadmodum in iis contigit, quæ in Euangelio ſcripſit, ſed ipſemet iſtis magna ex parte interfuit, ut pote qui Pauli Apoſtoli comes fuit, de quo bona pars ſcribitur libri iſtius, deque ipſius actionibus. Quapropter nihil videtur addendum, ad id confirmandum, quod quærimus, tantum monendi ſumus, veriſimilliſſimum eſſe, ut Lucas aliis etiam quæ Paulo non acciderunt, & in libro iſto narrantur, interfuerit, quippe qui inter illos quorum actiones ibi ſcribuntur, vixerit ſine dubio, & commoratus fuerit.

Sed jam ad tertiam partem Novi Teſtamenti ſcriptorum accedamus, quæ, ut diximus, Epiſtolis continetur, ab ipſius Chriſti Apoſtolis ſcriptis; quorum unus in hac re potiſſimum præcipuus, propter maximam partem iſtarum Epiſtolarum, quæ illius ſunt, Paulus eſt. De quo nihil dubitari poteſt, quin fideliter ac vere ſcripſerit, quæcunque ſcripſit; ſive ea ad doctrinam (qua maxima ex parte ſunt plenæ Epiſtolæ iſtæ) ſive ad hiſtoriam, ſive etiam ad vaticinationes, quæ aliqua ex parte in iis traduntur, pertineant. Tantus enim Apoſtolus & tam ſingulariter à Chriſto ad id numeris electus Paulus fuit, ut nulla ratione dubitari poſſit, quin ea quæ ſcripſit, ſic eſſe recte noverit, & verax omnino in ſua ſcriptione univerſa eſſe voluerit. De Jacobo porro cujus una eſt iſtarum Epiſtolarum, cum & is ipſius Jeſu Chriſti Apoſtolus fuerit, nefas eſt dubitare, eum vel neſciviſſe ea quæ ſcripſit, vel noluiſſe, ut ſciebat, ea ſcribere. Idem concludendum eſt de Petro, de Johanne, & de Juda, quorum reliquæ ſunt Epiſtolæ, quippe qui & ipſi Chriſti Apoſtoli fuerint. In quo illud potiſſimum notandum eſt, eo poſito quod Chriſti religio vera ſit, (quemadmodum in præſente diſputatione pro conceſſo ponitur) ab omni veriſimilitudine prorſus abeſſe, ut Apoſtoli iſti, quod ad doctrinam attinet, quæ in ipſorum Epiſtolis continetur, de qua potiſſimum agendum nobis eſt, voluerint aliter eam tradere ac vere ſe habet, & viam ſalutis æternæ conſequendæ aliis quodammodo inviderint. Nam quod ipſi eam recte tenuerint, nimis apertum eſt. Quid autem utilitatis, aut commodi, voluptatiſve potuiſſent illi ſentire in lectoribus decipiendis, & aliter doctrina Chriſtiana illis proponenda, quam veritas ipſa ferat? Nullum igitur dubium eſſe poteſt, quin ea doctrina quam ſuis Epiſtolis tradiderunt, veriſſima ſit. Quia vero inter iſtas Epiſtolas omnes horum Chriſti Apoſtolorum, quædam paucæ ſunt de quibus dubitatur, vel potius olim dubitatum eſt, an ab iſtis Apoſtolis, quibus tribuuntur, revera ſcriptæ fuerint: aliquid hac de re in ſecunda cauſſa examinanda, propter quam libro alicui fides non adhiberi merito queat, explicandum reſervamus; ut pote loco ſuo.

Nunc ad reliquam quartam partem ſcriptorum Novi Teſtamenti veniamus, quæ ut diximus, aliud nihil eſt, quam mirabilis quædam viſio, obſcuris vaticinationibus plena, quæ illius ſcriptori contigit. Scriptor porro traditur eſſe Johannes Apoſtolus Chriſti, idem qui & Euangelium ſcripſit, quod ſi verum eſt, nulla relinquitur dubitandi cauſſa, quin, & veriſſime & fideliſſime, viſionem iſtam literis mandarit, quandoquidem, quod ipſimet ea contigerit, docet nos illum ejus optime ſcientem fuiſſe. Quod vero Apoſtolus Chriſti fuerit, id aperte teſtatur, eum prudentem, ſcientem, mentitum non fuiſſe: præſertim cum non modo Chriſti Apoſtolus, ſed illi ſumme ac præcipue dilectus fuerit. Verum quia non defuerunt olim, nec deſunt hodie qui dubitent, an dilectus ille Chriſti Apoſtolus fuerit iſtius ſcripti auctor; operæ precium fuerit, in ſecunda cauſſa, de qua modo dicebamus, explicanda, aliquid etiam hac de re diligentius explicare. Ad quam ſecundam cauſſam antequam aggredimur, objectioni occurrendum eſt, quæ iis omnibus fieri poſſet, quæ hactenus in prima cauſſa tractanda diximus. Dicet enim aliquis: Fateor ego quidem veriſſimum eſſe de authoritate, tum propter ſcientiam, tum propter fidelitatem ipſorum dubitari non poſſe, eorum, qui ſcripta Novi Teſtamenti nobis reliquerunt, ſi modo illi ii eſſent, qui dicuntur, & quos tu eſſe affirmas. Sed quis eſt, qui me certum faciat rem ita ſe habere, id eſt, & eos homines illos fuiſſe, qui eſſe dicuntur, & tales homines, quales fuiſſe paſſim creduntur? Reſpondemus, objectionem iſtam non habere in hac prima cauſſa tractanda locum, præſertim in priore, in qua adhuc ſumus, ejus cauſſæ parte. Nam in ea pro conceſſo ſumitur, ſciri quinam ſint auctores ſcriptorum iſtorum. Nec vero dici poteſt, ſciri quinam ſint auctores, ſi tantummodo, verbi gratia, ſciatur, quomodo nominati fuerint, & ex qua gente, aut patria fuerint, ſed neceſſe eſt etiam alia externa non ignorari ad ipſos pertinentia, ex quibus conjici poſſit de animo & voluntate ac ſcientia ipſorum, ut inde poſſit intelligi, an ipſis fides necne ſit adhibenda. Quare objectio iſta non ad hunc locum pertinet, ſed ad illum, ubi de ſecunda cauſſa agetur, quæ eſt, quod neſciantur authores librorum iſtorum; in qua examinanda conabimur oſtendere eos eſſe illos qui eſſe dicuntur, & conſequenter tales, quales fuiſſe traduntur.

Abſolvimus priorem partem primæ hujus cauſſæ; itaque ad poſteriorem accedendum nobis eſt, quæ eo continetur; quod ſcriptoribus iſtis propterea adhibenda fides non ſit, quod ex ipſiſmet eorum ſcriptis intelligi poſſit, eos vera non ſcripſiſſe, quippe qui vel inter ſe aperte pugnantia ſcripſerint, vel alioqui manifeſte falſa. Solet autem quod ad repugnantias attinet, quæ in iſtis ſcriptis inveniantur, potiſſimum Euangeliorum ratio haberi, in quibus Euangeliſta alius ab alio non

parum

Digitized by Google

parum in non paucis narrandi diſſidere videtur, quæ ſi nobis ſingula examinanda ac perpendenda eſſent, non ſatis integer ad eam rem annus eſſet. Quapropter rejicientes auctores, quod ad ſingula iſta attinet, ad ea, quæ viri plurimi doctrina atque ingenio præſtantes de conciliandis inter ſe Euangeliſtarum dictis copioſe ac ſubtiliter ſcripſerunt, ſatis habebimus in præſentia, reſponſione quadam generali, quæ, judicio meo, cuilibet non moroſo homini ſatis facere debet, objectionem iſtam diluere, præſertim cum illa ſuppeditata nobis fuerit ab antiquo Eccleſiaſtico ſcriptore eoque ſane quam ingenioſo atque erudito, nempe à Johanne, qui dictus eſt Chryſoſtomus. Is enim in prooemio ſuo in Matthæi Euangelium hac de re ex profeſſo agit, & breviter oſtendit, nullam eſſe cauſam, cur ob iſtas (ſi modo ſic appellari debent) repugnantias, ſcriptis Euangeliſtarum fides adhiberi non debeat.

Jam quæ Chryſoſtomus, prædicto loco in hanc ſententiam, diſputat, ſi recte memini, breviter hæc ſunt. Primum, quod ea, in quibus narrandis alius ab alio Euangeliſta diſcrepat, non ſunt ejus momenti, ut quicquam in reipſa immutent, remanente ſemper inter ipſos ſumma concordia in iis narrandis, quæ aliquid momenti in ipſa Chriſtiana religione habent. Deinde, quod hæc ipſa diverſitas in nullius momenti rebus, quæ in Euangeliſtarum narrationibus apparet, aut potius maxima ex parte apparere videtur, non minimum habet ponderis ad oſtendendum, Euangeliſtas iſtos nullo modo ex compoſito inter ſe ea ſcripſiſſe, quæ ſcripſerunt, ſed prout rerum veritas ferebat. Nam certe, ſi non veritate ipſa impulſi, ab eaque edocti hiſtoriam iſtam ſcribere aggreſſi eſſent; ſed eam ſibi ipſis finxiſſent, atque, ut nihilominus vera eſſe crederetur, inter ſe conveniſſent, quomodo ea ſcribi ab ipſis deberet, nunquam tales, etiamſi non magnæ diverſitates, in illis legerentur. Non diſtinximus autem quod ad Euangeliſtarum ſcripta attinet, inter meram hiſtoriam & doctrinam, quia ipſa doctrina, quæ in eorum narrationibus continetur, ad ipſam hiſtoriam pertinet, neque enim ipſi quicquam revera docent, quod ad ipſa Chriſtianæ religionis dogmata ſpectet, ſed tantum quæ ab ipſo Chriſto huc pertinentia dicta ſunt nobis exponunt, & præterea fortaſſe aliquid à Johanne Baptiſta dictum. Dixi autem fortaſſe, quia vix in iis, quæ à Johanne Baptiſta dicta fuiſſe ipſi narrant, quicquam eſt, quod vere ac proprie ad Chriſtianam religionem ejuſque dogmata pertineat; Et ſi quicquam eſt, tamen id ipſum à Chriſto dictum fuiſſe ipſimet narrant.

Quod attinet ad Acta Apoſtolorum, & ad meram hiſtoriam quæ in ipſis continetur, ſi recte quis animadvertat, nullam apertam repugnantiam in tota illa narratione deprehendet; tametſi una eſt quæ ejuſmodi videri poſſit, de qua nobis aliquid hoc loco dicendum videtur, ne illa fortaſſis apud quenquam tanti ſit, ut illi perſuadeat, non eſſe temere hiſtoriæ iſti univerſæ fidem adhibendam. Ea vero eſt, quod nono cap. illius ſui operis narrat Lucas, cum Saulus (qui poſtea dictus eſt Paulus) Damaſcum proficiſceretur, ut eos quos Jeſu Nazaræni nomen profitentes inveniſſet, captos Hieroſolymam abduceret, cumque in ipſa media via Jeſus Nazarænus illi apparuiſſet, ad eumque dixiſſet, Saule, Saule quid me perſequeris, ipſius Sauli comites, vocem quidem audiviſſe, neminem autem vidiſſe. At vero cap. 22, ejuſdem hiſtoriæ, cum Paulus ipſe hanc eandem rem populo narraret, inducitur affirmans ſuos comites lucem quidem, id eſt lumen illud eximium, quod in ea apparitione extitit, vidiſſe, vocem autem ejus qui ad ipſum Paulum loquebatur non audiviſſe. Audiviſſe vocem & non audiviſſe, manifeſtiſſime repugnant, quare neceſſarium videtur, ut in altero ex iſtis duobus locis veritas deſideretur.' Duobus autem modis à viris doctis ſolet hic nodus ſolvi, (quanquam non defuerint qui omnino voluerint poſteriorem locum depravatum eſſe, ſed nos iſta audere non debemus) veniamus igitur ad illos duos modos. Unus eſt, quod quando in priore loco non exprimitur cujus illa vox fuerit, quæ dicitur fuiſſe audita à Pauli comitibus, non intelligatur hanc fuiſſe vocem illius, qui cum Paulo, loqueretur, quam auditam ab illis fuiſſe in poſteriore loco diſerte negatur; ſed fuiſſe Pauli vocem. Quæ interpretatio ſi alioqui merito recipi poſſet, ſine dubio nodum ipſum egregie ſolveret. Verumtamen vix videtur ea recipienda eſſe, ſatis ſiquidem apparet, cum Lucas in priore loco dicit, neminem fuiſſe viſum ab iis qui cum Paulo erant, ſed tantum auditam vocem, neceſſe eſſe, niſi vim quodammodo verbis iſtis facere velimus, ut vox illius intelligatur qui negatur fuiſſe viſus. Quapropter, etiamſi hic prior modus hanc difficultatem tollendi magnos auctores habeat, non immerito quidam alii doctiſſimi viri, eo improbato, hunc alium excogitarunt, ut ſcilicet in priore loco verbum *audiendi vocem* ſignificet ipſius ſoni vocis auditionem, ſine articulata ipſorum verborum exauditione; in altero vero loco ſignificet articulatam ipſam verborum ipſorum exauditionem; ita ut res ita ſe habeat, quod illi Pauli comites audiverint quidem vocis Jeſu Nazaræni ſonum, ſed ipſa tamen verba non exaudiverint. Ad confirmandum vero, rationem hanc iſta duo loca conciliandi, alia loca afferuntur, ex quibus intelligi poteſt verbum *audiendi*, modo hac modo illa ſignificatione uſurpari. Locus unde intelligi poteſt, *audire* idem ſignificare, quod ſonum ipſum tantum verborum percipere, eumque etiam ita confuſum, ut ne verba quidem ea fuiſſe, quæ audita ſunt, ipſis audientibus conſtet, habetur cap. 12, Euangelii Johannis, ubi dicitur, vocem è cœlo veniſſe ejuſmodi: *Et glorificavi, & rurſus glorificabo*: cum Chriſtus Patrem rogaſſet, ut glorificaret nomen ſuum, ſubjungitur enim ibi ad verbum: *Turba igitur quæ ſtabat & audiverat, dicebat tonitru extitiſſe*. Vides hic prius dictum fuiſſe quod vox extiterit, & quænam ea vox fuerit, & poſtea additum eſſe ſtatim, turbam audiviſſe, quod aliter intelligi nequit, niſi quod audiverit vocem illam, & tamen tantum abeſt ut vocem intellexerit, ut ne verba quidem in ea voce comprehenſa fuiſſe perceperit: quomodo enim alioqui tonitru factum eſſe dixiſſet? Sic igitur non injuria intelligere poſſumus, cum ſcriptum eſt, Pauli comites vocem audiviſſe, etiamſi omnino de voce ipſius Jeſu Nazaræni intelligendum ſit, eos non quidem verba ipſa percepiſſe, ſed tantum verborum ſonum audiviſſe. Loci porro ex quibus conſtat *audiendi* vocem cum ad verba refertur ipſam explicatam verborum intelligentiam ſignificare, ita ut *audire* idem prorſus ſignificet, quod intelligere, non pauci ut arbitror ſunt. Nos tres tantum, qui ab aliis etiam afferuntur, in medium proferemus. Primus ſit id, quod legitur Gen. 42 capite ubi Joſephi fratres, cum per interpretem cum ipſo Joſepho loquuti fuiſſent, & propterea perſuaſi eſſent illum Hebraicam linguam non intelligere, in ipſius præſentia loquebantur inter ſe, de ſuo ipſorum facinore, quando ipſum Joſephum vendiderunt, ſeque ipſos accuſabant, ubi ſubjungitur, quod illi neſciebant Joſephum audire. Ubi neceſſe eſt, verbum *audiendi* intelligendi ſignificationem habere. Alter locus eſt, iſque bis legitur, ſemel 4 Reg. cap. 18, & iterum Eſai, cap. 36, ubi cum Rabſaces, Aſſyriæ Regis Dux loqueretur Hebraice cum Ezechiæ Regis hominibus, qui in mœnibus urbis ſtabant, rogatus eſt à quibuſdam præcipuis Ezechiæ Regis famulis, ut Syriace loqui vellet, ne populus qui aderat intelligeret, *nos enim*, inquiunt, *audimus*. Ubi apertiſſime conſtat, verbum *audiendi* idem ſignificare, quod intelligere. Voluerunt enim dicere, ſe callere linguam Syriacam, quam populus ignoraret. Tertius locus eſt cap. 5. Jerem. ubi Deus minatur populo, ſe effecturum ut in poteſtatem gentis perveniat cujus linguam non ſit auditurus, id eſt, ſine dubio, intellecturus. Quocirca nihil mirum videri debet, ſi in poſteriore loco Actorum Apoſtolicorum verba illa: Non audi-

verunt vocem ejus qui Paulo loquebatur, ita accipienda ſunt, ut intelligatur eos verba ipſa non percepiſſe: præſertim cum hic nulla poſſit eſſe dubitatio, quin ſignificatio iſta verbi *audiendi*, à lingua Hebraica proficiſcens, ibi locum habere queat; cum ſint Pauli verba, qui ad populum Hebraice loquebatur, ut diſerte ſcriptum eſt in fine capitis antecedentis.

Abſoluta breviter, quemadmodum inſtitutum noſtrum requirit, tractatione de repugnantiis hiſtoriæ Actorum Apoſtolicorum, & oſtenſo, in eo libro eas non dari, agendum eſſet de repugnantiis doctrinæ. Verum quia in libro iſto, non ſecus, atque adeo magis quam in Euangeliis, quicquid eſt doctrinæ, id pertinet ſere totum ad hiſtoriam; vix enim quicquam Lucas ex ſua ipſius perſona in eo libro ſcribit, quod ad doctrinam pertineat, ſed ea quæ huc pertinent ex aliorum perſona narrat: propterea non eſt quod de doctrinæ repugnantiis, ſeparatim à repugnantiis hiſtoriæ, quicquam dicamus.

Sequitur ut videamus de repugnantiis, ſive hiſtoriæ ſive doctrinæ, quæ eſſe poſſunt in tertia parte, quam fecimus, ſcriptorum Novi Teſtamenti, hoc eſt, in Epiſtolis Apoſtolorum. Repugnantiæ quidem, quod attinet ad hiſtoriam, vix eſſe poſſunt, cum ſcripta iſta non ſint hiſtorica, ſed, ut ſic dicam, doctrinalia. Eſt tamen in Pauli Epiſtolis hiſtoriæ nonnihil, ubi nondum animadverti, poſſe merito ſuſpicionem eſſe alicujus repugnantiæ. Quod ad doctrinam attinet, ſive in Epiſtolis Pauli, ſive in aliis aliorum Apoſtolorum, non video, quomodo quis merito ſuſpicari poſſit, repugnantias aliquas in illis inveniri: ſive quis ſingulorum auctorum Epiſtolas ſeparatim ab aliis aliorum inter ſe conferat: ſive cujuſcunque Epiſtolam, ſeu Epiſtolas aliquas, & quæ in eis continentur cum alterius cujuſvis Epiſtolis, cumque iis quæ in illis ſcripta ſunt, conferre velit. Nam quod quidam putant, ſi ea conferantur, quæ Paulus de juſtificatione noſtra, quod attinet ad fidem & opera noſtra, in Epiſtolis, præcipue ad Romanos & ad Galatas, ſcripſit, cum iis, quæ eadem de re ſcribit Jacobus cap. 2. Epiſtolæ ſuæ, inveniri inter utriuſque dicta manifeſtam repugnantiam; quippe quod Paulus dicat, non ex operibus ſed ex fide nos juſtificari: Jacobus vero contra aſſerat, hominem juſtificari non ex fide tantum, ſed etiam ex operibus; non eſt hac in re intellectum, quid Paulus, quid item Jacobus, vel fidei, vel operum, præſertim vero operum nomine intelligat. Quod ſi intelligatur, ſtatim apparet, inter utriuſque, dicta nullam repugnantiam eſſe; immo ſummam concordiam. Fidei ſiquidem nomine ex qua juſtificemur, intelligit Paulus fiduciam ejuſmodi in Deo, per Chriſtum, collocatam, ex qua neceſſariò obedientia præceptorum Chriſti naſcatur; quæ etiam obedientia ſit tanquam forma & ſubſtantia iſtius fidei. Operum vero nomine intelligit Paulus, perfectam conſervationem divinæ legis & omnium divinorum præceptorum, quam negat eſſe rationem nos ullo modo juſtificandi. Quandoquidem neque hanc rationem juſtificationis noſtræ Deus per Chriſtum nobis propoſuit, neque quiſquam eſt qui ratione iſta juſtus pronunciari queat; nempe quod nemo, propter carnis noſtræ imbecillitatem, perfectiſſimam iſtam obedientiam reipſa præſtet. At vero Jacobus fidei nomine, ex qua ſola, ſeu ſolum hominem juſtificari negat, intelligit aſſenſum illum qui præbetur prædicationi divinæ, non quidem perfectum & abſolutum, ſed quodammodo inchoatum atque imperfectum; qui bonis operibus, id eſt, obedientia præceptorum Dei caret; oſtendens interim nihilominus èx altera parte ſe non diſſidere à Paulo, in hac ipſa fidei voce ejuſque ſignificatione, ſi ea alio modo accipiatur, dum ait, fidem ſine operibus mortuam eſſe. Hinc enim apparet quadam ſignificatione, quæ ſcilicet illa eſt, quam Paulus ſequitur, apud ipſum Jacobum, fidem complecti opera, id eſt, Chriſti præceptorum obedientiam. Nam ſi ſine operibus fides mortua eſt, jam ſine operibus non eſt fides, niſi, quod ad præſentem ſignificationem attinet, plane æquivoce, non ſecus, atque hominis cadaver dicitur homo, quamvis revera non ſit. Jam quod attinet ad vocem *operum*, apparet manifeſte, Jacobum voce iſta non intelligere, perfectiſſimam obedientiam divinæ legis, ſed tantum obedientiam illam, quam à nobis neceſſario, ſi juſti coram ipſo eſſe velimus, idque ex ipſius gratia, omnino tamen requirit. Qua de re, non eſt hic latius explicandi locus; fiet hoc poſtmodum, Deo dante, loco ſuo. Interim hæc pauca dixiſſe ſit ſatis, ut appareat quam graviter Lutherus, & alii quidam eum ſecuti, alioqui eruditiſſimi viri, erraverint, dum Epiſtolam iſtam, quæ etiam alias ob cauſas paulo ſuſpectior eſt, omnino rejecerunt; ob id, ſcilicet, quod ex parte ejus doctrina pugnaret cum doctrina Pauli Epiſtolarum, de quarum auctoritate nemo, qui Chriſtum ex corde fuerit profeſſus, unquam dubitavit.

Reſtat quarta pars, quam fecimus, ſcriptorum Novi Teſtamenti, id eſt, Apocalypſis: qui liber quamvis videatur quædam alia continere, quæ illum falſitatis ſuſpectum reddant, tamen quod ad repugnantias ſive doctrinæ ſive hiſtoriæ quæ in illo continetur, nihil audivi vel legi hactenus quod ſit dignum examinatione. Conſiderandum vero eſt, quod, cum videremur quodammodo ſatis nos habere, ſi nullum ex ſcriptis Novi Teſtamenti ſecum ipſum diſſidere oſtenderemus, tamen quia revera omnia iſta ſcripta ſimul conſiderantur in hac diſputatione noſtra, & tanquam liber unus, voluimus, ut hic fieri potuit, docere in univerſis ipſis ſcriptis, inter ſe collatis, non eſſe diſſidium ullum, quod alicujus momenti, ad id quod quærimus, cenſeri debeat, & vim ullam habeat perſuadendi, libro iſti fidem non eſſe adhibendam. Quod ſane, quod ad doctrinam attinet, non modo conſtanter affirmamus, ſed addimus, nullam, ne minimam quidem, in toto eo libro doctrinæ repugnantiam inveniri: immo tantam eſſe hac in re concordiam, ut res omnino mira videri debeat, cum vix fiat, ut in unius & ejuſdem auctoris ſcriptis, ubi de doctrina agatur, nulla inveniatur repugnantia, non modo in tot diverſorum auctorum ſcriptis, quot ſunt ii, qui libris Novi Teſtamenti continentur.

Supereſt, quod attinet ad primam cauſam, cur libro alicui fides adhiberi non debeat, ut aliquid dicamus de iis, quæ in ſcriptis Novi Teſtamenti falſa omnino per ſe ipſa videri poſſint. Jam vero, cum hic pro conceſſo ponamus religionem Chriſtianam veram eſſe, neceſſe eſt, ſi quis velit aliquid ad doctrinam pertinens in ſcriptis iſtis oſtendere eſſe falſum, idque non ex repugnantia ulla quæ in iiſdem ſcriptis inveniatur, de quo jam ſatis dictum eſt, neceſſe eſt, inquam, ut vel ratione, vel aliis divinis teſtimoniis id probet. Ratione vix ullo modo fieri id poteſt, cum Chriſtiana religio non humanæ rationi ullo pacto innitatur, ſed tota ex voluntate Dei pendeat, & ex ipſius patefactione. Quod vero attinet ad divina alia teſtimonia, quæ ſcilicet vera ſint, & cum ipſa Chriſtiana religione conſentiant, alia nulla videntur afferri poſſe, quam ea quæ libris Veteris Teſtamenti continentur: ita ut ex iis, quæ in iſtis libris ad doctrinam pertinentia tradita ſunt, intelligere, aut merito ſuſpicari quis poſſit, quædam, quæ in ſcriptis Novi Teſtamenti docentur, eſſe falſa. Verum quomodo id fieri poterit, niſi ſciamus, quatenus iſta, quæ docentur in Teſtamento Vetere, fuerint ſub Novo, & ſic in Chriſtiana religione conſervata ac retenta, & quomodo ea quæ ibi ſunt dicta, accipi & explicari debeant in ipſa Chriſtianæ religionis patefactione? Hæc vero ſciendi atque inveſtigandi nulla ratio ſeſe offert, quæ plane incerta non ſit, præter ipſa Novi Teſtamenti ſcripta, ex quo apparet circuitum hic inutilem fieri, & fruſtra omnino hac in parte laborari.

Ad confirmandum vero, quod nihil evidenter falſum in libris Teſtamenti Novi inveniatur, quod ſcilicet ejuſmodi eſſe per ſeipſum appareat, aut certe non momenti alicujus, plurimum hæc ratio valere videtur, quod alioqui non fuiſſent inventi tot homines eruditione atque ingenio præſtantes, adde in religione aliqua

à Chriſto

à Chriſto aliena educati, qui libris iſtis pleniſſimam fidem adhibuiſſent; ut certe adhibuerunt, quemadmodum hiſtoriæ & ipſorummet ſcripta, quæ aliqua ex parte etiamnum extant, abunde teſtantur.

Conſiderandum vero eſt, hanc evidentem falſitatem, quam in libris iſtis inveniri pernegamus, duplicem eſſe, aut ſcilicet ad doctrinam pertinentem, aut ad hiſtoriam.

Quod ad doctrinam attinet, etiamſi ſatis ea eſſe videantur, quæ breviter hactenus attigimus, tamen quia poſſet quis ad doctrinam referre, ſi quid ex Veteris Teſtamenti libris in Novo Teſtamento citetur, & ad aliquid confirmandum afferatur, quemadmodum ſane id fieri ſæpe contingit, propterea antequam aliquid de iis, quæ proprie ad hiſtoriam pertinent, explicemus, conandum nobis eſt ut à ſcriptis iſtis calumniam quandam depellamus, quam Judæi homines, vel Judaico ſpiritu prædıti, excogitarunt, ut illis omnem authoritatem detrahant Illud eſt quod ajunt, multa teſtimonia ex Vetere Teſtamento in Novo ad aliquid confirmandum afferri, quæ nihil ad propoſitum faciant, quippe de quibus conſtet quod longe alio diverſo ſenſu fuerint ibi ſcripta, unde citantur. Ad quam ſane calumniam penitus diluendam, neceſſe quodammodo videretur, ſingula teſtimonia de quibus iſti ita aſſerere non verentur, ut diximus, examinare, una cum locis ipſis, ubi illa afferuntur. Sed quia hoc nimis longum eſſet, propterea ſatis arbitramur futurum, ſi per capita quædam ad objectionem hanc reſpondeamus, & quid de teſtimoniis iſtis plane ſentiendum ſit, aperiamus.

Duo igitur ſcienda ſunt: Unum eſt, quod non omnia teſtimonia, quæ ex Vetere Teſtamento citantur in ſcriptis Teſtamenti Novi, quamvis aliter prima fronte videri poſſit, in eum finem afferuntur, ut probetur id ipſum eſſe verum quod affirmatur, & præſertim id fuiſſe certo prædictum, ſed ſæpius citantur loca ad oſtendendam rerum ſimilitudinem, & ita accommodantur ad propoſitum illius ſcriptoris, & quodammodo conferuntur cum eo quod ille affirmat; id quod exemplis aliquot prolatis oſtendere poterimus. Sed prius dicendum eſt, quid ſit illud Alterum, quod diximus ſciendum in hac diſputatione eſſe. Id autem eſt, quod multa ex iſtis citatis teſtimoniis non unicum ſenſum habent. Nam ſæpe Spiritus Sanctus una prædictione aut affirmatione, plura complecti voluit; idque, ut ſemper mos præcipue vaticinationum fuit, ad rem ipſam prædictam occultandam, ſaltem aliqua ex parte, donec ipſa res exiſteret, ex cujus eventu clare intelligeretur id prædictum fuiſſe, quod evenit, nec ſine Dei providentia ac decreto eveniſſe. Id quod verum eſſe, neceſſe eſt ut omnes fateantur, qui concedunt Jeſu Nazaræni religionem veram eſſe; quemadmodum hoc in loco à nobis pro conceſſo ſumitur; & conſequenter ac neceſſario fatentur atque agnoſcunt, ipſum Jeſum eſſe illum Meſſiam ſeu Regem populi Dei, ab ipſo Deo in ſcriptis Veteris Teſtamenti promiſſum, quemadmodum ipſi Judæi, talem regem promiſſum fuiſſe fatentur. Niſi enim multa, quæ de rege iſto ibi prædicuntur, figurate dicta eſſe intelligantur, & ſic aliud ſignificare, quam ipſa verba ſonant, ac præterea in aliis quibuſdam priore quodam ſenſu fuiſſe antea impleta, nullo pacto defendi poterit, ipſum Jeſum Nazaræum eſſe revera Meſſiam iſtum.

Sed jam ad priorem rem, quam diximus hic ſciendam eſſe, revertamur, & exempla ejus quod diximus, afferamus: ubi antequam ea à nobis proferantur, animadvertendum eſt, ex ipſo citandi modo ſatis poſſe intelligi differentiam, de qua ante diximus. Cum enim Novi Teſtamenti ſcriptores non accommodationis tantum cujuſdam gratia & ſimilitudinis, aut etiam generalis alicujus confirmationis, loca citant, ſed ut plane oſtendant id, quod ipſi narrant aut affirmant, fuiſſe omnino prædictum, & quia prædictum fuerat, neceſſe fuiſſe ut exiſteret; tunc autem extitiſſe, cum illud evenit quod ab ipſis narratur, aut affirmatur; eos verba ejuſmodi adhibere ſolere, unde hæc ipſorum mens aperte conſtet; ut exempli cauſa, *ut adimpleretur quod dictum eſt*, vel aliquid ſimile. Cum vero accommodationis tantum gratia ea citant, verbis ſolere uti, quæ aliter intelligere nos non cogunt.

Exemplum ſit primum apud Paulum in Epiſtola ad Romanos capite 9, ubi citat locum illum Eſaiæ cap.1: *Niſi Dominus Zebaoth reliquiſſet nobis ſemen &c.* Neque enim ait Apoſtolus, dictum illud Prophetæ tunc impletum fuiſſe, cum Judæi majore ex parte rejecti fuerunt, & quidam pauci tantum reſervati, qua de re ibi agebatur: ſed tantum ait, *quemadmodum ante dixit Eſaias*, quandoquidem verbum [illegible] quo ibi utitur Apoſtolus, nihil cogit ita accipere, ut vaticinationem ſignificet. Eſt enim verbum iſtud quod idem ſonat, atque prædixit, tam in Græco, quam in Latino ambiguum, ut ſcilicet & Prophetiam, id eſt vaticinationem ſignificare poſſit, & tantum ante, ut ſic dixerim, dictionem: quemadmodum in eo aſſerendo illud interpretati ſumus. Itaque ſi quis adverſus Paulum argumentaretur, volens oſtendere, illud jam fuiſſe multo antea impletum ſeu factum, & hinc concluderet ab Apoſtolo non recte fuiſſe locum iſtum allatum, is nihil ageret; cum Paulus ſimpliciter oſtendere voluerit, non debere quenquam mirari, ſi exigua portio populi Judaici ſervata Chriſti tempore fuiſſet, cum ſimile quiddam etiam antea eveniſſet. Suntque in eo ipſo loco ab Apoſtolo alia etiam quædam teſtimonia, in hunc ipſum finem tantummodo allata, non autem quia voluerit docere id ipſum nominatim & ſingulariter quod ipſe affirmabat, jam fuiſſe prædictum.

Alterum exemplum eſto id, quod non ullus ſcriptor ipſe ex ſe; ſed Chriſtus ait, cap. Matth.15, cum illud quod Eſaias cap.29, ſcriptum reliquit; *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me*, ait pertinere ad illum ipſum populum, qui tunc eo hic vivente præſens erat. Quanquam enim utatur Chriſtus verbo *Prophetavit*, inquiens, *Bene Prophetavit de vobis Eſaias*, tamen Prophetandi verbum iſto in loco non eſt accipiendum, ac ſi dixiſſet *vaticinatus eſt*, ſed, *in ſua Prophetia ſcripſit*. Apparet enim manifeſte, id, quod tunc Eſaias de populo Judaico ſcripſit, à Chriſto relatum, eo ipſo tempore verum extitiſſe, nec vaticinationem eſſe, ſed exprobrationem populo à Deo factam rei præſentis: ita ut ſenſus verborum Chriſti ſit, id, quod ita indefinite de populo Judaico ab Eſaia Dei nomine prolatum fuerat, recte omnino fuiſſe prolatum; quippe quod ita indefinite ſumtum, verum eſſe deprehenderetur. Nam & Paulus ad Titum ſcribens 1 cap. ait, quendam Prophetam, id eſt Epimenidem, recte dixiſſe de ſuis Cretenſibus, Cres ſemper mendax, mala beſtia, venter iners eſt. Vocat illum Prophetam non quia futurum quicquam prædixerit, ſed quia verum de gente illa affirmavit, & propterea etiam verbum Prophetavit, quo Chriſtus utitur, rectiſſime ita accipi poteſt, ac ſi ſimpliciter dixiſſet, affirmavit atque aſſeruit.

Tertium exemplum ſit locus ille 2 Cor.6, ubi Paulus citat locum Eſaiæ 49: *Tempore accepto exaudivi te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tibi.* Ut oſtendat, debere Corinthios animadvertere ne in vanum gratiam Dei acceperint. Sequitur enim apud ipſum Paulum: *Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies ſalutis.* Quare videtur Paulus locum iſtum Eſaiæ citare, quaſi ibi hac de re ad Corinthios pertinente, & de qua ipſe eos monebat, ageretur, cum tamen certum ſit, longe alia de re eo in loco agi, quippe, cum verba Prophetæ Dei nomine dicta, ad Meſſiam, ſi ſenſum Propheticum attendere velimus, omnino referantur. Itaque non ad rem attuliſſet locum iſtum Paulus, niſi ita accipi deberet citatio ipſius, ut intelligere tantummodo debeamus, eum velle, id quod ibi alia de re, & ad aliud propoſitum dictum eſt, accommodari poſſe ad rem de qua ipſe agebat, concludi ſcilicet poſſe ex loco Eſaiæ, eſſe tempus quoddam acceptum, & quod ſalutis tempus appellari poteſt, in quo Deus eos exaudiat nobiſ-

Digitized by Google

que opituletur, quod propterea elabi ſinere non debemus.

Multa alia ſunt exempla talium accommodationum, ita ut etiam eas fieri contingat ſine præviis verbis quæ ſignificent citari locum illum, qui ex Vetere Teſtamento ad præſens inſtitutum in Novo Teſtamento accommodatur. Quemadmodum cum Paulus Rom.10. profert verba illa: *Quinimmo in omnem terram exivit ſonus eorum, & ad fines orbis terrarum verba eorum*, quæ verba leguntur Pſal.19, & de cœlis eo in loco ſunt dicta, & interim ab Apoſtolo ad eos accommodata, qui Euangelium annunciabant, quippe propter hanc ſimilitudinem, quæ eſt inter cœlos & ejuſmodi homines, qui Euangelium annunciant, quod quemadmodum cœli omnibus, qui intelligant mundum à Deo creatum fuiſſe, ipſius Dei gloriam atque potentiam manifeſtam faciunt, ſic Euangelii præcones, iis, qui de Deo ſint perſuaſi, quod ſit, & quod humani generis curam habeat, aperte & conſpicua quadam ratione, ipſius Dei gloriam ac potentiam patefaciunt.

Jam explicato primo membro, quod fecimus rationis reſpondendi iis, qui allegationes Veteris Teſtamenti, à Novi Teſtamenti ſcriptoribus factas calumniantur, quaſi minime ad propoſitum pertineant, ad alterum membrum tranſeamus, quod eſt, afferri quidem teſtimonia quædam Veteris Teſtamenti in Teſtamento Novo, ad cofirmandum id, quod dicitur tanquam ibi prædictum & vaticinatione comprehenſum, quod videatur tamen ad propoſitum non facere, cum interim faciat, ob eam cauſſam, quod duplici ſenſu prædictiones iſtæ ſæpe ſunt proditæ. Exemplum hujuſce rei inſigne eſſe videtur id, quod legimus Matthæi cap.2 ubi Euangeliſta ait, cum Chriſtus a Joſepho una cum matre ipſius in Ægyptum adhuc infans abductus eſſet, idque ex divini Angeli monitione, id factum fuiſſe, *ut impleretur quod dictum fuerat à Domino per Prophetam, Ex Ægypto vocavi filium meum &c.* Videtur enim omnino hic locus, qui eſt apud Oſeam initio capitis 11, intelligendus eſſe de Iſraëlis populo, qui ex Ægypto à Deo evocatus, id eſt, liberatus fuerat. Quod etiamſi veriſſimum eſſe concedatur, non tamen hinc ſequitur, quin ibidem interim prædictum fuerit id, quod de vero Dei filio aliquando futurum erat. Nam certe ex altera parte mirum videtur, quod Iſraël ibi quaſi derepente, idque abſolute, Dei filius nominetur: adeo, ut fortaſſe non ſine cauſſa quidam velint ita de Chriſto accipiendum eſſe locum iſtum, ut de Iſraële non accipiatur: cujuſmodi interpretes ſunt Tremellius & Junius in tranſlatione & annotationibus ſuis in locum iſtum, mirabiliter alioqui, ut verum fatear, verba ipſa Hebraica in Latinum convertentes, ut inde is ſenſus tantum elici poſſit, qui ad Chriſtum pertineat.

Alterum exemplum præbet nobis idem caput 2. Matth: ubi citatur locus Jerem.31. de voce & clamore audito in Rhama cum fletu & ploratu multo, Rachelis ſcilicet plorantis filios ſuos, nec volentis conſolationem accipere, quoniam jam ipſi filii non ſint. Videtur enim locus iſte pertinere ad tempora captivitatis Babylonicæ, & illius excidii atque internecionis multorum, qui Hieroſolymis habitabant, quæ urbs erat in ſorte, quæ Benjamini tribui obtigit, qui Benjamin filius Rachelis fuerat. Sed nihil tamen vetat quin idem iſte locus accommodari poſſit ad ea, quæ evenerunt in agro Bethlehemitico, Herodis magni tempore, in occiſione illa, ipſius juſſu facta, omnium infantium a biennio & infra, quam verbis ſuis docet Apoſtolus, in iſto Jeremiæ loco fuiſſe prædictam. Propterea enim ad Rachelem, ut ad matrem, pertinere dicuntur infantes illi, quia, per figuram ſynecdochen, cum Judaicus ille populus, ex deſcendentibus à Benjamino ex parte, ex parte vero licet multo majore ex deſcendentibus à Juda conſtaret, potuerunt infantes iſti filii Rachelis appellari, ex qua, ut diximus, Benjamin natus eſt: atque eo aptius potuit alteri figuræ proſopopœjæ, per quam Rachel iſtos ſuos filios plorare inducitur, locus eſſe, quod ipſa Rachel fuit in agro iſto Bethlehemitico ſepulta, quemadmodum habetur Gen.35. Quanquam & iſtum etiam locum niſi memoria me fallit, iidem Tremellius & Junius ita accipiunt, ut ad id tantum pertineat, ad quod confirmandum ab Euagelíſta citatur. Verum, ut jam diximus, nulla hic eſt abſurditas, ſi duplici ſenſu intelligantur prædictiones Veteris Teſtamenti eſſe prolatæ; imo hoc videtur proprium & conſentaneum prædictionibus eſſe.

Eſt autem hic animadvertendum, quod quemadmodum aliquando contingit, ut id, quod ad tempora Chriſti pertinet, in Vetere Teſtamento dictum & in Novo allatum, habeat priorem quendam ſuum ſenſum ſecundum ipſam literam, qui ad Chriſtum, ejuſque tempora non pertinet, poſteriorem vero figuratum & allegoricum, qui ad Chriſtum ejuſque tempora pertineat: ſic contra fit, ut non pauca ſint teſtimonio Teſtamenti Veteris, ad Chriſtum, ejuſque tempora pertinentia, quæ ſecundum quendam priorem ſenſum aliquo modo figurate accipi debeant, ſecundum vero poſteriorem maxime proprie, atque omnino ut ipſa verba ſonant, adeo, ut nunc nihil ſit prorſus, quod iſti ad calumniam rapere poſſint quaſi ad rem loca iſta allata non fuerint; niſi quod oporteat intelligere, eum, de quo prius dicuntur, Chriſti typum fuiſſe. Exemplum ſit id, quod habemus Pſal.2. de Davide, cui promiſſi fuerint a Deo poſſidendi terræ termini, & alia non pauca ibidem ei promiſſa leguntur, quæ omnino, quod ad ipſum Davidem attinet, proprie accipi nequeunt. Sunt enim ipſius reſpectu, plane hyperbolica Chriſti vero reſpectu, cujus typum ille gerebat, plane vera ſunt ac proprie dicta. Hujus generis eſt illud, quod à Petro primum cap.2. Act. Apoſtolicorum, deinde à Paulo cap.13. citatur ex Pſal. 16. ad Chriſti reſurrectionem confirmandam, ſiquidem in eo Pſalmo David videtur de ſe ipſo dicere quod non eſſet corpus ipſius viſurum corruptionem, quam tamen vidit. Ex quo ambo iſti Apoſtoli concludunt, verba illa Pſalmi, ad alium quempiam referenda eſſe, in quo vere impleta fuerint, nempe ad eum, cujus typum David gerebat, nempe ad Meſſiam ſeu Chriſtum, quem aliis modis & rationibus in promptu probare habebant, debuiſſe corruptionem ſui corporis non videre; id eſt, poſtquam occiſus fuiſſet; ac mortuus, breviſſimo poſt tempore, corpore ſuo adhuc integro, in vitam revocari. Ubi interim ſciendum eſt, non eſſe Apoſtolorum iſtorum verba ita accipienda, ut Pſalmi locus ad ipſum Davidem nullo modo pertineat; ſed tantum intelligcudum eſt, non proprie, neque ut ipſa verba ſonant, ad ipſum Davidem pertinere.

Poteſt autem exemplum, quod modo attulimus, eſſe pro tertio ejus generis, ubi videantur Novi Teſtamenti ſcriptores, vel ii, qui ab ipſis loqui inducuntur, ex Vetere Teſtamento loca citare, quæ ad rem non faciant. Nam poſſet aliquis objicere & Petro & Paulo, quod David omnino de ſeipſo, in Pſalmo illo 16 loquutus fuerit, non autem de alio quopiam fuerit vaticinatus, ſed interim figurate, ut in omnibus ſermonibus fieri contingit, loquutum eſſe, & dixiſſe, ſe non viſurum corruptionem, non ſimpliciter & abſolute, ſed pro illo inſtanti tempore. Qui enim moritur, idem etiam poſtea corrumpitur, immo ipſa mors corruptio vocari poteſt. Quare, mortis loco, corruptionem, ſubſtituere potuit, ac dicere, ſe non viſurum corruptionem pro eo, quod eſt, ſe non moriturum, id eſt, ſe ab inimicis ſuis minime interfectum ac deletum iri. Verum tamen, ut jam dictum eſt, cum, ſi verba proprie accipiantur, ea non poſſint ad Davidem accommodari: hinc fit, ut merito ad Chriſtum, ab Apoſtolis, referenda eſſe, affirmatum fuerit. Oportet enim & illud animadvertere, quod ex antiquis Rabbinis, qui ante Chriſtum extiterunt, exque ſcriptis, aut dictis illorum quæ ad nos pervenerunt, abunde conſtat, etiam antequam Chriſtus naſceretur, jam creditum ac receptum inter ipſos Judæos, qui peritores erant, fuiſſe, ut multa,

quæ

quæ de aliis dicta eſſe in Vetere Teſtamento videntur, ad Meſſiam tamen potiſſimum referri debeant, & ita in ipſo complementum ſuum ſint habitura. Habemus hujuſce rei manifeſtum indicium in Auctore Epiſtolæ ad Hebræos. Is enim cum ipſis Hebræis quodammodo diſputans, aperte pro conceſſo ſumit, quædam de aliis primo loco dicta, ad Meſſiam tamen poſtea applicanda eſſe: id quod præcipue in primo capite facit, ubi quicquid fere ad Chriſti præſtantiam oſtendendam ex Vetere Teſtamento affert, vel ad Salomonem, vel ad Davidem pertinet, adeo ut id, quod nos nunc affirmamus, Salomonem ſcilicet & Davidem, & alios quoſdam Jeſu Chriſti typos fuiſſe, ſub quorum perſonis, multa de ipſo Chriſto fuerint prædicta, non nova res ſit, ſed jam diu in ipſo Dei populo, ante ipſum Chriſtum natum animadverſa atque recepta.

Afferamus adhuc quartum exemplum, ubi videantur in ſcriptis Novi Teſtamenti loca afferri ex vetere, quæ ad propoſitum non faciant, & tamen revera faciant, immo magis ad id petineant, ad quod confirmandum ibi adferuntur, quam ad illud quod prima fronte videri poſſit. Exemplum eſto quartum iſtud, id quod legimus Actor.3. & 7. à Petro & à Stephano in medium allatum, ad probandum, Jeſum Nazaræum audiri debere, illique obediendum eſſe. Eſt enim, quod adſerunt, illud, quod ſcriptum legimus Deut. 18 ubi Deus Moſi dicit, populum recte rogaſſe, ne ipſe Deus cum illis loqueretur, ſed ipſe Moſes Dei nomine, & ſtatim ſubjungit: Se ſuſcitaturum Prophetam, poſt ipſum Moſen, ipſi Moſi ſimilem, per quem loquetur ad eos, quemque niſi audierint, ipſe in eos ſit vindicaturus. Videntur enim verba iſta, non quidem ſi ipſa verba, ſed ſi locum ipſum inſpiciamus, & cur ea dicta à Deo fuerint conſideremus, omnino id ſignificare, quod vulgo etiamnum Judæi aſſerunt, id eſt, Deum quidem, quando ita populus volebat, non per ſeipſum, ſed per Moſen alloquuturum populum, dum ipſe Moſes viveret; poſt ipſum vero ſemper excitaturum aliquem Prophetam, per quem id ſimiliter faceret, comminatione illa adjuncta, ſe vindicaturum in eos, qui ejuſmodi Prophetam non audiverint, ipſique non auſcultaverint; ne arbitraretur populus, quando jam non Deus ipſe loquuturus ad illos eſſet, poſſe ſe ea, quæ ipſius nomine dicerentur, aliqua ratione ſpernere. Hic inquam, videtur eſſe ſenſus verborum Dei in loco iſto, ſi occaſionem ſpectemus, cur illa dixerit; Verum ſi verba ipſa proprie, ut ſonant accipere velimus, ſatis apparere videtur, Deum de inſigni aliquo Propheta & ſingulari loqui, quem ſuſcitaturus eſſet in populo poſt Moſen.

Adde, quod alter ille ſenſus, qui magis ad rem, de qua ibi agebatur, pertinere videtur, locum habere non poſſe ob id cenſendus eſt, quod poſt Moſen non ſemper extitit aliquis Propheta in populo, quem, ut Moſen, audire populus deberet; immo nullus, ſi proprie loqui velimus, ejuſmodi Propheta, ante Chriſti tempora extitit cum quicquid populo per alium quempiam à Deo ſignificabatur, quod pertineret ad rationem & modum ipſi Deo obediendi, nihil eſſet aliud, quam repetitio, aut declaratio eorum quæ jam à Moſe dicta fuerant. Certe Joſue ipſe, qui ſtatim Moſi ſucceſſit, non egit cum populo moniiorem voluntatis divinæ in obediendo ipſi Deo, ſed munus ejus fuit, populum in promiſſam terram, quam jam aliqua ex parte vivente adhuc Moſe, poſſidere cæperant, eam inquam exiguam regionem, quæ cis Jordanem erat, inducendi eamque illis dividendi, & quædam ſtatuendi, quæ ſimpliciter ad politiam ejus populi pertinerent. Poſt Joſuen vero, Judicum tempore, quod ſatis longum fuit, vix ullus nominari poteſt, per quem Deus populum alloqueretur, præſertim vero, qui Prophetæ nomen mereatur, & de Dei voluntate populum monendi munus haberet. Atque hæc ſatis ſunt, ne per reliquum tempus uſque ad Chriſti adventum diſcurramus, ut oſtendatur ſenſum iſtum à Judæis receptum, & quem non negamus, aliquo modo poſſe ad Dei, in eo loco, propoſitum accommodari, non eſſe verum ac germanum loci ſenſum, & propterea optime ac rectiſſime fuiſſe Dei verba illa ad ſingularem aliquem Prophetam accommodata, qui extiturus eſſet, poſtquam Moſis authoritas deſiiſſet, & conſequenter ad Jeſum Nazaræum. De quo, cum locum iſtum, iſti diſcipuli ipſius Jeſu interpretantur, non tam aliquid probare volunt, quam ſimpliciter docere, ut ſatis ex ipſorum verbis conſtare videtur. Sed quia adhuc poſſet aliquis objicere, in eo propterea quodammodo à Petro & Stephano peccatum fuiſſe, quod locum ipſum non ita attulerunt, ut apud ipſum Moſen legitur, aliquid hac de re dicemus, cum alterum caput præſentis diſputationis aggrediemur, in quo agendum erit de iis, quæ ad hiſtoriam pertinent, in quibus videantur ſcripta Novi Teſtamenti errore non carere, imo aliquid manifeſte falſum continere; quandoquidem hoc, quod Veteris Teſtamenti loca, in Novo, non ita citata fuerint, ut revera ibi habentur, ad hiſtoriam omnino pertinet, non autem ad doctrinam, de qua adhuc loquimur.

Exemplum unum adhuc adducemus, ubi videatur locum aliquem, in Novo Teſtamento, ex Vetere fuiſſe citatum, qui ad rem non faciat, quippe quod locus iſte ſit omnium celeberrimus, & in quo Judæi Judaizanteſque homines jactant, manifeſte apparere quam Novi Teſtamenti ſcripta a Dei Spiritu ſint aliena. Is eſt locus Eſa.7. citatus à Matthæo cap 1. his verbis: *Totum autem hoc factum eſt, ut impleretur quod dictum eſt à Domino, per Prophetam dicentem: Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabunt*, ſeu *vocabit nomen ejus Emmanuel, quod eſt interpretatum, Nobiſcum Deus*. Porro illud totum, cujus hic meminit Euangeliſta, & cujus cauſſa locum iſtum citat, eſt, quod Maria, cum Joſepho viro de Davidis domo deſponſata eſſet, cum nondum conveniſſent, inventa eſt gravida ex Spiritu Sancto. Jam locus apud ipſum Eſaiam ita habet: Cum regnare cæpiſſet in Juda Achaz, qui fuit pater Ezechiæ, Rezin Rex Syriæ, & Phaceas filius Romeliæ Rex Iſraelis, aſcenderunt junctis copiis in Judæam, Jeruſalemque obſederunt, ut illam caperent, quod illis non ſucceſſit, etiamſi alioqui maxima damna, præſertim Rex Iſraelis & ejus exercitus, toti illi regioni intulerint, ut ex 2 libro Paralip. aperte conſtat. Dum igitur adhuc cum exercitu uterque in Judæa eſſet, imo in ipſo initio, cum ad Hieruſalem obſidendam acceſſerunt, & nunciatum eſſet hoc totum Regi, & domui ejus, valde timuerunt, & perterreſacti ſunt. Tunc præcepit Deus Eſaiæ Prophetæ, ut ad ipſum regem, accepto ſecum filio ſuo accederet, qui filius eo nomine vocabatur, quod ſignificabat, atque indicabat, reliquias reverſuras eſſe, id eſt, quamvis futurum eſſet, ut magna pars populi captiva duceretur, reverterentur tamen poſtea in patriam complures ex illis, quemadmodum factum eſt, & in prædicto libro Paralipomenon aperte legitur. Accedens igitur Eſaias ad regem, dixit ei: *Pete tibi ſignum à Domino, ſive in cælo ſurſum, ſive in terra deorſum*, Dixerat enim Deus Iſaiæ, ut Regi diceret, ne timeret ſibi ab iſtis duobus titionibus fumigantibus. Tunc Rex dixit: *Ego non tentabo Dominum, neque petam ſignum ullum*. Eſaias vero ſubjunxit, *Ecce, non ſatis vobis eſt, ut negotium hominibus faceſſatis, etiam ipſum Deum fatigare vultis.* „Quod ſignificat, poſtquam Deus illi benigne propoſuerat, ut ipſe ſibi peteret ſignum, non debuiſſe illum tamen velle, ut ipſe Deus ejuſmodi ſignum daret, id quod Propheta appellat Dei fatigationem, hoc dicto, *Ecce*, inquit, *Jehova dat tibi ſignum. Ecce juvencula illa concipiet*, ſeu potius, *concipiens & pariet*, ſeu ut verbum ipſum ſonat, *pariens filium, & vocabis*, ſubintellige, o juvencula, (nam verbi vox in Hebræo fœminini generis eſt) ſeu *vocabit*, ſic enim ſimiliter ex Hebræo legi poteſt, fœminino genere nihilominus retento, *nomen ejus Immanuel. Butyrum & mel comedet, ad avertendum à ſe malum, & eligendum bonum. Nam priuſquam hic puer noverit reprobare malum,*

Digitized by Google

& eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu deteſtaris, a facie duorum regum ſuorum, ſic inquam, legitur in ipſo Hebræo codice. Jam primum, ut nihil dicamus de voce *juvencula*, quæ apud Matthæum legitur virgo, (hoc enim pertinet non ad doctrinam, ſed ad hiſtoriam & de eo in proxime ſequenti capite agendum nobis erit) hoc, inquam, in præſentia omiſſo, videtur locus iſte omnino nihil ad rem facere, cum, quidquid ibi prædicitur, pertineat manifeſte ad tempora illa ipſius Achaſi Regis, non autem ulla ratione, ut videtur, ad Jeſu Nazaræni tempora. Præterea, quiſnam eſſet iſte puer qui naſciturus eſſet ex juvencula iſta, & quænam eſſet ipſa juvencula, omnino videtur conſtare ex cap. ſeq. 8. apud eundem Eſaiam. Ibi enim ſtatim poſt Eſaiæ verba ad Achazum facta Dei nomine, ſubjicitur, quod Deus ibi Eſaiæ dixerit, ut ſumeret ſibi volumen grande, & ſcriberet in eo verba iſta: *Feſtina ſpolium, accelera prædam*; id quod ille fecit. Poſtea acceſſit ad prophetiſſam, ſive, ut alii volunt, hoc jam dicitur, quaſi factum antea, quæ conceperat, ſeu concepit, & pepererat, ſeu peperit filium, dixitque Jehovah ad Eſaiam; *Voca nomen ejus, Feſtina ſpolium, accelera prædam. Quia antequam ſciat puer vocare, Pater mi, mater mea, tolletur*, ſive, ut ad verbum Hebraice legitur, *tollet Damaſcum, & ſpolia Samariæ, coram rege Aſſyriæ.* Videtur autem plane conſtare, propter rerum ſummam ſimilitudinem, immo propter eaſdem ipſas res, quod puer iſte, ſit ille idem, de quo ſuperiore capite dictum eſt. Nam quod ibi dicitur, antequam noverit puer reprobare malum, & eligere bonum, hic dicitur, antequam ſciat vocare, Pater mi, mater mea. Quod vero ibi dicitur, derelictum iri terram, quam Rex Achaz abominabatur à duobus ſuis regibus, hic dicitur, ſpolia Samariæ, & Damaſcum ablatum iri. Quod, ut legitur lib. 2 Reg. cap. 15, & 16. ſignificat, Regem Aſſyriæ debellaturum tam Damaſcum quam Samariam, & interfecturum Rezim Syriæ regem, cujus provinciæ caput erat Damaſcus. Poſt quæ ſtatim etiam accidit, ut ipſe Rex Samariæ occideretur ab Oſea, qui in locum ejus ſucceſſit. Hæc autem facta ſunt, ſecundo ad ſummum, aut tertio anno, poſtquam prædictio iſta divina per Eſaiam, & ipſi Eſaiæ facta extiterat, ita ut vere impletum fuerit, ut antequam puer ille, ex prophetiſſa natus, noſſet reprobare malum, & eligere bonum, id quod intelligendum eſt, de quacumque mali reprobatione, & boni electione; alioqui ſi de exacta ſeu plena utraque intelligendum eſſet, ad complures annos res differenda erat, & ſimul, ut puer nondum ſciret expedite patrem ſuum, aut matrem appellare, præſertim, ſi, ut verba ſonant, conceptio prophetiſſæ non ante, ſed poſt ipſam prædictionem facta fuerit. Jam illud: *Butyrum & mel comedet*, ſignificat felicitatem, ac bonum rerum ſtatum; & verba illa quæ ſtatim ſequuntur, *ad reprobandum malum & eligendum bonum*, quamvis compluribus, iiſdemque diverſiſſimis modis explicentur, ita judicio meo accipienda ſunt, ac ſi ſcriptum eſſet, ſimul atque noverit reprobare malum & eligere bonum. Nam præterquam quod phraſis ipſa Hebræa id fert, illud etiam indicari videtur ſatis aperte ex eo, quod ſequitur, *Nam antea quam puer noverit &c.* Hoc enim indicat, quod ſimul atque cœpiſſet puer ille noſſe reprobare malum, & eligere bonum, butyrum & mel comeſturus eſſet, id eſt, quies & pax in terra Judæ eſſet futura. Quod ſane conſequutum eſt ex eo, quod iſto tempore, ut ibi diſerte dicitur, terra, quæ ita abominationi erat Achazo Regi, à ſuis regibus fuerat derelicta, id eſt, uterque jam mortuus erat, & conſequenter terra Judæ, quam ipſi affligebant, nullo alio jam infeſtante, pacem & quietem nacta fuerat. Nam quod Rex Aſſyriæ, nempe Tiglatpeleſſer, quemadmodum etiam ipſe Deus, in iſta ipſa prædictione per Eſaiam prænunciaverat, Judam admodum afflixiſſet, id factum fuerat eodem tempore, quo & Damaſcus & Samaria, ab ipſo eodem rege direpta fuerat, qui exercitu ſuo ulterius etiam excurrerat, & Judæam ipſam terram vaſtaverat. Quod autem diximus de ſignificatione locutionis illius comedendi butyri & mellis, non modo verum eſſe conſtat, ex ipſa locutione, quæ metaphorice, idque pereleganter, in eum accipi poteſt ſenſum, quem diximus; ſed etiam ejus rei aperta veſtigia apparent, in eadem ipſa prædictione. Nam inferius leguntur verba iſta: *Butyrum & mel comedet, quicunque remanſerit in medio terræ.* Quod ſine dubio ſignificat, eos, qui tunc temporis, in terra Judæa futuri eſſent, pace ac quiete fruituros.

Ex iis quæ diximus, ſatis conſtare arbitramur, illum eundem puerum, de quo ſcilicet cap. 7. Eſa. agitur eum eſſe de quo agitur cap. 8. qui filius erat ipſius Eſaiæ. Ex quo tanto magis apparere videtur, locum ac prædictionem, quam Matth. cap. 1. citat, omnino ad tempora illa ipſius Prophetæ pertinere, ita ut prima fronte ſaltem non appareat, quomodo Euangeliſta hunc locum ad ſua tempora, & ad Chriſti perſonam, tanquam Chriſtus ille puer eſſet, accommodare potuerit. Confirmatur autem, totam illam prædictionem, revera ad tempora illa, quibus ſcripta fuit, ſpectare, ex eo quod cap. 8. poſtquam prædicta fuiſſet vaſtatio, quam Aſſyriæ Rex terræ Juda facturus eſſet, ſubjungitur in hunc modum: *Confringite, ſeu conſociamini populi, & conterimini, & auribus percipite univerſi longinqui terræ, accingite vos & conterimini, accingite inquam vos & conterimini: Conſultate conſilium, & diſſipabitur; loquimini verbum, & non ſtabit, quia nobiſcum Deus.* Eſt autem in Hebræo, pro Nobiſcum Deus, Immanuel. Unde manifeſte apparet, quæ hic dicuntur, ſpectare ad prædictionem capitis 7 ubi dictum eſt, puerum illum vocatum iri Immanuel. Atqui apertum ſimul eſt, verba, quæ modo recitavimus, hunc ſenſum habere, quod etiamſi Rex Aſſyriæ, & populus ille, conjunctis ſibi aliis (nam cap. 7. fit etiam mentio in hoc propoſito Ægyptiorum) terram Juda plane perdere ac vaſtare decreturus eſſet, tamen Deum conſilia iſtorum omnium diſperſurum, & propterea puero illi nomen iſtud Immanuel imponi debuiſſe, ut ſignificaretur, in tantis terræ Juda periculis, Deum nihilominus, cum populo illo futurum.

Hæc ſunt præcipua, quæ videantur obſtare, quominus credatur Euangeliſtam locum ac prædictionem iſtam Eſaiæ recte in medium attuliſſe, ad confirmanda ea, quæ proxime de Chriſti ortu narraverat. Verumtamen, non eſt, quod ad hunc modum nos de Euangeliſta ſtatuamus. Satis enim ſupra docuimus, nihil incommodi eſſe in eo, quod una & eadem prædictio apud Prophetas, plures quam unum ſenſum habeat, præſertim ubi ejus rei indicia ſatis aperta fuerint, quemadmodum tunc eſt, cum verba ita ſunt concepta, ut omnino alium ſenſum præ ſe ferant ac porro contineant, præter illum, de quo tamen conſtat, in eum verba ipſa accipienda eſſe, ut quidem hoc in loco evenit. Nam etiamſi veriſſimum ſit, totam illam prædictionem, in eum ſenſum accipiendam eſſe, qui temporibus ipſius prædictionis conveniat; tamen ex altera parte, in ipſa prædictione ea verba ſunt quæ non poſſint ſenſui iſti plane conſentanea eſſe, quæque indicent, alium præterea quendam ſenſum, toti iſti prædictioni ſubeſſe. Primum enim cum ibi ſcriptum ſit. *Ecce Deus dat vobis ſignum, Ecce juvencula concipiens &c.* ſatis conſtare videtur, ſignum hoc à Deo datum, in eo præcipue conſiſtere, quod juvencula illa conceptura & paritura eſſet: id quod nullo pacto ad ſenſum illis temporibus accommodatum convenire poteſt, quamcunque tandem fuiſſe velimus juvenculam iſtam. Neceſſe eſt enim, quæcunque illa fuerit, nihil in ejus partu aut conceptu accidiſſe, quod mirabile aliquid contineat, & propterea tanquam ſignum à Deo dari potuerit; præſertim ſi; in ſenſu iſto illis temporibus accomodato, velimus; ut ſane à nobis probatum eſſe videtur, juvenculam iſtam non aliam eſſe poſſe, quam prophetiſſam illam, de qua cap. 8. verba ſiunt, quam omnes intelligunt,

fuiſſe

fuiſſe ipſius Eſaiæ uxorem. Quod ſive verum fuerit ſive minus, quanquam id nos verum fuiſſe credimus, ſatis eſt ad omnem rem mirabilem, in conceptu & partu iſto excludendam, id, quod ibi diſerte narratur. Prophetam videlicet ad illam acceſſiſſe, quæ verba ſine ullo dubio, honeſte ſignificant, illum cum ea rem habuiſſe. Præterea, cum pax illa & quies, quæ fuit in terra Juda, poſt vaſtationes illas Regum Syriæ & Iſraëlis, de quibus ibi nominatim agitur, nec non poſtea etiam Regis Aſſyriæ, fuerit admodum brevis ac dubia, vix videtur ullo modo, propter rem ejuſmodi tantum, niſi aliud quippiam ſubeſſet, puero illi indi debere nomen iſtud Immanuel, quod ſignificat aperte ac ſimpliciter, præſentem Dei favorem atque auxilium, niſi, inquam, ſub nomine pueri illius, prophetico more, alius quiſpiam intelligeretur, quo nato, & cujus tempore, vere ac proprie dici poſſet, Deum cum populo illo eſſe, & favorem ac benignitatem ſuam illi oſtendere. Huc accedit, quod cap. 8. diſerte dicatur, terram Juda eſſe iſtius, cui nomen erat Immanuel; quandoquidem hæc verba ibidem leguntur: *Ideo ecce Dominus aſcendere facit ſuper eos aquas fluminis fortes & multas, Regem Aſſur, & univerſam gloriam ejus, aſcendetque ſuper omnes rivos ſuos, & ibit ſupra omnes ripas ſuas, tranſibitque, per Jehudam, inundabit & tranſibit, uſque ad collum pertinget, & erit extenſio alarum ejus plenitudo latitudinis terræ tuæ Immanuel.* Jam qua ratione dici poterit, niſi ſatis improprie, terram Juda fuiſſe illius puelli, de propheti ſſa nati? vel quid attinebat iſtam apoſtrophen facere ad eum, qui vocandus erat Immanuel, ſi is puellus ille prophetæ filius futurus eſſet; Hæc autem non eo nobis dicuntur, quod negemus etiam verba & apoſtrophen iſtam ad puellum iſtum accommodari poſſe, ſed tamen improprie; alioquin ſi nullo prorſus modo poſſet accommodari, tum nullo etiam modo is eſſe poſſet ille Immanuel; quod tamen jam conceſſimus, affirmantes interim alium tamen ſenſum toti iſti prædictioni ſubeſſe. Nam quod quidam, quemadmodum Juſtinus in colloquio cum Tryphone Judæo, de ipſis Judæis ſui temporis affirmat, ajunt puerum illum qui Immanuel vocari debebat, eſſe Ezechiam, Achazi, qui tunc regnabat, filium, unde conſequeretur, merito ac proprie terram Juda illius eſſe, dictum fuiſſe, cum is ejus terræ rex fuerit, id nullo modo admitti poteſt. Quandoquidem, cum Ezechias regnare cœpit, jam annorum 25 erat. Achaz vero, cujus tempore prædictio iſta facta eſt, regnum per ſedecim tantum annos tenuerit; adeo ut etiamſi velimus in ipſo regni Achazi initio, ut quidem veriſimile eſt, iſta prædicta fuiſſe, neceſſe futurum ſit ut Ezechias, qui ſtatim rex poſt patris mortem extitit, tunc jam novem annos natus eſſet cum ipſa prædictio eſt facta. Quomodo igitur Ezechias is puer eſſe potuit, qui poſt prædictionem iſtam eſt natus? Nam quod cap. 8. dicitur: *Tollet Damaſcum* &c. quod videtur omnino referendum eſſe ad puerum, de quo ibi agitur, unde concludi poſſe videatur, puerum iſtum fuiſſe regem aliquem, qui ea fecerit quæ ibi ſubjiciuntur, hoc nihil plane eſt. Nam verbum, *Tollet*, Hebraica eaque admodum frequenti phraſi, ita accipiendum eſt, ut non referatur ad aliquem ibi nominatum, ſed ſupplendum ſit, prout ipſi Judæi ſupplere ſolent, in ejuſmodi phraſi, is qui tollet, ac ſi ſcriptum diſerte eſſet, Is tollet, qui tollet, id eſt aliquis tollet; quod nos alia ratione dicere poſſumus ita legendum eſſe, ac ſi pro *Tollet*, ſcriptum eſſet, Tolletur. Ex quo ſatis conſtat, quod ſit deceptus Juſtinus eo in loco, cujus antea meminimus. Ibi enim cum ita verba iſta interpretaretur, ut verbum Tollet, ad puerum illum referendum eſſet, diſputans adverſus Judæos, oſtendit hinc apparere, puerum illum non eſſe Ezechiam, quippe de quo non legatur, quod ea fecerit, quæ ibi ſubjiciuntur, ſed neceſſe eſſe, ut alius quiſpiam iſte puer ſit, quem ait eſſe Jeſum Nazaræum, accommodans interim iſta, quæ facturus puer iſte, ſecundum prædictum ſenſum verbi Tollet, ibi prædicitur, aliqua ratione & per figuras quaſdam ad ipſum Jeſum, ut inde concludat, omnia, quæ de conceptu & partu illius, quam ipſe virginem omnino nominari vult, in loco iſto Eſaiæ dicuntur, pertinere ad Mariam matrem Jeſu, quæ virgo adhuc, id eſt, ſine ullo viri congreſſu, ipſum Jeſum conceperit ac pepererit. Non debuit igitur Juſtinus, ad probandum quod is puer Ezechias non eſſet, iſta ſua ratione uti, ſed illa quam nos attulimus, quæ demonſtrativa plane eſt. Ad probandum vero, quod is puer Jeſus Nazaræus eſſet, ſimiliter non ratione iſta, ſed illa, quam jam nos expoſuimus, utendum illi erat, quæ ſane efficax admodum eſt, ſi proprietas verborum prædictionis ſpectanda ſit. Nam valde proprie dicitur, terra Juda eſſe Jeſu Nazaræni, cum revera ipſe ejus ſit dominus, adeo ut de nemine alio tam proprie id dici poſſit, ne de rege quidem ullo, qui in ea regnaverit. Neque enim perinde Rex aliquis dominus eſt ejus regionis, cui imperat, ut Jeſus eſt & terræ Juda, & totius orbis: quæ tamen terra Juda ſingulariter iſto in loco ipſius Jeſu terra vocatur, ob eam cauſam, quod in ea natus eſſet, & illam patriam ſuam agnoſceret.

Concludimus igitur, totam prædictionem iſtam etiamſi aliquomodo accommodari poſſit, & porro accommodanda ſit ad alium quempiam præter Jeſum Nazaræum, id eſt, ut nos quidem credimus, ad puerum illum ex propheti ſſa & Eſaia natum; tamen ſi proprietas verborum ſpectetur, & totius loci atque ſententiæ, ad ipſum Jeſum præcipue ac potiſſimum referendam eſſe; præſertim vero ob id, quod ſatis aperte conſtat, Deum dediſſe conceptum & partum illius puellæ pro ſigno mirifico; id enim docent manifeſte ipſius Dei verba, cum ait Achazo: *Pete tibi ſignum ſive inferius in terra, ſive ſuperius in cælo.* Hæc enim verba omnino indicant, nomine ſigni, intelligi debere rem aliquam mirificam, non autem indicium quando id futurum eſſet, quod Achaz cupiebat, ut ſcilicet ab eo, quod timebat, & ipſe & univerſus ejus populus liberaretur. In hanc ſiquidem ſententiam neceſſario accipienda eſt vox ſigni, ſi ad iſtum alium, præter Jeſum Nazaræum accommodandus ſit locus iſte. Verum poſſet quis adhuc objicere, quomodo fieri poteſt, ut prædictio iſta præcipue ad Jeſum Nazaræum referenda ſit, cum Jeſus Nazaræus, ejuſque conceptio & ortus nihil pertineat ad id quod Achazus petebat, vel certe deſiderabat? Reſpondemus, quemadmodum & alibi, ſic etiam hoc loco, id quod hiſtoria ipſa continet, per figuram, ad aliud quidpiam accommodandum eſſe, ita ut liberatio iſta, quam Achazus una cum ſuis omnibus expetebat, adumbraret liberationem illam magnam, quam ab omnibus veris inimicis ſuis populus Iſraëliticus, quatenus attinet ad Dei decretum atque conſilium, per Jeſu Nazaræni conceptionem atque ortum conſecutus eſt. Quod ſi rurſus aliquis objiciat, quædam in iſta prædictione dicta, ad ipſum Jeſum Nazaræum, ejuſque tempora, minime accommodari poſſe, etiamſi figurata aliqua ratione omnia interpretemur; Reſpondendum eſt, in prædictionibus de Meſſia, non eſſe id quærendum, ut omnia ipſius prædictionis verba, ad ipſum Jeſum accommodari queant; præſertim vero hoc in loco, ubi Euangeliſta noſter, ex ipſa iſta prædictione, de qua agimus, aliud nihil ad Jeſum Nazaræum accommodat, niſi quæ in initio ipſius prædictionis dicuntur, & ad conceptum ortumque ipſius Jeſu, atque nomen, quo merito vocari potuit ac debuit, ſpectare conſtat. Nam inter cætera exempla ac teſtimonia ejus, quod diximus, non eſſe, inquam, prædictiones de Meſſia ejuſmodi, ut earum verba omnia, ad Jeſum Nazaræum Dei filium accommodari poſſint, illud eſt inſigne, quod habetur 2 Sam. 7. ubi omnibus, ipſiſque adeo Judæis ſi non hujus temporis, certe antiquioris ætatis approbantibus, eſt omnino de Meſſia prædictio in verbis illis: *Ego ero illi pater, & ipſe erit mihi filius, &c.* ubi tamen ait Deus, ſe iſtum ubi deliquerit, non rigide, ſed paterna ratione caſtigaturum.

Id quod nullo modo ad ipſum Dei filium, qui nunquam quidquam deliquit, accommodari poteſt. Sed neceſſe eſt, ut tota iſta pars, ad Salomonem tantum accommodetur, qui typus ipſius Dei filii Jeſu Chriſti fuit, & de quo primo illo ſenſu, quem diximus plerumque ſubeſſe in vaticinationibus Veteris Teſtamenti, omnino tota illa prædictio accipienda eſt. Diximus autem ſupra, hoc proprium eſſe divinarum vaticinationum ut obſcuræ ſint, nec perfecte intelligi queant, niſi poſtquam eventus earum extiterit. Ad cujus rei confirmationem aliquid pertinere videtur, id quod ſcriptum eſt, Prov. 25 in ipſo initio, ubi habetur ad verbum: *Gloriam ſeu honorem Dei eſſe, celare verbum*, quod, ſine dubio, ad hanc rem aptiſſime accommodari poteſt, ad vaticinationes inquam ipſius Dei. Nam alioqui, ubi alterius generis Dei verbum habetur, ut cum aliquid jubet atque imperat, cum docet, cum monet, cum arguit & caſtigat, cum, breviter, vult, de ipſa ſua erga nos voluntate in actionibus noſtris nos certos facere, tunc aperte loqui ſolitus eſt Deus, ita ut quicunque animo pio ſit præditus facillime ea, quæ ab ipſo dicuntur, intelligere poſſit. Scio equidem, nomen *verbi*, quod habetur in loco iſto Proverb. poſſe ita accipi (ut quidem è pleriſque accipitur, neque id etiam a me fieri debere negatur) ut non ipſa Dei verba, ſed rem ſignificet; ut ſenſus ſit, honorem Dei eſſe, celare decreta ac conſilia ſua: verum hinc nullo pacto ſequitur, quin optime ſententia iſta ad ipſas vaticinationes accommodari poſſit. Nam ſi uſquam alibi, certe in ipſis vaticinationibus agitur de Dei conſilio atque decreto. Illud certum eſſe videtur, adeo id verum eſſe, ut Deus in prædictionibus ſuis conſueverit obſcure loqui, ut Diabolus in reſponſis, quæ apud Ethnicos dare conſueverat, obſcuritate, qua in ipſis utebatur, hominibus non imperitis, neque rerum divinarum penitus ignaris, facile perſuaſerit, reſponſa illa divina eſſe. In quo tamen Diabolus eos egregie fallebat non quidem ſemper, (nam ſæpe Deus permittebat, ut veriſſima Diabolus prædiceret, non quidem ex ſua ipſius ſcientia, ſiquidem non eſt Diaboli futura prædicere, ſed Dei tantum, ut colligitur aperte ex cap. 41. Eſaiæ Prophetæ) ſed tantum aliquoties, aut etiam ſæpius, non quidem ob eam cauſam, quod ille hac ratione vellet ſuis prædictionibus authoritatem conciliare, & interim alioquin ſciret certo quid futurum eſſet; ſed quia ipſemet neſciebat, & propterea verba ſua ita concipiebat, ut ad omnem eventum accommodari poſſent: quod idem obſervavit Cicero factum eſſe in carminibus Sibyllinis, quæ propterea ipſe nihili facere videtur. Habemus autem duo inſignia exempla, talium Diaboli reſponſorum; unum eſt, cum Pyrrho Epirotarum Regi reſpondit; *Ajo te Æacida Romanos vincere poſſe*; ubi ſive Pyrrhus Romanos vinceret, ſive Romani Pyrrhum, verum nihilominus prædixiſſe Diabolus videri poterat. Quanquam præterea, cum in reſponſo non dicatur quicquam de certa victoria futura, ſed tantum (ut ſic loquar) de poſſibilitate victoriæ, etiamſi præterea quis dicat, potuiſſe accidere, ut nec Pyrrhus Romanos, nec Romani Pyrrhum reipſa vincerent, nihil tamen falſi propterea in reſponſo iſto contineri dici unquam potuiſſet. Alterum exemplum eſt, in reſponſo Cræſo Lydorum Regi dato, cum adverſus Cyrum primum Perſarum regem exercitum duceret: *Cræſus Halim penetrans, magnam pervertet opum vim*: quod reſponſum, ſive Cræſus victus, ſive victor futurus eſſet, non poterat mendacii coargui. Tam enim pervertit Cræſus magnam opum vim, cum victus à Cyro fuit, quam ſi ipſo viciſſet. Suas enim opes, ſuamque potentiam, clade illa ſua pervertit, atque perdidit. Quod autem prædictiones iſtæ dæmonum ſolerent eſſe obſcuræ, & ad plures ſenſus accomodari poſſent, quemadmodum & ipſæ divinæ prædictiones, id aperte docet, quod Apollo ipſarum fere auctor Loxias propterea eſt appellatus; quod verbum apud Græcos ab eo derivatur, quod obliquum ſignificat. Indicatum eſt enim nomine iſto, Appollinis reſponſa conſueviſſe non recta eſſe ac ſimplicia, ſed obliqua atque verſuta, & ſic obſcuritate iſta involuta de qua loquimur.

Addimus autem ad ea quæ diximus, ut oſtenderemus in vaticinationibus Veteris Teſtamenti interpretandis, nemini mirum videri debere, ſi ſæpius non unus tantum, ſed duo vel plures ſenſus ſint ſequendi, hoc videlicet, quod apud ipſos Judæos, qui maxime aliquando noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis obloquuntur, ob hanc ipſam rem, quod aliter accipiant teſtimonia Veteris Teſtamenti atque ipſa verba ſonant, vel potius aliter, atque tunc, cum prolata fuerunt, intelligenda fuiſſe apparet, apud iſtos, inquam, & antiquitus, & nunc maxime receptum fuiſſe, ut in Scripturis Sanctis interpretandis, ſenſus quidam ſubſit, qui non omnino ille ſit, quem ipſa verba præ ſe ferunt, & hanc rationem interpretandi Sacras Literas, quæ apud nos noſtroſque Theologos, in plura capita dividitur, & unico tamen vocabulo, myſtica ratio, & ſecundum myſticum ſenſum appellari poteſt, ipſi Midras vocant, quod verbum à quærendo ductum eſt, confitentes, licere præter literalem ſenſum alium etiam quærere, adeoque affirmare, iſtum alterum ſenſum ſacris teſtimoniis ſubeſſe. Id tamen verum eſt, quod nolunt ex iſto ſenſu non literali quidquam omnino ac firmiſſime concludi atque aſſeverari poſſe. Sed neque aliter ſane accipienda ſunt verba Apoſtolorum & Euangeliſtarum noſtrorum, cum ejuſmodi ſenſum commemorant, id eſt, haud intelligere debemus, illos velle hac ratione firmiter comprobare ac demonſtrare rem ita ſe habere, ut ipſi dicunt ſed tantummodo eſt intelligendum, illos ea in parte docere nos velle, atque indicare alterum iſtum ſenſum ſacris teſtimoniis, quæ afferunt plane ſubeſſe.

Antequam vero ad alteram partem, quæ ad hiſtoriam pertinet, teſtimoniorum Veteris Teſtamenti in Novo citatorum accedamus, unum adhuc ſupereſt dicendum quod ad doctrinam ſpectat circa locum iſtum, in quo tamdiu jam verſamur, Eſaiæ 7. citatum à Matth. Euangeliſta, cap. 1. Illud eſt, quod in ipſo textu Hebraico, & porro in Græco, quemadmodum & ipſe Matthæus locum citat, eſt ante vocem illam, quæ παρθένος, id eſt virgo, in Græca tranſlatione legitur, litera, quæ articuli vim habet, ſive ipſe articulus; unde concludi poteſt, deſignari ibi apud Prophetam certam aliquam & notam juvenculam. Hæc enim eſt illius literæ apud Hebræos, & apud Græcos articuli vis. Quod ſi ita eſt, quomodo, dicet aliquis, poteſt locus iſte accommodari ad Mariam matrem Jeſu, quæ non modo tunc ignota erat, ſed nondum extiterat? Reſpondendum eſt, literam illam Hebraicam, & porro Græcum articulum, quo illa eſt reddita, non ſemper vim iſtam habere, ſed ſæpe ſignificare aliquid ſingulare atque inſigne, etiamſi non notum antea; & hinc ſit, ut apud Hebræos perſæpe, cum aliquid commemoratur, quod magnum ibidem vocetur, additur litera illa rei iſti, quamvis antea minime notæ. Ex quo conſequitur, nihil abſurdi eſſe, ſi & hoc in loco litera illa, non certam aliquam puellam ſignificet, ſed ſingularem quandam, ut certe ſingularis fuit Maria, mater Jeſu. Imo videtur dicendum, ſignificationem illam iſtius literæ, ut ſcilicet rem aliquam notam ac certam indicet, vix habere locum in vaticinatione iſta, & in verbo illo *Alma*, cui præpoſita eſt. Nam neque ullius juvenculæ antea mentio ulla facta erat, nec, ad quamcunque tandem nomen illud referatur, pro tempore illo quo prophetia iſta edita eſt, ſive illa ſit ea, cum qua congreſſus eſt Propheta, ut quidem nos ſtatuendum eſſe demonſtravimus, ſive quæcunque alia, non apparet ulla ratione quomodo illa ita nota & certa fuerit, ut ad eam ſenſus iſte, ut ita dicam, relativus atque indicativus, ejus literæ, accommodari poſſit.

Sed jam tempus eſt, ut ad alteram partem, quæ ad hiſtoriam ſacrorum teſtimoniorum, in Novo Teſtamento citatorum, pertinet, accedamus, atque illorum calumniis obviam eamus, qui ajunt perſæpe in ipſo Vetere Teſtamento aliter legi teſtimonia ſacra, atque in

Novo

Novo citantur. Unde apparere dicunt, falſi aliquid in Novi Teſtamenti ſcriptis contineri, ex quo concludi poſſit, ſcriptis iſtis non temere adhibendam eſſe fidem. Ut igitur plene ad calumniam hanc reſpondeamus, quæ etiam illud continet, quod quædam citentur in Teſtamento Novo, quæ non quidem aliter, ſed nullo modo in vetere leguntur, dicimus ad tria animadvertendum eſſe. Unum eſt, quod Novi Teſtamenti ſcriptores plerumque ſequuntur editionem Græcam Veteris Teſtamenti 70 interpretum, non modo quia ipſi Græce ſcribebant, ſed etiam, idque potiſſimum, quia editio illa tunc temporis, apud ipſos etiam Hebræos, in magna exiſtimatione erat, ob id videlicet, quod interpretes iſti omnes fuerant natione Hebræi. Quare etiamſi Apoſtoli & Euangeliſtæ noſtri animadvertebant, aliquam nihilominus eſſe differentiam inter id, quod Hebraice legebatur, & id quod Græce, & certum eſſet, Hebraicam editionem eſſe, ut ſic dixerim, primævam, & ex qua Græca fluxiſſet: tamen, ubi differentia iſta ſenſum nullum falſum inducebat, nec talis erat quæ pugnantes inter ſe iſtas editiones duas oſtenderet, nihil ſunt veriti, ſe ſe interim ad captum & uſum ſui ſeculi accommodantes, locum citare, non ut omnino in Hebraica, ſed ut in Græca editione legebatur. Ex quo id ſaltem neceſſario conſequitur, illos nulla ratione falſitatis redargui poſſe. Adde quod non deſunt, qui velint ſeptuaginta interpretum editionem Græcam, anteponi ipſi Hebraicæ, quippe qui doceant, omni tempore, aliquid corruptionis à Judæis male feriatis, in ſuam ipſorum editionem inductum fuiſſe; præſertim poſt Chriſti tempora. Unde recte concluditur, ſi hodie aliquid inveniatur in Hebraico textu Veteris Teſtamenti diverſum ab eo, quod citatur in Teſtamento Novo, ubi, ut dictum fuit, habita eſt eo caſu ratio editionis ſeptuaginta interpretum, ſtatuendum eſſe, veram lectionem potius eſſe eam, quæ apud ſcriptores Novi Teſtamenti legitur, quam eam, quæ hodie in Hebraicis codicibus extat. Alterum, quod animadvertendum eſt, omnino eſſe debet, quod Novi Teſtamenti ſcriptores, non ſemper id ſibi proponant, in Veteris Teſtamenti locis citandis, ut verba ipſa recitent; ſed ſatis habent, ſi ſenſum fideliter exprimant, id quod ſemper & ubique, & licuit, & in perpetuo uſu fuit in omnibus ſcriptionibus, ubi teſtimonia aliqua aliarum ſcriptionum referuntur, ut videre eſt apud omnes probatos authores, & nominatim apud noſtros Theologos, qui ſæpenumero non ipſa verba omnino citant, ſed ſenſum in Teſtimoniis Sacris citandis; licet tamen interim ipſa verba recitare velle videantur. Exemplum, quod ad rem noſtram attinet, eſto id, quod antea indicavimus, in teſtimonio illo Deut. 18, citato tum in tertio, tum in ſeptimo capite Actorum Apoſtolicorum. Nam præter alia quædam, quæ non omnino & ad unguem ita leguntur in loco ipſo, prout à Petro & Stephano recitantur, illud nominatim eſt, quod ajunt, quaſi ibi ſcriptum eſſet: *Is vero qui non auſcultaverit verbis Prophetæ illius, exterminabitur.* Neque enim ita legitur, neque in Hebraico, neque in Græco codice. Sed tantum dicit ibi Deus; *Ego ab iſto requiram*, ſeu, *in iſtum vindicabo.* Quod tametſi verbis non idem ſit cum illo, quod in Novo Teſtamento citatur, intelligendum eſt tamen, ſenſu idem eſſe. Nam vindicta illa & requiſitio, quam Deus ſe facturum minatur, aliud nihil erat, quam iſtum, qui Prophetæ illi non auſcultaſſet, perdere. Id quod effectu etiam ipſe comprobavit, præſertim ſi ad Chriſtum divina illa prædictio accommodanda ſit, ut quidem à Petro & Stephano accommodatur. Nam certum eſt eos, qui Chriſto non paruerunt, exterminatum iri, Hieroſolymitanumque excidium hujus rei nobis indicinm ac ſpecimen certum præbet. Tertium, quod omnino animadvertendum exiſtimamus, eſt, quod non omnes ſacri libri hodie extant, ex quibus non extantibus, omnino credendum eſt, citata fuiſſe in Novo Teſtamento teſtimonia illa, quæ hodie in libris Veteris Teſtamenti non leguntur; quæ tamen pauca admodum ſunt. Quod autem perierint multi ſacri libri, apparet manifeſte ex eo, quod verborum Nathanis Prophetæ, & Gadis videntis fit mentio 1 Paral. 29, & 2, ejuſdem libri, cap. 9, nec non verborum Jeddonis videntis eodem cap. 9, libri 2 Paralipomenon. Immo non verborum, ſed viſionis. Eodem porro capite mentio fit Achiæ Silonitæ. Præterea cap. 12, ejuſdem ſecundi libri Paralip. fit mentio verborum Iddonis videntis in Genealogiis, & cap. 13, ejuſdem Prophetæ commemoratur Midras. Cap. porro eodem 12, habetur mentio verborum Semaiæ Prophetæ. Inſuper cap. 10, libri Joſue, itemque cap. 10. 2, Samuelis, fit mentio libri Recti, cap. vero 21 Numerorum, commemoratur liber Bellorum Jehovæ. Quanquam non omnino certum eſt, iſto in loco certum aliquem librum ſignificari. Sed præterea apud Eſaiam 34, nominatur liber Jehovæ ſeu Domini. Poſtremo omnes ſciunt, identidem in lib. 2. Regum fieri mentione Chronicorum Regum Judæ, & Regum Iſraëlis, ad quæ ſcriptor illius libri ſæpiſſime ſe refert, & ad ea lectorem rejicit.

His tribus rebus, quas animadvertendas eſſe diximus, circa id, quod pertinet ad hiſtoriam teſtimoniorum Veteris Teſtamenti in Novo citatorum, & ſic, ut clarius loquamur, ad fidelitatem qua uſi ſint ſcriptores Novi Teſtamenti in citandis Veteris Teſtamenti teſtimoniis, bene conſideratis & ante oculos perpetuo ſibi propoſitis, facile unicuique erit ad omnes objectiones reſpondere, quæ fieri ſcriptoribus iſtis hac in parte poſſint. Ex quo fiet, ut quemadmodum in iis quæ pertinent ad doctrinam, expoſitis quibuſdam quæ vice generalis alicujus reſponſionis eſſe poſſint, ſi quis objiciat, ea in parte aliquid falſi in ſcriptis Novi Teſtamenti reperiri, non omnia & ſingula teſtimonia ab illis citata, in quibus locum habeat ejuſmodi aliqua objectio, attulimus atque expendimus, ſed tantummodo pauca quædam, quæ præcipua videntur: ſic in hac quoque parte, quæ ad hiſtoriam pertinet, faciendum nobis eſſe duximus.

Et quia poſtremo de illo teſtimonio agimus, quod habetur cap. 7. Eſaiæ, & citatur à Matthæo cap. 1, ab hoc initium exemplorum huc pertiinentium faciemus. Quamvis enim ſatis multa à nobis diſputata ſint, quod attinet ad ipſam doctrinam, ut oſtenderemus locum iſtum merito fuiſſe ab Euangeliſta ad id comprobandum, de quo ibi agebatur, allatum, ſupereſt tamen adhuc difficultas non exigua, quæ ad hiſtoriam & veritatem citationis attinet. Quandoquidem vox quæ virgo legitur apud Matthæum, in Hebræo apud Eſaiam vox eſt quæ videtur non proprie virginem ſignificare; ea eſt, ut diximus *Alma*; videtur enim vox iſta juvenculam, ſive adoleſcentulam, ſeu mavis puellam omnino declarare, non autem proprie virginem. Nomen enim Hebraicum quod proprie virginem ſignificare videtur eſt *Bethula* ſeu ut alii pronunciant *Beſula*, ex iſto enim nomine deducitur nomen aliud, quod manifeſta ſigna virginitatis declarat. Id autem eſt *Bethulim* ſeu *Beſulim* plurali numero. Unde videri poteſt minus fideliter ab Euangeliſta noſtro fuiſſe citatum locum iſtum, cum ibi, iſtius vocis *Alma* loco, legatur Græce παρθένος, quæ vox virgo Latine redditur; ſuntque hac in re Judæi Judaicique homines admodum nobis moleſti, deridentes & ſimul calumniantes ſcriptorem noſtrum, qui, ut perſuaderet jam prædictum fuiſſe, quod virgo aliqua ſine virili congreſſu conceptura ac paritura eſſet, non ſit veritus locum iſtum falſo, ac prorſus infideliter, citare. Atque eo magis quod, ut quidam aſſerunt, quamvis alioqui videatur nomen *Alma* ſignificare quod diximus, id eſt puellam, tamen ajunt inveniri locum, ex quo conſtet iſtam vocem potius ſignificare eam puellam quæ deflorata jam fuerit, quam virginem. Locus eſt cap. 30 Proverbiorum, ubi dicitur: Tres eſſe res difficiles ad percipiendum, & quartam quæ nullo modo intelligi poſſit, Tres illæ res ſunt,

aquilæ volatus per aërem, ſerpentis greſſus ſuper lapidem, & navis tranſitus pet mare. In quibus omnibus videtur conſtare ſenſum ſcriptoris eſſe, quod in his tribus rebus nullum veſtigium prorſus remaneat ipſius tei. Jam quartam rem eſſe dicit viam viri in *alma*, quod ſimiliter videtur debere ſignificare, quod ejus rei nullum veſtiguum remaneat. Quod tamen falſum eſſe conſtat, ſi vocem alma virginem interpretemur, & non omnino eam puellam ſignificare dicamus, quæ jam non ſit virgo.

Ad hoc reſpondendum eſt ad hunc modum. Si ratiocinatio iſta vera eſſet, debere hinc conſequi, ut nunquam vox *alma* eam puellam ſignificare poſſet, quæ adhuc ſit virgo. Nam alioquin non eſſet ſimpliciter verum, viam viri in alma non agnoſci, neque ejus rei, ullum veſtigium remanere. Unde concludendum eſt, locum iſtum non eſſe ita accipiendum ut ratiocinatio iſta fert, ſi probatum fuerit vocem alma eam puellam ſignificare poſſe, quæ adhuc ſit virgo. Id autem duplici ratione probari poteſt, & ex ipſius nominis etymo, & ex teſtimonio Sacrarum Literarum.

Quod ad Etymon ſive Etymologiam attinet, vox *alma* ab Hebræo verbo deducta eſt, quod abſcondere ac celare ſignificat, unde etiam eſt factum, ut omnino, quicquid alii dicant, vox iſta eam puellam ſignificet, quæ nondum nupſit, ob id, quod innupta puella abſcondita, & celata quodammodo eſt à viris. Verum hæc eadem ratio ſuadet, ut propria ſua ſignificatione declaret puellam illam, quæ nulli viro adhuc ſit cognita, de hac enim revera ac proprie dici poteſt, quod ſit ab omni viro aſcondita eique celata. Nam alioqui ſi de alio genere abſconſionis (ut ſic dicam) loqui velimus, id non verum eſſe invenietur in ea puella quæ tantummmodo innupta fuerit, propter hoc ipſum ſcilicet quod nondum nupſerit. Quandoquidem certum eſt, apud ipſos Hebræos, quorum eſt vox de qua diſputamus, non fuiſſe in uſu ut ipſæ puellæ innuptæ à viris abſconderentur, id eſt, ita concluſæ tenerentur, ut à viris conſpici nequirent. Certum enim eſt ex plurimis Sacræ Veteris Teſtamenti Hiſtoriæ locis, innuptas puellas nulli, quod attinet ad conſpectum, fuiſſe abſconditas. Id quod vel ex eo loco conſtat quem adducturi ſumus, ut altera ratione, id eſt ex teſtimonio aliquo ſacro, id quod intendimus, probemus, nempe vocem *alma* eam puellam ſignificare poſſe, quæ virgo ſit revera. Is locus eſt Geneſ. 24, ubi ſervus Abrahami, qui miſſus fuerat, ut uxorem Iſaaco ejus filio quæreret, Labani, qui ad eum foras exierat, narrans, cur & in quem finem illuc veniſſet, ait ſe expectaſſe an fortaſſe *alma* aliqua exiret, quam uxorem conciliaret filio domini ſui. Certum enim eſt ſervum iſtum voluiſſe, ut puella, quæ uxor Iſaaci futura eſſet, minime corrupta ac polluta eſſet, ſed integra ac vere virgo. Itaque ex loco iſto duo apparent; unum eſt quod vox alma vere virginem ſignificare poteſt, de eaque dici. Alterum eſt, quod innuptæ puellæ ſeſe viris conſpiciendas dabant, quod & tunc reipſa factum eſſe, & uſitantum id fuiſſe, quod ſervus Abrahami ſperaret id futurum, ex eo apertiſſime probatur, quod in illa hiſtoria antecedit, nempe, quod Rebecca jam foras exierat, & cum ſervo iſto Abrahami jam locuta fuerat. Nam quod aliqui ex eo concludere volunt, vocem alma omnino virginem ſignificare, aut ſignificare poſſe, quod Rebecca quæ in iſta hiſtoria alma appellata fuerit, eadem ibidem diſerte dicatur fuiſſe Beſûla, id eſt virgo, quæ nulli viro adhuc cognita fuiſſet, hoc inquam, à præſtantiſſimis licet viris in medium allatum, non videtur eſſe recipiendum. Quandoquidem minus verum eſt Rebeccam in hiſtoria illa almam fuiſſe appellatam, fuit enim tantummodo in narratione appellata illa Naär, quæ vox puellam ſimpliciter ſignificat; Vox enim alma quæ ſemel ibi legitur, non ad Rebeccam appellandam prolata fuit, ſed tantummodo à ſervo illo Abrahami dicta, cum exponeret ſe expectaſſe ut puella aliqua exiret.

Cum igitur ex his quæ diximus ſatis conſtet, nomen alma eam ſignificare poſſe, quæ vere virgo ſit, ſequitur, ut ante diximus, Proverbiorum locum non eſſe ita accipiendum, ut noſtri Euangeliſtæ calumniatores volunt. Falſum enim dixiſſet auctor ille inquiens, ut iſtis placet, viam viri in alma cognoſci non poſſe, ſi alma eam etiam ſignificare poſſet, quæ nondum corrupta fuerit. Jam quod non poſſit ſenſus iſtius loci Proverbiorum is eſſe quem Judaici iſti homines dicunt, apparet ex eo, quod ibidem ſtatim ſequitur: Sic etiam, inquit auctor ille, in muliere adultera evenit, quæ comedit, & abſterſo ore dicit; Non ſum operata iniquitatem. Ubi honeſtis verbis ſcriptor ille ſignificat, non poſſe mulierem adulteram ſui adulterii ſemper convinci. Itaque apparet ſuperius non fuiſſe factam mentionem puellæ alicujus jam defloratæ, id eſt, quæ omnino ponatur eſſe talis. Nam alioqui exemplum quod ſubjicit mulieris adulteræ, nihil differret ab exemplo iſto ſuperiore. Hinc conſequitur neceſſe eſſe, (omiſſis aliis diverſis interpretationibus, quæ à variis, ad hunc locum explicandum, afferuntur) ut ſenſus loci ſit, cum aliqua innupta puella apud ſuos aphuc exiſtit, de qua quæratur, ut matrimonio collocetur, & quidem ut virgo marito tradatur, vel virgo eſſe ab omnibus exiſtimetur, an virgo revera necne ſit cognoſci non poſſe, non quidem omnino, ſed ſcilicet quatenus ex aſpectu exteriore, cum illa ſeſe viſendam hominibus præbet, deprehendi poteſt: quod & veriſſimum eſſe, nimis multa exempla ſæpius oſtenderunt; cum ſæpius evenerit, ut ea quæ virgo eſſe credebatur, talis eſſe haud inventa fuerit.

Satis probatum à nobis eſſe videtur vocem Hebraicam alma virginem etiam ſignificare poſſe: quippe quod proprie innuptam puellam ſignificet. Sed dicet aliquis: Quid tum poſtea? Conſequitur quidem ex hoc non poſſe Euangeliſtam omnino falſitatis accuſari, quod pro voce iſta Græcam ſubſtituerit, quæ virginem proprie declaret; ſed interim in eo nihilominus videtur reprehendendus, quod vocem æqualis ſignificationis non ſubſtituerit. Ad hoc reſpondendum eſt Euangeliſtam locum citaſſe ut in editione 70 interpretum legebatur. Nam 70 illos interpretes vocem παρθένον iſto in loco poſuiſſe apparet, non dicam ex ipſa Græca editione, quam hodie habemus, nam multi ſunt qui dubitant, ejuſque rei cauſas multas habent, an editio Græca, qua hodie vulgo utimur, ſit illa 70 interpretum, præſertim exceptis libris quinque Moſis: ſed apparet idem aliunde, nempe ex Sacris Scriptoribus antiquis; qui teſtantur 70 interpretes vocem iſtam eo in loco habuiſſe. Inter quos antiquiſſimus fere omnium, quorum ad nos ſcripta devenerunt, eſt Juſtinus, qui in colloquio cum Tryphone Judæo id diſerte teſtatur, addens, quod non levis rationis loco eſſe poteſt, ad probandam vocem alma virginem ſignificare: addens inquam, ex iſta 70 illorum interpretum editione, ſatis conſtare poſſe, propriam ſignificationem vocis illius eſſe, ut virginem declaret. Cur enim, inquit, interpretes, qui Hebræi natione erant, & aliquot ſeculis ante Chriſtum exhibitum extiterunt, auſi fuiſſent, in loco iſto pro voce alma, virginem reponere?

Eſt autem præterea animadvertendum, propterea nullo modo poſſe Euangeliſtam noſtrum falſitatis condemnari, quia ipſa Græca vox παρθένος, quæ proprie eam ſignificat, quæ nullidum viro cognita fuerit, quemadmodum & vox ipſa virgo: ſæpius tamen apud bonos authores, idem valet quod innupta puella, ſine ulla conſideratione ejus an fuerit nec ne viro cognita. Cujuſce rei in ipſo Novo Teſtamento teſtimonia habere videmur, ut apud Paulum Apoſtolum Epiſtola 1 Cor. 7, ubi aliquoties παρθένου ſeu virginis fit mentio, cum expreſſa ſignificatione innuptæ puellæ, & quæ nec vidua nec maritata ſit, nullo habito reſpectu an corrupta an integra ſit, id enim nihil ad Pauli propoſitum faciebat, & apud Latinos probatiſſimos ſcriptores valde frequenter nomen virgo aliud nihil quam

innuptam

Digitized by Google

innuptam puellam declarat, mulierique opponitur; quod nomen aut viduam aut maritatam ſignificare ſolet. Itaque etiamſi Euangeliſta noſter, non habuiſſet ſibi præeuntes 70 illos interpretes, tamen non immerito, pro voce *alma* Hebraica, vocem Græcam παρθένος ſubſtituiſſet; præſertim cum, ut antea ex vocis iſtius Hebraicæ etymologia potiſſimum oſtendimus, veriſimile ſit vocem iſtam, proprie ab initio ſignificaſſe puellam nulli dum viro cognitam, ſed poſtea, ut diximus apud Græcos & Latinos factum eſſe, pro innupta puella uſurpatam fuiſſe: nempe quia tales puellæ integræ atque incorruptæ eſſe cenſentur. Atque hæc ipſa mutatio quodammodo ſignificationis in voce plane idem pollente animadverti poteſt, in multis aliis linguis, quæ hodie vernaculæ ſunt.

Sed adhuc difficultas quædam reſtat, ad quam nullo modo connivere debemus. Dicet enim merito quiſpiam, quomodo, ſi vox iſta proprie, ut conjicere poſſumus, virginem ſignificat, & pro innupta puella paſſim uſurpatur, poterit conſtare id quod ſupra à nobis dictum eſt, cum faſſi ſumus Prophetiam iſtam Eſaiæ, primo quodam ſenſu ad alium puerum, atque ad aliam puellam pertinere, præter Jeſum Nazarænum & ejus matrem Mariam, nempe aliam iſtam puellam eſſe Prophetiſſam illam, de qua in ſequente cap. dicitur, quod Eſaias ad illam acceſſerit, unde factum ſit, ut ea conceperit ac pepererit filium. Nullo enim pacto dicendum eſt, Prophetiſſam iſtam aliam fuiſſe quam uxorem ipſius Eſaiæ, quemadmodum omnes uno ore teſtantur. Quodſi Eſaiæ uxor erat, certe innupta puella non fuit.

Ad hoc reſpondeo, non valere conſecutionem iſtam. Nam optime fieri poteſt, ut, cum Prophetia ipſa extitit, Prophetiſſa iſta tantum deſponſata Eſaiæ eſſet, puella vero antequam nuptiæ fiant, etiamſi jam deſponſata fuerit, tamen non modo innupta adhuc eſt, ſed etiam virgo appellatur, quemadmodum ipſa Jeſu mater, quamvis jam deſponſata Joſepho fuiſſet, virgo tamen appellatur. Notandumque eſt, quod non ſine magno myſterio neceſſe eſt vaticinationem iſtam talibus verbis fuiſſe conceptam, neque dictum fuiſſe aliquid, quod manifeſte Eſaiæ deſponſatam puellam ſignificaret, ſed & ſimpliciter puellæ nomen ibi fuiſſe expreſſum, & ea voce quæ virginem etiam ſignificare poſſit, nempe ut ad Mariam Jeſu matrem, quæ vere virgo exiſtens, neque ob id eſſe deſinens, Jeſum ipſum concepit ac peperit. Poſtremo animadvertendum eſt, nulla prorſus ratione poſſe Euangeliſtam noſtrum, damnari tanquam eum qui aliter locum citaverit, atque in ipſo fonte habeatur, præſertim propter vocem iſtam, quæ apud ipſum παρθένος legitur. Neque enim ille diſerte ait ſe propter iſtam vocem locum attuliſſe, & ex ea voce conſtare jam prædictum fuiſſe, quod virgo, virginitate non pereunte, conceptura ac paritura eſſet, ſed tantum ait, tunc impletam fuiſſe Prophetiam iſtam. Quamvis enim dicat: *Totum autem hoc factum eſt, &c.* Nihil cogit, cum ipſe id non expreſſerit, omnino ſtatuere, quod ille iſtius rei prædictionem in ipſa vaticinatione extitiſſe affirmet. Satis eſt enim, ſi, quemadmodum in vaticinatione iſta prædictum fuerat, quod ea puella quæ innupta erat, poſtea conceperit ac pepererit, & quidem talem filium qui Emanuel merito vocari poſſit. Quemadmodum ſine dubio de Jeſu Nazaræno conſtanter poteſt affirmari, & ſine ulla comparatione, magis quam de alio ullo, qui vel jam extitiſſet, vel extiturus eſſet. Eſt autem animadvertendum propter id quod diximus de innupta puella, quod videatur ſatis eſſe ad confirmandum id, propter quod locus iſte à Matthæo allatus fuit, quod ipſe Euangeliſta diſerte ſubjecit, Mariam, cum Jeſum peperit, peperiſſe filium ſuum primogenitum. Nam certe, ſi innupta uſque ad id tempus fuerat, cum ab Angelo illi nunciatum eſt de conceptu & partu iſto, ſequitur filium iſtum fuiſſe illius primogenitum, vel potius, non potuiſſe ejus primogenitum tam conſtanter ac certo appellari, quemadmodum fit, cum certum eſt, antea illam nulli alii nupſiſſe. Concludimus igitur cum apud 70 interpretes, quorum editio veneranda quodammodo tunc temporis erat, ita legeretur, quemadmodum ab ipſo citatus eſt locus, nullo pacto poſſe Euangeliſtam falſitatis accuſari, etiamſi non eſſent aliæ cauſſæ ullæ, cur vox iſta Hebræa ita accipi deberet, ut in iſta editione accipitur, quæ tamen aliquot à nobis ſunt allatæ, quibus quilibet non contentioſus contentus eſſe debet.

Nunc igitur ad alia exempla tranſeundum eſt, ubi videantur Novi Teſtamenti ſcriptores peccaſſe, quatenus ad hiſtoriam attinet, in citandis dictis ac teſtimoniis Veteris Teſtamenti. Secundum igitur, exemplum faciemus, id quod 2 cap. ejuſdem Matth. ad finem legitur, nempe Jeſum Mariæ filium, in oppido Nazareth educatum fuiſſe, ut impleretur id quod a Prophetis dictum erat, quod Nazaræus appellari deberet. Quandoquidem nullo modo apparere videtur, quomodo iſtud à Prophetis prædictum fuerit, neque enim id uſquam legitur. Reſpondendum eſt: Primum, ut jam dictum fuit, non pauca Prophetarum ſcripta, quæ probata erant, & citantur in ipſis libris Veteris Teſtamenti, periiſſe. In quibus facile fieri poteſt, ut teſtimonium iſtud diſerte extaret. Præterea non deſunt aliæ reſponſiones, ex quibus intelligi poſſit, cur, etiamſi teſtimonium iſtud apud Prophetas diſerte non legatur, tamen & vere & recte Euangeliſtam noſtrum locutum fuiſſe conſtet: eſtque libellus editus à Miniſtro quodam, ut vocant Euangelico, cujus nunc omnino nominis non recordor, in quo pleniſſime de iſta una re diſputatur, & oſtenditur, quomodo merito ejuſmodi teſtimonium ex prophetis ab Euangeliſta noſtro citari potuerit. Quem libellum ſi haberemus, non dubito quin inde plus ſatis intellecturi eſſemus rem ita ſe habere; ſed quando illo deſtituimur, oportet nos ex aliis & alia ratione quærere, quomodo id verum ſit, quod in libello iſto tam aperte probatur.

Sunt autem tres circa hanc rem præcipuæ ſententiæ, quarum meminit Flaccius Illyricus in ſua Clave ſcripturæ, in voce Nazaræus. Prima eſt, quod dicatur in Prophetis prædictum, quod Nazaræus Chriſtus vocandus eſſet, propterea quia inter alios, qui typi ipſius Chriſti fuerunt, Samſon ſine dubio eſt qui Nazaræus fuit, id eſt voto illo obſtrictus, de quo ſatis abunde apud Moſen legitur. Secunda eſt, quod Nazaræus propterea in Prophetis dictus fuerit Chriſtus, quia Nezer nominatim ab Eſaia cap. 11, appelletur, quæ vox Hebraica ſurculum ſignificat. Inquit enim Eſaias cap. 11, in ipſo initio, *Et egredietur Nezer*, id eſt ſurculus *ex radice Jeſſe &c.* Quæ vaticinatio ſine ulla controverſia ad Chriſtum pertinet. Tertia eſt, quod propterea Nazaræum vocatum iri Chriſtum à Prophetis prædictum fuerit, quia ab ipſis non uno in loco fuerit prædictum, quod Chriſtus Sanctus futurus eſſet. Nazaræi autem, id eſt ii qui votum illud habebant Sancti Deo erant. De quibus ſingulis aliquid nobis dicendum eſt, & interim hac tota de re ſententia noſtra aperienda.

Quod attinet ad primam ſententiam, quam attulimus circa interpretationem hujus loci, ad oſtendendum quod merito, etiamſi ibi diſerte id ſcriptum nuſquam fuiſſet, potuerit Euangeliſta noſter dicere, prædictum à Prophetis fuiſſe, quod Chriſtus Nazaræus vocandus eſſet, dicimus illam non paucas habere objectiones. Una eſt quod non habemus ullum apertum teſtimonium unde concludi poſſit Samſonem Chriſti typum fuiſſe. Sed ad hoc poteſt reſponderi, non eſſe neceſſe ut tale teſtimonium habeamus, ſed ſatis cenſeri debere, ſi, quemadmodum à multis præſtantibus viris factum eſt, oſtendatur merito poſſe affirmari, Samſonem typum Chriſti fuiſſe. Altera objectio eſt, quod dicit Euangeliſta prædictum fuiſſe id per Prophetas, cum tamen liber Judicum in quo Samſonis hiſtoria habetur, ſit liber hiſtoricus, non autem Propheticus.

Digitized by Google

Ad hanc objectionem reſpondetur, libros hiſtoricos Veteris Teſtamenti aliquando Prophetarum nomine appellari, ob id nimirum quod in ipſis multa nihilominus Prophetica continentur, ſive expreſſe per aliquem Dei Spiritu actum prædicta, ſive alia ratione ibi adumbrata, quod Prophetiæ ac prædictionis genus cenſeri debet. Ipſe ſane Chriſtus apud Lucam cap.24, videtur totam Veteris Teſtamenti ſcripturam, in Legem Moſis, Prophetas, & Pſalmos diviſiſſe, cum ait: oportuiſſe impleri ea omnia, quæ in iſtis ſcriptis de eo ſcripta fuerant. Certum eſt, ut dixi, in ipſis libris hiſtoricis multa prædicta fuiſſe. Adde, & de ipſo quoque Chriſto eſt hujuſce rei teſtimonium, valde inſignis locus ille 2 Sam.7, *Ego ero ei in patrem & ille erit mihi in filium*, quod diſerte ab auctore Epiſt. ad Hebr. ad Chriſtum accommodatur. Sed rurſus ex hoc eodem quod Euangeliſta dixit, dictum id fuiſſe per Prophetas, tertia emergit objectio; cum unus tantum locus afferatur ad interpretationem iſtam ſtabiliendam: quare videri poteſt debuiſſe Euangeliſtam dicere per Prophetam, non autem per Prophetas. Ad hoc facillima eſt reſponſio, cum nihil ſit tam tritum, quam numeri pro numero uſurpatio. Huc accedit quod illa verba, *per Prophetas*, ita merito accipi poſſunt ac ſi dictum fuiſſet, in libris Prophetarum; id autem ſemper verum eſſe cenſebitur, etiamſi in uno tantum loco apud Prophetas ſcriptum inveniatur. Poteſt autem huic objectioni alio etiam modo reſponderi, ſi ad interpretationem iſtam primam addatur, quod Samuel etiam, qui multa habet, unde poſſit ſtatui eum fuiſſe Chriſti typum, Nazaræus fuit, ut colligitur ex cap.1, ſecundi libri Samuelis.

Adhuc quarta objectio eſt, quæ pluris fit quam aliæ reliquæ, id eſt, quod nomen civitatis Nazareth ſcribitur per literam Zade apud Hebræos: nomen vero Nazaræni per literam Zain. Nam vel ex hoc ſolo videntur Tremellius & Junius in annotationibus ſuis in locum iſtum concluſiſſe, non poſſe hanc interpretationem, aut aliam quamlibet, quæ nominis Nazaræi, quatenus hominem voto illo obſtrictum ſignificat, rationem habet, ullo modo ſuſtineri. Ad objectionem hanc reſpondebimus, ubi agemus de tertia interpretatione quam attulimus.

Quod igitur attinet ad ſecundam interpretationem, ut ſcilicet Chriſtus Nazaræus vocatus fuerit ex prædictione ipſa Prophetarum, quia videlicet Nezer in Sacris Literis appellatur, ut apud Eſaiam cap.11, quæ interpretatio caret objectione iſta, quam proxime adverſus primam interpretationem attulimus, quandoquidem vocabulum iſtud Nezer, non minus per Zade ſcribitur, quam nomen oppidi Nazareth: ex quo etiam factum eſt, ut iidem Tremellius & Junius ſtatuerint, ad appellationem iſtam Nezer omnino Euangeliſtam noſtrum reſpexiſſe; Quod attinet, inquam, ad ſecundam iſtam interpretationem, objici illi poteſt, quod non aliquoties, ut quidam, qui ea afferunt, affirmant, ſed ſemel tantum in prædicto Eſaiæ loco appellatio iſta habetur. Secundo poteſt objici, quod iſta appellatio, cum ſit plane Metaphorica, (ſurculum enim, ut diximus, ſignificat, & ibi appellatione iſta Chriſtus dicitur ſurculus, qui ex radicibus Jeſſe fructum daturus eſſet,) non videtur poſſe ad Chriſti appellationem, quatenus Nazaræus ſeu Nazarænus vocatus eſt, ullo modo accommodari. Non conabor autem, ut ad has duas objectiones quidquam reſpondeam, cum, ut verum dicam, ea interpretatio mihi probari non poſſit.

Reſtat igitur ut de tertia aliquid dicamus, quod ſcilicet Euangeliſta non dubitarit dicere per Prophetas dictum fuiſſe, Chriſtum vocatum iri Nazaræum, eo quod ab ipſis prædictum fuiſſet, Chriſtum fore ejuſmodi, ut verus Nazaræus, id eſt Sanctus Deoque conſecratus, merito dici poſſet. In quo illud animadvertendum eſt, ut Beza quidem in hunc locum annotans animadvertit, quod Euangeliſtæ verba ita accipi poſſunt, quaſi non ipſa Prophetarum verba, ſed ſententiam tantum referant, eſt enim apud ipſum, ante verba illa *Nazaræus vocabitur*, vocula Græca ὅτι, quæ Latine reddita eſt Quod. Tametſi enim particula iſta aliquoties, abundare ſolet, tamen nihil cogit, ut dicamus, id in hoc loco evenire. Sed reſpondendum eſt, poſtremæ iſti objectioni, quam fecimus interpretationis primæ de litera Zain & Zade. Primum igitur dicimus, non omnino conſtare nomen oppidi Nazareth, ſcriptum antiquitus ab Hebræis fuiſſe, non per literam Zain, ut nomen Nazaræi ſcribitur, ſed per literam Zade. Neque enim oppidi iſtius ulla fit mentio, in libris Veteris Teſtamenti, qui in Hebræo ſunt canone, tantummodo ad id probandum affertur ſcriptura Syriaci textus in loco Novi Teſtamenti. Deinde reſpondetur tantam eſſe cognationem iſtarum duarum literarum apud Hebræos, ut nihil videatur eſſe abſurdi, ſi Euangeliſta hujus minutiſſimæ rei rationem non habuerit. Nihil enim certius eſt, quam ſimiles, & ejuſdem fere poteſtatis apud Hebræos literas, ſæpius invicem commutari. Id omnino videtur interpretationi iſti favere, ut ſcilicet Euangeliſta ad Nazaræi appellationem, quæ hominem Deo conſecratum omnino ſignificet, omnino reſpexerit, quod in hoc ipſo loco Græce habemus, non Nazarænum, ſed Nazaræum. Ex oppido enim illo deducta appellatio, omnino videtur requirere, ut Nazarænum, non autem Nazaræum dicamus. Unde etiam factum eſt ut in Latina vulgata editione, alibi fortaſſe ſemper, quamvis in Græco Nazaræus habeatur, Nazarænus tamen legatur; ut, quod loco omnium eſſe poteſt in ipſo titulo Chriſti, cruci impoſito exponendo, factum videmus. Illud certiſſimum eſt, cum id nomen Chriſto in Sacris Literis tributum, valde ſæpe legatur, tamen ter tantum aut quater Legi in Græco Nazarænum, & alibi perpetuo Nazaræum. Quanquam ipſa Græca appellatio Nazaræum habet, ſed hoc nullius plane eſt momenti, & omnino ſum perſuaſus, quamvis ob librorum penuriam id nondum invenerim, nomen iſtud, quatenus hominem Deo conſecratum ſignificat, Nazaræum fuiſſe à Græcis ſcriptoribus prolatum. Ad confirmandam vero iſtam interpretationem, quæ ex voce & nomine iſto ſumpta eſt, id etiam pertinere videtur, quod Nezer unde Nazaræi ſunt dicti, invenitur ſignificare coronam, aut tale aliquid quod in capite geſtaretur. Unde videtur eleganter appellationem inde ductam Chriſto accommodari potuiſſe, cum is vere corona ornatus ſit, & ea poteſtate præditus, quam geſtamen iſtud capitis ſignificare poteſt. Ut inter alios omnes hanc potiſſimum ob cauſam excellat, atque inſignis ſit.

Quod ſi quis tamen plurimum hæreat in interpretatione iſta, propter unius literulæ diverſitatem, videat, an fortaſſis quarta interpretatio addi poſſit, quam ego quidem apud neminem adhuc inveni. Ea eſt, quod dicamus iſtam appellationem Chriſto fuiſſe tributam, & miro Dei conſilio factum eſſe, ut is in oppido Nazareth educaretur, unde Nazaræus vel potius Nazarænus vocaretur; eo, quod ſine ulla controverſia ipſe Servator noſter fuerit. Nam verbum Nazar Hebraicum, idque per Zade ſcriptum, non minus quam oppidum Nazareth, ſervare ſignificat, & Deus ipſe nomine ex hoc verbo ducto, & in libro Jobi cap.7.20, & in Solomon Proverb.24 12, modo ſervator hominum, ſi recte memini, modo ſervator animarum appellatur. Certum eſt autem non tantum Chriſtum fuiſſe revera & eſſe ſervatorem noſtrum, ſed etiam id prædictum per Prophetas fuiſſe, ut inter alia loca fidem faciunt 23 & 33. cap. Jeremiæ. Utroque enim in loco diſerte ſcriptum eſt, temporibus illius inſignis regis, quem inibi Deus promittit, quique ſine ullo dubio Chriſtus eſt, ſervatum iri Judam, & alia multa adduntur, ex quibus intelligitur, quamvis nomen Servatoris, aut ſervandi verbum expreſſum non fuerit, debuiſſe id exiſtere, ut per regem iſtum ſalus populo Dei pareretur.

Quem-

Digitized by Google

Quemadmodum & idem Euangeliſta noſter teſtatur, cum ait, Juſſu Angeli impoſitum ei fuiſſe nomen Jeſus, quia is ſervaturus eſſet populum à peccatis ſuis. Et hæc quidem ſatis eſſe volumus, ad oſtendendum, etiamſi verum eſſet nuſquam prædictum fuiſſe à Prophetis, Chriſtum Nazaræum vocatum iri, quod tamen non concedimus, cum, ut dictum eſt, multi Sacri libri, in quibus vaticinationes continebantur, perierint, tamen ullo pacto inde ſequi, non recte dictum ab Euangeliſta fuiſſe, propterea Chriſtum in oppido Nazareth educatum fuiſſe, ut impleretur quod per Prophetas dictum fuerat, quod ille Nazaræus vocari deberet. Hoc tamen poſtremo addemus non eſſe oblivioni tradendum, quod phraſi Hebraica idem ſæpiſſime ſignificat *Vocari* quod *Eſſe*, ex quo maxime via aperitur, ad omnes objectiones diluendas, quæ iſto in loco Euangeliſtæ noſtro fieri poſſunt.

Decreveram jam hic finem facere diſſerendi de hoc loco, quod Nazaræus vocabitur, ſed poſtea aliquid inveni, unde adhuc cogor de vera iſtius loci interpretatione verba facere. Et miror ſane, nec Bezam in ſuis annotationibus, nec Tremellium & Junium, nec Matthiam Flaccium Illyricum, quos tamen authores ego habeo qui in locum iſtum quidquam ſcripſerunt, ullam hujuſce rei diſertam feciſſe mentionem. Tantum inveni modo, in Expoſitione Eccleſiaſtica, quam vocant, Novi Teſtamenti à Marlorato edita, id quod dico commemorari. Eſt autem illud, quod Joſephus Jacobi Patriarchæ filius, qui ſine ulla controverſia multis de cauſis Chriſti typum geſſit, diſerte ab ipſo ejus patre, in illa ejus prædictione de omnibus & ſingulis ſuis filiis, quæ habetur Gen. 49, dicitur Nazaræus fratrum ſuorum: idem repetitur quodammodo a Moſe, in ſua itidem prædictione de tribubus populi Iſraëlis cap.33. Deuter. Ex quo ita concludere poſſumus, meritiſſimo ab Euangeliſta noſtro dictum fuiſſe, per Prophetas prædictum eſſe Chriſtum vocatum iri Nazaræum. Adeo ut mirum videatur, tot præſtantes viros in inveniendo, quomodo id merito noſter Euangeliſta dicere potuerit, tantopere ſe torſiſſe, cum res admodum clara & aperta eſſe videatur. Fuit autem Joſephus dictus in hiſce duobus locis (quorum utriuſque auctor eſt Propheta Jacob, ſiquidem ut Propheta eo in loco loquitur, (de Moſe vero quin Propheta fuerit nemo dubitat) ita ut merito Matthæus numero plurali dicere potuerit, à Prophetis dictum id fuiſſe quod ait) Nazaræus fratrum ſuorum, quia erat tanquam princeps ſuorum fratrum, quos, & patrem una cum ipſis, à morte quodammodo liberaverat, paverat, foverat, quoſque omnes dignitate, potentia, ſcientia, apud omnes gratia longiſſime ſuperabat, ita ut inter ipſum & illos harum rerum ratione vix ulla eſſet comparatio. Eſt enim vox iſta Nazaræus ut antea diximus, a Nezer, quod coronam ſignificat, deducta. Quamvis, quatenus illum ſignificat, qui Deo nominatim conſecratus eſſet, poſſit à verbo Nazar, quod ſeparare ſignificat, deduci. Quanquam non deſunt, & quidem judicio meo merito, qui velint & Nezer, quatenus coronam ſignificat, ab iſto verbo quod ſeparationem declarat deductum eſſe, quandoquidem corona, vel geſtamen aliquod inſigne in capite, efficit, ut ſeparetur quis & diſtinguatur per præcellentiam ab aliis. Illud eſt certum, in hiſce duabus Jacobi & Moſis prædictionibus, cum Joſephum fratrum ſuorum Nazaræum vocant, mentionem fieri alicujus rei, quæ quodammodo ſuper verticem Joſephi eſſet, unde Nazaræus vocatus fuerit. Hæc verò quis non videt quantopere ipſi Chriſto conveniat, qui fratrum ſuorum, id eſt, ipſius Chriſti & Dei fidelium, & princeps & Servator, & præ illis tanta excellentia in rebus divinis omnibus præditus, ut vix cum illo ulla ratione comparari poſſint. Cum igitur Joſeph, qui manifeſte typum Chriſti geſſit, Nazaræus vocatus fuerit, cum Samſon, qui ſimiliter, quamvis non ita plene, aliqua tamen ratione Chriſti typus fuit, Nazaræus, id eſt Deo conſecratus, ab ipſo matris ſuæ utero fuerit, & nomine iſto diſerte in Sacris Literis inſignitus, cum denique Samuel, qui & ipſe, ut dictum fuit, Chriſti typum aliquomodo geſſit, Nazaræus ſimiliter, ſimul atque natus eſt fuerit factus, à ſuaque matre Deo conſecratus, nulli dubium eſſe poteſt, quin omnino ſtatuendum ſit, & prædictum & adumbratum fuiſſe in Prophetarum ſcriptis, Chriſtum debuiſſe vocari Nazaræum, in quo & illud obſervandum eſt, quod tres iſti Joſephus, Samſon, & Samuel paulo minus quam miraculoſe nati eſſe videntur, immo in Samſone & Samuele miraculoſe id factum merito dici poteſt, cum utriuſque mater ſterilis eſſet. In Joſepho vero, etſi non vere per miraculum, tamen non longe id ab eo factum eſt. Rachel enim ejus mater per ſatis longum tempus non concipiebat, &, ut ex hiſtoria colligi poteſt, precibus à Deo impetravit, ut conciperet, & ſic primogenitum ſuum filium Joſephum habuit. Hac enim in re iſti omnes tres, cum Chriſto aliquid commune habuerunt, qui omnino miraculoſe natus eſt, & primogenitus ſuæ matris fuit. Nihil hic repetam de differentia illarum duarum literarum, quæ videatur impedire, quominus quis in hac interpretatione acquieſcat. Ea enim & leviſſima res eſt, & jam plus ſatis de ea dictum eſt ſuperius, & oſtenſum nihil eam curari debere.

Jam igitur ad alia exempla tranſeamus, ubi videantur ſcriptores Novi Teſtamenti, in loco aliquo ex Vetere Teſtamento citando, falſi aliquid dixiſſe. Occurrit igitur, poſt jam explicata exempla, id quod legitur Matthæi 27. Idem enim Euangeliſta noſter prædicto in loco, cum vellet oſtendere id, quod factum eſt de Chriſto prodito à Juda 30 argenteis, quos poſtea ipſe Judas projecit in templo, ex quibus emptus eſt ager figuli in ſepulturam peregrinorum, cum inquam oſtendere vellet, hoc totum prædictum eſſe, ait: Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Jeremiam Prophetam &c. Primum enim hic falſo citatur ab ipſo Propheta Jeremias; cum apud eum nihil tale legatur, quod huc accommodari poſſit, ſed tantum apud Zach. cap.11. Verum reſponderi poteſt duplici ratione. Primum non eſſe falſitatem appellandam, ubi non modo lapſus tantum memoriæ eſſe poteſt, ſed etiam is lapſus nihil rem mutat, & nihil falſi, quod attinet ad rem ipſam, de qua quæritur, omnino inducit. Quæritur autem hic, an id quod evenit circa Chriſtum, prædictum aliquomodo a Propheta aliquo fuerit, quare ſive is Propheta Jeremias ſive Zacharias fuerit, nihil plane refert, modo alioqui conſtet, id prædictum fuiſſe. Sed quia non pauci ab eo abhorrent, ut Euangeliſtæ noſtro, vel cuipiam alii Novi Teſtamenti ſcriptori, lapſum ejuſmodi memoriæ, quamvis leviſſimum ullo modo tribuant, tametſi non defuerunt ex vetuſtioribus & religioſioribus patribus, qui id hoc in loco fecerint, poſſumus alia ratione ab omni culpa & errore, falſitatiſve ſuſpicione Euangeliſtam noſtrum vindicare, eo quod in Editione Syriaca, quæ antiquiſſima eſt & multis in locis, in quibus varie contingit verba aliqua legi, maximum adjumentum ad veram lectionem inveniendam præbet, nullum in iſto loco alicujus Prophetæ nomen habetur, ſed tantum dicitur *quod dictum eſt per Prophetam*. Unde etſi in Græcis & Latinis codicibus nomen Jeremiæ expreſſum legatur, id accidere potuit ex eo, quod quis in margine nomen Prophetæ aſcripſerit in Græco textu, unde Latinus fluxit, poſueritque nomen veri Prophetæ, hoc eſt Zachariæ, ſed per compendium ſcripta tantum prima litera quæ ζῆτα eſt, & extema diphtongo ου; compendioſe enim ſcriptura iſta ζαχαρίου ſignificare poteſt, id quod librarius aliquis animadvertens, crediderit id in textum transferendum eſſe, & ſimul pro ζῆτα ἰῶτα legerit. Nam cum Jota compendioſa eadem ſcriptio Ἰου Ἱερεμίου ſignificabit, id quod ipſe in ipſo textu ſcripſerit, eo magis quod apud ipſum Jeremiam cap.32, aliquid habetur de agro empto, Jehovæ ſeu Domini juſſu;

quod facile potuit ab aliquo, qui rem diligentius non perpenderit credi, illud eſſe quod citare voluit Euangeliſta noſter, apud quem & agri empti, & Domini juſſus ſit mentio, quamvis locus iſte Jeremiæ alioqui nil ad rem faciat. Itaque ſatis conſtare videtur, nullam cauſſam eſſe, cur Matth. ob iſtam cauſam, quod in Græcis & Latinis codicibus nomen Jeremiæ apud ipſum iſto in loco habeatur falſitatis ullius damnari poſſit. Sed in ipſo loco, qui apud Zachariam extat loco prædicto, & quem ſine dubio Matthæus intellexit, citando, multo magis videtur falſitatis ſuſpicionem incurrere, admodum enim diverſe ibi ſcriptum eſt, ab eo quod à Matthæo citatur. Sic enim ad verbum prædicto capite 11. Zacha: à verſ. 12. incipiendo legitur, ſecundum quidem Hebraicum contextum: *Et dixit ad eos, Si bonum in oculis veſtris* [eſt] *afferto mercedem meam, & ſi non, ceſſate. Et appenderunt mercedem meam* 30 *argenteis, & dixit Jehova ad me; Projice illos*, (ſeu potius *illam*, ſcilicet mercedem) *ad figulum, magnificentiam gloriæ, qua appreciatus ſum* (*ſeu magnificum precium, quo appreciatus ſum*) *ab eis. Et tuli* 30 *argenteos, & projeci illud*, id eſt *illos in domum Jehovæ ad figulum.* In loco vero Euangeliſtæ, Matth. inquam 27.9, & 10, ſic habent Græca verba: *Et acceperunt triginta argenteos, precium æſtimati* (ſeu *appreciati*) *quem æſtimaverunt*, ſeu *appreciaverunt à filiis Iſraël, & dederunt eos in agrum figuli, quemadmodum conſtituit* vel potius *præcepit mihi Dominus.* Nemo non videt, arbitror, quantopere diſtent verba Prophetæ à verbis Euangeliſtæ, unde merito videri poſſet, falſitatem aliquam ab Euangeliſta commiſſam fuiſſe, in teſtimonio iſto recitando, ut nihil dicamus, quod non videtur hoc teſtimonium, quicquam ad rem facere: neque enim id pertinet ad præſens caput objectionum, quæ fiunt ſcriptoribus Novi Teſtamenti in citandis teſtimoniis Veteris, hoc eſt, non pertinet ad hiſtoriam, ſed ad doctrinam, & ſic ad caput ſuperius: quanquam, dum conabimur noſtrum Euangeliſtam vindicare a ſuſpicione falſitatis, eodem tempore apparebit, quomodo nihilominus, ut aliter prima fronte videatur, locus iſte ad rem, de qua Euangeliſta agit, omnino accommodatus ſit; iis præſertim animadverſis ac ſervatis, quæ in capite ſuperiori animadvertenda & ſervanda eſſe diximus, in ejuſmodi indagatione. Sed ad propoſitum noſtrum revertendo, dico primum, facile credi poſſe in Græca 70 interpretum editione, aliter atque nunc in Hebraico textu legitur, lectum Euangeliſtæ tempore fuiſſe. Nam Græca editio quam hodie habemus, præſertim in prophetis, quicquid multi contra ſentiant, non eſſe videtur ullo modo eadem, cum editione illa 70 interpretum. Quare nihil mirandum eſt, ſi quemadmodum cum Hebraico textu, ſic etiam cum Græco quem hodie habemus, id quod Euangeliſta noſter recitat, minime conſentiat. Jam enim dictum eſt, ſcriptores Novi Teſtamenti Græce ſcribentes, Græcam quidem editionem admodum frequenter ſecutos fuiſſe, ſed non quamcunque, (erant enim plures) ſed eam quæ erat majore in precio, ea autem, ut antea diximus, erat iſta 70 interpretum. Merito igitur credere poſſumus, in editione iſta ita lectum fuiſſe, ut ab ea lectione nihil aut parum diſcreparet id, quod à Matthæo hoc in loco recitatur. Et hæc eſt ratio una à falſitate Euangeliſtam noſtrum liberandi. Alia ratio eſt, quod, ut antea monuimus, valde ſæpe Scriptores Novi Teſtamenti, etiamſi verba ipſa citare videantur, ſententiam tamen tantummodo revera recitant. Videndum igitur eſt an hoc in præſente loco factum fuerit. Nam ſi id factum fuiſſe oſtenderimus, ſatis ab omni falſitatis ſuſpicione Matthæus hac in parte defenſus fuerit. Igitur quamvis apud Zachariam habeatur, quod Propheta acceperit illos 30 argenteos, apud Matth. vero dicatur, *Et acceperunt* 30 *argenteos*, non pugnant hæc tamen inter ſe. Intelligendum enim eſt, apud Zachariam 30 illos argenteos quos Propheta accepit, ſeu tulit, & projecit in domum Jehovæ, fuiſſe deinde acceptos à principibus Judæorum, & quidem ita ut emerent ex illis agrum figuli, quod ſignificatur apud ipſum Prophetam per illas duas voces *ad figulum*, apud Euangeliſtam vero expreſſius dicitur. Præterea, quamvis apud Prophetam non legantur verba illa, quæ apud Euangeliſtam leguntur, *Sicut conſtituit*, ſeu *præcepit mihi Dominus*, legitur tamen res ipſa, & interim ex iſtis ipſis verbis quæ apud Euangeliſtam leguntur, apparet illum rationem habuiſſe ejus rei, quod ipſe Propheta accepiſſet & tuliſſet 30 illos argenteos, quemadmodum apud Zachariam legitur, quamvis ſuperius nullam ejus rei mentionem feciſſet, ſed tantummodo dixiſſet, *Et acceperunt* 30 *argenteos*, quod quomodo cum ſententia, quæ apud ipſum Prophetam habetur, conveniat, jam dictum eſt. Sed dicet aliquis, quomodo iſta conveniunt, quod apud Zachariam ipſe Propheta, tulit iſtos 30 argenteos, in domum Jehovæ, apud Euangeliſtam vero legitur, quod Judas eos in templum projecerit? quomodo item Euangeliſta ſecum ipſe non diſſidere dicendus eſt? cum poſtquam narravit Judam illos projeciſſe, deinde ſubdidit in recitatione ipſius Prophetici teſtimonii verba illa: *ſicut conſtituit mihi Dominus.* Dicendum eſt, etiamſi Propheta non fuerit typus Judæ, nec Judæ quicquam Dominus præceperit, circa triginta iſtos argenteos, tamen ſatis eſſe, quod ea in re projiciendi illos 30 argenteos in templum Domini, ſimilitudo ſit inter Zachariam & Judam, & quod etiamſi Deus Judæ circa rem iſtam nihil præceperit, tamen Judas, non ſine Dei operatione, & certo decreto ac motu, 30 illos argenteos in templum ejus projecit, quod reſpondere poteſt expreſſe juſſioni, quam Deus hac eadem de re Prophetæ olim fecerat. Reſtat adhuc ut videamus, quomodo Euangeliſtæ verba illa, *precium appreciati, quem appreciaverunt à filiis Iſraël*, cum eo conveniant quod ſcribitur apud Prophetam. Dicimus igitur textum Euangeliſtæ ita ordinandum eſſe, ut dicatur, illum appreciatum à filiis Iſraël appreciatum fuiſſe; quod quantum pertinet ad Prophetæ locum, ſignificet mercedem conſtitutam à Filiis Iſrael Prophetæ, ſive ut alii volunt ipſi Deo, quæ merces apud ipſum Prophetam ita conſideratur, ut ex verbis à nobis ante recitatis ipſius Prophetæ patet, ut, ſive Deus, ſive Propheta ipſe, tanti æſtimatus fuiſſe videatur. Quod vero pertinet ad rem de qua Euangeliſta agit, huc idem recte ei convenit, quandoquidem cum Judæi, qui ſunt filii Iſrael, conſtituerunt Judæ triginta argenteos, ut illis Jeſum proderet; jam hac ratione merito dici poſſunt ipſum Jeſum pretio iſto triginta argenteorum æſtimaſſe. Verum dubium aliquod facere videntur illa verba: *Quem appreciaverunt.* Non enim apparet quomodo illa poſſint interjecta eſſe, inter vocem *appreciati* & voces *à filiis Iſraël*, nam ſecundum eum ſenſum, quem expoſuimus, & quem veriſſimum eſſe credimus omnino videntur eſſe ſuperflua. Ad hoc reſpondendum eſt, nullo pacto cenſenda eſſe ſuperflua, ob eam cauſſam quod niſi addita fuiſſent, vox *appreciati* non fuiſſet plane intellecta. Intelligi enim potuiſſet eam eſſe generis Neutri, & ſignificare rem aliquam, non autem hominem quempiam. Quemadmodum tamen ut ſignificet, totus locus & Euangeliſtæ mens, de qua ſatis conſtat, omnino requirit. Quare exprimendum fuit non de re quapiam ſed de homine agi, id eſt de Jeſu, qui ea ratione qua diximus à filiis Iſrael æſtimatus fuit. Relativum *quem* cum nihil præceſſerit Maſculini generis, ad quod referri poſſit, neceſſario ex vi Grammaticæ ad hominem aliquem refertur, & ſic optime omnia cum Euangeliſtæ noſtri mente, ejuſque propoſitio conveniunt. Poſtremo ſciendum eſt, quod Hebræi, præſertim vero Rabbi David Kimchi, vocem quam nos *figulum* legimus, *Theſaurarium* legit, unde videri poſſet falſo ab Euangeliſtæ locum citatum fuiſſe. Et quidem nihil videtur ad rem facere, quod apud Prophetam figuli fiat mentio, & quod neceſſe ſit ut vox illa, quæ apud nos reddita eſt *figulum*, ſi theſaurium ſignificare poſſit, theſaurii voce reddenda omnino fuerit; qua

ſcili-

Digitized by Google

ſcilicet ſignificetur, juſſum fuiſſe Prophetam à Deo, ut præmium iſtud projiceret ad eum, qui in templo curam habebat colligendæ pecuniæ, quæ illuc inferebatur. Verum ſciendum eſt vocem Hebræam Jozer, quæ legitur in omnibus Hebræis codicibus, ad iſtum modum ſcriptam & pronunciatam, non ſignificare ullo modo theſaurarium, ſed tantummodo figulum ſeu fictorem, id quod ipſe Kimchi animadvertens dixit, iſto in loco literam Jod poſitam eſſe pro Aleph. Sæpe enim fit ut litteræ illæ, quæ apud Hebræos quieſcentes vocantur, inter quas iſtæ duæ ſunt, invicem commutentur: adeo, ut non pauci ex ipſis Chriſtianis ſententiæ ipſius Kimchi adhæſerint, & affirmaverint, à Propheta iſto in loco Jod pro Aleph fuiſſe poſitum; quod etſi veriſſimum eſſet, tamen dicendum eſſet id non ſine magno myſterio fuiſſe factum, quemadmodum ipſi Hebræi fatentur vel potius contendunt, nullam ejuſmodi commutationem literarum fieri ſine aliquo myſterio. Myſterium autem hoc eſſet, quod aperte ex accommodatione iſtius teſtimonii, ad rem ſuam ab Euangeliſta facta, omnibus conſtat, ut ſcilicet interim iſta vox, ut proprie ſignificat, figulum declararet, cujus videlicet ager 30 iſtis argenteis emptus fuit, ita ut verba illa apud Prophetam, & ad Theſaurarium legi poſſint, quod attinet ad ſenſum rei tunc præſentis, atque etiam & multo certius ad figulum, quod videlicet ſignificent ad emendum agrum figuli.

Nunc, alio de loco agemus, ubi ſimiliter objici poſſe videtur citatum fuiſſe in Novo Teſtamento locum ex Sacra Scriptura, qui tamen in ea non extet, & proinde videatur ſcriptor falſi aliquid dixiſſe. Eſtque hic locus eo magis conſideratione dignus, quod citatio iſta in eo tribuitur ipſi Chriſto, ita ut ſcriptor dupliciter falſum dixiſſe videatur. Primum, ea citando quæ ſcripta non ſunt; deinde, citationem iſtam tribuendo ei qui eſt ſumma veritas, cum tamen nullo modo inveniatur, quomodo id vere ab ipſo fieri potuerit. Locus eſt Joh. 7. ubi Euangeliſta ad hunc modum Chriſtum loquentem inducit. *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, ſicut dixit ſcriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Illud autem certum eſt, teſtimonium iſtud, quod qui credit in Chriſtum, *flumina de ventre ejus &c.* non inveniri in Sacris Veteris Teſtamenti Literis, in hunc modum ſcriptum & prolatum. Quapropter torquent ſe plurimum hujus loci explanatores, ut inveniant quomodo tandem Euangeliſta, adeoque ipſe Chriſtus verum dixerit. Suntque hic tres præcipuæ ſententiæ. Una eſt, quod verba illa, *ſicut dixit ſcriptura*, conjungi debeant cum ſuperioribus illis; *Qui credit in me*, non autem cum iis quæ ſequuntur: ita ut non citetur à Chriſto teſtimonium aquarum quæ fluituræ eſſent ex iis, qui in illum credituri eſſent; ſed tantum dicatur, fore ut aquæ vivæ fluant ex eo, qui in Chriſtum crediderit, ad eum modum ut ſcriptura dicit. Quod poteſt intelligi, vel de ratione credendi in Chriſtum, vel ſimpliciter de ipſa in Chriſtum fide, ac ſi dictum foret: *Qui credit in me, ſicut ſcriptura jubet ut credatur.* Altera ſententia eſt, ut locus qui hic intelligitur citatus ſit Poverb. cap. 5. de quo loco poſtea agemus, ejuſque verba recitabimus atque expendemus. Tertia ſententia eſt, non citari iſto in loco ex Teſtamento Vetere ſingulare aliquod teſtimonium, ſed illa omnia, ubi de aquia dandis ſeu effundendis ſub Novo Teſtamento aliqua mentio, vel expreſſe vel adumbrate fiat. Primæ ſententiæ citantur autores Chryſoſtomus, Euthymius, & Theophylactus. Secundæ vero Origines & Hieronymus, quos ſequitur Franciſcus Toletus in ſuis in hunc locum annotationibus. Tertia eſt complurium recentiorum, atque inter cæteros Calvini.

Quod ad primam attinet, ea ſine dubio videtur non parum coacta, verumtamen ſequitur quiddam in ipſis Euangeliſtæ verbis, quod videtur ſententiam iſtam minus duram facere, quatenus ex verbis iſtis colligi videtur, non citari à Chriſto locum aliquem, ubi id ſcriptum eſſet quod ille dicit; ſed potius ipſius Chriſti ſimpliciter verba eſſe, quæ de aquis fluentibus ex iis, qui in illum credant, aſſerit. Euangeliſtæ verba ſunt hæc: *Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Nam ſi præcedentia verba, ubi de aquis ſit mentio, intelligerentur citata ex ipſa ſcriptura, veriſimile eſt Euangeliſtam non dicturum, *Hoc autem dixit* nempe Chriſtus, ſed potius, *Hoc autem ſcriptum fuerat, &c.*

Quod attinet ad ſecundam ſententiam, ea mihi nulla prorſus ratione non modo probanda, ſed ne excuſanda quidem videtur; adeo ut vehementer mirer eos, qui prima, quam diximus, rejecta, tanquam plane abſurda, iſtam tamen ita conſtanter retinere videntur. Locus ita habet, *Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta de medio putei tui. Diſpergant ſeſe fontes tui foras, in plateis rivi aquarum ſint tibi ſoli, & non alienis tecum; ſit ſcaturigo tua benedicta, & lætare de uxore adoleſcentiæ tuæ.* Quid, quæſo, locus iſte totus commune habere poteſt, cum eo quod à Chriſto dicitur neque enim quidquam hic prædicitur, ſed præcipitur, quod ſolum ſatis eſt ad abſurditatem iſtius ſententiæ patefaciendam, quod ſane videns Franciſcus Toletus, qui illam vehementer probat, neceſſe habuit in aliud abſurdum incidere, ac dicere Chriſti verba non ita accipienda eſſe, quaſi velit dicere illud ſcriptum eſſe, quod ipſe ait de aquis illis, ſed intelligendum Chriſtum dicere voluiſſe, eas aquas, eaque fluenta, quæ præcipiuntur bibenda in loco iſto, fluxura ex eo qui in Chriſtum crediderit, ubi mirum eſt, quam inconcinne & coacte poſſimus credere iſta ad Chriſti verba accommodari poſſe. Primum enim omnino in alium ſenſum ea detorquentur, atque aperte ſonant. Deinde illa verba: *Qui credit in me*, & ſic ratio quæ haberi debet fidei in Chriſtum, in eo quod futurum prædicitur, nullum locum hic habere poſſunt; cum nihil omnino ſit in omnibus iſtius loci verbis, ex quo aliquid elici poſſit, quod ad fidem Chriſto adhibendam pertineat.

Jam quod atinet ad tertiam ſententiam, ea ſine dubio omnium probabiliſſima videtur, omnium, inquam, iſtarum trium. Crediderim tamen poſſe non ſine cauſſa affirmari, Chriſtum, ut ipſius verba ſonare videntur, locum aliquem ſingularem Scripturæ Sacræ intellexiſſe, eumque illum eſſe, qui legitur Eſaiæ 44, qui unus eſt ex illis locis, quos alii etiam animadverterunt, ubi aquarum iſtarum ſpiritualium, quæ futuræ erant ſub Novo Teſtamento, in Vetere ſit mentio.

Loci verba ſic habent: *Et nunc audi Jacob ſerve mi, & Iſraël quem elegi. Sic dixit Jehova factor tuus, formatorque tuus ab utero, qui auxiliabitur tibi, Ne timeas ſerve mi, Jacob, & Jeſchurun quem elegi, quia effundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam: effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper germina tua.* Hic locus quominus poſſit accommodari ad Chriſti verba, duo tantum habere videtur. Unum eſt, quod non de Chriſto ſed de Iſraële hic fiat mentio. Alterum, quod nihil dicatur de aquis fluxuris ex ventre alicujus. Verum neutra ex iſtis objectionibus videtur quidquam momenti habere. Nam, quod ad priorem attinet, certum eſt, apud iſtum eundem Prophetam, atque etiam alibi in Sacris Literis, nomine Iſraelis figurate ſeu typice Chriſtum ſignificari; Inde illa accommodatio, de qua ſuperius egimus, loci Oſeæ Prophetæ ad Chriſtum: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, cum apertiſſime conſter, quicquid Tremellius & Junius conentur ſua interpretatione aliud docere, verba iſta primo ſuo ſenſu ad Iſraelem pertinere. Hinc Iſrael toties primogenitus Dei appellatur, hinc ille ſervus Jehovæ eſſe dicitur quem ipſe elegerit, & alia multa de Iſraele in ſcriptura dicuntur, quæ non niſi hyperbolice quodammodo & figurate ad ipſum pertinent, ſed proprie ac revera, & ſine ulla hyperbole ad Chriſtum ſpectant. Sunt autem apud eundem Prophetam Eſaiam loca duo, qui videntur aperte docere ſub Iſraelis

typo Chriſtum intelligi. Unus locus eſt cap.49, ubi ſic legimus: *Et dixit mihi* (nempe *Jehova*) *ſervus meus tu Iſraël, quia in te gloriabor. Ego autem dixi, in vacuum laboravi, inaniter & vane fortitudinem meam conſumpſi, vere judicium meum eſt cum Jehova, & opus meum cum Deo meo, & nunc dixit Jehova qui formavit me ab utero ſervum ſibi, ut reducam ipſi Jacob, & Iſraël ei congregabit ſeſe.* Hic apparet eundem, quem antea Iſraelem nominaverat, eum futurum qui reducat ad Jehovam ipſum Iſraelem, hic autem nullus eſſe poteſt nec fuit, præter Chriſtum, de quo ſtatim ea dicuntur, quæ apparet manifeſte ad alium ullum accommodari non poſſe, id videlicet: *leve eſt, ut ſis mihi ſervus &c.* Hic enim locus expreſſe ad Chriſtum accommodatur Act. cap.13.

Alter locus eſt, cap.52. ubi ita ſcriptum eſt: *Non enim cum feſtinatione exibitis, & cum fuga non ambulabitis, quoniam præcedet vos Jehova, & congregabit vos Deus Iſraël. Ecce intelliget ſervus meus, exaltabitur & elevabitur, ſublimiſque erit valde, quemadmodum admirati ſunt ſuper illum multi, quod adeo corruptus eſſet præ viro aſpectus ejus, & forma ejus præ filiis hominum. Sic aſperget*, &c. In his enim verbis ſub Populi Iſraelis typo, qui primum in captivitatem duci, & poſtea inde glorioſe liberari debebat, prædicitur Chriſti mors atque ſupplicium, & gloria illa quæ inde eſt conſecuta, quemadmodum omnes aperte fatentur, atque contendunt. Contendunt inquam adverſus Judæos; quorum plerique, auctore Rabbi David Kimchi, non ſolum hæc, ſed ea omnia quæ ſequuntur cap.53. de Chriſto tam graphice atque expreſſe prædicta, contendunt de Iſraele intelligenda omnino eſſe, & ad ipſum optime poſſe accommodari; nec ullam ſubeſſe cauſam, cur alia interpretatio quæratur, cum ex Prophetæ præcedentibus verbis aperte conſtet illum de Iſraele loqui. Hæc igitur eo dicimus, non quod quidquam dubitemus, locum 53. cap. Eſaiæ ad Chriſtum omnino ſenſu Prophetico, & porro ad literam magis accommodato, pertinere: id enim per ſe nimis clarum eſt, ac præterea aperte confirmatur ex iis, quæ de loco iſto ad Chriſtum accommodato habemus cap.8. Euangeliſtæ Matthæi, cap. itidem 8. Actorum Apoſtolicorum, cap.2. prioris Epiſtolæ Petri, & aliis fortaſſe in locis Novi Teſtamenti, ſed ut aperte conſtet ſub nomine Iſraelis, præſertim apud iſtum Prophetam, multa de Chriſto dici ac prædici. Nam quod locus 54 cap. de quo agimus, quamvis aperte ad Iſraëlem referatur, tamen ad Chriſtum ſpiritu Prophetico referri debeat, verba illa oſtendunt: *Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper germina tua.* Hoc enim de Iſraele dictum non ſimpliciter eſt verum; neque enim totum ſemen Iſraeliticum ſecundum carnem, neque omnia germina ejus participarunt Dei ſpiritum, imo maxima pars eo ſemper fuit deſtituta; ſed Chriſti ſemen ejuſque germina omnia & ſingula, donum Spiritus Sancti ſemper ſunt conſecuta. Nam alioquin quod Chriſtus dicatur habere ſemen, qui ſunt ipſius veri fideles, ut alia quæ id probant complura hoc loco omittamus, id aperte probat prædictus locus 53. capitis ejuſdem Prophetæ. Ibi enim hæc verba leguntur: *Si poſuerit ſeipſum ſacrificium pro delicto, anima ejus videbit ſemen, quod prolongabit dies.* Eſt autem animadvertendum, quod non ſine cauſſa in loco 44. capitis Iſrael vocatur nomine Jeſchurun, quod nomen alibi etiam eſt illi tributum in Sacris Literis, nempe Deut.32, & 33 cap. De quo nomine quid verè ſignificet, quamvis multa ſit dubitatio ac controverſia inter homines linguæ Hebraicæ peritos, tamen id negari non poteſt, duas poſſe illud habere origines. Unam à Rectitudine, ut ſcilicet nomen iſtud à verbo Jaſchar deducatur. Alteram vero à pinguedine, ſeu ſucculentia, ita ut ducatur hoc nomen à verbo Schor. Id enim non ſine myſterio videtur eſſe factum, ut quia Iſrael erat futurus typus ipſius Jeſu Chriſti, propterea nomen habuerit, quod Rectus verti poteſt, quemadmodum quidem à multis & hoc in loco & alibi, id nomen redditur, quod nomen alioqui ſignificatione iſta retenta, parum videtur ad Iſraelem quadrare; qui ſcilicet minus rectus fuit ſemper. Sed interim factum eſt, ut alteram illam ſignificationem haberet nomen iſtud, quæ optime ad ipſum Iſraelem accommodatur, qui omnibus donis à Deo decoratus ac repletus fuit, videturque omnino ad ſignificationem iſtam reſpexiſſe Moſes, cum prædicto capite 32 Deuter: ad hunc modum loquitur: *Et impinguatus eſt Jeſchurun, & calcitravit. Impinguatus fuiſti, incraſſatus fuiſti, operuiſti: & dereliquit Deum.* Voluit igitur, ut ad propoſitum revertamur, Propheta Eſaias, præſertim in 54 iſto capite, uti nomine iſto Jeſchurun, eam ob cauſam, quod melius ac plenius accommodatur nomen iſtud ad Chriſtum, quam ad ipſum Iſraelem. In Chriſtum enim utraque origo competit. Nam & rectiſſimus eſt, & omnibus donis ac bonis à Deo ſine ulla menſura decoratus ac repletus. Supereſt ut ad alteram objectionem quam fecimus, quominus hic locus poſſit ad Chriſti verba Joh.7. accommodari, aliquid reſpondeamus. Dicimus igitur, etiamſi in verbis Chriſti habeamus de fluxione è ventre fidelium aquarum iſtarum, in Eſaiæ vero loco de iſta è ventre fluxione nihil dicatur, non inde tamen ſequi, quominus locus ad Chriſti verba accommodatus ſit. Cujuſce rei rationem ſuppeditat quodammodo nobis ipſe Euangeliſta cum ait: *Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eo.* Videtis Euangeliſtam ipſum, quod Chriſtus dixit de fluxione è vente, accommodare ad acceptionem, cujus acceptionis ſit verbis ejuſmodi mentio in Eſaiæ loco, ut magis etiam intelligi poſſit fluxio illa, quæ inde erat conſequutura. Inquit enim Propheta Dei nomine: *Effundam aquas ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam effundam ſpiritum meum.* Hic quidem talis acceptio Spiritus Sancti inſinuatur, atque expreſſe ſignificatur, quæ redundantiam omnino præ ſe ferat, & ſic fluxionem illam mox futuram omnino ſignificet. Neque enim poteſt in quemquam derivari maxima aquæ copia, quæ iſtis verbis ſignificatur, quin ea iterum inde fluat.

Et ſane ſpiritus ille quem acceperunt credentes in Chriſtum, de quo potiſſimum Chriſtus loquebatur, & Euangeliſta intellexit, ejuſmodi fuit qui Chriſti fidelibus propterea fuit datus, præſertim vero Apoſtolis ut inde quodammodo ad alios flueret. Illa enim Spiritus Sancti dona, quorum initium maximum apparuit in initio Eccleſiæ Chriſti poſt ipſius in cœlum aſcenſionem, ob id data fuerunt, ut cunctis apparerent, & ad cunctorum utilitatem ex Chriſti Apoſtolis quodammodo fluerent. Concludimus igitur, ſi Chriſti verba ſunt ad aliquem locum accommodanda, qui in Vetere Teſtamento legatur, nullum inveniri poſſe aptiorem iſto 54 capitis Eſajæ, ad quem Prophetam in verbis ſuis Chriſtum reſpexiſſe, id omnino probare videtur, quod ab ipſo initio iſto in loco dixit, inquiens: *Si quis ſitit veniat ad me, & bibat &c.* Videtur enim hiſce verbis omnino ad id alluſiſſe, quod in initio capitis.55 Eſaiæ legitur: *Omnes ſitientes venite ad aquas*, & ſimul indicaſſe, quænam revera ſecundum ſpiritum propheticum iſtæ aquæ eſſent, quarum iſto in loco apud Eſaiam ſit mentio. Hæc inquam ſententia noſtra eſt, ſi Chriſti verba ita ſunt accipienda, ut in Vetere Teſtamento diſerte aquarum ſit facta mentio, quæ Spiritum Sanctum ſignificent, quem accepturi eſſent ii, qui in ipſum credituri erant, ut ſcilicet potius ad locum iſtum unum ipſe reſpexerit, quam ita in univerſum ubi aquarum fiat mentio, quæ fortaſſe aliqua ratione poſſint ſimiliter ad iſtum ſenſum accommodari. Sed judicio meo nihil plane cogit Chriſtum ad aliquem, ſeu aliqua loca reſpexiſſe, in quibus diſerte aquarum fiat mentio; ad quod probandum ea ratione moveor, quam ſupra attuli, cum oſtendere volui interpretationem illam primam, quæ volebat verba

illa

illa *ſicut dixit ſcriptura*, referenda eſſe ad illud *qui in me credit*, non autem ad ſequentia, non omnino improbabilem eſſe. Ea eſt quod Euangeliſta, ut diximus, ſubjungat: *Hoc autem dixit de ſpiritu, &c.* Omnino enim videntur verba iſta indicare, ejuſmodi verba, quæ Chriſtus dixerat, non ita diſerte, aut cum mentione iſta ſaltem aquarum, ſcripta alicubi in Vetere Teſtamento inveniri; ſed vel illud, *ſicut dixit ſcriptura* accipiendum eſſe ſecundum iſtam primam interpretationem, quod nos tamen non probamus, propter inſolentem, qui induceretur, loquendi modum; vel ſentiendum, Chriſtum, id quod aliis verbis à ſcriptura prolatum fuit, hac aquarum metaphora protuliſſe, ad quam ut ſibi Chriſtus viam ſterneret, propterea uſus fuerit antea verbis illis; *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat.* Cum igitur Chriſtus quod ſcriptura diſerte de ſpiritu ait, ſine ulla aquarum mentione, ut præcipue Joelis cap.2, ipſe ſub aquarum Metaphora extuliſſet, merito ſubjunxit Euangeliſta, *Hoc autem dixit de ſpiritu &c.* qui alioqui, ut antea dictum eſt, ſi ſenſiſſet ipſa Chriſti verba, & aquarum iſtarum Metaphoram haberi apud Prophetam aliquem, dixiſſet, ni fallor, Hoc autem non quidem Chriſtus dixit, ſed vel Propheta dixit, vel ſcriptum eſt ſeu fuerat, vel aliquid tale, unde appareret, teſtimonium à Chriſto fuiſſe iis verbis & ea Metaphora, qua ab ipſo prolatum fuit, ex Sacris Literis excerptum. Et hæc jam ſatis ſuperque ſint ad oſtendendum, non immerito, & ſine ulla prorſus falſitatis ſuſpicione, tum à Chriſto dictum, tum ab Euangeliſta ſcriptum fuiſſe, ſcripturam dixiſſe, quod flumina aquæ deberent fluere ex ventre illorum, qui in ipſum Chriſtum credidiſſent, etiamſi id diſerte nuſquam ſcriptum extet, cum vel ſententia ipſa, ſub ipſo aquarum nomine, in ipſis Prophetis expreſſa reperiatur, vel ea dicta inveniantur, quæ per Metaphoram, quam illico Euangeliſta declaravit, potuerunt à Chriſto ſub nomine aquarum referri atque citari. Ubi adhuc illud monendi ſumus, verba illa *è ventre*, ex Hebraica phraſi idem pollere, quod *è medio* ſive *ex ipſis*. Ac ſi ſcriptum foret; Si quis credit in me, flumina ex ipſo fluent aquæ vivæ. Quod certe, ut diximus, reipſa factum eſt, cum aquæ, interprete Euangeliſta noſtro, ſpiritum ſignificent. Ex Apoſtolis enim prodierunt multa, non ſolum ipſo die Pentecoſtes, (quo tamen tempore ait Petrus Act.2. impletam fuiſſe prophetiam illam Joelis, de abundante illa Spiritus Sancti effuſione, ſed etiam, immo multo magis poſtea, variis locis ac temporibus, qui ipſius Spiritus Sancti rivi quidam merito nominari poſſunt, quod ex ipſis fluxerint, in quos videlicet Deus per Chriſtum valde abundanter ſpiritum ſuum effudiſſet.

Poſt iſtum apud Johannem cap.7. locum, viſus eſt mihi ſilentio minime prætereundus locus, apud Paulum ad Eph. cap.5. ubi ſcriptum eſt, *Omnia autem quæ arguuntur à luce manifeſta fiunt. Omne enim quod manifeſtum redditur, lux eſt. Quapropter dicit: Expergiſcere qui dormis, & ſurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.* Videtur enim hic à Paulo falſo citari teſtimonium ex Sacris Literis. Neque enim verba iſta *Expergiſcere* &c. ita ut ab ipſo ſunt prolata, uſquam in Vetere Teſtamento leguntur, præſertim vero poſtrema illa, *Et illuceſcet tibi Chriſtus* ne veſtigium quidem ſui videntur uſquam habere. Plerique tamen putant, Paulum eum locum intellexiſſe qui eſt apud Eſaiam cap.60. in ipſo initio. Ubi ad hunc modum ex Hebræo legitur: *Surge illuminare, quia evenit lumen tuum, & gloria Domini ſeu Jehovæ ſuper te orta eſt.* Atqui videtur iſte locus nimis multum abeſſe à ſenſu, ſecundum quem apparet Apoſtolum teſtimonium ſuum protuliſſe. Neque enim apud Eſaiam agitur alia de re, quatenus ad typum attinet, quam de Iſraele, qui magnum aliquod decus à Deo conſequuturus erat. Quod vero attinet ad rem typice adumbratam, agitur, ut plerisque placet, de Eccleſia, quæ Chriſti tempore extitit, quæ res non videtur eò pertinere, quo Apoſtoli verba tendunt, ut ſcilicet is, qui ſomno ignorantiæ & peccatorum conſopitus ſit, evigelet jam, fore enim ut poſtmodum à Chriſto plene illuſtretur. Quare alii crediderunt, Paulum potius reſpexiſſe ad locum, qui apud eundem Prophetam habetur ad finem cap.26, ubi ex Hebræo ſic legimus: *Vivent mortui tui, cadaver meum reſurget, expergiſcimini & præconia dicite habitatores pulveris, quia ros olerum, ros tuus.* Apparet ſane locum iſtum multo magis convenire cum Apoſtoli mente, & verba ipſius melius reſpondere verbis, quæ apud ipſum Apoſtolum, in citando teſtimonio ſuo, habentur. Præterea etiam res ipſa multo magis convenit. Agitur enim in loco apud Eſaiam de liberatione aliqua inſigni populi Dei ex miſeriis ſuis. Quod ſane reſpondet Apoſtoli menti, cum nulla major ſit miſeria, quam ignorantiæ & peccati. Notetur vero illud nominatim, quod id quod apud Apoſtolum habetur, *& reſurge à mortuis*: non modo indicatur verbis illis, *cadaver meum reſurget*, ſed ſatis expreſſe eodem in loco, quo apud Paulum dicitur in illis verbis *habitatores pulveris*, ſi id cum verbo *expergiſcimini*, quod proxime antecedit, conjungatur. Habitatores ſiquidem pulveris ſunt mortui, qui tunc expergiſcuntur, cum à mortuis reſurgunt. Conſentio igitur facile cum iſtis, ut ad locum iſtum Apoſtolus alluſerit cum teſtimonium illud citavit. Nam quod attinet ad poſtremam ejus partem: *Et illuceſcet tibi Chriſtus*, quæ non videtur apud Eſaiam extare, dupliciter reſpondere poſſumus. Primum, quod nihil vetat de ſuo Apoſtolum id addidiſſe, & ita fiet, ut nullo pacto falſitatis argui poſſit, quandoquidem intelligendum eſt; ita illum addidiſſe, ut velit ab omnibus agnoſci, tanquam à ſe additum. Deinde dici poteſt, partem iſtam contineri verbis illis, quæ apud Eſaiam ſimiliter adduntur: *quia ros olerum ros tuus.* Quæ verba explicans Paulus, & myſticum ſenſum, qui illis continetur nos docens, non ut ipſa ſonant ea protulerit, ſed ut intelligi myſtice atque accipi debent, id eſt, ut ad Chriſtum referantur, qui ſit ros ille, de quo in illis ſit mentio, ſumta interim ſibi hac authoritate, ut ex una Metaphora in aliam, quæ nimirum magis cum præcedentibus conveniat, ſententiam iſtam tranſtulerit. Quia vero poſſet aliquis ſuſpicari, cum apud Apoſtolum illud tantum verbum legatur *dicit*, ne non ſit neceſſario concludendum, illum alicujus teſtimonii ſacri, quod ſcriptum extaret rationem habuiſſe; ſed mentem ejus fuiſſe, Spiritum Sanctum ea dicere, quæ mox ſubjungit, animadvertendum eſt hunc modum citandi ſcripturas, per ſimplex verbum *dicit* apud Paulum non eſſe novum. Ut enim alia loca omittam, quæ hoc docere poſſunt, locus eſt qui id probet manifeſtus, cujus etiam ſuperius aliquando mentionem fecimus, is eſt cap.6.2. ad Corint. in ipſo fere initio. Ex quo etiam loco ſi quis objiceret, Paulum non ad rem citaſſe locum iſtum, vel ad illum reſpexiſſe, qui apud Eſaiam cap.26. legitur, poſſumus reſponſionem ad ejuſmodi objectionem nanciſci, & omnino oſtendere, ſaltem id veriſſimum eſſe, nihil quenquam poſſe ſuſpicari de falſitate ulla Apoſtoli hac in re. Nam & in prædicto iſto loco ad Corinth. ubi certiſſimum eſt Paulum ad locum reſpexiſſe, qui habetur Eſaiæ 49, poſſet quis aliquid tale Apoſtolo objicere, quod tamen jure fieri non poſſe, antea, cum de loco iſto ageremus, à nobis demonſtratum eſt: ita ut concludendum ſit, objectionem iſtam nullas vires habere ad perſuadendum, quod Paulus in teſtimonio iſto, ad Epheſ. ſcribens, citando, minime locum iſtum apud Eſaiam intelligere potuerit. Nam quod ad id attinet, quod non ad rem illud citaverit, jam de hac materia, & quomodo nihilominus, ut videantur Prophetæ verba eorumque ſenſus non convenire cum Apoſtoli mente, tamen omnino ſic ſentiendum eſſe, merito potuiſſe locum ab Apoſtolo citari, abunde ſatis ſupra ſuo loco à nobis diſputatum eſt.

Venio ad locum alium, quem volo poſtremum eſſe eorum, ubi aliquid in Novo Teſtamento ex ſcriptura citetur, quod falſo citatum eſſe videatur. Eſt locus iſte apud Jacobum in ejus Epiſtola cap. 4, ubi ſic ſcriptum eſt. *An putatis quod inaniter ſcriptura dicit, ad invidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in nobis: majorem autem dat gratiam.* Neque enim ullo in loco Teſtamenti Veteris verba iſta aut ſimilia inveniri videntur. Et ſane, ne quid coacti à nobis hac in re, ut Jacobum à falſitate vindicemus, dici videatur, non verebor confiteri, me hactenus credere, Apoſtolum in ſua iſta citatione non reſpexiſſe ad locum ullum, qui hodie in libris Veteris Teſtamenti legatur, & neceſſe eſſe agnoſcere ipſum locum aliquem intellexiſſe, qui hodie non extet. Quod quemadmodum fieri poſſit, ita ut nihilominus ejuſmodi locus vere divinum teſtimonium contineat, & in ipſis ſacris libris ſcriptus extaret, ſuperius videmur ſatis aperte docuiſſe, cum ex ipſis ſacris libris Teſtamenti Veteris, quos habemus, clare oſtendimus, non paucos ſacros ſimiliter libros deſiderari, & arbitror quidem facile fieri potuiſſe, ut una ex cauſis, cur non apud omnes Epiſtola iſta Jacobi ab initio recepta eſſet, hæc fuerit, quod invenirent aliquid ab ipſo citatum, quod in ſcripturis Canonicis non haberetur. Nam & ſimilem fuiſſe cauſam, cur & Epiſt. Petri poſterior, & Epiſtola Judæ, non fuerit ab initio ab omnibus recepta, teſtantur Eccleſiaſtici ſcriptores, affirmantes, quia fieret in illis mentio eorum, de quibus in Apocryphis tantum libris aliquid fortaſſe diceretur, propterea illas multis fuiſſe ſuſpectas. Fit enim in utraque mentio Angelorum, qui peccaverint, & propterea à Deo ſeveriter puniti fuerint. Id quod plerique contendunt, nuſquam in Canonicis libris haberi. In Epiſtola porro Judæ diſerte Enochi vaticinantis teſtimonium citatur, quod tamen hodie in Veteris Teſtamenti libris non habetur. Itaque concludimus nullam eſſe cauſam cur quis Jacobo falſitatem ullam ob locum iſtum ab ipſo citatum, qui hodie in ſcriptura non legatur, objicere poſſit.

Abſoluta examinatione eorum locorum Novi Teſtamenti, quæ nobis majoris momenti ſunt viſa, in quibus aliquid ex vetere citetur quod falſo citatum videatur, unum adhuc reſtat, ex quo concludere quis fortaſſe audeat, in Novi Teſtamenti ſcriptis falſitatem aliquam inveniri. Teſtatur enim Sixtus Senenſis, in Bibliotheca ſua Sancta, circa finem libri VII ubi enumerat ac refellit objectiones quæ fiunt libro Apocalypſis, non defuiſſe qui iſti libro objicerent, falſo in illo fieri mentionem cap. 2. Eccleſiæ Tiatyrenſis, quippe quod eo tempore, quo opus iſtud conſcriptum fuit, nulla eſſet in Tiatyrorum urbe Eccleſia. Ad quam objectionem ipſe ex mente Epiphanii reſpondet; tametſi tunc temporis nulla in urbe iſta Eccleſia extaret, tamen non ita multo poſt extitiſſe, eamque ejuſmodi quæ plurimum ab Hæreticis, qui Phrygaſtæ dicti ſunt, turbaretur atque contaminaretur, præcipue vero à quibuſdam mulieribus, quarum nomina ſunt, Priſcilla, Maximilla, & Quintilla, quæ tanquam vates aliquæ portentoſa non pauca in ea diſſeminabant. Ait igitur Epiphanius, Dei Spiritum, apud Johannem in Apocalypſi, ad tempus mox futurum reſpexiſſe, & tanquam de re præſente loquentem, ea ratione mox futura prædixiſſe, nomineque Jeſabelis, cujus ibi diſerte fit mentio, fœminas iſtas intellexiſſe. Et interim idem Epiphanius affirmat, ſuo tempore & Eccleſiam iſtam adhuc permanſiſſe, & ab iſtis Phrygaſtarum erroribus plane perpurgatam fuiſſe. Mihi quidem, ut verum fatear, reſponſio iſta non admodum probatur, cum propter alia, tum propter id, quod nimis aperte ex ipſa hiſtoria Apocalypſis conſtare videtur, jam iſtam Eccleſiam Thyatirenſem revera extitiſſe. Quare cenſerem aliam reſponſionem quærendam eſſe, & dicendum, valde periculoſum eſſe affirmare, quod, cum Apocalypſis ſcripta eſt, vel potius, cum viſio illa Johanni apparuit, nulla in Thyatiris eſſet Eccleſia; præque ob eam cauſam, quod ex Geographis aliiſque hiſtoricis doceri poſſumus, non unam fuiſſe urbem quæ nomine iſto vocaretur, adeo ut fieri quidem poſſet, ut in aliquo oppido iſtius nominis nulla tunc temporis eſſet Eccleſia, & tamen interim in alio ejuſdem nominis non deeſſet. Quod autem non una fuerit civitas quæ iſto nomine appellaretur, quemadmodum & plures Antiochiæ, & plures Laodiceæ, & aliæ quoque urbes plures ejuſdem nominis extiterunt, id ſatis probat, quod Strabo nobiliſſimus Geographus, Thyatirorum urbem in provinciam Myſiæ reponit. Stephanus vero qui de urbibus nominatim ſcripſit, eam Lydiæ aſſignat. At Plinius rurſus eam nec Myſiæ nec Lydiæ tribuit, ſed Joniæ; & interim, ſive in iſto ſive in alio loco, docet idem Plinius, fuiſſe etiam inſulam quæ nomine iſto vocaretur. Hinc enim ſatis intelligere poſſumus, aut certe merito ſuſpicari, plures fuiſſe urbes iſtius nominis; id quod inde fieri potuit, quod Tyatiri ſeu Tyatirenſes populi quidam erant, qui aliunde venerant, & ſedes ſuas in ea parte, quæ Aſia peculiariter, vel Aſia minor vocatur, poſuerant. Veriſimile eſt enim illos non uno oppido fuiſſe contentos, cum, ut dixi, populus aliquis ſatis magnus eſſet; ſed credendum eſt, illos ſibi plura loca delegiſſe ubi habitarent, & oppida ſibi conderent, quæ omnia à ſe denominari voluerint. Quare non temere eſt affirmandum, vel viſionis, quæ in Apocalypſi continetur, tempore, nullam fuiſſe in Aſia urbem quæ Tyatira vocaretur, in qua cœtus Chriſtianorum eſſet, vel eo recurrendum, ut dicamus Dei Spiritum, atque adeo ipſum Chriſtum in viſione illa aliud ſenſiſſe, quam verba & res ipſa præ ſe ferat.

Statueram, ut hic eſſet finis de prima cauſa diſputandi, cur alicui libro fides adhiberi non debeat, quod attinet ad ſcripta Novi Teſtamenti, de quorum authoritate nunc agimus, & conſulto omiſeram quæſtionem illam totam quæ verſatur circa Chriſti Genealogiam, in qua tradenda Euangeliſtæ videntur omnino perperam aliquid ſcripſiſſe. Nam & res eſt admodum difficilis, nec in promptu eſt quomodo quis eam tuto explicare poſſit, & nos aliquot libris caremus, quibus ad id faciendum plane opus eſſet. Sed tamen quoniam animadverti, eſſe inter vos, qui valde cupiat, ut tota hac de re aliquid à me explicetur, quamvis præterea valde imparatus cogar hodie ad hanc materiam tractandam accedere, cenſui potius aliquid eſſe dicendum, quam tacendum, quia perfecte rem tractare non valeam. Torſit diſputatio hæc, & adhuc torquet omnes fere qui Theologiæ noſtræ dant operam, neque enim una ſed plures difficultates in hac re apparent: nos ad tria capita omnem diſputationem redigemus. Primum enim videtur Matthæus Euangeliſta in recenſenda Chriſti Genealogia quædam ſcripſiſſe, quæ a veritate manifeſte abhorreant, poteſtque hoc caput pertinere ad membrum illud falſitatis hiſtoriæ, quæ in ſcriptis Novi Teſtamenti reperiatur, de quo poſtremo agebamus. Secundum caput faciemus, quod cum, tam Matthæus quam Lucas videantur eandem Chriſti Genealogiam ſcribere, id eſt ejus, qui exiſtimatus fuit pater ipſius Chriſti, nempe Joſephi, mira tamen eſt inter ipſos hac in re diſcrepantia, quippe quod Matthæus per Salomonem Davidis filium Genealogiam iſtam deducat, Lucas vero per Nathanem, filium ejuſdem Davidis. Tertium caput erit de eo, cur uterque Euangeliſta, cum Joſeph verus Pater Chriſti non fuerit, videatur tamen omnino, ut dictum eſt, ipſius Joſephi Genealogiam deſcribere. Ex quo capite, uti nunc tantummodo indicemus, quam videantur Euangeliſtæ noſtri perperam feciſſe in deſcribenda Genealogia iſta, aliæ præterea difficultates emergunt, de quibus poſtmodum Deo dante aliquid dicemus.

Jam quod attinet ad primum caput, Matthæo objicitur, quod, & non paucos prætermiſerit in ea recenſione, quam aggreſſus eſt, Genealogiæ Joſephi, & præterea quoſdam fecerit filios quorundam quos meminit, qui tamen ex Sacra Hiſtoria appareant non fuiſſe

Quan-

Quantum pertinet ad eos, qui ab ipſo ſunt prætermiſſi, aliquanto levior ac tolerabilior videretur eſſe error iſte, ſi tamen error appellari debet, niſi etiam verba addidiſſet, ex quibus intelligi poſſit, illum credidiſſe ita ſe hiſtoriam habere, quemadmodum ejus verba ſonant. Nam inquit fuiſſe ab Abrahamo uſque ad Davidem generationes quatuordecim. Similiter etiam à Davide uſque ad deportationem Babylonicam generationes quatuordecim, ac totidem poſt captivitatem Babylonicam uſque ad Chriſtum, cum tamen certum ſit, ſi illi numerentur quos ipſe prætermiſit, fuiſſe à David ad deportationem Babilonicam plures quam quatuordecim generationes. Huc accedit quod in iſto ipſo numero, à Davide inquam uſque ad Babylonicam captivitatem non recenſentur ab ipſo niſi tredecim generationes, cum tamen ipſemet affirmet eſſe quatuordecim.

Huic toti objectioni credimus ad hunc modum reſpondendum eſſe. Euangeliſtam ſcilicet noſtrum cum animadverteret, quod nemo negare poteſt ab Abrahamo uſque ad Davidem eſſe generationes quatuordecim, voluiſſe, propter concinnitatem quandam & ad memoriam lectoris juvandam, in aliis reliquis duabus diviſionibus ab ipſo factis, 14 tantum generationes recenſere, cum ea in re nihil eſſet vel periculi, vel falſitatis, præſertim in ſecunda illa parte à Davide uſque ad Babylonicam deportationem, in qua difficultas potiſſimum eſt, immo vix apparet, in tertia difficultatem iſtam locum habere. Nam in tertia illud tantum poteſt falſitatis ſuſpicionem præbere & ſimilis erroris, quem in ſecunda eſſe videri poſſe diximus, quod Zorobabel dicitur eſſe filius Salathielis, cum tamen ejus nepos fuerit, natus ex Padaia Salathielis filio, ut conſtat ex primo libro Par. cap. 3. Sed & hic, & in ſuperiore ſecunda parte, ut dixi, permiſit ſibi Euangeliſta, ad numerum iſtum quatuordecim generationum ſtatuendum, aliquos intermedios omittere, cum extante hiſtoria ſacra, quæ in manibus omnium erat, hic nullum periculum eſſet, quin ſtatim ejus conſilium intelligeretur. Nec falſum id poterat videri, quod ab ipſo ſcriptum eſt, cum facit avum vel proavum, vel etiam abavum genuiſſe deſcendentem ſuum, quamvis verus filius ipſius non eſſet. Dicuntur enim merito iſti deſcendentes ſuos genuiſſe, quantumvis longiſſimo gradu diſſitos. Qui enim (ut vulgo in ſcholis dicitur,) eſt cauſa cauſæ, idem eſt cauſa cauſati. Et Sacræ ipſæ Literæ manifeſte ita loquuntur, ut filios, appellent alicujus deſcendentes, quotocunque tandem gradu ab illis abſint: & propterea idem Matthæus in principio enumerationis, vel potius antequam enumeret Chriſti progenitores, appellat ipſum filium Davidis, & filium Abrahami, à quibus maximo generationum numero tamen aberat, tantummodo quia ex illis prognatus fuerat. Jam qui fuerint ii qui omiſſi ſunt à Matthæo in ſecunda parte iſtius ſuæ enumerationis, quamvis id videatur eſſe apertiſſimum, tamen reperi non inter omnes convenire. Tres quidem fuiſſe ab ipſo omiſſos omnes fatentur, & plerique quidem ni fallor, omiſſos eſſe dicunt inter Joram & Oſiam, Ochoſiam, Joas, & Amaziam, ſtatuentes iſtum Oſiam eundem eſſe cum Azaria. Nam etiam manifeſte in ipſa Sacra Hiſtoria, idem qui Azarias fuit, Oſias etiam vocatur, & ſic legitur in vulgata editione Latina; quamvis apud Hebræos legatur etiam Uzia. Sunt tamen quidam, qui id non animadvertentes, putarunt Oſiam iſtum à Matthæo nominatum, per compendium ſyllabarum, eſſe eundem cum Ochoſia, adeo ut dixerint, tres, qui prætermiſſi ſunt, eſſe Johaſum, Amaſiam, & Aſariam. Sed ſine dubio falluntur iſti. Jam quod ad illud attinet, quod diximus de Zorobabele, qui hic ponatur à Matthæo genitus ex Salathiele, cum tamen Salathiel, non pater ſed avus ejus fuerit, eandem habet reſponſionem. Manifeſte enim in hiſtoria ſacra ſcriptum extat, cujus vere filius fuerit, & potuit alioquin merito dicere Matthæus, quod Salathiel genuerit Zorobabelem, quamvis non filium ſed nepotem ſuum, non ſolum ob cauſam jam à nobis expoſitam; ſed etiam quia in ipſa ſacra hiſtoria Zorobabel iſte filius Salathielis vocatur, ut apparet ex 3. cap. primi Libri Eſdræ.

Reſtat ut aliquid dicamus de eo, quod interim tamen in ſecunda parte Matthæus non 14, ut profitetur, ſed tredecim tantum generationes enumeraverit. Ubi una cum reſponſione ad objectionem iſtam quiddam dicemus quod à nobis omiſſum eſt, cum mentionem faceremus paulo ante de iis, qui à Matthæo in ſecunda iſta parte ſunt prætermiſſi. Nam præter illos tres, certum eſt deſiderari in ipſius enumeratione, inter Joſiam & Jechoniam filium Joſiæ, Joachimum, qui pater Jechoniæ fuit. Verum iſtud Joachimi nomen, etſi ſcriptum non extet in vulgatis Latinis aut Græcis codicibus, extat tamen in correctioribus quibuſdam exemplaribus Græcis, ita ut neque omiſſum iſtum fuiſſe à Matthæo dici poſſit, & Numerus 14, generationum ab ipſo enumeratarum plane conſtet. Jam quod ad illud attinet, quod præterea diximus, in enumeratione iſta ſua Matthæum filios quoſdam eorum feciſſe, quorum non ſunt, id revera non videtur affirmari poſſe, niſi de uno tantum, hoc eſt de Abiud, quem facit Zorobabelis filium, cum tamen in ſupra dicto loco cap. 3. 1, libri Paralipomenon, ubi Zorobabelis filii enumerantur, nomen iſtud minime inveniatur. Quod ſi quis dixerit, fieri potuiſſe ut unus ex illis filiis Zorobabelis, qui ibi enumerantur, duplici nomine vocatus fuerit, tunc reſponderi poteſt, ſaltem, ſi id eſſet, futurum fuiſſe, ut nomina deſcendentium iſtius eadem ex aliqua parte eſſent, & apud Matthæum & in loco illo Paralipomenon ubi pariter enumerantur. Sed nulla eſt nominum iſtorum inter ſe conformitas, quare aut dicendum eſt totum numerum deſcendentium à Zorobabele, qui extat tam apud Euangeliſtam noſtrum, quam in prædicto libro Paralipomenon, eorum fuiſſe qui duplicia ſinguli nomina habuerint. Aut cenſendum, in libro Paralipomenon iſtum Abiud Zorobabelis filium, omiſſum fuiſſe, cujus progenies conſequenter in illo libro penitus prætermiſſa ab Euangeliſta noſtro deſcribatur: quippe per quam tandem ad Joſephum deveniatur, cujus Genealogiam ipſe Euangeliſta manifeſte deſcribit.

Quod ad primam ſolutionem hujus dubitationis attinet, ea non improbabilis eſſe videtur. Certum enim eſt, hujuſceque rei aperta ſunt exempla in ſacris libris, qui adhuc extant, multos fuiſſe in populo Judæo, qui binomines fuerint, ut de Aſaria, qui idem Oſias dictus eſt, ſuperius à nobis dictum fuit, & præter ipſas Sacras Literas non deſunt ſcriptores alii, qui idem aperte teſtantur, inter quos præcipue numeratur Philo, de quo poſtea aliquid latius dicemus. Nam quod attinet ad ſecundam ſolutionem, ea ſane parum probabilis videtur. Apparet enim, ſcriptorem illum libri Paralipomenon diligentiſſimum eſſe in enumerandis omnibus filiis eorum, quorum deſcendentes ſibi deſcribendos ſumpſit, adeoque tantum non diſertis verbis profiteri, ſe nullum prorſus prætermittere. Priorem igitur ſolutionem retinebimus, & ita quod attinet ad primum caput difficultatum, quæ ſint in iſtis Chriſti Genealogiis ab Euangeliſtis noſtris traditis, videtur ſatis à nobis eſſe explicatum, quomodo nulla cauſa ſit, cur quis de veritate eorum, quæ ab Euangeliſtis noſtris ſcribuntur, dubitare poſſit, & Matthæum nihil perperam aut falſo dixiſſe, in Genealogia iſta deſcribenda.

Non eſt tamen, antequam plane caput hoc hujus diſputationis abſolvamus, omittendum, dextre accipienda eſſe verba illa Matthæi, *In tranſmigratione Babylonis.* Neque enim verum eſt, ſi, ut ſonant, accipiantur, Jechoniam fuiſſe genitum in tranſmigratione Babylonica, ſed intelligendum eſt eum fuiſſe genitum cum inſtaret captivitas Babylonica, illumque ei captivitati annumerari, quia captivus factus eſt, & in Babylonem deductus, idque cum vix regnare incepiſſet.

Eſtque ipſe numeratus inter 14 illos, quibus conſtat enumeratio Matthæi in tertia ſui parte. Sic enim numerus 14 generationum plane conſtat, ipſo inquam primo hujus tertiæ partis exiſtente, Chriſto vero ultimo. Quod non animadvertentes quidam, putarunt, non ſecundam partem, ut antea diximus, 13 tantum generationes habere, ſed hanc tertiam. Numerabant enim Jechoniam in ſecunda parte. Jam vero quomodo reſpondendum ſit de defectu iſto generationis unius, in parte ſecunda ſatis ſupra à nobis dictum eſt.

Supereſt adhuc alia quædam difficultas, quæ proprie ad hoc ipſum caput pertinet, ut ſcilicet Matthæus videri poſſit aliquid falſi in Genealogia iſta enumeranda dixiſſe, illud eſt, quod facit Salathielem filium Jechoniæ, cum tamen ex cap. 22. Jerem. circa finem videatur liquido apparere, Jechoniam illum nullos habuiſſe liberos: ſed quia hac de re in ſecundo capite, quod mox agrediemur, diligenter agendum nobis eſt, ne bis idem dicatur, id in præſentia omittemus. Et ad prædictum ſecundum caput venientes, de diſcrepantia maxima, quam eſſe appareat inter Matthæi Genealogiam, & eam quam Lucas deſcribit, dicimus conciliationes hujus diſcrepantiæ, quarum mentionem inveni apud ſcriptores, ad tria capita redigi poſſe. Una conciliatio eſt, quod Lucas revera non Joſephi, ſed Mariæ Genealogiam deſcribat, ita ut nihil ſit mirum eum à Matthæo diſcrepare, qui manifeſte Joſephi Genealogiam deſcribit. Atque in hac conciliatione intelligitur utrumque Euangeliſtam, hunc quidem Mariæ, illum vero Joſephi Genealogiam veram & naturalem deſcribere, hancque ſententiam videntur plerique Pontificiorum Theologorum ſequi. Altera conciliatio eſt, quod tametſi tam Lucas, quam Matthæus Joſephi Genealogiam deſcribat, tamen Matthæus naturalem, Lucas vero legalem deſcribendam ſibi ſumpſerit. Legalem hoc loco appello, quatenus non verum & naturalem patrem, hujuſque progenitores Lucas puſuerit, ſed vel adoptivum, vel eum, cujus alia de cauſa ſecundum Legem Joſeph filius dictus ac reputatus fuerit, quamvis ejus pater naturalis non eſſet. Quod adoptivum patrem Joſephi Lucas poſuerit ſenſit Auguſtinus, quod vero non adoptivus, ſed alia ratione legalis pater Joſephi à Matthæo poſitus fuerit, ſenſerunt multi, ac ſentiunt hodie viri docti atque præſtantes. Tertia conciliatio eſt, quiddam ex utraque jam expoſita miſtum: idque non ſimplex. Sunt enim qui exiſtiment, immo conſtanter affirment, Solomonis ſtirpem, per quem Matthæus ſuam Genealogiam deducit, in Ochoſia defeciſſe, & qui ſubjiciuntur à Matthæo poſt Joram, omnes pertinere ad ſtirpem Nathanis, quæ regnum ſit adepta, ſtirpe Solomonis jam extincta. Ex iſtis qui ita volunt, ſunt qui putent, quamvis nomina apud utrumque Euangeliſtam non conſentiant, niſi Salathielis & Zorobabelis, tamen uſque ad Genealogiæ finem eos omnes, qui à Matthæo recenſentur, recenſitos etiam fuiſſe à Luca, ſed ſub diverſis nominibus, additis compluribus, quos Matthæus omiſerit ob eam cauſam, quam jam diximus, & propter quam illum quoſdam omiſiſſe ſatis conſtat, ut ſcilicet lector non plures generationes haberet à Davide ad captivitatem Babylonicam, & rurſus inde uſque ad Chriſtum, quam fuerint revera, quemadmodum etiam ab ipſo enumerantur ab Abrahamo uſque ad Davidem. Et ſic ſentiunt iſti, non minus à Luca quam à Matthæo Joſephi Genealogiam deſcribi. Alii vero, qui idem ſentiunt de Solomonis ſtirpe quæ in Ochoſia defecerit, volunt nihilominus à Luca non Joſephi, ſed Mariæ Genealogiam deſcribi. de quibus ſingulis eſt nobis ordine aliquid explicandum.

Quod igitur attinet ad primam ex iſtis conciliationibus, ut ſcilicet ſimpliciter dicamus, Lucam non Joſephi, ſed Mariæ Genealogiam deſcribere, ea mihi nullo pacto probari poteſt, cum omnino neceſſe ſit, ut in Genealogiis deſcribendis, is, qui pater alicujus eſſe ponitur, aut naturalis aut ſaltem legalis ſit pater. Verum ſi Lucas non Joſephi ipſius ſed Mariæ Genealogiam deſcripſit, neceſſe eſt, ut ille, ex quo natum fuiſſe Joſephum, ſeu quem patrem Joſephi eſſe omnino dicere videtur, non pater, ſed ſocer ipſius fuerit. Nam quod quidam ajunt ſolere, & generos à ſoceris, & nurus à ſocrubus, filios & filias appellari, & ad hoc afferunt quod in Libro Ruth, ipſa Ruth, & affinis ejus quæ fratri mariti ipſius nupſerat, ab earum ſocru filiæ appellatæ fuerint, hoc inquam nullam vim habet cum de Genealogiis agitur, in quibus nunquam invenietur hoc factum fuiſſe, ut ſocer pro patre poſitus fuerit, præſertim nulla ejuſce rei diſerte mentione facta. Quæ ratio adeo valida eſt, ut fruſtra laborent, qui ex eo, quod expreſſe apud Lucam non legitur, quod Joſephus fuerit filius Heli, quem ipſi patrem Mariæ fuiſſe contendunt, & alio nomine Joachim vocatum fuiſſe, concludere volunt, nihil abſurdi in eo eſſe, ſi prædictus Heli non pater, ſed ſocer Joſephi eſſe inveniatur. Nec illos juvat quod ajunt in ipſamet iſta Genealogia deprehendi, aliquem dictum eſſe alicujus, quemadmodum Joſephus dicitur eſſe iſtius Eli, nec tamen is cujus eſſe dicitur, ſit ejus pater. Hoc eſt, cum Adam dicitur eſſe vel fuiſſe Dei, cum tamen apertum ſit Deum non fuiſſe patrem Adami, illud inquam illos non juvat. Apparet enim manifeſte, & ſine ullo falſæ ſententiæ periculo, illum improprie eo in loco loquutum fuiſſe, & quando Adam nullum alium patrem revera habuit, Deum, à quo ſuum eſſe plane acceperat, ejus patrem nominaſſe. Sic enim intelligendus eſt locus iſte, & ſermonis improprietas iſta, quæ non adeo magna eſt, admittenda: non autem ſentiendum, ut iſti faciunt, verba illa, *Adam Dei*, quæ ita ad verbum apud Lucam leguntur, ita interpretanda eſſe, ac ſi dixiſſet, Adam creatura Dei, ut ſcilicet hinc evinci poſſit ſimiliter, cum dixit, Joſeph Eli, nihil abſurdi eſſe, ſi non vox Filius, ſed vox Gener ſit ſubaudienda. Adde quod, etiamſi Chriſtus non ex ipſo Joſepho ſed ejus uxore Maria natus fuerit, tamen ab omni veriſimilitudine abeſt, quod Lucas, præter morem perpetuum Genealogiarum deſcribendarum, matris Chriſti Genealogiam deſcribere aggreſſus eſſet, non autem ejus, qui ejus pater eſſe credebatur, & tamen hujuſce rei nihil prorſus lectorem monuerit; præſertim cum non modo is, qui maritus alicujus mulieris eſt, poſſit merito vocari pater filii, quem mulier illa ex ullo alio viro pepererit, (quemadmodum infra ſuo loco apertius explicabimus, & auctoritate eruditiſſimorum hominum confirmabimus,) ſed etiam ipſemet Euangeliſta diſerte ibi proxime, cum incipit Genealogiam iſtam texere, mentionem fecerit, quod Joſephus putaretur eſſe Chriſti pater. Neque enim aliam ob cauſam verba iſta expreſſa ab ipſo fuiſſe videntur, nulla interim, ut dixi, mentione facta ipſius Mariæ matris Chriſti, quam ut ſibi viam ſterneret & gradum faceret ad Joſephi Genealogiam deſcribendam, quamvis Joſephus non verus ipſius Chriſti pater eſſet.

Poſtquam ſatis oſtendiſſe videmur, primam conciliationem, quam commemoravimus, Genealogiarum Chriſti à Matthæo & Luca deſcriptarum, ſuſtineri non poſſe, & ita nullo modo videri admittendum, quod Lucas non Joſephi ſed Mariæ progenitores recenſuerit, ſequeretur ex ordine, ut eam, quam ſecundam conciliationem fecimus, examinaremus. Sed quia ſecundam iſtam conciliationem præter cæteras probamus, credimuſque illam veram ac rationabilem oſtendi poſſe, propterea illius examinationem poſtremo loco reſervabimus, ut totum de hac re ſermonem noſtrum ea ſententia concludamus, quæ nobis omnino in tanta difficultate ſequenda videtur. Nunc igitur ad tertiam, quam fecimus, conciliationem examinandam accedemus. Quæ quidem mihi, quamvis à præclaris aliquot viris defendatur, ac teneatur, nullo modo probari poteſt. Potiſſima ejus quod dico cauſa eſt, quod mihi nullo pacto admittendum videtur id, quod iſti ſentiunt atque affirmant, Solomonis ſtirpem in Ochoſia defeciſſe.

Nam

Nam in ipſa hiſtoria ſacra manifeſte Joas, qui in locum Ochoſiæ, poſt tyrannidem Athaliæ Ochoſiæ matris, ipſa Athalia occiſa extinctam, Rex Judæ eſt factus, filius ipſius Ochoſiæ eſſe dicitur, idque plane diſertis verbis tam lib. 2. Reg. 11, quam lib. 2 Para. 22. Id quod animadvertentes iſti, qui iſtam ſententiam, quod ſtirps Solomonis in Ochoſia defecerit, omnino veram eſſe volunt, ajunt quamvis Joas filius Ochoſiæ eſſe dicatur, intelligendum tamen eſſe, eum propterea Ochoſiæ filium vocari, quia in ejus locum, tanquam ſi filius ejus fuiſſet, in regno ſucceſſerit, eam nimirum ob cauſam, quod proximus illi eſſet inter ſuperſtites ex familia Davidis tanquam is qui ex Nathane Davidis filio, & Salomonis ex eadem matre fratre originem duceret. Ad cujus rei confirmationem, quod ſcilicet ob cauſam iſtam merito Ochoſiæ filius nominari potuerit, afferunt tanquam ſimillimum exemplum, quod cap. 3. lib. 1 Para. Salathiel, ſeu ut ibi legitur, Sealthiel, Jechoniæ filius eſſe dicitur, cum tamen revera ejus filius non eſſet, tantummodo ob eam cauſam, quod in ea captivitate Babylonica, in qua tunc erant, Sealthiel poſt Jechoniæ mortem principatum quendam in Judaico populo obtinuerit. Ad probandum vero quod Sealthiel ſive Salathiel non fuerit revera filius Jechoniæ, afferunt verba, quæ Jeremias cap. 22, ad finem, in hunc modum protulit: *Sic dixit Jehova. Scribite virum iſtum* (Jechoniam autem ſive Choniam, ut ex præcedentibus patet, omnino intelligit) *Orbum.* Ecce, ajunt, manifeſte ipſemet Deus pronunciat Jechoniam orbum eſſe, id eſt, filiis carere, aut certe cariturum eſſe. Atqui nos, cum multis præſtantiſſimis viris, aliter verba iſta accipimus, & interim, dum ſententiam noſtram & iſtorum exponemus, id exequemur, quod ſupra attigimus pollicitique ſumus nos inferius explicaturos, & reſponſuros ad objectionem, quæ Matthæi Genealogiæ fit, tanquam minus veræ; ob eam nimirum cauſam, quod & ipſe, una cum auctore libri Para. Salathielem Jechoniæ filium facit, qui tamen ex verbis iſtius Jerem. loci nullos filios reliquiſſe videtur. Dicimus igitur nullo pacto eſſe probandam iſtam interpretationem, quæ facit auctorem libri Paralipomenon falſa dicentem, aut certe præter omnem modum negligentem, qui ſcilicet lectorem non monuerit, Salathielem à ſe Jechoniæ filium vocatum, aut revera ejus filium fuiſſe, ſed tantum illi in principatu populi Judaici ſucceſiſſe. Quanquam nihil apertius eſt, quam auctorem ejus libri iſto in loco filios veros ac naturales eorum, de quibus meminit recenſere. Quomodo ergo, dicet aliquis, intelligenda ſunt verba Dei apud Jeremiam? Nempe ea in eum ſenſum ſunt accipienda, qui ex verbis proxime ſequentibus aperte colligitur, quæ iſta ſunt: *Virum cui nihil proſpere cedet in diebus ſuis: non enim proſpere aget de ſemine ejus vir ſedens ſuper ſolium David, & qui dominetur ultra in domo Jehuda.* Ex quibus ſatis apparet, quo ſenſu Jechonias à Deo orbus vocatus fuerit, nempe quia nemo ex ipſius filiis in Davidis ſolio ſedit, in quo tamen ipſe Jechonias ſederat, nec in Jehuda dominatus eſt. Namque Salathiel, ſi quid primi loci in populo Judaico, in captivitate conſtituto, habuit, id non modo nihil habuit commune cum ſeſſione in ſolio Davidis, ſed neque etiam dominationem in ſe continuit ipſius populi Judaici. Quapropter merito, Deus verba iſta ac veriſſime protulit, quod ſcilicet nullus filius Jechoniæ, ei in regno aut dominatione populi Judaici ſucceſſurus eſſet, quamvis Salathiel revera ipſius Jechoniæ filius fuerit. Præterea ſi quis iſtos interroget, cur ipſi tam firmiter aſſeverent ſtirpem Solomonis in Ochoſia defeciſſe, nihil habent quod ſit admodum magni momenti. Nam quod quidam verba illa 2 Paral. 22, quod in domo Ochoſiæ non eſſent vires ad obtinendum regnum, ita accipi volunt, ac ſi dictum eſſet, non extitiſſe ullum ipſius filium qui regnum poſſet capere, hæc, inquam, iſtorum ejus loci interpretatio, nullo pacto ſuſtineri poteſt. Immo ex iſtis verbis contrarium elicitur, id eſt quod erant quidem filii, ſed propter ætatem infirmam imbeciles, atque inepti ad regnum obtinendum adverſus Athaliam ipſorum aviam, quæ illud omnino occupare voluit. Sed aliud quiddam eſt, quod aliquanto firmius videtur, ex quo iſti ſententiam ſuam confirmant, quod ſcilicet apud Philonem Judæum, virum doctiſſimum & rerum Judaicarum peritiſſimum, ſcriptum inveniatur, ſtirpem Salomonis in Ochoſia defeciſſe. Qua in re duo animadvertere oportet, quæ nobis dicenda ſunt pro tota reſponſione ad rationem iſtam, cum ipſum Philonis librum minime habeamus. Altera iſtarum rerum eſt, quod illi ipſi, qui teſtimonium hoc Philonis citant, fatentur, in Philone, quem ipſi vidiſſent, teſtimonium iſtud non extare; ſed illos qui ita ſtatuerunt, quod ſcilicet teſtimonium iſtud apud Philonem extet, auctoritatem ſecutos fuiſſe illius, qui ipſum Philonis librum edidit. Altera res conſideratione digna eſt, quod iſte libri illius editor, fuit Monachus quidam ordinis Dominicani, cujus nomen erat Johannes Annius Viterbienſis, qui floruit annis ab hinc circiter 140. Sciendum enim eſt virum iſtum, licet alioqui rerum antiquarum indefeſſum indagatorem, & merito, quod ad hanc partem literaturæ attinet, inter eruditiſſimos ac præſtantiſſimos numerandum, tamen quæcunque ejus rei fuerit cauſa, libros alios ejuſmodi veteres edidiſſe, qui à recentioribus multis, teſtimonio Joſephi & aliorum clariſſimorum ſcriptorum, magna ex parte adulterini eſſe convincuntur. Cujuſmodi eſt Beroſus Chaldæus, qui nunc in omnium fere manibus verſatur, & Metaſtenes Perſa, nec non Maneto Ægyptius. Ex quibus priores duo potiſſimum, præcipue vero Beroſus, ita ut illum ab Annio editum habemus, multis in locis minime cum eo conſentit, quod de eo nominatim apud Joſephum, ſi recte memini, in ejus libro adverſus Appionem Grammaticum, ſcriptum invenitur. Quare non videtur ullo pacto temere iſti teſtimonio Philonis, quod iſtos movit, fidem adhibendam eſſe; præſertim cum rem plane contrariam in ipſis ſacris libris ſcriptam habeamus. Opus eſt tamen interea ad rationes duas reſpondere, quas, ni fallor, Calvinus adfert, ad oſtendendum, quod Ochoſias nullum filium reliquerit, & quod Joas, qui in locum ejus poſt Athaliæ tyrannidem ſucceſſerit, non fuerit Ochoſiæ filius. Una ratio eſt, quod ſi Ochoſiæ filius fuiſſet: Athalia non curaſſet omni ſtudio ut illum interficeret, adeo ut neceſſe habuerit Jehoſabat, ipſius Ochoſiæ ſoror, illum occultare. Nam, inquit, multo melius ac tutius regnare potuiſſet Athalia ſub iſto prætextu, quod nepotis regnum adminiſtraret. Ad quam rationem ſic reſpondendum videtur. Primum, ex ipſa hiſtoria poſſe aperte intelligi, non Joam tantum fuiſſe Ochoſiæ filium, ſed alios plures. Dicitur enim ibi, tam cap. prædicto 11. 2. lib. Regum, quam cap. 22. 2. Paralipomenon, quod ſoror iſta Ochoſiæ furata fuerit Joas è medio filiorum regis, qui interficiebantur. Veriſimile eſt autem iſtum omnium minimum fuiſſe, & propterea non ab ipſo, ſed ab aliis ejus fratribus, qui jam grandiuſculi eſſent, initium factum eſſe occidendæ ſtirpis regiæ. Erat enim Ochoſias cum mortuus eſt annorum 41, ſiquidem cum ad regnum eſt evectus 40 annorum erat, regnavit autem in Juda annum unum. Ex quo intelligi poteſt, illum potuiſſe filios relinquere, qui jam grandiuſculi eſſent. Quapropter cum & plures eſſent, & maximus natu non plane infans, non videbat Athalia, quomodo regnum occupare poſſet, & plene dominari, niſi funditus ſtirpem regiam deleviſſet. Nam ſi majores tantum natu occidere voluiſſet, jam hoc ejus factum omnino impediturum fuiſſet, quominus admitteretur, ne illa nomine nepotis ſuperſtitis alicujus regnum adminiſtraret, nec potuiſſet ipſa ſub hoc prætextu jam populo imponere. Itaque neceſſe habuit, per apertiſſimam vim regnum invadere, quam dum exercet, &, ut ſcriptura loquitur, omne ſemen regium perdit, evaſit nihilominus,

amitæ

amitæ opera, Joas iſte, qui adhuc lactebat; ut ex eo poteſt intelligi, quod in hiſtoria dicitur, eum cum ipſius nutrice abſconditum fuiſſe à facie Athaliæ, atque ea ratione non fuiſſe interfectum.

Altera ratio Calvini eſt, quod nullo modo ſit veriſimile, Ochoſiæ filium iam diligenter potuiſſe occultari, quin diligentius ab Athalia conquireretur, & porro inveniretur. Atqui hæc ratio non minus locum habet, modo Joas ex ſtirpe regia fuerit, ad quem regni ſucceſſio poſt Ochoſiam pertineret. Nam Athaliæ eam penitus delere omnino propoſitum fuiſſe, ex ipſa Sacra Hiſtoria evidenter apparet. Sed non minus evidenter ex eadem hiſtoria, & ex ipſins Calvini, & aliorum quos ipſe ſequitur, confeſſione conſtat, Joam fuiſſe ex regia ſtirpe, ad quam regni ſucceſſio ſpectabat, cum diſerte hiſtoria illum ipſius Ochoſiæ filium nominet, quod ipſe Calvinus, & alii ob id factum eſſe volunt, quod is proximus ac legitimus in regno ſucceſſor Ochoſiæ eſſet. Qua de re ſupra à nobis ſatis diſputatum eſt. Non eſt igitur quod vereamur conſtanter affirmare, quemadmodum quidem plerique docti viri cenſere videntur, Solomonis ſtirpem minime in Ochoſia defeciſſe, & conſequenter conciliationem iſtam non eſſe admittendam, ut ſcilicet dicamus, non eſſe diſcordes Matthæum & Lucam in ſuis Chriſti genealogiis, quia Lucas, cum per Nathanum deducit genealogiam ſuam, naturalis propagationis rationem, habuerit, Matthæus vero dum per Solomonem idem facit, legalis.

Sed habet præterea ſententia iſta ac conciliatio plurimum difficultatis, & inter alias hanc, quod ab iſto Joas, quem volunt apud Lucam Simeonem vocari, uſque ad Selathielem generationes numerantur plures una, quam ſint illæ quæ extant apud Matthæum, illis numeratis quos ipſe prætermiſit. In hoc enim alioqui omnes conſentire videntur, quod is, qui apud Matthæum & Lucam Salathiel vocatur, ſit unus & idem homo; id certum eſt, illos, qui conciliationem iſtam, quam nos minime approbamus, ſequuntur, pro certo iſtud habere ac ſtatuere. Quinimmo ſatis apparet hanc fuiſſe cauſam potiſſimam, cur ipſi poſt iſtud Philonis teſtimonium ſententiam iſtam amplexi fuerint. Animadvertens autem unus ex illis id, quod diximus de majore numero generationum, ait, in Matthæi genealogia, quemadmodum Ochoſias, Amaſias, & Aſarias adduntur ab omnibus, ſic præterea poſt Joſiam non tantum Joachim, quod à pleriſque ſit, addendum eſſe; ſed etiam ante Joachim Jeochanam, qui fuit primogenitus Joſiæ, eique primus in regno ſucceſſit. Atqui hoc nihil eſt, cum tertia iſta conciliatio omnino ferat, unam perpetuo naturalis propagationis rationem habuiſſe, ita ut neceſſe ſit Melchi à Luca nominatum, quem, ſecundum conciliationem iſtam, eundem eſſe oporteret cum Joachim apud Matthæum, ab Addi, qui idem cum Joachaſo iſto eſſet, vere generatum fuiſſe, & ſic Joachimum fuiſſe Joachaſi filium, cum tamen certum ſit, non filium fuiſſe ſed fratrem ex eodem patre Joſia natum, quod quam ſit veriſimile, cum Joachim qui poſt ipſum numerandus eſſet, non ipſius filius, ut verba Matthæi ferunt in aliis quos enumerat, ſed frater fuerit, viris cordatis judicandum relinquo. Sed jam ad reliqua, quæ ad iſtam tertiam conciliationem examinandam pertinent, explicanda accedo. Animadvertendum enim eſt eos, qui tertiam iſtam conciliationem amplectuntur, quamvis in eo diverſe ſentiant, quod quidam exiſtimant à Luca deſcribi genealogiam Mariæ, non autem Joſephi, quidam vero ſentiunt, non minus à Luca quam à Matthæo Joſephi genealogiam deſcribi, tamen in eo utrique conveniunt, ut dicant, eos omnes, qui poſt Joram in Matthæo habentur, uſque ad Salathielem quamvis ſingulos aliis nominibus nominatos quam apud Lucam, tamen eſſe eoſdem una cum iis, qui ab ipſo Luca nominantur, à Simeone ſurſum verſum uſque ad Salathielem. Nam qui cenſent Joſephi genealogiam ab utroque deſcribi, ii neceſſe habent contendere, non modo hos, ſed omnes uſque ad genealogiæ finem eoſdem eſſe; quemadmodum rurſus qui volunt à Luca Mariæ genealogiam deſcribi, neceſſe habent contendere, non omnes eſſe eoſdem. Repetendum autem hic illud eſt, quod ſupra docuimus, eos, qui putant Oſiam à Matthæo nominatum, eundem eſſe cum Ochoſia, & ita tres qui eo in loco deſiderantur eſſe, Joam, Amaſiam, & Aſariam, non leviter falli. Nam Oſias iſte non Ochoſias eſt, ſed Aſarias, qui & Oſias nominatus eſt, ut patet ex lib. 4. Reg. cap. 15. Itaque qui deſunt apud Matthæum, non quidem tres iſti ſunt modo nominati, ſed Ochoſias, Joas, & Amaſias, quemadmodum ſupra alibi à nobis dictum eſt. Jam vero cum omnino neceſſe ſit, utroſcunque velimus ſequi qui iſtam tertiam conciliationem probant, ut poſt Joram, ut diximus, uſque ad Salathielem iidem ſint qui nominantur à Matthæo, cum totidem eorum qui ante Salathielem à Luca nominantur, apparet conciliationi iſti aliud, præter illa, quæ diximus, objici poſſe ſatis magni momenti. Nullo enim pacto veriſimile videtur, ut tot reges, inter quos non pauci præclariſſimi fuere, omnes aliis plane nominibus a Luca nominentur, quam ex ipſis Sacris Literis doceamur, quales ſunt Amaſias, Aſarias, Ezechias, Joſias, quorum nomina & fama, præſertim vero Ezechiæ & Joſiæ, ſummam celebritatem habent; adeo ut nimium abſurdum videatur, tantos reges tamque celebres, &, quod caput eſt, valde pios, nominibus obſcuris quibuſdam & incognitis, ac de quibus nihil aliud prorſus alibi conſtet, à Luca nominatos fuiſſe. Quæ una ratio apud me tanti eſt ponderis, ut, etiamſi nihil aliud præterea haberemus, quod iſti tertiæ conciliationi objiceremus, vel ob hoc ſolum eam penitus rejiciendam eſſe arbitraturus eſſem. Cauſa potiſſima, ut antea dictum eſt, hujus ſententiæ, quod iſti iidem ſint apud Lucam qui apud Matthæum, fuerunt nomina Salathielis & Zorobabelis, qui omnino judicati ſunt propter eadem nomina, iidem etiam eſſe apud utrumque Euangeliſtam, quod nos tamen minus verum eſſe credimus. Qua de re aliquid apertius explicabimus mox in ſecunda conciliatione, quam nobis probari præter alias diximus, tractanda & explicanda. Non exiſtimo autem iſtius diverſitatis, quam eſſe diximus inter utroſque iſtos tertiæ conciliationis aſſertores, ullam aliam cauſam fuiſſe, niſi quod quibuſdam nimis durum viſum eſt, nullum prorſus nomen uſque ad genealogiæ finem, à loco illo quem diximus, apud utrumque Euangeliſtam idem eſſe. Quam abſurditatem ut vitarent quidam, propterea noluerunt à Luca, quemadmodum à Matthæo, Joſephi, ſed Mariæ genealogiam deſcribi. Atqui mirum eſt cur iſti, etiamſi non tot nominum, tamen multorum & quidem præſtantiſſimorum virorum, perpetuam diverſitatem nihili fecerint, neque abſurdam eſſe, ut debebant, omnino ſtatuerint. Adde, quod iſtorum ſententia, de genealogia Mariæ à Luca deſcripta, aliis rationibus evincitur eſſe falſa, quemadmodum ſuperius à nobis demonſtratum fuit. Non eſt igitur ut ullo modo putemus, tertiam iſtam conciliationem, quæ tota eo continetur quod in Ochozia ſtirps Salomonis defecerit, & ſic à Matthæo legalis propagationis habita fuerit ratio, à Luca vero naturalis, ullo modo ſuſtineri poſſe.

Ad reliquam igitur conciliationem, quam ſecundo loco ab initio recenſuimus, deveniendum eſt. Dicimus igitur nobis valde probari, quod in ipſa tantum Joſephi perſona Matthæus naturalem filiationem ipſius Joſephi, Lucas vero legalem ſecutus fuerit. In eo tantum eſt difficultas, qua ratione explicanda ſit iſta legalis Joſephi filiatio. Duobus enim nec pluribus hactenus modis eam acceptam eſſe invenio, quod ſcilicet Joſephus vel ab Eli adoptatus fuerit, vel ejus filius dicatur, quamvis naturalem patrem alium haberet, quia is naturalis pater ſemen ſuſcitaſſet, ut ſcriptura loqui conſuevit, ipſi Eli. Quod Joſephus ab Eli adoptatus fuerit, cenſuit, ut ſupra indicavimus,

Augu-

Auguſtinus, nec invenio adhuc qui ipſius ſententiam vel ſequatur, vel rationibus refellat. Nec mirum eſt, cum omnibus fere libris, ad hanc rem neceſſariis, deſtituar. Dicam tamen de ſententia iſta quid ſentiam. Illud autem eſt, eam mihi propterea non admodum probari, quia nec ullum vetus teſtimonium habet, & modus iſte faciendi ſibi filios per adoptionem, vix in Sacris Literis nominatur. Itaque exiſtimo alteram ſententiam multo probabiliorem eſſe, ut ſcilicet Joſephus propterea duos patres haberet, Jacobum & Eli, unde iſta diverſitas genealogiarum apud utrumque Euangeliſtam manaverit, quia Jacob à Salomone deſcendens ejus verus ac naturalis pater fuerit, Eli vero a Nathane, non minus quam Salomon Davidis filio, prognatus, ejus fuerit legalis pater; ut pote cujus ſemen Jacob ſuſcitaverit. Habet enim ſententia iſta primum à vetuſtate teſtimonium valde amplum. Nam apud Euſebium lib.1. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ cap.7. habemus ipſa verba deſcripta Aphricani vetuſtiſſimi & nobiliſſimi ſcriptoris, ex ipſius epiſtola quadam excerpta, quam ad Ariſtidem ſcripſerat de conciliatione Euangeliſtarum. Quorum verborum hæc ſumma eſt, quod antiqui tradidiſſent iſtud quod diximus, de duobus Joſephi patribus naturali & legali: idque hac ratione contigiſſe notatum poſteris reliquiſſent, quod ſcilicet Matthan, naturalis avus Joſephi, & Jacobi pater uxorem duxiſſet, cujus etiam nominis memoria manſerat, Eſta enim vocabatur, quam poſt mortem ipſius, Melchi pater Eli duxiſſet, ex eaque ipſum Eli progenuiſſet, unde fiebat, ut Jacob & Eli uterini fratres eſſent ex eadem matre nati. Contigit autem ut Heli, quamvis minor natu prior diem ſuum obiret, poſt cujus mortem Jacobus, quippe ejus frater, eam quæ Heli uxor fuerat, uxorem habuerit, eamque ad ſuſcitandum fratris ſemen duxerit. Ex quo ſecundo iſtius fœminæ matrimonio, primogenitus natus ſit Joſephus, qui, ex lege quæ habetur Deut.25. cap. in ſemine non Jacobi ſed Eli cenſeretur. Antequam vero, quæ poſſunt huic ſententiæ objici, commemorem atque refellam, illud animadvertendum eſt, unde poſſit fieri, quod in iſta hiſtoria duo viri reticentur, qui apud Lucam in genealogia illa habentur, in qua non Melchi, quemadmodum hiſtoria iſta fert, ſed Matthat dicitur eſſe avus Joſephi; nam Melchi apud Lucam, qui primo in illa genealogia nominatur, non quidem avus, ſed abavus Joſephi fuiſſe ponitur, interjectis inter Eli & Melchi, Matthat & Levi, quæ res poſſet falſitatis ſuſpectam alicui reddere iſtam ab Aphricano recitatam hiſtoriam. Sed non eſt veriſimile, eum, qui illam confingere voluiſſet, hac in re tam turpiter erraſſe, tamque ſupinum fuiſſe, ut id non animadverteret quod diximus. Quare cenſendum eſt, variaſſe tunc temporis exemplaria Euangelii Lucæ in loco iſto, & multa exemplaria fuiſſe, quæ iſtos duos Matthat & Levi, qui hodie in omnibus exemplaribus habentur, plane omitterent, & ſecundum exemplaria iſta hiſtoriam, ab Aphricano literis mandatam, proditam fuiſſe.

Videamus igitur, an aliquid ſolidius poſſit iſti ſententiæ objici. Illud autem videtur ejuſmodi eſſe, quod in lege illa Deuteronomii fratrum fit mentio qui ſimul habitent, atque, ut neceſſario inde colligi videtur, hæreditatem adhuc communem habeant, id quod de Jacob & Eli, qui tantum fratres uterini erant, & conſequenter communem eandem hæreditatem paternam non habebant, dici non poteſt. Præſertim cum alioqui ipſorum inter ſe cognatio, nimis è longinquo ſuam originem duceret, nempe à Davide rege. Cæteroquin enim facile reſponderi poteſt ad id, quod fratres ex eodem patre non eſſent. Primum enim ſcimus Hebraica phraſi, quemadmodum etiam apud alios id invaluit, eos nominari fratres, non tantum qui ex eodem patre ſint nati, ſed eos etiam qui ex eadem ſint conſanguinitate, quos, niſi nimis longinquo gradu inter ſe diſtent, nihil prohibet poſſe etiam hæreditatem communem habere, patrimonialem, inquam, hæreditatem, id eſt quæ ad genus & ſtirpem ipſorum patrum pertineat. Præterea ex hiſtoria libri Ruth manifeſte conſtat, legem illam Deuteronomii locum habuiſſe, etiam inter eos qui fratres non eſſent, modo ex eadem eſſent cognatione, & alter alteri omnium aliorum proximus. Dicitur enim ibi, in Ruth inquam hiſtoria, quod mortuo Elimelecho, & poſt ipſum ejus filio Machlone, qui Ruth vir fuerat, requiſitus eſt ab ipſa Ruth, docente ac monente ſocru Noemi, Boozus, ut vellet ipſam Ruth & bona quæ fuerant Machlonis & Elimelechi vendicare, ut pote qui ipſorum propinquus eſſet. Sciendum eſt enim, præter id quod in prædicto loco Deut. habetur, in Levitico cap: itidem 25. legem perſcriptam eſſe de vindicandis bonis à ſuo propinquo, & ex eadem familia nato, qui mortuus fuiſſet divenditis. Itaque in caſu prædicto hiſtoriæ Ruth, contingebat ut utraque lex locum habere poſſet, cum præter bona Elimelechi & ejus filii Machlonis, quæ divendita fuerant, ſupereſſet etiam ipſius Machlonis uxor, nempe Ruth cujus precibus Booz permotus dixit, ſe præſto eſſe, ut id faceret quod illa rogabat, ſed alium eſſe ſe propinquiorem ad quem id facere pertineret, qui ſi id recuſarat, tum demum ſe facturum. Quare juſſit Booz in porta ipſius oppidi, quod Bethlehem erat, conſiſtere iſtum propinquiorem ſe, qui illac tranſibat, ibique coram decem ſenioribus ipſius oppidi, re tota narrata, monuit iſtum ut vendicaret bona illa, & Ruth in uxorem duceret, id quod ille recuſavit facere, & ſic Booz ſecundum promiſſum ſuum id ipſum fecit, & tamen Booz non modo non fuerat frater, proprie loquendo, prioris mariti Ruth, ſed minus erat illi propinquus quam quidam alius, & tamen in ipſo locum habuit Lex non Levitici modo, verum etiam Deuteronomii, ipſumque Ruth duxiſſe uxorem ad ſuſcitandum ſemen Machloni priori ejus viro. Sic enim habent ipſius Boozi verba ad ſeniores illos: *Teſtes eſtis hodie, quod acquiſiverim omnia quæ fuerunt ipſius Elimelech, & omnia quæ fuerant ipſius Chilion & Machlon, de manu Noëmi. Sed & Ruth Moabitidem uxorem Machlonis acquiſivi mihi uxorem, ad ſuſcitandum nomen defuncti, in hæreditate ſua* &c. Ex quibus verbis aperte conſtat, in hoc caſu fuiſſe executioni mandatam illam Deuteromii legem, præſertim cum etiam in toto hoc negotio conficiendo, cum propinquior ille recuſaret id facere quod Booz fecit, ceremonia illa intervenerit detrahendi calceum, de qua diſerte præceptum eſt in prædicto Deut. loco. Et eſt præterea animadvertendum, quod propinquior ille propterea recuſavit id facere quod rogabatur, quia, inquit, *non poſſum redimere mihi ne fortè deleam hæreditatem meam.* Quorum verborum hic videtur eſſe omnino ſenſus, ſe nolle periculum ſubire, ne poſt mortem ſuam, nulla ipſius hæreditas nominaretur, ſed tantum prioris mariti, cui Ruth nupſerat; nam ſi ex ea unum tantum filium ſuſcepiſſet, is, vi prædictæ legis, non ipſius filius, ſed prioris mariti nominandus, totam ipſius hæreditatem, tam eam quam vendicaverat, quam eam quam antea habuerat, poſſediſſet, & ſic ipſius naturalis patris nomen poſt ipſius mortem abolitum fuiſſet, &, ut diximus, hinc factum eſt, ut is recuſaverit Ruth uxorem ducere. Ubi obiter notandum eſt, haberi iſthic locum, ubi manifeſte verbum *poſſe* ſignificat velle, ſeu, Non poſſum facere, idem eſt, quod, Non ſum facturus. Hoc autem monere voluimus propter loca non pauca, ubi ad eundem modum in Novo Teſtamento verbum *poſſe* accipiendum eſt, inter quæ ſunt celebria illa duo Rom.4. & Heb.11, in quorum priore ſcriptum eſt, *plene perſuaſum habens, eum quod promiſerat poſſe etiam facere.* Ubi ſine dubio *Poſſe etiam facere*, ſignificat, facturum etiam eſſe. In altero vero loco, ubi de eodem Abrahamo, de quo in iſto priore verba fiunt, ſcriptum eſt, *cum illud ſecum perpendiſſet, Deum, vel à mortuis excitare poſſe.* Quem locum nos, in noſtra Diſputatione de Jeſu Chriſto ſervatore, docuimus ita accipiendum eſſe,

ac ſi

acſi ſcriptum foret, Deum vel à mortuis ſuſcitaturum. Videmur objectioni quæ fiebat iſti ſecundæ conciliationi, quod ſcilicet Eli & Jacob non eſſent fratres conſanguinei, nec eandem hæreditatem patrimonialem haberent, feciſſe ſatis exemplo iſto ex hiſtoria Ruth. Sed remanet tamen difficultas alia, quam ſuperius attigimus, quod ſcilicet nimis longinquo gradu conſanguinitatis juncti eſſent iſti duo. Nec enim veriſimile videtur, ut ſolus Eli ex ſtirpe Nathanis cum mortuus eſt inveniretur, ita ut eo mortuo jam ſtirps illa penitus interiiſſet, ita ut nullus gradu agnationis propinquior ipſi Eli inveniretur, quam aliquis qui ex altero Davidis filio, nempe Solomone genus ſuum duceret, qualis Jacob erat, cujus ſcilicet eſſet ducta uxore Eli, ei ſemen ſuſcitare: eo conceſſo, quod ex prædicta hiſtoria Ruth probari omnino videtur, ſatis eſſe, ut is qui id facturus eſſet, propioquiſſimus omnium inveniretur. Non eſt, ioquam, veriſimile rem ita ſe habere, ob id quod diximus de tota Nathanis ſtirpe extincta, quod neceſſarium ad hoc fuiſſet. Nam, quod Jacob & Eli uterini fratres eſſent, quo & potiſſimum & ſolum videtur reſpicere Aphricanus, cum hiſtoriam illam expotuit, ut Euangeliſtas inter ſe coociliet, hoc noo videtur ad rem facere, cum fraternitas iſta, ut ita loquar, non pertineat ad agnationem & ad eandem patrimonialem hæreditatem: cujus rei potiſſima ratio haberi videtur, in illa Deut. lege. Immo hoc quod iſti fratres uterini fuiſſe dicantur, cum ad hoc probandum hiſtoria illa referatur, & qui ea utuntur, huc tantummodo reſpiciant, videtur falſitatis ſuſpectam reddere hiſtoriam iſtam, ſi, ut dictum eſt, ejuſmodi fraternitas nihil ad rem facit. Videtur enim aliquis id confinxiſſe, exiſtimans, cum Deut. lex de fratribus loquatur, ſatis fore, ſi hiſtoria narretur, ex qua conſtet iſtos duos fuiſſe fratres, ſi non ex eodem patre, ſaltem ex eadem matre. Immo legenti hiſtoriam iſtam apud Euſebium, ſatis conſtare videtur, eos, qui illa utuntur ad Euangeliſtas conciliandos, putaſſe neceſſarium fore, oſtendere, quod Eli & Jacob eſſent aliquomodo fratres: fratres inquam, eo ſenſu, quo appellatio iſta in uſu Latinæ linguæ eſt. Cum tamen ex eadem illa hiſtoria Ruth liquido appareat, id neceſſarium oon eſſe. Quid igitur ad hæc dicemus? Nempe cum aliunde conſtet, hiſtoriam iſtam, quod Jacob ea ducta quæ fuerat uxor Eli, ipſi Eli ſemen ſuſcitaverit, ab omni antiquitate communiter receptam fuiſſe, hinc concludi debere, vel Nathanis ſtirpem poſt Eli mortem omnino defeciſſe, vel uſu apud Judæos invaluiſſe, ut lex illa Deut. locum haberet etiam in fratribus uterinis, præſertim ſi contigiſſet, eam, quæ iſtorum mater fuiſſet, hæredem fuiſſe ſui patris; quemadmodum fieri facile poteſt, ut in ea, quæ uxor Eli fuerat, evenerit. Sed, ut diximus, ſatis per ſe veriſimile videtur, ut lex illa Moſis ad uterinos etiam fratres porrecta fuerit. Quod autem hiſtoria ab Aphricano relata, fuerit communiter recepta, indicant verba ipſa Euſebii in loco ſupra citato: eo præſertim addito, quod Aphricanus ea referenda teſtatur, ſic ſcilicet traditum à majoribus fuiſſe. Adde, quod auctor quæſtionum ad Orthodoxos, quæ falſo Juſtino inſcribuntur, id reſponſionibus ad quæſtiones 66 & 133, apertiſſime pro conceſſo ſumit, rem ita ſe habere, ut ſcilicet, Joſephus maritus Mariæ, propterea diceretur & eſſet ſecundum legem filius Eli, licet non ex ipſo revera natus, ſed ex alio patre, nempe quia is naturalis pater, ex ea quæ Eli uxor fuerat, illum genuiſſet, ita, inquam, hoc ſcriptor ille pro conceſſo ſumit, ut ſatis conſtet, tunc temporis, neminem inter eos qui Orthodoxi haberentur fuiſſe, qui id verum eſſe negaret. Quamvis autem ſcriptor iſte non tam aotiquus fuerit ot Juſtinus, cui opus illud inſcribitur, ſed duobus ſaltem poſt ſeculis, ut veriſimile eſt, floruerit, tamen non niſi vetuſtus author ac fide dignus hac in parte haberi poteſt & debet. Præterea Hieronymus, ut eum citat Sixtus Senenſis, in ſua Bibliotheca Sancta, lib. 7, hanc hiſtoriam veram eſſe credidit, & ſecundum eam in Matthæum ſcribens diverſitatem iſtam Genealogiæ Chriſti inter Euangeliſtas conciliavit. Accedit quod Auguſtinus eodem Sixto in eodem libro referente, cum prius, ut dictum eſt, ita conciliandos eſſe Euangeliſtas cenſeret, ut diceretur Eli fuiſſe pater adoptivus Joſephi, id quod apud ipſum Auguſtinum dicit Sixtus haberi lib. 2. cap. 3, de conſenſu Euangeliſtarum, poſtea tamen, cum in narrationem hiſtoriæ illius ab Aphricano relatæ incidiſſet, ſententiam mutaſſe videtur, & omoino iſti hiſtoriæ totus adhæſiſſe, ut legere eſt, eodem Sixto citante, apud ipſum Auguſtinum lib. 2. Retractationum cap. 7, Euſebius quoque, qui ſane vir magnus fuit, &, Aphricano excepto, iſtis omnibus antiquior, eandem iſtam hiſtoriam, dum eam ex Aphricano recitat, omnino etiam probat. Itaque ſatis habemus & autoritatum & rationum ad confirmandam hiſtoriam iſtam.

Sed tamen adhuc ad alia reſpondendum eſt, quæ poſſunt objici ei hiſtoriæ parti, quod & Eli & Jacob; uterque revera, quamvis ab eodem Davide prognatus, tamen alter quidem per Solomonem, alter vero per Nathanem progenitus fuerit. Primum enim valde videtur obſtare, quod tam in Genealogia Eli, quam in Genealogia Jacobi fit mentio Salathielis & Zorobabelis, hujus tanquam filii, illius vero ut patris, quemadmodum eadem plane ratione iidem, Salathiel & Zorobabel, nominantur in Genealogia Jacobi. Veriſimile eſt enim iſtos, eoſdem utrobique eſſe, quod nulla ratione fieri poteſt, ſi ex diverſis progenitoribus duæ iſtæ Genealogiæ deducuntur. Et ſane, ut antea monuimus, hæc videtur eſſe potiſſima cauſa, cur affirmatum ab aliis fuerit, Matthæum poſt Joram jam non veros & naturales deſcendentes Solomonis enumeraſſe, ſed qui tantum legales erant, id eſt, progeniti fuerant ex Nathanis ſtirpe, ad quam devoluta fuiſſet ſucceſſio regni, quæ iſtos legales deſcendentes Solomonis faciebat, ipſa videlicet, naturali Solomonis ſtirpe jam extincta. Sed nos jam ſatis demonſtravimus, totum hoc a veritate longe abhorrere. Quare, ad objectionem adverſus hanc ſecundam conciliationem, quam ſequimur, modo à nobis factam, reſpondendum eſt, nihil vetare quominus, etiamſi eadem ſint nomina utrobique apud Euangeliſtas patris & filii, tamen non eoſdem homines utrobique fuiſſe. Cum enim Salathiel & Zorobabel, præſertim vero Zorobabel, ex ſtirpe Solomonis, ut quidem nos cenſemus & ſcriptura abunde teſtatur, vere nati, inſignes admodum viri fuiſſent, nihil vetat in iis, qui ex ſtirpe Nathanis erant, ad tantorum virorum memoriam renovandam, eadem nomina aliis indita fuiſſe. Huc accedat, quod cum ex Hiſtoria Sacra lib. 1. Paral. cap. 3, aperte conſtet, Zorobabelem non fuiſſe revera Salathielis filium, ſed tantum nepotem ex Pedaja Salathielis filio ortum, nullo pacto eſt veriſimile, Lucam, qui nullam cauſam habebat, ne unum quidem ex tota illa Genealogia recitandi, Pedajam verum patrem illius Zorobabelis, qui à Matthæo commemoratur, reticuiſſe: ipſumque Zorobabelem filium feciſſe illius, cujus erat revera nepos. Nam ſi Matthæus id fecit, nihil plane eſt mirum, quia certiſſimum eſt, illum antea non paucos alios reticuiſſe, & non ſolum nepotem, ſed abnepotem etiam pro filio poſuiſſe, quemadmodum antea à nobis demonſtratum fuit, & ab omnibus eſt animadverſum. Voluit enim, ut dictum eſt, conſtare numerum illum, io tripartita illa ſua Genealogia ubique 14, generationum. Quare tantum abeſt, ut cenſere debeamus, tam apud Lucam quam apud Matthæum eoſdem eſſe iſtos Salathielem & Zorobabelem, ut potius, contrarium ex ipſamet ratione Genealogiæ ſcribendæ, quam uterque Euangeliſta ſecutus eſt, ſeparatim alter ab altero, colligi à nobis debeat. Nam diverſa iſta utriuſque Euangeliſtæ ratio, potuit etiam per ſe efficere, ut Matthæus, qui ſcilicet noo tam exacte hac in re verſari curavit, ut Lucas, ſatis habuerit,

quod

Digitized by Google

quod in ipſa Sacra Veteris Teſtamenti hiſtoria alicubi, & non ſemel Zorobabel Salathielis filius vocatus fuerit, ut ſupra a nobis indicatum fuit. Sequitur alia objectio, quod ſcilicet parum ſit veriſimile, quod eodem tempore in ſtirpe Nathanis multo plures generationes extiterint, quam in ſtirpe Solomonis. Incipiendo ab eo loco genealogiæ, poſt quem poſtea non apparet ullum in Solomonis ſtirpe, quæ in conciliatione iſta à Matthæo enumerata ponitur, prætermiſſum fuiſſe. Hæc objectio eſt ſatis levis. Primum propter id, quod etiamſi ea de re nihil alioqui conſtet, tamen veriſimile eſt, Matthæum, in tertia parte ſuæ Genealogiæ, ut conſtaret numerus ille 14 generationum, non paucos prætermiſiſſe. Deinde, & quidem multo firmius reſpondetur, nihil impedire, quin in duabus diverſis ſtirpibus eodem tempore, id eſt, per idem temporis ſpacium, generationum numerus ſit valde diſpar. Habemus hujuſce rei exemplum luculentiſſimum in ſtirpe Jagellonica, & Auſtriaca. A nato enim Vladiſlao Jagellone, uſque ad natum Sigiſmundum Auguſtum pronepotem ipſius, numerantur anni plus minus 163. at rurſus, à nato Maximiliano I. Imp. ad natum Philippum ſecundum Hiſpaniæ regem ejus ſimiliter pronepotem, non numerantur niſi anni circiter 70. Adeo, ut totidem generationes hic extiterint 70 tantum annorum ſpatio, quot ibi centum ſexaginta trium. Itaque nihil mirum videri debet, etiamſi nullus deſcendentium prætermiſſus fuiſſet à Matthæo ſtirpis Salomonicæ à jam dicto loco incipiendo, tamen non conveniret numerus iſtarum generationum, cum numero illarum ſtirpis Nathanicæ, à Luca deſcriptæ, eodem temporis ſpatio, ſed novem circiter generationibus minor eſſet. Quod nihil eſt, præ eo, quod evenire poſſe oſtendunt exempla à nobis modo allata: præſertim cum ſpatium ibi fere triplo longius fuerit, quam hic, in exemplis, inquam, iſtis quæ attulimus. Non eſt etiam reticendum id quod ſuperius attigimus, quod apud Matthæum poſt Zorobabelem nullus nominatus inveniatur, cujus nomen conveniat cum veris Zorobabelis deſcendentibus, enumeratis prædicto loco Par. libro. 1. cap. 3. Hoc enim omnino indicare videtur ſaltem poſt Zorobabelem, Matthæum non naturalem & veram Solomonicam ſtirpem enumeraſſe, ſed legalem fortaſſe aliquam, quæ eadem ſit cum ſtirpe Nathanica, quam Lucas enumeravit. Et quia ſuperius diximus, nobis veriſimilius videri, iſtos omnes binomines fuiſſe, quam quod Abiud, qui à Matthæo ponitur Zorobabelis filius, ab auctore libri Paral prætermiſſus fuerit, cum alterutra ex iſtis rationibus ſit objectio iſta diſſolvenda, liberum iis non obſtantibus quæ ſupra diximus, unicuique faciimus, quod quidem attinet ad ſententiam noſtram, utram velit iſtarum rationum ſequi: cum alioquin ex iis, quæ ante à nobis diſputata ſunt, & poſtea fortaſſe dicentur, ſatis conſtet, Matthæum veram & naturalem Solomonis ſtirpem in Genealogia Chriſti à ſe deſcripta ſecutum fuiſſe. Non reticebo etiam propter viri autoritatem, aliam objectionem, quæ fieri poſſe videatur conciliationi iſti, quam nos amplectimur. Auguſtinus enim lib. 2. Quæſt: Euangelicarum cap. 5. teſte eodem Sixto in loco ante indicato, quamvis nondum ſciret, Hiſtoriam de ratione, quomodo Eli legalis Joſephi pater fuerit, ab Aphricano fuiſſe tam luculenter deſcriptam, tamen noverat modum iſtum conciliandi Euangeliſtas, quippe qui ut paullo ante docuimus, in ipſa Eccleſia notus & receptus eſſet: ſed interim tamen eum non probabat, quia verba legis Deut. cap. 25 ubi dicitur, *Erit autem primogenitus quem pepererit, ſtabit nomine fratris ſui defuncti; ne deleatur nomen ejus ex Iſraële*, ita interpretabatur, ut voce nominis intelligeretur nomen quo defunctus vocabatur, nempe in caſu, de quo agimus, nomen Eli, ita ut ſecundum legem iſtam neceſſe fuiſſet, ut Jacobi filius naturalis, ex ea quæ uxor Eli fuerat natus, vocaretur Eli: quod cum non eveniſſet, quippe cum non Eli ſed Joſephus vocatur; cenſuit eo in loco Auguſtinus, rationem iſtam Euangeliſtas conciliandi rejiciendam eſſe. Sed poſtea rem melius conſiderans, vidit voce nominis iſtud minime ſignificari, ſed ea voce declarari debere, eum qui primogenitus ex matrimonio iſto fuiſſet, haberi & appellari filium ſimpliciter defuncti prioris, matris ſuæ mariti, & conſequenter, priorem iſtum maritum patrem ejus perpetuo nominandum. Hoc, inquam, Auguſtinus animadvertit, & ſeipſum corrigens ſcripſit eodem libro ſecundo Retractationum cap. 12.

Credimus abunde ſatis per nos reſponſum ad ea fuiſſe quæ videantur poſſe objici conciliationi iſti quam ipſi maxime probamus. Ubi illud etiam non videtur ad aliquam conciliationis iſtius confirmationem omittendum, quod præſtantiſſimi quidam viri attingunt. Illud eſt, quod Lucas non perinde ac Matthæus in ſua Genealogia exponenda uſus eſt generandi verbo, ſed tantum ait; Joſephi τοῦ Ἡλὶ id eſt ſimpliciter, *qui fuit Eli*, ut ſcilicet hac ratione poſſet patrem, quamvis non naturalem, eo in loco ponere, utrumque enim verum eſt, videlicet neque eum, cui ſemen ſuſcitatum fuerat, generaſſe illum, qui poſt ipſius mortem ex ejus uxore natus fuerit, & tamen iſtum ejus eſſe, & quidem ex legis decreto, filium. Eſt enim obiter hic monendum etiamſi Lucas in iſtis verbis filii nomen non poſuerit, tamen illud ex præcedentibus repetendum eſſe. Dixerat enim ante, *Erat autem Jeſus quaſi annorum* 30 *ut putabatur filius Joſephi.* Itaque cum poſtea ſubjicit ſtatim, *qui fuit Eli*, ſubaudiendum eſt ſine dubio *filius*. Quæ vox ab ipſo brevitatis & elegantiæ cauſſa, in tam longa generationum enumeratione conſulto ac merito fuit omiſſa. Quanquam nihil eſt opus repetitione iſta ex præcedentibus vocis *filius* in loco iſto, cum hæc phraſis exempli cauſſa, Joſephus Jacobi, ita per ſe prolata, ſignificet, tum apud prophanos, tum vero apud ipſos ſacros autores, Joſephum Jacobi eſſe filium. Habetis hujuſce rei exemplum in Euangelio, inter cætera in filiis Zebedæi Jacobo & Johanne Apoſtolis. Illi enim ſimpliciter vocantur alicubi Zebedæi, genitivo ſcilicet caſu, numeri ſingularis, hujus nominis Zebedæus, ut apparet de Jacobo cap. 10 Matthæi, & 1 ac 3 Marci. Hoc igitur in Sacris Literis ipſis receptiſſimum eſt, ut cum vir aliquis, ſeu mavis, homo aliquis maſculini generis, alicujus eſſe dicitur, is, cujus eſſe dicitur, ſit ejus pater. Quemadmodum in fœminis, is, cujus aliqua eſſe dicitur, ejus maritus eſt. Quod ſi ii, qui voluerunt dictum fuiſſe Joſephum Eli, hoc eſt Græce τοῦ Ἡλὶ, propterea quod Eli fuerit Joſephi ſocer, habuiſſent exemplum aliquod quo id confirmarent, tolerabilior eſſet ipſorum opinio. Sed nullum, ni fallor, habent. Inveni tantum quod Matthias Flaccius Illyricus, qui iſtius eſt opinionis, eſt ex numero illorum, qui quantumvis velint in Ochozia ſtirpem Solomonis defeciſſe, tamen nihilominus arbitrantur a Luca genealogiam non Joſephi ſed Mariæ deſcribi. Inveni, inquam, quod ibi vir iſte ob prædictam ſuam ſententiam ſtatuit dictum fuiſſe Joſephum eſſe τοῦ Ἡλὶ, quamvis Eli non pater, ſed ſocer Joſephi eſſet, motus exemplo quodam ex Actis Apoſtolorum petito, cap. 7. 16, ubi Stephanus vocat Hemor τοῦ Συχὲμ, cum tamen legatur. Sichem non fuiſſe patrem ſed filium Emor, ut habetur Gen. cap. 33. & Joſuæ cap. ultimo. Ex hoc enim Flaccius ſic infert: Quemadmodum in iſto loco Actorum Sichem genitivo caſu poſitum, non ſignificat, ut ſolet, patrem, ſed filium, ita & in loco apud Lucam cap. 3. non eſt mirum, ſi Eli generandi caſu poſitum, non patrem declaret, ſed ſocerum. Et ſane ante ipſum Illyricum fuerunt viri docti, qui in illo loco verborum Stephani cenſuerunt addendum verbis Græcis non filii, ut in vulgata editione legitur, ſed patris inter quos eſt is, qui in Biblius, quæ vulgo Vatabli dicuntur, eas annotationes fecit, aut collegit, quæ habentur in Novo Teſtamento, horumque ſententiam in ſua tranſlatione ſecutus eſt Beza. Verum nos aliter omnino ſentimus, cum habeamus pro ſignificatione

prorſus inuſitata, ut nomen generandi caſu poſitum, & ab alio nomine rectum, filium ſignificare poſſit. Nec credimus uſquam alibi ejuſmodi phraſim cum ſignificatione iſta reperiri. Sed quis hac ratione videretur, niſi aliud diceremus, argui Stephanus & Lucas falſitatis, cum, ut dictum eſt, conſtet, Sichem fuiſſe filium Emor, neceſſe eſt ut aliquid præteres dicamus & oſtendamus quomodo debeat locus accipi, & tam Stephanus quam Lucas à ſuſpicione falſitatis vindicari. Atque hac occaſione nobis oblata, cum mihi idem locus videatur aliquid falſi ad hiſtoriam pertinens continere, de hoc etiam agemus, quod ſuperius explicare omiſimus, cum nominatim de iis ageremus, quæ, quod attinet ad hiſtoriam, falſa videntur deprehendi in Novi Teſtamenti ſcriptis. Jam vero altera iſta, quæ in Stephani verbis falſitas eſſe videtur, hæc eſt, quod ait, patres Iſraelitarum tranſlatos fuiſſe ad Sichem, & poſitos in ſepulchro, quod emit Abraham precio argenti à filiis Emor. Nam certum eſt, ſive hoc de Jacobo intelligatur, ſive de filiis ejus Iſraelitarum patriarchis, non ita rem ſe habere. Nam Jscob quidem, ipſius ante mortem juſſu, tranſlatus fuit poſt mortem ex Ægypto, ſed in terram Chanaan, & ſic non in Sichem. Præterea, ſepulchrum in quo poſitus fuit, ab Abrahamo quidem ſuerat emptum, verum non à filiis Emor, ſed ab Ephrone Hittæo: quemadmodum de hiſce aperte conſtat Gen. 23. 49 & 50. Rurſus, ſi de filiis Jacobi ſit locus accipiendus, tunc invenimus quidem, quod Joſeph tranſlatus fuit poſt mortem in Sichem, ut legitur prædicto cap. ultimo libri Joſuæ. Et oſſa ipſius, quæ ex Ægypto Iſraelitæ in terram Chanaan tranſtulerant, ibi in Sichem, inquam, fuerunt ſepulta, & quidem in ſepulchro empto à filiis Emor ut habent Stephani verba, ſed quod tamen ab illlis non Abraham, ut verba ipſius habent, ſed Jacob emerat, quod apertum eſt & ex dicto loco libri Joſuæ, & ex altero à nobis antea citato cap. videlicet 33 Gen. Quocirca videtur vix poſſe inveniri via, quomodo falſitas aliqua, in iſta parte hiſtoriæ à Stephano recitata, non inveniatur. Primum igitur hac de re agemus, deinde de priore, quam commemoravimus, falſitate explicabimus.

Primo igitur loco dicimus una cum aliis doctis viris, præſertim vero cum Beza in ſuis annotationibus in locum iſtum, nihil cogere, ut Stephani verba referantur ad Jacobum, ſed ſatis ea vera eſſe, & videri debere, ſi referantur ad patres tantum Iſraelitarum. Et quamvis non poſſemus oſtendere alium ex patribus præter Joſephum in Sichem fuiſſe ſepultum, id tamen ſatis eſſe poſſet ad vindicanda à falſitate Stephani verba. Frequens eſt enim ſatis apud omnes probatos auctores, & apud ipſos ſcriptores figura ſynecdoche, adeo ut vera ſint verba illa, *patres noſtri qui tranſlati ſunt in Sichem &c.* quamvis plurali numero patres nominentur, modo unus ex patribus eo tranſlatus fuerit. Sed præterea, ut citatum inveni apud Bezsm, habemus Hieronymi teſtimonium, qui in Epitaphio Paulæ teſtatur, in Sichem fuiſſe ſepulchra aliorum Patriarcharum Jacobi filiorum, ſeque illa ſuis ipſius oculis vidiſſe. Quare etiamſi id in Sacris Literis ſcriptum non inveniatur, cum ex altera parte nihil, quod ei adverſetur, ubi ſcriptum deprehendatur; non eſt ullo modo abroganda fides tanto viro, & quod prudens ſciens tam aperte mentitus fuerit ſuſpicandum, quemadmodum vere mentitus fuiſſet, ſi nullius alterius præterquam Joſephi ex patribus illis oſſa in Sichem fuiſſent ſepulta. Ulterius autem progrediendo & ad id reſpondendo, quod objicitur, ſepulchrum iſtud in Sichem poſitum, non ab Abrahamo ſed à Jacobo emptum fuiſſe, dicimus dupliciter reſponderi poſſe. Primum hic potuiſſe evenire, id quod veriſimilimum eſſe ſupra oſtendimus, ut evenerit in loco Matthæi cap. 27, ubi Jeremiæ nomen legitur, cum tamen certum ſit verba Prophetæ illic citata non Jeremiæ eſſe ſed Zachariæ. Diximus enim plane eſſe veriſimile, ut à Matthæo nullum poſitum fuerit Prophetæ nomen, quod poſtea ſciolus aliquis in margine adſcripſerit, idque tandem irrepſerit, ut ſolet evenire, in ipſum contextum, quod ob quam cauſſam à ſciolo iſto factum eſſe potuerit, & Jeremiæ nomen Euangeliſtæ verbis additum ibidem explicuimus. Itaque & hic facile evenire potuit, ut in verbis Stephani a Luca ſcriptis ſimpliciter legeretur, *quod emit*, nullo addito expreſſe emptoris nomine, quod ſciolus aliquis ſupplere voluerit, & nomen Abrahami adſcripſerit, (cum ſubaudiendum tamen eſſet Jacobi nomen, ibidem paullo ante expreſſum,) propterea quod pro certo haberet, inter iſtos tranſlatos, ut ſepelirentur, Jacob eſſe numerandum, ut quidem ipſa Stephani verba ferre videntur. De Jacobo enim legerat iſte, eum ut ante diximus, & loca citavimus, fuiſſe poſitum poſt mortem ſuam in ſepulchro quod Abraham emerat. Nam quod ad alia iſte non animadverterit, quæ cum hoc non conveniunt, & ſunt in ipſis Stephani verbis contenta, nihil eſſet mirum. Nam qua audacia & incuria tentaſſet ſupplere verba Stephani, eadem fieri poteſt ut de quibuſdam Stephani verbis haud diligenter cogitaverit, neque quicquid ille ibi dixit, cum ipſa hiſtoria contulerit. Hæc nos dicimus ſupplendo, id quod à Beza hoc in loco eſt annotatum, quem hactenus tantum legimus auctorem hujus primæ reſponſionis. Alter porro modus reſpondendi eſt, quod nihil vetat, ipſius Abrahami nomine non quidem ipſum Abrahamum, ſed Jacobum ejus nepotem intelligi; hac nempe ratione, ut Abrahami nomine ſignificet Abrahami poſteros, & perinde ſit ac ſi ſcriptum fuiſſet, quod emerunt poſteri Abrahami, id quod verum eſſe deprehenditur, cum Jacob id fecerit. Nam quod nomine alicujus ejus poſteritas, ſeu aliquis ex ipſius poſteris intelligatur, hoc ſatis tritum eſt in Literis Sacris. Nam ſolum Iſraelis nomen hoc quod diximus comprobat. Nemo enim neſcit, nomen iſtud fuiſſe Jacobo Patriarchæ ab Angelo impoſitum, & tamen paſſim Iſraelis appellatione ſimplici, non modo ipſe Jacob, ſed ejus poſteritas, nulla ipſius Jacobi ratione tunc habita, niſi quatenus fuit autor poſteritatis ſuæ, ſignificata invenitur. Nomine etiam Davidis, non ipſummet Davidem, ſed vel poſteritatem ipſius, vel aliquem ex poſteris, ut Meſſiam, ſignificatum fuiſſe deprehendet, quiſquis legerit Jeremiæ caput 33. 17, & cap. 34 & 37 Ezechielis, nec non cap. 3 Oſeæ. Nam apud Jeremiam loco prædicto, Davidis nomine poſteritas Davidis ſignificata eſt: in reliquis vero locis Meſſias ſeu Chriſtus diſerte David vocatur. Sciendum eſt autem hanc falſitatis ſuſpicionem in nomine iſto Abraham, quod in illis Stephani verbis legitur, tanti fuiſſe apud aliquos momenti, ut dixerint, Stephanum quidem dixiſſe & Lucam ſcripſiſſe nomen Jacobi, non autem Abrahami, ſed poſtea neſcio quo pacto immutatum fuiſſe: quod tamen nobis probari non poteſt. Atque etiam ob ſimilem cauſam, cur iſtud nobis non probetur, cenſemus ſatius eſſe ſecundum modum objectioni iſti reſpondendi amplecti quem modo expoſuimus ac veriſimilum fecimus.

Jam igitur cenſemus, per ea quæ diximus ſatis factum eſſe prioris falſitatis ſuſpicioni. Nunc videndum eſt de altera, & quomodo potuerit Stephanus dicere, & Lucas ſcribere Emor Sichemi; cum tamen Sichem, ut phraſis omnino ferre videtur, non pater ſed filius Emori fuiſſe legatur. Dicimus igitur nihil incommodi eſſe, id quod ſane miramur, alios quos hactenus legimus non animadvertiſſe, ſi dicamus Emor fuiſſe, non tantum patrem Sichemi, ut ſcriptum extat, ſed etiam filium, filium inquam ejus, qui vocaretur eodem iſto nomine, quo ipſe vocavit filium ſuum, quamvis id ſcriptum nuſquam legatur: non enim omnia, quæ in Novo Teſtamento dicuntur, licet pertinentia ad Veteris Teſtamenti Hiſtoriam, quamvis veriſſima ſunt, in ipſis Veteris Teſtamenti libris, quos hodie habemus, conſignata leguntur. Qua de re ſupra à nobis ſatis diligenter ac copioſe pro præſente diſputatione diſputatum eſt. Quod ſi quis hanc ſententiam ſequi nolit,

nec ſatis habeat, ut credat, Emoris patrem Sichem nominatum fuiſſe, quod ita ipſius Stephani verba ferant, poterimus aliter etiam reſpondere, ac dicere, illud τοῦ συχὲμ non denotare nec patrem nec filium, ſed locum unde Emor eſſet. Sic enim ſimili loquendi modo invenimus, dictos viros Ninive Lucæ cap.11.32. pro eo quod eſt, viri Ninivitæ. Eſt enim ſine dubio vox Græca τοῦ iſto in loco Genitivi caſus. Sic etiam Judicum cap 8.5. ſcriptum invenitur; *Dixitque viris Suchot*: ubi ſimiliter nihil dubitandum eſt, quin vox Suchot ſit Genitivi caſus Conſtat autem idem iſto in loco, qui una cum præcedente apud Lucam multos alios ſibi ſimiles in Sacris Literis habent, eſſe viros Suchot, quod viros ex loco iſto ita nominato oriundos. Tremellius ac Junius ajunt poſſe ſubintelligi, non patrem aut filium ſed principem. Videtur enim probari poſſe ex hiſtoria ſacra, præſertim vero ex cap.34. Gen. Emor fuiſſe principem iſtius loci Sichem dicti. Quanquam ibi hoc diſerte non habetur, ſed tantum quod eſſet princeps loci illius. Aſſerunt enim iſti hanc phraſin ab Hebræis uſurpari, ut nomen quod ab alio regitur, ſi ſit nomen loci, indicet eum, qui nomine à quo regitur ſignificatus fuerit, principem eſſe loci eo nomine ſignificati quod regitur. Sed cum nullum exemplum hujuſce rei proferant, non audemus nos iſtam ſententiam & explicationem eorum amplecti: præſertim cum ipſimet, ſi quis eorum verba diligenter conſideret, aliud nihil audeant affirmare, niſi quod hæc conſtructio unius nominis ab altero recti, uſitata ſit apud Hebræos, quod nullum prorſus dubium habet; non autem uſitatum eſſe, ut in tali conſtructione nomen principis ſubaudiatur, qua de re hic agitur. Ex iſtis omnibus apparet, facile poſſe depelli à Stephano & Luca omnem ſuſpicionem falſitatis in toto iſto loco; exque eo nullo pacto, per ullam ſimilitudinem quæ hæc inter ſe habebant, poſſe probari, non longe eſſe à veriſimili, quod cum Lucas dixit, Ioſeph τοῦ Ἠλὶ intellexerit Joſephum Eli fuiſſe generum.

Jam igitur concludimus, ex commemoratis à nobis conciliationibus iſtarum duarum genealogiarum Chriſti quæ apud Matthæum & Lucam leguntur, eligendam eſſe eam, quæ ſtatuit, ab utroque quidem Euangeliſta genealogiam Joſephi mariti Mariæ matris Chriſti deſcriptam fuiſſe, ſed tamen à Matthæo per patrem naturalem dicti Joſephi, à Luca vero per patrem legalem. Quod quantum attinet ad legalem patrem, cum duobus modis præcipue id intelligi poſſit, vel ſcilicet, quod Joſephus filius fuerit ejus adoptivus, vel quod propterea fuerit filius, quia patri iſti ſuſcitatum in eo fuerit ſemen, libentius iſti ſecundo modo adhæremus, quam alteri: tum quia prior modus non adeo uſitatus erat, neque ita omnino filium alicujus quenquam faciebat, ut modus poſterior; tum vero quia poſterior modus, ut diximus, teſtimonium ſatis amplum ab Hiſtoria & Antiquitate habet, in ipſa Joſephi perſona, prior vero non habet. Sed nobis ſententiam iſtam ſequentibus, reſtat adhuc pertractandum tertium caput, quod fecimus, difficultatum, quæ in iſtis duabus genealogiis inveniuntur, & ex illis proficiſcuntur. Nempe, quod ſi verum eſt, Joſephi tantum genealogiam ab utroque Euangeliſta fuiſſe deſcriptam, & nullo modo ab utrovis eorum genealogiam Mariæ matris ejus, quemadmodum ſatis ſupra demonſtravimus, non apparet cur iſtud ab illis factum fuerit, niſi velimus adverſus id, quod uterque ipſorum aperte docet, ſtatuere, Chriſtum revera ex Joſepho natum fuiſſe. Id quod alioqui etiam videtur ex eo perſuaderi, quod diſerte Chriſtus ex ſemine Davidis natus fuiſſe dicitur, ut habetur 2 Tim. cap. 2. 8. & in initio Epiſtolæ ad Rom. Hæcque fuit potiſſima cauſſa, cur invaluerit apud pleroſque ea ſententia, quod à Luca Mariæ matris Jeſu genealogia fuerit tradita, ab eoque oſtenſum, eam, ex qua Chriſtus revera eſt natus, à Davide ortum ducere, unde merito concludi poſſit, ex ſemine Davidis Chriſtum eſſe natum; id quod de Genealogia; inquam, Mariæ à Luca deſcripta, cum multis aliis, quemadmodum & nobis, non probetur; hinc factum eſt ut fuerint, qui non veriti ſint affirmare, quicquid apud Lucam & Matthæum de conceptione ex Spiritu Sancto Domini Jeſu, in utero ipſius Mariæ legitur, adulterinum eſſe & adoititium, hodieque non pauci ſunt inter Germaniæ inferioris appellatos Anabaptiſtas, qui id aſſeverare pergunt. Alii vero, ad ſolvendam hanc difficultatem, dicunt, ſatis fuiſſe oſtendere, Joſephum ortum ſuum à Davide duxiſſe. Hinc enim ajunt ſequi, quod ſimiliter Maria uxor ejus ex eadem familia fuerit: de quibus duabus opinionibus, quid ſentiendum ſit poſtea clarius docebimus. Oportet autem prius ſtatuere, quid ſentiendum ſit de eo, an Chriſtus ex Joſepho natus fuerit nec ne. Quanquam enim hoc nullum habet dubium, niſi velimus iſtis adhærere, qui cenſent, eam partem Hiſtoriæ, quæ apud utrumque Euangeliſtam tradit, ſine conjunctione ulla Joſephi cum Maria, præter eam quæ ſimplex matrimonium neceſſario facit, Chriſtum conceptum & natum fuiſſe, eſſe adulterinam: tamen recte eſt ad veritatem melius noſcendam, alia etiam ratione, quid hac de re ſentiendum ſit, oſtendere. Quapropter dicimus ex uno illo loco Eſaiæ Prophetæ cap.7. à Matthæo in teſtimonium allato, ſi ea conſiderentur, quæ de eo loco agentes ſuperius ſatis prolixe diſputavimus, nullo modo negari poſſe, & eum locum prædictionem continuiſſe, & continere ejus, quod futurum fuerat in Chriſto, & conſequenter, Chriſtum ex virgine natum fuiſſe, cum aperte oſtenderimus, vocem illam Hebræam, quæ virgo ab ipſo Euangeliſta, & ante ipſum à 70 Interpretibus reddita eſt, vere virginem ſignificare, neceſſeque eſſe, ut id in loco iſto omnino ſignificet.

Veruntamen, ut totum hoc myſterium melius intelligamus, videndum eſt nihilominus, an abſolute neceſſe fuerit, ut Chriſtus ex virgine naſceretur, præter eam neceſſitatem, quæ inde oritur, quod Deus ante ſic ſtatuerat: quemadmodum ex prædicto Eſaiæ loco, ut à nobis factum eſt, penſitato atque explicato, abunde conſtat. Dicimus igitur, quicquid plerique contra ſentiant, nullam alioqui neceſſitatem fuiſſe, ut Chriſtus omnino ex virgine naſceretur, id quod nobis, qui ſcimus quæ ſit natura & eſſentia Chriſti, creditu non admodum difficile videtur. Sed neque iis videri deberet, qui, cujus eſſentiæ Chriſtus ſit ignorantes, præter humanam naturam, divinam aliquam ab humana plane diſtinctam in eo conſtituunt. Nihil enim divina iſta natura impedire ſua vi, citra Dei conſilium, potuiſſet, ne Chriſtus alioqui ſecundum carnem ita naſceretur, ut alii homines naſcuntur. Neque enim nativitas iſta revera ac proprie ad naturam ejuſmodi divinam pertinere poterat, aut illam ullo modo attingere, remanente perpetuo ipſa divina natura intacta & libera ab omni imperfectione naturæ humanæ, quæ illi fuiſſet juncta, quantumvis humana iſta natura conſueta ratione producta fuiſſet. Nam ſi quis dicat; ſi Chriſtus ex Joſepho, & ſic ex ſemine viri natus eſſet, futurum fuiſſe ut peccatum originale, quod vocant, haberet, quæ res ut in filio Dei inveniretur, qui ab omni prorſus labe debuit eſſe immunis, nimis abſurdum atque adeo impoſſibile videri debeat; dicimus ſententiam iſtam de labe originalis peccati, quæ trahatur ex eo, quod quis ex Adamo per virile ſemen propagatus fuerit, ita expoſitam & intellectam, ut labem dicatur propterea is contrahere, qui eo modo ſit natus, labem inquam ſpiritualem, & quæ ipſum peccato penitus obſtrictum faciat, ut hic intelligere eſt neceſſe, vanam eſſe, & nullo divinorum oraculorum teſtimonio ſuffultam: cum, ut alibi à nobis oſtenſum fuit, & ſi in iſtis perrexerimus tradendis, quæ hactenus tradidimus, poſtea ſuo loco aperte oſtendetur; aliud nihil, ipſum per ſe ex Adamo prognatum eſſe, ſecum mali afferat quam reatum mortis, ita ut is, qui ita natus fuerit, mori omnino neceſſe habeat, niſi ſingulari Dei gratia à tali reatu abſolvatur. Arqui nemo

eſt, qui id poſſit aut ullo modo debeat affirmare, ipſum Jeſum Chriſtum morti neceſſario non fuiſſe obnoxium natura ſua, immo neceſſe eſt fateri, Chriſtum à nobis hac in parte nihil diverſum fuiſſe, & propterea ſi aliqua ratione de eo dici poſſit, eum non fuiſſe morti neceſſario ſubjectum, oportere eum id ex Dei gratia habuiſſe, quemadmodum & de nobis cenſendum eſt dici aliquomodo poſſe; quemadmodum late docuimus in diſputatione noſtra cum Franciſco Puccio de primi hominis mortalitate. Adde, quod ſi velimus, quemadmodum fere omnes, præter eos Anabaptiſtas qui Menonitæ vocantur, qui non aliter ſentire videntur, Chriſtum videlicet ex ſubſtantia Mariæ matris ſuæ aliquid traxiſſe, immo naturam ſuam humanam, non alia ratione, quam alii homines ex ea habuiſſe, immo, ut multi ſentiunt, multo magis à matre ſua traxiſſe quam quilibet noſtrum traxerit & trahat, neceſſarium eſt fateri, eum nihilominus, ut ex virili ſemine natus non fuerit, ex Adamo tamen fuiſſe prognatum, & ex ejus ſemine ortum: ac propterea non minus quam nos ex Adamo, quidquid labis trahitur ſimiliter traxiſſe. Apparet igitur, ni fallimur, ſecluſa Dei ordinatione ac voluntate, quæ fuit, ut Chriſtus ex virgine naſceretur, ut ita fieret, alioqui nihil coëgiſſe, nihilque aut incommodi aut abſurdi in eo futurum fuiſſe, ut ipſe Dei filius & Chriſtus ejus ex virili ſemine, ſi ita Deo placuiſſet, natus foret. Quare ſi ſententiam illorum nihilominus deteſtandam eſſe, & nos una cum aliis profitemur, qui volunt, eum ex ipſo Joſepho natum eſſe, non ob id deteſtamur, quod hic aliquid blaſphemi inveniatur, ſi rem ipſam per ſe tantummodo conſideremus, ſed quia opinione iſta fit, ut in dubium revocentur ea, quæ à Matthæo & Luca, de Chriſto, ad reliqua ejus vitæ pertinentia ſcripta ſunt, adque mortem, & exitum, & exaltationem ipſius ſunt ſcripta, & breviter nihil firmi nobis relinquatur in ipſorum hiſtoriis. Nullum enim indicium habemus, quod ea, quæ uterque ſcripſit de Chriſto ex virgine nato, vel potius ſcripſiſſe affirmantur, ſuſpecta eſſe debeant. Neque enim ullus codex, ullum exemplar invenitur, quod parte iſta hiſtoriæ apud utrumvis eorum careat, nec ullius antiqui & probati ſcriptoris teſtimonium extat, quod illam nobis ſuſpectam reddat. Sunt igitur omnes iſti, qui nihilominus partem iſtam utriuſque hiſtoriæ tam audacter rejiciunt, merito ac maxime culpandi; qui debuerant, ſi interim intelligere non poterant, vel quomodo Chriſtus ex ſemine Davidis natus eſſet, vel cur uterque Euangeliſta Joſephi Genealogiam deſcripſiſſet, debuerant inquam fateri ignorantiam ſuam, Deumque rogare, ut ſi id ad ejus gloriam pertineret, vellet eos ex his difficultatibus exolvere. Iſtis igitur jam miſſis à nobis factis, videamus quid ſentiendum ſit de altera illa ſententia, quod, ſi Joſephus ex ſemine Davidis natus eſſe oſtenditur, ſatis hoc ſit ad probandum, quod Maria uxor ejus ſimiliter ex Davide fuerit prognata, & conſequenter ad oſtendendum, quomodo Chriſtus, quamvis non ex Joſepho, ſed ex ipſa ſola natus, ex ſemine tamen Davidis natus fuerit. Inquiunt igitur iſti, unam quamque mulierem debuiſſe nubere alicui ex familia patris ſui, atque ita neceſſe fuiſſe, ut Maria eſſet ex familia Davidis, cum Joſephus cui nupſerat ejus familiæ eſſet: ad idque probandum citant poſtremum caput Libri Numerorum 36 ubi ſcriptum eſt, quod cum quidam ex tribu Manaſſe filias tantum reliquiſſet, quibus, ex voluntate Moſis Deique ipſius, adjudicata fuerat paterna hæreditas, adierunt quidam ex præcipuis illius tribus ad Moſen, & rogarunt ne permitteret, ut iſtæ puellæ alicui nuberent extra tribum ipſorum, ne videlicet, cum jam cœpta eſſet dividi terra illa, à Deo promiſſa, inter 12 illas tribus, & ſingulæ tribus ſuam propriam portionem à cæteris diſtinctam habituræ eſſent, confunderentur portiones iſtæ, ſi bona unius tribus ad alteram transferrentur: quod ſine dubio factum fuiſſet, ſi puellæ iſtæ hæredes alicui ex alia tribu quam Manaſſis nupſiſſent. Aſſenſus eſt Moſes, & ſtatuit ut ſic fieret, ut iſti petierant. Unde factum eſt ut puellæ iſtæ nupſerint filiis patruorum ſuorum, quæ res fuit cauſſa & eſt, ut multi hoc, quod Moſes tunc ſtatuit, atque, ut ibi habetur, voluit perpetuum eſſe, arbitrati fuerint ita eſſe accipiendum, ac ſi Moſes ſtatuiſſet, ut, quemadmodum tunc factum eſt, unaquæque puella alicui ex ſua paterna familia nuberet. Ubi tamen in eo manifeſte errarunt, quod ad omnes filias Iſraelis id pertinere voluerunt, quod Moſes diſerte de filiabus hæredibus ſanxit.

Jam vero quod ad illud pertinet, ut filiæ Iſraelis, de quibus iſto in loco agitur, nubere deberent alicui ex familia ſua paterna: quamvis id nullo pacto ita ſe habeat: ſed tantummodo juſſæ fuerint nubere alicui ex paterna tribu, videntur tamen Tremellius & Junius, id verum eſſe ſenſiſſe: cum in ſua translatione verſiculo 12. Hebraica verba ad hunc modum verterunt. *Fuitque poſſeſſio earum, conjuncta tribui ac familiæ paternæ earum.* Nam tamerſi verum eſt, ut antea diximus, id factum fuiſſe in eo caſu qui ibi recitatur, quod iſta verba ſignificant, ut ſcilicet puellæ iſtæ nupſerint, non tantum in tribu, ſed, etiam in famiba paterna ſua: tamen id caſu, ut ſupra indicavimus, factum eſt, non autem quia Moſis decretum aliud ferret, quam ut nuberent in tribu ſua paterna. Nec ſane quidquam aliud viri illi ex tribu Manaſſis à Moſe petierunt. Propterea etiam, neque in ipſis verbis Hebraicis habetur conjunctio illa. Eam enim Tremellius ac Junius de ſuo addiderunt, & locus ita legi debet, *Fuitque poſſeſſio earum conjuncta tribui familiæ paterne earum.* Quæ verba, ſine conjunctione illa, aliud nihil ſignificant, niſi habitam fuiſſe rationem, ut bona illa remanerent in tribu illa paterna. Poterant autem duo iſti, alioquin eruditiſſimi, & ſane oculati admodum viri, animadvertere, ſimiliter ſupra verſ. 8 mentionem fieri & tribus & familiæ, cum ea tamen ſignificatione, ut tribus tantum ratio haberetur. Nam & ipſi ibi in translatione ſua verba Hebraica ſic reddiderunt, *Alicui è familia tribus ſuæ paternæ nubito*: ubi, conjunctionem illam *ac*, fortaſſe libenter addidiſſent, ſed non potuerunt id facere, ut verſiculo 12 fecerunt. Nempe quia prædicto verſiculo 8 contra quam fiat verſiculo 12 familia prius nominatur, & poſtea tribus. Neque enim poterat ibi dici, *Alicui è familia ac tribu ſua paterna.* Supervacaneum enim eſt, ubi dixeris è familia paterna, addere etiam è tribu. Nemo enim tam fatuus eſt, qui neſciat eum, qui ſit ex eadem familia paterna, neceſſario quoque ex eadem tribu eſſe. Agnoſcendum eſt igitur Moſem eo in loco uſum fuiſſe hac phraſi, ut familiam quidem & tribum paternam ſimul nominaret; modo familiam modo tribum prius nominans, ut indicaret eum, cui nubere filia hæres debebat, debuiſſe eſſe ex aliqua familia tribus paternæ ſuæ, ſeu mavis, quod plane idem reipſa ſignificat, qui eſſet ex tribu paternæ ſuæ familiæ. Concludimus igitur, ex ſupradicto loco Numer. cap. 36. nullo modo poſſe colligi, quod expoſita ab Euangeliſtis genealogia Joſephi mariti Mariæ matris Chriſti, & oſtenſo, quod Joſeph ipſe eſſet ex familia Davidis, ſequatur, ſimul expoſitum, atque oſtenſum fuiſſe, Mariam ejus uxorem ex eadem familia fuiſſe, cum caput illud, ut diximus, non loquatur quidquam de eadem familia, ſed tantum de eadem tribu, quod attinet ad decretum ibi commemoratum, & ſi de eadem tamen familia loqueretur, non pertineat decretum iſtud niſi ad filias hæredes. Quod autem Maria mater Jeſu hæres fuiſſet, neque ab Euangeliſtis ullo modo indicatur, neque aliunde id ulla ratione conſtat. Cum tamen neceſſarium videatur, ſi Euangeliſtarum mens ea fuiſſet, ut ex eo, quod Joſeph è familia Davidis eſſe ab ipſis dictus fuiſſet, intelligeretur, Mariam quoque ex eadem familia fuiſſe prognatam, ut aliquid aperte indicarent de eo, quod hic omnino requireretur, Mariam ſcilicet fuiſſe hæredem.

Quid

Quid igitur dicemus? cum & impium, aut certe omnino rejiciendum videatur commentum illorum, qui exiſtimarunt, apud utrunque Euangeliſtam adulterinam eſſe eam partem Hiſtoriæ, quæ tradit Chriſtum ex Maria ſine viri conjunctione natum eſſe, nec ullo modo conſtet Mariam ex familia Davidis fuiſſe immo non deſint argumenta, ex quibus videatur poſſe concludi, eam neque ex iſta familia, neque ex tribu Juda fuiſſe ortam. Quæ hic commemorare, præſertim, cum ipſa, ut verum fateamur, parum firma nobis videantur, nihil eſt neceſſe. Quid inquam, dicemus? quam cauſſam afferre poterimus, cur Joſephi tantum Genealogia deſcripta ab utroque Euangeliſta fuerit, & quidem, ut nobis videtur, ab altero legalis, ab altero vero naturalis ejuſdem Joſephi propagatio; cum tamen interim certum ſit, natum eſſe Chriſtum, cujus ratione Joſephi genealogia deſcribitur, ex matre tantum Maria ſine Joſephi ipſius conjunctione. Neceſſe eſt omnino aliquid aliud excogitare, ad difficultatem iſtam & ſcrupulum eximendum. Hinc factum eſt, ut quidam ætate noſtra (nam quod id ſuperioribus ſeculis excogitatum ab aliquo fuerit, non legi) dixerint, quamvis veriſſimum ſit, ut Euangeliſtæ ambo iſti teſtantur, Chriſtum, ſine conjunctione Joſephi cum Maria matre ipſius, natum fuiſſe; non tamen hinc ſequi, ne ex ſemine quidem ipſius Joſephi fuiſſe natum. Ajunt enim nihil impedire, quominus ſine conjunctione ulla Joſephi cum Maria, potuerit Chriſtus ita DEO operante, nihilominus ex Joſephi ſemine concipi ac naſci, & propterea, quia ita factum fuerit, ajunt ipſi tam diligentem fuiſſe utrumque Euangeliſtam in genealogia Joſephi deſcribenda, adduntque neceſſario ita ſentiendum eſſe: alioqui nulla ratione oſtendi poterit, quomodo Chriſtus ex Davidis ſemine fuerit natus, cum tamen id ſacra oracula abunde teſtentur. Quamquam vero hæc iſtorum opinio, & abſurda alioqui, & indigna quodammodo ipſo DEO videatur, tamen negari non poteſt, quin, hac ratione ei dubitationi videatur occurri, quam poſtremo commemoravimus, de Chriſto nato ex ſemine Davidis. Nam quod ad illud attinet, quod uterque Euangeliſta tradit, è Spiritu Sancto conceptum & natum Chriſtum fuiſſe, non videtur omnino cum iſtorum opinione pugnare; qui volunt propterea è Spiritu Sancto conceptum & natum fuiſſe, licet ex Joſephi ſemine conceptus & natus fuerit, quia nihilominus ea in re Spiritus Sancti opera intervenerit, nulla videlicet interveniente virili conjunctione. Verumtamen, quibuſdam omiſſis, quæ dici poſſent adverſus iſta, pro iſtorum opinione diſputata, ſatis eſſe volumus in præſentia oſtendere, iſtam opinionem, quam nos plane rejicimus, quantumvis vera eſſet, non tamen tollere difficultatem propoſitam, de ratione cur Euangeliſtæ noſtri tam accurate Joſephi genealogiam nobis tradiderint. Nam ſi id feciſſent propter id, quod iſta opinione continetur, ſine ullo dubio id aliquomodo indicaſſent. Verum non modo id non fecerunt, neque ullum indicium nobis dederunt quod aliqua ratione Spiritus Sancti ope ex Joſephi ſemine natus fuerit Chriſtus, ſed contra ea dixerunt, ex quibus contrarium videatur omnino debere colligi, prout unicuique totam hiſtoriam apud utrumque legenti conſtare poteſt. Et profecto eventus ipſe id verum eſſe oſtendit quod diximus, cum omnes fere ex ipſorum Euangeliſtarum Hiſtoria collegerint, atque intellexerint, Chriſtum nequaquam ex Joſephi ſemine fuiſſe ortum. Itaque opinione iſtorum exploſa, jam tandem tentemus, an aliquid invenire poſſimus, quod difficultatem, de qua agimus omnino tollat. Non eſt autem ut admodum in hac re quærenda laboremus, cum non pauci præſtantiſſimi viri, quid ſentiendum ſit, ſcriptum reliquerint. Inter quos præcipue videtur mihi commemorandus ſcriptor quidam, de quo ſuperius mentionem fecimus, ad aliud propoſitum duo ipſius loca citando, quæ huc maxime pertinent. Is eſt auctor Reſponſionum ad Orthodoxos, quæ Juſtini nomen inſcriptum habent, cum tamen nullo modo opus illud Juſtini eſſe poſſit, ut ſuperius, ni fallor, docuimus. Jam ſcriptor iſte, in ante citatis Reſponſionibus ad quæſtionem 66. & 133. hanc difficultatem attingens, de qua hic agimus, ait; Propterea Chriſtum dici Joſephi filium, quia ſit filius ejus uxoris, & non ex alio ullo viro natus. Inquit enim; Quocunque modo Deo placeat alicui dare filium, ſive per ipſius cum uxore conjunctionem, ſive minus, jam eum cenſendum eſſe revera filium ejus. Ubi autem nullus alius pater nominari ulla ratione poteſt, certum eſſe videtur, quod ex aliqua muliere natus ejus ſit filius, cujus ea eſt uxor, cum vir & uxor cenſeantur eſſe unum corpus & una caro, quemadmodum ſcriptura loquitur. Ad cujus rei confirmationem, & ſimul ad declarationem aliquorum teſtimoniorum, de Jeſu Chriſti ex Davide prognatione, conſiderandum diligenter eſt, quod uterus ſeu venter uxoris, ipſius mariti uterus ſeu venter dicitur; ſuntque hujuſce rei teſtimonia non pauca in Vetere Teſtamento. Sed nos uno capite 28 Deuter. erimus contenti; ubi verſiculo 4, 11, 18, & 53 habetur diſerte hæc phraſis, cum Moſes cum viris Iſraelitis loqueretur, *Fructus ventris* ſive *uteri tui*, pro eo quod eſt filius, ſeu filii tui: ut expreſſe, præter rationem ipſam quæ ubique id docet, prædicto verſiculo 53 explicatum habemus. Si igitur uterus, ſeu venter uxoris, ipſius mariti uterus ac venter eſſe cenſetur, ſequitur neceſſario, ut quidquid ibi conceptum, quidquid inde natum fuerit, modo ne alius quiſpiam ejus conceptionis & ortus auctor dici ullo modo queat, ad ipſum maritum pertinere. Propterea Pſal. 132. ſcriptum eſt, Deum juraſſe Davidi, quod è fructu ventris ejus ſeſſurus eſſet aliquis in ejus ſolio, qui locus, ſine ulla dubitatione, ad Chriſtum pertinet; id quod & ipſi Judæi, facile concedunt intelligentes tamen Chriſti nomine non Jeſum Nazarænum, ſed alium quempiam ab ipſis adhuc expectatum: & Petrus Apoſtolus aperte docet, cap. 2 Actorum Apoſtolicorum verſu 30: quamvis, ut mox dicemus, ille paulo aliter verba ipſius Pſalmi citare videatur, quam in ipſo Pſalmo leguntur. Prius enim dicendum eſt, conſiderandum omnino eſſe, quomodo loquutus fuerit Spiritus Sanctus in Pſalmo illo, inquiens, Ex fructu ventris Davidis, ut ſcilicet, propter ea, quæ modo dicebamus, ſatis indicaretur, fore, ſi ex muliere aliqua, quæ ad aliquem ex familia Davidis pertineret, id eſt ejus uxor eſſet, naſceretur Chriſtus. Irenæus certe lib. 3. cap. 27. multum ponderis in eo ponit, quod in prædicto Pſalmo minime fuerit dictum, ex fructu lumborum Davidis, ſed, ex fructu ventris Davidis, ut oſtenderetur inquit, eo in loco, de ortu non ex viro, ſed ex muliere verba fieri. Quanquam, niſi fallor, & ſi recte memini, ipſa Irenæi verba indicant, ita ille rem intelligebat, ut Maria ipſa mater Jeſu eſſet ex familia Davidis, & propterea ejus uterus, Davidis uterus dici poſſet. Non autem ut nos cenſemus, & ſine dubio verum eſt, quia Maria uxor alicujus ex familia Davidis fuerit.

Sed interim tamen animadvertendum eſt, quod Petrus ſupra dicto loco Actorum Apoſtolicorum 2 cap. cum, mentionem facit illius divini jurisjurandi, de quo prædicto Pſal. 132 clarum teſtimonium habetur, non ait, *de fructu ventris ejus*, id eſt, ventris Davidis, ſed *de fructu lumbi ejus*, ita ut videatur vana conſideratio iſta, quod venter Davidis in eo jurejurando fuerit commemoratus: præſertim ſi addatur id quod Irenæus commemorat, quod non ſit dictum de fructu lumbi. Apparet enim ex Petri verbis non minus iſto in loco dici poſſe *de fructu lumbi*, quam *de fructu ventris*: etiamſi in Pſalmo ſit ventris tantum diſerta mentio. Et ſane mirum videtur quod Irenæus ſcriptor non minus diligens quam eruditus, verba iſta Petri non obſervarit. Immo omnino ſtatuendum eſt, quod is locum optime inſpexerit, & aliter legerit, atque hodie in exemplaribus omnibus, tam Græcis quam

Latinis legatur. Cujus etiam rei habemus ſatis apertum indicium in editione Syriaca. Ibi enim nulla penitus mentio lumbi fit, ſed tantum ventris. Ubi obiter (quod tamen ad rem noſtram aliquomodo pertinet) notandum eſt, in eadem Syriaca editione deſiderari verba illa, *ſecundum carnem*, quæ in codicibus tam Græcis quam Latinis leguntur. Et certe cum verba iſta non habeantur in Pſalmo ipſo, neque etiam in alio quodam loco, ad quem Petrus ſimiliter reſpexiſſe affirmari poſſit, id eſt cap. 7. lib. 2 Samuelis, veriſimile omnino videtur, cum Petrus ipſum Dei jusjurandum & promiſſionem commemorat, non addidiſſe de ſuo duo iſta verba, quantumvis illa rectiſſime alioquin addi poſſint, atque adeo alibi reipſa addita inveniantur, ubi fit mentio de Chriſto ex Davidis ſemine, ſive ex Patribus Judæorum prognato, ſeu mavis ex ipſis Judæis, ut locis ſupra à nobis citatis ad Rom. cap. 1, & 9. Unde poteſt aliquis conjicere, propter teſtimonium Irenæi, & Syriacæ editionis, quemadmodum fortaſſe duo illa verba, *ſecundum carnem*, addititia ſunt, ſic non mirum videri debere, ſi aliqua mutatio iſto in loco Actorum Apoſtolicorum evenerit in voce *ventris*, pro qua ſubſtituta fuerit vox *lumbi*. Veruntamen, quia non libenter ſine neceſſitate nec ipſi recedimus, nec cuiquam ut recedat conſulimus, in locis Novi Teſtamenti à vulgata exemplarium Græcorum & Latinorum lectione, propterea videndum erit, quomodo pro re conſtanti poſito, quod in libro Actorum legi debeat *lumbi*: tamen nihilominus hoc nihil obſit ei rei quam jam conſtituimus, quod ſcilicet Chriſtus nullo modo ex ſemine, proprie loquendo, ipſius Joſephi ſit natus, & quod nulla veriſimilitudo appareat, quod Maria mater Jeſu ex ipſo Davide prognata fuerit: quod poſtremum propterea cummemoramus, quia, eo non obſtante quod Irenæus ſcripſit & paſſim traditur, non deſunt qui dicant, infantem, qui in utero matris concipitur, non ex ſemine viri tantum, ſed ex mulieris etiam ſemine ſimul concipi, in qua ſententia Medici vulgo eſſe videntur. Dicimus igitur, & ſic, quod hactenus diſerte non fecimus, ſimul explicabimus, quomodo intelligendum ſit, quod Chriſtus ex ſemine Davidis fuerit natus, dicimus inquam, ob id quod oſtendimus, dici merito poſſe, Chriſtum fuiſſe Joſephi filium, quamvis ex ipſius ſemine revera non ſit conceptus & natus, ob id videlicet tantum, quod Maria, ex qua vere natus eſt, ejus uxor fuerit, ſimiliter dici poſſe, Chriſtum ex ſemine Davidis, ſive ex lumbis Davidis fuiſſe ortum, quia Joſephus, cujus filius eſſe dicitur, revera ac proprie ſemen Davidis fuerit, & ex lumbis Davidis prognatus. Quanquam ſi quis velit Medicorum ſententiam, quam ante commemoravimus, amplecti, & omnino ſtatuere, id quod fortaſſe verius eſt, mulieris ſemen concurrere ad infantis conceptionem, ſeu mavis, ſine ſemine mulieris conceptionem iſtam non fieri, dici hic poteſt, non minus uxoris ſemen & lumbos, dici poſſe ſemen & lumbos mariti ejus, quam venter dicatur, quemadmodum ſuperius aperte docuimus. Non eſt tamen ſine conſideratione prætereundum, quod tametſi in Novo Teſtamento habeantur locutiones iſtæ *Ex ſemine*, &c, *E lumbis Davidis*, eæ tamen, ni fallor, non inveniuntur in ipſis divinis promiſſionibus Vetere Teſtamento contentis. Quare eo nihilominus redimus, ut una cum Irenæo moneamus, id non ſine myſterio factum eſſe, etiamſi, ut dictum fuit, in ipſa hujus rei cauſa aliquantum ab Irenæo diſſentimus. De loco Pſalmi 132, jam dictum eſt, quod ibi diſerte, non lumbi aut ſeminis ſed ventris fiat mentio. In loco porro 2 Sam. cap. 7, ſecundum veritatem Hebraicam, viſcerum diſerte mentio fit, quod non minus mulieri partum concipienti atque edenti, quam viro illum generanti convenit. Nec enim minus poteſt dici homo è viſceribus maternis, quam paternis extitiſſe. Jam alibi, ut apud Hieremiam cap. 23, & 33, ubi Chriſtus promittitur, & quidem, quanquam verba non ſic omnino ſonant, ex ipſo Davide, nulla fit mentio expreſſa ſeminis, ſeu lumbi Davidis, ſed tantum inquit Deus, *Suſcitabo Davidi ſemen*, ita ut nihil aliud requiratur, quam ut Chriſtus ad Davidem pertineat. Pertinere autem jam oſtendimus, cum docuimus quomodo filius Joſephi ſit, licet revera ab ipſo non generatus, cum Joſeph ab ipſo Davide prognatus fuerit: quæ quidem cauſa eſt, ut diximus, cur uterque Euangeliſta tam diligens fuerit in eo oſtendendo, ita ut, ſive naturalem ſive legalem ortum ipſius Joſephi ſpectemus, omnino appareat ipſum à Davide genus ſuum duxiſſe. Sed dicet interim aliquis, ſi nihil neceſſe erat, ſecluſa ipſius Dei voluntate atque decreto, ut Chriſtus è Spiritu Sancto conciperetur, cur tamen id factum eſt, atque hac ratione difficultatibus tota res involuta? Ad hoc dicimus, Deum hac ratiune duo efficere voluiſſe. Unum, oſtendere in Chriſti perſona non eſſe ſpectandum, ex cujus ſemine revera natus fuerit. Alterum, nobis ſpecimen quoddam exhibere ortus ac nativitatis noſtræ quatenus Chriſti ſumus, & ſic quatenus ſpiritualiter naſcimur; quemadmodum videmus ab Apoſtolis, præſertim Paulo & Petro, ea quæ pertinent ad veram mortem & reſurrectionem ipſius veri corporis Jeſu Chriſti, accommodari ad mortem ſpiritualem noſtram, qua mori peccato debemus, & ad reſurrectionem itidem ſpiritualem, qua renovamur ut in vitæ novitate ambulemus, ut habetur apud Paulum præcipue cap. 6, ad Romanos. Sed interim objiciet aliquis: Si Deus, ut primo loco dixiſti, oſtendere voluit, nihil eſſe curandum ex cujus ſemine revera Chriſtus natus fuerit, cur tamen adeo expreſſe promiſit, & ab ipſo promiſſum fuiſſe Apoſtoli commemorant, Chriſtum ex Davide prognatum iri? Adeò ut non modo non paucis in locis diſerte ſcriptum habeamus, iſtud ipſum quod dicimus, quemadmodum antea oſtenſum fuit, ſed etiam inveniamus ipſum Chriſtum, Davidem, non modo Davidis filium, fuiſſe appellatum. Nam de ipſo nomine Davidis, attulimus ſuperius ad aliud propoſitum locum Ezechiëlis, itidemque locum Oſeæ Prophetæ. Reſpondemus, id factum propterea fuiſſe, ut Judæi ſeu Iſraëlitæ, quibus Chriſtus ſeu Meſſias promittebatur, non haberent ullam excuſationem, ſi, cum exhibitus illis ſuo tempore fuiſſet Chriſtus, eum non agnoviſſent nec recepiſſent, quippe quod Deus ut promiſit ſic etiam effecit, ut Chriſtus ita natus fuerit, ut unus quiſque merito & exiſtimare & affirmare poſſit eum è Davide fuiſſe prognatum, & ſic non deeſſe illi hanc notam, quam illi Deus adhibere voluit, ob prædictam, ut diximus, cauſam, non autem quod alioqui quicquam neceſſe eſſet, ut Chriſtus ex Davide potius, quam ex alio quopiam à Davidis familia diſſito, ortum ſuum duceret. Immo ne neceſſe quidem erat, ut Chriſtus ex aliqua muliere, vel alia quavis ratione ex hominibus propagaretur: ſed tantum neceſſe erat, conſiderata ratione quomodo per Chriſtum Deus nos ſervare vellet, ut is revera eſſet homo. Ad hominem autem conſtituendum nihil neceſſe eſt, eum ex homine naſci, id quod tum experientia, tum ratio, & conſenſus prudentium virorum manifeſte docet. Nam quod attinet ad experientiam, videmus ac ſcimus omnes, Adamum patrem omnium hominum, veriſſimum hominem fuiſſe, & tamen is ex nullo homine prognatus fuerat, ſed ab ipſo Deo creatus. Quod vero attinet ad rationem & conſenſum virorum prudentium, ſcimus non minus ad hominis eſſentiam conſtituendam non requiri, ut is ex homine aliquo naſcatur; ſed ipſius eſſentiam eo conſtare ac contineri, quod ſit animal rationale, ſeu mavis, ſubſtantia ſenſu ac ratione prædita, ubi igitur mihi talem dederis, jam hominem veriſſimum habebo, etiamſi ex nullo homine prognatus fuerit. Quare, ut alia multa omittamus quæ dici tota hac de re poſſent, quippe quod ea, quæ dicta à nobis fuerunt, ſatis eſſe videantur, concludimus tandem, tertiam illam difficultatem, quæ oriebatur ex duabus illis Chriſti Genealogiis ab Euangeliſtis deſcriptis, nullius momenti eſſe, neque ob illam magis, quam ob duas alias priores, quicquam dubitandum eſſe de fide ipſorum Euangeliſtarum ac veritate, hac quidem in parte; unde ſimiliter concludimus jam nihil ſupereſſe, quod nobis perſuadere poſſit, ſcriptores Novi Teſtamenti

minus

Digitized by Google

minus veri aliquid ſcripſiſſe. Et ſic abſoluta tandem erit examinatio primæ cauſæ, cur fortaſſe quis ſcriptis Novi Teſtamenti fidem adhibendam non eſſe ſuſpicari poſſit, jamque ad ſecundam cauſam, Deo bene annuente, accedendum tandem nobis eſt. Tametſi non ignoramus alia multa, præter ea quæ à nobis commemorata ſunt, objici à nonnullis Novi Teſtamenti ſcriptis, potiſſimum vero ſcriptis Euangeliſtarum, ex quibus ſuſpicari merito quis poſſe videatur, ne hiſtoria in ipſis contenta non ſit vera, de quibus ſi voluiſſemus, ut quidem deceret, ea diligentia diſputare, qua de aliis multis quæ commemoravimus, diſputatum à nobis eſt, nimis multum temporis in ea re conſumere opus fuiſſet, propterea ſatius eſſe duximus, cum præſertim ex illis, quæ à nobis examinata ſunt, poſſit quilibet pius & cordatus homo conjicere atque intelligere, cujuſmodi ſint objectiones iſtæ quæ ſcriptis Novi Fœderis fiunt, exque à nobis dictis, fortaſſe per ſimilitudinem quandam, veram ſolutionem petere aliquarum ex iſtis objectionibus, quas non attigimus, ſatius, inquam, eſſe duximus, jam ulterius progredi, cum unicuique merito videri poſſit, nos nimis diu in tractanda hac prima cauſa verſatos fuiſſe.

Secunda igitur cauſa quam fecimus, ut merito videri queat alicui libro fidem adhibendam non eſſe, ea eſt, ſi de auctore ipſius libri minime conſtat. In qua cauſa examinanda, ejuſque examinatione ad rem noſtram accommodanda, duo nobis facienda ſunt. Primum, conſiderandum nobis eſt, quam vim cauſa iſta habeat & quanti momenti ea ſit. Deinde inquirendum, An illa in eo, de quo quærimus, locum nec ne habeat. Itaque quod ad illud attinet, quod priori loco propoſuimus, videtur omnino ignoratio auctoris alicujus libri impedire, quominus tali libro fides adhibeatur, ſive in rebus hiſtoricis, ſive in iis quæ ad doctrinam pertinent. Nam quod attinet ad hiſtoriam, certum eſt, potiſſimam cauſam, cur libro alicui, quidquid ſit narranti, ea in parte fides habeatur, eſſe, quod ejus ſcriptor recte noverit ea quæ ibi narrantur: vel quia ipſe præſens fuerit, vel quia ab iis, qui præſentes fuerunt, audierit, vel quacunque alia ratione ad veram notitiam & cognitionem ſuæ narrationis pervenerit. Atqui hoc nullo pacto ſciri à nobis poteſt, niſi ſimul ſciamus quiſnam fuerit ipſius libri ſcriptor; ad quod præterea neceſſe eſt ut ſciatur, an iſte talis homo fuerit, quem non ſit veriſimile ſcientem prudentem voluiſſe mentiri. Quod vero attinet ad ea quæ ad doctrinam ſpectant, non videtur poſſe negari, neceſſe eſſe, ſi ſcriptori alicui credendum à nobis ſit, ſcire, eum fuiſſe peritum ac doctum ejus ſive ſcientiæ, ſive artis, ſeu denique facultatis ad quam iſta referuntur. Verum hic quoque non apparet, quomodo poſſimus iſtud reſciſcere, ubi quiſnam fuerit ſcriptor iſte ignoraverimus. Verumtamen conſiderandum eſt cum ratione, tum experientia duce, quod, quamvis negari non poſſit, quin ignoratio iſta Scriptoris, poſſit ipſa per ſe iſta impedimenta afferre quæ commemoravimus, & propterea digna ſit, de qua à nobis diligenter quæratur, utrum ea in ſcriptis Novi Teſtamenti locum vel habeat, vel habere poſſe videatur: tamen ex altera parte facile fieri poteſt, ut digniſſimæ taleſque cauſæ adſint, cur alicui libro fides haberi queat, & porro debeat, etiamſi ejus ſcriptor plane ignoretur. Quicquid enim paullo ante diximus ſcitu neceſſarium eſſe, ad fidem libro alicui adhibendam, & videri haberi non poſſe, ſi ſcriptor libri ignoretur, id totum nihilominus ſciri à nobis poteſt, modo teſtimonia fide digna habeamus, vel quod ſcriptor ejuſmodi fuerit, quem non ſit veriſimile aut falſum fuiſſe, aut quemquam fallere voluiſſe: etiamſi alioqui ejus nomen ad notitiam noſtram non pervenerit: vel quod, quicumque tandem eum librum ſcripſerit, vera omnino ea ſint quæ in eo leguntur. Ratio enim apertiſſime dictat, ejuſmodi teſtimonia ſatis eſſe ad fidem libro alicui conciliandam, nihilominus ut ſcriptoris nomen ignoretur. Jam quod attinet ad experientiam, exemplis omiſſis librorum non ſacrorum, unde fortaſſis quædam illuſtria peti poſſint, plus ſatis exemplorum, eorumque valde illuſtrium habemus in ipſis libris ſacris. Sunt enim inter ſcripta Veteris Teſtamenti libri non pauci, & hiſtoriam, & doctrinam continentes, quibus ab omnibus veram divinarum rerum ſcientiam confitentibus, ſemper integra fides adhibita fuit, & quorum teſtimonio, ipſi Sacri Novi Fœderis ſcriptores, adeoque Chriſtiani omnes, uti non dubitant, quorum tamen quis fuerit auctor plane ignoratur. Et ne Judæi quidem ipſi, alioquin in ejuſmodi rebus curioſiſſimi, & tantum non ſuperſtitioſi, cum interim tamen iſtis ipſis ſcriptis ſummam perpetuo habuerint fidem, quinam ipſorum auctores fuerint, audent vel affirmare, vel in pleriſque dubitantes, ſaltem aſſerere. Ex horum autem librorum numero eſt liber Joſue, liber Judicum, libellus Ruth, duo libri Samuelis, duo libri Regum, & alii, quos ſilentio præterimus, libri tantum Jobi adhuc mentionem facientes, quippe qui valde inſignis liber ſit. Sive ipſam hiſtoriam ſpectes, ſive doctrinam multiplicem, non ſine prophetico alicubi ſpiritu, quæ in eo continetur: & tamen quis librum iſtum ſcripſerit, nullo modo certo unquam ſciri à quoquam potuit, & tamen non modo is liber ſummo communiter in pretio eſt, tum apud Judæos, tum apud Chriſtianos, & quantumvis difficilis atque obſcurus, eximiam atque irrefragabilem auctoritatem apud utroſque ſemper habuit, ſed etiam habet is liber comprobationem apertam ac manifeſtam in ipſis Sacris Novi Teſtamenti ſcriptis. Primum enim Paulus Apoſtolus priore Epiſtola ad Corinthios citat locum & verba tanquam divinitus ſcripta, auctore interim non nominato, quæ tamen non niſi in libro Jobi leguntur, nempe cap.5, & 13, ea verba ſunt de Deo ejuſmodi, *Qui comprehendit ſapientes in aſtutia eorum.* Ubi interea animadvertendum eſt, in vulgata Latina editione Paulini loci, non legi, ut in loco Jobi, *Qui comprehendit*; ſed, *comprehendam* Ex quo audacter pronunciare poſſe videmur, mendoſam eſſe vulgatam iſtam lectionem loci Paulini, præſertim cum ipſius nullum veſtigium inveniatur in Græcis codicibus, & ipſa Syriaca tranſlatio cum Græcis exemplaribus plane conſentiat, habens ut illa, *Qui comprehendit*, quemadmodum apud Jobum legitur. Ex quo apertius confirmatur omnino teſtimonium iſtud à Paulo citatum, ex illo Jobi loco petitum fuiſſe. Deinde vero Jacobus in Epiſtola ſua cap.5, non obſcure mentionem facit iſtius Jobi hiſtoriæ, ipſamque ut veriſſimam commemorat, inquiens: *Sufferentiam Jobi audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus eſt.* Ex quibus verbis apparet, illum Jobi hiſtoriam pro vere ſacra habere, & quæ ibi Deo tribuuntur, à ſe ut veriſſima ſic notatu digniſſima judicari. Apparet igitur fieri poſſe, ut libro alicui, res quantumvis magnas atque arduas, vel ad hiſtoriam, vel ad doctrinam continenti, merito poſſit fides à nobis haberi, atque adeo id facere debeamus, etiamſi ipſius auctor penitus ignoretur; quod expreſſe docere ac tradere hic voluimus, ut quemadmodum alibi fecimus, ita & hic rei ipſius veritatem aperire, quantum in nobis eſt, non negligamus. Non autem quia hac ratione difficultatem, quam nobis afferre hæc ſecunda cauſa poſſit, aliquomodo devitemus. Jam enim, Deo bene juvante, oſtenſuri ſumus, eam in pleriſque ac fere omnibus Novi Teſtamenti ſcriptis, nullum locum habere, & admodum evidenter conſtare, aut certe facile conjici poſſe ac ſtatui, quinam fuerint iſtorum ſcriptorum auctores. Ad illud igitur aggredientes, quod poſteriore loco in hac ſecunda cauſa nobis faciendum propoſuimus, quodque majoris momenti eſt, & proprium hujus loci ac diſputationis, dicimus, tantum abeſſe, ut de auctoribus librorum Novi Teſtamenti, de pleriſque, inquam, dubitari poſſit, quinam fuerint, & affirmari eorum nomina nobis certo nota non eſſe, ut nullus unquam

liber fortaſſe ſcriptus fuerit, de cujus auctore tam certo conſtet, quam de libris Teſtamenti Novi. Eſt ſiquidem talis, ut ſic dixerim, certitudo petenda potiſſimum ex rebus duabus. Una eſt, teſtimonium eorum, qui vel tunc temporis, vel paullo poſt vixerunt, cum liber ſcriptus fuit. Altera eſt, conſenſus hominum judicio præditorum, de eo quod liber continet aliquid ſtatuere valentium, conſenſus, inquam perpetuus ac diuturnus, quod libri auctor is fuerit, qui eſſe dicitur. Atqui utraque hæc res, ſine ullo dubio, apertius atque uberius locum habet in Novi Teſtamenti ſcriptis, quam in ullo alio libro vetere. Multa enim ſunt teſtimonia hominum, qui non longe ab ea ætate, immo etiam quidam eo ipſo tempore vixerunt, quo, ſi non omnis, pars tamen aliqua iſtorum ſcriptorum eſt edita, ex quibus ſatis conſtat, auctores eos fuiſſe ſcriptorum iſtorum, qui eſſe dicuntur, ut præcipue ex Ignatii Epiſtolis colligi poteſt. Quæ licet fortaſſe, ut ad noſtras manus pervenerunt, nonnullis in locis ſint contaminatæ: tamen ſatis conſtat, illas alioqui non eſſe adulterinas, maxima quidem ex parte. Verum Ignatius, Johannis Apoſtoli & Euangeliſtæ diſcipulus fuiſſe, conſtantiſſime à veteribus traditur, poſt ipſius vero Epiſtolas, habemus Juſtini, Irenæi, & Clementis Alexandrini opera, ex quibus teſtimonia ejuſmodi colligi poſſunt. Fuerunt autem tres iſti ſcriptores, eo ordine quo ipſos recenſuimus, alius poſt alium, non ita procul ab Apoſtolorum temporibus, ut multos alios omittamus pervetuſtos ſcriptores, ex quibus itidem talia teſtimonia peti queunt: ſunt enim ipſorum ſcripta, quæ ad manus noſtras pervenerunt, quamvis, ut ex multis indiciis conſtare poteſt, non plane adulterina, contaminatiora tamen etiam, quam eſſe diximus Ignatii Epiſtolas. Jam de communi conſenſu, eoque perpetuo ac diuturno, cordatorum ac peritorum hominum, quod auctores maximæ partis ac potiſſimæ Teſtamenti Novi ii ſint, qui eſſe hodieque creduntur, & qui à nobis ſupra in prima cauſa examinanda expoſiti ſunt, non eſt quod quiſquam, ne leviter quidem, dubitare poſſit: ut ſatis intelligere poterit, quiſquis libros veterum Chriſtianorum evolverit, & nominatim libros Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Euſebii, cognomento Pamphili, perveſtigaverit, ex quibus facile deprehendet, uſque ad ipſius ætatem, id eſt per ſpatium ducentorum & quinquaginta, atque eo plus, annorum, ex quo ſcripta Novi Fœderis edita fuerunt, ab iis, qui Chriſtianam religionem profitebantur, nihil dubitatum fuiſſe, quin quatuor Euangelia, Acta Apoſtolorum, Epiſtolæ Paulo inſcriptæ omnes, excepta illa una quæ eſt ad Hebræos, prior Petri Epiſtola, & prima Johannis, ab iis revera ſcriptæ fuerint, à quibus ſcriptæ eſſe feruntur, adeo, ut quamvis non deeſſent, qui Pauli Epiſtolas rejicerent, tamen non propter id rejicerent, quod ab ipſo Paulo Apoſtolo ſcriptas eſſe diffiterentur, immo ob hoc ipſum auderent id facere, quod Apoſtolus Paulus earum auctor eſſet. Ajebant enim, eum apoſtatam fuiſſe, & deſertorem divinæ legis, cui calumniæ obnoxium ab ipſo initio eum fuiſſe, non obſcure docet hiſtoria Actorum Apoſtolicorum. Extat autem teſtimonium iſtud, quod diximus, de Pauli Epiſtolas rejicientibus, apud Euſebium lib.3. cap.21. Atque hic obiter monemus, quia ſæpius ejuſdem Euſebii auctoritate deinceps nobis utendum erit, cum numerus capitum librorum ejus, hiſtoriæ Eccleſiaſticæ non idem ſit ubique in Latinis, quas habemus, ejus operis tranſlationibus, nec fortaſſe in editionibus Græcis, nos in citando ſequutos numerum ac diviſionem, quæ habetur in tranſlatione Johannis Chriſtophorſoni, quandoquidem eam nos tantum habemus, eaque una utimur. Idem porro quod apud Euſebium in prædicto loco legitur, habetur etiam apud Irenæum lib.1. cap.26.

Sed quia in Bibliotheca Sancta Sixti Senenſis lib.7, ex Auguſtino annotatum legimus id, quod indicat etiam ante Euſebii tempora fuiſſe celebres aliquot homines, qui de quibuſdam libris Teſtamenti Novi dubitarint, an ab iis fuerint ſcripti, quorum nomen in fronte gerunt, id quod videtur pugnare cum eo quod paullo ante aſſeruimus, aliquid, antequam ulterius progrediamur, ad hoc reſpondendum nobis eſſe cenſuimus. Sunt autem homines iſti celebres, quod diximus, ii, qui Manichæi vocati ſunt, quorum dux & auctor Manes ſeu Manichæus, ante Euſebii ætatem vixit, imperante (ut conjici poteſt) Diocletiano. Jam igitur reſpondemus, Manichæum iſtum, quamvis alioqui celebrem, vix numerari poſſe inter eos qui Chriſtianam religionem profiterentur, ut intelligi poteſt ex iis, quæ de eo memoriæ prodiderunt tum Euſebius lib. 7. cap. 25, tum vero Socrates lib.1. cap.17. Unde etiam facile eſt colligere, hominem iſtum, ſi quis contenderet illum omnino inter eos numerandum, qui Chriſti religionem profiterentur, de rebus talibus, id eſt, an eſſent vere auctores ſcriptorum Novi Fœderis illi qui eſſe perhibentur, nec cogitaſſe quidem; ſed de eo cogitare demum cœpiſſe eos, qui poſterioribus ætatibus ab eo denominabantur, quos, facile eſt conjicere, alias ac diverſas ab auctore iſto ſuo ſententias in religione ſequutos fuiſſe: atque ſaltem primum animadvertiſſe, non pauca ſcriptorum Novi Teſtamenti loca, ſuis ſententiis maxime adverſaria eſſe, & propterea, ut auctoritatem illorum minuerent, dicere cœpiſſe, non eos fuiſſe illorum ſcriptores, qui eſſe dicebantur. Quandoquidem alioquin de ipſorum ſcriptorum auctoritate dubitari à quoquam merito nihil poterat, quemadmodum à nobis in ſuperiore cauſa examinanda demonſtratum eſt. Mirum autem proculdubio omnibus videri debet, cum de libri alicujus auctore minime dubitari ſoleat, quin is ſit qui eſſe traditur, niſi aperta & valida aliqua ratio contrarium ſuadeat atque oſtendat, inveniri tamen homines, qui aut dubitent, aut etiam negent illos fuiſſe ſcriptores librorum Novi Teſtamenti, quorum nomina ipſi inſcripta gerunt; quamvis nullam, nec firmam, nec evidentem rationem adferre poſſint, cur id faciant. De iis, qui à Chriſtiana religione vel profeſſione vel animo ſunt alieni, ab eoque abhorrent, ut vitam & mores ſuos ex iſtorum librorum præſcripto componant, non adeo mirandum videtur; nec nos ſane cum ejuſmodi hominibus nunc rem habemus: ſed ſi id ab iis fiat, qui Chriſtianam religionem & verbis & corde profitentur, cum quibus ut ab initio præfati ſumus, in tota hac diſputatione nobis res eſt, id ſane valde mirum videri debet, cum, ut dictum fuit, ſi cauſæ conſiderentur, propter quas ſtatuendum ſit, auctorem alicujus libri ejuſque nomen certum eſſe, eæ potiſſimum; & multo uberius, quam in ullo alio libro, in Novi Fœderis ſcriptis locum omnino habeant. Sed dicet fortaſſe quiſpiam, tu ipſe tamen non videris diffiteri, quædam eſſe ſcripta Teſtamenti Novi, in quibus cauſæ iſtæ non habeant locum, ea videlicet quæ paullo ante, in iis recenſendis, ubi prædictæ cauſæ vigent, omiſiſti; nempe Epiſtolam ad Hebræos, Epiſtolam Jacobi, ſecundam Petri, ſecundam & tertiam Johannis, Epiſtolam Judæ, & Apocalypſin. Ad hoc primum dico, etiamſi concederem, iſtorum omnium ſcriptorum auctores eſſe incertos, ac proinde (quamvis ex hoc illud non ſequatur, ut ante docuimus) ipſorum auctoritatem ſimiliter eſſe incertam, id tamen non tam multum momenti haberet, ad quidquam de Chriſtianæ religionis dogmatis, nec ne ſtatuendum. Cum nihil ſit revera in ſcriptis iſtis, quod in reliquis, quæ multo plura ſunt, & de quorum auctoribus dubitari non poſſe docuimus, non ſimiliter inveniatur. Deinde dicimus, poſſe nos oſtendere, de bona ipſorum parte jam vix dubitari poſſe, ſi quis probabilitatem, ut hic fieri debet, ſequi velit, quinam fuerint ipſorum auctores. Non omittentes interim, quod modo indicavimus, non propterea auctoritatem detrahendam eſſe ulli ex ſcriptis iſtis, etiamſi eorum auctor neſciatur. Ut igitur hoc, quod nunc quodammodo propoſuimus, ſuo loco exequamur ac præſtemus, recte

erit,

erit, ut per ſingulos Novi Teſtamenti libros, eo ordine, quo illos diſpoſitos habemus, percurrentes, aliquid nominatim de certitudine authorum diſſeramus, & ad ea reſpondeamus, ſi qua ſunt quæ objiciantur, ad oſtendendum non eos eſſe auctores quibus inſcribuntur.

Primum igitur occurrit de Matthæi Euangelio, ſeu de eo Euangelio quod inſcribitur ſecundum Matthæum, videre, an aliquid afferatur ad probandum Matthæum Jeſu Chriſti Apoſtolum, non fuiſſe ſcriptorem illius hiſtoriæ. Antequam tamen aliud faciamus, repetendum hic eſt, cum agitur, an ſciatur nomen illius qui librum aliquem ſcripſit (de hac enim re in ſecunda cauſa, quam nunc tractamus, agitur) non eſſe intelligendum nominis voce ſeu appellatione ipſum nudum nomen, ſed perſonam ipſam, de qua dubitetur, an ipſa, an vero alius quiſpiam librum, de quo agitur, ſcripſerit, & propterea cum de ipſo Euangelio, quod Matthæo inſcribitur, quæſtio eſt, an vere iſtius ſcripti auctor ſciatur, non quæri ſimpliciter, an auctor Matthæus nominaretur, ſed, an auctor fuerit Matthæus ille, qui in numerum 12, Apoſtolorum à Chriſto fuit cooptatus. Jam quod Euangelium iſtud à Matthæo iſto minime fuerit ſcriptum, tria, ut quibuſdam placet, indicare videntur, iſti vero quidam, ut refert Sixtus Senenſis, non multo ante citato libro 7, ſuæ Bibliothecæ Sanctæ, partim fuerunt Manichæi, partim quidam noſtri ſæculi Anabaptiſtæ. Prima igitur ratio, quam prædicti afferunt, ad oſtendendum Matthæum Chriſti Apoſtolum, non fuiſſe ſcriptorem ejus libri, hæc eſt, quod in libello iſto cap.9, fit mentio diſerte ipſius Matthæi Apoſtoli, cum primum à Chriſto vocatus eſt, & ſe ſequi juſſus, ac poſtmodum Apoſtolus declaratus, fit inquam ipſius mentio, tanquam perſonæ diverſæ ab eo qui Euangelium iſtud ſcripſit; quippe qui tanquam tertia, ut loquuntur, perſona nominetur, nec dicatur, vocavit me nomine Matthæum, ut videretur debuiſſe ſcriptum eſſe, ſi ipſe Matthæus ſcriptum illud edidiſſet, ſed ſcriptum legatur; *Et cum tranſiret inde Jeſus, vidit hominem ſedentem in telonio, Matthæum nomine &c.* Nam quod quidam, ad hanc objectionem reſpondentes, ajunt, Johannem ſimiliter in ſuo Euangelio, de cujus auctore, & quin revera Johannes Apoſtolus ejus ſcripti auctor fuerit, nihil dubitatur, de ſeipſo, ut tertia perſona, loqui, ſeipſum non ſemel nominantem appellatione illa diſcipuli quem diligeret Jeſus, hoc non videtur ſatis eſſe, ad confirmandum, Matthæum ſimiliter potuiſſe de ſeipſo in tertia perſona ſcribere; immo exemplo iſto, ejus quod fecit Johannes Apoſtolus in ſua Euangelica hiſtoria, magis videtur confirmari objectio prædicta, indeque ſuaderi, Matthæum Apoſtolum non fuiſſe ſcriptorem Euangelii, quod ipſius eſſe creditur, cum veriſimile omnino ſit, ſi ſcriptor illius hiſtoriæ fuiſſet Matthæus ille à Chriſto vocatus, & in tertia perſona à ſcriptore nominatus, ſubjecturum alicubi poſtea ſcriptorem fuiſſe, iſtum, quamvis in tertia perſona nominatum, fuiſſe ejuſdem illius hiſtoriæ ſcriptorem. Nam Johannes id fecit. Cum enim, videlicet ut dictum eſt, non ſemel, antea ſeipſum in tertia perſona nominaſſet, antequam ſuæ ſcriptioni finem imponeret, ad ipſum finem declarare voluit, iſtum ipſum in tertia perſona nominatum, & diſcipulum quem Jeſus diligeret appellatum, fuiſſe ſcriptorem illius ipſius hiſtoriæ, inquiens cap. ultimo ℣ſ.24, *Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc, &c.* Alia igitur ratio quærenda eſt reſpondendi ad objectionem iſtam, Johannis Apoſtoli exemplo omiſſo, quod potius objectionem iſtam validiorem facit. Itaque dicendum eſt, mirum videri debere, quod quis iſta objectione uti auſus fuerit, cum, ut exempla non pauca prophanorum ſcriptorum indicare poſſunt, non infrequens res ſit, ut ſcriptor alicujus hiſtoriæ de ſeipſo, in ipſa hiſtoria tanquam de tertia perſona loquatur. Sed omiſſis ſcriptoribus prophanis, unus ſacer ſcriptor Moſes ſolus, pluſquam ſatis eſſe poteſt ac debet ad objectionem iſtam diluendam, ejuſque futilitatem oſtendendam, ut alios ſacros ſcriptores miſſos faciamus, de quibus partim plane conſtat, partim pro certo habetur, eos fuiſſe auctores ſcriptorum, in quibus de ſe, tanquam de tertia perſona loquuntur. Moſes certe millies in quinque illis libris, quos ipſe ſcripſit, præter primum, in quo ipſius, ut pote nondum nati, nulla fieri potuit mentio, de ſe ipſo mentionem facit, & ſemper ac perpetuo in tertia perſona. Nam ſi quis ſit fortaſſe, qui dubitet, an Moſes revera libros iſtos ſcripſerit, præter perpetuam ac conſtantiſſimam famam atque ſententiam, apud omnes cujuſcumque generis ſcriptores, qui teſtati ſunt Moſem ipſum illa ſcripſiſſe, probat id ipſum Chriſti inexpugnabilis auctoritas, cum alibi, tum cum Saducæis reſpondens de reſurrectione mortuorum, ait; *An non legiſtis in libro Moſis, ſuper rubum quomodo dixerit illi Deus &c*, ut habetur Marci cap.12.26: apparet enim evidentiſſime, Chriſtum ibi citare locum Exodi, qui eſt ſecundus ex illis quinque libris cap.3.℣ſ.6, & tamen videtis quod librum iſtum, librum Moſis appellat, quantumvis in eo ipſo loco, quem citat, Moſis mentio in tertia perſona fiat. Nam, ſi quis excipiat, potuiſſe librum Moſis, librum iſtum appellari à Chriſto, etiamſi Moſes ipſe illum non ſcripſerit, eam nimirum ob cauſam, quod in eo Moſis acta ſcripta leguntur, ne diutius in hac exceptione refellenda immoremur, legat iſte quid Lucas de hac eadem re ſcripſerit cap.20, ibi enim inveniet ℣ſ.37, ita ab ipſo Chriſtum loquentem inductum fuiſſe, *Quod vero reſurgant mortui, & Moſes oſtendit ſecus rubum, ſicut dicit &c.* Ecce Lucas diſerte facit Chriſtum affirmantem, ea, quæ in loco iſto Exodi ſcripta leguntur, & nominatim verba illa, nomine Dei ibi prolata, *Ego ſum Deus Abraham &c*, à Moſe dicta, id eſt ſcripta, ſeu ſcribendo relata fuiſſe. Solent igitur ſcriptores, ut diximus, tam prophani, quam ſacri, in hiſtoriis ſuis de ſeipſis, quatenus contingit ut ipſi ad hiſtoriam ipſam pertineant, in tertia perſona loqui, idque partim modeſtiæ cujuſdam cauſa, partim quia volunt hiſtorias ſuas ita legi, ac ſi à veritatis ore, ut ſic dixerim, illæ manarint, & propterea de iis quæ ſcribunt nihil dubitandum eſſet.

Abſoluta prima iſta objectione, ad ſecundam veniamus. Ea autem eſt; quod antiqui ſcriptores teſtantur, Matthæum Apoſtolum, Euangelium ſuum Hebraicis literis, Hebraicaque lingua ſcripſiſſe. Id enim primum antiquiſſimus ſcriptor Papias ſcriptum reliquit, quemadmodum teſtatur Euſebius hiſtoriæ Eccleſiaſticæ libro tertio cap. ultimo. Idem teſtatus eſt Irenæus lib. 3. cap. 1. Idem, ut aliorum teſtimonia non pauca ſilentio prætereamus, teſtatus eſt poſtremo Hieronymus, in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſticorum, qui etiam addit, iſtius Euangelii Hebraicè ſcripti exemplum, ſua ætate ſervatum fuiſſe in Cæſarienſi Bibliotheca, indeque ſe exemplum ſimile habuiſſe, quod ſi verum eſt, Matthæum Apoſtolum, ſuum Euangelium Hebraice ſcripſiſſe, videtur omnino ſtatuendum, iſtud, quod hodie Matthæo inſcriptum habemus, ab ipſo minime fuiſſe ſcriptum. Cum multa docere videantur, Euangelium iſtud noſtrum Græce ſcriptum fuiſſe, non autem ex Hebraico ſermone in Græcum tranſfuſum. Affert hujuſce rei indicia non pauca Matthias Flacius Illyricus, in præfatione ſua in idem Euangelium, quæ ſane magnam vim habere videntur, & partim etiam ab aliis ante ipſum conſiderata, & in medium allata fuerunt, inter ipſa vero illud videtur eſſe ſatis inſigne, quod Hebraica quædam verba ibi expoſita inveniuntur, ut capite 1 verbum Immanuel, cap.27, verba illa Chriſti cruci jam affixi; *Eli, Eli lama ſabathani.* Nam, inquiunt iſti, ſi Hebraice fuiſſet iſta hiſtoria ſcripta, nullo pacto fieri potuiſſet, ut iſta interpretatio Hebraicarum vocum in ipſa ſubjecta fuiſſet. Sed præter hoc, quod fortaſſe aliqua ratione dilui poteſt, id mihi potiſſimum conſideran-

Digitized by Google

derandum videtur, quod contrarium ſtatuere fortaſſe poſſumus ejus, quod Hieronymus in loco prædicto ſcribit, & affert ad probandum quod Euangelium iſtud Hebraice fuerit ſcriptum. Inquit enim hujuſce rei indicium eſſe, quod in eo citantur loca ex Vetere Teſtamento, quæ non habentur in Græca editione, ſed tantum apud Hebræos. Nam potius videtur ſtatuendum, ex citatione Veteris Teſtamenti agnoſci poſſe, Euangelium iſtud Hebraice non fuiſſe ſcriptum. Etenim ſine dubio, ſi Hebraice ſcriptum foret, quod potiſſimum propter Hebræos factum fuiſſet (ut quidem illi ipſi ajunt, qui Hebraice ſcriptum fuiſſe contendunt) non fuiſſent citata loca, niſi ut plane in ipſo Hebræo fonte leguntur: & tamen aliter factum videmus, ut cap 2, in citando loco Micheæ 5, ad probandum, quod Chriſtus in Bethleem naſciturus erat, *Et tu Bethleem &c.* Aliter enim habet locus iſte in ipſo Hebræo fonte, quam iſtic in Euangelio citatur. Capite etiam 21 ejuſdem Euangelii, citatur locus ex Zacharia cap.9, ſatis truncate, ut ita loquar, & quidem quibuſdam verbis omiſſis, quæ ad Chriſti præſtantiam plurimum pertinent, illa inquam, *juſtus & ſervator*, quæ in Hebræo habentur. Alia, quæ afferuntur ad probandum, Euangelium iſtud Græce ſcriptum fuiſſe, & ab aliis, potiſſimum vero, ut diximus, à Flaccio Illyrico colliguntur atque urgentur, non eſt cur nunc nos urgeamus, aut examinemus: poteſt unuſquiſque ipſe iſtos ſcriptores per ſe conſulere, quandoquidem noſtrum potius eſt oſtendere, quamvis concedamus, Euangelium iſtud noſtrum, quod Matthæo inſcriptum habemus, fuiſſe Græce ſcriptum, non tamen inde ſequi, hoc non illud fuiſſe quod Apoſtolus Matthæus ſcripſit, quippe ſcilicet, quod Euangelium ſuum non Græce ſed Hebraice ſcripſerit. Cum enim breviter oſtenſuri ſumus, eo non obſtante, quod ſcriptores à nobis paullo ante enumerati & indicati teſtantur, nullo pacto veriſimile videri, ut Matthæus Apoſtolus Euangelium ſuum Hebraice ſcripſerit, ſed omnino cenſendum eum id Græce ſcripſiſſe, idque illud ipſum eſſe, quod hodie una cum aliis Græce ſcriptum habemus.

Paucula quædam auctoris deſiderantur. Reliqua prorſus auctor non abſolvit.

F I N I S.

Digitized by Google

Pontificios ſua dogmata & ritus, Eccleſiæ auctoritate, minime tutari poſſe, & Quæſtionem de Eccleſia, quænam ſive apud quos ſit, non eſſe neceſſariam.

SOlent Pontificii, aut ſua ſponte, ut auctoritatem ſuis omnibus dogmatis & ritibus concilient: aut cum urgentur, ut teſtimonia proferant certa & indubitata, de veritate quorundam dogmatum, deque divina inſtitutione, quorundam rituum apud ipſos receptorum, & in Sacris Literis minime expreſſorum: aut denique cum reprehenduntur, quod dogmata quædam & ritus habeant, ipſis Sacris Literis repugnantes, huc tandem confugere, ut dicant, Eccleſiam errare non poſſe, apud ſe vero eſſe Eccleſiam. Huic rationi occurrendum eſt, cum negando propoſitionem, tum vero maxime aſſumptionem. Propoſitio enim iſta, Eccleſia errare non poteſt, non eſt abſolute vera, cum nihil vetet, Eccleſiam in quibuſdam errare, ut poſtea explicabimus. Aſſumptionem autem, quæ eſt, apud Pontificios eſſe Eccleſiam, Eccleſiam inquam Chriſti veram, & de qua propoſitio accipienda eſt, quomodo Pontificii probent, non inveniunt; id quod oſtendere in promptu eſt. Sed de propoſitione, ut decet, prius agamus.

Si intelligere velimus, ac penitus noſſe, an Eccleſia errare, nec ne poſſit, & quatenus: neceſſe eſt ſtatuere, quid Eccleſiæ nomine intelligamus, vel potius ipſi Adverſarii intelligant, intelligereve debeant, in iſta ipſorum ratiocinatione. Jam certum eſt, ipſos Eccleſiæ nomine intelligere, aut certe intelligere debere, cœtus omnes aſpectabiles eorum, qui ſalutarem doctrinam Chriſti tenent, ac profitentur, quos omnes cœtus ubilibet terrarum exiſtentes, tanquam unum cœtum conſiderant, atque accipiunt. Hanc Eccleſiæ appellationem & ſignificationem ipſi quoque admittimus, & frequenter eam in Sacris Literis inveniri agnoſcimus: tametſi aliam etiam iſtius nominis ſignificationem, in eiſdem Sacris Literis, inveniri affirmamus, quam Pontificii non agnoſcunt, ſed potius eam rident, ut ſcilicet Eccleſia ſignificet omnes, non profeſſione tantum, ſed ſimul etiam, reipſa Chriſti fideles, & revera pios, qui per univerſum orbem terrarum ſunt ſparſi, nec mortalium oculis, qui hominis cor inſpicere nequeunt, certo apparent, quam ob cauſam non poteſt hæc Eccleſiæ ſignificatio ad præſentem quæſtionem pertinere.

Cum igitur adverſarii dicunt, Eccleſiam errare non poſſe, intelligendum eſt, eos affirmare, cœtus omnes, vel univerſos aſpectabiles, in orbe terrarum exiſtentes, tanquam unum cœtum conſideratos & acceptos, qui ſalutarem Chriſti doctrinam tenent, ac profitentur, errare non poſſe. Hæc propoſitio, ſimpliciter, & abſolute accepta, non minus rejicienda eſt, quam admittenda, ſi ſecundum quid, & ſecundum potiorem partem accipiatur. Sicut enim nemini dubium eſſe poteſt, quin ubi ſalutaris Chriſti doctrina eſt, ibi in iis, quæ ad ſalutem æternam adipiſcendam ſcire ac ſtatuere ſit neceſſe, errari non poſſit; ſic certum eſſe debet, nihil prohibere, quominus ibidem errari queat, in aliis affirmandis, conſtituendiſve, quæ non ſunt hujus generis. Certe enim, ſine iſtorum cognitione, ſalutaris Chriſti doctrina conſiſtere poteſt. Ex quo conſequitur, permulta eſſe poſſe, ad ipſam Chriſtianam religionem aliquo modo pertinentia, tam in dogmatibus, quam in ritibus, de quorum veritate ac præſtantia, Eccleſiæ judicio ſtare nihil cogat, ut pote in quibus Eccleſia ipſa errare queat. Permulta ſiquidem tam dogmata, quam ritus eſſe poſſunt, quæ aliqua ratione ad Chriſti religionem ſpectent, nec tamen ad ſalutem æternam conſequendam quidquam de illis firmiter ſtatuere, ſit neceſſe. Hanc neceſſitatis & non neceſſitatis ad ſalutem diſtinctionem, tam in dogmatibus, quam in ritibus agnoſcunt paſſim Theologi ipſi Pontificii, tametſi multo plura neceſſaria ex utroque genere faciunt, quam facienda ſint, de quibus non eſt hic dicendi locus. Satis enim eſt oſtendiſſe non eſſe abſolute verum, Eccleſiam errare non poſſe.

Quod ſi fortaſſe adverſarii, Eccleſiæ nomine aliud quidpiam intelligunt, idque excellentius, quam ſint cœtus omnes hominum aſpectabiles, tanquam unus cœtus accepti ac conſiderati, qui per univerſum orbem, ſalutarem Jeſu Chriſti filii Dei doctrinam, tenent ac profitentur, cum dubium non ſit, quin ipſi, ut antea dictum eſt, Eccleſiam illam inaſpectabilem, quam ſoli vere pii homines, & Chriſto fidentes conſtituunt, minime agnoſcant, neceſſe eſt, hoc eſſe, ipſorum inventum ſacris teſtimoniis nullo modo conſentaneum. Cui tamen Eccleſiæ ab ipſis ſomniatæ (ſi modo aliam quandam, ea quam diximus, præſtantiorem, intelligunt) nihilo magis quam veræ, & à nobis commemoratæ, ut in iis, quæ ad ſalutem æternam conſequendam neceſſaria non ſunt, errare nequeat, à Deo conceſſum fuiſſe, non probabunt unquam. Nam ne ipſi quidem inaſpectabili illi Eccleſiæ, quæ vera eſt illa Chriſti ſponſa & corpus, cujus ipſe non voluntate modo, ac potentia ſive poteſtate, ſed omnino reipſa & actu ſervator eſt, quidquam amplius, quod huc pertinere queat, tribui invenies, quam, illam ab inferni poteſtate ſecuram eſſe; ex quo id tantum colligi poteſt, eam in iis, quæ ad ſalutem æternam conſequendam ſunt neceſſaria, minime errare. Nam iſtorum tantum, non aliorum ignoratio, inferni poteſtati, id eſt, æternæ morti homines obnoxios reddit. Sed jam de argumentationis aſſumptione videamus.

Affirmant igitur Pontificii, apud ſe eſſe veram Eccleſiam, quod perinde eſt, ac ſi dicerent, ſe tenere ac profiteri ſalutarem Chriſti doctrinam, quemadmodum intelligi poteſt ex iis, quæ in examinatione propoſitionis diximus. Hoc vero quomodo probabunt unquam, niſi prius oſtenderint, ſuam doctrinam cum divinis oraculis conſentire, & ſic ad examinationem Sacrarum Literarum deveniant, quam iſta ſua argumentatione ab Eccleſia ſumpta, ut declinent, potiſſimum curant. At ajunt ipſi, Eccleſiæ eſſe notas quaſdam, ex quibus ea facile agnoſci queat, nec opus eſſe ſe torquere, in examinandis in hunc finem Sacris Literis, quas facile ad ſuam quiſque ſententiam confirmandam quilibet homo non rudis, pertrahere poſſit: ſed præſtare ex notis iſtis perquirere Eccleſiam, eaque inventa ejus doctrinæ, ut pote ſalutari, acquieſcere. Ad hæc ita reſpondemus.

Primum dicimus, ex notis quibuſdam velle cognoſcere Eccleſiam, non autem ex eo, an habeat, profiteaturque doctrinam Chriſti ſalutarem, perinde eſſe, ac ſi quis hominem cognoſcere vellet, non ex eo, an ſit animal, ratione, ac mente præditum, ſed ex quibuſdam externis, & ad hominis eſſentiam ipſam conſtituendam minime pertinentibus. Et ſane, quemadmodum ridiculum eſſet, ſi quis, cum dubitaretur, an

quoddam

Digitized by Google

quoddam individuum (ut loquuntur) eſſet homo nec ne? ex externis quibuſdam quantumvis hominis propriis, id hominum eſſe, demonſtrare vellet, & interim adverſario oſtendenti, non eſſe id ratione & mente præditum, reſpondere negligeret: ſic ridiculum omnino eſt, cum Pontificii volunt ex iſtis Eccleſiæ notis demonſtrare apud ſe Eccleſiam eſſe, & interim reſpondere nobis negligunt, qui in promptu habemus oſtendere, ipſos Chriſti doctrinam ſalutarem non habere. Nam ſi vel unum aliquod dogma, vel ritum in rebus ad ſalutem æternam neceſſariis apud ipſos eſſe docuerimus divinis teſtimoniis contrarium, jam ſatis oſtenſum erit, eos Chriſti ſalutarem doctrinam minime habere, id autem & pridem abunde docuimus, & porro docere parati ſumus, non de uno tantum dogmate aut ritu, ſed de pluribus, immo de hoc ipſo ſæpe tunc agitur, cum ipſi hoc argumentum ab eo, quod Eccleſia errare nequeat petitum, proponunt atque inculcant. Eo enim, ut ab initio attigimus, tunc uti ſolent, cum aciem noſtrorum adverſus ſe argumentorum retundere volunt.

Deinde ad id, quod dicunt de Sacris Literis, quod facile ab unoquoque, qui rudis non ſit, ad ſuam ſententiam confirmandam pertrahi poſſint, reſpondemus, ſi ita res ſe haberet, nihil certi de iſtis Eccleſiæ notis ſtatui poſſe, cum ipſæ notæ, ſi certæ atque indubitatæ eſſe debent, ex divinis teſtimoniis petendæ ſint. Divina autem teſtimonia, de quibus omnes, qui Chriſtum profitemur, unanimiter conſentiamus, nulla ſint præter ea, quæ Sacris Literis continentur.

Dicunt quidem ex ipſis quidam, Eccleſiæ notas in Sacris Literis, quamvis alioqui admodum aptis ad plures ac diverſos ſenſus accommodari, ita aperte conſignatas extare, ut de illis nullum dubium eſſe poſſit. At nos viciſſim affirmamus, ex multis ſententiis, quas in Sacris Literis clariſſimas, & cuilibet etiam rudi homini intellectu faciliimas, ipſimet Adverſarii extare fatentur, tanquam ex certiſſimis quibuſdam principiis, una cum interpretatione aliarum obſcuriorum ſententiarum, veritatem eorum omnium, quæ in controverſiam venire poſſunt, aliud ex alio deducendo colligi. Ac præterea negamus, ex altera parte, evidenter extare conſignatas in Sacris Literis, Eccleſiæ notas illas, quas ipſi intelligunt. Nec mirum, cum nihil per ſe ſit neceſſe, inquiri & agnoſci veram Eccleſiam, & notæ, quæ in noſtros ſenſus incurrant, & de quibus an ſint nec ne dubitari nequeat, omnino poterunt eſſe communes, Eccleſiæ etiam non veræ, id eſt, minime ſalutarem Chriſti doctrinam habenti. Quod ſi ejuſmodi ſint, de quibus an adſint, nec ne, dubitari queat, adeo ut divinis teſtimoniis ſit opus, ad utrumvis probandum, quomodo quæſo iſtæ poterunt notæ appellari? Jam quod nihil per ſe ſit neceſſe, ut vera Eccleſia inquiratur, & agnoſcatur, id ex eo conſtat, quod ad ſalutem æternam conſequendam, tota ſcriptura teſte, ſatis eſt Chriſti præcepta, ſub ſpe ejuſdem ſalutis ab ipſo ſibi dandæ ſervare, ſeu mavis in Chriſtum, qui ſibi obtemperantibus vitam æternam promiſit, vere & ex animo credere, id eſt, ei plane confidere. Verum, ubinam, quæſo, eſt ſcriptum, Chriſtum præcepiſſe, ut unuſquiſque inquirat, & norit, quænam ſit vera Eccleſia? Nonne aperte conſtat, ſi quis ſalutarem Chriſti doctrinam teneat, iſtum conſequenter vel agniturum ſtatim, quinam ſint ii, qui ſimiliter ſalutarem Chriſti doctrinam habeant, ac profiteantur, quos ſupra diximus eſſe veram Eccleſiam, vel ut agnoſcat non modo per ſe, ſed ne ex conſequenti quidem eſſe neceſſarium. Quid enim, quod ad cognitionem attinet, illi deeſſe poteſt, ad ſalutem æternam neceſſarium, qui ſalutarem Chriſti doctrinam teneat?

Quod ſi dicas, ad ſalutem neceſſarium eſſe, ut quis ſit in vera Chriſti Eccleſia, & propterea neceſſarium ſimul eſſe, ut veram Chriſti Eccleſiam inquirat, & agnoſcat, negabo conſequutionem iſtam, præſertim ſi de ea neceſſitate loquamur, de qua hic agitur, id eſt, de neceſſitate per ſe. Nam ſimul atque quis Chriſti ſalutarem doctrinam habet, is jam vel reipſa in vera Chriſti Eccleſia eſt, vel ut ſit, non habet neceſſe inquirere, quænam ſit vera Chriſti Eccleſia, id enim, ut dictum eſt, jam novit. Unde apparet, quod ad cognitionem attinet, nihil aliud per ſe neceſſarium eſſe inquirere, & agnoſcere, niſi quænam ſit Chriſti doctrina ſalutaris. Hæc autem, etiamſi ut in vera Chriſti Eccleſia ſit, neceſſe eſt; non tamen cuiquam præſcriptum eſt, ut eam à vera Chriſti Eccleſia petat. Cujus rei non alia ratio eſt, niſi, quia futilis plane & ridicula ac præpoſtera eſſet præſcriptio iſta, cum ad ejuſmodi Eccleſiam cognoſcendam, neceſſe ſit prius cognoſcere, quænam ſit Chriſti ſalutaris doctrina; quæ doctrina cum ex divinis, & ſic Sacrarum Literarum teſtimoniis omnino ſit petenda, hinc neceſſario conſequitur, rationem intelligendi & explicandi Sacras Literas, non eſſe, ad Eccleſiæ judicium confugere: alioqui neceſſe eſſet, Eccleſiam eſſe cognitam, antequam illud cognitum eſſet, unde ipſa cognoſci debet. Quod non modo longe abſurdiſſimum eſt, ſed manifeſtam etiam implicat (ut loquuntur) contradictionem. Eodem ſiquidem tempore, & cognitam, & non cognitam eſſe Eccleſiam, facit. Eadem abſurditas apparebit, etiamſi concedatur non ex ſalutari Chriſti doctrina, quam habeat, ac profiteatur, ſed ex notis quibuſdam Eccleſiæ propriis, ipſam Eccleſiam cognoſcendam eſſe; cum, ut antea dictum fuit, ſi notæ iſtæ, certæ atque indubitatæ eſſe debent, id eſt, ejuſmodi, ut ex illis Eccleſia Chriſti vera certo agnoſcatur, neceſſe ſit, illas ex ipſis Sacris Literis petere. Itaque quocunque te vertas, abſurdiſſimum plane eſt ſtatuere, Sacrarum Literarum interpretationem, ab Eccleſia petendam eſſe.

Ex his, quæ breviter à nobis diſputata ſunt, arbitramur non obſcure intelligi poſſe, quæſtionem de Eccleſia, quænam ſive apud quos ſit, quæ hodie tantopere agitatur, vel inutilem propemodum eſſe, vel certe non eſſe neceſſariam, niſi quatenus docere quis velit, nihil eſſe, cur de ipſa Eccleſia inquirenda admodum ſolliciti eſſe debeamus, quemadmodum quam breviſſime potuimus, hic facere conati ſumus.

Clamabit fortaſſe quiſpiam, in hac ſententia noſtra neceſſario impietatem aliquam ſubeſſe, quandoquidem nihil certius ſit, quam ſacra oracula, Eccleſiam vehementiſſime commendare, & titulis ac laudibus excellentiſſimis exornare, atque, ut cætera omittantur, Dei domum & columnam ac firmamentum veritatis, appellare. Quare impium omnino videatur eſſe ſtatuere, quæſtionem ſeu diſputationem de Eccleſia, aut quodammodo inutilem, aut certe non neceſſariam eſſe. Si dicerem, Eccleſiam non curandam, vel non magnifaciendam eſſe, tunc dici poſſet, me impie loqui, idque tum propter ſacra teſtimonia iſta, tum propter rem ipſam: cum per ſe apertiſſimum ſit, Eccleſiam, divinam quandam rem eſſe, & Deo Chriſtoque chariſſimam. Verum hoc fere idem de ſingulis Chriſti fidelibus merito affirmari poteſt, nec tamen is impie loqui poterit, qui affirmet, aut ferme non utile, aut certe non neceſſarium eſſe, inquirere ac noſſe ſingulos Chriſti veros fideles. Rei vel ſumma quidem præſtantia, per ſe neminem omnino obſtringit, ad ipſam rem inquirendam & cognoſcendam: ſed tantummodo, ad cognitam in precio habendam, & debito honore afficiendam. Nec ſine idcirco, divinis laudibus inſignitur Eccleſia a ſacris ſcriptoribus, ut moneamur, eam à nobis inquirendam, ſed ut ad Chriſtianam religionem amplectendam ac profitendam inflammemur. Qui enim hæc facit, is ſine dubio Eccleſiæ membrum eſt, & omnium Eccleſiæ bonorum ſit particeps. Cum igitur audis, Eccleſiam divinitus nominari columnam & firmamentum veritatis, (ut interim objectioni, quæ iis fieri poſſet, de quibus antea aſſeveravimus, hoc loco occurramus,) non eſt tibi intelligendum, ac concluden-

Digitized by Google

dendum; Ergo inquirendam eſſe Eccleſiam, ſi noſſe velimus, quænam ſit divina veritas, quaſi hic Eccleſia tacite hæreticis, ſive hæreticorum cœtibus opponatur: ſed ſciendum ac firmiter tenendum, apud eos, qui Chriſti doctrinam tenent ac profitentur, eſſe divinæ veritatis domicilium ac ſedem inter mortales, ex Chriſtique doctrina omnem divinæ veritatis cognitionem petendam eſſe, ut ſcilicet Chriſti diſcipulus eſſe cures; vel ſi jam es, ne deficias, certo perſuaſus, quamdiu talis fueris, nihil tibi, quod ad æternam felicitatem conſequendam ſit neceſſarium, in rerum divinarum cognitione defuturum.

Paulus quidem Apoſtolus dum ſumma iſta laude Eccleſiam affecit, id, ni fallor, ſibi potiſſimum propoſitum habuit (quod & verba ipſius indicant) ut Timotheum ad quem ſcribebat, moneret, ne quid temere unquam, & ſine divina quadam prudentia in Eccleſia ageret, ad cujus adminiſtrationem electus poſituſque eſſet, cum ſecum reputaret, quanta res eſſet Eccleſia. Quam eandem monitionem ad ſe pertinere ii omnes cenſere debent, qui ſimiliter munere aliquo in Eccleſia funguntur. Sed nos, ut objectionem iſtam, quam modo innuimus, penitus dilueremus, quomodo citra incitationem ad inquirendam Eccleſiam, ad alium etiam quemlibet, qui ea legerit, fructus Pauli verborum redire poſſit, oſtendere voluimus. Sed de his hactenus.

Euangelicis (ut vocant) verbi Dei miniſtris, miniſterii controverſiam jure moveri non poſſe,

BREVIS DEMONSTRATIO.

QUicunque verbi Dei miniſtris, qui cum Eccleſia Romana aut Græca non conſentiunt, eorum miniſterii controverſiam movent, ab eiſque contendunt, ut ſuæ vocationis aut muneris, legitimum auctorem oſtendant, ii nimirum inſigniter falli videntur. Aut enim miniſtros iſtos, omnino pro novis quibuſdam Chriſti Apoſtolis, & divinis Prophetis ſe gerere, vel, ut ſe gerant, opus eſſe credunt, aut non credunt. Si credunt, egregie falluntur, fatentur enim ultro ipſi miniſtri, ſe in iis, quæ docent, quamvis perſuaſiſſimum habeant, ea eſſe veriſſima, errare tamen poſſe. Id quod ab iis, qui ſe pro Chriſti Apoſtolis, aut divinis Prophetis gerunt, penitus abeſt. Nec porro, ut ipſi pro talibus ſe gerant, quidquam eſt opus. Non enim vel inauditam prius doctrinam aut religionem mundo ſe annunciare profitentur, vel ex novis principiis, priuſve incognitis teſtimoniis quicquam docere. Sed tantum ex iis principiis, iiſque teſtimoniis, quæ apud omnes Chriſtiani nominis certiſſima ſunt, ex ipſis inquam, Euangeliſtarum & Apoſtolorum ſcriptis, Apoſtolicam doctrinam, ipſumque Jeſu Chriſti Euangelium, ſe docere profitentur, vel potius, prædicta ſcripta explanare, atque explicare, aliter atque jam diu, vel in Romana, vel in Græca Eccleſia doceatur, quæ ante hoſce 70 annos, maximam partem Chriſtiani orbis occupabant.

Quod ſi nec eos omnino, pro Chriſti Apoſtolis quibuſdam novis, diviniſque Prophetis ſe gerere, nec, ut ſe gerant, opus eſſe credunt, quid eſt, cur ab iis requirant, ut ſui muneris legitimum auctorem oſtendant? An non cuivis Chriſtiano homini licet, etiam ſine ſpeciali ullo, ſibi, legitime demandato ejus rei munere, charitatem erga proximum exercere? An non opus charitatis plane eſt, ad Apoſtolicam, doctrinam, Chriſtique Euangelium complectendum ac retinendum, id eſt, æternæ ſalutis viam ingrediendam, atque inſiſtendam, alios cohortari, divinaque oracula, quæ omnibus ſunt propoſita, illis explicare?

At dicet aliquis, non agi hic de ſimplici ipſo facto ad viam ſalutis cohortandi, ſacrave oracula explicandi, ſed cum hac circumſtantia, ut publice id fiat, & perpetuo peculiarique munere. Reſpondeo, Ad iſtiuſmodi munus comprobandum, ſatis ſuperque eſſe, quod illi ipſi ita volunt, qui cohortationes iſtas & explicationes audiunt, & eorum ſuffragiis, qui tale munus habet, ad illud vel deligitur, vel approbatur.

Sed inſtabit iſte, hos miniſtros, ſacramenta etiam (quæ vocant) adminiſtrare, baptiſmum videlicet ac cœnam dominicam, quod tamen ſine divina vocatione fieri nequeat. Reſpondeo, hoc fortaſſe verum futurum, ſi opus foret, ut is ipſe, qui Sacramenta iſta adminiſtrat, vel ſignis ipſis ſacramentalibus aquæ ſcilicet, pani & vino, cæleſtem aliquam vim inderet aut mutationem afferret, vel ſaltem toti actioni, ex perſona ſua, ſanctitatem aliquam conciliaret. Verum quidquid vel virtutis, ſive etiam (ſi ita placet) mutationis ſignis iſtis accedit, vel ſanctitatis, in actione tota ineſt, id a divino inſtituto prorſus pendet, non autem ulla ex parte ex adminiſtrantis perſona, qui, ut tali munere merito fungatur, ſatis ſimpliciter ſuperque eſt, ut ab iis, quibus & inter quos ſacramenta iſta adminiſtrat, vel ad illud deligatur, vel in eo confirmetur. Pro conceſſo enim ſumitur, jam divinitus conſtitutum eſſe, ut Sacramenta iſta, inter eos, qui ſalutem æternam adipiſci volunt, omnino adminiſtrentur. Quanquam in cœna Dominica adminiſtranda, nil neceſſe eſſe, ut unus aliquis certus homo deligatur, qui id faciat, ex ipſa ejuſdem cœnæ inſtitutione patet. Chriſtus enim ipſe Dominus, cum eam inſtituit, nemini ſpecialiter, eam adminiſtrandi munus demandavit, ſed tantum ut poſthac eum ritum ſervarent, omnibus ſuis Apoſtolis, non quidem, ut Apoſtolis, ſed ſimpliciter ut diſcipulis, eaque in re omnium Chriſti fidelium, quaſi perſonam ſuſtinentibus præcepit, id quod aperte ex iis, quæ Paulus 1 Cor. 11, ſcribit, intelligi poteſt. Jam, baptiſmum à quolibet Chriſtiano, quamvis ad hoc munus antea non delecto, pro ratione temporis adminiſtrari poſſe, & omnes ferme ſentiunt, & exempla quædam in Actis Apoſtolicis à Luca deſcriptis, declarant. Baptizati enim & quidem rite ſunt Samaritani credentes, ab initio, Eunnchus, & ipſe Paulus Apoſtolus, ab iis, qui ad ejuſmodi munus antea minime delecti fuerant, Act. 8. & 9. cap. Ex iis, quæ hactenus diximus, ſatis conſtat, quicquid illud eſt, quod vel fit, vel etiam fieri debet, in eligendis, aut approbandis iis, qui munere verbi Dei, & Sacramentorum aliis miniſtrandi fungantur, non neceſſarium eſſe, niſi ut ordo aliquis ſervetur, & omnia decenter, ac certa quadam ratione in Chriſti fidelium cætibus fiant.

Sed hinc fortaſſe concludent adverſarii, cum ante Lutheri adverſus Romanam Eccleſiam prædicationem, ordo iſte jam diu conſtitutus eſſet, ac ratio eorum eligendorum, qui populo verbum Dei & Sacramenta adminiſtrarent, non rite eos feciſſe, qui poſtea, hoc ordine ac ratione ſpreta, miniſtros ſibi ejuſmodi vel elegerunt, vel approbarunt. Quibus cum ii ſucceſſerint, qui hodie miniſtros iſtos diverſum à Romana & Græca Eccleſia ſentientes vel ſibi eligunt, vel approbant, perſpicuum eſſe, hos non ante electos aut approbatos fuiſſe, & propterea injuſte ab eis tale munus adminiſtrari. Reſpondeo. Jam conſtitutum ordinem, & rationem iſtam, tunc demum ſervandam eſſe, cum à recepta jam doctrina, recedere nolumus, aut ſaltem

non debemus. Quod ſi à recepta jam doctrina recedendum nobis ſit, quis non videt, ordinem iſtum, & rationem, minime ſervandam eſſe? Videndum eſt igitur, an Miniſtri, de quibus quærimus, eorumque auditores, qui à recepta, ante Lutheri prædicationem doctrina receſſerunt, id merito fecerint nec ne? Nam ſi immerito, jam per ſe corruit tota electio & miniſterium ipſorum. Sin autem merito, injuſtiſſime ac prorſus ridicule ab eis requiritur, priſtini ordinis ac rationis, in electione vel approbatione hujus muneris, conſervatio. Quin etiam hoc addo, ordine licet iſto ac ratione jam conſtituta, etiam cum quis à recepta doctrina, recedere non vult, poſſe tamen Chriſti fideles, extra ordinem, pro ratione loci & temporis, verbi Dei prædicandi munus, ſua ſponte aggredi Hoc enim aperiſſime confirmatur ex eo, quod ii, qui in perſecutione ob Stephani mortem Hieroſolymis orta, inde, per varias regiones diſperſi fuerunt, pertranſeuntes verbum Dei euangelizarunt, Act.8.4. Antiochiæ vero præcipue id fecerunt, ubi etiam, Domini manus, cum eis fuiſſe dicitur, & magnus numerus credentium, ad Dominum eſſe converſus, Act. 11.19. Inter hoſce autem diſperſos, Philippus fuit, ad cujus prædicationem, Samaria verbum Dei recepit, Act.8.5. Qui poſtea dictus propterea eſt Euangeliſta, Act.21.5. Atqui munus euangelizandi, proprium jam alioqui erat Apoſtolorum, quibus hoc nominatim à Chriſto demandatum fuerat, Mar. 16. 8. Nam Philippus iſte, non ille Apoſtolus, ſed unus ex ſeptem illis diaconis erat, quorum munus plane diſtinctum ac diverſum erat, à munere Euangelii annunciandi, ſeu verbi Dei prædicandi, ut patet ex ipſorum electione, Act.6.1. Ex illis vero aliis diſperſis, ne unus quidem ex numero Apoſtolorum erat. Apoſtoli enim Hieroſolymis adhuc permanſerant, Act.8.1.

Ex quibus exemplis apparet, certo licet ordine ac ratione jam conſtituta, prædicandi verbi Dei, eoque munere divinitus certis quibuſdam hominibus demandato; poſſe tamen, prout expedire videbitur, Chriſti fideles, ſua ſponte, quamvis non aliud docturos, quam ii doceant, quibus id demandatum fuit (certiſſimum enim eſt, ex ipſa hiſtoria, diſperſos iſtos, nihil ab Apoſtolorum doctrina docuiſſe diverſum) verbi Dei prædicandi munus, jure aggredi, ac præterea cum eo adminiſtrandorum Sacramentorum uſum conjungere. Nam & Samaritani illi, jam antequam ad eos Petrus & Johannes Apoſtoli mitterentur, rite baptizati erant, Act,8 16. Nimirum id Philippo Euangeliſta curante. Et de Antiochenis, qui ante Barnabæ, eo ab Apoſtolis miſſi adventum, baptizati jam eſſent, opera videlicet eorundem, qui illis Euangelium annunciaverant, ex eo abunde conſtat, quod non dicitur in hiſtoria, Barnabam eos baptizaſſe, ſed tantum eos cohortatum fuiſſe, ut in propoſito ſuo permanerent. Quod ſi in ipſo Euangelio annunciando, non omnino neceſſaria eſt, rite ad id muneris, prius facta electio, quamvis jam divinitus, certis quibuſdam hominibus, provincia data fuerit: multo certe minus neceſſaria omnino erit, in divinis oraculis, quæ omnibus ad intelligendum propoſita ſunt, explanandis & explicandis. Tantum abeſt, ut miniſtris, de quibus loquimur, qui ex conſtituto jam ordine ac ratione, inter eos, qui de religione, idem quod ipſi ſentiunt, rite ad hoc munus antea electi fuerunt, quiſquam ejuſdem muneris controverſiam, merito movere poſſit.

SCRUPULI.

Ab excellenti quodam viro propoſiti.

I.

De vera Dei cognitione.

SI ea eſſet ſola vera Anabaptiſtarum, ſeu Neochriſtianorum ſententia, ut certe videtur eſſe veriſimilis, fierine potuiſſet, ut tamdiu, ſtatim ab ipſis Apoſtolorum temporibus, univerſalis Eccleſia erraverit, ut in primo & præcipuo articulo, cognitionis veri Dei, & Filii ejus, nutaret? Vel omnino (ut illi affirmant) Deum, ignotum majoribus ſuis, quod Antichriſtum facturum prædixerat Daniel, cap.11.38 coleret?

II.

Quod ſi ita eſſet, ut quidem neceſſario ſequeretur, illorum opinione & evictione: quorſum veru datus eſt Spiritus Sanctus, perpetuus Chriſti Eccleſiæ doctor & cuſtos? Si per id temporis, non quidem multi: ſed pæne omnes, ubivis terrarum fideles, in eo articulo, errorum tenerentur?

III.

Ita vero inops virtutis ſuæ Chriſtus argueretur, & omnium ſectarum & profeſſionum, Chriſtiana fides eſſet longe miſeranda, quæ tanquam incertis ſcripturis innixa, nunquam illorum opinione, certa & vera, ab Apoſtolorum temporibus fuerit, ſed in angulis Ebionis, Cerinthi, & Arrii, aliorumque ſola promota delitеſceret.

IV.

Ubi vero impletio prophetiarum? In omnem terram, exivit ſonus eorum &c. Item: Et dominabitur, à mari, uſque ad mare. Et illud Pauli, Rom.1. Fidem veſtram annunciari in toto mundo.

V.

Ubi interim veræ Eccleſiæ facies? & apud quos? cum & illius temporis Doctores & ſcriptores, contrarium ſenſerint, & ſcriptis prodiderint, ſi à noſtratibus pro Antichriſtis reputentur.

VI.

Sequeretur, ſolis tantum Apoſtolis illis duodecim, revelatum eſſe Chriſtum: & cum illi deceſſiſſent, poſteros in priorem idolomaniam relapſos fuiſſe; atque ita colligi poſſet, Deum cauſam eſſe erroris, & perditionis hominum, cum tam vafre & contorte ſcripturas de cognitione ſui prodere voluiſſet, quod eſſet omnino abſurdum, & à bonitate Dei remotiſſimum.

VII.

Ad quam vero Eccleſiam interim neceſſe fuiſſet illud referri: Dic Eccleſiæ, quæ non niſi viſibilis & conſpicua, coram qua dicendum ſit, debuit eſſe.

VIII.

Ergo, falſu Chriſtianam fidem amplexum, & errorem pro veritate ſuſcepiſſe, dicendum fuerit, Conſtantinum nobiliſſimum Imperatorem; ejus ſtudia, in promovendo regno Chriſti præpoſtera, labores irriti, conflictus cum adverſariis, pro nomine Chriſti, maledicti, oſtenta illa ejuſdem erronea, de quibus Euſebius, in vita ejuſdem Conſtantini.

IX.

Ergo tot Concilia, præcipue vero illa quatuor, verbo Dei nixa, œcumenica, fuerunt Spiritus Sancti expertia, & ut illi volunt, Satanæ conciliabula?

X.

Ergo Athanaſii labores fruſtranei? Et illa manus Domini, quæ toties ſanctiſſimum ſenem, ab adverſariis protexerat, fortunæ vel rationis humanæ effectus, dicenda ſunt? Vide Euſebium.

XI.

Ita conſequeretur, innumerorum confeſſorum ſudores, martyrum dira ſupplicia, abſque mercede futura, qui pro confeſſione deitatis Filii Dei, acerba paſſi ſunt, & ideo omnes illos, atque ad hæc noviſſima tempora, ſpe fruſtratum iri. Conveniret ne id juſtitiæ Dei, ut cum pro iniqua cauſa illi decertent, ipſe in ſomnum (ut dicitur) videat?

XII. Bre-

XII.

Breviter. Si tantopere erravit Eccleſia in eo articulo, de Filio Dei, quis & qualis ſit, Ergo ſequetur, nullam hacte-nus fuiſſe Eccleſiam. Ergo, nulla ſerta remiſſio peccatorum, in nomine Chriſti. Nulli legitime baptizati. Nulli vitam æternam ſonſequuti, & inanis fides, prædicatio; Miſer-rimi, qui perierunt.

XIII.

Si ita res haberet, hanc ſcilicet eſſe veram doctrinam Jeſu Chriſti; cur per tales viros manifeſtaretur antea, & nunc quidem, nulla pietatis commendatione, nullo laudato prioris vitæ exemplo commendatos, imo, ut plerumque videmus, per vagabundos, & ſontentionum zeli carnalis, plenos ho-mines, alios ex luſtris, aulis, ganeis, prolatam eſſe.

XIV.

Ubi vero humilitas ſpiritus, ubi ſtudium multa condonan-di adverſariis, quod fecerunt Apoſtoli?

XV.

Cur talium nullus, pudicitia ſonſpicuus, & caſtimonia? Imo contra, initi miniſterii ſymbolum, & sharacter indele-bilis, uxor ducenda.

XVI.

Ubi jejuniorum, & orationum fervor? Nonne hæc omnia diſſoluta apud tales, & in aliis deprehenſa, ut hypocritica.

XVII.

Ubi vero tales, qui extremo loco ponant curam rerum mundanarum, opum, honorum, ſplendoris, prædiorum, clientelarum? Quæ omnia neglexiſſe conſtat Apoſtolos: No-ſtros vero, hæc prima habere, mordicus divites eſſe velle. Idemne ſit ſpiritus, qui in Apoſtolis, & viris Apoſtolicis?

XVIII.

Hujus autem illorum zeli, quis tandem finis ſit, quod plerique ex nimio fervore, in propagando regno Chriſti (ut quidem ipſi proferunt) poſtea cum deferbuerint, in quendam atheiſmum prolabantur, ita ut alii aperte Chriſtum, alii vera etiam Deum, & inferos negent.

XIX.

Taceo, perpetuas illorum inter ſe contentiones, in eodem articulo, ut ſemper diſcant, nunquam ad veritatis sognitio-nem perveniant, &, ut Tertullianus inquit, qui ſemper quærunt, adhuc nihil illos certi habere conſtet, & proinde quærant tamdiu, quoadusque certo ipſi ſint, uni ſententiæ addicti. An vero ulli dubitationi, tamdiu ſubjecta ſit fi-des fidelium, ut myſteria illius nunquam cognita, nunc de-mum ab iis noſtratibus proferantur.

XX.

Nota. Cum eandem veritatem ſe profiteri affirment, quam olim & primitivæ Eccleſiæ arshitecti, sur non ea vis Spiritus Sancti in iſtis appareat, quorum plerique carnalia & mundana curare, &c, ſonſpiciantur?

XXI

Quantum ad dogmata, cum omnes Spiritum Dei jactent, cur in tantum diſſideant, & invicem pertinaciter ſententiis depugnent? Ubi vero ſpiritus unitatis, qui idem ſapere docet?

XXII.

Exitus vero omnium miniſtrorum verbi, quos etiam illu-ſtres novermus, quam viles, abjecti, quorundam funeſti, inglorii. Proles, quam vaga, errans, & aliquando de-generans. Sociæ thori, quam apud pleroſque ignobiles, & famoſæ? At, fixum eſt illud: Generatio rectorum, be-nedicetur.

XXIII.

Qui fiat, cur non ſtatim per Lutherum id factum disant: ſed ſenſim ad cauſæ jugulum acceſſiſſent. Quaſi vero Deus, plurium incredulitate delectaretur, ut iis tantum ea myſte-ria, ſolis reſervare manifeſtanda habuerit.

XXIV.

Item multorum, qui à ſede Romana, vel Eccleſia, ut vocant, Catholica defecerunt, sonditio vitæ, alioquin in primis motibus, placlara, ſplendida. Deinde, ubi ſen-tentiam fides mutaverint, quam ſenſim tota autoritas ſolla-batur, fortunæ intereant; doctrina, etſi inſignis, nul-lius utilitatis, ab omnibus deſpiciuntur, vagi oberrant, indigne tractantur. Documento Laſcus, Duditius, Sco-tiæ, Angliæ regna, tum privatæ perſonæ, ut nihil præ-clari gerere poſſint.

XXV.

Inſuper, Cur vero tantum negotium, cardo ſcilicet ſalu-tis noſtræ, non alibi in aliquo terrarum clariſſimo loco, vel regno patefactum ſit, ſed tantum hic in Polonia. Quaſi vero hoc regnum peculiares, ut quondam Sion, promiſſiones habuerit, verbum Domini, de illo exiturum, inſigni ſcili-cet beneficio affectum eſſe, quod exteræ gentes, ut maledi-ctum exhorreſsant, & procul repellant.

XXVI.

Si autem aliunde ad nos delatum ſit, cur vero ea præro-gativa ocsidentis regionibus attribuatur?

XXVII.

Qui fiat, ut tanto tempore, vulgata veritate confeſſio-nis hujus, Eccleſiæ incrementum, neque in numero, nec in pietate ſumant? An Deus ſaniori ſententiæ non favet? Vel Eccleſiam deſeruit, ut, eam confuſionem fieri patiatur? Erronei autem sætus, iis omnibus emineant? Aliud vero videre fuit temporibus Apoſtolorum, quibus negotium ſuc-ceſſit parvo tempore, & fides data eſt prædicationi illorum.

XXIIX.

Quid agendum fideli prædicatori, cui mediocris eruditio & diligentia ſuppetit, sum non frequens ſit auditorium?

XXIX.

Cur tanta ruditas in miniſtris verbi, ut in excellentia ar-tium, nullo modo pares ſint adverſariis? Quod facile videre eſt, ſi in frequenti clarorum virorum & doctorum cœtu, Latine, diſerte & docte concionari neceſſe ſit, vix aliquem inveniri credibile eſt, cum tamen apud adverſarios, omnia hæc polita, terſa, & doctiſſima inveniantur & occurrant.

XXX.

Cur tantopere omnes ritus, ceremoniæ, traditiones à no-ſtris reſpuantur, etiam ſine delectu, quas à vetuſtiſſimis Eccleſiæ Patribus. commendari videmus, & obſervatas à multis ſine ſcandalo, sum tamen illos Spiritu Sancto, egre-gie imbutos, nos ipſi non diffiteamur.

Ad Scrupulos F. S.
Reſponſio.

ANntequam Scrupulos iſtos coner eximere, tria mihi indicanda cenſui, ex quibus, vel pro con-ceſſis ſumtis, vel non ſatis diligenter probatis, oriuntur fere ſcrupuli ipſi omnes, quæ tamen falſa, judicio meo cenſenda ſunt. Unum eſt, quod noſtro-rum hominum, qui Anabaptiſtæ ſeu Neochriſtiani, ab autore ſcrupulorum vocantur, ſententia, de Deo, & Filio ejus, quod ad eorum naturam ſeu eſſentiam at-tinet, vera eſſe non poſſit, quin continuo ſequatur, eos qui eandem ſententiam non amplectuntur, non eſſe veros Chriſtianos, nec membra veræ Eccleſiæ. Alterum eſt, quod neceſſe ſit ſemper extare, viſibilem aliquam Eccleſiam, quæ puram doctrinam, de Deo, Filioque ejus retineat. Tertium eſt, quod prædicti noſtri homines, perfectam & omnibus numeris abſo-lutam rerum divinarum ſcientiam habere ſe jactent, ſeque eos eſſe profiteantur, per quos Deus, ſui co-gnitione, ut olim per Apoſtolos, orbem terrarum il-luſtraturus ſit. Hæc, inquam, omnia, falſa cenſeri debent, & conſequenter, ſcrupuli iſti, per ſe ipſi, jam ferme omnes excidunt, nec, ut alia præterea ra-tione eximantur, neceſſarium videtur: Verumtamen, ut amico roganti ſatiſfaciam, id ſingulatim facere ag-grediar, & ſimul ſuis locis, tria iſta, de quibus præ-monui, minime vera eſſe, quantum ſat fuerit, oſten-dere conabor.

Ad Primum Scrupulum Reſponſio.

PRæcipuus articulus, cognitionis veri Dei, & Filii ejus, non ipſorum naturam ſive eſſentiam; ſed vo-luntatem, & voluntatis obedientiam, potiſſimum

 reſpicit.

reſpicit. Sic enim loquuntur Sacræ Literæ, & Dei vel Chriſti cognitionis nomine, utriuſque cum voluntatis notitiam, tum ejuſdem voluntatis obedientiam, & potiſſimum, & plerunque intelligunt; id quod unicuique, Veteris, & Novi Fœderis volumina evolventi facile conſtare poteſt. Non paucos tamen locos, hic indicare libuit, ex quibus reliqui explicari queant, 1 Reg. 2. 12. Eſa. 1. 3 & 19, 21. Jerem. 2. 8 & 4, 22, & 9, 3, & 22, 16, & 31, 34. Oſe. 5. 4 & 6, 4 & 8, 2. Joh. 8. 55 & 10, 14 & 17, 25. 2 Theſ. 1. 8, Tit. 1. 16. 1 Joh. 2. 3, 4 & 3, 6 & 4. 7, 8. Quamobrem illorum Chriſti verborum, *Hæc eſt autem vita æterna, ut cognoſcant, &c.* Joh. 17. 3. non ea eſt ſententtia, vitam æternam in eo ſitam eſſe, ſi quis Dei, & Chriſti eſſentiam noverit: ſed neque etiam (ut quidem nonnulli locum vel converterunt, vel explanarunt) in eo, ſi quis cognoſcat, Chriſti patrem, eſſe ſolum verum Deum, & Jeſum eſſe Chriſtum. Sed hæc potiſſimum, in eo vitam æternam eſſe ſitam, ſi quis Chriſti patris, qui ſolus verus Deus eſt, & ipſius Jeſu Chriſti voluntatem noverit, eique obedierit. Alioquin ſi ea Chriſti verba, ad ipſius Chriſti, & Dei patris eſſentiam referenda eſſent, ſequeretur, ut quicunque uriuſque eſſentiæ cognitionem haberet, is vitam æternam adepturus eſſet: quod neminem dicturum crediderim, qui vel minimum ſenſum pietatis habuerit. Quicquid autem, de Dei Chriſtique eſſentia, ad vitam æternam conſequendam noſſe neceſſe eſt, id omne in hoc tantum continetur; videlicet, ut ſciamus, neminem à ſeipſo eſſe Deum, niſi unum illum ſolum, qui ab omni æternitate, à ſeipſo Deus eſt; & Jeſum illum Nazaræum, qui ſub Pontio Pilato, Hieroſolymis crucifixus eſt, eſſe Chriſtum. Atqui hæc duo ſemper, univerſalis Chriſti, quæ dicta eſt, Eccleſia, & ſcivit, & profeſſa eſt. Quin etiam (ſi quis fortaſſe, hoc quoque neceſſarium eſſe contendat) hunc unum Deum, non alium, quam Jeſu Chriſti patrem eſſe, jam inde ab ipſo initio, per multa ſæçula, aperte tenuit & docuit; imo, ut videtur, ad hunc uſque diem perpetuo. Nam quid aliud eſt id, quod generatim omnes Chriſtiani nominis, ſemper ſunt faſſi, Patrem totius divinitatis fontem & orginem eſſe, quam ſolum Patrem à ſeipſo eſſe Deum? Hinc factum eſt, ut Calvinus, Beza, & alii, qui contra Valentinum Gentilem diſputantes, Chriſtum à Deo Patre eſſentiatum negarunt, pro hæreticis, hoc ipſo nomine, ſi recte memini, à Genebrardo, Theologo Pariſienſi, in ſuis libris de Trinitate, fuerint traducti. At vero cognoſcere, an in divina eſſentia unica, ſint nec ne, plures perſonæ, modo illa unica eſſentia retineatur; aut etiam noſſe, quando primum filius Dei extiterit, & utrum ex ipſius Dei Patris eſſentia vel ſubſtantia nec ne, genitus fuerit, dum modo Jeſus ille Nazaræmus, Dei Filius eſſe credatur, ad ſalutem æternam conſequendam, neceſſarium eſſe, nullo unquam pacto probari poterit. Nec noſtros homines, tam, (ut ita dicam) immanes, eſſe crediderim, ut tot viros ſanctiſſimos, qui proprium ſanguinem, pro Jeſu Chriſti nomine fundere, non dubitaverunt, idcirco à vita æterna excludant, quod vel in una Dei eſſentia, plures perſonas eſſe exiſtimaverint, vel Dei filium, ante cœlum terramque conditam, extitiſſe crediderint. Nec tamen hinc ſequitur, ut is, cui Deus patefecerit, non eſſe in una divina eſſentia, plures perſonas, nec Dei Filium revera ante extitiſſe, quam Jeſus Nazaræmus, in Mariæ virginis utero conciperetur, ex eaque naſceretur, hæc vel negare, vel etiam, ubi ea de re agatur diſſimulare aut poſſit aut debeat. Nec porro ſequitur, quin is, qui hæc conſtanter, à quibuſdam affirmari audiat, erret non leviter, ſi eorum veritatem inveſtigare ſpernat, & multo magis, ſi eos, qui hæc profitentur, cauſa, ut fere fit, non bene cognita, contemnat atque condemnet; multo autem maxime, ſi, ut non pauci faciunt, eos, quibus modis poteſt, vexet atque inſectetur. Sed neque etiam ſequitur, quin hæc, ſi vera ſunt, ut certe ſunt, omni prorſus conatu pervulgari & unicuique perſuaderi debeant, idque ſi aliter fieri nequeat, cum ipſius etiam vitæ periculo, atque jactura. Quamvis enim, ut dictum eſt, hæc cognitio, ad vitam æternam conſequendam, neceſſaria non ſit: eſt tamen utiliſſima; quippe ſine qua, ſalutis ipſius noſtræ myſterium, exacte cognoſci nequeat, & facile ſit, circa illud pluribus in erroribus verſari, qui à recta ejuſdem ſalutis via nos abducere queant. Ac denique eſt cognitio hæc, cum ſumma veraque Dei noſtri, & Chriſti ipſius gloria, quæ nobis, plus quam vita noſtra, cara eſſe debet, connexa atque conjuncta. Cæterum, quamvis dubium apud noſtros homines non ſit, quin Deus, quatenus trinus in perſonis, ab aliis eſſe dicitur, antiquis veri Dei cultoribus, plane ignotus fuerit; non tamen ex iis ipſis, qui plus ſapiunt, Danielis locum illum cap. 11. 38 huc accommodant, præſertim cum non appareat, illum locum ad Antichriſtum omnino referendum eſſe. Quæ hucuſque dicta ſunt, ſatis eſſe poſſunt, pro communi quadam reſponſione, ad ea omnia, quæ uſque ad numerum 13 in hiſce ſcrupulis leguntur: libet tamen, ut pollicitus ſum, ad ſingula deinceps privatim reſpondere.

Reſponſio ad II.

Quatenus Spiritus Sanctus Eccleſiæ doctor, & cuſtos datus fuerit.

Jam oſtenſum eſt, etiamſi ſententia noſtra vera ſit, quam de Dei, Filiique ejus eſſentia, arcte tenemus, non tamen inde fieri, ut Eccleſia, quæ eandem non teneat, in præcipuo articulo, cognitionis Dei veri & Fili ejus aberret; cum demonſtratum fuerit, cognitionem iſtam, ad alia præcipue, quam ad Dei Filiique ejus eſſentiam reſpicere. Præterea, etiamſi univerſa Eccleſia (de viſibili loquor) à præcipua Dei Filiique ipſius cognitione ſtatim poſt Apoſtolorum tempora aberraſſet, & ſic vera Eccleſia eſſe deſiiſſet: hoc tamen non eſſet contra illud, quod Chriſtus promiſit, Spiritum Sanctum cum Apoſtolis ſuis, in æternum fore; aut ſi quid aliud in Sacris Literis legitur, unde colligi poſſe videatur, Spiritum Sanctum fuiſſe datum, perpetuum Eccleſiæ doctorem & cuſtodem. Promiſſio enim iſta Spiritus Sancti, & ſi quæ ſunt hujuſmodi (ſi tamen eæ ad univerſam Eccleſiam referendæ ſunt) ad veram Eccleſiam pertinent; quibus, non perpetua, ipſius veræ Eccleſiæ conſervatio, ſed donec vera Eccleſia fuerit, robur, firmitas, conſolatio, & ſæculi, vitæque futuræ guſtus aliquis, ei promittitur: hæc enim ſunt propria Spiritus Sancti effecta. Quod ſi ea aliquomodo degeneraverit, quia (exempli cauſſa) divinis iiſque apertiſſimis teſtimoniis quodammodo ſpretis, ſuis ſomniis indulgere cæperit, quemadmodum nos, in hac, de qua agitur, Dei & Chriſti cognirione, factum fuiſſe agnoſcimus, certe non modo Spiritus ille Sanctus, quo ſcilicet doctore & cuſtode, Eccleſia nunquam à veritate deſciſcere poteſt, qui tamen revera ei promiſſus non fuit, ſed ne hic quidem, quem promiſſum fuiſſe concedimus, ut illi amplius detur, veriſimile eſt. Prædictum quidem à Chriſto fuerat, ipſius Apoſtolos, accepturos Spiritum Sanctum, qui eos duceret in omnem veritatem: ſed neque hoc promiſſum ipſorum Apoſtolorum perſonas excedit, per quos ubique Eccleſiæ fundandæ erant; neque ſi excederet, ad alios, quam ad veros ipſorum ſucceſſores, pertineret, quos neceſſario exituros fuiſſe, nuſquam (ut arbitror) ſcriptum eſt. Nec poſtremo, quamvis omnis veritatis in eo fiat mentio, id de alia veritate accipiendum eſt, quam de ea, quæ prorſus neceſſaria eſt ad ſalutem, qualem hanc non eſſe, de qua loquimur, ſatis diſputatum fuit.

Reſpon-

Digitized by Google

Reſponſio ad III.

Chriſti veritatem bonis dari, malis eripi. Item de Ebione, Cerintho, Ario.

Nec Chriſtus virtute, eaque maxima, & diviniſſima caret, nec Chriſtiana fides, incertis eſt ſcripturis nixa; ſed ipſorum hominum culpa fit, quominus ea, quæ ſunt clariſſime & conſtantiſſime ſcripta, illi intelligant: nec enim Chriſtus, ullam ipſis vult vim afferre. Qui ſi tales fuerint, quales eſſe debent, profecto omnia intelligent in Chriſtianorum ſacris voluminibus contenta, quæ modo, eos intelligere neceſſe ſit, ſi velint ſalutem conſequi. Sin minus, æquum eſt, ut ſuæ malitiæ, hanc etiam pœnam ſubeant, ut ſalutaria dogmata, divinis literis comprehenſa, minime percipiant, aut olim percepta non amplius teneant. Malos autem ſua ſponte, pleroſque omnes, poſt Apoſtolorum tempora fuiſſe, nihil prohibet: quod tamen ego non aſſero, nec ſane credo, quamvis Apoſtoli, & Chriſtus ipſe, tale quippiam prædixiſſe videantur. Nec vero ea re hic eſt opus, cum jam concluſum fuerit, dogma, quod nos amplexi ſumus, de Deo Filioque ejus, poſt Apoſtolorum tempora, (ſi ita placet) fere ignoratum, ex iis non eſſe, ſine quibus ſalus contingere nemini queat. Quæ hic de Ebione, Cerintho, & Ario dicuntur, ad rem non faciunt, cum nemo illorum, (ſi modo Ebionitæ ab Ebione quopiam, & non potius Hebræo nomine, à paupertate, videlicet intelligentiæ, ut Euſebius teſtatur, ſunt dicti) ipſam ſententiam noſtram defenderit. Cerinthus etiam, eam de Jeſu Chriſto opinionem habuerit, quæ cum adverſariorum potius, quam cum noſtra ſententia, conveniat. Vide Irenæum lib.1. cap.25, & 26. & Euſebium lib.3. cap.24. & 22. Nam de Ario, de quo prædictis locis, nihil ſcriptum vel fuit, vel eſſe potuit, nihil attinet teſtimonia afferre. Nemo enim neſcit, quam longe Arii opinio à noſtra ſententia diſtet.

Reſponſio ad IV.

Ex tribus divinis teſtimoniis, quæ hic afferuntur, primum & poſtremum, nihil ad rem, ullo pacto pertinent; utrumque enim id ſignificat, quod jam ſuo tempore extitiſſe Paulus, ejuſque verba aperte docent. Præterea, primum, non receptionem doctrinæ Chriſti, ſed prædicationem tantum declarat, vel ipſo Paulo teſte, *Rom.*10.18. Poſtremum porro, nihil prorſus Prophetici continet, nec in futurum ullo modo reſpicit. Quod vero ad ſecundum attinet, miror, illud allatum fuiſſe, cum ſive vera ſive falſa ſit ſententia noſtra, de Chriſti perſona, negari non poſſit, quin Chriſtus, ubique locorum, cultus & adoratus fuerit. Quod ſi nulla, nec ſynecdoche nec hyperbole, hic admittitur, idem dicendum erit etiamſi falſa fuerit ſententia noſtra, & adhuc expectandum, ut vaticinatio iſta impleatur, atque id omnino fiat, quod ipſa verba ſonant, id quod ſane futurum omnino ſperamus. Etſi enim, ut divinus ille ſcriptor, *Heb.*2.9. ait, nondum videmus Chriſto omnia ſubjecta, ſubjicientur ei tamen reipſa, ſuo tempore.

Reſponſio ad V.

Non eſt neceſſarium, aliquam extitiſſe iſto tempore, veram Eccleſiæ faciem. Neque enim veram Eccleſiæ faciem perpetuo extituram, uſquam revera prædictum aut abſolute promiſſum eſt. Quanquam, ut diximus, non tollit veram Eccleſiæ faciem ignoratio ejus veritatis, quæ in ſententia noſtra continetur. Jam vero quod hic dicitur, illius temporis doctores & ſcriptores contrarium ſenſiſſe, cum appareat, ſermonem eſſe, de eo tempore, quod ſtatim poſt ipſos Apoſtolos conſequutum eſt, neceſſarium videtur, Dionyſium Areopagitam intelligere, Clementem, Ignatium, Polycarpum, & alios quoſdam ejus tempeſtatis; quorum inſcripta nominibus, quæ circumferuntur ſcripta, vel prorſus adulterina ſunt, vel adeo contaminata, ut nulla firma fides, de autoris ſententia, ulli eorum adjungi poſſit. Qua de re, alibi fortaſſis, uberius aliquanto, explicandum erit. Porro noſtros homines pro Antichriſtis eos reputare, qui inter illos antiquos de Chriſti perſona aliter ſenſerint, atque ipſi ſentiunt, haud mihi fit veriſimile. Neceſſe enim eſſet, ut pro Antichriſtis haberent (exempli gratia) Juſtinum & Irenæum, id quod mihi nullo pacto perſuaderi poteſt. Etenim conſtat, iſtos aliter de Chriſti perſona ſenſiſſe, quam nos ſentimus, quamvis non id ſenſerint, quod adverſariorum noſtrorum plerique ſentiunt. Nam liber ille, de Orthodoxa fide, qui Juſtino adſcribitur, plane adulterinus eſt, & cum iis manifeſte pugnat, quæ ab eodem Juſtino alibi paſſim ſcripta ſunt, præſertim vero in dialogo cum Triphone Judæo. De reſponſionibus autem ad Orthodoxorum quæſtiones, nihil dico. Jam enim ab aliis animadverſum eſt, illud opus Juſtini eſſe non poſſe, cum in eo & Irenæus & Origines citentur.

Reſponſio ad VI.

In viis Domini rectis, juſtos ambulare, prævaricatores vero corruere.

Etiamſi ſtatim poſt ipſos Apoſtolos, qui extiterunt, omnes de Chriſti perſona, aliter ſenſiſſent, atque ipſi Apoſtoli ſenſerunt: non tamen ſequeretur illud tantum duodecim viris revelatum fuiſſe, non modo, quia non omnis circa perſonam Chriſti ignoratio, Chriſti veram cognitionem adimit, verum etiam, quia innumerabiles alii eſſe potuerunt, qui Apoſtolis adhuc viventibus, cum ipſis hac in re prorſus conſenſerint, de quibus, cum id neceſſe non videretur, nihil explicate, memoriæ traditum fuerit. Jam quomodo obſecro ii, qui ſtatim poſt Apoſtolos conſequuti ſunt, in priorem idolomaniam relapſi fuiſſent, etiamſi de Chriſti perſona, aliter credidiſſent, quod minus verum eſſet? Nunquid ex errore iſto natum fuiſſet, ut lapides & ligna, ut antea, tanquam Deos colerent, vel ſaltem, multiplicitatem illam falſorum deorum, ſive ex toto, ſive ex parte, denuo reciperent? Ego ſane non video, cur iſtud, de priore idolomania, in quam relapſi iſti fuiſſent, hoc loco dictum fuerit. Quod autem adjungitur, de ſcripturis, vafre & conſorte à Deo, de ſui cognitione proditis, ſi ſententia noſtra priſcis illis incognita fuiſſet, ſatis ſupra refutatum videtur, Num.3. Hic tantum addo, quamvis ſacræ ſcripturæ, in hac ipſa parte, de qua quæritur, ita apertæ atque expeditæ ſint, ut nemo, qui eas non intelligat, plane ſtupidus non videatur: tamen eorum verborum meminiſſe nos debere, quæ ſcripta ſunt ad finem libri Oſeæ Prophetæ: *Quis ſapiens, & intelliget iſta: intelligens, & ſciet hæc: quia rectæ viæ Domini, & juſti ambulabunt in eis, prævaricatores vero corruent.* Nam etſi de obedientia & inobedientia monitorum divinorum hic agi videtur: ſunt tamen verba ejuſmodi, ut ad ipſam Dei verborum intelligentiam, omnino accommodari queant, quæ videlicet obvia ſit piis, impiis vero non item. Quod animadvertens, magnus ille Eraſmus Roterodamus, de ſcripturę figuratis loquendi modis, agens, ſic divine ſcriptum reliquit: *Haudſcio, quo conſilio viſum eſt æternæ ſapientiæ, adumbratis ſimulachris & inſinuare ſe piis mentibus, & prophanis, ut ita dicam imponere.*

Reſponſio ad VII.

Utrum ſemper viſibilis Eccleſia extitura fuerit.

Chriſti verba, tum locum habere cenſenda ſunt, cum is, de quo loquitur, fuerit in aliqua viſibili Eccleſia, non autem ex illis concludendum, ſemper aliquam Eccleſiam viſibilem extituram fuiſſe. Sic igitur loquitur Chriſtus, quia, ut viſibiles Eccleſiæ exiſterent, ipſe & volebat, & per ſuos Apoſtolos curaturus erat, non tamen ſequitur, quin præ hominum malitia fieri potuerit, ut

Digitized by Google

aliquando, idque per longiſſimum etiam tempus, nulla viſibilis Eccleſia extiterit. Quanquam jam ſæpius repetitum eſt, huc nobis confugiendum non eſſe, cum ignoratio ſententiæ noſtræ, veram Eccleſiam comitari poſſit.

Reſponſio ad VIII.

Non eſt hoc loco, de Conſtantino diligentius agendum, de cujus ſive moribus, ſive fide & religione, atque de Dei Filio ſententia, varii varia ſcribunt, cum ea de Chriſti perſona fides, quam is ſe amplecti profeſſus eſſe dicitur, licet non vera, Chriſtianam tamen religionem non evertat; nec ullo modo efficiat, ut labores, quos pro Chriſti nomine vel ſuſcepit, vel ſuſcipere viſus eſt, fuerint irriti. Illud unum non reticebo, ex iis quæ ipſe Conſtantinus, ut eſt apud Euſebium, lib. 2. cap. 68, ad Alexandrum, Alexandriæ Epiſcopum, & ad Arium, ejuſdem urbis presbyterum, initiis controverſiæ illorum, cordate admodum & luculenter ſcripſit, omnibus conſtare poſſe, ipſum ſenſiſſe, & neutrius ſententiam Chriſtianæ religioni adverſari, & potuiſſe utrumque, ſua ſententia retenta, alterum pro Chriſti membro & fratre ſuo agnoſcere. Vide locum, nam lectu digniſſimus eſt.

Reſponſio ad IX.
De Conciliis.

De iſtis tot Conciliis, ab aliis, qui à Romana Eccleſia deſciverunt, ſatis ſuperque reſponſum eſt. Sed ne de quatuor quidem illis, quæ paſſim recipi videntur, admodum ſollicitum eſſe oportet, cum propter alia multa, tum vero propter hoc, quod iiſdem temporibus plura Concilia coacta ſint, in quibus, iiſdem de rebus, aliter atque in illis conſtitutum eſt: inter quæ, celebre eſt Ariminenſe Concilium, in quo major Epiſcoporum numerus fuit, quam in Nicæno fuerit; atque, niſi memoria me fallit, ut etiam veriſimile eſt, majore ex parte Occidentalium; qui tamen Nicæni Concili decreta, manibus pedibuſque, ut dicitur, paucis quibuſdam exceptis, tutari conſueverant. Illud certum eſt, Auguſtinum alicubi non obſcure confeſſum fuiſſe, Ariminenſe Concilium contrarium, atque Nicænum Concilium fecerat, ſtatuiſſe; idque jure poſſe Nicæno opponi, ubi videlicet, ait, non debere, vel Catholicos adverſus Arianos Nicæni Concilii authoritate uti, vel Arianos adverſus Catholicos Ariminenſe Concilium urgere; vultque ſepoſito utroque Concilio, ex verbo Dei, de veritate totius quæſtionis dijudicari. Quod autem dixi de numero Epiſcoporum utriuſque Concilii, verum eſt, etiamſi hiſtoricis credamus, qui vel Concilio Nicæno non interfuerunt, vel etiam multis annis poſt extiterunt, ac præterea Arianorum jurati hoſtes erant. Nam Euſebius, qui in ipſo Concilio Nicæno interfuit, haud paulo pauciores Epiſcopos in eo fuiſſe ſcribit, quam alii ſcripſerunt, nec ſane, in Ariana controverſia, quid concluſum fuerit, explicat: ſed tantummodo, concordes ſuper ea re Epiſcopos diſceſſiſſe, narrat, id quod apud me, non minimi eſt momenti.

Reſponſio ad X.
De Athanaſio.

De Athanaſio ſimiliter, non eſt, cur quis magnopere ſollicitus ſit, cum, ut alia omittam, ex ipſa hiſtoria, ab ipſis ſcripta, qui ejus memoriæ plurimum favebant, ſatis conſtare poſſit eum non tam Sanctum fuiſſe, ut vulgo fertur. Nam, quid illud fuit, ut ipſe reſtitui in ſuum Epiſcopatum poſſet, non modo factioſorum hominum more, ad potentes in Italia ſymmiſtas ſuos acceſſiſſe, eoſque vehementer contra ſuos adverſarios concitaſſe; ſed etiam ipſum Imperatorem Conſtantem, adverſus Conſtantium fratrem animaſſe, nec per eum ſtetiſſe, quominus inter eos crudele bellum exardeſceret? Quid item illud, quod Conſtantii Imperatoris iram metuens, ſine ulla juſta & Chriſtiano homine digna cauſa, annos complures, apud ſacram, ut vocabant, virginem Alexandriæ delituit; cui fœminæ fama erat, nullam inter ejus ætatis mulieres, formæ elegantia, parem inveniri, adeo ut viris, modeſtiam & continentiam profitentibus, fugienda videretur; & tamen, cum hac, bonus vir Athanaſius, multis annis, occulte adeo ac familiariter convixit, ut nemo præter ipſam, ex Alexandriæ civibus, toto eo tempore, eum vel viderit, & alloquutus fuerit, vel ubi eſſet, reſciverit, eique ipſa una, in omnibus etiam corporis neceſſitatibus, diligentiſſime inſervierit. Vide Sozomenum libro 5. cap. 6, & miraberis.

Reſponſio ad XI.
De Martyrum ſuppliciis, & Confeſſorum ſudoribus.

Nec Martyrum ſupplicia, nec Confeſſorum ſudores, ſine mercede ſunt futuri, quamvis vel de Chriſti perſona, vel de Dei eſſentia ea crediderint, quæ & olim & hodie, à noſtris hominibus falſa eſſe oſtenduntur, dummodo & Deo & Chriſto ex animo ſerviverint, ejuſque præcepta conſervaverint, nec aliter ſentiendum videtur de iis ipſis, qui (ſi modo hiſtorici vera narrant) ab Arianis, aut aliis quibuſvis, propterea, quia Filium Dei, ipſi Deo patri coëſſentialem eſſe aſſeverabant, ſunt interempti, aut miris modis afflicti atque vexati. Quanquam idem quoque viciſſim Ariani, & alii, qui coëſſentialitatem iſtam pernegabant, ab iſtis ſunt paſſi. Quocirca neceſſe eſt, ut alterutri pro iniqua cauſa decertaverint. Nec tamen interim Deus, in ſinum ridebat, ut hic parum appoſite & circumſpecte, (ne quid gravius dicam) ab autore ſcrupulorum ſcriptum eſt. Non ſunt, Dei imperſcrutabilia judicia, humanæ rationis modulo metienda. Nec, ſi quid nobis alioqui minus probatur, in humanarum rerum, gubernatione divina, ſtatim ab eo, quod Deus nobis manifeſte patefecit, recedendum, & aliter, ac divini, homines loquuti ſunt, de ipſis rebus divinis, vel affirmandum vel ſentiendum; aut quod pejus eſt, quod multi faciunt, divina providentia in dubium revocanda. Sed hac ipſa de re, iterum ad finem hujus reſponſionis noſtræ, nonnihil fortaſſis dicemus. Nunc dico, Deum, nec Arianorum, nec Catholicorum, quos vocant, perpeſſiones, pro ſua opinione, licet minus vera defendenda, vel riſiſſe, vel ſpreviſſe, modo ipſi alioquin ii eſſent, qui eſſe debebant, & Dei ipſius Chriſtique gloriæ ſtudio impulſi, ea ſubirent. Quod ſi ſecus erat, nihil eſt, cur non merito eos Deus & ridere & ſpernere potuerit, imo, in pœnam deſerti officii, atque arrogantiæ & ambitionis iſtorum, eas ut ſubirent, aut permittere aut curare.

Reſponſio ad XII.

Hic nihil dicitur, ad quod ſupra, pleniſſime reſponſum non fuerit. Duo enim ex tribus illis, quæ ab initio diximus, hoc loco pro conceſſis aut jam probatis ſumuntur, quorum neutrum, nec verum eſt, nec ut verum eſſe appareret, diligenter curatum fuit, ut ante vidimus. Unum eſt, receptiorem de perſona Filii Dei opinionem, non poſſe eſſe falſam, quin ubi ea ſit, nullus ſit Chriſtus, nulla Eccleſia. Alterum vero, neceſſe eſſe, aliquam viſibilem Chriſti Eccleſiam perpetuo extare. Quibus additur & hoc: Si nulla ſit viſibilis Eccleſia, nullam etiam eſſe ſalutem, adque peccatorum remiſſionem conſequendam, in Chriſti Jeſu nomine, neceſſe eſſe, ut aliquis verus Jeſu Chriſti cœtus conſpiciatur, una fortaſſis cum miniſtro, qui abſolutionem ſcilicet largiatur: id quod à veritate plurimum abhorret, cum ex Sacris Literis certiſſimum ſit, eum peccatorum ſuorum quantumvis gravium, remiſſionem conſequi & ſervari, qui in Deum, & Jeſum Chriſtum crediderit, id eſt, Deo, ex Jeſu Chriſti præſcriptione,

ptione, obedierit, etiamſi nullus præterea in univerſo terrarum orbe, verus Dei Chriſtique cultor eſſet.

Qui ſequuntur ſcrupuli, partim leves admodum, partim ejuſmodi ſunt, ut eorum tractatio vehementer ſit odioſa: attamen & iſtos quoque eximere conabor.

Reſponſio ad XIII.

Si de ea Chriſti doctrina loquamur, quæ ad ſalutem prorſus eſt neceſſaria, non crediderim, noſtros homines, ſolam doctrinam ſuam, Jeſu Chriſti doctrinam eſſe, dicere. Præterea noſtri homines etiam multo poſt Apoſtolorum tempora, idque ſæpius ſuam hanc de Deo Chriſtoque ejus doctrinam, prædicatam fuiſſe contendunt, atque ex ipſis adverſariorum hiſtoriis docent. Quamobrem nulla eſt cauſa, cur in iis, qui ipſam hac noſtra ætate prædicarunt, major vitæ ſanctimonia, quam in aliis, qui ſe Dei miniſtros profitentur, requiratur. Certe, utri utris hac in parte præſtent, ex reipſa facile intelligi poteſt. Namque crediderim ego, longe aliter ſe rem habere, atque hic pro conceſſo ſumitur, quod ad vitam attinet & mores eorum, qui noſtram doctrinam prædicant. Id unum vere & conſtanter affirmare poſſum, primos, qui tempeſtate noſtra, hanc doctrinam publicare non dubitarunt, homines fuiſſe, & ab ineunte ætate maxime pios, & ipſorum adverſariorum teſtimonio, ut honeſto loco natos & bene doctos, ſic externe inculpatæ vitæ. Vide Hieron. Zanchium, ad finem alterius præfationis ſuæ, in libros de tribus Elohim.

Reſponſio ad XIV.

Non ſpiritus elatio, ſed divinæ gloriæ zelus, facit, ut noſtri homines, pauca adverſariis condonent. Neque enim hæc ejus generis ſunt, cujus ea erant, quæ condonabant Apoſtoli, qui tamen revera, pauciſſima condonabant; nec eadem temporum & cauſæ ratio, cum adverſarii nos, pro perditiſſimis hominibus, & Jeſu Chriſti juratis hoſtibus habeant.

Reſponſio ad XV.

Indignus plane hic ſcrupulus, cordato homine videtur. Quaſi vero non fuerint hæc millies noſtra memoria ſolidiſſime refutata, & quaſi Paulus, ob ſcortationes vitandas, non aperte doceat, bene eſſe, ut unuſquiſque vir, propriam habeat uxorem. Quin etiam nominatim non dicat, ac diſerte moneat, oportere Epiſcopum & Diaconum, eſſe unius uxoris virum.

Reſponſio ad XVI.

Nec Chriſtiana jejunia, nec precationum fervor, apud noſtros homines deeſt, nec ſunt hæc ullo modo inter eos diſſoluta: licet ea ſuperſtitione non fiant, qua inter eos, qui ſe hæc præ cæteris habere jactant. Et ſane, niſi vehementer fallor, quod precationum fervorem attinet, longe à noſtris hominibus iſti ſuperari dici poſſunt.

Reſponſio ad XVII.

Miror hunc ſcrupulum, cum plane contrarium, in pleriſque ex noſtris hominibus palam conſpiciatur; adeo ut ſi cum cæteris conferantur, præ illis, in mundo mortui videri poſſint. Quanquam, ut in initio attigimus, non profitentur noſtri homines, ſe tanquam Apoſtolos ad orbem terrarum, nova quædam luce illuſtrandum, & quodammodo inſtaurandum, miſſos eſſe: ſed ex iis principiis, quæ aliis ſunt communia, nonnulla aliter, atque vulgo fit, miniſterio verbi jam ex multorum conſenſu inſtituto, populum ſibi commiſſum docere conantur.

Reſponſio ad XIIX.

Hic nihil aliud dicendum videtur, quam id, quod olim Johannes Apoſtolus dixit, *Ex nobis prodierunt; ſed non erant ex nobis: Nam ſi fuiſſent ex nobis, manſiſſent utique nobiſcum.* Quanquam, ne ex nobis quidem prodiiſſe, multi ex iis, qui (ni fallor) hoc loco intelliguntur, merito dici poſſunt, quos etiam nominarem, niſi omnium, quatenus fieri poteſt, offenſionem mihi vitandam propoſuiſſem.

Reſponſio ad XIX.

Ea ipſa de re, ubi noſtri homines, in articulo illo, diverſum ab aliis docent, nullæ ſunt inter ipſos contentiones. Omnes enim in hoc conſentiunt, non eſſe plures in una Dei eſſentia perſonas, ſed ſolum Domini Jeſu Chriſti patrem, eſſe illum unum Deum, nec ullum alium unquam fuiſſe Dei Filium unigenitum, præter hominem illum Jeſum Nazaræum. Nam qui aliter credunt, licet non ſtatim à noſtris foras ejiciantur, noſtri tamen revera cenſendi non ſunt. Quod ſi in quibuſdam Sacrarum Literarum locis interpretandis aut explicandis, nondum per omnia noſtri ipſi homines conſentiunt: quid mirum poſt tantas tamque diuturnas tenebras, plenam lucem, omnibus divinis teſtimoniis intelligendis, tam brevi ſpatio temporis, illatam non fuiſſe. Neque enim mentes ſuas, mirabili ac ſingulari quadam ratione, divinitus illuſtratas, ſibique ad intelligendas ſcripturas, propheticum ſpiritum pleniſſime datum, jactant noſtri homines: ſed ex ipſis Sacris Literis, earundem Sacrarum Literarum interpretationem quærunt. Quanquam ſi quid hac ratione addiſcunt, quod cæteri adhuc ignorent, id omne Deo, cujus ad intelligenda ipſius myſteria, ſpiritum atque auxilium continenter implorant, acceptum referre non dubitant. Veritatem porro, quantum ſatis eſſe, ut alios etiam ab errore manifeſto revocare poſſint, ſe tenere, perſuaſiſſimum habent; interim tamen, ſe indies in ipſius veritatis cognitione proficere agnoſcunt, & amplius doceri non erubeſcunt.

Reſponſio ad XX.

Eandem quidem veritatem noſtri homines, in articulo, de Dei ejuſque Filii eſſentia, ſe profiteri affirmant, quam olim primitivæ Eccleſiæ architecti: Non tamen ſequitur, noſtros, ſe pares illis facere, aut eandem in omnibus utrorumque rationem eſſe debere. Nam architecti illi, vocationem ſingularem atque expreſſam à Deo habebant, eorumque dictis omnibus, fidem adjungi Deus volebat, idque in re nova & antea inaudita. Quæ omnia abſunt à noſtris hominibus. Quare nihil eſt, cur miremur, in ipſis non eam vim Spiritus Sancti apparere, quæ in illis apparuit. Nam, quod noſtri carnalia & mundana curent, ridiculum plane mihi objectum videtur. Vide ſupra Num. 17.

Reſponſio ad XXI.

Si hoc de noſtris tantum hominibus dicitur, vehementer miror: cum nec ipſi alium Dei ſpiritum jactent, præter eum, ſine quo Chriſtianæ religionis ſciens nemo eſſe poteſt, nec inter ſe invicem ſententiis pertinaciter depugnent. Sin de omnibus, qui à Romana Eccleſia defecerunt, non video, quid hoc ad propoſitum faciat, cum de noſtris hominibus ſit ſermo. Num quia ii, qui à Pontificiis ſe ſegregaverunt, diſſident inter ſe, ideo nulli inter ſe veritatem habent? Conſequentia hæc, nulla eſt. Nam alioqui, Judæi quoque olim merito dicere potuiſſent, eorum, qui Moſe poſthabito, unius Jeſu Nazaræni præceptis, ſe adhærere profiterentur, nullos eſſe, qui veritatem haberent. Nempe, quod iſti inter ſe, multipliciter ac pertinaciter, ipſis etiam Apoſtolis adhuc viventibus, diſſidebant. Cæterum unitas, quæ ex Dei Spiritu conſequitur, capita quædam pauca fidei reſpicit; ea videlicet, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria: ſed præcipue externa facta (non hic de ceremoniis, indifferentibuſque ritibus ago) in Deo Chriſtoque colendo, & charitate erga proximos præſtanda, in vita denique & moribus inſtituendis; non autem ſententias, vel etiam dogmata omnia reſpicit, de quibus in Chriſtiana religione diſputare contingit. Poteſt enim quis Spiritu Dei eſſe præditus, & tamen in non

neceſſariis errare, adeo, ut pro neceſſario id ducat, quod non eſt, & propterea pro fratre non agnoſcat eum qui tamen ſit. Satis enim eſt, ſi ipſe omnia, quæ neceſſaria ſunt, probe teneat; quicquid tandem in reliquis eum hallucinari, ab aliiſque licet Spiritu Dei ſimiliter præditis, diſſidere contingat.

Reſponſio ad XXII.

De exitibus miniſtrorum verbi, nihil exacte reſpondere poſſum, cum mihi ſint incogniti. Miror tamen, ſub Novo Teſtamento, ſub quo proprium, non miniſtrorum modo, ſed omnium piorum eſt, affligi, & viles abjectoſque in mundi conſpectu eſſe, hæc noſtris verbi miniſtris objici, cum ſub ipſo Teſtamento Vetere, in quo & iſta ſententia, *Generatio rectorum benedicetur* (quæ tamen ad ea quæ non apparent, atque æterna ſunt, & ad ſpirituale ſemen, non autem carnale, potiſſimum referri & poteſt & debet) & infinitæ aliæ apertiores leguntur, quæ bona hujus ſeculi promittunt piis hominibus, & poſteris eorum, proprium quodammodo Dei prophetarum fuerit, à populo, ad quem erant miſſi, non ſolum deſpectui ac ludibrio haberi, ſed miſere etiam vexari, ac perſequutionem pati. Quis vero legens, quæ in Epiſtola ad Hebræos ſcripta ſunt, Heb.11.35. de iis ipſis, qui ſub Veteri Teſtamento fuerunt, hæc iis, qui ſunt ſub novo, objicere audeat? Jam vero, quod filii miniſtrorum aliquando degenerent, quid hoc ad rem, cum iſtud ex libera illorum voluntate pendeat, quam Deus ad bonum cogere non vult?

Reſponſio ad XXIII.

Deus per Lutherum, à falſis cultibus & idololatria, quæ paſſim inter eos, qui Chriſtum profitebantur, fiebat, homines retraxit, & ad ejuſmodi divinarum rerum cognitionem adduxit, quæ ſatis eſſe poterat, ad ſalutem æternam conciliandam. Quamvis multa adhuc in doctrina ejus eſſent, quæ correctione indigerent, & facile à vera ſalutis via, infirmorum animos revocare poſſent, quorum correctionem, non diu Deus diſtulit, & per Zuinglium primum, atque Oecolampadium, quædam magni momenti reformavit. Deinde per alios, alia corrigere eſt aggreſſus, idque perpetuo, uſque ad noſtram ætatem. Nec porro quieſcet ſpiritus hic divinus, donec veritatem iis, qui oculos ad videndum aptos habuerint, omnibus prorſus humanis commentis nudatis, ad conſpiciendum propoſuerit. Nihil autem convenientius fieri potuit, quam ita ſenſim, ad veritatis divinæ patefactionem progredi. Non enim tantam lucem ferre potuiſſent oculi plane cæcutientes, ac perpetuo tenebris aſſueti. Lacte, non autem cibo ſolido infantes ſunt nutriendi: cum vero paulum adoleverint, tum paulo etiam eis ſolidior cibus præbendus eſt. Nec interim tamen, dum veritas divina in apertum penitus profertur, incredulitate plurium delelectatur Deus. Jam enim, ut dictum fuit, per ipſum Lutherum ea fuerunt patefacta, quæ ad hominem fidelem conſtituendum, ſunt prorſus neceſſaria. Quod ſi de tempore, quod Lutherum præceſſit, quæratur, hoc hominum eſt, nec, quod Deus nihil cuiquam debeat, conſiderantium; nec, quanta eorum, qui Chriſti nomen profitebantur, per innumeros ferme annos, ſcelera fuerint, perpendentium; nec, quam diuturna cæcitate, ut miſeri Hebræi ſuo exemplo docent, homines alioqui ſibi chariſſimos, ſi à priſtino inſtituto degeneraverint, Deus percutere ſoleat, attendentium; nec denique eas quas futuras tenebras, & cultus divini vaſtationem, ſancti poſt ipſum Chriſtum viri prædixerunt, recordantium. Atque, ut uno verbo dicam; hoc nihil aliud eſt, quam univerſam Dei providentiam in dubium vocare, atque in atheiſmum quendam homines conjicere velle, ſi quis hac eadem ratione uſus, ad tantam tamque diuturnam orbis Chriſtiani vaſtitatem, per Machometem invectam, & ad innumerabiles populos, qui vera Dei cognitione, jam per annorum chiliades, perpetuo deſtituti fuerant, atque etiam nunc ſunt, animo & cogitatione ſe converterit. Providet omnino Deus, & procurat omnia, juſtiſſimaque ſunt univerſa judicia ejus. Nec, quamvis non inepte fortaſſis in hiſce ipſis, quæ modo attigimus, id nos demonſtrare poſſemus: tamen vel hic non eſt hujus rei locus, vel noſtro patrocinio, hæc tantopere teſtata veritas, nullo modo indiget.

Reſponſio ad XXIV.

Paulo ante, id eſt num.17. & 20 noſtri homines eo nomine reprehendebantur, quod mundana curarent; fortaſſe quia unus vel alter ex ipſis, in hominum adhuc maxima celebritate verſatur: hic vero, ſi qui ſunt aut fuerunt, à noſtris hominibus non penitus abhorrentes, qui potius voluntate, quam neceſſitate aliqua à publico quodam vitæ ſplendore, ad privatam vivendi rationem ſe contulerint, hoc tanquam divinæ punitionis ſpecimen & falſæ doctrinæ argumentum arripitur. Omitto autem, quod quædam de illis hic dicuntur, quæ vel minus vera ſunt, vel, ut num.22 diximus, Chriſtianorum, & vere piorum ſunt propria. Quid vero attinebat, Scotiæ, Angliæque regna hoc loco commemorare, quæ doctrinam noſtrorum hominum propriam, tanquam peſtilentiſſimam averſantur? Nec tamen arbitror ego, in utrovis iſtorum regnorum, non priſtinum ſplendorem atque opulentiam conſpici. Quod ſi ſecus eſt, non idcirco id, ad mutatam religionem, illico eſt referendum; cum tot aliæ cauſæ juſtiſſimæ, Deique providentia digniſſimæ, ejus rei eſſe poſſent, ſi modo id certo ac definito Dei conſilio eſſe velimus. Atque inter cæteras cauſas, hæc multo veriſimilior, quam mutata religio videri debet, quod iſtarum regionum populi, Dei beneficium, in abolendis impiis ſuperſtitionibus, atque hominibus, ad verum ſui cultum traducendis, ac ſalutari divinæ veritatis notitia donandis, non tanti fecerint, quanti facere debuiſſent, nec dignam tam præſtanti cognitione vitam inſtituerint.

Reſponſio ad XXV.

Parum dignus eſt hic ſcrupulus, homine in Sacris Literis vel mediocriter verſato, cum ex illis apertiſſimum ſit, Deum ſolere, non ex fulgore fumum, (ut poëtæ verbis utar) ſed ex fumo lucem dare: quanquam non video, cur Poloniæ regnum obſcurus quodammodo orbis terrarum locus cenſendus ſit, præſertim vero in hac religionis, quam à majoribus accepimus, reformandæ cauſa, cum in eo tantum imperium atque potentiam avitæ religionis proceres obtineant, quantam in nullo alio. Quod ſi propterea, quia in eo primum hæc, de Dei Chriſtique eſſentia veritas publicata & recepta eſt, male audit hoc regnum apud exteras nationes, Judæa quoque regio, per aliquot ſæcula peſſime apud exteros audiebat, eo potiſſimum nomine, quod ibi primum Chriſtiana religio publicata & recepta fuiſſet.

Reſponſio ad XXVI.

Adhuc in ipſis initiis ſumus, & miramur, nondum ad orientales hanc lucem perveniſſe, quaſi vero, (ut ſæpius dictum eſt) noſtri homines, pro Dei prophetis, vel Chriſti potius novis quibuſdam Apoſtolis ſe venditent, quorum opera Deus, ut per antiquos illos fecit, univerſas mundi regiones, ſui puriore cognitione illuminaturus ſit?

Reſponſio ad XXVII.

Ante annos triginta, nemo fortaſſe erat in univerſo hoc regno, ubi noſtræ doctrinæ prædicatio primum extitit, qui de Dei Chriſtique eſſentia aliter ſentiret, atque à Romana Eccleſia præceptum fuerat. Cœtus vero, aliter ſentientium, nullos extitiſſe arbitror, niſi demum annis adhinc circiter viginti: quod quæſo, quantulum eſt ſpatium? & tamen hoc tam brevi tempore,

pore,

pore, non modo factum eſt, ut ubique ferme in hoc regno ſint, qui aliter ſentiant, & pluribus in locis, aliquis ejuſmodi publicus cœtus exiſtat: ſed in Tranſylvania & Ungaria, talium cœtuum centuriæ numerantur, quamvis præter cætera plurima & ingentia obſtacula, quæ ubique fuerunt, Judaizantium hominum, quorum pars à nobis prodierat, perverſus zelus, vel potius ſcelus atque aſtutia cum ſumma audacia conjuncta ſententiæ noſtræ propagandæ ſummo impedimento fuerint. Ego ſane, cum omnia mecum diligenter reputo, tantum abeſt, ut parum profeciſſe noſtros homines exiſtimem, ut vehementer mirer, his paucis annis, eos tanta præſtitiſſe, & Deum maximopere laudem, qui laborum ab ipſis ſuſceptorum, eum ſucceſſum dederit, quem vix deſiderare audebam. Nec ſane dubito, quin (quicquid cuiquam ſecus videatur) indies magis ſit doctrinæ noſtræ propagatio incrementum ſuſceptura, aut hic, aut alibi, ubi Deo viſum fuerit. Nam quod ad pietatem attinet, (de cujus tamen incremento aut diminutione inter noſtros homines, nihil auſim affirmare) nihil mirum videri deberet, ſi ea nullum incrementum accepiſſet: hoc enim perpetuum eſt, in omni religionis mutatione, quantumvis bona, ut ſcilicet major ſit ab initio hominum pietas, quam poſtea. Nec vero, ſi alii cœtus, quos in multis errare contendimus, noſtris multo eminentiores ſunt, propterea ſequitur, Deum illis magis quam noſtris favere. Nullius enim voluntatem Deus vult cogere. Atqui libera hominis voluntate permanente, quid mirum, ſi plerique ad eos cœtus ſe aggregant, ubi & ſalutis via quædam latior proponitur, nec commune quoddam odium, atque invidia cujuſcunque ordinis hominum ſubitur? Non ſunt hæc noſtra (fatemur) Apoſtolorum temporibus ſimilia; nec noſtri homines, cum illis Chriſtianæ religionis coryphæis & anteſignanis comparandi: nihil tamen dubitamus, quin multo purior doctrina apud nos ſit, quam apud alios quoſvis in hoc regno: quam ut omnes pii tandem complectantur, & optamus, nec id futurum ſane diffidimus.

Reſponſio ad XXIIX.

Quaſi vero verbi Dei miniſtro, nominis celebritas, ſit quærenda, & doctrinæ atque eloquentiæ oſtentatio affectanda. Cæterum præſtat, vel unum tantum hominem, in Dei Chriſtique veriore ac tutiore notitia inſtituere, quam integros populos in ea, quæ vel bona ex parte ſit falſa, vel undique periculorum plena.

Reſponſio ad XXIX.

Nemo unquam divinarum rerum cognitionis non expers, in Euangelicis præconibus, ſermonis elegantiam & humanarum artium ſcientiam magnopere requiſivit, cum plane conſtet, primos atque omnium præſtantiſſimos ejuſmodi homines, vel iſtis omnino deſtitutos fuiſſe, vel ea non magnifeciſſe; ſed potius ſpreviſſe, ac diſſimulaſſe: imo ad Chriſti regnum, quod hic in terris crucem perpetuam comitem habet, propagandum, inutilia duxiſſe, ut videre eſt apud Paulum 1 Cor. 1. 17 & 2. 1, 13, & 2 Cor. 11. 6, & aliis in locis. Habeant ſibi adverſarii ſuam eloquentiam, & omnium diſciplinarum cognitionem: nobis ſatis eſt, Jeſu illius Nazaræni, qui crucifixus fuit & reſurrexit, veram notitiam habere, eamque, ut hactenus factum credimus, & in dies magis fiet, ab omnibus, qui eam oppugnant Deo bene juvante, & voce & ſcriptis non inepte defendere.

Reſponſio ad XXX.

Si noſtri homines ab aliis jam diu ſeparati non eſſent, ab iiſque penitus exploſi, & pro omnium peſſimis reputati (quod attinet ad doctrinam, loquor) facile paucas quaſdam ceremonias, quas & multa vetuſtas, & ſinc[e]rorum virorum authoritas commendabat, retinuiſſent: in quibus videlicet, quamvis verbo Dei additis, nullus tamen falſus Dei cultus, nulla evidens ſuperſtitio, fuiſſet: Sed quando jam tanta diviſio, inter nos & reliquos omnes eſt facta, ſatius viſum eſt, Eccleſias noſtras paulo diligentius reformare, ut ad ſimplicitatem illam Apoſtolicam, nobis haud obſcure in ipſorum Apoſtolorum actis, atque Epiſtolis delineatam, quam proxime accedant, antiquiſſimarumque illarum Eccleſiarum quam ſimillimæ fiant.

EPILOGUS.

Hæc, ut ab initio monui, ab amico rogatus ſcripſi, cum interim aliis gravioribus ſtudiis occupatiſſimus eſſem. Quocirca nemini mirum videri debebit, ſi multa prætermiſſa ſunt, quæ ad levitatem iſtorum ſcrupulorum demonſtrandam, dici potuiſſent: ſperans nihilominus futurum, ut ſi quis pii animi homo, in has qualeſcunque reſponſiones noſtras inciderit, omnino agniturus atque ingenue faſſurus, ſit, nos viam ſaltem ab ejuſmodi laqueis ſe extricandi, ſatis aperte indicaſſe: id quod tamen apertius nos aliquando facturos, ſi opus fuerit, Deo volente, pollicemur. Interim tamen ipſorum ſcrupulorum autorem, fraterne atque amanter monitum volumus, ut, quando ipſemet fatetur, veriſimile videri, ſententiam noſtram, ſolam veram eſſe, quia videlicet (quemadmodum ego interpretor) Sacris Literis magis ſit conſentanea, ne diutius veritati obluctari pergat, neve, ut eam ſuſpectam reddat, ea in medium adferre, quæ ad omnem religionem evertendam pertinere poſſint. Noſtrum eſt, qui Chriſtianos nos eſſe profitemur, principia & fundamenta Chriſtianæ religionis, id eſt, libros Veteris & Novi Teſtamenti, non modo conſtantiſſime retinere, ſed etiam in illis, præcipue vero in Novi Teſtamenti libris, legendis & penſitandis diligentiſſimos eſſe. In quibus, ſi quid non uno tantum aut altero in loco, neque iis verbis, quæ obſcuritatem aliquam habere poſſint, ſed ubique clariſſimis verbis conteſtatum deprehendimus, nihil prorſus eſt nobis dubitandum, quin id veriſſimum ſit, quicquid, in univerſali, quæ dicta fuerit Chriſti Eccleſia, conſtitutum aut receptum fuiſſe legamus, quicquid hujus ſeculi ſapientia nobis ſuadeat, quocunque tandem curſu res humanæ ferantur. Alioqui ſi vel ex hominum authoritate, vel ex ſenſu noſtro, vel ex rerum eventibus, in rerum divinarum cognitione pendere, ulla ratione voluerimus, hæcque apertiſſimis Spiritus Sancti teſtimoniis opponere, facile fiet, quemadmodum experientia hodie plus ſatis nos docet, ut ſenſim in omnem pietatis neglectum prolabamur, & divina omnia oracula, pro nugis, univerſamque ſacram hiſtoriam, pro fabulis propemodum habeamus. Indigniſſimum plane eſt homine Chriſti nomen profitente, non pluris facere diviniſſimum hunc Sacrarum Literarum theſaurum, nobis à Deo ſumma atque admirabili, eaque certiſſima providentia conſervatum, ut ex eo omnes in ipſius, Chriſtique ejus cognitione ad ſalutem æternam diteſcere poſſimus, quam cætera omnia, quæ illum nobis, ſive aperte atque palam, ſeu quodammodo per inſidias, & ſimulationem illius non prophanandi, quacumque tandem via ac ratione eripere poſſint. Adhibendus modo eſt, in eo perſcrutando, animus vere pius, id eſt, Deum ejuſque gloriam, omnibus rebus, ac ſuæ ipſius vitæ, haud gravate anteponens. Adhibendæ item ſunt preces, ad ipſum Deum perpetuo, atque ex intimis præcordiis proficiſcentes; vita moreſque noſtri, ita ſunt componendi, ut digni Chriſti diſcipuli ſimus: & mundo denique, tum mente, tum factis, penitus eſt renunciandum. Nam ſi hæc fient, nihil timendum erit, ne Deus veritatem in ſuis oraculis comprehenſam atque explicatam, vel nos fugere, vel nobis ſuſpectam reddi, permiſſurus ſit unquam.

Expli-

Explicatio Verborum Chriſti:

Tu es Petrus, & ſuper hanc Petram, &c. Matth. 16. 18.

TRia ſunt, quæ apud multos difficilem hunc locum reddunt. Unum, quod non liqueat, ad quem, vel ad quid verba illa referantur, *Hanc Petram.* Alterum, quod dubium eſſe videtur, an aliquid hic ſingulariter, Petro à Chriſto promittatur, quod aliis Apoſtolis datum nunquam fuerit. Tertium, quod ſit difficile ſtatuere, quæ omnino ſint illa, quæ hic à Chriſto, Petro promittuntur; & nominatim, quatenus extendatur, illud, ligare & ſolvere, de quo in verbis iſtis fit mentio. Nos conabimur, tres iſtas quæſtiones diſſolvere, & ſic locum ipſum planum reddere; non omittentes interea alia dicere, quæ ad totius loci explanationem, & ſingularum ejus partium explicationem pertinere videantur.

I. *Quæſtio.* Quod igitur attinet ad primam quæſtionem, non dubitamus affirmare, verba illa, *Hanc Petram,* ad ipſum Petrum referri debere. Nam alioqui periret alluſio Chriſti Joan. 1. 42, manifeſta ad nomen iſtud, quod ipſemet homini iſti impoſuerat; præſertim ſi ejus linguæ habenda ratio eſt, qua loquutus eſt Chriſtus, in qua, quemadmodum eruditiſſimi viri, & antiquitatis peritiſſimi tradunt, eodem prorſus pacto, & ſine ulla penitus differentia, & Petri & Petræ nomen proferebatur. Id quod conjici etiam poteſt ex editione Syriaca, quæ etiam nunc extat, Novi Teſtamenti. Certum eſt enim linguam iſtam, proxime ad illam accedere, qua Chriſtus loquutus fuit. Quod ſi cui videtur durum, Chriſti Eccleſiam ædificatam fuiſſe ſuper Petrum, is meminerit, eundem ſenſum alibi etiam haberi, in ipſo Novo Teſtamento. Neque enim quicquam cogit, ſi ex Chriſti verbis, de quibus agimus, colligatur, Eccleſiam ipſius Chriſti ſuper Petrum ædificatam fuiſſe, colligi ſimul debere, ſuper ipſum ſolum fuiſſe ædificatam; meminerit, inquam, in Apocalypſi cap 21. 14, ſcriptum eſſe: Murum civitatis, id eſt, civitatis illius magnæ, ſanctæ Hieruſalem, de cœlo deſcendentis, ab ipſo Deo, ut ex ẏſ. 12, apparet, quæ ſine dubio eſt, ipſa Chriſti veriſſima Eccleſia, habere fundamenta duodecim, & in illis ſcripta eſſe nomina duodecim Apoſtolorum agni, id eſt Chriſti. Quod quid aliud eſt, quam Chriſti Eccleſiam fundatam eſſe, ſuper duodecim Chriſti Apoſtolos, & conſequenter etiam ſuper Petrum. Non abſimilis iſti loco is eſt, quem habemus in Epiſtola ad Epheſios, 2. 20, ubi Paulus ait, nos eſſe ſuperædificatos ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum; nos inquam, quatenus Chriſtiani, & ſic Chriſti Eccleſia ſumus. Neque enim verba illa, *Fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum,* ita accipienda ſunt, ac ſi ſcriptum eſſet, fundamentum, quod Apoſtoli & Prophetæ poſuerunt; præſertim, ſi hoc de Chriſto intelligatur: ſtatim enim ſequitur, *Exiſtente ſummo angulari lapide ipſius,* (ſic enim ex Græco libentius lego, quam ut alii, *Ipſo) Jeſu Chriſto.* Ex quibus verbis apparet, fundamentum de quo ibi Paulus loquitur, non eſſe Chriſtum, qui non ut fundamentum ipſum, ſed ut fundamenti angularis lapis, eo in loco ab ipſo conſideratur: ſed eſſe ipſos Apoſtolos & Prophetas. Eſt enim in verbis illis, *Fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum,* ea loquutio agnoſcenda, cùm voce genitivi caſus exprimitur, id ex quo ea res res conſtat, cui vox iſta adjungitur, ut *Corona vitæ, Corona gloriæ, Corona duodecim ſtellarum,* & ſimilia, quæ in ipſis Novi Fœderis Literis leguntur, Jac. 1. 12. 1 Petr. 5. 4. Apocal. 12. 1. Non eſt igitur quod vereamur ſtatuere, Chriſti verba illa ad Petrum, ita accipienda eſſe, ut ipſa ſonant; cum non de ſolo Petro, ſed & de cæteris Apoſtolis, & de Prophetis alibi legamus, eos eſſe fundamenta, ſeu fundamentum Eccleſiæ Chriſti, ſive hominum Chriſtianorum. Sonant enim omnino, ut diximus ab initio, Chriſti verba, ſuper ipſum Petrum ædificatam fuiſſe ejuſdem Chriſti Eccleſiam.

Nam ſi quis dicat, Imo ex codice Græco, cui nobis adhærendum eſt, poſſe videri verba Chriſti aliud ſonare, quam ipſius Eccleſiam ſuper Petrum ædificatam fuiſſe, cum ibi non legamus, ἐπὶ τούτῳ τῷ πέτρῳ, maſculino genere, ut ipſe homo Petrus vocatur, ſed ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, genere fœminino, cum tamen petra ſeu ſaxum, ſuper quod ædificari queat, nomine iſto, quod cum nomine illius hominis convenit, non fœminino tantum, ſed & maſculino genere, apud Græcos enuncietur.

Reſpondeo, Et ſi mutatio generis in verbis Græcis facta fuerit: tamen pronomen iſtud demonſtrativum, *Hanc*, petræ adjunctum, idque cum proxime dictum fuerit, *Tu es Petrus*, ſatis aperte oſtendere, Petram iſtam nihil aliud eſſe, quam ipſum Petrum. Præterea, quamvis πέτρος genere maſculino, Petrum ſeu ſaxum ſignificet: tamen nunquam in Novo Teſtamento id factum invenitur, niſi ubi explicatur ſignificatio vocis Cephæ, qua is homo, de quo agitur, à Chriſto cognominatus eſt. Alibi perpetuo voce fœminini generis ad Petram ſeu ſaxum ſignificandum uſurpatur. Id quod in explicatione illius cognominis, & porro in homine illo Græce cognominando, factum non eſt, ut quemadmodum homo ille vir erat, ſic cognominis illius terminatio, virilis ſexus eſſet; quæ terminatio, licet de ipſo Petro ſermo eſſet, tunc non eſt ſervata, quando de ipſo, ut de petra, ſuper quam ædificaturus eſſet Chriſtus Eccleſiam, verba ſunt facta, ut homonymia, ſeu æquivocatio & ambiguitas omnis tolleretur, & unuſquiſque clare intelligeret, Chriſti Eccleſiam ædificatam quidem fuiſſe ſuper Petrum, non tamen, quatenus vir fuit, ita cognominatus; ſed quatenus fuit petra & fundamentum tanto ædificatio accommodatum.

II. *Quæſtio.* De ſecunda quæſtione ita ſtatuo, nihil cogere, ut cenſeamus, iſtis Chriſti verbis ad Petrum, aliquid ipſi Petro promiſſum fuiſſe, quod aliis Apoſtolis nunquam fuit datum: ſed ſi quid Petrus plus habuit, quam cæteri Apoſtoli, quod ad illud idem pertinere poſſit, de quo Chriſti verba agunt, id aliunde omnino colligi, quam ex iſto promiſſo, ut poſtea dicemus. Tametſi non legimus, alicubi expreſſe alii, quam Petro, claves regni cœlorum, ſeu datas ſeu promiſſas, fuiſſe: id tamen ſimul cum Petro aliis Apoſtolis datum legitur, quod idem reipſa eſt, ut in reliqua tertia quæſtione explicanda docebimus. Quamvis enim in his, de quibus agimus, Chriſti verbis, ſoli Petro ſit facta promiſſio: non tamen facta eſt, cum excluſione aliorum Apoſtolorum à promiſſione iſta. Nam ſoli Petro idcirco eſt facta, quia ipſe ſolus Chriſto eos interroganti, quem ſe eſſe dicerent, aperte reſpondit: *Tu es Chriſtus Filius Dei vivi.*

Nec vero quis dicat, Petri nomen, ad quod Chriſtus alluſit, ſatis indicare, illum, etiamſi alii idem aperte reſpondiſſent, minime ipſis, vel alicui ipſorum, idem dicturum fuiſſe. Jam enim oſtenſum eſt, ſuper alios Apoſtolos, non minus quam ſuper Petrum, ædificatam eſſe Chriſti Eccleſiam. Ad Petri vero nomen, Chriſti alluſio, eo tantum reſpicit, ut ſuper Petrum ædificetur ab ipſo Eccleſia. Itaque ex ipſo Petri nomine, & ad ipſum alluſione, nequaquam colligi poteſt, quicquam Petro à Chriſto promiſſum fuiſſe, quod aliis Apoſtolis datum non fuerit; quamvis negari nequeat, nomen iſtud, Chriſto occaſionem dediſſe, id Petro dicendi, quod dixit de ædificanda ſuper ipſum

Eccleſia ſua: quæ quidem occaſio defuiſſet, ſi alius quiſpiam ex Apoſtolis, ita ad ejus interrogationem reſpondiſſet, ut Petrus reſpondit: ſed potuiſſet nihilominus Chriſtus, ad ea reſpiciens, quæ facturus erat, idem reipſa illi dicere & promittere, quod Petro dixit & promiſit; licet non iiſdem verbis nec eadem loquendi forma & figura.

Sed inſtabit aliquis, & dicet: Cum nomen iſtud, ab ipſo Chriſto impoſitum illi homini antea fuerit, cumque ex eo, quod Chriſtus poſtea, ad nomen illud alludens, illi promittit, ſatis conſtet, cur illum ejuſmodi nomine appellari voluerit, nempe, quia futurus erat fundamentum ipſius Chriſti Eccleſiæ, neceſſe eſſe, ut hac ipſa in re, quod Eccleſiæ Chriſti ſit fundamentum, aliquid ſingulare & peculiare habeat Petrus, præter cæteros Apoſtolos.

Reſpondeo. Hac ratiocinatione non effici, ut Petri prærogativa iſta, ſi qua eſt, contineatur in illo promiſſo, quod ei Chriſtus fecit; ſive ut Chriſtus ei ſingulariter aliquid tunc promiſerit, quod aliis Apoſtolis nunquam datum fuerit, qua de re hoc loco quæritur: ſed tamen, ut ex verbis, quibus in promiſſo iſto faciendo (quæ tamen ipſius promiſſi pars nullo modo ſunt) Chriſtus uti voluit, idque non ſolis, ſed cum eo junctis, quod Chriſtus antea fecerat, intelligi poſſit, Petrum ex ipſius Chriſti conſilio, ſi etiam ſuper alios quoque Apoſtolos fundata ſeu ædificata fuerit Chriſti Eccleſia, aliquid hac ipſa in re ſingulare præ aliis habuiſſe, de quo mox ſententiam noſtram aperiemus. Prius enim monere volumus, ratiocinationem iſtam, ad Petri prærogativam hanc concludendam, non adeo firmam eſſe. Nihil enim vetat, quominus Chriſtus in imponendo illi nomine iſto, non ad id, quod futurus eſſet fundamentum Eccleſiæ, ſed alio reſpexerit, & poſtea tamen, cum illi deſignavit & promiſit, ad iſtud ipſum nomen alludere voluerit. Verum ratiocinatione iſta, tanquam optima & firmiſſima, admiſſa, nulla tamen major Petri prærogativa in eo, quod ſit fundamentum Eccleſiæ, inde neceſſario concludi poteſt, quam in aliis rebus, ipſi cum cæteris Apoſtolis communibus, id eſt, quod ille aliqua ratione illis præiret, & ordine primus eſſet; quemadmodum ex non paucis Novi Teſtamenti locis, potiſſimum vero ex hiſtoria Actorum Apoſtolicorum deſumptis, aperte colligi poteſt. Ex quo fit, ut, quamvis alioqui, nec poteſtate, nec authoritate alios antecederet, non modo ſimul omnes, ſed nec etiam ſingulos, ut ex altera parte, ex iiſdem ſacris teſtimoniis, non minus aperte colligitur: tamen interdum (id quod antiquiores Chriſtiani ſcriptores diligenter notarunt) ipſe unus Petrus pro omnibus accipiatur: ut cum Paulus ait Gal.2.7,8, ſibi creditum fuiſſe Euangelium præputii, quemadmodum Petro circumciſionis, & eum, qui operatus eſſet Petro, in Apoſtolatum circumciſionis, operatum quoque ſibi fuiſſe in gentes. Certum enim eſt (idque ipſimet Pontificii, qui Petri primatum, præter omnem fidem, miris modis extollunt atque extendunt, fateri coguntur) quod ad ipſum munus Euangelii prædicandi, atque ipſum Apoſtolatum attinet, Petrum aliis Apoſtolis majorem non fuiſſe. Ex quo ſequitur, Paulum, Petro nominando, reliquos ſimul alios Apoſtolos intellexiſſe, qui non minus quam ipſe, Apoſtoli & præcones Euangelii inter circumciſos conſtituti fuerant. Quod igitur Petrus, & non alius ullus ex Apoſtolis, nomine iſto inſignitus à Chriſto fuerit, idque ob eam cauſam, quod ſuper ipſum ædificaturus eſſet Eccleſiam ſuam, hoc inde profectum eſt, quod is cæteris præiturus eſſet in fundanda Chriſti Eccleſia, quæ ipſi, & aliis Apoſtolis, id eſt, doctrinæ ab ipſis prædicatæ innititur, ipſorumque ſolidiſſimo teſtimonio firmatur, & propterea ipſo Petro a Chriſto, cum hac de re Chriſtus ageret, nominato, nominari ſimul omnes Apoſtoli intelliguntur, præſertim ubi etiam alioqui ipſe omnium aliorum perſonam gerit, ut hic certe facit, cum, ut ex Chriſti interrogatione, quæ ad omnes dirigitur, & ex eo, quod nihilominus unius Petri reſponſo contentus Chriſtus fuit, ſatis conſtat, non pro ſe tantum, ſed pro aliis ſimul omnibus reſponderit. Adde, quod ut locus ipſe monet, ac ferme omnes agnoſcunt & fatentur, cauſa, cur Chriſtus ea Petro promiſerit, quæ tunc promiſit, id fuit, quod ille reſpondit, ſignificans, ſe firmiter credere, Jeſum illum Nazaræum, cui reſpondebat, eſſe Filium Dei vivi. Nam quin hoc idem reliqui omnes Apoſtoli ſentirent, nihil prorſus dubitandum videtur: imo id liquide apparet ex ipſorum verbis, & facto ſimul, quod præceſſit, ut apud eundem Euangeliſtam habetur cap.14.33. Cum igitur non minus reliqui Apoſtoli, quam Petrus, id in ſe haberent, propter quod is à Chriſto promiſſa illa accepit; ac cæteroqui pares illi, in Apoſtolatus munere, & eſſent & futuri eſſent, niſi quod, ut dictum eſt, ille ipſis etiam præiret, & præiturus eſſet, concludendum omnino eſt, quicquid Petro, quantumvis nominatim promiſſum tunc a Chriſto fuit, reliquis ſimul Apoſtolis promiſſum fuiſſe, intelligi debere.

III. *Quæſtionis 4 partes.* Reſtat tertia quæſtio, quæ quatuor partes habet: quatenus quatuor videntur eſſe Petro, & ſicut, ſupra oſtendimus, reliquis omnibus Apoſtolis, in verbis, de quibus agimus, à Chriſto promiſſa. Unum, quod ipſe Chriſtus ædificaturus eſſet ſuper ipſum Eccleſiam ſuam. Alterum, quod portæ inferorum non eſſent prævalituræ adverſus hanc Eccleſiam. Tertium, quod daturus illi eſſet claves regni cœlorum. Quartum, quod quicquid ille in terra ligaſſet aut ſolviſſet, id ipſum in cœlo ligatum aut ſolutum futurum eſſet. Eſt autem inter hæc quatuor, hæc differentia, quod in primo Petrus, nihil, proprie loquendo, accepturus erat: ſed tantum de eo aliquid erat futurum. In ſecundo, neutrum erat iſtorum: ſed tantum aliquid futurum erat, de re, quæ ad ipſum Petrum aliquomodo pertinebat. In tertio, aliquid omnino accepturus erat Petrus, & ſimiliter in quarto. Sed hoc diſcrimine, quod tertium, cauſa quarti futurum erat; quod idem videtur dici poſſe de primo, reſpectu ſecundi, quemadmodum deinceps explicabimus: de ſingulis enim iſtis quatuor, ordine nobis videndum eſt.

I. *Pars.* Quod igitur attinet ad primum, quid ſit, Chriſtum Eccleſiam ſuam ædificaſſe ſuper Petrum, ſatis ex iis, quæ ante à nobis diſputata ſunt, intelligi poteſt: præſertim ex eo, quod docuimus, neceſſe eſſe, ut ſuper reliquos quoque Apoſtolos, Chriſtus ſuam ædificaverit Eccleſiam, non modo, quia Petrus, tum ob id, quod aliis præibat, & præiturus erat, tum vero ob id, quod ipſe unus pro omnibus ad Chriſti interrogationem reſponderat, aliorum omnium perſonam gerebat; ſed etiam quia expreſſe alibi legimus, ſuper alios quoque Apoſtolos fundatam eſſe Chriſti Eccleſiam, ſeu Chriſtianos homines. Facile eſt autem intelligere, quid ſibi hoc velit ſuper Apoſtolos ædificatam fuiſſe Eccleſiam ab ipſo Chriſto: nempe Chriſtum conſtituiſſe Apoſtolos, qui primi omnium eam doctrinam, quibuſlibet hominibus, ſine ullo diſcrimine annunciarent, & confirmarent: quam qui amplexus fuerit, ipſius Chriſti ſit diſcipulus, & ſic ad cœtum Chriſtianorum pertineat: unde merito Apoſtoli fundamenta cœtus Chriſtianorum, & ſic Chriſti Eccleſiæ eſſe dicuntur, & conſequenter ſuper ipſos, Chriſtum, qui eos tales conſtituit, quique per ipſos ad ſe primum homines traxit, & ſuos fecit, ædificaſſe Eccleſiam ſuam. Nihil autem amplius aut majus per hoc ſignificari, quod ſuper Apoſtolos ædificaverit Chriſtus Eccleſiam; ſeu, quod Apoſtoli, Eccleſiæ Chriſti ſint fundamenta, is locus docet, quem in prima quæſtione explicanda attulimus, ubi non tantum ſuper Apoſtolos, ſed ſuper Prophetas quoque, Chriſtiani ædificati eſſe dicuntur Epheſ.2.20. 1 Cor.12.28. Epheſ. 4.11. Nihil enim dubitandum eſt, quin Prophetarum nomine, eo in loco, ii Prophetæ intelligantur, quos à Chriſto datos, ſive à Deo in Eccleſia poſitos fuiſſe legimus, quique

Digitized by Google

quique poſt Apoſtolos primo loco à Paulo ponuntur: hi enim, ut ex cap.14.8, prioris ad Corinth. liquet, occultiora quædam, ad Chriſtianam religionem pertinentia, aperiebant: unde confirmari & augeri poterat fides audientium, qui inde adhortationis & conſolationis fructum percipiebant; nec his rebus quicquam ſublimius, quod à Chriſti Eccleſiam ædificandam pertineret, a Prophetis iſtis proficiſcebatur. Sunt autem hi Prophetæ una cum Apoſtolis, ab ipſo initio a Chriſto dati, unde merito una cum ipſis, fundamenta Chriſtianorum hominum ſunt dicti. Namque animadvertendum eſt, nec Apoſtolis, nec Prophetis potuiſſe nomen iſtud fundamenti accommodari, nec porro accommodatum fuiſſe, niſi quatenus primi fuerunt hujus ædificii lapides, quibus reliqui deinde ſuperſtructi fuerant, quemadmodum ipſa, ipſius loci Epheſ. 2.20, verba ferunt. Ex quo apparet, quam ſtulte & inepte Pontificii, ut ſuum primatum Romani Epiſcopi probent, tantopere urgeant, ſuper Petrum ædificatam fuiſſe Eccleſiam Chriſti, etiamſi Romanus Epiſcopus, veriſſimus Petri ſucceſſor eſſet. Quaſi vero hæc ſit res, quæ ad ſucceſſores tranſeat; & ſi ſuper Petrum ædificata fuit Eccleſia, inde ſequatur, ſimiliter ſuper ipſius ſucceſſores ædificatam eſſe. Nam hoc idem eſt omnino, ac ſi quis ex eo, quod Petrus ex primis fuit, qui Chriſtianam religionem annunciarunt & confirmarunt, concluderet, Petri quoque ſucceſſores, ex primorum iſtorum numero fuiſſe atque eſſe, quo nihil ſtolidius excogitari poteſt, cum potius ex eo ipſo, quod ſucceſſores ſint Petri, qui inter illos primus fuit, neceſſario conſequatur, eos ex iſtorum primorum numero nec fuiſſe, nec eſſe poſſe.

II *Pars* Sequitur, ut videamus, quid ſit illud, quod Chriſtus ait, portas inferni non prævalituras adverſus Eccleſiam ipſius; quod recte explicare, non ita proclive videtur, propter id præcipue, quod ante attigimus; quod ſcilicet hoc videretur ex eo conſequi, quod prius dictum eſt à Chriſto, id eſt, ſe ædificaturum Eccleſiam ſuam ſuper Petrum, quaſi Chriſtus dixerit: Et quia ſuper te, qui petra es, ædificata erit Eccleſia mea, propterea inferni portæ, adverſus illam non prævalebunt, qua de re quid ſentiendum ſit, poſtea explicabimus. Prius enim diſpiciendum eſt, quid ſit, Portas inferni non poſſe prævalere adverſus Eccleſiam Chriſti. Pontificii vulgo credunt, hoc idem eſſe, atque, Chriſti Eccleſiam non poſſe ullis Diabolicis viribus ſubverti, ipſiuſve Diaboli artibus in errores ullos, præſertim tales, qui fidei in Chriſtum adverſentur, unquam adduci. Et quia Eccleſia Chriſti, apud ipſos, eſt Romana Eccleſia; quippe, cujus Petrus, ſuper quem Eccleſia Chriſti ædificari debuit, primus Epiſcopus fuit, ibique ſedem ſuam ordinariam fixit, & in ea uſque ad mortem perſeveravit, propterea ipſi Romanæ Eccleſiæ tantum iſtud tribuunt, ut nec ſubverti, ac eſſe deſinere, nec errare poſſit. Quibus de rebus ſingulis, non eſt nunc diſputandi locus: alias fortaſſe, Deo dante, quam in tota iſta ratiocinatione, qua una, ipſorum univerſa religio revera innititur, Pontificii hallucinentur, ac turpiter errent, planum facere conabimur. Ad præſens enim inſtitutum noſtrum, ſatis eſt omnino, de interpretatione, quam ipſi afferunt, verborum Chriſti, aliquid dicere: quanquam vel hinc apparebit, quam male fundata ſit religio ipſorum. Credunt ipſi, unaque cum illis plerique alii, Inferni nomen, in Chriſti verbis, ſignificare Diabolum, ſeu Diabolos, ſed inſigniter falluntur. Nuſquam enim infernus, Diabolum, ſeu Diabolos, in Sacris Literis ſignificat, ſed ubique (niſi ego vehementer fallor) ſtatum & conditionem mortuorum; atque ea differentia, quæ eſt inter mori, & eſſe in ſtatu mortuorum, eadem & non alia revera eſt, inter mortem & infernum, quod quidem attinet ad ipſas Sacras Literas, in quibus non alio quam prædicto ſenſu diſtinguitur, haud raro, inter mortem & infernum, ita, ut Infernus, aliquid plus ſignificet, quam Mors; quemadmodum aliquid plus eſt, eſſe in ſtatu mortuorum, quam mori. Vaniſſimum igitur eſt Pontificiorum commentum, & eorum ſimul omnium, qui ipſos ſunt imitati, cum ex Chriſti verbis, de quibus hic agimus, concludunt, Chriſti Eccleſiam non poſſe Diabolicis ullis viribus aut artibus ſubverti, aut in errores pernicioſos induci. Jam portæ inferni aliud nihil ſunt revera, quam ipſe infernus; non aliter atque portæ mortis, idem revera ſunt quod ipſa mors, Pſal.9.14, & 107.18, & quidem apud Eſaiam cap. 38.10, ubi nec fortaſſe alibi, hæc eadem loquutio portarum inferni habetur, nihil aliud ea ſignificare poteſt, quam ipſum infernum. Si quis tamen contendat loquutionem iſtam ſignificare ſimul omnem vim atque potentiam inferni, ut paſſim creditur, & nos aliquando, cæteros ſequuti, credidimus, non multum pugnabo, quamvis priorem interpretationem magis probem. Eſt igitur ſenſus Chriſti verborum, ipſum infernum, ſeu omnem vim ac poteſtatem inferni, non prævalituram Eccleſiæ ſuæ: id eſt, eos, qui vere Chriſtiani fuerint, in mortuorum ſtatu & conditione non remanſuros; ſive, ut ex ipſo verbo Prævalendi elicitur, mortuorum ſtatum & conditionem illis non dominaturam: qui enim prævalent, id eſt, ſuperant alios, iis etiam dominantur. Atque ex hoc uno loco apparet, Eccleſiæ Chriſti nomen, cum maxime proprie accipitur, ut certe, ut hic fiat, neceſſe eſt, aliud nihil ſignificare, quam veros Chriſtianos, quicquid Pontificii contra diſputent, qui adverſus clariſſima ſcripturæ teſtimonia & rationes inexpugnabiles, audent negare, uſquam ſignificatione iſta, Eccleſiæ nomen in ſcriptura uſurpari.

Sed jam aliquid dicendum eſt de eo, An hoc, quod Chriſtus hic dicit, ex eo aliquo modo conſequatur, quod prius dixerat; & ſic, An quia ipſe Eccleſiam ſuam ſuper Petrum ædificaturus erat, propterea futurum eſſet, ut inferni portæ (quod quid ſit, jam ſatis explicatum eſt,) adverſus eam prævalituræ non eſſent. Nihil omnino cogit, ut hoc ex illo conſequi, Chriſtus dicere vel indicare voluerit. Satis enim eſt ad hoc, ut Chriſtus, quemadmodum neceſſe eſt, aptiſſime hæc duo conjunxerit, ita ejus verba interpretari, ut Petro ipſi ſignificare voluerit, quam eximium ædificium futurum eſſet iſtud, quod ſe ſuper ipſum ædificaturum promittebat, quando nulli interitui futurum erat obnoxium. Si quis tamen omnino velit, ita loquutum fuiſſe Chriſtum, quia poſterior res ex priori conſequatur, poteſt illi hoc ſenſu concedi, quemadmodum alii etiam animadverterunt, quamvis neutram iſtarum duarum rerum ſatis bene intellexerunt; id eſt, ut, quia res prior, propterea à Chriſto promiſſa fuerat, quod Petrus crederet, illum eſſe Fdium Dei viventis, idcirco factum iri, ut, qui ſuper Petrum ædificatus fuerit, quæ eſt res iſta prior, is nullo modo perire poſſit, quæ eſt res poſterior: quippe, quod ſuper petram ædificari nemo poſſit, qui iſtud idem non credat, qui autem iſtud credat, vitam æternam ſit habiturus, & ſic nullo modo perire queat 1 Joh.2 16.

III *Pars*. Sed jam de tertia re agamus, quam Chriſtus Petro promittit, ea eſt, Daturum ſe illi claves regni cælorum. Non dicit clavem, ſed claves. Duæ enim ſolebant eſſe claves cujuſcunque oſtii: una, qua aperiri, altera, qua claudi poſſet. Quanquam potuiſſet eodem ſenſu, facultatem aperiendi & claudendi, clavem dicere, ut factum eſt Eſai.22.22. Apoc.3.7, niſi quod ibi potuit ſingularis numerus pro duali vel plurali uſurpari, cum duplex hæc facultas ibidem diſerte commemoretur: hic vero, cum de ea apertum verbum nullum fiat, ad eam ſignificandam numero duali vel plurali, quo utraque clavis ſtatim intelligitur, utendum omnino fuit. Promittit igitur Chriſtus Petro, ſe daturum illi claves, quibus & aperire & clau-

& claudere regnum cœlorum aliis poſſit. Regnum cœlorum, ſine dubio, hoc in loco, conditionem & ſtatum eorum ſignificat, in quibus Deus per gratiam ſuam habitat & regnat, ſive in hoc, ſive in futuro ſeculo. Ex quo fit, ut Petro à Chriſto promiſſa fuerit facultas, tum in hunc ſtatum & conditionem homines inducendi, tum eos ab ea excludendi. Verum, cum ex altera parte firmiter atque immutabiliter, à Deo & Chriſto ipſo conſtitutum fuerit, ut ii omnes, qui in ipſum Chriſtum crediderint, hujus ſtatus & conditionis ſint participes; qui vero non crediderint, omnes ab ea excludantur: Certiſſimum autem ſit, in Petri poteſtate nunquam fuiſſe, nec eſſe potuiſſe, omnino ac reipſa efficere, ut quis in Chriſtum crederet, aut non crederet, neceſſarium plane eſt id, quod ei Chriſtus promittit, non ita ſimpliciter eſſe accipiendum, ut ipſum per ſe ſonat, ſeu de ipſa rei efficientia interpretandum eſſe; ſed tantum de declaratione & pronunciatione juſta ac vera. Nihil autem magis tritum in divinis literis eſt, quam ut verba rei efficientiam ſignificantia, ejuſdem rei declarationem tantum, aut pronunciationem jure factam, declarent. Itaque hoc ſibi revera habuit Petrus à Chriſto promiſſum in iſtis verbis, nimirum, quos ipſe declaraſſet ac pronunciaſſet ad regnum cœlorum, id eſt, ad eum ſtatum & conditionem, quam diximus, pertinere aut non pertinere, eoſdem eo perventuros, aut non perventuros, prout ipſe dixiſſet. Jam vero iſthæc declaratio & pronunciatio dupliciter intelligi poteſt, aut ſcilicet facta ſub aliqua conditione, vel cum modo certo aliquo, aut ſine ulla conditione vel modo, ſive ea de ſingularibus hominibus, ſive de omnibus generatim fiat. Sine ulla conditione vel modo, ut Petrus juſte ac vere declarare ac pronunciare potuerit, quis pertineret ad regnum cœlorum, nulla ratione fieri poteſt, niſi una cum hac facultate datum etiam illi fuerit, ut humana corda ſcrutetur, quod omnes dicent, datum ei non fuiſſe; & certum eſt, nullum hominem hanc vim ordinariam habuiſſe, præter Jeſum Nazaræum, quemadmodum etiam munus quod habuit, regendi ac gubernandi verum populum Dei, eumque judicandi, adeoque mundum ipſum, quod ſine hac perpetua vi conſiſtere & adminiſtrari nequit, ipſius unius ſolius eſt, nec ullius alterius unquam fuit. Cum enim nemo, ut dictum eſt, ad regnum cœlorum pertineat, pertinereve ex ordinario Dei decreto poſſit, niſi qui in Chriſtum credat; hoc vero, necne, ſit in homine, certo ſcire nemo poteſt, niſi qui ejus cor noverit, hinc conſequitur neceſſario, non poſſe ſine cognitione iſta, de quoquam abſolute pronunciari, quod ad regnum cœlorum pertineat; quamvis pronunciari merito poſſit, quod non pertineat, ſi ita ſe geſſerit, ut ex ejus factis dictiſve conſtet, eum revera in Chriſtum non credere. Reliquum eſt igitur, ut hæc declaratio & pronunciatio, quam Petrus facere jure poſſet, conditionem vel modum aliquem adjunctum haberet, quæ conditio vel modus, neceſſe eſt, ut iis contineatur, quæ Deus omnino & requirit, & ſatis eſſe vult, in eo, qui ad regnum cœlorum pertinere debeat.

Sed dicet aliquis: Jam ſuperius conſtitutum à te eſt, iſtud eo ſolo comprehendi, quod quis in Chriſtum credat: Quid igitur habuit Petrus hic ſibi à Chriſto promiſſum, quod non quilibet alius habuerit & habeat, qui modo iſtud noverit, neminem ad regnum cœlorum pertinere, qui in Chriſtum non credat; qui autem credat, eum omnino pertinere?

Reſpondeo. Fidem in Chriſtum, eſſe quiddam (ut ſic dixerim) valde prægnans, & quæ complectatur, iis tantum eſſe nota, quibus Deus aliqua ratione illud patefecit, inter quos primus & præcipuus, ut tempore, ſic patefactionis claritate fuit Petrus, una cum reliquis Apoſtolis. Complectitur enim fides iſta, partim ut ſui ipſius formam & eſſentiam, partim ut antecedentem cauſam, obedientiam præceptorum Chriſti, & cognitionem eorum, quæ Chriſtus ex Dei voluntate, & paſſus & adeptus eſt. Atqui Chriſti præcepta univerſa, & ejuſdem perpeſſionis, & poſt has conſequutam gloriam, cujuſmodi plane ſint, primum ac præcipue, & certiore quadam, quam cæteris cognitione, Petro, & Apoſtolis aliis, noſſe datum eſt. Adde, quod hoc ipſum, credere in Chriſtum, id eſſe, unde pronunciari poſſit, utrum quis ad regnum cœlorum pertineat, licet inexplicatum, multo certius atque evidentius, Petro, & ſociis ejus conſtabat, quam quibuſlibet aliis conſtet: atque idcirco, ne hac quidem ipſa in re, ut ſcilicet quis jure ſimpliciter pronunciare poſſit, eos tantummodo, qui in Chriſtum credant, pertinere ad regnum cœlotum, cæteros minime, Petro ſunt quilibet iſti ullo modo pares. Concludo igitur, Claves regni cœlorum Petro à Chriſto promiſſas, eſſe facultatem declarandi ac pronunciandi, de omnibus & ſingulis quæ eſſe in homine debeant, qui ad regnum cœlorum pertineat, & hac, neque alia ratione, aliis aperiendi, aliis vero claudendi regnum cœlorum: quod regnum quid ſit, jam ante dictum eſt. Hanc vero eandem poteſtatem cæteros quoque Apoſtolos habuiſſe, ex iis, quæ paulo ante diximus, aperte conſtat; nec quicquam eſt certius, quam unumquemque ex Apoſtolis, munus habuiſſe Euangelium annunciandi, idque ipſius Chriſti ac Dei nomine, & conſequenter facultatem, atque adeo autoritatem declarandi ac pronunciandi, de iſtis, quæ diximus, cum annunciatio Euangelii nihil aliud ſit, quam expoſitio certa ac firma voluntatis divinæ de hominibus in gratiam recipiendis, & ſimul rationis & conditionum, quibus id fieri Deus velit, qua ratione & conditionibus iſta omnia continentur. Sed præterea legimus, Chriſtum ipſum, non Petro tantum, ſed aliis etiam Apoſtolis hanc authoritatem dediſſe Joan.20.23, ut, ſi quorum ipſi peccata remiſiſſent, ea remiſſa eſſent; ſi quorum retinuiſſent, retenta eſſent. Quod, ut plane eandem vim habet, atque regni cœlorum claves habere, quacunque tandem ratione claves iſtas interpreteris: ſic id omnino continet, quod nos iſtas claves eſſe diximus, cum nemini, ex Dei immutabili decreto, peccata remittantur, qui in Chriſtum non crediderit; cuilibet vero in Chriſtum credenri peccata remittantur, & conſequenter illis quidem regnum cœlorum aperiatur his vero claudatur. Hanc igitur remiſſionem & retentionem peccatorum, quam ab Apoſtolis factam, approbaturus eſſet Deus, neceſſe eſt ſimiliter ita interpretari, ut non res ipſa, ſed declaratio rei & pronunciatio intelligatur, propter rationes ſuperius allatas. Habere autem claves regni cœlorum, & cui quis peccata remittit, ea remiſſa eſſe, cujus retinet, eſſe retenta, id eſt non remiſſa, idem reipſa eſſe, vel id aperte oſtendit, quod aliud nihil à Dei gratia hominem excludit, quam peccatum Eſa.59.2: & fœlicitas, ſeu beatitas hominis, ut ex Davide Paulus docet Pſal. 31. 1 Rom.4.6 in eo conſiſtit, ut illi remiſſa ſint peccata. Nemo enim beatus eſſe poteſt, qui in regno cœlorum non ſit: nemo viciſſim in regno cœlorum eſſe, quin ſit beatus. Hæc breviter quidem, ſed ut arbitror, vere ac recte dicta & concluſa à nobis ſunt, ut oſtenderemus, id verum eſſe, quod in initio ſecundæ quæſtionis explicandæ affirmavimus, aliis videlicet ſimul Apoſtolis id datum fuiſſe, quod tantundem valet, quantum id, quod nominatim Petro fuit promiſſum, quod attinet ad claves regni cœlorum, licet illæ diſerte cæteris Apoſtolis, nec promiſſæ, nec datæ legantur, niſi quatenus, ut antea docuimus, quicquid tunc uni Petro promiſſum eſt, omnibus aliis ejus ſociis & collegis promiſſum fuiſſe intelligi debet.

IV. Pars. Reliqua adhuc eſt res quarta, de qua diſpiciamus, quam à Chriſto ſibi promiſſam Petrus habuit; cujus, ſi cauſa eſt, res tertia, quæ ab eodem

Digitized by Google

Chriſto, illi fuit promiſſa, ut ſupra diximus, facile eſt intelligere, quid ea ſit, & quatenus extendatur, cum jam planum fecerimus, quid ipſa res tertia ſit. Quamquam vero ex ipſo Chriſti ſermone non omnino liqueat, ab hac illam proficiſci: veriſimile tamen facit, ipſe Chriſti loquendi modus, plane ſe rem ita habere. Nam ſi forte, ut, quod Petrus ligaviſſet in terra, eſſet ligatum in cœlis, & quod ſolviſſet, ſolutum, quæ quarta ipſa res eſt, ejuſmodi res eſſet, quæ diverſum quid foret, & ſeparatum ab eo, quod eſſet habiturus claves regni cœlorum, quæ eſt res tertia, nec inde neceſſario conſequeretur; veriſimile prorſus videtur, ut quemadmodum Chriſtus in clavibus regni cœlorum promittendis dixit, *Tibi dabo*, &c. ſic non ſimpliciter dixiſſet, *Et quicquid ligaveris*, &c. ſed verbo aliquo, non modo id quod futurum eſſet ſignificante, ſed etiam novum promiſſum declarante uſus eſſet. Veruntamen, antequam aliquid hac de re prorſus ſtatuamus, quærendum eſt, an alia ratione deprehendere poſſimus, quid quarta iſta res ſignificet. Videtur autem unicus is locus, qui in Sacris Literis invenitur, ubi idem plane loquendi modus habeatur, viam nobis ſternere ad intelligendum, quid iſtud ſit, & ſimul ad ſtatuendum, quod revera, ut Chriſti loquendi modus præ ſe fert, hæc quarta res à tertia pendeat, ſitque effectus ejus. Idem enim Chriſtus, hac eadem verborum forma utens, hoc ipſum, quod de Petro dicit, paulo poſt indefinite de ſuis Apoſtolis affirmat. Inquit enim ipſe, Matth. 18. 18. *Amen dico vobis, quæcunque ligaveritis ſuper terram, erunt ligata & in cœlo; & quæcunque ſolveritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlo.* Agitur autem ibi de ejiciendo aliquo è numero diſcipulorum Chriſti, qui certe eſt effectus clavium regni cœlorum. Qui enim è numero diſcipulorum Chriſti merito ejicitur, is à regno cœlorum eadem opera excluditur. Itaque neceſſe eſt, ut, qui è numero diſcipulorum Chriſti quemquam ejicere jure poſſit, is regni cœlorum claves habeat; & ſic, quia poſſit, quos velit, à regno cœlorum excludere, propterea ex numero diſcipulorum Chriſti, quos velit, poteſtatem ejiciendi habeat. Eſt igitur hoc *ligare*, de quo Chriſtus loquitur, ad homines, non ad res, paſſive referendum. Et ſane non poterit quiſquam, ni fallor, oſtendere, quomodo vel Apoſtoli, vel diſcipuli Chriſti, quatenus tales ſunt, rem aliquam ligare, ſive jure, ſive injuria poſſint, retento vero ac legitimo, per metaphoram ſeu tranſlationem, uſu verbi ligandi, & à rei appellatione, ut hic facimus, hominem excludendo. Hoc enim metaphorico loquendi genere, quod de Apoſtolis & Chriſti diſcipulis, ut tales ſunt, active uſurpari queat, non res, ſed homines tantum ligari poſſunt. Nec obſtat, quod Chriſtus in utroque loco, pronominibus neutri generis, quibus non homines, ſed res ſignificari ſolent, uſus fuerit. Non eſt enim novum, in ipſis Sacris Literis (nam in profanis id frequenter fieri conſtat) ut genus neutrum pro maſculino, ſeu res pro homine uſurpetur, ut Apoc. 21. 22. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium.* Nam hoc non de rebus, ſed de hominibus intelligendum eſſe, & res ipſa per ſe monet, & aperte docet id, quod ſtatim ſequitur, *niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ agni.* Eadem neceſſario ratio eſt ſolvendi, quæ ligandi, ut ſcilicet, ſi homines tantum ab Apoſtolis, & Chriſti diſcipulis, ut talibus, ligari poſſunt, ſimiliter homines tantum ſolvi poſſint. Quamobrem, fœde omnino videntur lapſi ii, qui promiſſum iſtud Petro factum ita interpretantur, ut Petro fuerit promiſſa poteſtas & authoritas, quicquid vellet in Eccleſia ſtatuendi, ita, ut quicquid ille, etiam extra ea, quæ ipſe Chriſtus juſſit aut vetuit, juſſiſſet, aut vetuiſſet, vel fieri vel credi, id ratum & firmum apud Deum futurum eſſet. Fœdus, inquam, error iſte cenſendus, & non niſi à ſpiritu Antichriſtiano, quo tyrannis Eccleſiaſtica inducta eſt, proficiſci potuit, cum & ex ipſa metaphora ligandi & ſolvendi, qua uſus eſt Chriſtus, & ex eo, ad quod hanc ipſam poteſtatem & authoritatem Petro ante promiſſam, Chriſtus poſtea, ubi eam ſuis generatim promittit, aperte accommodavit, nulli dubium merito eſſe queat, quin de hominibus tantum ligandis & ſolvendis Chriſti verba ſint accipienda; nec etiam de ligandis & ſolvendis quocunque modo, ſed tantum quatenus de illis pronunciatur, utrum nec ne ad regnum cœlorum & ad Chriſti diſcipulorum numerum pertineant, ea interim differentia inter ligandi & ſolvendi poteſtatem manente, quam ſupra attigimus, cum nominatim de pronunciando, An quis ad regnum cœlorum necne pertineat, ageremus. Sed antequam eam hic denuo explicemus, oportet jam, ut, quemadmodum oſtendimus, quid ſit in Chriſti verbis Ligare, ſic quid ſit ſolvere, aperte exponamus. Videtur autem id eſſe plane obvium. Nam ſi Ligare, eſt ejicere è numero diſcipulorum Chriſti, & ſic pronunciare, ad regnum cœlorum quempiam minime pertinere: Solvere, erit in numero diſcipulorum Chriſti reponere, & ſic pronunciare, quempiam ad regnum cœlorum pertinere. Quoniam vero fieri non poteſt, ut quicquam ſolvatur, quod prius aliqua ratione ligatum non fuerit, ſciendum eſt, iſtud, ligatum prius eſſe, dupliciter accipi poſſe, vel cui anteceſſerit eſſe ſolutum, vel cui non anteceſſerit; ſed hactenus ſemper ligatum fuerit. Et propterea ſolvere, quod hic intelligi debet id eſt, reponere in numerum diſcipulorum Chriſti, & ſic pronunciare, quempiam ad regnum cœlorum pertinere, dupliciter accipi & evenire poteſt, vel ſcilicet, quia quiſpiam, qui ex numero diſcipulorum Chriſti aliquando erat, & inde vel exciderit ipſe per ſe, vel ejectus fuerit, in eundem numerum denuo recipiatur, vel quia quiſpiam ex numero diſcipulorum Chriſti nunquam antea fuerat, in eum numerum cooptetur. Sed cum ſimiliter ex iis, quæ diximus omnino conſequatur, duplicem eſſe, ut ſic dixerim, ligationem: unam, quæ poſt ſolutionem exiſtat: alteram, quam nulla ſolutio antecedat; ſciendum eſt, illam quidem ab Apoſtolis & Chriſti diſcipulis, hanc vero ab ignorantia & peccato fieri, quæ tamen confirmatur & augetur, cum quis ita ligatus, ſolvi renuit, id eſt, Euangelio obedire non vult, & ob eam cauſam ad regnum cœlorum non pertinere, pronunciatur: quæ pronunciatio, ligatio quædam dici poteſt, cum iſte & certius & magis ligatus per eam maneat, atque idcirco ad eum quoque ligandi poteſtas, Petro & aliis Apoſtolis data, pertinere poteſt, ita, ut non modo ejectionem, ſed etiam non admiſſionem in Chriſti diſcipulorum numerum complectatur. Jam vero in hoc differunt ligandi & ſolvendi poteſtas, quod illa multo plenior & efficacior eſt quam iſta, ob id, quod probitas & fides, propter quam quis ſolvitur, ſimulari poteſt: improbitas vero & infidelitas, propter quam quis ligatur, non poteſt. Itaque neceſſe eſt, ut is, qui legitime ligatus fuerit, id eſt, è numero diſcipulorum Chriſti ejectus, vel in eum non admiſſus, & ſic ad regnum cœlorum minime pertinere pronunciatus, revera jam nec Chriſti diſcipulis ſit, nec ad regnum cœlorum pertineat: At vero poteſt quis legitime ſolvi, id eſt, in numerum Chriſti diſcipulorum recipi, & ſic ad regnum cœlorum pertinere pronunciari, qui tamen revera, nec Chriſti diſcipulus ſit, nec ad regnum cœlorum pertineat. Fit enim omnino pronunciatio iſta ſub tacita conditione, ſeu mavis cum tacito modo, qui tamen etiam aperte apponi ſolet, id eſt, ſi modo iſtius cor & animus externis ejus factis dictiſque reſpondeat; & idcirco manet nihilominus firmum id, quod Chriſtus non minus cum ſolvitur, quam cum ligatur, futurum affirmavit, ut ſcilicet id eſſet ratum in cœlo, quod fieret in terra ab illis, quos alloquebatur. Videmur ſatis explicaſſe, quæ fuerit Chriſti mens, in quarta hac

& po-

& poſtrema re Petro promittenda, ſeu in illi affirmando, quod ea futura eſſet: & ſic nihil reliqui eſt, quod præſtare debeamus eorum, quæ à nobis præſtanda propoſuimus, niſi, ſi quis forſaſſe amplius à nobis requirat, in hac ipſa hujus quartæ rei explicatione: cum Pontificii, ex poteſtate iſta & authoritate ligandi & ſolvendi, quemadmodum etiam ex illa retinendi & remittendi peccata, de qua ſupra aliquid diximus, Petro & aliis Apoſtolis data, quædam colligant, quæ nequaquam colligi poſſunt.

Ajunt enim, primum inde intelligi debere, in quolibet homine ſolvendo, ſeu in peccatis cuilibet remittendis, intervenire debere auctoritatem Apoſtolicam.

Deinde inferunt neceſſe eſſe, ut is, qui authoritatem iſtam hac in re ſit exerciturus, cognita habeat peccata illius, cui remitti ab ipſo debeant, ut ſcilicet judicare poſſit, an ſint digna remiſſione, an ſecus, & quibus conditionibus, quibuſve modis, prout qualitas eorum requirit, ab iis iſte ſolvendus ſit.

Hinc poſtremo concludunt oportere, ut is, cui remittere, is qui auctoritate iſta fungitur, peccata debeat, ea iſti ipſi enarret, & quidem omnia & ſingula idque cum omnibus, uniuſcujuſque eorum circumſtantiis. Hæ ſiquidem ſunt, quæ peccata diverſa faciant, & alia aliis minora vel majora. Atque hoc pacto auricularem ſuam, quam vocant, confeſſionem, ſtabilire Pontificii conantur, pro conceſſis rebus interim ſumentes, poteſtatem & auctoritatem iſtam Petro, & aliis Apoſtolis à Chriſto datam, ad eorum quoque ſucceſſores pertinere: Succeſſores vero Petri & aliorum Apoſtolorum eſſe, eos, qui paſtoris officio in Eccleſia funguntur, quos volunt, hanc eandem poteſtatem & auctoritatem, aliis etiam, qui non ſint paſtores, tradere ac demandare poſſe, quemadmodum ipſi Apoſtoli (ut quidem illi affirmant) poterant. Hæc Pontificii. Quæ quam male ſint concluſa, oſtendendum jam nobis eſt.

Primum igitur negamus, ex Chriſti verbis ullo modo colligi poſſe, in quolibet ſolvendo, ſive in peccatis cuilibet remittendis, auctoritatem Apoſtolicam, vel ſemper & neceſſario, vel etiam ordinarie intervenire debere, aut debuiſſe: tum quia ipſa verba hoc nullo modo ſonant: tum vero, quia ratio & cauſa proxima, eademque perpetua & neceſſaria, ut quis ſolvatur, ejuſve peccata remittantur, eſt fuitque ſemper, ab Apoſtolorum tempore, fides in Chriſtum, quam ſi quis habuerit, quomodocunque tandem illam adeptus fuerit, etiamſi nulla Apoſtolica auctoritas ea in re intervenerit, neceſſe eſt, ut ſimul iſte remiſſionem omnium peccatorum ſuorum habeat, & ab omnibus ſpiritualibus vinculis ſolvatur. Vide Act.10.43, & 13,38, quanquam totum Novum Teſtamentum ſententiis idem pollentibus eſt plenum.

Dices, neceſſarium tamen eſſe, ut fides in Chriſtum ex auditione verbi Dei naſcatur: Dei autem verbum, auctoritate Apoſtolica annunciandum & prædicandum ſemper fuiſſe, & annunciari; & conſequenter non niſi Apoſtolica auctoritate interveniente, peccata remitti, etiamſi verum eſſet, cauſam proximam eandemque perpetuam & neceſſariam remiſſionis omnium peccatorum eſſe, fidem in Chriſtum.

Reſpondeo, primum hanc non eſſe Apoſtolicam illam auctoritatem, quam Pontificii hoc loco præcipue intelligunt, qui manifeſte de auctoritate loquuntur, quæ exerceatur, non in eos, qui nondum vel tum primum credunt in Chriſtum, ſed in eos, qui jam antea in Chriſtum crediderunt, aut certe ſe credere ſunt profeſſi. Deinde, nego in annunciando & prædicando Dei verbo ex cujus auditione fides in Chriſtum in audientium cordibus gignatur, neceſſarium eſſe, ut ulla Apoſtolica auctoritas interveniat, etiamſi concederem, omnem ordinariam divini verbi, unde Chriſti fides oriri poſſit, prædicationem, auctoritate Apoſtolica fieri. Nihil enim vetat, quominus extra ordinem prædicetur, iſtiuſmodi Dei verbum, ut factum eſt, ipſorum Apoſtolorum tempore, ab iis, qui diſperſi fuerant ex afflictione, quæ ob Stephanum extiterat, ad quorum prædicationem, in Chriſtum multi crediderant Act.11.19. Taceo, quod ex hiſtoria * Eccleſiaſtica conſtat, integros populos ad fidem Chriſti aliquando converſos fuiſſe eorum opera, qui nulla Apoſtolica auctoritate erant præditi.

Sed rurſus inſtabis, id quod de fide in Chriſtum dixi, ob quam remittuntur peccata, nec quicquam videlicet aliud præterea requiratur, verum eſſe in eis, qui tum primum in Chriſtum credunt: hic vero, quemadmodum ipſe antea excipiens dixi, de iis potiſſimum agi, qui jam in Chriſtum crediderunt, & poſtea tamen peccant, de quibus quæritur, qua ratione illis remittantur peccata iſta, quæ poſt fidem in Chriſtum committant.

Reſpondeo. Teſtimonia Sacra, quæ docent fidem in Chriſtum, eſſe cauſam remiſſionis peccatorum, generaliter loqui, neque diſtinguere inter peccata commiſſa, antequam quis credat in Chriſtum, & poſtquam crediderit, quamvis occaſione illorum prolata, qui vel nondum, vel tum primum in Chriſtum crediderunt, quibus intelligendum eſt, non tantum affirmari peccata quæ antea commiſiſſent, remitti, vel remiſſum iri, propter fidem in Chriſtum, ſed perpetuam rationem proponi, qua peccata remittantur, ſeu non imputentur, id quod maxime indicant verba Pauli Apoſtoli, in loco antea indicato, Act. 13. 38. Sic enim ait: *Notum igitur ſit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remiſſio peccatorum annunciatur, & ab omnibus; (à quibus non potuiſtis in Lege Moſis juſtificari,) in hoc omnis, qui credit, juſtificatur.* Vides opponi fidem in Chriſtum, ſeu Chriſtum & fidem in ipſum, Legi Moſis, in juſtificandi ratione, ſeu in modo remiſſionem peccatorum conſequendi, & dici, ab omnibus peccatis, à quibus non poterant Iſraelitæ in Lege Moſis (per modos ſcilicet ejus rei in ea contentos) juſtificari, id eſt abſolvi, in Chriſto quemlibet juſtificari, qui in ipſum credit. Jam modi juſtificationem, ſive abſolutionem à peccatis conſequendi, in Moſis Lege contenti, atque iis propoſiti, qui ex Iſraelis populo erant, ad totum tempus, quo quiſque vivebat, pertinebant, & quoties quis peccaret, illa, ad quæ expianda propoſiti fuerant, commiſiſſet, toties ſuam vim & uſum habebant; & ſic Iſraelitæ in Lege Moſis perpetuo habebant, quomodo poſſent ab ejuſmodi peccatis, quandocunque illa commiſiſſent, juſtificari atque abſolvi. Verum hoc beneficium in aliis plurimis peccatis, quibus videlicet expiandis in ipſa Lege Moſis modi nulli fuerant propoſiti, minime ſentiebant: At in Chriſto, id eſt, in ipſius Evangelio, inquit Paulus, in iſtis ipſis omnibus peccatis, tale beneficium ſentitur, propoſita nimirum in eo ratione & modo, iſta etiam peccata expiandi, nempe perpetuo: quemadmodum perpetuo, ut dictum eſt, illa alia peccata in Lege Moſis expiabantur, quæ ratio & modus, aliud nihil eſt, ut idem Paulus ait, quam credere in ipſum Chriſtum. Hoc Pontificii intelligere non potuerunt, quia, quid ſit in Chriſtum credere, non intellexerunt. Nam ſi intellexiſſent, credere in Chriſtum, eſſe Chriſto obedire, quemadmodum tamen fuit noſtra ætate inter ipſos, † qui intellexiſſe videtur, facile hanc veritatem aſſequuti fuiſſent, & non tam exiliter ac jejune de fide in Chriſtum ſenſiſſent; nec tam imperite & ridicule ea omnia ſacra teſtimonia interpretati fuiſſent, quæ paſſim in Novo Teſtamento leguntur, in quibus fidei in Chriſtum tribuitur, quod ipſa juſtificemur, ſeu per ipſam peccatorum omnium remiſſionem conſequamur, nec denique commenti fuiſſent, præter fidem in Chriſtum ad peccata

* Socrat. lib. 1. cap. 16. Theodoretus lib. 1. cap. 24.
† Hieronymus Oſorius.

delenda ea requiri, quæ ipſi vocant, Sacramenta, & præcipue, poſtquam jam quis ſemel in Chriſtum credidit; id quod pœnitentiæ Sacramentum appellant, quod ex ipſorum diſciplina, continet auricularem illam confeſſionem, quam diximus, illos, ex Chriſti verbis, de quibus diſputamus, ratiocinando colligere, ad quam ratiocinationem examinandam jam tandem revertemur, ubi prius ſententiam noſtram de vi fidei in Chriſtum ad expianda omnia peccata noſtra, apertius expoſuerimus, & nihilominus veram pœnitentiam à nobis, ad peccata delenda neceſſariam, agnoſci demonſtraverimus.

Sic igitur ſtatuimus: Cum primum quis in Chriſtum credit, id eſt, ipſi Chriſto confidit, & ſic, ſub ſpe beatæ immortalitatis, quam is ſibi obtemperantibus promiſit, ei obedire ex animo ſtatuit, & porro, quatenus tunc tempus & occaſio fert, proque facultate ſua reipſa obedit, ſtatim omnium præteritorum ſuorum peccatorum veniam adipiſcitur. Poſt vero, donec eandem in Chriſtum fidem retinuerit, ita ut jure de ipſo dici poſſit, quod Chriſto obediens eſt, ignoſcuntur illi propter hanc ipſam fidem omnia peccata, quæ alioqui vel per ignorantiam, vel etiam per fragilitatem interdum committit; & breviter, quicquid delinquit, quod fidem iſtam & obedientiam non perimat, nec efficiat, ut jam iſte non ſecundum ſpiritum, ſed ſecundum carnem ambulet. Obedientia ſiquidem præceptorum Chriſti, tota hoc continetur, ut quis ſecundum ſpiritum ambulet, & non ſecundum carnem. Qui enim in Chriſto, id eſt, per fidem in Chriſtum, ſeu quia Chriſto confidunt, hoc faciunt, ii jam nulli damnationi ſunt obnoxii, jam legis juſtificatio in illis impletur Rom. 8.4. Quod ſi quis ab hoc ſtatu exciderit, & ita prolapſus fuerit, ut jam Chriſto confidere, ſive obedire dici nequeat, amittit, una cum fide in Chriſtum, omnem juſtificationem ſuam, atque ad hoc, ut denuo juſtificetur, opus illi eſt, ut denuo etiam ad iſtam veram in Chriſtum fidem revertatur. Sed quam hoc ſit difficile, indicat author Epiſtolæ ad Hebræos Heb. 6.4, qui id impoſſibile dicit. Quod tamen ſine dubio ita intelligendum eſt, ut apud homines ſit impoſſibile, non apud Deum, qui etiam poteſt, & interdum vult, idque ex ſingulari ſua benignitate & clementia, ejuſmodi prolapſorum hominum miſereri, eiſque vires, quas ipſi ad hoc efficiendum jam nullas habent, tantas dare, ut è ſuo cœno emergere denuo poſſint, & ad fidem Chriſti & obedientiam reverti. Jam vero quod ad pœnitentiam attinet, quam & ſcriptura diſerte affirmat, & nos libentiſſime agnoſcimus, neceſſariam eſſe ad peccatorum remiſſionem conſequendam, ea neceſſario fide in Chriſtum continetur. Nam quomodo, quæſo, is Chriſto confidere dici poteſt, qui mutato ſtudio ac propoſito ſuo priore, vel certe actionibus ſuis, peccatis non valedicit, & ſancte in poſterum vivere non conſtituit, cum Chriſtus id expreſſe præcipiat, nec ulli quicquam promittat, qui id non fecerit? Quod ſi alicubi pœnitentia à fide in Chriſtum diſtinguitur, ita ut illa præcedere, hæc vero ſequi videatur, id propterea fit, quod ſine dubio poteſt quis pœnitentiam agere, antequam Chriſto confidat, licet non plane ejuſmodi pœnitentiam qualem Chriſtus requirit. Eſtque iſta, ante Chriſti fidem pœnitentia, ad ipſam via, ut ex Johannis Baptiſtæ prædicatione liquet. Interim tamen, ſicut fides in Chriſtum ſine vera, & qualem ipſe requirit, pœnitentia, eſſe nequit: ſic vera iſta & Chriſtiana pœnitentia, neceſſario fidem in Chriſtum ſibi adjunctam habet. Jam cum quis, veram Chriſti fidem retinens, nihilominus aliquid peccat, quemadmodum antea expoſuimus, tunc pœnitentia, quæ ita ex uſu Sacræ Scripturæ appellatur, id eſt, mutatione propoſiti & actionum ſuarum, ei non eſt opus, & Chriſtus diſerte ait Luc. 15.7, juſtos pœnitentia non egere. Nulli autem dubium eſſe poteſt, quin is ſit juſtus, qui in Chriſtum vera ac viva fide credit, quæ, ut docuimus, præceptorum ejus obedientiam complectitur. Quod ſi quis dicat, oportere tamen iſtum dolere peccatum aut lapſum ſuum, ſuique erroris pœnitere; Iam nec iſta eſt illa pœnitentia, quam ita ſacra ſcriptura appellat, cuique tribuit, ut per ipſam peccatorum remiſſio contingat: & talis pœnitentia neceſſario, ex fide in Chriſtum ſtatim exoritur. Neque enim fieri poteſt, ut quis perpetuo obediendi Chriſto ſtudio ſit præditus, ita ut reipſa etiam obediat, id eſt, ut dictum fuit, non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulet, quibus rebus Chriſti fidem contineri demonſtravimus: & interim non ex animo doleat, ipſumque pœniteat, ſi quid adverſus Chriſti mandata deliquerit. Ex quibus omnibus tandem apparet, quomodo & cur fides in Chriſtum, nec quicquam aliud præter ipſam in eo homine requiratur, qui ſuorum peccatorum, ſive antequam in Chriſtum credat, ſive poſt, veniam à Deo conſequi velit. Sed jam nimis digreſſi quodammodo ſumus: ad Pontificiorum ratiocinationem revertamur. Oſtendimus id, quod primo loco colligunt, ex poteſtate & auctoritate ligandi & ſolvendi, retinendi & remittendi peccata, quam Chriſtus Petro, & aliis Apoſtolis dedit, non bene collectum eſſe: nempe non poſſe quempiam ſolvi, ſive cuiquam peccata remitti, niſi Apoſtolica auctoritas interveniat; diximuſque, Chriſti verba nullo modo id ſonare: quod ſane veriſſime diximus. Aliud enim omnino eſt, quod poſſis ligare aut ſolvere, quem velis, ſeu cui velis retinere aut remittere peccata: Aliud vero, ſine te non poſſe cuiquam remitti peccata; continetque hæc Pontificiorum collectio, manifeſtam fallaciam, quam conſequentis vocant. Neque enim, ſi quorumcunque peccata, Apoſtolica auctoritate fuerint remiſſa, ea jure remiſſa ſunt: idcirco viciſſim, quorumcunque peccata jure fuerint remiſſa, ea Apoſtolica auctoritate ſunt remiſſa. Subruto autem hoc ipſorum fundamento, id totum neceſſario ruit, quod ſuperſtruxerant. Sed videamus tamen, cujuſmodi ſint ipſorum deductiones ex prima illa falſa collectione.

II. & III. Erroris refutatio. Quod igitur ex illa ſtatim deducunt, debere eum, qui auctoritate Apoſtolica, qua ſit præditus, & qua cuiquam remiſſurus ſit peccata, illius peccata cognita habere, minus recte deductum eſt: idque ob eam cauſam, quod nulla ſunt adeo multa, adeoque gravia peccata, quæ homini veram pœnitentiam agenti, & vere in Chriſtum credenti eique inpoſterum ex animo obedire ſtatuenti, remitti ab eo, qui hanc poteſtatem habeat, non & poſſint & debeant: nec ulla rurſus tam pauca tamque levia, quæ vel debeant, vel ullo modo poſſint remitti, qui iſta non habeat. Itaque cognitione peccatorum, id eſt, quantitatis & qualitatis eorum, nihil eſt opus Apoſtolico miniſtro, ubi de iilis nec ne remittendis agitur.

Sed dicent fortaſſe aliqui ex ipſis Pontificiis, ad culpam quidem remittendam neceſſariam quantitatis & qualitatis peccatorum cognitionem non eſſe, ſed eſſe tamen neceſſariam ad remittendam pœnam.

Reſpondeo. Pontificem Romanum, cui illi nihil non deferunt ac tribuunt, una cum ſuis Conciliis ſtatuiſſe, ad ipſius culpæ remiſſionem conſequendam, neceſſariam eſſe oris confeſſionem, & ſic ſuorum peccatorum enarrationem coram Apoſtolico miniſtro, qui ea ſit remiſſurus. Quod vero ad ipſius pœnæ remiſſionem, id eſt, ut ipſi intelligunt, ejus caſtigationis, quam Deus, niſi quis ipſum aliqua ratione placet ac præveniat, in iis ipſis exercere ſolet, quibus culpam remiſit, & ſic ab æternæ mortis pœna eos liberos facere, Dico, merum eſſe humanum inventum, quod ipſius caſtigationis divinæ remiſſio, per Apoſtolicum aliquem miniſtrum fiat. Neque huc pertinere poſſunt Chriſti verba, *Quorum remiſeritis peccata*, cum remittere peccata, remiſſionem culpæ (ſic enim hoc loco cum ipſis Pontifi-

Pontificiis loqui neceſſe eſt) ſignificet, non autem pœnæ, iſtius inquam pœnæ, de qua hic agitur, ut ipſum Davidis exemplum, quo potiſſimum ad ſuam iſtam culpæ & pœnæ diſtinctionem confirmandam, uti Pontificii ſolent, ape te probat. Dicitur enim in hiſtoria illa, Deum tranſtuliſſe peccata Davidis 2 Sam. 12. 13. eo quod propriam peccati pœnam, id eſt, mortem illi non immiſerit, quamvis aliis, haud ſane levibus malis atque incommodis, illum caſtigaverit. Jam transferre peccatum, eſt, auferre peccatum, ſive, ut Hebraica loquutio ad verbum ſonat, facere tranſire peccatum. Propterea id, quod apud Matthæum legitur de Chriſto, Patrem orante, ac dicente, *Tranſeat à me calix iſte*, Apud Marcum & Lucam legitur, *Tranſfer calicem iſtum à me*; quibus verbis ſine dubio orabat Chriſtus, ut auferretur à ſe calix ille. Auferre porro peccatum, vel tantundem, vel plus etiam ſignificare videtur, quam remittere peccatum. Ex quo conſequitur, ſi per peccati ablationem non tollitur, ut vidimus, niſi id quod Pontificii culpam vocant, remanente adhuc pœna: ſimiliter per peccati remiſſionem pœnam iſtam non tolli; & ſic, datam poteſtatem Apoſtolis remittendi peccata, ad iſtam pœnam non extendi, neque eo pertinere. Oſtendimus, Pontificiorum ratiocinationem ductam ex poteſtate data Apoſtolis remittendi peccata, ad confirmandam ipſorum auricularem confeſſionem, nullum momentum habere, etiamſi ea omnia vera eſſent, quæ ab ipſis pro conceſſis hic ſumi diximus. Nam quod attinet ad ſolvendi poteſtatem Petro, atque ut docuimus, reliquis Apoſtolis ſimul datam, eam nullum ſimiliter ad eam rem momentum habere ſatis jam per ſe conſtat. Supra enim demonſtravimus, poteſtatem hanc tunc exerceri, cum quis in numerum diſcipulorum Chriſti reponitur, vel cooptatur, id quod cum confeſſione iſta auriculari nihil commune habere poteſt. Adde, quod nihil amplius ad hanc materiam pertinens ſignificare poſſe dicendum eſt, ſolvere aliquem, quam ei remittere peccata. Jam enim antea probavimus, ſolvendi poteſtatem iſtam, ad homines tantum paſſive referendam eſſe. Nam, quis unquam negaverit eum ſpirituali ratione ſolutum eſſe, cui ſunt remiſſa peccata?

Quod ſi dixeris ſolutum quidem eſſe, ſed non omnino, propter pœnam ſcilicet, qua, ut Pontificiis placet, adhuc illigatus maneat:

Reſpondebo, in danda iſta ſolvendi poteſtate, non haberi vocem iſtam *Omnino*, nec aliam, quæ idem valeat, non magis quam in danda poteſtate remittendi peccata, ubi ſi adderetur, non minus efficeret quam ibi. Sicut enim non omnino ſolutus is videtur, qui pœnas aliquas eſt daturus: ſic non omnino remiſſa peccata videntur, cui propter ipſa peccata, aliquæ pœnæ ſunt ſubeundæ. Itaque tandem conſtat, nihil eſſe, cur Pontificii ex poteſtate Apoſtolis data à Chriſto ſolvendi, itemque remittendi peccata, ſuam auricularem confeſſionem ſtabilire conentur. Et quanquam de poteſtate ligandi, itemque retinendi peccata, in hac quæſtione nihil nominatim diximus: tamen, quicquid inde argumentari, ad ſuam iſtam confeſſionem probandam, Pontificii poſſunt, abunde dilutum ex iis videtur, quæ de ſolvendi, itemque peccata remittendi poteſtate, qua potiſſimum iidem, ut oſtendimus, hac ipſa in re nituntur, à nobis breviter ſunt diſputata. Quod ſi ea diligentius examinare vellemus, quæ in Pontificiorum ratiocinatione, quam diluimus, pro conceſſis ſumi affirmavimus (id enim quemque res ipſa monet) ſine quibus, nihil ejus, quod illi volunt, concludi poteſt, multo etiam magis, quam futiliter ratiocinentur, apparet. Sed jam tempus eſt, ut huic ſcriptioni, quam explicandorum tantum Chriſti ad Petrum verborum ſuſcepimus, finem imponamus.

Quare hæc tantummodo breviter monebimus, Eccleſiaſticos paſtores, nequaquam in ipſo Apoſtolico munere, Apoſtolorum ſucceſſores eſſe: poteſtatem vero retinendi & remittendi peccata, Apoſtolis datam, ad ipſum Apoſtolicum munus pertinere, ut ſupra à nobis oſtenſum eſt. Tantum vero abeſſe, ut Eccleſiarum paſtores in ipſo Apoſtolico munere, Apoſtolis quorum munus ab ipſorum munere apertiſſime in ſcriptura diſtinguitur, ulla ratione ſucceſſerint, ut nullo pacto liceat affirmare, Apoſtolis, ut Apoſtolis, ullos ſucceſſores datos eſſe. Fuit enim omnino munus Apoſtolicum quiddam ſingulare & proprium naſcentis Chriſti Eccleſiæ. Tunc enim opus erat ejuſmodi hominibus, qui Spiritu Sancto pleni, divinarum rerum, quæ ad ſalutem humani generis pertinent, certiſſima cognitione inſtructiſſimi eſſent; quique ut pote, ab ipſo Chriſto miſſi, quemadmodum ipſum eorum nomen declarat, divina ipſius Chriſti auctoritate ac poteſtate munus ſuum exequerentur, atque eorum oculos aperiendo, efficerent, ut homines à tenebris ad lucem converterentur, & à poteſtate Sathanæ, ad Deum, per fidem in ipſum Chriſtum. Propterea ipſis claves regni cælorum datæ fuiſſe dicuntur, aperiendi ſcilicet, ut ſupra explicuimus, & claudendi aliis regnum cœlorum facultas & poteſtas, & peccata remittendi ac retinendi auctoritas, quæ aliis, qui immediate (ut loquuntur) ab ipſo Chriſto edocti & miſſi non fuerunt, revera non eſt data. Quanquam enim alii multi præter Apoſtolos, & ab ipſo ferme initio, & deinceps fuerint, hodieque ſint, qui viam ſalutis docuerint, & docent, ac ſine errore pronunciaverint, & pronuncient, cujuſmodi ſint ii, qui ad regnum cœlorum aſpirare poſſunt, & qui minus, quive ſuorum peccatorum veniam conſequuntur, & qui minus: id tamen non ex alia auctoritate aut poteſtate, ſibi divinitus data, fecerunt, aut faciunt, ſed ab Apoſtolis iſta omnia edocti, quorum veſtigiis inſiſtentes, & quæ illi humano generi annunciarunt repetentes, & hominum ſalutem hac ratione procurantes, nec ſe nec alios fallere ullo modo poſſunt. Non loquor hic de extraordinariis miſſionibus Chriſti, ſi ullæ unquam extiterunt, aut extituræ ſunt ante ipſius adventum. In his enim auctoritas aliqua & poteſtas eſſe poſſet ei non abſimilis, quam ipſi Apoſtoli habuerunt. Et hæc quidem hactenus.

De Eccleſia nonnulla, ex ejuſdem F. S. Senensis ſcriptis excerpta.

Eccleſia eſt vel aſpectabilis vel inaſpectabilis. Aſpectabilis Eccleſia, eſt cœtus hominum, qui veram Chriſti religionem, quantum ſatis eſt, ad ſalutem æternam conſequendam, tenent & profitentur. Inaſpectabilis Eccleſia eſt, cœtus hominum, qui Chriſto confidunt: hoc eſt, qui vera ac juſtificante fide in Chriſtum præditi ſunt, & per univerſum orbem ſparſi. Rurſus aſpectabilis Eccleſia poteſt conſiderari tanquam unum corpus, quod veluti membra comprehendat omnes particulares Eccleſias, ſeu cœtus eorum, qui ſalutarem Chriſti doctrinam profitentur. Poteſt etiam quilibet ſingularis cœtus, & ſic quodlibet tanquam membrum illius corporis, quod diximus, & ad generalem Eccleſiam pertinens, cenſeri & appellari Eccleſia. Quæ diſtinctio in Eccleſia inaſpectabili locum non habet. Neque enim illa in generalem & particularem, ut aſpectabilis dividitur, ſecundum quidem, ut arbitramur, ſcripturæ loquendi uſum, ſecundum quem alia omnia, quæ diximus, dicta eſſe volumus.

De Succeſſione.

Cum Papiſtæ, ut probent ſuam Eccleſiam eſſe veram, & conſequenter veram eſſe ipſorum doctrinam, afferunt ſucceſſionem perpetuam ab ipſis Apoſtolis; Reſpondendum eſt: Non ex ſucceſſione perſonarum & locorum, hoc eſt, in iiſdem locis, probari poſſe

Eccleſiam veram, ſed tantum ex ſucceſſione doctrinæ: ita ut ſi quis probaret, Epiſcopos Eccleſiæ Romanæ ſemper tenuiſſe eandem doctrinam, quam Apoſtoli tenebant, eamque profeſſos fuiſſe, hic certe neceſſario colligeret, ipſorum Eccleſiam eſſe veram. Alioquin nihil concludi poteſt, cum nihil vetet, quominus perduret perpetuo ſucceſſio perſonarum in iiſdem locis, & tamen fiat mutatio doctrinæ, prout factum eſt, quemadmodum & ipſi Papiſtæ fateri coguntur, in locis innumeris, in quibus veræ doctrinæ falſa ſucceſſit, adeo ut iidem Pontificii cogantur huc confugere, ut dicant Petro tantum & ejus ſucceſſoribus, & conſequenter, ut ipſi arbitrantur, Eccleſiæ Romanæ hoc privilegium à Chriſto datum fuiſſe, ut nunquam ipſorum doctrina à vera in falſam mutaretur, id quod nulla prorſus vel ratione vel teſtimonio demonſtrare unquam poterunt.

DE NOTIS.

Dum vero iidem Pontificii addunt, ex eo conſtare, quod ipſorum Eccleſia ſit vera, quia habeat proprias veræ Eccleſiæ notas; Reſpondendum eſt: Notas iſtas vel non apparere in ipſorum Eccleſia, qualis eſt illa, Quod ſit ſancta; vel non eſſe veras ac proprias veræ Eccleſiæ notas, nec ullo teſtimonio divino confirmatas: & breviter concludendum eſt, nullas eſſe notas, proprie loquendo, quæ ſcilicet ſenſibus noſtris percipiantur, quæ poſſint fidem facere veræ Eccleſiæ, nec de ejuſmodi notis ulla mentio, ſive à Chriſto, ſive ab Apoſtolis, facta invenitur.

Notæ Eccleſiæ, quas Evangelici ſtatuunt, nempe prædicatio veræ doctrinæ Chriſti, & uſus Sacramentorum, nihil valent, quia ſunt ipſa eſſentia Eccleſiæ. Nam quod ad primam attinet, hoc idem quæritur, ubi nam ſit vera Chriſti doctrina. Deinde altera eſt otioſa. Ubi enim eſt vera doctrina, ibi etiam verum Sacramentorum uſum eſſe neceſſe eſt.

De loco Johannis 21.

Ex loco Joan. 21, *Paſce oves meas, &c.* Papiſtæ nihil aliud poſſunt exſculpere, etiamſi concedantur illis omnes aliæ ipſorum falſæ ex eo loco deductiones, præter illam, quæ in quæſtione eſt, utrum ſcilicet inde conſequatur, dicto Pontificis Romani in rebus ad religionem pertinentibus, omnino ſtandum eſſe: non poſſunt, inquam, quicquam aliud exſculpere, niſi hoc, Quod Pontifex Romanus ſit Paſtor univerſalis totius Eccleſiæ Chriſti. Unde nullo pacto conſequitur, quod Ipſius ſit dicto ſtandum. Neque enim propterea, quia quia ſit Paſtor, continuo ſequitur, illum bonum & ſalubrem cibum dare ſuis ovibus. Poteſt enim, quamvis munus paſtoris habeat, vel per ignorantiam, vel per negligentiam, vel denique per malitiam, minime ſalubri cibo oves ſuas paſcere. Probatur, quod hinc inferimus, exemplo manifeſto Epiſcoporum particularium, de quibus nemo ambigit, quin poſſint, quamvis alioqui munus paſtoris legitime habeant, falſam doctrinam populo ſibi commiſſo proponere. Ex quo etiam Epiſcoporum particularium exemplo ſequitur, nullam habere auctoritatem præſcribendi Epiſcopum univerſalem, quid quis credere aut non credere debeat, ſed tantum regendi & paſcendi Eccleſiam ea doctrina, quam ille putaverit eſſe bonam. Neque enim plus auctoritatis habere debet Epiſcopus univerſalis in univerſali Eccleſia, quam particularis in particulari. Quare ſi non poteſt Epiſcopus particularis immunis eſſe neceſſario ab errore in doctrina, & ſic non poteſt omnino & ſine errore ullo præſcribere, quid credendum, quidve credendum non ſit, certe neque univerſalis Epiſcopus id præſcribere poterit in Eccleſia univerſali. Infallibilem veritatem Chriſti doctrinæ tenere, proprium erat Apoſtolorum, non autem unquam paſtorum fuit, qui ab ipſis Apoſtolis & eorum ſcriptis eam haurire ſemper debuerunt. Jam Petrus, cujus ſe ſucceſſores jactant Pontificii, erat quidem, non ſolum, ut ipſi volunt, univerſalis paſtor Eccleſiæ, ſed etiam Apoſtolus, & quidem præſtantiſſimus. Verum ipſi non ut Apoſtolo, ſed ut Paſtori ſe ſucceſſiſſe Romani Pontifices, ut dicant, neceſſe eſt, & porro etiam, cum urgentur, fateri coguntur. Unde ſequitur ex prædictis, iſtam ipſorum fictam ſucceſſionem nihil momenti habere ad hoc, ut ipſorum ſententiâ & præſcripto, in iis, quæ credi vel non credi debeant, ad religionem pertinentibus, ſtari ullo modo debeat.

De loco 1 Timoth. 3. 15.

Locus 1 Timoth. 3, *Eccleſia eſt columna & firmamentum veritatis*, primum Pontificios nihil juvat, quia non apparet eos eſſe Dei Eccleſiam, de qua ibi verba fiunt. Præterea neque inde probatur, ſi quis velit veritatem divinam cognoſcere, debere illam petere ab Eccleſia, ſed tantum ex Pauli verbis intelligendum eſt, Eccleſiam, id eſt, homines Chriſtianos, ſeu Chriſtianorum cœtum, veritatem divinam tenere, ſovere ac promovere. Neque enim voces, Columna & firmamentum, ita accipiendæ ſunt, quaſi Paulus velit dicere, ruituram eſſe divinam veritatem, niſi illam Eccleſia ſuſtineret ac firmaret. Sed Metaphora iſta columnæ ac firmamenti, eatenus tantum progredi intelligenda eſt, quatenus Eccleſia id facit, quod modo diximus. Nam quod Pauli ſenſus nullo modo poſſit eſſe, ut fere creditur, ſi quis velit veritatem divinam noſcere, ad Eccleſiam illi eſſe confugiendum, vel ex eo apparet, quod hæc ratio inveniendi veritatem eſſet præpoſterea, cum potius contra ex veritatis divinæ profeſſione cognoſci debeat Eccleſia; & ut quis ſtatuere poſſit, eam, quam credit revera eſſe Eccleſiam Dei, omnino requiratur, ut cognoſcat antea ac certo deprehendat, ibi eſſe profeſſionem divinæ veritatis. Eſt autem, ut melius mens Pauli iſto in loco percipiatur, animadvertendum, quod Paulus ibi opponit Eccleſiam, non cœtibus hæreticorum, ſeu ipſis hæreticis, ſed aliis hominum ſocietatibus, ut ſic dixerim, qui aliam religionem, quam Chriſtianam, profitentur, & interim jactant, ſe habere divinam veritatem, quales ſunt hodie Judæi & Mahometani. Tacite, inquam, Apoſtolus non ejuſmodi hominibus, qui Chriſtum profiterentur, & interim veram ejus doctrinam non tenerent, Eccleſiam opponit, id eſt, homines Chriſtianos, ſed iis, quos modo diximus, ut oſtendat ſummam excellentiam ac præſtantiam religionis Chriſtianæ: quippe in qua una ſit divina veritas, unde poſſint, qui verba ejus legerint, accendi ad amorem Chriſtianæ religionis, & ſi jam eam amplexi fuerint, in ea retinenda prorſus confirmari.

Notandum eſt autem, quod diximus, in ſola Eccleſia Dei, & ſic inter ſolos Chriſtianos eſſe divinam veritatem, ut hinc melius appareat, quomodo Apoſtolus merito potuerit Eccleſiam appellare columnam & firmamentum veritatis. Quæ vox *veritatis*, propter articulum ipſi in Græco adjunctum, non modo oſtendit, hic agi de inſigni aliqua veritate, quæ, ut diximus, nihil aliud eſt, quam veritas divina; ſed etiam de divina illa veritate, qua homines perducantur ad beatam atque immortalem vitam.

Jam, ſi nihilominus quæratur, an debeat unuſquiſque quærere, & inveſtigare quænam ſit vera Chriſti Eccleſia: Dicimus, neminem teneri id facere, ſed tantum tenetur unuſquiſque veram Chriſti doctrinam inquirere atque inveſtigare. Cujus rei viam oſtendimus non eſſe confugere ad Eccleſiam. Ubi vero Chriſti doctrinam inveſtigaverit ac deprehenderit, tunc uniuſcujuſque officium eſt, ſeſe palam iis cœtibus adjungere, qui eam profitentur, qui cœtus, ut ſupra

dictum

dictum eſt, ſunt vera aſpectabilis Eccleſia. Aliud nihil, quod ad Eccleſiam cognoſcendam pertinere poſſe videatur, quicquam facere cogitur, & ſic inutilis fere apparet eſſe, tantopere celebrata quæſtio, Quænam ſit in terris vera Chriſti Eccleſia? Etiamſi enim nemo ſit, qui veritatem profiteatur: tamen propterea illa non perit. Poteſt enim à Deo ſervari; & eſt incluſa Literis Sacris, quæ ſunt alia columna & firmamentum veritatis.

Ejuſdem F. S. SENENSIS, *adverſus eos, qui rerum ad ſalutem ſuam æternam pertinentium, cognitionem, diligenter, per ſe ipſi non inquirunt.*

SUnt, qui putent, ſe juſtam cauſam habere, de rebus ad ſalutem ſuam æternam pertinentibus, diligentius non inquirendi, quod iſtæ res divinæ ſint, ac propterea ejuſmodi, ad quas humana ratiocinatio non pertingat. Quare cenſent in ipſis cognoſcendis, eorum judicio & ſententia ſtandum eſſe, quibus cura, eas alios docendi, ab initio ac perpetuo demandata fuit, quoſque vera docuiſſe ac docere, divinis aliquot ſignis & miraculis eſt confirmatum; nec denique in his aliter ſentiendum, quam per complura ſecula ii ſenſerint, qui in Chriſtiano populo excelluerunt, & una cum illis ipſe Chriſtianus populus communiter ſenſit: quos videlicet divino ſpiritu præditos fuiſſe, credendum ſit. Alioqui Deus ſuos deſeruiſſet, quod ab omni veriſimilitudine, quam longiſſime abeſt. Ad iſta ſigillatim ad hunc modum reſpondetur.

Primo, quod ajunt res divinas ejuſmodi eſſe, ad quas humana ratiocinatio non pertingat, conceditur hoc, ſi humana ratiocinatio per ſe ipſa conſideretur, & omni divina patefactione deſtituta. Nam ubi divina patefactio adeſt, non ſolum humana ratio res divinas percipere poteſt, ſed ut percipiat, neceſſe eſt; alioqui fruſtra plane eſſet patefactio iſta.

Nam quod addunt de iis, quibus cura res divinas docendi demandata fuerit, non debet hoc pro divina patefactione haberi. Potuerant enim iſti, quantumvis legitime ad hoc munus delecti, ipſis tantum Apoſtolis exceptis, errare, atque à ſana doctrina rerum divinarum deficere. Quando fatentur omnes, multos Epiſcopos & Paſtores defeciſſe, adeo ut ipſi Pontificii, præter Petri ſucceſſores, alios omnes deficere potuiſſe concedant. Quapropter inquirendum reſtaret, an hoc, quod ipſi Petri ſucceſſoribus tribuunt, ſit verum; & an ſint, & qui ſint iſti Petri ſucceſſores.

De divinis ſignis & miraculis, quibus confirmatum ſit, iſtos vera docuiſſe, ac docere, qui curam divinas res docendi, ſibi demandatam habuerunt, nihil prorſus ſtatui poteſt; nec inde firmum ullum argumentum ſumi. Primum enim incerta atque incomperta admodum ſunt miracula iſta, etiam in ſpeciem tantum facta. Deinde certiſſimum eſt, miracula, ſi non vera, ſaltem in ſpeciem facta, cum falſa doctrina conjungi poſſe, ut in Simone mago, & aliis apparuit. Porro Deus ipſe teſtatur Deut. 13.3, ſe per miracula, eaque vera, falſo alicui Prophetæ conceſſa, tentare fidem & amorem erga ſe populi ſui. Præterea, Chriſtus ipſe, & Paulus Apoſtolus Matth. 24.24, 2 Theſ. 2.9, apertiſſime prædixerunt, falſos Prophetas; & inſignem illum ſeductorem, qui venturus erat, ea ſigna & prodigia edituros, quibus in errorem inducantur homines, ipſam divinam veritatem ex corde non amantes ita ut vix illi, qui eam revera amant, & propterea Deo ſunt cari, ipſiuſque electi, ab errore iſto liberi ſint futuri. Poſtremo, fieri potuerunt, Deo ipſo auctore, miracula ab iis, qui Jeſu Chriſti doctrinam profitentur, non quidem ad confirmandum, omnia eſſe vera, quæ iſti docent, ſed ad oſtendendum, ipſam Chriſti doctrinam veram eſſe, adque homines à Chriſti nomine alienos, eo adducendos, ut ipſum pro unico rerum divinarum magiſtro, & ſervatore ſuo habeant & agnoſcant, eorumque mentes & corda paranda, ut, quam ſuo tempore, veram Jeſu Chriſti doctrinam eſſe intellexerint, ſtatim poſtmodum recipiant. Poſſunt etiam fieri in ipſo Chriſtiani nominis populo miracula, in Jeſu Chriſti nomine, etiam ab iis qui ipſius Chriſti doctrinam non recte tenent, alioſve eam docent; ut Jeſu Chriſti nominis auctoritas, apud eos, qui illud jam profitentur, conſervetur, & ab exteris, qui illa reſciverint, ejus divina potentia agnoſci incipiat.

Jam quod ajunt, in divinis rebus non aliter ſentiendum, quam per complura ſecula ſenſerunt, una cum Chriſtiano populo, ii qui in ipſo populo excelluerunt. Dicimus, iſtud fieri non poſſe, propterea, quod ab ipſorum Apoſtolorum tempore, non fuit unquam inter eos omnes qui Chriſti nomen ſunt profeſſi, interve eos, qui in ipſis excelluerunt, una & eadem ſententia de divinis rebus, ne dum ut per complura ſecula idem omnes ſenſerint. Nam ut illos taceam, qui in ipſa Eccleſia Latina, ſingulis ſeculis & ætatibus, in multis aliter ſenſerunt, quam vulgo alii ſenſerint, quique non, ut alii, Romani Epiſcopi decretis, ſibi parendum eſſe cenſuerunt; cujuſmodi fuerunt Albigenſes, Valdenſes, Pauperes de Lugduno, Lolardi, & alii in variis Europæ regionibus commorantes: ut, inquam, iſtos, propter numeri, præ aliorum numero, paucitatem taceam, quis eſt, qui ignoret, Græcæ Eccleſiæ cum Latina, in ipſis Chriſtianis dogmatis diſſenſiones, quas ipſi Græci, ut quidem veriſimile eſt, perpetuas fuiſſe contendunt? Quis neſcit Æthiopicas Eccleſias, per longiſſimum, atque adeo immemorabile tempus, nec cum Latina Eccleſia, in multis idem ſenſiſſe, nec decretis Romani Pontificis ſe unquam plane ſubjeciſſe? An non præterea palam eſt, per totum Orientem ſparſos eſſe, uſque in hunc diem, alios multos, Jeſu Chriſti diſplinam ſe amplecti profitentes, quibuſcum Latinæ Eccleſiæ hominibus, de divinis rebus non convenit, & partim nec etiam cum Græcæ: quales ſunt Neſtoriani, Jacobitæ, & alii? Quod ſi omnia ſcripta eorum, qui poſt Euangeliũ prædicationem, Chriſto nomen, uſque ad noſtra tempora, dederunt, conſervata fuiſſent, quanta fuerit in rebus divinis, hominum, qui inter Chriſtianos ſcientia atque eruditione præſtiterunt, ſententiarum diverſitas, multo magis quam hodie, ex paucis, quas de ipſis hiſtorias habemus, appareret. Quid plura? In ipſa Latina Eccleſia, quæ hodie unum in terris caput, Romanum Pontificem agnoſcit, mirum eſt, quanta nihilominus ſit, inter eos, qui in ea maxime excellunt, opinionum varietas, in compluribus, haud parvi momenti, Chriſtianæ religionis controverſiis: quales ſunt, de peccato originali, de prædeſtinatione, de juſtificatione, de fide, aliæque his non abſimiles. Fruſtra igitur, ut quis ſtatuat, quid ſibi in divinis rebus ſtatuendum ſit, ad eorum, qui Chriſtianos ſe eſſe ſunt antehac profeſſi, aut hodie profitentur, in iiſdem rebus conſenſum reſpicit.

Adde, quod etiamſi conſenſus iſte haberetur, ſi non omnium, ſaltem plerorumque Chriſtianorum: nihil tamen certi ex conſenſu iſto de Chriſtianæ religionis placitis conſtitui poſſet, cum, contra quam iſti ſentiant, adverſus quos diſputamus, de Spiritu Sancto, quo Chriſtianus populus præditus fuerit, nihil appareat. Chriſtianum ſiquidem populum, ut ſatis conſtat in hac diſputatione, eos intelligimus, qui Chriſti nomen profitentur; non autem qui ſint revera Chriſtiani. Nam iſti, & pauciſſimi ſemper fuere, & renes ac corda ſcrutanti tantum cogniti. Non igitur Deus populum ſuum deſeruit, ſi ii, qui Chriſtiani vocati ſunt, communiter ac vulgo variis erroribus fuerunt, circa rerum divinarum notitiam implicati. Nam, nec iſtos verum Dei populum unquam fuiſſe conſtat; & ſi aliquando fuerunt, omnino cenſendum eſt, antequam implicarentur erroribus iſtis, jam ab ipſo Deo aliqua ratione eos defeciſſe, id quod impura aut ſuperſtitioſa, & à primis illis veris Chriſtianis valde abhorrens eorum, perpetuo per annos prope

Digitized by Google

innumerabiles vita, abunde teſtatur. Dei promiſſiones de ſuis nunquam deſerendis firmiſſimæ ſunt: ſed quamdiu videlicet pergunt eſſe ſui. Vult enim Deus, idque ratio totius religionis requirit, ut poſſint deſinere eſſe ſui; nec unquam promiſit ſuos, ſive ſingulos, ſive in genere, ſemper fore ſuos; nec ullis hominibus, ullive eorum numero, aut cœtui, Jeſu Chriſti, licet dilectiſſimi Filii ſui nomen profitentibus, ſimpliciter atque perpetuo rerum divinarum notitiam eſt pollicitus.

Reſpondimus ad ea, quibus iſti moventur, quominus ipſi de rebus divinis ad ſalutem æternam pertinentibus diligenter inquirant. Verum ut melius appareat, quantopere iſti hac tota in re fallantur, redeo ad id, quod tanquam fundamentum ponunt ſententiæ ac conſilii ſui, videlicet, ad rerum divinarum cognitionem, non poſſe ratiocinatione humana perveniri; atque, ut antea feci, concedo id ita eſſe, modo ipſa per ſe humana ratiocinatio intelligatur. Nam accedente, ut dictum eſt, divina patefactione, nihil certius eſt, quam poſſe humanam rationem & divinas res cognoſcere, & de illis diſſerere, quemadmodum etiam apud omnes in confeſſo eſt. Quærendum igitur eſt, an de ipſis rebus divinis, ad ſalutem noſtram ſpectantibus, divinam aliquam patefactionem habeamus, & quænam illa ſit. Atqui inter omnes, qui Chriſtianam religionem, ubique terrarum profitentur, plane conſtat, in Bibliis, hoc eſt in libris Veteris Teſtamenti, qui Hebraice, & Novi, qui Græce exſtant, nihil ſcriptum eſſe, quod à divino ſpiritu non eſt profectum, idque iſti ipſi, cum quibus nunc nobis res eſt, minime audent negare, niſi ſimul confiteri velint, ſe de veritate Chriſtianæ religionis dubitare; (id quod longe aliam diſputationem requirit, neque cum hac noſtra quicquam commune habet) vel certe iis non credere, quorum tamen judicio ac ſententia, in divinis rebus ſe ſtare velle profitentur, quæ duo invicem prorſus repugnant. Quod ſi à divino ſpiritu profectum eſt, quicquid in libris iſtis legitur, certe cum in ipſis de divinis rebus ad ſalutem noſtram æternam pertinentibus agatur, habemus omnino iſtis de rebus divinam patefactionem. Neceſſe eſt igitur, ut ii, cum quibus hic diſputamus, ingenue fateantur, vel ſperni à ſe cognitionem rerum ad ſuam ſalutem pertinentium; vel ſe graviſſime errare, qui ad res iſtas cognoſcendas, libros iſtos non conſulunt. Præſertim, cum inter eos, qui per totum orbem Chriſti religionem amplectuntur, de nulla alia, præter hanc, divina ejuſmodi patefactione conveniat.

Verum dicent, libros iſtos admodum difficiles intellectu eſſe, nec eorum ſenſum percipi poſſe, niſi à quibuſdam, qui aliis eos explanandi munus habent.

Reſpondeo. Librorum iſtorum ſcripta, maxima ex parte, vel fuiſſe ab ipſo initio, cum ſcripta fuerunt, in vulgus edita, vel ad eos miſſa, ut ab iſtis intelligerentur, qui rudes adhuc in Chriſtiana religione erant, & partim graviſſimis circa eam erroribus implicititi, cujuſmodi ſunt pleræque Pauli Apoſtoli Epiſtolæ, in quibus tamen, ipſa omnium maxima Chriſtianæ religionis myſteria traduntur. Unde conſtat, divini ſpiritus conſilium, à quo, ut dictum fuit, ſunt libri iſti profecti, omnino fuiſſe, ut vulgo legerentur, & ab ipſis rudioribus legendo intelligi poſſent. De iſtis quibuſdam, quibus munus datum ſit, eos aliis explanandi, non perinde quippiam certi habemus, ut certum eſt inter nos omnes, qui Chriſto nomen dedimus, ipſos libros nihil continere, quod veriſſimum non ſit: imo, qui à multis ex numero Chriſtianorum pro iis habentur, qui recte munus iſtud exequantur, iidem ab aliis non paucis, plane perperam, id exequi cenſentur, & qui tibi verus explanator Sacrarum Literarum eſt, is mihi eſt earum corruptor. Quare relinquitur, ut unuſquiſque per ſe, ſacros iſtos libros legere atque intelligere curet, & explanationes, quas afferri audit, ſi minus ipſe ſibi placet in quibuſdam locis explicandis, accuratius perpendat; & quæ ſibi magis probentur, eas eligat. Quanquam cum, ut paulo ante concluſimus, Spiritus Sancti conſilium fuerit, ut Sacræ Literæ vulgo legerentur, atque intelligi poſſent, neceſſe eſt, ut in locis ſaltem intellectu neceſſariis, earum ſenſus unicuique pateat, qui ſua aliqua culpa mentis aciem hebetatam non habeat. Fruſtra ſane alioqui & editæ & ſcriptæ fuiſſent Sacræ Literæ, ſi earum ſenſum, quatenus neceſſe eſt, non poſſet unuſquiſque per ſe legendo aſſequi. & neceſſarium foret, à quodam hominum genere illum exquirere. Satius enim multo fuiſſet, nulla ejuſmodi ſcripta vulgo extare; ſed tantummodo juſſum eſſe, ut iſti hominum generi, in rerum divinarum notitia, in omnibus & per omnia fides adhiberetur, qui etiam ipſi, ut ſacra de rebus divinis ſcripta aliqua haberent, nihil neceſſe erat; ſed ſatis fuiſſet, apud ipſos perpetuo Spiritus Sancti ope, conſervari ſacrarum rerum cognitionem, idque factum in omnibus Chriſtianæ religionis dogmatis fuiſſe, quod in multis factum eſſe Pontificii contendunt, ut ſcilicet, ſine ullis ſcriptis, ab Apoſtolorum tempore, per manus, ut ajunt, perpetuo tradita, & incorrupte conſervata eſſent.

Hic autem locus me monet, ut iis reſpondeam, qui forte objicient, non omnes, qui Chriſti nomen profitentur, ſentire, in Sacris Literis omnia ſcripta eſſe, quæ ad ſalutem noſtram pertinent; ſed plurimos ſentire, multa ejuſmodi fuiſſe per manus tradita. Dico enim, (omiſſa, in præſentia diſputatione, an iſtud, quod Pontificii contendunt, ſit verum nec ne) ſatis mihi eſſe, adverſus eos cum quibus hic diſputo, quod nihil in ſcriptis, de quibus agimus, inveniatur, quod veriſſime dictum non ſit, ex hoc enim neceſſario ſequitur, quicquid cum illis non conveniet, falſum eſſe, & penitus rejiciendum. Nullum enim eſt periculum, ſi quædam, quamvis iſtis literis non conſignata, recipiantur, modo ne pugnent cum iis, quæ conſignata ſunt. Concludo igitur, cum rerum divinarum ad ſalutem æternam pertinentium cognitio, pretio & æſtimatione ſua, omnem theſaurum infinitis partibus ſuperet; ac neceſſe ſit, ut qui eam ſpreverit, ipſa æterna vita careat, mortiſque æternæ fiat mancipium; cumque res divinas aſſequi humana ipſa per ſe ratio nequeat; ut cognitionem iſtam adipiſcamur, ad divinam patefactionem confuglendum eſſe, non autem attendendum, quid homines, (præſertim quos nec vitæ innocentia, nec divinum aliquod certum teſtimonium commendat) doceant, ſentiantve, vel antehac docuerint aut ſenſerint, quicunque illi tandem, & quotcunque ſint, aut fuerint. Ac præterea, cum certum ſit, quicquid in libris Veteris ac Novi Teſtamenti, quos ii omnes, qui Chriſtum colunt, pro Canonicis habent, ſcriptum legitur, id univerſum divinæ patefactionis nomine cenſendum, libros iſtos omnino conſulendos eſſe, potiſſimum vero Novi Teſtamenti ſcripta, in quibus diſerte, atque ex profeſſo, de iis rebus divinis agitur, quæ ad vitam æternam conſequendam pertinent; neque exſpectandum, donec quis ea nobis explanet, nec explanationi quorumcunque hominum omnino adhærendum, ſed ſtatuendum, ea cuicunque Deum timenti, & ſalutem ſuam ex animo quærenti, in iis quæ ad ipſam ſalutem cognitu neceſſaria ſunt, aperta & facilia eſſe, & ſui ipſorum explanationem, in ſeipſis habere, utpote, quæ conſtet in hunc finem, literis conſignata, & publice divino conſilio edita fuiſſe, ut ab omnibus & legi & intelligi poſſint, indeque ſtatui, quid ad vitam æternam poſſidendam, faciendum, credendumque neceſſario nobis ſit; vel quia (ut quidem prorſus eſt veriſimile) omuia ejuſmodi ihi expreſſa fuerint; vel ſaltem, quod ex iis, quæ expreſſa ſunt, nullo negotio de iis judicari poteſt, quæ non ſunt expreſſa.

Digitized by Google

Ex Epiſtolis F. S. ad quendam, de Eccleſia.

PRimum placet mihi mirum in modum, quod erraverim ex prioribus tuis literis colligens, aliquos eſſe inter vos, qui cœtus habendos eſſe iis, qui ex Antichriſtianis tenebris emergunt, prorſus negarent; quodque nemo inter vos dubitet, quin conveniendum vobis ſit, ubi & de divinis rebus ſermo inſtituatur, Deique verbum examinetur atque explanetur, & Deus precibus ac laudationibus communiter colatur. Nam ſi hoc conſtanter retinueritis, omnia recte ſe habebunt, & Deus ipſeque Dominus Jeſus Chriſtus vobis aderit, quippe in ſuo nomine congregatis; voſque indies ad majorem veritatis cognitionem, certioremque veſtræ ſalutis rationem ſine dubio perducet. Ad id vero quod attinet, non eſſe nempe hoc tempore Eccleſiam illam Apoſtolicam & primævam inſtaurandam ſine ſpeciali aliquo mandato, propterea quia defectio poſt ipſos Apoſtolos plena ſubſecuta eſt, adeo ut ipſum quoque fundamentum ſublatum fuerit: Non ſatis intelligo, quid vos Apoſtolicæ illius primævæ Eccleſiæ nomine intelligatis. Etenim ſi eam Eccleſiam intelligitis, quæ nullo modo errare poſſit, idque ipſamet jure ſibi perſuadere queat; nulla unquam fuit talis Eccleſia, etiamſi de erroribus loquamur, qui ſalutem æternam adimere poſſunt: niſi Eccleſiam, ipſos tantum Apoſtolos intelligi velimus, quos ſane in iis, quæ ad æternam ſalutem omnino pertinent, errare non potuiſſe, & ratio manifeſta, & Chriſti apertiſſima verba atque promiſſa plane demonſtrant. Cæterum Eccleſiam illam univerſam, cujus ipſi Apoſtoli fundatores fuerant, id eſt, cœtus hominum Jeſum Chriſtum profitentium, quotquot ab ipſis Apoſtolis fuerant inſtituti, errare potuiſſe atque ſeduci, dum adhuc ipſi Apoſtoli viverent, illorumque curam gererent: idque etiam in iis, quæ ad æternam ſalutem ſpectant; ſatis oſtendunt Pauli Epiſtolæ, præſertim vero ea quam ad Galatas ſcripſit. Quodſi non eam quidem Eccleſiam intelligitis quæ errare nequeat, ſed quæ tamen non erret, ſeque minime errare ſibi perſuadeat in iis, ſine quibus nemini æterna ſalus contingere poteſt, qualis ſine dubio Apoſtolorum tempore aliqua Eccleſia erat, ex cœtibus conſtans, qui ab ipſis inſtituti fuerant; non video cur talem Eccleſiam inſtaurare, etiam ſine ſpeciali mandato, tentare pii homines non poſſint: immo cur talis Eccleſia & poſt Apoſtolorum tempora dici fuiſſe, & hodie eſſe dici merito nequeat. Nam quod affirmatis, poſt ipſos Apoſtolos plenam defectionem fuiſſe, ſublatumque ex eo tempore fundamentum eſſe, hoc mihi nulla ratione probari poteſt: quemadmodum in alteris meis literis ad te ſcripſi, in quibus rationem etiam attuli, cur hoc mihi non probaretur, hanc nimirum: Quod ad Chriſti aſpectabilem Eccleſiam (de hac enim loquimur) conſtituendam, nihil aliud requiratur, quam vera cognitio præceptorum Chriſti. In Chriſto ſiquidem, ut Paulus ait, nil niſi nova creatura valet, & obſervatio mandatorum Dei. 1 Cor. 7. 19 Gal. 6. 15, quæ videlicet per Chriſtum dedit; fides denique quæ dilectionem operatur. Gal. 5. 6. Una enim dilectione omnia Chriſti præcepta continentur. Et Joannes ait, quod qui fratres diligunt, in lumine manent & ſcandalum in eis non eſt, ſuntque tranſlati à morte ad vitam, 1 Joan. 2. 10. 1 Joan. 3. 14. Breviter, ſi quis cognoſcere velit, ad ſalutem æternam adipiſcendam nihil aliud requiri, quam conſervationem præceptorum Chriſti: præter multa Chriſti ipſius verba id aperte ſignificantia, & alia complura ipſius Apoſtolorum dicta, legat præcipue Joannis primam Epiſtolam, in qua id ita inculcatur, ut nemini dubitandi occaſio ulla relinquatur. Quis vero auſus fuerit negare, eam eſſe veram Chriſti aſpectabilem Eccleſiam, quæ doctrinam habeat, quæ ſatis ſit ad ſalutem æternam conſequendam? Atqui & poſt Apoſtolorum tempora diu fuiſſe, & nunc eſſe poſſe hominum cœtus, qui Chriſti præcepta teneant, nemo, arbitror, negare auſus fuerit. Nam quod de fundamento ſublato dicitis, intelligentes nimirum, poſt Apuſtolorum tempora ſublatum fuiſſe fundamentum, quia cognitio vera eſſentiæ Dei, & perſonæ Jeſu Chriſti obſcurata & abolita fuerit; hoc & cum eo pugnat, quod modo oſtendi, ad ſalutem æternam ſatis eſſe Chriſti præcepta ſervare, nec ullo modo verum eſſe demonſtrari poterit.

De vera Dei & Chriſti cognitione.

Eſt quidem Deus & Chriſtus fundamentum ſalutis noſtræ, ſed non quatenus eorum eſſentiam & ſubſtantiam recte novimus, ſed quatenus Dei voluntatem per Chriſtum patefactam tenemus. Vita æterna eſt cognoſcere patrem illum, qui eſt ille ſolus verus Deus, & quem is miſit Jeſum Chriſtum. At in Sacris Literis Deum & Chriſtum cognoſcere, non ſignificat utriuſque eſſentiam vel ſubſtantiam noviſſe, ſed voluntatem, eique ſe obedientem præſtare. Adde, quod etiamſi ex Chriſti verbis illis intelligendum eſſet, cognoſci debere quod Chriſti ipſius pater ſit ille ſolus verus Deus; Id quod nullo modo mihi videtur, quippe qui verba illa, *illum ſolum verum Deum*, ut modo indicavi, per appoſitionem legenda omnino cenſeam; ut perinde ſit, ac ſi dictum fuiſſet, *qui es ille ſolus verus Deus*, non autem, ut Theodoro Bezæ placet, *ſolum eſſe verum Deum*, poſſemque interpretationem meam, immo & Eraſmi & aliorum quorundam, firmis rationibus, ex ipſis Græcis verbis eorumque propria ſignificatione petitis, comprobare. Sed etiamſi, ut dixi, altera interpretatio veriſſima eſſet, tamen cognitio iſta, ſine ulla controverſia, uſque ad tempora Concilii Nicæni, & aliquanto poſt, inter eos qui Chriſtum profitebantur, eſſe non deſiit. Per totum enim illud tempus, ut ex omnium, qui tunc extiterunt, ſcriptis liquet, ille unus verus Deus, quem paſſim ſacra teſtimonia prædicant, ſolus pater Jeſu Chriſti eſt creditus; & qui contrarium ſentiebant, ut Sabelliani & eorum ſimiles, pro hæreticis plane ſunt habiti. Quinetiam, poſtquam opinio Trinitatis perſonarum in una Dei eſſentia, qualem Antichriſtiana Eccleſia defendit, invecta eſt, & totum ferme Chriſtianum orbem occupavit, adhuc ipſi Patri prærogativa quædam eſt reſervata; ut non immerito, illa etiam falſa opinione conſiſtente, dici poſſit, Patrem pro illo ſolo vero Deo fuiſſe agnitum. Sed non eſt nunc hac de re latius explicandi & diſſerendi tempus; præſertim cum ego non negem, nec negare mihi ſit opus, ſub Antichriſto plenam defectionem fuiſſe.

Quando Antichriſtus extiterit.

Atqui ego Antichriſtum, illum ſcilicet magnum, hominem illum perditum, à Paulo Apoſtolo potiſſimum prædictum, non ante extitiſſe judico, quam Romani Epiſcopi primatus extitit. Nam etiam tum primum Chriſti præcepta paſſim convelli cœperunt, & pro vero Dei cultu idololatria aliqua induci. Ante vero, quam homo ille perditus à Paulo prædictus; & ſic, ut ego interpretor, Epiſcopi Romani primatus extiterit, & ſi ego nihil dubito plenam defectionem non fuiſſe, hoc tamen nihil ad rem pertinet, de qua loquimur.

De plena defectione & Eccleſiæ inſtauratione.

Nam ſi ulla vis eſt in ratione hac plenæ defectionis, ſatis eſt eam demum extitiſſe, noſtrumque ſeculum in eam incidiſſe. Verum quid vetat, quominus hodie inſtaurari Apoſtolica Eccleſia poſſit, ſine ſpeciali mandato, etiamſi plena defectio jam extiterit, & ad hæc uſque tempora pervenerit? Immo inſtaurationi quodammodo

Digitized by Google

dammodo locus non eſſet, niſi plena defectio jam extitiſſet, & Eccleſia collapſa eſſet. Neque enim defectio iſta ea abſtulit, unde inſtaurari Eccleſia poſſit. Summa enim Dei providentia & conſilio admirabili factum eſt, quod Apoſtolica ſcripta conſervata fuerint, ex quibus, qualis vera Eccleſia eſſe debeat, facile intelligi poteſt: nec ſolum conſervata ſunt, ſed omnium qui Chriſti nomine appellantur, conſenſu recepta & pro divinis habita. Nec eſt quod quis cauſſetur, ea obſcura eſſe, neque eorum ſententiam percipi poſſe, niſi Deus peculiari aliqua ratione, de qua nobis conſtet, mittat, qui illa explicet atque explanet. Namque ab omni veriſimilitudine abeſt, Apoſtolos ea ſcripſiſſe, quæ per ſe ſatis aperta non eſſent: nec ullo modo eſt credendum, Deum, poſtquam primi illi, nominatim à Chriſto ad ſuam fundandam Eccleſiam miſſi, defecerunt, non curaſſe, ut aliquod monumentum ipſorum doctrinæ perpetuo extaret, unde ſemper vera Chriſti religio (quæ ubi eſt, ibi veram quoque Chriſti Eccleſiam eſſe oportet) peti poſſet. Quodſi tamen factum eſt, ut Apoſtolica ſcripta à plæriſque diu intellecta non fuerint, id non illorum obſcuritati, ſed hominum vel malitiæ, vel perquam exiguo pietatis ſtudio tribuendum eſt, & cum Paulo dicendum, quod, ſi Chriſti Euangelium & Apoſtolorum (quod ſine dubio Apoſtolicis ſcriptis continetur) opertum eſt, iis, qui pereunt, eſt opertum, quibus Deus hujus ſæculi, mentes excæcavit. 2 Cor. 4. 3, 4. Quanquam quicquid mali & defectionis inter Chriſtiani nominis homines extitit, aliunde potius quam ex non intellectis, quantum ſatis erat, Apoſtolorum ſcriptis, ortum eſt. Immo auſim ego aſſerere, eos, qui primi omnium eos errores in Chriſtianum orbem invexerunt, quibus æterna ſalus convellitur & Chriſti Eccleſia diruitur, avaritia aut ambitione, aut certe aliquo alio injuſto animi affectu, & ſimul ſuæ mentis vanitate ductos, ea pro divinis præceptis atque ſententiis & dogmatis vulgo obtruſiſſe, quæ cum Apoſtolicis aliiſque antiquioribus ſacris ſcripturis minime convenire ipſi neutiquam ignorarent. Nam neque aliunde factum eſt, ut, cum ipſi cæteris præeſſent, omnia ſacra verba in Eccleſia, ea lingua recitari non deſtiterint, quam non amplius vulgus intelligebat, & tandem lectione ſacrorum librorum plebs univerſa interdicta fuerit. Non eſt igitur quod dubitemus, quin, poſtquam Deo benigniſſimo viſum eſt, ut paſſim legi cæperint ſcripta Apoſtolica, idque, ut olim, ea lingua quam cunctus populus intelligeret, ſimul etiam ab eodem Deo nobis reſtitutum fuerit, quo collapſam Chriſti Eccleſiam inſtaurare, citra ullum aliud ſpeciale mandatum, omnino poſſimus atque adeo debeamus. Jam quod addis, veræ Eccleſiæ Chriſti & credentium ſigna eſſe, in Chriſti nomine miracula facere, quæ cum hodie non fiant, certum ſit Apoſtolicam Eccleſiam ceſſaſſe: Primum, hoc oſtendere poteſt, nullam extare hodie talem Eccleſiam, non autem non eſſe conandum ut eam inſtauremus. Quanquam video te hoc ipſum contendere, nullam eſſe hodie talem Eccleſiam, de quo poſtea explicatius aliquid dicam. Deinde, ſi recte ratiocinaris, concludendum eſt, neminem hodie eſſe qui in Chriſtum credat: & ita cum ſine Chriſti fide ſalus æterna nemini à Deo offeratur, neminem ſalutis æternæ ſpem certam habere poſſe; aut certe fruſtra quemquam hodie de Chriſtiana religione vel loqui vel etiam cogitare. Quid enim? Numquid Chriſtiana religio ſine fide in ipſum Chriſtum conſiſtere, poteſt? Atqui tu ipſe concedis, dari hodie aut certe dari poſſe, qui Chriſti nomine invocato, ab injuſtitia recedant, Ergo & qui in Chriſtum credant. Quomodo enim, inquit Paulus, eum invocabunt, in quem non credunt? Et ſane ex ſuperiori tua ratiocinatione, junctis iis verbis quæ ſcribis, nullam firmiorem videri regulam, quam quod apud omnes nationes, qui Deum metuit & juſtitiam exercet, ei acceptus ſit; niſi iſta de Chriſti nomine invocando & addidiſſes & repetiiſſes, potuiſſet quiſpiam non omnino injuria ſuſpicari, te in ea ſententia eſſe, ut nemo hodie adhuc ſit, qui in Chriſtum credat, eos tamen fore ſalvos, qui alioqui Deum metuant & juſtitiam exerceant; quicquid tandem de Chriſto ejuſve religione noverint aut perſuaſum habeant. Quam ſententiam ego & falſam & pernicioſam admodum eſſe arbitror.

Utrum ſigna quæ credentes ſequi debebant, perpetua eſſe debuerint.

Sed urges, ut apparet, plane nullam hodie dari Eccleſiam, quæ primævæ illi Apoſtolicæ ſimilis ſit, vel ob hoc, quod nota iſta & teſſera Apoſtolicæ Eccleſiæ abſit faciendi miracula; aut certe hac nota aut teſſera abſente, temerarium eſſe aſſerere, hodie talem Eccleſiam inveniri. Hoc verum eſſet, ſi nota iſta & teſſera perpetua futura fuiſſet; ſed non futuram fuiſſe ejuſmodi, jam ex eo oſtendi, quod alioqui nullus hodie eſſet, qui in Chriſtum crederet, in ſe enim credentibus nominatim ea à Chriſto adjecta eſt. Adde, quod cauſa, cur adjecta fuerit, ſatis manifeſta eſt, ea videlicet quam ipſe attingis, ut Chriſti doctrina confirmaretur. Quod cum jam factum fuerit, ceſſat cauſa iſta, & propterea nihil eſt cur effectum poſtulemus. Nam quod reſpondes, illuſtratam quidem & confirmatam fuiſſe Chriſti doctrinam, ſed certa etiam ſigna illi fuiſſe adjecta, tanquam ejus veras notas & teſſeras; hoc nihil aliud eſt, quam eodem revolvi, atque, ut Dialectici loquuntur, principium petere. Siquidem nego, ſigna iſta, ut veram, id eſt, perpetuam notam & teſſeram Chriſti doctrinæ ab ipſo fuiſſe adjectam, ſed tantum pro tempore, ad eam confirmandam addita. Quinetiam affirmo, ea, ſi perpetua fuiſſent, religionis rationi obfutura, & fidei experimentum, ut ſic dixerim, ac meritum, ut quidam loquuntur, ademptura; nec ullum denique inter bonos & malos diſcrimen relictura. Quis enim tam perverſus fuiſſet, qui, ſi Chriſti doctrina perpetuo conjuncta iſta ſigna habuiſſet, eam tandem non recepiſſet, non quidem juſtitiæ & ſanctitatis, quam ea continet, amore, ſed certa ſpe ingentis, atque adeo ſine ulla comparatione omnium maximi immortalitatis & ſempiternæ beatitudinis præmii? Voluit igitur Deus ſapientiſſimus, ut Chriſti doctrina per aliquod quidem tempus ſigna iſta conjuncta haberet, quo eatenus confirmaretur, quatenus hominibus vel mente alioqui ſanis vel ſanabilibus, ad eam recipiendam, ut pote rem novam & inauditam humanæque prudentiæ repugnantem, ſatis omnino eſſet; ſed perpetua eſſe noluit, ne improbi etiam homines, quique malam mentem deponere nolunt, ad eam recipiendam ſatis haberent. Probitatem enim & improbitatem, alioqui recipiendæ & non recipiendæ doctrinæ Chriſti cauſas eſſe, teſtatur ipſe Chriſtus apud Johannem, ubi ait: *Hoc eſt judicium, quod lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem, &c.* Joan. 3. 19. Verum adjungis, nunc maxime in tanta rerum omnium confuſione, hujuſmodi confirmatione veræ doctrinæ Chriſti opus fuiſſe, quæ cum à Deo nobis conceſſa nondum fuerit, confidendum, nos adhuc in Babylone eſſe, & ea quidem omnium, quæ unquam fuerit, maxima; tantum abeſt, ut ullam Apoſtolicam Chriſti Eccleſiam hodie extare affirmare quis jure poſſit. At mihi aliter videtur: Primum, quia quicquid ſit, omnes in eo conſentimus, quod Chriſti doctrina veriſſima & ſanctiſſima ſit, itaque ad eam in genere confirmandam nulla re nobis eſt opus. Id quod, dum ſigna illa extiterunt, iis qui tunc vivebant, non contingebat. Toto enim illo tempore, aut plærique aut complures eorum quibus ſigna iſta dabantur, ipſam Chriſti doctrinam in genere & abſolute rejiciebant. Deinde in eo etiam convenimus, unde cognitio vera doctrinæ Chriſti aut ſolum aut maxime petenda ſit, nempe ex ſcriptis Euangeliſtarum & Apoſtolorum. Quare tota confuſio eſt in interpretatione iſtorum ſcriptorum. Atqui ut ſupra attigi, horum

vera

Google

vera interpretatio, quantum ſatis eſt ad Eccleſiam conſtituendam, hoc eſt, doctrinam tenendam ac profitendam, quæ ad ſalutem æternam conciliandam ſatis ſit, omnibus eſt obvia, qui modo probitate mentis ſint præditi, & à ſincero pietatis ſtudio nequaquam alieni.

Utrum plures hodie cœtus Chriſtianorum, ſive Eccleſiæ inter ſe aliquatenus diverſæ, eſſe poſſint.

Jam vero quod ad ea attinet, quæ te potiſſimum impuliſſe videntur, ut de hoc inſtauratæ vel inſtaurandæ Eccleſiæ Apoſtolicæ argumento ad me ſcriberes; Alios condemnare, qui tecum per omnia non ſentiant, & extra tuos cœtus nullam ſalutem eſſe affirmare, hoc non eſt Apoſtolicæ Eccleſiæ proprium, ſed potius ab ea alienum. Quum enim multa in religione Chriſtiana ſint, quæ, licet utilia, tamen neceſſaria non ſint ad æternam ſalutem: nihil prohibet, quominus plures cœtus Chriſtianorum, ſive Eccleſiæ inter ſe aliquatenus diverſæ, omnes talem doctrinam habeant, quæ ſatis ſit ad ſalutem illam conſequendam: „ Nec, ut „ ante indicavi, Apoſtolica Eccleſia ea demum eſt, „ quæ in nulla prorſus ſuæ doctrinæ parte errat, ſed ea, „ quæ in iis non errat, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria. Cæterum aliqua doctrinæ capita conſtituere, ſine quibus nemini ſalus contingere queat, &, qui in iſtis tecum non ſentiat, in tuam Eccleſiam non recipere, aut eum inde ejicere, ut Apoſtolicum eſt, ſic & nunc & ſemper fieri & potuit & debuit. Videat modo quiſque, ut capita iſta ea conſtituat quæ conſtituenda ſunt. Id autem facile fiet, ſi, ut profecto decet, ex ſolo eoque aperto Dei verbo omnia petantur. Quodſi nihilominus hac in parte erratum fuerit, quatenus aliqua capita conſtituta fuerint, quæ ex iſto numero revera non ſint, non idcirco vera Chriſti Eccleſia ea, quæ hoc fecerit, eſſe deſierit, dummodo nullum eorum prætermiſerit, quæ ex iſto ſunt numero. Et quacunque tandem ratione in iis conſtituendis erraverit, in eo tamen nunquam errare dici poterit, quod eos recipere nollit, qui in illis ſecum non conſentiant: immo errorem errori adderet, ſi eos reciperet. Contra enim ſuam ipſius conſcientiam ageret, & eos fratrum loco haberet ac Chriſti fidelium, quos tamen à ſalutari Chriſti doctrina abeſſe plane ſibi perſuaſiſſet.

De Miniſtris eligendis & conſtituendis.

Unum porro aliquem in ſingulis cœtibus eligere, qui aliis Dei verbum explanet, atque ex eo illos ad veram pietatem vitæque ſanctimoniam adhortetur, & Apoſtolicum eſt, nec ulla, ut mihi quidem videtur, ratio afferri poteſt, cur hodie id fieri non debeat. Quod vero ejus tanta ſit auctoritas, ut omnia quæ dicit, ſine ullo diſcrimine aut examine ſint recipienda, nec aliis quidquam in Eccleſia dicere liceat; hoc nec Apoſtolicæ Eccleſiæ eſt proprium, nec hodie in multis cœtibus, iis præſertim quibus ego, quatenus licuit, adhæſi, id fieri videmus. Immo in iſtis, & verbi Dei Miniſtri omnium reprehenſionibus & correptionibus ſunt expoſiti, ac porro ſæpiſſime ab aliis & reprehenduntur & corripiuntur, & unicuique in Eccleſia, de omnibus ad veritatem divinam pertinentibus ſuam ſententiam dicere fas eſt: quinetiam nulla de re ejuſmodi in Eccleſia quidquam conſtituitur, quin ſinguli nominatim prius ſuam ſententiam rogentur. Quodſi Apoſtolorum tempore, cum videlicet prophetiæ donum aperte in Eccleſia erat, tamen unus aliquis eligebatur, qui cæteris in Chriſti doctrina explicanda præiret, ut, præter omnem hiſtoriam, & complures alios Apoſtolicarum Epiſtolarum locos, Epiſtolæ Pauli ad Timotheum & Titum planiſſimum faciunt: non video cur hoc tempore, quo, aperto prophetiæ dono ſumus deſtituti, id fieri nequeat, vel potius omnino non debeat. Nec leviter eos miror, qui ex eo, quod Paulus ad Corinthios de prophetando in Eccleſia ſcribit, colligunt, non uni cuipiam munus docendi populum demandatum eſſe, ſed unicuique id permittendum: quaſi, vel quod Paulus ſcribit, pugnet cum electione uniuscujuſpiam qui Epiſcopi munere in populo fungatur, vel hodie prophetiæ donum aperte extet; cui, ſi uni tantum in Eccleſia docere liceat, aditus quodammodo præcludatur, & hac ratione divina beneficentia contemnatur. Adde, quod ipſo Apoſtolorum tempore, non unicuique in Eccleſia (quod quidem ad locum illum Pauli pertinet) de rebus divinis diſſerere licebat, ſed iis demum, quos prophetiæ donum habere conſtabat: neque enim omnibus id donum concedebatur. Hæc autem dico, non quo damnem, ſi hoc tempore aliis etiam, præter eum qui peculiari munere verbi Dei in Eccleſia explicandi fungitur, de dogmatis ipſis religionis noſtræ, verba facere in ipſo cœtu liceat, id quod potius vehementer probo; ſed quo oſtendam, infirmiſſimas eſſe rationes & teſtimonia, quibus nonnulli hodie utuntur, ad munus Miniſtrorum verbi Dei ex Eccleſia tollendum atque exterminandum. Sine quo, ut ipſe ferme ſenſus communis docet, ſicut nihil unquam in religione Chriſtiana profectum eſt, ſic nihil unquam aut proficietur aut profici poteſt. Tantum cavendum eſt, ne, quemadmodum Petrus monet, populi Paſtores iſti dominentur gregi: quod tamen ipſius Petri tempore, potius in ipſorum Paſtorum voluntate, quam in fræno aliquo ipſis quodammodo à populo injiciendo repoſitum fuiſſe, ejus verba non obſcure docent; in quibus hac de re, non quidem populo, ſed ipſis Paſtoribus præcepta dantur. Similia quædam in antedictis Epiſtolis Pauli ad Timotheum & Titum ſcripta extant, ex quibus nullo negotio intelligi poteſt, eorum, qui populo docendo præfecti erant, non exiguam fuiſſe auctoritatem, qua ut bene uterentur, potius ipſorum voluntatis eſſet, quam populi curæ. Sed hæc in præſentia volo ſatis eſſe, ad ſententiam meam, quam intelligere cupiebas, tibi exponendam; nec non ad ea refellenda, quæ à te pro contraria ſententia allata fuerant. Paulicoviæ 17 Martii 1585.

Ex alia ad eundem Epiſtola.

De externa Chriſti Eccleſia erigenda ſeu inſtauranda.

HInc initium ſumam, ad primas tuas literas reſpondendi, atque ea diluendi, quæ in eis contra externum Eccleſiæ miniſterium diſputas. Nam certe in illis, nullam neque eſſe nec eſſe poſſe hodie externam Eccleſiam, una cum Puccio te ſentire oſtendis, quæ res tandem illi cauſa fuit ad Papatum revertendi. Utebatur ipſe iiſdem ferme rationibus, quibus tu uteris; & potiſſimum hoc unum urgebat, poſt collapſum externæ Eccleſiæ ſtatum, neceſſe eſſe ad eundem erigendum, ut aliquis vel aliqui divinitus excitentur, ita ut ex ſignis, id eſt, prodigiis ſeu miraculis manifeſtis id appareat ac cœlitus confirmetur, quemadmodum antea factum eſt, cum primum is ſtatus erectus fuit. Ego vero mihi videor aliis meis ad te literis hanc rationem ſatis convelliſſe. Explicabo tamen hoc loco aliquanto apertius, quid mihi velim. Dico igitur, longe diverſam eſſe rationem ejus temporis, cum primum Eccleſia externa erecta fuit, & cum poſtea corrupta eſt, & hoc pacto ejus ſtatus verus ac legitimus labefactatus atque collapſus. Antequam enim erigeretur externa Chriſti Eccleſia, neceſſe fuit ejus doctrinæ, unde Eccleſia conſtat, hominibus, qui in ipſa Eccleſia futuri erant, fidem facere, ut pote novæ atque inauditæ, quæque ab iis religionibus, quæ tum in mundo erant, non ſolum plurimum aberat, ſed magna ex parte eis ex diametro, ut dicitur, adverſabatur, eaſque penitus convellebat. Nec tantum propter eos qui tunc erant, ſed propter alios omnes, qui uſque ad hujus ſæculi finem futuri erant, omnino oportebat eam doctrinam tot ac tantis divinis teſtimoniis

confirmari,

confirmari, ut nemo deinceps de ea merito dubitare poſſet. Et ſane ſi Apoſtoli & ipſe Chriſtus, qui tamen univerſam ſuam doctrinam non per ſeipſum protulit, ſed per Apoſtolos non contemnenda ex parte eam publicavit, ad ſuam prædicationem ſine ullis miraculis acceſſiſſet, ſeque divinitus miſſum fuiſſe variis rationibus non aperte confirmaſſet, oleum, ut eſt in proverbio, & operam facile perdidiſſet, nec niſi fortaſſe pauciſſimos aliquot ad diſciplinam ſuam amplectendam pertraxiſſet. Neque enim ejus diſciplina certis quibuſdam in principiis cum aliis conveniebat, ex quibus manifeſte ipſa comprobaretur, cæteræ vero improbarentur. Immo cum ejus doctrina concederet principia ejus diſciplinæ, ſub qua ipſe Chriſtus natus erat, & quæ tamen per ipſam ex parte aboleri debebat, & tota aliqua ratione immutari, eſſe ab ipſo Deo profecta, id eſt, Sacras Veteris Teſtamenti Literas, ſive quæ illis comprehenſa erant, divinitus tradita fuiſſe; neceſſarium plane erat, ipſam Chriſti doctrinam admirabili præter modum ratione aliqua confirmari, ejuſque auctorem ſimiliter Deum eſſe, evidentibus documentis demonſtrari; præſertim cum, quidquid ex principiis illis ad eam comprobandam peti poterat, myſteriis quibuſdam eſſet involutum, ac cæleſti quadam explicatione indigeret. At vero poſt collapſum externæ Eccleſiæ ſtatum, id eſt, veram Jeſu Chriſti & Apoſtolorum ejus doctrinam in publicis cœtibus abolitam, non principia modo ipſius doctrinæ, ſed, ut magna pars ſentit eorum, in quibus eam inſtaurare multi curant, ipſa etiam univerſa doctrina literis conſignata permanſit: quibus omnes, ut divinitus traditis, aſſentiuntur, quæque adeo ſunt apertæ, ut facile unuſquiſque eam, quantum neceſſe eſt, inde petere queat. Hinc enim fit, ut ii, qui in vitiato & corrupto Eccleſiæ ſtatu adhuc perdurare volunt, in controverſiis quæ ipſis moventur, ſolis illis literis agere nolint, & præterea cauſentur, earum interpretationem à ſua ipſorum Eccleſia petendam eſſe: Et tamen velint nolint, coacti ſunt tandem ad eas & ipſi confugere, ut ſuæ Eccleſiæ auctoritatem probent, ſine qua non inveniunt, quomodo ſua falſa dogmata defendere, ne in ſpeciem quidem, ulla ratione poſſint. Quid ergo eſt hic opus ulla nova & cœleſti confirmatione, cum, modo ipſa omnibus communia principia urgeantur, vera Chriſti doctrina prorſus eluceat? An non reipſa comperimus, iis ſolis urgendis brevi tempore factum eſſe, ut infinita hominum multitudo ab iis Antichriſtianis corruptelis ſibi & caverint & caveant, quæ interitum afferre poſſunt? Nam quod quibuſdam videtur, propter diſſenſiones & magnas & multiplices, quæ inter eos hodie vigent, qui ex Antichriſtianis erroribus gravioribus emerſerunt, incertum eſſe, quibus quis ſe adjungere debeat (id quod ipſe quoque ſatis aperte commemoras) & propterea ad externam aliquam Eccleſiam erigendam, expectandum eſſe donec Deus aliquem ſive aliquos excitet, qui ſuæ auctoritatis mirabili aliqua ratione fidem facientes, has lites componant; Hoc, inquam, facilem habet reſponſionem, duplici de cauſſa. Primum quia, qualeſcunque ſint diſſenſiones iſtæ, plæræque non circa ea verſantur, quæ per ſe ad ſalutem ſunt neceſſaria; quemadmodum jam complures animadverterunt, & ſatis ex eo demonſtrari poteſt, quod ego in aliis meis literis ad te ſcripſi. Cum enim ad æternam ſalutem conſequendam nihil aliud requiratur, quam ut Chriſti præcepta teneantur, diſſenſiones autem iſtæ majore ex parte ad ipſa Chriſti præcepta non pertineant, ſequitur, nihil neceſſe eſſe illas componi prius, quam externa erigatur Eccleſia; niſi velimus non ſatis eſſe ad Chriſti externam Eccleſiam conſtituendam, ſi ea teneantur, quæ ad æternam ſalutem ſunt neceſſaria. Deinde, inde potiſſimum iſtas diſſenſiones oriri quilibet facile perſpicere poterit, quod ſoli Dei verbo plærique revera non adhærent. Nam adhuc præter Sacras Literas, neſcio quæ Concilia, Patres, antiquitas, maxima ſunt in veneratione, adeo ut divinis oraculis propemodum æquentur. Cum tamen iſta omnia, & ſi quæ ſunt alia ejuſmodi, nullas vires præterea apud cordatos homines habere debeant, quam ut ſenſus Eccleſiæ illorum temporum fidem faciant, vel etiam non temere recedendum moneant ab iis dogmatis quæ ipſa approbant. Sed Sacris Literis licet aperte reclamantibus, quædam tamen mordicus retinere velle, quia ſcilicet ab iſtis approbantur; hoc nihil aliud eſt, quam divinam veritatem conſulto peſſumdare, & ad Antichriſtiani Regni confirmationem ingentem feneſtram patefacere. Legantur modo Pontificiorum ſcripta adverſus Lutheranos & Calvinianos, & ſatis intelligetur, ſi præter Sacras Literas iſtorum auctoritate ſit ſtandum, nobis omnibus cauſa cadendum eſſe. Sed quorſum iſthæc mecum? Inquies. Nempe ut animadvertas, tot diſſenſiones, quæ hodie inter illos ſunt, qui Chriſti nomen profitentur, de Chriſtianæ religionis decretis, non quidem ex divinorum oraculorum obſcuritate, ſed potius ex eorundem contemptione quadam, dum ab illis ſolis univerſa Chriſtiana doctrina non petitur, natas atque exortas eſſe; neve ex illis colligas, auctoritate Sacrarum Literarum eas, quantum ſatis eſt, componi non poſſe; aut ſaltem non neges, ex ipſis divinis literis poſſe unumquemque Chriſtianam religionem ejuſque placita, quatenus ad hominem Chriſtianum conſtituendum neceſſe eſt, recte agnoſcere. Namque hoc conceſſo, ſequitur continuo, Chriſti Eccleſiam ejuſque externum ſtatum, hoc tempore inſtaurari & poſſe & debere; quemadmodum apertius poſtea oſtendam. Libet enim prius te ad hoc concedendum quodammodo adigere. Etenim niſi hoc conceſſeris, quomodo factum tuum defendes, qui de rebus ad Chriſtianam religionem pertinentibus non pauca aſſeverare audeas, contra quam vulgo affirmatur, ac plane contendere, jam pridem plenam defectionem in Eccleſia extitiſſe, fundamentumque fuiſſe ſublatum? An non hæc ideo affirmas, quod ea ex Sanctis Literis colligis? Igitur te ipſo teſte, ex ipſis Sacris Literis veritas Chriſtianæ religionis percipi poteſt. Alioqui cur non de omnibus dubitas? Aut cur te ſaltem aliis plæriſque palam non adjungis? Immo vero te ab ipſis ſeparas. Nonne ipſe & concedis & urges, hodie poſſe Deum coli, & Chriſti nomen rite invocari, etiamſi externa quædam non adſint? Atqui non video quemadmodum id fieri poſſit, niſi aliunde verus Dei cultus & Chriſti nominis invocatio petatur. Unde vero, niſi ex ipſis divinis oraculis? Quanquam ad id concludendum quod volo, ſatis eſt hæc, qualia eſſe debeant, ſciri poſſe, undecunque tandem id ſciatur. Certe enim ſi hoc ſciri poteſt, poteſt etiam externus Eccleſiæ Chriſti ſtatus inſtaurari; „ cum externa Chriſti Eccleſia nihil aliud ſit, quam publica „ congregatio ſeu convocatio hominum Deum colentium & Chriſti nomen rite invocantium. Nam quid prohibet quominus ii qui iſthæc faciunt, publice etiam conveniant? Immo quomodo iſthæc facere dici poſſunt, niſi palam aliquando congregentur, cum, ut cætera omittam, inter alia Chriſti præcepta omnibus ejus diſcipulis convenientia, quibus Deus colitur & Chriſti nomen rite invocatur, ſit publica commemoratio ipſius Chriſti mortis? Ex iis quæ hucuſque diſſerui, ſatis, ni fallor, reſponſum patet ad duo inter illa, quæ contra Eccleſiæ externæ inſtaurationem attuliſſe mihi videris: quorum alterum eſt, eadem aut certe ſimili ratione inſtaurandam eſſe Eccleſiam, qua ædificata fuit; alterum vero, inter tot Chriſtiani orbis diſſenſiones non poſſe veritatem dignoſci, niſi luce aliqua divinitus, ut Apoſtolorum tempore, illata. Prædictis autem addo expreſſius, rationem, qua primum ædificata eſt Eccleſia, Dei & Chriſti verbum revera, fuiſſe, cætera omnia ad hoc confirmandum pertinuiſſe. Itaque cum nunc idem Dei Chriſtique verbum habeamus, idque abunde confirmatum, immo de quo nemo dubitat, eandem rationem inſtaurandæ Eccleſiæ hodie revera habemus, qua primum ædificata fuit.

Jam

Jam vero ad reliqua, partim ex iis, quæ hactenus tecum per literas diſputavi, partim ex re ipſa ſatis patere reſponſio videtur. Quod enim urges, Apoſtolorum tempore talem fuiſſe externam Eccleſiam, quæ verum eſſet Dei ædificium, in quo eſſet veritas, & extra quod tenebræ tantum eſſent & cæcæ nubes, quod videlicet hodie poſt ſubſecutam defectionem, niſi lux nova aliqua divinitus ac manifeſto, ut ante factum eſt, affulgeat, haberi nequeat. Primum, hoc non ad externæ Eccleſiæ inſtaurationem ſimpliciter diſſuadendam pertinet, ſed ad ejus Eccleſiæ quæ par Apoſtolicæ illi futura ſit. Quod tamen ſatis refutatum eſt, ut arbitror, ſuperioribus meis literis, in quibus eſt oſtenſum, ipſas Eccleſias Apoſtolicas, id eſt, ab ipſis Apoſtolis fundatas, erraſſe, idque in rebus ad ſalutem pertinentibus, dum adhuc il viverent & earum curam haberent, qui ipſas fundaverant. Nec ſane quæ de Eccleſia magnifice prædicat Paulus, affirmans inter cætera, quod ſit columna & firmamentum veritatis 1 Timoth. 3.15, aut ad externam ullam Eccleſiam pertinent, aut, ſi tamen pertineot, ita accipienda ſunt, quaſi Paulus ſentiat, in aſpectabili Eccleſia nullos errores eſſe, vel extra aſpectabilem Eccleſiam nullam divinam veritatem. Sed eſt intelligendum, quia omnis externa Eccleſia Chriſti doctrinam profitebatur, Chriſti autem doctrina eſt illa divina veritas; propterea Paulum Eccleſiam, id eſt, Chriſtum profitentium cœtus ſive externam Eccleſiam (ſi modo, ut dixi, ibi eam intelligit) veritatis columnam & firmamentum appellaſſe. Opponitur enim ibi tacite, quemadmodum in compluribus aliis locis apud eundem Paulum, Chriſti diſciplina in geoere cunctis aliis diſciplinis. Nihil autem vetabat tunc, quemadmodum nec hodie vetat, quominus poſſet quis veram Chriſti diſciplinam amplecti & retinere, nec tamen ulli externæ Eccleſiæ ſe adjungere, quod fortaſſe omnes alicujus erroris ad ſalutem ipſam pertinentis, ſive jure ſive injuria ſuſpectas haberet. Sed videamus deinde cur aſſeras, Eccleſiam Apoſtolorum tempore fuiſſe plane veram Dei Eccleſiam. Quia inquis, ex Spiritu Sancto, quem tunc, poſt impoſitas Apoſtolorum manus, homines conſequebantur, & ex aliis oſtentis ac miraculis divinitus editis confirmabatur, quod quicunque Jeſu nomini fidem haberent, ſanctum eſſent Dei templum &c. Atqui hinc omnino ſequitur, ſi dari hodie poſſunt, qui Jeſu nomini fidem habeant, dari quoque poſſe Sanctum Dei templum & porro Eccleſiam, ea, quæ Apoſtolorum tempore fuit, quod huc attinet ut vera Dei Eccleſia ſit, nihilo inferiorem. Quare hic, ut in ſuperioribus quoque literis, innuere videris te ſentire, hodie fidem in Jeſum Chriſtum non dari. Rogaveram quidem te, ut velles poſthac ſententiam tuam hic aliquanto apertius exponere, quo uberius tota de re tecum diſputare poſſem: ſed quando id non feciſti, ad opinionem iſtam ex tuis ipſius verbis convellendam, ea pauca ſatis eſſe volo, quæ antea ſcripſi. Verum hoc fortaſſe tibi vis, ex illis ſignis & Spiritus Sancti donis conſtitiſſe, eos, qui Jeſu nomen profitebantur, illud ex animo profeſſos fuiſſe; qua de re hodie nulla ratione conſtet. Ad hoc rurſus primum reſpondeo, hinc non colligi, non eſſe inſtaurandam externam Chriſti Eccleſiam, ſed non eſſe ſperandum, talem inſtaurari poſſe, de qua conſtet eam eſſe veram Dei Eccleſiam: ex quo nequaquam ſequitur, eam re ipſa parem primævæ illi eſſe non poſſe, cum nihil prohibeat quin aliquid tale ſit, licet tale eſſe non conſtet. Deinde dico, ſi tamen ſigna & dona illa fidem faciebant animi non ſimulati eorum, qui Jeſu nomeo invocare incipiebant, non propterea ſequi, quod ex illis apparuerit conſtitutam jam fuiſſe veram Dei Eccleſiam. Nam ad hoc neceſſe præterea erat, ut in eadem ſententia perſeverarent. Quod autem potuerint non perſeverare, ſi quis eſt qui dubitet, meminerit Chriſti verborum Matth. 7.22 ex quibus etiam conſtare videtur, potuiſſe quempiam eodem tempore à vera fide in Chriſtum defeciſſe, quo miracula, ejus nomine invocato, edebat; nedum non potuerit aliquando ejuſmodi ſigna facere, & poſtea à veritate deficere. Nam quod quidam veram, id eſt, ut hic intelligimus, ex animo in Chriſtum fidem, à charitate ſive a bonis operibus, ut Papiſtæ faciunt, ſejungi poſſe affirmant; id plane falſum eſſe vel unica Jacobi ſententia, quod fides ſine operibus ſit mortua, Jacob. 2.17 aperte oſtendit. Itaque cum Chriſtus iniquitatis operatores quoſdam vocet, qui in ipſius nomine miracula fecerint, apparet iſtos vel eodem tempore, vel ſaltem diverſis, & ſigna iſta edidiſſe, & vera in Chriſtum fide caruiſſe. Quanquam non crediderim ego, Spiritus Sancti dona illa iis tantum fuiſſe conceſſa, qui ex animo ab ipſo initio Chriſti nomen profitebantur, ſed omnibus qui profiterentur. Eo enim potiſſimum tendebant dona illa, ut veritatis diſciplinæ Chriſti fidem facerent, non autem ut de vera Chriſtum profitentium fide teſtarentur. Nam quod Petrus Act. 15.7,8 videtur omnino Spiritum Sanctum à Deo datum certum teſtimonium ſtatuere veræ fidei eorum quibus dabatur, id arbitror eſſe ſingulare in gentibus, quæ ab initio crediderunt; quas, cum antehac ab ipſo Deo eſſent prorſus alienæ, non eſt veriſimile Deum tanto dono dignaturum fuiſſe, niſi ex animo credidiſſent. Adde, quod ad id, quod Petrus quærebat, concludendum ac perſuadendum, non eſt neceſſe ut ſinguli ex gentibus, qui primi omnium credere ſe in Chriſtum ſunt profeſſi, de quibus tantum ipſe loquitur, ex animo crediderint, ſed ut aliqui ex ipſis. Siquidem hoc contendit Petrus, gentes deinceps à Dei regno excluſas eſſe cenſeri non debere, cum & Deus illis oſtium fidei patefecerit, & illæ viciſſim ingreſſæ fuerint. Nam certe, niſi aliqui ſaltem ex iis, quibus ipſe ab initio, Deo ſic jubente, Euangelium prædicaverat, ex animo credidiſſent, nunquam Deus illis Spiritus Sancti donum impertitus fuiſſet. At vero dices forſitan, me à ſcopo tuo multum aberrare, quippe, qui ſentias, Apoſtolorum tempore ad veram Dei Eccleſiam conſtituendam, ſatis fuiſſe Chriſti nomen profiteri, eique fidem habere; nam hoc teſtabantur dona illa Spiritus Sancti & alia oſtenta ac miracula, hodie vero hoc noo eſſe ſatis, nam ſi eſſet, hodie quoque aliquam ejuſmodi divinam ac cœleſtem approbationem Chriſti nomen profitentium eique credentium haberemus. Ergo, ſi ita ſentis, credis religionis Chriſtianæ conditiooem labente tempore mutatam fuiſſe, nec Chriſtum fuiſſe & eſſe heri & hodie, & eundem in æternum; Heb. 13.8. quod tamen ſcriptura affirmat. Ergo enunciatio illa Chriſti, quod, ubi duo aut tres in ipſius nomine congregati fuerint, ipſe in eorum medio ſit, Matth. 18.20, quæ ſola ferme poteſt totam hanc de Eccleſia Chriſti nec ne ioſtauranda quæſtionem dirimere, & contra id hodie fieri poſſe negantes ſententiam ferre. Iſta, inquam, Chriſti enunciatio jam non eſt vera, ut antea aliquando fuit, dum ſcilicet ſigna & miracula eos comitabantur, qui in Chriſti nomine coogregati erant. Hac igitur ratione cætera etiam omnia, quæ Chriſtus dixit, univerſaque ipſius diſciplina in dubium hoc tempore revocabitur, Id eſt, hodie hæc ad nos nihil pertinere cenſebuntur, nec per plurima ſæcula ad quoſquam ea pertinuiſſe, affirmari poterit. Cum tamen luce meridiana clarius ſit, ſigna & miracula in eum finem tantum adhibita fuiſſe, ut Chriſti doctrina confirmaretur, certumque eſſet, illam perpetuo veriſſimam futuram, & locum habituram donec præſens maneret ſæculum. Ex quo, ut antea dixi, neceſſario ſequitur, ut, ſi ſigna & miracula, cum iis conjuncta qui Jeſu Chriſti nomini ab initio fidem habuerunt, nos monent, iſtiuſmodi homines verum Dei templum fuiſſe, Dei verum templum hodie quoque ſint ii, qui Jeſu Chriſti nomini fidem ſimiliter habent, licet ſignis iſtis & miraculis ſint deſtituti. Quæ cur perpetua in Eccleſia non fuerint, immo eſſe non debuerint, ſatis me oſtendiſſe

opinor in ſuperioribus literis meis. Feras me, quæſo, vir optime ac præſtantiſſime, ſi hæc tecum fruſtra omnino fortaſſe diſputo; nec arbitreris me tam hebetem ac ſuſpicioſum eſſe, & ſimul ab omni Chriſtiana charitate atque adeo civili modeſtia alienum, ut tibi ridiculas & pernicioſas iſtas opiniones adſcribam, quas ipſa verba tua poſtmodum aperte ſatis refellunt: ſed me non tui modo, verum etiam aliorum his ſcribendis rationem habere cogites; atque pro tua ſingulari humanitate, quid ad ea jam reſpondeam, quæ privatim & proprie contra Eccleſiæ externum miniſterium hoc tempore à nobis inſtaurandum attuliſti, patienter audias. Ut enim eodem tempore ad id reſpondeas, quod à me affertur ut probem, hodie externam Chriſti Eccleſiam inſtaurari poſſe, nos videlicet Dei Chriſtique verbum habere, quo ea ab initio fundata fuit; affers primo loco exempla defectionis Iſraeliticæ Eliæ temporibus, & captivitatis Babylonicæ, ex quibus nos diſcere oportere ais, quamvis vera de Deo doctrina habeatur, non tamen temere ad externa iſta proſiliendum eſſe, quemadmodum nec illi proſilierunt, qui in iſtis defectionibus verum Dei cultum nihilominus retinuerunt. Ad hoc reſpondeo, & nominatim de exemplo defectionis temporibus Eliæ agens (nam alterum captivitatis Babylonicæ, non videtur complures ob cauſſas ſatis ad rem facere) dico primum, aliam fuiſſe conditionem illorum temporum, & externi cultus Dei ſub Veteri Teſtamento, & aliam horum temporum externique Dei cultus ſub Teſtamento Novo. Sub Vetere enim Teſtamento externus cultus ille divinus, à quo ii abſtinebant, qui in media ipſa defectione idololatricis cultibus non adhæſerant, cuidam certæ tribui ac familiæ quodammodo alligatus erat, id eſt, Leviticæ & Aaronicæ; ut nulla ratione liceret extra ipſas alicui ſibi ſumere, ut illum adminiſtraret. Quinetiam ſummum ſacerdotium in tota familia Aaronica, uni domui Phinees alligatum erat, ſine quo divinus iſte cultus adminiſtrari non poterat. Quid igitur, ſi nullus ex ea domo fortaſſe tunc erat, qui idololatricis cultibus non conſentiret? Annon neceſſe prorſus fuit interim illius divini cultus adminiſtrationem ceſſare? Adde, quod ſummus ſacerdos ex domo illa, certa quadam ratione & ſucceſſione eligebatur, quam ſpernere, & alium in jam electi locum, licet ex eadem domo, ſubſtituere, privatis præſertim hominibus nullo pacto licebat. Huc accedit, quod in Iſraelis Regno, ubi Eliæ tempore defectio iſta contigit, nullus poterat divinus cultus adminiſtrari, à quo reliquiæ illæ piorum abſtinerent. Omnia enim ſacrificia, omnis Dei publica & ſolennis adoratio & invocatio Hieroſolymis in templo, ex ipſius Dei præſcripto, peragenda erat, id eſt, in Regno Judæ, unde illi jam pridem ſeceſſionem fecerant, & penitus ſeſe disjunxerant. Præterea legimus quidem iſtos Deo caros fuiſſe, eo quod ab idololatricis cultibus abſtinuiſſent. Quemadmodum & hodie eos Deo caros eſſe credendum eſt, qui inter idololatras licet degentes, idololatræ tamen non ſunt. Sed non propterea eos commendari audimus, quod ita occulte ſolum verum Deum colerent, ut Elias eos non agnoſceret, & ſe ſolum unius veri Dei cultorem in populo illo relictum fuiſſe (ut quidem Paulus interpretari videtur) exiſtimaret, aut certe neminem præter ſe publice Dei cauſſam agere affirmaret. Nunc conſideremus ex altera parte conditionem externi cultus Dei ſub Novo Teſtamento. Is autem vel omnino, ut quibuſdam placet, vel potiſſimum verbi Dei & Sacramentorum (quæ vocant) adminiſtratione continetur. Jam vero verbi Dei adminiſtratio, præſertim quæ ad externam Eccleſiam colligendam & conſtituendam requiritur, nulli certæ nationi aut familiæ, nulli eligendi rationi denique aut ſucceſſioni alligata eſt. Patet hoc vel ex eo, quod in ipſo ferme initio prædicationis Apoſtolicæ, nullis prævis ad id muneris facta electione, ii, qui Jeſu Chriſti diſciplinam amplexi fuerant, paſſim Euangelium annunciabant, non fine felicibus ſucceſſibus & divina comprobatione, ut legitur Act. 8. 4. & 11. 19 &c. Nam ſi munus ipſum Apoſtolicum, ipſis Apoſtolis adhuc viventibus, immo vix dum illud obire incipientibus, euangelizandi & Dei verbum miniſtrandi iis qui extra Eccleſiam erant, omnibus Chriſti diſcipulis ſua ſponte exercere indiſtincte licuit, multo magis profecto Chriſtiano homini licere debet, iis, qui jam ad Eccleſiam pertinent, præire tantum quodammodo in verbo Dei recepto & ab omnibus approbato, exponendo atque explicando, idque ex aliorum omnium „ conſenſu. Quæ hodie tota ratio eſt adminiſtrandi „ verbi divini neceſſaria ad externam Eccleſiam colligendam. Nam quod ais, priſcos illos ſciviſſe unde doctrinam hauſiſſent, & ſanam eſſe nihil dubitaſſe; hoc idem & ſcire, & pro certo habere noſtri temporis Chriſtiani poſſunt, cum Dei verbum æternis monumentis conſignatum ac prorſus indubitatum habeant, cui ſoli ſi quis penitus adhæreat, nullo pacto in iis, quæ ad ſalutem pertinent, ita falli poteſt, ut condemnationem ullam incurrat. Quanquam quanto minus aſſeveranter loquendum eſt iis, qui, ut nunc fit, verbum Dei populo explanant, quam iis qui Euangelium annunciant, tanto minus neceſſe eſt, ut de doctrina ſua merito nihil dubitent.

De Sacramentis.

De Sacramentis porro, id eſt, ut fere ab iis receptum eſt, qui ab Antichriſto defecerunt, de Baptiſmo aquæ & Cœna Domini: Quod ad Cœnam Domini attinet, nihil eſt cur ſuſpicari poſſimus, eam à quolibet Chriſti nomen profitentium cœtu celebrari non poſſe. Neque enim parabiliſſima hæc & ſimpliciſſima cærimonia Apoſtolis ut Apoſtolis à Chriſto præſcripta fuit; ſed ſimpliciter ut ipſius diſcipulis ſeu mavis Chriſtianis: id quod & Pauli verba 1 Cor. 11, manifeſtum faciunt, & ſatis oſtendunt ipſa Chriſti verba à Paulo uberius expoſita, quibus ipſius cæremoniæ finis continetur, qui eſt commemoratio Dominicæ mortis, & annunciatio donec ipſe Dominus veniat. Cui gratiarum actionem pro eadem morte fuiſſe conjunctam, & res ipſa aperte monet, & ſatis indicat antiquiſſimum hujus ritus nomen *εὐχαριστία*. Jam & Chriſti mortem commemorare & annunciare, & pro ea gratias publice agere, ad omnes Chriſtianos peræque pertinere, nemo eſt quin fateri cogatur. Nec vero eſt in hoc ritu alicujus divinæ rei ulla datio ſeu miniſtratio (ſic enim loqui oportet) & propterea nullus certus homo requiritur, qui quaſi Chriſti vicem gerens, panem & vinum cæteris diſtribuat aut porrigat; quamvis ab ipſo initio, cum inſtitutus fuit, id Chriſtus, qui eum inſtituebat, fecerit. Ex accidente id enim fuit, & quis tunc primum ab ipſo inſtituebatur, qui compendii cujuſdam gratia, facta quædam verborum loco ſubſtituit. Cæterum unicuique de cæremonia iſta recte alioqui ſentienti abunde conſtare poteſt, nihil aliud ſenſiſſe Chriſtum, quam, ut ſui diſcipuli pane ſimul frangendo ac comedendo, poculoque infundendo ac bibendo, corporis ſui fractionem & ſanguinis fuſionem pro ipſis mox ſecuturam, poſtea, ut jam peractam commemorarent ac concelebrarent. Ex quo id intelligitur, quod ſupra attigi, tantum abeſſe ut errent, quicunque Chriſti diſcipuli merito dici volunt, hoc ritu peragendo, ut potius errare omnino exiſtimandi ſint, niſi, quantum in ipſis eſt, curent, ut illum peragant. Nihil autem ſimile fuit Eliæ tempore, à quo ii abſtinerent, qui Deo cari erant.

De Baptiſmo.

De aquæ baptiſmo ego ita ſentio, eum Eccleſiæ in perpetuum præſcriptum non fuiſſe, nec unquam, ut illum acciperent, iis præceptum neque à Chriſto neque ab Apoſtolis fuiſſe, qui jam ipſi Chriſto alia quacunque ratione publice nomen dediſſent, vel à primis annis in Chriſtiana diſciplina educati atque inſtituti eſſent,

Digitized by Google

eſſent, qua de mea ſententia, cujus alii etiam ante me fuerunt, juſtum librum conſcripſi, in quo omnia teſtimonia ſacra omneſque rationes diligenter examino ac diluo, quæ illum infirmare poſſe videantur; cui titulum feci, *An homini Chriſtiano aquæ baptiſmo carere liceat, diſputatio*, fratrum autem rogatu eum conſcripſi. Verum, ut ad propoſitum revertar, dico, aquæ baptiſmum ad Eccleſiam externam hoc tempore inſtaurandam, meo judicio, nihil pertinere, remque indifferentem eſſe (in qua utinam fratres noſtri nihil novare tentaſſent) atque idcirco non eſſe, quod de eo quidquam in hoc propoſito explicatius dicam. Crediderim tamen, ſi is hodieque retinendus ſit, propter eos qui ab aliis religionibus ad Chriſti religionem convertuntur, potiſſime retinendum eſſe: quos non video, cur ii baptizare non poſſint, qui illis Chriſtum annunciaverint; aut ſi neminem ex hominibus genitorem (ut ita dicam) in Chriſto habuerint, cur id facere non poſſit is, qui huic muneri ab eo cœtu, cui ſe adjungere voluerint, deſtinatus fuerit; cum aquæ baptiſmus, in Jeſu Chriſti videlicet nomine miniſtratus, nihil aliud ſit, quam adumbratio remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti, ejuſque nominis aperta profeſſio, atque in ipſius religionem initiatio quædam, id eſt, per eum nihil revera detur: ſed tantummodo eorum, quæ vel jam data eſſe, vel datum iri certiſſimum eſt, externa quædam agnitio ſignificetur. Quodſi illi, qui Eliæ tempore, propterea quod ab idololatria ſibi caviſſent, à Deo in aliorum cæde conſervati fuerunt, perſuaſum habuiſſent, quemadmodum noſtri homines de aquæ baptiſmo perſuaſum habent, aliquem fuiſſe ritum à Deo præſcriptum, quem niſi rite quis peregiſſet, in ejus populo numerari non poſſet, & tamen illum prorſus neglexiſſent; putaſne eos Deo tantopere caros futuros fuiſſe, nec ejus iram aliqua ſaltem ex parte ſenſuros? Breviter, non video, quid iſtorum exemplum, ad externæ Chriſti Eccleſiæ inſtaurationem diſſuadendam momenti habere poſſit; quos nemo negaverit rectius facturos fuiſſe, ſi publice & palam ſe idololatrico illi cultui, qui in populo vigebat, minime aſſentiri proteſtati eſſent, ſeſeque ab aliis, qui idololatræ erant, quam maxime poterant, ſegregaſſent. Nihil autem dico, quod hoc tempore multa clariſſima indicia dedit Deus voluntatis ſuæ, ut externa Chriſti Eccleſia inſtauretur, & Antichriſtianum Regnum diruatur; atque inter alia, vim infinitam hominum excitavit, qui ſuo ſanguine veram Chriſti doctrinam, quantum ad ſalutem ſatis eſt, confirmarunt, & falſam Antichriſti refellerunt, adeo, ut ſi quis recte animadvertat, miraculis & Spiritus Sancti externis donis exceptis, quibus propter eas cauſſas quæ ante ſunt expoſitæ, hoc tempore nihil opus erat, maxima ſimilitudo inter hæc & Apoſtolica tempora, & quæ illis proxime ſucceſſerunt, appareat. Ut merito affirmari poſſit, quemadmodum tunc naſci, ſic nunc renaſci Chriſti Eccleſiam cœpiſſe; & conſequenter concludi, non eſſe Eliæ tempora illa cum noſtris hiſce temporibus ullo modo comparanda, non magis quam cum ipſis Apoſtolicis. Ubi ſemper meminiſſe oportet, ad Chriſti Eccleſiam conſtituendam, non eſſe neceſſe ut veritas omnium rerum divinarum teneatur, ſed ſatis eſſe ea ſciri, ſine quibus æterna ſalus nemini contingere poteſt.

De ſenioribus Eccleſiæ.

Nunc ad illud accedo, quod addis de diſcrimine ſeniorum Eccleſiæ noſtri temporis, & Eccleſiæ quæ Apoſtolorum tempore fuit: ex quo concludere vis, noſtros non eſſe veros ſeniores, nec illorum Eccleſiam veram Eccleſiam, immo quia hodie tales ſeniores, quales antiquitus fuerunt, nulli apparent, nullam etiam inſtaurari poſſe externam Eccleſiam. Ais enim hoc tempore ſeniores ab Eccleſia conſtitui, non autem à ſenioribus Eccleſiam colligi, quod contra, inquis, fiebat in primitiva Eccleſia. Ad hoc, etiamſi ea certiſſima eſſent quæ pro conceſſis ſumis, abunde ex ſuperioribus reſponſio patet, propter temporum rationis diverſitatem. Tunc opus fuit ut ſeniores Eccleſiam colligerent, quia tum primum fundabatur Eccleſia, nec ulla principia certiſſima atque indubitata erant, quibus omnes aſſentirentur, & ex quibus per ſe ipſi veritatem agnoſcere, & Dei populo ſe aggregare ſua ſponte poſſent. Nunc vero inſtauratur Eccleſia ex iis principiis, de quibus inter omnes conſtat: quare certo aliquo architecto nihil eſt opus, ſed unuſquiſque per ſe ſuaque ſponte partem in hac inſtauratione habere poteſt atque adeo habet. Monitore tantum opus fuit vaſtationis Eccleſiæ, ejuſque inſtaurandæ rationis: quos ſane non unum ſed plures habuimus, qui etiam in ea inſtauranda graviter laborarunt. Sed animadvertendum præterea eſt, te pro conceſſis ſumere ea, quæ mihi minus certa videntur. Neque enim in primitiva Eccleſia colligebantur cœtus à ſenioribus, ſed iis cœtibus ſive Eccleſiis præficiebantur, quæ Apoſtolorum & aliorum Euangelizantium miniſterio collectæ fuerant. Exempli cauſſa, Eccleſiæ Corinthiorum, Philippenſium, Epheſiorum, non à ſenioribus, id eſt, paſtoribus qui in illis perpetuo erant, ſed à Paulo Apoſtolo fuerant collectæ, in quibus ipſe deinde ſeniores conſtituit, non quidem ex ſua tantum ipſius voluntate & ſententia, ſed ipſa approbante Eccleſia, ut ex eo intelligi poteſt, quod Timotheus ipſe tantus Pauli adminiſter, non ſine impoſitione manuum Presbyterii, id eſt, Senatus, ut ſic dixerim, Eccleſiæ, qui ipſius Eccleſiæ perſonam ſuſtinebat, ut alicujus urbis Senatus, Civitatis & Reipub. perſonam ſuſtinet, ad munus paſtoris, quo in Eccleſia fungebatur, delectus fuit. An non legimus, mandatum fuiſſe Tito à Paulo, ut in ſingulis Cretæ urbibus ſeniores conſtitueret? Quod ſine dubio de iis urbibus intelligendum eſt, in quibus jam aliquis numerus Chriſti fidelium collectus erat, quibus volebat Paulus paſtores dari, ad ipſos verbo Dei paſcendos, adque Eccleſiæ conſervationem & incrementum, ut ſatis ex ipſius verbis, ubi hac de re agit, apparet. Quomodo igitur tunc temporis à Senioribus Eccleſiæ colligebantur, ſi jam collectis Eccleſiis ſeniores præficiebantur? Non tamen hic ſimiliter eſt intelligendum, Titum debuiſſe aut potuiſſe ex proprio tantum ſenſu propriove arbitratu, quoſcumque magis ipſe probaſſet, ſeniores conſtituere; ſed ei mandatum fuiſſe, ut curaret ſeniores conſtitui ex ipſius Eccleſiæ conſenſu; qui modo tales eſſent, quales Paulus deſcripſerat atque ejuſmodi ſeniores ipſam Eccleſiam per ſe ſibi conſtituere potuiſſe, nihil eſt quod dubitare nos ſinat. Et ſane in illis ipſis Eccleſiis, in quibus Paulus ipſe Seniores ab initio (ut legitur Act. 14. 22.) quemadmodum paulo ante dixi, conſtituerat, illis deficientibus, Eccleſiam ipſam per ſe alios ſibi conſtituere potuiſſe, neceſſarium quodammodo eſt, & ex Eccleſiaſtica hiſtoria ſic quoque factum fuiſſe intelligere licet. Rurſus hoc tempore non eſt perpetuum, immo vero admodum rarum, ut Eccleſia ipſa Seniores, id eſt, paſtores ſibi eligat, Eccleſia, inquam, cui ipſi ſeniores præſunt. Eliguntur enim ab aliis paſtoribus ut plurimum, quamvis non ſine conſenſu illius Eccleſiæ. Quinetiam non ſolum ab ipſo initio renaſcentis Euangelicæ veritatis, collectæ ſunt Eccleſiæ ab ipſis paſtoribus pluribus in locis, ut à Luthero, Zuinglio, Oecolampadio, Balthaſare Pacimontano, & aliis, ſed poſtea etiam ſæpenumero contigit, ut homines pii aliiſque erudiendis non inepti, vel plane ſua ſponte, vel ab aliqua Eccleſia jam collecta miſſi, Eccleſias, ubi nullæ erant, collegerint ac fundaverint; quod cum alibi tum in Gallia potiſſimum factum eſſe ſcimus. Itaque nihil mihi hac etiam in parte diſſimilitudinis inter hæc & primitivæ Eccleſiæ tempora eſſe videtur. Et, ſi inſignis aliqua tamen in ipſis initiis fuiſſet, jam ejus rei cauſſam attuli, ex qua apparet non propterea ſentiendum, præpoſtera ratione hodie in Eccleſia inſtauranda agi. Poſt ipſa initia nulla profecto diſſimilitudo, quæ alicujus momen-

momenti ſit, inter hæc duo tempora animadverti poteſt.

Sed quidquid ſit, ut de re ipſa, quæ in controverſia eſt, agamus, illud unum ſcire velim, cur hodie non liceat hominibus recte, quantum ſatis eſt, de religione Chriſtiana ſentientibus convenire, memoriam Chriſti mortis, ut juſſi ſunt, celebrare, communes preces ad Deum ſundere, ſeſe invicem ad pietatem ac perſeverantiam in fide cohortari, de divinis rebus colloqui ac diſputare, aliquot ex ſuo numero certos homines habere, quorum hic aliis in verbo Dei explanando præeat, ac rudiores in diſciplina Chriſtiana inſtituat; ille ſingulariter pauperibus, ex communibus Eccleſiæ pecuniis ſubveniendi curam habeat; alii, ut omnia ordine ac decenter in cœtu fiant, provideant & curent; alii ſint, quorum prudentiæ ac rerum divinarum cognitioni univerſus cœtus plurimum deſerat, & quos idcirco tanquam ſenatum ſuum eſſe ſtatuat; alii denique aliis muneribus vacent, quæ ad totius congregationis conſervationem pertineant: Velim, inquam, ſcire, cur hæc facere non liceat hoc tempore, quidve, quo minus fiant, jure prohibere poſſit. Sive ejuſmodi congregationem Eccleſiam appellare velis, ſive nolis, ſive tales congregationes pares aut ſimiles Apoſtolicis Eccleſiis eſſe concedas, ſive minus. Certe cum, Deus à nobis quam maxime colendus ſit, & Jeſu Chriſti diſciplina quam apertiſſime profitenda, & quantum in nobis eſt, propaganda; cumque hæc omnia ad Dei cultum, & profeſſionem ac propagationem Chriſti diſciplinæ plurimum pertineant, immo ſine his exiſtere aut conſiſtere nequeant, neceſſe eſt fateri, quicquid præterea de illis judices, & quocunque nomine ea voces, cuncta non modo fieri poſſe ſed etiam debere. Nam quod tu aſſeris, multos pietate & juſtitia inſignes viros, ſine externis iſtis notis & ſignis hodie Deum colere & olim coluiſſe, id mihi nullo pacto veriſimile videtur; niſi vel ubi iſta habendi facultas non fuerit, vel ſi forte viris iſtis omnes cœtus, in quibus hæc fuerint, aliquo perverſo & ſaluti æternæ contrario dogmate viſi fuerint contaminati: alioquin prorſus neceſſe eſſe ſtatuo, ut quilibet Chriſtianus alicui Chriſtum profitentium cœtui palam adhæreat, ei videlicet quem aliis puriorem eſſe judicaverit. Cujus ſententiæ infiniti pietate præſtantes viri noſtra ætate fuerunt, & adhuc ſunt; quibus ob hanc cauſſam grave non fuit ſamæ atque honorum jacturam facere, & ſeſe manifeſtis vitæ periculis exponere. Non dubito, quin, ut ipſe ſancte affirmas, optima mente & ſolo veritatis amore ea & ſcripſeris & ſentias, quæ in tuis ad me literis de hoc argumento continentur: ſed tranſfigurat ſe hic (ignoſce quæſo libertati meæ) ſatanas in Angelum lucis, & per te talem tamque inſigni alioqui pietate virum, alioſque non contemnendos homines, ruinam Chriſti Eccleſiæ renaſcentis ſtruit. Cujus artes & aſtum agnoſce obſecro, nec patere, ut te paulatim ſeducat, & tandem, cum prorſus tibi perſuaſerit, nullam inter eos qui à Romana Eccleſia defecerunt, hactenus eſſe vel eſſe poſſe externam Chriſti Eccleſiam, nec ſcriptum, quod habemus, Dei verbum ad eam erigendam ſatis eſſe, te ad Eccleſiam iſtam quæ perpetuam ab Apoſtolis & miniſterii & doctrinæ ſucceſſionem, ac Spiritus Sancti aſſiduum favorem & præſentiam audacter, nec prorſus inepte (ut compluribus videtur) jactare ſolet, ut Puccium, aliquando reducat aut aggreget. Quod omen Deus, ut ſpero ac fore mihi penitus perſuadeo, pro ſua bonitate avertat. Nec vero credas aut me, aut alios innumerabiles qui mecum ſentiunt, clariorem multo, quam nunc habeamus, veritatis diuinæ patefactionem non expectare. Et ſane ſi quis uſquam eſt, qui hoc expecter, ego is ſum; cui fortaſſe ii omnes, qui Chriſti nomine appellantur, in pluribus adhuc errare videntur, quam vel tibi vel cuiquam alii videri poſſint. Sed non propterea cenſemus, talem hodie veritatis cœleſtis lucem non affulſiſſe, quæ ad ſalutem æternam conſequendam ſatis ſit; vel ad talem lucem habendam non ſatis eſſe divinis literis penitus adhærere, ex iiſque ſolis divinam veritatem petere. Ex quo neceſſario conſequitur, externam Chriſti Eccleſiam hoc tempore inſtaurari & poſſe & debere.

Non poſſum autem non vehementer mirari, te Chriſti verba, quod *portæ inferorum non eſſent adverſus ipſius Eccleſiam prævalituræ*, ita interpretari, ut nondum ejus rei tempus extiterit. Quod nihil aliud eſt, quam, vel negare ullam Chriſti veram Eccleſiam hactenus extitiſſe, vel Chriſtum mendacii coarguere. Atqui Chriſti verba non ita prorſus ſunt accipienda, ut credamus, quæ vera Chriſti Eccleſia eſt, eam non poſſe ſatanæ aſtutiis ſubverti; ſed quamdiu vera Chriſti Eccleſia fuerit, fieri non poſſe, ut ab ipſa morte atque inferno quidquam detrimenti patiatur. Non negaverim quidem, ſicut etiam non affirmaverim, in hoc ſæculo talem Chriſti Eccleſiam futuram, quæ deficere nulla ratione poſſit, idque Chriſtum ſuis verbis ſignificare voluiſſe. Sed in eo à multis erratur, quod vaticinationes ſeu prædictiones non niſi in eum ſenſum accipi poſſe exiſtimant, qui potior ſit, & nulla ſermonis figura quantumvis uſitata expreſſus. Cum tamen & Chriſti ipſius dicta, & Apoſtolorum ejus ſcripta, & denique res ipſa apertiſſime doceat, in prædictionibus divinis ſæpiſſime duplicem ſenſum ineſſe: unum videlicet, qui ex ipſis verbis omni tropo prorſus nudatis elici poteſt, alterum vero qui uſitatæ verborum, licet aliqua ratione figuratæ ſignificationi eſt conſentaneus. Verum hac de re, quæ latiſſime patet, non eſt hic uberius diſſerendi locus.

De ſpe ac fide in venturum Chriſtum, qua præditi fuerint patres ſub Veteri Teſtamento.

De ſpe ac fide in venturum Chriſtum, qua præditi fuerint patres illi ſub Vetere Teſtamento, ita ut in ſuis ſacrificiis ad illum reſpexerint, nihil aliud in præſentia dico, niſi, me nullo modo diffiteri, Chriſtum ibi adumbratum fuiſſe; ſed nego hoc illos intellexiſſe, quod nobis demum pateſaciendum erat, ut cœleſtis atque æternæ veritatis & lucis confirmationem ex antecedentibus figuris & umbris haberemus, ſub quibus veteres illi omnes concluſi erant uſque ad correctionis tempus, ut loquitur Apoſtolus Heb. 9. 10. Et quod dixi de Meſſia Hieremiæ temporibus aperte promiſſo, ita ut nova quædam promiſſio cenſeri debeat, veriſſimum eſt, & per ea, quæ in ejus Prophetæ vaticinatione ſcripta ſunt, cap.23, & repetita cap.33, abunde confirmari videtur. Tametſi enim antea per alios Prophetas, præcipue vero per Eſaiam Meſſiæ adventus ita prædictus fuerit, ut nunc ejus vaticinationem legentes, hiſtoriam potius quam vaticinationem nobis legere videamur; tamen eo tempore prædictiones iſtæ obſcuriores erant, eæque ad varios atque extraneos ſenſus accommodari poterant. Cujus rei fidem faciunt, quæ hodie inter Judæos receptæ ſunt earum interpretationes. Plæraque enim de Jeſu Nazaræno ibi prædicta, non modo de illo accipere renuunt, ſed etiam de Meſſia, quem ipſi tamen expectant, accipi poſſe nolunt. At vero, quæ de Meſſia ab Hieremia primum, deinde ab Ezechiele & Daniele aliiſque prædicta ſunt, qui etiam clariſſimis verbis antecedentem Babylonicam captivitatem & ab ea liberationem, certo tempore futuram prædixerunt, adeo ſunt aperta, ut nulla extranea interpretatione occultari aut obſcurari poſſint, nec ad ipſum Meſſiam ea omnino pertinere Judæi unquam negare ſint auſi. Itaque quod dicis, Chriſtum, etiam antiquioribus illis patribus fuiſſe promiſſum, id ſane fateor. Sed nego ita apertas fuiſſe promiſſiones, ut id ipſi intelligerent, nedum ad ſe pertinere arbitrarentur illud, quod non ipſis, ſed eorum poſteritati ſe daturum Deus promiſerat. Nam quod ſive in Epiſtola ad Heb. cap.11, ſive alibi de ſpe futurorum ſibi ipſis bonorum, qua patres illi præditi eſſent, ſcriptum eſt; in eo neque ad ipſius Chriſti

perſo-

perſonam illos reſpexiſſe traditur, aut illius ullam rationem habuiſſe, nec alius quam vel myſticus ſenſus, vel eventum potius, quam ipſorum animum ſignificans, eſt admittendus. Sed requirit hæc res longiorem diſputationem, quam ut hiſce literis includi poſſit.

Declarationem verborum tuorum, quod Chriſtus non ſit ex Adamo, vel Adami filius, libenter amplector; atque ut idem ſentiamus, ſatis mihi eſt quod ais te credere, illum verum hominem ex Davidis ſemine prognatum, & interim, licet in virginis, id eſt, mulieris utero, non tamen per commixtionem maris & fœminæ conceptum.

De loco autem illo, *ſolvite templum hoc &c.* quod ſuſpectus cenſeri debeat, nullo modo tibi aſſentiri poſſum. Nam quamvis dicas, te non propterea in dubium revocare ſacra oracula, id tamen, ſi non mentem tuam quidem ſed rem ipſam ſpectes, neceſſario aliter ſe habet. Etenim ſi de uno aliquo loco, qui in omnibus codicibus & exemplaribus, & apud omnes interpretes eodem modo legatur, ut iſte legitur, dubitare licet, nihil eſt cur de omnibus dubitare non liceat: & tu ipſe adjungis de Sacris oraculis verba illa, *quantumvis hinc inde depravata*: quibus verbis ſatis indicas, non debere omnibus, quæ in divinis literis ſcripta leguntur, temere fidem adhiberi. Ego quidem contra ita ſentio, Nihil in iis ſcriptis, quæ communiter ab iis, qui Chriſtiani ſunt dicti, recepta & pro divinis habita ſunt, conſtanter legi, quod non veriſſimum ſit; hocque ad divinam providentiam prorſus pertinere arbitror, ut ejuſmodi ſcripta nunquam depraventur aut corrumpantur, neque ex toto neque ex parte; & ſi aliqui Codices aut exemplaria alicubi mendoſa ſint, ex aliis emendatioribus, vel ex antiquorum interpretum auctoritate emendari queant. Qua de re diſſerui pluribus in opuſculo quodam, quod de Auctoritate librorum Veteris & Novi Teſtamenti, Italica lingua conſcripſi. Præſtat, mi frater, mihi crede, cum in aliquem ſcripturæ locum incidimus, qui nobis falſam ſententiam continere videatur, una cum Auguſtino hac in parte ignorantiam noſtram fateri, quam eum, ſi alioquin indubitatus plane ſit, in dubium revocare. Nihil habent verba illa apud Johannem Chriſto tributa quod non ſit veriſſimum, & cum reliquis omnibus ſacris oraculis conſentiens, ut ipſe fortaſſis, ſi unquam ſcripta mea legeris, præſertim vero diſputationem meam cum Eraſmo Joannis, ingenue fateberis. Depone, quæſo te, iſtam, quam habes de Sacris Scripturis opinionem; quæ ſola, niſi caveris, innumerabilium in religione errorum, quemadmodum aliis compluribus Chriſtum profitentibus, cauſſa tibi eſſe poterit; & ſi ipſius vim atque aliorum exempla attendere velimus, facile quemvis in atheiſmum inducere tandem poteſt.

De Invocatione Chriſti ex eadem Epiſtola.

VIdeo nihil hodie edi poſſe in tota Chriſtiana religione majoris momenti, quam hoc ſit, Demonſtratio videlicet, quod Chriſto, licet rei creatæ, tamen invocatio & adoratio ſeu cultus divinus conveniat. Nam hoc præſertim quod ad invocationem attinet, de qua nominatim inter me & Franciſcum Davidis diſputatur, me in ea reſponſione ſatis demonſtraſſe confido; cui addi poterunt diſputationes meæ cum Chriſtiano Francken, cum quo præcipue de adoratione mihi diſceptatio fuit, & ſic res tota clarius apparebit. Si enim hoc demonſtratum fuerit, concident omnes Trinitariorum munitiones, quæ revera uno hoc fundamento adhuc nituntur, quod Chriſto adoratio & invocatio conveniat, quæ ſolius Dei illius altiſſimi omni ratione videtur eſſe propria; & ex altera parte, vera Chriſti poteſtas atque majeſtas oſtendetur, & in omnium animis confirmabitur: Sine cujus cognitione, nec Deus ipſe, nec quidquam rerum divinarum recte cognoſcitur; ſalutis noſtræ ratio revera ignoratur, quidquid, præſertim de expiatione noſtrorum peccatorum per Chriſtum, in Sacris Literis legitur, peſſime intelligitur; ipſius Chriſti univerſa religio in dubium revocatur, aut ſaltem mutationi & fini in hoc ipſo ſæculo obnoxia redditur; ſummum ac præſtantiſſimum noſtræ ſpei ac fidei in Deum fundamentum nobis eripitur; ac denique ne omnia hinc provenientia mala & incommoda, quæ innumerabilia ſunt, enumerare hic nunc velle videar, in ipſum Chriſtum & Deum patrem graviſſime peccatur. Nam quod tu pro Maxima, ut inquis, habes, Nullum de Chriſto adorando præceptum in Sacris Literis extare; unde concludere vis, non modo non debere, ſed ne poſſe quidem jure Chriſtum adorari, duplicem habet reſponſionem. Nam & aſſumptio & conſequentia falſa eſt. Probo utrumque ſimul ex duobus Sacris Teſtimoniis, ex quorum utroque apparet, & Deum omnino velle ut Chriſtus a nobis adoretur, & non fuiſſe tamen neceſſe ut hæc ejus voluntas expreſſa diſerte fuerit: rem enim per ſe ipſam monere, Chriſtum omnino à nobis adorandum eſſe. Prius teſtimonium eſt, verba ſunt ipſius Chriſti, Joan. 5. 22, 23. *Neque enim pater judicat quemquam, ſed omne judicium dedit filio, ut omnes honorificent filium, ſicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui miſit illum.* Hic primum audis, Deum velle ut Chriſtus honoretur, ſicut ipſe honoratur: ex quo aperte intelligitur, Chriſtum eo genere honoris à nobis afficiendum eſſe, quo ipſe Deus afficitur, & conſequenter a nobis adorandum eſſe. Nam honoris genus quo Deum afficimus adoratio ſine dubio eſt. Tametſi enim particula *ſicut*, plenam ſimilitudinem neceſſario non ſignificat, neque ego hoc loco ſignificare volo, (nulla enim alioqui eſſet differentia inter honorem Deo debitum & Chriſto, quam ego non minimam conſtituo) tamen ut aliquam peculiarem ſimilitudinem ſignificet neceſſe eſt. Nam ſi nulla alia eſſet ſimilitudo niſi prorſus generalis, id eſt, in eo ſimpliciter quod uterque honoratur, inutilia & vana omnino fuiſſent verba illa, *ſicut honorificant Patrem.* Et ne quis putet, honoris ſimilitudinem iſtam in eo tantum conſiſtere, quod doctrinæ & præceptis Chriſti non minus ſit parendum, quam Dei doctrinæ & præceptis pareatur (quamquam nec ſola obedientia ſimplici honoris nomine appellari ſolet, & Chriſti præcepta ac doctrina non ſunt, ut ipſe dicebat, ipſius Chriſti, ſed Dei) animadvertatur cauſſa honoris, quæ eſt, quia Deus dedit Chriſto omne judicium, ita ut ipſe pater jam non judicet quemquam, id eſt, omne regimen ac gubernationem Eccleſiæ ei commiſit, & pœnarum ac præmiorum in eam, eoſve qui quacunque ratione cum ea aut cum Euangelii prædicatione quicquam commune habent, diſtribuendorum omnimodam poteſtatem dedit, & quod ad hæc attinet, in ſui ipſius loco eum conſtituit. *Judicare* enim phraſi Hebraica, non ſolum *jus dicere & ſententiam ferre*, ſed etiam, idque præcipue, *regere* ac *gubernare* ſignificat. Conſideretur, inquam, cauſſa iſta, & intelligetur hic de honore agi qui debetur Chriſto, non quatenus ejus præceptis & mandatis obeditur; ſed quatenus pro noſtro Rege ac Domino cœleſti agnoſcitur, qui in nos omnes vitæ neciſque poteſtatem habet, ac perpetuo, ut Dei vicarius, noſtri curam gerit. Hunc autem honorem, adorationem & divinum cultum eſſe, nemo (opinor) ſanæ mentis negaverit. Patet igitur ex his Chriſti verbis, Deum velle ut Chriſtus adoretur & divino cultu afficiatur; quæ expoſitio divinæ voluntatis nihil aliud eſt, quam præceptum: ac proinde patet, extare præceptum de Chriſto adorando. Deinde vides ex iiſdem verbis manifeſto colligi, gubernationem & poteſtatem à Deo Chriſto conceſſam tanti eſſe, ut ipſa per ſe moneat, Chriſtum eſſe adorandum, nec ullo præterea præcepto ad eam rem eſſe opus. Inquit

enim, *Omne judicium dedit filio, ut omnes honorificent filium, &c.* Igitur omne judicium habere à Deo, trahit ſecum neceſſario adorationem. Et ſane, quemadmodum ipſe ſenſus communis dictat, ut iis, qui hic in terris nos regunt & gubernant, ſi certum ſit (ut profecto eſt) eos a Deo reges & gubernatores nobis fuiſſe datos, terrenum honorem humanumque cultum exhibeamus, etiamſi nullum ea de re præceptum extaret; ſic idem ſenſus communis plane dictat, ut ei qui in cœlis degens, divina ratione ex Dei voluntate nos regit & gubernat, cœleſtem honorem & divinum cultum præſtemus, etiamſi id facere nunquam juſſi fuiſſemus. Sed jam ad alterum teſtimonium veniamus, quod eſt apud Paulum Philipp.2.9. *Propter quod & Deus ſuperexaltavit illum, & donavit illi nomen, quod eſt ſupra omne nomen, ut in nomine Jeſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum, & omnis lingua confiteatur, quod Dominus* [eſt] *Jeſus Chriſtus ad Dei patris gloriam.* Hic ſimiliter primum vides expreſſam (idque graphice) adorationem, quæ nomini Jeſu ab omnibus rebus creatis debeatur, ex ipſius Dei voluntate, quare manifeſtum habes de Jeſu adorando præceptum. Deinde cauſam audis, quæ non ſolum aperte docet, hanc eſſe divinam adorationem (nam ei qui ſupra omnes creaturas, etiam cœleſtes, evectus eſt, non poteſt propter hoc ipſum deberi cultus niſi divinus) ſed etiam propter modum, qui cum ſuo effectu hic conjungitur, clare oſtendit, ubi ea ſit, ut certe in Chriſto eſt, neceſſario ibidem effectum iſtum adorationis & divini cultus eſſe oportere, nec neceſſe eſſe aliunde ea de re divinum præceptum extare. Sed quod ad præceptum attinet, habemus expreſſum aliud teſtimonium, Hebr.1.6, ubi verba illa Pſal.97.7, *Et adorent eum omnes Angeli Dei*, manifeſte ad Chriſtum referuntur, ad oſtendendum quanto Chriſtus excellentior omnibus Angelis ſit, utpote qui ab ipſis omnibus adorari debeat. Neque hic eſt opus oſtendere, etiamſi verba iſta in Pſalmo ad Deum ipſum referantur, tamen merito potuiſſe à divino illo ſcriptore ad Chriſtum referri. Niſi & ſcriptoria illius, & aliorum, quorum monumenta in ſacro volumine extant, qui nonnunquam ea quæ de Deo ſunt dicta, ad Chriſtum referunt, auctoritatem in dubium revocare velimus. Eſt tamen id à me breviter oſtenſum in Animadverſionibus in Aſſertiones collegii Poſnanien: de trino & uno Deo, Aſſert.21, Num.6, quem locum, ſi libuerit, poteris percurrere. Sed multo fuſius idem oſtendi in diſputatione mea cum Eraſmo Johannis. Quodſi Chriſtus ab omnibus Dei Angelis adorari debet, quanto magis ab hominibus, iis præſertim quorum proprie eſt cœleſtis Rex & Dominus? Sed dices fortaſſe, Angeli Chriſtum vident, homines hodie non vident. Quaſi vero vel præceptum de ſolo Deo adorando, ex quo revera omnis oritur cauſa dubitandi an Chriſtus adorandus ſit, eos tantum excludat qui non videntur, vel Chriſti poteſtate & perpetua gubernatione in Eccleſia conceſſa, una cum neceſſaria non modo factorum & verborum noſtrorum, ſed etiam cogitationum omnium cognitione conjuncta, quam concedere divina oracula omnino cogunt, poſſit ullum diſcrimen conſtitui inter Chriſtum à nobis viſum & non viſum; quemadmodum in prioribus meis ad te de hoc argumento, literis memini me ſcripſiſſe. Sed quale pondus in Chriſti perſona habere poſſit diſcrimen iſtud, poſtea clarius videbimus. Prius enim examinanda ea ſunt, quæ à te ad Chriſti adorationem infirmandam ſunt allata. Ais igitur primum, Chriſtum ipſum Satanæ pollicenti, ſe illi daturum omnia mundi regna, ſi procumbens ſe adoraſſet, reſpondiſſe: *Abi è conſpectu meo Satana, ſcriptum eſt enim, Dominum Deum tuum adorato, eumque ſolum colito.* Sed quid hoc ad rem, cum hic de eo, quem adorare deberet ipſe Chriſtus, agatur? Numquid, ſi ipſe Chriſtus adorandus eſt, ſequitur, eum potuiſſe non Deum modo, ſed etiam ſemetipſum adorare, & propterea falſo præceptum illud de ſolo Deo adorando ſibi accommodaſſe? Non crediderim te haſce ineptias dicturum. At reſpondebis, idcirco locum iſtum ad rem facere, quia inde apparet, etiam poſt Chriſtum exhibitum vigere præceptum in Lege Moſis datum de ſolo Deo adorando, per quod Chriſtus, cum is non ſit ipſe Deus, non ſecus atque aliæ omnes res creatæ ab adoratione excluditur. Ad hoc primo loco reſpondeo, poſt Chriſtum exhibitum, dum ille adhuc mortalis in terris degeret, non ſolum præceptum iſtud de ſolo Deo adorando viguiſſe, ſed alia omnia quæ in Lege Moſis ſcripta erant, quantumvis cærimonialia & (ut ſic dicam) umbratilia, quæ tamen poſtea, Chriſto glorificato, ſublata ſunt. Ex quo fit, ut hinc nihil concludre liceat; præſertim cum poſt Chriſtum glorificatum apparuerit, tantam eſſe ex ipſius Dei voluntate in nos Chriſti poteſtatem & gubernationem, ut merito à nobis omnibus adorari debeat: adeo ut neceſſe ſit, ſi modo præceptum iſtud eam vim habet, ut nullo modo quiſquam præter Deum ipſum adorari poſſit, id poſt Chriſti glorificationem non amplius vigere. Secundo reſpondeo, iſtud præceptum minime iſtam vim habere aut habuiſſe unquam, niſi ex accidente, quatenus ſcilicet nemo eſſet præter Deum ipſum, qui adoratione dignus eſſet ex ipſius Dei voluntate, cujuſque adoratio tota ad ipſum Deum referretur: nam quandocunque talis extitiſſet, nequaquam per præceptum iſtud ejus adoratio prohibita fuiſſet. „ Nomen enim *ſolus*,
„ & particulæ idem ſignificantes, cum de Deo dicun-
„ tur, nunquam eos excludunt; qui illi ſunt ſubordinati. Solus Deus, exempli cauſa, eſt Servator, & tamen multi homines quoque ſervatores merito ſunt appellati, & ipſe Chriſtus paſſim Servator dicitur. Nempe quia iſti omnes, quamvis revera ſervaverint aut ſervent, non tamen ex ſe ipſis aut aliunde, quam ab ipſo Deo id poteſtatis adepti ſunt. Quis negaverit (ut de præcepto aliquo ſimili agamus) ſoli Deo confidendum eſſe? Et tamen, ut alios omittam, Chriſto confidendum eſſe, paſſim eſt ſcriptum. Cauſa hujus rei eſt, quod, ut ipſe Chriſtus dixit, qui ipſi confidit ſive in ipſum credit, non in ipſum credit, ſed in eum qui miſit illum, cui videlicet ſoli confidendum eſt. Sic dicere poſſumus, & quidem ſummo jure, quod, qui Chriſtum adorat, non ipſum Chriſtum adorat, ſed Deum qui illi ea dedit, unde ad gloriam ipſius Dei adorari & poſſit & debeat. Nam, ut Paulus diſerte ait, quod omnis lingua confiteatur Jeſum Chriſtum eſſe Dominum, hoc ad ipſius patris gloriam pertinet. Tantum abeſt ut dubitare poſſimus, ne honor, qui Chriſto tribuitur, Dei honori quidquam deroget. Itaque, ut multa alia ejuſmodi exempla in ipſius Chriſti perſona reticeam, ſi quis velit ex præcepto de ſolo Deo adorando concludere, Chriſtum non eſſe adorandum, oportet ut vel ipſe probet, Chriſtum ea non habere quibus adoratio conveniat; aut certe ejus adorationem ad ipſum Deum non referri; vel ea diluat, ex quibus contrarium ab aliis probatur, alioquin nihil aget. Plæraque autem, quæ ad argumentationem tuam refellendam, ex Chriſti verbis illis ad Satanam ductam, pertinere magnopere poſſunt, ſciens prudens omitto, ſperans hæc pauca ſatis eſſe; & ad illud accedo, quod deinde affers de eodem ipſo Chriſto, qui diſcipulis ſuis petentibus ut ipſos orare doceret, *Cum orabitis*, inquit, *dicitote, Pater noſter qui es in cœlis, &c*, & addis: Hujus ipſius Chriſti mandati fines quis tranſgredi audebit? Hic primum adorationem cum invocatione confundis, quod tamen fieri non debet, cum utriuſque ſit diverſa quædam ratio: adeo ut ego, quantumvis nihil prorſus dubitem, præceptum extare de Chriſto adorando, &, etiamſi non extaret, tamen eum omnino adorari à nobis debere; non idem tamen exiſtimem de eodem invocando, cum videlicet invocatio pro ipſa opis imploratione & directione precum noſtrarum accipitur. Hic enim ſtatuo, id quidem merito à nobis fieri poſſe, id eſt, poſſe nos jure ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere, ejuſque opem nominatim implorare, nihil

tamen

tamen eſſe, quod nos id facere cogat: Alioqui nunquam poſſet a nobis Deus ſolus, id eſt, Chriſto non etiam rogato, rogari. Quod tamen falſiſſimum eſſe, & ipſorum Apoſtolorum exempla, & perpetuus Eccleſiæ uſus demonſtrat. Atque hæc ratio, quæ mihi evidentiſſima videtur, tantum apud me ponderis habet, ut non paucos locos Novi Teſtamenti, ubi Chriſti invocatio præcipi videtur, quos ſatis diligenter in diſputatione mea cum Franciſco Davidis collegi, ita interpreter, ut ibi non præcepta, ſed commonefactiones tantum habeantur & adhortationes. Quis enim ex nobis non vehementer lætetur, ſi ſciat ſe in omnibus ſuis neceſſitatibus poſſe confidenter ejus opem implorare, qui homo mortalis fuit, ut nos ſumus? qui ea omnia mala eſt expertus in hoc mundo, quæ nos quotidie experimur? qui licet Dominus, tamen idem noſter frater eſt, & caro ex carne noſtra, oſque ex oſſibus noſtris? qui denique noſtræ fidei ac profeſſionis, ob quam tam multa patimur, princeps, dux & auctor eſt, cujuſque propterea plurimum intereſt ut nos ſalvi ſimus? Quis non libenter ad ejuſmodi ſervatoris opem confugiat, eamque imploret? Ex quo apparet ſumma Dei erga nos benignitas cum ſumma ſapientia conjuncta, qui hac admirabili ratione, ubi ſimiliter infinitam ſuam potentiam oſtendit, voluerit fragilitati noſtræ ſuccurrere, & in mediis noſtris calamitatibus nos non modo ſecuros, ſed etiam lætiſſimos reddere. Nec vero metuendum eſt, ne ſi, Deo ſolo invocato, ut ſupra dictum eſt, Chriſtus ipſe non invocatur, viciſſim, Chriſto ſolo, id eſt, nomine Dei præterito, invocato, Deus ipſe non invocetur, & ſic præcepto Dei ipſius invocandi non ſatis fiat. Nam licet, qui Regem rogat, hoc ipſo ejus præfectum non roget, tamen qui præfectum Regis rogat, hoc ipſo ipſum Regem rogare intelligitur. Subordinatus eſt enim præfectus Regi, ſed non contra Rex præfecto. Sic Chriſtus Deo ſubordinatus eſt, ſed non contra Deus Chriſto. Quare etiamſi, qui Deum invocat, non idcirco Chriſtum omnino invocat, tamen qui Chriſtum invocat, omnino ipſum Deum invocare dicendus eſt. Verum quia, ut ex tuis verbis patet, tu ex Chriſti verbis, cum orare diſcipulos docuit, non ſolum concludere vis non fuiſſe præceptum ut Chriſtum oremus, ſed etiam non poſſe eum à nobis orari: Dico, Chriſti verba hanc vim nullo pacto habere poſſe, nec præcepti, quod dedit, fines eum tranſgredi, qui ipſum Chriſtum oret. Neque enim vel diſcipuli ab ipſo exquiſierunt, quem orare deberent; vel ipſe, ut conſequens eſt, id illis præſcribere voluit. Sed id exquiſierunt diſcipuli, quibus verbis & quænam orare Deum deberent, quem orandum eſſe conſtabat: & Chriſtus neceſſario ſimiliter nihil aliud eos docuit, niſi qua ratione Deum orare deberent. Quid igitur hoc ad Chriſti invocationem excludendam, ſi alioquin appareat, eum illa habere quæ ad invocationem requiruntur? Numquid peccarunt iidem diſcipuli, cum poſtea ipſum Chriſtum orarunt, ut ſe in navi pereuntes ſervaret, ſibique augeret fidem? Quæ tamen res ſunt ejuſmodi, quas nemo antea niſi ab ipſo Deo petere auſus fuiſſet. Cur vero non peccarunt? Quia videlicet vel animadverterant, vel merito crediderunt, Chriſtum iſta præſtandi poteſtatem & munus ab ipſo Deo habuiſſe. Quod ſatis eſt, ut quis jure omnino invocari poſſit, ſi modo invocantis preces audire vel percipere queat. Adde, quod etiamſi diſcipuli interrogaſſent, quem orare deberent, quia ſine dubio de numine aliquo intellexiſſent, quod, licet ab ipſis non viſum, præſens tamen ipſis eſſet, & Chriſtus, quiſnam iſte eſſet, eos docuiſſet; non idcirco tamen ſe ipſum ab invocatione excluſiſſet. Adhuc enim conſpiciebatur ipſe ab illis, necdum eam vim & poteſtatem fuerat adeptus, ut quamvis nulli conſpectus, omnibus tamen eſſet præſens; aut certe ea de re nihil adhuc conſtabat, quæ tanta erat, tamque ab omni veriſimilitudine abhorrere videbatur, ut æquum eſſet eam prius effectis comprobari, quam ipſius tantum Chriſti verbis aſſeri. Quanquam cum jam hora illa appropinquaret, qua eundum illi erat ad patrem, & mox pluribus documentis confirmandum, eum vi iſta ac poteſtate præditum eſſe; non prætermiſit ipſe eoſdem ſuos diſcipulos monere, ut, quod antehac nunquam fecerant, patrem Deum in ipſius nomine rogarent, ſe enim facturum quidquid hac ratione rogaſſent. Quippe cum dicit ſe facturum, idque etiam repetit, ſatis ſignificat, „Rogare patrem in Chriſti no„mine, nihil aliud eſſe quam patrem rogare, ad ipſum „Chriſtum preces dirigendo. Quod quia fieri poſſe nondum conſtabat, idcirco patri ſua prærogativa interim expreſſe conſervata, & oſtenſo, ſui ipſius invocationem, non ipſius ſed patris revera invocationem eſſe; ſumma cum modeſtia tantam de ſe ipſo rem ſignificavit potius, quam diſertis verbis expreſſit, & propterea etiam, quod ſe, ſi rogaſſent, facturum dixerat, poſtea patrem daturum affirmavit, ac deinde ſubjunxit: *In die illa in nomine meo petetis.* Quaſi diceret, hoc, quod nunc ſatis intelligere non potetis, vel, ſi tamen intelligitis, fieri à vobis poſſe, perſuaderi, tunc omnino facietis, cum poſt meam glorificationem agnoſcetis & plane percipietis aliquando, me, licet à vobis abſentem, tamen & precationes veſtras exaudire, & vobis in tempore ſecundum vota veſtra opitulari poſſe. Tametſi non eſt omittendum, in Codicibus Latinis, & in Syriaca interpretatione, ubi Chriſtus ſecundo ait, ſe facturum quod petiiſſent in ipſius nomine, ad hunc modum legi, *Si quid petieritis me in nomine meo.* Quæ lectio nequaquam inepta eſt, ut quidem Franciſcus Davidis exiſtimabat; quod me, vel ipſius teſtimonio, in mea cum ipſo diſputatione ſatis probaſſe confido. Jam quod ais, exemplum nullum extare adorati ſeu invocati Chriſti, & ad id confirmandum Apoſtolorum exemplum affers, qui aliquando orantes ad ipſum tantum Deum preces direxerint; infirmiſſima omnino eſt hæc confirmatio & ratiocinatio, quia videlicet quidpiam aliquando factum non fuerit, nunquam factum fuiſſe; ſive, quia aliquando factum non fuiſſe legatur, haud legi unquam fuiſſe factum. Atqui & adoratum & invocatum fuiſſe Chriſtum, probant aperte vel illa duo exempla quæ N. N. protulerat: ad quæ reſponſionem tuam, quam ego miratus fueram, cum defendere conaris, eamque, ut mihi admirationem adimas, apertius explicare, multo magis, (ignoſce obſecro) me mirari cogis. Tua enim reſponſio in literis ad ipſum N. N. prorſus hæc eſt; quæſtionem eſſe, Num quiſquam Chriſtum non viſum veneratus ſit, vel eum adoraverit, non autem, an viſum aliquando: nam de hoc nullum eſt dubium. Ego hanc reſponſionem ſum miratus, quæ poſt Chriſti glorificationem, diſcrimen, quod ad eum adorandum & invocandum attinet, ponit inter ipſum viſum & non viſum. Nam propterea ibidem pluribus niteris oſtendere, Chriſtum ipſum à Stephano corporeis oculis fuiſſe viſum; ubi, meo judicio, addere debueras, Stephanum viciſſim à Chriſto corporeis auribus fuiſſe auditum. Attuli autem rationes, cur, ſi ſacris teſtimoniis credimus, nulla ſit cauſa, ut quiſquam diſcrimen iſtud ponat: quæ rationes à te refellendæ erant, ſi mihi admirationem adimere volebas, & demonſtrandum, plurimum intereſſe in hoc invocationis & adorationis Chriſti negotio, utrum Chriſtus conſpiciatur nec ne; præſertim cum alioqui apertum ſit, ſive abſentem ſive præſentem neminem divino cultu, ſine Dei expreſſa aut ſaltem tacita voluntate afficiendum eſſe. Nam quod, ut recte quid tibi velis percipiam, cum ais Chriſtum ipſum adoratum fuiſſe, ſcribis, multos quidem à Chriſto, quem præſentem viderunt, multa petiiſſe, cum tamen id nullam adorationem evincat. Hæc certe non videtur tui dicti explicatio, ſed potius refutatio; niſi adorationis nomen alio ſenſu hic extuleris, quam ſupra verbum adorandi. Pugnat enim aliquo modo hoc, quod ex petitionibus illis nulla Chriſti adoratio evincatur, cum eo, quod Chriſtus viſus adoratus fuerit; tantum

Digitized by Google

abeſt ut illius poſſit eſſe explicatio. Verum arbitror, te, cum dixiſti Chriſtum viſum fuiſſe adoratum, non divinum honorem ſed humanum tantum exhibitum intellexiſſe, poſtea vero adorationis voce divinum honorem omnino ſignificare voluiſſe; quaſi divinus honor ſeu Deo debitus nemini viſo exhiberi poſſit. Quod ſi ita eſt, nihil erat cur Chriſtus Satanam à ſe viſum propterea adorare recuſaret, quod ſcriptum eſſet, ſolum Deum eſſe adorandum; quandoquidem præceptum iſtud de divino exhibendo honore accipiendum eſſe, nulli dubium eſſe poteſt. Non tollit igitur conſpectus ipſe divinam adorationem. Quemadmodum viciſſim ex altera parte, nemo eſt qui ex eo ſolo, quod Chriſto coram, dum ab eo aliquid peteretur, exhibitus à petentibus honor & cultus quidam haud raro legitur, concludat, Chriſtum divino honore affectum fuiſſe. Quod tamen à quibuſdam concludi, ipſe exiſtimare videris, idque exemplo Eliſæi refutare conaris, coram quo mulier illa Sunamitis procubuit: quo interim exemplo afferendo atque explicando, non parum confirmas & explicas Chriſti licet abſentis invocationem; quam, ut ante dixi, cum adoratione confundis, nec minus hanc quam illam ei adimere videris. Etenim, ſi, ut ais, idcirco ante Eliſæum procumbens mulier illa ſuſcitationem pueri ab illo petiit, quod videret Deum ei vim & virtutem ſuſcitandi mortuos & alia faciendi miracula dediſſe; nihil eſt cur, ſi animadverterimus Deum Chriſto, licet à nobis corpore abſenti, vim & virtutem nobis opitulandi dediſſe, eumque precationes noſtras exaudire poſſe, illius opem venerabundi implorare dubitemus. Nam quod excipis, mulierem illam ab Eliſæo non tanquam à Deo, à quo ſolo omnia petenda ſunt, filium ſuum ſuſcitari petiiſſe; nec ego ſane aliter de Chriſto ſentio, quidquamve ab ipſo tanquam à Deo, à quo ſolo omnia petenda eſſe fateor, peti poſſe volo: id eſt, hac ipſa in re, ut Eliſæum mulier illa, ſic ego Chriſtum non primam & ſolam, ſed ſecundam & aſcitam cauſam agnoſco; quamvis magnum alioquin inter Eliſæum & Chriſtum hic diſcrimen conſtituam. Vis enim ſeu poteſtas Chriſto data, perpetuo ac conſtantiſſime in ipſo reſidet; idque in hunc ipſum finem, ut ad ejus opem omnes confugere poſſimus, quod neutiquam de Eliſæo affirmari poteſt. Ex quo fit, ut alia & multo majore fiducia ac veneratione à Chriſto petendum ſit, quam ab Eliſæo peti poterat. Hic autem vides, te optime agnoſcere, id verum eſſe quod ſupra dixi, particulas excluſivas (quas vocant) non excludere ab ipſo Deo illos qui ei ſunt ſubordinati. Alioqui quomodo ais à ſolo Deo omnia petenda eſſe, & interim non obſcure confiteris, recte ab Eliſæo mortui pueri ſuſcitationem petitam fuiſſe? Ex prædictis patet, ad exempla, quæ N. N. adorati & invocati Chriſti attulerat, refellenda, nihil pertinere id, in quo tuæ reſponſionis vim poſueras, Chriſtum videlicet tum fuiſſe conſpectum; niſi de Jeſu Chriſti a nobis corpore abſentis cura & poteſtate in Eccleſia, ac ſpirituali præſentia dubites, aut diverſum à nobis ſentias. Qua de re poſtmodum aliquid explicatius dicendum erit. Nunc reliqua refutanda ſunt, quæ ad eadem exempla convellenda pertinere exiſtimaſti. Inquis enim Stephanum non adoraſſe Chriſtum, ſed ei vitam in manus commendaſſe; annon ipſe concedis, à Stephano Chriſtum fuiſſe invocatum? Nam quod cauſam affers, quod ſciret illum à patre datum eſſe Servatorem, recte eſt. Verum nos quoque idem ſcimus, & propterea ut nos ſervet, illum ſimiliter invocare poſſumus, ſeu in illius manus vitam noſtram commendare. Quod cum ſit omnium, quæ ad nos pertinent, maximum & præſtantiſſimum, nulla cauſa eſt cur quiſquam dubitet, an ſimpliciter dici queat, Chriſtum à nobis merito invocari poſſe. „Immo, ut Chriſti invocatio aſſeratur, nihil opus eſt „nos ſcire eum fuiſſe Servatorem à patre datum. Sive enim hoc nos ſciamus ſive minus, veriſſimum tamen id eſt, & erit ſemper. Atque idcirco ſi hæc Chriſti invocandi cauſa eſt, certiſſimum eſſe debet, Chriſto invocationem perpetuo convenire. Itaque vel prorſus ſupervacaneum mihi videtur id, quod ſubjungis, Stephanum confirmatum fuiſſe in ſententia, quod Chriſtus ſcilicet datus eſſet à patre ſervator, cum videret cœlos apertos & Jeſum ad Dei dexteram; vel certe ad exemplum iſtud invocati Chriſti ulla ex parte elevandum nihil momenti habet. Primum enim non id hoc loco quæritur, an, ſi nos Chriſtum invocaverimus, id bona conſcientia, ſive, ut Paulina locutione utar, ex fide facturi ſimus; ſed ſimpliciter, an Chriſtus merito à nobis invocari queat. Deinde bona plane conſcientia atque ex fide Chriſtum invocat, quiſquis, ut verum eſt, ita credit ac ſibi perſuadet, Chriſtum à Deo datum fuiſſe Servatorem; nec magis quam Stephanus ea in re à quoquam reprehendi jure poteſt. Quid enim eſt opus alia confirmatione, ubi quis id, quod veriſſimum eſt, jam firmiter credit? Quanquam ſi Sacris Novi Fœderis Literis credendum eſt, multo magis in hac ſententia, quod Chriſtus datus ſit à patre ſervator, confirmati nos ſumus, quam fuerit Stephanus ex viſione illa. Nam nos quoque ex eadem viſione pariter confirmamur, ac præterea innumerabilia pœne alia documenta & aperiiſſima teſtimonia ejus rei habemus. Itaque neceſſe eſt omnino, ut qui Chriſto invocationem non convenire ſuſpicatur, Novi Teſtamenti ſcripta omnia tandem ſuſpectiſſima habeat, & propterea neget nobis conſtare, an Jeſus Chriſtus perpetuus Servator à Deo nobis datus fuerit, ſi modo, ut ipſe ſatis aperte confiteris, hoc ſatis eſt, ut profecto eſt, ad Chriſti opem ſalutis conſequendæ gratia implorandam. Non recte igitur inter Chriſtum à Stephano conſpectum, à nobis vero minime, differentia à te conſtitui videtur, ob eam cauſam, quod ille in ea ſententia, quod Chriſtus Servator à Deo datus fuerit, confirmaretur, nos vero ſcilicet non confirmemur. Immo multo abſurdius dictum eſt hoc, quam ſi dixiſſes idcirco differentiam iſtam conſtitui debere, quia potuit Stephanus ſperare, Chriſtum, quem videbat, ſuas preces percepturum, nos autem, cum illum non videamus, non eſt cur id ſperemus. Quemadmodum te ratiocinatum tacite fuiſſe in tuis ad N. N. Literis prorſus exiſtimabam. Hic enim id ſaltem nobis probandum relinquitur, Chriſtum à nobis licet corpore abſentem, precationes noſtras audire: quod quantumvis ſacris teſtimoniis confirmatum, negant tamen ii omnes, qui Chriſto hodie invocationem adimunt. Itaque, ut antea dixi, eſt cur explicationem ſententiæ tuæ in refellendis exemplis à N. N. allatis, multo magis mirer quam ipſam ſententiam mirabar. Nam quod attinet ad alterum exemplum, Apoſtolorum videlicet qui Chriſtum adorarunt, nihil affers præter id quod prius dixeras, Apoſtolos tunc Chriſtum vidiſſe; quod vero non viſum poſtea adoraſſent, nullum extare in Sacris Literis exemplum. Oſtendendum eſt igitur, ſive quod ad invocationem, ſive quod ad adorationem attinet, nullam differentiam eſſe inter Chriſtum viſum & non viſum, poſtquam is à Deo glorificatus fuit. Eſt autem quæſtio hæc tota ad Chriſti in cœlo manentis in nos poteſtatem & gubernationem referenda, de qua videamus quid ipſe ſentias. Ais igitur, poteſtatem & gubernationem ejus eſſe in Eccleſiam, ut ei diſtribuat dona ſpiritualia à patre accepta. Ergo hæc poterunt à Chriſto peti. Quod enim illico addis, pro quibus cum Pater invocatur, dat ea petentibus, ſed non niſi per Jeſum Chriſtum filium, inque ejus nomine, juxta Chriſti præceptum, *Quicquid per meum nomen petieritis, id faciam*; ſi eam vim habet, ut nolis tamen hæc ab ipſo Chriſto peti, ſed tantum à Deo, id & rationi manifeſtæ, & tuis quodammodo, quæ ſubjungis, verbis aperte repugnat. Cum enim ſtatim addis; *Sed dices fortaſſis, non ſatis eſſe ea tantum petere; plura eſſe petenda.* Videris velle occurrere tacitæ objectioni, quaſi pauciora à Chriſto peti poſſe conceſſeris, quam revera peti poſſunt. Nam alioqui non apparet, cur

me iſta

me iſta dicturum ſuſpicari queas. Oſtendunt quidem ſequentia alia verba tua, te aliud ſenſiſſe: verum id extra propoſitam quæſtionem eſſe videtur, adeoque veritati minime conſentaneum. Videris enim nolle, ab ipſo Deo quidquam peti poſſe præter dona ſpiritualia, aut certe non eſſe cur aliud petamus. Quod ut multis ſacris teſtimoniis & rationibus inde ſumptis, ni fallor refellitur, ſic iis paucis, quæ affers, neutiquam confirmatur. Sed quoniam, ot dixi, hoc extra propoſitam quæſtionem eſſe mihi videtur, de eo pluribus diſſerendum non cenſui. Itaque ad tationem venio, ex qua omnino probari poſſe exiſtimo, non ab ipſo Deo tantum, ſed etiam à Chriſto nominatim dona ſpiritualia peti poſſe. Si modo verum eſt, quod ipſe veriſſimum eſſe & agnoſcis & concedis, ejuſmodi dona à Deo non niſi per Chriſtum dari. „ Nam quid quæſo „ eſt aliud, aliquid per Jeſum Chriſtum dari, quam „ proximum (ut ſic dixerim) datorem eſſe ipſum „ Chriſtum? Id quod ipſe ſatis agnoſcis, cum huc accommodas verba illa Chriſti, *Hoc faciam*. (Quanquam intelligis omnino, Chriſtum ita dare, ut tamen ſemper cum dat, quod dat, à Deo accipiat.) Etenim ſi concedis, Chriſtum perpetuam dandi poteſtatem habere jam inde à ſuæ glorificationis initio ſibi traditam, nihil eſt cur neges eum in iis, quæ ad eam poteſtatem pertinent, invocari poſſe, ut mox oſtendam. Jam vero Deum nullam poteſtatem revera dandi Jeſu Chriſto conceſſiſſe, ſed tantum inſtrumentalem quandam nec liberam ejus rei cauſam eum conſtituiſſe; cum divinis literis adverſatur, quæ præter alia multa ejuſdem ſententiæ teſtimonia, diſerte alicubi teſtantur, Chriſto omnem poteſtatem in cœlo & in terra datam fuiſſe; tum rationi repugnat, quæ nullo modo patitur, à Deo quidquam fruſtra fieri. Fruſtra autem facturum fuiſſe Deum, ſi Chriſtum glorificatum & in cœlis perpetuo manentem, ſimplex ac nudum inſtrumentum dona ſua ſpiritualia ejus fidelibus dandi effeciſſet, vel id demonſtrat, quod quantumvis diligenter quis id inveſtigare conetur, nullam tamen ejus tei probabilem cauſam ſit deprehenſurus. Cauſam autem cur id fecerit, nobis nulla ratione conſtare, abſurdiſſimum cenſeri debet; cum ſatis ſuperque manifeſtum ſit, quicquid Deus Chriſto conceſſit, id ad nos in fide ac ſpe ſalutis noſtræ confirmandos pertinere. Quid vero huc, obſecro, pertinere poteſt, quod Chriſtus ſolus ſit ſimplex ac nudum inſtrumentum diſtribuendorum Dei donorum? Certe, ſi Chriſtus nullam ea in te liberam ac perpetuam poteſtatem habet, nihil eſt cur hinc Deo magis quam antea confidendi argumentum ullum habeamus. At vero, ſi ejuſmodi poteſtas à Deo fuit Chriſto conceſſa, ut pro arbitratu ſuo ſuis fidelibus ſpiritualia dona largiri queat; nemo eſt quin & videat & ſentiat, ſi modo Chriſti fidelis ſit, quantopere hinc in ſalutis æternæ ſpe jugiter confirmetur. Qua de re ſupra, quantum ſatis eſt, egimus, exque iis, quæ ibi diximus, abunde conſtat, iſtam Chriſti poteſtatem, invocationem ejuſdem Chriſti ſecum trahere; non modo quia certum ex Sanctis Literis eſt, Chriſtum in cœlis regnantem renes & corda ſcrutari, Apoc. 2.23, & conſequenter multo magis verba precationum noſtrarum exaudire ac percipere: verum etiam quia hoc præcipuum eſt effectum, proximuſque finis poteſtatis ejuſmodi à Deo Chriſto conceſſæ; ot videlicet ſine ulla dubitatione, ejus opem ad opportunum auxilium, ut loquitur Apoſtolus Hebr. 4. ver. ult. implorare poſſimus. Senſit Franciſcus Davidis, ſenſerunt & alii, qui vel ante, vel poſt ipſum, Chriſti invocationem negare ſunt auſi, quam ſit neceſſarium, Chriſtum invocari poſſe, ſi diſtributio iſta donorum ſpiritualium, quæ à te agnoſcitur, illi concedatur: & propterea tandem, Chriſtum nihil plane nunc agere affirmarunt; ſed tantummodo io tutela Dei eſſe, donec regnum ſuum, quod nunc illi revera adimunt, ineat atque aſſumat: atque in hunc ſenſum non minus ridicule, quam impie interpretati ſunt Chriſti ſeſſionem ad Dei dexteram, donec Deus ponat illius inimicos ſcabellum pedum ejus. Cum tamen & ex ipſa locutione, & ex Pauli & Aliorum Apoſtolorum explicatione, & ex ipſo loco unde ſententia iſta de Chriſto ſumpta eſt, & denique ex tota religionis noſtræ analogia, nemo non perſpicere queat, ejuſmodi ſeſſione nihil aliud ſignificari, quam ſupremam poſt Deum poteſtatem ac gubernationem, duraturam donec mors ultimus hoſtis aboleatur; cum interim alii hoſtes paulatim debellentur, & Chriſto ſubjiciantur, ab ipſo quidem Deo (inde enim tanquam ex fonte omnis virtus & potentia derivatur) ſed tamen, ut per ſecundam cauſam, per ipſum Chriſtum nullo prorſus pacto otioſum, ſed perpetuo ac jugiter vi & poteſtate ſibi à Deo tradita ea in re, agentem & operantem. Quemadmodum David, hac in re Chriſti typus, in ſibi inimicis ſuis ſubjiciendis nulla ratione fuit otioſus; immo ipſe is fuit, qui virtute ac potentia ſibi a Deo conceſſa omnes ſuos hoſtes tandem debellavit. Et ſane nemo fuerit unquam, qui ex divinis teſtimoniis edoctus Jeſum poſt crucis mortem à Deo factum fuiſſe Dominum & Chriſtum, id eſt, dominatorem ac regem populi ſui, cumque cum Davide typo comparans & componens, non plane agnoſcat neceſſe eſſe ut Jeſus Chriſtus teipſa Dei populi curam ac gubernationem habeat, eique præſit, eumque regat, in eum denique ſupremam poſt Deum, vel potius Dei quodammodo vice, poteſtatem atque imperium exerceat: & idcirco quemadmodum poterat Iſraelis populus ad Davidem in omnibus, quæ ad ejus regnum pertinebant, ſic populum Chriſtianum ad Chriſtum Jeſum in omnibus, quæ ad ejus regnum pertinent, opis implorandæ & impetrandæ gratia meritiſſimo confugere poſſe; ac ſimul non fateatur, ut Davidi terreno & carnali (ut dicitur) regi, humanus & carnalis cultus ab Iſraëlis populo prorſus debebatur, ſic Chriſto Jeſu regi cœleſti & ſpirituali, divinum & ſpiritualem cultum ab omnibus Chriſtianis prorſus deberi. Cumque ex ejuſmodi regno & poteſtate in nos omnes, neceſſario ejuſdem Chriſti, licet corpore abſentis, efficacia ſpiritus, & factorum, dictorum, cogitationum omnium noſtrarum cognitione, perpetua præſentia colligatur & conſequatur, neceſſe eſt confiteri, cultum iſtum ei, licet à nobis corporeis oculis non viſo, perpetuo exhibendum eſſe. Quanquam ejus in cœlo manentis, apud ſuos hic in terris præſentia ex pluribus alioqui Sacrarum Literarum locis aperte colligitur; ut, cum ipſe dicit, ſe in eorum medio eſſe, qui in ipſius nomine fuerint congregati, cum ſe cum Apoſtolis ad conſummationem uſque ſæculi futurum ait; cum denique, ut alia teſtimonia omittam, pollicetur, ſi quis ipſum dilexerit, ſe una cum patre ad eum venturum, & manſionem apud eum facturum. Quinetiam aperte ex Sanctis Literis conſtat, Chriſtum, licet corpore abſentem ac non viſum, adorandum tamen eſſe; cum diſerte, ut ſupra vidimus, ſcriptum ſit, omne genu cœleſtium, terreſtrium & ſubterraneorum in nomine Jeſu flecti, Deum, ipſo ſuperexaltando & nomine omnium ſummo donando, curaſſe. Itaque quamvis tu aliter ſentire videaris, & Chriſto, licet corpore præſenti, divinum cultum exhibitum fuiſſe negare, ea exempla miſſa facio ex quibus conſtat, Chriſtum corporeis oculis viſum divino cultu affectum fuiſſe, ſeu longe alia quam politica humanave ratione, ſi adorantium mens ſpectetur, fuiſſe adoratum; qualia ſunt quæ habentur Matth. 14.33, & Joan. 9. 39. Tametſi ejuſmodi exempla fidem faciunt atque demonſtrant, divinum cultum qui Chriſto exhibeatur, nihil pugnare cum præcepto illo de ſolo Deo adorando, ſive præceptum illud nihil impedire quominus Chriſtus divino cultu afficiatur: quo evicto, & Chriſti perpetua inter nos præſentia ex Sacris Literis aperte oſtenſa, ipſaque totius Chriſtianæ religionis, præcipue vero ipſius Chriſti muneris ratione recte perpenſa, non eſt quod quis dubitet, vel potius dubitare non exhorreſcat, utrum Chriſto divinus cultus conveniat. Breviter,

ipſius

Digitized by Google

ipſius Chriſti nomen unumquemque ſatis ſuperque admonet, Chriſtum perpetuo à nobis colendum & divina ratione, quando à nobis corpore jam diu abeſt, adorandum eſſe, adque illius opem atque auxilium nos ſumma cum fiducia confugere poſſe. Alioqui jam Chriſtus, id eſt rex noſter, quatenus Dei populus ſumus, revera non eſſet, & turpiter à Deo diviniſque hominibus deluſi fuiſſemus omnes, qui apertiſſime ſæpiſſimeque ſunt conteſtati, hunc nobis regem dominumque fuiſſe datum. Quamobrem, etiamſi veriſſimum eſt quod ais, hic de re omnium maxima agi; nihil eſt tamen quod nos ſuſpenſos ſive ancipites, qualem te eſſe confiteris, hac in re tenere debeat. Immo, quia de re omnium maxima in religione noſtra agitur, nihil prorſus eſt cunctandum, ſed apertiſſima veritas ſtatim amplectenda & mordicus retinenda. Nam unde factum eſſe exiſtimas, ut ab ipſo ferme naſcentis Eccleſiæ Chriſti initio uſque ad noſtra tempora, tot viri, adeo ut nullus ſit numerus, non minus pietate quam doctrina clariſſimi, tot ipſius Chriſti ſanctiſſimi martyres, cum alioqui graviſſimum errorem ſecuti fuerint, quod Chriſtus ſit ille unus Deus qui omnia creavit, aut certe ex illius propria ſubſtantia genitus, niſi quia nimis aperte in Sanctis Literis ea illi tribui animadverterunt, quæ ſoli Deo tribui conſueverunt, & inter cætera potiſſimum adorationem & invocationem, eave à quibus adoratio & invocatio, illa ut prorſus debita, hæc ut plane conveniens, nullo pacto ſejungi poſſunt? Noli igitur, rogo atque obſecro te, veritati manifeſtiſſimæ quidquam repugnare, & ſummum ac præſtantiſſimum Chriſtianæ pietatis myſterium & fundamentum agnoſce, ſupremam videlicet in nos omnes Jeſu Nazareno datam à Deo in perpetuum præſentem poteſtatem & gubernationem: quam graphice inter alios locos deſcriptam, & ὑποτυπώσει quadam oculis ſubjectam habes in prioribus tribus Apocalypſis capitibus, quibus, ne tibi quidquam deſit, quinctum ejuſdem libri caput adjunge; ubi præter alia huc apertiſſime pertinentia, in uno octavo verſiculo ea ipſa ſatis expreſſa habes, de quibus nominatim agimus, Chriſti videlicet adorationem & invocationem: idque tecum denique ſerio reputes, quantus error ſit, ſi Deus Chriſtum à nobis adorari debere & invocari poſſe velit, ei adorationem invocationemque denegare; contra vero, quam leviter is erraret, qui, etiamſi id Deus non juberet, Chriſtum tamen adorari debere & invocari poſſe, non verbis tantum, ſed factis quoque comprobaret; modo, ut res ipſa monet, ad ipſum Deum omnem Chriſti adorationem & invocationem referret. Quæ latius hic exponerem atque explicarem, niſi perſuaſum haberem, ex iis quæ ſupra diſputata ſunt, ea ſatis intelligi ac percipi poſſe. Quare finem etiam hoc de argumento diſſerendi faciam in præſentia, donec mihi uberius rem totam tractandi abs te occaſio detur. Quod nunquam facere detrectabo, quamvis plurima jam eadem de re ſcripſerim; ſi modo animadvertere potero te nihil tergiverſari, idque unum re ipſa quærere ut veritatem agnoſcas & amplectaris: quemadmodum de te ſperare mihique certo polliceri, & charitas Chriſtiana, & opinio quam jam diu ex tuis ad me literis, de tua pietate & integritate concepi, non ſolum ſuadet, verum etiam cogit.

FINIS.

MARCELLI SQUARCIALUPI

Ad F. S. S.

EPISTOLA.

TAmetſi prima lectio meæ hujus Epiſtolæ commovebit (utinam fallar) animum tuum: tamen ſpero fore, ut conſideratius poſtea tum verba, tum animum meum expendens, non ſolum omnia boni conſulas, quæ à me proficiſcuntur: ſed etiam amico tuo gratias agas. Quid enim aliud huc me adduxit, Socine, uti te officii admonerem, quam ſtudium in te meum, & honoris tui ſolidioris deſiderium ardens? Mitto, me hoc vere cognoſcere, tuam, ſi me audiveris, valetudinem longe minus incertam fore. Et profecto, ſi velis & amicis, & univerſitati piorum (ut id maxime curas) operam dare, tuæ vitæ ac ſanitatis ratio eſt habenda, quam nullo modo, mi Socine, (crede amico & medico) ſi tam facile contendas cum acerrimis viris, præſertim de genere argumenti non uſque adeo ad uſum Eccleſiæ neceſſario, tueri poteris. Nam ſi non vides quantum ſit pelagus, quantus Oceanus errorum quotidie pullulantium, videris non is eſſe, qui tamen es judicio ſingulari. Si vero hæc tibi ſunt cognita, & vides infiniti laboris, hoc eſt inſaniæ fere exploratæ eſſe, Theologorum deliria curare velle, cur tentas quæ aſſequi non potes? cur eos curas morbos qui ſerpunt perpetuo, & virus habent, ſemperque habuerunt inexpugnabile?

Præterquam quod video in eo te peccare quod omnium graviſſimum eſt, & à tua gravitate alienum. Nimis magna eſt alacritas tua Socine, cum tibi quid in animum venit, cum decernis, illico ad opus aggrederis, & acumine tuo illo, fervidoque ſtudio, cum veri, tum (ni fallor) etiam honeſtiſſimæ laudis abreptus, & ſcribis, & publicas tuos libros.

Quid quæſo magis cavendum eſt amore ſui ipſius? At nimium ſibi placet ille, qui graviſſima cum tractet argumenta ſuos labores tam facile publicat. Quid ſi leviora ſectetur genera, & in minime neceſſariis neque ad ſe pertinentibus inſudet?

Sed ad ſingula explicate.

Dixit heri vir Ampliſſimus Blandrata, librum ſe accepiſſe tuum contra Palæologum. Ego, quanquam à concertationibus theologicis libenter abſtineo, tua tamen egregia doctrina facit, nec non Palæologi ſama, ut libenter utriuſque opera percurram. Legi fere tota nocte curſim ac raptim in utroque libro, eo tamen conſilio, ut ab utroque ſcriptore nonnihil mihi ſeponerem. Verum pro fructu & jucunditate, moleſtiam, cum temporis & ſomni, ut verum fatear, jactura hoc accidit. Quanquam enim uterque veſtrum inſigni ſit eloquentia, & eruditione, unde ego poſſim vel ex veſtris luſibus abire doctior, dolor tamen quem cœpi tua cauſa, dum inquam te maceras cum vitæ tuæ periculo, noſtraque ſolicitudine, vigiliis iſtis graviſſimis, non tamen fructuoſis, omnem ſuſtulit lectionis uſum & jucunditatem. Verum ad præcipuas rei partes.

Tria ſunt, Socine, quæ mihi literarii iſtius laboris recte inſtituti fundamenta ſolida videantur, Si quinam ipſi ſimus, hoc eſt, qui ſtatus, quæ vires cum animi tum corporis, quodve præcipuum ſit munus; deinde, contra quem ſcribimus; tertio, qua de materia ſcribatur, cogitemus. Hæc tua qualia ſint, in præſenti negotio, quæſo mecum Socine pacato animo recognoſce.

Ad te quod attinet, animo es tu quidem ad omnem doctrinæ rationem ac veritatis inveſtigationem nato, magna rerum philoſophicarum cognitio, es orator ſummus, & theologus inſignis, linguas tenes maxime Latinam, ut poſſis cum præcipuis totius Europæ ſapientibus certare: ſed fortunæ tuæ ratio, & valetudo, non has pugnas, quarum nullus eſt finis, requirunt. Peregrini ſumus, neceſſaria vix habemus ad vitam tuendam, & niſi aliena ſuccurrat benignitas (ne iraſcare, de me quoque loquor) quo nos vertamus, nos fugit. An non in iis redactos anguſtiis decet pacatam vitam agere, nemini infenſos eſſe, certamina graviora declinare. Demum, nil tentare, quod noſtris amicis atque patronis non valde probetur? Quis omnium hominum tam eſt prudens, ut in ſuis rebus alieno conſilio non indigeat? Habes tu non paucos qui te ſuo judicio regere tuto, & cum honore poſſint. Habes unum ſaltem cui ſis chariſſimus, cui omnia debeas, qui judicio maxime polleat, cur tantum ſtudium, conſiliique pondis neglexiſti? Poteras non tantum ejus cenſuram abſoluti jam libri petere, ſed conſilium poſtulare de ſubeundo non levi labore. Et poſſum aſſeverare Senis conſilium tibi, ſine dubio, ſi petiviſſes, profuturum fuiſſe.

Hæc ad animum & ſortem noſtram. Quid corporis vires? Gratulamur valetudinis confirmationem, ſed caſum veremur. Nihilque tam corpus afficit, quam immodica lucubratio, præſertim ſi contendamus, maxime ſi laceſſimus eum, qui ſit & ingenio, & uſu & voluntate, mitto facundiam eruditiſſimam, cavendus. Quid quod (ut ſcio, non ſuſpicor) immodicus eſt animi tui æſtus in diſputatione? Quoties volui te admonere diſputantem, vel de re levi jurgantem, & clamoribus maximis omnia perturbantem? Et putas cum ſcribis non eſſe intus eoſdem fervores, cum eadem omnino ſit natura? Et ubi tanta eſt iræ vis, ut cum ſummæ pietatis, ac modeſtiæ profeſſione tanti erumpant clamores, tanta ſit animi & corporis commotio, putas, inquam, te tam levi de cauſa furentem, eſſe in tuo cubiculo, dum acer inveheris, id Adverſarios moderatum? Si etiam cognoſceres modeſtiſſimum eſſe te, deberes tamen, ut ne immodicum te dicere quis poſſet, ad amicorum conſilia ſemper accedere. Nihil aggredi non conſultis tuis, & nihil emittere, niſi bene ac ſæpe à libero judicio Magiſtrorum excuſſum & examinatum.

Jam quod Adverſarium ſpectat, non erat ignorandum, quid boni & egregii, quid mali & cavendi in eo deprehendatur. Palæologus, ut audio, doctiſſimus, magnus philoſophus, theologus, diſputator exercitatus, in contentionibus acerrimus, audens, pertinax, facundus item, Græcus demum, in cœlum avolans, ſi juſſerit venter. Quid poſſis cum homine animoſiſſimo, tu modeſtiſſimus, & ad lenitatem fictus & educatus? Ergo hæ magnæ ſunt cauſæ. quibus à pugna cum tanto gladiatore poteras deterreri: vel enim erit jurgandi nullus finis, vel ſine magno lucro tibi erit pes referendus, ne dicam fugiendum.

De materia & argumento quid ſcribam? Vulgatiſſimum eſt illud, Nil fruſtra. Quod ſi hoc irritum oderunt vel ii qui ſunt ex populi ſentina, quid ſentient viri docti & ſapientiæ cupidi? Fruſtra vero id agitur quod ſæpius actum, & unde nullus expectetur uſus. Controverſia de magiſtratu, quoties, à quot, à quantis viris eſt agitata? Non texam catalogum, ne ſim ridiculus. Tu iſta ſomnians melius quam ego vigilans dudum noſti. Quorſum igitur oculos hominum novis libris editis fatigamus? Ecquando erit digladiandi, & ab aliis vel res, vel verba, vel utrumque ſubripiendi finis? Fructus autem ibi nullus in religione, ubi res ad

ſalutem

Digitized by Google

ſalutem non neceſſariæ diſputantur. Noſtra vero beatitas non ex hoc pendet, ut ſciamus in Eccleſia, magiſtratum illum ſontibus horrendum locum habere, vel non habere. Cum illa potius duo ſint neceſſaria Chriſti aſſeclis, vera Dei Chriſtique notitia, & vitæ honeſta & ſancta inſtitutio. Nos autem quæ neceſſaria ſunt levioribus poſthabemus, & nolumus reprehendi atque merito increpari?

Tria dixi eſſe cum in univerſum, tum in præſentia conſideranda, tanquam laboris noſtri ſolida fundamenta, noſtri inquam notitia, & adverſarii, nec non argumenti tractandi. Quartum nunc ſuccurrit, ratio ipſa ſcribendi. Quæ ratio duum eſt generum; prima logica, in qua methodus Oratoria nec non dialectica continetur in partium diſpoſitione, atque rationum. Secunda vero mores continet, vel enim arroganter, temere, inſolenter, inique, turpiter nos gerimus: vel modeſte, conſiderate, placide, rite, atque cum ſumma verecundia (id quod nunquam negligendum eſt) pugnamus cum adverſario. Quid quæſo de te dicis, Fauſte, hac in parte? Audi, & menti commenda vocem privatam amici integri, liberam inquam vocem, neque interim à veritate diſſidentem.

Primum videris hominem graviſſimum ultro laceſſere, cum ille tecum non diſputet, non contra te, non de te, non contra tuos proximos, niſi velis tuo arbitratu, dum te tuearis, gradus propinquitatum ſtatuere. Poteras non exorari, non magnum fuiſſet ex tuo ſilentio detrimentum, vel Paulus * ipſe, vel quia alius ejus nationis hoc oneris ſubiviſſet. Merito igitur ſuſpicaris, ne temeritatis te accuſet † Græcus, cum, ut, fateris, falcem inferas in alienam meſſem. At enim publica Eccleſiæ cauſa, & omnes debemus eum refellere (ſic enim argutaris in Epiſtola) qui pietatem in Chriſtum convellat. Ad cauſam publicam dico, Racovienſium ſeceſſionem ac delirium eſſe ab Eccleſiæ ratione ſejungendum. Niſi velis conciliabula quæque amentium anicularum partes Eccleſiæ Chriſtianæ, aut Eccleſiam appellare. De revulſis firmamentis fidei à Græco, id ipſe aſſeris, non probas tamen, ut pateat juſtis de cauſis te invaſiſſe tuo calamo in Eccleſiæ perturbatorem. Præterea, nonne tu Græco objicis, jam nullum eſſe illum cœtum Racovienſium, diſſoluta jam illa omnia, mutationem factam rerum, quare cum larvis Græcum luctari? Quænam igitur eſt cauſa publica quam tueris, ſi cum larvis pugnat qui oppugnat Racovienſes? An non vides Fauſte te larvarum eſſe patronum, ſi larvas divexat Græcus?

Huc item illud ſpectat, nomen tuum à te reticeri. Cur id admiſiſti? Quo conſilio? Adverſarius prodit aperte, tu larvatus? Ingenuum ſemper fuit libere fortiterque non occulte agere atque artificioſe. Prudens autem conſilium eſt, nolle ea moliri & perſequi, quæ conſequi ac præſtare non poſſis. Ridiculum eſt profecto ſperare tuum nomen ignoraturum Græcum, ſi civitates integræ ſciant hujus libri te authorem eſſe. Si poſſet alterutrius nomen utrumque fugere, laudandum eſſet tuum conſilium. Sed ſine dubio te producet in apertum dies, & quod ipſe animo & liberali, & Chriſtiano debuiſti, facient cum tuo dolore alii multi. Neque hanc anſam negliget acutiſſimus æmulus. Et profecto vel honeſtus eſt labor tuus, vel minus. Si primum, cur nomen ſiles omnino publicandum? Si ſecundum, cur aggrederis?

Jam videamus ultimum de modo diſſerendi. Proponis tu quidem recte, diſponis decore, diſputas acriter & elegantiſſima lingua. Sed quanto judicio, quanta veritate, tu videris. Maledicentia certe in tuo volumine, contra atque in Epiſtola promiſiſti, cunctis apparet. Neque enim ſolum illum pauperrimum ſenem, ais in contextu, ſimilem eſſe Judæorum, dolore Chriſti gloriæ perturbari, immo excœcari, convellere Chriſti regnum, immo demoliri; ſed egregie te oblectaſti hominis infamia cumulanda, dum in marginibus legitur ſæpe, Palæologus inconſtans, Palæologus ſibi contrarius, Palæologus Judæorum ſimilis, Palæologus talis ac talis, miris inquam vexatus & confectus modis. At enim fortaſſe dices, non mea hæc ſunt, potuiſti delere ſi voluiſſes. Verum arriſerunt palato tuo aculei mortiferi & execrandi in Chriſti Eccleſia. Atque utinam in tuam famam hæ ſagittæ verborum omnes non cito reſiliant.

Si mihi ſuccenſeas dum hæc legis, auſim dicere, me nulli mortalium poſthac fidem habiturum. Non te coram redarguo, ſcripto privato admoneo, amicus ego & frater, tuique obſervantiſſimus. Novit Senex ampliſſimus meam in te pietatem, nedum voluntatem. Novi tuas inſignes animi, & linguæ, & calami dotes. Unum in te deſideramus, ut minus tibi blandiare, magis aliis credas qui te in tuis rebus poſſunt admonere. Communis eſt enim omnium ſive morbus, ſive virtus hæc, ut facile ſordes alienas noſcamus non perceptis noſtris.

Quæ cum ego ita eſſe intelligam, ne in quo te redarguo me ipſe recte accuſes, quæ ſcripſi in Bezam non emittam in publicum excuſa, niſi prius tuam limam à tua bonitate ad omnia polienda impetraro. Dixi millies optimo noſtro patrono, Malo latere ſemper in angulis ignobilitatis, quam non uti conſilio, judicioque ſapientum. Tu, per Deum obſecro, mea ſcripta, quæ mittam, finge, refinge tuo arbitratu, dele, adjunge, muta uti volueris. Neque enim tua cenſura ſatis erit mihi. Si potero, eadem illuſtri illi viro & vere ſapienti tradam abſolvenda. Neque ullus eſſet finis emendandi, ſi multi mihi eſſent amici ad rem tantam idonei.

Reliquum eſt, ut finem prolixæ imponam Epiſtolæ, Quo gradu Dei beneficio ſis conſtitutus, quæſo provide. Illuſtre nomen tuum in Italia, Germania, Gallia, Sarmatia, Pannonia eſt.

Mirantur multi vim ingenii, linguarum peritiam, literas reconditas & excellentes, & plurimi ſuſpiciunt innocentiam tuam ſingularem. Eccleſiarum oculi multarum, nedum fratrum ſingularium, in te maxime conjecti ſunt. Danda eſt opera ne fallas noſtram opinionem. Falleres autem, ſi te maledicum agnoſceremus. Maledicentiam enim animus parit malevolus, & cum ipſa malevolentia pernicies & miſeria eſt cum corporum, tum vero maxime animorum; Promptuarium omnium virtutum ſcis eſſe modeſtiam. Neque tu ceſſas in aliis, & recte ſane, modeſtiæ dignitatem laudare, urgere. Cave, Socine, ut ne te crimine illo condemnemus, quod minime in te cadere tibi ſuades.

Et inprimis cognoſce, quo te vocet, invitet, ac fere impellat officium boni Chriſtiani. Quanto te proſequatur amore noſter patronus optime noſti. Quæ agitentur, quæ verſentur in controverſia cæterarum graviſſima, non te fugit. Aggredere ad laborem perneceſſarium, excute omnia quæ huc ſpectent, erue nos è tantis, tamque obſcuris tenebris. Hæc ipſa quæ ſumma ſunt, & pluſquam neceſſaria, tui ſunt ingenii, tui acuminis, tuæ theologiæ; fundamenta, fundamenta confirma (locos illos examina quos noſti) non feneſtellas, aut pavimenta exornes. Verborum plus ſatis, rationum parum. Pugnarum jam diu nimium, veritatis inopia maxima. Monſtrabit pater viam, (quid enim amicum aut patronum dicam, ſi non ſolum foveat, ſed alat, & ſuſtentet?) Methodum certiſſimam oſtendet. Non libri, non otium, non ingenium, non ars, non exercitatio, non elegantia ſumma, non ſocii tandem deerunt, ſi volueris. In ſumma, præſtabis quæ cupimus. Vale neque iratus deſcende ad reſpondendum. Ex urbe Tranſylvanorum primaria 15 die Septembris 1581.

Tuus MARCELLUS SQUARCIALUPUS.

* Gregorius Paulus. † Palæologus.

F. S. Ad

F. S. ad ſuperiorem Epiſtolam SQUARCIALUPI RESPONSIO.

Commovit me (fateor) tuæ Epiſtolæ non prima lectio tantum, ut tu futurum putaveras, ſed etiam poſtrema, quamvis ſæpius eam accurate perlegerim, idque non paucorum dierum ſpatio, antequam, ut tibi reſponderem, calamum ſumpſerim. Non quod à te & moneri & reprehendi ægre tulerim, à quo nihil mihi gratius accidere poterat; ſed quod dum id facis, immodicis interea & plane falſis me laudibus oneras, & ſimul pleraque in me vel graviter culpas, vel parum probas, quæ aut à me quam longiſſime abſunt, aut laude potius atque approbatione digna videri debent. Itaque tui cauſſa, & quia te amo, non mediocriter ſum commotus, cum legendis tuis literis animadverti, videri poſſe, te aſſentatorem, vel (ut ita dicam) illuſorem, & ſimul tamen φιλεπιτιμητὴν quendam ex aula nobis prodiiſſe. Nam quod errore ductus iſta ſcripſeris, vix cuiquam veriſimile fiet, qui te vel leviter noverit, cujus ingenii, judiciique acumen omnes agnoſcunt, nonnulli etiam, inter quos me eſſe profiteor, non parum admirantur. Dixi autem quid de te videri poſſit, non quid ego ſentiam. Mihi enim, cui tuus in me amor perſpectus eſt, potius probatur te in laudibus vel nimiis, vel nullo modo veris mihi tribuendis, tanquam amantem circa rem amatam, ut ille ait, cœcutiiſſe; in iniquis vero reprehenſionibus nimio honoris & ſalutis meæ ſtudio abreptum fuiſſe. Quo etiam fortaſſe factum eſt, ut ſine ulla cauſſa tantum dolorem, quantum præ te fers, mea cauſſa ſuſceperis. Quamobrem patere, quæſo, ut te iſta moleſtia liberem, & nihil me feciſſe, quod tantopere te cruciare debeat, diligenter oſtendam.

Conſilium & factum meum adverſus Jacobum Palæologum pro Racovienſibus reſcribendi multis de cauſis vehementer reprehendis, quas etſi tu ad certa quædam capita rovocare videris, ego tamen eas omnes ſingulatim alia ratione recenſebo, & quid ad unam quamque contra dici & poſſe & debere exiſtimem, ſuo loco ſtatim ſubjiciam.

Prima igitur cauſſa erit, quod ea quæ aſſequi non poſſim tentare voluerim, cum inſaniæ fere exploratæ ſit theologorum deliria curare velle. Si hæc tua ratio ad rem facit, & alicujus ponderis cenſeri debet, digni reprehenſione ſunt omnes ii, qui hactenus de rebus divinis contra aliquorum ſententiam ſcripſerunt, qui tamen niſi fuiſſent, nos in antiquis tenebris adhuc detenti eſſemus, & ſempiternæ ſalutis viam prorſus ignoraremus, ex quo etiam intelligi par eſt, quam alienum à veritate exiſtimari debeat, inſaniæ fere exploratæ eſſe, theologorum (ſi ita eos appellare licet) deliria (ut ais) curare velle; cum experientia ipſa compertiſſimum ſit, multa theologorum deliria ab iis, qui id tentarunt, curata fuiſſe. Nam, ſi tum demum theologorum deliria ſanari intelligis, cum vel ipſi delirantes theologi, vel omnes, aut ſaltem major pars eorum, qui ipſis credunt, ad mentis ſanitatem reſtituuntur, quid hoc ad rem, cum mihi ſatis futurum ſit, ſi vel unum ex iis, quos una cum Palæologo delirare cenſeo, mentis compotem reddidero, immo ſi eos, qui recte ſentiunt, ne à recta ſententia depellantur effecero? An non hoc in ipſius operis præfatione mea expreſſum eſt? Quanquam ad laborem meum ab omni culpa hac in parte liberandum, & non temere ſuſceptum à me fuiſſe oſtendendum, ſatis ſuperque eſſe debet, me ea dixiſſe, vel certe dicere potuiſſe, quæ cauſſam eorum, pro quibus reſpondi, ab adverſarii oppugnationibus tutari queant.

Secundam cauſſam faciemus, quod inconſultis amicis & patronis meis, præſetim vero Sene (ut tu eum nominas) illo prudentiſſimo, librum iſtum conſcripſerim ac publicaverim. Ais enim, nos, qui peregrini ſumus, & vix neceſſaria habemus ad vitam tuendam, nil tentare debere quod noſtris amicis & patronis non valde probetur. Hic tria, Marcelle, antequam me reprehenderes, conſideranda tibi erant. Primum, ſatis me amicorum & patronorum conſilio uſum fuiſſe, cum non modo probante, ſed ſuadente ac rogante piorum, mihique conjunctiſſimorum hominum cœtu, quibus mea ſalus cordi eſt, opus aggreſſus ſum. Deinde eos, quos tu maxime cenſuiſſes, propter locorum diſtantiam, cum res differri non poſſet, me nequaquam conſulere potuiſſe. Cui illud adde, de quo tu fortaſſe cogitare non poteras, me venerandi illius viri, cum id ignorantibus iis, quorum gratia laborem hunc non detrectavi, fieri neutiquam poſſet, ob certas quaſdam cauſſas, judicium expectare nullo modo debuiſſe. Qua de re ad ipſum apertius ſcripſi. Poſtremo animadvertendum tibi fuerat, rationem iſtam, quod peregrini ſimus, & vix neceſſaria ad vitam tuendam habeamus, prorſus humanam eſſe, id eſt, nihil divini ſapere, & propterea locum nullum habere poſſe, ubi de rebus divinis agitur, in quibus ne ob ipſam quidem vitam conſervandam de recta via unquam deflectere debemus. Sed ais, (ut ex verbia tuis colligo) cur ſaltem abſoluti operis correctionem atque emendationem ab acerrimi judicii Sene non popoſciſti? Utinam id mihi facere licuiſſet. Sed quomodo (ut cætera omittam) id fieri potuit, cum non exigua operis pars, poſtquam opus ipſum typis mandari cæpiſſet, confecta fuerit? Id autem (præſertim quod ad me attinet) non niſi neceſſitate aliqua cogente factum fuiſſe, neminem non judicaturum exiſtimaverim.

Tametſi autem ex iis, quæ paullo ante dixi, ſatis ad id reſponſum videtur, quod tertiæ cauſſæ loco eſſe poteſt, quod, cum nos non modo peregrini ſimus, verum etiam in eas anguſtias ſimus redacti, ut aliena benignitate ad vitam tutandam plane indigeamus, nemini infenſi eſſe, & certamina graviora declinare debemus; tamen non abs re erit hoc loco illud repetere, totam iſtam rationem cum rebus divinis nihil commercii habere, eamque homini Chriſtiano ne pili quidem faciendam eſſe, niſi, ſi de rebus indifferentibus agatur. Nam ab iis quæ malæ ſunt, qualem tu (ut conjicio) iſtam meam ſcriptionem facis, etiamſi nulla præterea ratio id ſuadeat, tamen ob id ipſum, quod malæ ſunt omnino abſtinendum eſt. Quod ſi eam fortaſſe inter indifferentes numeras; vehementer falleris, judicio meo, quemadmodum ex iis, quæ infra dicentur, apparebit.

Quarta cauſſa, quam facere poſſumus, quod, cum nemo tam prudens ſit, ut in ſuis rebus alieno conſilio non indigeat; male a me factum eſt, qui aliorum conſilio hac in re non ſim uſus, jam per ea quæ dicta ſunt confutata videtur. Quibus adde, eoſdem illos pios viros, qui me ad hoc onus ſuſcipiendum impulerunt, quique prudentia atque eruditione maxime præſtant, totum fere opus antequam publicaretur, & vidiſſe, & viſum approbaſſe. Præterea regula iſta, quam tu ſtatuere velle videris, ut nemo ſine alieno conſilio quidquam faciat, non ita facile, in rebus præſertim ad religionem pertinentibus, eſt admittenda, etiamſi ad ea tantum, ut arbitror, eam accommodari velis, quæ alicujus momenti eſſe videantur. Multa enim ſunt, eaque maximi momenti, in quibus Chriſtianus homo nullius conſilio indigeat; immo, ſi conſilium petat, errare cenſendus ſit, quippe qui impedimenta ad id faciendum quærere videatur, quod ſe facere debe-

re, compertiſſimum habeat. Nam quod poſtmodum hic addis, me nihil emittere debere, niſi bene ac ſæpe à libero judicio magiſtrorum excuſſum & examinatum; qui ſint magiſtri iſti, non ſane intelligo. Neminem enim ego in iis rebus, de quibus in reſponſione illa mea diſſeritur, ex iis qui hodie vivunt, ulla ex parte magiſtrum agnoſco; ſed Deum tantummodo præceptorem habui, ſacraſque literas. Quinetiam in univerſa ipſa divinarum rerum ſcientia, quæcunque tandem illa in me ſit, præter unum Lælium patruum meum, qui jam diu mortuus eſt, vel potius præter quædam paucula ab ipſo conſcripta, & multa annotata, nullum prorſus magiſtrum me habere contigit. Sed fortaſſe magiſtros appellas eos, qui & alios, ut tibi videtur, & me docere poſſint. Ego (ut ingenue fatear) in iis, quæ in reſponſione illa mihi tractare neceſſe fuit, ne unum quidem hactenus novi ejuſmodi magiſtrum; tametſi multa adhuc in iiſdem rebus me doceri poſſe plane perſuaſum habeam. Utinam unum aliquem invenirem. Tu, ſi eum te reperiſſe exiſtimas, indicato tantum, & me judicium tuum magnifacere ſtatim videbis, &c, quin docear prorſus non recuſare.

Quintum locum ea cauſſa occupabit, quod, cum nil fruſtra (ut eſt in proverbio) fieri debeat, ego tamen, pro Racovienſibus ad Palæologum reſpondendo, inanem laborem ſumſerim, & Actum, ut dicitur, egerim. Controverſia enim de Magiſtratu in Eccleſia retinendo necne, & ſæpius, & à multis, iiſque magnis viris, agitata eſt. Miror ſane, te, hominem acutum, & in rerum multarum veritate veſtiganda exercitatum iſta dixiſſe. Quaſi vero fieri non poſſit ut ſummos etiam viros aliquid fugiat. Quaſi non jam re ipſa compertum ſit, in iis, quæ ad Chriſtianam religionem attinent, homines doctiſſimos, eoſque numero pæne infinito, idque per multa ſæcula, fœdiſſime lapſos eſſe, eaque penitus ignoraſſe, quæ hodie infantes ipſi recte norunt. Si nullum argumentum tractandum eſt, de nullaque re ſcribendum, de qua jam multi, iique magni viri ſcripſerint, non ego magis quam cæteri fere omnes, qui de rebus gravibus libros edunt, culpandus ſum. Tuum erat, Squarcialupe, antequam me hoc nomine reprehenderes, quod actum egerim, utque tua verba indicant, ab aliis, quicquid fere ſcripſi, ſurripuerim, librum meum perlegere, &c, ſi nihil, aut parum admodum in eo inveniſſes, quod jam litteris publice conſignatum non fuiſſet, tum demum iſtud mihi objicere. Quanquam ne ſic quidem jure me reprehendiſſes; niſi etiam unum aliquem certum ſcriptorem eadem dixiſſe, quæ ego dixi, deprehendiſſes. Nam, etiamſi quæ à me ſcripta ſunt, ex aliis compluribus, & variis ſcriptoribus omnia colligi poſſent, non idcirco tamen ego reprehendendus eſſem, qui veritatem ſparſim ac diviſim (ut ita loquar) à multis dictam, ſolus uno in loco univerſam patefacere conatus eſſem, & tanquam ſedula apis ex plurimorum florum ſucco mel conficere curaſſem. Nihil dictum fuerit, quod non dictum prius. Sed in eo laborandum eſt, ut, quod multi, ſi quædam ipſorum dicta ſimul jungas, vere atque abſolute dixerunt, tu ſolus dicas, atque ea ratione veritatem antea latentem in lucem proferas. Præterea, ut in prima cauſſa examinanda attigi, non id curandum mihi fuit, ut novi aliquid docerem, ſed ſatis habui, ſi cauſſam, quam defendendam ſuſceperam, recte defenderem. Nam à me defendi debuiſſe, poſtea planum faciemus. Verum quid attinebat te controverſiæ illius de Magiſtratu mentionem facere, cum ego ea de re nuſquam toto libro diſputationem inſtituam, ſed tantummodo alicubi Racovienſium de ea quæſtione ſententiam explicem, & à Palæologi calumniis vindicem, qui eam inique admodum interpretabatur? Hinc ſane apparet, te non modo (quod ipſe profiteris) librum meum non perlegiſſe, ſed præfationem tantum fortaſſe, idque parum diligenter, legendo percurriſſe, (Nam vix fieri poteſt, ut pleraque ex iis, quæ objicis, objeciſſes, ſi eam paullo attentius conſideraſſes) ac præterea quædam pauca, ab iis, quæ in libri margine ſcripta ſunt, monitum atque excitatum variis in locis lectitaſſe.

Agnoſcis igitur, ut arbitror, quam, graviter lapſus fueris, qui (& hoc pro ſexta cauſſa erit) idcirco laborem meum improbandum cenſueris, quod de re ad ſalutem non neceſſaria diſputem; quippe qui putares me de Magiſtratu potiſſimum agere, cum tamen fere perpetuo de privatorum officio agam. Affirmas autem fructum nullum in religione eſſe, ubi de rebus ad ſalutem non neceſſariis diſputatur. Atque hic etiam in re (tua pace dictum velim) non leviter laberis, cum plurima ſint non neceſſaria, ſed tamen ad ſalutem utilia, de quibus ſi quis vere diſputet, non exiguo cum fructu in religione id fiet. Sed ſtatim ſubjungis, *Noſtra vero beatitas non ex hoc pendet, ut ſciamus in Eccleſia magiſtratum illum ſontibus horrendum locum vel habere, vel non habere.* Verum quis eſt qui neſciat, magiſtratum iſtum in Eccleſia locum vel habere, vel non habere? An non omnibus manifeſtum eſt, ex duobus contrariis quorum alterum ait quid, alterum negat, neceſſe eſſe ut alterutrum verum ſit? Quis igitur unquam tam demens fuerit, ut ea de re diſputet? At deinde ſubjicis, *Cum illa potius duo ſint neceſſaria Chriſti aſſeclis, vera Dei Chriſtique notitia, & vitæ honeſta & ſancta inſtitutio.* Igitur, te ipſo teſte, ego in libro meo de re Chriſti aſſeclis apprime neceſſaria diſſerui. Totius enim diſputationis, ut ex tertia parte, in qua adverſarii argumenta refelluntur, aperte conſtat, præcipua capita ſunt, An homini Chriſtiano privatæ conditionis belligerare liceat, &c, An eidem ſuas injurias per magiſtratum ulciſci concedatur, quæ quidem nemo erit quin fateatur ad vitæ honeſtam & ſanctam inſtitutionem pertinere. Huc accedit, quod aliis etiam de rebus eodem ſpectantibus in mea reſponſione diſputatur, ut de jurejurando, de quo multa ſcribo, de judiciis forenſibus, de matrimonio etiam, & divortio nonnihil, nec non de obedientia civili Magiſtratui præſtanda, aliiſque de rebus ad mores pertinentibus, ac denique generatim de diſcrimine præceptorum moralium Veteris & Novi Fœderis. Et quanquam hæc ad Chriſti ſimul notitiam omnino pertinent (*neque enim*, ut in ipſo fere meæ reſponſionis initio diſputatum eſt, *Chriſtum novit, qui ejus præcepta non tenet, immo hæc omnium aliarum hodie maxime neceſſaria eſt Chriſti cognitio*) tamen de alia etiam Jeſu Chriſti cognitione in ea reſponſione agitur, quæ propius ad eam, quam tu ſine dubio intelligis, accedit; ſed multo præſtantior cenſeri debet. Etenim in poſtrema parte, in qua inſigniores quoſdam reliquos adverſarii errores colligo, & hujus rei occaſione de multis cognitu haud inutilibus diſputo, inter alia de Chriſti præſente regno & poteſtate verba facio, deque ejus invocatione nonnulla attingo; quæ maximum pondus habere poſſe videantur. Dixi autem te aliam, quam hæc ſit, Chriſti notitiam intelligere, quia ſi hanc intellexiſſes, ea verba poſtremo non addidiſſes, *Nos autem quæ neceſſaria ſunt levioribus poſthabemus, & volumus reprehendi, atque merito increpari?* Nam de Chriſti præſente regno & poteſtate, deque ejus invocatione, fieri non poteſt, ut me, dum iſthic eſſem non pauca ſcripſiſſe ignores. Aliam igitur Chriſti notitiam omnino intelligis, & me accuſas, quod illi una cum Dei cognitione patefaciendæ me totum non tradam. De qua accuſatione tua poſtea videbimus. Nunc illud tantum ἐν παρέργῳ dicam, me neſcire cur ita aſſeveras, me nolle reprehendi ac merito increpari, quod neceſſaria levioribus poſthabeam. Profer vel unum teſtimonium iſtius animi mei, & ſtatim tibi concedam, meque erraſſe confitebor. Sed ad rem noſtram. Igitur nulla prorſus cum ratione me reprehendis, quod leviora quædam in libro meo tractem, cum, te ipſo judice, totus ferme liber in iis præſtandis, quæ maxime gravia & neceſſaria ſunt, occupetur. Sed quid ſi de levioribus rebus duntaxat in eo tractaſſem, num idcirco reprehenſione dignus eſſem?

Digitized by Google

eſſem? Nunquid ego ſcriptionis meæ argumentum mihi delegi? An non oblatum id mihi fuit? Sed quid te (inquies) ejuſmodi ſcriptionem ſuſcipere coëgit? Multa ſane præter ipſum argumentum, quæ mox explicabuntur.

Nam ſeptimo loco eam cauſſam examinabimus, quod hominem graviſſimum videar ultro laceſſere, cum is mecum non diſputet, non contra me, non de me, non contra meos proximos. Hinc certe, Squarcialupe, perſpicuum eſt, te ad ea, quæ in præfatione libri mei ſcripſi, dum ea legeres, parum attentum fuiſſe. Namque ad hæc omnia ibi abunde reſponſum eſt. Nec ſane, quanti ponderis ea ratio ſit, quam me potiſſimum ad ſcribendum compuliſſe eo in loco profiteor, ſatis animadvertiſti, quod videlicet Palæologus libro ſuo veram pietatem, vitæque innocentiam convellat. Neque enim, eam quaſi naſo ſuſpendens, me in ea aſſerenda argutari dixiſſes. Nam quod ais, me id quidem aſſerere, non tamen probare, quæſo te quomodo id affirmare potuiſti, cum librum meum non perlegeris. Nonne ego in præfatione id quod aſſerebam, omnibus piis probatum iri dixi, qui modo reſponſionem illam meam perlegere gravati non fuiſſent? Cur igitur, tametſi prius monitus, non ante librum meum perlegiſti, quam, contra me iſtam ſententiam ferres? Siccine agere gravem hominem decet, & cauſſam minime cognitam judicare? Præterea cum dicis me non probare quod aſſero, aut de conatu, aut de eventu loqueris. Si de conatu, id dicis, quod manifeſto falſum eſt. Pluribus enim in locis, idque verbis apertiſſimis, iſtud facere conor. Sin de eventu; cur rationes meas non refutas? cur, ſi me ex reprehenſione tua aliquam utilitatem percipere cupis, ignorantiam meam hac in re mihi non prodis? Neque tamen neceſſe eſt, me id, quod Palæologo objicio, quodque ad excuſandum factum meum affero, ita ſe habere omnibus probare; ſed ne cuiquam quidem. Satis eſt enim ita mihi viſum fuiſſe, idque aliis oſtendere conatum eſſe. Addebam in eadem præfatione non tanquam aliam rationem, ut tu interpretari videris, ſed tanquam iſtius confirmationem, religionis negotium publici cujuſdam juris eſſe, ob eamque rem cuique licere adverſus eos divinis armis pugnare, qui religionem aut convellere, aut labefactare tentarent. Hic tu reſpondes, Racovienſium ſeceſſionem ac delirium eſſe ab Eccleſiæ ratione ſejungendum: quaſi vero ego quicquid à Racovienſibus olim factum eſt, defendendum ſuſceperim, aut cum pro Racovienſibus reſpondeo, ipſos Racovienſes, & non potius Racovienſium ſententiam in iis, de quibus præcipua inter ipſos & Palæologum diſputatio inſtituta fuerat, propugnare mihi ſit propoſitum. Quid enim referre poſſet; etiamſi Racovienſes in aliis omnibus plane deliraſſent, dum modo in diſputatione; quam cum Palæologo habuerant recte ſenſiſſent? Sed paullo diligentius adhuc, quæ mihi objicis, examinemus. Dicis; me videri ultro Palæologum laceſſere. Id revera non ita ſe habet, non ſolum quia is ultro laceſſere videri non poteſt, qui alios laceſſentem repellit, atque oppugnat. Quid ſi ipſe quoque ab eo aliqua ratione laceſſitus fuerit? Etſi enim me nominatim & aperte Palæologus ne verbo quidem prior laceſſivit, id tamen tacite fecit, cum adverſus eam ſententiam, ſeu potius eas ſententias ſcripſit, quas ego & veriſſimas, & maximi in Chriſtiana pietate momenti, eſſe judico. Nihil autem intereſt, utrum ipſe de me, cum librum ſuum ederet, cogitaverit, an ſecus; ſatis eſt reipſa ita factum eſſe, ut contra Racovienſes ſcribens, contra me etiam ſcripſerit, atque ea ratione ipſe prior me laciſſiverit. An non quotidie fit, ut quiſpiam, quamvis haud nominatim antea provocatus, adverſus eum ſcribat, quem veritatem ſuis ſcriptis oppugnare perſuaſum habeat, & ſi egregiam eam in re operam navet, ab omnibus qui cum ipſo ſentiunt, ſummis laudibus afficiatur, à nemine vero eam tantum ob cauſſam, quod ſeſe illi oppoſuerit, vituperetur? Itaque cum deinde addis, Palæologum nec contra me, nec de me ſcribere, dico, illum ſatis contra me, & de me ſcribere, cum contra illos, & de illis ſcribit, qui in eo, de quo agitur, idem ſentiunt; quod ego ſentio. Dicis inſuper, illum non ſcribere contra meos proximos. Atqui ego antehac credideram, ex Chriſti diſciplina debere me pro meis proximis agnoſcere omnes homines, nedum proximos meos eſſe eos ſtatuere non deberem, qui fratres mei eſſent per ipſum Chriſtum, quoſque ejuſdem mecum cœleſtis hæreditatis participes eſſe cognoſcerem. Nam tales profecto, quicquid tibi ſecus videatur, ii ſunt, contra quos Palæologus ſcribit. Non igitur opus eſt, quo factum meum defendam propinquitatum gradus, ut ipſe loqueris, pro meo arbitratu ſtatuere, cum in promptu ſit oſtendere, me ad Chriſti præſcriptionem propinquitates expendiſſe. In quo ſi falſus ſum, doce me, & ſi iſti proximi mei non ſunt, quoſnam proximos meos nominare & agnoſcere debeam, oſtende. Verum addis: *Nonne tu Græco objicis, jam nullum eſſe illum cœtum Racovienſium, diſſoluta jam illa omnia, mutationem factam rerum, quare cum larvis Græcum luctari? Quænam igitur eſt cauſſa publica quam tueris, ſi cum larvis pugnat, qui oppugnat Racovienſes. An non vides Fauſte, te larvarum eſſe patronum, ſi larvas divexat Græcus?* Acute ſane hoc poſtremum. Sed prius de eo, propter quod hæc tua verba potiſſimum recitavi, agendum eſt. Primum igitur dico, me non plane affirmaſſe, cœtum illum Racovienſium nullum eſſe, & multo minus diſſoluta jam eſſe illa omnia, ſed dixi, cœtum illum vel non amplius extare, vel ita mutatum eſſe, ut agnoſci non queat. Quod apertius explicatum nihil aliud eſſe, quam extare quidem aliquo modo cœtum illum, cum extent adhuc homines illi majore ex parte; quorum plerique ſimul interdum cogi & congregari pergunt, ſed quia nec nec amplius, ut olim, Racoviæ degunt, neque ullo alio certo in loco una commorantur, & præterea nunc non paucis, aut certe nonnullis de rebus aliter ſentiunt, quam antea ſentirent, ac præſertim ea ipſa de re, quæ potiſſimum illos Racoviæ coëgerat, ibique degere impulerat, ſententiam mutarunt, recte fortaſſe quis dixerit, cœtum illum Racovienſem non amplius extare. Ex quo fit, ut non appareat quinam ſint illi, ad quos omnino pertineat ad librum Palæologi reſpondere adverſus Racovienſes nominatim ſcriptum. Ut ſperare merito potuerit Palæologus, ſibi minime reſponſum iri, atque idcirco fortaſſis ſuum illum librum edere non dubitaverit, alioqui eum nequaquam editurus. Et hoc eſt quod dico, ipſum quidem cum larvis, ut dici ſolet, luctatum fuiſſe videri, me autem deſertam pœne cauſſam defendendam ſuſcepiſſe. Non tamen propterea nego, Racovienſes adhuc ita extare, ut qui pro Racovienſibus Palæologo reſponderet, pro quibuſdam hominibus ſpiritum hunc vitalem ducentibus reſponderit. Sed quid deinde hac re opus eſt? Nam vel adhuc ſuperſunt, Racovienſes iſti, vel non ſuperſunt. Si ſuperſunt, rectiſſime affirmari poteſt, Palæologum contra proximos meos ſcripſiſſe. Si non ſuperſunt, idem tamen ſatis recte dicitur. Nam ii quoque, qui contra ipſos mortuos ſcribunt, contra aliquos ſcribere dicuntur, nec minus ſane mortuorum, quam vivorum juſtam defenſionem ſuſcipere debemus, immo eo magis mortuorum quam vivorum, laudabilis eſt defenſio, quod hi fortaſſe aliqua ratione ſe ipſi defendere queunt, illi vero prorſus nulla. Itaque fac, Racovienſes iſtos omnino tanquam mortuos eſſe, tantum aberit, ut reprehendi jure poſſim quod eos defendendos ſuſceperim, ut potius eo nomine laudandus eſſe videar. Ex iis, quæ hucuſque dicta ſunt, apparet, te vel nihil plane dicere, vel perverſe argumentari, cum ais, me larvarum patronum eſſe, ſi larvas divexat Græcus. Nam, ſi larvarum nomine aliquid mali intelligis, nihil ad rem loqueris. In eo

enim proverbio, Luctari cum larvis, id nomen non eam vim habet, ſed aliquid ſignificat, quod forſitan eſſe videatur, cum tamen revera non ſit, aut de quo perinde judicari debeat ac ſi non eſſet. Quod ſi hoc ſenſu tu quoque nomen iſtud extuliſti, nihil labori meo Larvarum nomen in tuis verbis detrahere poteſt. Nec enim par eſt hac in re mea, & Palæologi ratio. Quinimmo, ſi ille reprehendendus eſt, quia eos divexet, qui revera vel non ſunt amplius, vel perinde eſt ac ſi non eſſent, ego contra, ut dictum eſt, laudandus ſum, qui pro ejuſmodi hominibus, qui ſe ipſi defendere non poſſunt, juſtam defenſionem adverſus ipſum ſuſcipio. Sed ne plane ineptus videar, ſciendum præterea eſt, cum aſſero, Palæologum contra Racovienſes ſcribentem videri cum larvis luctatum fuiſſe, non idcirco me Racovienſes larvas appellare, ſed eo proverbio (quæ ejus vis eſt) nihil aliud ſignificare velle, quam Palæologum, contra Racovienſes ſcribendo, contra nullos nominatim videri ſcripſiſſe; quemadmodum ſi quis cum larvis luctaretur, cum nemine revera luctatus fuiſſe diei poſſet. Sed tu ſcilicet proverbialem illum loquendi modum in aliam quandam formam vertiſti, ut inde commodius me Racovienſes larvas facere concludere poſſes, ac proinde, cum pro Racovienſibus pugnem, larvarum patronum eſſe. Nam pro luctari cum larvis, quod uſitatum eſt, & ſtatim, quid mihi velim, ob oculos ponit, Divexare larvas ſubſtituiſti, quod eſt inuſitatum; & aliud, quam ego intelligam, præ ſe ferre omnino videtur. Quamobrem jam ſatis conſtare poteſt, me jure optimo Racovienſes adverſus Palæologum defendendos ſuſcepiſſe, quicquid tibi contra viſum fuerit. Huc autem illud accedit, cujus antea mentionem feci, me ad hanc provinciam ſuſcipiendam eorum precibus inductum fuiſſe, quibus nihil, quod iniquum non ſit, denegare nec poſſum, nec debeo, cum nullos homines iſtis mihi conjunctiores aut cariores habeam, quibuſque ideo etiam, & gratificari, & inſervire me jubet Chriſtiana caritas, & ſanctiſſimorum hominum exemplum monet, ut, ſi fieri poſſit, hac ratione ad abſolutam & perfectam, quam ego illos nondum aſſecutos eſſe arbitror, Domini noſtri Jeſu Chriſti cognitionem facilius eos perducam. Et tamen tu ab iſtis in tam juſta petitione me potuiſſe non exorari, affirmare non dubitas. Nam præterquam quod religionis cauſſa, quam mihi defendendam tradiderunt & juſtiſſima eſt, & ut ſupra demonſtratum fuit, longe graviſſima, agebatur etiam de calumniis non paucis depellendis, quibus Palæologus Racovienſes in ſuo libro onerare conatus fuerat, quæ ſi fidem inveniſſent, & male ſine dubio veri Dei nomen audiviſſet, & gravius fortaſſe, quam unquam antea Chriſti Eccleſia divexata in hiſce regionibus fuiſſet. Quicquid ſit, nullo modo ferendum erat, ut innocentes homines tot falſis criminationibus premerentur. Itaque, quod ais, non magnum futurum fuiſſe ex meo ſilentio detrimentum; Fateor id quidem; modo alius quiſpiam locutus eſſet. Immo non dubito, quin ſi cuipiam alii hoc muneris demandatum eſſet, multo conſultius Eccleſiæ fuiſſet futurum. Sed hoc ſe facturos iſti conſtanter negarunt. Itaque tantum onus omnino mihi ſubeundum fuit. Quod tamen prius non feci, quam Gregorius Paulus qui tunc aberat, per literas moneretur, ut ipſe, quæ ſcripſerat, à Palæologi impugnationibus tutaretur. Quod cum ille propter eas cauſſas, quas in præfatione mea breviter perſtrinxi, nullo prorſus pacto ſe præſtare poſſe aſſereret, tunc demum manum ad opus admovi, ac Deo favente, quamvis aliis interea curis & ſcriptionibus impeditus eſſem, ad optatum exitum ſatis in tempore, ut quidem arbitror, illud perduxi. & ſpero futurum, ut nec plane inanis in præſentia hic labor meus appareat, ſed finem ſuum, aliqua ex parte aſſequatur, nec poſteritas, quæ multo incorruptius de alienis laboribus judicare ſolet (ſi modo ad poſteros hunc librum meum perventurum veriſimile eſt) hoc factum meum ullo modo improbandum cenſeat.

Veruntamen octava cauſſa, cur tu illud minime probes eſt, quod nimis validum atque acrem adverſarium habiturus ſum, cui videlicet impar in diſputando, & quo, audacia ſaltem, multo inferior ſim futurus.

Si ego meis viribus confiſus hanc pugnam iniiſſem, aliquis locus fortaſſe huic reprehenſioni tuæ eſſet, ſed quando, ut in ipſius pugnæ quaſi præludio monui, Dei benignitate fretus id feci, qui me in cauſſa juſtiſſima propugnanda omnino adjuturus ſit, non video cur non mihi laudi potius, quam vitio, verti debeat; quod cum tanto gladiatore, ut tu eum appellas, certamen inire non dubitaverim. De ipſius porro audacia nihil plane eſt curandum. Niſi enim firmiores rationes ac teſtimonia, ad ſua probanda attulerit, quam hactenus fecerit, ejus ſumma audacia in ſuum ipſius caput univerſa tandem vertetur. Jam vero, quod ais, cum tali adverſario vel nunquam futurum jurgandi finem, vel mihi ſine magno lucro pedem fore referendum; ne dicas fugiendum; De his ego parum admodum ſum ſollicitus, atque in hoc certamine ineundo, ut in aliis omnibus meis actibus ſoleo, id tantum ſpectavi, num rem Deo gratam facerem nec ne; &, cum plane exploratum haberem, me non ſolum rem Deo gratam facere, ſed etiam non ſine divini numinis offenſione, ab eo ineundo abſtinere poſſe, ejus alioquin quod eventurum eſſet, omnem curam apud ipſum Deum depoſui. Quanquam & jurgandi finem fore ſpero, nec tamen ſine magno lucro noſtram hanc pugnam futuram, non meo quidem, ſed aliorum. Illud velim (ut ſummatim dicam) tecum ipſe cogites; me hac in re nullam prorſus mei ipſius, ſed Dei tantum, ac veritatis rationem habere debuiſſe, & dummodo divina veritas per me defenſa maneat, de eo, quod mihi in hoc certamine contingere poſſit, nihil omnino curare.

Itaque jam vides, quid ad illud reſponſurus ſim, cui nonum ac poſtremum inter iſtas tuas cauſſas locum reſervavi, ad illud, inquam, quod de mea vita, & ſanitate ſcribis, quam nullo modo (ut ais) tueri potero, ſi tam facile contendam cum acerrimis viris, præſertim de genere argumenti non uſque adeo ad Eccleſiæ uſum neceſſarii. Nam etſi ego nondum perſpicere poſſum, cur magis vita, & ſanitas mea, in diſcrimen ventura ſit, ſi cum acerrimis, quam ſi cum paullo remiſſioribus viris de divinis rebus contendam, aut de iiſdem ipſe, cum nemine privatim contendens adverſus aliorum ſententiam diligenter & accurate ſcribam (fieri enim non poteſt) nec tu id mihi conſulis, immo contrarium ſuades (ut ab ejuſmodi ſcriptionibus ceſſem) nec ſane video, quid huc pertinere poſſit de argumenti genere ad Eccleſiæ uſum non uſque adeo neceſſarie potius, quam de maxime neceſſario ſcribere: (quanquam, me de maxime neceſſario ſcripſiſſe, demonſtratum eſt) tamen, ne (ut dici ſolet) ſutor ultra crepidam, tibi medico & philoſopho inſigni, ego iſtarum artium plane rudis hac in re nequaquam adverſabor. Sed id tantummodo repetam, quod paullo ante dixi, me in diſputatione hac cum Palæologo inſtituenda, dum Deo ſervirem, nullam mei ipſius rationem merito habere potuiſſe, nec porro voluiſſe. In quo potius laudandus, quam reprehendendus eſſe videor.

His explicatis atque perpenſis, quæ te ad conſilium & factum meum univerſe improbandum impulerunt, de quibuſdam videndum eſt, quæ nominatim in meo libro reprehendis, ea autem tria eſſe videntur. Unum, idque præcipuum, quod maledicentia in eo cunctis appareat. Alterum, quod nomen meum ibi non legatur. Tertium, quod ea, quæ ibi a me diſputantur, non multo cum judicio & veritate diſputentur.

Quod ad primum attinet, videris omnino nondum recte noſſe, quid ſit maledicentia, quidve inter maledictum & juſtam reprehenſionem ſive accuſationem

inter

interſit, ſatis perſpexiſſe. Nam quid ego unquam adverſario meo objicio, quod ſimul evidenter non probem, aut certe probare coner? Quid vitii in illo animadverto, quod extra cauſſam ſit, præſertim ſi propoſitum meum, quód ante manifeſte declaraveram, ſpectetur atque attendatur. Nihil omnino. Quapropter tantum abeſt, ut, quemadmodum tu affirmas, contra quam in præfatione, ſive Epiſtola (ut tu eam vocas) promiſerim, maledicentia in meo volumine cunctis appareat, ut neque ulla vera maledicentia in toto libro uſquam conſpiciatur, & id omnino præſtiterim, quod in præfatione non quidem promiſeram revera, tametſi ego ipſe alicubi minus proprie loquendo id me ab initio pollicitum fuiſſe dixerim, ſed mei conſilii eſſe affirmaveram. Præfatus enim fueram, meum conſilium eſſe, adverſarium nullis prorſus conviciis aut maledictis appetere, ſed reprehenſionibus tantum redarguere, & ratione atque auctoritate convincere. Quinetiam addideram, futurum fortaſſe, ut nihilominus eum alicubi gravius pungerem, non animi quidem mei impotentia, ſed rei ſumma indignitate compulſus. Præfatus ſimiliter fueram, me, Deo volente, non pauca adverſarii errata patefacturum, immo inſignioribus quibuſdam reliquis patefaciendis poſtremam totius operis partem nominatim aſſignaveram, cujus rei, & ibi, & alibi, juſtiſſimas cauſſas attuli. Quis ergo me vel maledicum, vel promiſſis minime ſtantem ſine maxima injuria appellaverit, quod non modo errores & lapſus graves Palæologi retegam, verum etiam inconſtantias, atque ipſius dictorum repugnantias, adde etiam ejus ineptias, audacias, confidentias, ſacrorum dictorum corruptelas, & quædam alia id genus tanquam digito oſtendam? An non omnia hæc erratorum nomine comprehenduntur? Quod ſi id multo frequentius à me fit, quam quis Palæologi potius, quam veritatis amicus, cuperet, Palæologo iſtud imputandum eſt, qui nimis frequenter erravit, & non peſſime cum ipſo actum fuiſſe cenſendum, quod multa tamen ipſius errata ſilentio prorſus ſunt prætermiſſa. Sed ais, me alicubi in ipſo contextu Palæologum Judæorum ſimilem appellare; nam hoc omnino maledictum eſſe exiſtimas. Ego non ſimpliciter Palæologum Judæorum ſimilem appello, ſed in eo de quo agebatur. Sic enim ſe habent verba mea: *Et tu illorum* (Judæorum) *hac in parte ſimilis, &c.* Quod ſi in libri margine adſcriptum eſt ſimpliciter, *Palæologus Judæorum ſimilis*, intelligendum eſt ea in re, de qua in ipſo libro apparet, hocque in illis quaſi indicibus perpetuum eſt. Nemo enim non novit, quæ in margine adſcribuntur, eorum, quæ in contextu ſunt ſcripta, indices tantummodo quoſdam eſſe; neque ex ipſis ſolis, ſcriptoris mentem eſſe interpretandam. Quod vero Palæologum aliqua in re Judæorum ſimilem appello, idque ſimul verum eſſe demonſtro, non video, cur ob id maledicentiæ accuſari poſſim, præſertim cum jam omnibus fere veria Chriſti Eccleſiis, eum plane Judaizare aperte conſtet. At enim alibi eum Chriſti gloriæ odio excœcatum eſſe dicis. Quid tum? Si non modo id veriſſimum eſſe ex compluribus aliis manifeſtum eſt, verum etiam locus ipſe id omnino requirebat, ex quo ſolo, ut ibi aſſero, me vera loqui conſtare poteſt, reique ſumma indignitas, ut ibidem moneo, ea mihi verba extorſit? Num idcirco maledicus cenſendus ſum? Nonne in ejus poſtremæ mei libri partis initio, in qua hæc ſunt ſcripta, & in qua, ut dictum eſt, reliqua Palæologi graviora quædam errata colligo, id me propterea facere palam profeſſus fueram, ut ipſius auctoritatem hac ratione minuerem, & compluribus conſulerem, qui Palæologo, perverſe admodum de Chriſtiana religione & ſentienti, & docenti, facile omnia credebant? Quid igitur vetat, niſi hoc meum inſtitutum dignum ipſum (quod non puto) reprehenſione eſt, immo ſi (ut arbitror) pluribus de cauſſis laudandum eſt; quid vetat, inquam, quominus Palæologi errata turpiſſima, atque impietatis pleniſſima, cujuſmodi illud erat, gravius aliquanto inſectari, &, qualem ipſum eſſe prodant, lectorem monere potuerim? At non debueras ſaltem Palæologi errata in ipſis etiam libri marginibus recenſere, & quodammodo repetere. Cur vero? cum mihi id meritiſſimo propoſitum fuiſſet, ut iſtius hominis, contra quam multi de eo ſentirent, non in rebus modo divinis, ſed etiam in ipſis humanis cœcitatem oſtenderem, adeo, ut communi ſenſu haud raro deſtitutus eſſe videatur? Nihil autem dico, quod cum in Palæologi libri margine pleraque (ut ipſe putabat) Racovienſium errata, quæ in ipſo libro explicantur, notata ſint, cumque hoc per ſe prave factum cenſeri non debeat, nihil convenientius fuiſſe videtur, quam in reſponſione ſimiliter Palæologi errata non ſolum in ipſo textu exponere, verum etiam in margine adſcribere. Illud certe non eſt reticendum, virum quendam graviſſimum, & ſummæ apud me auctoritatis, cujus judicium teipſum tanti facere novi, ut vix ab eo diſſentire auſurus ſis, cum me adverſus Palæologum ſcribere accepiſſet, literis ad me datis hortatum me fuiſſe, ut Græculi iſtius eſurientis (ſic enim eum nominabat) ſuperbiam retunderem. Quo factum eſt, ut multo etiam alacrius in inſtituto meo perſeveraverim. Nec ſane quenquam futurum puto, qui modo Palæologi librum legerit, quin fateatur, vix aliter, quam ego feci (quod ad hanc partem attinet) ei reſponderi potuiſſe, aut mitius aliquantó cum ego agi debuiſſe. Quid ſi cognitum haberet, ut quidem ego habeo, quot malorum cauſſa, non iſthic tantum in Tranſylvania, ſed in Ungaria quoque, in Lithuania, & aliis in locis Palæologi auctoritas, & ſcripta fuerint? An non ipſe primus omnium in provincia iſta, ſententiam illam maxime impiam & deteſtandam de non adorando neque invocando Chriſto, una cum aliis compluribus peſtilentiſſimis erroribus docuit & ſcriptum reliquia? Nonne ejus doctrina hodie, quæ à quibuſdam Franciſci Davidis doctrina eſſe creditur, integræ eæque non paucæ Eccleſiæ in Ungaria fœdiſſime ſunt corruptæ? Nonne is in Lithuania alterum quendam Franciſcum Davidis, quantum in ſe fuit, jam excitavit, & provinciæ illius Eccleſias ſuo veneno infecit, ab ipſiuſque Poloniæ Eccleſiis jam fere divulſit ac ſeparavit. Non igitur, ut tu arbitraris, cum in mea reſponſione ad ipſius librum, ut ejus plurima graviſſimaque errata ſtatim omnibus conſpicua eſſent, diligenter curavi, ejus infamia cumulanda delectatus ſum, ſed Eccleſiarum ſaluti non ſine aliquo meo periculo proſpicere, occaſione oblata non ſum cunctatus, nec porro, ut tamen tu affirmare non dubitas, arriſerunt palato meo aculei mortiferi, & execrandi in Chriſti Eccleſia, quo haud ſcio an nihil mihi à quoquam magis injuria objici potuerit, ſive factum ipſum, ſive animum meum, qui ex multis mei libri locis liquido apparet, ſpectare voluerit. Relege, ni tibi moleſtum eſt, paullo diligentius præfationem meam procemium qusrtæ partis, & quæ in ejus, id eſt totius libri fine ſcripſi; initium quoque 46 ejus partis particulæ vide atque conſidera; ea, quæ ſupra ad mei defenſionem attuli accuratius perpende; ipſum denique librum meum, ſi vis, & tibi vacat, perlege, eumque cum Palæologi libro confer, atque compone, & ſine dubio, quemadmodum aliis etiam optimis & cordatiſſimis viris viſum eſt, non modo maledicum me in ea reſponſione fuiſſe non dices, ſed etiam ſane quam modeſtum videri poſſe fateberis; præſertim, cum non meam ipſius privatam cauſſam agerem, nec periculum eſſet, ne, ulciſcendi libidinem extra modeſtiæ fines me rapuiſſe, dici poſſet. Et hæc ſatia, aut potius nimis multa de maledicentia, quam in libro meo cunctis

apparere dixiſti. Nam, quod inter cætera unde illa appareat, id etiam commemoraſti, in eo ſcriptum eſſe, Palæologum, quantum in ipſo eſt, Chriſti regnum demoliri, miror te id maledicti loco ducere, quod meæ ſcriptionis potiſſimam cauſam ſtatuo, quodque veriſſimum eſſe, ut ante dictum fuit, compluribus in locis vel demonſtro, vel certe demonſtrare tento. Atque hinc ſane, ſi aliunde unquam, videri cuipiam poſſet, te in maledicentia mea, quæ nulla eſt, notanda, quoddam nimium tuum alios reprehendendi ſtudium manifeſte prodidiſſe. Sed jam ad alias tuas reprehenſiones tranſeamus.

Ais igitur, me nullo modo in reſponſione illa nomen meum reticere debuiſſe, atque adeo in Chriſtianam charitatem, id reticendo peccaſſe. Id enim omnino ſignificant verba illa tua, *quod ipſe animo liberali & Chriſtiano debuiſti, &c.* Sed cur tandem nomen meum in reſponſione illa inſcribere debui? Aut cur ſi id non feci tam graviter peccavi? Quia, inquis, *adverſarius prodit aperte, tu larvatus.* Et addis, *Ingenuum ſemper fuit libere fortiterque non occulte agere, atque artificioſe.* Primum, cur me larvatum prodiiſſe dicas non equidem intelligo. Larvatus enim is prodit, qui alterius cujuſpiam, ſive veri, ſive ficti, perſonam ſumit, & pro alio quopiam ſe venditat. Qui vero nomen ſuum reticet, ſe alium eſſe quam vere ſit, minime aut profitetur, aut præ ſe fert. Nam quid deinde artificioſe agere appellas? Si enim artificioſe pro callide atque aſtute dixiſti, quænam calliditas & aſtutia hæc mea eſt, mei operis auctorem publicare nolle? Nonne ii etiam, qui animo ſunt ſimpliciſſimo, idem facere conſueverunt? At non, inquies, cum adverſus quempiam nominatim ſcribunt. Iſtud, Marcelle, verum eſſe poteſt, ubi ipſi priores & ultro id faciunt, non autem ubi vel adverſarius prior aliqua ratione eos laceſſivit, vel ipſi non ſine neceſſitate aliqua eam provinciam capiunt. Occulte autem quidpiam boni agere hominem Chriſtianum, non tantum poſſe, ſed etiam debere, Chriſtus ipſe docet, qui nonnulla recte facta occulte fieri præcipit, atque in ipſis libris de religione ſcribendis multorum vere Chriſtianorum hominum exemplo id ipſum comprobari noſtra ætate vidimus, qui etiam, quod nomen ſuum ejuſmodi libris à ſe conſcriptis non addiderint, non modo damnati non ſunt, ſed & modeſtiæ, & prudentiæ, & nonnunquam etiam Chriſtianæ charitatis laudem retulerunt. Quare vides quam frivolum ſit dilemma illud tuum, *vel honeſtus eſt labor tuus, vel minus. Si primum cur nomen ſiles omnino publicandum? Si ſecundum, cur aggrederis?* Quaſi vero nulla ſit alia juſta cauſa ſilendi nomen ſuum, niſi quia labor minus honeſtus ſit. Quid enim ſi, ut cætera non explicem, labor quamvis honeſtiſſimus, vulgo inhoneſtus habeatur? Quid ſi auctoris nomen, laborem alioqui ut utiliſſimum ſic gratiſſimum futurum, adeo invиſum redditurum ſit, ut pro utilitate damnum afferat, quatenus id, quod optimum eſt, malum eſſe exiſtimetur? Sed ais, omnino publicandum nomen tuum, id eſt, (ut ego interpretor) publicabitur. Concedo. Verum nunquam ita publicabitur, ut quod ad ea attinet, quæ modo dixi, idem ſit, ac ſi in ipſo libro inſcriptum eſſet. Nulla igitur cauſa eſt, cur nomen meum reticuiſſe reprehendi debeat, niſi quid hoc adverſario nocere poſſit oſtendatur. Hic autem præter ea, quæ jam in ipſius libri præfatione dixi, ſciendum eſt, me nequaquam id curaſſe, ne nomen meum à quoquam ſciretur, præſertim vero ab ipſo Palæologo, non tam propterea, quod difficile admodum id videbatur, quam ut Palæologus de me conquerendi ullam ne minimam quidem cauſam haberet. Et ob id, ut ſuo tempore notum fiet, in eo libro ſcribendo & publicando multa mea ſponte feciſſe, à multis item rogatus non abſtinui, ex quibus omnino factum iri videbam, ut, cum plerique alii, tum vero ipſe Palæologus, me illius ſcriptorem fuiſſe, prorſus cognoſceret. Nolui tamen ob multas eaſque graviſſimas cauſas, quas hoc loco exponere non eſt neceſſe, meum nomen ipſe publicare. Hoc autem conſilium meum nullo pacto mihi in ipſo libro explicare licuit, ſed ita loquendum mihi fuit, ac ſi meum nomen cum aliis omnibus, tum ipſi Palæologo, ignotum perpetuo fore cogitaſſem. Quanquam, ſi verba mea diligenter attendantur, nunquam dico, me nomen meum, vel Palæologo, vel cuipiam alii occultare voluiſſe, vel occultum fore ſperaſſe; quod tu tamen tanquam rem ridiculam in me reprehendiſti. Sed tantummodo, etiamſi id ita eſſet, quid ad me excuſandum merito afferri poſſet, doceo atque demonſtro.

Reſtat ultima libri mei reprehenſio tua. De qua, ſi id dicam, quod ſine dubio cæteri omnes judicabunt, vereor, ne tu de me aliter judices, atque res ipſa eſt. Nam quid eſt, te obſecro, amico, quem monere, cuique prodeſſe te velle profitearis, dicere, *Quanto judicio, quanta veritate in tuo libro diſputes, tu videris.* Quid, inquam, iſtud eſt, niſi eum plane ludificatum dimittere. Num fortaſſe putas, me, cum librum illum ſcriberem, nullum judicium adhibere in ſcribendo curaſſe, nullam veritatis rationem habuiſſe, aut certe de his parum cogitaſſe, ob eamque cauſam ſatis fore es arbitratus, ſi me ejuſmodi verbis, ut hæc poſthac diligentius curem, commonefaceres? Quod ſi, ut quidem veriſimile eſt, iſtarum rerum me potiſſimam rationem habuiſſe credis, nihilque dixiſſe, quod, ſummo cum judicio & veritate dictum eſſe non ſperem, ſed tamen falſum aut pleriſque, aut multis in locis me fuiſſe omnino cenſes, cur ipſos locos non profers? cur, ubi vel judicium, vel me veritas defecerit, non doces? Cur id ne indicas quidem? In iis, quæ vel leviora ſunt, vel (ſi modo in ipſis erratum eſt) jam corrigi prorſus nequeunt, apertiſſime loqueris, in gravioribus vero, & quæ aliquo modo emendari poſſunt, te nullo modo explicas. Itaque in eo ipſo peccas, quod in me, pluribus tuæ Epiſtolæ locis reprehendis, quod levia atque inutilia conſecter, gravibus, & neceſſariis poſtbabitis. Sancte enim tibi polliceor, quidquid minus recte aut vere à me diſputatum in eo libro fuiſſe oſtenderis, id me primo quoque tempore, quacunque ratione potero, emendaturum, & ſi opus fuerit, publice etiam (ut dicitur) recantaturum.

Hactenus ad ea omnia me re ſpondiſſe arbitror, quæ de mea ad Jacobum Palæologum pro Racovienſibus reſponſione ad me ſcripſiſti, & ſatis demonſtraſſe, nihil plane eſſe, cur vel conſilium, & factum, vel opus illud meum tibi ita vehementer diſplicere debeat, ac mea cauſa ſolicitum habere. Supereſt, ut ad quædam reſpondeam, de quibus me hujus rei occaſione monendum cenſuiſti.

Primum igitur ais, me in eo peccare, quod omnium eſt graviſſimum, & à gravitate mea (ſic enim loqueris) alienum. Nimiam enim alacritatem meam eſſe in ſcribendis & publicandis meis libris.

Si hoc propter iſtam meam dumtaxat pro Racovienſibus reſponſionem dicis, nimis facile de me, meiſque moribus judicium fers. Nam præterquam, quod una hirundo, ut Græcum proverbium habet, non facit ver, erat tibi præterea animadvertendum, non poſſe me in hoc facto nimiæ alacritatis damnari, cum ego haud mea ſponte librum iſtum conſcripſerim, ſed, ut ante dictum eſt, eorum rogatu, quibus in re præſertim tam honeſta, non obtemperare, plane religio mihi fuit. Scriptus eſt autem à me liber multo tardius, quam ipſi voluiſſent, publicatus vero non à me revera, ſed ab ipſis, nec ſane propter multas cauſas diutius ejus publicatio differri potuit. Sin autem propter aliquas alias meorum librorum ſcriptiones, & publicationes, iſtud de me dixiſti, quem ego, quæſo, librum non modo admodum præmeditatus, ſed etiam fere coactus non ſcripſi, aut quemnam alium adhuc publicavi? Quocirca plane immerito hujus rei nomine me condemnas, & omnino injuria me nimium mei amantem eſſe dicis, qui meos labores tam facile

publicem

publicem. Neque in eo etiam recte ſentis, quod acumine neſcio quo meo abripi me ad ſcribendum meos libros, affirmas. In eo porro ſine dubio (ut veritus eſſe videris) egregie falleris, quod ad ſcribendum, & quæ ſcripſi publicanda, fervido ſtudio honeſtiſſimæ laudis abripiar; cum nihil minus, quam de laude aliqua mihi apud homines comparanda cogitem. Nec inter ea, quæ commemoraſti, aliud, quam veritatis ſtudium ad ſcribendum me movet. Sed multo etiam magis id me movet quod à te prorſus reticetur, aliorum ſalutis ac Dei Chriſtique gloriæ deſiderium; aliquando fore ſperantem, ut mei labores in publicum edantur, in quibus reconditiora quædam ad rerum divinarum cognitionem pertinentia, quæ jam divina benignitate mihi patefacta fuerunt, comprehenſa atque explicata invenientur.

At deinde immodicum in diſputatione æſtum meum eſſe affirmas. Teque ſæpius me diſputantem monere voluiſſe ais vel de re levi jurgantem, & clamoribus maximis omnia perturbantem. Hic verò, Marcelle, illud ingenue dicam, me tibi idem debere, quod aliis quibuſdam amicis meis debeo, qui eadem ferme de re interdum me monuerunt. Quanquam eo plus tibi quam illis me debere agnoſco, quod ipſi nec tam aperte iſtud meum vitium mihi ſignificarunt, neque id, quod tu deinde addis, addiderunt; ſed illud prorſus me celarunt. Nec enim unquam me inter diſputandum furere, mihi ne leviter quidem indicaruut, qui vix me aliquando ſubiraſci auſi ſunt dicere. At tu me ab ira ad furorem devenire, idque levi de cauſa aſſeveras. Hoc profecto non leve eſt vitium, & me ſumma ope niti decet, ut eo prorſus liberer. Miror tamen, tibi hæc de me viſa fuiſſe, cum ſæpe inter nos diſputationes de rebus non adeo levibus inciderint; & tamen non modo aut iraſci me, aut furere, ſed ne vocem quidem nimis extollere ſenſeris; quin immo placidiſſime tecum agere, &, auſim dicere, modeſtiſſime, nonnunquam potueris animadvertere. Nec me tecum loquentem æſtu quodam commoveri unquam, ni fallor, vidiſti, niſi fortaſſe, cum, te tacente, nec adverſante, perpetua oratione uſus, de re aliqua graviſſima ad Chriſtianam religionem ſpectante diſſerui. Quod certe vel vitium cenſeri non debet; vel non illud eſt quod hoc loco in me reprehendis. Cum nonnullis præterea aliis idem mihi ſæpe uſu venit, ut quamvis de rebus gravibus cum illis contenderim, tamen ſedatiſſime & pacatiſſime id fecerim. Cum multis tamen rurſus aliter mihi contigiſſe fateor, atque ut arbitror, cum pleriſque, inter quos ii etiam fuerunt, quibus cum me majorem; quam cum aliis modeſtiam præ me ferre debere optime noveram. Id quod mihi ipſi argumentum eſt evidentiſſimum, etiamſi ejus rei nulla alia præterea aperta indicia haberem, id non immodeſtia aliqua mea revera factum fuiſſe, ſed diſputandi illo ardore quodam, qui, nulla perſonarum ratione habita, nunc magis, nunc vero minus accenditur, interdum etiam prorſus non exiſtit; pro ut is, qui cum diſputo, mihi diſputandi ratione ſua harum rerum cauſam quandam dederit. Illud quidquid tibi viſum fuerit, conſtanter affirmare poſſum; me inter diſputandum commoveri quidem ſæpiſſime aliqua ratione, id tamen dolore fieri, quod adverſarius veritatem, ut mihi videtur, agnoſcere & amplecti nolit. Aliter autem animo me turbari, aut iraſci, vel perraro, vel fortaſſe nunquam contingere. Utcumque ſit, tibi immortales pro admonitione tua gratias ago. Namque ea, ut ſpero, fiet, ut poſthac nemo me in diſputando moderatum non eſſe merito affirmare poſſit.

Addis, vos iſthic unum in me deſiderare, ut minus mihi blandiar. Scio autem id ab aliis quoque nonnullis deſideratum fuiſſe. Sed profecto vereor, ut & vos, & illi me ſatis recte noverint. Nam ego mihi ipſi optimus ſum teſtis, me à vitio iſto procul abeſſe. Atqui cur tamen & vos, & illi aliter ſenſerint, ſtatim explicabo, ſi prius illud monuero, extra religionis negotium neminem fortaſſis negaturum, videri me de me ipſo ſatis humiliter ſentire. At in religionis negotio longe ſecus videtur. Cauſa eſt, non quod ego mei ipſius opinione aliqua inflatus ſim, aut meliora, & monenti, & docenti acquieſcere nolim; ſed quod cum compertiſſimum habeam, alios adhuc multis in erroribus verſari, ex quibus Deus bonitate ſua me penitus extraxerit, cumque præter animi ſummam quandam ingenuitatem (ſit mihi fas de me ipſo hoc prædicare) quam mihi natura indidit, Deus pietatem aliquam cordi meo inſeverit, nulla ratione fieri poteſt, ut ſæpiſſime cum de religione agitur, a cæteris non aperte diſſentiam, ſententiamque meam arcte retineam, ſive in ipſis dogmatibus, ſive in dogmatum probationibus, ſive in divinarum literarum interpretationibus, ſive in veritatis patefaciendæ via atque ratione, ſive quacunque alia in re, ubi de Dei Chriſtique gloria, & animarum ſalute agatur. In reliquis enim facile conniveo, & aliis aſſentiri videor. Nec porro quenquam hodie eſſe arbitror, qui in tot ac tantis Chriſtianæ religionis placitis à reliquis hominibus diſſentiat, in quot quantiſque ego diſſentio, & tamen cum pluribus convenire, eoſque pro fratribus agnoſcere me ſit paratior. Neminem vero adhuc reperi ex iis, qui me mihi nimis blandiri putabant, qui, ſcriptis meis diligenter lectis & conſideratis, vel ſententiam iſtam de me ſuam plane non mutaverit, vel ſaltem paullo aliter de me & ſentire, & loqui non cœperit.

At poſtremo me mones, ut inprimis cognoſcam, quo me vocet, invitet, ac fere impellat officium boni Chriſtiani. Ais enim mei officii eſſe de aliis rebus ſcribere, quam de quibus ſcribo, non debere me feneſtellas aut pavimenta exornare, ſed fundamenta confirmare, locos illos quos novi, mihi examinandos eſſe, hucque omne ſtudium atque ingenium meum eſſe conferendum. Verum, dum hæc dicis Marcelle, non animadvertis te feneſtellarum, & pavimentorum ornamentum id appellare, quod ſtabilimentum parietis ædificii eſt; ſine quo nullo modo ædificium conſiſtere poteſt. Jeſu Chriſti præcepta recte tenere paries eſt, iſque præcipuus totius Chriſtianæ diſciplinæ, ſine quo ipſa concidat neceſſe eſt. Atqui de Chriſti præceptis, quæ, qualiaque ſint, ut ante oſtenſum fuit, agitur potiſſimum in libro meo. Itaque non feneſtellas ego, aut pavimenta exorno; ſed ipſum parietem ſtabilio, vel certe, qualis ſuper fundamentum paries extrui debeat, demonſtro. Nam de vero fundamento alibi, id eſt, in Diſputatione mea de Jeſu Chriſto Servatore uberrime explico. Neque enim fundamentum illud eſt, quod tu putas. Sed non eſt hic ea de re diſſerendi locus. Fac enim illud eſſe fundamentum, quod tu intelligis; Dico per me nec ſtare, nec ſtetiſſe, quominus iſtud fundamentum, quantum in me eſt, confirmetur. Locos illos examinare inſtitueram, ſed cum meus examinandi modus minus placeret, coactus fui ab incepto deſiſtere. Iterum opus aggredi ac perſequi volui. Viſum eſt propter librorum penuriam me fruſtra id tentaturum. Itaque abſtinendum fuit. Interim ejus fundamenti confirmandi multo & brevior, & tutior, & ab omni invidia alienior via, quam illorum locorum examinatio ſit, commodum ſeſe offert. Hoc eſt refutandis Franciſci Davidis ſcriptis, de adoratione & invocatione Chriſti ſcribere; Qua ego in re, & jam ſatis deſudaveram, & denuo deſudaturus eram. Hoc ipſe animadvertens, illico, ut hanc viam ingrediamur, nec tantam occaſionem aſpernemur, aut elabi ſinamus, monere non ceſſo. Verum aliis partim fortaſſe non ita viſum eſt, partim commodius tempus expectare placuit. Quare nihildum actum eſt, ſed jam, ut ſpero, aliquid agetur. Præterea, an non Volano iterum reſpondendum erit? An non credendum eſt, in ea reſponſione præcipuos omnes locos examinandos fore? Examinandi erunt ſine dubio, idque

propter adverſarium, & diligentius, & nervoſius, & ad tempora noſtra accommodatius fiet, quam ſi id noſtra ſponte faceremus. Denique ego ad omnia paratus ſum, & patrono illi meo ſingulari nihil me non debere agnoſco. Quocirca nullum, quem is me ſubire juſſerit, honeſtum laborem unquam recuſabo. Sed vereor, ne ille poſtea meum opus non probet, & fruſtra omnino me laboraſſe ſentiam. Id quod mihi (fateor) ob temporis occaſioniſque jacturam, in tanta hujus vitæ brevitate atque inconſtantia; moleſtiſſimum accideret. Quod ſi ſpes aliqua certa affulgeat, me non fruſtra laboraturum ſummam in hoc præſente ſæculo felicitatem me adeptum fuiſſe exiſtimavero, quod dum Dei gloriæ, proximorumque ſaluti inſerviero, tanto ſimul patrono de meque optime merito ſatis fecero.

Hæc ſunt Squarcialupe, quæ mihi ad tuas reprehenſiones & monitiones reſpondenda eſſe judicavi. Ad quæ ſcribenda tantum abeſt ut iratus acceſſerim, ut ne ab initio quidem, dum tuam Epiſtolam legerem, tibi vel minimum ſucceuſuerim, nec opinionem hac in re tuam ulla ex parte ſefellerim. Nam ſi forte iræ tribueres, quod ſæpe acriter me defendo, & nonnunquam graves in me ſive monendo, ſive reprehendendo, lapſus tuos demonſtro, multo gravius errares quam ego, ſi tibi iratus eſſem. Quanquam vix fieri poſſe videtur, ut quivis alius nedum is ipſe ad quem ea ſcripta ſit, ejuſmodi Epiſtolam ſine ſtomacho legere queat. Oſtendi ego illam quibuſdam ex amicis meis, ut quid agere, quave ratione me tecum gerere deberem, conſulere poſſent. Stomachati plane ſunt, nec defuerunt qui affirmarent, eam reſponſo prorſus indignam eſſe. Nam quid aliud eſt, dicebant, re non amplius integra, alterius labores ac vigilias tam curioſe quodam modo atque avide reprehendere & caſtigare, quam vel male ſe erga illum affectum eſſe prodere, vel cum illo rixandi, & altercandi cauſas quærere, vel denique illius modeſtia atque patientia ad ſuum ingenium oſtentandum, ſibique indulgendum abuti velle? Ego tamen, ut in principio dixi, & de te multo aliter exiſtimo, & nulla ratione, niſi tui ipſius cauſa, ſum commotus; tametſi & inſaniæ fere explorata, & maledicentiæ manifeſtæ, ut alia nonnulla prætercam, me aperte inſimulaveris. Nec ſane obſcure, me in reſponſione iſta ad Palæologum arroganter, temere, inſolenter, inique; turpiter me geſſiſſe dixeris. Cum enim, vel qua dictum eſt ratione; vel contra, modeſte, conſiderate, placide, rite, atque cum ſumma verecundia nos cum adverſario pugnare dixeris, & ſtatim ſubjunxeris; *Quid quæſo de te judicas Fauſte in hac parte?* Quis non videt, te voluiſſe dicere, me non poſteriore, ſed priore modo cum Palæologo pugnaſſe? Etenim, cum perſpicuum ſit, te ibi vel me monere, vel reprehendere voluiſſe, fieri non poteſt, ut me poſteriore ratione in pugna iſta uſum fuiſſe dicere volueris. Namque, alterutra ut quis utatur, neceſſe eſſe, ipſe prædixeras. Hinc ſane, Marcelle, (ſi non aliunde) animi mei moderationem perſpicere potes: qui abs te tam acerbe objurgatus, vel tot convitiis potius laceſſitus, tibi tamen, ut arbitror, ſatis placide reſponderim, meique facti rationem quodammodo tibi reddere non recuſaverim.

Cæterum, quod ais, te non ante publicaturum, quæ contra Bezam ſcripſiſti, niſi prius limam meam ad omnia polienda impetraveris, eſt quod tibi quidem ſummas gratias agam, qui & tantum mihi tribuas, quantum ego mihi tribui poſſe prorſus non agnoſco, & maxime benevolum in me animum tuum aperte declares, cum me tanto honore afficere cogitas. Verum, ſi recte me reprehenſum abs te fuiſſe exiſtimas, quod Palæologum tantum virum ultro laceſſere non dubitaverim, vide ne tu in Beza tanto viro ultro laceſſendo, tuo ipſius teſtimonio graviter erres, nec porro ulla lima opus tuum dignum videatur. Nam etſi ego tecum comparandus non ſum, ne Palæologus quidem cum Beza comparandus eſt. Ut alia multa hic non repetam, quæ factum meum ſaltem excuſare poſſunt, tuum autem (ſi modo juſta eſt reprehenſio iſta tua) nullo modo poſſunt. Quippe quæ cum eo nihil commune habeant. Sed hæc ſcilicet tu melius. Ego, non ut ea perpoliam, ſed ut inde doctior fiam, tua ſcripta libentiſſime ſemper legero. Vale & me ama, teque à me amari, ac propter ſingulares & animi, & ingenii tui dotes ſuſpici, atque obſervari, tibi plane perſuadeas. Cracoviæ 20 Novembris. 1581.

Tui ſtudioſiſſimus F. S.

E P I S T O L A F. S. S.

Ad Phil. B., qua ipſius literis reſpondetur, in quibus probare conabatur, nullum in humanis actionibus pœna aut vituperatione dignum eſſe peccatum.

F. S. S. Phil. B., philoſopho S. D.

SI mihi tecum, eruditiſſime B., res non eſſet, id eſt, cum homine humaniſſimo meique amantiſſimo, pluribus negligentiam meam excuſarem, quod ad literas tuas elegantiſſimas, eaſdemque eruditionis pleniſſimas, Cal. Septembris Poſonii datas nihil hactenus reſponderim. Sed humanitas ſumma amorque in me tuus ſingularis, qui per ſe ipſe errores meos facile excuſat, non patitur, ut multis hic tecum agam. Quin jubet ſatis eſſe, ſi tibi dixero, (id quod res eſt) me paullo poſt quam tuas literas accepi, certiorem factum fuiſſe, uſum meorum bonorum, quæ omnia in patria habeo, ademptum mihi eſſe, & propediem ipſa quoque bona mihi ereptum iri. Quæ res adeo totum vitæ meæ ſtatum ac rationes perturbavit, ut neceſſe fuerit, me plurimis cogitationibus a me ipſo quodammodo aliquamdiu diſtrahi atque divelli. Cui rei acceſſit, quod affinis tuus Johannes Baptiſta Cettis, qui mihi literas tuas reddiderat, & cui tibi reddendas curaturo dandæ erant literæ ad te meæ, toto ferme hoc tempore Cracovia longe abfuit in Lithuania. Nunc vero, cum & is ad nos reverſus fuerit, & turbulentæ illæ meæ cogitationes maxima ex parte conquieverint, nulla ratione committendum putavi, quominus tibi reſponderem, & quid pro ea, quam ipſe veritatem eſſe, fortaſſe agnoſcis, aſſerenda & confirmanda adverſus ea, quæ acute à te contra diſputata ſunt, dici poſſe credam, libere, ut ſoleo, ſignificarem, & interim ſententiam hac tota de re meam dilucidius tibi aperirem.

Sentio igitur, in hac quæſtione, utrum in humanis actionibus ejuſmodi error eſſe necne queat, qui dignus ſit vituperatione, quod nos Chriſtiani peccatum vulgo appellamus, diſtinctionem quandam bonorum adhibendam eſſe; cum certum ſit, neminem quidquam agere, niſi alicujus boni cauſa. Solent autem bona omnia tripartito dividi; in delectabilia, utilia,

utilia, & honeſta. Hancquè partitionem mihi quoque abs te tribui, animadverti; quam tamen ego, præſertim ut ea intelligi conſuevit, nunquam probare potui. Eſt enim in ea vel defectus inſignis, vel magna confuſio, per fallaciam, quam παρὰ τῆς ὁμωνυμίας vocant. Nam que vel ea non complectitur bonum illud, quod alio modo Rectum appellari poteſt; aut ſi complectitur, id ſub Honeſti nomine comprehendit. Quod nomen modo hoc ipſum Rectum, modo id, quod ad decus & honorem pertinet, ſignificat. Et ſic per hanc ὁμωνυμίαν duo bonorum genera confundit admodum inter ſe diverſa. Quamobrem aliter omnino ſunt diſtinguenda bona. Et quemadmodum videmus, fere omnem bonam diviſionem, ut ajunt, bimembrem primo eſſe, ſic in duo genera primum bona diſtribuenda ſunt. Quorum unum ſit eorum, quæ bona ſunt abſolute ac per ſe, id eſt etiam citra id, quod cuiquam boni quidquam afferant; alterum vero eorum, quæ bona ſunt relative, ut ita dicam, & quatenus ipſa habenti aliquid boni afferunt. Ad prius genus pertinent ea, quæ paullo antè indicavi; id eſt, quidquid rectum eſt, & cum vera virtute conſentiens. Ad poſterius vero tripartita illa jam commemorata diviſio ſpectat; ſed ita, ut Honeſtorum nomine ea tantum intelligantur, quæ ad decus & honorem pertinent. Quamvis fortaſſe ne ſic quidem vitio careat. Verum id ad propoſitam quæſtionem nihil facit. Decus autem & honorem intelligo eum, qui hominum opinione conſtat, atque, ut Ariſtoteles ait, magis in honorante videtur eſſe, quam in honorato. Hac bonorum diſtinctione propoſita, animadvertendum eſt præterea, quod quemadmodum ſunt in nobis duæ animæ potentiæ, ex quibus tanquam ex duobus diverſis fontibus, diverſæ actiones noſtræ originem ducunt, mens ſeu ratio ſuperior, & appetitus, qui in homine, quatenus menti opponitur, inferiorem rationem complectitur, qua tamen ne beſtiæ quidem ipſæ prorſus deſtitutæ videntur; ſic unuſquiſque, cum aliquid agit, modo hujus, modo illius ex prædictis duobus bonorum generibus rationem habet; prout vel mente, quam nos, pleroſque alios ſecuti, rationem ſimpliciter appellabimus, vel appetitu ducitur. Illa enim ad prius illud genus; hic vero ad poſterius nos impellit; quæ cum ſæpe inter ſe aut pugnent, aut certe pugnare videantur, & neceſſe ſit, ſi alterum eligatur, alterum omitti, magna vel ſaltem aliqua in nobis ipſis, dum quid eligere volumus, altercatio oriri ſolet, appetitu videlicet ad hoc, ratione vero ad illud nos trahente. Quæ rationis tractio cum nihil aliud ſit, quam ſuaſio ad illud, quod omnibus aliis rebus anteponendum eſſe, quicumque mente non ſit corrupta, confitetur (ſi quidem omnes ſani mente id, quod rectum ſit, cunctis aliis anteferendum, id eſt, potius faciendum agnoſcunt) tractio vero appetitus ſit ſuaſio ad illud, quod nobis bonum eſt, aut eſſe videtur; certe qui appetitui, non autem rationi trahenti, obſequitur, peccare dicendus eſt. Sicut enim is, qui ſuum ipſius bonum ſpernit, ut id ſequatur, quod potius ſequendum eſt, dignus eſt laude; ſic, qui id, quod potius eſt ſequendum, ſpernit, ut ſuum ipſius bonum ſequatur, vituperatione eſt dignus. His ita breviter expoſitis, ac rei veritate & cauſa indicata, conandum eſt, ut ad ea reſpondeam, quæ tu contra affers. Primum igitur axioma illud ponis, omnia bonum appetunt, ergo eligunt. Atque hinc concludis, neminem peccare; quia videlicet ex prædictis neceſſario ſequatur, unumquemque bonum eligere, ſeu verum ſive apparens. Electio autem mala, per ſe ipſa peccatum non faciat; ſed ipſius modus. Quod ad axioma illud attinet, fateor id verum eſſe, ſi boni appellatione illud bonum intelligatur, quod Relative bonum nominavi. Unuſquiſque enim, ſine dubio, appetit illud, quod ipſi ſit bonum, idque per ſe ipſum. At bonum abſolute, id eſt Rectum, quatenus tantummodo eſt rectum, & ſic per ſe ipſum, ab unoquoque appeti nequaquam concedo. Immo hic, ſi proprie loqui velimus, ne locus quidem appetentiæ eſt. Sed nego præterea id, quod infers, Si appetunt; ergo eligunt, quamvis id tibi patere videatur. Poſſumus enim aliquid appetere, nec tamen eligere; rationi nimirum non autem appetitui, ut ante dictum eſt, obſequentes. Quod ſi verum eſſet, quicquid appetitur id etiam eligi, nec aliter fieri poſſet; profecto, quicquid eſſet illud, quod appeteretur, ſive bonum, ſive malum, ſive appetenti ita videretur, ſive ſecus, nullus peccato eſſet locus. Ubi enim aliter fieri nequit, ibi nullum nec laus nec vituperatio locum habet, eoque nec peccatum, quod a vituperatione ſejungi non poteſt. Ex quo apparet, nihil neceſſe fuiſſe, te axioma illud ponere; ſed ſatis futurum, ſi dixiſſes, Quicquid appetitur, etiam neceſſario eligitur. Ergo nullus peccat. Conſecutio enim fuiſſet optima, ejuſque ratio manifeſta. Si modo id verum eſt, quod tu pro conceſſo tacite ſumis, nihil eligi, quod prius non appetatur. Quanquam ſatis eſt, quod quidquid peccati ſpeciem habet, circa res, quæ appetitæ fuerint, verſatur. Sed tu nimirum voluiſti argumentatione tua id potiſſimum probare, nos in agendo illud ſequi, quod bonum ſit; unde videlicet perſpicuum fiat, nos peccare non poſſe. Quis enim eum peccare dicat, qui bonum in ſuis actionibus ſequatur? Atqui in hoc duplex eſt τῆς ὁμωνυμίας fallacia. Quarum alteram ipſe ſenſiſti, eique occurere es conatus; alteram ego paullo ante indicavi. Ea, cui tu occurrere tentaſti, in eo eſt, quod bonum aliud eſt verum, aliud, ut loquuntur, apparens; & de vero, non autem de apparente bono rectiſſime dicitur, quod, quiſquis illud in ſuis actionibus ſequitur, non peccat; ſi modo (& hic altera eſt a me indicata fallacia) de abſoluto, non autem, ut tuum axioma intelligi debet, de relativo bono loquamur. Neque enim propterea quis à vituperatione in actionibus ſuis abeſt, quod in eis id ſequatur, quod ſi re ſit bonum, ni ſimul quoque ſit rectum. Ex quo ſolo fit, ut vel laudem actiones mereantur, vel ſaltem vituperationi non ſint obnoxiæ. Jam ratio, qua priori τῆς ὁμωνυμίας fallaciæ obviam ire voluiſti, probanda neutiquam mihi videtur. Siquidem ea regula, quam ſtatuis, electionem malam non facere peccatum, ſed modum, non eſt perpetuo vera. Niſi enim quis, cum malum eligit, putans, ſe eligere bonum, ignorantiæ ſuæ juſtam aliquam cauſam habeat, peccat: licet non tam graviter, ut is, qui novit, ſe malum eligere. Qua de re videndum eſt, quid ſcribat Ariſtoteles lib. 3, Ethicorum. Nam id, quod tu ex libro 5, ad regulam iſtam conſtituendam affers, de iis, qui, juſta agentes, nec tamen modo quodam & fine, juſte agere non cenſentur, te juvare non poteſt. Contrariorum enim, (ut vulgo hæc regula intelligitur) tunc eadem eſt diſciplina, cum utrobique eadem ratio locum habet. Quod hic minime contingit. Nam ratio non juſtæ ignorationis nullum locum habet ad concludendum, eum, qui juſta agat, licet non eo modo & fine quo debet, juſte tamen agere; quem omnino habet, ut dixi, ad demonſtrandum, eum, qui mala eligat, aut faciat, licet non eo fine, ut male agat, vel ſaltem ſciens ſe male agere, peccare tamen & vituperatione dignum eſſe. Non eſſe autem horum contrariorum in hac ipſa re, qua de agimus, eandem diſciplinam, vel id oſtendere videtur, quod, ut pecces, ſatis eſt ſine ulla controverſia, ſi ſcias te malum aliquod committere, etiamſi in alium finem, quam, ut leges infringas, id committas. Sed, ut juſte agas, non ſatis eſt, ſi ſcias, te juſta facere, niſi præterea idcirco ea facias, ut legibus pareas. Quinetiam vix quenquam negaturum arbitror, ad juſte agendum bonam mentem ſeu (quam vocant) bonam intentionem non eſſe ſatis. Cum tamen ad peccandum mala mens ſatis omnino eſſe videatur. De loco Platonis in Symp. quem ad eandem tuam regulam ſtabiliendam citaſti, nihil affirmare auſim, cum librum non habeam. Sed quantum ex verbis ipſis, quæ protuliſti, intelligi poteſt, apparet,

Pla-

Digitized by Google

Platonem ibi de iis loqui actionibus, quæ per ſe ſunt indifferentes, id eſt, nec bonæ nec malæ. Quales ſunt illæ quæ ibi commemorantur, bibere, canere, colloqui. In his enim modus tantum eſt, qui eas malas, vel bonas efficit. Id quod noſtri quoque theologi ceoſuerunt. Verum nos loquimur de actionibus per ſe malis. Nec, utrum illæ ſint malæ necne, dubitamus. Sed quantumvis malæ ſint, quærimus, an iſ peccet, qui ita agit, credens interim ſe bene agere; ſive, an iſ peccet, qui malum eligit, cum putet, ſe eligere bonum. Itaque tandem pluribus de cauſis non videtur argumentum tuum recte concluſum, aut ullam vim habere ad perſuadendum, neminem eſſe, qui peccet. Verumtamen ea examinanda ſuot, quæ, tanquam ad meas exceptiones reſponſurus, deinceps addis. In his enim major aliqua vis, quam in ipſo argumento, eſſe fortaſſe poteſt. Ais igitur, dicere, nobis inſitum eſſe, ut in utile rapiamur, cum tamen intelligamus, honeſtum præeligendum eſſe, nihil aliud videri, quam illud veriſſimum principium funditus evertere. *Quomodo enim*, inquis, *omnia bonum appetunt, ſi quod præeligendum, & conſequenter majus bonum eſt, non etiam magis expetitur?* Hic Utilis nomine, ſi velis contra me loqui, neceſſe eſt omne bonum intelligere, quod Relativum nominavi; Honeſti vero, quod per ſe bonum dixi. Jam nihil omoino abſurdi in eo eſt, ut quis cognoſcat, aliquid fieri potius debere, & interim tamen quidpiam aliud ſibi magis bonum eſſe exiſtimet; immo illud ſibi malum, hoc vero bonum eſſe credat; unde fiat, ut hoc faciat, illud vero omittat. Nam & quotidiana ipſa experientia atque uſus id nos plus ſatis docet. Et hinc eſt vulgatiſſimum illud apud Poëtam, quod jam diu in proverbium abiit, *Video meliora proboque, Deteriora ſequor.* Melius enim & Deterius hic eadem ratione dicuntur. Et Deteriora vocantur, quæ prava ſunt, & abſolute mala; quemadmodum Meliora, quæ ſunt recta, & abſolute bona. Sed durum tibi videtur, quenquam aliquid potius eligendum, cenſere, & id tamen non magis expetere. Fallacia *παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν* hic quoque, ni fallor, eſt. Si quidem verbum Eligendi duplicem ſigoificationem habere poteſt; prout vel ipſius eligentis ratio habetur, vel non habetur. Aliud enim eſt ſibi eligere, aliud vero ſimpliciter Eligere. Sæpiſſime autem verbum Eligendi, licet ſimpliciter prolatum; ſibi Eligendi, ſignificationem habet. Si igitur hoc ſenſu verbum illud à te uſurpatur, fateor honeſtum, id eſt rectum ſeu per ſe bonum à nobis præ relativo bono eligendum non intelligi, quin magis etiam expetatur. Verum hoc ſenſu non intelligimus, honeſtum potius eligendum eſſe, niſi prius nobis perſuadeamus, illud, bonum nobis futurum. Quod ſi aliquando, quamvis ita nobis perſuaſum non ſit, tamen id potius facimus; hoc non ideo fit, quia illud oobis ipſis potius eligendum intelligamus; & ſic etiam magis expetamus; ſed quia oihilominus faciendum omnino eſſe nobis perſuademus; & ſic illud altera illa, id eſt abſoluta verbi Eligendi ſigoificatiooe potius eligendum intelligimus. Quæ ſignificatio in verbo Græco *προαιρεῖσθαι*, quo & Ariſtoteles, & alii in univerſa de moribus tractatione utuntur, quodque ipſe, ut arbitror præeligendi verbo reddere voluiſti, aliquanto magis conſpicua eſt, eaque ſine dubio, non autem priore illa, quam Relativam nominare poſſumus, (idem enim hic nimirum, quod in bonis, quæ electionis ſunt objecta, accidere neceſſe eſt) prædicti ſcriptores verbum illud uſurpant. Hac igitur verbi Eligendi non relativa, ſed abſoluta ſignificatione retenta, oulla eſt repugnantia inter hæc duo, aliquid præeligendum ſeu potius eligendum intelligere, aut etiam reipſa eligere, & tamen aliud quippiam magis expetere. Hoc enim appetitûs, ut ipſum verbum indicat, omnino eſt; illud vero rationis. Hoc bonum relativum prorſus requirit; illud abſoluto bono ſatis habet. M. Attilius Regulus, cum ad exquiſita ſupplicia, ut ait Cicero, ſciens prudens Carthaginem Roma proficiſceretur, nec ſupplicia ſane, nec profectionem illam expetebat; niſi forte de ingenti aliquo bono, quod ea ratione adepturus eſſet, cogitabat. Sed, ut veriſimile eſt, apud ſuos in ſua patria, quam tantopere diligebat, & eſſe, & quam diutiſſime felix vivere plurimum & potiſſimum cupiebat. Vicit tamen recti faciendi firma opinio ſui ipſius boni inſitam vehementemque cupiditatem. Quamobrem, quod poſtmodùm infers, booum per ſe expeti, & idcirco quod majus bonum ſit, magis etiam expeti neceſſe eſſe, veriſſimum eſt, ſi de bono relativo loquamur, quemadmodum te hic loqui planum facit illud, quod deinde ſubjuogis de perfectione, quam is, qui bonum aliquod appetit, ex eo quærat. Alioqui, quod rectum eſt, majus bonum cenſebitur, quam id quod duntaxat nobis eſt bonum, id eſt dignius ac præſtantius. Nec tamen magis expetetur hoc, quam illud. Immo illud, ſi proprie loqui velimus, expetetur, hoc vero minime, donec aliqua ratione conſtiterit, id, quod rectum eſt, facienti bonum etiam eſſe. Atque, ut aliam interim quandam *ὁμωνυμίαν* vitemus, animadvertendum eſt, me verbum expetere in verbis tuis pro appetere accipere. Quemadmodum illud à te ipſo acceptum fuiſſe neceſſe eſt; niſi in tua ratiocinatione terminos, quod ajunt, mutatos eſſe dicamus. Hoc autem dico, quia alioqui noonulla inter hæc duo verba (ut opinor) differentia eſt. Quandoquidem expetendi verbum non modo, ni fallor, appetitum, id eſt cupiditatem (ut ſemper fortaſſis verbum appetendi) alicujus rei ſibi bonæ, ſed ſimplex etiam quoddam alicujus rei eligendæ (jam enim in quem ſenſum eligendi verbum hic accipi debeat dictum eſt) propoſitum ſignificare poteſt. Nam ſecundum hanc ſignificationem poteſt quidpiam non ſolum potius eligendum videri, ſed etiam magis expeti, nec tamen fieri. Cupiditate nimirum alicujus exiſtimati boni ſui ad aliud quidpiam faciendum impellente. Quod nullo modo verum eſſe poterit, ſi appetitus ipſe verbo expetendi ſignificetur. Etenim, ſi hæc duo ſimul jungantur, ut quidpiam potius eligendum cenſeatur, & ſimul magis, ut majus ſuum bonum appetatur, neceſſe eſt etiam, ut id omoino fiat; cum nihil ſit, quod ad id faciendum non impellat. Si Ariſtoteles, qui in libro 7. Ethicorum hanc, quam in 3 etiam libro attingit perdifficilem quæſtionem tractat, quomodo, præſente ſcientia poſſit quis eſſe incontinens, inter ſcientiam recti, & ſibi boni, interve bonum per ſe, & bonum relativum apertius diſtinxiſſet, facilius ejus ſolutionem vel invenisſet ipſe, vel certe nobis tradidiſſet. Nunc quia non aperte ſatis diſtinguit, non parum obſcure, ut mihi quidem videtur ac perplexe loquitur. Concludit tamen fateor ſatis perſpicue à cupiditate ſcientiam obſcurari, & hominem vehementer cupidum mentis quodammodo impotem fieri; ut furioſis & temulentis, aut etiam dormientibus contingit. Quod etiamſi verum eſſe conceſſero (neque enim, ut ingenue loquar, id mihi plane probatur, & cum quibuſdam aliis, quæ idem Ariſtoteles in eodem opere dicit, parum convenire videri poteſt) non tamen ſequetur, recti ſcientiam, & ſic, quod id fieri debeat, firmam opinionem cum incontinentia conſiſtere nullo modo poſſe. Conſiſtit enim ex mente ipſius Ariſtotelis eodem loco ſaltem ab initio, donec ſcilicet incontinentia obtineat. Qua ſcientia adhuc permanente, poſſet quis incontinentiæ obſiſtere. Et propterea niſi id faciat, peccat. Neque excuſatur, ſi poſtea eo devenit, ut hujus ſcientiæ uſum jam non habeat. Id enim ipſius culpa eſt factum. Cæterum, quod ex ſententia Platonis ſtatuis, omnem mali electionem ab ignoratione proficiſci, unde conſtare poſſit, oullum eſſe crimen in eo, qui malum eligit; ubi enim ignoratio, ibi nulla culpa videtur eſſe. Ad hoc, inquam, reſpondeo, ſi ignorationis nomine ea tantum ignoratio intelligitur, qua, aliquid pravum eſſe, ignoramus, Platonicam iſtam opinionem minime veram eſſe. Cum certiſſimum

ſit,

ſit, quemadmodum multi idcirco graviſſime delinquunt, quod quid pravum, quid rectum ſit ignorant, unde merito extitit ſententia illa à te allata, quæ eſt apud Comicum, Humine imperito nihil quidquam injuſtius; ſic complures multa facere ſive eligere, non ignorantes interim, ea prava eſſe, nec porro fieri debere. Hinc apparet, nullo modo admittendum eſſe, quod ais, malitia nos agere non poſſe, quia finis ſemper obtineat rationem boni. Illud enim bonum, cujus rationem finis actionis obtinet, plerumque non opponitur malitiæ. Siquidem plerumque bonum iſtud, non id, quod rectum alioqui dicitur, & bonum per ſe à me appellatur, ſed relativum eſt bonum. Neque vero ea ratio, quam ex ipſo Platone in Menone affers, quidquam contra hanc manifeſtiſſimam veritatem concludit. Quod enim ait, unumquemque arbitrari mala obeſſe, falſiſſimum eſt, ſi Mala, prava ſignificant. Quid enim impedit, quominus quis arbitretur, exempli cauſſa, latrocinium rem eſſe ſummopere pravam, & tamen ex eo ſe maximam utilitatem conſecuturum exiſtimet? Quapropter, quod infert, neminem miſerum eſſe velle, nullum locum hic habet, cum opinione hominum, ex pravitate miſeriam conſequi, minime ſit neceſſarium. Quanquam, neminem miſerum eſſe velle, verum quidem omnino, eſt, ſi per ſe tantum; ſed non eſt omnino verum, ſi per accidens quoque id intelligi debeat. Tantum enim in quibuſdam (ut fortaſſis in Regulo habuit, de quo ſupra dixi) rectum atque honeſtum vim habet, ut potius ea eligant, & faciant, ex quibus ſe miſeros fore opinantur, etiamſi ipſam miſeriam per ſe alioqui ſumme oderint, quam ut ab eo, quod rectum & honeſtum eſſe exiſtimant, quidquam recedere velint. Quod ſi Ignorationis nomine ea etiam ignoratio intelligitur, qua neſcimus, mala, id eſt prava nobis obeſſe, veriſſima eſt opinio iſta Platonis, omnem mali electionem ab ignorarione proficiſci. Pro conceſſo enim ſumo (quod & diſputatio noſtra requirit, & tu alioqui fruſtra Platonis dicta commemoraſſes) Platonem hic Malorum nomine Prava intelligere, ea enim ideo eligit quiſpiam, vel quia ignorat eſſe prava, vel quia noxia eſſe non novit, tametſi ipſe Plato ejus ignorationis tantum, quod ſint noxia, videtur rationem habuiſſe. Nempe quia fortaſſis quærebat non ſimpliciter, cur eligantur prava; ſed cur eligantur, etiamſi parva eſſe cognoſcantur? Et inquit cauſſam eſſe, quia ignoratur, quod ſint mala; plena quadam ſignificatione hoc loco Malorum nomen uſurpans; ut videlicet ea ſignificet, quæ prorſus ſunt mala, id eſt non ſolum prava ſed etiam noxia. Namque in hunc ſenſum eo nomine accepto, quiſquis ignorat, prava ſibi obſutura, is ſimul ignorat, prava eſſe mala; quamvis interea ſciat eſſe prava, & idcirco minime fieri debere. Si enim, quemadmodum hoc ſcit, ſic etiam ſciret, ea ſibi obfutura, fieri non poſſet, ut ea eligeret. Itaque ex hac veri damni, quod ſecum mala id eſt prava, afferunt, ignoratione, cum alioqui ſcientia ipſius pravitatis adeſt, omnis electio malorum ejuſmodi oritur; præſertim, cum hujus generis ignoratio latius etiam pateat, ſtulte opinantibus præterea iis, qui prava faciunt, ea multum ſibi profutura. Quocirca merito, ut à te citatur, dictum eſt ab Euripide, malitiam magnæ ſignum eſſe imperitiæ. Sed non excuſat crimen ignoratio iſta, quantacunque illa tandem ſit; cum ſcientia illa, ſaltem à principio, adſit, quod prava ſint prava, & idcirco fieri non debeant. Teſtimonium Ariſtotelis, quod citas ex lib. 3. Ethicorum cap. 5. quaſi ille affirmet, neminem ſponte eſſe malum, contrarium, meo judicio, plane probat. Nam ex duabus ſententiis, quæ ſenario illo continebantur, οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μάκαρ, alteram videri ait falſam, alteram autem veram: nempe falſam priorem, quod nemo ſponte malus; poſteriorem autem, quod nemo invitus, beatus, veram. Quemadmodum & antecedentia & ſequentia verba apertiſſime oſtendunt. Antea enim proxime dixerat, in nobis eſſe, ut ſimus probi, aut improbi. Poſtea vero illico diſerte ſcribit, beatum neminem invitum eſſe. De ſententia Platonis ex lib. 5. de legibus deſumpta, quod ſcilicet nemo ſponte ſit injuſtus, nihil ſtatuere poſſum, cum, ut dixi, Platonis opera ad manum non ſint. Verumtamen conjicere licet, Platonem dicere voluiſſe, neminem eligere, ut injuſtus ſit propter ipſam injuriam: quod ſane veriſſimum eſſe judico; niſi quis injuria afficiendi nimia aſſuetudine ita corruptus ſit, ut ipſa injuria delectetur. Alioqui enim non per ſe ipſa injuria eligitur; ſed per accidens, aut ſecundum quid; quatenus ſcilicet ex ea inferenda aliquid commodi aut capimus, aut, nos capere, credimus: atque hoc ſenſu verum etiam erit neminem, qui videlicet plane corruptus non ſit, & bomo quodammodo eſſe delierit, ſponte eſſe malum. Malitia enim ſeu pravitas ipſa per ſe nequaquam eligitur; ſed propter aliquod bonum, quod inde ad ſe redire homines arbitrantur. De ſententia Galeni, quam profers, quaſi is in libello de cognoſcendis curandiſque animi affectibus ſentiat, peccata hominum à falſa opinione proficiſci, id eſt, ab eo, quod quis falſo id rectum eſſe exiſtimat, quod eſt pravum, nihil habeo, quod vel negem, vel affirmem; cum & libello illo, & omnibus Galeni libris deſtituar. Sed tamen crediderim, Galenum non intellexiſſe, hanc cauſſam peccatorum eſſe perpetuam verum ſæpe fieri, ut ob falſam iſtam opinionem homines peccent, adeo, ut flagitioſiſſimi etiam homines, non quidem omnes, ſed aliqui, ſe optimos eſſe arbitrentur, tametſi, ut ejus ſententia à te refertur, de flagitioſiſſimis quibuſque id ſe animadvertiſſe ille dixerit. Namque, etiamſi (quod vix credo) ad hunc plane modum locutus fuerit ipſe Galenus; tamen adhibendam ejus verbis interpretationem aliquam eſſe arbitror; ne alioqui id ſe animadvertiſſe eum dicentem faciamus, quod perſpicue eſt falſum. Siquidem non flagitioſiſſimi modo homines, ſed mediocriter etiam flagitioſi permulti, ſe non optimos, immo ne bonos quidem eſſe ingenue & fatentur, & agnoſcunt; quamvis ſua vitia non penitus perſpecta habeant; præſertim ſi ea circa utilitates & honores verſentur. Neque enim facile avarus aut ambitioſus, & quiſquis iis vitiis laborat, quæ, tanquam rivuli, ex his fontibus manant, ſua vitia nota habent. Latent enim quodammodo vitia iſta cum alias ob cauſſas, tum ob hanc, quod perpetuo hominis animum obſident cupiditates iſtæ. At, qui iis vitiis ſunt dediti, quæ circa voluptates verſantur, ubi intemperantia & incontinentia potiſſimum apparet, & quædam remiſſiones atque intercapedines ipſius cupiditatis dantur, facile ipſi ſna vitia bene norunt. Ac complures etiam ex ipſis, ubi aut remiſit, aut ſatiata cupiditas eſt; qua modo tenebantur, ſe ipſos graviter culpant atque accuſant, eoſque vehementer laudant, qui temperantes aut continentes ſunt. Jam quod addis, non aliam ob cauſſam fieri, ut, quod nunc nobis probatur, idem mox diſpliceat, niſi quod modo ſub boni, modo ſub mali ratione, ſeſe nobis offerat; animadvertendum eſt, quid nobis aliquid probari, quidve diſplicere intelligas; quid item bonum, quid malum voces. Nam ſi nobis probari, idem apud te eſt, quod Reipſa à nobis eligi, Diſplicere autem, Reſpui, dico fieri poſſe, ut aliquid bonum nobis videatur, nec tamen id reipſa eligamus; ſive Bonum, id, quod rectum ſit, voces; ſive id, quod nobis ſit bonum. Quandoquidem & à recto reipſa eligendo, poteſt nos revocare opinio, quod id nobis nequaquam ſit bonum; & ab eo, quod nobis bonum ſit, retrahere poteſt perſuaſio, quod non ſit rectum. Atque eadem prorſus eſt diſplicentiæ & mali ratio. Sin autem, id nobis probari, intelligis, quod potius eligendum judicamus, diſplicere vero, quod vitandum; cum hoc judicium ſæpe effectus non conſequatur, ut modo indicavi, & ſupra latius expoſui, non poteſt hoc ad quæſtionem noſtram pertinere, in qua de ipſis actionibus diſputatur. Sed

poſtremo

Digitized by Google

poſtremo ais, in nobis quidem uno & eodem tempore diverſas ſentiri appetitiones; accidere enim ſæpenumero, ut, quod ſenſus probat, ratio deteſtetur; nihil tamen obſtare, quominus id eligatur, quod ratio bonum judicat; cum electio voluntatis ſit, voluntas autem ſubjecto à ratione non diſtinguatur. Hæc autem idcirco dicere videris, ut oſtendas, quicquid contentionis in aliqua re eligenda in nobis oriatur, id tamen ſemper eligi, quod ratio eligendum judicat; & ſic, quod apud nos boni reſpectu mali, vel majoris boni reſpectu minoris rationem habet. Et propterea nullum vituperationi in actionibus noſtris locum eſſe. Atqui non omnis contentio, quæ in nobis oritur circa alicujus rei electionem, inter rationem eſt, & ſenſum; immo vix contentio vocari poteſt iſta. Simul atque enim aperte conſtiterit, aliquid, quod, exempli gratia, dulce guſtatu eſt, eſſe mortiferum, non jam jubet ſenſus, ut id comedatur; ſed rationi oſtendenti vitam breviſſimæ delectationi anteponendam eſſe, prorſus acquieſcit. Quod ſi vel id mortiferum eſſe aperte non conſtet, vel nihilominus tamen ſenſus rationi repugnet, facile etiam fiet, ut non ratio ſed ſenſus vincat. Nam quod aſſeris, voluntatem, cujus eſt electio, à ratione ſubjecto non diſtingui, id in ejuſmodi rebus eligendis vere dictum eſſe poteſt de voluntate non corrupta neque decepta. Verum ſenſus objecto aliquo vehementer allectus, voluntatem corrumpere, aut decipere potens eſt. Contentio porro vera & potiſſima, quæ in nobis oritur, cum de re aliqua eligenda quæritur, non inter rationem iſtam, quæ ſenſui opponitur, quæque inferior ratio eſt, atque, ut dixi, hominis appetitu continetur, & beſtiis quoque aliquo modo ineſt, ſed inter ſuperiorem rationem eſt, & appetitum cui hæc ratio opponitur; quæ nullo pacto eadem eſt ſubjecto cum voluntate, à qua electio pendet. Immo ſæpiſſime voluntas appetitui adhærens id eligit, quod minime eligendum ratio ſuperior judicabat; quamvis ſæpe etiam ſuperiori rationi adhærens id eligat, quod appetitus reſpuendum cenſebat. Adeo ut quis id ipſum interdum eligat, quod ipſe ſibi malum eſſe opinatur. Et contra id ipſum reſpuat, quod ipſe ſibi bonum eſſe putat. Nempe, quia, rectum eſſe, ut ita faciat, quemadmodum ſibi perſuadet, ſic etiam re ipſa comprobare ſtatuit. Tanta enim humanæ voluntatis libertas & vis eſt, ut non beſtiarum more illud tantum eligere cogatur homo, quod appetierit, quodve ſibi bonum eſſe judicaverit; ſed illud etiam eligere reipſa poſſit, quod nec appetierit, & ſibi malum eſſe cenſuerit; modo id rectum eſſe, arbitratus fuerit. Ex quo intelligi par eſt, humanam voluntatem, cujus eſt electio, cum ipſa ratione inferiore (hæc enim ſine dubio hominis bonum quærit, & malum aſpernatur) non eſſe ſimpliciter ſubjecto eandem, etiamſi nec corrupta nec decepta fuerit, ſed ad ipſam rectitudinem conformata. Cujus rectitudinis quoniam beſtiæ, ut pote ſuperiore ratione deſtitutæ, capaces non ſunt, propterea id ſolum ſequuntur, quod, ut ſuum bonum, appetunt. Sed tu in tota diſputatione tua hujus rectitudinis à ſuo ipſius bono diſtinctæ nullam propemodum in homine ipſo rationem habere videris, atque id demum rectum eſſe conſtituere, quod facienti futurum ſit bonum; & quidquid homini tribuis, quod eum hac in re à beſtiis ſecernere queat, id omne in exquiſitiore ſui boni cognitione, & cautione, ne ſenſus iſti externi decipiant, collocare. Etenim illud ipſum, quod affers, de iis, qui ſe, veritatis, ut inquis, tuendæ cauſa, ſingulari exponunt certamini, nequaquam ad hanc rectitudinem pertinet. Quamvis enim ad bonum honeſtum alios ſecutus hoc referas, ὁμωνύμως tamen id facis. Quandoquidem in tuis verbis, ſi ea vera eſſe debent, Honeſti nomine non id, quod rectum, ſed, ut ſic dixerim, honoratum ſit, intelligere oportet. Nec enim revera, ut ipſam veritatem tueatur exponet ſe quiſquam ejuſmodi diſcrimini; ſed ut honorem decuſque ſuum aut conſervet, aut etiam augeat. Quare non recti, ſed ſui boni cauſa id facit. Ex quo fit, ut multi quantumvis norint, ſe injuſtam cauſam defendere, ſingulare certamen non modo provocati ſed ipſi ſua ſponte ſubeant, & alios provocent. Fateor equidem, ſi hominis natura ſimpliciter & per ſe conſideretur, id eſt, nullo cultu, nulla prorſus diſciplina adhibita, facile fieri poſſe, ut recti & pravi à ſuo ipſius bono & malo diſtincti, aut nullum, aut exiguum diſcrimen homo habeat. Sed præterquam quod ipſi homines ſeipſos erudierunt, atque excoluerunt, Deus etiam ab ipſo initio humanum genus oraculis ſuis recti & pravi iſtius cognitione imbuit; cum prius admirabili plane conſilio ei talem mentem indidiſſet, quæ illius potius, quam ſui ipſius boni & mali rationem habendam judicaret. Nam abſque hoc profecto nec virtuti, nec vitio, eoque nec laudi, nec vituperationi, iiſve, quæ hæc conſequuntur, præmio & pœnæ locus eſſe potuiſſet.

Hæc erant B. præſtantiſſime, quæ in præſentia de tota hac quæſtione ad te ſcribenda, tuiſque argutis rationibus opponenda ducebam. Quæ ſi minus tibi ſatis fecerint, haud ſane mirabor; cum mihi neminem adhuc ex varii generis non paucis ſcriptoribus qui nodum hunc ſolvere tentarunt, legere contigerit, in quo non aliquid, idque magni, ut mihi quidem viſum eſt, momenti deſideraverim. Quanquam ita mihi (temere fortaſſis & arroganter) perſuadeo, ſi quod ſentio, plane etiam ac perſpicue eloqui poſſem, futurum, ut non tibi ſolum, qui & facili & exculto admodum es ingenio, aliiſque tui ſimilibus, ſed etiam omnibus, qui nec plane rudes, nec pertinaces eſſent, meam ſententiam & rationem tantæ controverſiæ decidendæ probarem. Mihi quidem ipſi, annos abhinc circiter undecim, ex quo hac de re ſerio cogitare cœpi, in dies magis adeo illam probavi, ut in clariſſima veritatis luce jam dudum verſari mihi videar; nec quidquam ſit, quod in univerſa hac diſputatione me ſuſpenſum ulla ex parte detineat. Utinam id tibi quoque aliquando eveniat. Quod profecto fiet, ſi ingenium eruditionemque tuam ad fundamentum totius moralis philoſophiæ, omniſque adeo pietatis & religionis (nam de eo, ut probe noſti, hic agitur) ſtabiliendum, non autem evertendum aut labefactandum converteris. Ut autem apertius videas, quanti ego hujus quæſtionis veritatem faciendam cenſeam, mitto tibi theſes (ut vocant) quaſdam meas, de cauſa & fundamento in ipſo homine fidei in Deum, quas à me extorſerunt quodammodo alia quædam illius Itali noſtri viri nobilis, cui mecum, ut ſcis, de religione parum convenit, eadem de re ſcriptæ & mihi ab ipſo, ut de eis coram amicis quibuſdam diſputaremus, oblatæ, quæ quamvis ſæpius tum ex privatis monitionibus meis, tum ex ipſis diſputationibus noſtris emendatæ ab ipſo & correctæ fuerint, nullo tamen modo mihi ſatiſfacere unquam potuerunt. Vale amice optime ac ſuaviſſime: & ſi quid fortaſſe, dum tuas rationes, & teſtimonia refellere ac diluere conor, imprudenti mihi excidit, quod tuum animum offendere queat, id amicitiæ noſtræ prorſus condonatum velis. Ex agro Paulicoviano 5 Cal. Jan. 1584.

AD

MATTHÆUM RADECIUM

Olim Secretarium Ampliſſimæ Reipublicæ Gedanenſis.

EPISTOLA I.

Salutem à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto, &c.

QUatuor ab hinc dies redditæ ſunt mihi, Domine ac frater in Domino plurimum colende, literæ tuæ penultima die menſis Auguſti datæ: ad quas, ſimul atque otium aliquod ſum nactus, reſpondendum mihi cenſui, quamvis nondum certum ullum nuncium haberem. Videbam enim te, non tua ſolum ſed aliorum etiam fratrum, qui iſthic ſunt, cauſſa vehementer cupere, ut primo quoque tempore, ſententiam meam, de communione veſtra nec ne inſtituenda, literis ad te datis, libere aperirem. Primum igitur ſummas gratias tibi ago, quod me necdum de facie notum tam amanter per literas prior ſalutare volueris, & me idem erga te facere cogitantem præveneris, ac diutinam hac in re oegligentiam meam mihi excuſſeris. Jam diu enim, id eſt, ex eo tempore, quo Cracovienſibus fratribus de vobis aliquid ſignificatum eſt, & pietas, & virtus tua mihi ſatis nota fuit. Quare tanti viri amicitiam mihi conciliare maximopere jam tum expetivi, ſperans fore, ut ipſa amicitia noſtra ad Dei gloriam, & nonnullorum ſalutem promovendam, non parum momenti, Deo ipſo bene juvante, eſſet allatura. Et ſane, niſi ſæpius ſperaſſem, idque variis de cauſſis, futurum; ut iſthuc ad vos proficiſcerer, & aliquot diebus vobiſcum eſſem, ego meis literis tuas antevertiſſem. Doleo equidem, me eum non eſſe, quem vos animo concepiſtis, niſi quod revera, ut de me audiſtis, nulli ſectæ ſum penitus addictus, & quamvis ad eam Eccleſiam, quatenus bona cum conſcientia potui, me prorſus adjunxerim, quæ cæteris purior mihi eſt viſa, non tamen alias vel condemno, vel ulla ratione aſpernor, ſed omnes, in quibus vox præceptorum Jeſu Chriſti Domini noſtri reſonat, atque exauditur, licet in quibuſdam dogmatis, quæ ad ipſa præcepta non pertinent, non recte ſentire mihi videantur, pro veris Chriſti Eccleſiis agnoſco, & quicunque eadem præcepta conſervant, vera Chriſti membra eſſe ſtatuo. Interim tamen eos minime probo, qui dogmatum religionis noſtræ ad ſalutem non neceſſariorum veritatem inquirere negligunt. Sunt enim multa, licet non neceſſaria, tamen apprime utilia, & ex quibus bene cognitis fit, ut Jeſu Chriſti præcepta (qua in re, ut dixi, univerſam Chriſtianam pietatem pono) multo facilius ſerventur. Immo vigent hodie etiam in iis Eccleſiis, quæ præceptorum Chriſti veram cognitionem habent, dogmata quædam, quæ licet per ſeipſa ſalutem plane non adimant, tamen vix eorundem præceptorum conſervationem admittunt, ſine qua nulla ſalus eſſe poteſt: qualia ſunt ea, quæ ad juſtificationem noſtram, & divinam providentiam, humanaſque vires, in pietatis negotio pertinent. Multo autem magis eos vitupero, qui cum ejuſmodi dogmatum, quæ ad pietatem maxime conducunt, veritatem teneant, eam tamen non modo alios docere non ſtudent, ſed prorſus diſſimulant, ac ſilentio ſupprimunt; nec ſeſe palam iis cœtibus conjungunt, in quibus præter veram cognitionem mandatorum Chriſti, ea veritas retinetur. Verum longius evagor, quam propoſitum mihi fuerat. Itaque jam ad ſententiam meam de communione veſtra, nec ne inſtituenda exponendam accedo, quod ea libertate faciam, quam & tu à me requiris, & res ipſa omnino poſtulat. Ego igitur, nondum videre poſſum, quid vos à conveniendo, à precibus ſimul habendis, à verbo Dei in conventibus veſtris explanando, & adhortationibus ad vitæ innocentiam & ſanctitatem proponendis, à memoria denique mortis Chriſti pro nobis celebranda, retrahere debeat, cum hæc partim ab ipſo Chriſto, ejuſque Apoſtolis in perpetuum mandata & præſcripta fuerint, partim ejuſmodi ſint, ſine quibus, propter humanam fragilitatem, neceſſe tandem ſit, ut omnis charitas, & veræ pietatis ſtudium refrigeſcat, ac propemodum intereat. Quare, ſi vobis, ut ſcribis, & mihi penitus perſuadeo, nihil niſi animarum ſalus, cordi eſt, omnino, (ut quidem mihi videtur) curare debetis, ut iſta à vobis non omittantur; illa Apoſtoli verba præ oculis habentes Heb. 10. 24, *conſideremus invicem in provocationem charitatis, & bonorum operum, non deſerentes collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam, ſed conſolantes, & tanto magis, quanto videtis appropinquantem diem.* Nam quod quidam ex vobis ajunt, poſt Apoſtolorum tempora ſecutam fuiſſe defectionem, & propterea ſine ſpeciali mandato communionem inſtaurandam non eſſe, & qui id tentatunt, adeo confuſum habere ſermonem, ut alii alios non intelligant. Primum animadvertendum eſt, defectionem iſtam non fuiſſe ejuſmodi, quæ nullam Eccleſiam aſpectabilem reliquerit, & fundamentum quod eſt Chriſtus Jeſus ſubtraxerit. Ubicunque enim Chriſti doctrina, quod ad ejus præcepta attinet, illibata conſervata fuit, ibi ſine dubio ipſe Jeſus Chriſtus fuiſſe vere dici poteſt, nec, donec idololatria in univerſum Chriſtianorum (qui appellabatur) cœtum invecta fuit, quæ Chriſti & Apoſtolorum ejus præceptis penitus adverſatur, plena fuit defectio; poſt quam cum Deo placuerit ſui cognitionem inter homines inſtaurare, idololatriam paullatim proſternere, nihil eſt opus ſpeciali aliquo mandato ad ſacros conventus peragendos, & ita in Chriſti nomine ſeſe congregandos, ipſo Chriſto præſertim diſerte conteſtante, ubi duo aut tres congregati in ipſius nomine fuerint, ſe futurum in medio eorum Matth. 18. 20. Quocirca nullo modo metuenda eſt confuſio iſta, ſi modo revera in ipſius Chriſti nomine conventus fiant, neque enim vel permittet ille eam exiſtere, vel talem eſſe, quæ cœtum diſſipare queat. In Chriſti vero nomine, congregabuntur revera ii omnes, qui hoc unum ſibi propoſitum habebunt, ut ei confidant, atque obediant, & quicunque hoc fecerint, pro fratribus habere velint, etiamſi alioqui in ſententiis de religione non admodum conveniant. Exempla eorum, qui poſt veram defectionem communiones memoria noſtra reſipiſcentium hominum inſtituerunt, nos potius ad eas inſtituendas exhortantur, cum vel nulla inter ipſos confuſio ſecuta ſit, vel plerumque non talis, quæ cœtus diſſipaverit: immo certum ſit, eorum communiones potiſſimam cauſſam fuiſſe, ipſorum doctrinæ longe lateque propagandæ. Verum eſt quidem, præcipue mentem noſtram ex præſcripto mandatorum Dei eſſe purgandam, ſed neque hoc ſat commode ſine apertis ex verbo Dei monitionibus iiſque frequentibus fieri poteſt nec ſatis eſt corde credere ad juſtitiam, ſed neceſſe eſt ore etiam confeſſionem facere ad ſalutem Rom 10. 10. Neceſſe eſt, inquam, ut is, qui velit merito verus Chriſti diſcipulus appellari, non modo mentem ab

omnibus inquinamentis perpurgatam habeat, ipſaque facta puritati iſti reſpondentia, ſed etiam talem ſe eſſe palam profiteatur, ubicunque ejus rei occaſio & commoditas ſeſe obtulerit. Quod cum multis modis fieri poſſit, nullus tamen inter eos, qui perpetui quodammodo ſunt, præſtantior modus ſeu ratio eſſe videtur, quam frequenter cum aliis, qui tecum ſentiant, convenire, & una cum illis excercitium aliquod tuæ religionis habere, idque ſi per Magiſtrum liceat, in oculis omnium. Quod ſi Magiſtratus hoc nequaquam permittat, tunc occultius, ut ab omnibus veris Chriſtianis, ejuſmodi temporibus factitatum ſemper eſt, conveniendum exiſtimo, ſi non aliam ob cauſſam, collaudandi ſaltem & concelebrandi Dei & Chriſti gratia. Hic enim cultus eſt illi debitus, quem ſi quis non præſtat, is in maximum inter divina præcepta non leviter peccat. Turbæ & clamores, fateor, vitandi ſunt, & quam quietiſſime vivendum. Sed hoc intelligi debet, quotieſcunque citra turbas ullas aut clamores Deus coli, & proximorum ſaluti conſuli poteſt. Cæterum, ſi ſine aliquibus turbis, & clamoribus id fieri nequit, eſt Dei gloria & hominum ſalus iſti quieti omnino anteponenda, nec aliter à communione abſtinendum, quam ſi appareat fore ut perſecutio aliqua gravior excitetur, qua fiat ut omnia prorſus diſſipentur, & in pejorem ſtatum res redigantur, quam ſi nulla communio inſtituta fuiſſet. Cavendum eſt enim omnino ab eorum ſententia, qui nolunt, hodie ullam vel eſſe, vel eſſe poſſe aſpectabilem Chriſti Eccleſiam, quia videlicet non conſpiciantur hoc tempore dona illa cœleſtia, & Spiritus Sancti operationes; quæ non ſolum Apoſtolorum ætate, ſed etiam poſt aliquanto fuerunt ut Juſtinus, Irenæus, & alii ſcriptores fidem faciunt, (unde tameu interim perſpicuum eſt, quod dixi, ſtatim poſt Apoſtolos non talem fuiſſe defectionem, quæ omnes aſpectabiles Eccleſias ſuſtulerit) neque animadvertunt, conſpicua illa chariſmata ad Chriſti doctrinam confirmandam ad tempus exhibita eſſe, nec ſimpliciter & abſolute Eccleſiæ Chriſti ſigna, ſed pro eo tempore tantum fuiſſe. Hæc pauca vir humaniſſime, ut tibi ſatiſfacerem de hoc argumento ſcripſi, quæ ſi tibi & aliis fratribus probari intellexero, vehementer lætabor, nec erit, quod quidquam amplius eadem de re ſcribam. Sin minus, aliquid fortaſſe exactius & uberius ſcribere aggrediar. Interea mei, in tuis & aliorum precibus ad Deum fundendis, mentionem aſſidue fieri, plurimum opto, ut ſi qua fieri poſſit vos aliquando inviſam, & conſolationem ex veſtra in Dominum Jeſum fide, & purioris veritatis divinæ cognitione accipiam. Deus vos omnes, teque in primis vir optime atque ornatiſſime perpetuo juvet, & ſuis donis in dies magis augeat ac ditet. Vale Cracoviæ, die 24 Septembris 1584.

Præſtantiæ tuæ addictiſſimus

F. S.

Ad eundem Matth. Radecium

Epistola II.

Salutem & pacem à Deo patre & Domino Jeſu Chriſto &c.

VIx dici poteſt, quantopere doluerim, vir eximie, & amice ac domine mihi ſumma obſervantia colende, quod literæ, quas invicem alter alteri ſcribimus, tam ſero nobis reddantur. Video enim ex literis tuis, quibus ad meas reſpondiſti, te meas non accepiſſe, niſi duobus poſt menſibus & eo amplius. Ego vero tuas aliquanto etiam tardius accepi, id eſt, non niſi paucos ab hinc dies, cum illæ die 9 Decemb. datæ fuerint. Et ſane optarim, ut ſi nobis (quod tu à me humaniſſime poſtulas, & ego vehementer cupio) in hac literarum viciſſim ſcriptione, perque eas inter nos collocutione perſeverandum eſt, ratio aliqua earum mittendarum inſtitueretur, qua fieret, ut celerius redderentur. Eam vero tu multo facilius ac melius, quam ego, excogitare atque invenire poteris. Inquiram tamen & ego, num huic incommodo medicina aliqua reperiri poſſit. Sed jam ad literas tuas accedo, & quantum meæ occupationes mihi permittunt, ad eas reſpondere aggredior.

Primum placet mibi mirum in modum, quod erraverim ex prioribus tuis literis colligens, aliquos eſſe inter vos, qui cœtus habendos eſſe iis, qui ex Antichriſtianis tenebris emergunt, prorſus negarent, quodque nemo inter vos dubitet, quin conveniendum vobis ſit, ubi & de divinis rebus ſermo inſtituatur, Deique verbum examinetur atque explanetur, & Deus precibus ac laudationibus communiter colatur. Nam ſi hoc conſtanter retinueritis, omnia recte ſe babebunt, & Deus ipſeque dominus Jeſus Chriſtus vobis aderit, quippe in ſuo nomine congregatis, voſque indies ad majorem veritatis cognitionem certioremque veſtræ ſalutis rationem ſine dubio perducet. At vero deinde non ſatis intelligo, cum apertius explicare conaris, quid illud ſit, de quo inter vos dubitetur, immo quod quidam ex vobis, tuque potiſſimum ſatis firmiter aſſeratis; Nempe non eſſe hoc tempore Eccleſiam illam Apoſtolicam & primævam inſtaurandam ſine ſpeciali aliquo mandato; propterea quia defectio poſt ipſos Apoſtolos plena fuerit, adeo ut ipſum quoque fundamentum fuerit ſublatum. Non ſatis intelligo, inquam, quid vos Apoſtolicæ illius primævæ Eccleſiæ nomine intelligatis. Etenim, ſi, ut ex tuis verbis colligi poteſt, eam Eccleſiam intelligitis, quæ nullo modo errare poſſit, idque ipſamet jure ſibi perſuadere queat, nulla unquam fuit talis Eccleſia, etiamſi de erroribus loquamur, qui æternam ſalutem adimere poſſunt, niſi Eccleſiam ipſos tantum Apoſtolos intelligi velimus; quos ſane in iis, quæ ad æternam ſalutem omnino pertinent, errare non potuiſſe, & ratio manifeſta, & Chriſti apertiſſima verba atque promiſſa plane demonſtrant. Cæterum Eccleſiam illam univerſam; cujus ipſi Apoſtoli fundatores fuerant, id eſt, cœtus hominum Chriſtum profitentium, quotquot ab ipſis Apoſtolis fuerant inſtituti, errare potuiſſe atque ſeduci, dum adhuc ipſi Apoſtoli viverent, illorumque curam gererent, idque etiam in iis, quæ ad æternam ſalutem ſpectant, ſatis oſtendunt Pauli Epiſtolæ, præſertim vero ea, quam ad Galatas ſcripſit. Quod ſi non eam quidem Eccleſiam intelligitis, quæ errare nequeat, ſed quæ tamen non erret, ſeque minime errare ſibi perſuadeat in iis, ſine quibus nemini æterna ſalus contingere poteſt, qualis ſine dubio Apoſtolorum tempore aliqua Eccleſia erat, ex cœtibus conſtans, qui ab ipſis inſtituti fuerant; non video, cur talem Eccleſiam inſtaurare, etiam ſine ſpeciali mandato, tentare pii homines non poſſint; immo cur talis Eccleſia & poſt Apoſtolorum tempora diu fuiſſe, & hodie eſſe, dici merito nequeat. Nam quod affirmatis, poſt ipſos Apoſtolos plenam defectionem fuiſſe, ſublatumque ex eo tempore ipſum fundamentum eſſe, hoc mihi nulla ratione probari poteſt: quemadmodum in alteris meis literis ad te ſcripſi, in quibus, ut ex ipſis tuis literis intelligo (mearum enim nullum exemplum mihi reſervavi) rationem etiam attuli, cur hoc mihi non probaretur, ad quam nihil mihi reſpondere videris, & tamen petis, ut aſſertionem veſtram falſam eſſe demonſtrem, cum potius, etiamſi nullam ſententiæ meæ probationem attuliſſem, jure à vobis quærere ego poſſem, ut quæ ita conſtanter de plena defectione & ſublato fundamento aſſeveratis, mihi demonſtrare velitis. Ratio, quam afferebam, hæc eſt; quod ad Chriſti aſpectabilem Eccleſiam (de hac enim loquimur) conſtituendam nihil aliud requiratur, quam vera cognitio præceptorum Chriſti. In Chriſto ſiquidem, ut Paulus ait 1 Cor. 7. 19. Gal. 6. 15, nil niſi nova creatura valet, & obſervatio mandatorum Dei; quæ videlicet per Chriſtum dedit; fides denique quæ per dilectionem operatur Gal. 5. 6. Una enim dilectione omnia Chriſti præcepta continentur. Et Johannes ait 1 Joh. 2. 10,

quod,

quod, qui fratres diligunt, in lumine manent, & ſcandalum in eis non eſt, ſuntque tranſlati à morte ad vitam 1 Joh.3.14. Breviter, ſi quis cognoſcere velit, ad ſalutem æternam adipiſcendam nihil aliud requiri, quam conſervationem præceptorum Chriſti, præter multa ipſius Chriſti verba id aperte ſignificantia, & alia complura ipſius Apoſtolorum dicta, legat præcipue Johannis primam Epiſtolam; in qua id ita inculcatur, ut nemini dubitandi occaſio ulla relinquatur. Quis vero auſus fuerit negare, eam eſſe veram Chriſti aſpectabilem Eccleſiam, quæ doctrinam habeat, quæ ſatis ſit ad ſalutem æternam conſequendam? Atqui & poſt Apoſtolorum tempora diu fuiſſe, & nunc eſſe poſſe hominum cœtus, qui Chriſti præcepta teneant, nemo, arbitror, negare auſus fuerit. Nam quod de fundamento ſublato dicitis, intelligentes nimirum, poſt Apoſtolorum tempora ſublatum fuiſſe fundamentum, quia cognitio vera eſſentiæ Dei & perſonæ Jeſu Chriſti obſcurata & abolita fuerit, hoc & cum eo pugnat, quod modo oſtendi, ad ſalutem æternam ſatis eſſe Chriſti præcepta ſervare; nec ullo modo verum eſſe demonſtrari poterit. Eſt quidem Deus & Chriſtus fundamentum ſalutis noſtræ; ſed non quatenus eorum eſſentiam & ſubſtantiam recte novimus; ſed quatenus Dei voluntatem per Chriſtum patefactam tenemus. Vita æterna eſt cognoſcere patrem illum, qui eſt ille ſolus verus Deus, & quem miſit Jeſum Chriſtum. At in Sacris Literis Deum & Chriſtum cognoſcere, non ſignificat utriuſque eſſentiam vel ſubſtantiam noviſſe, ſed voluntatem, eique ſe obedientem præſtare. Adde, quod etiamſi ex Chriſti verbis illis intelligendum eſſet, cognoſci debere, quod Chriſti ipſius pater ſit ille ſolus verus Deus; id quod nullo modo mihi videtur, quippe qui verba illa, *illum ſolum verum Deum*, ut modo indicavi, per appoſitionem legenda omnino cenſeam; ut perinde ſit, ac ſi dictum fuiſſet, *qui es ille ſolus verus Deus*, non autem, ut Theodoro Bezæ placet, *ſolum eſſe verum Deum*; poſſimque interpretationem meam, immo & Eraſmi, & aliorum quorundam, firmis rationibus ex ipſis Græcis verbis eorumque propria ſignificatione petitis comprobare. Sed etiamſi, ut dixi, altera interpretatio veriſſima eſſet, tamen cognitio iſta ſine ulla controverſia uſque ad tempora Concilii Nicæni, & aliquanto poſt inter eos, qui Chriſtum profitebantur, eſſe non deſiit. Per totum enim illud tempus ut ex omnium, qui tunc extiterunt, ſcriptis liquet, ille unus verus Deus, quem paſſim ſacra teſtimonia prædicant; ſolus pater Jeſu Chriſti eſt creditus; & qui contrarium ſentiebant, ut Sabelliani, & eorum ſimiles pro hæreticis plane ſunt habiti. Quinetiam, poſtquam opinio trinitatis perſonarum in una Dei eſſentia, qualem Antichriſtiana Eccleſia defendit; invecta eſt, & totum ferme Chriſtianum orbem occupavit, adhuc ipſi patri prærogativa quædam eſt reſervata, ut non immerito, illa etiam falſa opinione conſiſtente dici poſſit, Patrem pro illo ſolo vero Deo fuiſſe agnitum. Sed non eſt nunc hac de re latius explicandi & diſſerendi tempus, præſertim cum ego non negem, nec negare mihi ſit opus, ſub Antichriſto plenam defectionem fuiſſe. Atqui ego Antichriſtum, illum ſcilicet magnum, hominem illum perditum, à Paulo Apoſtolo potiſſimum prædictum, non ante extitiſſe judico, quam Romani epiſcopi primatus extitit. Nam etiam tum primum Chriſti præcepta paſſim convelli cœperunt, & pro vero Dei cultu idololatria aliqua induci. Ante vero, quam homo ille perditus à Paulo prædictus, & ſic, ut ego interpretor, epiſcopi Romani primatus extiterit, etſi ego nihil dubito, plenam defectionem non fuiſſe, hoc tamen nihil ad rem pertinet, de qua loquimur. Nam ſi ulla vis eſt in ratione hac plenæ defectionis, ſatis eſt, eam demum extitiſſe, noſtrumque ſæculum in eam incidiſſe. Verum quid vetat, quominus hodie inſtaurari Apoſtolica Eccleſia poſſit ſine ſpeciali mandato, etiamſi plena defectio jam extiterit, & ad hæc uſque tempora pervenerit? immo inſtaurationi quodammodo locus non eſſet, niſi plena defectio jam extitiſſet, & Eccleſia collapſa eſſet. Neque enim defectio iſta ea abſtulit, unde inſtaurari Eccleſia poſſit. Summa enim Dei providentia & conſilio admirabili factum eſt, ut Apoſtolica ſcripta conſervata fuerint, ex quibus, qualis vera Eccleſia eſſe debeat, facile intelligi poteſt, nec ſolum conſervata ſunt, ſed omnium, qui Chriſti nomine appellantur, conſenſu recepta, & pro divinis habita. Nec eſt quod quis cauſſetur, ea obſcura eſſe, neque eorum ſententiam percipi poſſe, niſi Deus peculiari aliqua ratione, de qua nobis conſtet, mittat, qui illa explicet atque explanet. Namque ab omni veriſimilitudine abeſt, Apoſtolos ea ſcripſiſſe; quæ per ſe ſatis aperta non eſſent, nec ullo modo credendum, Deum, poſtquam primi illi nominatim à Chriſto ad ſuam fundandam Eccleſiam miſſi defecerunt, non curaſſe, ut aliquod monumentum ipſorum doctrinæ perpetuo extaret, unde ſemper vera Chriſti religio, quæ ubi eſt, ibi veram quoque Chriſti Eccleſiam eſſe oportet, peti poſſet. Quod ſi tamen factum eſt, ut Apoſtolica ſcripta à pleriſque diu intellecta non fuerint, id non illorum obſcuritati, ſed hominum vel malitiæ, vel perquam exiguo pietatis ſtudio tribuendum eſt & cum Paulo dicendum 2 Cor.4.3,4, quod ſi Chriſti Euangelium & Apoſtolorum, (quod ſine dubio Apoſtolicis ſcriptis continetur,) opertum eſt, iis, qui pereunt, eſt opertum, quibus Deus hujus ſeculi mentes excœcavit. Quamquam quidquid mali & defectionis inter Chriſtiani nominis homines extitit, aliunde potius, quam ex non intellectis, quantum ſatis erat, Apoſtolorum ſcriptis ortum eſt. Immo auſim ego aſſerere, eos, qui primi omnium eos errores in Chriſtianum orbem invexerunt, quibus æterna ſalus convellitur, & Chriſti Eccleſia diruitur, avaritiæ, aut ambitione, aut certe aliquo alio injuſto animi affectu, & ſimul ſuæ mentis vanitate ductos, ea pro divinis præceptis, atque ſententiis & dogmatis vulgo obtruſiſſe, quæ cum Apoſtolicis aliiſque antiquioribus Sacris Scriptis minime convenire, ipſi neutiquam ignorabant. Nam neque aliunde factum eſt, ut, cum ipſi cæteris præeſſent, omnia ſacra verba in Eccleſia ea lingua recitari non deſtiterint, quam non amplius vulgus intelligebat, & tandem lectione ſacrorum librorum plebs univerſa interdicta fuerit. Non eſt igitur, quod dubitemus, quin poſtquam Deo benigniſſimo viſum eſt, ut paſſim legi cœperint ſcripta Apoſtolica, idque, ut olim, ea lingua, quam cunctus populus intelligat, ſimul etiam ab eodem Deo nobis reſtitutum fuerit, quo collapſam Chriſti Eccleſiam inſtaurare, citra ullum aliud ſpeciale mandatum, omnino poſſimus, atque adeo debeamus. Jam quod addis, veræ Eccleſiæ Chriſti & credentium ſigna eſſe in Chriſti nomine miracula facere, quæ cum hodie non fiant, certum ſit Apoſtolicam Eccleſiam ceſſaſſe. Primum hoc oſtendere poteſt, nullam extare hodie talem Eccleſiam; non autem non eſſe conandum, ut eam inſtauremus. Quanquam video, te hoc ipſum contendere, nullam eſſe hodie talem Eccleſiam; de quo poſtea explicatius aliquid dicam. Deinde, ſi recte ratiocinaris, concludendum eſt, neminem hodie eſſe, qui in Chriſtum credat; & ita, cum ſine Chriſti fide ſalus æterna nemini à Deo offeratur, neminem ſalutis æternæ certam ſpem habere poſſe; aut certe fruſtra quemquam hodie de Chriſtiana religione vel loqui, vel etiam cogitare. Quid enim? Nunquid Chriſtiana religio ſine fide in ipſum Chriſtum conſiſtere poteſt? Atqui tu ipſe concedis, dari hodie, aut certe dari poſſe, qui Chriſti nomine invocato ab injuſtitia recedant; ergo & qui in Chriſtum credant. Quomodo enim, inquit Paulus, eum invocabunt, in quem non credant? Et ſane ex ſuperiore tua ratiocinatione, junctis iis verbis, quæ ſcribis, nullam firmiorem videri regulam, quam quod apud omnes nationes, qui Deum meruit & juſtitiam exercet, ei acceptus ſit, niſi iſta de Chriſti nomine invocando & addidiſſes, & repetiiſſes, potuiſ-

 potuiſ-

potuiſſet quiſpiam non omnino injuria ſuſpicari, te in ea ſententia eſſe, ut nemo hodie adhuc ſit, qui in Chriſtum credat; eos tamen fore ſalvos, qui alioqui Deum metuant, & juſtitiam exerceant quicquid tandem de Chriſto ejuſve religione noverint, aut perſuaſum habeant. Quam ſententiam ego & falſam & pernicioſam admodum eſſe arbitror: eamque hic refellerem, ſi vel tantum otii eſſet, vel te ab ipſa alienum eſſe, penitus perſuaſum non haberem. Te tamen rogo, ut apertius aliquanto, quid hac de re ſentias, ad me ſcribere velis, id enim (mihi crede) non ſine utriuſque noſtrum fructu & utilitate futurum eſt; quæcunque tandem revera ſit ſententia tua. Sed urges, ut appareat, plane nullam dari hodie Eccleſiam, quæ primævæ illi Apoſtolicæ ſimilis ſit; vel ob hoc, quod nota iſta & teſſera Apoſtolicæ Eccleſiæ abſit, faciendi miracula aut certe, hac nota & teſſera abſente, temerarium eſſe aſſerere, hodie talem Eccleſiam inveniri. Hoc verum eſſet, ſi nota iſta & teſſera perpetua futura fuiſſet; ſed non futuram fuiſſe ejuſmodi, jam ex eo oſtendi, quod alioqui nullus hodie eſſet, qui in Chriſtum crederet; in ſe enim credentibus nominatim ea à Chriſto adjecta eſt. Adde, quod cauſſa, cur adjecta fuerit, ſatis manifeſta eſt, ea videlicet, quam ipſe attingis, ut Chriſti doctrina confirmaretur, quod cum jam ſactum fuerit, ceſſat cauſſa iſta; & propterea nihil eſt, cur effectum poſtulemus. Nam quod reſpondes, illuſtratam quidem & confirmatam fuiſſe Chriſti doctrinam; ſed certa etiam ſigna illi fuiſſe adjecta, tanquam ejus veras notas & teſſeras; hoc nihil aliud eſt, quam eodem revolvi, atque, ut dialectici loquuntur, principium petere. Siquidem nego, ſigna iſta, ut veram, id eſt perpetuam notam & teſſeram, Chriſti doctrinæ ab ipſo fuiſſe adjecta, ſed tantum pro tempore ad eam confirmandam addita. Quinetiam affirmo, ea, ſi perpetua fuiſſent, religionis rationi obfutura, & fidei experimentum, ut ſic dixerim, ac meritum, ut quidam loquuntur, ademtura; nec ullum denique inter bonos & malos diſcrimen relictura. Quis enim tam perverſus fuiſſet, qui ſi Chriſti doctrina perpetuo conjuncta iſta ſigna habuiſſet, eam tandem non recepiſſet, non quidem juſtitiæ & ſanctitatis, quam ea continet, amore, ſed certa ſpe ingentis, atque adeo ſine ulla comparatione omnium maximi immortalitatis & ſempiternæ beatitudinis præmii? Voluit igitur Deus ſapientiſſimus, ut Chriſti doctrina per aliquod quidem tempus ſigna iſta conjuncta haberet, quo eatenus confirmaretur, quatenus hominibus vel mente alioqui ſanis, vel ſanabilibus ad eam recipiendam, utpote rem novam & inauditam, humanæque prudentiæ repugnantem, ſatis omnino eſſet. Sed perpetua eſſe noluit, ne improbi etiam homines, quique malam mentem deponere nolunt, ad eam recipiendam ſatis haberent. Probitatem enim & improbitatem alioqui recipiendæ, & non recipiendæ doctrinæ Chriſti cauſſas eſſe, teſtatur ipſe Chriſtus apud Johannem, ubi ait Joh. 3. 19, *Hoc eſt judicium, quod lux venit in mundum*, & quæ ſequuntur. Verum adjungis, nunc maxime in tanta rerum omnium confuſione hujuſmodi confirmatione veræ doctrinæ Chriſti opus fuiſſe, quæ cum à Deo nobis conceſſa nondum fuerit, confitendum, nos adhuc in Babylone eſſe, & ea quidem omnium, quæ unquam fuerunt, maxima; tantum abeſt, ut ullam Apoſtolicam Chriſti Eccleſiam hodie extare, affirmare quis jure poſſit. At mihi aliter videtur. Primum quia, quidquid ſit, omnes in eo conſentimus; quod Chriſti doctrina veriſſima & ſanctiſſima ſit, itaque ad eam in genere confirmandam nulla re nobis eſt opus; id quod, dum ſigna illa extiterunt, iis, qui tunc vivebant, non contingebat. Toto enim illo tempore, aut plerique, aut complures eorum, quibus ſigna iſta dabantur, ipſam Chriſti doctrinam in genere & abſolute rejiciebant. Deinde in eo etiam convenimus, unde cognitio vera doctrinæ Chriſti aut ſolum, aut maxime petenda ſit. Nempe ex ſcriptis Euangeliſtarum & Apoſtolorum. Quare tota confuſio eſt in interpretatione iſtorum ſcriptorum. Atqui, ut ſupra attigi, horum vera interpretatio, quantum ſatis eſt ad Eccleſiam conſtituendam, id eſt, doctrinam tenendam ac profitendam, quæ ad ſalutem æternam conciliandam ſatis ſit, omnibus eſt obvia, qui modò probitate mentis ſint præditi, & à ſincero pietatis ſtudio nequaquam alieni. Jam vero, quod ad ea attinet quæ te potiſſimum impuliſſe videntur, ut de hoc inſtauratæ vel inſtaurandæ Apoſtolicæ Eccleſiæ argumento ad me ſcriberes, alios condemnare, qui tecum per omnia non ſentiant, & extra tuos cœtus nullam ſalutem eſſe affirmare, hoc non eſt Apoſtolicæ Eccleſiæ proprium, ſed potius ab ea alienum, cum enim multa in religione Chriſtiana ſint, quæ licet utilia, tamen neceſſaria non ſunt ad æternam ſalutem, nihil prohibet, quominus plures cœtus Chriſtianorum, ſive Eccleſiæ inter ſe aliquatenus diverſæ, omnes talem doctrinam habeant, quæ ſatis ſit ad ſalutem iſtam conſequendam: nec, ut ante indicavi, Apoſtolica Eccleſia ea demum eſt, quæ in nulla prorſus ſuæ doctrinæ parte errat; ſed ea, quæ in iis non errat, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria. Cæterum aliqua doctrinæ capita conſtituere, ſine quibus nemini ſalus contingere queat, &, qui in iſtis ſecum non ſentiat, in tuam Eccleſiam non recipere, aut eum inde ejicere, ut Apoſtolicum eſt, ſic & nunc, & ſemper fieri & potuit, & debuit. Videat modo quiſque, ut capita iſta ea conſtituat, quæ conſtituenda ſunt. Id autem facile fiet, ſi, ut profecto decet, ex ſolo eoque aperto Dei verbo omnia petantur. Quod ſi nihilominus hac in parte erratum fuerit, quatenus aliqua capita conſtituta fuerint, quæ ex iſto numero revera non ſint, non idcirco vera Chriſti Eccleſia, ea quæ hoc fecerit, eſſe deſierit; dummodo nullum eorum prætermiſerit, quæ ex iſto ſunt numero. Et quacunque tandem ratione in illis conſtituendis erraverit, in eo tamen nunquam errare dici poterit, quod eos recipere nolit, qui in illis ſecum non conſentiant. Immo errorem errori adderet, ſi eos reciperet; contra enim ſuam ipſius conſcientiam ageret, & eos fratrum loco haberet, ac Chriſti fidelium, quos tamen à ſalutari Chriſti doctrina abeſſe, plane ſibi perſuaſiſſet. Unum porro aliquem in ſingulis cœtibus eligere, qui aliis Dei verbum explanet, atque ex eo illos ad veram pietatem vitæque ſanctimoniam adhortetur, & Apoſtolicum eſt, nec ulla, ut mihi quidem videtur, ratio afferri poteſt, cur hodie id fieri non debeat. Quod vero ejus tanta ſit auctoritas, ut omnia quæ dicit, ſine ullo diſcrimine aut examine ſint recipienda; nec aliis quidquam in Eccleſia dicere liceat, hoc nec Apoſtolicæ Eccleſiæ eſt proprium, nec hodie in multis cœtibus iis præſertim, quibus ego quatenus licuit, adhæſi, id fieri videmus, immo in iſtis, & verbi Dei miniſtri omnium reprehenſionibus & correptionibus ſunt expoſiti, ac porro ſæpiſſime ab aliis & reprehenduntur, & corripiuntur, & unicuique in Eccleſia de omnibus ad veritatem divinam pertinentibus ſuam ſententiam dicere fas eſt; quinetiam nulla de re ejuſmodi in Eccleſia quidquam conſtituitur, quin ſinguli nominatim prius ſuam ſententiam rogentur. Quod ſi Apoſtolorum tempore, cum videlicet prophetiæ donum aperte in Eccleſia erat, tamen unus aliquis eligebatur, qui cæteris in Chriſti doctrina explicanda præiret, ut præter omnem hiſtoriam, & complures alios Apoſtolicarum Epiſtolarum locos, Epiſtolæ Pauli ad Timotheum & Titum planiſſimum faciunt, non video, cur hoc tempore, quo aperto prophetiæ dono ſumus deſtituti, id fieri nequeat, vel potius omnino non debeat. Nec leviter eos miror, qui ex eo, quod Paulus ad Corinthios de prophetando in Eccleſia ſcribit, colligunt, non uni cuipiam munus docendi populum demandatum eſſe, ſed unicuique id permittendum, quaſi, vel quod Paulus ſcribit, pugnet cum electione unius cujuſpiam, qui epiſcopi munere in populo fungatur, vel hodie prophetiæ donum aperte extet, cui, ſi uni tantum

in Ec-

Digitized by Google

in Eccleſia docere liceat, aditus quodammodo præcludatur, & hac ratione divina beneficentia contemnatur. Adde, quod ipſo Apoſtolorum tempore non unicuique in Eccleſia (quod quidem ad locum illum Pauli pertinet) de rebus divinis diſſerere licebat, ſed iis demum, quos prophetiæ donum habere conſtabat. Neque enim omnibus id donum concedebatur. Hæc autem dico, non quo damnem, ſi hoc tempore aliis etiam præter eum, qui peculiari munere verbi Dei in Eccleſia explicandi fungitur, de dogmatis ipſis religionis noſtræ verba facere in ipſo cœtu liceat, id quod potius vehementer probo; ſed quod oſtendam, infirmiſſimas eſſe rationes & teſtimonia, quibus nonnulli hodie utuntur, ad munus miniſtrorum verbi Dei ex Eccleſia tollendum atque exterminandum, ſine quo, ut ipſe ferme ſenſus communis docet, ſicut nihil unquam in Chriſtiana religione profectum eſt, ſic nihil unquam aut proficietur, aut profici poteſt. Tantum cavendum eſt, ne, quemadmodum Petrus monet, populi paſtores iſti dominentur gregi. Quod tamen ipſius Petri tempore potius in ipſorum Paſtorum voluntate, quam in fræno aliquo ipſis quodammodo à populo injiciendo repoſitum fuiſſe, ejus verba non obſcure docent; in quibus hac de re non quidem populo, ſed ipſis paſtoribus præcepta dantur. Similia quædam in antedictis Epiſtolis Pauli ad Timotheum, & Titum ſcripta extant, ex quibus nullo negotio intelligi poteſt, eorum, qui populo docendo præfecti erant, non exiguam fuiſſe auctoritatem, qua ut bene uterentur, potius ipſorum voluntatis eſſet, quam populi curæ.

Sed hæc in præſentia volo ſatis eſſe ad ſententiam meam, quam intelligere cupiebas tibi exponendam, nec non ad ea refellenda quæ à te pro contraria ſententia allata fuerant. Nam in iis tibi ſatiſfacere, quæ in prioribus literis attigi, non poſſum, niſi earum exemplum habeam. Quare, ſi eas fortaſſe ſervaſti, rogo, ut illas deſcribendas cures, ad meque quam primum mittas. Etenim, iis receptis, ſpero me, Deo bene juvante, & in iis, quæ tunc ſcripſi, & in tota hac quæſtione de Eccleſia inſtauranda, aliqua ſaltem ex parte, ſi minus hactenus id feci, tertiis tandem literis tibi, & aliis ſatis facturum. Interim hæc, qualiacunque ſunt, boni conſule; & imperfectionem ac confuſionem aliquam hujus reſponſionis meæ, ſcriptioni pro Animadverſionibus noſtris contra Poſnanienſes, in qua totus nunc ſum, & eſſe debeo, potiſſimum tribue atque imputa.

Scriptum Eraſmi Johannis, quod ad me miſiſti, jam pridem ab ipſo Eraſmo habueram quin etiam ſe illud exarare velle, ante mihi ſignificaverat, qua re audita non deſtiti illum ab incepto dehortari, id divinans futurum, quod evenit, ut ſcilicet ipſe nec ea quæ dixeram ſatis fideliter, quanquam imprudens, referret, nec etiam ſua ipſius ita ſcriberet, (de ſententia non de verbis loquor) ut ea coram expoſuerat. Noluit tamen ipſe mihi hac in re quidquam credere, exiſtimans ſatis fore, ſi, ut fecit, ſcriptum ea conditione ad me mitteret, ut mihi in iis, quæ dixiſſe ibi narrabat, quicquid vellem, mutare liceret. Quod ego non feci, tum quia id nimis laborioſum mihi eſt viſum, tum vero quia nimis breve ſpatium ad id faciendum is mihi conceſſerat, quippe qui ad communem quendam amicum noſtrum ſcriptum ſuum biduo miſſurus eſſet. Itaque illud facere ſum aggreſſus, & quicquid in eo ſcripto ipſe ſe dixiſſe commemorat, ſatis copioſe ac diligenter refutavi, nulla ratione habita eorum, quæ me dicentem facit, licet multa ſatis fideliter retulerit, niſi ubi alioquin ea, quæ ipſe dicit, locum habitura non fuiſſent, & opere abſoluto atque deſcripto, curavi ut ſimiliter ad communem illum amicum noſtrum mitteretur; à quo poſtea ipſe Eraſmus illud accepturus eſſet, tametſi ſpero, Eraſmum illud legendi, ſi voluit, facultatem habuiſſe, antequam miſſum fuerit, nam ego id diligenter curavi. Mitterem autem nunc illud ad te, ſi ullum exemplum præter meum ipſius autographum, quod vix ipſe legere poſſem, apud me haberem. Nullum autem habeo, quia amanuenſi prorſus careo, ſic ferentibus rebus meis, cum mihi jam diu periculum bona mea, quæ omnia in patria habeo, perdendi impenderit, & tandem paucos abhinc menſes reſciverim ſeveriſſime præceptum fuiſſe ei, qui mea curat, ne vel obolum quidem ad me mittere audeat, vel etiam ad me ſcribere, aut meas literas recipere. Itaque in hac paupertate, ſeu potius extrema mendicitate, ingentes labores in iis quæ jugiter mihi ſcribenda ſunt, poſtea mea manu, ut legi poſſint, deſcribendis, ſubire cogor. Hæc dico ne mireris, ſi, ut valde equidem cuperem, hanc ad Eraſmum reſponſionem meam ad te non mitto. Tuam nuper vidi non ſine animi mei oblectatione, tum quod viderem, te de Chriſti perſona & dignitate ac poteſtate, optime atque rectiſſime ſentire, tum quod in Sanctis Literis te admodum exercitatum eſſe deprehenderim. Earumque ſtudioſiſſimum eſſe cognoverim. Hæc enim mihi firmam ſpem faciunt, nullum eſſe religionis noſtræ dogma, in quo recte ſenſurus tandem non ſis, cum præterea ſimul in te ſummam pietatem Chriſtique gloriæ deſiderium animadverto. In eo tamen abs te diſſentio (ut minutiora quædam prætermittam) quod videris concedere, viros pios, qui ſub Vetere Teſtamento fuerunt, ad Chriſtum in ceremoniis illis & ſacrificiis, in quibus adumbrabatur, reſpexiſſe, & in ſpe illius venturi ſervatos fuiſſe. Id quod ego mihi perſuadere nulla ratione queo, vel ob id quod expectatio futuri Meſſiæ, ſicut nec aperta promiſſio, non fuit in populo, niſi tandem paullo ante captivitatem Babylonicam per Hieremiam Prophetam. Negas præterea, Chriſtum ex Adamo prognatum fuiſſe; id quod verum eſſe nequit, niſi velis eum de matris ſuæ ſubſtantia nihil accepiſſe: quam ſententiam ego propter multa laudare non poſſum, ſed potius vituperare cogor, quorum quædam attigi in breviſſimo quodam ſcripto, quod Juſto illi ſive Jodoco de Prees aliquando dandum curavi, ubi ipſius rogatu tres rationes, quibus potiſſimum ſententia iſta nititur, refellere ſum conatus. Non placet etiam, quod locum illum *Solvite templum hoc* &c. in dubium revocas, immo à falſario quopiam omnino depravatum eſſe affirmas: quæ ratio diluendi ſacra teſtimonia, quantumlibet alicubi ſpecioſa, mihi nulla prorſus ratione probari poteſt, eam præcipue ob cauſſam, ne hoc pacto univerſæ Sacræ Literæ falſitatis ſuſpectæ reddantur. Teſtimonium porro iſtud facile dilui poſſe, quamvis ita legatur, ut legitur, exiſtimo me in reſponſione mea abunde demonſtraſſe. Immo cur ita omnino legi debeat, incolumi interim noſtra ſententia remanente, in defenſione adverſus Poſnanienſes, quam, ut dixi, in manibus habeo, me ſatis docuiſſe ſpero. Atque, ut quemadmodum cœpi, libere & candide, ſicut Chriſtianum hominem decet, tecum loquar, videtur mihi tua reſponſio potius Trinitarios petere, & illos, qui ex Dei ipſius ſubſtantia filium generatum volunt, quam ipſum Eraſmum,, qui filium creatum eſſe fatetur, & ex ſola Dei voluntate ac beneficentia ea omnia habere, quæ habet. Utilis eſt tamen admodum labor tuus omnino, atque ejuſmodi, qui homini minime contentioſo ſatiſfacere queat, & ipſam veritatem penitus perſuadere: ſed homini qualem eſſe Eraſmum hactenus deprehendi, id eſt ſuæ ſententiæ prorſus addictum, non videbitur talis, nec porro ſatis ad eum revincendum eſſe poterit. Ego quidem ex ejus lectione aliquanto doctior ſum factus, gratiaſque Deo egi, qui tales viros, qualem te eſſe video, ad veritatem ſuam patefaciendam excitare dignetur. Et ſane te hanc in rem potius, ad quam aptiſſimus es, incumbere velim, quam expectare, dum Deus aliquem mittat, qui ſpeciale mandatum habeat ipſam veritatem illuſtrandi. Id quod fortaſſe nunquam ante Domini Jeſu adventum fiet. Si unquam conceſſerit mihi Deus, ut tecum coram de di-

divinis rebus diſſerere poſſim, & tecum ea communicare, quæ aliis ante me hac ætate noſtra ille pateſacere eſt dignatus, non erit fortaſſe, cur dubites, an Deus inſtaurari hoc tempore Chriſti Eccleſiam velit. Sed de his ſatis.

Amicus meus ſummus, & mihi in religione potiſſimum, omnium quos habeo coojunctiſſimus, cujus nomen eſt Cornelius Daëms Bruxellenſis, qui adoleſcens juris civilis doctoratus, quem vocant, inſignia in Italia eſt adeptus, ſcripſit ad me, ſe in animo habere ex Hollandia, ubi tunc erat in loco qui dicitur Gouda, ad vos iſthuc migrare. Quod ſi fecerit, rogo te atque obſecro, ut illum tanquam alterum me accipias; immo eo propenſior io officiis & beneficiis illi præſtandis in eum ſis, quam in me ipſum futurus eſſes, quo me præſtantior eſt, & dignior in quem iſta conſerantur. Ipſe tibi multa mea ſcripta hactenus à pauciſſimis viſa oſtendere poterit, quæ mei deſiderium, ſi quod in te eſt, ut intelligo, paullo ardentius lenire ac mitigare facile poterunt. Utinam aliquid tale me propediem habiturum viciſſim ſperare poſſem, quo ſitim hanc meam te videndi tecumque colloquendi aliqua ex parte reſtinguere poſſem. Lætatus ſum vehementer, quod decem illa exemplaria meæ diſputationis in ſeptimum caput ad Rom. acceperis, quanquam, niſi memoria me fallit, multo plura ut mitterentur mandaveram; quæ ſi abs te deſiderari intellexero; ut habeas, omnino operam dabo. Cum nondum bonorum meorum jacturam feciſſem, meis ſumptibus libellum illum ex multis aliis potiſſimum publicandum mihi delegi, quia, niſi vehementiſſime fallor, poteſt ea diſputatio, ut in fine Epiſtolæ ad lectorem attigi, facile lectorem minus vitæ ſanctimoniæ ſtudioſum, ad eam totum traducere. Plurimum aveo ſcire, an idem tibi videatur; ac breviter de toto libello tuum judicium cognoſcere. Illud igitur ut ad me perſcribas etiam atque etiam rogo. Gratiſſimum mihi fuit quod animo eſſes erga Bovium amico, & viaticum illi iſtinc diſcedenti omnino curaturus eſſes. Tametſi audio illum pro iſta mea erga ipſum optima voluntate, quam ut ipſe noſti, officium, quoad mihi licet, comitatur, atque conſequitur, calumnias mihi rependere, eumque ubique me prædicare, à quo in religionis oegotio tanquam à peſtifero homine prorſus cavendum ſit. Deus illi ignoſcat, eumque ab iis, opinionibus de religione noſtra diſſeminandis, quæ religionem univerſam facile convellere poſſunt, prohibeat aliquando atque retrahat. Fratribus omnibus & ſororibus quæ iſthic ſunt meo nomine plurimam ſalutem à te impertiri velim, omoeſque rogari, ut in cœpto curſu alacri animo pergere velint, precibus ad Deum fuſis aſſidue pro illuſtratione divinæ veritatis, & gloriæ ipſius Dei, & Jeſu Chriſti domini noſtri amplificatione. Te vero vir optime ac præſtantiſſime, diutiſſime incolumem in domino Jeſu valere opto, ut piis ad felicitatem ſempiternam per veritatis cognitionem adipiſcendam adjumento eſſe poſſis, teque majorem in modum oro, ut Deum precari ex animo velis, oe me in multis iiſque graviſſimis tentationibus, quæ me perpetuo circumſtant, unquam deſerere velit, aut permittere, ut vel minima quidem ex parte ulli earum aliquando ſuccumbam. Dat. in agro Paulicoviano prope Cracoviam, ubi jam ante duos annos apud loci dominum fratrem noſtrum habito, qui etiam plurimam tibi ſalutem ſuo nomine me adſcribere juſſit, Paulicoviæ 17 Martii 1585.

Tuæ præſtantiæ addictiſſimus

F. S.

Eruditione, virtute, pietate præſtantiſſimo viro D. Matthæo Radeco Gedanenſi Secretario amico & domino mihi plurimum obſervando &c.

EPISTOLA III.

Salutem à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto &c.

PRæſtantiſſime vir, amice, frater, ac domioe plurimum obſervande. Admonuerunt me poſtremæ tuæ literæ, quas D. Philip. Buccel. dederas mihi reddendas, ut ad eas reſponderem, quas paullo ante Joël Naborovius noſter attulerat. Hæ vero me admonent, ut ad ſuperiores alias reſpondeam, in quibus de Eccleſia hoc tempore nec ne inſtauranda agis. Itaque ternis tuis literis mihi reſpondendum eſt. Id quod, quaſi ὕστερον πρότερον, hoc ordine faciam. Primum enim ad poſtremas, deinde ad primas, poſtremo vero ad medias reſpondebo.

Plurimum multis de cauſis D. Philip. Buccel. debeo, inter quas hæc etiam numerari poteſt, quod me ſibi amicum eſſe, coram te profeſſus fuerit. Ego ſane juvenem illum & amo & colo, propter noo vulgarem multiplicemque ejus eruditionem præſtanſque ingenium. Cujus præter alia clara ſpecimina hoc clariſſimum mihi dedit, quod prius coram, deinde etiam per literas mirabile παράδοξον contra me defendere eſt aggreſſus, quamvis, ſe mecum alioqui & cum aliis omnibus ſentire profiteatur. Παράδοξον autem tale eſt, nullum peccatum in actionibus humanis eſſe, quod vituperatione revera ſit dignum. Conatus ſum ego & voce & ſcripto ſatis copioſo ad omnia ejus argumenta reſpondere, eique omnem dubitationem, ſi qua fortaſſe in ipſius animo hæreret, penitus eximere. Sed ex altero ejus ad me ſcripto cognovi, me parum aut potius nihil effeciſſe, immo ipſum acriorem & ſimul acerbiorem aliquanto in ſuis defendendis reddidiſſe. Quare nihil amplius reſpondendum mihi cenſui. Quamvis in animo habeam, aliquando, quæ ad ipſum ſcripſeram, ab ejus impugnationibus ſcripto defendere. Eſt enim omnino quæſtio hæc maximi momenti, atque ejus recta explicatio plurimum lucis toti de religione noſtra doctrinæ affert. Nam & cauſas credendi & non credendi Chriſti Euangelio, & cur, qui credunt, præmio afficiantur, qui vero non credunt, pœna, aperit atque explanat. Quemadmodum annos ab hinc ferme octo breviſſimo quodam meo ſcripto Italica lingua exarato, in amici gratiam, qui me hac ipſa de re pluribus diſſerentem ſæpe audiverat, demonſtrare ſum conatus. Sed ad Philippum redeo, in quo, ut verum fatear, majus religionis veræ ac pietatis ſtudium deſidero. Id enim cum tali ingenio & eruditione conjunctum egregios fructus uoiverſæ Eccleſiæ utiles ederet. Nam quod tantopere Franciſcum Puccium laudare tibi eſt viſus, id non tam ob pietatem & doctrinam, quam in ipſo animadvertiſſet, quam ob utriuſque in religionis negotio ſententiæ atque inſtituti ſimilitudinem quandam factum eſſe arbitror. Is enim Puccius (de quo poſtea mira audies) ut ſatis ex ipſius Philippi verbis intelligere potuiſti, nihil de dogmatis religionis noſtræ, præter pauca quædam, hoc tempore ex ſcripturis, quantumvis ſacris, definiri poſſe ajebat. Quapropter ipſe naturæ naturalique lumini omnibus hominibus communi potiora tribuens, nullarum partium erat, quemadmodum oec Philippus fortaſſe eſt. Ego quidem, quarum ſit, una tecum adhuc neſcio. Tantum in hoc ab ipſo Puccius diſſidere ſolebat, quod annos non paucos perpetuo & in Gallia, & in Anglia, & in Germania inferiore & ſuperiore, & denique in Polonia ab Eccleſia Romana ſeſe ſeparaſſe aperte eſt profeſſus, & ſcriptis quoque publice

publice conteſtatus. Quod, ut arbitror, hactenus Philippus non fecit.

Sed ut tibi Puccii hiſtoriam quam breviſſime potero narrare incipiam (eam enim tibi gratiſſimam fore ex tuis literis conjicio) ſcias, eum ante plures annos, cum Lugduni, quamvis ex nobili admodum familia, quæ etiam tres Cardinales habuit, natus, ut patriæ ipſius adeoque totius noſtræ Etruriæ mos fert, mercaturam exerceret, exorientibus illis de religione in Gallia diſſidiis, quæ necdum ſopita ſunt, ſtatuit, mercatura relicta, ſe totum ſtudio Sacrarum Literarum tradere, ut quid ſentiendum in noſtra religione eſſet, dilucide, cognoſcere poſſet. Repetitis igitur Latinis literis, quibus adoleſcens operam dederat, cœpit ſatis diligenter ſacra volumina evolvere, & de rebus ſacris diſputare. Quod ut commodius facere poſſet in Angliam ſe contulit, ibique in Oxonienſi gymnaſio aliquandiu ſe exercuit. Ac mox dogmata nonnulla proferre cœpit ab aliorum ſententia plane abhorrentia; præcipue vero de fide in Deum, quæ & qualis ſit, multaſque & Oxonii, ut arbitror, & Londini privatas diſputationes cum Calvinianis habuit; & aliquando etiam publice cum ipſis diſputavit, ſed ea ratione, ut, quamvis potiore fortaſſe ex parte, juſtam cauſam contra illos defenderet, tamen veritatem divinam deriſui potius expoſuerit, quam quidquam profecerit, & ipſe arrogantis potius ac pervicacis, quam docti & pii nomen apud pleroſque omnes retulerit. Interim ego Baſileam, Italiæ & patriæ meæ plane ſponte valedicto, adveneram, ubi ſummus & vetuſtiſſimus meus amicus erat Franciſcus Bettus Romanus, vir pius & in religionis noſtræ controverſiis haud mediocriter verſatus, cum quo per literas Puccius amicitiam inſtituerat, & ad quem de ſuis dogmatis identidem nonnulla ſcribebat. Hic ad eum ſcribens, præter ea quæ ſibi breviter reſpondenda ad rationes & teſtimonia, quibus ſua dogmata confirmare nitebatur, viſum fuit, addidit aliquando Baſileæ amicum ſuum eſſe, quem etiam nominabat, me videlicet, cum quo ſi aliquando Puccius congredi poſſet, ſperaret ipſe futurum, ut veritatem melius cognoſceret. Sic enim ille de me (qui ejus eſt in me amor) & ſentiebat, & adhuc ſentit. Quid plura? ea fuerunt Betti verba, ut hominem, quemadmodum ipſe profitebatur, ex Anglia Baſileam venire compulerint, ut nobiſcum potiſſimum eſſet; ac præcipue ut mecum de religionis noſtræ decretis conferret. Itaque pauciſſimis poſt ejus adventum diebus conferre cœpimus, initio facto ab ipſis primis omnis religionis fundamentis; in quibus præter hæc ſolum, quod unus Deus eſſet æternus, qui cœlum terramque, & omnia, quæ in eis ſunt, creaſſet, quique omnium perpetuam curam & providentiam haberet, in nullo alio prorſus convenire potuimus. Præſertim vero in eo, quod ipſe vulgarem quandam opinionem ſecutus, omnino ſtatuebat, primum hominem à Deo creatum fuiſſe natura immortalem, ego vero contra, mortalem natura creatum fuiſſe, plane contenderem. Qua in quæſtione hæſimus, nec ulterius juſta diſputatione progreſſi ſumus. Quin etiam ipſe paullo poſt ſcriptum mihi obtulit, in quo breviter decem argumentis ſuam de immortalitate naturali primi hominis ante peccatum, adeoque omnium rerum à Deo creatarum probare conabatur. Cui ſcripto reſpondi ſtatim ſatis copioſe. Cumque is reſponſioni meæ minime acquieſcens, eam altero ſcripto paucis poſt diebus refellere conatus eſſet, ego contra ipſius refutationem juſtum librum ſcripſi, in quo non pancæ, eæque ex parte graviſſimæ, theologicæ quæſtiones tractantur. Hunc librum mea ipſius manu ſcriptum tradidi illi Baſilea diſcedens, in Tranſilvaniam, quo à Georgio Blandrata vocabar, profecturus. Ad quem librum ipſe nullum mihi reſponſum dedit. Sed tamen in libri margine complures paſſim tanquam notas ſive animadverſiones ſcripſit, quas reſponſionis loco eſſe vult; eaſque una, arbitror, cum ipſo libro dedit in Belgio vel in Hollandia Cornelio Daëms, de quo tibi alias in meis literis mentionem feci. Nec dum illas mihi videre contigit. Spero tamen Cornelium, quemadmodum illum rogavi, eas propediem ad me miſſurum, quas, Deo volente, refutabo, ac poſtmodum, ſi ulla ratione potero, univerſam diſputationem noſtram edendam curabo.

Sed ad ipſum Puccium redeo, qui paullo poſt meum diſceſſum, Baſilea abire quodammodo coactus fuit, propterea quod theſim quandam publice diſputandam propoſuerat, & excudendam curaverat, in qua aſſerebat, univerſum humanum genus in ipſo matris utero efficienter particeps eſſe beneficii Chriſti, & vitæ immortalis ac beatæ, quam amittere nemo poſſit, niſi in adultiore ætate, diffidentia ſuperveniente, & ab ipſo Deo defectione. Abiens igitur, in Angliam iterum ſe contulit, & inde, ubi propter ejuſmodi ſua paradoxa, quædam eſt paſſus, & in carcerem etiam conjectus, in Belgium, & in Hollandiam. Quibus in locis quendam peregrinantium Chriſtianorum cœtum eſſe, ipſe (ut mihi quidem videtur) ſentiebat; qui concilium etiam quoddam haberet per ſeſſiones multas. Nam ſcripturus ad me de forma collationis & diſputationis ſub æquis judicibus, qui ſilentium imperare poſſint ei, qui fallitur (convenerat enim inter nos, ut ejuſmodi judicium uterque noſtrum ſubiret) hæc verba ſcripto præfixit, *Ex ſeſſione* XXXV *concilii peregrinantium Chriſtianorum.* Jam vero cum ea forma ſatis mihi arrideret, & ipſe me in Hollandiam invitaret, ubi ajebat nos facile tales judices inventuros, ac propterea ego illuc ad ipſum me conferre decreviſſem, (cujus rei teſtis eſſe etiam poteſt Juſtus de Pres, qui me Gedanum uſque ſecum vehere pollicitus fuerat) ecce ab ipſo Puccio literas accipio, quibus oſtendebat ſe mutaſſe ſententiam, & ex Hollandia Antverpiam veniſſe, ubi etiam fatebatur ſe meas accepiſſe, in quibus conditionem ipſum conveniendi accipiebam, & formæ diſputationis, quam ad me miſerat, aſſentiebar. Verumtamen cauſatus, me conditiones quaſdam, ſi illuc mihi eundum eſſet, proponere injuſtas, dixit facilius fore, ut ipſe ad me veniret; quod ſe omnino facturum aliis ad me ex eodem loco datis literis poſtea confirmavit. Quod tandem & fecit; ſeque jam ſecundo mille paſſuum millium mei conveniendi gratia iter ſuſcepiſſe profeſſus eſt.

Poſt ejus adventum convenit inter nos, ut præcipuæ noſtræ controverſiæ Cracoviæ fratribus noſtri cœtus proponerentur, qui ſecundum diſputationis formam, de qua pridem conveneramus, judices noſtri eſſent, eatenus videlicet, ut alterutri ex nobis ſilentium imponere poſſent. Verum quia noſtri homines jurare noluerunt, ſeſe omne præjudicium depoſituros, omneſque exceptis iis, de quibus omnes Chriſtiani conſentiunt, præoccupatas opiniones ſuſpendere, quemadmodum ea forma ferebat, ſed tamen ſancte affirmare, ſe hæc pro viribus conaturos & facturos, non videbatur Puccius velle prorſus eorum judicio ſtare. Nihilominus tamen conſcriptis quibuſdam theſibus de fide in Deum, quam omnibus hominibus naturalem eſſe volebat, eas contra me coram prædictis fratribus defendere ſe velle ait; ſed ita, ut naturalibus rationibus potius, quam ſcripto Dei verbo agendum eſſet. Quam conditionem non fratres modo ſed ipſe quoque, utpote iniquiſſimam reſpuebam, quanquam me quacunque tandem ratione ille voluiſſet, cum ipſo diſputaturum pollicebar. Iniquitatem autem ſuæ conditionis is propterea vel negabat, vel excuſabat, quod ſine fide iſta naturali Sacræ Literæ intelligi nequaquam poſſent. Tandem aſſenſus eſt, ut ex verbo Dei ſcripto de ſuis theſibus judicaretur. Convenimus igitur ſemel atque iterum coram fratribus; & quamvis de una tantum atque altera theſi diſputaverimus, tamen de præcipua ipſarum omnium ſententia egimus. Fratres, auditis utriuſque noſtrum rationibus & argumentis, ac mutuis reſponſionibus, ſatis declararunt, ſe contra Puccium ſententiam ferre, eumque amice ac fraterne

monuerunt, ut ab iſtis paradoxis abſtinere vellet. Quod ubi ipſe ſenſit; cœpit denuo aſſerere, illos eſſe judices incompetentes, eo quod juramentum ſecundum formam prædictam præſtare noluiſſent; nec interim animadvertit, apud noſtros homines ſanctam affirmationem vim juramenti habere, eiſque religionem eſſe jurare, præſertim in rebus ejuſmodi, nulla evidente neceſſitate cogente. Et idcirco non poſſe verba ejus formæ collationis, de qua inter me & ipſum convenerat, in ejuſmodi hominibus locum habere ad unguem & ut ipſa ſonant. Mihi etiam privatim quiddam objecit, tanquam videlicet certa quadam ex iis conditionibus carenti, quas prædicta forma in ipſis diſputantibus requirebat. Sed immerito prorſus, non minus, quam intempeſtive. Itaque re quodammodo infecta diſceſſum eſt.

Paullo poſt rogavit me Puccius, num judicio cujuſdam docti & magni viri, quem mihi nominavit, in ea controverſia, de qua coram fratribus actum fuerat, atque adeo in aliis, quæ inter nos erant, ſtare vellem. Annui. Convenimus coram viro illo; qui, licet ſe judicem inter nos tantis de rebus eſſe velle negaret, tamen Puccio audito, antequam ego reſponderem, ipſe ſe illi ſumma cum modeſtia oppoſuit. Ac demum dixit: Jam vides mi Pucci, ſi judex veſter futurus fuiſſem, me ſententiam adverſus te fuiſſe prolaturum. Aderant, cum hæc diceret, hoſpes meus, & Eraſmus Johannis, qui eo ipſo die Cracoviam advenerat, aut certe die proxime antecedente, qui de veritate ſemper teſtari poterunt. Cumque ego poſtea Puccio dicerem, ſatis ipſi eſſe debere, ut ſciret à magno illo viro ſententiam contra ſe latam fuiſſe, quod ea verba dixiſſet, mirabiliter tergiverſari cœpit; ac tandem dixit, illum privatim aliter ſecum fuiſſe locutum, & ipſius ſententiæ ſe adhærere non obſcure affirmaſſe. Quod cum ex ipſius viri ampliſſimo teſtimonio falſum eſſe conſtaret, aliam viam ingreſſus, negavit, virum illum aptum eſſe judicem, quia ſcilicet, aulicus homo magis, quam Chriſtianus eſſet. Atqui, reſpondebam ego, ſi hoc tamen verum eſt, jam tu id noveras, antequam ipſe tua ſponte eum judicem inter nos nominares. Hic obmutuit. Interim tamen, cum eodem tempore ſynodus noſtrorum fratrum Chmielniciæ haberetur, miſit eo ſuas theſes una cum ſatis longa præfatione ad ipſos fratres, qui, licet me, qui aderam, prorſus tacente, cum ſatis ex aliis fratribus, qualis homo Puccius eſſet, cognoviſſent, ſcripta illius ne legere quidem voluerunt, quamvis Simon noſter, qui ea attulerat, ut legerentur, rogaret. Scripſerat ad me, miſeratque ante Puccius librum illum, quem Italico ſermone ab eo conſcriptum fuiſſe, narravit tibi Philipp. Buccella, cui titulum fecit de bibliis occluſis, deque Elia, qui ea aperturus eſt. Ubi omni conatu nititur ex divinis vaticinationibus oſtendere, hoc tempore Sacras Literas intelligi non poſſe, neque eas controverſiis de religione noſtra decidendis ſufficere. Sed divinos illos duos homines expectandos eſſe, de quibus ſcriptum eſt Apoc. cap. 11. Ac tandem, ut ab eodem Buccel. audiviſti, ut à ſcriptionibus de rebus ſacris abſtineam omnino ſuadet. Qua in re plane ridiculum ſe prodit, qui interim ipſe eam Sanctarum Literarum partem explanare audeat, quæ omnium difficillima & obſcuriſſima eſt, cujuſque cognitione vera tantiſper, dum, quod ibi ſcriptum eſt, fiat, nullo cum periculo carere poſſumus. Conatus eſt ipſe quidem in ejuſdem libelli ad me præfatione oſtendere, ſe ſibi ipſi hac in re minime adverſari, ſed ut frigide ac jejune, ſic plane fruſtra. Vult autem, ut idem B. tibi dixit, tempus venturi Eliæ, quem vel illos duos, quos ante dixi, vel alterum ex ipſis fore ait, admodum prope eſſe, propterea quod dies illi 1260, quibus beſtia regnatura erat, id eſt totidem anni, mox finem habere debeant, initio videlicet eorum ſumpto à concilio Nicæno, unde ipſe beſtiæ regnum auſpicatur.

Jam vero, dum Puccius in hac venturi Eliæ expectatione totus eſt, dumque ſeipſum participem hujus divinæ legationis fore ſperat, quemadmodum ejus ipſe libellus non obſcure indicat, incidit in duos Anglos, qui Palatinum Laſkium huc ex Anglia revertentem fuerant vel comitati vel inſecuti. Quorum alter eſt medicus; alter vero magus aliquamdiu fuit, ambo autem Papiſticæ religionis, qui orbis Chriſtiani reformationi, quam propediem Deus facturus ſit, ſe deſtinatos eſſe ajunt: jactantque Angelorum Dei apparitiones (quas vocant) & collocutiones. Quanquam alter tantum, id eſt, is, qui magum aliquando exercuit, & malorum dæmonum familiaritate eſt uſus hæc videt & audit, ut ipſe affirmat, & cum ſocio omnia communicat, qui cuncta diligenter notat & ſcribit. Iſtis hominibus hinc Pragam proficiſcentibus comitem ſe adjunxit Puccius. Neque ab hoc conſilio ullius amici monitiones, quantumvis frequentes, acres ac vehementes, quales ſane potiſſimum meæ fuerunt, eum quidquam deterrere valuerunt. Statim autem fere ut Pragam pervenit, factus eſt Papiſta, & miniſtros pontificios adiens, ſuæ ab Eccleſia Romana olim defectionis veniam, conveniente ſatis factione exhibita, impetravit. Ac mox huc ad amicos & præſertim ad me, ad quem hac de re bene longas literas dedit, de ſuo, ut ipſe loquitur, ad Catholicæ Sanctæque Dei Eccleſiæ gremium reditu diligenter ſcripſit, aſſerens, ſe verbis unius ex illis Dei Angelis, qui ſociis illis ſuis reſponſa dare ſolent, ad ſe nominatim loquentis, monitum atque impulſum id feciſſe, diuturnumque errorem ſuum tandem agnoviſſe. Utque idem ipſi amici facere velint, prorſus ſuadet, non paucis rationibus allatis quibus Romanam ſedem ab omni impugnatione & criminatione defendat, atque ab illa Eccleſia nulla ratione ſecedendum probet, ſed ejus inſtitutis ac ritibus omnino parendum & acquieſcendum.

Hæc eſt Franciſci Puccii, ejuſque vitæ atque actionum, quod ad religionem attinet, brevis, quam tibi pollicitus ſum, hiſtoria. Cujus exitus unumquemque noſtrum monere deberet, ut verbo Dei ſcripto acquieſcentes, idque quantum nobis ad ſalutem neceſſe eſt, apertum ſatis & clarum eſſe agnoſcentes, non quemadmodum ipſe faciebat, nullam hodie Chriſti Eccleſiam eſſe exiſtimemus, ſed pro Chriſti Eccleſiis eos omnes cœtus habentes, in quibus doctrina ex Sacris Literis petita ſalutaris viget, illis, quantum in nobis eſt, adhæreamus, illis inquam præcipue, in quibus ejuſmodi doctrina purior fuerit; quemadmodum ipſe Puccius, ſeipſum interim, qui nulli adhærebat, plane accuſans, fieri debere faſſus eſt, vel potius aperte contendit, in quibuſdam ſuis theſibus, quas complures Italica lingua contra Eccleſiam Romanam conſcripſit anno ſuperiore, ſeque eas adverſus omnes Jeſuitas Cracoviæ defendere paratum eſſe dixit.

Hinc igitur initium ſumam ad primas tuas literas reſpondendi, atque ea diluendi, quæ in eis contra externum Eccleſiæ miniſterium diſputas. Nam certe in illis nullam neque eſſe, nec eſſe poſſe hodie externam Eccleſiam una cum Puccio te ſentire oſtendis; quæ res tandem illi cauſa fuit ad Papatum revertendi. Utebatur ipſe iiſdem ferme rationibus quibus tu uteris; & potiſſimum hoc unum urgebat, poſt collapſum externæ Eccleſiæ ſtatum, neceſſe eſſe ad eundem erigendum, ut aliquis, vel aliqui divinitus excitentur; ita ut ex ſignis, id eſt prodigiis ſeu miraculis manifeſtis id appareat ac cœlitus confirmetur, quemadmodum antea factum eſt, cum primum is ſtatus erectus fuit. Ego vero mihi videor aliis meis ad te literis hanc rationem ſatis convelliſſe. Explicabo tamen hoc loco aliquantum apertius, quid mihi velim. Dico igitur longe diverſam eſſe rationem ejus temporis, cum primum Eccleſia externa erecta fuit, & cum poſtea corrupta eſt, & hoc pacto ejus ſtatus verus ac legitimus labefactatus atque collapſus. Antequam enim erigeretur externa Chriſti Eccleſia, neceſſe fuit ejus doctrinæ, unde Eccleſia conſtat, hominibus, qui in ipſa Eccleſia futuri

erant,

Digitized by Google

erant, fidem facere, utpote novæ atque inauditæ, quæque ab iis religionibus, quæ tunc in mundo erant, non ſolum plurimum aberat, ſed magna ex parte eis ex diametro, ut dicitur, adverſabatur, eaſque penitus convellebat. Nec tantum propter eos, qui tunc erant, ſed propter alios omnes, qui uſque ad hujus ſeculi finem futuri erant, omnino oportebat eam doctrinam tot ac tantis divinis teſtimoniis confirmari, ut nemo deinceps de ea merito dubitare poſſet. Et ſane, ſi Apoſtoli & ipſe Chriſtus, qui tamen univerſam doctrinam non per ſe ipſum protulit, ſed per Apoſtolos non contemnenda ex parte eam publicavit, ad ſuam prædicationem ſine ullis miraculis acceſſiſſet, ſeque divinitus miſſum fuiſſe variis rationibus non aperte confirmaſſet, oleum, ut eſt in proverbio, & operam facile perdidiſſet, nec niſi fortaſſe pauciſſimos aliquot ad diſciplinam ſuam amplectendam pertraxiſſet. Neque enim ejus diſciplina certis quibuſdam in principiis cum aliis conveniebat, ex quibus manifeſte ipſa comprobaretur, cæteræ vero improbarentur. Immo, cum ejus doctrina concederet, principia ejus diſciplinæ, ſub qua ipſe Chriſtus natus erat, & quæ tamen per ipſam ex parte aboleri debebat, & tota aliqua ratione immutari, eſſe ab ipſo Deo profecta, id eſt, Sacras Veteris Teſtamenti Literas, ſive quæ illis comprehenſa erant, divinitus tradita fuiſſe, neceſſarium plane erat ipſam Chriſti doctrinam admirabili præter modum ratione aliqua confirmari, ejuſque auctorem ſimiliter Deum eſſe, evidentibus documentis demonſtrari, præſertim cum, quidquid ex principiis illis ad eam comprobandam peti poterat, myſteriis quibuſdam eſſet involutum, ac cæleſti quadam explicatione indigeret. At vero poſt collapſum externæ Eccleſiæ ſtatum, id eſt veram Jeſu Chriſti & Apoſtolorum ejus doctrinam in publicis cœtibus abolitam, non principia modo ipſius doctrinæ, ſed, ut magna pars ſentit eorum, in quibus eam inſtaurare multi curant, ipſa etiam univerſa doctrina literis conſignata permanſit, quibus omnes ut divinitus traditis aſſentiuntur; quæque adeo ſunt apertæ, ut facile unuſquiſque eam, quantum neceſſe eſt, inde petere queat. Hinc enim fit, ut ii, qui in viciato & corrupto Eccleſiæ ſtatu adhuc perdurare volunt, in controverſiis, quæ ipſis moventur, ſolis illis literis agere nolint, & præterea cauſentur, earum interpretationem à ſua ipſorum Eccleſia petendam eſſe. Et tamen, velint nolint, coacti ſunt tandem ad eas & ipſi confugere, ut ſuæ Eccleſiæ auctoritatem probent; ſine qua non inveniunt, quomodo ſua falſa dogmata defendere, ne in ſpeciem quidem, ulla ratione poſſint. Quid ergo eſt hic opus ulla nova & cæleſti confirmatione, cum, modo ipſa omnibus communia principia urgeantur, vera Chriſti doctrina prorſus eluceat? An non re ipſa comperimus, iis ſolis urgendis brevi tempore factum eſſe, ut infinita hominum multitudo ab iis Antichriſtianis corruptelis ſibi & caverint, & caveant, quæ interitum afferre poſſunt?

Nam quod quibuſdam videtur, propter diſſenſiones & magnas & multiplices, quæ inter eos hodie vigent, qui ex Antichriſtianis erroribus gravioribus emerſerunt, incertum eſſe, quibus quis ſe adjungere debeat, (id quod ipſe quoque ſatis aperte commemoras) & propterea ad externam aliquam Eccleſiam erigendam, exſpectandum eſſe, donec Deus aliquem ſive aliquos excitet, qui ſuæ auctoritatis mirabili aliqua ratione fidem facientes, has lites componant. Hoc, inquam facilem habet reſponſionem, duplici de cauſa. Primum quia, qualeſcunque ſint diſſenſiones iſtæ, pleræque non circa ea verſantur, quæ per ſe ad ſalutem ſunt neceſſaria; quemadmodum jam complures animadverterunt, & ſatis ex eo demonſtrari poteſt, quod ego in aliis meis ad te literis ſcripſi. Cum enim ad æternam ſalutem conſequendam nihil aliud requiratur, quam ut Chriſti præcepta teneantur, diſſenſiones autem iſtæ majore ex parte ad ipſa Chriſti præcepta non pertineant, ſequitur, nihil neceſſe eſſe, illas componi prius, quam externa erigatur Eccleſia; niſi velimus, non ſatis eſſe ad Chriſti externam Eccleſiam conſtituendam, ſi ea teneantur, quæ ad æternam ſalutem ſunt neceſſaria. Deinde, inde potiſſimum diſſenſiones iſtas oriri, quilibet facile perſpicere poterit, quod ſoli Dei verbo plerique revera non adhærent. Nam adhuc præter Sacras Literas, neſcio quæ concilia, patres, antiquitas, maxima ſunt in veneratione, adeo ut divinis oraculis propemodum æquentur. Cum tamen iſta omnia, & ſi qua ſunt alia ejuſmodi, nullas vires præterea apud cordatos homines habere debeant, quam, ut ſenſus Eccleſiæ illorum temporum fidem faciant, vel etiam non temere recedendum moneant ab iis dogmatis, quæ ipſa approbant. Sed Sacris Literis licet aperte reclamantibus, quædam tamen mordicus retinere velle, quia ſcilicet ab iſtis approbantur; hoc nihil aliud eſt, quam divinam veritatem conſulto peſſundare, & ad Antichriſtiani regni confirmationem ingentem feneſtram patefacere. Legantur modo Pontificiorum ſcripta adverſus Lutheranos & Calvinianos; & ſatis intelligetur, ſi præter Sacras Literas iſtorum auctoritate ſit ſtandum, nobis omnibus cauſa cadendum eſſe. Sed quorſum iſthæc mecum? inquies. Nempe, ut animadvertas, tot diſſenſiones, quæ hodie inter illos ſunt, qui Chriſti nomen profitentur, de Chriſtianæ religionis decretis, non quidem ex divinorum oraculorum obſcuritate, ſed potius ex eorundem contemptione quadam, dum ab illis ſolis univerſa Chriſtiana doctrina non petitur, natas atque exortas eſſe; neve ex illis colligas, auctoritate Sacrarum Literarum eas, quantum ſatis eſt, componi non poſſe; aut ſaltem non neges, ex ipſis divinis literis poſſe unumquemque Chriſtianam religionem ejuſque placita, quatenus ad hominem Chriſtianum conſtituendum neceſſe eſt, recte cognoſcere. Namque hoc conceſſo, ſequitur continuo Chriſti Eccleſiam ejuſque externum ſtatum hoc tempore inſtaurari & poſſe, & debere; quemadmodum apertius poſtea oſtendam. Libet enim prius te ad hoc concedendum quodammodo adigere. Etenim, niſi hoc conceſſeris, quomodo factum tuum defendes, qui de rebus ad Chriſtianam religionem pertinentibus non pauca aſſeverare audeas, contra quam vulgo affirmetur, ac plane contendere, jam pridem plenam defectionem in Eccleſia extitiſſe, fundamentumque fuiſſe ſublatum? An non hæc ideo affirmas, quod ea ex Sanctis Literis colligis? Igitur, te ipſo teſte, ex ipſis Sacris Literis veritas Chriſtianæ religionis percipi poteſt. Alioqui, cur non de omnibus dubitas? Aut cur te ſaltem aliis pleriſque palam non adjungis? Immo vero te ab iis ſeparas? Nonne ipſe & concedis, & urges, hodie poſſe Deum coli, & Chriſti nomen rite invocari, etiamſi externa quædam non adſint? Atqui non video, quemadmodum id fieri poſſit, niſi alicunde verus Dei cultus & Chriſti nominis invocatio petatur. Unde vero, niſi ex ipſis divinis oraculis? Quanquam ad id concludendum quod volo, ſatis eſt hæc, qualia eſſe debeant, ſciri poſſe, undecunque tandem id ſciatur. Certe enim, ſi hoc ſciri poteſt, poteſt etiam externus Eccleſiæ Chriſti ſtatus inſtaurari; cum externa Chriſti Eccleſia nihil aliud ſit, quam publica congregatio ſeu convocatio hominum Deum colentium, & Chriſti nomen rite invocantium. Nam quid prohibet, quominus ii, qui iſthæc faciunt, publice etiam conveniant? Immo, quomodo iſthæc facere dici poſſunt, niſi palam aliquando congregentur, cum, ut cætera omittam, inter alia Chriſti præcepta omnibus ejus diſcipulis convenientia, quibus Deus colitur, & Chriſti nomen rite invocatur, ſit publica commemoratio, ipſius Chriſti mortis? Ex iis, quæ hucuſque diſſerui, ſatis, ni fallor, reſponſum patet ad duo inter illa, quæ contra Eccleſiæ externæ inſtaurationem attuliſſe mihi videris. Quorum alterum eſt, eadem aut certe ſimili ratione inſtaurandam eſſe Eccleſiam, qua ædificata fuit; alterum vero, inter tot Chriſtiani orbis diſſen-

diſſenſiones non poſſe veritatem dignoſci, niſi luce aliqua divinitus, ut Apoſtolorum tempore, illata. Prædictis autem addo expreſſius, rationem, qua primum ædificata eſt Eccleſia, Dei & Chriſti verbum revera fuiſſe; cætera omnia ad hoc confirmandum pertinuiſſe. Itaque, cum nunc idem Dei Chriſtique verbum habeamus, idque abunde confirmatum, immo de quo nemo dubitat, eandem rationem inſtaurandæ Eccleſiæ hodie revera habemus, qua primum ædificata fuit. Jam vero ad reliqua, partim ex iis, quæ hactenus tecum per literas diſputavi, partim ex re ipſa ſatis patere reſponſio videtur. Quod enim urges, Apoſtolorum tempore talem fuiſſe externam Eccleſiam, quæ verum eſſet Dei ædificium, in quo eſſet veritas, & extra quod tenebræ tantum eſſent, & cœcæ nubes: quod videlicet hodie poſt ſubſecutam defectionem, niſi lux nova aliqua divinitus, ac manifeſto, ut ante factum eſt, affulgeat, haberi nequeat; Primum hoc non ad externæ Eccleſiæ inſtaurationem ſimpliciter diſſuadendam pertinet; ſed ad ejus Eccleſiæ quæ par Apoſtolicæ illi futura ſit: quod tamen ſatis refutatum eſt, ut arbitror, ſuperioribus meis literis; in quibus eſt oſtenſum, ipſas Eccleſias Apoſtolicas, id eſt ab ipſis Apoſtolis fundatas, erraſſe, idque in rebus ad ſalutem pertinentibus, dum adhuc ii viverent, & earum curam haberent, qui ipſas fundaverant. Nec ſane, quæ de Eccleſia magnifice prædicat Paulus 1 Tim. 3. 15, affirmans inter cætera, quod ſit columna & firmamentum veritatis, aut ad externam ullam Eccleſiam pertinent, aut, ſi tamen pertinent, ita accipienda ſunt, quaſi Paulus ſentiat, in aſpectabili Eccleſia nullos errores eſſe, vel extra aſpectabilem Eccleſiam nullam divinam veritatem. Sed eſt intelligendum, quia omnis externa Eccleſia Chriſti doctrinam profitebatur, Chriſti autem doctrina eſt illa divina veritas, propterea Paulum Eccleſiam, id eſt Chriſtum profitentium cœtus ſive externam Eccleſiam (ſi modo ut dixi ibi eam intelligit) veritatis columnam & firmamentum appellaſſe. Opponitur enim ibi tacite, quemadmodum in compluribus aliis locis apud eundem Paulum, Chriſti diſciplina in genere cunctis aliis diſciplinis. Nihil autem vetabat tunc, quemadmodum nec hodie vetat, quominus poſſet quis veram Chriſti diſciplinam amplecti & retinere, nec tamen ulli externæ Eccleſiæ ſe adjungere, quod fortaſſe omnes alicujus erroris ad ſalutem ipſam pertinentis, ſive jure, ſive injuria ſuſpectas haberet. Sed videamus deinde, cur aſſeras, Eccleſiam Apoſtolorum tempore fuiſſe plane veram Dei Eccleſiam. Quia, inquis, ex Spiritu Sancto, quem tunc poſt impoſitas Apoſtolorum manus homines conſequebantur, & ex aliis oſtentis ac miraculis divinitus editis confirmabatur, quod quicumque Jeſu nomini fidem haberent Sanctum eſſent Dei templum, &c. Atqui hinc omnino ſequitur, ſi dari hodie poſſunt, qui Jeſu nomini fidem habeant, dari quoque poſſe ſanctum Dei templum, & porro Eccleſiam, ea, quæ Apoſtolorum tempore fuit, quod huc attinet, ut vera Dei Eccleſia ſit, nihilo inferiorem. Quare hic, ut in ſuperioribus quoque litteris, innuere videris, te ſentire, hodie fidem in Jeſum Chriſtum non dari. Rogaveram quidem te, ut velles poſthac ſententiam tuam hic aliquanto apertius exponere, quo uberius tota de re tecum diſputare poſſem: ſed quando id non feciſti, ad opinionem iſtam ex tuis ipſius verbis convellendam ea pauca ſatis eſſe volo, quæ antea ſcripſi. Verum hoc fortaſſe tibi vis, ex illis ſignis & Spiritus Sancti donis conſtitiſſe, eos, qui Jeſu nomen profitebantur, illud ex animo profeſſos fuiſſe, qua de re hodie nulla ratione conſtet. Ad hoc rurſus primum reſpondeo, hinc non colligi, non eſſe inſtaurandam externam Chriſti Eccleſiam, ſed non eſſe ſperandum, talem inſtaurari poſſe, de qua conſtet, eam eſſe veram Dei Eccleſiam. Ex quo nequaquam ſequitur, eam reipſa parem primævæ illi eſſe non poſſe. Cum nihil prohibeat, quin aliquid tale ſit, licet tale eſſe non conſtet. Deinde dico, ſi tamen ſigna & dona illa fidem faciebant animi non ſimulati eorum, qui Jeſu nomen invocare incipiebant, non propterea ſequi, quod ex illis appareerit conſtitutam jam fuiſſe veram Dei Eccleſiam. Nam ad hoc neceſſe præterea erat, ut in eadem ſententia perſeverarent. Quod autem potuerint non perſeverare, ſi quis eſt, qui dubitet, meminerit Chriſti verborum Matth. 7. 22, ex quibus etiam conſtare videtur, potuiſſe quempiam eodem tempore à vera fide in Chriſtum defeciſſe, quo miracula ejus nomine invocato edebat; nedum non potuerit aliquando ejuſmodi ſigna facere, & poſtea à veritate deficere. Nam quod quidam veram, id eſt, ut hic intelligimus, ex animo in Chriſtum fidem à charitate ſive a bonis operibus, ut Papiſtæ faciunt, ſejungi poſſe affirmant, id plane falſum eſſe vel unica illa Jacobi ſententia Jacobi 2. 17, quod fides ſine operibus ſit mortua, aperte oſtendit. Itaque, cum Chriſtus iniquitatis operatores quoſdam vocet, qui in ipſius nomine miracula fecerint, apparet, iſtos vel eodem tempore, vel ſaltem diverſis, & ſigna iſta edidiſſe, & vera in Chriſtum fide caruiſſe. Quanquam non crediderim ego, Spiritus Sancti dona illa iis tantum fuiſſe conceſſa, qui ex animo ab ipſo initio Chriſti nomen profitebantur, ſed omnibus qui profiterentur. Eo enim potiſſimum tendebant dona illa, ut veritatis diſciplinæ Chriſti fidem facerent, non autem ut de vera Chriſtum profitentium fide teſtarentur. Nam quod Petrus Act. 15. 7, & 8, videtur omnino, Spiritum Sanctum à Deo datum certum teſtimonium ſtatuere veræ fidei eorum, quibus dabatur, id arbitror eſſe ſingulare in gentibus, quæ ab initio crediderunt; quas, cum antehac ab ipſo Deo eſſent prorſus alienæ, non eſt veriſimile Deum tanto dono dignaturum fuiſſe, niſi ex animo credidiſſent. Adde quod ad id, quod Petrus quærebat, concludendum ac perſuadendum, non eſt neceſſe, ut ſinguli ex gentibus, qui primi omnium credere ſe in Chriſtum ſunt profeſſi, de quibus tantum ipſe loquitur, ex animo crediderint, ſed ut aliqui ex ipſis. Siquidem hoc contendit Petrus, gentes deinceps à Dei regno excluſas eſſe, cenſeri non debere, cum & Deus illis oſtium fidei patefecerit, & illæ viciſſim ingreſſæ fuerint. Nam certe, niſi aliqui ſaltem ex iis, quibus ipſe ab initio, Deo ſic jubente, Evangelium prædicaverat, ex animo credidiſſent, nunquam Deus illis Spiritus Sancti donum impertitus fuiſſet. At vero dices forſitan, me à ſcopo tuo multum aberrare, quippe qui ſentias, Apoſtolorum tempore ad veram Dei Eccleſiam conſtituendam ſatis fuiſſe Chriſti nomen profiteri, eique fidem habere; nam hoc teſtabantur dona illa Spiritus Sancti & alia oſtenta ac miracula; hodie vero hoc non eſſe ſatis. Nam, ſi eſſet, hodie quoque aliquam ejuſmodi divinam ac cœleſtem approbationem Chriſti nomen profitentium eique credentium haberemus. Ergo, ſi ita ſentis, credis Chriſtianæ religionis conditionem labente tempore mutatam fuiſſe; nec Chriſtum fuiſſe & eſſe heri, & hodie, & eundem in æternum; quod tamen ſcriptura affirmat Hebr. 13. 8. Ergo enunciatio illa Chriſti Matth. 18. 20, quod, ubi duo aut tres in ipſius nomine congregati fuerint, ipſe in eorum medio ſit, quæ ſola ferme poteſt totam hanc de Eccleſia Chriſti necne inſtauranda quæſtionem dirimere, & contra id hodie fieri poſſe negantes ſententiam ferre, iſta, inquam, Chriſti enunciatio jam non eſt vera, ut antea aliquando fuit, dum ſcilicet ſigna & miracula eos comitabantur, qui in Chriſti nomine congregati erant. Hac igitur ratione cætera etiam omnia, quæ Chriſtus dixit, univerſaque ipſius diſciplina in dubium hoc tempore revocabitur; id eſt hodie hæc ad nos nihil pertinere cenſebuntur, nec per plurima ſæcula ad quoſquam ea pertinuiſſe affirmari poterit. Cum tamen luce meridiana clarius ſit, ſigna & miracula in eum finem tantum adhibita fuiſſe, ut Chriſti doctrina confirmaretur, certumque eſſet, illam perpetuo veriſſimam futuram, & locum habituram donec præſens maneret ſæculum.

Ex

Ex quo, ut antea dixi, neceſſario ſequitur, ut, ſi ſigna & miracula cum iis conjuncta, qui Jeſu Chriſti nomini ab initio fidem habuerunt, nos monent, iſtiuſmodi homines verum Dei templum fuiſſe, Dei verum templum hodie quoque ſunt ii, qui Jeſu Chriſti nomini fidem ſimiliter habent, licet ſignis iſtis & miraculis ſint deſtituti; quæ cur perpetua in Eccleſia non fuerint, immo eſſe non debuerint, ſatis me oſtendiſſe opinor in ſuperioribus literis meis. Feras me quæſo, vir optime ac præſtantiſſime, ſi hæc tecum fruſtra omnino fortaſſe diſputo; nec arbitreris, me tam hebetem ac ſuſpicioſum eſſe, & ſimul ab omni Chriſtiana charitate atque adeo civili modeſtia alienum, ut tibi ridiculas & pernicioſas iſtas opiniones adſcribam, quas ipſa verba tua poſtmodum aperte ſatis refellunt; ſed me non tui modo, verum etiam aliorum his ſcribendis rationem habere cogites; atque pro tua ſingulari humanitate, quid ad ea jam reſpondeam, quæ privatim & proprie contra Eccleſiæ externum miniſterium hoc tempore à nobis inſtaurandum attuliſti, patienter audias. Ut enim eodem tempore ad id reſpondeas, quod à me affertur, ut probem, hodie externam Chriſti Eccleſiam inſtaurari poſſe, nos videlicet Dei Chriſtique verbum habere, quibus ea ab initio fundata fuit, affers primo loco exempla defectionis Iſraëliticæ Eliæ temporibus, & captivitatis Babylonicæ; ex quibus nos diſcere oportere ais, quamvis vera de Deo doctrina habeatur, non tamen temere ad externa iſta proſiliendum eſſe, quemadmodum nec illi proſilierunt, qui in iſtis defectionibus verum Dei cultum nihilominus retinuerunt. Ad hoc reſpondeo, & nominatim de exemplo defectionis temporibus Eliæ agens, (nam alterum captivitatis Babylonicæ non videtur complures ob cauſas ſatis ad rem facere) dico primum, aliam fuiſſe conditionem illorum temporum & externi cultus Dei ſub Vetere Teſtamento, & aliam horum temporum externique Dei cultus ſub Teſtamento Novo. Sub vetere enim Teſtamento externus cultus ille divinus, à quo ii abſtinebant, qui in media ipſa defectione idololatricis cultibus non adhæſerant, cuidam certæ tribui ac familiæ quodammodo alligatus erat, id eſt Leviticæ & Aaronicæ; ut nulla ratione liceret extra ipſas alicui ſibi ſumere, ut illum adminiſtraret. Quinetiam ſummum ſacerdotium, in tota familia Aaronica uni domui Phinees alligatum erat; ſine quo divinus iſte cultus adminiſtrari non poterat. Quid igitur, ſi nullus ex ea domo fortaſſe tunc erat, qui idololatricis cultibus non conſentiret? An non neceſſe prorſus fuit, interim illius divini cultus adminiſtrationem ceſſare? Adde, quod ſummus ſacerdos ex domo illa, certa quadam ratione & ſucceſſione eligebatur, quam ſpernere & alium in jam electi locum, licet ex eadem domo, ſubſtituere privatis præſertim hominibus nullo pacto licebat. Huc accedit, quod in Iſraëlis regno, ubi Eliæ tempore defectio iſta contigit, nullus poterat divinus cultus adminiſtrari, à quo reliquiæ illæ piorum abſtinerent. Omnia enim ſacrificia, omnis Dei publica & ſolennis adoratio & invocatio, Hieroſolymis in templo ex ipſius Dei præſcripto peragenda erat, id eſt, in regno Judæ, unde illi jam pridem ſeceſſionem fecerant, & penitus ſeſe disjunxerant. Præterea legimus quidem, iſtos Deo caros fuiſſe, eo quod ab idololatricis cultibus abſtinuiſſent, quemadmodum & hodie eos Deo caros eſſe credendum eſt, qui inter idololatras licet degentes, idololatræ tamen non ſunt. Sed non propterea eos commendari audimus, quod ita occulte ſolum verum Deum colerent, ut Elias eos non agnoſceret, & ſe ſolum unius veri Dei cultorem in populo illo relictum fuiſſe (ut quidem Paulus interpretari videtur) exiſtimaret; aut certe neminem præter ſe publice Dei cauſam agere affirmaret. Nunc conſideremus ex altera parte conditionem externi cultus Dei ſub Novo Teſtamento. Is autem vel omnino, ut quibuſdam placet, vel potiſſimum, verbi Dei & Sacramentorum (quæ vocant) adminiſtratione continetur. Jam vero verbi Dei adminiſtratio, præſertim quæ ad externam Eccleſiam colligendam & conſtituendam requiritur, nulli certæ nationi aut familiæ, nulli eligendi rationi denique aut ſucceſſioni alligata eſt. Patet hoc vel ex eo, quod in ipſo ferme initio prædicationis Apoſtolicæ, nulla prævia ad id muneris ab Apoſtolis facta electione, ii, qui Jeſu Chriſti diſciplinam amplexi fuerant, paſſim Euangelium annunciabant, non ſine felicibus ſucceſſibus & divina comprobatione; ut legitur Act. 8. 4, & cap. 11. 19, &c. Nam ſi munus ipſum Apoſtolicum, ipſis Apoſtolis adhuc viventibus, immo vix dum illud obire incipientibus, euangelizandi & Dei verbum miniſtrandi iis, qui extra Eccleſiam erant, omnibus Chriſti diſcipulis ſua ſponte exercere indiſtincte licuit; multo magis profecto Chriſtiano homini licere debet, iis, qui jam ad Eccleſiam pertinent, præire tantum quodammodo, in verbo Dei recepto & ab omnibus approbato exponendo atque explicando, idque ex aliorum omnium conſenſu, quæ hodie tota ratio eſt adminiſtrandi verbi divini neceſſaria ad externam Eccleſiam colligendam. Nam quod ais, priſcos illos ſciviſſe, unde doctrinam hauſiſſent, & ſanam eſſe nihil dubitaſſe, hoc idem & ſcire & pro certo habere noſtri temporis Chriſtiani poſſunt, cum Dei verbum æternis monumentis conſignatum ac prorſus indubitatum habeant, cui ſoli ſi quis penitus adhæreat, nullo pacto in iis, quæ ad ſalutem pertinent, ita falli poteſt, ut condemnationem ullam incurrat. Quanquam quanto minus aſſeveranter loquendum eſt iis, qui, ut nunc fit, verbum Dei populo explanant, quam iis, qui Euangelium annunciant, tanto minus neceſſe eſt, ut de doctrina ſua merito nihil dubitent.

De Sacramentis porro, id eſt, ut fere ab iis receptum eſt, qui ab Antichriſto defecerunt, de Baptiſmo aquæ & Cœna Domini; quod ad Cœnam Domini attinet, nihil eſt, cur ſuſpicari poſſimus, eam à quolibet Chriſti nomen profitentium cœtu celebrari non poſſe. Neque enim parabiliſſima hæc & ſimpliciſſima cærimonia Apoſtolis, ut Apoſtolis a Chriſto præſcripta fuit; ſed ſimpliciter ut ipſius diſcipulis ſeu mavis Chriſtianis, id quod & Pauli verba 1 ad Cor. 11, manifeſtum faciunt, & ſatis oſtendunt ipſa Chriſti verba à Paulo uberius expoſita, quibus ipſius cærimoniæ finis continetur; qui eſt commemoratio dominicæ mortis & annunciatio, donec ipſe Dominus veniat. Cui gratiarum actionem pro eadem morte fuiſſe conjunctam, & res ipſa aperte monet, & ſatis indicat antiquiſſimum hujus ritus nomen εὐχαριστία. Jam & Chriſti mortem commemorare atque annunciare, & pro ea gratias publice agere, ad omnes Chriſtianos peræque pertinere, nemo eſt, quin fateri cogatur. Nec vero eſt in hoc ritu alicujus divinæ rei ulla datio ſeu miniſtratio (ſic enim loqui oportet) & propterea nullus certus homo requiritur, qui quaſi Chriſti vicem gerens, panem & vinum cæteris diſtribuat, aut porrigat. Quamvis ab ipſo initio, cum inſtitutus fuit, id Chriſtus, qui eum inſtituebat, fecerit. Ex accidente id enim fuit, & quia tunc primum ab ipſo inſtituebatur, qui compendii cujuſdam gratia, facta quædam verborum loco ſubſtituit. Cæterum unicuique de cærimonia iſta recte alioqui ſentienti abunde conſtare poteſt, nihil aliud ſenſiſſe Chriſtum, quam, ut ſui diſcipuli, pane ſimul frangendo, ac comedendo, poculoque infundendo ac bibendo, corporis ſui fractionem & ſanguinis fuſionem pro ipſis mox ſecuturam, poſtea, ut jam peractam commemorarent, ac concelebrarent. Ex quo id intelligitur, quod ſupra attigi, tantum abeſſe, ut errent, quicumque Chriſti diſcipuli merito dici volunt, hoc ritu peragendo, ut potius errare omnino exiſtimandi ſint, niſi, quantum in ipſis eſt curent, ut illum peragant. Nihil autem ſimile fuit Eliæ tempore, à quo ii abſtinerent, qui Deo cari erant.

De aquæ Baptiſmo ego ita ſentio, eum Eccleſiæ in perpetuum præſcriptum non fuiſſe, nec unquam, ut illum acciperent iis præceptum neque à Chriſto, neque

ab Apo-

ab Apoſtolis fuiſſe, qui jam ipſi Chriſto alia quacumque ratione publice nomen dediſſent, vel à primis annis in Chriſtiana diſciplina educati atque inſtituti eſſent. Qua de mea ſententia, cujus alii etiam ante me fuerunt, juſtum librum conſcripſi, in quo omnia teſtimonia ſacra omneſque rationes diligenter examino ac diluo, quæ illam infirmare poſſe videantur, cui titulum feci, *An homini Chriſtiano aquæ Baptiſmo carere liceat, diſputatio.* Fratrum autem rogatu eum conſcripſi, qui tamen talem ſententiam prorſus abominantur, & tandem precibus meis adacti curarunt, ut ad ea, qui ibi ſcripſeram, teſponderetur; hocque munus Alexandro Vitrelino demandarunt, qui tamen non Eccleſiæ ſed privato nomine reſpondit, ſed tot probra, convicia, maledicta, calumnias denique in me una cum reſponſionibus ſuis admiſcuit, quæ quales ſint aliquando fortaſſe pii homines dijudicabunt) ut fratres ipſi illum acriter reprehenderint; ego vero ab ejuſmodi ſcripto refutando, quamvis id alioqui perexigui laboris mihi eſſe videatur, hactenus deterritus fuerim. Verum, ut ad propoſitum revertar, dico, aquæ Baptiſmum ad Eccleſiam externam hoc tempore inſtaurandam meo judicio nihil pertinere, remque indifferentem eſſe; in qua utinam fratres noſtri nihil novare tentaſſent. Atque idcirco non eſſe, quod de eo quidquam in hoc propoſito explicatius dicam. Crediderim tamen, ſi is hodieque retinendus ſit, propter eos, qui ab aliis religionibus ad Chriſti religionem convertuntur, potiſſime tetinendum eſſe. Quos non video, cur ii baptizare non poſſint, qui illis Chriſtum annunciaverint; aut ſi neminem ex hominibus genitorem (ut ita dicam) in Chriſto habuerint, cur id facere non poſſit is, qui huic muneri ab eo cœtu, cui ſe adjungere voluerit, deſtinatus fuerit, cum aquæ Baptiſmus in Jeſu Chriſti videlicet nomine miniſtratus, nihil aliud ſit, quam adumbratio remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti, ejuſque nominis aperta profeſſio, atque in ipſius religionem initiatio quædam, id eſt, per eum nihil revera detur, ſed tantummodo eorum, quæ vel jam data eſſe, vel datum iri certiſſimum eſt, externa quædam agnitio ſignificetur. Quod ſi illi, qui Eliæ tempore, propterea quod ab idololatria ſibi caviſſent, à Deo in aliorum cæde conſervati fuerant, perſuaſum habuiſſent, quemadmodum noſtri homines de aquæ Baptiſmo perſuaſum babuerunt, aliquem fuiſſe ritum à Deo præſcriptum, quem niſi quis rite peregiſſet, in ejus populo numerari non poſſet, & tamen illum prorſus neglexiſſent; putaſne eos tantopere Deo caros futuros fuiſſe, nec ejus iram aliqua ſaltem ex parte ſenſuros? Breviter, non video, quid iſtorum exemplum ad externæ Chtiſti Eccleſiæ inſtaurationem diſſuadendam momenti habere poſſit; quos nemo negaverit rectius facturos fuiſſe, ſi publice & palam ſe idololatrico illi culnui, qui in populo vigebat, minime aſſentiri proteſtati eſſent, ſe ſeque ab aliis, qui idololatræ erant, quam maxime poterant, ſegregaſſent. Nihil autem dico, quod hoc tempore multa clariſſima indicia dedit Deus voluntatis ſuæ, ut externa Chriſti Eccleſia inſtauretur, & Antichriſtianum regnum diruatur; atque, inter alia, vim infinitam hominum excitavit, qui ſuo ſanguine veram Chriſti doctrinam, quantum ad ſalutem ſatis eſt, confirmarunt, & falſam Antichriſti refellerunt. Adeo, ut, ſi quis recte animadvertat, miraculis, & Spiritus Sancti externis donis exceptis, quibus propter eas cauſas, quæ ante ſunt expoſitæ, hoc tempore nihil opus erat, maxima ſimilitudo inter hæc & Apoſtolica tempora, & quæ illis ptoxime ſucceſſerunt, appareat. Ut merito affirmari poſſit, quemadmodum tunc naſci, ſic nunc renaſci Chriſti Eccleſiam cœpiſſe; & conſequenter concludi, non eſſe Eliæ tempora illa cum noſtris hiſce temporibus ullo modo comparanda, non magis quam cum ipſis Apoſtolicis. Ubi ſemper meminiſſe oportet, ad Chriſti Eccleſiam inſtituendam non eſſe neceſſe, ut veritas omnium rerum divinarum teneatur; ſed ſatis eſſe ea ſciri, ſine quibus æterna ſalus nemini contingere poteſt. Nunc ad illud accedo, quod addis de diſcrimine ſeniorum Eccleſiæ noſtri temporis, & Eccleſiæ, quæ Apoſtolorum tempore fuit. Ex qua concludere vis, noſtros non eſſe veros ſeniores, nec illorum Eccleſiam veram Eccleſiam; immo quia hodie tales ſeniores, quales antiquitus fuerunt, nulli apparent, nullam etiam inſtaurari poſſe externam Eccleſiam. Ais enim hoc tempore ſeniores ab Eccleſia conſtitui, non autem à ſenioribus Eccleſiam colligi; quod contra, inquis, fiebat in primitiva Eccleſia. Ad hoc, etiamſi ea certiſſima eſſent, quæ pro conceſſis ſumis, abunde ex ſuperioribus reſponſio patet, propter temporum rationis diverſitatem. Tunc opus fuit, ut Seniores Eccleſiam colligerent, quia tum primum fundabatur Eccleſia, nec ulla principia certiſſima atque indubitata erant, quibus omnes aſſentirentur, & ex quibus per ſe ipſi veritatem agnoſcere, & Dei populo ſe aggregare ſua ſponte poſſent. Nunc vero inſtauratur Eccleſia ex iis principiis, de quibus inter omnes conſtat. Quare certo aliquo architecto nihil eſt opus; ſed unuſquiſque per ſe ſuaque ſponte partem in hac inſtauratione habere poteſt atque adeo habet. Monitore tantum opus fuit vaſtationis Eccleſiæ, ejuſque inſtaurandæ rationis; quos ſane non unum ſed plures habuimus, qui etiam in ea inſtauranda graviter laborarunt. Sed animadvertendum præterea eſt, te pro conceſſis ſumere ea, quæ mihi minus certa videntur. Neque enim in primitiva Eccleſia colligebantur cœtus à Senioribus, ſed iis cœtibus ſive Eccleſiis præficiebantur, quæ Apoſtolorum & aliorum Euangelizantium miniſterio collectæ fuerant. Exempli cauſa, Eccleſiæ Corinthiorum, Philippenſium, Epheſiorum, non à ſenioribus, id eſt, paſtotibus, qui in illis perpetuo erant, ſed à Paulo Apoſtolo fuerant collectæ. In quibus ipſe deinde ſeniores conſtituit, non quidem ex ſua ipſius tantum voluntate ac ſententia, ſed ipſa approbante Eccleſia. Ut ex eo intelligi poteſt, quod Timotheus ipſe tantus Pauli adminiſter, non ſine impoſitione manuum Presbyterii, id eſt ſenatus, ut ſic dixerim, Eccleſiæ, qui ipſius Eccleſiæ perſonam ſuſtinebat, ut alicujus urbis Senatus, civitatis & reipublicæ perſonam ſuſtinet, ad munus paſtoris, quo in Eccleſia fungebatur, delectus fuit.

An non legimus, mandatum fuiſſe Tito à Paulo, ut in ſingulis Cretæ urbibus Seniores conſtitueret? quod ſine dubio de iis urbibus intelligendum eſt, in quibus jam aliquis numerus Chriſti fidelium collectus erat. Quibus volebat Paulus paſtores dari, ad ipſos verbo Dei paſcendos, adque Eccleſiæ conſervationem & incrementum. Ut ſatis ex ipſius verbis, ubi hac de re agit, apparet. Quomodo igitur tunc temporis à Senioribus Eccleſiæ colligebantur, ſi jam collectis Eccleſiis Seniores præficiebantur? Non tamen hic ſimiliter eſt intelligendum, Titum debuiſſe aut potuiſſe ex proprio tantum ſenſu, propriove arbitratu, quoſcumque magis ipſe probaſſet, ſeniores conſtituere; ſed ei mandatum fuiſſe, ut curaret ſeniores conſtitui ex ipſius Eccleſiæ conſenſu; qui modo tales eſſent, quales Paulus deſcripſerat. Atque ejuſmodi ſeniores ipſam Eccleſiam per ſe ſibi conſtituere potuiſſe, nihil eſt, quod dubitare nos ſinat. Et ſane in illis ipſis Eccleſiis, in quibus Paulus ipſe ſeniores ab initio (ut legitur Act. 14. 22.) quemadmodum paullo ante dixi, conſtituerat, illis deficientibus, Eccleſiam ipſam per ſe alios ſibi conſtituere potuiſſe, neceſſarium quodammodo eſt, & ex Eccleſiaſtica hiſtoria, ſic quoque factum fuiſſe, ſatis intelligere licet. Rurſus hoc tempore non eſt perpetuum, immo vero admodum rarum, ut Eccleſia ipſa ſeniores, id eſt paſtores ſibi eligat; Eccleſia, inquam, cui ipſi ſeniores præſunt. Eliguntur enim ab aliis paſtoribus ut plurimum, quamvis non ſine conſenſu illius Eccleſiæ. Quinetiam non ſolum ab ipſo initio renaſcentis Euangelicæ veritatis, collectæ ſunt Eccleſiæ ab ipſis paſtoribus pluribus in locis, ut à Luthero, à Zwinglio, ab Oecolampadio,

à Bal-

à Balthaſare Pacimontano, & ab aliis; ſed poſtea etiam ſæpenumero contigit, ut homines pii aliique erudiendis non interpri, vel plane ſua ſponte, vel ab aliqua Eccleſia jam collecta miſſi, Eccleſias, ubi nullæ erant, collegerint ac fundaverint; quod cum alibi tum in Gallia potiſſimum factum eſſe ſcimus. Itaque nihil mihi, hac etiam in parte, diſſimilitudinis inter hæc & primitivæ Eccleſiæ tempora eſſe videtur, &, ſi inſignis aliqua tamen in ipſis initiis fuiſſet, jam ejus rei cauſſam attuli; ex qua apparet, non propterea ſentiendum, præpoſtera ratione hodie in Eccleſia inſtauranda agi. Poſt ipſa initia nulla profecto diſſimilitudo, quæ alicujus momenti ſit, inter hæc duo tempora animadverti poteſt. Sed quidquid ſit, ut de te ipſa, quæ in controverſia eſt, agamus, illud unum ſcire velim, cur hodie non liceat hominibus recte, quantum ſatis eſt, de religione Chriſtiana ſentientibus convenire, memoriam Chriſti mortis, ut juſſi ſunt, celebrare, communes preces ad Deum fundere, ſeſe invicem ad pietatem ac perſeverantiam in fide cohortari, de divinis rebus colloqui ac diſputare, aliquot ex ſuo numero certos homines habere, quorum hic aliis in verbo Dei explanando præeat, ac rudiores in diſciplina Chriſtiana inſtituat; ille ſingulariter pauperibus ex communibus Eccleſiæ pecuniis ſubveniendi curam habeat; alii, ut omnia ordine ac decenter in cœtu fiant, provideant & curent; alii ſint, quorum prudentiæ ac rerum divinarum cognitioni univerſus cœtus plurimum deferat, & quos idcirco tanquam ſenatum ſuum eſſe ſtatuat; alii denique aliis muneribus vacent, quæ ad totius congregationis conſervationem pertineant: velim, inquam, ſcire, cur hæc facere non liceat hoc tempore, quidve, quominus fiant, jure prohibere poſſit, ſive ejuſmodi congregationem Eccleſiam appellare velis, ſive nolis; ſive tales congregationes pares, aut ſimiles Apoſtolicis Eccleſiis eſſe concedas, ſive minus. Certe cum Deus à nobis quam maxime colendus ſit, & Jeſu Chriſti diſciplina quam apertiſſime profitenda, &, quantum in nobis eſt, propaganda; cumque hæc omnia ad Dei cultum & profeſſionem ac propagationem Chriſti diſciplinæ plurimum pertineant, immo ſine his exiſtere aut conſiſtere nequeant, neceſſe eſt fateri, quicquid præterea de illis judices, & quocunque nomine ea voces, cuncta non modo fieri poſſe, ſed etiam debere. Nam, quod tu aſſeris, multos pietate & juſtitia inſignes viros ſine externis iſtis notis & ſignis hodie Deum colere, & olim coluiſſe, id mihi nullo pacto veriſimile videtur, niſi vel ubi iſta habendi facultas non fuerit, vel ſi forte viris iſtis omnes cœtus, in quibus hæc fuerint, aliquo perverſo & ſaluti æternæ contrario dogmate viſi fuerint contaminati. Alioquin prorſus neceſſe eſſe ſtatuo, ut quilibet Chriſtianus alicui Chriſtum profitentium cœtui palam adhæreat, ei videlicet, quem aliis puriorem eſſe judicaverit, cujus ſententiæ infiniti pietate præſtantes viri noſtra ætate fuerunt, & adhuc ſunt; quibus ob hanc cauſſam grave non fuit famæ atque honorum jacturam facere, & ſeſe manifeſtis vitæ periculis exponere. Non dubito, quin, ut ipſe ſancte affirmas, optima mente & ſolo veritatis amore ea & ſcripſeris, & ſentias quæ in tuis ad me literis de hoc argumento continentur, ſed tranſſiguras ſe hic (ignoſce quæſo libertati meæ) Satanas in Angelum lucis, & per te talem tamque inſigni alioqui pietate virum, alioſque non contemnendos homines, ruinam Chriſti Eccleſiæ renaſcentis ſtruit. Cujus artes & aſtum agnoſce obſecro; nec patere, ut te paullatim ſeducat, & tandem, cum prorſus tibi perſuaſerit, nullam inter eos, qui à Romana Eccleſia defecerunt, hactenus eſſe vel eſſe poſſe externam Chriſti Eccleſiam, nec ſcriptum, quod habemus, Dei verbum ad eam erigendam ſatis eſſe, te ad Eccleſiam iſtam, quæ perpetuam ab Apoſtolis & miniſterii & doctrinæ ſucceſſionem, ac Spiritus Sancti aſſiduum favorem & præſentiam audacter, nec prorſus inepte (ut compluribus videtur) jactare ſolet, ut Puccium, aliquando reducat, aut aggreget. Quod omen Deus, ut ſpero, ac fore mihi penitus perſuadeo, pro ſua bonitate avertat. Nec vero credas aut me, aut alios innumerabiles, qui mecum ſentiunt, clariorem multo, quam nunc habeamus, veritatis divinæ patefactionem non expectare, & ſane ſi quis uſquam eſt, qui hoc expectet, ego is ſum, cui ſortaſſe ii omnes, qui Chriſti nomine appellantur in pluribus adhuc errare videntur, quam vel tibi, vel cuiquam alii videri poſſint. Sed non propterea cenſemus, talem hodie veritatis cœleſtis lucem non affulſiſſe, quæ ad ſalutem æternam conſequendam ſatis ſit, vel ad talem lucem habendam non ſatis eſſe divinis literis penitus adhærere, ex iiſque ſolis divinam veritatem petere. Ex quo neceſſario conſequitur, externam Chriſti Eccleſiam hoc tempore inſtaurari & poſſe & debere.

Non poſſum autem non vehementer mirari, te Chriſti verba, quod portæ inferorum non eſſent adverſus ipſius Eccleſiam prævalituræ; ita interpretari, ut nondum ejus rei tempus extiterit, quod nihil aliud eſt, quam vel negare, ullam Chriſti veram Eccleſiam hactenus extitiſſe, vel Chriſtum mendacii coarguere. Atqui Chriſti verba non ita prorſus ſunt accipienda, ut credamus, quæ vera Chriſti Eccleſia eſt, eam non poſſe Satanæ aſtutiis ſubverti; ſed, quamdiu vera Chriſti Eccleſia fuerit, fieri non poſſe, ut ab ipſa morte atque inferno quidquam detrimenti patiatur. Non negaverim quidem, ſicut etiam non affirmaverim, in hoc ſæculo talem Chriſti Eccleſiam futuram, quæ deficere nulla ratione poſſit, idque Chriſtum ſuis verbis ſignificare voluiſſe. Sed in eo a multis erratur, quod vaticinationes ſeu prædictiones non niſi in eum ſenſum accipi poſſe exiſtimant, qui potior ſit, & nulla ſermonis figura quantumvis uſitata expreſſus, cum tamen & Chriſti ipſius dicta, & Apoſtolorum ejus ſcripta, & denique res ipſa apertiſſime doceat, in prædictionibus divinis ſæpiſſime duplicem ſenſum ineſſe; unum videlicet, qui ex ipſis verbis omni tropo prorſus nudatis elici poteſt; alterum vero, qui uſitatæ verborum, licet aliqua ratione figuratæ, ſignificationi eſt conſentaneus. Verum hac de re, quæ latiſſime patet, non eſt hic uberius diſſerendi locus.

Supereſt autem, ut ad ea breviter reſpondeam, quæ in iiſdem tuis literis, præter hanc de Eccleſia inſtauranda diſputationem, continentur. Igitur quod vicem meam in facultatum mearum jactura dolebas, eſt quod tibi gratias agam; ſed multo magis quod me ita & humaniter, & prudenter conſolatus fueris. Velim autem ſcias, hactenus Dei benignitate mihi patria bona erepta non fuiſſe, & ſpem aliquam ſupereſſe, me vel inde tantum corradere poſſe, unde victum & veſtitum mihi parare queam; vel etiam aliquandiu adhuc illis omnibus fruiturum. Quod ſane ob id unum mihi gratiſſimum foret, quod amanuenſem nutrire poſſem; ſine quo ægerrime ea, quæ meæ vocationis mihi videntur, exequi me poſſe plane perſpicio. Hunc autem ſi à fratribus non habeo (nam me non impetrare, nullo pacto affirmare queo, quippe qui nunquam petierim) nihil eſt mirum, cum ſumma ſit inter eos paupertas, & in commune non conferendi culpa, in pauciſſimis quibuſdam tantummodo hæreat; quos equidem arbitror, ſi vellent, poſſe omnibus Eccleſiæ neceſſitatibus ſufficere. Nam quod tu conquerebaris de ipſorum negligentia in veritate divina Germanica lingua publicanda, lætatus ſum vehementer, audiens, eos in proxima Chmielnicienſi ſynodo ad eam rem aliqua ratione animum applicuiſſe, quod utinam verum ſit.

De ſpe ac fide in venturum Chriſtum, qua præditi fuerint patres illi ſub Vetere Teſtamento ita ut in ſuis ſacrificiis ad illum reſpexerint, nihil aliud in præſentia dico, niſi, me nullo modo diffiteri, Chriſtum ibi adumbratum fuiſſe; ſed nego hoc illos intellexiſſe; quod nobis demum patefaciendum erat, ut cœleſtis

atque æternæ veritatis & lucis confirmationem ex antecedentibus figuris & umbris haberemus; ſub quibus veteres illi omnes concluſi erant uſque ad correctionis tempus, ut loquitur Apoſtolus Heb.9.10. Et quod dixi de Meſſia Hieremiæ temporibus aperte promiſſo, ita ut nova quædam promiſſio cenſeri debeat, veriſſimum eſt, & per ea, quæ in ejus Prophetæ vaticinatione ſcripta ſunt cap.23. & repetita cap.33. abunde confirmari videtur. Tametſi enim antea per alios Prophetas, præcipue vero per Eſaiam Meſſiæ adventus ita prædictus fuerit, ut nunc ejus vaticinationem legentes, hiſtoriam potius, quam vaticinationem legere nobis videamur, tamen eo tempore prædictiones iſtæ obſcuriores erant, eæque ad varios atque extraneos ſenſus accommodari poterant, cujus rei fidem faciunt, quæ hodie inter Judæos receptæ ſunt, earum interpretationes. Pleraque enim de Jeſu Nazaræno ibi prædicta, non modo de illo accipere renuunt, ſed etiam de Meſſia, quem ipſi tamen expectant, accipi poſſe nolunt. At vero, quæ de Meſſia ab Hieremia primum, deinde ab Exechiele & Daniele aliiſque prædicta ſunt, qui etiam clariſſimis verbis antecedentem Babylonicam captivitatem & ab ea liberationem certo tempore futuram; prædixerunt, adeo ſunt aperta, ut nulla extranea interpretatione occultari, aut obſcurari poſſint, nec ad ipſum Meſſiam ea omnino pertinere, Judæi unquam negare ſint auſi. Itaque quod dicis, Chriſtum ipſis etiam antiquioribus illis patribus fuiſſe promiſſum, id ſaue fateor. Sed nego ita apertas fuiſſe promiſſiones, ut id ipſi intelligerent, nedum ad ſe pertinere arbitrarentur illud, quod non ipſis, ſed eorum poſteritati ſe daturum Deus promiſerat. Nam quod ſive in Epiſt. ad Hebr. cap. 11 ſive alibi de ſpe futurorum ſibi ipſis bonorum, qua patres illi præditi eſſent, ſcriptum eſt; in eo neque ad ipſius Chriſti perſonam illos reſpexiſſe traditur, aut illius ullam rationem habuiſſe, nec alius quam vel myſticus ſenſus, vel eventum potius, quam ipſorum animum ſignificans eſt admittendus. Sed requirit hæc res longiorem diſputationem, quam ut hiſce literis includi poſſit.

Declarationem verborum tuorum, quod Chriſtus non ſit ex Adamo vel Adami filius, libenter amplector; atque, ut idem ſentiamus, ſatis mihi eſt, quod ais, te credere, illum, verum hominem ex Davidis ſemine prognatum, & interim, licet in virginis, id eſt mulieris utero, non tamen per commixtionem maris & fœminæ conceptum.

De loco autem illo, *ſolvite templum hoc*, &c. Quod ſuſpectus cenſeri debeat, nullo modo tibi aſſentiri poſſum. Nam, quamvis dicas, te non propterea in dubium revocare ſacra oracula, id tamen, ſi non mentem tuam quidem, ſed rem ipſam ſpectes, neceſſario aliter ſe habet. Etenim, ſi de uno aliquo loco, qui in omnibus codicibus & exemplaribus, & apud omnes interpretes eodem modo legatur, ut iſte legitur, dubitare licet, nihil eſt, cur de omnibus dubitare non lieeſt, & tu ipſe adjungis de ſacris oraculis verba illa, *quantumvis hinc inde depravata*; quibus verbis ſatis indicas, non debere omnibus, quæ in divinis literis ſcripta leguntur, temere fidem adhiberi. Ego quidem contra ita ſentio, Nihil in iis ſcriptis, quæ communiter ab iis, qui Chriſtiani ſunt dicti, recepta & pro divinis habita ſunt conſtanter legi, quod non veriſſimum ſit, hocque ad divinam providentiam pertinere prorſus arbitror, ut ejuſmodi ſcripta nunquam depraventur aut corrumpantur; neque ex toto neque ex parte. Et, ſi aliqui codices aut exemplaria alicubi mendoſa ſint, ex aliis emendatioribus, vel ex antiquorum interpretum auctoritate emendari queant. Qua de re diſſerui pluribus in opuſculo quodam, quod de auctoritate librorum Veteris & Novi Teſtamenti Italica lingua conſcripſi. Præſtat mi frater, mihi crede, cum in aliquem ſcripturæ locum incidimus, qui nobis falſam ſententiam continere videatur, una cum Auguſtino hac in parte ignorantiam noſtram fateri, quam eum, ſi alioquin indubitatus plane ſit, in dubium revocare. Nihil habent verba illa apud Johannem Chriſto tributa, quod non ſit veriſſimum, & cum reliquis omnibus ſacris oraculis conſentiens. Ut ipſe fortaſſis, ſi umquam ſcripta mea legeris, præſertim vero diſputationem meam cum Eraſmo Johannis, ingenue fateberis. Depone, quæſo te, iſtam, quam habes de Sacris Scripturis opinionem; quæ ſola, niſi caveris, innumerabilium in religione errorum, quemadmodum aliis compluribus Chriſtum profitentibus, cauſſa tibi eſſe poterit; &, ſi ipſius vim atque aliorum exempla attendere velimus, facile quemvis in atheiſmum inducere tandem poteſt.

Gaviſus vehementer ſum, quod alia via aggreſſus eſſes contra Eraſmum Johannis diſputare. Sed mihi ſcriptum ſeu literas tuas videre non licuit. Is Eraſmus nuper in majorem Poloniam eſt profectus, metuens ſibi, cum, ut te jam dudum audiviſſe exiſtimo, Alexius typographus carceratus fuit, non tam propter Antitheſim illam ſuam, quam ipſius operâ publicaverat, quam propterea quod cum domi ipſius aliquandiu fuiſſet, operam ſuam ei commodaverat in operarum erroribus corrigendis, in quibuſdam libellis (quos tamen ipſe Eraſmus minime probabat) ubi contra Chriſti adorationem & invocationem diſputabatur. Nam inter cætera ejuſmodi ſcripta, quæ Cracoviæ Alexius excudit, excudebat, ſeu potius recudebat poſtremo librum illum, qui Palæologo & aliis curantibus Francofurti ad Mœnum annis ſuperioribus ſine principio & fine excuſus fuerat, ubi præcipuum ſcriptum eſt; Reſponſio Franciſci Davidis ad brevem quandam meam oppugnationem, inibi admodum negligenter & inemendate publicatam, duarum ipſius theſium & quatuor pro altera rationum contra Chriſti invocationem, quas ipſe Franciſcus, dum apud eum in Tranſylvania eſſem, mihi ſua ipſius manu exaratas obtulerat, rogans, ut eas, ſi poſſem, confutare vellem. Quod poſtquam breviter, ut dictum eſt, feci, ipſe longiorem, de qua dixi, reſponſionem confutationis meæ ſcribere eſt aggreſſus, eamque mihi poſt aliquot menſes tradidit. Ego vero ſtatim hanc reſponſionem copioſiſſime refellere inſtitui, in animo habens opus conſcribere, in quo univerſa de Chriſti officio, poteſtate ac regno quæſtio diligentiſſime explicaretur. Sed vix tertiam operis partem abſolveram, cum coactus ſum, ſic fratribus illius provinciæ jubentibus, brevius reſponſum exarare, iis, quæ jam ſcripſeram in compendium redactis; ut in judicio quod paucis poſt diebus Albæ Juliæ coram principe & omnibus regni ordinibus, advocatis etiam ex Hungaria, quæ Imperatori paret, non paucis theologis, de Franciſco Davidis deque ipſius circa Chriſti adorationem & invocationem ſententia habendum erat, poſſet aliqua, ut promiſſum fuerat, ad ejus ſcriptum reſponſio offerri. Sed poſtea, quia, contra quam ſperabamus, de dogmate ipſo ex Sacris Literis nihil prorſus eſt diſputatum, neutiquam oblata eſt reſponſio iſta quam ego inde diſcedens fratribus reliqui, ut recognitam, atque, ut ipſi oportere judicaſſent, emendatam, nomine tamen meo deleto, publicandam curarent, quemadmodum etiam ſe facturos polliciti fuerant. Hoc autem eſt illud opus, de quo audiveras, brevi à me editum iri, (atque hinc ad medias tuas literas reſpondere incipiam) & quidem verum audiſſes, niſi typographo deſtituerer. Nam Alexius, quem ſolum habebamus, & cujus opera, quamvis à fratribus è cœtu ejecti, uti hac in re potuiſſem, prohibitus eſt poſt carcerationem vel potius poſt dimiſſionem è carcere quidquam deinceps excudere, nec ſcio, an ullum alium uſquam nacturus ſim, qui mihi hac in re ſuam operam locare velit. Sumptus ſupeditare promiſit illuſtris & Magnificus. D. Kiſka, à me hac de re obnixe rogatus. Video enim nihil hodie edi poſſe in tota Chriſtiana religione majoris momenti quam hoc ſit, *Demonſtratio*;

Digitized by Google

ſtratio, videlicet, quòd Chriſto, licet rei creatæ, tamen invocatio, & adoratio ſeu cultus divinus conveniat. Nam hoc præſertim quod ad invocationem attinet, de qua nominatim inter me & Franciſcum Davidis diſputatur, me in ea reſponſione ſatis demonſtraſſe confido; cui addi poterunt diſputationes meæ cum Chriſtiano Francken, cum quo præcipue de adoratione mihi diſceptatio fuit, & ſic res tota clarius apparebit. Si enim hoc demonſtratum fuerit, concident omnes Trinitariorum munitiones, quæ revera uno hoc fundamento adhuc nituntur, quod Chriſto adoratio & invocatio conveniat, quæ ſolius Dei illius altiſſimi omni ratione videtur eſſe propria; & ex altera parte vera Chriſti poteſtas atque majeſtas oſtendetur, & in omnium animis confirmabitur: ſine cujus cognitione nec Deus ipſe, nec quidquam rerum divinarum recte cognoſcitur; ſalutis noſtræ ratio revera ignoratur: quidquid præſertim de expiatione noſtrorum peccatorum per Chriſtum in Sacris Literis legitur, peſſime intelligitur: ipſius Chriſti univerſa religio in dubium revocatur, aut ſaltem mutationi & fini in hoc ipſo ſæculo obnoxia redditur; ſummum ac præſtantiſſimum noſtræ ſpei ac fidei in Deum fundamentum nobis eripitur; ac denique, ne omnia hinc provenientia mala & incommoda, quæ innumerabilia ſunt, enumerare hic nunc velle videar, in ipſum Chriſtum & Deum patrem graviſſime peccatur.

Nam quod tu pro maxima (ut inquis) habes, Nullum de Chriſto adorando præceptum in Sacris Literis extare, unde concludere vis, non modo non debere, ſed ne poſſe quidem jure Chriſtum adorari, duplicem habet reſponſionem. Nam & aſſumptio, & conſequentia falſa eſt. Probo utrumque ſimul ex duobus Sacris Teſtimoniis; ex quorum utroque apparet, & Deum omnino velle, ut Chriſtus à nobis adoretur, & non fuiſſe tamen neceſſe, ut hæc ejus voluntas expreſſa diſerte fuerit, rem enim per ſe ipſam monere, Chriſtum omnino à nobis adorandum eſſe. Prius teſtimonium ſunt verba illa ipſius Chriſti Joh. 5. 22. *Neque enim Pater judicat quemquam; ſed omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui miſit illum.* Hic primum audis, Deum velle, ut Chriſtus honoretur, ſicut ipſe honoratur, ex quo aperte intelligitur, Chriſtum eo genere honoris à nobis afficiendum eſſe, quo ipſe Deus afficitur, & conſequenter à nobis adorandum eſſe. Nam honoris genus, quo Deum afficimus, adoratio ſine dubio eſt. Tametſi enim particula *Sicut* plenam ſimilitudinem neceſſario non ſignificat, neque ego hoc loco ſignificare volo, (nulla enim alioqui eſſet differentia inter honorem Deo debitum & Chriſto, quam ego non minimam conſtituo) tamen ut aliquam peculiarem ſimilitudinem ſignificet neceſſe eſt. Nam ſi nulla alia eſſet ſimilitudo, niſi prorſus generalis, id eſt, in eo ſimpliciter, quod uterque honoratur, inutilia & vana omnino fuiſſent verba illa, *ſicut honorificant Patrem.* Et ne quis putet, honoris ſimilitudinem iſtam in eo tantum conſiſtere, quod doctrinæ & præceptis Chriſti non minus ſit parendum, quam Dei doctrinæ & præceptis pareatur (quanquam nec ſola obedientia ſimplici Honoris nomine appellari ſolet, & Chriſti præcepta ac doctrina non ſunt, ut ipſe dicebat, ipſius Chriſti, ſed Dei) animadvertatur cauſſa honoris; quæ eſt, quia Deus dedit Chriſto omne judicium, ita ut ipſe Pater jam non judicet quemquam; id eſt, omne regimen ac gubernationem Eccleſiæ ei commiſit, & pœnarum ac præmiorum in eam, eoſve, qui quacunque ratione cum ea aut cum Evangelii prædicatione quidquam commune habent, diſtribuendorum omnimodam poteſtatem dedit; & quod ad hæc attinet, in ſui ipſius loco eum conſtituit. *Judicare* enim phraſi Hebraica, non ſolum *jus dicere, & ſententiam ferre*, ſed etiam, idque præcipue, *regere ac gubernare* ſignificat. Conſideretur, inquam, cauſſa iſta, & intelligetur, hic de honore agi, qui debetur Chriſto non quatenus ejus præceptis & mandatis obeditur, ſed quatenus pro noſtro rege ac domino cœleſti agnoſcitur, qui in nos omnes vitæ neciſque poteſtatem habet, ac perpetuo, ut Dei vicarius, noſtri curam gerit, hunc autem honorem, adorationem, & divinum cultum eſſe, nemo (opinor) ſanæ mentis negaverit. Patet igitur ex his Chriſti verbis, Deum velle, ut Chriſtus adoretur & divino cultu afficiatur, quæ expoſitio divinæ voluntatis nihil aliud eſt, quam præceptum; ac proinde patet, extare præceptum de Chriſto adorando. Deinde vides ex iiſdem verbis manifeſto colligi, gubernationem & poteſtatem à Deo Chriſto conceſſam tanti eſſe, ut ipſa per ſe moneat, Chriſtum eſſe adorandum, nec ullo præterea præcepto ad eam rem eſſe opus. Inquit enim, *Omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, &c.* Igitur omne judicium habere à Deo, trahit ſecum neceſſario adorationem. Et ſane, quemadmodum ſenſus ipſe communis dictat, ut iis, qui hic in terris nos regunt & gubernant, ſi certum ſit (ut profecto eſt) eos à Deo reges & gubernatores nobis fuiſſe datos, terrenum honorem humanumque cultum exhibeamus, etiamſi nullum ea de re præceptum extaret; ſic idem ſenſus communis plane dictat, ut ei, qui in cœlis degens divina ratione ex Dei voluntate nos regit & gubernat, cœleſtem honorem & divinum cultum præſtemus, etiamſi id facere nunquam juſſi fuiſſemus.

Sed jam ad alterum teſtimonium veniamus, quod eſt apud Paulum Philipp. 2. in illis verbis, *Propter quod & Deus ſuperexaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſupra omne nomen; ut in nomine Jeſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum, & omnis lingua confiteatur, quod Dominus* [*eſt*] *Jeſus Chriſtus ad Dei patris gloriam.* Hic ſimiliter primum vides expreſſam (idque graphice) adorationem, quæ nomini Jeſu ab omnibus creatis rebus debeatur ex ipſius Dei voluntate; quare manifeſtum habes de Jeſu adorando præceptum. Deinde cauſſam audis, quæ non ſolum aperte docet, hanc eſſe divinam adorationem (nam ei, qui ſupra omnes creaturas, etiam cœleſtes, evectus eſt, non poteſt propter hoc ipſum deberi cultus niſi divinus) ſed etiam propter modum, quo cum ſuo effectu hic conjungitur, clare oſtendit, ubi ea ſit, ut certe in Chriſto eſt, neceſſario ibidem effectum iſtum adorationis & divini cultus eſſe oportere, nec neceſſe eſſe aliud de ea re divinum præceptum extare. Sed, quod ad præceptum attinet, habemus expreſſum aliud teſtimonium Heb. 1. ubi verba illa Pſal 97, *Et adorent eum omnes Angeli Dei*, manifeſte ad Chriſtum referuntur, ad oſtendendum, quanto Chriſtus excellentior omnibus Angelis ſit; utpote qui ab ipſis omnibus adorari debeat. Neque hic eſt opus oſtendere, etiamſi verba iſta in Pſalmo ad Deum referantur ipſum, tamen merito potuiſſe a divino illo ſcriptore ad Chriſtum referri; tuiſi & ſcriptoris illius, & aliorum, quorum monumenta in ſacro volumine extant, qui nonnunquam ea, quæ de Deo ſunt dicta, ad Chriſtum referunt, auctoritatem in dubium revocare velimus. Eſt tamen id à me breviter oſtenſum in Animadverſionibus in Aſſertiones collegii Poſnanienſis de trino & uno Deo, Aſſert. 21. Num 6, quem locum, ſi libuerit, poteris percurrere: ſed multo fuſius idem oſtendi in diſputatione mea cum Eraſmo Johannis. Quod ſi Chriſtus ab omnibus Dei Angelis adorari debet, quanto magis ab hominibus, iis præſertim quorum proprie eſt cœleſtis rex & dominus?

Sed dices fortaſſe, Angeli Chriſtum vident, homines hodie non vident. Quaſi vero vel præceptum de ſolo Deo adorando, ex quo revera omnis oritur cauſſa dubitandi, an Chriſtus adorandus ſit, eos tantum excludat, qui non videntur, vel Chriſti poteſtate & perpetua gubernatione in Eccleſia conceſſa, una cum

neceſſaria non modo factorum & verborum noſtrorum, ſed etiam cogitationum omnium cognitione conjuncta, quam concedere divina oracula omnino cogunt, poſſit ullum diſcrimen conſtitui inter Chriſtum à nobis viſum, & non viſum; quemadmodum in prioribus meis ad te de hoc argumento literis memini me ſcripſiſſe. Sed quale pondus in Chriſti perſona habere poſſit diſcrimen iſtud, poſtea clarius videbimus. Prius enim examinanda ea ſunt, quæ à te ad Chriſti adorationem infirmandam ſunt allata. Ais igitur primum, Chriſtum ipſum Satanæ pollicenti, ſe illi daturum omnia mundi regna, ſi procumbens ſe adoraſſet, reſpondiſſe, *Abi è conſpectu meo Satana, ſcriptum eſt enim, Dominum Deum tuum adorato, eumque ſolum colito.* Sed quid hoc ad rem, cum hic de eo, quem adorare deberet ipſe Chriſtus, agatur? Nunquid, ſi ipſe Chriſtus adorandus eſt, ſequitur, eum potuiſſe non Deum modo, ſed etiam ſemetipſum adorare, & propterea falſo præceptum illud de ſolo Deo adorando ſibi accommodaſſe? Non crediderim, te haſce ineptias dicturum. At reſpondebis, idcirco locum iſtum ad rem facere, quia inde apparet, etiam poſt Chriſtum exhibitum vigere præceptum in Lege Moſis datum de ſolo Deo adorando, per quod Chriſtus, cum is non ſit ipſe Deus, non ſecus atque aliæ omnes res creatæ ab adoratione excluditur. Ad hoc primo loco reſpondeo, poſt Chriſtum exhibitum, dum ille adhuc mortalis in terris degeret, non ſolum præceptum iſtud de ſolo Deo adorando viguiſſe, ſed alia omnia, quæ in Lege Moſis ſcripta erant quantumvis cæremonialia, & (ut ſic dicam) umbratilia; quæ tamen poſtea, Chriſto glorificato, ſublata ſunt. Ex quo fit, ut hinc nihil concludere liceat; præſertim, cum poſt Chriſtum glorificatum apparuerit, tantam eſſe, ex ipſius Dei voluntate, in nos Chriſti poteſtatem & gubernationem, ut merito à nobis omnibus adorari debeat, adeo ut neceſſe ſit, ſi modo præceptum iſtud eam vim habet, ut nullo modo quiſquam præter Deum ipſum adorari poſſit, id poſt Chriſti glorificationem non amplius vigere. Secundo reſpondeo, iſtud præceptum minime iſtam vim habere, aut habuiſſe unquam, niſi ex accidente, quatenus, ſcilicet, nemo eſſet præter Deum ipſum, qui adoratione dignus eſſet ex ipſius Dei voluntate; cujuſque adoratio tota ad ipſum Deum referretur, nam quandocumque talis extitiſſet, nequaquam per præceptum iſtud ejus adoratio prohibita fuiſſet. Nomen enim Solus, & particulæ idem ſignificantes, cum de Deo dicuntur, nunquam eos excludunt, qui illi ſunt ſubordinati. Solus Deus, exempli cauſſa, eſt ſervator; & tamen multi homines quoque ſervatores merito ſunt appellati, & ipſe Chriſtus paſſim Servator dicitur. Nempe quia iſti omnes, quamvis revera ſervaverint, aut ſervent, non tamen ex ſeipſis aut aliunde, quam ab ipſo Deo id poteſtatis adepti ſunt. Quis negaverit (ut de præcepto aliquo ſimili agamus) ſoli Deo confidendum eſſe, & tamen ut alios omittam, Chriſto confidendum eſſe, paſſim eſt ſcriptum. Cauſſa hujus rei eſt, quod, ut ipſe Chriſtus dixit, qui ipſi confidit, ſive in ipſum credit, non in ipſum credit, ſed in eum, qui miſit illum; cui videlicet ſoli confidendum eſt. Sic dicere poſſumus, & quidem ſummo jure, quod, qui Chriſtum adorat, non ipſum Chriſtum adorat, ſed Deum qui illi ea dedit, unde ad gloriam ipſius Dei adorari & poſſit, & debeat. Nam, ut Paulus diſerte ait, quod omnis lingua confiteatur, Jeſum Chriſtum eſſe Dominum, hoc ad ipſius Dei patris gloriam pertinet, tantum abeſt, ut dubitare poſſimus, ne honor, qui Chriſto tribuitur, Dei honori quidquam deroget. Itaque, ut multa alia ejuſmodi exempla in ipſius Chriſti perſona reticeam, ſi quis velit ex præcepto de ſolo Deo adorando concludere, Chriſtum non eſſe adorandum, oportet, ut vel ipſe probet, Chriſtum ea non habere, quibus adoratio conveniat, aut certe ejus adorationem ad ipſum Deum non referri, vel ea diluat, ex quibus contrarium ab aliis probatur, alioquin nihil aget.

Pleraque autem, quæ ad argumentationem tuam refellendam ex Chriſti verbis illis ad Satanam ductam pertinere magnopere poſſunt, ſciens prudens omitto; ſperans hæc pauca ſatis eſſe; & ad illud accedo, quod deinde affers de eodem ipſo Chriſto, qui diſcipulis ſuis petentibus, ut ipſos orare doceret, *Cum orabitis*, inquit, *dicitote, Pater noſter, qui es in cœlis, &c.* & addis, *Hujus ipſius Chriſti mandati fines quis tranſgredi audebit?* Hic primum adorationem cum invocatione confundis, quod tamen fieri non debet, cum utriuſque ſit diverſa quædam ratio; adeo ut ego, quamvis nihil prorſus dubitem, præceptum extare de Chriſto adorando, &, etiamſi non extaret, tamen eum omnino adorari à nobis debere, non idem tamen exiſtimem de eodem invocando, cum videlicet invocatio pro ipſa opis imploratione & directione precum noſtrarum accipitur. Hic enim ſtatuo, id quidem merito à nobis fieri poſſe, id eſt, poſſe nos jure ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere, ejuſque opem nominatim implorare; nihil tamen eſſe quod nos id facere cogat. Alioqui nunquam poſſet à nobis Deus ſolus, id eſt Chriſto non etiam rogato, rogari. Quod tamen falſiſſimum eſſe & ipſorum Apoſtolorum exempla, & perpetuus Eccleſiæ uſus demonſtrat. Atque hæc ratio, quæ mihi evidentiſſima videtur, tantum apud me ponderis habet ut non paucos locos Novi Teſtamenti, ubi Chriſti invocatio præcipi videtur, quos, ſatis diligenter in diſputatione mea cum Franciſco Davidis collegi, ita interpreter, ut ibi non præcepta, ſed commonefactiones tantum habeantur, & adhortationes. Quis enim ex nobis non vehementer lætetur, ſi ſciat, ſe in omnibus ſuis neceſſitatibus poſſe confidenter ejus opem implorare, qui homo mortalis fuit, ut nos ſimus; qui ea omnia mala eſt expertus in hoc mundo, quæ nos quotidie experimur; qui licet Dominus tamen idem noſter frater eſt, & caro ex carne noſtra, oſque ex oſſibus noſtris, qui denique noſtræ fidei ac profeſſionis, ob quam tam multa patimur, princeps, dux, & auctor eſt, cujuſque propterea plurimum intereſt, ut nos ſalvi ſimus? Quis non libenter ad ejuſmodi ſervatoris opem confugiat eamque imploret? Ex quo apparet ſumma Dei erga nos benignitas cum ſumma ſapientia conjuncta, qui hac admirabili ratione, ubi ſimiliter infinitam ſuam potentiam oſtendit, voluerit fragilitati noſtræ ſuccurrere, & in mediis noſtris calamitatibus nos non modò ſecuros, ſed etiam lætiſſimos reddere.

Nec vero metuendum eſt, ne ſi, Deo ſolo invocato, ut ſupra dictum eſt, Chriſtus ipſe non invocatur, viciſſim, Chriſto ſolo, id eſt, nomine Dei præterito, invocato, Deus ipſe non invocetur; & ſic præcepto Dei ipſius invocandi non ſatis fiat. Nam, licet, qui regem rogat, hoc ipſo, ejus præfectum non roget, tamen, qui præfectum regis rogat, hoc ipſo, ipſum regem rogare intelligitur. Subordinatus eſt enim præfectus regi; ſed non contra, rex præfecto. Sic Chriſtus Deo ſubordinatus eſt; ſed non contra, Deus Chriſto, quare, etiamſi, qui Deum invocat, non idcirco Chriſtum omnino invocat, tamen, qui Chriſtum invocat, omnino ipſum Deum invocare dicendus eſt. Verum, quia ut ex tuis verbis patet, tu ex Chriſti verbis, cum orare diſcipulos docuit, non ſolum concludere vis, non fuiſſe præceptum, ut Chriſtum oremus, ſed etiam non poſſe eum à nobis orari. Dico, Chriſti verba hanc vim nullo pacto habere poſſe; nec præcepti, quod dedit, fines eum tranſgredi, qui ipſum Chriſtum oret. Neque enim vel diſcipuli ab ipſo exquiſierunt, quem orare deberent, vel ipſe, ut conſequens eſt, id illis præſcribere voluit. Sed id exquiſierunt diſcipuli, quibus verbis, & quænam orare Deum deberent; quem orandum eſſe conſtabat, & Chriſtus neceſſario ſimiliter nihil aliud eos docuit, niſi, qua ratione Deum orare deberent. Quid igitur hoc ad Chriſti invocationem excludendam, ſi alioquin appareat, eum illa habere,

quæ

Digitized by Google

quæ ad invocationem requiruntur? Nunquid peccarunt iidem diſcipuli, cum poſtea ipſum Chriſtum orarunt, ut ſe in navi pereuntes ſervaret, ſibique augeret fidem? quæ tamen res ſunt ejuſmodi, quas nemo antea niſi ab ipſo Deo petere auſus fuiſſet. Cur vero non peccarunt? quia videlicet vel animadverterunt, vel merito crediderunt, Chriſtum iſta præſtandi poteſtatem & munus ab ipſo Deo habuiſſe; quod ſatis eſt, ut quis jure omnino invocari poſſit, ſi modo invocantis preces audire vel percipere queat.

Adde, quod etiamſi diſcipuli interrogaſſent, quem orare deberent, quia ſine dubio de numine aliquo intellexiſſent, quod, licet ab ipſis non viſum, præſens tamen ipſis eſſet, & Chriſtus quinam iſte eſſet, eos docuiſſet, non idcirco tamen ſeipſum ab invocatione excluſiſſet. Adhuc enim conſpiciebatur ipſe ab illis nec dum eam vim & poteſtatem fuerat adeptus, ut quamvis nulli conſpectus, omnibus tamen eſſet præſens; aut certe ea de re nihil adhuc conſtabat, quæ tanta erat, tamque ab omni veriſimilitudine abhorrere videbatur, ut æquum eſſet, eam prius effectis comprobari, quam ipſius tantum Chriſti verbis aſſeri. Quanquam cum jam hora illa appropinquaret; qua eundum illi erat ad Patrem, & mox pluribus documentis confirmandum, eum vi iſta ac poteſtate præditum eſſe, non prætermiſit ipſe eoſdem ſuos diſcipulos monere, ut, quod ante hac nunquam fecerant, Patrem Deum in ipſius nomine rogarent; ſe enim facturum, quicquid hac ratione rogaſſent. Quippe, cum dicit, ſe facturum, idque etiam repetit, ſatis ſignificat, Rogare Patrem in Chriſti nomine, nihil aliud eſſe, quam Patrem rogare, ad ipſum Chriſtum preces dirigendo, quod quia fieri poſſe nondum conſtabat, idcirco Patri ſua prærogativa interim expreſſe conſervata, & oſtenſo, ſui ipſius invocationem non ipſius, ſed Patris revera invocationem eſſe, ſumma cum modeſtia tantam de ſeipſo rem ſignificavit potius; quam diſertis verbis expreſſit. Et propterea etiam, quod ſe, ſi rogaſſent, facturum dixerat, poſtea Patrem daturum affirmavit. Ac deinde ſubjunxit, *In die illa in nomine meo petetis*, quaſi diceret, Hoc, quod nunc ſatis intelligere non poteſtis; vel, ſi tamen intelligitis, fieri à vobis poſſe, perſuaderi, tunc omnino facietis, cum poſt meam glorificationem agnoſcetis, & plane percipietis aliquando, me, licet à vobis abſentem, tamen & precationes veſtras exaudire, & vobis in tempore ſecundum vota veſtra opitulari poſſe. Tametſi non eſt omittendum, in codicibus Latinis, & in Syriaca interpretatione, ubi Chriſtus ſecundo ait, ſe facturum quod petiiſſent in ipſius nomine, adhunc modum legi, *Si quid petieritis me in nomine meo*, quæ lectio nequaquam inepta eſt, ut Franciſcus Davidis exiſtimabat; quod me vel ipſius teſtimonio in mea cum ipſo diſputatione ſatis probaſſe confido.

Jam quod ais, exemplum nullum extare adorati ſeu invocati Chriſti, & ad id confirmandum Apoſtolorum exemplum affers, qui aliquando orantes ad ipſum tantum Deum preces direxerint, infirmiſſima omnino eſt hæc confirmatio & ratiocinatio; quia videlicet quidpiam aliquando factum non fuerit, nunquam factum fuiſſe; ſive, quia aliquando factum non eſſe legatur, haud legi unquam fuiſſe factum. Atqui & adoratum & invocatum fuiſſe Chriſtum, probant aperte vel illa duo exempla, quæ Zglobicius protulerat; ad quæ reſponſionem tuam, quam ego miratus fueram, dum defendere conaris, eamque, ut mihi admirationem adimas, apertius explicare, multo magis (ignoſco obſecro) me mirari cogis. Tua enim reſponſio in literis ad ipſum Zglobicium prorſus hæc eſt, quæſtionem eſſe, Num quiſquam Chriſtum non viſum veneratus ſit, vel eum adoraverit; non autem, an viſum aliquando; nam de hoc nullum eſt dubium. Ego hanc reſponſionem ſum miratus, quæ poſt Chriſti glorificationem diſcrimen, quod ad eum adorandum & invocandum attinet, ponit inter ipſum viſum, & non viſum. Nam propterea ibidem plurimum in literis oſtendere, Chriſtum ipſum à Stephano corporeis oculis fuiſſe viſum; ubi meo judicio addere debueras, Stephanum viciſſim à Chriſto corporeis auribus fuiſſe auditum. Attuli autem rationes, cur, ſi Sacris Teſtimoniis credimus, nulla ſit cauſſa, ut quiſquam diſcrimen iſtud ponat, quæ rationes à te refellendæ erant ſi mihi admirationem adimere volebas, & demonſtrandum, plurimum intereſſe in hoc invocationis & adorationis Chriſti negotio, utrum Chriſtus conſpiciatur nec ne, præſertim cum alioqui apertum ſit, ſive abſentem ſive præſentem neminem divino cultu ſine Dei expreſſa aut ſaltem tacita voluntate afficiendum eſſe. Nam quod, ut recte, quid tibi velis percipiam, cum ais, Chriſtum ipſum adoratum fuiſſe, ſcribis, multos quidem à Chriſto, quem præſentem viderunt, multa petiiſſe, cum tamen id nullam adorationem evincat, hæc certe non videtur tui dicti explicatio, ſed potius refutatio; niſi Adorationis nomen alio ſenſu hic extuleris, quam ſupra verbum Adorandi. Pugnat enim aliquo modo, hoc, quod ex petitionibus illis nulla Chriſti adoratio evincatur, cum eo, quod Chriſtus viſus adoratus fuerit; tantum abeſt, ut illius poſſit eſſe explicatio. Verum arbitror, te, cum dixiſti, Chriſtum viſum fuiſſe adoratum, non divinum honorem ſed humanum tantum exhibitum intellexiſſe; poſtea vero Adorationis voce divinum honorem omnino ſignificare voluiſſe, quaſi divinus honor ſeu Deo debitus nemini viſo exhiberi poſſit. Quod ſi ita eſt, nihil erat, cur Chriſtus Satanam à ſe viſum propterea adorare recuſaret, quod ſcriptum eſſet, ſolum Deum eſſe adorandum. Quandoquidem præceptum iſtud de divino exhibendo honore accipiendum eſſe, nulli dubium eſſe poteſt. Non tollit igitur conſpectus ipſe divinam adorationem. Quemadmodum viciſſim ex altera parte nemo eſt, qui ex eo ſolo, quod Chriſto coram, dum ab eo aliquid peteretur, exhibitus a petentibus honor & cultus quidam haud raro legitur, concludat, Chriſtum divino honore affectum fuiſſe. Quod tamen à quibuſdam concludi ipſe exiſtimare videris; idque exemplo Eliſæi refutare conaris, coram quo mulier illa Sunamitis procubuit. Quo interim exemplo afferendo, atque explicando non parum confirmas & explicas Chriſti, licet abſentis, invocationem; quam, ut ante dixi, cum adoratione confundis, nec minus hanc, quam illam, ei adimere videris. Etenim, ſi, ut ais, idcirco ante Eliſæum procumbens mulier illa ſuſcitationem pueri ab eo petiit, quod videret Deum ei vim & virtutem ſuſcitandi mortuos & alia faciendi miracula dediſſe, nihil eſt cur ſi animadvertemus, Deum Chriſto, licet à nobis corpore abſenti vim & virtutem nobis opitulandi dediſſe, cumque precationes noſtras exaudire poſſe, illius opem venerabundi implorare dubitemus. Nam, quod excipis, mulierem illam ab Eliſæo non tanquam à Deo à quo ſolo omnia petenda ſunt, *filium ſuum ſuſcitari petiiſſe*; nec ego ſane aliter de Chriſto ſentio, quidquamve ab ipſo tanquam à Deo, à quo ſolo omnia petenda eſſe fateor, peti poſſe volo, id eſt, hac ipſa in re, ut Eliſæum mulier illa, ſic ego Chriſtum non primam & ſolam ſed ſecundam & aſcitam cauſſam agnoſco. Quamvis magnum alioquin inter Eliſæum, & Chriſtum hic diſcrimen conſtituam. Vis enim ſeu poteſtas Chriſto data, perpetuo ac conſtantiſſime in ipſo reſidet; idque in hunc ipſum finem, ut ad ejus opem omnes confugere poſſimus, quod neutiquam de Eliſæo affirmari poteſt. Ex quo fit, ut alia & multo majore fiducia ac veneratione a Chriſto petendum ſit, quam ab Eliſæo peti poterat. Hic autem vides, te optime agnoſcere, id verum eſſe, quod ſupra dixi, particulas excluſivas (quas vocant) non excludere ab ipſo Deo illos, qui ei ſunt ſubordinati. Alioqui quomodo ais, à ſolo Deo omnia petenda eſſe, & interim non obſcure confiteris, recte ab Eliſæo mortui pueri ſuſcitationem

petitam fuiſſe? Ex prædictis patet, ad exempla, quæ Zglobicius adorati & invocati Chriſti attulerat, refellenda nihil pertinere id, in quo tuæ reſponſionis vim poſueras, Chriſtum videlicet tum fuiſſe conſpectum; niſi de Jeſu Chriſti à nobis corpore abſentis poteſtate, & cura in Eccleſia ac ſpirituali præſentis dubites, aut diverſum à nobis ſentias. Qua de re poſtmodum aliquid explicatius dicendum erit.

Nunc reliqua refutanda ſunt, quæ ad eadem exempla convellenda pertinere exiſtimaſti. Inquis enim, Stephanum non adoraſſe Chriſtum, ſed ei vitam in manus commendaſſe, an non ipſe concedis, à Stephano Chriſtum fuiſſe invocatum? Nam, quod cauſam affers, quod *ſciret illum à Patre datum eſſe ſervatorem*, recte eſt. Verum nos quoque idem ſcimus, & propterea, ut nos ſervet, illum ſimiliter invocare poſſumus, ſeu in illius manus vitam noſtram commendare. Quod cum ſit omnium, quæ ad nos pertinent, maximum & præſtantiſſimum, nulla cauſa eſt, cur quiſquam dubitet, an ſimpliciter dici queat, Chriſtum à nobis merito invocari poſſe, immo, ut Chriſti invocatio aſſeratur, nihil opus eſt, nos ſcire, eum fuiſſe ſervatorem à Patre datum. Sive enim hoc nos ſciamus, ſive minus, veriſſimum tamen id & eſt, & erit ſemper. Atque idcirco, ſi hæc Chriſti invocandi cauſa eſt, certiſſimum eſſe debet, Chriſto invocationem perpetuo convenire. Itaque vel prorſus ſupervacaneum mihi videtur id, quod ſubjungis, Stephanum confirmatum fuiſſe in ea ſententia, quod Chriſtus ſcilicet datus eſſet à Patre ſervator, *cum videret cœlos apertos, & Jeſum ad Dei dexteram*; vel certe ad exemplum iſtud invocati Chriſti ulla ex parte elevandum, nihil momenti habet. Primum enim non id hoc loco quæritur, an, ſi nos Chriſtum invocaverimus, id bona conſcientia, ſive, ut Paulina locutione utar, ex fide facturi ſimus; ſed ſimpliciter, an Chriſtus merito à nobis invocari queat. Deinde bona plane conſcientia atque ex fide Chriſtum invocat, quiſquis, ut verum eſt, ita credit ac ſibi perſuadet, Chriſtum à Deo datum fuiſſe ſervatorem; nec magis quam Stephanus, ea in re a quoquam reprehendi jure poteſt. Quid enim eſt opus alia confirmatione, ubi quis id, quod veriſſimum eſt, jam firmiter credit? Quanquam, ſi Sacris Novi Fœderis Literis credendum eſt, multo magis in hac ſententia, quod Chriſtus datus ſit à Patre ſervator, confirmati nos ſumus, quam fuerit Stephanus ex viſione illa. Nam nos quoque ex eadem viſione pariter confirmamur, ac præterea innumerabilia pæne alia documenta & apertiſſima teſtimonia ejus rei habemus. Itaque neceſſe eſt omnino, ut qui Chriſto invocationem non convenire ſuſpicatur, Novi Teſtamenti ſcripta omnia tandem ſuſpectiſſima habeat, & propterea neget, nobis conſtare, an Jeſus Chriſtus perpetuus ſervator à Deo nobis datus fuerit, ſi modo, ut ipſe ſatis aperte confiteris, hoc ſatis eſt, ut profecto eſt, ad Chriſti opem ſalutis conſequendæ gratia implorandam. Non recte igitur inter Chriſtum à Stephano conſpectum, à nobis vero minime, differentia à te conſtitui videtur, ob eam cauſam, quod ille in ea ſententia, quod Chriſtus ſervator à Deo datus fuerit, confirmaretur, nos vero, ſcilicet, non confirmemur. Immo multo abſurdius dictum eſt hoc, quam, ſi dixiſſes, idcirco differentiam iſtam conſtitui debere, quia potuit Stephanus ſperare, Chriſtum, quem videbat ſuas preces percepturum, nos autem, cum illum non videamus, non eſt cur id ſperemus; quemadmodum te ratiocinatum tacite fuiſſe in tuis ad Zglobicium literis prorſus exiſtimabam. Hic enim id ſaltem nobis probandum relinquitur, Chriſtum, à nobis licet corpore abſentem, precationes noſtras audire. Quod, quantumvis ſacris teſtimoniis confirmatum, negant tamen ii omnes, qui Chriſto hodie invocationem adimunt. Itaque, ut antea dixi, eſt cur explicationem ſententiæ tuæ in refellendis exemplis à Zglobicio allatis, multo magis mirer, quam ipſam ſententiam mirabar. Nam quod attinet ad alterum exemplum, Apoſtolorum videlicet, qui Chriſtum adorarunt, nihil affers præter id, quod prius dixeras, Apoſtolos tunc Chriſtum vidiſſe; quod vero non viſum poſtea adoraſſent, nullum extare in Sacris Literis exemplum. Oſtendendum eſt igitur, ſive quod ad invocationem, ſive quod ad adorationem attinet, nullam differentiam eſſe inter Chriſtum viſum & non viſum, poſtquam is a Deo glorificatus fuit. Eſt autem quæſtio hæc tota ad Chriſti in cœlo manentis in nos poteſtatem & gubernationem referenda, de qua videamus quid ipſe ſentias. Ais igitur, *poteſtatem & gubernationem ejus eſſe in Eccleſiam, ut ei diſtribuat dona ſpiritualia à Patre accepta.* Ergo hæc poterunt à Chriſto peti. Quod enim illico addis, *Pro quibus tum Pater invocatur, dat ea petentibus, ſed nonniſi per Jeſum Chriſtum filium, ejusque nomine, juxta Chriſti præceptum, Quicquid per meum nomen petieritis, id faciam*, ſi eam vim habet, ut nolis tamen hæc ab ipſo Chriſto peti, ſed tantum à Deo, id & rationi manifeſtæ, & tuis quodammodo, quæ ſubjungis, verbis aperte repugnat. Cum enim ſtatim addis, *Sed dices fortaſſis non ſatis eſſe ea tantum petere, plura eſſe petenda*, videris velle occurrere tacitæ objectioni, quaſi pauciora à Chriſto peti poſſe conceſſeris, quam revera peti poſſunt. Nam alioqui non apparet, cur me iſta dicturum ſuſpicari queas. Oſtendunt quidem ſequentia alia verba tua, te aliud ſenſiſſe. Verum id extra propoſitam quæſtionem eſſe videtur, adeoque veritati minime conſentaneum. Videris enim nolle, ab ipſo Deo quidquam peti poſſe præter dona ſpiritualia, aut certe non eſſe, cur aliud petamus. Quod ut multis ſacris teſtimoniis & rationibus inde ſumptis, ni fallor, refellitur; ſic iis paucis, quæ affers, neutiquam confirmatur. Sed quoniam, ut dixi, hoc extra propoſitam quæſtionem mihi videtur, de eo pluribus diſſerendum non cenſui. Itaque ad rationem venio, ex qua omnino probari poſſe exiſtimo, non ab ipſo Deo tantum, ſed etiam à Chriſto nominatim dona ſpiritualia peti poſſe. Si modo verum eſt, quod ipſe veriſſimum eſſe & agnoſcis, & concedis, ejuſmodi dona à Deo non niſi per Jeſum Chriſtum dari. Nam quid, quæſo, eſt aliud, aliquid per Jeſum Chriſtum dari, quam proximum (ut ſic dixerim) datorem eſſe ipſum Chriſtum? Id quod ipſe ſatis agnoſcis, cum huc accommodas verba illa Chriſti, *hoc faciam.* (Quanquam intelligis omnino, Chriſtum ita dare, ut tamen ſemper, cum dat, quod dat, à Deo accipiat) Etenim ſi concedis, Chriſtum perpetuam dandi poteſtatem habere, jam inde à ſuæ glorificationis initio ſibi traditam, nihil eſt, cur neges eum in iis, quæ ad eam poteſtatem pertinent, invocari poſſe; ut mox oſtendam. Jam vero Deum nullam poteſtatem revera dandi Jeſu Chriſto conceſſiſſe, ſed tantum inſtrumentalem quandam nec liberam ejus rei cauſam eum conſtituiſſe, cum divinis literis adverſatur, quæ, præter alia multa ejuſdem ſententiæ teſtimonia, diſerte alicubi teſtantur, Chriſto omnem poteſtatem in cœlo & in terra datam fuiſſe; tum rationi repugnat, quæ nullo modo patitur, à Deo quidquam fruſtra fieri. Fruſtra autem facturum fuiſſe Deum, ſi Chriſtum glorificatum & in cœlis perpetuo manentem, ſimplex ac nudum inſtrumentum dona ſua ſpiritualia ejus fidelibus dandi effeciſſet, vel id demonſtrat, quod quantumvis diligenter quis id inveſtigare conetur, nullam tamen ejus rei probabilem cauſam ſit deprehenſurus. Cauſam autem cur id fecerit, nobis nulla ratione conſtare, abſurdiſſimum cenſeri debet; cum ſatis ſuperque manifeſtum ſit, quicquid Deus Chriſto conceſſit, id ad nos in fide ac ſpe ſalutis noſtræ confirmandos pertinere. Quid vero huc, obſecro, pertinere poteſt, quod Chriſtus ſolus ſit ſimplex ac nudum inſtrumentum diſtribuendorum Dei donorum? Certe, ſi Chriſtus nullam ea in re liberam ac perpetuam poteſtatem habet, nihil eſt, cur hinc Deo, magis quam antea, confidendi argumentum ullum habeamus. At vero, ſi ejuſmodi poteſtas à Deo fuit Chriſto conceſſa, ut

pro

Digitized by Google

pro arbitratu ſuo ſuis fidelibus ſpiritualia dona largiri queat, nemo eſt quin & videat, & ſentiat, ſi modo Chriſti fidelis ſit, quantopere hinc in ſalutis æternæ ſpe jugiter confirmetur. Qua de re ſupra quantum ſatis eſt, egimus. Exque iis, quæ ibi diximus, abunde conſtat, iſtam Chriſti poteſtatem invocationem ejuſdem Chriſti ſecum trahere; non modo quia certum ex Sanctis Literis eſt, Chriſtum in cœlis regnantem renes & corda ſcrutari Apoc.2.23, & conſequenter multo magis verba precationum noſtrarum exaudire ac percipere, verum etiam quia hoc præcipuum eſt effectum proximuſque finis poteſtatis ejuſmodi à Deo Chriſto conceſſæ; ut videlicet, ſine ulla dubitatione, ejus opem ad opportunum auxilium, ut loquitur Apoſtolus Hebr.4.5. ultimo implorare poſſimus. Senſit Franciſcus Davidis; ſenſerant & alii, qui vel ante, vel poſt ipſum, Chriſti invocationem negare ſunt auſi, quam ſit neceſſarium, Chriſtum invocari poſſe, ſi diſtributio iſta donorum ſpiritualium, quæ à te agnoſcitur, illi concedatur. Et propterea tandem, Chriſtum nihil plane nunc agere affirmarunt; ſed tantummodo in tutela Dei eſſe, donec regnum ſuum, quod nunc illi revera adimunt, ineat atque aſſumat. Atque in hunc ſenſum non minus ridicule, quam impie interpretati ſunt Chriſti ſeſſionem ad Dei dexteram, donec Deus ponat illius inimicos ſcabellum pedum ejus. Cum tamen & ex ipſa locutione, & ex Pauli, & aliorum Apoſtolorum explicatione, & ex ipſo loco, unde ſententia iſta de Chriſto ſumpta eſt, & denique ex tota religionis noſtræ analogia, nemo non perſpicere queat, ejuſmodi ſeſſione nihil aliud ſignificari, quam ſupremam poſt Deum poteſtatem ac gubernationem duraturam, donec mors ultimus hoſtis aboleatur, cum interim alii hoſtes paullatim debellentur, & Chriſto ſubjiciantur, ab ipſo quidem Deo (inde enim tanquam ex fonte omnis virtus & potentia derivatur) ſed tamen, ut per ſecundam cauſam per ipſum Chriſtum nullo prorſus pacto otioſum, ſed perpetuo ac jugiter vi & poteſtate ſibi à Deo tradita ea in re agentem & operantem. Quemadmodum David, hac in re Chriſti typus, in ſibi inimicis ſuis ſubjiciendis nulla ratione fuit otioſus, immo ipſe is fuit, qui virtute ac potentia ſibi à Deo conceſſa omnes ſuos hoſtes tandem debellavit. Et ſane nemo fuerit unquam, qui ex divinis teſtimoniis edoctus, Jeſum poſt crucis mortem à Deo factum fuiſſe Dominum & Chriſtum, id eſt dominatorem ac regem populi ſui, eumque cum Davide typo comparans & componens, non plane agnoſcat, neceſſe eſſe, ut Jeſus Chriſtus reipſa Dei populi curam ac gubernationem habeat, eique præſit, eumque regat, in eum denique ſupremam poſt Deum, vel potius Dei quodammodo vice poteſtatem atque imperium exerceat; & idcirco, quemadmodum poterat Iſraëlis populus ad Davidem in omnibus, quæ ad ejus regnum pertinebant, ſic populum Chriſtianum ad Chriſtum Jeſum in omnibus, quæ ad ejus regnum pertinent, opis implorandæ & impetrandæ gratia meritiſſimo confugere poſſe: Ac ſimul non fateatur, ut Davidi terreno & carnali (ut dicitur) regi humanus & carnalis cultus ab Iſraëlis populo prorſus debebatur, ſic Chriſto Jeſu regi cœleſti & ſpirituali, divinum & ſpiritualem cultum ab omnibus Chriſtianis prorſus deberi. Cumque ex ejuſmodi regno & poteſtate in nos omnes neceſſario ejuſdem Chriſti, licet corpore abſentis, efficacia ſpiritus, & factorum, dictorum, cogitationum omnium noſtrarum cognitione, perpetua præſentia colligatur & conſequatur, neceſſe eſt confiteri, cultum iſtum ei, licet à nobis corporeis oculis non viſo, perpetuo exhibendum eſſe. Quanquam ejus in cœlo manentis, apud ſuos hic in terris præſentia, ex pluribus alioqui Sacrarum Literarum locis aperte colligitur. Ut, cum ipſe dicit ſe in eorum medio eſſe, qui in ipſius nomine fuerint congregati; cum ſe cum Apoſtolis ad conſummationem uſque ſæculi futurum ait; cum denique, ut alia teſtimonia omittam, pollicetur, ſi quis ipſum dilexerit, ſe una cum Patre ad eum venturum, & manſionem apud eum facturum. Quinetiam aperte ex Sanctis Literis conſtat, Chriſtum, licet corpore abſentem ac non viſum, adorandum tamen eſſe; cum diſerte, ut ſupra vidimus, ſcriptum ſit, omne genu cœleſtium, terreſtrium, & ſubterraneorum in nomine Jeſu flecti, Deum, ipſo ſuperexaltando, & nomine omnium ſummo donando curaſſe. Itaque, quamvis tu aliter ſentire videaris, & Chriſto, licet corpore præſenti, divinum cultum exhibitum fuiſſe negare, ea exempla miſſa facio, ex quibus conſtat, Chriſtum corporeis oculis viſum divino cultu affectum fuiſſe, ſeu longe alia, quam politica humanave ratione, ſi adorantium mens ſpectetur, fuiſſe adoratum. Qualia ſunt, quæ habentur Matth.14.33, & Joh.9.39. Tametſi ejuſmodi exempla fidem faciunt, atque demonſtrant, divinum cultum, qui Chriſto exhibeatur, nihil pugnare cum præcepto illo de ſolo Deo adorando, ſive præceptum illud nihil impedire, quominus Chriſtus divino cultu afficiatur, quo evicto, & Chriſti perpetua inter nos præſentia ex Sacris Literis aperte oſtenſa, ipſaque totius Chriſtianæ religionis, præcipue vero ipſius Chriſti muneris ratione recte perpenſa, non eſt quod quis dubitet, vel potius dubitare non exhorreſcat, utrum Chriſto divinus cultus conveniat. Breviter, ipſius Chriſti nomen unumquemque ſatis ſuperque admonet, Chriſtum perpetuo à nobis colendum, & divina ratione, quando à nobis corpore jamdiu abeſt, adorandum eſſe, adque illius opem atque auxilium nos ſumma cum fiducia confugere poſſe. Alioqui jam Chriſtus, id eſt rex noſter, quatenus Dei populus ſumus, revera non eſſet, & turpiter à Deo diviniſque hominibus deluſi fuiſſemus omnes, qui apertiſſime ſæpiſſimeque ſunt conteſtati, hunc nobis regem dominumque fuiſſe datum. Quamobrem, etiamſi veriſſimum eſt, quod ais, hic de re omnium maxima agi, nihil eſt tamen, quod nos ſuſpenſos ſive ancipites, qualem te eſſe confiteris, hac in re tenere debeat. Immo, quia de re omnium maxima in religione noſtra agitur, nihil prorſus eſt cunctandum, ſed apertiſſima veritas ſtatim amplectenda, & mordicus retinenda. Nam unde factum eſſe exiſtimas, ut ab ipſo ferme naſcentis Eccleſiæ Chriſti initio uſque ad noſtra tempora, tot viri, adeo ut nullus ſit numerus, non minus pietate quam doctrina clariſſimi, tot ipſius Chriſti ſanctiſſimi martyres, cum alioqui graviſſimum errorem ſecuti fuerint, quod Chriſtus ſit unus ille Deus, qui omnia creavit, aut certe ex illius propria ſubſtantia genitus, niſi quia nimis aperte in Sanctis Literis ea illi tribui animadverterunt, quæ ſoli Deo tribui conſueverunt, & inter cætera potiſſimum adorationem & invocationem, eave, à quibus adoratio & invocatio, illa ut prorſus debita, hæc ut plane conveniens, nullo pacto ſejungi poſſunt? Noli igitur, rogo atque obſecro te, veritati manifeſtiſſimæ quidquam repugnare, & ſummum ac præſtantiſſimum Chriſtianæ pietatis myſterium & fundamentum agnoſce, ſupremam videlicet in nos omnes Jeſu Nazareno datam à Deo in perpetuum præſentem poteſtatem & gubernationem, quam graphice inter alios locos deſcriptam, & [illegible] quadam oculis ſubjectam habes in prioribus tribus Apocalypſis capitibus, quibus, ne tibi quidquam deſit, quinctum ejuſdem libri caput adjunge, ubi præter alia huc apertiſſime pertinentia, in uno 8 verſiculo ea ipſa ſatis expreſſa habes, de quibus nominatim agimus, Chriſti videlicet adorationem & invocationem. Idque tecum denique ſerio reputes, quantus error ſit, ſi Deus Chriſtum à nobis adorari debere & invocari poſſe velit, ei adorationem invocationemque denegare. Contra vero, quam leviter is erraret, qui, etiamſi id Deus non juberet, Chriſtum tamen adorari debere & invocari poſſe, non verbis tantum, ſed factis quoque comprobaret; modo, ut res ipſa monet, ad ipſum Deum omnem Chriſti adorationem & invocationem referret. Quæ latius hic exponerem atque explicarem, niſi perſuaſum haberem,

ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, ea ſatis intelligi ac percipi poſſe. Quare finem etiam hoc de argumento diſſerendi faciam in præſentia, donec mihi uberius rem totam tractandi abs te occaſio detur. Quod nunquam facere detrectabo, quamvis plurima jam eadem de re ſcripſerim; ſi modo animadvertere potero, te nihil tergiverſari, idque unum reipſa quærere, ut veritatem agnoſcas & amplectaris, quemadmodum de te ſperare mihique certo polliceri & charitas Chriſtiana, & opinio, quam jamdiu ex tuis ad me literis de tua pietate & integritate concepi, non ſolum ſuadet, verum etiam cogit.

Cæterum, ut ad reliqua, quæ tuis literis continentur, aliquid reſpondeam, lætor ſane tibi probari diſputationem meam de ſept. cap. Epiſtolæ ad Rom. quamvis non per omnia tibi ea placere profitearis, quæ de gradibus regeneratorum à me dicuntur. Spero enim, ſi rem diligentius perpenderis, iſta quoque tibi probatum iri. Nam quod ais, ea tibi non per omnia placere, niſi velim, quoſdam ferre fructum partim trigecuplum, partim ſexagecuplum, partim centuplum, non ſatis intelligo quid tibi velis; præſertim cum mentem meam in iſtis gradibus conſtituendis adeo aperiam, (ni fallor) ut de ea dubitandi nullus locus relinquatur. Sed me in tua hic mente percipienda valde ancipitem reddit, primum, quod neſciam an revera meæ ſententiæ explicationem, an vero potius confirmationem ex Sacris Literis requiras. Deinde, quod, quid ſit quoſdam ferre fructum partim trigecuplum, partim ſexagecuplum, partim centuplum, non omnino intelligo. Verba enim ipſa unum ſonant; ut autem aliud ſignificent, & Chriſti parabola, ad quam reſpicere videntur, & res ipſa poſtulat. Sed quidquid ſit, ſi confirmationem meæ ſententiæ requiris, ſatis me eam confirmaſſe videor, dum toto ferme libello oſtendi, regeneratum eum eſſe, in quo ſpiritus carne ſit potentior, adeo ut non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum vivat. Ubi neſcio quomodo quis negare poſſit, eos gradus inveniri, quos ego conſtitui. Fateor equidem, ſatius futurum fuiſſe, quod huc attinet, ſi eorum ſententiam aperte refutaſſem, qui negant, eum eſſe regeneratum, qui aliquando peccet, vel perraro ac leviſſime, immo vel ſemel quidem; peccatumque cupiditatem etiam illam, cui nullo modo præbetur aſſenſus, eſſe ſtatuunt. Verum, cur id non fecerim, cauſam attuli in Epiſtola ad lectorem. Fateor ſimiliter, me potuiſſe illa Chriſti parabola meam ſententiam confirmare. Sed longum fuiſſet oſtendere evidenter, eam eſſe Chriſti verborum ſententiam, quam ego agnoſco, quæque ad meam de gradibus regeneratorum ſententiam confirmandàm pertinet. Ac præterea quicquid inde elicere poteram, jam ſciebam ab adverſario mihi concedi. Itaque ſupervacaneum eſſe duxi parabolam illam in medium afferre. Quod ſi meæ ſententiæ explicationem requiris, jam dixi, quomodo id jure requirere poſſis, me prorſus neſcire. Si te aliquando latius explicueris, mihi gratiſſimum feceris. Audio enim quendam Tigurinum, nomine Raphaëlem Eglinum Bezæ diſcipulum, meæ illius diſputationis refutandæ provinciam ſuſcepiſſe; & facile futurum, ut in proximis nundinis Francofordienſibus illius opus venale habeamus. Hoc autem iterum me ad ſcribendum, totamque rem uberius tractandam atque explicandam, impellet. Quare velim & abs te, & ab aliis omnibus diſerte de iis moneri, de quibus in hac tota tractatione monendus ſim. Paratiſſimum enim me eſſe ſentio ad omnia publice corrigenda, quæ mihi minus recte dicta exciderint.

De Sommero vehementer ſum miratus, quæ mihi reſcribis; quaſi ego, ſuſpicione aliqua ductus, dixerim, illum, mortuorum reſurrectionem negaſſe, & non aperte, niſi memoria me fallit, profeſſus fuerim, me ex ipſo Franciſco Davidis, cui Sommerus dum vixit, cariſſimus & familiariſſimus erat, quem Franciſcus ejuſque memoriam & ſuſpiciebat & maxime colebat, id accepiſſe. Addebat autem Franciſcus; ſe Sommerum acerrime ejus rei nomine ſæpius objurgaſſe, utque aliquando reſipiſceret, monuiſſe. Hæcque, dum Claudiopoli apud ipſum habitavi, non ſemel, ſed frequenter mihi commemoravit. Quocirca, ſi de veritate meorum verborum forta ſſe dubitas, non eſt, quod me in eorum numero reponas, qui, niſi quis in ſua, aut alterius cujuſpiam verba juraverit, illico eum ſeductorem eſſe clamitant, &c, a quibus mirum in modum & quam longiſſime ſemper abſui, & abſuturus ſum; ſed potius me aut mendacii aut oblivionis ſuſpectum habeas. Sommeri liber ille, multa ſane continet non ſpernenda, & ejus viri doctrina atque ingenio digniſſima; ſed multa etiam non pio tantum homine, ſed paullo doctiore aut acutiore prorſus indigna. Ejus ego viri ſcripta omnia libentiſſime quidem legerem. Sperarim enim aliquid ſemper inde vel addiſcere, vel certe ad ea, quæ jam didici, confirmanda elicere. Verum in ejuſmodi ſcriptis legendis, neceſſe eſt ſummum judicium ſummamque diligentiam adhibere, ne una cum cibo venenum etiam ſumatus. Sed jam ad tuas literas reſpondendi finis eſto. Tu me, ut ſoles, ama, meque fratribus omnibus diligenter commenda, & una cum ipſis in Domino quam feliciſſime diu & vive & vale. Cracoviæ die 8 Januarii 1586.

Hunc librum potius quam literas, ut ad tuas plenius reſponderem, ruri, ubi, ut noſti, jamdiu dego, ſcribere cœperam menſes abhinc tres, atque eo amplius, & jam prope ad finem ſcriptionem perduxeram, cum mihi Cracoviam veniendum fuit, ubi aliis occupationibus perpetuo adeo fui impeditus, ut vix tandem nunc opus abſolvere potuerim. Quod libenter & recognoviſſem, & diligentius emendaſſem, niſi me jam dudum tantæ tarditatis puduiſſet. Itaque leviores mendas excuſabis, graviores autem non admodum aut miraberis, aut vituperabis, ſed pro tua humanitate ac doctrina potius corrigere non gravaberis.

Tuæ præſtantiæ ſtudioſiſſimus.

F. S.

Ad eundem Matthæum Radecium.

Ex Epistola IV.

Sed jam his relictis, ad ea quæ tu merito proprie noſtra vocas accedo. Difficilis plane eſt quæſtio, & mihi quidem quodammodo inſolubilis, quam primo loco proponis ex Gen. 4. 15. Vatablus ait ſenſum loci eſſe, quod *Deus Caino ſignum dedit, quo illi indicaret, neminem eum impune interfecturum*, rectius dixiſſet, *neminem eum percuſſurum*. Hæc explicatio, ut plurimum abeſt a recepta interpretatione, ita plurimum mihi arridet, niſi obſtaret particula Hebraica Levilti, quæ ex iſta explicatione reddi Latine deberet, *Quod non*, vel ſimpliciter *non*, non autem, *ut non*, ſeu *ut ne*, ſive *ne*, ut hactenus fuit reddita. Sed quod id poſſit fieri, nihil certi adhuc habeo præter auctoritatem iſtius viri, qui in linguæ Hebraicæ cognitione mediocritatem omnino excedebat. Cæteræ loci voces & verba, perquam optime iſti ejus explicationi accommodari queunt. Correctæ tamen, ut antea dixi. Nam & verbum, quod *Poſuit* redditum ab aliis eſt (& ita quidem vulgo alibi redditur) invenitur ſignificare poſſe etiam *Dedit*. Vox vero quæ reddita eſt *in Cain*, ſive *in Caino*, vel ut ab aliis factum eſt, *ſuper Cainum*, potius *Caino* dandi caſu reddi debuit. Vox denique quæ reddita eſt ſignum, & indicium & miraculum ſignificat; ita ut intelligi poſſit, Deum miraculo aliquo ipſi Caino edito, illi oſtendiſſe id verum futurum, quod ei pollicebatur, nempe non fore ut quiſquam eum percuteret. Quod ſi receptam loci interpretationem retinere

velimus,

velimus, tunc reſtat dubitandum, an ſignum iſtud in Caino poſitum abſterreret quemlibet ab eo occidendo vel percutiendo, an verò non ſimpliciter abſterreret, ſed tantum quatenus monebat, non laturum impune qui id feciſſet; ſed ſeveriſſime à Deo punitum iri. Utrocumque te vertas, difficilimum eſt explicatu, quod & quale iſtud ſignum fuerit. Potior tamen mihi videtur ſententia poſterior, propter vocem ſigni, quæ ægre videtur accommodari poſſe ad aliquid, quod viſum ſtatim terrorem de Caini nece cogitanti divinitus incuteret: iſtud enim, judicio meo, alio quam ſigni nomine appellandum eſſet. At vero ad notam atque adeo literam aliquam, quam ſcilicet tunc Deus illis imprimere, quos violari ſeu lædi à quoquam nollet, optime vox ſigni accommodari poteſt, immo literæ apud Hebræos iſto eodem nomine vocantur. Notum eſt autem ex Ezechiele & Apocalypſi, divinitus ſolere notam ſeu literam aliquam iis inprimi, quos Deus non vult lædi. Explicatio loci ubi Lamech uxores ſuas alloquitur, quam Caſtellio affert, mihi non probatur, cum Lamechus ſeipſum nominet. Nec niſi coactiſſime atque adeo inuſitatiſſime, Lamechi nomen pro quolibet non homicida poni potuerit. Somnium etiam illud ſeu commentum Judaicum de Caino à Lamecho ejus abnepote occiſo, perridiculum, ut pleraque iſtorum hominum, mihi ſemper eſt viſum. Cæterum quid ſibi Lamech voluerit, divinare periculoſum eſt, nam ex ipſius verbis certo concludere vix quiſquam poterit. Verum tamen ego hactenus Vatabli ſententiæ accedo, quod ſcilicet Lamechus voluit dicere, ſe iis viribus eſſe præditum, ut egregie ulturus eſſet, ſi quis eum læderet, & cum Deus ſtatuiſſet graviſſimas pœnas cuilibet Cainum occidenti, multo etiam graviores ſumptum iri de quolibet, qui ipſum Lamechum interfeciſſet, nempe, ut uxores quæ ipſi fortaſſe & liberis ejus metuebant, humanæ divinæque opis ac providentiæ commemoratione ſolaretur, & ſolicitudine iſta liberaret.

Quod ad Nahamanis verba attinet, ego neminem adhuc inveni, qui illa ad præteritum tantum tempus referenda cenſeat, quamvis ipſe id à pleriſque fieri indices. Nihil tamen dubito, quin ex vi ipſorum verborum id poſſit fieri. Sed loci circumſtantiæ aliud ſuadent. Apparet enim eum profiteri, ſe velle unum Jehovam colere, & propterea ſi præteritam tantum & conſuetam incurvationem illam in illius Idoli templo ſibi condonari à Deo petiiſſet, ſtatuens in poſterum ſe id non facturum, id omnino quod ſtatuerat verbis etiam aperte expreſſiſſet. Quare mihi magis probatur, ut ſenſus ſit ille, quem ab iis quos legi, ſive interpretibus, ſive explanatoribus fere approbatum, ſua interpretatione expreſſit Caſtellio, verba illa Ingrediendi, Incurvandi ſe &c, (quanquam ipſe aliis verbis eſt uſus) per præſens tempus reddens. Jam quod iſti quos ipſe legiſti ſentiunt, Prophetam Ethnico homini id permiſiſſe, quod Iſraëlitæ permiſſurus non fuiſſet, multum dubitationis habet, cum complures ſint, qui verba illa Prophetæ: Vade in pace, nullo pacto velint annuentis eſſe. Immo Tremellius & Junius potius abnuentis eſſe contendunt, & ſignificare, ut quieſceret, nec iſta quæreret. Quorum tamen ſententia mihi probari nequit, & placet Eliſæum verbis iſtis nec annuere, nec abnuere, quod illum cum homine Iſraelita minime facturum fuiſſe, ſed omnino moniturum ne id poſthac faceret, facile concedo.

De Gog & Magog primum ita ſentio, nullam eſſe cauſam, cur idem voces iſtæ non ſignificent apud Johannem quod apud Ezechielem. Deinde, nihil ambigendum ſentio, quin iſta ſint nomina provinciarum ſeu populorum. Poſtremo, quatenus rem inſpicere licuit, probatur mihi ſententia Tremellii & Junii, affirmantium, Gog eſſe Aſiam minorem, Magog vero Syriam Cœlem, id eſt, eam Syriæ partem, quæ ad montem Libanum ſpectat. Afferunt enim hujuſce rei rationes ſatis firmas, quas longum eſſet referre. Nec, quod ad iſtas voces attinet, arbitror ibi quidquam de Romano pontifice prædici, vel de Antichriſto ullo.

Locus Gen. 6. 3, ita à me accipitur, ut à pleriſque recentioribus. Caſtellionis vero, & multorum qui antea extiterunt, explicationem ob id potiſſimum rejicio, quod ſatis conſtat minis illis Dei id intelligi, quod paullo poſt apertius exponitur, id eſt, finem fore univerſæ carnis, quo nihil pertinet iſtorum explicatio, quodque ipſa Hebraica verba docent, non fieri mentionem eo in loco cujuſlibet hominis per ſe, ſed univerſi ſimul humani generis. Alioqui non male reſpondet Caſtellio ad ea, quæ ipſius & Joſephi quem citat ſententiæ objiciuntur. Plenius autem reſpondiſſet, ſi dixiſſet, non expreſſiſſe Deum, quando id futurum eſſet, quod minabatur, & propterea nihil neceſſe eſſe, ut ſtatim poſt diluvium id extiterit, ſed ſatis eſſe, ut quando jam ſpacium quoddam commune vitæ hominis fuiſſet quodammodo in perpetuum ſtabilitum, illud non eſſet longius, quam 120 annorum. Quod quia revera factum eſt, poſſet hoc facile ſuadere Joſephi & Caſtellionis ſententiam eſſe veram, niſi obſtarent, quæ antea dixi. Nam quod poſtremo Caſtellio affert, id, ſi modo non omnino ſpernendum eſt, potius ejus ſententiæ obeſt, quam favet. Nam multo major convenientia eſt inter priorem, quamvis non abſolutum totius generis humani finem, & poſteriorem qui abſolutus erit, quam inter cujuſlibet quam longiſſimum eſſe poteſt vitæ hominis ſpatium, ſed alioqui incertum, & præfinitum tempus, quo univerſum humanum genus certo ſit duraturum. Nec aliud obſtat, quominus conſideratio iſta durationis humani generis per 120 annos Jubilæos, accommodari poſſit ad 120 illos annos, quibus adhuc duraturum eſſet, id eſt, diluvio perdi non deberet humanum genus, niſi quod illi ab ipſo initio mundi, hi vero à ſententia illa à Deo lata initium accipiunt.

De anni tempore quo natus ſit Chriſtus nihil habeo quod ſtatuam. Tantum mihi videtur tempus vulgo conſtitutum non reſpondere hiſtoriæ Euangelicæ. Nam in bruma nec vigilaſſe paſtores cuſtodientes greges ſuos, nempe non in caulis clauſos, ſed aperte ſub dio degentes, nec juſſos fuiſſe homines quoſcumque iter facere, qui in patrio loco non eſſent, ut ibi deſcriberentur, mihi ſit veriſimile. Adde, quod cum Chriſtus baptizatus eſt, tum primum annum trigeſimum, vel, ut vulgo locus ille Lucæ acceptus fuiſſe videtur, agere incipiebat, vel ut Joſepho Scaligero placet, explebat, itaque erat anniverſarium tempus nativitatis Chriſti. Verum in ipſa bruma in Jordane flumine populum baptizatum à Johanne fuiſſe, frigus & rigor, qui tunc maxime exiſtit, credere prohibent. Cum nihilominus videam viros maximos & eruditiſſimos ejuſdem eſſe ſententiæ, ut Chriſtus in bruma ſit natus, non audeo omnino adverſari, præſertim cum, etſi habeo cur id negem, non habeam quod certum aliud tempus mihi indicet. Sed iſta quæſtio non tanti momenti eſt, ut in illius ſolutione ſe admodum torquere ſit opus.

Ex Epistola V.

Ad eundem Matthæum Radecium.

DE tribus illis germanis fratribus ita ſentio, eos tolerandos eſſe, ut tamen omnino appareat, eos pro fratribus non haberi, donec Chriſti poteſtatem & Eccleſiæ ſuæ gubernationem non agnoſcunt. In illis vero docendis primum illud animadvertendum videtur, utrum omnia Novi Teſtamenti (quæ vocantur) ſcripta recipiant, & quidquid in illis legitur divinitus traditum, aut ſaltem veriſſimum eſſe credant, nec ne. Si credunt, facile videtur illis turpiſſimum errorem in quo verſantur oſtendere; ſi modo patien-

patienter audire velint. Quod ſi doceri recuſent, nulla major familiaritas cum ipſis conſervanda, quam ut permittantur una cum aliis, concionibus, ubi divinum verbum explicatur, intereſſe. Quod ad ipſorum artem attinet, nemo meo judicio offendi debet imaginibus illis, quæ ab omni periculo in idololatriam inducendi penitus abſunt. Major multo offenſionis cauſa eſt propter ſclopos, quibus ornandis imagines iſtas effingunt ac laborant, & poſſent fortaſſe illi ad alios uſus iſtam ipſam ſuam artem convertere, id quod ſane ego plurimum laudarem. Nam alioqui vix ullo pacto Chriſtianum hominem decere videtur, ſe iis immiſcere, quæ ad homines perdendos ſunt comparata.

Locum Eſaiæ 53.9, *Et dedit cum impiis ſepulturam ejus, & cum divite in mortibus ejus*, nunc diligentius penſitare propter initia illa heſterna, quæ & hodie renovari incipiunt, illius mei dolorum thoracis ſingularis flagelli, propterque temporis brevitatem non licet. Sed hactenus ſentio vulgatam explicationem de divite, quod ſit Joſeph ille Arimatheus, & ei, quam poſtremo ipſe amplecteris, & aliis omnibus anteferendam eſſe, & agnoſcendam permutationem illam, quam ipſe prius agnoveras ſepulturæ & mortis. Si quis alia Veteris Teſtamenti teſtimonia ad Chriſti mortem ex Euangeliſtarum auctoritate pertinentia, diligenter conſideraverit, facile concedet, loci ſenſum iſtum eſſe quem dixi, nec ſine cauſa à Matthæo ſcriptum fuiſſe exiſtimabit, quod Joſeph ille dives eſſet.

De fœnore dico, divinitus fœnori dare prohibitum non eſſe, niſi fratri pauperi. Fratris autem nomine ſub Euangelio, quemlibet hominem libenter intelligo. Et quamvis Paulus & opera carnis, & vitia ſive actiones pravas, quæ regnum Dei nobis adimunt, ſæpius diligenter quodammodo enumeret, nuſquam tamen fœnoris ullam mentionem facit.

Quod ad quæſtionem attinet quam mihi proponis, de reſurrectionis ſpe, quam Phariſæi habebant, ea quidem eſt valde difficilis, neque ego eum me ullo modo eſſe agnoſco, quem me facis, ut videlicet ad me quiſquam, nedum tu vir tantus, tantaque & eruditione & judicio præditus, ut habeat quomodo ejuſmodi difficultatibus ſeſe exſolvat, confugere quodammodo poſſit. Immo & in hac, & in aliis pleriſque theologicis quæſtionibus, quæ vulgo non tractantur, tua tuique ſimilium ope mihi admodum eſt opus. (Quanquam hiſtorica potius, quam theologica quæſtio iſta cenſeri debet.) Dicam tamen abs te rogatus, quid hic ſentiam. Reſurrectionem mortuorum ante Chriſti prædicationem publice annunciatam populo non fuiſſe, (quod & ipſe ſentis) cum Veteris Teſtamenti ſcripta docent, quæ vix aliquid partim adumbrate, partim figurate de ea tradunt: tum Novi Fœderis Literæ demonſtrant, quæ vitæ æternæ pateſactionem uni Chriſto manifeſte tribuunt. Sed præterea ita rem ſe habere vel id oſtendit, quod in populo Saducæorum ſecta erat, eaque antiqua, cui ſi non magnus numerus, certe ex primoribus plerique adhærebant, teſte Joſepho libro antiquitatum Judaicarum 15. cap. 2. Et Chriſti atque Apoſtolorum tempore, ex hac ſecta principes ſacerdotum in populo erant, ut colligitur ex cap. 5. 17 Actorum. Hæc autem ſecta, nec reſurrectionem mortuorum, nec animbrum immortalitatem admittebat. Ex quo concludi poteſt, non reſurrectionem modo, ſed ne vitam quidem poſt hanc præſentem, ullam populo antehac divinitus fuiſſe annunciatam. Hinc conſequitur neceſſe eſſe, Phariſæos, qui Chriſti & Apoſtolorum tempore mortuorum reſurrectionem fore confitebantur, vel eam, quemadmodum etiam animorum immortalitatem, præ deſiderio, quo omnes vitæ immortalis tenemur, ſibi finxiſſe, huicque loca aliquot ex divinis teſtimoniis petita accommodaſſe; vel (nempe ut ii, qui in hanc vitæ immortalis ſpem, ejus inſita cupiditate, una cum maxima populi parte venerant) Chriſto mortuorum reſurrectionem publice annuncianti, facile aſſenſos eſſe, & ab ipſo primum ad eam firmiter credendam excitatos fuiſſe. Nam quod ipſi, ante Chriſti prædicationem talem juſtorum à mortuis reſurrectionem non crederent, qualem Chriſtus annunciavit, locuples teſtis eſt idem Joſephus prædicto loco. Ait enim illos credidiſſe, animas improborum hominum ſub terra perpetuo carcere includi, proborum vero inde aliquando emergere, & in alia corpora migrare: nec amplius quidquam addit, additurus ſine dubio, ſi quid præterea de futura poſt hanc vitam eorum qui hic juſte vixiſſent, conditione ſperaſſent. Nam & diſerte de ipſorum religione ibi agit, & ut is qui natione ac profeſſione Judæus erat, & quidem rerum Judaicarum peritiſſimus, boniſque literis ſingulariter excultus, nihil ignorare in hoc genere aut negligere ſcribendo potuit. Habes de quæſtione à te propoſita ſententiam meam, quam ſi tibi probari intellexero, eo vehementius in ipſa confirmabor.

Ad Deum Mahuzim venio, tibique ingenue fateor, me (utpote qui hanc Sacrarum Literarum partem, quæ ad prædictiones pertinet, leviter hactenus inſpexerim) nihil dum quid id ſignificet conſtituiſſe. Hucuſque tamen Tremellio & Junio aſſentior, & multo aliter, vel potius plane contra quam alii ſentiunt, nihil aliud id ſignificare puto, quam ipſum Deum Jehovam. Sed hæc ſignificatio requirit, ut aliter ex Hebræo locus vertatur, atque hactenus converſus eſt, quod quidem fieri poſſe mihi videtur, ita ut non ſolum pro Maozim, quod vulgata editio habet, ſubſtituatur, ut à pleriſque factum eſt, *fortidudinum* ſeu *roborum*, ſed etiam ſenſus ſit, Regem illum, de quo ibi agitur, in loco ubi Deus fortitudinum, id eſt Jehova coleretur, eum Deum culturum, quem majores ipſius non noverant.

Quod ad divitem & Lazarum attinet Luc. 16. 19, ego nihil dubito, eam eſſe parabolam, non autem hiſtoriam. Ab omni enim veriſimilitudine abeſt, Chriſtum, hiſtoriam ullam omnibus prorſus incognitam, populo narraſſe, nullo omnino teſtimonio de ea allato. Sed ut parabolam dixerit, veriſimillimum eſt. Cum enim, ut ex hiſtoriis & teſtimoniis veterum ſcriptorum colligitur, opinio de Abrahami ſinu, in quem juſti poſt hanc vitam reciperentur, & de cruciatibus, quos injuſti homines ſimiliter poſt hanc vitam in inferno ſuſtinerent, vulgo apud populum illum recepta eſſet, convenientiſſime Chriſtus hanc parabolam inde texuit, ad avaros & crudeles in pauperes & miſeros homines, à tanta immanitate deterrendos. Perinde eſt enim ac ſi diſerte profeſſus fuiſſet, ſe velle oſtendere, quid veriſimile ſit illi eventurum, qui ita ſe gereret, & interim ipſe omnibus delitiis affluerer. Nam quod quidam objiciunt, non indicari, ut alibi ſolet, iſtam eſſe parabolam, hoc nihil eſt. Neque enim minus abſurdum eſt, immo vero magis, ut Chriſtus inducatur narrare hiſtoriam, ex nullo petitam loco, non indicato prius eum hiſtoriam narraſſe, cum parabolas fere innumeras Chriſtum dixiſſe conſtet, aliam vero ſimilem hiſtoriam nullam. Adde, quod paullo ante duæ, ut omnes fatentur, parabolæ à Chriſto dictæ ſcribantur, nequaquam indicato quod ſint parabolæ. Nam ſi quis velit, non Chriſtum, ſed ipſum Euangeliſtam ex perſona ſua narrationem iſtam ſcribere, id non modo per ſe abſurdiſſimum eſt, ſed refellitur evidenter à verbis, quæ ſtatim poſt narrationem iſtam ſequuntur. Ea enim manifeſte oſtendunt, ex Chriſti perſona illam fuiſſe ab Euangeliſta expoſitam.

Dei verba ad ſerpentem Gen. 3. 15, poſſunt ex Hebræo ita verti, ut legatur, *Et inter hanc mulierem*: ſed nequaquam *Inter ſemen hujus mulieris*, ſive *Inter ſemen hujus*: ſed tantum, *Inter ſemen ejus*. Quamvis Tremellius & Junius *hujus* habeant, unde miniſter ille id ſumpſerat. Miror autem iſtas iſtius loci tam Menoniticas, quam Calviniſticas penſitationes, cum iſtæ nihil revera ad id pertineant, quod inter iſtos diſpu-

diſputabatur, (ſed hoc, quod affirmo, demonſtrandi non eſt nunc otium) illæ vero videantur quiddam aperte falſum pro conceſſo ſumere; nempe, ſemen illud ſerpentis non eſſe naturale. Cum tamen manifeſtiſſimum ſit, inter naturale ſemen ſerpentis, & mulieris ſemen, nempe naturale, ſummas eſſe inimicitias. Quod ſi Menonita dicat, hic quæri de ſenſu allegorico, non autem de literali, Reſpondeo, quando in ſenſu allegorico ſerpens quidem Diabolum ſignificat, mulier vero non aliud quam ipſam mulierem, neceſſe nihilóminus eſſe, ut, quemadmodum mali & impii homines, Diaboli ſunt aliquomodo ſemen revera: ſic Chriſtus ſit revera aliquomodo ſemen mulieris; ſed nullo modo erit, niſi ab ipſa, ejuſque ſubſtantia aliquid acceperit. Quod quidem, ſi altera pars alteri recte reſpondere debet, ſpirituale quiddam non corporale eſſe deberet. Verum, quandoquidem in confeſſo eſt, quicquid ſpiritualis Chriſtus accepit, non a Maria ſed à Deo accepiſſe, concludendum omnino videtur, id quod accepit ab ea corporale fuiſſe.

De Agapis quamvis nihil ex me quæras, tamen minime hoc reticendum mihi viſum eſt, nihil impedire, quominus utrumque ſimul ſit verum, quod & tibi probatur, eſſe benefacta convivia quæ pauperibus refocillandis exhibentur, & Euangelico illi Miniſtro, eſſe modeſtas inter ſe piorum cœnas. Nam Tertullianus in Apologetico cap.39, aperte Agapas vocat modeſtas cœnas inter ſe piorum, quibus ſimul pauperibus ſubveniebatur.

Ad eundem Matthæum Radecium.

EPISTOLA VI.

PRæſtantiſſime vir, domine, amice ac frater mihi perpetuo colende. Miror, quod ſcribis Woidovium de me exiſtimare, in interpretatione loci, & Dei verborum Gen.3.17, cum & ipſi, & aliis multis jam diu ſæpius dixerim, & alicubi ſcripſerim diſerte, non eſſe id promiſſum, ſed minas; etiamſi minæ iſtæ id contineant, quod in majus bonum ſeminis mulieris redundaturum erat; quas etiam minas, an ipſe Adamus audiverit, nihil omnino certi habeo. Illud certo ſtatuendum videtur, nec ipſum, nec uxorem; reconditiorem, quod attinet ad ſeminis muliebris bonum, earum ſenſum tunc intellexiſſe. Otium non habeo plura ad literas iſtas tuas reſcribendi; & male etiam alioqui valere pergo, variis morborum variorum tentationibus mirabiliter vexatus. Neceſſe eſſe video, ut medicamenta aliqua graviora experiar, niſi Deus antea medicinam ipſe mihi faciat. Ejus gratiæ & bonitati, & me ipſum, & te, & reliquos pios fratres plene atque omnino commendo.

AD FRANCISCUM DAVIDIS

EPISTOLA.

De verbis Thomæ Apoſtoli Joh.20.28. Dominus meus, & Deus meus.

REverende Domine &c. Duplici ratione demonſtrare conaris, ex verbis illis Thomæ Apoſtoli Joh.20.28, *Dominus meus & Deus meus*, probari non poſſe, Chriſtum appellatum fuiſſe Deum. Una eſt, quia ea verba non minus ad Patrem, quam ad Chriſtum referri poſſint. Altera, quia omnino ad Chriſtum referri non poſſint. Quod in priore ratione aſſumis, ex eo oſtendere te poſſe credis, quod quædam exemplaria ante ea verba, non habeant & *dixit ei*, (ex qua lectione conſtare non diffiteris, ad Chriſtum ea referri debere) ſed ſimpliciter, *& dixit*. Quod vero in altera ratione aſſumis, inde parere ais, quod, ſi ad Chriſtum referri poſſent verba iſta, non *Dominus meus*, *& Deus meus*, ſed *Domine mi*, *& Deus mi* dictum fuiſſet. Quo facto, quomodo ea verba ad Patrem relata explicari debeant, aut poſſint, docere tentas. De quibus ſingulis agemus.

Primum igitur quod attinet ad priorem rationem, dico, diverſam illam lectionem non extare, ut arbitror, neque in ullo probato codice, neque apud ullum probatum ſcriptorem. Quod vel ex eo ſatis conſtare poteſt, quod Eraſmus in ſuis annotationibus, quamvis de hoc ipſo loco agat, ejus rei nullam prorſus mentionem facit. Qui Eraſmus, cum hoc in genere nuſquam non diligentiſſime verſatur; tum vero in omnibus locis, in quibus Chriſtus Deus appellari videtur, adeo diligenter omnia verba expendit, atque examinat, ut non immerito & Trinitariis Arianiſmi nomine ſuſpectus fuerit, & ab Antitrinitariis inter eos relatus, qui ſubobſcure Trinitati reclamaverint. Is tamen ingenue fatetur, Chriſtum hoc loco aperte vocari Deum; quamvis alicubi dicat, tergiverſationi locum eſſe poſſe. Vides igitur, quam debili fundamento nitatur ratio tua. Et ſane in nullo exemplari ſive Græco, ſive Latino, iſtam lectionem in ipſo contextu eſſe animadverti, præterquam in illo tuo Latino. Id autem propter librarii, vel alterius typographi errorem, qui in eo codice, quem typographus ille ſecutus fuerit, vocem *ei* omiſiſſet, factum fuiſſe, plane veriſimile eſt. Quanquam hac in re non multum laborandum videtur. Ut enim appareat, Thomam ea verba ipſi Chriſto dixiſſe, atque idem effectus conſequatur, ac ſi abſque ulla controverſia legeretur, *& dixit ei*, ſatis eſt, antea dictum fuiſſe, *Et reſpondit Thomas*. Nam profecto Chriſtus fuerat, qui ei dixerat, *Infer digitum tuum huc, &c.* Poſt quæ verba illico ſubjungit Euangeliſta, *Et reſpondit Thomas, & dixit, &c.* Nemo autem reſpondens, cum alio loquitur, ſive ad alium verba dirigit, quam ad eum, ad quem, ſive ad cujus verba reſpondet. Præſertim ſi is antea ipſi locutus fuerat, ad ipſumque ſua verba direxerat. Quod ſi tamen aliter fieri contingat, neceſſe omnino eſt, in narratione aliquid addi; ex quo id manifeſtum fiat. Nec vero me fugit, in Novo Teſtamento, nonnunquam reſpondere, phraſi Hebraica uſurpatum eſſe pro loqui. Verum, neque id in dialogiſmis factum eſſe invenietur fortaſſe unquam, aut fieri decet, nec temere à conſueta & propria verborum ſignificatione eſt recedendum.

Alterius tuæ rationis confirmatio nulla refutatione indiget. Siquidem apertiſſimum eſt, non raro in ipſis Sacris Literis rectum caſum pro vocandi caſu uſurpari, ut in verbis illis Matth.1.20. Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβίδ hoc eſt, *Joſeph filius David.* Ubi filius pro fili manifeſte poſitum eſt. Idem habes Matth.20.30, & 31. Mar.10.47. Quid quod Dei nomen apud ſacros ſcriptores vix unquam cum vocandi ſignificatione aliter effertur? Non ſolum enim apud Matthæum, & Marcum legimus, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquiſti me*; (quanquam apud Matthæum in Græco eſt Θεέ μου, Θεέ μου) & auctor ad Hebr. cap. 1. 8 ait, *Thronus tuus* ὁ Θεὸς (ubi non habent locum Rabbinorum commenta, qui in textu Hebræo nomen אלהים generandi caſu prolatum fuiſſe ajunt, vel recti caſus ſignificatione retenta, verbum aliquod ſubaudiunt, cum in Hebræo Throni nomen non minus quarti, quam primi caſus eſſe poſſit) qui duo loci ex Vetere Teſtamento petiti ſunt; ſed in Apo-

Apocalypſis quoque in verbis illis, *Domine Deus omnipotens*, ter *Deus* in recto caſu pro vocativo caſu ponitur: In Græco enim eſt ὁ θεός. Qui, ni fallor, ſunt omnes Novi Teſtamenti loci, ubi nomen Deus in omnibus exemplaribus, quod attinet ad ſenſum, vocandi caſu uſurpetur. In Veteris autem Teſtamenti Græca editione adeo frequentem obſervavi, præſertim in Pſalmis, Dei, in recto caſu, invocationem, ut non dubitem, quin ubique ita ſit, cum nuſquam aliter legere mihi contigerit. Quinetiam invenies ibi idem factum eſſe, quod in loco noſtro factum aſſero; ut videlicet alia quoque nomina, quia numini Dei conjuncta eſſent, per rectum caſum & ipſa cum vocandi ſignificatione enunciata fuerint. Ut Pſal.5.2. *Intende voci orationis, Rex & Deus meus*, & Pſal.34.23. *Exurge & intende judicio meo Deus meus & Dominus meus.* Sed & in Novo Teſtamento ſecundum Complutenſem editionem (ut locum habeas huic noſtro exacte reſpondentem, ubi nimirum nomen Domini, Dei nomini, præpoſitum ſit) ad finem cap.4. Apoc. legitur in Græco ἄξιος εἶ ὁ κύριος, καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ ἅγιος λαβεῖν &c.

Verum, quomodo hæc verba Thomæ, *Dominus meus, & Deus meus*, pro *Domine mi, & Deus mi*, ab Euangeliſta dicta fuiſſe negare potes, cum tu ipſe ad Deum patrem illa referens in explicatione tua, vocandi caſu ea accipias? Inquis enim, hoc ſenſu ad patrem referri poſſe; Dominus meus & Deus meus, quam fui pertinax & incredulus, quod verbo & promiſſioni tuæ de excitando ex mortuis filio tuo, & teſtibus quoque condiſcipulis meis non acquievi, propter hanc meam incredulitatem dignus eſſem pœna. Agnoſcis, ut arbitror, verba tua.

Jam vero hæc tua interpretatio nullo modo ſuſtineri poteſt. Primum, quia, ut diximus, non potuiſſet Johannes ſimpliciter dicere, Thomam reſpondiſſe, ſi ad alium, quam ad Jeſum, qui ipſum allocutus fuerat, verba ſua direxiſſet. Deinde, quia nullum ejuſmodi Ellipſis exemplum in tota ſcriptura, ſed neque etiam in alio probato auctore, fortaſſe invenies. Præterea, cum Chriſtus verbis illis à Thoma prolatis, ſtatim dicat, *Quia vidiſti, Thoma, credidiſti*, nemo dubitare poteſt, quin ex ipſis Thomæ verbis aperte conſtiterit eum jam credidiſſe. Atqui, ſi ad Deum patrem illa referantur, id nullo modo conſtare poteſt, cum nullam ſententiam explicent, & varia poſſint ſubaudiri; immo talia, quæ Thomam nec credidiſſe, nec credere voluiſſe, demonſtrent. Sic enim poſſet quiſpiam ea verba ſupplere; Dominus meus & Deus meus, ne permittas, ut his præſtigiis decipiar, & id credam, quod credendum non eſt. Quod ſi ad Chriſtum referantur, omnia plana ſunt. Nam neque perperam dictum erit, Thomam reſpondiſſe; nec aliquid, novo exemplo, ſubaudire opus fuerit; & quamvis aliquid, idque incertum, ſubaudiendum eſſet, tamen ex ipſis Thomæ verbis apertiſſime conſtabit, eum jam credidiſſe. Quomodo enim Dominum & Deum ſuum illum appellaſſet, quem ſpectrum eſſe ſuſpicatus fuiſſet, & veriſſima eſſe quæ & diceret, & dixiſſet, non ſibi penitus perſuaſiſſet? Aliquem autem vocandi caſu ſimpliciter appellare, & ea appellatione ejus, quod in ipſa exprimitur, confeſſionem contineri, uſitatiſſimum & vulgatiſſimum eſt, nec in ipſis Sacris Literis exempla deſunt. Hinc illud Domini Jeſu, *Non omnis, qui dicit mihi Domine, Domine &c.* Hinc illa Mariæ Magdalenæ, reſponſio ad Jeſum, Rabboni; quod, ut inquit Euangeliſta, idem eſt, quod διδάσκαλε. Hinc Eliſæi verba illa ad Eliam, *Pater mi, Pater mi, currus Iſraëlis & equites ejus*. Atque alia, ut arbitror, ejuſmodi non pauca. Et hæc quidem quod attinet ad interpretationem tuam

Fuerunt autem, qui in illis Thomæ verbis opinati ſint, contineri exclamationem ad Deum cum quadam admiratione conjunctam: acſi Thomas dicere voluiſſet, ô mi Domine, o mi Deus quid video! Sed iſtos duo potiſſimum refellunt. Primum, quod non dictum fuiſſet, *Et reſpondit Thomas*. Deinde, quod ejuſmodi exclamationis nullum exemplum ex Sacris Literis profertur. Ut interim taceam, adhuc vigere contra interpretationem iſtam, quod verba ſcilicet ad Deum Patrem referantur, illam rationem noſtram, quod omnino neceſſe fuerit ex ſolis verbis quæ Thomas protulit, aperte conſtitiſſe, eum jam verè Jeſum à mortuis excitatum credidiſſe. Ipſius enim admirationis nulla penitus ab Euangeliſta fit mentio.

Fuerunt præterea, qui dixerint, Ellipſin quidem eſſe in verbis Thomæ, ſed recto tamen, non autem vocandi caſu ea accipienda eſſe; hoc aut ſimili ſenſu, Dominus meus, & Deus meus laudetur, qui me ea videre fecit, quæ licet maxime cuperem, non tamen, facta fuiſſe, animum inducere poteram. Verum iſti, etiamſi primam illam objectionem, quod videlicet Thomas reſponderit, effugere videntur, in reliqua tamen abſurda incurrunt, quæ ſupra commemorata ſunt.

Non defuerunt poſtremo, qui faterentur quidem, Chriſtum à Thoma Deum appellatum fuiſſe; ſed non jure. Quæ ſententia adeo fœda & impia eſt, ut ab Eraſmo, & Gualthero, quamvis id uterque egregie faciat, confutari indigna habita fuerit. Itaque concludendum omnino eſt, Chriſtum in illis verbis Thomæ, & quidem jure optimo, Deum, nec Deum ſolum, ſed Deum noſtrum fuiſſe appellatum; ſive verba Thomæ vocandi caſu, ut nos affirmamus, ſive etiam recto, ut quibuſdam placet, accipi debeant, cum certum ſit, propter illa quæ ſupra diximus ad Chriſtum referenda eſſe. Nam etiamſi ad Chriſtum relata recto caſu accipiantur, eadem plane confeſſio eſt deitatis, ut ita dicam, Chriſti, & agnitio ipſius. Ex qua, quidquid ſubaudiatur, recte, ut par eſt, Thomam ipſius reſurrectionem credidiſſe, colligit Chriſtus. Verum quid proclivius eſt, quam ſine ulla vera Ellipſi, aut inſolente atque incerta interpretatione verbum ſubſtantivum, quod vocant, ſimpliciter ſubaudire? Perſimilis autem (ut explicationi noſtræ, quæ multo uberius confirmari poſſet, colophonem hunc addamus) huic loco eſt locus ille apud eundem Johan. cap.13.13. *Vos vocatis me magiſter & Dominus.* Nam in Græco eſt ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ κύριος. Quemadmodum enim Dominum agnoſcebant, & confitebantur, ſic Thomas Chriſto dicens, *Dominus meus, & Deus meus*, eum Dominum & Deum ſuum agnovit, & confeſſus eſt. Sed locus plane ſimillimus, quique pro aperta explicatione hujus noſtri eſſe poteſt, habetur in lib. Tobiæ cap.7, ubi de Raguele ad Tobiam juniorem loquente ſcriptum eſt in Græco exemplari, καὶ ἴδου αὐτῷ, ὁ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου υἱός. Nam in loco noſtro in Græco eſt, καὶ ἴδου αὐτῷ, ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. Sicut igitur ibi manifeſte Tobias à Raguele honeſti & boni viri filius agnoſcitur & nominatur, ita & hic Chriſtus à Thoma Dominus ſuus & Deus ſuus agnoſcitur & nominatur. Nec quicquam refert, quod liber ille Tobiæ inter Apocryphos numeretur. Neque enim ad dogma aliquod ejus auctoritate confirmandum ejus teſtimonio uſi ſumus, ſed ad locutionis vim percipiendam accommodatiſſimum, noſtroque ſimillimum locum inde attulimus.

Ad omnes eos qui Chmelniciam ad Synodum convenerunt,

F. S. EPISTOLA.

Salutem, ac vera prudentiæ & pietatis ſpiritum, à Deo Patre noſtro, & Jeſu Chriſto, &c.

CUm nonnullis de cauſis, & potiſſimum Domini hoſpitis mei morbo impediar, quominus ad Synodum venire poſſim; faciendum mihi exiſtimavi, fratres in Chriſto dilectiſſimi, & mihi plurimum obſervandi, ut quamvis exiſtimem, vos hoc tempore de libro ullo edendo minime cogitaturos, tamen me vobis excuſarem, ſi Reſponſionem illam, pro animadverſionibus noſtris in aſſertiones Collegii Poſnanienſis de Trino & uno Deo nondum abſolvi, tametſi & mihi id in proxima Synodo Lublinenſi injunctum fuerit, & ſatis temporis habuerim, ut eam ad hunc diem abſolutam vobis darem. Fui enim interim ferme perpetuo variis, iiſque gravibus curis conflictatus, quæ me etiam Cracoviæ integrum menſem detinuerunt: adeo ut nihil aliud totis hiſce decem ſeptimanis, ex quo Lublino redii, circa opus illud efficere potuerim, quam diligenter, quæ jam ſcripſeram, recognoſcere, ut ea poſtmodum Cracovienſibus & Lublinenſibus corrigenda tradi poſſent. Doleo equidem hanc temporis jacturam, quam, ſi id neceſſe fore intellexero, aliqua ratione reſarcire conabor, ſed, ut dixi, vereor, ne hoc tempore alia ſint vobis agenda, quam libros edere. Cujus rei cauſa me ſane non parum commovit, etſi omnino ſpero, Deum pro ſua bonitate, quicquid periculi nobis imminere videtur, vel plane depulſurum, vel ad cauſæ noſtræ juſtitiam patefaciendam converſurum. Non deerunt in miſeri illius captivi liberatione curanda occaſiones multæ palam profitendi ac declarandi, quanti Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum faciamus, & quam illius ſeduli cultores ſimus, ac revera pro Deo noſtro, Thomam Apoſtolum imitati, eum agnoſcamus & habeamus. Quarum occaſionum nulla negligenda & prætermittenda eſt, quo omnibus tandem conſtet, tantum abeſſe, ut doctrina noſtra, (quemadmodum vulgo traducimur) Jeſu Dei filio quicquam detrahat, ut potius id illi reſtituat, quod ab aliis partim imprudenter, & quodammodo occulte olim detractum ei fuerat, partim prudenter & plane aperte à quibuſdam Judaici ſpiritus hominibus hodie detrahitur. Itaque ego, licet omnium minimus, hortor vos, ut prorſus bono animo ſitis omnes, neve quicquam terreamini, aut à cœpto curſu, & veſtra profeſſione & confeſſione demoveamini; ſcientes vos in ipſius Dei filii, cujus cauſam agitis, patrocinio & tutela eſſe. Si Eraſmus Johannis venerit ad Synodum, ſciatis me cum illo Cracoviæ collocutum eſſe, & omnia illius argumenta poſſum diluere. Tantum ſi quid in nobis eſt, quod ſive in moribus, ſive in doctrina correctione aliqua indigere aut cognoſcimus ipſi, aut ſuſpicamur, id ut corrigatur conari ne cunctemur, atque in poſterum ab iſtis omnibus, qui Chriſto Jeſu adorationem & invocationem, cultum denique divinum non concedunt, diligentiſſime nobis caveamus, neve cum iis, qui tantæ blaſphemiæ vel ſuſpecti quidem ſint, quicquam commercii habeamus. Alioqui metuendum eſt, ne quas Deus hactenus ad nos vel leviter caſtigandos, vel certe exercendos, atque, ut ſcriptura loquitur, tentandos, calamitates quaſdam nobis, aut ipſe immittit, aut evenire ſinit; iiſdem vehementer auctis, ad nos graviter puniendos atque ulciſcendos utatur. Valete chariſſimi ac mihi venerandi fratres in Domino Jeſu, quem ex animo precor, ut vobis ſapientiam & invictum ſpiritus robur contra omnem Satanæ aſtum & potentiam largiri velit. Data Paulicoviæ die 2 Septembris Anno 1584.

Omnium minimus in Chriſto Jeſu frater

F. S.

JOHANNIS NIEMOJEVII

Ad F. S.

EPISTOLA I.

Gratiam & pacem à Deo Patre noſtro & Domino noſtro Jeſu Chriſto, &c.

PErlecto ſcripto tuo contra Volanum, animadverti argumenta ejus ſatis accurate a te refutata, locaque ſcripturæ pleraque diligenter examinata ac elucidata. Verum non ſine mœrore (ne quid gravius addam) incidi inter legendum in quoddam Paradoxon, Scripturæ Sacræ contrarium, ac plane horrendum, dum Chriſtum in morte ſive in cruce ſacrificium obtuliſſe pernegas. Volanus circa cauſam efficientem turpiter lapſus eſt, dum Chriſtum morte ſua patrem cœleſtem placaſſe, ex iratoque clementem ac miſericordem effeciſſe, aſſerere ac affirmare non veretur: Tu contra, Domine Socine, in cauſa media non leviter hallucinari videris, qui mortem Chriſti extenuas, effectumque præcipuum mortis Domini noſtri obliterare ac expungere vis, audacter pronuncians, Dominum Jeſum Chriſtum non in ara crucis, ſed in ipſo cœlo ſacrificium obtuliſſe. Miror, quid tibi in mentem venerit, ut tam confidenter (ne quid aliud dicam) contra manifeſta Sacræ Scripturæ teſtimonia pugnare, contrariamque ſententiam tueri non timeas.

Nolo nunc hac de re controverſiam per literas movere: res enim iſta non perfunctorie, leviterque agitari & abſolvi deſiderat, quæ circa cardinem ſalutis noſtræ vertitur, præcipuamque conſiderationem requirit. Si itaque tibi placuerit, in futura Synodo, ſi Deus nos incolumes conſervabit, non detrectabo tecum de hac ſententia colloquium inſtituere, unde quæſtio de negotio Juſtificationis facile emerget, ac una vice diligentius quam hactenus factum eſt, inveſtigari ac pertractari poterit.

Oro interim ne quid ſiniſtri de me concipias, quaſi inanis gloriolæ cupiditate motus, te in certamen provocem. Novi prudentiam tuam, acumenque ingenii perſpectum ac cognitum habeo, meæque tenuitatis non ſum ignarus, quamque mihi ſit curta ſupellex non ignoro. Cum vero doctiores, aut hæc non animadvertere, aut non curare videam, prætermittere nolui, (nec mihi id licuiſſe putavi) quin exemplo meo cæteros in hujus rei diligentiorem conſiderationem excitarem, ac provocarem. Interim, admonendus mihi es, ne vires meas tanto negotio ſufferendo ſatis imbecilles, infirmiores reddere coneris. Quod facile fiet, ſi mihi tecum non nativo ſermone, ſed Latina lingua (cujus elementa neſcio) de tanto articulo diſſerendum fuerit: dabis igitur operam, prout pium veritatis alumnum decet, ne veritati ullum præjudicium fiat, quod facile contingeret, ſi mihi titubanter, ac quaſi ſemiclauſo ore de tanto myſterio colloquium tecum ineundum foret. Peto igitur, ut ſi tu linguam Polonicam nondum idoneè percipere potes, ut alium nomine tuo ſubſtituas, qui te præſente mecum lingua Polonica diſſerat: aut ſi tu Polonicum idioma intelligere potes, tuum erit Latine proferre ſententiam tuam, & rurſus me polonice reſpondentem audire: ſcio (& non ſine dolore) non deeſſe aliquos qui tibi hac in re ſuffragantur, ex iis itaque unum loco tui, ſi ita videbitur, ſubſtitues: Verum de toto hoc negotio tu deliberabis, meque certiorem facies.

Legi quoque diligenter reſponſionem tuam ad Argumenta Franciſci Davidis; ubi Chriſti Domini invocationem honoremque nomini ejus ſacroſancto convenientem aſſeris, ac contra calumnias Franciſci Davidis defendis. Attamen videris mihi, paucis verbis optimam ſententiam non tantum obſcuraſſe, ſed quaſi in dubium revocaſſe, adverſarioſque in errore confirmaſſe.

Quæris quid ſit, quod tantum malum ſecum Importare poſſit? Breviter reſpondeo: verba illa quæ ſæpius addis; *Chriſtum Dominum invocare poſſumus, ſed non debemus, ſive non tenemur*, &c. ruinam negotio cauſſæque tuæ minantur. Non poſſum percipere, quomodo hæc conciliari poſſint; Non debemus, ſed poſſumus: quaſi in negotio ſalutis noſtræ liberum ſit facere vel omittere, prout nobis aliquid magis neceſſarium, vel è contra viſum fuerit.

Ego vero non tantum poſſe, ſed & debere nos Jeſum Chriſtum invocare, ab illoque bona nobis neceſſaria petere, affirmo; quod hiſce rationibus breviter confirmare volo. Debemus in Jeſum Chriſtum credere, fiduciamque erga illum ſinceram concipere. Ergo & invocare nomen ejus ſanctum debemus, non tantum poſſumus. Item, debemus Jeſum Chriſtum, Dominum, regem, gubernatorem, ducem, protectoremque noſtrum agnoſcere, cui tuto inniti, ad ejuſque nos nutum componere debemus: Ergo eundem invocare, ab eoque precibus ambire, quo nobis auxilio ſuo præſto ſit, opemque non deneget, debemus. Poſſem per omnes partes eminentiæ Chriſti, ejuſque officii erga nos, diſcurrere, ex quibus omnibus invocationem ſacro ſancti nominis ejus, non tantum poſſibilem (ut ita dicam) verum ſumme neceſſariam evincerem: Verum, quoniam mihi non cum adverſario res eſt, ab iis ſuperſedeo; hoc tantum in tuo ſcripto deſiderans, ut ſemper & ubique rem, quam defendendam ſuſcepiſti, ornes, tuearis, maximeque commendes, præcavens, ne quod una manu exædificaſti, altera deſtruere aut labefactare videaris. Si enim poſſumus, ſed non debemus, aut, ut tu ſcribis, non tenemur; quid inde ſequatur facile quivis colligere poterit. Adverſarius dicet, Quid tam ſtudioſe urges invocationem nominis Chriſti, cum ego id præſtare non tenear? Immo ſit tibi per me liberum invocare, mihi tu in re indifferente, tuo exemplo præſcribere non potes, &c. Unde non levis error pernicioſaque dubitatio ſuborietur, dum alii invocare Dominum Jeſum Chriſtum non ceſſant, immo ſedulo id præſtant, alii vero id facere recuſabunt, atque dum teſtimoniis exempliſque ſacris urgentur, libertate conſcientiæ ſuæ facile ſe tueri ac excuſare, ſi iſtud tuum pronunciatum ſtabit, poterunt. Mihi vero videtur hujuſmodi Chriſtianus, qui Dominum Jeſum Chriſtum invocare aut non vult, aut non audet, vix nomine Chriſtiani dignus; quod & tibi veriſimile videri credo. Cur igitur ex re neceſſaria, liberam ac indifferentem facere vis? Scio in publicis precibus non ſemper id requiri, cum & exempla Apoſtolorum diverſum oſtendant; verum hic non de hac re loquor: ſed conſcientiæ ſingulorum fidelium in veritate, notitiaque nominis Jeſu Chriſti erudiendæ ac ſtabiliendæ ſunt, ut quid credere de Chriſto, qualemque fiduciam concipere, quæ demum & qualia bona ab eo ſperare debeant, certo purſuaſi ſint. Qua in re qui recte edocti ſunt, Spiritu Sancto atteſtante in conſcientiis eorum, ſi in fide ac ſpe, reverentiaque erga Chriſtum Dominum fundati non aberrant, ii neque de invocatioue nominis ejus unquam litem movebunt. Contra quicunque invocare non audent, ii neque fiduciam nec ſpem ullam veram ac ſinceram habent, Chriſtique Domini dignitatem, eminentiam, officiumque penitus aut ignorant, aut leviter tantum de illo perſuaſi ſunt, nunquamque guſtarunt quam benignus ac ſuavis ſit Dominus; ad quem cum certa fiducia (quod abſque ardenti invocatione nominis ejus fieri nequit) accedere non audent: certoque certius eſt, hujuſmodi omnes ſive pſeudo-chriſtianos, ſive tepidos, ſuper Chriſto Domino ſuper vivo lapide, veluti vivos lapides non ædificari.

Reſtat adhuc non levis ſcrupulus in eodem ſcripto, quem ut eximias optu, dum Adorationem Chriſti ab Invocatione diſtinguere videris. Negare non poſſum, ſæpius id accidere, ut aliquem adoremus (de civili adoratione loquor) ſine petitione alicujus rei ab eodem: Verum quomodo hæc in Chriſto Jeſu adorando diſtingui poſſint, non video; neque percipere poſſum. Non enim amplius Jeſus Chriſtus nobiſcum verſatur carnali præſentia, ut eo viſu capita noſtra inclinemus, aut coram eo procidamus. Quod Papiſtæ ſe egregie præſtare putant, dum coram lignea crucifixi imagine ſe humiliant, ac capita aperiunt. Nobis vero qui Jeſum Chriſtum non in terra, neque in elementis terreſtribus præſentialiter quærimus, omnis Chriſti adoratio non tam externa; quanto magis interna eſſe debet. Quotieſcunque enim ad nomen Jeſu Chriſti genua flectimus, id abſque ardenti deſiderio cordis ſine petitione auxilii ſalutaris facere non poſſumus; quod dum facimus nihil aliud agimus, niſi nomen ejus invocando, eundem non tantum interno affectu cordis veneramur, ſed etiam externo geſtu adoramus Et ſæpiſſime fit, ut abſque exteriori reverentia, vel gemendo, vel precando auxilium ejus ambiamus; cum nunquam fieri poſſit (de veris adoratoribus loquor) ut Chriſtum adorando ab eo aliquid non petamus, quod ſine invocatione nominis ejus fieri nequit. Intelligis, ni fallor, vir erudite, quare ego iſtam ſubtilem diſtinctionem, inter Invocationem & Adorationem, non recipiam, nec aſſequi poſſim: tuum erit nodum hunc expedire.

Supereſt, ut te officii tui admoneam, qui mihi non leviter erraſſe immo peccaſſe videris, qui toties fidem mihi obligatam non exſolviſti, promiſſaque non præſtitiſti, quod ſi tu pro minimo ducis, ſcias tibi cum hujuſmodi hac de re controverſiam eſſe, qui, ne in minimis rebus quidem, ullam ſuſpicionem de ſe ſiniſtram non præſtitæ promiſſionis, præbere vellet: immo Chriſtianum hominem, ab omni hujuſmodi ſuſpicione liberum ac immunem ſe reddere omni ope decet. Paulus, quod ad Corinthios juxta promiſſum non venerat, ſcimus quam diligenter, non ſine obteſtatione, nominiſque Dei uſurpatione, ſe excuſet, ut & nos ejus exemplo diſcamus conſtantiam in promiſſis ſervare, ut ſermo noſter ſemper fidem pariat; non autem inconſtantiæ aut levitatis nos arguat. Frater noſter Dominus Joël Naborovius excuſationem quandam nomine tuo attulit, quam ego non recipio, immo frivolam, ac indecentem judico. Si enim divinis negotiis occupatus (quamvis & ego à te nihil carnale requiro) quod promiſiſti non præſtitiſſes, fortaſſis facilior venia dari potuit. Cum vero audiam, te plane carnalibus officiis & profanis curis occupatum, mirari ſatis non poſſum, quod talibus næniis te excuſatum putes. Immo, ſi recte rem expendere volumus, potius objurgatione, quam excuſatione dignus videris, qui ſtudia tuaſque occupationes à melioribus ad deteriora, à neceſſariis ad vana, à ſacris ad profana transtuleris: ita ut proverbio locum feceris, Ab equis ad aſinos. Sed finis expoſtulationi imponendus eſt, ne quid nimis. Rogo boni conſule candorem & ſimplicitatem Chriſtianam. Nam meæ ruſticanæ Muſæ non redolent doctas Camœnas, ſed ſinceritatem ac veritatem ſpirant. Vale frater in Chriſto colende. Deus te incolumem conſervet. Rogo D. Paulicovium, cæteroſque fratres nomine meo ſalutare digneris. Datæ Lublini ultima Februarii Anno 1587.

Johannes Niemojevius,

Frater in Domino tuus.

F. S. ad

F. S. ad ſuperiorem Johannis Niemojevii Epiſtolam Reſponſio.

Salutem a Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto &c.

UT ad tuas literas, vir clariſſime, quas mihi Joël Naborovius frater noſter reddidit, reſpondeam, Primum gratias tibi ago, quod ſcripta mea quæ tibi legenda dederam examinaveris; & quædam quæ in eis tibi minus probantur, notaveris. Deinde, quod ſcribis, te, in reſponſione mea ad Volanum, incidiſſe in paradoxum ScripturæSanctæ contrarium ac plane horrendum, & mirari te ais, quid mihi in mentem venerit, ut tam confidenter, (ne quid gravius dicas) contra manifeſta Scripturæ Sacræ teſtimonia, pugnare non timeam, quodque ſimul aſſeris, me effectum præcipuum mortis Domini noſtri obliterare expungereque velle; omiſſa refutatione hujus ſane graviſſimæ criminationis, quæ qualis ſit Dominus ipſe noſter ſuo tempore declarabit, id tantum in præſentia dico, mihi hoc abs te inexpectatum prorſus accidiſſe. Nam annos ab hinc ſex, atque eo amplius idem paradoxum (quod tamen alii ante me, iique doctiſſimi viri, ſenſerunt, idque literis conſignarunt) in mea de Jeſu Chriſto Servatore diſputatione ſine dubio legiſti; multo etiam liberius atque accuratius, quam in reſponſione ad Volanum expoſitum atque explicatum, nec tamen unquam antehac quicquam ea de re mihi aut dixiſti, aut ſcripſiſti. Sed quicquid ſit, tametſi ego jamdiu ejuſmodi de rebus quodammodo ſileo, expectans dum Deus viam oſtendat cœleſtis veritatis totius in apertum producendæ, tamen, cum tu metuens, ut arbitror, ne ſententia mea, quam videlicet perniciosiſſimam eſſe ſtatuis, apud multos aliquando obtineat, tui muneris eſſe cenſeas, per diſputationem mecum inſtituendam huic malo obviam ire; nolui hanc opportunitatem, cum innocentiæ meæ, tum rei ad religionem noſtram maxime pertinentis patefaciendæ, negligere. Itaque, ut diſputatio inter nos inſtituatur, plane aſſentior; verum non coram, ſed per ſcripta, idque pluribus de cauſis, ac præcipue ut de tota quæſtione, melius ab Eccleſia poſtea judicari poſſit. Atque hac ratione non erit, quod tuam Latinæ linguæ inopiam excuſes, quominus mecum Latine diſputes. Namque hujus linguæ tantam copiam tibi eſſe, ut per ſcripta non modo mecum, ſed cum alio quovis diſputare commodiſſime queas, oſtendent ſemper, præter jam publicatam diſputationem illam, de loco ſeptimi capitis ad Romanos, hæ ipſæ literæ quas ad me nuper dediſti. Quod ſi tamen ipſe Polonice ſcribere malueris, facile curare poteris, ut ab alio id, quod ſcripſeris, Latine deinde vertatur. Nondum enim ego tantam cognitionem Polonicæ linguæ ſum aſſequutus, ut quæ ea lingua ſcripta lego, niſi tantum aliqua ex parte, percipere queam; tantum abeſt, ut loquentis cujuſpiam prætervolantia (ut ita dicam) nec, ut fit, omnino articulate ac diſtincte eadem lingua expreſſa verba, intelligere poſſim; præſertim ob valde obtuſas aures meas. Nam quod per alium me tecum diſputare poſſe exiſtimas, res admodum difficilis & periculoſa omnino eſt. Etenim vel unum verbum perperam prolatum, in ejuſmodi præſertim diſputatione, multum impedimenti atque incommodi afferre poteſt; nec ego quenquam inter noſtros homines novi, qui ita ſententiam meam teneat, ut in ipſa tota explicanda labi facile non queat. Poteris igitur, ſi tibi videbitur, ea omnia ſcripto comprehendere, quæ falſitatem ſententiæ meæ tibi coarguere videntur, quæ ego poſtea ſcripto pariter diluere conabor. Quam meam ſententiam, hac theſi comprehenſam tibi impugnandam propono. *Sacrificium & oblatio Chriſti expiatoria pro peccatis noſtris, quamvis non ſine cruce & ſanguinis fuſione, non tamen revera in ipſa cruce ſanguiniſve fuſione, ſed mox in cælo, Chriſto illuc ingreſſo, peracta eſt.* Hanc autem theſim ad unguem cum iis conſentire invenies, quæ contra Volanum hac de re ſcripſi. Sed jam ad alias tuarum literarum partes venio.

Damnas vehementer, quod in diſputatione mea cum Franciſco Davidis affirmem, nos Chriſtum Dominum invocare poſſe, non tamen teneri; hocque ipſi Chriſti invocationi, quam tamen ubique ſtabilire nitor, ruinam ſtruere arbitraris. Hic autem pro eodem habes, *non debere*, & *non teneri*; cum tamen *non debere* eam vim habeat, ut ſignificet, aut certe ſignificare poſſit, *Id facere non licere*; quod contrarium eſſet ejus, quod ego aſſero. *Non teneri* autem (quæ locutio, quamvis fortaſſe non omnino Latina, ad hunc ſenſum explicandum, & olim & hodie uſurpata eſt) nihil aliud ſignificet, quam *Nullo jure cogi*. Videris etiam paulo aliter accipere invocandi verbum, quam ego accipiam, qui ipſam (ut ſic dixerim) precum noſtrarum directionem eo verba intelligo, quemadmodum & Franciſcus ipſe Davidis, (quamquam interim Adorationem aliquando cum Invocatione confunderet) ſe intelligere apertiſſimis verbis oſtendebat. Dico autem, te videri verbum iſtud paulo aliter accipere; nam Apoſtolorum exemplo, & publico ac perpetuo Eccleſiæ uſui, ad Deum potius quam ad Chriſtum ſuas preces dirigendi, occurrere volens, ais, te hac de re non loqui: *ſed*, inquis, *conſcientiæ ſingulorum fidelium in veritate notitiaque nominis Jeſu Chriſti, erudiendæ ac ſtabiliendæ ſunt, ut quid credere de Chriſto, qualemque fiduciam concipere, quæ demum & qualia bona ab eo ſperare debeant, certe perſuaſi ſint.* Quaſi vero vel hoc ipſum à me diligentiſſime ubique non fiat, vel ſententia mea de invocatione Chriſti, huic rei quidquam adverſetur. Sed ſive recte perceperis, quid in verbis meis (ubi tamen proprietatem ſimul & communem loquendi uſum ſecutus ſum) ſignificet verbum Invocandi, ſive minus, oſtendam (ni fallor) nihil eorum quæ ad me hac de re ſcripſiſti, ſententiam meam labefactare, & nihil eſſe cur dubites, ne propter illam à quoquam Chriſti invocatio in dubium merito revocetur. Igitur ſententia mea, ut ex prædictis intelligi poteſt, breviter hæc eſt; Nos quidem jure poſſe preces noſtras ad ipſum Chriſtum dirigere, ſed non tamen ad id faciendum divino jure cogi. Et hanc meam ſententiam clariſſime expoſui, idque non ſemel, in libello ipſo diſputationis meæ cum Franciſco Davidis, præſertim vero in eo ſcripto, quod legitur ante reſponſionem ejuſdem Franciſci per partes deſcriptam, & à me refutatam: in quo ſcripto ad ea reſpondeo, quæ vir quidam pius & doctus (is erat D. Blandrata) breviſſime, ad Chriſti invocationis neceſſitatem probandam; ad me ſcripſerat, & ad demonſtrandum hanc neceſſitatem omnino urgendam eſſe, quæ eadem reipſa ſunt cum iis quæ tu ſcribis. Itaque, niſi jam ad me diſputationis illius libellum remiſiſſes, poſſem merito, pro refutatione eorum quæ meis verbis objicis, te ad ſcriptum illud meum rejicere: Verum, libello jam à te mihi remiſſo, hic paucis ad tua objecta reſpondebo.

Primum igitur ſic ais: *Non poſſum percipere quomodo hæc conciliari poſſint, non debemus, ſed poſſumus. Quaſi in negotio ſalutis noſtræ liberum ſit facere vel omittere, prout nobis aliquid neceſſarium vel contra viſum fuerit.* Ex his verbis tuis, quemadmodum etiam ex aliis, id apparet quod dixi, te, *Non debemus*, pro eo uſurpare, quod eſt *non tenemur*, ſive, *nullo jure cogimur*. Jam vero pro reſponſione dico, te hic vel principium, ut ajunt, petere, vel negotii ſalutis nomine; negotium religionis intelligere. Cum tamen inter utrumque differentia ſtatuenda videatur. In ſalutis noſtræ quidem negotio omnia ſunt neceſſaria. In religionis vero noſtræ negotio, non pauca ſunt non neceſſaria. Et ne aliunde, quam ex re ipſa, de qua agitur, exempla petamus, ad Chriſtum preces noſtras dirigere, ſine dubio ad negotium noſtræ religionis pertinet: attamen

nemo eſt, qui negare audeat, nos poſſe, ut ſæpiſſime quidem omnes facimus, non ad ipſum Chriſtum, ſed ad Deum preces noſtras dirigere. Quod ſi pariter ad ſalutis noſtræ negotium pertineret, ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere, id omittere ſane unquam nulla ratione poſſemus. Illud quod hac in re ad ſalutis noſtræ negotium pertinet, eſt, nos merito poſſe ad ipſum Chriſtum, ſemper & ubique, in rebus ad Eccleſiam ſeu publice ſeu privatim pertinentibus, preces noſtras dirigere, idque ex animo agnoſcere, & palam profiteri Nam ſi quis hoc non agnoſcit, nec profitetur, is poteſtatem, regnum, gubernationem Chriſti in Eccleſia non agnoſcit, nec profitetur; ſine qua agnitione & profeſſione nemo per Chriſtum ſalutem adipiſci poteſt.

Deinde ſic argumentaris: *Debemus in Jeſum Chriſtum credere, fiduciamque erga illum ſinceram concipere: Ergo & invocare nomen ejus ſanctum debemus, non tantum poſſumus.* Reſpondeo, hic ſubeſſe conſequentis, quam vocant, fallaciam. Recte ſiquidem ex neceſſaria invocatione colligere quis poſſet neceſſariam fiduciam. Nam, ut Paulus ait quomodo invocabit quis eum, in quem non credit? Sed non recte contra ex neceſſaria fiducia, neceſſaria invocatio colligitur; præſertim, ſi Invocationis nomine, ut in hac diſputatione fit, ipſa precum directio intelligatur. Nihil enim vetat, quominus alicui plane confidam, & tamen ad alium in meis neceſſitatibus preces meas dirigam, cui videlicet non minus confidam. Debemus Jeſu Chriſto confidere: ſed iidem debemus ipſi Deo confidere. Immo Chriſto confidere, nihil revera eſt aliud, quam ipſi Deo confidere, neque enim in ipſo Chriſto fiducia noſtra terminatur, ſed per ipſum in Deum tranſit, ibique conquieſcit. Quare, tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria eſt nobis, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus; cum poſſimus eas ad Deum dirigere, cui ſimiliter, immo excellentiore quadam ratione, confidere omnino neceſſarium nobis eſt. Alioqui, ſi argumentatio tua à neceſſaria fiducia ad neceſſariam invocationem valeret, ad hunc modum quis argumentari poſſet: Neceſſarium eſt nobis ſemper atque ubique Chriſto confidere; Igitur neceſſarium eſt nobis ſemper atque ubique preces noſtras ad Chriſtum dirigere. Quod tamen quam à veritate abſit, nemo non videt.

At rurſus hac argumentatione uteris; *Debemus Jeſum Chriſtum, Dominum, Regem, Gubernatorem, Ducem, Protectoremque noſtrum agnoſcere, cui tuto inniti, ad ejuſque nos nutum componere debemus: Ergo eundem invocare, ab eoque precibus ambire, quo nobis auxilio ſuo præſto ſit, opemque non deneget, debemus.* Hæc argumentatio eodem ferme vitio laborat, quo & ſuperior. Quandoquidem etiamſi neceſſarium eſſe videtur, ut is, cujus opem & auxilium precibus implorare omnino debeamus, à nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter agnoſcendus ſit; non tamen contra neceſſarium eſt, ut ejus qui à nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter agnoſcendus ſit, opem & auxilium implorare omnino debeamus. Nam ſi alius ſimiliter Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter nobis ſit agnoſcendus, nihil prohibebit, quin, illo præterito, hujus opem & auxilium precibus imploremus. Exemplum eſto in antiquis illis Imperatoribus, qui vel ſuos filios, vel alios homines ſibi conſortes imperii adſciſcebant. Certe iſtis licet ad imperii conſortium evectis, & ſic populi Dominis, Regibus, & Gubernatoribus conſtitutis ac declaratis, nemo tamen ex populo eorum opem & auxilium implorare cogebatur: ſed poterat adhuc unuſquiſque opem illorum & auxilium ſemper implorare, à quibus iſti tales conſtituti ac declarati fuerant, quippe, quos non minus, quam iſtos, Dominos, Reges, & Gubernatores ſuos agnoſcere adhuc deberent. Similiter igitur, cum non Chriſtus tantum à nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter ſit agnoſcendus, ſed Deus quoque, à quo ipſe Chriſtus talis eſt nobis conſtitutus & declaratus, nihil prohibet, quominus non ipſius Chriſti, ſed Dei opem atque auxilium in precibus noſtris imploremus. Nam ſi dicas, te in argumentatione tua addidiſſe de Chriſto, quod ei tuto inniti debeamus, id, quod de iſtis hominibus ad imperii conſortium aſcitis dici nequeat; jam in reſponſione ad ſuperius argumentum, ubi ex fiducia in Chriſto neceſſario collocanda, neceſſaria ejuſdem Chriſti invocatio colligebatur, huic rationi ſatis factum eſt.

Verum hic ſtatim ſubjicis: *Poſſem per omnes partes eminentiæ Chriſti ejuſque officii erga nos, diſcurrere, ex quibus omnibus invocationem ſacroſancti nominis ejus non tantum poſſibilem (ut ita dicam) verum ſumme neceſſariam evincerem.* Ego vero affirmo, cum ex iis, quæ ſupra enumeraſti, omnium, quæ Chriſtus habet, maximis & præſtantiſſimis, iſta Chriſti invocandi, id eſt, ad eum preces noſtras dirigendi ſumma neceſſitas, non niſi perperam, ut vidimus, colligi poſſit, nunquam eam recte, ex aliis Chriſti eminentiæ partibus, collectum iri: Sed tantum (quam quidem ipſe diligentiſſime ubique urgeo) indubitatam, & ab omnibus neceſſario agnoſcendam & prædicandam, ad Chriſtum preces noſtras dirigendi poteſtatem, quemadmodum ex his, ſic etiam fortaſſe ex illis rectiſſime concluſum iri.

Sed ais: *Si poſſumus, ſed non debemus, aut, ut tu ſcribis, non tenemur, quid inde ſequatur, facile quivis colligere poterit. Adverſarius dicet: Quid tam ſtudioſe urges invocationem nominis Chriſti, cum ego id præſtare non tenear?* Reſpondeo; Idcirco tam ſtudioſe urgeo invocationem Chriſti, ut Adverſarius mecum agnoſcat, & palam profiteatur, Chriſtum à nobis merito invocari, id eſt, preces noſtras ad ipſum dirigi poſſe; & conſequenter fateatur ac prædicet, Chriſtum in cœlo manentem, ſumma nunc in ipſo cœlo & in terra poteſtate reipſa præditum eſſe, univerſamque Eccleſiam ſuo nutu regere ac gubernare; & idcirco, ut cœleſtem noſtrum Dominum, Regem, ac Gubernatorem à nobis adorari, ſeu divino cultu ac veneratione affici debere. Certe (ut interim ad alia, quæ ſubjungis, reſpondeam) qui ita de Chriſto ex animo, ut quidem prorſus neceſſarium eſſe dico, & ſentiet & loquetur, is nunquam dicet, ſe Chriſtum invocare, ſive ad ipſum preces noſtras dirigere, vel non audere, vel nolle. Immo, quanquam id necne facere, ſibi liberum alioqui eſſe agnoſcet; tamen ſe ad illum preces ſuas directurum dicet, prout ſpiritus ſuggeſſerit, atque humana imbecillitas poſtulaverit; cujus potiſſimum juvandæ gratia, hoc Chriſto à Deo datum eſt, ut preces noſtras perpetuo exaudire, nobiſque opem ejus implorantibus opitulari poſſit: neque unquam iſte de Chriſti invocatione litem movebit, aut, dum alii Chriſtum invocabunt, id ipſe facere recuſabit. Cur enim, ſi jure optimo ſemper à ſe invocari Chriſtum poſſe & agnoſcit & profitetur, aliis Chriſtum invocantibus, ipſe id facere recuſet, niſi forte Chriſtianæ charitatis prorſus ſit expers, ideoque plane indignus, qui in Chriſtianorum cœtu locum habeat? Itaque ambabus (quod ajunt) ulnis, ea verba à te poſtmodum divinitus ſcripta, illorumque ſententiam amplector ac recipio; *Quicunque* (Chriſtum) *invocare non audent, ii neque fiduciam, nec ſpem ullam veram ac ſinceram habent; Chriſtique Domini dignitatem, eminentiam, officiumque penitus aut ignorant, aut leviter tantum de illo perſuaſi ſunt, numquamque guſtarunt, quam benignus ac ſuavis ſit Dominus &c.* Recte igitur exiſtimaſti, mihi quoque veriſimile videri, eum, qui Dominum Jeſum Chriſtum invocare non vult, aut non audet, vix Chriſtiani nomine dignum eſſe, niſi quod non modo vix, ſed ne vix quidem; & non modo veriſimile id mihi videtur, ſed perſuaſiſſimum mihi eſt. At nihil prorſus cum hoc pugnat, ut paulo ante oſtendi, aſſerere, poſſe nos quidem merito ad Chriſtum ipſum preces noſtras dirigere; non tamen (ſimpliciter & abſolute ſcilicet loquendo) ad id faciendum divino jure cogi. Nam præterquam quod nullum

divinum

divinum, idque certum atque indubitatum præceptum ea de re extat, ipſa etiam ſubordinatio Chriſti ad Deum iſti neceſſitati penitus adverſatur. Ex iſta enim ſubordinatione, hoc inter Dei & Chriſti invocationem diſcrimen neceſſario conſequitur, quod ſcilicet Deum quidem invocare omnino debemus, ſive ad ipſum Deum ſive ad Chriſtum verba precum noſtrum dirigendo, (qui enim Chriſtum nominatim orat, ipſum Deum revera orat, cujus Chriſtus vicarius quodammodo eſt, eique, ut dixi, ſubordinatus.) Chriſtum vero, ob hanc ipſam cauſſam, ſemper quidem invocare poſſumus, id eſt, ad ipſum preces noſtras dirigere (id enim facientes, nihil à præcepto ac neceſſitate invocandi Dei recedimus) ſed poſſumus etiam illum non invocare; id eſt, poſſumus non ad ipſum, ſed ad Deum verba precum noſtrarum dirigere. Cum enim Deus Chriſto nequaquam ſit ſubordinatus, qui Deum orat, precum verbis non ad Chriſtum, ſed ad ipſum Deum directis, is nullo modo Chriſtum oraſſe cenſendus eſt. Atque cognitio & doctrina hujus diſcriminis inter Dei & Chriſti invocationem, certiſſima eſt ratio conſcientiæ noſtræ, in tota hac quæſtione invocationis Chriſti, quietæ ac tranquillæ reddendæ, & Adverſariorum, qui nos Chriſtum cum Deo confundere calumniantur, oris obſtruendi illorumque pravitatis detegendæ; qui idcirco Chriſto invocationem adimunt, quia ſupremam illam poteſtatem & gubernationem, precumque noſtrarum exauditionem illi nequaquam concedunt; ex qua, ut oſtendi, non neceſſitas, ſed poteſtas tantum Chriſti invocandi neceſſario ſequitur. Eſt denique tutiſſima atque adeo unica via, ut conſervandi Deo in Eccleſia (quemadmodum omni ſtudio ac conatu curare debemus) ſuam prærogativam, ſic ipſam Chriſti invocationem prorſus ſtabiliendi, & adverſus omnes Satanæ impetus inconcuſſam reddendi, tantum abeſt, ut eam hac ratione labefactari poſſe, quiſquam merito ſuſpicari queat. Et propterea ego cum Franciſco Davidis diſputans, conſulto, ipſiſſima interim (ut mihi quidem videtur) veritate nihil diſſimulata, hanc ipſam viam ſum ingreſſus. Sed quæ hac de re ſcripſi, ut ni fallor, apertiſſime mentem meam explicant, ſic recte intelligenda ac perpendenda ſunt. Alioqui, ſi quis, quæ legit, negligenter legat, non ſolum ex meis ſcriptis, ſed etiam ex ipſis Sacris Literis occaſionem ſumere facile poterit, licet plane immerito, de rebus divinis male ac perverſe ſentiendi.

Nunc venio ad ſcrupulum tuum, propter diſtinctionem meam inter Chriſti Adorationem & Invocationem. Neque enim vides, quomodo Chriſtus corpore à nobis abſens adorari queat, quin eodem tempore invocetur: cum tamen videlicet ego ubique affirmem, nobis neceſſe eſſe Chriſtum adorare, invocare vero non item. Et ais, *Quotieſcunque enim ad nomen Jeſu Chriſti genua flectimus, id abſque ardenti deſiderio cordis, ſive petitione auxilii ſalutaris, facere non poſſumus.* Immo vero nihil impedit, quominus ad ipſius etiam Dei nomen, genua ſive corporis ſive animi flectamus, nihil tamen interea temporis cogitantes, niſi ut illum debito honore afficiamus. An non poſſumus Chriſto & corporis & animi genibus flexis, hymnos ac laudes canere ac tribuere divinas? an non eum & mente & lingua Dominum ac ſervatorem noſtrum, venerabundi agnoſcere ac confiteri? an non, ut in ipſius cœna fit, ei ſacro & divino cultu gratias agere, ejuſque nomen ſanctiſſimum divina plane ratione concelebrare; & tamen eodem ipſo tempore nihil de auxilio ab ipſo ſive petendo, ſive etiam expetendo cogitare? Profecto poſſumus. Talis eſt enim Chriſtus à Deo factus nobiſque conſtitutus, taliaque per ipſum beneficia accepimus, ut, etiam eo ſecluſo, quod nobis eum invocantibus opem in neceſſitatibus noſtris ferre poteſt, eum tamen prorſus divino honore afficere debeamus. Quamvis enim corpore nobis Chriſtus non adſit, adeſt tamen ſpiritu; & non modo geſtus noſtros omnes & verba videt & audit, ſed cor ipſum noſtrum perpetuo novit atque intuetur; nec quidquam hic diverſi eſt ab eo, quod foret, ſi ubique & ſemper præſens nobis corpore adeſſet. Quocirca, quemadmodum nemo poteſt negare, quin, ſi Chriſtus corpore præſens nobis eſſet, eum adorare, & tamen eodem tempore ſimul non invocare poſſemus; ſic negandum nullo modo eſt, eum licet a nobis corpore abſentem, adorari ſine invocatione poſſe. Exempla quidem adorati, nec tamen ſimul invocati Chriſti, cum in terris eſſet, non pauca habemus, eaque non civilis ſed religioſæ adorationis; ut Mat. 2. 11, & cap 14. 33. Joh. 9. 38, & alibi. Siquidem, ut in ipſa diſputatione mea cum Franciſco Davidis ſcripſi, (ipſa autem verba adſcribam) *Adorat is, qui corpus aut animum alicui reverenter inclinat, & coram eo venerabundus procumbit, etiamſi nihil ab eo petat. Invocat autem is, qui in neceſſitate conſtitutus, aut aliquid percupiens, confidenter alienam opem & benignitatem implorat.* Quamobrem miror, diſtinctionem Adorationis & Invocationis Chriſti, non quidem à me excogitatam, ſed à rei ipſius, non minus quam vocabulorum diverſitate proficiſcentem, tibi homini erudito inprimis, ac perſpicaci, adeo ſubtilem videri, ut eam percipere nequeas: cum potius neceſſe ſit ad ſummam quandam, atque (ut ita dixerim) imperceptibilem ſubtilitatem confugere, ſi quis hæc duo, quæ & natura ipſa & loquendi uſus manifeſte diſtinxit atque ſejunxit, confundere velit, vel alterum ab altero nunquam ſeparare. Sed jam ad expoſtulationem tuam venio, de meo non ſervato promiſſo. Qua in re tibi omnino velim perſuadeas, admonitionem, vel potius reprehenſionem hac in re tuam, mihi fuiſſe gratiſſimam, eumque hominem me eſſe, cui non minus fortaſſe quam tibi religio ſit promiſſa non ſervare. Quanquam tradunt ſapientes, non omnia promiſſa ſervanda eſſe, quamvis rerum alioqui honeſtarum; videlicet, cum id quod promiſſum eſt, promittenti plurimum incommodi, ei vero cui promiſſum fuit parum, aut nihil commodi ſit allaturum. Quo tamen in numero promiſſum à me tibi ſæpius factum, non pono; ſed nihilominus ita ſentio, illud ejuſmodi eſſe, ut propter impedimenta aliqua, etiam ultra ipſum præſtitutum tempus non ſemel differri à me potuerit. Impedimenta porro quæ poſtremo habui, quæque tibi per Joëlem noſtrum ſignificanda curavi, licet (fateor) alioquin indigna, ſi, quo modo mihi plane decepto atque adeo invito acciderint, unquam recte noveris, quamque non una de cauſſa ea abjicere nec debuerim nec potuerim, (quod ſpero fiet cum te primum videro, neque enim res ſunt literis credendæ) nihil deſpero, te, ſi non omnino, ſaltem aliqua ex parte, me excuſaturum. Scito autem, me nondum ab impedimentis illis eſſe liberum: ac præterea me propediem, Deo dante, hinc Cracoviam migraturum, ibique propriam œconomiam inſtituturum; quæ res, cum præſertim omni fere domeſtica ac neceſſaria ſupellectili adhuc caream, quamdiu me pæne totum occupatura ſit, ſatis intelligere potes. Dabo tamen operam, ut quamprimum me omnibus hiſce impedimentis & curis exſolvam; quo non ſolum tibi factum promiſſum aliquando tandem præſtare, ſed etiam mea jamdiu intermiſſa ac deſideratiſſima ſtudia, repetere poſſim. Interim te rogo, ut mihi tarditatem hanc meæ fidei tibi liberandæ ignoſcas, & me potius imprudentiæ atque inconſiderantiæ, quam levitatis aut inconſtantiæ accuſes. Si proxima Synodus iſthic de more ad Pentecoſten habebitur, non ſpero in ea me adfuturum. Nam uxoris meæ primus hic partus in illud ipſum tempus incidit. Quanquam, ſi omnino expediret me in ea adeſſe, & ita fratres ſuaderent, haud mihi grave foret, uxorem me abſente vel parere, vel in puerperio eſſe. Sed, Deo volente, reviſemus nos omnino poſtea in Chmielnicenſi Synodo, ubi etiam ſcripta noſtra de Chriſti oblatione expiatoria, quæ, ſi tibi hæc inter nos hac de re diſputandi ratio probabitur, multo ante confici potuerunt, fratribus legenda atque examinanda tradentur. Ex qua diſputatione no-

Digitized by Google

ſtra, emerget quidem, ut ipſe ais, diſputatio ſimul de ratione noſtræ juſtificationis, quod attinet ad Chriſti mortem & reſurrectionem, ſed non fortaſſe niſi hoc ipſe data opera curaveris, quod pertinet ad fidem atque opera noſtra; qua tamen de re, potiſſimum in juſtificationis noſtræ negotio, agendum mihi videtur quapropter obſecro, ut id omnino cures. Et quando, ut tibi ipſi conſtare poteſt, fratres noſtri tibi jure optimo plurimum tribuunt, & magna eſt tua apud nos, & privatim & publice auctoritas, te coram Deo & Chriſto obteſtor, ne per teſtet, quominus ſalutaris veritas univerſa in lucem prodeat, omnibuſque nobis pateſiat; ſed des operam, ut placide atque amanter, cum alibi, tum vero maxime in Synodis, non quidem alicujus certi dogmatis, ut præpoſtere in Eccleſia hactenus factitatum eſt, omnino damnandi, ſed veritatis inveniendæ, atque inventæ retinendæ gratia, quæſtiones, huc potiſſimum pertinentes, proponantur ac ſolvantur. Nec, quæſo te, tantopere horreas, cum quid audis affirmari à tua, & plurimorum ſententia alienum, niſi prius re bene cognita, & rationum ac teſtimoniorum momentis recte perpenſis; præſertim cum reipſa jamdiu compertum habeas, te aliquando ad ea prius cohorruiſſe, quæ poſtea vehementer probaſti. Nam ego ſane (ut verum fatear) hanc etiam ob cauſſam, quod ſtatim quodammodo reſilis ac refugis, ſi quis vel locum aliquem divinarum literarum, etiam per ſimplicem, ſolamque à vulgata diverſam interpunctionem, aliter explicet, atque ipſe cum pleriſque facis, cunctantior hactenus fui in promiſſo meo tibi præſtando, neque enim id facere poſſum, qui tibi, prima fronte, videar complura Sacrarum Literarum loca corrumpere, atque pervertere; à qua tamen re, haud ſcio, an ullus alius me vehementius abhorruerit unquam. Deus te & ingenio, & eruditione, & eloquentia, & denique, ut dixi, auctoritate magna inter nos donavit. Tuæ pietatis, qua una vel maxime polles, nunc eſt, hiſce donis, ad Dei ipſius & Chriſti ejus gloriam, noſtræque ſalutis viam in dies magis patefaciendam, alacriter ac diligenter uti. Dominus Paulicovius ſocer meus te amantiſſime reſalutat, teque plurimi facit. Dominum Czechovicium, D. Lubieniecium, D. Balcerovicium, cæteroſque fratres meo nomine ſalutes oro. Vale vir clariſſime, meque, ut ſoles, ama, ac quemadmodum ego tuum in iis, quæ ad me ſcripſiſti, ſic viciſſim tu meum in his, quæ ad te ſcribo, animi candorem agnoſce: atque meam in te commonefaciendo, ſicut ego tuam in me accuſando & reprehendendo libertatem boni conſule. Deus te ad nominis ſui gloriam, & Eccleſiæ ſuæ ædificationem quam diutiſſime incolumem ſervet. Datum in agro Paulicoviano, die 20 Martii. Anno 1587.

Tui ſtudioſiſſimus atque obſervantiſſimus

in Chriſto frater F. S

JOHANNIS NIEMOJEVII
ad ſuperiorem F. S. Epiſtolam, Reſponſio.

EPISTOLA II.

Salutem à Deo Patre noſtro, & Domino noſtro Jeſu Chriſto &c.

Literæ tuæ redditæ ſunt mihi vir præſtantiſſime, fraterque in Domino dilecte, ex quibus Chriſtiani animi candorem, modeſtiamque tuam perſpexi, cum liberam admonitionem æquo animo accipis, reprehenſionem non aſpernaris; verum ad objecta modeſte reſpondens, ea diligenter diluere ac refutare conaris. Effari nequeo, quantum animi mihi accreverit, ut poſtea tecum confidentius agere, deque rebus neceſſariis per literas colloqui, teque (quamvis multo præſtantiorem, infinitiſque partibus doctiorem) admonere audeam, non minus propterea, quod te vulgari meo Latiniſmo delectari, meque barbariſantem ac ſolœciſantem ferre, in melioremque partem ruditatem ac imperitiam meam interpretari videam. Miraris, vir eximie, quod in ſcriptis tuis, quædam nunc demum reprehendenda ſuſceperim, quæ diu antea viderim, & cognita habuerim, & tamen reprehendere neglexerim. Spero, te non miraturum amplius, poſtquam meam excuſationem audiveris, mihique fidem adbibueris. Fateor, me librum tuum de Servatore Jeſu Chriſto legiſſe, multaque pie ac docte ſcripta reperiſſe: tamen non adeo mihi placuiſſe, ut in eo plane acquieſcerem, ſententiæque tuæ ſubſcribere vellem, ac poſſem; immo ſæpius ſignificavi, & privatim & publice in ſynodis, me ſententiæ tuæ, de morte Chriſti, hominiſque Chriſtiani juſtificatione, integre ſubſcribere, calculumque addere non poſſe. Credo te no ignorare, quomodo ante aliquot annos, fratri noſtro Securino, ſententiam tuam aſſerenti, me oppoſuerim, tecum quoque Lublini, in præſentia fratrum, diſputatiunculam, ſicut de cæteris articulis, ita & de juſtificatione habui. Inſuper, ſcire te volo, me, librum tuum de ſalvatore Jeſu Chriſto, obiter tantum perlegiſſe, ſcriptum vero contra Volanum bis perlegiſſe, diligentiuſque omnia examinaſſe; ubi inter cætera pie atque eleganter ſcripta, ſententias quaſdam peregrinas, ſcripturæque ſacræ judicio meo, contrarias, reperi. Videns itaque, Volanum, adverſarium acerrimum, qui ſententiam noſtram veram ac piam tolerare non poteſt; ſed undique occaſiones vituperandi ac ſugillandi quærens, aliquando etiam calumniari non veretur; quid facturum putas, ſi aliquid in reſponſione tua dignum reprehenſione repererit; Profecto, omnem lapidem movebit, ſummoque conatu admitetur, quo non ſolum perſonam tuam denigrare, ſed omnes nos infamia aſpergere, contentioſaque atrocitate verborum diffamare ac condemnare, cæteriſque traducendos ac condemnandos propinare poſſit. Omnibus igitur modis cavendum eſt, ne quid à quoquam Chriſtiano aliquando dicatur, ſive ſcribatur, quo infirmiores offendi, ſcandaliſarive poſſint, adverſarii vero anſam condemnandi calumniandique arripiant. Statueram igitur, chare frater, tecum, in præſentia præcipuorum fratrum, colloquium modeſtum ac Chriſtianum inſtituere. Verum, cum tu colloquii modum, à me præſcriptum, propter certas cauſas, recipere noluiſti; meque ad ſcribendum invitaſti, ego tergiverſari nolens, nec veritati teſtimonium dare differens, conſilio tuo acquieſcendum putavi. Ad ſcribendum itaque accingor, tecumque diſputare, ſive colloqui per literas aggredior, quod fœlix, fauſtumque ad gloriam nominis divini, Jeſuque Chriſti honorem, mutuamque noſtri cæterorumque ædificationem, faxit Deus omnipotens. Non diffiteor imbecillitatem meam, multaque mihi in hanc palæſtram deſcendenti deeſſe agnoſco. Nam imprimis perſona tua multis modis mihi præferenda, me à ſcribendo, tuamque ſententiam oppugnando, deterrere poſſet, tum ſermonis Latini inſcitia, logicæque artis imperitia; quæ nunc à pleriſque in diſputatione, quaſi ſumme neceſſaria, requiruntur, me à diſputatione, præſertim cum homine eruditiſſimo, arcent, ſilereque cogunt. Verum bonitate cauſſæ fretus, tuamque humanitatem ac modeſtiam perſpectam habens, majora fortaſſe viribus audeo; hoc uno me maxime conſolans, quod veritas, quamvis aliquando elegantiam, ſermoniſque peritiam non aſpernatur, tamen ſæpius ſimplicitate nativa gaudet, nudaque ac omni aſcitio ornatu vacua, in theatrum prodire non erubeſcit. Quod attinet ad ſecundam conſilii tui conditionem, ut ſi Latine ſcribere recuſarem, Polonice ſcriberem, ſcriptumque meum alicui vertendum traderem, res magni eſſet laboris, in longumque potraheretur, nec tuto, quod & te cavere video, alieno ingenio, committenda. Rari enim interpretes reperiuntur, qui & verba & ſententiam auctoris proprie exprimere ſciant, ac poſſint. Sed jam ad rem ipſam progrediamur.

Verba in reſponſiune contra Volanum hæc extant. *Itaque affirmo Chriſtum non quidem in cruce, ſeu crucis ara ſe Deo obtuliſſe, ſed in ipſo cœlo.* Item: *Nec porro ipſam Chriſti mortem, ejus revera ſacrificium eſſe aut fuiſſe, ſed illi præiviſſe &c.* In literis vero ad me datis verba quædam addidiſti, ſententiam tamen non mutaſti: immo hanc eſſe tuam opinionem, quod Chriſtus revera in cruce ſacrificium non peregiſſet, manifeſte confeſſus es.

Quid igitur dicam? Libenter placita ſcriberem, ſi pie ac juſte id facere poſſem: verum, nec te officioſis mendaciis delectari puto, nec ego alicui adulari volo, contraque animi ſententiam loqui poſſum. Ut igitur tecum libere agam, nolo verborum circuitu uti, ſed fretus clariſſimis Novi Teſtamenti ſententiis, abſque omni tergiverſatione ſimpliciter affirmo, ſententiam tuam non tantum erroneam, verum cum teſtimoniis Sacræ Scripturæ ex diametro pugnare. Non opus eſt longa probatione, ſed tantum Scripturæ Sanctæ loca aliquot producenda, ex quibus ſententiæ tuæ vanitas, errorque deprehendi facile poteſt. Quod facere, favente Deo, incipiam.

Paulus Epheſ. 5. *Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragantiæ &c.*

Hebr. 9. *Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis juvencæ aſpergens inquinatos, ſanctificat ad carnis puritatem; quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum æternum ſeipſum inculpatum obtulit Deo vivo?*

Ibidem: *Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, ſicut Pontifex ingreditur in ſacrarium quotannis, cum ſanguine alieno, alioqui oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe à condito mundo. Sed nunc ſemel in conſummatione ſæculorum, ad abolendum peccatum per immolationem ſui ipſius patefactus eſt. Et ſicut illud ſtatutum eſt hominibus, ut ſemel moriantur, poſtea vero judicium; ita & Chriſtus ſemel oblatus, ut multorum peccata tolleret, altera vice abſque peccato conſpicietur iis, qui ipſum expectant ad ſalutem, &c.* Poſſem plura teſtimonia adducere; verum nunc iis contentus eſſe volo, ex quibus manifeſta repugnantia opinionis tuæ apparet. Tu enim Jeſum Chriſtum ſeipſum in cruce obtuliſſe Deo negas, mortemque Chriſti pro vero ſacrificio agnoſcere non vis; teſtimonia vero citata, Chriſtum per mortem crucis ſeipſum obtuliſſe Deo, apertiſſime teſtantur.

Quid ad hæc dicturus es? Fortaſſis ad Dianœan confugies; verum ego ipſiſſima verba urgeo, nec nunc de ſenſu verborum diſputationem inſtituere volo, verbis apertiſſimis contentus, ſicut omnes pios, Deique amantes facere decet. Obſecro itaque, ne extra & ultra propoſitum neceſſitatemque me in certamen provoces, hoc eſt, ne mecum de ſenſu verborum litem inſtituas: dabitur, Deo volente, oportunum tempus, de ſenſu verborum Apoſtoli conferendi ac diſputandi; nec deerunt rationes, Deo favente, ſententiam veram eruendi ac confirmandi. Nunc vero hoc tibi objicio, in hocque te non laudo, quod apertiſſima Spiritus Sancti pronunciata, per repugnantiam verborum oppugnare audeas. Spiritus enim Sanctus clariſſimis verbis mortem Chriſti oblationem nominat, tu vero per antiphaſin teſtimonio Spiritus Sancti contraire videris. Summa igitur meæ reprehenſionis, totiusque diſputationis, quoad præſentem articulum, hæc ſit: aut oſtende, (quod te nunquam facturum puto) ſcripturam Novi Teſtamenti, mortem Chriſti oblationem ſive ſacrificium non vocare, aut manifeſtæ veritati cedere, palinodiamque canere non dubites, teque ab errore liberes, nec cæteris ſcandalum, adverſariisque occaſionem ſugillandi calumniandique præbeas. Tu Chriſti ſacrificium in cœlo demum peragi aſſeris, conferens Chriſti aſcenſum cum introitu Veteris Pontificis in Sancta Sanctorum. Verum quamvis negare nolo, Chriſti ſacerdotium eſſe æternum, in cœloque ſacerdotem pro nobis interpellando, vultuique Dei apparendo agere: tamen nihilominus in terra per mortem crucis, idem Chriſtus ſeipſum obtulit, morſque ejus jure optimo oblatio vocari, atteſtante Spiritu Sancto, poteſt. Nam & ſub Lege Pontifex cum ſanguine in ſanctuarium ingrediebatur, qui ſanguis mactatorum animalium erat; ea vero mactatio animalium, oblatio ſive ſacrificium appellatur. Ita & Chriſtus ſeipſum per mortem crucis obtulit, ſanguinemque proprium effundi paſſus eſt: per quem ſanguinem introivit in tabernaculum non manu factum, hoc eſt, in ipſum cœlum, ut ibi æternus Sacerdos Deo appareat pro nobis. Sed ab iſtis uberius tractandis ſuperſedeo; a propoſito certamine non diſcedens, hoc unum urgeo: aut oſtende in Novo Teſtamento mortem Chriſti oblationem non appellari, aut te erraſſe, ſententiamque Scripturæ Sacræ contrariam edidiſſe conſitere. Quod attinet ad rationem juſtificationis noſtræ, effectaque mortis Chriſti; ſcias me cum illis non ſentire, qui Chriſtum morte ſua Deum placaſſe, ex iratoque clementem effeciſſe imaginantur, nec illis aſſentior, qui fide mortua juſtificari volunt. Novi, gratia Dei, diſtinguere auctorem juſtificationis noſtræ à cauſa media, patriſque clementiſſimi miſericordiam gratiamque, ſummam præcipuamque cauſam ſalutis noſtræ agnoſco: qui quicquid fecit, id totum primo reſpectu, propter ſeipſum fecit, ut miſericordia ejus immenſa, bonitaſque ineffabilis appareret. Attamen mediæ cauſæ, quæ in Chriſto mediatore præcipue concurrunt, non ſunt negligendæ, nec leviter tranſeundæ, aut in alium ſenſum, quem Spiritus Sanctus non dictet, accipiendæ. Opera bona a fide juſtificante ſeparare nolo, ſed fidem cum operibus (a Paulo edoctus) confundere caveo: etſi enim opera a fide ſeipſa non ſeparantur, tamen in negotio juſtificationis, ratione quadam diſtinguuntur. Sed de his dabitur aliquando oportunior diſſerendi occaſio tempuſque & locum Deus, ſi voluerit, ſuppeditabit. Nunc vero finem priori parti controverſiæ noſtræ imponens, rogo, quod & ſuperius poſtulavi, ne in reſpondendo terminos propoſitos mutare velis, in aliudque genus tranſcendere audeas, hoc eſt, ne mecum de ſententia verborum litem moveas: ſed ſi id negare non poteris, me pro ſententia mea confirmanda, Apoſtolica verba recte adduxiſſe, nihil præterea reſtabit, quam ut errorem tuum agnoſcas corrigaſque. Quod ut facias ſuadeo, idque tibi à Deo optimo dari ac ſuggeri opto.

Sed jam ulterius progrediamur, deque filii Dei invocatione agamus. Video te laborare, quo crimen a te labefactatæ invocationis Jeſu Chriſti removeas, teque nihil hujuſmodi ſcripſiſſe, unde adverſarii occaſionem erroris ſui ſtabiliendi habeant, oſtendere poſſis. Ego ingenue fateor, te docte, pie, ac luculenter pro aſſerenda Domini noſtri Jeſu Chriſti gloria ſcripſiſſe, adverſarioſque fortiſſimis telis ex verbo Dei petitis confodiſſe, armaque eorum irrita ac vana reddidiſſe: & niſi pauca illa verba, de quibus mox agemus, addidiſſes, non puto aliquid validius, quo adverſarii contundantur planeque corruant, ſcripto illo tuo contra Franciſcum edito inveniri poſſe. Verum cum invocationem filii Dei, quam tantopere commendaſti ac ſtabiliviſti, non ita neceſſariam, ſicut fiduciam in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, aſſeris, ſed liberam facis, ad quam nemo jure divino neceſſario cogatur: videris mihi à priori ſententia etſi non recedere, tamen aliquatenus deflectere. Si enim invocatio Jeſu Chriſti non eſt adeo neceſſaria, ut quivis Chriſtianus jure divino ad eam cogatur, profecto inter adiaphora numeranda, potiuſque ſingulorum fidelium conſcientiis relinquenda, ut quilibet juxta ſuggeſtionem ſpiritus, vel illa uteretur, vel eam negligeret; nullaque fuiſſet cauſa tam acriter cum adverſariis hac de re contendendi. Si enim Chriſtus gloriam integram ab iis, qui nomen ejus invocare nec audent nec volunt, habere poteſt, profecto permittendi ſunt ejuſmodi propriis conſcientiis, ut hac in parte libertate Chriſtiana utantur. Verum ſi invocatio

Jeſu Chriſti ad gloriam nominis ejus refertur, ſine qua honor Domini Jeſu Chriſti illibatus conſervari, gloriaque ei integra tribui non poteſt, profecto invocatio nominis Jeſu Chriſti, res eſt ex neceſſariis, ad fidem religionemque Chriſtianam pertinentibus. Verum his breviter prælibatis, ad Apologiam tuam accedamus. Objicis mihi quod inter verba, *non debere*, & *non teneri*, diſcrimen nullum ſtatuam: qua de re contendere nolo, nam me Grammaticum non eſſe, non inficior. Agnoſco hæc duo verba, me in una ſignificatione accepiſſe: verum à te admonitus, ero poſthac cautior.

Diſcrimen quoddam inter res ad ſalutem neceſſarias, & illas quæ ad religionis negotium pertinent, ſtatuis: quæ ad ſalutis negotium faciunt, eas neceſſarias affirmas; quæ vero religioni ſerviunt, non pauca non neceſſaria aſſeris. Ego, mi domine, explicatiorem accuratioremque hujus rei deſcriptionem deſidero: verba enim, ut à te ſcripta ſunt, niſi candidum interpretem nacta fuerint, poſſent nonnullam ſuſpicionem injicere, te de religione Chriſtiana minus ſentire, ſive imprudentius loqui. Religio enim vera ea omnia continet, quæ ad cultum Dei, Jeſuque Chriſti, tam internum quam externum, in verbo Dei præſcriptum, pertinent: ex quibus ſi quis, ſciens ac volens aliquid omiſerit, puto ejuſmodi hominem contemptæ religionis (niſi reſipuerit) pœnas luiturum. Ego itaque omnia quæ ad religionem Chriſtianam vere ac proprie pertinent, cum iis rebus quæ ſaluti noſtræ ſerviunt, conjungere didici. Scio, quoad religionis negotium, à multis peccari, non malitia ſed ignorantia, qui (ut ſpero) veniam habituri ſunt, ſi ex eorum numero fuerunt vel ſunt, qui vero timore Dei imbuti, ſincero cordis affectu Deum quærunt, nihil temere omittentes, quod perſpectum à Deoque profectum habent. Sed de his non eſt nunc dicendi locus: nobis, quibus veritas Dei ampliori modo patefacta eſt, nulla excuſatio relicta, ſi ſcientes volenteſque negligentes in religione, non tantum interna, ſed etiam externa fuerimus. Non debemus igitur nec poſſumus religionis officium, à ſalutis negotio diſtinguere: immo potius ſalutis noſtræ modum ſive medium, majori ex parte in vera religione conſtituere. Sed jam videamus exemplum à te adductum hujuſmodi: *Ad Chriſtum ipſum preces noſtras re ipſa dirigere, ſine dubio ad negotium religionis noſtræ pertinet: attamen nemo eſt qui negare audeat, nos poſſe, ut ſæpiſſime quidem omnes facimus, non ad ipſum Chriſtum, ſed ad Deum preces dirigere. Illud, quod hac in re ad ſalutis noſtræ negotium pertinet, eſt, nos merito poſſe ad ipſum Chriſtum ſemper & ubique in rebus ad Eccleſiam, ſeu privatim ſeu publice pertinentibus, preces noſtras dirigere, idque ex animo agnoſcere & palam profiteri. Nam niſi quis hoc agnoſcat & profiteatur, is poteſtatem, regnum & gubernationem Chriſti in Eccleſia non agnoſcit nec profitetur: ſine qua agnitione & profeſſione nemo ſalutem per Chriſtum adipiſci poteſt.*

Exemplum à te loco argumentationis poſitum, videtur fallaciam redolere, quam ego aut nominare neſcio, aut ad fallaciam diviſionis pertinere arbitror: vis enim ex eo quod aſſidue non fit, concludere, quod neceſſario facere non teneamur. Verum facile per inſtantiam argumentum tuum ſolvere poſſum. Deus Pater non ſemper invocatur; immo Stephanus ſolum Chriſtum invocavit, Paulus quoque non ſemel id feciſſe legitur: ergo invocatio Dei non eſt neceſſaria ad ſalutem. Non recte igitur, (pace tua dixerim) argumentaris, ab eo quod ſemper non fit, ad non neceſſarium actum. Nam de tempore & loco non eſt præſcribendum: Spiritus ſuggeret, fiduciaque, quam erga Chriſtum unus altero majorem habet, ſingulos fidelium inſtruet. Ego libenter ad gloriam Chriſti fateor; me nunquam in privatis meis gemitibus ſive precibus, quoties Deum Patrem invoco, ejuſque auxilium imploro, Chriſtum omittere: novi enim certiſſimeque confido, me niſi per ipſum non poſſe ad Patrem tuto ac confidenter accedere; quonium ſic Patri omnipotenti placuit, ut Chriſtus ſit opitulator ac interpellator noſter, per quem cum fiducia ad thronum divinæ gratiæ, ut miſericordiam conſequamur, confugiamus. Quod ad publicas preces Eccleſiæ pertinet, hæ pro temporis neceſſitatiſque ratione moderari poſſunt. Fruſtra itaque hoc exemplum adduxiſti, immo, meo judicio, extra propoſitum: nam non quæritur, an ſemper & ubique neceſſarium ſit preces ad Chriſtum dirigere, ſed, an res ſit neceſſaria homini Chriſtiano Chriſtum invocare, ad eumque preces dirigere. Tu ipſemet fateris, hoc ad ſalutis noſtræ negotium pertinere, ut agnoſcamus nos merito poſſe ad ipſum Chriſtum ſemper & ubique preces noſtras dirigere. Hoc tuum poſſe, neceſſario oppoſitum, mihi haud dubie labefactationem invocationis Chriſti continere videtur. Quid enim hoc eſt, poſſumus invocare Chriſtum, idque ut profiteamur, ad ſalutem neceſſarium eſt: verum ut invocemus nullo jure cogimur? Si quis ita argumentaretur: Poſſumus confidere Chriſto, idque agnoſcere & profiteri debemus, verum ut ei confidamus, nullo jure cogimur; nonne tibi abſurda hujuſmodi argumentatio videretur? Scio quid reſpondere poſſis; nos expreſſum mandatum habere de fide in Chriſtum dirigenda, de precibus vero ad eum dirigendis non item. Ego nunc hac de re diligentius agere nolo, tu ipſe tuum ſcriptum inſpice, videbis te contra Franciſcum, Dei ordinationem & conſtitutionem loco præcepti approbare; immo aliquot loca, niſi fallor, adducis (quæ & ego adducere, niſi brevitati conſulerem, poſſem) quæ vim expreſſi mandati habent.

Sed quid pluribus opus eſt, cum tu ipſe evidenter teſteris, eum, qui Chriſtum invocandum negat, nec poteſtatem, nec regnum, nec gubernationem Chriſti in Eccleſia agnoſcere; ſine qua agnitione & profeſſione, nemo ſalutem per Chriſtum adipiſci poteſt. Si igitur is, qui Chriſtum invocari jure ac merito poſſe non agnoſcit neque profitetur, Chriſtum Dominum vere nec agnoſcit nec confitetur; ob cujus ignorantiam ſalute per Chriſtum parta privandus eſt: quomodo is, qui ſciens Chriſtum eſſe invocandum, tamen non invocat, majori pœna dignus non erit? Conſtat itaque ex tuamet ipſius confeſſione, Domini noſtri Jeſu Chriſti invocationem ad ſalutem conſequendam eſſe neceſſariam. Si enim hujuſce rei ignoratio ab agnitione vera Jeſu Chriſti excludit, à ſaluteque per Chriſtum acquirenda arcet: quomodo rei ipſius neglectus ſive contempus eundem effectum producere non debeat?

Accedis poſtea ad meam argumentationem, quæ à natura vique fidei, fiduciæque erga Jeſum Chriſtum conceptæ, ad effectum neceſſariæ invocationis producebatur. Quam tu hujuſmodi reſponſo rejicere tentas, objiciens argumento à me producto fallaciam conſequentis: *Recte ſiquidem* (verba tua refero) *ex neceſſaria invocatione colligere quis poſſet neceſſariam fiduciam. Nam, ut Paulus ait, quomodo invocabit quis eum in quem non credit? Sed non recte contra ex neceſſaria fiducia, neceſſaria invocatio colligitur, præſertim, ſi invocationis nomine, ut in hac diſputatione fit, ipſa precum directio intelligatur. Nihil enim vetat, quominus alicui plane confidam, & tamen ad alium in meis neceſſitatibus preces meas dirigam, cui videlicet non minus confidam. Debemus Jeſu Chriſto confidere, ſed iidem debemus ipſi Deo confidere; immo Chriſto confidere, nihil revera eſt aliud, quam ipſi Deo confidere: neque enim in ipſo Chriſto fiducia terminatur, ſed per ipſum in Deum tranſit, ibique conquieſcit. Quare tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria nobis eſt, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus, cum poſſimus eas ad Deum dirigere, cui ſimiliter, immo excellentiore quadam ratione confidere, omnino neceſſarium nobis eſt.*

Hæc tua, Domine Socine, ad argumentationem meam reſponſio, tantum abeſt, ut vim argumenti

mei

mei enervet debilitetve, quin potius connexum argumenti mei ſtringit ac confirmat. Nam, quod tu ex neceſſaria invocatione neceſſariam fiduciam colligis, ſed non è contra; videris mihi hac in re multum hallucinari, qui res conjunctiſſimas divellere tentas, quæ mutuam relationem habent, & invicem reciprocantur. Si enim in eum ad quem preces dirigo, credere eique confidere debeo: quomodo viciſſim eum cui tuto confido, (ut Jeſu Chriſto tutiſſime confidere debemus) nunquam in neceſſitatibus meis invocare audebo, aut non curabo? Profecto ſi quis reperiretur, qui de fide in Jeſum Chriſtum gloriari auderet, eumque invocare negligeret, iſtum ex tribus vitiis ad minus uno laborare oporteret: vel enim de Domino Jeſu Chriſto minus ſentiret, videlicet, invocantem ac confidentem juvare non poſſe: aut ſe ejus auxilio non indigere arbitraretur: vel potius (quod veriſimilius eſt) loco veræ fidei, nomen tantum inane prætenderet, ſimulataque fide gloriaretur. Sed quoniam veri Chriſtiani de Domino ac ſalvatore noſtro perſuaſi ſunt, eum & poſſe & velle juvare, ejuſque auxilio & opera ſemper & ubique ſe indigere: certe hi omnes ex fiducia concepta aliter facere nec poſſunt, nec debent, quin ad Chriſtum in neceſſitatibus ſuis aſſidue confugiant, ab eoque auxilium petant. Fiducia igitur vera neceſſario producit invocationem, non minus quam invocatio ſincera veram fiduciam requirit.

Quod vero à perſona excellentiaque Dei Patris, ad infringendam neceſſitatem invocationis Jeſu Chriſti, argumentum petis, cui excellentiori modo confidere, eundemque invocare tutiſſime poſſumus: facis id impertinenter, immo (pace tua ſit dictum) minus conſiderate. Quid enim aliud facis, quam ab adverſariis arma mutuaris, & non ſentiens in eorum caſtra tranſire videris? Si enim propterea, quod ad Deum preces noſtras dirigere neceſſe habeamus, ad Chriſtum non neceſſario eaſdem dirigere teneamur: nonne eadem ſequela fidem in Chriſtum non neceſſariam, aliquis imprudens exiſtimare poterit? Maxime cum Deum talem habeamus & profiteamur, qui ſine alicujus ope nobis ſuccurrere, noſque ex omni periculo liberare, ſoluſque eripere poſſit. Cur igitur alii cuipiam, præter Deum ipſum patrem benigniſſimum, omnipotentemque protectorem confidamus, ſive in neceſſitatibus noſtris ad alium quempiam confugiamus? Vides, ſi modo attendere voles, te hujuſmodi argumentis plus gloriæ Chriſti nocere, quam prodeſſe, adverſariiſque anſam contra Chriſtum inſurgendi præbere. Novimus, gratia Dei, & libenter profitemur ineffabilem majeſtatem, bonitatemque Patris noſtri clementiſſimi: ſed, ubi agitur de gloria Chriſti, non opus eſt potentiam ac majeſtatem Dei prætendere, excellentiaque Patris gloriam filii obſcurare, ſed voluntas, conſilium ac ordinatio Dei conſideranda ac perpendenda eſt. Si Deus nos voluiſſet per ſe ſolum ſalvare, & abſque mediatore conſervare, profecto id facere, ſicut potuiſſet, ita & feciſſet, Chriſtumque ſalvatorem neque promiſiſſet neque exhibuiſſet. Sed quoniam Jeſum Chriſtum conſtituit Dominum, ſalvatorem ac mediatorem noſtrum, per quem ad Patrem accedere debemus, eique omnem poteſtatem in cœlo & in terra tradidit, in quem poſt Deum credere, eique tuto confidere poſſumus, inanis eſt omnis diſputatio de eminentia Patris: ſufficere enim ſola voluntas ejus poteſt, proque certiſſima regula fiduciæ ac obedientiæ noſtræ erga Chriſtum, Dei ordinatio ac conſtitutio eſſe debet. Tuum argumentum itaque valde claudicat, quod in hunc modum formare oportet: Poſſumus & tenemur Deum Patrem invocare: ergo ad Chriſtum preces noſtras dirigere quamvis poſſumus, tamen non tenemur. Manifeſta fallacia conſequentis, quam ab inſtanti, ſimili argumento oſtendere poſſum: Poſſumus & tenemur in Deum Patrem credere, ergo Jeſu Chriſto quamvis confidere poſſumus, tamen non tenemur. Non eſt ovum ovo ſimilius, quam hoc argumentum tuo argumento. Verba itaque à te in hunc modum ſcripta, *Quare tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria nobis eſt, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus, &c*; quicumque diligenter inſpicere ac dijudicare voluerit, videbit ad labefactandam invocationem Chriſti ſpectare: quicquid enim neceſſarium non eſt, id fortaſſis & parum prodeſſe poteſt. Verum ne in re manifeſta nimius ſim, laboreque ſuperfluo utar, malo à rationibus meis quieſcere, teque ipſum potius contra temet ratiocinantem audire, ut ita facilius abſurditatem iſtam animadvertere poſſis, erroremque tuum corrigere velis. Verba hujuſmodi in tuo ſcripto extant: *Recte igitur exiſtimaſti, mihi quoque veriſimile videri, eum, qui Dominum Jeſum Chriſtum invocare aut non vult, aut non audet, vix Chriſtiani nomine dignum eſſe, niſi quod non modo vix, ſed ne vix quidem, & non modo veriſimile id mihi videtur, ſed perſuaſiſſimum mihi eſt.* Si ita judicas, Domine Socine, quod is qui Chriſtum invocare non vult, nomine Chriſtiani hominis indignus eſt, quomodo abſolutam neceſſitatem invocationis Chriſti negare audes? Videris profecto pugnantia loqui & aſſerere. Nam ſi neceſſarium eſt, ut is, qui per Chriſtum ſalvari vult, ſit verus Chriſtianus; verus autem Chriſtianus eſſe non poteſt, quicumque Chriſtum invocare non vult nec audet: nonne vides ex hoc tuo connexo hujuſmodi concluſionem neceſſario ſequi, quod quicumque nomen Chriſti invocare non vult nec audet, iſtum ad ſalutem per Chriſtum partam non pertinere? Unde & hujuſmodi conſequens neceſſario emerget, quod invocatio nominis Jeſu Chriſti æque eſt neceſſaria, quam ſalutis noſtræ certa perſuaſio, nominiſque Chriſti vera profeſſio. Vide igitur quomodo Dominus Fauſtus Dominum Socinum oppugnet, ut ex hoc mutuo conflictu veritas (cui rogo reluctari noli) tanto magis eluceſcat. Poſita hac ratiocinatione Domini Fauſti contra Dominum Socinum, ego aliam non diſſimilem adjiciam: Omnis res, per quam gloria Chriſti maxime eluceſcit & amplificatur, nominiſque Chriſtiani profeſſio ſtabilitur ac confirmatur, eſt ſumme neceſſaria: Dirigere preces noſtras ad Dominum Jeſum Chriſtum, eſt res per quam gloria Chriſti amplificatur & eluceſcit, nominiſque Chriſtiani profeſſio declaratur ac confirmatur: Ergo directio precum noſtrarum ad Chriſtum, res eſt maxime neceſſaria. Rogo, quid in hoc argumento (quamvis ab homine indocto formato) deſideras? Majorem propoſitionem, ſcio te non vituperaturum. Minorem tu ipſe defendis, quando enim qui Chriſtum invocare non vult nec audet, hominis Chriſtiani nomine indignum judicaſti, ignarumque dominii, regni, ac poteſtatis Chriſti declaraſti. Si igitur conſtat, per invocationem, Chriſti regnum ac gloriam ejus illuſtrari, certiſſime invocatio nominis Chriſti res eſt neceſſaria & non libera tantum.

Quod ad eminentiam paternam attinet, (cujus in hoc ſcripto mentionem facis) hæc nulla ratione per invocationem Chriſti nominis minuitur ſive obſcuratur, ſed magis ſtabilitur illuſtraturque: nam quicquid poteſtatis ac gloriæ Chriſtus poſſidet, id totum a Patre habere, omnibus piis, in regnoque Chriſti doctis, certiſſimum eſt, atque omnis gloria Chriſti, in gloriam Dei Patris redundat. Non eſt igitur verendum, ne adverſarii juſtam cauſam calumniandi, gloriæque Dei detrahendi, ex doctrina neceſſariæ invocationis Chriſti, accipere poſſint; quibus os obſtruendum, non hujuſmodi ſubtilioribus diſtinctionibus, ſed aperto verbo Dei, in quo expreſſum teſtimonium extat, de ſumma Chriſti exaltatione, quem Pater in ſolio ſecum conſidere fecit, vicariumque ſuum conſtituit. Non poteſt igitur gloria Chriſti gloriæ Dei, ne quidem in minutiſſima particula derogare: quin potius ita ſtatuendum eſt, quod minima gloriæ Chriſti abnegatio, neceſſario vergit in Deum ipſum, ut autorem gloriæque Chriſti vindicem.

Stat itaque firmum argumentum meum à poteſtate

Chriſti

Chriſti ad neceſſariam invocationem nominis ejus ductum. Tu vero volens hoc elidere, potius eludis, exemplo ab iis, quos Imperatores in conſortium imperii aſciſcere ſoliti erant. Exemplum hujuſmodi non poſſe integre accommodari Chriſto, tu ipſe vidiſti: attamen non video, quid te juvare poſſit. Illi enim, qui olim ab Imperatoribus in conſortium legebantur, non nomine tenus, ſed re ipſa honore debito afficiebantur; nec unquam placuiſſet imperatoribus illis, ſi quis neglectis & poſthabitis eorum conſortibus ſive collegis, ad Imperatores ſolos recurreret. Quod præcipue in filiis imperatorum ſpectabatur. Exemplum quoque Joſephi à Pharaone exaltati, hujus rei clariſſimum exhibet teſtimonium. Non poſſum itaque non mirari, cur tam inconſiderate ſcripſeris: *Similiter igitur, cum non Chriſtus tantum à nobis Dominus, Rex, Gubernator, &c. noſter ſit agnoſcendus, ſed Deus quoque, à quo ipſe Chriſtus talis eſt nobis conſtitutus & declaratus, nihil prohibet, quominus non ipſius Chriſti, ſed Dei opem atque auxilium in precibus noſtris imploremus, &c.* Argumentum hujuſmodi eſt: Non ſolus Chriſtus eſt rex & Dominus noſter, ſed etiam Deus Pater, multo excellentiore modo: ergo poſſumus non Chriſtum, ſed Deum ipſum invocare. Quod verba inferius poſita magis confirmant: *Sed poſſumus illum etiam non invocare, id eſt, poſſumus non ad ipſum, ſed ad Deum verba precum noſtrarum dirigere, &c.* Si ita argumentum tuum concluſiſſes: Poſſumus Chriſtum non ſemper nec ubique invocare, ſed ſæpe ſolum Patrem implorare poſſumus, recte concluſiſſes. Verum dum infinite verba hæc, *poſſumus Chriſtum non invocare*, ſcripſeris, videris eos juſtificare, qui Chriſtum nunquam invocant, nec invocare curant, ſive audent. Si enim poſſumus non invocare, ergo, qui non invocant, nihil peccant, dignumque reprehenſione admittunt. A ſimili. Poſſumus feria ſexta non jejunare, ergo qui non jejunant, non peccant. Quicumque enim non faciunt, ad quod nullo jure divino coguntur, neſcio qua ratione iſtud pro peccato imputari poſſit aut debeat. Videris hujuſmodi intempeſtivis argumentis, non ſolum invocationem; ſed etiam eminentiam Chriſti, etſi non tu ipſe labefactare, tamen adverſariis ad labefactandum imprudens cauſſam porrigere. Chriſtus ipſe teſtatur, ſibi à Patre omne judicium commiſſum, ut omnes honorificent Filium, quemadmodum Patrem honorificant. Abſque dubio hæc verba ſummum honorem Chriſto deferunt, in quo & invocationem nominis ejus, facile quivis non contentioſus includi, agnoſcere poterit: habent igitur hæc verba vim expreſſi mandati invocationis Chriſti. Nam quicumque Chriſtum non invocant, ii nec debito honore (quod tu ipſe fateris) afficiunt. Status itaque quæſtionis noſtræ non eſt, an ſemper & ubique Chriſtum invocare teneamur: ſed an gloria Chriſti, noſtræque ſalutis fiducia id exigant requirantque, ut Chriſtus neceſſario invocetur. Quod neceſſario faciendum eſſe, firmiſſimis rationibus comprobatum, meo judicio, video: tuque ipſe majori ex parte mihi ſuffragari videris, dum omnes iſtos, quicumque Chriſtum nec invocant nec invocare audent, condemnare videris. Stat, igitur, in æternumque firmiſſima perſtabit hæc propoſitio: Chriſtus ab omnibus iis, qui per Chriſtum ſalvari volunt, neceſſario invocandus eſt. Rogo te itaque obnixe, ut poſthac tuo *Poſſumus* renuncies, locoque ejus, *Tenemur* reponas ac aſcribas.

Hoc inſuper loco colophonis addo. Quamvis nullum de invocando Chriſto mandatum in Novo Teſtamento extaret (prout non pauca, quæ vim expreſſi mandati retineant, eſſe puto) tamen ſi non abſoluta, conſequentis nihilominus neceſſitate Chriſtum invocare tenemur. Nam abſque invocatione nominis Jeſu Chriſti, neque fides vera, fiduciaque ſyncera erga Chriſtum defendi, nominiſque ac majeſtatis ejus autoritas conſervari poteſt, nomenque Chriſtianum juſte ac legitime uſurpari. Sed de his in præſenti ſufficere arbitror.

Quod ad ſcrupulum à te injectum, ob diſtinctionem Adorationis & Invocationis Chriſti attinet, neque adhuc mihi exemptum video. Non ſum adeo rudis, gratia Dei, ut quid inter vocabula Adorationis & Invocationis interſit, neſciam; verum ubi de religione noſtra erga Jeſum Chriſtum agitur, inter hæc duo diſcernere nec ſcio nec poſſum: maxime cum nos Chriſtum præſentem præſentia corporali non habeamus. Quicquid enim gloriæ honoriſve Chriſto à nobis exhibetur, id potius ad internum cultum referendum duco: nam etſi aliquando externos geſtus adhibemus, tamen ii per ſe parum aut nihil valent: incitamenta tamen ſunt ad attentiorem orationem ſive gratiarum actionem, ardentioremque; cujus tota energia interiori animi motu, ſeriaque cordis affectione conſtat. Miror itaque qui fiat, ut tu hymnos, laudes, gratiarumque actiones in adoratione includens, invocationem ſub eodem genere habere nolis; cum gratiarum actio etſi ſpecie (ut ita dicam) differat, tamen ſub eodem genere cum invocatione, id eſt, ſub interna adoratione, de religione Chriſtiana loquendo, comprehendi poſſit ac debeat.

Quod vero ſcribis: Talem eſſe Chriſtum à Deo factum & nobis conſtitutum, taliaque nos per ipſum beneficia accepiſſe, ut etiam eo ſecluſo, quod nobis eum invocantibus opem in neceſſitatibus noſtris ferre poteſt, eum tamen prorſus divino honore afficere debeamus, &c. ut verum fatear, maluiſſem à te non fuiſſe ſcripta: videntur enim imprudenter (ſit dicto venia) ſcripta: nam ſi Chriſtus nos in neceſſitatibus noſtris juvare non poſſet parum abeſſet quin otioſum ac exauthoratum (quod abſit) Chriſtum haberemus. Si enim Chriſtus nobis in neceſſitatibus noſtris ſuccurrere non poſſet, nec Rex, nec caput, nec ſponſus, nec paſtor noſter merito vocari deberet. Qualis enim Rex; qui ſubditos ad ſe confugientes, nec exaudire, nec adjuvare poteſt? Cujuſmodi caput, quod membra non vivificat? Quomodo ſponſus, qui ſponſam non nutrit nec defendit? Eſſetne paſtor, qui lupos ab ovibus non arcet, nec oves tuetur? Ex adverſo, quales ſubditi, qui in neceſſitatibus ſuis Regem non invocant? Cujuſmodi membra, quæ à capite vitam non accipiunt? Fideliſne uxor, quæ mariti ſui auxilium in neceſſitate non implorat? Suntne propriæ oves, quæ ſub tutelam paſtoris ſui non confugiunt? Sed ſufficit; tu enim iſta omnia optime noſti, cæteroſque multo me doctius inſtruere potes: modo cave, ne præjudicata opinio noceat, neque pudeat à minori aliquando admoneri & diſcere. Ego hoc epiphonemate rem totam concludo; Vincat veritas. Amen.

Quod promiſſum hactenus non præſtiteris, excuſationem accipio, rogans, ut quam primum promiſſa perſolvas. Finem faciens rogo, ut me ſolito amore proſequare. Fratres te reſalutant. Tuque Dn. Paulicovium (cui in Domino omnia fauſta precor) cæteroſque fratres ſalutabis. Datæ Lublino 25 Aprilis Anno 1587.

Tui in Chriſto ſtudioſus frater

Johannes Niemojewſki.

F. S. ad ſecundam Johannis Niemojevii Epiſtolam Reſponſio.

Salutem à Deo Patre, & Domino Jeſu Chriſto, Domino noſtro &c.

VIx dici poteſt, quantum me tibi debere agnoſcam, quod tam ſedulo & curas & laboras, ut me à quibuſdam erroribus in religione noſtra (ut tibi quidem videtur) revoces ac retrahas. Eſtque hoc ſane tui muneris, qui (quicquid ipſe pro modeſtia tua mihi tribuas, & tibi adimas) multo me doctior & in Sacris noſtris Literis verſatior es. Verum, quemadmodum tu ideo me corripere ſtudes, quia non potes,

cum

Digitized by Google

cum jam hiſce de rebus ſit inter nos ſermo per literas inſtitutus, aliter loqui ac ſentias, ſic ego aliter ſentire, atque hactenus ſenſi, non poſſum, niſi prius doceat me male ſentire, idque ipſe vel agnoſcam, vel ſaltem ſuſpicer, id quod nec priores tuæ literæ efficere potuerunt, neque hæ poſteriores poſſunt, ut ſtatim demonſtrare conabor.

Propoſui tibi, tanquam ex ſcripto meo contra Volanum deſumptam (quod ſcriptum tibi hac in parte Scripturæ Sacræ contrarium viſum fuerat) hanc theſim impugnandam:

Sacrificium & oblatio Chriſti expiatoria pro peccatis noſtris, quamvis non ſine cruce & ſanguinis fuſione, non tamen revera in ipſa cruce ſanguiniſve fuſione, ſed mox in cælo, Chriſto illuc ingreſſo, peracta eſt.

Antequam theſim iſtam meam impugnes, ais, me in ea, verba quædam addidiſſe, quæ in duabus ſententiis non extant, quas tibi ex ſcripto contra Volanum deſcripſiſti, quaſque ibidem recitas. Verba opinor illa, *quamvis non ſine cruce & ſanguinis fuſione.* Putaſſem, te exiſtimare, aliquid etiam a me additum fuiſſe in verbo *peracta eſt*, quod in illis nudis ſententiis non extat, nec ejus ſenſus plane in eis eſt expreſſus, niſi ex verbis, quæ deinde ſubjicis, conſtaret te intelligere, id verbum ad ſententiam in eo ſcripto expoſitam pertinere. Ut autem apertiſſime conſtet, me nihil omnino iis, quæ antea ſcripſeram, addidiſſe, immo apertius antea locutum fuiſſe, quam poſtea iis verbis, quæ tu addita exiſtimaſti: deſcribam hic utrumque locum integrum, ubi illæ duæ ſententiæ leguntur quod & tu ſane, ni fallor, facere debueras, cum tibi eas deſcripſiſti. Sic enim eadem opera, & melius ſemper, quid ſentiam intellexiſſes, & jam ad ea omnia teipſa reſponſum datum à me vidiſſes, quæ tanquam evidentiſſima contra theſim meam teſtimonia attuliſti. Immo non ſolum locos illos integros, ut quidem mihi videtur, ſed totam hac de re diſputationem, quæ paucis omnino paginis continetur, tibi deſcribere debueras. Sic enim in nova, necdum bene cognita ſententia, quam quis impugnare in animo habet, ut eum, qui eam conſtanter affirmat & docet, poſſit ab ea retrahere, facere, meo judicio, decet. Sed jam utriuſque loci verba, ut in meo ſcripto leguntur, adſcribam.

Prior locus ſic habet: *Dico igitur, non leviter falli Volanum, qui cum pleriſque putet, tunc Chriſtum ſe obtuliſſe Deo, cum ſanguinem ſuum fudit, exiſtimans idem eſſe, Chriſtum ſe Deo obtuliſſe per proprium ſanguinem, &, Chriſtum ſuum ipſius ſanguinem Deo obtuliſſe, quod poſterius nunquam revera Apoſtolus dicit, ut paullo poſt apparebit. Itaque ex mente ejuſdem Apoſtoli affirmo, Chriſtum non quidem in cruce ſeu ara crucis, ut vulgo loquuntur, ſe Deo obtuliſſe, ſed in ipſo cælo. Loquor autem* (nota) *una cum Apoſtolo, de vera & perfecta, non autem de inchoata quadam oblatione. Patet hoc, &c.* Ex his quidem verbis apertiſſime patet, me multo clarius expreſſiſſe in ſcripto contra Volanum, quam in theſi mea inde petita, me à Chriſti oblatione crucem & ſanguinem ejus non ſeparare, & fateri, inchoatam quodammodo in cruce fuiſſe Chriſti oblationem, non tamen ibidem revera perfectam. Quod etiam in diſputatione mea de Jeſu Chriſto Servatore diſertius ſcripſeram, tum aliis tum his verbis: *Sententia mea non ſejungit Chriſti mortem ab ejuſdem pro nobis oblatione; immo aſſero, eum non obtuliſſe ſeipſum, niſi per mortem, id eſt, non niſi morte ſua interveniente; quamvis oblationem ante perfecta fuerit, quam poſt reſurrectionem & aſcenſum ipſius in cælum.*

Alter porro locus ita ſe habet. *Nec porro* (ait ſcriptura) *ipſam Chriſti mortem, ejus revera ſacrificium eſſe aut fuiſſe, ſed illi prævïiſſe, quippe quod oblatione ſui ipſius in cælo contineretur. Appellatur quidem à Paulo Chriſti factum illud, quod mortem pro nobis ſubire voluerit, oblatio & victima Deo in odorem bonæ fragrantiæ* Epheſ. 5. 2. *Nam facta egregia, quibus patrandis charitas atque beneficentia erga homines exercetur, Deove obedientia præſtatur, hoſtiæ Deo gratæ appellari ſolent ut ex his locis apparet, Heb. 13. 16. 1 Pet. 2. 5. Phil. 4. 18. in quorum poſtremo idem loquendi modus habetur, qui in ſuperiore illo Pauli loco, qui Paulus alibi hortatur, ut noſtra corpora hoſtiam Deo placentem exhibeamus Rom. 12.*
„ Verum quod ipſa mors Chriſti ſit ejus ſacrificium il-
„ lud expiatorium, de quo hic agimus, id nuſquam ſcri-
„ ptum extat. *Quanquam ex eo, quod ſine prævia morte ſacrificium ipſum peragi non poterat, factum eſt, ut non modo Chriſtus pro peccatis noſtris, ſeu propter peccata noſtra mortuus eſſe dicatur; ſed etiam ipſi morti ſeu ſanguini Chriſti, peccatorum expiatio tribuatur, nempe potiſſimum, ut hac ratione Dei, ipſiuſque Chriſti ſumma in nobis ſervandis charitas maximopere commendetur.* Hactenus verba mea: ex quibus te ipſum jam agnoſcere arbitror, me in theſi mea nihil iis addidiſſe, quæ contra Volanum ſcripſeram.

Nunc videndum eſt, quibus teſtimoniis me docere velis, eandem meam theſim, Spiritus Sancti verbis penitus adverſari, & ex diametro cum illis pugnare.

Primum verba illa Pauli producis, Eph. 5. *Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem ac victimam Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.* Hunc locum, ut ex verbis meis paullo ante recitatis apparet, non ſolum jam antea ipſe obſervaveram, ſed etiam nihil contra meam aſſertionem continere, oſtenderam. Et ſane miror, cum me à mea ſententia retrahere tantopere coneris, te hunc ipſum locum attuliſſe, non refutatis iis, quæ jam ego ad eundem reſpondendo ſcripſeram, & ibi ſcripſeram, unde tu ſententiam meam excerpſeras. Quanquam vero, ut aliud præterea reſpondeam, minime eſt neceſſe: tamen, ut clarius perſpicias, ipſa hujus loci verba, contra quam ut omnino credis ſententiæ meæ nihil repugnare, & ſimul agnoſcas, me ab ipſo meæ ſententiæ publicandæ initio, hunc locum non ſine reſponſione præteriiſſe; adſcribam hic, quæ de eo ſcripſi in diſputatione mea de Jeſu Chriſto Servatore, ſic autem ad verbum ibi habetur. *Neque vero huic meæ ſententiæ, de oblatione Chriſti pro nobis (ut fortaſſe quiſpiam exiſtimare poſſet) obſtant ea verba Pauli, in principio cap. 5 ad Epheſ. Ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis, oblationem ac hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis. Ubi, cum dilectionis Chriſti mentio fiat, apparet de ipſa crucis morte dici, vel potius de ipſo Chriſto, quatenus crucis mortem ſubiit, quod fuerit oblatio Deo gratiſſima. Primum enim ſententia mea &c.* Nam hic ſequuntur ea verba, quæ ſupra ex eadem diſputatione retuli. Sed paullo poſt ſic ibidem legitur: *Præterea non dicit Paulus Chriſtum obtuliſſe ſe Deo pro nobis; quamvis id multi crediderint, & præſertim qui eum locum vertendo, ejus verbis præpoſitionem* in *addiderunt* (Beza is fuerat in prima ſuæ tranſlationis editione) *hoc pacto: Qui tradidit ſemetipſum pro nobis in oblationem &c. Siquidem verbum Tradidit, quod in Græco eſt παρέδωκεν, non eſt conjungendum cum voce προσφορὰν, hoc eſt, oblationem, ut recte & Tigurini & Caſtellio animadverterunt, qui diſtinctionem inter ipſa adhibuerunt. Id autem omnino ſuadet, cum ipſum verbum παρέδωκεν, (cujus in victimis offerendis nullum fortaſſe uſum invenies) tum Apoſtoli mens, qui maximam Chriſti dilectionem exprimere voluit, & aperte dicere; Chriſtum ſeipſum pro nobis in mortem tradidiſſe. In mortem autem tradere, ſimplici verbo Tradidit expreſſit, ut hac ipſa de re loquens ſæpius fecit. Nam hoc eodem cap. 25 inquit: Viri diligite uxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & tradidit ſemetipſum pro ea. Et ad Gal. 2. 20, In fide filii Dei qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Et de Deo, qui ita nos dilexerit, ut eum morti tradiderit: ad Rom. cap. 8. 32. Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Atque eodem ſenſu uſurpavit quoque verbum Dare Chriſtus ipſe, ſeu potius, ut quibuſdam placet, Euangeliſta Johannes in illis verbis: Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret, cap. 3. 16. Quod & ipſe Paulus fecit ad Gal. 1. 4. & ad Tit. 2. 14. Id vero non ita expreſſiſſet, ſi dixiſſet, Chriſtum obtuliſſe ſe Deo pro nobis. Neque enim hoc, ut illud mortem ob oculos ponit, cum poſſit quis ſe offerre Deo, nec tamen mori.*

Nam

Nam idem Apoſtolus, in principio cap. 12 ad Rom. ſcribit, ut præbeant corpora ſua hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem. Senſus igitur hujus loci eſt, Chriſtum ita nos dilexiſſe, ut ſeipſum pro nobis in mortem tradiderit. Deinde ut Epheſii ad ſingulare hoc Chriſti facinus imitandum magis accendantur, per appoſitionem ſubjungitur, hanc ipſius Chriſti eximiam charitatem, hoc ipſius egregium opus fuiſſe Deo oblationem & hoſtiam gratiſſimam. Itaque non de ejus corporis oblatione, ſed de oblatione præſtantiſſimi facti agitur. Nam ipſum factum hoſtiam appellari poſſe patet ex eo, quod ſcriptum eſt ad Hebr. 13. 16; Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblivviſci, talibus enim hoſtiis promeretur Deus. Quin ſimilem prorſus loquendi modum, cum eadem appoſitionis uſitatiſſima figura, habes ad finem Epiſt. ad Philip. ubi ſcriptum eſt. Habeo autem omnia & abundo: repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quæ miſiſtis, odorem ſuavitatis, hoſtiam gratam, placentem Deo. Ex quo loco etiam apparet, ea verba, de quibus ſupra egimus, In odorem ſuavitatis, *quibus L X X Interpretes reddiderunt id quod in Hebræo eſt,* In odorem quietis, *nullam expiationem, nedum, ut ibi diximus, iræ placationem ſignificare, & propterea in illis verbis ad Epheſ. non agi de hoſtiu aliqua expiatoria, ut Hieronymus quoque in explicatione hujus loci optime agnoviſſe videtur, quamvis verbi Tradidit ſenſum omnino aſſecutus non fuerit. Nam ibi ita ſcriptum reliquit. Quemadmodum enim ille ſe tradidit pro nobis, ſic & iſte, pro quibus poteſt, libenter occumbens imitabitur eum, qui oblationem & hoſtiam in odorem ſuavitatis ſe Patri tradidit, & fiet etiam ipſe (nota) oblatio & hoſtia Dei in odorem ſuavitatis.*

Non opus eſt, arbitror, me quidquam addere, ut oſtendam, Pauli verba, ex vi ipſius Grammaticæ, & ſecundum ipſum literalem (ut vocant) ſenſum de alia oblatione accipienda eſſe, quam de qua inter nos agitur. Tantum, ut melius intelligi poſſit id, quod in ſupra ſcriptis verbis meis dicitur de verbis illis, *In odorem ſuavitatis* (nam ad ſuperiora lectorem quodammodo rejicio) ſciendum eſt, me antea in eodem opere monuiſſe, prædicta Sacræ Scripturæ verba vix uſurpari in ſacrificiis expiatoriis, ſed potiſſimum ac fere ſemper in aliis ſacrificiis non expiatoriis, ut videre eſt primis tribus capitibus Levitici, in quibus de ſacrificiis non expiatoriis agitur, & de holocauſto, quod ſolum & per ſe expiatorium non erat, & manifeſte diſtinguitur apud Moſem ab hoſtia pro peccato. In ſequentibus vero capitibus, ubi de variis ſacrificiis expiatoriis agitur, ſemel tantum (ni fallor) in uno ex illis ea verba leguntur. Capite porro 16, ubi diligentiſſime tota ceremonia ſacrificii illius anniverſarii pro peccatis explicatur, cui ſacrificio potiſſimum in Epiſtola ad Heb. aſſimilatur Chriſti ſacrificium, nunquam leguntur. Adde, quod verba illa, in ſacrificio expiatorio, non de eo dicuntur, per quod maxime & revera peccata expiabantur (nam neque inde odor ullus ad ſuperiora ferebatur) ſed de combuſtione adipis & renium, quæ tametſi ad abſolvendam expiationem in legalibus illis ſacrificiis requirebatur, tamen, ut ea quæ fiebat jam egreſſo pontifice ex ſacrario, nihil ſibi reſpondens in Chriſti ſacrificio expiatorio habet, ubi omnia abſoluta ſunt, nunquam Chriſto ipſo pontifice ex ſacrario egreſſo.

Affers deinde, tanquam teſtimonium theſi ac ſententiæ meæ manifeſte apertiſſimeque contrarium, locum ad Heb. cap. 9, hæc videlicet verba, ut à te deſcripta ſunt; *Nam ſi ſanguis taurorum & hircorum, & cinis juvencæ aſpergens inquinatos ſanctificat ad carnis puritatem: quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſeipſum inculpatum obtulit Deo vivo.* Primum hic omiſſa ſunt multa verba inter voces *Deo*, & *vivo*; fortaſſe ſcribæ errore, quem miror te non animadvertiſſe, ea autem ſic in Bezæ tranſlatione, quam ſequi videris, leguntur: *purgabit conſcientiam veſtram à mortuis operibus, ad ſerviendum Deo.* Ex quibus verbis apparet, hoc loco, ſi ipſa nuda verba ſpectes, non agi de expiatione ſeu purgatione à reatu peccatorum, de qua nos agimus, & theſis mea loquitur; ſed de purgatione ab ipſis peccatis, id eſt, de vi quam Chriſti ſanguis habet efficiendi, ut peccatis relictis, Deo ſerviamus, qua de re diſputatum eſt à me, præſertim cum hunc ipſum locum explico, in diſputatione de Chriſto Servatore, & quomodo hoc verum ſit, pluribus demonſtratum. Igitur quod ad ipſa verba attinet (quæ ſola hic attendi vis, omiſſa in præſentia diſputatione de ſenſu verborum) non poteſt hic locus theſi meæ eſſe contrarius, etiamſi (quod tamen longe aliter ſe habet, ut poſtea oſtendam) diſerte in eo ſcriptum eſſet, in ipſa cruce ſanguiniſve fuſione, aut ſaltem in ipſo ſanguine peractam fuiſſe Chriſti oblationem. Mea enim theſis diſertis verbis, non de quacunque Chriſti oblatione, ſed, ut dixi, de expiatoria pro peccatis noſtris oblatione loquitur, de ea, inquam, unde factum ſit, ut à reatu & pœna peccatis noſtris debita, liberati ſimus, non autem unde factum ſit, ut peccatis relictis, Deo ſerviamus. Deinde, cum verba divini illius ſcriptoris à te allata, ad ſuperiora referantur, ut particula *Nam*, aperte oſtendit, non erant antecedentia verba in hujus loci recitatione omittenda; quæ in eadem Bezæ tranſlatione ſic habent: *Adveniens autem Chriſtus pontifex futurorum bonorum, per majus & perfectius tabernaculum, non manu factum, id eſt, non hujus ſtructuræ, neque per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem ingreſſus eſt ſemel in ſacrarium, æternam redemtionem nactus. Nam ſi ſanguis &c.* Hæc autem verba ſatis docent, quid ſit Chriſti oblatio, quæ hic commemoratur, eamque non ſine ingreſſu Chriſti in ſacrarium, hoc eſt, in ipſum cœlum, peractam fuiſſe oſtendunt. Ut enim iiſdem verbis utar, quibus uſus ſum in diſputatione de Chriſto Servatore:
„ Hic ratio redditur eorum quæ prius dicta fuerant. Di-
„ ctum autem fuerat; Chriſtum per proprium ſangui-
„ nem ingreſſum in ſancta, æternam redemptionem in-
„ veniſſe; Ergo hic, cur Chriſtus in cœlum, per pro-
„ prium ſanguinem ingreſſus, æternam redemptionem
„ invenerit, ratio redditur, & ita non de ſola ejus
„ ſanguinis fuſione, ſed de ipſius quoque in cœ-
„ lum ingreſſu mentio fit.
Quibus verbis meis addo; hinc omnino ſequi id, quod ibidem proxime ante dixeram, *ea verba, obtulit ſemetipſum Deo, explananda eſſe hoc pacto, ſeipſum in cœlis Deo pro nobis præſentavit.* Alioqui tota periodus peſſime cohæreret cum verbis proxime antecedentibus, nec illorum, ut tamen neceſſe eſt, rationem redderet. Itaque tantum abeſt, ut hic locus ſententiam meam labefactet, ut eam maxime confirmet, ſi modo velimus, in eo de expiatoria Chriſti oblatione agi pro peccatis noſtris, aliter nihil ad rem noſtram, locus iſte, ut jam dictum fuit. Confirmatur autem, hic de oblatione Chriſti, ſui ipſius verba fieri, quæ peracta fuerit in cælo, ex illis verbis, *Per ſpiritum æternum.* Nam (& hic ſimiliter iiſdem verbis utar, quibus uſus ſum in diſputatione de Chriſto Servatore)
„ per ſpiritum æternum ſe obtuliſſe Chriſtus dicitur,
„ quia jam in æternum vivit, & idcirco in æternum
„ pro nobis in conſpectu Dei apparebit; non autem, ut
„ multi ſimpliciter interpretantur, quia æterna ſit Chri-
„ ſti ſacrificii expiatio: ſic enim ſumſiſſet auctor iſte id,
„ quod probare animo intenderat. Hic autem *ſpiritus*
„ opponitur *literæ*, hoc eſt Legi, quæ neque æterna
„ fuit, nec in æternum ſacerdotes conſtituebat. Atque
„ in his paucis verbis eadem ſententia continetur, quæ
„ pluribus ad finem cap. 7 explicata fuerat, ubi ſcriptum
eſt: *Lex enim homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habentes; ſermo autem juriſjurandi, quod poſt legem fuit, filium in æternum perfectum (ſeu conſecratum).* Quid igitur quæſo hic locus habet, unde videri poſſit, hic apertiſſime affirmari id quod ego nego, in ſanguinis videlicet Chriſti fuſione, peractam fuiſſe expiatoriam pro peccatis noſtris ejuſdem Chriſti oblationem? Nunquid, quia hic dicitur, ſanguinem Chriſti, qui ſe obtulit Deo purgare conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, idcirco, (non dicam, aperte dicitur, ut quidem tibi videtur,)

Digitized by Google

detur;) ſed concludi debet, ipſo Chriſti ſanguine peractam fuiſſe ejuſmodi Chriſti oblationem? Mihi quidem nullo modo videtur; tum quia, ut contra Volanum ſcripſeram, cum ſine Chriſti ſanguine, Chriſti hæc oblatio fieri non potuerit, merito ſanguini, oblationis ipſius effectus tribui poteſt; tum vero quia oblatio ipſa, alia effecta producere poteſt, (ut quidem, ſi nuda hujus loci verba tantummodo attendamus, omnino producit) præter hunc qui hic ſanguini tribuitur; & ſic, licet quadam in re cum ipſo conveniat, non tamen ipſo revera contineri. Immo ipſa verba apertiſſime potius præ ſe ferunt, ideo Chriſti ſanguinem purgare &c. quod eum conſecuta ſit oblatio ejuſdem Chriſti per ſpiritum æternum, quemadmodum vitulorum & hircorum ſanguinem, id eſt, horum animalium mactationem conſequebatur ingreſſus legalis pontificis in Sancta; ad quam rem, ut jam dictum fuit, hic manifeſta relatio habetur.

Poſtremo, ad eandem theſis ſententiæque meæ cum Sacris Literis manifeſtam repugnantiam oſtendendam, affertur à te locus in fine ejuſdem 9. c. Epiſt. ad Heb. ut in Bezæ tranſlatione legitur, hoc pacto; *Neq; ut ſæpe offerat ſemetipſum ſicut Pontifex ingreditur in ſacrarium quotannis cum ſanguine alieno; alioqui oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe à condito mundo. Sed nunc ſemel in conſummatione ſeculorum ad abolendum peccatum, per immolationem ſui ipſius patefactus eſt. Et ſicut illud ſtatutum eſt hominibus, ut ſemel moriantur, poſtea vero judicium: ita & Chriſtus ſemel oblatus, ut multorum peccata tolleret, altera vice abſque peccato conſpicietur iis, qui ipſum expectant ad ſalutem.* Hic locus non modo theſi ſententiæq; meæ non eſt contrarius, ſed eam aperte confirmat, præſertim in primis verbis, ex quibus cætera, alioquin per ſe ambigua, explananda ſunt. Quomodo autem eam confirmet, jam docui in ipſo ſcripto meo contra Volanum, his verbis: *Tertium, quod prædicta verba probant, illud eſt, quod oblatio illa antiqua, cum qua ſcriptor ille oblationem Chriſti confert, non fieret, niſi ingrediente pontifice in ſancta; & propterea ſimiliter Chriſti oblatio facta non fuerit, niſi poſtquam Chriſtus in cœlum ipſum ingreſſus eſt, id quod etiam ſatis aperte in illis explicatur, cum, ut monuimus, repetendum ſit ex præcedentibus poſt verbum Neque, in ipſum cælum introivit.* Sed & in diſputatione de Chriſto Servatore, ex hoc ipſo loco ſententiam meam confirmaveram, his verbis: *Quid quod auctor ipſe* (Epiſtolæ ad Heb.) *quidnam Chriſti oblationis nomine intelligat, adeo dilucide explicat, ut nulla dubitandi occaſio relinquatur. Sic enim ſcribit eodem cap.9.25. Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum pontifex intrat in ſacra per ſingulos annos in ſanguine alieno. Elegantiſſime opponit Chriſti, quam ſui ipſius ſemel oblationem fecit, ingreſſui pontificis quotannis in ſancta, cum ſanguine alieno.* Offerre *enim*, ingreſſui in ſancta *reſpondet: verba.* Neque ſæpe, *verbis* Per ſingulos annos; Semetipſum, Sanguini alieno, *cum decente quadam antitheſi oppoſita eſſe apparet.* Et mox: *Quis igitur in his verbis manifeſte non deprehendat, nihil aliud eſſe obtuliſſe Chriſtum ſeipſum Deo* (agebatur enim de verbis ſuperioris à te allati loci ejuſdem capitis) *quam, pro proprii ſanguinis fuſionem, ſive, ut idem hic ſcriptor loquitur, per proprium ſanguinem, vera Sancta, hoc eſt, cælum ipſum ingreſſum eſſe, & ibi pro nobis coram Deo aſtare?* Hactenus ibi, quod pertinet ad prima hujus loci verba. Jam quod attinet ad ſequentia, in quibus, ut arbitror, pondus ipſius teſtimonii ponis, ea ſimiliter uſque ad ea verba, *Et ſicut illud*, &c. ſententiam meam confirmare ibidem oſtenduntur. Hic tamen brevitatis cauſſa, ſatis habeo paucis demonſtrare, nec ipſa, nec reliqua quidquam illi adverſari. Nam quid illi adverſari poſſunt verba illa? *alioqui oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe à condito mundo.* Num propterea illi adverſantur, quod à paſſione (ut ſic loquar) ad oblationem argumentans ſcriptor ille divinus oſtendat idem eſſe paſſionem & oblationem? Atqui non ab eodem ad idem, quamvis cum adjunctione aliqua, quæ illis verbis continetur, *à condito mundo*, ſed à conjuncto, ſeu ab antecedente ad conſequens argumentum illic ducitur, id eſt: ex negato neceſſario antecedente, conſequens etiam negatur, quod argumentandi genus longe elegantius atque concinnius eſt. Ex eo igitur, quod Chriſtus non ſæpe paſſus eſt à condito mundo, colligit ſcriptor ille eum non neceſſe habuiſſe, ut ſæpe ſemetipſum offerat, ſeu, non ſæpe ſemetipſum obtuliſſe. Neque enim oblatio ſine antecedente paſſione eſſe poteſt. Veluti, ſi quis ita loqueretur, Non oportuit Chriſtum ſæpius reſurgere, alioquin oportuiſſet eum ſæpius mori; nemo eſſet, qui hinc concluderet, apud iſtum idem eſſe Chriſti mortem & reſurrectionem; ſed tantummodo, non poſſe reſurrectionem eſſe, ubi mors non eſt. Verba porro, quæ ſequuntur; *ſed nunc ſemel in conſummatione ſeculorum, ad abolendum peccatum, per immolationem ſui ipſius patefactus eſt*, non video quomodo, ne in ſpeciem quidem, meæ ſententiæ adverſentur, niſi immolationis nomine ſolam mactationem intelligamus, quaſi ex eo, quod dicitur Chriſtus per ſui ipſius immolationem apparuiſſe ad abolendum peccatum, ſequatur (ſi quidem immolatio ſolam mactationem ſignificat) ſola mactatione Chriſti abolitum fuiſſe peccatum, & ſic ſola Chriſti crucis morte & ſanguinis fuſione, oblationem ejus expiatoriam pro peccatis noſtris contineri. Atqui immolatio, ſive ut in Græco eſt, θυσία, non ſolam mactationem ſed aliud præterea ſignificat, id eſt, quidquid poſt mactationem ipſam (ut quidem in omnibus ejuſmodi ſacrificiis uſu venit) faciendum reſtat, etiamſi aliquando verbum θύω per ſynecdochen, ſolam mactationem ſignificare inveniatur, etiam ubi nullum ſacrificium eſt; ut Act.10.14. Præterea, quamvis per Chriſti mortem abolitum ſit peccatum, non tamen idcirco ſequitur, vim aliquam propriam in ipſa morte fuiſſe, qua id factum fuerit; ſed tantum non ſine Chriſti morte id fieri potuiſſe. Quemadmodum ſcriptum eſt, eundem Chriſtum per mortem illum deſtruxiſſe, qui mortis habebat imperium, hoc eſt, Diabolum; cum tamen non revera ipſa morte hoc præſtiterit Chriſtus; immo ipſa ejus mors per ſe contrarium effeciſſet, id eſt, diabolum in ſuo mortis imperio vehementiſſime confirmaſſet. Verum, quia non poterat ſine Chriſti morte, ejuſdem reſurrectio & exaltatio exiſtere, quarum vi revera Diaboli imperium illud mortis abolitum eſt, propterea per mortem ſuam id Chriſtus effeciſſe dicitur. Nec quidquam tritius aut frequentius his loquendi modis eſt, ſive in ſacris, ſive in profanis literis. Qua de re rurſus aliquid poſtea dicam, ut oſtendam, me hic interea nequaquam ab ipſis verbis (quod tu nunc fieri vetas) ad eorum ſententiam tranſire. Quæ autem hic dixi, non propter locum à te allatum dixi, cum in eo neutiquam dicatur, per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum, non modo quia, ut dictum eſt, aliud Immolatio ſeu θυσία Chriſti ſignificat, præter ejuſdem mactationem; ſed etiam quia verba illa, *ad abolendum peccatum*, non ſunt cum illis conjungenda, *per immolationem ſui ipſius*; Nam & ſic alii fortaſſe omnes, ut ego arbitror, præter unum Seb. Caſtellionem, exiſtimarunt. In omnibus enim aliis tranſlationibus, in omnibuſque codicibus Græcis, quos quidem ego inſpexi, diſtinctio inter utraque verba appoſita eſt. Itaque ſicut nemo dixerit, ſcriptum eſſe, per Chriſti nativitatem datum fuiſſe ab ipſo Chriſto teſtimonium veritati, licet ipſe dicat, ſe ad hoc natum fuiſſe, ut teſtimonium daret veritati Joh.18.37, ſic ex eo quod ſcriptum fuerit, Chriſtum per ſui ipſius immolationem apparuiſſe ad abolendum peccatum, minime dicendum eſt, conſequi, ſcriptum ſimul fuiſſe, per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum, licet Chriſti immolatio aliud nihil eſſet, quam ipſius mors. Sed idcirco dixi, quæ dixi, quia ingenue & fateor & glorior, per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum, idque aut quid ſimile, quod idem plane ſignificat, pluribus in locis Sacrarum Literarum ſcriptum eſſe optime novi. Cæterum, quid ſibi velit, Chriſtum per ſui immolationem apparuiſſe ſeu patefactum eſſe, non eſt hic differendi locus. Alibi, id eſt, in diſputatione de Chriſto Servatore, meam ſententiam abunde expoſui. At vero dices fortaſſe, te Immolationis nomine totum ſacrificium totamque oblationem intelligere, & pro-

præterea, cum nomen iſtud referatur ad patiendi verbum paullo ante poſitum, hinc ſequi, paſſionem ipſam totum ſacrificium totamque oblationem complecti, ſeu paſſione ſacrificium oblationemque peractam fuiſſe. Reſpondeo primum, prorſus negari poſſe, Immolationis nomen ad Patiendi verbum relationem habere: ſed referendum eſſe ad verbum Offerendi ſuperius poſitum, & verba illa, *Alioquin* &c per parentheſin legenda eſſe, ut in ipſa Bezæ tranſlatione, leguntur. Deinde etiamſi Immolationis nomen ad Patiendi verbum referendum eſſet, & Immolatio pro toto ſacrificio, totaqne oblatione accipiatur: non tamen continuo ſequi, paſſione ipſa ſacrificium oblationemque contineri, ſed tantum ſacrificium & oblationem non ſine paſſione fuiſſe aut peragi potuiſſe. Sed jam de poſtremis hujus loci verbis agamus, *Et ſicut illud* &c. Exiſtimas enim (ni fallor) cum in hac comparatione, Chriſti oblatio morti hominibus ſtatutæ reſpondeat, hic aperte dici, Chriſti oblationem ipſius mortem fuiſſe. Verum, meo judicio, aliter res ſe habet. Nemo enim negare poteſt, ideo Chriſti oblationem morti hominibus ſtatutæ recte reſpondere poſſe, quod, ut jam ſæpe dixi, & in mea ipſa theſi aſſerui, inque ſcriptis meis dilucide expoſui, non fuit Chriſti oblatio ſine ejuſdem Chriſti morte, nec ſine ea peragi potuit.

Arbitror jam ſatis conſtare poſſe, plurimum abeſſe ut Sacræ Scripturæ loca à te citata, cum mea theſi ex diametro pugnent. Nec ſane id, quod tu ipſe ex eis contra me concludis, quidquam theſi meæ adverſatur, aut ſententiæ meæ quam ipſe refers. Ais enim; *Tu Jeſum Chriſtum ſeipſum in cruce Deo obtuliſſe negas, mortemque Chriſti pro vero ſacrificio agnoſcere non vis: teſtimonia vero citata, Chriſtum per mortem crucis ſeipſum obtuliſſe Deo, apertiſſime teſtantur.* Si citata à te teſtimonia nihil amplius teſtantur, quam, Chriſtum Deo ſe obtuliſſe per mortem crucis, quomodo, quæſo, meæ theſi adverſari poſſunt, in qua aſſero, Chriſto in cœlum ingreſſo, ejus oblationem demum peractam fuiſſe; aut potius quomodo eam confirmandi non vim aliquam habent? Scriptum enim eſt diſerte, Chriſtum per proprium ſanguinem introiſſe ſemel in Sancta, Heb. 9. 12. quæ Sancta ipſum cœlum eſſe, nec teipſum negare, jam pro conceſſo ſupra à me ſumptum eſt, & probatur aperte eodem cap. 24, præter alia multa ejuſdem rei apud eundem ſcriptorem evidentiſſima argumenta. Certe ſi Chriſtus per proprium ſanguinem ingreſſus eſt in cœlum, verum erit, Chriſtum per crucis mortem ſe Deo obtuliſſe, & ſimul tamen non ſolum verum eſſe poterit, ſed etiam veriſimile fiet, Chriſti oblationem ingreſſu ipſius in cœlum peractam fuiſſe, præſertim cum, quemadmodum dicitur Chriſtus ſemel oblatus, ſic ſemel in cœlum ingreſſus fuiſſe dicatur. Jam quod ipſe ais, me negare, Chriſtum ſeipſum in cruce Deo obtuliſſe, & nolle Chriſti mortem pro vero ſacrificio agnoſcere, nullo modo pugnare poteſt cum eo, quod Chriſtus ſeipſum per mortis crucem Deo obtulerit; niſi etiam, Chriſtum in cruce cœlum ingreſſum non eſſe, & Chriſti mortem verum ipſius ingreſſum in cœlum non agnoſci, cum eo pugnare velis, quod Chriſtus per proprium ſanguinem, id eſt, per crucis mortem in cœlum ingreſſus fuerit. Nunquam ego negavi, Chriſtum per crucis mortem ſe Deo obtuliſſe: Alioquin, cum affirmem ingreſſu ejuſdem Chriſti in cœlum, ipſius oblationem contineri & peractam eſſe, ſimul contra manifeſta ſcripturæ verba negaſſem, Chriſtum per proprium ſanguinem in cœlum ingreſſum fuiſſe: vel potius, cum id negare non poſſem, mihi ipſi manifeſte adverſatus fuiſſem, & Chriſti ingreſſu in cœlum, ejus oblationem contineri negaſſem. Quanquam in nullo ex teſtimoniis à te allatis dicitur, (nedum illa, ut ipſe ais, id apertiſſime teſtentur) Chriſtum per crucis mortem ſe Deo obtuliſſe, quemadmodum ex examinatione mea ſupra allata verborum, unicuique conſtare poteſt, & quilibet, qui conſiderate ea legat, atque perpendat, facile agnoſcet ac confitebitur. Quocirca vehementiſſime miratus ſum, te ea adeo aperta contra theſim ſententiamque meam teſtimonia eſſe putaſſe; ut tibi licuiſſe credideris à me flagitare, ne ad verborum ſententiam in illis diluendis nunc confugerem. Quod tamen non jure te feciſſe, ipſe ſatis agnoſcere videris, cum de verborum ſententia diſputationem in aliud tempus differs. Nam, ſi illud fieri aliquando poteſt, cur nunc non fit, cum jam diſputatio inter nos inſtituta eſt, vel potius cum, ut video, id curas, ut verba ſententiamque meam revocem? Ego ſane, ut ab initio dixi, nullo modo mea dicta revocare poſſum, niſi id facere me debere docear; id autem quomodo doceri poſſum, niſi dicta mea Sacris Literis adverſari perſuadear? hoc vero quomodo perſuaderi poſſum, niſi de ſententia verborum, quæ contra me afferuntur, diligenter agatur? Sed Deo ago gratias, quod non neceſſe habui meo jure uti, & poſtulationi tuæ ſatis facere potui, ac teſtimonia à te allata diluere, oſtendendo (quanquam id per ſe ſatis manifeſtum eſt) verba ipſorum nihil omnino ſonare, quod dictis meis adverſetur. Quod ſi de verborum ſententia agendum fuiſſet, & penitus inquirendum, qua ratione expiata fuerint à Chriſto peccata noſtra, apertiſſime conſtitiſſet, Chriſti oblationem expiatoriam non in ipſa cruce, ſed in cœlo peractam fuiſſe. Quemadmodum in ipſo ſcripto meo contra Volanum oſtendi: ſed multo clarius atque uberius in diſputatione de Chriſto Servatore. Nec vero tuæ petitioni non ſatisfeci, cum expoſui, cur dici potuerit, Chriſti ſanguinem ſeu mortem purgare, ſeu abolere peccata noſtra, ſive per Chriſti mortem abolitum fuiſſe peccatum; neque hic à verbis ipſis ad ſententiam tranſivi. Vulgatiſſimum enim eſt ac frequentiſſimum, & propterea ipſis verbis conſonum, ei rei aliquem effectum tribuere, ſine qua effectus ille non exiſtit, quamvis res illa vera ipſius cauſſa efficiens non ſit, nec proxima inſtrumentalis. Hinc, exempli cauſſa, ſcriptum legimus, fidem ſervare; cum tamen non aliter fides ſervet, quam quia eam ſalus conſequitur, nec ſine fide ſalutem quis adipiſcitur, Deo revera interea, ut efficiente cauſſa, per Chriſtum, ut proximam inſtrumentalem, ſervante, id eſt, æternam vitam dante, vel aliam ſalutem largiente; nullas vires fide ipſa ad id efficiendum revera habente aut conferente. Similiter per fidem juſtificari dicimur; quamvis non aliter per fidem juſtificemur, quam quia Deus per Chriſtum, ipſi Chriſto fidentes juſtificat. Quanquam, quod attinet ad locutionem iſtam, Per mortem Chriſti, & ſimiles, jam ſcripturæ exemplis prolatis, quam vim ejuſmodi verba habeant, eamque cum theſi ſententiaque mea nihil prorſus pugnantem, ſatis demonſtratum eſt. Poſſem hic exemplis compluribus apertiſſimis oſtendere, quam non jure à me petieris, ne de verborum ſententia agam, etiamſi in teſtimoniis tuis, verba cum ſententia mea apertiſſime pugnantia legerentur; ſed hoc labore, utpote ſupervacaneo, ſuperſedere volo. A me id tantum, judicio meo, petere debueras, ne mirarer, ſi tantopere ſententiam meam vituperares, ab eaque me retrahendum curares, cum ea manifeſte, quod ad verba attinet (ſi modo id ita ſe habuiſſet) cum non paucis locis Sacrarum Literarum pugnaret. Sed vix etiam hoc ipſum jure facere potueras, cum in ſcripto meo contra Volanum, à te bis perlecto & diligenter examinato, ea legantur, per quæ teſtimonia à te allata, & ſi qua ſunt ſimilia, aut, aperte aut tacite diluuntur; cumque ibidem ſententia mea non ſimpliciter exponatur, ſed clare explicetur, & teſtimoniis rationibuſque divinis confirmetur, adeo ut neque Volanus merito mihi inſultare, nec quiſquam infirmus offendi poſſit, aut ullus adverſarius hinc calumniandi meque condemnandi occaſionem arripere. Legantur modo diligenter, quæ ibi ſcripſi. Nam ea, niſi fallor, futura ſunt ſemper ſatis ad me defendendum ſententiamque meam, ſi non probandam, ſaltem probabilem oſtendendam unicuique non prorſus à veritatis ſenſu alieno. Dices, me tibi injuriam facere, qui ſcriptum illud meum diligenter examinaveris, & tamen ſententiam meam plane improbes. At ego manifeſte depre-

Digitized by Google

deprehendo ex iis quæ ad me ſcripſiſti, te eorum, quæ ibi legiſti, oblitum fuiſſe, & vix quidquam meminiſſe præter ſententiam ipſam meam, eamque mutilam & imperfectam.

Sed, ut jam diſputationem hanc concludam, quod à me petis & urges, ut aut erraſſe me agnoſcam & confitear, ſententiamque edidiſſe Scripturæ Sacræ contrariam, aut oſtendam, in Novo Teſtamento mortem Chriſti oblationem ſeu ſacrificium non appellari; hoc, inquam, nulla prorſus ratione petere potes. Primum, quia ſive mecum diſputare, ſeu me à ſententia mea retrahere velis, tuum eſt probare ſententiæ meæ falſitatem, non autem meum probare veritatem, præſertim cum jam id fecerim in ſcripto meo contra Volanum, quod nuper legiſti, & quo lecto, me redarguere cæpiſti. Deinde, quia Sacræ Scripturæ loci, quos hactenus meæ ſententiæ oppoſuiſti, neque verbis neque ſententia, Chriſti mortem, ſacrificium illud & oblationem ejuſdem Chriſti vocant expiatoriam pro peccatis noſtris, & multo minus ajunt, in ipſa cruce ſanguiniſve Chriſti fuſione, expiatoriam ejuſmodi oblationem revera peractam fuiſſe, quod tibi probandum eſt, ſi velis me theſim ſententiamque meam revocare, aut eam probandam ſuſcipere. Poſtremo, quia talis negans enunciatio nulla ratione probari poteſt, quantumvis vera ſit, niſi omnia verba totius Novi Teſtamenti in medium producantur & examinentur. Si petiiſſes, ut probarem in Novo Teſtamento dici, mortem, Chriſti non eſſe oblationem, &c. tolerabilior fuiſſet petitio tua (quamvis nec ipſa æqua, eique ſimilis qua Papiſtæ & Lutherani contra nos utuntur, dum petunt, ut oſtendamus locum in ſacris literis, ubi dicatur illud, quod in cœna Domini datur, non eſſe corpus Chriſti, niſi quod tanto minus æqua hæc tua petitio foret, quam iſta Papiſtarum & Lutheranorum, quanto illi clarius in ipſis Sacris Literis contrariæ ſententiæ habent teſtimonium: immo, ut verius loquar, ipſi habent apertiſſimum teſtimonium affirmans, illud quod in cœna Domini datur, eſſe illud Chriſti corpus, quod pro nobis fuit traditum; tu vero nullum locum habes aperte affirmans, mortem Chriſti eſſe oblationem illam expiatoriam) ſed petere, ut oſtendam in Novo Teſtamento Chriſti mortem non appellari oblationem, intolerabilis plane petitio eſt. Jam ſi hoc petere in animo habuiſti, ut oſtendam ex aliquot Novi Teſtamenti locis, ipſam Chriſti mortem non eſſe oblationem illam expiatoriam, quanquam, ut dixi, hoc à me jure petere non potes, tamen ex multis, quæ in variis ſcriptis meis, quæ omnia legiſti, ad id probandum attuli, unum ſeligam; quando tu ejus, licet aliquanto obſcurius, meminiſti, inquiens, me conferre Chriſti aſcenſum cum introitu veteris pontificis in Sancta Sanctorum. Non quidem, ut illud hic rurſus explicem; jam enim ſupra ex ipſis ſcriptis meis verba illud explicantia recitavi, ſed ut, quæ contra videris afferre voluiſſe, refellam.

Dico igitur primum, non me conferre ingreſſum Chriſti in cœlum cum ingreſſu veteris pontificis in Sancta Sanctorum, ſed ipſum Spiritum Sanctum id facere, in Epiſtola ad Heb. cum alibi tum vero maxime cap. 9. Deinde, quod ad hanc collationem ſeu comparationem ejuſque vim declinandam, ais, te nolle negare, Chriſti ſacerdotium eſſe æternum (ſunt ipſa verba tua) in cœloque ſacerdotem pro nobis interpellando, vultuique Dei apparendo agere, tamen nihilominus (ais) in terra per mortem crucis idem Chriſtus ſeipſum obtulit, morſque ejus jure optimo oblatio vocari, atteſtante Spiritu Sancto, poteſt. Quod, inquam, ſic ſcribis, hoc nihil pertinet ad ipſam comparationem, comparatio enim in eo eſt, quod, quemadmodum vetus Pontifex non faciebat oblationem ſuam, niſi poſtquam ingreſſus eſt in Sancta Sanctorum, ſic Chriſtus ſuam oblationem non fecit, niſi poſtquam ingreſſus eſt in cœlum; & pontifex quidem fuſo prius pecudum ſanguine, id eſt, pecudibus mactatis; Chriſtus autem fuſo prius ſuo ſanguine, id eſt, ſeipſo in crucis mortem tradito. Nihil ad hanc comparandi rationem Chriſti ſacerdotii æternitas, ex qua tamen ſine dubio colligitur, Chriſti oblationem expiatoriam ipſa crucis morte non contineri, quæ jam non eſt amplius, ſed Chriſti coram Deo in cœlo apparitione, quæ perpetuo durat & duratura eſt. Durat quidem, ac perpetuo durabit Chriſti mortis, quicunque ab ipſa manat, effectus & efficacia; ſed aliud eſt oblationis efficacia, aliud ipſa oblatio. Nec ſolam Chriſti oblationis efficaciam, ſed ipſammet oblationem perpetuo durare neceſſe eſt, ſi Chriſtus revera æternus eſt ſacerdos, eamque illam unam, quam ſemel fecit, cum unica in perpetuum ſit oblatio Chriſti expiatoria. Scriptor Epiſtolæ ad Hebr. 8. aperte teſtatur, neceſſe eſſe, ut Chriſtus, qui eſt in cœlo, aliquid habeat, quod offerat; &, ſi eſſet in terra, non futurum ſacerdotem, & tu tamen affirmas, Chriſtum in terra ſeipſum obtuliſſe. Jam, ut idem ſcriptor ait, oblationes quæ fiunt in terra, ſive ii qui eas offerunt, exemplari & umbræ deſerviunt cœleſtium, ubi in Vatabli Bibliis ſic annotatum reperies: *Id eſt, qui quidem exemplari & umbræ deſerviebant eorum, quæ agenda olim erant in cœlis per Chriſtum. In cœlo enim Deo ſeipſum offert Chriſtus.* Vides ut alii ante me, iique doctiſſimi viri, agnoverint, Chriſtum ſui ipſius oblationem non in terra, ſed in cœlo feciſſe, quod & te agniturum ſpero, ſi modo tantum locum iſtum cap. 8. epiſt. ad Heb. diligenter inſpexeris, omniaque ejus verba perponderis. Nihil reſpondeo ad illud quod ais, ſpiritum ſanctum atteſtari, Chriſti mortem, oblationem jure optimo vocari, ſupra enim ſatis ſuperque ad hoc reſponſum eſt. Sed illico ſubjungis, *Nam & ſub lege pontifex tum ſanguine in ſanctuarium ingrediebatur, qui ſanguis mactatorum animalium erat: ea vero mactatio animantium, oblatio ſive ſacrificium appellabatur.* Hæc poſtrema verba, in quibus tota vis eſt, nunquam cuiquam probabis, niſi locos proferas quod te facere poſſe non arbitror. Nam certiſſimum eſt ſola mactatione ſive apud Hæbræos, ſive apud Gentes, nullam oblationem peractam fuiſſe, quod & nomen ipſum oblationis aperte indicat, cum in ipſa mactatione nihil prorſus offerretur. Unde etiam fit, ut mihi neganti, Chriſti oblationem in ipſius morte peractam fuiſſe, nullum probandi onus incumbat; ſed contra iis incumbat, qui iſtud affirmant, quippe qui id affirment, quod alioqui contra omnem uſum atque rationem, adeoque ipſum ſerſum communem eſſe videtur. Et hæc quidem hactenus, quod attinet ad Chriſti oblationem expiatoriam pro peccatis noſtris; ut tibi rationem redderem, cur ex iis, quæ à te ſcripta ſunt, ne ſuſpicari quidem poſſim, eam in cruce peractam fuiſſe ſeu in morte Chriſti. Tametſi autem tu à re ipſa, de qua theſis mea loquitur, ad appellationem diſputationem tranſtuliſti, tamen arbitror hac etiam in parte me objectis tuis ſatisfeciſſe.

De effectu mortis Chriſti, gaudeo te melius ſentire, quam alii quidam fortaſſe inter nos ſentiant. Me autem vel illum negligere aut non multum curare, vel aliter accipere ac Spiritus Sanctus dictet, nunquam deprehendes. Immo ſi ſcripta mea paullo diligentius, quam hactenus feceris, examinare volueris, in quibus, præſertim vero in diſputatione de Chriſto Servatore, fuſiſſime hac de re diſſero, videbis ſpero, quam procul ab iſtis vitiis abſim, & quam calumnientur ii, qui me horum audacter inſimulant, quibuſcum te ſentire, virum tam pium atque cordatum, indignum plane eſſet.

Quod ad opera & fidem in juſtificatione noſtra attinet, dico Paulum nullo modo diſtinguere opera, (quæ non implendæ legis gratia, nec ut merito illorum ac propria vi juſtificemur coram Deo, ſed ut ipſi Deo ex Chriſti præſcriptione obediamus, à nobis fiunt) ab ea fide, qua ſive per quam nos juſtificari aſſerit: ejuſmodi enim opera non modo à fide, qua juſtificamur, ſeparari nequeunt, ut ipſe confiteris, ſed anima, ſeu forma quædam ac vita ejus fidei ſunt. Sicut Jacobus nos aperte docet Jacob. 2, cum ea, reſpectu fidei, ſpiritui corpori vitam danti confert, quod veriſſime & maxime proprie illis convenire, & jam in ſcriptis meis ſatis

demonſtravi, & ſuo tempore me fratribus omnibus vere piis demonſtraturum ſpero.

Sequitur ut de Chriſti Invocatione agamus, & ratio à me reddatur, cur non poſſim tibi acquieſcere iterum me momenti ac ſuadenti, ut ſententiam meam mutem, quæ eſt, Chriſtum à nobis invocari, id eſt, ad eum preces noſtras dirigi, jure poſſe, non tamen ad id faciendum nos divino jure cogi, atque affirmem omnino, neceſſarium nobis eſſe preces noſtras ad Chriſtum dirigere. Primum igitur, ut me ad hoc faciendum moveas, repetis id quod prius dixeras, ſi mea ſententia vera eſt, rem adiaphoram ſeu indifferentem eſſe Chriſti invocationem, & propterea nullam fuiſſe cauſſam tam acriter hac de re cum adverſariis contendendi. Ad hoc jam ſatis reſponſum eſt in prioribus meis ad literis, in illis verbis: *Reſpondeo, Idcirco tam ſtudioſe urgeo invocationem Chriſti, ut Adverſarius*, &c. cujus meæ reſponſionis, mirum eſt te nullam mentionem facere, cum iterum idem mihi objicis. Apparet autem, te ſtatum quæſtionis & controverſiæ inter nos & adverſarios, aut non recte tenere, aut non meminiſſe: quem ut plane percipias, ac ſimul videas mihi iſtud objectum eſſe jam diu notiſſimum, & ad diluendum facillimum, plenioremque reſponſionem habeas, adſcribam hoc loco, quæ contra Franciſcum Davidis hac de reſcripſi, quamvis à te nuper una cum aliis huc pertinentibus jam lecta, quando te eorum non meminiſſe video, ſic igitur verba mea habent cap. 27. partic. 4. *Ad id vero, quod poſtea addis; Alioqui* (nempe niſi Chriſti invocatio vel præcepta eſt vel prohibita) *Chriſti invocationem adiaphoram futuram, quare etiam concludis de ea diſputandum non eſſe; Reſpondeo, Si Adiaphori nomine rem intelligis, quæ nec bona per ſe nec mala ſit, conſequentiam tuam non eſſe bonam, ſunt enim multa per ſe bona, quæ tamen præcepta non ſunt. Quod ſi nomine Adiaphori id modo intelligis, quod nec prohibitum eſt nec præceptum; jam fateor ego, de Chriſto invocando, id eſt, de precibus noſtris ad ipſum dirigendis, nullum certum mandatum extare, ideoque nos poſſe quidem ſemper id facere, non tamen teneri. Nec propterea ſequitur, de Chriſti invocatione diſputandum inter nos non eſſe. Etenim illud, de quo inter nos circa Chriſti invocationem diſputatur, nullo modo nec nobis, nec vobis eſt Adiaphorum. Nos enim contendimus, neminem Chriſtianum eſſe poſſe, qui non fateatur, ſe confidenter in neceſſitatibus ſuis Chriſti opem implorare poſſe, & conſequenter ipſius ſummam in Angelos, & in homines, & in ipſos dæmonas poteſtatem, cum plena ac perpetua præſenteque totius Eccleſiæ cura & gubernatione conjunctam, non agnoſcat & confiteatur, Deumque per ipſum in Eccleſia omnia facere & largiri, ſibi non perſuadeat. Vos contra, eum qui nunc Chriſti opem imploret, idololatram eſſe affirmatis & divino verbo, atque adeo Dei gloriæ ſummopere adverſari contenditis, ſi Chriſtus nunc in cœlis manens aliquid efficere vel largiri ipſe poſſit, aut ſi Eccleſiam regat atque gubernet aliter, quam per verbi miniſterium ſemel conſtitutum; ac proinde in Deum graviter peccare, qui aliam præterea hoc tempore poteſtatem, aut Eccleſiæ curam in Chriſto agnoſcunt & eſſe contendunt.* Hactenus ibi verba mea. Controverſia igitur inter nos & adverſarios eſt, Utrum Chriſtus invocari jure poſſit nec ne. Illi negant; nos affirmamus. Quid igitur quæritur amplius in noſtra cum illis diſputatione, quam ut demonſtremus, nos jure poſſe Chriſtum invocare? ex qua una re demonſtrata, omnia quæ ad Chriſti gloriam & majeſtatem Sacris Teſtimoniis comprobatam & nobis commendatam pertinent, neceſſario conſequuntur, & illibata conſervantur. At inquies, Non deberet addi, *Nos tamen Chriſtum invocare, id eſt, ad eum precationes noſtras dirigere, divino jure non cogi.* Cur vero? An quia hoc eſt falſum? Atqui ego affirmo eſſe veriſſimum? ut jam ſatis in ipſis meis ad te prioribus literis oſtendi. Et in his poſtea, Deo dante, tuis ad meas rationes reſponſionibus refutandis clarius oſtendam. An quia hoc, quantumvis verum, in dubium videtur revocare, an Chriſtus invocari poſſit, aut ſaltem quia ſine ullo incommodo reticeri poteſt? Immo hoc ut veriſſimum eſt, ſic (quæ eſt veritatis natura) mirum in modum confirmat nos in ea ſententia, quod Chriſtus jure à nobis invocari poſſit, id eſt, eam nobis in dubium revocari nullo modo permittit; nec cum propter hoc, tum propter diſtinctionem ac diſcrimen, quod inter Dei & Chriſti invocationem ſtatuendum omnino eſt, ſilentio præteriri aut debet, aut poteſt, quemadmodum in priore velitatione noſtra & dixi, & aliqua ex parte demonſtravi. Quod ut melius intelligatur, Dico, Adverſarios, ut probent Chriſtum invocari jure non poſſe, hoc potiſſimum argumento uti, quod nullum ea de re extet præceptum expreſſum atque indubitatum, ſine quo tam arduam rem in divino cultu audere nemo debeat. Ut argumentum hoc diſſolvamus, aut aſſumptio aut conſequentia nobis eſt neganda. Aſſumptionem nullo modo negare poſſumus, quidquid tibi neganda eſſe videatur. Nam, ſi præceptum eſt datum, ut Chriſtum invocemus, quandocunque ejus rei occaſio ſeſe obtulerit, id facere omni,,no debemus. Omnia enim præcepta affirmantia ſem,,per obligant, cum ſe rei præceptæ occaſio offert. Occaſio Chriſti invocandi eſt, ſine dubio, cum quis in aliqua neceſſitate eſt conſtitutus, quæ divina ope indigeat, & multo magis, cum quis jam reipſa invocare vult. Ergo, ſi præceptum eſt, ut Chriſtum invocemus, nunquam, cum in aliqua neceſſitate ſumus, quæ divina ope indigeat, & multo minus, cum jam reipſa invocare volumus, omittere poſſumus quin Chriſtum invocemus. Sed hoc manifeſte eſt falſum. Ergo falſum eſt, extare præceptum de invocando Chriſto. Igitur non Adverſariorum argumenti aſſumptum, ſed conſequentia neganda eſt; & oſtendendum, quamvis præceptum datum non ſit, ut Chriſtum invocemus, invocari tamen à nobis jure poſſe. Quemadmodum ego latiſſime oſtendi in diſputatione mea cum Franciſco Davidis. Apparet igitur, neceſſe eſſe huc devenire, ut fateamur, non extare præceptum de invocando Chriſto; & conſequenter, nos divino jure non cogi Chriſtum invocare. Quod divino jure cogamur invocare, hoc Dei eſt proprium, & ad ipſius Dei prærogativam ſupra Chriſtum maxime pertinet; ut poſtea clarius patebit. Jam quod ais, ſi Chriſtum divino jure invocare non cogimur, relinquendum eſſe liberum conſcientiis fidelium, *ut quilibet* (ſic enim ſcribis) *juxta ſuggeſtionem ſpiritus, vel illa uteretur vel eam negligeret.* Dico, me nuſquam urgere, ut quiſquam omnino Chriſtum invocet, id eſt, ad ipſum verba precationum ſuarum dirigat ſed hoc, ut ex ipſis prioribus meis ad te literis intelligi poteſt, prout ſpiritus unicuique ſuggeſſerit, liberum relinquere, id quod nihil pugnat cum eo, quod ab adverſariis contendo, id enim contendo, ut ex animo agnoſcant, ſe jure poſſe preces ſuas ad Chriſtum dirigere, & propterea ſimul fateantur, ſe paratiſſimos eſſe ad id faciendum, quandocunque id illis ſpiritus ſuggeſſerit. Quomodo vero is, qui ita & ſentiat & loquatur, dici unquam poterit, non audere aut nolle Chriſtum invocare? Hoc ego in alteris meis literis longe à veritate abeſſe docui, & tamen tu rurſus in hunc hæc cadere poſſe affirmas, confundens iterum, quod ſæpe in poſterioribus hiſce tuis literis facis, Non audere ac nolle invocare Chriſtum; cum, Non invocare Chriſtum; cum tamen fieri poſſit, ut quis Chriſtum non invocet, id eſt, re ipſa ad eum preces ſuas non dirigat, non quia non audeat, aut nolit id facere, ſed quia id ſpiritus non ſuggeſſerit. Quare caute omnino interpretandum eſt in verbis tuis verbum *Negligeret*, ſi ea admitti debent; ut ſcilicet ſignificet *Non uti*, non autem *Aſpernari*, ſeu mavis *Nihil curare*. Quinetiam ob eandem cauſſam caute ſimiliter accipi debet id verbum, etiamſi certiſſimum eſſe velis, propter antecedentia verba ita interpretandum ac ſi ſcriptum à te fuiſſet, *Non uteretur*. Poteſt enim adhuc ita accipi, ut ad propoſitum, non autem ad eventum referatur; & breviter poſſunt verba tua ita accipi, ac ſi dixiſſes, *ut quilibet juxta ſuggeſtionem ſpiritus ſtatueret, an illa velit uti necne.* Atqui ex ſententia mea hoc

nullo

Digitized by Google

modo conſequi poteſt. Nemini enim qui ex animo agnoſcat, Chriſtum jure invocari poſſe, ſuggerere poteſt ſpiritus, ut ſtatuat non invocare Chriſtum. Immo ejuſmodi homini ſæpius ſuggeret ſpiritus, ut Chriſtum invocet, ſive charitate Eccleſiæque ædificatione id requirente; ſive humana imbecillitate ad id impellente, (quemadmodum in altero meo ad te ſcripto jam dictum eſt) ſive etiam aliis juſtis cauſis & rationibus id ſuadentibus, pro loci ac temporis ratione. Hæc ſatis ad ea, quæ præludii cujuſdam loco meæ ſententiæ iterum objeciſti. Nunc de iis videamus, quæ meæ ad priores tuas literas reſponſioni objicienda cenſuiſti.

Dixeram, videri, ſtatuendam differentiam inter negotium ſalutis, & negotium religionis. Petis hic, vir humaniſſime, ſeu deſideras accuratiorem explicationem. Nulla alia accuratiore explicatione mihi opus eſſe videtur, præter eam, quam, ut primum meum autographum teſtari poteſt, ab initio ſcripſeram; ſed poſtea, cum tecum mihi rem eſſe cogitarem, id eſt, cum viro apprime erudito ac perſpicaci, conſulto tanquam ſupervacaneam delevi. Ea eſt, quod latius patet negotium religionis, quam negotium ſalutis; & omnia quidem, quæ ad ſalutem pertinent, ad religionem quoque pertinent, ſed non contra. Quare quod ais, religionem veram ea omnia continere, quæ ad cultum Dei Jeſuque Chriſti tam internum quam externum, in verbo Dei præſcriptum pertinent, nihil contra differentiam iſtam facit. Sed tu ex eo, quod religio omnia continet quæ ad ſalutem ſpectant, credis fortaſſe, viciſſim ſalutem noſtram ea continere omnia, quæ ad religionem ſpectant, & ſic, quemadmodum negotium ſalutis à religionis negotio disjungi non poteſt, ſic ſimiliter religionis negotium à ſalutis negotio non poſſe disjungi. Quod perinde eſt, ac ſi quis exiſtimaret, quia, ubicumque eſt homo, ibi eſt animal; ſic viciſſim ubicumque eſt animal, ibi eſſe hominem. Quod fallaciæ genus appellatur fallacia conſequentis, in quam (ignoſce mihi vir præſtantiſſime) ſæpe incidere mihi videris in hiſce diſputationibus noſtris. Scite (exempli gratia) licere homini Chriſtiano ex omnibus cibis cum gratiarum actione comedere, ſine dubio ad religionem pertinet, non pertinet tamen ad ſalutem, teſte Paulo Rom. 14. Hoc idem dico de omnibus rebus adiaphoris, quæ plurimæ ſunt, de quibus ſcire quid ſentiendum ſit, nemo negare poteſt ad religionem pertinere, quamvis ad ſalutem non pertineat. Quot ſunt ad religionem noſtram pertinentia, de quibus quotidie diſputatur, quæ tamen ad ſalutem non pertinent? Certe plura, quam multi exiſtimant. Exempla proferrem, ſed ſatis eſſe arbitror rem indicaſſe. Jam enim ad ea reſpondendum eſt, quæ contra exemplum à me prius allatum ſcripſiſti.

Aïs igitur, *Exemplum à te loco argumentationis poſitum, videtur fallaciam redolere, quam ego aut nominare neſcio, aut ad fallaciam diviſionis pertinere arbitror. Vis enim ex eo quod aſſidue non fit, concludere quod neceſſario facere non teneamur.* Certe ſi ita argumentatus eſſem, ut verba tua ſonant, turpis fallacia eſſet in argumentatione mea, non quidem diviſionis, ſed manifeſtæ ignorationis elenchi. Ab eo enim quod non fit, ad id argumentatus eſſem, quod facere non teneamur. Ego non ab eo quod non fit, ſed ab eo, quod non fieri jure poteſt, argumentum duxi. Fallacia porro, quam tu in argumentatione mea eſſe ſuſpicaris, non diviſionis eſt, ſed a ſecundum quid, ad ſimpliciter. Verum longe abeſt argumentatio mea ab hac fallacia. Ad quod oſtendendum, quia hic cardo totius quæſtionis noſtræ vertitur, quid vel jam dixerim vel dicturus ſim (quæſo te) diligenter attende. Jam ſupra dixi id quod veriſſimum eſt, & de quo inter omnes Theologos conſtat, præcepta affirmantia ſemper obligare, cum rei præceptæ faciendæ occaſio ſeſe offert. Jam vero ſi neceſſario tenemur Chriſtum invocare, certe neceſſe eſt etiam ut id nobis præceptum fuerit. Et, ſi præceptum eſt, neceſſe eſt etiam ut ſemper Chriſtum invocemus, quandocunque Chriſti invocandi occaſio ſe offert. Ergo, ſi hoc neceſſe non eſt, non eſt etiam de Chriſto invocando nobis præceptum datum; &, ſi præceptum non eſt datum, neceſſario Chriſtum invocare non tenemur. Recte igitur & ſine ulla prorſus fallacia concluſi, ex eo, quod non ſemper Chriſti invocandi oblata occaſione, Chriſtum invocare tenemur, nos Chriſtum invocare neceſſario non teneri. Tu ipſe hujus fortaſſe ratiocinationis vim ſentiens, tibi ipſi manifeſte contrarius, cum prius tacite conceſſiſſes, & poſtea aperte conceſſeris (nempe quia nimis evidenter eſt verum) nos poſſe *Chriſtum non ſemper nec ubique* (ais enim, ſi ita concluſiſſem, me recte concluſurum fuiſſe) *invocare, ſed ſæpe ſolum patrem implorare*; tamen de veris Chriſtianis hæc verba ſcripſiſti, *certe hi omnes ex fiducia concepta aliter facere nec poſſunt nec debent, quin ad Chriſtum in neceſſitatibus ſuis aſſidue* (nota) *confugiant, ab eoque auxilium petant.* Oſtenderam ego, argumentum tuum à fiducia in Chriſtum ad ejuſdem invocationem ductum infirmum eſſe, vel ex eo, quod hinc ſequeretur, cum ſemper atque ubique Chriſto confidere debeamus, ſemper etiam atque ubique debere nos preces noſtras ad Chriſtum dirigere. Quod & manifeſto falſum eſt, & tu verum non eſſe confiteris; & tamen, cum illud tuum argumentum defendere velles, coactus es contrarium affirmare, & in iſtam ipſam abſurditatem, quam ego effugi à te non poſſe prædixeram, incidere. Rem paulo diligentius, te obſecro, perpende; & videbis nullo pacto contendere te poſſe, Chriſtum neceſſario nobis invocandum, quin etiam contra manifeſtam veritatem contendas, nos numquam in precibus noſtris omittere poſſe, quin Chriſtum invocemus. Niſi novum quoddam divini præcepti genus inducas, ut non ſemper oblata rei præceptæ occaſione, ſed aliquando, prout nobis videbitur, quidpiam facere jubeamur; & breviter velis, præceptum nobis fuiſſe, non quidem ſimpliciter, ut Chriſtum invocemus, ſed ut eum aliquando invocemus. Quod numquam probare poteris. Nam quidquid ad hoc confirmandum attuleris, aut ſimpliciter, & ſic ſemper, in precibus noſtris invocandum eſſe Chriſtum, oſtendendi vim habebit (id quod fieri nequit) aut nihil ad Chriſti invocationem præcipiendam pertinebit. Propterea, etiamſi veriſſimum eſſet, nos neceſſe omnino habere aliquando preces noſtras ad Chriſtum dirigere, non tamen affirmandum ſimpliciter eſſet, ut tu facis, Chriſtum neceſſario nobis invocandum eſſe; ſed tantum, Chriſtum neceſſario aliquando nobis eſſe invocandum. Percurre cogitatione omnia Dei præcepta affirmantia, nullum invenies, quod, rei præceptæ occaſione oblata, ullo pacto omitti poſſit, ſi, quæ res illa præcepta ſit, recte intelligatur. Dices fortaſſe, cœnam Domini celebrare, divinum præceptum eſſe, (quod ego quoque ſentio) & tamen aliquando tantum neceſſe nos habere eam celebrare. Verum iſtud præceptum nullam certam rei præceptæ occaſionem habet, & iſtud *aliquando*, in hoc præcepto exequendo, non cuilibet rei præceptæ occaſioni opponitur, ſed cuilibet tempori. Quod ſi tamen ulla certa occaſio Cœnæ Domini celebrandæ dari poteſt, non dubium eſt, quin ſemper ea occaſione oblata, neceſſe ſit cœnam Domini celebrare. Puto me ſatis demonſtraſſe, in argumentatione mea, quod ad ipſius formam attinet, nullam penitus eſſe fallaciam, immo ne quod ad materiam quidem, cum, quæ in illa aut aſſumpſi aut pro conceſſis poſui, veriſſima eſſe oſtenderim, & partim à te ipſo conceſſa. Videndum nihilominus tamen eſt de inſtantia, quam contra argumentum meum affers, & qua facile illud ſolvere te poſſe ais. Ea eſt ejuſmodi; *Deus Pater non ſemper invocatur: immo Stephanus ſolum Chriſtum invocavit, Paulus quoque non ſemel id feciſſe legitur: ergo invocatio Dei non eſt neceſſaria ad ſalutem.* Ad hanc ipſam inſtantiam, non modo pluribus in locis contra Franciſcum Davidis diſputans, aperte reſpondi, & rem hanc totam clariſſime expoſui: ſed in ipſo priore

ad te ſcripto meo ea dixi, unde reſponſio evidenter appareat, & totius rei explicatio. Sunt enim ibi hæc verba mea; *Ex iſta enim ſubordinatione* (Chriſti ad Deum) *hoc inter Dei & Chriſti invocationem diſcrimen neceſſario conſequitur, quod ſcilicet Deum quidem invocare omnino debemus, ſive ad ipſum Deum, ſive ad Chriſtum verba precum noſtrarum dirigendo; qui enim Chriſtum nominatim orat,* (nota) *ipſum Deum revera orat, cujus Chriſtus vicarius quodammodo eſt, eique, ut dixi, ſubordinatus. Chriſtum vero ob hanc ipſam cauſam ſemper quidem invocare poſſumus, id eſt, ad ipſum preces noſtras dirigere; id enim facientes nihil à præcepto* (nota) *ac neceſſitate invocandi Dei recedimus. Sed poſſumus etiam illum non invocare, id eſt, poſſumus non ad ipſum, ſed ad Deum verba precum noſtrarum dirigere. Cum enim Deus Chriſto nequaquam ſit ſubordinatus, qui Deum orat, precum verbis non ad Chriſtum, ſed ad ipſum Deum directis, nullo modo Chriſtum oraſſe cenſendus eſt.* Vides (niſi vehementer fallor) inſtantiam tuam jam antea a me everſam fuiſſe, ex qua everſione conſtat aperte, id veriſſimum eſſe, quod ſupra ſcripſi, ſoli Deo hoc convenire, ut ipſum neceſſario invocare debeamus, non etiam Jeſu Chriſto; aut certe conſtat, quod ad ipſam neceſſitatem invocandi attinet, diſcrimen omnino inter Dei & Chriſti invocationem ſtatuendum eſſe, quod à te nullum ſtatuitur, ſumma ſubordinationis Chriſti ad Deum obſcuratione, vel potius deletione. Inſtantiam quam huc affers, de fiducia in Deum & in Chriſtum ſimiliter neceſſaria, ſuo loco infra ad rem non facere, Deo dante, demonſtrabo. Nunc, ut pergam oſtendere, jure divino (abſolute loquendo, ut in prioribus meis ad te literis ſcripſi) nos non cogi, nec ſemper nec aliquando ad Chriſtum preces dirigere, verba quædam tua, quæ hic ſequuntur, examinabo: ex quibus rurſus te tibi ipſi in hac Chriſti invocandi neceſſitate adverſari docebo, & interim ſententiam meam confirmare. Sed prius explicandum mihi eſt, quid verbis illis *abſolute loquendo*, mihi velim. Dico igitur, non eſſe abſolute neceſſe, ut quis ad Chriſtum, ne ſemel quidem preces ſuas dirigat. Id eſt, fieri poſſe, ut quis preces ſuas nunquam ad ipſum Chriſtum direxerit, & tamen nec ideo peccaverit, & nihilominus ſalutem per eundem Chriſtum conſequatur; quippe cui nunquam contigerit ullam ex iis cauſis habere, quas ſupra attigi, omnino preces ſuas ad Chriſtum dirigendi. Alioqui, ſi ullam ex illis cauſis habuerit, nec tamen preces ſuas ad Chriſtum direxerit, & grave peccatum commiſiſſe dicendus erit, & neceſſe habebit, ut illud ſibi dimittatur, ſi ſalutem per Chriſtum ſit conſecuturus. Itaque, licet non abſolute, tamen per accidens (ut loquuntur) ad ipſum Chriſtum preces noſtras dirigere aliquando neceſſe habemus. Quod neceſſitatis genus non modo in hac re tam gravi tantique momenti, ſed in levioribus quoque multis per ſe adiaphoris rebus cernitur. Multa enim ſæpe charitate, Eccleſiæque ædificatione, aliiſve juſtis cauſis cogentibus, facere neceſſe habemus, quæ alioqui prorſus omittere poſſumus. Id eſt, niſi ea fecerimus, graviter peccamus. Exempla, quippe quæ omnibus, & tibi præſertim, ſint nota, nihil opus eſt producere. Jam enim ad tua verba examinanda accedendum eſt.

Itaque ſic ſcribis, *de tempore & loco non eſt præſcribendum*, nempe invocandi Chriſti. Sed ſi de tempore non eſt præſcribendum, ergo ne de ipſa quidem invocatione præſcribendum eſt. Ea enim omnino ſuum tempus habet, id eſt, cum in neceſſitate quis eſt conſtitutus, & multo magis, cum invocare vult. Sed addis, *ſpiritus ſuggeret*, id ego prior dixeram, & hic repetis; atque iterum repeto, ſpiritus ſuggeſtioni relinquendum eſſe, ut hac in parte precationes noſtras moderetur; ſatiſque propterea eſſe, nos jam penitus eſſe perſuaſos, à nobis jure optimo Chriſti opem, in precationibus noſtris implorari nominatim poſſe, idque ſemper & ubique. Ita fiet, ut ſpiritu ſuggerente, id etiam facere non dubitemus. Subjicis autem poſtea: *fiduciæque, quam erga Chriſtum unus altero majorem habet, ſingulos fidelium inſtruet.* Fiducia in Chriſtum non inſtruit quemquam ex Chriſti fidelibus, ut omnino ad ipſum Chriſtum preces ſuas dirigat, ſed unumquemque monet, cum Chriſtus preces noſtras intelligat, poſſe ad ipſum preces noſtras dirigi. Alioqui, cum Chriſti fideles nunquam fiducia in Chriſtum deſtituantur, ad ipſum ſemper in neceſſitatibus ſuis preces dirigere inſtruerentur. Quod falſum eſſe, oſtenſum eſt. Cæterum, quod ad hoc pertinet, in quo Chriſti fideles de Chriſti invocatione monentur, ſeu inſtruuntur, par eſt in omnibus prorſus in Chriſtum fiducia; licet alioqui alius alio majorem habeat. Nam ſi quis propter fiduciæ in Chriſtum paucitatem vel minimum quidem dubitet, an Chriſtus ſemper & ubique invocari jure poſſit, is Chriſti fidelis revera non eſt. Pergis autem, & ais, *Ego libenter ad gloriam Chriſti fateor, me nunquam in privatis meis gemitibus ſive precibus, quoties Deum Patrem invoco, ejuſque auxilium imploro, Chriſtum omittere, novi enim, certiſſimeque confido, me niſi per ipſum non poſſe ad Patrem tuto ac confidenter accedere.* Si cum ais, te nunquam Chriſtum omittere, intelligis, te ſemper ad Chriſtum quoque preces tuas dirigere, id quidem facis, quod facere jure potes. Sed ratio, quam affers, oſtendit, te exiſtimare, hoc facere tibi neceſſe eſſe. Quomodo igitur alibi, veritate cogente, fateris, poſſe nos ſæpe ſolum Deum Patrem invocare? Numquid alia hac in re eſt conditio tua, quam noſtrum omnium? Vides arbitror, te tecum pugnare. Id quod propterea fit, quod, quæ adfers ad probandam Chriſti invocandi neceſſitatem, quemadmodum etiam ipſum neceſſitatis verbum ſimpliciter prolatum poſtulat, ſi recte allata ſunt, probant, non quidem aliquando, ſed ſemper in precibus noſtris invocandum eſſe Chriſtum. Itaque, ut vidimus, non obſcure concluſiſti, nos neceſſe habere nunquam Chriſti invocationem in noſtris privatis precationibus omittere, quamvis poſtmodum ſic ſcribas, *Quod ad publicas preces Eccleſiæ pertinet, hæ pro temporis neceſſitatiſque ratione moderari poſſunt.* Cum tamen ratio, quam attuleras, neceſſitatis invocandi ſemper Chriſti in privatis precibus, ſi ullam vim habet, eandem prorſus habeat & in publicis. Jam illa verba, *pro temporis neceſſitatiſque ratione*, ſatis indicant, te ipſum veritatem quodammodo ſenſiſſe, id eſt, nullam ordinariam eſſe neceſſitatem invocandi Chriſti; ſed fieri poſſe, ut neceſſitas aliqua id faciendi emergat. Quod ego quoque non ſolum fateor; ſed memini, me aliquando ad Synodum Chmielnicienſem ſcripſiſſe, recte futurum, ſi hoc tempore propter falſos iſtos fratres, qui Chriſtum invocare nolunt, conſtitueretur, ut in publicis precibus non tantum Deus Pater, ſed Chriſtus quoque invocaretur. Addidiſti etiam alia verba, quæ neceſſitati non omittendi Chriſti invocationem in precibus noſtris antea concluſæ, adverſantur. Nempe illa, *nam non quæritur, an ſemper & ubique neceſſarium ſit preces ad Chriſtum dirigere*, & illico ſubjungis, *ſed an res ſit neceſſaria homini Chriſtiano Chriſtum invocare ad eumque preces dirigere.* Quæ poſteriora verba, ut ſupra demonſtratum eſt, cum prioribus modo recitatis pugnant. Si enim neceſſaria res eſt homini Chriſtiano preces ad Chriſtum dirigere, neceſſarium eſt etiam ſemper & ubique (cum ſcilicet quis precari vult) ad Chriſtum preces dirigere. Cæterum ſuperiora verba tua, quod nunquam omittas Chriſtum in tuis privatis precibus, quod ad ipſa verba attinet, poſſunt etiam ita accipi, quaſi non omittas Chriſti meminiſſe, inque ejus nomine ad Patrem accedas, agnoſcens Chriſtum eum eſſe, per quem Deus Pater omnia Chriſti ipſius fidelibus largiatur, nec niſi Chriſti fideles ad Deum accedere poſſe. Et hoc probat ratio tua ſupra deſcripta in recitandis verbis tuis; non autem, nos non poſſe ad Patrem tuto & confidenter precationes noſtras dirigere, niſi ſimul ad Chriſtum quoque eas dirigamus. Sed ad rem locutus non fuiſſes, ſi hæc tuorum verborum

ſen-

Digitized by Google

ſententia eſſet. Verba porro, quæ ibi ſubjungis, *quoniam ſic patri omnipotenti placuit, ut Chriſtus ſit opitulator ac interpellator noſter, per quem cum fiducia ad thronum divinæ gratiæ, ut miſericordiam conſequamur, confugiamus*, quorum ſententia & verba ſimul ipſa, aliqua ex parte, expreſſa ſunt in fine cap. 4. Epiſt. ad Hebr. ſi, ut ego quidem arbitror, ad Chriſti invocationem in prædicto ad Hebr. loco referri poſſunt, non præceptum, ut in diſputatione mea cum Franciſco Davidis docui, ſed adhortationem continere dicenda ſunt, & commonefactionem propter imbecillitatem noſtram, quæ mirifice ſublevatur, eo non fruſtra invocando, qui compati poteſt infirmitatibus noſtris, ut ibi paulo ante ſcriptum eſt. Quod ſi præceptum continerent, omnes idem facere cogerentur, quod tu facis (priorem enim verborum tuorum interpretationem omnino retineo) & nonquam Deum Patrem invocare poſſent, quin ſimul preces ſuas ad Chriſtum dirigerent, ut ſatis jam ſuperque demonſtratum eſt.

Vidimus, te coactum fuiſſe tecum pugnare, & aliqua ratione ſententiam meam, quam oppugnas, confirmare; Nunc videamus de reliquis, quæ mihi objicis. Ais, *Hoc tuum poſſe* (ſemper & ubique invocare Chriſtum) *neceſſario oppoſitum, mihi haud dubie labefactationem invocationis Chriſti continere videtur.* Continet ſine dubio iſtud meum *poſſe*, quatenus neceſſario opponitur, labefactationem abſolutæ neceſſitatis invocandi Chriſti; ſed non tamen ipſius Chriſti invocationis. Immo illud ipſum expreſſe ac diſerte continet, quod noſtris adverſariis, qui Chriſto invocationem non concedunt, opponendum eſt, & nihil minus; apertiſſimeque contra ipſos Chriſti invocationem confirmat. Jam, quod exiſtimare præ te fers, me ita argumentari: Poſſumus, ergo nullo jure cogimur, plurimum falleris, ſi ita exiſtimas. Nihil ego hic argumentor, ſed tantum ſententiam meam profero, cum ajo, nos poſſe, non tamen ullo jure cogi. Immo ipſa verba, *non tamen*, aut ſimilia, aperte docent, me fateri, iſtud meum *poſſe* per ſe non opponi ulli neceſſitati; & quamvis hic ita eveniat, ut cum neceſſitate non conjungatur, tamen alioqui optime cum neceſſitate conjungi poſſe. Tantum abeſt, ut ex ipſo *poſſe* excluſionem neceſſitatis concludam. Poſſem hic pluribus oſtendere, quam turpem lapſum mihi aſcripſeris, idque plane injuria, cum nulla tam fœdi mei erroris ne leviſſima quidem ſuſpicio eſſe poſſet. Sed brevitati, aliqua ſaltem ex parte, conſulendum eſt. Ad inſtantiam tuam de fiducia in Chriſtum propter jam dicta nihil reſpondendum eſt. Tantum dico; quod credis, non ſecus præceptum eſſe, ut ad Chriſtum preces noſtras dirigamus, ac præceptum eſt, ut illi confidamus, id longe aliter ſe habere. Nulla enim (quod tu tamen pro conceſſo ſumis) Dei ordinatio, aut conſtitutio extat, de precibus ad Chriſtum dirigendis. Loca, quæ ego ipſe contra Franciſcum Davidis attuli, quemadmodum ibi dixi, videri quidem poſſunt vim habere expreſſi præcepti; ſed tamen revera non habere, ex natura præcepti, ac perpetua vi, de qua ſupra egimus, quam in precibus ad Chriſtum dirigendis, non exeri compertiſſimum eſt, omnino ſtatuere debemus.

Deinde ex eo, quod ipſe affirmo, neceſſarium eſſe ad ſalutem per Chriſtum conſequendam agnoſcere ac profiteri, Chriſtum jure ac merito invocari poſſe, tanquam à minori, argumentari vis, magis neceſſarium eſſe, reipſa Chriſtum invocare. Quod argumentum perverſa plane ratione concluſum eſt. Cum plus ſit reipſa, omnino invocare, quam, omnino agnoſcere, ſe jure ac merito poſſe invocare. Quale nam (rogo te) eſt iſtud argumentum? Hoc jure ac merito fieri poſſe agnoſcendum eſt. Ergo multo vel aliquanto magis fieri debet. Exemplum afferam non longe petitum ſæpius mihi varia ratione uſurpandum. Agnoſcendum eſt, nos ſemper & ubique poſſe jure ac merito ad Chriſtum preces dirigere: Ergo multo vel aliquanto magis debemus ſemper & ubique preces ad Chriſtum dirigere. Tanta eſt denique iſtius tui argumenti inutilitas, ut in ipſa ratiocinatione concludenda alios (quos vocant) terminos pro iis, quos antea poſueras, ſubſtituere coactus fueris. Primum in illis verbis, *quomodo is, qui ſciens Chriſtum eſſe invocandum, &c.* Aliud eſt enim, Chriſtum eſſe invocandum; aliud vero, Chriſtum jure ac merito invocari poſſe. Hoc poteſtatem tantum; illud neceſſitatem quoque ſignificat. Itaque medium tui argumenti terminum, in quo tota vis eſt, mutaſti. Deinde, cum idem argumentum alia quadam forma repetis, in ipſa concluſione illa verba ponis, *quomodo rei ipſius neglectus ſive contemptus, &c.* Atqui aliud eſt negligere ſive contemnere invocare Chriſtum, aliud non invocare, quemadmodum ſupra oſtendi, aliud eſſe, nolle & non audere invocare Chriſtum, aliud non invocare, quod quo ſenſu à me ipſo dicatur, longe à contemptionis ſuſpicione invocationis Chriſti remoto, apertiſſimum unicuique mea ſcripta legenti eſſe poteſt. Itaque argumentationis tuæ alterum ex duobus extremis terminis ſimiliter mutaſti. Præterea in tua argumenti repetitione inſignis eſt cum ambiguitas tum fallacia. Cum enim dicis, *Si enim hujuſce rei ignoratio, &c.* Non apparet, quid hujuſce rei nomine intelligas, nam ſupra commemoraſti, & poſſe jure ac merito Chriſtum invocari, &, Chriſtum invocandum eſſe, & denique proxime omnium, Chriſti invocationem ad ſalutem eſſe neceſſariam, quorum primum non idem eſt, quod ſecundum & tertium. Hic igitur eſt ſumma ambiguitas. Sed ſtatuamus, te, ut æquum eſt, primum intelligere, in concluſione certe ſumma eſt fallacia. Oportet enim, ut ibi nomine rei ipſius, idem intelligas. Verum, qui Chriſtum non invocat, id eſt, quem modo contingit reipſa ad Chriſtum preces non dirigere, nullo pacto contemnit, Chriſtum jure ac merito poſſe invocari; cum ne contemnere quidem invocare Chriſtum ulla ratione dici poſſit, ut jam demonſtratum eſt.

Deinceps refutationem meam priorum argumentationum tuarum refellere aggrederis. Et dicis, me argumenti tui à fiducia in Chriſtum ad ejuſdem invocationem ducti connexum ſtringere ac confirmare; quia videlicet fateor, invocationem ſine fiducia eſſe non poſſe. Cur vero? An quia, ſi invocatio ſine fiducia eſſe nequit, viciſſim fiducia ſine invocatione eſſe non poteſt? Atqui hæc eſt manifeſta fallacia conſequentis, ut prius te monueram. Neque enim, ſi ex duobus hoc ſine illo eſſe non poteſt, continuo nec illud ſine hoc eſſe poterit. Alioqui infinita abſurdiſſima concludi recte poſſent. Formes tibi ſyllogiſmum ex hac propoſitione. *Quicunque quempiam invocat, illi etiam confidit*, ad probandum ex fiducia in Chriſtum ejuſdem invocationem, & videbis, te ἀσυλλόγιστον prorſus ſyllogiſmum formare, id eſt, ex puris affirmativis in ſecunda figura. Sic enim neceſſario tibi formandus erit; Quicumque quempiam invocat, illi etiam confidit. Quilibet Chriſtianus verus Chriſto confidit, Ergo quilibet Chriſtianus verus Chriſtum invocat. Quo argumentandi genere, utpote vitioſiſſimo, nihil abſurdi non concludi poteſt. Ut ſi ita argumenter. Quicumque quempiam amat, illum etiam aliqua ratione novit. Quilibet eum, quem odio habet, aliqua ratione novit. Ergo quilibet eum, quem odio habet, amat. Quod ſi, ut ais, fiducia & invocatio adeo conjuncta ſunt ut reciprocentur, id quod ego prorſus nego, jam non ego ſum, qui argumenti tui connexum ſtringo ac confirmo, ſed materiæ ipſius (ut loquuntur) neceſſitas. Sed videamus, quomodo nihilominus, ex meo dicto argumenti tui nexum ſtringi ac confirmari, oſtendere coneris. Sic igitur ſcribis: *Si enim in eum, ad quem preces dirigo, credere eique confidere debeo, quomodo viciſſim eum, cui tuto confido (ut Jeſu Chriſto tutiſſime confidere debemus) nunquam in neceſſitatibus meis invocare audebo, aut non curabo?* Hic manifeſte terminos quæſtionis

noſtræ mutas. Non enim ut jam non ſemel monui, quæritur a nobis, utrum quis poſſit non audere, aut etiam non curare invocare Chriſtum; ſed utrum poſſit non invocare, quæ inter ſe (præſertim Non audere invocare, & non invocare) plurimum differunt. Et recte fortaſſe concludi poteſt, eum, qui cuipiam confidit, illum etiam audere invocare, ſed non tamen illum etiam invocare. Nihil enim vetat, quominus quidpiam non faciam, non quia non audeam, ſed aliquam aliam ob cauſſam. Ut nihil dicam quod fieri poteſt, ut quempiam invocare non audeam, non quia illi non confidam: ſed vel quia prohibitus ſim id facere; vel quia quidpiam aliunde, ſi id fecero, gravioris mali mihi metuam, vel propter alias cauſſas. Ex quo apparet, ex natura ipſius fiduciæ neceſſario reipſa invocationem, vel etiam (ut ſic dixerim) invocandi auſum non conſequi ipſam fiduciam adeo, ut quamvis veriſſimum ſit, neminem, qui Chriſto confidat, non audere illum invocare, tamen hoc non ex ipſa fiducia ſimpliciter oriatur, ſed ex eo, quod in Chriſto invocando nullæ alioqui ſunt cauſſæ, quæ ab ipſo invocando deterrere quemquam poſſint. At vero quia non ſimiliter abſunt omnes cauſſæ, quæ efficere poſſunt, ut quis reipſa (non quidem quia non audeat aut etiam non curet; ſed quia non contigerit, ut id ſpiritus ſuggeſſerit) Chriſtum non invocet; nempe quia adeſt Deus pater, cui ſimiliter confidit, & ad quem nominatim preces ſuas ſe dirigere jure poſſe novit. Propterea non ſimiliter in ipſo Chriſto, ex fiducia in eum, ejuſdem reipſa invocatio ſequitur, ut ſequitur ab ipſo invocando non deterreri. Ex his apparet, quæ poſtea ſcribis de uno ex tribus vitiis, quo laborare neceſſe ſit eum, qui de fide in Jeſum Chriſtum glorietur, & tamen eum invocare negligat, aut ad rem non facere, ſi verbum Negligere, ut quidem apparet, apud te contemnere & aſpernari ſignificat, aut non recte concluſa eſſe, cum hæc ſimul vera eſſe poſſint, quempiam Chriſto ex animo confidere, ita exiſtimantem, & ſe illius auxilio indigere, & illum ſibi eum invocanti opitulari poſſe, & tamen iſtum reipſa Chriſtum non invocare, id eſt, ad ipſum preces ſuas non dirigere nimirum quia noverit, ipſius Chriſti auxilium ſe impetrare poſſe, non minus ſi ad Deum precationes ſuas dirigat, quam ſi ad ipſum Chriſtum. In verbis, quæ deinde addis, incidis in tibi à me quodammodo prædictam & ſupra commemoratam abſurditatem illam, in quam te vis iſtius tui argumenti, à neceſſaria fiducia ad neceſſariam invocationem ducti, neceſſario impulit, & Chriſtianos aliter facere nec poſſe nec debere affirmas, quin ad Chriſtum in neceſſitatibus ſuis *aſſidue* confugiant ab eoque auxilium petant. Quæ abſurditas pariter conſequitur, ex eo, quod hic rurſus concludis, hoc pacto, *Fiducia igitur vera neceſſarie producit invocationem, non minus, quam invocatio ſincera veram fiduciam requirat.* Nam ſi hoc verum eſt, ſequitur omnino, ut, quoniam aſſidue Chriſto confidendum nobis eſt, aſſidue etiam illum in neceſſitatibus noſtris invocare debeamus. Accipio autem iſta tua verba, de fiducia in Chriſtum, ejuſque invocatione, alioqui, ſi indefinite, ut ſonant, accipiantur, multo majora abſurda ex illis neceſſario conſequentur; ut ex ante diſputatis intelligi poteſt.

Objicis deinde mihi, quod ab Adverſariis arma mutuer, & non ſentiens in eorum caſtra tranſire videar, quia excellentiam Dei patris urgeam, ex neceſſitateque quam habemus invocandi Dei, concludam (ut tibi quidem viſum eſt) nos non habere neceſſe invocare Chriſtum.

Si, quandocunque urgetur excellentia Dei patris, in caſtra tranſitur iſtorum Adverſariorum, nunquam deberemus illam urgere contra alios Adverſarios, qui ſunt tanquam alterum extremum, nobis medium, ſeu medii locum tenentibus, & tamen, niſi illam maxime ac potiſſimum urgeremus, neceſſe eſſet, nos in ipſorum caſtra tranſire. Igitur videndum eſt, an ſuo loco & tempore Dei patris excellentia, nec ne, urgeatur. Ego quidem, in hac diſputatione me eam ſuo loco & tempore urſiſſe, penitus mihi perſuadeo. Tametſi hoc loco, ubi à fiducia in Chriſtum argumentabaris ad ejuſdem invocationem, neutiquam eam urſi; quamvis ejus, quaſi tranſiens, mentionem fecerim; & merito quidem eam commemoravi, ut poſtea dicam. Vis meæ reſponſionis, ut verba ipſa ſonant, non in eo eſt, quod neceſſe habeamus Deum invocare, cujus rei hic nullam mentionem facio, tantum abeſt, ut ex iſta neceſſitate colligam, nos non neceſſe habere Chriſtum invocare; ſic enim nihil reſpondiſſem, ſed in eo eſt, quod, cum non ſolum Chriſto, ſed etiam Deo confidere debeamus, poſſumus ad ipſum Deum (ſolum videlicet) preces noſtras dirigere; & ſic non neceſſe habemus, propter neceſſariam fiduciam in Chriſtum, eas dirigere ad Chriſtum. Quod ut manifeſtius conſtaret, merito excellentiæ Dei ſupra Chriſtum in ipſa fiducia in eo collocanda mentionem feci, idque ita, ut interim oſtenderim, fiduciam, quæ in Chriſto collocatur, in ipſo Deo revera collocari; Ut tanto clarius appareret, nihil obſtare, quominus Chriſto confidamus, & tamen ad Deum ſolum precationes noſtras dirigamus. Quare quævis hic inſtantia, non modo tua de neceſſitate confidendi Deo, quæ non excludat neceſſitatem confidendi Chriſto, nihil ad rem facit. Oportuiſſet ſaltem, te inſtantiam afferre alicujus rei quam Deo ſoli, & non ſimul Chriſto tribuere poſſimus, & tamen eandem Chriſto tribuere teneamur, ejuſmodi autem inſtantiam nullam invenire poteris; quippe quæ ſibi ipſi adverſetur, ſeque ipſa deſtruat. Præterea non eſſe eandem rationem invocationis, quæ fiduciæ, vel ex eo patet, quod ſæpius eſt dictum, neceſſe nos habere ſemper Chriſto confidere, non autem ſemper Chriſtum invocare. Quod ut apertius fiat, recitabo hic ea, quæ ſcripſi contra Franciſcum Davidis, qui mihi tanquam pugnantia inter ſe obſcuriſſimaque dicta objiciebat, quod dixiſſem, nos Chriſtum adorare eique ſervire non tantum poſſe, ſed etiam debere; eundem tamen nos invocare quidem poſſe, non tamen teneri. Eadem enim in tota hac quæſtione eſt prorſus ratio fidei ſeu fiduciæ, quæ adorationis & ſervitutis, de quibus ibi agitur. Sic igitur contra eum ſcripſi cap. 29. partic. prima. *Servitutis & adorationis, quæ Chriſto tribuuntur, alia ratio, quam invocationis eſt, ita ut Chriſto ſervire, eumque adorare omnino debeamus, invocare vero tantummodo poſſimus. Servitus enim & adoratio, de quibus hoc loco agitur, affectiones quædam potius, quam actiones, ſunt animi & mentis noſtræ; eæque non alicujus temporis aut occaſionis, ſed perpetuæ & nobis inhærentes. Invocatio vero, cum pro precum directione & opis imploratione ipſa accipitur, ut & nos facimus, & uſus loquendi requirit, eſt actio quædam non nobis perpetuo inhærens, ſed quæ à nobis pro tempore & occaſione, quantumvis frequenter id fiat, ſuſcipitur. Hinc fit, ut perpetuo uno eodemque temporis momento, & Deo & Chriſto ſervire, & utrumque adorare poſſimus. At Chriſtum invocare non poſſumus, niſi ad eum nominatim preces noſtras dirigamus. Quocirca, ſi Chriſtum invocare omnino deberemus, nunquam ad Deum patrem ſolum noſtras preces dirigere poſſemus. Quod falſum eſſe, exempla ſanctorum virorum, & purioris Chriſtianæ Eccleſiæ antiquiſſimus uſus oſtendit. Neque enim ut ſuperiore cap. partic. 6 dictum eſt, qui Deum patrem invocat, Chriſtum ipſum invocat; quemadmodum qui Chriſtum invocat, ipſum Deum patrem invocat. Et hanc ob cauſſam, quamvis ad Chriſtum, nulla patris expreſſa mentione facta, preces ſuas dirigat, præcepto tamen de invocando Deo patre ſatisfacit. Sic rex præfectos dat, à quibus ea peti poſſint, quæ ab ipſo ſolo alioqui peti poſſunt. Non tamen, ut omnino à præfectis petatur, jubet. Neque enim, ne quiſquam jam ſe adeat, interdicit. Cum autem ipſe rex aditur, nullo modo à præfectis, ſed ad ipſo tantum rege petitur, quamvis, cum à præfectis petitur, ab ipſo rege, cujus auctoritate ac nomine illi omnia faciunt, petatur. Itaque vides, in diſtinctione illa mea nullam eſſe antilogiam, nullum ænigma; ſed eam ſenſui ipſi communi quodammodo patere.* Volui in recitandis his verbis contra Franciſcum Davidis ea non omit-

Digitized by Google

omittere, quæ de differentia inter Dei & Chriſti invocationem aguut, quamvis alia idem ſignificantia, in priore meo ad te ſcripto legantur, quæ etiam in hoc poſteriore ſunt repetita, ut ipſe hæc relegens, mireris, quomodo tamen, his non ſemel in meis ſcriptis lectis vel quædam mihi objeceris, vel ſaltem non alia ratione, quam feceris. Non eſt igitur, ut ad propoſitum revertar, meum argumentum ullum tale in ſcripto meo, quale tu formari oportere ais, videlicet ad hunc modum. *Poſſumus & tenemur Deum patrem invocare: ergo ad Chriſtum preces noſtras dirigere, quamvis poſſumus, tamen non tenemur.* Sed hæc ſententia tantum ex meo ſcripto elici poteſt: quamvis ad Chriſtum preces noſtras dirigere poſſimus (id quod ſolum, & nihil amplius, concludi poteſt ex neceſſaria fiducia noſtra in Chriſto) non tamen hinc ſequi, nos neceſſario ad ipſum Chriſtum preces dirigere debere. Nempe quia ad ſolum Deum, cui ſimiliter neceſſario confidendum nobis eſt, eas dirigere poſſumus. Nec putes tamen, etiamſi argumentatus ita fuiſſem, ut tibi videtur (quod ſane mihi nunquam in mentem venit) argumentum, quod ipſe ſubjicis, hoc pacto, *Poſſumus & tenemur in Deum Patrem credere: Ergo Jeſu Chriſto quamvis confidere poſſumus, tamen non tenemur*; Ne putes, inquam, hoc argumentum inſtantiam manifeſtam futuram fuiſſe argumentationis meæ, atque, ut ais, non tam ovum ovo ſimile eſſe, quam hoc argumentum eſt ſuperiori illi à te mihi tributo. Similitudo enim argumentorum exacta, non in concipiendorum verborum forma tantum, ſed etiam in materia verbis contenta conſiſtit. Non eſt autem ſimilis materia fiduciæ, & directionis precum; non ſolum propter ea, quæ contra Franciſcum Davidis ſcripta recitavi, ſed etiam multo magis, quod ad propoſitum noſtrum attinet, propter hæc. Primum (præſertim cum de Chriſto eſt ſermo) nihil eſt medium inter fiduciam, & diffidentiam: adeo ut, qui Chriſto non confidit, ei neceſſario diffidat; quod ſcelus plane eſt. Deinde, ſi quis Chriſto non confidit, hunc neceſſe eſt etiam ipſi Deo non confidere, Spiritu Sancto id non obſcure atteſtante pluribus in locis. Præterea, cui in rebus divinis confidere poſſumus, ob hoc ipſum, quod poſſumus, etiam debemus: cur enim poſſumus cuipiam in rebus divinis confidere, qualiſcumque tandem ſit hæc fiducia, niſi quia aut ille veriſſima ac certiſſima nobis Dei nomine promiſſa facit, veramque nobis colendi Dei ab eoque felicitatem ſperandi rationem ac viam docet, aut etiam ipſemet ex ipſius Dei ordinatione nobis felicitatem eſt daturus? Verum, qui talis eſt, ei omnino confidere debemus: alioqui Dei voluntati reſiſteremus, & veritati divinæ non aſſentiremur. Nihil tale in materia invocationis ſeu directionis precum, quamvis ad ipſum Chriſtum relatæ, cernitur. Si quis enim ad Chriſtum preces ſuas non dirigit, non quia non audeat, aut nolit, ſed quia ita illi contingit facere, nulla cauſa exiſtente ex iis, quæ illum monere poſſint, ut ad Chriſtum preces ſuas dirigat, nihil ſceleris admittit, ſi interim ad Deum tamen ſuas preces dirigat. Medium enim quiddam inter directionem precum ſuarum ad Chriſtum, & abhorrentiam (ut ſic loquar) à dirigendis ad Chriſtum precibus ſuis, eſt eas dirigere ad ipſum Deum. Jam, qui ad Chriſtum preces ſuas non dirigit, non propterea ne ad Deum quidem eas dirigit. Poſtremo, ſi ad Chriſtum dirigere ſuas preces quis poteſt, non ſequitur, eum etiam omnino debere. Hic enim poteſtas cum neceſſitate minime convertitur, aut reciprocatur. Alioqui quemadmodum ſemper poteſt, ſic etiam contra manifeſtam veritatem ſemper omnino deberet. Verum, ut ſuperius indicatum eſt, ego hic nihil fueram argumentatus, nedum tale argumentum feciſſem, quale tu mihi tribuis; ſed tantum ad argumentum tuum à fiducia in Chriſtum ductum reſpondens, oſtenderam, quomodo ex iſta quantumvis neceſſaria fiducia, ad eundem Chriſtum neceſſaria precum directio minime ſequeretur. Quocirca falſa & abſurda, quæ à ſimili ex iſto tanquam meo argumento ducis, id eſt, quædam Chriſti gloriam ac majeſtatem obſcurantia ac minuentia, nihilo magis ad verba, quam ad me item meam pertinent. Quæ quam tota in eo ſit, ut Chriſti gloria ac majeſtas illuſtretur atque amplificetur, & Chriſtus ipſe novit, nec te ipſum ignorare exiſtimo. Nec ſane opus quidquam erat hoc loco ad oſtendendum, Dei Patris eminentiam atque erga nos bonitatem gloriæ Chriſti nihil officere, ea afferre quæ ipſe contra alios affero. Neque enim, ut dictum eſt ante, ego hic Dei eminentiam ſeu bonitatem urſi, præſertim ad Chriſti neceſſariam invocationem ſimpliciter labefactandam, qua de re inferius agendum erit. Multo autem minus (ſi tamen extra propoſitum hoc in loco noſtrum, hac de re agendum videbatur) pro conceſſo ſumendum quodammodo erat, ex eo, quod Chriſtus conſtitutus ſit nobis à Deo Dominus, Servator, mediator, cui omnem poteſtatem in cœlo &, in terra tradiderit, in quem poſt Deum credere, eique tuto confidere poſſimus, omnino conſtare, Dei voluntatem eſſe, ut neceſſario ad Chriſtum preces noſtras dirigamus. Nihil enim iſta omnia ad hanc Dei voluntatem probandam momenti habent; ſed tantum ad probandum, Dei voluntatem eſſe ut preces noſtras ad Chriſtum dirigere poſſimus; niſi quædam verba, quæ Mediatoris vocem explicantia addidiſti, nempe hæc, *per quem ad Patrem accedere debeamus*, neceſſitatem iſtam ex Dei voluntate preces ad Chriſtum dirigendi continere, apertiſſimum eſſe credidiſti. Atqui, ſi verba iſta talem neceſſitatem continerent, omnino etiam continerent neceſſitatem ſemper preces noſtras ad Chriſtum dirigendi. Non aliter enim, quam per Chriſtum ad Patrem accedere nos poſſe, certum eſt. Sed quid ſit, per Chriſtum ad Patrem accedere, quatenus ſcilicet hoc facere omnino jubemur ac cogimur, dictum eſt ſupra, cum tua verba examinavi, ubi ob hanc ipſam cauſam, te nunquam in privatis tuis precibus ad Deum, Chriſtum omittere dixiſti.

Subjicis poſtea verba hæc mea in priore ad te ſcripto, *Quare tametſi fiducia in Chriſtum neceſſaria nobis eſt, non tamen neceſſarium eſt, ut ad ipſum preces noſtras dirigamus*, ſpectare ad labefactandam Chriſti invocationem. Id quod primum ex eo concludere videris, quod ante concloſeras, non eſſe neceſſarium Chriſto confidere, ſi (quemadmodum me argumentatum fuiſſe exiſtimabas) quia poſſumus & tenemur Deum Patrem invocare, concludendum eſt, nos non teneri ad Chriſtum preces noſtras dirigere. Verum ego ingenue fateor, me nulla ratione intelligere poſſe, quomodo ex priore illa tua concluſione, hæc poſterior ſequatur. Quanquam, cum jam demonſtraverim, te fruſtra adverſum me iſtam priorem concluſionem extuliſſe, nihil eſt cur hic quidquam reſpondeam. At deinde idem ex eo aperte concludis, quod (ais) *quicquid neceſſarium non eſt, id fortaſſis, & parum prodeſſe poteſt*. Sed quid attinebat, quæſo, ut iſtud mihi objiceres, verba illa mea afferre? An non hoc ipſum expreſſe continet ipſa ſententia mea, contra quam diſputas, obque hoc ipſum tantum me reprehendere pridem inſtituiſti? Videria autem ipſe agnoſcere, quam ſit infirmum objectum iſtud, cum vocem *fortaſſis* appoſueris, idque potius ex quorundam aliorum ſententia ſcripſiſti, quam ex tua ipſius. Sunt enim quidam inter noſtros homines, qui nondum percipere queunt, quæ ſit differentia inter neceſſarium & utile in religione noſtra. Quibuſcum te non ſentire, vel ex eo intelligo, quod ipſam cognitionem, quam noſtri homines habent de Dei Chriſtique natura atque eſſentia, à communi ſententia diſcrepantem, niſi fallor, ad ſalutem conſequendam neceſſariam eſſe non credis. Et rectiſſime quidem judicio meo, alioqui perirent ii omnes, qui tali cognitione ſunt, aut fuerunt, aut futuri ſunt unquam deſtituti. Ex quo ſequeretur, ut alia abſurda omittam, multos ſanctiſſimos & viros & fœminas Chriſtique martyres periiſſe. Non negabis tamen (quod & veriſſimum eſt) prædictam cogni-

cognitionem non modo utilem & valde utilem, ſed longe utiliſſimam eſſe ad ipſam ſalutem adipiſcendam. Taceo innumerabilia alia exempla ejuſdem rei; cum inter doctiſſimos multos viros conſtet, ea, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, quod ad cognitionem præſertim ſpectat, pauciſſima omnino eſſe. Sed fortaſſe exemplum quæris actionis ſeu facti alicujus noſtri, qualis Chriſti invocatio eſt, quod in religione noſtra nobis ſit valde utile, nec tamen neceſſarium. Non eſt neceſſe tale exemplum invenire. Satis enim eſt oſtendiſſe, ad objectum tuum diluendum, aliquid, immo multa admodum utilia eſſe poſſe in noſtra ipſa religione, quæ tamen non ſint neceſſaria. Sed accipe nihilominus hoc exemplum. Aſſidue exercere ſe in ſtudiis Sacrarum Literarum non eſt ad ſalutem neceſſarium, alioqui perirent innumerabiles homines maxime pii, qui hoc non faciunt: & tamen admodum utile eſſe nemo negaverit. Nec vero hic dixeris, iis eſſe neceſſarium, qui id poſſunt facere. Nemo enim hoc tibi concedet; cum nulli ad ſalutem neceſſarium ſit aliud, quam Deo per Chriſtum confidere, quod etſi prægnantiſſimum quiddam eſt, tamen compertiſſimum ratione atque uſu eſt, id in eo quoque inveniri poſſe, qui ſe aſſidue in ſtudiis Sacrarum Literarum non exerceat, etiamſi id facere maxime poſſit, dummodo ne inaniter & ſine fructu aliquo Chriſtiano, tempus, quod lectioni & examinationi Sacrorum Scriptorum dare poſſet, terere audeat. Mitto autem, quod etiamſi Chriſti invocatio parum nobis prodeſſet, non idcirco ea nobis contemnenda foret, nam ſatis eſſet, eam aliquo loco & tempore alia digna effecta parituram, qualis eſt celebratio nominis Chriſti, & publica conteſtatio agnitionis imperii, ac perpetuæ ejuſdem Chriſti in Eccleſia curæ, ac gubernationis; atque etiam in tali agnitione, ad Chriſti gloriam ſui ipſius exercitatio quædam ac confirmatio, quod non in publicis modo, ſed etiam in privatis precibus locum habere poteſt.

Sed jam ad me meis dictis revincendum tranſis. Ubi in te ego refutando, & oſtendendo, me mihi ipſi optime conſtare, non ero longior, cum jam ſupra errorem tuum in confundendis iſtis locutionibus, *Non vult nec audet invocare Chriſtum*, &, *Non invocat Chriſtum*, & ſimul, quo ſenſu ex ſententia verbiſque multis meis colligi poſſit, me neminem condemnare, quamvis reipſa Chriſtum non invocet, id eſt, ad eum preces ſuas non dirigat, abunde oſtenderim atque explicuerim. Quid enim aliud ex aliis meis dictis contra me concludis, quam, *quicumque nomen Chriſti invocare non vult nec audet, iſtum ad ſalutem per Chriſtum partam non pertinere*; Hic autem obiter dicendum mihi eſt, te, dum ita concludis, *Nomen Chriſti invocare*, pro eodem ponere, quod eſt; *Chriſtum invocare*, quod & ſi fieri poſſe videatur, cum, Hebraica locutione, ſæpe idem ſignificet, exempli gratia, nomen Dei, quod Deus; tamen, cum hic Invocandi verbum pro eodem accipiatur, quod eſt preces dirigere, non videtur debere mutari hæc locutio Invocare Chriſtum, in hanc, invocare nomen Chriſti. Nam Invocare nomen Chriſti, cultum ac fidem erga Chriſtum, unde quidem fiat, ut quis audeat ad ipſum ſuas preces dirigere, non tamen ipſum Dirigere, ad Chriſtum ſuas preces, ſignificat: quod cuilibet conſtare poterit, ſi velit, ubi locutio iſta legitur, loco ipſius ſubſtituere, Dirigere preces ſuas ad Chriſtum. Videbit enim, non bene quadrare hoc non dicam ubique, ſed, ni fallor, nuſquam. Fateor igitur, ut ad rem redeam, eum, qui Chriſtum invocare nec vult nec audet, ad ſalutem per Chriſtum partam non pertinere, nec propterea mihi quidquam adverſor, etiamſi affirmem invocationem Chriſti, id eſt, directionem ad ipſum precum noſtrarum non eſſe neceſſariam, abſoluta ſcilicet ulla neceſſitate, ſive ſemper ſive etiam aliquando. Nam per accidens (ut ajunt) neceſſariam aliquando eſſe & fateor & contra Adverſarios ipſe ſatis contendo; cum illum ſemper & ubique jure fieri poſſe tantopere urgeo. Quidquid enim in religione noſtra jure fieri poteſt, id etiam neceſſitati per accidens eſt obnoxium; cum qua neceſſitate, ac poteſtate, unde ea ortum ducit, in iis qui eam agnoſcunt, nullo modo ſimul conſiſtere poteſt Nolle nec audere.

Affers deinceps ad probandam neceſſitatem directionis precum noſtrarum ad Chriſtum, hoc argumentum: *Omnis res per quam gloria Chriſti maxime eluceſcit & amplificatur, nominiſque Chriſtiani profeſſio ſtabilitur ac confirmatur, eſt ſumme neceſſaria: Dirigere preces noſtras ad Dominum Jeſum Chriſtum eſt res, per quam gloria Chriſti amplificatur & eluceſcit, nominiſque Chriſtiani profeſſio declaratur ac confirmatur: ergo directio precum noſtrarum ad Chriſtum res eſt maxime neceſſaria.*

Si infirmitatem iſtius argumenti, à te, quamvis apprime docto homine, formati, agnoſcere ipſe vis; ſubſtitue in aſſumptione ſeu minore propoſitione pro, *Dirigere preces, &c. Dirigere ſemper & ubique preces, &c.* & videbis, eam propoſitionem non modo tam veram eſſe, ut antea, ſed etiam, ut ſic dixerim, veriorem. Ex quo fiet, ut iſtius argumentationis vi, ſi recte ea concluſa eſt, concludere ſimiliter, & quodammodo verius poſſis, Dirigere ſemper & ubique preces noſtras ad Chriſtum rem eſſe maxime neceſſariam, quod non laborabo amplius, ut falſum eſſe oſtendam, contentus exemplo Apoſtolorum, & tua ipſiuſmet confeſſione; licet eam non ſemel convellere, iſta tua nova quadam neceſſitate probanda, ut vidimus, coactus fueris. Non eſt igitur major argumenti tui propoſitio ſimpliciter, & abſolute vera, non ſolum in Chriſti perſona, ſed ne in Deo quidem ipſo. Multa enim in Eccleſia fieri poſſent, per quæ Dei ipſius gloria maxime eluceſceret & amplificaretur, & cultus ipſius Dei ſtabiliretur ac confirmaretur, quæ tamen non fiunt, nempe quod alia fiant, quæ idem revera præſtant, atque efficiunt. Quamobrem, cum publica ac conſtans profeſſio in Eccleſia, quod Chriſtus omnem poteſtatem in cœlo & in terra habeat, quod Eccleſiam ipſe perpetuo regat atque gubernet, quodque merito unuſquiſque noſtrum ſemper & ubique ejus opem cum vera cordis fiducia implorare, ad eumque precationes ſuas dirigere poſſit, præter ipſius Chriſti Cœnæ celebrationem, aliaque non pauca quæ quotidie fiunt, aut dicuntur, fierive aut dici poſſunt, non minus (niſi quid novi accidat, quod ipſam precum directionem ad Chriſtum omnino poſtulet) Chriſti gloriam illuſtret atque amplificet, Chriſtianique nominis profeſſionem ſtabiliat ac confirmet, quam ſi præterea aliquando (pro conceſſo enim ſumo tuam aſſumptionem ſic debere accipi) preces reipſa ad ipſum Chriſtum dirigerentur; concludendum eſt, non eſſe ſumme neceſſarium reipſa preces noſtras ad Chriſtum dirigere, idque eo magis, quod in hac invocationis materia cogimur (velimus, nolimus) Dei eminentiam ſupra Chriſtum agnoſcere; cum, ut demonſtratum eſt, Deum ſemper & ubique invocare teneamur, Chriſtum vero non item. Hanc Dei eminentiam, & ſic quod Deus Chriſto ſubordinatus non ſit, quemadmodum Chriſtus Deo, ego urgeo; quam optime novi per Chriſti invocationem non minui nec obſcurari, aliter enim quomodo tantopere contenderem, Chriſtum jure invocari poſſe? Non igitur Chriſti invocationem, ſed per Chriſti invocationis neceſſitatem affirmo ego minui atque obſcurari hanc Dei eminentiam, ut nimis manifeſtum eſt. Nam iſta tua neceſſitas, ut ſcilicet non ſemper, ſed aliquando ſit neceſſe, non præſcripto nec quando, nec ubi, nec quoties, res inaudita eſt in religione noſtra, nec ſimplicem Neceſſitatis appellationem meretur, nedum cum illis adjunctionibus, Summa, ſeu Maxima, quæ ex verbis tuis aperte colliguntur. Aliam Dei patris eminentiam nec urgeo, nec commemoro in hac diſputatione; niſi alicubi, ut quemadmodum ſupra oſtendi, non quidem vel Chriſti invocationem, vel etiam invocationis neceſſitatem ei officere aut indicem aut concludam; ſed tantum, ut majorem infirmitatem alicujus tuæ argumentationis oſtendam. Quod Chriſti gloria Dei

gloria

gloriæ deroget, ne per ſomnium quidem cogitavi unquam. Immo haud ſcio, an ullus hactenus evidentius, copioſius, ac diligentius, quam ego in ſcriptis meis fecerim, Chriſti gloriam, & præcipue hanc, quod ejus opem in precibus noſtris ſacris fidenter implorare poſſimus, ad ipſius Dei gloriam maxime ac vehementiſſime ſpectare, docuerit, ac demonſtraverit. Sed cum Chriſti gloria nominatur, vera Chriſti gloria intelligi debet, illa nimirum, quam ſacris teſtimoniis edocti, Deum illi tribuiſſe, cumque Ipſo communicaſſe ſcimus, quæ quamvis ſumma omnino ac multiplex & pœne incredibilis ſit, aliquid tamen ei cogitatione noſtra addere poſſumus, quod ad ipſum Chriſtum quodammodo cum Deo confundendum pertineat. Quale iſtud eſt, quod preces noſtras ad Chriſtum dirigere omnino debeamus. Id quod neque in fiducia, neque in ſervitute, neque in adoratione, nec denique in ulla re alia, quam tribuere ex Dei ordinatione Chriſto conveniat, contingere poteſt. Ut ex iis conſtare arbitror, quæ ſupra à me ſcripta ſunt. Et hæc ſatis eſſe volo pro reſponſione ad ea, quæ iterum mihi objicis, quaſi ſine cauſa, eminentiæ Dei ſupra Chriſtum aliquoties in altero meo ſcripto mentionem fecerim. Nam, quod hic hanc meam inter Deum & Chriſtum in invocatione diſtinctionem, tanquam ſubtiliorem carpis, eam ejuſmodi non eſſe, ſed ipſi ſenſui communi quodammodo patere, oſtendunt ſatis, quæ ſupra recitavi contra Franciſcum Davidis à me ſcripta.

Jam, quod tantum pondus in eo ſtatuis, quod Chriſti gloria Dei gloriæ nihil deroget, ut propter hoc ſic inferas, *Stat itaque firmum argumentum meum, à poteſtate Chriſti ad neceſſariam invocationem nominis ejus ductum*, videre ſane nequeo, quo jure id facias. Pro conceſſo enim ſumo, te hic, quemadmodum ſupra feciſti, & res ipſa poſtulat, per invocationem nominis Chriſti, ipſius Chriſti invocationem, id eſt, ad eum precum directionem intelligere. Nam quid, obſecro, adverſus id, quod ego contra affirmo, & exemplo allato, oſtendo, non poſſe colligi ex certiſſima licet poteſtate neceſſariam invocationem, defendere tuum argumentum poteſt, quod Chriſti gloria Dei gloriæ nihil prorſus deroget? Numquid ego tuum argumentum ex eo oppugnare ac convellere tento, quod Chriſti hæc gloria, quæ ex neceſſitate illum invocandi oriretur, derogaret Dei Patris gloriæ? Nihil minus. Nam quid hoc ad argumentum tuum? Fuiſſet hoc, ut tu quidem exiſtimaſti, argumentum pro mea, vel contra tuam ſententiam, non autem reſponſio ad argumentum tuum. Ego vero (ut mihi quidem videtur) diligentiſſime caveo, ne ejuſmodi craſſos errores in diſputando committam; quamvis tu hunc eundem plane errorem mihi ante quoque aſcripſeris, in ſolutione alterius tui in priore ſcripto allati argumenti à fiducia ad invocationem, ut ante viſum eſt. Nunquid fortaſſe hujus rei, quod hic Dei gloriæ derogaretur, in tuo argumento ſolvendo ullam mentionem feci? Nullam omnino. Tantum, ut probarem, te conſequentis fallacia deceptum, quemadmodum invocatio vera & merito facta, eſſe non poteſt ſine ſumma aliqua poteſtate ejus qui invocatur, ſic exiſtimaſſe, ſummam poteſtatem invocatione carere non poſſe; quod plane falſum eſt, etiamſi, ut tua argumentatio habet, ea ſumma poteſtas neceſſario agnoſcenda eſſet: ut hoc, inquam, probarem, ſatis aperte, dixi, hoc verum quidem futurum, ſi in una tantum perſona ſumma iſta poteſtas agnoſcenda eſſet; ſed ſi in pluribus ea ſit agnoſcenda, ex hoc non poſſe conſequi neceſſariam invocationem, ſeu precum directionem ad certam unam ex illis. Idque confirmavi exemplo allato ſummæ poteſtatis mundanæ non in una tantum perſona agnoſcendæ. Ad quod exemplum quid tu reſpondeas, poſtea videbimus. Nam prius denuo hic aperiendum eſt, quid te maxime in hunc errorem inducere potuerit, & porro, ut ex tua ad meum exemplum reſponſione apparet, omnino induxerit. Illud autem eſt, quod putas eandem eſſe hic rationem invocationis, quæ adorationis, puta, & ſervitutis; & ſicut ſumma eaque prorſus agnoſcenda poteſtas, cuicumque illam habenti, etiamſi plures eam haberent, neceſſario adorationem, id eſt, ſummam reverentiam, nempe humanam, ſi poteſtas ſit humana, divinam vero, ſi poteſtas ſit divina, & parem ſervitutem conciliat, ita exiſtimaſti neceſſario invocationem conciliare. Quod tamen à veritate abhorrere, & diſcrimen, quod ad neceſſitatem attinet, inter invocationem, & adorationem ſervitutemque ſtatuendum plane eſſe, vel id te monere poterat, quod in ipſius Dei Chriſtique perſona paulo poſt agnoſcis & fateris; id eſt, poſſe ſæpe nos ad Patrem ſolum preces noſtras dirigere, quod certe in adoratione & ſervitute non contingit. Semper enim & ubique non Deum ſolum, ſed Chriſtum quoque adorare cogimur, ſeu tenemur, eique ſervire; hoc neceſſario requirente ſumma, quam habet in nos cum Patre Deo communem, poteſtate, à nobis neceſſario agnoſcenda. Ea enim nequaquam a nobis agnoſceretur eo modo, quo agnoſci debet, ſi unquam eum adorare eique ſervire prætermitteremus. Nunc ad refutationem tuam exempli mei venio; qua diluenda, apertius tota de re conſtabit.

Primo igitur loco ais, me ipſum vidiſſe hujuſmodi exemplum (nempe imperatorum, & ab ipſis ad imperii conſortium aſcitorum) non poſſe integre accommodari Chriſto, nimirum, arbitror, quia, ut cuicumque vel difficillimo diſputatori ſatis facerem, ego ipſe ſum faſſus, in hoc eſſe diſſimile exemplum, quod Chriſto omnino confidendum eſt, illis vero ad imperii conſortium evectis hoc non debebatur; in tuo autem argumento ejus rei mentio fiebat, quod Chriſto tuto inniti deberemus. Verum ego ibidem ſatis huic objectioni occurri, oſtendens, jam me in ſuperiore argumento diſſolvendo, huic rationi ſatisfeciſſe. Quare nihil neceſſarium erat, ut exemplum, quod alioqui, fateor, ea carere non poterat, hanc quoque rem in ſe contineret; cujus teipſum noviſſe nullam hic neceſſitatem eſſe, ſatis indicat, quod in poſteriore hoc tuo argumento commemorando dicis, ut vidimus, te illud a poteſtate Chriſti ad neceſſariam invocationem duxiſſe, nulla fiduciæ in eo collocandæ mentione facta. Itaque etſi non ſimpliciter, tamen habita ratione argumentorum tuorum & mearum reſponſionum, exemplum à me allatum Chriſto prorſus accommodari poteſt, atque eo magis, quod ſi ulla alia differentia eſt inter exemplum & rem, de qua quæritur, ea eſt, quod illi imperii conſortes ab imperatoribus aſciti, non erant prioribus iſtis imperatoribus ſubordinati, quemadmodum Chriſtus ſubordinatus eſt Deo. Quare, ſi tamen nemo cogebatur opem ipſorum implorare, ubi videlicet priores imperatores aderant, & parem cum illis adhuc poteſtatem retinebant, multo minus cogetur quiſquam Chriſti opem implorare, Deo ubique præſente non minus quam Chriſto, & eandem poteſtatem, quam Chriſto dedit, ſibi retinente.

At deinde ais, iſtos ab imperatoribus ad imperii conſortium evectos, *non nomine tenus, ſed reipſa debito honore* affectos fuiſſe. Quaſi vero vel ego dixerim, iſtos reipſa debito honore non fuiſſe affectos, vel nolim neceſſe eſſe, Chriſtum debito honore afficere, vel denique conſtet, ad Chriſtum preces dirigere (hæc enim eſt illa opis imploratio, de qua hic agimus) honorem eſſe Chriſto debitum, id eſt, ejuſmodi, quod illi exhibere ſit neceſſe. Nonne vides, te hoc loco omnino principium petere? Nam ſi Honoris debiti nomine, non quidem neceſſarium, ſed qui convenire poſſit, intelligis, præterquam quod impropie prorſus loqueris, nihilominus etiam principium petis; ſi modo verbum *Afficiebantur*, quod in tuis verbis legitur, ſignificat, affici omnino debebant. Jam enim in ipſo exemplo explicando à me negatum eſt, quenquam coactum fuiſſe ipſorum opem implorare. Quam tamen opis implo-

Digitized by Google

implorationem non nego illis convenire potuiſſe, ſeu, ut clarius loquar, illis tribui potuiſſe, alioqui nihil ad rem facere exemplum videretur, cum ex mea ipſius confeſſione manifeſtum ſit, Chriſti opem implorari poſſe. Quod ſi verbum tuum illud *Afficiebantur*, id modo ſignificat, quod ſonat, id eſt, factum ipſum, hoc nihil ad rem, ubi non de eo, quod fieret, ſed de eo, quod jure facere quis cogeretur, quæritur. Præterea, quomodo probas, iſtis omnem honorem exhibitum fuiſſe, qui exhiberi merito poterat? Sed quidquid ſit, illud certiſſimum eſt, te nunquam probaturum, quemquam coactum fuiſſe illorum opem implorare, præſentibus præſertim prioribus Imperatoribus, & eandem cum illis adhuc poteſtatem retinentibus. Opis autem implorationem, in hoc exemplo, ipſam modo & per ſe intelligo, qualis eſt privata ac ſine ſupplici libello. Nam in publica ſeu cum ſupplici libello, quidam præterea honor continebatur iſtis imperii conſortibus debitus, quippe qui prioribus Imperatoribus non eſſent ſubordinati, ſed tantum eorum ſocii. Propterea non licebat fortaſſe in tali opis imploratione unquam eos omittere, quamvis abſentes & ignaros, cum tamen Chriſtum, omnia perpetuo licet ſcientem, etiam in publica invocatione ſæpe ſine dubio omittere liceat. Id, quod quiſque igitur iſtis ſemper reipſa tribuere cogebatur, erat reverentia, ſervitus, obedientia, & ſi qua ſunt ſimilia, quæ neceſſario agnitionem neceſſariam ſummæ nec ſubordinatæ poteſtatis comitari debent. Itaque, quod ais; *nec unquam placuiſſet imperatoribus illis; ſi quis neglectis & poſthabitis eorum conſortibus ſive collegis, ad imperatores ſolos recurreret*; ſi de poſthabitione & neglectu loqueris, quod attinet ad ſolum factum, non autem ad conſilium omninò ita faciendi, numquam iſtud verum eſſe oſtendes; niſi propterea id non placiturum fuiſſe Imperatoribus illis dicas, quod noluiſſent, ſe ſolos neceſſitatibus & poſtulatis ſubjectorum hominum providere coactos, ut antea, eſſe, (quamquam hoc verum fuiſſet forſitan, ſi multos id facere animadvertiſſent, non autem ſi unum aliquem, aut etiam paucos quoſdam) Atqui iſtud in Deum cadere nequit, nec quidquam ad quæſtionem noſtram pertinet. Legitur quidem in Eccleſiaſtica hiſtoria, ſi recte memini, de quodam Amphilochio, qui conſulto Arcadio à Theodoſio patre ad imperii conſortium nuper evecto, honorem quendam non exhibuit aliquando; ſed ſoli patri pariter præſenti exhibuit, ut hoc Theodoſio miraturo, ægreque (ut factum eſt) laturo, Amphilochus occaſionem haberet oſtendendi, Deum ſimiliter ægre ferre, ſi quis ipſi ſoli, Chriſto filio, cum quo ſolium ipſum ſuum communicavit, prætermiſſo, cultum divinum præſtaret; & idcirco Theodoſium adhortandi, ne eos ferre vellet, qui Chriſtum ipſum non colerent. Verum hoc nihil ad invocationem ſive opis implorationem; qua licet unum Theodoſium Amphilochus tunc honoraſſet, dummodo alioqui Arcadium honore illi conveniente affeciſſet, nihil Theodoſius vel miratus eſſet, vel ægre tuliſſet. Jam Pharaonis & Joſephi exemplum quomodo hujus rei clariſſimum exhibeat teſtimonium, (ut ipſe aſſeris) non video, nihil enim ibi apparet, vel inde apparere poteſt de Pharaone ægre ferente, aut laturo, ſi quis preces ſuas non ad Joſephum, ſed ad ipſum direxiſſet; niſi velis, quod Pharao dixit in Joſepho toti Ægypto præficiendo, neminem pedem aut manum moturum in tota terra Ægypti ſine imperio ipſius, huc pertinere. Nam ſi hoc eam vim habere dicas, ac ſi Pharao dixiſſes, neminem quidquam impetraturum, niſi id petiiſſet à Joſepho, ab eoque precibus obtinuiſſet; hoc ſingulare quiddam in eo exemplo erit, quod nec in aliis exemplis invenitur, nec propterea, ut idem aut ſimile quidpiam à Deo in Chriſto factum fuerit, quidquam ſuadebit. Itaque propter exempli ſingularitatem nihil ex eo concludi poterit, niſi cum manifeſta principii petitione. Quanquam non crediderim ego neceſſe eſſe, verba illa Pharaonis ad iſtum modum interpretari; immo tantum illis ſignificari, quidquid juſſiſſet Joſephus, unumquemque facere debuiſſe; quidquid vetaſſet, à nemine fieri potuiſſe, ut nihil dicam, quod quamvis ad conceſſiones eorum quæ peterentur, verba iſta accommodari aut poſſent, aut etiam deberent, nihil prohibet, quominus Pharaonis mens fuerit, ut nihil, licet à ſe petitum cuiquam daretur, niſi per manum Joſephi, & ejus juſſu interveniente, quod ſane ego in Chriſto agnoſco, & ſæpe in meis ſcriptis aſſero, Deum in Eccleſia nihil largiri, niſi per Chriſtum, id eſt, ipſius juſſu interveniente; quamvis id ab ipſo Deo tantum petitum fuerit. Denique iſtud Pharaonis, ſive alterius cujuſvis regis terreni exemplum, qui alicui curam ſui regni demandavit, non eſt magnopere in hac parte urgendum; cum fieri poſſit, & quotidie fiat, ut non tam ad illum honorandum & evehendum, quam ad ſe moleſtia & labore liberandum, ut ſupra attigimus, id fecerit, quod, ut ibi dixi, nullo pacto in Deum cadere poteſt.

Ad ea, quæ ſtatim ſubjungis, ut refutes argumentum quoddam meum, quod ex meis verbis elicis, nihil eſt cur reſpondere debeam, cum ego revera nihil argumentatus fuerim; ut ſupra demonſtravi. Tametſi veriſſimum eſt (& hoc pacto alibi ſum argumentatus) ſi Chriſtus non ſemper in precibus noſtris invocandus eſt; nullum igitur de precibus noſtris ad illum dirigendis præceptum extare; quod ſi nullum præceptum extat, non neceſſarium eſſe ad illum preces dirigere. Nec propterea illos juſtifico, qui nunquam Chriſtum invocant, ſi id conſulto, & per contemptum invocationis Chriſti faciunt; ac præcipue ſi non invocant, ubi ſpiritus, propter quamvis cauſſam, quæ multæ eſſe poſſunt, id ut fiat, ſuggerit. Itaque nullo pacto eminentiam Chriſti aut labefacto, aut labefactare videri poſſum; quam ſcio in hac parte firmiſſimam, & inconcuſſam perpetuo fore, dummodo à me urgeatur, probetur, demonſtretur, (quemadmodum ſemper & ubique fit, optimo jure poſſe nos in precibus noſtris ſemper & ubique Chriſti opem implorare, utpote illius, qui ex patris voluntate omnia in Eccleſia adminiſtret, omniaque faciendi poteſtatem habeat, cum exauditione precum noſtrarum, immo cordium ac renum inſpectione atque exploratione perpetuo conjunctam.

Jam vero quod addis Chriſtum ipſum teſtari, *ſibi à Patre omne judicium commiſſum, ut omnes honorificent filium quemadmodum Patrem honorificant*, & ais, *Abſque dubio hæc verba ſummum honorem Chriſto deferunt, in quo & invocationem nominis ejus facile quivis non contentioſus includi agnoſcere poterit*, ſi, ut apparet, ac quemadmodum ſoles, per Invocationem nominis Chriſti, ipſius Chriſti invocationem intelligis, hoc eſt, ad ipſum precum noſtrarum directionem (quanquam non debuiſſes toties ambiguitate verborum, etiam tibi fortaſſe ipſi, occaſionem errandi præbere) ego plane diverſum ſentio; id eſt, contentioſum omnino eum futurum, qui verbis iſtis directionem reipſa precum noſtrarum ad Chriſtum contineri velit. Conſtat enim, verbis iſtis eum modo honorem contineri, qui neceſſario ex eo ſequitur, quod Chriſto à Deo omne judicium, hoc eſt, omnis Eccleſiæ gubernatio commiſſa fuerit, quam ut ſupra oſtenſum eſt, precum reipſa directio neceſſario non conſequitur, licet eam adoratio ac ſervitus neceſſario conſequatur, quibus adde & obedientiam, quæ tamen ſervitute continetur. Nam de obedientia præcipue, ſeu, quod idem eſt, de fide reipſa Chriſti verbis adhibenda eo in loco agi oſtendunt ea, quæ ſequuntur; *qui non honorificat Filium non honorificat Patrem; qui miſit illum. Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam.* Eſt igitur verborum Chriſti, quæ à te ſunt allata, ut contra Franciſcum Davidis cap. 9. partic. 3. ſcripſi, hæc ſententia, *Oportere nos Chriſto obedire, & ipſum non ſecus ac Deum Patrem revereri; quia omnia gubernat, & ſibi non obedientes ac contumaces punire pro arbitrio atque imperio poteſt.* Quamquam vero verba iſta Chriſti, & totus ille locus directionem reipſa precum noſtrarum non continet,

tinet, tamen continet neceſſariam agnitionem ac publicam profeſſionem poteſtatis dirigendarum precum; quippe quæ ex omni Eccleſiæ gubernatione neceſſario conſequatur, quemadmodum contra eundem Franciſcum ſcripſi partic. 2 capitis 21 bis verbis, *Iſte ipſe apud Johan. locus ſatis aperte docet, Chriſti invocationem ad Dei gloriam pertinere. Supra enim cap. 9, partic. 3 de gubernatione ſeu judicio, quod in Eccleſia nunc Chriſtus exerceat, iſtic agi oſtendimus; propter quod honos illi ſicut patri ejus cœleſti tribuendus ab omnibus ſit. Qui honor profecto aliud ſit neceſſe eſt, quam ipſum ſimpliciter judicem ſeu gubernatorem eſſe, cognoſcere; neque enim hac ratione honor ullus Chriſto tribuetur, niſi etiam quæ judicis & gubernatoris ſunt, illi tribuantur. Inter quæ id potiſſimum numerari debet, ut ejus clementiam & æquitatem implorari poſſe agnoſcatur, & publice affirmetur.* Vides, quam diligens fuerim in elicendo ex hoc loco, quidquid ad Chriſti invocationem pertinens inde elici poteſt. Nam, ut neceſſitas ipſius invocationis recte ac neceſſario inde eliciatur, impedit ipſa invocationis ratio & natura, quæ nullo modo ex ſubordinata poteſtate quantumvis magna, neceſſario conſequitur; nec invocandi legitimæ facultati, aliiſque non paucis ad Chriſti ſummam, gloriam ſpectantibus, quæ ex ejus poteſtate neceſſario conſequuntur, eſt ſimilis. Itaque non habent à te citata Chriſti verba vim expreſſi mandati invocationis Chriſti, ut exiſtimaſti, licet aliarum rerum prædictarum habeant, quemadmodum ego ipſe de adoratione ſeu divino cultu contra Volanum ſcribens ſum faſſus; contra Matthæum vero Radekum, qui aliquando de Chriſti adoratione, ut de invocatione dubitabat, nunc autem per Dei gratiam non dubitat, plurimum contendi; ut videre poteris in meo ſcripto ad illum; quod eſt, apud Dn. Lubienieciumn noſtrum, in quo ſcripto eandem diſtinctionem attuli inter neceſſitatem adorandi Chriſti, eumque invocandi, quæ tibi Chriſti invocationem labefactare videtur, quanquam ipſe Radekus, non tam ſcripto meo, quam mirabili, neſcio quo, caſu factum fuiſſe ait, ut agnoverit Chriſto Domino & adorationem & invocationem convenire. Sed, ut ad te revertar, addis deinceps, me ipſum fateri, eos, qui Chriſtum non invocant, eum, nec debito honore afficere. Ubi, ut ſoles, *Non invocant* uſurpas, pro *Non audent, nec volunt invocare*; vel potius (ſi hoc recte ex verbis meis & aperte concludendum eſt) *Non agnoſcunt & profitentur ſe jure poſſe invocare.* Melius feciſſes, ſi ubique dixiſſes, me videri (tametſi non tantum videor, ſed ſic eſt revera) *condemnare omnes iſtos, quicunque Chriſtum non invocant, nec invocare audent*, ut paulo poſt ſcribis. Nam illa verba, *nec invocare audent*, aut declarant, quo ſenſu priora, *non invocant*, ſint à te dicta, aut certe illorum defectum ſupplent. Sed paulo ante verba iſta, hæc ſcripſiſti: *Status itaque quæſtionis noſtræ non eſt, an ſemper & ubique Chriſtum invocare teneamur; ſed an gloria Chriſti noſtræque ſalutis fiducia id exigant requirantque, ut Chriſtus neceſſario invocetur.* Ad quæ quid mihi merito reſpondendum ſit, ſupra abunde expoſitum eſt. Hic tamen hoc dicam, ſtatum quæſtionis noſtræ eſſe, ut ex ſcriptis meis manifeſtum eſt, An Chriſtum invocare, id eſt, ad eum preces noſtras dirigere teneamur, ſeu divino jure cogamur. Ex quo ſequitur, ſi non ſemper & ubique cogimur, partem negantem noſtræ quæſtionis, quam ego defendo, jure optimo à me defendi, primum, quia non poſſumus dici ſimpliciter, divino jure cogi quidquam facere, ſi non ſemper & ubique, data videlicet ejus rei faciendæ occaſione cogimur: deinde, quia, ſi non ſemper & ubique, ne aliquando quidem, neceſſitate videlicet abſoluta cogimur; ut ante pluribus eſt demonſtratum. Quod tu in quæſtionis noſtræ ſtatu exponendo addis, de Chriſti gloriæ noſtræque fiduciæ (ut ſic loquar) exigentia, id revera non pars ipſius quæſtionis eſt, ſed ad rationes pertinet, quibus tu pro parte affirmante uteris: quæ cum nullam vim contra ſententiam meam habere, ut quidem mihi videtur, ſatis evidenter docuerim, non video cur debeam ut mones, meo *Poſſumus* renunciare, ejuſque loco *Tenemur* reponere ac ſcribere. Tu potius (ea tamen reverentia, qua me cum tanto viro agere decet) monendus mihi es, ut tuæ iſti incertæ ac vagæ, & ſimul tamen abſolutæ neceſſitati invocandi Chriſti renuncies, ejuſque loco certam ſtabilemque invocandi Chriſti, ſeu ad ipſum preces noſtras dirigendi facultatis agnitionem & profeſſionem ſubſtituas; ex qua, certa ſimiliter ac ſtabilis ſuo tempore, ex ſuppoſito ſive ex accidente neceſſitas conſequitur ad Chriſtum preces dirigendi; Aliter & Chriſti invocationem, quantum in te fuerit, plane incertam reddes, & infirmorum conſcientias aut lædes, aut torquebis; qui audientes, ſibi neceſſarium eſſe ad Chriſtum preces dirigere, & tamen non ſemper & ubique, aut totum hoc tanquam ſibi minime conſtans, & una cum ipſo directionem ipſam precum ad Chriſtum contemnent atque aſpernabuntur, aut ſemper dubitandi cauſſam habebunt, ne graviter peccaverint, ſi quando ad Chriſtum preces dirigere omiſerint; multo autem magis, ſi ſæpe id illis contigerit, verentes, ne tunc maxime oportuerit Chriſtum invocare, quippe quod neceſſitas illa vaga tunc acciderit id faciendi; cum nullo pacto ſit veriſimile, ut id, quod neceſſarium eſt ut faciamus, quamvis non ſemper, ſed aliquando, tempus ſuæ neceſſitatis ex ſola voluntate noſtra habeat, ſi alioqui per ſe tempus ſuum habet. Mitto alia abſurda & pericula, vel obſcurandæ ſubordinationis Dei ad Chriſtum, vel adverſarios, qui Chriſtum invocari poſſe negant, in ſuo pernicioſiſſimo errore confirmandi, ſi viderint, neceſſe eſſe, ut qui poſſe ajunt, idque defendere volunt, neceſſarium etiam idem eſſe dicant, atque contendant; quando illi vel jam ſciunt, vel facillime intelligere poſſunt, ex eo ipſo, quod omnes fateri coguntur, non ſemper & ubique preces noſtras ad Chriſtum dirigere nos teneri, nullum hac de re præceptum datum fuiſſe.

Nam quod poſtremo, colophonis loco addis, etiamſi nullum in Novo Teſtamento mandatum extaret de invocando Chriſto (quanquam non pauca eſſe putas, quæ vim expreſſi mandati habeant) *tamen* (ais) *ſi non neceſſitate abſoluta, conſequentis nihilominus neceſſitate Chriſtum invocare teneremur*, velim ſcias, me cum ullum præceptum de Chriſti ope, directis ad eum precibus, imploranda extare, nego, non tantum de expreſſo verbis præcepto loqui, ſed etiam de colligendo per neceſſarias conſequentias ex aliis præceptis, hominiſque Chriſtiani neceſſario officio. Itaque, ſi ea vera eſſent, quæ ſtatim ſubjicis his verbis, *Nam abſque invocatione nominis Jeſu Chriſti, neque fides vera fiduciaque ſincera erga Chriſtum defendi, nominiſque ac majeſtatis ejus autoritas conſervari poteſt, nemenque Chriſtianum juſte ac legitime uſurpari*, ſi inquam, hæc vera eſſent (interpretatus videlicet verbis illis, *invocatione nominis Jeſu Chriſti*, ac ſi ſcripſiſſes, *directione precum noſtrarum ad Jeſum Chriſtum*) ingenue faterer, certum de precibus ad Chriſtum noſtris dirigendis præceptum extare. Sed ea minus vera eſſe, & ad iſta omnia optime atque integre conſervanda, ſatis eſſe conſtantem ac publicam agnitionem & profeſſionem divinæ poteſtatis Jeſu Chriſti, & conſequenter ad eum ſemper & ubique preces noſtras dirigendi legitimæ facultatis, quibuſcum neceſſario adoratio, ſervitus, & obedientia erga eundem Jeſum Chriſtum conjuncta eſt, ſpero ex ante diſputatis omnibus facile conſtiturum, nec tibi ipſi fortaſſe tam vera iſta, quæ affirmaſti, viſa fuiſſent, ſi pro, Invocatione nominis Jeſu Chriſti, Directione precum noſtrarum ad Jeſum Chriſtum, ſcripſiſſes. Nam certe ſine invocatione nominis Jeſu Chriſti, ut hæc locutio, ex Sacris Literis accipienda eſt, ne Chriſtianiſmus quidem conſiſtere poteſt. Jam cum agitur in hac religionis materia de neceſſitate abſoluta, quod attinet præſertim ad officium noſtrum, id intelligendum eſt, quod omnino ſit neceſſarium, ſi Deo obedire velimus & ſalvi eſſe; quæ neceſſitas alioqui abſoluta vocari nequit per ſe ipſa,

cum conditionem conjunctam perpetuo habeat. Itaque ſi ſalvi eſſe non poſſumus ſine directione precum ad Chriſtum, ut quidem non poſſumus, ſi ea vera ſunt, quæ tu affirmas, ſtatuendum eſt etiamſi nullum verbis expreſſum ea de re præceptum extet, tamen precum noſtrarum ad Chriſtum directionem abſolute nobis neceſſariam eſſe. Id quod ego nullo prorſus pacto aut concedere poſſum, aut quod affirmetur, laudare.

Reſtat ſcrupulus diſtinctionis inter Chriſti Invocationem & Adorationem; quem tibi nondum exemptum eſſe, ſane miror. Primum dicis, te optime ſcire; quid interſit inter vocabula Adorationis & Invocationis; ſed tamen te inter hæc duo, quatenus ea nunc ad Chriſtum referuntur, diſtinguere nec ſcire, nec poſſe; cum, quidquid honoris & gloriæ Chriſto nunc corporali præſentia minime nobis præſenti exhibetur, ad internum cultum potiſſimum referendum ducas. Hic ſane aliud præ te fers, ac de te affirmas, videris enim adhuc omnino ignorare, quid inter duo iſta vocabula interſit. Oſtendunt enim hæc tua verba ſatis aperte, tibi non videri, interiorem cultum ſine invocatione eſſe poſſe, cum tamen manifeſtum ſit interiorem cultum eſſe poſſe ſine ulla petitione. Itaque negare videris, neceſſarium eſſe ut in invocatione ſit aliqua petitio; quod tamen & nomen ipſum Invocationis neceſſarium eſſe oſtendit, & inter nos plane conſtat; cum jam certiſſimum ſit, nobis idem eſſe in tota hac diſputatione de invocatione Chriſti, Invocationem. & Precum directionem. Num fortaſſe negabis, interiorem cultum ſine ulla petitione eſſe poſſe? Atqui ut agnoſcas, hoc nullo modo negandum eſſe, id tantum tecum animo reputa, quod Chriſtum interiore cultu afficere ſemper & ubique, immo indeſinenter, quatenus per humanam fragilitatem licet, debemus; non tamen ſemper & ubique, nedum indeſinenter, aliquid ab eo debemus petere. Quid plura? cum Invocatio, ut dixi, idem nobis ſit, quod Precum directio, & ipſe fatearis, nos ſæpe ad ſolum Patrem preces dirigere poſſe, immo, ut ipſa tua verba habent, cum fatearis, nos poſſe Chriſtum non ſemper nec ubique invocare, nunquid non clare perſpicis, interiorem cultum Chriſto exhibendum non ſemper habere ſecum conjunctam invocationem? alioqui oporteret, te affirmare ſimiliter, nos poſſe non ſemper nec ubique Chriſtum interiore cultu afficere, quod impium plane eſſet. Certe, ſi hoc non ſatis eſt, ut intelligas, me jure optimo inter Chriſti ipſius corpore abſentis adorationem & invocationem diſtinxiſſe, & adorationem ſine invocatione eſſe poſſe conſtanter affirmaſſe, vix ſcio, quomodo unquam id tibi perſuaderi poterit. Verumtamen, ut interim aliquot tuæ hac in re incuriæ, tuique ipſius decipiendi cauſſæ explicentur, atque hac ratione adhuc tentetur, an ſcrupulus iſte tibi eximi poſſit, reſpondendum eſt ad ea, quæ meis dictis poſtea objicis.

Objicis igitur primum, quod hymnos, laudes gratiarumque actiones in adoratione (ut ais) includam, invocationem tamen ſub eodem genere habere nolim.

Hic rurſus in conſequentis fallaciam incidis. Putas enim, ſi Invocatio ſub adoratione, ut ſuo genere, contineatur, utramque neceſſario ſemper ſimul junctam eſſe. Atqui aliter res ſe habet. Siquidem fieri poteſt, ut nulla ſit invocatio ſine adoratione, ut ſpecies ſine ſuo genere; nec tamen contra ullo pacto concludi aut debeat, aut poſſit; adorationem ſine invocatione eſſe non poſſe. Immo neceſſe eſt, ut, ſi Adoratio eſt genus, Invocatio vero ejus ſpecies, ut ſæpe adoratio ſine invocatione eſſe poſſit. Neque vero ego uſquam aut tacite aut aperte ſcripſi, Chriſti invocationem ſine adoratione eſſe poſſe. Illis ſane exemplia hymnorum, laudum, & gratiarum actionum afferendis, nihil aliud oſtendere volui, ut quidem ipſa verba mea clare explicant, quam, dari poſſe Chriſti adorationem ſine invocatione. Quid igitur hinc contra ſententiam meam de diſtinctione adorationis & invocationis colligi poteſt? Mirum ſane hoc & tanquam portentum quoddam eſſet, ſi ex demonſtratione, quod adoratio ſine invocatione eſſe queat, ſive etiam ex hujus rei affirmatione, colligi poſſet, nequaquam adorationem ſine invocatione eſſe poſſe, nam hæc eſt breviter ac reipſa illa mea diſtinctio. Nonne id, quod ex dicto meo colligeretur, cum ipſo meo dicto ex diametro (quod ajunt) expreſſeque pugnaret? Scio quidem, te non ita collegiſſe, ſed tamen verba mea ab omni ſuſpicione, quod diſtinctioni illi meæ advertentur, liberare volui. Non laborabo, ut oſtendam, ex illis exemplis meis non recte colligi, invocationem, tanquam ad ſuum genus, ad adorationem pertinere. Satis eſt enim, hoc ipſo conceſſo, quod tu ex ipſis collegiſti, aperte oſtendiſſe, id non modo ad diſtinctionem meam inter adorationem & invocationem labefactandam non pertinere, ſed eam manifeſte confirmare.

At deinde mihi objicia, quod hæc verba ſcripſerim: *Talis eſt Chriſtus à Deo factus nobiſque conſtitutus, taliaque per ipſum beneficia accepimus, ut etiam eo ſecluſo, quod nobis eum invocantibus opem in neceſſitatibus noſtris ferre poteſt, eum tamen prorſus divino honore afficere debeamus.* Ais enim, *Si Chriſtus nos in neceſſitatibus noſtris juvare non poſſet; parum abeſſet, quin otioſum ac exauctoratum (quod abſit) Chriſtum haberemus; &c.*

Hoc loco videris in accidentis fallaciam incidere, Ego enim conſidero res in natura ſua, ita ut mihi ſatis ſit, intellectu poſſe eas inter ſe diſtingui: tu vero eas conſideras prout in ſubjecto (ut loquuntur) ut ſimul ſint, neceſſe eſt, quod, etiamſi veriſſimum eſſe concedatur, tamen, quod ad illud attinet, de quo agitur, ex accidente eſt. Quid enim impedit, quominus ea, unde fit, ut Chriſtum adorare & invocare poſſimus, nunquam reipſa divelli poſſint, & non ſemper omnia conjuncta in Chriſto eſſe, & tamen propter aliqua ex ipſis, eum merito adoremus, quæ ipſa per ſe, ut eum invocemus, nullam vim habeant? Summæ dignitati ſummæque beneficentiæ ſummus honor debetur, & divinæ quidem divinus. Chriſtus ſummam eamque divinam dignitatem habet, ſummamque, eamque divinam beneficentiam in nos exercuit; Ergo vel ob iſta ſola, ei à nobis divinus honor & ſic adoratio debetur. Atqui iſta ſola non ſatis ſunt, ut eum invocare poſſimus, niſi, etiam nos juvare poſſit, noſtraſque preces exaudire, ac præterea niſi conſtet, non fuiſſe à Deo prohibitum, ut ipſum invocemus, quæ quanquam omnia in Chriſto ſunt, & illi dempta, eum quodammodo exauctoratum redderent, non eſt tamen, quin ex natura ipſa rerum fieri poſſet, ut ſine his iſta ſint. Immo, etiamſi, ne ex natura quidem ipſa rerum hoc fieri poſſet, tamen ſatis ad mea verba defendenda eſſet, quod conſideratione diſtingui poſſent, & jure affirmari, unis per ſe adorationem tantum, alteris vero cum ipſis junctis etiam invocationem convenire. Quapropter nihil eſt opus, ut demonſtrem, ut quidem in promptu eſt, hæc reipſa ſejungi poſſe, immo fieri potuiſſe, ſi ita Deo viſum foret, ut Chriſtus ipſe, id eſt, is, qui ab eo Chriſtus factus eſt, una illa ſine alteris habuiſſet, ſive etiam cum illis unis quædam tamen ex alteris, & non omnia. Mitto, quod in ipſis verbia meis (quibus addere potuiſſem, quod perpetuo à Chriſto divina beneficia accipimus, & majora his accepturi ſumus, cui rei per ſe adoratio debetur) non ſecluſi, quod Chriſtus nos juvare poſſit, ſed quod nobis eum invocantibus ſubvenire queat. Poſſunt enim, ut modo attigi, hæc ſeparari, id eſt, fieri poteſt, ut quis juvare poſſit, & porro juvet, nec tamen ipſum invocantibus ſubvenire queat; nempe vel quia eorum preces non audiat, vel quia prohibitus ſit ipſum invocantes juvare. Sed jam de his ſatis.

Quæ hic obiter addis ad confirmandam neceſſitatem invocandi Chriſti his verbis, *quales ſubditi, qui in neceſſitatibus Regem ſuum non invocant?* Et mox, *Fideliſne uxor, quæ mariti ſui auxilium in neceſſitate non implorat? ſuntne propriæ oves,*

quæ

Digitized by Google

Quæ ſub tutelam paſtoris ſui non confugiunt? Hæc, inquam, omnia eam vim non habere, quam credis, ſatis ſuperius oſtenſum eſt, ubi de natura egi poteſtatis ejuſdem in pluribus, quam una, perſonis reſidente, quarum etiam illa, de qua agitur, alteri ſit ſubordinata. Hic tamen dicam; nec ſubditos, malos; nec uxorem, infidelem; nec oves eſſe alienas, quæ ad regem, maritum, & paſtorem ſuum in ſuis neceſſitatibus non confugiunt, modo ne ad alienum regem, maritum, aut paſtorem confugiant, ſed opem ab eo petant, qui non modo conjunctiſſimus eorum regi, marito ac paſtori ſit; ſed ipſorum poteſtatis ſolus auctor, à quo ipſi perpetuo pendeant, & ad quem ut hi confugiant nunquam ægre ſint laturi; dummodo id per ipſorum contemptum, vel quia ipſis iſti non fidant, fieri nec videant, nec ſuſpicari poſſint. Applica nunc tu ipſe hæc omnia nobis, Chriſto, & Deo, in quibus ea ſunt, & in hac diſputatione eſſe ſtatuuntur, quæ vel à me in tuis ſimilitudinibus addita, fortaſſe in ipſis rebus, unde ſimilitudines ducuntur, inveniri nequeunt, vel à te nullo modo, ſi non veritatis quandam umbram, ſed ipſam (ut quidem non dubito) veritatem quæris, omittenda erant. Vincat igitur, ut tu in ipſo tuo ſcripto concludis, veritas. Quod ut in nobis potiſſimum eveniat, id caveamus diligentiſſime, quod tu me mones, ne præjudicatæ opiniones nobis noceant, neve nos pudeat, ut ais, à minore aliquando admoneri, ab eoque diſcere. Mihi ſane præjudicatam hiſce in diſputationibus noſtris nullam opinionem nocere, argumento eſſe poterit diligentia mea, in omnibus & ſingulis à te contra me allatis, perpendendis, examinandis, excutiendis, quam equidem in te, propterea quod hoc honore ea digna non cenſeo, in meis penſitandis tantam non requiro; ſed talem nihilominus deſidero, quæ & me à labore ſæpius earundem rerum ſcribendarum & inculcandarum te vero cum ab eodem labore, & moleſtia non jam literarum ſed voluminum meorum legendorum, in quibus eadem identidem repetantur, tum maxime à ſuſpicione, ne præjudicata opinione impeditus, mea aut vix legere ſuſtinueris, aut non intellexeris, aut perpendere nolueris, prorſus liberare atque immunem reddere queat. Vale vir clariſſime ac præſtantiſſime mihique perpetua obſervantia colende, meoque nomine fratres omnes plurima ſalute impertias; quam nobis det ille unus Deus pater noſter per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum. Cracoviæ Die 20 Maij 1587.

Scripſi hæc in ſummo, ac fere perpetuo ſtrepitu, in mediiſque aliis rebus mentem ab omni vel leviſſima quidem ſcriptione, non modo ab hujuſmodi tam gravi, retrahentibus, atque impedientibus. Quare ignoſce erratis; cum in ſcriptura, tum ſi quæ graviora deprehendes in ſenſibus. Viſum eſt enim mihi curandum fuiſſe, ut quamprimum reſponſionem meam haberes, nec fideliſſimi hujus nuncii occaſionem negligendam. Iterum Vale, & me ama.

Tui ſtudioſiſſimus atque obſervantiſſimus in Chriſto frater
F. S.

Ad eundem D. JOHANNEM NIEMOJEVIUM
F. S. EPISTOLA III.

Ut generis nobilitate, ſic virtute, eruditione, pietate præſtantiſſimo clariſſimoque viro D. Johanni Niemojevio, domino meo ſumma obſervantia colendo, &c.

Salus & pax à Deo patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto, &c.

Clariſſime præſtantiſſimeque vir, mihi ſumma obſervantia colende, &c.

Dominus Schomannus noſter conceſſit mihi legendum ſcriptum tuum Polonicum, contra theſes Vegæ Jeſuitæ, in negotio Cœnæ Domini. In quo ſcripto, quatenus per meam linguæ Polonicæ ruditatem licuit, animadvertiſſe mihi videor, te plerumque adverſarium egregie propellere, atque adeo tandem opprimere atque confodere. Verumtamen non pauca in eo obſervavi, quæ, ſi edendum, ut audio, opus fuerit, à te corrigi percuperem, quæque ſi huic rei commodum tempus habuiſſem, notata per Joelem Naborovium noſtrum, qui tibi has literas reddet, ad te miſiſſem. Sed quando id facere non potui, volui ſaltem tecum communicare breviſſimum quoddam meum ſcriptum de Cœna Domini, in amicorum gratiam jamdiu à me exaratum; ex quo intelliges quid potiſſimum in tuo ſcripto deſiderem, & quam ob cauſſam. Videris enim mihi una cum Bucero (qui, ut Zuinglium cum Luthero componeret, ab eo, quod ipſemet ab initio ſcripſerat, recedens, tertiam quandam ſententiam adinvenit, cui poſtea omnes ferme Zuingliani, præſertim vero Calvinus una cum ſuis omnibus ſubſcripſerunt) ea Cœnæ Domini tribuere, quæ nuſquam in Sacris Literis leguntur: unde judicio meo, quemadmodum & Zuinglius ſenſit, ipſius Cœnæ Dominicæ uſus quodammodo pervertitur, cum ibi ea quæruntur, quæ in nobis eſſe debent, priuſquam ad ipſam accedamus, ſi ea digne uti velimus. Cujus Zuinglianæ ſententiæ habeo apud me collecta nonnulla aperta teſtimonia, non modo ipſius Zuinglii, ſed etiam Oecolampadii, Capitonis, Buceri, Borrhai, atque ipſius Eccleſiæ Tigurinæ, antequam Bucerus & Calvinus opinionem illam ſuam jam pridem in Chriſti Eccleſiam invehi cœptam, compluribus probaſſent. Quæ teſtimonia una cum ſcriptis duobus Lælii patrui mei hac ipſa de re tibi aliquando legenda ac perpendenda tradam, ſi exiguum hoc meum ſcriptum, quod nunc leges, tibi minus perſuaſerit id, quod, ut pote veriſſimum Chriſtique Eccleſiæ utiliſſimum, tibi perſuadere velim. Cætera, quæ in tuo ſcripto emendari abs te cuperem, reſcies ex me, Deo dante, non ita multo poſt Chmielniciæ in ſynodo, ubi omnem operam dabo, ut vobiſcum eſſe poſſim. Atque eodem tempore poterimus ſive privatim ſive in ipſa ſynodo (ſi ita tibi viſum fuerit) de iis aliquid agere, de quibus ante aliquot menſes per ſcripta diſputavimus. Quanquam, ut ſæpius dixi, malim, cæteris omiſſis, aut præcipue ſaltem, de juſtificatione noſtra agi, quod pertinet ad fidem & opera. Video enim maximi momenti eſſe ad ſalutem noſtram, hujuſce quæſtionis veritatem recte noſſe. Veniſſem ſane Chmielniciam, cum Septembre proximo ſynodus ibi eſt habita à vobis, ſed præterquam quod nemo ex Cracovienſibus fratribus profectus eſt, incidit etiam in idem plane tempus cariſſimæ meæ conjugis mors, qua tantopere ſum perturbatus & adhuc perturbor, ut tibi in ſimili olim jactura vehementem illam perturbationem condonandam eſſe prorſus judicem, & tibi vehementer gratuler, quod, ut audio, uxor tua lectiſſima fæmina poſt diuturnum, ſævum, difficillimumque morbum qualis meæ uxoris fuerat, jam tandem convaleſcere inceperit, & ſi non ſanitatis ſuæ, ſaltem vitæ ſpem facere. Nihil enim ego non dediſſem, quo fieri poſſet, ut uxor mea quantumvis minus ſana, mihi ſuperſtes fuiſſet. Deus pro ingente ſua bonitate tibi concedat, ut tuam non ſolum quam diutiſſime tecum vivere, verum etiam bene valentem eſſe, non injuria ſtatim ſperare poſſis. Fratres omnes, præſertim vero D. Cechovicium, & Balcerovicium plurima ſalute in Domino Jeſu impertio, meque omnium veſtrum precibus apud Deum juvari & cupio, & poſtulo. Vale vir clariſſime meque amare nunquam deſiſtas; judiciumque hoc meum de ſcripto tuo pro tua pietate ac prudentia boni conſule. Cracoviæ die prima Februarii 1587.

Tui obſervantiſſimus tibique addictiſſimus in Chriſto frater
F. S.

Ad Martinum Czechovicium cœtus Lublinenſis Paſtorem,

F. S. Epistola.

Eruditione juxta ac pietate præſtanti viro, D. Martino Czechovicio verbi Dei Miniſtro mihi plurimum obſervando.

Gratia & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

Rogavit me Dominus Schomanus, Dominus Simon Ronnemberg, & alii, ut ad parænefin Andreæ Volani reſponderem. Cui oneri etſi me imparem eſſe ſatis agnoſcebam, & tempus mihi, aliis præſertim occupationibus diſtento, breviſſimum eſſe videbatur, eorum tamen precibus deeſſe non potui. Itaque reſpondi quantum ſat mihi viſum fuit. Quid præſtiterim vos judicabitis. Volui, ut ex inſcriptione appareret, hunc privatum cujuſpiam laborem, & conſilium fuiſſe, ut, ſi quid in hac reſponſione vobis minus recte dictum videretur, non bona conſcientia ſolum, ſed jure etiam eam ſemper ejurare poſſetis. Quanquam cavi, quantum potui, ne aliquid dicerem, quod cum diſciplina veſtra non conſentiret. Et propterea cum alioqui magna mihi occaſio data fuiſſet, de juſtificatione noſtra per Chriſtum ſententiam meam accurate explicandi, de ea quid ſentiam id tantum expoſui, quod ne à veſtra quidem ſententia abhorrere ſum arbitratus. Etenim, ut audio, vos quoque Chriſtum pro noſtris peccatis Deo ſatisfeciſſe, vel etiam ejus iram adverſum nos placaſſe, tanquam loquendi modos à Sanctis Literis alienos, ſi quis dicat, ferre non poteſtis. Non dubito quin multos nævos in ſcriptione hac mea deprehenſuri ſitis, ſed partim temporis ſummæ anguſtiæ, partim non bono eorum conſilio, qui hominem huic muneri minus aptum delegerunt, eos imputare debebitis. Ego quidem nec labori, nec diligentiæ ulla ex parte peperci. Rogo te, mi Czechovici, ut exemplum Epiſtolæ Volani ad nos mittendum cures. Eam enim hic deſcribendi tempus non fuit. Quod ſi cum eo exemplo partem illam ſcripti tui de baptiſmo conjunxeris, gratiſſimum mihi feceris. Domino Niemojevio, quem, ut debeo, pro ejus egregia pietate, & non vulgari eruditione, quæ generis ſumma nobilitate & ſplendore mirum in modum augeri videntur, & amo, & revereor, plurimam ſalutem te meo nomine dicere velim. Itemque Domino Balcerovicio, Dominoque Krokero, ſi recte ejus nomen recordor, Balcerovicii ſororis viro. Te autem in Domino Jeſu optime valere vehementer opto. Cracoviæ die 30 Junii 1580.

Tibi in Chriſto deditiſſimus.

F. S.

Ad D. Johannem Balcerovicium civem Lublinenſem, & Seniorem cœtus qui eſt ibidem.

Epistola I.

Eruditione ac pietate ornatiſſimo D. Johanni Balcerovicio, fratri ac domino plurimum obſervando.

Salutem à Deo, & Chriſto ejus &c.

En tibi mi Balcerovici librum, quem tibi pollicitus fueram, qui ſi ei, quo tu me prior donaſti, par eſſe non videbitur, cogitare debes, nec me etiam tibi parem eſſe. Utinam aliquando fiat, ut labyrinthos illos ſimul legere, atque expendere poſſimus. Suppeditabunt nobis, mihi crede, materiam de rebus diſſerendi in religione noſtra, cum maxime arduis, tum vero ad ipſius pietatis ſtudium ſerio capeſſendum utiliſſimis. Ego donec te reviſendi mihi facultas data fuerit, amicitiam noſtram ſancte colam, & memoria jucundiſſimæ conſuetudinis tuæ, tui deſiderium levabo. Velim ut interim & tu, & reliqui fratres Deum continenter oretis, ut mihi reſponſionem ad librum nuper contra noſtros editum, non de mandato ſolum veſtro, ſed Cracovienſium quoque, & quorundam aliorum fratrum jam jam aggreſſuro, pro ſua bonitate favere dignetur, ad ſuique nominis gloriam, hominumque ſalutem mentem meam, & manum, calamumque dirigere. Rogo te, ut D. Niemojevium meo nomine quam officioſiſſime ſalutes, eique, niſi id jam feciſti, omnino Commentariolum illum meum in primam partem primi cap. Joh. Euang. legendi copiam facias, eumque obſecres, ut quando ego ad Palæologum reſpondendo occupatus, quæ ei de juſtificatione promiſeram, ſcribere non potero, ne gravetur univerſam ea de re diſputationem meam perlegere, quæ eſt apud Ludovicum noſtrum, quem illi cauſa mea libentiſſime commodaturum ſpero, ut præſens eum rogavi, & nunc abſens hiſce ad ipſum literis rogo. In eo enim opere reſponſionem D. Niemojevius ad omnia leget, quæ meæ ſententiæ obſtare vel minimum videantur, & rationem ſalutis noſtræ per Chriſtum exacte pertractatam, exque Sacris Literis ipſaque divina veritate expoſitam (ni vehementer fallor) inibi eſſe tandem confitebitur. Tantum ne properet, neve, præ operis mole quadam, legendi ac perpendendi diligenter omnia, curam, patientiamque abjiciat. Illud inſuper eum monitum velim, me Levartoviæ ipſi aliiſque dixiſſe, credere me, locum illum ad Gal. 4. Factum ex muliere, aliter legi non poſſe. In quo memoria lapſus ſum. Siquidem ibi eſt verbum γενόμενον, quod non modo factum, ſed Natum etiam ſignificat, & præterea Eum qui extitit, ſive fuit. Caſtellio Natum vertit, & recte, ut ego quidem arbitror, niſi ſi quis malit, qui extitit, ſive fuit, propter verba quæ ſequuntur γενόμενον ὑπὸ νόμον. Quod nihil aliud eſt, quam, qui fuit ſub lege. Utravis illarum interpretationem nunc mihi multo plus arridet, quam Factum. D. Czechovicio, cæteriſque fratribus plurimam ſalutem impertio, teque una cum familiola tua in Domino Jeſu bene valere opto. Cracoviæ 17 Octob. 1580. Dominum Krokerum nominatim meis verbis ſalvere jubebis. Affini tuo quam celerrime potui rediens literas reddidi. Credo illum ad poſtulata tua brevi, ſi id nondum factum eſt, non verbis tantum, ſed reipſa iſthuc advenientem reſponſurum.

Tibi ex animo deditus & in Chriſto frater

F S.

Ad eundem Epistola II.

Eruditione non vulgari, eximiaque pietate præſtanti D. Johanni Balcerovicio. fratri, ac domino meo plurimum obſervando &c.

Gratia, & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

Quod Chmielniciæ in Synodo non adfueris, id ſane perquam moleſte tuli. Judicium enim tuum de eo, quod jam adverſus Palæologum ſcripſeram, cognoſcere avebam. Ut nihil dicam, quod ſola præſentia, & aſpectus tuus, ut ſemper ſolet, me atque adeo cæteros omnes, mirum in modum exhilaraſſet. Eo autem vehementius dolui, quod cauſa, cur ad nos non veniſſes, ut audivimus, morbus fuit. Ex quo etſi te jamdudum plane liberatum eſſe confido, gratiſſimum tamen mihi fuerit, id ex tuis literis intelligere. Dominus Niemojevius, cum in Synodo ſimul eſſemus, rogavit me humaniſſime, ut aliquid

ſcriberem

Digitized by Google

ſcriberem in ſeptimum caput Epiſtolæ ad Romanos. Quo probari poſſe ſperarem (quemadmodum fieri debere contendebam) Paulum, eo in loco non de ſeipſo, præſertim tanquam novo homine ac regenerato, loqui. Anuui roganti, & cum Chmielnicíæ nec otium, nec facultas aliqua ſcribendi daretur, pollicitus ſum me Cracoviæ aliquid in eum locum ſcripturum, quod ejus deſiderio ſaltem aliqua ex parte ſatiſfacere poſſet, & per affinem tuum, qui tibi has literas reddet, ad ipſum me omnino miſſurum. Itaque ut fidem meam liberem, mitto exiguum hoc ſcriptum, extempore pœne propter occupationes meas à me exaratum, quod illi meo nomine tradas velim, eumque roges, ut, ſi fortaſſe minus hac ſcriptiuncula mea ſibi ſatiſfactum eſſe aut animadvertet, aut putabit, pro ea, qua præditus eſt, inſigni humanitate, cauſas ejuſce rei mihi ſignificare ne gravetur. Etenim ſpero fore, ut ſi, quid illum mecum ſentire vetet, intellexero, facile viam in veniam eum in meam ſententiam pertrahendi. Qua judicio meo nihil verius, nihil ad pietatem accommodatius excogitari poteſt. Verum quid meam ſententiam eam appello, quæ omnium ferme antiquorum Theologorum cum Latinorum, tum Græcorum fuit? Quam ipſe Auguſtinus, qui princeps contrariæ ſententiæ eſſe creditur, aliquando ſecutus fuerat? Quam denique non pauci ex recentioribus viri eruditiſſimi ſunt amplexi? Certe contraria ſententia adeo mihi & abſurda, & pernicioſa (pace Auguſtini, & cæterorum dixerim, qui unum ipſum potius, quam reliquos omnes imitari voluerant) eſſe videtur, ut quantacumque vis potius Pauli verbis ſit adhibenda, quam ea admittenda. Nedum ut ſermonis figura, nec ſane inelegans, nec ipſi Paulo inuſitata, in ipſis non agnoſcatur, ut à pleriſque hodie, maximo infirmorum offendiculo, fieri videmus. Sed hæc hactenus. Ipſum D. Niemojevium, quem ego unice colo, atque obſervo, meis verbis quam diligentiſſime ſalutes oro, eique dicas, me non dubitare, quin Deus ex tam periculoſo morbo non ita multo ante eum liberaverit, ut in Polonia veritati divinæ illuſtrandæ, ſolidæque pietati promovendæ, longe potiore ratione, quam hactenus factum ſit, non deſit qui vacare poſſit. Id modo ipſe agnoſcat, & accepti beneficii Deo gratum ſe præbeat. D. Krokerio, Dominoque Vilkovio ſalutem plurimam. Si Paſtor veſter jam ad vos, ut ſpero, rediit, me in illius ad Deum pro me precationibus non parum momenti ponere, ut ex te ſciat, velim. Te vero una cum uxore lectiſſima fœmina bene in Domino Jeſu valere ex animo opto. Deus vobis adſit, tuque me amare perge. Cracovia die 30 Januarii 1581.

Tibi perpetuo devinctiſſimus

F. S.

Ad eundem Epistola III

Eruditione ac pietate inſigni prædito D. Johanni Balcerovicio amico & fratri ſuaviſſimo, dominoque ſuo plurimum obſervando.

Gratia & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

QUi has literas tibi reddet, reddet ſimul reſponſionem meam ad D. Niemojevium, quam ab initio copioſiorem quidem futuram arbitrabar, ſed non tamen, ut librum pro literis reſcriberem. Agnoſco me verboſum nimis aliquando eſſe, necdum hoc meum vitium ſatis corrigere poſſum. Excuſo enim interdum meipſum propter rerum hoc noſtro ſeculo novitatem quandam, quæ mihi ſcribenti explicanda eſt. Spero D. Niemojevium verboſitatem hanc meam æqui bonique conſulturum, præſertim cum quæſtio ampliſſima ſit, & ipſe jamdiu contrariam ſententiam ejus, quam ego veriſſimam eſſe arbitror, penitus imbiberit, deque ea plane perſuaſus eſſe videatur. Quo factum eſt, ut multis cum eo agendum putaverim, & non uno modo tentandum, an radicata jam in illo opinio ſtirpitus evelli poſſet. Ejus inſignis pietas, acerrimumque judicium ſpem mihi facit, me non fruſtra laborem hunc ſumpſiſſe tandem aguiturum. Cæterum libellus, præ aliis perpetuis occupationibus meis, à me recognoſci non potuit diligenter, ſed tantum errata quædam librarii potius, quam mea, feſtinanter emendandi tempus habui. Nec dubito, quin multa adhuc in eo ſint, quæ limam deſiderent. Tu mi ſuaviſſime Balcerovici, ſi quid in ipſo deprehenderis, quod tibi minus arrideat, fac me continuo certiorem, ut vel locum emendare, vel tibi ſatisfacere aliquo modo poſſim. Interim bene vale, & in cœpto pietatis curſu viriliter perge. Dominus Jeſus tibi perpetuo adſit. Cracoviæ 26 Martii 1581.

Tibi devinctiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem Epistola IV.

Gratia & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

POſt diſceſſum tuum, Volani reſponſionem iterum legi, quo factum eſt ut ad eam refutandam multo vehementius fuerim excitatus, vixque mihi temperavi quominus calamum ſumpſerim, & refutationem aggreſſus fuerim. Verum quis jam conſtitutum eſt, ne ſine fratrum conſilio & conſenſu aliquid ſcribam, egoque privatas etiam ob cauſas vehementer expeto, ut refutatio iſta totius cœtus nomine in publicum edatur, rogo te id ipſum, quod coram rogavi, ut Eccleſiæ veſtræ hac de re ſententia ad nos quam primum perſcribatur. Crediderim tamen brevem admodum futuram refutationem iſtam. Prior enim reſponſio, ſive mea, ſeu potius noſtra, per ſe ipſa hoc Volani ſcriptum, quo ipſam convellere tentavit, ſatis quodammodo refutat, nec alia præterea re opus eſſe videtur, quam ejus reſponſionis publicatione, paucis quibuſdam additis, quæ captioſas Volani λογομαχίας coarguant, & rem totam, ſicubi opus fuerit, dilucidius explicent. Cum fratres iſtinc reſponſionem in Lithuaniam Volano exhibendam miſere, memini me audire, nonnihil à Domino Czechovicio ei additum fuiſſe; id neſcio an Volanus in ſcripto ſuo commemoret ac refutet. Quod ſi facit, velim ſcire, quid illud ſit. De aliis, quæ præter reſponſionem illam Anonymi ſibi pro reſponſione oblata fuiſſe Volanus ait, curandum mihi non videtur, nec ad ea quæ contra ipſe refert, reſpondendum, niſi ſi alicubi aliquid dicat, quod ad veritatis defenſionem confutatione egere videatur. Quicquid ille, præter quæſtionem de perſona Chriſti Jeſu, ejuſque officio diſputat, ſilentio omnino prætereundum cenſeo. Quicquid tamen fratres conſtituerint, id apud me firmum & ratum erit. Te mi ſuaviſſime Balcerovici optime valere opto in Domino Jeſu, una cum uxore & familia, præſertim vero melliſo filiolo tuo, qui ut tui ſimilis, id eſt, pius ſimul atque eruditus evadat, omnibus viribus enitendum tibi eſt. Minutæ meæ Epiſtolæ literulæ jam te oculis probe uti poſſe præſagire mihi videntur, quod utinam ita ſit. D. Niemojevium, Dominumque Czechovicium, ſimulque alios iſtic amicos fratres plurimum ex me ſalvere jubebis, & me pro tua humanitate complecti atque amare perges. Deus Spiritu ſuo tibi perpetuo adſit. Cracovia. Junii 1582. Diem in Epiſtola adſcribere omiſi. Is erat primus Junii.

Tibi ex animo addictiſſimus

F. S.

Digitized by Google

Ad eundem Epistola V.

Erudito juxta ac pio viro, omniumque virtutum genere excultiſſimo D. Johanni Balcerovicio, fratri & Domino plurimum colendo, &c.

Gratiam & pacem à Domino, &c.

HUmaniſſime atque ornatiſſime vir, Amicum Veterem habeo Johannem Baptiſtam Bovium Bononienſem, qui Gedano, ubi nunc degit, Lublinum, ut apud vos hac hyeme habitet, venire cogitat. Sed cupit ante, ſe vobis omnibus commendari, dubitans ne, quia, etſi Trinitarius non eſt, tamen nobiſcum non plane conſentit, aliqua moleſtia à noſtris hominibus iſtic afficiatur, quaſi à Menoniſtis Gedani affectus fuit. Ego quidem ad ipſum ſcribens, juſſi eum eſſe bono animo; noſtros enim homines nunquam ejuſmodi eſſe, ut cuiquam negotium faceſſant; Immo pollicitus ſum fore, ut iſtic ſummam humanitatem & manſuetudinem in omnibus experiatur. Interim tamen non committam, quin eum tibi amice optime, & per te aliis fratribus Lublinenſibus, vel prope Lublinum commorantibus, quam maxime poſſum, commendem. Eſt enim vel eo nomine commendatione digniſſimus, quod annos ab hinc circiter novendecim, propter purioris religionis profeſſionem patria exulare eſt coactus, unicus perpetuò patri filius, eique ditiſſimo, & generis nobilitate conſpicuo. Erat autem jam tum ferme cœcus. Quare, cum nihil prorſus pecuniarum à primis exilii annis ad eum pater mittere auſus fuerit, ne graviſſimas pœnas, ſi id faceret, ſibi paratas ſubiret, neceſſe illi fuit fere ſemper mendicare, ac ſæpe vel fame moriendi periculum ſubire. Effeceram ego precibus meis apud D. Doctorem Buccellam, ut illi ſingulis annis quinquaginta florenos dono daret, quibus ſuam extremam paupertatem bona ex parte levare poſſet. Spero D. Buccellam adhuc in inſtituta liberalitate perſeverare. Mihique ſit veriſimile, ipſum Bovium tum propter hanc, tum propter alias quaſdam cauſas, nemini iſtic admodum gravem futurum. Rogo tamen nihilominus, ut ſi qua in re illum juvare poteſtis, viſcera miſericordiæ veſtræ illi non claudatis. Hoc erat quod his meis literis tibi ſignificare volebam. Quare finem facio ſi prius te obnixe oravero, ut D. Niemojevio, D. Czechovicio, D. Krokerio, cæteriſque fratribus meo nomine plurimam ſalutem in Domino dicas. Vale amice ac frater præſtantiſſime. Cracoviæ die 28 Seqtemb. 1584. Si cum his meis literis conjunctæ fuerint literæ meæ aliæ Gedanum ad D. Matthæum Radekum mittendæ, quæſo te, ut eo quam diligentiſſime perferendas cures. Adhæc rogo, ne tibi ſit grave ſignificare, ecquid literas illas Vilnam miſeris, quas tibi Chmielniciæ dederam,

Tibi ex animo deditiſſimus

F. S.

Ad eundem Epistola VI.

Salutem & pacem à Deo, & Chriſto, &c.

ORnatiſſime vir, ac frater mihi pluribus nominibus colende, &c. Poſt obitum uxoris, unde tanto dolore ſum affectus, ac pœne conſternatus quantum vix paucos alios in tali caſu ſenſiſſe, crediderim, ſucceſſerunt publica hæc mala hujuſque regni incommoda, quæ haud mediocriter me turbarunt, atque etiamnum turbant. Ex quo factum eſt, ut jamdiu nullas ad te literas dederim, nec Gedanum quicquam ſcripſerim, quo tamen alioqui mihi ſæpius ſcribendum fuiſſet. Quanquam vix nuncius ullus toto hoc tempore ſe obtulit. Nunc offerente ſe egregio iſto viro D Bernardo medicam artem profitente, noſtrique Domini Radeki affine, tametſi adhuc doloris & perturbationis plenus, nolui omittere quin tibi ſignificarem, me, per Dei beneficium, in tanta animi moleſtia atque ægritudine corpore jam bene valere, (nam & corpus ipſum vehementer labefactatum fuerat) & ſperare, me poſſe ad priſtina ſtudia ac labores, quos aliquot ab hinc menſes intermiſi, denuo reverti. Quod ſi ad Dei gloriam futurum eſt, concedat id mihi ipſe Deus. Volui etiam aliquid Gedanum ſcribere, ad virum mihi ſumma amicitia & familiaritate conjunctum fratrem noſtrum in Domino, & D. Radeko noſtro, ex quo Gedanum appulit, carum, ut arbitror, & perfamiliarem. Velim ego virum iſtum, ſi per hos tumultus liceret, huc ad nos venire ac mecum habitare. Ea enim eſt præter eruditionem, & ſacrarum rerum peritiam hominis integritas, morumque ſuavitas, ut nihil mihi ejus uſu ac familiaritate jucundius accidere poſſit. Quare te per amicitiam noſtram Chriſtianamque neceſſitudinem oro obſecroque, ut ſi unquam contigerit, illum iſtuc advenire vel Cracoviam ad me venturum, vel alio profecturum, tua illa, quæ tecum nata atque alta videtur, inſigni humanitate eum complecti velis, & ſi qua pecunia illi opus fuerit ad ſuſceptum iter perficiendum, eam illi mutuo dare. Ego enim pro ipſo ſpondeo ac fide jubeo. Immo ſimul atque de pecunia ei, in quem dixi finem, data certior factus fuero, tibi eam vel hic, vel iſtic reddendam curabo. Cujus meæ ſponſionis ac fidejuſſionis teſtimonium volo apud te haſce meas literas extare. Et quanquam ex inſcriptione literarum, quas ad ipſum ſcribo, ſatis de ejus nomine quem tibi tantopere commendo conſtare poſſit; tamen, ut plenum in hiſce literis habeas, ut dixi, meæ promiſſionis teſtimonium, vocari illum noveris Cornelium Daëms, eſſeque patria Bruxellenſem, fuiſſeque aliquando juris conſultum, in eaque facultate doctoratus (ut loquuntur) inſignia honorifice accepiſſe; ſed poſtea juriſcivilis ſtudio relicto, ſe totum divino juri pernoſcendo tradidiſſe, non ſine ſumma borum terreſtrium bonorum jactura, quam ſine dubio Dominus Jeſus, cujus gloriæ amore flagrat, cœleſtibus bonis cumulatiſſime compenſabit. In quo ſtatu hic ſint res, narrabit tibi D. Bernardus. Certe is eſt ſtatus, ut aſſidue, idque vehementius quam unquam antea, nobis orandus ſit Deus, ut nos benigne velit reſpicere, & imminentia mala pro ſua bonitate à nobis repellere. Vale vir ornatiſſime & D. Niemojevium, Dominumque Czechovicium, reliquoſque fratres plurima ſalute meo nomine impertias; meque tibi addictiſſimum, ut ſoles, redama. Cracovia die 21 Novembris 1587.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem Epistola VII.

Peregregio plurimiſque virtutibus, pietate vero inprimis ornatiſſimo, ac præſtantiſſimo viro D. Johanni Balcerovicio, Domino, & amico ſummopere colendo &c.

DOlui atque etiamnum doleo vehementer, quod, quando hic nuper fuiſti, nec per morbum te inviſere, nec tui adventus aut commorationis tempus reſcire potuerim. Sed tamen quicquid Deo viſum eſt, æquo mihi ferendum eſt animo. Dedi Jodoco ſeu Juſto illi de Prez, qui Gedani degere ſolet, librum meum de Jeſu Chriſto Servatore; illum eundem, quem aliquando hic tibi dederam, ut eum Andreæ Voidovio pro tua humanitate redditum curares, mihi poſtea à Voidovio redditum. Dedi inquam Juſto librum iſtum, ut tibi eum tradat, teque meo nomine roget, ut eundem velis curare ad Johannem Volkelium meis verbis tranſmitti, quandocumque ſeſe ejus rei occaſio obtulerit. Scio hiſce in rebus diligentiam tuam,

& quan-

Digitized by Google

& quantopere me ames; quare, ut ſoleo, tua opera hic uti nihil dubitavi. Conceſſi Juſto, ut per aliquot dies librum apud ſe habeat, antequam tibi reddat; ſed ea conditione, ut reddat, priuſquam Gedanum ſe conferat, iſtuc ut arbitror reverſurus; &, ſi tibi aliquanto ante ad Volkelium eum mittendi facultas detur, ſimulatque id illi ſignificaveris, ſtatim tibi tradat. Quæ omnia rogo te, ut illi in memoriam revocare velis. Cum nuper fui apud te, legi in eo libello, quem habes de viris illuſtribus una cum eorum imaginibus, nomen proprium Pogii Florentini, quod nuſquam antea legeram, nec qui vel legiſſet, vel ſciret, ullum inveneram. Itaque mirum in modum, tametſi leviſſimum quiddam hoc videatur, abs te peto, ut, quando jam ejus ſum oblitus, id nomeo ad me ſcribas. Facies mihi rem gratiſſimam. Fratres noſtros iſtic omnes præſertim vero D. Niemojevium, & D. Cechovicium plurimum ſalvere jubeo. Tibi vero vir peregregie atque humaniſſime, familiæque tuæ omnia feliciſſima & opto & precor: meque ut amare pergas, te etiam atque etiam rogo. Cracoviæ die 23 Octobris 1590.

Tui ſtudioſiſſimus tibique addictiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem Epiſtola VIII.

PRæſtantiſſime vir Domine ac frater in Chriſto vehementer colende, &c. Gratum mihi feceris, ſi mihi ſignificaveris, an ab Alexio typographo illa exemplaria ,,,,,,,,,,,, acceperis eaque diſtraxeris: & quo pretio; ut ego idem pretium, cui debetur, reddendum curare poſſim. Nam, ut tu mihi id nunc diſſolvendum cures, non eſt neceſſarium. Satis temporis ad id, Deo volente, præſtandum habebis. De negotio illo, de quo conſtitutum inter nos eſt, ut per literas agamus, aliquid ex te ſcire aveo. Vehementer enim cupio, ut ſi fieri poſſit; conficiatur. Quod ſi ab ea parte, quæ tibi exploranda eſt, ſpes aliqua affulſerit; nihil dubito confectum iri, & alteram partem ea facturam omnia, quæ decus & conſuetodo poſtulat. Quanquam vero nondum affirmare poſſum, quæ futura ſint omnia bona illius, quem juvandum mihi ſumſi; tamen conſtanter aſſero, ejuſmodi futura, quæ animo Chriſtiano pluſquam ſatis ſint. Nec quidquam magis verendum videtur, quam ne cum illis, quæ iſtinc acciperentur, conjuncta, revera ſint nimia, & poſſidentis animum ab illa animi demiſſione & ſui ipſius abnegatione, quæ Chriſtiano homini neceſſaria eſt, facile avocent. Quod ſi tamen antequam ad me quicquam hac de re ſcribas, aliquid certius hac in parte ſcire volueris, dabo operam, ut ſtatim tibi indicare poſſim. Literas diriges ad D. Simonem noſtrum. Nam ego Deo volente cras ad Submontanos ibo, apud quos aliquot fortaſſe ſeptimanas commorabor. Interim te, vir præſtantiſſime, una cum uxore & liberis quam belliſſime ac beatiſſime in Domino valere ex animo opto. Cracoviæ die 4 Julii 1591.

Tibi ex animo addictiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem Epiſtola IX.

Virtute, eruditione, pietate ornatiſſimo ac præſtantiſſimo viro D. Johanni Balcerovicio, Domino ac fratri in Chriſto plurimum obſervando &c.

ORnatiſſime vir, Domine ac frater in Chriſto plurimom obſervande &c. Haud mediocriter dolui, quod Chmielniciæ in proximo conventu eſſe non potuerim; præſertim ubi reſcivi, te Dominumque Andream Lubieniecium ibi adfuiſſe, cum quibus mihi, præter communem religionem, intercedunt quædam alia privatæ neceſſitudinis vincula; ut conſuetudine, aut certe aſpectu veſtro, quo jamdiu mihi caruiſſe videor, aliquantiſper frui poſſem, & in noſtræ Eccleſiæ non paucis ſane, nec levibus, non ita longo tempore, calamitatibus, vobiſcum mutuo & conſolari & conſolationem accipere. Sed quando id Deo non eſt viſum, proficiſcenti ad vos Domino Joële Naborovio noſtro nolui deeſſe, quin vos, ut mihi quidem abſenti licet, aliqua ratione inviſerem. Itaque mitto ad te quatuor exemplaria cujuſdam ſcripti excerpti ex libro ac diſputatione mea de Chriſto Servatore, quod amicus meus, me inſcio, excudendum curavit procul hinc quodam in loco, ubi id palam facere non licebat. Ex quo factum eſt, ut plurima errata eaque non levia in ſcriptum hoc irrepſerint, quorum partem notavit amicus ad finem ſcripti, reliquum vero ego ipſe calamo correxi, ſed propter alias occupationes meas, in uno tantum exemplari; ex quo tria reliqua emendanda ſunt, quod ut facias ipſe, te enixe rogo, antequam illa iis meo nomine des, quibus danda ſunt. Abs te enim peto, ne graveris unum ipſi Domino Lubieniecio dare, eique meis verbis ſignificare, quod, ſi forte apud ſe habet exemplum integræ illius diſputationis meæ, aut ſaltem hoc idem ſcriptum inde excerptum, poterit hoc, quod excuſum ad ipſum mitto, alii cuipiam donare; alterum dandum eſt Domino Niemojovio, cui pluribus nominibus in Domino gratulor, aperte experientia nuper comprobatum videns, & illum Deo curæ eſſe, & ipſi Dei cultum ac gloriam præter alia omnia cordi eſſe. Dices autem illi, hoc eſſe illud ipſum ſcriptum, quod in initio meæ in hoc regno commorationis ad ipſum hinc amici miſerunt, ab ipſo tunc temporis minime probatum, quippe qui contra illud Polonice non pauca ſcripſerit, quæ Dominus Schomannus noſter, piæ memoriæ, ipſo rogante Latine reddidit, ac mihi tradidit. Tertium exemplar des velim D. Cechovicio, eumque meo nomine roges, ut illud paullo diligentius legere ac perpendere velit. Diu eſt, ex quo reſponſionem ad Wujeki libellum abſolvi, quam Polonice vertendam habet apud ſe D. Statorius noſter; nec credo, adhuc totam vertit. Fratres omnes ex animo ſaluto, eorumque precibus me juvari apud Deum & opto & peto. Vale vir humaniſſime ac præſtantiſſime una cum uxore & liberis tuis, quibus omnibus Deus perpetuo faveat. Cracoviæ die 19 Decembris 1592.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater ac ſervus

F. S.

Ad eundem.

Clariſſimis virtutibus atque eximia pietate ornatiſſimo ac præſtantiſſimo viro Domino Johanni Balcerovicio, Domino & fratri in Chriſto vehementer colendo, &c.

Ornatiſſime atque humaniſſime vir, Domine ac frater in Chriſto plurimum colende, &c.

DUæ jam ſunt hebdomadæ elapſæ, ex quo redditæ mihi ſunt gratiſſimæ literæ tuæ 8 die Martii datæ. Lætatus ſum ſane vehementer iſta audiens, quæ ſcribis de ſcriptulo illo meo typis excuſo, quomodo videlicet non modo illius, quæ ad te miſi exemplaria, prout ego te rogaveram, diſtributa fuerint, ſed etiam ejus lectio iis potiſſimum fratribus jucunda fuerit, quibus veritatis cognitio eſt cordi; veritatis, inquam, illius veræ divinæ, quæ Domini Jeſu Chriſti Euangelio continetur, quæque ut aliquando tandem emergat, Deum ardenter oro, neque, ut id in noſtro cœtu eveniat, ut ferme ſolebam, amplius deſpero. Quod ſi me vivo id contigerit, divinæ miſericordiæ erga me atque clementiæ maximum hoc erit

argumentum; meis nimirum peccatis alioqui poſtulantibus, ut prius ego moriar, quam tanto bono Deus ſuos impertiat. Laboro ego quidem, ut Deo favente, hac felicitate ipſe vivens fruar. Sed non ita laboro, ut deberem, ſegnis enim ſum ac timidus fortaſſe magis quam deceat. Quæ delicta ut mihi Deus ignoſcat, ipſum ex animo precor. Literas Radecii noſtri in Tranſilvaniam miſi tertio poſt die, quam illas ad me miſeras; qua de re ipſum Radecium brevi, ut ſpero, per literas certiorem faciam. Tu vero, obſecro, literas illas Italicas ad uxorem illius apoſtatæ ſcriptas quam primum ei reddendas cures. Facies mihi rem gratiſſimam. Non tamen eſt certus nuncius ſumptu aliquo eo, ubi ipſa commoratur, mittendus, ſed alicujus, qui alias ob cauſas eo ſit profecturus, facultas expectanda. Tuæ uxori feminæ optimæ ac probatiſſimæ, liberiſque veſtris omnibus una tecum à Deo incrementum omnium cœleſtium virtutum ex animo opto. Vale vir præſtantiſſime, & fratres omnes plurimum in Domino ſalvere meis verbis jube. Cracoviæ die 29 Martii 1593.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ex Epistola ad eundem.

Ornatiſſimo viro, pietate, humanitate, omnique virtutum genere præſtantiſſimo Dn. Johanni Balcerovicio, Domino & fratri in Chriſto plurimum colendo.

ORnatiſſime vir frater in Chriſto plurimum obſervande &c. Mei morbi reliquiæ effecere, ut ipſe ad Synodum venire non poſſim, quemadmodum ſuperioribus literis tibi prædixeram futurum. Sed fortaſſe hic manens plus in mea vocatione efficiam, quam ſi in Synodo adeſſem, & ſpero Deum Chriſtumque vobis adfuturum, nec permiſſurum, ut quidquam ſtatuatis, quod præter jus faſque infirmiores à noſtro cœtu vel deterrere, vel etiam ſeparare poſſit. Habet quidem Chriſtiana religio ſua paradoxa, ſed non ea, quæ varii varie putant, re non admodum bene perpenſa, & zelo quodam abrepti, vix eos, qui aliter ſentiunt, audire ſuſtinent; cum tamen iſtorum aliter ſentientium & pietas & eruditio, & quod caput eſt, rerum divinarum ſcientia facile omnes eo adducere deberet, ut diligentiſſime quæ ab iis dicuntur perpenderent, antequam ea rejicerent. Deum oro ut actiones iſtius Synodi ipſe ſuo ſpiritu moderetur ac gubernet. Mitto ad te emendationes erratorum in Antivujeko, quas ab unoquoque in ſuo Codice notari velim. Mitto, inquam, tribus exemplis. Quorum unum dandum erit fratribus Lithuanis, alterum iſtic retinendum, tertium Domino Staniſlao Lubieniecio tradendum. Si noſter D. Franciſcus, qui has literas tibi reddet, aliquantulum ſpatii, antequam proficiſcatur, mihi ad ſcribendum conceſſerit, alias literas ſcribam, videlicet ad Oſtorodum, quem ſpero in Synodo adfuturum, ad Arciſſevium, & ad D. Chriſtophorum Morſtinium affinem meum, qui nobis ſpem fecit ſe ad vos venturum; quas literas una cum his accipies. Sin minus, curabo, ut per alium quempiam eas ad te mittam, antequam Synodus diſſolvatur. Si quid erit novi audies ex ipſo Domino Franciſco noſtro. Interim me tibi fratribuſque omnibus ex animo commendo, vobiſque à Deo omnia feliciſſima precor. Cracoviæ die 13 Maii 1594.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

Ex Epistola ad eundem.

Ornatiſſimo D. Joh. Balcerovicio, &c.

ORnatiſſime vir, Domine ac frater in Chriſto plurimum colende, &c. Domino Franciſco fratri noſtro hinc ad vos proficiſcenti literas ad te dedi, & una cum illis emendationes, erratorum non paucorum in Antivujeko, tribus exemplis, a te eo modo, quo te rogavi, diſtribuendis. Quibus adhuc unius errati emendationem addo, alterius autem, quod ſecundum in ordine eſt, clariorem emendationem mitto, ut in ſchedula his literis incluſa videbis. Mitto etiam denuo rationes dati & accepti ad librum iſtum imprimendum, additis viginti florenis, quos nondum dederam, cum primo eas miſi, & ex altera parte florenis 18 & gr. 27, quos ipſe nondum ad me miſeras. Aequum enim eſt, ut Lithuani fratres, ſi mihi perſolvere debent, noſcant exacte, quomodo res ſe habeat. Tibi, quod jampridem & ab ipſo initio feci, omnem hujus negotioli abſolvendi curam relinquo. Rogo te ſi exemplum diſputationis Novogrodienſis ab Adverſariis editæ, itemque (ſi modo eam noſtri ediderunt) à noſtris, nanciſci potes, utrumque mihi compares, & quam primum poteris mittas, pretiumque ex ea pecunia demas, quam Lithuanorum fratrum nomine adhuc miſſurus mihi es. Dolerem equidem mirum in modum ſi diſputatio iſta ſic habita fuiſſet, ut Adverſarii affirmant. Sed ut id credam nullo pacto adduci queo, præcipue, cum omnibus nobis ſit notum, quam iſti homines parum candide & ſincere in hujuſmodi rebus ſe gerant. Suſpicor tamen nihilominus, quatenus, diſputationem ab ipſis editam percurrendo, animadvertere ac conſequi conjectura potui, Licinii Antagoniſtam arte diſputandi & ipſo ſuperiorem eſſe, & id in iſta ipſa diſputatione facile pleriſque conſtitiſſe. Nam, etſi, ni fallor, Licinius noſter neutiquam in ea hæreſi eſt, in qua non pauci ex noſtris ſunt, non eſſe ſcilicet Chriſtiano homini quantumvis facile cum Adverſariis congreſſuro, dandam operam Dialecticæ; tamen vereor, ne ejus in eo ſtudio diligentia, propter iſtorum ab eo dehortationes, quodammodo obtorpuerit. Nihil tamen ſtatuo donec reſciam quomodo revera diſputatio illa fuerit habita. Vale vir ornatiſſime una cum tuis omnibus, haſque literas diligenter, quæſo, tum meas tum alienas reddendas cures. Cracoviæ die 20 Maii 1594.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

Ad F. S. Simonis Ronembergii civis Cracovienſis, & Senioris Eccleſiæ tunc temporis ibidem Epiſtola.

Gratiam & pacem, à Domino, &c.

MI Socine, quia dicis Baptiſmum aquæ eſſe rem indifferentem, & laudas in aliquibus quod baptizantur, & vis etiam ut & Hebræi & Ethnici, qui nondum dederunt nomen Chriſto, baptizentur quaſi ex debito.

Si tu ergo mi chariſſime Socine ad nos veniſti, & eſt tibi animus participare menſæ Domini, & quodammodo nos accuſas, quaſi injuſte & minus recte, tibi & aliis tui ſimilibus, præcludamus viam, & injuriam faciamus, impedientes vos qui deſideratis exſequi voluntatem Dei & Chriſti. Ideoque in nos magis quam in vos peccatum redundare &c. Aliis quoque viam præcludere quominus hujus Eccleſiæ ſint membra, & diſciplinæ ſanctæ ſubjiciantur, &c. Per nomen Dei altiſſimi & Chriſti ejus me adſtrinxiſti & adjuraſti, ut negotium hoc bene conſiderem & examinem, ne poſthac luam pœnas, & reſpondeam pro multis, &c. Tibi itaque hoc, mi honorande Domine

Socine

Socine; propono; tuam etiam conſcientiam conteſtans & adſtringens, ut tu etiam diligentiſſime & æquiſſime negotium hoc examines & perpendas, an non magis conveniat tibi, qui vides utique Eccleſiolæ hujus noſtræ paupercula & puſilli gregis, jam jacta eſſe aliqua fundamenta, vides cultum Dei veri & altiſſimi, & cultum ac regnum Chriſti ejus: vides aliquos tamen fructus, etiamſi debiles & paucos, Spiritus Sancti: vides apertam prædicationem, & profeſſionem & publicationem eorum quæ divinitus nobis revelata ſunt, & cæterorum quæ adhuc revelanda ſunt anxiam & ex corde appetentiam & deſiderium. Vides aliqua principia, etiamſi paucula & imbecillia diſciplinæ Eccleſiaſticæ, quam & tu adjuvas, & ut ex animo & indeſinenter promoveas etiam atque etiam rogamus, & nomine Dei & Chriſti adjuramus. Vides Dei beneficio, quod non in pejus convenimus, quod non ſunt iſtæ contentiones vanæ & nocivæ inter nos, quod quis ſe dicat Pauli, vel Apollo, ſed omnes Jeſu Chriſti, eique ſicut hæredi omnium & Domino noſtro hanc Eccleſiolam congregamus, verbo ejus & mandatis recipimus in gremium fidelium, & eodem verbo ſegregamus & ejicimus, &c. &c. Quæ tu latius & altius omnia expendere, pro tuo ſummo judicio, tibi cælitus dato conſiderare examinareque poteris. Et debes certe.

Hoc itaque mihi videtur in Eccleſiola Dei omnium minimo. Sed tamen etiam pro gloria Dei, & regno Chriſti, & pro ædificatione domus Dei collapſæ, & pro ſalute ſalvandorum, & pro confirmatione fratrum debilium, & pro bona chariſſimi D. Socini, & horum qui à judicio illius aliquo modo pendent, ut, baptiſmum credens eſſe rem indifferentem, magis inclinet animum & curſuum boni appetens, in hanc partem indifferentiæ, ut baptizetur in nomine Domini Jeſu Chriſti una cum fratribus, nihil dubitans aut penſitans quid ſequuturum ſit, an major ædificatio aut deſtructio &c. Ego hoc promitto nomine Dei & Chriſti ejus, quorum impulſu ad hoc ſcribendum hora quarta noctis die 16 Julii accenſus ſum, quod non in deſtructionem, ſed in magnam & amplam mirabilem Eccleſiæ Dei ædificationem hoc faciet. Multorum enim animi, idque piorum & Deum vere timentium diſtracti, & quaſi conſternati ſunt, & jam quaſi ab hac Eccleſiola abſterreri & deficere videntur & cogitant, quorum animi ante paucos annos & dies, non ſolum ad baptiſmum aquæ viſibilem, ſed ad omnes cruciatus, & mortem deteſtabiliſſimam etiam ſubeundam parati erant, & palam profeſſi ſunt. Ne itaque horum ratio ſit reddenda, coram judice deſtinato juſto & recto vivorum & mortuorum, Simon tuus intimus monet, rogat, deprecatur, optat, & expectat, ut non noſtra, non Simonis, non Socini, ſed ipſius Dei altiſſimi, bona & ſancta fiat voluntas. Et nos ut fideles operarii in vinea Domini reperiamur, & ad finem uſque perſeveremus. Amen.

Hoc dico mi Domine Socine, & ſcribo in ſynceritate cordis mei, Dominus proſperet, & det virtutem verbo ſuo, quod ego ex illius mandato & gratia profectum eſſe credo. Cognovi enim ipſum, qui ſim, & quid poſſim ſine illius divino auxilio & afflatu &c.

Noſti mi Domine Socine, quod per Dei clementiam, nulli elementorum tribuimus divinum cultum & honorem: ſed totum ad fontem omnium bonorum referimus eoque reſpicimus, & omnia bona expectamus, per unicum & in unico mediatore, Jeſu Chriſto Domino noſtro, atteſtante hoc nobis Spiritu Sancto promiſſionis. Quæ externa ſunt, fiunt ex mandato ad declarandam obedientiam, fidem, & ſpem erga Deum, & Chriſtum ejus, & ad exhibendam veram faciem Eccleſiæ Dei viventis, & charitatem in Deum & proximum, ut etiam & inimici Dei & noſtri videant, & confiteri cogantur, quod non noſtra, nec nos ipſos, ſed Dei gloriam quærimus, & ſalutem fratrum noſtrorum.

Quod ſi tua, aut tuorum Eccleſia talis appareret, qualis jam, per Dei miſericordiam, hæc Polonica apparet, certe cogeremur iſta altius nobiſcum cogitare, & tibi tuiſque morem gerere & acquieſcere, vincente nos conſcientia noſtra, immo vincente verbo Dei & Eccleſia inſtructiore & perfectiore &c. Boni conſule mi dulciſſime Socine, & quod Deus jubet dicito aut reſcribe.

Tuus ex corde totus

SIMON RONEMBERGIUS.

Ad ſuperiorem SIMONIS RONEMBERGII Epiſtolam.

F. S. RESPONSIO.

CAriſſime & mihi venerande Domine Simon. Legi, ac diu diligenterque conſideravi, quæ ad me ſcripſiſti, & quamvis jamdiu mihi ex verbo Dei exploratum eſſet, quid ad ejuſmodi admonitiones mihi reſpondendum foret, tamen antequam ad reſcribendum ſum aggreſſus, ſæpius Deum rogavi, ut mihi ipſe, quid reſponderem, oſtenderet atque dictaret.

Cum incidiſſet inter nos ſermo de baptiſmo aquæ, per Dei & Jeſu Chriſti nomen te obteſtatus ſum, ut totam hanc rem diligentius conſiderare velles, atque id potiſſimum perpendere, ſi aquæ baptiſmus, quemadmodum ego aſſerebam, res indifferens eſſet, quam gravis eſſet error Eccleſiæ veſtræ, quæ onus hoc aquæ baptizandi fratribus impoſuiſſet; adeo, ut neminem pro vero fratre agnoſcere, & ad cœnam Domini admittere velit, qui rite aqua baptizatus non fuerit. Nec ſane quiſquam (arbitror) eſſe poteſt, qui, ſi conceſſum fuerit aquæ baptiſmum rem indifferentem eſſe, non plane fateatur, inſtitutum iſtud veſtrum, præſertim in tanta hac Chriſtiani nominis diviſione ac perturbatione, prorſus rejiciendum eſſe, & unicuique liberum relinquendum, an aquæ baptiſmum accipere velit, an vero ab eo abſtinere. Hoc tamen non contentus, ſingulatim cauſas explicabam, cur vos, ſi baptiſmus aquæ res indifferens ſit, ad illum accipiendum neminem adigere debeatis (de iis loquor, qui vulgo baptizati eſſe creduntur) quas hic breviter recenſere, quibuſdam fortaſſe additis, non gravabor.

Prima cauſa eſt, quod cum maxima pars eorum, qui nomen Chriſto dederunt, baptiſmum iſtum, quem illi accipiunt, quos ipſi pro jam antea baptizatis habent, rem deteſtabilem eſſe exiſtiment, peſſime & Dei gloriæ, & hominum ſaluti conſulitur, ſi is baptiſmus retineatur, & quamvis indifferens, unicuique accipiendus præſcribatur, hac enim ratione occaſio datur de doctrina vere divina & Chriſtiana, quam ab aliarum Eccleſiarum doctrina diverſam profitemini, maledicendi ac blaſphemandi, unde fit, ut plurimi, qui alioquī vel eam jam amplecterentur, vel certe de ea diligenter inquirerent, eam & penitus abjiciant, & ne qualis quidem ſit, doceri ſuſtineant.

Secunda cauſa eſt, quod Deus tentandus non eſt, & qui id facit, graviter peccat. Sed ſine dubio, ſi baptiſmus externus res indifferens eſt, quicumque de eo rite accipiendo laborant, utque alii laborent, quærunt, Deum tentant. Nihil enim aliud tentare Deum eſt, quam ſe in periculum aliquod ſine cauſa conjicere. Nam quis neſcit, quantum periculum ubique fere illis immineat, qui ut aquæ baptiſmus ab omnibus rite accipiatur, curant; & propterea (ut quidem à pleriſque exiſtimatur) plurimos jam ab aliis baptizatos ipſi denuo vel baptizant, vel baptizari curant?

Tertia cauſa eſt, quod multi ſunt veſtræ confeſſionis, atque vitæ ejuſmodi, cujus vos pudere non debeat, qui vel adhuc à veſtro baptiſmo abhorrent, tanquam ab eo, quem Chriſti baptiſmi repetitionem atque ludibrium, ſi eum accipiant, futurum eſſe credunt; vel

Digitized by Google

vel nolunt errorem iſtum (ut quidem ipſi arbitrantur) jugum inutile fratribus imponendi, exemplo ſuo, ſi baptiſmum iſtum acceperint, confirmare; vel ob alias honeſtimas cauſas ab eo accipiendo abſtinent. Quos ſane, ſi aquæ baptiſmus eſt res indifferens, indignum plane eſt propter eam cauſam à veſtra communione arcere, nec pro veris fratribus agnoſcere.

Quarta cauſa eſt, quod fieri poteſt, ut plerique eorum, qui veſtræ ſunt confeſſionis, & tamen baptiſmum veſtrum non accipiunt, id propterea faciant, quia nolint diſciplinæ Eccleſiaſticæ ſe ſubjicere, cum ei apud vos non ſubjiciantur, niſi rite baptizati. Quod tamen interim vobis aperte conſtare non poteſt, prætendentibus illis fortaſſe alias baptiſmi iſtius non accipiendi cauſas. Itaque fit, ut illorum malitia non ſolum lateat, ſed latibula perpetuo parata habeat, & ita quodammodo foveatur atque alatur. Atqui hoc ceſſaret illico, ſi aquæ baptiſmi accipiendi vel non accipiendi, tanquam ejus rei quæ indifferens ſit, omnibus qui vulgo jam baptizati eſſe creduntur, libertas concederetur, & ita ii quoque, qui ritè baptizati non eſſent, diſciplinæ Eccleſiaſticæ ipſique excommunicationi ſubjicerentur. Ut interim nihil dicam, quod iſtiuſmodi hominum vita, tanquam eorum, qui de diſciplina atque excommunicatione ſunt ſecuri, ejuſmodi facile eſſe poteſt, quæ non levem infamiæ notam veſtris cœtibus inurat, frequentantibus illis interea cœtus veſtros, ſeque veſtræ confeſſionis eſſe palam profitentibus, quod quidem omnibus apparet, cum interim, eos baptiſmum veſtrum non accepiſſe, pauciſſimis extra cœtum veſtrum conſtet.

Quincta cauſa eſt, quod multæ ſunt Eccleſiæ, quæ in quibuſdam hodie controverſis Chriſtianæ religionis capitibus cum veſtris Eccleſiis conſentiunt, ac præſertim in iis, quæ præcipua omnino habentur de Dei Chriſtique eſſentia, ſive natura, perſona, officio, & poteſtate; adeo ut una Eccleſia utrique cœtus & veſtri & illorum paſſim cenſeantur. Quæ tamen Eccleſiæ (quacumque tandem de cauſa id fecerint) baptiſmi aquæ accipiendi libertatem, de qua loquimur, nuper unanimi conſenſu probarunt, eamque hodie retinent; à quibus vos in re, quæ revera indifferens ſit, & tamen pro indifferente non habeatur, diſſentire atque differre, apud exteros ſcandalo plenum eſt prorſus, & veritati propagandæ ingens obſtaculum.

Sexta cauſa eſt, quod Eccleſiæ prædictæ, ſive omnes ſive majore ex parte, in quibuſdam errroribus adhuc verſantur, iiſque haud parvi momenti; à quibus (quando præſertim in tot aliis præcipuis dogmatibus conſentitis) vos, qui ab eis jam diu receſſiſtis, illas retrahere omni ope niti decet. Id vero nunquam fieri poterit, niſi Pauli Apoſtoli exemplo in rebus indifferentibus illis plane adhæreatis, idque eo magis in baptiſmo, de quo loquimur, ſi is indifferens ſit facere debetis, quod Paulus, multis ſe rebus ſubjiciebat, à quibus liber erat, vos autem contra ab eo onere eximemini, cui ferendo obſtricti non eſtis.

Septima cauſa eſt, quod non pauci inveniuntur, qui cum in reliqua doctrina aut vobiſcum conſentiant, aut certe non multum à vobis abſint, ni baptiſmus iſte veſter eſſet, ſeſe veſtris cœtibus adjungerent, qui nunc partim tanquam oves errantes ſunt ſine paſtore, mille pereundi periculis obnoxiæ; partim non bonis paſtoribus utuntur; aliiſque gregibus, ubi ſæpe ovibus venenum pro cibo datur, ſeſe admiſcent, ob eam cauſam potiſſimum, ut cœnam dominicam celebrare poſſint. Quod in veſtris cœtibus, niſi à vobis baptizentur, ſe facere non poſſe norunt. Itaque vos rigiditate iſta veſtra (ſic enim ſine dubio, ſi baptiſmus res indifferens eſt, ea appellari debet) iſtos à ſalutis via quodammodo excluditis, &, ſi corruunt, eorum ruinæ cauſa aliqua ratione dici poteſtis.

Octavam & ultimam in præſentia cauſam faciemus, quod nulli dubium eſſe poteſt, quin Chriſtianis Eccleſiis in rebus indifferentibus id faciendum ſit, quod major pars eorum, qui Chriſti nomen profitentur, faciunt, (quanto igitur magis id quod maxima?) Ut quam vehementiſſime concordia & pax cum omnibus Chriſtiani nominis quæratur; neve exteris Chriſti nomen culpa noſtra ludibrio exponatur, & divinæ veritati propagandæ aditus præcludatur. Quocirca cum plerique omnes eorum, qui Chriſtum hodie profitentur, ſatis eſſe ſtatuant, ſi quis in ipſa infantia baptiſmum, à quocumque Chriſti miniſtrum præ ſe ferente, quantumvis mentiente, acceperit; idem vos quoque (ſi modo baptiſmus res indifferens eſt) ſtatuere debetis.

Has te cauſas omnes frater cariſſime ac venerande perſpicere, quia & prudens, & pius es, omnino perſuaſum habeo. Quare miror, cur me horteris, etiamſi credam aquæ baptiſmum rem eſſe indifferentem, ut illum tamen accipiam. Cum, ut ex prædictis cauſis patet, ſi baptiſmus eſt res indifferens, vos ii eſſe debeatis, qui ab eo urgendo ceſſetis; mihi vero ſummopere cavendum ſit, ne illum accipiam, atque ea ratione vos in errore veſtro non leviter confirmem. Non quidem quia mea auctoritas tanti ſit, ſed quia, ut omnes ſcitis, ego hactenus conſtantiſſime errorem iſtum veſtrum, ubi neceſſe fuit, reprehendi, exque Sacris Literis integro libro eum refutavi. Ut interim taceam, me non de vobis tantum, ſed de aliis quoque debere eſſe ſollicitum. Nam quod tu mi frater nomine Dei, & Chriſti promittis futurum, ut, ſi ego baptiſmum accipiam, ex eo non deſtructio aliqua, ſed inſignis Eccleſiæ ædificatio ſequatur, teque divino ſpiritu ad hoc promittendum impulſum eſſe ais, eſt, ut recte noſti, ſpiritus iſte diligenter probandus, an revera ex Deo ſit. Jam, ſi baptiſmus res indifferens eſt, ex antedictis ſatis conſtat, Spiritum iſtum ex Deo non eſſe. Quod ſi baptiſmum rem neceſſariam eſſe velis, hoc ſumma cura ad Sacrarum Literarum libram expendendum eſt. Ex quibus ego firmiter aſſero, nullo modo dogma iſtud probari poſſe. Nihil igitur agis niſi prius oſtendas baptiſmi, de quo loquimur, ex Sanctis Literis neceſſitatem. Quemadmodum ego nihil agerem, niſi ex iiſdem ejus indifferentiam oſtenderem, quod me abunde præſtitiſſe confido. Quanquam ne hoc quidem mei muneris eſſe in libro meo ſatis demonſtratum eſt. Huc igitur omnis quæſtio noſtra redigitur, utrum aquæ baptiſmus res ſit indifferens nec ne, atque in eo vobis eſt laborandum, ut librum meum quatenus neceſſe eſt, refellatis, meque in errore (ut quidem creditis) eoque magno ac pernicioſo verſari doceatis. Quod certe vos conari Chriſtiana charitas omnino cogit. Cæterum quod multa de Eccleſia veſtra ad ejus laudem narras, ea fateor eſſe veriſſima, idque ut apparet, factis comprobo; quando vobis, quoad per vos licet, me adjungo, & vos pro veris fratribus agnoſco; qualem tamen vos me nondum agnoſcitis, ad illud, ſi id fieri à vobis velim, me adigentes, quod bona conſcientia nullo modo facere poſſum. Quanquam multa adhuc in vobis deſidero, quæ vix ſperare audeo, niſi prius in quæſtione hac de baptiſmo examinanda multo diligentiores, quam adhuc fueritis, vos eſſe animadvertero. Nam profecto (liceat mihi id, quod ſentio, libere proferre) nimis negligenter hactenus hac in re vos geſſiſtis. Jam enim tertius annus agitur, ex quo vobis librum meum veſtro rogatu ſcriptum exhibui, necdum tamen aliquid revera tanta de re actum eſt. Ea mala, quæ in Eccleſia veſtra ſenſim ſerpere lamentaris, majora in dies fient, niſi vos animoſque veſtros iſta baptiſmi (da veniam verbo) ſuperſtitione liberetis, & ſalutis viam alia ratione, quam hactenus factum eſt, doceant veſtri paſtores. Vidi, quid ſatis cordate dicas de ſententia veſtra in iis, quæ baptiſmo externo tribuitis. Interim tamen res ipſa monet, te quidem, & alios quoſdam paucos præterea, id ſentire, quod ſcribis; verum non ita pleroſque veſtrum edoctos eſſe: ex quorum numero ne bonam quidem paſtorum veſtrorum partem excipio. Video enim adhuc

illud

illud apud vos retineri; ut errores aliarum Eccleſiarum præcipui cenſeantur, trinitas, & pædobaptiſmus: adeo, ut ſi quis iſtos duos abjiciat, & in infantia baptizatos, baptizandos, poſtquam adoleverint, omnino eſſe dicat, eum (quod ad doctrinam attinet) pro fratre habeatis, nec quid in pleriſque aliis ſentiat, admodum ſolliciti ſitis: cum tamen, quantum ad pædobaptiſmum pertinet, is error, etiamſi baptiſmus præceptus fuiſſet, idque in perpetuum, nulla ratione cum aliis multis erroribus, qui in aliis Eccleſiis vigent, eſſet conferendus. Huc accedit, quod illud etiam, quod ipſe ſcribis vos ſentire de charitate in proximum, quæ baptiſmo accipiendo declaretur atque exhibeatur, nullo modo mihi probari poteſt; cum potius contrarium hiſce temporibus, ſi ſecundum inſtitutum veſtrum accipiatur, dicendum ſit. Nihil enim, ut ex ante dictis patet, charitatem magis lædit, quam iſta veſtra (ut vulgo eam nominant) rebaptizatio. Poſtremo, quod ais de nulla mea vel meorum Eccleſia, quæ talis appareat, qualis veſtra Polonica apparet, id judicio meo, etiamſi veriſſimum eſſet, nihil vos movere deberet, quominus ea, quæ à me dicuntur, diligentiſſime examinaretis, &, ſi Sacris Literis conſentanea inveniretis, ea etiam approbaretis. Nam certe, ſi, ut ego contendo, baptiſmus eſt res indifferens, error veſter ejuſmodi eſt, qualis in Chriſti Eccleſia minime eſſe debet. Videte igitur, ne per negligentiam veſtram aut aliam minus juſtam cauſſam, in errore permaneatis, cujus nullam nec veniam, neque excuſationem poſtmodum inventuri ſitis. Scio, mi Domine Simon, animi tui manſuetudinem, ſcio Chriſtianam charitatem. Itaque auſus ſum libere ad ea reſpondere quæ ad me amantiſſime ſcripſiſti. Tu pro tua prudentia atque pietate diligenter omnia conſiderabis, &, quantum in te erit, efficies, ne mea hæc admonitio teſtimonium aliquando contra vos dicat apud Deum. Bene vale in Domino Jeſu, ejuſque regnum, quod jam diu facere inſtituiſti, pro virili promovere perge.

Tibi ex animo addictiſſimus

F. S.

Ad Sophiam Siemichoviam nobilem fœminam F. S. Epiſtola quam ipſius literis in negotio Baptiſmi aquæ reſpondet.

Soror in Chriſto Jeſu mihi plurimum obſervanda, &c.

AD ea quæ ſcripſiſti ſuadens, ut omnino aquæ baptiſmum in cœtu noſtro ſuſcipiam, temporis brevitate, ob alias neceſſarias occupationes meas, preſſus atque coactus, breviter reſpondebo.

Primum igitur dico, me libentiſſime agnoſcere, munus Johannis Baptiſtæ aqua baptizandi à Deo fuiſſe, quemadmodum ipſe Johannes nos docet Joh. 1. 33 unde fateor concludendum eſſe, debuiſſe omnes, qui tunc temporis fuerunt, donec ejus munus duravit, ab eo aqua baptizari, omnes, inquam, ad quos baptiſmus ille pertinebat, eos videlicet, qui pœnitentia & peccatorum remiſſione egebant, is ſiquidem baptiſmus erat baptiſmus pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, Luc. 3. 3: quem nihilominus Chriſtus, licet innocentiſſimus, ſuſcepit, quia, ut ipſe dixit, decebat illum, & Johannem una cum eo, hac ratione omnem juſtificationem implere, id eſt omnia facere, quæ generatim toti populo divinitus præcipiebantur. Nondum enim tempus erat, ut Chriſtus perfectiſſimam ſuæ vitæ innocentiam, quæ poſtmodum evidentibus argumentis comprobanda & patefacienda fuit, ſeu etiam juſtitiam vel ſanctitatem ullam ſuam, à baptiſmo illo abſtinens tacite quodammodo prædicaret, ac profiteretur. Sed nullam vim hæc habere poſſunt ad perſuadendum, ut quis hodie aquæ baptiſmum ſuſcipiat; cum munus illud Johannis Baptiſtæ una cum ipſo Johanne defecerit, immo ſimul atque Chriſtus prædicare cœpit, nulla neceſſitas aqua à Johanne baptizandi cuiquam impoſita fuerit. Quod vel ex eo patet, quod ipſa ab initio ſtatim tuarum ad me literarum commemoraſti, ex eo, inquam, quod Johannes Chriſti præcurſor fuit; & viam ad illum paravit. Itaque poſtquam jam ipſe Chriſtus advenit, & populum docere inſtituit, poterat unuſquiſque non ad Johannem, ſed ad ipſum Chriſtum ire. Nihil ergo prorſus ex ipſo Johannis munere aqua baptizandi, quantumvis divinitus inſtituto, colligi poteſt ad aquæ baptiſmum in Chriſti Eccleſia perpetuo miniſtrandum atque accipiendum. Et ſane ſi exemplo ejus, quod Johannis munus ferebat, aquæ baptiſmus hodie uſurpandus eſſet, oporteret illos baptizare, qui nondum in Chriſtum credunt, ſed tantummodo pœnitentiam profitentur, eos interim monendo, ut in Chriſtum crederent, quemadmodum ipſe Johannes faciebat, Act. 19. 4. Ex quo loco præterea conſtat, Johannis baptiſmum non fuiſſe baptiſmum illum, quem ii accipiebant, qui Chriſti diſcipuli merito nominari volebant, cum ibi Paulus, ut ipſa confiteris, eos, qui Johannis baptiſmum acceperant, in Jeſu nomen baptizari curaverit, & ita baptiſmum Johannis non eſſe baptiſmum illum de quo diſputamus, & conſequenter ex Johannis baptiſmo nihil de hoc noſtro concludi poſſe.

Jam quod ais, Dominum Jeſum Baptiſmum hunc, nempe aquæ, confirmaſſe, cum Apoſtolis ſuis præcepit ut irent in univerſum mundum & docerent, ſubjiciens, quod qui crediſſet, & Baptizatus fuiſſet, ſalvus futurus eſſet; ne quidquam nunc dicam, quod ibi Chriſtus non loquitur de baptiſmo aquæ, ut à me in libro, quem de hac materia conſcripſi, ſatis demonſtratum fuit, dico Chriſti verba non poſſe pertinere ad rem noſtram, cum ipſe loquatur de iis, qui alieni à Chriſti fide erant, nec unquam Chriſti nomen profeſſi fuerant, antequam ab Apoſtolis docerentur. Quos æquum omnino erat, jam de Chriſto edoctos, ejuſque doctrinam amplexos, ipſius nomen aperte profiteri; id quod in aquæ baptiſmo accipiendo fiebat; ut ex pluribus Actorum Apoſtolicorum locis apparet, & potiſſimum ex eo quem ipſa protuliſti ad confirmandum, quod diſcipuli Chriſti præceptum iſtud non neglexerint, Act. cap 2. Ex quibus omnibus aliud nihil concludi poteſt, quam Chriſti diſcipulos curaſſe, ut ii, qui ab ipſis Chriſti fidem edocti fuerant, ad eumque converſi, aqua in ipſius Chriſti nomen baptizarentur. Ita ſane fiat & hodie. Si quis Chriſti diſcipulus quempiam ipſius Chriſti fidem doceat, ad eumque convertat, aqua illum baptizandum curet in nomen Chriſti Jeſu. Sed quid hoc huc pertinere poteſt, ut is, qui ab ipſis incunabulis Chriſti nomen profeſſus eſt, eumque ſuum ſervatorem ejuſque doctrinam ſanctiſſimam eſſe, & credidit, & ſe credere præ ſe tulit, debeat aqua baptizari ab iis, qui ipſum ad Chriſti fidem non perduxerunt? Nam & Eunuchus ille, cujus exemplum attuliſti Actor. 8, nec antea unquam Chriſtum profeſſus fuerat, in eumve crediderat, & ab ipſo Philippo, qui illum ad Chriſtum converterat, baptizatus eſt. Fateor ego, fidem in Chriſtum, quæ præcedat, non impedire, quominus quis in ipſius Chriſti nomen aqua baptizetur, immo haud rite illum accipere hunc baptiſmum agnoſco, qui prius in ipſum Chriſtum non credat. Sed dico, ut quis omnino debeat tali baptiſmo baptizari, requiri præterea, ut Chriſti nomen antea publice profeſſus non fuerit; ita ut nequaquam ab omnibus pro eo fuerit habitus, qui Chriſti doctrinam veram eſſe agnoſcat; quales fuerunt omnes ii, quos hoc baptiſmo baptizatos fuiſſe, Sacris Literis proditum eſt. Nec etiam ſentio, eum, qui antea ſanctimonia vitæ, ipſiuſque Spiritus Sancti donis fuerit præditus, à baptiſmo aquæ abſtinere debere, ſed ſentio idque conſtanter affirmo, neminem obligari ad baptiſmum aquæ accipiendum, qui nunquam aliam, quam Chriſti religionem, palam & aperte profeſſus fuerit; ſed hanc ſolam veram

eſſe

Digitized by Google

eſſe ſemper publice fuerit teſtatus.

Quidquid affers de obedientia, quæ Chriſto debetur, quod exemplo Petri, qui nolebat ſibi à Chriſto lavari pedes, abunde confirmas, veriſſimum eſſe & confiteor, & adverſus alios aliis in rebus urgere ipſe ſoleo. Verum non de hoc inter nos agitur, ſed de eo, an Chriſtus ejuſve diſcipuli præceperint, ut ii, qui tales ſunt ut ego, & infiniti alii mei ſimiles ſumus, aquæ baptiſmo omnino baptizari debeant. Oſtendatur mihi præceptum iſtud, oſtendatur mihi, inquam, Chriſtum ejuſve diſcipulos præcepiſſe, ut perpetuo in Eccleſia il etiam aqua baptizentur, qui poſtquam nati ſunt, ſolam Chriſti ipſius religionem publice ſunt ſemper, quatenus per ætatem licuit, profeſſi; & ſtatim, idque libentiſſimo animo, aquæ baptiſmum non modo monitus accipiam, ſed ipſe inſtantiſſime petam. Et miror profecto te, quæ facile reſcire potuiſti, non ſolum me ſerio Chriſti religionem profiteri, ſed jamdiu multa graviſſima propter puriorem ejuſdem religionis declaratam cognitionem, fuiſſe paſſum, & aſſidue pati, in eam ſuſpicionem venire potuiſſe, ut ego ſciens prudens quidquam in divino cultu contra Chriſti præcepta facere pergam. Sed putas apertiſſima eſſe Chriſti verba illa Joh. 3. 5, quæ cum Nicodemo habuit, ad probandum, neminem in regnum cœlorum ingreſſurum, qui aqua baptizatus non fuerit. Atqui aliter res ſe habet. Nam, ut doctiſſimi viri plurimi ante me animadverterunt, Chriſtus, cum ibi aquam nominat, non intelligit hanc terrenam aquam, nec aliquid reipſa diverſum à ſpiritu, quem ſimiliter ibi nominat quemadmodum ſequentia verba indicant, in quibus, nulla prorſus aquæ mentione facta, ſpiritus tantum meminit, non ſemel novam illam nativitatem repetens. Eſt autem locus iſte illi ſimilis Matth.3.11, in quo Chriſtus dicitur baptizaturus Spiritu Sancto, & igne. Certum eſt enim, ibi ignis nomine nihil diverſum ab ipſo SpirituSancto intelligi. Cæterum, quod Paulus ad Galatas ſcribens ait Gal. 3. 27. *Quotquot in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*, id non ſignificat, nulla alia ratione Chriſtum indui poſſe, quam per baptiſmum, aquæ ſcilicet; ſed neque etiam ſignificat, per baptiſmum aquæ, quantumvis legitime acceptum, Chriſtum revera indui, hoc enim non quidem baptiſmo aquæ, ſed fide in Chriſtum, ejuſque ſanctitatis imitatione fit, Rom. 13.14. Epheſ.4.24 Col. 3. 10. Verum ſignificat, eos qui in Chriſtum baptizantur, profiteri ſe Chriſtum induiſſe, & induere velle.

Hiſtoria Naamanis Syri neſcio quid ad rem faciat, cum nullus ibi aquæ baptiſmi typus ſeu figura eſſe poſſit, cum propter alias cauſſas, tum propter id, quod ille ſepties ab Eliſæo lavare eſt juſſus; baptiſmi autem lotio aut immerſio ſemel tantum fiat. Præterea ibi apertiſſimum fuit Prophetæ juſſum, hic vero de nullo juſſu apparet, quod ad me meique ſimiles ſpectet.

Nam quod mihi objicis, me communionem cum fratribus, & Chriſti fidelibus ſpernere, nec curare, ut una cum ipſis cœnam Domini celebrem, quam tamen celebrare ab ipſo Domino omnes jubemur; Reſpondeo, me, poſtquam in Poloniam veni, nihil antiquius habuiſſe, quam ut me quam maxime cum fratribus conjungerem; licet inveniſſem illos in non paucis religionis noſtræ capitibus à me diverſum ſentire, quemadmodum hodieque multi ſentiunt, & Deus novit quæ & quanta diu propter hanc cauſſam ſim paſſus, & adhuc patiar, nullos unquam interea labores, etiam cum maximo meo periculo & damno conjunctos, refugiens, quos vel fratres ipſi mihi impoſuerint, vel ego pro cœtu noſtro mihi ſubeundos cenſuerim, id eſt, ei utiles fore ſperaverim. Quod ſi nihilominus aquæ baptiſmum una cum illis non accipio, hoc propterea fit, quia id bona conſcientia facere nequeo, niſi publice antea proteſter, me, non quod cenſeam baptiſmum aquæ mihi meique ſimilibus ullo modo neceſſarium eſſe, ſed ut cum fratribus arctius conjungar, id facturum eſſe: id quod fratres nullo pacto mihi concedere volunt. Quomodo enim id aliter poſſim bona conſcientia facere cum non modo ſentiam fratres graviter, licet per imprudentiam, errare, qui neminem ad menſam Domini admittere velint, niſi prius aqua in ipſorum cœtu baptizatus fuerit; ſed etiam hac de re, ipſis rogantibus, plenam diſputationem ſcripſerim, & ſententiam meam plurimis aliis noſtris fratribus, in diverſis multis regionibus habitantibus, jamdiu pateſecerim? Quod ſi interim cœnam Domini, ut ii, qui baptizati ſunt, non celebro; hic mea nulla clupa eſt, ſed potius illorum, qui id mihi concedere nolunt, niſi id faciam, quod cum mea conſcientia maxime pugnat, nec interim me hac in re errare vel oſtendunt, vel oſtendere ſerio curant. Et ſane ſi id fieret, mecumque hac de re pro ejus gravitate ac pondere ageretur, nihil vereor, quin veritas facile appareret. Ego quidem, quamvis vehementiſſime cupiam, ut cœtus noſter unicuique liberum faciat baptiſmum aquæ, prout conſcientia illi dictaverit, necne accipere, quippe qui alioqui & Euangelii curſum retardari, & multa incommoda & ſcandala indies emergere videam; tamen, ne Eccleſiam turbare videar, non niſi provocatus de hac quæſtione verba facio, meumque de ea libellum hactenus nemini legendum dedi, qui me ad id precibus ſuis non adegerit; & ii perpauci ſane fuere. Quare mirum videri non debet, ſi perpauci etiam hactenus mecum ſentiunt; nec inde concludendum aut ſuſpicandum, ſententiam meam ex Deo non eſſe, quemadmodum ipſa unumquemque ſuſpicari jure poſſe, cenſuiſſe videris.

Reſtat, ut aliquid dicam de eo, quod ais, me infantium baptiſmum, quali ego tinctus ſui confirmare. Id enim à te dictum fuit, quia verba mea, quæ hac de re tecum feci, non omnino percepiſti. Dixi enim, quod & nunc repeto, cum inter omnes fere, qui Chriſtum profitentur, hactenus ea ſententia obtineat, aquæ baptiſmum à Chriſto ejuſque Apoſtolis omnibus Chriſti diſcipulis accipiendum, præceptum fuiſſe, nec poſſe quemquam qui Chriſtianus eſſe velit, eum ſpernere, me ad ſcandalum & offenſionem vitandam aquæ baptiſmum ſuſcepturum fuiſſe, niſi vulgo ab iſtis, pro baptizato haberer, nempe propter baptiſmum illum quem infans in Papatu accepi, qui quamvis non ſit verus nec legitimus aquæ baptiſmus; tamen ab ipſis eſſe creditur, quod mihi ſatis eſſe dixi ad ſcandalum iſtud & offenſionem vitandam. Hoc quidem non eſt infantium baptiſmum confirmare, ſed potius, quantum in me eſt, evertere; quatenus ſcilicet ſic dicendo, fateor, illum, nec verum nec legitimum baptiſmum eſſe. Verumtamen, cum mihi aquæ baptiſmus non videatur neceſſarius iis, qui ex Chriſtianis, id eſt, Chriſtum profitentibus naſcuntur, & in ea profeſſione parentes imitantur, atque ita nihil revera referre arbitrer, niſi propter ſcandalum, utrum iſti necne, & an potius adulti, quam infantes baptizentur, propterea non diffiteor me circa infantium baptiſmum haud difficilem futurum, ſi contingeret, Eccleſiæ ædificationem ſic poſtulare, illumque citra omne ſcandalum dari poſſe.

Hæc ſunt, quæ putavi, ſoror mihi in Domino plurimum veneranda, ad literas tuas mihi reſpondenda eſſe, hoc tempore, quo non tantum otii habeo, ut pleniſſime, prout ſane optaſſem, ad omnia reſpondere queam. Spero te, quemadmodum ego æquiſſimo lætiſſimoque animo tuas monitiones legi, ſic te & boni conſulturam & gaviſuram, quod libere reſponderim. Utinam in cœtu noſtro multæ tui ſimiles mulieres eſſent, quæ rebus ſacris earumque cognitione exactiore inveſtiganda delectarentur; præſertim inter eas quæ tui ordinis & conditionis ſunt, id eſt nobiles ſunt matronæ, multorumque liberorum matres. Multa enim bona cœtus noſter univerſus inde ſperare poſſet. Perge vero in hoc tuo veritatis divinæ indagandæ ſtudio; ſed ita, ut ſumma cum patientia & lenitate omnia rationum & divinorum teſtimoniorum pondera examines, Deum in primis rogans, ut tibi mentem ad ea intelligenda, quæ in ipſius verbo continentur aperire velit. Ac de me ita

tibi

tibi perſuadeas; mihi nihil magis curæ eſſe, quam ne vel ad dextram vel ad ſiniſtram deflectam ab ea via, quam Sacræ Literæ nobis præſcribunt; & quia recte memini verbo Dei ejuſque præceptis nihil nec addendum, nec detrahendum eſſe, propterea me nulla ratione probare poſſe, ut quiſquam Chriſti nomen perpetuo profeſſus, ſi ad cœnam Domini admitti debeat, ad aquæ baptiſmum accipiendum in cœtu noſtro adigatur, quippe qui perſuaſiſſimum habeam, hoc omnino eſſe ejus verbo atque præceptis aliquid addere.

Ad Petrum Statorium cœtus Luclavienſis Paſtorem,

Epistola I.

Doleo non mediocriter tibi negotium faceſſere eos, qui minus deberent, qui videlicet jam tuam & pietatem, & rerum divinarum cognitionem perſpicere potuerunt, quique propterea magis abs te doceri quærere deberent, quam ita diligenter in tua dicta inquirere, & de te quæ minus decent, ſuſpicandi occaſionem quodammodo captare. Sed Deus hoc quicquid eſt incommodi & laboris tui, in bonum & majorem tuam quietem vertet. Laudo tuum conſilium, de ſententia tua circa cœnam Domini vernacula lingua exponenda, ea tamen cautione, ut dicas, in proxima ſynodo Lublinenſi, te eam fratribus, præcipue vero collegis tuis propoſiturum, & donec communi conſenſu aliquid certi hac de re ſtatuatur, te quam parciſſime poteris, eam in tuis concionibus docturum Quod profecto in ipſa etiam Dominica cœna adminiſtranda facillime præſtare poteris. Modo enim id, quod de hoc ſacro ritu vere ac pie affirmari poteſt, & affirmes & inculces, non admodum referet, ſi ſaltem per aliquod tempus omittas negare & reprehendere ea, quæ illi nec vere nec pie fuerant ab aliis tributa. Quod attinet ad Zuinglii & Oecolampadii teſtimonia, ſcias velim Zuinglium fere ſemper optime & ſenſiſſe, & ſcripſiſſe, niſi quod aliquando quædam leviora non adeo vera in adverſariorum gratiam dixit. Id quod ſatis intelligi poteſt ex iis, quæ ſcripſit ad Conradum So li 4. Ep. fol. 172 pag. poſteriore. Ejus rei tibi fidem faciunt teſtimonia quæ apud te habes, ex ejus ſcriptis fideliſſime excerpta. Id etiam ſatis indicant verba Buceri in initio ejus Epiſtolæ, quam libris illis Epiſtolarum ipſius Zuinglii & Oecolampadii præfixit, quibus conatur perſuadere Zuinglium plus tribuiſſe Sacramentis, quam ejus verba alicubi in Epiſtolis ſonent. Jam enim Bucerus, qui ab initio recte & ſenſerat & ſcripſerat, ut concordiam aliquam omnino cum Lutheranis iniret, nimium tribuere Sacramento Euchariſtiæ cœperat, atque de eo ſententiam illam fabricare, quam poſtea & Calvinus, & alii avide arripuerunt, & ſcriptis ſuis confirmarunt ac propagarunt. Oecolampadius porro, quamvis in aliis fere omnibus ab ipſo initio Zuinglio aſſenſus fuiſſet, tamen in re euchariſtica per aliquot annos adduci non potuit, ut ei aſſentiretur, & Chriſti in eo Sacramento corporalem eſum abjiceret, quare nihil mirum eſſe debet, ſi fortaſſe in ſuis ſcriptis huic ritui aliquando plus tribuit, quam Zuinglius tribuerit. Quanquam & ex ipſius ſcriptis non pauca teſtimonia elici poſſunt, quæ cum veritate omnino conſentire videantur: nec ſane vel Bucero ejus diſcipulo, qui præceptorem ſuum tantum virum, à ſua ſententia non diſſenſiſſe profitebatur, nec aliis, qui jam Zuinglianam ſententiam in Bucerianam mutaverant, in Oecolampadii Epiſtolarum editione ſatis fido, quin alicubi eum ſuo ipſorum modo loquentem fecerint. Quicquid ſit, ego nihil dubito, quin Oecolampadius alioqui hac in re timidus, ut concordiæ ſtuderet, ipſius Zuinglii exemplo poſtmodum plus euchariſtiæ tribuerit, quam cum Zuinglio aſſentiri cœpit. Quare non admodum curandum eſt, etiamſi non multo ante mortem quædam ſcripſerit, quæ nobis adverſentur, ſed videndum quid & ipſe, & Zuinglius ſcripſerint, cum ſuam ſententiam ingenue ab initio proponerent; nondum offenſione aliorum, ut poſtea, tantopere deterriti. Mortuus eſt uterque anno 1531 unde per te ipſe facile intelligere poteris, quam diu ante mortem Epiſtolas illas ſcripſerint, cum pleriſque annus quo ſunt datæ, fuerit adſcriptus. Verum, ut dixi, hoc nihil refert, niſi quod ob cauſſam jam expoſitam, pluris ea facienda exiſtimo, quæ longiore temporis ſpatio ante mortem ſcripſerunt. Mitto ad te Borrhai tantum teſtimonia, olim à Lælio patruo meo collecta, tametſi ſcio multo plura ex illo ejus libro colligi potuiſſe, ſed cum librum non habeo, nec plura adſcribenda curare, præ temporis anguſtia, potui, alias, quod, ut ſpero, ſatis in tempore erit, aliorum teſtimonia mittam. Interim ea quæ Zuinglii habes, & hæc Borrhai, ſatis tibi eſſe debebunt, præſertim cum nondum cum fratribus tota de re agendi tempus ſit. Bullingerum in priorem Epiſt. ad Corinthios non habeo, quare locum illum inſpicere non potui. Quod attinet ad id quod Schomanus tibi objecit, animadvertendum eſt, cum nos dicimus, in cœna Domini, Chriſti corpus nec corporaliter nec ſpiritualiter comedi, non ita ſentire, quaſi eo tempore, quo cœna peragitur, a fidelibus nequaquam Chriſtus comedatur, ſed illud, non ex illa panis & vini illius ſumptione proficiſci, ſeu ex ritus illius vi cum fide conjuncti, magis quam ex ipſa fide per ſe ubique ac ſemper. Hoc enim in controverſia eſt poſitum. Nam quis alioqui tam bardus eſt, ut neget, eo etiam tempore, quo cœna Domini celebratur, Chriſti corpus ſpirituali ratione comedi, modo fides in ipſum Chriſtum adſit? Itaque evidens fallacia quæ proprie ignoratio elenchi vocatur, in iſta objectione ac reprehenſione eſt. Cæterum Sacramentaliter in eo ritu ſive à fidelibus, ſive ab infidelibus Chriſti corpus comedi, nemo negare poteſt, cum panis ibi Chriſti corpus adumbret, ejuſque ſit ſymbolum, atque, ut vocant, Sacramentum: & exemplum paſchatis, quod affers, optimum & accommodatiſſimum eſt. Schomanus porro in ſua objectione ſeipſum involvebat, & ex fidei profeſſione manducationem corporis Chriſti colligere volebat, & tu recte ſane id detegis, negando profeſſionem iſtam ipſam Chriſti manducationem eſſe, aut etiam neceſſario cum ea conjunctam inveniri. Cave tamen neges, profeſſionem non quidem fidei in Chriſtum, ſed manducationis Chriſti corporis ipſam manducationem in Sacris Literis appellari, licet revera non ſit. Huc enim pertinent verba illa Pauli, Panis quem frangimus &c. ibi enim ſine dubio communionem ſeu communicationem Chriſti corporis pro ejus rei profeſſione ponit, quæ phraſis ab ipſo in baptiſmo quoque uſurpatur, & ſatis frequens eſt in Sanctis Literis. Sed jam de his hoc tempore ſatis. Relege diligenter mea ſcripta quæ habes de cœna Domini, præſertim vero diſputationem cum Domino Niemojevio, &, ni fallor, non pauca habebis, quibus adverſariorum ſophiſmata & fallacias detegas. Cracoviæ 15 Octob. 1590.

Tuus in Domino frater & ſervus

F. S.

Ad eundem Petrum Statorium

Epistola II.

Pietate atque eruditione præſtantiſſimo viro, D. Petro Statorio divini verbi miniſtro fideliſſimo, amico & fratri in Chriſto plurimum colendo.

Nihil mihi gravius, amice ac frater præſtantiſſime, mei morbi reliquiæ afferre poterant, quam quod ineptum prorſus fere me reddant, ad id præſtandum quod à me petis. Nam nec quicquam mihi antiquius eſt, quam tibi inſervire, & alicui adju-

mento eſſe, & veriſſima eſſe quæ ſcribis de ſummo damno & periculo multorum, niſi veritas in hac quæſtione de magiſtratu nec ne adeundo, inter nos obtineat, jam pridem & animadverti, & non paucis ex noſtris dixi. Quæ res me cogunt, ut præter id, quod hoc tempore mei tum corporis tum ingenii vires ferunt, aliqua ſaltem ex parte tibi ſatis facere tentem. Tu quicquid hoc erit boni conſules, & Deum orabis, ut pro ſua bonitate me priſtinæ valetudini reſtituere velit.

Dico igitur primum, Chriſti verba apud Matthæum, *Siquis velit tecum judicio contendere, &c.* non poſſe ita accipi, ut ſuum per magiſtratum repetere non liceat, eo quia manifeſtum ſit, Chriſtum tota illa ſermonis ſui parte agere de injuriis non vindicandis; ubi fateor, quamvis plerique Chriſtiani nominis aliter ſentiant, ne per magiſtratum quidem id facere licere, Chriſtum docere voluiſſe; immo potiſſimum hoc ipſum præcepiſſe, ne videlicet quis per Magiſtratum injurias ſibi ab ullo illatas, ulciſci audeat. Nam per ſeipſum id facere in Moſis lege jam erat prohibitum. Chriſtus autem toto illo ſuo ſermone aliquid addit iis, quæ in Lege Moſis præſcripta fuerant. Jam quod de injuriis non ulciſcendis ibi agat Chriſtus, docent aperte Legis Moſaicæ verba, *Oculum pro oculo &c.* quæ corrigere quodammodo in hac ſui ſermonis parte inſtituit, quatenus non vult iſtud ſub Euangelio licere, quod ſub lege licuit. Iſtud autem nihil eſt aliud, quam injurias ſibi illatas per Magiſtratum ulciſci, id eſt curare, ut tantundem mali is habeat, qui nos injuria affecit, quantum nos ab ipſo paſſi ſumus, idque ſine ullo alioqui commodo noſtro. Hoc enim proprie & vere eſt ſuarum injuriarum ultionem ſeu vindictam quærere, quemadmodum is quærebat, qui Lege Moſis id permittente, ei, qui ipſi oculum eruerat, ſimiliter ut oculus erueretur, curabat. Hoc vero nihil commune habet cum ſui per Magiſtratum repetitione. Suum autem appello pecuniam remve ſuam, & damni injuſte accepti (ut ſic dixerim) reſarcitionem ſeu compenſationem. Hic enim contra ſit atque in re iſta à Lege Moſis permiſſa. Siquidem neutiquam alterius damnum, ſed tantum ſuum commodum hic quæritur. Quod ſi nihilominus contingat, ut alter ille damnum aliquod (ut in damni nobis illati compenſatione) ſentiat; hoc plane ex accidente eſt; nec quidquam ad mentem illius pertinet, qui ſuum ſimpliciter repetit. Idem dico de aliqua caſtigatione aut coercitione ei per magiſtratum ſubeunda, à quo noſtrum repetimus. Modo ea ejuſmodi ſit, quæ modum non excedat, id eſt illius ſit ſimilis, quam filius contumax à patre ſuo ferre conſuevit. Cum enim modum excedit, quamvis ea à nobis non quæratur, non quidem ex Chriſti præcepto in loco iſto, ſed ex Chriſtianæ charitatis regula, fieri facile poteſt, ut Chriſtiano homini ſuum per magiſtratum repetere non liceat. Nec quidquam certi in univerſum de his ſtatui poteſt; ſed ex rei circumſtantiis, in ſingulis, qui eveniunt, caſibus, quid homini Chriſtiano faciendum ſit, facile intelligitur. Itaque ut ad Chriſti verba, de quibus agitur, redeamus, dico illa ita accipienda atque explicanda eſſe ac ſi ad hunc modum Chriſtus locutus fuiſſet; Si quis tunicam tibi eripere velit, atque ea ratione te adigere, ut ipſum in jus voces, ac conſequenter puniendum cures, potius quam hac ratione ei reſiſtas, & vim quæ tibi fit repellas, ſi non ſatis eſt tunicam, & pallium quoque eum accipere ſinito. Nam de vi quæ cuipiam inferatur, loqui Chriſtum, præter inſtitutum, de quo jam dixi, corrigendæ quodammodo Moſaicæ legis, docent aperte tam præcedentia quam ſequentia verba; quæ uno & eodem contextu, deque eadem re loquens Chriſtus effert. Nec quemquam tam ſtupidum aut pervicacem eſſe arbitror, qui vel non intelligat, vel negare auſit, & antecedens & conſequens præceptum, ſimpliciter, ut verba ſonant, nullo pacto accipiendum eſſe, ſed intelligendum potius alteram maxillam cædenti obvertendam, & alterum miliare eundum, quam vim ſibi illatam vindicandam eſſe. Subjicit autem tanquam appendicem quandam Chriſtus ea verba, *Qui autem petit à te, da ei &c.* quæ niſi ſimiliter in alium ſenſum accipiantur, quam ipſa per ſe ſonant, in graviſſima abſurda devenire neceſſe erit. Voco autem ea quaſi ſuperiorum appendicem, quia etſi in illis, de vi cum ultione haud repellenda non agitur, agitur tamen de occaſione vitanda, adducendi ſe in diſcrimen vis vi repellendæ; & ſic, quod Chriſtus vetat, malo homini reſiſtendi. Quod præceptum non omnem reſiſtentiam, quæ malo homini fit, complecti, omnes (opinor) fatebuntur. Quare de ea tantum reſiſtentia accipiendum eſſe, quæ ad inſtitutum illud Moſaicæ Legis quodammodo corrigendæ pertineat, id eſt, quæ ultionis quærendæ ſtudio fiat, neceſſe eſt agnoſcere. Quod ſi præceptum iſtud, in quo, ſi uſquam alibi, ſumma patientia Chriſtiano homini præſcribitur, aut certe præſcribi videtur, ne inde aliud quid colligatur, quod manifeſte cum hominis Chriſtiani officio, qui malis hominibus ſæpius reſiſtere debet, pugnare conſtet, non univerſe eſt accipiendum, & conſequenter ad ſubjectam de ultione vitanda materiam reſtrigendum, quæ, ut dictum eſt, cum ſui per magiſtratum repetitione ipſa nihil commune habeat; non video ſane, ex quo alio loco tantam patientiam Chriſtiano homini præceptam fuiſſe colligere licebit, quæ ſuum ope magiſtratus repetere vetet.

Jam vero deinde, quia ad probandum non licere homini Chriſtiano lites exercere, & ſic ſuum per Magiſtratum repetere, afferri non minus quam ſupra dicta Chriſti verba, ſolent verba Pauli 1 Cor. 6; Dico, in toto eo loco nihil eſſe, quod iſtud ſuadere poſſit, niſi id quod ſcriptum eſt ỳſ. 7. Cæterum tantum abeſt, ut Paulus ibi lites ſeu judicia prohibeat, ut ea potius inter ipſos Chriſtianos permittat, modo judices ſint Chriſtiani. Qua de re poſtea aliquid dicemus. Prius enim oſtendendum eſt verba ỳſ. 7 non eam vim habere, quam multi opinantur. Primum, nemo negabit verba iſta non pertinere, niſi ad Chriſtianos qui inter ſe litigent; quod fieri non debere Paulus prorſus affirmat. Ex quo ſequitur, ſi quis Chriſtianus non cum Chriſtiano, ſed cum alio quopiam litiget, ad hunc Pauli verba iſta non pertinere. Deinde animadvertendum eſt, non poſſe Pauli verba ita accipi, quaſi omnino damnet ipſa judicia ſeu lites inter Chriſtianos, cum ipſe paullo ante modum, quo judicia inter ſe exercere debeant, præſcripſerit, quod ad judices attinet, id eſt, ut ſimiliter judices ſint Chriſtiani, iique ab Eccleſia eligantur & conſtituantur. Neque enim, cum ait omnino delictum eſſe inter ipſos, quia habeant inter ſe judicia, hoc ipſo delinquere eos vult dicere, quod judicia inter ſe habeant, ſed arguere & indicare, delictum inter ipſos eſſe, id eſt, alterutrum ex litigantibus alteri injuriam inferre. Patet hoc ex eo, quod ſtatim verſu ſequenti ſubjicit, *Sed vos injuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus.* Quæ verba etiam indicant Paulo fuiſſe notum, in eo iiſve judiciis, quæ inter ſe Corinthii illi habebant, fraudem aliquam ex altera duarum partium eſſe; & ipſius verba illa ſuperiora, *Jam quidem omnino delictum &c.* non eſſe univerſe accipienda, ut ipſa ſonant, ſed ad rem præſentem accommodanda. Et ſane quid vetat, quominus inter duos Chriſtianos judicium eſſe poſſit, & tamen neuter ipſorum in alterum fraude utatur? Fit enim ſæpiſſime, ut quis jure ſe agere omnino falſo credat, & ex utra parte jus ſit, obſcurum plane atque incertum, haud raro etiam ipſis Jure conſultis videri, nemo eſt qui neſciat. Jam quod mens Pauli ſit affirmare, Chriſtianos hoc ipſo delinquere, quod judicia inter ſe habeant, haud probat loquendi modus ille, *delictum eſt in vobis*, quaſi utrumque ex litigantibus dilinquere Paulus dicere velit. *In vobis* enim, non ſignificat, In utroque veſtrum (qui ſcilicet inter vos judicia habetis) ſed, Inter vos. Immo hic *vobis* ad totum cœtum referendum videtur, quemadmodum & *vos*, quod mox ſequitur. Ac breviter Pauli verba omnino ita accipienda videntur, ac ſi dixiſſet, vel ex hoc ipſo, quod ſunt inter vos qui judicia inter ſe habeant, cujuſmodi ea ſunt, quæ

ad meam

ad meam notitiam pervenerunt, apertiſſimum eſt, eſſe in veſtro cœtu, qui delinquant & à peccato ſuperentur; qui cum potius injuriam & damnum pati deberent, quam ulli hominum ſponte occaſionem præbere ſecum litigandi, ipſi alios injuria & damno afficiunt, idque fratres, quos ſua injuſtitia eo adigunt, ut cogantur cum ipſis jure coram judice agere. Propterea ſubjicit, *An neſcitis, quia iniqui* &c. Porro, quod Paulus præſcribit, ut ſi frater cum fratre litigare velit, id faciat ſub judicibus, qui ſimiliter ſint fratres, ſic omnino intelligendum videtur, ut, ſiquidem fratres inveniantur, qui poſſint & velint eſſe judices, aliorum, qui fratres non ſint, judicium nullo modo ſubeatur. Quid ſi enim (quamvis id Paulus apud illos Corinthios fieri non potuiſſe, exiſtimaſſe videatur) nemo ſit inter fratres, qui aptus ſit ad cauſſam illam judicandam? quid ſi nullus ex fratribus, quantumvis alioqui aptus, eam judicare velit? numquid miſer frater, ingens aliquod damnum pati debet potius, quam civili modeſtaque ratione ſuum ab altero fratre jure repetere apud Judicem non fratrem? Non crediderim. Meminerimus autem ejus, quod dixi, verba Pauli in quemcunque ſenſum accipiantur, nihil pertinere ad eum, qui cum eo, qui frater non eſt, judicium habet: quo caſu plane ceſſat ipſius Pauli ratiocinatio illa de delicto, quod inter fratres ſit. Fieri enim poteſt, & ita ſane, ſi quis juſte litigare velit, eſſe debet, ut alter ex iſtis, qui frater eſt, penitus perſuaſum habeat, aut ſaltem exiſtimet, ſe ſuum repetere, & ſi quid culpæ in iſto litigio ſit, id totum in altero, qui frater non eſt, reſideat. Et hæc ſatis in præſentia, pro temporis brevitate, proque mala mea valetudine ſint, quod attinet ad ſui repetitionem per magiſtratum; præſertim cum duobus iſtis Sacris Teſtimoniis Chriſti & Pauli explicatis, nihil ferme difficultatis ſupereſſe videatur, quominus ſtatuamus, ſuum per magiſtratum repetere licere. Quod vero attinet ad Magiſtratum gerendum, breviſſime dico, me nullum nec teſtimonium, nec rationem unquam animadvertere potuiſſe, unde confirmari poſſit, id per ſe homini Chriſtiano non licere. Immo ex Paulo conſtat, licere Chriſtiano homini ſervos habere ſive fratres, ſive non fratres, in quos tunc temporis vitæ necisque poteſtatem abſolutam domini habebant, quæ demum ab Adriano imperatore aliquantum imminuta fuit. Ex qua Pauli ſententia corruit funditus infirmiſſima illa ratio, quod oves lupos regere non poſſint, ſeu id fieri non deceat. Certe enim ubi Chriſtianus homo ſervum, cujuſmodi tunc erant, habet, ibi, ut in iſta ratione aſſumitur, ovis lupum regit. Quod ſi ratio iſta valida eſſet, profecto in hoc regno nulli homini Chriſtiano ſubditos habere liceret, quo vix ullum majus paradoxum (quod etiam partim ridiculum, partim ſcandali pleniſſimum eſt) inveniri poteſt. Uno verbo, Imperium & Dominatus, non niſi quorundam in quoſdam, Sacro ullo Teſtimonio aut ratione invenitur Chriſtianis interdictus, ſed tantum moderatio in illo exercendo præſcripta, ut apud Paulum Dominorum in ſervos. Adde, quod non quilibet magiſtratus imperium aut dominatum habet. Quocirca ratio iſta metaphorica de ovibus, quæ lupos regere aut non queant, aut non debeant, in hac de magiſtratu necne gerendo quæſtione, univerſalis eſſe non poteſt. Sed ſit ſane univerſalis, eam nihili eſſe jam oſtenſum eſt. Et de his hactenus. Vale frater præſtantiſſime: & ſi Oſtorodus in ſynodo adfuerit, cum ipſo, quando nobiſcum ſentit, antequam cum Domino Niemojevio diſputes, non unam ob cauſſam omnino confer. Deus tibi adſit. Cracoviæ 19 Maji 1594.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F.S.

Ad eundem PETRUM STATORIUM

EPISTOLA III.

BAptizare in nomen Spiritus Sancti, in illis Chriſti verbis, meo judicio eſt, inſtituere in iis, quæ Spiritus Sanctus ſunt, ſive ad Spiritum Sanctum pertinent. Primum enim nomen Spiritus Sancti ibi idem eſſe ajo, quod Spiritum Sanctum id quod facile omnes concedent. In Spiritum Sanctum vero baptizare, idem eſſe poſſe, quod dixi, nec ex iſta locutione ſequi, Spiritum Sanctum eſſe perſonam, probat locus ille Actor. 19. 3. Ubi Paulus interrogat diſcipulos illos, in quid baptizati eſſent, illi autem reſpondent, In Johannis Baptiſma. Hinc enim apparet, primum etiam in non perſonam, ut ita loquar, baptizari quempiam in Sacris Literis dici. Deinde in aliquid baptizari, idem pollere, quod in aliqua re inſtitui, ita tamen, ut per eam inſtitutionem, ſive una cum ipſa inſtitutione quis declaretur ejus doctrinæ diſcipulus, eique initietur ac conſecretur. Sic enim intelligenda ſunt mea verba, cum ab initio expoſui, quid mihi videatur, in Chriſti verbis eſſe, Baptizare in nomen Spiritus Sancti. Agitur enim ibi, de diſcipulis faciendis, deque eorum faciendorum ratione. Jam, ſi quis dicat, loqutionem illam Hebraicam, cum nomen rei pro ipſa re dicitur, non inveniri uſurpatam niſi de perſona; Reſpondeo, etiamſi id verum eſſet, non tamen hinc ſequi Spiritum Sanctum eſſe perſonam, cum ex altera parte conſtet, rationibuſque inexpugnabilibus evincatur, Spiritum Sanctum non eſſe perſonam, & in ipſis Sacris Literis, ſæpiſſime etiam non perſonis ea tribuantur, quæ ſunt propria perſonarum. Nec ſane quiſquam noſtrum negat, ſæpe admodum in Scripturis Sanctis, ea Spiritui Sancto tribui, quæ propria ſunt perſonarum; ſed dicimus in ejuſmodi locis, omnino proſopopœjam eſſe, ut in hoc loco. Nec obſtat, quod hic Spiritus Sanctus ſit conjunctus cum patre, & filio, qui revera ſunt perſonæ; immo hoc proſopopœjæ uſurpandæ juſtiorem cauſſam dedit. Nihil enim frequentius, quam eodem verborum contextu, aliquid uni proprie, alii vero minus proprie tribui. Nam alioqui nihil omnino vetat, rem cum perſona conjungi, & verborum Chriſti ſententia aptiſſima eſt, & æque proprie ad Spiritum Sanctum pertinens, atque ad patrem & filium, ſi modo ſententia ea ſit, quam dixi, atque eſſe docui. Non reticebo interim, legi in Pſal. 72. ultimo, *Nomen majeſtatis, ſeu gloriæ ejus*, id eſt Dei, quod nihil aliud videtur eſſe, quam Majeſtas ſeu gloria ejus. Majeſtas enim, ſeu gloria ejus, ſtatim nominatur ſimpliciter & per ſe in ſequentibus verbis. Quod indicat, ſupra quoque nomen iſtud ſubſtantive prorſus accipi debere, non autem, perinde ac ſi dictum fuiſſet latine, Nomen glorioſum ejus. Idem habetur cap. 3 Danielis, 52. Quamvis enim locus ille ſit Apocryphus, id nihil refert ubi tantummodo de phraſi agitur. Habetur inquam ibi quoque, *Nomen gloriæ tuæ*, ubi ſimiliter vocem *Gloriæ*, ſubſtantive prorſus accipiendam eſſe, non ſolum indicat, ſed evincere omnino videtur, nomen *Sanctum* adjectivum, ſine ulla copulâ ſtatim illi additum. Ex iſtis igitur duobus locis conſtat, non adeo abhorrere à lingua Hebraica, vel Hebraiſante, uſurpare hanc phraſim, *Nomen alicujus rei*, licet ea res non ſit perſona, pro *Res aliqua*; & propterea, recte ac proprie, potuiſſe Chriſtum apud Matthæum dicere, *In nomen Spiritus Sancti*, pro *In Spiritum Sanctum*, etiamſi Spiritus Sanctus, res ſit quidem, ſed non perſona. Hæc, ni fallor, mi frater poterunt tibi in illis Chriſti verbis, omnem ſcrupulum eximere; præſertim ſi cum ipſis ea conjungas, quæ ſcripſi contra Poſnanienſes, cap. 11. & cap. 13 partic. 4. Bene vale in Domino, Cracoviæ die 8 Septemb. Anno 1590.

Tuus in Domino frater & ſervus

F.S.

Ad eundem Petrum Statorium Epistola IV.

Pietate atque eruditione præſtantiſſimo atque ornatiſſimo viro, Domino Petro Satorio, divini verbi Miniſtro fideliſſimo, & fratri in Chriſto plurimum obſervando.

Salutem à Deo & Chriſto &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto plurimum obſervande, &c. Ommiſſa narratione eorum, quæ mihi Cracoviæ acciderunt, quæ tibi ſatis jam nota ſunt, & propter quæ reſcivi te vehementer indoluiſſe, mihique pœnitus perſuadeo, in precibus tuis ad Deum te mei mentionem facere; tantum id tibi exponam, propter quod ad te has literas dedi, & hunc certum nuncium miſi. Hic ubi ſum, libenter ſane perpetuo manerem. Utinam tibi auſcultans jam diu mihi hanc habitationem delegiſſem, quanquam cauſſæ propter quas tibi non obtemperabam, ejuſmodi erant, ut arbitrer id non ſine Dei conſilio factum fuiſſe. Quicquid ſit, duæ ſunt nunc res, quæ hanc commorationem, licet alioqui jucundiſſimam, vel minus jucundam, vel minus firmam reddunt. Una eſt librorum, quibus in meis ſtudiis potiſſimum uti cogor, ſumma penuria: Altera, quod amici vereantur, ne ſi hic diutius maneam, aliquid gravioris mali mihi, hoſpitique meo eveniat, præſertim cum Cracovia non longe hinc abſit. Itaque cum & librorum, qui mihi ſunt uſui, apud te ſit non exigua copia, & locus ubi habitas ſatis procul ab Urbe diſtet, ac præterea accedat vetus amicitia & conſuetudo noſtra, nec non fructus, qui ex eo quod apud te ſim facile ab utroque noſtrum percipi poteſt, decrevi, volente Deo, iſthuc propediem proficiſci, & aliquot hebdomadas tecum conſumere, ſed prius te hujus rei monere volui, ut, ſi forte non eſt domi tuæ locus, ubi commode cubare poſſim (id enim unum mihi ſatis fuerit) cures, ut eum in ipſa aula, ſi fieri poteſt, habere queam; & ita commode nihilominus tua menſa uti; nam alterius cujuſquam vix ſine ſummo meæ valetudinis diſcrimine uti poſſem, tum ob male diviſa apud alios omnes tempora prandii & cœnæ, tum vero, quod tibi ipſi non minus quam mihi, aliqua ratio ciborum & potus ex arte medica eſt habenda, & ex parte habetur, quæ ab aliis omnibus veſtratibus fere ſpernitur ac deridetur. Adde, quod longo uſu jam comperi, mihi licere apud te curare, ut ii cibi parentur, quibus ſine meæ valetudinis incommodo uti poſſim. Sed jam nimis ſatis de his. Interea dum reſponſum tuum hic me expectabit, ero, Deo permittente, una cum humaniſſimo hoſpite meo Racoviæ, & in itinere huc denuo reverſurus, & ſtatim poſtea, ſi locum quem dari mihi cupio, paratum iſthic fore ſignificaveris, ad te eodem Deo auſpice venturus. Racoviam autem prius proficiſcendum mihi duxi, nec committendum, ut, hac mihi oblata eundi facultate, fratrum conventui illi non interſim, ob hanc etiam cauſſam, quod Dn: Lubieniecium noſtrum antequam in Lithuaniam proficiſcatur, reviſcere & alloqui cupio, & ſimul filiam meam videre, quam per integrum annum non vidi. Salutabis, te rogo, diligenter fratres, qui apud vos ſunt, iiſque meo nomine gratulaberis, quod te Lublinenſibus coacti non fuerint concedere. Domino Blonſkio nominatim, & Dn. Rupnovio, ſi iſthic prope eſt, plurimam ſalutem meis verbis imperties. Uxorem vero tuam, non meo tantum, ſed hoſpitæ hic meæ nomine, quam diligentiſſime ſaluere jubebis. Nec inſalutatos à me fratrem tuum Samuelem, & filios tuos relinques. Quanta porro ſedulitate ac cura mihi Dominus Cetis hoſpes meus injunxerit, ut tibi ab ipſo ſalutem dicam, verbis ſatis exprimere nequeo, tu cogitatione fortaſſe aſſequi poteris, atque interim una cum tuis omnibus ut quam optime valeas, diligenter curabis. Deus vos cuſtodiat, mihique concedat, ut quam citiſſime vos incolumes reviſere poſſim. Datum in agro Igolomiano, die 3 Junii 1598.

Tui ſtudioſus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

Ad Magiſtrum Antonium Evonymum Carinthium Teuchenum, olim profeſſorem in Academia Wittebergenſi,

F. S. Epistola.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

TArdius multo quam putaram, eruditiſſime præſtantiſſimeque vir, ad tuas literas reſpondeo die 5 Octobris datas: ex quibus tantam in me vel humanitatem vel benevolentiam perſpexi, quantam à nemine mihi deberi ſat ſcio. Velim autem ita reſpondere, ut literæ tuæ poſtulant, id eſt, & copioſe & erudite. Sed hoc ruditas mea: illud temporis brevitas non patitur. Excuſabis igitur me, ſi rudius multo ac brevius reſponſum habebis, quam tuis non minus eruditis, quam longis literis deberi pſe agnoſco. Quod tibi munuſculum illud meum gratum fuerit, vehementer gaudeo, itaque denuo alia forma ad te idem mitto, una cum auctariolo, idque duplice, ut alterum Naborovio detur. Gratiſſimum mihi fuit, progreſſum tuum in rerum divinarum cognitione, tam accurate & ordine à te ipſo deſcriptum habere, ex quo nimirum maximam divini numinis tui curam & providentiam facile intelligo, ipſumque, Deum una tecum oro, ſi quid adhuc tibi ad ipſam rerum divinarum ſcientiam deeſt, quod merito in hac vita mortali optari queat, id ipſe ſuo ſpiritu ſufficiat, atque ſuppeditet. Ego quidem, licet ſtudiorum meorum in rebus theologicis haud me pœniteat, quædam tamen, præter alia multa minoris momenti, mihi deeſſe ſentio, quæ, ut magna ſunt, ſic ad ea jugiter toto pectore aſpiro. Utinam ſaltem id adeptus eſſem quod tu mihi tribuis, ut plane atque aperte, quæ intelligo, ſcribendo eloqui poſſim. Mihi quidem, ut ingenue fatear, etiam ante tuum teſtimonium, quod plurimi facio, videbar aliquid hac in parte aſſecutus eſſe, ſed ab hac de me ipſo opinione deterrebant me aliquot noſtri cœtus homines, qui mea ſcripta obſcuritatis arguebant. Cætera, quæ in ſcribendi genere tuum teſtimonium mihi tribuit, nullo pacto agnoſco, nam ut perſpicuitatem non indiligenter ſectatus ſum, ſic puritatem & grandiloquentiam neglexi quodammodo, aut certe non affectavi. Faxit autem Deus, ut quemadmodum meorum ſcriptorum ſtylus tibi non improbatur, ſic eorum ſententia probetur. Nihil ex meis ſcriptis, quæ nondum vel vidiſti vel habuiſti, deſcriptum habeo, quod ad te, præter repetitum illud munuſculum, mittere poſſim. Librum Fricii ſpero te vel jam accepiſſe, vel nunc accepturum à Domino Joële, qui liber ſane egregius eſt, ſed tamen ſummo cum judicio legendus, id quod te facturum mihi plane perſuadeo. Speroque fore, ut tandem ſive ex hujus libri, ſive ex aliorum lectione ipſiſſimam veritatem aſſequaris. Hoc tibi confirmo, Eccleſias hujus regni noſtras indies magis & in hujuſce tantæ rei, & in aliarum cognitione proficere, maxime vero earum, quæ ad vitæ ſanctimoniam potiſſimum pertinent; quam ut plane ad ſalutem æternam neceſſariam, ſic aut nullam aut perexiguam alioqui in pleriſque Eccleſiis, quæ ſe reformatarum nomine venditant, cordatis piiſque omnibus apparere, perſuaſiſſimum mihi eſt. Ego ſane, tametſi multis conta Chriſti ſervatoris & legiſlatoris noſtri præſcripta lapſibus me obnoxium eſſe ſentio, non deſiſto tamen, quatenus imbecilla mea fert valetudo, & jam incli-

inclinata ætas, vice cotis hac in re fungi, alioſque acuere, quamvis expers ipſe ſecandi. Ut autem in eandem curam, quoad potes, & tu incumbas, id eſt, ut vitæ innocentiam, qua te præditum eſſe nihil porſus dubito, in corruptiſſimo noſtro hoc ſæculo in aliis etiam quodammodo ingeneres, tibi perpetuo ac præcipue auctor ero, præſertim vero in iis qui tuæ curæ commiſſi eſſe merito dici poſſunt, inter quos eſt, cur potiorem quendam locum obtineant Poloni adoleſcentes iſti, quibus ſi ad corruptionem iſtam evitandam monitor ac præmonſtrator fueris, jam & tuo muneri maxima potiſſimaque ex parte ſatiſfeceris: & nobis omnibus abunde, quidquid à te poſtulamus, ac cumulate præſtiteris. Vale vir præſtantiſſime; & me amare perge. Sic Deus te juvet & tua ſtudia fortunet. Cracoviæ 10 Martii 1591.

Tui amantiſſimus ac ſtudioſiſſimus

F. S.

Ad F. S. Eraſmi Johannis Epiſtola, in qua is de ſcripto quodam ſuo agit, quo cauſſas, propter quas vita æterna contingat, complectitur, inquoque de triplici juſtitia filiorum Dei tractat.

Salutem plurimam.

Nova quodammodo methodo videor mihi hoc argumentum complexus, ideoque lapſus facilis eſſe potuit. Sed æquum eſt, ut ſicubi primus hic conatus non aſſequitur id omne quod in re tanta eſt, & alicubi vacillat, id ei condonetur. Cum, ut dici ſolet, in magnis & voluiſſe, ſatis ſit. Etſi vero prima ſolummodo lineamenta hic ducantur ejus argumenti, quod in Chriſtiana pietate facile principem locum obtinet, multaque deſint, quæ ad tantæ rei abſolutionem requirantur, tamen fundamenta operis tam præclari recte jacta non dubito. Ad te vero vir ornatiſſime iſta mitto, ut tuum de iis judicium perdiſcam, quod, ut ſcripto, quantum quidem tua infirmitas tibi permittit, exponere velis, idque qua fieri poteſt brevitate per amicitiam noſtram rogo. Vale in Domino Jeſu vir præſtantiſſime, mihique obſervande.

T. H. deditiſſimus Eraſmus Johannis.

Ad Eraſmum Johannis F. S. Epiſtola, in qua ſuam, de ipſius ſcripto ſuperius commemorato, ſententiam exponit.

Eruditiſſime vir, ſalutem in Domino &c.

Diſtinctionem cauſſarum propter quas ſalus noſtra æterna obtingat; in tria capita, quorum unum ad Deum; alterum ad Chriſtum; tertium ad nos referatur, probo equidem atque agnoſco. Sed primum velim hæc tria capita, ratione quadam, quæ abs te omiſſa eſt, inter ſe diſtingui, deinde unum quodque illorum aliter ex parte explicari.

Ratio illa abs te omiſſa eſt, quod non ſolum ac ſimpliciter aliud caput alio præſtantius eſſe aſſeratur, ſed etiam, quod cum efficientes cauſſæ, quales neceſſe eſt omnes iſtas eſſe, (agitur enim de cauſſis propter quas: nec de finalibus cauſſis quicquam hic quæritur) multiplices ſint, qualem, qualeſve unum quodque iſtorum capitum complectatur, diſerte exponatur.

Arbitror autem primum caput (quod tu quoque, ſed aliis verbis, & notaſti & merito inculcaſti) cauſſam primariam efficientem continere; ſecundum, ſecundariam ſeu inſtrumentalem, & aliqua ex parte eam, quæ dicitur ſine qua non; tertium vero eam tantum, quæ dicitur ſine qua non, continere.

Jam quod attinet ad alium iſta capita explicandi modum, crediderim in primo debere addi expreſſe conditionem, quam ipſe Deus ſuæ meræ nihilominus atque abſolutæ gratiæ appoſuit, ac dicendum eſſe, Deum peccata quidem propter ſe remittere, & ſimul vitam æternam dare, ſed tamen nonniſi in Chriſtum credentibus: filiorum Dei hoc loco, cum vox iſta varie à variis accipiatur, haud facta mentione, niſi ſi qui ſunt iſti filii Dei, aperte dicatur. Quod idem ac multo magis dico de voce Electorum, ſive in hoc primo, ſive in aliis capitibus duobus. In ſecundo capite, non Chriſti tantum obedientiæ mentionem fieri oportere exiſtimo, ſed omnium quæ propter nos aut fecit ipſe, aut facta à Deo in illo ſunt. Neque enim obedientiæ modo Chriſti, verum etiam & prædicationi ejus, & reſurrectioni, & ſupremæ ſecundum Deum poteſtati ſalutem noſtram deberi, ſatis aperte, & magna ex parte diſertis ferme verbis teſtantur Sacræ Literæ. Præterea, quomodo Chriſti obedientia ſalutis noſtræ æternæ fuerit ſitve cauſſa, paulo aliter ac feceris mihi explicandum videtur, ac dicendum, Chriſti obedientiæ ideo ſalutem noſtram æternam merito aſcribi, quia Deus ante decreverat, poſtquam Chriſtus ſibi obediens fuiſſet, omnibus, qui ad Chriſtum pertinuiſſent, æternam ſalutem dare; immo Chriſto ipſi omnino poteſtatem concedere, ut ipſemet ſuos æterna ſalute donare poſſet; ut certe conceſſit. Præſertim vero minime dicendum tibi eſt, Chriſti juſtitiam à Deo nobis velut propriam imputari. Id enim nuſquam ſcriptum extat, nec porro ea re quidquam eſt opus. Cumque jam agoſcas, à Chriſto ipſo omne meritum (verum ſcilicet ac proprium) excludendum hac in re eſſe, aut aliter, aut certe clarius, quam ipſe facis, explicandum eſt, quod ais, Deum, tum propter ſe, tum etiam propter Chriſtum ſanctis peccata ignoſcere, & Spiritum Sanctum ac vitam æternam impertiri. Nam quod explicandi cauſſa ſubjungis, *ex benevolentia, qua ipſum præ omnibus electis Angelis & hominibus gratis complectitur*, id vix, aut ne vix quidem, ut recte dictum ſuſtineri poteſt. Si quando enim ſcriptura, Deum propter Chriſtum peccata ignoſcere, &c. aſſerit (id, quod tamen nuſquam diſerte ſcriptum eſſe arbitror) id proprie loquendo, non ad ſummam benevolentiam, qua Deus Chriſtum complectitur, ſed ad promiſſum ſeu decretum ab eo factum, Ut quicumque ad Chriſtum pertinuerint, id eſt Chriſto confiſi fuerint, ſalutem æternam adipiſcantur, referendum omnino eſt. Alioqui aliquam impulſivam ſaltem cauſſam nobis ſalutis æternæ dandæ Deus in Chriſto haberet. Quod ab omni veritate abhorret: cum certiſſimum ſit, Deum, neque primario, neque ſecundario ad nos æterna ſalute donandos, ab ulla alia ſeu perſona ſeu re impelli, præterquam à ſe ipſo ſuoque conſilio ac decreto. Itaque ut concludam, Deus non ideo nos, qui Chriſti ſumus, ſervat, æternaque vita donat, quod Chriſtum ſummopere amat; ſed quod eos, qui Chriſti fuerint, ſervare æternaque vita donare decrevit. Adeo, ut, ſi alioqui fieri poſſet, ut nos Chriſti eſſemus, hoc eſt, ei confideremus, ejuſque præcepta conſervaremus, & interim tamen Deus Chriſtum non magnopere amaret, ſervandi nihilominus vitaque æterna donandi à Deo eſſemus. In tertio porro capite fides potius noſtra in Chriſtum, quam reſipiſcentia noſtra commemoranda eſt judicio meo: nam, nec quælibet reſipiſcentia noſtra, cauſſa ſalutis noſtræ æternæ dici poteſt, ſed ea demum quæ ex Chriſti præſcripto eſt, & fides in Chriſtum reſipiſcentiam iſtam neceſſario complectitur, eidemque fidei, & juſtificatio, & ſalus noſtra æterna ſæpius aſcribitur: cum reſipiſcentiæ in Novo quidem Teſtamento deletio tantum peccatorum aſcribi ſoleat, quam æterna ſalus (etſi tu aliter ſentire videaris) per ſe ac neceſſario non conſequitur. Nec locus Ezech. 18 qui à te affertur, contrarium probat. Quidquid enim de vita ibi dicitur, id pro eo tempore ad æternam vitam referri non poteſt,

Digitized by Google

cum nondum ea à Deo patefacta fuiſſet. Illud etiam non reticebo, loca à te allata ad probandum, quod Chriſti obedientia ſit cauſa ſalutis noſtræ æternæ, non videri ad rem facere. In illis enim Chriſti quidem fidei & cognitioni, ipſique Chriſto tribuitur remiſſio & deletio peccatorum noſtrorum, & juſtitia ac redemptio noſtra, quibus æterna ſalus noſtra contineri dici poteſt, ſed interim obedientiæ Chriſti nulla ſit aperta mentio. Præſtabat ſane vulgatiſſimum illum locum Rom.5. afferre, ubi diſerte dicitur per unius hominis, id eſt, Chriſti obedientiam juſtos conſtitutum iri multos. Ad hæc animadvertendum eſt, Pontificiorum ſententiam, quod attinet ad bonorum noſtrorum operum dignitatem, nihil prorſus diſcrepare ab ea, quam illis opponere videris, aut illius loco hanc ſubſtituere, quamque his verbis explicas. *Nihil igitur impium dixeris, immo recte & cum ſcriptura ſenſeris, ſi aſcribas ſalutem & juſtitiam operibus bonis, modo contineas te ſub gratia, eamque præeſſe ſtatuas operibus omnibus, ita ut ab hac omne ſuum pretium, dignitatem, ac præmia accipiant.*

Id inſuper videtur notandum, te exiſtimare, tertiam, quam feciſti ſalutis æternæ noſtræ cauſam, non poſſe dici totam à prima dependere, ſi fides & ſanctitas electorum ab ipſis aliquo modo pendeat. Nam id ego non ſatis recte à te concluſum puto. Tametſi enim fides & ſanctitas electorum ab ipſis aliquo modo pendet, nullo tamen pacto pendet, quatenus eſt cauſa ſalutis æternæ, ſed id totum à prima cauſa proficiſcitur.

Poſtremo tibi conſulo, ut alicubi connexionem, quæ inter ſalutis æternæ noſtræ cauſas, diligentius explices, id eſt, totam ab initio ad finem uſque, uno verborum contextu, ſalutis noſtræ æternæ rationem ac progreſſum breviter enarres. Sic enim fiet, ut facilius uniuſcujuſque cauſæ vis ac dignitas cognoſcatur, & lectores eam utilitatem percipiant, quam illis hoc ſcripto procuras.

Hæc pauca tumultuarie, nec dum quantum velim, & fortaſſe opus eſſet, tuo ſcripto perpenſo à te rogatus, de ipſo ut potui ſcripſi. Tu tibi obſequendi ſtudium meum boni conſulas rogo. Vale 20 Aprilis 1590. Cracoviæ.

Tui ſtudioſiſſimus

F. S.

Ad Nobiliſſimum virum Dominum ELIAM ARCISSEVIUM,

F. S. EPISTOLA.

Pietate ac virtute ornatiſſimo viro Domino Eliæ Arciſſevio in Domini vinea ſtrenue laboranti, amico & fratri in Chriſto plurimum colendo, &c.

Salutem à Deo in Chriſto, &c.

DOleo ſane te Lippa diſceſſiſſe ante acceptum ad tuas literas reſponſum meum. Erant enim ibi quædam, quæ fratribus abs te legi voluiſſem, quorum aliqui putant, congerendis me pecuniis nunc prorſus intentum eſſe. Lætor, conventum veſtrum, licet paucorum dierum, non fuiſſe ſine fructu. Ad ea quæ ex me exquiris, breviter ſic habeto. Magiſtratum, quantumvis ſummum, gerere homini Chriſtiano licere exiſtimo; modo alioqui Chriſtianæ charitati in eo gerendo non contraveniat. Sontes capite plectere, aut membris mutilare, vix arbitror ullo modo per Chriſtianam charitatem ei licere. Nec, me auctore, quiſquam Chriſtianus qui magiſtratum gerat, audebit id facere. Difficilior multo eſt quæſtio de bello necne defendendo. Utrum ſcilicet homo Chriſtianus, qui ſupremum magiſtratum gerat, poſſit, ſine Chriſtianæ charitatis offenſione, ad id eorum opera uti, qui ſuam ipſi operam locare velint, quamvis ita ſtatuam, Chriſtiano homini privato, non concedi quenquam, etiam per occaſionem propulſandi belli, interficere, membrove aliquo corporis mutilare; magiſtratu licet ſupremo, id ut fiat, jubente. Cæteroqui armari, & una cum aliis ad impetum invadentium hoſtium reprimendum, ſine cujuſquam cæde, proficiſci, tunc crediderim homini Chriſtiano licere, ubi prius omnia tentaverit, quominus ipſe proficiſci cogatur, ſed pecunia ſuam ejuſmodi profectionem redimere queat: quod ſi obtineri ſeu impetrare non poſſit, præſtat judicio meo, aliquod periculum futuri ſcandali infirmorum in fide incurrere, quam certiſſimam ſibi ſuiſque ruinam accerſere. Ut nihil dicam de ſcandalo, quod non minus, immo multo magis plurimis datur, cum quis magiſtratui ſuo ſupremo parere recuſat; cui tamen in iis, quæ aperte contra Chriſti præcepta non pugnant, parendum omnino eſſe, inter omnes conſtat. De veſtium cultu non crediderim admodum exquiſite laborandum eſſe, hoc vel illud prohibendo in Chriſti Eccleſia. Tantum in genere ab omni luxu cavendum eſt. Luxum autem ex perpetuo loci & regionis, ubi degimus uſu metiendum eſſe cenſeo. Sunt enim, exempli cauſa, loca, ubi veſtibus ſericeis uti non plus luxus habet, quam in Polonia linearum & lanearum uſus, quippe quibus, in locis iſtis, viliſſimi quique homines utantur, ut in ipſa Italia alicubi nunc audio fieri. Qui igitur volunt in Polonia, non licere fœminæ Chriſtianæ pileo ex Axamit confecto uti, vehementer judicio meo falluntur, cum nulla ferme ſit tam vilis fœmina, quæ talem pileum non habeat, in hac quidem regione. De armis geſtandis ita ſentio, id per ſe nullo pacto Chriſtiano homini eſſe prohibitum, ob periculum tamen aliquid mali perpetrandi, & propter infirmorum ſcandalum, crediderim Chriſtianum hominem id facere non debere. Præterquam fortaſſe in itinere ob feras beſtias, utque latronibus metus incutiatur. An vero quis poſſit ſe ab invadente ita defendere, ut eum & vulnerare & occidere queat, perdifficilis ſane eſt quæſtio. Illud certiſſimum eſt, debere hominem in tali diſcrimine conſtitutum ſatis habere, ſi ſe ſuamque vitam, vel fuga, vel ictuum repulſione tueatur, nec ita ſinere ſe abripi ad adverſarium, non dicam interficiendum, ſed ne vulnerandum quidem. Nec dubito, quin Deus pio homini, cui ejuſmodi quid eveniat, præſens conſilium ſuppeditare ſoleat, eumque ita juvare, ut vitæ ſuæ conſervandæ cauſa non cogatur adverſarium interimere, quod omnino vitandum eſt. Nam de plagis, aut vulneribus non lethalibus non videtur eadem eſſe ratio. Et cenſeri poteſt, præſtare proximum ſuum, qui vitam nobis injuſte eripere velit, leviter cædere aut vulnerare, quam ſeipſum interficiendum tradere, præſertim ubi quis non ob diverſæ religionis profeſſionem, ſed alias ob cauſas impetitur. Non poteſt brevis Epiſtola eſſe eorum capax, quæ circa ea, de quibus judicium meum exquiſiviſti, dicenda forent. Coram aliquando, Deo volente, hiſce de rebus diligentius tecum diſputabo .... Nihil ſcio quod tibi ſignificandum mihi videatur, niſi quod prodiit Jeſuitæ Smiglecii, qui cum Licinio diſputavit, liber de æterna filii Dei divinitate; in quo reſpondetur ad bonam partem eorum, quæ à me ſcripta ſunt in Antiwujeko, & etiam in diſputatione adverſus Volanum. Credo me reſponſurum, Deo bene juvante. Nam ſatis acutus homo eſt, & ſophiſmatis, non unicuique apertis undique refertus ...... Cracoviæ die 15 Februarii 1595.

Tuus ex animo totus.

F. S.

Ad

Ad eundem Eliam Arcisſevium. Vidaviam.

1. QUæſtio de Eccleſia, quæ tanti ſit, ac tantopere agitatur, quicquid multi, Papiſtæ vero potiſſimum, ſentiant, parvi omnino momenti eſt, ut jam aliquot ex iis videntur ſenſiſſe, qui de hoc argumento contra Papiſtarum ſententiam ſcripſerunt. Dicam tamen breviter, diſtinctionem viſibilis & inviſibilis Eccleſiæ, mihi valde probari. Inviſibilis conſtat veris fidelibus in ſpiritu congregatis. Viſibilis vero fidem veram profitentibus, & hujus rei cauſa ſeſe congregantibus. Diſtinguendum eſt etiam inter Dei & Chriſti Eccleſiam. Quamvis enim, quæcumque Chriſti Eccleſia eſt, eadem neceſſario Dei quoque ſit Eccleſia, non tamen contra quæ Dei eſt Eccleſia, eadem continuo Chriſti ut ſit Eccleſia neceſſe eſt. Porro Dei Eccleſiæ inviſibilis initium conſtitui nequit, cum non conſtet utrum Adamus & Eva, ante ſuſceptos & jam adultos liberos, ex animo unquam Deo confiſi fuerint. Duorum enim tantum congregationem, quod idem in hoc propoſito noſtro eſt, cum Eccleſia, dici poſſe, docent verba illa Chriſti, *Ubi fuerint duo aut tres congregati in nomine meo &c.* Viſibilis autem Dei Eccleſiæ initium, tempore Enos filii Seth extitiſſe dici poteſt. *Tunc* enim, ut ſcriptum eſt Gen. 4.5 ultimo, *cœptum eſt invocari nomen Jehovæ*, id eſt, ut ego quidem una cum non paucis aliis interpretor, cœpti ſunt haberi cœtus, in quibus Jehova Deus coleretur. Scio autem locum illum in contrarium ſenſum, ex vi linguæ Hebrææ, accipi à quibuſdam, ut ſcilicet ibi dicatur, tunc profanatum fuiſſe in invocando nomen Jehovæ. Sed ego à vulgata lectione iſto in loco nullo modo, ex eadem linguæ Hebrææ vi recedendum puto. Cæterum Eccleſia Chriſti inviſibilis ſimul & viſibilis eodem tempore eſſe cœperunt, quo enim tempore, Chriſti diſcipuli veri, Chriſto, ut vitæ æternæ datori, confidere cœperunt, eodem prorſus in ipſius nomine congregari cœperunt. Hoc autem tunc primum extitiſſe affirmare merito poſſumus, cum Spiritus Sanctus in eos deſcendit. Antea enim etſi congregabantur, immo eo ipſo die jam congregati erant; nondum tamen id fiebat ab ipſis in nomine Chriſti. Adeo ut Eccleſia quidem Dei illa jam eſſet, ſed non adhuc tamen Chriſti. Et hæc ſatis ſint in præſentia, quod attinet ad quæſtionem tuam, de Eccleſia.

2. Quod ais minus verum videri quod alicubi ſcripſi, & affirmavi, (quanquam tu paullo aliter me loquentem facis) eum, qui fidem quandam in Chriſtum habuerit, quam ego priorem appello, qua videlicet creditur, Jeſum eſſe Chriſtum &c. neceſſario eidem Chriſto obedire; alioqui poſſe fieri ut quis ſua ſponte, prudens ſciens, vitam æternam aſpernetur, quod ego fieri non poſſe ajo. Quod ais inquam hoc minus verum videri, quia reipſa inveniantur, qui hanc fidem habentes, aſpernentur vitam æternam, nihil ſolidi contra meum dictum affers. Primum enim non dixi ego eum, qui iſtam fidem habeat, non poſſe aſpernari vitam æternam, quaſi concedam quoſdam poſſe eam aſpernari; ſed prorſus nego id poſſe fieri ab ullo, intellige, ut ego diſerte loquor, ſciente & prudente, & ex libera ipſius voluntate. Deinde nullo pacto probas id, quod dicis. „ Ego vero conſtanter „ nego unquam ullum extitiſſe, cujuſmodi tu multos „ extitiſſe affirmas. Nam ſi multi iſti, quos tu intelligis, non obedierunt, non propterea id factum eſt, quia vitam æternam, ſcientes prudentes ſua ſponte ſint aſpernati, ſed quia non vere crediderant, eum habiturum vitam æternam, qui obedierit. Quod idem eſt reipſa, quod non credere Jeſum eſſe Chriſtum &c. Nullo autem modo mihi ipſi contradico, cum ajo, poſſe aliquem ex libro vitæ deleri. Quaſi vero, qui aliquando crediderit, Jeſum eſſe Chriſtum, &c, & propterea obedivit, ac conſequenter ſcriptus eſt in libro vitæ, ſi poſtea deleatur propter inobedientiam nihilominus pergat credere, quod Jeſus ſit Chriſtus &c. Immo neceſſe eſt, iſtum, ut obedire deſiit, ſic deſiiſſe ex animo credere, quod Jeſus ſit Chriſtus &c.

3. Nunquam ego ſcripſi, priorem iſtam fidem nihil conducere ad ſalutem; immo ubique eam valde conducere aſſerui. Sed tantum & dixi & dico, non eſſe iſtam eam fidem, qua vere ac proprie juſtificamur, licet per eam ad fidem juſtificantem, quæ fiducia atque obedientia eſt, neceſſario perducamur; atque hac ratione ea nobis plurimum ad ſalutem conducat. Quod de Lutheranis & Euangelicis affirmas, eos iſtam, quam ego priorem fidem voco, ſufficientem ſtatuere, falleris, non enim iſta fides (ut quidem ego illam explico) ſed credere, quod Jeſus Chriſtus juſtitiæ divinæ pro nobis ſatisfecerit, eſt Lutheranis & Euangelicis ſufficiens fides, qua videlicet omnino juſtificemur.

4. Aliud eſt verbum illud Dei interius, quo moneri nos affirmo, ut ea faciamus quæ ipſi juſta eſſe cenſemus; ea vero vitemus, quæ injuſta eſſe putamus, & aliud lumen illud divinum quod extingui in homine ipſius culpa dico. Iſtud enim lumen pertinet ad notitiam eorum quæ Deo placeant, quæve diſpliceant. Atqui non quidquid Deo placet, idem etiam cuilibet homini juſtum videtur, nec injuſtum quicquid Deo diſplicet. Itaque in verbis meis nulla prorſus eſt contradictio. Nec vero ego dixi unquam, juſtificari quempiam ea ratione qua per fidem in Chriſtum juſtificamur, ſi verbo illi Dei interiori obedierit; ſed tantum dixi, ejuſmodi hominem eſſe Deo gratum, & diſerte eo in loco diſtinxi inter eum, qui ſingulari quadam ratione (ut certe eſt is qui Chriſto confidit) & eum qui, ut ſic dixerim, vulgari quodam modo Deo eſt gratus.

5. Non dixi, Angelos Dei bonos non potuiſſe peccare. Sed tantum, nos credere, quod nunc Angeli Dei boni non poſſint peccare, & veriſſimum dixi. Hæc eſt enim omnium ferme theologorum communis ſententia, quæ nihil omnino cum teſtimonio à te allato pugnat. Veriſimile autem plane eſt, quemadmodum, ut merito ab omnibus creditur, nos poſt hujus vitæ agonem, ſi legitime certaverimus, una cum immortalitatis corona omnimodam à peccato liberationem conſequemur, ſic Angelos illos Dei, qui fideles fuerunt, nec, ut alii, in illam à ſuo principio defectionem ſeſe involverunt, id præmii à Deo accepiſſe, ut poſthac peccato nullo modo ſint obnoxii.

6. Nego hominem non ſic dominatum fuiſſe cæteris animantibus poſt lapſum, ut ante lapſum. Immo poſt diluvium (quod certe fuit poſt lapſum) cœpit homo animalibus aliis cunctis, ex ipſo Dei decreto majore cum imperio dominari, quam ante lapſum, ut aperte colligitur ex cap. 9. Gen.. Liberam autem voluntatem hominis, eſſe Dei imaginem ad quam conditus fuit, nullo modo defendi poteſt; alia enim prorſus eſt libertas humanæ voluntatis, à libertate voluntatis divinæ. Eatenus enim voluntas humana libera eſt, quatenus poteſt velle, & bene facere & male. Deus autem non poteſt velle male quidquam facere, ſed idcirco voluntatis ſummam libertatem dicitur habere, quia quidquid vult, non modo liberrime vult, id eſt à nulla, præter ſeipſum, alia cauſa ad id volendum quidquam prorſus cogitur, ſed etiam, quominus id faciat, nulla ratione impediri poteſt. Id quod homini neutiquam eſt datum.

7. Quid meæ ſententiæ objicias de voluntate perfecta, ſufficiente ad Legem Dei implendam, etiam in iis caſibus ubi ipſe externus actus impeditur, intelligere nequeo. Nam quid huc attinet, quæſo, quod dicis de Dei voluntate, rerum proprietate non autem caſibus metiendæ? Diſputatur de voluntate hominis, tu autem de Dei voluntate loqueris, & id de ea affirmas, quod nec ſatis percipi, nec quicquam ad rem facere poteſt. Præſertim cum ego non dicam, impletionem iſtam legis divinæ ex ipſa voluntate perfecta, in

iis caſibus locum habere ubi quis non impeditur, quod tu tamen me dicentem facis, ſed contra (ut paullo ante attigi) etiam in iis caſibus locum habere, ubi quis aliqua externa ratione id facere impeditur, quod maxime vult facere.

Tuus ex animo totus

F. S.

Contra Chiliaſtas, de regno Chriſti terreno per annos mille, ad Synodum Chmielnicenſem,

F. S. Epistola.

F. S. *ad omnes eos qui Chmielniciam ad Synodum convenerunt.*

ETſi ſæpius dicere conſuevi, in quæſtione de regno Chriſti in terris futuro, ratione corporeis oculis conſpicua, & hiſce ſenſibus perceptibili, una cum ejuſdem Chriſti in terris corporali præſentia, idque per complura ſecula, me multo libentius audire, quam loqui: & doceri, quam docere velle; tamen ſciunt plerique ex toto cœtu, me ex altera parte ſemper profeſſum fuiſſe, nullo pacto mihi probari ſententiam de hujuſmodi futuro Chriſti regno. Ex revera ego ſemper eam, & Sacris Literis, analogiæque fidei noſtræ repugnantem, & pernicioſam ſimul eſſe ſum arbitratus, præter id quod abſurdiſſima multa, & ſibi invicem adverſantia ex ea neceſſario oriri, mihi plane eſt viſum. Quod ſatis per ſe ſuperque eſt, ad ejus falſitatem indicandam & coarguendam. Jam vero poſtquam haud levi cum animi mei dolore reſcivi, multos ex cœtu, eoſque alioqui pietatis ſtudioſiſſimos, nec non inter cæteros ob eorum inſignes virtutes auctoritate præſtantes, ſententiam iſtam ſerio ſequi ac defendere, & tandem eo deventum eſſe, ut in ipſa Synodo hac de re diligentius agendum, & aliquid ſtatuendum ſit, majore ſtudio animum ad veritatem hujus quæſtionis inveſtigandam ſtatim applicui. Et quo diligentius totam rem, ſacraque teſtimonia & rationes inde ductas perſpexi ac conſideravi, eo firmius credidi, ſententiam iſtam & falſam & abſurdam, &, quod caput eſt, pernicioſam eſſe. Quocirca decreveram omnino aliquid exactius de tota quæſtione ſcribere, ſcriptumque meum in Synodo legendum offerre; quamvis non dubitarem, quin alii futuri eſſent ex cœtu, qui ſententiæ iſti ſeſe opponerent, ac præſertim, quin Dominus Martinus Czechovicius acerrimus, ut ſcio, contrariæ ſententiæ propugnator, & voce & ſcripto, pro ea, qua Deus illum donavit, egregia divinarum rerum ſcientia, ne ſententia iſta in cœtu obtineret, immo ſi fieri poſſet, ex uniuſcujuſque animo ſtirpitus evelleretur, omnino curaturus eſſet. Verum hiſce præteritis ſex ſeptimanis, tam gravi ac multiplici morbo fui implicitus, ut quod in animo habebam, minime efficere potuerim. Tantum temporis tamen ante profectionem noſtrorum Cracovienſium ad Synodum, vacui à morbo, per Dei gratiam, habui, ut præcipua quædam pauca ex tam multis ſcripto complecti potuerim, quæ me à ſententia iſta abhorrere cogunt. Quæ, ut ii, qui contra ſentiunt, æquis animis audire velint, ac boni conſulere, etiam atque etiam rogo.

Primum igitur mihi videtur, ſententiam iſtam de tali, quale ante expoſuimus, Chriſti regno in terris futuro, viam ſternere ad regnum, quod nunc Chriſtus in cœlo manens reipſa habet, convellendum atque evertendum. Ex quo totius fidei noſtræ, & Chriſtianæ religionis ruina neceſſario conſequitur, ut jam, ni fallor, plerique omnes ex cœtu animadverterunt; quicquid contra diſputent ii, qui Chriſto in cœlo manenti adorationem & invocationem adimunt. Qui quidem ad ſententiam ſuam confirmandam hoc argumento potiſſimum utuntur, quod Chriſti regnum, ut Sacræ Literæ præ ſe ferre videntur, ſit futurum in terra, idque in ipſa Judæa ſuper Judaicum populum Hieroſolymis, poſtquam Dei nutu ac providentia urbs illa in ea provincia eodem loco, ubi antea erat, inſtaurata fuerit. Nam ſi ita res ſe haberet, tunc ad hunc modum argumentari liceret: Regnum Chriſti unum tantum & ſimplex eſt; non duplex; prout divinæ literæ ſatis aperte teſtantur, quæ unius tantum Chriſti regni mentionem faciunt, idque nunquam deſiturum ajunt, id eſt, nullum aliud, præter Dei ipſius regnum, ejus loco ſucceſſurum. Igitur ſi Chriſti regnum in terris ſuper populum Judaicum, in urbe Hieroſolyma futurum eſt, regnum Chriſti nullum eſſe poteſt, niſi Chriſtus ipſe in terris adſit, & ſuper populum Judaicum Hieroſolymis ſceptrum teneat, & conſequenter, cum hæc nondum fuerint, nec ſint; nondum etiam eſt, nec fuit Chriſti regnum. Sicque Chriſtus ad hunc diem in cœlo manens, nondum regnavit, nec regnat. Hujus argumenti vim nullo pacto effugere poſſunt ii, qui Prophetica Veteris Teſtamenti teſtimonia, de Chriſti regno ſuper domum Jacob, & Hieroſolymis in perpetuum futuro, & ſi qua ſunt ſimilia, quæ corporeis ſenſibus comprehenſibile in terris Chriſti regnum, idque perpetuo duraturum, promittere videntur, nullo pacto myſtice ſeu allegorice; ſed, ut verba ipſa ſonant, accipi volunt. Quibus conſultius, meo quidem judicio, foret, ipſis propheticis teſtimoniis relictis, ad ea tantum teſtimonia confugere, quæ in ipſius Novi Teſtamenti Sacris Literis (ubi aliqua alioqui de Chriſto nunc, dum in cœlo manet, reipſa regnante, apertiſſima ſunt teſtimonia) omnino docere videntur, Chriſtum, ratione ſupra dicta, in terra per multa ſecula una cum ſuis regnaturum. Nam, niſi prophetica illa teſtimonia, vel omnia, vel aliqua ſaltem ex ipſis myſtice ſeu allegorice interpretemur, ubi (quæſo) apud Prophetas ſcriptum invenitur, Chriſtum in cœlo manentem, in Judaico populo nondum illi ſubjecto, tamen reipſa ac pleno jure regnaturum? Ubinam, inquam, à Prophetis mentio facta deprehendetur præſentis nunc pleno jure Chriſti regni, quod illi Euangelica & Apoſtolica ſcripta tribuunt, quodque agnoſcere neceſſe eſt, ſi Chriſtus nunc merito ac proprie eſt appellandus, eique adoratio & invocatio tribuenda? Nunquid veriſimile eſt, Prophetas ex profeſſo de Chriſti regno loquentes, regni ipſius potiorem & diviniorem hanc ſaltem (ut ſic dixerim) partem, vel potius regnandi rationem, ſilentio præteriiſſe? Quod ſi pars aliqua propheticarum vaticinationum de Chriſti regno, neceſſario myſtice ſeu allegorice eſt interpretanda, eadem ratione omnes, cum eædem aut ſimiles ubique ſint locutiones, interpretari debebimus, aut certe poterimus. Ex quo fit, ut ex propheticis de Chriſti regno prædictionibus, nihil prorſus ſolidi afferri poſſit ad regnum iſtud Chriſti in terris, de quo agimus, confirmandum, niſi quis ante illud, ullum Chriſti regnum nec fuiſſe unquam, nec futurum contendat.

Sed ſive quis ex Prophetarum, ſive ex Apoſtolorum, Euangeliſtarumque ſcriptis regnum iſtud Chriſti in terris probare velit, nullo modo argumentum negantium Chriſtum nunc reipſa regnare, ſuperius allatum, diſſolvere poterit. Non poterit, inquam, effugere, quin vel, præter & contra divina teſtimonia, duplex Chriſti regnum faciat, vel Chriſtum in cœlo manentem, nunc reipſa regnare neget. Nam, ſi dixerit, immo ſe aſſerere, & quod Chriſtus in cœlo manens nunc reipſa regnet, & quod poſtmodum in terra corpore præſens regnaturus ſit, hoc totum, inquam, ſe aſſerere unum idemque ac ſimplex Chriſti regnum eſſe, & regnum illius aſpectabile in terra, nihil aliud revera futurum, quam patefactionem regni, quod reipſa jam inde Chriſtus habet, ex quo redivivus aſcendit in cœlum; Reſpondebitur, tantam eſſe diverſitatem inter utramque regnandi rationem; ut omnino duo diverſa regna cenſenda ſint.

Priſtum

Primum enim præſens, id eſt, hoc tempore regni Chriſti ratio ejuſmodi eſt, ut ipſum regnum plane ſubſiſtat, & pleno jure à Chriſto adminiſtretur, etiamſi totus terrarum orbis illi adverſaretur. Satis enim eſt ad plenum jus hujus regni obtinendum, quod Chriſtus ſuprema divinaque poteſtate ſit præditus, qua tum in cœlo, tum in terra, quidquid velit efficere, queat. At futura illa, quam iſti ſibi fingunt, regni Chriſti ratio omnino requirit, ut multi ex hominibus ſint, qui eum pro Chriſto agnoſcant, & venerentur, id eſt, ut regem ſuum colant. Deinde hæc Chriſti regni ratio præſens, nullum prorſus diſcrimen perſonarum, aut locorum habet; iſta vero futura poſtulat, ut peculiari quadam ratione Chriſtus ſuper Judaicum populum regnet, idque in ipſa urbe Hieruſalem. Præterea, ut paullo ante attigimus, præſens Chriſti regni ratio poteſtatem ſupremam divinamque requirit, tum in cœlo, tum in terra. At futura iſta ſatis habet, ſi Chriſtus ſuprema poteſtate in terra ſit præditus, & ejus doctrina pro vera æternaque habeatur. Taceo nonnulla alia inſignia inter utramque regnandi rationem diſcrimina, quæ unuſquiſque cordatus homo facile per ſe animadvertere poteſt.

Quanquam vel id ſatis indicat, has duas regnandi rationes, duo etiam regna conſtituere, quod qui ſententiam iſtam probant, de regno Chriſti, quale diximus, in terris futuro, illud ſimpliciter atque abſolute Chriſti regnum vocare ſolent. Quippe qui ſatis intelligant, non patefactionem revera præſentis Chriſti regni, ſed novum quoddam & abſolutum Chriſti regnum illud futurum. Et ſane quid attinet, ad hoc, ut patefiat præſens Chriſti in cœlo manentis regnum, ipſum Chriſtum corpore præſentem in terra mille annos una cum ſuis regnare? An non id melius præſtat, quod Chriſtus ipſe de cœlo deſcendens univerſum orbem terrarum divina prorſus ratione judicet, ſtatimque ſuos omnes immortales ac beatos reddat, ſibi vero adverſantes perdat, æternoque ſupplicio addicat? Ut certe faciet. Hoc autem quia revera & patefactio, & complementum eſt regni Chriſti, nam & ſupremam ſecundum Deum ipſius Chriſti poteſtatem declarat, & mortem, totius myſtici Chriſti corporis inimicum teterrimum ac pernicioſiſſimum, ultimumque inter omnes Chriſti hoſtes abolendum, abolet, merito alicubi, ſed perraro tamen, regnum Chriſti vocatur, ut 2 Tim. 4. 1. Aliud Chriſti regnum in terris, ipſo Chriſto corpore præſente, non agnoſcit ſcriptura. Nec ſane aliter ſenſiſſe puriorem antiquitatem, vel ex ſymbolo, quod Apoſtolicum appellatur, conſtare poteſt, in quo aliud nihil, quod huc pertineat, dicitur, niſi, Jeſum Chriſtum Dei filium, qui in cœlum aſcendit, inde venturum eſſe ad judicandum vivos & mortuos: de alia ulla in terra ſive regnandi, ſive regni ſui patefaciendi ratione, in toto illo ſymbolo ne ſyllaba quidem extat. Nec ſane immerito. Sic enim, ſi quis recte animadvertat, perpetuus tenor Sacrarum Literarum Novi Teſtamenti omnino fert atque docet. Ut aliquanto apertius mox, Deo dante, ſum oſtenſurus.

Nam quod deinde potiſſimum ſententiam iſtam de Chriſti regno in terris, ea ratione, qua dictum eſt, futuro, me penitus averſari cogit, illud eſt, quod ſcilicet aperte video eam pugnare cum perpetuo ſenſu, qui in ſcriptis Euangeliſtarum & Apoſtolorum deprehenditur. In quibus adventus Chriſti de cœlo ad nos in terram, tantum ad judicandum mundum futurus deſcribitur; idque ſtatim, ut præcipue colligitur ex furis nocte venientis ſæpius uſurpata ſimilitudine; & ex comparatione illa Matth. 24, adventus Chriſti cum temporibus Noë, quando diluvium extitit. Ex ea enim ipſa comparatione, & ex verbis omnibus, quæ ad eam explicandam Chriſtus profert, valde perſpicuum eſt, Chriſtum, ſimul atque venerit, non quidem ſolium ſuum in terra erecturum, in quo ſedens regnet una cum ſuis per longiſſimum tempus; ſed in quo ſtatim de univerſo hominum genere ſententiam ferat; & alios quidem ad ſe recipiat, id eſt præmio æterno donet; alios vero miſſos faciat, id eſt, æternis pœnis afficiat. Id quod ſequenti capite idem Chriſtus perſpicue declarat, cum ait, ubi venerit filius hominis in gloria ſua cum omnibus Angelis ſuis, tunc ſeſſurum eum in ſolio ſuo glorioſo, & congregatum iri ante ipſum omnes gentes; ipſum autem alios ab aliis ſeparaturum, & juſtos quidem ex ejus ferenda ſententia vitam æternam adepturos, cæteros vero æternum ſupplicium ſubituros. Ubi nihil audis ſeſſurum in ſolio ſuo ad regnandum cum hominibus piis in terra per complura ſæcula. Et ne quiſquam hic cauſari aut tergiverſari poſſit, animadvertatur diligenter, ex duobus ſupra dictis locis, præſertim vero ex poſteriore, apertiſſime id colligi, quod modo dicebam, videlicet adventum Chriſti ſecum ſtatim allaturum, non quidem aliquorum hominum, aut majoris partis eorum, ſed univerſe omnium judicium, ultimamque ac definitivam de omnibus ſententiam. Atqui judicium hoc ultimum, & univerſale, ii ipſi, contra quorum ſententiam diſputamus, fatentur fore extremum omnium, quæ in terra & in hoc ſæculo fieri debent; aut certe poſt regnum Chriſti in terris, non autem ante, nec ſimul cum eo futurum. Id quod inter alia eos fateri cogit locus ille, qui Achilles eſt teſtimoniorum, quæ proferunt ad confirmandam ſententiam ſuam Apoc. 20, ibi enim manifeſte judicium iſtud futurum dicitur poſt mille illos annos, quibus duraturum eſt regnum illud, de quo ibi verba fiunt; quod iſti id eſſe autumant, atque contendunt, de quo inter nos eſt quæſtio. Ad demonſtrandum vero Chriſti adventum ſecum ſtatim allaturum finem hujus ſeculi & ipſius terræ interitum, & ita Chriſto adveniente, nullum penitus iſti regno locum futurum, nihil apertius excogitari poteſt eo, quod ſcriptum eſt 2 Petr. 3, ubi diſerte dicitur, cum dies Domini advenerit, cœlos tranſituros, id eſt, perituros, quemadmodum Pſal. 102, ſcriptum eſt, & Elementa ſolutum iri, terram vero, & quæ in ea ſunt opera exurenda eſſe; denique hæc omnia eſſe diſſolvenda. Namque idem eſſe adventum diei Domini, ſeu diem Domini, quod ipſius Domini adventum, & Petrum nomine diei Domini, ipſius Domini adventum intellexiſſe, præter nonnulla alia in Novo Teſtamento loca, quæ dilucide oſtendunt, hæc duo pro uno & eodem ſumi atque uſurpari, ipſius Petri verba id clariſſime demonſtrant. Ut enim ex ℣. 4. conſtat, contra eos diſputat, qui prænunciatum ac promiſſum adventum Domini, tanquam rem prorſus vanam & quæ nunquam futura eſſet, ridebant; itaque manifeſte quod prius adventum Domini appellaverat, adventum deinde Diei Domini vocat.

Et quando ſupra incidimus in mentionem celebris illius pro regno Chriſti in terris aſſerendo loci Apoc. 20, operæ pretium me facturum arbitror, ſi oſtendero, ex loco illo regnum iſtud nequaquam probari poſſe, & neceſſe eſſe, ut totus ille locus allegorica aliqua ratione accipiatur & explicetur. Etenim, ſi hoc evicero, facile, ut ſpero, non pauci ex adverſariis manus dabunt, cum reliqua omnia loca, tam in Vetere quam in Novo Teſtamento, quomodo partim omnino debeant, partim commode poſſint, allegorice ſumi & explanari, unuſquiſque parvo aut nullo negotio ſit intellecturus. Ad hoc igitur, quod dixi, oſtendendum, duplici via utar. Primum ſimpliciter probabo, ſi locus ille ita accipiendus eſſet, ut verba ſonare videntur, utque adverſarii eum accipiunt, id ibi dictum inventum iri, quod aperte pugnat cum clariſſimis Novi Teſtamenti locis. Deinde opponam illi locum 1 Cor. 15. 23, & deinceps, ex quo loco, in eo, quod inde eliciam, apertiſſimo, manifeſtius etiam conſtabit, locum illum Apoc. allegorice interpretandum eſſe, & eadem opera verba Pauli diligenter explanare conabor. Idque eo libentius, quod ſciam, non paucos eſſe, qui ex illo ipſo loco ſententiam iſtam de Chriſti regno in terra futuro confirmare non dubitant.

Jam

Digitized by Google

Jam in loco illo Apocalypſis aperte dicitur animas decollatorum propter teſtimonium Jeſu, & propter verbum Dei, ſive ipſos decollatos, & qui non adoraverunt Beſtiam, neque imaginem ejus, neque acceperunt characterem in fronte ſua, & in manu ſua, vixiſſe & regnaſſe cum Chriſto mille annis. Si iſtud vivere, reſurgere eſt corporali reſurrectione, & regnare, eſt hic in terra regnare, (ut quidem neceſſe eſt, ſi locus iſte ad regnum Chriſti, de quo diſputamus, confirmandum pertinere dicendus ſit,) hæc ejus loci ſententia pugnat ex diametro cum eo, quod apertiſſime colligitur ex verbis Chriſti, quater repetitis Joh. 6; id eſt verſu 39, 40, 44, & 54; in quibus omnibus locis Chriſtus id dicit, ex quo patet, eum quemlibet ex ſuis ultimo die reſuſcitaturum. Quibus illud adſtipulatur, quod dixit Martha ipſi Chriſto Joh. 11. 24, ſe ſcilicet ſcire, Lazarum fratrem ſuum, qui erat mortuus, reſurrecturum, in reſurrectione futura die ultimo. Nonne hæc prorſus invicem repugnant, jam adveniſſe diem ultimum, &, adhuc ſupereſſe annos mille & amplius? Apparet enim ex eodem Apoc. loco, poſt mille illos annos ſuperfuturum adhuc aliquod ſpacium temporis, ante diem ultimum. Itaque cum Chriſti ac Marthæ, quæ Chriſti ipſius ſermonibus prius edocta ſine dubio, ad eum modum eſt locuta, verba ſimpliciſſima & apertiſſima ſint, nec ulla penitus ſit cauſa, cur non ita omnino ſint accipienda, ut ipſa ſonant, neceſſe plane eſt, ut verba loci Apocalypſis, quæ viſionem quandam referunt, id eſt, rem, ut viſionum perpetuus mos eſt, ſubobſcuram, & allegoricis interpretationibus prorſus obnoxiam, aliter accipiantur, atque ipſorum, (ut ſic dixerim) cortex præ ſe fert; niſi Spiritum Sanctum ſecum pugnare velimus, & quod Chriſtus ſæpius & conſtantiſſime fore aſſeveravit, non ita futurum, ut ille dixit, ſed longe diverſa ratione ſtatuamus. Quæ cum abſurdiſſima & plena blaſphemiæ ſint, concludendum eſt omnino, Apocalypſis locum allegorice interpretandum eſſe, id eſt, ita, ut ad confirmandum regnum Chriſti in terris, de quo controverſamur, nihil faciat.

Sed jam cum loco iſto Apocalypſis conferamus locum illum Pauli 1 Cor. 15, eumque paullo diligentius examinemus. Itaque primum ex Pauli verbis, cum ait, vivificatum iri eos, qui ſunt Chriſti, in adventu ejus, aliquid colligi videtur, quod pugnet cum eo, quod ſcriptum eſt in loco Apocalypſis, niſi locus ille allegorice explicetur. Hic enim indefinite, atque ob id univerſe dicuntur reſurrecturi is, qui ſunt Chriſti, in ejus adventu, id eſt, ſimul atque advenerit. Ibi vero non omnes qui Chriſti fuerint, ſed pars eorum quædam potior atque præſtantior, mille annis cum Chriſto regnatura, videtur reſurrectura dici. Neque enim omnes, qui Chriſti ſunt, decollantur, aut Beſtiam, imaginemve ejus adorare, vel ejus characterem in fronte & manu ſua accipere nolunt. Sic enim omnino interpretanda videntur verba Johannis, ut videlicet ad eos referantur, qui iſta facere recuſent, non autem ſimpliciter non fecerint; fortaſſe quia nec de Beſtia, nec de ejus imagine quidquam audierunt unquam; vel, quod in aliqua orbis parte fuerint, quo ejus notitia non pervenerit; vel, quod prius fuerint, quam ipſa exiſteret. Confirmatur autem, Johannis verba non omnes, qui Chriſti ſunt, complecti, ex eo quod ſubjungitur, cæteros mortuos non revixiſſe, donec mille anni complerentur. Nam hoc ad ſolos impios, eoſve, qui Chriſti non ſunt, referre, nimis durum videtur. Veriſimile eſt enim, ſi hic eſſet ſenſus ejus loci, non dicturum fuiſſe Johannem ſimpliciter, *Cæteri vero mortuorum*, ut dixit; ſed potius, Cæteri vero mortuorum, qui iſta fecerunt, aut quidpiam ſimile. Adde, quod ex fine capitis apparet, inter eos mortuos, qui non revixerunt in priore illa reſurrectione, aliquos ſaltem fuiſſe pios, & in libro vitæ ſcriptos. Dicitur enim ibi, apertum fuiſſe librum vitæ, & judicatos fuiſſe iſtos mortuos, ex iis quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum. Et tandem ſubjicitur, ſi quis non inventus fuit ſcriptus in libro vitæ, conjectum fuiſſe in ſtagnum ignis. Quod certe clare oſtendit, multos in libro vitæ ſcriptos ex iſtis mortuis inventos fuiſſe. Conſtat igitur jam, de non contemnendo diſcrimine inter iſta duo loca, niſi locus Apocalypſis allegorice accipiatur.

Sequitur diſcrimen ac diſſidium multo evidentius, multoque majoris momenti, ſi locus Apocalypſis ſecundum Adverſariorum ſenſum ſit explicandus. Nam Paulus ſubjungit, deinde, id eſt, reſuſcitatis iis, qui ſunt Chriſti, in adventu ipſius, adfuturum finem. In loco autem Apocalypſis legitur, reſuſcitatis quibuſdam multis Chriſti fidelibus, eos regnaturos mille annis cum Chriſto. Certe enim ſi hoc futurum eſt in terra, & ſic durante etiam hoc ſeculo, finis adhuc longiſſime aberit. Quamquam vox finis in Pauli loco, ut ex conſequentibus intelligi poteſt, non hujus ſeculi proprie, ſed regni Chriſti finem videtur ſignificare. Ita, ut quomodocumque alioqui regnum iſtud, de quo in Apocalypſi, interpretemur, niſi allegorica aliqua ratione totus locus explicetur, evidens plane atque ingens diſcrimen atque diſſidium inter iſtum & Pauli locum appareat. At excipiunt adverſarii; immo ex Pauli verbis, quæ ſtatim ſubjicit, aperte conſtare, poſt Chriſti adventum, & reſurrectionem ipſius fidelium, & ante finem multa interceſſura; quæ ſcilicet fient illorum mille annorum ſpatio, de quibus in Apocalypſis loco. Adeo ut Pauli locus, & cum loco Johannis mire hac in parte conſentiat, & ſententiam de commoratione diuturna Chriſti in terris poſt adventum ſuum aperte confirmet. Quamvis enim Paulus ea verba protulerit, *Deinde finis*, ea tamen non ita accipienda eſſe, quaſi ſtatim adfuturus ſit finis. Nam illico ibi ſubjungitur, *Cum tradiderit regnum Deo & Patri; cum aboleverit omnem principatum & omnem poteſtatem ac virtutem.* Ex quibus verbis apparet, poſt adventum quidem Chriſti & reſurrectionem ipſius fidelium finem fore; ſed non ſtatim; verum, poſtquam deinceps ea facta fuerint, quæ ſubjiciuntur. Ad hæc reſpondeo, primum quod attinet ad priorem partem eorum, quæ in Pauli loco ſubjiciuntur, id eſt, ad traditionem regni Deo & Patri, ſine dubio id factum iri poſt Chriſti adventum, & reſurrectionem ejus fidelium; ſed neque hoc ullum temporis ſpatium, niſi breviſſimum requirit, nec quidquam aliud reipſa eſt, quam executio adfuturi finis: finis, inquam, ut ego libentius interpretor, regni Chriſti. Traditione enim regni Deo & Patri, finis Chriſti regni continetur, atque (ut ſic loquar) efficitur. Jam vero quod attinet ad poſteriorem partem eorum, quæ ibidem ſubjiciuntur, id eſt, ad abolitionem omnis principatus, & omnis poteſtatis, ac virtutis, neque hoc ſimiliter Chriſto ipſo corpore præſente, longo tempore indiget. Sed neque ut id fiat, corporali Chriſti præſentia in terra quicquam eſt opus; præſertim, ſi recte intelligatur, quinam ſint iſti principatus, poteſtates, ac virtutes. Ex non paucis enim aliis locis ſatis conſtat, non homines hos eſſe, ſed dæmones. Præterea, hæc pars non ita accipienda eſt, quaſi iſta deinceps fieri debeant; ut poſtea demonſtrabo. Et certe, ſi mens Pauli fuiſſet, docere, iſta deinceps factum iri, præſertim vero, ſi aliquod longum temporis ſpatium, antequam perficerentur, interceſſurum indicare voluiſſet; veriſimile eſt prorſus, eum aliter locuturum fuiſſe, ac fecit, & dicturum, „ Deinde abolebit omnem principatum, „ & omnem poteſtatem ac virtutem, tradetque mox „ regnum Deo & Patri, & erit finis. Nam ut locutus eſt, ejus verba ita accipi poſſunt, (ut quidem mox docebo eſſe accipienda) ut intelligatur, iſta quidem fieri oportere ante finem, ſed non tamen poſt Chriſti adventum, & ejus fidelium reſurrectionem. Jam non ſolum Pauli verba ita accipi poſſe, ut modo dictum eſt, verum etiam omnino debere, demonſtrant aperte ea, quæ ſequuntur. Præſertim vero id quod ℣. 26 dicitur, ultimum inimicum abolendum eſſe mortem. Nam, ſi mors

ſi mors ultimus inimicus eſt, qui aboleatur, quomodo poſt reſurrectionem Chriſti fidelium aboleri poſſunt, vel abolendi ſunt omnes principatus, & omnes poteſtates ac virtutes? An non hi inter inimicos numerantur, vel potius præcipui ſunt Chriſti inimici? Nunquid ubi reſurrexerint Chriſti fideles, inimica mors nondum erit abolita? Quid magis abſurdum, & ſecum manifeſte pugnans excogitari poteſt? Cæterum, non modo ultimum inimicum abolendum, eſſe mortem, & conſequenter poſt Chriſti fidelium reſurrectionem non poſſe aboleri omnem principatum, omnemque poteſtatem ac virtutem, & neceſſe eſſe, ut iſta omnia ante fuerint abolita; ſed etiam ſtatim poſt abolitam mortem, Chriſti regni finem adfuturum, probat manifeſte id, quod, poſt mentionem abolitionis iſtorum omnium, illico addit Paulus. Inquit enim, Chriſtum regnaturum donec illi ſubjecti fuerint omnes inimici ejus. Nam, ſi ultimus inimicus ſubjiciendus, mors eſt, certe, morte abolita, jam non amplius regnabit Chriſtus. Ubi diligenter animadvertendum eſt, eos, qui Chriſto hoc tempore regnum non concedunt, & nondum eum regnaſſe volunt, nec non aliquos ex iis, qui, eum, quidem nunc regnare confitentur, ſed tamen nihilominus regnum iſtud ipſius in terris expectant, contra quos nos præcipue diſputamus, vehementer falli, exiſtimantes verba illa Pauli, *Oportet eum regnare*, de futuro, id eſt, olim extituro regno accipienda eſſe, cum ex Græco verbo βασιλεύειν, quod præſentis vel præteriti imperfecti temporis tantum eſt, perſpicuum ſit, neceſſe eſſe, ut Paulus de regno loquatur, quod jam reipſa ſit. Qui, ſi de extituro regno loqui voluiſſet, non aliter quam βασιλεύσειν, aut βασιλεῦσαι, in futuro ſcilicet vel aoriſto tempore, dicere potuiſſet. Jam, quod ita Pauli verba accipienda ſint, ut, ſimul atque omnes inimici Chriſti ei fuerint ſubjecti, ejus regni futurus ſit finis, ſeu regnum is Deo & Patri ſit traditurus, & voculam *donec*, uſitatam in ejus verbis ſignificationem habere, ut videlicet rei finem declaret, non autem, ut aliquando ſolet, ſimpliciter eo uſque rei durationem; nec eſſe, quod quis argutetur, Paulum quidem dicere, Chriſtum regnaturum uſque ad ſubjectionem omnium ſuorum inimicorum, ſed non tamen negare, quin poſtea quoque ſit regnaturus, id plane ſuadet, vel potius fateri cogit, quod abſurdiſſimum eſſet, Paulum, cum ex profeſſo de Chriſti regno agat, deque ejus fine, nullum verbum de duratione ejus, etiam poſt ſubjectos Chriſti omnes inimicos, protuliſſe; præſertim vero, ſi adhuc mille annos & amplius duraturum eſſet. Verum præterea, omnino Pauli verborum ſententiam eam eſſe, quam diximus, docent, quæ paullo poſt eodem loco ſcripſit, *Cum autem ſubjecta ei fuerint omnia, tunc & ipſe filius ſubjicietur ei, qui ipſi ſubjecit omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus.* Ex quibus verbis patet, tunc adfuturum finem regni Chriſti, cum illi omnes inimici fuerint ſubjecti. Cui ſententiæ conſonat illud Dei ipſius in Pſalmo celebre dictum, à Chriſto & ab Apoſtolis de Chriſto ipſo interpretatum, *Sede à dexteris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Quod nemo ſanæ mentis negaverit, idem eſſe cum eo, quod hic Paulus ait, oportere Chriſtum regnare, donec illi ſubjiciantur omnes inimici ejus. Unde etiam conſtat, id veriſſimum eſſe, quod antea diximus, Pauli verba nulla ratione de regno aliquando extituro, ſed de eo, quod jam extiterit, accipienda eſſe. Nam certe, ſeſſio Chriſti à dextris Dei, quæ idem eſt quod Chriſtum regnare, jam tum cœpit, cum Chriſtus aſſumptus eſt in cœlum, Mar. 16. 19. Jamque igitur videant, quid agant ii, qui loco illo Apocalypſis ut verba ſonant accepto, ad regnum iſtud Chriſti terrenum probandum potiſſimum utuntur. Sic enim Chriſtum in terris ratione cunctis aſpectabili, mille annis regnaturum concludunt, poſtquam ejus fideles plurimi reſurrexerint. Et tamen ex Paulo certiſſimum eſt, tunc deſiturum Chriſti regnum, idque Deo & Patri ab ipſo traditum iri, cum ejus fideles à mortuis excitati fuerint. Ac breviter, iſti tunc plane Chriſti regnum iſtud cœpturum ſtatuunt, cum jam Chriſti regni finem adfuturum Paulus aperte docet.

Ex his arbitror, jam ſatis conſtare, locum illum Apocalypſis allegorice interpretandum omnino eſſe, & ſic nihil ex eo elici poſſe, quod regnum iſtud Chriſti in terris comprobandi vim ullam habeat. Quod ſi quis me interroget, quænam ſit iſta ejus loci allegorica interpretatio, nihil pudebit confiteri, me hactenus eam ignorare, nec ex multis ejuſmodi interpretationibus, quas à doctiſſimis viris, cum antiquioribus tum recentioribus, afferri cognovi, ullam mihi, niſi forte aliqua ex parte, probari. Quid autem mirum, viſionem, eamque propheticam, id eſt; de rebus futuris, non plene intelligi? An non hoc proprium eſt ferme omnium vaticinationum, ut ſcilicet non plane intelligantur, niſi poſt earum eventum? Nec ſane neceſſe eſt in hac diſputatione ejus viſionis veram interpretationem tenere: ſed ſatis omnino eſt, aperte conſtare, eam non ita eſſe interpretandam, ut ipſa verba ſonant, id quod me oſtendiſſe confido. Quamquam præterea animadvertendum eſt, in ipſa viſione nihil dici de loco, ubi regnent decollati iſti propter Chriſtum, & alii, qui ibidem vixiſſe, id eſt, revixiſſe, dicuntur. Dicitur enim tantummodo, eos regnare cum Chriſto, nec de Chriſto, qui è cœlo in terram deſcenderit, ibi ulla fit mentio. Quare, cum certum ſit, Chriſtum in cœlo regnare, videtur potius ibi dici, iſtorum una cum ipſo Chriſto regnum, in cœlo quam in terra eſſe. Nam, ſi quis dicat, poſtmodum ibidem affirmari, exactis mille annis, gentes quaſdam à Diabolo ſeductas, circuiſſe caſtra ſanctorum & civitatem dilectam, reſpondeo, nihil prorſus cogere, ut iſti ſancti illi ſint, quos revixiſſe, & regnaſſe ſuperius dixerat. Et hæc in præſentia ſatis eſſe volo, ad oſtendendum, adverſarios in eo loco, qui præcipuus inter omnes, quos afferre ſoleant, eſſe videtur, nihil ſolidi pro ſua opinione ſtabilienda habere.

Addam adhuc, quam breviſſime potero, aliam rationem, quæ ſententiam iſtam de terreno Chriſti & ſuorum regno, ſemper mihi ſuſpectam atque adeo plane inviſam reddidit, quam alii nonnulli attingunt, præſertim vero Urbanus Rhegius vir doctiſſimus in ſuis theſibus de Chriſti regno contra Chiliaſtas; quod opuſculum à me cum quibuſdam ex cœtu communicatum, & nunc ei datum, qui ſecum ad Synodum afferat, ut diligenter atque accurate legatur, vehementer atque enixe rogo. Nam certe ibi ſatis teſtimoniorum, atque argumentorum eſt, ad Chriſti regnum iſtud in terris futurum, labefactandum ac convellendum. Sed jam ad rationem breviter explicandam venio.

Univerſæ Novi Teſtamenti Literæ, totaque fidei noſtræ analogia id potiſſimum quærunt ac poſtulant, ut, iſtis terrenis rebus omnibus neglectis atque pro nihilo habitis, quæ finem ſunt habituræ, quæque mortalibus oculis aſpiciuntur, ad res illas cœleſtes perpetuo adſpiremus, quæ ſunt æternæ, & mortali homini inaſpectabiles. Cujus rei præclarum ac diſertum teſtimonium, inter alia plurima extat ad finem cap. quarti poſterioris ad Corinthios. Sed etiam inſignis valde eſt locus ille ſimiliter ad finem tertii capitis Epiſtolæ ad Philippenſes, ubi ſcriptum eſt, noſtram converſationem, vel potius, ut Græcum verbum ſonat, tanquam propriæ civitatis jus atque uſum, in cœlis eſſe, unde & ſervatorem expectamus Dominum Jeſum Chriſtum, ut intelligas ibi cœlorum appellatione, non quidem omnem locum ubi Deus regnet, ſuoque favore & benignitate adſit, quemadmodum non pauci, ſimilia teſtimonia eludentes, intelligendum contendunt; ſed omnino locum illum, ubi nunc Chriſtus præſens corpore habitat, qui cum hac noſtra terra, ubi nos diutiſſime regnaturos eſſe iſti contendunt, nihil commune habet, immo ubique in Sacris Literis ei opponitur. Atqui ſi hic in terris tamdiu regnaturi ſumus, hocque, ſaltem ex parte,

Digitized by Google

ex parte, futurum eſt præmium fidei ac laborum noſtrorum, quomodo fieri poteſt, ut de hac ipſa terra non cogitemus aſſidue, vel, ut terrena omnia negligamus & poſthabeamus? Quid aptius ad homines à cœleſti illa & ſpirituali, ac pœne angelica vita una cum ſpiritus paupertate, id eſt, humilitate conjuncta, retrahendos atque abducendos, ad quam divina omnia ferme Novi Fœderis oracula nos adhortantur atque impellunt, quam expectatio diuturnæ felicitatis in hac ipſa terra, ac terrenæ, quantumvis alioqui ſanctiſſima ratione, auctoritatis & potentiæ adminiſtrationis? Certe quale præmium eſt, quod agendæ vitæ expectatur, talem fere neceſſe eſt ipſius vitæ rationem eſſe. Neminem autem his meis verbis turbari aut offendi velim. Scio enim (id quob ab ipſo initio ſum faſſus) multo ex cœtu eſſe, qui regnum iſtud expectant, & tamen pii ſunt revera, & vitam plane ſpiritualem degunt, aut certe degere perpetuo ſtudent. Verum hoc loco rei ipſius per ſe vis & natura à me inſpicitur & conſideratur, &, quid fieri ſit veriſimile, non autem quid reipſa fiat; cum multa ſint, quæ, Deo juvante, impedire poſſunt, quominus quis ex concepta pernicioſa per ſe opinione, quidquam vitii contrahat. Præſertim, ſi jam virtutis ſit ſtudioſus cultor, antequam hujuſmodi imbibat opinionem. Cæterum negari non poteſt, vim per ſe præmii vitæ agendæ eam eſſe, quam dixi. Hinc Chriſtus, non quidem in terris, ſed in cœlis copioſam eſſe mercedem noſtram affirmavit, & ſimilia dicta ſæpius repetiit. Ut ſcilicet, dum veram noſtram mercedem exponeret, ſimul nos ad cœleſtis vitæ rationem, & mercedi noſtræ conſentaneam invitaret. Nam quod idem dixit, mites poſſeſſuros terram, ad locum Pſalmi 37. 11, ubi eadem ſententia ad verbum legitur, ſine dubio alluſit. Ibi autem ſententia iſta, pro eo tempore, & ſub Vetere Fœdere, in quo terrena ſunt promiſſa, ut ipſa verba ſonant, intelligi poterat. At vero à Chriſto Novi Fœderis mediatore uſurpata, in quo Fœdere promiſſa cœleſtia ſunt, myſtice omnino eſt accipienda. Poſſet hæc ratio pluribus confirmari, & exactius ac plenius multo explicari atque concludi. Sed his paucis quæ dixi contentus eſſe volo.

Innumera alia, ad ſententiam de terreno iſto Chriſti & ſuorum regno plane diſſuadendam, ſeſe dicenda offerunt, verum nec temporis anguſtia, nec morbi reliquiæ ea me ſcribere permittunt. Unum tamen, quod apud me eſt maximi ponderis, breviter attingam, & mox finem huic ſcripto imponam. Dico igitur, ſententiam iſtam vel penitus diſſuadendi, vel ſaltem, ut ne ea publicetur, monendi, vim maximam habere, Quod, ſi ea vera eſſet, aut certe, ſi publicanda foret, Chriſtus & Apoſtoli eam aperte docuiſſent. Hoc autem eos non feciſſe, & Novi Teſtamenti lectio unumquemque ſatis docere poteſt, & id ſatis oſtendit, quod alioqui nullo modo fieri potuiſſet, ut totus orbis Chriſtianus per complura ſecula eam pro falſa & ridicula habuiſſet. Siquidem orbis Chriſtiani univerſi error aliquis, poteſt fortaſſe, etiam per longum tempus, eſſe in re aliqua credenda & affirmanda, quæ Chriſti & Apoſtolorum dictis minus ſit conſentanea, ſed in ea penitus rejicienda & neganda, quam aperte vel Chriſtus, vel Apoſtoli docuerint, nullo prorſus pacto. Nec ejuſmodi erroris exemplum, ſed ne leviſſimam quidem umbram quiſquam inveniet unquam. Quare caveant diligenter ii, qui ſententiam iſtam hodie urgent, ne, etiamſi vera eſſet, id palam facere contendant, quod Deus obſcure tantum indicare voluerit; ob eam forte cauſam, ne Chriſti fideles de terra, terreniſque rebus curandi, aut cogitandi occaſionem inde ſumant; aliud nihil obſcura iſta indicatione quærens, quam, ut, cum res evenerit, appareat, eam præfinito jam ab antiquiſſimis temporibus ipſius conſilio & decreto eveniſſe. Nam in hunc præcipue finem propheticæ prædictiones exiſtunt, quo notum fiat, Deum eſſe, eumque humana hæc curare. Jam quidquid de terreno iſto Chriſti & ſuorum regno, (ſi id futurum tamen eſt, quod ut credam nullo modo adduci poſſum) in Sacris Literis continetur, id ad propheticas prædictiones potius, quam ad divina Euangelicaque promiſſa, referendum eſſe, ne illi quidem ipſi, qui illud expectant, fortaſſe negare audebunt. Quamobrem regnum iſtud omnino expectandum eſſe docere, & divina oracula, ut de ipſo loquentia, interpretari, ejus tantummodo eſt, qui prophetico ſpiritu ſit præditus quique, ut pote ab ipſo Deo edoctus, ejuſque ſpiritu afflatus, quæ dicit, conſtantiſſime aſſerere atque aſſeverare non dubitet; non autem ejus, qui compluribus ſcriptis, divinis licet, teſtimoniis, & rationibus atque argumentis, quamvis ex Sacris Literis petitis, ad ea, quæ dicit non tam aliis, quam ſibi ipſi probanda ac perſuadenda indigeat, & ſi quis eum melius doceat, ab eo diſcere, ſententiamque mutare ſit paratus. Cœtus ob alias cauſas, ut omnes ſciunt, peſſime audit. Cavendum eſt, ne ejuſmodi exoticis, & jam diutiſſime à toto orbe Chriſtiano exploſis opinionibus in illum invehendis, iiſve in eo aſſerendis, aut etiam diſputandis, inviſus plane iis etiam, qui ſerio pietati ſtudent, merito reddatur. Præſertim, ſi opiniones iſtæ nullum ſecum ſpirituale commodum afferunt: Sed potius gravia incommoda & pericula, qualia opinionem de Chriſti in terris regno iſto ſecum afferre, oſtendi. Necdum videre poſſum, quid ſpiritualis commodi, vel minimi quidem, ex ea proficiſci queat. Nam quod quidam affirmant, hac ratione Judæos, ad Jeſum Nazaræenum pro Chriſto agnoſcendum, allici, egregie falluntur iſti, pace eorum ſit dictum. Cum potius nihil magis Judæos inde retrahere poſſit, quam, ſi videant, eos, qui Jeſum pro Chriſto habent, prædictiones de Chriſto & ejus regno, ex quibus ſolis ipſi de iis rebus veritatem petunt, & petendam eſſe contendunt, ita, ut ipſa verba ſonant, interpretari. Excluſis enim in prædictionibus iſtis, allegoricis interpretationibus, nihil eſt, cur ipſarum vi Jeſus Nazaræenus pro Chriſto ſit habendus, immo cur non pro tali nequaquam ſit agnoſcendus. Deus pro ſua bonitate cœtui univerſo, & ſingulis, qui ex eo ſunt, adeſſe & in hac Synodo, & ſemper velit; nec permittere, ut quidquam ab ipſis vel ſtatuatur, vel doceatur, vel etiam credatur, quod veræ pietati ulla ratione officiat, aut adverſetur. Dat. Cracoviæ 17 Septembris 1589.

Ad Christophorum Ostorodum Goſlarienſem, Paſtorem Eccleſiæ Chriſti Smiglenſis.

F. S. Epistola I.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto honorande atque cariſſime. Quod parandis & concinnandis ſubinde ad impreſſionem foliis Diſputationis meæ de Jeſu Chriſto ſervatore, cogor eſſe intentus, non miraberis ſi aliquanto tardius, idque ſine ullis proœmiis ad gratiſſimas tuas literas 28 Julii datas reſpondebo.

Primum igitur quod attinet ad ea, quæ ſcripſi de loco Hebr. 1. 6, ſcias in Polonica Antiwujeki editione abundare voculam, ſſ; in verbis illis pag. 58. troche vrzedtym y na oſtatku quod ego credidi in Polonico idiomate haud ineleganter fieri; nec interim amphiboliam animadverti. Itaque delenda eſt vocula iſta, addendaque hæc aliis iſtius editi libri correctionibus. Jam ratio illa mea ab abſurdo ducta, ſi nomen Adon, ſimpliciter & abſolute poſitum, ſequeretur poſt nomen Jehova, inſtantiis ſive exemplis tuis non poteſt attingi nedum labefactari. Cum in exemplis iſtis non ſit vox Adon, aut Rex, poſt vocem vel Jehova, vel Jehova ſimul & Altiſſimus, ſimpliciter & abſolute poſita; ſed cum tali acceſſione, quam tu ipſe fateris corrigere, ſi qua humilitas eſt in voce Adon. Sed objicis, hanc ipſam acceſſionem legi in ipſo loco de quo agitur. Atqui ego, mi Oſtorode, diſerte, cum ratione illa ſum uſus, præfatus ſum, me illa uti, ſi ſecundum vulgatam

editio-

Google

editionem locus legi debeat; ſecundum quam acceſſio iſta non legitur. Mihi autem cum iis erat diſputatio, qui vulgatam editionem omnibus anteponunt, id quod ibidem poſtmodum commemoravi, & adverſus ipſos Antagoniſtas urſi adeo, ut ipſa luce clarius ſit, me ex ipſa modo vulgata, loci lectione rationem illam meam deſumpſiſſe. Quod ubique in eo Pſalmo Jehovæ tantum mentio fiat, excepto iſto uno loco, ubi Adon habetur: hoc non tollit, quin in iſto uno loco de alio quam de ipſo tantum Jehova ſit ſermo; cum certum ſit, nomen Adon, etiam cum additione illa, non ipſi Jehovæ tantum, ſed homini quoque Chriſto Jeſu convenire poſſe; quemadmodum à me probatum ibi fuit. Veriſimile autem eſt, nomen iſtud in Pſalmo de Chriſto homine intelligendum eſſe, cum videamus illius epiſt. ſcriptorem ipſum hunc locum de Chriſto interpretari, ſi modo hunc locum ille intellexit, qua de re poſtea. Prius enim aliquid dicendum eſt de iis, quæ objicis alteri meæ iſtius in epiſt. illa loci interpretationi. Ais igitur, illam ita coactam eſſe, ut multis cavillis ſit obnoxia; & nominatim huic, quod videbitur omnino ſequi, Chriſtum eſſe illum unum Deum, ſi velimus locum, qui de illo uno Deo loquatur, ad Chriſtum accommodatum fuiſſe. Huic cavillo ſpero me & in loco iſto, & in non paucis aliis, tota illa mea Refutatione, diligenter obviam iviſſe. Et ſi quis credat, ſe poſſe effugere, quin cogatur fateri multa, aut certe aliqua, quæ in propheticis ſcriptis de uno illo Deo aperte dicuntur, ad Chriſtum in ſcriptis Euangelicis & Apoſtolicis accommodata fuiſſe, idque ſecundum ipſius Spiritus Sancti mentem, qui iſta protulerat, factum eſſe; is, judicio quidem meo, in maximo errore verſatur. Jam quod ſubjicis, me ſine ullo teſtimonio nude affirmare verba illa de illo uno Deo dicta, propterea ad Chriſtum accommodata fuiſſe, quia per Chriſtum erant unum illum Deum angeli adoraturi, animadvertas, te rogo, ſatis mihi eſſe, ſi, propterea quia in Chriſto & per Chriſtum (ſic enim ipſe loquor) Angeli Deum adoraturi erant, potuerant verba illa Pſalmi, licet de ipſo Deo dicta, ad Chriſtum accommodari. Sic enim planum fit, adverſariorum argumentum, ex iſta (ut ſic loquar) accommodatione ductum, nullas vires ad id probandum habere, quod ipſi volunt, id quod à me ibi quærendum erat; nec præterea aliud quidquam. Potuiſſe autem accommodationem iſtam ob eam cauſſam fieri, quam ego attuli, nemo, arbitror, negare jure queat. Nam quod addis, non dici Angelos laudare Deum per Chriſtum, & Chriſtum iſtius laudis participem eſſe, & denique nuſquam legi, Deum per angelos à quoquam laudatum fuiſſe, (quanquam ego non de laudatione ſed de adoratione locutus ſum, & Polonus interpres potuit, ni fallor, id verbo Chwalic ſignificare) id quod me voluiſſe dicere arbitraris, ut oſtenderem, cur ſcriptor ille divinus locum illum Pſalmi ad Chriſti ſupra angelos excellentiam demonſtrandam afferre potuerit, ſed me nimis obſcure interim id dixiſſe & demonſtraſſe ais; Conſidera (quæſo te) nequaquam mihi iſtud oſtendendum fuiſſe niſi ex accidente, quatenus ſcilicet probandum mihi erat, locum Pſalmi, quantumvis de ipſo Deo loquentem, ad Chriſtum hominem accommodari potuiſſe, quod abunde præſtitiſſe videor: hoc enim probato, ſtatim per ſe apparet, quomodo hinc colligatur Chriſti hominis excellentia ſupra angelos; quandoquidem ſimul probatur, angelos ipſos debere Chriſtum hominem adorare. An non qui adorari debet, manifeſte excellentior eſt illis, à quibus eſt adorandus? An non hæc ipſa eſt tacita quidem, ſed tamen omnibus conſpicua ratiocinatio ipſius auctoris, ob quamcunque tandem cauſſam ad Chriſtum teſtimonium illud ſacrum accommodaverit? Nihil igitur erat opus, me demonſtrare aut dicere, nuſquam legi Deum per angelos à quoquam laudatum, id eſt adoratum fuiſſe (hoc enim ex tota iſta ratiocinatione, quam mihi tribuis, me haud dixiſſe libens fateor, reliqua & apertiſſime dixi ac repetii, & vehementer ſuis locis urſi) cum neque hæc ſit ratio oſtendendi, quomodo, mea loci explicatione admiſſa, ex teſtimonio illo conſequatur, Chriſtum angelis eſſe præſtantiorem, ſed illa quam dixi, & quæ omnibus eſt apertiſſima: nec me de ejuſmodi ratione explicanda magis ſollicitum eſſe oporteret, quam fuerit auctor ipſe de ratione reddenda, cur, ſi teſtimonium illud ad Chriſtum pertineat, hinc concludendum ſit, Chriſtum eſſe angelis præſtantiorem. Cæterum quod arbitraris, ſatius eſſe credere teſtimonium illud non eſſe ex illo Pſalmo, & ita credendi quatuor cauſſas affers, de hoc ego tecum non contendam. Tantum dicam, me non dubitare, quin facile cauſſæ iſtæ refelli poſſint, præſertim ſi diligenter animadvertatur, quomodo aliquando Veteris Teſtamenti teſtimonia in Novo Teſtamento citentur, & ſatis conſtare, Pſalmum illum ad Chriſti tempora, & regnum myſtice pertinere, (in Græca certe editione, Pſalmus iſte hunc titulum habet, *Pſalmus Davidi quando ei terra reſtituta eſt*) & propterea admodum veriſimile eſſe, & quaſi neceſſarium, ut hunc Pſalmi locum auctor ille intellexerit, cum nuſquam alibi in Hebraico codice ſimilis ſententia legatur. Dixi autem in Hebraico codice; quia in Græco alio in loco ipſiſſima illa verba leguntur, quæ citantur à ſcriptore illius Epiſtolæ: adeo ut ex tuis illis quatuor cauſſis, poſteriores tres nullum ibi locum habeant. Nam de prima nihil eſt quod quæramus, qualis enim ea ſit, vix teipſum ignorare exiſtimo Locus eſt in cantico Moſis Deu 32 poſt ℣ſ. 42 ad quem ſi reſpexiſſe auctorem Epiſt ad Heb. velimus, multo difficilius fortaſſe fuerit oſtendere, quomodo illum ad Chriſtum accommodare potuerit, niſi Chriſtus ſit ille unus Deus.

De altero loco ejuſdem auctoris eodem cap ℣ſ. 10 nullo pacto tecum ſentire poſſum, teque rogo, ne facile credas, tibi aliquid divino conſilio patefieri, niſi validiſſimæ, atque adeo inexpugnabiles rationes adſint, quæ id perſuadeant; quarum ne umbram quidem hic exiſtere, mihi videtur. Cauſſæ propter quas meam interpretationem nunc rejicis, vel ſaltem coactior, ut ſemper ea tibi etiamnum videtur, nullum pondus habere poſſunt, ſi id admittatur, quod ante omnino admittendum eſſe dixi, & in ipſo Antiwjeko non uno in loco oſtendi nempe, quæ de Deo ipſo in propheticis ſcriptis leguntur, ſæpe ad Chriſtum referri, ſed de Chriſto in Novi Teſtamenti ſcriptis exponi. Satis habuit auctor Epiſtolæ ad Heb. teſtimonia afferre, de quibus in confeſſo eſſet, agi in illis de futuro Meſſia; nec ſine hoc auſus ille, ſine dubio, fuiſſet ad Chriſtum ulla Sacra teſtimonia accommodare, cum hoc vero, quid proclivius, quam ea, quæ in ejuſmodi teſtimoniis de Deo ipſo dicuntur, ad Chriſtum, de cujus vel adventu, vel factis, vel regno, vel gloria interim agatur, accommodare; per quem videlicet, & in quo Deus ipſe veniat, faciat, regnet ac glorificetur? Nam quod ipſe negas Pſalmi locum de Chriſto loqui, id nimirum negas quod cæteri omnes agnoſcunt, reſque ipſa loquitur. Conſidera, quæſo aliquanto diligentius, quæ ſcripſi ad finem examinationis ejus loci pag. 76. Etenim, ſi fortaſſe, cum negas in Pſalmo illo de Chriſto verba fieri, intelligis illum non nominari, ſed Deum tantum, videbis hoc ipſum potiſſimum meæ explicationi favere, cum alioqui Chriſtiano homini luce meridiana clarius eſſe debeat, ibi de iis, quæ per Chriſtum Deus facturus erat, & hoc ſenſu, de ipſo Chriſto, vaticinationem eſſe. Jam quod attinet ad explicationem tuam, vel hoc unum demonſtrat, eam non poſſe ſuſtineri, quod neceſſe eſt, ut vel in proferendis teſtimoniis de Chriſti excellentia ſupra angelos, auctoris ſermo, cum verba illa Pſalmi recitat, continuetur, vel per apoſtrophen abrumpatur. Si continuetur, neceſſe eſt, ut Pſalmi verba afferantur ad Chriſti excellentiam probandam, id quod tua explicatio negat; Sin abrumpitur per apoſtrophen, ut te ſentire neceſſe eſt, quando vis ita locum verti, ut Caſtellio cogitaverat, nempe hoc pacto; *Tu vero Domine, &c.* ſequitur, verba iſta non eſſe allata ad

aliquid probandum de quo ibi agatur, quod tu tamen omnino vis. Vis, inquam, allata eſſe ad probandum cœli terræque aliquando interitum, ut inde appareat, Chriſti regnum divinum ſpiritualeque credendum eſſe, & merito ei dictum fuiſſe, *Sede à dextris meis*, quemadmodum ſtatim ſubjungitur. Miror te, qui ab omni coacta hujus loci explicatione tantopere abhorres, omnium coactiſſimam, adeoque ut ſic dixerim, plane impoſſibilem probare. Primum enim, ut dixi, quod nec ſermo continuetur, nec per apoſtrophen abrumpatur, vel ſi per apoſtrophen abrumpitur, interim afferatur teſtimonium ad aliquid probandum, de quo ibi agatur, hoc fieri nullo modo poteſt. Deinde ratiocinatio iſta, Cœlum & terra peribit: ergo Chriſti regnum divinum eſt & ſpirituale, cum Chriſti regnum ſit futurum æternum, non ſolum coactiſſime ex auctoris illius verbis elicitur, ſed ipſa per ſe probanda non eſt. Chriſti enim regnum, ex quo videlicet ipſius Chriſti perſonæ dignitas & excellentia apparet, non ſimpliciter & abſolute æternum eſt futurum, ſed reſpective, id eſt quam diu cœlum & terra ſtabunt; idque prædictum fuit Pſal. 72 & 89 ubi myſtice habetur, Chriſti regnum cum ſole & luna duraturum. Et ſane Paulus 1 Cor. 15 apertiſſime conteſtatur, poſt hujus ſæculi finem Chriſti quoque regnum, in ipſius videlicet Chriſti perſona, finem habiturum. Quid plura? ipſa verba Pſalm. 110 quæ poſtmodum hoc loco afferuntur, idem oſtendunt, eum ſeſſurum, ſcilicet Chriſtum, ad dexteram Dei, id eſt regnaturum, donec ſubjiciantur illi omnes inimici ejus diſerte teſtantur. Hinc enim ſatis aperte colligitur, Morte devicta ultimo omnium inimicorum, qui Chriſto ſubjici debent, Chriſti regnum deſiturum. Atqui non prius cœlum & terra peribunt, quam mors devicta à Chriſto fuerit, id eſt, immortalitate, ii qui Chriſti ſunt, ab ipſo fuerint donati. Nec obſtat id, quod dicitur Pſal. 45 & ab hoc auctore poſitum fuerat, *Thronus tuus in ſæculum ſæculi*. Non enim verba iſta, *in ſæculum ſæculi*, abſolutam æternitatem neceſſario ſignificant; alioqui de Solomone, ſub cujus typo hæc de Chriſto dicuntur, enunciari non potuiſſent. Agnoſco equidem ego ipſe æternam durationem regni Chriſti, etiam poſt cœli terræque interitum, ut apparet ex iis quæ ſcripſi, rationem reddens cur ſcriptor noſter verba illa *Tu autem idem es &c.* recitaſſet, ſed æterna iſta regni Chriſti duratio ad ipſius Chriſti perſonæ excellentiam proprie non pertinet. Præterea quid eſt (te obſecro) quod ais, voluiſſe ſcriptorem illum ex interitu cœli & terræ colligere merito Chriſto dictum fuiſſe, *Sede à dextris meis*? Nam aut conſtabat, verba iſta Chriſto dicta fuiſſe, aut non conſtabat. Si conſtabat, an non ſatis erat illa proferre in teſtimonium excellentiæ Chriſti? An fortaſſe, quamvis conſtaret Chriſto fuiſſe dicta, tamen, dubitari poterat, utrum hoc merito factum fuiſſet? quid abſurdius? An ulla ea de re quæſtio erat? Certe nulla. Quod ſi non conſtabat, quomodo (quæſo) ex cœli terræque interitu conſequitur, verba iſta Chriſto dicta fuiſſe? Scio quidem te ita acutum eſſe, ut iſta ne ſomniaveris quidem. Scopus tuus eſt, oſtendere, ſcriptorem illum voluiſſe probare, Chriſti regnum divinum eſſe & ſpirituale. Verum hoc vel per ſe probant verba iſta Pſal. 110, ut certe probant: quemadmodum ex Petri verbis colligitur Act. 2. 34, & ſic nihil neceſſe erat de cœli & terræ interitu teſtimonium cum illis conjungere. Aut per ſe non probant; & ſane nihil prorſus momenti illis ad id probandum affert teſtimonium de cœli & terræ interitu cum illis conjunctum, quod tantummodo videtur aliquid momenti ad id probandum habere, ſi conjungatur cum ſuperiore teſtimonio, ex Pſal. 45 prolato, de æternitate regni Chriſti, qua de re ſatis jam dictum eſt. Ad hæc velim conſideres, quantopere ſit abſurdum, ut ad confirmandum aliquid de Chriſto dictum, quod ſimul dicatur duraturum donec cœlum & terra ſteterit, (ut oſtendi reipſa fieri in teſtimonio iſto Pſal. 110 propter verba illa, *donec ponam &c.*) proferatur teſtimonium de cœli & terræ interitu. Breviter, cum, ut tibi ipſi videtur, mens illius ſcriptoris fuerit, probare, Chriſti regnum eſſe æternum, iſtque divinum ac ſpirituale; alterum probatur ex teſtimonio Pſal. 45, alterum vero ex teſtimonio iſto Pſal. 110: neque quidquam attinuit teſtimonium de cœli & terræ interitu, ad utramvis ex iſtis probandam, huc infarcire. Vere enim infartum teſtimonium iſtud dici poſſet, quando nec ſcribendi ratio & conſuetudo, nec res qua de agebatur aut requirit, aut etiam ferre poteſt, ut teſtimonium iſtud, in iſtum finem à ſcriptore illo allatum fuerit. Poſtremo conſidera, nullam dignam cauſſam fuiſſe, cur ſcriptor iſte recitaret verba illa poſtrema ejus loci ex Pſal. 102, *Tu autem idem es, & anni tui non deficient*, ſi locum illum propterea attulit, ut cœli terræque interitum probaret. Ea enim nihil omnino huc pertinent. Quod enim ipſe videris ſenſiſſe, ideo ea fuiſſe recitata, ut, cum poſtea allatum eſt teſtimonium ex Pſal. 110, appareret, quiſnam ille ſit ad cujus dexteram Chriſtus ſedere jubeatur, aut certe ut conſtaret, iſtum in æternum, etiam poſt cœli terræque interitum duraturum; hoc nullo pacto admitti poteſt. Satis enim ſuperque ex ipſo Pſalmo 110 apparet quis iſte ſit. Jehova enim ibi diſerte verba iſta dicens inducitur, & ſatis ſimiliter ſuperque notum omnibus per ſe eſt, Deum ſeu Jehovam nunquam deſiturum. Adde, quod hic Dei ſeu Jehovæ perpetuam, ut ſic dixerim, indeficientiam iſtam ſempiternamque durationem commemorari nihil attinebat, cum ipſa ſeſſio Chriſti ad dexteram ejus nihilominus poſſit eſſe temporaria, quinetiam in ipſo teſtimonio, quod de ipſa affertur, tantiſper duratura dicatur, donec ſubjiciantur Chriſto omnes inimici ejus. Multa dixi, ſed adhuc plura dicere potuiſſem, ut oſtenderem explicationem ſive interpretationem tuam nullo prorſus pacto mihi probari poſſe. Verum & ea ad explicandum difficiliora ſunt, & otium, quantum ad eam rem eſſet opus, non habeo. Doleo ſane me tecum hac in re non poſſe ſentire, ſed multo magis dolebo, ſi & tu, & iſti multi quos tecum ſentire ſcribis, in eadem ſententia perſeverabitis. Quod ut, quantum in me eſt, ne fiat, propterea hunc laborem eam refutandi ſumpſi. Scio enim quantopere in diſputationibus, quas identidem iſtic cum adverſariis habetis, ejuſmodi ſacrorum oraculorum interpretationes, divinæ veritatis curſum retardare queant.

De ſeptem illis ſpiritibus, quos invocatos fuiſſe à Johanne ſcripſi, primum dico libenter, cum nihil neceſſe mihi ſit eo in loco invocationis mentionem facere, ut is ad hunc modum legatur ſtatuere, tako ſtu-ſtine Jan c. mowi od ennch duchow laſki n pokoiu zadac. Deinde affirmo, me ibi non ſimpliciter dixiſſe, iſtos ſeptem ſpiritus fuiſſe invocatos, ſed qua ratione invocati fuerint explicaſſe, nempe gratiam & pacem ab ipſis optando. Nihil igitur aliud, quod attinet ad Spiritum Sanctum invocandum, ex meis verbis colligi poteſt, quam poſſe nos à Spiritu Sancto gratiam & pacem optare, & hac demum ratione illum invocare. Qua in re ego quidem nihil omnino abſurdi animadverto, quemadmodum enim ibi dixi, ſi ſeptem illi ſpiritus ſunt Chriſti virtus ſeu potentia, gratiam & pacem ab ipſis optare, nihil aliud fuiſſe, quam ab ipſo Chriſto hæc eadem optare, ſic dico, gratiam & pacem à Spiritu Sancto optare, nihil aliud eſſe, quam ab ipſo Deo optare: cum nihil aliud ſit Spiritus Sanctus, quam virtus & potentia Dei. Mihi quidem (& credo itidem aliis pleriſque) perſuaſiſſimum eſt, etiamſi nullum ejuſmodi exemplum in Sacris Literis extaret, nihil prorſus erraturum illum, qui à Dei ſeu gratia, ſeu potentia, ſeu favore nominatim aliquid alicui optaret. Quicquid periculi hac in re eſſe poteſt, ex eo pendet, ſi Spiritus Sanctus cenſeatur eſſe perſona, ab ipſo Deo Domini noſtri Jeſu Chriſti patre diſtincta, id quod à me in opere illo non ſolum negatur, ſed etiam falſum eſſe oſtenditur. Hæc volui ad te ſcribere de iis, quæ hactenus in meo Polonico Antiwujeko abs te notata ad me miſiſti, ut candide & libere, ſicut tu mecum, viciſſim ego tecum agerem'

gerem, id quod ſi facere pertexerimus, non dubito, quin utrique noſtrum hoc utiliſſimum ſit futurum. Et quia ſtatim poſt impreſſam Diſputationem de Jeſu Chriſto ſervatore, imprimetur, Deo dante, Anti-Vujekus Latinus, propterea te rogo; ut per fratres, qui ad nos redibunt ex ſynodo, velis ad me mittere quidquid amplius in Polonico notaveris, ut poſſim in tempore, ubi opus mihi videbitur, ex monitu tuo librum emendare. Interim pro eo, quod jam ad me miſiſti ſummas gratias ago, tametſi hic non tam mea, quam ipſius Eccleſiæ res agi videtur.

Quæ ad me ſcripſiſti de libello meo de baptiſmo, præter modum grata mihi fuerunt. Nam ſi non alium fructum hinc ſperare poſſum, hunc ſaltem exiturum video, quod veritas hujus rei in Eccleſia noſtra inquiretur; quod ego jamdiu (nec injuria, ni fallor) percupivi. Deum certe orare non deſinam, ut quamprimum id fiat, & re bene diſcuſſa, aliquid ſtatuatur, quod ad ſalutem multorum, & divinæ veritatis propagationem pertineat. Vale in Domino Jeſu 13 Septemb. 1595.

Tuus in Chriſto

F.S.

Ad eundem CHRISTOPHORUM OSTORODUM F. S.

EPISTOLA II.

PLurimum dolui, vir præſtantiſſime, & frater mihi in Domino Jeſu vehementer colende, quod tabellarius, quem, cum tuis literis ante ſex circiter ſeptimanas, ad me miſeras, ad me ipſum non pervenerit, ſed hoſpiti meo, qui in alio ſuo prædio hinc aberat, redditis literis, ſtatim abierit, nec ſibi reſponſum ad eas, ut referret, injunctum fuiſſe, quidquam dixerit, aut certe non urſerit. Reſpondiſſem enim, quantumvis ex tempore; ad id quod a me quærebas de loco, *Tu es Petrus &c.* tametſi locus eſt difficilis, non tam per ſe ipſe, quam propter varias diverſorum præſtantium virorum ejus explicationes. Literas tuas non niſi poſt nonum diem accepi, & cum nulla ſpes eſſet, ut cito ad te reſponſum mittere poſſem, deſperans, illud in tempore à te acceptum iri, nihil niſi ubi ſeſe nuncii facultas offerret, ad eas mihi reſpondendum eſſe ſtatui, & quod petitioni tuæ non ſatiſfeciſſem excuſandum. Interim tamen ad locum iſtum explanandum animum adjeci; & mox explicationem ſatis longam atque uberem ſcribere inſtitui, quam ad exitum fere perduxi, & ſi pueri, qui illam deſcriberet, mihi copia eſſet, una cum his literis ad te mitterem; ut quamvis occaſio, propter quam, ut aliquid in iſta Chriſti verba commentarer, à me petieras, elapſa fuerit, poſſis tamen, ſi poſthac eo de loco aut publice aut privatim diſputandum tibi fuerit, aliquantum fortaſſe hoc meo labore adjuvari, quem ego propter te potiſſimum libenter ſuſcepi; quamvis non ſim neſcius, ſi ipſemet eundem ſuſcepiſſes, me in loco illo enodando facile ſuperaturum fuiſſe. Sed quod in præſentia fieri non poteſt, brevi, ut ſpero, fiet, mittamque ad te commentariolum iſtum meum, de quo judicium tuum vehementer expeto. Illius nihilominus capita, quam breviſſime hic tibi exponam. Primum cenſeo, verba illa, *Super hanc Petram*, ad ipſum Petrum referenda eſſe, & fateor ſuper Petrum ædificatam fuiſſe Chriſti Eccleſiam, non tamen ſolum, cum & ſuper alios Apoſtolos illam, ſive Chriſtianos homines, qui idem ſunt quod Chriſti Eccleſia, ædificatos fuiſſe conſtet, Apoc. 21. 14. Epheſ. 2. 20. Deinde portas inferorum non prævalituras adverſus eam, interpretor (quemadmodum etiam, ſi recte memini, in reſponſione mea ad Gabrielem Eutropium pro animadverſionibus in theſes &c. collegii Poſnanienſis interpretatus ſum) non fore, ut, qui veri ſint Chriſtiani, in ſtatu & conditione mortuorum maneant, ſeu in ea retineantur. Claves regni cœlorum dico eſſe, certam ſcientiam & cognitionem rerum omnium, quibus ei ſit opus; qui vel hic inter eos numerari velit, in quibus Deus per gratiam ſuam habitat, vel beatæ immortalitatis particeps eſſe; qua ſcientia & cognitione Petrus, qui eam habiturus eſſet, & aperire & claudere regnum cœlorum aliis poſſet, id eſt, declarare ac pronunciare, quinam in iſtorum, quos dixi, numero ſint, quive beatæ immortalitatis participes ſint futuri, & qui minus. Ligandi & ſolvendi facultatem & auctoritatem ad homines tantum paſſive referendam doceo; homines vero ligari dico, cum è numero Chriſti diſcipulorum ejiciuntur, aut in eum non recipiuntur; ſolvi vero, cum in eundem numerum reponuntur, ſive prius inde ejecti, ſive ab eo antea perpetuo alieni. Hæc ſunt, ut dixi, capita, commentarioli hujus mei, cujus præcipuus ſcopus eſt oſtendere; Petro ibi nihil fuiſſe promiſſum, quod aliis etiam Apoſtolis datum non fuerit, & quæ fuerunt promiſſa, magna ex parte longe alia eſſe, quam plerique ſenſerint, præcipue vero pontificii, qui nihil iſtorum recte interpretati ſunt. Ex agro Luclaviciano die 2 Decembr. 1599.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater ac ſervus

F.S.

Ad eundem CHRISTOPHORUM OSTORODUM RACOVIAM

EPISTOLA III.

DOminus Rupnovius noſter promiſit ſe ex Oſtroviano ſuo miſſurum iſthuc libellum, de quo excudendo agitur, Latinum; quem ſi, ut ſpero, acceperitis, & veſtro & meo deſiderio ſatis fieri plane poterit. Ut enim vos (quanquam utrumque utrique deſideramus) id cupitis maxime, ut libellus iſte vere Polonice loquatur, & à quolibet Polonicæ linguæ gnaro facile intelligi poſſit: ſic ego potiſſimum opto, ne Polonica verba ulla ex parte aliam ſententiam in eo ſonent quam ipſa Latina verba ferunt: nam vel minima diverſitas, maximum momentum, ut probe noſti, in ejuſmodi ſcriptionibus interdum habere ſolet. Poſſent, ſi vobis videretur, ab ipſo initio, ſtatim in altera poſt titulum ſeu inſcriptionem pagina, nec ullius nomine,
„ nec ad ullum inſcripta, hujuſmodi verba poni. Vera &
„ ſtabilis perpetuaque inter utrumque cœtum, qui Pa-
„ patui in his regionibus vale dixerunt, concordia, quæ
„ hactenus fruſtra ab ipſorum altero tentata eſt, in eo ma-
„ xime ac potiſſimum, vel potius ſolum conſiſtit, ut
„ utraque pars pie ac ſancte, ex Chriſti præſcripto vive-
„ re, omnibus viribus conetur & ſtudeat. Quod quia
„ admodum difficile eſt ut ab Evangelicis fiat, donec
„ ſua quædam dogmata retinent, nec modum ſuarum
„ Eccleſiarum regendarum mutant, propterea editur hic
„ libellus, quo id ita ſe habere oſtenditur, & ob eam
„ cauſſam qui in illo cœtu ſunt pietatis ſtudioſi, ut alteri
„ cœtui ſeſe adjungant ſedulo monentur, præſertim cum
„ aliæ etiam ſint cauſſæ, cur id facere debeant, quas
„ ſcriptum hoc legendo, quiſque nullo negotio depre-
„ hendere poterit. Commendo tibi negotium Radecianum, cum propter ipſum adoleſcentem, tum propter ipſum univerſum cœtum, quæ hic latius non explico: ſatis enim abunde coram id feci. Fratres ex me amantiſſime ſalutabis, præcipue vero Dominum Lubieniecium, & Dn. Moſcorovium. Statorius noſter ſatis recte valet Dei gratia. Habuit proxime conciones duas in initium Evangelii Johannis, uſque ad vſ. 19 quibus non ſolum nobis omnibus, ſed etiam quibuſdam exteris qui aderant, ſatiſfeciſſe videtur. Ipſe ſua ſponte eas ſe literis mandaturum eſt pollicitus, quod ut faciat, ego qui ipſi ut eas haberet auctor fui, vehementer ſum cohortatus. Spero enim illas non parvo uſui ad veritatis cognitionem promovendam futuras. Deus iſtam veſtram Synaxim ſuo ſpiritu foveat, ut inde effectus maneant, qui ad ipſius gloriam, & eorum qui convenerint ſalutem pertineant. Vale in Domino Jeſu. Ex Luclaviciano Bloſcii die ultimo anni 1599.

F.S.

Ad F. S. Christophori Ostorodi Epistola.

PRæſtantiſſime frater, ingentes tibi gratias ago pro inſigni iſta humanitate tua, qui non ſolum illa mecum communicaveris, ſed illorum alterum, à me rogatus ut mihi gratificareris, ſcripſeris. Multum (credas mihi frater in Domino chariſſime) mihi gratulor, & gaudeo de iſto commentariolo, in quo Dominus per te ſatis large, non exiguos divinæ ſcientiæ theſauros nobis expromſit, Sit Deus laudandus in æternum.

Aliud eſt quod te velim, mi frater in Domino quæſo, ne moleſtum ſit te longa ſcriptione onerari, ne graveris rogo mihi aurem commodare. Primum eſt. Neceſſarium eſt ad fidem & ſalutem, credere Euangelium Matthæi, & non Thomæ, recipiendum, quod ex ſcripturis haberi non poteſt &c. Ergo erit quædam traditio, & conſequenter &c. Memini te mihi hujus rei ſolutionem, cum eſſes Racoviæ afferre, ſed quæ mea eſt tarditas, vel potius ſtupiditas, non bene illius recordor.

Alterum eſt, quod in tractatulo de fallaciis, a te aliquando in mei gratiam conſcripto, majoritatem charitatis, de qua Paulus agit 1 Cor. 13. 13, putas eſſe durationem quandam, at malo tua verba adſcribere. „Pontificii (inquis) non animadvertunt, ibi Paulum agere de majoritate reſpectu durationis &c. Sed cum duratio iſta nulla alia eſſe poſſit, quam quæ in hoc ſæculo detur, quomodo charitas erit major fide & ſpe, æque diu in Eccleſia duraturis? non datur enim vita æterna, niſi credentibus & ſperantibus. Sum igitur in ea ſententia, iſtam majoritatem non eſſe durationem aliquam, ſed id, quod illa ſit tanquam complementum ſeu perfectio, vel potius ſpiritus ſeu vita quædam fidei & ſpei, quemadmodum ſimiliter fere, ut meminiſti, ſanctus Jacobus de fide & operibus bonis in ſua Epiſtola loquitur. Accedit huc, quód in toto iſto loco à verſu 8 incipiendo, uſque ad finem capitis, Apoſtolus nihil aliud dicere voluiſſe videtur, quam plus charitati ſtudendum eſſe, atque iſtis donis ſpiritualibus, utpote ad tempus tantum Eccleſiæ Chriſti conceſſis. Quandoquidem illa, dum adhuc infans eſſet, ejuſmodi adminiculis opus haberet, brevi tamen ceſſaturis iiſdem, poſtquam eadem Eccleſia ad juſtam ætatem perventura eſſet. Hoc eſt Euangelii, ſive Dei Chriſtique notitia, quantum ſatis eſſet ut mortales veritati divinæ aſſentiri poſſent, iſtis donis confirmata ſtabilitaque foret, at charitatem, id eſt, charitatis legem ait non ceſſaturam, ſed ſemper in Eccleſia duraturam. Hæc enim tria, fidem, ſpem, & charitatem; non autem iſta dona ſpiritualia ſola eſſe de eſſentia (ut ſic loquar) Chriſtianæ religionis, & idcirco ſemper & ſola, donis iſtis ceſſantibus, duratura eſſe; hoc eſt obſervanda ab iis, qui ad vitam æternam conſequendam aſpirent. Anno 1600.

Tuus in Domino, Chriſtophorus Oſtorodus.

Ad eundem Christophorum Ostorodum, F. S. Epistola IV.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, Domine & frater in Chriſto mihi plurimum colende. Excuſas tu diligenter, quamvis id facere nihil neceſſe haberes, tarditatem in remittendis illis ſcriptis meis. Quid igitur ego facere debeo, cum tam tarde ad literas tuas reſpondeo, quæ reſponſum omnino requirunt? Quanquam potes ipſe, mi frater, facile hujuſce rei cauſſam conjicere. Nunciorum hinc Racoviam ſumma eſt penuria. Nec fratres hoc quicquam curare videntur; cum tamen judicio meo maxime eſſet opus, ut inter hunc & iſtum cœtum frequentiſſimum eſſe poſſet literarum commercium. Accepi a te remiſſa ſcripta mea, tibique gratias ago magnas, maximas vero Deo, ſi, ut ſcribis, ex commentariolo iſto meo in Jeſu Chriſti verba illa, *Tu es Petrus, &c.* quem tuo rogatu ſcripſi, aliquid commodi divinarum rerum ſtudioſi percipere poſſunt. Jam ad priorem ex duabus, quas mihi proponis quæſtionibus, ſic reſpondendum cenſeo. Primum, nihil conſtare, quo neceſſarium ſit ad fidem & ſalutem credere Euangelium Matthæi & non Thomæ eſſe recipiendum; nec fieri poteſt ut ego id conceſſerim, quemadmodum tua verba præ ſe ferunt. Longe enim inde abeſt ſententia mea. Longe enim aliud eſt, jure ac merito Matthæi Euangelium recipi, Thomæ non item (hoc enim eſt quod ego ſentio) & id fieri, ad ſalutem & fidem eſſe neceſſarium, ſine neceſſitate autem iſta, non recte illud concludi ullo modo poteſt, *Ergo erit quædam traditio, & conſequenter &c.* In hac ſiquidem concluſione de traditione agitur, quæ ſit neceſſaria ad ſalutem; In his enim (ut loquuntur) terminis diſputatur inter Romanæ Eccleſiæ ſectatores, & eos qui ab illa ſe ſepararunt. Deinde, neganda eſt conſecutio iſta. Hoc ex ſcripturis haberi non poteſt, & tamen jure ac merito ita eſſe creditur: Ergo traditioni eſt locus, ita ut ex ipſa aliquid credendum nobis ſit. Eſt enim quiddam medium inter ſcripturas & traditionem; immo non quiddam modo, ſed multiplex quiddam: ſcriptæ nimirum hiſtoriæ, aliaque teſtimonia & rationes, ex quibus factum eſt, & fit, ut cordati homines Matthæi Euangelium pro vera de Jeſu Chriſto hiſtoria habeant, Thomæ non habeant, nulla hic intercedente auctoritate Eccleſiæ, & ſpiritus quo ipſa perpetuo gubernetur. Id quod vel ex eo conſtat, quod communiter ab iis, qui plane inter ſe in ſententiis de religione noſtra diſſenſerunt, adeo, ut alii alios hæreticos cenſerent, teſtimonia iſta accipiantur. Nam quod ad rationes attinet, quæ ſcilicet ſint ipſius rei propriæ, ut hic ſane cum rationes nominamus intelligimus, nemo non videt eas ab auctoritate penitus diſtingui, eique aliquo modo opponi: Ubi vero auctoritati non eſt locus, ibi neceſſario ne traditioni quidem. Ad alteram quæſtionem venio, & primum ſancte tibi affirmare poſſum, me, antequam tuas literas legerem, jam nullam memoriam habuiſſe illius mei tractatuli de fallaciis, & vix poſt illas perlectas quidquam reminiſci potuiſſe. Id certiſſimum eſt, me in exemplis ibi tradendis id potiſſimum curaſſe, ut ex illis, quid mihi vellem in exprimendis fallaciis iſtis, melius intelligeretur, non admodum alioqui ſollicitus, ut, ſi quod exemplum ex Sacris Literis afferebam, in eo explicando à veriſſimo loci ſenſu nihil prorſus deviarem: ſed ſatis habens, ſi quam loci ſententiam afferebam ea probabilis eſſet, vulgoque recepta, ut ſane in loco illo 1 Cor. 13. 13 ab iis qui a Pontificiis, quos erroris redarguebam, ſe ſepararunt, ea recepta eſt quam attuli. Quæ etiam aliis de cauſſis probabilis cenſeri debet, ut mox dicam. Eſt enim ante omnia intelligendum, me dum Pontificios in loco iſto explicando, & ex eo adverſus eos, qui plus in nobis juſtificandis fidei quam charitati tribuunt, argumentando, in eam fallaciam, quæ proprie ignoratio elenchi dicitur, incidiſſe affirmo, & perperam majoritatem, ut ſic dixerim, efficacitatis, pro majoritate, quæ ex majore duratione provenit, ſubſtituiſſe; vel in eam (neque enim, ut dixi, quid tunc ſcripſerim memini) quæ à ſecundum quid ad ſimpliciter dictum appellatur, & quod ratione durationis dictum à Paulo fuit, tanquam ratione omnium dictum, accepiſſe, dum, inquam, ad hunc modum adverſus Pontificios diſputo, intelligendum ante omnia eſt, me pro conceſſo ſumere, fidei nomine in eo Pauli loco intelligi, fidem in potiorem ſuum ſignificatum acceptam; & qua, licet non ſola, nos coram Deo juſtificari ipſi Pontificii concedunt; vel potius, qua Sacræ Literæ nos juſtificari docent. De hac enim fide tam Pontificios, quam ipſorum adverſarios locum iſtum accipere manifeſtum eſt. Hoc igitur pro conceſſo ſumpto, ſatis videtur conſtare, cum ejuſmodi fides ipſam charitatem complectatur, non potuiſſe à Paulo dici, charitatem eſſe majorem fide iſta, ratione efficacitatis alicujus; aut ſimpliciter

plicitet & abſolute majórem eſſe, atque oportere intelligere, Apoſtolum charitatem ſub ſua ipſius forma conſideratam, quàm fidei ſimiliter ſub ſua ipſius forma conſideratæ, quamvis alioqui ipſam charitatem complectenti, ob ſingularem aliquam rationem, ſeu ſingularis alicujus rei reſpectu, prætuliſſe, id quod ſane aliud nihil eſſe poteſt, quam quod charitas nunquam ſub ſua ipſius forma aboletur, ſed in beata illa atque immortali vita perpetuo nos comitatur; quod certiſſimum indicium eſt, eam eſſe perfectam ac vere divinam virtutem: at fides ſub ſua ipſius forma aboletur, nec in futuro illo ſeculo ac beatiſſimo ullum locum habet, non magis quam ſpes, unde duarum iſtarum virtutum imperfectio apparet, atque proprietas, divino illo ſtatui minime conſentanea: ut merito ab Apoſtolo hæc perpendente, & fidei, quamvis in potiorem ſenſum acceptæ, & ſpei, quantumvis firmæ, charitas antepoſita fuerit. Hæc vero Paulum perpendiſſe, atque æternæ iſtius durationis ratione, quæ propria charitatis eſt, eam fidei & ſpei, quæ ipſa ſunt diſtitutæ, prætuliſſe, indicare omnino videntur antecedentia verba, inde ab octavo verſiculo, *Charitas nunquam excidit &c.* uſque ad poſtrema iſta, de quorum ſenſu hic quæritur, *Horum autem maxima eſt charitas.* Certum eſt enim in antecedentibus omnibus verbis iſtis, Paulum, uſque ad proxima illa, *Nunc autem manet fides, &c.* aliud nihil agere, quam docere, omnia illa ſpiritualia dona, quorum ſtudio charitatis ſtudium antepoſuerat, quæque ſine charitate nihil nobis prodeſſe affirmaverat, deſitura poſt hanc præſentem vitam, charitatem vero permanſuram, ut vel hinc charitátis dignitatem ac præſtantiam præ illis demonſtret. Jam proxima illa verba, *Nunc autem manet, &c.* quid aliud indicant, quam ipſa, una cum iis, de quorum ſententia agitur, ita intelligenda eſſe, ac ſi „ Apoſtolus dixiſſet, Nunc quidem, id eſt, in hac vi„ta mortali, quiſquis Chriſtianis eſt, hiſce tribus ut ſit „ præditus neceſſe eſt, nempe fide, ſpe, charitate: at in „ vita illa immortali, non manebit jam fides & ſpes, ſed „ tantum charitas, ob quam cauſſam iſtorum trium cha„ritas maxima cenſenda eſt. Sic igitur Paulum ſenſiſſe, ut à compluribus ſentitur, probabile etiam admodum eſſe apparet, præſertim ſi, ut dictum eſt, pro conceſſo ſumatur (ut quidem in hac controverſia hactenus ſumptum eſt,) fidem iſto in loco à Paulo in potiorem ſenſum accipi. Video autem te, mi frater, propterea potiſſimum huic ſententiæ non adhærere, quod multo aliter ac cæteri illa accipias, quæ ab Apoſtolo de duratione charitatis, & deſitione (ut ſic loquar) donorum illorum ſpiritualium, multis verbis dicuntur. Unde etiam fit, ut non dubites affirmare, durationem qua charitas fidem & ſpem antecellat, nullam aliam eſſe poſſe, quam quæ in hoc ſæculo detur, ita ut videaris negare, in futuro ſeculo charitatem extituram. Accipis enim Pauli verba in eum ſenſum, ut dicere velis, alia dona ſpiritualia, quæ cum charitate conferebat, deſitura aliquando in ipſa Eccleſia, cum tamen in ea perpetuo charitas duratura eſſet, & una cum ea fides & ſpes, quibus tamen præſtantior ſit charitas. Ego vero à communi ſententia, in Pauli verbis interpretandis, quod attinet ad durationem charitatis, & deſitionem aliorum donorum, nullo pacto recedendum eſſe arbitror, ut iſtam alteram ſequamur. Primum enim de ſenſu, quem communis interpretatio fert, quin ſit veriſſimus nulla ratione dubitari poteſt, cum nihil certius eſſe poſſit, quam omnia illa alia dona non extitura in futuro ſeculo, charitatem vero ſeu amorem ac dilectionem extituram. At vero de ſenſus veritate, quem iſta altera interpretatio continet, meritiſſimo poteſt dubitari. Nulla enim eſt ratio, neque ut arbitror, ullum aliud teſtimonium, quo confirmetur dona iſta omnia, præter charitatem, dum hoc ſeculum permanebit, & Eccleſia in terris erit, in ipſa Eccleſia aliquando plane atque in perpetuum deſitura. Deinde Apoſtoli verba, non alteram iſtam ſententiam, ſed communem præ ſe ferunt: ſimpliciter enim prolata ſunt, & abſolute, *Charitas nunquam excidit &c.* ita ut omnino videatur Apoſtolus non ullius divini decreti, ſed ipſarum rerum naturæ rationem hic habuiſſe: pro conceſſo tantum ſumpto interim divino illo decreto, de quo inter omnes Chriſtianos conſtat donandi eos, qui vere Chriſtiani fuerint, poſt hanc vitam & præſens ſeculum beata immortalitate ſuique ipſius viſione. Ubi animadvertendum eſt, verba illa, quæ in vulgata editione ad hunc modum leguntur, *ſive prophetiæ evacuabuntur &c.* ſic ad verbum ex Græco legenda eſſe, *ſive autem prophetiæ, abolebuntur: ſive linguæ, deſinent: ſive cognitio, abolebitur.* Quamvis enim in vulgatis Græcis codicibus iſta verba ad hunc modum non diſtinguantur, id tamen omnino requirit vocula δὲ id eſt, *autem*, à vetere interprete omiſſa: ac præterea in quibuſdam Græcis exemplaribus hæc ipſa diſtinctio habetur, ut editio Græca ſimul & Latina, una cum gloſſa Matthiæ Flaccii Illyrici teſtatur, ut ſit ſenſus, quem Beza in ſua tranſlatione, & idem Illyricus in emendanda Eraſmi verſione expreſſerunt, nempe iſta omnia abolitum iri ac deſitura. Quod ſi intelligendum ſit, Paulum id futurum dicere voluiſſe, manente adhuc in terris Eccleſia, neceſſe erit ſimul intelligere, ipſum non ad ipſam naturam rerum, ſed ad divinum aliquod decretum, de quo alioqui non conſtet, reſpexiſſe. Neque enim ipſa rerum natura poſtulat, ut ante hujus ſeculi finem iſta omnia in Eccleſia aboleantur, quod tamen omnino poſtulat in futuro illo ſeculo, ipſaque Dei viſione. Nam ſi quis excipiat, Paulum pro conceſſo ſumere, & ſimul aperte indicare, fore aliquando tantam in Eccleſia, hoc ſeculo durante, rerum divinarum cognitionem, ut ipſa hujus rei natura ferat, ut ſpiritualia iſta dona aboleantur. Reſpondeo, ut hoc Paulus facere potuerit, neceſſe fuiſſe, ut iſta de re inter Chriſtianos conſtaret; quod tamen aliter ſe habuiſſe hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, & alia antiquiſſimorum Chriſtianorum ſcripta abunde teſtantur, ex quibus conſtat, Chriſtianos vulgo ſemper ſenſiſſe, plenam rerum divinarum atque perfectam cognitionem nunquam extituram niſi in altero ſæculo. Id quod vel ipſum per ſe docere poteſt, Apoſtolum non de eo quod hic in Eccleſia, ſed de eo quod in futura illa beata vita futurum ſit, verba facere. Perfectionis enim in rerum divinarum notitia apertam mentionem facit, atque adeo ejuſmodi perfectionis, qua nulla major eſſe poſſit, quemadmodum verba illa indicant, *Facie*, ſeu potius *Facie ad faciem*, & illa: *cognoſcam, ſicut & cognitus ſum*, ſive ut Bezæ placet *fuero*, quæ proprie dici non poſſunt, niſi ubi cognitio iſta ſit perfectiſſima, & porro ipſa Dei viſio illa jam adſit, quam non quidem in hoc, ſed in futuro ſeculo fideles expectant. Præterea valde abſurdum videtur, vel ipſum Apoſtolum Paulum, alioſque ſive Apoſtolos, ſive alioqui divina ordinatione ad alios cœleſti doctrina imbuendum tunc temporis conſtitutos, qui ſatis multi erant, duobus illis verbis non fuiſſe comprehenſos, quæ numero plurali hoc in loco & prima perſona profert *cognoſcimus, videmus*, vel ejuſmodi homines minorem rerum divinarum cognitionem habuiſſe, quam vulgo habituri ſint Chriſtiani antequam hoc ſeculum finiatur. De quo tempore intelligi non poſſe Pauli verba, ratione illius perfectionis quam futuram dicit, & conſequenter adverbium Tunc ab ipſo repetitum de futuro ſeculo accipiendum eſſe; docet illi oppoſitum aliud adverbium Nunc in verbis illis, *Nunc autem manet fides &c.* Nam quod in adverbio ſignificare Apoſtolus voluerit (ut etiam ſuperius in mea hujus loci ſententia explicanda attigi) totum hujus ſæculi, & mortalis vitæ tempus, illud ſatis docet, quod fides & ſpes una cum charitate per totum hoc tempus, quemadmodum ipſe agnoſcis, ſunt duraturæ. Scripſeram hucuſque cum primum verba tua diligentius relegens animadverti, te ſentire, Paulum quod attinet ad tempus, quod deſitura eſſent dona illa, illud tempus intellexiſſe, quo jam ſatis iſtis donis Euangelii, ſive Dei

Digitized by Google

Chriſtique notitia confirmata ſtabilitaque foret, ut ſcilicet mortales veritati divinæ aſſentiri poſſent, non autem tempus aliquod in quo tanta eſſet futura in Eccleſia rerum divinarum notitia, ut jam donis iſtis nullus locus eſſe poſſet, utpote imperfectionem ejus notitiæ omnino indicantibus. Quare videri poteram fruſtra hactenus laboraſſe, niſi quod cum ſententiam iſtam, quam tuam eſſe credebam, refutavi, multo magis quod pertinet ad explicationem iſtius loci ad rem ſum locutus, quam ſi eam, quæ vere tua eſt, refutaſſem. Multo enim minus hæc quam illa (ut quidem mihi videtur) ad ipſius loci verba accommodari poteſt, in quo apertiſſime de majore rerum divinarum notitia extitura, quam illa eſſet quæ jam extiterat, verba fiunt, idque repetitur atque urgetur. Cujus tamen rei vere ac proprie acceptæ, in tua iſta ſententia atque interpretatione, nullum veſtigium apparet; ſed tantum in ea confirmationis majoris futuræ, ejus notitiæ quæ jam erat fit mentio. Cum tamen ejus rei expreſſum ullum indicium in Pauli verbis nequaquam extet. Ac præter primum & ultimum totius iſtius loci verſiculum, id eſt verſum 8, & 13, in quibus aliquid eſt, quod non minus ad tuam, quam ad communiorem ſententiam, atque ipſius loci explicationem accommodari poſſit, nihil iſto in loco legitur, quod cum interpretationa tua quidquam conveniat. Nam quod ipſe, ut apparet, conatus es ad illam id accommodare, quod verſo 11. legitur, *Cum eſſem parvulus &c*, ac ſi ibi ageretur de Eccleſiæ infantia, cui juſta ætas poſtmodum ſucceſſura eſſet, videtur iſta Pauli metaphora, ſi iſtum tuum ſenſum ſequamur, aliter omnino accipi atque ipſius mens fuerit; quo enim ſenſu Apoſtolus iſtam metaphoram, & in quem uſum uſurpaverit, declarant duo præcedentes verſiculi nonus & decimus, ut nimirum imperfectæ ac perfectæ tantum rerum divinarum cognitionis in ea rationem habuerit, & imperfectam interim cognitionem illam eſſe dicat, quæ ex notitia & Prophetia tum Eccleſiæ conceſſa habebatur, cum ipſiſque conjuncta erat, qua profecto nulla perfectior adhuc in Eccleſia unquam extitit, cujus tamen juſta illa ætas quam ipſe intelligis jam ante complura ſecula advenit. Adde ad ſuſpectam tibi ipſi reddendam interpretationem iſtam tuam, quod non videtur ullo modo dicendum dona prophetiæ & notitiæ, quam γνῶσιν Paulus nominat, de quibus potiſſimum iſto in loco agit, in Eccleſia eſſe deſiiſſe, ubi jam ſatis Evangelii veritas confirmata fuit, immo credendum eſt dona illa duo in Eccleſia perpetuo fuiſſe, & adhuc eſſe, quamvis non ea ratione quæ aliquid evidentis miraculi in ſe contineat, ut ab initio fiebat ad veritatem Chriſtianæ religionis confirmandam: neque ejuſmodi rationis, cum Paulus illa deſitura dicit, ulla prorſus fit mentio, utve ea tacite intelligatur, quidquam vel cogit, vel etiam leviter ſuadet, ut quis ſcilicet excipere poſſit, non deſiiſſe quidem ſimpliciter & abſolute dona illa in Eccleſia, ſed tamen deſiiſſe, quatenus evidentis miraculi aliquid in ſe continebant, & in hunc ſenſum Apoſtoli verba accipienda eſſe.

Satis mihi videor docuiſſe, interpretationem communiter receptam totius illius Paulini loci, præter iſta extrema verba, de quibus præcipue quæritur, verum eſſe, tum vero & illam alteram, quam tuam eſſe putabam, nullo pacto ſuſtineri poſſe, & conſequenter admodum probabilem eſſe extremorum iſtorum Pauli verborum eam interpretationem, quam ego in meo illo, non quidem theologico, ſed dialectico ſcripto attuli: in quo, ut jam dixi, pro conceſſo mihi ſumpſi, ibi Apoſtolum de fide loqui, in potiorem ſenſum accepta; id quod ſi verum eſſe ſtatuatur, non modo probabilis, ſed plane neceſſaria interpretatio iſta videtur. Verum ingenue fateor, nihil cogere, ut fidei nomen eo in loco in potiorem ſenſum accipiatur, quippe, quod in eum accipi poſſit, ſecundum quem à charitate diſtinguitur. Quod ſi fiat, ſimul fateor, ſententiam tuam in ipſis iſtis extremis verbis interpretandis, & in ſtatuendo, cur Apoſtolus charitatem majorem & ſpe & fide eſſe dixerit, admitti facile poſſe, & fortaſſe debere, ſi modo interim ea, quam ego complures ſecutus attuli, non excludatur, ſed ſimul & ſemel cum iſta altera admittatur, ut mens Pauli fuerit aſſerere, charitatem, & quia eſt complementum ſeu perfectio, vel potius ſpiritus ſeu vita fidei & ſpei; & quia ipſa per ſe res perfectior eſt, quippe quæ in beata atque immortali ipſa vita locum habeat, ubi nec fides nec ſpes locum habere poteſt, propterea & fide & ſpe majorem, id eſt, excellentiorem ac digniorem eſſe. Ex agro Luclaviano menſe Majo. Anni 1600.

F. S.

Ad eundem CHRISTOPHORUM OSTORODUM Racoviam.

F. S. EPISTOLA V.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

FAcile tibi fuit, Oſtorode præſtantiſſime, divinare, me ægerrime laturum, ubi de tua adhuc mala valetudine inaudiſſem, qui quanti te faciam, & quantopere te amem, jamdiu probe noſti. Eo vero ægrius magnas illas ac pertinaces tui morbi reliquias fero, quod mihi certa ſpes facta fuerat de recuperatione tuæ priſtinæ ſanitatis. Immo affirmatum, te jam illam plane recuperaſſe. Cujus rei nomine ſæpius in precibus meis ad Deum illi gratias egeram, orans, ut eam tibi quam diutiſſime conſervare vellet. Quare vehementer ſum perculſus literis tuis, quæ me de tanta ſpe, aut certe de re ipſa (ut ſic loquar) dejecerunt. Nondum enim deſperandum cenſeo, præſertim, ſi verum eſt, quod ſcribis, perpetuas capitis deſtillationes omnis mali cauſam eſſe. Nihil enim dubito, quin deſtillationes iſtæ, partim exquiſita victus ratione, partim medicamentis non moleſtis prohiberi, aut ſaltem ita imminui, ut peſſimos iſtos effectus non pariant, haud magno negotio poſſint. Quod ad victus rationem attinet, ea ut exquiſita ſit, qualis eſſe debeat facillime conjici poteſt. Utinam ita facile teneri ac præſtari poſſet. De medicamentis, ut is qui medicus non ſum, nihil certi habeo quod ſuadeam. Putaverim tamen uſum electuarii, ut vocant, ex radice Helenii, ſive Enulæ Campanæ, quam Poloni Oman appellant, ad noctem ante ſomnum, & ſummo mane aquæ ſtillatitiæ Cardui benedicti valde profuturum. Quibus de rebus poteris Moſcorovium noſtrum conſulere, virum & medicæ ſcientiæ atque artis peritia, & amore erga te non minus, quam virtute ac pietate præſtantem. Interim, ut perpetuo facio, Deum ardentiſſime orare non deſiſtam, ut te, & tibi ipſi, & toti Eccleſiæ noſtræ reddere aliquando velit, quod & futurum ſpero, modo ipſe tibi deeſſe nolis, & in victus potiſſimum ratione ſervanda eam diligentiam ac patientiam adhibeas, qua omnino eſt opus, quamquam te adhibere jubet ſummum incommodum, quod ob invaletudinem tuam capiunt permulti, qui abs te bene valente mirifice ad æternam felicitatem conſequendam juvari poſſent. Valentino noſtro jam per literas ſum gratulatus. Statorius ſimiliter noſter jam firmus factus eſt, ut antea erat. Quinetiam videtur poſſe ſperari, eum poſthac minus graviter, minuſque frequenter antiquo illo ſuo capitis dolore afflictatum iri, & fortaſſe penitus ab eo liberum fore. Habebitis illum iſthic Deo volente in funere veſtræ Dominæ, cujus mortem graviſſime fratres hic noſtri omnes tulerunt, multique gravius tuliſſent, niſi Deus nos certiſſimo nuntio, additi, per ipſiuſmet confeſſionem publicam & declarationem, Domini itidem veſtri ad cœtum & Eccleſiam noſtram mirum in modum conſolatus eſſet. Deus illi concedat conſtantiam ac perſeverantiam ipſius virtute dignam, ipſumque exemplum eſſe faciat cæteris nobilibus Polonis, præſertim iis qui nobiſcum ſentiunt, pietatis, modeſtiæ ac libera-

Digitized by Google

liberalitatis Chriſtianæ. Quod rogas, ut ſi per meos labores liceat, ſcribam ad te aliquid, facillime, immo prorſus à me impetraſſes, niſi poſt acceptas tuas literas perpetuo oculorum fluxu & dolore, quo quinque ſeptimanis ante captus fueram & conflictatus, laborare perrexiſſem, necdum liber eſſem. Quo tamen tempore non ſum plane otiatus, ſed dictavi (quanquam fere ſemper ex tempore atque impræmeditatus) interpretationem pro captu meo, quincti capitis Matthæi; & jam in capitis ſexti dictanda perveni ad Dominicam orationem; quæ tota interpretatio implet hucuſque chartas, quas arkuſie Poloni vocant, plures quam decem & octo literæ valde minutæ: ita ut neceſſe ſit, me multa nugarum fuiſſe, eaque legenda clara indicia apparere, quod is qui eam dictavit, vere ex tempore id fecit, & valde frequenter non habebat quid diceret niſi inania verba. Sed ſum tamen dignus qui excuſer; cum rogatu & juſſu fratrum, id eſt, Statorii & Volkelii, eo ipſo tempore quo nihil legere poteram, ad id adactus fuerim. Jam vero quando non poſſum tuæ petitioni ſatisfacere, ut animum nihilominus videas meum tibi obſequendi, tibi ſignifico, me, ni fallor, inveniſſe viam, quomodo verum eſſe poſſit, quod Chriſtus plane libere, & citra omnem neceſſitatem Deo perfectiſſime obedierit, & tamen neceſſarium omnino fuerit ut ſic obediret: quemadmodum arbitror, me, & tibi & aliis compluribus fratribus evidenter probaſſe. Quænam iſta via ſit, niſi eam ipſe per te; ut plane ſpero, inveneris, poſtea tibi aperiam. Volo enim prius tuum hac in re & Statorii ingenium experiri. Tametſi vereor, ne jam illi eam indicaverim. Nam certus ſum me illam cuidam, aut quibuſdam ex fratribus indicaſſe, nec quis, quive illi ſint meminiſſe poſſum. Lubieniecium noſtrum ex me quam diligentiſſime ſalutabis, meque Radecio excuſabis, ſi ad ejus gratiſſimas literas nondum reſcribo. Jam enim multa nox eſt, meique oculi ut plus ſcribam nullo modo permittunt. Reſcribam, Deo dante, cum Statorius iſthuc veniet. Deus tibi, mi deſideratiſſime frater, & corporis ſanitatem, & animi conſolationem pleniſſimam concedat. In agro Luclaviano Blonio die 17 Februarii Anno 1602.

Ad eundem CHRISTOPHORUM OSTORODUM Racoviam.

EPISTOLA VI.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

ETiamſi, Oſtorode frater chariſſime, fortaſſe verum ſit, Cardui benedicti aquam non habere tantum virium, ut ipſa per ſe expugnare queat morbum tuum: tamen fieri facile poſſet, ut juncta uſui radicis Helenii, eo pacto quo ſcripſeram, multum in mitigandis ſaltem ſymptomatis iſtis tuis præſtare valeret, nec, quam ob rem id tentari non debeat, ullam cauſam video; præſertim cum, ut quis de ipſo Helenii uſu, in tali morbo juvante, deſperare jure poſſit, non ſatis ſit ſæpius, ſed oportet ſingulis diebus, idque per valde longum tempus, eum fruſtra uſurpaſſe. Illud non minus in medicina, quam aliis in rebus omnibus veriſſimum eſt, quæ ſingula non proſunt, ſimul juncta juvare ſolere. Plurimum lætor te exquiſita victus ratione uti, atque ut in eo perſeveres tibi vehementer ſuadeo. Non poterit tandem non aliquid prodeſſe. Mea illa dictata, quæ meritiſſimo, ni fallor, à me parvi fiunt; tecum communicare non eſt in mea poteſtate; cum eorum ego nullum exemplum habeam, aut quomodo habere poſſim videam. Oportet vel Volkelium, qui partem aliquam ſcribendo excepit, vel Samuelem Brelium, qui totum, rogare, ut autographa ſua impartiri velint: ſed ea partim ipſorum, partim mea culpa, magna correctione indigent, & opus adhuc imperfectum plane eſt, nec niſi ad medium perductum; inque eo abſolvendo, Deo juvante, ſum perrecturus. Quare, ſi modo ejus deſiderio teneris, non eſt cur feſtines, ſed ejus finem & abſolutionem ut expectes ſatius eſt. De quæſtione tibi propoſita, non bene conjeciſti; nec quam affers ſolutionem ea probari ullo pacto poteſt. Qua de re cum Nieciecio noſtro, qui tibi has literas reddet, multa ſum locutus, eique ipſam ſolutionem meam non ſolum indicavi; ſed late expoſui, exemploque ac ſimilitudine illuſtravi, quem rogavi, ut diligenter tibi, ſi non omnia, ſaltem rem ipſam referat; propoſita nova alia quæſtione, quomodo videlicet; quamvis ex ſolutione mea appareat manifeſte, potuiſſe fieri ut, neceſſarium omnino fuerit Chriſtum obedire, & interim tamen is libere obediverit, nihilominus demonſtrandum ſit, nullo pacto veriſimile eſſe, ut iſtud quod fieri potuit factum etiam re ipſa ſit, & ſic neceſſe omnino eſſe videatur, ut Chriſtus non libere obediverit. Meus fluxus & oculorum dolor adhuc adeo me torquet atque impedit, ut vix iſta ad te exarare potuerim. Quare etiam te rogo, ut me apud Radecium excuſes, ſi nihil ad eum ſcribo, gratias illi meo nomine agens; pro iis quæ me rogante, ſuis literis mihi ſignificavit. Nam fieri facillime poteſt, ut ea mihi ſint uſui. Smalcius noſter jam bis ad me literas dedit, promittens, ſi fratres id permiſerint, ſe ad nos mox venturum. Ad eas hactenus nihil reſpondi, ejus adventum potius expectans: nunc autem oculi mei ut reſpondeam non concedunt. Quæſo te, ſi aliquo modo potes, ut hoc ei ſignifices. Jamque hic finem ad te ſcribendi facere ſum coactus. Deus me hoc gravi morbo liberare velit, & concedere, ut ſcriptum tuum de avaritia non dicam recognoſcere, ſed ſaltem perlegere queam. Nam id nondum facere commode potui. Lætor te iſta tamen præſtare poſſe: & ſpero Deum majora tibi conceſſurum. Vale mi frater optime ac præſtantiſſime. Ex loco ſolito commorationis meæ die 19 Martii. Anno 1602.

Ad JOHANNEM WOLKELIUM Grimmenſem Miſnacum, verbi divini Miniſtrum. Philippoviam in Lithuaniam.

F. S. EPISTOLA I.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

VOlkeli chariſſime, frater in Chriſto plurimum colende &c. Nunquam ego (crede mihi) tibi ſubiratus fui, ſed tantummodo miratus fueram te id feciſſe, quod cum tuis promiſſis parum mihi convenire videbatur. Cujus rei nullam etiam in literis meis ad affinem tuum mentionem feciſſem, niſi jam aliquod incommodum ſenſiſſem ex eo, quod ſuo (ut quidem ego exiſtimabam) tempore ſcriptum illud meum contra Chiliaſtas non recepiſſem. Nullum nec habeo, mi frater, nec alere poſſum amanuenſem, & ejuſmodi mea ſcripta ſæpius ab amicis abſentibus, ut illis mittam, rogor. Itaque vel ipſe ex meo autographo iterum atque iterum ea deſcribere cogor, vel amicos ſua petitione fruſtrare, niſi exempla prius ad alios miſſa ipſiſque commodata, quam citiſſime fieri poteſt, mihi reddantur. Excuſationem tuam libentiſſime accipio, nec quicquam dubito, quin ea ſint veriſſima quæ ad me hujus rei gratia ſcripſiſti. Cur gratias mihi agas nulla eſt cauſa, cum potius ego gratias tibi agere debeam, quod mea ſcripta tanti facias, ut ea habere cures. Quod tibi explicatio mea noni capitis ad Rom. non parum probetur, haud mediocriter gaudeo. Scrupulus de Eſavo & Jacobo eximetur tibi, ſi conſideraveris nihil juvari ſententiam adverſariorum loco illo Pauli, ſi ita explicetur, quemadmodum ego explico. Volunt enim adverſarii inde probari, Deum in eligendo & reprobando ad æternam ſalutem, nullam prorſus operum ejus qui eligitur vel reprobatur rationem habere: quaſi ex verbis, quæ Paulus de Eſavo & Jacobo dicit,

appareat, Paulum hoc ipſum exemplo iſto afferendo probare voluiſſe. Quod ſane confitendum videretur, ſi Paulus verba illa, *Quum enim nondum nati fuiſſent, &c.* non ut exciperet, & tacitæ objectioni reſponderet, quemadmodum ego interpretor, ſed ut id quod propoſuerat probaret, quemadmodum alii interpretantur, omnino dixiſſet. Quamvis enim electio illa & reprobatio Jacobi & Eſavi ita accipi poſſit, ut ad æternam ſalutem non pertineat, tamen ſatis eſſet, ſi ad probandum quod propoſuerat Apoſtolus ea verba de iſtis duobus fratribus ſcripſiſſet; cum certum ſit Paulum diſputationem inſtituiſſe de divina electione & reprobatione ſalutis æternæ reſpectu. Satis, inquam, eſſet ad oſtendendum, Pauli ſententiam eſſe eam quam adverſarii ita acriter defendunt. Sed quando apparet, ſi Apoſtoli ſcopus, à nobis ab initio diligenter explicatus conſideretur, non ſolum poſſe, ſed etiam debere ipſius verba iſta, *Quum enim nondum &c*, ita accipi, ut non quidem probent Pauli propoſitum, ſed tantum objectioni obviam eant, quæ iſti Eſavi & Jacobi exemplo fieri poſſet, nihil aliud ex verbis iſtis colligi poteſt, niſi Deum aliquando, in ſuis beneficiis conferendis aut denegandis, nullam habere rationem probitatis aut improbitatis, tunc videlicet, cum beneficia iſta ſalutem æternam neceſſario non conciliant, quemadmodum beneficium electionis Jacobi, Eſavo denegatum, certe non conciliavit: non quod in talibus beneficiis idem ſemper eveniat, ſed quod non eveniat niſi in talibus. Quapropter adverſariorum ſententia affirmantium, Deum cum ad ſalutem æternam eligit aut reprobat, nullam rationem humanorum factorum ſive operum habere, nihil prorſus iſtis Pauli verbis juvatur, ſi ea, ut ego cenſeo, accipiantur & explicentur. Jam quod præterea dico, Deum in miſerendo, ſeu indurando nullam habere rationem ejus, quod hominibus mundanis, & carnali prudentia præditis videri poſſit, quid hoc, quæſo, ad Calvinianorum opinionem, qui volunt Deum in his rebus nullam probitatis aut improbitatis rationem habere, quantumvis ad divinam legem, & ſpiritus normam expenſæ atque examinatæ. Habes, ut ſpero, reſponſum ad tuam objectionem. Quod attinet ad miſſionem noſtrorum Miniſtrorum, neſcio an unquam videris hoc breve meum ſcriptum, quod rogante Evangelico miniſtro feci. Inveni illud, pueri, qui olim mihi ſerviebat, manu deſcriptum. Itaque illud ad te mittendi facultatem habui. Sed rogo, ut mihi Lublini in Synodo reddendum cures, id eſt, niſi ego ipſe adero, mittas ad Statorium noſtrum, vel ad aliquem alium qui ad me Cracoviam mittit. Veſtram omnium vicem, qui in locis illis, olim Domino noſtro Kiſſkæ ſubjectis, commoramini, quantum doluerim ac doleam, Deus novit. Cujus tamen clementiæ ac bonitati ita confido, ut adhuc ſperem divinæ veritatis prædicationem ac propagationem in locis iſtis abolitum non iri. Tu ſis forti animo, nec niſi plane coactus, quemadmodum ex tuis literis te decreviſſe intelligo, tibi à fratribus demandatum munus deſeras. Sic Deus te corroboret, tuaque opera ad ſuum Chriſtique nomen illuſtrandum, ut jamdiu cœpit, perpetuo utatur. Literas tuas Statorio, Lubieniecio, & Schomano, ad quos eas dediſti, quamprimum reddendas curabo. Vale & me ama. Cracoviæ die 3 Aprilis 1593.

Ad eundem Philippoviam, in Lithuaniam.

Epiſtola II.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

SPem lætitiamque ex aliis tuis literis, amantiſſime Volkeli, à me animo conceptam de propagatione veritatis divinæ in loco iſto, auxerunt mirum in modum hæ tuæ quas Dn. Gorſcius attulit. Et ſane vobis omnibus, nominatim vero Domino affini meo, ut pote ipſius loci moderatori ac præſidi, vehementer gratulor. Audivi de ejus ſocru, quæ ſeſe ad cœtum adjunxerit, & maximopere ſum lætatus. Urgenda perpetuo tibi eſt vitæ innocentia, & vera juſtificationis noſtræ ratio, (quando præſertim in ea Eccleſia ferme tota conſentit,) diligenter docenda, ut quidem te facere perſuaſiſſimum habeo; quod tibi potiſſimum gratulari poſſimus, ut ei, qui mercedem à Deo, ob plurimos tua opera ad ipſum converſos ſit reportaturus. Spem tibi feceram, me aliquid in tui & aliorum gratiam ſcripturum, de Magiſtratus ope imploranda, ſed propter graviſſimum moleſtiſſimumque morbum, qui me octo ſeptimanas afflixit, id præſtare non potui, vix dum enim ab eo ſum liberatus. Quamquam præterea firmiter credebam, te futurum in Synodo Lublinenſi, ubi hac de re diſputandum erat, ex qua diſputatione ſperabam, te multo plus auxilii habiturum, ut quid in quæſtione iſta conſtituendum ſit perſpiceres, quam ex quocumque vel copioſiſſimo meo ſcripto. Itaque, cum ante Synodum nihil ad te hoc de argumento ſcriptum mittere potuiſſem, ſupervacaneum poſtea duxi quidquam ſcribere. Nondum ſcio quid in ea Synodo conſtitutum fuerit. Tibi tamen ſuadeo, ut non temere in docendo, vel etiam in ſentiendo ab eo diſcedas, quod in illa conſtituerint fratres noſtri. Quæ mea ſit alioqui ſententia, præter id quod ſatis abunde atque aperte ſcriptum eſt à me adverſus Palæologum, etiam in ſuperioris anni Synodo Lublinenſi ex eo apparuit quod ſcripſeram paucis verbis rogatu quorundam fratrum, qui ſperabant id à Synodo comprobatum iri, quod tamen poſtea non ſucceſſit. Breviter cenſeo, licere homini Chriſtiano magiſtratus opem implorare, ut quod ſuum eſt repetat aut conſequatur, ſit quantumvis magiſtratus infidelis, modo non cum eo agat, qui frater nominetur; Tunc enim Pauli præceptum ſervandum eſt 1 Cor. 6, quo ſervato, id eſt, judicibus ex ipſo cœtu conſtitutis, non puto alioqui Paulum eo in loco prohibere, ſeu ſimpliciter culpare, ſi frater à fratre ſuum jure repetat. Chriſtus, ſi quis recte, quo dirigat verba ſua, & quibus hyperbolicis (ut ſic dixerim) præceptis Matth. 5, & Luc. 6, utatur, attendat, ac diligenter conſideret, ſine dubio nihil aliud vetat, quam vindictam per Magiſtratum quærere, & ita malo homini reſiſtere, ut gravis & atrocis alicujus rixæ periculum ſubeatur. Ubi reſciero, quid fratres in Synodo ſtatuendum hac de re cenſuerint, præſertim, ſi te eorum ſententiæ non plane acquieſcere cognovero, aliquid fortaſſe uberius ſcribam. Cum nullas à Domino affine meo literas acceperim, & Dominus Gorſcius citius diſcedat, quam putaram, hinc fit ut ad eum nihil ſcribam. Salutabis eum cum tota domo quam diligentiſſime verbis meis, eumque rogabis, ut mihi ſignificare velit, an unquam ſex illos Catechiſmos acceperit, quos ipſius juſſu ad eum mittendos curaveram. Valetudinem tuam diligenter cura, ut quam diutiſſime & quam vigilantiſſime novo iſti gregi præeſſe poſſis. Cracoviæ die 16 Junii 1594.

Ad eundem Philippoviam;

Epiſtola III.

Salutem à Deo & Chriſto &c.

SCias certo, mi Volkeli, me ad neminem ſcribere, niſi aliqua neceſſitas cogat, præterquam ad eos, qui me ad ſcribendum ſuis literis provocant, & ſæpe tamen vel nihil, vel tarde admodum ad iſtos reſcribere. Quare non eſt, cur a me tibi injuriam fieri putes, quod ad te crebriores literas non dem, cum ipſe ſatis raro ad me ſcribas, injuriam, inquam, ut ipſe eam vocas, inſignem ſeu mavis ſingularem. Si me amas, ut ſane credo, pro certo habeto te viciſſim à me amari, nihilque eſſe quod pro ullo alio magis,

quam

quam pro te ſim facturus. Si erit quod ad te ſcribam, id facere non omittam. Alioqui habeas, te rogo, me excuſatum, ſi cenſeo præſtare in meis perpetuis ſcriptionibus illud tempus conterere, quod, in te ſimpliciter meis literis ſalutando, conterendum mihi eſſet. Præſertim cum idem ſim effecturus dandis literis ad affinem meum D. Morſtinum, quas tibi ſemper cum ipſo, privatis rebus, de quibus inter nos ſcribimus, exceptis, & puto, & quod ad me attinet, volo eſſe communes. Eſt quidem nunc quod ad te ſcribam, & propterea nominatim ad te has literas dedi, quibus ad eas reſpondeo, quas tu die 12 Decembris dediſti. Sed voluiſſem ſane, ut explicuiſſes, cur tibi videatur, me illas tres adverſariorum objectiones non ſatis dilucide in diſputatione cum Franciſco Davidis, diſſolviſſe. Et profecto miror, te in eo ipſo tam graviter peccare, quod in me tibi minime probari video, & adeo parum dilucide quid ſentias exponere. Ego certe vix ſcio quid ad poſtulatum iſtud tuum reſpondeam, aut quomodo tibi ſatisfaciam, cum contra mihi videatur, me admodum dilucide ejuſmodi objectiones diluiſſe, adeo ut vix ſperem, me dilucidius id in his literis facere poſſe. Tentabo id tamen, aliis verbis ea repetendo, quæ in iſta diſputatione ſcripſi. Primum igitur, quod attinet ad ſeptem illos ſpiritus, à quibus cum Johannes gratiam & pacem precetur, hinc concludunt adverſarii, Chriſti invocationem nequaquam ex eo poſſe colligi, quod Paulus & ipſe Johannes diſerte gratiam & pacem à Chriſto precetur; alioqui eadem ratione colligi poſſe, ſeptem illos ſpiritus invocatos à Johanne fuiſſe, quod ſcilicet abſurdum plane cenſeri debet. Ad hoc, inquam, quod attinet, dico non conſtare ſeptem illos ſpiritus preces noſtras audire, ſi modo aliquid ſint diverſum ab ipſo Chriſto, ut poſtea dicam. Alioqui ſi ab ipſo Chriſto reipſa nihil differunt, objectio ipſa per ſe concidit. Cum igitur non conſtet ſeptem iſtos ſpiritus preces noſtras audire, non eandem vim habere poteſt precari ab ipſis gratiam & pacem, quam habet hæc eadem à Chriſto precari, quem certiſſimum eſt, teſte ipſo Chriſto apud eundem Johannem, non modo preces noſtras audire, ſed renes cordaque noſtra ſcrutari. Unde fit, ut precatio iſta Chriſti reſpectu invocatio merito dici poſſit: reſpectu vero ſeptem illorum ſpirituum non item; ſed tantummodo liceat inde colligere, ſeptem illos ſpiritus in gratia & pace, quæ nobis divinitus datur, conferenda, aliquid præſtare. Sed cur, quæſo, abſurdum eſt affirmare, ſeptem illos ſpiritus à Johanne invocatos fuiſſe? An quia ſolus Deus eſt invocandus? Atqui hanc rationem nihili eſſe tota illa diſputatione demonſtratur: non modo quia nuſquam diſerte interdictum eſt, quenquam alium præter ipſum Deum invocare, ſed etiam & multo magis, quia ejuſmodi interdictiones (ut ſic loquar) nunquam eos excludunt, qui ipſi Deo ſunt ſubordinati. Quicquid enim ab eo, qui ſubordinationem iſtam recte novit, & mente ſua illam probat, in iſtos confertur, in ipſum Deum confertur. Quis vero negare audebit, ſeptem iſtos ſpiritus, quicquid poteſtatis in gratia & pace conferenda habeant, ab ipſo Deo habere & agnoſcere, & propterea eadem in re illi ſubordinatos eſſe? Patet enim id vel ex ipſis illius precationis verbis, *Et à ſeptem ſpiritus, qui in conſpectu throni ejus ſunt*. Unde apparet ſeptem iſtos Spiritus Deo miniſtrare, & totos ab ipſo pendere. Poſtremo à veriſimilitudine nihil abeſt, iſtos ſeptem ſpiritus nihil aliud eſſe, quam multiplicem Chriſti virtutem ac poteſtatem, qua ab ipſo Deo donatus fuit. Ita ut, quod poſtea Johannes diſerte ab ipſo Chriſto gratiam & pacem precatur, aliud ſit nihil quam expoſitio ac plenior repetitio ejus, quod proxime ante dictum fuerat. Certum enim eſt apud eundem Johannem legi cornua & oculos ſeptenos, quos agnus habet, eſſe Spiritus Dei ſeptem, qui mittuntur in univerſam terram, quos nihil impedit eſſe eoſdem cum illis, qui in conſpectu throni Dei eſſe dicuntur. Nam Gabriel quoque ad Zachariam, jam licet miſſus, ait apud Lucam, ſe ſtare coram Deo. Jam ad id, quod excipitur ab adverſariis ex loco Gen. 48, nulla cauſa erat, cur in diſputatione cum Franciſco Davidis quidquam reſponderem, cum, ni fallor, ipſe Franciſcus loci iſtius mentionem non fecerit in ſcripto ſuo. Quare non mirum, ſi non modo haud ſatis dilucide, ſed nullo pacto objectionem iſtam in diſputatione illa diſſolvi. Poteſt ſolutio nihilominus peti ex eo, quod ſupra dictum eſt de illis ſeptem ſpiritibus, de quibus videlicet neſciatur an audiant preces noſtras, & (nempe ſi eas audirent) nihil abſurditatis in eo eſſe, quod illi invocati à Johanne fuerint. Cum igitur adverſarius, adverſus rationem ex Pauli verbis gratiam & pacem à Chriſto precantis, aut dicentis, *Ipſe Chriſtus conſoletur, confirmet &c.* ductam, excipit, eadem ratione conſequi Angelum illum à Jacobo Patriarcha invocatum fuiſſe, primum reſpondendum eſt, non conſequi, cum nihil conſtet, quod Angelus ille verba Jacobi audiverit. Deinde dicendum, nihil abſurdi ea in re eſſe, cum Angelus ille Deo ſine dubio ſubordinatus eſſet. In poſtrema objectione explicanda oſtendis, te non admodum diligenter diſputationem illam legiſſe, cum, niſi memoria me fallit, non dicam *ſubinde*, ut ipſe ais, ſed ne ſemel quidem Franciſcus illo teſtimonio ad curam Eccleſiæ Chriſto adimendam utatur. Vehementer autem illos miror, qui teſtimonio iſto ad id utuntur; multo etiam magis miror Volkelium hominem eruditum, & in dialecticis verſatum, videri dubitare, quomodo argumentum iſtud ſolvat. Si in teſtimonio iſta haberetur, Chriſtum id tantum feciſſe, quod videlicet unica oblatione perfecit ſanctos, tolerabilior videretur adverſariorum inde ducta argumentatio. Sed ut verba teſtimonii habent, *Unica oblatione perfecit ſanctos*, non addito, quod id tantum faciat aut fecerit, ſi quis inde argumentari velit, Chriſtum nullam amplius Eccleſiæ curam habere, poterit etiam, ſi voluerit, argumentari, ipſum Deum jam nullam Eccleſiæ curam gerere. *Sanctos* (vel potius *ſanctificatos*, ſeu *qui ſanctificantur*, ut in textu legitur) perfici unica oblatione Chriſti, idque ut locus habet *in æternum*, non ſignificat illos omnino nullius rei jam indigere, ſed ad eos perficiendos, alia, vel Chriſti ipſius, vel alterius cujuſquam oblatione nihil eſſe opus. Perfectio enim iſta intelligitur, quod pertinet ad peccatorum expiationem, idque ex parte Dei, non autem ad reliqua omnia, quorum, dum in hac vita ſumus, ut ſanctificationem noſtram non perdamus, omnino indigemus. Si bene verſatus fueris in diſputatione illa mea de Chriſto Servatore, hæc melius intelliges, quam in his literis poſſim tibi explicare. Vale mi Volkeli, & diligenter in tuo munere verſeris, cujus cum pars ſit contradicentes convincere, totus in eo ſis, ut diligentiſſime Sacras Literas, & alios bonos libros evolvas atque rimeris. In ſuburbio Cracovienſi vulgo Biſkupie dicto, die 14 Februarii 1596.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA IV.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

QUo crebrius ad me, Volkeli chariſſime, ſcripſeris, eo gratius ſine dubio mihi feceris. Nec ego te, quo ad potero, meas literas deſiderare patiar. Reſcripſi jam ad ea quæ in aliis tuis literis ex me quærebas, nunc ad id quod in his poſtremis quæris de differentia, quam ſtatuam, inter illa quæ ad religionem, & illa quæ ad ſalutem ſpectant: quamvis ſententia hac de re mea ſatis eo in loco expreſſa videatur, qui te ad hoc ex me quærendum impulit. Reſpondeo, me intelligere ad religionem pertinere, quicquid ad divinarum rerum cognitionem ſpectat, ad ſalutem vero ea tantum, ſine quibus ſalus nobis aut nullo modo, aut ægre admodum contingere poteſt. Nam multa eſſe

tradita

tradita divinitus, quæ ad ipſam religionem Chriſtianam ſpectant, id eſt, ad Chriſtianæ religionis myſteria percipienda plurimum conducunt, nec tamen ad ſalutem per Chriſtum conſequendam ſunt neceſſaria, perſuaſiſſimum mihi eſt; idemque arbitror omnibus vel mediocriter in theologicis ſtudiis verſatis omnino videri. Namque ad ſalutem per Chriſtum conſequendam, ea tantum ſunt neceſſaria, ſine quibus fides in ipſum Chriſtum, ſeu in Deum per Chriſtum, ejuſque præceptorum obedientia conſiſtere nequit. Reliqua ad ſalutem iſtam neceſſaria non ſunt. Nec tamen propterea reliqua iſta, quæ ad exactam Chriſtianæ religionis cognitionem pertinent, ullo pacto ſpernenda eſſe duco. Quippe quæ, & ad Dei Chriſtique gloriam amplificandam, & ad ſalutis viam illuſtrandam, prout ea ſunt, (non enim omnia ſunt unius modi) vel plurimum, vel aliquid ſaltem conducunt. Singulatim explicare quænam iſta ſint, non eſt profecto Epiſtolæ, ſed juſti potius libri munus. Et poteſt tamen unuſquiſque rerum divinarum ſtudioſus facile per ſe agnoſcere, quid ſcire ac tenere neceſſe ſit ad hoc, ut Deo Chriſtoque confidamus, ejuſque præceptis pareamus. Poteſt quis (ut nihilominus unico exemplo quid mihi velim apertius explicem) exempli cauſa, neſcire, an primus homo creatus à Deo mortalis necne fuerit, & tamen ipſi Deo confidere, ac Chriſto, ipſiuſque præcepta ſervare. Quamvis iſtius rei cognitio, tanti alioqui ſit, ut non poſſit bonus theologus is eſſe, nec religionis Chriſtianæ vim ac præſtantiam recte percipere, qui ea careat. Contra, ſi quis perſuaſus fuerit, ut Papiſtæ eſſe videntur, aliquot Chriſti præcepta, non præcepta, ſed conſilia tantum eſſe, is vix aut ne vix quidem præcepta iſta eo modo, quo debet, ſervabit unquam, & ſic Deo Chriſtoque obediens non erit. Sed jam piget plura tecum, id eſt, cum homine rerum divinarum perito, hac de re diſputare. Sunt quidem jam diu excuſæ duæ illæ meæ diſputationes, ſed neque apud me ſunt, niſi pauca admodum exemplaria, nec per quem mittam habeo. Qui tibi has literas reddet, cum equo vehatur vix hæc ſecum potuit accipere, quæ ad te uxoris tuæ ſoror mittit. Petiit jam diu Dominus affinis meus ut mitterem exemplaria aliquot de Jeſu Chriſto Servatore, ſed propter ejus qui ad vos eas perferat, defectum, nondum, quamvis ego quoque id maxime cupiam, præſtari iſtud à me potuit. De Eccleſiis ab hac urbe non procul remotis, nihil habeo dignum quod ſcribatur. Vielicis habentur aliquando cœtus, ſed non ſine metu aliquo. In magno numero ibi fratres congregari, & propterea cœnam Domini eo in loco celebrare non audent. Tropiæ & Luclaviciæ pergunt ut antea. Statorius & alii ejus ſocii, ſunt admodum in ſuo munere diligentes. Contulerat ſe Statorius non ita pridem Chmielniciam, ubi ſtatutum ab ipſis Euangelicis fuerat, ut eſſet cum noſtris diſputatio de effectis mortis Chriſti. Sed fruſtra & ipſe & alii noſtri iverunt. Pœnituit enim adverſarios indictæ diſputationis, quam, ut audio, de more quibuſdam artibus & excuſationibus declinarunt, concludentes tandem ſuos decreviſſe, ne tales diſputationes nobiſcum habeantur. Reſalutat te amanter D. Simon Pharmacopola. Alium ex fratribus præter aurificem affinem tuum hoc tempore non vidi. Dominus Doctor te amantiſſime reſalutat. Vale chariſſime mi Volkeli, & quando Deus iſthic vobis ſecuritatem & quietem concedit, ipſeque vides, ut ſcribis, alicujus boni fructus adhuc aliquam ſpem eſſe, in hoc invigila, ut quam plurimos Chriſto Domino lucrifacias. In ſuburbio Cracovienſi vulgo Biſkupie dicto, die 3 Martii 1596.

Ad eundem, PHILIPPOVIAM,

EPISTOLA V.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

Literæ tuæ die 7 Octobris datæ, quamvis breviter ac feſtinanter ſcriptæ, gratiſſimæ mihi fuerunt, niſi quod de invaletudine tua id mihi confirment, quod prius non ſine maxima animi mei moleſtia, ex literis Domini affinis mei cognoveram. Quod in meis ſcriptis legendis atque examinandis verſeris, & nominatim in diſputatione adverſus Puccium, quæ nondum eſt edita, libenter audio: Poteris enim facile me juvare in ea corrigenda, & digna quæ edatur facienda. Quare te rogo, ut ſi quid in ea animadverteris, quod tibi minus probetur, id mihi quamprimum ſignifices. Spero enim ejus editionem non diu dilatum iri. Gratiaſque tibi interim ago, quod, quid hactenus in ea deſideres, mihi indicaveris. Velim autem ſcias, me duplici de cauſa, præter eam, quam ipſe commemoras, ab iſta quæſtione de animæ immortalitate ibi abſtinuiſſe. Nam & mihi res erat cum homine, qui me calumniandi, inque omnium invidiam vocandi, omnem occaſionem quærebat; nec dum mihi, quid de quæſtione iſta ſtatuendum ſit, plane exploratum erat, quemadmodum nec hodie quidem eſt. Tantum id mihi videtur ſtatui poſſe, poſt hanc vitam, animam, ſive animum hominis non ita per ſe ſubſiſtere, ut præmia ulla pœnaſve ſentiat, vel etiam iſta ſentiendi ſit capax. Quæ mea firma opinio, facile poteſt ex diſputatione iſta colligi, cum ex multis, quæ identidem à me ibi dicuntur, tum vero ex ipſa, de qua præcipue agitur, ſententia mea. Nam quamvis cum ipſo Puccio diſputans, qui, ut immortalitatem primi hominis ante peccatum probaret, animæ ipſius immortalitatem mihi objiciebat, oſtendi, non propterea hominem dici poſſe immortalem, quia anima ipſius non moriatur: tamen ſatis apparet, me ſentire, non ita vivere poſt hominis ipſius mortem animam ejus, ut per ſe præmiorum pœnarumve capax exiſtat, cum in ipſo primo homine totius immortalitatis rationem uni gratiæ Dei tribuo, nec in ipſa creatione quidquam immortalis vitæ in homine agnoſco. Jam cauſa, quam ſuſpicabaris me à quæſtione illa tractanda cohibuiſſe, non eſt omnino vana. Quid enim oportebat ea attingere, de quibus inter me & adverſarium revera nulla erat controverſia? Exemplum mei ipſius, quod contra me affers in Diſputatione contra Volanum, non videtur omnino ad rem facere. Nam & de ratione qua Chriſtus peccata noſtra expiaverit diſputandi, cauſam mihi dederat ipſius Volani ſcriptum, & jam inter ipſos Euangelicos, ſi non in hoc regno, certe alibi multis in locis, conſtabat de mea circa hanc rem ſententia, diuque jam erat, ex quo ipſam diſputationem meam de Jeſu Chriſto Servatore edere meditabar. De loco illo cujus explicationem quæris ita ſtatuo, ibi animæ nomine, quemadmodum alibi ſæpiſſime, vitam ſignificari, quæ certe non occiditur, etiamſi corpus ipſum occidatur. Vivere enim adhuc apud Deum is dici & poteſt, & debet, qui aliquando in vitam, eamque immortalem ab ipſo omnino revocabitur. Hinc enim Chriſto ipſo teſte factum eſt, ut Deus, quamvis non mortuorum ſed viventium tantum ſit Deus, non veritus ſit ſe appellare Deum Abrahami, Iſaaci, & Jacobi, qui jam pridem ex iſta mortali vita exceſſerant, & quorum corpora extincta fuerant. Corporis autem nomine, animæ nomini, quæ, ut dictum eſt, vitam ſignificat, oppoſito, corporalem hanc vitam ſignificari convenientiſſimum, meo judicio, cenſeri debet. De ſtatu Eccleſiarum noſtrarum nihil habeo quod tibi ſignificem: ipſe enim eum maxima ex parte ignoro. Angimur omnes plurimum noſtri Statorii abſentia, quem utinam aliquando recipiamus. Sparſi enim erant rumores de exitio Oſtrovii regii ad Turcam legati, cui comes ſe

adjun-

Digitized by Google

adjunxerat; quos tamen falſos fuiſſe ſperamus. Ego quidem Deum orare non ceſſo, ut nos utriuſque incolumi ad ſuos reditu conſolari velit. Idem & tu facias, interimque valetudinem tuam diligenter curea Cracoviæ die 16 Novembris. Anno 1596.

Ad eundem PHILIPPOVIAM, EPISTOLA VI.

RESponſum meum, tum ad quæſtionem tuam, tum ad eam quam meus affinis propoſuerat, tibi eruditiſſime Volkeli ſatis feciſſe vehementer lætor. Videtur tamen affinis meus adhuc non nihil de reſponſo meo, ſi non de re ipſa, dubitare. Conatus ſum in literis meis quas ad eum ſcribo, ſcrupulum iſtum ei eximere. Utinam id efficiam, aliudque reſponſum, quod ad aliam propoſitam ab ipſo de uſura quæſtionem dedi, illi probem. Jam, quod diſputationis meæ cum Puccio editionem non probas, id, quamvis alioqui judicium tuum plurimi faciam, minus me movet, quia quas tuæ ſententiæ rationes affers, non ſatis validæ mihi videntur ad id diutius premendum, quod non modo plerique amicorum, ut jam edatur, contendunt, ſed ipſe fateris reliquia meis ſcriptis magnam lucem afferre. Et certe ſi quæ ſentio de rebus theologicis probari debent; & in animis aliorum firmas radices agere, neceſſe eſt diſputationem iſtam publice extare, quam propterea plurimi, qui alia quædam ex meis ſcriptis legerunt, & longe hinc abſunt, magis quam quidquid aliud ex reliquis meis ſcriptis legere expetunt. Nam quod ais, ea ibi, tum de Chriſtianorum reſurrectione, tum de morte impiorum paſſim contineri, quæ à multis ſine magna offenſione, tum noſtris, tum alienis legi non poſſint. Scio equidem iſta ibi contineri, ſed, meo judicio, nec paſſim, nec ita aperte (cavi enim iſtud quantum potui) ut quiſquam vir pius facile offendi poſſit: adeo, ut, quod nominatim attinet ad impiorum mortem, in quo dogmate majus eſt multo offenſionis periculum, ea potius ex iis colligi poſſit, quæ ibi diſputantur, quam expreſſe literis conſignata extet, adeo, ut lector, qui alioqui ſententiam meam adverſus Puccium de mortalitate primi hominis, quæ toto libro agitatur, quæque ob non paucos quos habet fautores, parum aut nihil offenſionis parere poteſt, probandam cenſeat, prius ſentiat doctrinam iſtam ſibi jam perſuaſam eſſe, quam ſuaderi animadvertat. Quicquid ſit, veritas patefacianda eſt; nec oportuiſſet ullum ferme hactenus ex meis ſcriptis publicare, ſi legentium offenſio cavenda fuiſſet. Quid ſub ejus diſputationis finem de infantibus ſubjunxerim, quod durum cuiquam videri poſſit, prorſus neſcio. Ibi enim nihil aliud lego, niſi Puccium infantibus, ſtudio ſuo inquirendi de ipſorum ſalute, prodeſſe non poſſe, id quod omnes, ut arbitror, veriſſimum eſſe fatebuntur. Quod ſi illa intelligis, quæ multis paginis ante finem ſcripſi, cum infantes fidem non habere diſputo, non video quis merito eis offendi queat, cum idem ferme omnes, quod attinet ad ipſam fidem, mecum ſentiant, & ſi quid inde deduco, nemo non ſit agniturus id neceſſario fieri. Legatus & Statorius ſalvi domum redierunt. Quod quidquam ad Dei gloriam amplificandam effecerint, nec audivi, nec veriſimile eſt. Doctor Buccella Varſaviæ eſt: ego vero in antiquo meo hoſpitio na Warſzewſkiej ulicy habito, dubius adhuc, an poſthac ſim, ut antea, apud D. Buccellam habitaturus, quamvis ipſe id percupiat. Deus tibi, mi Volkeli, perpetuo adſit. Cracoviæ die 8 Martii 1597.

Ad Generoſum Dn. CHRISTOPHORUM Morſtinum Philippoviæ Capitaneum.

F. S. EPISTOLA I.

Salutem à Deo in Chriſto, &c.

GRatias tibi ago, quod ad me ſcripſeris ea, quæ reſciveras de ſtatu noſtrorum fratrum Lithuanorum, qua de re plenius etiam reſcivi ex relatione Licinii, qui ad hanc Synodum venit. In qua hactenus ea ſunt in diſputationibus tandem confirmata, quæ anno ab hinc altero in theſes quaſdam redacta, & majore ex parte jam conſtituta fuerant; quarum theſium exemplum, memini me ad te eo tempore miſiſſe. Actum eſt præterea toto heſterno die, de fine & uſu Cœnæ Domini, & tandem fere ab omnibus tam corde, ut creditur, quam ore concluſum, nullum eſſe certum hujus ritus finem, præter commemorationem & prædicationem mortis Chriſti. Cujus corpus & ſanguis, ibi nec corporaliter nec ſpiritualiter edatur & bibatur magis quam alibi à Chriſti fidelibus, quorum fides hoc ipſo ritu non augeatur, nec confirmetur, ſed ſi quid tale ibi fiat, aut ſi quid utilitatis ad eos inde manet, præter eam quam quis ex eo percipit, quod Deum & Chriſtum ejuſque beneficia laudat & commemorat, idque ex ipſius Chriſti inſtituto, illud non ex ipſa Cœna Domini per ſe, ſed ex Dei verbo, aliiſque rebus quæ illi adjungi & poſſunt, & ſolent, omnino proficiſci. Repugnarunt quidam pauci ex Senioribus huic apertiſſimæ veritati, victi tamen ceſſerunt, præter unum Dn. Niemojevium, qui licet, judicio meo, ea coactus fuerit confiteri, quæ prius non confitebatur, ex quibus neceſſario ſequitur, illum immerito ſeſe cæteris opponere, tamen mordicus adhuc ſuam ſententiam tenet. Cujus rei cauſam arbitror eſſe, quod jam ante aliquot annos libellum edidit Polonicum contra Theſes Emanuelis Vegæ latinas, in quo illam aſſerit, quamvis à me ante editionem monitus fuiſſet, ne id faceret. Nihil præterea fortaſſe aliud circa dogmata in hac Synodo conſtituetur. Quod ſi quid tamen actum fuerit, id facile à fratribus Lithuanis tecum communicabitur. Librum Diſputationis meæ adverſus Franciſcum Davidis recepi. Gaudeo quod tibi placeat ac plane probetur, ut idem toti cœtui videatur, fieri vix poteſt, plurimis de cauſis, quas nunc ſcribere non eſt opus. Si aliqua tamen hujus operis edendi facultas dabitur, faciam te nihilominus certiorem. Illa duo loca in ſcriptis meis nihil prorſus inter ſe pugnant, cum in uno affirmate loquar, in altero vero, per modum, ut vocant, conceſſionis. Nam alioqui in utroque ſcripto conſtanter affirmo, fieri non poſſe, ut quis firmiter credat ea quæ Chriſtus dicit vera eſſe, nec tamen illi confidat & obediat. Verum oſtendo hoc non ex eo eſſe, quod quiſquis alicujus verba aliquid monentis vera eſſe credat, illi etiam confidat, ſed quod promiſſa quæ Chriſtus monitionibus ſuis, id eſt, præceptis adjunxit, ejuſmodi ſunt, ut non poſſint credi, quin ſimul eorum obtinendorum gratiâ præceptis obedientia præſtetur. Quod ſi fieri poſſet, ut quis Chriſti verba vera eſſe crederet, nec tamen faceret quæ præcépit, neque Chriſto confidere is dici poſſet, nec talis Chriſti verbis adhibita fides, eum quidquam, quod attinet ad juſtificationem coram Deo, juvaret. Ut intelligatur, ſi tamen tali fidei, quæ eo continetur quod quis credat Jeſum eſſe Chriſtum, ſcripturs tribuit, quod nobis vitam æternam conciliat, id non fieri quia revera hæc ipſa fides ea ſit qua juſtificamur, ſed quia per accidens, nimirum propter ingentia illa promiſſa, nemo hac fide poteſt eſſe præditus, quin Chriſto conſequenter ac neceſſario confidat eique obediat, quæ eſt illa in Chriſtum fides, qua revera coram Deo juſtificamur. Plura non dicam. Res enim in ipſis ſcriptis eſt apertiſſima, ſi modo accurate legantur. Et ſimul his literis finem imponam, præſertim cum alioqui ſim occupatiſſimus.

tiſſimus. Deus tibi, uxori, liberis, ſocruique tuæ matronæ lectiſſimæ perpetuo adſit & faveat. Lublini die 5 Junii 1593.

Ad eundem PHILIPPOVIAM,

EPISTOLA II.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

NIhil dubito, quin pro inſigni tuo in me amore, quæcumque mihi accidunt tibi quodammodo ſint communia, ſummaſque tibi ago gratias, quod me ita diligenter, in gravi illo meo caſu, & conſolari & animare non prætermiſeris. Ego quidem, per Dei gratiam, in dies magis in eo patienter atque adeo lætanter ferendo, ſum confirmatus. Cum homine illo, mei cauſa, nihil revera unquam à quoquam actum eſt, quod ego quidem ſciam. Tantum cum D. Lucas de Pace audiret me ſibi, quid mihi ab homine iſto accidiſſet, narrantem, ſua ſponte, cum levem aliquam amicitiam, ſeu potius ſimplicem notitiam inter ſe & illum eſſe diceret, promiſit ſe tentaturum, ut illi perſuaderet, ne poſthac quicquam injuriæ amplius mihi faceret. Id quod unum ego curabam, condonata illi ex animo jam accepta ab eo injuria, cujus nullam pænitus ſatisfactionem quærebam. Id quod poſtridie ejus diei effecit; immo tandem eo hominem adduxit, ut diceret, ſe tum, cum in me tam turpiter deliquit, ebrium fuiſſe: & ſi fuiſſet ſobrius, nunquam id facturum fuiſſe. Quare rogabat, ut nihilominus vellem ei eſſe amicus, quemadmodum ipſe mihi futurus eſſet, fide ipſi D. Lucæ data, ſe in poſterum ne minima quidem ratione me offenſurum. Hoc tamen addito, ut curare vellem, ne jam amplius parens ipſi iratus eſſet, quemadmodum jam diu fuerat, præſertim vero poſtquam me ita male tractaſſet. Qua in re illi per literas, & ad fratres ſubmontanos, & ad ipſum ejus parentem datas pleniſſime ſatisfeci. Adeo ut ſperem, poſt plurimas difficultates tandem illi patrem reconciliatum fuiſſe. Ante cujus reconciliationis præſtitutum diem, præ ſe tulit ipſe, velle ſe mihi prius coram reconciliari, venia petita &c. quo facilior redderetur eum patre reconciliatio, id quod in Dn. Lucæ ædibus ut fieret ipſe rogavit. Quo mihi à Dn. Luca ſignificato, annui libenter, & promiſi me illuc iturum, ſimul atque mihi indicatum eſſet. Sed poſtea, quæcumque hujuſce rei fuerit cauſa, nihil actum eſt. Arbitror ipſum puduiſſe, & exiſtimaſſe ad paternam reconciliationem impetrandum, ſatis futurum id, quod ejus rogatu antea ſcripſeram. Deus ipſius miſereatur, & me ab omni malo cuſtodiat. Labores mei hactenus editi, ni fallor, ſint iſti. Reſponſio ad Palæologum pro Racovienſibus. Diſputatio de loco ſeptimi cap. ad Romanos. Animadverſiones in Theſes Collegii Poſnanienſis. Diſputatio adverſus Volanum. Examinatio argumenti pro trino & uno Deo, una cum reſponſione perbrevi ad quaſdam Theſes. Synopſis juſtificationis noſtræ per Chriſtum. De fide & operibus, quod attinet ad juſtificationem noſtram. De auctoritate Sacræ Scripturæ. Reſponſio prior ad Theſes duas Franciſci Davidis de non invocando Chriſto. Explicatio initii Evangelii Johannis, quæ Polonice quoque fuit edita, multò ante quam huc advenirem. Antiwujekus Polonicus, & nuper Diſputatio de Jeſu Chriſto Servatore. Latinus Antiwujekus eſt adhuc ſub prælo. Nam typographus per aliquot ſeptimanas hoc opus intermiſit, Kalendariis, & neſcio quibus aliis excudendis intentus, quod non abſolvetur, ut conjicio, niſi fortaſſe poſt menſem, aut quadraginta dies. Lublinum enim typographus abiit, filio Radekii relicto, qui id curet. Libellum de auctoritate ſcripturæ ad te mittere nequeo, quia unum tantum Latinum exemplar in meum uſum reſervatum habeo, nec plura jam habendi ſpem ullam eſſe credo. Si Gallice noſſes, poſſem tibi ſatisfacere. Gallice enim hoc opuſculum ab amico converſum, & imprimendum datum fuit, indeque ad me pauca quædam exemplaria miſſa. Miſiſſem ad te ſaltem exemplar unum diſputationis de Servatore, ſed neque hic nuncius certus erat, & eum pedes eſſet, haud ſatis commode fortaſſe illud afferre potuiſſet. Si ſperes aliquot exemplaria poſſe per te in Lithuania diſtrahi, curabo prima quaque occaſione, ut ad te afferantur. De expeditione iſta generali conſtituta, crediderim, ſi nullo pacto vitari poſſit, quin aut eatur, aut bona perdantur, nec ſatis futurum ſit pecuniam dare, qua alius tui loco conduci poſſit, ſine Chriſti præceptorum violatione poſſe te armari, & proficiſci, dummodo à quoquam occidendo, membriſve mutilando abſtineas: alioqui, nondum video, quomodo periculum, quod non proficiſcenti imminet, ſalva Chriſti obedientia effugi queat. Ac ſane hic, quemadmodum etiam ad fratres ſubmontanos ſcripſi, potius doceri, quam docere velim. Vale una cum tuis omnibus, quibus à Deo omnia feliciſſima aſſidue & opto, & precibus contendo. Cracoviæ die 3 Februarii 1595.

Ad eundem PHILIPPOVIAM,

EPISTOLA III.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

BInas accepi literas tuas, ad quas nullum adhuc reſponſum dedi. Priores ſcriptæ ex parte fuerant die 13 Julii, ſed non datæ niſi poſt dies complures, & non parum auctæ, immo ejuſmodi auctuario completæ, quod longius ſane, quam Epiſtola familiaris ferre videtur, reſponſum poſtularet, niſi is tu eſſes, qui facile ea etiam, quæ conciſe dicta fuerint, percipere potes. Reſpondebo igitur ad quæſtionem mihi à te propoſitam, breviter admodum pro ejus difficultate, ac tentabo (quod tamen non ſpero) an paucis verbis id apud te efficere poſſim, quod alii hactenus longa fortaſſe diſputatione efficere non potuerunt. Attigi autem fundamenta quæſtionis iſtius ſolvendæ, in diſputatione mea de aquæ baptiſmo. Fundamenta hæc ſunt. Præceptum non comedendi ſanguinem, pugnat cum libertate Chriſtiana, & Chriſtianæ religionis ab ejuſmodi ceremonialibus (ut loquuntur) præceptis abhorrentis ratione, & cum expreſſa Pauli Apoſtoli, ab ipſoque repetita ſæpius regula, quæ eſt, quod ad cibos attinet, nihil eſſe vitandum homini Chriſtiano. Nec obſtat præceptum de ſanguine non comedendo datum à Deo, etiam ante diſcrimen populorum, quandoquidem legis divinæ perfectio, Chriſto reſervabatur ejuſque Apoſtolis. Ante quæ tempora voluit Deus, perpetuo ab ipſo orbe condito extare in ratione divini cultus & obedientiæ ipſi præſtandæ imperfectionem aliquam, quæ Chriſto adveniente ſublata, fidem faceret, doctrinam ab ipſo allatam eſſe plene cœleſtem, nec unquam, dum orbis terrarum ſtabit, ulli mutationi aut correctioni obnoxiam futuram. Iſtius imperfectionis ab ipſo orbe condito teſtimonium tibi ſit, tum præceptum ipſi primo homini datum, tum illud, quod ex ipſo 9 capite Geneſeos abs te allato intelligi poteſt, non licuiſſe videlicet ante diluvium ex beſtiarum carnibus comedere. Quam imperfectionem ſuſtulit quidem Deus, in mundi illa quaſi renovatione, ſed non omnino, ſanguinis earundem beſtiarum uſu vetito. Chriſto enim ejuſque temporibus, hæc gloria Legem Dei implendi, id eſt perficiendi, reſervabatur. Jam ex duobus cauſis: cur ſanguinis beſtiarum eſum, Deus, ante Chriſti adventum vetuerit, una tantum, non utraque, ut tibi videtur, adhuc manet, ea videlicet, quod animantis anima ſit in ſanguine; quæ quale pondus, apud homines perfectiſſimam diſciplinam profitentes, habere debeat, quilibet per ſe judicare poteſt, cum in ſanguine jam mortuæ animantis non magis ſit anima, quam

an re-

in reliquo ejus corpore, ut ne quid dicam, nihil revera eſſe cur non liceat id comedere, in quo anima ipſius animantis ſit. Adde, quod etiamſi cauſſa iſta & plane adhuc maneret in ipſo mortuæ animantis ſanguine, & juſta alioqui poſſet videri cauſſa ab ipſius eſu abſtinendi, tamen propter id, quod præceptum iſtud continet adverſus naturam (ut ſic dixerim) Chriſtianæ religionis, nobis iſta curanda non eſſent, præſertim Paulo Apoſtolo diſerte regulam illam, de qua ante diximus, circa ciborum uſum ſtatuente. Nam quæ (rogo) cauſſa potuit eſſe decentior, ut Deus die ſeptima aliquid operari vetuerit, quam ea quæ ab ipſomet affertur, quod ſcilicet ipſe in mundo creando ſex diebus operatus fuerit, ſeptimo autem quieverit. Et tamen, eodem Paulo teſte, apertum eſt, Chriſtianos a diei ſeptimi, ſeu ſabbati obſervatione eſſe liberos, quamvis cauſſa iſta, dum mundus ſtabit, perpetuo ſit duratura. Altera cauſſa non comedendi ſanguinis allata Levit. 17, quam tu ſimiliter etiamnum durare putabas, meo quidem judicio plane ceſſat, cum ſub Chriſto nullæ fiant per ſanguinem expiationes, ſaltem ſane per beſtiarum ſanguinem, de tali enim ſanguine accipienda omnino ſunt verba Moſis, nec ſi cauſſa iſta adhuc duraret, plus virium haberet quam altera illa in diſciplina quidem, ut dixi, perfecta qualis eſt Chriſtianorum. Cæterum ſi quis eſt, qui moveatur decreto illo Eccleſiaſtico Act. 15, quominus ſanguinem beſtiarum comedere audeat, animadvertat eodem decreto contineri interdictum ea comedendi, quæ ſacrificata ſunt idolis, quorum tamen eſum Paulus concedit, modo id citra ſcandalum & offenſionem fiat infirmorum. Vereor, ne, qui pauca hac de re verba me facturum eram pollicitus, nimis multa tibi feciſſe videar. Quod ſi volueris, me plura ſcribere, morem tibi geram, & tibi aliſque omnem ſcrupulum eximere conabor. Cracoviæ die 16 Novemb. 1596.

Ad eundem Epiſtola IV.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

GAudeo reſponſum meum ad quæſtionem tuam, etſi breve, omnem ferme dubitationem, ut ſcribis, tibi exemiſſe. Non arbitror autem, me in eo brevi reſponſo, ad probandum nos ſanguine & ſuffocato non prohiberi, uſum fuiſſe ratione illa, quod idolis immolata, in Apoſtolico illo decreto una cum iſtis fuerunt vetita, & tamen eis ſimpliciter non prohibeamur veſci. Peſſime enim, aut certe ſophiſtice argumentatus fuiſſem. Non ego hic argumentor, ſed contra ſentientium argumentum, ex decreto illo ductum, refello; quod vel ipſum inſtantiæ nomen, quod vel à me in ratiocinatione mea expreſſum, vel tibi à veritate extortum, ipſe commemoras aperte indicat. Cave poſthac, ne tibi id accidat, quod Trinitariis nobiſcum diſputantibus mirum quam frequenter contingat, ut ſcilicet exceptiones noſtras ad ipſorum argumenta, pro noſtris argumentis habeant. Exceptio ſive inſtantia iſta rerum idolis immolatarum, eſt validiſſima adverſus illos, qui decreto illo Apoſtolico nituntur; adeo, ut ſi quis ex eodem decreto probare vellet, nobis interdictam eſſe ipſam ſcortationem, propter eandem inſtantiam non recte argumentaretur. Ex aliis plurimis, iiſdemque apertiſſimis teſtimoniis, iſtud demonſtrari, & poteſt, & debet. Sic, ſi alia ſunt teſtimonia aut rationes, quibus demonſtrari poſſit uſum ſanguinis & ſuffocati Chriſtianis eſſe interdictum, proferantur iſta in medium, non ad inſtantiam iſtam refellendam, & argumentum ex decreto illo ductum defendendum, huic enim rei ineptiſſima iſta ſunt; ſed ad aliud, aliave argumenta formanda. Sed jam ad iſta, quæ ipſe iterum affers, per reſponſiones meas jam ad te ſcriptas, habes, ni fallor, omnino quid ſolide, & ex totius religionis fundamentis reſpondeas. De uſura, antequam vel pecuniam haberem, vel futurum aliquando cogitarem, ut aliunde, quam ex mearum poſſeſſionum proventibus, me alerem, ſemper fui hujus ſententiæ, eam non eſſe per ſe ullo modo vetitam, quidquid vel morales philoſophi, vel Theologi noſtri contra diſputent. Rationes tam Philoſophorum, quam Theologorum, nunc, quia nec temporis ſatis habeo, nec Epiſtolæ modum excedere ſtatui, miſſas facio, & duo tantum verba de Sacrarum Literarum Teſtimoniis dicam. Primum igitur id pro conceſſo pono, uſuram in toto Novo Teſtamento non inveniri prohibitam, immo non leve argumentum eſſe affirmo permiſſionis ejus, quod nuſquam, cum toties in eo commemorentur illa, quæ in moribus noſtris & actionibus pugnant cum ſpiritu & Euangelii doctrina, & quodammodo enumerentur, inter iſta ulla prorſus ipſius fiat mentio. Hoc jacto fundamento, ad teſtimonia Veteris Teſtamenti dico primum, quidquid extra ipſam legem per Moſen datam de vetita uſura legitur, ſecundum ipſius legis verba accipiendum eſſe, neque enim Prophetæ quidquam legi addiderunt, ſed tantum illam latius expoſuerunt. Deinde aſſero, ex teſtimoniis legis iſta de re, explicanda eſſe pauciora, atque ut ſic dixerim, contractiora, per plura & explicatoria, præſertim cum alioquin etiam id tantum, quod explicatius in hac materia dictum eſt, ſit rationi conſentaneum. Jam tria loca omnino ſunt in lege, ubi uſura prohibetur, ea ſunt Exo. 22 Levit. 25. Deut. 23: priora duo quæ ſunt ſane plura, quam reliquus unus locus, explicate uſuram tum vetant, cum à fratre paupere accipitur. Itaque etiamſi in tertio reliquo ſimpliciter dicatur à nullo ex populo accipiendam eſſe uſuram, explicandum eſt dictum iſtud ex duobus præcedentibus, quod enim in illis dicitur, cum ratione plane conſentit. Hoc autem ita ſimpliciter acceptum adeo cum ratione pugnat, ut in nulla natione aut religione uſu unquam comprobari potuerit. Immo aliquod uſuræ genus ubique ſemper fuerit permiſſum, & quod plus eſt, ad ipſorum pauperum utilitatem publice ſæpe receptum, ac conſtitutum. Adde, quod in iſto tertio loco, cum in eo libro ſit, in quo fit repetitio legis, ſubaudiendum eſt, ſi quid in lege ferenda prolatum iſthic omiſſum fuerit, ut in repetitionibus uſu venire ſolet. Nihil autem dico, quod vocabulum ipſum, quo uſura ibi ſignificatur, innuere per ſe videtur de uſura illa agi, quæ cum damno ſit illius à quo exigitur. Morſum enim vocabulum iſtud declarat, & propterea Vatablus ibidem annotat, *Per morſum Hebræi fœnus intelligunt, quo nocemus proximo.* Quidquid igitur, ſive apud Davidem, ſive apud Ezechielem, ſive uſpiam alibi in uſuræ deteſtationem legitur, ſecundum hunc ſenſum & de hoc fœnoris genere intelligendum eſt prorſus: iſto autem ſenſu fœnus in ipſo Novo Teſtamento, tunc interdictum nobis eſt, cum diſerte avari & rapaces eſſe prohibemur, & altèri ea facere jubemur, quæ nobis fieri vellemus. Denique, ſi quodlibet fœnus per ſe deteſtandum eſſet, nunquam diſerte permiſiſſet Deus populo Iſraëlitico extraneis fœnerari, ut permiſit in illo ipſo Deuteronomii loco, ubi fratri fœnerari ſimpliciter vetat. Concludo igitur, nullum fœnus per ſe divino ullo præcepto prohibitum eſſe, niſi illud, quod cum proximi ipſius, à quo exigitur, damno fiat, nec quicquam cavendum præterea reſtare, niſi ſcandalum & offenſionem aliorum, quæ tamen tunc demum vitanda eſt, quando alioqui in nullam aliam majorem neceſſario ſit incurrendum. Mihi, ſi pecuniam, quam habeo, fœnori non darem, multo majus ſcandalum & offenſio præſto eſſet, quam nunc cum do. Nam & me, & filiam meam ad ſummam inopiam, extremamque egeſtatem redigerem, ex qua utrique noſtrum ingentia, ſalutis ipſius æternæ jacturæ faciendæ, pericula imminerent, præterquam, quod nullo pacto licet, ut ego conſumam ac dilapidem, quod non niſi ex parte meum proprietate eſt, ſed uſu tantum. Si hactenus ex pecuniola, quam habeo, nihil fœnoris accepiſſem, tota jam, ante duos treſve annos, penitus conſumpta fuiſſet. Quam autem verum ſit, me non avaritia ulla, ſed neceſſitate adactum fœnus

accipere, id vel ex eo conſtare poteſt, quod etiamſi quinctus jam ſit annus, ex quo maxima temporis parte, habitatione & menſa D. Buccellæ gratis utor; tamen minus pecuniæ nunc habeo, quam cum apud ipſum habitare cœpi. Multo plura ad factum meum excuſandum dicere poſſem: ſed tantum hoc addam, utinam omnes qui fœnus accipiunt, id tam explorata, & ſalva recta conſcientia faciant, ut ego facio. Nolui autem, ut cum aliis etiam fratribus feci, hanc occaſionem prætermittere tibi hac in re mei rationem reddendi, & rogo ut hanc meam digreſſiunculam boni conſulas. Jam quod attinet ad bona in pignus accepta, non eſt dubium, hic non eſſe merum fœnus, propter incertitudinem, ut ita dicam, proventuum, & periculum aliquando ipſius ſementis perdendæ, ac præterea laborem & curam illam proventus colligendi. Sed tamen propter aliquas circumſtantias ſæpius contingit, ut hic gravius erretur, quam in ipſo puro fœnore. Itaque ut in illo, ſic in pignore diligenter cavendum eſt, ne ex contractu iſto proximus tuus damnum ſentiat. Si plus temporis haberem, plura de toto hoc argumento ſciberem. Sed ſi tibi hæc pauca non ſatiſfacient, potero deinceps aliquid addere. Vale affinis optime atque amantiſſime. Cracoviæ die 8 Martii 1597.

Ad eundem Epistola V.

Salutem à Deo & Chriſto &c.

RElegens literas tuas ad quas nuper reſcripſi, animadverti, me nihil reſpondiſſe ad id quod ſcribis de cauſſa illa ab ipſo Deo allata, quod anima ſit in ſanguine. Ais enim, te non ſatis intelligere, quod aſſerui, non magis animam eſſe in ſanguine quam in carne mortuæ animantis. Neque enim videre potes, quomodo igitur cauſſa iſta potuerit a Deo afferri, cum non de viva, ſed mortua animante ibi agatur. Atqui mi affinis, hoc eſt quod mihi volui, Deum ſui illius interdicti cauſſam attuliſſe, quam. ſi quis paullo diligentius conſideret, agnoſcet illam eſſe aut nullam, aut infirmiſſimam, id quod ſapientiſſime nihilominus Deus fecit, ut cum ejus populus, ipſumque adeo genus humanum adultius eſſet factum, & exercitatiores haberet ſenſus ad cognoſcendum, quænam revera ſint divina & in perpetuum permanſura præcepta, vel ex cauſſa iſta interdicendi eſus ſanguinis, quæ nihil ſolidi habet, agnoſceret interdictum iſtud, non debuiſſe eſſe perpetuum, ut pote quod non aliunde pendeat, quam à mera & ſola Dei voluntate. Vale affinis & frater cariſſime ac præſtantiſſime. Cracoviæ die 12 Martii 1597.

Ad Generoſum Dominum Hieronymum Moscorovium F. S. Epistola.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

NUllas tuas literas in tuo Smigliam diſceſſu ad me datas vir clariſſime accepi. Hæ autem quas inde reverſus dediſti, gratiſſimæ mihi fuerunt. Nihil tibi cedo deſiderio, ut una aliquando ſimus. Perſuaſiſſimumque mihi eſt, me magis aut certe non minus tua conſuetudine juvari poſſe, quam te mea, ob variam ſolidamque tuam eruditionem, & ſingulare acumen ingenii ac judicii tui. Speroque ſi vixero, aliquando fore, ut hoc meum deſiderium ex parte expleam. Sententiam de baptiſmo meam paucis accipe. Ego ita ſentio, præceptum generale ac perpetuum de aquæ baptiſmo accipiendo Chriſti Eccleſiæ nullum fuiſſe datum, præcipue vero quod ad eos pertineat, qui in ipſa Chriſti Eccleſia ſunt nati & educati, ſive alia quacunque ratione Jeſu Chriſti nomen perpetuo ac publice ſunt profeſſi. Itaque ejuſmodi homini, ſimpliciter ac per ſe rem adiaphoram ſive indifferentem eſſe ſtatuo, baptiſmum aquæ accipere. Si hujus meæ ſententiæ confirmandæ rationes, ut petis, hic explicare velim, juſtus mihi liber ſcribendus fuerit, ſed jam talem librum complures ab hinc annos ſcripſi, ejuſque exemplum invenies vel Smigliæ apud Oſtorodum; vel Racoviæ apud Lubieniecium, qui illum & ſimul auctoritatem eum ad Oſtorodum mittendi à me habuit. Quanquam non eſt quod magnopere cures librum iſtum legere; quando ex altera parte certum eſſe debet, te tuique ſimiles, qui videlicet alioqui Eccleſiarum noſtratum doctrinam probatis, eamque in hoc regno cæteris omnibus anteponitis, nihilominus tamen aquæ baptiſmum accipere debere. Quamvis enim id per ſe, ut dixi, vobis adiaphorum ſit, nec alioqui neceſſarium. tamen ædificandæ Eccleſiæ, & ſeſe cum fratribus quam arctiſſime conjungendi ſtudium, ad quod vos Dei & proximi charitas adigit, omnino jubet, ut faciatis. Adde quod, ſi id non facitis, ipſius menſæ Domini, ubi Chriſti mortis commemoratio & concelebratio cum ſolenni gratiarum actione ſit, participes non eſtis; cum tamen Chriſtus ipſe juſſerit panem illum frangi & comedi, itidemque vinum illud infundi & bibi in ſui commemorationem, hocque juſſum ac præceptum, & generale & perpetuum in Eccleſia eſſe, ex Pauli verbis 1 Cor. 10 & 11 abunde conſtet. Quod ſi roges, cur igitur ego aquæ baptiſmum non ſuſcipiam. Reſpondeo, me hujus conſilii mei ſingulares, eaſque judicio meo inexpugnabiles, rationes & cauſſas habere, quas hic tibi ex parte exponam. Scire igitur debes, me à primo ipſo initio, cum in Poloniam, ut in Tranſylvaniam me conferrem, veni, rogatum à fratribus Cracovienſibus ſententiam illis meam de baptiſmo apertuiſſe, idemque in Tranſylvania facere quodammodo coactum fuiſſe; ex Tranſylvania vero non ita mu to poſt in Poloniam commorandi gratia reverſum, eorundem Cracovienſium, nec non Lublinenſium, fratrum rogatu, vel potius juſſu, librum illum conſcripſiſſe, cujus antea mentionem feci, eiſque legendum dediſſe, meamque de baptiſmo ſententiam ab eo tempore, & publice inter fratres profeſſum fuiſſe, & in nonnullis aliis Europæ regionibus aperte cum piis hominibus, per literas & ſcripta communicaſſe; quippe qui, charitate ita jubente, vehementer cupiam, ut ſi fieri poſſit, omnes ejuſdem mecum ſententiæ ſint. Primum enim ſcio, innumerabiles fere homines inveniri, qui vel nullo unquam aquæ baptiſmo tincti fuerunt, vel baptiſmum, quem infantes cum eſſent, acceperunt, pro vero aquæ baptiſmo non habent, & interim baptiſmum rite ſuſcipere, nonniſi cum maximo periculo poſſunt, quibus ſi perſuaſum fuerit, baptiſmum rite ſuſceptum, unicuique, qui Chriſtianus eſſe velit, omnino neceſſarium eſſe, vel ſine ulla cauſſa (ut ego quidem cenſeo) in graviſſimum aliquod periculum ſe conjicient, vel rem ex ipſorum ſenſu, neceſſariam ad ſalutem, metu adacti ſpernent, quod ſine certa ipſius ſalutis jactura vix fieri ab illis poteſt. Debeo igitur. quo iſtos, quantum in me eſt, tanto diſcrimine liberem, curare, ut hanc quam ſtatuo veram de aquæ baptiſmo ſententiam agnoſcant, vel, ſi jam agnoverunt, in ea perſiſtant. Deinde ſcio, aut certe meritiſſimo ſuſpicor, non exiguum numerum haud impiorum hominum eſſe, qui ſeſe cœtibus noſtris apertiſſime adjungerent, aut certe, non ita, ut faciunt, à nobis abhorrerent, atque hac ratione facile ad divinæ veritatis cognitionem pervenirent, niſi aquæ baptiſmus à noſtris hominibus uſurpatus illos deterreret. Ex quo ſit, ut non pauci, qui ſatis alioqui animadvertunt, apud alios divinam veritatem non eſſe, tanquam oves errantes vagentur, & ſic vel athei tandem ſiant, vel aliter nihilominus pereant. Quamobrem vel curare vel optare ſaltem debeo, ut Eccleſiæ noſtræ, hoc, quod ego minime neceſſarium baptiſmi jugum & arbitror, & palam jam diu appello, fratribus, & ad ipſos accedentibus, imponere aliquando, deſueſcant. Hæc autem & alia ſimilia, quæ mihi ita de baptiſmo ſentienti & docenti vel optanda, vel etiam curanda ſunt, omnino, quantum in me eſt, impedirem ac prohiberem, ſi ego ipſe aquæ baptiſmum ſuſciperem, præſertim nulla

prote-

Digitized by Google

proteſtatione coram omnibus antea adhibita, me id non facere, quia rem per ſe neceſſariam, ſive à Chriſto juſſam eſſe tandem agnoverim, ſed ut me cum fratribus arctius conjungam, velleque mihi poſthac liberum eſſe hac de re, & privatim, & publice diſputare, meamque ſententiam aliis perſuadere: quam proteſtationem fratres à me fieri nullo pacto concederent. Hæ rationes in te & aliis, qui nec ſententiam de baptiſmo meam unquam alios docere inſtituerunt, nec eandem quam ego, aut ſimilem vocationem habent, nec denique de ipſa ſententia, æque atque ego ſunt perſuaſi, plane ceſſant, & interim illæ vigent, quas ſupra commemoravi, quæ vos alioqui ad aquæ baptiſmum, licet per ſe non neceſſarium accipiendum hortantur & cogunt. Et de his hactenus. Libellum tibi a me commodatum, ut tamdiu apud te habeas, donec illum accurate perlegeris, non modo facile patior, ſed etiam vehementer cupio, doleoque id tibi hactenus per tuas occupationes facere non licuiſſe. Quæ fuerint aut etiamnum ſint tua cum Adverſariis certamina, ut mihi iterum ſignifices rogo, tuæ enim literæ, quibus id ſignificabas, ut ab initio dixi, non ſunt mihi redditæ. Chriſtianæ ac liberales pollicitationes tuæ, mihi gratiſſimæ, ſemper erunt cauſſa cur tibi plurimum debeam, & ſi uſus venerit, me quin ex animo iſta ſcripſeris nihil prorſus dubitare, faciam ut cognoſcas, interim quas tibi poſſum maximas gratias ago, meque ad tibi in Domino inſerviendum paratiſſimum offero. Vale.

Ad Valentinum Smalcium Gothanum Thuringum, Smiglam.

F. S. Epistola I.

Eruditione ac pietate haud vulgari prædito atque præſtanti Domino Valentino Smalcio, amico & fratri in Chriſto vehementer colendo.

Salutem a Deo & Chriſto, &c.

NOn dubito, vir ornatiſſime, quin ex fratribus iſtis ea de me audiveris, unde, cujuſmodi alioqui ſim, conjicere potueris, me non contemptione tui, aut animi elatione, aliqua, ad humaniſſimas tuas literas nihil hactenus reſpondiſſe. Et ſane alia longe diverſa hujus rei cauſſa fuit. Ego quidem mecum optime agi exiſtimo, ſi quando mihi datur occaſio, ad tui ſimiles, id eſt, ad divinæ veritatis cupidos ſcribendi, cumque ipſis amicitiam ineundi. Nec aliud quidquam, cum tuas literas accepi, ſum miratus, niſi quod tanti à te fierem, ut ad me prior ſcriberes, meamque amicitiam tibi expetendam judicares. Cujus rei nomine me tibi plurimum debere agnoſco, ſancteque polliceor tuam amicitiam mihi fore gratiſſimam, quam & augere, & confirmare literis ad te datis curabo, ubi aliquid ſcribendi ſeſe occaſio obtulerit. Tuæ quidem literæ fuſius ad ſcribendum materiam mihi ſuppeditarunt, propoſita abs te in eis quæſtione, de corporis Chriſti glorificatione ſtatim poſt reſurrectionem. Sed quia in gratiam quoque Voidovii noſtri hac de re aliquid paullo accuratius ſcribere conſtitui, neque ſatis mihi compertum eſt, has ipſas literas non perituras, in aliud tempus, hoc eſt, cum certum aliquem nuncium nactus fuero, tuæ petitioni ſcriptione hac mea, quam meditor, iſthuc miſſa ſatiſfacere diſtuli. Quod ſcripta mea haud illibenter legas atque examines, animos mihi addidit iſtud faciendi quod petis, & ſi quid aliud ex me te deſiderare cognovero, quatenus ingenii corporiſque vires meæ ferent, quatenuſque per alias aut neceſſarias, aut graviores occupationes licuerit, tibi gratificari conabor. Quanquam is ego ſum, qui potius in rebus divinis pernoſcendis (hac enim de re hic agitur) alienæ opis indigeam, quam ut aliis opitulari ipſe poſſim. Tametſi enim non pauca hactenus ſcripſi, quædam etiam edidi, aliaque & ſcribere, Deo volente, & edere adhuc cogito (quod equidem non facerem, ſi me harum rerum prorſus ignarum arbitrarer) tamen multo plura ſunt, quæ ignoro, quam quæ non dicam ſcio, ſed ſcire omnino velim. Tu cui, ut arbitror, vel potius conjicio, in florenti iſta ætate nihil deeſt, ad rerum divinarum ſcientiam non vulgarem ſibi comparandam, incumbe in id quantum potes, atque enitere, ne tibi inaniter tempus effluat, meque imitari noli, qui neſcio quo malo genio ductore, cum jam divinæ veritatis fontes deguſtaſſem, ita ſum abreptus, ut majorem & potiorem juventutis meæ partem, inanibus quibuſdam aliis ſtudiis, immo inertiæ potius atque otio dederim. Quod cum mecum ipſe reputo, reputo autem ſæpiſſime, tanto dolore afficior, ut me vivere quodammodo pigeat. Quanquam me perpetuo divina miſericordia conſolatur, quam mihi, omnium indigniſſimo licet ac nocentiſſimo, tribui re ipſi experior atque ſentio. Cave tu ne in has difficultates tua aliqua deſidia aut negligentia te conjicias, &, ſi in bonis literis informandos pueros ſuſcepiſti (quod ego munus, cum honeſtiſſimum, tum Deo gratiſſimum eſſe cenſeo: ſunt enim multi prophani alioqui, & quidem nobiliſſimi ſcriptores, qui prælegi pueris Chriſtianis merito poſſunt) quicquid temporis a labore iſto tibi vacuum fuerit, id in literis rebuſque ſacris perpendendis ponere memineris, ut ſuo tempore Chriſti Eccleſiam juvare poſſis, erroribus qui eam undique circumſiſtunt propellendis, & ab ea quam longiſſime removendis. Sic te Deus juvet, atque aſſidue tueatur & protegat. Vale juvenis ornatiſſime. Cracoviæ die 15 Novembris, Anno 1593.

Ad eundem Smiglam.

F. S. Epistola II.

Pietate atque eruditione ornatiſſimo juveni Domino Valentino Smalcio, Smiglenſis Scholæ Rectori, amico & fratri in Chriſto cariſſimo & honorando.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

JAm diu eſt, frater in Chriſto cariſſime, ex quo binas eodem tempore tuas literas accepi, ad quas reſpondendi hactenus nulla facultas fuit, cum nuncius nullus eſſet. Arbitror Deum ipſum curaſſe, ne in Synodo veſtra præterita adeſſem, ne mihi cum Abbate illo concertandum eſſet, cujus adverſus me nominatim editus liber, tot blaſphemiis & calumniis eſt refertus, & tantæ diſputandi inſcitiæ plenus, ut mirer ejuſmodi hominem inveniri. Opus cujus in libelli de baptiſmo præfatione mentionem facio, à me aliquando ſcribendum erit, ſi Deus voluerit. Catechiſmus meus vix ante annos tres inceptus, eſt ſtatim poſtea perpetuo fere intermiſſus. Quod quædam ex Diſputatione mea cum Franciſco Davidis excerpſeris, gratiſſimum mihi feciſti, nec erat cur Moſcorovius noſter aliter exiſtimaret: quæ ſpes hujus libelli edendi ſit, ex Radecio intelliges. Diſputationis cum Franciſco Puccio unicum exemplum habeo, quo carere ne ad breviſſimum quidem tempus ullo modo poſſum. Quid de me loquantur & ſentiant quidam, qui inter fratres haud infimum locum obtinent, jam nihil curare conſtitui. Hoc tantum curabo, ne ego propterea de ſtudio meo in univerſum cœtum quidquam unquam remittam. Quod Smiglenſis veſter cœtus minuatur, id non ſine aliorum cœtuum augmento & commodo fiet, vobiſque apud exteros minorem invidiam conciliabit. Quare non eſt quod vos hoc damnum veſtrum admodum affligat. Hubertum illum Gallum quem nominas, & cujus verbis me ſalutas, me noviſſe non memini. Tantum fuit mihi per literas amicitia cum Huberto quodam Coquiel, non Gallo homine, ſed Brabanto, qui etſi mercaturæ operam dabat, tamen à veræ pietatis ſtudio, & rebus divinis penitius inquirendis nihil aberat. Utinam iſte

ad nos acceſſiſſet, & vobiſcum eſſet. Quicumque vero is fuerit, cujus nomine me ſalutaſti, illi meis verbis, ſi iſthic eſt, rogo gratias agas, & me ad illi ſerviendum paratum eſſe dicas. De me illo ſatis ſane, ſi carnem ſpectes, acerbo caſu, non erat, ſi ſpiritus rationem habere velis, quidquam dolendum. Immo Deo & erant, & ſunt gratiæ agendæ, quod velit me aliquid, propter ipſius & Chriſti gloriam perpeti, mihi interim eam animi conſtantiam tribuat, ut eo magis ad meæ vocationis curſum implendum ſim animatus. Eſt tamen quod tibi plurimum debere fatear, quod mei cauſſa tantopere fueris perturbatus, afflictionem ipſam meam tibi ipſi ob oculos ponens, quæ per ſe iis, qui me amant, non niſi moleſta eſſe poteſt. Vale mi chariſſime frater, tibique me totum tuum eſſe perſuade. Deus tibi perpetuo faveat. Cracoviæ die 14 Februarii 1595.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem VALENTINUM SMALCIUM SMIGLAM,

EPISTOLA III.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

TUæ literæ chariſſime atque in Chriſto mihi colende frater, ſemper jucundiſſimæ mihi accidunt, & non modo meo, quod exiguum quidem eſt, ſed cujuſque vel maximo acumine, aliquid ſemper dignum habere mihi videntur. Quare iſta culpæ deprecatione quadam cum ad me ſcribis, jam rogo te in poſterum abſtine, & quam creberrime ad me literas dare cura. Gratius mihi vix quidquam facere poteris. Mei libelli de auctoritate Sacræ Scripturæ tranſlatio Latina mea ipſius eſt, [illegible] (ut ajunt) propter nimiam typographi feſtinationem, unde etiam factum eſt, ut unus aut alter locus emendatione indigeat. Sunt etiam typographica errata complura. Cæterum præfatio illa, non ſolum, ut omnes animadvertere poſſunt, mea non eſt, nec eſſe poteſt, ſed me plane inſcio illi appoſita. Si Deus vitam & valetudinem dederit, totum illud opuſculum diligentius recognoſcam, tibique atque aliis ut denuo excudi poſſit, ſatiſfaciam. Nimis multa habeo quæ aut ſcribam, aut perficiam, aut emendem, ſeu potius diligentius expoliam, quare quando iſtum libellum recogniturus ſim, nihil certo ſtatuere poſſum. Ex ſcriptis, quæ à me petis, pollicitus eſt Andreas Voidovius tibi diſputationem cum Chriſtiano Francken tradere, quod ſi id, quod adverſus Philippi Bucellæ [illegible] ſcripſi, idem habuerit, (neque enim memini an illi dederim) non dubito, quin etiam iſtud tecum ſit communicaturus, alioqui, ſi qui deſcribat habuero, ipſe ut ad te mittam curabo. Notæ illæ Franciſci Puccii ejuſmodi manu ſunt ſcriptæ, ut vix quiſquam Cracoviæ inveniri poſſit, qui illas legere ac deſcribere queat. Quapropter nihil hic tibi promitto. Verum pro certo habeas, vix quidquam in illis eſſe quod lectu ſit dignum. De duobus illis duorum meorum ſcriptorum locis, quæ ſibi invicem adverſari tibi videntur, exacte aliquid nequeo ſcribere: cum hic neutrum iſtorum librorum habeam. Dicam tamen, ut tibi quoad poſſum morem geram, ſi prius illud te monuero, de ſcriptis meis nondum editis, iiſque non perfectis, quale eſt iſtud adverſus Eutropium, minime ſtatuendum eſſe, me omnia quæ illic ſunt penitus probare. Jam non video, quomodo, ſi in verbis illis Petri, ſecundo loco carnis nomine deſideria carnalia, quatenus is locus ad nos refertur, intelligam, hoc adverſaretur ei quod alibi in diſputatione cum Coveto me ſtatuereais, Chriſtum in deſideriis carnalibus minime paſſum eſſe, videlicet quia adverſus eundem Covetum ſcribens, tacite fateor Petri verba ad Chriſtum referri. Nam apertum eſt, me verba iſta aliter interpretari, quatenus ad Chriſtum referuntur, quam quatenus ad nos. Verba enim illa *deſtitit à peccato*, quatenus ad Chriſtum referuntur, manifeſte de liberatione ab iis, quæ pœnæ peccatorum eſſe ſolent, interpretor. Cum tamen hæc eadem verba quatenus ad nos referuntur, ſignificent ſine dubio deſiſtentiam (ut ſic dicam) à peccando. Itaque ſimiliter, etiamſi pati in carne eodem in loco quatenus ad nos refertur, ſignificet pati in deſideriis carnalibus, id eſt deſideria carnalia ſua interimere (ut ſic dicam) ſeu abjicere; nihil vetat quominus, quatenus illa verba, *Paſſus eſt in carne*, ad Chriſtum referuntur, ſignificent ejus mortem, & crucis ut loquuntur paſſionem, ita, ut tota illa ſententia, *Qui paſſus eſt in carne deſtitit à peccato*, quatenus ad Chriſtum refertur, ſignificet, illum per crucis paſſionem liberatum fuiſſe ab iis, quæ pœnæ peccatorum eſſe ſolent. Quatenus vero refertur ad nos, ſignificet nos, per interemptionem ſeu abjectionem carnalium deſideriorum, a peccando ceſſare. Similem, immo eandem comparationem Chriſti & noſtri, & ejus mortis cum morte noſtra, quod ad peccandum attinet, collationem habes apud Paulum Rom. 6. pluribus verbis expoſitam & repetitam: ſi fortaſſe dubitas an iſta inter ſe conferri poſſint, & comparationem alterius cum altero fieri. Nondum a fratribus Lubienieciis mihi facta eſt copia Epiſtolæ illius tuæ ad Aberdonenſem illum profeſſorem: ſi fecerint neceſſe erit tamen, ut aliquantum temporis habeam ad illam examinandam, ut tibi morem geram; quanquam eam meæ limæ nihil prorſus egere puto, & lætor te ſtilum exercere in rebus divinis. Nam qui ad illas tractandas, & poſteritati earum cognitionem mandandam, atque hoc tempore calamo propagandam ſint apti, pauciſſimos omnino habemus. Quid factum ſit de illo aurifabro conterraneo tuo, propter conſueta impedimenta mea, inveſtigare non potui. N. N. filius plane corruptus eſt; & facile peribit, quod Deus avertat. Hic finem propter temporis anguſtiam facere ſum coactus. Quæſo te, quicquid hoc eſt quod ſcripſi, id boni conſules, & interim me amare, & precibus tuis apud Deum juvare, non intermittes. Lublini die 20 Maji Anni 1597.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem Racoviam.

EPISTOLA IV.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

INtermiſſum à te diu fuiſſe, vir præſtantiſſime, & frater in Chriſto honorande, ad me ſcribendi officium, nihil mirum, cum ipſe à me nullas literas jam diu acceperis, nec ad eas quas poſtremo ad me dederas, reſponſum meum redditum tibi fuerit, quod ſane vehementer doleo. Periit enim una cum ipſo Epiſtola Philippi Bucellæ, cujus nullum exemplum aliud cum haberem ipſum autographum ad te miſeram, ut melius meum ad ipſum reſponſum intelligeres, quod ſimiliter rogatu tuo ad te mittendum cenſueram. Erant præterea alia in ipſis literis meis, quæ ut ſcires cupiebam, quorum nunc non memini. Tantum recordor, me ad id, quod ad me ſcripſeras de conſtructione verbi communico cum dandi caſu, qua ipſemet in mea diſputatione adverſus Vujekum uſus fuiſſem, in hanc ſententiam reſcripſiſſe, non debere te ex ſcriptis meis exemplum ſumere Latine ſcribendi, quippe cum ego & hujus linguæ ſim pœne rudis, aut certe non admodum diligens, ut quam rectiſſime ſcribam. Cum enim multo magis in ſcribendo rerum quam verborum rationem habeam, ſæpe ut aptius alioqui id quod volo exprimam, ea mihi permitto, quæ ipſe parum Latina eſſe novi, ut factum eſt iſto in loco ejus diſputationis pag. 308, ubi aliud interim in Latina lingua erratum gravius, quam iſtud ſit, eſt à me commiſſum, quod ſcilicet relativo recipro-

co, ubi

co, ubi nullus ei erat locus, ſum uſus. Quo tamen, cum, neſcio quo pacto non animadvertens ipſa verba mea, mihi utendum omnino cenſerem, putavi mihi licere conſtructionem illam verbi communicandi vulgo receptam, eo in loco uſurpare. Nam ut dicerem, non ſibi homini, ſed cum ſe homine, adduci non potui. Hos duos meos errores, comitatus eſt tertius typographi error, qui pro communicatam, communicatum repoſuit. Itaque totum locum ſic emendo, Sed per communicatam cum ipſo Chriſto homine à Deo patre &c. Ex acerbiſſimo illo meo Cracovienſi caſu, oſtendis tu quidem paucis verbis, quam conſolationem immo lætitiam capere poſſim, nedum affligi propter ipſum debeam. Sed facere non poſſum, quin tantam librorum & ſcriptorum jacturam doleam. Quæ quanta fuerit te nondum reſciiſſe apparet, cum denuo petis, ut tibi librum meum adverſus Puccium commodem. Perierunt, mi Smalci, in eo caſu omnia ſcripta tum mea, tum aliena quæ apud me erant; præter quædam tantum aliena quæ jam diu in ciſta quadam, procul ab eo locu ubi habitabam, ſunt repoſita. Excuſabis igitur me, ſi librum iſtum ad te non mitto, cujus tibi exemplum facile ſuppeditare (ut ſpero) poterit Volkelius noſter, qui, ut audio, nunc non longe à civitate Lublinenſi habitat. Quod fratres dignum te judicaverint qui ſocius ſis Chriſtophori Lubieniecii in Eccleſia Lublinenſi regenda, id mihi vehementiſſime probatur. Non erit labor iſte tuus, præſertim cum tali ſocio ſupra vires tuas. Superabitis facile ſimul juncti, ſi modo plane concordes fueritis, omnem difficultatem, & nominatim eas quæ te ſollicitum reddunt. Sed vobis opus eſt maxime patientia & prudentia Chriſtiana, ut non detrectetis omnibus omnia (ut Paulus Apoſtolus loquitur) fieri, quo aliquos ſervetis.

Tibi vero ad exteros illos adverſarios, quorum inſidias metuere videris, ſi cum illis vel coram, vel per ſcripta diſputare contigerit, aut quavis alia ratione ad eorum calumnias reſpondendum fuerit, refellendos ac reprimendos, neceſſe eſt ſophiſmatis penitus cognoſcendis, eorumque laqueorum rationi prorſus tenendæ te totum tradere. Ab alio iſtorum hominum inſidiarum genere, defendet te ſine dubio Deus & Chriſtus Dominus. Eventu diſputationis Oſtorodi noſtri cum Fabricio illo mirum in modum lætor, & ſpero Deum multorum oculos aperturum, quanquam Voidovius Oſtorodi comes ea ad me ſcribit, quæ vix mihi permittunt, ut exitum diſputationis illius eum fuiſſe credam, quem ipſe Oſtorodus ad me ſcripſit. „ Sic enim Voidovii verba habent: Oſtorodus noſter cum Doctore Jacobo Fabricio Theologo & concionatore eſt collocutus, & fortaſſis adhuc hodie poſt prandium colloquetur, placide ab invicem diſceſſimus, divinam benedictionem haud vulgarem experti. Fecit & tui mentionem Doctor hic, legit librum de Servatore, corpus tuum theologiæ requirit, neque tantum ille, ſed & alii multi. Non eſt quod quidquam tibi doleat, quod meum judicium de libello iſto Germanico qui editur habere non potueris. Nam cum ſocius tibi eo in labore Oſtorodus fuerit, veriſimile eſt pauca admodum deſiderari poſſe, præſertim quæ ab ipſo non animadverſa, à me animadverti potuiſſent. Deus conſilium & cœptum veſtrum iſtud juvet. Statorius amantiſſime te reſalutat, ac viciſſim una mecum rogat, ut in tuis ad Deum precibus noſtri meminiſſe velis. Vale vir præſtantiſſime. Ex agro Luclaviciano die 31 Auguſti Anno 1598.

Ad eundem Lublinum,

Epistola V.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

HEri tuas literas accepi, una cum narratione eorum quæ geſta ſunt in Synodo Novogrodienſi, ſuper controverſia de invocatione Chriſti. Plurimum autem ſum lætatus, quod ipſe comiteſque tui non fruſtra ad ſynodum iſtam miſſi fueritis: & tibi privatim, quippe qui aliis præiveris, & totum fere pondus illius diſputationis, adverſus eos qui Chriſtum adhuc ignorare dici poſſunt, ſuſtinueris, vehementer gratulor. Nihil mihi novum fuit ex narratione iſta percipere, paſtores illos Lithuanicos ab ejuſmodi ignoratione minime liberos deprehenſos fuiſſe; & meminiſſe potes, quid antea hac de re tecum Lublini locutus fuerim. Licinium nihilominus tamen ſum miratus, hominem alioqui eruditum, & in ſcriptionibus & diſputationibus theologicis verſatum, qui ex diſputatione demum tua, quam cum ipſo habuiſti, rem antea ſibi haud plane perſpectam recte intelligere cœperit. Deus & ipſi, & aliis ejus ſociis cauſſam tanti erroris atque deſidiæ, condonare velit, ea enim alia eſſe non poteſt, quam voluiſſe magis hominibus ſuiſque commodis ſervire, quam Chriſto ipſi Jeſu, ejuſque gloriæ. Dolor qui me ob hanc rem angit, nimis fortaſſe libera hæc verba mihi extorſit. Vix autem futurum credo, ut Deus iſtis grave iſtud peccatum omnino ignoſcat, niſi quam primum curaverint, ut ii, qui pertinaces in Chriſti invocatione non admittenda fuerint, re ipſa, & palam è cœtu ejiciantur, & ſic Chriſti gloriâ tum ſuis commodis, tum aliorum voluptati antepoſitâ, ſe reſipuiſſe oſtenderint. Jam narrationem iſtam tuam, cujus ad me miſſæ nomine ſummas gratias tibi ago, ſtatim deſcribendam curavi, & deſcriptam Moſcorovio noſtro, qui duos minores Dudithios affines ſuos, ut apud Statorium una cum præceptore ſuo aliquamdiu maneant, huc adduxit, dedi, ut eam ad Oſtorodum, prout mandas tranſmittendam curet. Index meorum ſcriptorum quæ apud te ſunt abs te miſſus, gratiſſimus mihi fuit. Et ſane non mediocriter ſum lætatus, quod tot habeas, quamvis adhuc nonnulla tibi deſint, quæ ſpero tamen apud Voidovium juniorem eſſe. Mitterem libenter id quod petis de conjugiis cum pontificiis, ſed unicum habeo exemplum, idque non ſolum, quare neceſſe eſt ut expectes donec abſolvatur, & deſcribatur, id quod ut fiat diligenter operam dabo. De quæſtione illa quam in Synodo Lublinenſi à me propoſitam fuiſſe ſcribis, novum id plane mihi eſt. Quod ex imbecillitate memoriæ fieri ſuſpicor, indies enim ſenectutem, ut aliis cum animi tum corporis facultatibus, ſic memoriæ, immo huic præcipue magis officere ſentio. Reſpondeo tamen ad quæſtionem iſtam. Immo non potuiſſe ſine tot afflictionibus, & tam truculenta morte ducis noſtri Chriſti, ita excitari ac foveri fidem noſtram, ut cum ipſis. Sumus ſiquidem omnes infinitis afflictionibus, & atrociſſimæ morti, dum Chriſtum ſequi volumus, perpetuo quodammodo expoſiti. Et ſane hoc ipſum in ipſa Diſputatione de Chriſto Servatore luculenter à me, ni fallor, quamvis non multis verbis explicatum fuit, locumque tibi indicarem, ſi ad manum meus iſte liber eſſet, quo poſt caſum Cracovienſem perpetuo carui. Verum ſpero, te per te ipſum locum quem intelligo, facile inventurum, aut fortaſſe jam à me monitum ſtatim recordaturum. Quod adoleſcens ille non ultra feſtum (quod ajunt) omnium Sanctorum ſit ſuam ad nos profectionem dilaturus, lætor, non modo facile fero. Erit ejus adventus valde omnibus nobis & gratus & utilis, ſi modo, is apud quem ut habitet conſtitutum inter nos fuit, parem ſuis opibus ſuam ei benignitatem impertierit, non quidem ut eum ditet, ſed ut illi concedat, quo poſſit ſtudiis & vocationi ſuæ diligenter incumbere, nec eum alienis ab hoc ſcopo laboribus occupet. Statorium tuis verbis diligentiſſime ſalutavi, qui una mecum Deum eſt aſſidue oraturus, ut te ab omnibus veritatis hoſtibus defendat, ab omnique malo tueatur. Tu viciſſim pro nobis Deum orabis, qui & ipſi in perpetuis periculis verſamur, ego vero quantopere ab omnibus, qui piæ vitæ parum amantes ſunt, propter à me edita ſcripta, præſertim vero ob diſputationem illam de Servatore, lacerer ac proſcindar, & plurimorum injuriis objiciar, vix ſatis explicari poteſt.

Idem ut faciat Chriſtophorus Lubieniecius curabis, quem amantiſſime meo nomine ſalvere jubebis, illique in memoriam rediges, ut ſerio & quam accuratiſſime id præſtet, quod ſe facturum promiſit, teque & Chriſti Eccleſiam quam maxime poteſt, juvet. Vale vir præſtantiſſime. Datum in agro Luclaviciano die 24 Julii 1599.

Ad eundem Lublinum,

Epistola VI.

Pietate atque eruditione præſtantiſſimo viro Dn. Valentino Smalcio divini verbi Miniſtro, Domino & amico in Chriſto plurimum colendo.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

Vigeſimus quinctus hic dies eſt, ex quo tuæ literæ, die 19 Auguſti datæ, mihi redditæ fuerunt, ad quas quod antea non reſponderim, nulla alia fuit cauſa, niſi quod facultas nuncii, Racoviam etiam tantum uſque, plane deerat. Nunc autem cum talis nuncius non ſit defuturus, reſpondere conſtitui, ſed breviter & quantum neceſſe eſſe judicavero Nam tempus ad id faciendum, in hoc fratrum Racovienſium ad nos adventu, & fratrum noſtrorum ſubmontanorum cum illis conventu, mihi conceſſum, breve admodum eſt. De eo igitur ſtatim aliquid dicam, quod ex me primo loco quæris circa excommunicationis negotium. Itaque pauciſſimis verbis reſpondeo, mihi plane probari ſententiam hac de re tuam, & rationes quas ad illam probandam affers, tam in jam excommunicatis, quam in excommunicandis. Tantum id conſiderandum cenſeo, iſtam, quam ipſe punitionem appellas, quamque ipſi excommunicationi præire vis, tunc eſſe uſurpandam, cum cauſa cur is, de quo agitur, ad iſtum modum puniri debeat, inter fratres tantum nota eſt, necdum vulgo reſcitur. Nam ſi ea extraneis quoque nota fuerit, & ejuſmodi ſit, ut jam ex Pauli præcepto, cum iſto, ne cibum quidem capere fratribus liceat, quippe quod ſæpius monitus, tamen in aliquo ex illis, aut ſimilibus peccatis hæreat, quæ Apoſtolus commemorat, videtur in eo palam excommunicando non eſſe procraſtinandum. Non eſt etiam omittendum, ita poſſe fratribus concedi cum excommunicato cibum ſumere, & colloqui, non modo illum ſalutare; ut interim tamen familiaritatem cum eo non habeant, vel amicitiam colant, donec excommunicatus permanet, nec per reſipiſcentiam Eccleſiæ reconciliatur, ne ſcilicet liberetur iſta triſtitia, quæ poſſit efficere, ut reſipiſcat, neve ejus familiaritas & amicitia ullum ex fratribus pervertere aut corrumpere poſſit. Quæ altera cauſa eſt, eaque fortaſſe potior, male ſe gerentes excommunicandi. Nam altera eſt, quia non licet cum tali homine communem menſam Domini habere, & cum eo tanquam cum fratre agere.

De verbo ἐξεδέχετο Hebr. 11. 10. dico, illud poſſe verti *excipiebat*, id eſt, excepturus erat. Hæc enim eſt propria verbi ἐκδέχεσθαι ſignificatio; quamvis in Novi Teſtamenti ſcriptis expectandi ſignificationem habeat, quam etiamſi hoc in loco retinere velimus, nihil de ſpe tamen quam Abrahamus ejus civitatis, de qua ibi ſermo, adipiſcendæ haberet, inde colligi certo poteſt. Nihil enim vetat quominus ſit figuratus ſermo, ut ſcilicet eo verbo non animus ſed eventus declaretur; nihil enim in hoc ipſo expectandi verbo hac figura frequentius, ut exempli cauſa, ſi quis dicat de aliquo ſceleſto, hic divinam punitionem expectat: quamquam in ſimili verbo & eadem de re loquens hac eadem ſermonis figura mox utitur idem ſcriptor, inquiens ℣. 16, Nunc autem meliorem appetunt, id eſt cœleſtem. Verbum enim præſentis temporis, & quæ illico eodem verſiculo ſubjiciuntur, non patiuntur verba iſta dicta fuiſſe, niſi pro eo tempore quo jam erant mortui; immo quo ſcriptor ille ea ſcripſit: etiamſi *Nunc autem*, idem ſignificaret, ut quidem poteſt, quod, *at vero*, nec præſens tempus adverbium *Nunc* iſto in loco declararet, & ſic non adverbii, ſed conjunctionis vim haberet.

De loco Epheſ. 1. ℣. ultimo, idem ſentio quod antea; neque rationes à te contra allatæ me quicquam movent. Primum enim non modo Apoſtolus non deſiit verſu penultimo de Chriſto loqui, & ad encomia Eccleſiæ, ut ipſe ais deſcendit; ſed omnino pergit uſque ad capitis finem de Chriſto loqui, cujus præſtantiam commendandi cauſa, ex accidente de Eccleſia loquitur. Nam & in ipſo verſu penultimo de Eccleſia eodem modo eſt locutus. Jam quod ais, nihil tale de Chriſto unquam legi, quale eſſet hoc, ſi τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου ad ipſum referendum eſſet, videris oblitus fuiſſe eorum, quæ ſcripta ſunt eadem Epiſtola 4. 10. Nam quod hic additur ἐν πᾶσι, hoc nihil addit ei quod ibi dictum eſt, adeo ut etiamſi locus cap. 1. deberet, ut tu vis, ad Deum Patrem referri, non tamen plus continere cenſendus eſſet, quam iſte cap. 4. Noſti enim, cum de iis, quæ ad Eccleſiam pertinent, agitur, univerſales quantumvis voces, etiamſi de ipſo Deo Patre ſit ſermo, non complecti ſolere quidquam extra ipſam Eccleſiam, & ad iſtam ſubjectam tantum materiam accommodanda eſſe. Cæterum, ſi in diſputatione cum Franciſco Davidis dico, quod vix credo (neque enim habeo hic meam diſputationem) iſto in loco primi capitis legi implens, per incuriam id à me eſt factum, eamque ſane magnam, cum ipſa Latina editio, contra quam ipſe affirmas, nullo modo ita legat. Locus ut in Græco legitur, & ipſe citaſti, eſt judicio meo clariſſimus. Nempe enim ſenſus eſt, Chriſtum Eccleſiæ dare quicquid illa habet; & ſic Eccleſiam, ut eſt Chriſti corpus, ſic eſſe ejus plenitudinem, id eſt, ab ipſo proficiſcentem, ut ſtatim illis verbis declarat, *Omnia in omnibus implentis.*

Locus Epheſ. 6. 12, non video cur ita accipi non debeat, ut ipſa verba ſonant. Nam quid cogit ſentire, Paulum loqui tantum de pugna noſtra in tentationibus, eamque deſcribere qualis ſit, & non generatim negare cum carne & ſanguine nobis eſſe pugnandum. An non ex negatione iſta peregregie, atque adeo multo efficacius conſequitur id quod Apoſtolus ſubjicit, & acrius illis quæ mox commemorat, Chriſtianos armandos eſſe, id eſt, ſe ipſos armare debere? Si Pauli mens fuiſſet id tantum dicere quod ipſe cenſes, debuiſſet ſaltem dicere ἡμῖν ἡ πάλη, non autem ἡμῖν, neque enim articulus iſte eandem vim habet, ſi dicatur ἡμῖν, ut quidem dictum eſt, quam ſi eſſet ἡμῶν, dempto enim iſto articulo, nulla eſt occaſio Apoſtoli verba reſtringendi; ſed judicio meo, ut ſæpe alibi, articulus iſte ornatus cauſa tantum iſto in loco eſt additus, nam alioqui, ut dixi, non ἡμῖν, ſed ἡμῶν legeretur. Adde, quod minus verum eſt, Chriſtianos in ſuis tentationibus non habere pugnam cum carne & ſanguine, ſi bellum illis gerere licet, ut vim hoſtium repellant. An non enim hæc eſt una ex maximis tentationibus Chriſtianorum, cum ab hoſtibus ipſorum & veritatis divinæ, armis impetuntur?

De Magiſtratu quid cenſeam, & quatenus illum Chriſtiano homini gerere licere credam, ſatis ex libro meo adverſus Palæologum intelligi poteſt, ſi quis illum diligenter legat. Breviter, mihi videtur, ipſum præeſſe, dominari, regere atque imperare; & conſequenter, ubi opus fuerit, plectere ac punire, Chriſtianæ pietati non adverſari, modo in his omnibus, nihil adverſus Dei Chriſtique præcepta committatur. Leges judiciales Moſaicas nihil ad Chriſtianum magiſtratum pertinere arbitror, quemadmodum vulgo & theologi ſentiunt. Sunt enim ibi permulta, quæ cum patefacta vitæ æternæ promiſſione, cumque ipſa ſumma charitate, quæ in Euangelio præcipitur, plane pugnant. Hominem, quantumvis ſceleſtum, privare vita Chriſtiano magiſtratui non permittendum judico: hoc enim

enim poſtquam vita æterna reſipiſcentibus promiſſa à Deo eſt, nimis cum charitate pugnare nemo non videt. Si aliquid amplius à me hac de materia, quod attinet ad ſententiam meam, explicari tibi volueris, neceſſe erit ut me, de unaquaque huc pertinente quæſtione, in qua hæreas, nominatim interroges. Neque hoc tempore ſane plura ſcribendi tempus habeo. Hic igitur finem facio ad tuas literas reſpondendi, ſi prius tibi gratias egero pro iis, quæ mihi tuis literis nunciaſti. Etſi enim inter iſta, id quod ad Chriſtophorum Lubieniecium pertinet, valde mihi moleſtum eſt; tamen quando ita eſt, ut id reſcirem te curaſſe libenter video. Curabo enim quam maxima potero cura, labore, & diligentia, ut malum iſtud corrigatur. Vale in Domino Jeſu, mi chariſſime & plurimum honorande frater. Datum in agro Luclaviciano Abrahami Blonſcii die 25 Septembris 1599. Si theologicas hujuſmodi quas ad te ſcribo literas, putas poſſe aliis etiam alicui uſui eſſe, tuum eſt curare ne illæ perdantur. Nam ego earum nullum mihi exemplum reſervo. Nec ſane id faciendi aut curandi ullum vel tempus, vel facultatem habeo. Tuas quidem ego diligentiſſime aſſervo.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

Ad eundem, Lublinum,

Epistola VII.

Ornatiſſimo pietate atque eruditione viro Domino Valentino Smalcio divini verbi miniſtro fideliſſimo, Domino ac fratri in Chriſto plurimum colendo.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

Literæ tuæ die 25 Octob. datæ, gratiſſimæ mihi fuerunt, ad quas reſpondebo, prout tempus feret ad eas reſpondendi mihi conceſſum. Credis ſubjectam materiam requirere, ut in loco Eph. 6. verba illa: „Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus car„nem & ſanguinem, de pugna accipiantur, quam „Chriſtiani, ut Chriſtiani, habent. Ego vero contra arbitror, ſubjectam materiam aliud nihil requirere, niſi id ipſum quod verba iſta præ ſe ferunt: cum optime ex eo, quod homini Chriſtiano, ſimpliciter & abſolute loquendo, nulla ſit pugna cum carne & ſanguine, concludat Apoſtolus ſe recte facere, qui homines Chriſtianos hortetur ad induenda arma non humana, ſed divina, non carnalia, ſed ſpiritualia. Nec quidquam me movet, quod ais, nihil opus fuiſſe illud Epheſios docere, quod, ſi Chriſtiani erant, perſpectiſſimum habebant, non licere ſcilicet bellum adverſus homines gerere. Ad quæ tua verba antequam reſpondeo, libet tibi gratulari, quod etiamſi mea Pauli verborum interpretatio, ex qua hoc ipſum elicitur, tibi non probaretur, ſentis tamen alioqui mecum, Chriſtiano homini non licere cum hominibus bellare. Sic enim verba tua omnino præ ſe ferunt, ſed vereor ne aliquid in illis ex tua mente deſideretur, quod plane alium ipſorum ſenſum efficiat. Nam paullo poſt ſcribis, iſtos eoſdem Epheſios, & potuiſſe, & ſolitos fuiſſe, vim vi repellendo hominum injurias & inſidias vincere & vitare, & tacite id illis Paulum ipſum concedentem facis, ſed interim monentem, ne putarent ſibi eadem ratione pugnandum eſſe, cum propter Chriſtum paſſuri eſſent. Sed jam ad ſuperiora tua verba, & ad ratiocinationem (quicunque tandem alioqui ſit ipſorum ſenſus) in illis contentam reſpondeo, & ajo, Paulum complura alia in Epiſtola illa docere, quæ Chriſtianis hominibus multo perſpectiora ſunt, quam ipſis non licere bella cum hominibus gerere, id quod ita eſſe vel illud indicat, quod illa hodie apud omnes, qui Chriſti nomen profitentur, certiſſima ſunt, hoc vero non item; immo plerique ipſorum contrarium ſentiunt, & reliqui fere dubitant, atque inter ipſos, ut dicitur, adhuc ſub judice lis eſt: egoque ipſe, qui id in mea illa reſponſione ad Palæologi librum aſſerui, fateri ſæpe ſoleo, quæſtionem hanc difficillimam eſſe. Nam quod ſubjicis, nullam hac de re diſſerendi occaſionem in Pauli loco illo fuiſſe, mihi multo aliter videtur. Reddit enim manifeſte rationem Paulus, cur hortatus Epheſios illos fuerit ad arma induenda, quibus poſſint ſtare adverſus inſidias Diaboli. Verum hujuſce rei peregregia ratio redditur, ſi dicit, quod homo Chriſtianus nunquam cum hominibus, ſed tantum cum Diabolo pugnam habet. Objici Paulo poterat, quod non quantum ſatis erat de armis induendis monuiſſet; cum illa tantum arma commemoraſſet, quibus Diabolo reſiſtitur. Itaque evidentem occaſionem habuit Apoſtolus, hac de re, quod tantum cum Diabolo, & nunquam cum hominibus Chriſtiani homines dimicant, verba faciendi. Quamquam vero mihi non improbatur id quod ais, Paulum carnem & ſanguinem nominando, non homines ſimpliciter, ſed infirmitatem vel etiam induſtriam humanam ſignificare voluiſſe, tamen crediderim illum potiorem rationem habuiſſe, opponendi ſimpliciter homines Diabolo & Angelis ejus, & arma carnalia ſpiritualibus. Similia loca, ubi caro & ſanguis cum tacita aut expreſſa antitheſi divinitatis, homines ipſos præcipue ſignificat, habes Matth. 16. 17, & Gal. 1. 16. Cæterum quod ſcribis, te non ſatis aſſequi vim rationis à me allatæ, quod ſi Paulus loqui voluiſſet de pugna tantum quæ eſt propria Chriſtianorum, dixiſſet ἡμῶν ἡ πάλη, non autem ἡμῖν; mihi vero videtur, ſatis notum unicuique eſſe poſſe quantum differat, ſi quis dicat, noſtra pugna non eſt, ab eo ſi dixerit, nobis non eſt pugna, quod apertius non declaro, ne tuo ingenio nimiam faciam injuriam. Verum ſubjungis poſtremo, non eſſe ſatis firmam ratiocinationem deſumptam ex collocatione vocabulorum & articulorum, præſertim in ſcriptis Apoſtolicis. Atqui hic non agitur de collocatione ulla, ſed de diverſa voce, quæ manifeſte diverſum ſenſum per ſe facit, nec aliud meæ ratiocinationi objici poteſt, quam articulum præpoſitum nomini πάλη, efficere, ut nulla ſit in Pauli verbis differentia, ſive legatur ἡμῶν ſive ἡμῖν. Ad quam tamen objectionem ego reſpondeo, articulos apud omnes Græcos ſcriptores, etiam elegantiſſimos, ſæpe ſupervacaneos eſſe, & vix fortaſſe inveniri exemplum articuli non ſupervacanei, ut eleganter Græce ſcriberent: tamen in eorum ſcriptis intelligendis Græcæ linguæ proprietatem ſpernendam non eſſe, niſi id facere apertiſſima aliqua ratio cogat. Neſcio quid ſit illud quod ſcripſi de majore præmio apud Deum bonæ voluntatis noſtræ conſummatæ, quam non conſummatæ, niſi quatenus ipſe refers. Neque enim illud meum ſcriptum habeo; ſed tamen arbitror, me ibi non intellexiſſe de præmio tantum poſt hanc vitam, ſed de præmio in univerſum, adeo ut non poſſit ex uno illo in meis ſcriptis loco ſtatui, me tenere in futura vita præmia fore diverſa, alia ſcilicet aliis majora. Quamquam alioqui non negem, me in hanc ſententiam plurimum inclinare, utpote quæ mihi, & rationi, & nonnullis Sacris Teſtimoniis valde conſentanea eſſe videtur: ſed tu aliter ſentis, & primum ad æqualitatem præmiorum in futura vita probandam affers, quod omnia ea, quæ alicubi in Sacris Literis tanquam prærogativa aliqua quibuſdam tribuuntur, alibi aliis tributa leguntur. Hæc ratio ad excipiendum potius eſt accommodata, quam ad probandum, & quod in ea aſſumitur probationis indiget. Deinde vis inæqualitatem in præmiis indicare imperfectionem, nempe in minoribus præmiis, iiſque qui illa habent, & majoribus carent. Hic vero oporteret propoſitionem hujus ratiocinationis probare, quæ eſt omnium & ſingulorum in futura vita præmia perfecta fore. Nam ſi ad hoc probandum ſatis illud eſſe creditur, quod in

Digitized by Google

ſequente tertia ratione dicitur, maxima Chriſtianis communiter facta fuiſſe promiſſa, jam ſecunda cum tertia ratione confunditur, & ſic ex duabus fit una tantum ratio. Mihi quidem nihil cogere videtur, ut ſingulorum vitæ futuræ participum præmia ſint perfecta, id eſt, ejuſmodi, ut nihil illis addi poſſit; immo nihil id ſuadendi vim mihi habere videtur: cum hoc potius ejuſmodi ſit, ut ſeipſum deſtruat: neque enim de præmio alicujus dici jure poterit, nihil ei addi poſſe, niſi præmio iſto id contineatur, quod is aliis imperet aut præſit; quod ſi fiat, quomodo quæſo aliorum, quibus imperabit aut præerit, præmia erunt perfecta? Quod ſi dicas, perfectionem iſtam te intelligere, ut interim unius præmium alterius præmio nihil deroget, totum iſtud probandi onus tibi incumbet; videlicet, non modo perfecta fore præmia ſingulorum in futura vita, ſed etiam perfectionem iſtam ita intelligendam eſſe, ut modo eſt dictum. Venio ad tertiam rationem, quæ eſt, Chriſtianis communiter maxima promiſſa donata eſſe 2 Petr. 1. 4, hoc enim tibi videtur verum eſſe non poſſe, ſi quibuſdam aliquid majus in iſta immortalitate dandum eſſet. Reſpondeo, etiamſi in ipſo ſtatu immortalitatis aliquid detur cuipiam, quod alii non detur, non propterea fieri, quin immortalitas per ſe, quam omnes & ſinguli ejus ſtatus participes habent, maximum donum ſit, & ita maximum, ut nullum eo majus detur. Tametſi nihil cogit vocem iſtam ſuperlativi licet gradus, ad hunc modum interpretari: & id ſive à Græcis μέγιστον, ſive à Latinis Maximum ſæpius dicitur, quo tamen aliquid majus datur. Adde, quod Petri locus iſte non videtur accipiendus de immortalitate nobis promiſſa, ſed de donis in hac vita mortali nobis datis, per quæ efficimur, etiam in hac ipſa vita, participes divinæ naturæ; inter quæ ſi potiſſimum numerare velis ſpem ipſius immortalitatis, tibi plane aſſentior. Verum aliud eſt immortalitatis ſpes, aliud vero ipſa immortalitas, atque inde aperte conſtabit verum eſſe quod dixi, vocem iſtam ſuperlativi gradus iis etiam accommodari, quibus majora quædam reperiuntur. Nam, ſine ulla controverſia, majus omnino quiddam eſt, quam ſpes, quantumvis firma & certa, immortalitatis, ipſa immortalitas. Et ne dicas exemplum hoc non eſſe accommodatum, cum altera iſtarum duarum rerum in hoc ſeculo tantum, altera contra in futuro tantum detur; addo, eam naturæ divinæ participationem, quæ in hac mortali vita datur, id eſt, juſtitiam & ſanctitatem, quippiam majus ac præſtantius eſſe ipſa ſpe immortalitatis, & omni alio dono, quod à Deo in hac vita ſimiliter habemus, & per quod, ut Petrus ait, efficimur participes iſtius divinæ naturæ, quanto major eſt & præſtantior ipſe finis, quam ea quæ ducunt ad finem. Sed jam nimis multa de hac tertia ratione: ſequuntur quædam, quæ vim rationum habent, à te dicta, dum veriſimilitudinem, quæ ex altera parte eſt labefactare conaris. Ais enim, ex parabola illa Mat. 20, de operariis ad laborandum in vinea conductis, conſtare poſſe, præmia in futuro ſeculo fore æqualia, & eorum qui multum, & eorum qui parum diei Deo ſervierint. Ego vero exiſtimo, ex parabola iſta colligi quidem poſſe vitam æternam, ſeu immortalitatem fore omnibus, qui Deo cari fuerint, communem, etiamſi alii aliis plus minuſve in Chriſti Eccleſia laboraverint: ſed hoc non impedit quominus in ſtatu iſto immortalitatis gradus quidam ſint futuri, ut nunc ſunt inter ipſos Angelos Dei: ut nihil dicam de gradibus quos ipſe Deus & Chriſtus conſtituit in Eccleſia militante, qui ſatis indicant in triumphante quoque Eccleſia eos eſſe poſſe. Hæc enim ſunt illa præmia diverſa, quæ ibi fore dico. Quemadmodum vero nunc, & in cœlo & in terra inter illos qui Dei ſunt, quamvis munera & gradus ipſorum ſint diverſi, ſumma nihilominus eſt concordia, & unuſquiſque ſuo munere & gradn eſt contentus, ſic etiam in futuro ſeculo, graduum & munerum diverſitas, nihil vel communem concordiam, vel privatam uniuſcujuſque lætitiam impediet aut minuet. Quare in iis, qui illius beatæ atque immortalis vitæ ſe participes fore ſperent, minus verum id eſſe arbitror, quod ais, omnes non tantum præmii alicujus, verum etiam maximi (id eſt, ut verba tua interpretari neceſſe eſt, quam maximi) præmii cupidiſſimos eſſe. Satis enim unuſquiſque pius & ad cœleſte regnum contendens habet, ſi immortalis ac beatus ſit futurus, nec ut ad maximum, qui in ipſa beata immortalitate dari poteſt, gradum perveniat, occaſiones benefaciendi adeo quærit, ut Deum tentare dici queat; id quod, etiamſi alioqui ſupremi ejuſmodi gradus cupidiſſimus eſſet, non faceret tamen. Hæc ſatis eſſe puto ut intelligas quid me moveat, ut tuis rationibus non ſinam me a mea ſententia dimoveri, & cur in ea mihi perſeverandum cenſeam. Quæ eſt, omnes quidem Chriſti fideles fore ejuſdem beatæ immortalitatis participes, ſed non tamen alioqui æquales eos per omnia futuros, in eodem ipſo beatæ immortalitatis ſtatu.

De loco Hebr. 12. 5, quid ſentiam, ſcripſi, niſi fallor, ſatis aperte in Diſputatione de Servatore, locum ipſum ubi id à me ſcribitur non memini, nec diſputationem iſtam meam ad manum habeo: ſentio autem Hebræos iſtos occaſione quidem profeſſionis nominis Jeſu Chriſti afflictos fuiſſe, ſed tamen interim illos in tam ſancta profeſſione non fuiſſe ferventes, ut eſſe debuerunt, & multa in illis merito deſiderari potuiſſe, ſeu non caruiſſe illos aliquot vitiis & imperfectionibus; unde fiebat, ut Deus afflictionibus, quas ob Chriſtianæ religionis profeſſionem experiebantur, uteretur ad eos caſtigandos atque emendandos, & plane veros Chriſtianos faciendos. Cui ſententiæ non video quid adverſetur, quod illius Epiſtolæ auctor homines iſtos ad conſtantiam, exemplo ſanctorum virorum & ipſius Chriſti, hortetur: (quamquam non eſt verbum Conſtantiæ, (ſi recte memini) apud ſcriptorem illum, nedum ad illam abhortatio.) Neque enim conſtantia iſta ſignificat perſeverantiam in eodem prorſus ſtatu, ſed tantum in eo quod Chriſti nomen profitebantur, & ei obediendi (licet non quantum debuiſſent) ſtudioſi erant. Jam cohærentia ejus quod legitur verſu. 4, cum iis quæ ſtatim ſequuntur, hæc mihi eſſe videtur, quod Hebræi iſti nondum, ut nihil peccarent, ſed Deo, ut debebant, obedirent, eo adducti fuerant, ut ſeſe morti exponerent (id quod ſcribitur vſ. 4) & tamen jam in iis, quæ propter Chriſti nomen patiebantur, faticere incipiebant, & ejuſmodi divinam caſtigationem, minime læto animo, ut debuiſſent, ſuſcipiebant &c. quæ ea ſunt, quæ ſtatim poſtea dicuntur. Oſtendi Statorio noſtro, quid ſcripſeris de eo Jeſuitam illum dixiſſe pro concione. Subriſit, miratus interim, ut mihi perſuadeo, hominis audaciam & diligentiam. Juſſit te officioſiſſime ſuo nomine in his meis literis ſalutari, & viciſſim ut pro ſe Deum ores rogari. De libellis & ſcriptis quæ jam diu à me petiiſti, non potui hactenus efficere, niſi ut diſputationem meam adverſus Volanum habere poſſes. Ejus enim curavi jam pridem exemplum unum tradi fratribus Racovienſibus, ut illi ad te tranſmitterent, id quod jam factum fuiſſe ſpero. Vale, & Deum ora, ut in hac extrema ætate mea, poſſim jam aliam victus & habitationis meæ rationem invenire, quæ me mei juris efficiat, & liberum ab omnibus impedimentis reddat, quibus fit, quominus ea præſtare poſſim, quæ promiſi, & à me identidem exigi, non ſine dolore audio. Ex agro Luclaviciano Abrahami Blonſcii die 2 Decembris 1599.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

Ad

Ad eundem Lublinum,

EPISTOLA VIII.

Salutem à Deo & Chriſto &c.

Die Martii 24 literas accepi, quas ad me primo die Februarii dederas, tarde admodum ſane redditas, id quod non leviter dolui. Nam ſi poſt juſtum temporis ſpacium redditæ fuiſſent, jam ſine dubio, idque diu reſponſum ad illas accepiſſes. Quod ſi ſaltem ſciviſſem in tempore, D. Abrahamum Sczepanovium noſtrum iſthuc profecturum, per ipſum illud miſiſſem, & multo minus ſero, quam viſurus jam es me ad te ſcribendi muneri meo ſatisfacientem vidiſſes. Quomodo formaverit Gratianus argumentum illud ſuum, ex cap. 54. Eſaiæ petitum, non omnino memini, tantum, niſi memoria me fallit, videor mihi poſſe affirmare, aliquanto melius formari id ab ipſo potuiſſe. Sed quomodocumque ipſe formaverit, non poteſt, judicio meo, ex iſto Eſaiæ loco rectius quiſquam, ad probandum Chriſtum eſſe unum illum Deum Iſraëlis, argumentari, quam hoc pacto. Quicumque eſt Eccleſiæ maritus, is eſt unus ille Deus Iſraëlis. Sed Chriſtus eſt Eccleſiæ maritus. Chriſtus igitur eſt ille unus Deus Iſraëlis. Majoris probatio propoſitionis qua tota argumentatio nititur, petitur ex loco iſto Eſaiæ, juncto eo quod inter omnes conſtare videtur, Eccleſiæ maritum non poſſe eſſe niſi unum, quemadmodum fœminæ alicujus unus tantum vir eſſe poteſt. Ille ſiquidem unus Iſraelis Deus iſto in loco ait ſe eſſe, aut certe fore maritum illius ſterilis, quæ non pariebat. Nam hanc eſſe ſupernam Jeruſalem, id eſt, Eccleſiam, interpretari videtur Paulus ad Gal. 4. 26, & 27, De veritate minoris proſitionis, conſtat ex iis quæ leguntur cap. 5. Epiſt. ad Eph. 22, & deinceps. Unde etiam id confirmatur, quod ad majoris propoſitionis comprobationem diximus, unum tantum eſſe poſſe maritum Eccleſiæ, ut mulieris alicujus unus tantum vir eſſe poteſt. Nam ex iis quæ ibi dicuntur, apparet Chriſti cum Eccleſia conjugium, in eoque conjugi, ſummam, ut ſic dixerim, unitionem adumbratam fuiſſe in maris fœminæque conjunctione, & porro in viri & uxoris conjugio, quod Deus ipſe ab initio inſtituit. Jam ad totam hanc argumentationem ſic reſpondendum cenſeo. Primum negandum eſt, ſterilem illam quæ non pariebat eſſe Eccleſiam. Nulla enim ratione de Eccleſia ea dici poſſunt, quæ de allegorica iſta muliere eo in loco dicuntur, præſertim vero de Novi Fœderis Eccleſia, de qua neceſſe eſt argumentum loqui, ſi rite formatum eſſe debet. Quomodo enim ſterilis Eccleſia Novi Fœderis tunc dici potuit, cum nondum eſſet? Aut quando unquam ſterilis hæc Eccleſia fuit, aut dici ullo modo potuit, niſi fortaſſe multis poſt Chriſtum natum ſeculis? Atqui Eſaiæ verba ad ea tempora quæ ſtatim poſt Chriſtum exhibitum extiterunt, omnino pertinere, & Pauli locus, antea pro argumento confirmando citatus, aperte docet, nec quiſquam eſt qui neget, qui vaticinium iſtud ad Novi Fœderis tempora ſpectare velit. Præterea, allegorica iſta mulier deſolata eſſe dicitur, id eſt, viro deſtituta, ut ex eo quod per antitheſin ſtatim ſubjungitur liquido conſtat, id quod ad Eccleſiam, ſive ſub Vetere ſive ſub Novo Fœdere, accommodari nequit. Veteri quidem accommodari non poſſe illi ipſi fatentur, qui volunt mulierem iſtam eſſe Eccleſiam. Iidem enim volunt alteram conjugatam mulierem, cum qua illa confertur eſſe Veterem Eccleſiam. Novæ autem non poſſe accommodari id manifeſte docet, quod ſimul atque ipſa extitit, ſuum virum habuit Chriſtum, quo nunquam poſtea deſtituta fuit. Adde, quod Deus fatetur, ſe mulierem iſtam ad breve tempus dereliquiſſe, qui tamen nunquam Eccleſiam dereliquit. Hinc liquet Pauli verba, in citato loco non eſſe in eum ſenſum accipienda, quem præ ſe ferre videntur, ut ſcilicet dicat, mulierem iſtam eſſe Eccleſiam. Sed neceſſe eſt eum eſſe ſenſum verborum Pauli, quem mox dicemus; ubi quid nos iſtius mulieris nomine intelligendum ſtatuamus, breviter expoſuerimus. Dicimus igitur, illam, quatenus vaticinatio iſta Eſaiæ ad Chriſti tempora, & ſic ad argumentum ex ea formatum proprie pertinet, Gentes, ſive incircumciſum populum eſſe, qui eo in loco, Judaico, ſeu circumciſo populo opponitur, & præ illo ſterilis mulier, deſtituta viro, a Deoque derelicta meritiſſimo & Eſaiæ tempore, & poſtea etiam uſque ad Chriſti adventum atque Apoſtolorum prædicationem, immo etiam ante Eſaiæ ſeculum, per complura ſecula dici potuit. Nulli enim Deo filii ex incircumciſo populo, jam inde ab Abrahamo, qui primus omnium circumciſus fuit, præſertim vero poſt legem circumciſo populo datam naſcebantur, quippe quem Deus quodammodo rejeciſſet, ſine quo, tanquam mulier ſine viro, ipſi Deo filios parere non poterat. Nec obſtat quod Deus ait, ſe ad modicum tempus mulierem iſtam dereliquiſſe. Derelictio vero iſta incircumciſi populi diutiſſime duraverit. Modicum enim dicitur tempus iſtud, & tanquam parvum momentum, prout ipſa Dei verba ſonant, præ æternitate, cui ipſe Deus illud opponit, inquiens, ſe miſericordia ſempiterna erga illam uſurum. Itaque Paulini loci ſententia hæc eſt, ſupernam Jeruſalem, quam facile concedo Chriſti Eccleſiam ſignificare, eſſe matrem omnium fidelium, & ſic tunc temporis ad ipſam, tanquam filios eos etiam pertinuiſſe, qui ex gentibus crediderant, quantumvis magno numero eſſent, & multo plures quam ii qui ex populo Judaico crediderant; quandoquidem jam prædictum erat, ex gentibus multo plures fideles extituros, quam ex Judaico populo. Apparet igitur non poſſe ex iſto Eſaiæ loco colligi illum unum Deum Iſraelis eſſe maritum Eccleſiæ, ſed tantum fortaſſe incircumciſi populi. Dixi autem fortaſſe, quia nihil cogit, ut vox Hebraica Bahal quæ ibi legitur virum ſeu maritum ſignificet, cum ea non minus Dominum ſignificare queat? Ut quidem tum Græca editio, tum vulgata Latina habet. Id quod alterius reſponſionis loco ad argumentum ipſum eſſe volumus. Quæ enim de ſterilitate ac viduitate iſtius allegoricæ mulieris, deque Deo qui illam dereliquiſſet & eam recepturus eſſet, ex quo fieret, ut illa plurimos filios haberet, ibi dicuntur: unde etiamſi vox Bahal maritum eo in loco non declaret, concludi nihilominus poſſe videantur, Deum ejus maritum eſſe; ita accipi poſſunt, ac ſi dictum ibi foret, incircumciſum populum, poſtquam à Deo rejectus quodammodo fuiſſet, factum eſſe tanquam mulierem, quæ vidua ſit ac deſolata, liberiſque deſtituta, quos nullos dicatur parere, non quia (ut ante pro conceſſo ponentes Deum illius maritum vocari dicebamus) eos Deo tanquam marito ſuo non pariat, ſed quia cum Deo non ſint accepti, nullo numero eſſe cenſeantur, quotquot ad populum incircumciſum, tanquam ad matrem ſuam pertinent. Sed tertio præterea loco reſponderi ad argumentum iſtud poteſt, non eandem eſſe rationem metaphoricarum appellationum & propriarum: nec ſi proprie maritus appellatus unus tantum alicujus veræ mulieris eſſe poteſt, ſimiliter metaphorice appellatum maritum unum tantum alicujus vicem mulieris explentis eſſe poſſe, concludendum ullo modo eſſe. Exemplum ſit in patris appellatione, quæ quamvis uni tantum proprie accepta conveniat, reſpectu unius: tamen metaphorice accepta, pluribus, unius licet tantum reſpectu, convenire invenietur. Nihil enim vetat, quominus quis, exempli gratia, vel ob grandiorem ætatem, vel ob beneficia ab eo accepta, vel ob filialem ſuum erga ipſum amorem, ipſiuſve erga ſe paternum, vel ob aliam ſimilem cauſam, vel denique ob eaſdem aut diverſas plures cauſas, non modo unum, ſed plurium unumquemque patrem ſuum metaphorice merito appellare poſſit. Quare nihil etiam vetat, quominus Eccleſia plures maritos habere poſſit, cum neceſſe ſit, quemadmodum ipſa eſt metaphorica mulier, ſic

etiam

Google

etiam quiſquis ejus maritus ſit, eum eſſe ipſius metaphoricum maritum; præſertim cum (& hic eſt potior in propoſito noſtro hujuſmodi reſponſionis vis) iſta mariti metaphora, modo minus, modo magis plena eſſe poſſit; ut certe hic fieri dicere poterimus, ſi concedere velimus, Deum illum unum Iſraelis, eſſe Eccleſiæ Novi Fœderis maritum: namque ipſius ratione metaphorica iſta mariti Eccleſiæ appellatio minus plena erit, quam ratione Chriſti, (de quo conſtat illum eſſe ſuæ Eccleſiæ maritum) ut poſtea docebo. Ex quo ſequitur, eum qui propterea, quod ille unus Deus ſit Eccleſiæ maritus, & Chriſtus ſit Eccleſiæ maritus, concludit Chriſtum eſſe, illum unum Deum, perperam concludere, & Æquivocationis fallaciam committere, etiamſi alioqui verum ſit Eccleſiæ unum tantum maritum eſſe. In hac enim enunciatione vox metaphorica Maritus, plena metaphora accipienda eſt. Ut autem id, quod dixi de pleniore & minus plena metaphora uſu venire, in iſtis ipſis appellationibus quæ proprie acceptæ uni tantum conveniunt, planiſſimum fiat, & interim accuſari non poſſim quod nullum exemplum attulerim ejuſmodi metaphoricæ appellationis ubi propriæ non ſit locus, quemadmodum non eſt in appellatione mariti Eccleſiæ: non recedens ab exemplo jam allato appellationis Patris, dico. Veritatis, quæ proprie ſic dictum Patrem nullum habet, vulgo Patrem metaphorice dici Tempus; quod quidem intelligendum eſt, quatenus tantummodo illa apparet atque agnoſcitur. Atqui ſecundum hanc ipſam rationom nemo negaverit, Deum quoque veritatis Patrem dici poſſe, idque multo pleniore metaphora: cum multo magis veritatis patefaciendæ auctor & cauſa Deus ſit, quam Tempus: cui non niſi per accidens hoc idem tribui poteſt. Ut nihil dicam, quod Deus, non tantum quatenus illa apparet atque agnoſcitur, ſed ſecundum omnem rationem, veritatis auctor & cauſa eſt. Satis enim habeo (nam alioqui etiam, nullam in ratiocinatione mea captionis ſuſpicionem eſſe volo) ſi veritatis ad eum prorſus modum conſideratæ, ut cum dicitur Tempus eſſe ejus Pater, Deus quoque Pater merito dici poſſit, & quidem ita, ut in hac metaphorica appellatione Deus loco ſic proprie dicti Patris eſſe queat: Tempus autem minime: & ſic licet veritas ad eum modum, qui dictus eſt, conſiderata, duos Patres habeat, unum tamen duntaxat habere dici poſſit. Jam ut iſta ad propoſitum accommodem, neminem negaturum arbitror, ſi concedatur illum unum Deum Iſraelis eſſe maritum Eccleſiæ, hunc eſſe poſſe Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, quamvis ipſe Jeſus Chriſtus maritus ejus ſit, qui certe eadem ipſa perſona non eſt cum Patre ſuo. Quamquam enim hoc pacto duo erunt mariti Eccleſiæ, nihil tamen hic eſt abſurdi, nec propterea fiet, quominus ſolus Jeſus Chriſtus metaphorice licet Eccleſiæ maritus dictus, proprie ſic dicti mariti loco Eccleſiæ ſit: quippe quod multo pleniore metaphora ipſi hæc appellatio conveniat, quam Patri, qui naturæ, conditionis, accidentium ullorum ratione, nihil commune cum Chriſti fidelibus, qui tanquam unum corpus conſiderati idem plane ſunt cum Eccleſia, vel habet vel habere poteſt: cum interim ipſe Chriſtus in iſtis ipſis rebus plurimum cum ipſis commune habeat. Non modo enim homo eſt, ut ipſi ſunt, ſed ipſorum etiam in divina filiatione, quamvis alioqui omnium ſummus ac princeps, omnino conſors ac ſocius: ac præterea omnia mala eſt expertus, quæ illi experiuntur, & in gloriam ſuam ea via ingreſſus, per quam illi incedunt ut glorioſi fiant. Quod ſi quis tamen neget, poſſe ipſum Jeſu Chriſti Patrem eſſe ſeu dici Eccleſiæ maritum, ob hanc ipſam videlicet cauſam, quod inter ipſum & Eccleſiam nimium diſtet, jam oſtenſum eſt, poſſe metaphoricas ejuſmodi appellationes ibi etiam locum habere, ubi ipſa metaphora non plane conſtet, ſeu plena non ſit, modo aliquid adſit, unde ea aliquo modo extrui poſſit, veluti in propoſito exemplo appellandi Tempus veritatis Patrem, ut certe hic adeſt, & quidem abunde ſatis. Amor enim quo Deus Pater Eccleſiam complectitur, cura quam illius habet, beneficia quibus illam continenter afficit, omnia hæc, inquam, non illis abſimilia quæ à marito in uxorem proficiſcuntur, merito efficiunt, ut metaphoræ iſti locus eſſe poſſit, & ipſe Deus Pater Eccleſiæ maritus dici queat, præter illam ſummam ſpiritualem conjunctionem, quam nihilominus, ut alioqui Deus Pater & Eccleſia, natura, ſtatu, aliiſque rebus mirum in modum invicem differant, inter ipſum Deum Patrem & Eccleſiam eſſe Spiritus Sanctus teſtatur. Quid plura? Deus ante natum hominem Chriſtum Jeſum, ſeipſum non obſcure maritum facit, tum Iſraelis, tum Judæ apud Jerem 3. Quanto igitur magis potuit Deus, citra humanæ Jeſu Chriſti naturæ conſiderationem, Eccleſiæ maritum ſe apud Eſaiam vocare? Quod ſi ita eſt, quomodo quæſo ex iſto Eſaiæ loco, etiamſi diſerte ibi ille unus Deus Iſraelis, ſe Eccleſiæ maritum appellaſſet, concludi poſſet, Chriſtum Jeſum ob eam cauſam, quod Eccleſiæ eſt maritus, eſſe illum unum Deum Iſraelis, cum ſine ulla controverſia Chriſtus Jeſus, citra ſuæ humanæ naturæ conſiderationem, non ſit, nec eſſe poſſit ille Eccleſiæ maritus ſeu ſponſus, quem ipſum eſſe Sacra Teſtimonia docent? Verum non eſt hac in re quicquam laborandum, cum, ut ab initio docuimus, Deus apud Eſaiam in loco iſto, non quidem Eccleſiæ, ſed gentis incircumciſæ (quatenus vaticinatio illa ad Chriſti tempora, & ſic ad rem noſtram pertinet) ſeipſum nominet, ſi modo mariti ibi ſit mentio, quod, ut antea dixi, plane incertum eſt, aut ſaltem aliunde, quam ex ipſa mariti appellatione id colligitur, de quo nihil conſtare oſtendimus. Habes, mi Valentine, pleniſſimam reſponſionem meam ad primum argumentum, quod Gratianus cum Statorio noſtro diſputans, vel attulit, vel certe afferre potuit ac debuit. Ex qua intelligere potes, in quem ſenſum ſint accipienda verba mea, ſi modo ſimpliciter dixi, Deum, nec olim Iſraelitici populi, nec nunc Eccleſiæ ſponſum ſeu maritum dici poſſe, ut ſcilicet intelligatur, me de plena, plenamve metaphoram continente appellatione locutum eſſe, cujuſmodi eſt illa, cum Chriſtus Eccleſiæ ſponſus ſeu maritus dicitur. De verbo Dei non ſcripto, quod apud ſe eſſe pontificii tantopere jactitant, aliquid nominatim ſcripturus eram in Defenſione Animadverſionum in Theſes Collegii Poſnanienſis. Quod opus, ſi Deus dederit, ut aliquando abſolvere poſſim, habebis & tu, & alii, quicquid magis egregii à me in hoc genere proficiſci poteſt. De falſo Eccleſiæ Romanæ primatu, ubi pollicitus in ſcriptis meis fuerim, me aliquid ſcripturum, non recte memini; ſed quicquid ſit, video, ſi mihi ea omnia ſcribenda ſint, quæ vel ipſe conſtitueram, vel fratres cuperent, immo ut ſcribam, perpetuo urgent, oportere me & valde diu vivere, & quam optime aſſidue valere. At neutrum me ſperare ſinunt ſenectus mea, & corporis imbecillitas. Huc accedit, quod, quo ulterius ætate & ſtudiis progredior, eo me ad ſcribendum, alioſque docendos ineptiorem eſſe agnoſco. Quare jam reliquum hoc vitæ meæ tempus, non aliis, ſed mihi ipſi erudiendo, impendere velim. Vale vir præſtantiſſime atque optime, ac ſuaviſſime frater, & in me amando, ut ſoles, precibuſque pro me ad Deum fundendis, conſtanter atque aſſidue perge. Ex agro Luclaviciano Domini Abrahami Blonſcii die 16 Aprilis. Anno 1600.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

Ad eundem Lublinum,

Epistola IX.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

Sex ſeptimanæ jam ſunt, ex quo literulas tuas accepi die 14 Novembris datas. Fuerunt, per quos potuiſſem

potuiſſem multo ante reſponſum ad te mittere Racoviam uſque, ut nunc facio; ſed de nullo mihi in tempore ſignificatum eſt. Nunc vero ipſe noſter Statorius, qui, me inſcio, nuſquam proficiſci ſolet, in prædium Czarnkovianum proficiſcitur, inviſendi Oſtorodi noſtri gratia, qui paullo ante ex lethali morbo convaleſcere cœpit, & vicem ejus in Synaxi, quæ proximo die Dominico ibi futura eſt, ſupplendi, quamquam alioqui etiam eo profecturus erat; ſic enim eum fratres illi rogaverunt, qui ibidem conſtituturi ſunt tempus communis utriuſque cœtus congregationis hic apud nos, quam fortaſſe ante ver impediet peſtis ſuſpicio, vel potius reliquiæ in proximo oppido. Significabas in literulis tuis tempus conventus noſtri Racovienſis, quod reſcire gratiſſimum mihi fuit. Sed illud me turbavit, quod ſcribebas, facile fieri poſſe ut ipſe in eo conventu non adſis. Nam ſine te frigebunt omnia, & fruſtra quodammodo convenient alii. Spes tamen poſtea mihi facta eſt, te omnino adfuturum, quod utinam fiat. Plurimum lætor, quod, ut eædem tuæ literulæ indicant, in meliorem partem accipis, quidquid aſperius à me profectum eſt; qua in re nihil prorſus falleris. Amor enim meus in te, ardenti illi meo deſiderio junctus, ut id, quod verum eſſe credo, in rebus potiſſimum ad pietatem pertinentibus, ſemper obtineat, illius meæ aſperitatis ſola cauſa fuit. Quam tamen ego ipſe, ut noſti, non probo, tibique ſancte promitto (præſertim coram aliis fratribus, qui non ita arcte nobis ſunt conjuncti, ut illi erant) poſthac ita mitem me, & tecum, & cum reliquis omnibus fore, ut non ſit cur veniam deprecer, ut tunc, & quidem ex animo, feci. Quod à me petis de loco Joh. 17, in eo tibi ſatisfeci, ut in ſeparata ſcheda videbis. Si fortaſſe, quod non ſpero, majore tibi eſt declaratione opus, conabor & in hoc tibi aliquando ſatisfacere. Tu modo omnino ſtatue, ut illi noſtro conventui interſis, idque, quam maxime & diligentiſſime potes, cura. Aliud quod ad te nunc ſcribere poſſim vix habeo, & neceſſe eſt hoc reliquum tempus mihi ad ſcribendum conceſſum, in aliis literis ſcribendis inſumere, quæ una cum iſtis uno faſciculo comprehenſæ erunt, quaſque ut reddendas ſuis in locis ac tranſmittendas cures, te etiam atque etiam rogo. Illuſtrem ac generoſum Dominum Petrum Oſtrovium, per te oratum velim, ut me ſuo amore complecti pergat, ſuæque ſalutis, tam animæ quam corporis, diligentem curam habere velit. Te vero, mi ſuaviſſime Smalci, rogo, ut in dies magis tibi perſuadeas, te à me ex animo coli, Deumque aſſidue orari, ut te ſuis donis augeat, tibique perpetuo adſit; quod charitatis officium, ut mihi viciſſim præſtes, pro meo jure abs te peto atque contendo. Fratres duos Germanos Lubieniecios meo nomine diligenter ſalutabis, & reliquos mihi notos. Vale vir præſtantiſſime,. In agro Luclaviciano Blonſcii die 18 Januarii Anno 1601.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater ac ſervus

F. S.

Ad eundem Lublinum,

Epistola X.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto mihi plurimum colende. Tibi probatum fuiſſe conſilium meum de tuæ ſororis filio, vehementer ſum lætatus. Velim autem nihilominus tecum coram conferre de re hac; quod fore ſperabam omnino hic in proxima Synodo. Sed tuæ literæ ad Oſtorodum noſtrum datæ, ab hac ſpe me ferme prorſus depellunt. Tametſi rei abſurditatem conſiderans, quod ſcilicet Synodo interfuturus non ſis, vix adduci poſſum, ut ita futurum plane credam. Ego quidem dabo operam, ut ne id fiat. Interim vero Deum orare non deſiſtam ut tibi iſthic adeſſe velit, præſertim vero in colloquio illo, quod de baptiſmo aquæ habituri eſtis; quod ut habeatur tibi tantopere improbari non parum miror, cum potius, ſi tibi, ut debet, divinæ veritatis propagatio cordi eſt, nihil ſit, quod, judicio meo, tibi gratius eſſe merito poſſit; cum Deus te iſtis armis abunde inſtruxerit, quibus veritas in quæſtione iſta defendi & poſſit, & debeat: error autem convinci atque expugnari. Fateor tamen, & te, & collegam tuum, quamvis æque atque ipſe es, aut paullo minus inſtructum, vix quidquam effecturos, ſi diſputandum ſit de baptiſmo aquæ abſolute, an ſcilicet is ab omnibus, qui Chriſti diſcipuli eſſe velint, neceſſario ſuſcipiendus ſit, quemadmodum factum eſt à me in meo illo libello, & hactenus in noſtris Synodis fieri conſueviſſe, deprehendiſſe mihi videor. Non eſt hæc via, niſi fallor, in futuro iſto veſtro colloquio ullo modo ingredienda; ſed de eo tantum eſt agendum, an ii, qui ab ipſis incunabulis Jeſu Chriſti nomen ſunt profeſſi, ejuſque religionem, nec ullam aliam præterea, de qua jam, quatenus neceſſe eſt ad vitam æternam conſequendam, probe ſint edocti, perpetuo ac publice amplexi fuerunt, omnino debeant aquæ baptiſmo rite tingi, & niſi id fiat, pro veris in Chriſto fratribus agnoſci non poſſint, etiamſi vitam & mores habeant ipſi veræ ac puræ Chriſti religioni conſentaneos. Hoc enim eſt revera quod inter vos controvertitur, nec quidquam aliud. Atque oſtendendum eſt, debere eos, qui ita ſentiunt, hujus rei ex divinis monumentis, aliquod vel præceptum, vel exemplum, vel ſaltem denique mentionem aliquam proferre. Cum manifeſto id appareat, ſi id fieri nequeat, nihil penitus eſſe, cur iſti ad ejuſmodi baptiſmum ſuſcipiendum adigi debeant, curve poſſit. nedum debeat tale jugum adhuc fratribus imponi: præſertim ſi tales ſint, qui ab iis, qui Chriſtianam religionem profitentur, vulgo pro baptizatis habeantur. Nam de iis qui tales non ſint, & nullum prorſus aquæ baptiſmum eos accepiſſe conſtet, propter ſummam offenſionem apud Chriſtiani nominis homines inde proficiſcentem, fatendum eſt, nequaquam expedire, ut in cœtibus noſtris ad Cœnam Domini, quæ fraternitatis Chriſtianæ teſſera eſt, admittantur. Jam, ut ipſe, & collega tuus facile obtinere poſſitis, ut colloquium ſeu diſputatio iſta, hac ratione, qua dictum eſt, inſtituatur, neceſſe eſt, quemadmodum alioqui etiam plane faciendum arbitror, ut alter veſtrum, tanquam ipſius loci ordinarius paſtor, exponat ante cauſam talis diſputationis, & præſentibus aliquibus ſaltem ex iis, qui ſine eo baptiſmo, de quo agitur, admitti ad fraternam communionem cupiunt, ad hunc aut ſimilem modum loquatur. Videte fratres & ſorores quid agatur. Ecce hi, quos adeſſe videtis, (eos ſingulatim nominando,) homines vitæ ac morum cum Chriſti præceptis convenientium, & de religionis Chriſtianæ præcipuis myſteriis ac dogmatis, idem quod nos ſentientes, petunt atque orant, ut ipſos, in numerum noſtrum recipere velimus, & pro veris in Chriſto fratribus habere, ac propterea ipſis, ut nobiſcum menſæ Domini accumbant, ejuſque ſint participes, concedere, etiamſi nullum in ullo ex cœtibus noſtris aquæ baptiſmum acceperunt. Nos quidem, una cum pleriſque aliis rerum divinarum ſcientia præſtantibus fratribus, horum petitioni, & poſſe à nobis, & debere ſatisfieri cenſemus, generaliumque Synodorum noſtrarum bis repetitum decretum nobis favens habemus, ex quo liquet, ſingulis cœtibus ejuſmodi homines in ſuum numerum cooptare, & ad menſam Domini admittere permiſſum eſſe. Verum alii ex fratribus aliter ſentiunt, & nulla prorſus ratione, ſine aquæ baptiſmo in aliqua ex Eccleſiis noſtris ſuſcepto, hos ad fraternam communionem admitti aut debere, aut poſſe ſtatuunt. Itaque, ut, ſi ipſi veritatem tenent, nos vero fallimur, poſſimus nos ab errore noſtro liberari, & hi probi ac præſtantes homines agnoſcere ſe à nobis id petere, quod illis concedi non

non poteſt, petimus ab iſtis, qui plane diverſum à nobis ſentiunt, ut velint ex divinis literis vel præceptum, vel exemplum, vel ſaltem rationem aliquam proferre hujus rei, quod ſcilicet ii, qui tales ſint, quales hi ſunt, & cum ipſo, ut dicitur, nutritio lacte, cognitionem, quod Jeſus Nazarænus, qui crucifixus fuit, eſt cœleſtis Dominus, & ejus religio plane vera ac divina, hauſerunt, idque perpetuo ſunt profeſſi, ſine aquæ baptiſmo rite accepto, non ſint cenſendi ad Chriſti corpus revera pertinere, nec digni qui ejus menſæ participes fiant, &c. Hic ſi adverſa pars, vel alium eſſe quæſtionis ſtatum, ſive aliam inſtituti colloquii cauſam contendere velit, vel tergiverſari, quominus id facere conetur, quod ab ipſa petitur, nullus erit tam bardus aut rudis, præter fortaſſe pauciſſimos quoſdam plane excæcatos, quin videat atque intelligat iniquiſſime ab ea id fieri, & in vehementem ſaltem ſuſpicionem veniat, ab ipſa injuſtam cauſam defendi. Quod ſi Deus concedat, ut pars adverſa, vel nihil cauſetur, aut tergiverſetur, vel nihilominus ad proferenda ſacra teſtimonia veniat, quibus id probet quod ab ipſa petitur, & quod probare debet, primum antequam id faciat, & ipſi, & auditoribus omnibus in memoriam redigendum videtur, ejuſmodi eſſe teſtimonia iſta, ut ſimulatque aliquod prolatum fuerit, cum nullum fere eſſe poſſit ejuſmodi, ſtatim verbo unico interpellare liceat, ac monere, illud ad rem non facere, nec ad eos homines pertinere, de quibus eſt quæſtio. Quod ſi nihilominus is, qui illud protulerit, in eo deducendo & ad rem ſuam accommodando pergere velit, utque id faciat ei concedi auditores petant, concedatur ſane; ſed poſtquam peroraverit, explicatius oſtendatur, prolatum teſtimonium de aliis hominibus, quam de quibus agitur, & ab iis longe diverſis omnino loqui; & hæc ſit ſumma reſponſionis, non omiſſo tamen interea, quin indicentur aliæ quoque reſponſiones, quas latius explicare nihil neceſſe eſſe dicatur, ac doceatur, niſi prius primæ iſti reſponſioni ſatisfactum fuerit. Ad teſtimonia, quæ videantur vim aliquam univerſe concludendi pro parte adverſa continere, quale eſt exemplum baptiſmi ipſius Chriſti, & ſententia ab ipſo prolata de neceſſitate renaſcendi ex aqua & ſpiritu, proclive admodum eſſe ita reſpondere, ut auditoribus ſatisfiat, ex illa Diſputatione mea videtur ſatis conſtare, quam ſi vobis familiarem reddideritis, videor poſſe, ſine ulla arrogantia, ſperare, eam vobis ad veritatis defenſionem non parum adjumenti allaturam. Hæc pauca de ratione diſputandi cum adverſa parte, quo, ſi quid melius effici nequit, veritas ſaltem non opprimatur, ut ad te ſcriberem, impulerunt me literæ tuæ, in quibus quaſi deſperabundum te oſtendis, in cauſa tam juſta, & ad defendendum facillima. Volui tamen ea antea hic cum fratribus communicare, qui meum conſilium approbantes, alacriorem me ad ea ſcribenda effecerunt. Rogo te propterea, & una D. Chriſtophorum Lubieniecium, cui tecum volo has meas literas eſſe communes, ut hoc meum erga vos officium boni conſulere velitis. Sic Deus vobis faveat, & cum tempus erit, ea ſuggerat, quæ ad propugnandam & promovendam in futuro iſto colloquio veritatem maxime pertineant. Vale mi frater amantiſſime, & forti animo eſto. Racoviæ 15 Martii 1603. Meus hoſpes tibi plurimam ſalutem adſcribere juſſit. Nihil nunc ſcribo, ſed tantum dicto. Itaque nihil horum meorum laborum ad te mittere in mea eſt manu.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater, ac ſervus

F. S.

Ad eundem Epistola XI.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

LIteræ tuæ, frater amantiſſime & mihi plurimum honorande, quibus interruptum noſtrum hoc mutuum literarum officium repetere incepiſti, gratiſſimæ mihi fuerunt. Cenſeoque me tibi plurimum debere, qui in illis de ſtatu Eccleſiolæ veſtræ, & quid cum illis & ab illis agatur, qui ſeceſſionem a nobis partim jam fecerunt, partim facere parati videbantur, ſatis diligenter feciſti certiorem. Ego ſemper ſum arbitratus, nuncque magis in hac ſententia confirmor, veſtram nimiam patientiam iſtis hominibus cauſam præbere in ſuo propoſito perſeverandi, & poſtquam reſcivi, quibus conditionibus cum ipſis concordiam facere volueritis, & adhuc velitis; ſatis facilitatem veſtram intempeſtivam mirari non queo. Quid enim eſt, per Deum immortalem, in eo iſtis aſſentiri, ne per aliquod tempus, de baptiſmo iſto minime neceſſario, quidquam doceatis, niſi viam, quam Deus præter omnem ſpem noſtram aperuit, omnem hypocriſin è noſtris cœtibus ejiciendi, & ad illos haud fucatæ probitatis homines, qui alioqui facile nihilominus pereunt, alliciendi & aggregandi, plane obſtruere atque impedire? Quid porro fuit eis promittere, nos neminem ad Cœnam Domini admiſſuros ſine baptiſmo iſto, quam erroris damnare, quod in generalibus noſtris Synodis conſtitutum eſt, & aliquot cœtus noſtros reprehendere, in quibus jam id fieri cœpit? Sed dices fortaſſe (ut ego quoſdam ad vos excuſandos audivi dicentes) in cœtibus illis ex conſenſu majoris partis id factum eſſe, iſthic vero majorem partem, quominus fiat, obſiſtere. Hoc primum ita ſe habere, ut credam, adduci nequeo, cum pro certo audiverim, cum admiſſus fuit D. Zaporius, vix quemquam repugnaſſe. Certum autem eſt promiſſionem iſtam veſtram, ad illum quoque cœtum pertinere, & D. Andream Lubieniecium non poſſe in ſua Eccleſia id facere, niſi promiſſionem iſtam & fidem datam infringere velit. Deinde, fac, non modo in ipſa Lublinenſi, ſed in iſta ipſa Eccleſia, majorem partem fratrum nolle ut id fiat, an non promiſſione iſta veſtra tacite confitemini, vos ejuſmodi homines eſſe, de quibus merito dubitari poſſit, ne id faciant quod injuſtum eſt, & per vim quandam Synodorum decreta violent? An non ex iis qui hactenus non conſentiunt, poſſunt aliqui ſententiam mutare, unde fiat, ut jam major pars conſentire dici jure queat? Unum adhuc dicam, maximum errorem fuiſſe & plane inexcuſabilem, eos, qui jam diu ſine baptiſmo iſto admitti petunt, non admiſiſſe, ſi id ulla ratione, decreto Synodi nihil quicquam violato, fieri poterat, & ubi hoc feciſſe, adverſariorum conſilia & vires penitus diſturbaſſet, ac fregiſſet; non feciſſe, & hæc & illa mirifice confirmaſſe. De fœminis ad Evangelicos tranſituris nihil eſt curandum, immo laudandus eſt Deus, qui tales à cœtibus noſtris ſeparandi viam invenit. Idem Deus efficiet, ut locum habeatis vos congregandi, nec quicquam alterius partis cœtus metuendus aut curandus eſt. Deus vos erudiat, & ab omni errore liberet. Quod aliquamdiu tu & ego eodem in loco eſſe poſſimus, vehementer, ut ipſe agnoſcere videris, à me, nec minus quam à te expetitur. Tantum videtur mihi neceſſarium, ut tu per aliquot menſes ibi habites, ubi ego commoraturus ſum. Quod poſt proximam Synodum, Deo volente, conſtituetur. Nec dubium mihi videtur, quin Racoviæ id ſit futurum. Vale mi amantiſſime frater, & tuis meiſque ſymmyſtis ſalutem plurimam nomine meo imperti. Ex prædio Luclaviciano Bloniano, die 23 Januarii. Anni 1604.

Tui perpetuo ſtudioſiſſimus in Chriſto frater ac ſervus

F. S.

Ad

Ad Christophorum Lubieniecium, cœtus Lublinenſis Paſtorem.

Epistola.

Præſtantiſſimo atque ornatiſſimo pietate & virtute viro, Generoſo D. Chriſtophoro Lubieniecio, divini verbi miniſtro integerrimo, Domino & fratri in Chriſto vehementer colendo, &c.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

PRæſtantiſſime vir, frater in Chriſto mihi vehementer colende, &c. Cum Samuel Brelius ad Strzalkovium affinem ſuum non procul iſthinc commorantem proficiſceretur, faciendum mihi putavi, ut ad te aliquid literarum darem, quibus videlicet, tibi gratularer, quod iſto in loco tam celebri, tamque ad Dei Chriſtique gloriam propagandam apto, ex ipſius Synodi decreto, paſtor conſtitutus fueris, præſertim tali tibi ſocio adjuncto, *cujus diligentia atque erudinone juvari plurimum poteris. Id poſſum ſancte affirmare, me, ſimul atque hoc audivi, in acerbiſſimo illo meo caſu, qui recens adhuc erat, non mediocre levamen & moleſtiæ, & doloris ſenſiſſe atque expertum eſſe. Utinam mihi contigiſſet, aut aliquando contingeret, ut ibi habitarem; ubi ſæpius & tecum & cum ſocio tuo colloqui poſſem, voſque cœleſtem veritatem, quæ viam ad immortalitatem oſtendit, atque aperit, exponentes audire. Tu quidem mi Lubieniecii, cum te, quod non raro accidit, concionantem & auditores ad curam æternæ ſuæ ſalutis capeſſendam, adhortantem atque incitantem audivi, mihi omnino is es viſus, quem Deus in hoc regno inter ſua præcipua inſtrumenta elegiſſet, quibus velit homines à pietate non abhorrentes, ad ſe Chriſtumque ſuum convertere, & ab interitu vindicare. Tuum eſt, quando non ſine ejus nutu ac conſilio id nunc tibi muneris eo in loco demandatum eſt, ubi maxime tantum Dei beneficium proferri ac propagari poteſt, ſumma atque accuratiſſima diligentia uti, ne quid magni ad provinciam iſtam digne ſuſtinendam in te deſiderari poſſit. Scis ad eam convenienter ubivis locorum obeundam, id requiri, ut non modo poſſit is, cui data eſt, qui addiſcere non renuunt, docere, verum etiam contradicentes revincere. Quanto magis hoc iſtic requiritur, ubi tot perpetuo ſunt contradicentes, iique magna ex parte, eruditi admodum & ſophiſtarum artibus inſtructiſſimi? Itaque ſunt tibi inprimis libri illorum, qui in majore ſunt pretio, quique maxime ad nos noſtramque doctrinam falſitatis & mendacii coarguendam ſunt ſcripti, diligentiſſime perlegendi, ut præmeditatum habere poſſis, quid illis reſpondeas, quandocunque evenerit, ut tibi vel ſcripto, vel ſermone aperte aliquid objicere ſeſeque opponere velint. Ea quæ à noſtris hominibus adverſus eorum ſophiſmata, ſunt ad legendum omnibus propoſita, quatenus tibi probantur, tanquam in numerato habere debes, ut in promptu ſimul habeas, quid, etiam ex tempore, illis regeras. Sed præter omnia curandum tibi eſt, ut verum ſenſum Sacrarum Literarum, potiſſimum vero Novi Teſtamenti monumentorum, ita, quoad fieri poteſt, teneas ac percipias, ut falſas aut parum accommodatas explicationes erroris redarguere valeas. Sic enim fiet, ut, quando ſine ſacris ejuſmodi teſtimoniis jam nobiſcum contendere adverſarii non audent, nihil tibi tuæque doctrinæ ab illis objici poſſit, quod quomodo refellere debeas, jam non noris. Plura hujus generis ad te ſcriberem, niſi mihi penitus perſuaderem, iſta notiora tibi fortaſſe, quam mihi ipſi eſſe; qui potius amoris erga te mei, & ardentiſſimi deſiderii propagationis divinæ veritatis, quo teneor, ſumma vi impulſus, quam quod te monitionibus ullis hic indigere exiſtimem, hæc pauca ſcripſi, quæ ut æqui bonique conſulas, te etiam atque etiam rogo. Huſce diebus elapſis miſi ad D. Staniſlaum fratrem tuum anagrammatiſmum, (ut vocant) nominis ipſius, quem, ipſo jam pridem rogante, feceram, qui non ſolum ſibi illum fuiſſe gratiſſimum reſpondit, ſed etiam à me enixe petiit, ut ſimiliter tui nominis, nec non D. Andreæ fratris veſtri anagrammatiſmum facerem. Obſecutus ſum ejus voluntati. Itaque præter ipſius D. Staniſlai nominis anagramma, ſi fortaſſe id nondum vidiſti, mitto ad te alia iſta duo. Jam tuum eſt duplex, quorum prius uſurpare ſolum ac per ſe poteris, quandocunque & ubicunque libuerit; poſterius vero non niſi (judicio quidem meo) adjunctum priori ut ſi quis ſortaſſe ex priore objiciat, te tibi ipſi nimis tribuere, poſteriore lecto, jam intelligat, rem aliter ſe habere; immo te, etiamſi, quatenus & pius & ſubjectus fueris, nihil hic, id eſt, ſive in hoc mundo, ſive etiam eo in loco & munere, ubi nunc es, magnopere metuendum tibi cenſeas; tamen nihilominus, cum conſideras, te eſſe pulverem atque cinerem, fateri ingenue, eſſe quod aliquid timeas. Suum anagrammatiſmum, ut ad D. Andream meo nomine mittas, illive præſenti des; te plurimum rogo, eique me quam diligentiſſime commendes. Inter pretioſiſſimos quoque meos libros & ſcripta omnia, quæ mihi erepta ab impiis fuere, erat Smiglecii liber, o Boſtwie &c. ac præterea breve illud ejuſdem Latinum ſciptum, adverſum me nominatim editum de loco Zachar. 2. cap. ad quorum utrumque ſcriptum jam reſpondere cœperam, & poſterius, notationibus quibuſdam, mea manu in ipſis ſcripti marginibus, exaratis, magna potioreque ex parte refutaveram. Hæc duo illius hominis opera, ſi tua cura mihi comparari poſſent, & aliquando ad me mitti, non ſolum gratiſſimum id mihi eſſet, ſed ſumptum in ea factum ſtatim ac libentiſſime redderem. Obſecro te, ut hac in re mihi operam tuam commodare velis. D. Valentinum Smalcium, quem jam tecum eſſe audio, ſocium illum nimirum tuum tibi accommodatiſſimum, perquam diligenter, ut meis verbis ſalutes, velim. Deus utrique ſimul perpetuo faveat, ſuoque ſpiritu adeſſe velit. Statorius noſter, apud quem jam a duobus menſibus habito, diutius multo adhuc fortaſſe habitaturus, te plurima ſalute impertit. Vale frater optime atque integerrime. Ex agro Luclaviciano die 14 Auguſti Anno 1598.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater & ſervus

F. S.

* Valentinus Smalcius.

Ad Andream Voidovium Cracoviam.

F. S. Epistola I.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

ANdrea cariſſime, cum D. Paulikovius nuper Cracoviam veniret, quia mihi improviſus plane fuerat diſceſſus ipſius, nihil aliud ad tuas literas reſcripſeram, niſi, ut, ſi fieri poſſet, ad aliquot ſaltem horas, huc te conferres, quo conſultius de eo, quod tibi agendum eſſet, deliberare poſſes. Verum, & D. Paulikovius præ feſtinatione literas jam ſibi à me datas ſecum auferre oblitus eſt, nec tu quantum video, huc venire commode potes. Quare ea ad te ſcribere conſtitui, quæ tibi coram dicere animus erat. Quod igitur ſtudiis humaniorum literarum te quam primum ſerio tradere cogitas, id equidem vehementer laudo, ſi modo in alium quempiam potiorem finem dirigantur ſtudia iſta, nec ſemper in ipſis hærere velis, & quodammodo conſeneſcere. Nec tibi enim ſoli natus es. Quocirca ſtudia laboreſque tuos omnes in commune (ut ita dicam) conferre debes, atque eum ipſorum finem tibi proponere, qui non tibi jucundus tantum, vel utilis, vel etiam honorificus eſſe poſſit, ſed aliis quoque, & iis præſertim, quibus plus debes. Quanquam nec vera jucun-

dicas aliqua, nec utilitas, nec honeſtas eſſe poteſt, ubi id quod debes, non præſtes. Sed videamus prius, quid in univerſum quiſque aliis debeat. Tria ſunt genera bonorum, in quibus vel comparandis, vel conſervandis, alter alteri adjumento eſſe & poſſumus & debemus, animi, corporis, & externa. Animi porro bona, vera philoſophia; corporis, medicina; externa, juris prudentia potiſſimum aut comparantur, aut conſervantur. Itaque ſi quis officium ſuum erga alios facere velit, debet omnino, ſi alioquin ad has artes ineptus non ſit, aut veræ philoſophiæ, aut medicinæ, aut juris prudentiæ dare operam. Jam vero is, qui humanioribus literis perdiſcendis aptus erit, vix fieri poterit, quin his etiam ſtudiis aptus ſit. Quare aut tibi ab ipſis humanioribus literis abſtinendum eſt, aut eo animo ipſis incumbendum, ut deinde uni ſaltem ex iſtis tribus ſtudiis penitus te dedas, illique perpetuo adhæreas. Videndum eſt igitur, cui potiſſimum te dicare debeas, idque tanquam finem ejus operæ, quam humanioribus literis daturus es, tibi proponere. Jam ſi rei ipſius præſtantia, ut quidem fieri debet, attendatur, nemo dubitare poteſt, quin tibi veræ philoſophiæ ſtudium deligendum ſit. Nam quantum præſtant animi bona cæteris bonis, tantum neceſſe eſt hoc ſtudium reliquis præſtare. Præſtant autem animi bona cæteris bonis, non eam ſolum ob cauſſam, quod animus ipſe corpori & externis omnibus longe præſtat, ſed ob hanc etiam eamque præcipuam, quod hominem ab interitu vindicant, eumque immortalem & porro vere beatum efficiunt. Id quod cætera bona præſtare nullo modo poſſunt. Ex quo perſpicuum eſt, illa cum his, ne comparari quidem ulla ratione debere: immo præ his, ne bona quidem dici ullo pacto poſſe. Quid igitur eſt, quod dubites te veræ philoſophiæ ſtudio, cum primum poteris, dicare, ſi aliis, ut ſane debes, quam plurimum prodeſſe velis? Atqui vera philoſophia vel potius ſapientia nihil aliud eſt, quam Dei ejuſque voluntatis cognitio vera, quæ Sanctarum Literarum voluminibus continetur, quæ volumina in hunc ipſum finem, ut vere Deum ejuſque voluntatem cognoſcamus, ipſius Dei conſilio admirabili & ſcripta ſunt, & conſervata, nobiſque, tanquam præſtantiſſima omnium, quotquot ſub cœlo ſunt rerum, ejuſdem Dei ſumma beneficentia donata & tradita. Præterea vides, aut certe videre potes, quam pauci hodie ſint illi, qui hac vera Dei ejuſque voluntatis cognitione, præſertim ita, ut eam alios docere queant, præditi eſſe merito dici poſſint, & quam vehementer timendum ſit, ne, iis deficientibus, qui eam hoc tempore docent, nulli propemodum inveniantur, qui in eorum locum ſuccedant. Quod ſi (at omen Deus benigniſſimus avertat) evenerit, id tibi, & cæteris tui ſimilibus imputandum erit maxime, & propterea valde metuendum, ne graviſſimas pœnas ejus rei nomine detis, ſi Sacrarum Literarum ſtudiis, veræque Dei cognitionis propagatione neglecta, aut otioſi eſſe, aut aliis quibuſvis ſtudiis, aliiſque muneribus incumbere & vacare volueritis. Dico autem, te tuique ſimiles, qui videlicet adhuc adoleſcentes eſtis, qui in vera pietate hactenus educati altique ab ipſa infantia fuiſtis, qui, propter fortunarum tenuitatem, nulla hujus ſæculi impedimenta ad eam rem habetis, qui denique eorum filii eſtis, quorum hoc jamdiu fuit, & dum vixerint, futurum eſt proprium munus, ut alios in vera Dei cognitione inſtituant. Quapropter tanquam hæreditarium hoc idem ad vos pertinet, & ſi pii erga parentes veſtros dici & eſſe vultis, cogitare debetis, quomodo illis aliquando tandem præ ſenio ſub tanto onere fatiſcentibus ſubvenire, ac per vices ſuccedere poſſitis, illiſque, opera & diligentia veſtra, labores atque moleſtias minuere. Huc accedit, quod nihil dubitandum videtur, quin ipſi parentes veſtri, cumque ipſis una cœtus piorum univerſus, hoc idem à vobis ſuo quodam jure poſtulent, vel potius repetant atque contendant. Quamobrem nulla vobis nec excuſatio nec tergiverſatio relinquitur, quominus, ſi id facere recuſaveritis, ingrati, injurii, impiique merito & in Deum, & in homines dici poſſitis. Itaque non admodum laborabo, ut, quam incerta ſint & plena periculi reliqua duo ſtudia, de quibus dixi, medicinæ, & juris prudentiæ, tibi notum faciam atque demonſtrem, præſertim cum id quotidiana experientia plus ſatis unicuique oſtendere poſſit. Nec mirum, cum neutrum firmamento ſtabili ad quo innitatur, ſed utrumque vel hominum mendacium opinione atque auctoritate, vel fallacibus experimentis & rationibus conſtet, neutrum Dei gloriam, ſempiternamque hominis felicitatem, tanquam proprium finem habeat, ſed utrumque præcipue hanc vitam, ejuſque commoda reſpiciat: quæ cum à pleriſque hominum omnibus rebus anteponantur, facile quidem fit, ut, ſi quis iſtarum facultatum cognitione atque uſu excellat, is ad ſummas opes ſummoſque honores perveniat; ſed facillime ſimul evenit, ut idem turpis avaritiæ & ambitionis mancipium fiat, quo nihil indignius, nihil homini miſerius contingere poteſt. At vero philoſophia noſtra vera, tanquam ſolidiſſimo fundamento, in ipſo Dei veraciſſimi teſtimonio ac verbis nititur, ipſamque Dei præpotentis gloriam, hominumque perpetuam ſalutem tantum reſpicit, quæ cum, per ſummam imprudentiam atque ſtultitiam, ab hujus mundi hominibus contemnantur, & nihili fiant, nullum eſt periculum, ne ſi quis in ea excelluerit, is tantas ſibi divitias & ornamenta comparet, ut vel avarus, vel ambitioſus facile evadat. Pericula quidem hujus vitæ, ejuſque commodorum amittendi, permulta ſubeunda ſunt iis, qui hujus veræ philoſophiæ diſciplinam profitentur, ſed in his periculis nihil revera periculi eſt. Sunt enim exercitamenta quædam potius virtutis & fidei noſtræ, certaque pignora, ſi quis conſtanter illis defunctus fuerit, vitæ ac beatitatis æternæ. Satis tibi ex iis, quæ hactenus ſcripſi, perſuaſum eſſe arbitror, tua præcipua ſtudia Sacrarum Literarum eſſe debere, quo illarum verum ſenſum aliis quoque explicare poſſis, eoque Dei ejuſque voluntatis cognitionem veram, docere. Nunc videndum eſt, quatenus, antequam hiſce ſtudiis te totum dedas, in humanioribus literis perdiſcendis, iiſque artibus colendis, quæ ad ea ſtudia te juvare queant, progrediendum tibi ſit. Et primum quidem, quod ad linguas attinet, neceſſe quodammodo videtur, ut tantam Latinæ linguæ notitiam habeas, ut nec ineleganter, nec barbare quacunque de re, quæ in rerum divinarum tractatione inciderit, & loqui, & ſcribere valeas. Maxime propter eos, qui niſi Latine loquaris, te intelligere nequeant, & propter divinæ veritatis apud exteras quoque gentes, ſi opus fuerit defenſionem & propagationem. Græcam vero linguam, ut admodum exacte teneas non videtur neceſſarium, ſed ſatis eſt, ſi Novi Fœderis ſcripta per te ipſum intelligere poſſis, & vim ac proprietatem verborum ac locutionum, quæ in ipſis continentur, recte percipias, ad quam rem multum adjumenti attulerit, ſi aliquam Hebraicæ linguæ cognitionem adeptus fueris, tantam videlicet, ut ſaltem lexici alicujus ope Veteris Fœderis monumentorum ſententiam mediocriter aſſequaris, unde fiat, ut Hebraicos idiotiſmos, (quos vocant) quibus Novi Fœderis ſcripta abundant, agnoſcere poſſis. Atque hæc quidem pauciſſimis libris, nullo præceptore, privato ſtudio, modo quis omnino velit, comparari non magno negotio poſſe, reipſa compertum eſt, præſertim cum non ſit neceſſe hæc omnia jam habere, antequam ad Sanctarum Literarum ſtudia accedas; ea ſiquidem magna ex parte in ipſis divinis ſcriptis excutiendis paulatim acquiruntur, & uſu atque exercitatione poſſidentur, ac vere noſtra fiunt. Et ſane quantum pertinet ad Hebræam linguam, ſi quis grammaticam ita noverit, ut verborum themata, & radices (quas appellant) in Lexico per ſe ipſe invenire poſſit, crediderim, iſtum ad ſacra ſtudia optimo jure accedere poſſe. Id autem unuſquiſque per ſe ſola grammatici alicujus libelli ope, altero, aut ſummum tertio menſe, quamvis interim aliud quidpiam agat, facile conſequetur

quetur, etiamſi ne literam quidem ejus linguæ antea norit. Jam vero quod ad artes attinet, ſolam dialecticam crediderim ego iis, qui de ſacris quæſtionibus diſſerere, aut judicare volunt, addiſcendam eſſe. Namque ea neceſſarium quoddam inſtrumentum eſt veri à falſo, in una quaque facultate, diſtinguendi ac dignoſcendi, potiſſimum vero ea pars quæ ad ſophiſticos elenchos pertinet. Sed enim cavendum diligenter hic tibi eſt, ne vel alium præter Ariſtotelem, eoſve, qui ejus veſtigiis inſtiterunt, præceptorem ſequaris, vel quidquid ille hac de re ſcripſit penitus noſſe velis: illud enim periculoſum valde eſt, atque hac noſtra ætate inutile, hoc vero pœne infinitum, ſed ſi qua ratione ille probabilia argumenta formanda eſſe docuit, eorumque fallacias cognoſcendas, mediocriter aſſecutus fueris, eo contentus eſſe omnino debebis. Cæterum rethoricæ ſtudium, cui multi hodie tantam operam impendunt, non theologiæ modo, ſed quibuſvis etiam aliis facultatibus tractandis, parum aut nihil per ſe ipſum conducere videtur, & non niſi ipſis oratoribus utile eſſe. Quanquam autem Eccleſiaſtici concionatores, oratores quidam & ipſi videri queant, tamen illorum ratio ab oratorum ratione revera longe ſejuncta eſt, & quidquid artificii in ejuſmodi concionatorum ſermone eſſe aut debet, aut poteſt, id omne natura ipſa & uſus, una cum judicio aliquo, & vera caritate conjunctus, facile docet, atque ſuppeditat. De aliis artibus nihil dico. Nemo eſt enim, qui non videat, eas nihil ferme cum iis ſtudiis, de quibus loquimur, commune habere. Niſi artium nomine, quod à bonis Latinitatis auctoribus ſæpe, ut arbitror, factum eſt, humanam omnem philoſophiam comprehendi volumus, id eſt non ſolum eam partem, de qua egimus, quæque ad diſſerendum pertinet, ſed illas etiam quæ vel ad mores componendos, vel ad naturalium rerum cognitionem ſpectant. Has enim non inficior, ſi quis eas recte teneret, non parum profuturas ad rerum divinarum exactam ſcientiam. Sunt enim tanquam ejus pediſſequæ, ſive ancillæ quædam, quarum miniſterio ipſa quodammodo excolitur, ſeſeque magis aperit, ac conſpicuam reddit. Verum duæ ſunt cauſſæ, quare hominem, qui in divinis rebus tractandis totus futurus ſit, non multum de iſtarum artium notitia comparanda, ſollicitum eſſe debere exiſtimem. Una, quod ad eam rem temporis longinquitate eſt opus, etiamſi certam alioqui rationem earum artium cognoſcendarum quis nanciſceretur. Brevitas autem & inconſtantia hujus vitæ, temporis diſpendium omne niſi neceſſarium ſit, plane diſſuadet. Altera cauſſa eſt, quod in artibus illis, præſertim vero in ea philoſophiæ parte quæ de natura agit, nihil certi fere eſt, nihil exploratij; adeo, ut ſi quis rem, uti ſe habet, vel ex parte ſaltem cognoſcere velit, integra vita hominis brevis omnino ſit futura. Veritatem enim, ut ille ajebat, natura in profundum, tanquam in puteum demerſit, ubi plerique eorum, qui eam inde extrahere voluerunt, multo etiam magis, quam per ſe antea erat, illam demerſerunt. In moralibus non tanta eſt obſcuritas, tametſi ſine rerum naturalium cognitione ipſorum ſcientia perfecte haberi nequeat. Quocirca concedi fortaſſe poteſt vero philoſopho poſt futuro, ut eorum notitiam aliquam ſibi comparet, idque ex ipſo Ariſtotele. Neque enim dubitandum eſt, quin ea, quæ vir ille maximus atque acutiſſimus de moribus ſcripſit, mentem hominis ad multa cognoſcenda, quæ à theologia minime abhorrent, illuſtrare valeant. Non crediderim tamen, etiamſi quis moralia iſta ignoret, multum eum damni in re theologica ex ea ignoratione ſenſurum. Satis enim omnia quæ ad mores pertinent, in Sacris Literis expreſſa ſunt, & ſi quid tamen non expreſſum eſt, id ex univerſa Chriſtianæ diſciplinæ ratione, exque caritatis regula, nullo ferme negotio dijudicari & conſtitui poteſt. Quod ſi forte contigerit, ut vel in moralibus vel in naturalibus apud profanos auctores cognoſcendis à veritate aberres, & ita inanem prorſus quandam philoſophiam ſecteris, quod quidem propter ea, quæ ante diximus, facillime fieri poteſt, Deus bone, quantæ tenebræ, ad divinarum rerum cognitionem veram, tuæ mentis oculis offundentur! Ego quidem una cum aliis, iiſque doctiſſimis viris, in ea ſum ſententia, ut falſæ potiſſimum à philoſophis non optimis acceptæ, cum in moralibus, tum in naturalibus opiniones, tantam nobis, quantam hodie agnoſcimus, & videmus (quanquam ea, ni fallor, adhuc magna ex parte latet) errorum ſylvam in religione pepererint. Itaque præſtat omnino, judicio meo, poſt Sanctarum Literarum ſtudium, cum jam quis in divina veritate ſatis confirmatus fuerit, tunc demum aliquid ex iſtis artibus deguſtare, ſic enim præeunte cœleſti luce, haud ægre verum à falſo diſcernetur, omniaque ad ipſius divinæ veritatis cultum atque illuſtrationem facilius accommodabuntur.

Habes, mi Andrea, ſententiam meam de ſtudiis tuis, quæ ſi tibi, ut ſpero, probabitur, te enim & probum & pium adoleſcentem eſſe, jamdudum mihi perſuaſi, non video cur quærendum tibi ſit, ut apud D. Buccel. conditionem aliquam habeas. Iis enim qui in aula regia famulantur, literarum ſtudiis operam dandi tempus fere nullum conceditur, & fieri potius poſſet, ut ea obliviſcereris, quæ hactenus didiciſti, quam ut aliquid novi in bonis literis addiſceres. Verebare, ne, ſi provinciam erudiendi filios D. Paulikovii ſuſcepiſſes, à tuis ſtudiis avocareris, cum tamen munus iſtud ad ipſis non multum abhorreat, immo, eo exercendo, tibi ipſi in illis prodeſſe potuiſſes, nihil enim eſt quod nos magis doceat, quam ſi alios ipſi docere debeamus, & non vides, quam neceſſe quodammodo ſit, ut ipſa tua ſtudia prorſus deſeras, ſi apud D. Buccel. quacunque ratione ſervieris. Quia tamen ſuperioribus meis literis pollicitus tibi ſum, tales me literas ad ipſum ſcripturum, quales à me petieras, ne credas, me alia fortaſſe de cauſſa, quam ea, quam præ me fero, id eſt ingente deſiderio ſalutis & veræ felicitatis tuæ, ita loqui. mitto tibi eas literas Italice ſcriptas, (ſic enim ſoleo ſemper) in quibus, ut cupiebas, rogo illum obnixe, ut vel tibi apud ſe locum aliquem concedat, vel ſua liberalitate tua ſtudia aliqua ex parte juvare velit. His tu libellum tuum ſupplicem adjungas oportet, in quo, quid potiſſimum eum rogatum velis, breviter exponas. Quod ſi mihi auſcultaveris, vel de conditione apud ipſum habenda nihil dices, vel eam requires, quæ, ſi fieri ullo modo poſſit, te à ſtudiis tuis non penitus abſtrahat. Te autem Dei Chriſtique Eccleſiæ, ſtudiis tuis omnino inſervire velle profiteberis. Qui ſis, & qualis, & cujus filius, & quibus cognitus, ego in meis ad ipſum literis diligenter expoſui. Quare non eſt, quod tu his de rebus, niſi fortaſſe interrogatus, aliud ei dicas, præter id, quod in ipſo ſupplici libello dicere eſt neceſſe. Qua in re D. Schomanni, prudentis non minus, quam pii viri conſilium ſequi poteris: cui, te rogo, ut me quam diligentiſſime commendes, utque Deum pro me orare non deſiſtat, meis verbis ab eo plurimum contendas. Bovii incolumitati, quantum potui, aliis datis ad D. Buccel. literis, conſului atque proſpexi. Vale & Deum inprimis time; ipſique ſoli, mundi hujus quibuſcunque illecebris poſthabitis & valere juſſis, perpetuo ſerviendum tibi eſſe puta. Ruri die Martii 18. Anno 1583.

Tui amantiſſimus F. S.

Ad eundem WITTEBERGAM, EPISTOLA II.

QUod Johannes Baptiſta repletus fuiſſe dicitur Spiritu Sancto, adhuc ex utero matris ſuæ, ego ſic intelligo, ut partim, ſi ipſius Johannis Baptiſtæ ſenſum ac cognititionem ſpectes, ſit hyperbole in Sacris Literis uſitata, & ſimilis illis, *Speravi in te ab uberibus matris meæ, Peccaverunt ab utero &c.* partim, ſi effectum operationemque aliquam in eo conſideres, ita ſit accipiendum, ut verba ſonant. Nam ſalutante matre Domini noſtri matrem ipſius, cum adhuc in utero ipſius eſſet, exultaſſe ipſum legimus, Cracoviæ die 25 Apilis 1590.

Ad eundem, Lublinum.

Epistola III.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

SEd jam ad has tuas poſteriores &c. Non memini nunc ubi de nomine Jehovæ ſcripſerim. Quod ſi alicubi affirmavi, id nomen eſſe unius Dei altiſſimi proprium, verum dixi; modo id recte intelligatur, ita ſcilicet ut ii non excludantur, qui ipſius Dei perſonam ſuſtinent, tunc enim iſti non quidem ex ſua, ſed ex ea, quam ſuſtinent, perſona, Jehovæ nomine ſæpius inſigniuntur. Locus apud Hieremiam ad veram nominis Jehovæ appellationem non pertinet; nec tamen crediderim ego, verbum *Vocabit* ibi regi à nomine *Jehova*. Sed *vocabit* phraſi Hebraica aliud nihil eſt quam vocabitur, id eſt, locutio iſta *vocabit eum*, ex idiotiſmo Hebræo Latine ſic reſolvitur & explicatur, *Is vocabitur*; & nihilominus tamen ſenſus revera non eſt, iſtum vocatum iri Jehovam ſimpliciter & abſolute, ſed per eum à Jehova datum iri juſtitiam, propter quam cauſſam poterit nomen ejus dici *Jehova juſtitia noſtra*, ſimilia exempla alia complura ſunt in Sacris Literis, inter quæ eſt illud de nomine Immanuel Chriſto attributo, quod ſignificat Nobiſcum Deus. Neque enim hinc colligi poteſt, Chriſtum, eſſe Deum, quaſi ſimpliciter & abſolute appellatio ſeu nomen iſtud illi tributum fuerit. Non enim aliud intelligendum eſt, quam per Chriſtum nobiſcum, favore videlicet & gratia ſua, Deum eſſe vel fore. Quod ſi quis hanc rem melius percipere velit, legat id quod legitur apud Hieremiam cap. 33 ubi ſecundum veritatem Hebraicam legitur, Hieruſalem vocatum iri Jehovam juſtitiam noſtram. Quis enim non videt fieri non poſſe, ut Hieruſalem Jehova ſimpliciter nominetur, & iſtius appellationis ſenſum, nullum alium eſſe, quam Jehovam juſtitiam illi urbi, & per illam urbem aliis, totique populo impertiturum? Adde quod cap. 23, quem locum tu intelligis, relativum *eum* commode ad Iſraelem ibi nominatum, non minus quam ad regem illum referri poteſt. Quare ſtatuendum eſt, locum iſtum nullas prorſus habere vires ad probandum quod Chriſtus vel ſit ipſe Jehova, vel etiam ſimpliciter nominetur Jehova. Cæterum de nomine iſto ut alibi ſcripſi, cum Vatablo, Brentio, aliiſque doctiſſimis viris ſentio, illo potiſſimum Deum appellari, quia exiſtere & eſſe faciat id, quod futurum promiſit. Hæc enim interpretatio ſatis aperte colligitur ex cap. 6. Exodi, unde etiam eam Vatablus collegit. Cracoviæ. Anno 1594.

Ad eundem Lublinum,

Epistola IV.

Salutem à Deo in Chriſto, &c.

SEptem mea tibi commodata ſcripta, quæ ad me remiſiſti, accepi, una cum tuis literis 11 Aprilis datis; idque nudius demum tertius. Itaque Zakrzoviam nihil reſponſi ad te mittere potui. In Synodo iſta cur non adſim cauſſa præcipua, cura parandi ad prelum Typographicum Diſputationem cum Franciſco Davidis quæ Deo dante excudetur, ſimulatque Diſputatio cum Eraſmo Johannis, quæ jam, niſi ſpes me fallit, ſub prelo eſt; excuſa fuerit. Ex iis, quæ ſcribis de mea cum Franciſco Davidis diſputatione, tametſi nolim, te mea nimis magni facere; hanc non ſane mediocrem voluptatem capio, quod ſpero, ejus libri editionem utilem lectori fore. Nam quod nihilominus tibi non videtur prorſus arridere ſententia illa mea in eo expreſſa, quæ non ſolum in diſputatione cum Chriſtiano Francken, ſed, niſi memoria me fallit, in ipſo Antivujeko eſt expreſſa, Chriſti, videlicet, imperium & poteſtatem ad Eccleſiam tantum ſe porrigere, animadvertere debes, me ſatis aperte non uno in loco omnia complecti, quæ quoquo modo ad Eccleſiam, & ad ſingula ejus membra vel pertinent, vel pertinere poſſunt, adeo ut ea etiam quæ extra Eccleſiam, ratione tamen Eccleſiæ fiunt, meis verbis comprehendam. Neque enim (quod ipſe tamen arbitrari videris) nihil eſt, quod non fiat ratione Eccleſiæ. Immo infinita ejuſmodi ſunt, ut ipſe, ſi totum terrarum orbem, vel potius mundum univerſum conſideres, & quæ in ipſo quotidie fiunt, neceſſario fateberis. Chriſto præter ipſum Deum, omnia ſubjecta ſunt, ubi nimirum de re aliqua ad Eccleſiam, ejuſve membrum vel minimum (ut tale tamen conſideratum) quoquo modo pertinente agatur. Itaque præter ipſum Deum (ne latum quidem unguem à Pauli verbis recedendo) nihil penitus, ſive in cœlo ſive in terra, à Chriſti potentia verba mea excludunt; quamvis aſſeram potentiam iſtam exercere non eſſe illi datum, niſi ubi de ipſius regno, vel de iis, quæ ad ipſius regnum, quacumque vel minima ratione ſpectent, agi contigerit. Nec ſane vel tacite vel aperte negavi ego unquam, panem quotidianum vitæ alendæ neceſſarium à Chriſto peti poſſe, modo is qui petit, vel pro quo petitur, vel iſta ipſa petitio relationem ſeu rationem aliquam ad ea, quæ dixi, habeat. Quod vero tu longe majus incommodum eſſe ais, ſi Deus imperium aliquod per ſe, id eſt, ſine Chriſti medio exerceat, aliquod vero per Chriſti medium; in eo ipſe nihil prorſus aut incommodi aut abſurdi video; immo incommodum abſurdumque omnino mihi videretur, ſi res aliter ſe haberet. Idemque unicuique viſum iri ſpero, qui nobiſcum de Chriſti natura & eſſentia ſentiat, ſi ad Dei patris prærogativam conſervandam, & & ad rationem, cur Chriſto tanta poteſtas ab eo data fuerit, diligenter animum advertat. Nunc otium non habeo iſta quæ dico comprobandi. Sed ſi opus fuerit faciam aliquando. Quod ſcripſerim Moſem mortuum eſſe, nec adhuc revixiſſe, de morte veriſſimam & Sacris Literis teſtatiſſimam ſententiam ſcripſi; & doleo te iſtis ſomniis (ignoſce quæſo) contra expreſſum Dei verbum vel aures quidem commodare, quibus contenditur Moſem revera mortuum non eſſe. Quod nondum revixiſſe eum dixi, huic ſententiæ nihil obſtat ejus in Chriſti transfiguratione apparitio. Ut enim longius nunc non progrediar, mea verba maniſeſte ita accipienda ſunt, ut intelligatur, Moſem non revixiſſe abſolute, id eſt, ita ut amplius non moreretur; vel certe non ita ut etiamnum vivat, nec apparitio illa huic quidquam contrarium docere poteſt. Sed quando ipſe non curabas, ut ad hæc quidquam reſponderem, ut id pluribus confirmem non laborabo. Miniſter ille Euangelicus à me quidem emit Diſputationem de Servatore, ſed per D. Martinum Codicium, qui, niſi memoria me fallit, addidit precio de ſuo groſſum unum, cum diceret, ſe non niſi florenum ab emptore habuiſſe. Libri non compacti precium non à me (ad quem tamen illud non pertinet) ſed à fratribus conſtitutum, ſunt groſſi 24. Pro compactura dederam ego ſeptem groſſos, quos ut reciperem juſtum fuit. Miror autem, hominem iſtum cenſere librum iſtum caro vendi, cum certiſſimum ſit, omnibus recte perpenſis, nullum librum in hoc ipſo regno impreſſum, proportionis habita ratione, vilius vendi. Habebitis, ut ſpero, Lublini Antivujekum Latinum. Doleo Polonicum à rudibus non intelligi; ſi enim verum eſt quod ais, ipſam Dominam Dudithiam illum non recte percipere, quid ſperandum eſt de aliis? Scripta quæ petis, nunc mittendi, id eſt (adhuc in lituris ſunt) ea deſcribendi tempus non habeo ubi habuero, petitioni tuæ, ut ſoleo; ſatisfaciam. Tuis aliorumque piorum fratrum precibus apud Deum juvari vehementer cupio. Deus iſti conventui ſpiritu ſuo adeſſe velit, Cracoviæ die 4 Maji. 1595.

Tui amantiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Digitized by Google

Ad eundem Zakrzoviam.

Epistola V.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

RESpondeo ad literas tuas 29 Junii datas. Et primum mihi valde probatur, quod animo volutas de commoratione tua in Germania; modo exploratum habeas, tibi illic non fore neceſſe ſimulare aut diſſimulare, præter id quod fidelitas poſtulat, quam Deo debemus. Video enim alioqui, te illic Eccleſiæ Dei utiliorem futurum, quam in Polonia. Poterit hac de te in conventu Luclavienſi agi, ubi me affuturum ſpero. Quo ſi D. Philippus Zakrzovius venerit, ejus aſpectus mihi jucundiſſimus eſt futurus; non tamen propter honorarium, quod fortaſſe ipſummet mihi allaturum ſcribis. Immo illud, ſive ipſemet attulerit, ſive miſerit, non accipere decreui, cum, per Dei gratiam, rerum neceſſariarum nihil mihi deſit ex eo tempore, quo D. Buccel. menſa, dum ipſe adeſt, gratis utor. Itaque, rogo te, illi ſuade, ne vel mittat vel afferat mihi donandum quidquam, præſertim cum certus eſſe poſſit, me perinde illi obligatum perpetuo fore, ac ſi honorarium iſtud ab eo accepiſſem. Quod ſi alios pios noſtri cœtus viros non pauperes imitari velit, qui aliquid contulerunt, aut collaturos ſe ſpondent ad meorum ſcriptorum editionem; id ſane non modo non recuſabo, ſed ambabus, quod ajunt, ulnis amplectar. Memineris autem interim meo nomine ipſi pro hac mihi decreta liberalitate ſummas gratias agere. De filia mea nihil aliud me ſollicitat, niſi quod ubi nunc eſt, otiatur, ni fallor, plurimum, nec iis vel faciendis vel addiſcendis exercetur, quæ Chriſtianam puellam decent, niſi raro admodum idque negligenter. Nihil tamen certi jam diu reſcire potui; & difficile mihi erit eam ab ſua matertera avellere. Argumentum Adverſariorum, de quo in Antivujeko Polonico pag. 148, non eſt revera hujuſmodi, *Proprium eſt viventium gignere ſibi ſimile in natura, Ergo Deus, qui eſt vivens, genuit ſibi ſimile in natura*: Sed eſt hoc: *Chriſtus eſt filius Dei vivi, Ergo Chriſtus eſt ſimilis in natura Deo. Siquidem proprium eſt viventium gignere ſibi ſimile in natura.* Ex quo fit ut ad enanciatum iſtud, *Proprium eſt &c.* cum non ſit argumentationis iſtius enthymematicæ aſſumptio, ſed ratio conſequentiæ, non fuerit neceſſe directe reſpondere: ſed ſatis fuerit, per inſtantiam conſecutionis fallaciam aperte demonſtrare. Eo magis; quod ſi quis diligentius inſpiciat, aſſumptio argumenti nec omnino iſta eſt, quam ego & in Antivujeko & hic ſcripſi, non eſt, inquam iſta, *Chriſtus eſt filius Dei vivi*, ſed, *Chriſtus appellatus eſt Dei filius, addita ad nomen Dei, voce, vivi*, ad quod ego, reſpiciens, inſtantia allata, nihil aliud mihi faciendum cenſui, quam docere, vocem iſtam longe alia de cauſſa fuiſſe additam, quam Adverſarii in ſua argumentatione affirment. Potuiſſem iſta de vera aſſumptione argumentationis Adverſariorum in ipſo Antivujeko, ut hic, ad vivum, ut dicitur, reſecare; ſed, ubi id commode facere potui, cavi, ne nimis acutus viderer in tota diſputatione illa, præſertim ubi de Adverſariorum verbis interpretandis ageretur. Nec tamen interea ſine reſponſione eſt ratio iſta conſequentiæ Adverſariorum, ad quam directò fortaſſe reſpondendum tibi videbatur. Quandoquidem proxime ante demonſtratum eſt, fieri non poſſe, ut Deus ſimile ſibi in natura gignat, dum rationibus evictum eſt, Dei ſubſtantiam, id eſt, eſſentiam, nec partiri nec totam communicari, nec multiplicari ullo modo poſſe. Ex quo fit, Pronunciatum iſtud Adverſariorum in Deo nullum locum habere poſſe, & neceſſe eſſe fateri, Deum, licet omnino vivens quiddam, aliter filium ſuum genuiſſe, quam illum ſibi ſimilem in natura, id eſt, eſſentia gignendo. Nec ſane; ſi directò ad pronunciatum iſtud reſpondendum ſit, aliud dicendum videtur, quam illud per inductionem quandam tacite collectum, non eſſe prorſus univerſe verum, quippe quod generationem ex ſua ſubſtantia omnino requirat, quæ in Deum cadere non poſſit, quem etiam certiſſimum ſit aliter gignere filios, quam per eſſentiæ ſuæ communicationem; homines ſiquidem ipſi, qui in Chriſtum credunt, & Dei filii, & ab ipſo Deo ſive ex ipſo Deo geniti ſeu nati dicuntur. Addatur autem, quod, etiamſi Deus quiddam vivens ſit, eſt tamen ſimul pluſquam vivens, id eſt ipſius vitæ auctor ſolus, ſoluſque vivificans; ita ut aliorum viventium numero eximendus ſit, nec ſecundum alia viventia de ipſo judicandum, alioqui in ingentia abſurda deveniremus, idque in ipſa generatione de qua agitur; quemadmodum unuſquiſque per ſe facile intelligere poteſt. Quod attinet ad Dominum Jeſum in univerſali judicio etiam impiis ipſis conſpicuum futurum, nihil te moveat, quod in ſua ipſius forma immortali, quam nunc habet, non ſit conſpicuus futurus. Quandoquidem & Angeli, & Deus ipſe ſæpius conſpectus eſſe ſcribitur, non tamen in ſua propria forma. Satis eſt, certum ex multis evidentiſſimis ſignis fore, Jeſum Chriſtum illum eſſe, qui ſub qualicunque illa forma mundum judicabit. Hoc enim illud eſt, quod requiritur in judicio iſto. Cæterum ex ipſa forma, vel qua Chriſtus dum adhuc hic eſſet, præditus erat, vel quam nunc habet, etiamſi ea conſpicua oculis mortalium eſſet, quis, quæſo, ex omnibus, quos vivos dies ille deprehendet, ipſum Chriſtum certo agnoſcere poterit; cum utravis iſtarum formarum nemini iſtorum antea cognita aut perſpecta fuerit? Vale in Domino una cum tuis; & hilariter tui patris præſentia, quam tibi, uxorique tuæ jucundiſſimam fore arbitror, quam diutiſſime potes perfruere. Ex ſuburbio Cracovienſi Biſkupie dicto 9 Auguſti 1595.

Tui amantiſſimus

F. S.

Ad eundem Zakrzoviam,

Epistola VI.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

SEd ſpero Deum ab omni malo me defenſurum, quemadmodum heri me è manibus eripuit Domini Wiernek, generi Domini Ligezæ noſtri. Is enim in publica via, hic Cracoviæ, cum eques eſſet, & decem circiter aut duodecim equeſtribus aliis militibus, quibus ille videbatur præeſſe, comitatus, cumque ipſi obviam eſſem factus, me agnito juſſit, ut ſui milites me vi ſecum abriperent, cumque ego orarem, ut me hominem innocentem dimitteret, dixit vociferans, me eſſe Arianum, ipſiuſque Patrem ſeduxiſſe, nec dignum eſſe qui viverem, nedum Cracoviæ habitarem, & iterum atque iterum, ſæpiua me juſſit arripi. Me autem vociferante, & populo multo occurrente, juſſit mihi os, luto ſpurciſſimo ſemel ac bis obſtrui, deinde etiam totam faciem conſpurcari fœdiſſime, nemineque eorum qui circumſtabant audente ei quicquam dicere, tandem me, neſcio quo pacto, ea conditione dimiſit, ſi illum humillime rogarem, & ad pedes illi acciderem, id quod ex parte tantum feci, atque hac ratione ſum ab eo miſſus. Sunt qui dicant illum præ ſe tuliſſe, ac ſi vellet me ſclopeto transfigere, quod tamen ego non vidi: ſunt etiam qui plane affirment, cum jam me dimiſiſſet, & ego domum quandam ad tantum lutum abluendum ingreſſus eſſem, unum ex ipſius militibus ibi prope remanſiſſe aliquantiſper, ut ſi ego prodiiſſem, me globo transverberaret. Sed Deus voluit ut valde diu in loco illo, me abluendo occuparer, ita ut ille poſtea abiiſſet, cum ego domum inde me retuli quo ſimulatque perveni, genibus flexis gratias egi, de tanta liberatione. Tu idem facies, meoque nomine ad idem fratres, quos poteris, hortaberis, rogabitiſque omnes Deum, ut me poſthac protegere velit, nec permittere ut quidquam Chriſtiano homine indignum mortis metuendæ gratia faciam. Cracoviæ die 7 Octobris 1594.

Digitized by Google

Ad Clariſſimum virum N. N. S. Theologiæ Doctorem.

F. S. Epistola.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

Diu erat, ex quo tum ex Gregorii Cycnei, tum ex aliorum amicorum literis, clariſſime atque eruditiſſime N. N. cognoveram; te expetere, ut tuæ ad me literæ perferrentur, cum illæ optatiſſimæ ad me ſunt Lublinum, ubi tunc in noſtra Synodo eram, perlatæ. Miratus ſane ſum tantam tuam erga me humanitatem, & hinc ſummam ſpem concepi, ut me indies magis, quamvis tibi & virtute & eruditione longe imparem, ſis amaturus, ac ſimul, in hoc divinarum rerum ſtudio, ætate licet, ut arbitror, multo te provectiorem, non parum adjuturus. Periit enim mihi in Italia, patria quidem mea, ſed, quod confiteri quidem neceſſe eſt, hodie otii ac vanitatis ſede, magna pars ætatis meæ, immo flos ipſe univerſus, ab anno nimirum 23, uſque ad 35, adeo ut nihil mirum cuiquam videri debeat, ſi in rerum (culpa potius hominum tamen, quam Dei conſilio) tantopere abſtruſarum cognitione, minus quam mediocriter adhuc profecerim. Id quod ego ipſe probe ſentiens, nihil fortaſſe, tantis de rebus, ſcriptis mandaſſem, nedum ſcriptum publicaſſem, niſi aliqua neceſſitas id me facere coegiſſet. Quod interdum puto non ſine Dei nutu eſſe factum; cum ea, quæ & ſcripſi & edidi, ut ſine dubio maximi (ſi vera, quemadmodum mihi perſuadeo, ſunt) in religione noſtra momenti cenſeri debent, ſic à plurimis doctis & piis hominibus non minus veritatis, quam ſingularitatis cujuſdam nomine commendari audiam. Inter quos ſi unquam te numerare potero, tum demum ſtatuere, ni fallor, mihi licuerit, Deo annuente id factum fuiſſe. Nam quod ais tibi videri, me in illa præſertim doctrinæ parte, quæ eſt de Deo, tantum probabiliter non apodictice diſputare, idque tibi diſplicere. Conſidera (quæſo te) qualis ſit ſententia illa de Deo, contra quam, una cum aliis non paucis ſcribo, id eſt, quam ab omni ratione, & ſenſu ipſo communi, abhorrens; ut ipſimet ejus vel acerrimi propugnatores id vix ullo modo negare audeant. Ex quo conſequitur, ad ſententiam iſtam erroris plane revincendam, ſeu falſam eam eſſe demonſtrandum, aliud nihil neceſſe eſſe, quam ad ea reſpondere, quæ pro ea confirmanda in medium afferuntur. Quod ſane & ego, & alii Symmyſtæ mei ſatis diligenter (niſi plurimum erro) hactenus fecimus. Adde quod in noſtris editis ſcriptis (in meis quidem certe) vix data ulla occaſio fuit, quidquam amplius præſtandi. Semper enim hactenus non actorum; ſed reorum partes ſuſtinuimus. Quare non videbatur, tibi debere diſplicere, ſi muneris noſtri fines egredi noluimus. Erit aliquando, Deo dante, cum actorum partes, ut ipſe animadvertiſti me, in animo mihi eſſe, alicubi profiteri, ſuſcipiemus. Id quod hactenus (cur ab aliis neſcio) à me quidem ideo factum non eſt, quia ea duo defuerunt, quæ requiri tunc dixi, cum animum iſtum meum indicavi, aut certe alterutrum eorum, nempe otium & bona valetudo. Interim, per Dei gratiam, videmus, non inanes eſſe labores noſtros, idque apud homines quidem cordatos & pios; qui ſatis habent, ut ab inveterata ſententia recedant, agnoſcere, tam alioqui per ſe abſurdæ atque incredibilis rei, nullas, ſive ex ſacris teſtimoniis, ſive ex ratiocinatione petitas probationes dari, quæ firmitatis quidquam habeant, & omnia eam defendentium argumenta ſophiſmatis eſſe involuta. Vehementer autem omnino ſum lætatus, te, hominem licet doctum, & aliis docendis præfectum, à nobis etiam, qui teterrimi, ut ais, hæretici vulgo habemur, aliquid diſcere paratum eſſe, gratiaſque ſummas tibi ago, quod me dignum judicaveris, cum quo, hujus rei gratia, de religionis noſtræ dogmatis conferas. Sic enim id ſpero fore, quod ab initio dixi, ut ſcilicet, me in harum rerum ſtudio haud mediocriter juves. De divina prædeſtinatione quid ſentiam, ſcripto quidem expoſui. Sed illius, præter ipſum autographum meum nullum prorſus exemplum habeo, nec ullius qui illud deſcribere valeat, adeſt facultas. Quamquam ſcriptum iſtud ejuſmodi eſt, ut eum lectorem requirat, qui nulla ſententia, quantumvis nova, & prima fronte falſa ac deteſtabili, quidquam, donec illam diligentius expenderit, aut certe non admodum graviter commoveatur. Ita ut vix audeam illud cum aliis communicare, quam cum iis qui jam agnoverunt, quædam alia non pauca à me vel affirmata, vel negata, ubi vulgus Chriſtianorum me blaſphemiæ inſimulare non dubitat, veriſſime ac ſanctiſſime, affirmari quidem illa, hæc vero negari. Verumtamen ſimul atque potero curare, ut ſcriptum hoc meum deſcribatur, id facere non negligam, & deſcriptum dabo operam, ut in tuas manus perveniat, ſperans te plane eum eſſe, quem nihil commoveat, ubi divinis tantum teſtimoniis, & ratione apertiſſima duce, veritas inquiritur. Interim ad propoſitas mihi abs te quæſtiones hoc breviſſimum reſponſum habe; quod in hoc ipſo inter nos conferendi initio ſatis eſſe puto. Nullum arbitror ego eſſe æternum decretum Dei, quo nominatim alios ad vitam perducere, alios vero præterire conſtituerit: ſed tantum fuiſſe à Deo decretum, illos ſervare, qui ſibi obedientes fuiſſent, eos vero perdere ſeu perditioni relinquere, qui fuiſſent contumaces; exceptis, quod ad ſervandos attinet, fortaſſe pauciſſimis quibuſdam, qui, ut aliorum duces & exemplaria ad imitandum propoſita eſſe poſſent, veriſimile eſt Deum decreviſſe eos ſervare, quibus viam ſalutis annunciandam curat, ſive obediant iſti, ſive non obediant, & illos præterire, quibus minime viam iſtam curat annunciandam; præterquam quod non exiſtimo de tali divino decreto, quod irritum culpa hominis fieri poſſit, in propoſita quæſtione agi. Eſt etiam animadvertendum, nihil cogere, ejuſmodi decretum ab æterno à Deo factum eſſe. Atqui in propoſita quæſtione de æterno Dei decreto agitur, Jam ſi quid Deus nominatim de aliquorum ſalute ab æterno decrevit (nam de ullius hominis perditione Deum quidquam nominatim ab æterno conſtituiſſe non arbitror) id ſine dubio non ab ulla iſtorum prævisa probitate pendet, ſed ab ipſius tantum Dei gratia & bonitate. Jam quid de certo ſervandorum & perdendorum numero, deve conditione probitatis & improbitatis ſentiam, ſatis ex ante dictis intelligi poteſt. Poſtremo, quod quæris, an ſtatuam, omnes a Chriſti cognitione alienos, eſſe reprobos, an vero exiſtimem, inter ethnicos olim non paucos fuiſſe ſervatos, & qua ratione, aliaſque quæſtiones addis ab hac una dependentes; primum reſpondeo, non debuiſſe, judicio meo, in hac quæſtione ethnicos nominari, qui olim fuerunt. Videtur enim omnino vox Olim ad id tempus reſpicere, quod Chriſti adventum anteceſſit, cum, ſcilicet, extiterunt illi Socrates, Ariſtides, Catones, &c. Sed fortaſſe ita locutus es, quia ſentis, etiam ante Chriſti adventum, per ipſius Chriſti cognitionem ab orbe condito ſalutem humano generi contigiſſe, & quia poſt Chriſti adventum ejuſmodi ethnicos probos ac juſtos vix extitiſſe exiſtimas. Atqui, ſententia quidem mea, res aliter ſe habet; nam nec qui Chriſtum præceſſerunt, per Chriſti cognitionem ulli ſunt ſervati; & non minus poſt ipſius adventum, quam ante, veriſimile eſt, homines extitiſſe ab ipſius cognitione alienos, & tamen probos ac juſtos. Neque enim ſingulis ætatibus, immo ne unquam quidem, per univerſum orbem Chriſti Euangelium hactenus prædicatum eſt, adeo ut ſtatui poſſit, quemlibet à Chriſti cognitione alienum, nec juſtum eſſe nec probum, quemadmodum mihi quidem perſuaſum eſt, aliquando futurum ut ſtatui poſſit. His ita explicatis, ajo deinde, divinum hoc eſſe arcanum, nobis minime patefactum, an Deus alios ſit ſervaturus præter eos, qui viam illam ingreſſi fuerint, quam ipſe

adla-

Digitized by Google

ad ſalutem adipiſcendam aperte propoſuit; nec ullam injuriam facturum Deum iis, quibus via iſta patefacta non eſt, ſi eos non ſervaverit, modo ne eos propter hoc ipſum tantum puniat, quod viam iſtam non ſint ingreſſi. Itaque, quod ad id pertinet, an una pluresve ſint ad ſalutem viæ, & an omnibus hominibus ubique & ſemper ſufficiens gratia detur ad ſalutem, præter eam quam Deus ipſe propoſuit & patefecit, ſive ante ſive poſt Chriſti adventum, vel alios ſervari poſſe, præter illos, quibus ea fuerit patefacta; Sed ne contrarium quidem affirmari poſſe aut debere, exiſtimo: ſed Deo ipſi, præſertim, cum cognitio iſta nulli rei utilis eſſe poſſit, ejuſque arcano conſilio hæc penitus relinquenda eſſe cenſeo. Quamvis ſacra teſtimonia & rationes inde ductæ, quicquid non pauci contra ſentiant, in eam partem potius propendere videantur, ut nemini ſalus contingat, niſi ei, qui ſalutis viam à Deo propoſitam & patefactam noverit, eamque ingreſſus fuerit. Scripſeram hucuſque, exiſtimans, me ſatis pro hoc tempore, ad tuas quæſtiones reſpondiſſe, cum animadverti, te inſuper petere, ut fundamenta meæ ſententiæ adſcribam. Quod facere nunc nullo pacto vacat. Ea vero habentur in Diſputatione mea cum Franciſco Puccio; quam brevi editum iri ſperabam. Sed impedimenta quædam obſtant, præſertim cum neminem habeam adjutorem, aut meorum laborum ſocium. Vale vir præſtantiſſime, & amicitiam noſtram, cujus ipſe fundamenta jeciſti, ſæpius ad me ſcribendo, fove, atque in dies magis confirma. Ego quidem quam maxime potero, eam perpetuo ſum culturus. Deus tibi adſit, ut eos quos docendos ſuſcepiſti, cœleſti revera doctrina imbuas ac repleas. Cracoviæ die 7 Julii 1597. Retentæ autem ſunt hæ literæ apud me uſque ad diem 6 Auguſti.

Tui in Chriſto ſtudioſiſſimus

F. S.

Ad clariſſimum virum MARTINUM VADOVITAM Academiæ Cracovienſis Profeſſorem.

F. S. EPISTOLA.

Clariſſime atque eruditiſſime vir, &c.

HUmanitas non vulgaris qua in me es uſus, ipſaque verba tua penitus mihi perſuaſerunt, tibi meas literas quamvis hominis vulgo fere exoſi, non injucundas fore. Quare cum primum ad te ſcribendi mihi occaſio eſt data, eam omittendam non cenſui. Occaſio autem hæc eſt, quod pro certo ab hominibus fide digniſſimis affirmatum fuiſſe nuper accepi, quemadmodum præter eos qui jam id verbis factiſque oſtenderant, quibuſque me plurimum debere aperte profiteor, quidam etiam alii tui ordinis homines ſunt inventi; meum caſum dolentes, voſque laudantes, qui me è tanto periculo liberaſtis, ſic nonnullos ejuſdem ordinis, id eſt Academiæ Cracovienſis Profeſſores inveniri, qui nihil diſſimulant, ſe haud mediocriter lætari, quod ita male mecum actum fuerit, voſque graviter accuſant, qui furioſæ ac crudelis illius multitudinis in me ſæviendi libidinem exſatiari non permiſiſtis. Si alterius cujuſpiam profeſſionis homines tantam inhumanitatem præ ſe ferrent, nec multum mirarer, nec tecum quidquam expoſtulandum cenſerem. Sed quod homines bonas artes literaſque profitentes, quæ animum quantumvis barbarum ac truculentum excolere ac mitem reddere conſueverunt, in hominem ab iiſdem artibus & literis non alienum, ipſiſque nihil prorſus incommodantem, animis ſuis tantopere ſæviant, id vero apud me miraculi loco eſt, meque plane movet, ut tecum qui eaſdem artes & literas profiteris conquerar, & haud planum faciam, iſtos tuos collegas nullam omnino cauſam habere, cur mihi quidquam male velint, nedum tam crudeli in me ſint animo. Ajunt ipſi, ut audio, me eſſe hæreſiarcham, & propterea mecum quam ſæviſſime agendum fuiſſe. Ego vero iſtius enthymematis (liceat mihi tecum qui ſcholas regis, ſcholaſtice loqui) & aſſumptionem & conſecutionem pernego. Immo utramque falſam eſſe, & uberius, ubi opus fuerit, demonſtrare ſum paratus, & hic paucis ſtatim ſum oſtenſurus. Primum enim, quod ad aſſumptionem attinet, nullo prorſus pacto poſſum ego hæreſiarcha vocari, cum nec alios in iis, quæ ad religionis noſtræ decreta ſpectant, docendi provinciam hactenus mihi ſumpſerim, ſed tantummodo vel plane provocatus ac laceſſitus, vel amicorum & fratrum precibus ac juſſibus coactus, aliquid hucuſque ſcripſerim, mea autem ipſius ſponte nihil; nec dogma ullum in meis ſcriptis in lucem editis aſſeruerim, quod non modo alibi, ſed in hoc ipſo regno, ubi ea ſunt edita, ab aliis ante me, & meum huc adventum, partim publice & voce & ſcripto aſſertum, partim jam affirmatum & diſcutiendum propoſitum non fuiſſet. Id quod ita ſe habere planum facere ſemper paratus ero. Illud certiſſimum eſt, Gregorium Zarnovecium Miniſtrum, ut vocant, Euangelicum, qui nominatim adverſus Diſputationem meam de Jeſu Chriſto Servatore (in cujus Diſputationis doctrina id totum continetur, unde auctorem me alicujus novi dogmatis ſuſpicari fortaſſe quiſpiam poſſit) libellum Polonice edidit, in ejus præfatione aſſerere, me ex Ochini dialogis, annos ab hinc circiter triginta quinque editis, ſententiam illius meæ Diſputationis accepiſſe. Nam certe in dialogis illis, quorum non pauca exempla jam diu in ipſa Polonia mihi videre contigit, eſt ſententia iſta aperte expreſſa & inculcata; quæ breviter eſt, Chriſtum quidem ſanguine ſuo deleviſſe atque expiaſſe peccata noſtra, ſed alia tamen ratione, quam ea quæ vulgo recepta eſt, ut ſcilicet divinæ juſtitiæ ſanguinis ſui fuſione id perſolverit, quod nos ei propter noſtra peccata debebamus, ſeu pro nobis peccatiſque noſtris ſatisfecerit; quippe cum nec id ullo modo opus eſſet, nec noſtrorum peccatorum pœnas Deus à quoquam repetere, ſeu (ut ſic loquar) debita cum ipſo noſtra exigere voluerit, ſed ea liberaliter remittere ac condonare; quemadmodum univerſæ Sacræ Literæ apertiſſime teſtantur. Quod tamen affirmare & contendere eſt illud meum præcipuum atque inauditum ſcelus, propter quod ſcilicet non ſum dignus, ut me terra ferat. Verum ad id redeo, quod dicebam, me alios religionis noſtræ decreta docendi provinciam nunquam hactenus ſuſcepiſſe. Id enim adeo verum eſt, ut ſilentii hac in parte mei me pudere ac pœnitere debeat, ſi modo iſti rei me aptum eſſe ipſe cenſeo. Alioqui omnium hominum ſtultiſſimus eſſem, ſi id aggredi unquam vel cogitaſſem quidem. Hujus autem ſilentii mei fidem facient certiſſimam omnes, quibuscum familiaritatem ullam habui, præſertim vero Cracoviæ, ubi bonam meæ ætatis partem conſumpſi. Interrogentur diligenter ipſi Itali noſtri, cum quibus potiſſimum ſum verſatus, nullus in tanto numero invenietur, cum quo non dicam egerim, ut ſententiis ſuis de religione abjectis meas ſuſciperet, ſed diſputationem ullam de rebus divinis inſtituerim. Ita denique hic me geſſi, & tanta mea modeſtia (niſi potius deſidia & negligentia dicenda eſt) hac in re fuit, ut nihil dubitem, quin omnes, qui me familiariter norunt, id ſint vehementer mirati. Cum alioqui ſcirent me diverſum ab ipſis in religione ſentire, & haud incertam interim de meis rerum divinarum ſtudiis cognitionem haberent, nec non aliquam de eruditione opinionem. Concludo igitur, etiamſi alioqui totus hæreſibus ſcaterem, me quam longiſſime ab eo abeſſe, ut hæreſiarcha dici poſſim. Etenim, qui ex loquendi uſu merito iſto nomine appellari queat, is ſæculo ſaltem ſuo nova & inaudita dogmata proponit, docet, perſuadere conatur, diſcipulos ſibi aſciſcit, ſectæ alicujus eſt auctor, & alia habet cum quibus mihi

 nihil

nihil unquam fuit commune. Quid quod ad hæreſiarcham conſtituendum hæc omnia nihil valent, niſi dogmata iſta etiam ſint falſa? Atqui ſacra teſtimonia, eorumque diligentiſſimæ examinationes, aliorumque cum aliis collationes, quibus referta ſunt ſcripta mea, & ſine quibus nihil unquam in ipſis à me affirmatur, atque eorum omnium quæ ab Adverſariis afferuntur, ſive teſtimonia ſint ſive rationes, ſine ulla uſquam tergiverſatione aut diſſimulatione accuratiſſimæ penſitationes, ſatis unicuique cordato homini demonſtrare poſſunt, nihil in illis à me diſputando concludi, quod ſit falſum, aut certe de cujus falſitate a quoquam temere ſententia ferri poſſit; ut ab iis fere fit, qui in lucem editas aliquot diſputationes meas impietatis inſimulare palam audent, cum tamen illas vel nondum legerint, vel accurate non perpenderint, vel certe non intellexerint. Hujuſce rei pleniſſimam fidem faciunt calumniæ manifeſtiſſimæ, quibus in illis reprehendendis iſti utuntur, mihi meiſque verbis ſæpe ea affingentes, quæ ipſe non modo non cogitavi unquam, ſed in illis iiſdem diſputationibus meis falſiſſima eſſe dico. Ut (exempli gratia) non puduit quoſdam aſſeverare, me in Diſputatione de Jeſu Chriſto Servatore, ipſum Chriſtum peccatorem facere; cum tamen in eodem ipſo ejus Diſputationis capite, ex cujus verbis, neſcio quo pacto, turpiſſimam & graviſſimam hanc calumniam iſti mihi ſtruxerunt, in ipſius capitis initio pag. 184, diſertiſſime pro conceſſo ſumam, iſtam eſſe ſummam blaſphemiam, quam, ne per ſomnium quidem mihi in mentem venire optem. Alia hujuſmodi complura, mihi meiſque ſcriptis non minus imprudenter quam falſo objecta, in præſentia omitto, quæ vel à me ipſo, vel ab alio quopiam aliquando, volente Deo, publice commemorabuntur & patefient. Hoc unum, antequam hunc locum de veritate aut falſitate eorum, quæ à me ſcripta fuerunt (utpote cujus tractatio integros libros requireret) in his literis quodammodo abrumpam, dicere non verebor, me aliquot eaſque maximas cauſas habere exiſtimandi, tantum abeſſe, ut ea falſa ſint, aut videri diligenter inſpicienti poſſint quæ in meis ſcriptis doceo, ut plerique eorum, qui mihi tantopere adverſantur, & ipſi mea ſcripta una mecum extincta cupiunt, propterea id cupiant, quod vera quidem, ſed quæ ſuæ auctoritati aliquando obfutura metuunt, ea eſſe quæ in illis à me diſputantur, ipſimet ſuſpicentur. Sed jam tempus eſt, ut conſecutionem illius enthymematis, quod dignum me eſſe ut omnis in me ſævitia & crudelitas exerceretur, concludi quidam putant, non minus quam aſſumptionem falſam eſſe doceam. Fingamus igitur me (ſi Deo placet) eſſe hæreſiarcham. Num propterea quam ſæviſſime agi mecum debuit? Non ſane, etiamſi pertinacem præterea me eſſe conſtaret; modo omnis à me abſit ſeditio, ut certe penitus abeſſe, meque & quietiſſime in religionis negotio ſemper me geſſiſſe, fateri coguntur omnes, & modo nullius privati mei commodi gratia dogmata mea diſſeminare ac propagare ſtuduerim, ſed per imprudentiam id fecerim, cum ea videlicet ſanctiſſima, & ad ſolidam pietatem in hominum cordibus ingenerandam ac fovendam accommodatiſſima eſſe plane ſtatuerem. Id quod ſimiliter fateri coguntur, quicumque mearum rerum notitiam ullam habent, immo qui ipſo communi ſenſu non ſunt penitus deſtituti. Quamvis enim non omnes ſciant, domi in patria mea quis eſſem, nec quæ commoda & honores merito & ibi & alibi ſperari à me potuiſſent, ſi cum aliis in religione conſentire voluiſſem, nec etiam noverint, me religionis cauſa non ſolum mea ipſius ſponte dulciſſimæ ac jucundiſſimæ patriæ in perpetuum valedixiſſe, ſed etiam bonorum omnium quæ profecto haud exigua ibi habebam, jacturam feciſſe, quis eſt tam bardus aut ſtupidus, quin videat quot periculis, propter ipſam tantum religionis cauſam, præſertim ſi ſententias de illa meas aliis perſuadere velim, ſim perpetuo obnoxius? Longum eſſet hic enarrare, quot & quantas hactenus poſt relictam patriam, perſecutiones religionis cauſa ſim paſſus, cum alibi, tum præcipue in hoc regno, aliquot etiam annos antequam in eo domicilium meum, nobili Polona uxore ducta, conſtituerem. Unus hic poſtremus caſus meus, ubi cariſſimum meum aliquot ſcriptorum & librorum theſaurum, quem meo ipſius ſanguine libenter redimerem, plane perdidi, ignominiam publice ſummam ſum paſſus, de ipſa denique vita manifeſte ſum periclitatus, ſatis unumquemque docere poteſt, me, non modo nihil commodi hic quærere, ſed perſuaſiſſimum habere, omnia maxima & horribilia incommoda, mihi conſilium non mutanti, præſto eſſe. Unde factum eſt, ut optimus ille vir tuus collega, amice quidem, ſed minus tamen ad veram meam ſalutem apte me monuerit, ut ab iſtis tantis malis & periculis addiſcerem Catholicus fieri. Sed quæ (dices) tandem cauſa eſt, cur rebus ſic ſe habentibus, affirmes, etiamſi hæreſiarcha eſſes, & quidem pertinax, non tamen quam ſæviſſime tecum agendum fuiſſe? Hæc nimirum, quod ubi ſeditio omnis & ſui commodi ſtudium abeſt, ibi hæreſiarcha ipſe non voluntatis, ſed intellectus vitio laborat. Quamobrem quemadmodum furioſos & mente captos, quantumvis alioqui aliis nocentes, reprimimus quidem, & cathenis etiam, ſi opus fuerit, conſtringimus, cæterum ipſorum haud mediocriter miſeremur; ſic cum ejuſmodi hæreſiarcha non modo quam ſæviſſime agendum non eſt, verum illius potius miſerendum, & tantummodo curandum, ut ejus conatus ſuam doctrinam propagandi impediantur, idque ſi aliter fieri nequeat, carcere & vinculis. De pertinaci, ut vides, hæreſiarcha loquor. Nam qui pertinax non eſt, is nondum eum mentis furorem & inſaniam contraxit, ut cathenis cum ipſo agendum ſit. Jam quis eſt, qui me in meis de religione ſententiis pertinacem eſſe jure vel ſuſpicari quidem poſſit? Nam præter unum quendam monachum virum bonum, quem hic nominare non eſt neceſſe, qui leviſſime id ſemel tantum eſt expertus, nec fere ullam diſputationem mecum inſtituit, ſed potius commonefactionibus & pollicitationibus, ſi inſtitutum meum relinquerem, mecum eſt uſus, nemo unquam Catholicæ religionis homo diſputando mihi perſuadere conatus eſt, nullam juſtam me habere cauſam ea ſentiendi quæ de religione ſentio, & à Romanæ Eccleſiæ communione me ſeparandi. Quamquam vix dici poteſt me unquam Romanæ Eccleſiæ adhæſiſſe, cum ſimulatque per ætatem judicio in divinis rebus uti potui, fuerim in illis aliter atque Eccleſia Romana doceat, edoctus atque inſtitutus. Cur vero antequam tam turpiter publice tractarer, tantaque injuria & damno afficerer, non tentavit aliquis ex eorum numero, qui iſta in me patrarunt, vel potius patrari curarunt, omni conatu me à meis, de divinis rebus ſententiis, abducere, earumque fundamenta à me exquirere, eaque penitus infirmare atque evertere? Quando enim jam vel animadvertebant, vel ſe animadvertere putabant, me quædam aſſerere quæ hæreticorum (quos ipſi vocant) vulgus non ſolum non aſſerit, ſed vel plane ignorat, vel etiam aperte damnat, ſuſpicari merito debebant, me in fundamentis ſententiarum controverſarum in religione noſtra, non admodum cum illis conſentire, & propterea ad me vel revincendum, vel pertinacem oſtendendum, ea nullo modo ſatis eſſe poſſe, quæ adverſus illos eorumve ſententias à Catholicis hominibus ſcripta fuerunt. Cur ſaltem ea dogmata, quæ recens à me excogitata, & aliis tradita literiſque conſignata fuiſſe iſti ſibi perſuaſerunt, ab ipſorum aliquo non ſunt ſcripto refutata, & expectatum an eo perlecto ſententiam mutarem, priuſquam in me ita ſævirent? Sed præter unum Zarnovecium, de quo ante dixi, nemo in hoc regno, nec extra hoc regnum Diſputationem meam de Jeſu Chriſto Servatore, quæ aliquot annis ante fuerat edita, ubi dogmata iſta contineri putant, refellere hactenus (quod ſciam) eſt aggreſſus. Quanti vero Zarnovecii refutatio facienda ſit, oſtendet brevi, ut ſpero, amicus

meus,

meus, qui, cum ego id præſtare non poſſim, pro me eadem lingua, ut par eſt, qua ille ſcripſit, reſpondebit. Intelligis arbitror, (mi D. Vadovita) me, etiamſi hæreſiarcha alioqui eſſem, nullo tamen pacto pertinacem cenſeri poſſe. Ex quo ſequitur, non modo quam ſæviſſime, ut iſti optaſſent, mecum agendum non fuiſſe, ſed nihil eorum quæ in me admiſſa ſunt, iniquiſſime admiſſum non eſſe. Præſertim ab iis, qui nullum imperium, nullum jus in me habebant. An fortaſſe parum ſævitiæ in eo fuit, quod homo honeſtiſſimo loco natus, & jam ferme ſexagenarius, cum vix è graviſſimo morbo reſpirare inciperet, eo ipſo die, quo pharmacum ſumpſerat, per ſummam vim ex habitatione ſua extractus, & diſcalceatus ac ſeminudus per medium lutum mediumque forum, tota urbe inſpectante, tanquam maleficus aliquis qui ad ſupplicium ducatur, pertractus, & mille convitiis, probris, ac maledictis interim oneratus, ac proſciſſus fuerit, & quæ æque ac ſuam ipſius vitam cara habebat, ei omnia fuerint erepta? Non putabam equidem in Polonica gente, ad humanitatem non parum propenſa, inveniri animos Caligularum & Neronum, qui, innocentium hominum crudeliſſimis vexationibus non contenti, eorundem præterea aliquid gravius, id eſt, acerbiſſimos fortaſſe cruciatus, atrociſſimaque ſupplicia expeterent. Quapropter quamvis, ut ab initio dixi, iſta quæ de quibuſdam tuis collegis audivi, ab hominibus alioqui fide digniſſimis narrata fuiſſe acceperim, tamen nondum ut ea plane credam adduci poſſum. Sed ſive ea vera ſunt ſive minus, ego paratus, donec vixero, ſemper ſum futurus, innocentiam meam probare, & omnium, quæ per annos novemdecim, quibus in hoc regno ſum perpetuo commoratus, ad religionem pertinentia, vel etiam ante, aut dixi unquam aut ſcripſi, rationem reddere. Nam propter hanc ipſam præcipue cauſam, non ſolum in illa mea de Jeſu Chriſto Servatore diſputatione, quam, ut eventus comprobavit, multarum adverſus me turbarum occaſionem daturam prænoſcebam, nomen meum nihilominus, quod antea in aliis meis publice diſputationibus factum non fuerat, diſerte ſcriptum extare volui; ſed etiam per annos tres cum dimidiato, poſtquam illa fuit edita, ibi habitare perrexi, & diutius adhuc perrecturus eram, ubi ſedes eſt hujus regni, nec quoquam diſceſſi cum comitia regia ibi ſunt habita, quamvis certo reſciviſſem, libro iſto, paullo ante ipſa comitia & vix dum publicato, jam mihi tum Catholicos tum Euangelicos infenſiores multo quam antea redditos fuiſſe, & à nonnullis ex ipſis quæri, ut graviſſimum aliquod exemplum propter librum iſtum in me ederetur. Quem tamen librum neque ego ipſe publicaveram, & diſputationem quæ in ipſo continetur, non in hoc regno, nec cum quoquam hujus regni incola habueram, ſed ante meum huc adventum ab Euangelico quodam miniſtro, homine Gallo, & in ipſa Gallia tunc degente, provocatus eam ſcripſeram. Verumtamen paratum nihilominus me publice oſtendere volui, illam in hoc ipſo regno, ubi typis excuſa primum fuerat, defendere, & palam quodammodo profiteri, me nihil pudere eorum, quæ in ipſa aſſerueram. Prodeant illi ex Catholicis, qui putant ſe poſſe docere, vel impiam & blaſphemam, vel ſaltem à veritate abhorrentem illam eſſe, meque vel ſcripto vel coram coarguant. Videbunt omnes, me, aut quidquid ab iſtis ei objicietur, juvante ipſo Chriſto Jeſu, in quem ibi maxime injurium me eſſe ajunt, ſolide refellere, aut ſi vel blaſphemiæ vel erroris convictus fuero, protinus illis cedere & palinodiam publice canere, ſimulque illis gratias agere, quod me ex tanto cœno extraxerint, & ab æternæ ſalutis amittendæ diſcrimine liberaverint. Fietque fortaſſe, ut meo exemplo idem multi eruditi ac pii homines faciant; cum quibus in religione conſentio, quique nihil adhuc in mea iſta Diſputatione deprehenderunt impie aut ſtulte dictum. Quod autem de libro iſto dico, idem, ut ante attigi, de omnibus meis editis ſcriptis dictum volo. Quamvis enim eorum pleraque nomen meum inſcriptum non habeant, nemo tamen (ni fallor) hodie eſt, qui illa legerit, qui ſimul eorum me auctorem eſſe non agnoverit. Hac ratione, inquam, mecum agatur, ut mihi mei errores oſtendantur, donec ſaltem pertinacem me eſſe conſtet. Quod ubi conſtiterit, tametſi Chriſtiana pietas adeoque ipſa humana ratio, quemadmodum antea oſtendi, jubet, ut cum pertinacibus ipſis etiam hæreſiarchis, præſertim non ſeditioſis, nec ſua ulla commoda quærentibus, nequaquam crudeliter agatur, ego tamen quamvis nec hæreſiarcha, ut docui, à quoquam merito haberi poſſim, & manifeſtum ſit, me ab omni vel umbra quidem ſeditionis, aut ulla mea commoda quærendi vel leviſſima quidem ſuſpicione quam longiſſime abeſſe, non tamen recuſo, quin tunc ſæviſſimis cruciatibus ſubjiciar, ac demum turpiſſimo atrociſſimoque ultimi ſupplicii genere afficiar. Hæc te de me animoque meo, vir clariſſime, occaſione eorum quæ de quibuſdam tuis collegis, ipſorumque de me crudeli ſententia audiveram, ex meis ipſius literis cognoſcere volui, ut ſi quo pacto ea tibi probabuntur, immo quia tibi ea probatum iri ſpero, facilius & promptius in humanitate erga me exercenda pergere queas, & habere quo poſſis alios tui ordinis ad eundem in me animum adducere. Quod ut facias, te etiam atque etiam rogo, non tam propter me ipſum, quam propter ipſum jus & æquum, cujus te ſtudioſiſſimum & amantiſſimum eſſe penitus ſum perſuaſus. Magnifico D. Rectori, Reverendo D. Lelovitæ, nec non præcellenti Domino Godecio una tecum vindicibus meis, & ſi qui alii veſtri ordinis, quorum nomina ignoro, in me ex ſummo illo periculo liberando partem ullam habuerunt, plurimam ſalutem impertire meis verbis, quæſo, velis, tibique perſuadere, me, quantum & tibi & illis debeam, perpetuo agniturum, idque ubicumque potero, & verbis & factis libentiſſime profeſſurum ac teſtaturum. Vale vir clariſſime, & me tuum ama. Dat. die 14 Junii. Anno 1598. In agro Igolomiano.

Tuæ clariſſimæ præſtantiæ perpetuo ſtudioſiſſimus.

F. S.

Ad EVERARDUM SPANGENBERGIUM, Antverpianum. Claudiopolim in Tranſylvaniam.

EPISTOLA I.

Virtute, eruditione, ac pietate præſtantiſſimo D. Edvardo Spangenbergio, amico & frati in Chriſto plurimum obſervando &c.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

LÆtor mihi hanc occaſionem ſeſe obtuliſſe te ſalutandi, Edvarde præſtantiſſime. Miſſæ enim ſunt ad me iſtæ Radecii noſtri literæ quas ad te dedit, ut ego illas tibi afferendas ac reddendas curem. Cujus rei facultatem egregiam præbuit mihi reditus ad vos D. Fabii Gengæ noſtri Itali, qui eas tibi, ut ſpero, fideliſſime reddet. Audivi non ita pridem de te ea quæ mihi mirum in modum placuerunt; quemadmodum videlicet plane noſter ſis factus, & ſolidæ pietatis ſtudio magnopere incenſus. Verebar enim, ne mali quidam inanium in religione noſtra opinionum, & rerum mundanarum fluctus te medio ad nos curſu abripuiſſent. Deus novit, quantopere mihi & pietas tua, & rerum divinarum notitia, cum aliquot ab hinc annos Cracoviæ primum te vidi, tibique amicus ſum factus, probata fuerit. Sed non ita multo poſt quædam de te audiveram, ex quibus, te tui ipſius diſſimilem factum eſſe, valde timebam. Itaque Deo ſummas gratias ago, qui me timore iſto penitus liberavit. Quamvis enim

enim poſt tuum hinc diſceſſum & in patriam reditum, nihil unquam ad te ſcripſerim (tamen nec tuas ullas accepi literas) amore tamen ſum te perpetuo proſecutus, eoque non vulgari, qualem videlicet tuæ multæ virtutes poſtulabant; quæ cum auctæ nunc plurimum eſſe videantur, auctus etiam plurimum eſt amor in te meus, cujus ut experimentum aliquod capere velis, te etiam atque etiam rogo. Non ero in præſentia longior; nam, ut ab initio dixi, ſalutandi tui cauſa has literulas ad te dedi, non autem quicquam præterea ad te ſcribendi. Quod tamen faciam abunde, ubi de tuo ſtatu ex tuis literis aliquid certi cognovero. Interim Vale & ſalve vir ornatiſſime, meque redamare ne recuſes. Sic Deus tibi faveat, & ſuo Sancto Spiritu perpetuo adſit. D. Eraſmo Johannis ut meo nomine plurimam ſalutem dicas, à te enixe peto. Cracoviæ die 14 Martii 1593.

Tui ſtudioſiſſimus in Chriſto frater

F. S.

Ad eundem Claudiopolim

F. S. Epistola II.

Ex Gallico in Latinum verſa.

Peregregio viro Domino Everardo Spangenbergio, Domino & amico plurimum colendo, &c.

Deus noſter Pater & Dominus Jeſus Chriſtus dent tibi ſalutem, &c.

CHariſſime frater & amice, Longum jam ante tempus literas tuas quarta die Maji datas, & poſtea exemplum etiam illarum decima nona die Junii deſcriptum accepi. Deſtitutus tabellariis non citius tibi reſpondere potui, & quia præterea per magnam illius temporis partem Cracoviæ non fui. Doleo te ſuſpicari, quaſi noluerim tecum diſputationem ingredi (de illa, quam tu ſperas, propinqua rerum omnium reſtauratione) propterea, quod per delationem aliorum non bene de te perſuaſus ſim, reſpectu aliarum rerum. Mei enim ſilentii cauſa circa illam materiam, longe alia fuit & eſt. Non ſum mi frater, in iſtis quæſtionibus propheticis eo modo exercitatus, ut alios docere poſſim, ſemper etiam in ea fui ſententia, quod homini Chriſtiano neceſſarium non ſit, diligenter inquirere, quando & quo tempore, id eſt, intra quot annos, & multo minus, quo anno, vel etiam, an cito vel ſero evenire debeant res illæ in Sacris Scripturis prædictæ. Multo minus ſeipſum obſcurarum prædictionum, in talibus libris comprehenſarum, interpretatione fatigare, iis exceptis, qui ſe ad hoc ſingulari quodam inſtinctu correptos ſentiunt, & conſequenter Spiritu Prophetico donati ſunt. Alias enim nihil ego video, præter ſimplicem curioſitatem, cum evidente ſeipſum & alios fallendi periculo. Quemadmodum multorum ſeculorum experientia perſpicue commonſtravit. Principalis horum ratio eſt, quod Spiritus Sancti ſcopus in rerum futurarum prædictionibus, ſimiliter in illis prædictionibus, quæ obſcuritatem quandam continent, non fuit, ſcientiam nobis & intellectum tradere illarum rerum futurarum, una cum ſuis circumſtantiis locorum & temporum, priuſquam eveniant: ſed, poſt illarum eventum, certa nobis & indubitata teſtimonia tradere, quod aliqua ſit providentia divina, id eſt, Deum eſſe, qui gubernet omnia, & ſine cujus voluntate nihil evenire poſſit: & in eum etiam finem, ut res illas prædictas revera opera divina eſſe intelligamus. Cui rei manifeſtum dant teſtimonium omnes fere illæ divinæ prædictiones, quæ jam evenerunt, illæ etiam, quas ſatis claras fuiſſe nunc videmus, quæ, antequam evenerunt, nunquam bene intellectæ fuerunt. Si ego homo non habens Spiritum Propheticum, verumtamen ex altera parte rerum divinarum cognitione fortaſſis non deſtitutus, nec judicio ad rerum veritatem inquirendam idoneo, in iſtam me theologiæ partem ingerere velim, quemadmodum in multis aliis feci, non inter poſtremos me futurum ſperare poſſim. Aperte autem video, quod ſine illo Spiritu Prophetiæ nihil ſit futurum, quam multis modis errandi periculum. Et non poſſum in hoc non valde laudare Calvinum, qui ſere de omnibus aliis noſtræ religionis partibus ſcribens, illa tamen non attigit, nec earum etiam rerum prædictiones, quæ jam evenerunt, exceptis iis, quas in aliis ſuis diſputationibus & Sacrarum Literarum expoſitionibus non omnino ſilentio præterire coactus fuit. Nihil itaque, mi frater, illud eſt, quaſi aliunde male de te perſuaſus ſim, teque indignum æſtimem, cum quo de talibus diſputem, vel quaſi promtus non ſim ad docendum & diſcendum, tam ex te, quam ex aliis, illa, quæ ad officium Chriſtiani hominis pertinent. Non autem ſentio, quod Chriſtiani hominis officium ſit, ſcire, an rerum omnium reſtauratio tarde, aut valde cito futura ſit: ſed (ſi iſta ipſo vivente fieri Deo placuerit) cum patientia tempus illud expectare, quando veritas integre declarata erit, & filios Dei quodammodo ſublevare in omnibus illis malis, quæ à perverſis hominibus patiuntur, & interea, ultra illam obedientiam, quæ Deo & Domino Jeſu Chriſto debetur, totum ſe tradere, ut bene intelligat ea omnia, quæ ſalutem noſtram æternam concernunt, & ut conſequenter bene fundamentum jaciat, ita, ut in obedientia illa perſeverare poſſit. Si tibi hæc opinio mea non bona videtur, à te doceri non recuſo. Ea quæ hucuſque de iſtis ad me ſcripſiſti, opinionem meam mutare non fecerunt: ſi rationes vel autoritates validiores habes, libenter eas audiam. A me ne expectes, ut rationes tibi reddam, propter quas fortaſſis non commoveri potero tuis, magis, quam iis, quas hactenus allegaſti: ſed tantummodo certus eſto, quod, ſi eas dignas æſtimavero, quæ me aliter credere faciant, locum illis in corde meo dare non intermittam. Mirum in modum gaviſus ſum, quod te ſatis bene geris, & Deum precor, ut tibi ſanitatem corporis & robur ſpiritus magis magiſque augere dignetur; & ad ſervitia tua paratus ſum. Cracoviæ, decima die Auguſti 1596.

Frater & Servus tuus

F. S.

Ad eundem Racoviam,

F. S. Epistola III.

Ex Gallico in Latinum tranſlata.

Domine Spangenberg amice dilectiſſime & frater in Chriſto.

FRatres ex Synodo Racovienſi ad nos reverſi, ſcriptum tuum de duabus beſtiis ex Apocalypſi, attulerunt, eo conſilio, ut coram multis, qui hic frequentes aderant, publice legeretur; eorumque exquireretur judicium, cenſerentne in manus hominum evulgandum, vel ſaltem quo loco habendum, & quanti æſtimandum illud eſſe ſtatuerent. Qua re perſpecta, tuæ commentationis mihi tradendæ conſilium cæperunt, ut ea à me accuratius recognita, quis de ea animi mei ſenſus foret, literis à me conſignaretur; atque ut eam curam ſubirem, à me cum alii, tum maxime Dominus Lubieniecius, & D. Otvinovius, ſummis precibus flagitarunt. Quod illis recuſare non potui, illud D. Otvinovio confirmans, & te inde jam à longo tempore, meum verum & percarum amicum eſſe, & me nulla in re te offendere, aut tibi ægre facere velle. Vere illam certam & exploratam ſpem conceperam, te hanc operam meam, benignius interpretaturum, cum & ad divini nominis gloriam ſpectet, & à juſto debito-

debitoque erga fratres officio proficiſcatur, quo illis ad exhaurienda eorum mandata ſum devinctus. Et quamvis huic meæ ſpei nihil poſtea tempus detraxerit, non abs re tamen me facturum eſſe exiſtimavi, ſi ad te nunc, data mihi vacui & liberi temporis facultate (qua tunc prorſus carebam, cum ad D. Lubieniecium, una cum tuo ſcripto, meum de eo judicium, multis de rebus, quas probare non potui, diſtincte & diſtribute explicatum mitterem) in eam rem literas darem: a te pro mea perverteri amicitia, & tuis mitiſſimis & Chriſtianis moribus, enixe contendens, ut quicquid id ſit, boni conſulas, & illud tibi perſuadeas, me multo plura tibi coram dicturum, aut ſigillatim ſcripturum fuiſſe, quam ea, quæ charta ad D. Lubieniecium miſſa ſum complexus: ſed erant ea illi omnino prius exhibenda, quorum tamen eum tibi aut jam copiam feciſſe, aut brevi facturum eſſe, ſine hæſitatione credo. Quare jam expecto, ut mihi errata, in tui ſcripti cenſura à me commiſſa, nota facias: quam tamen ita à me pera ctam, aut perſpexiſti jam, aut perſpecturus es, ut non tam mearum virium fiducia occupatam, quam voluntari fratrum obſequendi, & ſimul aliquid, quod mihi adhuc incompertum eſt, hac occaſione oblata, addiſcendi ſtudio, à me ſuſceptam eſſe appareat. Conſtare tibi antea potuit, me intelligendis prophetiis, in ſacra pagina, de rebus iis, quæ nondum exitum ſortitæ ſunt, contentis, non multum curæ & cogitationis impertiri, exiſtimantem laudabilius & ſalutarius, operam & tempus, in aliis ejus partibus enucleandis collocari. Qua in re vellem te à meo ſenſu non diſcrepare; & te totum potius ad preces converti, quibus in jejunio & cum lachrymis fuſis, rerum earum, quæ multo majoris momenti, obſcuræ & involutæ latent, illuminationem, à divina majeſtate ſuppliciter petas, in eo ſummam cautionem adhibendo, ne quicquam de rebus venturis, & eorum tempore, perinde ac ſi in ſcriptura expreſſe contenta ſint, aſſeveranter definias, niſi primo de iis, aut per Spiritum Propheticum, at per ſermones cum fratribus, qui & ſcientia, & Dei timore excellant, hac de re habitos, in tua etiam conſcientia, ſis certus & confirmatus. Deus novit, quantum tacito ſinu gaudeam, eorum cœtui tandem aggregatum eſſe te, qui haud dubio cæteris omnibus, quicumque nobis cogniti ſunt, puritate & ſanctitate doctrinæ Chriſtianæ antecellunt, & ſperamus brevi futurum, ut eos ſanctitate & integritate vitæ ſuperent. Deus & Dominus Jeſus, te & familiam tuam ſalvos & incolumes conſervet, voſque æterna beatitate cumulet. Atque hæc futura eſt Epiſtolæ meæ finis, ſi me prius tuis ad Deum precibus ex intimo cordis mei penetrali commendem. Luclaviciæ die 9 Decembris. Anno 1598.

Tuus amicus & frater

F. S.

Ad eundem Racoviam,

F. S. Epistola IV.

Ex Gallico in Latinum verſa.

Salutem à Deo Patre & Jeſu Chriſto Domino noſtro.

ACcepi tuas literas tertio Idus Quinctilis datas, una cum capitibus diſputationis habitæ apud Friſios; quo nomine ingentes tibi habeo gratias, atque omnia viciſſim, quæcumque ſeu jam poſſunt, ſive unquam poterunt à me proficiſci, benevoli animi erga te officia peramanter offero. Reſponſurus tuæ Epiſtolæ, primum omnium etiam atque etiam à te peto, ne indigne tuleris, ſi tibi id, quod de rebus à te mihi propoſitis ſtatuo, candide atque ex animi mei ſenſu libere aperiam. Principio ais, me eo ſcripto, quod tuis prioribus theſibus, quas tu libellum appellas, jam pridem adverſum objeci, molitum eſſe ſumma capita, quibus tua opinio, quam libellus ille continebat, ſuffulta niteretur, ſubvertere; quorum tu alterum ſtatuis, immanem illam Beſtiam ſeptem capitibus; ac decem cornibus armatam Apoc. 13. Romanæ gerere effigiem Eccleſiæ, aut Romani imperii Chriſti nomine & cultu gaudentis. Alterum, eandem beſtiam abominationem eſſe illam deſolatricem, quam divino inſtatu prænunciavit Daniel 12. 11. Enim vero, ut rem fatear, ego neque obſervatione cognovi, neque ſuſpicione attigi unquam, duabus hiſce rebus ſuſtentari tuæ perſuaſionis ſtructuram, quandoquidem, datis quoque illis atque conceſſis, nihilo firmius conſiſtat tua ſententia, quin ſolidis rationibus falſitatis admodum convinci queat. Maxime ubi tu temporum diſputas rationes, quæ jure fundamenta vocari poſſunt ejus, quod tu tam obfirmate aſſeveras, de univerſa hoſtium Chriſti, infeſtis ſignis in ejus Eccleſiam ſeſe inferentium, clade atque profligatione, atque adeo de Chriſti adventu anno ſequenti 1602 perpetuo. Quod tuum ego fundamentum ſatis mihi videor labefactaſſe, iis argumentis quæ primæ, & ſecundæ, & ſeptuageſimæ tuarum priorum poſitionum oppoſui, quibus ſane æquum erat te reſpondiſſe, ac non iis rationibus dumtaxat refutandis horas exemiſſe, quibus ego utcumque infirmare volui illa duo, quemadmodum tu æſtimas, ſumma tui ſenſus capita. Quamquam & horum alterum quod attinet, ego belluam ſeptem capitibus ac cornibus decem deformatam Apoc. 13, nuſquam ſum inficiatus ſignificare Romanum imperium cum ſibi jam Chriſti nomen induiſſet, ſed tum etiam; donec vana Deorum ſuperſtitione involutum teneretur, ipſius ſpeciem dabam inſuper præ ſe oſtendere Hæc enim ipſa ſunt verba mea contra theſin ſeptimam concepta. *Sed potius dicendum, ſub prioris beſtiæ nomine Romanum imperium, primum ut Ethnicum, deinde etiam ut profeſſione Chriſtianum, accipi & ſignificari.* Et contra theſin 18. *Hinc enim id ſequitur, quod ego veriſſimum eſſe arbitror, beſtiam ſcilicet, quæ capita ſeptem habet, eſſe ipſam Romam, non autem Romanam Eccleſiam; Romam, inquam, prius ſub imperio Ethnico & ſeculari, deinde etiam ſub Eccleſiaſtico, & modo illa, modo hac ratione conſideratam.* Deinde cum Theſin 24 diluerem, perſpicue demonſtravi, me eſſe in ea ſententia, ut minime negandum eſſe cenſeam, quin illa ipſa beſtia Romam referat, non ſolum poſt verum Dei Chriſtiano rim adorandi initum tramitem: verum olim etiam, dum in gentili errorum caligine fœde vagaretur. Tametſi non diffiteor, à me adverſus Theſin 9, notatum eſſe argumentum, quod haud levi momento ſit iis, qui negare præoptent, beſtiam hanc eſſe imperium Romanum Chriſtianæ religionis ſplendore illuminatum, ne ſub Pontificum quidem auſpiciis: verum me tamen longe ab ea opinione alienum eſſe, clariſſime oſtendunt loci ad duas illas Theſes jam allegati. Graviter igitur te hallucinatum memoria eſſe oportet, qui me ſcripſeris aſſerere, idque probabili ratione deſtitutum, beſtiam illam Imperium Romanum portendere, dum Imperatorum Ethnicorum ditione teneretur: quippe cum id ego nec nude effundam, nec in eam partem dicam, in quam tu accipere videris: atque ut certe ita dicam, multum tamen abeſt, quin ad dictum meum confirmandum rationes adhibeam haud exigui ponderis. Quare operæ non eſſet, me jam reſpondere duobus argumentis. quibus tu probare contendis, beſtiam illam nequire Imaginem referre Romani Imperii, donec id monſtroſam eluviem illam dæmonum ſuperſtitioſo ritu veneraretur; ut pote quæ nihil contra me faciant: qui eo amplius, etiam Chriſti Servatoris fidem profeſſam majeſtatem Romanam, prodigioſa illius monſtri figura denotari judicem. Attamen, vel temporis cauſa, alterum eorum quod attinet, ſpatium illud, quod præ ſe ferunt menſes duo & quadraginta, quibus beſtia poteſtatem habet agendi, (hoc eſt, quibus vitæ uſura ei eſt tributa, uti literis extat proditum: ac non os datum evomendis blaſphemiis, quemadmodum tu autumas) illud, in-

quam,

Digitized by Google

quam, tempus, haud abs re, ajo, urbi Romanæ dari poſſe gentilibus ineptiis implicatæ, à primis ejus incunabulis exorſu facto. A jactis namque ejus urbis fundamentis ad Totilam uſque Regem Gottorum, qui eam ruinis ac vaſtitate deformavit (quemadmodum tibimet notatum eſt in octava theſium ſecundo editarum) atque adeo abolevit, ac ſuſtulit ejus perennitatem; ætas eſt annorum circiter 1292: quæ, adjectis eo quatuor aut quinque annis, quibus Totilas, priuſquam urbem disjeciſſet, ſceptra tenuit, menſibus annorum (annis videlicet captis pro diebus ſingulis) circumſcribitur duobus tantummodo & quadraginta. Qua in ratione ducenda, nihil eſt opus dies triginta cuique menſi tribuere, cum ſatis ſit calculum ita poni, ut menſes duodecim dies trecentos quinque & ſexaginta ambitu ſuo comprehendant, ac quaterno cuique anno una inſuper lux biſſexti ritu accedat. Atque hoc modo inita ratione, menſes annorum, dierum locum hic ſibi vendicantium, 42 exeunt in annos 1278. Proinde cum id annorum pluſculum, quo imperii Romani ætas ab urbis exordio, ad ejuſdem excidionem à Totila conflatam, circumacta exuperat, menſem annorum haud amplectatur, neque adeo attingat ad ſummam trium & quadraginta menſium; merito, quantum mihi quidem opinione augurari licet, à Spiritu Sancto pronuntiari potuit, intercapedinem illam menſium 42 eſſe futuram. Quin fac attingere, vel plures inſuper annos complexam eſſe (quemadmodum eſſet fieri neceſſe, ſi ſinguli menſes ad dies triginta exiliter revocarentur) non defuerint tamen alia firmamenta, quibus defendi poſſit illud toties nominatum 42 menſium tempus, una cum ſuo vaticinio, cum Totilina urbis demolitione perbelle convenire: quæ ego, brevitatis cauſa, omitto. Omitto & ea, quæ referri poſſint iis omnibus, velut decretoriis armis, quæ ex hiſce uſdem Apoc. oraculis adferre atque expedire poſſunt ii, qui præfracte pugnant, triginta omnino dies cuique iſtorum quadraginta duorum menſium imputandos, neque univerſorum ſummam ultra 1260 dies porrigendam eſſe.

Verum ut alteram denique rationem tuam aggrediar, quænam, obſecro, neceſſitas tanta eſt, quæ nos adigat credere, ſpiritualia illa arma eſſe, quæ beſtia Apoc. 13. 7, in ſanctos hoſtiliter vibrat? ut id conſtet vel maxime, minimeque ambigua fide nitatur, quod tu ſanctos, ais, non niſi ſpiritualibus armis dimicare. Quid enim? Cum in Canonica ſcriptura bellum cum ſanctis geri refertur: continuo ſanctos inſtructa viciſſim adverſa acie ſub ſignis conſiſtere, pedem conferre, manum conſerére, exiſtimari neceſſe eſt? Minime: nam oppugnari eos tantum, vexari, aut infeſtari bello, vel ex cap. 2. 16, ejuſdem prophetiæ planum fieri poteſt: quo loco bellum ſeſe, Dominus iis, qui Nicolaitarum perſuaſionem æmularentur, minatur illaturum gladio oris ſui: quod quid aliud eſt, quam Dominum Spiritu ſuo potenti impetum in eos eſſe facturum? Unde conſequitur neque proxime adjectorum verborum, quibus beſtiam victoriam de ſanctis reportaturam prædicitur, hujuſmodi ſenſum eſſe, ut ſanctos, pro virili item ſua parte ſtrenue conflixiſſe in animum inducere oporteat. Is enim loquendi ritus eſt, ut beſtia bellum geſtura perinde dicatur, ac ſi proditum eſſet, molituram exitium, atque incubituram enixe in obterendos ſanctos, atque de obtritis tandem triumphaturam. Porro non perſpicio, quid ſit incommodi, aut quid prohibeat omnino, quominus bellum hic ita geratur, ut ab altera acie arma cruenta, & quorum in conflictibus vulgo eſt uſus, ſæviant: ab altera res geratur ſpiritu, ac telis ab animo, in Dei contemptu & hominum inſolentium indignitate, dolore incitato exploſis: ut, inquam, beſtia vi furiat in ſanctos, ac poteſtate humana, & fœdis imperiis: ſancti porro vexent beſtiam increpando, ejus malitiam deteſtando, ſuæ cauſæ æquitatem, cum factis, vitæ pura ſanctimonia, ſignis atque miraculis, tum verbis omnium oculis ſubjiciendo, ultra precum imo pectore fundendarum aſſiduitatem, atque religioſam Dei omnipotentis in vota ſupplicibus animis concepta vocationem: id quod inter imperium Romanum gentilium Deorum ſuperſtitioſæ vanitati mancipatum, & piam plebem, Chriſti Servatoris ſui numen caſtis precibus adorantem, olim eveniſſe indubitate fidei eſt. Quid quod illud ipſum imperium, non illas tantum materiatas machinas, aut ſicas corpora truncantes, in Chriſti globum diſtrinxit; verum ſpiritualibus quoque ſpiculis intortis, fidem, ac conſtantiam devotorum pectorum, fœdare multoties conatum eſt? Cujus rei documento ampliſſimo ſunt Philoſophi, ac plerique viri doctrinæ nobilitate inclyti, qui, dum imperium illud in veteris pravitatis cœca nocte verſaretur, nec non ſimul ac Chriſti beneficium ei dilucere cœpit, denſiſſimis argumentationum copiis, ac ſtipato teſtimoniorum agmine, divinitatis ſpeciem mentientium, in Chriſtianam ſimplicitatem impreſſionem facientes, obſtinatis animis, pro illo ſuo, cujus toties ingeminari nomen neceſſe eſt, decernebant imperio; adhuc dum univerſo, certe potiſſima ſui parte, irrito confictorum Deorum metu tremiſcente: ex quibus familiam ducebant Celſus, Porphyrius, Demetrianus, Libanius Sophiſta, atque adeo ipſe imperator Julianus, ſupra reliquorum turbam infinitam. Verum, ut hujus tandem tuæ alterius rationis diſcutiendæ, ſeu potius examinandæ, finem faciam; qui animum cum ad illum, tum ſimiles alios, ſive Danielis prophetiæ, ſive aliorum, ac vel ipſius hujus Apocalypſis locos, paullum attenderit, facile perſpexerit, vocem, ſeu nomen ſanctorum, non tantum iis tribui, qui tam morum probitate, ac rerum ſancte geſtarum merita laude, quam orationis dignitate, ac nominis profeſſione ſunt veri Chriſtiani, aut alias certus Dei populus: verum etiam in eos omnes extendi, qui Dei voluntatis, atque intaminati ritus colendi ejus, veram cognitionem nacti, in eo vitam degunt, eumque præ ſe ferunt, quo pacto nihil eſt cauſæ, quin ſancti arma quandoque capiant etiam fabrefacta, atque ut ita dicam, materialia; maxime adverſus beſtiam inexpiabili ſui odio efferatam, tametſi præſtabilius fuerit, eorumque officio longe dignius, ea non adhibere. Quæ cum ita ſint, ratio iſta tua, quæ ſibi ceu baſim ſubſternit, ſanctos non niſi armis à ſpiritu aut ingenio expeditis belligerare, vix ac ne vix quidem, approbari poteſt: non uſurpaſſe certe alia adverſus imperium Romanum, donec abominando idolorum ſervitio teneretur, quoniam aliorum facultatem non haberent, impune abs te aſſeri poteſt. Sed jam mihi videor ſatis planum feciſſe, firmamentum tuum, vel omnibus hiſce adminiculis ſuſtentatum, nullo modo poſſe conſiſtere. Venio ad alterum caput opinionis meæ, quod tu fundamentalis nomine adornas, ad cujus infirmationem, jam à me pleraque dudum conſcripta ſunt. Quæ neſcio quo tu pacto eleves, niſi prius ad verba Domini, quæ in locum Danielis 12, digitum intendunt, à me adducta reſpondeas, aut niſi eum verborum Chriſti ſenſum, quem duobus illis locis Matth. 24. 25. Luc. 21. 20, ego eſſe judico, evidenti ratione refutes, neque adeo Chriſtum iſthic de obſidione, qua Veſpaſiani Hieroſolyma acerrime circumvallara, ad poſtrema omnia adegere, verba facere; aut ſaltem ad locum Danielis, de quo tu ais, non reſpicere probabili argumento evincas, quod niſi facis, non in me, ſed in ipſum Jeſum Chriſtum mucronem diſputationis tuæ convertas oportet. At enim ut ea diluam nihilominus, quæ contra meam ejus loci Danielis interpretationem, ut tu accipis, à te jaciuntur, verba mea, quibus tuarum Theſium 67, 68, 69 veritatem expendi, dilucide, ut mea fert opinio, declarant, eum locum ad tempora Antiochi Epiphanis pertinere. Quod ſi quem is ſcrupulus ſuſpenſum teneat, quod abominatio illa deſolationis ad ſecula Chriſti adventu inferiora, nihilo inconcinnius referri, aut accommodari poſſit: ego ea, quæ Veſpaſiani ad Hieroſolyma geſſerunt, iſta abominatione denotari confirmo; quæ cum non interpretatio, ſed duntaxat accommodatio ſit;

neceſſa-

Digitized by Google

neceſſarium hic non eſt omnes prorſus res velut ad libellam exigere, quadrare, neque Veſpaſianorum geſta iis tantum temporum anguſtiis, quæ Daniel illo loco aſſignat cohiberi. Jam vero voluiſſe me pugnare, quin quarta Danielis cap. 7. bellua imperium Romanum ſignificet, quod ſcribis; vehementer profecto memoria laberis, nam id negaſſe me, vel omnibus verbis atque ſententiis attente excuſſis, quas ad Theſes tuas conſignavi, nuſquam reperias: obſervaſſe me ſane ſcio, Tremellium ac Junium monere, ne quis id ſibi temere aſſeverandum putet. Deinde ex eorundem, atque aliorum quorundam virorum eruditionis nomine illuſtrium, qui in verba Romani Pontificis non jurarunt, ſententia, parvo illius belluæ cornu Antiochum Epiphanem adumbrari, tandem ſeſe mirifica veritatis imagine eorum perſuaſionem commendare ajebam, Seleucidarum imperium ex Alexandri Magni cineribus exſuſcitatum, belluæ illius quartæ ſpecie ob oculos proponi arbitrarentur, quemadmodum id videre eſt in animadverſionibus meis Theſi 5. 27, 42. Unde patet nihil me affirmaſſe, ſed digito tantum voluiſſe indicare, non deeſſe graves ambigendi cauſſas, de earum rerum fide, quas tu pro certis atque ſolidis venditas. Denique Tremellii & Junii mentio mihi facta non eſt, opinionis eorum tantum recitandæ gratia, ſed quia eam haud levis momenti rationibus propulſare videntur, quæ tibi utique improbandæ erant, ſi à me ipſam opinionem in medium nequicquam prolatam eſſe videri voluiſti. Quamobrem non eſt cauſſa, quin mihi, velut jure meo, intacta relinquere liceat tua argumenta, quibus tu in ſententiam eorum inveheris, æque ac ſi ego in eam omnino pedibus eam. Juvat tamen pericilitari, ecquid illis ſit firmitatis. Primum telum in eos viros à te emiſſum hoc eſt: Cum textus & omnium cæterorum verſio habeat, *Ecce cornu aliud parvum*, illi, ut ſuæ ſcenæ ſervirent, commutarunt, *Ecce cornu ultimum parvum*, qua in re quam graviter offenderint, ſuamet inferioris verſiculi 24 interpretatione convinci, ais, quem tradnxerunt: *Et cornua decem, ex illo regno decem reges exſurgent, poſt quos exſurget poſtremus.* Perſpicuum enim ex his verbis, inquis, eſſe, eum, quem illi poſtremum ajunt, Regem eſſe, qui poſt decem tandem reges exſurrecturus eſt. Non imperite tu quidem, ac ſi ſtatus eorum opinionis aut confirmatio neceſſario requireret, exiguum illud cornu in numero, ultimo videlicet, decem Regum cenſeri, ac non aliud prorſus eſſe ab illis; non abſque ulla vi aut robore rationis. Sed non eget illud placitum hujuſmodi adminiculis, duabus ex cauſſis: cum quod iſti Reges decem, vel ſtante hac ipſa opinione, poſſunt aliter percommode exponi, atque ab illis expoſiti ſunt; tum quia, non diſcedendo ab illorum interpretatione, facile probari poteſt, Antiochum Epiphanem eſſe, non poſtremum, aut decimo loco Regem, quemadmodum illi arbitrati, literis mandatum relinquerunt, ſed alium quendam ſuccenturiatum. Illi namque ab numero decem regum eum excluſerunt, qui revera omnium poſtremum locum occupat, Demetrium Seleuci Pilopatoris, fratris Antiochi hujuſce filium, qui etſi Antiocho ſuperſtite, in regni poſſeſſione non fuerit conſtitutus, ſemper tamen in ejus ſpe atque dominio permanſit, morte patris jure hæreditario ad ſe devoluto, in quod Antiochus furtim irrepſit, populo tutorii nominis obtentu eluſo, dum Demetrius pro patruo Romæ obſes teneretur, quemadmodum ipſimet ad caput 11 Danielis adnotant. Sed neque eos locum inter hoſce decem Reges Demetrio prorſus abjudicaſſe, vel id eſt argumento, quod eum in tres dejectos contribuant, quos tamen in ſuperiores decem referri minime ambigitur; uſque adeo ut monſtri ſimile ſit, qui venerit bonis viris in mentem, Demetrii nomen in eorundem Regum numerum non aggregare. Vides igitur ſententiam Tremellii & Junii, qui quarta Danielis 2 bellua, Seleucidarum regnum, & parvo cornu Antiochum Epiphanem portendi exiſtimant, nihil inde capere incommodi, quod eo loci Cornu aliud, fac enim ita eſſe, ac non Cornu ultimum legi oporteat. Experiamur jam, ecquid altera tua machina fortius feriat. Ais, Spiritum Sanctum aperte prænunciare, quartum Regnum ab Imperio altiſſimi quaſſatum atque exinanitum iri: porro Seleucidarum Regnum, inquis, eventus comprobavit, Romanorum, alteriuſve populi vi fractum atque extinctum eſſe. At enim vero, ſi quartæ Danielis 7 beſtiæ de qua hic agitur, portentoſa facie quartum regnum repræſentari, communi omnium aſſenſu certum eſt, ego quo loco, aut quomodo id teſtificetur Spiritus Sanctus, quod tu prædicas, non reperio: nihil enim iſthic aliud perſpicitur, niſi poſtea quam beſtia exſævierit, & ſpoliis de ſanctis collectis gravis, trophæa fixerit, regnum tandem ſanctis traditum iri. Ac ne id quidem, quod tu regna univerſo cœlorum anfractu circumſcripta, ſancto altiſſimi populo, poſt ſupremum diem Antiochi, data eſſe negas, magis ad rem pertinet; quippe cum id prophetia, poſt parvum cornu illico eventurum eſſe, minime definiat; quippe cum hæc vox, inquam, *Illico*, aut id genus alia, in illo loco expreſſa non extet. Tametſi fatendum eſt, non multo altius legi, demiſſius illud cornu præliaturum cum ſanctis, & ovaturum victoria, donec antiquus dierum veniat, & Regnum impertiatur Sanctis. Sed operæ pretium eſt ad vocem Chaldaicam animum diligenter advertere, quæ cum a lingua Hebræa ortum ducat, & ſit tranſlata *Donec*; nihilo inuſitatius *Poſt*, vel *Tandem* explicari poteſt, quin & harum vocum alteram commutandam, ac non *Donec* convertendam eſſe, ſuadet factum ab ea voce exordium. Tum & id obſervare convenit, parvi cornu nomine eos viros putandos eſſe, qui ejus locum ſortiti populum Dei, etſi non perpetuo, tamen immaniter habuere, atque oppreſſum proculcatumque atrocibus quibuſvis modis accepere. Inſuper hunce ſufficere eorum poſtremum, nimirum qui tunc cum Regnum Sanctis reſtitueretur, ſuperſtes eſſet, vitam ac mores ſuos, ad humilis illius cornu & formam & geſta, compoſuiſſe, quemadmodum revera Herodem Magnum, quo regnante Domini Jeſu ſalutaris orbi exortus illuxit; cui, atque adeo in ejus perſona ſanctis, regnum collatum erat. Antiochum Epiphanem (cui longo deinceps ordine ad dominandum in Judæos ſucceſſerat) illegitima uſurpatione regni, truculentis imperiis, nefanda laceratione populi Dei, prope ad vivum expreſſiſſe conſtat. Hujuſmodi interpretationis, qualem id genus fatidica effata omnino requirunt, exemplum eſt illuſtre apud Danielem initio Capitis 11; ubi dicitur, quartum Regum, qui Perſis adhuc jura daturi eſſent, omnes gentes adverſus Græcos concitaturum, Verum potentem deinde quendam emerſurum regem, qui quæſiturus ſit Imperium ampliſſimum, & acturus pro ſui ſenſus libidine. Nec enim eſt controverſia, quin ille Rex quartus Xerxes ſit, & hic Rex potens Alexander Magnus, cum tamen tantum abſit, ut Alexander quicquam rerum imperante Xerxe geſſerit, ut longiſſimo poſt intervallo, cœli primum ſpiritum duxerit, atque regni habenas attigerit, quo intervallo complures Xerxi Reges deinceps ſucceſſere, quorum bona pars, niſi me ſenſus fallit, à miſcenda bello Græcia quieti egere, aut ſaltem in affectis bellis nunquam perſtitere. Sed quoniam Darius Codomanus, Regum ultimus, bellum atrox conſeruit cum Alexandro Rege Græco, & ab eo armis ſuperatus, ac Perſidis regno exutus eſt; idcirco ſpiritus propheticus æque id futurum denunciat, ac ſi Alexander in ipſum Xerxem arma cepiſſet: tametſi reipſa hic tot ſeculis ante Darium orbem terrarum cœperit adverſus Græcos concutere. Atque hactenus ea omnia revincere volui, quæ tu contra opinionem Tremellii & Junii, de quarta Danielis 7 beſtia adduxiſti: quando mihi eandem tu, tanquam à me in ſcripto in priores tuas Theſes edito, comprobatam, attribueris: tametſi ego quemadmodum expoſui, neque illic aſſeveraverim quidquam, neque hic mihi pariter, quod ad eam opinionem attinet, quicquam aſſeverandum ſumam.

Veniamus jam ad alteram partem Epiſtolæ tuæ.

Digitized by Google

Dicis poſtea, me, cum infirmare vellem, Gog & Magog eum populum eſſe qui beſtiam repræſentet, habentem ſeptem capita, & decem cornua Apocal. 13 illud pro firmamento ſententiæ meæ attuliſſe, quod Spiritus Sanctus hiſtoriam Gog & Magog, poſt hujus beſtiæ internecionem, ordiatur. Ego hic tua verba exſcripſi, quo attentius conſideres, num errore lapſus fueris, & tuum mendum agnoſcas. Neque enim illa, aut ſola, aut præcipua, eo loci a me adducta ratio fuit, quod verba tua præ ſe ferre videntur; cum aliæ interim, firmiſſimæ & efficaciſſimæ producerentur, quas tu ne verbo quidem diluis, immo eas plane ſilentio involvis. Unde illud liquet, quod etiam ex rebus præcedentibus perſpici poteſt, non eum te, quem certe debebas, literis tuis ſcopum præfixiſſe: ut nimirum poſitiones tuas à meis oppoſitionibus vel omnino, vel utcunque tuerere, ſed ut tantum me, inter diſputandum in graviſſimos errores impegiſſe, palam faceres. Accidit tamen juſto Dei judicio, ut paſſim in tuis redargutionibus, quæ non dixi, tanquam dixiſſem, vel omni vel aliqua ex parte, in me conferas. Verum quod poſtremam reprehenſionem tuam attinet, dico mea verba, quæ tibi ejus anſam præbuerunt, dum 61 theſin impugnans de Gog & Magog diſſero, talia fuiſſe; *Deinde non obſcurum ex ipſis eſt,* (ex verbis cap. 20. Apocal. ỳſ. 10) *beſtiam, & pſeudoprophetam jam conjectos fuiſſe in ſtagnum ſulphuris & ignis, cum diabolus ſimiliter eo conjiceretur*, hanc enim vim habent verba illa, *ubi beſtia & pſeudopropheta*; quæ ſine dubio referuntur ad id, quod ſcriptum eſt cap. ſuperiore ỳſ 20 tanquam videlicet, ad id, quod antea factum fuiſſet. Ex quibus verbis, quivis clare intelligere poteſt, meam aſſertionem, (quod nimirum beſtia & pſeudopropheta prius ſint puniti, quam Gog & Magog atque aliud beſtiam, aliud Gog & Magog eſſe) non eo niti fundamento, quod in prophetarum hiſtoriis, prius de beſtiæ ſupplicio, quam de Gog & Magog fiat mentio: nec nuda narrationis ſerie fulciri, ſed potius ex alio & diſpari hiſtoriæ filio, id evidenter perſpicere eſt. Atque hic ſubſiſtam, & finem faciam confutandi ea, quæ tu ad detegendos errores meos, in theſium tuarum impugnatione commiſſos, literis mandanda eſſe duxiſti. Sub finem Epiſtolæ tuæ, trium capitum, quæ ſigillatim recenſes, probationem mihi imponere conaris; dans fidem, ſi id præſtitero, te meis monitis obſequuturum, ſin in aliud tempus rejecero, futurum argumento, me ipſum in iis adhuc hæſitare, nec me ſatis explicare poſſe. His omnibus ita reſpondeo, quod etiam Epiſtolæ initio obiter tetigi, cum de duobus prioribus capitibus, aliqua ex parte diſputarem; ſcilicet nihil opus eſſe, illa tria capita tibi confirmari, quandoquidem poteſt tibi pariter, & illorum contrarium dari, & tamen oſtendi, opinionem tuam, cui adſtruendæ & primas & ſecundas theſes tuas compoſuiſti, plane falſam & erroneam eſſe, aut ſaltem quidvis potius, quam tuis theſibus ſtabilitam. Quod ipſum ego, priores theſes refutans, copioſe demonſtravi, te interim ne unico quidem verbo, per tam longum tempus, ad eas rationes reſpondente, quas ego ad opinionis tuæ fundamenta convellenda, & ea, quæ in tuis theſibus continentur, evertenda protuli. Dico poſtea, quantum ad primum, quod nimirum beſtia cum ſeptem capitibus & decem cornibus, non ſit univerſalis Romana Eccleſia: ſed, quantum ejus ego intelligo, Roma; id ego jam in illo meo ſcripto evici, præſertim in theſis 10 & 18 confutatione, ubi id per tui ipſius verba confirmo, præter ea, quæ multis Epiſtolæ exordio à me laudatis locis, in eam rem ſcripſi. Quod ſecundum attinet, abominationem deſolationis videlicet, Danielis 12.11, aliud eſſe ab Eccleſia Romana univerſali, & deſolationem per Antiochum Epiphanem Hieroſolymis patratam, ut etiam ſuperius indicavi eſſe: ejus tu ſuccinctam probationem habes in verbis poſtremis, adductis à me contra theſin 67, 68 & 69, quæ ſi tu accuratius excuſſeris, rem ita eſſe comperies. Quare, ſi, allatus Danielis locus, univerſalem Romanam Eccleſiam ſpectare exiſtimandus eſt; illud ſaltem fieri oportet, deſolationem per Epiphanem factam, typum dictæ Eccleſiæ extitiſſe, quod ut meus captus eſt, nullo argumento doceri poteſt. Locus Daniel. 11.31, quem eam ipſam rem, quam Danielis 12.11, legimus, continere manifeſtum eſt, tam clare & manifeſte de Antiocho Epiphane loquitur, ut id, meo judicio, refelli non poſſit. Denique ut ad tertium caput accedam, quod nimirum Spiritus Sanctus, de alio ſanctuario poſt 2300 dies conſecrando Danielis 8.14, quam de ſanctuario Novi Teſtamenti, teſtimonium perhibet; id a te non eſt in primis theſibus, contra quas ſcripſi, ſed tantum in poſtremarum 34 propoſitum. Ex eo igitur, quod a me iſtorum capitum probationem flagites, intelligere licet: firmiter credere te, ejus contrarium, quemadmodum & duorum priorum, tuæ opinionis tibicinem & fundamentum eſſe. Interim non ſatis attendis, neque tuum 2300 dierum computationis initium, neque de eorum intellectu, habitum a te ſermonem, poſſe ullius viri docti & cordati calculum mereri. Quæ cum ita ſint, etiamſi poſtremi hujus capitis contrarium, ſit veriſſimum, nec cuiquam in dubium revocandum, in illo Danielis loco per Sanctuarium, Sanctuarium Novi Teſtamenti intelligi debere: tamen inde tantum abeſt ut tua opinio corroboretur, ut etiam corruat & funditus evertatur. Verum enimvero nullum eſt dubium, quin Danielis vaticinium de Antiocho Epiphane, & deſolatione per eum patrata loquatur, cum illo loci obſervatum eſt, authorem hujus deſolationis, debere eſſe perparvum cornu, prodiens ab uno quatuor cornuum, quæ aſſurrexerunt loco magni cornu hirci, qui profligaverat arietem. Eſtque certiſſimum, hunc hircum vel ejus magnum cornu potius, eſſe Alexandrum magnum, qui imperium Medorum & Perſarum afflixit, per arietem figuratum, quemadmodum poſtea in eodem capite declaratur: ut & illud animadverſum eſt, quatuor cornua, quatuor reges, & quatuor regna eſſe, quæ aſſurrexerunt in locum Alexandri & ſui imperii, à quorum uno prodiret, rex impudens & cautus, qui deleret populum ſanctorum, quem eſſe Antiochum Epiphanem, à Seleuco primo ortum, uno quatuor regum, apud omnes in confeſſo eſt. Quas res tam dilucidas & evidentes, miror te aut non perſpexiſſe, aut tam exiliter conſideraſſe, & in eam audaciam prorupiſſe, ut 2300 dierum initium caperes ab excidio Hieroſolymitano, temporibus Sedeciæ regis facto: qui vixit multis annis, antequam Daniel hoc vaticinium ſcripſiſſet, quod de re omnino ventura, immo poſt multorum annorum curricula, apertiſſime conceptum eſt, ſicut eſt ſcriptum ſub finem capitis. Potes jam, ut mihi quidem videtur, intelligere, me de nullo horum capitum dubitare. Et quamvis dubitarem, illud tamen ex eo non efficeretur, me non potuiſſe dicere, tuas theſes *meras nugas* eſſe. Cum id non eo ſenſu à me fuiſſet prolatum, quod eas falſitatis planitus damnarem: ſed quod omnes conſertim, ſi earum ſcopus ob quem conſcriptæ ſunt attendatur, ſint titivillitio & tippulis leviores, & ſint à te vaniſſime conſarcinatæ, eoque magis, quod non ſolum ea quæ in iis concludis, putide concluſa ſunt: ſed quod magnæ falſitates, & paucæ res de quibus jure & merito ambigi non poſſit, reperiantur. Uberius ad te hoc tempore, in eam rem ſcribere nec queo, nec debeo: maxime cum ea, quæ nunc & antea ſcripſi, ad coarguendum fœdiſſimum errorem tuum, ſi modo is ſis, qui ulla ratione emendari poſſis, abunde ſufficiant: Sed illud ex omni diſputationis tuæ contextu clare liquet, ægre fieri poſſe, ut ad meliorem mentem convertaris, cum ne ipſo quidem exitu præſente, vanas tuas prædictiones, & frivolas ſacrarum prophetiarum interpretationes eſſe, diſpicere poſſis. Quarum appetente tempore, acrem & juſtam reprehenſionem mererer, ſi abjecta rerum utiliſſimarum ſcriptione, & omiſſa ea opera, quæ mihi à fratribus impoſita, & à me ſuſcepta eſt, in te deviante dirigendo, tempus & operam perderem.

Deus

Deus novit quod te ex animo complector, cujus ſanctiſſimæ gratiæ te commendo. Ex prædio Luclaviciano Generoſi Domini Abrahami Blonſki die 11 Auguſti. Anni 1601.

Tuus frater in Chriſto, & ad ſerviendum paratus
F. S.

Ad eundem RACOVIAM,

EPISTOLA V.

Ornatiſſime vir Domine Everarde Spangenbergi, Domine in Chriſto mihi ſemper colende atque honorande, &c.

ACcepi antequam poſtremo Racovia diſcederem exemplum, quod ad me miſeras, illarum Theſium tuarum de interitu imperii Romanæ Eccleſiæ &c. una cum Epiſtolio illis abs te præfixo. Gratias igitur primum tibi ago, quod hac ratione volueris ut poſſim illas (ut quidem cupiebam) aliquanto diligentius conſiderare: deinde, quod à me contendas, ut id præſtem quod tibi ſum pollicitus, id eſt, ut demonſtrem eas eſſe meras ac manu palpabiles nugas, Poſtremo, quod mihi in eo morem gerere conatus fueris, ut earum titulum mutares. Quanquam quod ad illud attinet, cujus præſtationem (ut ſic dixerim) à me exigis, id quidem vel expreſſis verbis (neque enim ipſe verba mea memini) vel certe tacite eo quem res ipſa neceſſario poſtulat, animo ſim pollicitus, id eſt, ſi modo ejus mihi rei facultas daretur, ut ſcilicet de illis tecum conferre ac diſputare poſſem, præſentibus iis, qui de hujuſmodi rebus aliqua ſaltem ratione, ſi non exquiſite judicare poſſunt. Nam alioqui ſola ſcriptione theſes tuas erroris ita revincere, ut me te viciſſe appareat; ægerrime poſſum, cum divinare nequeam, quid tu adverſus ea, quæ illis objecero, ſis allaturus. Tuis vero ad reprehenſiones meas defenſionibus minime refutatis, quomodo conſtare poterit, te plane erraſſe? Non puto præterea, te pollicitationem meam ita accipere, quaſi nihil in tuis iſtis theſibus dicatur, quod non ſit manifeſte nugatorium, &c.

Ad GEORGIUM ENIEDINUM Eccleſiarum in Tranſylvania, quæ unum illum Deum Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti profitentur, ſuperintendentem,

F. S. EPISTOLA.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

CLariſſime vir frater in Chriſto plurimum colende. Non parum doleo te invitum, ut ais, a me compulſum fuiſſe, ut aliquid dicas de controverſia mea, quæ mihi erat cum Franciſco Davidis. Nam cur invitus hoc de argumento mecum amice conferas, & quid ſentias aperte profitearis, (id enim, neque aliud abs te requirebam) nullam veram cauſſam ne ſuſpicari quidem poſſum, quæ mihi admodum probari queat. Quid hic mihi velim melius poſtmodum intelliges. Hoc tantum in præſentia dicam, te, non modo nihil periculi vel ſubiiſſe, vel ſubiturum eſſe, quod dubitationes hac in re tuas, mecum communicaveris, communicaturusve ſis; ſed, Deo bene juvante, inſignem aliquam utilitatem, omnibus hujus vitæ commodis anteponendam, ſi ut tibi ſcrupulos iſtos eximere tentem, paſſus fueris, hinc tandem reportaturum. Quod antequam facere aggredior, pauciſſimis verbis, quam neceſſaria ſit apud teipſum, iſtius de Chriſti invocatione quæſtionis cognitio, demonſtrare volo. Sentis enim ipſe, ut non obſcure ſcribis, alterutram ex his duabus ſententiis omnino eſſe veram; aut ſcilicet juſſam ac præceptam plane eſſe Chriſti invocationem, & ſic nos prorſus Chriſtum invocare debere; aut eandem invocationem ſeu tacite, ſive aperte eſſe prohibitam, & ita nos nullo modo poſſe Chriſtum jure invocare. Ex qua ſententia, cum hic de divino cultu agatur, neceſſario conſequitur, vel eum qui Chriſtum invocat, vel non invocat, quam graviſſime fieri poſſit, peccare, & conſequenter, cum inter iſtos duos nullus medius eſſe poſſit, unicuique, ſi iſtius quæſtionis veritatem ignoret, evidentiſſimum periculum quam graviſſime peccandi impendere. Vides, ut arbitror, teipſum ſentire, non modo utilem, ſed prorſus neceſſariam eſſe hujus veritatis cognitionem. Quare jam ad totas has tuas dubitationes circa hanc quæſtionem accedo. Nam quod non modo ex ipſa ſententia tua, verum etiam abſolute ſtatuendum ſit, hujuſce rei notitiam homini Chriſtiano prorſus neceſſariam eſſe, ex iis, quæ mox dicam, aperte conſtabit. Jam igitur primum dubitas, ne ſententia mea, quam mediam eſſe ais inter Judaizantium & Papiſtarum ſententiam, ob hoc ipſum quod inter duas iſtas media ſit conſiſtere nequeat, cum (ais) mediæ iſtæ ſententiæ ſæpe fallant &c. Non laborabo ut tibi exemplis oſtendam, medias ejuſmodi ſententias non paucas, in ipſis rebus divinis veriſſimas eſſe: nec urgebo, ſi quis rationem ſpectet, multo veriſimilius eſſe, ut mediæ ſententiæ vere ſint, quam quæ extrema ſectantur, id quod ipſe aperte ſatis teſtaris cum ais eas blandiri & plauſibiles eſſe: ſed tantum dicam, me ſententiam iſtam non idcirco amplexum fuiſſe, quod media ſit inter illas duas, ſed quia rei ipſius natura cogit omnino ita ſentire. Unde etiam fit; ut nullus tuæ dubitationi locus eſſe poſſit, etiamſi alioqui verum eſſet, non modo ſæpe, ut ais, ſed plerumque ac fere ſemper medias ſententias iſtas falſas deprehendi. Dubitas deinde ne recta ſit ratiocinatio mea, qui, ex Chriſti regno & præſente Eccleſiæ gubernatione, neceſſarium eſſe ſtatuo nos Chriſtum invocare poſſe, ita ut qui hoc neget, illa etiam negare ſeu non agnoſcere cogatur, ob id, inquam, dubitas, quod appareat regnum & gubernationem poſſe ſine invocatione eſſe. Nam, inquis, verbi gratia, Deus regnabat ſuper omnes gentes in Vetere quoque Teſtamento, neque tamen ab iis invocabatur. Atqui, mi frater, ego ex regno & gubernatione non colligo invocationem fieri, aut factam eſſe, (quid enim hoc quæſo, ad id de quo hic agitur?) ſed fieri jure poſſe, aut potuiſſe. Neque enim hic quæritur, an Chriſtus invocetur, ſed, an invocari poſſit. Nam ſi, (ut hoc loco non minus vere, quam ad rem ſcribis,) multa fieri debent quæ non fiunt, ſimiliter, vel potius multo magis, multa fieri jure poſſunt, quæ tamen non fiunt. Quæ de angelis affers ex Daniele, curatoribus, ut ais, Græcorum & Perſarum, admodum incerta ſunt, ut videre poteris in annotationibus Bibliorum Tremellii & Junii, ubi invenies capite decimo (nam nono, quod ipſe citas, nihil tale eſt) non quidem Perſarum curatorem, ſed principem regni Perſici exponi Cambyſem Cyri filium, ſimiliter principem Græciæ, non autem Græcorum curatorem, exponi Alexandrum Macedonem. Sed fac ita eſſe, ut ipſe affirmas, quid; te rogo, commune habet, alicubi ſemel, unico verbo dictum fuiſſe, angelos quoſdam curare Perſas & Græcos, non addito, nec quatenus cura iſta extenderetur, nec quamdiu duratura eſſet, nec vel leviter quidem indicatur, an angeli iſti eorum ipſorum, quorum, ut vis, dicuntur curatores, cogitationes intelligerent, preceſve exaudirent, quod huc attinet, an illis invocatio conveniat, cum eo, quod ſæpiſſime, atque adeo dum ipſe Chriſtus (quod millies in ſacris teſtimoniis fit,) nominatur, ſemper ac perpetuo de Chriſti regno, dominatione, cura, & gubernatione præſente atque efficaci, eaque omnimoda, atque in perpetuum uſque ad ſeculi finem duratura Eccleſiæ ſuæ, una cum ſuprema in omnes angelos poteſtate conjuncta, & non modo precum, ſed cogitationum omnium humanarum notitia, atque examine, fulta & conſtabilita, vel apertiſſime legitur, vel ſane neceſſario intelligitur. Idem dico de Michaëlis exemplo, quod affers, Judæos adjuvante; quod nihil prorſus cum Chriſti regno ſuæque Eccleſiæ perpetua cura, & pleniſſima gubernatione

(dedit enim pater ſuo filio omne judicium) cum de invocatione agitur, commune habere poteſt. Quod preces piorum ab angelis Deo offerantur, nec ſcriptum eſt in eo, quem citas Apocal. loco cap. 8. 3 (nam Libri Tobiæ auctoritatem & teſtimonium nihil moror,) nec, ſi ſcriptum eſſet, ad rem faceret, cum hac in re nihil ſit ſimile ipſi Chriſti regno ac gubernationi, quod ſcriptum eſt in loco iſto, cuidam angelo data fuiſſe incenſa multa, ut daret de orationibus ſanctorum, quod in viſione Johanni oſtenſum ſignificat, ſanctorum preces Deo gratiſſimas, & ſuaviſſimi (ut ita dicam) odoris eſſe.

Reſtat quod affers de angelis, qui excubent ad pios defendendos &c. neque tamen (ais) propter hanc illorum curam, ullus unquam pius eos invocandos eſſe ſtatuit. Ubi primum, (quod & paullo ante feceras) quæſtionem de invocandi facultate, mutas in eam, quæ eſt de invocandi neceſſitate, neque enim hic quæritur; an Chriſtus invocandus ſit, ſed, an invocari jure poſſit. Et fuerunt fortaſſis bomines alioqui pii, qui tametſi non ſtatuerunt angelos invocandos eſſe, eos tamen jure invocari poſſe cenſuerunt; iſtos, inquam, angelos cuſtodes hominibus datos; quæ opinio an ſuſtineri necne poſſit, in præſentia non diſputo; immo facile concedo eam erroneam eſſe. Atqui nihil hinc tamen contra Chriſti invocationem, quæ jure fieri poſſit, colligi poteſt: nulla enim eſt proportio inter curam iſtam, quam Angeli noſtrum ſibi demandatam habeant, & Chriſti regnum ac gubernationem. Et miror, te vel ſuſpicari quidem, pro re ejuſdem generis haberi poſſe, Chriſti regnum in Eccleſia & gubernationem, & Michaeli juſſum datum ut tueatur Judæos. Nam quantum, quæſo diſtant, regem, dominum ac gubernatorem eſſe, idque perpetuo & abſolute, & aliquo modo tutandi curam ſibi demandatam habere? quæ etiam cura, quam Michael iſte Judæorum habeat, ſeu potius Danielis ætate haberet, ægre admodum aliunde haberi poteſt, quam ex eo, quod in fine capitis 10 Danielis eorum princeps vocatur, quod quo ſenſu dictum fuerit, non conſtat. Eſt enim multiplex vocis iſtius Principis, tam in Hebræa, quam in Latina lingua ſignificatio. Et potuit Michael ibi Princeps Judæorum dici, non quod ipſorum hoc eſt, regionis illius princeps eſſet, quod ſine cura illorum tutandorum * * *

Additur quidem in initio capitis 12 Michaelem ſtare pro Judæis, id eſt, illis favere. Sed primum aliud eſt cuipiam favere, aliud vero curam ipſius tutandi ſibi demandatam habere, deinde ſatis conſtat ex iis quæ ſequuntur, ibi, ſub Michaelis perſona & typo, ipſum Chriſtum adumbrari. Quanquam in Tremellianis Bibliis etiam in ipſo cap. 10 annotatur, Michaelem iſtum eſſe Chriſtum, non quia tunc jam eſſet Judæorum princeps, ſed quia futurus eſſet, idque Danieli in iſta viſione oſtenſum fuerit. Et certe ex viſione iſta, quæ tota prophetica & myſtica eſſe poteſt, nihil ſulide ex eo, quod, verba ipſa ſonant, colligi poſſe credendum eſt. Itaque vides, angelos cuſtodes, quos conſervos noſtros, & Chriſti miniſtros ac ſervos, & de quibus nihil certi habemus, quatenus cura, quam noſtri gerunt, extendatur, (adeo ut non deſint, qui tota hac de re dubitent) quorumque munus in nobis cuſtodiendis potius indicatum, quam aperte ſignificatum ac commendatum nobis eſt, quique incertum eſt, an ita præſto ſemper adſint, ut preces noſtras percipiant, cum Chriſto ipſo rege ac domino noſtro, qui præter ipſum Deum omnia ſibi ſubjecta habet, omnique poteſtate tum in cœlo, tum in terra eſt præditus, cujuſque in nobis regendis ac gubernandis, perpetuoque ſervandis munus & clariſſime expoſitum, & diligentiſſime commendatum eſt, cum expreſſa declaratione, quod ipſos renes & corda noſtra ſcrutetur, in invocationis materia comparare velle, longe abſurdius eſſe, quam ut id verbis ſatis declarari queat. Ex quo fit, ut ſi quis angelum aliquem invocare audeat, neceſſe quidem eſſe videatur ut ſe id facere jure poſſe divinitus moneatur; at in Chriſto invocando, non modo juſſu ullo, contra quam ipſe ſentire videris, non ſit opus, (quanquam juſſus non tantum poſſe, ſed etiam debere Chriſtum invocari nos doceret) verum ne monitione quidem. Quis enim monitionis ullius indiget, ut ſciat ſe à rege ſuo ea omnia poſſe petere, quæ in ipſius regis ſunt manu, & ejus opem, quatenus regia ejus poteſtas extenditur, implorare? Quis hic non animadvertit, idem eſſe dubitare, an Chriſtus jure invocari poſſit, quod dubitare, an ſit revera rex noſter, omni poteſtate in nobis juvandis, precibuſque noſtris exaudiendis & admittendis præditus? Si viſum tibi fuiſſet, aliquanto diligentius ſaltem, in ipſa, quam cum Franciſco Davidis habui, diſputatione legenda ac penſitanda verſari, facile tibi conſtitiſſet, eos, qui Cbriſtum invocari poſſe negant, non aliam ob cauſſam id facere, quam quod illi præſens in Eccleſia regnum & gubernationem adimant; ſed cum ab ejuſmodi ſcriptis diligenter examinandis, ut ex tuis verbis ſatis conſtat, quæ ad me ſcribis, quodammodo abhorreas, quid mirum ſi iſtud non perſpicis? quid mirum, ſi graviſſimam hanc de Chriſti invocatione quæſtionem, cujus veritate non percepta, neceſſe eſt in ſumma totius Chriſtianæ religionis, ipſiuſque myſteriorum ignoratione verſari, in qua, denique de ipſius Dei, Cbriſtique gloria, quo nihil majus aut ſublimius poteſt excogitari, præcipue agitur, levem eſſe arbitratus fueris? Sed ſpero te poſthac diligentius multo in hac quæſtione apud ipſum animum tuum explicanda, laboraturum, quod ut alacrius facias, tuas dubitationes examinare pergam. Videtur tibi argumentum, de Chriſti invocatione dubitandi, ex eo ſumptum, quod nuſquam expreſſum præceptum extet, ut illum invocemus adhuc ſubſiſtere, neque infirmari ab iis quæ dixi; dum oſtendi, quædam ad divinum cultum pertinentia fieri poſſe, quæ tamen ut fiant divinitus præcepta non ſunt: aiſque nominatim exemplum à me allatum pædobaptiſmi, ad rem non facere, cum ne baptiſmus quidem ipſe ex ſententia mea, ad Dei Chriſtive cultum pertinere poſſit, quippe quo etiam neglecto, Chriſtianum haberi quempiam poſſe ſentiam. Hactenus, mi frater principium (quod ajunt) manifeſte petis, pro conceſſo enim ſumis, ad divinum cultum pertinere non poſſe id, quod omitti poteſt, cum tamen de hoc ipſo hic quæratur, An ſcilicet, quidquam ad divinum cultum pertinens poſſit omitti, ſeu, quod idem eſt; poſſit non eſſe præceptum. Atqui ut rectius intelligatur, quid in hac quæſtione ſignificet, ad divinum cultum pertinere (nam hic homonymiæ fallacia erratur) perpendendum eſt ipſum argumentum, quod mihi refellendum ſumſi, unde hæc locutio ſumpta eſt. Dicitur in eo, nihil licere, ſi modo id ad divinum cultum pertineat, facere, quod præceptum non ſit, & propterea Chriſtum invocare non licere, cum id non fuerit præceptum. Ergo pertinere ad cultum divinum non ſignificat rem eſſe, qua obeunda revera Deus colatur ipſe, aut divinus cultus revera aliquis fiat, ſed fieri ab ipſo obeunte credatur. Qui enim ita argumentantur, Chriſti ſane invocationem, cum eam hac ipſa argumentatione funditus tollere atque abolere curent, pro cultu, qui revera divinus ſit, nullo pacto habent. Sed quis addis, hoc tamen baptiſmi, vel pædobaptiſmi exemplum non congruere cum Chriſti invocatione, quia poſſit, præſertim ſecundum ſententiam meam, aquæ baptiſmus ipſe omnino à Chriſtiano homine negligi, Cbriſti vero invocatio, ut quidem ipſe ſentio, non item, ac propterea non debuiſſe me exemplo iſto in hac diſputatione uti; primum oſtendam, reſponſionem, quæ à te ipſo pro me affertur, optimam eſſe: deinde, quicquid tamen ſcrupuli nihilominus tibi reſtat, eximere conabor. Scripſeras ante ad me, non videri quicquam cuiquam eſſe faciendum, quod non tenetur facere & in iis literis mihi ſignificaveras, mecum tibi eſſe communem de pædobaptiſmo ſententiam. Nolui hanc occaſionem prætermittere, opinionem tuam evidentiſſime, altera iſta mecum tibi communi ſententia, redarguendi

guendi: quemadmodum idem nunc facere poſſum, eo quod dicis in his poſterioribus literis, id quod prohibitum non eſt, quodammodo bonum eſſe. Non explico redargutionem ipſam, nam ſatis (arbitror) per te eam ipſe perſpicis. Jam igitur vides, me, merito pædobaptiſmi exemplo uſum fuiſſe, ad oſtendendum ex ipſa ſententia tua, quædam poſſe fieri, quæ facere non tenemur, meque merito tuam illam opinionem refelliſſe, etiamſi illam ita interpretemur, ut de rebus tantum ad divinum cultum pertinentibus ea accipi debeat. Nam certe pædobaptiſmus ad divinum cultum pertinet, id eſt, ea mente ab iis, qui ipſum probant, fit, ut ritus ſacer divinitus inſtitutus peragatur, hoc enim in tota hac quæſtione ſatis eſt, ut dici poſſit ad divinum cultum pertinere: ut ex iis quæ dixi certe intelligi poteſt. Verum ais hanc eſſe inter pædobaptiſmum, & Chriſti invocationem, ſecundum ſcilicet ſententiam meam, differentiam, quod ille ex Eccleſia explodi poteſt, iſta vero non poteſt; ex quo ſequitur, illum quidem eſſe adiaphorum, hanc vero minime, ſed omnino neceſſariam. Primum reſpondeo, optimum eſſe nihilominus baptiſmi exemplum. Cum id non ad oſtendendum aliquid fieri poſſe in Eccleſia, quod in omnibus, & per omnia hac in re par ſit invocationi, ſed ad probandum, aliquid poſſe in Eccleſia fieri, quod tamen juſſum non ſit, allatum à me fuerit. Deinde dico, ob hanc cauſſam non quidem refelli à te exemplum meum, dum iſta dicis; ſed novam rationem afferri ad id, quod vis adverſus me probandum. Cum enim ego ſentiam, Chriſti invocationem non eſſe ſimpliciter & abſolute neceſſariam; tu tamen contra neceſſariam eſſe inde concludis, quod ipſe ſententia mea dem, eam ex Eccleſia explodi non poſſe. Itaque vides, ad tuam rationem concludendam, nihil opus eſſe pædobaptiſmi exemplum refellere, ejuſve ullam mentionem facere. Jam ad tuam iſtam ratiocinationem dico; eam videri in principii petitione evidenti ſuum fundamentum habere, nam paulo ante ais, in Eccleſia ea debere fieri, quæ debent, non quæ poſſunt fieri. Verum (niſi priore loco debere apud te ſignificat, omnino fieri neceſſe, & ſic in iſto enunciato tuo nihil dicitur, & ſumma ταυτολογία committitur) hic pro conceſſo ſumitur, vel illud de quo præcipue quæritur, vel ipſum connexum ratiocinationis tuæ, quod ego nullo pacto admitto. Video enim multa eſſe, quæ non debent ex Eccleſia explodi, & tamen non ſunt omnino neceſſaria. Ut exempli cauſſa, non debet nec poteſt ex Eccleſia explodi, ut in precibus ad Deum fiat mentio ab ipſo cœlum & terram creatam fuiſſe, nec tamen, ut iſta mentio fiat, eſt omnino neceſſarium, alia pleraque ejuſmodi per te invenire poteris. Sed dices, te, tuæ ratiocinationis connexum ſeu conſequentiam, ſatis probaſſe ex eo, quod ſubjunxiſti, cum Chriſti invocatio non poſſit explodi ex Eccleſia, hinc ſequi, illam eſſe non adiaphoram, & conſequenter eſſe neceſſariam. Recitas ipſe reſponſionem meam ad hoc argumentum, quæ habetur in Diſputatione cum Franciſco Davidis, cap. 27 partic. 4. ex qua apparet, aliquid eſſe poſſe non adiaphorum, & tamen non etiam neceſſarium, invocationem autem Chriſti non eſſe poſſe adiaphoram, & tamen non etiam neceſſariam; non adiaphoram, inquam, iſto ſenſu, quo te hoc loco hoc verbum accipere neceſſe eſt, id eſt, non ejuſmodi, quod nec bonum nec malum ſit, ſed videlicet bonum, & propterea tale quod non debeat ex Eccleſia vel poſſit explodi, quamvis non ſit omnino neceſſarium, nam ejuſmodi quædam inveniri, jam proxime à me allato exemplo confirmatum eſt. Quod ſane ſatis eſſe poteſt ad ea diſſolvenda, quæ adverſus iſtam reſponſionem nectis; de quibus ſtatim aliquid dicam.

Scripſeram ego ad te, in loco ante indicato, ad explicationem iſtam explicandam & confirmandam, adque homonymiam vitandam, quæ nunc tibi in cauſſa eſt, ut credas, quidquid adiaphorum non eſt, id eſſe neceſſarium, duplex eſſe, vel potius alterutrum, nec ullum aliud præterea potuiſſe à Franciſco intelligi genus adiaphororum, unum eorum, quæ nec juſſa ſunt nec vetita: alterum eorum, quæ per ſe nec bona nec mala ſunt. Priore ſenſu adiaphora eſt apud me Chriſti invocatio, ideoque non neceſſaria. Nam certe quicquid adiaphorum eſt, non eſt neceſſarium; quocunque tandem ſenſu adiaphorum quid dicitur. Poſteriore vero ſenſu minime eſt apud me adiaphora; rem enim per ſe bonam illam eſſe exiſtimo, nec tamen hinc ſequitur eam eſſe neceſſariam, ut jam ſatis probatum eſt. Sed ais, idem tibi videri, nec bonum nec malum per ſe eſſe, & non juſſum eſſe nec eſſe prohibitum: & primum probare niteris, id, quod nec juſſum nec prohibitum eſt, eſſe quodammodo bonum, & quodammodo malum. Ut autem probes, quod non eſt prohibitum eſſe quodammodo bonum, rationem addis; nam (inquis) bona non prohibentur. Atqui hæc ratio vel futilis eſt, ſi quis firmiter aliquid ex ea concludere velit, cum manifeſtam conſequentis fallaciam contineant ejuſmodi argumentationes, & præterea quatuor terminos habeant. Aliud eſt enim eſſe bonum, aliud quodammodo bonum: vel ſi quis non firmiter aliquid ex ea velit concludere, potius concludendum eſt, quod non eſt prohibitum, eſſe ſimpliciter bonum, quæ argumentatio quidem, ut prior iſta tua, eſt in ſecunda figura cum concluſione affirmante, & idcirco non minus quam illa repudianda; ſed tamen quatuor terminorum vitium, ut illa, non habet. Jam ut probes, quod non eſt præceptum, eſſe quodammodo malum, rationem affers. Nam (inquis) bona præcipiuntur. Eodem prorſus vitio quatuor terminorum hæc argumentatio laborat. Nam, pro eo quod in ea concludi deberet. Quod præceptum non eſt, non eſſe bonum, concluditur, Eſſe quodammodo malum. Sed alio præterea vitio laborat argumentatio iſta, nam in ea principium petitur: quippe in qua, pro ratione ſumatur illud idem, quod in quæſtione eſt, nempe, Quicquid eſt bonum, præcipi. Jam enim ego affero hujus enunciati contrarium, & ajo, Quædam per ſe bona eſſe, quæ tamen non præcipiuntur. Vides igitur, cum poſtea concludis, id, quod quodammodo bonum eſt & quodammodo malum, nec bonum per ſe, nec malum eſſe, te non recte concludere: cum neutiquam probaveris, Quicquid nec juſſum nec prohibitum eſt, eſſe quodammodo bonum & quodammodo malum. Sed adjungis, fortaſſe cum videres vix negari poſſe, quædam eſſe per ſe bona, quæ non præcipiuntur, hoc in dubium poſſe vocari, quod tamen ſuperiore ratiocinatione tua penitus convellere tentaveras, nec ita dubitanter de eo locutus fueras: ac præterea id in iis, quæ ad cultum divinum pertinent, minime admittendum ais; nam, inquis, ἐθελοθρησκείαν Deus odit, & fruſtra ſe coli humanis commentis affirmat. Ergo (ſubjicis) nihil eſt in cultu Dei pro bono habendum, niſi quod ipſe juſſit ac mandavit. Reſpondeo, humana commenta ea non eſſe, quæ ab aliquo divino decreto atque operatione nobis non modo patefacta & inculcata, ſed etiam diligentiſſime commendata, pendent: qualis divina operatio eſt exaltatio Chriſti Jeſu: ejus, inquam, abſolutum in Eccleſiam ſuam regnum pleniſſimaque gubernatio, cum iis omnibus conjuncta quæ ſupra commemoravimus. Ex quibus neceſſario conſequitur, illum poſſe jure à nobis invocari; neque ut id facere audeamus, juſſum ullum expectandum eſſe. Præſertim cum ipſius rei natura, quemadmodum neceſſario invocandi ipſum Chriſtum facultatem affert; ſic id faciendi omnimodam neceſſitatem excludat. Ut enim pluribus in locis mei illius libelli de Chriſti invocatione memini, & in ipſa ad Tranſylvaniæ miniſtros Epiſtola repetii, id ſolum, quod Chriſtus Deo ſic ſubordinatus, ejuſque vicem in Eccleſia regenda ac gubernanda gerat, neceſſitatem ad ipſum preces noſtras dirigendi omnimodam & abſolutam, nullo pacto admittere poteſt. Nimis enim abſurdum eſſet, nos non recte precari, cum ad ipſum Deum, fontem & auctorem primum bonorum omnium, preces noſtras, & non ſimul ad Chriſtum dirigimus:

non minus quam abſurdum ſit, Chriſtum omnem poteſtatem & in cœlo & in terra habere, noſtrumque regem pleniſſimo jure ac poſſeſſione eſſe, cordaque noſtra & renes ſcrutari, & tamen non licere nobis ad eum preces noſtras dirigere, atque in noſtris neceſſitatibus ejus opem implorare.

Plura ad te de hoc argumento ſcribere conſtitueram, ut tibi perſuaderem, cum Chriſti regni confeſſione, non poſſe ſubſiſtere, ejuſdem Chriſti invocandi facultatis negationem; ac ſimul oſtenderem, quam neceſſarium Chriſtiano homini ſit regnum iſtud agnoſcere, & conſequenter, quam neceſſe ſit agnoſcere ac confiteri, Chriſtum jure à nobis invocari poſſe, quamque, contra opinionem tuam fortaſſe, ſupra aliarum omnium cognitionem, hujus in Chriſtiana religione veritatis cognitio utilis cenſenda ſit: Sed partim tempus me deficit, partim ex catarrho afflictio impedit. Quare finem faciam, ſperans me alias iſta præſtiturum, ſi modo, ut nihil dubito, animadvertere potero, te non gravate ea, quæ de hac quæſtione ad te ſcribo, legere atque perpendere. Vale. Cracoviæ, die 16 Septembris. Anno 1596.

Tuus in Chriſto

F. S.

Epistola F. S.

Qua excellentiſſimi cujuſdam viri literis reſpondet.

Salutem à Deo & Chriſto ejus, &c.

Etiamſi N. N. præſtantiſſime, ego is eſſem, quem in tuis literis, die 16 Julii datis, me facis, nulla tamen prorſus cauſa fuiſſet, cur me per literas alloqui verereris, non quidem ob inſignem, ut ipſe ais, humanitatem meam, quæ virtus in me, licet cæteris, quarum ſtudioſus ſum, aliquanto major, exigua tamen eſt; ſed quod ipſe, ut tua ſcripta, & judicio præditorum hominum, qui te norunt, teſtimonia fidem faciunt, talis es, ut is, ad quem prior ſcripſeris, felicitatis cujuſdam loco, id ſibi ducere merito poſſit, ut quidem ego facio, hujuſque rei nomine tibi ſummas gratias ago. Quid vero dicendum eſt, cum ego, quamvis ab illo Mariano Socino, quem ipſe memoras, ab Ænea Sylvio tot tantiſque laudibus celebrato, abavo nimirum meo, prognatus, & illius, qui nominatim in familia noſtra princeps ſubtilitatum dictus eſt, cujus rei ſimiliter aliquo modo mentionem facis, unicus filius, tamen ejuſmodi ſim, ut à priore multo plus virtute, quam propagationis gradu diſtem; poſteriore vero non minus ſim ingenio inferior, quam ipſe, ratione habita ejus temporis, quod hactenus vixi, cum mortuus eſt, ætate me inferior fuit. Vix enim annum triceſimum primum ſuæ ætatis exceſſerat, cum ego jam pridem 64 ingreſſus fuerim. Quid inquam dicendum eſt, cum ego ſim talis; Certe aliud nihil, quam me plane beatum eſſe, ea beatitudine, quæ in hac mortali vita obtingere poteſt, quod prior ad me ſcribere dignatus fueris, tantum abeſt ut tu id faciendo, quidquam nimium auſus fuiſſe videri poſſis. Huc accedit, quod literæ tuæ non modo conatum & ſtudium tuum laudabiliſſimum, ut ipſemet agnoſcis, continent ac declarant; ſed, quod minime agnoſcere videris, rerum gravitatis ac elegantiæ ſunt plenæ, unde & jucunditatem & utilitatem ſimul haud ſane exiguam percepi. Plurimum autem me delectavit brevis narratio, quæ in illis habetur, initii & progreſſus tui in rerum divinarum penitiore cognitione. Quamquam ex altera parte indolui, quod tam parum temporis, in hoc omnium præſtantiſſimum, ſine ulla comparatione, ſtudium, inſumere tibi detur. Apparet enim te ei aptiſſimum eſſe, & maximam jacturam promovendæ divinæ veritatis fore, ſi ipſe huic rei potiſſimum non vacaveris. Ego quidem (quod tibi ſancte confirmare poſſum) inter omnes fratres noſtros, qui in hoc regno degunt, ubi Deus præcipue, alto ſuo conſilio, hominibus ſeipſum patefacere, hac noſtra ætate voluit, neminem novi, qui te iis rebus ſit inſtructior, quibus ad hanc rem eſt opus. Quare Deum oro, ut te iſtis quaſi laqueis, quibus hactenus impediris, aliquando exolvat, efficiatque, ut ipſi uni ejuſque gloriæ inſervire poſſis, id quod propediem futurum ſperandum ſane eſt, ſi, ut ipſe profiteris, jam in eo es totus, ut te expedias, quo liberius cœleſtia ſcrutari poſſis, ut jam dudum facere cœpiſti; cujus rei quod mihi das ſpecimen, mirum in modum fuit mihi gratum, quamquam maluiſſem in eo quidvis aliud potius ejuſmodi examinari, quam quædam à me de rebus divinis ſcripta, ut factum video. Sunt enim quæ ſcripſi, omnia parum digna, quæ à te eo animo, ut in rerum divinarum cognitione proficias, tam diligenter examinentur. Adde quod, cum examinatio iſta tua eo pertineat, ut in dubium vocet iſta quædam à me ſcripta, periculum eſt, ne ego (ut unicuique ſua placent) ea quantumvis immerito defendenda atque aſſerenda ſuſcipiam, unde fiat, ut te nihil juvem in ſtatuendo, quid de iſtis ſentire debeas, & veritate in iis, quæ ad illa pertinent, omni dubitatione depulſa, plane perſpicienda, quod tamen unum abs te quæri videtur. Quicquid ſit, mos tibi gerendus eſt itaque jam aggredior ad ea reſpondere, quæ quibuſdam in diſputatione de Servatore à me ſcriptis objicienda cenſuiſti, cum mihi videatur, ſi modo recte intelligantur, ea à veritate nihil recedere, nec ab objectionibus iſtis quicquam labefactari. Primum igitur, ex eo quod pagina octava ſcriptum eſt, æquam admodum rem eſſe, & naturæ Dei convenientem, id quod altera illa à me poſita divina miſericordia, continetur, concludendum tibi videtur, ejus contrarium eſſe iniquum, & ſic, cum, me ipſo alibi teſte, nullum Dei opus à rectitudine & æquitate recedere poſſit, hinc tolli juſtitiam illam Dei alteram à me poſitam, & huic miſericordiæ oppoſitam. Hæc objectio non tam mea verba petit, quam ipſius ſcripturæ verba, quæ aperte alteram iſtam Dei miſericordiam juſtitiæ nomine interdum appellat, & tamen interim manifeſte eidem ipſi Deo id tribuit, quod iſti miſericordiæ opponitur, quemadmodum à me teſtimoniis prolatis demonſtratum fuit, adeo, ut ſatis mirari non poſſim, tibi videri, diſtinctionem iſtius miſericordiæ, & iſtius juſtitiæ divinæ, per vim ex ſacris teſtimoniis fuiſſe expreſſam, præſertim cum hic non de nominibus, ſed de rebus ipſis potiſſimum agatur. Quandoquidem etiam citra ulla ſacra teſtimonia, huc nominatim atque expreſſe ſpectantia, modo quis Dei providentiam, quam humani generis habet, alioqui agnoſcat, & reliquis ſacris teſtimoniis fidem adhibeat, ſatis conſtare poteſt, & miſericordiam & juſtitiam iſtam à Deo exerceri. Hoc ipſe ſentiens, ad finem totius diſputationis tuæ, adverſus ea quæ ſcripſi de duabus Dei miſericordiis, eique oppoſitis juſtitiis, ais, te non dubitare, quin à te diſputata ſint erronea. Sed ut Philoſophus, ſolutionem tuorum objectorum quæris. Age igitur, ea quæ objicis diluamus. Itaque dico, nullo pacto ex eo, quod aliquid ſit æquum, ſequi ejus contrarium eſſe iniquum. Quamvis (quod tu hic urges) circa idem ſubjectum utrumque verſetur. Sed oportet hic ſibi à quadam occulta homonymia cavere. Exemplo res fiet manifeſta, eoque ad rem noſtram accommodato ſatis, unde facile cauſa ſeu ratio, cur id, quod dixi, in iſto noſtro propoſito veriſſimum ſit, perſpici poterit. Eſtque exemplum hoc in ipſa mea diſputatione, ad hoc ipſum oſtendendum, alibi indicatum. Si quis à quopiam damno aliquo affectus fuerit, quod ſibi ab ipſo reſarciri jure petere poſſit, rem æquam ſine dubio faciet, ſi iſtud (ut ita loquar) reſarciendum curet, nec tamen rem iniquam faciet, ſi non curet. Adde huic exemplo aliud, à me in eadem diſputatione latius deductum atque expoſitum, illius cui pecunia ab aliquo

aliquo debeatur. Hic enim ſimiliter æquum quiddam facit, ſi pecuniam iſtam à ſuo debitore repetat, nec tamen iniquum quidquam ab ipſo fiet, ſi eam non repetat. Cauſa hujus rei utrobique eſt, quod, quicquid æquitatis ex altera parte, ut ſic dixerim, contradictionis eſſe videatur, utramque tamen partem in iſtius poteſtate jus ipſum poſuit, & in neutra ipſarum eligenda cuiquam injuriam facit iſte. Atque hic, quod paullo ante attigi, de occulta quadam homonymia explicandum eſt. Nam cum in hac materia & diſputatione quippiam æquum eſſe dicitur, aliud nihil ſignificatur, quam id licere, nec quicquam in eo eſſe iniqui; non autem id fieri debere, ſive, ut homonymiam, quæ hic latet, detegam, æquum eſſe ut id fiat. Neque illa mea verba, *Quid autem divinæ naturæ convenientius, & propterea æquius, &c.* Aliter accipienda ſunt, quam ſi quis diceret, *Quid naturali jure convenientius, & propterea æquius ac juſtius, quam id repetere quod ſibi debetur?* Quæ verba rectiſſime dicta fuiſſe, nemo negare auſit, quamvis nemo iſtud facere jure cogatur, ſive, ut antea dictum eſt, in eo non faciendo nihil ſit iniqui. Quare ſimiliter verba iſta mea non ſunt ejuſmodi, ut rectiſſime dicta cenſeri non debeant, etiamſi Deus jure poſſit, ſecluſis ejus promiſſis, humanum genus nec beneficiis afficere, nec ſuæ gloriæ participatione donare. Oſtenſo, quod hic nihil mecum pugno, & hoc fundamento poſito, quod poſſunt duæ res, quamvis alioqui ſibi adverſantes & contrariæ, ambæ circa idem ſubjectum verſantes, eſſe æquæ; id eſt, non iniquæ, ſive à rectitudine & æquitate minime recedentes, facile erit animadvertere ſolutionem aliorum tuorum objectorum adverſus ea, quæ in hac materia juſtitiæ, eique oppoſitæ miſericordiæ divinæ à me dicta fuere. Quam enim vim primum, ad dicta mea infirmanda id habere poteſt, quod tantopere urges, etiamſi id veriſſimum eſſet, in Deo videlicet rectitudinem ſaltem ratione priorem (ut ipſe loqueris) eſſe voluntate; nec quia Deus aliquid velit, id eſſe rectum, ſed quia ſit rectum, ideo Deum id velle? Jam enim intelligi facile poteſt, me, Deum nihil facere aut velle, affirmare, quod ipſum per ſe non ſit rectum. Sic enim accipio iſtud quod ais, Deum ideo aliquid velle, quia ſit rectum, ut ſcilicet ſignificet, Deum id (ut ad hunc modum loquar) non voliturum fuiſſe, niſi eſſet rectum. Nam alioqui, ſi tua verba (ut quidem poſſunt) ita accipiantur, ut intelligatur, Deum velle quicquid eſt rectum, ſive, rei rectitudinem eſſe cauſam, non quidem ſimpliciter, ſine qua non; ſed ſic proprie dictam, ut Deus aliquid velit; quemadmodum inferiora ſtia tua verba præ ſe ferunt, id nequaquam verum eſſe arbitror, aut in hac diſputatione ullo modo concedendum. Hinc ſiquidem conſequeretur, vel duorum ſibi adverſantium utrumque rectum eſſe non poſſe, vel Deum uno & eodem tempore, in uno & eodem ſubjecto duo ſibi adverſantia velle. Quorum illud jam à me refutatum fuit, hoc vero plane abſurdum atque adeo impoſſibile eſt. Denique, Deus nihil jure facere poſſet, quod non faceret, quo vix quidquam inveniri poteſt, quod magis divinæ majeſtati ac bonitati deroget atque adverſetur. Jam deinde quod ais, per priorem juſtitiam à me poſitam tolli alteram miſericordiam, idque ex eodem argumento contrariorum, cum argumentum iſtud, ut à te antea deductum eſt, confutatum à me fuerit, refutationis indigere non videtur. Quid? quod nihil contrarii hic eſt, cum alii ſint illi, de quibus in priore juſtitia agitur, & illi de quibus agitur in altera miſericordia. Neque enim, non reſipiſcentium nomine in priore juſtitia ii omnes intelliguntur, qui peccatis adhuc ſunt immerſi, quales ii ſunt qui pertinent ad alteram miſericordiam, ſed ii demum qui ſceleſti ſunt, ac contumaces & perditæ ſpei homines, ut diſerte ſcriptum eſt pagina quarta in ipſius prioris juſtitiæ deſcriptione, quod abs te animadverſum non fuiſſe, non parum miror. Quamquam vix unquam alio ſenſu, Non reſipiſcentis nomen, ſeu, Non pœnitentis, à Sacris Scriptoribus, & in theologia noſtra uſurpatur. Sed dices, peccatis adhuc immerſorum nomine, qui ad alteram miſericordiam pertinent, iſtos contumaces contineri. Atqui hoc nihil eſt, cum in deſcribenda miſericordia iſta, non dixerim, Quoſvis homines peccatis adhuc immerſos, ſed ſimpliciter: Homines adhuc peccatis immerſos; adeo ut ſatis ſit, quo appareat in altera miſericordia à me deſcripta, nihil contineri pugnans cum eo, quod in priore juſtitia deſcribenda dictum fuerat, ſi inveniantur adhuc homines peccatis immerſi, qui tamen ſceleſti & contumaces, ac ſpei perditæ homines dici nequeant. Volui omnem contrariorum, quæ hic ſint, ſuſpicionem depellere. Tametſi enim argumentum à contrariis, ut illud ipſe propoſuiſti & explicaſti, nullam vim habet, tamen aliter hic proponi & explicari poſſet, ac vim habere; cum in illis verbis meis à te citatis & examinatis pagina 9, *Non reſipiſcentibus veniam non concedere, &c.* non modo rectum iſtud & æquum eſſe dicatur, ſed rectitudini & æquitati debitum ac conſentaneum. Sed jam videamus, quid iſtis ipſis meis verbis objicias. Ais enim mirum eſſe, me in illis ſeparare naturam divinam, & rectitudinem atque æquitatem. Separandi autem verbum, quo uſus es, ſimplici diſtinguendi ſignificatione à te prolatum agnoſco. Itaque reſpondeo primum, tritiſſimum atque uſitatiſſimum eſſe, conjungendi voculam non inter diverſa poni, ſed exponendi vim habere. Deinde nego, in præſente negotio, ut videri ais, idem eſſe naturam divinam, & rectitudinem atque æquitatem. Naturæ enim divinæ nomine id ſimpliciter intelligi poteſt, ut à me intellectum fuiſſe fateor, quod Deus, ut ſcriptura loquitur, odit omnes operantes iniquitatem, id eſt, ut explicatum à me eſt pag. 3, in malitia perſeverantes, & qui ſuorum ſcelerum pœnitentia non ducuntur. Rectitudinis autem & æquitatis nomine, quod rectum & æquum eſt, ipſum videlicet per ſe, etiam citra id, quod Deus ita velit, ut ejuſmodi hominibus venia non detur, hæc dixi, quaſi ſcripſerim, *Naturæ divinæ, & rectitudini atque æquitati*, ut objectio tua poſtulare videtur. Nunc quando ſcripſi, *& propterea rectitudini atque æquitati*, non eſt cur affirmes, me ſeparare ſeu diſtinguere naturam divinam, & rectitudinem atque æquitatem, cum etiam ex ipſa definitione, recte inferri atque colligi poſſit definitum, & contra. Verum præterea, aut ex tuo ſenſu dicis, in præſente negotio idem iſta duo videri, aut ex meo. Si ex tuo, quæro probationes; ſin ex meo, quæro ex ipſis verbis meis teſtimonia. Pergis autem atque ais, tibi diſplicere meum loquendi morem, *Propterea rectitudini & æquitati hoc eſſe debitum, quia decretis* (addere debueras *divinis*) *conſentaneum*, & mox cauſam exponens cur tibi diſpliceat, *Decretum enim*, (inquis) *divinum non eſt cauſa æquitatis, ſed æquitas cauſa eſt juſti & recti decreti &c.* Atqui verba mea ita ſunt diſpoſita, ut tantummodo ex divinis decretis inferatur ſeu colligatur æquitas & rectitudo. An vero non poteſt quicquam ex quoquam inferri ſeu colligi, niſi ut ex cauſa? An non etiam contra, ut ex effectu, vel ut ex adjuncto? Ut quidem abs te verba mea, inverſo etiam ordine, & ſic addita neceſſario vocula *Quia*, ſunt recitata, videntur præ ſe ferre, divina decreta eſſe cauſam rectitudinis & æquitatis. Verumtamen licet ad iſtum modum diſpoſita, poſſunt tamen in alium ſenſum accipi, & voces *propterea quia*, vel ipſa ſola vox *quia*, aut alia ſimilis, non quidem cauſam, ſed effectum ſignificare, vel adjunctum &c. Ut in quibuſdam ipſius ſcripturæ locis à nonnullis non ſine aliquo fructu obſervatum eſt. Sed quonam digredior? Ad propoſitum redeundum eſt. Nam ipſemet fateris, te hic agnoſcere *cauſam τῦ [illegible], decrevit Deus, ergo æquum eſt*. Et ſic agnoſcis me recte fuiſſe locutum, etiamſi verba mea cauſam aliquam omnino ſignificent; ſed ſtatim addis, *At non τῦ [illegible]*, quaſi vero vel iſtam cauſam meus loquendi modus plane indicet, vel ſatis habere non debuerim con-

cluſionis meæ cauſam afferre, ſed ipſiua rei cauſa mihi fuerit afferenda; quorum prius à me ſatis ſuperque modo refutatum fuit, & à te ipſo labefactatum, poſteriua vero nulli prorſus rationi innititur. Cum mihi iſto in loco aliud nihil propoſitum fuerit, quam docere, proprium quidem eſſe Dei peccatores non reſipiſcentes punire, ſed tamen non ob id ipſum quod peccant, ſed ob id, quod reſipiſcere nolunt; cumque ibi revera non argumentantis, ſed reſpondentis partes ſuſtineam. Sequitur, ut reſpondeam ad id, quod objicis illis verbis meis pagina decima, *Poteſt Deus, quantum velit, de ſuo jure dimittere*, iia enim recitatis, ſtatim ſubjicis, *quaſi jus ex voluntate ipſius pendeat, & non ex æquitate.* At inquam iſtud ipſum æquiſſimum eſt, ut unuſquiſque de ſuo jure, quantum velit, dimittere poſſit; præſertim Deus, qui omnium eſt Dominus, ut ibidem à me dictum fuit. Sed ad hanc confirmationem & exaggerationem mei dicti, & rationis in eo contentæ, excipis ipſe ad hunc modum, *Neque huc facit quod omnium ſit Dominus: non enim ſupra ſeipſum eſt, ut poſſit etiam rectitudinem ſuam infringere.* In hac tua exceptione videtur peti principium (ut loquuntur) & ſimul id dici, quod alioqui etiam nullo pacto conſiſtere poſſit. Videtur peti principium, quatenus in ea ſumitur, eſſe rectitudinem quandam Dei, quæ omnino requirat, ut is pœnam conſtituat ei, qui adverſus ipſius præceptum delinquat. Cum tamen proxime ante verba iſta mea, de quibus nunc agitur, pernegaverim, ullam ejuſmodi rectitudinem ſeu juſtitiam vere in Deo reſidere, ipſiuſve qualitatem proprie dici poſſe, ibidemque commemoraverim, iſtud à me ſupra oſtenſum fuiſſe Non videtur autem alioqui etiam ulla ratione poſſe conſiſtere, ut is, qui omnium eſt dominus, de ſuo jure dimittendo poſſit rectitudinem ſuam ullam infringere, cum neceſſe ſit, ut quemadmodum in ſe, ſic etiam apud ipſum perpetuo rectiſſimum ſit, ut de ſuo ipſius jure quantumcumque velit dimittere poſſit. Sed jam ulterius in diluendis objectis tuis progrediar. Pagina decima & undecima diſputationis meæ hæc verba leguntur; *Quemadmodum potuiſſet Deus, & quidem jure, homines licet peccantes morti æternæ non mancipare, ſic poſtquam eos illi morti edicto ſuo mancipavit, ex illius imperio iterum eximere, & quidem jure, ſua ſola voluntate poteſt.* Utraque pars horum verborum à te impugnatur, & de priore quidem ſic aia: *Hoc pugnat cum eo quod ſcriptum eſt paullo ante, Non reſipiſcentibus veniam non concedere æquitati divinæ (quæ Dei proprietas) eſſe conſentaneum. Pœnam igitur ſtatuere ipſum oportuit.* Hic nihil moror, quod iſta quæ paullo ante à me ſunt dicta, non ita plane refers ut habent, nulla enim in illis æquitatia divinæ expreſſa ſit mentio, ſed tantum divinæ naturæ, & poſtea abſolute rectitudinis & æquitatis. Et ita reſpondeo, ac ſi plane ſic verba mea haberent, ut à te referuntur. Dico igitur, aliud eſſe peccantibus pœnam ſtatuere, aliud vero, Non reſipiſcentibus veniam non concedere. Hanc tu reſponſionem meam præſenſiſti, & expreſſe illam inferius commemoras, & adverſus ipſam ad hunc modum excipis: *Agnoſco diſcrimen, quod nihil facit ad præſens negotium; ex eodem enim fonte fluit utrumque, quæ enim rectitudo ſive juſtitia permiſit non concedere veniam non reſipiſcentibus, eadem peccantibus pœnam ſtatuere ſuaſit, neque oſtenſum eſt illud magis æquitati conſentaneum eſſe, quam hoc; aut unum magis ex libera voluntate fluere, quam alterum.* Hic nego eandem rectitudinem, non quidem quæ permiſit, ut ipſe loqueris, ſed potius quæ juſſit non concedere veniam non reſipiſcentibus, ſuaſiſſe peccantibus pœnam ſtatuere. Nam rectitudo quæ horum duorum prius juſſit, ejuſmodi eſt, ut ab ea recedere non liceat, quippe cum contrarium ejus quod ipſa jubet, in quod incidere ab ea recedendo neceſſe eſt, nempe non reſipiſcentibus veniam concedere, ſit pravum atque iniquum. Oportet enim hic meminiſſe, quinam homines peccantes non reſipiſcentium nomine ſignificentur, ut à me ſupra explicatum, ac demonſtratum. Nam quod, ſi ita res habet, ſequatur, Deum nunquam poſſe recipere in gratiam non reſipiſcentes, id quod tu mox, de divino decreto agens, dicis, Deum tamen facere per alteram à me poſitam miſericordiam, eſt hoc antea à me abunde refutatum. At vero rectitudo illa, quæ ſuaſit peccantibus pœnam ſtatuere, non eſt ejuſmodi, ut ab eo, quod ipſa ſuadet, recedere non liceat, quippe quod ab ipſa recedendo, nihil pravi ſive iniqui admittatur, intellige ab ipſo Deo, de quo hic agitur, & adverſus quem peccata committuntur; cum illa aliud nihil ſint, quam debita adverſus præcepta & legem ipſius, & propterea ab ipſo non puniri, ſed condonari ſine ulla injuſtitia poſſint. Non eſt autem à me expreſſe oſtenſum, magis æquitati conſentaneum eſſe, non reſipiſcentea peccatores punire, quam ſimpliciter peccantes; quia hoc ipſe communia ſenſus, & rerum uſus per ſe omnibus oſtendit; a libera autem voluntate Dei pendere, ſimpliciter peccantes, quales hic intelligo, opponens illos peccatoribus non reſipiſcentibus, necne punire, oſtendi expreſſe parte 3 cap. 1, ipſius meæ diſputationis, idemque paullo ante hæc ipſa mea verba, quæ à tuis impugnationibus nunc defendo, ſatis docui per eam rationem, quam jam à tuis objectis ſum tutatus, quod unuſquiſque, præſertim Deua, qui eſt omnium dominus, de ſuo jure quantum velit dimittere poteſt. Hoc idem vero dici nequit de non concedenda venia peccatoribus non reſipiſcentibus. Rei enim ſumma indignitaa, atque (ut ſic dixerim) turpitudo, ſi Deus iſtis veniam concedat, eoſque in gratiam recipiat, & ſimul omnis pietatia ac religionis, quæ inde conſequeretur everſio & abolitio, aliter facere non permittit. Reſpondi ad ea quæ priori parti meorum verborum objicis; reſtat ut ad ea reſpondeam, quæ objicis poſteriori. Sic enim adverſua eam ſcribis, *Deinde, ſi, ut ſupra dixi, Rectitudo prior eſt decretis, & ideo decreta ſervare debet Deus, quia æqua ſunt, quomodo ea retractare poteſt?* Hic mihi ea ſunt dicenda; quæ jam, maxima ſaltem ex parte, vel dicta à me, vel indicata ſunt. In rectitudinis ſive æquitatis nomine eſt homonymia quædam. Nam aliquid rectum, ſive æquum eſſe, poteſt ſimpliciter ſignificare, id non eſſe pravum ſive iniquum. Poteſt etiam ſignificare, rectum ſive æquum eſſe ut id fiat. Priore ſignificatione rectitudo, ſive æquitas, non quidem, ut ipſe loqueris, prior eſt decretis divinis, ſed tantum ipſorum cauſa ſine qua non, & quidem perpetuo omnium, ac ſingulorum. Poſteriore vero dici quidem poteſt, eam præcedere divinis decretis, quatenus ipſorum vera eſt ac propria cauſa, ſed non tamen omnibus ac ſingulis perpetuo, verum quibuſdam dumtaxat. Quæ decreta ſunt hujuſmodi, ea Deus nunquam reſcindit, ut pote cujus actionea & opera à rectitudine & æquitate recedere nequeunt. Quæ vero tantum id habent, quod omnium decretorum divinorum eſt proprium ac perpetuum, ut prava ſive iniqua non ſint, nihil eſt cur ea Deus reſcindere jure non poſſit, horum enim propria & vera cauſa alia nulla eſt, quam libera ipſius Dei voluntas. Sic quidem nullum locum habet id, quod huic rationi obviam eundo ſubjungis, *Dei voluntatem non ita eſſe liberam, ut poſſit aliquid velle, quod rectitudini ejus, atque juſtitiæ adverſetur.* Nihil enim in talibus ſuis decretis reſcindendis facit Deus adverſus rectitudinem & juſtitiam ſive ſuam, ſive quamcumque. Nam quod addis rectitudini & juſtitiæ adverſari, *id omne cujus oppoſitum eſt æquum, & rectum*, minus recte hoc à te affirmari demonſtratum eſt ante, niſi recti & æqui nomine id intelligatur, quod non ſolum pravum non eſt, aut iniquum, ſed etiam æquum & rectum eſt ut fiat, ſeu fieri omnino debet, id quod per ea quæ jam à me poſita ſunt non invenitur in decretis iſtis divinis, quæ reſcindere Deo liberum eſſe affirmo. Tale autem eſt divinum decretum, de quo in verbis meis agitur, adjudicandi homines peccantes æternæ morti. Quamvis enim, ut neceſſe quidem eſt, æquum ac rectum illud ſit, quatenus nihil pravi aut iniqui in ſe habet, non tamen

ita

Digitized by Google

ita æquum ac rectum eſt, ut id fieri omnino debuerit aut debeat. Etenim quod hic rurſus ſubjungis, *Atqui rectitudini conſentaneum eſſe dictum eſt, veniam non concedere non reſipiſcentibus, Ergo &c.* Unde demonſtrari poſſe videatur, immo decreti iſtius æquitatem & rectitudinem ejuſmodi eſſe, ut id fieri omnino debuerit ac debeat; jam copioſe ad id reſpondi, oſtendendo, quantum & huc maxime pertinens ſit diſcrimen inter decretum peccantes puniendi, & decretum non reſipiſcentibus veniam non concedendi. Per ea quæ hactenus à me diſputata ſunt, crediderim omnia diluta eſſe quæ meis dictis objicis in hac de Dei juſtitia & miſericordia tractatione, quamvis reſtent adhuc examinanda quædam verba tua huc ſpectantia, quod mox faciam. Prius enim te monere volo, me, ut in quibuſdam aliis paucis, nimis facilem in eo fuiſſe, quod ita tecum diſputaverim, quaſi, quemadmodum objecta tua offerunt, ſcripſerim, Deum jure potuiſſe peccantibus pœnam non ſtatuere, cum tamen non pœnam ſimpliciter, ſed pœnam æternæ mortis ſcripſerim, ubi de hominibus peccantibus generatim ſum locutus. Pœnæ autem ſimpliciter, quam Deus non ſtatuere potuerit, mentionem tantummodo fecerim reſpectu primi hominis, ſi præceptum illud ſibi ab ipſo Deo datum non ſervaſſet. Quamvis enim ex eo, quod pœnam primo homini peccanti Deus ſtatuit, conſequatur, eandem hominibus generatim in poſterum ſtatutam fuiſſe: non tamen contra, ſi eam non ſtatuiſſet, conſequeretur, eam peccantibus hominibus generatim ſtatutam poſtea non fuiſſe. Sed jam reliqua verba tua percurramus. Ais igitur poſt hactenus examinata verba tua, *Non licere ex decretis inferre æquitatem, ita ut cætera, quæ decreta non ſunt, ex rectitudine non fluere ſentiamus. Multa enim recta & æqua, quæ non ſunt decreta aut edicta.* Fateor me non percipere quid tibi hic velis, nec video quid in his verbis tuis contineatur, quod omnino ad quidquam labefactandum, aut in dubium revocandum pertineat eorum, quæ à me ſcripta ſunt. Nam prima ipſa verba, quæ ſola ad id pertinere videri poſſunt, & quatenus talia ſunt, habent ſuperius à me ſuam reſponſionem, videntur hic omnino ſignificare, non eſſe ex ſolis divinis decretis æquitatem colligendam, cujus ſententiæ nihil adverſi in iis quæ ſcripſi reperietur unquam; immo ita explicata, ut ſequentia tua verba ſerunt, convenit illa plurimum cum ipſis, iis vero quæ ipſe ſcripſiſti, adverſari videtur. Si enim, ut ipſe ais, multa recta & æqua ſunt, quæ non ſunt decreta, aut edicta, nempe à Deo, Ergo veriſſimum eſt, quod ante expreſſe non ſemel affirmavi, & in diſputatione illa mea ſatis aperte indicavi, rectitudinem & æquitatem non eſſe cauſam veram ac propriam decretorum Dei, niſi quorundam. Cujus rei te contrarium ſentire ea indicant, quæ meis dictis objicis, & conſequenter ex iſto eodem quod ais neceſſario colligitur, æquitatem & rectitudinem duplicem eſſe; ſive aliquid æquum & rectum eſſe homonymos dici, quod ad tua objecta diluenda à me affirmatum fuit: à te vero in illis proponendis non videtur fuiſſe agnitum. Nam certe, ſi multa recta & æqua ſunt, quæ tamen Deus non decrevit, apparet aliquid ita rectum & æquum eſſe, ut tamen non fieri jure poſſit. De altero enim genere æqui & recti, quod fieri omnino debeat, nec tu dubitas, nec fortaſſe quiſquam alius: & ſic tandem apparet, non omne rectum & æquum eſſe ejuſmodi, ut ejus contrarium ſit pravum & iniquum; præſertim contrarium, ut loquuntur privative tantum, de quo potiſſimum in objectis tuis agitur, quorum pleraque hoc uno fundamento nituntur, quod illud omne ſit iniquum, & juſtitiæ adverſetur, cujus oppoſitum eſt rectum & æquum, id quod ego ad illa reſpondendo conſtanter negavi. Poſtremo, Epilogum quaſi quendam objectorum tuorum faciens, ita ſcribis. *Summa rectitudo, æquitas, juſtitia, cum ſint Dei proprietates hoc videntur velle neceſſario, ut oderint ac plectant, quod iniquum eſt ac injuſtum, unde pari jure & pœna peccantibus ſtatuitur, & reſipiſcentibus venia non conceditur. Neque vero voluntas libera hic quidquam immutare poteſt, cum ea non ita ſit libera, quin rectitudini ſubjaceat.* Nihil hic dicitur ad mea dicta convellenda pertinens, quod jam refutatum non fuerit. Reſpondeo nihilominus, & dico, rectitudinem, æquitatem, juſtitiam omnino quidem ferre, ut jure Deus poſſit quicquid iniquum & injuſtum eſt plectere, ſed ut reipſa plectat, hoc neceſſario velle nego. Nam eadem rectitudo, æquitas, juſtitia omnino fert, ut Deus jure poſſit iniquum aliquid, aut injuſtum committentibus ignoſcere, & ipſorum miſereri; præſertim ſi veniam ab ipſo ſui delicti petant, vel eos ſaltem ſui facti pœniteat, & ne in poſterum delinquant ſtudere ac cavere ex animo ſint parati. Nam & delicta omnia aliud nihil ſunt quam offenſiones ipſius Dei, & fragilitas humana, etiam ex ipſa creatione & primæva natura, quæ ipſius Dei eſt opus, valde multa eſt. Conatus ſum eruditiſſime N. N. tuæ petitioni ſatis facere, tibique oſtendere, quando neceſſe eſt, quemadmodum ipſe animadvertis, ut, quæ de iis qui peccant à Deo puniendas diſputaſti, & concluſiſti, erronea ſint, ubi error lateat, & quamvis artis Philoſophiæ plane rudis, Philoſophice tamen, ut ipſa natura mihi dictat, tecum agere, neque hunc laborem, qui licet per ſe non magnus; mihi in hac gravi ætate, infirmaque valetudine, præſertim graviſſimis aliis ſcriptionibus & commentationibus occupato, non parvus ſane eſt, in tui gratiam ſumere quicquam recuſavi. Quamvis ea, quæ in ipſa de Servatore diſputatione mea ſcripſi, ſi accurate omnia perpendantur, ſatis eſſe poſſe videantur, ad ſe ipſa tutanda, & errorem qui in illis reprobandis latet, retegendum.

Jam quod ad illa attinet, quæ de reſurrectione mortuorum diſputas, & iis objicis quæ leviſſime omnino nec de ipſa re, ſed Sacræ Scripturæ loquendi modo, in eadem diſputatione mea hac de re attigi, videris prorſus occaſionem captaſſe, ut me ad ſcribendum de difficillima hac materia pertraheres, & ad ſolvendum, ſi tantæ rei eſſem idoneus, dubitationes maximas, quæ circa illam ex ipſis Sacris Literis animo tuo, quemadmodum etiam multorum aliorum oboriuntur. Verum ego meos humeros impares tanto oneri eſſe ſentio, & propterea quantumvis à multis fratribus rogatus, idque diu ac ſæpe, nulli eorum hac in re obtemperans, de hoc argumento nihil unquam nominatim ſcribere volui, quamvis aliquando uni ex ipſis, ejus precibus & ſimul auctoritate inter nos quadam victus, id me facturum promiſiſſem. Quare ignoſces mihi, ſi tibi hic morem non geſſero, & ſatis habebis, quod ea breviter diluam quæ objicis pauciſſimis illis verbis meis, quæ huc vix pertinentia ſcripſi. Facis me dicentem reſurrectionem hominum ſalutem præſupponere, quod ego tamen non dixi, ſed tantum affirmavi, Sacrarum Literarum morem eſſe, ſimplicis reſurrectionis nomine æternam ac beatam vitam intelligere, ut oſtenderem me recte locutum fuiſſe, qui reſurrectionis Chriſti ſimpliciter mentionem faciens, ejus etiam immortalitatem ac beatitatem, quæ reſurrectionem conſecuta eſt, intellexerim. Hujus autem Sacrarum Literarum loquendi moris, ego expreſſe nullam rationem attuli, ſed ipſe aut credidiſti, aut te credidiſſe præ te fers, iſtam à me fuiſſe allatam, quod reſurrectio hominum ſalutem præſupponat; nempe quia adverſarius meus, ut probaret me male locutum fuiſſe, rationem huic plane contrariam attulerat. At ego illam nec refutavi, nec improbavi, ſed tantum me nihilominus recte locutum fuiſſe, teſtimoniis ſacris in medium allatis, oſtendi, quæ tu neſcio quo pacto, ad rationem iſtam adverſarii mei rationi contrariam probandam, allata à me fuiſſe putaſti, quamvis obſervaſſes, ut ipſe confiteris ad locum Joh. 5, quem adverſarius ad rationem ſuam probandam attulerat, & animadvertere potueris, ſcriptis meis legendis, me non ſolere unquam omittere, quin ad omnia reſpondeam, quæ allata fuerint pro ea ſententia, quam impugnandam ſuſcipio, præſertim ſi ſint teſtimonia

ex Sa-

ex Sacris Literis petita. Itaque videre jam potes, non eſſe cur quidquam aliud ad tua objecta reſpondeam, atque agnoſcere, nec me ullam conſequentis fallaciam commiſiſſe, nec ulla teſtimonia à me contra meipſum fuiſſe allata. Sed dices, etiamſi non plane intellexeris, in quem finem teſtimonia illa ſacra a me prolata fuerint, ex tuis nihilominus reſponſionibus objecta colligi poſſe, adverſus ipſam mentem meam in illis proferendis, unde ſcilicet conſtare videatur, multa ex illis eſſe, in quibus nequaquam ſimplex ipſum reſurrectionis nomen vitam æternam quoque ſignificet. Ego vero dico, nihil eſſe neceſſe, ut ad objecta iſta reſpondeam, (quod tamen me facere poſſe ſperabam) cum intacta abs te adhuc maneant non pauca ex teſtimoniis iſtis, & præſertim illa omnia, quæ maxime ad propoſitum ibi meum faciunt, in quibus videlicet Chriſti reſurrectionis ſimpliciter fit mentio, cum ſignificatione non modo æternæ ac beatæ vitæ, ſed etiam poteſtatis illius ſummæ, quam Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam eſt conſecutus. Quæſtionem, quam coronidis loco mihi proponis, nondum ſatis intelligere ac percipere poſſum. Quamobrem ſatius mihi viſum eſt, ut in præſentia eam non attingam, quam ut manifeſtum periculum ſubeam in conando, quemadmodum à me petis, ut eam expediam, ea dicendo, quæ parum aut nihil ad ipſam quæſtionem & ad mentem tuam faciant. Ubi primum utramque vel per memetipſum, diligentius adhuc quam hactenus facere potui, tuis verbis perpenſis, vel alicujus alterius ope recte aſſecutus mihi fuiſſe viſus fuerim, quod ad ea expedienda quæ proponis, conducere exiſtimarem, ſcribere non gravabor, & ad te mittere, id quod ſi non citius, ſtatim poſt proximas nundinas Lublinenſes futurum ſpero, quo tempore, Deo volente, ſtatui ad te ſcriptum tuum, de prædeſtinatione & libero arbitrio remittere, una cum de eo, quod tantopere expetere videris, judicio meo. Nulla enim ratione hactenus fieri potuit, ut huic labori ſcriptum iſtud diligenter examinandi, & in illud aliquid commentandi vacarem, quamvis hoc perpetuo, poſtquam ad noſtras manus ſcriptum ipſum pervenit, ſummopere cordi mihi fuerit. Quare te plurimum rogo, ut me excuſatum habere velis, ſi poſt tam diuturnum tempus, nondum deſiderio iſti tuo ardenti ſatisfeci, quo tamen ut caperetis, nullam cauſam fuiſſe, poſtmodum agnoſces. Quid enim exquiſiti judicii in ejuſmodi philoſophicis ac theologicis, iiſque difficillimis, diſputationibus expectari à me poteſt, homine, qui nec philoſophiam unquam didicit, nec ſcholaſticam (quam vocant) theologiam unquam attigit, & ipſius logicæ artis, nihil niſi rudimenta quædam, idque valde ſero deguſtavit? Nolo enim te ignorare, pleraſque diſputatione meas, quarum quædam non ſunt editæ, ſcriptas à me fuiſſe, cum nondum dialecticæ arti ullam operam dediſſem. Cujuſmodi ſunt, ipſa diſputatio de Servatore, adverſus Puccium, adverſus Palæologum, adverſus F. Davidis, de baptiſmo aquæ, de loco Septimi Capitis ad Romanos, de auctoritate Sacræ Scripturæ, Reſponſio ad Parænеſim Volani, Animadverſiones in Theſea de trino & uno Deo Collegii Poſnanienſis, & alia quædam imperfecta, ut poſthac non mireris, ſi in meis ſcriptis multa deprehenderis minus recte tradita & concluſa. Sed inquies, cur igitur eas ſcripſiſti, cum tam male inſtructus ad eas ſcribendas eſſes? Nimirum, quia vel juſſu eorum, quibus parendum mihi erat, vel adverſariorum provocatione fui ad id faciendum compulſus. Quænam inſignis eruditio, unde tu, qui tanta eruditione es præditus, juvari quicquam poſſis, inveniri in me credatur, qui leviſſime, & omni præceptore deſtitutus, bonarum artium & literarum ſtudiis operam impendi, & florentiſſimos ætatis meæ annos duodecim perpetuos, ab anno videlicet 23 uſque 35 in patriæ otio, & partim in aula perdidi? Verumtamen quando in cognitione ejus quod ſtatui debeat de Chriſtianæ religionis decretis, & de ſenſu divinorum teſtimoniorum, præſertim Novi Teſtamenti ſcriptis conſignatorum, non paullo exercitatior ſum, quam tu es, fieri fortaſſe poterit, ut de his rebus mecum per literas conferendo, non prorſus tibi inutilem operam ſumas, mihi certe & emendationi ſcriptorum meorum eruditione & acumine tuo plurimum adjumenti afferes. Itaque non ſolum non recuſo, ut in incepto tuo pergas, verum etiam ut id facias rogo, ut de ipſis iis quæ à me ſcripta fuere, ſi ita tibi videbitur, mecum diſputes, & quæ tibi parum probantur, libere impugnes, conabor quam maxime potero, ne ob ſtudium defendendi mea, à veritate in reſpondendo quicquam deviem.

Multa alia mihi dicenda eſſent, quæ ſummæ tuæ erga me humanitati ac benevolentiæ, quam literæ quas ad me dediſti undique ſpirant, aliqua ſaltem ex parte reſponderent, ſed malo te perſpicaci ingenio tuo, quantum me tibi iſta ratione devinxeris, aperte conjicere, quam ex inconditis verbis meis obſcure intelligere. Hic igitur harum literarum mearum finem faciam, ſi prius Deum oravero, ut quidem ex animo oro, ut tuis ſanctis conatibus favere velit, tibique concedere, ut una cum chariſſima conjuge, & prole communi veſtra, commode vitam hanc mortalem tranſigere poſſis, nec ſit neceſſe ut id fiat, te ab iis inquirendis ac perſcrutandis, quæ ad vitam immortalem adipiſcendam ſpectant, abduci & avocari. Cœperam has literas ſcribere ante multas hebdomadas, ſed mala valetudine ſæpius impeditus, & aliis occupationibus diſtentus, non potui illas ad finem perducere, niſi demum hoc die 15 Decembr. ſecundum Calendarium novum, qui mihi eſt initium anni 65, quippe qui natus ſum duabus horis & tribus fere quadrantibus ante ortum ſolis, diei quinti ejuſdem menſis ſecundum Calendarium Vetus, Anno Chriſti 1539, qui nunc eſt 1603. Ex agro Luclaviciano in ſubmontana regione Palatinatus Cracovienſis. Te fratres omnes amantiſſime reſalutant. Tu autem meis verbis Dominum N. N. diligentiſſime reſalutabis.

Excellentiæ tuæ præſtantiſſimæ addictiſſimus in Domino Jeſu frater ac ſervus

F. S.

Ad Synodum Wægrovienſem, F. S. Epiſtola.

Gratia & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto, &c.

NOn paucis ſane ab hinc menſibus monuerunt me fratres Cracovienſes, idque nomine etiam fratrum Lublinenſium, ut Apologiæ pro Aſſertionibus Collegii Poſnanienſis contra Animadverſiones noſtras, totius cœtus nomine reſponderem. Ego quamquam tunc temporis occupatiſſimus eram, tamen, quia in ea eram ſententia, optime nos facturos, ſi ad eam Apologiam reſpondiſſemus, gratiis actis, quod me huic muneri aptum judicaſſent, reſponſurum me recepi, idque præſtare non ita multo poſt ſum aggreſſus, tametſi quænam hac de re univerſæ Eccleſiæ noſtræ voluntas eſſet, prorſus ignorarem. Nam ex Lublinenſi Synodo nihil mihi vel ſcriptum vel nunciatum fuerat, unde id intelligere poſſem. Tantum literas à D. Johanne Crotovio noſtro acceperam, in quibus me ad hanc provinciam ſuſcipiendam vehementer hortabatur. Occupationes, quibus diſtinebar, variæ ac multiplices erant; potiſſimum vero me impediebat reſponſio privato meo nomine ad Andream Volanum, quam tunc in manibus habebam. Itaque ſicut ſtatim promiſſum præſtare, ſic in eo præſtando poſtea, totus eſſe non potui. Sperabam tamen, me opus abſolutum ante præſentem Synodum, ſed gravi morbo dies quinquaginta atque eo amplius ita conflictatus fui, ut toto hoc tempore nihil prorſus commentari potuerim.

Quam-

Digitized by Google

Quamobrem rogo vos omnes, ut, ſi modo (id enim adhuc ignoro) reſponſio hæc à vobis deſideratur, me pro humanitate ac prudentia veſtra excuſatum habere velitis, ſi ea nondum perfecta eſt. Quod ſi fortaſſe, ut Apologiæ illi per me reſpondeatur, non admodum probatis, id mihi vel per literas veſtras, vel per aliquem ex fratribus ut ſignificetis à vobis peto; ne fruſtra videlicet laborem; quamquam animus plane eſt, quicquid mihi ſignificaveritis, ipſum opus aliquando abſolvere, quippe in quod multa conjeci, & conjecturus ſum, quæ, ſi non aliis, mihi ipſi uſui futura ſpero, Liber erit, ni fallor, tantæ magnitudinis quantæ liber adverſus Palæologum. Quamvis enim Apologia illa multo breviore reſponſione refelli poſſit, tamen ſatius eſſe judicavi, una cum evidente ſophiſmatum & fallaciarum Adverſarii patefactione, rationes & teſtimonia ab ipſo contra nos allata, ac præterea quicquid in hoc genere inter nos & ipſum controverſum eſt, paullo diligentius examinare atque excutere; & hac ratione nos ſemel, etiamſi poſthac ſæpius Adverſarii nos impetant, reſpondendi moleſtia liberare. Cæterum, quod ad eas cauſas attinet, ob quas iſtic Wægroviæ in Dei Chriſtique nomine convenistis, etſi ego vobis ulla de re admonendis parum ſum aptus, tamen viſum eſt mihi vos hortari, ut de adoratione & invocatione Chriſti in Eccleſiis noſtris conſervanda, imprimis laboretis. Hac enim retenta, perſacile omnes Judaici errores convelluntur; ea vero vel ſpreta vel abjecta, nulla ratione fieri poteſt, ne ubique Judaiſmus vigeat, vel potius turpis Epicureiſmus atque atheiſmus. Quemadmodum & pie & docte ſcripſit olim D. Gregorius Paulus frater noſter ad Tranſylvanos, cum de cauſſa Franciſci Davidis agi cœptum eſt. Præpoſtere igitur omnino fit, ſi quis cum eo diſputans, quem conſtat adorationem & invocationem Chriſto non tribuere, conetur illum ab aliis quibuſvis Judaicis erroribus retrahere, priuſquam eum a tanta ignorantia & cœcitate liberet, quæ omnium ejuſmodi errorum tanquam certiſſimus ac perennis quidam fons eſt ac ſcaturigo. Igitur ante omnia de hoc argumento, cum iis qui ſunt tales, agi debet, & nullus lapis non movendus eſt ut illis primum perſuadeatur, Jeſu Chriſto adorationem & invocationem convenire. Nempe cui Deus Eccleſiam ſuam gubernandi & regendi perpetuam curam dederit, & angelis atque hominibus eum præfecerit, ſuumque ipſius ſolium illi impartiens, ut intimas etiam humanorum cordium cogitationes cognoſcat largitus fuerit, atque, ut uno verbo dicam, illum regem noſtrum, ita ut regnum ſuum ipſe nunc adminiſtret, jam reipſa fecerit ac conſtituerit. Nam ſi hoc evincatur, nullo negotio diſcrimen Veteris & Novi Teſtamenti cunctis apparet, ac proinde omnia Judaici ſpiritus commenta penitus diſſolvuntur. Contra vero mirabilis Moſis cum Chriſto fit confuſio, & hanc ob cauſſam omnibus Judaicis opinionibus oſtium patefit, & iis quæ jam ingreſſæ ſunt, foras expellendis fruſtra omnis cura & labor inſumitur. Quod ſi qui ſunt, qui nullo pacto adduci queunt, ut Chriſti hoc tempore regni ſui adminiſtrationem, & divinam poteſtatem agnoſcant, non eſt cum iſtis amplius (ut mihi quidem videtur) in rebus ſacris commercium habendum. At vero, ne alii in poſterum in eandem impietatem facile delabantur, non abs re inter alia, quæ fieri poſſent, fore exiſtimarem, ſi omnibus verbi Dei miniſtris injungeretur, ut in publicis precibus, ſtatutis ſaltem quibuſdam diebus, Chriſtum Jeſum Dei Filium nominatim invocarent. Quamvis enim rectiſſime, jam inde ab ipſo initio in Chriſti Eccleſia, ſive uſu receptum, ſeu lege conſtitutum fuerit, ut ad ipſum Deum preces dirigantur, quo illi prærogativa ſua perpetuo conſervetur, tamen ex hiſtoriis ſimul manifeſtum eſt, Chriſtum quoque, ſtatim poſt patefactam ejus gloriam atque potentiam, publice ab iis, qui ejus nomen profiterentur, invocari conſueviſſe. Quod ſi unquam temporum & perſonarum ratio tulit ut id fieret, nunc maxime inter nos fert, cum & nos tanquam Jeſu Chriſti contemptores peſſime apud alios Chriſtiani nominis homines audiamus, & eorum, qui Chriſti nomen profitentes, ipſum tamen nec adorant, nec invocandum cenſent, & nihilominus, quia Trinitatis opinionem abjecerunt, ex noſtro cœtu eſſe exiſtimantur, aliquis omnino ſit numerus. Sed hæc hactenus. Vos enim multo melius nimirum hæc per vos ipſi aut jam noſtis, aut noſſe poteſtis, quam ego ea docere, aut verbis explicare queam. Satis mihi ſit maximi momenti rem indicaſſe, & officio meo, ſi quod tamen hac in parte requirebatur, abunde ſatisfeciſſe. Deus & Pater noſter, & ipſe Dominus Jeſus Chriſtus illuminet indies magis corda veſtra, & vobis eam ſapientiam tribuat, qua Eccleſias veſtras ab omni labe immunes reddendi viam invenire poſſitis. Valete chariſſimi & in Chriſto Jeſu mihi plurimum obſervandi ac reverendi fratres.

Minimus omnium in Chriſto fratrum

F. S.

Ad Quendam,

F. S. Epiſtola.

Gratia & pax Dei Patris & Domini Jeſu Chriſti, &c.

ET occupationibus meis, & morbo, quem Cracoviam veniens ex nimio frigore contraxeram, impeditus, in hunc uſque diem ad literas tuas reſponſum diſtuli. Quanquam primo quoque tempore reſpondere vehementer cupiebam, ut, ſi fieri poſſet, aliquando tandem intelligere poſſes, quid in animadverſione illa ſcripſerim, quidve ad ea reſponderim, quæ tu poſt Gabrielem Eutropium mihi objeceras. Quod hactenus fortaſſe minus intellexiſti, quia quam pauciſſimis verbis mihi tecum agendum eſſe judicavi, in re præſertim ſatis per ſe manifeſta. Dicam igitur pluribus quod ſentio. Adverſarii ſic locuti fuerant, ut nos facerent dicentes, Deum ideo Chriſti Patrem in Sanctis Literis nominari, quod Dei virtute obumbrante ex virgine ſit conceptus. Itaque ex vi ipſa verborum nobis imprudentes tribuebant, quod Deum, Dei virtute obumbrante ex virgine conceptum diceremus, & ob eam cauſam, Chriſti Patrem in Sanctis Literis eum nominari aſſereremus. Quo quid ineptius, immo vero ſtolidius dici, aut excogitari poteſt? Id ipſum autem te quoque quodammodo animadvertiſſe, illud ſatis indicat, quod cum illorum verba, quæ à me ineptitudinis damnantur, recitas, in altero eorum membro addis ad extremum de tuo vocem Chriſtus, hoc pacto: Quia Dei virtute obumbrante conceptus ſit ex virgine Chriſtus. Quæ vox ſi ab illis addita fuiſſet, nihil erat (fateor) cur eos inepte locutos dicerem. Neque enim ſum adeo hebes, quin videam, ſi Chriſtus Dei filius ob id recte dicitur, quod ipſe Chriſtus Dei virtute obumbrante ex virgine fuerit conceptus, ob illud ipſum ſimiliter, Deum Chriſti Patrem recte appellari. In corrigendis autem adverſariorum verbis, non dixi addendam eſſe in poſteriore membro vocem *Chriſtus*, ſed verba illa prima, ***Deum Chriſti Patrem*** mutanda in hæc, ***Chriſtum Dei Filium***, quod videlicet ad Chriſtum, non autem ad Deum ſequentia referri apte poſſent. Hac, inquam, ratione potius, quam illa, adverſariorum verba mihi corrigenda putavi, quod & brevitati & concinnitati cuidam orationis meæ, & uſitatiori loquendi modo in illorum verbis, adeoque univerſæ animadverſioni id magis conſentaneum eſſe duxi. Pluribus verbis, quam antea feceram, ſententiam meam tibi declarare volebam. Sed vereor ne nimiis fuerim uſus, & quemadmodum ante paucitas, ſic nunc nimietas verborum tibi obſcuritatem pariat. Ignoſce amico craſſiſſimæ ignorantiæ ſuſpicionem depellere conanti. Et me, ut facis, ama. Cracoviæ die 16 Novembris 1583

Tui ſtudioſiſſimus & amantiſſimus in Chriſto frater F. S.

Ad

Ad Valentinum Radecium, nunc Eccleſiæ Claudiopolitanæ Paſtorem, & Eccleſiarum quæ unum Deum Chriſti Patrem per Tranſylvaniam profitentur, Superintendentem,

F. S. Epistola.

Pietate atque eruditione ornatiſſimo viro Domino Valentino Radecio, divini verbi miniſtro fideliſſimo, amico & fratri in Chriſto cariſſimo & honorando &c.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

EN tandem mi cariſſime D. Valentine; quod tibi promiſi exſolvo. Id vero quantulum eſt? Quare in animo habebam, plus præſtando, quam promiſeram, & pro brevi, more meo, paraphraſi, vel pleniorem paraphraſim, vel juſtam explicationem ad te mittendo, & tuæ petitioni plenius ſatisfacere, & tantam tarditatem in fide mea liberanda compenſare. Verum, cum ad id me paro, ecce quaſi derepente incido in morbum, quamvis admodum brevem, moleſtiſſimum tamen & graviſſimum, in diarrhœam, inquam, qualem nunquam in vita mea habui, licet ſimili, aliqua ex parte, aliquoties laboraverim, id eſt, tam vehementem & copioſam, & cum tantis torminibus, ac dolore capitis & ventriculi, & una cum maxima nauſea, tanta anxietate & virium totius corporis proſtratione, ut jam morbum ferre non poſſem. Sed Deus poſt horas circiter octo, me maxima ex parte, pro ſumma ſua in me benignitate, eo liberavit. Accidit hoc mihi nocte, quæ ſecuta eſt diem primum hujus menſis. Duobus ſequentibus diebus, propter ſummam corporis imbecillitatem, ac morbi reliquias non parvas, nihil agere prorius potui: quos dies tibi deſtinaveram. Heri, qui fuit dies tertius, ſcripſi pro te quod hic incluſum habes, ſed ægre valde; vereor, ne nihil boni fecerim, aut certe nihil, unde tu unquam quidquam fructus percipere poſſis.

Sed jam reſpondendum eſt mihi aliquid ad tuas literas ..... D. Statorius poſt multam penſitationem, & cum aliis fratribus hac de re conſultationem, tandem, quod ad meos labores attinet, conſtituit, ut præter Catechiſmi, qui edendus eſt, Reformationem, cui una cum ipſo vacare debeo, aliud nihil faciam, quam abſolvam reſponſionem meam, quam vulgo vocamus adverſus Poſnanienſes, quod quidem mihi gratiſſimum eſt, & quam primum manum operi illi perficiendo, Deo dante, admovebo. Interim, (ut neceſſe eſt ut faciam) dum, quicquid hactenus ſcripſi, ſum recogniturus, & diligenter obſervaturus, rogo te, ut ſi aliquod iſthic habetis mei imperfecti iſtius operis exemplum, ad ejus finem inſpicere velis, an aliquid in eo habeatur non procul ab initio quarti Numeri 20, poſt verba illa, *Antiquum etiam correctorium, quod* Nam ea ſunt plane omnium poſtrema, tum in meo autographo, cujus unum ſaltem aut alterum folium periit, tum in uno quod tantum habemus hic exemplo. Nolim enim ſi extet id, quod amplius ſcripſi, aliter quam antea feci, particulum illam totius operis nunc ſcribere. Quare, ſi quid plus iſthic habetis, quam nos hic habemus, cures quæſo, quamprimum id deſcribendum, ut per D. Statorium ad me mittere poſſis. Ubius non ægre feret, quod ad quæſtiones illas non reſpondeam, ſi illi meis verbis ſignificetur, ut jam pridem, ni fallor, curavi ut fieret, me non eſſe aptum ut ad pleraſque reſpondeam, reſponſurumque aliquando ad illas, in quibus aliquid meis ſcriptis objicitur; quod ſi nimis tarde fit, nemo gravius id ferre debet, quam ego, cujus maxime omnium intereſt, ut id fiat. Exemplum Voidovii Defenſionis illius meæ non quidem adverſus Eglinum, ſed adverſus miniſtrum quemdam Gallum, ad te, ut petis, mitto, compactum cum meo autographo ſcripti Polonice editi ad Euangelicos commonefaciendos, &c. Quod eſt apertum indicium, illud mihi à Voidovio donatum fuiſſe. Itaque ubi illud deſcripſeris, rogo te, ut per manus fidi alicujus nuncii, qui primus ſeſe obtulerit, mihi reddendum cures. D. Oſtorodum diligentiſſime meis verbis reſalutes velim, ad quem mitto literas D. Bernaudi non ita pridem acceptas, quibus reſpondet iis quas ad ipſum ſcripſit. Erunt, ſpero, illi gratiſſimæ, præſertim, cum, niſi fallor, in illis incluſa ſint medicamenta pro ejus tam difficili morbo, à quo ut aliquando, quemadmodum ſpem habere cœperamus, magna ſolum ex parte liberetur, Deum ardentiſſime oro. Uxorem tuam, D. Nieciecium, D. Gutichium, reliquoſque commenſales tuos quam optime valere cupio, & pro ipſorum amantiſſimis ſalutationibus gratias illis ex animo ago. Deus tibi, uxori, ac liberis ſuo ſpiritu & gratia perpetuo adſit. Dat. in agro Luclaviciano die 23 Novembris 1603.

Tui amantiſſimus tibique tanquam pater inſervire paratiſſimus

F. S.

Ad Michaelem Fabricium Regiomontanum, Sacræ Theologiæ ſtudioſum.

Ornatiſſimo & pietate atque eruditione præſtantiſſimo juveni, Domino Michaëli Fabricio, amico & fratri in Chriſto cariſſimo & honorando, &c.

Salutem à Deo & Chriſto, &c.

ORnatiſſime mihique chariſſime Domine Fabrici. Quia valde diuturno morbo adhuc vexor, paucis, ad gratiſſimas tuas literas die 13 hujus menſis datas, reſcribam. Non eſt quod vereare, ut verba illa a. cap. Zach. ỹſ. 11, *Et ſcies &c* debeant cenſeri eſſe Angeli illius, qui per totum ỹſ. 9, loquitur. Ob id ſcilicet, quod cum fine iſtius ỹſ. 9, non cohæreant. Quamvis enim (ut ego quidem ſentio) interjecta verba, licet ab eodem Angelo prolata, non ipſius ſed Jehovæ exercituum cenſeri debeant, ad hoc tamen, ut ſtatui poſſit ſequentia verba ejuſdem Angeli eſſe, cujus ſunt & præcedentia, & non ſecus atque illa ſuo ipſius nomine ab eo prolata fuiſſe, nihil cohæſione iſta eſt opus: ſed ſatis eſt, ſi verba iſta, quæ poſt illa ſubjiciuntur, quæ Jehova ipſe dicere inducitur, ejuſmodi ſint, quæ ipſius nomine idem Angelus proferre potuerit, & cum ipſius Jehovæ verbis cohæreant, ut certe hic evenit. Nam & prorſus, ut antea fecerat, ſuo ipſius nomine Angelus dicere potuit, agnitum iri, ſe à Jehova exercituum fuiſſe miſſum; & convenientiſſime hoc ſubjungitur poſt ipſius Jehovæ pollicitationem, quod eſſet habitaturus in medio illorum, & pro ſuo populo illos habiturus. Namque, ubi hoc præſtitum à Jehova fuiſſet, certe conſtiturum erat, eum, qui iſta ipſius Jehovæ nomine pronunciaſſet, ab ipſo Jehova revera fuiſſe miſſum. Nec vero interpretatio hæc quidquam impedit, quominus interim hic Chriſti ratio habeatur; cujus videlicet tempore, & per quem iſta Jehovæ pollicitatio præſtita fuerit.

Quod attinet ad locum 1 Cor. 3. 6, & 7, quid ſit incrementum illud, plantationi & irrigationi accedens, quod Deus dat, ex ipſamet ſimilitudine ac metaphora intelligi poteſt. Nec aliud eſt propoſitum Apoſtolo niſi ſimilitudine iſta oſtendere, quicquid boni fructus, ex prædicatione & confirmatione Euangelii per Dei & Chriſti miniſtros facta, provenit, id totum Deo adſcribendum eſſe. Quemadmodum fructus bonus, qui ex plan-

ex plantatione & irrigatione provenit: quam agricola diligenter fecerit, totus ipſi Deo eſt adſcribendus; à quo videlicet vis illa proficiſcitur, qua plantatio & irrigatio ad bonum fructum proferendum eſt prædita. Adde, quod ſicut ſine ſolis calore, agricolæ plantatio & irrigatio ad bonum fructum proferendum haud ſatis eſt; ita ſine divina gratia, prædicatio & confirmatio Euangelii per Dei & Chriſti miniſtros facta, non eſt ſatis ut bonus fructus inde proveniat. Sed interim, ſicut ſolis calor omni plantationi & irrigationi, ac generatim omnibus ſatis & irrigatis ſtirpibus accedit: ſic gratia iſta divina omni divinitus factæ prædicationi & confirmationi Euangelii eſt communis, & generatim ad omnes pertingit, qui talis prædicationis & confirmationis Euangelii ſunt participes. Plura ad iſta duo quæ à me quæris, reſpondere in præſentia morbus non ſinit, idemque eſt cauſa, ut nihil tibi promittere audeam de explicatione verborum Chriſti ad Petrum, *Paſce oves meas*, (licet eam fratribus jam diu ſim pollicitus) præſertim tam brevi tempore, ut eam petis, id eſt ante tuum in patriam reditum; cujus cauſam mihi antea inauditam ſane vehementer doleo. Salutavi, ut juſſiſti, fratres nomine tuo, qui te reſalutant. Dat. Racoviæ die 17 Aprilis. Anno 1603.

Tui ſtudioſiſſimus atque amantiſſimus

F. S.

Ad D. Martinum Berzevicium per Tranſylvaniam Cancellarium,

F. S. Epistola.

Magnifico ampliſſimoque viro, Martino Berzevicio Stephani invictiſſimi Polonorum Regis &c. per Tranſylvaniam Cancellario, Domino, & Patrono ſuo vehementer colendo, &c.

Multa quidem, magnifice & ampliſſime vir, jam pridem audiveram de inſigni humanitate tua, cum erga omnes homines probos, tum vero erga bonarum literarum ſtudioſos. Quippe cum ipſe non ſolum ſingulari quadam virtute, vitæque integritate præſtares, ſed etiam omni politiore doctrina, & optimarum artium ſcientia excultus eſſes. Attamen, ut verum fatear, vix umbram quandam humanitatis tuæ antehac mihi conſpexiſſe videor, ſi cum iis, quæ de ipſa nuper cognovi, ea, quæ prius acceperam, conferre velim. Scripſit enim ad me Reſminus Reſminius, homo, ut generis nobilitate, ſic prudentia ac modeſtia non vulgari præditus, mihique pluribus modis conjunctiſſimus, cum non adeo multos ab hinc dies de me aliquid audiviſſes, homine alioquin obſcuro & vix tua notitia digno, eam (arbitror) ob cauſam, quod nec peſſimum hominem, nec à bonarum literarum ſtudiis alienum eſſe intellexeras, te non modo mei videndi & cognoſcendi deſiderium præ te tuliſſe, verum etiam, quod fortaſſe audiveras, me non minus à re familiari mea, qua ob veræ pietatis profeſſionem aſſidue periclitor, quam à patria procul abeſſe, honeſtam aliquam conditionem ultro mihi coram te oblaturum, dixiſſe, qua voluntarium hoc meum exilium facilius ferre poſſem. Jam quanta hæc eſt humanitas, hominem ignotum, qui nihil ipſe prior petat, ſua ſponte complecti, & non levibus beneficiis afficere velle? Quam hoc bene convenit, cum magno illo rerum uſu, quem vigente adhuc ætate habes, cumque humanorum caſuum, & viciſſitudinum cognitione vera, quam tot honorificis in varias & longinquas regiones peregrinationibus tuis tibi comparaſti? Quod ſi mihi eæ dicendi vires eſſent, quæ pares huic rei eſſe poſſent, & tibi pro meritis gratias agerem. & aliis omnibus benignitatem in me tuam libentiſſime prædicarem. Sed, quando hoc à me propter ſermonis ruditatem atque inopiam expectari nequit, animo meo in te gratiſſimo tibique deditiſſimo, & ipſe contentus ero, &, ut tu quoque eſſe velis, te etiam atque etiam rogare non deſiſtam. Advolaſſem libenter equidem iſthuc ad te, ſimulatque Reſminii tuam erga me benevolentiam narrantis literas accepi, & coram tibi, quas potuiſſem, hujus animi mei ſignificationes dediſſem: ſed non ante in hominum publicum conſpectum me dare conſtitui, exque his quaſi latebris, quas mea ſponte jam dudum ſubii, prodire, quam certo ſciam, maximum Stephanum Regem, quem mihi poſt Deum, meumque principem ac Dominum Franciſcum magnum Etruriæ ducem, ſumma perpetuaque veneratione colendum delegi, pro incredibili bonitate ſapientiſque ſua eam opinionem depoſuiſſe, quam, per malevolorum aut certe errantium hominum calumniam, de me, ut audio, ſuſcepit, quod librum ſcripſerim, qui ad Magiſtratus auctoritatem convellendam aut labefactandam pertineat. Quo nihil eſt, nec eſſe poteſt à veritate magis alienum. In eo ſiquidem libro (hunc enim iſti ſine dubio intelligunt) quo Jacobo Palæologo pro Racovienſibus reſpondetur, cujus me ſcriptorem fuiſſe, nemini unquam negavi, nec de Magiſtratus auctoritate revera agitur, ſed de Chriſtianorum hominum privatorum officio, & tamen ea dicuntur, quæ ad eam quam maxime confirmandam pertinere poſſint. Nec ſane quemquam hodie eſſe exiſtimo, qui magiſtratui plus tribuat, quam vel ego tribuo, vel in eo libro à me tributum fuit. Id mihi compertiſſimum eſt, me plus illi ex Sacrarum Literarum (ni fallor) ſenſu deferre, quam vel jure gentium, aut civili, vel etiam communi Theologorum ſententia deferendum ſit. Ejuſque rei in ipſo libro apertiſſima indicia extare non dubito. Quo factum eſt, ut, quamvis nihil fortaſſis acerbius mihi in vita contigerit, quam tanto regi imminutæ quodammodo Magiſtratus auctoritatis nomine ſuſpectum eſſe, tamen de me illi purgando hactenus non admodum laboraverim, aut ſollicitus fuerim, ſperans omnino fore, ut liber ipſe per ſe aliquando ſatis pro me loquatur, & inde mihi remedium jure exiſtat, unde malum injuriâ exortum eſt. Hæc tecum, vir ampliſſime, liberius egi, humanitate eximia iſta tua fretus, quæ me ad ſcribendum impulit, quæque ſperare me jubet, non defuturum mihi apud juſtiſſimum regem in tam bona cauſa optimum patronum, te ipſum, inquam, cui patent ipſius regis aures, quique propter egregias virtutes tuas jam diu illi merito es gratiſſimus. Oſtendet vel indicabit tibi, ſi opus fuerit, Reſminius meus, ejus libri locos complures, ex quibus conſtare poteſt, quid de magiſtratus, regumque auctoritate ac majeſtate ſentiam, quamque ſacroſanctam & inviolabilem eam eſſe ſtatuam, atque contendam. Ut, ſi quando ſeſe occaſio obtulerit hac de re cum ipſo rege verba faciendi, poſſis, ſi ita tibi viſum fuerit, ex animo & conſtanter affirmare, me ab eo crimine, cujus inſimulor, quam longiſſime abeſſe. Nullum in præſentia majus beneficium abs te expetere poſſe videor. Quamobrem te oro atque obſecro, ut, quidquid benignitatis tuæ me hoc tempore ſenſurum eſſe, humaniſſime decreveras, id omne in hoc unum collatum velis. Sic te Deus optim. max. indies magis fortunet, tuiſque votis benignus annuat, mihi vero aliquando concedat, ut aliqua ſaltem ex parte memorem & gratum erga te animum meum, ipſi etiam poſteritati, facere poſſim. Vale vir præſtantiſſime, meque, ut cœpiſti, amare perge, & jam tibi plane addictum gratia auctoritateque tua juvandum ac fovendum poſthac ſuſcipe. Dat. Ruri die 12 Martii 1583.

Magnificæ amplitudini tuæ

Perpetuo devinctiſſimus

F. S.

Tt Ad

Ad Georgium Blandratam, F. S. Epistola.

Ampliſſimo clariſſimoque viro Georgio Blandratæ Stephani invictiſſimi Regis Poloniæ, &c. archiatro & conſiliario intimo, Domino ac Patrono ſuo perpetua obſervantia colendo, &c.

AD multiplices graviſſimoſque errores, quos diutiſſime inter eos homines viguiſſe neceſſe eſt, qui Chriſti nomine appellantur, è medio tollendos penitus atque extirpandos, quantum momentum habeat ipſius Jeſu Chriſti naturæ ſive eſſentiæ verior cognitio, vel illud indicare poteſt, quod, cum hoc noſtro ſeculo, quo errores iſti ex Chriſtiano populo ejici ac profligari cœperunt, ad eam cognitionem illuſtrandam deventum eſt, non ſatis habuit Satan, quod huic ſanctiſſimo conatui ii ſeſe omnino oppoſituri eſſent, qui falſiſſimas quaſque opiniones in Chriſti Eccleſiam invectas mordicus retinent, ac vi ipſa manifeſta, quando aliter non poſſunt, propugnant atque defendunt; ſed plurimos etiam ex iis, qui craſſiores errores rejiciunt, atque oppugnant, quique hoc unum ſibi propoſitum habere videntur, ut Eccleſiam, ſi fieri poſſit, ab omni labe perpurgent, jam inde ab ipſo initio excitavit, qui, tantam lucem non ferentes, ei acerrime obluctantur, & quoſcumque ad hanc veritatem patefaciendam prorſus intentos vident, eos miris modis inſectantur, ac probris, & maledictis divexant, calumniiſque opprimere ſtudent. Nam vel hinc intelligere licet, illos hac in re non Dei, ſed Satanæ Spiritu agi. Inter hos autem illuſtrandæ, quam dixi, filii Dei cognitionis apertos hoſtes, haud infimum locum hoc tempore obtinet Andreas Volanus. Is enim non modo Parænesi illa ſua, omnes quicumque in Polonia & Lithuania huic illuſtrationi toto pectore incumbunt, vehementer exagitare aggreſſus eſt; verum etiam, cum ipſi oblata fuiſſet reſponſio, à me, horum nomine ſatis modeſte, ni fallor, conſcripta, tam acerbe atque adeo impotenter alio ſcripto edito in nos omnes eſt invectus, ut ſui ipſius oblitus eſſe plane dici poſſit. Præſertim cum alioqui in iis, quæ à me ſcripta fuerant, refellendis parum diligens & accuratus fuiſſe videatur. Id quod, literis etiam ad me datis, ſe ſentire teſtati ſunt viri aliqui doctiſſimi & ſummo judicio præditi. Qui propterea cenſebant, ad ipſum refutandum nihil propemodum mihi opus eſſe ut facerem, niſi ut priorem reſponſionem fratrum nomine ſcriptam publicarem. Ex his autem unus tu ipſe fuiſti, optime ac prudentiſſime Blandrata, cum primum Volani libellus in tuas manus pervenit. Verum, cum in Jeſu Chriſti puriore notitia indies magis provehenda ſemper animo fueris ardentiſſimo, & Volani ſcripto diligentius perlecto, videres facile fieri poſſe, ut is ſua quadam eloquentia ad vulgi captum accommodata rudioribus imponeret, & cauſam noſtram aliquanto etiam magis, quam antea eſſet, apud iſtos ſuſpectam redderet, qui non tam rationibus ipſis, quam verbis moventur, quibus affectiones in nobis aut gignuntur aut excitantur, quæque, cæteroqui licet inania, vituperationibus, & objurgationibus ſunt pleniſſima; cum, inquam, hæc videres, ſuaſiſti poſtmodum non ſemel, ut omnino Volano iterum reſponderem, huicque incommodo, quoad poſſem, obviam irem. Quod quamquam alii quoque non pauci eodem tempore à me poſtulabant; tamen nec tantopere urgebant, nec tantam auctoritatem vel quiſquam illorum per ſe, vel omnes ſimul apud me habebant, quantam tu ſolus merito ſemper habuiſti. Itaque tuis potiſſimum monitionibus factum eſt, ut ea, quæ priori meæ reſponſioni Volanus objecit, diligenter refellere tandem aggreſſus fuerim; quod & Deo adjuvante, menſes abhinc circiter .... perfeci, & priori illi alteram hanc reſponſionem adjunxi. Sed non ante hoc tempus ob varia impedimenta mihi opus hoc meum in publicum edere licuit. Quod cum magno alicui viro dicandum eſſe, amici cenſerent, nullus mihi in mentem venit, aut venire potuit, qui hic tecum conferendus eſſet. Neque enim ſolum tu revera, ut modo dicebam, hujus ſuſcipiendi laboris mihi auctor fuiſti, & idcirco ipſum opus tibi, tanquam ejus primæ cuidam cauſæ, præ cæteris debetur; ſed etiam talem auxiliatorem & patronum in gravibus meis caſibus & periculis te mihi præſtitiſti, ut nihil unquam à me alicujus ponderit queat proficiſci, quod tuum quodam jure non ſit. Adde vero, quod nulli convenientius dicari liber poterat, in quo de Jeſu Chriſti eſſentia ſeu natura præcipue diſputatur, & ejus quæſtionis veritas defenditur, quam ei, qui hanc ipſam veritatem ſummo conatu non uno in loco & natione, ubi nunc potiſſimum recepta eſt, diu promovit ac propagavit; atque, ut libere eam & profiteri, & docere complures non vererentur, ſuo indefeſſo ſtudio ac diligentia effecit. Quod ſi id imprimis quærendum erat, ne ſine defenſore libellus hic in publicum prodiret, nemo ei defendendo te aptior inveniri potuit, qui tanta gratia apud Stephanum Regem maximum & potentiſſimum polles, cui regiones illæ parent, in quibus, ſi uſquam alibi, hoc opus legi continget, quantam præclaræ tuæ virtutes poſtulant, & maxima ac fideliſſima in ipſum regem, nec non in ejus fratrem Chriſtophorum, atque hujus filium Sigiſmundum Tranſylvaniæ principes, officia tua ſunt commerita. Quæ hoc loco explicarem apertius, niſi omnibus notiſſima & perſpectiſſima eſſent. Cum tot igitur de cauſis hoc mearum vigiliarum munus tibi optimo jure dedicetur, tuum erit, vir eximie idemque humaniſſime, primum quidem munus ipſum, quantumvis exiguum videri poſſit, & tuis meritis longe inferius, nequaquam aſpernari, deinde vero eorum, quæ hic à me diſputantur, quatenus cum Sacrarum Literarum ſenſu tibi convenire videbuntur, defenſionem ſerio ſuſcipere: hocque factum meum Andreæ Volano privato meo nomine, nec tamen ipſo nomine expreſſo, reſpondendi (non enim ignoras quas hujus rei juſtiſſimas cauſas habeo) contra audaces criminatores & calumniatores tua prudentia & auctoritate perpetuo tueri. Deus Pater noſter, & Dominus Jeſus Chriſtus, qui tuorum pro divina veritate patefacienda & diſſeminanda laborum, tam uberem fructum hactenus, ad iſtius jam affectæ ætatis magnum ſolatium, te videre, ac percipere voluit, idem tibi concedat, ut adverſus omnes malevolos & veræ pietatis inimicos, quorum ingens eſt numerus, nec parva potentia, ad extremum uſque firmus atque invictus perſtes. Vale.

Tibi in Domino Jeſu dedititiſſimus Cliens ſuus

F. S.

Ad Andream Voidovium Matthæi Radecii, Epistola.

Salutem à Deo & Domino Jeſu Chriſto.

Vir ornatiſſime frater in Domino chariſſime & plurimum obſervande.

PRomiſeram prioribus meis literis, decima tertia hujus menſis in eum eventum ad te datis, & ad fratrem Iſaacum Stollerdum miſſis; ſi forte tuas reculas Thorunium tranſmiſſurus eſſet, ut eas ſimul tranſmitteret; me de pœna furibus irroganda, prima quaque oblata occaſione, aliquid ſcripturum eſſe, qua nunc oblata, promiſſum facio. Memini vero cum præterito Menſe Decembri apud nos fuiſſet, nos inter cætera in eum ſermonem incidiſſe, jure ne fures, propter ſimplex furtum, laqueo vitam finirent, nec ne.

Oſten-

Digitized by Google

Oſtendi, quod & nunc facere conor, Legem illam, præter mentem & ſententiam omnium Legiſlatorum & Imperatorum, in orbem Chriſtianum hominum incuria & crudelitate, irrepſiſſe. Primus enim Moſes, qui de furibus, ipſo Deo mandante, legem tulit, nequaquam ſanxit, propter ſimplex furtum, hominem è medio tollendum eſſe: quin potius, ſi quiſpiam bovem, vel agnum furatus fuiſſet, quinque boves pro bove, & quatuor pecudes pro agno redderet. Exod. 22. Reliqui etiam, inter quos Romani, homines acutiſſimi & ſapientiſſimi, qui ſuas leges undiquaque collegerant, earumque magnam partem ex Græcia adferendam curaverant, ſuiſque adjecerant, nullatenus ſanciendum exiſtimarunt, homini propter ſimplex furtum, vitam, publice per Magiſtratum, adimendam eſſe; (cum nulla eſſe poſſit rerum ex terra naſcentium cum vita hominis, niſi iniquiſſima, comparatio) Sed furem pro ratione furti manifeſti, vel nec manifeſti, dupli, tripli, aut quadrupli pœna afficiendum eſſe; aliquando, ſed per privatos tantum, impune interfici potuiſſe. unde Cicero in oratione pro Milone, & Quintilianus lib. 5. cap. 10, Nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt. Fur itaque in furto deprehenſus, ei cui aliquid ſurripuerat, ſi ſolvendo forte non fuiſſet, ita in temporariam ſervitutem addicebatur, donec, putatis rationibus, pro ratione furti debitum omne ſolviſſet. Sin vero ejus, cui quid furto ſubtractum fuiſſet, rationes non tuliſſent, hominem furem ad eum modum addictum habere, Magiſtratus, ſoluto debito, ejus opera tantiſper vel in lapidicinis, vel aliis operis publicis utebatur, donec omne illud debitum ſolviſſet, atque ita ſe furti pœna exemiſſet. Quæ leges durarunt, uſque ad ætatem Friderici, ni fallor, ſecundi Romanorum Imperatoris. Ibi cum jam barbaries orbem terrarum oppleſſet, homineſque non priſtinis, iiſque optimis, legibus viverent, ſed magna ex parte & divinarum & humanarum puriorum obliti, Antichriſti crudelitatem ſequi cæpiſſent, leges quoque, pro illorum temporum ratione, barbaras nempe, concedere cæperunt, ſanciveruntque, furta, creſcentibus (quod prætendebant) delictis, gravioribus pœnis afficienda & punienda eſſe. Quamvis optimus Imperator non ad eum modum legem tuliſſet, quo eam ad uſque noſtra tempora pleriſque in locis uſurpatam, non ſine dolore, vidimus & etiamnum videmus: furem, ſcilicet, propter ſimplex furtum vita privandum, ſed ſi rem alienam contrectando pacem ſimul rupiſſet, laqueo ei vitam adimendam eſſe. Quam Imperatoris mentem cum plerique non aſſecuti eſſent, neque animadvertiſſent etiam, paragraphum illum, de puniendis furibus, non ſimpliciter poſitum, ſed ſub titulo, De pace tenenda, collocatum fuiſſe, conſtitutionem illam ita interpretati ſunt, ut propter ſimplex furtum furem vita privandum eſſe cenſuerint. Et cum Imperator de quinque Solidorum valore adjeciſſet, illi quinque groſſorum valorem interpretarentur, atque hominem ob quinque groſſos interverſos vita privandum exiſtimarent; cum tamen ex quibuſdam Legiſlatorum placitis haud obſcure appareat, non groſſorum communium, ſed florenorum valorem Imperatorem exiſtimaſſe & conſtituiſſe; & non ſimpliciter quidem, ſed (ut dictum eſt) ſi pacem ſimul violaſſet, eamque ſanguine forte humano, aut aliquo violento actu, diſturbaſſet. Atque ita plerique abuſi ſunt, & etiamnum abutuntur, Optimi Imperatoris conſtitutione. Quo jure ipſi viderint. Hæc forte fuerunt, de quibus tum, ut potui, diſſerui, & nunc, Jure conſultorum libris jam ab aliquot annis deſtitutus, ut poſſum, diſſero & ſcribo. Sed vera tamen ea omnia eſſe nihil ambigo, niſi me memoria vehementer fallat. Vale mi frater, & me tuum, quod facis, amare perge. Salutant te noſtri, Saluta noſtros in Domino. Me tuis precibus & fraterno amori commendo. Ex agro Buſcoviano, die viceſima menſis Januarii, Anno Juliano 1598. poſt nativitatem Domini Jeſu Chriſti 1597.

Tuus in Domino frater ex animo MAT. RAD.

Alias F. S. Epiſtolas, quæ partim apud amicos adhuc latent; partim Italice ab ipſo ſcriptæ, in Latinum nondum ſunt converſæ, præſertim ad Illuſtrem Virum Dn. Andream Dudithium, in quibus de argumentis graviſſimis agit; alio; ſi Deus voluerit, tempore ſeparatim dabimus.

ANDREÆ DUDITHIO S.
WRATISLAVIAM.

TU vero, vir illuſtris, iis me honoribus cumulas, ut incipiam deſiderare, ut quamprimum cognoſcas, quanto ſim minor eo Socino, quem alii, neſcio quibus tibi coloribus depinxerunt, quemque in me, pro humanitate tua, credere velle videris. Id enim ſi fiat, minuetur grave illud æris alieni, quo tibi ſum obſtrictus, onus, quod humeris tu meis, ultra id, quod jam antea mea in me ſponte receperam, impoſuiſti. Nam, ut aliud clauſum in pectore, aliud in lingua te promptum habere credam, nemo mihi perſuaſerit. Sperabam quidem, prout tibi ſcripſi, jam nunc me debito, quod ex illa quæſtione a te mihi jam pridem propoſita contraxi, reſponſum tibi meum remittendo exiturum. Veruntamen conſilium id, de quo tibi ſcripſi, quod ſemel, quicquid hoc eſt laboris, exhaurire vellem, tantum in me potuit, ut effecerit, quo contra quam ab initio ſtatueram, pluribus verbis ſcriptum hoc meum detexerem, quam, quo ære me tuo intra ſtatum tempus levarem, neceſſe habebam. Credo præter id conſilium, quod dixi, hanc quoque moræ cauſam ſubeſſe, quod vernacula lingua voluerim ſcriptum id deducere, atque ita viſus mihi ſim, non pro Dudithio, ſed pro hominibus plebeis & rudibus, qui niſi clarum, ac proinde prolixum habeant ſermonem, nihil intelligunt, deſudare, idque non ut ſimpliciter ſententiam meam exponerem, ſed & alios erudirem. Nollem tamen eo te exiſtimare futurum, ut hic labor meus in volumen aliquod ingens excreſcat, (intra paucas enim chartas conſiſtet) ſed uſque eo nihilominus productum iri, ut, cum non niſi paucas horas quaque dierum hebdomade ei impendere queam, multoſque ordine dies integros tranſmittere cogar, quibus manum ei non adhibeam, ſatis ſuperque ſit cauſſæ, cur eo tu nondum frui queas. Illius in vicem, novæ quæſtioni, quam mihi proponis, & in plura capita dividis, breviter jam reſpondebo, ſumpta ex eo audacia, quod acquieſcere te illis, quæ objectioni prius à te mihi propoſitæ repoſui, videam. Quod igitur ad officium cujuſcunque privati militis, ſub magno illo imperatore attinet; res meo judicio certa eſt, pugnandum illi atque contra hoſtem veniendum eſſe, quotieſcunque aut iſte ſe ei offert, aut ipſe cognoſcit, verive ſimili ratione inductus credit, poſſe ſe, ne damnum det iſte, impedire. Sed ſi rectius rem intelligere velimus, ſiquidem inſiſtendum eſt metaphoræ, id exploratum eſt habendum quinam hic hoſtium nomine veniant. Ii autem revera non ſunt homines, nec cuiquam militum bellum ſuſcipiendum eſt, ut cum hominibus ullo armorum genere confligat: Sed cum vitiis ac dæmonibus immundis, cum res ita tulerit, pugna ei conſerenda eſt, non ut imperatoris ſui honorem tueatur, (nec enim hic eſt militis ſcopus; atque ita metaphoræ non inſiſteretur) ſed ut hoſtibus fuſis, victoriam conſequatur, idque ipſum armis prælio huic convenientibus, qualia à Paulo ad Epheſios Sexto capite, & ex parte in priori ad Theſſalonicenſes Epiſtola, capite quinto, verſiculo octavo deſcripta ſunt. Quod ſi tamen velimus, interdum adverſus homines arma capienda, dimicandumque eſſe, prout ſine dubio aliquando uſu venit, tranſlatio non à milite, qua miles eſt, in acie ſub vexillo ad præliandum collocatus, ſumenda eſt, ſed à famulo, aut eo, qui ditioni alterius ſubjectus eſt, aut & à milite, non habita tamen ejus ratione, quod officio ſibi proprio fungatur, aut denique ab id genus aliis, tali cum

aliis neceſſitudine conjunctis, ut ad propugnandum eorum honorem, contra omnes obtrectatores non aliter ſint obſtricti, quam ii, quos diximus, ad honorem ſive Domini, ſive magiſtratus, ſive imperatoris, contra quoſcunque obtrectatores defendendum ſunt obligati. Tum vero, quemadmodum iis, quos diximus, illud faciendum non incumbit, niſi cum ipſis præſentibus fit convicium, ſi modo alias ille, cujus honori detrahitur, rem probe notam habeat, & ad honorem ſuum aſſerendum, ipſe viribus ſatis polleat, adeo ut magis civilitate quadam, quam neceſſitate, ut ejuſmodi defenſionem ſuſcipiant, teneantur: ita etiam, ut clare, quod ſentio, loquar, Chriſtianus, qui ſub imperatore ſuo Chriſto ſtipendia facit, non debet, aut ſaltem nulla lege cogitur in pugnam prodire & confligere cum ullo hominum quantumcunque ille de Chriſto male loquatur, niſi id ipſo fiat præſente, ita ut ſilentium illius in aſſenſum trahi, atque ipſe parum imperatoris, magiſtratus ac domini amantem ſe præſtare videri queat, alias enim nullum eſt periculum, ne ſuum Chriſtus ipſemet honorem ſatis tueatur, quippe qui omnia & novit & poteſt. Id quidem verum eſt, cum Chriſtus hominum operâ multa peragere ſoleat, variiſque modis honorem ſuum defendat, ſi quis ejuſmodi ab eo munus recepiſſet, cui defenſio honoris illius incumberet, jam non ſatis fore, ſi, quod ipſo præſente ſctum eſſet, ad animum revocaret, ſed convenire, ut, quacunque ratione dedecus illatum fuerit, ipſe ſecundum legem muneris, quod gerit, obviam contra veniat: id quod & in exemplis illis ex communi hominum vita ſumptis uſu venit, nec in eo quicquam contra regulam ſupra poſitam delinquitur; quæ non niſi ad vulgus hominum pertinet, quod hominum vulgus (quo nomine comprehendo omnes vulgaris communiſque ſortis) ne ipſum quidem exiſtimem ea lege ſemper teneri, ut quilibet criminationem, ſe præſente ab aliis jactatam propulſet, quoties ex ejuſmodi propulſatione plus mali, quam boni naſci poſſit, ac præſertim ſi ſe is jam ante, quas partes ſequatur, palam aperuerit. Quamvis autem à circumſtantiis variis ratio officii debiti multifariam mutari queat, finis tamen ea eſt vis, ut facinus aliquod vituperatione, aut laude, aut ſaltem excuſatione dignum efficiat. Si quis enim id metu adactus, non autem, quo majus evitaret malum, faceret, quamvis tacendi & tempus & locus foret, merito tamen, ſi taceret, reprehenderetur. Ita etiam, ſi quis vindicationem iſtam ſibi ſumeret, aliud ſpectans potius, quam ut officium præſtaret, vituperationem jure ſubiret, quamvis alias vindicatio recte atque ordine ſuſciperetur. Et viciſſim is, qui eo ſolo, quem commemoravimus, reſpectu impulſus contumeliam indigne intortam retunderet, ſi id tempore & loco commodo faceret, laude aut ſaltem venia dignus eſſet. Sed veniamus ad illud Servatoris noſtri dictum: *Qui me confeſſus fuerit*, & quæ ſequuntur. Hic mea iſta eſt ſententia, Chriſtianos communis ſortis, & quotquot inter eos privatam agunt vitam, lege nulla teneri, ut aliud, quam quod Marci 8 capite, verſiculo 38 legitur, præſtent, hoc eſt, ut nihil eos, nec Chriſti, nec ſermonum ejus coram mundo pudeat; quo id, ut ego quidem exiſtimo, ſignificatur, ut libere ſe ſervos & ſectatores Chriſti profiteantur, ſeque præceptorum illius obſervantes palam teſtentur. Non ergo hoc illis incumbit, ut cuique hominum, & in quovis loco omne id, quod ſentiunt, aut verum eſt de Chriſto aperiant: ſed illud ſolum, quod, ut illi mos geri poſſit, ſcitu neceſſarium eſt, & ad obedientiam mandatis illius præſtandam pertinet. Enim vero non pauca ſunt etiam ex iis, quorum cauſa una Eccleſia nunc temporis divortium cum altera facit, quæ dicuntur aut dici de Jeſu Chriſto poſſunt, idque veriſſime, quæ tamen ejus generis non ſunt, ut, etiamſi quis aliquid iis contrarium amplexus ſit, Chriſto tamen obſequium exhibere nequeat, & quodcunque juſſerit, exſequi. Non ergo neceſſe eſt, ut hi tales ſententiam ſuam de ejuſmodi rebus proferant, præſertim, ſi hanc ab iis nemo exquirat; quod ſi exquiſita ea fuerit, nihilominus cum bona animi conſcientia poſſunt aut nihil reſpondere, aut reſpondentium præbere ſpeciem, & interea ſermonem alio derivare, idque tanto magis, ſi intelligi poſſit, inquiſitorem id bono animo, bonoque fine non agere. Ut quis aperte contrarium ei, quod ſentit, aſſerat, utut ejuſmodi de re, in qua ſalutis cardo non vertitur; ego quidem id nunquam laudaverim, imo vero graviter potius vituperaverim: mendacium enim nunquam non turpe in rebus alicujus momenti habendum eſt, maxime vero divinis, inter quas nulla tam parum ad ſalutem intereſt, ut non pro magno putandam ſit, veram de ea notitiam animo comprehenſam habere, ob nexum arctum, quo omnes inter ſe ſunt devinctæ, id quod in omnibus aliis rebus veris, quæ ad unum aliquod argumentum referuntur, locum habet; adeo ut nulla opinio falſa per ſeipſam tam exigui ſit ponderis in rebus divinis, quæ, ſi quilibet inde omnia, quæ illam neceſſario conſequi videntur, deduceret, ex eo, quod indifferens alias haberi poſſet, deteſtatione digna non evaderet. Nec tamen eo dicerem, ſi quis hac in parte errore ducatur, nullam ei veniæ ſpem eſſe propoſitam, modo firmum in animo ejus vigeat propoſitum rectum, rediturum ſe confeſtim in viam, aliterque ſe geſturum. Quod ſi mendacium in rebus, quæ, ut Chriſto ſerviatur atque obtemperetur, neceſſariæ ſunt, committatur, jam id peccatum adeo grave evadit, ut niſi cito, ac quaſi è veſtigio pœnitentia illud conſequatur, atque etiam, quomodocunque id fieri poteſt, tum ſeipſum, tum facinus ſuum is, qui id perpetravit, corrigat, admodum metuendum ſit, ne talem ab eo vindictam Deus exigat, qualem nobis prolixe S. Paulus capite primo Epiſtolæ ad Romanos deſcribit, id quod in eos conſuevit, qui divinam veritatem ſibi manifeſtatam, injuſtitia velut ſepultam detinent. Quæ dicta ſunt nobis hactenus, ea ad Chriſtianos quidem, ſed tamen vulgares, & publico munere in Eccleſia Chriſti non fungentes, ut jam antea teſtati ſumus, pertinent. Nam quod ad illos, qui aut aliis erudiendis præpoſiti ſunt, aut ea ſunt præditi rerum divinarum cognitione, ut ad eam aliis præire poſſint, non crediderim id ſufficere, quemadmodum eſt apud S. Petrum 1 Pet. 3. 15, ſemper parati ſint ad reddendum ejus, quam habent, ſpei rationem, neque etiam ſi id ſimul præſtent, quod, ut memoravimus, apud S. Marcum legitur: ſed neceſſe eſt, ut hi tales longius progrediantur, & talentum ad quæſtum faciendum ſibi concreditum ne ſepeliant. Et hæc velim in præſenti ſatis eſſe reſponſa ad illa, quæ rogaſti. Sententiam meam de cæteris rebus omnibus ſi vel nutu id te velle ſignificaveris, lubenter tibi aperiam, gratumque eſt, id te mihi habere honoris, ut ſcripta mea videre velis: ita enim mihi perſuadeo, non futurum hoc ſine magno meo fructu, & fortaſſis nec tibi illud diſpliciturum, utut diverſum à me ſentias. Juſſiſſem jam nonnulla, quæ tibi mitterem, deſcribi, non recuſans, quandoquidem divino numini ita viſum, ut vix mihi nunc unde vitam tolerem, ſuperſit, quin id, prout tibi placet, ſumptu tuo fiat: ſed vellem prius à te certior fieri, quid ex meis iſtis qualibuſcunque omnium primo deſideres. Eſt mihi diſputatio quædam, de qua tibi ſcripſi, cum Puccio de primi hominis ſive mortalitate ſive immortalitate, quæ tota, in unum redacta, volumen mediocre implet. Eſt deinde mihi alia, cum Miniſtro quodam ex Calvini familia diſputatio de ratione, qua Jeſus Chriſtus ſervator noſter eſſe dicatur; in qua de juſtificatione noſtra per Chriſtum plene diſſero, & in tranſcurſu ſententiam meam de peccato originis clare ſatis prodo, & nonnulla etiam de prædeſtinatione liberoque arbitrio tango, explanans loca difficiliora, & inter cætera illa duo, à te in literis tuis allata: quod fides ſit Dei donum, & quod nemo veniat ad Chriſtum, niſi Pater eum traxerit, de quibus hic nihil amplius dicam, ſatis habens, ſi in memoriam tibi revocavero verba illa mea: *niſi ita ſit*, & cætera, non alia mente à me dicta eſſe, quam

ut oſten-

Digitized by Google

ut oſtenderem, factum meum jure non poſſe culpari; utut peſſime res cadat, non autem, quaſi de fine actionum mearum dubius hæream. Id verum ſane eſt, me hic cum vulgo non tacere, ſicut aliquando intelliges. Præter iſta in ſcriniis meis deprehendo diſputationem quandam meam cum Franciſco Davidis de Chriſti invocatione habitam, in qua particulatim libello cuidam ipſius reſpondeo, quem contra objectiones & reſponſiones meas, duabus illius theſibus, alteriuſque illarum probationi oppoſitas, cuderat. Eſt mihi adhuc libellus ſatis copioſus de baptiſmo, in quo omnia illa loca, in quibus ſermo de eo habetur, diligenter examinantur, meaque de illo ſententia clare explicatur. De Cœna Domini nihil ipſemet ſcripſi: ſunt tamen penes me aliorum quorundam ſcripta ſub limam à me revocata, in quibus veriſſima, meo judicio, ſententia explicatur. In eorum unum jam olim D. Crato objectiones quaſdam ſatis acerbe intorſit, quibus, ſi Deus voluerit, aliquando reſpondebo. Eſt mihi quoque in promptu breve quoddam reſponſum Andreæ Volano, pro Polonis fratribus, circa Chriſti divinitatem redditum, in quo aliquas iſtarum reſponſionum, quas per tibi gratas fore inquis, videre poſſes: deprehenderes etiam, alium mihi eſſe reſpondendi, & loca quædam divinarum literarum interpretandi modum, quam Polonis ac Tranſylvanis, quamvis in ipſa ſententia dici poſſimus belle inter nos conſpirare. Neſcio an unquam oculis tuis oblata ſit brevis quædam explicatio initii primi capitis Johannis à Zanchio & Beza, & ex parte à Polonis iſtis Lælio aſcripta: ea vero jam ante annos XVIII ex officina noſtra prodiit. Sunt & alii mihi nonnulli libelli, operaque ad umbilicum nondum perducta, quæ ad idem argumentum referuntur. Si pro bono viſum fuerit, ut ex iis, quæ commemoravi, aliquid tibi deſcribatur, verbo me mone, quæ tam potius allubeſcant, idque brevi tibi effectum dabo. Reſminus ſpem mihi facit, propediem te huc venturum, nec ſolum venturum, ſed & eodem ſub tecto nobiſcum hoſpitaturum. An vero unquam tam exoptatus mihi illuceſcet dies? Quanquam certus ſum, ut ne nunc commemorem meam in aliis tenuitatem, nec me præſentia tua plene gaviſurum, nec te ex conſuetudine mea voluptatem ullam percepturum, ob ſurditatem gravem, quam Deo viſum eſt mihi, forte ut in majus mihi bonum cedat, immittere, quæ me plane propemodum ineptum, nec ulli uſui habilem in familiaribus colloquiis reddit. Sed utcunque ſit, vel ſolus tui conſpectus me magnopere recreabit. Mitto tibi Puccii libellum, qui quis vir ſit, quaque conditione, quoniam id à me petiveras, minutim, quoad mihi conſtabat, tibi perſcripſi: ſed literæ, ut video, interciderunt. Denuo ergo tibi narro, eſſe illum ex veris Pucciis Florentinis, credoque iſtic Patrem ei adhuc in vivis reſtare, quamvis ætate multum provectum, una cum fratre. Eſt ipſe annorum circiter XXXIX aut XL. qui cum ante annos aliquot Lugduni ageret, negotiationi neſcio cui deditus, idque temporis diſputationes de religione incaleſcerent, atque ipſi pars Papæ adverſa arriſiſſet; cumque magiſtrorum inſtitutione jam à puero ad ſtudia literarum inclinatus dextreque ductus eſſet, mercaturæ ſive negotiationi valedixit, & ad theologiam addiſcendam animum applicuit. Cui, ut tanto melius vacare poſſet, Oxonium ſe in Britanniam, domicilii ad tempus illic figendi cauſa, atque inde Londinum contulit: quibus in locis duobus, diſputationes varias cum Calvini aſſeclis habuit, quarum, credo, guſtum ex eo libello, quem tibi mitto, perceperis. Londino deinde Baſileam ſe deportavit, ubi cum illo notitiam contraxi, ac diſputationem iſtam habui. Ipſe vero, cum in publicum iſtic theſes illas, quarum in monitione ad lectorem, in calce hujus libelli quem tibi mitto, collocata, mentionem facit, edidiſſet, fuit ei hoc nomine negotii aliquid à miniſtris Eccleſiæ exhibitum, tandemque judicatum fuit, optimum fore, ſi inde migraret. Ita Londinum reverſus eſt, ubi nunc quoque eum commorari puto. Vivit de ſuo, ut cui extra Patriam, aliquid eſt nummorum, nec Pater in iis, quæ requirit, illi deeſt. Multum opinionibus ſuis fidit atque tribuit, ſi hominem audias, aut ſcripta illius videas: conditque novam quandam theologiam, quam ex hoc illius opuſculo animo complecteris. De Palæologo aliquando ubertim inter nos colloquemur. Perſuadeo mihi, te, ubi cauſam ac negotium illius expenderis, idem de ea mecum judicaturum, quamvis in ejuſmodi rebus ego quidem non multum artificii mihi arrogem. Conſtitueram huic meo libello verius, quam Epiſtolæ finem imponere; ſed oportet iſtud me etiamnum addere, per me non ſtetiſſe, quominus cum Danielo agerem, ſermoneſque conferrem; ſed ille, quanquam id meipſo non minus deſiderare videbatur, poſtea tamen ſuſque deque habuit, cujus tibi rei fidem Reſminus facere poterit. Sed quomodo omiſi de Philoſopho illo tibi reſpondere? Quanquam quid opus eſt, aliud me dicere, quam facturum me, ut jubes? Deus te bonis omnibus ad votum cumulet: me autem, ut favoris tui aura proſequi digneris, etiam atque etiam te rogo. Cracoviæ die III. Non. Decembris Anno ∞ IↃLXXX.

Andreæ Dudithio S.

Videre mihi videor, nimiæ me negligentiæ jam à te accuſari, quod tanto temporis tractu, ad prolixas quidem illas literas tuas, non niſi exigua ex parte; ad alteras vero binas, poſt ad me datas, ne tantillum quidem (ut, quod res eſt, dicam) reſponderim. Sed credas mihi velim, id eo contigiſſe, quod nunquam otii mihi tantum fuerit, quantum conſuetudo mea poſtulat. Sed cum videam, me, ſi illud expectare velim, nunquam fortaſſis tibi reſponſurum: decrevi tandem abrumpere moram, & reſponſum, prout potero optime, magna ſaltem ex parte adornare.

Primum igitur, quod ais, ſi mea de baptiſmo ſententia vera eſſet, ſecuturum, Eccleſiam longiſſimo tempore in errore verſatam fuiſſe, id quod promiſſioni illi Chriſti repugnet: *Ero nobiſcum* & cætera, itemque ei, quod φιλανθρωπία divina requirat; ac præterea ita comparatum ſit, ut nequaquam quadret ad id, quod Chriſtus, ut ab errore mortales vindicaret, ſeipſum cruente morti objecerit. Hic vero, ſi alteri alicui reſponderem, dicere poſſem, ſi quid illa ratio firmamenti ac virium habet, neceſſario ſecuturum, aut Pontificiam religionem veram Chriſti religionem; aut ipſius Chriſti religionem falſam eſſe: veruntamen cum tecum mihi res ſit, qui rerum cauſam requiris, reſpondeo primum: errorem illum circa baptiſmum non eſſe ejus generis, ut æternæ ſalutis jactura conſtet, &, ut paucis dicam, in vera quoque Chriſti Eccleſia vigere poſſe. Addo deinde, promiſiſſe Chriſtum, Apoſtolis ſe ac proinde veris eorum ſucceſſoribus continenter adfuturum, ſi non in munere Apoſtolico, alio ve illius ſimili obeundo, ſaltem in re pietatis atque religionis: atque eo affirmo, in ratione à te in medium allata tacite id, tanquam conceſſum, poni, quod per illam evincere inſtituiſti; Eccleſiam, de qua nobis ſermo eſt, in rebus ad religionem pertinentibus, minime hallucinatam fuiſſe. Nam inter alia hoc quoque animo advertendum eſt, promiſſum à Chriſto factum eo revera non pertinere, quod, ut in dogmatibus amplectendis erretur, permittere nolit; ſed quod iis, qui ſana doctrina imbuti fuerint, favore & ope ſua adeſſe velit. Unde ſequitur, etiamſi longiſſimo temporis ſpatio ne unus quidem extitiſſet, qui non fuiſſet gravi aliquo errore implicatus, Chriſtum tamen propterea falſi nequaquam teneri. Nec vero φιλανθρωπία Dei, aut mors Chriſti requirit vel arguit, orbem terrarum, (nedum minimam illius partem) in errore verſatum non fuiſſe, cum id aut inſigni hominum improbitati, aut

ſaltem languido virtutum ſtudio acceptum ferri poſſit, quæ longo tempore à Deo tolerata, tandem eum (ut ita dicam) coëgerit projicere hominum curam: imo fieri poteſt, ut ingratus eorum animus, & abuſus ac contemptus veri, quod ab initio oculis illorum illuxerat, & voluntaria divini numinis ignorantia, merito Deum induxerit, quo rem ita inſtitueret, ut plane ob cæcarentur, & in profundam errorum voraginem demergerentur, quod & Paulus prædixit 2 Theſſ. 11. Nec ob illud, hominum malitia aut Diabolus plus Deo poſſe dicendus eſt. Quippe non vult potentiſſimum numen illius voluntati vim ullam inferre (loquor de communi ac conſueto agendi modo) ſed liberam eam permittere mavult, ita, ut non minus in poteſtate noſtra ſit, male, quam bene, velle. At Diabolus, quamvis revera voluntati noſtræ vim inferre, hoc eſt, ut aliquid neceſſario velimus, efficere nequeat; nihilominus nullum non movet lapidem, ut nos ad male agendum inducat, adeoque ſi poſſet, vi ſæpe numero lubens nos perpelleret: id autem cum nequeat, falſa ſpecie ita nobis illudit atque imponit, ut dici poſſit, vim nos ab illo pati. De hominum malitia nihil aliud dicendum venit: ut enim dixi, vult Deus, ut homo pro ſuo ipſius arbitrio non minus improbus, quam probus eſſe poſſit, (quamvis vellet, eum eſſe probum) cum interim optime norit ipſe, quantamcunque hominum improbitatem, ad ſuam ipſius gloriam, ſuorumque, hoc eſt, eorum, qui cum poſſent flagitioſe vivere, virtuti ſtudere maluerunt, ſalutem convertere. Jam vero, ut rem in pauca conferam, quod ad meas, aliorumque opiniones, quæ novitatis præ ſe ferunt ſpeciem, attinet; mihi ita videtur, ſi detur, ſcripturam ſacram ejus eſſe auctoritatis, ut nullo modo ei contradici poſſit, ſed de interpretatione illius omnis duntaxat ſit ſcrupulus, nihil utut veriſimile aut ratione concluſum videatur, afferri contra eas poſſe, quod ullarum ſit virium, quotieſcunque illæ ſententiis atque verbis illius libri aut rationibus liquido inde deductis probatæ atque aſſertæ fuerint. At ſi librum iſtum auctoritate tanta pollere non conceditur, imo vero ſpecioſis illorumque ſimilibus, quæ tu profers argumentis id agitur, ut libri iſtius auctoritas in dubium revocetur, Chriſtianæque religionis veritas incerta reddatur; jam alio vela ſunt vertenda. Quod ſi exiguus meus libellus de eo argumento ſcriptus palato tuo aliqua ratione ſatisfecerit, omnibus læticlis incedam. Spem tu quidem aliquam pro tua mihi comitate præbes: ſed nullum mihi eſt dubium, ſi otioſe eum relegeris, multa te ibi reperturum, in quibus aliquid deſideres. Eſt ſane labor ille, quantum ad id, in quo difficultas omnis conſiſtit, hoc eſt, quod ad Chriſtianæ religionis veritatem attinet, ſatis etiamnum mancus atque imperfectus: non ſolum, quod objectionibus, in quibus quaſi cardo rei vertitur, reſponſum non ſit; ſed etiam, quia rationes multæ, quibus cauſa communiri poterat, prætermiſſæ ſunt. Cum opuſculum illud meum denuo eum in finem, ut Franciſco Betto mitteretur, deſcriberem, paucula quædam emendavi, quæ, quamvis nullius fere ſint momenti, quia tamen cupio, ita te eo frui, prout erit ab ultima manu, cui ipſe acquieſcam, decrevi, poſtquam aliquot dierum otium ei indulſero, atque eo pacto judicium meum ad ſententiam de illo ferendum nonnihil acuero ac liberius expedivero, denuo illud ſub limam revocare, tibique deinde mittere. Interea te rogo, ut & tu oculos denuo iſtuc intendere, ac poſtea liberius mihi perſcribere digneris, quos ibi errores reperiſſe videaris, & in ſumma de omnibus me commonefacias, in quibus aliquid deſiderare videaris, aut etiam jure deſiderari poſſe, clare deprehendas. Opus tuo inſtinctu adornatum eſt: ideoque peculiaris tibi cura incumbit, ne penitus indignum ſit, quod in magnorum tuique ſimilium virorum manus perveniat. Ex eo ſpecimen tibi capere promptum eſt, quid ipſe facturus ſim, ubi tu, quod contra Atheiſmum meditaris, abſolutum nobis dederis: quo opere proculdubio vere eum te eſſe, qui es, palam facies, hoc eſt, virum rara doctrina atque ingenio ſingulari præditum, ſi argumentis ex philoſophia depromptis adverſarios conſtrinxeris, & ad id, quod aſſeris confitendum adegeris, præſertim quod ad præmia ac pœnas attinet. Deus tibi id fortunet: ego quidem tanto illius deſiderio non modo teneor, ſed pœne dicam torqueor, ut nullius rei unquam magis. De Davidiana quæſtione nolim nunc amplius inter nos ſermonem eſſe, cum id aliquando te viſurum ſperem, quod ipſi Franciſco Davidis reſpondi. Id tantum rogatum te velim, ut apud te expendas, utrum in objectione illa, quam tu aliique nobis opponitis, de duobus Diis, deque duabus adorationibus, non ſit melius dicere ἀναλογίαν introduci, quam ὁμωνυμίαν? id quod nos tamen ſine ullo cauſæ noſtræ detrimento facile poterimus concedere, ἀναλογίαν, inquam, introduci. Nam ὁμωνυμία quidem, quæ cauſæ non parum officere videretur, imo revera officeret, quemadmodum aliena eſt hoc loco, ita nunquam eam jure nobis impingi poſſe confido, ſi modo vocabulum id, in ſignificatione multo laxiore, atque alia, quam quæ vulgo in diſputationibus obtinet, non capitur. Si divinandi peritiam mihi ſumpſi, teque in eadem illa de adoratione opinione eſſe dixi, errorem non unum commiſi: mihi tamen non videbar tantum fuiſſe auſus; ſed quomodocunque ſe res habeat, ut periculo omni defungar, culpam omnem, ſi qua intervenit, deprecor. Sed veniamus ad id, de quo tecum diſſerere longe magis aveo, hoc eſt, ad Angelorum apparitiones ſub Veteri Fœdere magis, quam ſub Novo frequentatas. Cum de iſto tibi argumento primum reſpondi, ita locutus ſum, tanquam qui ponerem de eo, an ſit res, dubii nihil eſſe; ſed ſolummodo, cur ſit: poſtea vero mihi quæſtionem longius extendere, atque eam dum ad argumenta mea reſpondes, viam inſiſtere viſus es, ut ſatis oſtendas, controverſiam à te motam ad alium tendere finem, quam ipſe putaveram: quod ſi prius animadvertiſſem, aliter fortaſſis argumenta illa explicuiſſem, atque ita quidem, ut forte clarius ſenſus meus patuiſſet. Unum iſtorum argumentorum, quæ allegaveram, ſi bene in memoriam regredior, fuit, quod, cum promiſſiones ſub Veteri Fœdere factæ continuerint res temporarias, & intra gyrum vitæ, quam in hoc orbe mortales degimus, ſubſiſtentes, quæ quidem res multis à caſu pendere atque adminiſtrari videntur, propemodum neceſſe fuerit, religionem illam ſignis aliquibus ſpecioſe in oculos incurrentibus longo tempore confirmari, atque ea ratione populo iſti providentiæ erga ſe divinæ fidem fieri; alioquin quantumcunque ſecundis rebus, quibus religionis illius vere amantibus promiſſa ſua comprobaſſet Deus, nihil effectum fuiſſet. At ſub Novo Fœdere, cum promiſſiones ejuſmodi ſint rerum, quæ, ut quilibet fateri cogitur, nequaquam caſu obveniunt, nec in hac vita occupari debent, utut aliud appareat, facile quis curſum hunc, cum incorrupta de providentia divina opinione, ad calcem uſque tenebit, ut qui ſciat, eventus effectuſque illius non hic, ſed alibi demum clare apparituros; qui quando extiterint, pro talibus etiam per ſe perſpicue agnoſcentur. Ad hoc argumentum meum fortaſſis non ita dextre primo explicatum, ejuſmodi tuum eſt reſponſum, ut illius jugulum petere nequaquam videatur, utpote quod potius aliud pro adverſa parte argumentum in ſe contineat, quod ſi probe ponderetur, longe alio, quam ut me ferias, tendit. Argumentum tuum, ut compendio dicam, tale eſt: Si Deus carnalium rerum à ſe promiſſarum cauſa, tam diuturno tempore continenter per Angelos interpretes vocem mittere, viſuique hominum ſeſe offerre, & ſigna & miracula edere dignatus eſt; multo magis id rerum ſpiritualium atque æternarum itidem à ſe promiſſarum gratia facere debere videbatur; cum hæ longe minus, quam illæ ſint credibiles. Unde, inquis, ſi niſi continuata fuiſſent iſthæc tanta miracula, occaſio nobis promiſſa illa ludibrio habendi, præbita fuiſſet; multo

eam

Digitized by Google

eam magis, hac pro ridiculo putandi nobis præberi. At non dixeram ego futurum, ut occaſio promiſſa illa ludibrio habendi præbita fuiſſet, quatenus parum fuiſſent viſa credibilia, ſed quatenus etiam tum, cum opere jam ea complevisſet Deus, pro talibus tamen agnita non fuiſſent; id quod in alteris illis locum plane non habet. Unde fit, ut, quemadmodum dixi reſponſio tua revera alio potius, quam ad me feriendum, tendat, nec aliud quicquam ſit, quam argumentum pro adverſa cauſa allatum, quod peculiarem reſponſionem meretur, quæ, niſi fallor, ſecundum legitimam diſputandi rationem talis eſſe poterit. Primum id eſt, continuas illas apparitiones & miracula ſub Veteri Fœdere non ad fidem rebus promiſſis tanquam parum credibilibus, ſed, ut dictum eſt, tanquam iis, quæ alias cum præſtitæ fuiſſent, pro talibus non fuiſſent agnitæ, conciliandam extitiſſe. Deinde & hoc advertendum, quod de rebus parum credibilibus dictum eſt, id ita capi poſſe, ut vel eas Deum velle, vel præſtare poſſe, parum veriſimile habeatur. Quod ad id attinet, quod parum ſit veriſimile, Deum velle: mihi vero longe veroſimilius videtur, Deum iis, qui mandatis ejus obſecuti fuerint, res ſpirituales ac æternas, quam corporales ac fluxas fugaceſque dare atque impertire velle, cum illæ multo magis, quam hæ, Deo ſint dignæ, & pro muneribus ipſi magis propriis atque convenientibus reputari mereantur: ex quo ſequitur, ut minoribus argumentis atque indiciis ſit opus quibus illas, quam quibus has Deum polliceri doceatur. Quod ad id, ut minus ſit veriſimile Deum poſſe: aut creditur, Deum eſſe, eaque vi atque efficacia, quæ fere illi aſcribitur, pollere, aut non creditur. Si non creditur, Deum eſſe, nullum jam in hoc diſcrimen erit inter res, Dei nomine promiſſas, ſive majoris illæ ſint, ſive minoris momenti. Quod ſi non credatur, poſſe Deum res illas majores præſtare; quomodo vero probari magis quam nunc probatum eſt, potuiſſet, aut etiam poſſet, Deum illas præſtare poſſe, etiamſi Angelorum apparitiones & miracula eadem ſerie continuata fuiſſent, aut etiamnum continuarentur? Illa certe ratione vitam æternam, quæ ſub Novo Fœdere promiſſa eſt, poſſibilem eſſe, nunquam planum fieret, cum eo pacto perpetuitatis illius & durationis fine carentis (in qua cardo rei vertitur) ſpecimen capi, aut indicium evidens haberi nequeat. Quod ſi vero credatur, Deum eſſe, eaque vi atque efficacia, quæ paſſim illi tribuitur, inſtructum; jam non opus eſt facere fidem, Deum morte conſopitos reſuſcitare, & ad vitam aſſidue beatam eos quoque reducere poſſe, qui in cineres & fumum abierant, quorumque corpora, aut pars aliorum humanorum corporum, aut neſcio quid aliud, quod vel abſurdius videatur, evaſerint; quandoquidem potentia illa eſt infinita, atque omnino ejuſmodi, ut ſub illa reſurrectio, quam memoravimus, neceſſario contineatur, quæ certe nec univerſe nec ex parte inter res illas, quæ nullo modo fieri queunt, numerari meretur, ſi modo dextre, & non, ut vulgo ſolet, intelligatur. Tales vero, hoc eſt, qui & Deum eſſe, & eundem res, ſub Novo Fœdere promiſſas, præſtandi vi præditum credant, illi fere, quibus promiſſa ſunt facta tum cum deſierunt miracula, fuere; ita ut neceſſe non fuerit potentiam illis Dei argumentis comprobare, ſed voluntatem duntaxat, & vero de hac, ut dixi, major in animis hominum, quod ad promiſſiones, quas memoravimus, attinet, quam quod ad illas Veteris Fœderis, perſuaſio merito eſſe debebat. Taceo jam, quod poſt Evangelium promulgatum, Deus atheorum, & illorum, qui ſibi numen aliquod fingunt, quod non omnia quæ natura ſua factu ſunt poſſibilia, efficere poſſit, nullam, ut ita dicam, rationem habeat, nec his talibus promiſſa ſua revera offerat, ut qui propter malitiam ſuam prorſus iis ſint indigni. Unde cum ob hoc, tum ob illud, quod paulo ante tetigi, ne mentionem quidem Atheorum ejuſmodi, & iſtorum, qui de potentia Dei male ſentiunt, facere neceſſe fuiſſet: quam tamen, ut tanto melius verum cognoſcatur, prætermittere nolui. Concludo itaque, licet, res ſub Novo Fœdere promiſſæ illis, quæ ſub vetere promiſſæ fuerant, longe ſint majores, non tamen propterea minus eas eſſe credibiles, imo vere quantum ad illud, quod Deus eas promiſerit, & pro præmio iis, qui ſibi dicto audientes fuerint, propoſuerit, multo magis, quam illæ ſunt credibiles: quantum vero ad id, num Deo ſint poſſibiles, de eo ab illis, ad quos revera pertinent neutiquam dubitatur. Ex quo clare perſpici poteſt, ab eo, quod res ſub Novo Fœdere promiſſæ parum ſint credibiles, argumentum ad oſtendendum, majoribus ea adminiculis, quibus confirmentur, quam promiſſa veteris, indigere, duci nequaquam poſſe. Sed fingamus, parum eas credibiles videri: interea longe lubentius unuſquiſque animum inducit ad labores rei alicujus admodum pretioſæ acquirendæ gratia ſuſcipiendos, utut ſpem alat exiguam, operam ſe non perditurum, quam ut rem exigui venetur pretii, licet tandem ſpes ingens affulgeat non fruſtra ſe laboraturum. Ut id impetraretur, ne populus Iſraëliticus tantis ſe cupiditatum ſuarum illecebris abripi pateretur, utque gravi legis jugo humeros ſupponeret; vix ſufficiebat, quod vel ſexcentis rationibus perſpicue atque continuo fides fieret, illos, qui id feciſſent, certos eſſe poſſe, ea ſibi bona in hoc terrarum orbe, quæ percipi in eo poſſunt, a Deo expectanda eſſe: eo quod bona illa, ut breviter dicam, non magni ſint ponderis, vixque digna, quorum quis cauſa moleſtiæ multum exhauriat, videantur, adeoque ſi nihilominus eorum cauſa aliquid devorandum ſit faſtidii, ut non mediocris ea conſequendi ſpes animum impleat, neceſſe eſt. At, ut id obtineatur, quo quis Chriſto obtemperet, ejuſque mandata, quamvis carni noſtræ adverſa atque gravia, exequatur; ſufficere certe deberet, aliquam ſaltem, licet levem ſpem vitæ atque beatitatis illis, qui ſic ſe geſſerint, propoſitæ præberi, adeo quippe præmium id jure quodam ſuo deſiderium omnium ad ſe trahit, nec quiſquam eſt, qui non fateatur, nullum eſſe tantum laborem, quem illius adipiſcendi cauſſa ſufferendum non exiſtimet: ac proinde longe minus tam manifeſtis ac continuis firmamentis, ut alterum illud, indiget. Ex quo liquet, quod res ſub Novo Fœdere promiſſæ, ſine comparatione iis, quæ ſub veteri promiſſæ fuerunt, longe ſint majores, id non ſolum multo majorem apparatum, ut tu loqueris, non requiſiviſſe, ſed in cauſa eſſe, ut etiamſi longe minor fuiſſet, tamen ſufficeret. Aliud deinde allegabam argumentum, cur ſub Novo Fœdere divina confirmatione minus fuerit opus, quam ſub vetere; quod, ſi bene commemini, hoc fuit: quod præcepta Veteris Fœderis maxima ex parte ejuſmodi ſint, ut difficile ſit creditu, illa à Deo manare, adeo vel levia, vel vana, vel ſuperſtitioſa, vel etiam ſtulta ac ridicula, & in ſumma, parum Deo digna videri queant, ut ita neceſſe fuerit, ut longo temporis tractu Deus nunciorum cœleſtium apparitionibus, miraculiſque evidentibus fidem perſpicue faceret, legem illam à ſe promulgatam eſſe. Ex altera vero parte Novi Fœderis promiſſa omnia ejus ſunt generis, ut non modo Deo digniſſima, prout revera ſunt, eſſe videantur, ſed, ſi quis animum iis dextre advertat, ſola ſufficiant, ad evincendum, totam illam religionem vere divinam eſſe. Hic tu mihi, miſſo eo, quod præcipuum ac velut caput eſt, appendicem arripere videris, dum demonſtrare niteris, religionis Chriſtianæ præcepta ad fidem faciendam, ut à Deo profecta credantur, non ſufficere: modus autem agendi, quem hic obſervas, meo judicio ita comparatus eſt, ut illud ipſum, quod potiſſimum dicere volui, confirmet. Ais enim, oſtendi forſan poſſe, præcepta gentium reperiri, quæ non multum à noſtris abeant. Hoc vero id ipſum eſt, quod quæro, puta, quod Novi Fœderis præcepta ei, quod ratio dictat, reſpondeant, ac proinde Deum, illis ut ſtetur, velle, veroſimile videatur: ut ita pateat, quod ad hanc partem attinet, Novum Fœdus confirmatione divina toties repetita non egere. Prætereo ſilentio,

quod verba illa tua, *non multum*, teipſum non diffiteri oſtendant, inter Chriſti præcepta nonnulla eſſe talia, aut in nonnullis eorum tale quid inveniri, quo humana ratio per ſeipſam non pertingat. Id, quod ſi, ut eſt veriſſimum, ita tu verbis illis innuere voluiſti, ipſemet mihi nonnihil id, quod argumenti quædam velut appendix & acceſſio fuit, confirmare videris. Hoc enim illud eſt, quod, ſi quis animum attendat, magno ſatis documento eſſe videatur, Chriſtianam religionem eſſe divinam; nimirum, quod in ipſa præcepta nonnulla, & in his talia quædam dentur, ad quæ humana ratio per ſeipſam pertingere nequiverit, quæ nihilominus (poſito præſertim vitæ æternæ præmio, quod, ut ipſemet dicis, hominea ſibi etiam ſine Chriſto aliquomodo imaginati erant) poſtquam innotuerit, fateri neceſſe ſit, eſſe ſanctiſſima, ac omnino talia, qualia ad hominem numeris omnibus perfectum reddendum requirebantur. Non immorabor illi refutando, quod ais, gentilium nonnullorum diſciplina homines forte non minus, quam ullos unquam Chriſtianos, ad virtutem excultos fuiſſe; quandoquidem id per ſe argumentum à me adductum attingere non videtur. Quatenus tamen à Sancta Chriſtianorum vita probabiliter quis poſſet Chriſtianæ religionis veritatem argumentando deducere; ut ejuſmodi argumentationem ab objectione iſta vindicem, hoc tantum dicam, loco unius; qui inter gentes virtute præditus fuerit, inter Chriſtianos vel mille, qui tales extiterint, repertum iri, ac præterea illos, nonniſi immenſo ſtudio diuturnoque tempore, horum vero non paucos, vix quicquam ejuſmodi cogitantes, & quaſi extemplo tales evaſiſſe, ita ut nullo plane pacto illi cum his comparandi ſint. Ex iis, quæ dicta ſunt hactenus, patet, ad doctrinam atque religionem Chriſtianam confirmandam, ſatis id fuiſſe, quod ab initio divinæ apparitiones & miracula manifeſta in oculos hominum incurrerint, quouſque ad efficiendum, ut ab orbe terrarum acciperetur, ſufficeret, qui quidem alias eam, utpote rem novam atque inſolentem, etſi per ſe rationi admodum conſentaneam, & unicuique, cui aliqua modo eſt religio, valde credibilem atque probabilem, repudiaſſet. At vero, poſtquam novitatem atque inſolentiam illam exuit, id quod illius acceptionem neceſſario repente ſecutum eſt, alia confirmatione pro iis non fuit opus, qui ad ejuſmodi doctrinam accipiendam ſunt apti, hoc eſt, qui non plane ſunt irreligioſi, & malitiæ ſuæ mancipati. De cæteris enim verba facere non eſt opus: iſtorum autem illæ ſunt voces, quas fingis ac introducis, *Ob hoc ipſum opus iis* (id eſt miraculis) *habeo, quod id non credam* (id eſt, miracula à principio fuiſſe edita,) *præſto non fui, cui fidem habebo, id eſſe factum?* Ad quas voces, quid reſponſurus eſſem, quæris? Ego vero primum reſponderem, me, cum miracula à principio ſuffeciſſe affirmo, non id velle, pro iis etiam, qui poſtea exorti ſunt, aut impoſterum exorientur, eatenus, ut ob ipſa miracula doctrinæ fidem habeant, illa ſatis eſſe: ſed huc tendo, cum prima iſta miracula, ut doctrina approbaretur, utque ita novitas & inſolentia, quæ ab initio in ea adhæreſcere poterat, abſtergeretur, effecerint, ut doctrina jam credatur eſſe vera; miraculis opus amplius non eſſe, ſed aliquanto ſolum Dei timore, & voluntate ad bene agendum comparata; adeo doctrina illa eſt mirifica, numeriſque omnibus abſoluta, licet illi noſtræ parti, quam carnem ſacræ vocant literæ, nonnihil gravis, ex qua carne, quia plurimum in nobis poteſt, omnis diffidentia atque dubitatio de doctrina, quam dicimus, ſcaturit atque ebullit. Deinde reſponderem, miraculorum à principio editorum veſtigia nobis reſtare adeo veriſimilia, probationeſque tantas & indicia luce meridiana clariora, ut, qui fidem illis neget, aperte prodat, eſſe ſe vel animo qualicunque etiam de cauſa occæcato, vel religionis omnino ferme non capacem. Tu vero, inquis, inter tam incerta atque inconſtantia dogmata, inter tot religionum genera, quæ hodie obtinent, videri, ſi non Deum ipſum, ſaltem Angelum aliquem requiri, qui nobis indicet atque inculcet, hic eſſe Chriſtum, non illic. Ad hoc reſpondeo, ut quis verum amplectatur Chriſtum, non alia re opus eſſe, quam ut præcepta atque promiſſa illius recte cognita habeat: imo ne promiſſa quidem adeo exquiſite perveſtigata habere neceſſe eſt, modo ſummam eorum vitam æternam & beatam eſſe conſtet, dummodo præcepta recte intelligantur. Hæc vero illis in libris, qui pro ſanctis ac veris ab omnibus, qui Chriſtum inveſtigant, aut eum ſe inveſtigare profitentur, recepti ſunt, adeo perſpicue ſunt explicata, ut ad ea percipienda doctore alio non ſit opus. Quod ſi nihilominus multi reperiuntur, qui ea non probe tenent, id vel à malitia illorum, quæ has illis tenebras offudit, vel à negligentia in rebus divinis, inque ſenſu Sacrarum Literarum ſcrutando proficiſcitur, quam malitiam ac negligentiam Deus in apertum vult protrahere, non autem Angelum aliquem mittendo, cujus dictis ſtare omnes cogantur, abiconderc atque occultare. Si quid de eo, quod Novi Fœderis populus ſpiritualis; veteris autem carnalis eſſet, tetigi; id non alia de cauſa factum credo, quam quod ſcripſeras, te, quomodo id quod omnibus in ore eſſet, capiendum foret, imaginari tibi non poſſe; videorque mihi dixiſſe, id reſpectu præceptorum ac promiſſorum utrique populo oblatorum intelligendum eſſe. Nec vero unquam exiſtimavi, populum illum iſto magis fuiſſe carnalem, quod ad propriam illius naturam attinet; nec ejuſmodi, ut ita dicam, carnalitate in rem meam uſus ſum, ad demonſtrandum populo illi magis, quam huic divinis apparitionibus ac miraculis opus fuiſſe. Id quidem dixi, populum illum ad bene agendum magis timore pœnæ, & quidem præſentis & in hac vita propoſitæ; hunc vero præmii ſpe, & quidem in altera demum vita obventuri, ipſiuſque virtutis amore incitari: ex quo conſequebatur, ut cum pœnam populo illi à Deo inflictam apertam atque evidentem eſſe oporteret; ex altera parte conveniret, ut præmia quoque omnibus apparerent manifeſta, ac proinde favor atque gratia divina jugiter in eos exundaret. Quæ ratio in hoc populo propter cauſas, quas commemoravimus locum non habet. Hic vero pariter non intenderam animum ad propriam populorum iſtorum naturam, ſed ad religionem utrique eorum propoſitam, quæ vivendi rationem, alteri quidem timoris, alteri vero amoris plenam affert. Id quod de populi Judaici non quidem diſperſione, ſed obſtinatione dixi, non eo feci, ut Chriſtianæ religionis veritatem inde probarem, ſed ut cauſam proferrem, cur apparitiones & miracula ſub Novo Fœdere non ſint eadem ſerie frequentata. Si enim eo modo frequentata illa fuiſſent, ipſimet Judæi tantum non vi ad Chriſtum perducti ac pertracti fuiſſent, antequam tempus à Deo conſtitutum appeteret, qui ob graviſſima eorum peccata longo eos tempore à ſe amovere decrevit, ut juſtæ iræ ſuæ perpetuum ac clarum teſtimonium hac ratione omnibus præbeant. Quocirca non video, cur exemplo aliorum populorum pariter diſperſorum oſtendere volueris, poſſe dici, quod Judaicus populus ita ſit hinc inde diſſipatus, id aliunde, quam quod Chriſtum in crucem egerint, ortum eſſe; multo vero minus, cur Judæos adhuc paſſim conſpicuos eſſe, ſuoſque agere cœtus, & in vita reſtare, nec ut alias aliquot nationes extinctas eſſe, dixeris; eo quod hac ipſa mihi re, ad ſtabiliendam argumentationem meam, ſit opus. Quomodo enim alias locum habere aut apparere eorum poſſet obſtinatio? Sed præterea quantum ad religionis Chriſtianæ confirmationem attinet, ejuſmodi Judæorum diſſipatio plus habet virium, quam ſi penitus eſſent extincti. Hac enim ratione pœna eorum ſemper recens perdurat: ut taceam, quod, cum ex eo, quod annos tam diu ferant, religionem eorum à Deo ortam facile probari poſſit, inde jam unicuique, qui modo luminibus non ſit orbus, Chriſtianam religionem divinam eſſe, clare patet. Et hæc ſunt, quæ reſpondere volui ad illud,

illud, quod argumento à me adducto de Angelorum apparitionibus, deque miraculis diutius ſub Veteri, quam ſub Novo Fœdere frequentatis objeceras. Veruntamen quoniam vehementer à me contendis, ut argumentum illud robuſtius, quod ſilentio tunc involvi, tibi aperiam; ſcias velim, argumentum illud in iis, quæ ſuperius diſputata ſunt, poteſtate comprehenſum, & ſatis prolixe in libello de auctoritate Sacræ Scripturæ explicatum eſſe: quod quidem breviter eſt iſtud; nolle Deum, ut homines improbi, quamdiu in improbitate ſua perſiſtunt, verbis ſuis fidem adhibere, & mandatis obtemperare poſſint; imo velle, ut hoc ipſum, quod ea, quæ commemoravimus, non faciant, eos detegat tales, quales revera ſunt, eſſe, cum quod iſta non faciant, aliunde, quam à propria illorum improbitate naſci nequeat. Jam vero hæc Dei voluntas opere non compleretur, ſi modus cum hominibus colloquendi, ſuaque ipſis mandata proponendi ejuſmodi ab ipſo ſervaretur, ut quilibet ea pro talibus, qualia ſunt, agnoſcere, iiſque & animo & factis accedere cogeretur. Quia autem id propter rationem ſupra à nobis de mandatorum totiuſque doctrinæ præſtantia, deque præmii ejus obſervantibus promiſſi magnitudine expoſitam, ſine dubio in religione Chriſtiana uſu veniſſet, ſi divinæ apparitiones & miracula in ea per tot ſecula continue ſpectata fuiſſent: inde factum, ut continuatio iſta non obtinuerit, cum; ut vir probi animi, inter Chriſtianos præſertim natus (de his enim revera hac in quæſtione ſermo eſſe deberet) ex animo religionem Chriſtianam amplectatur, res illæ mirandæ, quæ ab initio editæ fuerunt, ſufficiant, eas ob rationes, atque eo modo, pro ut ſupra à nobis dictum eſt.

Cætera deſiderantur.

Andreæ Dudithio S. P.

AD literas tuas, illuſtris Domine, 3 eidus Maji datas, non eſt, quod reſpondeam aliud, quam non receſſurum me ab illo ordine, quem in ſcribendo mihi ſervandum præfixiſti, Deumque precari, ut ab omni te periculo aſſerat, prout eum facturum nihil dubito, modo eum verearis, vitamque ad normam mandatorum illius componas. Quod autem ad literas ex. Kal. Junii datas attinet, reſpondere me volentem multa verba facere neceſſe eſt, cum tuo fortaſſis faſtidio, cum mihi nonnulla, quæ jam ante ſcripſeram, ſub calamum revocanda ſint; quod faſtidium, ſi poſthac effugere voles, neceſſum eſt, ut ea, quæ ſcribo, aliquanto ſtudioſius expendere digneris, quam te facere apparet, impeditum, ut credo, ſexcentis rebus aliis, quibus animum intendis. Mirum tibi videtur, affirmare me, errorem illum (ut ego quidem cenſeo) ſi quis baptiſmum unicuique neceſſarium ſtatuat, æternæ ſalutis jacturam non conſtare, atque adeo in vera quoque Eccleſia vigere poſſe: itaque quæris, quid ergo ſibi velit illud: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua,* & quæ ſequuntur: item: *Qui non crediderit, & baptizatus non fuerit, condemnabitur.* Hic primum objectio tua cum eo, quod ego aſſero, non pugnat, quod quamvis baptiſmus non ſit neceſſarius, nihilominus fieri poſſit, ut illum vera Eccleſia neceſſarium ſtatuat: ſed illi opinioni meæ adverſatur, quod baptiſmus non ſit neceſſarius. Deinde reſponſum petis ad duo loca, quibus baptiſmi neceſſitas aſtrui videtur; ad quæ loca in libro meo ea de materie ſcripto, quem legiſti, ſatis ſuperque reſponſum eſt, ita ut plane actum agerem, quod dicitur, ſi ad illam objectionem denuo reſponderem. Sed quæris porro, quomodo errare poſſit Eccleſia, quæ firmamentum & columna veritatis appellatur? Reſpondeo, veritatem illam nihil aliud eſſe, quam viam atque rationem, æternam ſalutem acquirendi, in Evangelio nobis patefactam, quæ ſolo nomine *τῆς ἀληθείας* in Novo Fœdere ſatis frequenter inſignita reperitur, ac imprimis apud hunc eundem ſcriptorem, ut 2 Theſſ. 2. 12, & in illa ipſa Epiſtola ad Tim. 2. 4. Imo Paulus ipſemet vocem illam ita plane interpretatur Eph. 1. 13. Non poteſt igitur Eccleſia Dei viventis eatenus in æternæ ſalutis via errare, ut non ſemper teneat ac norit ea omnia, quibus ad ſalutem adipiſcendam eſt opus. Verum inde non ſequitur, quod in aliis errare, ac multa, quæ & veriſſima ſunt, & ad res divinas pertinent, ignorare nequeat. Neque vero Spiritus Sanctus, qui omnem veritatem docere debebat, Eccleſiæ promiſſus fuit, ſed illis, qui fundamentum ejus jecerunt; quorumque & ſermones & ſcripta pro divinis, ac, de quibus nemini dubium ullum reſtaret, haberi debuerunt, ut ita ſemper in promptu nobis ſitum eſſet, quo ad cognoſcendam divini numinis voluntatem recurreremus. Taceo, quod & iſta verba, *Omnis veritas*, aliud nihil ſignificent, quam omnem veritatem, quæ ad jaciendum Eccleſiæ fundamentum, munuſque Apoſtolicum probe obeundum pertinebat. Imo cum in Græco ſit, *πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν*, dubitandum non videtur, quin de ſingulari aliqua veritate ſermo ſit, quæque nulla ſit alia, quam de qua ſupra dixi; vox vero *πᾶσαν* hoc in loco, ut & alibi, idem valeat, quod *ὅλην*. Cum ergo dicis, ſi Eccleſia errare in eo poteſt, ut baptiſmum, qui neceſſarius non ſit, pro neceſſario habeat, haud poſſe nos eſſe certos, non errare eam & in reliquis; conſequentiam non bonam nectere mihi videris. Illud præterea miror, te, quemadmodum & ex his tuis verbis & multo magis ex aliis deinde ſequentibus colligi poteſt, tanquam indubitatum ponere, extare ſemper viſibilem aliquam Eccleſiam debere, quæ in rerum divinarum cognitione dux nobis & magiſtra ſit. At cui fundamento hypotheſin iſtam tuam ſuperſtruis? Illi fortaſſis, quod ad oſtendendum, Eccleſiam errare non poſſe, dixiſti, de nullo nos dogmate certos alioquin futuros. Sed reſpondeo, non eſſe neceſſum, ut de dogmatibus certi ſimus, niſi iis, ſine quibus ſalutem conſequi nequimus. Ea vero in Sacris Literis ita clare evidenterque perſcripta atque explicata eſſe affirmo, ut id ſatis unicuique, cui modo bene agendi ſit animus, eſſe poſſit, atque adeo, ut ne interpretatione quidem ulla nobis ſit opus. Equidem omnino mihi perſuaſeram, ſi Sacrarum Literarum auctoritas aſſerta fuiſſet, faſſurum te, nulla re alia opus eſſe, qua quis viam ad æternam ſalutem, quicunque etiam ſit, inveſtiget ac deprehendat. Sed video, etiamſi illa Sacrarum Literarum auctoritas perſpicue tibi demonſtrata fuerit, hæſurum te nihilominus in illo labyrintho, ut, quid de illa via, cujus modo mentio facta eſt, ſtatuendum ſit, nondum ſatis exploratum habeas. Et tamen res poſtulat, ut, ſi literæ illæ revera ſacræ atque divinæ ſint, via ad ſalutem æternam perveniendi perſpicue in illis ſit explicata, nec obſcura ſit amplius, niſi iis, qui, ut manifeſta illis evadat, indigni ſunt. Paulus aperte dicit, 2 Cor. 4. 3, 4. Evangelium, quod ipſe prædicabat, obſcurum non eſſe, niſi iis, qui à Diabolo excæcati erant. Unde manifeſte colligi poteſt cauſa, cur Sacræ Literæ multis ſint obſcuræ, in rebus ad ſalutem æternam adipiſcendam ſcitu neceſſariis: quæ quidem alia nulla eſt, quam aut malitia, aut ſaltem probitas admodum in illis languida ac reſtricta, &, ut paucis dicam, quod non in omnibus, & ubique ita ſe comparent, prout faciendum ſui quemque animi conſcientia convincit, ad ſerviendum ſoli Deo, atque etiam, quo ſe illi dicto audientes præſtent, ad quodcunque, utut ingens ac perſpicuum periculum; imo vero præſentiſſimam atque acerbiſſimam quamque mortem non gravatim adeundam. Quocirca cuicunque cordi eſt, Sacrarum Literarum ſenſum eatenus habere perſpectum, quatenus ad ſalutem æternam ei ſufficit, ita ſe illis legendis dare debet, ut nihil deliberatius habeat, quam quod exequi velit quicquid illæ juſſerint, quomodocunque res cadat. Hoc qui fecerit, omnino certus eſſe & poteſt & debet, primum, non fore, ut circa quicquam eorum, quæ ad ſalutis adeptionem ſcitu neceſſaria ſunt, dubius ac ſu-

ſpenſus

ſpenſus hæreat; deinde, nunquam ſe eo erroris deventurum, ut credat, in Sacris Literis ea præcipi, quę revera vetantur, aut vetari, quæ potius præcipiuntur, aut etiam non præcipi, quæ revera præcipiuntur, aut non vetari, quæ vetantur. Id enim ad iter, quod ad ſalutem æternam ſacræ deſignant literæ, cognoſcendum ſufficit: in reliquis ſi quis occurrat error, nemo ob eam cœlo excludetur. Unde conſequitur, ſine jactura ſalutis æternæ credi, aliquid in Sacris Literis præceptum aut vetitum eſſe, quod revera illic præceptum aut vetitum non ſit. Circa hoc genus magna ex parte occupantur ſententiæ illæ tam inconſtantes, tam diverſæ, imo contrariæ, quas dicis, quæque tanti tibi videntur, ut in interpretandis atque intelligendis ſacris voluminibus animum hominis ſuſpenſum & ambiguum merito tenere poſſint. Veruntamen etiamſi omnia illa incommoda, circa res ſaluti noſtræ neceſſarias, atque etiam majora & plura, quam res ipſa docet, reperirentur, quamdiu tamen fixum manet illud, literas illas, quas ſacras dicimus, reipſa divinas eſſe, nemo, qui eo, quem ſupra diximus, animo, legendis iis intendit, & ſuæ ſibi probitatis & pietatis eſt conſcius, ullatenus turbari, aut quicquam ambigere debet, quin quod ad ſalutem ejus ſatis ſit, is ſit Sacrorum Librorum ſenſus, quem eſſe credit. Si enim interpretatio ab aliquo hominum conſenſu arceſſenda foret: quam inanes quæſo illæ ambages? Nonne ſatius fuiſſet, Deum abſque ullis libris ſpiritus ſui opera perpetuo uſum fuiſſe, ad voluntatem ſuam aperiendam, primoſque Eccleſiæ conditores id ſolum præcepiſſe, ac literarum monumentis teſtatum reliquiſſe, in rerum divinarum cognitione illi, quem diximus, conſenſui ſemper acquieſcendum eſſe? Res igitur exigit, niſi fruſtra ſcripti ſunt libri ſacri, ut quilibet interpretationem eorum, quoad ſalus hominis requirit, ex eo poſſit ſumere, quod ipſimet occurrit, dum eos legit, ab omni alio affectu immunis, niſi eo, quo fertur ad ſalutem divini numinis obſequio ſibi comparandam. Id quod tu fortaſſis inconveniens & abſurdum judicabis, atque inde inferre voles, de Scripturæ Sacræ auctoritate, ac conſequenter de religione Chriſtiana non immerito dubitari poſſe. Ad me quod attinet, nihil hic abſurdi animadverto, nec aſſequi ſatis poſſum, quamobrem Scriptura Sacra, & una cum ea Chriſtiana religio veriſſima eſſe nequeat, licet nulla detur Eccleſia certa & in oculos incurrens, cujus dictis in explanatione Sacrorum librorum, inque ipſius religionis dogmatibus alii ſtare debeant. Quod quæris, quis controverſiarum in rebus ſacris oborientium judex ſit futurus; ego vero reſpondeo, extra nos ipſos alio nobis judice opus non eſſe, quam Deo & Chriſto, qui ſua ſententia beabit, quotquot noſtrum imbuti deprehendentur doctrina ad ſalutem conſequendam neceſſaria, ſi modo eam vita expreſſerimus, cæteros vero illa deſtitutos condemnabit, tanquam eos, qui, quod non ea, qua par erat, probitate prædití eſſent, ipſi in cauſſa fuerint. Aliud judicium expectandum non eſt, Sibi quemque advigilare par eſt, idque pro vero admittere ac tenere, licet univerſus terrarum orbis in alia omnia iret, quod ipſemet totus ad obſequium Dei converſus de genuino Sacrarum Literarum ſenſu arbitratur & intelligit. Et revera, quiſquis ita comparatus eſt, ſi viderit hominem Pontificium, aut Calvinianum: aut Lutheranum, aut Anabaptiſtam, aut Arianum ferro flammiſve, ut tu ais; doctrinæ ſuæ tuendæ cauſſa vitam objicere, cum nec alterius animum exacte perſpicere, nec qua ratione ad credenda ea, quæ credit, adductus ſit intelligere, nec occulta judicii divini ingenio penetrare poſſit: rem in integro relinquet, ſeu Deo potius permittet, nec ob id vel tantillum de eo ambiget, quod verum jam cognovit, animoque comprehendit. Taceo, rariſſimos ex iis, quos dixi, futuros, qui ſua voluntate ferrum aut flammas eo fine ſubeant, ut nominatim & expreſſe rem non modo falſam (licet pro vera ab ipſis creditam) ſed & ſaluti hominum vi ſua officientem tueantur. Quod ad me attinet, nullum mihi eſt dubium, quin omnes illi, ſive Calviniani, ſive Lutherani, ſive Anabaptiſtæ, ſive Ariani, qui ſe ad præſcriptum Chriſti geſſerint (nec enim dubito, ex ſingulis iſtorum ordinibus tales non paucos aut eſſe, aut eſſe ſaltem poſſe) cœleſtis vitæ hæreditatem adituri ſint. De Papiſtis idem affirmare nolim, quos omnes hodie idololatras eſſe ſtatuo: novi vero, neminem idololatrarum ſalutis æternæ compotem fore. Ex iis, quæ adhuc dixi, intelligi poſſe exiſtimo, in interpretandis Sacris Literis eo pacto, quo fieri id debere aſſero, nequaquam id, quod in principio peti; quandoquidem ut certi aliquid apud animum noſtrum hic conſtituamus, minime opus eſt extra nos ipſos ad alienum judicium recurrere: judicium vero uniuſcunque eo, prout explicui, modo adhibitum, modo illud ſtet, Scripturam Sacram non eſſe rem inanem, fruſtraque promulgatam (id quod huic diſputationi tanquam certum ſubſternimus) in rebus ad ſalutem obtinendam neceſſariis fallax eſſe non poteſt. Quantum ad res ſaluti non neceſſarias, idem in Sacrarum Literarum, quod in aliorum cujuſcunque generis librorum explicatione uſuveniet, in quo nihil argui poteſt inconveniens. Ut enim ſuo quiſque modo illos interpretatur abſque eo, ut vel aliorum ſe ſubjiciat judicio, vel de vero illorum ſenſu ita quicquam habeat exploratum, ut error ſubeſſe nequeat: ſic etiam in rebus ſaluti noſtræ non neceſſariis Sacræ Literæ explicabuntur. Quanquam hæ quidem id inſuper habent præ aliis eximium, quod cum res ſint divinæ, ac proinde ſibi ipſis contrariæ, aut inter ſe diſſentaneæ eſſe nequeant, ubique per ſe ipſas tuto explicari poſſint. Id quod in aliis libris humano ingenio ſcriptis non æque contingit, qui & poſſunt eſſe, & ſunt ſæpenumero diſcordes ſecum ſibique ipſis repugnantes. Quid multis? omnis, mi Dudithi, difficultas ad Sacræ Scripturæ auctoritatem redit, quæ ſi probata fuerit, tota res meo judicio facilis eſt & plana. Ad libellum meum nihil adjeci, nec tibi ſcripſi, velle me eum Puccio mittere, nec quicquam me dixiſſe credo, unde opinari poſſes, velle me, ut illud exemplar, quod ad te miſeram, mihi remitteres. Id tantum dixeram, me, cum illum denuo deſcripſiſſem Franciſco Betto mittendum, paucula quædam immutaſſe non magni fere momenti, quæ poſtea cognoſces. Interim te rogabam, ut, ſicubi me hallucinatum aut propoſitæ rei defuiſſe deprehendiſſes, liberrime aurem mihi velleres: quod nunc etiam ita te rogo, ut nunquam magis, præſertim cum ex iis quæ ſcribis, colligere poſſim, tibi videri me nonnunquam, & forte ſæpius eo erroris delabi, ut id, quod eſt in principio petam, & non cauſam ut cauſam ſumam. Ego certe, cum illud, quod addis, veriſſimum mihi videatur, hoc eſt, quod & primæ claſſis ſcriptoribus non raro uſu veniat, ut in ejuſmodi labantur errores, id ſedulo operam in ſcribendo dare ſoleo, ne ad illum lapidem impingam. Sed tamen ut is, qui vix inter minorum gentium ſcriptores cenſeri merear, & in logicis non ultra id, quod ipſa me natura docuit, profecerim, quod ipſum tamen perexiguum eſt: facile id tibi dem, me quantumcunque animum attenderim, &, ne iſtic laberer, cavere voluerim, parum id animadvertendum, paſſim in eo oſtendere potuiſſe. Quo magis iterum te per eam, quo me complecteris amorem, perque eam, qua te colo, obſervantiam etiam atque etiam oro & obteſtor, ut ne graveris paucis, quod tibi in proclivi eſt, diſtincte mihi perſcribere, ubinam tibi aut erraſſe aut ſuſcepto argumento defuiſſe videar in illo meo ſcripto; quod conſtitui prius non recognoſcere, nedum ultimam (ut ajunt) manum ei addere, quam aut obtineam à te id, quod dixi, beneficii, aut omni illius obtinendi ſpe excidam. Jam priuſquam diſputationi circa veram Eccleſiam jam inde ab initio motæ finem imponam, ad id ſeorſim reſpondendum mihi videtur, quod captata ex verbis meis occaſione quæris, qualiſnam illa futura ſit Eccleſia vera, quæ per tot ſecula errare poſſit? Ego, vir illuſtris, cum dixi, errorem de baptiſmo in vera etiam Eccleſia extare potuiſſe, non id his verbis mihi

volui-

volui, illam Eccleſiam, in qua error iſte viguit, veram Eccleſiam fuiſſe: ſed ad id ſolummodo reſpondere volui, quod ajebas conſecuturum, ut, ſi mea de baptiſmo ſententia vera foret, Eccleſia longiſſimum tempus in errore tranſegerit, tibique demonſtrare, etiamſi tandem id eveniret, quod dicis, abſurdi nihil ad me inde redundaturum. Id ipſum reſpondeo ad illud, quod nunc ais de errore, qui tot exercuerit ſecula, quodque nullum Eccleſiæ ullius veſtigium compareat, in qua ea, quæ hæc tempeſtate in paucorum animis ſubnaſcuntur, dogmata pro veris recepta ſint. Ideoque dico, optime id poſſe conſiſtere, ut Eccleſia vera ſit Eccleſia, & nihilominus vel ipſas annorum Chiliadas in erroribus hæreat multis, ac nonnulla dogmata pro veris non agnoſcat, quæ tamen ſint veriſſima: modo in rebus ſaluti noſtræ neceſſariis non erret, nec, tanquam falſa, repudiet ea dogmata, ſine quibus obſequium Chriſto conſtare non poteſt; quæ inter, non eſt ullum eorum, quæ hac tempeſtate in paucorum animis ſubnaſcuntur, qualiaque tu proculdubio intelligis. Neque eo affirmo, fuiſſe ſemper Eccleſiam aliquam humanis oculis conſpicuam, quæ vera fuit Eccleſia: ſed occurro tantum objectioni tuæ, ſive ſcrupulum dicere mavis, quo adduceris, ut credas, aut falſa eſſe id genus dogmata, aut non fuiſſe, ſaltem uſque ab Apoſtolorum ævo, ullam veram Eccleſiam oculis conſpicuam & frequentem, id quod tibi inconveniens admodum videtur, tibique, dum id expendis, abſurda multa ob oculos verſari ais. Ego vero, ut vides, hoc, quod affers; non affirmo; ſed id tantum dixi atque etiamnum dico; non videre me, cur id fieri nequeat: ea ſiquidem abſurda, quæ tuo ſe conſpectui offerunt, omnia, meo quidem judicio, inde pullulant, quod liberum in homine arbitrium non ponas, quod illi tamen, ut mox dicam, vere ineſt. Sed prius uno verbo reſpondebo ad id, quod à me quæris, ubinam gentium incorrupta reperiatur doctrina, & quis mortalium ea ſit imbutus? Quippe dixeram, non promiſiſſe Chriſtum, nolle ſe permittere, ut in doctrina erretur, ſed ei, qui vera doctrina ſit imbutus, opem ſe laturum eſſe. Reſpondeo igitur, nihil opus eſſe, nec quo ratum faciamus Chriſti promiſſum, nec alia, quapiam de cauſa, quæ quidem juſta ſit, ut ſciatur, quiſnam ſana doctrina ſit imbutus, aut ut is digito commonſtrari poſſit: ſed ſatis eſſe, ſi credatur, prout creditum ſemper fuit, ſanam doctrinam divinis literis comprehenſam teneri: quin adeo, fieri poſſe, ut & hoc à nemine credatur, &, quod amplius eſt, ne doctrina quidem ſana ulli hominum inſita ſit, nec eo minus & Deus & Chriſtus verax, & conſtans, & quoad convenit, miſericors ſit: quandoquidem, ut alias dixi, improbitas & malitia hominum juſtam his omnibus cauſam præbere poteſt. Sed dicis, aut dicere vis, hominem ſine auxilio divino probum eſſe non poſſe, quod auxilium non ſit in poteſtate noſtra poſitum. Ego vero reſpondeo, hominem ad eum probitatis gradum progredi poſſe, qui ſatis ſit ad efficiendum, ne Deus id ipſi, quod jam conceſſit, ſubducat, abſque alio ipſius Dei auxilio: quod ſi tamen eo inſuper auxilio, quod memoras, opus eſſet, id procul dubio eatenus in poteſtate noſtra foret, quatenus nemini negaretur, niſi qui voluntate ac ſponte ſua aliquid in ſe admiſiſſet, quo ſe indignum eo reddidiſſet. Quod ais, Deum non ferre auxilium, præterquam iis, quos ſibi elegit, quorum numerus nec augeri nec minui poſſit: primum non multum ad rem facere videtur, quandoquidem auxilium, quod electis iſtiuſmodi tanquam proprium munus conceſſum foret, non eſt auxilium illud, quo hic eſſet opus: facileque fieri poſſet, ut quis nondum eo veniſſet improbitatis, ut excæcari à Deo mereretur, & tamen in electorum iſtorum cenſu nomen nullum haberet. Sed deinde, ubinam quæſo in Sacris hujus rei mentio habetur, aut qua ratione probatur, ſolos iſtos electos divini numinis auxilio ſublevari, & ad unum uſque omnes nominatim ita definitos eſſe, ut electorum albo nec accedere nec decedere quiſquam poſſit. Ego quidem pro meo captu nec rationem video ullam, nec Sacras Literas auctores habeo; quæ me tale quid doceant: quin potius innumera mihi videre videor argumenta, quæ ſententiam plane contrariam apertiſſime demonſtrent. Tu vero ſubjungis, voluntatem Dei in agendo efficacem, ſcopumque ſuum ſemper attingere, ac proinde, ſi quem ille probum eſſe velit, eum ſine dubio talem fore; ſin vero nolit, nullatenus talem evadere poſſe. Reſpondeo, voluntatem Dei abſolutam, puta eum quid ille omnino fieri vult, ſemper quidem in agendo efficacem, eſſe ſcopumque ſuum attingere: ſed voluntatem Dei, qua probos vult eſſe homines, abſolutam aut eſſe aut eſſe poſſe, id vero pernego. Probitas enim, quam Deus homini ineſſe vult, abſolutam alterius voluntatem in ſe non admittit, quandoquidem Deus hominem ſua ſponte ac libere vult eſſe probum, ita videlicet, ut poſſet, ſi vellet, eodem tempore improbus eſſe. Velle autem, ut quid omnino ſit, & ut idem eodem tempore poſſit non eſſe; hæc duo ita ſunt comparata, ut conſiſtere ſimul nequeant. Nec inde ſequitur, Deum probitatem iſtiuſmodi non velle, veriore quodam modo, quo, ut voluntati alicujus ſubſternatur, fieri poteſt: etiamſi contingere queat, ut raro aut etiam (ſi ipſam rei naturam reſpiciamus) nunquam exiſtat, quandoquidem, ut dixi, nullius neceſſitatis capax eſt. Quocirca ſi proprie loqui velimus, non dicendum eſt, vult Deus, ut homo ſit probus; ſed potius, vellet ut eſſet. Eodem modo cum dico, velle Deum, ut homo non minus poſſit improbus eſſe, quam probus, licet illum probum eſſe mallet: non affirmo res duas ſibi repugnantes, ſed utramque veriſſimam. Verum ut abſolvam reſponſionem ad objectiones tuas, illud affirmo, ſi quando contingat, hominem eſſe improbum, quamvis eum probum Deus eſſe mallet, non protinus majorem in homine, quam in Deo, efficaciam & agendi vim cenſendam: quandoquidem ſua ſponte id vult Deus, ut voluntatis ſuæ effectus, puta hominem evadere probum, à libera hominis voluntate dependeat, hoc eſt, ut ſine illa ipſa libera hominis voluntate effectus, quem diximus, exiſtere nequeat. Dolet mihi vehementer, cogitationem ſtringendi calamum contra Atheiſmum in te refrixiſſe. Libri illius Gallici nullam alias mentionem unquam audivi fieri, daboque operam quam poſſum maximam, ut illius exemplar alicunde mihi comparem. Sed perſuaſiſſimum habeo, ne comparandum quidem hunc eſſe ad illud opus, quod tu efficere nobis potuiſſes, quemadmodum & ex tuis ipſius verbis colligere poſſum. Quod ad adorationem attinet, quandoquidem huc tandem etiam delaberis, prout alias ſcripſi, ad præcidendam omnem de vocibus litem, quæro, quotieſcunque perſpicue probatum fuerit, Deum Chriſto largitum id, ex quo neceſſario ſequitur, adorationem, id eſt cultum divinum illi deberi, ac præterea expreſſe conſtituiſſe, ut quilibet eum adoret; quid tandem habeant reponere ſive illi, qui ex adoratione Chriſti eandem illius cum Deo eſſentiam concludunt, ſive iſti, qui ob eſſentiæ diverſitatem honore adorationis eum tentant excludere? Dubium non eſt, par eſſe, ut tam hi, quam illi manus dent veritati, & agnoſcant fateanturque ſtupendum iſtud ac benignitatis plenum Dei opus, qui noſtræ tantum ſalutis gratia, quoque nos ad viam immortalitatis ingenti fiducia capeſſendam induceret, ad tanti potentatus tantæque majeſtatis faſtigium humanam noſtram naturam extulit. Quod opus adeo divinum, neſcio qui poſſit quenquam fugere, quandoquidem per omnes Novi, ac partim etiam Veteris Fœderis tabulas tot ac tam clara de illo teſtimonia conſignata extant. Mitto exempla illius adorationis aliquammulta, quæ quidem ſunt in promptu, eo quod non niſi contra alteram adverſariorum partem pondus ullum habeant: contra quos ſufficere crediderim, quæ literis jam antea tradidi, quæque ſi opus ſit ita aliquando locupletabo, ut nullus forte locus ulli dubitationi reliquus ſit futurus. Quod ſi erit, ut ſermonem inter nos aliquando conferamus,

ramus,

ramus, confido faſſurum te, habere me, quo omnes utriuſque generis adverſariorum rationes prorſus enervare queam. Atque hæc in præſens ſufficiant.

Quod me circa ea, qua prima in aſſertionem vigeſimam primam Collegii Poſnanienſes animadverſione ſcripſi, mones, id tale eſt, ut gratias tibi potius agere eo nomine debeam, quam tu veniam à me requirere. Verum eſt, quatuor ad res advertendum eſſe. Prima earum eſt, nuſtros humines ita male audire, ut neceſſe ſit, nihil eorum ſilentio tranſmittere, quæ tam ſiniſtram de illis opinionem alere ac fovere poſſunt: imo vel minima calumniæ umbra revocanda eſt ad animum, operaque danda, ut retundatur. Secunda eſt, adverſarios noſtros totos in eo eſſe, ut aliis peſſima quæque de noſtris hominibus, quoad poſſunt, perſuadeant; unde fit, ut ſermonem de illis babentes, aut non advertant animum pro eo, ac debebant, ad id, quod dicunt, aut etiamſi de eo, quod geſtum eſt, ſit quæſtio, ſimplicem rei veritatem malitioſa narratione obſuſcent & corrumpant, ita tamen, ut ſi doli maniſeſtos teneas, poſtico aliquo elabi poſſint. Idcirco è re eſt, iſtos nunc condoceſacere, ut in poſterum ita ſermonem inſtituant prout decet. Tertia eſt, verba illorum, quæ iis, in quibus calumniam hærere dictum eſt, ſubjiciuntur, ita comparata eſſe, ut aliud eos nihil probare velle oſtendam, quam extare in Veteris Fœderis literis loca nonnulla, quæ de Chriſto Domino noſtro capienda ſint. Neſcio igitur, unde poſſit elici, quod tu affirmas, illos id agere, ut noſtros homines reprehendant, eo quod filium illum æternum negent: quandoquidem & hoc negant noſtri filium illum ante virginis partum extitiſſe, & contra banc ſententiam nominatim jam inde à principio ſtylum iſti vibrant. Præter hæc omnia, pars aliqua locorum, quæ in aſſertione 21 laudant, nullam ne illud quidem probandi ſpeciem habent, filium Dei, antequam homo eſſet, extitiſſe: ſed id tantum demonſtrandi aliquo modo mentionem illius in antiqui fœderis libris fieri. Quarta & ultima eſt, ultra ea omnia, quæ jam dicta ſunt, nihil prætermitti, quin ſingulatim ad omnia loca, quæ iſti in medium adducunt, æque reſpondeatur, ac ſi, prout debebant, locuti fuiſſent; ita, ut liqueat unicuique, etiamſi tandem cavillatio aliqua intercurriſſet (quod mihi certe non videtur) forum tamen aut arenam propterea non declinari. Et certe ſi cui cavillandi animus eſſet, omnia iſta loca abſque ullo reſponſo ſicco pede præteriri potuiſſent. Illud eſt, quod iſti, ut mihi videtur, adhuc reſpondere potuerunt, ea, quæ hic aſſerunt, ex iis intelligi debere, quæ aſſertione 16 leguntur, ubi propoſita fuerint ea, quæ jam ſuo hic loco opere ipſo præſtent. Verum cum ob ea, quæ dicta ſunt, tum ob alia forte, quæ dici poſſint, non deeſt, ut opinor, quod & vere & cum honore noſtro reſponderi poſſet.

Quod ad illud, *Antequam Abraham*, & quæ ſequuntur, attinet, poſſem ſane uberiorem illius explicationem, ut deſideras, ad te mittere, ex qua fortaſſis intelligeres, non modo nullam Scripturæ Sacræ vim fieri, minimeque duriter eam torqueri; ſed ſuum illi ſenſum reſtitui, qui verbis quam ſimpliciſſime reſpondeat, quique ad totum locum apte quadret, & ob Grammaticæ legem plane ſit neceſſarius. Sed prius me ſcrire opus eſt, an illa ipſa explicatio, quæ quantum ad ſummam rei attinet, animadverſionibus inſerta eſt, tibi revera ſatiſfaciat nec ne. Hoc eo dico, quod oſtendas, magna mea cum admiratione, te, quamvis judicium de ea tuum promas, illam tamen non legiſſe. Hanc enim tu interpretationem mihi tribuis, *Antequam eſſet Abraham* (id quod nomen ejus ſignificat, pater multarum gentium) ego ſum Abraham. Et tamen, ut intelligere poteris, ſi animadverſionem 4 in aſſertionem 2 legeris, interpretatio illa, ut tribus dicam verbis, hæc eſt, ita illa verba capienda, atque ſi ſcriptum eſſet, Amen, amen, dico vobis, antequam Abraham fiat, quod ego ſum. Deduxi latius explicationem hanc in reſponſione mea Andreæ Volani Paræneſi oppoſita, quam Spiræ typis exprimendam curavit, una cum aliis quibuſdam, quibus meam ſe reſponſionem infringere exiſtimat, quæ illi manu exarata tranſmiſſa fuit, non alio nomine, quam cujuſdam boni viri, eaque de cauſa Anonymum me vocat. De aliis reſponſionibus ipſi oppoſitis quas ille tamen refellere nititur, nihil mihi conſtat: Budneum tamen credo illum eſſe adverſarium. Ita ſcribo, quod novum illud opus tibi viſum exiſtimem: cui refutando vix amplius quicquam requiritur, quam ut meum illud in publicum edatur, quod quoniam non abs re fore credo, ut aliqua ratione fiat, operam dabo, paucis quibuſdam ad ampliorem veritatis illuſtrationem additis.

Quod ad locum ab aliis per apoſtrophen explicatum attinet, ſi animadverſionem 6 in aſſertionem 21 legeris, videbis, miſſâ illa explicatione aliam afferri novam, quam ego veriſſimam eſſe arbitror, & in qua nihil coactum videre mihi videor. Quod ſi res exiget, illa etiam validius confirmabitur, ac præterea vel manibus id unicuique palpandum dabitur, fieri nullo modo poſſe, ut Apoſtolus, voluerit dicere, verba illa, *Tu in principio*, & cætera, de ipſo Dei filio intelligi. Explicatio illa per apoſtrophen à magno viro adinventa fuit, & à multis præſtanti judicio præditis acceptata. Ego peculiariter novi, Caſtellionem, ſi paulo diutius ſuperfuiſſet, in ſua Novi Fœderis editione locum illum, non ut prius *Et, tu principio, Domine*, ſed, *Tu vero, Domine*, tranſlaturum fuiſſe.

Sed ecce tibi de utriuſque fœderis miraculis. Tu quidem, vir illuſtris, ratione à me in medium adducta, objectionem tuam non ſolvi aſſeris: at interea non reſpondes, meo judicio, ad id, quod dixeram, nec ubinam illa infirmitas aut fallacia in reſponſione mea hæreat, oſtendis, ſed tantummodu aliquanto fuſius objectionem tuam explicas; nihil tamen attexens, ad quod, niſi vehementer fallor, non ſit ſatis ſuperque reſponſum. Et ſperare juvat, ſi reſtat mea apud te Epiſtola, ſique ea, quæ reſpondi, relegere dignaberis, faſſurum te, nihil me à vero alienum dicere. Nihilominus ut tanto uberius tibi ſatiſfaciam, denuo me ad reſpondendum tibi convertam, adjunctis ad ea, quæ prius ſcripſeram, nonnullis, quæ fortaſſis non exigui erunt momenti. Jam hæc ſunt ipſiſſima verba quibus de integro objectionem tuam exponis, Quis non agnoſcat, ſi rerum terrenarum, quæque nulla ratione cum ſpiritualibus ac æternis comparandæ ſunt, gratia, tot ac tanta ſint edita miracula: rationi multò magis conſentaneum videri, ut ad faciendam fidem ac ſpem rerum magis incredibilium, longeque majorum, aut eadem, aut etiam multo majora patrentur. Jam hic primum illud tenendum eſt, utrum in iſta tua ratione res majores minoreſve per ſe conſiderentur, quatenus ſimpliciter res majores, qua tales, majora etiam miracula aut ſaltem æqualia iis, quæ minoribus in rebus edita ſunt, requirere videantur; an vero eatenus, quatenus res majores minoribus minus ſunt credidiles. Quod ſi per ſeipſas conſiderentur, meo judicio, non tenuis hic latet fallacia: nec enim revera, ob ipſam promiſſorum magnitudinem, magna iis adminicula, quibus firmentur, adjungi conſueverunt, ſed quia magnitudini id conjunctum eſſe ſolet, ut parum inveniat fidei, cui ſtabiliendæ adminicula illa revera requiruntur: adeo quidem, ut ſi contingat, quod facile poteſt, ut promiſſum aliquod, quamvis ingens ſatis tamen ſit credibile, nihil opus ſit multis ac grandibus ad illud confirmandum adminiculis; quemadmodum ſi contra eveniat, ut promiſſum aliquod, licet exiguum, parum ſit credibile, multis illud ac grandibus adminiculis, quibus roboretur, opus habebit. Unde luce meridiana clarius liquet, quod promiſſa aliqua vel magis vel minus ſint credibilia, id ſolum in cauſa eſſe, cur illis confirmandis vel pauca & exigua, vel multa & grandia adminicula adhibeantur, aut etiam adhiberi debeant. Ut igitur probe excutiatur ratio à te allata, id ſolum expendendum venit, utra promiſſa magis vel credibilia ſint, vel incredibilia; illane quæ ſub vo-

teri,

Veteri, an quæ ſub Novo Fœdere facta ſunt? Quod ſi oſtendatur, promiſſa ſub Novo Fœdere facta, licet longè majora, non modo non incredibiliora, ſed etiam credibiliora iis, quæ ſub veteri facta ſunt, eſſe; jam tua mihi ratio penitus proſtrata videtur. Rem autem aliquam promiſſam incredibilem eſſe, id vel per ſe, vel ratione ejus, cui promiſſa eſt, habita expendi poteſt. De eo, quod res aliqua per ſe ſit incredibilis, non eſt, cur verbum faciamus: id potius eſt, ut de eo, quod illorum, quibus promiſſa eſt, reſpectu incredibilis ſit, explicemus. Quam, ob cauſam probe animadvertendum eſt, quinam ſint, quibus facta ſint ea, de quibus nobis ſermo eſt, promiſſa: id quod paullo poſt ſuo loco curæ nobis habebimus. Jam quod res aliqua promiſſa incredibilis obveniat animo ejus, cui promiſſa eſt, id vel inde poteſt oriri, quod res ipſa per ſe videatur, impoſſibilis; vel quod impoſſibilis ei, qui illam promiſit, vel quod parum veriſimile videatur, illum, qui promiſiſſe perhibetur, vere eam promiſiſſe, aut etiamſi promiſerit, fidem præſtiturum.

Quantum ad illud, ut res per ſe impoſſibilis videatur; utique promiſſa Novi Fœderis ejus eſſe generis, affirmari non poteſt. Illi enim, quibus primum ea facta fuerunt, (Judæos intelligo) jam antea generatim quædam his ſimilia credebant: cum, exceptis Sadducæis, qui non ita multi erant, cæteri omnes aliam poſt hanc reſtare vitam felicitate refertam iis, qui in hac ſe vita ad normam divinæ legis compoſuiſſent, perſuaſum haberent. Nec ab illis diverſæ abibant gentes, quibus poſt illos eadem promiſſa oblata fuerunt: jam enim generatim omnibus perſuaſum erat, hominibus probis poſt vitam hanc præmium virtuti illorum conveniens repoſitum eſſe. Nec modus præmium illud conferendi in Novo Fœdere expreſſus Judæis impoſſibilis reputabatur, ut qui jam aliquam ipſi ſibi reſurrectionem imaginati erant, & inter gentes, præter multos ſapientiæ opinione celebratos, qui animarum ex uno corpore in aliud migrationem credebant, vulgus ipſum, quod ea ſibi tormenta apud inferos perſuaſerat, quæ ſecundum ipſum, ſine corpore nec erant nec eſſe poterant, reſurrectionem pro re impoſſibili ducere nequibat, ita præſertim explicatam, ut debet, cum ita comparata ſit, ut nihil in illa ſecum pugnans inveniatur, nec aliud quicquam ſit, unde appareat, nullo eam modo fieri poſſe: id quod multo etiam magis illorum, qui ſapientes uſurpati ſunt, quam vulgi cauſa dictum velim. Ita ut hac in parte, qua an res promiſſa ſecundum eorum ſententiam, quibus promiſſa eſt, impoſſibilis ſit, quæritur, nihilo meliore conditione ſint res, quæ ſub Veteri Fœdere promiſſæ ſunt, iis, quæ ſub Novo. Sequitur ut diſpiciamus, utra promiſſa Deo, qui utriſque fidem ſuam obſtrinxit, magis poſſibilia ſint. Hic quoque certe nihil poteſt eſſe diſcriminis, quandoquidem Deus tam ab hoc, quam ab illo populo, quicquid factu poſſibile eſt, facere poſſe exiſtimatus eſt. Atque hinc patet, me, cum alias eodem hoc in argumento potentiam divinam allegaſſem, minime intempeſtivam, imo neceſſariam, niſi fallor, illius mentionem injeciſſe, quamvis aliud tibi viſum fuerit. Enim vero redderet id res ſub Novo Fœdere promiſſas omnino incredibiles, ſi exiſtimaretur, Deus, qui illas pollicitus eſt, non poſſe verba ad rem conferre: quemadmodum ſane multi opinati ſunt atque etiamnum opinantur, ut quibus reſurrectio res plane impoſſibilis videatur. Neceſſitas igitur requirit, ut oſtendatur, eam non eſſe tale quippiam, quod efficere Deus nequeat, aut ſaltem eos, quibus factum eſt promiſſum, generatim, id præſtari poſſe, credere. Quantum ad illud, an veriſimile videatur, Deum ſive hujus ſive illius promiſſi auctorem eſſe; iiſque opere complendis obſtringi, in quo, ut mihi videtur, totius hujus quæſtionis nodus eſt; reſpondeo, illis, quibus facta ſunt promiſſa, veriſimilius videri, Deum illorum, quæ ſub novo, quam quæ ſub Veteri Fœdere promiſſa ſunt, auctorem eſſe, eiſque deinde opere complendis obſtringi, idque multas ob cauſas. Primum enim Deo per ſe digniora ſunt promiſſa Novi, quam Veteris Fœderis, maxime cum obedientiæ, quæ ipſi Deo præſtatur, præmium eſſe debeat. Ita enim moribus comparatum videmus, ut principes juſti, ſapientes ac liberales, miniſtros ſibi morigeros magnifice remunerentur, ea illis præmia tribuendo, quæ ſuæ magis magnitudini, quam illorum humilitati conveniant. Et quantillum id eſt, quæſo, tanto numini, res illas omnes, in Veteri Fœdere promiſſas, homini, obſequium ſibi præſtanti, dare atque impertire? An non ipſe ad intendendam argumenti tui vim affirmas, monarcham interdum aliquem uni ex proceribus navatæ operæ præmium fere tantum largiri, quanti erat vel univerſa illa regio, quam populo illi Deus erat pollicitus; & ex dynaſtis, quibus modo mediocres ſint opes, ſuis quemque miniſtris majora donare, quam ſinguli in illo populo nanſciſcebantur? Ita ut meo judicio (quamvis res ex parte fortaſſis aliter ſe habeat, ac tu dicis) dum alio forte reſpicis, hoc eſt, ut univerſam hiſtoriam, ipſamque religionem Sacris Literis comprehenſam parum veriſimilem arguas, in hac diſputatione contra teipſum argumenteris, & demonſtres, veroſimilius eſſe, Novi quam Veteris Fœderis promiſſiones à Deo profectas, ac proinde illas Novi Fœderis ea parte, qua pluris intereſt, magis eſſe credibiles, ideoque miraculis paucioribus, quibus confirmentur, indigere. Hinc patet, quantum abſuerim ab eo, quod tu tibi propemodum perſuaſiſti, ut illudere tibi voluerim, cum ſcriberem, eo quod Novi Fœderis promiſſiones longe majoris ſint precii, quam illæ Veteris, non modo majoribus ad illas confirmandas præſidiis opus non fuiſſe, ſed etiam illud ipſum in cauſa fuiſſe, ut, etiamſi multo minora adhibita fuiſſent, ea tamen ſufficere potuiſſent: præſertim, cum id primum probaſſem non modo ratione iſta, quam breviter hic innui, ſed etiam alia quadam, ni fallor, ſatis valida, qua id ob oculos tibi poſui, lubentius unumquemque conniti, viresque ſuas intendere ob res maximas, quamvis exigua eas adipiſcendi ſpes affulgeat, quam ob res exiguas, licet magnam earum ſpem habeat. Nec vero ſcripſi *ſimpliciter* (ut tu mihi tribuis) *ubi cauſa eſt infirmior, majoribus miraculis opus eſſe, & proinde ſub Veteri Fœdere ita fieri debuiſſe.* Sed ut ad primam rationem revertar, quid quæſo Deo juſtiſſimo, ſapientiſſimo & liberaliſſimo dignius eſt, quam ut iis, qui ipſius obſequio vitam impendere & inter acerbos cruciatus ſpiritum excludere, prout ſane par eſt, atque ipſe fieri vult, non recuſant, vitam felicem atque immortalem reddat, præſertim cum homo natura ad felicitatem ipſamque immortalitatem aſpiret, nec ſine immortalitate vere felix dici poſſit; imo cum alia bona, quantacunque fuerint, ſine illo nil ſint, niſi fumus & umbra? Præterea plurimis mortalium ab omni ævo parum id viſum eſt veriſimile, Deum obedientiam ſibi præſtitam rebus earum ſimilibus, quæ ſub Veteri Fœdere promiſſæ fuerunt, remunerare velle ac remunerare, cum ipſis videatur, eaſdem res non ab illis tantum, qui Deum nullatenus cognitum habent, ſed & qui ei utut cognito male morigeri ſunt, teneri. Unde factum, ut homines generatim, immortalitatis deſiderio ſimul exſtimulati, etiam ſine ulla ſeu promiſſione vera, ſeu illius ſpecie, à Deo ſibi oblata, aliam ſibi quandam vitam cogitatione depinxerint, & ſatis firmiter perſuaſerint; tantum abeſt, ut parum illis res videri poſſit veriſimilis, ubi Dei nomine illis promittitur, idque ita, ut fides ei non levibus documentis fiat. Quapropter videre nequeo, cur dicas, adeo id eſſe homini difficile, ut aliam poſt hanc reſtare vitam credat; in os enim tibi reclamant perpetua tot ſeculorum inde ab omni memoria experimenta, contra quæ nec illæ, quas tu allegas rationes, nec quotquot unquam allegari poterunt, quicquam virium habent. Ex hac ratione & altera ſuppullulat, ob quam Novi Fœderis promiſſa vero ſimilius, quam illa Veteris à Deo proficiſci, per ſeipſa iis, quibus & hæc & illa facta ſunt, videri potuerunt. Ut enim ſupra quoque comme-

Digitized by Google

commemoratum fuit, cum Novi Fœderis promiſſa promulgata ſunt, jam tum hac opinione homines iſti generatim erant imbuti, poſt hanc vitam ab eo, quem cura hæc tangebat, aliam multo beatiſſimam iis, qui ſe probe geſſiſſent, præparatam atque adornatam eſſe; cum quidem non conſtet, nec admodum vero ſit ſimile, iis, quibus ab initio Veteris Fœderis promiſſiones oblatæ fuerunt, jam tum hac eos opinione generatim, fuiſſe, præmium aliquod viros bonos hoc in orbe manere: imo vero ob graviſſimas calamitates, quibus per annos multos totus ille populus jam tum premebatur, cauſam habebant, cur quidvis potius crederent. Jam licet, ut dixi, rationes, quas in medium affers, quo probes promiſſa Novi Fœderis parum credibilia, nihil habeant virium ad elevandum id, quod certiſſimis & continuis poſt hominum memoriam experimentis, quæ luculente fidem eis, ab infinitis hominibus adhibitam, teſtantur, compertum eſt, & idcirco ſine reſponſio tranſmitti poſſent: nolo tamen ſilentio id involvere, videre me non poſſe, quis poſſit illis eſſe locus, etiamſi experimenta illa non obſtarent. Promiſſa enim illa, de quibus nobis ſermo eſt, hoc uno maxime continentur, & huc tandem redeunt, nos, poſtquam rebus humanis ſemel valedixerimus, reſurrecturos à morte, & in vitam, quandocunque tandem id futurum ſit, redituros, ita tamen, ut mortalitatis legi non amplius ſimus ſubjecti, ſed perenni felicitate affluamus. Id quod primum non video, qui rationi, ut tu affirmas, adverſetur, dummodo illud ſtet, quod ſupra poſitum fuit, veroſimile eſſe, Deum id & velle, & certe facere poſſe. Nec vero magis id repugnat illis ſenſibus, quos natura animis noſtris impreſſit, quamdiu id impoſſibile aut abſimile vero non reputatur, niſi eatenus, quatenus ratio ac modus illius mente non concipitur, aut etiam ſatis intelligitur, ordinaria naturæ lege fieri id nequaquam poſſe, quod nos certe parum angit, modo quacunque id tandem ratione fieri queat, cum id jam ponatur, imo omni modo requiratur, ut ne ſit ordinarium naturæ opus, ſed extra omnem ordinem à ſola illius voluntate proficiſcatur, qui aut ipſa eſt natura, aut illius certe conditor & dominus. Qui autem experimento reſurrectio ejuſmodi adverſetur, cum ratio illius ita comparata ſit, ut non modo eſſe, aut fieri, aut uſu aliquando eveniſſe non dicatur, ſed etiam diſerte neceſſe, nec ullo modo unquam eveniſſe affirmetur, niſi in ſolo Chriſto? Quod autem in Chriſto uſu venerit, ejus rei argumenta & indicia habemus adeo magna adeoque valida, ut dici poſſimus, ipſo id experimento didiciſſe, rem eſſe & poſſibilem & veroſimilem, nedum experientia ſcrupulum nobis injiciat, an non contra ſe res habeat. Tu vero, præter promiſſiones, illa etiam, quæ ſub Novo Fœdere à Deo facta referuntur, tanquam parum credibilia, penſitas. At ea, ſi probe intellecta fuerint, non modo parum credibilia non videbuntur, ſed quilibet potius admirabitur in hoc ſapientiam Dei, qui cum homines voluntarie ſibi obedientes, felicitatis ac immortalitatis compotes efficere ſtatuiſſet, non potuit ad hunc finem quicquam vel nobis aptius vel ſe dignius moliri. Sed, ut monui, probe ſunt illa mente percipienda, hoc eſt, eo modo, quo in Sacris ipſius Novi Fœderis Literis leguntur, ſatiſque clare ſunt conſignata, ſine additamentis & commentis ridiculis hominum, ut ne quid durius dicam, nimis audacium: quibus id debemus, ut Chriſtiana religio magna cum injuria res ab omni veri ſimilitudine alienas adeoque impoſſibiles ambitu ſuo complecti exiſtimata fuerit. Denique & illud mihi expendendum videtur, quod tu Veteris Fœderis promiſſiones ex eo interpretaris, quod in illius regionis tantopere celebratæ dominatu populus Iſraëliticus ſit locatus: quod mea quidem ſententia aliter ſe habet. Vera enim illius fœderis, quod Deus per Moſen cum populo illo pepigit, promiſſa conſtant favore cœli & affluentia rerum omnium in hoc terrarum orbe, qua populus ille perpetuo floruiſſet, ſi frugi, Deoque morigerus fuiſſet. Regio vero illa jam pridem à Deo populi illi promiſſa ac deſtinata erat ante Moſen, nec ab illo demum in mercedem recte factorum ipſis aſſignata: quanquam adeo vix quiſquam illorum ipſorum, qui ex Ægypto ſe receperant, pedem in illam intulerit, nulla niſi perverſitatis ſuæ culpa. Hoc totum eo dico, quod diſputationem omnem ad ea miracula reducere videaris, quæ perpetrata prius fuerunt, quam populus ille regionis iſtius imperio potitus fuit, quæ plura ac majora fuiſſe vis, quam illa Novi Fœderis. Atqui difficultas quæſtionis in eo, ni fallor conſiſtit, quod miracula illa longinquo annorum tractu continenter edita ſint, ex quo Deus cum populo iſto fœdus per Moſen icit, quæ pari ſerie fœdus per Chriſtum ictum conſecuta non videntur. Alias enim oſtendi facile poſſe exiſtimarem, miracula à Chriſto & Apoſtolis edita, longe & numero & magnitudine anteire illis, quæ Moſes edidit, quæve alio quocunque modo à Deo edita fuerunt ab eo die, quo Deus Moſi id muneris impoſuit, ut populum Iſraëliticum ex Ægypto liberaret, ac medius inter ſe & populum intercederet, uſque ad id tempus, quo Joſua populum illum in poſſeſſione regionis illius collocavit. Quod cum, ut ipſemet aſſeris, facile factu eſſet, ſatiſque credibile, armata manu à populo tam numeroſo obtineri poſſe; ideo opus fuit, ut Deus tot edendo miracula teſtatum faceret, ſe eſſe, qui regionem hanc illis tenendam daret: alioquin acceptam illi, ut volebat, utque verum erat, non retuliſſent, ſed bonæ cuidam fortunæ, ſuiſque viribus. Adeo ut illa ipſa ratio, propter quam tantis miraculis nihil opus fuiſſe exiſtimas, mihi contrarium ejus demonſtrare, & præcipua cauſa, cur facta ſint, eſſe videatur. Jam quod ad alteram meam rationem attinet, quæ non promiſſiones, ſed præcepta reſpicit; illud quod tu, vir illuſtris, affirmas, eſſe etiam in Novo Fœdere, quæ non minus levia atque ſuperſtitioſa videantur, quam illa veteris, eam minime elidit; eo quod ex illis, quæ ſeu jure ſeu injuria talia videri queant, nihil affirmem in Novo Fœdere nobis imperatum præter Domini Cœnam, quæ cum nec tempori, nec loco, nec certæ ac præſcriptæ verborum geſtuumve formæ aſtricta ſit, niſi id admodum generaliter ac univerſe, cumque manifeſte ad id, cujus gratia inſtituta fuit, accommodatiſſima ſit, nec minus finis ejus convenientiſſimus, ac tantum non neceſſarius, dum illud nobis ſtat firmum, quod Deus & Chriſtus noſtri cauſa ſumma cum ſapientia egit; videre nequeo, qui poſſit illa res aut levis aut ſuperſtitioſa videri, & ſola ex adverſo opponi, ſexcentis antiqui fœderis rebus, quæ aut omnino conditionibus, quas ſupra memoravimus, carent, aut iis ſaltem præditæ neſciuntur, eoque non immerito ſuperſtitioſæ ac leves videri poſſint. Neque id, quod addis, ſub Novo Fœdere etiam illa, quæ in Veteri tradita fuerunt, neceſſario credenda eſſe; quomodo aut verum ſit, aut ad rem faciat, intelligo. Sane quidem ſub Novo Fœdere & illa, quæ in Veteri tradita ſunt, creduntur, non quod ea nobis creditu neceſſaria ſint; ſed quod fide iis adhibita, quæ Novo Fœdere continentur, quæque idoneis argumentis per ſeipſa abunde nituntur, & illa, quæ Veteri Fœdere comprehenduntur, qualiacunque tandem ſint, credi ſine ullo alio argumento, ſaltem implicite atque involute, conſectarium eſt: quanquam interea fieri poſſit, ut quis eorum, quæ in Novo Fœdere tradita ſunt, tantum & norit & perſuaſum ſibi habeat, quantum ei ad ſalutem obtinendam ſit ſatis, & tamen aut neſciat, aut non credat, multa Fœderis Veteris, imo ne unum quidem eorum, quæ illi propria, ejuſque generis ſunt, de quo nobis eſt ſermo. Quin auſim dicere, ut quis vere Chriſtianus audiat, ne ipſius quidem Veteris Fœderis notitiam ei ullam habere neceſſum eſſe. Præterea etiam ſi detur, ea, quæ Veteri Fœdere continentur, homini Chriſtiano neceſſario cognoſcenda ac credenda eſſe; jam tamen ponitur, illa ſibi propriis iiſque ſatis validis fidei documentis olim ſtabilita fuiſſe, quorum indicia atque veſtigia admodum evidentia & in hiſtoriæ veracis,

monu-

monumentis, & in publica fama, & in ipſa re oculis etiamnum obverſante, reſtant. His omnibus accedit, ea quæ Veteris Fœderis ſunt propria, alio modo ſub Novo putari Fœdere, quam ſub Veteri putabantur, alioque in gradu nunc, quam olim collocari. Tunc enim temporis habebantur & haberi debebant pro veris ac ſolidis, quibuſque æterna ac immutabilis divini numinis voluntas ex parte contineretur; nunc vero & habentur & haberi debent, pro umbris ac figuris aliarum rerum, quæque aliquando mutari à Deo debuerint, ſuccedentibus in illorum locum iis, quæ ævum ferre perpetuum ſemperque obtinere debebant, ita ut nunc, licet argumenta illa abeſſent, minime tamen difficile ſit fidem illis adjungere, quantumcunque & leves & ſuperſtitioſæ videantur; imo vero liquet, conveniens, ut ita comparata eſſent, fuiſſe, ſiquidem obſoleſcere aliquando debebant: ideoque vel ſola Novi Fœderis promulgatio dubiis omnibus tollendis, ſufficit, quæ de iſtis in animo cujuſquam oboriri poſſent. Denique quia dixeram, miracula ſub Novo Fœdere edita, dum Chriſti diſciplina etiamnum recens ac velut in cunabulis eſſet, in futurum ſufficere potuiſſe, quod rationibus in medium adductis confirmavi: tu eo jam reverteris. ut dicas, illa tibi non videri ſufficere iis, qui rei geſtæ non adfuerint, & de hiſtoriæ fide ambigant. Sed reſpondeo denuo, eos, qui, quod rei geſtæ non adfuerint de hiſtoriæ fide ambigunt, prorſus injuria id facere, nec niſi improbitate aut ſaltem languore quodam pietatis inductos, quem Deus hac ratione detegere, &, ſi viſus fuerit, quacunque pœna coërcere aut vindicare vult. Fateor ſane (quod & ex illo Chriſti dicto, *Beati, qui non viderunt*, & quæ ſequuntur, erui poteſt) illos, qui rei geſtæ coram adfuerunt, ſuiſque ipſorum oculis omnia ſunt contuiti, meliori fuiſſe conditione, quam cæteri; nec eo tamen do, illis, qui rei geſtæ coram non adfuerunt, nec ſuis ipſorum oculis omnia ſunt contuiti, difficile eſſe fidem habere hiſtoriæ, de qua nobis eſt ſermo, modo ne ſint malitia depravati, aut alias parum apti, qui fiant probi. Et certe, ſi id, quod dicis, hiſtoriæ fidem in dubium vocari poſſe, quia rei geſtæ non interfueris, tanti foret, ut illius in hoc argumento noſtro habenda eſſet ratio: opus fuiſſet, ut miracula continenter edita fuiſſent, atque etiamnum perpetuo ederentur, idque ſic, ut in cujuſlibet oculos incurrent: quod ſane, præterquam quod nec ſub Veteri quidem Fœdere uſu venit, in cauſa cum fuiſſet olim, tum hodie foret, uti alias dixi, ut nec fides vere exerceri, nec humana ſive probitas ſive improbitas in apricum protrahi poſſet. Et hæc reſponſionis loco ad illa, quæ circa miracula Veteris Novique Fœderis à re diſputata ſunt, ut credo, ſuffecerint. Quæ ſi iis, quæ primum tibi ſcripſi, quæque primæ tuæ reſponſioni repoſui, jungantur, & exacte trutinentur, ſpero te agniturum, rationes & multas & validas in promptu eſſe, quibus unicuique de quæſtione illa ſatisfiat: ne dicam tot alia adjungi poſſe argumenta, quibus præter miracula, Novi Fœderis auctoritas ſuffulta fuit, quibus aut omnino aut ſaltem magna ex parte deſtitutum fuit vetus, quæque aut parem, aut non multo minorem miraculis vim habent. Unde fit, ut, quemadmodum, ſi bene memini, Picus (vir ſublimis ingenii, ut omnes norunt, cujuſque pietatem, quotquot magnis ſunt ingeniis, ante oculos ſibi proponere debebant) in quadam ad nepotem ſuum Epiſtola ajebat, non minus ſtultus, quam noxius ſit eorum error, qui de religione Chriſtiana dubii hærent.

Quod me rogas, an in Veteris Fœderis Literis id tibi oſtendere poſſim, vitam æternam eamque beatitatem, quæ Chriſtianis promiſſa eſt, populo illi obtingere debuiſſe: ego vero, cum ſemper affirmem, promiſſa ſub Veteri Fœdere facta rerum duntaxat temporariarum hujuſque vitæ fuiſſe, crediderim, neceſſario inde concludi debere, non modo me id non poſſe, ſed etiam pro certiſſimo habere, nec alium quenquam id poſſe demonſtrare. Hinc etiam, ut tu colligis, egoque innueram, potiſſimum fit, ut populus ille carnalis ſit appellatus: quales enim promiſſiones fuerunt, talia & præcepta fuiſſe neceſſe eſt, quorum cauſa populus ille ad Chriſtianiſmum comparatus pariter carnalis nominari potuit. Non igitur vel de immortalitate animæ, vel de altera aliqua vita, ullam in univerſis Veteris Fœderis Literis mentionem claram atque apertam unquam fieri credo: agnoſco tamen, multa ibi reperiri loca, quæ myſtice de alia quadam vita futura loquantur, eamve innuant, inter quæ & ille eſt à Domino Jeſu explicatus: *Ego Deus Abraham, Deus Iſaac*, & cætera. Ex qua explicatione id poteſt colligi (quod & ex aliis Novi Fœderis locis patet) quantumvis populo illi vita futura, aliave præterquam hujus vitæ bona, clare atque aperte promiſſa nunquam fuerint: nihilominus illos, qui Deo ad exemplum Abrahæ, Iſaaci & Jacobi obtemperaverint, una cum veris Chriſtianis ad vitam immortaliter agendam reſurrecturos.

Ad quæſtionem de æqualitate aut inæqualitate beatitudinis in altera illa vita, vix poſſim nunc ita præciſe reſpondere, tanquam is, qui nunquam de eo multum laboravi, id me perſpectum habere contentus, quotquot ad nutum Chriſti vitam inſtituerint, omnes immortales ac beatos fore. Auſim tamen dicere, magis me in tuam, quam in illam amici tui ſententiam inclinare, cum & ratio exemplis nonnullis ac teſtificationibus divinæ voluntatis de puniendis ac remunerandis hominibus ſuffulta, & ſingularia quædam loca in Novi Fœderis Literis de præmiis alterius illius vitæ loquentia, demonſtrare videantur; quamvis omnes, qui fidem Chriſto integre præſtiterint, vita ſempiterna nec unquam deſitura munerandi ſint, ſervandam tamen inter eos aliquam inæqualitatem præmii, aut, ſi ita malis, beatitatis, prout magis minuſve (ita tamen ut inſigne ſit diſcrimen) hac in vita Dei Chriſtique obſequio inſudaverint. Nec facile perſuaderi mihi patiar, Paulum, exempli gratia aliquem, quem Chriſtus tanta ac tamdiu ob nomen ſuum exantlare atque ſufferre voluit, in altera illa vita nulla graviſſurum prærogativa præ latrone illo, qui tum demum, cum animam jam pœne efflaturus eſſet, Chriſtum pro rege ac domino ſuo agnovit. In Apocalypſi (quanquam liber ille ſit alias obſcuriſſimus) loca quædam extare videntur, quæ indicium ſatis manifeſtum præbeant alicujus inter præmia inæqualitatis: quandoquidem interdum, dum de præmiis conferendis diſſeritur, certum quoddam Dei ac Chriſti ſervorum genus à reliquis diſtinguitur. Videatur id, quod VII capite ſcriptum legitur, diſtinctioque illa conſideretur, quæ inter eos, qui ſtolis candidis amicti erant, & inter reliquos conſtituitur, initio facto à verſiculo 13 uſque ad extremum. Videatur deinde & illud, quod capite XIV. ℣ſ. 3. 4, & 5 ſcriptum eſt: item legatur adhuc attento animo cap. XX. & videbitur in eo, quod aliis prius, aliis poſterius tribuendum ſit præmium, diſcrimen poni inter Chriſti martyres & qui beſtiæ repugnaverint, interque reliquos, qui ſalutis æternæ compotes fient, quamvis vitam teſtimonio religionis non impenderint, nec illo tempore in vivis fuerint, quo beſtia rerum eſt potita. Quomodocunque enim prima illa reſurrectio accipiatur (quam, ſi verum fateri debeo, non ita præciſe, ut verba ſonant, intelligendam cenſeo) negari tamen diſtinctio non poteſt, quæ inæqualitatem præmii non obſcure indicat. Quid de eo dicemus, quod Chriſtus Apoſtolis peculiariter promiſit Matth. XIX. 28, & Luc. XXII. 30? Quid de eo, quod ſcriptum eſt Luc. XIX. 17, 18, ubi clare patet, majus perſolvi præmium ei, cujus opera majori fuerat uſui, quamvis modus ac ratio, qua id perfectum eſt, à Domino tota manaſſet. Conſideratione dignum eſt etiam id, quod 2 ad Cor. IX. 6, ſcriptum eſt, ſi cum eo, quod eſt ad Gal. VI. 9, & 10, & Luc. XVI. 9, conjungatur. Nec deſunt alia, ut opinor, loca, unde præmiorum in altera vita inæqualitas deduci poteſt: nam in hac quidem vita omnes eum agnoſcunt. Et certe ſi de pœnarum inæqualitate nullum

poteſt eſſe dubium, ob id, quod ſcriptum eſt Luc. 12. 47, & 48; non video, quamobrem de illa præmiorum inæqualitate dubitandum ſit, aut ſaltem cur mira cuipiam videri debeat, ſive in hac, ſive in altera illa vita. Rationes a Petro Martyre allatæ me fugiunt: ſed fortaſſis non erunt refutatu admodum difficiles. Multi magnum in illa parabola Matth. 20 robur ponunt: ego vero non puto aliud inde quicquam elici poſſe, præter paritatem in re ipſa, inque præcipuo præmii illius ſecundum promiſſionem momento, quandoquidem æterna vita perinde omnibus eſt promiſſa; ſi modo de vitæ æternæ præmio illic eſt ſermo. Quanquam enim id antehac credidi, ac neſcio, ubi aſſerui; jam ab aliquo tamen tempore, quum alia quadam de cauſa in illa parabola opera mihi ſingulatim ac ſeduio ponenda eſſet, cœpi id in dubium revocare, atque etiamnum aqua mihi hæret.

Videre potuiſti, vir illuſtris, quanta cum libertate ſemper reſponderim, & de iis, quæcunque ad me ſcripſiſti, ſermonem tecum contulerim: atque ita vellem ut & tu mecum ageres, miſſo illo civilitatis apparatu quo & in exponenda mihi ſententia tua, & in proponendis dubiis uteris. Credas mihi velim, meæ me tenuitatis probe mihi conſcium, idque ſatis habere perſpectum, me nec ad diſputandum cum hominibus tuæ fortis, nec ad tibi de quæſtionibus tam ſublimibus ſatiſfaciendum, aptum eſſe. Quinimo novi aut tenendum mihi ſilentium, aut ſaltem veniam à te petendam quod ita libere tibi reſpondeam, tecumque ſermonem conferam, tantum abeſt, ut, quod tu nimia cum modeſtia facis, venia tibi exoranda ſit objectionum quæſtionumque, quas mihi propoſuis, quibus multum ſane honoris mihi habes, meque ætatem tibi devincis. Faxit Deus, ut quod uterque tempus in hæc talia impendimus, non fruſtra ſit collocatum. Equidem nihil dubito, aliquem inde fructum nominatim ad teipſum redundaturum, ſi, ut eandem gratiam atque favorem, quem mihi exhibes, porro cumules, prout innui ab initio, animum ad ea, de quibus inter nos eſt ſermo, ſerio advertere, diligenterque, quæ tibi ſcripſi, conſiderare dignaberis, devorans pro tua benignitate hanc qualemcunque moleſtiam, quam, dum id agis, ex mea in ſcribendo imperitia capere poſſis. Maxime vero, ſi ita compoſueris animum, ut omnem moveas lapidem, quantum quidem in te eſt, quo officii tui munus impleas &, ſi poſſit fieri, ad beatitudinem atque immortalitatem pervenias. Quæ ſola animi tui deſtinatio omnem tam in agendo, quam in credendo, difficultatem, quæcunque oboriri tibi poſſit, multo magis, quam cætera omnia, facilem ac planam reddere poteſt. Adhuc, uti ſpero, ei rei tempus eſt; ſed noli diutius illam procraſtinare, tuamque ipſius ſortem tandem miſerare, quod Deus tibi fortunet. A me quidem omnia ſumma in te ſtudia officiaque expecta. Vale a. d. 4 Eid. Jun. anno CIↃLXXXII.

Si ipſemet huc te non contuleris, velim ut per hunc tabellarium librum meum de baptiſmo mihi remittas. Habebis una cum his literis alias à Theobaldo, qui primam inter me ac Puccium diſputationem de mortalitate aut immortalitate primi hominis ante lapſum ſua tibi manu deſcriptam mittit. Si arriſerit argumentum, & videre tibi libuerit ſecundam diſputationem longe fuſiorem: poterit & illa deinde tibi mitti. Agnoſces in hoc primo meo ſcripto impolitiam fortaſſis aliquanto majorem, quam in ullo meorum alio: hanc ergo condones partim anguſtiæ temporis, qua circumſcribebar, partim quod tunc temporis fere primum ad Latine ſcribendam animum applicabam.

Idem Eidem. Initium deſideratur.

IN medio vitæ curſu, anno ætatis 37 eo ipſo tempore, cum amicorum precibus tandem permotus conſtituiſſet atque etiam cœpiſſet, ſaltem inter ipſos, nonnulla in apertum proferre, breviter, cum fructum aliquem tantorum tamque laborioſorum in theologia ſtudiorum videre debuiſſet, quem fructum alii poſtea ac fere ſtatim ab illius morte viderunt, videntque etiam nonnulli, qui longe plures illo annos habebant.

Sed ut de illo quoque nonnihil dicam, quod de rebus adiaphoris ſcribis: mea tibi definitio mira videri non poteſt, ſi finem credendi, qui non alius eſt, quam actio ipſa, animo conſideraveris. Id ſane verum eſt, non poſſe te unquam argumenti hujus perfectam aſſequi cognitionem, niſi caput de juſtificatione, de qua aliquando fortaſſis, ſi Deus voluerit, diſſeremus, prius dextre intellexeris. Quantum ad illud, quod ais, poſita quoque definitione illa mea, non videre te, qui poſſint haberi pro rebus adiaphoris illæ, de quibus mihi ſcripſeris, quæ mirifice inter noſtros innoventur, ac nominatim notio illa Dei, ſitne trinus ille magis, quam non trinus, quandoquidem (inquis) inter cætera religionis præcepta & hoc eſt, ut Deus cognoſcatur, celebretur, gloriaque cumuletur, utque, quod illi convenit, tribuatur, quæ quomodo fieri, niſi illa, quam diximus, notio habeatur, poſſint, non videas: quantum (inquam) ad totum illud attinet, mihi ita videtur optime poſſe credi, Deum eſſe creatorem, conſervatorem, largitorem beneficiorum, Dominum ac ſalutis noſtræ auctorem, &, ut ſummatim dicam, omne id, quod requiri poteſt, quo ei confidamus; eum vereamur, precibus, quantum ac prout convenit, imploremus, denique omnibus rebus præponamus, in quo, meo judicio, peculiaris illius cognitio, celebratio, atque adoratio ab ipſo præcepta, præter reliquum mandatis illius præſtitum obſequium conſiſtit: mihi inquam, videtur, ea, quæ commemoravimus optime credi poſſe, utut neſciat quis, magiſne Deus ſit trinus, quam non trinus, cum hæc notio ad res longe ab iis, de quibus modo ſermo nobis fuit, diverſas, hoc eſt, non ad aliquid, quod ad nos refertur, ſed ad ſubſtantiæ ſive eſſentiæ illius cognitionem pertineat, de qua non aliud nobis ſcire opus eſt, quam quod, ut ea, qua dictum eſt, ratione erga illum nos geramus, requiritur, qualia ſunt, ipſum eſſe unum, immortalem, æternum, & id genus alia, quæ pariter illi, qui trinum eum faciunt in perſonis, quam qui non faciunt, perſuaſa ſibi habent. Nec vero oculos hic ad omnia conſectaria, quæ veroſimiliter ex hac illave opinione deduci poſſent, intentos habere oportet, eo quod pauci ſunt, qui conſectaria illa deducunt: aut etiam animadvertunt, alioquin vix quicquam inter ea, quæ in re religionis ſeu credenda ſeu non credenda veniunt, quod indifferens ſit, reperiretur: adeo omnia inter ſe apta, unumque ex altero nexum hæret.

Conſilium tuum de modo ſcribendi, quo hoc argumentum, de quo inter nos potiſſimum diſputatur, illuſtrem (ſi modo Deus, ut id, prout vellem, præſtare poſſim, conceſſerit) mihi arridet: eo excepto, quod non intelligam, cur ſuadeas, ut rhetorum artem, moremque concionandi in ejuſmodi rebus ſuſpendam, nec enim mihi videor, in cæteris meis ſcriptis ab ea diſputandi orbita deflexiſſe, quam tenere ſolent, qui cupiunt, ut eorum ſcripta lubenter ab iis quoque legantur, qui dialectices præſidiis non niſi à natura ipſa ſunt inſtructi, inter quos & me numeres licet. Nam ut rationes ſyllogiſmorum formulis conſtringantur, niſi poſtea dilatentur, atque eo explicentur modo, ut quilibet eas capiat, eo præſertim in argumento, quale futurum eſt hoc, quod ut probe ac perſpicue ab unoquoque hoc tempore intelligatur, neceſſe eſt; non video, quam laudem id mereatur. Quin & experientia magiſtra cognovi, libros atque diſputationes ſyllogiſmis perpetuis horrentes populi punctum non tuliſſe, & nonniſi à pauciſſimis lectos eſſe. Summa, modus diſputandi ut paulo ſit popularior, oportet, mixto atque temperato dialectices rhetoricæque artificio, prout locus atque occaſio tulerit. Atque hæc, prout mea fert opinio, affirmo, nec interea ignoro, mihi, ut id præſtem, tantum virium non eſſe, fateorque conſilium tuum, ſi ſane intelligatur, nequaquam aſpernandum eſſe, meque eo in tempore uſurum recipio.

Cujuſ-

Digitized by Google

Cujuſnam illa ſint verba, à Beza pagina LXXIX. & LXXX. citata, me fugit. Interea dixerim, verum in iis falſo remiſtum contineri, idque ab ipſo fortaſſis auctore non bene intellectum, quod ſi recte accipiatur, adjumento eſſe poterit, ad perveſtigandum tanto acutius, quid ſibi Paulus in illo nono ad Romanos capite voluerit. Id vero illud eſt, Paulum in tota illa diſſertatione à deſtinatione ſervandi hos, illoſve damnandi, rationem fidei, quam Chriſto habeant aut negent, nequaquam excludere voluiſſe. Ut autem tanto melius, quid velim dicere, intelligas, mitto tibi id, quod illo ſuper capite ac parte aliqua undecimi ejuſdem Epiſtolæ jam ante annos quinque vernacula lingua, amico quodam rogante, ſuccincte ſatis, ac in modum paraphraſeos, literis mandavi: quanquam id quidem contra aut præter ordinem diſputationi noſtræ à me præfinitum; tu vero, quid de eo tibi videatur, fac me poſtea, quæſo, certiorem.

Mirum mihi accidit, quod argumenta te mea contra vulgarem opinionem circa VII ad Romanos caput non capere ſcribis. Vix poteſt aliter, quin id ſtylo, quo animi mei ſenſa effero, ſit imputandum, qui & aliis, ſcio, obſcuritate laborare videtur, cui tamen fruſtra lumen adhibere ſtudeo. Quanquam credere juvat, novitati rerum id ex parte acceptum ferendum: cujus rei ſpecimina manifeſta, & in meis & in aliorum verbis, de rebus novis non ſemel vidi atque comperi. Quippe quæ licet, ut poſtea apparuit, ita clara atque perſpicua eſſent, ut nihil ſupra, tamen ne ab iis quidem, qui acumine aliquo præditi erant, ſatis intelligebantur. Si dignaberis opuſculum illud meum relegere, aut ſi unquam id relegeris, pro certo habeo, dilucide omnia te, quæ illic ſcripta extant, percepturum. Et quoniam inquis, videri me tibi convellere ac ſubvertere peccatum originis: ubi tu mihi, quid tandem illud ſit peccatum, dixeris, tum quoque, num id convellam, nec ne, reſpondere tibi potero. Non credo, aliquam ſive rem ſive materiam eſſe, de qua minus inter ſcriptores conveniat, quæque magis eos intricet, quam iſta, illos præſertim, quos Eccleſia Romana approbat, aut ſaltem hæreſios non arceſſit. Auctor Epiſtolæ, ad quam reſpondeo, eſt Johannes Niemojevius, homo procul dubio, ut ipſemet judicas, dignus, cujus conſuetudo magni fiat, quemque ipſe vehementer & amo & æſtimo & revereor, quanquam in non paucis opinionibus meis, quarum ad ipſum notitia pervenit, mirum in modum mihi fit adverſus atque etiamnum adverſatur. Verum enim vero de die in diem miteſcit, ac paulatim animadvertit non eſſe me tam atrum, quam à nonnullis depingor: quin & in hac ipſa diſputatione, quantum ad præcipuum ejus caput, hoc eſt, an Paulus eo in loco de ſeipſo tanquam regenerato loquatur, nec ne, dici poteſt, eum manus jam dediſſe, ut qui inter alia confeſſus ſit, mea ſibi reſponſione oculos apertos, ita, ut longe melius, quam prius, quod ſit hominis Chriſtiani officium, cognoſcat.

Non puto me dixiſſe, mortis me deſiderio teneri; ſed hoc tantum, magni me id beneficii loco reputaturum, ſi Deo, ut pro divina ipſius veritate mortem oppeterem, videretur, meque hac in parte, non modo tot aliorum, ſibi adamatorum, ſed & unici ſibique chariſſimi filii, dominique mei ſimilem redderet. Nec poſſum diſſimulare, mirum id in te ſæpenumero mihi viſum, quod alia te eſſe mente ſignifices, teque ne martyrio Chriſti vitam impendere cogaris, optare affirmes. Quid ita vero? Ut ne tantillum, quod ad vivendum ætatis tibi reſtat, reliquæ addas? Quanti quæſo ſunt iſtæ aliquot annorum decades, quas exigere in vita poſſis amplius, ſi naturæ arbitrio mors tua relinquatur? Imo quid forent vel ſecula & annorum Chiliades, ſi fine nihilominus aliquo concluderentur? Revoca tibi in memoriam verba illa aureis exarari digna literis: quæ vir vera Dei cognitione atque omni alterius poſt hanc vitam ſpe firma deſtitutus proferre noverat, *Sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. Cum enim id advenit, tum illud, quod præterit effluxit: tantum manet, quod virtute & recte factis ſis conſecutus.* Sed illud fortaſſis vis tibi dicere, ut ne ſuſtineas atque ſentias tormenta afflictioneſque illas. At quo loco id omne habendum eſt, ubi Deus vires ad id patienter ac cupide ex ipſius amore ferendum ſuggerit, niſi pro futuræ immortalitatis ac beatitudinis arrha certiſſima Chriſtiano homini in anteceſſum data. Nullo igitur modo, ni fallor, nobis, qui Chriſtianiſmum profitemur, dicendum eſt, optare nos inter martyres Chriſti non cenſeri, maxime ſi res nobis ſit cum hominibus parum religioſis, quique ex ejuſmodi ſermonum exemplo occaſionem ac veluti anſam arripere poſſint obſtinandi animum in iſta ſua tam frigida religione, credendique ne nos quidem admodum illius ſtudio fervere. Credo, te mentem meam ſatis percipere; itaque plura illi declarandæ verba non inſumam. Id tantum te rogo, ut libertatem hanc in loquendo meam excuſatam habeas, quandoquidem, ut ita tecum agam, officii mei eſſe duco.

Quod perſcriptum eſt ad te, literas tuas Cracoviæ per aliorum volare manus, id, quod quidem ſciam, apertum eſt mendacium, nec minus maligne excogitatum, quam alia multa ex eadem diſciplina profecta. Id quidem ego pro certo duco, nunquam fore, ut quieto tibi eſſe liceat, antequam te ab illis abrumpas, & ſuſque deque habeas, quid homo tibi facere poſſit, in ſolo Deo, ejuſque providentia, recte agendo, acquieſcas. Jeſuitarum Cracoviæ jam ſatis eſt ſuperque: & quantum audio, ſedem hic ſtabilem collocabunt. Nihil ipſe contra Patrem illum Liliam ſcripſi, ſed tantum nomine omnium noſtrorum animadverſiones contra theſes illas ex Collegio Poſnanienſium Jeſuitarum profectas contexui. Novi ſane, Liliam, nondum mihi niſi de nomine notum, animadverſiones illas vidiſſe, & verba quædam emiſiſſe, ex quibus colligendum videbatur, ipſum reſponſionem ad eas cogitare, non quidem ſeparatim, ſed junctum cum aliis illo de argumento in publicum emittendis, & quaſi aliud agendo. In iis tamen, quæ adhuc ſcripſit ac publicavit, reſponſionem illam non vidi: quanquam, ut verum fatear, nec omnia illius legi.

Placet mihi, quod in eo me conſilio, quod jam ceperam, confirmes, ut ne me irretiam atque implicem alicubi ſine magna neceſſitate, addita præſertim ſpe illa, Deum fortaſſis id nobis daturum, ut vitæ aliquot tempus una exigere liceat. O ſi unquam is mihi dies illuceſceret, quam me in hoc orbe felicem putarem! quam mihi copioſum ac deſideratum voluntarii mei exilii fructum colligere viderer! Ego me jam ad alterum duorum iſtorum locorum, quæ tu putaveras, & eum quidem, quem tu minus tutum judicaveras, contuli, quod ob multas me cauſas quam poſſem minime hinc longinquum abire oporteret: quamvis, niſi valde fallor, periculum neque fuerit neque ſit, in quocunque tandem loco, admodum grave, multoque levius fuiſſet atque etiamnum eſſet, ſi meo conſilio atque modo res adminiſtrata fuiſſet. Dolet mihi, quod intellexerim Vienna Cracoviam perſcriptum, illic ſpargi, me, quod librum quendam contra magiſtratum ſcripſiſſem, è Polonia aufugiſſe, quamvis id jam prævidiſſem. Ideoque ut remedium aliquod adhiberem ei malo, quod rumor ejuſmodi rebus meis in Italia infligere poſſet, jam conſtitueram ad magnum ducem principem meum, quo me purgarem, magnamque ducem, ut cauſam meam apud maritum commendaret, literas exarare, prout poſtea feci, idque præſidio mihi alicui auxilioque futurum ſpero. Sed fiat, quod divino numini viſum fuerit. Credo me ultra ea, quæ diſputanda fuerunt, ad literas tuas, quantum opus eſſet, reſpondiſſe. Utinam ne modo tædium tibi inconditis meis ſermonibus creaſſem, ac præſertim illa quoque manu mea, quam vix ipſemet interdum legendo ſatis aſſequor. Veneror Deum atque oro, ut quemadmodum id tibi gratificatus eſt, ut jubilæum ætatis tuæ attingeres, ita etiam tibi

concedat, ut in rerum longe precioſiorum majoriſque momenti poſſeſſionem redire poſſis, qua temet ipſe exuiſti, mihique id largiatur, ut in iis cuſtodis tibi alicujus vicem præſtare poſſim, ſi modo eo ſit opus, egoque tali ſim aptua muneri. Vale, meque tui amantiſſimum amore mutuo proſequere. die 6 eidus Martii Anno ∞ IↃLXXXIII.

EPISTOLÆ ANDREÆ DUDITHII

Sacræ Cæſaris Majeſtatis Conſiliarii, nunquam antehac editæ.

Ad JOHANNEM LASICIUM

Equitem Polonum. In qua de divina triade diſputatur.

Andreas Dudithius Johanni Laſicio S. D.

BInas abs te literas accepi, in eandem ſententiam, eadem de re ſcriptas. In quibus illud mihi non inexſpectatum quidem neque novum, ſed tamen in humanum viſum eſt, quod magnorum virorum, tum quos nominas, tum etiam quos ſilentio præteris, inimicitiaa mihi denuncias, niſi eandem, quam tu, quam ipſi, fidem, in re omnium maxima infixam animo habeam, atque adeo pro virili parte propugnem. Si mihi perſpectum eſſet, horum omnium nomine te mecum agere, reſponderem tibi copioſius & fortaſſe etiam accuratius. Sed vereor, ne tu tibi, non rogatus ab aliis, tua ſponte, hanc provinciam minime neceſſariam ſumpſeris; ut majorem ſcilicet gravitatem, & pondus haberet oratio, minoremque tibi invidiam apud modeſtos homines conflaret, ſi non tuo tantum modo nomine, verum aliorum quoque cauſam ageres, tam acriter me reprehenderes, & graviſſimo hæreſeos crimine privatum hominem, indicta cauſa, multorum præclarorum hominum legatus, ſcilicet, condemnares. Nunc ego tibi, Laſici, non ut legato (de eo enim nihil dum mihi certi conſtat) ſed ut amico, mei, quemadmodum videri vis, amanti, & curioſe admodum in conſcientiam meam inquirenti, reſpondebo; & ſine fuco ac fallaciis, quid ſentiam, aperte tibi ſignificabo. Cave enim exiſtimes tam me parum pium & Dei timentem eſſe, ut in rebus ad pietatem Chriſtianam, Deique cultum pertinentibus, ſcurriliter jocari ac pueriliter ludere velim. Mene cum Oſtorogo, de Deo deque ejus filio, per ludibrium diſſeruiſſe? Heus tu, itane tibi me bonum virum fingis, ut de re minime ludicra haud ſerio locutum eſſe me ſuſpicarere? Non me noſti, mi Laſici; neque dum plane intelligis, quam ob rem ex aulico illo ſplendore & luce hominum, in has me privati ocii tenebras conjecerim. Si ſimulare, atque etiam diſſimulare, ſi aliud animo premere, ut dici ſolet, aliud viciſſim lingua promere pulchrum, & cum pietate conjunctum eſſe judicaſſem, nihil ſane opus fuiſſet totius vitæ rationem commutare. Poteram equidem in magnis delitiis atque opibus verſari, & modo ad hujus, modo ad illius, ut res meæ tuliſſent, voluntatem loqui: aut, ſi ſcelerate ingenium oſtentare voluiſſem, Academicum in morem, in contrarias partes de religione diſſerere: denique, ut omne exiſtimationis hæreſios periculum fugerem (quod vana ſuperſtitione dementatos quoſdam, & pleroſque impios aſſentatores facere animadverto) ſic concludere, ut nihil tamen me ſentire profiterer, quod Eccleſiæ Catholicæ placitis repugnaret. Non neſcis, Laſici, ſi alienis auribus audire, ſi non meis oculis cernere, ſi Papæ aſſentari voluiſſem, aut nunc quoque vellem, quam iis rebus omnibus abundare potuiſſem, quas vulgo homines magno ſtudio conſectantur, nec tamen, niſi pauci, conſequuntur. Sed quo dilabor! Non jocatus ſum, Laſici; ſed ſerio egi cum tuo atque eodem meo Oſtorogo, cum, me non alium Dei Filium agnoſcere, dicerem, quam, qui promiſſus Patriarchis eſt, ac definito tempore in lucem editus, ut nobis eſſet via, veritas, vita. Non ſum jocatus, Laſici; ſed ſerio admodum profeſſua ſum, confeſſionis illius formulam, quæ Athanaſii nomine circumfertur (quam non ab Athanaſio, ſed ab ocioſo potius aliquo monacho, ſcriptam fuiſſe, Camerarius noſter opinatur) item que Nicænum illud Symbolum, non eſſe Sacris Literia, & Chriſtianæ pietati conſentaneum, ſed ex humano ſenſu & ſpinoſis quibuſdam frigidorum Sophiſtarum argutiis depromptum. Abhorrent illa prorſus, & valde quidem abhorrent, à ſimplici illa & minime fucata fide, quam Chriſtus ipſe magiſter & ſervator noſter, quam ejus diſcipuli docuerunt, literarumque monumentis conſignatam nobis reliquerunt. Non hic unius trinitatem, non trium unitatem, non communicationem idiomatum, non circuminceſſionea ſeu περιχωρήσεις, non identitates, non relationes, non conſubſtantialitates, non ſexcenta alia hoc genus verborum, & rerum portenta, quæ ſcholæ veſtræ perſonant, reperies. Nuda omnia & aperta ſunt, non ex humanis ratiocinationibus deprompta, ſed ex ſinu æterni Patris ad nos demiſſa. Tanta apud nos & eſt, & eſſe debet apud omnes Dei Filios, ſcripturæ authoritas, ut nihil unquam ab hominibus excogitari poſſit, quod illi æquare velimus. Neque vero ulla vis exiſtere tanta queat, ſive illa longi temporis prærogativa, ſive plurimarum gentium conſenſione, ſive conciliorum approbatione, ſive principum legibus armata prodeat, ut ullius illa ex parte fundamenta vel minimum labefactare, nedum convellere poſſit; ita quidem, uti ad extremum non jam homines tantum, ſed ſi ipſi etiam Angeli aliam in medium doctrinam afferant, nos tamen ab ea, quam nunc attigi, & paulo poſt fuſius explicabo, fide, nulla ratione avelli patiamur, licet fremant omnes, & omnibus machinia nos oppugnent.

Vos contra video, deſertis Sacrarum Literarum fontibus, ad putidas & turbulentas lacunas deſcendere, illincque impuram & venenatam aquam petere, quam & ipſi hauritis, & incautis hominibus, qui vos magiſtros ſequuntur, ad perniciem propinatis. Væ vobis, qui dicitis bonum malum. Sed quid (malum) tam multa, tam aliena ſcripturæ aſſuitis? Itane ipſa imperfecta, itane manca nobia ab Apoſtolis tradita eſt, ut veſtris aſſumentis egeat? O Chriſtum minime providum, ô negligentes Apoſtolos, qui tam ab omni parte Eccleſiæ mutilatam doctrinam reliquiſtis. O patres contra noſtræ ſalutis amantes. O Synodos ſanctas, ac ſapientes. Veſtra enim demum opera perfectum eſt, ut integram & abſolutam fidem haberemus. Vobia ſcilicet, ô boni, non Chriſto ſalutem noſtram debemus, à qua prorſus excidiſſemus, niſi veſtræ pro nobis curæ evigilaſſent.

Pudet me veſtri, Laſici, ſic vivam, & miſeret. Voſne ab unico patre, ab unico magiſtro ad multos & patres & magiſtros, contra ſervatoris noſtri juſſionem, defeciſſe? Qui vult, inquit ille Pater veſter Athanaſius, (ſiquidem Athanaſii hoc ſymbolum eſſe contenditia, cujus pueri æquales ſuos baptizantis iterari baptiſmum vetuit quædam Synodus; ô præclaram Synodum, o baptiſtam egregium, ô ſingulare baptiſma) qui vult, inquit ille, ſalvus eſſe, neceſſe eſt, ut fidem Catholicam teneat; quam niſi integram inviolatamque conſervet, ſalvus eſſe nequeat. O crudelem Athanaſium, noſque nimis feros animorum noſtrorum hoſtes, ſi nemo ſalvus eſſe poteſt, niſi fidem hanc, quam ipſi Catholicam vocant, teneat, quæ tam multis verborum & ſententiarum tricis complicata proponitur. Quid fiet, obſecro, miſellis hominibus, imperitis, inquam, atque idiotis, quorum maxima pars eſt, quam late univerſus terrarum orbia patet? Illi ſane hanc fidem tenese, quid dico tenere? ne intelligere quidem poſſunt: neque vero id mirum. Nam vix illi ipſi,

qui

Digitized by Google

qui nobis eam identidem obtrudunt, animo atque intelligentia eam comprehendunt. Indicio eſt tam diverſa & varia ſymboli hujus explicatio. Quis ſcripturæ locus unum Deum in trinitate, & in unitate Trinitatem tibi venerandam proponit? Quis ita ex Euangeliſtis aut Apoſtolis loquutus eſt? Quid noſtram fidem his verborum gyris torques? Quid dicas, ſi quis ſic ratiocinetur: Unum Deum inquis in Trinitate. Plus dicis, quam velis. Trinitas enim tres indicat. Quod ſi in tribus his unum aliquem Deum fingis, jam præter tres illos quartus, qui in tribus venerandus ſit, neceſſario ſeſe proferet. Non unum igitur, non tres, ſed quatuor Deos ponis. Num vides Trinitatem ſi includas Unitati, quid conſequatur? Si diverſum atque aliud id eſt, quod, continet ab eo, quod continetur ut eſt ſane naturæ ipſius ordo, tam certe unum illum Deum, qui tres alios complexu ſuo coërcet, non diſpicio, qui quartum eſſe negare queas. Eodem recidet oratio tua, ſi unum illum in trium numerum conjicies. Amplius ſi tres perſonas Trinitatis vocabulo intelligi vis, Deus ille, quem in trinitate veneraris, quarta quædam, aut perſona, aut eſſentia, ut vos loquimini, erit. Reſpondet tuus legiſlator Athanaſius: neque confundimus perſonas, neque ſubſtantiam ſeparamus. Quomodo hoc tueri potes, ſi Trinitatem unum eſſe Deum ſtatuis? Sane ſi unus eſt, tres eſſe non poſſunt, niſi eos ita miſceas, ac temperes, atque adeo confundas ut Medici πολυφάρμακον ex quatuor rebus coagmentant, ut aliqua jam una ſit, & ſimplex atque unius modi maſſa. Si ſubſtantiam non ſeparas, unam aliquam ſubſtantiam ponas neceſſe eſt, quæ neque pater, neque filius, neque Spiritus Sanctus ſit: hi enim tres illæ perſonæ ſunt, quas in unum confundi vetas. Quod ſi trium horum, per ſe quilibet ſubſiſtet, ſubſtantia præditus ut ſit unuſquiſque neceſſe eſt. Una omnium eſſe ſubſtantia non poteſt: tres enim numero ſunt Quare non una, ſed quatuor jam erunt ſubſtantiæ Dei: nimirum illius qui in Trinitate concluſus eſt, aut potius, cui tanquam fundamento infixa eſt Trinitas ipſa, & trium horum, quorum per ſe quilibet ſubſiſtit. Qualis pater, inquis, talis filius, talis Spiritus Sanctus. Si hæc ita ſe habeant, ut dicis, non erit jam pater ullus, non filius non Spiritus Sanctus. De ſubſtantia enim te loqui certum eſt. Nam quod ad qualitates & proprietates ipſas attinet, quas tamen verba tua magis indicant, non negas quamlibet perſonam ſuas habere ſeparatas quaſdam ἰδιότητας. Subſtantiæ identitas rei identitatem inducit. Una autem atque eadem trium iſtorum eſt ſubſtantia. Unus igitur & idem hi tres erunt, non plures. Jam filius erit pater, pater ipſe viciſſim filius: & Spiritus Sanctus tum pater, tum filius. Rei unius igitur tria hæc erunt nomina, ut enſis, gladius, acinax. Negas? repete tua verba. Qualis pater, talis filius, talis Spiritus Sanctus. Recte. Sed pater tibi eſt origo, & fons Deitatis, & is qui concipit ſeſe intuendo imaginem ſuam, ex quo conceptu hic fœtus enaſcitur, quem modo λόγον modo filium vocamus. Agnoſcis hæc? tua ſunt: ne multa alia ſcholæ veſtræ progymnaſmata adferam. Eſto; ſi duo reliqui æque in illa ſubſtantia hærent, aut illa ipſa ſubſtantia ſunt, & cum patre unum Deum conſtituunt, cur illum fæcundum, hos autem ſteriles facis? quin hi quoque imagines ſuas concipiunt, & ſuos ipſi quoque λόγους pariunt? Negas id fieri poſſe. Non igitur idem, neque æqualis Deus erunt tres iſti. Falſum igitur eſt quod pleno ore cantillatis, Qualis pater, talis filius, talis Spiritus Sanctus. Jam cum increatum patrem, filium, & Spiritum Sanctum, Immenſum, æternum, omnipotentem, Deum deni que tres dicis eſſe, unius numero, & tribus hiſce multitudinis numerum aufers, capitis tui ſomnia recitas. Tres nominas, & unum eſſe nos credere cogis. Certe non ante hoc tu judicio præditis perſuadebis, quam ab omni natura, ac jam ab ipſo communi ſenſu abhorrentem, illam ſententiam veram eſſe demonſtrabitis, qua tres unum, & unum tres eſſe, ridiculè, aſſeritis, quod non ante facies, quam univerſam naturam, & κοινὰς illas, mentibus noſtris penitus infitas, ἐννοίας funditus extirpaveris, quas non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quas, ut inquit ille tuus, non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus. Ex omnibus illis attributis, unum ſumamus: Sit omnipotens, Ita ratiocinor: Tres ſunt perſonæ, quarum per ſe quælibet omnipotens eſt. Neceſſe igitur eſt, tres eſſe omnipotentes: non enim, opinor, negas, perſonæ tribui omnipotentiam poſſe. Si neges, tum neceſſe eſt, quartum aliquem conſtitui omnipotentem, cui perſonæ non omnipotentes inhæreant. Ad hæc, ſi non tres omnipotentes: unus igitur. Hic unus, aut pater, aut filius, aut Spiritus Sanctus eſt, ſi pater, jam filius non erit omnipotens, ſi filius, neque jam pater, neque Spiritus Sanctus. Si hic denique, tum neque pater, neque filius omnipotens ſeparatim dici queat. Nam non niſi unum eſſe dicis omnipotentem. Si nullus horum, ergo, præter hoc tres, quartus aliquis. Deinde addis Deus pater, Deus filius, Deus Spiritus Sanctus, & tamen non tres Dii, ſed unus Deus eſt. Si tribus his univoce Dei nomen tribuendum eſſe cenſeas, tum nulla Deitatis erit differentia, ſed tam Deus erit pater, quam filius, quam Spiritus Sanctus. Unus Deus erunt hi, neque tribus convenire ratio nominis poterit. Ais eo pacto Dei nomen de tribus dici, ut homo de Petro, de Andrea, de Johanne, qui etſi tres numero ſint, in hominis tamen rationem congruunt. Accipio conditionem. Conveniunt illi quidem ἐν ἀνθρωπότητι, ut ita dicam, ſed tamen vehementer inter ſe differunt rebus in aliis omnibus. At tu tres hos æque immenſos, æque omnipotentes, æque æternos ſtatuis. Si tres ſunt perſonæ, & quælibet per ſe Deus eſt, quomodo non tres Dii erunt? Aut certe Deus unus erit triperſonatus, aut trinomius Sabellii. Unus enim Deus eſt, qui tres perſonas gerit & tria nomina habet. Sic, ſi una quæque perſona per ſe Deus, & Dominus eſt, quomodo non tres erunt Dii, & Domini? Nam ſi quamlibet perſonam ſubſtantiali numero ab altero diſtinguis, fieri nequit, ut tres, unus Deus dicantur: ſic neque unus Dominus. Petrus, Joannes, Andreas, & ſi Domini ſint, nunquam tamen hi tres unus & idem numero Dominus eſſe poſſit; niſi eos dicas, eandem poteſtatem, idem imperium habere: quæ tamen poteſtas nunquam efficiet, ut tres illi numero, unus tantum homo ſit. Nunquam Andreas erit Petrus, neque Joannes erit Petrus, non enim unus, ſed tres ſunt. Si Dei nomen vere Patri convenit, & filio item, ac Spiritui Sancto, tum neceſſe fuerit prorſus, ut ea etiam conveniant, quæ hoc nomine cumprimis denotamus: Sed increatum eſſe, non factum non genitum, Dei proprium eſt. Ipſe enim creator eſt omnium: neque eſt quiſquam alius, a quo fieri ipſe, aut creari poſſit aut generari. Ergo idem hoc de Filio, & Spiritu Sancto recte dixeris, aut certe; Dei nomen alia ſignificatione tribuendum eſſe dicere cogeris filio & Spiritui Sancto, quam patri tributum eſt. Pater igitur ſolus vere ac proprie Deus erit, reliqui duo minus vere, minus proprie; ſed per metaphoram. Hoc niſi fallor, non concedes, ne Chriſtum & Spiritum Sanctum improprium & metaphoricum Deum adores. Illud igitur ut dicas reliquum eſt. Atque eadem opera fatearis, oportet, tam eſſe filium, & Spiritum Sanctum increatum, non factum, non genitum, quam patrem ipſum. Addis adhuc, nihil prius, aut poſterius, nihil majus aut minus eſſe in Trinitate. Si nihil prius, non erit pater ſolus fons & origo & principium Deitatis: ſed & filius & Spiritus Sanctus, & ſic idem & prior & poſterior ſibi ipſi erit. Si nihil majus, nihil minus, non erit patre minor Chriſtus; quare etiam falſum erit, quod ipſe vivæ vocis ſuæ oraculo profeſſus eſt, cum dixit, patrem majorem eſſe. Sed video quorſum elabaris: Deum incarnatum dicis, & hominem Deo unitum hypoſtatica unione reſpondes, & cum premeris, ut te ſerves, modo humanitatis, modo divinitatis ſcutum objicis, nunc unum, nunc duos,

nunc tres in auxilium adſciſcis. Quid monſtri alis? Unde hæc habes! ex Sacris Literis ſcilicet. Nihil minus. Chriſtus idem Deus eſt, qui Pater, ſic Spiritus Sanctus. Atqui, ſi Deus incarnatus eſt, neceſſario ſequitur, & Patrem & Spiritum Sanctum cum ipſo Chriſto incarnatum eſſe. Non enim partiri Deitas, atque trium illa unitas, & unius trinitas, atque in portiones diſcerpi poteſt. Quare, Chriſto incarnato, incarnata eſt ſimul & Trinitas. Si id negas, illud certe effugere nunquam poteris, quin concedas unam aliquam ex Deitate illa communi, particulam deciſam eſſe, quæ virginis utero veluti cuidam ergaſtulo includeretur. Sic non jam integra erit illa Deitatis quædam quaſi maſſa. Ac, ſi perſona Chriſti una eſt ex tribus illis aliqua; certe, Chriſto homine facto, jam una pars ex tribus deceſſit; neque plures duabus in cœlo relictæ ſunt, dum una in terris verſaretur. Chriſti enim corpus, cui incluſa Deitas tota, aut ejus tertia pars fuit, eodem tempore tum in cœlis, tum in terra degere non potuit. Suas enim dimenſiones habuit, & ſuis finibus circumſcriptum, immenſum eſſe atque infinitum non potuit. Sed, Chriſtum Deum eſſe ex ſubſtantia Patris reſpondes. Bene habet. Si eſt ex ſubſtantia, jam fatearis oportet, decerptum eſſe Chriſtum ex Patris ſubſtantia. Patris igitur particula quædam Chriſtus eſt; quod vel ipſum vocabulum ex ſatis demonſtrat. Si partem ſubſtantiæ Patris in Chriſto eſſe negas, totam igitur Patris in eo ſubſtantiam collocabis. Si totam, ergo Chriſtus Pater eſt, & paſſo ac defixo Chriſto, Pater quoque una & Spiritus Sanctus crucifixus eſt. Vides quid ex tuis verbis effici poſſit. Trinitas de cœlo in terras cum ſe demiſiſſet, & in virginis uterum illapſa eſſet, vacuam ſcilicet ibi ſedem reliquit. Non enim dicere potes, neque vis, opinor, Chriſtum ejuſmodi aliquod corpus induiſſe, quod carne & oſſibus caruerit. Vide quam impia, quam abſurda conſequantur. Maria jam non Chriſti tantum, ſed totius Trinitatis mater erit. Quod ipſum etiam ſimulachra quædam, ex quibus veſtram hanc Theologiam deprompſiſtis, aperte demonſtrant; quæ Mariæ effigiem habent ita quidem elaboratam, ut venter retegi poſſit; quod ſimulatque factum eſt, illico alia quædam imago in matrice proſtrata oculis ſeſe offert. Sedet, promiſſa, eaque cana barba, ſenex, annoſus, & horridus, pilis obſitus, triplici habens corona redimitum caput, Romani Antichriſti inſtar; cætera membra Aaronicis veſtibus, auro intertexto, & gemmis contextus. In pectore appicta eſt pro Spiritu Sancto candidula columbula; quæ ita explicatis alis volitare videtur, ut tamen Chriſti caput non attingat. Qui jam exanimatus, & miſerandum in modum ſpinis clavisque compunctus, & verberibus deformatus, in ſeniculi illius ſinu proſtratus jacet. O admirandam, ô ter maximam virginem! Maria Mater gratiæ, mater miſericordiæ, regina cœli, porta Paradiſi, ab impiis diceris. Puſilla hæc ſunt, præ his. Salutavit te quidem Angelus perquam honorifice, ut etiam gratioſam & Deo acceptam te diceret, & in mulieribus benedictam, & Deum tecum eſſe, affirmaret. Non tamen eo tempore tam fuiſti prudens, ſcilicet, ut intelligere poſſes, te concepturam eſſe, atque uno eodemque partu edituram tam immane monſtrum, ex ſene Papa, alite voſitante, & extincto homine cruci confixo compoſitum. Indicare voluit nimirum ſancta illa ætas, quam tu, Laſici, veterem & Catholicam atque Orthodoxam Eccleſiam vocas, monachis & pictoribus magiſtris, qui ſibi quidlibet in religione fingere permiſerunt. Mariam virginem, quoniam Chriſti mater eſſet, & Chriſtus non alius Deus ſit, quam Pater, & Spiritus Sanctus, (unde etiam θεοτόκον vocatis) neceſſario ipſam totius illius ex tribus perſonis conformatæ maſſæ, quam Triadem vocatis, matrem fuiſſe. Quod ipſum ex Athanaſio ad Theophilum, atque Auguſtino, & Damaſceno ſatis aperte demonſtrari poteſt. Non longe abieris, veſtra miſſalia, veſtra inquam, quibus etiam nunc Polonia utitur, quid non Mariæ tribuunt? (Habet impietatis magiſtrum, Rom. Eccleſiam) in exemplari excuſo Anno 1538, Chriſtum ſua dignitate atque officio ſpoliant Antichriſti; & Mariam matrem ei per ſummam impietatem ſurrogant fol. 323. Viam ad vitam, mundi totius gubernatricem, peccatorum cum Deo reconciliatricem fol. 324. Fontem remiſſionis peccatorum, lumen luminum, 325, 326, illam vocant, aliiſque ejuſmodi magnificis prærogativis ornant. Tandem fol. 327 Ave, inquiunt, univerſæ trinitatis mater. Intelligis jam, opinor, nihil me fingere, dum tibi Triadem tuam uno partu ex utero mulieris in lucem editam affirmo. Plura, etiam, ſi lubet, de eadem trinitatis matre legere potes, fol. 328, 381, 340. Quare nihil jam vetat, quo minus relicta Triade, ad Mariam ipſam confugiamus, illiuſque opem imploremus. Nam ſi, quod in ſuis delubris ſaginati illi Flamines magnis lateribus boant, quos ipſos magiſtros habetis, Maria Chriſto Filio jure matris imperare poteſt, & Chriſtus idem eſt, qui reliqui duo, poterit eodem jure trinitati imperare, ut, qui matris præſidium habeat, jam nihil ſit cauſæ, cur trium illorum patrocinium exſpectet. Hic lubet exclamare, ô ſeclum inſipiens & infacetum!

Vides, mi Laſici, in quas te anguſtias conjicias, ſi, relicto verbo Dei, hominum ſomnia ſequaris. Audio, quid dicas, idem, quod ante, perſonam tantum carnem aſſumpſiſſe. Ergo ut ſupra indicavi, duæ tantum in cœlo relictæ ſunt, Patris & Spiritus Sancti, cum tertia in terras delapſa in matris uterum ſe abſtruſit. Itaque mutilata in cœlo non jam trinitas ſed dualitas manſit, & in terris una illius pars verberibus cæſa, crucique infixa, mortem ignominioſam pertulit, reliquis in cœlo duabus, ſive partibus, ſive perſonis, indignam hanc ex eſſentia ſua deciſæ particulæ cædem æquiſſimo animo ferentibus. O diſſimilem ſocietatem! Sed occurres nobis fortaſſe, & præclaro illo Irenæi clypeo ſententiam tuam propugnabis, mortem Chriſti peractam eſſe ἡσυχάζοντος τοῦ λόγου. O deſertorem alterius partis tuæ λόγου. Tamne parum ſocii tui te cruciatus atque adeo mors ipſa commovebat, ut dum ille feriretur, tu quieſceres, nihil ſentires, ſed ſecurus alicunde proſpiceres. Cur non ad perſonæ illius; quo cum tam arcto nexu hypoſtaticæ unionis conjunctus eras, cur, inquam, ad ejus vocem, non evigilaſti, cum te identidem inclamaret, cur me dereliquiſti? O portentoſam & impiam de Deo ſententiam! Ut intelligas, omnes naufragium facere, qui in hoſce ſcopulos, iſta ventoſæ opinionis quaſi procella quadam deferuntur. Lege Lutheri diſputationem, quam Andreas Muſculus Francofordienſis Eccleſiaſtes in illa urbe typis mandavit. Videbis ibi, tum in libello etiam de conciliis, præſtantiſſimum illum virum, hujus opinionis labyrinthis involutum, eo progreſſum eſſe, ut fateri cogeretur, Chriſtum ſecundum utramque naturam paſſum eſſe. Chriſtumne Deum æternum, rerum creatorem omnium, conſceleratorum hominum manibus trucidari potuiſſe dices? Quid poteſt fingi magis portentoſum? Quid tu mihi Eccleſiam Orthodoxam & Patres occinis? Quid conſuetudinem veterem? Pluſne valere iſta debent, quam Chriſtus, quam Apoſtoli? Scis quid tui Pontificii hoc loco reſpondeant. Non ignoras, quam hanc futilem eſſe ratiocinationem, convincant, ut pueros etiam & aniculas jam hæc levia uſurpare pudeat. Et tu tamen ea nobis, tanquam firmiſſimum cauſæ tuæ præſidium, opponis? Nihil facis, ô miſer, tuo te gladio jugulandum præbes. Sed audi Auguſtinum tuum, trinitatis iſtius, veſtræ architectum, quam cithara & fidibus ludat, cum præter Dei verbum, trinitatem neſcio quam, nobis fabricat. Contra Judæos, de incarnatione ſic ſcribit: Judæe citharam reſpice, ut muſicum melos ſonis dulcibus reddat. Tria pariter adeſſe videntur, ars, manus, chorda reſonans. Tria pariter operantur, ſed ſola chorda reſonat. Nec ars, nec manus ſonum reddunt, ſed cum chorda pariter ope-

operantur. Sic nec Pater, nec Spiritus carnem ſuſceperunt, & tamen cum Filio pariter operantur. Sonum ſola chorda excutit; carnem ſolus Chriſtus accepit; operatio in tribus conſtat. Sed, quomodo pertinet ad ſolam chordam ſoni redditio, ſic pertinet ad ſolum Chriſtum carnis humanæ ſuſceptio. Deus bone, qualia hæc ſunt opinionum portenta! Sed multo illud minus ferendum eſt, quod ille idem Auguſtinus lib.1. cap.3. & lib.2. cap. 1. & lib.6. cap. 6. de Trinitate, plane contrariam Chriſti verbo ſententiam habet. Ita enim inquit: Deus verbum, filius æternus, miſit ſeipſum, venit in nomine ſuo, & ſanctificavit ſeipſum. Chriſtus contra Joh.5; Ego veni in nomine Patris mei, & non recepiſtis me, alius veniet in nomine ſuo, & illum recipietis. Paſſim dicit Chriſtus, ſe à Patre miſſum eſſe, & nos Auguſtino credemus? Chriſto fidem abrogabimus? Audis, in te hanc Chriſti Prophetiam & in eos quadrare, qui, illo relicto, quem Pater miſit, alium. neſcio quem, ſequi malunt, quem non Pater, ſed ipſe ſeipſum miſit? Somnia loquimini: Somnia creditis. Nam non niſi ex ſomnio nata eſt hæc veſtra adoranda Trinitas, quæ dormienti Ignatio per quietem obſervata eſt, ut Socrates docet.

Majorem Nicænæ Synodi apud me autoritatem eſſe debere contendis, quam ut ab ejus confeſſione diſcedam. Chriſtus majus apud me pondus habet, quam ſexcenti Patres veſtri, quam omnia concilia. Super eum enim fundata eſt ſalus mea. Sed quid tu mihi Nicænam Synodum nominas? In qua ſcis, quam ambitio quam alia ejus generis vitia regnarint; ut quidvis potius quam Dei verbum Epiſcopos illos moverit, cum inter ſe magnis odiis, atque inimicitiis diſſiderent. Noſti, quid Auguſtinus tribui illi Synodo velit. Ne pendeamus, inquit, nos à concilio Niceno, quod tamen antiquiſſ. & probatiſſ. eſt: nec nos concilio Ariminenſi, ſed Sacris Literis nitamur, & in his conquieſcamus. Quid Hieronymus? Doctrina, inquit Spiritus Sancti ea eſt quæ in libris canonicis tractatur; adverſus quam ſi concilia aliquid conſtituerent, nefarium eſſet. Sed audi tuum Calvinum de illius confeſſione ſcribentem. Quid ſi negem, inquit, hanc formulam, quam mihi obtrudis, à Synodo Nicæna profectam eſſe? Neque enim credibile eſt, cum ſancti patres, quam maxima poſſent brevitate complecti vellent formulam compoſitam ex rebus apprime neceſſariis, luſiſſe ſupervacuo verborum circuitu. Vides autem, in his verbis eſſe battologiam, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Quorſum iſta repetitio? An vel emphaſim habet ullam, vel majorem expreſſionem? Vides ergo, carmen eſſe magis cantillando aptum, quam formulam confeſſionis, in qua ſyllabam unam abundare, abſurdum eſt. Quid quod Auguſtinus, qui valde religioſus fuit cultor Nicænæ Synodi, fortiter impugnat particulam illam, Credo in ſanctam Eccleſiam. Vitioſam enim locutionem eſſe contendit. An hoc faceret ſaltem abſque honoris præfatione, ſi putaret, à talibus auctoribus manaſſe? Quin etiam inſcitiæ arguit eos, qui ſic loquuntur. Hæc veſter Calvinus. Et tu tamen me, invito tuo Calvino, huic Synodo fidem adjungere adigis. Non faciam, ne volente quidem illo. Quod Calvinus, contemnit, id tu mihi venerandum objicis? Alios quæras, qui frugibus inventis, glande adhuc delectari malunt. Mihi Dei beneficio non ita depravatus eſt guſtatus. Quid tu me aliud in fide conſilium ſequi jubes, quam quod ab ipſis Genevenſibus præſcriptum eſt? Excidit ne jam tibi memoria juramentum. quod proponi ſolet omnibus ſtudioſis Genevæ coram Rectore? Illud quidem ita habet: Confiteor, tum univerſam bene vivendi regulam tum etiam fidei inſtructionem pleniſſime tradi in Scriptura Sacra, cui ſit nefas quidquam adjicere vel detrahere. Itaque deteſtor, quidquid homines excogitarunt, ut pro articulis fidei obtruderent, & conſcientias ſuis legibus & ſtatutis adſtringerent. Recitavi juramentum. Audeſne dicere, hæc ab hominibus non eſſe excogitata? Diceſne ea Sacris Literis contineri? Quis excogitavit? Dicam nimirum, hoc eſt ſomniavit, Ignatius, ut ſupra ex Socrate docui. Hujus ſomnium accepit pro Apocalypſi Eccleſia illa, ſi Diis placet, Catholica & Orthodoxa, cujus auctoritatem meus Laſicius objicit. Audi iterum Calvinum: Cum in Dei majeſtate mens humana per ſe omnino cæcutiat, neque quicquam poſſit, quam & infinitis ſe erroribus involvere, miris tricis implicare, & altiſſimis demum tenebris immergere, ſi juxta captus ſui tenuitatem Deum imaginari conetur; Iſtud bonorum omnium pace ac venia facturos nos confidimus, ſi non aliubi quæramus ipſum, quam in ejus verbo: de ipſo nihil loquamur, niſi per ejus verbum. Ac paulo poſt: Nemo ergo nobis ſuccenſeat, ſi confeſſionem, quam piis omnibus approbatam volumus, ita moderamur, ut non ex variis hominum placitis conſarcinata, ſed ad rectam ſcripturæ normam diligenter exacta ſit. Siquidem hic nobis ſuccurrere debet, quod tradit Apoſtolus, fidem eſſe ex auditu, auditum vero per verbum. Jam ſi religionis confeſſio nihil aliud eſt, quam conceptæ intus fidei teſtificatio, ut ſolida ſit, & ſincera, è puris ſcripturæ fontibus petitam eſſe oportet. Præclare ſane & admodum appoſite ratiocinatur hoc loco Calvinus. Sed, Deus bone, quam veræ hujus ſententiæ ſuæ fuit immemor, cum de imaginatione iſta veſtra, ex ſomnio patre edita Triade poſt aliquot annos diſputandum fuit! Novam hanc, quam nos ſequimur, & nuper natam hæreſin eſſe clamat. Nova eſt, ſi novum eſt Euangelium. Multis multorum ſeculorum aſſenſione comprobatis anathematiſmis exploſam atque ejectam hanc ſententiam dicis. Quid tum poſtea? Nonne id eventurum longe ante prædixit Chriſtus? Quamvis ſi hæc valere ratio debet, quid cauſæ eſt omnino, quare Papanis ſuccenſere debeas, qui vos, qui alios hoſtes ſuos plumbeo hoc gladio crebris ictibus pulſant potius, quam vulnerent? Si ſtramineam hanc rationem firmam eſſe vis, ubi Lutherus, ubi Zuinglius, ubi Oecolampadius, ubi Calvinus, ubi Beza noſter, ubi alii conſiſtent? Nonne eadem illi quoque novitatis invidia in ſummas anguſtias redigentur? cur ad illa ipſa arma hoc tempore non confugitis, quæ majores veſtri, quos modo nominavi, & alii omnes, in adverſarium Rom. Pontificem vibrabant? Non illi alio armorum genere utebantur, ad verbum Dei provocabant; quoties à Patrum & conciliorum agmine premerentur. In hæc ſe præſidia, in has arces referebant, ex his propugnaculis ſtrenue rem agebant. Nunc, mutato ordine, qua fronte, qua mente, qua conſcientia, contra verbum Dei, contra ſcripturam, ut pugnetis, hoſtium noſtrorum arma capitis, quæ ante ex illorum manibus extorſeratis? Quid firmiſſ. & munitiſſimam verbi Dei arcem infirmis Patrum manipulis oppugnatis? Durum eſt contra ſtimulum calcitrare. Non poteſt vinci, oppugnari poteſt veritas; quæ tandem victrix exultabit, & triumphum de ſuis hoſtibus glorioſum aget. Sed putidum & ſane ridiculum eſt, quod ad Patrum & Synodorum præſidia vos recipitis. Nam illi ipſi, à quibus auxilium ſperatis, capitalem contra vos ſententiam dicent. Imprudenter agitis, dum vos ipſi in veſtrorum hoſtium. manus vos conjicitis. Hoſtes enim veſtri ſunt & Synodi, & Patres. Ne amicos falſa opinione de his fingatis. Mendacii vos certe convincet G. Genebrardus Pariſienſis Theologus, vir admodum doctus & eloquens, cum dicitis eandem vos, quam vetus atque adeo Pontificia Eccleſia de Trinitate ſententiam tueri. Bezam ille etiam, Neſtorianum facit. Apage igitur cum iſta tua inepta atque infirma prærogativa, aut tibi eam ſerva, me autem patere Chriſtum meum, ejuſque doctrinam ſequi, in qua vita æterna & ſalus mihi coſtituta eſt: Hic mihi non Patres non concilia, hic, inquam, recte ſentiendi, recteque credendi magiſter eſt; quo duce aberrare à recta via non poſſum. Ipſe enim, ſe lucem eſſe, profeſſus eſt, cum dixit: Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Non aliam ad ſalutem viam ingrediar, non aliam veritatem

curio-

Digitized by Google

curioſe, quæ nulla eſſe poteſt, conſectabor. Chriſtus meus, ſe viam, vitam, veritatem, oſtium profeſſus eſt Deus Pater, hunc ut audirem, è cœlo diſerte pronunciavit. Hic non ad Patres veſtros, non ad Synodos, non ad conſuetudinem & longi temporis prærogativam, ſed ad ſcripturam me rejecit. Hic meus magiſter eſt, hic Patres. Quin hic ipſe vetuit, me alios in terris magiſtros, aut Patres ſequi. Tu nunc, & Patres tuos, aut etiam, ſi mavis, avos, atque atavos, & eorum Synodos audi. Ego Chriſto magiſtro, & Apoſtolis fidem habebo, quorum ſermonem verum eſſe dubitare non debeo. Hi me, Deum unum eſſe docent, quem nemo vidit unquam, ex quo omnia 1 Cor. 8. Qui ſolus eſt Dominus Judæ ℣. 4, excelſus & altiſſimus Luc. 1. Act. 7. ſolus inviſibilis, ſolus ſapiens, ſolus immortalis 1 Tim. 1. Rom. 16. ſolus & verus Deus Joh. 17 ſolus juſtificationis noſtræ ſcaturigo & Pater luminum Tit. 3 Jac. 1. Chriſto & omnibus major Joh. 10 14, ſolus Pater & caput Chriſti 1 Cor. 11. Chriſti Deus & Pater Joh. 20. Matth. 27. Hunc creatorem cœli & terræ confitemur. Act. 17. Quem & Chriſtus ipſe, Dominus & ſervator, ac magiſter noſter Patrem, atque adeo Deum ſuum, ut ſupra attigimus, profeſſus eſt, invocavit, glorificavit, dicto ejus audiens fuit, omnemque ei omnis auctoritatis prærogativam tribuit Joh. 3. 5, 9. 12, 17, & paſſim alibi. Hic à ſeipſo ſumit originem; nulla unquam cujuſquam alterius opera indiguit; nihil à quoquam petiit, accepit, ſumpſit. Solus enim eſt Deus omnipotens. Habes de Patre breviter quid ſentiam. Nunc de filio ejus Jeſu Chriſto accipe. Credo & in Jeſum Chriſtum, per quem omnia 1 Cor. 8, filium altiſſimi Luc. 1, per quem noviſſimis temporibus Deus ille Pater locutus eſt Hebr. 1, quem fecit Dominum & Chriſtum Act 2, conſtituit hæredem omnium, Hebr. 1, caput Eccleſiæ Colloſen. 1. Eph. 1. 4, 5. Unicum mediatorem Dei & hominum, eundemque hominem 1 Tim. 2. Regem & judicem vivorum & mortuorum Joh. 12. 18, 19 Act. 10. 1 Tim. 4. Hunc non lego aut inviſibilem aut æternum vocari, neque ſuper omnia Deum, neque eum, ex quo omnia, neque a ſeipſo Deum aliquando fuiſſe; ſed Deum eſſe à Deo Patre credo. Cui quidem Patri, & dum in humanis eſſet, obediens & ſubjectus erat, & poſt conſummationem ſeculi ſubjicietur 1 Cor. 15. Hic ſe Patre minorem eſſe dixit Joh. 14. Pater huic divinitatis plenitudinem communicavit, deditque omnem poteſtatem in cœlo & in terra, & ideo eum ab Angelis, & hominibus adorari voluit. Matth. 28. Philip. 2. Hebr. 1. Hic nunquam aut viſus eſt, aut quenquam, antequam naſceretur, allocutus eſt Hebr. 1. Hic, non alius ullus, natus eſt ex Maria virgine, paſſus, crucifixus, reſurrexit, aſcendit ad cœlos, ſedet ad dexteram Patris, & inde venturus eſt judex vivorum & mortuorum, ac Patri ſuo regnum iterum reſtituturus, à quo id acceperat. Hic ſe ipſe nunquam Deum, ſed Dei, ſæpius hominis, filium nominavit: Hunc Apoſtoli virum, noſtri ſimilem, excepto peccato, item hominem, & poſtremum Adamum vocarunt Act. 2. 3. 7. 1 Tim. 2. 1 Cor. 15. Joh. 1. Hic viſibilis eſt, primogenitus omnis creaturæ & mortuorum Joh. 1. Col. 1. Hebr. 1. Non alius, quam hic ipſe, nobis promiſſus fuit, ex mulieris ſemine. Quare non alium agnoſcimus quam hunc ipſum, qui promiſſus eſt & crucifixus 1 Cor. 2. Et Antichriſtum eſſe dicimus, qui alium ſibi, præter hunc hominem, Chriſtum fingit 1 Joh. 4.

De Spiritu Sancto ita ſentimus, ut credamus, eum eſſe Dei Patris & Filii Spiritum, non perſonam, non Deum Matth. 3 10, 12. Luc. 4. Rom. 8. 1 Cor. 2. 3. 2 Cor. 3. Gal. 4. Eph. 5. Philip. 1. Act. 2. Qui à Patre procedit Joh. 15, per filium datur credentibus Tit. 3. Qui conſtitutus eſt à Deo Paracletus noſter, Joh. 14. Doctor Luc. 12. Donorum ſpiritualium diſtributor 1 Cor. 12. Hebr. 2. Qui denique Dei donum, Dei gratia, Dei virtus paſſim in ſcriptura nominatur. Hunc invocare atque adorare mihi religio eſt, cum id nobis nuſquam mandatum ſit à Deo Patre, neque adeo ejus Filio Jeſu Chriſto magiſtro & duce noſtro, à quorum præceptionibus, vel latum digitum diſcedere nefas ducimus. Adde quod nullum omnino ullius exemplum extat in Sacra Scriptura, quo adducti id facere audeamus. Huc accedit, quod Chriſtus Dominus, orandi, invocandi, adorandique formulam nobis præſcripſit, in qua quidem nulla Spiritus Sancti, qui quidem Deus ſit, vel levis mentio injicitur; tantum abeſt, ut ad adorationem nobis proponatur, Matth. 4. 6. Joh. 4. 9, 10, 14, 15, 16, 17. Actor. 1. 4. 12. Eph. 6. Hebr. 5.

Audiviſti jam fidei meam brevem quandam quaſi formulam, eamque ex puriſſimis atque intimis Sacrarum Literarum fontibus hauſtam. Nihil hic inquinatum, nihil ementitum, nihil ab ingeniis humanis excogitatum reperies. Jubet nos Chriſtus ſcripturas ſcrutari, quæ de ſe teſtimonium dent ſcilicet. Ipſe quoque Moſem, Prophetas, Pſalmos teſtes in hac re citat. Nefas igitur duco, alibi Chriſtum quærere, quam eo loco, ad quem ipſe nos allegat. Hoc eſt fundamentum, hæc petra fidei meæ, quam nulla humana vis perfringet, adverſus quam, ne inferorum quidem portæ prævalebunt unquam. Quæ ſi tibi brevior eſſe videbitur, quam res tanta requirat, ſume in manus ſacros libros: illi te docebunt, quid ſequi, quid fugere debeas. Cave autem tyrannicum, & nimis alta ſapientem & humilia omnia contemnentem animum ad lectionem adferas. Superbis Deus reſiſtit. Abjice veteres nugas, quas à puero imbibiſti: exue præjudicia, quæ rectum de rebus judicium perturbant. Soli Dei verbo, qui & ipſe fidelis eſt, & fidelis ſermo ejus, fidem adjunge. Ne quæras, quid his, vel illis temporibus factum fuerit; ſed quid omnino fieri oportuerit: Ne quæras, quæ hic, vel ille Pater, quid hic, vel ille cœtus ſenſerit: ſed quid Chriſtus, quid Apoſtoli, quid ante eos Prophetæ docuerint. Sed deſino plura hac de re tecum agere hoc tempore. Quod ſi plura etiam hac de quæſtione cognoſcere lubet, mittam ad te librum, quo copioſe omnia ad clariſſimum Bezam noſtrum perſecutus ſum; ita quidem, ut nihil plane eorum prætermiſerim, quæ vel ad confirmandam noſtram, vel ad refellendam ſententiam veſtram requiri poſſe videantur.

Venio ad eam particulam Epiſtolæ tuæ, in qua mihi inimicitias amicorum meorum denuncias. Ego vero tantum abeſt, ut hoc dolenter feram, ut etiam Deum glorificaturus ſim, ſi id eveniat, quod me unum ex illis eſſe voluerit, qui unigeniti filii cauſa, & odia, & contumelias, & perſequutiones ſuſtinent. Malo amicorum omnium & totius mundi, quam ſalutis jacturam facere, & à veritate excidere. Quod me rogas, oras, obſecras, obteſtaris denique, ut tecum idem ſentiam, pueriliter facis. Putaſne tanti eſſe aut tuas, aut cujuſquam preces, ut quis à ſententia ſua Dei verbo confirmata decedere debeat? Deſine poſthac tali in re quemquam blanditiis, muliebribuſve illecebris, in tuas partes traducere conari, ne ludibrio te exponas. Cæterum & te, & eos rogo, qui, ſi tibi credendum eſt, hoſtes mei erunt, ut non mihi apud vos noceat id, quod vobis apud me nullo eſt impedimento, quo minus omni vos benevolentia complectar. De diverſa fide loquor. Vos veſtram ſententiam retinete, mihi meam relinquite. Ne curioſe & impudenter alter in alterius conſcientiam inquirat. Ne ſumamus nobis judicis partes, Deo Chriſtoque ejus judicium omne de nobis, noſtraque ſalute reſervemus. Ille, ille novit, qui ſui ſint, neque patietur, quenquam ex ſuis perire. Skaneum ſanum eſſe cupio. Amicos, quos in literis nominaſti, ſalutabis, ſive illi amici, ſive etiam inimici ſint. Deus & tuam, & illorum mentem veritatis luce illuſtret. Vale. Cracoviæ 9 Junii 1571.

Tuus, quoad voles, & amicus, & frater

ANDREAS DUDITHIUS.

An-

Andreas Dudicius Joanni Volffio Tigurinæ Eccleſiæ miniſtro S. D.

AMabam te antea, quum elegantiſſimos & doctiſſimos commentarios tuos legerem, & ſane cupiebam id te quoque intelligere, cum ecce Threicius noſter, ſalutem à te dicit, ſimulque literas tuas, dolenter ad ſe ſcriptas profert, in quibus erat de fratris tui morte. Ibi cum honorificos de te ſermones haberemus, doluimus profecto dolorem tuum: atque ex illa quidem commiſeratione ſenſi augeri meam in te benevolentiam. Hanc vero acceptis omnis pietatis & eloquentiæ atque adeo humanitatis pleniſſimis literis tuis, quantam ad amorem acceſſionem eſſe putas? Jam illud quantum eſt, quad me confirmare in ſententia, atque ad conſtantiam cohortari voluiſti? Vix credas, optime Volffi, quantopere me tibi tam liberali, atque plane ingenua oratione devinxeris. At quoniam velle te video, ut paulo fuſius atque etiam liberalius tecum agam, tuo exemplo, patere quæſo æquo animo, ut ego quoque ingenue quæ ſint cogitationes meæ, tibi explicem. Id eo faciam libentius, quod confido te atque adeo Simlerum quoque tuum, vel potius jam noſtrum; pro veſtra doctrina, atque eloquentia & bonitate, demonſtraturos eſſe mihi, quid vere, quidve ad rem, de qua agitur, vel confirmandam, vel etiam refellendam adferri poſſe videatur.

Sed antequam longius progrediar, illud abs re peto, ut ſi poſthac ad me ſcribere voles, ambitioſos illos Epiſcopatus titulos abjicias. Si neſcis, illud ego nomen & functionem cum veſte ſimul exui, & omni me dignitate ſponte abdicavi, ut in ocio & literis viverem. Venio jam ad Epiſtolam tuam; ita eſt, ut ſcribis, magno equidem & forti animo extra Romanæ Eccleſiæ caſtra pedem extuli. Sed illud diſſimulare nolo, mi Volffi, ex omnibus adverſis rebus, nihil mihi ita acerbum accidere poſſe, quod eum dolorem æquare poſſit, quem capere ſoleo; quoties animo repeto, quam multæ, quam pugnaces, quam adverſariæ ſint tum alibi, tum in hoc regno, Eccleſiæ, quæ tamen reformatæ vocari & haberi volunt. Id tu quoque in literis tuis attigiſti. Quamvis quod me offendit & excruciat, inde tu fidei robur & firmitatem petere videare, ego contra id firmum dicere dubitem, quod ſubinde movetur, & perpetua quaſi rotatione quadam, ſurſum ac deorſum agitur. Poëtarum illud ante oculos Chaos obverſatur, quum frigida pugnabant calidis, humentia ſiccis. Ac niſi Deus lucem à tenebris diſcriminet, in eam perturbationem confuſionemque religio adducetur, ut non ſit cur quiſpiam bonus vir, vivere amplius velit. Quæ enim vita ſine certo Dei cultu jucunda eſſe queat?

Deinde ubi quæſo eſt vinculum illud, quod à ſervatore noſtro relictum Teſtamento; animos conſociare, & firmiſſimo nexu continere debuit? Ubi illa eſt Eccleſiæ unitas, quæ tanquam acies ordinata, inferorum portas, & hæreticorum regnum evertere poſſit? Ubi eſt, proh dolor, illa, quam Chriſtiani paſſim jactamus, una fides, unum baptiſma, unus Deus? Nonne nunc, ut inquit ille, fidebus luditur in fide? Nonne diverſa ſunt baptiſmata? Nonne jam, ne quid amplius ad ſummam impietatemupereſſet, Deus ipſe loco ac ſede ſua, ſi ita loqui fas eſt, deturbatur? Non ſolum Eccleſiæ ipſæ pugnant inter ſe capitalibus odiis, & horrendis quibuſdam anathematiſmis, dum quælibet vera videri vult, & alias tanquam falſas expugnat, atque evertere conatur? Sed ipſi à ſeipſis, qui ſummi haberi volunt Theologi in dies diſſident, & novas ſubinde in religione ſententias, atque adeo fidem cudunt, & à ſua ipſius, quam paulo ante profeſſi fuerant, & ab aliorum omnium fide abhorrentem: quæ quidem fieri non poſſunt, quin ita bonorum & quietorum animos afficiant, ut non doleant tantum, ſed addubitent etiam, ad quam potiſſimum partem applicare debeant. Idem propemodum eis uſu venit, quod navigantibus in magno pelago, in quo navem jactantibus auſtris, rectores illi intelligunt quidem coortam tempeſtatem, & quæ tam premunt procellas fugiendas eſſe: ſed tamen in tanta rerum perturbatione, in tam vehementi & ancipiti jactatione, quos ſcopulos vitare neceſſe ſit, quem portum tuto petere poſſint, non diſpiciunt, ſed neque conjectura aut indicio ullo aſſequuntur. Ita vident plerique homines, quos neque avaritia, neque ambitio excæcavit, neque metus & pericula perculerunt, multa quidem eaque horrida in Romana Eccleſia & doceri & acriter defendi, ac denique ferro & flammis propugnari, quæ neque ſacroſancto Dei mandato, neque bonis rationibus ullis, ſed infirmo ac putrido fundamento nituntur: Sed tamen cum oculos circumferunt, & eorum dicta, facta, cogitationes, conatus ac ſtudia contemplantur, qui palantes omni doctrinæ vento agitari, & in altum ſublati, modo ad hanc, modo ad illam partem deferuntur; Certe ne iiſdem ipſi quoque opinionum quaſi procellis quibuſdam jactentur, malunt in ea ipſa Eccleſia permanere, quæ non ita multis diſſenſionibus ſcinditur, & habet vetuſtatis illius venerandæ, ſucceſſionis ordinatæ, conſenſus perpetui, ſpeciem plauſibilem, aut non longiſſime ab ea diſcedere; quam eos ſequi, quorum hodie quæ ſit de religione ſententia, ſcire fortaſſe poſſis, ſed quæ cras de eadem futura ſit opinio, neque illi neque tu certo affirmare queas. O miſeram & plane lacrymabilem humanam conditionem! o cœcas hominum mentes, ô pectora cœca! Qualibus in tenebris vitæ quantiſque periclis, degitur hoc ævi quodcunque eſt! Quare, mi Volffi, non tibi mirum videri debet, ſi qui ſunt, ut ſcribis, qui eo unde abierunt, quaſi poſtliminio iterum revertuntur. In tantis enim tamque contrariis de pietate ſententiis, quo ſe alio vertant, ubi ſit conſtans & perpetua in ſententia permanſio? Eo jam ventum eſt, ut vere illud uſurpari poſſit, quod longe alia in re apud Cæſ. legitur; quos fugiamus habemus, quos ſequamur pauci, aut nulli pene, aut certe rariſſimi quidem extant. Deum immortalem, in quo tandem religionis capite congruunt inter ſe Eccleſiæ, quæ Romano Pontificii bellum indixerunt? A capite ad calcem ſi percurras omnia, nihil propemodum reperias ab uno affirmari, quod alter ſtatim non impium eſſe clamitet. Nihil neceſſe eſt tibi Doctiſſimo Viro, hæc ad unguem reſecare. Notiora tibi ſunt omnia, quam mihi, qui non ita pridem ad controverſias noſtri temporis cognoſcendas animum adjeci. In quo ſtudio dum verſor, video ſæpe eundem ſcriptorem, non tam à reliquis, quam à ſeipſo diſſidere. Ut quod de Arrianis ſcripſit Hilarius, fidem eos annuam & menſtruam habere, id de veſtris Euangelicis pleriſque inprimis, neque injuria dici poſſe videatur. Unam eſſe veritatem, unam veritatis columnam, & fundamentum neceſſe eſt: in tanta autem Eccleſiarum varietate, in tam diſſimilibus, & hoſtiliter diſcrepantibus de veritate ſententiis, quibus oculis, quæ una illa & vera ſit Eccleſia, diſcernam? Quum omnia diligenter perpendo, nulla fere in re Pontificis adverſarios ſecum convenire, quam in oppugnando Pontificatu animadverto. Neque vero illud cauſam veſtram adjuvat, mi Volffi, quod ſcribis fuiſſe olim quoque inter Irenæum & Gallos Epiſcopos, inter Chryſoſtomum & Epiphanium contentiones: neque tamen ob eas, veritatis ipſos profeſſionem abjeciſſe. Nam quantula in re contentio inter eos fuit, ſi cum magnis & multis noſtris diſcordiis conferantur? Quid? Si in cæteris de quibus nullum fuit eis diſſidium, veritatis illos profeſſionem retinuiſſe concedis: ſane per te victores exultabunt Pontificii. Nam ſi veritas eſt, quam illi mutuo conſenſu profeſſi ſunt, ea à Pontificiis tota ſtabit. non à nobis, qui in præcipuis religionis capitibus diſſentimus, Scholaſticos & Canoniſtas nominas, ne hi quidem in tantis rebus, neque ita pertinaciter diverſa tuentur, ut tamen ſi quid à Conciliis decretum ſit, contra ipſorum

ſen-

Digitized by Google

ſententiam, illorum ipſi auctoritatem defugere velint. Nam ſi quæ aliquando inter eruditos ex diſputationis quaſi calore quodam controverſiæ extiterunt, illis ſtatim Concilii, ſive etiam Pontificis decreta finem impoſuerunt. Noſtris diſſidiis in tanta ἀναρχίᾳ, in tanta impunitate & licentia, quæ Concilia, qui magiſtratus, quæ unquam leges modum facient? O tempora! ô mores! Jam quod ad mores attinet, quos etiam ad examen tuis literis revocas, ne in hac quidem parte veſtri Pontificiis multo meliores videntur eſſe, ne quid acerbius dicam. Noſti illud: Clodius accuſat mœchos, Catilina Cethegum. Sed ne privatorum mores excutiam & tantum ea leviter attingam, quæ illuſtria cum ſint, in omnium oculos ſponte occurrunt. Quæſo à te Clariſſime Vir, poſt Servetum exuſtum, poſt Gentilem capitis ſupplicio affectum, poſt multos alios ob religionem trucidatos, poſt Ochinum, veſtra iſta urbe indicta cauſſa, hyeme acri, depreſſa jam ætate ſenem, cum uxore & liberis ejectum, poſt Laſcum item, cum ſua illa peregrinorum Eccleſia, quam in Anglia collegerat, maximis frigoribus, ab Euangelicis, apud quos hoſpitium quærebat, cum hyems deſæviret immaniter, omnibus fere, ad quas appellebat civitatibus excluſum, aut pulſum: poſt alia hujus generis multa, quæ ſane à Chriſtiana charitate aliena videntur eſſe, obſecro te qua fronte poſthac Pontificiis Tyrannidem objiciemus? quomodo illius crudelitati inſultabimus? Uſurpabimuſne illud amplius, ſinite eos creſcere uſque ad tempus meſſis? Dicemuſne arma noſtra Spiritualia, non carnalia eſſe? Jactabimuſne amplius, fidem cogi non oportere, libertatem conſcientiis permittendam eſſe. Sed nolo in hac parte moleſtior eſſe. Id tantum quod initio dicebam repeto, magnum me ex communi calamitate, atque opinionum varietate, & acerbum dolorem capere. Venio ad reliqua.

Immodice eloquentiam, quæ plane nulla eſt, in Orationibus meis delaudas, me vero earum jam & pudet, & profecto etiam pœnitet.

Ad ſcriptionem quod attinet: ita exiſtimo, te & tui ſimiles in hac arena verſari debere, hoc præſertim tam erudito, tamque acuto ſeculo. Mihi vero & aliis, qui neque doctrinam, neque eloquentiam ad ſcribendum adferre poſſunt, in doctorum virorum monumentis perluſtrandis conquieſcendum, neque ocio ex literis abutendum eſſe. Vale, & meis verbis Bullingerum, Rodolphum Gualterum, Lavaterum, atque alios ſymmyſtas tuos, viros doctiſſimos & eloquentiſſimos officioſe ſaluta, & hæc omnis in optimam partem accipe, meque mutuo ama. Datæ Cracoviæ ipſo die Pentecoſtes Anni 1569.

ANDREAS DUDICIUS THEODORO BEZÆ, Genevenſis Eccleſiæ primario miniſtro S. D.

VArie affectus ſum literis tuis, quas mihi Venturinus veſter attulit: in quibus ipſis multa ſunt abs te præclare ſcripta, non pauca etiam paulo vehementius in me contorta ſpicula: quæ tu tamen ita jacis, ut videri velis alio direxiſſe. Patere obſecro, ut mihi bona tua venia liceat fuſius, eadem qua tu in me uſus es libertate, reſpondere. Neque exiſtimes tamen contentionis ſtudio incenſum me tibi moleſtiam afferre, ſed diſcendi cupiditate inflammatum, laborem docendi imponere voluiſſe. Si igitur tu non gravate ſuſcipies, ut confido, facies certe officio tuo convenienter, quod te admonet, ut omnia ſis omnibus, & cuilibet petenti fidei tuæ rationem reddas, neque magna tua humanitate & bonitate, quicquam alienum committes.

Sed rogo te, æquo animo mihi, ut animum accommodes, & in Reſponſione omnem orationis acerbitatem removeas. Pigmenta illa, quæ in Veſtphalum, in Heshuſium, in Caſtellionem, & alios profudiſti, cum ſuis myrotheciis nunc miſſa facito. Non recuſo tamen interim, ut errorem mihi demonſtres, quin etiam vehementer peto, ſed placidum atque amicum te mihi Ducem præbe: ne ſi aſperius mecum egeris, & pugnis atque adeo calcibus, ut vos ſoletis, in viam me retrahere velis, ſuſpicionem mihi commoveas, non eſſe te boni illius paſtoris alumnum, qui aberrantem à grege oviculam ſollicito animo quæſitum abiit, inventam in humeros ſuos amantiſſime ſuſtulit, leniſſime reportatam ad cæteras aggregavit. Jam venio ad Epiſtolam tuam. Intellexiſti jam opinor, ex proximis literis meis, quas ad Camerarium Medicum Joachimi filium Norimbergam miſi, quæ fuerit diuturni ſilentii mei cauſa. Quod vero priores meæ literæ tam ſero tibi redditæ fuerint non miror: Neque ego ejus culpæ affinis ſum: dederam D. Threcio, utriuſque noſtrum amantiſſimo, ut nulla poſſit eſſe ſuſpicio, mala fide miſſas eſſe. Sed apud Mercatores fortaſſe delituerunt, quos in his, ex quibus nulla ad eos utilitas redit, tranſmittendis, paulo negligentiores eſſe ſolere animadverti. De poëmatum libro, ita tibi debere me profiteor, ut etſi ardentiſſime te remunerari cupiam, nihil tamen à me tam magnum proficiſci poſſe perſuaſum habeam, quod beneficii tui magnitudinem æquare poſſit. Itaque præclarum hujus erga me amoris tui pignus in rebus chariſſimis habebo, & hanc non levem voluntatis tuæ ſignificationem, memoria ſempiterna conſervabo. Interea autem plurimum abs te peto, ut tu quoque, ut Diomedes quandam permutationem, exiguum munus hoc, quod Venturino tibi reddendum dedi, amanter à me accipias, neque ex rei parvitate benevolentiæ & optime de te merendi ſtudii mei magnitudinem æſtimes. Si mihi notum eſſet ingenium tuum, & quibus maxime rebus delecteris, perſpectum fuiſſet, nihil eſt ita magnum, quod quidem facultas mea præſtare poſſet, quod tibi non libentiſſime quavis pecunia comparatum miſiſſem. Sed erit hoc poſtea quam tu mihi quod à me fieri velis, indicabis: quod ut libere facias vehementer abs te peto. Gratias ago tibi, quod eam mihi curam & perturbationem eximere ex animo conaris, quam literis ad te & Volffium meis, præ me ferebam. Sed doleo me nondum ex hac medicina, quam mihi ſtudioſe concinnaſti, eum fructum percipere, quem tu promittis, & accepturum me eſſe confidis. Nondum enim doloris & dubitationis fibras omnes evulſiſti, altius nimirum radices hoc malum egit, quam tu putas. Quod equidem confiteri dubitarem, ſi ſimulate potius, quam vere agere vellem. Sed non diſcedam ab ingenuitate mea, quam & à majoribus meis traditam accepi, & religioſe per omnem vitam, ac ſumma conſtantia conſervavi. Ideo etiam faciendum mihi audacius cenſeo, quod viros præſtantes & magno judicio præditos, in eadem ſententia, qua ego ſum, eſſe animadverto. Quid alios nomino? tu ipſe contra te teſtimonium fers. Ais enim, iiſdem te quoque antehac cogitationibus exercitum fuiſſe. Non pudet me ſane, in iiſdem ſalebris verſari, in quibus te quoque tam varia doctrina, tam perſpicaci ingenio, tam acri judicio virum, non leviter hæſiſſe profiteris. At ego jam emerſi, inquis. Audio. Si rectam viam ingreſſus es, Dei beneficio acceptum ferendum eſt id omne, qui quibus vult ſua dona diſtribuit, habet etiam ea in re nonnihil laudis ipſa judicii præſtantia. Me ſi nondum Deus ex hoc cœno, ut tu loqueris, extraxit, ex quo tu jam evaſiſti, Quis eſt, qui quem hac de re, aut poſſit, aut reprehendere debeat? Solis clariſſimam ille quidem lucem accendit, quam aſpicere non difficile illis fuerit, quibus oculorum uſus conceſſus eſt. Sed ſi eam cœcus aliquis non videt, hunc tu propterea, quod non ſua culpa lucis uſura caret, infamem eſſe, ac vituperatione atque inſectatione dignum judicabis? Neſcio quam æquus ſis, ſi id tibi permittas. Jam ingenium ſane, quo tu abundas, non ita mihi bonum eſt, ut ſtatim quæ optima ſunt, judicio aſſequi liceat. Hic quoque mene, quem talem natura finxit, in crimen vocabis? Non facies, opinor, ſi ea quæ non à voluntate noſtra profi-

proficiſcuntur, ſed à natura manant, neque in laude, neque in vitio poſueris, ut homines docti cenſuerunt. Si quæ laus, ſi quæ vituperatio hinc oritur, ea tota naturam ſequitur, ab homine qui ita affectus eſt, merito removetur. Quare noli tu mihi ſuccenſere, quod nondum plane perſpicio, ubi tandem gentium, ubi locorum, vera iſta ſit Eccleſia, de cujus poſſeſſione tam multæ, tam variæ tam acres ſunt hoc tempore dimicationes: tam denique ſanguinolenta certamina: In tanta perturbatione rerum omnium, in tanta animorum & ſententiarum varietate nihil addubitem, quem ſequar? Tu me iſthuc vocas, neque eſſe in vera Chriſti Eccleſia quenquam, qui contrariam veſtræ doctrinæ fidem tueatur, audacter affirmas; negant alii, & a vobis cavendum eſſe, pleno ore clamant: multa commemorant, quamobrem nefas ſit exiſtimare, vos Chriſti, atque ejus Apoſtolorum eſſe diſcipulos. Doctrinam quæ iſthic traditur, ſub examen revocant, in mores, atque inſtituta veſtra diligenter inquirunt. Illam quidem novam atque ante hos 50 annos inauditam in luce hominum fuiſſe convincent. Non negant tamen fuiſſe aliquando nonnullum in obſcuro aliquo terrarum angulo ſediuoſum hominem, qui aliquid ſenſerit docuerit etiam quod veſtræ doctrinæ affine videri poſſit, aliqua ex parte: ſed fuiſſe unum aliquem ullo tempore, qui in omnibus fidei capitibus, prorſus eandem quam vos propugnatis ſententiam habuerit, conſtanter pernegant. Falſum eſt, inquis, hoc eſt, verbo refellere. Rationem vis, hiſtoriarum fide opus eſt, excute veterum monumenta, omnium ætatum annales evolve, nihil reperies quod illorum hanc accuſationem refutare queat. Sed fac fuiſſe aliquem, qui aliquando idem quod vos docuerit, fuit ne id perpetuum? Deinde, multiſne in locis id fuit? vix vocem emiſit, qui aliquando tale aliquid auſus eſt, quum oppreſſus eſt ab iis, qui ad Reipublicæ clavum ſedebant. Ita fiebat, ut cum homine ipſo, doctrina etiam ſtatim de medio tolleretur. Quid dices? Ut primum exorta fuit Euangelii lux, repente etiam extincta eſt ut in denſiſſimas tenebras homines conjecti fuerint, in quibus tamdiu oppreſſi jacuerunt, donec iterum aliquis divino ſpiritu afflatus, tetram illam ab oculis hominum caliginem diſpulit? Itane interrupta hæc lux, modo ſeſe oſtendit, modo iterum ex aſpectu ſubduxit? Quis hic jocus? quæ Dei, ut aliquid audacius dicam, ludificatio fuit? Chriſtus ſe cum Eccleſia fore ad finem uſque ſeculorum profeſſus eſt. Si paucos illos tantum Chriſti fuiſſe dicamus, quos modo nominavi, & non aliam Eccleſiam ſtatuamus, quam illam ipſam, in qua tales magiſtri docuerunt, quomodo perpetuam Chriſti cum Eccleſia permanſionem oſtendemus? An eſt Eccleſia, ejuſmodi aliqua hominum conſociatio, quæ brevi aliquo tempore ſtat, ac mox cum ipſis Doctorihus funditus ſublata, ne veſtigium quidem relinquat?

Deinde quum dicitur, in omnem terrarum orbem Euangelii prædicationem, atque Eccleſiæ congregationem, propagatum iri, an id ad anguſtum aliquem orbia terrarum angulum contrahemus? tamne breves Euangelii profeſſioni terminos circumſcribemus? Sic illi fere ratiocinantur, qui falſam vos tradere doctrinam, & extra veræ Eccleſia ſepta excidiſſe demonſtrant. Qui illam quoque notam adhibent, vulgarem quidèm, ſed non propterea non veriſſimam, quod & à veteri Eccleſia diſceſſionem feciſtis, & inter vos non eſt conſtans in fidei doctrina conſenſio. Non libet nunc, neque otium eſt omnia perſequi doctrinæ capita, de quibus inter vos digladiamini, in manibus ſunt doctorum virorum libri, qui de induſtria hæc magno ſtudio collegerant.

Altera pars erat reprehenſionis, quæ in notandis moribus veſtris conſumitur. Ex fructibus eorum, inquit ille generis humani Servator, cognoſcetis eos. Jam ex Euangelii veſtri ſemente qui fructus enati ſint, conſiderare nos jubent. Quo in loco veſtram arrogantiam odioſe exaggerant, quod Eccleſiam ad vos ſolos pertinere contenditis, vos ſolos pios, ſapientes, cæteros impios, bardos, aſinos judicatis. Denique omnem vobis & ingenii & doctrinæ, & eloquentiæ laudem uſurpatis, cæteros qui à vobis diſſentiunt, non è Chriſtianorum commercio ſolum, verum etiam ex hominum ſocietate exterminatis.

Qui Apoſtolorum erant auditores, hi majore ex parte dignos Euangelii ac pœnitentiæ fructus proferebant: neque privatum illi quemquam, ob alienam a ſua doctrina ſententiam exurebant, ac crudeliter mactabant, aut in exilium compellebant: neque publice populos armabant, & religionis cauſſam bello atque armis proſequendam eſſe ſtatuebant. Hæc qui faciunt, an eos Chriſti & Apoſtolorum doctrinæ conſentanea docere; & facere dicemus?

Amabo te, poſt exortam iſtam Euangelii lucem, quam non alibi, quam in Veſtris Eccleſiis ſplendere contenditis, nonne cernis paſſim flagitiorum licentiam impunitam diſcurrere? omnia loca infinitorum hominum ſanguine funeſtari? inſidias Principibus in republica viris comparari? Latronibus & ſicariis præmia proponi? Percuſſores ad cædem, æternæ ſalutis ſpe propoſita excitari? pulcherrimam orbis terrarum regionem ſeditionibus perturbari?

Negas hæc à vobis procurari? Illi ampliſſimis teſtimoniis comprobant. Non enim latent homines ſtudia conſilia, conciones veſtræ. Si vos ex hac culpa eximi vultis, certe illud non impetrabitis, ut hoc hominum genus, quod jam tot annos in patriæ viſcera ſævit, veſtros non eſſe probetis: quum veſtri Euangelii propugnationem profiteantur, quum pro aris, proque pura Dei religione ſe dimicare vociferentur. Vos etiam preces pro eorum ſalute, pro victoria fundere, & occumbentes in pugna, in martyrum numerum reponere ajunt. Taliburne Chriſti religio defenſoribus eget? hæcne vobis magiſter veſter arma tradidir, quibus Chriſtianam fidem propugnaretis? Sed non ablbo longius, imo hæc odioſa ſunt, & ſtomachum fortaſſe tibi commovebunt. Quid ſi reliqua attexam quæ paſſim & ſermonibus prudentium virorum uſurpantur, & literarum monumentis mandata jam ſunt. Sed ſcio tibi hæc non nova accidere, neque dici quicquam poteſt, quod tu cogitatione anticipare nequeas. Hæc eo tantum leviter attigi, ut videas non prorſus nullam eſſe cauſſam, quod non ſtatim ad veſtram potius, quam aliorum Eccleſiam, me pleno gradu conferam, qui ipſi quoque Pontificem oppugnant, & primi quidem pro pietate funeſtum illi bellum intulerunt. Redeo ad Epiſtolam tuam. Eccleſiæ fatum eſſe ais, non ex ſyderum poſitu, ſed Dei decreto, ut hæreſibus concutiatur. Animadverte quid velis, pungis me ſcilicet quod in hoc meo ocio, quum animum recreare lubet, aliquando in hæc ſtudia evagor. Scio tibi hoc quoque à communibus amicis indicatum fuiſſe.

Non nego eo me ſtudio delectari, & aliquid interdum temporis huic quoque philoſophiæ parti tribuere. Neque video cur id reprehendi magnopere debeat, quod tamen te hoc loco, quaſi per tranſennam facere conjicio. Sed erit de hoc quoque crimine alias diſputandi locus. Quum Eccleſiæ fatum eſſe dicis, ut ab hæreticis perturbetur, nihil tu quidem adfers, quod tibi non concedatur. Sed heus tu, non de eo quæſtio eſt. Id in quæſtione poſitum eſt, qui ſint iſti Eccleſiæ perturbatores, & unitatis everſores hæretici? Papiſtas in horum numerum, cum Lutheranis & aliis permultis, qui ipſi quoque ſuam Eccleſiam habent, aggregabis? Illi viciſſim Tibi tuiſque hoc crimen accommodabunt. Neque vero ulli parti deeſunt rationes, quibus id quod dicunt, probare contendent. Jam reſponde mihi; Ego bardus & literarum non admodum ſciens, ad audiendam hanc contentionem cupide venio, quid utrinque, ſive potius ex multis partibus in medium proferatur, attente conſidero. Video graviſſimis argumentis & teſtimoniis partes inter ſe confligere, idque nullo judice conſtituto, (quilibet enim & judicis & rei partes ſibi ſumit) quid faciam? in quorum obſecro ſententiam pedibus eam? Omnia circumſpicio, nihil non mecum reputo, rationes pondero, homines ipſos, qui ſuis ſe acuminibus compungunt, ſuis momentis examino.

examino. Quid dicam? Dubius ex certamine diſcedo, fluctuat animus, neque qua tranquillari debeat, ratio ulla apparet. Videor mihi exaudire clara te voce illud exclamantem; ſcrutamini ſcripturam. Recte! ſed hanc ſcripturam tu ad tuam, alii ad ſuam viciſſim ſententiam confirmandam detorquent. Interim hæreo, nam non diſpicio, tibine magis an illis accommodata ſit. Si tecum facere dices, erunt qui pernegabunt. Quis mihi judex erit, tu alia loca adferes, quæ hunc, de quo forte diſputatio incidit, illuminent, adverſarius viciſſim tenebras te non lucem inferre clamabit. Ac ne ſine ratione tibi adverſari videatur, magnam veterum quos Pátres vocant, catervam contra te ab inferis excitabit, qui contra te teſtimonium dicant, quibus credere te oportet, ſi eorum aliquid apud te autoritas ponderis habebit. Si non moveberis eorum teſtimonio, dicet aliquis: Heus tu, bone vir, quid cauſæ dicam eſſe, quod hos ipſos nonnunquam advocas, quum quid tibi adlubeſcit apud eos, quo ſententiam confirmari tuam cenſeas. Nunc vero quia te falli convincunt, eorum auctoritatem defugis? Quæ hæc eſt inconſtantia? quæ levitas? Modo eis omnem adimis auctoritatem, modo laudibus ornas, & fidem concilias. Qui poteſt idem & bonæ & malæ fidei eſſe, qui non ſuſpectus habeatur? In judiciis certe, ubi leviore de cauſa conflictatio eſt, qui ſemel mendacio orationem ac teſtimonium ſuum contaminavit, cum ignominia rejicitur, neque illius amplius valere fides poteſt: & in veritate aſſerenda eum tibi adſciſces, qui ſemel abs te, millies ab adverſario ſtabit? Imprudentis hoc fuerit: quare aut prorſus non admittendum eſt veterum teſtimonium, quod neſcio quam æquum, aut cauſa cadere te oportebit. Quod ſi ad Synodos quas religioſas vocas, confugis, ne illæ quidem te ſublevabunt, contra te ſententiam magna ex parte dicent. Negas? Oſtenſum id eſt ab aliis, jam antea, poſſem & ego, ſi ocio abutendum ſit, aut tu magnopere requireres, id ipſum comprobare. Sed tibi hæc notiſſima ſunt.

Quæ de anguſta illa Eccleſia adſers, in quam Zachariam, Elizabetham, Mariam, Simeonem, Annam, tanquam in ergaſtulum quoddam includis, communia ſunt, adeo quidem, ut omnes ſectæ, quæcunque a Chriſti temporibus Eccleſiam diſſenſionibus dilacerarunt, ad ſe hoc rapiant, in hoc propugnaculum ſe recipiant, ex hoc in alios tela conjiciant. At conſtat non multas, ſed unam, & eſſe & fuiſſe ſemper jam inde ab initio veram Eccleſiam. Non multis igitur, ſed uni alicui coetui, hoc accommodari debet. Is qui ſit nondum oſtendiſti. Jam enim dixi, communem hanc artem omnibus eſſe, de qua partes inter ſe confligunt. Relinquitur igitur hoc quoque argumentum in dubiis ponendum eſſe. At tu ut me ex hoc dubitationis labyrintho educas, certa non dubia adferre debes, quæ tanquam Theſei filum ſequi poſſim. Fateamur, inquis, neceſſe eſt, aut nullam tunc Eccleſiam fuiſſe, aut agnitam tunc quoque fuiſſe à filiis ſuis. Fuit certe aliqua, nec non agnita; ſed oſtende quæſo certis indiciis; an hæc quæ vos defenditis, in illa quoque docebantur. Hic eſt quæſtionis ſtatus, hæc eſt inteſtini illius belli cauſa, quod à tot annis tam acriter, tantis partium ſtudiis, cum innumerabilium animarum internecione, geritur: neque adhuc ullis conſiliis, aut ulla ope humana tolli poſſe videtur. Video non tam unum atque alterum ducem, cum paucis cohortibus, ſed integras nationes de hujus arcis poſſeſſione, ſignis collatis hoſtiliter confligere: res eſt aſpectu horrenda, dictu aſpera: duces ipſi, qui ſigna ad hanc dimicationem ſuſtulerunt ab omnibus & ingenii & ſcientiæ & eloquentiæ viribus inſtructiſſimi, in medium progrediuntur, hoſtes conviciis, minis, armis laceſſunt, ſe cauſæ diſceptatores conſtituunt. Judicium vero non ad alios quam ſeipſos pertinere, magnifice jactant. Omne ſervitutis & obedientiæ jugum excutiunt. in libertatem ſe hominum conſcientias aſſerere profitentur, legum vinculis multitudinem exſolvunt, fit magna ad eos concurſio. Ad extremum à verbis ad arma venitur, vi geritur res. Prodeunt aliorum quoque hoſtiles copiæ, non ex una tantum parte, hæ omnes inter ſe diſſident, alteræ in alteras impetum faciunt, pugnatur totis armis, neque dum depugnatum eſt. O miſeram, ô lamentabilem hominum conditionem! Certamina dolens aſpicio, & miſericordia & lachrymis proſequor tot gentium cladem. De cauſa ipſa quid dicam? Non ſum tanti ut diſpicere queam, quæ tandem pars jure bellum cieat; teſtes varii ſunt, judicium omne fit difficile, atque impeditum. Eodem igitur relabor ut conſtituere nequeam, ad quos potiſſimum veteris illius Eccleſiæ, de qua tanta dimicatio eſt, poſſeſſionem pertinere dicam.

Hic tu quidquid adfers tale eſt, quod non tam tibi, quam adverſariis tuis qui vel antehac fuerunt, vel hodie adhuc tecum pugnant, accommodatum eſſe videatur. Iiſdem certe illi quoque armis contra te ipſum, ac contra alios decertant. Non aliis gladiis ipſi etiam Pontificii vos configere videri volunt, quamvis ubi hebetata acies eſt, ignes etiam arripiunt, quibus hoſtium ſuorum ſegetem exurant, in quo ipſo quoque vos imitatores habent, quibus vos ſuperent.

Quæris quæ iſta ſint? Dixi jam in Epiſtola mea, quam tu nondum confutaſti. Nam quod de perſonarum ſucceſſione docte admodum diſſeris, de eo tecum non multum diſputo. Quamvis ſunt qui hanc quoque non negligendam Eccleſiæ notam eſſe contendant. De doctrinæ ſucceſſione & conſenſu inter nos ſane agitur. Quam ipſam alii tibi eripient, neque patientur, ut eam ad Veſtras Eccleſias perpetuo fluxu pure promanaſſe dicatis, ſed alios rivos oſtendunt.

Hic vides iterum jam divortia fieri. Quo me vertam? Ad fontem, inquis, & caput unde hæc profluxerunt, Conturbati ſunt, adde quod in profundum demerſi, neque omnium oculis patent. Deinde non eadem ad eos ducit via. Si quæras, qua eundum ſit? Innumerabiles ſe duces præbebunt, & diverſam omnes tamen ſemitam ingredi me jubebunt; ſi alio deflexero magna pericula denunciantes. Hic iterum hæreo miſer: quid faciam? Me ſequere, inquies; cur obſecro te, quam alios? Nobis, ais, linguarum donum collatum eſt, noſtra ſcripta cum veteribus etiam excellentiſſimis comparari poſſunt, ut dicere non immerito quidem conſueverim, dum illa tempora Apoſtolicis etiam proxima, cum noſtris comparo, plus nos ſcientiæ, conſcientiæ minus habere. Tum addes, hæc omnia huc ſpectant, ut appareat nihil eorum hodie nobis deeſſe, quæ ad hoc requiruntur, & ſemper adhibita ſunt, à vere piis & religioſis, ut lucem à tenebris, veritatem à mendacio diſcernerent. Agnoſcis opinor tua verba, quæ ſane, ſi cui modeſtia tua ignota eſſet, parum verecunde dicta eſſe ſuſpicari poſſit. Quid enim dici à quoquam de ſe amplius poteſt? Fac ita eſſe: neque ego ſecus de vobis judico, quorum multiplici & varia doctrina imprimis delector, eloquentia plurimum afficior, ingenio acuor. Sed ſunt alii quoque, qui vobiſcum ita contendere, his de rebus poſſe videntur, ut aliqui æquent, nonnulli etiam vos ſuperent. Non de veteribus tantum illis loquor, quibus vos ſuperiores facitis: ſed de his ipſis, qui vos hoc tempore de Eccleſiæ poſſeſſione deturbant. Hoc obiter dicam: ſi plus conſcientiæ in veteribus, quam ſcientiæ agnoſcitis, cur in quæſtionibus dicendis illorum contra adverſarios ſententiam producitis? Quomodo eorum doctrinam inſcitiæ coarguitis, quos tamen doctrina ſpoliatis?

Ain' tu, nihil nobis deeſſe eorum, quæ ad diſcernendum verum à mendacio adhiberi ſolita ſint à veteribus illis? conſcientia deeſt, tua ipſius confeſſione, quæ certe non minimum eſt [illegible] omni tempore habitum in Eccleſia. Neque enim Euangelii vis in verbis magis, quam in egregiis factis conſiſtit. Non ſane eloquentia & humanarum diſciplinarum cognitione ſuos Chriſtus inſtruxit, ut illius ſe veros magiſtri ſui diſcipulos eſſe oſtenderent; ſed ut factores legis, & ut ille inquit,

inquit, non [illegible]? ſed [illegible] eſſe voluit. Apud coſne Eccleſiam eſſe dicam, qui contraria omnia faciunt, ſi mores aſpicias, quam eſt eis à magiſtro ſuo præſcriptum? Temperabo mihi hoc loco, neque curioſe conquiram, quid publice, quidve privatim, & actum ſit antea, & nunc etiam paſſim fiat ab Euangelicis. Hunc orationis veluti ſcopulum quendam declinabo. Nota jam ſunt lippis & tonſoribus & in omnium oculos incurrunt, quæ per hos annos a veſtris perpetrata ſunt, atque etiam nunc geruntur. Si fructus qui ex veſtra prædicatione colliguntur inſpicimus, quæſo quos dicemus germanos Chriſti diſcipulos?

Non nos, inquis, ſed auditores noſtri omnia cædibus & ſanguine replent; non nos ſed magiſtratus diſſentientes à nobis mactant, ipſi gladio feriunt, ipſi ignes admovent, & horrendis cruciatibus hæreticos dilaniant. Scio hæc à vobis in hunc modum excuſari. Sed dic hic mihi viciſſim, nonne vos hanc in eorum animos doctrinam inſtillaſtis? Ut glorioſum eſſe atque ſalutare perſuaderetis, ſi quis religionem, ſi quis conſcientiarum libertatem armis aſſerat? Nonne præclare de pietate, ac Chriſti Eccleſia mereri eos oſtenditis, qui principibus viris cædem inferant, qui totas civitates, diripiunt, evertunt, innumerabiles homines crudeliter trucidant? Deinde vero, ſi quis doctrinæ, quam vos traditis ordinem perturbet, atque ad Scripturæ examen revocet: nonne hunc magiſtro carnifici ſubjiciendum docetis? Neutrum negare potes. De hoc poſtremo liber tuus extat, multis ſane & ingenii & eloquentiæ luminibus diſtinctus; utinam etiam charitatis, & Chriſtianæ manſuetudinis, ſalva conſcientia mea, dicere queam. Illud ſunt qui locupletiſſimis teſtibus comprobent, & res ipſa loquitur. Cur in nos inquis, tantum tua oratio incurrit? Eſt ne, ubi hæc, quæ tu reprehendis, non fiant? Non ad vos tantum hæc mea querimonia pertinet, verum ad alios quoque, qui eandem ingreſſi ſunt viam. Hoc ſentio, Qui claſſicum ad bella, ad ſeditiones canit: qui magiſtratus contra eos, ſi qui à ſe diſſentiant, ignibus, gladiis, crucibus, armat, non convenienter Chriſti doctrinæ facit. Si negas, oſtende in tota Chriſti & Apoſtolorum doctrina legem, qua hæc immanitas ſancita ſit, profer factum eorum, cujus exemplo id fieri oportere convincas. Non facies, ſat ſcio, niſi majorem umbræ, quam corporis rationem ducas. Hæc quum ita ſint, adhuc ne inepte me facere dices, qui nondum oculis Eccleſiam cernam? Quæ de Stancharo ſubjicis, intelligo. At ille mutuiſne tibi videtur? Quomodo Veſtrates Theologos excipit? Certe ſi ejus ſcripta legere potuiſti, cum Arrianis, Samoſatenianis, Ebionitis, & neſcio quibus non hæreticis, jam olim ut tu ſcribis damnatis, vos conſociat. Non deſunt qui hanc illius de vobis ſententiam ſuis ſuffragiis comprobent, viri ſummi.

Quare iterum ad illam interrogationem meam me convertam, in tanta opinionum varietate; quo me vertam? Cur tibi magis, quam Stancharo credam? Et doctrina & eloquentia inſtructior illo ſum, inquies. Non nego: ſed ſi ille id inficias ibit, & magnos viros, qui ejuſdem vos criminis condemnant, teſtes appellabit, quid dices? Tu tua, ille ſua, acriter defenditis, ſcripturarum & veterum ſcriptorum teſtimonia, uterque pro ſe uſurpabit. Quis erit inter te & illum Judex? Et ut ſit aliquis, neuter veſtrum patietur, tantum enim quiſque ſibi ſumit, ut ne æqualem quidem, nedum ſuperiorem ferre queat. Idem aliis quoque uſu venire videmus. Hic ego ſimplici ingenio & non magna doctrina præditus, in cujus partes concedam? Uterque mihi ſuſpectus eſt, dijudicare tamen per tarditatem meam nequeo, tu an ille magis, veritati conſentanea ſcribat? Ac quoniam nullum vos judicem admittitis, non habeo cujus authoritate niti poſſim, ad alterutrius ſententiam condemnandam. Quid reliqui fit? Niſi ut dubius anceps que à veſtra contentione abeam? Quid faciet alius aliquis, me etiam multo & indoctior & ſtupidior? Non puto enim vos exiſtimare, ſcripturas doctis tantum hominibus propoſitas eſſe, rudes vero, & imperitam omnem ab ea multitudinem repelli.

A Stancharo ad hæreticorum *inſectationem* orationem traducis, & impietatis, blaſphemiæ, ſtupiditatis eos damnas, quorum dogmata fidei veſtræ principiis, manifeſtis teſtimoniis verbi Divini repugnare ſcribis. Addis etiam, toties refutatos, damnatos, profligatos eſſe. Quid dicis quæſo, quod ipſi viciſſim non in alias Eccleſias retorqueant? Quid aliud Pontificii vobis objiciunt? Et ſane ſi quas citas Eccleſiæ hiſtorias, paulo attentius excutis, non obſcure videbis, veſtra quoque dogmata majore ex parte à Synodis illis ipſis, quas tu Sacroſanctas paulo ante nominaſti, exploſa & profligata fuiſſe. Viden' hunc locum nimis eſſe communem? Viden' te nihil adferre, quod meam dubitationem tollat, omnia potius quaſi de induſtria comparare, ut magis magiſque augeat. Non negabis hæc vobis quoque objici, ſed falſam eſſe criminationem contendes. Illi viciſſim hoc in vos convitium regerent. Quis judex erit? An tibi magis, quam illis fidem adjungam? Ad ſcripturam provocas? Dubia eſt, non tam tibi, quam illis patrocinatur. Ad hiſtorias confugis? Illæ contra te teſtimonium dicunt. Tum ſubjungis, cupere te ut longe melius me Pontificii pernoſcantur, quos ita cum veſtris comparem, ut ſuperiores faciam. Si erro, multos ſane & ſummos viros ejuſdem erroris affines habeo, tum veteres, tum recentes ſcriptores, omni doctrina & vitæ ſanctitate præſtantes, ut veniam hic error, aut certe commiſerationem mereatur. Non negavi multa in Pontificatu defendi, quæ cum impietate conjuncta videantur; ſed dixi, eſſe in illa Eccleſia mirificum quendam ordinem, quo ſumma mediis, & hæc item infimis, apte inter ſe connexa ſunt; ita quidem ut quaſi ordinata aliqua acies, ad perterrefaciendas atque etiam diſturbandas adverſariorum copias, comparata eſſe videatur. Atque hoc quidem non novum, ſed multorum ſeculorum approbatione confirmatum regnum videri, multorum martyrum ſanguine conſtabilitum. In quo ſi quando aliqui ſeditioſi extiterunt, compreſſi ſunt, neque diuturna illorum fuit contra Rempublicam perduellio, quia factum eſt ſæpe numero, ut qui contra eam arma cœpiſſent, ipſi ſeſe nulla adverſa acie oppoſita tanquam Cadmei fratres, mutuis vulneribus confoderent? Ita fiebat, ut ſublatis turbis, per longa ſecula tranquilla pace fruerentur. Quod ſi ita, ut dico, ſeſe habet, Dic mihi quæſo, ubi Chriſtus interea temporis latuit, dum alia iterum ſeditio cooriretur, quæ bellum Pontificatui commoveret? Convenire iſta poſſunt, cum illius promiſſo: Ego ero vobiſcum uſque ad conſummationem ſeculi? Sed ad tua veniamus. Perpetuum in doctrina conſenſum nihil eſſe vis, niſi in veritate conſentias. Ita eſt, ut dicis, neque ego ſecus ſentio. De eo igitur quæſtio eſt, ubi tandem hæc veritas conquieſcat, penes quos ſedem ſibi delegerit? Nec video quam rationi conſentaneum videri debeat, quod addis, nec etiam ubicunque diſſidium eſt, inde exulat veritas? Nam ſi de veritate diſſidium inter vos eſt, ſane quæ ſit illa veritas, non ſatis apparet, quæ ſi una tantum eſt non multiplex, (de Euangelica autem veritate ſermo eſt,) quomodo eam illinc non exulare affirmabimus, ubi non una ſpecie, ſed variis formis ſpectanda proponitur? Quæ deinde magna vi diſputas, contra eam doctrinam, quæ in Pontificia Eccleſia traditur, ſpecioſa ſunt admodum, nec carent acumine, ſed eſt tamen adhuc de his rebus omnibus lis ſub judice, neque illis deſunt argumenta, quibus ſua tueri, veſtra refutare poſſe videantur. Aut ſi hæc contra Papatum valeant, quomodo hæc eadem arma ex aliorum manibus, qui vos undique feriunt, extorquebitis? In medio poſitum eſt hoc armamentarium, ex quo ſibi Lutheranorum ſectæ in aliquot partes diſſectæ, Suenckfeldiani, Anabaptiſtæ, Servetiani, Gentiliſtæ; & quos Samoſatenicos ac Ebionitas vocatis, arma depromunt, eiſque magna vobis vulnera imponunt. Hic

ego ſpectator video, qui majores plagas accipiat, jure an injuria cædatur; non conjicio. Ex eodem loco arma petitis, pro eodem vos veritate depugnare contenditis; quæ tamen ſe quibus fruendam dedat, non apparet. Nam ita ex pugna diſceditis omnes, ut penes ſe quiſque victoriam relictam eſſe magnis vocibus clamet, ac compedibus conſtrictam veritatem in ſua caſtra abductam agat: quæ ſi unica eſt, quomodo diverſis in locis erit diverſa, & ſui diſſimillima, atque adeo ex contrariis partibus concreta? Quod ſi unius tantum videri debet ſcripturæ authoritas, ut certe debet, non video quamobrem veſtris Eccleſiis magis de principe Religionis noſtræ capite fides habeatur, quam Ebioniſtis, ut vos vocatis, qui Tranſylvaniam, & hoc Regnum, ſi tibi credendum ſit, in certum exitium præcipitabunt, de quo tamen paulo fuſius tecum agam, quum ad hanc Epiſtolam reſpondebis. Mittam Tibi ſcriptum quoddam meum, quod ea de re ad te exaratam, antequam tuas has literas acciperem. Jam ut alia prætercam, quæ de Pontificiis multa congeris, quorum tamen ego propugnationem ac patrocinium nunquam ſuſcipiam, quæ ipſa tamen illi in vos quoque uos cum aliis torqueant. Quæris unde primatus Pontificis manet? dicent ipſi, & ſane non prorſus nullis viribus hanc arcem defendent. Non diſputant, quam probi ſint, quam legum obſervantes, ſed ſe in eorum ſedem veniſſe contendent, qui primi Eccleſiam fundarunt. Neque ſtatim ſi quis majoribus ſuis indignus ſit, & degener Rex, qui legem aliquam figat, atque arbitratu ſuo viciſſim, refigat, non propterea non Rex erit dicendus. Vos vero, ſi iſte rogat viciſſim, quomodo in has Apoſtolorum ſedes veneritis? per quam ingreſſi januam ſitis? à quo miſſi? quæ miſſionis ratio? quid adfertis obſecro, quod non exhibilaturus ſit? Quod de excommunicatorum cætu adfers, ſi valere veterum Canonum auctoritas debet, quorum auxilio eos ex vera Eccleſia ejicis, certe iidem illi contra vos, tanquam furcillis uſi, ex monte illo ſancto deturbatos vos præcipites agent. De ritibus ne à Pontificiis quidem aliqua habita eſt quæſtio. Quamobrem omnia ſumma [illegible] permiſcerentur? Nam qui inter eos minus ſunt ſuperſtitioſi, & paulo prudentiores ac doctiores habentur, multos notant ipſi quoque, partim à ſimplicitate, partim à ſuperſtitione inventos, quorum moderationem prudenti & pio Epiſcopo permittunt. Omnes autem ritus qui funditus tollit, ordinem ex Eccleſia, & nitorem quendam, ac cultum auferre videtur, qui etiam in privatis ædibus & ornamento & voluptati eſſe ſolet. Qua in re cum mecum Papalis Eccleſiæ, & eorum qui ab ea diſſident inſtituta repeto, in eam mentem venio, ut exiſtimem & hos & illos extrema tenere, longe à medio diſceſſiſſe, ut in non paucis aliis. Contentionem ego ex Eccleſia non omnem ſuſtuli, fieri enim vix poteſt, ut nihil unquam exiſtat, de quo doctores inter ſe diſſentiant, ſed in diſſidiis nullum ſervari modum dixi. Deinde non de levi, ſed de maxima quaque re Euangelicos Doctores inter ſe hoſtiliter diſcrepare ſcripſi. Ita quidem, ut nulla unquam inter eos, coaleſcere concordia poſſe videatur. Quid tu mihi Apoſtolorum diſſenſiones occinis? à quibus odium inſectatio, conviciorum inexhauſtum quoddam pelagus in quo veſtri demerſi ſunt, perſecutio, fraudes, cædes, gladii, ignis, longiſſime abfuerunt. Vobis non ſatis eſt probris, conviciis, contumeliis anicularum more, inter vos contendere? ſed ulterius etiam progreditur iracundia, ferro, incendio pugnatis. Præclaram vero laudem, & plane Chriſtianam manſuetudinem! Adhucne illius magiſtri diſcipulos ſe profiteri audebunt, qui mitem ſe & humilem corde dicit, & ad miſericordiam ſuos hortatur, qui ita crudeliter in humanum genus ſæviunt?

Utinam, inquis, Prophetarum ſpiritus Prophetis ſe ſubjicerent. Quibus Prophetis? Tu me; ego te, Prophetam eſſe negabo. Oritur inter nos certamen, ambitio, odium, contentionis ſtudium longe nos abripit, & mutuo diſtrahit. In tanta libertate & impunitate, atque adeo [illegible], quem feram judicem? Mihi eadem quæ tibi libertas placet. Tu jugum excuſſiſti, ne ego quidem illud ſubito, uter alteri jam ſe ſubjiciet?

Regionum noſtrarum turbatores, fidei analogiæ repugnantia docentes, jam centies millies damnatos ais. Si te rogent, à quibus damnati ſunt? Non alios nominare potes, quam eos ipſos, quibus judicibus ſic veſtra quidem ſane cauſſa ſtare poteſt. Nam quod de fidei analogia dicitur, id illi, ut alia quoque, in vos retorquent, & ſi ſcripturis, ut ante dixi, ſua autoritas conſtare debet, vos à fidei analogia diſcedere, non levibus rationibus convincunt, de quo, ut antea ſcripſi, alius mihi dicendi locus relinquitur.

Deinde, abſit, inquis, ut Eccleſiis imputetur, quicquid ab hoc vel illo dicitur, aut ſcribitur: quaſi vero neſciatur in vulgus, vos eſſe [illegible] vel [illegible] potius, ut leviſſime dicam, neque aliam audit ores ſententiam tueri, quam quæ à vobis in eorum aures inſtillatur; à qua ſi diſcedant, ne illi eaſdem pœnas perferre coguntur, quibus veſtri, quum in Pontificius manus inciderint plecti ſolent, nulla ætatis, nulla ſexus, nulla conditionis habita ratione. Refelle hoc, ſi potes.

Quæris ut in quo religionis capite Veſtri inter ſe diſſentiant oſtendam. Diſſentire, cum Eccleſias totas, & Eccleſiarum magiſtros, tum à ſeipſis, tum inter ſe, ſcripſi, non tam ad vos reſpexi, qui in Helvetiis docetis, quam univerſe ad eos qui ab hinc quinquaginta annos Pontificatum oppugnare cœperunt. Hoc autem ita perſpicuum eſt, ut ſupervacaneum ſit demonſtrare. Extant libri ad ſempiternum dedecus nominis Veſtri comparati. Vos autem prænominatos etiam non prorſus conſentire ſi neges, proferam quos auctores habeo. Quamvis quid longa inquiſitione opus eſt? Eademne Zuinglius & Oecolampadius, quæ Calvinus & tu de Euchariſtia docuiſtis? ſcis, quid Calvino cum Bernenſibus negotii fuerit, paulo poſt quam Genevenſi Eccleſiæ dominatu potitus eſt. Heidelbergenſes non patientur me mentiri, quum vos quoque mutuo diſcrepare affirmo: in qua vos Eccleſia diſcordiam accepiſſe, neque ante conquieturum eſſe ajunt, quam florentem illam doctis viris Academiam diſſipetis, atque evertatis. Tantum enim (ipſorum verba uſurpo,) vobis jam ſumſiſtis, ut omnibus Eccleſiis dominari velle videamini, Papatum ſcilicet exegiſtis, ut vos imperium invadere, atque in ejus locum venire poſſitis.

Confeſſionem Veſtram à multis nationibus approbatam eſſe gloriaris. Scimus qui ſubſcripſerint. Neque nobis ignotæ ſunt preſſitationes veſtrorum, rationes etiam perſpectæ, quæ ea in re adhibitæ ſunt. Sed quid tu mihi totas nationes recitas? Pauci quidam novatores univerſitatis nomen ſuſtinebunt? uni ex qualibet gente mille opponi poſſunt, qui non ſubſcripſerunt, viri graves & docti. Calumniatores vocas qui inter Zuinglium & Calvinum aliquam de Sacramentis repugnantiam comminiſcuntur. Lutherus certe in ultima ſua Confeſſione, octo pugnantes Zuinglianorum de cœna Domini opiniones commemorat, eaſque hæreſis omnes damnat. Sunt alii complures docti viri, qui in eo elaborarunt, ut hoc quod tu negas verum eſſe demonſtrarent. Quos ego calumniari dicere non auſim, quod teſtimonia, quibus id probari poteſt, in medium adferant. Piget me loca conquirere, auctores citare, & quæ in hanc ſententiam ab eis congeſta ſunt, deſcribere Tu eos aut legiſti jam, aut legere potes. Remove ſi potes paulisper iracundiam, depone quicquid ejus poteſt fieri & præjudicium, & ſic comparatus, ad hujus quæſtionis cognitionem deſcende. Intelliges, opinor, non eſſe calumniatores, quos hoc nomine paulo ante contaminabas.

Proverbio etiam tuos defendis, quum ſecundas cogitationes, ut Græci dicunt, ſapientiores eſſe ais. Atque id quidem fortaſſe tolerabilius eſſet, ſi ſecundæ modo eſſent, ſed ultra tertias, & quartas, aut eo amplius etiam progrediuntur.

Deinde ſi divini ſpiritus numine afflati ſunt, qui primam Euangelii lucem, ut vocant, accenderunt, ad diſpellendas Pontificias tenebras, neceſſe eſt eos ipſos, quum priorem doctrinam, aut novæ alicujus ſubſtitutione tollunt, aut emendant, aut mutant, non eſſe à Sancto Spiritu profectos. Quomodo igitur ei credendum ſit, qui modo vera, modo falſa affirmet? Etenim quomodo credendum eſt ei, qui putet, quandoque eſſe mentiendum? Nam & forte tunc mentitur, quum præcipit ut ei credamus. Oſtende in Prophetis, in Apoſtolis, in eorum diſcipulis hanc dogmatum tam turpem παλινῳδίαν, quos ipſos, ut & qui poſt conſecuti ſunt Theologos, non per omnia conſenſiſſe dicis. Tamne capitales & implacabiles inter eos diſſenſiones, ac de tantis rebus fuiſſe dices, ut inter veſtras Eccleſias eſt? Non dices opinor. Sæpe calamus incurrit tibi in noſtrarum regionum perturbatores, & alios qui ἀνθρωπάρεσκοι ſint. Idem illi de vobis, totidem verbis affirmant, teſtimoniis ex divinorum oraculorum penu depromptis. Nam quod de Eccleſiaſticis legitima judiciis annectis, illis ipſis judiciis vos quoque & majores veſtros condemnatos eſſe reſpondent. Adeo nihil proferre poteſtis, quod ipſi vobis è manibus non eripiant, atque jure ſuo ſibi vendicare ſe contendant. Viden' nullam eſſe cauſam, cur rudis aliquis, neque literis & doctrina admodum tinctus, vobis magis, quam illis fidem adjungat. Quare dubitet neceſſe eſt, aut eo confugiat, ubi pacem coli, neque de ſumma rei ullum geri bellum animadvertit.

Auguſtanæ Confeſſionis Theologi, quod datis accipiunt, & æquo animo ferunt, vos in ipſorum confeſſione Propheticam & Apoſtolicam doctrinam agnoſcere. Negant tamen interea, eandem ſe de vobis ſententiam habere. Imo veſtrum nomen & dogmata, non minori odio quam Pontificii deteſtantur. Ain' eſſe in his doctos homines, qui à nobis non diſſentiant Prodeant in medium. Audeant tantum id publice profiteri. Si ſunt, ut eſſe non dubito, jam illi veſtri ſunt, non Auguſtanæ confeſſionis, ſed metu ſe continent. Quamvis ſi iniquum eſt, ex paucis de tota Eccleſia judicium ferre, quid tu, de paucis iſtis, quos ex Confeſſione Auguſtana vobiſcum facere ais, hominibus triumphas. Ad extremum, ut ſint inter Euangelicos diſſenſiones non paucæ: in fundamento tamen omnes conſentire, & cum Chriſto colligere vos ais. Utinam id ita ſit, Beza. Sed quomodo in uno fundamento diverſa ædificia conſiſtent? Fieri non poteſt, & à natura atque omni ratione abhorret, ut ſuper idem fundamentum variæ, neque ex una materia domus extruantur. Hic lapides, ille ligna, alius ſtramen, eſt qui linum & arundines comportet, ut ædes quiſque huic fundamento imponat. Ac dum alter in alterum incurrit, ac ſuam materiam, huic ædificio aptiorem eſſe contendit, & quod jam alter forte extruxit, per vim diſturbat, fit ut dum de fundamento, de materiæ aptitudine digladiantur, nemo ædificet, niſi qui forte ita viribus & armis potens eſt, ut reliquos omnes architectos, per ſummam injuriam ac violentiam longe repellat.

Unum fundamentum eſt. unum ædificium eſſe neceſſe eſt, ab uno architecto exædificatum, ad quod reficiendum, ſi uſus veniat, & ruinam minetur, eadem qua extructum eſt, arte opus eſt, adjutoribus vero his, qui unanimi conſenſu, operam quiſque ſuam conferat, non alter alterum excutiat, aut de muro deturbet, non inſidias ponat, lingua denique una & eadem utantur, ut ſe mutuo intelligant, ne id ipſis quoque, quod Babyloniæ turris ædificatoribus eveniat, ut turpiter à cœpto opere deſiſtere, & in diverſa diſſipari hoſtili animo cogantur. Quod ſane magno cum gemitu indies uſuvenire videmus. Etiamne recte fieri pugnabis, ſi qui propter aliquod dogma, de quo in veſtris Eccleſiis ſilentium eſt, exurantur? Et laudari hoc factum à non paucis jactabis? Non hoc certe quiſquam, niſi ſanguinarius, & niſi ad Cainum originem ſuam referre volet, in laude ponet. Nonne hoc pugnat cum veſtro de prædeſtinatione dogmate? Sed quid de vobis dico? Eſtne vel apex in Novo Teſtamento, quo tam truculentum factum defendere queas? Profer mandatum, recita exemplum. Ad Vetus Teſtamentum te recurrere non patiar, niſi eadem operâ legem cum Euangelio confundere, & umbram, ut ante dixi, corpori anteferre velis. Non nos, inquis, ſed magiſtratus ſupplicium ex hæreticis ſumit. Videor mihi vocem illam exaudire, Nobis non licet quenquam occidere. Pontificii quoque non ſecus & faciunt & dicunt, poſtquam dignos morte judicarunt, quos hæreticos vocant, magiſtratui excarnificandos tradunt. Non meminiſti juris conſultorum dictum: Qui per alios facit, per ſe facere videtur. Quiſque ejus rei cauſa eſt, quæ eo imperante, aut etiam perſuadente fit. An ita clam eſt, quo auctore atque impulſore, Servetus crematus ſit, ut de eo adhuc ambigamus?

Sed non ero in hac parte longior, ne tibi bilem moveam, qui hoc factum tantis viribus, tanta eloquentia, libro edito defendere conatus es, & in his quoque literis defendere moliris. Ac quod multo minus ferendum eſt, optare videris, ut Poloni & Tranſylvani, pulcherrimum ſcilicet ac Chriſtiano nomine digniſſimum hoc veſtrum inſtitutum imitentur: quod Deus omen avertat! Non erunt, mihi crede, ita immites, neque ita impudentes, ut hoc ſibi faciendum exiſtiment: Si cogitabunt, quam miſerabile ſit, ne quid aliud dicam, ſuorum fratrum ſanguinem effundere, atque in ſua viſcera ſævire.

Cum Ochni larva luctaris, pœnas etiam ab uxore divinitus ſumptas affirmas, quaſi è cœlo, atque ex Dei ſenatu delapſus, hoc nobis illinc nuncium adfers. Vobis hoc in more poſitum eſſe video, ut ſimul atque aliquis paulo miſerabiliore morte obeat, ſtatim hoc juſto Dei judicio factum eſſe clametis. Non eſt humanum mortuis inſultare, neque à mortis genere, de pietate judicium, ferri debet. Alioqui, quid Joſiam, & alios fuiſſe dicetis? Quid de Chriſto & Apoſtolis, atque infinitis martyribus, qui omnes ignominioſa & horrenda morte extincti ſunt, ſentietis? Quid denique de veſtro Zwinglio reſpondebitis? Præclarus ille verbi Dei præco, Chriſti ſcilicet diſcipulus, magiſtri nimirum & Apoſtolorum exemplo, in prima acie cæſus eſſe dicitur. Quod genus mortis, neque Chriſtiano doctore dignum, neque non miſerabile tamen fuit. Quare deſine ita cum vulgo ſentire, ut ſtatim impium fuiſſe cenſeas, ſi quis non levi ac placida morte moriatur. Hæc habui Doctiſſime Beza, quæ ad longam tuam Epiſtolam reſpondenti, in mentem venerunt, ut intelligeres, non ita leves eſſe rationes, quibus adducor, ut amplius etiam mihi quærendum exiſtimem, ad quam potiſſimum Eccleſiam me applicem. Ac ſane ingenue tibi affirmo, me nondum conſtitutum habere, quid conſilii capere debeam. Deum tantum ſupplex oro, ut mihi viam commonſtret, neque à via certa abduci patiatur. Vale vir clariſſime, & mihi amantiſſime, & hanc nimiam fortaſſe libertatem, boni conſule, meque ama. Cracoviæ Calend. Auguſti 1570.

ANDREAS DUDICIUS, PETRO MELIO, Spiritum pacis, veritatis, & ſapientiæ precatur à Deo, Opt. Max. per Jeſum Chriſtum Dominum & Servatorem noſtrum.

Accepi tabulas tuas & quædam alia: quæ quum lego in mentem mihi venit non mediocris admiratio, quid cauſæ ſit, quod vos qui divinorum ſcriptorum, atque adeo Euangelicæ veritatis interpretes haberi vultis; tam longe ab iis, quæ ſimpliciter & ſine fuco Sacris Literis mandata ſunt, recedendum vobis exiſtimetis; atque auditores veſtros in avia abducere pulchrum glorioſumque ducatis. Quis quæſo, ex iſtis tenebris lucem ſperet? Quis ex his labyrinthis Theſeus incautos homines educat, atque intricatis iſtis nexibus

involutos explicet? Simplicem ajunt eſſe veritatis orationem. At veſtræ hujus veritatis, quam perplexa, Deum immortalem, quam varia, quam multiplex oratio? Nihil equidem vidi, ut parciſſime dicam, quod minus intelligi queat. Si vos qui docti à vulgo, atque Euangelii vindices haberi vultis, recte ea intelligeretis, quæ nobis ad credendum obtruditis, (meam equidem tarditatem & inſcitiam accuſarem,) vos omni medius fidius culpa liberarem. Sed ne vivam, niſi veſtris vos acuminibus compungitis. Quod modo conceditis, idem ſtatim tollitis. Quid dicam? Pugnantia loquimini, & cum elabi ex adverſariorum laqueis conamini, in petitionis principii elencbum fere ſemper incurritis. Ac quod multo dolendum, ac reprehendendum magis eſt, pertinaces magiſtrorum veſtrorum imitatores eſtis, quibus illud in more poſitum eſſe conſtat, ut quos rationibus convincere nequeunt, eos diris devoveant, conviciis proſcindant, hoſtiliter per omnia loca inſectentur, ad extremum in Carnificum manus crudeliter tradant. Ad venena, ad aquas, ad ferrum, ad flammas, ad laqueos, aut duriſſima quævis ſupplicia. Ajunt enim, eos quoque iiſdem artibus excellere, & quoad ejus fieri poteſt, iiſdem armis pugnare. Voluntas certe veſtra, & trucidandi hoſtes veſtros, (ita enim diſſentientes à vobis nominatis) ardentiſſimum quoddam deſiderium ſatis omni ex parte ſe profert. Quid enim aliud clamatis? Quid veſtra ſcripta reſonant, quam exilia, cædes, incendia, cruces, & quæ non alia humani generis exitia? Hæccine eſt charitas, à Christo nobis majorem in modum commendata? Hiſne Chriſtus armis, ejuſque diſcipuli Euangelium propagarunt? Oſtende mandatum Chriſti, aut Apoſtolorum, tam immane tam ferum: aut ſaltem exemplum poſco, quo hanc tueri feritatem poſſitis.

De benevolentia erga me, quam dedicandis hiſce tuis ſcriptis ſatis abunde declaraſti, gratias ago. Debere etiam hoc nomine tibi me ſentio: quod ex multis me potiſſimum delegeris, cujus nomen lucubrationum tuarum nuncupatione onerares. Hoc enim tibi propoſitum fuit exiſtimo; quum hæc ad me mitteres. Sed illud te ignorare nolo, hujus generis ſcriptis me minime omnium delectari, veſtrumque inſtitutum mihi prorſus non probari. Contentioſos homines ac præſertim eos, qui omni repudiata charitate, tam furenter, tam hoſtiliter, tanto odio ſuffulti, in certamen cum adverſariis ſuis, & cupide quidem, nec laceſſiti contendunt, fugio, & fugiendos eſſe cenſeo, jam inde à prima mea adoleſcentia. Viris bonis, ſimplicibus, ad omnem humanitatem eruditis, ac charitate & manſuetudine præditis, cumprimis oblectare me ſoleo: Taliumque conſuetudinem non ſolum non refugio, ſed omni ſtudio ad eam me applico. Horum equidem benevolentiam, quibus poſſum rationibus mihi conciliare ſummopere contendo; contra vero crudeles, inhumanos, ambitioſos, & ſimili labe * conſectos, toto animo averſor. Threcius qui tibi hujus dedicationis author, ut ſcribis, fuit, & non ſine cauſa quidem, ut arguraris, nec me, nec penitus notos habet meos ſenſus omnes, neque tamen ita ſum rerum ignarus, ut non intelligam, quæ cauſa eum ad talia conſilia impulerit. Sed rectius rebus ſuis conſulet, ſua ſi curet; atque aliena quæ ſunt, miſſa faciat. Ei ut cupis reddam ſcripta tua. Nam non eſt mihi cum Typographis ullus uſus. Et ſi eſſet aliquis, hanc tibi tamen navare operam nollem. Abhorret enim totum hoc ſcripum tuum à ſententia mea: quam nunquam ita longe à verbo Dei evagari ſinam, niſi mihi mens ſana eſſe deſinat.

Vale, nimiamque iſtam contendendi cupiditatem, minaceſque ſpiritus, & pugnacem in re omnium maxima animum, tempera ac cobibe, cogitationes autem actioneſque tuas ad pacis, moderationis, veritatiſque ſtudia converte, ut ſit tibi mens ſana in corpore ſano, Iterum vale. Ex Cracovia die 30. Januarii Anno Domini 1571.

* Confectos videtur eſſe in altero exemplari.

Epistola Melii ad Dudicium.

Perito & prudenti viro, Domino Andreæ Dudicio, advenæ urbis Cracovianæ, gratia & pax.

ALba ſepulchra, & pocula foris purgata intus plena ſordibus, hypocritas recte filius Dei vocat. Nam ficus folia ſæpe ſine fructibus edunt, & Chriſto eſurienti cibum non præbent. Marceſcunt & pereunt ſemina, ſupra petram & ſecus viam cadentia. Te quoque agnovi ex eorum numero eſſe, qui ore confitentur, operibus Dominum negant, parietem dealbatum, paleas & Zizania inter triticum, hoedum inter agnos, aprum & lupum pelle agnina tectum. Antichriſtum enim & Arioſabellianum te tua Confeſſio & ſcripta declarant. Mea igitur opuſcula, ſine mora ad manus D. Chriſtophori Threcii tradas, nam niſi feceris, perfidiæ argumenta non effugies. Vale. Deobrecochini 16 Auguſti 1571.

Andreas Dudicius, Petro Melio, Præconi Deobreocheonienſi ὑγιαίνειν.

TRibus fuſtibus, ut more patrio loquar, quam reſponſo ullo alio dignior es, impudentiſſime & arrogantiſſime ſcurra, quos jam profecto ſenſiſſes, & dorſo excepiſſes, ut meritus es, niſi majorem ego mei quam tui rationem habendam mihi eſſe exiſtimaſſem. In alios innatam iſtam rabiem tuam emovas ſuadeo, me miſſum facias. Nam ſi me pietas Chriſtiana malum pro malo reddere vetabit, erunt tamen aliqui tui ſimiles, qui nimirum in lingua tantum Chriſti nomen gerunt, qui me ulciſcantur, & venenatam ac procacem iſtam tuam linguam forpicibus conſtringent, ac capitulum iſtud tuum, in quo mendacia, calumniæ, obtrectationes, atque alia id genus probra, ſedem domiciliumque ſibi fixerunt, plane contundent, ac comminuent: Ne poſthac viris bonis & quietis amantibus, ac pietatis ſtudioſis, rabido iſto latratu tuo moleſtus eſſe pergas. In felix ille & monſtroſus tuorum ſcriptorum partus, ut primum in manus meas venit, in neſcio quas latebras abjectus à me eſt, ut cum blattis ac tineis luctetur. Neque enim dignus unquam mihi viſus eſt, ut meliorem locum occuparet, aut bonis rebus aſſuetos oculos, veneno ſuo inficeret.

Pudet me mei, quoties mihi in mentem venit, fuiſſe me aliquando tam facilem, ut & libros illos, & libris dignas literas tuas acciperem. Breviter ut dicam, ne te morer, pluris te faciunt adverſarii tui, viri optimi, quam vellem. Quod ſi te, ut par eſt, contemnerent, mitior & demiſſior eſſes. Nunc ipſorum humanitate, & nimia patientia factum eſt, ut tibi aliquis eſſe videare, homuncule abjectiſſime & ſordidiſſime. Pars librorum tuorum, quos cacatam chartam, (ut Catullus loquitur) merito vocare poſſis, nunquam à tuo Threcio ad me delata eſt, neque mihi viſa. Reliquam partem, de qua ſupra memini, ſi tantum mihi otii aliquando dabitur, aut tam male tempus locare libeat, ex tenebricoſis illis locis, quæ vix honeſte nominari poſſint, in quibus nunc deliteſcit, eruam, eique reddam, cui vis, quamvis ſi me audies, & hæc & alia hoc genus commenta tua in latrinam conjicies, neque enim meliore capſa digna ſunt.

O perditum & inſanum homulum, qui, ut ridiculum & inviſum ſe omnibus efficiat, ſummo ſtudio contendit: & dum ſe vana gloriæ ſpe lactat, ita ſe excruciat, ita macerat, ita excarnificat, ut ſacrum etiam morbum ſibi accerſat. O inſaniam flagris cohercendam. Sed deſino ſtulto reſpondere ſecundum ſtultitiam ſuam. Vale ſi potes, & pietatem ac ſapientiam cole, Cracoviæ 22 Septembris 1571.

ANDREAS DUDICIUS THEODORO BEZA VEZELIO, Genevenſis Eccleſiæ primario Eccleſiaſti S. D. P.

ANimadvertiſti jam ni fallor, Clariſſime Beza, te eximiamque iſtam & omni diſciplinarum genere cumulatam eloquentiam tuam, plurimi à me fieri. Ad quam quidem de præſtantia tua exiſtimationem meam plane ſingularem, acceſſit etiam mutua benevolentia, cujus tu memoriam ſempiternis literarum monumentis commendaſti, quo neque majus ullum, neque vere optatius expectari ab amico beneficium poteſt, ac ſi (ut inquit ille) laudari magnum eſt, à laudato viro; quale tandem erit à Beza in cœlum efferri?

Equidem etſi ita te amo, ut qui maxime, non potui tamen in hunc diem ullam præclaræ erga te meæ teſtem voluntatis ſignificationem dare. Expecto nimirum, & cupide quidem, commodam aliquam, quæ ex uſu tuo fit occaſionem, quæ dum ſe offert, colamus obſecro ſancte, non ita pridem initam inter nos amicitiam, neque eam ſilentio elangueſcere ſinamus. Ego id eo etiam libentius faciam, quod fructuoſum hoc officii genus mihi fore confido. Nam ſi quæ tua humanitas eſt, reſponſionis, uberrimum eruditionis & eloquentiæ tuæ fructum capiam. Annus enim eſt & eo amplius, quum ad te ſcripſi, & peto majorem in modum, ut in hanc quæſtionem quæ de Deo Trino & uno, magnis contentionibus, & partium ſtudiis agitatur, in hoc regno & finitimis provinciis; diligenter incumberes, nobiſque te Ducem præberes, ad obterendos hoſce Chriſti hoſtes, ſic enim tum eos, ſi recte memini, appellabam, ut ſolent plerique omnes, qui ad cognoſcendam multis odiis & contumeliis exagitatam cauſſam aliquam, alienis præjudiciis occupatum, & quaſi faſcino quodam conſtrictum animum adferunt.

Paulo poſt cum attentius rem totam conſidero, ſimulque mecum, reputo, non tua, non ullius alterius, quantumvis ſummi & ſanctiſſimi hominis fide mihi aut cuivis alteri, ad ſalutem iter patefieri: ſed pro ſe quemque laborare, & de ſe ſollicitum eſſe oportere cognoviſſem, cœpi ipſas ſcripturas perſcrutari atque horum hominum, qui à Pontificia & veſtris Eccleſiis diſſentiunt ſententias, ſuis ponderibus examinare. Nihil equidem prætermiſi, (quod quidem à me præſtari poſſet,) quod ad hujuſce cauſſæ plenam quandam cognitionem pertinere videretur. Veteres autores evolvi, novos inſpexi, omnia ponderavi, verbum Dei nunquam de manibus poſui, ſæpe ad Dei opem auxiliumque confugi ardentiſſimo animo precatus, ne me à recta via aberrare atque alienam à veritate, in re tanta ſequi opinionem permitteret. Breviter: poſt diligentem totius rei inquiſitionem, in eam mentem veni, ut jam ipſe me tacite reprehenderem, quod cauſam nondum cognitam, ita temere condemnare non dubitaverim. Nunc ſane ita ſum affectus, ut niſi tu firmis, atque his quidem non aliunde, quam ex puro verbo Dei petitis rationibus errare me oſtenderis, huic me ſententiæ non invitus adjungam, quæ Chriſtum à Patre diſcriminat, neque hos cum Spiritu Sancto confundit, & in unum permiſcet. Quod quidem quoniam ita ſimpliciter eſt propoſitum, ut nec ſatis intelligi, auremque offendere queat, paulo copioſius rem totam perſequar. Atque eo orationis genere utar ac ſi ex illis unus aliquis eſſem, qui diſputationem cum adverſario jam ſuſcepiſſet. Quod dum facio oro te, ut animum mihi aliquantum à graviſſimis aliis cogitationibus abductum accommodes, neque hæc propterea contemnenda ducas, aut oculos ab hoc ſcripto avertas, quod ut paſſim Veſtri cum Pappeis clamitant, nova ſit ac nuper nata hæc hæreſis, aut multorum certe jam ſeculorum aſſenſione comprobatis Anathematiſmis exploſa atque ejecta.

Sed jam avoco abs te orationem meam, & ad eum transfero, ſi quis invidiam huic cauſſæ, odiumque hoc nomine conciliare ſtudet, quod recens adhuc ſit, neque dum ſatis adulta, aut quum jam olim germinare cœpiſſet, ſtirpitus à vetuſtis patribus evulſam fuiſſe dicat, ne late propagines in univerſum orbem explicaret. Heus tu bone, hæc ſi ratio valere debet, quid cauſſæ eſt omnino quare Papanis ſuccenſere debeas, qui omnes ſuos hoſtes, & à ſe diſſidentem doctrinam, plumbeo hoc gladio vel coriacio potius, quaſi ſacculo quodam cineribus farcto, quo ſtulti armari ſolent, ut pueros terreant, crebris ictibus pulſant potius, quam vulnerant. Quod ſi ſtramineam tamen hanc rationem ita firmam eſſe vis: quomodo Lutheri, Zuinglii, Oecolampadii, Calvini, quomodo magni illius Bezæ noſtri cauſſa conſiſtet? Eadem illi quoque novitatis invidia in ſummas anguſtias redigentur. Satis enim conſtat, ante 50 hos annos, totam hanc Euangelii doctrinam, miſere defœdatam in tenebris jacuiſſe. Ita quidem, ut nonniſi pauci, quos nimirum Deus immortali divinoque hoc beneficio dignari voluit, ante illa tempora oculos ex cœno, in quo defoſſi erant, attolere, tantamque lucem aſpicere potuerint. Non fuit ergo multis ſeculis in vulgus nota Euangelii doctrina, quam quum Lutherus, atque alii docti viri ex tenebris erui, & labes quibus aſperſa erat eluere, pulcherrimamque ejus faciem mortalibus oſtendere conarentur. Quid aliud ab Antichriſti ſatellibus audiverunt, quam novam eſſe illorum doctrinam omnem, ac propterea etiam ſuſpectam eſſe oportere, quæ quidem aqud imperitam multitudinem calumnia, nunquam non plauſibilis fuit. Ac ne nunc quidem alio propemodum clypeo figmenta ſua obtegunt: quibus, tu videris, quid reſpondeas. Equidem hoc tibi vere affirmare poſſum, non eſſe novam hanc, quam nos ſequimur, ſed veterem illam doctrinam, de qua Prophetæ vaticinati ſunt, quam Chriſtus ipſe docuit, quam Apoſtoli promulgarunt. Quæris unde hanc hauſerim? An Ex Polonicis, an ex Tranſylvanicis ciſternis? Ita enim loqui ſoletis. Miraris denique tanti apud me eſſe Georgii Blandratæ, tanti Franciſci Davidis auctoritatem, ut eos univerſæ vetuſtati, ut noſtræ hujus feliciſſimæ ætatis doctiſſimis viris opponere, atque adeo etiam anteponere velim. Si viciſſim ego tibi tuiſque objiciam, mirari me, quod majorem Lutherus, Calvinus, & ſi qui ſunt alii, vobis fidem faciunt; quam antiquitas, pene tota, quam Patres, quam Pontifex Rom. quam Concilia, quam tot ampliſſimæ Academiæ, quam denique immenſa Monachorum omnis generis & Theologorum agmina, quid habes quo meam hanc orationem, tua illa minus probabilem eſſe oſtendere queas? Unum atque alterum ex Veteribus illis Patribus nominabis, quos, cum conſentire dices, & dices tantum, Ego contra illos ipſos à vobis magna ex parte, atque in præcipuis quidem rebus hoſtiliter diſcrepare probabo, & ſexcentos alios proferam, qui nihil prorſus commune cum veſtris habeant. Præter ambitionem, & infinitam defendendæ, quam ſemel mordicus apprehenderunt, ſententiæ cupiditatem, ita quidem, ut vel à ſe leviter diſcordantes, ſtatim hæreſeos infamia notent, atque Anathemathiſmis proſcindant: quibus in rebus ita veſtri cum illis certant, ut paria faciant, in hoc etiam ſuperant, & Pappeos Antichriſtos imitantur quod ferro, flammiſque non jam Dei verbum, ut credi quidam volunt, ſed exiſtimationem auctoritatemque ſuam vindicant. Nam ni id faciant, animadvertunt propediem plurimum de nominis ſui celebritate ac gloria, quam ſcribendo docendoque adepti ſunt, deceſſurum eſſe. Hoc ſcilicet eſt Spiritualibus armis pugnare, & ſpiritu oris Dei hoſtes terrere. Fruſtra igitur ad vetuſtatem, & eos quos tibi ante nominavi, confugies, niſi ut contra te tuoſque ſententiam audias.

Si ad noſtri temporis Eccleſias provocabis, ne hic quidem multitudinis & conſenſionis præſidium tibi paratum offendes. Nam ut Papanos relinquamus, qui nihil minus, quam Chriſti doctrinam ſequuntur, circumfer

Digitized by Google

oculos in Germaniam, quæ prima aliis gentibus Euangelii facem prætulit, & inſulas Euangelii profeſſione gloriantes, videbis veſtrum iſtum Papatum non minori ſere odio exagitari, quam Romanum illum, cui vos neque ambitione, neque ſuperbia, neque crudelitate ceditis. Cave igitur ad hæc arma confugias, quibus teipſum facile confodias. Non Patres, non Papa, non Lutherus, non Calvinus, non quiſqusm alius, ſed Chriſtus Dominus & ſervator noſter, pro te mortem oppetiit. Quæ igitur inſania eſt, plus te illis, quam Chriſto Servatori credere? Negas te hoc facere. Ego vero ajo. Quare ſit hoc in quæſtione interea, dum tibi planum faciam. omnes Chriſto fidem abrogare, qui novas doctrinas illius doctrinæ affingunt, ac multo etiam magis, qui contraria docere non dubitant.

Sed ut quid tamen de duobus clariſſimis illis viris G. Blandrata, & Franciſco Davidis dicam, profiteor coram Deo, atque ejus Angelis, non me quicquam horum auctoritate permotum fuiſſe, ut à recepta paſſim de trinitate opinione, diſcederem. Illud etiam ſancte affirmare poſſum, me neutrum horum unquam vidiſſe. Quare nulla cum illis tam arcta mihi amicitia intercedere potuit, nullum, beneficium ab illis profectum eſt, quod oculorum mihi aciem perſtringere queat. Itaque non potuit illorum mihi gratia atque auctoritas fucum facere, ut tu falſo conjicis. Neque ulla omnino ullius hominis auctoritas tanta eſſe poſſit, quæ me à vera pietate abducat. Hoc tamen tantum abeſt, ut inficiaturus unquam ſim, ut etiam libenter profitear, totam hanc cœleſtem doctrinam ſecundum Deum, clariſſimis illis, magnaque doctrina, ingenio, judicio, pietate præditis viris potiſſimum deberi: in cujus gloriæ ſocietatem jure ſuo veniunt & Alciatus, & Gregorius Schomanus & Krovicius, & Socinus, & alii præſtantiſſimi viri, qui tum ſcribendo. tum docendo, plurimum operæ ad hanc illuſtrandam doctrinam poſuerunt. Illi primi, quod ſciam, illi, inquam, duo præſtantiſſimi viri, Blandrata & Davidis, Latine editis hac de re libris, Chriſtum ex ſepulchro nobis eruerunt; in quod eum Patres illi veſtri, & Papiſmi conditores, & architecti detruſum atque oppreſſum, circumpoſitis ſatellitibus detinebant. Quare ingenue fatebor, quod hi mihi ad Euangelii doctrinam ſimpliciter ut ſcripta & tradita eſt intelligendam, viam, quaſi digito intendentes demomſtrarunt.

Nunc primum intelligere mihi videor cur tot contradictiones, tot cciliationes pugnantium locorum in Scripturis Sacris quæ ſitæ fuerint. Nunc planum mihi fit, unde tot diſputationes, tot Concilia, tot diſſenſiones, tot Eccleſiarum Confeſſiones, tot hæreſes & ſchiſmata extiterunt antehac, & etiamnum ſunt, atq; denuo in dies exoriantur. Difficile enim factu eſt, quin ne fieri quidem poteſt, ut mendacium non ſit multiplex & varium, quum veritatem uniuſmodi, & ſimplicem ejus orationem eſſe oporteat, ut recte à quodam ſcriptum eſt. Antehac ad intelligenda quæ pugnare videbantur ſcripturæ loca, infinitas, ex Monachorum quiſquiliis petitas diſtinctiones, & monſtroſa quædam fictorum verborum commenta, adhibere oportebat. Ita quidem, ut ne illi quidem ipſi, qui id faciebant, quid dicerent, quidve omnino ſentirent, diſpicere in tantis tenebris poſſent. Vulgus vero & literarum imperita multitudo, quæ hæc myſteria nullo modo capere poſſet, ad Chriſti ovile non pertinere videbatur. Nam ſi verum illud eſt, ut eſt veriſſimum, ſine doctrinæ hujus cognitione ſalutem contingere nemini poſſe; quod etiam ſymboli Athanaſii initio cantillatur; quomodo ſalvi eſſe poſſint, qui tricas illas non intelligunt? Intelligere autem qui poſſint homines, ne exigua quidem literarum ſcientia tincti, quum etiam doctiſſimi identidem in ea quæſtione explicanda hæreant & miſerabiliter ſeſe torqueant, ac perpetuo velut Siſyphium quoddam ſaxum volvant, quod nullo loco conſiſtens, tantos conatus, laboreſque iſtos delapſu ſuo ludificet. Neque enim idem Thomiſtæ, quod Scotiſtæ, atque aliæ Babylonicæ turris operæ docent, ut ſatis appareat ipſos ſuis ſe acuminibus compungere, neque tamen veritatem, de qua tantis viribus digladiantur, ab ulla parte ſtare. Ipſi quoque Patres pugnantia tum inter ſe, tum ſibi ipſi dicunt, quod planum fiet, ſi eorum ſcripta evolveris. Jam vero quomodo veritatem tenere exiſtimandi ſunt, qui ipſi inter ſe diſcrepant, dum in eam inquirunt, deque ejus intelligentia acriter contendunt.

Quid plura? Ne Calvinus quidem, & qui eum ſequuntur, eandem cum Papatu in hac controverſia opinionem tuetur, ſed longe diverſam, ut nullum jam amplius in hoc perfugio præſiduum vobis collocatum eſſe poſſit, Veteri nempe atque adeo Pontificiæ Eccleſiæ congruentes eſſe de Trinitate ſententias. Idem de Lutheranis oſtendi poteſt: quod tum ab aliis ante tum non ita multis ante annis à G. Genebrardo Theologo Pariſienſi qui quidem Bezam noſtrum Neſtorianum facit, copioſe demonſtratum eſt, ut plane ſupervacaneum ſit, longiorem hac de re ſermonem inſtituere.

Jam ſi his opinionum portentis repudiatis, ad Apoſtolicam ſimplicitatem te compoſueris, & ambitionem gloriolam, rumuſculi neſcio cujus nimium ſtudium exueris, ſi inanis philoſophiæ deliria abjeceris, ſi luxuriantem & altius volitantem intellectum tuum Deo, & ſcripturæ ſimplicitati in captivitatem tradideris, neque plus ſapere, quam oporteat volueris, ſi his, inquam, ſemel abdicatis, quos ego duces ſecutus fueris, pervenies mihi crede, ad ſacra illa divinorum oraculorum adyta, quæ nonniſi humilibus patere ſolent: Ita tu omnia inter ſe, ita apta & convenientia, ita Novum cum Veteri Fœdere congruere videbis, ut nulla jam dubitatio tibi mentem diſtrahere, nulla te amplius aberratio à veritate abducere queat. Non jam diſtinctionibus illis ſophiſticis, non contrariorum locorum conciliationibus ex ſpinoſa illa & abſtruſa ſcholaſticorum Maræologia magno ſtudio ex variis opinionibus coacervata: ſed oracula omnia, meridiana luce clariora atque iluſtriora, ſua ſponte ſeſe offerunt, atque adeo in oculos incurrunt.

Ut autem plane intelligas, quibus fundamentis ſacroſancta hæc fides, quam tu novam contumelioſe appellaſti, nitatur, audi ad quas nos regulas, ſi qua de religione quæſtio exiſtit, examinare ſoleamus, quibus ex regulis, quam vera, quam vetus, quam Chriſti & Apoſtolorum doctrinæ conveniens ſit anilis illa & ſuperſtitioſa ac blaſphema in Deum verum, ac contumelioſa de triplici ac uno, aut ut quidam nuper appellavit, trino Deo fabula, aperte perſpicueque cognoſces. Ac ne te copia obrui jure queri poſſis, breviter eas ac nude primum proponam; deinde fuſius explicabo.

Prima igitur hæc ſit Regula, ut ſumma Sacris Literis auctoritas tribuatur; ita quidem, ut quod ibi expreſſe non docetur, id ratiocinationibus humanis adducti, pro dogmate & fidei noſtræ capite aſſumere ac proponere nefarium eſſe exiſtimemus.

Secunda, ſtatutum ſit, ut quæ difficilia ſunt, ea per locorum iiſdem ſacris codicibus petitorum comparationem, & per faciliora explicentur. In quo dum verſamur, meminiſſe debemus, ut phraſes & idiotiſmos linguarum non ad Græci vel Latini ſermonis normam revocemus: ſed contra potius faciendum nobis eſſe cenſeamus. Non eſt enim dubium, & Græcos & Latinos interpretes Veteris Teſtamenti, quin etiam Euangeliſtas & Apoſtolos Hebraizare, & tanquam aliena lingua locutos eſſe.

Tertia, ut occaſio & locus, tempus, & res ſubjecta de qua agitur, & reliquæ ejuſmodi circumſtantiæ conſiderentur. Atque antecedentia cum conſequentibus componantur. Denique ut tota atque integra oratio, non membrum aliquod à toto quaſi corpore avulſum, ad difficultates tollendas proponatur.

Jam quod ad primam regulam attinet, aliquanto uberius ſententiam noſtram explicabo. Nos eo loco Sacras Literas habemus, cum illis tribuendam eſſe auctoritatem contendimus, ut nihil omnino ab hominibus exco-

gitari

Digitized by Google

gitari unquam poſſit, quod illi æquare velimus. Neque vero ulla vis exiſtere tanta poteſt, ſive illa longi temporis prærogativa, ſive plurimarum gentium conſenſione, ſive conciliorum approbatione, ſive principum legibus armata prodeat, ut illius ulla ex parte auctoritatem & majeſtatem vel minimum labefactare, atque imminuere, nedum convellere, aut de gradu ſuo dejicere ac deturbare queat. Ita quidem, ut ad extremum, non jam homines tantum, ſed ſi etiam ipſi Angeli aliam in medium doctrinam afferant, non tamen nos avelli ab eo, Deo approbante, ulla ratione permittamus.

Quotcunque igitur digitulum intenderint, qui Chriſtum alibi eſſe oſtendunt, quam nobis in Evangelio eſt demonſtratum, nullis nos illecebris, nullis præſtigiis, ita dementari patiemur, ut extra circumſeptos nobis limites evagari velimus, aut etiam debeamus. Quod quum facimus ſimul etiam oſtendimus, eum apud nos Sacris Literis, à Dei Spiritu ad noſtram ſalutem dictatis, honorem tribui, qui illis ab omnibus ſummo quodam atque optimo jure debetur.

Illud quoque huic per omnia convenit, nos Chriſto Servatori noſtro, & diſcipulis ejus majorem fidem adjungere, quam vanis atque impiis fanaticorum hominum commentis, qui humanarum ſcientiarum cognitione inflati ac tumentes, cum hæc noſtra humilia nimis eſſe, ac ſtulta exiſtimarent, neque ſatis digna philoſophico faſtu, ut ingenii ſui acumen oſtentarent, ea excogitarunt, quæ totum ſalutis noſtræ fundamentum, quantum in ipſis quidem fuit, funditus everterent. Quæ quum ita ſe habeant, planum fit quoque, apud eos, qui contrariam fidei noſtræ fidem ſequuntur, majorem hominum, quam Chriſti & Apoſtolorum eſſe authoritatem; quod ſane cum ſumma dementia, atque impietate conjunctum eſt. Atque hæc quidem, quam dixi Regula; & ſi nullis rationibus nobis excuti de manibus debeat: tamen quia guſtatum tuum ita depravatum, atque, ut ita dicam, Papeis opinionibus infatuatum eſſe video, ut nihil tibi jam propemodum ſapiat, quod à cœnoſis illis lacunis hauſtum non ſit, tuum tibi Auguſtinum proferam, cujus tantam doctrinæ & ſanctitatis opinionem in animos hominum Satanas inſervit, ut major ejus quam Chriſti doctrinæ fides paſſim habeatur. Nam quum alia multa plane ab Evangelio abhorrentia, tum hanc de Triplici Deo extaticam phantaſiam, ex ipſius potiſſimum fœcundo Commentorum penu depromſerunt, qui Scholaſtici Theologi nominantur. Ex hoc nimirum vino biberunt illi primi, deinde reliquas quoque gentes, temulenti ipſi inebriarunt, ita quidem, ut jam, quod ebriis accidere ſolet, pro uno tres, aut etiam plures, perturbata viſione aſpiciant. Atque hic ſane aſtutum Satanæ inventum licet admirari, qui quum animadverteret, non poſſe conſiſtere Regnum ſuum, ſi debitus ſcriptis ſacris honos relinquatur, perſuaſit hominibus, jam ſponte ſua ad omnem vanitatem pronis, Sacram Scripturam ita eſſe difficilem, & ut alicubi facilis ſit, ita tamen mancam, & imperfectam, ut ex ea ſalutis cognitio conſtare nobis non poſſit: Quare neceſſario faciendum eſſe, ut quæ ibi deſint, ex hominum philoſophorum contemplationibus ſuppleantur & integrentur. Non aliis artibus primos illos parentes noſtros dementavit, ſalutis noſtræ adverſarius nequam. Nam Dei verbum pomi eſum vetantis, interpretatione ſubdola, atque adeo verſutis quibuſdam ſophiſmatis ex eorum animis exemit, ſuumque venenum infudit in eorum mentes, quo & ſe infecerunt, & poſteritatem omnem contagione peſtilenti contaminaverunt: Hic quoque idem conſilium ſecutus eſt, quod ex ſententia ſucceſſit. Nam perfecit ut verbo Dei, quod tetricum admodum difficile ac ſpinoſum ſit, ſepoſito, aut penitus abjecto, major jam Patrum commentis & additamentis, qui tamen mali vitrici verius dici poſſint, quam ipſis veritatis magiſtris autoritas à ſervis Antichriſti tribuatur. Quum pater & magiſter noſter in cœlis ſit; neque in terris, aut Patres alios, aut magiſtros, qui alia doceant, quam quæ ſcripta ſunt, quærere debeamus.

Negas? Si id non eſt, quid quæſo in condendis novis fidei capitibus ab Evangelio diſcedunt, & ad Patres illos ſuos confugiunt? Qui tamen ipſi excitati ita timide ſuas opiniones proponunt, ut nolint ſibi credi, niſi quæ dicunt Sacræ Scripturæ teſtimoniis congruant. Modeſte illi quidem & recte! Sed in hoc ipſo quoque, ut vulnificus in virenti gramine paſtus coluber, ſic exitio ſuo Satanæ quiddam concedunt, latet his ſub illecebris venenum, benevolentiam conciliat, & aſſenſionem noſtram aucupatur. Facilius enim adducimur, ut credamus iis, qui modeſtiam & ſanctitatem ſimulant, ac præferunt. Neque perſuaſum habemus, fucum nobis fieri, & in errorem nos præcipitari poſſe ab illis, qui tam boni, tam modeſti, tam moderati ſunt, ut nihil niſi cum cautione, nihil contra conſcientiam dicere ſe profiteantur: quæ quum ſic ſe habeant, quæ tandem quæſo dementia, nos illis plus tribuere, quam ſibi ipſis ſumere audeant, aut etiam tribui velint?

Sed jam declarationis ergo, unum atque alterum Auguſtini locum adferamus, ut veſtrorum quoque Apoſtolorum ſententia, primæ hujus noſtræ regulæ firmitas conſtabiliatur. *Is igitur ad Fortunatianum*, de videndo Deo, Epiſtola, Nos non debemus, inquit, diſputationes hominum; quantumcunque Catholici & magni fuerint viri, in eodem autoritatis gradu, quo Scripturas Canonicas habere: Ut nobis tantorum virorum, dixerim, improbare & rejicere ex eorum ſcriptis non liceat aliquid, quod forte parum vere ab his fuerit judicatum, intellectum, aut ex Dei gratia, aut à nobis, aut ab aliis. Ita de ſcriptis aliorum faciendum cenſeo, voloque eos, qui mea ſcripta legent, in his ita ſe gerere.

Idem de peccatorum meritis lib. 1. cap. 22. Credamus & conſentiamus auctoritati Scripturæ Sanctæ, quæ neſcit falli, nec fallere: hominum eſt labi, hallucinari, falli, fallere, decipi, decipere, Paulo dicente Col. 2, Videte ne quis vos decipiat, per philoſophiam & inanem fallaciam, &c. Eadem reperies in Epiſt. 19. & contra Creſconium Grammaticum lib. 2. cap. 32. Sed hujus generis loca plurima paſſim apud eum legere poteris. Audiſne quæ recitavi? Poteſtne quicquam dici apertius? Sed non poſſum mihi temperare, quin alium etiam locum adferam. Ubi adverſus eos, qui ſuam opinionem Concilio Ariminenſi tueri volebant, ſic loquitur: Ne pendeamus nos à Concilio Niceno; quod tamen antiquiſſimum & probatiſſimum eſt: Nec nos Concilio Ariminenſi, ſed Sacris Literis nitamur, & in his conquieſcamus, in hac ipſa cauſa, qua de re agitur &c.

Vides Auguſtini tui teſtimonio, quantum Patribus, quantum item Conciliis tribuendum ſit. Et tu tamen ipſo invito, plus ei fidei arrogas, quam ipſe poſtulat. Alibi etiam petit ſibi ignoſci, ſi quid forte de altiſſimis hiſce myſteriis diſſerenti exciderit, quod alienum ſit, Et tu tamen ea omnia pro certiſſimis complecteris.

Nunc alterius quoque Papæ Synagogæ, Hieronymi, inquam, teſtimonium afferam. Is in commentariis in Epiſt. ad. Gal. ſic ait: Doctrina Spiritus Sancti ea eſt, quæ in libris Canonicis tractatur. Adverſus quam ſi Concilia aliquid conſtituerent, nefarium eſſet. Lege & in Pſal. 86. Sed pleni ſunt Patrum veſtrorum libri, hujus generis ſententiis, quibus & ipſi & vos, quoties à ſcriptura diſceditis, Apoſtaſiæ & falſi convinci nullo negotio poteſtis.

Ac quoniam Græcis quoque, quæ gens omnibus temporibus vanitatis fuit & ſuperſtitionum ac fabularum ſtudioſiſſima, magnam adulterinæ doctrinæ ſegetem, qua peſte ſunt aliarum quoque gentium Eccleſiæ, imprimis debemus, ex illorum etiam ſcriptis non pauca adducere poſſumus, quibus noſtra hæc norma magis ac magis corroborari queat, ex Origine, Irenæo, Chryſoſtomo, &c. Sed putidum eſt in re clariſſima diutius commorari.

Intel-

Intelligis jam veſtrorum etiam teſtimonio, ac niſi ſtudioſe mentiri Spiritui Sancto vis, fatearis neceſſe eſt, firmum hoc & immotum manere, quod nos velut baſim quandam, hujus noſtræ diſputationis poſuimus: Sacris Literis in omni diſcutienda atque aſſerenda quæſtione principatum tribui oportere.

Atque his quidem armis initio veſtri quoque illi heroes Lutheri, Melanchtones, Oecolampadii, Zwinglii, Calvini, & poſt etiam alii doctiſſimi viri, qui Papæum agmen magnis viribus aggreſſi ſunt, lethaliter vulneraverunt. Illa vero Patrum venabula, & fariſſas, cum his tormentis majoribus minime comparanda, cupide abjecerunt, quæ ſi retinuiſſent, victi ab illis, & facile proſtrati, cæſi & diſſipati fuiſſent. Quæ igitur nunc inſania eſt, illa ipſa vos arma hoc tempore aſſumere, quæ majores veſtri difficillimis ſuis temporibus, ut exitioſa contemſerunt, quæ ſi retineatis, non jam anteſignanis illis tantum, ſed hoſtium veſtrorum lixis vel ipſis & calonibus facilem ac vobis triumphum præbeatis. Sed hoc nimirum illud eſt, quod dici ſolet, pedo pugnant aut arundine, qui enſe carent, & qui equo vehi non poſſunt, propter egeſtatem, pedibus iter perficere coguntur.

Hoc igitur propoſitum ſit, ut nullus fidei articulus, ex caſuum ratiunculis, ſed ex verbo Dei plano atque aperto, ac totius Sacræ Scripturæ perpetua quadam conſenſione, atque omni ex parte continua harmonia extruatur. Nefarium, & ut Hieronymus loquitur, ſacrilegium eſſe ducamus, de verbo Dei humano ſenſu argumentari. Idem vetat, Euangelii Doctores humanæ rationis præſidiis niti, qui hujuſmodi virga & baculus arundineus eſt, quem ſi paulatim preſſeris, frangitur, & manum perforat incumbentis. Eadem ipſa docent & reliqui Patres. Præclare quidem, ſed mirifico aſtu excutit eis Satan hanc ſcientiam, ſimul ut ad tractandum hoc pietatis noſtræ caput devenitur. Quid (malum) igitur à veſtris ipſi preceptis diſceditis? Quid vobiſcum ipſi pugnatis Patres? Quin ſophiſmata, captiunculas, & argutula quædam terminis philoſophicis involuta, in ſcholas & ad odioſas diſciplinarum prophanaſque diſputationes relegatis, ac Dei verbum pure, ſimpliciter, reverenter puris manibus, menteque candida tractatis?

Sed hoc eſt illud, quod ſcriptum legimus: Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Ubi ſapiens? Ubi ſcriba? Ubi inquiſitor hujus ſeculi? Nonne ſtultam facit Deus ſapientiam hujus mundi? Quo poteſt illud Pauli monitum alio pertinere, quam ut à vobis caveamus, ne nos per philoſophiam & inanem fallaciam ſeducatis? Hæc nobis & rerum & verborum portenta undenam importaſtis? Nonne ex Platonis & Hermetica Philoſophia? Si quis dubitat, evolvat Triſmegiſti, Platonis, Dionyſii Pſeudareopagitæ libros, aut ſi id piget facere, inſpiciat vel obiter Auguſtinum Steuchum, de perenni philoſophia: inveniet ſtatim ex quo fonte impuri & lutulenti hi rivuli profluxerunt, ex quo venenatas aquas hauſerunt quicunque Dei verbo relicto, de via vagati ſunt. Nobis religio eſſe debet, vel latum unguem à ſcriptura diſcedere. Nam ſcriptum legimus: ſi quis non acquieſcit ſanis ſermonibus, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ, ſuperbum eſſe, nihil ſcire, ſed languere circa quæſtiones. Non admittimus igitur, neque etiam debemus, novas atque adeo portentoſas res, quæ cum analogia fidei, cum totius ſcripturæ perpetua harmonia & conſenſu pugnant.

Neque vero hæc ideo adduxi, ut pulcherrimum & ſuaviſſimum philoſophiæ, & quæ ejus manus dicitur, ſtudium Theologis eripere, & Epicurum imitatus, univerſam ratiocinandi artem rejicere, ac ut ſemel dicam, tanquam Julianus aliquis, omnibus ingenii ac doctrinæ artibus bellum indicere velim. Non ſum equidem ita iniquus; atque imperitus rerum exiſtimator, neque tantopere à ſcientiarum ſtudiis, quarum omnium cupidiſſimus ab ineunte ætate fui, abhorreo. Scio nullum majus à Deo tribui munus humano generi potuiſſe, nullum præſtantius. Sed illud volo, illud contendo, ut ſumma fide verbum Dei, ac honorifice & verecunde tractetur: heræ ſapientiſſimæ locum occupet, ad cujus miniſterium humanæ artes, tanquam ancillæ advocentur. Quæ quidem ita ſe pudicas, & dicto audientes præbeant, ut non audeant quicquam deſignare, quod a Domina ſibi mandatum non fuerit. Non ſibi novos cultus excogitent, præſcriptis contentæ ſint, ne garrulæ ſint præter modum, placide eam cæteræ comitentur. In ipſius veſtigiis pedem figant, non alio evagentur, ne ſeſe ipſi heræ unquam æquent, ut etiam ſociæ eſſe velint, ſuæ conditionis meminerint, ſummam Dominæ dignitatem ac majeſtatem ſemper ob oculos habeant. Denique ne ita petulantes ſint, ut dominam ipſam, quo nolit ire, vim ei adferant, atque eo impudenter ac ſcelerate eam protrahant, nefarie etiam in ſacros capillos ejus involantes. Intra ſuos igitur ſe pediſſequæ fines hunc in modum contineant, & dominam ſuam agnoſcant, colant, venerentur. Sophia nomen eſt doctrinæ, diſciplinæ cæteræ hujus ſunt administræ, neque hoc tam magnificum nomen jure ſibi vendicare poſſent, ad cujus arcem evocatæ cum ſint, ſerviant non dominentur; ſic fiet ut omnia quam rectiſſime habeant, ſic illæ officio ſuo bene perfunctæ eſſe dici poterunt. Sic pulcherrimus ac jucundiſſimus erit totius doctrinæ Chriſtianæ conſenſus, & ex variis & diſſimilibus vocibus dulciſſima exiſtet harmonia.

Tu verò cui religio & pietatis cognitio cordi eſt, ita ancillarum amoribus deditus ſis, ne ab heræ deliciis excidas. Nam efficit illa, ut ſi Agar Ægyptia Abrahami complexibus inſoleſcit, pellatur & in exilium ablegetur, neque feret ad extremum, ut Iſmaël Iſaaci ſimplicitatem arriſiſſe; aut Agar Saræ bonitatem impune contemſiſſe videatur. Sit modeſta, pudica, verecunda, erit etiam utilis: ſi hos fines ancilla prætergreſſa fuerit, impudens, procax, pernicioſa erit. Sed de prima regula ſatis, ut opinor, copioſe egimus.

Altera Regula erat, ut ſi quis nobis in ſcriptura paulo difficilior locus ſe offerat, qui aut ſua ſponte obſcurus ſit, (ut ſunt quædam Satanæ ludibrio, atque adminiſtrorum ejus operâ obtenebrata,) ut non ad alium quenquam interpretem recurramus, ſed à ſcriptura ipſa difficilis loci explicationem petamus, quæ ita vera eſt, ita inter ſe apta & cohærens, ut nuſquam a ſeipſa diſſentiat. Illinc igitur obſcurum quod eſt, veluti ſole illato illuminemus, ne quid ſit, quod oculos fallere queat, quod ipſum etiam tuus Auguſtinus faciendum eſſe admonet, de Doctr. Chriſtiana lib. 2. cap. 6.

Recte ſane ibi Auguſtinus, verum longe aliter facitis, aperttiſſima & luce meridiana clariora loca ſtudioſe, aliorum quæ quidem obſcuriora ſunt inductione obnubilare atque obtenebrare non dubitatis, contra omnem & naturæ & rectæ rationis legem atque ordinem. At contra audis, non obſcuris clara involvendo, ſed apertis retruſa illuſtranda eſſe. Si domicilium tenebricoſum, apertis feneſtris, & immiſſo ſole illuminare poſſis, id tamen nolis facere, ſed in tenebris illis deliteſcere malis, nonne te amentem merito dicerem? Multo etiam magis inſanias, ſi lucem ita fugias, ut in luculentam aliquam domum delatus, ſolis radios data opera excludas. Tenebrionum, ut leviſſime dicam, lucifugarum, ac lippitudine laborantium, non bonis oculis utentium hic mos eſt.

Atque hæc eſt altera norma, quam etiam nobis concedas neceſſe eſt, qua duce ad verbi Dei intelligentiam pervenire poſſumus. Non alibi fidei noſtræ lucernam accendere licet, quam in clariſſima Sacrarum Literarum luce, ut ſecuro curſu, atque ſine offenſione in via ſalutis pergere queamus. Lucerna ſit pedum noſtrorum verbum Dei, contra quod ne portæ quidem inferorum unquam prævalebunt.

Tertia Regula, quam ſupra poſuimus, ita clara eſt, ut nulla longiore explanatione egeat. Nam vulgari etiam ac trito illo dicto monemur, non eſſe rem de qua diſpu-

Digitized by Google

diſputatio inſtituitur, à ſubjecta materia avocandam, ordo rerum ac connexio teneatur, omnium rerum initia, progreſſiones, cauſſæ, effecta, antecedentia, conſequentia, quoad ejus fieri poteſt, animo perluſtrentur, quæ ſi negligas, tu de cæpis quæras, ille de alliis, ut dici ſolet, reſpondebit. Nec diſſimile monſtrum erit, quam

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere ſi velit, & varias inducere plumas,
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Deſinat in piſcem mulier formoſa ſuperne!

Quam aptè, quam concinne, quam ad rem, de qua agitur appoſite multa dicuntur, quæ ſi diſtrahas, ſi loco ſuo moveas, & inepta, & inelegantia eſſe, & nihil ad rem facere videbuntur. Si quis ab ignoto aliquo corpore, manum aut pedem reciſum per ſe intueatur, non facile dixerit, puerine an puellæ; Chriſtiani an Hebræi alicujus membrum fuerit: ſic ſi mutilum aliquod ex pulcherrimo Sacræ Scripturæ corpore, membrum avulſum oſtendas, neque quærendi mihi poteſtatem facias, quam illi loco, unde ſumptum eſt, recte connexum ſit, quid aliud eveniet, quam quod idem Poëta ait:

- - - - Ut veluti ægri ſomnia vana
Jungantur ſpecies, ut nec pes nec caput uni
Reddatur formæ - - - - &c

Nec in hac quidem parte longior ero, ne te infra alios homines ponere voluiſſe videar, quorum nullus eſt, qui quidem ſanus ſit, quin hac de re tota vel minimum dubitet.

Age igitur ad tres has Regulas hanc de Trinitate quæſtionem examinemus, ac quid Sacræ Scripturæ conſentaneum, quid ab ea alienum ſit, diligenter atque attente conſideremus.

Primum omnium, quoniam omnis de Deo futura eſt inveſtigatio, & hoc nomen neque ſimplex, neque uniuſmodi eſt, ſed varias res complexu ſuo continet, dicendum videtur, quid Dei vocabulo univerſe, quid proprie intelligatur. At quamvis præſtantiſſimi illius nominis, quod nunc proprie Deum vocamus, nomine à Græcis mutuato. Forma, ut inquit Ariſtoteles, intelligi non poteſt: Nam nulla unquam ingenii vis atque acumen, nulla eloquentiæ facultas tanta fuit, aut erit unquam, ut vel animo complecti, vel oratione conſequi queat, quid illud tandem ſit. Nulla tamen gens fuit unquam ita immanis, aut barbara, quæ non inſitam in animo notionem aliquam haberet, eſſe quiddam in rerum natura, quicquid illud tandem eſſet, quaſi mentem quandam ſolutam & liberam, ſegregatam ab omni concretione mortali, omnia ſentientem & moventem. Atque hunc quidem, qui paulo præter cæteros ingenio ac prudentia præſtabant, non multiplicem, ſed unum & ſummum natura duce ponebant. Illud enim ſua ſponte intelligunt omnes, quod ſi etiam aliqua gens ita fuit Satanæ ſuperſtitionibus imbuta, ut plures Deos poſuerit: illud tamen apud omnes ſtatutum fuit, ex omnibus eſſe unum aliquem ſummum & præſtantiſſimum, qui reliquorum tum Deorum, tum & hominum, & pater & Rex eſſet. Jam vero qui rem propius Dei beneficio aſpiciunt, illud quidem ipſum cogitant, ſed hoc præterea adjiciunt, eandem illam mentem, etiam beneficam, generique humano amicam eſſe, hujus univerſatis, rerumque omnium, quæ cœlum ambitu ſuo coërcet ac continet, aut etiam omnium quæ ſupra & extra cœlum ſunt, opificem & conſervatorem eſſe. Illum ſentiunt eſſe præpotentem, illius arbitrio ac nutu regi cuncta atque adminiſtrari intelligunt, nihil eſſe, quod ille efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo, nulli naturæ obedientem, aut ſubjectum eſſe, ut cui pareant omnia. Ab hoc nobis omnia commoda quibus utimur, lucem qua fruimur, ſpiritum denique quem ducimus, dari, atque ex ſancta cœlitum ſede, omnia bona ad nos ab eo defluere, ſine dubio perſuaſum habent. Quæ quum dicunt, non equidem nihil omnino dicunt, ſed quid eſt hoc totum, quæſo aliud, quam de maxima omnium re, balbutire potius, quam diſerte loqui. Atque huic quidem ſive Naturæ, ſive Menti, ſive Numini, Dei nomem Latine ex Græca voce, cui Plato non ſatis aptam Etymologiam aucupatur, tribuimus.

Putant, quum primum verum illud omnium principium, & motionis omnino fons, nulli penitus motui obnoxius ſit, quamvis noſtro, hoc eſt humano more quum de eo balbutimus, accurrere eum dicimus, quoties ad ſe confugientibus opem fert, ac quodammodo accurrit.

Sed proprium quo natura aut jus illius explicari queat, nullum omnino vocabulum inveniri potuit, aliæ gentes ſuis quæque nominibus illum appellant; rem autem ipſam, ut initio diximus, nulla unquam natio cogitatione comprehendere potuit. Unum illud fortaſſe nomen a rebus omnibus cæteris, quæ vel ſupra vel infra, vel in ipſo cœlo ſunt, hoc tantum nomen diſcriminare, quaſi ratione poterit, quod Hebræi ab eſſendo deducunt, quodque ipſe ſibi ſumſiſſe videtur, quum Moſi quærenti, quis eſſet reſpondit: Ego ſum qui ſum, Aut, ut Hebraice eſt, *Ego ero, qui ero. Et Eſai.* 43. Ego *Jehovah*, hoc eſt nomen meum, indicans ſempiternum eſſe, & unum ſe exiſtere. Sic enim Jehovam, hoc eſt, exiſtentem, à verbo *Haiah*, quod exiſtere ſignificat, deducunt; idque propterea, quod proprie ipſe eſt ſolus, ac per ſe primum eſſendi principium, à nullo accipiens ut ſit, omnibus vero eſſe ſuum largiens, ac conſervans. Nam niſi is eſſet, omnia eodem momento corruerent, ut David inquit: Avertente te faciem turbabuntur, & in pulverem ſuum revertentur. Hoc nimirum eſt Tetragrammaton illud, quod ſuperſtitioſi Iudæi effari dubitant, quod non nomen ipſum, ſed id quod ſignificatur, eloqui atque explicari nequeat. Non enim tantum majeſtas, ſed ne actiones quidem ejus, quales ſunt, intelligentia humana comprehendi poteſt.

Algazel etſi Chriſtiana Religione imbutus non eſſet, ſic tamen de Deo loquitur: Dico quod Deus creavit mundum ex nihilo, & dico quod non creavit illum hoc aut illo modo agendi, quibus nos utimur, aut qui ſunt nobis noti: ſed quemadmodum nos non cognoſcimus, ipſe Deus quid eſt; quia ſuperat ejus eſſentia captum noſtrum, ita ejus ratio agendi, eſt nobis ignota, neque eſt ſimilis alicui rationi agendi, nobis notæ. Recte ſane. Nam ut ipſe quodam loco dicit: Non ſunt viæ meæ ſicut viæ veſtræ, neque cogitationes meæ, ſicut cogitationes veſtræ, & ut Paulus loquitur, inſcrutabilia ſunt ejus judicia, & ejus viæ imperveſtigabiles.

Multa alia huic *Jehovæ* nomina tribuuntur in Sacro codice, ſed quæ tamen non ita proprie rem ipſam nobis delineant, ut hoc. Hieron. & novem præterea primaria Dei nomina enumerat.

Primum E L à 70 Interpretibus Θεὸς redditur. Aquila Etymologiam exprimit, & fortem vertit.

Secundum E L O H I M.

Tertium E L O A, atque hæc quidem tria nomina, à virtute & robore ſumuntur. Nec raro hominibus quoque accommodantur, ſecundum præſertim. Chriſtus citat ſcripturam, miniſtros Dei Deos vocantem, de quo ſuo loco.

Quartum Z A B A O T H, id eſt, *Virtutum*, Interpretibus 70, vel *Exercituum*, Aquila auctore.

Quintum E L I O N, excelſus.

Sextum E H E I E, *qui eſt Exod.* 3.

Septimum A D O N A I generaliter *Dominum* vocant.

Octavum J A H

Nonum J E H O V A H exiſtens, de quo ante diximus.

Decimum S A D D A I, Aquila interpretatur, fortem potentem.

Reperias, ut antea quoque meminimus, non pauca alia nomina in Sacris Literis, quæ vel potentiam, vel dignita-

dignitatem, vel majeſtatem, vel benignitatem, & mirificas ejus virtutes, & providentiam declarent. Sed nullum omnino nomen eſt, quod ei verius conveniat, illo ipſo, quod ipſe ſibi ſumſit. Nam tametſi ut præclare Sixtus Senenſis docet, ex variis Creaturarum ſimilitudinibus emendicemus appellationes quaſdam, quibus Deum quatenus ipſum per ſpeculum, & in ænigmate cognoſcimus, nominemus, vel per affirmativa nomina, qualia ſunt: *Sapiens*, *bonus*, *Sol*, *Lux*, *vita*, *Rex*, *Dominus*; vel per negativa, ut ſunt Inviſibilis, immutabilis, incorporeus; Eſſentia tamen ipſa, ut in ſe eſt, neque verbis explicari, nec ſcriptis exprimi, neque ulla poteſt cogitatione comprehendi. Solus enim ille, qui infinitus eſt, ſeque ſolus comprehendit, hanc nominis ſui incognoſcibilis, id eſt, eſſentiæ ſuæ, quæ per nomen incognoſcibile ſignificatur, notitiam ſibi reſervavit, nemini incomprehenſibilem ejus immenſitatem revelans, ſicut ipſe ad Moyſen teſtatus eſt. Ego Dominus, qui apparui Abraham, Iſaac & Jacob in Deo omnipotenti, & nomen meum Jehova, non indicavi eis Exod. 3.

Dicitur autem hoc nomen nemini fuiſſe revelatum, non quod vox ipſa Jehova, aut ignota ſit, aut lingua exprimi non poſſit, quum & certis literis ſcripta ſit, & à Pharahone impuriſſimo homine expreſſa fuerit, ſed quod Dei natura maxime per ipſum nomen ſignificata, à nulla creatura exprimi poſſit, quum ſit infinita, & ob id diſtincte, aperte, & exacte à nullo poſſit agnoſci & nominari.

Cabaliſtæ ſunt mirifici in hujus nomine, quod ineffabile Hebræis, ut diximus habetur, characteribus curioſe inveſtigandis. Ajunt enim myſteria quædam numerorum in quatuor illis literis, quibus Jehovæ nomen ſcribitur, abſtruſiora eſſe recondita, de quibus Philo in Hexamero, & decalogi explicatione. Sed ne illud quidem hoc loco prætermittendum eſt, hoc illud eſſe nomen, quod Exod. 28, in lamina aurea diademati Pontificis ſuper frontem præfixa inſculptum erat, quod quidem quia quatuor literis Hebræis ſcribitur, tetragrammaton à Græcis dici cœpit: Hebræis ineffabile habetur, vel quod hæ literæ ſonantes non ſint, neque ullam per ſe ipſæ articulatam vocem poſſunt exprimere, vel multo etiam magis, quod paulo ante attigimus, ob divinæ majeſtatis reverentiam. Quare ſuperſtitioſi homines, quoties illud nomen occurrit, in Adonai, quod nobis Dominus eſt; commutant.

Nomen igitur Jehovæ, in aurea lamina in fronte Pontificis ſcriptum, ſupremum illud maximumque omnium ENS ſignificat: principium eſſe & vinculum rerum omnium, quarum Pontifex imagines induit, continens & conſtringens partes omnes univerſi, nec ſinens eas diſſolvi, dilabique, nihilque eſſe in mundo, quod ſine auxilio ejus poſſit eſſe, qui eſt omnis eſſentiæ omniſque vitæ plenitudo, à quo omnia vivunt, moventur, & ſunt ab eo profecta, quique totum in ſe eſſe complectitur, quaſi quoddam eſſentiæ pelagus, infinitum & immenſum, quod fuit quidem ſemper, eſtque & erit ſemper, imo vero ſemper eſt: Nam *fuit* & *erit* diviſiones ſunt fluxæ naturæ & temporis, Deus vero & naturæ & temporis rationem tranſcendit. Hac de re videre poteris Euſebium de præparatione Euangelii & Dionyſium Carthuſianum in Exod. 3, ne me Monachos ſubignorare putes, ex quorum commentis dogmata veſtra ſumſiſtis.

Sæpe jungi ſolet cum Jehovah ELOHIM, quod 70 Interpretes vertere ſolent, Jehovah Gen. 2. 24. 28. Exod. 3.

Elohe, Dominus Deus Patrum veſtrorum. Elohe Abraham, Elohe Iſaac, Elohe Jacob, miſit me ad vos cap. 5, Sacrificabimus Jehovæ Elohem, Domino Deo noſtro cap. 10, Jehovah Eloah Dominus Deus Hebræorum cap. 20. Ego Jehovah Elohecha, Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti Levit. 11. Ego Jehovah Elohechem, Dominus Deus tuus Num. 15. Ego Jehovah Elohechem, Dominus Deus veſter. Sed plena ſunt exemplorum Sacra Biblia, in quibus recenſendis non erimus longiores.

Atque hic quidem ſummus atque æternus opifex rerum omnium, quæ ſumma ejus eſt munificentia, & in humanum genus benignitas, tum nomen ipſum, tum potentiam ſuam per ſæpe & æternis illis mentibus, quas Angelos vocamus; & hominibus etiam ipſis, quorum miniſterio, utitur, ad bene placitum voluntatis ſuæ communicare ſolitus eſt: quomodo fit, ut quoniam Reges & Principes, atque adeo Magiſtratus, & quicunque tandem cum Imperio ſunt, Dei quaſi quandam inter homines imaginem, & ſimulachrum repræſentant, iis quoque nomen Dei tribuatur. Sic Moſes, ſic Judices, pii Viri, idola, Dæmones, ſic alii quoque dii nominantur, ad quos ſermo Dei factus eſt.

Hanc homonymiam præclarè Paulus 1 Cor. 8. explicat, ut non ſit magnopere neceſſe, aliunde hujus vocabuli diſtinctionem petere. Scimus, inquit, quod nullus Deus ſit alius, niſi unus. Nam etſi ſint, qui dicantur dii in cœlo & in terra, ut quidem ſunt dii multi, & Domini multi, nobis tamen unus eſt Deus, ex quo omnia, & nos in illum. Audin' non unam eſſe vocabuli hujus ſignificationem, ſed tum preſſe, tum latius ſumi? Unum tantum illum eſſe dicit, ex quo omnia proficiſcuntur, nimirum reliqui ex hoc ipſo, tum nomen, tum omnia gratis accipiunt.

Hæc porro cum ita ſint, hic magnopere notandum eſt, Jeſu Chriſto Domino & Servatori noſtro, tum hac ratione, tum multo etiam magis propterea hoc nomen congruere, quod à Deo illo ſummo miſſus, unctus, Spiritu Sancto ſanctificatus, ipſius voce filius de cœlo bis pronunciatus, & caput & judex ſit conſtitutus, & ab omni æternitate, ad hæc tanta obeunda munera delectus. Cui quidem quum nomen Dei tribui vides, cave id illi cum ſummo illo commune eſſe dicas. Sed plane * * * ut fuſius ſuo loco oſtendemus.

Neque tamen propterea exiſtimes ita anguſtis ejus nominis ſignificationem finibus circumſcribi, ut ſupra, quum Magiſtratus, Reges, Judices Angelos complecteretur. Unus hic eſt homo, legatus ac Miniſter ſummi illius Jehovæ, aliorum omnium, qui aut fuerunt unquam, aut futuri ſunt præſtantiſſimus, qui dignitate ac poteſtate omnes omnino creaturas longe ſuperat, neque ulli ſapientia, potentia, auctoritate, bonitate, beneficiis in genus humanum, præterquam ſummo illi & uni Jehovæ ſit ſecundus. Nam hic præ conſortibus ſuis unctus eſſe oleo lætitiæ dicitur. Nulli enim unquam tanta poteſtas data in cœlo, & in terra, quanta huic. Nulli nomen datum fuit alteri in cœlo, vel in terra, ſupra nomen & eximiam hujus poteſtatem.

Ac quoniam initio diximus Deum illum maximum animo nos complecti non poſſe, quantumvis omnes ingenii nervos intendamus: Ne tamen in ſumma ejus ignoratione verſaremur, ut prophanæ gentes faciunt, animis hic atque illuc palantes vagemur, nobis Deos alienos fingamus, reliquit nobis præpotens ille idem noſtri generis amantiſſimus Deus imaginem ſuam; Sacrarum Literarum momentis conſignatam. Hanc ille nec fingi à quoquam, nec pingi aliis coloribus patitur, quam eſt à ſeipſo, non vivis quidem illis & ſuis coloribus depicta, ſed quibuſdam tantum lineis adumbrata, ut eam imbecilles mentis noſtræ oculi, quantum licet, aſpicere poſſint. Neque enim totum ſe quantus eſt, noſtris oculis objicere debuit. Lucem enim habitat nimiam, atque inacceſſam, in quam acies noſtra defigi nulla ratione poſſit. Immenſus ille atque infinitus eſt. Contra vero mens atque intelligentia, anguſtis quibuſdam finibus terminatur, neque menſura caret. Quare ut inviti etiam fateamur neceſſe eſt, inter illum noſtramque mentem, nullam prorſus proportionem eſſe conſtitutam, ut qui Oceanum totum ſi

parva

parva magnis componere licet, parvulo ſcypho includere conetur, nihil agat.

Quid igitur facias? Hoc nimirum quod dixi, ut picturam illam, ſeu potius adumbratam Dei in Literis Sanctis imaginem, ante oculos noſtros ſtatuamus, atque in ea Deum noſtrum, non alibi uſquam extra eam quæramus, in eam defixa mente, non quidem qualis ille ſit, ſed qualem ſe haberi velit, contemplemur, neque altius, quam oporteat, ſapiamus, ne dum majeſtatem ſcrutamur, à gloria opprimamur. Caveamus autem diligenter, ne quod nobis propoſitum non eſt, ſtudioſius inquirendo, extra poſitos nobis limites evagemur. Sic enim nobis efficacia illuſionis immitteretur, ut quoniam veritati non credidimus, mendacio fidem adjungamus, atque ad extremum in adinventionibus noſtris evaneſcamus. Quare ſi quis nos extra hæc ſacra ſcripta evocet, & Deum, ejuſque Chriſtum, aut hic, aut illic, aut quocunque alio loco eſſe affirmet, ne ex munitiſſima hac arce, in deſerta loca exeamus, ſed magnò animo contemnamus, quicquid extra id, quod ad doctrinam noſtram ſcriptum eſt, homines ſibi per inanem philoſophiam, ac quacunque alia ratione effingunt.

Hoc vero ut minore etiam negotio nobis contingat, danda nobis opera eſt, ut præjudiciis, quibus oculorum acies eſt nobis hebetata, mentem exuamus. Nam magnam in animis noſtris Tyrannidem exercent, & vanis fabellis ab ineunte nobis ætate inſtillatis, cum ipſo lacte conſtrictam judicii noſtri libertatem tenent, ut ſe non queant, altius attollere. Opinio antecepta vera judicia probibet, non minus quam oculorum morbus viſum impedit, ut ne ea quidem cernere poſſimus, quæ ante pedes ſunt, qua ſimilitudine præſtantiſſimus Orator Demades eleganter uſus eſt. Ejice hanc animo peſtem, & Chriſto, Apoſtolis, ac Sacræ ipſi Scripturæ fide, non te errare patietur, ne te ſi quos vocas Patrum auctoritas tranſverſum agat, atque in avia abſtrahat. Quid quod ne illi quidem alia ſe lege audiri volunt, quam ſi ex Scriptura Sacra loquantur. Quum illi ſua probare volunt, an alio quam ad ſimplicem ſcripturæ definitionem provocant. Quid aliud quum contra *Papiſtas* agitis, in ore habetis vos ipſi? Nonne his armis, ut antea monui pugnatis? Habetiſne quicquam valentius? Non ſane. Nam ſi hæc vobis extorquere patiamini, jacebitis jugulati.

Age igitur mentem jam atque oculos in Sacras Literas inferamus, & diligenter attendamus, qualem ibi ſe Deus haberi velit, atque etiam conſideremus, num Jeſus Chriſtus Filius ejus unigenitus, Dominus & Servator noſter, num etiam Spiritus Sanctus idem ille numero & ſpecie, ut ſic dicam Deus ſit. Ita quidem, ut quod Pater ſit, idem ſit & filius: ac quod uterque, id ſit Spiritus Sanctus.

Diximus in Sacris Literis Dei nomen amplum eſſe, ac varie ſignificare. Nos id in hac diſputatione ad duos imprimis contrahemus. Neque tamen peræque utrique tribui concedemus. Primò quidem maximo rerum omnium præpotenti effectori & conſervatori, Patri Domini noſtri Jeſu Chriſti proprie. Deinde hoc nomen itidem ad Chriſtum referemus, quem ille nobis Deum & Servatore conſtituit. Ita quidem ut illum unum ſolum proprie & per ſe Deum dicamus, quatenus hoc nomen ſubſtantive, ut Grammatici loquuntur, capitur; hunc vero ex illo, non ex ſeipſo factum, & nobis datum, Dominum & Servatorem miniſtrum eſſe confiteamur. De Spiritu Sancto autem, quoniam nuſquam is Deus vocatur, neque pro Deo colitur, (quod quidem ex Sacris Literis oſtendi poſſit) neque cum ullo unquam homine ſermonem habuit, neque quis eſſet, quemve ſe haberi velit, nobis ipſe indicavit, neque Pater ille de cœlis, eum ut audiremus nobis mandavit; ita agemus, ut ex hoc eum numero eximamus. In qua quidem inquiſitione hæc mihi viſa eſt ratio commodiſſima.

Primum omnium brevem fidei noſtræ Confeſſionem, ex puriſſimis Novi Teſtamenti fontibus hauſtam, ſimpliciter ac breviter proponam, ut in conſpectu ac numerato habere poſſis, quid de Patre, Filio, & Spiritu Sancto ex verbo Dei ſentiamus. Quam quidem Veteris & Novi Fœderis, omni exceptione majoribus teſtimoniis confirmabimus nihil addentes temere, neque ſcelerate quicquam detrahentes, neque vel ad dextram, vel ad ſiniſtram deflectentes, ſed captivantes in ſubmiſſione intellectum noſtrum ac ſuavi verbi Dei jugo, magna animi reverentia ſubjicientes.

Deinde veſtram quoque de Trinitate ex impuris Scholaſticorum & Philoſophorum lacunis ciſterniſque eductam, confuſionem potius, quam Confeſſionem, in medium proferemus, & ei auctoritatem detrahemus, impiam, & à Sacris Literis, & Dei doctrinæ alienam atque abhorrentem eſſe demonſtrando. Poſtremo rationes quibus veſtra hæc commenta tueri conſueviſtis, ad normas illas, quas recte, & pietati Chriſtianæ congruenter initio conſtituimus, examinabimus, & Dei ope confutabimus.

CONFESSIO CHRISTIANA.

AUdi igitur noſtram de uno vero Deo Patre, Filioque ejus unigenito Jeſu Chriſto crucifixo, & qui ab iis proficiſcatur Spiritu Sancto confeſſionem, quam quidem nos, ut antea profeſſus ſum, ex Sacrarum Literarum analogia perpetuoque conſenſu deſumſimus.

De Deo Patre.

Credimus in unum ſolum verum Deum, Creatorem coeli & terræ & omnium rerum, quæ in his & extra hæc continentur Gen. 1. 24. 14. Exod. 20. Deut. 4. 6. 27. 32. Pſal. 94. 135. Eccleſi. 1. Mal. 2. Actor. 17. 1 Cor. 8. Eph. 4. 1 Tim. 2. 1 Reg. 7. 2 Par. 6. Job 9. 23. Pſal. 71. 85. 87, &c. Vide Joannis Sommeri Refutationem lib. 1. cap. 4, huc uſque: Hac doctrina informati.

De Filio.

Credimus & in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem omnia 1 Cor. 8. &c. Vide ibidem, ad hæc uſque verba: Neque ullum Chriſtum, qui crucifixus non ſit, ſcimus 1 Cor. 2.

De Spiritu Sancto.

Credimus Spiritum Sanctum eſſe Dei Patris & Filii Spiritum, Matth. 3. 10. 12. Luc. 4. Rom. 8. 1 Cor. 2. 3. 2 Cor. 3. Gal. 4. Eph. 5. Phil. 1. Act. 2. Qui à Patre procedit Joh. 15. Per filium, datur credentibus Tit. 3. &c. Vide Sommerum lib. 2. cap. ult. pag. 171, uſque ad finem.

Si quid præterea eſt, quod Sacræ Scripturæ, ſive Deo ipſi Opt. Max. ſive Filio ejus Jeſu Chriſto, ſive Spiritui Sancto tribuant, quod nos hic dum ad alia properamus, non inviti præterivimus, id totum libentiſſime, ac cum ſumma animi ſubmiſſione eis tribuimus, toto corde fatemur, & ſine hæſitatione ulla credimus.

Audiſti jam fidei noſtræ brevem quandam, quaſi ſummam, eamque ex puriſſimis, atque intimis Sacrarum Literarum fontibus hauſtam. Animadvertis jam, ni fallor, alium eſſe cœli & terræ atque earum rerum, quæ horum complexu continentur, creatorem illum Deum, Opt. Max. Alium item Jeſum Chriſtum ejus Filium. Itemque hos ipſos alios diverſoſque eſſe à Spiritu Sancto, quem vos iſtis æqualem, imo eundem facitis. Nos vero veritatem Ducem ſecuti, negamus hos eſſe eoſdem, aut eundem unum aliquem Deum,

qui modo unus, modo multiplex ſit. Chriſtum vero ipſum ne extitiſſe quidem, antequam ex Spiritu Sancto conciperetur, ex Sacris Literis demonſtrare aperte poſſumus. Non requiro, ut mihi fidem habeas, Sacris Literis, Euangeliſtis, Apoſtolis, Chriſto ipſi crede, omnia alia, quam tu contendis affirmanti. Jubet is nos ſcripturas perſcrutari, ut quæ teſtimonium ſibi dent. Ipſe quoque Muſem, Prophetas, Pſalmos teſtes in hac cauſſa citat. Nefas eſt igitur alibi Chriſtum quærere, quam eo loco, ad quem ipſe nos alligat.

Age vero, eſtne in his, quæ modo nominavi, verbum ullum, extatne uſquam vel tenuis ſignificatio, ex qua appareat, fuiſſe Chriſtum æternum, Patri æqualem, coëſſentialem, denique eundem ipſum, qui Pater eſt Deum, totius mundi machinæ, rerumque omnium aſpectabilium, atque earum quoque quæ ſub aſpectum cadere nequeunt, præpotentem fabricatorem atque architectum? De Spiritu Sancto quid dicam? Ne per ſomnium quidem tale aliquid, cuiquam ex Sacris Scriptoribus, aut corporis, aut mentis oculis unquam obverſatum eſt. Hanc igitur fidem, quam nos profitemur Chriſtus ipſe, hanc Apoſtoli docuerunt. Simplex, pura, nullis alienis coloribus fucata eſt. Ab omnibus etiam ſimpliciſſimis hominibus percipi & intelligi poteſt. Hæc mirandum in modum fluctuantes conſcientias tranquillat, voluptateque incredibili fidelium animos perfundit.

Hanc veſtram quoque perplexam illam, falſam, adulteratam, a verbo Dei abhorrentem, quam nedum ſimplices homines; ſed vix ipſi Philoſophi & hujus mundi ſapientes intelligant, audiamus. Quæ quidem talis eſt, ut intelligentiam omnem refugiat, perturbet animos & conſcientias hominum, neque aliud quam terrorem & ſummam conſcientiis deſperationem adferat: Nemo enim conſtituere tuto poſſit, quem potiſſimum, aut quomodo adoret, invocetque: quum modo tres, modo unus, modo duo, nunc ſeparatum, aliquando conjunctim appellandi ſint. Ac quamvis horrida quædam atque ſcurrilia admodum plerique Veſtrum garriunt, neque omnibus eadem eſt ſententia, nos tamen Symbolum illud, quod Athanaſio adſcribitur, quoniam id fere omnes in ore habetis, & obſtinate propugnatis, & Papiſtæ in ſuis delubris magnis vocibus reboant, ad verbum recitabimus.

Symbolum ATHANASII.

Quicunque vult ſalvus eſſe, Ante omnia opus eſt, ut teneat Catholicam fidem, &c.

EN veſtram illam plane auream fidei confeſſionem: quam qui legit, aut etiam audit, putaſne etiam aliquem qui intelligere poſſit? Sane Minotauri illius Cretenſis Labyrinthus, ludus fuit ac jocus, præ his flexibus irremeabilibus, ex quibus nullus ſe Theſeus explicaverit. Eſtne hic aliquid ex Sacra Scriptura adductum? eſtne quicquam Sacris Literis congruens? Næ hic, ſive Monachus, ſive Athanaſius, ſive quis alius, & nobis & Chriſtianæ religioni illudere voluit, quaſi illa pro Deo vero Proteum, aut Vertumnum aliquem habeat: vel etiam Julianum aliquem fuiſſe oportet, aut ſi quis fuit alius, qui pietatem Chriſtianam ludibrio habuit. Quid Sibyllæ foliis ſimilius, aut oraculis illis, olim ad decipiendos homines à Dæmonio editis? Equidem ut modeſtiſſime dicam, videor mihi par impar ludentes ſpectare, aut geſticulatores, ac præſtigiatores potius. Hi pyxides & globos, agilitate, ac mirabili quadam manuum celeritate, ita artificioſe tractant, ut modo unum, modo duos, modo tres globos oſtendant, ſed ita ut qui antea tres erant, ſub una pyxide, nunc duo tantum, ſtatim unus, mox iterum tres, eodem fere momento appareant: neque tamen tu obſervare, aut oculis notare poſſis, quando eos ſubducat, quando viciſſim ſubjiciat ac reponat. Vidi etiam pueros ita colludentes, ex his unus aliquis indice oſtenſo, duobus digitis occultatis, ſocios divinare jubet, quot digiti eſſent? Si unum (neque enim plures apparebant,) reſpondiſſet, tum duos reliquos proferebat. Si fraude animadverſa tres ajebat, tum ille unum, aut duos oſtendebat. Similiter hi faciunt, qui modo unum, modo tres nobis Deos oſtendunt; quos ignorarunt omnes à Deo docti: modo ajunt, modo negant, nunc conſtituunt, mox ſtatim unum Deum tollunt, & ita tres uni, & unum tribus pectinatim, ut Plinius loquitur, complicant, ut non jam Sacræ Scripturæ, ſed totius naturæ ordinem, ac rationem omnem pervertere velle videantur. Hoc nimirum illud eſt, quod dici ſolet, cum ratione inſanire.

Atque ab initio ſtatim, ne fucus pateat, terrores injiciunt, æternæque damnationis periculum denunciant. Sic pueros nutrices ſpectris quæ nulla ſunt, territant, ut ſuaviter dormiant, ſi ſomni tempus appetat. Sed vanis hiſce terriculamentis, Dei verbo munitus animus fortiter objiciendus eſt, excutiendus ſomnus, etiam atque etiam cavendum, ne te hoc pharmaco ſoporatum, dæmon perdat, præcipitemque in barathrum agat.

Animadverte quæſo, quis tandem ille Deus eſſe queat, qui nunc tres, nunc duo, nunc unus ſit. Quis unquam ita male ſanus fuit, ut qui unus eſt, eum tres eſſe dicat, & ex tribus viciſſim unum efficiat? Si nemo ſalvus eſſe poteſt, niſi fidem hanc Catholicam teneat, quæ hic multis & verborum & ſententiarum tricis complicata proponitur: quid fiet obſecro, hominibus imperitis, atque idiotis, quorum maxima pars eſt, in univerſo terrarum orbe? Illi ſane hanc fidem tenere, quid dico tenere ne intelligere quidem poſſunt. Nec mirum, nam vix ipſi, qui nobis eam identidem obtrudunt, animo complecti queunt: indicio eſt tam diverſa, & varia eorum de Trinitate concertatio. Quis ſcripturæ locus unum Deum in Trinitate, & Trinitatem in Unitate tibi venerandum proponit? Quis ita ex Euangeliſtis, aut Apoſtolis locutus eſt? quid noſtram fidem his verborum gyris torques? Unum Deum inquis, in Trinitate, plus dicis, quam velis. Trinitas enim tres indicat. Quod ſi in tribus iis unum Deum fingis, jam præter tres illos, quartum, qui in tribus numerandus ſit, ſtatuis. Non igitur unum, non tres; ſed quatuor Deos ponis. Quod ut magis etiam inculces, Trinitatem illam, includis unitati, hoc eſt, tres in uno reponis. Si diverſum atque aliud id eſt, quod continet, ab eó quod continetur, unus ille Deus qui tres alios complexu ſuo coërcet, ſane quartus quidam erit. Idem efficies, ſi unum illum in trium numerum conjicies. Amplius, ſi tres perſonas Trinitatis vocabulo intelligi vis, Deus ille quem in Trinitate venereris, quarta quædam aut perſona, aut eſſentia, ut vos loquimini erit. Neque confundentes perſonas, inquis, neque ſubſtantiam ſeparantes. Quomodo hoc tueri potes, ſi Trinitatem unum eſſe Deum fingis? Sane ſi unus eſt, tres eſſe non poſſunt, niſi eos ita miſceas uni, & temperes ac confundas, ut medici faciunt, cum * * *

Cætera deſiderantur.

ANDREAS DUDICIUS, JOSIÆ SIMLERO, & JONANI VOLFIO Theologis Tigurinis S. P.

PRoficiſcenti ad vos Domino Threcio, utriuſque veſtrum amantiſſimo, has ab vos dare literas placuit; ſeparatim ſcribere hoc tempore non licuit, ob nimiam illius feſtinationem; vel potius quod animo ſum perturbatiore, & ab omni ſcriptione abhorrente, ob Regis noſtri invaletudinem, cujus tanta eſt virtus & ſapientia, ut in ejus unius vita ſecundum Deum, omnis nobiliſſimæ hujus Reipub. dignitas, tranquillitas, ſalus denique conſiſtere videatur. Quem ſi Deus propter,

ſcelera

ſcelera noſtra nobis eripiet, nihil nobis infelicius, nihil ne fingi quidem poteſt calamitoſius, niſi nos idem ille Deus reſpiciat, ac mala omnia longe propellat; peccavimus, inique egimus, iram ejus provocavimus, ut nonniſi gravis expectanda ſit criminum noſtrorum vindicta. Quæ cum noſtris oculis obverſatur, quo nos animo eſſe exiſtimatis? Me quidem quem Deus in hac ipſa navi collocare voluit, ita hæc movent, ut vix alia de re ulla, cogitationes, æger animus, & futuræ tempeſtatis expectatione afflictus, admittere queat. Quapropter viri optimi & præſtantiſſimi, majorem in modum a vobis peto, ne mihi ſuccenſeatis, quod utrumque una hac Epiſtola, eaque ineleganti ac rudi, compello. Quamvis equidem non magnopere mihi peccare videor, cum vos non ſeparo, quos natura ipſa conjunxit, eadem vobis patria eſt, idem ſtudium, bonitas; pietas, doctrina, eloquentia prope eadem, par certe humanitas, & erga me nihil de vobis meritum, benevolentia, & præclara bene merendi voluntas, de qua me ita vobis debere ſentio, ut quoniam nihil adhuc cauſſa veſtra effeci, quod vobis gratum eſſe poſſit, vitam mihi acerbam putem, quæ multo etiam acerbior eſſet, niſi ſpes me aleret, fore ut aut Deus, aut vos ipſi aliquam mihi occaſionem oblaturi ſitis, gratitudinis & obſervantiæ meæ teſtificandæ quam ego occaſionem avidiſſime expectabo. Idem dictum volo, de Clariſſimo Viro Beza, cui quidem quantum debeam, nulla ſatis oratione explicavero. In veſtram amicitiam me humaniter recepiſtis, laudibus ornaſtis, ſtudia etiam mea, & rectam de Chriſtiana religione doctrinam, ſcriptis veſtris adjuvare atque augere conati eſtis. Quid eſt aliud ſi hoc beneficium non eſt? Equidem præ his alia contemnenda puto omnia. Scripſeram ad vos libere, & ut hæſitantem animum confirmaretis, petieram, & vos, & Beza, amice docte, ſapienter reſpondiſtis; veſtræ Epiſtolæ omnis doctrinæ, elegantiæ, gravitatis plenæ fuerunt, quibus certe nihil in hoc genere poteſt præſtabilius inveniri. Gratias agere cogitabam, & manum etiam calamo jam admoveram, de humanitate & labore veſtro: ſed quoniam non omnia probabam, verebar ne vobis bilem moverem, ſi homo rudis pene, atque in hac palæſtra nondum ſatis exercitatus, cum tantis viris amplius contenderem, ne ſtatim me cauſſa decidiſſe confiterer. Id autem ne facerem conſcientia deterrebat verbo Dei confirmata, è quo ne latum quidem unguem diſcedendum eſſe, vel vobis ipſis magiſtris didiceram. Quapropter annum jam & amplius tacere malui, quam & vobis & mihi negotium ſcribendo faceſſere. Huc accedebat, quod non vano indicio vos à me animo alieniore eſſe cognoveram, ob Epiſtolam quandam ad Laſicium amicum meum de Trinitate ſcriptam, quam ille continere non potuit, ſed prius aliis legendam tradidit, quam ipſe legiſſet, ſic illa in multorum manus venit, non ſine magna nominis mei invidia, & fortaſſe etiam ignominia: Non ſane quod illius me ſententiæ, quæ ibi deſcribitur, aut pudeat, aut pœniteat, ſed quod non ita ſcripta eſt, ut in vulgus emitti debuerit. Non enim neſcitis, liberius cum amico & negligentius diſputare plerumque omnes ſolere, neque eſſe quenquam ita rudem & ignavum, qui non majore diligentia ac cura in iis ſcriptionibus verſetur quæ in vulgus emittere cogitat. Poſtea diſſeminati quoque ſunt ſermones tum hic, tum alibi, Dudicium Arrianum, impium, in filium Dei blaſphemum eſſe factum, quæ ipſa ad vos quoque perſcripta eſſe audiebam. Quæ cum ita eſſe intelligerem, omnem ad vos ſcribendi cogitationem abjeceram.

Amabam autem vos & obſervabam, & omni cultu ac commendatione dignos exiſtimabam, ob doctrinam eloquentiam ac præclaras alias ingenii dotes, quibus vos Deus cumulate ornaſſet. Sic enim cogitabam, quid inſanis ad eos ne etiam ſcribis, qui ita ſunt animati, ut ſi te nanciſci poſſint, ſtatim in ignem conjiciant? ſcio enim ita vos ſentire, & hanc ſententiam, tum ſcriptis, tum omni ſuppliciorum genere propugnare, ut à vobis diſſcrepantes, trucidandos judicetis. Quæ ſententia veſtra quam ſit Pontificia, quis non intelligit? quibus aliis, quæſo, præſidiis ſuam illi Tyrannidem conſtabiliunt? fera hæc Lex eſt & barbara, & a Chriſti Eccleſia explodenda, & repellenda. Quis ita cœcus eſt, qui non videat hanc feritatem & Doctrinæ Chriſti repugnare, & in Dei Eccleſia prorſus omni exemplo carere? Non ovium eſt mordere, ſed luporum, non perſequitur quemquam vera Eccleſia, ſed perſecutionem patitur. Neminem Chriſtus, neminem Apoſtoli ejus atque horum diſcipuli, ob religionem quamcunque occiderunt, quin ipſi ab impiis hominibus tanquam oves ad occiſionem deſtinatæ, mactati ſunt. Sed non eſt hic locus hac de re fuſius agendi. Hæc eo tantum attigi, ut ſilentii mei rationem adferrem. Et certe ne nunc quidem gratam hanc Epiſtolam fore judico, ut ab homine, quem vos cum aliis à vobis diſſentientibus dignum ſupplicio judicatis, profectam: Et poteram equidem hac vos moleſtia liberare, niſi D. Threcius meliora me ſperare de humanitate Veſtra juſſiſſet. Qui flagitabat illud quoque à me, ut libellum quem de Trinitate ad Clariſſimum Virum & mihi amantiſſimum Dn. Bezam ſcripſi, ad vos mitterem. Affirmabat enim vos & te imprimis Optime Simlere quæ veſtra eſt pietas & doctrina, libenter lecturos eſſe librum illum, & rationes meas confutaturos. Cujus ego voluntati hoc tempore obſequi non potui, quod deſcribi tam paucis diebus totus liber non poſſet, & de voluntate veſtra nondum certi quicquam habeo. Deinde malebam eum in adverſariis jacere, quam in publicum prodire, præſertim cum nondum eum Beza ipſe viderit, ad quem ſcriptus eſt. Expecto etiam ut Zanchii liber exeat, qui me a ſententia deducat, aut certe in ea, ut confido, magis confirmet. Sed ſi tamen nondum tantopere à me, meiſque ſcriptis abhorretis, ſi tam eſtis meæ ſalutis, ut Threcius affirmat, cupidi & ſtudioſi, ſi tantum vobis otii eſt, ut noſtra legere, & refutare velitis, dabo operam, ut ea primo quoque tempore ad vos veniant. Interea illud vos oratos volo, ne tanti hoc diſſidium æſtimetis, ut me ex amicorum veſtrorum numero expungendum cenſeatis. Mihi certe hæc ſententiarum varietas, inter nos impedimento nullo eſt, quominus vos, ut antea, & amore & obſervantia digniſſimos eſſe exiſtimem. Miſeram ante biennium ad Dn. Bezam duos libellos, de meo Matrimonio, de his dedi negotium Dn. Threcio, ut vobiſcum agat. Oro vos, ut id ſtatuatis, quod cum utilitate publica, & mea dignitate conjunctum eſſe putabitis. Valete viri præſtantiſſimi, mihique clariſſimi meque mutuo diligite. Cracoviæ die ſeptimo Menſis Julii Anno Domini 1572.

Magnifico Domino Domino ANDREÆ DUDICIO PETRUS CAROLINUS Concionator Varadienſis.

GRatiam & pacem à Deo Patre & Domino noſtro Jeſu Chriſto unigenito à Patre ante tempora ſecularia, & in plenitudine temporis ex muliere nato precatur, ſuaque officia commendat. Quanquam virtutis, ſapientiæ & humanitatis tuæ, in omnes propemodum Orbis Chriſtiani plagas pervulgata fama, me quoque tui nominis deſiderio inflammatum, jamdudum impulit Magnifice & Clariſſime Domine Dudici, ut aliquas notitiæ ſaltem tecum ineundæ fores meis literis aperiam, hactenus tamen accuſantibus etiam amicis timiditatem meam, nihil hujuſmodi tentare auſus ſum. Nam etſi inſigni tua pietate, quam uno omnium ore prædicari ubique audio, & in ſummo tuo ingenio liberalibuſque diſciplinis cultiſſimo, cui profecto nihil agreſte, aut aſperum ineſſe poteſt, conquieſcens, futurum omnino ſperabam, ut meam interpellationem non moleſte laturus eſſes: meus tamen pudor quodam-

modo frænum mihi injiciens, animum ſcribendi cupidum retrahebat. Virum enim tam illuſtri loco, & excellentis eruditionis faſtigio poſitum, cujus amicitiam magni quique, & præſtantes viri, certatim & cupide expeterent,. ab homine in obſcurum angulum projecto, nec literis ſatis, ut oportet munito, qualem me eſſe fateri non dubito, ſine aliqua temeritatis nota, interpellari non poſſe judicabam. Quin etiam literæ tuæ ad Petrum Melium, quem ego fratris in loco habeo, cultiſſimæ & ornatiſſimæ, ſuperioribus menſibus perſcriptæ materiam timori meo ſuppeditabant, quibus tu quod importunitate neſcio qua moleſtiam tibi attuliſſet, paulo acerbius, & ſtomachoſius, ut bona tua pace dicere liceat, eum perſtrinxiſſe videris. Verum enimvero his dubitationum fluctibus, quibus me agitatum fuiſſe non inficior, emergere mihi cupienti, hunc nihilominus portum tenendum eſſe ſtatui in quem & magna de tua eximia humanitate ſpes, & meus erga tuas virtutes amor incredibilis, ſtudiumque perpetuum promerebant. Quapropter patere obſecro tibi perſuaderi præſtantiſſime Do. Dudici, in ſcribendis ad te literis ſola nominis tui obſervantia incenſum, ſummaque tua humanitate fretum, audacius manum admoviſſe, eoque, ut meam hanc, ſi quæ eſt, importunitatem, placide tollens, mihi quoque tuis occupationibus obſtrepenti, veniam des vehementer peto. Neque ego nunc ut in album tuorum amicorum recipias, abs te contendo, quod certæ magnæ temeritatis & impudentiæ foret. Sed nunc me ex eorum numero eſſe agnoſcas, qui tuas virtutes ad omnem poſteritatem immortales, admirantur & obſervant. Etſi enim (dicam enim ſicuti mea fert natura ingenue,) ſubobſcuri & ambigui rumores, præſertim ab adverſariis noſtris circumferuntur, te relicta Orthodoxa de Deo doctrina, profeſſione renovata, Serveti opinioni ſavere cœpiſſe: Nunquam tamen, ut in hanc de te opinionem venirem, perſuaderi mihi paſſus ſum, neque patiar eo uſque, donec aut ſcriptis publicis, aut literis tuis mens tua mihi perſpecta fuerit. Virum enim te iſta pietate, ſapientia & eruditione, cujus exemplum in utramque partem plurimum valet, non exiſtimo quippiam temere commiſſurum, quod magno univerſæ orbis Chriſtiani Eccleſiæ detrimento futurum ſit. Videre etiam te certo ſcio, principia quibus iſti nituntur, tam abſurda & infirma eſſe, ut ſine magno labore colligere liceat, nihil niſi acuti ingenii famam captare voluiſſe, qui ab aliis diſſentiendo [illegible] hæc opinionum in Eccleſiam invexiſſe, de quibus ſi per te liceat, erit alius commodior diſputandi locus. Quin etiamſi verum ſit id, (quod omen Deus avertat!) quod tui nominis parum amantes diſſeminant: ſummum tamen tuum ingenium, ſummam ſapientiam, eruditionem & eloquentiam mirari, & ſtudioſe colere non deſinam, quibus tu certe non ſolum tuæ gentis homines, longiſſimo intervallo poſt te reliquiſti, ſed eos etiam, qui ingenioſiſſimi & eloquentiſſimi cenſentur, eruditorum omnium judicio, æquaſti. Nec id modo, ſed incredibilem etiam humanitatem attuliſti, quæ etſi mihi coram perſpecta non eſt, ſermones tamen noſtrorum popularium mirifice eam extollentium, ſic mihi fidem fecerant, ut nihil tantillum de ea ambigere ſumma mihi religio ſit. Neque vero extimeſco Magnifice & Præſtantiſſime Domine Dudici, ne gratiam tuam immodice aſſentando aucupari nonnullis videar. Quid ni enim tuas ego virtutes admirer, admirando colam, quas eximii & ſummi viri ad coelos uſque laudibus evehunt? Nec tu his tuis laudibus ſaves, ſcio, ac fortaſſe etiam animus tuus vehementer hiſce offenditur, ſed nos minime ingrati ſumus, ſi præclara hæc ornamenta, quæ divinitus in te collata agnoſcimus, turpi ſilentio ſepeliamus. Non igitur vereor, ne hæc aſſentatio ſit, à qua profecto meum ingenium abhorret ſummopere, ſed officio potius me adductum, ſentio, ut meam in te gratitudinem hic ſaltem declararem, idque in optimam te partem accepturum, pro tua humanitate non dubito. Quod ſi hanc meæ voluntatis ſignificationem, gratam tibi, quemadmodum ſpero, ſenſero; dabo equidem operam, ut reipſa cognoſcas, me unum eſſe ex præcipuis, qui tuis ornamentis præclariſſimis favent, quique diutiſſime florentem te eſſe cupiunt. Ornatiſſimum Virum, pietate, ſapientia, & humanitate præſtantiſſimum Dominum Chriſtophorum Threcium, meo nomine officioſe ſalutare ne dedigneris, ad quem meas etiam dediſſem literas, niſi præcipiti Tabellarii feſtinatione excluſus fuiſſem, petes etiam ut per occaſionem ad me ſcribat, id erit mihi longe gratiſſimum. Bene vale Domine Magnifice Dudici, ſeculi noſtri ornamentum. Datum Varadini 12 Calend. Quintilis, Anno Dei 1572.

ANDREAS DUDICIUS PETRO CAROLINO Concionatori Varadienſi S. D.

NIhil equidem minus, quam literas tuas expectabam, quum ſingulari modeſtia juvenis, & non mediocri, ut videtur, doctrina præditus, Varſanius, abs te mihi pluriman ſalutem dixit, & omnis humanitatis atque officii plenam Epiſtolam reddidit, quam ego certe perlibenter accepi, & non ſine magna voluptate legi: Non ſane ob eam cauſam, quod laudes, quas immodice in me contuliſti, agnoſcam, quas certe ſine rubore legere non potui. Quin ſæpe etiam in mentem venit cogitare; te, ut homines eloquentes, facundiæ & ingenii ubertate abrepti ſolent, ex Muſca Elephantem facere voluiſſe: ſed quod tam amanter, tam humaniter, tam etiam honorifice me compellari viderem, ab eo homine, quem ego jam pridem, (ut leviſſime dicam,) à me animo alieniore eſſe exiſtimabam, ob diverſam de religionis quibuſdam capitibus ſententiam. Non erat mihi quidem antehac ignota doctrina & eloquentia tua Clariſſime Caroline, ex multorum ſermonibus primum, deinde ex libris quoque tuis. Sed iſta tanta bonitas, tam inſignis humanitas, & animi manſuetudo, ut ingenue fatear, inexpectata, præter opinionem mihi accidit. Nam ego te ex aliorum Symmyſtarum tuorum ingenio, fingebam eſſe hominem ita tuæ ſententiæ addictum, ut ab ea diſcrepantes, ne communi quidem lucis uſura, nedum aliquo honore, & benevolentia dignos exiſtimares. Ignoſce mi Caroline, iniquus eram bonitatis & nobilis iſtius naturæ tuæ æſtimator. Sed quid facerem; vix credebam ex primariis & doctrinæ ac celebritate nominis Clariſſimorum Doctorum, in quibus te numero, aliquem exiſtere, qui tam moderato, & ad charitatem Chriſtianam conformato animo eſſet. Video enim paſſim omnes, etiam infimis pulpitis ad obſcurum aliquem popellum, capitis ſui ſomnia aniliter balbutientes, nonniſi dira exitia & ſupplicia crepitantes. Ne longe abieris, & quis Melio, quem tu fratris te loco habere ſcribis, poteſt reperiri intemperantior, petulantior, ſtomachoſior? Quem certe tua conſuetudo cicurare, aut ſaltem nimiam illam linguæ procacitatem minuere debuerat. Sed difficile nimirum eſt, Gryllo perſuadere, ut à Circe mutatam formam reſumat. Ac quoniam huc perventum eſt, fateor equidem, paulo acerbius me reſpondiſſe; ſed ſi illius ad me Epiſtolam, brevem illam quidem, ſed virulentam admodum & contumelioſam legeres, doleret ſat ſcio, me tam inhumaniter, ut parce loquar, ab homine male ſano, acceptum eſſe. Conſtitueram quidem nihil reſpondere, ſed omnium

omnium hominum, qui literas ejus non ſine ſtomacho inſpiciebant, una erat vox, ne ſilentio meo hominis inſaniam alerem, ne prorſus fureret, quamvis ſortaſſe melius feciſſem, ſi, ut mihi deliberatum erat, tacuiſſem, & ad ejus grunnitus aures occluſiſſem: Nam, ut audio, morbo illius nulla jam ſatis idonea medicina reperitur: quo magis etiam tuam facilitatem miror, & humanitatem exoſculor, quod tale monſtrum toleres, atque adeo amore complectaris, neque tamen mihi ob inutilem meam illam, ſed quam tamen magna injuria, & amicorum efflagitatio, extorſit reſponſionem ſuccenſeas, quam certe una cum ferinis illius moribus perire, & ex tua, atque omnium bonorum memoria penitus deleri, in primis opto. Sed redeo ad rem.

Magnæ ſunt profecto laudes, quibus me immerito oneras potius, quam ornas, quæ ſane neſcio cui alii, quam tibi conveniant magis. Nam in me doctrina exigua admodum eſt, eloquentia prope nulla, te vero utraque excellere indicat oratio tua. Ac quamvis iſta, ut aliena, non agnoſco: tamen quoniam exiſtimo ab amico animo profecta eſſe præconia, gratias tibi magnas habeo, quod me amas primum, deinde amicitiam meam tanti æſtimas, quam ego tibi ultro etiam libentiſſime defero. Atque ut ea jam tuo quaſi jure, quoties occaſio tulit, libere uti velis, majorem in modum à te contendo. Non fallam opinionem tuam, mihi crede. Nam ut alia illa, quæ tu mihi ex amoris (quod cupio) abundantia fortaſſe tribuis, aut nulla in me, aut perexigua eſſe fateor; ita illud mihi non injuria vendico, qui doctorum & piorum virorum amantior ſit, quique illos magis, quam ego, colat, & omni officiorum genere proſequatur, (ſi ex æquo cujuſque facultas æſtimatur,) reperiri poſſe neminem. Neque vero putes velim, ita me ſuperſtitioſum, aut parum humanum eſſe, ut ſi alia adſint, quæ benevolentia digna videantur, ob diverſam religionem, aut refugere cujuſquam amicitiam, aut à conſuetudine abſtinere velim. Nam ut optabile quidem ſit, omnes idem ſentire; ita fieri id non poſſe intelligo: Ac certo perſuaſum habeo, fidem donum eſſe Dei, non meum, non tuum, non alterius cujuſque, quantumcunque illud ſit hominis munus. Quo magis etiam miror, noſtri & ſuperiorum temporum iniquitatem, quæ tam feros Tyrannos tulerunt, qui in hominum animos ſibi imperium ſumere non dubitent, ac tum cogitationibus, tum ori modum ſtatuant. Corpora conſtringas licet, ſed fruſtra animis vincula paras bonis. Liberrima cuique mens eſt, neque in ullum rationis gyrum cogi poteſt, quem tu illi deſcribas. Jam ſi illi ita inſanirent, quos paſſim omnes in crimen, hoc nomine vocamus, minus dolendum fortaſſe eſſet. Quis enim neſcit Pontificium Regnum ita evectum confirmatumque eſſe. Sed proh dolor! qui ad veritatem Euangelicam primi facem nobis prætulerunt, qui præter cæteros hanc Tyrannidem in Antichriſto notarunt, & ore ſcriptiſque proſciderunt, illi ipſi nunc in iiſdem veſtigiis pedem ponunt. O homines & dictorum & ſcriptorum ſuorum immemores! Voſne ita ambitionis eſſe ſtudioſos, ut abjecta omni charitate, quos ad meſſem uſque creſcere oportere paulo ante clamabatis, qui fidem Dei beneficio non hominum opera contingere, qui ſervam eſſe non liberam voluntatem noſtram, qui certum eſſe ad vitam deſtinatorum numerum, qui nullo conſilio, aut labore noſtro, aut augeri, aut minus poſſit, plenis buccis vociferamini, nunc tamen ante meſſem, fratres noſtros in ignem conjicere, idque injuſſu Domini audere? An veſtri operia eſſe putatis, hominibus fidem novam, veſtram, inquam fidem inſerere, veterem evellere? Si fides non veſtri muneris eſt, ſi ſervum arbitrium, ſi nemo, niſi quem vocat Deus, ſalvus eſſe poteſt, & nullam ovem quiſquam è manu Chriſti eripere, aut quæ ejus gregis non ſit, ad cæteras tamen ipſo invito aggregare queat; quæ ratio eſt, ut vos tam impotenter, tam crudeliter in eos ſæviatis, in quos nec vitæ nec necis poteſtatem habetis? Quo tandem ore in Pontifice hanc impietatem damnatis? Audi illud frater: Ejice prius trabem ex oculo tuo. Sed tempero mihi hac in parte, neque longius progrediar. Video enim te non ex eorum eſſe numero, qui cædes ſpirant, & ſanguinem ſitiunt, quod indicat illa literarum tuarum particula, qua te tamen amicum fore mibi oſtendis, tametſi (quod Deus omen avertat, ita enim loqueris,) in eorum ſententiam abierim, quos tu adverſarios nominas. Ego certe eo ſum animo, ut cupiam quidem ſummam in Eccleſia de rebus omnibus animorum conſenſionem eſſe, ſed quoniam id ut eveniat, ne ſperandum quidem eſt, cum hæc ſemper Eccleſiæ fortuna fuerit, non tamen propterea inimicitias cum quoquam exercere velim, quod ex Epiſtola ad Simlerum & Volffium intelliges, quam huic adjunxi, ut videas, quem animum geram, & quid in hoc de Trinitate, philoſophico potius, quam Chriſtiano dogmate ſequar. Eundem erga me tuum, qui meus in te eſt, animum eſſe, inprimis cupio. Ac non in me ſolum, ſed in omnes te ita affectum eſſe humanitatis, ac pietatis tuæ fuerit. Ac non propterea quenquam odiſſe velis, quod adduci non poteſt, ut tecum unum in Trinitate, atque eundem in Unitate, Trinum eſſe Deum confiteatur: ne tibi tam iniquum in conſcientias alienas dominatum uſurpes. Stet quilibet domino ſuo, aut cadat: hoc ne putes ad te pertinere, qui fidem nullo conatu cuiquam inferes invito, niſi id Dei, in cujus manu ſunt hominum corda, placitum fuerit. Quin etiam pro inita jam amicitia noſtra, fraterne te hortor, & rogo, ut remota ambitione, atque odio hominum ſepoſito, contra vero pietate & præclaro ingenio iſto tuo, liberalium, ut video, diſciplinarum doctrina exculto, in conſiltum adhibito, ita in hujus quæſtionis ſtudium, inquiſitionemque incumbas, ut omnia ſuſpecta habeas, quæ ex Prophana Philoſophia, in Sacrarum Literarum adyta, per ſummam vim inducta ſunt. Non potes ignorare, quæ tua eſt eruditio, & acre judicium, tricipitem aut tergeminum hunc Deum, quem ignorarunt Apoſtoli, & tota illa Orthodoxa Eccleſia, in Monachorum, & qui è philoſophicis gymnaſiis in Chriſtianam Scholam inundarunt ſacrificorum officinis fuiſſe fabricatam, quem tam vario tam diſſimili habitu ornatum in ſcenam producunt, ut vel ex ipſo aſpectu fucus pateat. Cave tu conſenſum Veteris Eccleſiæ nobis opponas, quod etſi facias, nihil proficies. Veritas enim quærenda eſt ex verbo Dei, non hominum qualiumcunque tanta de te conſpiratio. Sine hæc objectare inſulſos quoſdam & indoctos blaterones, qui in Veteri Eccleſia peregrinantur. Neſcire tu nec potes, nec debes, vix unum atque alterum eſſe ex illis ipſis patribus vetuſtis, qui male conditam hanc pultem nobis ex edendam propoſuerunt, qui idem aut ſentiant, aut ſcribant, paſſim inter ſe digladiantur. Suum cuique pulchrum eſt. Inſpice Tertullianum, Juſtinum, Origenem, Hilarium, Auguſtinum & alios, infer etiam oculos in Scholaſticorum Theologorum ratiocinationes, qui ſe paſſim ſuis acuminibus compungunt. Non magno negotio invenies apud hos Dei Filium nondum etiam genitum plene eſſe; nunquam enim Pater eum generare deſinit, quum tamen ab omni æternitate parturiat. Quid? Nonne Lombardus Magiſter ille [illegible] Chriſtum Trinitatis Filium facit? Nolo alia commenta attingere, quæ omnem ludibrio pietatem Judæis & Gentibus expoſuerunt: In promptu tibi ſunt non dubito eorum dogmata. Ex quibus quid conſequatur pro tuo judicio, ſatis te animadvertere opinor. Illud quoque vere dici non poteſt, eandem veſtrorum, quæ Pontificiorum eſt, de Trinitate doctrinam eſſe, quod tamen glorioſum ſibi prædicare, plerique veſtri exiſtimant. Calvinus neque cum veteribus, neque cum Romana Eccleſia facit, oſtendunt id utriuſque partis diſputationes. Quare equidem ita judico, indignum eſſe, & cum impietate conjunctum, ſi quis huic aut alteri homini aures præ-

beat, ſacra monimenta audire nolit. Non alibi Deum quærendum eſſe, omnes verbo quidem dicunt, quam in Sacris Libris; Re autem ipſa longe aliam ſe animo incluſam opinionem habere oſtendunt, quum Dei quiſque quale collibuit ſimulachrum ſibi fingit, ex Platonis & Platonicorum Philoſophorum εἰδώλοις deprompta materia. Sed non eſt hic de his differendi locus. Ignoſce libertati meæ mi Caroline, & hæc in optimam partem accipe, meque ut cœpiſti amare perge, meaque in te amici hominis officia conſtabunt omni tempore. Threcius abeſt in Germania, quum redierit oſtendam ei literas tuas, & tuis verbis monebo, ut ad te ſcribat. Vale. Cracoviæ, Calendis Sextilis. 1572.

P R Æ F A T I O.

Illuſtri Academiæ Heidelbergenſi.

EA eſt natura totius veritatis, in primis vero Divinæ, ut quo magis premitut, tanto magis ſeſe erigat, & caput ſuum aureum exerat. Vindex enim Deus non poteſt non eſſe ejus, quod ipſum autotem habet. Cujus quidem rei inſignis propoſita nobis eſt imago, in his, quæ avorum noſtrorum memoria acciderunt. Tanta tum erat Veritatis oppreſſio, ut humanorum commentorum caligine, & traditionum, à neſcio quibus hominibus, ad poſteritatem tranſmiſſarum, tenebris obruta & ſepulta videretur; acceſſerant opes maximæ, potentiaque ſumma eorum, qui omni ratione id unice proſpiciebant, ne quis ullo modo caliginem illam diſcurere, & tenebras illas pluſquam Cimmerias depellere, ac manum extendete ad Veritatem erigendam poſſet. Atque, quo tutior & ſecurior iis ejus rei poſſeſſio maneret, omnem divinæ Veritatis notitiam, Sacrarumque Literarum, quibus illa continebatur, intelligentiam, in ſe tranſtulerant, cum illiſque opibus, illaque potentia conjunxerant, edictis propoſitis, ne quiſquam aliter, quam illis placuiſſet, literas divinas intelligere vel interpretari auderet. Adeo omnia tum conſpiraſſe in Veritatis oppreſſionem videbantur, ut nulla ſpes, illam caput quandoque erecturam, appareret. Verum quo magis tum oppreſſa fuit, hoc ſe admirabili Dei conſilio, glorioſius erexit, atque ſuum extulit caput Veritas divina. Suſcitavit enim Deus, viros ingentis Spiritus, magnique & excellentis animi, qui nulla ratione habita opum, illiuſque tantæ potentiæ hominum illorum ſpretoque omni vitæ, honorum, fortunarumque, quod illis imminebat ab adverſa parte, diſcrimine, ſeſe caligini tenebriſque illis objecerunt & oppoſuerunt; tantumque illo invicto animi robore perfecerunt, ut diſcuſſa caligine, depulſiſque tenebris, Veritatis divinæ fulgorem, animis hominum oſtenderint, & oculis intulerint & ad ſalutem æternam viam patefecerint & munierint. Et hi cum præclare in ipſis principiis defuncti ſuo munere fuiſſent, aliis, quæ deſiderabantur, ſupplenda reliquere. Quibus ſuccedentes alii pari animo, multum à prioribus adjuti, facilius in eodem opere præclariſſimo progredi potuere, multaque à prioribus non deprehenſa, illi deprehenderunt, & utilitatis publicæ juvande cauſſa in medium propoſuerunt. Magna certe fuit laus tantorum virorum, quibus Deus, velut inſtrumentis, uſus eſt, ad inſtaurandum Domum ſuam, eaque ſemper permanſura eſt: Vigebit in animis hominum eorum memoria, quemadmodum nunc etiam viget. Ac licet conſilium Dei tam admirabile magna pars hominum ſpreverit, ut mos eſt hominibus terrenis, ingentia Dei facta flocci pendere: pii tamen omnes ingenti cum applauſu & approbatione illud excepere; Deumque pro tam inſigni erga ſe beneficentia ſummis laudibus extulete, nec efferre adhuc deſinunt. Quod itaque uſu evenit illis præſtantiſſimis viris, idem nobis noſtriſque Eccleſiis eventurum minime dubitamus. Aſſeruerunt divinam Veritatem, autoritate Sacrarum Literarum, à tenebris, quibus erat obruta, eam vindicantes; eorumque conatus fortunavit Deus, licet nunquam deſuerint, qui, illis ſeſe opponerent: Nobis quoque idem eſt ſtudium, idem animus aſſerendæ divinæ veritatis, & ab omnibus tenebris vindicandæ. Non deerunt, qui ſeſe opponent, ſat ſcimus. Is quippe veritatis divinæ genius, ut illi contradicatur perpetuo, qui illius autoris, conſervatoriſque, Domini Jeſu Chriſti erat, quem Simeon poſitum in ſignum, cui contradicturi eſſent, vaticinabatur: at non deerunt, Deo noſtro nobis & Chriſto ejus Domino noſtro favente, in quibus conatus vota noſtra adimplebunt. Premetur veritas, at quo magis preſſa fuerit, eo majore vi erumpet, & locum apud omnes pios & cordatos inveniet. Quorum conatuum noſtrorum in præſenti hoc etiam monumentum extabit, quod nunc in lucem poſt alia ſcripta noſtra demus Prælectiones Theologicas F. S, viri ſummi & de Eccleſiis noſtris optime meriti, qui quantus ſit, ex ejus ſcriptis, & publicatis & pro-

Digitized by Google

pediem publicandis, quam è noſtra commendatione cognoſcere unumquemque malumus.

Eas vero dedicatas vobis, Viri Magnifici & Doctiſſimi, per me Eccleſiæ noſtræ voluerunt, partim quod talia ſcripta talibus conveniant, & à vobis examinari quam rectiſſime poſſint: partim ut judicetis ipſi, jurene an injuria, Paræus veſter, in Socinum, virum certe ſingularem, ita invehatur in Commentariis in Epiſt. ad Rom. editis, ut eum monſtrum hominis vocet, & nunc larrare, nunc blaterare etiam paſſim occinat. Scilicet ii ſunt manſueti Chriſti Spiritus mores; id Chriſtiani hominis ingenium, conviciis in eum, qui a te diverſum ſentiat, debacchari? Certe diverſum ab aliis ſentire, & modeſte tua, nec temere, ſed validiſſimis rationibus ſuffulta proponere, quod perpetuo facit Socinus, non eſt ullum flagitium, ſed Chriſtianæ libertatis proprium munus. Atque idem, qui convitiatur Socinum, ita nihilominus in omnibus pene reſponſionibus ſuis, eum Socino agit, ut eum ex reſpondente perpetuo argumentantem faciat. Quod ſophiſma niſi in ſingulis reſponſionibus adhibuiſſet, vix propemodum, quod Socino reſponderet, reperiſſet. Sed, quanti momenti ſint, quæ idem Socino opponit, brevi Domino dante, apparebit. Nunc vos, Viri Magnifici & Doctiſſimi, nomine Eccleſiarum noſtrarum rogatos velim, ut libellum hunc & excipere ab Eccleſiis noſtris, eo, quo vobis offertur, animo, & legere ac perlegere dignemini; ac, ſi libuerit, examini legitimo etiam ſubjicere: Ex eo enim, quid veri, quid falſi uſpiam ſubſit, facillime apparebit. Nobis profecto veritate divina, divinis literis conſignata, nihil eſt prius, nec antiquius. Deus vobis, Eccleſiiſque veſtris adſit, Amen. Valete, Racoviæ Polonorum, Calend. Septembris 1609.

VALENTINUS SMALCIUS GOTHANUS,
Eccleſiæ Racovienſis Miniſter.

PRÆ-

PRÆLECTIONUM THEOLOGICARUM.

CAPUT I.

Primus homo etiam ante lapſum natura mortalis fuit.

Quod probatur ſic:

PRimo. Quia etiam ante peccatum liberis procreandis ab ipſo conditore Deo deſtinatus fuerat, Gen. 1. 28. Qui autem immortales ſunt, liberos non procreant, dicente Domino Jeſu, eos, qui futuri ſeculi, & reſurrectionis ex mortuis participes erunt, nuptias ideo non contracturos, quia amplius mori non poterunt Luc. 20. 35, 36.

Secundo. Quia jam eſcis utebatur & cibo, Gen. 1. 29. Ubi autem immortalitas eſt, ibi eſcis ciboque non eſt locus Id vero aperte oſtendunt Pauli Apoſtoli verba, cum ait, *Eſcæ ventri, & venter eſcis: Deus autem & hunc & has deſtruet*, 1 Cor. 6. 13. Nam quando id fiet? Nempe cum moriemur, idque in perpetuum ſic erit: quamvis corpus ſuſcitandum ſit, ut ibidem Apoſtolus teſtatur, ſuſcitandum, inquam, ad incorruptionem & immortalitatem, ut idem alibi affirmat, cum qua nec ventrem neque eſcas aliquid commune habere poſſe, optime noverat Paulus.

Tertio. Primus homo etiam ante peccatum corpus animale habuit, igitur & mortale. Probatur utrumque ex Pauli verbis 1 Cor. 15, ubi verſu 44, corpus animale illud vocat, quod prius vile, corruptibile, & mortale appellaverat, idque à ſpirituali plane ſecernit, quod idem eſt, ut ex antecedentibus patet, quod glorioſum, incorruptum, & immortale. Verſu autem 45 ait, primum Adamum factum fuiſſe in animam viventem, ut inde probet, eum habuiſſe corpus animale. Adamus vero non modo antequam peccaret, ſed in ipſa creatione factus eſt in animam viventem, Gen. 2. 7.

Quarto. Primus homo, antequam peccaret, jam erat terrenus; nempe, quia è terra formatus fuerat: Sed nos in eo quod morimur & corrumpimur, imaginem primi hominis, quatenus terrenus erat, portamus: Ergo primus homo, quatenus terrenus fuit, mortalis cenſendus eſt, & ſic etiam antequam peccaret. Hæc ex Paulo aperte colliguntur 1 Cor. 15. 47, & deinceps, junctis iis, quæ ante ab ipſo diſputata fuerant. Ex prædictis intelligi poteſt, cum ſcriptum eſt à Paulo, per peccatum mortem ingreſſam eſſe in mundum, non de naturali mortalitate cum loqui, ſed de ipſa morte, ut verba ſonant, deque moriendi neceſſitate. Poterat enim Adamus, ſi non peccaſſet, quamvis natura mortalis, à morte Dei beneficio conſervari; vel ſi mortuus fuiſſet, in vitam aliquando revocari, atque immortalis fieri. Hæc & ſibi & poſteris ſuis peccato ſuo quodammodo invidit. Itaque niſi novus Dei favor nobis adſit, neceſſe eſt omnino, ut omnes moriamur, & in ipſa morte maneamus. Neque enim is aut neceſſario aut vere moritur, qui aliquando in vitam revocandus eſt, ſed dormit potius ac quieſcit. Peccatum igitur non mortalitatis naturalis, ſed neceſſariæ mortis cauſa fuit. Nec aliter intelligi debet comminatio illa, *In quacunque die comederis ex eo, moriendo morieris &c* Gen. 2. 17.

Nam ſi peccatum (& hoc quintæ rationis loco eſſe poteſt) mortalitatem naturalem homini attuliſſet, Jeſus Chriſtus qui peccatum abſtulit, ejuſque propriam vim omnem ac pœnas illi proprie conſtitutas delevit, mortalitatem quoque naturalem abſtuliſſet ac deleviſſet: quod tamen non fecit. Cui adde, quod cum primus homo Diaboli opera peccaverit, quidquid ex peccato illo vere profectum eſt, opus Diaboli cenſeri debet. Atqui Dei filius apparuit, ut diſſolveret opera Diaboli, 1 Joh. 3. 8. Igitur, ſi ex peccato illo mortalitas naturalis revera profecta eſſet, eam quoque Dei Filius ſolviſſet.

Sexto loco, ex eo conſtare ſatis poteſt, primum hominem, antequam peccaret, jam mortalem natura fuiſſe, non autem immortalem, quod, excepta arbore ſcientiæ boni & mali, ex omnibus Paradiſi arboribus ut comederet, ab initio dixerat illi Deus, Gen. 2. 17, inter quas arbores vitæ arbor erat, in ipſo Paradiſi medio conſita, Gen. 2. 9. Quid enim opus fuiſſet propter eum, qui natura immortalis jam eſſet, vitæ arborem conſerere, eique ad comedendum tradere, &c.

Septimo ac poſtremo. Cum omnes cauſæ efficientes mortalitatis noſtræ naturalis, ſive in nobis ſive extra nos ſint, jam antequam primus homo peccaret extiterent, non minus quam poſtea; neceſſe eſt, ut ipſe etiam effectus mortalitatis naturalis, non minus antea quam poſtea extiterit. Quod vero cauſæ iſtæ omnes jam exiſterent, unuſquiſque per ſe ſatis intelligere poteſt. Multa alia dici potuiſſent: ſed hæc ſatis ſuperque veritatis amatoribus eſſe debent.

CAPUT II.

Quæritur, quid ſit in homine naturaliter, quod ad religionem attinet?

REceptior hodie ſententia eſt, homini naturaliter ejuſque animo inſitam eſſe divinitatis alicujus opinionem, cujus vi cuncta regantur ac gubernentur, quæque humanarum rerum inprimis curam, gerat hominibus conſulat atque proſpiciat.

Hæc ſententia, quam nos falſam eſſe arbitramur, non aliunde potius orta fuiſſe videtur, quam ex eo, quod videantur omnes homines opinione iſta divinitatis alicujus imbuti eſſe. Verum animadvertendum erat, ab ipſo initio cum homo creatus fuit, Deum ſe illi patefeciſſe, qui primus homo cum nongentis triginta annis vixerit, poſteros ſuos facile divinitatis opinione imbuere potuit. Quanquam hac re opus non erat, cum ipſe Deus, non primo homini tantum, ſed aliis ſubinde ex eo natis, ſeſe variis rationibus patefecerit, quemadmodum ex ſacra hiſtoria clare liquet.

Quod ſi divinitatis opinio cunctis naturalis eſſet, certe ea non eſſet ex fide: Atqui ex fide eam eſſe aperte docet Epiſtola ad Hebr. 11. 6, cum ait, ſine fide neminem Deo placere poſſe: nam accedentem ad Deum credere oportere, quod Deus ſit, & quod remunerator ſit eorum, qui ipſum quærunt. Illud ex his verbis certum eſſe videtur, fieri poſſe, ut quis fide, & ſic opinione iſta divinitatis careat, cum dicitur, ſine fide neminem Deo placere poſſe. Unde concludendum eſt, opinionem iſtam non eſſe cunctis naturalem. Hocque primæ rationis locum contra receptam iſtam ſententiam obtinebit.

Secundo. Si divinitatis opinio cunctis naturalis eſſet, quomodo idem auctor ibidem ex eo, quod Enochus Deo placuiſſet, niteretur probare, cum, Deum eſſe &c credidiſſe? Hoc profecto arguit ejuſmodi opinionem non eſſe naturalem, id eſt, fieri poſſe, ut quis eam ſuo animo non conceperit. Nam quæ naturalia ſunt, neceſſaria etiam omnino ſunt.

Ter-

Tertio, Sacræ literæ aperte teſtantur, aliquos eſſe, qui Deum eſſe, non credant, Pſal.10.4 & 14.1. & 53.2 quos etſi ſtultos appellant, non tamen naturales animæ facultates ſenſumque communem eos deſtituiſſe ſignificare volunt, ſed vera ſapientia eos prorſus carere. Vera autem ſapientia minime naturalis eſt, ſed ratione aliqua comparatur, cujus rei teſtimonia per totam Scripturam obvia ſunt ubique.

Quarto, non ſinguli tantum aliqui homines, ſed integri populi hodie inveniuntur, qui nullum, penitus ſenſum, aut ſuſpicionem Divinitatis alicujus habent. Hi ſunt in novo occidentali orbe in Breſilia provincia, ut hiſtorici tradunt, mihique vir fide dignus ſancte affirmavit, qui in ipſo loco aliquamdiu fuerat. Sed & alibi quoque ejuſmodi gentes reperiri, Indiæ recens hiſtoria teſtatur.

At ſunt qui dicant, id ſaltem negari non poſſe, ex ſola hujus mundi machina, ſi quis animum advertat, poſſe quemlibet, non ſolum Deum eſſe, manifeſte cognoſcere, verum etiam rebus humanis eum proſpiſcere, plane percipere. Imo complures addunt, ex eadem machina omnes ſatis intelligere, quidquid opus eſt ad eam Dei notitiam, ex qua omnis religio proficiſcitur.

Sententia iſta ſimiliter, vel ex eo falſitatis convincitur, quod præſtantiſſimi quidam Philoſophi, inter quos maxime, ut creditur, Ariſtoteles, qui ingenii acumine omnes ſuperaſſe videtur, qui hanc mundi machinam non aſpexerint modo, ut cæteri omnes, aut, quemadmodum multi fecerunt; eam ſunt contemplati, ſed diligentiſſime in ipſa univerſa, ejuſque ſingulis partibus rimandis, atque expendendis ſunt verſati, huc pervenire non potuerunt, ut Deum inferiora hæc ſingula curare ſuſpicarentur, vel hominum ſaltem ſingulorum eum curam habere intelligerent. Quinetiam ne creatum quidem à Deo mundum fuiſſe aſſequi potuerunt, imo id plane negarunt. Sed quia ſententia iſta, quamvis à veritate aliena, quibuſdam Sanctarum Literarum teſtimoniis confirmari videtur, de potioribus deinceps agamus.

Primo ad eam confirmandam afferri ſolet Pſal. 19. ubi diſerte ſcriptum eſt, Cœlos enarrare gloriam Dei; & in omnem terram exiviſſe regulam ſive ſonum ipſorum Animadvertendum eſt primum, in Pſalmo pro conceſſo ſumi, Deum creaſſe cœlos, idque ab iis qui eos aſpiciunt credi, ut in locis illis eveniebat, ubi David auctor Pſalmi erat. Et ſenſus eſt, cum quis cœlos aſpicit ac contemplatur, quos Deum creaſſe novit, Dei ſapientiam atque potentiam inde percipere. Nam niſi Deum pro ipſorum creatore agnoſcat, qui poterit ex ipſis, Dei tanquam creatoris gloriam agnoſcere? Etenim ſi quis dicat, ibidem ſcriptum eſſe, ipſos cœlos per ſe docere, ſe creatos eſſe à Deo, nimirum in illis verbis, *Et opus manuum ejus annunciat firmamentum*. Dico, *annunciare opus* eo in loco, nec fortaſſe uſpiam alibi, non ſignificare, indicare eſſe opus; ſed quale ſit opus, ſeu celebrare opus. Mecum autem ſentiunt in paraphraſibus ſuis Joh. Campenſis, & Georgius Buchananus. Quanquam verbum *annunciat* ad nomen *gloriam* ſuperius poſitum referri poteſt, & nomen *Firmamentum* per appoſitionem explicari hoc pacto: Et opus manuum ejus, nempe firmamentum, annunciat Dei gloriam. Atque hunc ſenſum ſecutus eſt Zuinglius in verſione ſua. Deinde conſiderandum eſt, appellatione omnis terræ, in Sacris Literis, præſertim vero in Pſalmis, Judæam terram intelligi ſolere. Vide Pſal.45. 17, & 105. 7. In Pſal. quidem 105 dicitur, judicia Dei in omni terra nota eſſe, cum tamen in Pſal. 147. 20 dicatur, non omni nationi, ſicut Iſraëlitis fecit, patefeciſſe Deum judicia ſua. Idem dico de orbis finibus, ut ex Pſal.2.8 conſtat neque enim David fines orbis terrarum poſſedit, niſi quatenus totam regionem illam, inimicis ſuis devictis Dei ope, ſuo imperio ſubjunxit: & tamen Deus ibi pollicetur, ſe poſſidendos ei daturum terminos terræ. Nam ſi dicas ad Chriſtum iſta accommodari debere, fateor hoc verum eſſe ſecundum ſenſum myſticum, ſecundum quem ſenſum ſimiliter ſi Pſal.19.5 verba explicentur, & ad Apoſtolos ut Paulus cap. 10.18 Epiſtolæ ad Rom. facit, accommodentur, poterunt accipi ut ſonant, ſed interim nihil ad rem noſtram facient, qui de cælis ipſis agimus.

Secundo, affertur locus ille ad Rom.1.20. *Inviſibilia enim ejus à creatione mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ipſaque æterna ejus virtus & Divinitas, ita ut ſint inexcuſabiles, &c.* Sed ſciendum eſt verba, *à creatione mundi*, debere conjungi cum verbo *Inviſibilia*, eundemque ſenſum eſſe, qui eſt Matth. 13 35. *Abſcondita à conſtitutione mundi.* Plerique interpretes ex præpoſitione *à ex* fecerunt, contra ipſorum Græcorum codicum fidem, qui non ἐκ κτίσεως, ſed ἀπὸ κτίσεως habent. Ait igitur eo in loco Apoſtolus, æternam divinitatem Dei, id eſt, id quod nos Deus perpetuo facere vult (Divinitas enim hoc ſenſu alibi quoque apud ipſum enunciatur, ut Col. 2. 9.) æternamque potentiam, id eſt promiſſiones quæ nunquam intercident (quo ſenſu paulo ſuperius dixerat, Euangelium eſſe potentiam Dei) hæc, inquam, quæ nunquam, poſtquam mundus creatus fuerat, ab hominibus viſa fuerant, id eſt, non fuerant eis cognita, per opera, hoc eſt, per mirabiles ipſius Dei & divinorum hominum, præſertim vero Chriſti & Apoſtolorum ejus operationes, conſpecta fuiſſe.

Tertio, videtur omnino afferri poſſe id, quod dicit idem Paulus, Actor.17.26,27. Deum feciſſe, ut homines, quos ex uno ſive unius ſanguine creaverat, habitarent ſuper univerſam terram, & quærerent Dominum ſi forte eum contrectarent & invenirent. Hinc enim videtur conſtare, Dei conſilium fuiſſe, ut homines per res creatas ad ipſius cognitionem pervenirent, & quaſi palpando (ſic enim aliqui verbum *contrectarent* explicant) ipſum invenirent. Hic dico, Quærere Dominum nihil aliud eſſe, quam ſancte vivere, ut ipſe præcipit: Eum autem invenire, eſt illum ſibi propitium experiri. De phraſi illa *quærere Dominum*, nemo eſt qui dubitare poſſit, eam illud ſignificare, quod diximus. Ubique enim exempla occurrunt, præſertim in Pſalmis, ut Pſal. 9 11. Pſal. 24 6. & Pſal. 105. 3, 4, Ex quo facile intelligi poteſt, verbum inveniendi ſimiliter id ſignificare, quod diximus. Sed locus ille Eſaiæ 55. 6. *Quærite Dominum, dum inveniri poteſt: invocate eum, dum prope eſt*, ſententiam noſtram plus ſatis confirmat. Nam ſequitur ſtatim per epexegeſim ℣ſ.7, *Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas & revertatur ad Dominum, & miſerebitur ejus &c.* Porro verbum *Contrectare* non ſignificat palpare, ut cœci faciunt: ſed revera id, quod ipſum verbum ſonat. Quamvis enim in Græco ſit verbum ψηλαφᾶν quod palpandi ſignificationem habere poteſt, ſatius eſt tamen, contrectandi ſignificatione, quam ſimiliter habere poteſt, illud accipere. Nam Johannes 1 Joh.1.1. quoque eodem verbo hoc ſenſu eſt uſus, in prima Epiſtola in ipſo initio. Pauli igitur ſententia eſt, Dei conſilium fuiſſe, ut homines ſancte ſecundum ipſius voluntatem viverent, atque ita eum ſibi propitium experirentur, & propterea ſequitur ℣ſ.27,28 *Quanquam non longe eſt ab unoquoque noſtrum: per ipſum enim vivimus & movemur, & ſumus.* Quaſi dicat: non eſt dubitandum, quin is ſancte viventibus præſto ſit, cum in omnes homines ſua beneficia conferat: hoc enim ipſum, quod & vivimus, & movemur, & ſumus ab ipſo omnes habemus. Confer autem cum hoc loco locum Act. 14. 15, 16, in eadem hiſtoria, ubi idem Paulus cum Barnaba, ait Deum illis quoque qui ipſi minime ſerviebant, benignum ac liberalem ſe præbuiſſe.

Verum (dicet aliquis) quomodo poterant homines ſancte vivere ſecundum Dei præcepta, ſi homines Deum naturaliter non norunt? Reſpondeo, Deum ab initio per multa ſecula, & ante & poſt diluvium, præſertim vero ante, de quo tempore loquitur Apoſtolus, ſeipſum hominibus patefeciſſe, adeo, ut & ipſum & ejus voluntatem ſatis perſpectam haberent. Quocirca ſi poſtmodum factum eſt, ut Dei cognitione ca-

Digitized by Google

ne caruerint, id ipſorum culpa contigit, qui lumen illud divinum paulatim minui atque extingui in ſeipſis ſiverunt. Quod ſi tamen volumus Pauli mentem fuiſſe, ut ſemper homines Deum quærere poſſint, dico, illum ſuis verbis explicaſſe, quid vere in hominibus naturaliter ſit poſitum, quod attinet ad religionem. In omnibus enim hominibus naturaliter eſt aliquod juſti atque injuſti diſcrimen, aut certe in omnibus hoc ſitum eſt, ut cognoſcant & fateantur, juſtum injuſto anteponi debere, honeſtum turpi. Hoc autem nihil aliud eſt, quam Dei verbum quoddam interius, cui qui obedit, ipſi Deo obedit, etiamſi alioqui ipſum Deum ne eſſe quidem, aut ſciat aut cogitet. Nec dubium eſt, qui hac ratione Deo paruerit, illi etiam gratum futurum. Nam ſi quis objiciat, id quod ante ex Epiſtola ad Hebr. recitavimus, oportere accedentem ad Deum, credere, Deum eſſe, &c, facilis reſponſio fuerit, cum certum ſit, Apoſtolum loqui de iis, quibus Deus ſe patefecit aliqua ratione. Talis enim Enochus erat, de quo ibi verba ſunt. Iſti enim niſi Deum eſſe credant, animum à pietate, & ſic à juſti honeſtique ſtudio, alienum ſe habere demonſtrant. Præterea ſermo ibi eſt de iis, qui ſingulari quadam ratione Deo grati atque accepti ſunt, qualis Enochus fuit. Itaque verum quidem erit, eum qui ad Deum accedere velit, id eſt, eum ſibi ſingulari, ſeu non vulgari (ut ita dicam) ratione propitium experiri, oportere omnino credere Deum eſſe, & ſi hoc deſit, ſive quia Deo ſe patefacienti fidem adhibere noluerit, ſive quia ei ſe Deus nulla ratione patefecerit, iſtum minime ad Deum acceſſurum: Non tamen verum erit, id omnino requiri ad hoc, ut quis quadantenus (ut ſic loquar) Deo gratus ſit, aliam etiam ob cauſam, quam quia ejus ſit creatura, ſed ſatis fuerit interiori illi atque occulto quodammodo Dei verbo paruiſſe.

CAPUT III.

Utrum primus homo ante peccatum juſtitiam aliquam originalem habuerit?

PLerique omnes eum illam habuiſſe affirmant. Sed ego ſcire velim, ecquid juſtitiæ originalis nomine intelligant. Nam ſi eam conditionem intelligunt, ut non poſſet peccare, qualem bonos Dei Angelos nunc habere credimus, eam certe non habuit Adamus, cum eum peccaſſe conſtet. Neque enim peccaſſet, niſi prius peccare potuiſſet. Quod ſi ipſum non peccare antequam peccaſſet, intelligunt, ridiculum iſtud eſt, & quæſtio prorſus inepta. Quis enim neſcit, neminem peccare antequam peccet? At enim dicent, peccati nomen in propoſita quæſtione, non omne peccatum, ſed tantummodo delictum illud ex vetita arbore comedendi ſignificare, & Adamum idcirco ante illud delictum juſtum fuiſſe, quia nullum aliud peccatum antea commiſiſſet. Verum iſta juſtitia non originalis, ſed actualis fuiſſet. Deinde, aut ideo ante delictum illud non peccavit Adamus, quia nullum aliud Dei mandatum ſibi traditum tranſgreſſus eſt, aut quia nihil adverſus propriam conſcientiam commiſit. Si priore modo, rurſus diſtinguo. Nam, aut nullum aliud habuit Dei mandatum, aut aliquod habuit. Si nullum habuit, neque etiam ullum tranſgredi poterat. Quomodo igitur juſtus cenſendus eſt, quia id non fecerit, quod etiamſi maxime voluiſſet, vel alioqui facturus fuiſſet, tamen facere non poterat? Si aliquod habuit, dicant quodnam fuerit, idque ab ipſo conſervatum fuiſſe doceant. At vero ſi altero modo, probent Adamum ante illud delictum nihil contra propriam conſcientiam feciſſe, id quod certe nunquam probabunt. Concludamus igitur, Adamum etiam antequam mandatum illud Dei tranſgrederetur, revera juſtum non fuiſſe, cum nec impeccabilis eſſet; nec ullam peccandi occaſionem habuiſſet: vel certe juſtum eum fuiſſe affirmari non poſſe, cum nullo modo conſtet, eum ulla ratione à peccando abſtinuiſſe.

Sed ſunt qui dicant, originalem primi hominis juſtitiam in eo fuiſſe, quod rationem appetitui ac ſenſibus dominantem haberet, eoſque regentem, nec ullum inter ipſam & illos diſſidium eſſet. Verum nulla ratione adducti hoc dicunt, cum potius ex eo quod Adamus deliquit, appareat appetitum ac ſenſus rationi dominatos fuiſſe, nec bene inter hanc & illos antea conveniſſe. Verum tamen ut probent Adamum originalem aliquam juſtitiam ante delictum habuiſſe, & juſtum à Deo creatum fuiſſe, hiſce rationibus & teſtimoniis potiſſimum utuntur.

Primo, quia hominem ad Dei imaginem & ſimilitudinem conditum fuiſſe legimus Gen. 1. 26. Igitur, cum Deus ipſe bonus & juſtus ſit, neceſſe eſt, ut homo ſimiliter bonus & juſtus ab ipſo initio fuerit. Reſpondeo primum, iſtam divinam imaginem & ſimilitudinem in homine, non ad omnia referri, quæ in Deo ſunt; alioquin, ut cætera omittam, quæ quilibet per ſe animadvertere poteſt, immortalis ab initio homo fuiſſet, quod contra ſe habere jam oſtenſum eſt. Deinde, ſi homo Deo ſimilis in juſtitia & bonitate conditus fuiſſet, impeccabilis creatus fuiſſet. Eatenus enim Deus bonus & juſtus eſt, quatenus malus & injuſtus eſſe non poteſt. Sed impeccabilem hominem creatum non fuiſſe, ſupra demonſtratum fuit. Præterea, ſi in eo divina imago & ſimilitudo in homine fuiſſet, quod juſtus creatus eſſet, certe poſt peccatum imago illa & ſimilitudo deleta in homine fuiſſet: (iſta enim originali juſtitia volunt univerſum humanum genus poſt peccatum caruiſſe) & tamen etiam poſt peccatum homo ad imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſſe dicitur, Gen. 9. 6. Jac. 3. 9. Dei imago & ſimilitudo, ad quam conditus eſt homo, ne in ipſa quidem mente ac ratione, unde omnis juſtitia in illum derivari poterat, præcipue conſiſtit, ſed in dominatu rerum omnium, præſertim inferiorum, ſex illis diebus à Deo creatarum, ut ſatis patet ex loco ipſo, ubi primus homo ad Dei imaginem & ſimilitudinem factus fuiſſe narratur, Gen. 1. 26. Nam & imago divina quam in altero ſeculo habituri ſumus, in eo conſtitura eſt, quod omnibus inimicis noſtris & morti ipſi atque inferno pleniſſime dominabimur, nec aliquid, præſtantius in Deo eſt, quam cunctarum rerum dominatus atque imperium. Non poteſt quidem homo hic in terris imaginem iſtam divinam habere, niſi alia imago præcedat, id eſt, mens & ratio ejuſque uſus, quo ſi hominem ſpolies, tantum aberit, ut cæteris rebus imperet, ut ipſe omnium ſit ſervus. Non poteſt etiam in cœlis, imaginem illam divinam, quam diximus, adipiſci, niſi alia imago antecedat, ſanctitas ſcilicet & innocentia, ad quam imaginem novus homo hic primum conditus eſt.

Secundo ex eo argumentantur, quod Deus viderit cuncta quæ feciſſet eſſe valde bona Gen. 1. 31. Nam inquiunt, igitur homo, quem Deus fecerat, erat valde bonus, ob idque juſtus. Reſpondeo, ibi non de animi bonitate, nec de juſtitia ſermonem eſſe, ſed de aptitudine & convenientia ad id, quod Deus antea ſibi propoſuerat. Tranſlatio eſt enim ab opificibus, qui opus ſuum jam perfectum contemplantur, ut ſi propoſito ſuo reſpondeat, approbent: ſin minus, aut corrigant, aut abjiciant. Vocabulum vero bonum in Hebræo *Tobb* eſt, quod pulchritudinem atque convenientiam quandam ſæpius ſignificat, ut hi loci inter cæteros oſtendunt Gen. 2. 18. & cap. 6. 2. Exod. 2. 2. 1 Sam. 9. 2. Nec vero idcirco ſcriptum eſt, Deum vidiſſe cuncta quæ fecerat eſſe valde bona, ut nos Dei operibus ea omnia tribuamus, quæ nobis bona eſſe videntur, ſed ut, etiamſi aliquid in ipſis nobis animadvertere videremur, quod minus conveniret, nos graviter labi ſciremus, utque à curioſe iis examinandis, tanquam iis, in quibus aliquid deſiderari poſſit, tempe-

rare.

varemus. Huc adde, quod non ad ſingulas res ipſas à Deo creatas, ſed ad univerſa opera ſex illis diebus facta, verba illa referri debent. Quocirca, quod ad hominem attinet, non eſt intelligendum, Deum vidiſſe, ipſum hominem eſſe bonum, ſed bonum eſſe, quod homo à ſe creatus fuiſſet talis, qualem eum antea Moſes deſcripſerat.

Tertio ſic argumentantur: Deus fecit cuncta in ſuo genere perfecta: Sed perfectio hominis eſt, ut ſit juſtus: Ergo hominem juſtum creavit. Reſponſio facilis eſt. Juſtitia enim non eſt perfectio hominis naturalis, ſed voluntaria. Quare non potuit eam homo in creatione nanciſci: ſed ſi libero arbitrio liberaque voluntate, qua præditus erat, recte uſus fuiſſet, eam adeptus eſſet. In eo naturalis perfectio hominis eſt, ut omni labe ac vitio careat, hæcque fuit ab initio in primo homine, qui integer & incorruptus creatus eſt: ſed libera tamen, ad malum non minus quam ad bonum, voluntate. Non poteſt autem iſta perfectio juſtitia, niſi improprie, appellari, quatenus ſcilicet omnis injuſtitia adhuc abeſt, quod tamen rurſus & ipſum minus proprie dictum eſt, cum proprie ab homine injuſtitia abeſſe dicatur, ſi injuſte agendi occaſione ſæpius ſibi oblata, nihil injuſte egerit. Quod certe de Adamo, cum primum creatus fuit, dici non potuit, ſed nec etiam toto illo tempore, quod tranſgreſſionem divini mandati præceſſit, cum injuſte agendi nulla (quod ſciamus) illi occaſio præbita fuiſſet, præter illam quam non omiſit, & ſic divinum mandatum eſt tranſgreſſus.

Ex iis quæ hactenus dicta ſunt, patet reſponſio ad id, quod quarto & ultimo loco afferri pro adverſariis poteſt ex Salomone, qui inquit, Deum feciſſe hominem rectum, Eccl. 7. verſu ultimo. Rectus enim fuit homo à Deo creatus, quia nihil pravi ab initio in homine fuit, ſed is una cum poſteritate ſua, pravitatem propria voluntate accerſivit, ac ſibi comparavit, quemadmodum ex eodem ipſo Salomonis loco ſatis intelligi poteſt.

CAPUT IV.

An ſit & quale ſit peccatum originis?

OMiſſa duplicis hujus quæſtionis diligenti examinatione, rem ipſam, ut nos eam ſe habere credimus, breviter explicabimus: paucis tamen verbis interea præcipuis aliorum ſententiis refutatis. Peccati igitur duplex ratio eſt, ſive hujus vocis peccati, duplex ſignificatio eſt in Sacris Literis. Aut enim culpam ſignificat, aut pœnam. Loquimur autem hic de præcipuis ſignificationibus, & quæ ad propoſitam quæſtionem pertinere poſſunt. Itaque cum quæritur, An ſit peccatum originis? Idem eſt ac ſi quæreretur, utrum homines cum naſcuntur, eo quod ab Adamo originem ducunt, propter ipſius Adami lapſum, culpam aliquam aut pœnam contrahant, vel alicui culpæ aut pœnæ ſint obnoxii? Quocirca, cum ad culpam conſtituendam propria voluntas ejus, qui in culpa futurus ſit, omnino requiratur; pœna vero ſine antecedente culpa eſſe non poſſit, nullo modo videtur dici poſſe, in homine dum naſcitur, ullam ſive culpam ſive pœnam locum habere poſſe, cum is propriæ voluntatis tunc nullum uſum habeat, nec antea habere potuerit.

Hinc factum eſt, ut quidam duas alias ſignificationes hujus nominis peccati, extra Sacras Literas excogitaverint. Una eſt, ut errorem ſine culpa ſignificet. Altera, ut malum, ex alterius etiam culpa proficiſcens, declaret. Itaque originis peccatum, vel juſtitiæ originalis carentiam (ut ita dicam) interpretantur, qua fiat, ut homo naturaliter, niſi Dei gratia ſuperveniente juvetur, nihil niſi errare poſſit, id eſt, contra Dei Legem committere; vel ea mala eſſe dicunt, quæ omnes homines, propter primi parentis culpam, ſubire coguntur.

Verum, cum à nobis, juſtitiam iſtam originalem in primo homine non fuiſſe, ſupra demonſtratum fuerit, nullus locus eſt priori ex his duabus interpretationibus. Poſteriori vero, etſi id, quod in ea dicitur, verum eſt, ut poſtea videbimus, tamen locus propterea eſſe non poteſt, quod iſta vocis peccati ſignificatio inſolens nimis videtur, & fortaſſe in nullo prorſus eſt uſu.

Sunt igitur, qui velint (hæcque opinio vulgo recepta eſt) originale peccatum, innatam quandam cupiditatem, ſeu concupiſcentiam malam in homine eſſe, & ad peccandum pronitatem. Opinio hæc triplici ratione potiſſimum vera eſſe non poteſt. Primum, quia concupiſcentiam iſtam, ſive ad peccandum proclivitatem, in omnibus prorſus hominibus naturaliter eſſe non conſtat. Deinde, quia etiamſi de eo conſtaret, non propterea illud eſſet, quia Adamus, à quo omnes prognati ſumus, divinum illud præceptum tranſgreſſus fuerit. Poſtremo, quia cupiditas iſta, & ad peccandum pronitas, cum conjunctam ſecum hominis ipſius in quo eſt culpam non habeat, ejus peccatum proprie dici non poteſt.

Sed dicet aliquis, imo conſtare, in omnibus prorſus hominibus naturaliter concupiſcentiam iſtam malam inveniri, idque his Sacrarum Literarum teſtimoniis adductus.

Primo enim, Gen. 6. & 8, ſcriptum eſt, cogitationem cordis humani eſſe duntaxat malam omni tempore; &, hominis cogitationem malam eſſe ab adoleſcentia ipſius, Gen. 6. 5, & 8. 21. Sed loci iſti non de naturali concupiſcentia loquuntur, ſed de voluntaria. Nam ſi de naturali loquerentur, certe neque ea de cauſa immiſſo diluvio, tam graviter Deus homines puniviſſe priore loco diceretur; neque tanquam rem aliquam novam & inexpectatam, eam Deo quodammodo accidiſſe ſcriptura teſtaretur, adeo ut ob eam cauſam Deum indoluiſſe, eumque pœnituiſſe dicat, quod hominem feciſſet. Quanquam Gen. 8, non eſt legendum, Figmentum enim humani cordis malum eſt ab adoleſcentia ſua, ſed, quia Figmentum humani cordis malum ſit ab adoleſcentia ſua. In Hebræo enim nullum eſt verbum Quare ſatius eſt ſubaudire *ſit* quam *eſt*. Ita, ut non afferat Deus rationem, cur non amplius ſit execraturus terram propter hominem, nec amplius percuſſurus omnem viventem; ſed dicat, hominis malitiam non amplius tantam vim habituram, ut ipſe propter hominem terram execretur, & omnem viventem percutiat, quam malitiam non affirmet jam eſſe, aut omino futuram; ſed ſi fuerit, non eam vim apud ſe habituram, quam antea habuit. Alioquin ſi, ut vulgo ſolent, locum legamus & intepretemur, ſequitur Deum dixiſſe, illud idem apud ſe cauſam jam eſſe, ne amplius immiſſurus ſit diluvium orbi terrarum, quod ut immitteret, paulo ante cauſa fuerat: quo nihil abſurdius, Deove indignius excogitari poteſt.

Secundo, multa teſtimonia ex Jobi hiſtoria deſumpta afferri poſſunt, ut cap. 4. 17, 18, 19, & 14. 1. 2, 3, 4, & 15. 14, 15, & 25. 4, 5, 6, ubi dicitur, hominem eſſe impurum in Dei conſpectu, & ratio redditur, quia ejus fundamentum ſit è pulvere, & res ſit frivola ac fragilis, & tanquam putredo quædam: quæ ratio naturam hominis ob oculos ponit, & ab ipſo ortu hominem impurum eſſe demonſtrat, nempe ob malam cupiditatem ei naturaliter inditam, propterea cap. 15. 16, dicitur, hominem abominabilem & inutilem ſeu fœtidum, imbibere iniquitatem, ut aquas.

Animadvertendum eſt, in locis iſtis de impuritate quadam hominis ſermonem eſſe, quæ in ipſis quoque Angelis ex parte invenitur. Comparatur enim homo cum Deo, cujus reſpectu impurus dicitur, quod quidem de omnibus prorſus hominibus intelligendum eſt. At vero cum affirmatur, hominem bibere iniquitatem, ut aquam, id vel hyperbolice dictum cenſeri debet; vel certe non prorſus univerſe, ſed generatim accipiendum eſt, idque non ad hominis

natu-

naturam, ſed ad voluntarias actiones referendum. Eſt enim argumentum ab eo quod fit, non autem ab eo, quod fieri ſit neceſſe. Quanquam, cum in libro Jobi, in utramque partem de quibuſdam rebus diſputetur, non poſſunt temere rationes in eo allatæ probari, præſertim cum à Jobi amicis afferuntur; qui plerunque non bonam cauſam defendunt. Non eſt autem Jobus, qui loquitur prædicto cap. 15, ſed Eliphaz amicus ipſius.

Tertio, locus ille vulgo afferri ſolet: *Ecce in iniquitatibus conceptus ſum, & in peccato calefecit me mater mea.* Pſal. 51. 7. Sed ſatis conſtare poteſt, figuratum eſſe iſtum loquendi modum atque hyperbolicum, ut illum etiam, Pſal. 58. 4. *Abalienati ſunt impii à vulva erraverunt ab utero loquentes mendacium*. Similis locus eſt Eſaiæ 48. 8 quibus loquendi modis peccata exaggerantur, & efficacius vituperantur. Quanquam veriſimile eſt, Davidem potius ad excuſandum peccatum ſuum ita locutum fuiſſe, & in humana fragilitate commemoranda, hyperbole iſta fuiſſe uſum, quaſi peccatum homini res quædam plane naturalis ſit, non autem, quod ita ſit revera, tametſi David non de homine, ſed de ſeipſo tantum loquitur.

Eſt quidem in hominibus, nullo prorſus excepto, ad peccandum (ut ſic loquar) poſſibilitas, quia nimirum Deus voluntatem liberam & ad bonum & ad malum dedit. Sed de mala illa cupiditate, & ad peccandum pronitate, licet in pleriſque ſit, non tamen affirmare poſſumus, eam in omnibus prorſus eſſe.

Verum quarto loco afferri poteſt ſeptimum cap. Epiſtolæ ad Rom. in quo fateor ego manifeſte conſtare, de ſumma hominis ad peccandum proclivitate agi. Sed conſiderandum eſt, Paulum, non tam de natura hominis cujuſcunque loqui, quam de eo, quod in pleriſque fieri contingit; nec hominem ſimpliciter conſiderare, ſed quatenus à lege afficitur. Namque oſtendit, ſi hominem, (ut plerique ſunt) lex invenerit malæ cupiditati obnoxium, tantum abeſſe, ut eum vi ſua & propria ab iſto malo liberet, ut potius illud in ipſo augeat.

Cæterum cupiditas iſta mala, quæ cum pleriſque hominibus naſci dici poteſt, non ex peccato illo primi parentis manat, ſed ex eo, quod humanum genus, frequentibus peccatorum actibus, habitum peccandi contraxit, & ſeipſum corrupit, quæ corruptio per propagationem in poſteros tranſfunditur. Etenim unum illud peccatum per ſe, non modo univerſos poſteros, ſed ne ipſum quidem Adamum corrumpendi vim habere potuit. Dei vero conſilio, in peccati illius pœnam id factum eſſe, nec uſquam legitur; & plane incredibile eſt, imo impium id cogitare, Deum videlicet omnis rectitudinis auctorem, ulla ratione pravitatis cauſam eſſe, quæ tamen pravitas, quatenus, ut dictum eſt, per propagationem in hominem derivatur, peccatum proprie appellari nequit. Nec Paulus prædicto capite 7 Epiſtolæ ad Romanos, peccati nomine vere pravitatem iſtam intelligit: ſed figurata quadam loquendi ratione, perſonam quodammodo peccato tribuens, illud in homine nondum regenerato, & ab ipſa lege plane pendente, habitare dicit, id eſt, ejuſmodi hominem, quemadmodum à peccando abſtineat, invenire non poſſe.

Concludimus igitur, nullum, improprie etiam loquendo, peccatum originale eſſe, id eſt, ex peccato illo primi parentis, nullam labem aut pravitatem, univerſo humano generi, neceſſario ingenitam eſſe, ſive inflictam quodammodo fuiſſe; nec aliud malum ex primo illo delicto ad poſteros omnes neceſſario manaſſe quam moriendi omnimodam neceſſitatem, non quidem ex ipſius delicti vi, ſed quia cum jam homo natura mortalis eſſet, ob delictum illud ſuæ naturali mortalitati à Deo relictus eſt, quodque naturale erat, id in delinquentis pœnam, prorſus neceſſarium eſt factum. Quare qui ex ipſo naſcuntur, eadem conditione omnes naſci oportet: nihil enim illi ademtum fuit, quod naturaliter haberet, vel habiturus eſſet.

Sed ſunt poſtremo, qui dicant, omnes homines, tanquam in uno illo primo homine incluſos, peccaſſe cum ille peccavit, ad idque probandum, afferunt verba illa Pauli ad Rom. cap. 5. 12. *In quo omnes peccaverunt*; tanquam *in quo* referendum ſit ad Adamum, de quo proxime verba facta fuerant. Verum ſciendum eſt, in Græco eſſe ἐφ' ᾧ, quod nihil aliud ſignificet, quam ut plerumque ſolet, eo quod, vel quatenus. Et ſenſus eſt, omnes homines morti penitus fuiſſe obnoxios, eo quod vel quatenus omnes peccaverunt: ſtipendia enim pecati mors, Rom. 6. 23. Quid autem hoc ſibi velit, quamvis à nobis explicatum, iterum tamen explicabitur cum de imputativa juſtitia plenius agemus.

CAPUT V.

De libero hominis arbitrio.

Ex iis quæ ſupra diſputata ſunt, ſatis conſtare poteſt, in homine liberum arbitrium eſſe, ſi modo id verum eſt, quod omnes concedunt, & ratio ipſa manifeſte docet, in primo homine ante lapſum liberum arbitrium fuiſſe. Nulla enim cauſa eſt, cur propter lapſum eo privari debuerit. Quandoquidem nec rei ipſius natura id poſtulat, nec Dei juſtitia patitur. Sed neque de pœna iſta, inter ea, quæ pœnæ loco Deus lapſui illi conſtituit, ulla prorſus ſit mentio; ut Gen. cap. 3 legenti perſpicuum eſſe poteſt. Sed quæritur, quatenus liberum hominis arbitrium extendatur, & quas vires habeat? Quoniam igitur concedimus, in pleriſque hominibus, non quidem propter peccatum primi parentis, ſed propterea, quia homines paulatim denegerarunt, & ſeipſos corruperunt, innatam quodammodo eſſe magnam ad peccandum proclivitatem, & pravitatem quandam, idcirco dicimus, in pleriſque hominibus naturaliter exiguas eſſe vires, ad ea præſtanda, quæ Dei lex jubet: ea autem præſtandi voluntatem in omnibus natura eſſe poſſe, atque adeo in pleriſque eſſe, niſi peccandi aſſuetudine factum ſit, ut quis ipſo peccato atque iniquitate delectetur. Quod ita ſe habere, planum faciemus, cum cap. 5 Epiſtolæ ad Rom. de juſtificatione noſtra agentes, explanabimus. Porro vires non ita exiguæ ſunt, ut homo Dei ope accedente, ſi ſibi ipſi vim facere velit, legi divinæ parere non poſſit. Opem autem ſuam nemini eorum denegat Deus quibus legem tulit, alioquin legem ſuam non ſervantes, nulla ratione vel reprehendere, vel punire poſſet, & tamen utrumque facit. Itaque non eam legem tulit Deus, quam nemo ſervare poſſit, ſiquidem lex, ut inquit Paulus Rom. 7. 10, ad vitam data eſt. Atqui, ut idem ex Moſe ait, is demum per legem victurus eſt, qui ea fecerit Rom. 10. 5 quæ lex jubet. Sed tamen eam dedit legem, ad quam ſervandam ipſius auxilio opus foret, ut perpetua cauſa eſſet, cur ab ipſo penderemus, eumque vitæ ac felicitatis noſtræ auctorem clarius agnoſceremus. Jam vero auxilium iſtud divinum duplex eſt, exterius & interius. Exterius auxilium ſunt promiſſiones legi adjunctæ alicujus boni, cujus deſiderio ac ſpe homines permoti, legem ſervandi difficultates ſuperant; vel minæ alicujus mali, cujus odio & metu perterriti, ab ea infirmanda ſedulo ſibi cavent, earumque & promiſſionum & minarum externæ confirmationes. Multo autem magis promiſſionibus ad aliquid faciendum adducimur, quam minis. Quocirca, cum ſub Novo Teſtamento promiſſa longe præſtantiora ſint, quam ſub Vetere, hinc fit, ut ſub Novo divinæ legi parere, multo facilius ſit, quam ſub vetere. Interius autem auxilium duplex eſt: Unum cum Deus id, quod ſibi obedientibus promiſit, eorum etiam cordibus quodammodo inſcribit. Alterum, cum ad ipſius voluntatem recte percipiendam, quæ in externo verbo, propter res infinitas, de quibus in humana vita agere & deliberare contingit, expreſſe omnino contineri nequit, mentem erudit,

eamque illuſtrat. De hoc poſteriore ii omnes loci intelligendi ſunt, in quibus rogatur Deus, ut voluntatem ſuam doceat, ut Pſal.143.8,10 & Pſal.119. multis in locis, præſertim vero in litera Ain. De priore vero ii, in quibus Spiritus Sancti fit mentio, quem Deus, tanquam arrhabonem quendam futuri alicujus magni boni, hominibus largiatur, de quo 2 Cor.1.22. & cap. 5.5. Epheſ.1.13,14. Nam externa dona Spiritus Sancti, in locis iſtis intelligi non debere, ſed interiorem quandam vim, primus ex ipſis oſtendere videtur, ubi ſcriptum eſt: *Et dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.* Ex his duobus interioribus auxiliis, prius magis proprium eſt Novi Teſtamenti: poſterius vero Veteris. Quod quemadmodum in Novo Teſtamento, vera bona promiſſa ſunt: ſic in Vetere Dei voluntas in mortalibus actionibus non ita explicata eſt, ut in Novo. Ex iis autem quæ dicta ſunt colligi poteſt, verum auxilium id eſſe, quod exterius appellavimus, cum interius utriuſque generis, nihil aliud ſit, quam exterioris ſuggeſtio quædam & obſignatio; præſertim vero, cum nemini interius contingat, niſi prius exteriore recte uſus ſit. Niſi enim quis, externas Dei voces audiendo, ejus promiſſis fidem adhibeat, obſignationem illam eorundem promiſſorum in corde ſuo per Spiritum Sanctum non accipiet: credentibus enim & obedientibus Spiritus Sanctus datur, Actor.5.32. Eph.1.13. Similiter, niſi quis Dei apertiſſimam voluntatem, pro viribus exequi ſtudeat, nunquam aliquanto occultioris cognitionem veram habiturus eſt, & divina oracula perfecte intellecturus. Namque ut Salomon ait Proverb. 1.7. & 9.10. *Initium ſapientiæ timor Domini.* Cæterum animadvertendum eſt, nos de ordinaria ac perpetua Dei voluntate atque operatione, in prædictis auxiliis ejus interiore & exteriore explicandis, locutos fuiſſe, nec propterea excludere caſus illos, in quibus Deus alia etiam ratione hominibus interdum auxiliatur, eorumque mentem & animum immutat ac renovat, utque ſibi obediant, efficit. Quis enim Dei judicia ſatis noſſe aut explicare poteſt? Sed ut ad propoſitum revertamur, conſtitutum eſto, in homine etiam poſt Adami lapſum liberum arbitrium eſſe; nec vim hanc naturalem ex eo tempore imminutam eſſe, niſi quatenus homines ſæpius peccando peccandi habitum contraxere, & ſeipſos corrupere, eamque corruptionem ad poſteros, per ſeminis propagationem tranſmiſere, atque etiamnum tranſmittunt.

CAPUT VI.

De Dei prædeſtinatione.

VErum huic non minus veræ, quam teſtatiſſimæ in Sacris Literis ſententiæ, Dei prædeſtinatio opponitur, qua ab omni æternitate, de ſingulis hominibus nominatim decreverit, quis omnino ſervandus, quiſve damnandus ſit. Nam, ſi hoc verum eſt, cum ſatis conſtet homines probos ſervandos eſſe, improbos vero damnandos, neceſſe eſt, ut Deus decreverit ſimiliter, quinam probi, quive improbi ſint futuri; aut certe, ut jam id certum ab omni æternitate ſit. Ex quo efficitur, ut nulla libertas hominibus relinquatur, in iis, quæ ad ſuam ipſorum probitatem vel improbitatem ſpectant; quicquid multi in Romana Eccleſia dicant, qui omnino volunt, prædeſtinationem iſtam una cum libero arbitrio hominis conſiſtere poſſe; quod ſecus ſe habere, ea quæ deinceps dicemus, planum facient.

Negamus igitur nos iſtam prædeſtinationem, idque (præter innumerabilia Sacra Teſtimonia eam aperte negantia, quibus, quod adverſariorum ſententiam refellere potius, quam noſtram confirmare, nobis propoſitum ſit, afferendis ſuperſedebimus) ob duas potiſſimum cauſſas. Una eſt, quod, ſi ea vera eſſet, omnis religio funditus tolleretur. Altera, quod ea admiſſa, neceſſe eſt Deo multa ipſo indigniſſima attribuere.

Tolleretur omnino, ſi prædeſtinatio iſta vera eſſet, religio univerſa, quia manifeſte ex ea conſequitur, quæcunque ad pietatem pertinent, omnia ex neceſſitate fieri. Quod ſi verum eſt, quorſum attinet laborare ac ſtudere, ut pii ſimus? Fruſtra eſt enim omnis labor, omneque ſtudium, ubi neceſſario omnia eveniunt, quemadmodum ſenſus ipſe communis nos docet. Labore autem iſto ac ſtudio ſublato, omnem religionem interire neceſſe eſt.

Deo vero, ſi prædeſtinatio iſta admitteretur, quatuor quæ vel nominare animus horret, tribuerentur: Iniquitas, Simulatio cum deceptione conjuncta, Inſcitia & Pravitas.

Iniquitas, quia iniquiſſimum plane eſt, quemquam idcirco punire, quod ea non fecerit, quæ facere nullo modo potuit. Atqui Deus eos punit, qui improbi ſunt, & ipſi non obediunt, quorum tamen in poteſtate nulla ratione ſitum eſt, ut ſint probi, Deoque obediant, ſi jam certum aut decretum eſt, ne probi ſint neve Deo obediant. Eſt autem hæc iniquitas eo major, ſi ipſe Deus id decreverit, quemadmodum ex iſta prædeſtinatione neceſſario conſequitur, ſi ea ita accipiatur, ut ab iis fieri ſolet, contra quos potiſſimum diſputatio hæc noſtra inſtituta eſt: qua de re paulo poſt cum de pravitate, cujus Deus per iſtam prædeſtinationem inſimulatur, agemus, aliquid apertius dicendum erit. Itaque iſta prædeſtinatione admiſſa: Deus homines punit, quia ea non faciant, quæ ut facere nullo pacto poſſent, ipſe conſtituit, quo nihil iniquius excogitari poteſt.

Simulatio cum deceptione conjuncta, quia cum ipſe jam decreverit, ut bona, imo major pars eorum, qui Euangelii prædicationem audiunt, non ſerventur, ſalutem tamen omnibus in ipſa prædicatione offert. Itaque unum agit, aliud præ ſe fert, quod proprie ſimulare eſt; & quod gravius eſt, id ea in re facit, unde alter decipitur. Audit enim, exempli cauſa, quiſpiam ex reprobis (quos iſti vocant) ſibi a Deo per Euangelii prædicationem, ſi vitam correxerit, promitti peccatorum veniam, & vitam æternam, & propterea, ut vitam ſuam emendet, & ſtudet, & curat, viamque iſtius ſalutis ingreditur: ſed in medio curſu deinde deficit, nempe, quia Deus ita decrevit, atque ne ulterius progrediatur, ſed plane concidat, ſua illi ſubtracta gratia, ſuo tempore efficit. Hoc autem in omnibus, qui ad tempus credunt, ſi prædeſtinatio iſta vera eſt, evenire neceſſe eſt. Qui an ſe deceptos fuiſſe, jure conqueri poſſint, necne, omnibus judicandum relinquo.

Inſcitia porro in eo eſſet, quod id videretur Deus tentare, quod fieri non poſſe, optime novit. Stultum eſt autem, id vel conari revera, vel etiam conari præ ſe ferre, quod fieri non poſſit, atque ea ratione ſe cunctis deridendum præbere. Hoc dico, quia prædeſtinationem iſtam ita veram eſſe adverſarii ſtatuunt, ut Deus eam omnino credi velit, deque ea nihil prorſus dubitari.

Pravitas poſtremo ideo Deo tribueretur, quia peccati autor fieret. Nam ſi neceſſe eſt, ut quicunque condemnatur, is etiam peccet, certe qui antequam is peccet, ſtatuit ut quis omnino damnetur, ſtatuit etiam, ut omnino peccet. Neque enim eo confugere adverſarii poſſunt, ut dicant, idcirco Deum ab omni æternitate aliquos damnaſſe, quia præviderit eos peccaturos. Impium enim eſſe ſtatuunt, ſi quis Dei prædeſtinationem ulla ratione à prænotione ſeu præſcientia pendere dicat. Quare nullo modo iſtos ideo reprobaſſe, quia peccaturos præviderit, ſed quia reprobaverit, ideo eos neceſſario peccaturos prævidiſſe, conſtanter affirmant.

Veruntamen habent adverſarii, præter non pauca Sacra Teſtimonia, tres rationes præcipuas, quibus penitus ſunt perſuaſi, Deum quæcunque fiunt, aut non fiunt, ad ſalutem præſertim noſtram & condemnationem

tionem

tionem ſpectantia, jam antea decreviſſe, ut fierent, aut non fierent; vel certe nihil in hominis arbitrio ſitum eſſe. Quas omnes ſeparatim explicabimus, eaſque ſigillatim refellere conabimur, poſtmodum vero de Sacris Teſtimoniis agemus.

CAPUT VII

Rationes quibus probari videatur, quæcunque fiunt, aut non fiunt, præſertim ad ſalutem aut condemnationem noſtram ſpectantia, ea prius ita à Deo decreta fuiſſe; vel certe nihil in hominis arbitrio ſitum eſſe, & earundem rationum refutatio.

PRima ratio eſt, quia ſi quid ab hominibus fieret, aut non fieret, quod ita a Deo ante decretum non eſſet, id eſt, aliter quam ipſe vellet, is nec omnipotens, nec perfecte beatus eſſet. Omnipotentem autem eſſe Deum, & quæcunque velit facere, cum per ſe indubitatum eſſe videtur, tum ſcriptum eſt pluribus in locis, præſertim vero in Pſalmo 115. 3, & 135.6. Eſa 46.10. & Eccl. 8. 3. Perfecte vero beatum Deum eſſe, nemo, opinor, negare auſus fuerit. Beatum certe illum eſſe ſcriptum eſt a Paulo 1 Tim. 1.11 & cap. 6.15, 16. Nihil autem non perfectum inter Dei attributa eſſe poteſt.

Huic rationi ſic reſpondendum eſt: Deus quæcunque vult facit, veriſſimum eſt: ſed ea quæ ab hominibus fiunt aut non fiunt, præſertim ſi ad ipſorum ſalutem aut condemnationem ſpectent, pleraque omnia in eorum arbitrio & poteſtate Deus poſuit. Quare in his antequam fiant, aut non fiant, non abſoluta Dei voluntas, ſed deſiderium potius & eſt & dici debet. Regula autem iſta, *Deus quæcunque vult facit*, de abſoluta voluntate intelligenda eſt. Nec tamen ejuſmodi deſiderium iſtud eſt, quod voluntas merito (licet non abſoluta) appellari nequeat. Quandoquidem in his, id quod Deus deſiderat, non magis is velle poteſt, quam velit, neque enim ea abſolutæ in Deo voluntatis capacia ſunt. Declaro: Deus, exempli cauſa, cupit, ne homicidia fiant. Quid vero eſt quod cupit? Nempe, ut homines, quamvis contingat, ut quempiam occidere poſſint, nunquam tamen occidant. Hoc ita vult, ut magis velle non poſſit. Verum, ſi ita res ſe habet, opus eſt, ut liberi hac in re ſint homines, & conſequenter, ne ipſe illis aliquam neceſſitatem afferat. Nam etiamſi ita neceſſitatem illis afferret, ut eorum voluntatem ab occidendo ipſe vi ſua penitus retraheret, efficeretque ne occidere ullo modo vellent, non tamen id adipiſceretur, quod quærit. Neque enim homines aliter velle poſſent, ob idque nec facere. Sed jam dictum eſt, Deum ita velle, ut homines ab homicidiis abſtineant, ut interim aliter facere poſſint. Eſt igitur hæc Dei voluntas ejuſmodi, ut abſoluta eſſe nequeat: nam ſi abſoluta voluntas eſſet, non id Deus aliter fieri poſſe vellet. Quod propterea vult, ut & virtuti & vitio ſit locus, ob eamque cauſam, & præmio & pœnis, quibus nullus locus eſſe poteſt, ubi non niſi uno modo res fieri queat.

Ex prædictis ſatis conſtare poteſt, ut Dei omnipotentia conſervetur, unaque cum ejus voluntate, quæ in dandis præceptis apparet, eam conſiſtere poſſe oſtendatur, non neceſſe eſſe, ad eam diſtinctionem confugere, quod alia ſit Dei voluntas aperta, alia occulta, ſive, ut alii loquuntur, alia ſigni, alia vero beneplaciti, atque hac ratione Deum, non minus ridicule quam impie, ſimulatorem inducere, quaſi id quod præcipit, non vere velit, ſed tantum id quod evenire videmus. Namque una eſt duntaxat ordinaria Dei voluntas, eaque præceptis ejus plane conſentanea, iiſque expreſſa, atque, ut dictum eſt, ejuſmodi voluntas, ut nec major, nec conſtantior eſſe poſſet.

Veruntamen adverſarii, ad duplicem iſtam voluntatem in Deo conſtituendam, quædam exempla afferunt ex Sacris Literis petita, & potiſſimum Iſaaci, quem Abrahamus a Deo ſibi immolare eſt juſſus, hiſtoriam Gen. 22. 1, 2. Inquiunt enim manifeſtum eſſe, ſi Dei juſſus attendatur, voluiſſe Deum, ut Abrahamus id faceret, & tamen ex eo quod conſecutum eſt, manifeſtum eſſe, Deum noluiſſe revera ut id faceret, alioquin eum id conantem non impedivisſet. Afferunt etiam exemplum Moſis, qui Deo ita jubente, ipſius Dei nomine Pharaoni dixit Exod. 8. 1, 2, ut populum Iſraëlis dimitteret, cum tamen Deus revera nollet ut eum dimitteret, quemadmodum ex eo apparet, quod prædixerat, ſe induraturum cor Pharaonis Exod. 4. 21. ut etiam poſtea fecit.

Quod attinet ad prius exemplum, dicimus illud nequaquam afferri debuiſſe. Primum, quia ibidem in ipſo hiſtoriæ initio ſcriptum eſt, Deum tentaſſe Abrahamum. ex quibus verbis apparet, aliquid ſingulare in eo Dei mandato fuiſſe, nec cum reliquis mandatis id conferendum eſſe, niſi velimus Deum, ſemper tentandi gratia, ſua præcepta dare. Deinde, quia non recte ſemper ex eventu propoſitum Dei colligitur. Poteſt enim fieri, ut ab initio Deus aliquid velit, poſtmodum vero nolit, non quia Deus mutetur, aut mutari poſſit, ſed quia alia quædam, quæ extra Deum ſunt, & in quibus, vel circa quæ effectus voluntatis divinæ eſſe debet, ipſa mutantur, quemadmodum alio loco, Deo volente, à nobis oſtendetur. Unde cum fieri poſſit, ut ſoli Deo mutatio iſta perſpecta ſit, mirum ſane videri non debet, ſi qui hæc non animadvertant, vel Deum mutabilem eſſe, vel non id voluiſſe, quod ab initio dixit, perperam omnino concludunt. Poſtremo, quia nihil diverſum, quod ad Dei voluntatem expreſſam & tacitam attinet, in exemplo iſto animadverti poteſt. Præcipit Deus Abrahamo, ut Iſaacum ſibi ſacrificet, id eſt, ea omnia faciat, quæ in ipſius poteſtate ſunt, ut id reipſa fiat. Ab hoc præcepto nihil diverſum deinde ſtatuit: nam etiamſi effectum ipſum mactationis per Angelum ſuum deinde impediret, Abrahamum tamen, ea omnia facere, quæ potuit, ut filium mactaret, ante permiſit. Ex quo conſequitur, Abrahamum Dei præcepto de filio ſacrificando perfecte obediviſſe, tantum abeſt, ut Deus præceptum ſuum revocaverit. Propterea & ipſe Deus teſtatur Gen. 22. 12, 16, Abrahamum filio ſuo unico non peperciſſe, ut ipſi obediret; & auctor Epiſtolæ ad Hebræos Heb. 11. 17, 19, atque Jacobus Jacob. 2. 21. affirmant, eum filium ſuum obtuliſſe, additurque à priore, eum in reſurrectionis ſimilitudine filium ſuum recuperaſſe. Unde conſtat merito dici poſſe, eum mactaſſe filium ſuum.

Alterum exemplum ſimiliter afferendum non erat, quia manifeſtum plane eſt, ſingulare aliquid eſſe, quod in hac diſputatione vim nullam habere poteſt, in qua de eo, quod Deus facere perpetuo ſoleat, diſputatur. Pharao ejuſque deceſſor, populum Dei immerentem affligendo, adeo juſtam Dei iram adverſus ſe concitaverant, ut merito potuerit Deus, eum quodammodo deludere, & quamvis ſuo nomine illi dicendum curaret, ut dimitteret populum, tamen interea illi cor indurare, efficereque ne populum dimitteret, ut inde præterita ſcelera in eo puniendi, ſuamque gloriam patefaciendi, materiam haberet. Adde, quod ſicut Deus per Moſen Pharaoni dicebat, ut populum ſuum dimitteret, ita etiam fieri volebat, licet non ſtatim id fieri vellet, quemadmodum eventu deinde comprobatum fuit.

De Dei omnipotentia dictum eſt. De beatitudine vero dicimus, eam nihil plane minui, quamvis non ea omnia fiant, quæ Deus fieri vellet, cum Deus ipſe, id ita evenire poſſe, voluerit; & quidquid tandem, contra id quod ipſe cuperet, ab hominibus fiat, id omne infinita ſapientia ſua ad immortalem ſuam gloriam convertere noverit.

Altera ratio, qua hominis libertas convelli, & Dei antecedens decretum in omnibus quæ fiunt, con-

firmari omnino videtur, hæc eſt: Si in hominis poteſtate ſitum eſſet, ea facere, aut non facere, quæ Deus præcipit, nec Deus antea ita omnia decreviſſet, ut ex ipſius conſilio hominum facta penderent, non rata nec certa eſſet mundi hujus adminiſtratio, eaque partim ex Dei, partim ex hominis voluntate, proficiſceretur, quo nihil abſurdius dici poſſe videri debet, cum certiſſimum ſit, cuncta in Dei manu eſſe, ejuſque nutu omnia gubernari.

Reſpondeo. Ea quæ in hominis poteſtate Deum poſuiſſe affirmamus, non ejuſmodi eſſe, ut ad mundi hujus adminiſtrationem ullo modo pertineant. Ea ſunt velle & nolle, idque perfectiſſime atque abſolutiſſime. Verum nulla voluntas, aut (ut ſic loquamur) noluntas, quantumvis perfecta & abſoluta, aliquid per ſe ipſa in mundi adminiſtratione momenti habet, ſed in externis factis univerſa vis conſiſtit; hæc autem Deus omnino ſibi reſervavit, nec ullam in ipſis, quantumvis vel minimis, prorſus liberam poteſtatem homini dedit. Propterea ſcriptum eſt à Salomone, Prov. cap. 16. 1. hominis eſſe præparare cor, à Deo autem eſſe linguæ reſponſionem. Quod ſi homo ne loqui quidem poteſt, quod omnium factorum minimum eſſe videtur, niſi Deo id concedente, & linguam ipſam hominis, non modo alia externa facta, Deus moderatur, quid tandem in hominis poteſtate ſitum erit, quod ad mundi adminiſtrationem per ſe ipſum pertineat?

Jam vero, quod ad religionem attinet, ſatis eſt, hominis voluntatem ad extremum uſque plane liberam eſſe, adeo ut, præter ipſum factum externum, omnia in ejus ſint poteſtate. Nam & obedientiam & inobedientiam hominum, Deus ex ipſa perfecta ac conſummata voluntate, non autem ex ipſo externo facto, metitur. Obedientia autem & inobedientia hominis erga Deum, quidquid ad religionem pertinet, prorſus continetur. Abrahamus reipſa filium ſuum non immolavit, & tamen, ut vidimus, perfecte Deo obedivit, nempe, quia per ipſum nulla ex parte ſtetit, quin filium mactaret, eamque mactandi fuit in ipſo perfecta & conſummata voluntas. Voluit Balaam, ut conjicere licet, Dei populo maledicere, nec per ipſum ſtetit, quin id faceret Num. 22. & 23, Quocirca, etiamſi reipſa id non fecerit, quin imo ei benedixerit (id enim à Deo, ipſam linguam noſtram, ut modo dicebamus, moderante, factum eſt) perverſe tamen feciſſe dicitur, & amens atque iniquus fuiſſe 2 Pet. 2. 15, 16.

Sed aliquis fortaſſe, ad probandum, religionem etiam in ipſis externis factis, citra hominum voluntatem conſiſtere, ea afferet, quæ Gen. 12. & 20. cap. ſcripta ſunt, de Pharaone & Abimelecho, quorum uterque in retinenda Sara Abrahami uxore, peccaſſe ſatis aperte dicitur; cum propter factum illud, uterque à Deo afflictus fuiſſe, narretur. Quin etiam Deus Abimelecho dixit Gen. 20. 6, ſe effeciſſe, quominus ipſe contra ſe peccaret, quatenus ſcilicet effecerat, ne cum Sara rem haberet. Itaque apparet, in ipſo externo facto aliquod religionis momentum eſſe. Nam alioqui Deus ipſe Abimelechum, ea quæ feciſſet, in cordis integritate feciſſe, pronunciat, nimirum, quia Saram Abrahami uxorem eſſe neſciebat, atque eadem ratio in Pharaone quoque locum habet.

Animadvertendum eſt primum, nos de iis caſibus loqui, in quibus quiſpiam id, quod maxime facere vult, aliqua externa ratione impeditus non facit, dicimuſque apud Deum perinde haberi, ac ſi id feciſſet. Exempla autem iſta eorum ſunt, qui id faciunt, quod facere nolunt, licet factum aliam præterea conditionem ſeu qualitatem ſecum neceſſario conjunctam habeat, quam illi præ ignorantia non ſuſpicantur.

Tum vero ſciendum eſt, nos non negare, quin factum ipſum externum per ſe Deo diſpliceat, cum aliquid adverſus ipſius legem committitur, etiamſi id imprudenter fiat. Quare merito dixit Deus, ſe Abimelechum à peccando contra ſe prohibuiſſe, quamvis neſciret Abimelechus, Saram, quam uxorem ſuam facere deſtinaverat, & ſine dubio Deo non prohibente feciſſet, alterius, id eſt, Abrahami uxorem eſſe. Jam enim, quamvis lex nondum ſcripta eſſet, pro divina lege receptum fuerat, non licere alterius uxorem habere. Denique conſiderandum eſt, cum quis aliquid contra Dei legem ignorans committit, tum demum ignorantiæ ſuæ juſtam excuſationem fortaſſe habere, ſi rei prorſus licitæ operam det, ut ſi quis exempli cauſa, credens ſe cum propria uxore concumbere, cum aliena concubuerit, præſertim ſi id ſuo loco & tempore fiat, omnibuſque aliis circumſtantiis convenientibus, adeo ut nulla errorem ſuſpicandi cauſa exiſtat. At vero Pharao & Abimelechus, non dabant operam rei prorſus licitæ, nec quæ ejuſmodi eſſet, in qua nulla erroris ſuſpicio foret. Dubitari enim poterat, & quidem merito, ne id eſſet, quod erat. Quemadmodum enim Abrahamo in mentem venerat, non nominare Saram uxorem ſuam, ſed ſororem tantum, ut mortis pericula effugeret: ſic aliis quoque in mentem venire poterat, Abrahamum mortis periculi vitandi cauſa, quæ uxor eſſet, eam ſororem appellare, nec ita temere ac ſubito ad nuptias ſeu concubitum cum ea muliere provolandum erat, maxime cum & ſoror & uxor ſimul eſſe poſſet, ut erat revera, latius patente ſororis nomine, quam ut eam ſignificare non poſſet, cum qua matrimonium jungi liceret.

Breviter, ut jam dictum fuit, aliud eſt, aliquid omnino facere velle, impeditum tamen non facere, aliud præ ignoratione aliquid facere. In eo enim voluntas pro facto habetur, in hoc vero ignoratio factum omnino excuſat. Hinc eſt, quod in Lege Moſis conſtituta erat expiatio, pro peccatis & delictis imprudenter admiſſis. Tantum eſt enim Dei odium adverſus peccatum, ut ea etiam, quæ per ignorantiam committuntur, aliqua ratione expiari velit. Quare cum dicimus, omnia externa facta in Dei manu eſſe, id non ita intelligendum eſt, quaſi Deus auctor ſit eorum omnium, ſed eſt intelligendum, nullum eſſe factum externum, quod Deus in libera hominis poteſtate prorſus eſſe velit, quodque ipſo aut decernente aut permittente non exiſtat. Si quid igitur ab hominibus contra Dei Legem committitur, id non quidem decernente ſive auctore Deo, ſed permittente tantum fieri aſſeveramus, niſi perraro quibuſdam de cauſis, quæ alibi explicabuntur.

Quod ſi quis dixerit, idem de voluntate hominis dici poſſe, id eſt, cum aliquid mali homo cogitat, id non, niſi permittente Deo fieri, fatemur id verum eſſe, hincque apparet, non ita liberam hominis voluntatem eſſe, quin Deus eam quocunque ſibi libuerit, ſemper flectere poſſit, & propterea, hominis liberam voluntatem Dei ſupremæ poteſtati nihil prorſus derogare. Verum hæc inter voluntatem & externa facta differentia eſt, quod Deus hæc nulla ratione in hominis plane libera poteſtate eſſe voluit: ſed modo ea permittit ipſe, modo impedit, prout ſibi viſum fuerit, voluntatem vero liberam eſſe, perpetuo ſinit, niſi ſi quando, ut ei neceſſitatem afferat, eamve ipſe plane gubernet ac moderetur, ejus judicia requirunt. Interea tamen diſtinguendum eſt, ut diximus, in ipſis factis externis, inter Dei decretum & permiſſionem. Quædam enim externa facta omnino ante decrevit Deus, quædam vero permittit. Atque inter ea potiſſimum quæ permittit, ſæpius multa ſunt, quæ alioquin ipſi ſummopere diſplicent, quippe quod ob aliquam cauſam ſatius eſſe ſtatuat, ea fieri, quam non fieri.

CAPUT VIII.

De Dei prænotione ſeu præſcientia.

Tertia ratio, qua probari poſſe videatur, nihil in hominis poteſtate eſſe, ſed omnia ex Dei decreto pendere, vel certe neceſſaria eſſe, ex Dei prænotione

notione ſeu præſcientia ducta eſt. Sic enim argumentantur: Deus infallibili prænotione omnia novit antequam fiant: Ergo nihil fieri poteſt, quod antequam fiat, jam omnino certum non ſit, & idcirco oeceſſarium: alioqui falli poſſet Dei prænotio. Quod ſi aliquis fateri nolit, certitudinem iſtam ex Dei decreto proficiſci, quia videlicet Deus ita omnino futurum decreverit: at illud negari non poterit, undecumque tandem ea proficiſcatur, certitudinem iſtam plane eſſe, atque ex ea, rerum omnium quæ fiunt antecedentem neceſſitatem, neceſſario colligi.

Ut ad rationem iſtam non minus plene quam plane reſpondeamus, animadvertendum eſt, infallibilem iſtam Dei prænotionem, quam pro re conceſſa adverſarii ſumunt, à nobis noo admitti, niſi prius probetur. Probari autem poſſe videtur, uoo ex tribus modis, vel quia Dei natura per ſe eam omnino requirat, adeo ut impium ſit eam negare: vel quia nullo modo ſit veriſimile, rem aliter ſe habere, etiamſi Deo volente aliter ſe habere potuiſſet: vel denique, quia id ex Sacris Teſtimoniis planum fiat.

Quod ad primum attinet, non videntur adverſarii eo ulla ratione uti poſſe. Etenim cum nolint, cum Dei prænotione iſta hominis libertatem ulla ex parte poſſe conſiſtere, quemadmodum ex ipſa eorum ratione apparet, ſi Dei prænotionem ipſius Dei natura omnino requireret, ſequeretur, ne Deum quidem ipſum homini libertatem concedere poſſe aut potuiſſe: quod certe non plane impium modo, ſed etiam ipſorum decretis contrarium eſſet. Statuunt enim ipſi * quoque primum hominem ante lapſum liberum arbitrium habuiſſe. Attamen videamus, oum aliquæ rationes ſint, quibus probari videatur, fieri nullo modo poſſe, quin Deus omnia prænoſcat antequam ſint, idque ex ejus natura omnino proficiſci.

Una ratio videtur eſſe, quod Deo ſint omnia præſentia, nempe, quia ipſe tempori non ſubjaceat, ſed in æternitate perpetuo ſit, in qua nihil prius, oihil poſterius eſt, eoque nihil præteritum, oihil futurum, ſed omnia præſentia. Reſpondemus, Deo quidem eſſe omnia præſentia, verum ea, quæ aliquo modo ſunt Namque non entium nullæ ſunt qualitates. Atqui ea, quæ nec fuerunt, nec ſunt, nec certo futura ſunt, oullo modo ſunt. Itaque ea Deo præſentia eſſe nequeunt. Ejuſmodi autem ſunt (aut certe nos eas eſſe contendimus) voluntariæ homioum actiones, quæ nondum revera extiterunt. Quare, niſi adverſarii principium petere velint, neceſſe eſt, ut ad rationem iſtam concludendam probent, omnia quæ fiunt, antequam facta eſſent certo futura fuiſſe: hoc autem illud eſt revera, quod in controverſia eſt, & quo probato, nos ſtatim manus daturi ſumus. Præterea dicimus, rationis confirmationem quam afferunt, nullius momenti eſſe. Tempus enim æternum eſt, quidquid Theologi noſtri contra diſputent, ſemperque & fuit & futurum eſt, ut & præteritum aliquid, & præſens, & futurum ſit. Nec vero in mundi creatione, ut ipſi arbitrantur, tempus primum extitit, ſed tantummodo temporis menſura quædam. Neque enim dies & noctes, ipſeque univerſus cælorum & ſolis reliquorumque aſtrorum curſus ipſum tempus ſunt, ipſumve efficiunt, ſed illud metiuntur tantum, atque diſtinguunt. Quamobrem ipſius quoque Dei reſpectu aliquid præteritum, aliquid vero præſens, aliquid etiam futurum eſt. Quod ſi minus concedatur, illud tamen certiſſimum eſt eorum quæ ab hominibus fiunt reſpectu ita rem ſe habere. Ex quo conſequitur, cum de illorum ſcientia, quam Deus habeat, agitur, neceſſe eſſe, ut præterita tanquam præterita ſciat, præſentia tanquam præſentia, futura tanquam futura: quale enim ſcibile eſt, talem ſcibilis ſcientiam eſſe oportet. Itaque ea quæ nondum ſunt revera, licet certo futura ſint, ne ipſius quidem Dei reſpectu ſunt revera, tantum abeſt, ut ea revera ſint Dei reſpectu, quæ certo futura non ſunt: tales enim nos, ut dictum fuit, hominum voluntarias actiones, quæ nondum revera extiterunt, eſſe contendimus.

Alterius rationis loco eſſe poteſt, quod Deus ſit omniſciens. Nam ſi Deus aliquid futurum non noſſet, non omnia ſciret. Reſpondeo. Deus omnia ſcit, quæ ſua natura ſcibilia ſunt, quemadmodum omnia poteſt, quæ ſua natura poſſibilia ſunt. Verum ſicut quædam ſunt, quæ ſua natura fieri nullo modo poſſunt, & idcirco ea Deum facere poſſe nulla ratione dici poteſt, nec tamen ipſius omnipotentiæ quidquam derogatur: ita quædam ſunt, quæ Deus ſcire nulla ratione dici poteſt, nec tamen ipſius omniſcientiæ quidquam derogatur. Ex ipſius rei natura, exempli cauſa, nulla ratione fieri poteſt, ut factum infectum reddatur. Itaque ſi quis affirmare velit, Deum id quod factum eſt infectum reddere poſſe, merito ab omnibus deridebitur. Pari ratione, ſi quis dicat, Deum ea ſcire, quæ nullo modo ſunt, deridendus erit. Quæ enim nullo modo ſunt, ea ex ipſius rei natura nullo modo ſciri poſſunt. Nec vero in Deo ullum eſt vitium aut imperfectio, etiamſi quædam eum facere poſſe, quædam ſimiliter eum ſcire, affirmari nequeat, quippe, quia res illæ nulli potentiæ aut ſcientiæ ſunt obnoxiæ, nec ullam omnino paſſivam potentiam aut ſcientiam admittunt. Nullo autem modo eſſe ea quæ nondum extiterunt, nec certo futura ſunt, jam ſatis oſtenſum eſt. Quare hic quoque ab adverſariis tacite principium petitur. Tacite enim ſumunt, quæcunque fiunt antequam fierent certo futura fuiſſe, quod illud ipſum revera eſt, de quo diſputatur, quodque nos prorſus negamus. Non recte igitur in ipſa ratione nectenda dictum eſt: Si Deus aliquid futurum non noſſet, non omnia ſciturum eſſe: quaſi vero quicquid ſit, id futurum eſſet, antequam fieret. Fatemur nos quidem, ſciri à Deo omnia, quæ futura ſunt, ſed interim negamus, ea quæ fiunt, ſi contingentia ſint, futura fuiſſe antequam fierent.

Sed dicet aliquis. Igitur ſi iſta futura fuiſſe negas, ſequitur ea fuiſſe non futura: quomodo igitur fieri potuerunt, ſi erant noo futura?

Sciendum eſt, futura contingentia antequam fiant, nec futura eſſe, nec eſſe non futura. Unde illud dictum eſt: De futurus contingentibus non eſt determinata veritas, ſunt enim iſta ad utrumque. Et affirmare quidem poſſumus antequam fiant, ea vel futura eſſe, vel non futura, hoc pacto: illud aut erit, aut non erit, ſed neutrum tamen aſſerere poſſumus. Regula * enim illa, de qualibet re eſt affirmare vel negare, in futuris contingentibus locum non habet.

Sed jam de ſecundo modo agamus, & videamus, an veriſimile ſit, Deum voluiſſe omnino omnia ſcire antequam fiant, etiamſi aliter eſſe potuiſſent, id eſt, conſideremus, utrum veriſimilius ſit, Deum nullam libertatem homini relinquere voluiſſe, ut ipſe prænoſſe omnia poſſet? an vero libertatem aliquam homini dediſſe, ſeque iſta prænotione privaſſe? Ex ratione enim adverſariorum, ut dictum eſt, colligitur, eos nolle libertatem hominis & Dei prænotionem iſtam ſimul conſiſtere poſſe, quod nos quoque non modo fatemur, verum etiam, ut poſtea clarius apparebit, urgemus atque contendimus, quatenus id, quod Deus certo præſcivit, ut certum etiam jam in ſe ipſo ſit, neceſſe eſt, hominiſque libertatem à ſe penitus excludit. Jam vero; ſi libertas omnis homini adimatur, ea omnia abſurda ſequuntur, quæ enumerata ſunt à nobis, in initio hujus de hominis libertate diſputationis; & Deus nonnullorum vitiorum eorumque graviſſimorum turpiſſime inſimulatur, quæ hic repetere neceſſe non eſt. At vero, etiamſi Deus noo omnia noſcat antequam ſint, nihil tamen abſurdi inde apparet. Cui enim uſui, obſecro, iſta prænotio eſſet? An oon ſatis eſt, Deum cuncta regere perpetuo ac gubernare, nec ipſo plane nolente quidquam fieri poſſe: ſed

* Calvinus in Inſtit. lib. 1. cap. 11. ſect. 8.

* Ariſtoteles libro de interpretatione, cap. 9.

eum ubique ſemper, ita ſcientia ac potentia ſua præſto eſſe, ut omnes hominis conatus & perſpicere, & ſi ſibi viſum fuerit impedire poſſit, infinitaque ſua ſapientia (quidquid homo moliatur aut moliri queat) omnia ad ſui gloriam convertere, & qua ratione, prout hominis cornatus fuerit, ſibi agendum ſit, jam antea, ſi ita placet, conſtituiſſe? Certe prænotio iſta, tantum abeſt ut aliquid Deo tribuat, ut potius illi nonnihil adimat, id eſt, curam perpetuam, quam rerum humanarum gerit, aliqua ſaltem ex parte tollat atque obſcuret, & otioſum quodammodo eum reddat. Nam, quid attinet Deum quæ ab hominibus fiunt perpetuo contemplari atque animadvertere, ſi ea jam antea novit, quam fierent? Quid item ea pro arbitratu ſuo moderari, ſi jam antea certiſſima erant, nec niſi uno modo eſſe poterant? Denique humanarum actionum inſpectio ac moderatio perpetua, quæ & in Sacris Literis paſſim Deo tribuitur, & ejus ſummum in homines imperium ac gubernationem, quam maxime demonſtrat, prænotione iſta omnino labefactatur, & tantum non funditus evertitur.

Reſtat tertius modus, qui nobis iri duas partes diſtribuendus eſt. Primum enim de iis teſtimoniis agemus, in quibus in univerſum dici videatur, Deum quæ fiunt, jam antea certo noviſſe. Deinde illa examinabimus, ex quibus ſingulares quaſdam Dei prænotiones elici apparet, unde, omnium rerum prænotionem Deum habere, colligi poſſe videatur.

CAPUT IX.

Loci Sacrarum Literarum, ex quibus in univerſum probari videtur, Deum cuncta prænoſſe quæ fiant, & eorum explicatio.

UT igitur de primis teſtimoniis videamus, primo loco examinanda ſunt verba illa Suſannæ, Danielis 13. 42, quæ in vulgata editione ſic leguntur: *Deus æterne, qui abſconditorum es cognitor, qui noſti omnia antequam fiant.* Jam vero, ex iſtis verbis non intelligendum eſt, Deum omnia noſſe, antequam ulla ratione ſint, ſed antequam, licet jam aliquo modo ſint, oriantur quodammodo atque exiſtant, id quod ex Græco fonte ſatis intelligi poteſt, ubi ſcriptum eſt, πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Metaphora enim eſt, ducta ab iis quæ naſcuntur, quæ etiam ante ipſum ortum ſunt, quatenus jam ſunt concepta. Et ſenſus eſt, Deum cuncta noſſe, etiam cum adhuc latent in hominis corde, necdum ad ipſum effectum ſunt perducta, ſimulatque enim homo aliquid animo concepit, ut faciat, id Deo notiſſimum eſt, atque hac ratione Deus rem novit, antequam fiat. Verum nos non de iſta prænotione agimus, ſed de ea, qua aliquid cognoſcitur, antequam id ullo modo ſit. Sic autem locuta eſt Suſanna, ut oſtenderet, ſe ne cogitaſſe quidem ea facere, de quibus à peſſimis illis ſenibus accuſata fuerat, ut merito Dei opem implorare auderet, quippe, quæ non coram hominibus tantum, ſed etiam coram ipſo Deo innocens atque inculpata ea in re eſſet. Quamvis autem hiſtoria illa apocrypha ſit, libuit tamen inſignem locum ſilentio non præterire.

Secundo, videndum eſt quid ſibi velit Deus, apud Eſaiam cap. 41, non procul à fine, cum ait ℣. 23. *Annunciate quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus, quia dii eſtis vos.* Namque ex his verbis apparet, proprium Dei eſſe, futura prædicere, & propterea etiam prænoſſe. De vera enim prædictione ſermonem eſſe clare liquet. Reſponſio ad iſtum locum & Dei verborum explanatio ex iis colligitur, quæ antea diſputata fuerunt. Fatemur enim Deum cuncta, quæ futura ſunt, prænoſcere; ſed negamus, omnia quæ eveniunt, antequam evenirent futura ſive eventura fuiſſe. Multa enim eveniunt, quæ non evenire plane poterant, & ſic eventura fuiſſe prorſus affirmari nequit.

Tertio, ſunt qui afferant atque etiam inculcent locum illum in Epiſtola ad Hebr. 4. 13. *Omnia autem nuda & aperta ſunt oculis ejus; ad quem nobis eſt ſermo.* Locus iſte afferri nullo modo meruit, quippe in quo, de iis quæ jam ſunt, manifeſtus ſit ſermo, atque ex antecedentibus apparent, nihil aliud dicere voluiſſe Apoſtolum, quam id quod paſſim ſcriptum eſt, Pſal. 7. 10. Hier. 11. 20, & 17. 10, & 20. 12, Deum renes & corda ipſa hominum ſcrutari, adeo ut intimos quoque eorum receſſus notiſſimos habeat, nec aliquid prorſus ibi adeo latere poſſit, ut Dei oculis nudum & apertum non ſit. Legatur locus, & rem ſic ſe habere ſine dubio intelligetur.

Quarto, inſpiciendum eſt, quis ſit ſenſus verborum Jacobi Apoſtoli Act. 15. 18. Cujus loci tres ſunt lectiones: Una veteris interpretis. Altera Complutenſis editionis, tertia codicum communium Græcorum. Vetus interpres habet, *Notum Domino à ſeculo eſt opus ſuum.* Quæ verba nihil aliud ſignificant, quam Deum opus illud de quo ibi erat ſermo, ab ipſo ævo cognoviſſe, id eſt, facere decreviſſe. Nam hoc ſenſu cognoſcendi verbum uſurpari poſtea videbimus. Quidquid ſit; id tantum ex verbis iſtis colligi poteſt, Deum vocationem gentium (namque hoc erat ipſius opus illud) jam à ſeculo cognitam habuiſſe. Sed quid ex prænotione iſta ſui operis, ad prænotionem humanorum factorum ſtabiliendam colligi poteſt? In Complutenſi ſimiliter editione ſimpliciter ſcriptum eſt, ἅ ἐστι γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός αὐτῷ *Quæ ſunt ipſi nota à ſeculo.* Unde nihil colligi poteſt, niſi ea de quibus ibi verba fiebant, nota fuiſſe Deo ab æterno; ea autem opera ipſius Dei eſſe, inter omnes conſtat, & Sacræ Literæ paſſim teſtantur. Quin etiam ibidem proxime dictum fuerat, Deum facere illa omnia.

Reſtat vulgata Græcorum codicum lectiö; quæ Latine ita ſonat: *Nota à ſeculo ſunt Deo omnia opera ipſius.* Ex quibus verbis tantum abeſt, ut colligi poſſit, omnia prorſus Deo nota eſſe antequam ſint, ut potius contrarium colligi poſſe videatur, nempe, quædam eſſe ex iis quæ nondum ſunt, quæ Deo à ſeculo non ſint cognita. Quid enim attinebat, operum Dei nominatim mentionem facere, ſi nihil plane eſſet, quod à ſeculo Deo cognitum non fuiſſet? Quanquam Eraſmus & Tigurini ita locum interpretantur, ut ad ea tantum omnia Dei opera verba Jacobi accommodentur, de quibus locutus fuerat. Articulum enim ut alibi quoque fieri debere contingit, pronominis loco accipiunt, & τὰ ἔργα, *hæc opera* convertunt. Quod ſi admittere velimus, tanto magis ſuſpicari licebit, ex loco iſto prænotionem Dei, de qua diſputamus, non modo non confirmari, ſed etiam everti: quippe, ex quo ne omnia quidem Dei opera à ſeculo illi fuiſſe cognita intelligi queat, ſed quædam tantummodo, qualia ea erant, de quibus ibi verba fiebant.

Cæterum animadvertendum eſt, Dei opus proprie non id omne dici poſſe, quod Deus operatur, ſed illud demum, quod ex ſola ejus voluntate pendet, nec ad hominis actiones reſpectum habet, qualis fuit gentium vocatio. Et hæc rectiſſime fortaſſe dicentur illi à ſeculo omnia nota eſſe. Non dubitamus autem, quin multo plura teſtimonia in Sacris Literis extent, unde prænotio iſta Dei rerum omnium in univerſum videatur colligi poſſe. Verum non dubitamus etiam, quin ea, quæ per nos ad quatuor iſta dicta ſunt, ſi cum iis conjungantur, quæ ante diſſeruimus, ſatis ſint, ad illa omnia, quæ inde colligi poſſe videntur, diluenda, & ad teſtimonia ipſa dilucide explicanda.

CAPUT X.

Loci Sacrarumi Literarum, rationeſque inde deſumpta, ex quibus Deum quædam prænoſſe conſtet, unde colligi poſſe videatur, eum omnia ſcire, antequam fiant, & ad eos reſponſio.

INter paucos quoſdam, quos allaturi ſumus, ejuſmodi locos, is erit primus, qui habetur cap. 18.

libri

Digitized by Google

libri Gen. 17. 18, 19, ubi ſecundum vulgatam editionem ſic ſcriptum eſt: *Dixitque Dominus, num celare potero Abraham, quæ geſturus ſum, cum futurus ſit in gentem magnam & robuſtiſſimam, & benedicendæ ſint in illo omnes nationes terræ. Scio enim quod præcepturus ſit filiis ſuis, & domui ſuæ poſt ſe, ut cuſtodiant viam Domini, & faciant judicium & juſtitiam, ut adducat Dominus propter Abraham, omnia quæ locutus eſt ad eum.* Ex quibus Domini verbis, ſatis conſtare videtur, ipſum de Abrahamo quædam prænoviſſe ex eorum numero, quæ minus prævideri poſſe videantur, quæ ſcilicet ipſius hominis voluntatem requirunt, quale ſine dubio eſt factum iſtud præcipiendi filiis ſuis, &c. Nam ſi ea ipſa, quæ hominis voluntatem omnino requirunt, prænovit Deus, quidnam evenire poteſt, quod ille non prænoverit? Pro reſponſione animadvertendum eſt primum, in iis quæ hominis voluntatem omnino poſtulant, diſtinguendum eſſe inter bona & mala. De malis poſtea videbimus. Bona autem ideo poſſunt ſæpe à Deo præſciri, quia nihil impedit, quominus Deus certus auctor ſit multorum bonorum, quæ voluntarie, id eſt, non coacte, quamvis neceſſario ab homine fiunt: hoc enim eſt, Deum illorum eſſe auctorem. Locus autem de bonis manifeſte loquitur. Deinde ſciendum eſt, perperam converſum fuiſſe à vetere interprete locum iſtum, quamvis ei Tigurini aſtipulentur. Non dicitur enim in Hebræo codice, *Scio enim, quod præcepturus ſit filiis ſuis, &c.* Sed ut Vatablus monet, *Novi enim eum, ut præcipiat filiis ſuis, &c.* Qui ſtatim ſubjungit quædam ſubaudienda: Nequaquam celabo eum, cum noverim eum juſtum & pium, nequaquam; inquam, celabo eum, ut præcipiat filiis ſuis, &c. Quorum verborum ſententia, longe alia eſt ab ea, quæ ex vulgata editione colligitur, nec cum quæſtione noſtra aliquid commune habet, tantumque abeſt, ut Dei præſcientia, de qua diſputamus, eo loco ſtabiliatur, ut potius labefactetur. Nam, ſi Deus cuncta certo prænoſſet, quid attinebat, cum ex eo, quod jam in Abrahamo erat, ſibique erat cognitum, id quod Abrahamus, ſi eum non celaſſet &c, facturus eſſet, colligere, & quodammodo argumentari? Poſtremo, diligenter conſiderandum eſt, etiamſi in textu non dicatur, Abrahamum domini verba intellexiſſe, tamen veriſimile eſſe, ut is ea intellexerit; Deuſque, etiamſi dixiſſet, ſe ſcire, Abrahamum ea eſſe facturum, quæ ibi memorantur, tamen ita locutus fuerit, ut Abrahamum interim officii ſui admoneret; & obliqua ſed perquam accommoda & venuſta quadam ratione eum doceret, quid ſibi ſuiſque faciendum eſſet, ſi ipſius Dei promiſſa conſequi vellent. Denique nulla cauſa eſt, cur Deus dicere non potuerit, ſe ſcire, quid facturus eſſet Abrahamus, etiamſi id certo non prænoverit. Inducitur enim Deus ſæpiſſime humano more loquens, præſertim cum ea in re nihil eſt periculi. Solent autem homines affirmare ſe ea futura ſcire, quæ plane veriſimile eſt futura eſſe, & quorum neceſſariæ cauſæ jam adſunt, licet illæ, priuſquam ea fiant, ceſſare poſſint: quemadmodum jam aderat, etiamſi ceſſare poterat, ſumma illa Abrahami pietas, quæ cauſa neceſſaria erat eorum, quæ ibi facturum eſſe Abrahamum (ſi ita libet) Deus affirmavit.

Secundus locus, qui nullò pacto ſilentio prætereundus videtur, eſt cap. 31. Deut. 16. & 20, ubi Deus diſerte Moſi prædicit futurum, ut populus ipſo mortuo fornicetur poſt Deos alienos, ſeque derelinquat, & irritum faciat foedus, quod cum eo pepigerat. Hic enim de futuris malis ſeu peccatis agitur, quæ ideo Deo ita nota fuiſſe affirmare, quia futura omnino decreviſſet, impium prorſus videri debet, præſertim cum ipſe minetur, ſe propter peccata illa graviter populum mulctaturum. Reliquum eſt igitur, ut idcirco ea prænoverit, quia cuncta quæ fiunt, ante cognita habeat. Reſponſio ex his colligi poteſt, quæ modo à nobis diſputata ſunt. Neque enim ideo peccata iſta Deus futura prædixit, quia ea certiſſime futura noſſet, ſed quia ſic plane veriſimile erat. Patet hoc ex eo, quod infra idem Deus rationem reddens, cur ante non ſemel prædixiſſet populum peccaturum eſſe, ſic loquitur ℣. 21: *Nam cognovi figmentum*, (ſive imaginationem ejus) [&] *id quod ipſe facit hodie, antequam introducam eum in terram, quam juravi* (ſubintellige me daturum illi) ſic enim eſt in Hebræo. Ex eo igitur, quod Deus videbat populum illum, dum ab ipſo Deo pendere plane debuiſſet, à quo videlicet promiſſam terram expectabat, cogitationibus pravis repletum eſſe, & corde ad idololatriam valde propenſo, quemadmodum facta ipſa jam comprobaverant, colligit futurum, ut multo magis ea cordis malitia ſint præditi, neque ipſa idololatræ evadant, cum jam promiſſam terram adepti fuerint, & jam quod ab ipſo Deo præcipue expectabant obtinuerint. Nam Moſes quoque inferius ſimili modo colligit & ait ℣. 27, ſe noſſe contentionem & rebellionem ipſorum, Id eſt, eorum ad iſta propenſionem, & quod ſint duræ cervicis, & ait, ut eſt in Hebræo: *Ecce adhuc me vivente vobiſcum, hodie rebelles fuiſtis cum Jehova, & quantomagis poſt mortem meam?* Ex quo apparet, per hunc quoque locum, quemadmodum per ſuperiorem, potius tolli quam confirmari præſcientiam iſtam. Neque enim opus fuiſſet, Deum ratione iſta argumentari, ſi jam; quid illi facturi eſſent, infallibili cognitione prævidiſſet. Adde, quod, ut ſuperius dictum eſt, monere potius, quam certo aliquid prædicere voluit Deus; & ſolemus nos, cum puerum ab aliquo errore committendo plane deterrere volumus, illi aſſeverare, ipſum omnino in errorem illum lapſurum eſſe, ut tanto diligentius ſibi caveat, ne duplici deinde pudore ſuffundatur; & quod errorem commiſerit, & quod licet præmonitus ſibi non caverit, & in tacita quadam cum præmonitore concertatione ſuccubuerit.

Tertium locum faciemus eum, ubi Deus Abrahamo prædicit futurum, ne ejus poſteri annis quadringentis peregrinentur in terra aliena, affliganturque & ſervitute premantur. *Veruntamen* (inquit Gen. 15. 13, 14) *gentem, cui ſervituri ſunt, ego judicabo.* Jam vero gens iſta omnino peccatura erat, alioqui nòn dixiſſet Deus, ſe illam judicaturum, id eſt, puniturum. Igitur Deus ipſa peccata prænovit, & conſequenter alia omnia.

Reſpondeo, poſſe Deum & ſolere peccatis peccata punire, ut ex 1 Epiſt. ad Rom. 24. 26. 28 &c, inter alia ſacra teſtimonia, præcipue conſtar. Quod ita tamen intelligendum eſt, ut Deus non ſit autor culpæ, nec ejus rei unde culpa proficiſcitur, id eſt, malitiæ & perverſæ voluntatis, ſed ipſius facti ſive operationis duntaxat. Potuit igitur Deus (imo id certiſſimum eſſe debet) auctor eſſe ſervitutis & afflictionis populi ſui, ut ea ratione Ægyptios, ob idololatriam, qua inter alia ſcelera, præ cæteris populis, ſemper infames fuere, graviter puniret: non modo quia ipſum turpiter peccare, ut Ægyptii faciebant, populum illum innoxium affligendo, à cujus majoribus ingentibus beneficiis affecti fuerant, pœna eſt non levis, ſed etiam, ut inde eos eò gravius puniendi occaſionem nanciſci poſſet: nec vero ipſe Ægyptiis malam illam mentem malumque animum indiderat, unde culpa ejus afflictionis, tanquam peccati proficiſcebatur, ſed eam in ipſis invenerat, qua ad judicium iſtud ſuum exequendum, quodammodo abuſus eſt. Itaque mirum eſſe non debet, ſi afflictionem iſtam Deus tanquam certiſſime futuram, prædicere potuis, non quidem ex prænotione quadam inexplicabili & incomprehenſibili omnium quæ fiunt, ſed ex decreto ſuo. Ubi tamen animadvertendum eſt, decreviſſe quidem ab initio Deum, ut populus ſuus ab una aliqua gente affligeretur, ſed ut ea gens Ægyptii ipſi forent, non ante decreviſſe, quenquam affirmare poſſe, quam in Ægyptum populus tranſlatus eſt. Cæterum, ſolere Deum ex eo facto, cujus ipſe ſit auctor, occaſionem quo-

dammodo captare aliquem puniendi, oſtendit locus apud Hierem. 25. 11, 12, qui huic noſtro eſt perſimilis. Prædicit enim ibi Deus futurum, ut populus ſuus ſerviat populo & Regi Babylonio annis 70, deinde addit, ſe poſt 70 illos annos viſitaturum ſuper Regem Babylonis & ſuper gentem illam eorum iniquitatem. Et tamen, ut ex omnibus prophetis perſpicuum eſt, illius ſervitutis auctor erat ipſe Deus, ut populum ſuum caſtigaret. Nam ſi quis dicat, Deum non de iniquitate redigendi in ſervitutem Judaicum populum, ſed de aliis Babyloniorum iniquitatibus viſitandis verba facere, idem dici poterit de loco noſtro, nempe, verbum *Judicabo* non ad afflictionem illam, qua populum Iſraëliticum Ægyptii preſſuri erant, referendum eſſe & accommodandum, ſed ad alia Ægyptiorum ſcelera, quibus jam pridem commeriti fuiſſent, ut eos Deus puniret, & propter quæ eos dignos judicavit, quorum opera ad affligendum populum ſuum uteretur. Sed de tota hac materia aliquid explicatius infra à nobis diſputabitur. Hæc, quod ad præſens inſtitutum attinet, ſatis erunt.

Quartum locum illum ſtatuemus 1 Sam. 13. 13, unde ex Samuelis verbis conſtat, Deum, niſi Saul peccaſſet, ejus regnum ſuper Iſraëlem, in perpetuum ſive in æternum ſtabiliturum fuiſſe. Nam ſi hoc verum eſt, neceſſe omnino eſſe videtur, ut Saulis peccatum multo ante à Deo prævisum fuiſſet, ſiquidem Deus jam inde ab eo tempore, quo Jacob filiis ſuis ventura prædixit Gen. 49. 8, 9, 10, aut decreverat, aut certe prænoverat, regnum in tribu Juda, ex qua Saul non erat, conſtituendum eſſe, & ſic neceſſario à Saule ejuſve poſteris eſſe auferendum, quod tamen factum non fuiſſet, niſi Saul peccaſſet. Prævidet igitur Deus peccata, &c.

Poſſemus ad locum & ratiocinationem iſtam, Vatabli verbis reſpondere, qui ſupradicto loco, ad verbum *perpetuo* ſic annotat, id eſt, longo tempore. Vox Hebræa *Olam* proprie ſignificat tempus, quod eſt intermedium inter duo jubilæa, longo igitur tempore: nam regnum tribui Judæ debebatur. Verum, quia ſignificatio vocis Hebrææ *Olam* mihi non parum ſuſpecta eſt, videturque ea vox omnino vel æternum, vel nimis longum tempus ſignificare, idcirco crediderim ego rectius dici poſſe, perpetuitatem ſive æternitatem, aliam eſſe abſolutam, aliam vero non abſolutam. Abſolutam vocamus eam, cum aliquid æternum dicitur per ſe, id eſt, nullius alterius rei reſpectu, ut cum vita futura nominatur, quæ nobis promiſſa eſt. Ea enim æterna dicitur, non quidem alterius rei, ſed ſui ipſius tantum reſpectu. Itaque niſi hyperbole aliqua in verbo ſubſit, intelligendum eſt, cum ejuſmodi æternitas nominatur, rem cui illa tribuitur nunquam omnino defecturam. Non abſolutam autem illam æternitatem vocamus, cum aliquid æternum dicitur non per ſe, ſed alterius rei reſpectu, ut cum, exempli cauſa, David Pſalmo 145. 1, 2 ait, ſe laudaturum nomen domini in ſempiternum. Reſpicit enim iſta æternitas ipſum Davidem, qui æternus ipſe futurus non erat: & idcirco nihil aliud ſibi vult David, quam ſe laudaturum nomen domini, donec vita ſibi ſuſpeditaverit, & ſic ſui reſpectu ſemper & perpetuo, donec (inquam) ipſe erit, ut Pſal. ſequenti ſcriptum videmus: *Laudabo dominum in vita mea, Pſallam Deo meo quamdiu ero.* Alioqui ſi omnino in æternum ſe laudaturum dominum dicere voluiſſet David, ſibi ipſi adverſatus fuiſſet, qui Pſal. 115. 17, & alibi ait, mortuos dominum non laudare, & propterea nonnunquam, ut Pſal. 6. 5, 6. Deum orat, ut ſe ab imminente morte defendat & liberet: *Quoniam*, inquit, *non eſt in morte memoria tui, in inferno quis confitebitur tibi?* Cum igitur Samuel ait, niſi Saul peccaſſet; Deum ejus regnum ſuper Iſraelem in æternum ſtabiliturum fuiſſe, dicimus, hanc eſſe æternitatem minime abſolutam: nam ipſius Saulis, & poſteritatis ipſius reſpectu id dicitur, atque idem eſt hoc loco *in æternum*, quod, quamdiu tu poſteritaſque tua fuerit. Potuiſſet igitur Saul non peccare, & ſic regnum ab ejus familia nunquam auferri, & tamen dari, non ita poſt longum tempus, regnum tribui Judæ: nempe quia Deo ita volente defeciſſet ejus poſteritas. Verum, propter ejus peccatum factum eſt, ut ipſo adhuc vivente David in regem unctus fuerit, & ipſo mortuo regnum poſſederit, quamvis ejus poſteritas non defeciſſet, ſed (ut ejus filios qui vel ex concubinis nati erant, vel celeriter poſt ipſius mortem interierant, reticeam) Mephiboſethus ejus nepos ſuperſtes eſſet, qui & diu vixit, nec poſteri ejus unquam defecerunt, ſed in numerum ingentem excreverunt, ut conſtat ex cap. 8. & ſeq. 8. 34, & 9. 40. & ſeq. lib. 1. Paralip. ubi iſte Mephiboſethus Miribbaal appellatur. Sed jam ad alia transeamus. Quos huc uſque attulimus & examinavimus locos, ex Vetere Teſtamento ſumpſimus, nunc quoſdam paucos ex Teſtamento Novo proferre libet.

Quinto igitur loco Chriſti prædictionem afferemus, cum Petro ait futurum, ut antequam gallus cantet bis, ter ipſum neget Marc. 14. 30. Chriſtum enim negare peccatum eſt, & quidem maximum, cujus Deum auctorem facere, ſumma videtur impietas. Itaque neceſſe eſt, ut Chriſti prædictio iſta, ex Dei prænotione illa, de qua diſputamus, omnino pependerit.

Reſpondeo, peccatum quidem eſſe Chriſtum negare, idque maximum, ſed tamen Petrum propter temeritatem ſuam promeritum fuiſſe, ut in ejuſmodi ſcelus laberetur, & divina gratia, qua ab ipſo abſtinere potuiſſet, prorſus deſtitueretur, ex cujus gratiæ ſubtractione, jam à Deo in Petri temeritatis & arrogantiæ pœnam decreta, unde neceſſario negatio iſta occaſione oblata conſecutura erat, prædicit illam Chriſtus, non autem ex aliqua alia Dei prænotione: nec alia præterea re opus fuit, niſi ut occaſio Chriſtum negandi Petro daretur, id quod ipſum Deum curaſſe, id eſt, effeciſſe, ut ab ancilla illa aliiſque interrogaretur, & ex numero diſcipulorum & comitum Chriſti eſſe diceretur, nihil abſurdi continet.

Sexto, tanquam locum unum afferre poſſumus prædictiones non paucas, quæ in Novo Teſtamento leguntur, de adventu falſorum doctorum & Prophetarum, ut ipſius Antichriſti, Matth. 24. 5. Marc. 13. 6. Luc. 21. 8. Act. 20. 29. 2 Theſſ. 2. 3. 1 Tim. 4. 1. 2 Tim. 3. 1. 1 Petr. 2. 1. Jud. 4, quis enim negare poterit, ea quæ de ipſis prædicantur, gravia eſſe peccata & ſumma ſcelera? Pro reſponſione conſidera. Deum ſolere falſos Prophetas excitare, ut tentet atque exploret ſuos, quemadmodum colligi poteſt ex iis, quæ ſcripta ſunt Deut. 13. 3, id quod propter alias quoque cauſas ipſum facere declarant Sacræ Literæ, & Paulus ad Theſſalonicenſes 2 Theſſ. 2. 10, 11, 12, ſcribens diſerte ait, Deum iis qui pereunt miſſurum eſſe operationem erroris, ut credant mendacio. Igitur potuit Deus per divinos viros, perque ipſum Chriſtum, adventum falſorum prophetarum prædicere, non quia id prævidentia inexplicabili prænoſſet, ſed quia ſic futurum decreverat. Quod ſi quis objiciat, in ejuſmodi prædictionibus, non raro etiam prædictum fuiſſe, multos futuros, qui falſis illis prophetis fidem adhibeant, jam Paulus, loco quem modo citavimus, pro nobis reſpondet, atque oſtendit, hoc ipſum Dei conſilio fieri: id quod intelligendum eſt, non quidem, quia Deus ratione quadam prorſus incomprehenſibili, multos futuros antea noverit, qui digni ſint, quibus efficacia illa erroris mittatur; verum quia, cum ejuſmodi homines ii ſint, qui veritati non obediunt, ut ibidem Paulus ait, ii vero qui veritati obediunt, aut peſſimi quidam & perverſi ſint homines, aut ejuſmodi, qui nimis negligentes in rebus divinis ſint, quorum ſemper ingens fuit & futurus eſt numerus, certum eſt non defuturos unquam, qui ea punitione Dei ſint digni.

Septimo, ad prænotionem iſtam confirmandam videtur afferri poſſe id quod ſcriptum eſt, ad Rom. 8. 29, 30,

de Deo

de Deo. *Nam quos præſcivit & prædeſtinavit conformes imagini filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & juſtificavit: quos autem juſtificavit, illos & glorificavit.* De quo loco quoniam inferius agendum erit diligenter, hic nihil aliud dicemus, quam verbum προέγνω quod *præſcivit* reddidit vetus interpres, commode *elegit* vel *ante elegit* reddi potuiſſe. Nam quod in eadem Epiſtola 11. 2, ſcriptum eſt, *Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſcivit*, in Græco eſt προέγνω, id eſt, *ante elegit*, & jam pridem plebem ſuam eſſe voluit. Et in Pſal. 1. 6, ſcriptum eſt, dominum noſſe viam juſtorum, id eſt, eligere atque approbare. Porro verbum γινώσκω, ex quo προγινώσκω, unde προέγνω, decernere ac ſtatuere etiam ſignificat. Nam & apud Latinos verbum *Sciſco*, quod primaria & antiqua ſua ſignificatione, ſciendi ſeu cognoſcendi ſenſu efferebatur, paſſim pro ſtatuo & decerno uſurpatur. Quocirca προέγνω, non incommode in loco noſtro antecedens decretum, non autem ſimplicem prænotionem declarare poſſet. Cæterum, quæ ſit loci ſententia, infra explicabitur.

Octavo, diligenter conſiderandum videtur, id quod ſcriptum eſt 1 Petr. 1. 20; Chriſtum agnum eſſe præcognitum, ante conſtitutionem mundi: ſive enim ipſum præcogniti nomen, ut quidem nos exiſtimamus, decretum ſignificet, ſive prænotionem declaret, omnino videtur ex Petri verbis colligi, ante conditum mundum jam certum fuiſſe, Chriſtum occidendum & mactandum fore, id quod ex multis aliis Sacrarum Literarum teſtimoniis intelligi poſſe non pauci exiſtimant: Atqui Chriſtus ideo mortuus eſt, ut peccata noſtra tolleret: igitur peccata noſtra ante mundi conſtitutionem Deo cognita erant.

Reſpondemus primum, nec à Petro aperte dici, nec fortaſſe alibi legi, ante conditum mundum decretum fuiſſe, ut Chriſtus mactaretur. Petrus quidem nihil aliud affirmat, quam Chriſtum, qui mactatus fuit, ante mundi conſtitutionem præcognitum fuiſſe, quod nos etiam confitemur: ſed non tamen, tanquam mactandum. Deinde dicimus, ſatis ante conditum mundum decretum fuiſſe, ut Chriſtus mactaretur, ſi Deus decrevit, hominibus peccantibus Chriſtum mactandum tradere. Neque enim conditio decretum tollit, & adveniente conditione decretum fuiſſe ſimpliciter dici poteſt. Cum igitur homines peccaverint, jam ſimpliciter dici poteſt, decretum fuiſſe ante orbem conditum, ut Chriſtus mactaretur, etiamſi ſub ea conditione decretum fuerit, videlicet, ſi homines peccaſſent. Atqui, ſi ſub ea conditione decretum factum eſſet, jam aperte conſtaret, noſtra peccata ante mundi conſtitutionem prævifa non fuiſſe. Itaque nihil ſoliditatis habet argumentatio iſta, ex eo ducta, quod ante mundum conditum decretum fuiſſet, ut Chriſtus mactaretur. Cæterum, quia certum eſt, Deum ante mundum conditum de mittendo Chriſto decreviſſe, ne quis ex eo hominum peccata prævifa fuiſſe colligat, ſciendum eſt, Chriſtum quidem, poſtquam homines peccaverant, ad ipſorum peccata delenda veniſſe: ſed venturum tamen fuiſſe, etiamſi homines non peccaſſent. Venturus enim erat, ad immortalitatem nobis dandam, qua, ut ſupra viſum eſt, ab ipſo creationis initio, primus homo caruit, quæ immortalitas, cum peccatorum reatu, aut ipſis peccatis, conſiſtere nullo modo poteſt. Propterea merito dicitur 1 Joh. 3 8, Filium Dei apparuiſſe, ut diſſolveret opera Diaboli, id eſt, peccatorum reatum, ipſaque peccata tolleret. Ex hæc ſatis in præſentia eſſe volumus.

Multa alia ſunt teſtimonia ſacra, ex quibus prænotio iſta divina probari poſſe videtur, ad quæ omnia facile reſpondebit, quiſquis quæ ſupra diſputata ſunt recte perpenderit atque perceperit. Ex quibus hæ quatuor quaſi regulæ colligi poſſunt: Prima eſt. Quod, ſi teſtimonium loquitur de bonis operibus certo prævifis, ſine dubio ea Deus ipſe decrevit. Secunda. Quod, ſive de bonis, ſive de malis operibus loquatur, fieri poteſt, ut prædictio ſit ex plane veriſimilibus tantum, ob idque non certa, neque ex prænotione de qua quærimus. Tertia. Quod monitio potius, vel boni faciendi, vel mali vitandi, eſſe poteſt. Quarta. Quod, ſi certa mali operis prædictio erit, ipſum quidem opus à Deo decretum fuerit, non autem cordis malitia. De rebus indifferentibus hic non loquimur, quas nemo non videt ideo prædici poſſe, quia decretæ fuerint: ſi quis tamen velit ex hoc quintam regulam conſtituere, poterit.

CAPUT XI.

Concluſio in hac de Dei Præſcientia quæſtione.

CUm igitur nulla ratio, nullus Sacrarum Literarum locus ſit, ex quo aperte colligi poſſit, Deum omnia quæ fiunt, ſciviſſe antequam fierent, concludendum eſt, minime aſſerendam eſſe à nobis iſtam Dei præſcientiam: præſertim, cum & rationes non paucæ, & ſacra teſtimonia non deſint, unde eam plane negandam eſſe appareat. Quod rationes attinet, eæ majore ex parte ex iis colligi poſſunt, quæ ſupra diſputata ſunt: ſed inter omnes ea potiſſimum attendenda eſt, quam ſolam hoc loco ſtatim explicabimus. Nam ſi Deus cuncta infallibili prorſus ſcientia novit, quæ ab hominibus fiunt, nulli dubium eſſe poteſt, quin omnia antequam fiant jam in ſeipſis certa ſint. Quomodo enim Deus illa certo prænoviſſe poſſet, ſi ipſa incerta eſſent? Et ſane omnes, qui prænotionem iſtam Dei aſſerunt, fatentur idcirco Deum aliquid certo prænoſſe, quia id certo futurum ſit. Jam vero, cum nullus effectus ſine ſua proxima cauſa ſit, quæro, quænam proxima cauſa ſit iſtius certitudinis? Homo ipſe profecto ejuſve voluntas eſſe non poteſt, cum neque hæc neque ille adhuc ſit. Siquidem Dei prænotionem iſtam, & ſic rei futuræ certitudinem, non modo ortum hominis, qui eam rem facturus ſit, antecedere volunt, ſed ab omni æternitate eam fuiſſe contendunt. Oportet igitur aliam eſſe cauſam: ſi Deum eſſe dixeris, Deum omnium ſcelerum auctorem facies: ſin aliud quidpiam, aliud etiam principium præter Deum agens atque intelligens conſtitues: quorum utrumque plane impium ac blaſphemum eſt. Jam vero, quod ad ſacra teſtimonia rationeſque inde ſumptas attinet, illud tantum monuiſſe volumus, plurimos eſſe locos, qui nullo pacto intelligi aut explicari queant, iſta præſcientia admiſſa: imo ſi ea admittatur, multa, quæ Deo in Sacris Literis tribuuntur, vel falſo tribui, vel ipſum Deum ejus imprudentiæ, quæ ne in hominem quidem cadere, niſi plane dementem, poteſt, omnino coarguere. Quis enim unquam id intelliget aut explicabit, quod ſcriptum eſt Gen. 6. 6, 7, Deum propter hominum iniquitatem, quæ in terra abundaverat, contriſtatum fuiſſe? Quis illud quod ipſe dominus ait, eodem lib. cap. 22. 12, Se tum demum vere cognoviſſe Abrahamum Dei timore eſſe præditum, cum filium ſuum cariſſimum ſibi immolare non recuſavit? Quis item illud Eſaiæ 5. 4, *Quid fieri potuit amplius vineæ meæ, & non feci ei? Quid expectavi ut faceret uvas, & fecit labruſcas?* (Sic enim ex Hebræo legendum eſt) & infra 5. 7, *Et expectavit* (Jehova exercituum) *judicium & ecce plaga: juſtitiam, & ecce clamor.* Quis, inquam, hos locos & alios complures ſatis intelligere aut explicare poterit, ſi Deum infallibili ſcientia omnia noviſſe ſtatuamus, antequam fiant? Porro, quomodo (exempli cauſa) id vel verum eſſe poterit, vel Deo dignum, quod ſcriptum eſt ipſum dixiſſe, Num. 14. 12. 22, 23, 28, 29, 30 &c. Se videlicet juraſſe, quod introducturus eſſet in Chananæorum terram populum illum, & tamen propter ipſorum peccatum atque incredulitatem ſe amplius id non facturum. Quis enim ex ipſis hominibus ita amens eſt, ut ex animo juret ſe aliquid facturum, quod ſe facturum minime eſſe,

jam

jam probe noverit; ſeu cauſas cur id nullo modo facturus ſit, jam exploratiſſimas habeat? Aut quid Deo indignius, quam ſe aliquid facturum jurare: non animo, ſed verbis tantum? Breviter, neceſſe eſt compluribus in locis Sacras Literas vel corrumpere ac depravare, ſeu mirabilibus quibuſdam interpretationibus quaſi tenebris involvere, vel ad Dei ignominiam convertere; ſi quis Deum omnia quæ ab hominibus fiunt, antequam fierent certo cognita atque perſpecta habuiſſe velit. Ubi animadvertendum eſt, nos eorum nomine quæ ab hominibus fiunt, non facta ipſa externa potiſſimum, ſed conſumatam prorſus voluntatem, atque interiora (ut ita dicamus) facta intelligere. Hæc enim, ut ſupra viſum eſt, in hominis poteſtate à Deo poſita eſſe dicimus, illa vero minime; & ex his, non autem ex illis, homo à Deo judicatur.

CAPUT XII.

De ſacris teſtimoniis, ex quibus colligi videtur, in hominis arbitrio nihil poſitum eſſe, & primum de iis, in quibus id univerſe dici aut indicari videtur, eorumque explanatio.

SEquitur, ut examinatis tribus illis rationibus, quibus oſtendi poſſe videbatur, nihil prorſus in hominis poteſtate eſſe, quod ad ejus ſalutem aut condemnationem pertineat, nunc de ſacris teſtimoniis agamus, ex quibus eadem iſta ſententia elici poſſe credatur. Primum autem de iis agemus, ubi aliquo modo univerſe id dici aut indicari videatur. Deinde, de iis videbimus, quæ ſingularia aliqua exempla continent, ex quibus idem à pleriſque hodie concludi ſoleat. Inſigniora tamen quædam duntaxat attingemus, quibus explicatis atque dilutis, perfacile poterit unuſquiſque per ſe reliqua omnia intelligere, ad eaque convenientem reſponſionem accommodare.

Igitur primum prioris claſſis locum verbis illis dabimus, quæ Moſes populo dixit Deut. 29. 4, in ipſo fere initio: *Nec dedit vobis Jehova cor ad intelligendum, & oculos ad videndum, atque aures ad audiendum, uſque in præſentem diem.* Hic Moſes univerſum Iſraëlis populum alloquitur, qui peculiaris Dei populus erat, & tamen cauſam, cur non intelligat, non videat, non audiat, ad Deum refert, quatenus iſta non conceſſit. Igitur in ipſius Dei populi poteſtate, nedum reliquorum hominum, non eſt, aliquid boni facere; ſed à Dei voluntate id omnino pendet.

Reſpondemus, ſententiam verborum Moſis longe aliam eſſe, quam nuda iſta verba intuenti, prima fronte videri poſſit. Ex iis enim quæ antecedunt, quæque ſequuntur, perſpicuum eſt, Moſen populo ſtupiditatem in divinis rebus, & negligentiam exprobrare velle, eumque monere, ne deinceps idem eſſe pergat, ſed reſipiſcat aliquando, Deumque ſuum agnoſcat, eique obediat. Quæ exprobratio atque monitio nullum prorſus locum haberet, ſi bene agere nulla ex parte in hominis poteſtate eſſet, tantum abeſt, ut id Moſen dixiſſe ſit veriſimile, atque ea ratione, quidquid verbis ſuis ſignificare atque efficere volebat, labefactaſſe & funditus ſuſtuliſſe. Quinetiam dicimus, ex iiſdem iſtis Moſis verbis ſatis conſtare, in populi manu fuiſſe, ut intelligeret, videret & audiret, nec per Deum ſtetiſſe, quominus id eſſet, imo ut id fieret, nihil quodammodo ab eo prætermiſſum fuiſſe. Iſtorum enim verborum ſenſus eſt, quemadmodum (ut diximus) ex antecedentibus & ſubſequentibus patet: Quamvis Deus tot miranda opera, in populi conſpectu ejus cauſa in Ægypto primum, deinde in deſerto feciſſet, quibus eos homines erudire, ad ſeque ex animo colendum ſibique confidendum adducere curaſſet, illos tamen & ſtupidos & contumaces & incredulos perſtitiſſe, nec dum ſapere voluiſſe. Sciendum eſt enim, rectiſſime dici illum non dare, qui accipientem non invenit; ſeu verbum dandi, propria ſignificatione non voluntatem & curam, ſed eventum effectumque ipſum ſignificare: ſi quis alicui pecuniam ex animo offerat, qui eam non accipiat, dare quidem voluiſſe & curaſſe dicetur, non tamen dediſſe. Atque hoc ſenſu proprio, ut dixi, hujus verbi, videtur Paulus illud uſurpaſſe 2 Tim. 2. 25. *Si forte*, vel *ſi quando Deus det illis pœnitentiam*, id eſt, ſi quando per Dei gratiam pœnitentiam agant: non autem ſimpliciter, ſi quando Deus velit, ut pœnitentiam agant. Hoc enim ordinaria voluntate ſemper vult Deus, 2 Petr. 3. 9. Itaque de ipſo eventu, deque à Deo dandæ pœnitentiæ effectu ibi loquitur Paulus. Quocirca hic quoque cum dicitur, *Nec dedit vobis Jehova &c*, omnino intelligi & poteſt & debet, non de voluntate, ſed de effectu dandi ſermonem eſſe.

Secundo loco dignum quod examinetur videtur illud quod ſcriptum eſt 1 Sam. 10, ad finem, cum ſcilicet Samuel, Saulem jam à ſe Dei juſſu unctum, eidem populo regem declaraſſet, atque ut rogatus ab illis fuerat, regem ipſis præfeciſſet, populi partem Saulem poſtmodum abeuntem comitatam fuiſſe, partem vero id facere renuiſſe, eumque contempſiſſe. Hos autem ſcriptor appellat ℣. 27. 26, filios Belial, illorum vero Deum cor tetigiſſe ait. Ex quo conſtare videtur, quod recte agamus, id omnino ex Dei voluntate pendere, adeo ut cujuſcunque Deus cor tangat, is recte agat, cujuſcunque vero non tangat, is ut male agat neceſſe ſit. Reſponſio primum ex iis colligi poteſt, quæ modo dicta ſunt. Aliud enim eſt tangere cor, aliud velle tangere. Voluit Deus per Samuelis orationem totius populi cor tangere, id eſt, univerſum populum ad Saulem pro rege ſuo agnoſcendum & colendum inducere, quemadmodum par erat ut facerent, non induxit tamen; & ſic cor eorum revera non tetigit, niſi partis eorum. Cujus rei cauſa fuit, quod reliqui filii Belial erant, hoc eſt, improbi & mali, ut ibidem ſcriptum eſt. Unde ſatis intelligi poteſt, eos qui Saulem comitati ſunt, nec improbos nec malos fuiſſe, & inde factum eſſe, ut Deus per orationem Samuelis eorum cor tetigerit. Sic Act. 16. 14, dicitur Deus Lydiæ purpuræ venditricis cor aperuiſſe, ut attenderet iis, quæ à Paulo dicebantur, id eſt, ut ex ſequentibus colligitur, iis fidem adjungeret, non quidem, quia Deus fœminæ illius magis quam aliorum qui aderant cor aperire voluerit, ſed, quia revera per Pauli prædicationem aperuit, quod in multis fortaſſe non contigit, quia mali & improbi erant, aut certe non pii. At de Lydia ibidem affirmatur, quod jam Deum coleret. Hæc igitur Lydiæ pietas in cauſa fuit, ut Deus reipſa illius magis quam aliorum cor aperiret. Nam qui animo eſt pio, facillime vel potius omnino Dei verbis aſſentitur: contra vero qui aliter eſt comparatus, ut poſtea latius explicabimus. Deinde dico, locutionem illam, *Deus tetigit cor*, ita accipi poſſe, ut nihil aliud ſignificet, quam Dei timorem, quo aliquis ſit præditus. Certe in magnis Bibliis Roberti Stephani verba illa, *Quorum Deus tetigerat cor*, ad hunc modum explanantur: aliquorum, qui timebant dominum; idemque ſenſiſſe videtur Chaldæus Paraphraſtes à Vatablo citatus, licet de mittendo in cor à domino timore ſui ibi mentio fiat; namque id ex ratione paulo ante à nobis expoſita intelligi poteſt. Poſtremo animadvertendum eſt, apud eos etiam, qui liberum hominis arbitrium aſſerunt, in omnibus fortaſſe linguis receptum eſſe, ut id à Deo fieri dicatur, quod ſecundum ejus voluntatem fit: quemadmodum à Diabolo id dicitur fieri, quod ejus voluntati eſt conſentaneum, nec immerito. Nam ſicut Diabolus, ad ea quæ ſibi placent committenda, continenter homines quacunque poteſt ratione inſtigat: ita Deus, ad ea quæ ſibi probantur facienda, perpetuo idque variis rationibus, hominum animos movet atque impellit. Sed ita tamen, ut quemadmodum Diabolus nemini vim plane affert, quia non poteſt: ſic Deus nemini vim afferat, quis

non vult. Itaque Deus idcirco iſtorum cor tetigiſſe dicitur, & ſic factum illud operationi divinæ tribuitur, quia nimirum id factum Deo probabatur, ejuſque voluntati conſentaneum erat.

Tertio, nullo pacto prætermittendum eſt illud, quod à Salomone ſcriptum eſt, Prov. 16. 4. *Univerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus, impium quoque ad diem malum*, ut in vulgata editione habetur. Jam ſi Deus, ut hæc verba dicere videntur, ipſum impium creat, & pœnis ad ſui gloriam deſtinat, quid in hominis poteſtate ſitum eſſe queat, in iis quæ ad ipſius ſalutem aut condemnationem ſpectant?

Mirabilis ſane eſſet locus iſte, ſi ex eo ſententia iſta elici poſſet, & univerſis Sacris Literis plane contrarius, in quibus ubique teſtatum legimus, Deum impietatem & iniquitatem odiſſe, & peccata facile condonare. Primum igitur animadvertendum eſt, ut Vatablus annotavit, poſſe locum ex Hebræo ſic converti, *Et etiam impius* [decidet] *in diem afflictionis*, id eſt (pergit Vatablus) peribit, ut ſcilicet cognoſcatur ira Dei. Tum vero ſciendum eſt, verbum operari, ſive etiam *Paal* Hebræum, quo ibi utitur Salomon, multo commodius ad divina judicia, quam ad creationem aliquam referri poſſe. Nam quod præterito tempore verbum illud enuntiatum fuerit, hoc nihil eſt, cum apud Hebræos præteritum tempus pro præſente uſurpari adeo tritum ſit, ut nihil magis. Ait igitur Salomon, Dei facta in mundi gubernatione omnia ad ipſius gloriam tendere, ab ipſoque in hunc ipſum finem dirigi, nec alia modo, ſed hoc ipſum etiam, quod impium ad diem malum, hoc eſt, pœnarum adducit. Neque enim, etiamſi vox impii non primo ſed quarto caſu legatur, eſt ea nuda & per ſe cum verbo operandi conjungenda, quaſi dicere voluerit Salomon, Deum operari, id eſt, creare vel facere impium: ſed totum orationis poſterius membrum, cum verbo illo antecedente conſtruendum eſt, & aliquid ſubaudiendum, hoc pacto: Omnia operatur Jehova propter ſeipſum, atque hoc etiam propter ſeipſum operatur, quod impium ad pœnarum diem adducit, id eſt, Deus, cum impium punit, tunc quoque gloriæ ſuæ rationem habet: ut confirmet Salomon, Deum, non minus calamitatum noſtrarum, poſtquam impii evadimus, auctorem eſſe, quam felicitatis, cum eum colimus: eſtque hic locus non paucis aliis ſimilis, præſertim illis, Deut. 32. 39. 1 Sam. 2. 6, 7. Amos 3. 6.

Quarto, non gravabimur Hieremiæ verba illa non nihil expendere, quæ ſcripta ſunt apud ipſum cap. 10. ℣ſ. 23, non procul à fine: *Scio Jehova, quod non eſt hominis via ejus, nec viri* ſive *alicujus ut eat & dirigat greſſum ſuum.* Quamvis enim locus planiſſimus ſit, & ab Eraſmo, potiſſimum in ſua diatribe, oſtenſum fuerit, eum nihil ad rem facere, tamen, quia multi eo adhuc abutuntur, ſilentio prætereundus non fuit. Dicimus igitur in loco iſto, non eſſe ſermonem, de via & greſſu hominis quod attinet ad mores, ſed de via ipſarum actionum, & de aliqua re efficienda, quam quis animo deſtinaverit. Loquitur enim propheta, ut antecedentia verba demonſtrant, de futura Judææ vaſtitate per Nabuchodonoſorem, quamvis ille aliud facere decreviſſet. Quanquam poteſt etiam totus locus ſic explanari, & περιφραστικῶς converti. Etiamſi ô Jehova, Nabuchodonoſoris minas & potentiam recte noverim, videamque te propter ſcelera populi hujus decreviſſe, eum per ipſum Nabuchodonoſorem punire, tamen ſcio etiam hominem iſtum nihil facturum, niſi id quod tu volueris, cum nec in ipſius, nec in ullius hominis arbitrio ſit, ea facere quæ facienda ſibi propoſuerit. Tu enim perpetuo cuncta moderaris, nihilque te invito fieri poteſt. Quare obſecro te, ne punitio iſta quam decreviſti ſit plane intolerabilis, neve nos iſtius arbitratui vexandos & perdendos prorſus dimittas.

Quinto, celebris Eſaiæ locus excutiendus eſt. Is enim, ſuæ vaticinationis cap. 6. 9, 10, ait, ſibi ad populum legato divinitus deſtinato dictum fuiſſe: *Vade & dicito populo iſti: Audiendo audite, & ne intelligatis: & videndo videte, neque cognoſcatis. Craſſum reddito cor populi hujus, & aures ejus fac hebetes, & oculos ejus oblinæ, ne forte vel oculis ſuis videat, vel auribus ſuis audiat, vel corde intelligat, quo converſus ſaluti reſtituatur.* Sic autem hunc locum Tigurini ſunt interpretati. Jam vero, cum ex his verbis ſatis conſtare videatur, non modo Deum velle, ut populus non intelligat, ſed etiam id curare, ne convertatur & ſanetur, nullum dubium eſſe videtur, quin ii qui pereunt, voluntate ac decreto divino pereant, & ideo non convertantur, quia Deus eos converti nolit: ex quo conſequi omnino videtur, in iis quæ ad ſalutem aut condemnationem pertinent, nihil in hominis poteſtate eſſe.

Reſpondendum eſt, iſtius loci ſententiam atque explicationem ex compluribus Novi Teſtamenti locis petendam eſſe, ubi is ſive tacite ſive aperte in teſtimonium vel ab ipſo Chriſto vel ab ejus Apoſtolis adducitur. Matth 13 14, 15. Marc. 4. 12. Luc. 8. 10. Joh. 12. 40. Act. 28 26, 27, & Rom. 11. 8. Ex quibus omnibus ſimul junctis & inter ſe collatis, apparet locum iſtum, licet de populo univerſe in eo verba fiant, tamen inter eos recenſendum eſſe, ubi de aliquo Dei ſingulari decreto agatur, quod in conſequentiam (ut ajunt) trahendum non ſit, quemadmodum poſtea videbimus. Apparet, inquam, populum iſtum cæcitate, ſurditate, ac ſtupiditate ſua, in quam ſuo vitio inciderat, commeritum fuiſſe, ut Deus illi aliqua ratione tantam rerum divinarum ignorationem injiceret, ut reſipiſcere non poſſet, ſed pœnas ſibi jam pridem decretas ſubiret. Quod ſi nihil aliud haberemus, quam id, quod apud Matthæum legitur, ſatis inde doceri poſſemus, quænam loci iſtius ſententia ſit, nempe ea quam modo diximus. Ibi enim Chriſtus manifeſte ait ℣ſ. 13, ſe idcirco per parabolas populo loqui, quia jam ipſi videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt. Dixerat enim antea ℣ſ. 12, ab eo qui non habet, etiam id quod habet ablatum iri: & poſtea ℣ſ. 14 ſubjicit, ea ratione in ipſis compleri Prophetiam Eſaiæ. Ex quo intelligi poteſt, excæcationem illam, cujus auctor, ſive apud ipſum Eſaiam, ſive apud quemvis alium ex prædictis ſcriptoribus, videtur fieri ipſe Deus, nihil aliud eſſe, quam cæcitatem, quam populus jam culpa ſua contraxerat, non removere, ſed potius per miniſtros ſuos ita cum illis loqui, ut ipſis in ſua cæcitate perſeverandi occaſio & cauſa major daretur; & ſic externis rebus illos penitus excæcare, quod certe fieri non potuiſſet, niſi jam ipſi interiore cæcitate ſua ſponte laboraſſent, tantum abeſt, ut Deus eam illis prius immiſerit.

Sexto loco ea examinanda ſunt, quæ leguntur apud Ezech. 36. 26, 27. Ibi enim Deus pollicetur, ſe populo ſuo cor novum daturum, & Novum Spiritum in eorum præcordiis poſiturum; ablaturum, inquam, eis cor lapideum, & cor carneum daturum, effecturumque ut in ſui ſtatutis ambulent, & judicia ſua cuſtodiant & faciant. Certe ex his ſatis conſtare videtur, hominem ne voluntatem quidem bene faciendi ſecundum præcepta Dei ex ſe habere, ſed ex Deo tantum, qui cor ipſius pro arbitratu ſuo plane immutet, atque cum ſibi libuerit, ut neceſſario ſibi obediat, vi quadam interiore efficiat. Similem locum habes apud Hieremiam 32. 39, 40, circa finem.

Hunc Ezechielis locum ſatis commode explicat Eraſmus in ſua diatribe, dicens in eo contineri uſitatam figuram loquendi, qua cum in altero aliquid efficiendi ſignificatur, illius opera minime excluſa, ac ſi quis, inquit, præceptor diſcipulo ſolœcizanti diceret, Eximam tibi linguam iſtam barbaricam, & inſeram Romanam, nihilo ſecius tamen requireret à diſcipulo induſtriam, tametſi citra præceptoris operam mutare linguam diſcipulus non poſſit. Hæc ſunt fere ipſius Eraſmi verba. Quibus adde, ex loco ipſo ſatis apparere, nullam neceſſitatem Deum ſignificare voluiſſe,

ſed

ſed neque ullam vim interiorem, cum non alia ratione, ea quæ ibi pollicetur, ſe effecturum oſtendat Deus, quam beneficiorum multitudine, quibus affecturus erat populum, ejuſque cor & animum emolliturus, in eoque voluntatem & alacritatem ſibi obediendi ingeneraturus quodammodo & creaturus. Namque hoc eſt, quod ait, ſe ſpiritum ſuum daturum in præcordia ipſorum: Spiritus enim Dei eſt Deo obedire velle, & ad ejus normam voluntatem ſuam conformare. Legantur quæ Deus ibidem ante & poſt pollicitationem iſtam ſe facturum promittit, præſertim vero ea quæ poſt, ubi etiam ea dicit, unde conſtet, ex beneficiis quæ populo facturus erat, futurum, ut illi iniquitates ſuas agnoſcant ac deteſtentur, ſeque dignos omni ſupplicio judicent, atque, ut apertius ſcriptum eſt apud eundem prophetam in fine cap. 16. ℣ſ. 61, 62, 63, eos plane pudeat, cum viderint Deum ſibi, licet iniquis, ita propitium eſſe. Joſephus Patriarcha Gen. 41. 51 ait, Deum effeciſſe, ut ipſe oblivifceretur cuncti laboris ſui, & univerſæ domus patris ſui. Quomodo vero id effecerat Deus? Nempe, ut apertiſſimum eſt, eum bonis multis cumulando, & in Ægypto Principem poſt Regem efficiendo. Ex quo liquet, Deum externis rebus aliquid interius in nobis ingenerare ſolere, & id dici ab eo in animo noſtro effici, quod ejus facta, quamvis ipſa animum noſtrum non ingrediantur, in ipſo efficiunt. Hinc (ut multos locos ſimiles ſimul explicemus) perſpicuum eſſe poteſt, quid ſibi velit Hieremias, cum cap. 31. 18 Ephraim ita loquentem inducit: *Converte me & convertar, quoniam tu es Jehova Deus meus, &c.* Convertit enim nos Deus, cum ex calamitatibus noſtris nos liberat, tuncque nos ipſos (ut ibidem ſcriptum eſt) ut cognoſcamus efficit, cum licet immerentes nos beneficiis afficit, quemadmodum eum Ephraim rogabat. Propterea cap. quoque 5. Lament. 21, in precatione illa ſua ait Hieremias: *Converte nos ad te Jehova & convertemur*, quod idem eſt acſi diceret: Si tu domine benigne nos reſpexeris, & ex calamitatibus, in quibus ſumus, ereptos, in priſtinum ſtatum reſtitueris, nos quoque ad te ex animo reſpiciemus, & ex iniquitatibus noſtris emergentes, ad ſancte vivendum, tibique uni ſerviendum aſpirabimus. Vide de converſione iſta, qua Deus nos convertit Pſal. 80. 4. 8. 15. 20, & 85. 5, 7, 8. Eſt autem animadvertendum, quod, ut ſupra dictum eſt, in pollicitationibus illis divinis, quales ſunt illæ, Ezech. 36. 26. 27, nulla neceſſitas ſignificatur, nec effectum certo futurum eſſe dicitur, ſed tantummodo per Deum non ſtaturum, quominus effectus plane conſequatur, id eſt, Deum omnia facturum, quæ fieri poterunt, ut populus libere improbitate relicta, probitatem veramque pietatem ſectetur ac colat. Nam ſi de effectu ipſo omnino ſecuturo Deum loqui velimus, in labyrinthos difficultateſque inextricabiles nos conjiciemus, & complura divina oracula vel pervertemus, vel certe perperam interpretabimur. Conſideremus, obſecro, quæ Deus ſe facturum pollicetur, tum, cum novum fœdus cum populo ſuo panget, ut ſcriptum eſt, Hieremiæ 31. 31, 33, 34. Certe ſi de ipſo effectu, qui plane ſecuturus ſit, eum loqui velimus, neceſſe erit in eum errorem incidere, in quem hodie non pauci inciderunt, ut dicamus Novum Teſtamentum adhuc non eſſe, nec futurum, niſi cum major pars hominum Deum ex animo coluerit, aut ea ſaltem pars fere univerſa, cui Deus voluntatem ſuam ſeque ipſum patefecerit, nempe, quia in prædicto loco ea verba ſcripta ſunt, *Dabo Legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam.* Nam, cum hoc reipſa nondum factum fuiſſe, niſi minima ex parte, inter omnes conſtet, videtur omnino novum illud fœdus, quod hac re potiſſimum, ut ibidem ſcriptum eſt, continendum erat, nondum extitiſſe. Verum, ut diximus, error eſt, iſque valde inſignis ac pernicioſus, affirmare vel exiſtimare, Novum Fœdus à Deo cum populo ſuo pactum adhuc non fuiſſe. Nec ſane quiſquam id affirmare poteſt, quin ſimul Novi Teſtamenti ſcripta pro nihilo ducat, in quibus paſſim aut tacite aut aperte, per Jeſum Chriſtum illud pactum fuiſſe, ejuſque ſanguine confirmatum, dicitur & inculcatur. Et ne quis cauſetur, aliud eſſe Novum Fœdus, ſive alio modo acceptum, id de quo loquitur Deus apud Hieremiam, quam illud ſit, de quo Novi Teſtamenti ſcripta loquuntur, legantur ea quæ ſcribit auctor Epiſtolæ ad Hebræos 8. 6, 7, 8, &c. Nam inde apparet manifeſte, Fœdus illud Novum, de quo apud Hieremiam, jam fuiſſe ſancitum, atque illud ipſum eſſe, cujus mediator Jeſus Chriſtus jam fuit. Itaque cum Deus dicit, ſe daturum legem ſuam in viſceribus eorum &c, nihil aliud intelligendum eſt, quam Deum ea facturum, per quæ plane veriſimile ſit, legem ſuam in hominum cordibus inſcriptum iri, idque ut fiat, quam diligentiſſime curaturum. Quid vero Deus per Chriſtum non fecit, ut legem ſuam in hominum cordibus inſcriberet? Prædicit Paulus cap. 11. ad Rom. ℣ſ. 25, 26, futurum, ut poſtquam plenitudo gentium advenerit, totus Iſraël ſervetur, quod utique non ita intelligendum eſt, quaſi Paulus dicere voluerit, futurum omnino, ut reipſa omnes, qui genere Iſraëlitæ fuerint, ſerventur: ſed fidei oſtium, quod illis jam tum Dei juſto judicio clauſum erat, ejuſdem Dei benignitate illis denuo apertum iri, ita ut, ſi velint, omnes prorſus ſervari poſſint. Niſi hujuſmodi ratione alii ſimiles in Sacris Literis loci explicentur, neceſſe eſt in ſumma divinorum conſiliorum, quæ ad ſalutem noſtram ſpectant, ignoratione verſari. Et hæc ſatis fuerint, quod ad teſtimonia attinet ex Vetere Teſtamento petita: itaque ad Teſtamenti Novi locos veniamus.

Septimo igitur loco, de iis Pauli verbis agemus, quæ ſcripta ſunt 1 Cor. 4. 7. *Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis?* Nam etſi hæc Pauli verba nihil omnino ad propoſitam quæſtionem judicio meo pertinere poſſint, tamen, quia plerique adverſariorum illis haud leviter niti videntur, prætereunda non cenſui.

Dico igitur, Paulum eo loco non agere de voluntate quam Corinthii haberent Deo per Chriſtum obediendi; ſed neque de ipſa obedientia, aliave re ulla, quæ huc ſpectare poſſit: ſed de Spiritus Sancti donis, aliiſque chariſmatis, quæ tunc temporis iis à Deo concedebantur, qui Euangelicæ voci aſſenſi fuiſſent, quales erant Corinthii illi, qui, ut idem Paulus ibidem deinde teſtatur 1 Cor. 1. 4. 5. 6, 7, & in ipſo ferme Epiſtolæ initio dixerat, præclaris ac multiplicibus donis ditati fuerant, quibus illos ſeſe nimis efferre ac ſuperbire vetat, quaſi à Deo illa omnia non accepiſſent. Quod ſi quis eſt, qui nihilominus, contra id quod ipſe locus plane ſuadet, velit Pauli verba univerſe prorſus accipienda eſſe, quid aliud tandem ex ipſis colligetur, quod ad propoſitam quæſtionem faciat, niſi voluntatem ipſam Deo obediendi, ab ipſo Deo in nos proficiſci? Hoc autem nos, ſi recte intelligatur, neutiquam diffitemur, ſcientes Deum omnium bonorum, quæ in nobis ſunt, fontem atque auctorem eſſe, eoque ipſius etiam voluntatis, quam habemus, illi obedientiam præſtandi. Verum, non idcirco ſequitur, nos ea in re nihil libere efficere, quemadmodum poſtea explicabimus.

Octavo, non pauci ſunt, qui magnam vim in ejuſdem Pauli verbis eſſe arbitrentur, quæ leguntur 2 Cor. 3. 5. *Non quod ſufficientes ſimus à nobis ipſis aliquid cogitare, tanquam ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt, &c.* Sed miror primum, iſtos non animadvertere, qua de re Apoſtolus loquatur. Loquitur autem, ut manifeſtum eſt, de miniſterio ſuo, quo factum fuerat, ut Corinthii illi Chriſti Epiſtola dici poſſent, ſcripta non atramento, ſed Spiritu Dei vivi, hocque quamvis non ſine ipſius opera, à Deo tamen plane profectum eſſe ait, ſe enim in ejuſmodi rebus ne cogitare quidem aliquid poſſe, tanquam ex ſeipſo. Non igitur univerſe prorſus, ut ſonant, Pauli verba accipienda

ſunt,

Google

ſunt, ſed ad ejus inſtitutum atque ſubjectam materiam accommodanda. Deinde illud animadvertendum cenſeo, verbum *aliquid*, quod τι eſt Græce, non quidpiam ſimpliciter, qualecunque tandem id ſit, ſignificare, ſed quidpiam quod magni alicujus ſit momenti: hoc enim ſenſu pronomen illud in Novo Teſtamento uſurpari ſolet, ut cum idem Paulus 1 Cor 3. 7. ait, neque qui plantat eſſe aliquid, neque qui rigat, ſed Deum, qui incrementum dat. Non enim intelligit iſtos plane nihil eſſe, etiam ea ipſa in re de qua ſermo erat, alioqui ſibi ipſi contrarius eſſet, qui paulo poſt ℣. 9 affirmat, eoſdem iſtos eſſe coadjutores Dei, & alia dicit, ex quibus conſtat, & eum qui plantat, & eum qui rigat aliquid eſſe: ſed eos aliquid eſſe negat quod magni alicujus momenti ſit, præſertim, ſi cum Deo, qui incrementum dat, comparentur. Idem Paulus ſimiliter eadem Epiſtola 10. 19, negat ſe affirmare, idolum, vel id quod idolis ſacrificatur, aliquid eſſe, non quod nihil omnino ea eſſe dicere velit, ſed nihil quod magno æſtimandum ſit, adeo ut quis ab illis, tanquam ab illis, aliquid mali metuere debeat, quo ſenſu cap. quoque 8. 4. dixerat, nihil eſſe idolum in mundo. Ad Galatas quoque ſcribens cap. 6. 3. ait, ſi quis aliquid videatur ſibi eſſe, cum nihil ſit, iſtum ſeipſum decipere, ubi ſine dubio *aliquid* pro aliquid magni momenti dixit. Et Gamaliel Act. 5. 36 dicebat, Theudam illum affirmaſſe, ſe eſſe aliquem, id eſt, aliquem magnum, ut expreſſe legitur in Complutenſi editione, ubi non ſimpliciter εἶναί τινα ἑαυτὸν, ut in aliis, ſed εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν ſcriptum eſt. Cum igitur Paulus ait, ſe & ſocios ſuos in Euangelico miniſterio, aliquid tanquam ex ſeipſis cogitare non poſſe, non eſt intelligendum, eos ex ſeipſis nihil prorſus cogitare poſſe; ſed nihil quod alicujus magni momenti eſſe poſſit.

Nono, celebris ille locus expendendus eſt, apud eundem Paulum Phil. 2. 13. *Deus eſt enim, qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona voluntate.* Nam profecto ſi Deus eſt, qui efficit in nobis, ut velimus, non tantum ut perficiamus, idque pro ſua voluntate, nihil nec quod ad voluntatem quidem ipſam attinet, in noſtra poteſtate erit.

Reſpondeo, me, ut ſupra dictum fuit, non dubitare, quin Deus ipſius etiam bonæ voluntatis noſtræ auctor dici debeat: ſed tamen nego propterea ſequi nos ea in re nihil libere efficere, idque vel ex ipſo hoc loco manifeſtum eſt: quandoquidem ante modo recitata verba ſcriptum eſt ℣. 12, *Cum metu & tremore veſtram ſalutem operemini*, cujus adhortationis ratio, in ipſis de quibus quærimus verbis ſtatim redditur. Ex quo intelligi debet, & aliqua ex parte in Philippenſium illorum poteſtate fuiſſe, aliquid in ſalute ſibi comparanda efficere, & non ita in illis Deum & velle & perficere operatum fuiſſe, ut illi interea ea ipſa in re nihil libere agerent, ſiquidem ſine voluntate & perfectione iſta ſalus nullo modo comparari poteſt. Diligenter igitur conſiderandum eſt, ut ex antecedentibus patet, Apoſtoli ſcopum eſſe, Philippenſes ad humilitatem & ſui ipſorum demiſſionem adducere: Quare monet illos, ne ſe de via ſalutis, quam ingreſſi fuerunt, jactent, neve propterea ſuperbiant, quaſi non id omne à Deo profectum ſit, qui prædicatione Euangelii ſui, promiſſiſque ampliſſimis in ipſo contentis, & mirandis præterea operibus ad ejus confirmationem per Apoſtolos patratis, in eis & voluntatem & perfectionem ingeneraverat & operatus fuerat, quod & facere eadem ratione pergebat, idque pro bona voluntate ſua, id eſt, quia benignitate illa erga ipſos uti ſibi placuerat, non autem quia ipſi commeriti id fuiſſent. Operatur igitur Deus in nobis voluntatem & perfectionem potiſſimum verbo ſuo, per quod etiam regenerari & novæ creaturæ fieri dicimur, 1 Petr 1. 23, & Jacob 1. 18. Quod verbum etiam poſt ipſam prædicationem, in iis qui crediderunt agere dicitur 1 Theſ. 2. 13. Nam etſi in vulgata editione ejus loci verba, non ad Dei verbum, ſed ad ipſum Deum referuntur, tamen certum eſt, ex vi Grammaticæ, in Græco codice ad Dei verbum referri poſſe; ex vi autem ſententiæ id fieri debere unuſquiſque confitebitur, qui locum attente legerit. De verbo enim Dei ſermo eſt, non autem de ipſo Deo: adſtipulanturque ſententiæ noſtræ & Caſtellio & Beza in ſuis interpretationibus. Ubi etiam eſt conſiderandum, eodem verbo uſum eſſe Paulum cum ait, Deum operari in Philippenſibus velle & perficere, & cum dicit, Dei verbum ſive ſermonem, qui jam illis annunciatus fuerat, in Theſſalonicenſibus qui crediderant, agere. Ibi enim de Deo ſcriptum eſt, ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν, hic vero de Dei ſermone, ὃς καὶ ἐνεργεῖται. Quod ſi quis nolit Paulum, cum monitione & adhortatione illa qua ad Philippenſes utitur, ad humilitatem in ipſis ingenerandam reſpexiſſe, & univerſam eorum verborum ſententiam per ſe ipſam conſiderare velit, non autem ad antecedentia accommodare, hic ſenſus erit verborum ejus: debere Philippenſes omni cura & diligentia in inſtituto opere perſeverare, propterea quod non humana figmenta eſſent, ea quæ illis à ſe & ab aliis de Jeſu Chriſto propoſita fuiſſent, ſed divina myſteria, quibus eorum ſalus contineretur; Deique conſilio & opera factum fuiſſe, ut ea voluntate iiſque factis eſſent præditi, non autem humana cura atque induſtria, id eſt, ſe & alios, qui Chriſtum Jeſum illis annunciaverant, à Deo miſſos fuiſſe, & ſecundum Dei voluntatem locutos eſſe, non autem, vel ſua ſponte veniſſe, vel ex proprio capite quæ prædicaverant confinxiſſe. Nam verba illa *Cum metu & tremore*, idem ſignificare poſſe, quod ſumma cura & diligentia, docere poteſt id, quod ſcriptum eſt Eph. 6. 5, *Servi obedite Dominis carnalibus cum timore & tremore.*

Decimo, ad probandum nihil eſſe in hominis poteſtate eorum quæ ſalutem attinent, ſatis eſſe videtur, quod fides, ſine qua nemo poteſt placere Deo, in hominis poteſtate non eſt. Probari videtur id primum, quia ſcriptum eſt à Paulo, 2 Theſſ. 3. 2, non omnium eſſe fidem. Deinde, quia ab eodem fides Dei donum eſſe dicitur Eph. 2. 8. Philip. 1. 28, & 29. Reſpondemus primo loco, teſtimonia allata de fide in Chriſtum loqui, quam fatemur in hominis poteſtate non eſſe, quatenus, niſi Deus per inſtrumenta aliqua Chriſti notitiam largiatur, non poteſt quiſquam in Chriſtum credere. Deinde vero, quod ad locum illum attinet 2 Theſſ. 3. 2. dicimus, non omnium eſſe fidem, non ſignificare, non omnes poſſe credere, ſeu non omnibus datum eſſe, ut credant, ſed, ut verba ipſa ſonant, non omnes credere. Cum enim hortatus eſſet Paulus Theſſalonicenſes, ut Deum rogarent, ut ſermo Dei curreret & clarificaretur, ipſeque & ipſius ſocii à malis & importunis hominibus liberarentur, ut rationem redderet, quare ita locutus eſſet, inquit, *Non enim omnium eſt fides*, id eſt, non omnes ex animo Euangelio aſſentiuntur. Videtur enim de falſis fratribus potiſſimum loqui, quos Euangelii curſum maxime tunc temporis impedire conſueviſſe certum eſt; & à quibus ipſe ſibi cavere, ſine ſingulari Dei ope, non poterat. Idem autem ibi eſſe, non omnium eſt fides, quod non omnes fideles ſunt, declarant, præterea verba, quæ ſtatim per antitheſin adjuncta ſunt, *Fidelis autem dominus eſt, &c.* Jam quod ad alios locos pertinet, in quibus fides Dei donum eſſe dicatur, fatemur id ita ſe habere: ſed nihilominus tamen affirmamus, poſtquam homini Chriſtus Jeſus Dei benignitate annunciatur, in ejus poteſtate eſſe, ut in illum credat, ſi velit: & ſi nolit, non credat. Quod niſi ita ſe haberet, profecto ii, qui Euangelio ſibi annunciato non credunt, nequaquam reliquis omnibus gravius punirentur, ſicut intelligi poteſt, ex iis quæ Chriſtus ait, Matth. 10. 15. Marc. 6. 11. Item Luc. 10. 12, ubi mitius cum Sodoma & Gomorrha, quam cum iſtis, in judicii die actum iri pronunciat. Neque enim Dei donum fides non erit, etiamſi in hominis poteſtate ſit credere, id eſt, fidem ſibi per Euangelii prædicationem à Deo oblatam accipere: quemadmodum ſi ego cuipiam, cui

nihil prorſus debeam, pecuniam donare velim, nulla ex parte minueretur liberalitas mea, etiamſi in illius poteſtate ſit, eam pecuniam accipere, vel non accipere. Et quemadmodum, ſi is pecuniam libera voluntate acceperit, non idcirco donum meum non erit: ſic, quamvis nos annunciato Euangelio libera voluntate credamus, atque ea ratione fidem nobis oblatam accipismus, non tamen fides noſtra Dei donum non eſt. Deus nemini quidquam debet, niſi ex promiſſo; nec ii, quibus Chriſtus annunciatur, aliquid in ſeipſis habent, quo tantam Dei benignitatem & largitatem commeruiſſe potuerint. Quocirca plane Dei donum eſt, ut in Chriſtum credant: id enim ſine ipſius Chriſti annunciatione fieri nullo pacto, poteſt. Fidem autem in Chriſtum, ideo Dei donum dici, quia donatur nobis à Deo ut in Chriſtum credere poſſimus, declarat locus ille Phil. 1. 29. Namque ex eo colligitur, in Philippenſibus ita fidem in Chriſtum Dei donum fuiſſe, ſicut in iiſdem Dei donum erat pro Chriſto pati. Verum Paulus, ut ex ipſo loco perſpicuum eſt, non vult dicere, Philippenſes jam pati pro Chriſto, (quippe qui illos, ut id faciant, moneat) ſed illis datum eſſe, ut pati pro Chriſto poſſint, id eſt, adverſariorum vexationes a Deo ipſis immitti, quæ propterea ipſos terrere non debeant, ſed potius alacriores reddere. Quare donatum illis eſſe, ut in Chriſtum credant, nihil aliud ſimiliter ſignificat, quam per Euangelii prædicationem illis à Deo conceſſum fuiſſe, ut in Chriſtum credere poſſent.

Undecimo, explicandus eſt locus ille celebris Joh. 6. 44. *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater qui me miſit traxerit eum, &c.* Hinc enim ſatis conſtare videtur, tum demum fieri, ut ad Chriſtum eamus, ejus verbis fidem adhibeamus, & proinde ſalutem conſequamur, cum Deus nos trahit, id eſt, nos Spiritu ſuo rapit, atque ut ad Chriſtum ire velimus, efficit. Unde intelligi poteſt, omnia in ſalutis noſtræ negotio, ex Dei voluntate pendere, noſque in ea re nihil plane efficere.

Ut magis perſpicuum ſit, locum iſtum adverſariorum ſententiam nullo modo confirmare, animadvertendum eſt, quod etiamſi iſta (ut ita dicam) Dei tractio, nihil aliud eſſet, quam Dei vis quædam interior, quæ non omnibus externum verbum audientibus concederetur, non tamen inde concludi poſſet, in hominis poteſtate, quod attinet ad aſſenſum externo Dei verbo præbendum, nihil ſitum eſſe. Neque enim ait Chriſtus, omnes, qui à Patre ipſius trahuntur, ad ipſum ire, ſed neminem ire poſſe, qui non trahatur. Itaque nihil cum Chriſti verbis pugnat, quod quis à Patre trahatur, & tamen ad ipſum Chriſtum non eat, quia videlicet ire nolit, & ſic quod in ejus poteſtate ſit, poſtquam à Deo quadam vi interiore, non omnibus conceſſa, ad Chriſto credendum incitatus fuerit, illi credere, aut non credere.* Nam quod quidam ſint inter eos, qui verbum Dei audiunt, quibus vis illa interior, ſine qua credere non poſſunt, à Deo non concedatur, id ex ipſorum ſceleribus antecedentibus proficiſci poteſt, quatenus Deus in ipſorum pœnam nolit eos poſſe reſipiſcere, & ſalutem conſequi. Atque hac ratione & ſalus & condemnatio, non ſoli Dei decreto, ſed hominis quoque aut bonæ aut malæ voluntati adſcribenda erit. Et profecto, ſi Chriſtus ad ſolum Dei decretum omnia retuliſſet, fruſtra locutus eſſet, nec ſuis verbis aliquid effeciſſet, niſi quod auditores ad omni conatu veniendi ad ipſum deterruiſſet, & excuſationem incredulitatis eorum, qui ipſi fidem non adhibebant, ipſe attuliſſet: cum tamen plane veriſimile, ſit, eum potius, ut alibi ſæpe facit, cauſam cur non crederent, ad ipſorum improbitatem referre voluiſſe. Mens igitur Chriſti in verbis illis eſſe videtur, confirmare doctrinam ſuam eſſe divinam atque cœleſtem, cui ſi quis fidem non adhibeat, id propterea fieri, quod ille rebus divinis ac cœleſtibus non trahatur, nempe propter improbitatem ſuam. Murmurabant enim Judæi de ipſo, quod dixiſſet, ſe eſſe panem qui de cœlo deſcendiſſet, quibus Chriſtus dixit: *Nolite murmurare invicem: Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater qui me miſit traxerit eum, & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die.* Quod dixi me de cœlo deſcendiſſe, & panem eſſe, qui dat vitam mundo, veriſſimum eſt. Nam doctrina mea divina eſt ac cœleſtis, adeo ut quiſquis eam ex animo amplectitur, divinitus, id eſt, Deo ipſo id curante tractus dici debeat; nec quiſquam ſit, qui eam rejiciat, niſi is qui non tractus fuerit a Deo, non quod ipſum Deus trahere noluerit, ſed quod is per prædicationem meam trahere volenti Deo aſſenſus non fuerit, & ſic reipſa à Deo non fuerit tractus. De ipſo enim pleno trahendi effectu loquitur Chriſtus, non de ſola voluntate: quemadmodum in loco illo, quem ſupra examinavimus Deut. 29. 4. *Non dedit vobis Dominus* &c. id eſt, reipſa non dedit, ſive ita ut vos acceperitis, non autem, quod non voluerit dare. Patet autem rem ita ſe habere, ex iis quæ ſtatim conſequuntur. Pergit enim Chriſtus & ait, ꝟ.45. *Eſt ſcriptum in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei,* (ſive docti à Deo) *omnis igitur qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me* &c. Oſtendit Chriſtus his verbis, tempus illud adveniſſe à prophetis prædictum, in quo omnes à Deo docendi erant, id eſt, curandum à Deo erat, ut docerentur, & quantum in ipſo erat, hominis libera voluntate manente, efficiendum, ut plane addiſcerent. Verum neceſſe erat præterea, ut ipſi homines doceri vellent, & ſic reipſa addiſcerent, propterea ait, *Qui audivit à Patre, & didicit.* Non ſatis eſt audiviſſe, a Patre, & ſic Deum docentem habuiſſe, ſed didiciſſe opus eſt: non ſatis eſt patrem trahere voluiſſe, ſed ut reipſa traxerit eſt opus. Quamquam autem Deus & Pater, prædicatione ipſius Chriſti, ad hæc in populo efficienda, uteretur, tamen poſt prædicationem vis præcipua in audientium probitate conſiſtebat, quæ per prædicationem quodammodo excitabatur. Nam qui probitate aliqua, quæ ſecundum Deum eſſet, erant præditi, Chriſti prædicationem pro divina agnoſcebant, eique aſſentiebantur, & proinde facile fiebat, ut ad Chriſtum irent, id eſt, ſe ei totos dederent, atque ex animo ejus doctrinam amplecterentur. At vero qui improbi erant, doctrinæ illi divinæ ſuis moribus & inſtitutis prorſus contrariæ, aſſentiri non poterant, & propterea nec ad Chriſtum ire. Tacite igitur, ſed ita tamen, ut intelligi perfacile poſſit, quod Judæi ſibi fidem ex animo non adhiberent, cauſam eorum improbitatem eſſe ait, non autem, vel doctrinæ ſuæ falſitatem, vel aliud quidpiam, quod ex Dei parte faciendum reſtaret: tantum abeſt, ut eorum incredulitatem, Dei decreto, aut cuipiam ulla ratione ipſis injectæ neceſſitati, attribuat. Idem Chriſtus apud eundem Johannem cap. 7. 17 ait, *Si quis voluerit voluntatem ejus, qui miſit me, facere, cognoſcet de doctrina, utrum ex Deo ſit, an ego à me ipſo loquar.* Et cap. 3. 19, *Hoc eſt autem judicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum opera mala.* Et cap. 8. 47, *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis.* Ex quibus & aliis ſimilibus locis apparet, hominis improbitatem potiſſimam aut ſolam cauſam eſſe, cur quis Chriſti Euangelio non aſſentiatur. Nam in poſtremo trium iſtorum locorum, *ex Deo eſſe*, idem ſignificare quod probum eſſe, atque earum rerum quæ Deo placent amantem, probat antitheſis illa ſuperior ꝟ. 44, *Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere.* Certum enim eſt, his verbis nihil aliud Chriſtum ſignificare voluiſſe, quam Judæos illos eſſe improbos, & iis rebus, quæ Diabolo placent, delectari. Id ipſum probant aperte loci plures, in Epiſtola prima Johannis, in quibus hæ phraſes leguntur, *eſſe ex Deo, non eſſe ex Deo, eſſe ex Diabolo, eſſe ex maligno.* Atque hinc intelligi poteſt, quid ſibi velit Chriſtus, cum prædicto capite ſexto inferius ait ꝟ. 65, *Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.*

Nam

Nam in Græco non eſt, *à Patre meo*, ſed *ex Patre meo*. Intelligi, inquam, poteſt, eum nihil aliud dicere, quàm neminem ipſi confidere poſſe, niſi probus ſit, ejuſque probitate fiat, ut Euangelio aſſentiatur. Et quia ex Chriſti verbis conſtat, eum ſupra idem dixiſſe quod hic dicit: inquit enim *propterea dixi vobis, Nemo poteſt* &c. nihil autem ſupra dixerat, quod idem plane cum hoc videatur, niſi illud de quo quærimus, *Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater qui me miſit traxerit eum*: idcirco certiſſimum eſſe debet, hæc verba id potiſſimum ſignificare, neminem poſſe Chriſti doctrinam ex animo amplecti, qui in improbitate periſtat, unde fit, ut à Deo per Chriſti prædicationem eum trahere volente, minime trahatur, quemadmodum anteà expoſitum fuit.

Duodecimo, ea conſideranda ſunt, quæ Chriſtus de ſuis ovibus late diſſerit, Joh. cap. 10. Videtur enim omnino ex ejus verbis colligi poſſe, eos qui Chriſti ſunt tales eſſe, quia ut tales ſint omnino decretum fuerit, nec fieri poſſe, ut Chriſti eſſe deſinant. Nam de decreto ſatis inde apparere videtur, quod Chriſtus ait ℣. 16, ſe habere alias oves, quæ non eſſent ex ovili illo, quaſque ipſe adducturus eſſet: fieri autem non poſſe, ut qui Chriſti ſunt, ejus eſſe deſinant, videntur demonſtrare verba illa: ℣. 28. *Et non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea*. Adde, quod ex eodem Chriſti ſermone intelligi videtur, eos qui ipſi fidem non adhibent, idcirco non adhibere, quia de iis decretum non fuerit, ut Chriſti ſint. Inquit enim ℣. 26. *ſed vos non creditis, quia non eſtis ex ovibus meis*.

Ut totum hunc locum breviter explicemus, & nihil adverſariorum ſententiam juvare oſtendamus, dicimus, ovium nomine in Chriſti verbis eos intelligi, qui vel jam ejus doctrinam ex animo ſunt amplexi, vel propter probitatem aliquam, quæ in ipſis ſit, ad id faciendum apti ſunt atque accommodati. De illis loquitur Chriſtus, cum ait ℣. 28 oves ſuas perire non poſſe: de his vero, cum dicit ℣. 16. & 26 ſe habere alias oves, & Judæos non eſſe ex ovibus ſuis. Ubi notandum eſt, id Judæis Chriſtum exprobaſſe, & tanquam id dixiſſe, ex quo eorum in ſe non credendi peccatum appareret. Non igitur, cum negavit eos eſſe ex ovibus ſuis, intelligere aut ſignificare potuit, de ipſis nullo modo fuiſſe decretum, ut ſui eſſent: hoc enim ad excuſandos eos potius valuiſſet, atque oſtendendum, nullum eorum peccatum eſſe. Quocirca vel ex verbis iſtis perſpicuum eſt, quid in toto eo ſermone ovium ſuarum nomine Chriſtus intelligat, nempe eos quos ſupra diximus, ex quorum numero Judæi illi non erant, quippe qui propter improbitatem ſuam, non modo Chriſti doctrinam amplexati non fuiſſent, verum etiam ad eam amplectendam apti non eſſent. Eſt autem ſciendum, nos, cum in Chriſti ovibus conſtituendis divinum decretum excludimus, non omne divinum decretum intelligere, ſed ejuſmodi decretum, quo antequam quidquam boni aut mali egerint homines, nominatim Jeſu Chriſto certiſſimæque ſaluti deſtinati fuerint. Cæterum, cum eos Chriſti oves appellari dicimus, qui ad ipſius doctrinam ex animo amplectendam ſunt accommodati, non omnes prorſus ejuſmodi homines intelligimus, ſed eos, quos jam Deus decrevit per Euangelii prædicationem ad Chriſti cognitionem vocare. Oves igitur ſuas appellat Chriſtus, eos etiam ex gentibus, qui in ipſum per Apoſtolorum prædicationem credituri erant: hac ſiquidem ratione oves iſtas ipſe erat adducturus. Atque idem Dominus Act. 18. 10 Paulo dicit, ſe multum populum Corinthi habere, id eſt, multos in ea urbe eſſe, qui Euangelio audito, quod ipſis annunciari volebat, in ipſum credituri eſſent. Nam cum Chriſto omnes humanorum cordium cogitationes pateant, rectiſſime citra ullum aliud decretum id affirmari potuit. Perinde eſt enim ac ſi dixiſſet, multos probitate præditos Corinthi eſſe, ubi nomen ſuum annunciari volebat. Porro hac eadem ratione explicandi ſunt alii loci, ſi qui ſunt ſimiles. Itaque cum Chriſtus ibidem ait, ℣. 8 oves non audiviſſe eos, qui ante ipſum venerant; oves illos vocat, qui jam tum cum illi venerant probitate erant præditi, ſimulque Euangelicæ prædicationi erant deſtinati. Jam vero cum Chriſtus ait, ℣. 28 oves ſuas perire non poſſe, nec quenquam rapturum eas de manu ſua, nullo pacto eſt intelligendum, eos qui Chriſti ſunt, Chriſti eſſe deſinere nulla ratione poſſe. Nam certe poſſunt, ſi fidem abjicere velint, ſive in Chriſti mandatorum obedientia non perſeverare: (neque enim in illis Chriſti verbis de eo ſermo eſt, quod ipſæ oves contra ſeipſas facere poſſint, & ſua ſponte vel propria culpa aliquo modo pati: ſed de eo quod alii poſſint facere adverſus ipſas, deque damno, quod aliunde illis invitis inferri poſſit) ſed intelligendum eſt, homines pios & Chriſto fidentes, à morte æterna tutos eſſe, nec ulla ratione fieri poſſe, ut Chriſtus qui eos ſervare decrevit, quicquid contra univerſus orbis moliatur, eos etiam reipſa non ſervet. Oves igitur Chriſti nunquam perituræ, non aliqui ſunt nominatim, idque ab æterno ſaluti neceſſario deſtinati, ſed ii qui Chriſto confidunt. Hos Joan. 6. 39. & 17. 2, 6, 7, 9, 11, 12, 24 dicit ii ſe Chriſtus à Patre ſibi datos eſſe, non autem datorum ſibi à Patre nomine, aliquos prædicta ratione ſaluti deſtinatos intelligit. Vide locum Joh. 6. 37. & deinceps, ubi tandem ita concludit, ℣. 40. *Hæc eſt autem voluntas Patris mei, qui miſit me, ut omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die*. In his enim verbis Chriſtum explicare, quinam ſint illi, quos ante ſibi datos à Patre dixerat, unuſquiſque prævia hac monitione noſtra, nunc clariſſime perſpiciet.

Tertiodecimo, offert ſeſe nobis locus ille inſignis Act. 13. 48, *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*: de quo loco, cum eum in diſputatione noſtra de Jeſu Chriſto Servatore diligentiſſime explicaverimus, (unde ea quæ hic omittentur, quæ etiam cuique vel moroſiſſimo ſatiſfactura putamus, peti poterunt) pauca tantummodò quædam diſſeremus. Primum igitur (quanquam hoc non adeo magni momenti videri poteſt) animadvertendum eſt, ex Græco non *præordinati*, ſed *ordinati* legendum eſſe: eſt enim ibi τεταγμένοι, non autem προτεταγμένοι. Deinde eſt conſiderandum, neminem nominari, à quo iſti ad vitam æternam ordinati fuerint, ſed ſimpliciter ordinatos fuiſſe dici. Itaque non eſt, cur ordinationem iſtam ad Deum omnino referri debere dicamus, atque inde colligamus, eos qui non credunt, propterea non credere, quia Deus ad vitam æternam eos minime ordinavit, neminem autem eſſe, quem Deus ad vitam æternam ordinaverit, qui etiam non credat. Verbum enim *ordinati erant*, ita accipi poteſt, ut accommodationem & aptitudinem quandam à nemine factam, ſed ex re ipſa provenientem declaret, perinde ac ſi dictum fuiſſet, Apti atque accommodati erant. Supra autem diximus, eos ad Chriſti doctrinam amplectendam aptos & accommodatos eſſe, qui probitate ſunt præditi. Quare, cum ex Chriſti doctrina amplectenda vita æterna conſequatur, rectè hos ad vitam æternam quoque aptos atque accommodatos eſſe dicemus. Idem igitur apud Lucam erit, *Ordinati ad vitam æternam*, quod, probitate præditi. Quod ſi omnino perſonam hic aliquam agentem, ut vocant, ſubaudiri velimus, iſtos à ſeipſis ordinatos fuiſſe intelligemus, (id quod in hoc eodem verbo τάσσω Græci ſermonis conſuetudinem ferre certum eſt) id eſt, ſeipſos ad vitam æternam capeſſendam paraſſe atque accommodaſſe, cum ſcilicet probi eſſe voluerint, non quidem quia ipſi de vita æterna tunc cogitarent, quæ per Euangelii prædicationem offertur: ſed quia eventus talis fuit, quemadmodum etiam ſupra Act. 13. 46 ſcriptum eſt, Judæos verbum Dei repellendo, indignos ſe judicaſſe vita æterna, non quod illi ea de re cogitarent, ſeque ipſos conſulto à vita æterna excluderent, ſed quia talis fuit eventus. Nihil aliud, igitur ſibi vult Lucas, quam Paulo & Barnaba Euan-

gelium annunciantibus, eos omnes ex gentibus quæ audierant credidiſſe, qui probi erant, ob eamque rem ad credendum apti & accommodati. Quod ideo dictum eſt ab ipſo, ut etiamſi multi fuerint, qui non crediderint, non tamen inde colligatur, Apoſtolorum illorum prædicationem illam inter gentes temerariam fuiſſe, nec a Dei conſilio ſuiſſe profectam: imo plane Deo ita volente munus illud ab ipſis ſuſceptum fuiſſe intelligatur, cum nemo inter gentes illas fuerit, qui ad credendum idoneus eſſet, à quo fides prædicationi illi non fuerit adjuncta. Quoniam vero non deerunt fortaſſe, qui nullo pacto velint aliter verba Lucæ accipi poſſe, quam ſi dictum fuiſſet, *Erant ordinati à Deo*, ut etiam hoc quamvis inique petitum concedamus, dicimus homines improbos, ſi cum probis comparentur, cum utriſque Euangelium annunciatur, ad vitam æternam a Deo ordinatos dici non poſſe, ſed probos tantum. Nam & ſupra vidimus, viros probos ad credendum accommodatos, Domini populum, Chriſtique oves vocari, etiam antequam accedant, imo antequam illis Euangelium, prædicetur. Poſſunt quidem improbi quoque, quibus Euangelium prædicatur, ad vitam æternam ordinati a Deo eſſe dici, quatenus Deus vult eos per ipſam Euangelii prædicationem ex improbis probos efficere, &, ſi Euangelio fidem adjunxerint, vita æterna donare. Attamen dum adhuc improbi ſunt, quemadmodum nullo modo Chriſti oves ſunt, aut Domini populus, ſic etiam ad vitam æternam à Deo ordinati non eſſe dici poſſunt.

Quartodecimo, agendum nobis eſſet de iis, quæ ſcripta ſunt a Paulo ad Rom. cap. 9. & totum illud ferme caput accurate explicandum: verum quia hoc longiorem ſcriptionem requireret, quædam pauca duntaxat monuiſſe in præſentia ſat fuerit, ex quibus facile quivis, locum illum univerſum ſententiæ noſtræ nulla ex parte adverſari intelligere poſſit. Nos jam amicorum rogatu, locum ipſum, una cum iis quæ capite undecimo in eandem ſententiam ſcripta ſunt, partim explicando explanavimus, partim paraphraſi illuſtravimus, quem laborem noſtrum, ſeparato ſcripto comprehenſum, per otium deſcribemus, & Eccleſiæ offeremus. Nunc ad id, quod faciendum hoc loco duximus. Diligenter igitur inprimis conſiderandum eſt, quiſnam Apoſtoli ſcopus fuerit in diſputatione illa. Is autem, cum ex ipſius diſputationis initio, ubi id, de quo diſputandum erat, non obſcure propoſitum ab Apoſtolo fuit, tum ex ejuſdem diſputationis fine, ubi eorum omnium, quæ, ſupra dicta ſunt, concluſio habetur, omnino colligi debet. Patet autem ex duobus locis iſtis non aliud Paulo propoſitum fuiſſe, quam oſtendere, non omnes, qui ſecundum carnem ex Iſraële ſunt, veros Iſraëlitas eſſe; neque omnes, qui ex Abrahamo ſecundum carnem ſunt prognati, vere ex Sacrarum Literarum ſenſu Abrahami filios eſſe, & iis promiſſionibus comprehenſos, in quibus Iſraëlitis & Abrahami poſteris perpetua felicitas, perpetuuſque Dei favor promittitur: ſed iſtos eos eſſe, quibus Deo viſum eſt bona ſua largiri, nulla carnalis iſtius prognationis ratione habita, eos inquam, qui per Chriſtum Jeſum ſibi conſili fuerint, ex quibuſcunque tandem parentibus illi ſint nati, atque ea ratione, & Abrahami & Iſraelis, id eſt, Jacobi ſpirituales filii ſint: & propterea non quærendam eſſe ſalutem & juſtitiam per Legem Moſis, quæ filiis Abrahami & Iſraelis ſecundum carnem olim à Deo data fuit, ſed per fidem Jeſu Chriſti, quæ poſtmodum ab ipſo Deo Abrahami & Iſraelis filiis ſpiritualibus in æternum fuit propoſita. Hac Apoſtoli mente recte percepta, jam perſpicuum erit, cur multa afferat, ut oſtendat Deum, in ſalutis noſtræ negotio, ea facere, quæ ſibi libuerit, nempe, non ut demonſtret, Deum, in ſervandis nobis aut condemnandis, nullam earum rerum rationem habere, quæ in nobis vel jam ſint, vel futuræ ſint, ſed non ad ea reſpicere, ad quæ nobis fortaſſe videretur eum reſpicere debere. Et hæc quidem generatim de iis, quæ ab Apoſtolo afferuntur, dicta eſſe volumus: ſpeciatim vero monemus, id quod commemorat de Eſao & Jacobo, quod antequam aliquid boni vel mali egiſſent, jam ſententia de utroque pronunciata fuerit; non alio ſpectare, quam ut tacitæ objectioni reſpondeat, quod Deus idcirco in Jacobo fratri anteponendo, fratris primogenituræ nullam rationem, contra quam veriſimile videbatur, habuiſſet, quia Jacobus bonus fuiſſet, Eſaus autem malus. Non autem, ut oſtendat, nullam probitatis aut malitiæ hominum in illis ſervandis aut perdendis rationem habere. Deinde ſciendum eſt, verba illa, *Non eſt volentis, neque currentis*, non de voluntate & ſtudio ex Dei præſcripto bene agendi accipi debere, ſed de voluntate & ſtudio Dei beneficia conſequendi: id enim non ſatis eſt, niſi Deus ea dare velit: vult autem Deus ea ſæpiſſime illis dare, qui de iis accipiendis ne cogitant quidem, quamvis ab iſtis ipſis, ſi velint ea vel jam data retinere, vel oblata reipſa accipere, conſuevit Deus fidem erga ſe atque obedientiam repoſcere, alioqui illa vel ablaturus, vel neutiquam daturus. Porro, quod de induratione ſubjungitur ℣ſ. 18, ad propoſitum exemplum Pharaonis accommodandum eſt, qui Pharao propter ſua & deceſſoris ſui ſcelera, ut a Deo induraretur, commeritus fuerat, quem tamen non indurare, ſi ita voluiſſet, potuiſſet Deus, ſed noluit, ipſumque diu in vita & regno, etiam poſt patrata ſcelera, conſervavit, ut ejus induratione, in liberatione populi ſui ex ipſius manibus, nomen ſuum in univerſo terrarum orbe illuſtre redderet. Verbum enim, *Excitavi*, ſtare feci, id eſt, conſervavi, ut in Hebræo, & Septuaginta interpretati ſunt, plane ſignificat. Poſtremo ſciendum eſt, in ſimilitudine illa figuli ℣ſ. 21, 22, 23, maſſæ ejuſdem nomine, homines ipſos jam natos, jamque aut probos aut improbos effectos, univerſe ſignificari, id eſt, univerſum humanum genus, quatenus aut probitatis, aut improbitatis eſt particeps: vaſorum vero faciendorum nomine, ſingulos jam adultos homines, de quibus Deus aliquid ſingulare decernat, denotari: non autem per eandem maſſam, ſemen ipſum, ut ita dicam, humanum, per vaſa vero facienda, ſingulos homines, quatenus creantur, intelligi debere. Hæc ita ſe habere intelliget, quiſquis cap. 45 Eſa. & 18 Jer. attente legerit, unde ſine dubio eam ſimilitudinem Apoſtolus mutuatus eſt. Pauli autem ſententia hæc eſt: quemadmodum figulo licet, ex eadem maſſa, aliud vas ad honeſta formare, aliud vero ad inhoneſta: ſic Deo licet, ex univerſo humano genere, alios homines pœnis eorum ſceleribus debitis afficere, alios vero, licet immerentes, ſuis donis cumulare. Et hæc in præſentia ſatis erunt.

Quintodecimo, expendenda ſunt verba illa Petri, prima Epiſtola cap. 2. 8. *His qui offendunt verbo* (id eſt, ad verbum) *inobedientes, in quod* (id eſt, in quam rem) *& poſiti fuerant.* Videtur enim Petrus hic affirmare, eos qui non obediunt Euangelio, jam ei rei deſtinatos fuiſſe, ut non obedirent. Verum, non ita ſe res habet: namque ut manifeſtum eſt, ait eos, qui inobedientes ſunt, offendere ad verbum, id eſt, ſeipſos graviter lædere, & ex rejecto verbo ſuæ ruinæ occaſionem habere, cui ruinæ etiam deſtinati erant, quatenus decretum fuerat à Deo, ut quiſquis Euangelium rejeciſſet, ad lapidem iſtum offenderet: quemadmodum etiam decreverat, ut quicunque Euangelio fidem adhibuiſſet, non pudefieret. Antecedentia verba aperte hanc Petri ſententiam eſſe demonſtrant, docentque aliud eſſe offendere ad verbum, aliud inobedientem eſſe, & hoc præcedere, illud ſequi: hoc tanquam cauſſam, illud vero tanquam effectum eſſe. Beza & Caſtellio, ille dum ſuam prædeſtinationem vult aſſerere, hic vero, dum omnem prædeſtinationem nimis reformidat; hunc locum ſuis interpretationibus corruperunt. Sed & Eraſmus, quem Caſtellio imitatus eſt, in eo interpretando eſt lapſus.

CAPUT XIII.

De verbis prædeſtinandi, eligendi, & vocandi, quatenus ad ſalutem noſtram referuntur, quibus ſingulorum ſalutis aut condemnationis neceſſitas in univerſum confirmari videtur.

PRædeſtinare in Sacris Literis, quod in Græco προορίζειν eſt, paucis admodum locis ſcriptum extat. Quod verbum ante definire & conſtituere ſignificat. Cum igitur de Deo dicitur active, ad nos autem in ſalutis negotio paſſive refertur, neceſſe eſt, ut antecedentem aliquam Dei de nobis, quod ad ſalutem attinet, definitionem (ut ita dicam) & conſtitutionem declaret. Noſtrates Theologi ita loqui ſolent, ut eum à Deo prædeſtinatum, vel ſimpliciter prædeſtinatum eſſe dicant, quem nominatim ita ſaluti deſtinatum ab omni æternitate eſſe volunt, ut nullo modo perire poſſit. Sacræ autem Litteræ iſtum loquendi modum, non addito videlicet, ad quid prædeſtinatus quiſpiam ſit, aut quid de eo prædeſtinatum fuerit, vix agnoſcunt. Nam locus ille Eph. 1. 11. *Prædeſtinati ſecundum propoſitum ejus* &c, vel ſupplendus eſt, ſecundum id quod paulo ante ſcriptum eſt; verſ. 5, *Qui prædeſtinavit nos in adoptionem filiorum* &c. & perinde accipiendus, ac ſi dictum fuiſſet, *Prædeſtinati in adoptionem filiorum &c*: vel ita legendus, ut ſequentia illa verba *ut ſimus in laudem* &c, cum verbo *Prædeſtinati* conjungantur, *Prædeſtinati ut ſimus* &c. id eſt, ad hoc antea conſtituti, ut ſimus &c. Sed prior explicatio magis placet, eaque loco illo celebri confirmatur, Rom. 8. 30. *Quos autem prædeſtinavit* &c. Apparet enim, ex præcedentibus repetendum & addendum eſſe, *conformes fieri imagini filii.* Jam vero, quod aliqui à Deo prædeſtinati eſſe dicuntur, in adoptionem filiorum, vel, ut ſint conformes imagini filii ejus, non ſignificat æternam iſtam, quæ nulla ex parte nullave prorſus ratione irrita fieri poſſit, & nominatim factam deſtinationem: ſed quia Deus ante mundi jacta fundamenta, per Chriſtum Jeſum, & Judæos & gentes ad æternam vitam vocare decreverat, eaque illos donare qui ipſum dilexiſſent, id eſt, ipſius Dei mandata conſervaſſent, propterea ii, qui Jeſu Chriſto per Apoſtolos ſuos vocanti paruerant, & qui divina præcepta exequi non recuſaverant, & prædeſtinati à Deo in adoptionem filiorum, & prædeſtinati ab eodem, ut eſſent conformes imagini filii ejus, merito dicuntur: quamvis nec nominatim unuſquiſque eorum antea iis rebus deſtinati eſſent; & fieri poſſet, ut illi in ejuſmodi obedientia & dilectione non perſtarent, ob eamque rem deſtinatio iſta ex ipſorum parte irrita redderetur. Et hæc quidem, quod attinet ad verbum prædeſtinandi, quatenus ad negotium ſalutis noſtræ refertur.

Verbum Eligendi, quod in Græco eſt ἐκλέγειν ſive ἐκλέγεσθαι, ſignificat ex aliquibus unum aut plura ſumere. Qua in re, ex ipſius verbi vi non eſt neceſſarium, ut in eo quod ſumitur, aliquid ſit, quod in iis non ſit, quæ relinquuntur, ſeu non ſumuntur. Quocirca, cum id verbum de Deo active dicitur, de nobis autem in ſalutis negotio paſſive, non eſt propter ipſius verbi vim neceſſe, ut in iis hominibus, qui à Deo eliguntur, aliquid ſit, quod aliis deſit, qui non eliguntur, quemadmodum docti nonnulli viri exiſtimaverunt, ſed ſatis eſt, eos aliis omiſſis à Deo quia illi ita viſum ſit, ſumptos fuiſſe. Solet autem hoc verbum, contra quam in verbo prædeſtinandi fieri diximus, ita conſtrui, ut nihil addatur, ad quod electus ſit is qui eligitur. Sed ex ſubjecta materia apparet, in quem finem electus, id eſt, ut dictum fuit, ex aliis ſumptus fuerit. Ex quo fit, ut unus & idem electus & non electus fuiſſe dicatur, ut de Juda Iſcariota legimus, quem Chriſtus modo ſe elegiſſe ait, Joh. 6. 70, modo non obſcure negat, Joh. 13. 18: nempe, quia priore loco de electione ad munus Apoſtolicum, licet ad tempus, agitur; in poſteriore vero de electione ad ſalutem & beatitatem: niſi velimus in poſteriore de firmiore magiſque propria, in priore autem de infirmiore & communiore quadam electione agi, & utrobique de electione ad Apoſtolatum ſermonem eſſe. Sciendum eſt enim, cum de ſalute etiam noſtra agitur, duplici ſenſu eligendi verbum efferri. Nam aliquando infirmiorem & magis communem quandam electionem, aliquando vero firmiorem magiſque propriam ſignificat. Siquidem ii omnes, qui Euangelicæ prædicationi, quæ a Deo proficiſcatur, aſſentiuntur, electi a Deo eſſe dicuntur: dicuntur tamen iidem non electi, ſed vocati tantum, niſi poſtquam aſſenſi fuerint, vitam quoque vocatione iſta dignam inſtituerint. Paulus 1 Theſſ. 1. 4 ait, eos ad quos ſcribit electos eſſe, (nam in vulgata editione, verba *à Deo*, non cum verbo *Dilecti*, ſed cum verbis *electionem veſtram*, conjungi debent) & ſtatim vſ. 5 ejuſce rei rationem reddens inquit, *quia Euangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantum &c.* Ex quibus verbis liquet, eos omnes a Deo electos eſſe, qui Euangelicæ prædicationi à Deo profectæ aſſenſi fuerint. Apparet enim Paulum, ut probet Theſſalonicenſes fuiſſe à Deo electos, ſive eorum electionem & ſecretionem quandam ab aliis hominibus divinam eſſe, ſatis habere oſtendere, prædicationem, cui iſti aſſenſi fuerant, vere à Deo profectam fuiſſe. Hujus electionis meminit idem Apoſtolus, ad eoſdem Theſſalonicenſes ſcribens, poſteriori Epiſtola 2. 13. Atqui Chriſtus apud Matth. 22, in parabola illa invitatorum ad nuptias, ſatis aperte demonſtrat, eos qui prædicationi Euangelicæ aſſenſi fuerint, nec tamen, ut ea dignum eſt, ſe geſſerint, non eſſe electos, ſed tantum vocatos: is enim qui ad nuptias quidem invitatus acceſſerat, veſte tamen nuptiali indutus non erat, ſine dubio ejuſmodi homines ſignificat. De eo autem ibi dictum eſt vſ. 13: *Ligatis manibus & pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium: multi enim ſunt vocati, pauci vero electi.* Paulus igitur in locis ſupra allatis, de infirmiore quadam, magiſque communi electione ait: Chriſtus vero de firmiore magiſque propria. In priore, dixerit fortaſſe quiſpiam, non eſſe neceſſe, ut is qui eligitur, aliquid habeat, quod aliis qui non eliguntur deſit: at in poſteriore omnino is qui eligitur aliquid habeat neceſſe eſt, quod alii non habeant, qui non eliguntur. Verum hoc, quod ad verbi eligendi vim attinet, ex accidente fit. Adeo autem verum eſt, in firmiore magiſque propria electione iſta, aliquid in eo eſſe debere, qui eligitur, quod aliis deſit, ut ipſius electionis firmitas inde maxime pendeat. Nam unde factum eſt, ut qui veſtem nuptialem non habebat, minime fuerit iſta electione electus, niſi ob id ipſum, quod veſtem nuptialem non habebat? Idem aperte colligitur ex verbis Petri, poſteriore Epiſtola cap. 1. 10. *Quapropter fratres magis ſatagite, ut certam veſtram vocationem & electionem faciatis*: præſertim, cum in vulgata Latina editione, cui nonnulla Græca exemplaria adſtipulantur, ea verba legantur *per bona opera.* Utcunque ſit, hic manifeſtum eſt, non modo veriſſimam eſſe diſtinctionem noſtram firmioris & infirmioris electionis verum etiam firmitatem illam majorem à noſtro ſtudio noſtraque diligentia maxime pendere; nec tamen Dei propoſitum excluditur, aut illi non omnia accepta referuntur: niſi enim Deus eos firmiter eligere proque ſuis omnino agnoſcere decreviſſet, qui poſtquam Euangelio aſſenſi fuiſſent, ad Euangelii præſcriptum & normam vitam moreſque ſuos conformaſſent ac compoſuiſſent, nulla ejuſmodi electio eſſet: neque enim ſunt hæc per ſe tanto bono digna. Illud addo, ſi quis rem diligentius conſideret, ne in infirmiore quidem electione illa, hominis voluntatem & factum non requiri: ſed in ea quoque aliquid in eo eſſe debere qui eligitur, quod in aliis non ſit, qui non eliguntur. Sciendum eſt enim, quemadmodum ex utriuſque electionis explicatione noſtra ſatis intelligi poteſt, Sacras Literas utramque electionem non ex Dei propoſito curave metiri, ſed ex eventu ipſo. Quocirca etiamſi, cum Deus ex ſola bonitate ſua ac beneplacito

Digitized by Google

(ut vocant) curat cuipiam Euangelium prædicari, dici poſſet, illum à Deo electum fuiſſe, tamen non conſueverunt Sacræ Literæ eum à Deo electum fuiſſe dicere, niſi poſtquam Euangelicæ prædicationi aſſenſus fuerit. Itaque in priore quoque infirmioreque electione, aliquid habere debet is, qui eligitur, quod alii qui non eliguntur non habeant, id eſt, Euangelicæ prædicationis aſſenſum, quo qui carent, licet ipſis quoque non minus quam aliis, Euangelium prædicatum fuerit, & ſalus vitaque à Deo oblata, tamen quia ipſorum culpa factum eſt, ut eventus divinæ voluntati non reſponderit, Deum iſtos elegiſſe non dicit ſcriptura, ſed eos tantum, qui eo aſſenſu ſunt prædıti: quod ita ſe habere tunc apertius conſtabit, cum de vocandi verbo diſputabimus. Neque huic ſententiæ noſtræ repugnant verba illa Pauli, Ephe.1.4. *Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutionem*, &c. Namque eo loco Eligendi verbum non proprie uſurpatum fuit, nec electionem ipſam ſive eligendi actum declarat, ſed eligendi decretum, quæ loquendi forma Sanctis Literis perquam familiaris eſt, præſertim vero apud ipſum Paulum, qui affirmare non dubitat, Deum ſuos jam glorificaſſe, Rom. 8. 30. & datam nobis fuiſſe gratiam in Chriſto ante tempora ſecularia, 2 Tim.1.9. & alia ejuſmodi non pauca, in quibus, verbis rem ipſam ſignificantibus, ad decretum de re à Deo factum, declarandum utitur. Ex iis quæ hactenus diſſeruimus, ſatis perſpicuum eſſe credimus, ex Dei electione, de qua Sacra Scriptura loquitur, nihil colligi poſſe, quod in ſalute noſtra nobis comparanda, nihil nos libere agere oſtendat: ſed potius ex ea ſatis intelligi debere, ſine voluntate noſtra ſalutem nobis non comparari, & nihil plane effici, quippe, cum ne ipſa quidem electio abſque voluntatis noſtræ libera actione aliqua eſſe, aut conſiſtere ullo modo poſſit; ſed nec ullam neceſſitatem ſalutis ſingulorum qui ſervantur, indicant loci in Sacris Literis, qui de divina electione loquuntur. Quamvis enim eæ ſententiæ in multis ipſorum ſcriptæ ſint, ex quibus conſtare videtur, Dei electos perire non poſſe, tamen non ſolum intelligendum eſt, in ejuſmodi locis de firmiore illa magiſque propria Dei electione, agi, quæ omnino, ut dictum eſt, hominis factum requirit; ſed eſt etiam conſiderandum, in illis non dici, electos ab electione excidere non poſſe, ſi ipſi in ea perſiſtere nolint: ſed donec ſunt electi, hoc eſt, vitam degunt Euangelio, cui aſſenſi fuerint; dignam, non poſſe fieri ut pereant. Vide quæ ſupra de ovibus Chriſti, quæ perire non poſſunt, diſputavimus. Illud eſt poſtremo ſciendum, aliquando Eligendi verbo aliquid adeo ſingulare ſignificatum in Sacris Literis fuiſſe, ut ne omnes quidem ſervandos comprehenderit, ſed quoſdam duntaxat, ut ex parabola illa Matth.20, de operariis à vineæ Domino conductis, perſpicuum eſt. Certum eſt enim, omnes illos operarios, quibus eadem merces data eſt, omnes ſervandos ſignificare, quibus eadem vitæ æternæ merces dabitur, & tamen non minus certum eſſe videtur, ſententiam illam ℣ſ. 16, *Multi ſunt vocati, pauci vero electi*, ad iſtos à Chriſto accommodari, & electos non obſcure dici, qui licet hora undecima diei ad laborandum in vinea acceſſerint, eandem tamen mercedem, quam cæteri, habuerunt, cæteros vero vocatos. Sed utcunque Chriſti verba accipi debeant, negari non poteſt, ipſum electorum nomine non omnes qui ſervantur intellexiſſe, ſed ſingulares aliquos, id eſt, qui in ſalute conſequenda ſingularem aliquam erga ſe Dei benignitatem præ cæteris ſunt experti. Verum, quia in hoc, & ſi qui ſunt ſimiles loci, non de ipſa electione ad ſalutem agitur, propterea, cum de electione ad ſalutem ageremus, duas tantum illas electiones commemoravimus, quæ, ut oſtenſum fuit, ex ipſis divinis literis manifeſte eliciuntur.

Sequitur, ut de Vocandi verbo agamus. Et hoc quidem verbum, cum de Deo active dicitur, & ad nos paſſive in ſalutis negotio refertur, idem omnino ſignificat, quod verbum Eligendi in infirmiore ex ſupradictis duabus electionibus: quandoquidem in Sacris Literis ii demum à Deo vocati eſſe dicuntur, qui Euangelio aſſenſi fuerint. Quamvis enim, ut de verbo Eligendi diximus, is videatur vocatus à Deo dici poſſe, cui Euangelium ex Dei voluntate annunciatur, etiamſi ei nullam fidem adhibuerit, tamen vix invenias ubi id in Sacris Literis ſcriptum ſit. Imo ii, qui prædicato Euangelio fidem adhibuerunt, vocatorum nomine, ab iis qui non adhibuerunt, apertiſſime diſtinguuntur à Paulo, 1 Cor.1.23,24 in his verbis: *Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Judæis quidem ſcandalum: gentibus autem ſtultitiam. Ipſis autem vocatis, Judæis atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam.* Appellat manifeſte vocatos, Judæos & Græcos illos, qui Euangelio prædicato fidem adjunxerant: cæteros vero ex Judæis, quibus prædicatum quidem fuerat Euangelium, ſed illud rejecerant aut contempſerant, vocatorum nomine non dignatur, ſed à vocatis diſerte ſeparat atque ſejungit. Idem probatur ex verbis quæ mox conſequuntur: *Videte* (vel potius videtis) ℣ſ. 26 *enim vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem* &c. Nam idem eſt ac ſi dixiſſet: Videtis, fratres, ex vobis qui vocati eſtis, non multos eſſe ſapientes ſecundum carnem &c. Sicut enim Electio interdum eos qui electi ſunt ſignificat, ut Rom. 11 7 ita hoc loco Vocatio, eos qui vocati ſunt ſignificare poteſt. Sed quomodocunque nomen *Vocatio* accipitur, certum eſt, loci ſententiam eam eſſe, quam modo diximus. Ex qua conſtat, eos tantum vocatos dici, qui Euangelium receperunt, idemque, ut dictum fuit, in Sacris Literis pollere Vocandi verbum, quod Eligendi, cum verbum Eligendi infirmiorem illam magiſque communem electionem ſignificat, id quod ſequentia verba perſpicue docent. Ait enim ℣ſ.27,28: *ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, ut confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus* &c. Quos prius vocatos dixerat, poſtea electos eſſe à Deo affirmat, & pro Vocandi verbo, verbum Eligendi ſubſtituit, quippe, quod idem polleat, idemque prorſus declaret.

Sed dicet aliquis, ex loco iſto aperte colligi poſſe, electionem ſeu vocationem iſtam, non ex eventu magna ex parte, uti nos diximus, metiendam eſſe, ſed ex Dei tantum propoſito, quod eventus oſtendat. Nam cum ratio quæ redditur, ſeu mavis cauſa hujus electionis, ad Dei conſilium tota referatur, *ut confundat ſapientes, ut confundat fortia* &c, ſatis apparet illam univerſam non ex eventu, ſed ex Dei propoſito pendere. Reſpondemus, Imo ex eventu potiſſimum electionem iſtam Paulum collegiſſe eamque menſum fuiſſe, ut ex ſuperioribus verbis ℣ſ.24 & 26, *Ipſis autem vocatis* &c, & *videtis enim vocationem veſtram* &c, ſatis conſtare poteſt: qui tamen eventus ad Dei conſilium refertur, quatenus Deus viam Euangelii ad homines eligendos propoſuit, id eſt conſtituit, ut ii demum ſervari poſſint, qui Euangelio aſſenſi fuerint, quod difficulter admodum ii faciunt, qui ſecundum carnem ſapientes ſunt, aut potentes, aut nobiles. Nam, cum id Deo, ut cætera omnia, compertiſſimum ſit, merito non ſolum eventus ipſe, quod pauci ejuſmodi homines Euangelio aſſentiantur, & ita ad ſalutem eligantur, Dei opus eſſe dicitur; verum etiam ejuſce rei finalis cauſa ad Dei conſilium refertur, in eoque inquiritur. Totus enim locus perinde accipiendus eſt, ac ſi Paulus diceret, Deum in hominibus ſervandis eam viam elegiſſe, per quam pauci ſapientes ſecundum carnem, pauci potentes, pauci nobiles, ſervantur; ejuſque rei, cur ſcilicet ejuſmodi viam Deus elegiſſet, rationem redderet, ita ut præcipue non Dei conſilium explicet, ſed, quænam Euangelii natura ſit, doceat: non Dei voluntatem ipſe dicat atque decretum, ut pauci ſapientes ſecundum carnem, pauci potentes, pauci nobiles ſerventur, & ad agnitionem veritatis veniant: ſed viam ſervandi homines, quam elegit Deus ejuſmodi eſſe affirmet, ut pauci ex iſtis eam agnoſcere & complecti velint,

Digitized by Google

[illegible], quemadmodum res ipſa manifeſte docet. Itaque cum via iſta, quam Deus elegit & ſanctiſſima ſit, & omni non modo laude, ſed etiam admiratione digniſſima, cumque eam Deus omnibus, quibus prædicari Euangelium curat, ex æquo proponat, & nonnulli præterea, quamvis pauci, ex iſtis ſapientibus ſecundum carnem, & aliis jam dictis eam amplectantur: certe nec reliquorum contumaciæ ulla prorſus in Deo cauſa reſidet, quippe cum non eos ipſe, ſed ipſi ſe ab Euangelio reſpuendo excludant, nec neceſſitas aliqua ex Dei conſilio emanat, nec denique injuſtitiæ ne minima quidem ſuſpicio in hoc univerſo Dei facto eſſe poteſt.

Satis conſtare ex ſupra dictis arbitramur, nec Prædeſtinandi, nec Eligendi, nec Vocandi verbum, in Sacris Literis, cum ad ſalutem noſtram à Deo procuratam accommodantur, ullam neceſſitatem declarare, liberamve noſtram voluntatem ea in re excludere. Verumtamen antequam diſputationem plane concludamus, operæ pretium eſt celeberrimum locum apud Paulum in Epiſtola ad Rom. cap. 8. diligentius examinare, & quam ea quæ ibi dicuntur cum iis quæ ſupra docuimus conſentiant, explicare. Eſt enim ibi & Prædeſtinandi & Vocandi verbum expreſſum. Eligendi vero verbum quamvis expreſſum non ſit, tamen reipſa quidquid verbum illud ſignificat ibidem continetur, potiſſimum autem in ipſo verbo Vocandi, quod apud eundem Paulum idem aliquando pollere oſtendimus; imo ſatis expreſſum eſt, in voce electorum, de qua ſuo loco videbimus. Sic igitur ſe habet locus ℣. 28, quem nos per partes explicando recitabimus: *Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui ſecundum propoſitum vocati ſunt.* Jam ex his verbis, ad quæ ſequentia omnia ſine dubio reſpiciunt & relationem habent, aperte deprehenditur, de quibusnam hominibus Paulus loquatur, nempe de iis, qui Deum diligunt, hoſque ſecundum propoſitum (Dei nimirum) vocatos eſſe ait, id eſt, iſtos demum, quemadmodum ex ipſius Euangelii natura, quod Deus annunciari curavit, colligi poteſt, ex ipſius Dei conſilio Euangelio fidem adhibuiſſe, & ſaluti deſtinatos eſſe. Namque neceſſe eſt, ut antequam Euangelio quiſquam fidem adhibeat, vel ante ipſius Euangelii prædicationem, vel poſtea Deum diligere incipiat: ſolet enim Euangelii prædicatio, etiam in eorum cordibus, qui antea Deum non diligebant, eam dilectionem ingenerare, idque propter ampliſſima promiſſa in ipſo Euangelio contenta, quæ Deus omnibus proponit, propterque ſummam charitatem quam in filio ſuo, propitiationem pro peccatis noſtris mittendo, nobis oſtendit. Nam, ut inquit Johannes 1 Joh. 14. 9. *Nos diligimus eum, quia ipſe prior dilexit nos*, & ſupradixerat, ℣. 10. *In hoc eſt charitas, non quod nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe dilexit nos, & miſit filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris.* Quibus tamen verbis, non omnino excludit Johannes hominis dilectionem adverſus Deum, ante Euangelii prædicationem: ſed fieri ſolere nos docet ut Euangelii prædicatione audita, in qua de Dei erga nos dilectione admonemur, Deum diligamus; & ſalutis noſtræ à Deo procuratæ, non dilectionem aliquam noſtram, adverſus Deum, quæ anteceſſerit, ſed ipſius Dei erga nos dilectionem, cauſam fuiſſe ait. Certe Deum diligi à nobis poſſe, etiam antequam Euangelium nobis annuncietur, vel unum Cornelii centurionis exemplum demonſtrat Act. 10. 1, 2. Quanquam Johannes fortaſſe de eximia quadam tantum dilectione noſtra erga Deum loquitur, quæ non niſi ex Jeſu Chriſti ejuſque Euangelii cognitione proficiſci poteſt, de qua ſola ſi Paulum quoque locutum fuiſſe velimus, ſenſus ejus verborum erit: ex iis qui Euangelio ſunt aſſenſi, eos demum ad immutabile de ſalute danda Dei decretum pertinere, qui Deum ea ratione, quæ in ipſo Euangelio præſcripta eſt, ex animo diligunt. Sed ad rem. Dixerat Paulus ℣. 28, omnia cooperari in bonum diligentibus Deum, hoſque ex ipſius Dei conſilio prædicato Euangelio fidem adjunxiſſe, & ita ad ſalutem æternam vocatos eſſe: quorum rationem redditurus ſtatim ſubjungit ℣. 29: *Nam quos præſcivit, & prædeſtinavit conformes fieri imagini filii ſui, ut is ſit primogenitus in multis fratribus.* Idcirco, inquit Apoſtolus, dixi, illis Deum diligentibus, iſtis, inquam, antea à Deo approbatis, omnia cooperari in bonum, quia quos Deus antea approbavit; hos etiam antea decrevit ſimiles fore filio ſuo unigenito, quem aliorum filiorum ut anteſignanum, ſic exemplar quoddam eſſe voluit. Quocirca, quemadmodum Dei filius unigenitus Jeſus Chriſtus per calamitates & perpeſſiones ad æternam beatitatem pervenit, & propter crucis paſſionem, ut Heb. 2. 9, ſcriptum eſt, gloria & honore eſt coronatus; ſic etiam alii filii, qui nimirum & ipſi à Deo approbati ſunt, etiamſi multa mala perpeſſi fuerint, tamen hac ipſa ratione fiet, ut beati in æternum ac glorioſi evadant. Qua de re Apoſtolus ſupra multis diſſeruerat, quo ea omnia quæ hic dicit referenda ſunt. Docuimus autem alibi, verbum *Præſcire* hoc loco idem ſignificare, quod antea approbare, exemplo allato ex eadem Pauli Epiſtola cap. 11. 2. Porro in his verbis, omnino poſt verbum *præſcivit* ſubaudiendum eſt relativum *hos*, quod in ſequentibus expreſſum eſt. Pergit autem Paulus & ait ℣. 30: *Quos autem Prædeſtinavit, hos etiam & vocavit: & quos vocavit, hos & juſtificavit: quos autem juſtificavit, hos & glorificavit.* Supra diximus, poſt verbum *Prædeſtinavit* repetendum eſſe ex antecedentibus *conformes fieri*, &c. Brevitati enim & concinnitati cuidam ſimul ſermonis ſtuduit Paulus. In his verbis docet Apoſtolus, eos qui Deum diligunt, & propterea jam ab ipſo Deo antea approbati ſunt, ejuſdem decreto gloriæ deſtinatos eſſe, & quibus gradibus ad id ab ipſo perducantur, oſtendit. Unde manifeſtum fit, id veriſſimum eſſe, quod propoſuerat, iſtos ſecundum Dei propoſitum vocatos eſſe. Vocandi verbum hoc loco idem plane ſignificat, quod 1 Cor. 1. 24 & 26 in nomine vocatorum & vocationis, ut ante docuimus, id eſt, per Euangelii prædicationem efficere, ut ipſi Euangelio fidem adhibeant, & ad Chriſti Eccleſiam aggregentur. Juſtificandi autem verbum, frequentiſſima in divinis literis, quarum peculiare verbum eſt, ſignificatione ſua, abſolvere, juſtumque pronunciare, id eſt, pro juſto habere ſignificat. Qui igitur diligunt Deum, & ab ipſo approbati ſunt, primum iiſdem rebus ab eo deſtinantur, quas, Chriſto eveniſſe novimus: deinde ad Eccleſiam fidelium per Euangelii prædicationem aggregantur: unde illud Act. 2. 47, *Dominus autem addebat ſervandos quotidie Eccleſiæ* (ſic enim habent ad verbum Græci codices): tum vero ab omnibus peccatis abſolvuntur, & pro juſtis habentur: poſtremo autem glorificantur, id eſt, firmiore & magis certa quadam ratione immortalitati beatæque vitæ deſtinantur. Itaque merito ſtatim addit Apoſtolus ℣. 31: *Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Cum enim nos nominat, non ſe & eos ad quos ſcribit, ſed ſe & omnes veros Chriſtianos intelligit, eos, inquam, omnes qui Deum diligunt, ut ante dictum fuit. Ubi animadvertendum eſt, ſemper de iis loqui Paulum, quibus Chriſtus annunciatus fuerat, nec verbis ſuis eos diligentes Deum complecti, qui de Chriſto nondum aliquid audierant. Noſtrum autem appellatione ſolere Paulum, ut alii etiam ſcriptores Novi Teſtamenti ſolent, ſe & omnes veros Chriſtianos duntaxat intelligere, ita notum eſt, ut id exemplis prolatis probare ſupervacaneum ſit omnino, præſertim cum paulo ſuperius, id eſt, à verſu 16 & deinceps, hac loquendi figura ſæpius uſus fuerit. Quid igitur (ait Paulus) dubitandum eſt iis, qui revera, non nomine tantum, Chriſtiani ſunt, & Deum diligunt, hoc eſt; ejus præcepta conſervare ſtudent? Quis eis nocere poteſt, ſi Deum tantopere propitium habent? Quod ut magis confirmet, ſubjicit ℣. 32: *Qui & proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?* Tantam charitatem erga nos, tantamque liberalitatem Deus oſtendit,

Aaa 4 cum,

cum, ut nos è Diaboli ſervitute eriperet, & ſui regni participes faceret, proprium & chariſſimum filium acerbiſſimæ morti tradere, proque nobis eum quodammodo impendere non dubitavit, ut nullum dubium ſupereſſe queat, quin una cum ipſo filio, omnia per eum nobis promiſſa bona daturus ſit. Deinde, ex iis quæ ante dixerat reſponſionem infert ad ea, quæ Chriſtum profitentibus Deumque diligentibus objici poterant; vel potius eorum depulſionem, quæ timenda videbantur, & ait ẏſ.33: *Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus [eſt] qui juſtificat.* Dixerat, eos qui Deum diligunt juſtificatos eſſe à Deo, id eſt, ut diximus, ab eo à peccatis ſuis, hoc eſt, peccatorum pœna abſolutos; & pro juſtis habitos. Quis igitur, etiamſi iſti aliquando peccatores fuerint, eos accuſare audebit? cum Deus ipſe, coram quo accuſatio iſta inſtituenda eſſet, omnem peccatorum reatum in ipſis deleverit? cum ipſe pro non peccatoribus, id eſt, perinde ac ſi nunquam peccaſſent, eos habeat? Vides autem, Apoſtolum iſtos Dei electos nominare. Itaque Dei electi ſunt illi, inter eos quibus Chriſtus annunciatus ſuit, qui Deum diligunt, & ejus mandata faciunt, firmiore illa verbi Eligendi ſignificatione. Et illico ſubjungit ẏſ.34 *Quis eſt qui condemnet? Chriſtus [eſt] qui mortuus eſt*, ſubaudi, pro illis. Dixerat enim Deum tradidiſſe proprium filium ſuum, id eſt, Chriſtum pro omnibus. Quis, inquit; erit, qui iſtos condemnet? cum ipſe Chriſtus, qui judex omnium à Deo conſtitutus eſt, pro ipſis mori voluerit? Num ipſe eos, quos tantopere amat, condemnabit unquam? Verum, ut quod dixerat aliquanto clarius explicet ſimul atque confirmet, & præterea idem evidentius probet, ea verba ſubjungit ẏſ.34: *Imo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Reſurgendi verbo ſatis id explicat, quod antea tacite dixerat, Chriſtum omnium judicem à Deo conſtitutum fuiſſe. Nam idem Paulus Athenienſibus dixit Act.17.31, Deum diem quandam ſtatuiſſe, in qua juſte judicaturus ſit orbem, per virum quendam huic muneri à ſe deſtinatum, cujus rei fidem omnibus fecerit, cum eum virum à mortuis excitavit. Reſurrectio igitur Chriſti (ut iſtic Paulo placet) oſtendit illum judicem omnium à Deo fuiſſe conſtitutum, quemadmodum ipſe Chriſtus prædixerat. Sed ſimul etiam eum à morte in æternum liberatum eſſe demonſtrat. Ex quo conſequitur, eos qui ejus membra ſunt, hoc eſt, qui ipſum imitantur, ipſoque duce & auctore Deum, ut ille docuit & fecit, ex animo diligunt, à morte ſimiliter in æternum liberandos fore, & ſic nulli condemnationi (nam mors pœna peccati eſt) propter præteritas iniquitates ſuas eſſe obnoxios. Sed addit ẏſ.34, *qui eſt ad dexteram*, ſive, ut eſt in Græco, *in dextera Dei*, id eſt, nunc divina etiam poteſtate præditus eſt, & primum ſecundum Deum dominationis & gubernationis in Eccleſia, iiſque quæ ad Eccleſiam quoquomodo pertinent, gradum obtinet. Quocirca poteſt ſuos perpetuo juvare & fovere, nec permittere, ut illis aliquid contingat, quod ipſis in bonum non vertatur. Sed quia non ſatis eſt poſſe, niſi adſit voluntas, idcirco poſtremo addit ibidem: *qui etiam interpellat pro nobis*. Hoc eſt, quemadmodum poteſt, ſic etiam vult nos juvare, idque perpetuo facit, quod interpellandi ſeu rogandi pro nobis verbo declaravit, ut oſtenderet, quidquid Chriſtus nobis largitur, id poteſtate eum largiri ſibi à Deo tradita, non autem quam ex ſeipſo habuerit; & quod ad hanc partem attinet, perinde eſſe ac ſi Chriſtus precibus id à Deo impetraret, ut ſua auctoritas & prærogativa Deo intacta conſervetur, agnoſcaturque ipſum ſolum omnium bonorum primam cauſam & fontem eſſe. His explicatis, Apoſtolus uſque ad capitis finem nihil aliud agit, niſi ut ex ipſis inferat, fieri non poſſe, ut res ulla nos ſeparet à charitate Dei & Chriſti, id eſt impediat, quominus nos Deus amet & iis beneficiis afficiat, (idque per ipſum Chriſtum) quæ Chriſtus ejus nomine nobis pollicitus eſt: non autem, ut nonnulli ſunt arbitrati, loquitur Paulus de dilectione noſtra erga Deum ẏſ.35,36, &c. Etſi enim calamitatum meminit, quæ non poſſint nos à dilectione Dei ſeparare, ſenſus tamen eſt, calamitates non eſſe indicia iræ Dei contra nos, nec tanti eſſe, ut nobis felicitatem noſtram à Deo promiſſam eripere poſſint. Loquitur Paulus, ut demonſtratum fuit, de iis qui Deum diligunt, quibus omnia cooperari in bonum affirmat, atque ad hunc ſcopum omnia ſua verba dirigit. Unde perſpicuum eſt, non dilectionem noſtram erga Deum, ſed Dei erga nos, ſi illum dilexerimus, conſtantem atque perpetuam fore, eum tanta eloquentiæ vi, qua hoc loco uſus eſt, oſtendere ac perſuadere voluiſſe.

Ex antedictis ſatis conſtare videtur, verba Prædeſtinandi, Eligendi, Vocandi, ad Deum active relata, & ad ſalutem noſtram accommodata, nullam in Sacris Literis vim habere, ad neceſſitatem aliquam de ſingulorum qui ſervantur ſalute inducendam: celebremque locum illum ad Rom. 8. 29, 30 &c, *Quos præſcivit* &c, nullum aliud immutabile Dei decretum continere, præter, hoc, quod, qui Deum diligunt, fieri non poteſt, quin à Deo ea dilectione, quam in Chriſto exhibuit, diligantur, & ſic in æternum ſerventur. Nec alia ſane ratione explicandi ſunt omnes ii loci, in quibus de divino eoque antiquiſſimo quorundam hominum ſervandorum decreto agitur, nempe, ut non certi quidam homines nominatim intelligantur, ſed genus quoddam hominum. Quocirca, cum, exempli cauſa, Chriſtus Matth.25.34, ſeipſum in judicii die ſic ad ſervandos homines loquentem inducit, *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi*, non eſt intelligendum, unumquamque ex illis nominatim ab orbe condito ſaluti deſtinatum fuiſſe: ſed eos ex eo hominum genere eſſe, quibus ſalus ab ipſo mundi exordio parata fuerat. Colligitur hoc aperte ex iis, quæ ſtatim ſubjiciuntur verſ. 35. *Eſurivi enim & dediſtis mihi manducare* &c. Apparet enim perinde eſſe ac ſi dictum fuiſſet: Iis omnibus, qui mihi eſurienti manducare dediſſent &c, paratum fuit hoc regnum ab ipſa mundi conſtitutione: Atqui vos mihi eſurienti manducare dediſtis &c: Igitur vobis hoc regnum à mundi conſtitutione paratum fuit. Alios ſimiles locos ex hoc uno, quiſque facile interpretari poterit. Itaque eorum examinationem omittemus. Aliquid tantum dicemus de iis locis, in quibus ſcriptorum in libro vitæ fit mentio, ut in Apoc. cap. 13. 8. & 17. 8. & 21 27. Sciendum eſt enim, præter id quod modo dictum eſt, quodque ejuſmodi Sacris Teſtimoniis rectiſſime accommodari poteſt, metaphoricum iſtum loquendi modum nullam neceſſitatem ſignificare ſolere, & fieri poſſe, ut qui ſcripti ſunt in libro vitæ inde deleantur. Moſes certe Exod. cap.32.32 rogat Deum, ut vel populo ignoſcat, vel ſe de libro, quem ſcripſerat, deleat: cui Deus reſpondet, verſ. 33 ſe eos de libro ſuo deleturum, qui peccaſſent. Et David Pſalm.69.29 orat ut inimici ſui ex libro viventium deleantur: & in Apoc. quoque cap.3.5 ait Chriſtus, ſe ejus qui vicerit non deleturum nomen de libro vitæ. Et circa finem ejuſdem libri ſcriptum eſt Apoc.22.19. *Si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ.* Cum igitur in ſuperioribus illis Apoc. locis, quorundam fit mentio, quorum nomina non ſunt ſcripta in libro vitæ agni, idque ab origine ſeu conſtitutione mundi, (neque enim in primo loco ea verba, *ab origine mundi*, conjungenda ſunt cum iis, poſt quæ ſtatim ipſa ſequuntur *qui occiſus eſt*, ſed cum ſuperioribus, ut ex ſecundo loco patet) ex quo ſatis manifeſtum eſt quoſdam eſſe, quorum nomina in libro illo vitæ ab origine mundi ſcripta ſunt, intelligendum eſt, iſtos ita ſcriptos eſſe, ut deleri tamen poſſint, nec alios eſſe, niſi illos, qui vitam poſſunt adipiſci, id eſt, eos omnes, qui non adorant beſtiam, neque admirantur eam (nam qui eam adorant, aut admirantur, nullo modo ſervari poſſunt) idque ab ipſa mundi conſtitutione ſtatutum eſſe, ut qui beſtiam non adora-

nec admirati fuerint, ſervari poſſint, cæteri vero minime. Quod ſi tamen placeat, eos qui in prædictis locis tacite in vitæ libro à conſtitutione mundi ſcripti eſſe dicuntur, omnino ſervari debere, ſatis eſt oſtendiſſe, ibi non de certis quibuſdam hominibus nominatim agi, ſed de hominum quodam genere: ex quo intelligitur, ſuperiorem illam generalem reſponſionem ad hos quoque locos, quemadmodum præfati ſumus, rectiſſime accommodari poſſe. Nec vero quemquam moveat, quod in his locis nominum fit mentio, quaſi proprium cujuſque nomen ea voce ſignificetur. Metaphorica enim, ut dictum fuit, locutio eſt, ab iis derivata, qui aliquo in libro eos nominatim ſcribunt ac notant, de quibus ſecum aliquid ſtatuunt, atque decernunt. Itaque ea locutione nihil aliud quam decretum de quibuſdam hominibus ſignificatur, ſive certa ſint eorum propria nomina, ſive incerta. Satis eſt enim, eorum qualitatem quandam certam eſſe, quæ in hac metaphora proprio nomini plane reſpondet. Verum, nomen alicujus ſcriptum eſſe in libro vitæ, non ſignificare, eum nulla prorſus ratione interire poſſe, ſatis id demonſtrare videtur, quod Paulus ad Philip. 4. 3, audet affirmare, quorundam certorum nomina, Clementis, inquam, & aliorum ſuorum adjutorum eſſe in libro vitæ. Siquidem nec ullo modo veriſimile eſt, Deum Paulo patefeciſſe certos iſtos homines perire non potuiſſe; nec ſi patefeciſſet, Paulum id ipſum omnibus aliis speruiſſe, præſertim ſimplici ejuſmodi affirmatione, nullo tantæ divinæ patefactionis vel indicio vel teſtimonio, vel majore ſaltem ac diligentiore aliqua confirmatione & narratione adhibita. Adde, quod idem Paulus ad Philemonem ſcribens ℣. 24, Demam inter adjutores ſuos recenſet, de quo tamen ad Timoth. ſcribens ait, 2 Tim. 4. 10: *Demas me reliquit, diligens hoc ſeculum.* Nihil aliud ergo ſibi vult Paulus, cum dicit adjutorum ſuorum nomina eſſe in libro vitæ, quam ipſos in ſalutis certiſſima via eſſe, in qua ſi perſeveraverint, vitam æternam adipiſcentur: non autem eos omnino vitam æternam adepturos, & ita nunquam fieri poſſe, ut ab ea via aberrent atque deſciſcant.

CAPUT XIV.

Sacra teſtimonia, in quibus ſingulare aliquod divinum decretum commemoratur, ex quo probari videtur, quod ad ſalutem aut damnationem attinet, nihil penitus in hominis libertate eſſe, & eorum explanatio.

HActenus de iis ſacris teſtimoniis actum eſt, quæ potiſſimum inter alia ſuadere videantur, in ſalutis negotio nihil prorſus in hominis poteſtate eſſe, omniaque à Dei decreto pendere, quippe in quibus id aliqua ratione in univerſum affirmatum videri poſſit. Reliquum eſt, ut de iis teſtimoniis agamus, in quibus ſingulare aliquod divinum decretum exponitur, unde conjici poſſe videatur, Deum in hominibus vel ſervandis vel damnandis, nullam penitus rei alicujus, præterquam ſuæ voluntatis, rationem habere, neque ea in re ullam eſſe hominis libertatem.

Antequam vero aliud faciamus, dicendum eſt, unica reſponſione omnia ejuſmodi teſtimonia dilui poſſe: Ex ſingularibus enim quibuſdam exemplis non fas eſt conſtitui regulam: ſed regulæ ex iis conſtituendæ ſunt, quæ ad omnes generatim pertinent, deque omnibus generatim dicuntur; vel ſi illæ ex ſingularibus exemplis petendæ ſunt, ea tot eſſe debent, ut univerſitatem quandam inducere videantur. Mitto, quod exempla nullam vim ad regulam conſtituendam habere poſſunt, cum jam contraria regula invenitur conſtituta, quod hic factum eſſe alibi fortaſſe oſtendemus. Nunc ſingularia iſta exempla ſingulatim exponamus atque examinemus.

Occurrit primo loco Pharaonis exemplum, cujus cor induratum fuiſſe à Deo dicitur, Exod. 4. 21, & 10. 1. 20, & 11. 10, & 14. 4. 8. 17, ne dimitteret populum, decreto igitur Dei ejuſque opera factum eſt, ut Pharao populum aliquandiu non dimiſerit; & tamen ex ipſa hiſtoria patet, Deum multas plagas Pharaoni immiſiſſe, ob eam ipſam cauſam, quod non dimitteret populum. Itaque ea ipſa propter quæ Deus pœnas aliquas hominibus irrogat, non ab hominis libera voluntate, ſed ab ipſius Dei decreto proficiſcuntur; & conſequenter in homine condemnando ſeu puniendo, Deus ſuæ ipſius voluntatis tantum rationem habet, neque in ejus rei cauſa, ulla hominis libertas animadverti poteſt. Reſpondeo. Quanquam de hoc exemplo nonnulla jam dicta à nobis fuerunt, ex quibus reſponſio facile colligi poteſt, tamen non abs re erit, hic ea latius explicare ac confirmare. Dico igitur Pharaonem iſtum ejuſque deceſſorem, in Iſraëlis populo contra omne jus faſque affligendo, tam graviter peccaſſe, ut merito potuerit Deus, non ſolum ejus cor indurare ne dimitteret populum, neve ſibi per Moſen jubenti hac in re obtemperaret; verum etiam propter id ipſum deinde eum graviter punire. Nam, cum quis in ſcelus aliquod neceſſario prolabitur, ſi ejus neceſſitatis ipſe ſibi cauſam dedit, non excuſatur, ſed perinde punitur, ac ſi plane voluntarie ac libere ſcelus illud admiſiſſet. Nam ſi quis dicat, iſtius quoque rei, quod Ægypti Reges Iſraëlis populum affligerent, auctorem Deum fuiſſe, quemadmodum à nobis, cum de Dei præſcientia ageremus, dictum eſt: Reſpondeo primum, me cum id dixi ſimul etiam oſtendiſſe, quod Deus auctor illius afflictionis fuiſſet, cauſam ſimiliter in ipſo Ægyptiaco populo quærendam eſſe, eamque ejus populi, præter alia ſcelera, inſignem idololatriam ſtatui poſſe: deinde dico, Deum quidem multo ante conſtituiſſe, ut Iſraëlis populus affligeretur, id eſt, ſervitute premeretur, ut ex prædictione illa apparet, Gen. 15 13, ſed non tamen decreviſſe, ut tam graviter affligeretur ut afflictus fuit, utque Ægypti Reges tantopere in eum ſævirent, ut, ne reliqua commemorem, etiam ipſum propagari tandem prohiberent, & qui exinde mares naſcerentur interfici omnes juberent. Quocirca, cum Ægypti Reges multo gravius Iſraëlis populum afflixerint, quam à Deo prædictum & conſtitutum fuiſſe deprehendatur, digni fuerunt, qui ob eam cauſam à Deo punirentur, & in alia ſcelera prolabendi neceſſitatem ejus decreto incurrerent, unde cum ſumma Dei gloria, ipſorum punitionis commodiſſime occaſio quodammodo captari poſſet, etiamſi veriſſimum eſſet, afflictionem iſtam in univerſum ſola Dei voluntate decretam fuiſſe, ejuſque nullam prorſus cauſam in Ægyptiaco ipſo populo quærendam eſſe. Totum autem hunc locum, quod ſcilicet juſto Dei judicio factum ſit, ut populus ille non modo graviſſimas pœnas ſubierit, ſed etiam in neceſſitatem ea perpetrandi incurrerit, unde via ad punitionem facta eſt, ſatis egregie tractat auctor libri ſapientiæ, qui tandem cap. ultimo ℣. 4 ait, digna neceſſitate factum eſſe, ut Ægyptii Iſraëlitas, quos ſupplicantes ejecerant, tanquam fugitivos perſequerentur, & eorum quæ paulo ante acciderant, obliviſcerentur; quo non completam adhuc tormentis plane explerent ſuam punitionem. Quare (ut hoc obiter hoc loco dicamus, quod iis, quæ ſupra de Dei præſcientia diſputavimus, addendum erit) non mirum eſt, ſi in ipſo capitis initio idem auctor dixerit cap. 19. 1, 2, iſtud Ægyptiorum factum præviſum iræ divinæ fuiſſe, quippe quod decretum jam foret, quemadmodum & Exod. 3. 19, dicit Deus, ſe ſcire Pharaonem non dimiſſurum populum ſuum, nempe, quia ut non dimitteret ipſe decreverat, ejuſque cor indurare conſtituerat, ut ex cap. 4. 21, & reliquis ſequentibus capitibus aperte conſtat cap. 7. 3 &c. cap. 14. 4.

Aliud exemplum ſecundo loco antecedenti ſimile occurrit, de Sichon Rege Cheſbon; cujus, ut Moſes Deut. 2. 30 ait, Dominus Spiritum induraverat, &

cor

Digitized by Google

cor obfirmaverat, ne ea faceret, quæ juſtiſſime ipſe Moſes, tanquam Dux populi Iſraelis, ab eo petierat pro ipſo populo, ut ea eſſet occaſio cum ipſo belligerandi, eumque cum ſua gente perdendi, ejuſque regionem occupandi. Hic enim ſimiliter iſtius regis gentis illius peccata antecedebant, propter quæ commeriti fuerant, ut ipſe ita induraretur, & proinde una cum univerſo populo ſuo funditus deleretur. Apparet enim ex compluribus locis, & inter cæteros ex cap. 20 Levitici ℣. 23, eas gentes quæ à populo Iſraelitico deletæ fuerunt, quorumque regiones ipſe occupavit, ſceleſtiſſimas fuiſſe, ob idque tantæ cladi a Deo reſervatas eſſe. Adde, quod iſte Sichon ejuſque populus Amorrhæi erant, de quibus ante annos amplius 400, ut propter iniquitates ſuas ſuis ſedibus expellerentur, Deus decreverat, ut colligitur ex cap. 15. Gen. 16, ubi poſt quartum ſeculum futura iſta expulſio ab ipſo Deo prædicitur, & additur, idcirco eam uſque ad illud tempus differri, quia nondum completa eſſet iniquitas Amorrhæorum.

Tertium exemplum erit, id quod ſcriptum eſt de filiis Heli Sacerdotis, 1 Sam. 2. 25, quod vocem patris ſui ipſos monentis & à ſceleribus retrahere conantis non audiverint, quia Dominus voluit eos interficere. Ad iſtud exemplum ſunt qui reſpondeant, vocem Hebræam *Chi*, quæ reddita eſt *quia*, potuiſſe reddi *idcirco*, ita ut ſenſus ſit, non Dei voluntatem illorum contumaciæ cauſam fuiſſe, ſed contra, illorum contumaciam Dei voluntatis. Verum rari admodum vel potius nulli ſunt loci, ex quibus intelligi poſſit, vocem *Chi idcirco* etiam ſignificare. Quod in Hebræo eſt *Chaphetz* iſti interpretationi perinde ut illi alteri videtur poſſe accommodari. Declarat enim id verbum, non ſimplicem voluntatem, ſed cum deſiderio & oblectatione quadam, adeo ut ſæpe nihil aliud ſignificet quam cupere: quaſi dicere voluerit ſcriptor ille, Deum deſideraſſe Heli filios interficere, & propterea ejus rei occaſionem inveniſſe, efficiendo ut parentis dicto audientes non eſſent, vel, quod rectius eſt, propterea noluiſſe ut parenti auſcultarent, ne juſta cauſa illos puniendi ſibi præriperetur. Quamobrem alia ratione ad exemplum iſtud reſpondendum eſt, nempe, hic quoque ejuſmodi divinæ voluntatis, qua quis in ſcelus aliquod neceſſario incurrit, cauſam antecedentem extra ipſum Deum extitiſſe. Etenim iſti Heli filii, antequam à patre monerentur, jam non ſolum deliquerant, ſed & graviſſime & ſæpiſſime peccaverant, idque non una ratione, ut ex antecedente hiſtoria manifeſtum eſt, 1 Sam. 2. 25. Porro, quemadmodum Dei conſilio factum eſt, ut Heli filii patri recta monenti non auſcultaverint: ſic etiam eodem Dei conſilio factum eſt, ut Abſolomus bonum, id eſt, utile Achitophelis conſilium ſecutus non fuerit 2 Sam. 17. 14; & Roboamus ſenioribus recta monentibus non obtemperaverit 1 Reg. 12. ℣. 15. Nam & Abſolomum perditum adoleſcentem ſuorum ſcelerum pœnas dare, nec quod flagitioſe moliebatur ad optatum exitum perducere, decreverat; & à Roboamo, ob Salomonis patris idololatriam, decem tribus deficere volebat, quod etiam ſe facturum antea & comminatus fuerat, & per Achiam Prophetam confirmaverat, externoque adhibito ſigno adumbraverat 1 Reg. 11 11, 12, 13, & 29 30, 31 &c.

Sed quid dicemus, quod ipſe Deus, ut Davidem caſtigaret, ejus uxores coram toto Iſraele, & coram ipſo ſole, id eſt, (ut Vatablus explicat) palam & publice, ejus ſodali (is fuit Abſolomus filius) comprimendas dedit 2 Sam. 12. 11, 12. Nonne ex quarto hoc exemplo ſatis intelligi videtur, ipſa graviſſima ſcelera, ob quæ Dei ira in homines venire ſolet, ab ipſius Dei voluntate pendere, & ideo fieri, quia Deus ut fiant antea decrevit. Animadvertendum eſt, ut alibi à nobis dictum fuit, Deum peccatis peccata punire, id eſt, pœnam peccatori conſtituere, ipſum deinde in alia peccata labi, quemadmodum Paulus primo capite Epiſtolæ ad Romanos ℣. 24, 26, 28 &c, diſerte teſtatur, ubi propter ſpretam Dei cognitionem, propterque idololatriæ peccatum poſt cognitum Deum, homines ab ipſo Deo in reprobum ſenſum (ut vulgata editio habet) traditos fuiſſe affirmat, ut facerent ea, quæ non conveniunt: & antea ℣. 27 dixerat, turpia quædam ſcelera, quæ homines ejuſmodi admittebant, debitam eſſe mercedem impietatis eorum. Abſolomus, cum ad ſtuprum patris ſui uxoribus inferendum divino conſilio adactus fuit, jam graviſſime peccaverat, quippe qui non modo Ammonem fratrem ſuum doloſe interemerat, ſed & paternum regnum occupare aggreſſus fuerat 2 Sam. 13. 28 &c, & 15. 3, 4 &c, & per ſummum ſcelus jam pleroſque ex Iſraelitis ſeduxerat, eoſque à Patris ſui, ipſorum legitimi Regis, obedientia averterat, ad ſeque traduxerat. Quare merito ita Deo volente, in tam atrox flagitium novercas ſuas publice conſtuprandi eſt prolapſus, quo ſolo turpiſſimo facinore admittendo, ſatis pœnarum pro præteritis ſceleribus dediſſe videri quodammodo poterat 2 Sam. 12. 11, 12, & 16. 21, 22. Atque interim Deus, idoneo inſtrumento ad eam rem delecto, Davidem, ut ſe facturum prædixerat, ea ratione ob adulterium ab eo commiſſum graviter caſtigavit.

Quintum exemplum id eſſe poteſt, quod de Semei legimus 2 Sam. 16. 6, 7, 8. 13, qui Davidi Abſolomum fugienti maledicebat, idque ipſo Davide teſte ℣. 10, 11. Deo ſic jubente faciebat: & tamen idem David moriens Salomoni mandat 1 Reg. 2. 8, 9, ut ipſum Semei, quia ſibi maledixerat, interficiat, ejus rei nimirum occaſione aliqua, quæ juſta cauſa videri poſſet, inventa, ut oſtendunt verba illa, ℣. 9. *Quia vir ſapiens es tu &c.* In exemplo iſto conſiderandum eſt, non ita apertum eſſe, Semei ipſo Deo auctore Davidi maledixiſſe, ut plerique exiſtimant. Nam, etſi David ipſe dixerit, Deum illi præcepiſſe, ut ſibi malediceret, non eſt intelligendum, Davidem in abditum Dei conſilium inquirere voluiſſe, aut Spiritu Prophetico ita locutum fuiſſe: ſed non ſine Dei voluntate id fieri animadvertiſſe, quatenus non ſolum, ſi Deus noluiſſet, factum illud Semei externum ſibi maledicendi non extitiſſet; verum etiam maledictio illa, pars divinæ caſtigationis ob adulterium & homicidium à ſe perpetratum, non minus quam ipſa fuga erat. Cæterum fieri poteſt, ut Semei plane ſua ſponte Davidi maledicere cogitaſſet & decreviſſet, quod decretum Deus, ut Davidem caſtigaret, ad exitum perduci voluerit. Etſi enim David dicit Deum ita præcepiſſe, hyperbole tamen omnino eſt in ejus verbis, cum nulla ratione id Deus præceperit, eſtque intelligendum, non niſi Deo volente, quemadmodum paulo ante expoſuimus, id fieri. Quod ſi tamen velimus, ipſius Dei conſilio factum eſſe, ut Semei ad Davidi maledicendum impelleretur, ſtatuendum ſimul eſt, Semei malum hominem jam fuiſſe, atque ejuſmodi, ut Deus merito ad id perpetrandum eo uſus fuerit, unde factum ſit, ut merito quoque ejuſdem illius facinoris, in cujus admittendi neceſſitatem culpa ſua incurrerat, pœnas dederit.

Sexto loco exemplum illud perpendendum eſt, quod extat 2 Sam. 24. 1, ubi ſcriptum eſſe videtur, Deum, cum iratus eſſet Iſraelis populo, incitaſſe Davidem, ut juberet numerare populum univerſum, propter quam cauſam Deus deinde ipſum populum & conſequenter Davidem quoque punivit, & immiſſa per Angelum peſte ſeptuaginta millia hominum abſumpſit. Ignoratio Hebraicæ linguæ, perverſæ iſti ejus loci interpretationi occaſionem dedit. Sciendum eſt enim, pro eo quod apud Latinos impersonali quodammodo, id eſt, perſona agente ſuppreſſa dicitur *incitatus eſt*, apud Hebræos dici ſolere *incitavit*, idemque in omnibus aliis uſu venire, ſimileſque locos ad hunc modum ſolere explanari: Incitavit Davidem, ſubaudi, is qui incitavit, quod, ut diximus, breviter idem eſt, quod apud Latinos, David incitatus eſt. Deinde animadvertendum eſt, ſimplicem copulam apud Hebræos (id quod etiam apud Græcos & Latinos fieri conſuevit) ſæpiſſi-

Digitized by Google

ſæpiſſime exegeticæ particulæ vim habere, una cum quadam reddendi rationem ſignificatione, ita ut commodiſſime in Latina lingua *nam* reddi poſſit. Quamvis igitur in Hebræo codice ad verbum ita ſcriptum ſit: *Et addidit adhuc Jehova ad iraſcendum ad Iſraëlem, & incitavit Davidem in ipſos &c*: tamen ſic totus locus Latine interpretandus eſt: *Et iratus eſt adhuc Jehova in Iſraëlem: Nam David incitatus fuit in ipſos &c.* Quis vero fuerit, qui Davidem incitaverit, videtur ſcriptum eſſe 1 Paralip. 21. 1, ubi ad verbum ex Hebræo legitur: *Et ſtetit Satan contra Iſraëlem, & incitavit Davidem &c.* Sed hic quoque eadem loquendi figura eſſe poteſt. Quare ſatius fortaſſe eſt Vatablum audire, qui ſuperiori loco ſic annotat: Quidam Hebræorum non male ſubaudit *cor*, incitavit cor Davidis Davidem, quaſi dicat, David a propria concupiſcentia fuit tentatus.

Septimo, alicujus momenti eſſe videtur id, quod ſcriptum eſt apud Hoſeam 8. 4, & ſeq. Ibi enim Deus acriter Iſraelitas increpare videtur, quod reges ſibi elegiſſent Hieroboamum ſcilicet & alios (nam de decem tribubus loquitur) idque non ex ſe, id eſt, non ex ipſius ſententia, & principes conſtituiſſent, quos ipſe non cognoviſſet, id eſt, non approbaſſet. Et tamen defectio illa decem tribuum 1 Reg. 11. 12, 13. 31, 32 &c, ad Hieroboamum, ut ſupra diximus, & patet ex capite undecimo libri primi regum, à Dei conſilio atque decreto profecta fuerat. Itaque videtur Deus eorum cauſa & auctor eſſe, quæ ipſemet deinde improbat, & propter quæ hominibus iraſcitur.

Ad hoc exemplum reſpondeo, Deum non increpaſſe Iſraelitas ob id, quod ad Hieroboamum Roboamo relicto defeciſſent, ſed, quod ſe inconſulto (idque ſignificant verba illa, *Non ex me*) id feciſſent: Etſi enim fieri non poterat, quin deficerent, non tamen eis libertas ea de re Dominum conſulendi adempta fuerat. Adde, quod non decreverat Deus, ut Hieroboami ſtirps in eo regno perpetuo duraret, niſi is ſibi obediens fuiſſet, in ſeque colendo Davidis veſtigia inſecutus eſſet, quemadmodum ſcriptum eſt ℣ſ. 38, eodem capite undecimo libri primi Regum 1 Reg. 11. Quod quia Hieroboamus non fecit, nulla prorſus cauſa erat, cur decem illæ tribus ejus poſteros in regno confirmarent, præſertim cum ipſi quoque impii eſſe perſeverarent: hoc enim nec tacite, id eſt, decreto ſuo Iſraelitis non patefacto, nec expreſſe, id eſt, ſuper ea re ſententia ſua promulgata, aut reſponſo dato, approbavit Deus: propterea ait Hoſ. 8. 4, *Principes conſtituerunt & non cognovi.* Fuit igitur hac in re non leve peccatum Iſraelitarum, idque nulla ratione ex decreto Dei, ſed ex libera ipſorum voluntate manavit, propter quod merito illis Deus iratus eſt: etiamſi ut à Roboamo deficerent, & Hieroboamum Regem haberent, à Deo omnino decretum fuerat. Quanquam non deſunt, qui ea quæ apud Hoſeam leguntur, ad confæderationes referant cum Rege Ægypti factas, adque auxilia inde contra Aſſyrios petita, quod expreſſe illis exprobrat Deus, eiſque propter idipſum comminatur, apud Eſaiam 30. 1, 2, 3 &c. vide locum.

Octavo, Judæ Iſcariotæ exemplum ſubit, de quo ſcriptum eſt, eum periiſſe ut impleretur ſcriptura Joh. 17. 12. Ex quo perſpicuum eſſe videtur, ejuſmodi hominem, antequam naſceretur, exitio devotum fuiſſe, & ob eam rem Chriſto prodendo, quæ cauſa ejus exitii extitit, deſtinatum. Hic diligenter conſiderandum eſt, fuiſſe quidem multo ante quam Judas naſceretur decretum, ut unus ex Chriſti domeſticis & commenſalibus eum proderet, ſed non tamen ut Judas Iſcariota is eſſet. Verum, tum demum ipſe Judas divino conſilio ad id electus fuit, cum à Chriſto in numerum duodecim diſcipulorum eſt cooptatus, id eſt, cum jam ejuſmodi eſſet, ut ad divinum illud decretum exequendum merito eligi poſſet, quippe qui non modo improbus eſſet, ſed etiam ea potiſſimum improbitate præditus, qua ea in re maxime eſſet opus: furem enim eum fuiſſe legimus Joh. 12. 6, & propterea avarum, quam avaritiam in eo ſummam fuiſſe oportet; cum in Chriſti ejuſque familiarium convictu, quibus nihil ab eo vitio alienius fieri poterat, nihilve ab eo magis revocans atque deterrens, avarus eſſe perſeveraret. Atqui avaritia Judam ad Chriſtum prodendum impulſum fuiſſe Sacræ Literæ apertiſſime teſtantur Matth. 26. 14, 15, 16: *Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam &c.* Dignus igitur fuit Judas, qui ei ſceleri perpetrando deſtinaretur, ejuſque avaritia ea ratione palam traducta, ſuæ improbitatis meritis pœnis addiceretur.

Nonum exemplum ſuppeditabit nobis univerſus ipſe populus Judaicus, qui exciſa urbe primaria Hieroſolyma, ingente clade judicio divino affectus eſt: ob id potiſſimum, quod Jeſum Chriſtum interemerant, cum tamen, ut Jeſus Chriſtus ab ipſis interimeretur, multo ante à Deo conſtitutum fuiſſet, ut ex prophetarum prædictionibus conſtat, & Petrus ſatis aperte teſtatur Act. 2. 23, & cap. 3. 18, & reliqui Apoſtoli confirmant, Act. 4. 28.

Hic porro animadvertendum eſt, Judaici populi ſcelera jam inde ab ipſo initio, ut ipſis Stephanus exprobrat, Act. 7. 51, 52, 53, tot tantaque fuiſſe, ut merito eorum malitia Deus ad Filium ſuum interficiendum abuſus fuerit; idque multo antea conſtituerit, ut ſimul ſalutis æternæ nobis tradendæ viam inveniret, ſimulque occaſionem ejus populi pro meritis puniendi quam accommodatiſſimam haberet.

Scio quid contradici poſſit: ſed nimis longum eſſet ad omnia reſpondere, locoſque Sacrarum Literarum huc pertinentes diligentius examinare. Hoc dixiſſe fuerit ſatis: ſi Deus omnino decreverat, ut filius ſuus à Judæis interficeretur, eorum perpetua & ingentia ſcelera id abunde commerita fuiſſe: ſin vero id non omnino decreverat ipſe, ſed tantum præviderat (quod tamen nos falſum plane eſſe arbitramur) nihil eſſe cur exemplum in medium afferri deberet.

Decimo, ſcriptum invenimus apud Judam in initio fere ejus Epiſtolæ ℣ſ. 4, quoſdam, qui irrepſerant in Eccleſiam videlicet, ut eam falſa doctrina labefactarent, jam pridem ad eam damnationem deſcriptos fuiſſe. Ex quo intelligi poteſt, eos qui damnantur ideo damnari, quia ſic antea Deus decrevit. Locus iſte ut apparet, de falſis prophetis ait, qui, ut diximus cum de Dei prænotione diſſereremus, ab ipſo Deo excitari ſolent. Intelligendum eſt autem, Deum falſos prophetas in populo eos eſſe velle, qui jam ſint ſceleſti, & propterea digni qui tam infami muneri deſtinentur, idque multo ante ipſe Deus facit, quam munus reipſa ſuſcipiant. Quamvis enim jam decretum factum ſit, adhuc tamen Deus, qui neminem perire vult, ſed omnes ad pœnitentiam venire, expectat ſumma cum patientia, ſi forte reſipiſcant, & decreti ſui revocandi ſibi cauſam præbeant, donec tandem rebus plane deſperatis id exequitur, quod jam pridem decreverat: hæcque eſt damnatio illa, de qua loquitur Judas, qui, ut ex conſequentibus patet, de impiis hominibus loquitur, qui, agnitam veritatem rejiciunt, & tandem eam inſectantur, & factis dictiſque blaſphemant, quibus, quemadmodum idem Apoſtolus teſtatur ℣ſ. 13, caligo tenebrarum in æternum ſervata eſt.

Hucuſque multa exempla expendimus malorum quæ Dei conſilio fiant, oſtendimuſque non idcirco concludi poſſe, ex ſola Dei voluntate damnationem pendere, cum in unoquoque ipſorum, in quo de Dei conſilio apparet, de hominis etiam malitia appareat, quæ id conſilium antecedit, quæque ejus conſilii cauſa eſt. Eſtque in tota hac diſputatione illud memoria repetendum, quod à nobis de Dei prænotione agentibus dictum eſt, Deum non culpæ ſeu peccati alicujus, quod in facto inſit, auctorem cauſamque unquam eſſe, ſed facti ipſius duntaxat. Malitiam enim & iniquitatem, à qua omnis culpa proficiſcitur, reperit ipſe in homine, quem ad aliquod facinus patrandum

adigit,

Digitized by Google

adigit, quia jam malus & ioiquus eſt, ut ea ratione, dum alia judicia ſua exequitur, hominis iniquitatem in apertum producat, eumque cum illo ipſo facinore patrando, tum pœnas eo facioore dignas ſubeundo, ſibi debitum ſupplicium pati atque experiri cogat. Nunc de exemplis agendum eſſet, ex quibus, Deum ſola ſua voluntate quempiam ſervare, idque oeceſſario, intelligi poteſt, aut certe ita videtur. Hæc ſortaſſe multa ſunt: ſed oos duobus contenti erimus.

Prius erit de Paulo, qui ſe ab utero matris à Deo ſegregatum eſſe dicit, & per ipſius gratiam vocatum Gal. 1. 15. Verum ibi agitur non de ſegregatione & vocatione ad ſalutem, ſed ad Euangelii prædicationem Chriſtique cognitionem. Quod ſi de ſalute etiam æterna ipſius Pauli ageretur, nulla tamen neceſſitas intelligenda eſſet, cum ipſe Paulus 1 Cor. 9. 27 dicat, ſe affligere corpus ſuum, ne quando, cum aliis prædicaverit, ipſe reprobus fiat. Porro phraſis illa *ab utero*, proverbialis eſt & hyperbolica, ut ex his locis patet, Pſal. 22. 10, & 58. 4, & 71. 6. Eſai. 48. 8, & 49. 1, & ad Dei ſummam providentiam explicandam, hominiſque merita excludenda uſurpatur. Certe ipſe Paulus 1 Tim. 1. 13 dicit, ſe miſericordiam conſecutum fuiſſe, quia ignorans peccaſſet. Ex quo ſatis conſtat, Deum in Paulo ſervando, eorum etiam quæ in Paulo erant aliquam rationem habuiſſe, oec vere atque omnino ab utero matris eum ſaluti deſtinaſſe.

Poſterius exemplum, quo Auguſtinus & cæteri plurimum nituntur, eſt de ipſo domino noſtro Jeſu Chriſto, quem certum eſt ante mundum conditum æternæ ſaluti omnino deſtinatum fuiſſe. Nam quale caput fuit, talia membra eſſe debere ajunt. Reſpondeo. Si ita certa deberent eſſe membra, ſicut certum eſſe debuit caput, argumeotum proceſſurum. Nunc caput quidem certum eſſe debuit, alioquin ipſa via ſalutis noſtræ, quam Deus elegiſſet, incerta fuiſſet: membra autem non modo incerta eſſe poſſunt, ſed etiam debent: aliter Deus qui membra non eſſent, nulla ratione ob id ipſum quod membra non ſint punire poſſet. Nec vero, ſi Chriſtus non poterat non obedire Deo, ideo obedientiæ ſuæ præmio afficiendus non fuit: in ea enim obedientia non liberæ voluotatis, ſed laborum & perpeſſionum ratio fuit habita. Idque nos vehementer in obedientia noſtra confirmat. Nam ſi is, qui neceſſario obedivit, tanto præmio eſt affectus, certe nos, qui poſſemus non obedire, noſtra mercede non fraudabimur.

Itaque tandem concludo, neminem eſſe, ex iis quibus Euangelium pure annunciatur, (niſi prius juſto Dei judicio ob peccata ſua induratus atque excæcatus fuerit) qui libere & ſua ſponte ei aſſentiri non poſſit: quo facto non eſt verendum, ne ipſius Euangelii præcepta facere non poſſimus. Iis enim, qui Euangelio aſſentiuntur, omoia largitur Deus, quibus ad ea perficienda indigent. Atque hac ratione liberum arbitrium in homine eſſe ſtatuo, quod Dei gloriæ, ut quidam inepte ajunt, non repugnare, vel id docere poteſt, quod, ut inter omnes cooſtat, Deus ipſe homini à ſe condito liberum arbitrium dedit. Ex quo liquet, hanc vim in homine ad ſummam Dei gloriam pertioere, tantum abeſt, ot illi adverſetur. Eam vero per primi hominis peccatum extinctam non fuiſſe, ſupra ſatis demonſtratum fuit.

CAPUT XV.

Juſtificationis noſtræ per Chriſtum prolegomena quædam, eamque explicandi initium.

QUæ ſupra à nobis diſputata ſunt, eo pertinent, ut qualis homo & ante lapſum & poſt lapſum fuerit, cognoſcamus. Concluſum eſt autem, cum in utroque ſtatu mortalem natura fuiſſe; nec utriuſque ſtatus hac in parte aliam differentiam eſſe, niſi quod in poſteriore ſtatu, id quod in priore naturale tantum erat; neceſſarium quoque eſt factum. Concluſum eſt ſimiliter, hominem non minus poſt lapſum quam ante, liberum arbitrium habuiſſe, nihilque eſſe, cur homo Deo præcipienti non aſſentiri & obedire velle, & porro ipſius gratia, qui hominem ſibi adhærentem nunquam deſerit, obedire non poſſit. Nunc, qua ratione fiat, ut homo ab iſta moriendi neceſſitate, ab ipſaque mortalitate liberetur, (huc enim omnes tendimus atque aſpiramus) & ounquid Deus, cujus ſolius beneficio id nobis cootingere poteſt, ſi id aſſequi velimus, nobis aliquid præceperit, & quale id tandem ſit quod præcepit, videndum & explicandum nobis eſt.

Principio, cum certum ſit, Deum peccato neceſſariæ mortis pœnam ſtatuiſſe, uode ſententiæ illæ Pauli Apoſtoli Rom. 5. 12, & 6. 23, *Per peccatum mors*, & *Stipendia peccati mors*: credendum omnino eſt, nolle Deum à neceſſaria morte eum liberare, qui coram ipſo ſine peccato non ſit; oec porro naturalem mortalitatem cuiquam adimere velle, id eſt, eum natura immortalem efficere, io quo peccatum hæreat: ejuſmodi enim hominem ipſi placere non poſſe, prædicta pœna, quam peccato conſtituit, docere poteſt: quemquam vero à Deo immortalem effici, qui illi non placeat, nullo modo credendum eſt.

Jam vero duplici ratione fit, vel potius fieri poteſt, ut quis coram Deo ſine peccato inveniatur, vel, quia revera nunquam peccaverit, vel, quia ſi quid unquam peccavit, id apud ipſum Deum deletum fuerit, ita ut Deus, ſive hac ſive illa ratione, juſtum eum proouncіaturus ſit, & pro juſto habiturus. Atque hoc illud eſt, quod Sacræ Literæ juſtificare nominant, de cujus verbi ſignificatione, quando ſub ea appellatione de eo quod nobis propoſitum eſt diſputandum erit, deque juſtificatione noſtra per Chriſtum nominatim explicandum, aliquid diligeotius in præſentia docendum nobis videtur.

Juſtificare igitur in Sacris Literis, quemadmodum dictum eſt, juſtum pronunciare, proque juſto habere proprie ſignificat, id eſt, tanquam cum juſto in ſenteotia ferenda atque exequenda agere. Itaque tam juſtificari is dicitur, qui cum revera juſtus ſit, juſtus etiam pronunciatur, & pro juſto habetur, quam is, qui cum revera ſit injuſtus, juſtus tamen pronunciatur, & pro juſto habetur: ut hi loci oſtendunt, Deut. 25. 1, (ubi in vulgata editione pro *juſtificabunt*, quod eſt in Hebræo, *juſtitiæ palmam dabunt*, ſcriptum eſt) & 1 Regum 8. 32, in quibus de juſto juſtificaodo fit mentio; & Prov. 17. 15, atque Eſai. 5. 23, in quibus de juſtificando impio eſt ſermo: ex hac autem propria juſtificandi ſignificatione fit, ut per metonymiam quandam, is etiam, ſive id juſtificare dicatur, quod io cauſa eſt, ut aliquis juſtus pronuncietur. Hoc ſenſu ſcriptum eſt apud Eſaiam cap. 53. 11, de Chriſto, quod is ſui ſcientia juſtificaturus eſſet multos. Chriſtus enim ſui cognitionem nobis impertiendo, efficit ut juſti à Deo pronunciemur. Hoc ſenſu etiam, (exempli cauſa) dicitur fides nos juſtificare Rom. 3. 28. 30, & 5. 1. Gal. 2: 16. bis. In hunc ſenſum denique accipiendum eſt verbum juſtificandi, cum quæritur, quid ſit id, quod nos juſtificet? Quæritur enim revera, quid illud ſit, quod efficiat, ut juſti à Deo pronunciemur, proque juſtis habeamur? Quanquam in Sacris Literis non invenies fortaſſe phraſim iſtam, *Fides juſtificat*, aut aliam ei ſimilem, cum quæritur, quid in nobis ſit, aut eſſe debeat, quo fiat, ut juſti pronuociemur à Deo, vel ſine quo non fiat, ut juſti à Deo proounciemur. Non tribuunt, inquam, Sacræ Literæ actionem ipſam juſtificandi, fidei vel alii rei. quæ in nobis ſit, aut eſſe debeat: ſed ex fide, ſeu per fidem, vel ex alia aliqua illa re, nos juſtificari dicunt, idque vel re agente ſuppreſſa, (quod uſitatiſſimum eſt) ut apud Paulum Rom. 5. 1. *Juſtificati ergo ex fide &c*, & apud Jacobum 2. 21. *Abraham Pater noſter, nonne ex operibus juſtificatus eſt, offerens &c*:

vel

vel ipſa re agente expreſſa, (quod perrarum eſt) ut apud eundem Paulum Rom. 3. 30, *Quoniam quidem unus eſt Deus, qui juſtificat circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.* Ex quo loco apparet, cum legimus nos juſtificari ex re aliqua, non intelligendum eſſe, rem illam nos juſtificare, ſed Deum eſſe, qui ex re illa, id eſt, ea re interveniente, nos juſtificat, hoc eſt, juſtos pronunciat. Sed nos, ut dictum eſt, per metonymiam quandam, Sacras Literas alicubi imitati, illi rei, puta fidei, juſtificandi actionem tribuimus, quæ aliqua ratione in cauſa eſt, ut Deus nos pro juſtis habeat, fidemque nos juſtificare dicimus. Adeo autem verum eſt, metonymicum hunc noſtrum loquendi modum à Sanctis Literis non abhorrere, ut in eis is etiam juſtificare dicatur, qui cauſam quoquo modo præbet, ut quis non quidem abſolute, ſed comparate juſtus pronuncietur, vel potius juſtus eſſe videatur. Nam Ezech. 16. 51, 52 Hieruſalem dicitur juſtificaſſe Sodomam & Samariam ſorores ſuas, id eſt, ingentibus ſuis ſceleribus effeciſſe, ut illæ, quamvis ſceleſtæ, juſtæ præ ipſa videri poſſent. Non queo autem ſatis mirari viros alioquin doctos, qui putaverunt, in Sacris Literis *juſtificare* idem ſæpiſſime (præſertim vero in Novo Teſtamento) eſſe, quod probum facere, & à peccando reipſa retrahere, id eſt, ut verbum ipſum ſonare videtur, revera juſtum efficere; adeo, ut cum de juſtificatione noſtra in Novo Fœdere, & potiſſimum in Epiſtola ad Romanos & ad Galatas agitur, de eo agi putent, qua ratione fiat, ut nos juſti revera efficiamur, & à peccando ceſſemus? Non poſſum, inquam ſatis iſtos mirari, cum nuſquam fortaſſe in ipſo Novo Teſtamento verbum *juſtificare* hanc ſignificationem habeat. Quod enim ſcriptum eſt Apocalypſis capite ultimo ℣ſ. 11, *Qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc* &c, ubi ſine dubio, ut locus iſte demonſtrat, de probitate vitæ agitur, ad hanc ipſam rem, de qua quærimus, non facit. Neque enim ſenſus eſt, ut qui juſtus eſt, id eſt, vere probus, ab aliquo juſtus adhuc fiat, ſed ipſe juſtus eſſe pergat. Quocirca, non eſt vox *juſtificetur* ducta à paſſivo verbi *juſtificare*, ſed intranſitivi, ut vocant, verbi vox eſt, quo verbo utuntur Græci pro *Tſadak* Hebræo in prima ipſa conjugatione, in qua non juſtificatum, ſed juſtum eſſe, ſeu juſte agere ſignificat. Exque hoc verbo eſt illud Pſalm. 143. 2. *Non juſtificabitur in conſpectu tuo omnis viviens*, id eſt coram, te nemo erit juſtus; & item illud, Pſalm. 51. 6. Rom. 3. 4, *Ut juſtificeris in ſermonibus tuis* &c, id eſt, ut ſis juſtus, hoc eſt, fidelis & verax in ſermonibus tuis. Sed nos quærimus de verbo Juſtificandi, quando agens perſona aut res eſt aliqua, ſive tacita, ſive expreſſa, quæ juſtificet quempiam; & tunc dicimus verbum iſtud in Teſtamento Novo nunquam fortaſſe ſignificare juſtum efficere, ſed ſemper juſtum pronunciare, & pro juſto habere. Et ſane, cum Græci Novi Teſtamenti ſcriptores, verbum hoc ab Hebræis fuerint mutuati, (nam apud ipſos Græcos verbum δικαιόω aliud ſignificat omnino, quam iſti arbitrentur in Novo Teſtamento ſignificare) debuerant iſti Vetus Teſtamentum conſulere, ipſoſque Hebræos fontes intueri, ex quibus rem multo aliter ſe habere didiciſſent, quam ipſi arbitrati fuerint, decepti fortaſſe novi Latini verbi formatione, quæ juſtum facere ipſum ſignificare indicat. Vidiſſent enim, apud eoſdem Hebræos verbum eſſe, quod eadem analogia impiificare dici poſſet, quod tamen non impium facere, ſed impium pronunciare ſignificat, ut patet ex loco illo, quem in initio hujus diſputationis attulimus, Prover. 17. 15. Quamquam Latine quoque dici poteſt, idque elegantiſſime, Juſtum facere, Impium facere, pro eo quod eſt, Juſtum eſſe dicere, Impium eſſe affirmare, ſeu mavis, Juſtum & impium inducere: qui ſenſus ab interpretatione noſtra, & vero communi ac teſtatiſſima verbi Juſtificandi, nequaquam abhorret. Itaque nullam ſui erroris excuſationem habere videntur iſti. Nam, quod Pſalm 73. 13 in vulgata editione legitur, *ſine cauſa juſtificavi cor meum*, ex quo ipſorum interpretatio confirmari aliquo modo poſſet, non ita eſt in Hebræo, *ſed ſine cauſa* (vel potius fruſtra) *mundavi cor meum.* Et hæc ſatis eſſe volumus hoc loco, quod attinet ad verbi Juſtificandi ſignificationem.

Cum igitur, ut ad propoſitum aliquando revertamur alterutra ex his duabus rationibus neceſſe ſit, ut nos Deus juſtos pronunciet ſive juſtificet, vel quia nunquam peccaverimus, vel quia peccata noſtra coram ipſo deleta fuerint: nemo autem, ut inquit Salomon 1 Reg. 8. 46, inveniatur, qui non peccet; & nos omnes præſertim, ut de ſui temporis Chriſtianis ſcribit Johannes 1 Joh. 1. 8, 10, peccatum habeamus, id eſt, peccati rei ſimus: reliquum eſt, ut Deus ideo nos juſtificet, quia peccata noſtra coram ipſo deleta fuerint, cum nos juſtos pronunciat.

Porro, deleri peccata poſſe videntur, alterutro ex duobus modis: vel compenſatione ſeu ſatiſfactione, vel remiſſione ac condonatione.

Videndum eſt igitur, utro modo peccata noſtra coram Deo deleantur, cum de immortalitate ejus beneficio conſequenda agitur, hoc eſt, quæ ratio, quod ad hanc partem attinet, noſtræ juſtificationis per Chriſtum ſit: per Chriſtum enim nobis, non per alium, neque alio modo immortalitatem & vitam æternam promittit Deus. Nec enim venit Chriſtus, ut quidam arbitrantur, ut nos in eundem ſtatum reſtitueret, in quo Adamus erat ante lapſum: ſed ut ad multo excellentiorem eveheret, nec porro uſquam, ubi Adamus cum Chriſto comparatur, ſive ante, ſive poſt lapſum, vel dictum vel indicatum reperis, Chriſtum nos in priſtinum illum, in quo Adamus conditus fuit, ſtatum reſtituturum; eaque ratione ipſum Adamo opponi, niſi forte allegorice priſtinum illum ſtatum interpretentur Sacræ Literæ, ut cum in Apocalypſi Apoc. 2. 7, & Paradiſi & arboris vitæ in ea media conſitæ, fit mentio, ex qua ſuis Chriſtus comedere ſit daturus. Cœleſtem enim immortalitatem, qua nunquam Adamus præditus fuit, ibi ſignificari, nemo, opinor, ſanæ mentis negaverit. Sed, ubicunque Adamus cum Chriſto comparatur, Adamus tanquam mortis vel naturalis, hoc eſt, mortalitatis, vel neceſſariæ, hoc eſt, mortis æternæ, Chriſtus vero, tanquam æternæ vitæ, atque immortalitatis auctor conſideratur. Legantur diligenter, quæ ſcripta ſunt à Paulo ad Rom. cap. 5, & 1 Cor. 15, noſque vera dicere deprehendetur. Manifeſte enim, (ut cætera omittam) comparat Paulus, in eo loco Epiſtolæ ad Corinthios, Adamum, prout ab initio creatus fuit, cum Chriſto à mortuis excitato, & in cœlum tranſlato, & illum terrenum fuiſſe ait ℣ſ. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, & propterea mortalem, corpuſque habuiſſe corruptibile, vile, infirmum, animale denique, ipſumque Adamum fuiſſe tantum factum in animam viventem: Chriſtum vero è cœlo eſſe, & idcirco immortalem, corpuſque habere incorruptibile, glorioſum, & potentia præditum, ſpirituale denique, ipſumque Chriſtum factum eſſe in Spiritum vivificantem. Sed ad rem noſtram.

Quærimus igitur, utrum in juſtificatione noſtra per Chriſtum, peccata noſtra compenſatione ſeu ſatiſfactione aliqua deleantur, an vero remiſſione & condonatione? Plerique ſatiſfactione interveniente id fieri arbitrantur: nos vero ſimplici condonatione. Nam, quod ſatiſfactionem cum remiſſione ea in re conjunctam fuiſſe aſſerunt, plane nugatorium eſt, ut ſuo loco oſtendemus. Rationes, cur ita ſtatuamus; quatuor ſunt. Una eſt, quod nuſquam, in Sacris Literis iſtius ſatiſfactionis fit mentio, nec alterius rei cujuſquam, quæ tantundem valeat. Altera, quod compluribus in locis ſatis aperte teſtantur Sacræ Literæ nullam in juſtificatione noſtra per Chriſtum ſatiſfactionem interveniſſe. Tertia, quia ſatiſfactio iſta Dei gloriam maxime obſcurat, & Chriſti poteſtatem labefactat. Quarta vero & ultima, quia fieri nullo modo poteſt, ut ſalvis nobis pro peccatis noſtris Deo

Digitized by Google

ſatiſfactum fuerit, ne per ipſum Chriſtum quidem. Quæ omnia ita ſe habere, ex infra dicendis planiſſimum fiet. Primum enim, Deum jure peccata nobis condonare potuiſſe oſtendemus, nulla vera (de hac enim loquimur, ut poſtea dicetur) à quoquam pro ipſis ſatiſfactione accepta. Deinde, id facere eum voluiſſe demonſtrabimus: quibus duobus exequendis ſecunda tertiaque ratio noſtra abunde explicabitur. Tum sero, ſatiſfactionem iſtam inter ea numerandam eſſe, quæ fieri nullo modo poſſunt, (quæ quarta noſtra ratio eſt) docebimus. Poſtremo, Sacrarum Literarum teſtimonia, quibus Chriſtum pro peccatis noſtris Deo ſatiſfeciſſe probari creditur, diluemus: ex quo prima ratio noſtra ſatis explicata & confirmata videbitur.

CAPUT XVI.

Deum nobis peccata jure condonare potuiſſe, nulla vera pro ipſis a quoquam ſatiſfactione accepta.

DEum igitur, contra quam nonnulli ſentiant, jure potuiſſe nobis peccata noſtra condonare, nulla à quoquam pro ipſis ſatiſfactione accepta, id manifeſte probare videtur, quod peccata noſtra nihil aliud ſunt, quam offenſæ majeſtatis divinæ, & debita quædam, quæ cum Deo contrahimus. Sic enim in Sacris Literis appellari ſolent. Atqui nemo eſt, qui injurias ſibi illatas, debitaque ſecum contracta, ſummo jure condonare & remittere non queat, nulla vera pro ipſis ſatiſfactione accepta. Igitur, niſi velimus Deo minus concedere, quam hominibus ipſis concedatur, confitendum omnino eſt, Deum jure potuiſſe nobis peccata noſtra ignoſcere, nulla pro ipſis vera ſatiſfactione accepta. At enim objiciunt adverſarii, & ajunt, Dei juſtitiam omnino requirere, & ut peccata puniantur, & pro ipſius ſibi ſatiſfiat; Deumque nulla ratione non juſtum eſſe poſſe, ſuæque juſtitiæ quodammodo renunciare. Hæc ratio nullius pretii eſt. Neque enim in Deo ulla juſtitia eſt, quæ peccata puniri omnino jubeat cui ipſe renunciare non poſſit. Eſt quidem in Deo perpetua juſtitia: ſed hæc nihil aliud eſt, quam æquitas & rectitudo. Itaque nullum Dei opus eſt, in quo iniquitas & pravitas, ne minima quidem ex parte, deprehendi unquam poſſit. Et hanc juſtitiam Dei nominant ipſæ Sacræ Literæ, quæ non minus in condonandis, quam in puniendis peccatis conſpicua eſt. Iſtam autem Dei juſtitiam, quam nos appellare ſolemus, quæ non niſi in puniendis peccatis conſpicitur, Divinæ literæ nomine iſto nequaquam dignantur, ſed eam modo Dei ſeveritatem, modo vindictam, tum iram, furorem, indignationem, & aliis ejuſmodi nominibus appellant. Itaque inſigniter graviterque ſunt lapſi, qui vulgaris cujuſdam appellationis ſpecie decepti, putarunt iſtam eſſe perpetuam Dei qualitatem, eamque infinitam eſſe dixerunt; nec animadverterunt, ſi id verum eſſet, neceſſe futurum, ut Deus infinite ſeverus & ultor eſſet, nec unquam peccata condonaret, contra id, quod de ipſo Sanctæ Literæ paſſim prædicant, quæ Deum tardum ad iram, & multum miſericordia eſſe, peccataque condonare, alicubi diſerte teſtantur, ut Exodi 34.6,7. & Num. 14.18,19. Quamobrem multo veriſimilius dici poſſet, Dei propriam qualitatem eſſe, eam Dei miſericordiam, quæ iſti juſtitiæ opponitur. Unde plane contrarium ejus, quod adverſarii ſentiunt, concludi poſſet, Deum videlicet peccata jure punire non poſſe, nempe quia ejus miſericordia requirat, ut peccata omnino condonentur. Verum utrumque eſt falſum. Quemadmodum enim juſtitia iſta, vulgari nomine ſic appellata, quæ miſericordiæ opponitur, Dei qualitas non eſt, ſed effectum tantum voluntatis ipſius: ſic miſericordia quæ iſti juſtitiæ opponitur, Dei qualitas non eſt propria, ſed effectus tantum voluntatis ejus. Cæterum cum ex miſericordia iſta, quæ Deo plurimum tribuitur, non fiat, quin Deus, quem velit, jure puniat atque ulciſcatur, multo minus ex juſtitia iſta, quæ Deo raro admodum tribuitur, fieri dicendum eſt, ut Deus, cuicunque velit, nulla vera ſatiſfactione accepta plane ignoſcere jure non queat. Multo plura pro hujus veritatis confirmatione, & contrariæ ſententiæ, quæ mirum eſt quantum Deo adimat, confutatione, dici potuiſſent: Sed hæc pauca in præſentia ſatis eſſe volumus.

CAPUT XVII.

Deum nulla vera ſatiſfactione accepta nobis peccata condonare voluiſſe.

SEquitur, ut Deum, nulla vera ſatiſfactione accepta, peccata noſtra nobis condonare voluiſſe, oſtendamus, qua in re diligentius paulo verſandum erit, quandoquidem in ea vis præcipua totius diſputationis conſiſtit. Primum igitur, etiam ante Jeſu Chriſti adventum, ab ipſo fere orbis initio Deum, nulla vera ſatiſfactione accepta, peccata condonare conſueviſſe docebimus. Deinde, id per Chriſtum eum feciſſe demonſtrabimus. Veram autem ſatiſfactionem ubique nomino, quia nihil dubito, quin Deus ab iis quibus peccata ignovit, ſemper aliquid requiſierit, ſive aliquid in ipſis eſſe voluerit, quod ſatiſfactionis cujuſdam loco cenſeri poſſit. Id autem breviter nihil aliud eſt, quam vitæ puritas atque innocentia, eaque vel jam præſens, cum errata committuntur, quæ ignoſci debent, vel ipſa errata ſubſequens. Aut enim errata, quæ ignoſcuntur, lapſus quidam ſunt & ignorantiæ, hæcque errata cum ipſa vitæ puritate atque innocentia conſiſtere queunt, ut alibi (Deo dante) uberius explicabimus: aut iniquitates ſunt atque ſcelera, hæcque vitæ puritatem ac innocentiam plane excludunt, ſed ſi pro iis vitæ puritas atque innocentia ſuccedat, condonantur à Deo, quemadmodum ſuperiora illa errata, propter ipſam jam præſentem à Deo ignoſcuntur. Hujuſce rei ſpecimen, in primo quod ad antiquam iſtam liberalitatem Dei in peccatis condonandi, comprobandam teſtimonio atque exemplo ſtatim proferemus, intueri licet.

Abel Deo charus fuit, ob idque ſi quid peccavit, neceſſe eſt, ut illi condonatum à Deo fuerit. Cur vero? Num propter ſatisfactionem aliquam veram, quam vel ipſe, vel alius pro eo, jam Deo exhibuiſſet, aut olim exhibiturus eſſet? Nihil minus. Teſtatur enim auctor ad Hebræos cap. 11.4. fide illum juſtum fuiſſe, quam fidem deinde explicans ait ℣ſ 6. illam eſſe, *Credere, quod Deus ſit, & ſe inquirentium ſit remunerator.* Ex hac autem fide neceſſario vitæ puritas atque innocentia proficiſcitur. Qui enim Deum ſe quærentium, id eſt, ſibi obedientium remuneratorem eſſe, ex animo credit, illi etiam obedit. Qui autem Deo obedit, is demum pure atque innocenter vivit. Atque hæc cauſa eſt, cur fides nos Deo acceptos faciat, quemadmodum alibi nobis explicandum erit. Itaque Abel, ob vitæ ſuæ puritatem atque innocentiam, (nam & Chriſtus eum juſtum nominat, Matth. 23.35 & Johannes Apoſtolus ejus opera juſta fuiſſe tradit, 1 Joh. 3.12) ignorantiarum & lapſuum ſuorum, ſi quibus, ut veriſimile eſt, obnoxius interim erat, veniam à Deo eſt conſecutus. At vero Cain, etiam antequam Abelem occidiſſet, malus erat, & propterea Deo inviſus, & coram ipſo abjectus, & tamen Deus illi dixit, ſi bene egiſſet, futurum ut acceptus eſſet atque extolleretur, idque per interrogationem, *Nonne ſi bene egeris* [erit] *elatio?* Gen. 4. 7. Quæ interrogatio oſtendit plane veriſimile eſſe, naturamque ipſam docere, Deum iis qui ſceleribus relictis pure atque innocenter vivunt, ea ſcelera liberaliter condonare. Atqui ejuſdem liberalitatis divinæ, qua ſcelera ipſa, ſi vitæ emendatio ſucceſſerit, condonantur,

nantur, apertiſſima alia teſtimonia atque exempla in Vetere ipſo Teſtamento extant. Nam præter ea, quæ de Deo in hanc ſententiam ſcripta ſunt ſupra citatis locis, Exodi 34. 6, 7 & Num. 14. 18, 19 eam liberalitatem divinam pollicetur aperte Moyſes populo, Deut. 4. 29, 31 & 30. 1, 2, 3, 4, 8, 9 &c. eamque reipſa præſtitam fuiſſe, cum ipſa ejuſdem populi hiſtoria docet, tum diſerte teſtantur atque ſæpius inculcant Levitæ, in precatione illa ad Deum, quæ ſcripta eſt Nehem. 9. Ezech. autem 18. & 33 quid aliud agit Deus, quam ut populum ad vitæ emendationem invitet, promittens fore, ut ei omnia præterita ſcelera condonet? Hieremias quoque capite 3. 14, 15, 22 & 4. 1, 2, 3, &c. idem ajentem Deum inducit. Breviter omnes Prophetæ ejuſmodi divinæ liberalitatis teſtimoniis abundant. Quid hic Davidis hac de re ſententias commemorem, deque Dei bonitate in peccatis illorum qui ipſum timent ignoſcendis, teſtimonia recitem? An non ſolus Pſalmus 103 pro infinitis teſtimoniis eſſe poteſt? Quid, quod Deus in ipſo Vetere Teſtamento, etiam ſententia lata de aliquo perdendo; eam propter ſupervenientem pœnitentiam revocare eſt ſolitus? Legatur, præter vulgata illa exempla Ninivitarum & Ezechiæ Regis, Jonæ 3. & 4. 2 Reg. 20. 2 Paralip. 32. Eſa. 38 id quod de Achabo ſcriptum eſt 1 Regum 21. 27, 28, 29 qui ſola dejectione ſua coram Deo, & iræ divinæ formidine potius quam vera aliqua pœnitentia effecit, ut Deus jam latam contra ſe ſententiam ex parte revocaverit. Verum, quid exemplis agimus? cum Deus per Hieremiam Prophetam cap. 18. 7, 8 ejuſce rei regulam tradat, & decretum quoddam promulget, inquiens, Cum civitati alicui ipſe minatus fuerit malum, ſi civitas illa ſuorum ſcelerum pœnitentiam agat, ſe quoque mali, quod minatus fuerit, pœnitere. Nec vero, ut à quibuſdam fit, exoticis explicationibus corrumpendi ſunt hi & alii ſimiles loci, & aliter atque ſonant accipiendi, ne ſcilicet Deus mutabilis eſſe credatur. Neque enim, cum Deus ſententiam revocat, ipſe mutatur, ſed is, contra quem lata fuerat. Imo, niſi eam Deus revocaret, tunc ipſe mutaretur, cum jam conſtituerit reſipiſcentibus veniam dare. Et hæc ſatis eſſe poſſunt, ut oſtendatur etiam ante Chriſtum, Deum peccata, nulla vera ſatiſfactione accepta, hominibus condonaſſe.

Patet igitur ex ſupradictis, Deum ab ipſo ſerme orbe condito, peccata hominibus liberaliter condonare conſueviſſe, nulla pro ipſis a quoquam vera ſatisfactione accepta. Nam ſi quis dixerit, etiamſi in exemplis ac teſtimoniis à nobis prolatis, nulla veræ ſatiſfactionis mentio fiat, intelligendum tamen eſſe, propter Chriſti futuram ſatiſfactionem, Deum peccata jam tum condonaſſe; Primum, iſta de re nihil prorſus uſquam apparet, humanumque omnino commentum eſt, ut ex infra dicendis aperte conſtabit. Deinde, ex ipſis locis eorumque circumſtantiis ſatis conſtat, rem aliter ſe habere. Vidimus jam de Abele, qui ſine dubio idcirco Deo charus fuit, & lapſuum ſuorum veniam ab ipſo adeptus eſt, quod fide eſſet præditus, id eſt, Deum ſe quærentium remuneratorem eſſe crederet, ob eamque cauſam illi obediret, adeo, ut opera ipſius juſta fuiſſe teſtentur Sacræ Literæ 1 Joh. 3. 12. Sed quid de Achabo dicemus? num participem illum futuræ per Chriſtum ſatiſfactionis fuiſſe affirmabimus, hominem ſceleſtum atque impium, & deaſtrorum dæmoniorumque cultorem, breviter, omnium Iſraëlis regum, qui ante ſe fuerant, peſſimum 1 Reg. 16. 30, 31, 32, 33? Quid plura? In altero teſtimoniorum, quæ ex Ezechiele citavimus, diſerte ſcripum eſt, Quid ſit, propter quod Deus, (intellige præter miſericordiam ſuam, quam certum eſt primariam ejus rei cauſam eſſe) ipſa ſcelera condonet. Scriptum eſt enim cap. 33. 19 interprete Sancte Pagnino in magnis Bibliis Roberti Stephani, *Cum averſus fuerit impius ab impietate ſua, & fecerit judicium & juſtitiam, propter ipſa ipſe vivet*: quod idem paulo ante explicatum fuerat: ubi vides, nullam veræ ſatiſfactionis mentionem fieri, ſed pœnitentiam tantum, ſeu reſipiſcentiam commemorari, propter quam Deus ipſis impiis peccata condonet. Jam vero, ſi ſub Vetere Teſtamento, hanc vere Deo dignam liberalitatem Deum exercuiſſe legimus, quid eſt cur dubitemus, quin ſub Novo etiam exercere voluerit? Nullo pacto veriſimile eſt, gratiæ ac beneficentiæ tempore Deum reſtrictiorem fuiſſe, quam eo tempore, quod, ſi cum hoc comparetur, iræ atque ultionis tempus appellari poteſt. Atque hæc ſola ratio cuilibet homini cordato, ad id quod volumus probandum, ſatis omnino videri debet. Veruntamen, ut veritas clarius eluceat, rationibus teſtimoniiſque rei ipſius magis propriis ad idem comprobandum utemur.

Primum igitur videndum eſt, quale fuerit divinum promiſſum Novi Fœderis, quod Deus cum populo aliquando pacturus erat, & qualem ſeſe in eo Fœdere pangendo Deum præbiturum fuiſſe legamus. Legimus autem, ut ſcriptum eſt, Hieremiæ 31. 34, & Heb. 8. 12 & 10. 17 ejuſmodi in Novi Fœderis promiſſo Deum verba feciſſe, quæ plane oſtendant futurum, ut ille erga populum ſuum, ingentem beneficentiam ac liberalitatem in condonandis peccatis exerceat. Sic enim, ut habent verba Græca, ſcriptum eſt ab Apoſtolo: *Quia propitius ero injuſtitiis eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius.* Quomodo autem propitius fuiſſet Deus injuſtitiis populi ſui, ſi, cum eas omnes liberaliſſime condonare potuiſſet, ſibi tamen plene pro ipſis ſatiſfieri voluiſſet? aut, quomodo peccatorum & iniquitatum populi in Novo Fœdere pangendo recordatus non fuiſſet, ſi ne minimam quidem impunitam reliquiſſet? vel potius, quid mirum eſſet, ſi earum iniquitatum non recordatus fuiſſet amplius, poſtquam pro omnibus ſibi plene ſatiſfactum vidiſſet? Quænam tanta hæc ipſius liberalitas & magnificentia fuiſſet, ſi ne tantillum quidem de jure ſuo remittere voluiſſet? Nam, quod ajunt, Deum in eo maximopere liberalem & munificum fuiſſe, quod, cum eos ipſos, qui iniquitates patraverant, plectere jure poſſet; iis impunitis dimiſſis, filium ſuum innocentiſſimum pro ipſis graviſſime plectere non dubitavit; Hoc, inquam, cum ajunt nihil eſt, cum & hunc & illos, ut ſupra demonſtratum fuit, immunes ab omni pœna dimittere, idque jure omnino, pro rei natura & ſumma auctoritate ſua facere poſſet. Itaque nullo modo conſtare poteſt liberalitas iſta, quæ aliqua ratione fortaſſe conſtitiſſet, ſi patratas iniquitates punire neceſſe fuiſſet. Quo magis autem is, in quo iniquitates iſtæ puniantur, Deo charus eſt, eo minus, non modo liberalitas ulla, ſed facti (ut ſic loquar) tolerabilitas apparet. Nam quid indignius, quam nulla neceſſitate hominem ſibi chariſſimum ſupplicio afficere? Præterea animadvertendum eſt, non eum eſſe munificum ac liberalem, qui quacunque ratione efficit, ut quis beneficio vel maximo afficiatur, ſed illum demum, qui de ſuo donat atque largitur. Quare niſi conſtet, Deum in Novo Fœdere pangendo de ſuo donaſſe & largitum fuiſſe, (id quod, ſi plenam pro peccatis populi ſatiſfactionem accepit, nunquam conſtabit) nunquam ea in re munificentiæ & liberalitatis nomine commendari poterit, etiamſi alioqui voluntate ipſius & cura factum ſit ut populus ipſe ſuorum peccatorum pœnas non dederit. Sed operæ pretium eſt videre, num id quod antea promiſerat Deus, ſuo tempore etiam reipſa præſtiterit? Certe præcurſor ipſe illius, per quem Novum iſtud Fœdus pangendum Dei nomine erat, ei ſalutis cognitioni populo dandæ deſtinatus ab ipſo initio fuit, ex qua peccatorum remiſſio per viſcera miſericordiæ Dei exiſteret, ut ſcriptum eſt Lucæ 1. 77, 78. Quis hic ſatiſfactionem ullam interveniſſe ſuſpicari poteſt? Jam vero ipſe Johannes, quid aliud prædicabat, quam pœnitentiam in remiſſionem peccatorum? Nulla igitur vera ſatiſfactio, ſeu ſatiſfactionis apprehenſio,

ſub Novo Fœdere requiritur, ſi quis ſibi peccata remitti velit; nec aliud, ut remiſſionis peccatorum à ſe oblatæ fructum populus ſentiat, ab eo Deus poſtulat, niſi ut pœnitentiam agat & reſipiſcat. Nec vero huic ſententiæ in Sacris Literis teſtatiſſimæ quidquam adverſatur, quod Johannes ipſe, qui pœnitentiam manifeſte urgebat, ad Chriſtum omnes tandem rejiciebat, utque in ipſum crederent, monebat. Nam, ut alia omittam quæ dici poſſent, hoc ipſum quod Johannes faciebat, ad pœnitentiam ipſam ſtabiliendam pertinebat. Quatuor enim de cauſis potiſſimum, ut conjicere licet, & res ipſa ſimulque Sacra Scriptura loquitur, Johannes populum ad Chriſtum rejiciebat. Primum, ut qualis ea pœnitentia, id eſt, emendatio vitæ eſſe deberet, recte cognoſcerent: ipſe enim in præceptis dandis, abſolutiſſimam illam Chriſtianæ vitæ rationem non explicabat, ſed id muneris ipſi Chriſto reſervatum erat. Deinde, ut quid remiſſio illa peccatorum eſſet, probe tenerent, & cum eam vitam æternam eſſe animadverterent, multo vehementius ad vitam corrigendam moverentur. Nihil enim Johannes ante Chriſti prædicationem de vita æterna docuit, niſi, ut alii Prophetæ, ſub involucro verborum. Hanc lucem Chriſtus omnium primus Dei ipſius verbis clariſſimam orbi terrarum ipſique Iſraëlis populo illaturus erat. Is enim ut ait Paulus 2 Tim 1. 10 per Euangelium mortem deſtruxit, & vitam atque incorruptionem illuſtravit ac patefecit. Tertia cauſa, cur Johannes populum ad Chriſtum rejiceret, confirmatio erat eorum, quæ ipſe dicebat. Johannes enim nulla ſigna edebat, quibus doctrinam ſuam confirmaret, atque ea ratione auditores ad pœnitentiam agendam permoveret, quæ plurima & penè innumerabilia edebat Chriſtus, qui, ut ex ſupra dictis intelligi poteſt, eandem de pœnitentia doctrinam, ſed exquiſitam magis, ſuiſque numeris abſolutam, populo proponebat. Quarta & ultima cauſa erat, ut populus Spiritu Sancto baptizaretur, cujus ope in pœnitentia ſive emendatione illa vitæ perſeverare, & ad extremum uſque Spiritum perdurare poſſet, ſine qua perſeverantia nihil efficitur. Matth. 10. 22. Heb. 3. 6. 14. Porro, ſummam ipſius doctrinæ Jeſu Chriſti nihil aliud eſſe, quam remiſſionem peccatorum iis qui pœnitentiam egerint, præter alia multa teſtimonia, hi loci demonſtrant, Matth. 4. 17. Marc. 1. 15 & 6. 12. Luc. 24. 47. Act. 2. 38. & cap. 3. 19. 26 & cap. 5. 31. & cap. 11. 18. & cap. 17. 30. & cap. 26. 18. qua doctrinæ ſumma ipſa in Chriſtum fides continetur, quæ non ullius ſatiſfactionis apprehenſio, ſed Chriſti præceptorum obedientia eſt, ſub ſpe futuræ immortalitatis, quemadmodum ſuo loco fuſius oſtendemus. Nam, quæ de pœnitentia ſupra diſſeruimus, non plane ſuo loco & ipſa dicta ſunt, ſed quaſi prætereuntes ea attigimus, ut planum faceremus, Deum in ſalute nobis per Chriſtum parta, nullius veræ ſatiſfactionis ſibi pro peccatis noſtris exhibitæ, nulliuſve ea de re cognitionis aut perſuaſionis noſtræ rationem habuiſſe. Quid enim commune habet pœnitentia noſtra cum aliena ſatiſfactione? aut quomodo aliena ſatiſfactione peccata noſtra delere voluit Deus, ſi pœnitentiam noſtram ad ea delenda omnino requirit? Verum de his latius poſtea.

Nunc unum adhuc, hujus divinæ ſub Novo Fœdere liberalitatis, quam nos aſſerimus, argumentum, quod pro omnibus eſſe poteſt, exponamus, & paulo diligentius explicemus. Sacræ Literæ ubique teſtantur, in ſalute nobis per Chriſtum parta remiſſionem peccatorum noſtrorum interveniſſe, Deum, inquam, nobis remiſiſſe peccata noſtra, cujus remiſſionis tunc etiam aperta fit mentio, cum Chriſti ſanguis commemoratur, ex quo verum pro peccatis noſtris ſatiſfactionem manaſſe volunt. Remittere peccata, & ſibi pro ipſis vere ſatiſfieri, plane contraria ſunt, nec ulla ratione ſimul conſiſtere queunt. At dicet aliquis, id verum eſſe, ſi quis velit ab eodem ipſo ſatiſfactionem proficiſci, cui remittenda ſunt peccata: hic vero alium eſſe eum qui ſatiſfacit pro peccatis, alios eos quibus peccata remittantur. Reſpondeo, nullo modo ei remitti, pro quo eſt qui plene ſatiſfaciat. Ubi enim nullum eſt debitum, ibi nulla remiſſio. Atqui nullum eſt debitum, ubi jam plene eſt ſatiſfactum. Nam, ut ſatiſfactio hic remiſſionem anteceſſerit, omnino neceſſe eſt, ſi verum eſt quod ajunt, idcirco nobis remiſſa eſſe à Deo omnia peccata, quia Chriſtus pro ipſis plene ſatiſfecerit. Mitto, quod ſi remiſſionem nihilominus anteceſſiſſe contendant, hoc nullo modo fieri potuiſſe id declarat, quod debito jam remiſſo, nullus eſt ſatiſfactioni locus. Eodem quidem tempore remiſſio ſimul & ſatiſfactio peragi non potuit. Dum enim debitum remittitur, condonatur: dum vero pro eo ſatiſfit, exigitur. Etenim, ſi rurſus dixerit quiſpiam, hic non ab iiſdem exigi, quibus condonatur: Reſpondendum eſt, debitum non niſi ab eo qui debet exigi poſſe. Neceſſe eſt autem, ut is debeat, cui condonatur: à quo ſi exigetur, quomodo (quæſo) ei condonabitur? Cum quis pro alio ſolvit, etiamſi debitor ipſe pecuniam non numeret, à debitore tamen intelligitur exacta pecunia. Sed dices, Chriſtum non modo pro nobis ſolviſſe, verum etiam debitum ipſum in ſe tranſtuliſſe: Jam ſi ita res ſe habet, non eodem tempore ſatiſfactio ſimul & remiſſio peracta fuit. Liberatur enim debitor, ſimul atque debitum tranſlatum eſt, tum demum autem ſatiſfit, cum pecunia numeratur. Quinimo, ſi debitum tranſlatum eſt, nulla remiſſio nec ante nec poſt locum invenire potuit. Si enim ante remiſſum eſt debitum, quomodo in alium transferri potuit? Sin autem ante tranſlatum eſt, quomodo potuit remitti? Vides igitur, debiti tranſlatione iſta nullo pacto remiſſum debitum, ſed commutatum debitorem fuiſſe. Liberatus eſt quidem tranſlatione iſta debiti prior debitor, ſed non tamen ei remiſſum eſt debitum. Quamvis enim, cuicunque remittitur debitum, is etiam à debito liberetur, non tamen contra, quicunque à debito liberatur, ei etiam debitum remittitur. Liberatur quis ſæpiſſime ſolutione ipſa. At in debito remittendo, ut verbum ipſum præ ſe fert, creditoris liberalitas requiritur, quæ nulla eſt, ubi creditor id univerſum recipit, quod ſibi debebatur. Itaque non recte ego ipſe locutus ſum, cum ſupra alicubi dixi, ſub Novo Fœdere ſi quis ſibi remitti peccata velit, nulla vera ſatiſfactione opus eſſe, quaſi vera ſatiſfactio una cum remiſſione conſiſtere queat? Sed, cum de ipſa remiſſione nominatim non ageretur, diſputandi gratia communi noſtrorum Theologorum errori, qui eas ſimul conſiſtere poſſe opinantur, ſerviendum mihi fuit. Remiſſio igitur omnino duas partes habet, quarum ſi utravis deſit, nulla remiſſio eſt. Unam, quod debitor liberatur: Alteram, quod creditori debitum non perſolvitur. Quamobrem etiamſi nos, qui propter peccata noſtra Deo debitores eramus, liberati ſimus; tamen, ſi Deo qui creditor erat debitum iſtud perſolutum fuit, nobis nequaquam peccata noſtra remiſſa fuerunt, aut remitti poſſunt. Per hanc autem debiti & ſolutionis tranſlationem, hoc noſtrum à peccatorum remiſſione ductum argumentum explicavimus, non ſolum quia verbum ipſum Remittendi tranſlationem, in ſe continet, ſed etiam quia ipſe Dominus Jeſus in hac remiſſionis peccatorum materia, eadem tranſlatione manifeſte atque explicite interdum uſus eſt præſertim vero in parabola illa Regis, qui voluit rationes conferre cum ſervis ſuis Matth. 18. 23 & ſeq. Ex qua parabola præterea ſatis intelligi poteſt, in liberatione noſtra à debito peccatorum noſtrorum, nullam veram ſatiſfactionem interveniſſe. Rex enim ille ſine dubio Deus eſt. Atqui Rex ille, ut ſervum ſuum, qui ſumus nos, liberaret, neutiquam ſibi ſatiſfieri voluit: ſed nulla ſatiſfactione à quoquam pro eo quod ſervus ſibi debebat accepto, univerſum debitum illi plane remiſit. An non ibidem ſervus ille acerrime & increpatur & punitur, quod à conſervo ſuo id quod ſibi ille debebat omnino

exigere

Digitized by Google

exigere voluerit, ejúſque miſertus non fuerit, ut rex ipſius fuerat miſertus? Quod ſi rex ille, non quidem ab ipſo ſervo, ſed ab alio quopiam, pro eo ſibi plene ſatisfieri curaſſet, potuiſſet ſervus dicere: Quænam miſericordia eſt iſta, Rex, qua mecum es uſus, quamque me imitari volueras? Nonne quod ego tibi debueram, id univerſum recepiſti? Ratio igitur inveniatur, qua ego quoque id quod mihi conſervus meus debet univerſum recipiam, & eum perlibenter dimiſſum faciam. Quamobrem, cum, ut ex ipſa Parabola liquet, nos in injuriis condonandis Deum in peccatorum noſtrorum remiſſione imitari debeamus, neceſſe eſt profecto, aut nos curare poſſe, ut nobis non quidem ab eo ipſo qui nos injuria affecit, ſed ab alio quopiam pro eo plene ſatisfiat, (quod & ab omni æquitate, & a Sacrarum Literarum ſenſu penitus abhorret: aut Deum nulla vera ſatisfactione a quoquam accepta peccata noſtra nobis remiſiſſe, niſi velimus eos, qui vere Chriſtiani ſunt (hos enim præcepto illi de condonandis injuriis ſatisfacere certum eſt) multo & liberaliores, & clementiores eſſe in injuriis non ulciſcendis, & offenſis condonandis, quam ipſe Deus fuit. Adde, quod Sanctæ Literæ, non Remittendi tantum verbo, cum de liberatione à debito peccatorum noſtrorum agitur, uti ſolent, ſed Condonandi quoque ſeu Donandi verbo interdum utuntur, quod χαρίζεσθαι in Græco eſt. Namque id verbum beneficentiam & liberalitatem prorſus ſignificat, eamque multo magis, quam Remittendi verbum, quodammodo ob oculos ponit. Inquit autem Paulus ad Coloſſ. 2. 13 ſcribens, Deum nobis condonaſſe omnia delicta; & ad Eph. 4. 32 in fine, ad eoſdemque Coloſſ. cap. 3. 13 ait, Deum in Chriſto & ipſum Chriſtum nobis condonaſſe ſeu donaſſe, ſubaudi, offenſas, quibus Deum in nos provocaveramus. Quid magis ſatisfactioni pro delictis omnibus atque offenſis noſtris, quam Deus à Chriſto acceperit, contrarium eſſe poteſt? Quid magis beneficentiam & liberalitatem iſtam ingentem, quam Deus per Chriſtum nobiſcum exercuit, non obſcurare tantum, ſed funditus tollere etiam poteſt, quam ſi ſtatuamus Deum voluiſſe, ut ſibi à Chriſto pro omnibus peccatis noſtris plene ſatisfieret? Nam, quod quidam dicunt, (ut ad eandem debiti & ſolutionis tranſlationem revertamur) Deum maxime in eo liberalem apparere, quod id ipſum nobis donaverit, quod ſibi ſolvi voluit, adeoque ipſum Chriſtum nobis largitus fuerit, quem nos ipſi deinde pro debitorum noſtrorum ſatisfactione illi ſolviſſe dici poſſumus; Animadvertendum eſt, iſtud probabile fortaſſe videri potuiſſe, ſi neceſſe fuiſſet, ſolutionem aliquam intervenire. Sed cum potuerit Deus, debitum univerſum ſine ulla ſolutione remittere, quid circuitu iſto inutili opus fuit, & colluſione quadam. Præterea, ſi Deus ipſe id donavit, quod ſibi ſolvi voluit, liberalis quidem fuit in ea re donanda, ſed non tamen in debito remittendo. Verum, præterquam quod nos de liberalitate loquimur, qua, ut univerſa ſcriptura teſtatur, Deus in ipſa peccatorum noſtrorum remiſſione eſt uſus, id etiam eſt conſiderandum, duplicem fuiſſe in ſalutis noſtræ negotio Dei liberalitatem. Unam, quod nobis gratuito tantum debitum remiſerit. Alteram, quod unigenam filium ſuum, ut remiſſionis iſtius fructum (quemadmodum poſtea explicabimus) ſentire poſſemus, nobis largitus eſt. Quod ſi iſtorum ſententiam amplectamur, unica tantum erit Dei liberalitas, eaque manca & obſcura valde, ut mox dicemus. Sed prius quid ſit, nobis à Deo donatum fuiſſe Chriſtum, exponendum eſt. Dico igitur, non ita donatum nobis à Deo Chriſtum fuiſſe, eumve ita noſtrum effectum eſſe, ut nos deinde pro debiti noſtri diſſolutione illum ipſi dare potuerimus: ſed dicitur Deus nobis Chriſtum donaſſe, quatenus, ut nos ingente beneficio afficeret, eum impendit quodammodo atque profudit: id quod ex eo ipſo loco ſatis conſtat, ubi Paulus non obſcure teſtatur Rom. 8. 32 à Deo donatum nobis fuiſſe Chriſtum: proxime enim ea verba ſcripſerat, *Qui etiam proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum.* Nobis igitur Chriſtum Deus donabit, (id enim, ut modo innuimus, ex ſequentibus Apoſtoli verbis; *quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?* ſatis intelligi poteſt) quia illum pro nobis tradidit, nimirum in mortem. Hæc enim verbi Tradendi, cum de Chriſto eſt ſermo, etiamſi ſimpliciter ponatur, ſignificatio eſſe ſolet, ut Rom. 4. 25. Gal. 2. 20. Eph. 5. 25. Nec alia eſt reipſa vis verbi Dandi, quod propius ad Donandi ſignificationem accedit, in loco illo Joh. 3. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret.* Ex quo præterea loco perſpici poteſt, quid ſit Chriſtum pro nobis traditum a Deo morti fuiſſe & ſic nobis donatum eſſe: nempe, ut ea ratione fieret ut nos ipſi Chriſto ejuſque verbis fidem adjungeremus, & ita non periremus, ſed vitam æternam conſequeremur: ſequitur enim, *Ut omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Quæ prior in intentione (ut loquuntur) ac potior illa liberalitas Dei eſt, in remiſſione peccatorum noſtrorum; vel certe hoc vitæ æternæ dono ea liberalitas continetur, qua plane Deum ſpoliant, quicunque Chriſtum, ad æs noſtrum alienum quod cum Deo contraxeramus diſſolvendum, à Deo in mortem traditum eſſe volunt. Sed & poſterior ipſa Chriſti dandi liberalitas imminuitur & obſcuratur. Nam quid mirum (dicet aliquis) Deum pro nobis Chriſtum ſuum quodammodo profudiſſe, cum id ideo fecerit, ut quod ſibi a nobis debebatur reciperet? Quod ſane locum haberet, etiamſi noſtra peccata ſine ſatisfactione vera deleri potuiſſent. Quid igitur dicemus, cum noſtrum iſtud æs alienum ſine ulla ſolutione veraque ſatisfactione diſſolvi potuerit? Certe iſta Chriſti donatio, id eſt, in mortem traditio, immanitas potius atque ſævitia, quam liberalitas dici debet. Nulla enim cauſa fuit, cur Deus filium ſuum innocentiſſimum morti traderet, quo ſibi pro peccatis noſtris ſatisfieret, cum ſatisfactione iſta nihil opus eſſet.

Ex iis autem quæ hactenus diſputata ſunt, reſponſio ad rationes duas colligi poteſt, quæ à quibuſdam afferri ſolent, cur Deus, etiamſi omnia delicta noſtra nobis ignoſcere, nulla pro ipſis vera ſatisfactione accepta, jure potuerit, id tamen facere noluerit. Primum enim ajunt, idcirco Deum in peccatis noſtris delendis, ſatisfactionis potius quam ex omni parte prorſus gratuitæ remiſſionis viam elegiſſe, ut major quædam ipſius liberalitas appareret, dum filium ſuum chariſſimum, qui pro peccatis noſtris ſatisfaceret, nobis donaret, atrociſſimæque morti traderet. Quaſi vero ſine ſatisfactione iſta, eadem filii donandi liberalitate uti non potuerit Deus, quemadmodum certe uſus eſt, eaque non minus, imo multo magis, quam cum ſatisfactione iſta ſolida atque conſpicua: ut nihil interea dicam, quod dum iſtam ſatisfactionis viam, ad liberalitatem hanc donandi filii ſui exercendam, ſine cauſa elegiſſet Deus, alteram illam præſtantiſſimamque liberalitatem, peccata prorſus gratuito remittendi non exercuiſſet, ſeque perpetua antehac propriaque ſua in peccatis delendis gloria privaſſet. At deinde addunt iſti, ideo voluiſſe Deum a Chriſto omnium peccatorum noſtrorum pœnas repetere, ipſumque in eum finem acerbiſſimæ morti tradere, ut inde quanto is odio peccatum proſequeretur, intelligere poſſemus, eaque ratione à peccando abſtineremus. Verum nonne ex Chriſti morte nihilominus, quantopere Deus peccatum oderit, manifeſte apparet, etiamſi in ea morte nulla pro peccatis noſtris ſatisfactio fuerit? Certe cum Deus, ut ad Chriſto ſibique per Chriſtum obediendum nos adduceret, & ita peccatum in nobis extingueret, tam atroci morte Chriſtum mactari voluerit; cumque ad peccata noſtra delenda (ea ratione quam ſuo loco exponemus) Chriſti mors, quamvis nullam ſatisfactionem pro ipſis attulerit, omnino pertinuerit, ſatis ſuperque conſtat, Deum, qui eam mortem decrevit, capitaliſſimo (ut ita dicam) odio erga peccata

hominum affectum eſſe. Atque hæc inpræſentia ſatis erunt, ut Deum, in ſalute quam nobis per Chriſtum procuravit, ut jure potuit, ſic nulla vera ſatiſfactione pro ipſis accepta, peccata noſtra nobis ignoſcere voluiſſe, omnibus veritatem Deique gloriam amantibus dilucide apparere poſſit.

CAPUT XVIII.

Nullo modo juſtitiæ divinæ ſalvis nobis pro peccatis noſtris ſatiſfieri potuiſſe, ne ab ipſo Chriſto quidem.

SEquitur, ut ſatiſfactionem iſtam inter ea numerari poſſe ac debere oſtendamus, quæ nulla prorſus ratione fieri poſſunt. Sed prius animadvertendum eſt, adverſarios revera duplicem iſtam ſatiſfactionem ſtatuere. Nam & Chriſtum omnes pœnas omnibus peccatis noſtris debitas morte ſua perſolviſſe volunt, & innocentia ſua vitæque ſanctitate pro nobis Dei legem perfecte ſervaſſe contendunt. Priorem ſatiſfaciendi modum præcipue urgent, cum de ſatiſfactione nominatim loquuntur. Poſteriori vero vix ſatiſfactionis nomen accommodant, ſed ad juſtitiæ imputationem referunt. Verum, quomodocunque ipſi loquantur, oſtendamus nos ante omnia, vel iſta duo ſimul conſiſtere non poſſe, vel certe, alterutrum ſupervacaneum eſſe. Non videntur autem hæc duo ſimul ſtare poſſe, quia modus ſatiſfaciendi per pœnarum ſolutionem oſtendit manifeſte, eum pro quo ſatiſfit pro innocente non haberi. Ubi enim innocentia, id eſt, nullum delictum, ibi nulla pœna. Modus autem ſatiſfaciendi per eorum præſtationem quæ alter facere debuerit, omnino efficit, ut is pro quo ea præſtantur innocens habeatur, deque eo perinde cenſeatur, ac ſi nullum delictum commiſiſſet unquam. Alterutrum autem ſupervacaneum eſſe, id demonſtrat, quod, ſi quis ea omnia feciſſe cenſeatur, quæ facere debuerat, jam deleta ſunt omnino peccata ejus univerſa. Quomodo enim vel minima quidem ex parte is peccaſſe cenſendus eſt, ſive peccati reus haberi poteſt, qui omnia fecerit quæ debuerat? Similiter, ſi quis pœnas univerſis ſuis peccatis debitas perſolviſſe cenſeatur, jam prorſus deleta ſunt ipſius peccata. Quomodo enim peccati reus is amplius haberi poteſt, pro cujus peccatis plene ſatiſfactum fuerit? Siquidem animadvertendum eſt, in delendis peccatis non id agi videlicet, ut revera peccata admiſſa non fuerint, nec enim id fieri ullo modo poteſt: ſed ut perinde judicetur, ac ſi nunquam commiſſa fuiſſent, & omnis peccatorum reatus aboleatur, quod utravis ex prædictis ſatiſfaciendi rationibus plane fieri oſtenſum eſt, te alteram omnino ſupervacaneam eſſe. Namque, ut veritas clarius appareat, ſciendum eſt, pervulgatam illam peccatorum diſtinctionem, quod alia ſunt peccata commiſſionis, alia vero omiſſionis, non Sacris Literis minus, quam rationi conſentaneam eſſe, quemadmodum unuſquiſque per ſe eas legendo animadvertere poteſt. Hoc dico, ne quis exiſtimet, pœnarum pro omnibus peccatis ſolutionem ad commiſſa mala tantum pertinere, & non etiam ad omiſſa bona. Nam, neque eorum omnium quæ fieri debebant præſtatio ad commiſſa bona tantum pertinet, ſed etiam ad omiſſa mala. Eadem enim juſtitiarum (ut eas nominat Scriptura) quæ peccatorum diſtinctio eſſe debet, ut ſcilicet, quemadmodum dictum eſt, aliæ ſint commiſſionis, aliæ vero omiſſionis: Ex quo facile intelligi poteſt, nihil eſſe cur alterutra ex iſtis ſatiſfactionibus plane ſupervacanea cenſeri non debeat. Cauſam vero hujus haud leviſſimi adverſariorum erroris, quæ ſane eos gravius accuſat, tunc explicabimus, cum de imputativa juſtitia nominatim agemus. Nunc ad id, quod oſtendendum nobis propoſuimus, revertamur. Primum igitur, neutro ex iſtis modis juſtitiæ divinæ pro nobis ſatiſfieri potuiſſe in univerſum demonſtrabo: Deinde vero, de Chriſti perſona privatim diſputabo, eumque ipſum præſtare id minime potuiſſe, aut certe ea non feciſſe vel paſſum eſſe quæ id præſtare potuerint, oſtendere conabor.

Non potuit quidem per pœnarum ſolutionem pro peccatis noſtris ſatiſfieri, duplici potiſſimum de cauſa: quarum una hæc eſt, quod pœna noſtris peccatis debita mors æterna erat, mors autem æterna corporalis pœna eſt. At corporales pœnas nemo pro altero pendere poteſt. Pecuniariæ pœnæ ideo pro altero pendi poſſunt, quia unius pecunia alterius effici poteſt; & cum quis pecuniam pœnæ nomine pro alio quopiam ſolvit, tunc is pro quo ſolvitur, tacite reipſa prius ea pecunia donatur, ipſeque eam ſolviſſe cenſetur. At mors unius, corporiſve ulla vexatio, alterius fieri non poteſt. Altera cauſa eſt, quod, cum unuſquiſque noſtrum propter peccata ſua æternam mortem deberet, (ſic enim, ut rem diligentius explicemus, loquendum nobis eſt) unus autem quiſpiam non niſi unam æternam mortem ſolvere poſſit, neceſſe fuiſſet totidem invenire qui æternam mortem ſubirent, quot nos ſumus, qui ipſi ſcilicet nihil peccaſſent, neque ei pœnæ pro ſeipſis ſolvendæ obſtricti eſſent. Quomodo vero id fieri potuit, cum omnes homines generatim peccaverint? Ex quo ſatis conſtat, cum adverſarii contendunt oportuiſſe ut divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris ſatiſfieret, nihil aliud eos ſive prudentes ſive imprudentes dicere, quam oportuiſſe, ut omnes generatim in æternum periremus. Adde, quod etiamſi maxime fieri potuiſſet, ut alterius ſive unius ſive plurium innocentium æterna morte, pro nobis noſtriſque peccatis Deo ſatiſfieret, id tamen ut fiat nulla ratio patitur. Quid enim iniquius, quam inſontem pro ſontibus puniri, præſertim cum ipſi ſontes adſunt, qui ipſi puniri poſſunt? An non ipſe Deus ne quis alterius pœnas ferat in lege diſerte cavit, inquiens Deut. 24, 16: ***Non occidentur patres pro filiis, neque occidentur filii pro patribus, ſed quiſque pro peccato ſuo occidetur.*** Et ne quis inepte cavilletur, Deum aliis, non autem ſibi, legem iſtam poſuiſſe, eorum meminerimus, quæ in puniendis populi ſceleribus a ſe factum iri ait, apud Ezec. cap. 18. 4. 20. ***Anima*** (inquit) ***quæ peccaverit ipſa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, neque pater portabit iniquitatem filii***, &c. Quod ſi ex Dei ipſius ſententia atque decreto, nec filius ipſe propter patris peccata, nec pater propter peccata filii puniri debet, quomodo tandem fieri poteſt, ut ipſe Deus pœnas peccatorum noſtrorum ab alio ullo repoſcere voluerit? Atque hoc pro tertia cauſa eſſe poteſt, cur pro peccatis noſtris ſalvis nobis Deo ſatiſfieri non potuerit. Etſi enim nulla prorſus ratione id fieri potuiſſe demonſtrandum nobis propoſuerimus, tamen id nulla ratione fieri poſſe merito dicitur, quod jure fieri nequit, præſertim cum à Dei voluntate, ut hic, id proficiſci debet: ſiquidem fieri nulla ratione poteſt, ut Deus aliquid fieri velit, quod jure fieri nequeat. Cæterum, ex prædictis intelligi poteſt, eos qui volunt Deum peccatorum noſtrorum pœnas ab alio quopiam repetiiſſe, non iniquitatis modo, verum etiam inſcitiæ ipſum Deum turpiſſime inſimulare: quippe quem non ſolum decreta ſua irrita facientem, nullamque æquitatis manifeſtiſſimæ atque incommutabilis rationem habentem, ſed ea conantem quæ ex ipſarum rerum natura nullo prorſus pacto fieri poſſunt, inducere non verentur. Nec vero (ut quantam imprudentes divinæ majeſtati notam inurant melius intelligatur) ullam cauſam invenies unquam, cur Deus ſui quodammodo ſuorumque decretorum oblitus, noſtrorum peccatorum pœnas ab alio ullo repetere voluerit. Si enim ſuam in nos clementiam ac liberalitatem exercere, eamque nobis commendare voluit, cur, cum id maxime facere poſſet, peccata noſtra nulla vera à quoquam pro ipſis ſatiſfactione accepta nobis non condonavit? Sin autem iram & ſeveritatem ſuam in peccatis puniendis, quam, ut diximus, juſtitiam appellare ſolemus, oſtendere decrevit, cur eos ipſos non punivit qui peccata commiſerunt? At inquiunt adverſarii, voluiſſe

Digitized by Google

voluiſſe eum eadem in re ſe miſericordem ſimul & juſtum declarare: miſericordem quidem, quatenus nos ipſos qui peccavimus non punit: juſtum vero, quatenus peccata noſtra nihilominus punit. Quaſi vero fieri ulla ratione poſſit, ut ipſo ſonte impunito dimiſſo, ejus ſcelera in alio puniantur; aut juſtitia iſta, quæ in puniendis peccatis elucere poteſt, conſtare ullo modo queat, ubi æquitas & rectitudo negligitur, quemadmodum bic fieri ex iis quæ modo diximus perſpicuum eſſe arbitramur. Omitto autem, quod nulla Dei miſericordia apparet, ubi nulla ejus liberalitas conſpicitur, & ubi ejus ſeveritati in peccatis puniendis pleniſſime ſatiſfit: quod hic meriro dici poſſe, partim confitentur, imo vero contendunt adverſarii ipſi, partim nos ante demonſtravimus. Et ſane, adverſariorum commentum iſtud, quod Deus in ſalute nobis per Chriſtum parta & juſtus & miſericors ſimul fuerit, præſertim, cum nonnulli perfecte juſtum perfecteque miſericordem fuiſſe dicant, iſtud commentum, inquam, planeridiculum eſt, nec ullo pacto ſuſtineri poteſt: quandoquidem non poſſunt iſta duo eadem in re eodemque tempore ſimul jungi, quippe quæ invicem prorſus repugnent. Miſericordia enim, ut peccanti ignoſcatur, omnino requirit. Juſtitia autem iſta, ut qui peccaverit pœnas det, plane poſtulat. Nam de ea, ut vidimus, ſcriptum eſt Ezech. 18. 4, 20: *Anima quæ peccaverit, ipſa morietur.* Itaque, quocunque ſe adverſarii vertant, quomodo iſtum per pœnarum ſolutionem pro peccatis noſtris Deo ſatiſfaciendi modum exiſtere potuiſſe oſtendant, nunquam invenire poterunt. Sed jam de altera illa pro peccatis noſtris ſatiſfaciendi ratione agendum eſt. Atqui utraque illarum priorum cauſarum, propter quas ſuperiorem ſatiſfaciendi modum exiſtere nullo modo potuiſſe oſtendimus, hic quoque omnino locum babet. Primum enim, quemadmodum corporales pœnas nemo pro altero pendere poteſt: ſic, quod quis facere omnino ex lege debet, alius pro eo præſtare non poteſt: nec enim magis unius factum alterius eſſe poteſt, quam corporalis unius pœna alterius fieri poſſit. Et ſicut in corporalibus pœnis non ipſa mors, aut alia corporis vexatio, ſimpliciter quæritur, ſed cujuſdam certi hominis mors & corporis vexatio: ſic etiam in factis ex legis præſcripto præſtandis, non ipſum factum ſimpliciter quæritur, ſed uniuſcujuſque, qui lege illa teneatur, proprium factum. Deinde, quemadmodum unuſquiſque noſtrum propter peccata ſua æternam mortem debebat: ſic unuſquiſque noſtrum legi divinæ, ſive eam in cordibus noſtris inſcriptam, ſive ab ipſo Deo nobis datam & promulgatam haberemus, ſervandæ obſtringebatur. Itaque, etiamſi unius factum alterius fieri poſſet, tamen plane neceſſe fuiſſet totidem invenire, qui pro nobis Legem Dei ſervarent, quot nos ſumus. Unus enim quilpiam, non niſi unam divinæ legis conſervationem præſtare poteſt. Quocirca unum quempiam (ut plerique factum eſſe crediderunt) exiſtere potuiſſe, qui pro nobis omnibus Legem Dei conſervaverit, non magis dicendum eſt, quam unum aliquem, qui aureos centum tantum habeat, pro innumerabilibus aliis, qui ſinguli centum aureos debeant, ſatiſfacere poſſe. Eſt autem animadvertendum, quod ſicut in ſuperiore ſatiſfaciendi modo, neceſſe erat, ut qui pro alio moreretur in æternum, ipſe ei morti nequaquam obnoxius eſſet: ſic etiam hic neceſſe eſt, ut qui divinam legem pro alio ſervet, ipſe ab ea ſervanda liber ſit atque immunis. Quomodo igitur hac ratione ſatiſfieri pro nobis potuit, ſi ne unus quidem inventus eſt unquam, nec inveniri poteſt, qui divinam legem ſervare non debeat? Hinc apparet, alteram hanc cauſam, cur ſatiſfieri non potuerit pro peccatis noſtris, in poſteriore hoc ſatiſfaciendi modo plus etiam valere, quam in priore. Siquidem fieri aliqua ratione poteſt, ut ſive unus, ſive etiam plures inveniantur, qui æternam mortem non ſint commeriti: ſed vel unum quidem inveniri, qui Dei Legi ſervandæ non ſit obnoxius, nemo niſi aut ſtultus aut impius ſuſpicari auſit. Et hæc ſatis eſſe arbitramur, ut in univerſum demonſtretur, nullo pacto cum ſalute noſtra pro peccatis noſtris Deo ſatiſfieri potuiſſe.

Nunc de ipſius Jeſu Chriſti perſona privatim videndum eſt, atque oſtendendum, ipſum nihil ſingulare nec in ſe habuiſſe, nec feciſſe, nec paſſum eſſe, ex quo intelligi poſſit, eum ſatiſfactionem iſtam vel peregiſſe, vel peragere ulla ratione potuiſſe. Antequam vero ad rem ipſam propius accedamus, conſiderandum eſt, quod, cum à nobis demonſtratum fuerit, ſatiſfactionem iſtam, utrocunque modo eam peragi velimus, ex eorum genere eſſe, quæ nullo prorſus pacto fieri poſſunt, ſequitur neceſſario, Chriſtum ipſum minime eam peregiſſe, alioqui Chriſtus id feciſſet, quod plane fieri nequit: quæ duo invicem prorſus repugnant, nempe; aliquid fieri plane non poſſe, & id ipſum factum eſſe. Hinc fit, ut ne Deus quidem ipſe ea faciat, quæ ſuapte natura fieri nequeunt. Huc accedit, quod priori illi ac potiori per pœnarum ſcilicet ſolutionem ſatiſfaciendi modo, Dei ipſius Lex atque decretum, ut vidimus, aperte refragatur. Ex quo conſequitur, non veram tantum ſatiſfactionem pœnarum ſolutione factam, ſed pro vera etiam à Deo habitam, penitus excludi. Hoc autem dico, quia ſunt qui confitentur quidem, Chriſtum eorum quæ paſſus eſt dignitate, vere pro nobis non ſatiſfeciſſe, ſed iidem tamen, pro vera ſatiſfactione ea à Deo habita fuiſſe contendunt. Verumtamen, ut rem cominus agamus, demus ipſius rei naturam neutri iſtarum ſatiſfaciendi rationum repugnare, nec legem aut decretum Dei aliquod extare, quo prior illa ratio penitus excludatur; & quæ fecerit aut paſſus fuerit Chriſtus diligenter perpendamus, an ſcilicet ejuſmodi fuerint, ex quibus ſatiſfactio iſta manare potuerit. Utque primo loco de priore ſatiſfaciendi ratione agamus, jam dictum eſt, pœnam, quam nos propter peccata noſtra debebamus, mortem æternam fuiſſe: *Stipendia enim* (inquit Apoſtolus Rom. 6.23) *peccati mors.* Æternam enim mortem eo loco (ut alibi ſæpiſſime) à Paulo intelligi, & vitæ æternæ ibidem antitheſis declarat, & res ipſa docet: cum temporariam mortem ii quoque experiantur, quorum omnia peccata remiſſa ſunt atque deleta. Atqui Chriſtus æternam mortem non eſt expertus, & væ nobis ſi eam expertus eſſet. Nam, ut Paulus ait, 1 Cor. 15. 17, *Si Chriſtus non reſurrexit*, id eſt, ſi Chriſtus à morte ita liberatus non eſt, ut amplius non moriatur, *vana eſt fides noſtra, & adhuc ſumus in peccatis noſtris*, id eſt, nequaquam ſunt deleta peccata noſtra, &, qui in Chriſto obdormiunt pereunt omnes: & tamen, ſi Chriſtus morte ſua ideo deleviſſet peccata noſtra, quia moriendo omnes pœnas peccatis noſtris debitas pro nobis perſolviſſet, jam ante reſurrectionem deleta noſtra peccata fuiſſent: itaque ut ea delerentur, ejus reſurrectione nihil opus aut eſſet aut fuiſſet. Quod ſi quis dixerit, idcirco oportuiſſe Chriſtum reſurgere, ut inde appareret, eum ejuſmodi fuiſſe, qui pœnas iſtas pro nobis perſolvere potuerit: Interrogabo, qua ratione id ex Chriſti reſurrectione apparere potuerit? Si dixerit, quia reſurrectio illum æternum Deum eſſe docuerit: Primum id negabo, & quidem jure, cum nos quoque reſurrecturi ſimus, qui tamen æterni dii non ſumus. Nam, quod hic quidam excipiunt: Chriſtum propria vi reſurrexiſſe, nos autem propria vi non reſurrecturos, id nihil ad rem facit. Nam etiamſi Chriſtus propria vi reſurrexiſſet, non tamen id ex ipſa reſurrectione conſtare ullo modo poſſet. Deinde dicam, quod Chriſtus æternus Deus ſit, aut eſſe credatur, id non modo nullam vim habere ad ſatiſfactionem iſtam peragendam aut abſolvendam, ſed plane eam impedire, & commentitiam eſſe oſtendere, quemadmodum poſtea docebimus. Verum non ſolum, ut dixi, Chriſti reſurrectio eum æternum Deum eſſe minime probat; ſed neque etiam eum, dum hic mortalis ageret, aliquid excellentius, quo nos careamus, habuiſſe docet, aut

quovis noſtrum ulla in re excellentiorem fuiſſe. Potuiſſet enim Deus, à quo Chriſtum excitatum à mortuis, & gloria donatum fuiſſe legimus, 1 Petri 1. 21, ea omnia quæ in reſurrectione Chriſto dedit, cuicunque ex nobis dare. Neque vero hoc dico, quod negem, Chriſtum quolibet noſtrum, dum etiam hic eſſet, excellentiorem multo fuiſſe: ſed, quod ex ipſius reſurrectione id nequaquam conſtare affirmem, etiamſi reſurrectionis Chriſti nomine hoc loco, quemadmodum in Sacris Literis fieri conſuevit, univerſam ſimul poteſtatem, quam reſurgendo adeptus eſt, intelligamus. Reſurrectio Chriſti non eum talem fuiſſe oſtendit, etiam ante reſurrectionem, qualis nunc eſt, ſed eum talem effecit. Idque intelligit Paulus, cum ait Rom. 1. 4, Chriſtum definitum fuiſſe Filium Dei in potentia, per ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum. Definitum enim aut conſtitutum Paulus dicit, non autem declaratum, ut multi arbitrati ſunt. Eſt namque ibi participium ὁρισθέντος, ὁρίζειν autem, non eſt declarare, ſed definire aut conſtituere: niſi declarandi verbum eo ſenſu proferamus, quo boni Latinitatis auctores illud interdum uſurpant, velut cum dicunt, quempiam conſulem declaratum fuiſſe, id eſt, definitum & conſtitutum, ſeu mavis, creatum. Hujus autem Græci verbi ſignificationem recte agnoverunt fere omnes loco perſimili, ubi idem Paulus apud Lucam loquitur, Act. 17. 31. Nam, quod id vulgata editione ſcriptum eſt, *In viro in quo ſtatuit &c*, in Græco legitur ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε &c: ubi tamen eſt animadvertendum, rectius multo converſurum fuiſſe locum veterem interpretem, ſi dixiſſet, *Per virum quem ſtatuit &c*, non modo præpoſitionem ἐν *Per* reddendo, ſed eam minime repetendo, quam idem Eraſmus quoque & Caſtellio fecerint. Quidquid ſit, certum eſt, ibi verbum ὁρίζειν non declarandi, ſed conſtituendi, aut certe decernendi ſignificationem habere. Sed dicet quiſpiam: Nunquid Chriſtus non erat Filius Dei, etiam ante reſurrectionem? Erat quidem, ſed non in potentia, nec qualis poſt reſurrectionem fuit: adeo, ut per ipſam reſurrectionem à Deo generatus dicatur, Act. 13. 33. Ut igitur concludamus, neceſſe eſt fateri, per Chriſti reſurrectionem nequaquam apparuiſſe, eum pœnas peccatorum noſtrorum perſolvendi vim habuiſſe. At enim dicent adverſarii, quamvis Chriſtus morte ſua omnes pœnas peccatis noſtris debitas perſolverit, oportuiſſe tamen eum reſurgere, ut pro nobis mortem ſuperaret: Sed frivolum iſtud eſt in propoſito noſtro. Jam enim iſta alia erit nos ſervandi ratio, & peccata noſtra delendi, quam per ſatiſfactionem & pœnarum ſolutionem, imo eam plane convellet. Satiſfactio enim per pœnarum ſolutionem, æternam mortem in eo qui ſatiſfacturus ſit, ut vidimus, omnino requirit: Iſta autem à morte peccatorum pœna nos liberandi ratio, æternam vitam, in eo qui nos liberaturus ſit, plane poſtulat. Ad ſummam, cum Chriſtus mortem æternam non ſubierit, ſed à morte ad vitam æternam revocatus fuerit, & niſi revocatus fuiſſet, peccata noſtra minime deleta fuiſſent, perſpicuum eſſe poteſt, eum pœnarum pro noſtris peccatis ſolutione dum moritur Deo non ſatiſfeciſſe, neque ea ratione peccata noſtra deleviſſe. Sed finge, Chriſtum ipſam æternam mortem ſubiiſſe, aut quavis alia ratione ea perpeſſum fuiſſe, quæ quilibet noſtrum propter commiſſa peccata perpeti debuiſſet, quid hoc ad plenam ſatiſfactionem pro peccatis omnium noſtrum? Nam, ut ſupra dictum eſt, unuſquiſque noſtrum æternam mortem debebat, & ridiculum ſane cenſeri debet, ejus ſolutione quod unus debet pro infinitis ſatiſfieri qui idem omnes debeant. Sed ajunt adverſarii noſtri, Chriſti perſonam ejuſmodi fuiſſe, ut etiamſi nec ea vere Chriſtus paſſus fuerit, quæ quilibet noſtrum propter peccata ſua pati debuiſſet, & multo minus ea ipſa ſolus corpore ſuo dependerit, aut dependere potuerit, quæ nos omnes ſimul pendere debueramus, ejus tamen perpeſſiones pœnas peccatis omnium noſtrum debitas non æquaverint modo, ſed etiam ſuperaverint. At nos dicimus neceſſe eſſe, ut ſi hoc verum eſt, id vel ex ipſius Chriſti perſonæ dignitate; vel ex vi quadam inde proficiſcente, vel ex utraque re ſimul factum fuerit. Quod ad dignitatem perſonæ attinet, nullam apud Deum acceptionem perſonarum eſſe affirmamus, nec pluris apud ipſum eſſe levem pœnam digniſſimæ perſonæ, quam gravem indigniſſimæ, ubi delicta ſint paria. Quocirca cum Chriſtus (ut ipſi volunt, aut certe ſi ſatiſfactionem iſtam aſſerere pergant, velle debent,) omnia delicta noſtra in ſe tranſtulerit, ac ſi ipſemet ea commiſiſſet, nulla ratione poteſt per Chriſti perpeſſiones divinæ juſtitiæ ſatiſfactum fuiſſe affirmari, niſi Chriſtus eadem paſſus fuerit, quæ nos propter delicta noſtra pati debebamus, & nihilo leviores pœnas dederit, quam eæ ſint, quæ nobis conſtitutæ erant. Quanquam concedi facile poteſt, perſonæ dignitatem pœnam alioqui levem gravem efficere, ſeu, tanti eſſe digniſſimæ perſonæ leviorem pœnam, quanti indigniſſimæ graviorem, ſed ita tamen, ut inter ipſas pœnas aliqua ſit proportio. Atqui nulla prorſus proportio eſt, inter ea quæ Chriſtus pertulit & ea quæ nobis perferenda erant: non ſolum quia hæc tempore infinita ſunt, illa vero finita; verum etiam quia utrorumque qualitas plane diverſa eſt. Neque enim quæ paſſus eſt Chriſtus pœnæ proprie ſunt, aut dici poſſunt, cum ea ejuſmodi beatitas & gloria conſecuta fuerit, quam humana mens & lingua nec referre nec intelligere ſatis poteſt: ſed labores revera fuerunt præmia antecedentes, quos ſi cum ipſis præmiis compares, quamvis graviſſimi fuerint, leviſſimos tamen eos eſſe dices. Quod ſi tamen Chriſti perſonæ dignitas tanti hac in re fuit, ut nulla proportio inter ejus perpeſſiones & ea quæ nos perpeti debebamus requirenda fuerit, cur Deus leviſſima aliqua pœna (ſi ita loqui libet) de Chriſto ſumpta contentus non fuit, verum ipſum tam atrociter excarnificari voluit? Cur tot ante ipſam mortem & animi & corporis anguſtiis premi? Cur denique morientem præ ſupplicii atrocitate ſe à Deo derelictum fuiſſe magna voce exclamare compelli? Certum igitur eſſe debet, niſi Deum injuſtitiæ & immanitatis per ſummum ſcelus inſimulare velimus, aut Chriſti perſonæ dignitatem, omnem inter ipſius noſtraſque perpeſſiones proportionem nequaquam excluſiſſe, aut ea quæ paſſus eſt Chriſtus, eorum quæ nobis perpetienda erant loco ſubſtituta non fuiſſe. Quod vero attinet ad vim aliquam ex Chriſti perſona proficiſcentem, ea nullo pacto ſat magna videtur eſſe poſſe, niſi ſit infinita; & proinde Chriſtus æternus & ex ſeipſo natura Deus ſtatuatur: quod nec adverſarii unquam probabunt, nec ſi probarent, id tamen eorum ſententiam aliquid revera juvaret, cum divina natura perpeſſiones aliquas experiri, eaſve ulla ratione participare non poſſit, & ad veram plenamque ſatiſfactionem pro peccatis noſtris peragendam neceſſe fuerit, ut ipſa humana natura quæ peccavit ex ſeipſa id univerſum exſolverit, quod nos propter peccata noſtra debebamus. Adde, quod cum divina natura ea eſſet, cum qua, ut ipſis adverſariis placet, iſtud noſtrum æs alienum contractum fuerat, nullo modo poteſt ipſa illud ſatiſfactione diſſolvere, aut vim ſolutioni dare. Nemo enim ſibi ipſi aliquid ſulvit, aut ſibi ipſi ſatiſfaciendi vim ſuppeditat. De vera enim & propria ſatiſfactione loquimur, quæ ſatiſfacientem non modo ab eo cui ſatiſfit alium eſſe omnino requirit, ſed etiam ex eo & ſatiſfacere & ſatiſfactionem perficere quod ipſe habeat, nec ejus cui ſatis fit jam eſſe dici poſſit. Quare ſi Chriſtus æternus & ex ſeipſo Deus eſſet, cum ejuſmodi Deus unus tantum ſit, tantum abeſt, ut propterea ſatiſfactionem iſtam peragendi vim habiturus fuiſſet, ut potius ob hanc ipſam cauſam ea vi plane fuiſſet deſtitutus. Apparet igitur, id ipſum unde ſatiſfactionem iſtam à Chriſto peragi potuiſſe maxime ſuaderi poſſe videbatur, eam funditus tollere, &, ſi verum id eſſe volumus, ipſam, ut prædiximus, commentitiam eſſe omnino oſtendere.

Digitized by Google

Sed jam de altero illo ſatisfactionis genere agamus.

Quæritur itaque, utrum Chriſtus ea omnia aut præſtiterit aut præſtare potuerit, quæ nos facere debueramus? Et ſane, cum Chriſtus homo natus eſſet, & quidem ſub lege, ut Paulus affirmat Gal. 4. 4, perſpicuum eſſe poteſt, ipſum univerſæ Legi Dei perfectiſſime ſervandæ obſtrictum fuiſſe. Quomodo igitur id pro aliis præſtare potuit Chriſtus, quod ipſe debebat? Nam ſi dixerit quiſpiam, Chriſtum multo plura præſtitiſſe, quam Dei Lex præcipiebat: Reſpondeo, ea quoque Chriſtum præſtare debuiſſe, quippe quæ ſibi à Deo Patre mandata & injuncta fuiſſent. Id enim vel ex eo intelligi poteſt, quod ipſam mortem ex Patris mandato ſubivit, Joh. 10. 18, quodque in ipſa crucis morte ſuſtinenda obediens fuiſſe dicitur, Philip. 2. 8, nempe ipſi Deo, ut ex citato loco ſatis conſtat. Statim enim additur, vſ. 9. *Propter quod & Deus exaltavit illum &c.* Atqui ubi obedientia eſt, ibi mandatum quoque fuiſſe oportet. Huc accedit, quod ibidem ſcriptum eſt, Chriſtum obedientem fuiſſe uſque ad mortem, mortem autem crucis: qui loquendi modus, in iis quoque quæ crucis mortem antecesſerunt eum obedientem fuiſſe oſtendit, & idcirco nihil præſtitiſſe, quod ad ſui ipſius demiſſionem attinet, quod ſibi à Deo injunctum non fuiſſet. Itaque nihil quod in Dei Lege mandatum non eſſet præſtitit Chriſtus, quod præſtare non deberet: ea enim ſui ipſius demiſſione prorſus continentur. Apparet igitur, nullam pro aliis ſatisfactionem ex iis quæ Chriſtus fecit proficiſci potuiſſe. Adde, quod Chriſtus ejuſmodi præmium & mortis & omnium laborum ſuorum à Deo in ſua ipſius perſona reportavit, quod ipſos labores & mortem quam longiſſime ſuperat, adeo, ut iis laboribus & morti pro aliis ſatisfaciendi nullus penitus relinquatur locus. Lege quæ ſupra ſcripto loco ad Phil. ſcripſit Paulus Phil. 2. 9, 10, 11. Ubi animadvertendum eſt, ipſos præcipuos * adverſarios noſtros fateri, verba illa, *Propter quod &c*, non cauſam exaltationis Chriſti, ſed conſequentiam tantum oſtendere. Ita ut Chriſtus ne ſibi ipſi quidem, niſi ex Dei promiſſo, ea quæ accepit ſua obedientia meritus fuerit, tantum abeſt, ut nobis aliquid proprie mereri potuerit, ut quidem neceſſe eſt, ſi iis quæ præſtitit Deo pro nobis abunde ſatisfecit, & quidquid nobis ad divinam legem conſervandam deerat pleniſſime ſupplevit. Sed fingo Chriſtum obedientiæ quam Deo præſtitit præſtandæ minime obſtrictum fuiſſe, certum eſt, unius hominis obedientiam licet perfectiſſimam (ſi modo id alioqui fieri poſſet) pro uno quopiam tantummodo ſatisfacere poſſe: Nemo enim eſt ex iis pro quibus ſatisfaciendum ſit, qui Deo perfectiſſime obedire non debeat. Jam vero, ſi hic quoque vel ad Chriſti perſonæ dignitatem, vel ad vim aliquam infinitam confugere adverſarii velint, fruſtra ſimiliter id erit: Nulla enim perſonæ dignitas tanta eſſe poteſt, quæ obedientiam perfectiorem efficere poſſit ea quam nos debemus, quæ, ut dictum eſt, perfectiſſima eſſe debet; nec ſane quiſquam erit, quin videat, perſonæ dignitatem hac in re nullius momenti eſſe. Nam quis, exempli cauſa, dixerit unquam, virum nobiliſſimum legibus parendo plus præſtare, quam hominem ruſticum qui iiſdem legibus æque atque ipſe pareat? De vi autem aliqua infinita ex Chriſti perſona proficiſcente nihil attinet dicere, cum humana natura, à qua ſola obedientia divinæ legis præſtari & potuit & debuit, infinita vi per ſe ipſa prædita eſſe nullo pacto queat. Etenim divinam naturam, cui obedientia debetur, quæque nullo modo obedire ipſa poteſt, aut vel ſibi ipſi, vel alteri quidquam mereri, cum ipſa ſit quæ merita, ſi qua ſunt, præmio afficiat, hanc, inquam, vim aliquam vere ac proprie merendi alicui obedientiæ ſuppeditare, ridiculum ſimul & impoſſibile cenſeri debet: quod etiamſi fieri poſſet, tamen cum vis iſta nihil amplius efficere queat, quam obedientia revera perfectiſſima efficeret, perfectiſſimam autem obedientiam quiſque noſtrum debeat, nihil inde amplius, quam pro uno quopiam ex nobis ſatisfactio, manare poſſet.

* *Calvinus inſtit. lib. 2. cap. 16. ſect. 6.*

CAPUT XIX.

Ad teſtimonia, quæ pro Chriſti ſatisfactione afferri poſſent, reſponſio: & primum ad ea, in quibus de redemptione per ipſum facta diſſeritur.

Satis credimus probatum fuiſſe, Chriſti ſatisfactionem pro peccatis noſtris ex eorum genere eſſe quæ fieri nullo modo poſſunt; nec porro ulla ratione eum pro nobis Deo ſatisfeciſſe. Nunc ad teſtimonia, quæ ex Sacris Literis pro ea ſatisfactione confirmanda afferri aut ſolent, aut poſſint, reſpondendum eſt. Ea autem omnia, præter pauca quædam, de quibus vel ſeparatim vel certe nominatim agemus, ad quatuor capita revocanda ſunt, quo commodius ad ea reſpondere poſſimus; & ſi quodpiam ipſorum omiſſum fuerit, (ſingulatim enim omnia prorſus examinare nimis longum eſſet) quomodo id explicandum ſit, ex generali reſponſione intelligi poſſit. Primum caput erit eorum, in quibus de redemptione per Chriſtum perque ejus ſanguinem facta agitur; vel, quod ſeipſum ſive animam ſuam redemptionis pretium pro nobis dederit affirmatur. Alterum eorum, in quibus ſcriptum eſt, Chriſtum pro nobis & pro peccatis noſtris ſeu propter peccata noſtra percuſſum & occiſum fuiſſe. Tertium eorum, ubi Chriſtus dicitur tuliſſe ſeu portaſſe languores & dolores noſtros, & peccata noſtra, idque in corpore ſuo feciſſe. Quartum & ultimum caput ea omnia teſtimonia complectetur, quæ ad expiationem peccatorum noſtrorum per Chriſtum referri poſſunt: in quo præcipue de Chriſti ſacrificio & ſacerdotio agetur, ſeu de ſimilitudine, quæ inter Chriſtum & victimas antiqui fœderis, antiquumque illum ſummum ſacerdotem, ex Sacris Literis eſſe appareat.

Ut igitur de primo capite primum agamus, quid verbum *redimere* in Sacris Literis ſignificare ſoleat, diligenter conſiderandum eſt; & videndum, num ex eo quod Chriſtus in eis nos redemiſſe dicatur, ſtatuendum ſit, quemadmodum adverſariis placet, Chriſtum juſtitiæ divinæ id omne perſolviſſe, quod nos propter peccata noſtra ſolvere debuiſſemus, & ita pro nobis plene ſatisfeciſſe? Propria quidem verbi redimendi, id eſt, verborum λυτροῦν & λύτρωσις atque ἀπολυτροῦν, quæ in Novi Fœderis ſcriptis extant, & redimendi verbo à Vetere Interprete Latino reddita ſunt, notio ac ſignificatio eſt, cum ad hominem paſſive refertur, captivum vel ſervum aliquem, ex illius manibus qui eum captivum detinet, cuive ſervit, pretio illi dato liberare. Verum Sacræ Literæ, quod etiam apud prophanos ſcriptores paſſim fieri videmus, ejuſmodi verbis non propria, ſed metaphorica ſignificatione uti ſolent; præſertim vero, cum de hominum redemptione, quam Deus procuraverit, aut procuraturus ſit, aliquo modo agunt. Metaphoricam autem ſignificationem intelligo, ubi vel nullum prorſus, vel certe non verum pretium intervenit. At verum pretium intelligo, non pecuniam tantum, ſed quidquid ut illi ſatisfiat ei datur, qui captivum aut ſervum detinet. Itaque affirmo, cum in Novo Teſtamento redemptionis per Chriſtum factæ ſit mentio, nihil aliud ſignificari quam liberationem nullo vero pretio interveniente. Quod animadvertens Sebaſtianus Caſtellio, ubique ferme in interpretatione ſua, pro verbis redimendi & redemptionis, liberandi & liberationis verba ſubſtituit. Sed libet ex Vetere Teſtamento locos afferre, unde metaphorica hæc iſtorum verborum ſignificatio aperte conſtare poſſit. Sciendum eſt enim, in locis quos afferemus, in Hebræo eſſe verba *Padah* aut *Gaal*, quæ ſine dubio ſi proprie accipiantur, veram redemptionem, id eſt, vero pretio interveniente ſignificant, atque idem omnino pollent, quod verba illa Græca in Novo Teſtamento.

Igi-

Igitur Exodi 15. 13 ſcriptum eſt, *Dux fuiſti*, (vel potius *Dux eris*) *in miſericordia tua populo quem redemiſti.* Hic certe dicitur Deus redemiſſe populum Iſraëliticum, quia ex ſervitute Pharaonis eum liberaverat, cum tamen nemini pretium aliquod pro eo liberando ſolviſſet. Idem ſcribitur Deuter. 8, ubi expreſſius etiam dicitur, Deum redemiſſe Iſraëlem è manibus Pharaonis Regis Ægypti. Atque idem loquendi modus eadem de re habetur eodem lib. cap. 9.26, & cap. 13. 5, & cap. 21. 8, & bis 2 Sam. 7. 23. Nehem. 1. 10, & Pſalm. 77. 16. Propterea Moſes, per quem Deus redemptionem iſtam peregerat, à Stephano Act. 7. 35, λυτρωτὴς, ſeu redemptor eſt appellatus, quamvis nec etiam ipſe Moſes pretium aliquod pro ea peragenda alicui ſolviſſet. Quemadmodum igitur Deus per Môſem, ſive ipſe Moſes, potentia & auctoritate ſibi à Deo tradita, non autem alicujus pretii ſolutione, Iſraelis populum ex Pharaonis ſervitute liberavit, & tamen ejus rei nomine eum redemiſſe, ſeu redemptor dicitur: ſic Chriſtus ſuprema potentia & auctoritate ſibi à Deo conceſſa, nos ex peccati & mortis ſervitute nullo vero pretio alicui dato liberavit, quamvis nos redemiſſe dicatur. Nam qua ratione Deus populum Iſraëlis redemerit vide Exodi 6. 6. Quid potuit autem ad redemptionem per Chriſtum factam explicandam magis accommodatum afferri, quam exemplum ſeu ſimilitudo redemptionis per Moſen factæ, cum inter omnes conſtet, & Sacræ Literæ aperte omnes teſtentur, Moſen Chriſti typum fuiſſe; inque ea populi Iſraelitici redemptione redemptionem noſtram fuiſſe adumbratam? Sed præterea, ut verbi redimendi metaphoricam ſignificationem in Sacris Literis ita frequentem eſſe agnoſcamus, ut propriæ locum obtinuerit, nulla alia re eſt opus, niſi Eſaiæ vaticinationem & Pſalmorum librum legere, ubi Deum redimere de morte, redimere de inimicis, redimere animam ſeu vitam, redimere denique aliquem ſimpliciter pro liberare, nullo vero pretio interveniente, perſæpe ſcriptum eſt. Quinetiam in ipſo Novo Teſtamento non pauci ſunt loci, in quibus manifeſte redimendi aut redemptionis verbum, non proprie ſed tranſlate accipitur. Sunt autem iſti: Luc. 2 38, & 21. 28, & 24. 21. Rom. 8. 23. Eph. 4. 30, & 5. 16. Col. 4. 5. Imo nullus fortaſſe eſt in toto eo libro locus, ubi proprie accipi debere manifeſte conſtet. Adde, quod Luc. 1. 68, apparet redemptionem per Chriſtum factam ipſi Deo tribui, iiſdem fere verbis quibus Pſal. 111. 9, eidem redemptio per Moſen facta tribuitur. Ex quo ſatis intelligi poteſt, ipſi Deo ſive ejus juſtitiæ in hac redemptione noſtra nihil ſolutum fuiſſe. Nam quomodo Deus, ut apud Lucam eſt Luc 1. 68, hanc redemptionem feciſſet, ſi ipſi Deo ejuſve juſtitiæ, redemptionis noſtræ pretium ulla ex parte datum eſſet? Satis autem apparet, nos non ex Dei ejuſve juſtitiæ manibus, ſed aliunde redemptos eſſe, cum ſcriptum ſit, nos redemptos eſſe, vel ab iniquitatibus noſtris, Tit. 2. 14, vel ex vana converſatione noſtra, 1 Petr. 1. 18, vel ab execratione legis, Gal. 3. 13. Legis enim execratio eo in loco non divinam aliquam juſtitiam, cui omnino ſatisfaciendum eſſet, ſed pœnam ipſam in lege ſtatutam ſignificat. Quo ſenſu etiam dictum eſt, nos per Chriſtum ab ira, ſive ſupplicio liberandos eſſe, Rom. 5. 9. 1 Theſſ. 1. 10. Quod cum per ipſius Chriſti vitam, ut Paulus eodem ad Rom. 5. 10, loco docet, fieri debeat, ſatis conſtat, nos non vi alicujus Chriſti ſatiſfactionis ab æterna morte, quæ futura illa ira, ſive ſupplicium eſt, eximendos eſſe, ſed quia Chriſtus in æternum vivens poteſtate ſibi à Deo tradita nos qui ipſi obedierimus æterna vita donabit. Itaque ut ad propoſitum revertamur, patet, tunc etiam cum de redemtione noſtra agitur in Sacris Literis redimendi verbum metaphoricè ſumi, nec ulla ratione dici poſſe, propterea quod Chriſtus nos redemerit, juſtitiæ divinæ quidquam à Chriſto pro nobis ſolutum fuiſſe. Adeo autem metaphoricus hic loquendi modus apud ſacros ſcriptores invaluit, ut quemadmodum redimere pro liberare nullo pretio cuiquam dato ſæpiſſime dixere, quod prophani quoque ſcriptores fecerunt, ſic vendere pro in ſervitutem tradere, nullo pretio à quoquam accepto nonnunquam dixerint, quod apud prophanos ſcriptores vix inveniri putaverim. Igitur Deut. 32. 30. Hæc verba leguntur: *Quomodo perſequeretur unus mille, & duo fugarent decem millia, niſi Petra eorum vendidiſſet eos, & Jehova concluſiſſet eos?* Ubi perſpicuum eſt, vendere nihil aliud eſſe, quam in ſervitutem tradere, ſive alicui ſubjicere. Eundem prorſus loquendi modum habes Judic. 2. 14, & cap. 3. 8, & cap. 4. 2, & idcirco vetus interpres in duobus poſterioribus locis ſenſum magis quam verba reddens, pro *vendidit*, quod ex Hebræo legi debet, *tradidit* repoſuit. Et Eſaiæ cap. 50. 1 ſcriptum eſt, *Propter iniquitates veſtras venundati eſtis*, id eſt, alienæ poteſtati eſtis mancipati: Et Paulus quoque hac tranſlatione uſus, inquit: *Ego carnalis ſum, venundatus ſub peccatum*, Rom. 7. 14, quaſi dicat peccati ſervus ſum factus illique mancipatus: & hæc illa ſervitus atque captivitas eſt, ex qua nos Chriſtus redemit, in qua redemptione nullo vero pretio opus fuit, ut poſtea videbimus. Dicet enim aliquis, ſe quidem metaphoricam verbi redimendi & redemptionis ſignificationem in Sacris Literis agnoſcere, verum tamen redemptionem noſtram, quam ſcriptura commemorat, metaphoricam eſſe non poſſe, cum diſerte alicubi pretii pro nobis dati mentio fiat, ut Matth. 20. 28. Marc. 10. 45. 1 Tim. 2. 6. In quibus locis ſcriptum eſt, Chriſtum dediſſe animam ſuam vel ſeipſum pretium redemptionis pro multis, ſive pro omnibus. Reſpondeo, eadem ratione, qua redimendi & redemptionis verbum metaphorice ſumitur, pretii quoque redemptionis verbum, metaphorice ſumendum eſſe. Nam ſi quid in metaphorica redemptione intervenit, quod commode pretio reſpondere queat, id redemptionis pretium merito appellatur. Atque tunc vere metaphora redemptionis ſuis partibus conſtat, cum aliquid in ea intervenit, quod per tranſlationem decenter vero pretio in vera redemptione reſpondeat. Hoc autem de Chriſto ejuſque anima in metaphorica (uti nos eam accipimus) redemptione noſtra dici poſſe aperte conſtabit, ſi ſingulas ejus partes explicuerimus, & quatenus veritati reſpondeat, oſtendemus. In vera hominis alicujus redemptione, captivus homo ſeu ſervus requiritur: hic in redemptione hac noſtra humanum genus, ſive nos ipſi ſumus. Requiritur & is à quo captivus detinetur, ſive cujus ſervus eſt: huic in redemptione noſtra plura reſpondent, peccatum, Diabolus, mundus, & qui peccatum conſequitur, mortis æternæ reatus, ſeu mortis æternæ nobis decreta pœna: verum nos ad unum peccatum omnia referemus. Requiritur præterea is qui redimat: hic autem eſt Deus, ſive Chriſtus per quem Deus nos redimit. Requiritur poſtremo pretium: hoc autem eſt ipſe Chriſtus, ſeu potius vita ejus. Nec aliud deſideratur, ut redemptio noſtra, non metaphorica, ſed vera ſit, niſi ut is, qui nos captivos detinebat, cuique ſerviebamus, pretium iſtud recipiat. Ridiculum eſt enim Diabolum id pretium recepiſſe affirmare, etſi ita Ambroſio & Auguſtino viſum fuerit, quorum ſententiam merito deridet Volfgangus Muſculus in ſuis locis communibus. Porro, redemptio noſtra dupliciter conſideratur: vel quatenus ab ipſo peccato in hac vita eximimur, dum ſectatores bonorum operum efficimur: vel quatenus à morte peccati pœna liberamur. Utrumque primum in Deo, eſt, qui nos à tantis malis liberare & conſtituit & curat: deinde in nobis, qui hanc liberationem reipſa adipiſcimur. Jam vero, ſicut in vera redemptione pretium non ejus cauſa datur, qui redemptionem procurat, imo ipſe eſt qui illud dat, & idcirco liberationem, quatenus ea in ipſo eſt, non gignit, ſed ejus cauſa ſolvitur, qui ſervus aut captivus eſt, & hac ratione is ex captivitate vel ſervitute eximitur, unde liberatio ex ejus parte gignitur & comparatur; ita Chriſtus

ſive

Digitized by Google

ſive ejus anima in redemptione noſtra pretium fuit, non quo liberatio ex parte Dei, qui eam procuravit, & ipſum dedit, compararetur nobis, ſed quo nos eam reipſa conſequeremur. Siquidem Chriſtus ſive ejus vita per crucis mortem profuſa in cauſa eſt, ut utroque ex prædictis modis nos à peccato liberemur. Priore enim modo à peccato liberamur, id eſt ſectatores bonorum operum efficimur, ſi Chriſti verbis fidem adhibeamus, qui nos pœnitentiam agere juſſit, & novos homines fieri cœleſtis hæreditatis præmio propoſito, ut videre eſt toto cap. 5, & 6, & 7 Matthæi, & paſſim apud omnes Euangeliſtas. Atqui Chriſti reſurrectio potiſſima cauſa eſt, cur ejus verbis fidem adhibeamus, ad reſurrectionem vero non niſi per mortem pervenire is poterat; & ſimul ejus in cœlis gloria atque potentia, ad quam, ita Deo ſtatuente, per violentam mortem eum perduci neceſſe erat, Luc. 24. 26. Hebr. 2. 9, 10. De hac autem liberatione noſtra à peccato per Chriſti mortem loquitur Paulus cum de Chriſto ait: *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum*, Tit. 2. 14. Poſteriore autem modo à peccato liberamur, id eſt, à morte peccati pœna exſolvimur, primum hic ſpe, deinde re ipſa in cœlis, ubi ſcilicet immortalitate donabimur: tunc enim vere juſtificati & à peccatis noſtris abſoluti erimus, cum ab æterna morte peccati pœna vindicati ad æternam vitam fuerimus in cœlum tranſlati. Itaque dum hic ſumus, ſpe potius quam re ipſa juſtificati dici poſſumus. Propterea Paulus ad Gal. 5. 5 ait. *Nos enim ſpiritu ex fide ſpem juſtitiæ expectamus*: & 2 Tim. 4. 8 affirmat, ſibi in illa die Coronam juſtitiæ à Domino datum iri. Coronam juſtitiæ appellat, non juſtitiæ ſuæ mercedem, ſed immortalitatis præmium: eſtque loquendi modus illi ſimilis, cum dicimus Coronam vitæ, ut apud Jacobum & Johannem legitur, Jacob 1. 12. Apoc. 2. 10, & Coronam gloriæ, ut apud Petrum prioris Epiſtolæ 5. 4. Alludit enim Paulus, ut ex antecedentibus verbis liquet 2 Tim. 4. 7, 8, ad athletas, qui, ut idem alibi ait, perituram coronam accipiebant, ipſe vero æternam expectabat, id eſt immortalitatem, quam hic juſtitiam nominat, 1 Cor. 9. 25, 26. Id quod Petrum quoque feciſſe crediderim, cum dixit, 2 Petr. 3. 13, nos ex Domini promiſſo novam terram, novoſque cœlos expectare, in quibus juſtitia habitat. Hanc igitur juſtitiam & à peccato liberationem, qua univerſa noſtra ſalus continetur, ſive ſpe in hoc mundo, ſive reipſa in futuro ſeculo habere, non ſine Chriſti morte nobis contingit. Firmam enim immortalitatis ſpem in nobis Chriſti reſurrectio, quæ ſine antecedente ejus morte eſſe non poteſt, potiſſimum gignit, ut ex Petri verbis conſtat, Epiſtolæ prioris cap. 1. 3, 4. Nec vero, ut nobis certa ſpes immortalitatis fieret, ſatis fuiſſet Chriſtum ſimpliciter mori, ſed atrociſſimam mortem eum ſubire opus fuit, & per eam à Deo ad immortalitatem & gloriam perduci. *Decebat enim* (inquit divinus ille ſcriptor, Hebr. 2. 10,) *eum propter quem ſunt omnia & per quem ſunt omnia, multos filios in gloriam adducendo, principem ſalutis eorum per paſſiones conſummare.* Afflictionum enim & calamitatum via eſt, per quam ad cœlorum regnum, & ad gloriam nos perducere decrevit Deus Act. 14. 22. Rom. 8. 17, hac ſiquidem ratione potiſſimum potentiam ſapientiamque ſuam oſtendit atque illuſtrat. Quamobrem, ſi Chriſtus, qui nobis hanc Dei voluntatem patefecit, remque ſic prorſus ſe habere perſuadere voluit, & Dux præterea ad tantam ſalutem nobis datus fuit, eam viam ipſe prior ingreſſus non fuiſſet, unde poſtea in cœlum aſcenderet quo nos ea ductura tandem eſſet compertum non habuiſſemus; nec ipſe vere Dux noſter dici potuiſſet. Oportuit igitur Chriſtum non ſolum mori, ſed atrociſſima & ignominiæ plena morte occidi, ut inde poſtmodum ad glorioſam æternamque vitam ac beatitatem perductus, nihil veri mali in ea via eſſe doceret, quam nobis præmonſtraverat; & deinceps nulla quamtumvis atroci & infami morte à ſpe immortalitatis ii qui ipſi obediunt demoveri poſſent. Atque huc reſpiciens Paulus Gal. 3. 13, merito dicere potuit, Chriſtum factum pro nobis execrationem, ab execratione legis nos redemiſſe, non autem, ut multi ſunt arbitrati, quia illam execrationem Chriſtus ſubierit, quam nos propter peccata noſtra alioqui ſubituri eramus. Namque, ut alibi dictum à nobis fuit, execratio quam nos ſubire ob peccata noſtra debebamus, æterna mors erat, quam minime Chriſtus ſubiit. Ab execratione igitur Legis Chriſtus nos, execrationem legis ipſe ſubeundo, redemit, non ſolum, quatenus crucis morte, quam ipſe ſuſtinuit, quæ ex lege execrabilis erat, factum eſt, ea ratione qua mox explicabimus, ut à morte æterna, quam legis dictum illud nobis minabatur, Deut. 27. 26, *Execrabilis quicunque non manſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis, ut faciat ea*, liberandi ſimus; verum etiam quatenus, cum legis execrationem, quam ipſe ſubiit, ab eo deinde ſuperatam videmus, nihil eſt cur eam amplius horreamus, certo futurum jam perſpicientes, ut ſi ipſius veſtigia ſecuti, in ipſam inciderimus, nos quoque eam ſuperaturi ſimus. Cæterum, ab ipſa æterna morte veram liberationem quomodo tandem reipſa conſequi poteramus, niſi Chriſtus qui nos ab ea vindicaturus erat, ſupremam in cœlo & in terra poteſtatem adeptus eſſet? Hanc vero quomodo adipiſci poterat, niſi crucis morte præeunte, propter quam illum à Deo donatum ea fuiſſe Sacræ Literæ aperte teſtantur? Merito igitur Paulus ad Rom. 3. 24, 25, ſic ſcribit: *Juſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Jeſu, quem propoſuit Deus propitiatorium per fidem in ejus ſanguine, ad oſtenſionem juſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedentium peccatorum.* Hujus enim loci ſententia eſt, partam nobis eſſe juſtificationem, id eſt, à peccatis noſtris abſolutionem, eoque ab æterna morte liberationem ex Dei gratia, per fidem quam Jeſu Chriſto adhibemus, in quo Deus adeo ſe placatum oſtendit, ut non modo per illum, ſecundum antiqua promiſſa ſua, in quibus ſervandis juſtum ſe, id eſt, fidelem atque veracem oſtendit, nobis peccatorum remiſſionem obtulerit gratuitam, & ita per Chriſtum ex parte ſua nos à peccatis, id eſt, peccatorum pœna redemerit; ſed etiam, ut nos hujus redemptionis fructum perciperemus, ipſum Chriſtum ſanguinem ſuum fundere, & tanquam ſceleroſum aliquem ſupplicio affici voluerit. Sciendum eſt enim primum, propitiatorii ſive *ἱλαςήριον* nomen, ad arcæ antiqui fœderis operculum alludere, quod eo nomine appellabatur, Hebr. 9. 5, quod non quidem placatum populo Deum reddebat, ſed placatum oſtendebat; & ex quo, populo Deus reſponſa dabat, id eſt, Moſi ea dicebat, quæ populo ſignificari volebat Exod. 25. 21, 22. Quocirca decentiſſime eſt hoc loco à Paulo Chriſtus eo nomine appellatus, quando non ſolum Deus in Chriſto nobis ſe placatiſſimum oſtendit; verum etiam quidquid nos ſcire voluit per ipſum patefecit, unde fides noſtra, & proinde juſtificatio conſecuta eſt. Quod ſi quis Paulum in propitiatorii voce ad operculum illud arcæ ita appellatum alludere negaverit, non propterea Chriſtum nobis Deum placaſſe concludendum erit: ſed tantummodo, ſi Deum reipſa placatum experiri vellemus, & reipſa ab æterna morte vindicari, neceſſe eſſe, ut Chriſto fidem habeamus, id eſt, Chriſto obediamus, quemadmodum alibi à nobis planiſſimum fiet. Deinde animadvertendum eſt, verba illa Rom. 3. 25, *in ejus ſanguine*, non cohærere cum antecedente verbo *fidem*, quaſi de fide in Chriſti ſanguine collocanda hoc loco agatur, ut Caſtellionis interpretatio habet, ſed per ſe ipſa ſtare, atque idem ſignificare, quod *interveniente ipſius ſanguine*, quemadmodum Eraſmus & Tigurini ea ſunt interpretati. Quamvis enim Chriſti ſanguis Deum ad redemptionem, id eſt, liberationem à peccatorum noſtrorum pœna nobis concedendam, movere non potuerit, intervenire tamen debuit, ut nos eo ad oblatam liberationem accipiendam moveremur,

utque

utque ipſius liberationis effectus ad nos reipſa manare poſſet, iis rationibus & propter eas cauſas, quæ paulo ante à nobis expoſitæ fuerunt. Hunc autem Pauli locum, alius ejuſdem Apoſtoli mirifice illuſtrat, in quo de hac eadem redemptione noſtra agitur, is eſt ad Coloſſ. 1. 13, 14, 15, ſic enim ibi de Deo Patre ſcribit: *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & transtulit in regnum filii ſui dilecti, in quo habemus redemptionem per ſanguinem ejus, remiſſionem peccatorum, qui eſt imago Dei inviſibilis, &c.* Hic primum apparet, Deum fuiſſe, qui nos de poteſtate tenebrarum eripuit, id eſt, è Diaboli & peccati ſervitute liberavit, unde merito ab ipſo Deo redempti fuiſſe dici poſſumus, id eſt, Deus ipſe redemptionem noſtram confeciſſe Rom. 3. 25: Deinde, ſuperioris loci verba illa *in ejus ſanguine*, ſanguinis Chriſti interventum in redemptione noſtra, ut diximus, ſignificare, non autem Chriſti ſanguinem eſſe, in quo fides noſtra collocetur. Eandem enim vim, ut alibi ſæpiſſime, habere eo loco conſtat dictionem, *in*, quam habet dictio *per*, cum hic dicatur *per ſanguinem ejus*, & nulla fidei fiat mentio. Quanquam, nec in vulgata editione Latina, nec in Syriaca, nec in Complutenſi Græco codice, extant verba iſta, *per ſanguinem ejus &c*: Sed tamen ea omnes codices habent in loco perſimili, Eph. 1. 7. Poſtremo perſpicuum eſt ex hoc loco, id quod etiam ex loco ad Epheſios patet, nihil aliud eſſe redemptionem, quam in Chriſto per ejus ſanguinem habemus, niſi remiſſionem peccatorum. Peccatorum autem remiſſio, ut ſupra viſum fuit, cum ſatiſfactione nihil commune habet. Ex quo manifeſtum fit, veri pretii ſolutionem ullam in redemptione noſtra non interveniſſe, nec ut interveniret ullo modo fieri poſſe; & porro Chriſti ſanguinem, quo interveniente redemptio noſtra facta eſt, etiamſi redemptionis pretium appellatur, non tamen verum pretium, ſed metaphoricum eſſe. Adde, quod ea verba, quæ Paulus ſubjungit Col. 1. 15, *Qui eſt imago Dei inviſibilis &c*, ſatis indicant, non alia ratione magis redemptionem iſtam nobis obtigiſſe, quam quod per Chriſtum Dei voluntatem pleniſſime aſſecuti fuerimus, atque ipſum Deum quaſi præſentem conſpexerimus, quod certe non ſine ſanguinis fuſione factum eſt: Eſt enim Chriſti ſanguis fuſus, æterni fœderis ſanguis, Hebr. 13 20, quo omnes per ipſum Chriſtum divinæ factæ nobis promiſſiones confirmatæ & corroboratæ ſunt. Quod ſi quis intelligere velit, univerſam ſalutem nobis per Chriſtum partam, ipſamque redemptionem noſtram, patefactione conſilii Dei maxime niti; legat locum illum ad Epheſios primo capite 1. 3, 4. 5, 6, 7, 8, 9, 10 &c, qui huic reſpondet, & paraphraſis quædam hujus loci dici poteſt: ubi etiam, quemadmodum & hic, redemptionem hanc noſtram, quæ in Chriſto eſt, nihil aliud quam remiſſionem eſſe peccatorum comperiet. Reſpiciunt autem prædicti tres loci, in quibus de redemptione noſtra per Chriſti ſanguinem agitur, magis ad redemptionis ſpem, quam ad ipſum redemptionis effectum. At locus eſt, in quo de ipſo redemptionis effectu, per Chriſti ſanguinem aperte agitur, & ratio, qua per Chriſti ſanguinem reipſa redempti ſimus, dilucidius exponitur. Is eſt in Epiſtola ad Hebr. 9. 11, 12 ubi ſcriptum eſt: *Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum, id eſt, non hujus creationis; neque per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introivit ſemel in ſancta, æterna redemptione inventa.* Chriſtus igitur per ſuum ſanguinem in cœlum ingreſſus eſt, ex quo æternam liberationem eſt adeptus, non ſolum quia jam ipſe in æternum vivit; verum etiam quia nos quoque qui ipſius membra ſumus, ea potentia quam ibi nactus eſt, à morte vindicabit, & una ſecum in æternum vivere faciet. Quodnam hic (quæſo) veſtigium ſolutionis alicujus veri pretii apparet? Vel quid opus fuit Chriſti ſanguinem verum pretium eſſe, cum per ipſum quatenus via ipſi Chriſto fuit in cœlum ingrediendi, & immortalitatem ea ratione & ſibi & ſuis comparandi, à noſtrorum peccatorum pœnis redemptionem conſecuti ſimus? Metaphoricum igitur pretium in redemptione noſtra, ut ex jam allatis teſtimoniis patet, ſanguis Chriſti eſt. Quocirca, cum Chriſtus dixit, Matth. 20. 28, daturum ſe animam ſuam redemptionis pretium pro multis, non id voluit dicere ſcilicet, ſe cuipiam qui nos captivos aut ſervos detineret, vitam ſuam ſoluturum, qua tanquam juſto pretio noſtræ redemptionis accepto, ille nos liberos dimitteret: ſed ſe vitam ſuam daturum, id eſt, ſe interfici permiſſurum, ut inde non ſecus ac ſoluto redemptionis pretio veris captivis evenire ſoleat, nos è ſpirituali peccati & mortis captivitate noſtram liberationem conſequeremur. Atque ob hanc ipſam cauſam Paulus dixit, Chriſtum Jeſum dediſſe ſemetipſum pretium redemptionis pro omnibus, 1 Tim. 2. 6. Ubi etiam quo ſenſu potiſſimum id dixerit, ex verbis quæ ſtatim ſubjicit intelligi poteſt, *teſtimonium temporibus ſuis.* Dei enim de nobis ſervandis decretum per Chriſti mortem cumulatiſſime teſtatum videmus, unde factum eſt, ut ei obediverimus, atque ea ratione reipſa peccati ſervitute, ſpe autem à peccati pœna redempti & liberati ſimus. Hæc autem pretii redemptionis metaphora, alibi etiam in Sacra Scriptura reperitur, ut Prov. 13. 8. *Redemptionis pretium* (*Copher* enim eſt in Hebræo, & ſeptuaginta habent λύτρον) *animæ viri, divitiæ ejus.* Nam quacunque ratione hæc verba interpreteris, neceſſe eſt fateri, metaphorice hoc loco redemptionis pretii nomen ſumi. Sed objiciet fortaſſe quiſpiam: Si Chriſti ſanguis ſeu mors, pretium redemptionis noſtræ idcirco dicitur, quia ſanguine Chriſti interveniente nos à peccato redempti ſumus, cur non potius ejus reſurrectio redemptionis pretium dicta eſt, quæ (ut nobis quidem placet) multo majorem vim in nobis à peccato redimendis habet? Facilis eſt reſponſio. Non enim eam proportionem vel ſimilitudinem habet cum vero pretio Chriſti reſurrectio, quam ſanguis ejus & mors. Chriſtus enim reſurgendo nihil de ſuo dat, imo plurimum accipit: ſed moriendo vitam ſuam profundit. Itaque, quemadmodum ſi quis amicum ex hoſtium manibus ipſis hoſtibus occiſis liberaſſet, interim tamen cum hoſtibus confligendo non levia vulnera accepiſſet, non hoſtium interitum, ſed ſuum ſanguinem pro amico liberando ſe impendiſſe diceret, quamvis vulnera illa per ſe potius impediviſſent, quam adjuviſſent liberationem: ſic Chriſtus, quoniam dum nos è Diaboli manibus liberat, ſanguinem ſuum interim fundit, non Diaboli ejuſque imperii abolitionem, quæ revera ejus reſurrectionis vi facta eſt, ſed ſuum ſanguinem pro nobis impendiſſe dicitur, & ſuo ſanguine nos redemiſſe, quamvis ſanguis ipſe ſeu mors per ſe, non conſecuta reſurrectione, teſte Paulo 1 Cor. 15. 17, ad nos à peccatis liberandos, nullam vim habitura fuiſſet. Mortis autem & ſanguinis Chriſti in liberatione noſtra peragenda, idcirco tam frequenter in Sacris Literis mentio fit, ut Dei ipſiuſque Chriſti charitas erga nos, nobis quam maxime commendetur, quæ ſumma & admirabilis ea in re conſpecta fuit: non autem ut nos alicujus occultæ virtutis, quæ ex morte & ſanguine Chriſti fluxerit, admoneamur, qualis ea eſſet, quod ejus ſanguinis fuſione id omne divinæ juſtitiæ perſolutum fuiſſet, quod nos propter peccata noſtra illi debebamus: quod tamen, ut ſupra docuimus, nulla ratione fieri potuit, nec ſi factum eſſet, id nobis quatumvis ea de re monitis ullo modo nec ulla ex parte conſtare poſſet. Præterea mortis & ſanguinis Chriſti, tanquam pretii redemptionis noſtræ fieri mentio ſolet, ut ſciamus, nos non amplius noſtros eſſe, ſed ejus qui nos redemit, & ſibi aſſeruit. Is autem Chriſtus quidem ipſe eſt, ſed Deus quoque, imo is præcipue. Deus enim per Chriſtum & Chriſti ſanguine nos emit, & Eccleſiam acquiſivit Actor. 20. 28. Apoc. 5. 9. Propterea Petrus eos, ad quos ſcribit, vocat populum acquiſitionis 1 Petr. 2. 9. Idem ſimiliter ait 2 Petr. 2. 1, futuros inter eos,

ad

ad quos ſcribebat, falſos Doctores, qui negent herum qui illos emit. Herum autem iſtum Deum eſſe docet Judas, qui Epiſtolam ſuam ex Petri Epiſtola illa poſteriore quodammodo deſcribens, hunc locum ſic effert, Jud. ℣. 4. *Et ſolum herum Deum, ac Dominum Jeſum Chriſtum negantes.* Ex quibus locis aperte conſtat, Deum ſibi nos per Chriſti ſanguinem acquiſiviſſe, tantum abeſt, quemadmodum ante diximus, ut ex Dei illiuſve juſtitiæ manibus, cui ſatiſfieri oporteret, Chriſti ſanguine redemti ſimus. Cæterum, quod idcirco amplius noſtri non ſimus, quia pretio à Deo & Chriſto empti ſumus, & ob hanc ipſam cauſam hominum ſervi fieri non debemus, monemur diſerte a Paulo 1 Cor. 6. 19, 20. & cap. 7. 22, 23. Quapropter non ſine maxima cauſa monet Petrus 1 Pet. 1. 18. nos non corruptibilibus auro vel argento redemptos eſſe ex vana conveſratione noſtra à patribus tradita, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati & incontaminati Chriſti; & propterea ante dixerat, debere nos tempore incolatus noſtri in timore converſari, præſertim cum nobis res cum eo Patre ac Domino ſit, qui ſine acceptione perſonarum, ſecundum opus uniuſcujuſque judicat. Jubet igitur Petrus, ut poſtquam tanto precio ex iniquitatibus & ignorantiis noſtris redempti ſumus, ob eamque rem ei, qui pro nobis id pretium dedit, tantum debemus, quantum ſolvendo non ſumus, eidem illi, qui alioquin iniquitatem abominatur & punit, maximo cum timore perpetuo obediamus. Mortis igitur Chriſti, ut dictum eſt, ejuſque tanquam pretii quo redempti ſimus, in ſalute noſtra explicanda ideo ſit præcipua ac ſere perpetua mentio, quia nihil Chriſtus fecit, nihil ipſe Deus, quo magis ſuam charitatem nobis teſtatam reliquerit, noſque ſibi arctius devinxerit.

Hactenus de redemtione noſtra per Chriſtum diſſerere libuit, atque niſi vehementer fallimur, ſatis evidenter oſtendere, fœde illos omnes lapſos fuiſſe, qui inde ſolutionem aliquam veri pretii per ſanguinem ſeu mortem Chriſti factam ſtabilire ſunt conati: unde loci illius & ſententiæ Paulinæ 1 Cor. 1. 30, quod Chriſtus nobis à Deo factus fuerit redemtio, longe aliam ſententiam eſſe, quam vulgo exiſtimetur, conſtare arbitramur. Quo de loco, quod is a nobis diligentius, cum de imputativa juſtitia agemus, examinandus ſit, nihil aliud in præſentia dicemus. Unum autem adhuc ſupereſt, quod moneamus, apud Hebræos vocem eſſe *Copher*, quæ non minus Expiatiationem quam Redemptionem ſignificat: Ex quo fieri potuit, ut Apoſtoli in locis ſupra expoſitis vocabulo ἀπολυτρώσεως, quod proprie Redemptionem ſignificat, pro Expiatione abuſi fuerint, quod ſane ſuadere videtur ubique mentio ſanguinis, qui non redemptionibus, ſed expiationibus proprie convenit. Unus quidem eſt locus apud Auctorem Epiſtolæ ad Hebræos, ubi vocabulum ἀπολύτρωσις omnino Expiationem ſignificare videtur, quemadmodum illud reddidit Caſtellio, qui alibi eam vocem Liberationem interpretatur, ut ab initio diximus: Eſt autem is locus in ea Epiſtola cap. 9. 15. Quod ſi in aliis illis locis ἀπολύτρωσιν ſimiliter Expiationem ſignificare velimus, pro eorum explanatione ea conſulenda erunt, quæ à nobis, in poſtremo horum pro ſatiſfactione teſtimoniorum capite, diſputabuntur.

CAPUT XX.

Explicatio eorum locorum, in quibus Chriſtus, propter peccata noſtra, vel pro peccatis noſtris vel pro nobis, traditus, percuſſus, & occiſus eſſe, vel paſſus ac mortuus fuiſſe, dicitur.

SCribit Paulus, Chriſtum propter peccata noſtra traditum, & pro peccatis noſtris mortuum eſſe, Rom. 4. 25. 1 Cor. 15. 3. idque Eſaias multo ante non ſemel futurum eſſe oſtenderat, cap. 53. 4, 5, 6, 8, 10 &c. Et Petrus ait, Chriſtum, ſemel pro peccatis noſtris paſſum fuiſſe, 1 Pet. 3. 18. Ex quo plerique colligi poſſe exiſtimant, Chriſtum morte ſua pro peccatis noſtris divinæ juſtitiæ ſatiſfeciſſe, adeo, ut ſi quis eum ſatiſfeciſſe neget, credant omnino ab eodem negari, Chriſtum propter peccata noſtra, ſeu pro peccatis noſtris mortuum eſſe: quod quam longe à veritate abhorreat, mox patebit. Mori enim propter peccata ſeu pro peccatis alicujus, ut verba ipſa ſonant, idem eſt, ac mori cauſa vel occaſione peccatorum illius. Atqui ſine dubio is peccatorum alicujus cauſa vel occaſione moritur, qui ideo moritur, ut quis à peccatis retrahatur; utque illi fides fiat, ſi à peccando ceſſet, peccata ſibi condonatum iri; ac præterea, ut is condonationem hanc reipſa conſequatur. Cum igitur Chriſtus, ut hæc in nobis fierent, mortuus ſit, quemadmodum & ſupra oſtenſum eſt, & infra Deo volente demonſtrabitur, merito propter peccata noſtra ſeu pro peccatis noſtris traditus eſſe, & paſſus ac mortuus fuiſſe dicitur, quamvis pro ipſis peccatis noſtris nulli juſtitiæ divinæ ſatiſfecerit. Atque ut aliquanto diligentius hac de re agamus, ubinam rogo dictio *Propter*, ut de ea prius loquamur, ejuſmodi ſignificationem habere deprehenditur, ut cum dicitur *propter peccata*, intelligendum ſit, Ad ſatiſfaciendum pro peccatis? Certe eadem ipſa locutio *propter peccata* frequens admodum eſt in Sacris Literis, nec tamen uſquam (quod credam) ſatiſfactionem pro peccatis ſignificat. Imo dicet quis, ea locutione peccatorum punitio declaratur, & conſequenter pro ipſis ſatiſfactio, ut cum 1 Reg. 14. 16 ſcriptum eſt, *Tradetque Iſraelem propter peccata Hieroboam*, omnino ſignificare videtur, Hieroboami peccata ab Jehova in Iſraele punienda fore. Primum negamus, ex peccatorum punitione ſatiſfactionem pro ipſis conſequi. Poteſt enim quis propter peccata puniri, nec tamen pro ipſis ſatiſfacere. Exemplum eſto in Davide, qui propter adulterium & homicidium à ſe commiſſum, à Deo, nec ſane leviter punitus fuit 1 Sam. 12. 10, 11, 12, 14, tamen tranſtulit Deus peccatum illius, ut ibidem dicitur, ℣ſ. 13, tantum abeſt, ut pro peccato ſuo, eas pœnas ſubeundo, ſatiſfecerit. Deinde affirmamus, Iſraelis populum cauſa quidem ſive occaſione peccatorum Hieroboami afflictum & percuſſum à Deo fuiſſe, non tamen propter ejus peccata fuiſſe punitum, niſi quatenus occaſione peccatorum Hieroboami & ipſe peccaverat, ita ut revera non peccata Hieroboami, ſed ſua ipſius in eo punita fuerint. Adde, quod quicquid de peccatorum punitione intelligi debeat, cum dicitur, Iſraelem propter peccata Hieroboami traditum fuiſſe, id ex ſubjecta materia intelligendum eſt, non autem ex vi locutionis iſtius *Propter peccata*, quæ per ſe nihil aliud unquam ſignificabit, quam cauſa ſive occaſione peccatorum. Huc accedit, quod attinet ad locos apud Eſaiam, dictionem Hebræam, quæ reddita eſt *Propter* eſſe *mi*, quæ non cauſam finalem (quam vocant) ſed efficientem declarat: ut nihil aliud ex Eſaiæ verbis colligi poſſit, quam Chriſtum à peccatis noſtris quodammodo occiſum fuiſſe, id eſt, peccata noſtra Chriſti mortis antecedentem cauſam fuiſſe: non autem, Chriſtum mortuum eſſe, ut inde effectus aliquis noſtra peccata reſpiciens conſequeretur, ut certe neceſſe fuiſſet, ſi idcirco mortuus eſſet, ut vel pro peccatis noſtris ſatiſfaceret, vel in ipſo quomodocunque peccata noſtra punirentur. Sequitur, ut de dictione *Pro* videamus. Sciendum eſt autem, ubicunque ea eſt, quod ad locos attinet, de quibus quærimus, ejus loco dictionem *Propter* reponi potuiſſe: quod tamen propterea factum non eſt, quia in illis locis dictiones Hebrææ aut Græcæ ejuſmodi erant, quæ non niſi finalem cauſam ſignificare poterant: verum dictio *Propter* non finalem tantum, ſed efficientem quoque cauſam ſignificare poteſt, dictio autem *pro* tantummodo finalem. Cum igitur ſcriptum legimus, Chriſtum pro peccatis

Digitized by Google

noſtris paſſum & mortuum fuiſſe, intelligendum quidem eſt, id propterea factum eſſe, ut inde effectus aliquis noſtra peccata reſpiciens conſequeretur, non tamen, ut pro illis divinæ alicui juſtitiæ ſatisfieret, ſed ut dictum eſt, ut nos à peccatis retraheremur; utque nobis fides fieret, peccata noſtra ſi ipſi Chriſto obediremus, nobis divina benignitate remiſſum iri; ac denique, ut remiſſionem peccatorum iſtam reipſa, ejuſque fructum ſentire & conſequi poſſemus. Jam vero, quod ad eos locos attinet, ubi Chriſtus pro nobis paſſus ac mortuus fuiſſe ſcribitur, qui plures multo ſunt, quam ſuperiores, ſi dictionem *Pro* (ut quidem fieri debet) ea ſignificatione accipere velimus, ut cauſam finalem declaret, omnia planiſſima eſſe videntur. Idcirco enim paſſus & mortuus eſt Chriſtus, ſive in mortem traditus, ut nos ſalutem æternam, quam is nobis de cœlo attulerat, amplecteremur; eamque reipſa conſequeremur. Hic vero nulla prorſus ſatisfactione eſt opus, ut ſupra ſatis explicatum fuit. Atque ut dictione *Pro* in hanc finalis cauſæ ſignificationem accepta, nullam pro nobis ſatisfactionem declarari conſtet, cum Chriſtus dicitur pro nobis paſſus & mortuus eſſe, perpendatur id quod ſcriptum eſt à Johanne Epiſt. 1. cap. 3. 16. *In hoc cognovimus charitatem, quod ille animam ſuam pro nobis poſuit, & nos debemus pro fratribus animam ponere.* Nam quis eſt qui neſciat, nos non ita pro fratribus animam ponere poſſe, ut pro ipſis vel minima quidem ex parte ſatisfaciamus? Sed tunc dicimur pro fratribus animam ponere, id eſt, mori, cum morte noſtra beneficio aliquo longe à ſatisfactione diverſo fratres noſtros afficimus, aut afficere curamus. Idque Chriſti exemplo, qui, ut nos ſummis beneficiis citra ullam pro nobis ſatisfactionem afficeret, mori non recuſavit, & ita animam ſuam pro nobis poſuit. Scribit Paulus ad Coloſſ. 1. 24 ſe gaudere in paſſionibus ſuis pro illis, & complere quæ deerant afflictionum Chriſti pro corpore ejus, quod eſt Eccleſia. Nemo tamen ſanæ mentis dixerit, Paulum pro Coloſſenſibus, aut pro Eccleſia Chriſti, ulla ex parte ſatisfeciſſe, ſed tantummodo afflictum, fuiſſe, & multa paſſum eſſe, dum & Coloſſenſibus, & Chriſti Eccleſiæ prodeſſe curat. Animadvertendum eſt tamen, non ita vere ac proprie fratrem pro fratre mori, vel Paulum pro Coloſſenſibus proque Chriſti Eccleſia paſſum fuiſſe, ut Chriſtus pro nobis paſſus & mortuus eſt. Idque duplici potiſſimum de cauſa. Una eſt, quia nec frater revera moritur, nec Paulus affligebatur ſua ſponte in hunc ipſum finem, ut alicui beneficium aliquod det, aut darent, etiamſi, dum prodeſſe alteri curant, mortem & afflictionem incurrant, & pro nihilo ducant. At Chriſtus, non modo dum nobis prodeſſe ſtudet, afflictiones & mortem ſubiit; verum etiam in hunc ipſum finem ſponte paſſus & mortuus eſt, ut nos ſummis beneficiis afficeret. Altera cauſa eſt, quod is vere ac proprie pro alio mori videtur, qui non qualicunque beneficio eum ſua morte afficit, ſed inſigni aliquo atque præſtanti, præſertim vero ſi illum in vita conſervat. Chriſtus nos morte ſua non qualicunque beneficio affecit, ſed omnium maximo & præſtantiſſimo, nobiſque per ſuam mortem ad immortalitatem ſupremamque potentiam evectus æternam vitam comparavit. Quod nemo unquam præter ipſum, aut fecit, aut facere poteſt. Nam quicquid ex aliorum morte in nos derivari poteſt, quod ad vitam æternam nobis conciliandam quoquo modo pertineat, id omne nihil aliud eſt, quam confirmatio eorum, quæ nobis Chriſti mors attulit, & ita Chriſti morti quæcunque ex aliorum morte beneficia ſalutaria ſentimus prorſus accepta referenda ſunt. Ut nihil dicam, quod Chriſtus omnium primus eſt primogenitus ex mortuis factus, cæteris mortem pro fratribus non recuſandi & exemplum & cauſam dedit. Hinc Paulus 1 Cor. cap. 1. 13 ait, *Nunquid Paulus pro vobis cruci fixus eſt?* Unde intelligi debet, neminem vel fuiſſe; vel eſſe poſſe, qui vere pro hominibus violentam mortem ſuſtineat, præter unum Jeſum Chriſtum, qui pro ſalute noſtra primus & ſolus morti ultro ſe obtulit, & crucis ſupplicium in eum ipſum finem volens ſuſtinuit. Ut autem apertius ſit, locutionem iſtam *pati & mori pro aliquo*, cum dictio *Pro* finalem cauſam declarat nihil cum ſatiſfactione commune habere, aut certe non neceſſe eſſe, ut ſatiſfactio ulla ea locutione ſignificetur, conſulantur hi loci præter jam allatos, Joh. 13. 37. Actor. 5. 41. & 9. 16. & 15. 26. (Nam Hebræa phraſi idem eſſe *pro alicujus nomine* quod *pro aliquo*, nemo eſt qui neſciat) 2 Cor. 12. 10. Eph. 3. 13. Phil. 1. 29. Rom. 16. 4 quibus adde 2 Tim. 2. 10 ubi etſi non eſt dictio *Pro*, eſt tamen dictio *Propter* cum ſignificatione finalis cauſæ, ut ex loco ipſo planiſſimum eſt. Sed dicet fortaſſe quiſpiam, dictionem *Pro* in locis illis, ubi Chriſtus paſſus & mortuus pro nobis, fuiſſe dicitur, nihil aliud ſignificare, quam vice ſeu loco, ut idem ſit, Chriſtum pro nobis paſſum & mortuum eſſe, quod, Chriſtum eas perpeſſiones eamque mortem ſuſtinuiſſe, quas nos ſuſtinere debebamus, ejuſque perpeſſiones ac mortem loco perpeſſionum ac mortis peccatis noſtris debitarum ſubſtitutas eſſe. Hanc particulæ *Pro* in locis prædictis ſignificationem, quam alibi ei convenire poſſe non negamus, vel illud diſſuadere poteſt, quod, ut vidimus, ſcriptum eſt, Chriſtum pro peccatis noſtris mortuum eſſe, quod certe ſignificare non poteſt, Chriſtum loco peccatorum noſtrorum eſſe mortuum. Itaque utrobique eadem ſignificatio vocis illius agnoſcenda eſt, quæ, ut diximus, cauſa finalis quidem eſt, ſed à qua ſenſus iſte, unius in alterius locum ſubſtituendi, quam longiſſime abeſt. Atque ut apertius conſtare queat, cum ſcriptum eſt, Chriſtum pro nobis traditum fuiſſe, pro nobis paſſum & mortuum eſſe, nullam pro nobis ſatiſfactionem ſignificari, nec ullo prorſus pacto, ſubſtitutionem aliquam noſtri loco ea in re interveniſſe dici, operæ pretium eſt præcipuos locos, in quibus id ſcriptum eſt, diligentius examinare, quos etiam adverſarii ad ſuam iſtam ſatiſfactionem ſtabiliendam afferre conſueverunt.

Primus locus erit, id quod legitur in Epiſtola ad Heb. cap. 2. 9, 10, ad hunc modum: *Eum autem, qui modico quam angeli minoratus eſt, videmus Jeſum propter paſſionem mortis gloria & honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, multos filios in gloriam adducentem, Principem ſalutis ipſorum per paſſiones perfectum reddere.* Inquit igitur Apoſtolus, ideo, Chriſtum propter mortis paſſionem, gloria & honore coronatum fuiſſe, ut beneficio Dei (erga nos videlicet) pro omnibus guſtaret mortem. Ex quo apparet, idcirco potiſſimum pro nobis Chriſtum mortuum eſſe dici, quod ejus mortem conſecuta ſit gloria & honor, unde fit, (hocque eſt illud Dei beneficium, ſeu beneficii fructus) ut nos quoque poſt ipſam mortem gloria & honore coronandi ſimus. Neque enim fieri poteſt, ut caput ſine ſuis membris ullo in ſtatu ſit, membrave ſua ſibi diſſimilia, ſuarumque qualitatum plane expertia habeat. Ac præterea gloria & honor, qui Chriſtum poſt mortem conſecutus eſt, ejuſmodi eſt, ut ei poteſtatem nos gloria atque honore afficiendi conciliaverit. Atqui ab omni veriſimilitudine prorſus abeſt, ut quis ſuos ſibique chariſſimos aliquo beneficio afficere queat, & id facere negligat, præſertim ſi ea ex re ipſe ſit ſummum aliquod bonum conſecuturus, ut certe Chriſto in nobis gloria & honore afficiendis evenit. Tunc enim qualis quantuſque ſit apparebit. Tunc revera omnium hoſtium ſuorum victor & triumphator agnoſcetur. Hinc autem efficitur, ut nos in mediis ipſis calamitatibus alacres ſimus, cum animadvertimus, eum qui Caput & Dux noſter eſt, per eaſdem calamitates ad tantam felicitatem, tantamque poteſtatem perveniſſe. Quod ſi non eſſet, nulla ratione in tam difficili curſu perdurare poſſemus. Propterea addit Apoſtolus ℣. 10, *Decebat enim &c.* Ex quibus verbis perſpicuum eſt, nos iiſdem perpeſſionibus, eidemque morti ex Dei conſilio obnoxios eſſe,

quibus

Digitized by Google

quibus Chriſtus fuit; imo apparet idcirco Deum, in cujus manu ſunt omnia, ut Chriſtus pateretur ac moreretur conſtituiſſe, quia nos, quorum ipſe Dux ad æternam ſalutem futurus erat, jam perpeſſionibus & morti ex ipſius conſilio deſtinati eramus. Quis igitur hic vel cogitare quidem audeat, Chriſtum vice ſeu loco noſtrum omnium paſſum & mortuum fuiſſe? Quis item ex eo, quod Chriſtus pro nobis paſſus & mortuus eſſe dicatur, ſatiſfactionem aliquam pro nobis colligi poſſe arbitretur, cum Apoſtolus eatenus pro nobis Chriſtum mortem guſtaſſe dicat, quatenus per mortis paſſionem gloria & honore coronatus fuit? Unde etiam planiſſimum fit, hic dictionem *Pro* non *Vice ſeu loco* ſignificare, ſed finalem tantum cauſam declarare.

Secundo, ea verba examinanda ſunt, quæ ſcribit Petrus, 1 Epiſtola cap. 2. 20. *Si benefacientes & patientes ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum: in hoc enim vocati eſtis: quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, relinquens vobis exemplum, ut inſequeremini veſtigia ejus.* Primum hinc ſatis conſtare videtur, præcipuum Chriſti paſſionis ſcopum fuiſſe, non quidem pro nobis ſatiſfacere, ſed nobis exemplum relinquere, quod certe non eſſet, ſi paſſione ſua pro nobis ſatiſfeciſſet. Præcipuus enim finis & ſcopus ipſa ſatiſfactio fuiſſet, quemadmodum ipſi adverſarii ſentiunt. Adde, quod etiamſi de præcipuo fine hic non ageretur, tamen vix fieri poſſe videtur, ut hi duo fines conveniant; Satiſfacere & Exemplum relinquere, id eſt, ut una & eadem re & ſatiſfiat & ſimul exemplum relinquatur. Satiſfactio enim oſtendit, illum pro quo ſatiſfit rem illam facere non potuiſſe, & jam ab ejus faciendæ obligatione immunem eſſe. Exemplum vero quod relinquatur demonſtrat, eum cui exemplum relinquitur & poſſe & debere rem illam facere. Deinde apertiſſimum eſt; Chriſtum pro nobis paſſum fuiſſe, nullo modo ſignificare poſſe, eum vice ſeu loco noſtrum perpeſſiones illas expertum eſſe, cum, ſi non præcipue, ſaltem inter cætera, propterea paſſus fuerit, ut nobis ad eadem, ſi opus fuiſſet, perpetienda præiret.

Tertium locum faciemus Cajaphæ verba, cum imprudens vaticinatus eſt, quæ extant Johan. cap. 11. 49, 50. *Vos neſcitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Jam vero, ſi recte intelligere velimus, quomodo, ut ex hac vaticinatione conſtat, Chriſtus pro populo mortuus ſit, Cajaphæ mentem inſpicere oportet, ad eamque tanquam ad typum quendam totam rem accommodare. Certum autem eſt, Cajapham nequaquam dicere voluiſſe, bonum eſſe, ut Jeſus vice populi, qui jam morti deſtinatus eſſet, moreretur: ſed nihil aliud eum ſenſiſſe, niſi, cum neceſſe eſſet, aut populum perire, ſi Jeſum vivere permitterent, aut Jeſum occidi, ſi populus ſalvus eſſet futurus, præſtare Jeſum ſolum mori, & univerſum populum conſervari, quam Jeſum ipſum vivere, & univerſum populum perire. Itaque ſimiliter dicendum eſt, ex hac vaticinatione nequaquam colligi poſſe, Chriſtum, noſtrum vice & loco, qui jam morti propter peccata noſtra deſtinati eſſemus, mortem ſubire debuiſſe: ſed tantummodo, cum neceſſe eſſet, aut Chriſtum mori, & nos ſervari, aut Chriſtum vivere, & nos perire, ſatius fuiſſe; ipſum mori, & nos omnes ſervari, quam ipſum vivere & nos omnes perire. Jam enim ſupra demonſtratum fuit, nos non niſi Chriſti morte interveniente ad ſalutem aſpirare potuiſſe. Verum, quemadmodum ex ejuſdem Cajaphæ mente non eadem vera erat perditio & ſalus illius populi, quæ ipſius Jeſu: (Populus enim, ut Cajaphæ videbatur, ideo periiſſet, quod de quiete & auctoritate ſibi à Romanis permiſſa periclitaturus eſſet: Jeſus vero, quod mors ſibi ſubeunda fuiſſet. Populus item, ideo ſalvus fuiſſet, quia auctoritatem ac quietem illam ſibi conſervaſſet: Jeſus vero, quia in vita remanſiſſet.) Sic quoque, non eadem eſt ſalutis & perditionis noſtræ, cum ſalute & perditione Chriſti, de qua hic agitur, ratio. Salus enim noſtra, vita æterna erat: perditio item, mors æterna. Chriſti vero ſalus, vita hæc temporaria: perditio, mors item temporaria erat. Apparet igitur, nullam ex Cajaphæ verbis ſubſtitutionem Chriſti mortis loco mortis noſtræ elici poſſe, neque etiam de ſatiſfactione aliqua in ejus ratiocinatione agi: ſed id tantum inde colligi poſſe, idque tantum in ea dici, Non potuiſſe nos vitam æternam adipiſci; niſi Chriſtus mortuus eſſet: & ita pro nobis mortuum eſſe Chriſtum, nihil aliud ſignificare, quam Chriſtum mortuum eſſe, ut nos ingenti beneficio afficeremur.

Quartus locus erit, ex Joh. cap. 10. 11, 15. quibus duobus verſiculis ſimul junctis, apertiſſime docemur, Chriſtum tanquam bonum paſtorem animam ſuam pro ovibus, id eſt, pro nobis poſuiſſe. Atqui bonus paſtor, non idcirco animam ſuam pro ovibus ponere dicitur, quia earum loco moriatur, ſed quia ut illas conſervet, ſi opus eſt, moritur. Neque enim, ſi mortuo paſtore ut oves ſuas conſervaret, oves nihilominus pereant, propterea is animam ſuam pro ovibus poſuiſſe non dicetur. Præterea animadvertendum eſt, in hac parabola ac ſimilitudine, *animam ponere* non ſignificare ipſum mori, ſed moriendi periculum adire. Nam ſi Paſtor moriatur, qua ratione conſervabuntur oves, qui ſcopus eſt boni paſtoris? An non paſtoris mors ovium perdendarum maxime propria ratio eſt? Non igitur mortem eligere poteſt bonus paſtor, aut eam volens ſubire, ut oves ſervet: ſed quemadmodum ibidem ait, Chriſtus non eſt ſimilis mercenario, qui viſo lupo ſtatim aufugit, eique oves diſcerpendas & dilaniandas relinquit; ſed ipſum expectat ac aggreditur, atque ea ratione, ut oves ſuas earumque vitam ab ipſo defendat, vitam ſuam in periculum adducere non dubitat. Similiter ipſe Chriſtus, ut nos ab interitu vindicaret, non interiit quidem, neque enim in morte remanſit, alioquin & nos omnes una cum ipſo periiſſemus, ſed intereundi periculum, quantum humana mens & ratio aſſequi poterat, ſponte adiit. Morte enim mori voluit, ipſi Deo in primis execrabili, & ab ipſo derelinqui. Vidit venientem Diabolum, qui interitus noſtri habebat imperium, Heb 2. 14, non aufugit, quin imo cum ipſo acriter, præſertim vero crucis mortem ſubeundo, conflixit, & tandem ea ratione potentiam ejus abolevit, & ita nos conſervavit. Itaque animam ſuam pro nobis, tanquam bonus paſtor pro ovibus ſuis poſuit Chriſtus, non vice noſtrum moriendo; (nec enim ab ea morte, quam ipſe ſubiit nos vel liberavit, vel liberare voluit,) ſed interitus, qui nobis imminebat, periculum adeundo, dum ſæviſſimum lupum Diabolum, ejuſque omnem metum à nobis depellere curat. Ubi etiam animadvertendum eſt, quam longe abſit id, quod Sacræ Literæ prædicant, Chriſtum pro nobis mortuum fuiſſe, ab omni pro nobis ſatiſfactionis ſignificatione. Nam quid commune habet mors, quam paſtor bonus pro ovibus ſubire non recuſat, cum ſatiſfactione aliqua pro ipſis ovibus?

Quinto loco diligenter ea perpendenda ſunt, quæ ſcribit Paulus ad Rom. cap. 5. 6, 7, 8. *Etenim Chriſtus, cum adhuc infirmi eſſemus, ſecundum tempus pro impiis mortuus eſt. Vix enim pro juſto quis moritur: Nam pro bono forſan quis audebit mori. Commendat autem charitatem ſuam in nobis Deus, quoniam cum adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* Ex his etiam Pauli verbis, ſi paulo accuratius examinentur, ſatis intelligi poſſe videtur, primum pro nobis Chriſtum mortuum fuiſſe, nullam pro nobis ſatiſfactionem ſignificare: deinde, nec ſubſtitutionem etiam aliquam Chriſti mortis noſtræ mortis loco, ea locutione declarari. Nam quod ad ſatiſfactionem attinet, certum eſt, in morte quam pro juſto quis ſubiret, nullam ſatiſfactionem ejus generis, cujus fuiſſe volunt Adverſarii ſatiſfactionem Chriſti pro nobis, locum habere poſſe. Et tamen hic à Paulo

mors pro juſto per oppoſitionem comparatur cum morte pro impio, & ſic cum Chriſti morte pro nobis: quæ comparatio, vel nulla, vel certe non ſatis apta eſſet, ſi mortuum eſſe Chriſtum pro nobis, Chriſtum pro nobis morte ſua ſatiſfeciſſe ſignificaret. Quocirca certum eſſe poteſt, *Pro nobis* in illis Pauli verbis nihil præterea ſignificare; quam *noſtri cauſa*. Namque hoc pacto recte dicitur quis pro juſto mori poſſe, non minus quam dicatur pro impio. Quod vero attinet ad ſubſtitutionem mortis Chriſti loco mortis noſtræ, animadvertendum eſt, ex Pauli verbis intelligi poſſe, Chriſtum etiam pro nobis juſtis mori potuiſſe. Atqui ſi juſti fuiſſemus jam per Dei gratiam, qui, ut ſupra alicubi diſputavimus, etiam ante Chriſtum & ſine Chriſto juſtis hominibus omnia peccata ſemper condonavit, ei morti quam nobis noſtra peccata afferunt minime obnoxii fuiſſemus. Quare Chriſti mortem ejus loco ſubſtituere opus non fuiſſet, imo ne ſubſtitui quidem potuiſſet. Neceſſe eſt igitur, ut in Pauli verbis Chriſtum mortuum fuiſſe pro nobis, aliud ſignificet, quam ejus mortem loco mortis noſtræ nobis propter peccata noſtra debitæ ſubſtitutam fuiſſe.

Sexto & ultimo loco ejuſdem Pauli verba expendere operæ pretium eſt, quæ habentur 2 Cor. 5. 14, 15. & 1 Theſ. 5. 9, 10. Utrobique enim dicitur, Chriſtum pro nobis eſſe mortuum, ut ipſi vivamus. Nam in poſteriore teſtimonio verba illa *Simul cum illo vivamus*, non vitam æternam, quam cum Chriſto in cœlis victuri ſimus, ſed ſpiritualem, quam in terris vivere debeamus, quod ipſi Chriſto vivere dicitur, declarant ibidem antecedentia verba. Jam vero, quo ſenſu dictum in utroque teſtimonio fuerit, Chriſtum pro nobis mortuum fuiſſe, explicant aperte prioris teſtimonii verba illa, *ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt & reſurrexit*: ſicut enim pro nobis Chriſtum reſurrexiſſe, nullo pacto ſignificare poteſt, ejus reſurrectionem noſtræ reſurrectionis loco ſubſtitutam eſſe, nec per ejus reſurrectionem alia quapiam ratione pro nobis ſatiſfactum fuiſſe: ſic etiam Chriſtum pro nobis eſſe mortuum, neutrum iſtorum ſignificare poteſt. Reſtant alii loci, in quibus eadem locutio aut ſimilis legitur, quorum quis ſit verus ſenſus, ex iis quæ dicta ſunt facile intellectu eſt. Id tantum addam, *Si pro nobis* in ejuſmodi locis *Noſtrum vice* ſignificaret, cum Chriſtus dicitur dediſſe ſemetipſum, ſive animam ſuam redemptionis pretium pro nobis, neceſſe eſſet, Chriſtum ſive ejus animam captivam noſtri loco remanſiſſe, quo nihil abſurdius dici poteſt. Igitur *pro nobis* in iſtis omnibus locis nihil aliud eſt, quam *Noſtri cauſa*.

CAPUT XXI.

Locorum, in quibus Chriſtus peccata noſtra portaſſe dicitur, & ſimilium explicatio, & quod ad ſatiſfactionem pro peccatis noſtris confirmandam nihil momenti habeant, demonſtratio.

SEquitur, ut de iis Sacrarum Literarum teſtimoniis agamus, ubi ſcriptum eſt, Chriſtum portaſſe peccata noſtra, aut aliquid ſimile. Et primum quidem fatemur, locutionem hanc *portare*, *ſeu ferre peccatum* ſive iniquitatem, idem ſignificare ſolere, quod *peccati pœnas dare*; ſive ut verbum verbo reddamus, *peccati pœnam ferre*. Peccati enim & iniquitatis nomine in hujuſmodi locutionibus, peccati & iniquitatis pœna potiſſimum ſignificatur. Quocirca, ſi hoc ſenſu dictum fuiſſet, Chriſtum tuliſſe ſeu portaſſe peccata noſtra, dicendum videretur, Chriſtum peccatorum noſtrorum pœnas ſuſtinuiſſe, & ob eam cauſam pro peccatis noſtris ſatiſfeciſſe. Verum non ſemper hoc ſignificat locutio iſta, ſed interdum *peccatum auferre* ſignificat, id eſt, potiſſimum peccati pœnam. Auferuntur autem peccata ſeu pœnæ peccatorum alia etiam ratione, quam per ſatiſfactionem. Imo, ut ex infra dicendis apertius conſtabit, nunquam apud Deum per ſatiſfactionem ablata peccata fuiſſe leguntur. Jam vero *peccata portare* idem nonnunquam ſignificare quod *peccata auferre*, oſtendunt manifeſte hi duo loci: Exod. 34. 7. Num. 14. 18: in quibus ſecundum Hebraicam veritatem Deus dicitur portare peccatum & iniquitatem, id eſt, auferre, ut ipſa vulgata editio habet. Eſt enim in Hebræo verbum *Noſe* quod Portare proprie ſignificat, quo quoque in ea locutione, cum etiam pœnas ſuſtinere declarat, uti ſolent Sacræ Literæ. Eſt autem ſignificatio hæc verbi Portandi inde ducta, quod qui aliquid aufert, tantiſper dum illud deponat aut abjiciat, id portare ſoleat: quo factum eſt, ut verbum Græcum *βαστάζω*, quod ſine dubio propria ſignificatione nihil aliud eſt quam bajulo, cum Auferendi ſignificatione apud ipſos Sacros Scriptores inveniatur. Nam Johan. 20. 15, verba illa, *Si tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi, ubi poſuiſti eum*, in Græco ſic leguntur: *εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι, ποῦ αὐτὸν ἔθηκας.* Cum igitur apud Eſaiam ſcriptum legimus de Chriſto cap. 53. 4. *Vere languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portavit*, non eſt intelligendum, Chriſtum omnes pœnas noſtris peccatis debitas ſuſtinuiſſe: (id enim, ut ante oſtenſum eſt, nec factum fuit, nec fieri ullo modo potuit) ſed Chriſtum morbos noſtros, id eſt, peccata abſtuliſſe, ab iiſque ea ratione potiſſimum, qua cum de redemptione ageremus, expoſitum eſt, nos redemiſſe ac liberaſſe: quamvis in Hebræo verbum portavit ſit *Sabbal*, quod proprie bajulare & ferre, ut jumenta onera ſolent, ſignificat. Quod ſi quis adhuc hac de re dubitat, conſulat Matth. cap. 8. 16, 17. & inveniet Euangeliſtam illum, vaticinationem iſtam Eſaiæ, tunc impletam fuiſſe dicere, cum Chriſtus omnes male habentes curaret. Quemadmodum igitur languores noſtros tuliſſe, & dolores noſtros portaſſe dicitur, cum omnium ægrotorum morbos abſtulit: ſic ad ſpirituales morbos, ut fieri quidem debet, Prophetæ dictum pariter accommodando, idem feciſſe Chriſtus dicendus eſt, cum à nobis peccata omnia, id eſt, ut dictum fuit, potiſſimum eorum pœnas atque reatum abſtulit, quod non modo ratione ante expoſita ab ipſo factum eſt, quatenus ſcilicet viam, iræ divinæ, hoc eſt, ſupplicii peccatis conſtituti effugiendi, per proprii ſanguinis effuſionem oſtendit ac confirmavit, & poteſtatem nos in perpetuum ab eo aſſerendi eſt adeptus; ſed etiam quatenus ipſe auctoritate ſibi à Deo conceſſa, cuicunque voluit peccata dimiſit & condonavit. Nam de Deo ipſo quoque, ut vidimus, dictum eſt, eum *auferre* peccata, nempe quia illa dimittit atque condonat. Propterea Paulus ad Coloſ. 3. 13 ſcribens, ait, Chriſtum nobis condonaſſe, videlicet peccata. Quod quomodo intelligendum ſit, declarat locus iſti reſpondens, ad Epheſ. cap. 4. 32, ubi ſcriptum eſt, Deum in Chriſto, id eſt, per Chriſtum condonaſſe: Ex quo perſpicuum eſt, Chriſtum non ut æternum Deum, ſed ut mediatorem peccata condonaſſe, tantum abeſt, ut tanquam mediator pro ipſis ſatiſfecerit. Quid enim commune habet condonatio cum ſatiſfactione? aut, Quomodo fieri poteſt, ut qui peccata condonat idem pro ipſis ſatiſfaciat? Chriſtum autem, ut mediatorem & hominem peccata dimiſiſſe, planiſſimum præterea facit hiſtoria illa de paralytico per eum ſanitati reſtituto, ubi apud omnes tres Euangeliſtas Matth. 9. 6, Mar. 2. 10. Luc. 5. 24, à quibus ea narratur, ſcriptum eſt Chriſtum dixiſſe, filium hominis poteſtatem habere peccata dimittendi in terra; & apud Matth. cap. 9. 8. legitur, paralytico ſanato, quod effectum & ſignum fuit ab ipſo Chriſto prædictum ejus poteſtatis, à turbis glorificatum fuiſſe Deum, qui tantam poteſtatem hominibus dediſſet. Cæterum, ex hac hiſtoria animadvertendum eſt, Chriſtum tunc etiam, cum hic mortalis ageret, non ſolum peccata

cata remittendi poteſtatem habuiſſe, quatenus à quocunque ipſe voluit peccatorum reatus ablatus fuit, ſed etiam, quatenus reipſa poteſtate ſibi tradita, plenum effectum liberationis à peccatorum pœnis præſtare poterat. Sed hoc inter utramque iſtam remiſſionem peccatorum intererat, quod prior ad omnem prorſus peccatorum reatum pertinebat: poſterior vero ad eas tantum peccatorum pœnas pro eo tempore pertinebat, quæ in hac vita à Deo infliguntur. Neque enim Chriſtus vitam æternam conferendi, & ſic à morte peccatorum pœna reipſa liberandi poteſtatem revera ante adeptus eſt, quam propter obedientiam ſuam, vim ſibi ſubjiciendi omnia eſt conſecutus. Quomodo autem vitam æternam reipſa is dare potuiſſet, & ab æterna morte alios liberare, qui ipſe mortalis eſſet, cuique opus fuiſſet preces & ſupplicationes ei offerre, qui ipſum poterat liberare à morte? Heb. 5. 7. Hinc eſt, quod cum Phariſæis diceret, ſe habere poteſtatem dimittendi peccata, quia de poſteriore hac remiſſione loquebatur, quia pœna ipſa peccati aufertur, addit illa verba *in terra*, quæ, ut ex Marco liquet, non cum verbis *poteſtatem habere*, ſed cum verbo Dimittendi cohærent. Dimittere igitur omnino peccata jam poterat Chriſtus, id eſt, peccatorum pœnas reipſa auferre, ſed in terra tantum, id eſt, in hac vita mortali. Nam in cœlo quoque hac ratione peccata dimittere, id eſt, ad cœleſtem vitam reipſa transferre, tum demum potuit, cum illi omnis poteſtas in cœlo & in terra data eſt, quod poſt reſurrectionem factum eſſe, & ipſe Matth, 28. 18, ſatis docet, & plane inter omnes conſtat. Verum hæc obiter hoc loco. Ex prædictis autem, præſertim vero ex Matth. cap. 8. 16, 17 teſtimonio ſatis apparet, quæcunque apud Eſaiam cap. 53. 4, 5, 6, 11, 12 leguntur de Chriſto, quod portaverit ſeu tulerit peccata noſtra, ad peccatorum ablationem referri debere, non autem ad pœnarum illis debitarum perpeſſionem. Nam Vatablus quoque ad finem capitis in verbis illis, *Et ipſe peccatum multorum tulit*, verbum *tulit*, ſuſtulit interpretatus eſt. Quoniam igitur Chriſtus ſuſtulit, id eſt, abſtulit peccata noſtra, idcirco ea portaſſe ſeu tuliſſe dicitur, præſertim cum, ut ſupra innuimus, elegans hic ſit metaphora, ab iis qui aliquod grave onus à quopiam auferunt: tantiſper enim dum illud deponant, aut abjiciant, ipſi id ferre ſolent. Quæ metaphora in ipſis peccatis auferendis, oculis quodammodo expoſita fuit populo Iſraelitico in hirco illo emiſſario, de quo Levit. cap. 16. ubi ℣ſ. 22 dicitur hircus ille portaſſe ſuper ſe omnes iniquitates populi in terram deſertam. Certiſſimum enim erat, hircum illum nullo prorſus modo iniquitates populi ſuper ſe habere poſſe. Verum, quia ea interveniente ceremonia, populi peccata auferebantur, propterea dicebatur hircus ille portare ſuper ſe peccata populi. Perinde enim erat, ac ſi populi peccata ejuſmodi fuiſſent, quæ ſuper hircum illum poni potuiſſent, iſque ea in locum illum deſertum ſecum aſportaſſet. Propterea ibidem ſcriptum eſt, ℣ſ. 21, Aaronem antequam hircus amandaretur, debuiſſe in illo omnia populi peccata ponere. Hinc perſpici poteſt, in quem ſenſum accipienda ſint Eſaiæ verba Eſa. 53. 6, (ſi ea ita legenda eſſent, ut leguntur in vulgata editione) dum ait, *Deum poſuiſſe in Chriſto iniquitatem omnium noſtrum*: Nempe, non revera peccata noſtra, ſive eorum pœnas in Chriſto poſitas fuiſſe, ſive noſtra peccata fuiſſe imputata, quod (ut etiam ex iis quæ infra dicenda ſunt conſtabit) nullo modo fieri potuit: ſed perinde fuiſſe, ac ſi peccata noſtra in Chriſto fuiſſent à Deo poſita, eaque ille ſecum aliquo aſportaſſet, unde in nos redire amplius non poſſent. Sed præterea ſciendum eſt, Hebræa verba aliter, quam à vetere Interprete factum ſit, reddi Latine debuiſſe. Verbum enim, quod ille convertit *Poſuit* eſt *Hipgiah* quod verbum *occurrere*, vel *occurrere facere* proprie ſignificat, & per tranſlationem *precari*, vel *precari facere*. Eſtque locus huic plane ſimilis apud Jer. 15. 11. ubi videlicet verbum *Hipgiah* eodem prorſus modo conſtructum reperitur, & de Deo, ut hic, ſimiliter dictum. Quo in loco neceſſe eſt, ut verbum iſtud *occurrere*, vel *occurrere facere* per tranſlationem *precari facere* ſignificet: nam ut ſignificet *precari*, cum de Deo dicatur, (ſicut neque hic ob eandem cauſam) nulla ratione fieri poteſt. Porro ſignificatio illa *Precari facere* in loco noſtro locum habere non poteſt, alioqui ſequeretur Eſaiam potuiſſe dicere, Deum feciſſe, ut omnium noſtrum iniquitas Chriſtum vel pro Chriſto precata fuerit, quod longe abſurdiſſimum eſſe, nemo non videt. Reſtat igitur, ut vel *occurrere*, vel *occurrere facere* id verbum hoc loco ſignificet. Quod ſi *occurrere* ſignificat, ſenſus omnino eſt, Deum in Chriſto, hoc eſt per Chriſtum, vel cum Chriſto occurriſſe iniquitati omnium noſtrum, id eſt, ſeſe illi oppoſuiſſe, & ejus impetum quodammodo à nobis avertiſſe, atque ea ratione nos ab omnibus malis, quæ inde nobis imminebant, liberaſſe. Atque hanc crediderim ego veram loci ſententiam eſſe, præſertim cum antecedant verba illa: *Omnes nos, tanquam oves erravimus.* Nam in loco etiam ille apud Hieremiam Jerem. 15. 11 ſenſus omnino videtur eſſe, Deum per Hieremiam, hoc eſt, per populum Judaicum, cujus perſonam ille ibi ſuſtinebat, ſeſe inimico, hoc eſt, Nabuchodonoſori oppoſiturum eſſe, afflictionis & anguſtiæ tempore, eaque ratione ejus impetum ab Hieroſolymis averſurum, malaque omnia inde urbi illi imminentia depulſurum, quæ tamen loci ſententia, neſcio an ab aliis animadverſa fuerit. At vero, ſi verbum *Hipkgiah* in loco noſtro *occurrère facere* ſignificare velimus, ſententia erit, Deum, effeciſſe, ut peccata noſtrum omnium Chriſto obviam ſint facta, eumque quodammo fuerint aggreſſa, cum noſtrorum peccatorum cauſa eum mori voluerit; & ſic merito dici poſſit, peccata noſtra Chriſto mortem attuliſſe, quod quid ſit, jam antea vidimus, indeque nullam pro peccatis noſtris ſatisfactionem colligi poſſe docuimus. At enim (inquiet aliquis) ibidem apud Eſaiam Eſa. 53. 5 ſcriptum eſt, caſtigationem pacis noſtræ ſuper Chriſtum fuiſſe, quod ſatis oſtendere videtur, in Chriſto fuiſſe punita peccata noſtra, atque ea ratione ea ipſa peccata, id eſt, eorum pœnas in ipſo poſitas, unde factum ſit, ut nos pacem habuerimus, & cum Deo in gratiam redierimus, eique reconciliati ſimus. Reſpondeo, Caſtigationis verbum hoc apud Eſaiam loco non punitionem ſignificare, ſed afflictionem, id quod antitheſis verbi Pacis ſatis demonſtrat, neque enim recte paci punitio opponitur, ſed afflictio rectiſſime. Siquidem pax apud Hebræos ſæpe nibil aliud, quam quietem & felicitatem declarat. Caſtigationem autem pro afflictione ſumi (ii enim qui caſtigantur, affliguntur) docet Pſal. 73. 14 ubi ſcripum eſt: *Et ſui flagellatus tota die, & fuit caſtigatio mea ſingulis matutinis*, quem locum ſic interpretatus eſt Vatablus: *Nam quotidie plagas fero, ſingulisque matutinis afflictio mea eſt.* Eandem autem pacis & afflictionis antitheſin habes Jerem. 29. 11. Itaque loci noſtri ſenſus eſt, Chriſtum afflictionem ſubiiſſe, quæ nobis quietem & felicitatem peperit. Abunde enim ſupra demonſtratum fuit, quomodo citra ullam ſatiſfactionem Chriſti mors eamque antecedentes calamitates, nobis ſalutem æternam comparaverint; & quomodo non niſi Chriſti morte, & calamitatibus illis intervenientibus, ad felicitatem illam cœleſtem, qua omnium peccatorum noſtrorum plena condonatio continetur, nos aſpirare potuerimus, Verum ſubjunget quiſpiam, illico apud Eſaiam addi, ℣ſ. 5, *Et in livore ejus ſanitas nobis*, ſeu potius *medicatum eſt nobis*, ex quo intelligi debere videtur, ex Chriſti perpeſſionibus & morte petendum eſſe, quidquid ad peccatorum noſtrorum morbos ſanandos nobis eſt opus: nempe, quia perpeſſionibus & morte ſua Chriſtus pœnas univerſas noſtris peccatis debitas ſuſtinuerit: unde conſtare poſſit, in quem ſenſum accipienda ſunt antecedentia verba, *Caſtigatio*

patis noſtræ ſuper eum. Atqui haud paulo aliter res ſe habet: neque enim petendum nobis aliquid ex Chriſti perpeſſionibus & morte, ait Eſaias, ſed inde factum eſſe, ut nos ſani evaſerimus. Ex eo enim, quod Chriſtus in corpore ſuo vulnera & plagas lethales perpeſſus eſt, factum eſt, ut anima noſtra ex ſuis morbis graviſſimis erepta, veræ ſanitati reſtituta fuerit. Quod quid ſit, explicat divine Petrus, cum de Chriſto loquens, & ad hunc ipſum locum Eſaiæ reſpiciens, ait, Epiſt. 1. cap. 2. 24, 25, *Cujus livore ſanati eſtis: Eratis enim ſicut oves errantes, ſed converſi eſtis nunc ad paſtorem & curatorem animarum veſtrarum.* En quid ſit, Chriſti livorem ſanitatem nobis fuiſſe, nimirum, Chriſti morte factum eſſe, ut nos ad Deum, ſeu mavis ad Chriſtum ipſum converſi fuerimus, atque ab errore & perditione noſtra in viam ſalutis revocati. Nam & Eſaias ipſe, quem ſine dubio & imitati & illuſtrare voluit Petrus, poſt ea verba, *Et in livore ejus eſt medicatum nobis*, ſtatim ſubjicit, *Omnes nos ſicut oves errabamus, quiſque in viam ſuam declinaverat.* Quocirca crediderim ego, totum hunc Eſaiæ locum, Petro ex parte quodammodo auctore, ſic παραφραστικῶς converti poſſe: *Ipſe vulneratus atque occiſus fuit propter tranſgreſſiones noſtras, percuſſus, inquam, fuit, atque contuſus propter iniquitates noſtras, ipſe afflictionem ſubiit, quæ nobis felicitatem peperit, ejuſque plagis ac vibicibus nobis medicatum eſt. Omnes enim nos tanquam oves paſtore carentes errabamus, unuſquiſque noſtrum ſibi indulgens à recta via declinaverat. Sed Jehova ipſum tot malis exponendo, iniquitati omnium noſtrum ſeſe oppoſuit, & perniciem imminentem inde à nobis depulit.* Eodem igitur ſenſu dixit Eſaias, Chriſti livore nobis medicatum fuiſſe, quo Paulus dixit 2 Cor. 8. 9 Corinthios Chriſti inopia fuiſſe ditatos. Neque enim mens Pauli eſt, in ipſa Chriſti inopia revera divitias Corinthiorum repoſitas fuiſſe, vel, Chriſti inopiam, æſtimatione ſui, Corinthiorum inopiam compenſaſſe eoſque ditaſſe, ſed Chriſti inopia interveniente factum eſſe, ut Corinthii ditati fuerint. Itaque hujuſmodi loquendi modis, qui propter antitheſim quam continent elegantes admodum habentur, & propterea etiam à quibuſdam affectantur, non vis aliqua ſignificatur, quæ ipſis rebus inſit, ſed res, ſine quibus aliquid factum non eſt, exponuntur. Ut cum, exempli cauſa, Theologi quos patres vocant, aliique recentiores dicunt, Filium Dei de cœlo deſcendiſſe, ut nos in cœlum aſcenderemus: hominem factum fuiſſe, ut nos deificaremur: mortalem fieri voluiſſe, ut nos immortales efficeremur: & pleraque ſimilia, quæ ideo ab ipſis dicuntur, ut quæ & quanta Dei filius, (ut quidem ipſi putant) pro nobis fecerit, enarrent; atque ea ratione Dei ipſiuſque Dei filii ingentem erga nos charitatem, quaſi ob oculos eam ponentes, ſummopere commendent: quæ eadem plane eſt, (ſi ſine iis modo quæ Chriſtus fecit, nos ſalutem adepturi non eramus) quæ fuiſſet, ſi in ipſis quæ fecit, propria etiam nos ſervandi vis repoſita eſſet: Sic in propoſito noſtro, dummodo non ſine Chriſti plagis & cruce factum ſit, ut nos ab animæ noſtræ morbis liberati ſimus, recte atque eleganter dictum eſt, ejus livore nobis medicatum fuiſſe, & Dei ipſiuſque Chriſti ingens erga nos charitas his verbis, quam maxime fieri potuit eſt commendata, etiamſi vis vera & propria nos ſervandi, alibi quam in ipſis plagis ipſaque cruce inſit. Quomodo vero non ſine Chriſti plagis & cruce nobis animæ ſanitas reſtituta fuerit, & ſupra ſatis explicatum eſt, & deinceps infra reliquis teſtimoniis, quæ ad ſatiſfactionem, de qua diſputamus, confirmandam afferuntur, examinandis, copioſius explicabitur. Quanquam autem ex iis quæ hactenus diſſeruimus, non obſcurum eſſe arbitramur, quid apud Eſaiam & alibi ſit, Chriſtum tuliſſe ſeu portaſſe languores noſtros, dolores & peccata noſtra: eſt tamen nobis adhuc locus unus ſeparatim explanandus, in quo adverſarii maximam vim ad ſuam ſatiſfactionem ſtabiliendam ineſſe putant. Sic enim apud Petrum, ante verba illa Eſaiæ, quæ imitatus eſt, ſcriptum de Chriſto legimus, 1 Petr. 2. 24: *Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum.* Nam quid aliud eſt *perferre*, quam ſuſtinere ac pati? Et cum ſæpe, præſertim vero in hujuſmodi locutionibus, ut ab initio diximus, peccatorum nomine apud Sacros Scriptores pœnæ peccatorum intelligantur, quid aliud eſſe poſſe, Chriſtum pertuliſſe peccata noſtra, quam pertuliſſe pœnas peccatorum noſtrorum? Adde, quod id feciſſe dicitur in corpore ſuo, idque ſuper lignum, ut dubium eſſe non videatur, quin Petrus dicere voluerit, Chriſtum corpore ſuo, dum crucis mortem ſubiit, pœnas noſtris peccatis debitas ſuſtinuiſſe, atque ea ratione juſtitiæ divinæ pro peccatis noſtris ſatiſfeciſſe. Verum ſciendum eſt, verba Græca, quæ reddita ſunt Latine, *Qui peccata noſtra ipſe pertulit*, ad hunc modum ſe habere: ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν. Atqui ἀνενεγκεῖν τὰς ἁμαρτίας, non eſt, *perferre peccata*, ſed auferre. Patet hoc ex loco, in quo nec præterea alibi, ut credo, in Novo Teſtamento, ea locutio invenitur. Is eſt in Epiſtola ad Hebr. 9. 28, ubi quod in Græco eſt, εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ab Eraſmo, cæteris recentioribus interpretibus aſſentientibus, Latine redditum fuit, *Ut multorum peccata tolleret*, & vetus interpres reddiderat, *Ad multorum exhaurienda peccata*: eſtque præcipue notandum, quod utrobique de Chriſto eſt ſermo, ut appareat locos eſſe quam ſimilimos, nec dubitari ulla ratione poſſe, quin quemadmodum ea locutio apud auctorem Epiſtolæ ad Hebræos manifeſte, non *perferre*, ſed *auferre peccata* ſignificat, ſic etiam ſignificet apud Petrum. Præterea animadvertendum eſt, verba illa *in corpore ſuo* nihil aliud ſignificare, quam *per corpus ſuum.* Præpoſitionem enim *in* loco præpoſitionis *per* Hebræorum more in Novo Teſtamento uſurpari, vulgatiſſimum eſt. Itaque ſic interpretandus eſt locus: *Qui peccata noſtra ipſe abſtulit per corpus ſuum ſuper lignum.* Quorum verborum ſententia jam eſſe ea non poteſt, Chriſtum in corpore ſuo dum crucifigeretur, pœnas peccatorum noſtrorum ſuſtinuiſſe: ſed Chriſtum, ut peccata noſtra auferret, corpus ſuum crucifigendum tradidiſſe. Etenim diligenter notandum eſt, cum in Sacris Literis legitur, peccata noſtra ablata fuiſſe, aut expiata, aut deleta, aut remiſſa, aut aliquid ſimile, idque hac vel illa ratione factum eſſe, non debere intelligi, jam id reipſa perfectum fuiſſe, vimque id perficiendi ex re quapiam ſive actione jam profectam eſſe: ſed Dei conſilium de peccatis nobis condonandis, iiſque à nobis auferendis ſignificari, intelligendum eſt; atque id, eave commemorari, quæ ab ipſo Deo, vel ipſo Deo curante, facta ſunt, ut hoc ejus conſilium eventum ſuum ſortiatur: Alioqui nihil eſſet, cur de peccatorum condonatione conſequenda quiſquam noſtrum ſolicitus eſſe deberet; nec porro vel pœnitentia, vel fide, vel ulla re alia ejuſmodi, quæ in nobis eſſe debeat, ad nos juſtificandos opus eſſet, ſi antequam crederemus & pœnitentiam ageremus, jam reipſa à peccatis abſoluti, & juſti coram Deo eſſemus: quo nihil vel magis ridiculum juxta atque impium, vel ipſis Sacris Literis magis contrarium excogitari poteſt. Cum igitur ſcriptum eſt, Chriſtum per corpus ſuum cruci affixum abtuliſſe peccata noſtra, non eſt intelligendum, quia Chriſtus corpus ſuum crucifigendum tradiderit, ideo peccata noſtra jam reipſa ablata eſſe, ſive de ipſis peccatis, ſive de peccatorum pœna loquamur. Quod tamen, quod attinet ad peccatorum pœnam, jam reipſa perfectum eſſet, ſi Chriſtus omnes peccatorum noſtrorum pœnas corpore ſuo crucis morti tradendo divinæ juſtitiæ perſolviſſet. Nam quod pertinet ad ipſa peccata, ea revera per Chriſti mortem ablata non fuiſſe, docet idem Petri locus 1 Petr. 2. 24. ſtatim enim addidit, *Ut peccatis mortui juſtitiæ vivamus*: hoc enim non tanquam effectum prorſus neceſſarium, & qui jam omnino haberetur, mortis Chriſti à Petro commemorari, ſed tanquam Chriſti mortis finem, quem nulla ex parte irritum fieri cuperet, ejus antecedentes exhortationes & com-

Digitized by Google

& commonefactiones abunde nos docere poſſunt. Quamobrem ex Petri verbis nihil aliud intelligere debemus, quam Chriſtum, quem in ſumma patientia ac tolerantia malorum atque injuriarum ad imitandum propoſuerat, adeo patientem, adeoque tolerantem fuiſſe, ut ipſam crucis mortem injuſtiſſime ſibi illatam ſubire non recuſaverit, idque ut Deo obediret, qui ea ratione peccata noſtra auferre voluit, id eſt, efficere, ut nos peccatorum veniam ab ipſo nobis oblatam reipſa conſequeremur, & in poſterum à peccando ceſſaremus. Verumtamen, ut veritas magis confirmetur, atque omnis dubitatio, quæ ex prædictis Eſaiæ & Petri teſtimoniis oriri poſſit, penitus tollatur, quamvis ea quam ſupra attulimus, ut abunde à nobis demonſtratum eſt, veriſſima illorum interpretatio cenſeri debeat, tamen demus locos illos interpretandos ita eſſe, ut in iis dictum fuerit, Chriſtum pertuliſſe & ſuſtinuiſſe peccata noſtra, & Deum in ipſum feciſſe incurrere, ſeu conjeciſſe iniquitatem omnium noſtrum Eſai. 53. 6. (ſic enim multis placet verba illa ex Hebræo interpretari, quæ in vulgata editione ad hunc modum leguntur: *Poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum*: quam lectionem, etiamſi vera eſſet, adverſariorum ſententiam nihil juvare ſupra oſtendimus) demus, inquam, hæc de Chriſto dicta fuiſſe, quid inde neceſſario ſequetur? Nunquid Chriſtum omnes peccatorum noſtrorum pœnas ſuſtinuiſſe, atque ea ratione divinæ juſtitiæ pro nobis ſatisfeciſſe? Minime gentium. Loquendi enim conſuetudine receptum eſt, ut, qui occaſione peccatorum alicujus affligitur, is illius peccata perferre ac ſuſtinere dicatur, etiamſi nulla prorſus ſatisfactio inde proficiſcatur. Igitur, ſi quiſpiam ex ſui vel filii, vel patris, vel fratris, amici, vel denique alterius conjunctæ perſonæ delicto aliquod damnum, ut fit, ad ſe redire ſentiat, is (præſertim ſi ea in re ipſe extra culpam plane fuerit) non dubitabit dicere, ſe conjunctæ illius perſonæ peccatum ſuſtinere; quinetiam addet, ſe peccati illius pœnas dare, & tamen hic ſatisfactionis ullius ne umbra quidem eſt. Itaque merito dici poteſt, Chriſtum qui peccatum non fecit, nec inventus in ore ejus dolus (tantum abeſt, ut noſtrorum ſcelerum particeps fuerit) peccata noſtra ſuſtinuiſſe; & ſi placet, pœnas quoque illorum dediſſe, cum dubium non ſit, quin ipſe occaſione peccatorum noſtrorum multa ſit paſſus, & deteſtabili tandem mortis genere fuerit occiſus, quamvis nullo modo pro ipſis peccatis noſtris ſatisfecerit. Nam, quod in illum, ita Deo volente, noſtrum omnium iniquitas incurrerit, ſeu conjecta fuerit, quid hoc tandem eſt? Nonne incurrit in me iniquitas illius, propter cujus iniquitatem ego innocens divexor? Nonne præterea pœna iniquitatis illius in me conjicitur, ob cujus iniquitatem ego ea perfero, quæ perferre non commerueram, & quibus ille jure plecti poterat, quamvis multo etiam majores pœnæ ab ipſo exigi potuiſſent, neque ego idcirco ea perferam, ut ulla ex parte pro ipſo ſatisfaciam? Ita in Chriſtum ideo iniquitatem omnium noſtrum incurriſſe, adeoque ipſam iniquitatis pœnam à Deo in Chriſtum conjectam fuiſſe ſcriptum eſt, quia propter omnium noſtrum iniquitatem ipſe divexatus fuit, obque eandem iniquitatem ea pertulit, quæ, ut perferret, nunquam commeritus fuerat, quibuſque nos merito plecti poteramus, quamvis multo majores à nobis pœnas exigere jure optimo potuiſſet Deus. Ex quo ſatis conſtare arbitror, ea quæ Chriſtus pertulit, pro peccatis noſtris neutiquam ſatisfeciſſe. Illud certiſſimum videtur, locutionem illam *portare ſeu ferre peccata ſive iniquitates alterius*, de qua potiſſimum hoc loco agimus, nuſquam id omnino ſignificare, quod adverſarii, cum Chriſtus dicitur tuliſſe peccata noſtra, eam ſignificare volunt, ut ſcilicet is, qui peccatum alterius ferre dicitur, tanquam ſi id peccatum ipſe commiſiſſet, à Deo puniatur, cum interim tamen coram ipſo Deo revera innocens alioqui & ſit & habeatur. Ubique enim niſi vehementer fallor, aut ſignificat illum qui dicitur alterius *peccatum portare*, propter peccatum illud, ſive occaſione illius peccati affligi tantum ac divexari, cum innocens tamen, ſive extra culpam, ratione ejus peccati, coram Deo ſit, ſonte interim eo, qui peccatum commiſit coram ipſo Deo remanente: aut vero ſignificat hujus peccatum & culpam illi aſcribi, & ob eam cauſam illum juſte puniri, hoc interim vel abſoluto, vel nihilominus culpæ obnoxio remanente. Utcunque igitur ſit, cum Chriſtus extra omnem culpam revera ſemper fuerit, nihil amplius ex ea locutione colligi poterit, quam Chriſtum propter peccata noſtra, ſive occaſione peccatorum noſtrorum afflictum & divexatum fuiſſe, ex quo nullam pro peccatis noſtris ſatiſfactionem conſequi demonſtratum eſt, quod quid ſit, deinceps videndum eſt.

CAPUT XXII.

Introductio ad eorum locorum explicationem, in quibus Chriſti mors cum Veteris Teſtamenti ſacrificiis comparatur, aut ipſe Chriſtus cum ſummo illo antiquo Sacerdote confertur; atque illorum ſimul, ubi Chriſti morti aliquid tribuitur, quod ad expiationes illas antiquas quoquo modo relationem habeat; & quod neque per collationem, neque per adumbrationem mortis Chriſti in victimis illis antiquis, ſatiſfactio pro peccatis noſtris ex Chriſti morte manans colligi poſſit, demonſtratio.

RÉſtat quartum caput eorum teſtimoniorum, quæ nobis ab adverſariis objici poſſunt. Diligenter igitur inquirendum eſt, quid ſibi velint Sacræ Literæ; cum Chriſtum ejuſque mortem cum Veteris Teſtamenti ſummo Sacerdote, ejuſque ſacrificiis conferunt, & Chriſti morti aliquid tribuunt, quod ad antiquas illas expiationes quoquo modo referri poſſit. Antequam vero aliud à nobis fiat, quia credunt omnes, Chriſti mortem in ſacrificiis illis antiquis fuiſſe adumbratam, unde etiam comparatio omnis, inter hanc & illam trahi creditur, de hac adumbratione in univerſum aliquid dicendum eſt. Dico igitur, mihi veriſimile non fieri, id quod plerique exiſtimare videntur, in omnibus illis antiquis ſacrificiis pro peccato ſeu delicto (nam de iſtis tantum loquimur) Chriſti mortem fuiſſe adumbratam. Rem enim adumbrantem rei adumbratæ reſpondere oportet. Atqui ſacrificia privatorum, quæ pro peccato fiebant, Chriſti morti non recte reſpondent. Chriſtus enim pro omnibus eſt mortuus, idque ex Dei ipſiuſque Chriſti ſola voluntate atque decreto, abſque ullo eorum pro quibus mortuus eſt aſſenſu antecedente; & non pro uno quopiam omnium peccato, ſed pro omnibus peccatis eſt mortuus. Privatorum autem ſacrificia illa, id eſt, quæ pro privatis offerebantur, non ſolum, ut verba ipſa docent, pro omnibus non offerebantur; ſed neque etiam pro omnibus illorum privatorum peccatis, ſed pro uno quopiam ſingulorum peccato; idque non ſine antecedente voluntate uniuſcujuſque, quanquam à Deo ſic præcipiente, ſi modo à reatu illius peccati liberari vellent. Sacrificia igitur pro peccato, in quibus Chriſti mortem adumbratam fuiſſe dici poteſt, ea erant, quæ ab ipſa tantum Dei ordinatione pendebant, & à ſummo Sacerdote, ſtatis quibuſdam temporibus, nulla populi expectata voluntate, pro univerſo populo offerebantur, præſertim vero anniverſarium illud, de quo Exod. 30. 10. Levit. 16. per totum caput, & aliis in locis. Illud enim præterea pro omnibus peccatis (quæ ſcilicet expiari poterant, ut poſtea videbimus) offerebatur, atque alia habebat, quæ recte per typum ad Chriſti oblationem accommodantur, de quibus auctor ad Hebr. 9 potiſſimum, quæque in aliis ſacrificiis non erant: qui auctor propterea nominatim de ſacrificio illo agit, ad illudque maxime in Chriſti ſacrificio explicando

reſpicit. Ubi obiter notandum eſt, quod quamvis in initio cap. 9. 1, 2, 3, diſtinguat auctor ille, inter Sancta & Sancta Sanctorum, tamen poſtea id, quod prius appellavit Sancta Sanctorum, Sancta ſimpliciter appellat ibidem ℣ſ. 8. 12. 24, 25 &c, idque perpetuo. Mutatio autem iſta appellationis ex ℣ſ. 8. ejuſdem capitis apertiſſime conſtat. Quanquam in verbis Græcis eſt aliqua diſtinctio, inter primam Sanctorum appellationem, & alias quæ Sancta Sanctorum deſignant: illa enim ἅγια ſimpliciter & ſine articulo: hæc vero τὰ ἅγια cum articulo. Sed ad propoſitum revertamur. Diximus ſacrificia privatorum non adumbraſſe Chriſti mortem, quod ita intelligendum eſt, ſi de ipſis ſacrificiis ipſaque morte loquamur: alioquin in Sacerdotis ſummi perſona, etiam cum ſacrificia pro privatis offerebat, Chriſtus adumbratus fuit, per quem nos ſacrificia noſtra Deo offerimus 1 Petr. 2. 5. Ex quo loco etiam colligi poteſt, quemadmodum ſacrificia illa antiqua Deo grata non erant, niſi per ſummi Sacerdotis manum oblata: ſic ſacrificia noſtra ſpiritualia Deo grata non eſſe, niſi per Chriſtum illi offerantur. Nam Paulus quoque monet, ut quidquid agimus, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti agamus, gratias agentes per eum Deo & Patri Col. 3. 17. Eſt autem per Chriſtum ſacrificia noſtra offerre, id Chriſto fidem habendo eique obtemperando facere: alioqui nos quoque ſacerdotes ſumus 1 Petr. 2. 9. Apoc. 1. 6, & 5 10. Nec vero dicat aliquis, nos Deo ſacrificia quidem offerre, ſed non expiatoria; & propterea non potuiſſe noſtra ſacrificia in antiquis illis, pro peccato privatorum oblatis adumbrari: aſſero enim omnino à nobis expiatoria ſacrificia Deo offerri, de quibus David Pſalm 51. 19. *Sacrificium Deo Spiritus confractus, cor contritum & confractum Deus non deſpicies*: Agit enim ibi David de expiatione ſceleris ſui, quam non legalibus ſacrificiis, quæ pro ejuſmodi peccatis expiandis inſtituta non fuerant: & idcirco in eum finem oblata Deo placere non poterant, ſed cordis vere pœnitentia ſacrificio ſe conſecutum, aut conſecuturum eſſe ait. Et Salomon Prov. 16. 6 ait, miſericordia & veritate redimi ſeu potius expiari iniquitatem, & Petrus monet populum inquiens Act. 3. 19, *Pœnitemini & convertimini, ut deleantur peccata veſtra.* Quod quid aliud eſt, quam pœnitentia & converſione expiari peccata? Verum, quomodo hæc expiatio noſtra intelligenda ſit, & qua ratione divinæ expiationi nihil deroget, ſed univerſa ab ea dependeat, ex iis quæ paulo poſt dicentur planiſſimum fiet. Nunc ad totius rei tractationem aggrediendum eſt. Eſt autem tractatio iſta in duas partes dividenda, quatenus vel mortem Chriſti in victimis illis antiquis adumbratam fuiſſe, ex Sacris Literis probari poteſt, vel ipſum Chriſtum in Aharonici Sacerdotis ſummi perſona.

Atque, ut priorem partem primum exequamur, dicimus hic quoque diſtinguendum eſſe. Aut enim volumus in victimis illis antiquis vim aliquam ſatiſfaciendi pro peccatis fuiſſe: unde per collationem argumentari liceat, hanc eandem vim in Chriſti morte fuiſſe: aut concedimus in illis victimis revera vim iſtam non fuiſſe, ſed tamen contendimus ea dicta de illis eſſe, quæ ſatiſfactionem iſtam ſignificent, quam neceſſe ſit cum in re adumbrante non fuerit, in re adumbrata reperiri, & ſic ex ipſa tantum adumbratione argumentari volumus. Quod attinet ad argumentum per collationem, inter omnes conſtat, eas victimas nullam ſatiſfaciendi pro peccatis vim habuiſſe, idque rationi plane conſentaneum eſt, cum inter hominem & pecudem nulla ſit ſpeciei communio; nec pecude ſacrificanda, aliquid Deo dari poſſit Pſam 24. 1: *Domini enim eſt terra & plenitudo ejus. Non eſt*, inquit Dominus Pſalm 50. 9, 10, *ut accipiam de domo tua juvencum, nec de caulis tuis hircos: mea ſiquidem ſunt omnes feræ ſilvarum, pecudes in mille montibus.* Quamobrem, ſi ex victimarum vi (ut quidem ego arbitror fieri debere) ducendum eſſet argumentum, potius nullam penitus pro peccatis noſtris ſatiſfaciendi vim Chriſti mortem habuiſſe concludendum eſſet. Reſtat igitur, ut ex ipſa tantum adumbratione, ea ratione qua dictum eſt, argumentum duci velimus. Verum in iſto argumentandi modo, in eo vehementer peccatur, quod pro conceſſo ſumitur, rem adumbrantem ea qualitate penitus carere poſſe, quam in re adumbrata præfiguret: id enim plane falſum eſt. Semper enim in re adumbrante, aliquid ejuſdem generis eſt cum eo, quod in re adumbrata præfigurat, quamvis id ejuſmodi ſit, ut ſi cum eo quod præfigurat comparetur, imago quædam veritati oppoſita eſſe videatur: Exempli cauſa, Serpens ille æneus Num. 21. 9, Chriſtum adumbravit, inque eo exaltationem ſive in crucem ſive in cœlum, ſalutemque quam adepturi eſſent, quicunque ei fidem habuiſſent, præfiguravit. Atqui interim ipſe quoque ſerpens exaltatus fuit, omneſque in eum intuentes ſervabantur. Itaque utrobique exaltatio, utrobique intuitus aliquis, utrobique ſalus: ſed hic multo præſtantiora omnia, quam ibi. 1 Petr. 3. 20, 21 Petrus ait, baptiſmum (non depoſitionem quidem ſordium carnis, ſed bonæ conſcientiæ interrogationem apud Deum) ἀντίτυπον eſſe arcæ Noë, id eſt, ei tanquam rem adumbratam adumbranti reſpondere. Ut enim omnes, qui arcam illam ingreſſi fuerunt, ab ira Dei, quam diluvium immittendo exeruit, liberati ſunt: ſic omnes, qui baptiſmum iſtum acceperint, à divino æterni ignis ſupplicio ſervabuntur. Æterna igitur hæc ſalus per temporariam illam præfigurata fuit. Si quis autem recte hanc inter rem adumbrantem & adumbratam analogiam intelligere velit, legat quæ ſcribit Paulus 1 Cor. 10. ab initio capitis uſque ad ℣ſ. 12. Inveniet enim ab Apoſtolo bis dici, ea quæ populo Iſraelitico in deſerto contigerant, figuram fuiſſe eorum, quæ Chriſtianis, præſertim illis primis temporibus, eventura erant; idque non aliam ob cauſam, niſi quia utrobique rerum ſimilitudo eſt, ac ſub eodem genere utræque continentur; quamvis hic quodammodo rem ipſam, ibi vero rei imaginem ſpectare liceat. Hinc eſt, quod quidquid typice de Chriſto prædictum eſt, id aliqua ratione in typo quoque ipſo conſpectum fuit. Ut cum David, qui Chriſti typus erat, ait, Pſal. 16. 10, Deum non derelicturum animam ſuam in inferno, nec permiſſurum ut ipſe videret corruptionem. Hæc enim in ipſo Davide eatenus locum habuerunt, quatenus pro eo tempore à morte & corruptione liberatus fuit. Verum eadem in Chriſto præſtantiore multo ratione locum habuiſſe conſpiciuntur, quæ cum ipſis verbis multo magis convenit, cumque huc potiſſimum Spiritus Sanctus, cujus inſtinctu David loquebatur, reſpiceret, idcirco factum eſt, ut Petrus & Paulus Davidis verba, non de ipſo Davide, ſed de Chriſto accipienda eſſe dicant Act. 2. 27. 31 &c, & 13. 35. 37 &c. Nam cum ſimiliter idem David ait, Pſal. 2. 7, ſe filium Dei eſſe, ab ipſoque Deo Regem conſtitutum, cui daturus eſſet poſſidendos terminos terræ, & alia ejuſmodi, ſi quis verba ipſa reſpiciat, & Prophetici Spiritus mentem attendat, vere dixerit, hæc non de Davide, ſed de Chriſto Jeſu dicta fuiſſe. Sunt tamen ſine dubio de Davide quoque ipſo dicta, ſed figurate atque hyperbolice, ſic Deo ad confirmationem Chriſtianæ veritatis mirifice rem omnem moderante, ut deinde alio reſpexiſſe Spiritum Sanctum, & myſterium ſubeſſe agnoſceretur. Idemque in omnibus fere typicis de Chriſto vaticinationibus factum fuiſſe deprehendetur. Oportet igitur, (ut ad rem redeamus) ſi in victimis illis antiquis aliqua adumbratio fuit ſatiſfactionis pro peccatis per Chriſti mortem, in iiſdem quoque victimis aliquam ſatiſfactionem pro peccatis fuiſſe: Sed, ut dictum eſt, nulla prorſus fuit: Ergo neque ullam etiam ſatiſfactionis iſtius adumbrationem in ipſis fuiſſe dicendum eſt, quidquid de illis dictum fuerit, quod, ſi ipſa verba ſpectemus, ſatiſfactionem pro peccatis illis tribuere videatur. Quanquam nihil ejuſmodi de ipſis dictum eſt unquam, id quod hac ratione demonſtrari poteſt, quod nihil de victimis illis,

illis, quod huc magis pertineat, dictum eſt, quam eum illis ſacrificandis, ſecundum recentiorum præſertim tranſlationes, peccata expiari ſunt dicta. Sed verbum ſeu verba Hebræa, quæ in prædictis locis verbo expiandi reddita ſunt, nullam ſatiſfactionem ſignificant, ut mox docebimus. Prius enim notandum eſt, nuſquam fortaſſe à Moſe ſcriptum fuiſſe, victimas illas expiare peccata, ſed ipſi ſacerdoti fuiſſe tributum, quod victimas offerendo expiet peccata, vel potius, expiet populum, aut aliquem, aliquoſve ex populo, ſive etiam pro ipſis explet, quod quid ſit, infra ſuo loco videbimus. Verum tamen, ut concedamus ſcriptum eſſe, victimas illas peccata expiare, ſciendum eſt Hebræum verbum, quod *expiare* redditum fuit, eum de ipſis peccatis per ſacrificia expiandis agitur, eſſe aut ſemper, aut fere ſemper *Caphar*. Hoc autem verbum proprie *tegere* vel *oblinere*, ſive *oblinendo obturare* ſignificat: unde metaphorice pro *expiare* accipitur. Ideo enim expiantur potiſſimum peccata, quia teguntur quodammodo, & quaſi oblinendo obturantur, nimirum à Deo ſive Dei gratia ac benignitate. Hinc David Pſal. 32. 1, beatum hominem prædicat, cujus peccatum tectum eſt. Hinc verbum iſtud de Deo peccata condonante frequenter dicitur, ut Hierem. 18. 23. & Pſal. 78. 38. Utitur quidem Moſes præterea verbo *Chitta*, quod *mundare* ſeu *purificare* ſignificat, cum de altari expiando aliave ejuſmodi expiatione loquitur: ſed cum de expiatione peccatorum per ſacrificia verba facit, nullus fortaſſis eſt uſus apud ipſum verbi illius. Quidquid ſit, certum eſt, ex verbo illo nullam ſatiſfactionis ſignificationem colligi poſſe: nam & ipſum de Deo dicitur peccata condonante. Cum enim David inquit Pſal. 51. 9, *Aſperges me hyſſopo & mundabis* (ſive expiabis) *me*, eo verbo uſus eſt. Expiat igitur & Deus peccata, imo ipſe ſolus vere expiat. Quandoquidem is ſolus eſt, qui tegit atque abſcondit, mundatque atque purificat peccata noſtra, ea nobis liberaliter condonando. Dicimur tamen & nos, aut certe dici poſſumus, expiare noſtra peccata, cum id facimus, ſine quo tantam ſuam liberalitatem nos Deus experiri non vult, ubi nullius nihilominus pro peccatis ſatiſfactionis ne umbra quidem apparet. Quocirca, cum conſtituiſſet Deus, ut populus Iſraeliticus liberalitatem ſuam in condonatione quorundam peccatorum non ante experiretur, quam ſacrificia quædam ſibi obtuliſſet, merito iis ſacrificiis offerendis, populus ille peccata illa ſua expiare dici poterat, quamvis nulla prorſus ratione pro peccatis ſuis ſatiſfaceret. Atque hac eadem de cauſa, ipſis ſacrificiis, quod peccata expiarent, ſine ulla ſatiſfaciendi ſignificatione, tribui potuit. Quemadmodum etiam fide nos juſtificari teſtatur ſcriptura, Rom. 5. 1, juſtumque ex ſua fide vivere, Habac. 2. 4, non quod fides dignitate aut merito ſuo hominem à peccatis abſolvat, eique vitam conciliet: ſed quod Deus ſtatuerit, neminem à peccatis abſolutum iri, nemine mque victurum, niſi qui fide fuerit præditus: qui autem ea præditus fuerit, hunc omnino, & à peccatis ſuis abſolutionem, & vitam adipiſci velit. Nam & ſacrificiis illis peractis, voluit Deus peccata, pro quibus offerebantur, omnino expiari atque deleri. Non igitur quærendum eſt, ut expiatio illis ſacrificiis tributa, in Chriſti morte quam illa adumbrabant reperiatur, tanquam ea ſcilicet, quæ verbotenus tantum illis tributa fuerit. Nam vere (ea tamen ratione, quam modò explicavimus) per ſacrificia illa expiabantur peccata, non quidem omnia, ſed ea pro quibus offerebantur. Offerebantur autem pro peccatis per ignorantiam admiſſis, vel per incogitantiam, & humanam quandam eamque frequentem fragilitatem, ut quiſque ex cap. 4. 5, & 6. Levit. intelligere poteſt. Atque de iiſdem peccatis, de quibus verba fiunt in initio cap. 6. Levit. accipienda ſunt quæ leguntur Num. 5. 6 &c. In quo libro præterea cap. 15. 24, uſque ad 32, habetur aperta diſtinctio inter ea peccata, quibus expiatio per ſacrificia concedebatur, & ea quibus non concedebatur: hæc erant quæ per ſuperbiam, idque ſcienter ac prudenter contra Dei mandatum committebantur: illa vero, quæ per errorem. Quod ſi, ut plerique exiſtimare videntur, ſacrificia illa nullum revera peccatum expiaſſent, ſed tantummodo expiationem per mortem Chriſti, quæ futura erat, adumbraſſent, cur potius pro levioribus quibuſdam, quam pro gravioribus ea offerri voluiſſet Deus? Nonne per Chriſti mortem omnia quantumvis gravia peccata expiantur? Quinimo, ſi ſacrificia illa per ſe inanis tantum umbra ac figura erant, ad Chriſti tamen mortem, qua omnia peccata etiam illius temporis expiantur, homines adducebant, non video cur non potius pro gravioribus peccatis, quam pro levioribus offerri deberent, ſiquidem graviora delicta animum & conſcientiam magis perturbant, & ad deſperationem quempiam facilius adducere poſſunt. Itaque curandum inprimis fuiſſet, ut qui gravia aliqua delicta commiſiſſent, per ſacrificia quæ pro illis offerrentur, Chriſti mortis admonerentur, per quam olim expianda forent, ne interim animum deſponderent: ſed inde ſuis vulneribus ſalutarem medicinam petere poſſent. Ex prædictis ſatis conſtare videtur, neque per collationem, neque per ſimplicem adumbrationem, ex ſacrificiis illis antiquis, id eſt, ex victimis ipſis, quæ Deo pro peccatis offerebantur, aliquid elici poſſe, unde ſatiſfactionem iſtam pro peccatis noſtris ex Chriſti morte manaſſe ſuſpicari liceat: cum, ut demonſtratum fuit, nec victimæ illæ ullam ſatiſfaciendi vim haberent, nec eis, quod pro peccatis ſatiſfacerent, ullo prorſus modo tributum fuerit, nec per ſe inanes umbræ eſſent, ſed revera per eas peccata, pro quibus offerebantur, Dei beneficio expiarentur.

Verum iis quæ à nobis huculque dicta ſunt, duo potiſſimum obſtare videntur. Unum eſt, quod in Epiſtola ad Hebr. 10. 4. 11, diſerte dicitur, ſanguinem taurorum & hircorum, & hoſtias illas antiquas, non poſſe auferre peccata. Alterum eſt, quod Levit. 16. 16. 21, 30, 34, aperte affirmatur, omnia peccata in illo anniverſario ſacrificio expiata fuiſſe, & hircum illum emiſſarium ſuper ſe omnes prævaricationes, & omnes iniquitates, & omnia peccata populi in terram inhabitabilem portaſſe. Quod ad locum ſeu locos attinet Epiſtolæ ad Hebræos 10. 4, 11, quamvis poſtea de ipſis accuratius agendum ſit, id tamen nunc monuiſſe præſtabit, ablationem peccatorum, de qua ibi eſt ſermo, non eſſe eam de qua hic diſputamus, quatenus ſcilicet peccatorum reatus tollitur aliquorum præcedentium, ſed eam qua ipſa peccata auferuntur, & ne quis amplius peccet, efficitur, atque hac ratione omnium peccatorum reatus in perpetuum tollitur, ut ſuo loco apertius oſtendemus. Quod vero pertinet ad cap. 16. Levit. fateor de ſacrificio illo dici, quod expiaret populum ab omnibus peccatis eorum, ut ſcriptum eſt, vſ. 16, 21, 30, 34. Sed animadvertendum eſt, dictionem univerſalem *omnia*, ad ea peccata reſtringi debere, quibus in lege expiatio concedebatur, quæ ſimul omnia ſemel quotannis Deus expiari poſſe volebat, ut ſi quis inter eos, qui peccaſſet anno illo, vel errorem ſuum non agnoviſſet, vel ſacrificium offerre neglexiſſet, poſſet nihilominus expiationem conſequi, & coram Deo ea in parte mundus eſſe, confirmat aperte id quod diximus auctor Epiſtolæ ad Hebr. qui cap. 9. 7 ait, in eo ſacrificio anniverſario ſummum Sacerdotem pro ſuis & pro populi ignorantiis obtuliſſe. Nam, quod quidam ignorantiarum nomine ibi omnia prorſus peccata ſignificari volunt, nullo modo ſunt audiendi, cum contra perpetuum uſum Sacræ Scripturæ loquantur, quæ etiam manifeſte ignorantias ab aliis peccatis diſtinguit, (ut ſupradicto capite Num. 15. 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31 &c. apparet) quibus per ſacrificia in lege expiatio non conceditur. Jam vero, quod attinet ad hircum illum emiſſarium, dico primum neceſſarium eſſe, ut ceremonia illa, cum eſſet incruenta, nulla peccata expiarentur: Traditur enim regula in Epiſtola ad Hebr. 9. 22, Sine ſanguine non fieri remiſſionem. Quare ſi

ibi

ibi de peccatis remittendis agitur, id aliud eſſe non poteſt, quam repræſentatio quædam, vel potius adumbratio remiſſionis illius, quæ eodem die, eodemque ſolenni feſto per ſacrificium fiebat. Nam etſi in hirci ceremonia illa Levit. 16. 21, non peccatorum tantum, ut in ſacrificio, ſed prævaricationum quoque & iniquitatum fit mentio, tamen dicendum eſt, cum de ſacrificio agitur, nomen peccatorum, ut ſæpiſſime fit, latius accipi, cum vero de ceremonia anguſtius. Nam illa quoque peccata, quæ ultronea appellari ſolent, quæque ſacrificiis expiabantur, prævaricationes nominari ſolere patet ex Levit. 6. 2 &c. & Num. 5. 6, 7 &c. Iniquitatis vero nomen ad ejuſmodi peccata ſacrificiis expianda accummodari poſſe oſtendunt hi loci Levit. 5. 16, 17, & cap. 10. 17. Quanquam dici poſſet, ceremoniam illam nec repræſentationem etiam, vel adumbrationem ejus remiſſionis fuiſſe, quæ per ſacrificium contingebat; ſed populi, ut ex parte apparet, ſuorum delictorum & ſcelerum omnium confeſſionem, & ſimul vel profeſſionem ea in poſterum ab ſe quam longiſſime ablegandi, vel ad Deum precationem, ut eorum reatum ab ipſis penitus removeret, non ſecus ac ſi hircus ille ea revera ſecum in deſertum illum atque inaccessum locum aſportaſſet.

CAPUT XXIII.

Quid per comparationem Chriſti mortis cum victimis illis antiquis, de ipſa Chriſti morte, quod attinet ad delenda peccata noſtra, ſtatui poſſit; & locorum de expiatione per Chriſti mortem loquentium explanatio.

CUm igitur neque per collationem, neque per adumbrationem antiquarum victimarum, ulla ratione concludi poſſit, Chriſti mortem pro peccatis noſtris divinæ juſtitiæ ſatiſfeciſſe, videndum eſt, ecquid aliud inde, quod ad delenda noſtra peccata attinet, de Chriſti morte conſtitui queat? Primum igitur de collatione ſeu comparatione videamus. Antequam tamen iſtud fiat, ſciendum eſt, Chriſti corporis oblationem expiatoriam, quam auctor Epiſtolæ ad Hebræos antiquis illis victimis opponit, non eſſe ipſam Chriſti mortem, ſed per Chriſti mortem ipſius ingreſſum in cœlum, ubi nunc pro nobis coram Deo appareat, ut poſtea demonſtrabitur. Ex quo apparet, non leviter eos errare, qui ea, quæ auctor ille Chriſti attribuit oblationi, ad ipſam mortem accommodant: præſertim, cum ne ibi quidem, ubi mortis ſeu ſanguinis Chriſti tantum fit aperta mentio, intelligendum ſit, ipſam tantummodo mortem commemorari, cum ſacri ſcriptores ſola ſanguinis ſeu mortis Chriſti appellatione metonymice univerſam ipſius oblationem (nam id quoque in commemorandis ſacrificiis illis antiquis fieri conſuevit, ut ſcilicet ſanguinis ſolo nomine univerſa pecudis oblatio intelligatur) intelligere ſoleant. Verumtamen, ut de veritate apertius conſtet, ipſam Chriſti mortem cum victimis illis conferemus, atque adumbrationis etiam ratione habita, hanc illis longe præſtare docebimus, etiamſi nulla ex ea pro peccatis noſtris ſatiſfactio proficiſcitur. Jam vero, quemadmodum legales illæ victimæ non ideo peccata expiabant pro quibus offerebantur, quia vel Deum ad illa condonanda moverent, vel aliquid in ipſis eſſet, quod culpam ex ipſis peccatis manantem reſarciret; ſed, quia ſacrificio peracto expiatio jam ante Dei benignitate decreta conſequebatur: ſic etiam Chriſti mors non idcirco peccata noſtra expiat, quod vel Deum ad ea nobis condonanda moveat, vel culpam peccatorum noſtrorum ullo modo reſarciat; ſed, quia Chriſti ſupplicio peracto liberatio à reatu peccatorum noſtrorum conſequitur, quæ jam antea erga nos Dei miſericordia fuerat conſtituta. Simul enim atque Chriſtus crucis mortem paſſus fuit, id ex Dei decreto conſecutus eſt, ut non ſolum ipſe ad vitam immortalem reſtituendus eſſet; ſed etiam nos qui illi obedimus, & ipſius ſumus, eadem immortali vita donandi poteſtatem adipiſceretur. Atqui nihil aliud eſt liberatio à peccatorum noſtrorum reatu, quam à morte peccati pœna perpetua decreta liberatio. Præterea, ſicut victimis illis oblatis, jam populus ſe à reatu peccatorum illorum liberatum, ſibique Deum placatum eſſe agnoſcebat: ita Chriſti ſupplicio peracto non modo, ut dictum eſt, nos à peccatorum noſtrorum reatu liberi ſumus, verum etiam id ipſi agnoſcimus; Deumque nobis placatiſſimum eſſe intelligimus, qui chariſſimum filium ſuum, ut is nobis ad æternam ſalutem præiret, & certiſſimus Dux eſſet, teterrimæ morti objicere non recuſaverit. Itaque expiationis peccatorum noſtrorum tum effectus, tum etiam agnitio, non ſecus atque ex victimis illis, ex Chriſti morte manat. Ad expiationis effectum pertinent illa ipſius Chriſti verba, Matth. 26. 28. *Hic eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti, qui pro multis effunditur in remiſſionem peccatorum.* Non igitur dicere voluit Chriſtus, ſanguinem ſuum fuſum iri, ut Deus ad remiſſionem peccatorum multis concedendam adduceretur, ſed ut ad multos peccatorum remiſſionis effectus manare poſſet. Niſi enim Chriſtus ſanguinem ſuum fudiſſet, poteſtatem ſuos, id eſt, ſibi obedientes (qui ſunt illi multi) ab æterna morte vindicandi, quare peccatorum remiſſio continetur, nullo modo, ut antea dictum fuit, adeptus fuiſſet. Ad eundem expiationis effectum pertinent verba illa Epiſtolæ ad Hebr. 9. 15. *Et ideo Novi Teſtamenti mediator eſt, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum quæ erant ſub Veteri Teſtamento, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis.* Vocabulum redemptionis, ut alibi diximus, hoc loco expiationem ſignificat. Mors igitur Chriſti intervenit, ut nos, per Novum nobiſcum a Deo per ipſum Chriſtum percuſſum fœdus, expiationem conſequeremur earum tranſgreſſionum, quæ non expiabantur ſub Vetere Fœdere; atque ita quicunque vocati ſumus, (loquitur autem hic Apoſtolus de vocatione cum effectu, de qua ſupra à nobis actum eſt) & ipſi Chriſto fidem habemus, æternæ vitæ hæredes fiamus. Ut enim, (quemadmodum ibidem ſubjicitur) niſi teſtatoris mors intercederet, Teſtamentum ratum non eſt: ſic niſi Chriſti mors interceſſiſſet, nullum effectum habituræ erant ejus promiſſiones, & fœdus quod nobiſcum ſanxit. Ubi animadvertendum eſt, Apoſtolum propter ambiguitatem vocis Græcæ διαθήκης quæ & Fœdus & Teſtamentum ſignificat, à Fœdere ad Teſtamentum ſermonem detorſiſſe, nec tamen id perperam factum eſt. Neque enim Fœdus tantum, ſed Teſtamentum quoque feciſſe Chriſtus dici poteſt antequam moreretur. Nam certe Teſtamentum condentis videntur eſſe verba illa, Luc. 22. 29, 30. *Et ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit Pater meus mihi regnum, ut edatis &c.* Eſt quidem apud Veterem Interpretem in verbis paulo ante allatis vox *Teſtamentum*, ſed ea ab ipſo pro fœdere ubique uſurpatur, tanquam ſi ea eſſet vox voci διαθήκης plane reſpondens, quod tamen non ita eſt. Neque enim apud Latinos vox *Teſtamentum* Fœdus ſignificare unquam (ut arbitror) deprehenditur. Quod tamen deſiderandum eſſet, ut hic locus recte Latine reddi poſſet. Sed quia neque hanc, neque ullam aliam vocem Latini habent, qua una & Fœdus & Teſtamentum pariter ſignificent, propterea hic locus in linguam Latinam converſus omnem vim omnemque venuſtatem amittit. Cæterum, ſimilitudo quam hic inſtituit Apoſtolus inter Chriſti Teſtamentum (quod vocant) & aliorum Teſtamenta, in eo ſolum conſiſtit, quod utrobique mors teſtatoris interveniat neceſſe eſt, ſi Teſtamentum ratum eſſe debet, quemadmodum ipſius verba demonſtrant. Ratio vero, cur utrobique mors teſtatoris ad Teſtamentum confirmandum requiratur, longe diverſa eſt. Aliorum Teſtamenta nullum effectum habere poſſunt vivo teſtatore: omnis enim eorum effectus poſt mortem differtur, & poteſt teſtator

Digitized by Google

teſtator dum vivit, non modo Teſtamentum mutare, ſed illud etiam penitus abolere. At Jeſu Chriſti Teſtamentum, id eſt, illius promiſſiones, nullum effectum habituræ erant, niſi Chriſtus ipſe, qui illas nobis præſtare debebat, æterna vita ac plane divina poteſtate præditus fuiſſet. Hiſce autem rebus ex Dei ipſius decreto minime præditus eſſe poterat, niſi prius mortem expertus eſſet. De hoc eodem expiationis effectu accipiendus eſt locus ille apud Johannem prioris Epiſtolæ capite 4. 10. *In hoc eſt charitas, non quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe dilexit nos, & miſit filium ſuum propitiationem* (ſive expiationem) *pro peccatis noſtris.* Quid autem ſit hæc peccatorum noſtrorum expiatio, quam Dei filius peregit, declarant proxime præcedentia verba ℣ſ. 9, in quibus, ut ſæpiſſime ſolet, Apoſtolus eandem ſententiam expreſſerat: *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium ſuum unigenitum miſit Deus in mundum, ut vivamus per eum.* Expiat igitur peccata noſtra Chriſtus Dei filius, non quia divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris ſatiſfaciat; ſed quia vitam æternam nobis confert, qua noſtrorum peccatorum expiatio, id eſt, ab ipſorum pœna liberatio, pleniſſime continetur. Ad expiationis autem peccatorum noſtrorum per Chriſtum partæ cognitionem pertinent, ut arbitror, ejuſdem Apoſtoli verba illa, 1 Joh. 1. 7. *Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus ad invicem, & ſanguis Jeſu Chriſti filii ejus emundat nos ab omni peccata.* Perinde eſt enim ac ſi dixiſſet, ſi hoc facimus, non eſt cur de expiatione noſtrorum peccatorum dubitemus: Jeſu Chriſti enim ſanguis, quem, ut eam conſequeremur, effundi voluit Deus, id nobis aperte teſtatur. Nam verbum *emundare* idem ſignificare poſſe, quod *mundum pronunciare ſeu declarare*, probant inter cætera manifeſte cap. 13, & 14. Levit. ubi de leproſo vel mundo vel immundo pronunciando agitur. Etenim ibi perpetuo, ſecundum veritatem Hebraicam, ubi in Latinis editionibus eſt *mundum judicabit* aut quid ſimile, habetur *emundabit*: quemadmodum etiam ibidem, pro eo quod in Latinis codicibus eſt *immundum judicabit*, in Hebræo habetur *contaminabit*. Confirmatur autem hæc noſtra hujus loci interpretatio ex eo quod Johannes paulo inferius ſcribit, ℣ſ 9. *Si confiteamur peccata noſtra, fidelis eſt & juſtus, ut remittat nobis peccata noſtra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Ipſi Deo nunc tribuit, quod filii ejus ſanguini antea tribuerat, Deumque emundare, vel potius emundaturum eſſe noſtra peccata affirmat. Ex quo ſatis conſtat, verbum emundandi hoc loco nihil prorſus cum ſatiſfactione commune habere. Nulla enim ratione per ſatiſfactionem emundaturus eſt Deus ipſe peccata noſtra, ſed, ut ex ejuſdem Apoſtoli verbis aperte colligitur, per remiſſionem ac condonationem. Cujus rei cum Jeſu Chriſti filii ejus effuſus ſanguis indubitatam nobis faciat fidem, merito illi peccatorum noſtrorum emundatio tribuitur. Id enim ſolum, poſt tantam Dei liberalitatem, ſi condonationem iſtam reipſa adipiſci velimus, ut fiat neceſſe eſt: videlicet, ut nos rem ita ſe habere credamus, ob eamque rem tales evadamus, quales Deus requirit, & Johannes eſſe debere affirmat qui tanti boni participes ſint futuri, in luce nimirum ambulantes, quemadmodum ipſe Deus eſt in luce, & peccata noſtra illi ſincere ex animo confitentes. Superantur autem victimæ illæ antiquæ à Chriſti morte in peccatis expiandis duplici de cauſa. Primum, quia victimæ illæ, illæ etiam (inquam) quæ ſemel in anno offerebantur, quibuſque potiſſimum, ut dictum eſt, Chriſti mors reſpondet, à peccatorum quidem pœna liberabant, cæterum à peccatis populum ceſſare minime faciebant: ſed Chriſti mors non modo à peccatorum pœna nos liberat, verum etiam, ut à peccando ceſſemus, efficit. Deinde, victimæ illæ ab antecedentium anni illius peccatorum pœna populum immunem reddebant: Chriſti autem mors, & ab antecedentium omnium delictorum, & à futurorum reatu nos liberat. Utrumque hunc Chriſti mortis effectum complexus eſt auctor Epiſtolæ ad Hebr. his verbis, cap. 9. 11, 12. *Chriſtus autem aſſiſtens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum, id eſt, non hujus creationis; neque per ſanguinem hircorum & vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introivit ſemel in ſancta, æterna redemptione inventa.* Redemptionis verbum, ut jam dictum eſt, ab hoc ſcriptore pro expiatione uſurpatur: Opponit enim expiationem Chriſti ſanguine & morte intervenıente factam, expiationibus illis legalibus, atque eam æternam vocat, cum legales illæ temporariæ eſſent, non ſolum quia illæ, ut ſupra dixerat, pro tempore illo præſenti, uſque ad tempus correctionis, conſtitutæ erant: hæc vero in æternum duratura eſt; verum etiam, quia illæ, pro eo etiam tempore, in futurum nequaquam reſpiciebant: hæc vero ab omnibus peccatis etiam futuris, id eſt; ab ipſorum reatu & pœna liberat. Sic enim ſtatuit Deus, ut poſtquam Chriſtus ipſi obediens fuit uſque ad mortem crucis, omnes qui illius ſunt, in cœlis cum ipſo tandem æternum vivant, & ita ab omnium peccatorum reatu & pœna liberentur. Et hic eſt unus ex illis duobus Chriſti mortis effectibus. Sed animadvertendum eſt, Chriſtum pro ſuis eos tantummodo agnoſcere, qui reſipuerunt, atque, ut inquit Paulus Gal. 5 24, carnem ſuam una cum concupiſcentiis & affectibus crucifixerunt. In quibus, ſi nihilominus quædam adhuc remanent peccata, incogitantiæ videlicet & fragilitates aliquæ, ea licet futura, divino decreto expiata jam ſunt, & ipſis nunquam imputabuntur. Quocirca, ob hanc quoque cauſam æternam vocat hanc peccatorum expiationem, quod à peccatis ceſſare facit, (qui alter eſt illorum Chriſti mortis effectuum) hominemque juſtitiæ cultorem efficit, atque ea ratione ab omnium peccatorum pœna perpetuam liberationem parit. Ut autem hæc duo, quæ expiationi factæ per Chriſtum tribuit, & cæteris, quemadmodum apertius deinde conſtabit, omnino adimit, per ipſius Chriſti mortem contigiſſe clarius demonſtret, idque quod antea ſtrictim complexus quodammodo fuerat, latius deinde explicet atque exponat, ſtatim ſubjicit ℣ſ. 13, 14. *Si enim ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus,* (vel potius aſpergens) *inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis: quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis ad ſerviendum Deo viventi.* Quamvis enim videatur in his verbis de liberatione tantum ab ipſis peccatis agi, tamen, ut comparatio rectius procedat, dicendum omnino videtur, de liberatione quoque à peccatorum pœna verba fieri. Siquidem ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus, non idcirco ſanctificabat ad carnis emundationem, quod ne quis amplius inquinaretur efficerent, ſed quia à labe illa jam contracta purificabant. Quod igitur ad liberationem à peccatorum reatu & pœna attinet, ſic argumentatur ſcriptor ille: Si ſacrificia & aſperſiones illæ eam vim, propter effectum qui ita Deo volente conſequebatur, habebant, ut carnis inquinamenta abſtergerent, cum tamen hanc vim ex ipſius ſacrificiis & aſperſionibus nullo modo manare poſſe conſtaret: multo magis Chriſti ſanguis vim habebit eam labem abſtergendi, quam ob peccata noſtra contraximus, cum non modo Deus in hunc finem præcipue Chriſtum mori voluerit, ſed ex ipſa morte Chriſti hanc vim proficiſci ipſi ſentiamus. Nam, cum videmus Chriſtum per ſui ſanguinis effuſionem æternam vitam æternumque ſacerdotium adeptum fuiſſe, quid eſt cur timeamus, noſtra peccata nobis unquam, imputatum iri? Num fieri poteſt, ſi ejus ſimus, ut peccata noſtra pleniſſime non expientur, & nos quoque æternam vitam non adipiſcamur? Itaque ex Dei parte expiata eſſe peccata noſtra per Chriſti ſanguinem & mortem nos ipſi ſentimus; & ſic omnem labem, quam ex mortiferis noſtris operibus contraxeramus, quod ad Dei voluntatem attinet, abſterſam eſſe agnoſcentes,

alacri

alacri animo, ut expiatio ex parte noſtri etiam fiat, id eſt, ut expiationis effectum conſequamur, ex ipſius Chriſti præſcripto, viventi Deo, qui nos à morte in perpetuum vindicaturus eſt, ex animo ſervimus, eique nos totos conſecramus. Quod vero pertinet ad liberationem ab ipſis peccatis, tametſi alia ratio erat illius purgationis, & alia noſtræ à peccando ceſſationis, (namque, ut jam dictum fuit, purgati illi erant, non quod amplius non peccarent,& ea ratione amplius ſe non inquinarent, ſed quod à jam contracta labe mundabantur) poſuit tamen Apoſtolus hæc, licet diverſa, inter ſe comparare, quatenus oſtendere voluerit, multo majores vires habere ſanguinem Chriſti ad hoc efficiendum, quam habuiſſent victimæ & aſperſiones illæ antiquæ ad illud præſtandum, & ad hunc modum argumentari: Si ſola Dei ordinatione ex victimis & aſperſionibus illis effectus ille conſequebatur, ipſis interim ea in re nihil vi propria vere efficientibus: multo magis ex Chriſti ſanguine effectus de quo quærimus, conſequetur; cum præter Dei ordinationem ipſe Chriſti ſanguis magnam vim ad id præſtandum habeat. Quis enim eſt, qui cum conſiderat, Chriſtum innocentiſſimum cœlos penetraſſe, ibique æterna beatitate apud Deum fruiturum eſſe, ſeſe ad eum imitandum non accingat, & mortuis, ſeu mortiferis operibus, hoc eſt, peccatis relictis, ad Deo ſerviendum ſe convertat? Quis, cum noverit Chriſtum, qui pœnitentiam agentibus, vitamque corrigentibus æternam vitam Dei nomine eſt pollicitus, in Dei ipſius conſpectu inculpatiſſimum pro nobis perpetuo aſtiturum, vitam corrigere negliget, & Deo ſe non dedicabit? Hæc autem quæ diximus, Chriſto non niſi ſanguine ipſius prius fuſo contingere, nec ſi ſanguinem ſuum prius non fudiſſet, ipſi contingere poterant. Quare ejus morti & fuſo ſanguini beneficia omnia, quæ inde ad nos manant, accepta referenda ſunt. Probat igitur Apoſtolus evidenter, ex Chriſti ſanguine, quo fuſo ipſe in vera ſancta ingreſſus ſit, vitæ noſtræ emendationem proficiſci. Hoc autem evicto, continuo æternam expiationem illum nactum fuiſſe conſequitur. Quicunque enim emendat vitam ſuam, ut ſupra dictum eſt, & univerſæ Novi Fœderis Literæ teſtantur, præterquam quod ab ipſis peccatis, ut manifeſtum eſt, liberatur & expurgatur, perpetuam etiam & pleniſſimam, Deo, quemadmodum nos Chriſtus docuit, id pro ſua bonitate ſtatuente, à peccatorum ſuorum pœna liberationem adipiſcitur. Et ſic apparet, quomodo Apoſtolus per verba illa, *Si enim ſanguis hircorum &c*, proxime antecedentia verba explicet atque confirmet; idque veriſſimum eſſe demonſtret, quod dixerat, Chriſtum per ſui ſanguinis fuſionem æternam expiationem inveniſſe. Quod multo magis perſpicuum fiet, ſi quid illud ſit, quod ait, Chriſtum per Spiritum æternum ſeſe obtuliſſe immaculatum Deo, paulo diligentius explanaverimus; potiſſimum vero, ſi, quemadmodum polliciti ſumus, Chriſti oblationem hanc, non ipſam crucis mortem, ſed per eam mortem, ingreſſum in cœlum, ibique coram Deo ſui ipſius (ut ita dicam) præſentationem eſſe demonſtraverimus. Id quod, Deo dante, deinceps faciemus.

CAPUT XXIV.

Quod Chriſti oblatio, apud auctorem Epiſtolæ ad Hebræos, non in cruce, ſed in cœlo poſt reſurrectionem perfecta fuerit, demonſtratio; & ſimul apud eundem ſcriptorem eorum verborum explanatio Hebr. 9. 14, Qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit immaculatum Deo; *ſic præterea jam expoſitis inter Chriſti ſacrificium & victimas illas legales diſcriminis confirmatio.*

SAtis ex iis quæ ſupra diſputavimus oſtenſum videtur, quomodo in verbis illis Epiſtolæ ad Hebr. 9. 13, *Si enim ſanguis hircorum & taurorum &c*, utraque illa expiatio per Chriſti ſanguinem continetur, quibus antiquas illas victimas carere diximus, idque citra ullam pro peccatis noſtris Deo exhibitam ſatisfactionem. Verum, quia verba illa, *Qui per Spiritum æternum ſeipſum obtulit immaculatum Deo*, recte explicata magnam lucem toti huic materiæ allatura ſunt, operæ pretium duximus, illa paulo accuratius perpendere. Primum igitur dico, oblationem de qua hic verba fiunt, & ſic oblationem Chriſti, de qua divinus hic ſcriptor tam copioſe diſputat, non tunc fuiſſe perfectam, cum Chriſtus in cruce pro nobis mortuus eſt, ſed tunc demum, cum Chriſtus poſt reſurrectionem in cœlum eſt ingreſſus, ut ibi pro nobis, quemadmodum ſcriptor hic loquitur, Hebr. 9. 24 vultui Dei appareat. Quod vel ex iis intelligi poteſt, quæ poſt ipſum loquendi modum, quo utitur Apoſtolus, ſtatim leguntur: ſcriptum eſt enim in eo loco, ℣. 25, *Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos in ſanguine alieno*. Nam quis eſt, qui ex his verbis non percipiat, Chriſti oblationem reſpondere ingreſſui pontificis in ſancta, hicque ſatis aperte explicari decentiſſimam hanc ſimilitudinem inter antiquum illum Pontificem & Chriſtum: quod, quemadmodum ille non antea offerebat, quam ingreſſus eſſet in ſancta, ſic Chriſtus non antea obtulerit, quam ingreſſus eſt in cœlum? Cœlum enim in hac ſimilitudine Sanctis ſeu Sacrario illi legali reſpondere, vel ipſe ſuperior verſiculus abunde oſtendit, ℣. 24. *Nec enim in manu facta Sancta Jeſus introivit, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, &c.* Nec ſane quiſquam eſſe poteſt, qui, ſi collationem inter Chriſti ſacrificium, & victimarum illarum legalium anniverſalium ſacrificium ab hoc ſcriptore inſtitutam perpenderit, non plane agnoſcat, quemadmodum ſacrificii illius oblatio non tunc perficiebatur cum pecudes mactabantur, id quod fiebat extra Sacrarium, ſed tunc cum earum jam mactatarum ſanguinem Pontifex in Sancta intuliſſet, (ſanguinem enim illum in Sacrario pro Pontificis & populi ignorantiis oblatum fuiſſe teſtatur hic idem ſcriptor eodem cap. 7) ſic non tunc fuiſſe oblatum Chriſtum, cum mactatus fuit, id quod extra cœlum eſt factum, ſed tunc demum, cum ſeipſum jam antea mactatum ipſe in cœlum intulit. Cæterum, Chriſti oblationem apud hunc eundem ſcriptorem in cœlo fieri, vidit etiam ante me auctor marginalium illarum Novi Teſtamenti annotationum in Bibliis Vatabli, quæ etiam in Novo Teſtamento ſeparatim eodem anno, hoc eſt, anno 1545, ab eodem Roberto Stephano ſunt excuſæ: capite enim octavo illius Epiſtolæ ℣. 5 ad verba illa, *Qui exemplari & umbræ deſerviunt cœleſtium*, ſic annotavit: Qui quidem exemplari & umbræ deſerviunt eorum quæ agenda olim erant in cœlis per Chriſtum: in cœlo enim Deo ſeipſum offert Chriſtus. Hactenus ille: quem quidem nihil mirum eſt iſta ſcripſiſſe, cum paulo ante ab Apoſtolo dictum animadvertiſſet, ℣. 2, 3, Chriſtum in cœlo miniſtrum veri Sanctuarii fuiſſe factum, ob eamque rem neceſſe eſſe, ſicuti omnes Pontifices aliquid habent quod offerant, ſic iſtum aliquid offerendum habere, ſive habuiſſe, nempe in cœlo: ſtatim enim additur ℣. 4, *Quod ſi eſſet in terra, ne ſacerdos quidem eſſet*. Nihil autem offert ſive obtulit Chriſtus Deo (de ea oblatione loquor, quam ſcriptor iſte intelligit) præter ſeipſum. Ergo in cœlo ſui ipſius oblationem peregit. Quare etiamſi concederetur, verba illa ℣. 3, ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον ὃ προσενέγκῃ, ut Bezæ placet, convertenda eſſe per tempus præteritum, hoc pacto: *Unde neceſſe fuit hunc quoque habere quod offerret*, non tamen ulla ratione de oblatione in cruce, & ante ingreſſum in cœlum hic in terra facta, accipi deberent: cum manifeſtum ſit, eo in loco de oblatione agi, quæ vel fiat, vel facta fuerit à Chriſto, poſtquam conſedit in dextera throni majeſtatis cœleſtis, ut ſatis diſerte ibidem ſcriptum eſt ℣. 1. Quid, quod certiſſimum eſſe debet, apud hunc ſcriptorem, Chriſtum

Chriſtum non prius Sacerdotem revera factum fuiſſe, quam poſt crucis mortem in cœlum aſcendit? Id quod tunc à nobis planiſſimum fiet, cum ipſum Chriſtum cum Aharonico Sacerdote conferemus. Jam vero plane conſtat, ubi verus ſacerdos non eſt, ibi veram oblationem eſſe non poſſe. Igitur manifeſtum eſt, Chriſti oblationem veram, ante ipſius poſt crucis mortem in cœlum ingreſſum, eſſe non potuiſſe. Nec vero huic noſtræ ſententiæ de Chriſti oblatione illud obſtat, quod ſcriptum eſt à Paulo Eph. 5. 2: *Ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis*: ubi, cum dilectionis Chriſti fiat mentio, apparet de morte ipſius dici, vel potius de ipſo quatenus mortuus eſt, quod fuerit oblatio Deo gratiſſima. Primum enim animadvertendum eſt, ſententiam meam non ſejungere Chriſti mortem ab ejuſdem pro nobis oblatione: imo aſſero, Chriſtum non ſe obtuliſſe Deo pro nobis niſi per mortem, id eſt, non niſi morte ſua interveniente; quamvis affirmem, non ante oblationem perfectam fuiſſe, quam poſt reſurrectionem & aſcenſum ipſius in cœlum. Hincque factum eſt, ut auctor Epiſtolæ ad Hebr. 10. 5 & deinceps, conferens Chriſti oblationem cum legalibus illis hoſtiis, eamque in illarum locum ſucceſſiſſe oſtendens, ipſam à Chriſti voluntate auſpicetur, adeoque Chriſti voluntate & obedientia eam contineri dicere videatur. Quamvis enim ipſa voluntas & obedientia Chriſti non ſit revera oblatio, de qua ibi verba fiunt, tamen quia ſine Chriſti voluntate & obedientia oblatio exiſtere non poterat, (neque enim, ut ſæpius dictum eſt, poterat Chriſtus cœlum ingredi, ibique pro nobis coram Deo perpetuo apparere, niſi prius crucis mortem volens ſuſtinuiſſet) propterea ſic loquitur Apoſtolus, & Chriſti oblationis initium ad Chriſti ipſius voluntatem & obedientiam refert, iiſque eam metiri videtur. Deinde meminiſſe oportet, me, cum de Chriſti oblatione quam Sacræ Literæ memorant affirmo, eam in cœlo peractam poſt crucis mortem fuiſſe, non loqui niſi quatenus pertinet ad auctorem Epiſtolæ ad Hebræos, non autem ad omnes ſacros ſcriptores, quanquam de omnibus idem affirmari poſſe crediderim. Poſtremo conſiderandum eſt, non dici a Paulo in loco illo ad Epheſios Eph. 5. 2, Chriſtum obtuliſſe ſe Deo pro nobis, quod fortaſſe multi ſunt arbitrati, inter quos ſine dubio aliquando fuit Beza, qui ab initio eum locum ita converterat, ut aliter intelligi non poſſet. Addiderat enim de ſuo particulam *in*, hoc pacto: *Qui tradidit ſemetipſum pro nobis [in] oblationem &c.* Atqui verbum *tradidit*, quod in Græco eſt παρέδωκε, non eſt conjungendum cum voce προσφορὰν, hoc eſt, oblationem, ut recte & Tigurini & Caſtellio animadverterunt, qui diſtinctionem inter ipſa adhibuerunt. Id autem omnino ſuadet non ſolum verbum παραδίδωμι, cujus in ſacrificiis nullus fortaſſis eſt uſus; verum etiam Apoſtoli mens; qui voluit Chriſti dilectionem erga nos ſummopere commendare, & aperte dicere, Chriſtum ſeipſum pro nobis in mortem tradidiſſe. In mortem autem tradere ſimplici verbo *tradidit* expreſſit, ut alibi ſimiliter, cum de Chriſto loquitur, facere conſuevit, ut Gal. 2. 20. Rom. 4. 25, & 8. 32. Quinetiam hoc eodem cap. 5. ad Eph. ℣ſ. 25 inquit: *Viri diligite uxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea.* Id autem non ita expreſſiſſet, ſi dixiſſet Chriſtum obtuliſſe ſe Deo pro nobis, cum poſſit quis ſe Deo offerre, nec tamen mori, ut patet apud eundem Paulum ex initio capitis duodecimi Epiſtolæ ad Rom. 12. 1. Itaque loci ſententia hæc eſt, Chriſtum adeo nos dilexiſſe, ut ſeipſum pro nobis in mortem tradiderit. Deinde, ut Epheſii ad tantam Chriſti dilectionem imitandum magis accendantur, ſubjungitur à Paulo per appoſitionem, hoc Chriſti factum fuiſſe Deo oblationem & hoſtiam gratiſſimam. Nam ipſa facta ſive opera ex charitate provenientia hoſtias Deo oblatas in Sacris Literis appellari, ex eo patet quod ſcriptum eſt, Hebr. 13. 16. *Beneficentiæ autem & communionis nolite oblivisci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus.* Quin ſimilem locutionis modum cum eadem appoſitionis figura habes apud eundem Paulum in Epiſtola ad Philip. 4. 18. *Habeo autem omnia & abundo, repletus ſum acceptis ab Epaphrodito quæ miſiſtis, odorem ſuavitatis, hoſtiam gratam placentem Deo.* Sciendum autem eſt, Hieronymum quoque, etſi ſenſum verbi *tradidit* omnino aſſecutus non fuerit, tamen plane videri ſenſiſſe de oblatione expiatoria in hoc ad Epheſios loco minime agi: ſiquidem hanc Chriſti pro nobis oblationem, hominem vere Chriſtianum imitari poſſe vult. Sic enim in hunc locum ſcribens ait: *Quemadmodum enim ille ſe tradidit pro nobis. ſic & iſte pro quibus poteſt libenter occumbens, imitabitur eum qui oblationem & hoſtiam in odorem ſuavitatis ſe Patri tradidit, & fiet etiam ipſe oblatio & hoſtia Dei in odorem ſuavitatis.* Sed, ut ad propoſitum, & ad verba ſimul Epiſtolæ ad Hebræos, quæ nobis nominatim explananda ſumpſimus, jam tandem revertamur, dico, ex eo ipſo loco Hebr. 9. 14 ſatis conſtare, Chriſti oblationem aliud eſſe quam crucis mortem, quam ipſe pro nobis, ut Deo obediret, ſuſtinuit; & verba illa *ſeipſum obtulit Deo* non aliter explananda eſſe, quam *ſeipſum in cœlis Deo pro nobis præſentavit.* Nam in tota illa periodo ℣ſ. 13, 14, *Si enim ſanguis hircorum & taurorum &c*, ratio redditur eorum quæ antea dicta fuerant, ut dictio *enim* aperte demonſtrat. Dictum autem fuerat antea, Chriſtum per proprium ſanguinem ingreſſum in Sancta æternam redemptionem ſive expiationem inveniſſe. Ergo hic ratio redditur, cur Chriſtus in cœlum per proprium ſanguinem ingreſſus, æternam expiationem nactus fuerit. Itaque non de ejus ſanguinis fuſione aut ſolum aut præcipue ſit mentio in ea periodo, & conſequenter in his verbis, in quibus quid Chriſtus fecerit exponitur, ſed præcipue ejus ingreſſus in cœlum commemoratur. Quod ex eo etiam ſatis conſtat, quod dicitur, Chriſti hanc ſui ipſius oblationem per Spiritum æternum factam fuiſſe. Id enim Chriſti vitæ perpetuitatem ſignificat, qua fit, ut in æternum pro nobis coram Deo apparere poſſit. Nam Spiritus tacite Literæ opponitur, id eſt, legi, quæ nec æterna fuit, nec in æternum ſacerdotes conſtituebat. Eſtque hic breviſſime ea ſententia comprehenſa, quæ pluribus verbis ad finem capitis ſeptimi ℣ſ. 28 explicata fuerat, *Lex enim homines conſtituit ſacerdotes &c.* Latinus codex non habet *per Spiritum æternum*, ſed *per Spiritum Sanctum*, nullo tamen Græco codice aſtipulante, & Syriaca interpretatione cum Græcis codicibus plane conſentiente. Inuſitatus (credo) loquendi modus à Vetere Interprete non intellectus, cauſam errori dedit, ad uſitatamque loquendi rationem locum deflexit. Dicitur autem Chriſtus ſe immaculatum obtuliſſe, non tam propter alluſionem ad victimas illas legales, quas immaculatas eſſe oportebat, & ut intelligatur Chriſti oblationem undique perfectam fuiſſe & abſolutam, quam ad ſignificandum Chriſti immortalitatem & impatibilitatem: figurate enim immaculatus is dicitur, qui iis rebus omnibus prorſus caret, quæ propter maculas, id eſt, peccata contingere ſolent. Quamvis enim Chriſtus, antequam à mortuis reſurgeret, & in cœlum aſcenderet, ab omni peccato quam longiſſime abſuerit, mortem tamen expertus eſt, & alia multa eſt paſſus, quæ pœna peccatorum eſſe ſolent. Verum hac de re inferius iterum agetur, & ratio, cur vocem *immaculatum* eo modo quo dictum eſt libenter interpretemur, planius explicabitur. Satis tamen fuerit monuiſſe, ex ea etiam voce non prorſus obſcure apparere poſſe, quænam ſit Chriſti ſui ipſius oblatio, de qua hic verba fiunt, nempe, eam quam nos dicimus in cœlo factam, tantum abeſt, ut ex ea voce (quod fortaſſe plerique exiſtimaverunt) de oblatione hic in terris facta ſermonem eſſe conſtet.

Explanatis Apoſtoli verbis, in quibus utramque illam per Chriſti ſacrificium à peccatis expiationem contineri dixeramus, ſimulque ſatis planum feceramus, conſequens eſt, ut neutram illarum expiationum à ſacrificiis illis Aharonicis fluxiſſe demonſtremus, id eſt, per ſacrificia illa nec reatum omnium peccatorum, eorum, inquam, pro quibus offerebantur, hoc eſt, ejus generis, ſublatum fuiſſe, nec ab illis peccatis in poſterum committendis, eos pro quibus ſacrificabatur retractos eſſe. Patet

autem utrumque ex iis quæ ſcripta ſunt ab eodem auctore in principio & deinceps cap.10.1, 2, 3, 4 &c. ubi ſcriptum eſt: *Umbram enim habens Lex futurorum bonorum &c.* In quibus verbis Apoſtoli mens omnino eſt, affirmare, legem, quemadmodum umbram tantum futurorum bonorum continebat, non autem ipſam eorundem bonorum expreſſam imaginem, quam nimirum continet Euangelium, ſic (ut quæ aliquando ceſſatura erat) in ipſa umbra vitio non vacaſſe. Quod vitium poſtea, expreſſa rerum imagine adveniente, animadverſum eſt, & jure umbram abolitam fuiſſe comprobatum: Etenim ſumma ſapientia Deus ab iis quæ aliquando abolere decrevit, perfectionem, rerum etiam ipſarum naturæ ratione habita, abeſſe voluit, ut nemo merito in illis conquieſcere poſſit, ſed unuſquiſque ſuſpicandi cauſam habeat, perfectiſſimum illum artificem ac conditorem aliquid exactius ſuo tempore fabricaturum & conditurum, quod ejus rei in qua aliquid deſideratur loco quodammodo reponat, idque perpetuum atque æternum eſſe jubeat.

Vitium porro, quod in ſacrificiis illis legalibus, in illis etiam inquam anniverſariis, quibus potiſſimum Chriſti ſacrificium reſpondet, ſatis aperte inerat, hoc erat, quod illa ſæpius repetere neceſſe erat, neque, ut Apoſtolus ait Hebr.7.19, & 10.1,2, vim aliquam habebant ſuos cultores perficiendi, id eſt, à peccatis in perpetuum expiandi. Quod vitium plane ceſſavit in ſacrificio corporis Chriſti: id enim & ſemel tantum peractum eſt, & in perpetuum ſuos cultores, id eſt, qui illius ſunt participes, à peccatis expiavit. Cujus vitii in ſacrificiis illis duplex fuit cauſa: (& ſic apparebit neutram ex illis duabus expiationibus ex ſacrificiis illis manaſſe.) Una, quod ſacrificia illa pro præteritis tantum peccatis offerebantur. Altera, quod à peccatis retrahendi nullam vim habebant. Quapropter, cum ii pro quibus ſacrificabatur in eadem peccata denuo relaberentur, denuo etiam ſacrificia offerenda erant, & peccatorum expiatio per ipſa procuranda. Itaque ait Apoſtolus ideo ſacrificia illa quotannis peracta fuiſſe, quia nunquam populus ipſorum vi à peccatis illis retrahebatur; quare ſemper aliquam peccatorum conſcientiam habebat, id eſt, ſemper ſe coram Deo reum agnoſcebat. Id autem eveniebat, quia ſanguis taurorum & hircorum nulla ratione poteſt ad animam uſque pertingere, & eam ab ejus ſordibus abluere, utque homo à peccando deſiſtat, efficere. Hoc eſt enim id quod ſignificant verba illa Hebr. 10.4, *Impoſſibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata*: non autem, ut permulti putaverunt, nullam vim ea ſacrificia habere potuiſſe ad ea peccata expianda pro quibus offerebantur. Unde etiam factum eſt, ut nonnulli, inter quos præcipue Beza, exiſtimaverint, in illis ſacrificiis omnium peccatorum quorumcunque antecedentium annorum commemorationem factam fuiſſe, proque illis omnibus ſacrificia illa fuiſſe oblata; quaſi dicere voluerit Apoſtolus, idcirco id factum eſſe, quia nulla peccata ſacrificiis illis tolli poterant. Hoc autem plane falſum ac ridiculum eſt. Quid enim attinuiſſet, quotannis ſacrificare, ſi certum fuiſſet, nulla peccata ea ratione expiari, & fruſtra omnino ea ſacrificia offerri? Nam, quod Levit. 16. 16. 21, 30, 34 ſcriptum eſt, ſacrificium illud anniverſarium, pro omnibus peccatis oblatum fuiſſe, id de omnibus peccatis anni illius accipiendum eſt, à quibus populus vere expiabatur, quemadmodum ex iis intelligi poteſt, quæ ſcripta ſunt ad finem ejuſdem capitis 34. *Sitque vobis hoc ſtatutum perpetuum, ut expiet filios Iſraël ab omni peccato eorum ſemel in anno.* Quod vero hic Apoſtolus ait, in hoſtiis illis factam fuiſſe commemorationem peccatorum quotannis, (quæ verba Beza, ut ſuæ ſententiæ magis patrocinari poſſent, alia ratione ab omnibus aliis diverſa reddidit, & pro commemoratione *repetitam mentionem* in interpretatione ſua repoſuit) illud, inquam quod dicit Apoſtolus, ita accipiendum eſt, ut non ad eadem ſingularia ſive individua peccatorum referatur, ſed ad ejuſdem generis peccata. Quanquam hac explanatione nequaquam indigemus, cum non dicat Apoſtolus diſerte, eadem peccata commemorata fuiſſe, ſed tantum, ut dictum eſt, commemorationem quotannis fuiſſe factam. At enim, ut ad rem redeamus, dicet aliquis, cur vitium illorum legalium ſacrificiorum eſſe ab Apoſtolo cenſetur, quod vim non haberent à peccatis retrahendi? Nunquid à victimis aliud præterea requiritur, quam ut illa peccata expient, pro quibus offeruntur. Itaque videri poteſt, eam Apoſtoli mentem non eſſe, quam nos affirmamus. Reſpondeo, Apoſtolum, antea cap.8, manifeſte aliud quiddam huic plane ſimile dixiſſe, cui idem omnino objici poſſe videatur ℣ſ. enim 7 aperte ait, Fœdus, quod cum populo per Moſem Deus pepigit non caruiſſe vitio. Quodnam vero illud vitium fuerit, ex ſequentibus patet: nempe, vim non habuiſſe continendi populum in officio. Unde factum eſt, ut aliud fœdus in ejus locum ſubſtitutum fuerit, quod eam vim habet; per quod nimirum divinæ leges humanis mentibus induntur, & cordibus inſcribuntur. Verum, quis audivit unquam, in fœderibus requiri, ut eas conditiones ſervari efficiant, quæ in ipſis continentur; Iſtud enim à voluntate eorum pendet, qui fœdus pepigerunt, ſeu potius, cum quibus fœdus pactum eſt, qui ſæpius, quantumvis præclarum fuerit fœdus, & quantumvis rite ſancitum, fidem fallunt, & fœderis conditiones ſervare negligunt. Sicut igitur fœdus illud prius vitio non vacaſſe dicit Apoſtolus, eo nomine, quod vi quadam carebat, quam poſterius habuit, quamvis proprium fœderis non ſit eam vim habere: ita quia ſacrificia illa antiqua vi quadam carebant, quæ in ſacrificio Jeſu Chriſti ineſt, quamvis ea vis propria ſacrificiorum non ſit, digna illa judicavit, quæ vitii damnarentur; præſertim cum nemo negaturus ſit, quin utrobique illa viis perfectionem quandam eximiam rei in qua eſt conciliet, quam altera minime habeat, quæ vi illa deſtituitur.

CAPUT XXV.

Concluſio diſputationis de diſcrimine inter Chriſti ſacrificium & legales victimas, una cum locorum aliquot explanatione, de expiatione per Chriſtum facta loquentium.

IGitur, ut ex ſupradictis patet, idcirco ſacrificia illa antiqua repetebantur, quia vim nullam habebant efficiendi, ut ii pro quibus offerebantur in poſterum à peccatis illis abſtinerent, qua vi cum Chriſti ſacrificium minime caruerit, illud repetere neceſſe non fuit. Hinc verba illa ejuſdem auctoris ad Hebr. eodem cap. 10.11, 12, 13, 14. *Et omnis quidem ſacerdos aſtat quotidie ſacra peragens, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam poſſunt auferre peccata: Hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus ſcabellum pedum ejus: Una enim oblatione confirmavit in æternum ſanctificatos.* In quibus verbis notandum eſt, adverbium *quotidie*, non ſignificare ſingulis diebus, ſed ſæpe, vel certo quodam tempore perpetuo. Neque enim agitur hic de alio ſacrificio antiquo, niſi de illo quod ſemel in anno idque perpetuo ſtatuto quodam tempore peragebatur, quod ſæpe peractum fuiſſe, præſertim præ Chriſti ſacrificio, dici poteſt, ut ex iis conſtat quæ ſcripta ſunt ſuperiore cap. ℣ſ. 25. Atque idem auctor cap.7 27, hac eadem de re loquens adverbium *quotidie* manifeſte hoc ſenſu uſurpavit: ait enim de Chriſto Hebr.9. 25, 26 &c: *Qui non habet neceſſitatem quotidie, quemadmodum ſacerdotes, prius pro ſuis delictis offerre, deinde pro populi, &c.* In nullis autem ſacrificiis, quæ pro populo fierent, legitur ſacerdos pro ſeipſo quoque offerre debuiſſe, præterquam in ſacrificio illo anniverſario. Itaque quod ſemel quotannis fiebat, quotidie factum fuiſſe ſcribit Hebr. 10. 14. Ut autem Apoſtolus probet id verum eſſe quod toties affirmaverat, & prædicto capitis decimi loco, poſtremo clariſſime repetierat, Chriſtum unica oblatione eos qui ejus ſunt participes perfeciſſe, ibidem ſtatim ſubjungit, ℣ſ. 15, 16, 17, 18; *Teſtificatur autem nobis etiam Spiritus Sanctus* Hierem.31. 33,34: *Nam poſteaquam prædixit, hoc eſt fœdus quod paciſcar cum illis poſt dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corda illorum, & in mentibus illorum inſcribam*

Digitized by Google

eas, & peccatorum ipſorum & iniquitatum ipſorum non recordabor amplius. Ubi autem horum remiſſio, non eſt amplius oblatio pro peccatis. Ex his verbis duo illa apparent Chriſti oblationi attributa, quæ in ſacrificiis illis antiquis minime fuerunt, ſed prius quam id explicemus, duo notanda ſunt. Unum eſt, quod non recte videtur ab Apoſtolo concluſum eſſe, cum ait, ex remiſſione peccatorum & iniquitatum ſequi, oullam amplius eſſe oblationem pro peccatis. Quid enim, ſi, ut conſueverat, oblatio fiat pro peccatis præteritis, unde eorundem peccatorum remiſſio conſequatur, vel alia quapiam ratione præterita peccata & iniquitates remittantur? Nonne peccatorum & iniquitatum erit remiſſio, & tamen fieri poterit, ut pro futuris peccatis oblationes inſtituantur? Hinc igitur animadvertendum eſt, Apoſtolum verba illa apud Hierem. 31. 33. 34, ita ioterpretatum eſſe, ut futura quoque peccata comprehendant, atque eodem ſenſu verba illa ſua protuliſſe, ℣ſ. 18, *Ubi autem horum remiſſio &c.* hacque ratione, tacite nos myſterium, quod in Hieremiæ verbis latebat, docuiſſe. Nam verba illa ℣ſ. 34, *Peccatorum &c. non recordabor amplius,* ſi quis ea in potiorem ſenſom accipiat (ut ſere fit in prædictionibus ad Chriſtum quoquo modo pertinentibus) ſignificant, nunquam amplius futurum, ot Deus peccatorum ullorum rationem habeat, eorumve rationem exigere velit. quod non ita erit, ſi non omnia peccata ſive præterita ſive futura remittar. Alterum quod notandum erat eſt, quod ſimiliter non recte argumentatus fuiſſe videtur Apoſtolus, qui ex eo quod nulla amplius oblatio ſit pro peccatis, ſine dubio colligi vult, Chriſtum unica oblatione omnia peccata abſtuliſſe. Siquidem fieri poteſt. ut, quemadmodum locus iſte quem citat aperte demonſtrare videtur, non ex oblatione Chriſti, ſed ex fœdere quod Deus per Chriſtum pepigit, factum ſit, ut oulla ſit amplius oblatio pro peccatis, nempe quia, ut ipſius verba declarant, peccata omnia fœderis vi remiſſa fuerint. Itaque neceſſe eſt, niſi Apoſtolum inepte prorſus locutum eſſe velimus, ut quod de fœdere ſcriptum eſt, id de oblatione dici poſſe pro conceſſo ſumpſerit, atque ob eam cauſam ab oblatione ad fœdus tranſire noo dubitaverit, id quod etiam fecerat cap. 8. 6 & deinceps. Ex quo perſpicuum eſt, non alia ratione Chriſti oblationem vim expiandi peccata habere niſi quia fœderi per ipſum ſancito confirmaodo adjuncta eſt, ex quo fœdere vere ac proprie omnis vis peccata oostra expiandi proficiſcitur. Idcirco enim revera peccata noſtra expiantur, quia Deus ſola bonitate ſua impulſus, omnia peccata iis, qui Chriſto obedierint, condonare pollicitus & pactus eſt. Qua de re latius infra ſuo loco: hoc autem Dei pactum pleniſſime confirmat, imo ex parte etiam exequitur, Chriſti oblatio. Etenim ex eo, quod Chriſtus in cœlum aſcendit, ibique immortalis factus, ſupremam ſecundum Deum poteſtatem eſt adeptus, qua ſuos, id eſt, ſibi obedientes vita æterna donare poteſt, quibus rebus ejus oblationem contineri, partim ſupra oſtenſum eſt, partim infra oſtendetur, nemo eſt quin agnoſcat plane futurum, ut qui Chriſto obedierint, æterna vita donentur, atque ea ratione omnium ſuorum peccatorum veniam conſequantur, & porro ejus rei initia quædam jam cernat, & quæ ad eam plane exequendam pertinent, nec alio ſpectare poſſunt, exiſtere & cognoſcat & fateatur.

Jam vero, ut ad id quod nobis explicandum propoſueramus ſermo noſter convertatur, dico, ex ante recitatis auctoris ad Hebr. 10. 15, 16, 17, 18, verbis ſatis conſtare de duplici illa expiatione, quæ Chriſti oblationis eſt propria. Demonſtratum eſt enim, Chriſti oblationi ea jure tribui poſſe, idque ex ipſius auctoris mente, quæ revera à fœdere per ipſum ſancito proficiſcuntur. Fœderi autem huic tribuitur, quod Leges Dei in mente inſcribat & corde: hoc autem, quid aliud eſt, quam efficere, ut quis à peccando deſiſtat, quam unam ex illis duabus expiationibus eſſe diximus? Tribuitur etiam, quod Deus peccatorum & iniquitatem amplius non recordetur, quod certe ut hic ſcriptor ipſe interpretatur, nihil aliud eſt, quam peccatorum omnium in perpetuum remiſſio.: hanc vero alteram Chriſti oblationis propriam expiationem fecimus. Animadvertendum eſt autem, quod quemadmodum recitationis ordine hoc loco, ſic reipſa inſcriptio legis divinæ in corde hominis, Dei oblivionem peccatorum antecedit, cui conſentit univerſa Sacra Scriptura, quæ pœnitentiam ab iis omoino requirit, qui remiſſionem ſuorum peccatorum à Deo ſint adepturi. Pœoitentiam enim agere oihil aliud eſt, quam vitam corrigere, & ſic legis peccati loco, legem divinam, quæ vera & ſola juſtitiæ lex eſt, in corde inſcriptam habere. Ex iis quæ de duabus iſtis expiationibus hactenus diſſeruimus, ſatis intelligi poteſt, quid ſibi voluent Johannes Baptiſta, cum de Chriſto dixit, Joh. 1. 29. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, quandoquidem Chriſtus vere peccata noſtra ſuſtulit, quatenus noo modo, ut victimæ illæ legales, quædam præterita peccata delevit, & à peccatorum pœna liberavit; verum omnia etiam futura expiavit, & a peccando io poſterum ceſſare fecit, ipſamque peccati radicem, quodammodo ex hominum corde extirpavit. Et idcirco eum, non agnum ſimpliciter, ſed Dei agnum appellavit, qui divina videlicet & prius inaudita ratione peccata tolleret atque expiaret. Quanquam noo nego, idcirco quoque Dei agnum ab eo appellari potuiſſe, quod ab ipſo Deo oon præordinatus ſolum, ut inquit Petrus Epiſtolæ prioris cap. 1. 20, ante mundi conſtitutionem fuiſſet, ſed etiam ab eodem comparatus quodammodo atque exhibitus; quod denique, ut ipſa verba ſonant, ipſius Dei eſſet. Atque huc pertinet illud, quod ſcriptum eſt Act 20. 28. Deum ſanguine ſuo Eccleſiam acquiſiviſſe: ubi tamen Syriaca interpretatio pro Deo Chriſtum habet. Cæterum quemadmodum à peccando Chriſtus retrahit, & ſic ipſa peccata penitus auſert, non quia pro peccatis ſatiſfaciat; (quid enim ejuſmodi peccatorum oblationi cum ſatiſfactione iſta commuoe eſſe poteſt?) Sed quia per ſpem æternæ ac beatæ vitæ, quam ii conſecuturi ſint, qui ipſius Chriſti præceptis obtemperaverint, Dei & proximi amorem in nobis gignit, eumque in cordibus noſtris perpetuo fovet: ſic a peccatorum pœna non ideo liberat, & ita peccata delet & auferi, quia pro peccatis noſtris Deo ſatiſfaciat; ſed quia, poſtquam Dei & proximi amorem in nobis genuerit, poſtquam Dei Legem in cordibus noſtris inſcripſerit, Deus peccata noſtra oobis non imputat, neque illorum amplius recordatur. Quamvis autem Johanoes, cum Chriſto tribuit quod peccata tollat, eum agnum nominaverit, & ſine dubio ea in re ad expiatoria legis ſacrificia alluſerit, non crediderim tamen, eum in appellatione iſta ad immolationem tantum reſpexiſſe, ſive ad Chriſtum, quatenus tantum immolatus fuit; ſed ad totum Chriſtum, qui, ut mox dicetur, pluribus modis peccata tollit. Cujus rei etiam argumentum eſſe poteſt, quod in expiatoriis illis legis ſacrificiis, quæ nominatim pro peccato offerebantur, nullus agnus immolabatur. Ex quo apparet, cum Baptiſta Chriſtum agnum appellavit, alterius etiam cujuſpiam rei, præter ſacrificia illa, rationem habuiſſe, & ad puritatem, innocentiam ac manſuetudinem illius reſpexiſſe, totumque Chriſtum ea tranſlatione quodammodo exprimere voluiſſe; præſertim cum, ut dictum eſt, Chriſtus non ipſa ſui immolatiooe tantum, ſed pluribus aliis modis peccata tollat. Tollit enim peccata Chriſtus, id eſt, ut ab eorum pœna liberemur, efficit, quatenus Dei nomine, primus ab orbe condito, omnium peccatorum veniam, quantumvis graviſſimorum, iis omnibus offert, qui pœnitentiam ex ipſius præſcripto egeriot, idque perpetuo fœdere ſancit. Tollit peccata Chriſtus, quia ad pœnitentiam agendam, qua peccata delentur, cœleſtibus iiſque ampliſſimis promiſſis omoes allicit, & movere potens eſt. Tollit peccata Chriſtus, quia non modo delendi modum docet, verum etiam doctrinam ſuam multis rationibus iiſque plane mirabilibus veriſſimam eſſe confirmat. Tollit peccata Chriſtus, quia poteſtatem habet peccata cuicunque voluerit remittendi, ſive in terra, quod tunc quoque poterat, cum adhuc mortalis eſſet, ſive etiam in cœlo, quod illi datum eſt, poſtquam eſt factus immortalis: quanquam hoc poſterius aliquo modo ad ipſius oblationem ſive immolationem pertinet, per

quam immortalis eſt factus, & ſupremam iſtam poteſtatem eſt adeptus. Quid autem ſit *remittere peccata in terra* & quid appellare liceat *remittere peccata in cælo*, ante alicubi, ſi recte memini, à nobis explicatum eſt. Breviter hac remiſſione æterna, illa, temporaria ſalus continetur. Tollit præterea Chriſtus peccata, (ut de altera ablatione peccatorum agamus) quemadmodum ex jam dictis patet, quia ut à peccando ceſſemus, doctrina ſua ejuſque mirifica confirmatione, etiam citra ſui ipſius immolationem efficit. Tollit denique (ut aliquid omittam) Chriſtus peccata, quia vitæ ſuæ innocentiſſimæ exemplo omnes, qui deploratæ ſpei non fuerint, ad juſtitiæ & ſanctitatis ſtudium peccatis relictis amplectendum facillime adducit. Itaque ut dictum eſt, non propter immolationem tantum dictum fuit à Johanne, Chriſtum agnum eſſe qui mundi peccatum tolleret; nec propter ſolam immolationem ea appellatione ad legis expiatoria ſacrificia alluſit; ſed potiſſimum propter peccatorum ablationem, quæ, ut vidimus, in Chriſto, etiam antequam immolaretur, fuiſſe jure dici poteſt. Nam Petrus quoque Epiſt. 1. cap. 1. 19 ut paulo ante diximus, cum agnum nominavit, cum tamen ejus ſanguinis, non tanquam in ipſius immolatione pro peccatis noſtris fuſi, ſed tanquam pretii quo ex vana converſatione à patribus tradita illi ad quos ſcribit redempti fuiſſent, mentionem faciat: nimirum quia, ſicut per immolationem alicujus pecudis peccata ſub lege auferebantur: ita per Chriſti ſanguinem, dum ipſius ſui ex vana noſtra converſatione eripimur, peccata à nobis auferuntur; & ita Chriſtus cum victimis illis, non præcipue propter ipſam immolationem, ſed propter peccatorum ablationem, tacite comparatur, & agnus appellatur. Auctor quoque ad Heb. cap. 9. 13, 14 Chriſti ſanguinem non cum ſanguine tantum qui in immolationibus illis annuis fundebatur comparat; ſed cum cinere quoque juvencæ, quo contaminati aſpergebantur, non quidem propter aſperſionem ipſam, quæ utrobique fit, ſed propter eundem expiandi effectum, quem utrinque manare certum eſt. At Johannes in Apoc. primo capite ℣. 5 ad aliud reſpiciens, & alia tranſlatione utens, quæ nihil aliud eſt, quam compendiaria quædam comparatio, de Chriſto deque ejus morte hæc dixit: *Qui dilexit nos & lavit nos à peccatis in ſanguine ſuo.* Quemadmodum enim aqua ſordes corporis abluuntur, ſic Chriſti ſanguine animæ labes abſterguntur, inquam primo, quia ea eſt ſanguinis Chriſti vis, ut ea ratione, qua à nobis explicatum fuit, homines à peccatis retrahat, & juſtitiæ cultores efficiat; quæ abſterſio deinde alterius à peccatis ablutionis cauſa eſt, de qua non dubito quin Johannes potiſſimum loquatur: cauſa eſt, inquam, ut ab omni peccatorum reatu coram ipſo Deo pro ejus bonitate abluamur. Ad priorem vero illam à peccatis ablutionem reſpicit potiſſimum Paulus, cum ad Corinthios ſcribens ait, 1 Cor. 6. 11 aliquos ex ipſis aliquando peccatis addictos fuiſſe, ſed ablutos eſſe per nomen Jeſu, & per Spiritum Dei, id eſt, à peccati ſervitute exemptos: qui locus etſi de Chriſti ſanguine aut morte nominatim non loquatur, tamen à me hac occaſione oblata libenter allatus & explicatus fuit, ut id probetur quod ſæpius inculcandum videtur, Chriſtum Jeſum peccata noſtra abſtuliſſe, non ſolum quia à peccatorum pœna nos liberaverit, ſed etiam quia ab ipſis peccatis nos retraxerit. Verum, ut ad propoſitum revertamur, dico, ex iis quæ dicta ſunt ſatis conſtare, in Sacris Literis, diverſis alluſionibus, comparationibus, metaphoris, ſeu tranſlationibus, ſanguini Chriſti tribui, quod à peccatis nos liberet. Quoniam vero inter Criſti mortem & ſacrificia illa legalia, non ſolum propter effectum ipſum expiationis, ſed etiam propter mactationem effuſionemque ſanguinis, & alia nonnulla, magna omnino eſt ſimilitudo, idcirco nihil (adumbratione etiam ipſa ſecluſa) reperiri poteſt, ad quod decentius, cum de expiatione peccatorum per Chriſti mortem peracta agitur, alludi poſſit, quam ad illa ſacrificia. Quæ tamen, comparatione facta, longe, ut vidimus, ab ea ſuperantur, ac potiſſimum in eo, quod ſacrificia illa, quamvis divinis promiſſionibus roborata, non tamen propria vi aliqua, ſed Dei voluntate tantum peccata expiabant: Chriſti autem mors divino Fœderi adjuncta, expiationem peccatorum noſtrorum, ut ſæpius oſtenſum eſt, ſua vi, quam ipſi nos agnoſcimus & ſentimus, alioſque docere poſſumus, ipſa peragit. Ex quo conſequitur, non ſolum in expiationis effectu, de quo hactenus diſputatum eſt, ſed etiam in expiationis cognitione gignenda, victimas illas antiquas à Chriſti morte multis partibus ſuperari. Cæterum, quia ut dictum fuit, Chriſti mors divino Fœderi confirmando fuit adhibita: legalia vero ſacrificia nulli Fœderi confirmando adjungebantur, ſed pars Fœderis ipſa erant, propterea præter jam enumeratas diſſimilitudines, hæc quoque inter Chriſti mortem & ſacrificia illa diſſimilitudo conſpicitur, quod illis peractis ſtatim reipſa expiatio, id eſt, peccatorum remiſſio conſequebatur, hanc vero tum demum reipſa peccatorum remiſſio conſequitur, ſi Fœderis conditiones ſerventur, id eſt, ſi vita corrigatur, atque à peccando ceſſetur.

CAPUT XXVI.

Quod ex eo ipſo, quod Chriſti corporis ſacrificium in victimis legalibus adumbratum fuerit, de eodem ſacrificio in abolendis peccatis noſtris ſtatui atque affirmari poſſit.

VIſum eſt ſupra abunde ſatis, de collatione ſacrificii corporis Chriſti cum victimis illis antiquis, quid ſcilicet per collationem iſtam de Chriſti ſacrificio in peccatis noſtris delendis jure conſtitui poſſit: Nunc idem de ipſa ejus ſacrificii in victimis illis adumbratione videndum eſt. Tametſi enim, quid ex ea adumbratione colligendum videatur, ſatis ex illis quæ diſputata ſunt intelligi queat, operæ pretium tamen erit, ea de re accuratius ac dilucidius aliquid diſſerere. Principio illud repetendum eſt, quod antea dictum exempliſque planum factum fuit, eam eſſe rei adumbrantis & adumbratæ proportionem, quæ (ut ipſa nomina præ ſe ferunt) eſt umbræ ad corpus cujus eſt umbra; & idcirco oportere, ut ea quæ in delendis peccatis noſtris Chriſti ſacrificium peregit, multo præſtantiora ſint iis, quæ victimæ ille legales peregerunt. Cum igitur per victimas illas ignorantiæ & incogitantiæ, ac leviores quædam fragilitates expiarentur, & labes quædam corporis, eæque imaginariæ potius quam veræ, mundarentur, neceſſe eſt, ut quæ per Chriſti fuſum ſanguinem & oblationem expiata & mundata ſunt, longe iſtis antecedant. Itaque nihil aliud hæc eſſe dicemus, quam mentis perverſitates, & ſcelera ac voluntaria peccata, animique veras maculas; adeo, ut his expiandis ac mundandis proprie Chriſti mors adhibita fuiſſe videatur, non autem illis quæ per victimas illas expiabantur: non de corporis maculis illis tantum loquor, eas enim poſt Chriſtum ne maculas quidem eſſe conſtat; ſed de ignorantiis, incogitantiis, & levioribus fragilitatibus idem dico: id quod ita ſe habere facile demonſtrari poteſt. Sæpius dictum eſt antea & probatum per Chriſti mortem duplicem peccatorum expiationem nobis contingere: unam, quod à peccando ceſſamus: alteram quod à pœna peccatis noſtris debita liberamur; etiamſi hæc poſterior tantum olim ex victimis legalibus manaret. Quod igitur attinet ad priorem expiationem, nulli dubium eſſe poteſt, quin per Chriſti ſacrificium non perinde leviora illa peccata, ut graviora expientur: Siquidem certum eſt, eum qui particeps ſit ſacrificii Jeſu Chriſti à gravioribus peccatis omnino abſtinere, ita videlicet, ut neque ullius pravitatis ne mediocrem quidem ſive imperfectum habitum habeat, nec ſcelus aliquod inſigne ſciens prudens perpetret, à levioribus autem non item, cum fieri poſſit, ut ejuſmodi homo leviori cuipiam fragilitati aliqua ex parte adhuc ſit obnoxius, & per ignorantiam aut incogitantiam in gravius aliquod crimen atque adeo ſcelus incurrat. Hæc autem vel ex eo ſolo manifeſta fieri poſſunt, quod quicunque non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum ambulaverit, Chriſtianus merito dici poterit, nec quiſquam Chriſtianus eſſe poteſt, qui non ſecundum Spiritum, ſed ſecundum carnem ambulat, quemadmodum

dum ex iis aperte docemur, quæ diſputat Paulus cap. 8. ad Rom. ab ipſo initio uſque ad ỷſ. 14 ubi tandem ad hunc modum concludit ỷſ. 12, 13. *Ergo fratres, debitores ſumus non carni, ut ſecundum carnem vivamus: ſi enim ſecundum carnem vixeritis, moriemini: Si autem Spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.* Nam quis negare audeat, eum ſecundum Spiritum, non autem ſecundum carnem ambulare, in quo Spiritus carne multo potentior eſſe deprehendatur, & in quo revera Spiritus regnet, caro vero obtemperet, licet eveniat interdum, ut is præ carnis imbecillitate labatur. Quod enim à Johanne 1 Joan. 3 9. & 5,18 ſcriptum eſt, eum qui natus eſt ex Deo non peccare, nec peccare poſſe, non ita accipiendum eſt, quaſi Chriſtianus homo nunquam aliquid peccet, ſed eſt intelligendum, hominem Chriſtianum ut plurimum non peccare: id quod tribus rationibus confirmo.

Prima eſt, quia ex majore parte res omnes appellantur, hominumque æſtimantur actiones: hinc fit, exempli cauſa, ut eum ſobrium, atque in cibo & potu temperantem eſſe dicamus, (quod idem eſt, quod non belluari, non inebriari,) qui ut plurimum, ab omni ingluvie atque ebrietate abſtinet, licet fieri poſſit, ut aliquando contra perpetuum morem atque inſtitutum ſuum, in cibo potuve capiendo modum excedat, & ebrius etiam fiat, atque ita helluetur & inebrietur. Liberalem ſimiliter eum appellamus, ſeu liberaliter ſua bona erogare, qui ut plurimum modo & ratione adhibita, dat & largitur de ſuo, etiamſi interdum contingat, ut quapiam in re minus liberalis ſit, aut ibi ubi opus erat de ſuo largiri, prætermittat. Quocirca, is etiam merito non peccare dicitur, qui ut plurimum ab omni peccato abſtinet, quamvis nonnunquam eum peccare contingat.

Altera ratio eſt, quia ipſe Sacræ Literæ, ſi quis animadvertat, non ſolum aliis verbis, ſed hoc ipſo Peccandi verbo ſic uti ſolent, ut non id quod aliquando, ſed quod ſæpius fiat, plerumque intelligant: exempla & in Novo & in Vetere Teſtamento diligenter inſpicienti paſſim ſunt obvia. Illud certiſſimum eſt, eo verbo ſimpliciter atque indefinite prolato ſæpiſſime non unum aliquem lapſum, vel peccandi actum, ſed gravius aliquod ſcelus, quod ſcilicet hominem aliis non levibus peccatis obnoxium arguat, aut certe minime Dei timore vero præditum eſſe oſtendat, ſignificari, vel plures peccandi actus declarari. Exempla in Vetere Teſtamento, præſertim vero apud Prophetas, adeo frequentia ſunt, ut aliqua in medium attuliſſe plane ſupervacaneum futurum ſit: in novo autem hi loci conſulantur, Luc. 15.18. Joh. 9.2, 3. Rom. 6.15. 2 Cor. 12.21 & 13.2. Heb. 3.17 ut alios multos omittam, qui tametſi ejuſdem omnino generis ſunt, tamen eorum vera ſententia non ita omnibus patet, & compluribus fortaſſe dubii videri poſſunt.

Tertia ratio, cur in illis Johannis verbis, peccandi verbum non ad unum aliquem peccandi actum, ſed omnino ad plures referri debeat, eſt, quod manifeſte Apoſtolus ibidem id quod *peccare* vocat, *peccatum etiam facere* nominat, ut apparet, ſi quis legat Epiſt. 1. cap. 3, à ỷſ. 6 uſque ad ỷſ. 10. Atqui *peccatum facere*, non poteſt ſignificare aliquod peccatum committere, ſed neceſſe eſt, ut ſæpius peccare ſignificet. Patet hoc ex oppoſito ibidem loquendi modo *juſtitiam facere*. Neque enim juſtitiam facere is dicendus eſt, qui aliquod juſtum opus faciat, ſed cujus ut plurimum juſta ſunt facta: alioqui, ſi quis juſtum aliquod opus faceret, is continuo juſtus appellari poſſit, quod tamen manifeſte falſum eſt. Dicitur enim ibi ỷſ. 7 eum qui juſtitiam faciat, juſtum eſſe. Quemadmodum igitur *juſtitiam facere*, nihil aliud ſignificat, quam juſtitiæ operibus reipſa addictum eſſe: ſic etiam *peccatum facere*, & porro *peccare*, quod ut diximus, apud Johannem idem eſt, nihil aliud ſignificare poteſt, quam peccatis reipſa eſſe addictum, & ſic frequenter peccare, ſive in aliquo peccati genere hærere, eoque implicitum eſſe. Et ſane non leviter deteſtanda videtur Novatianorum ſeu Catharorum ſententia, qui ex illis Johannis verbis, & paucis aliis quibuſdam apud alios Novi Fœderis ſcriptores oſcitanter lectis, aut certe non admodum diligenter perpenſis, eum Chriſtianum eſſe negarunt, qui undique perfectus non eſſet, quive adverſus Chriſti præcepta vel minimum delictum admitteret. Etenim ſententia iſta homines vere pios atque ex animo Deum Chriſtumque colentes indigniſſime à Chriſti regno & conſortio excludit, & plurimos vel ad deſperationem adducit, vel, peccatis licet onuſtos, de perfectione ſeſe jactantes efficit; quippe qui, ut ſibi ipſis id quod maxime cupiunt perſuadere poſſint, ſe ſcilicet perfectos eſſe, (quando ſine perfectione nemini ſalutem per Chriſtum contingere poſſe conſtituunt) ea pro peccatis non agnoſcunt, quæ peccata ſunt, & quidem gravia; imo vitia nonnunquam virtutes eſſe interpretantur, ſibique miſeri in mediis peccatis egregie blandiuntur, quemadmodum experientia ſæpius nos docuit. At vero non minus, imo certe magis culpandi ſunt, qui, univerſo Novo Teſtamento reclamante, eos Chriſtianos eſſe ſtatuunt, qui ſtudio Chriſti præceptis obtemperandi ſint præditi, licet revera non obtemperent, imo adhuc carnales ſint, & venundati ſub peccatum, neque id faciunt bonum quod volunt, ſed malum quod nolunt, qui denique ejuſmodi ſint, qualem ſeipſum videtur deſcribere Paulus ad Rom cap. 7. Neque enim inter cætera animadverterunt, ex ipſomet Pauli loco ſatis intelligi poſſe, Apoſtolum ſub perſona ſua non de ſeipſo tanquam Chriſti Spiritu prædito atque renato, ſed de eo homine, qui Dei gratia deſtitutus, ab ipſa lege totus pendeat, omnino loqui, ut rationes atque teſtimonia omittam aliunde, præſertim vero ex ejuſdem Apoſtoli ſcriptis, atque adeo, idque potiſſimum, ex eadem Epiſtola ad Rom. petita, quibus evincitur, fieri non poſſe, ut Paulus eo loco ſive de ſeipſo ſive de quovis alio renato per Chriſti Spiritum homine loquatur. Qua tota de re à nobis, in peculiari noſtra de interpretatione univerſi illius loci diſputatione, copioſe diſputatum atque explicatum eſt. Ubi interim oſtendimus, iſtorum ſententiam apprime pernicioſam eſſe, omnique conatu è mentibus noſtris evelli atque extirpari debere. Quin etiam ibidem non iſtos tantum, ſed eos etiam errare docuimus, qui perfectionem illam, quam Cathari neceſſariam eſſe dixerunt, nullo prorſus modo in hoc mundo ulli hominum contingere poſſe conſtantiſſime aſſeverant, hoc eſt negant fieri poſſe, ut quiſquam eo unquam perveniat in hac vita, ut nullum amplius peccatum admittat. Idque ea potiſſimum ratione freti affirmavimus, quod, ſi perfectio iſta nullo prorſus pacto donec hic vivimus nobis contingere poteſt, neceſſario ſequitur, neminem ex nobis conari debere, aut (ſi ita perſuaſum habuerit) conaturum eſſe, ut perfectus ſit; quod tamen fieri debere omnes uno ore confitentur. Quis enim id conetur, quod ſe facere poſſe plane deſperet? Ex quo conſequitur, peccata plurima, quæ à nobis committentur, non ab imbecillitate carnis noſtræ, ſed à ſpontanea quadam noſtra negligentia profectura eſſe. Ejuſmodi autem peccata Deum ignoſcere, ita ut pro Chriſti fratre ac membro agnoſcat eum qui ea commiſerit, ab ipſiſque per totam vitam nunquam abſtinuerit, nemo (arbitror) ſanæ mentis dixerit. Jam vero ex iis quæ dicta ſunt ſatis intelligi poteſt, qualis, quod ad vitæ ſanctimoniam Chriſtique præceptorum obedientiam attinet is eſſe debeat, qui Chriſtianus merito appellari poſſit, nempe talis, qui nullo graviore peccati genere implicitus ſit. Namque, ut antea dictum eſt, id vel ex eo patet, quod, Paulo teſte, oportet iſtum non ſecundum carnem, ſed ſecundum Spiritum ambulare. Quis enim ſecundum Spiritum eum ambulare dicat, qui graviore aliquo peccati genere ſit implicitus, nedum ejuſmodi peccata ex corde ſuo eradicaverit? Atqui legantur quæ ſcribit Paulus ad Gal. cap. 5 à ỷſ. 18 ad finem uſque capitis, & quam neceſſe ſit, ut qui ſecundum Spiritum vivat, omnium ſcelerum radices ex animo ſuo extirpaverit, manifeſto deprehendetur. Certum igitur (ut jam tandem ad propoſitum revertamur) eſſe poteſt, Chriſti ſacrificium, non perinde priore illo expiandi genere incogitantias & ipſas leviores fragilitates expiare, ut graviora peccata & ſcelera expiat, cum videamus Chriſtianum hominem, & ſic Chriſti ſacrificii participem, adhuc

Digitized by Google

errare & labi poſſe, graviore autem aliquo peccato implicitum eſſe non poſſe. Nunc de altero expiationis genere videndum eſt, atque oſtendendum, non ita proprie Chriſti ſacrificium nos à leviorum peccatorum, de quibus dictum eſt, pœna liberare, quemadmodum à graviorum. Nam, cum leviorum illorum delictorum plenam veniam conſequendi modus & ratio in ipſa Moſis Lege propoſita populo in perpetuum fuiſſet, non ipſorum, ſed graviorum, quibus in lege nulla venia dabatur, Chriſtum proprie veniam attuliſſe, eaque ratione ſacrificio ſuiipſius interveniente illa expiaſſe jure optimo dicere poſſumus. Hinc Paulus Act. 13.38. Judæis Antiochenſibus Piſidianis ea verba dixit: *Notum igitur ſit vobis, viri fratres, quia per hunc [Jeſum] vobis remiſſio peccatorum annunciatur, & ab omnibus quibus non potuiſtis in Lege Moſis juſtificari, in hoc omnis qui credit juſtificatur.* Hic ſatis aperte explicat Apoſtolus, quodnam proprium Chriſti munus ſit in peccatis expiandis, id eſt, ipſorum reatu tollendo, nimirum ab iis peccatis expiare quibus in lege expiatio non concedebatur, & quæ adhuc ſub Vetere Fœdere erant, unde Fœdus per quod expiata fuerunt merito Novum appellatum fuit, quod ex iis ſatis intelligi poteſt quæ ſcripta ſunt Hebr. 9. 15, idque prædictum a Hierem. fuerat, cap. 31. 33, 34. Sed dicet aliquis, nunquid ante Chriſti adventum graviora peccata non expiabantur? Expiabantur quidem, idque non raro. Verum non ratione aliqua in ipſa lege ipſoque antiquo fœdere omnibus in perpetuum propoſita, ſed Dei gratia ac benignitate, cujus identidem populus admonebatur, & cujus complura manifeſta argumenta atque ſpecimina ab ipſo orbe condito unuſquiſque animadvertiſſe poterat. Qua de re non nihil à nobis explicatius dictum eſt, cum oſtendimus Deum in ſalute quam nobis Chriſtus peperit, peccata noſtra, nulla vera pro ipſis à quoquam ſatiſfactione accepta, nobis ignoſcere voluiſſe. At vero per Chriſtum univerſali ac perpetuo fœdere, omnibus pœnitentiam ex ipſius Chriſti præſcripto agentibus, quorumcunque delictorum etiam graviſſimorum veniam obtulit, & daturum ſe verbo ſuo aliiſque præterea modis aperte confirmavit. *Habuit igitur*, ut inquit Apoſtolus, ad Hebr. 10.1. *Lex umbram futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.* Nam, quid erat (obſecro) à levioribus illis delictis per pecudum immolationem expiari poſſe, ſi graviorum interim pœnas dare ex legis præſcripto neceſſe erat? Annon hæc umbra tantum fuit illius vere divinæ benignitatis imaginis, quam in Chriſto conſpeximus, per quem, ejus morte & oblatione ſuiipſius Deo facta interveniente, ab omnium ſcelerum pœna, hoc eſt, ab ipſa morte in perpetuum vindicamur? Nec vero objiciat quiſpiam, ſub Vetere Teſtamento iis qui recens ad Dei populum aggregabantur, quique circumcidebantur, quæcunque gravia antecedentia ſcelera (ut quidem veriſimile eſt, & nos facile concedimus) condonata fuiſſe, non minus quam ſub Novo Teſtamento iis qui recens Chriſto nomen dabant, eaque ratione ad ejus Eccleſiam aggregabantur. Nam in eo adhuc ingens inter utrumque fœdus differentia eſt, quod qui ſub priore naſcebantur, ſi grave aliquod delictum admiſiſſent, ſtatim puniebantur, nec ad pœnam evitandam aliquid (quod ad ipſum Fædus & Legem attinet) pœnitentia proderat. Sed qui ſub poſteriore naſcuntur, id eſt, ab ipſis incunabulis Chriſtum tanquam Servatorem ſuum in ore habent, in quæcunque licet graviſſima delicta inciderint, ſi pœnitentiam agant, ab omnium reatu liberantur. Adde, quod in adultis Chriſti nomen poſtquam adoleverunt primum profitentibus, & pœnitentiam agentibus, non omnino ex ipſo Novo Fœdere ſecundæ pœnitentiæ locus negatur, & per eam in Dei gratiam receptio ac peccatorum condonatio, quæ in adultis ad Judaiſmum converſis nullum locum ex ipſo antiquo Fœdere inveniebant. Ut autem apertius conſtet, ſub Chriſto ſecundæ pœnitentiæ locum eſſe, aliquid nobis dicendum eſt de duobus locis inſignibus Epiſtolæ ad Hebræos 6. 4, 5, 6 &c, & cap. 10, 26, 27 &c. Ex quibus locis non ſecunda modo pœnitentia ſub Chriſto excludi videtur, ſed ve unius tantum peccati poſt agnitam veritatem admiſſi condonatio. Quod igitur ad priorem locum attinet, ibi dicitur, impoſſibile eſſe, ut qui Spiritus Sancti participes fuerint facti, ſi prolapſi fuerint, iterum renoventur per pœnitentiam. Hic primum animadvertendum eſt, *Prolapſum eſſe*, non ſignificare aliquod delictum admiſiſſe, ſed à recta via defeciſſe, & ad priſtinam vitæ rationem reverſum fuiſſe, id eſt, peccatis ſe denuo implicuiſſe, & tanquam terram inutilem ſpinas & tribulos proferre, ut patet ex iis quæ poſtea dicuntur ℣. 8. Deinde conſiderandum eſt, impoſſibile hic illud dici, quod admodum difficile eſt, & apud homines eſt impoſſibile, non autem apud Deum, qua ratione ſimiliter Chriſto ipſo teſte dici poteſt, divitem non poſſe ſervari Matth. 19.26. Idque ex ipſis Apoſtoli verbis patet, quæ proxime antecedunt Hebr. 6.3. *Et hoc faciemus ſiquidem permiſerit Deus.* Nam cum antea meminiſſet Apoſtolus ℣. 1, 2, non eſſe denuo jaciendum fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, ſubjungit poſtea, quamvis maxime id facere quis velit, ut ſcilicet fundamentum denuo jaceret &c, non tamen id in noſtra poteſtate eſſe, & propterea rationem ſui dicti reddens, addit ℣. 4. *Impoſſibile eſt enim &c.* Ex quo apparet, iſtam (ut ita dicam) impoſſibilitatem, non ſimpliciter, ut ajunt, ſed ſecundum quid intelligendam eſſe. Porro, quod attinet ad poſteriorem locum Hebr. 10.26, 27 &c, ſciendum eſt, pro eo quod in Latino codice eſt *voluntarie*, in Græco eſſe *ἑκουσίως*, quod ſpontaneam voluntatem ſignificat. Verbum autem *peccantibus*, non de iis qui aliquod delictum admittunt, intelligendum eſt, ſed de iis qui peccato ſe mancipant: hæc enim, ut ante diximus, vis verbi peccandi in Sacris Literis eſſe ſolet. Loquitur igitur ibi Apoſtolus de iis, qui ſua ſponte veritatis agnitione deſerta, Chriſtique Eccleſiæ valedicto, peccatis ſe totos addicunt, quemadmodum ex antecedentibus & conſequentibus verbis patet, atque pro iſtis expiationem pro peccatis ſupereſſe negat. Sed nos de iis loquimur, qui tantum nova vitæ emendatione indigent.

CAPUT XXVII.

Ex eo, quod Jeſus ipſe Chriſtus in legalis Pontificis perſona adumbratus fuerit, nullo modo colligi poſſe, Chriſtum morte ſua, vel alia quavis ratione, pro peccatis noſtris Deo ſatisfeciſſe, & quid inde colligi debeat.

DEmonſtratum fuit à nobis, ut arbitror, ex adumbratione mortis Chriſti in antiquis ſacrificiis, ſive per collationem, ſive ex vi ipſius adumbrationis, nihil colligi poſſe, quod Chriſtum pro peccatis noſtris divinæ juſtitiæ ſatiſfeciſſe doceat, & quid inde colligi & poſſit & debeat non indiligenter explicatum: Quare ad alteram hujus de ſacrificiis tractationis partem accedendum eſt, & de adumbratione ipſius Chriſti in legalis Pontificis perſona agendum. Atque hic quoque primum de collatione, quæ adumbrationi adjuncta ſit: deinde de ipſa adumbratione per ſe conſiderata, videndum eſt. Quod igitur ad collationem ſeu comparationem attinet, cum jam & ratione, & Theogolorum teſtimonio comprobatum fuerit, victimas illas antiquas, nullam vim ſatiſfaciendi pro peccatis illis, pro quibus offerebantur, habere potuiſſe, omnino concludendum videtur, multo minus Sacerdotis perſonam ullam ſatiſfaciendi pro iiſdem peccatis vim habuiſſe. Neque enim Sacerdos ipſe Deo offerebatur, ſed victima tantum. Nec vero dicendum eſt, ex Sacerdotis perſonæ dignitate vim ſatiſfaciendi victimas illas imbibiſſe. Nam neque ea de re quidquam uſquam apparet, & ſatis intelligi poteſt, id neutiquam fieri potuiſſe. Ut enim, ſi creditori cuipiam ſatiſfaciendum ſit, cui centum nummorum ſummam quis debeat, nunquam quinquaginta tantum perſolutis, vere illi ſatiſfaciet, quiſcunque is tandem ſit, qui pecuniam illam perſolverit: ſic non poteſt Sacerdotis perſona, quantumvis digna, efficere, ut victima offerenda quæ per ſe vim ſatiſfaciendi non habeat Deo cui offertur revera ſatiſfiat. Quod ſi creditor ille, propter perſonæ qualitatem quæ ſolutionem fecerit, minore li-

cet

Digitized by Google

cet ſumma quam ea erat quæ ſibi debebatur accepta, ſatiſfactum ſibi eſſe dicat, nec amplius ſe à debitore ſuo vel exigere, vel etiam petere poſſe omnino velit, non vera erit ſatiſfactio, de qua quærimus, cum manifeſtum ſit, creditorem iſtum, multum de eo quod ſibi debebatur remiſiſſe, neque id omne quod ſuum erat recepiſſe. Apparet igitur, eum qui ſolutionem iſtam fecit, dignitate perſonæ ſuæ non quidem vim aliquam ſatiſfaciendi pecuniæ à ſe ſolutæ tribuiſſe, ſed tantum eo creditorem adduxiſſe, ut debiti partem condonare voluerit, nec minus contentus eſſe, parte debitæ ſibi ſummæ accepta, quam ſi integram ſummam accepiſſet. Atque ex hac ſimilitudine argumentum (quod vocant) à minore ad majus recte in propoſito noſtro ducere poſſumus. Nam, ſi ubi bona pars ejus quod debetur ſolvitur, niſi totum ſolvatur, perſonæ ſolventia dignitas, quod ad veram ſatiſfactionem attinet, nihil efficit: multo magis dicendum eſt, id evenire, ubi revera ne pars quidem ulla ſolvitur ejus quod debetur, quemadmodum victimis illis legalibus offerendis factum fuiſſe quilibet intelligere poteſt. Adde, quod perſonæ ipſius ſolventis dignitas, per ſe nihil omnino in liberando debitore præſtare aut ſolet, aut etiam valet, niſi vel preces adjungantur, vel deſiderii ſaltem ſignificatio, ut creditor, quamvis minus accipiat quam ſibi debetur, debitorem tamen liberare velit; hacque ratione antiqui Sacerdotis perſonam vim aliquam in peccatis expiandia habuiſſe, quiſpiam fortaſſe dixerit, expiationem videlicet precibus à Deo impetrando; unde per collationem, Chriſtum quoque precibus nobis à Deo expiationem peccatorum noſtrorum impetraſſe, concludendum videatur. Verum, nec concedendum eſt, Sacerdotem illum antiquum precibus expiationem à Deo impetraſſe, nec, ſi id maxime concedendum eſſet, ad propoſitum faceret, cum longe aliud ſit ſatiſfacere, & precibus aliquid impetrare. Qua de re poſtea agemus.

Sequitur, ut de vi ipſius adumbrationis videamus, utrum videlicet aliquid verbotenus tantum legali Pontifici, tanquam rei adumbranti, tributum fuerit, quod ſatiſfactionem iſtam, de qua quærimus, indicet, quodque in Chriſto, tanquam in re adumbrata, reipſa inveniri ſtatuendum ſit. Quamvis enim, ex iis quæ ſupra in initio fere hujus de ſacrificiis tractationis diſputavimus, id fieri non poſſe appareat, cum, ut ibi dictum fuit, neceſſe ſit, ut ea quæ adumbrantur, non verbotenus tantum, ſed reipſa quoque aliqua ratione in re adumbrante reperiantur, tamen, ut nulla prorſus de ſatiſfactione iſta ſuſpicio eſſe poſſit, recte eſt ut hac de re accurate explicemus. Dico igitur, ea quæ à Moſe de legali Pontifice, quod ad expianda peccata attinet, dicuntur, omnia uno verbo *Capher* contineri, de quo ſupra, cum de ipſis victimis ageremus, diſputatum eſt, & oſtenſum, illud à ſatiſfactionis ſignificatione quam longiſſime abeſſe. Itaque ſtatuendum eſt, id, cum Sacerdoti ſacrificanti accommodatur, aliquid omnino à ſatiſfactione diverſum ſignificare. Vetus quidem Interpres, ni fallor, ubique fere *Rogare*, ſive *Orare*, ejus loco repoſuit, quod alicubi alii quoque interpretes fecerunt. Verum tamen affirmare ego nihilominus auſim, verbum illud nuſquam orandi ſeu rogandi vim obtinere, ſed, quod ad propoſitum noſtrum attinet, ſemper expiandi ſeu removendi reatum & pœnam peccati, ſignificationem habere, ſive id fiat orando, ſive offerendo, ſive condonando, ſive quacunque alia ratione. Atque hoc ſenſu in recentioribus Latinis editionibus, plerunque verbum illud, etiam cum de ſummo Sacerdote ſacrificante agitur, redditum fuiſſe animadvertimus, & dictum *Et expiabit eum Sacerdos &c.* Quid autem hoc ſibi velit, ex iis quæ ante diſſeruimus ſatis intelligi poteſt, nempe, Sacerdotem peracto illo ſacrificio liberaturum eſſe illum pro quo ſacrificabat ab admiſſi peccati reatu, non quidem Deo ejuſve juſtitiæ ſatiſfaciendo, ſed id peragendo, quod peragi voluit Deus, ſi is qui deliquerat delicti ſui veniam conſequi vellet. Unde factum videmus, ut in multis ejuſmodi locis verbum *Chaphar* vel *Chipper* à doctiſſimis viris nihil aliud ſignificare dictum ſit, quam *Expiatum ſeu mundum declarare*, ut in annotationibus magnorum Bibliorum Roberti Stephani ſcriptum eſt, Levit. 5. 10. 16, & 6, 7, & 15. 15. Idemque annotat Franciſcus Vatablus cap. 15 ejuſdem libri, ℣ſ. 30, & cap. 16 30, hoc autem ubique fieri poſſe videtur, præſertim vero toto capite quarto ejuſdem libri: ubi pro confirmatione hujus explicationis animadvertendum eſt, non addi ea verba, *Et expiabit, &c*, tunc cum de oblatione pro peccato ipſius Sacerdotis eſt ſermo. Ex quo colligere licet, verbum expiandi in illis aliquid ſignificare, quod non ita ſacrificio pro peccatis Sacerdotis accommodari poſſit, ut pro aliorum. Id autem nihil aliud videtur eſſe poſſe, quam *Expiatum ſeu mundum pronunciare & declarare.* Neque enim ſeipſum mundum declarare perinde ac cæteros aut poterat aut debebat Sacerdos. Adde, quod alicubi verbum illud hanc ſignificationem habere prorſus neceſſarium eſt, ut Levit. 10. 17 ubi legitur: *Cur non comediſtis oblationem pro peccato in loco ſanctitatis? Eſt enim ſanctitas ſanctitatum, cum illam dederit vobis ad portandum iniquitatem congregationis, & ad expiandum eos coram Jehova.* Cum enim jam ſacrificium peractum fuiſſet, certiſſimum eſſe poteſt comeſtione illa non potuiſſe peccatum expiari, ſed tantummodo expiatum declarari. In quibus verbis illud etiam obiter notandum eſt, phraſim illam *Portare iniquitates ſeu peccata*, de qua ſupra alibi egimus, adeo (ut ibi diximus) ſignificare ſolere *auferre iniquitates ſeu peccata*, ut inde factum ſit, ut ablata ea fuiſſe declarare ſignificare poſſit. Ex his ſatis conſtare arbitror, nuſquam cap. 4. 5, & 6 Levit. ubi potiſſimum ſacrificia inſtituuntur, attributum ſummo Sacerdoti fuiſſe, quod pro peccatis ſatiſfaceret, licet ibi ſæpius repetitum ſit, *Et expiabit eum Sacerdos &c.* Idquod ex eo præterea intelligi par eſt, quod ubique additur, *& remittetur ei.* Remiſſionem enim & plenam ſatiſfactionem, (nam de hac loquimur) non ſolum ab ipſo reo ſeu debitore, ſed à quocunque pro eo exhibitam, ſimul ſtare non poſſe, ſupra (ni fallor) aperte demonſtratum eſt. Sed jam de iis locis videamus, qui magis proprie ad quæſtionem noſtram pertinent, & ſunt Levit. 16, ubi de anniverſario illo ſacrificio agitur, in quo Chriſti ſacrificium præcipue adumbratum fuiſſe ante docuimus, & cap. 9 ejuſdem libri, ubi de prima oblatione agitur, quam pro ſe & populo Aharon fecit, quæ cum univerſalis fuerit, Chriſti ſacrificium adumbraſſe aliqua ratione dici poteſt. In illis autem verbum *Chipper* orandi ſeu precandi ſignificationem habere, à doctiſſimis viris annotatum fuit. Quod non ob aliam cauſam ab ipſis factum eſſe arbitror, niſi quia ab omnibus verbum illud cum præpoſitione *bead* conſtruitur, cum in ſuperioribus locis ubi expiandi ſeu expiatum declarandi ſignificationem illud retinere dixerunt, cum præpoſitione *al* conſtruatur. Verum hoc, ut mihi quidem videtur, nullam ſignificationis differentiam inter utroſque locos conſtituere debet. Siquidem *al* non minus quam *bead*, & *ſuper* & *pro* ſignificare poteſt, ut nihil aliud eſſe queat *vechipper baado*, quam *vechipper alav*; nec illud aliquid ſignificare, quod hoc pariter non ſignificet. Quocirca, cum manifeſtum ex ipſorum ſententia ſit, *vechipper alav* nihil aliud eſſe quam *Expiabit eum*, ſive *Expiatum illud declarabit*, cur *vechipper baado* ipſis auctoribus *Orabit pro eo* interpretabimur? Certe verbum cum præpoſitione *bead* conſtructum, expiandi ſignificationem retinere perſpicuum eſt ex cap. 30. lib. 2. Paral. 17. 18 quem locum, ſi quis ea de re dubitet, conſulere poterit. Non eſt igitur in his locis etiam ab uſitata verbi *Chipper* ſignificatione recedendum, & concludendum omnino eſt, ubicunque de legali Sacerdote ſacrificante agitur, nihil illi majus attribui, quam quod id faceret, quo peracto is pro quo ſacrificabatur divina benignitate à peccati ſui reatu & pœna liberaretur, vel quod liberatum eſſe declararet ſeu pronunciaret. Ex quo efficitur, per adumbrationem Chriſti in ſummi illius Sacerdotis perſona, ex ipſius adumbrationis vi nullo modo colligi poſſe, Chriſtum pro peccatis noſtris divinæ juſtitiæ ſatiſfeciſſe.

Reſtat ut nos, quid ex hac adumbratione, tum adumbratam rem cum adumbrante conferendo, tum adum-

brationem ipſam per ſe perpendendo, colligi & poſſit & debeat, conſideremus. Et primum cum antiquo Pontifice Chriſtum conferamus, non ſimpliciter quidem, ſed quatenus ad populi expianda peccata is à Deo Pontifex conſtitutus fuerat, & præſertim quatenus ſemel in anno, in Sancta Sanctorum ingrediens, id univerſe peragebat. Sic enim & collationem ipſam melius perſequemur; & quæ hac de re in Epiſtola ad Hebræos ſcripta ſunt, rectius intelligemus.

Cum igitur (ut hinc hujus collationis initium ſumamus) certum ſit, antiquum illum Pontificem non ea ratione populi peccata expiaſſe, quod pro illis ſatiſfaceret, ſed quod ea faceret, quibus peractis ex divina benignitate expiatio ante promiſſa reipſa conſequebatur, vel etiam quod expiationem prædicto modo conſecutam eſſe declararet, ac pronunciaret: certum quoque eſſe debet, Chriſtum non idcirco noſtra peccata expiaſſe, quod pro illis divinæ juſtitiæ ſatiſfecerit: ſed quod ea fecerit, quibus peractis peccatorum noſtrorum expiatio, antea nobis divina benignitate promiſſa, conſecuta reipſa fuerit, vel etiam, quod nos eadem benignitate divina jam expiatos eſſe pronunciaverit ac declaraverit. Utrumque autem quomodo Chriſtus, ſeipſum crucis morti tradendo, ſuumque ſanguinem pro nobis fundendo, effecerit, ſupra, cum victimas illas antiquas cum ipſius ſacrificio contulimus, abunde à nobis demonſtratum eſt. Porro de utroque loquitur auctor ad Hebr. 1. 3. ubi de Dei filio ſic loquitur: *Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & expreſſa imago ſubſtantiæ illius, portetque omnia verbo potentiæ ſuæ, per ſemetipſum purgatione facta peccatorum noſtrorum, conſedit ad dextram majeſtatis in excelſis.* Ait igitur diviniſſimus hic ſcriptor, Chriſtum ſplendorem eſſe glorioſum, & expreſſam imaginem ſubſtantiæ Dei, hoc eſt, per ipſum nobis gloriam & majeſtatem Dei inſigniter admodum apparuiſſe, adeo, ut ipſummet Deum in ipſo conſpicere ac contemplari licuerit. Quod aliud non eſt, quam Deum ejuſque voluntatem, quatenus hæc notitia nobis ſalutaris eſt, per Chriſtum penitus cognoviſſe & perſpexiſſe. Ait inſuper, Chriſtum portare, id eſt, moderari cuncta, verbo, id eſt, juſſu potenti ſuo. quod idem eſt cum eo, quod alibi ſcriptum eſt, habere illum omnem poteſtatem in cœlo & in terra, & infernum quoque ei genua flectere Matth. 28. 18. Phil. 2. 9, 10, 11. Hæc igitur cum de Chriſto Apoſtolus dixiſſet, conſequenter ac recte ſubjunxit, eum per ſemetipſum peccatorum noſtrorum purgationem feciſſe. Ex quo apparet, quam ſint omnia ſupra citata ejus verba inter ſe aperte cohærentia. Id quod pauci, ut arbitror, vel animadverterunt, vel convenienter explicarunt. Atque inde apparet, utraque illa ratione, de qua dicebamus, Chriſtum ad exemplum antiqui Pontificis noſtra peccata expiaſſe. Quatenus enim Dei erga nos voluntatem omnem in ipſo expreſſam vidimus, declaratum nobis apertiſſime eſt, remiſſa & deleta eſſe peccata noſtra. Duplici autem ratione in Chriſto Dei erga nos voluntatem expreſſam vidimus. Primum, quia is eam nobis prædicatione ſua patefecit, idque multis modis, præſertim vero crucis mortem obeundo, ſanguinemque ſuum fundendo, confirmavit. Deinde, quia in ipſo id jam re impletum ſcimus, quod Deus nobis per eum eſt pollicitus, & jam in ipſo certiſſimum pignus divinæ bonitatis nobis patefactæ habemus. Quatenus vero Chriſtus omnia potenti juſſu ſuo moderatur & regit, jam effectus ipſe expiationis, quam Deus pro ſingulari & pura ſua clementia ac liberalitate nobis deſtinaverat, conſecutus eſſe dici poteſt. Nam ſi Chriſtus, cujus membra nos ſumus, non ſolum ad ſempiternam beatitatem perductus eſt, ſed omnia etiam in cœlis degens in manu habet, nonne & nos una cum eo in cœlis verſamur? Nonne mors atque infernus, quod ad nos attinet, vim ſuam prorſus amiſerunt? Nulla igitur ſupereſſe amplius poteſt pro peccatis noſtris pœna. Itaque apparet, ſuprema illa Chriſti poteſtate expiata revera eſſe peccata noſtra, quod quidem morte ejus interveniente factum eſt, per quam ipſe ad omnium moderationem & ſummum illud imperium pervenit. Nos Chriſtus (ut inquit idem auctor ad Hebr. cap. 13. 12.) per proprium ſanguinem ſanctificavit, non quidem, ut Pontifex Aharonicus, qui victimarum ſanguine fuſo, populum propter ſolum Dei decretum expiabat, & expiatum eſſe pronunciabat, ſed ſuiipſius ſanguinis fuſione interveniente, mortem peccatorum pœnam pro nobis extinguens, & divinæ voluntatis certiſſimam fidem nobis perpetuo faciens. Qua ratione qui ſemel ſanctificatus fuit, & poſtea tantam ſanctificationem aſpernatur & rejicit, is graviſſimis pœnis digniſſimus eſt, quippe, qui ipſum Dei filium conculcet, & ejus admirabilem charitatem contemnat, ac ſanguinem, quem, eadem charitate impellente, ut ſanctificatio hæc conſequeretur, fundere non dubitavit, & ob eam rem ſanctiſſimus cenſeri debet, tanquam rem prophanam ducat, ut ait idem Apoſtolus cap. 10. 29. Ex quo loco aperte conſtat, Chriſti ſanguine ſanctificari, ſignificare potiſſimum, per Chriſti ſanguinem ad veritatis cognitionem, id eſt, divinæ voluntatis de peccatorum remiſſione pœnitentibus danda, qua æterna vita continetur, notitiam pervenire. Dixerat enim prius ℣. 26. *Voluntarie enim peccantibus nobis poſt notitiam veritatis &c.* Quam ſententiam deinde, ut manifeſtum eſt, latius explicat, & verba quæ modo recitavi ſic uberius exponit, ℣. 29. *Qui filium Dei conculcaverit, & ſanguinem Fœderis, per quem fuerat ſanctificatus, prophanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?* Ubi nemo eſt, qui negare poſſit, ſanctificationem iſtam & Spiritum gratiæ, acceptæ veritatis notitiæ in ſuperioribus verbis reſpondere. Quod ita eſſe id plurimum confirmat, quod non ſanguinem ſimpliciter dixit Apoſtolus, ſed *ſanguinem Fœderis*, ut idcirco ſanctificatum iſtum per Chriſti ſanguinem ſignificet, quia Chriſti ſanguinis fuſione divinæ promiſſiones ſancitæ & confirmatæ fuerint, atque ob eam cauſam ab ipſo pro veris agnitæ, unde omnis ſanctificatio iſta, quæ nihil aliud quam peccatorum expiatio eſt, pendet ac derivatur. Ad hanc divinæ voluntatis patefactionem, unde fit, ut à peccatis, id eſt, ab eorum reatu expiemur, pertinent fortaſſe, non minus quam ad ablutionem à peccatis ipſis, ea verba Johannis, Apoc. 1. 5, *Qui lavit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo*, id eſt, nos ablutos eſſe declaravit. Nam etiam paulo ante eum teſtem fidelem appellaverat. Si modo verba illa, *Qui lavit &c.* ad Jeſum Chriſtum referenda ſunt, ut ego quidem cum cæteris arbitror. Quamvis non defuerint, ut Eraſmus teſtatur, qui ad Deum, cui Jeſus Chriſtus fidelis teſtis fuiſſet, ea referri volebat, & non *ſanguine ſuo*, ſed *ſanguine ejus* legebant. Cum de redemptione per Chriſtum facta diſſereremus, quæ ejus ſanguine interveniente peracta fuit, obſervavimus, ubicunque fere de ea agunt Scriptores Sacri, patefactionis voluntatis divinæ mentionem fieri. Idem videmus plerumque contingere, cum de peccatorum expiatione eadem ratione facta agitur. Nimirum ut intelligatur, Dei voluntatem à Chriſto, dum ſanguine ſuo interveniente peccata expiat, non conciliatam nobis, ſed patefactam fuiſſe, & verbi expiandi ac ſimilium ſignificationem illam declarationis, non minus Chriſto quam legali Sacerdoti convenire.

CAPUT XXVIII.

De aliis ſimilitudinibus inter legalem Sacerdotem & Chriſtum, ex quibus intelligi poteſt, Chriſtum alia ratione quam per ſatiſſactionem peccata noſtra expiaſſe.

Eſt præterea in hac Chriſti & ſummi legalis Sacerdotis collatione conſiderandum, quod quemadmodum Pontifex ille antiquus hoſtias quidem in anniverſario illo ſacrificio extra Sancta Sanctorum mactare debebat, nec antequam eas mactaſſet illuc ingredi poterat: hoſtiarum tamen ipſarum ante mactatarum ſanguinem in ipſa Sancta Sanctorum debebat inferre, ibique expiationem iis hoſtiis faciendam peragere; Sic Chriſtus hoſtiam quidem pro peccatis noſtris ſeipſum mactandum tradere debuit, antequam in cœlum ingrederetur: Cæterum ſeipſum ſimiliter poſtmodum in ipſum cœlum debuit inferre, ibique coram Deo pro nobis ſiſtere, & peccatorum noſtrorum expiationem peragere.

Ex

Ex quo perſpicuum eſt, alia prorſus ratione, quam per ſatiſfactionem, peccata noſtra à Chriſto expiata fuiſſe. Si enim per ſatiſfactionem ea expiaſſet, quid opus fuiſſet, ad expiationem hanc peragendam, ſeipſum in cœlum inferre? Certe, ſi ſatiſfactio ulla divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris à Chriſto fuiſſet exhibita, ea ante ipſius ingreſſum in cœlum, imo ante ipſam à mortuis reſurrectionem, ſtatim poſt ipſam mortem peracta fuiſſet. Non enim reſurrectione, non aſcenſu in cœlum non denique ſeſſione ad Dei dexteram, ſed violenta morte & cruciatibus, quos pro nobis Chriſtus ſuſtinuit, eum pro peccatis noſtris ſatiſfeciſſe (ſi modo eum ſatiſfeciſſe verum eſſet) neceſſe foret. Id quod uno ore omnes confirmant, qui ſatiſfactionem iſtam aſſerunt, dum ad eam ſtabiliendam, nihil aliud quam Chriſti mortem perpeſſioneſque, & quid de illis in Sacris Literis ſcriptum eſſe contendant, in medium afferunt. Verum quia Chriſtus, ut ſupra dictum eſt, non per ſatiſfactionem divinæ juſtitiæ pro peccatis noſtris exhibitam illa expiavit, ſed per divinæ voluntatis patefactionem, perque vitæ æternę ſupremæque illius poteſtatis adeptionem, propterea conſentaneum ſeu potius neceſſarium ad expiationem hanc peragendam fuit, ut ipſe in cœlum ingrederetur. Neque enim ante vel divinam voluntatem nobis plene patefecit, vel ipſe æternam vitam ſupremamque illam poteſtatem revera eſt adeptus, quam à mortuis excitatus cœlos conſcendit, ibi perpetuo manſurus. Et ſic apparet, quomodo recte conſtet inter Chriſtum & legalem Pontificem ſimilitudo ante expoſita, quam idcirco plærique alii vel aſſecuti non ſunt, vel certe non ſatis perpenderunt, quia perſuaſiſſimum illis fuit *expiare peccata*, idem eſſe, quod pro illis divinæ juſtitiæ ſatiſfacere; aut certe, ſine ſatiſfactione iſta peccatorum noſtrorum expiationem conſiſtere non poſſe, omnino crediderunt. Itaque ſtatuerunt, in expiandis peccatis noſtris neceſſe eſſe, jure quodam Deum ad illa nobis non imputanda quodammodo adigere; & ita expiationem, quatenus etiam ea ab ipſo Deo proficiſcitur, aliqua ratione nobis aliunde comparatam fuiſſe. Quod tamen longe aliter ſe habet, cum ad expiationem peccatorum noſtrorum, quæ nihil aliud eſt, quam ab ipſorum pæna & reatu liberatio, nobis concedendam nihil Deum movere jure poſſit, præter ipſius voluntatem ac puram liberalitatem. Nam quæ pro expiandis peccatis noſtris quocunque modo fiunt, ea non Deum ipſum, ſed nos reſpiciunt: vel quia nos ad divinam liberalitatem jam nobis oblatam amplectendam movent: vel quia inde fit, ut divinæ liberalitatis effectus ad nos manet, quemadmodum ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, intelligi poteſt. Adeo autem verum eſt, peccata noſtra, antequam Chriſtus in cœlum ingrederetur, ab ipſo expiata non fuiſſe, ut etiam, poſtquam cœlum eſt ingreſſus, expiare adhuc & quidem in perpetuum, noſtra peccata dicatur. Qua pariter inte, ſimilitudo inter ipſum & legalem Pontificem apparet. Siquidem is quoque, poſtquam in Sancta Sanctorum ingreſſus fuerat, continenter ac perpetuo, dum ibi erat, populi peccata expiabat, in hoc tantum Chriſto diſſimilis, quod ipſe ad breviſſimum tempus in Sacrario illo manebat: Chriſtus vero per omne ævum in cœlis manſurus eſt. Jam vero Chriſtum, poſtquam in cœlis eſt, expiare & quidem in perpetuum peccata noſtra ex teſtimoniis, quæ mox afferentur, abunde conſtabit. Sed prius explicandum eſt, quid ſit iſta expiatio. Neque enim Chriſtus in cœlis manens, ideo expiat peccata noſtra, quod vis atque efficacitas expiationis ab ipſo in cruce (ut plærique credunt) peractæ perpetuo duret: Sed, quia is, ad Dei dexteram in cœlis collocatus divinæ liberalitatis nos perpetuo admonet, ad eamque amplectendam jugiter movet, & ſumma poteſtate ſibi à Deo in cælo & in terra conceſſa, à divina ira quæ de cælo identidem adverſus impios & peccatores exeritur, & in die illa extrema adverſus omnes ſimul cumulatiſſime exeretur, nos & ſervat & ſervaturus eſt Rom. 1. 18. 2 Theſſ. 1. 8, 9. Leguntur apud auctorem Epiſtolæ ad Hebræos hæc verba de Chriſto cap. 2. 17, 18. *Unde debuit per omnia fratribus ſimilari, ut miſericors fieret* (ſive eſſet) *& fidelis pontifex, in iis quæ apud Deum, ad expiandum peccata populi. Nam ex quo contigit tentatum eſſe, poteſt & iis qui tentantur, auxiliari* Ex his verbis planiſſimum fit, Chriſtum, poſtquam paſſus eſt, expiare peccata noſtra. Ideo enim paſſus fuiſſe dicitur, ut per ea, quæ paſſus eſt, fieret miſericors & fidelis in noſtris peccatis expiandis. Quod certe minime dici potuit, ſi Chriſti expiatio, quæ adhuc durat, vis atque efficacitas eſt expiationis, quæ jam in cruce peracta fuerit. Qua enim obſecro Chriſti miſericordia aut fidelitate opus eſt, ad vim atque efficacitatem iſtam producendam aut nobis impertiendam? Nonne, ſi expiatio in cruce eſt peracta, ex eo ipſo perpetuo vis atque efficacia iſta per ſe manat? Nonne, ut eam nos participemus, nihil aliud requiri, iſti ipſi, cum quibus nobis diſputatio eſt, confitentur, niſi ut illam eo modo, quo dictum eſt, peractam fuiſſe credamus? Igitur, ſi id credimus, jam illius expiationis effectum participamus, nec alia Chriſti ope ea ipſa in te præterea indigemus: ſin autem non credimus, nullum auxilium à Chriſto, in effectu iſtius expiationis conſequendo, ſperare poſſumus. At vero, Chriſtum eorum, qui ipſi confidunt adhuc peccata expiare, ex iis intelligi poteſt, quæ ab eodem auctore cap. 4. 14, 15 ſcripta ſunt in hunc modum: *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cælos, Jeſum filium Dei, teneamus confeſſionem. Non enim habemus Pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris; tentatum autem per omnia juxta ſimilitudinem abſque peccato.* Hic profecto, cum Chriſtum tanquam Pontificem conſideret, qui confeſſionem tenentibus auxiliari poſſit, aperte docet, Chriſtum ſibi confidentium peccata expiare. Nam neque à Pontifice tanquam Pontifice aliud auxilium proficiſcitur, quam peccatorum expiatio; nec confeſſio illa in eo inveniri poteſt, qui Chriſto non confidat. Sed deinde ſubjungit, ℣ſ. 16. *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut conſequamur miſericordiam, & gratiam inveniamus ad opportunum auxilium.* Ex quibus verbis ſatis intelligitur, quid ſit peccata noſtra à Chriſto etiamnum expiari, nempe, miſericordiam & gratiam ab ipſo vel per ipſum nos conſequi, ut opportuno auxilio non deſtituamur, id eſt, cum alii, qui fidem ipſi habere noluerint, meritas ſuæ contumaciæ pœnas dabunt, nos ab omni pœna liberi ſimus. Hæc autem expiatio, quid, quæſo, cum ſatiſfactione commune habet? Eſt autem obſervandum, hunc locum, in ſuperioribus illis verbis, ℣ſ. 15, *Non enim habemus Pontificem* &c, eandem plane ſententiam continere, quam prior ex eadem Epiſtola allatus locus continet, cap. 2. 17, 18. *Unde debuit per omnia* &c. Quamobrem, cum ibi expreſſe de expiatione peccatorum agatur, hic tacite de eadem agi confitendum eſt. Rurſus, cum hic, quid ſit expiatio iſta, ſatis explicetur, eamque cum ſatiſfactione nihil commune habere poſſe intelligatur, quid ſibi velint in ſuperiore loco verba illa Heb. 2. 17, *Ad expiandum peccata populi*, atque in iis nihil de ſatiſfactione dici, perſpicue intelligi poteſt. Itaque vix dicere quiſquam poſſit, quam turpiter erraverint illi, qui Italice vel Gallice ea verba interpretationibus ſuis N. Teſtamenti ita converterunt, ac ſi ad ſatiſfaciendum pro peccatis populi ſcriptum eſſet. Sed ad rem redeundo dico, de hac eadem, quæ in cœlis à Chriſto peragatur, peccatorum noſtrorum expiatione, locutum fuiſſe Joannem Apoſtolum, cum ait primæ Epiſtolæ cap. 2. 1, 2, *Filioli, hæc ſcribo vobis, ut non peccetis. Et ſi quis peccaverit, advocatum habemus apud patrem, Jeſum Chriſtum juſtum; & ipſe eſt expiatio pro peccatis noſtris; nec pro noſtris ſolum, ſed etiam pro totius mundi.* Senſus enim Apoſtoli eſt, quod, cum Jeſus Chriſtus, qui juſtus eſt, id eſt, fidelis & verax, in cœlo apud Patrem in dextera majeſtatis conſideat, ejus patrocinio ſuſtentamur atque fovemur, quicunque tandem vel ad Evangelii prædicationem jam reſipuimus, vel reſipiſcemus unquam, &, quæ ille promiſit, nobis præſtitum iri, certo ſtatuere poſſumus. Promiſit autem omnibus, ex ipſius præſcripto reſipiſcentibus, à peccatorum pœna perpetuam liberationem. Ergo non eſt, ſi prædicta ratione reſipuerimus, cur peccata noſtra nobis imputatum iri vereamur, & ab ira Dei, quam ii, qui Evangelio non obediunt, experien-

tur,

tur, nobis unquam metuamus, à qua ipſe Jeſus Chriſtus potentia & auctoritate ſua nos perpetuo defendit, & ita perpetuo noſtra peccata expiat. Hanc autem expiationem interpellationem quoque apud Deum pro nobis nominarunt Sacri ſcriptores, ut ad Heb. 7. 24, 25. *Hic autem eo quod permaneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium: unde & ſervare ad plenum poteſt accedentes per ipſum ad Deum, ſemper vivens ad interpellandum pro eis.* Quamvis enim Chriſtus, poſtquam in cælum aſcendit, ſupremam poteſtatem habeat ſibi obedientes in perpetuum ſervandi: quia tamen illam à Deo accepit, quemadmodum, ut Dei prærogativam ſemper præ oculis habeamus Sacerdotis munere in cœlis ſungi dicitur, ſic Deum pro nobis, ut fidum & miſericordem Sacerdotem decet, precari atque orare eſt dictus. Sic etiam Paulus ad Romanos ſcribens ait, cap. 8. 33, 34. *Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus eſt qui juſtificat: Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Jeſus qui eſt mortuus, imo qui & reſurrexit, qui etiam eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.* Ex quibus Pauli verbis ſatis conſtare videtur, Chriſti quidem mortem nobis ſpem facere ſalutis noſtræ, quatenus Chriſti ipſius charitatem erga nos ſummam oſtendit, qui futurus eſt omnium judex, & à quo ſalus nobis expectanda eſt; nec ſine ipſa Chriſti morte nobis abſolutionem à peccatis noſtris, quæ reipſa nihil aliud quam vita æterna eſt, contingere potuiſſe, non obſcure docent: Cæterum ipſius mortis vi, expiationem peccatorum noſtrorum peractam minime fuiſſe, demonſtrant. Nam quid aliud nobis declarant ea verba, *imo qui & reſurrexit*, quam reſurrectione Chriſti non conſecuta, nihil nobis Chriſti mortem profuturam fuiſſe, ut alibi ex ejuſdem Apoſtoli verbis aperte colligitur 1 Cor. 15. 14, 17? quod tamen abſurdum plane eſſet, ſi per Chriſti mortem expiatio peracta fuiſſet. Sed nec reſurrexiſſe quidem Chriſtum ſatis futurum docent ſequentia Apoſtoli verba: *Qui & eſt ad dexteram Dei, &c.* Neceſſe enim fuit ad hoc, ne nos condemnaremur, (nam hac de re manifeſte ait Paulus) quod idem eſt, atque ut noſtra peccata expiarentur, neceſſe fuit, inquam, ut Chriſtus, poſtquam reſurrexit, in cœlum transferretur, ibique ſupremam gloriam & poteſtatem adipiſceretur; ex quo conſequitur, eum pro nobis apud Deum continenter interpellare, id eſt, ut dictum fuit, auctoritate & potentia iſta à Deo tradita nos à cunctis malis ſemper liberare, & ita peccatorum noſtrorum perpetuam expiationem facere. Aliis tamen in locis non paucis, Chriſti reſurrectionis nomine ejus ſimul gloria & poteſtas illa ſumma intelligitur, ut quando idem Paulus ait, Rom. 4. 25 Chriſtum traditum eſſe propter peccata noſtra, & reſurrexiſſe propter juſtificationem noſtram. Unde etiam perſpicitur, juſtificationem noſtram, id eſt, abſolutionem à peccatis noſtris, ſive peccatorum noſtrorum expiationem, non à morte Chriſti revera, ſed ab ejus glorioſa reſurrectione proficiſci. Traditus eſt quidem Chriſtus propter peccata noſtra, id eſt, peccatorum noſtrorum cauſa, niſi enim fuiſſent peccata noſtra, nihil opus fuiſſet eum crucis mortem ſubire, qua ad peccata noſtra delenda via pateſieret: ſed reſurrexit deinde, hoc eſt, à mortuis excitatus ad ſupremam gloriam & poteſtatem eſt perductus, propter noſtram juſtificationem, id eſt, ut nos vita æterna ab ipſo donaremur, qua vita peccatorum noſtrorum abſolutio & expiatio, juſtificationis noſtræ nomine, ut dictum eſt, ſignificata, plane continetur. Certiſſimum igitur eſſe poteſt, quemadmodum dictum eſt, ipſius Chriſti mortis vi non fuiſſe revera expiata peccata noſtra; quod tamen neceſſe eſſet, ſi per ſatisfactionem pro ipſis divinæ juſtitiæ exhibitam ea à Chriſto expiata fuiſſent. Imo certiſſimum eſſe debet, antequam Chriſtus in cœlum poſt reſurrectionem ſuam ingrederetur, peccata, noſtra non fuiſſe expiata; idque adeo verum eſt, ut Chriſtus in cœlis manens perpetuo reipſa expiare peccata noſtra dicatur. Ex quo apparet, nihil dubitari poſſe, quin Chriſti oblatio in ipſo cœlo peracta fuerit, quemadmodum à nobis ſupra diſputatum eſt. Ubi enim expiatio fit, ibi oblationem quoque fieri plane neceſſarium eſt. Sed dicet aliquis: Quomodo, ſi, ut affirmas, expiatio peccatorum noſtrorum adhuc à Chriſto fit, dictum eſt multis in locis, expiationem iſtam jam factam fuiſſe, & Chriſtum jam peccatorum noſtrorum purgationem per ſeipſum feciſſe? Heb. 1. 3 & 10. 12. &c. Reſpondeo, ita ſcriptum eſſe, quia expiationis modus, jam inde ex eo, quod Chriſtus ex mortuis reſurgens, in ſuam gloriam intravit, perfectus fuit, id eſt, id factum fuit, unde & nos ad oblatam à Deo delictorum noſtrorum veniam amplectendam movemur; & Chriſtus nobis eam veniam reipſa dandi, id eſt, nos ab omnibus pœnis peccatis noſtris debitis, liberandi poteſtatem habet. Ex quibus deinde perpetuo ipſa expiatio ad nos manat, & manatura eſt.

CAPUT XXIX.

Quod Chriſtus non pro nobis tantum, ſed pro ſeipſo quoque obtulerit. De diſſimilitudine quadam inſigni inter legalem Pontificem & Chriſtum. Quid ex ſola ipſa adumbratione Chriſti perſona, in pontificis legalis perſona colligi poſſit, breviter indicatum. Et concluſio hujus de ſacrificiis tractationis.

VErum alia præterea inter Chriſtum & legalem Sacerdotem ſimilitudo eſt, eaque maximi momenti, quam à pauciſſimis animadverſam fuiſſe conſtat, & tamen ea ab Auctore Epiſtolæ ad Hebræos clariſſimis verbis non ſemel expreſſa invenitur. Ea autem eſt: quod, ſicut Pontifex legalis non minus pro ſe quam pro populo offerebat: ita & Chriſtus non minus pro ſeipſo quam pro nobis obtulit. Videbitur, non dubito, prima fronte, impia & blaſphema hæc ſententia noſtra, tanquam ex ea concludi neceſſe ſit, Chriſtum peccaſſe quem Sacræ Literæ innocentiſſimum fuiſſe teſtantur: Atqui multo aliter res ſe habet. Nam obtulit quidem Chriſtus pro ſeipſo, non tamen pro peccatis ſuis, quæ nulla eum habuiſſe certum eſt, ſed pro infirmitate ſua, quatenus videlicet, dum hic ageret, mortalis & patibilis erat, à qua ut liberaretur, non ſecus ac nobis illi opus erat, & niſi ab ea ipſe liberatus fuiſſet, ne nos quidem unquam liberati fuiſſemus. Sed præſtat, Epiſtolæ ad Hebræos hac de re teſtimonia expendere.

Igitur poſtquam ſcriptor ille Hebr. 4. 15 ad finem capitis quarti dixiſſet, Chriſtum poſſe compati infirmitatibus noſtris, quia tentatus fuerit per omnia abſque peccato, capite deinde quinto, huc reſpiciens, hæc verba ſubjunxit ℣ſ. 1, 2, 3, 4. *Omnis namque Pontifex ex hominibus aſſumptus pro hominibus conſtituitur, in iis, quæ ſunt ad Deum, ut offerat dona & ſacrificia pro peccatis, qui condolere poſſit iis, qui ignorant, & qui errant, quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate, & propterea debet, quemadmodum pro populo, ita & pro ſemetipſo offerre pro peccatis. Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo, ſicut & Aharon.* Voluit Apoſtolus, (ut ex dictione *namque* intelligi debet) rationem eorum reddere, quæ antea dixerat, Chriſtum ſcilicet, quem Pontificem vocaverat, poſſe compati infirmitatibus noſtris, quia & ipſe tentatus fuiſſet, &c id eſt, quia & ipſe iiſdem infirmitatibus ſine peccato, circumdatus fuiſſet, & propterea ait, hoc mirum videri non debere. Nam Pontifex quoque ipſe legalis, in quo Chriſtus adumbratus fuit, infirmitate non minus quam populus circundatus erat, adeo ut pro ſeipſo non minus, quam pro populo illi offerendum eſſet. Et addit, in ſacerdotio illo ſummo legali, neminem propria auctoritate ſibi munus illud ſumpſiſſe, ſed eum qui vocatus fuiſſet à Deo, ut Aharon: ex quo deinde ad ipſius familiam honor ille propagatus fuit. Itaque præter id, quod dixerat, Pontificem illum legalem infirmitate circumdatum fuiſſe; qua in re Chriſtum fuiſſe illi ſimilem, ex iis, quæ ſuperiore capite ſcripſerat, perſpicuum erat, duo commemorat, quæ in Pontifice illo eſſent, & in Chriſto ſimiliter fuerint. Unum, quod pro ſeipſo non minus quam pro populo offerret. Alterum, quod à Deo ad munus illud vocatus eſſet. Et in priore quidem Chriſtum ſimilem legali Pontifici fuiſſe, ex antedictis, exque jam inter ipſos conſtituta illa prima ſimi-

litudi-

Digitized by Google

litudine neceſſario conſequebatur. Nam ſi legalis Pontifex, qui & ipſe circumdatus erat infirmitate, debebat, quemadmodum pro populo, ſic etiam pro ſeipſo offerre; certe cum jam conſtitutum fuerit, Chriſtum & ipſum infirmitate circumdatum fuiſſe, ſequitur omnino, ipſum quoque pro ſeipſo offerre debuiſſe. In poſteriore vero de ſimilitudine inter utrumque nondum conſtabat; propterea fortaſſe, quod poſterius propoſitum fuerat, prius exequitur, inquiens verſu 5, 6 *Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit, ut Pontifex fieret, ſed qui eſt locutus ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec.* Poſteriore autem ſimilitudine explicata, ſtatim priorem explicat his verbis ℣ſ.7, 8, 9, 10. *Qui in diebus carnis ſuæ, preces ſupplicationeſque ad eum qui poterat ipſum ſervare à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens; & exauditus pro reverentia,* (vel potius *ex metu:*) *Et quamvis filius eſſet, didicit ex iis, quæ paſſus eſt obedientiam: Et conſummatus, factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ, cognominatus à Deo Pontifex ſecundum ordinem Melchiſedec.* Quis negare poteſt, in his verbis omnino affirmari, Chriſtum pro ſe ipſo obtuliſſe? Quid enim eſt aliud, offerre preces & ſupplicationes ad eum, qui poſſit ipſum liberare à morte, quam pro ſua à morte liberatione, pro ſeipſo, inquam, à morte liberando offerre? Aut cur iſta hic dicuntur, niſi, ut propoſita illa Chriſti cum legali Sacerdote ſimilitudo de offerendo, quemadmodum pro populo, ſic etiam pro ſeipſo explicetur, & veriſſima eſſe demonſtretur? Cæterum animadvertendum eſt, liberationem iſtam à morte, pro qua ſibi comparanda obtulit Chriſtus, non fuiſſe liberationem à crucis morte, quia ſcilicet Chriſtus Deum precatus fuerit, ne ſibi crucis mors ſubeunda eſſet Matth. 26.39.42, 44. Marc. 14.35, 36, 39. Luc. 22.48, quod illum feciſſe videntur tres priores Euangeliſtæ ſcriptum reliquiſſe, cum narrant, eum jam jam in eorum, qui ipſum mox crucifixerunt, manus tradendum, patrem precatum fuiſſe, ut à ſe tranſiret calix ille. Non eſt, inquam, hic locus cum illis Euangeliſtarum locis conjungendus, quaſi utrobique eadem ſit ſententia. Certum eſt enim hic Chriſtum a morte, à qua ſe liberari ſupplex orabat, liberatum etiam fuiſſe. Aperte enim dicitur, ipſum fuiſſe exauditum: At vero ab ipſa crucis morte, à qua, ut liberaretur, eum oraſſe, Euangeliſtæ dicere videntur, non fuit liberatus Chriſtus, id eſt, crucis mortem plane ſubiit. Hæc igitur liberatio à morte, de qua hic agitur, non eſt liberari à morte crucis ſubeunda; ſed à mortis vinculis ſolvi, id eſt, in morte non remanere, verum poſt mortem in vitam revocari, eamque perpetuam atque immortalem. Quanquam, quidquid prima fronte Euangeliſtarum verba ſignificare videantur, valde apud me dubium eſt, utrum Chriſtus patrem ulla ratione rogaverit, ut crucis mortem ſubire non cogeretur. Etenim cum Chriſtus, ut ipſe ait, ſemper à patre exaudiretur, Joh. 11.42. Luc. 22.43, veriſimilius mihi ſit, eum rogaſſe, ut diſcederet à ſe angor ille & animi & corporis graviſſimus, quem Lucas præcipue deſcribit, à quo etiam liberatus fuit. Nam præterquam quod, ut idem Lucas ait, ℣ſ.43, *apparuit illi Angelus de cœlo confortans eum,* is etiam, qui prius expaveſcebat, & graviter angebatur, Marc. 14.33, precibus abſolutis alacris ad mortem ivit. Sed ad propoſitum redeo.

Satis, ut arbitror, demonſtratum eſt, Chriſtum non ſolum pro nobis, ſed pro ſeipſo quoque à morte liberando obtuliſſe. Mortis autem nomine, non ipſam mortem tantum, vel potius mortalitatem, ſed calamitates quoque & afflictiones intelligo, & breviter, univerſam (ut ita dicam) patibilitatem, quæ omnia *infirmitatum* vocabulo apud Auctorem Epiſtolæ ad Hebræos ſignificata ſunt, ut ſimilitudo iſta non ſolum pro populo ſed etiam pro ſeipſo offerendo, inter legalem Pontificem & Chriſtum, concinnius explicaretur. Hac enim ratione oſtenditur, utrumque pro infirmitatibus non alienis tantum, ſed etiam ſuis obtuliſſe. Nec quidquam ad ſimilitudinem convellendam pertinet, quod utriuſque infirmitates diverſæ fuerint, quodque Pontifex legalis pro ſuis peccatis offerret, Chriſtus non item. Namque, ut ſimilitudo conſtet, ſatis eſt, Chriſtum pro ſeipſo ejuſdem rei cauſa obtuliſſe, cujus cauſa pro aliis præcipue obtulit. Sed dicet aliquis: Ergo cum Chriſtus peccatorum noſtrorum cauſa pro nobis obtulerit, ſequeretur, eum peccatorum etiam ſuorum cauſa obtuliſſe. Reſpondeo, Chriſtum peccatorum quidem noſtrorum cauſa pro nobis obtuliſſe, ſed non ut Deum ad ea nobis condonanda adduceret, verum, ut nos à morte, quæ peccati pœna nobis erat, reipſa, quemadmodum Deus antea decreverat, liberaremur, & immortales tandem efficeremur. Ex eo enim, quod Chriſtus ſeipſum Deo obtulit, id eſt, ut ſupra explicatum fuit, ipſum cœlum ingreſſus eſt, ubi omnem poteſtatem & in cœlo & in terra eſt adeptus, neceſſario conſecutum eſt, ut omnes à morte liberandi, æternaque vita donandi poteſtatem acceperit perpetuam: & porro nos qui ipſius ſumus, immortali vita omnino aliquando ſit donaturus. Hac, inquam, ratione potiſſimum, Chriſtus pro nobis peccatorum noſtrorum cauſa obtulit. Quapropter cum Chriſtus, ut demonſtratum fuit, pro ſeipſo à morte liberando, proque æterna vita conſequenda obtulerit, nemo negare poteſt, Chriſtum quamvis ſuorum peccatorum cauſa, quæ nulla habebat, minime obtulerit: ejuſdem tamen rei cauſa reipſa pro ſe obtuliſſe, cujus cauſa pro nobis obtulit. Adde, quod mors ipſa & afflictiones, à quibus ut ipſe liberaretur, Chriſtus obtulit, licet is innocentiſſimus fuerit, figurata nec inſolenti loquendi ratione *peccata* appellari poſſunt. Nam peccatorum pœnæ ſæpe in Sacris Literis, ex conſuetudine Hebræi ſermonis, *peccata* nuncupantur; mors autem atque afflictiones, quamvis in Chriſto ipſo non fuerint, tamen peccatorum pœnæ eſſe ſolent. Hinc factum eſt, ut idem auctor Epiſtolæ ad Hebræos, non ſolum, ut vidimus, Chriſtum pro ſeipſo obtuliſſe dixerit, verum etiam (id quod ſane mirum videri poteſt) pro ſuis peccatis eum obtuliſſe non veritus ſit dicere. Sic enim cap. 7.27 ſcriptum de ipſo reliquit: *Qui non habet neceſſitatem quotidie, quemadmodum Pontifices, prius pro ſuis peccatis hoſtias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit ſemel ſe offerendo.* Cum enim pronomen, *hoc* neceſſario id, quod præceſſerat referre debeat; præceſſerit autem, *prius pro ſuis peccatis, deinde pro populi offerre*: certe, cum ſcriptum ſit, Chriſtum hoc feciſſe, neceſſe eſt fateri, aperte ſcriptum eſſe, Chriſtum prius pro ſuis, deinde pro populi peccatis obtuliſſe. Igitur quod vere & proprie Apoſtolus de Pontificibus illis dixerat, improprie & figurate, ut brevitati ſimul & comparationis concinnitati conſuleret, de Chriſto dixit. Namque animadvertendum eſt, ibi nullam aliam in comparatione illa diſſimilitudinem inter pontifices illos & Chriſtum conſtitui, niſi quod illi quotidie, id eſt, ſtato quodam tempore perpetuo, & pro ſeipſis & pro populo offerebant, Chriſtus vero id ſemel tantum fecit, quemadmodum cuique locum non oſcitanter legenti conſtare poteſt. Hac autem eadem loquendi figura, in re tamen oppoſita, ibidem proximis in verbis uſus fuerat Apoſtolus, quod profecto non mediocriter ſententiam noſtram confirmat. In illis inquam verbis ℣ſ.26, *Talis enim decebat, ut nobis eſſet Pontifex, Sanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus & excelſior cœlis factus.* Hæc enim, ut ex particula *enim* intelligitur, ex ſuperioribus inferuntur. Atqui ſupra nihil de vitæ ſanctimonia, quæ in Chriſto ſit aut fuerit, dictum eſt, nec porro id ad propoſitum quidquam facit. Quare concludendum eſt, iſta omnia, *ſanctum eſſe, innocentem eſſe &c*, nihil aliud ſignificare, quam omnium infirmitatum, quæ hominum peccatorum ſunt propriæ, præſertim vero mortalitatis, eſſe expertem. Hoc enim optime cum iis congruit, quæ prius dicta fuerant, Chriſtum videlicet in æternum manere, & ſemper vivere; atque ex eo rectiſſime infertur, eum non habere neceſſitatem offerendi quotidie pro ſeipſo, quemadmodum deinde dicitur. Ut igitur prius ſanctitatis, innocentiæ, impollutionis, & ſegregationis à peccatoribus nomine, immortalitatem & impatibilitatem Apoſtolus intellexerat, quibus homines peccatores penitus ſunt deſtituti: ſic deinde peccatorum nomine perpeſſiones ipſamque mortalitat

talitat

talitatem intellexis, quæ peccatis proprie debentur, ipſaque perpetuo comitantur. Atque hanc eandem figuratam loquendi rationem eſſe arbitror in voce *Immaculatum* cap.9.14. Ob id enim potiſſimum Chriſtum ſe Deo immaculatum obtuliſſe, dixiſſe videtur Apoſtolus, ut oſtenderet, Chriſtum cœlos ingredientem, immortalem & impatibilem ſactum fuiſſe, id quod à nobis creditum atque animadverſum in cauſa eſt, (ut ibidem ſubjungit Apoſtolus) ut conſcientiam noſtram expurgatam habeamus ab operibus mortuis ad ſerviendum Deo viventi. Verum dicet aliquis, ſi Chriſti oblatio in cœlo facta eſt, quemadmodum ſupra diſputatum fuit, & modo non obſcure eſt indicatum, qui fieri poteſt, ut Chriſtus pro ſeipſo à mortalitate & patibilitate liberando obtulerit, cum in cœlum ingrediens, nec mortalis nec patibilis amplius fuerit? Aut quid ad Chriſti oblationem pertinere poſſunt preces illæ & ſupplicationes ipſius Chriſti, ab ipſo in diebus carnis ſuæ ei oblatæ, qui poterat illum ſervare à morte? Reſpondeo primum ad utrumque ſimul, cum à me ex manifeſtis cum verbis tum ſententia Epiſtolæ ad Hebræos affirmatur, Chriſti oblationem in cœlo peractam fuiſſe, perfectionem oblationis ſeu perfectam oblationem me intelligere; nec à Chriſti oblatione ejus preces ſejungere, quas pro ſe & pro nobis Deo obtulit, dum adhuc mortalis in terris ageret. Fuerunt enim hæ oblationis totius initium, & pars quædam. Deinde ad illud ſeparatim, quod priore loco objectum fuit, dico, Chriſtum cœlum ingredientem non jam fuiſſe immortalem & impatibilem, ſed per ipſum ingreſſum in cœlum immortalem eum & impatibilem factum fuiſſe. Reſurrexerat quidem Chriſtus, tertia poſtquam crucifixus fuerat die, non iterum moriturus, ſed non præterea naturam immortalem tunc ſtatim ab ipſa reſurrectione eſt adeptus. Nam neque id ad rem ullam utile fuiſſet; & nullo modo ejus reſurrectionis à mortuis plena fides ejus diſcipulis fuiſſet facta, niſi idem ipſe, qualis antea fuerat, reſurrexiſſet, adeo, ut ipſa clavorum, quibus cruci affixus fuerat veſtigia in manibus ac pedibus haberet, itemque latus ex vulnere ſibi lancea inflicto apertum, quæ Apoſtolis ipſis de ejus reſurrectione dubitantibus, quemadmodum fecit, oſtendere poſſet; quæ nemo (arbitror) ſanæ mentis dixerit, in corpore natura immortali inveniri ullo pacto poſſe. Mitto, quod, ut veriſimillimum eſt, non ſunt immortalia corpora, mortalium ſenſibus ſubjecta, aut certe tanto ſplendore ſunt prædita, ut eorum aſpectus vix à mortalium oculis ferri poſſit. Atqui nihil tale de Chriſti corpore à mortuis excitato, antequam in cœlum aſcenderet, ſcriptum legitur. Ut nihil etiam dicam, quod, poſtquam reſurrexit, revera cum diſcipulis ſuis comedit, & bibit, idque ut ex Luca ſatis liquet, ut ſuæ reſurrectionis illis fidem faceret. Cibum autem & potum nullo modo immortalibus corporibus convenire, in ipſo ferme harum diſputationum noſtrarum initio à nobis oſtenſum eſt. Non igitur fuit Chriſtus natura immortalis, & ab omni corporis patibilitate reipſa exemptus, antequam hinc ad Deum migraret, atque, ut ſcriptor ille divinus loquitur Hebr.7.26, ſegregaretur à peccatoribus, & cœlis ſublimior fieret. Ex quo perſpicuum eſt, recte dici, Chriſtum pro ſeipſo à corporis infirmitatibus liberando, Deo obtuliſſe, quamvis oblationem iſtam in cœlo factam fuiſſe affirmetur, & per Chriſti oblationem factum eſſe, ut ipſemet à mortalitate & patibilitate aſſereretur; cum certum ſit, per præſentationem illam ſui ipſius in cœlo coram Deo factam, æternam & ab omni prorſus malo ſecuram vitam eum fuiſſe adeptum. Jam vero, ut diſputationem concludamus, ſi Chriſtus ea in re legali Pontifici ſimilis fuit, quod non ſecus atque ille, pro ſeipſo quemadmodum pro populo obtulit, poteſt hinc ſatis aperte colligi, oblationem quam pro nobis peregit Chriſtus, nullam ſatisfactionem aut ſatisfaciendi vim, habuiſſe; ſed ſolum per eam, id ad effectum perductum fuiſſe, quod Deus de nobis deque expiatione noſtrorum peccatorum decreverat; quemadmodum Chriſti pro ſeipſo oblatione nihil aliud factum eſt, niſi quod Dei decretum de eo, ab omni prorſus corporis infirmitate liberando, executioni mandatum fuit.

Hucuſque de ſimilitudinibus inter Chriſtum & legalem ſummum ſacerdotem actum eſt. Nunc de diſſimilitudinibus agendum eſſet: ſed cum in Epiſtolæ ad Hebræos capite ſeptimo de iis ſatis diligenter explicatum inveniatur, de una tantum agemus, quippe, quæ nec ita aperte ab auctore illius Epiſtolæ explicetur; & magni ad rem noſtram momenti eſſe videatur, ad eaque quæ ſuperius diſputata ſunt confirmanda propemodum neceſſaria, quæ paucis ſaltem verbis exponatur. Dico igitur hanc inter legalem Pontificem & Chriſtum inſignem fuiſſe differentiam, quod ille non modo antequam in Sancta Deo ſacrificaturus ingrederetur, ſed etiam antequam pecudem quam immolaturus erat, mactaret, revera jam Sacerdos erat, inque Dei Sacerdotem perfecte unctus & conſecratus: Chriſtus vero non eſt in Dei Sacerdotem revera unctus & conſecratus, antequam in cœlum ipſum ingreſſus fuerit, nedum antequam crucis mortem fuerit paſſus. Nam quod ante crucis mortem revera Pontifex noſter non fuerit, ex eo plane intelligi poteſt, quod oportuit illum in omnibus noſtrum ſimilem fieri, ut eſſet miſericors & fidelis Pontifex, ut ſcriptum eſt in Epiſtola ad Hebræos cap.2.17, qua in re, ut ex ipſo loco patet, mortis potiſſima ratio habetur. Idem planiſſimum faciunt ea ejuſdem Epiſtolæ verba cap. 5. 5, *Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit, ut Pontifex fieret, ſed qui locutus eſt ad eum, filius meus es tu, ego hodie genui te, &c.* Ex Pauli enim verbis Actor. 13. 33 manifeſtum eſt, hæc Jeſu Chriſto à Deo dicta non fuiſſe, niſi poſt reſurrectionem ejus à mortuis. Ex quo conſequitur, eum non ante Pontificem conſecratum fuiſſe, quam à mortuis reſurrexerit. Quod autem nec etiam poſt reſurrectionem, antequam in cœlum aſcenderet, Pontifex revera fuerit Chriſtus, illud aperte oſtendit, quod ſcriptum eſt Hebr.7.26. *Talis enim decebat &c.* Ex quibus verbis apparet, non decuiſſe eum Pontificem noſtrum eſſe, nec porro fuiſſe, antequam cœlis ſublimior eſſet factus. Ut complura alia omittam ab eodem auctore ſcripta, quæ idem omnino confirmant. Quod ſi legalis Pontifex non ante expiabat peccata populi, quam in Sancta ingrederetur, licet jam perfecte Sacerdos eſſet: multo minus peccata noſtra expiaſſe Chriſtus dicendus eſt, antequam in cœlum ingrederetur, cum is nondum perfecte Sacerdos eſſet. Atque hic prædictæ diſſimilitudinis à nobis explicatæ fructus eſt.

Supereſt, ut de ipſa adumbratione per ſe conſiderata agamus, & quid inde colligi poſſit explicemus. Verum id ſatis explicatum eſt, cum de victimis ipſis ageremus, nec aliquid alicujus momenti ex ſola Sacerdotis perſona colligi poteſt. Inde igitur quæ ad hanc partem attinent ſunt petenda.

Atque hic hujus de ſacrificiis tractationis finis erat, in qua abunde nos oſtendiſſe arbitramur, ex ſacrificiis illis antiquis, in quibus Chriſti mors adumbrata fuit, nullam ſatisfactionem pro peccatis noſtris ex ea morte proficiſcentem ulla prorſus ratione colligi poſſe.

FINIS.

Juſtificationis noſtræ per Chriſtum

SYNOPSIS PRIMA.

DEus pro ſumma & ſola ſua bonitate olim decrevit omnibus reſipiſcentibus, & in poſterum, mundanis cupiditatibus valere juſſis, ſobrie, juſte ac pie in præſente ſæculo viventibus, omnia peccata condonare, eoſque poſt hanc mortalem vitam ad immortalem à mortuis excitando transferre; ſi modo ab eo vitæ inſtituto, ne ipſius quidem mortis terrore, teterrimæ licet ac deteſtabiliſſimæ, demoverentur.

Propterea Jeſum Chriſtum unigenitum filium ſuum, natum è muliere, in mundum miſit, nimirum ut hanc ipſius voluntatem mundo patefaceret.

Hinc factum eſt, ut Chriſtus Jeſus non modo tantam Dei bonitatem nobis annunciaverit, ac mirandis infinitis operibus, nunquam antea viſis nec auditis, confirmaverit, verum etiam ejus annunciandæ occaſione mortem crucis, ipſo Deo mandante, ſubierit, qua nulla execrabilior inveniri poterat, quamque innumerabilia eaque ingentia mala & incommoda ſunt antegreſſa.

Neque hoc ad ſuam nobis voluntatem patefaciendam ſatis Deo viſum fuit, ſed præterea voluit, ut in ipſius Jeſu perſona, rem prorſus ſic ſe habere, quemadmodum is nobis patris ſui nomine expoſuerat, videremus. Atque hanc ob cauſam, eum, quem nobis noſtræ vitæ exemplar propoſuerat, tertio, poſtquam interfectus fuerat, die à mortuis excitavit, ac poſtmodum in cœlum ad immortalem vitam tranſtulit.

Verum neque hoc etiam contentus, ne ullus penitus dubitationi locus relinqueretur, ipſi Jeſu tantam in cœlo & in terra, tanquam obedientiæ ſcilicet uſque ad mortem crucis inſigne præmium, poteſtatem dedit, ut eos, qui viam, ab ipſo cum verbis tum ſui ipſius exemplo præmonſtratam, ingreſſi & perſecuti fuerint, in mediis etiam calamitatibus & ipſa morte, perpetuo fovere & confirmare, ac tandem æterna vita donare ipſe poſſit.

Itaque nemo eſt, qui hæc omnia facta fuiſſe aut animadverterit, aut crediderit, qui de prædicta divina voluntate amplius dubitare potuerit, & ita, abnegata impietate, ad Deum ex Jeſu Chriſti præſcripto ſe non converterit, (atque hoc eſt in Chriſtum, ſive in Deum per Chriſtum credere) ac proinde peccatorum ſuorum veniam ex Dei decreto non ſit conſecutus.

Cum igitur mors Chriſti, & ipſa per ſe veniam peccatorum nobis à Deo per ipſum Chriſtum oblatam obſignaverit ac confirmaverit, & ad reſurrectionem ipſius Chriſti, tanquam noſtræ reſurrectionis, qua delictorum noſtrorum venia continetur, certiſſimum pignus nobis exhibendum, ſupremamque illam poteſtatem ipſi dandam neceſſaria fuerit, merito ſcriptum eſt, Chriſtum mortuum fuiſſe pro peccatis noſtris, nos ſanguine ſuo a peccatis laviſſe, ſanguinem ſuum in peccatorum noſtrorum remiſſionem effudiſſe, ſeipſum, ut nos ab omni iniquitate redimeret, pro nobis tradidiſſe, ejus ſanguinem, ſi in luce ambulaverimus, nos ab omni peccato expurgare, ipſum animam ſuam, ſive ſeipſum, redemptionis pretium, pro multis, ſive pro omnibus dediſſe, propitiatorium eum à Deo per fidem in ejus ſanguine propoſitum fuiſſe, & alia ejuſmodi: non quia is Deo morte ſua id ſolverit, quod nos propter ſcelera noſtra ejus juſtitiæ debebamus, atque ea ratione Deum nobis conciliaverit; aut quia merito tam inſignis obedientiæ ſuæ iram Dei adverſum nos placaverit, ſiquidem neque his rebus quidquam opus erat, neque eæ ullo modo fieri poterant: ſed quia nos, qui à Deo averſi eramus, ſui ſanguinis fuſione ac morte interveniente, ad Deum, qui jam ultro pacem nobis offerebat, & in ipſo Chriſto quam maxime propitium nobis ſe ea ratione oſtendebat, adduxit, atque ut illi in poſterum confideremus, exque illius præſcripto obediremus, effecit. Quod & fieri poterat, & ſolum faciendum reſtabat: unde nobis reipſa peccatorum venia parta, & ſtabilis ac perpetua cum Deo noſtro reconciliatio conſecuta eſt.

Hinc apparere poteſt (ut de quibuſdam ex prædictis & ſimilibus ſcripturæ loquendi modis aliquanto apertius agamus) pro nobis mortuum eſſe Chriſtum, non id ſignificare, quod multi fortaſſe crediderunt, eum ſcilicet vice ſeu loco noſtrum mortuum eſſe. Quemadmodum, pro peccatis noſtris Chriſtum mortuum fuiſſe, non ſignificat vice ſeu loco peccatorum noſtrorum eum mortem oppetiiſſe. Id quod etiam abunde ex eo conſtat, quod tantum abeſt, ut Chriſtus moriendo vicem noſtram obierit, ut nos ad ejus exemplum mori parati eſſe debeamus, alioquin ejus regni participes non futuri, ſicut apertiſſime pluribus in locis Sacræ Literæ teſtantur. Ut igitur, pro peccatis noſtris mortuum eſſe Chriſtum, aliud nihil ſignificat, quam noſtrorum peccatorum cauſa eum occiſum fuiſſe, ſic, pro nobis Chriſtum mortuum eſſe, nihil præterea declarat, quam illum propter nos violentam mortem ſubiiſſe.

Cum autem ſcriptum invenimus, ſanguinem Chriſti nos expurgare ab omni peccato, non utique intelligendum eſt, vim quandam occultam Chriſti ſanguini ineſſe, ad expurganda peccata noſtra, ſed eam, quam nos ipſi perſpicue agnoſcere poſſimus. Nam, cum Chriſtus per fuſionem ſui ſanguinis & non alia via, ad ſupremam illam poteſtatem pervenerit, apparet ejus ſanguine factum eſſe, ut nos à peccatis expurgemur, id eſt, à pœna noſtris peccatis debita liberemur. Siquidem ea ſuprema poteſtate omnes obedientes ſibi ab æterna morte vindicare, & beata immortalitate donare poteſt. Et idcirco ita demum dicitur ejus ſanguis nos ab omni peccato expurgare, ſi in luce ambulaverimus. Chriſtus enim ſanguinem ſuum fundens, id ex Dei Patris promiſſo conſecutus eſt, ut non ſolum ſibi beatam immortalitatem pepererit, ſed etiam omnibus ſuis. Hi autem ſine dubio ſunt illi, qui ipſi obediunt, & in luce ambulant. Præterea animadvertendum eſt, hæc verba, expurgare, expiare, emundare, atque his ſimilia, ſæpiſſime in Sacris Literis, non rem ipſam, ſed rei declarationem, ſignificare. Vide Levit. 12. 7, 8. & cap. 15. 15. 30. & cap 16. 30, & quid id his locis adnotarit Franciſcus Vatablus homo Hebraicæ linguæ peritiſſimus. Vide inſuper totum caput 13, & 14 ejuſdem libri, una cum iis, quæ ibidem idem Vatablus ad verbum Mundandi ſæpius annotavit. Quocirca rectiſſime, atque ex Sacræ Scripturæ more, ſcriptum fuiſſet, ſanguinem Chriſti nos expurgare ab omni peccato, etiamſi Chriſti ſanguis aliud nihil efficeret, quam declararet nos ab omni peccato expurgatos eſſe; quod certe efficit. Namque eo Deus, tanquam ſigillo quodam remiſſionem peccatorum nobis ultro oblatam obſignavit, & novum atque æternum fœdus nobiſcum ſanxit. Nimirum enim ſanguine Chriſti interveniente factum eſt, ut ſimul infinitam Dei charitatem erga nos perſpexerimus, ſimul vitam æternam, quæ vera peccatorum noſtrorum expurgatio eſt, nobis partam eſſe agnoverimus.

Jam vero cum legimus, Chriſtum ſeipſum ſive animam ſuam redemptionis pretium pro nobis dediſſe, ſciendum eſt, verbum redimere, præſertim in Sacris Literis, frequentiſſime nihil aliud eſſe, quam liberare (ut Caſtellio ubique fere id verbum reddidit in Novo Teſtamento) nullo vero pretio interveniente. Quod cuilibet Bibliorum concordantias (quas vocant) conſulenti planiſſimum fiet: & tamen redimendi verbum, proprie pretio dato liberare ſignificat; immo, ſi ipſius verbi vim ſpectes, emptionem omnino declarat, quæ ſine pretio fieri nequit. Quare eadem uſitatiſſima

Digitized by Google

ſermonis figura, Chriſtus, ſive anima ipſius, dicitur redemptionis noſtræ pretium; non quia verum pretium ſit, quod cuiplam, Deo præſertim, pro nobis liberandis ſolutum fuerit, ſed quia id datum eſt à Chriſto, & ab ipſo Deo, ut nos a peccatis, id eſt, peccatorum pœna liberaremur. Hoc eſt, Chriſtus Dei juſſu ſeipſum, ſive animam ſuam, impendit atque inſumpſit, ut hac ratione ad immortalitatem perductus, nos quoque eodem ſecum traheret atque perduceret.

Mitto autem, quod & expurgare noſtra peccata, & nos à peccatis noſtris redimere dicitur Chriſti ſanguis, quia, ut nos à peccando ceſſemus, efficit. Quod profecto longe aliud eſt, quam pœnas noſtris peccatis debitas eo perſolutas fuiſſe, nec cum ea re quicquam commune habet. De hoc autem Chriſti ſanguinis ſeu mortis effectu, teſtimonia habes 1 Pet. 1. 18, 19 & 2. 24, 25. Heb. 9. 14. Gal. 1. 4. Tit. 2. 14. Eph. 5. 25, 26, 27, & multis aliis in locis.

Quoniam vero, præter ea, quæ ſupra commemorata ſunt, ſcriptum eſt, Chriſtum ſeſe obtuliſſe pro peccatis noſtris, ſciendum eſt, hoc per ſimilitudinem legalium ſacrificiorum, quæ pro peccatis offerebantur, dictum eſſe, maxime vero illius anniverſarii ſacrificii, quo peragendo, ſummus ſacerdos in Sancta Sanctorum ingrediebatur, ut ex ipſa Epiſtola ad Heb. ubi de Chriſti oblatione expiatoria, ex profeſſo & copioſe agitur, aperte conſtat. Quemadmodum igitur ſacrificiis illis peractis, populus à reatu peccatorum, pro quibus victimæ illæ offerebantur, liberabatur, non quia vis aliqua in ipſis ineſſet pro peccatis ſatisfaciendi, ſed quia talis, qualem diximus, ex Dei voluntate effectus inde manabat, ſic Chriſti ſacro miniſterii peracto, nos, qui Chriſti ſumus, id eſt, qui illi confidimus & obedimus, à reatu omnium peccatorum liberamur: non quia in iis, quæ in ipſius Chriſti perſona facta ſunt, vis aliqua inſit pro noſtris peccatis ſatisfaciendi, ſed quia, cum Deus decreviſſet, ſi Chriſtus ſibi obediens fuiſſet uſque ad mortem crucis, non ſolum ipſum beata immortalitate donare, ſed etiam ſuos omnes beatos & immortales efficiendi poteſtatem ei concedere; certe cum Chriſtus eam obedientiam Deo præſtiterit, & eam ob cauſſam prædictam poteſtatem ab eo conſecutus fuerit, apparet nos à peccatorum noſtrorum reatu liberatos eſſe, neque in judicium venturos, ſed à morte ad vitam tranſiiſſe. Ubi etiam animadvertendum eſt, quod ſicut oblatio antiqui illius anniverſarii ſacrificii non tunc perficiebatur cum victima jugulabatur, ſed cum jam jugulatæ ſanguis in Sancta Sanctorum à Pontifice inferebatur, Scriptum eſt enim in Epiſt. ad Heb. 9. 7, Pontificem ſanguinem iſtum pro ſe & pro ignorantiis populi obtuliſſe, ſic Chriſti oblatio non tunc perfecta eſt, cum ipſe mactatus & crucifixus fuit, ſed cum, poſtquam crucifixus fuerat, ſe ipſum in cœlum intulit. Cœlum enim, in hac ſimilitudine univerſa, Sanctis Sanctorum reſpondere ex eadem Epiſt. ad Heb. valde perſpicuum eſt. Quare Chriſti oblationis in divinis litteris mentio nullam pro peccatis ſatiſfactionem declarare poteſt, quæ ex ejus morte manaverit, neque ea ratione peccata noſtra Chriſti oblatio expiare dicenda eſt: ſed Chriſti beatam immortalitatem, & mirificam illam poteſtatem, cum illum ſe obtuliſſe ajunt, ſignificare volunt Sacræ Literæ, qua vere noſtra peccata expiantur, id eſt, nos ab omnibus malis, quæ propter peccata Deus hominibus immittit, & ab ipſa æterna morte aſſerimur & vindicamur, & ſimul, quemadmodum ad tantum beneficium conſequendum neceſſe eſt, à peccando deſiſtimus atque ceſſamus. Cum enim animadvertimus, Chriſtum per ſui ſanguinis fuſionem ad immortalitatem & ſupremam illam ſuos beatos efficiendi poteſtatem perveniſſe, eaque in re, quantopere nos Deus dilexerit, intelligimus, ut Chriſti efficiamur (quod non niſi vitæ ſanctimonia, ipſiuſque Chriſti imitatione fit) omnino curamus, parati & ipſum ſanguinem fundere potius, quam Deo non obedire, & in peccatis amplius manere.

ALTERA SYNOPSIS
juſtificationis noſtræ coram Deo.

IN explicando articulo de Juſtificatione, primum ſimpliciter, quid ſit juſtificatio iſta quam breviſſime docendum arbitror. Deinde, qua ratione ea nobis contingat, paucis exponendum. Poſtremo, quænam ſint ejus effecta atque adjuncta, dicendum.

Juſtificatio noſtra coram Deo, ut uno verbo dicam, nihil aliud eſt, quam à Deo pro juſtis haberi. Cætera, quæ hic adduntur, vel ad rationem, qua illa nobis contingit, vel ad ejus effecta pertinent. Ratio igitur, qua nobis illa contingit, aut Deum, aut nos reſpicit. Quod ad Deum attinet, nihil Deum movet ad nos pro juſtis habendos, nihilve, ut tantum bonum conſequamur, in Deo eſſe neceſſe eſt, præter gratuitam voluntatem, ſpontaneumque decretum, in quo nihil niſi ſeipſum, ſuamque bonitatem Deus reſpicit: & quia juſti ab ipſo haberi non poſſumus, quin à reatu peccatorum noſtrorum coram ipſo abſolvamur, nulla alia ratione, quod ad ipſum decretum Dei attinet, abſolutionem iſtam conſequimur, niſi quod Deus ſua ſponte, & plane, gratuito, nobis peccata remittit. Quod vero ad nos pertinet, non aliter reipſa juſti coram Deo habemur, & delictorum noſtrorum veniam ab ipſo conſequimur, quam ſi in Jeſum Chriſtum credamus: hoc autem, ut mox dicemus, per ipſum Jeſum Chriſtum in nobis fit. Sua ſponte igitur quidem, & plane gratuito nos Deus pro juſtis habet, nobiſque peccata remittit, ſed tum demum, ſi in Jeſum Chriſtum credamus. Credere autem in Jeſum Chriſtum, nihil aliud eſt, quam Jeſu Chriſto confidere, & idcirco ex ejus præſcripto, vitam inſtituere. Id autem ut faciamus, & Chriſto obediamus, multa efficiunt, quæ in ipſo Chriſto animadvertere licet.

Primum, quod dum hic inter mortales ageret, doctrinamque ſuam mundo exponeret atque inculcaret, mira, nec prius audita opera fecit, quibus abunde eam confirmavit.

Deinde, quia ſuum ipſius ſanguinem, eam annunciando, fudit, & teterrimam potius, omniumque maxime deteſtabilem mortem ſubire voluit, quam ab ea promulganda deſiſtere.

Tum vero maxime, quia ex tam dira atque execrabili morte, brevi in vitam revocatus, atque reſtitutus eſt. Quod ſane, ſatis ſuperque eſſe debet, ad fidem de veritate doctrinæ ipſius, omnibus faciendam.

Huic tamen rei id adhuc præſtat, quod cum ipſe Chriſtus genus illud vitæ exactiſſime ſervaverit, quod aliis præſcripſit, ex mortuis non ſimpliciter tantum reſurgendo, ut non amplius moriatur, ſed in cœlis beatus in æternum vivat, ſpem certiſſimam nobis fecit, futurum, ut ſi ejus veſtigia ſecuti fuerimus, nos quoque ex mortuis ita reſurgamus, ut beati in cælis in æternum vivamus, quemadmodum is ſibi obedientibus conſtantiſſime pollicitus eſt.

Huc poſtremo accedit, quod ipſemet nos ex mortuis ſuſcitaturus eſt, & vita æterna donaturus, quodque interim omnem poteſtatem in cœlo & in terra eſt adeptus, qua ſuos fovere iiſque auxiliari perpetuo poſſit, & ab omnibus malis, auctoritate atque potentia ſua defendere ac liberare. Quoniam vero inter hæc omnia, quæ recenſuimus, nullum eſt ipſius Jeſu Chriſti opus magis ejus proprium, magiſve arduum ac commendatione dignum, quam voluntaria mors, & per ſummum dedecus ſummoſque cruciatus, ſui ſanguinis fuſio, ex qua factum eſt, ut & reſurrectionem, & beatam æternamque vitam, & ſupremam illam poteſtatem fuerit adeptus; idcirco jure optimo, ex iis omnibus, quæ in Chriſto conſpecta, nos ad ei fidendum impulerunt, & ita, ut ſupra dictum eſt, juſtos nos coram Deo reddiderunt,

runt Chriſti mors & ſanguis potiſſimum commemoratur, iiſque peccatorum noſtrorum expiatio tribuitur, & per ea nobis peccatorum remiſſio contigiſſe dicitur. Nam etſi Deus ad nos coram ſe juſtos habendos, nobiſque omnium delictorum veniam concedendam, his minime opus habeat: nos tamen ad tantum bonum conſequendum opus habebamus, ſiquidem ſine his Jeſu Chriſto nunquam obediviſſemus. Sine obedientia autem iſta, neminem id conſequi poſſe, conſtitutum erat. Reſtat, ut de juſtificationis hujus noſtræ effectis atque adjunctis agamus. Ea autem ut præſtantiſſima ſunt, ſic etiam per ſe ſatis nota eſſe videntur. Indubitatum enim eſt, cum nihil aliud ſit, quod nos Dei inimicos conſtituat, præter peccatum, peccato amoto, Dei amicos nos eſſe. Duplici autem ratione amovetur peccatum. Vel quia non imputatur, & perinde habetur acſi nunquam fuiſſet; vel quia peccatum ipſum revera auſertur, nec amplius peccatur. Utraque hæc amovendi peccati ratio, in juſtificatione coram Deo noſtra, conſpicitur. Nam & ejus vi peccata noſtra nobis minime imputantur, & perinde cenſetur, quaſi nunquam peccaverimus; imo ipſum juſtificare, ut dictum fuit, nihil aliud eſt, quam pro juſto habere, itemque peccata remittere, ac condonare; & præterea, cum nemo coram Deo juſtificetur, niſi Chriſto obediat, & ſic à peccando deſiſtat, certum eſt, ubi juſtificatio iſta fuerit, ibi quoque jam peccatum ipſum revera ablatum fuiſſe, eumque cui ea contingat, non amplius peccare. Quod tamen non ita intelligendum eſt, quaſi nullum prorſus, ne leviſſimum quidem peccatum admittat; ſed non amplius illi ulla ex parte peccatum dominari, neque eum ullius peccati habitum (ut loquuntur) habere; adeo ut (verbi gratia) nec ſcortator, nec ebrioſus, nec avarus, nec conviciator, nec injuſtus dici poſſit, nec, breviter, aliquid eorum facere, quæ qui faciunt, certum eſt, eos regnum Dei non poſſeſſuros. Ut autem cavendum eſt, ne, ut hodie plerique faciunt, vitæ ſanctitatem atque innocentiam effectum juſtificationis noſtræ coram Deo eſſe dicamus, ſic diligenter cavere debemus, ne ipſam ſanctitatem atque innocentiam, juſtificationem noſtram coram Deo eſſe credamus, neve illam, noſtræ coram Deo juſtificationis, cauſſam efficientem aut impulſivam eſſe affirmemus; ſed tantummodo cauſſam, ſine qua eam juſtificationem nobis non contingere, decrevit Deus. Ex hac præterea juſtificatione illud conſequitur, quod cum, peccati ſtipendium mors ſit, peccato in eo, qui juſtificatus coram Deo eſt, ablato, is morti amplius non eſt plane obnoxius, & ob eam cauſſam, etiamſi moriatur, non tamen à morte eum perpetuo detineri neceſſe eſt. Hunc autem juſtificationis noſtræ coram Deo neceſſarium effectum, ita pro ſua bonitate auxit, ut ita dicam, ac locupletavit Deus, ut non modo coram ſe juſtificatos, à neceſſitate moriendi, ſive in morte perpetuo remanendi exemerit, verum etiam omnino vita æterna eos donare aliquando decreverit, &, ſi mortui fuerint, eos in vitam nunquam finiendam revocare; quemadmodum per Jeſum Chriſtum ſe facturum apertiſſime conteſtatus eſt, atque omni ratione abunde confirmavit. His, quæ hactenus expoſuimus, per convenientes aptaſque interrogationes & reſponſiones explicatis, poſſunt commode teſtimonia proferri, de natura noſtra ad peccandum proclivi, & de peccato, quod in nobis ante Dei patefactam miſericordiam, noſque juſtificandi rationem, dominatur. Deinde, ea afferri poterunt, quæ peccatorum remiſſionem teſtantur, gratis à Deo nobis conceſſam. Ea autem potiſſimum ſunt afferenda, quæ ad nos ſpectant, id eſt, quæ in Novo Teſtamento habentur. Vel, ſi ſunt in Teſtamento Vetere, aut prædictiones ſunt ejus, quod futurum erat ſub Novo Fœdere, aut ejuſmodi ſunt teſtimonia, quæ perpetuam vim habere conſtet, & ad utrumque fœdus peræque ſpectare. Nam de juſtificatione noſtra, id eſt noſtrum qui ſub Novo Fœdere ſumus, non autem illorum qui ſub Vetere fuerunt, hoc loco agendum eſt. Eſt quidem ſub utroque Fœdere, eadem hominis coram Deo juſtificandi ratio, quatenus utrobique ex parte Dei, peccatorum remiſſio requiritur, ex hominum vero parte reſipiſcentia, & Dei præceptorum in poſterum obedientia, quæ illa fides eſt revera, quæ ſemper hominem Deo acceptum reddit, & redditura eſt: ſed tamen, quia obedientia, quam à nobis requirit Deus in novo Fœdere, non eadem plane eſt cum ea, quam in veteri fœdere requirebat, ſed multo quam illa abſolutior atque præſtantior, idcirco non ſunt hæ tractationes confundendæ, nec una cum altera juſtificandi ratione miſcenda: præſertim ubi de rudibus in religione Chriſtiana inſtituendis agitur. Itaque, vel ea tantum in medium producenda ſunt, quæ ad Juſtificationem noſtram ſub Novo Teſtamento pertinent, vel, ſi ea quoque proferuntur, quæ ad Teſtamentum vetus ſunt referenda, diligenter prius inter utrumque Fœdus, in hoc juſtificationis negotio, diſtinguendum eſt; aut certe diſerte monendus eſt lector, ea ideo afferri, ut appareat, etiamſi non omnino eodem modo utrobique homines juſtificentur coram Deo, tamen hoc perpetuum eſſe, ut nemo coram Deo juſtificetur, niſi cui Deus gratuito peccata remittat; id autem nemini contingere, niſi ei, qui reſipiſcat, Deoque in futurum ſe obedientem præſtet.

II.

THESES.

de Juſtificatione.

DEus omnes, quibus Chriſti Euangelium annunciatur, ſalvos facere vult, ac vita æterna donare, ſi modo eidem Euangelio credant atque obediant; ut autem credere atque obedire poſſint, omnibus generatim concedit.

Deus, cum Filium ſuum morti propter nos tradidit, non id curavit, ut hac ratione juſtitiæ ſuæ, qua peccatores punit, ulla ex ex parte ſatiſfaceret; ſed ut nos ad ſe adduceret, & gratis, à peccatorum noſtrorum pœnis, ipſiſque adeo peccatis liberaret.

Quamvis autem veriſſimum ac teſtatiſſimum ſit, Jeſum Chriſtum Dei Filium, ſanguinem ſuum, in remiſſionem peccatorum noſtrorum ſudiſſe: tamen ipſa mors Chriſti per ſe, ſine reſurrectione, quæ conſequuta eſt, & ad dexteram Dei ſeſſione, nec nos ejus remiſſionis participes facere, nec nobis eam plane confirmare poſſet.

Deus ex pura ſua gratia & miſericordia nos juſtificat, id eſt, juſtos pronunciat, & peccatorum remiſſione vitaque æterna donat. Prius tamen, quam hæc re ipſa fiant, omnino à nobis requirit, ut credamus in Jeſum Chriſtum, hoc eſt, illi confidamus atque obediamus.

Itaque nemo juſtificatus eſt coram Deo, niſi prius Chriſto confidat, eique obediat; quæ obedientia ſunt illa opera, ex quibus nos juſtificari Jacobus Apoſtolus affirmat: adeo ut, cum Paulus Apoſtolus negat nos ex operibus juſtificari, nomine operum, perfectam per totam vitam legis divinæ conſervationem, intelligat, nec aliud quidquam dicere velit, niſi nos ex merito ipſorum operum, nequaquam juſtificari coram Deo; non autem ad nos, coram ipſo Deo juſtificandos, nulla noſtra opera requiri. Sunt enim opera noſtra, id eſt, ut dictum fuit, obedientia, quam Chriſto præſtamus, licet nec efficiens, nec meritoria, tamen cauſſa (ut vocant) ſine qua non, juſtificationis coram Deo, atque æternæ ſalutis noſtræ.

Jam vero obedientia iſta, aliud nihil eſt, quam ipſius Chriſti præcepta ſervare. Chriſti autem præcepta, ut quam breviſſime dicamus, ſunt, præter moralia omnia quæ in Moſis lege continentur, abſtinere ab omnibus mundanis cupiditatibus, ita ut rebus ad hanc vitam tranſigendam neceſſariis contenti ſimus, nec quidquam præterea quæramus aut uſurpemus.

Quæ quidem præcepta, ut ne minima quidem ex parte tranſgrediamur, omnibus viribus conari debemus. Quodſi minus contingat nos iſtud aſſequi, modo eouſque progrediamur, ut non ſecundum carnem, ſed ſecundum ſpiritum ambulemus; Chriſto obedire jure tamen dicemur, nec nobis ea imputabuntur, quæ alioqui per humanam fragilitatem vel ignorantiam, contra Chriſti præcepta interdum committimus, juſtificatione noſtra integra perpetuo permanente, donec ita vivamus, ut in nullo peccato maneamus, quod Chriſti præceptis adverſetur.

Cæterum ſi eveniat, ut ab hac obedientia deficiamus & in unum plurave peccata relabamur, in eiſque permaneamus, juſtificati eſſe deſinimus.

Poſſumus tamen pœnitentia & vitæ ex Chriſti præceptis emendatione, denuo juſtificari. Verum iterata pœnitentia iſta, non in noſtra poteſtate eſt; ſed Deus, ut eam habere poſſint, illis concedit, quibus vult, ipſique videtur.

III.

DE JUSTIFICATIONE
Dialogus N: N:

EXiſtimavi me operæ pretium facturum, ſi, quæ jam nuper ad quæſtiones Johannis noſtri, de juſtificatione domi veſtræ diſſerueram, chariſſimi fratres, literis mandarem; quamvis ea voluerim ad aliquod tempus, quod editioni tempeſtivum videretur, preſſa eſſe: tamen non privatorum, verùm commodi publici rationem habendam duxi. Spero enim hæc ſtudioſis veritatis, qui in nullius, præter Chriſti verba jurarunt, candoremque ad legendum attulerunt, nonnihil profutura. Ad vos autem, fratres mei, nominatim mittere volui, ut communicata quondam in hoc ſtudii genere, vobis in mentem revocarem. Etſi enim fortaſſe meis inſtitutionibus non admodum egetis, cum Spiritum Sanctum præceptorem habeatis: tamen dabo operam, ut aſſiduam horum, quæ vobis per me Deus largitus eſt, mentionem facere valeatis; maxime ut ſtudeatis recte factis, quemadmodum recte incepiſtis, ratam efficere veſtri vocationem & electionem. Has ergo quæſtiones legite, veritatis ſtudio adjuncta judicandi libertate, ſimul Deo, Patre luminum invocato, ut mentem veſtram divina ſua luce, quotidie magis magiſque illuſtret, ut aliquando lucem veritatis iis, qui ignorantiæ errorumque tenebris occupati fuerint, præferre, eoſque ad juſtitiam erudire poſſitis. Accipite ergo Johannem ex me quærentem, meque ei reſpondentem. JOHANNES. Velim, mi Chriſtophore, ſcire, quid ſentias de juſtificatione. Itaque, ſi per ocium licet, etiam atque etiam te oro, ut ad ea, quæ ex te quæram, mihi reſpondere velis. CHRISTOPH. De juſtificatione, ſi petis, ut petis, quid ſentiam, juſtam eſſe tuam petitionem judico; imo gaudeo, te inveſtigandæ veritatis ſtudio teneri. Quare quicquid de ea compertum habeo, quatenus Dei gratiam conſequutus ſum, libenter tibi communicabo. JOH. Ago tibi gratias, & quæro primum quid ſit juſtificatio? 1. CHRIST. Peccatorum abſolutio, divinæque naturæ participatio. JOH. Quæ eſt cauſa iſtius juſtificationis? CHR. Dei gratia, quæ nobis exponit inſignem ejus amorem, quo nos omnes, hoc eſt Judæos & gentes complexus eſt; 2. adeo, ut noſtri cauſa filium in mortem tradiderit, quo à morte liberaremur. Itaque Dei gratia per JESU Chriſti ſanguinem liberati ſumus, 3. non tantum à ſupplicio, ſed etiam ab omnibus peccatis, & in eodem Filio in cæleſtibus collocati. JOH. Quare fuimus morte digni? CHRIST. Omnes peccato ſubeſſe, convicti fuimus; peccati vero præmium eſt mors. JOH. Quænam ob peccata talem nobis contraxeramus culpam? Num ob noſtra, in quibus verſati ſumus, aut ob parentum? 4. CHRIST. Ob noſtra, a nobis ipſis commiſſa. Commentum enim illud de peccato originis, ſeu parentum culpâ, fabula Judaica eſt, ut videre poteris, Jerem 31.29. Ezech. 18. 2, 3. Joh. 9.34. 5. Ab Antichriſto vero eſt in Chriſti Eccleſiam introductum, ad ſtabiliendum pernicioſa dogmata: nempe Dei incarnationem, infantum baptiſmum, maxime autem propterea; ut homines in perpetuis detineret peccatis. Verum injuſtum eſſet, nos debere luere, quod, non peccavimus; cum ipſe Deus affirmaverit, filium parentis iniquitatem non eſſe laturum, ſed quemlibet ſua culpa moriturum eſſe, ita nos propriis peccatis mortui fuimus, in quibus ſumus aliquando verſati, Epheſ. 2. Idcirco etiam Paulus, cum ratione, experientia, & ſcripturarum teſtimoniis, cum Judæos tum gentes peccati convicerit, non parentum aut Adami peccatum ſeu corruptam naturam accuſavit, ſed illis ipſis, qui peccarent, culpam imputavit. Nam oſtendit Paulus, gentes potuiſſe Deum cognoſcere, imo & cognoviſſe; ſed eos non probe uſos fuiſſe ea cognitione, Rom. 1. 19. Act. 14. 17. & 17. 26. 1 Cor. 1.21. Quod cum ita ſit, quomodo Judæi ſe potuerunt excuſare, cum oracula divina habuerint, variiſque modis ſeſe illis Deus manifeſtaverit Joh. 7. 19. Act. 7.53? quod autem peccaverint, experientia & ſcripturis a Paulo convincuntur, Rom. 2. 17 & 3. 13. JOH. Cum nemo unquam Deum viderit, quis nobis illam gratiam expoſuit, & per quem contigit? 8. CHRIST. Per Jeſum Chriſtum: Ille enim eam nobis revelavit, & propterea ut eam fide conſequeremur, ſanguinem ſuum effudit. Ideo ſanguine ejus juſtificati dicimur, Rom. 5. 8, 9. JOH. Ad quos pertinet illa gratia? CHRIST. Ad omnes quicunque credunt in nomen ejus, Joh. 1. 17. JOHAN. Quid eſt, credere in nomen ejus? CHRIST. Eum accipere, ejus dictis fidem habere, ei confidere, ei denique obtemperare. Itaque Paulus utitur voce *obtemperare*, pro *credere*, Rom. 10. 16. & Petrus Act. 5. 25. *obedientibus*, quod alibi ſolitum eſt dici, *credentibus*. Johannes vero dixit *accipere*, pro *credere*, Joh. 1. 11 & Paulus Gal. 4. 14. *Ceu Jeſum Chriſtum ipſum*, inquit, *me accepiſtis*: hoc eſt, Mihi, ut ipſi Chriſto, credidiſtis. Credere quoque dici pro Confidere, ſæpius in Sacris Literis legimus, ut Matth 8. 13. & 9. 18. Mar. 5. 26. Luc. 8: 50, & in multis aliis locis. Similiter, fides in Chriſtum non ſimpliciter ſignificat perſuaſionem, ſed confidentiam, ſive fiduciam, quæ nobis, non tantum ut credamus ea vera eſſe, quæ à Domino Jeſu dicta factaque ſunt, perſuadet, ſed incitat etiam, ut credamus, 7. ſi obediverimus Euangelio, nos obtenturos peccatorum veniam & vitam æternam. Itaque recte dicit paulus, Heb. 11. 1, Fidem eſſe ſperatorum ſubſtantiam, & rerum demonſtrationem, quæ non cernuntur, remiſſio enim peccatorum & vita æterna, non videntur ſed ſperantur. JOH. Unde eſt fides? CHRIST. Ex auditione verbi divini, Rom. 10. 17. JOH. Cur igitur non omnes credunt, qui verbum audiunt? CHRIST. Quidam nolunt, quidam non poſſunt credere. JOH. Quare quidam nolunt credere? CHRIST. Quia magis amant propriam, quam Dei gloriam, aut majoris faciunt divitias ſuas, voluptatemque & amicitiam hujus mundi, quam regnum cœleſte, Joh. 5. 40, 44 & 12. 42. Act. 13. 46. JOH. Cur quidam non poſſunt? CHRIST. 8. Quia præſens ſalutis tempus non ſolum contemnunt, ſed & agnitæ veritati contradicunt, quod eſt peccatum in Spiritum Sanctum. 9. Igitur dat eis Deus animum torpentem, eorumque oculos excæcat, ne converti poſſint. 10. Ne hoc uſu veniret Judæis, Paulus eos præmonuit, Act. 13 40 *Cavete* inquit, *ne vobis accidat, quod eſt in vatibus dictum: Videte, ô contemptores, & præ admiratione ſtupeſcite. Nam ejuſmodi rem ego*

factu-

facturus ſum, veſtris temporibus, quam non ſitis credituri, ſi quis vobis exponat. Joh. At cum fides Dei donum ſit, qui fit, quod tu eam ponis in hominis arbitrio? Chr. Quid tum? In hominis arbitrio eſt, donum ab aliquo ſibi oblatum accipere aut contemnere. 11. Aufertur vero ab aſpernantibus donum, & datur aliis, ut legimus, Act. 13. 46. *Vobis primum neceſſe erat*, dixerunt Paulus & Barnabas, *proponi divinam doctrinam; ſed quia eam rejicitis, neque vos ſempiterna vita dignos judicatis, ſcitote nos ad gentes converti, ſic enim præcepit nobis Dominus.* 12. Verum ad quæſtionem de fide non pertinet illud, num ſit donum Dei, nam id, de qualibet re bona dici poteſt. 13. Tamen & auditus eſt donum Dei; nihilominus mei eſt arbitrii, aliquem audire, aut aures avertere ſeu obturare. Quamvis non negamus, fidem, Dei donum eſſe, tamen illud explicandum eſt, ne ſimpliciores fallantur. 14. Fides tale donum eſt, quod Deus omnibus exhibuit, dum filium ſuum Jeſum Chriſtum ex mortuis in vitam revocavit, Act. 17. 31. pro eo quod dicunt, Dei donum eſt, potius dicendum eſſet, fides Dei mandatum eſt, cum legamus, Marc. 11. 22 præcepiſſe, ut crederent Euangelio; & Paulus teſtatur, ſe legationem adeptum eſſe ad omnes gentes, ut obedirent fidei, Rom. 1. 5, & Act. 6. 7 ſcriptum eſt, multos Sacerdotes obediviſſe fidei; ſed quis neſcit, quod mandato obeditur? Itaque juſtius fides appellaretur Dei mandatum, quam donum, cum Deus omnino velit, ut omnes, qui Euangelium audiunt, credant, imo non credentibus ira immineat, Joh. 6. 36. Joh. Unde cognoſcitur fides? Chr. Ex illo, quod eſt, nempe ex forma, quæ homini cum ipſa fide, ex auditione Euangelii ingeneratur: cujus initium eſt pœnitentia & ſpes, ut videmus ex concionibus Domini Jeſu, ejuſque legatorum, ubi ut pœnitentia agatur, jubent, ſimul addentes regnum cœleſte in foribus eſſe, quod quidem non videmus, ſed ſperamus: proceſſus ejus ſermonis continuatur, enarratione juſtitiæ divinæ, cujus ſervis promittitur beatitudo, & quidem propterea, ut adeo conſtanter ex illa juſtitia vivamus, ut malimus quaſlibet miſerias & ipſam mortem ſubire, quam ab ejus vivendi præſcripto diſcedere. Si igitur aliquem mores ſuos ſecundum Euangelium correxiſſe videro, de eo mihi certo perſuadeo, quod Euangelium audierit, & fidem habeat in Jeſum Chriſtum. Hinc fides diſcernitur ab omnium, qui impie vivunt, opinionibus, quas fidem eſſe arbitrantur, licet eas tam argute defendant, ut videntur: nunquam enim hoc refutabunt, *Qui eum ſibi notum eſſe dicit, & tamen ejus præceptis non paret, mendax eſt*, 1 Joh. 2. 4, nec hoc evertent, *Ego*, inquit Jeſus, *lux, in mundum veni, ut quiſquis in me crediderit, non maneat in tenebris*, Johan. 12. 46. 15. Joh. Ideo fides poteſt cerni? Chr. Imo & audiri, Rom. 1. 8. 1 Theſ. 1. 8. Coloſ. 1. 4. Joh. Age vero, quoniam declaraſti fidem, jam nobis expone, quomodo fide juſtificamur? 16. Chr. Nemo juſtificatur, niſi credat promiſſionibus divinis, quæ nobis perſuadent, ut mundi effugiamus corruptelas, divinæque fiamus participes naturæ. 17. Ob aſſenſionem ſive perſuaſionem, quam plerique fidem eſſe putant, nemo juſtificatur; alias, omnis Papiſtarum fex, & reliqui Chriſtianorum impii, qui verbo Dei aſſentiuntur, Chriſtique paſſionem & mortem ſibi applicant, juſtificati eſſent. 18. Quod ſi ſunt juſtificati, ubi eorum juſtitia? Ubi Sanctitas? Ubi noſtra cum illis communio? At fides, qua juſtificamur, venit ex promiſſionibus, quas adeo veras eſſe credimus, ut nullo modo, ea quæ à Domino Jeſu præcepta ſunt, facere dubitemus, ad obtinendum peccatorum veniam, Spiritum Sanctum & vitam æternam. Hæc enim Deus ſibi obedientibus, per Chriſtum in Euangelio promiſit, Hebr. 11. 6, & 12. 1, 2, & 10. 22, 35, 36. Rom. 4. 12. Gal. 5. 6. Hac fide juſtificati, pacem cum Deo habemus, divinæque naturæ ſpe gloriamur, quod Spiritus Dei nobis teſtatur, quem accepimus, poſtquam Deus fide noſtra corda purificaverit, Rom 5. 1. & 3. 16. Joh. Plane percipio de Spiritu Sancto, quod à Deo donatur credentibus, cum antehac opinatus fuerim, neminem credere poſſe niſi prius Spiritum Sanctum haberet. 19. Chr. Certe opinatus es & contra rationem, & contra ſcripturæ teſtimonia. Nam cum fide corda purificentur, neceſſario ſequitur, ea immunda eſſe antequam homo credat. Ea vero immundicies à malo Spiritu, qui in eo homine eſt, proficiſcitur, 1 Joh. 3. 8. Epheſ. 2. 1. 20. Quomodo igitur Spiritus Sanctus ibi habitabit ubi eſt malus? Nonne idem hoc dicit ſcriptura, cum teſtatur, Spiritum ſapientiæ non ingreſſurum in malevolum animum? Quomodo ille Spiritus Sanctus intraret in hominem injuſtum, qui injuſtitiæ adventu recedit? Tamen ipſe Dominus Jeſus affirmavit, quod mundus Spiritum veritatis accipere non poteſt, quod eum neque videt, neque cognoſcit, Joh. 14. 17. Nemo enim, antequam credit, Spiritum Dei cognoſcere poteſt. Itaque opus eſt, ut primum credatur, nam fide homo mundatur à peccatis, ut ſit idoneus ad Spiritum Sanctum accipiendum. Cujus multa poſſunt ex ſcriptura oſtendi teſtimonia; inter cætera, obſerva hæc pauca. Cum Petrus quinquageſimæ die ſermonem habuiſſet, ad tria millia capita hominum acceſſerunt ad Eccleſiam, qui compuncti animo, ſic Apoſtolos alloquuti ſunt: *Quid agemus fratres?* Et Petrus, *Redite ad frugem*, inquit eis, *& baptizetur unuſquiſque veſtrum, in Jeſu nomine, ad peccatorum veniam, & donum Spiritus Sancti aſſequemini*, Act. 2. 37. Vides illos priuſquam acceperint Spiritum Sanctum, crediddiſſe? Quid multa? Diſerte Paulus Gal. 3. 2 ſcripſit, ſpiritum accipi per fidem. *Hoc tantum*, inquit, *volo à vobis diſcere: Per Legis opera Spiritum accepiſtis, an per orationem fidei?* 21. Et iterum ℣. 14, *ut ad gentes fælicitas Abrahamica perveniat per Chriſtum Jeſum, ut Spiritus promiſſum adipiſcamur per fidem.* 22. Vide illuſtrem locum, Act. 8. 14, quod autem Deus fide corda purgat, antequam impertiat eis Spiritum Sanctum, invenies Act. 15. 7, 8, 9. Huc etiam pertinent Chriſti verba, Joh. 15. 3. *Jam vos*, ait, *puri eſtis, propter ſermonem quem ad vos habui* 23. Joh. Quomodo fides nos purificat? 24. Chr. Homo audito & credito illo ſermone, quod Deus pœnitentiam omnibus vivere volentibus, contumacibus vero ſupplicium annunciat, mores ſuos corrigit, Spiritu ſe pauperem ſentiens, ſibi Spiritum Sanctum dari optat & rogat, luget ſuper peccatis ſuis, ſitit eſuritque juſtitiam, omninoque immutatur, quantum ad animum. Itaque, qui credit Euangelio, fide purificatus ſeu ex Dei verbo renatus dicitur, Joh. 3. 18, 19. Act. 17. 30. 1 Petr. 1. 23. 25. Joh. Verum, poteſtne fides in aliquo effici abſque Spiritu Sancto? Chr. Minime; ſed ille Spiritus non eſt in eo, qui credere debet, ſed in Dei verbo, ejuſque ore qui fidem audientibus annunciat: abſque Spiritu ſane illud verbum mortuum eſt, ideo qui iſto Spiritu deſtituitus eſt, licet ſit doctiſſimus & diſertiſſimus, neminem tamen vere ad Chriſtum convertet. 26. Spiritus autem Sanctus dat ſermoni iſti vitam, ut fortius quovis malleo percutiat, & acutius gladio penetret: propterea appellatur ſermo ille vitalis Dei potentia; ipſeque Dei ſermo. Joh. Teneo rem; ſed redeamus ad juſtificationem. Tu ſane vis, ut intellexi, ut reipſa juſti ſimus, alias nos minime juſtificari, cum tamen ſcriptura dicat, ipſam fidem nobis à Deo pro juſtitia imputari. 27. Chr. Imputatur nobis à Deo id, quod revera in nobis eſt, non aliquid quod à nobis abſit, vel in alio ſit, nempe, quod firmiter in animo decreverimus, nihil dubitantes de Dei promiſſionibus, neque conſiderantes noſtram infirmitatem humanaſque rationes, nos propoſitum fidei certamen decurrere velle. Ejuſmodi fidem Deus nobis juſtitiæ ducit, cujus exemplum Paulus Rom. 4, propoſuit Abrahami fidem, qui cum promiſſis Dei, quæ impoſſibilia videbantur ſecundum carnem, crederet, 28. Juſtus reputatus eſt apud Deum. 29. Nobis autem ejuſmodi res non ſunt propoſitæ, quibus credamus; non enim promiſit Deus in Euangelio ſobolem ex vetulis;

Digitized by Google

attamen carni æque abſurda & impoſſibilia videntur, æquamque requirunt fidem, ea quæ nobis per Chriſtum dicta ſunt. 30. Igitur qui his fidem habet, illius animus, quod tam magnifice de Deo ſentit, ut paratus ſit omnia promiſſionum nbtinendarum gratia facere, Deo gratus eſt, ut illum hominem æque juſtum reputet, ac ſi iſta omnia jam peregiſſet, quæ ſe facturum in animo habet. Joh. Ille autem reipſa nondum eſt juſtus, quoniam adhuc nihil fecit? 31. Chr. Imo reipſa juſtus eſt. Non enim Deus tam npus ipſum quam animum aſpicit hominis, qui jam jam vellet omnia facere, ſi in ſua eſſent facultate, quæ Deo placent: idcirco sd omnes probationes fidei ſuſtinendas paratus eſt, nullique ſe ſubducit occaſioni, in qua fidem ſuam Deo, ejuſque fidei duci probare poſſit. 32. Nam ſi ibi ſe ſubduceret, ubi labore, charitate, patientia opus eſſet, Deo non placeret; ut Abrahamus non ſubduxit ſe, cum filium ſuum mactare deberet. 33. Itaque etſi reipſa mandatum illud non perfecerit, tamen animus ejus idem fuit apud Deum ac factum illud. Nulla vero ejus fuiſſet fides, ſi noluiſſet Deo hac m parte obedire, ut bonus & fidelis miles ille non eſſet, qui, cum pugnare deberet, ſeſe ſubduceret, ob quod merito infamia notaretur, tantum abeſt, ut præmium acciperet: è contra, quanquam nunquam oblata fuerit pugnandi occaſio, modn paratus ſit ad pugnandum, tamen præmium militiæ accipit, qunuiam ſe non ſubduxit. Ita & ille qui in Chriſtum credit, quacunque occaſinne oblata id agit, quod faciendum, eſſe credit. 34. Quod ſi nulla occaſin erit fidem oſtendendi (qund vix fieri poſſe putn, niſi ſtatim è vivis diſceſſerit, ut latrn ille in cruce) nihilominus promiſſa obtinebit, ac ſi omni Dei juſtitia perfunctus eſſet? 35. Paratus enim fuit cibare & veſtire pauperem, & ægrotum & captivum viſitare, omnia Chriſti nomine relinquere, denique ipſam mortem ſubire. Talem fidem non habent impii, quamvis dicunt ſe credere pœnitentiam agendam eſſe, tamen nunquam reſipiſcunt. Dicunt ſe credere ebrioſos damnandos eſſe, & divites difficultet in regnum Dei ingreſſuros, attamen nolunt ſobrii fieri, neque deſiſtere ab avaritia. Dicunt ſe credete ignoſcendum eſſe hoſti, ſubveniendumque egeno, interim vero in jus vocant, manus conſerunt, ſanguinem fundunt, & eorum pauperes conficiuntur fame. Certum igitur eſt, eos non credere, ſed ſcientiam habere, quæ eos contumaciæ convincet & damnabit. Joh. Itaque illi duntaxat, qui talem fidem habent, gratiam Dei conſequuntur, & juſtificantur? Chr. Omnino illi, abſque fide enim, ut Deo placeatur, fieri non poteſt. Joh. At illa gratia, videtur mihi gratia non eſſe, ſed meritum, cum illis, qui mandata faciunt, tribuatur? Chr. Imo inſignis hæc gratia Dei eſt; non enim tanti eſt illa fides, ut tam eximia mereatur præmia. Verum tanta eſt Dei gratia, ut ob illud ipſum, quantulumcunque id tandem eſt, nos ſalvare velit. Certe manifeſtum eſt, neminem, niſi hanc fidem habuerit, ſalvum fore, 1 Joh. 2. 4, 5. 36. Qui ſe fide ſalvandos eſſe perſuaſi ſunt, abſque mandatorum Chriſti obſervatione, iſti ſeipſos fallunt, & ſunt ex eorum numero, de quibus Paulus ſcripſit, ad Tit. 1. 16, quod Deum ſe ſcire profitentur, & factis eundem negant. Joh. Quare tribuitur illis gratis (inquam denuo) qui mandata faciunt? Cum mihi videatur, ibi gratiæ locus non eſſe, ubi non peccatur? 37. Chr. Ob illud ipſum illis tribuitur gratia, qnod mandata faciunt; quia niſi reſipiſcerent, doctrinaſque Domini Jeſu ſequerentur fruſtra ſibi à Deo gratiam pollicerentur. Propterea ſcripſit Paulus, Gal. 6. 15, *In Chriſto Jeſu, neque circumciſio quicquam valet, neque præputium, ſed nova creatio: & quicunque ad hanc normam ſe gerunt, iis pax & miſericordia tribuitur, una cum divinus Iſraëlitis.* Huc quoque pertinet dictum Chriſti, Matth. 7. 21. *Non quiſquis mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in cœleſte regnum; ſed qui fecerit quod vult meus Pater, qui eſt in cœlis.* Ideo falſa, imo impia eſt iſta opinio, gratiæ locum non eſſe, ubi non ſunt peccata. Gratia dabitur obtemperanti & benefacienti, non peccanti. Ut certe cum Paulus Oneſiphori familiæ precaretur, ut conſequeretur à Domino miſericordiam, non ob eorum peccata, ſed quod ſæpe ab eis recreatus eſſet, & quod Oneſiphorum catenarum ejus non puduiſſet, eis id exnptabat, 2 Tim. 1. 16. 38. Non opus eſt peccatis, ut gratiam conſequamur, ſufficit nos ſuperioribus ſeculis, antequam converſi fuerimus, injuſtitiæ ſerviviſſe. 39. Jam vero conſequuti iſtam gratiam, per Chriſti ſanguinem, ſtemus in ea, reliquumque tempus ad Dei voluntatem in corpore vivamus. Certa res eſt, gratia illa Dei pervenit ad nos per mortem Jeſu Chriſti, cum adhuc peccatores eſſemus: attamen ea conditione affertur, ut à peccando deſinamus, juſtitiæ vero vivamus, ut quemadmodum in morte regnavit peccatum, ſic gratia quoque per juſtitiam regnet sd ſempiternam vitam, per Jeſum Chriſtum, Rom. 5. 21. Qui propter peccata nnſtra mortuus, ob juſtitiam noſtram revixit. Joh. Quid illud eſt, morte ſeu ſanguine Chriſti juſtificari? 40. Chr. Id quod Paulus dicit Tit. 2. 14. 41. *Jeſus Chriſtus ſeipſum pro nobis dedit, quo nos ab omni ſcelere vindicaret, & ſibi peculiarem populum purgaret, recte factorum cupidum.* 42. Itaque, qui Chriſtum propterea ſanguinem ſuum fudiſſe & mortuum eſſe credunt, ut & ipſi peccato morerentur, Deo vero viverent & ſervirent, ſpe obtinendæ vitæ æternæ, illi deſinunt à malo, bonum autem faciunt. 43. Quapropter ejuſmodi dicuntur ſanguine Chriſti loti, morte ejus redempti & juſtificati. Item, ob id dicitur, per ſanguinem Chriſti nobia aditum eſſe factum, ad rempublicam Iſraëlis, denique ad ipſum Deum. At qui adhuc in peccatis vivit, nihil eſt quod glorietur de Chriſti morte & ſanguine, cum nondum cum Domino Jeſu reſurrexerit; imo cum ſanguinem Chriſti pedibus conculcet. 44. Quomodo enim ille dixerit, ſe à peccatis mundatum eſſe, qui peccare nondum deſiit? Ac ſi quis glorietur, ſe opera medici à febri liberatum eſſe, qui adhuc crudeliſſima torqueretur febri: propterea dixit Johannes, 45. *Si in luce verſamur, ut ipſe eſt in luce, nobis eſt inter nos communitas, noſque Jeſu Chriſti ſanguis, ejus filii, expurgat ab omni peccato.* Joh. Hæc quidem ſe ita habere percepi. At dicunt quidam, nos nnn propterea juſtos eſſe, quod juſta faciamus, ſed quod Chriſtus juſtus fuit, id nobis, ſi in Chriſtum credimus, à Deo imputari pro juſtitia? Chr. Ad hoc commentum ita reſpondetur: *Filioli, nemo vos decipiat, qui juſta facit, juſtus eſt, quemadmodum ille juſtus eſt*, 1 Jnh. 3. 7. Joh. At Paulus videtur mihi in Epiſtolis ſuis, præſertim ad Rnm. & Gal. tibi contrarius eſſe, cum nos ſola fide, abſque juſtitia noſtra, ſeu bonis operibus juſtificari, conſtanter affirmat. Chr. Non mihi contrarius eſſet Paulus, ſed ſibi ipſi, qui ſcripſerit Rom. 8. 1, *Nullos damnationi eſſe obnoxios, qui in Chriſto Jeſu, non carnis, ſed Spiritus arbitrio parent.* & iterum 6. 16, *An neſcitis, cui vos ipſos ſervos præbetis obediendo, ejus ſervos eſſe cui obediatis, vel peccati ad mortem, vel obedientiæ ad juſtitiam.* En quam aperte, ut peccato mortem, ſic obedientiæ juſtitiam aſcribit? Apertius autem 1 Tim. 6. 19 teſtatur, eos, qui ſunt bonis nperibus divites, ſibi præclarum congerere fundamentum, ad aſſequendam vitam æternam. Quinetiam nec ſibi ſolum, ſed diſerte contradixiſſet Domino Jeſu dicenti, Matth. 5, *Niſi juſtitia Scribis & Phariſæis excellueritis, non eſtis in cœleſte regnum ingreſſuri.* 46. Ubi ſane Dominus Jeſus oſtendit, nos minime cœleſte obtenturos regnum, niſi aliqua in nobis fuerit juſtitia. At Paulus, nec ſibi, nec Domino Jeſu contrarius eſt, ſed maxime conſentit, ut qui fideliſſimus ejus Euangelii præco fuit. Erroris hujus cauſa eſt, ignoratio differentiæ operum, ut cum alia ſint mala, alia bona, alia legis opera, quidam opinati ſunt, bona opera, quæ Dei ſunt, eadem eſſe cum legis operibus, imo arbitrati ſunt, bonorum operum præſtantiſſima eſſe legis opera: propterea ſic aliquis eorum ſcribere non dubitavit.

tavit. 48. Juſtificatio eſt ex mera Dei gratia, ſine omnibus operibus, & tandem quoque ſine legis operibus. 49. Cum tamen omnium operum ſint inutiliſſima legis; quoniam nec ſua natura bona ſunt, nec aliquam vitæ æternæ promiſſionem habent: nihilominus ille ita loqui auſus eſt, ac ſi legis opera reliquis meliora ſeu perfectiora eſſent. Noſtra quidem juſtitia, noſtriſque operibus apud Deum juſti fieri non poſſumus; 50. Nam ea ejuſmodi fuere, antequam converſi fueramus, ut nobis potius ſupplicium, quam Dei miſericordiam congeſſerint. 51. Sed eſto, aliquem inculpatiſſime vixiſſe ex legis juſtitia, attamen ob id nondum apud Deum juſtus eſt. De quo Paulus diſputat in Epiſtolis ſuis ad Rom. & Gal. Nam niſi habuerimus Dei juſtitiam, quæ in fide ſita eſt, Deique opera fecerimus, ſalvari non poſſumus. Et hæc fuit cauſa Judæorum rejectionis, quod ignorantes Dei juſtitiam, ſua ſe juſtitia, quæ legis eſt, apud Deum juſtos fieri poſſe ſtatuerunt, Rom. 10. 3, & 9. 31. 52. Joh. Quid eſt, Dei opera facere? Chr. Credere in Jeſum Chriſtum Joh. 6. 28. Quid vero ſit in Chriſtum credere, antea explicatum fuit. Joh. Memini. Sed quæ eſt illa Dei juſtitia, cujus mentionem feciſti? An non eſt illa Dei juſtitia, quam lex requirit? 53. Chr. Paulus manifeſtum facit diſcrimen inter Legis & Dei juſtitiam, Rom. 3. 21, & 9. 30, 31, & 10. 3. Gal. 2. 16, & 3. 8, uſque ad finem. Phil. 3. 6, 7. Poteſt quidem legis juſtitia etiam Dei appellari, quatenus à Deo in Lege mandata eſt: ſed Euangelium ita non loquitur, ut ex adductis teſtimoniis videre poteris. 54. Propterea & Johannes in Euangelio ſuo diverſam illam facit à gratia & veritate, quæ per Chriſtum contigit, Joh. 1. 17. 55. Eſt autem illa propria hominum juſtitia, quoniam natura quilibet eam cognoſcere poteſt, nemine docente aut mandante, cum quilibet ſciat, non eſſe male faciendum; non male facere autem, legis eſt juſtitia & charitas. 56. At qui non male facit, ille otioſus eſt, cum nihil agat. Verum Deus non eſt otioſus, nec nihil agit: (ut Epicurus ſuos Deos nihil agere dicebat) ſed operatur, ut Chriſtus ait, Joh. 5. 17. *Pater meus hactenus operatur, & ego operor.* 57. Quod ſi illa legis eſſet Dei juſtitia, male nobiſcum ageretur, quia non remitterentur nobis peccata noſtra, ſed oporteret nos mori, cum lex tranſgreſſoribus ſuis mortem afferat. Deus autem, cum ſit inſigniter bonus & miſericors, pœnitentibus eorum peccata remittit. Hoc enim aſcribitur juſtitiæ divinæ, ut ſontem juſtificet Rom. 3. 24, 25, & 4, 5, 6. 1 Joh. 1. 9. 58. Itaque illa juſtitia, quæ male facienti, malum reddit, & hoc tantum præcipit, ne male faciamus, aliena eſt à Dei natura, quæ eſt bona & miſericors, bonis ac malis benefaciens: Juſtitia vero Dei ex ejus natura eſt. Joh. Quæſo, oſtende ex Sanctis Literis, juſtitiam Dei ex ejus natura provenire? Chr. Recte mones; in eodem ſermone, ubi Dominus Jeſus affirmaſſet, niſi juſtitia excelleremus ſcribas & Phariſæos, nos minime ingreſſuros in cœleſte regnum, docemur, quali nos eſſe oporteat juſtitia præditos, ſi velimus beatitatem obtinere; nempe ut ſimus miſericordes, pacifici, mites, tardi ad iram, caſti, benefici, faciles in nos peccantibus, amantes inimicos, benefacientes malevolis; & tandem concludit, nos ſi tales erimus, filios fore patris cœleſtis, & perfectos, ut ille perfectus eſt. 59. Igitur iſta juſtitia, quam ibi Meſſias deſcribens, à legis juſtitia diverſam eſſe oſtendit, ex Dei natura eſt, cum nos faciat Dei filios. 60. Porro & Petrus nos hortatus eſt ad Dei naturam participandam, quod nihil aliud eſt, quam Deum imitari, cujus imaginem habemus in Jeſu Chriſto, quem ſi imitati fuerimus, conſequemur beatam Dei immortalitatem. Hæc eſt divinæ naturæ participatio. Joh. Dixiſti diverſam eſſe Dei juſtitiam, ab illa quæ ex lege eſt. Itaque tollis legis juſtitiam? Chr. Abſit, imo ſtabilimus, inquit Paulus Rom. 3. 30. Nam ſi mea repetere mihi prohibitum eſt, quomodo appetam aliena? Si fœminam ſic aſpicere; ut eam concupiſcas, non licet, quomodo adulterari licebit? Si vetitum eſt vindictæ ſignum verbo oſtendere, quomodo conceſſum erit occidere? Similiter judica de reliquis. Joh. In quo differt legis juſtitia à divina? Chr. Legis juſtitia non eſt mala, at Dei juſtitia & bona eſt. Joh. Quid audio? Diverſumne eſt bonum a non malo? Ego hactenus putavi idem eſſe. Chr. Omnino ſunt diverſa, quamvis id à paucis in Sacris Literis obſervatum fuerit. 61. Propterea inquit ſcriptura, deſine à malo, & fac bonum. quod ſi non malum idem eſſet quod bonum, ſatis fuiſſet dicere, deſine à malo, vel, fac bonum. Diligenter illud obſervandum eſt in omnibus ſacris ſcriptoribus Novi Fœderis, qui plerumque hoc conjungunt, peccato mortuum eſſe, juſtitiæ vero vivere. Ideo & Dominus Jeſus juſſit prius pœnitentiam agere, quod nihil aliud eſt; quam deſinere à malo; poſtea autem, quomodo digne Deo vivendum eſſet, docuit. Vide hos locos, Rom. 6. 18. Eph. 4. 22. Col. 1. 13, & 3, 5, 10, 12. Tit. 2. 12. 14. Hebr. 10. 22. 24. 1 Petr 2. 34, & 3. 11, & 4. 1, 2. Ratio ipſa docet, quamvis bonus & malus inter ſe è regione perpetuo adverſentur, tamen inde non ſequi illud eſſe bonum quod non ſit malum. Notandum hic eſt, quædam contraria in medio aliquid habere, ut album & nigrum, multos colores intermedios habent, calidum & frigidum, in medio habent tepidum, ſic bonum & malum, habent aliquid in medio, quod propria voce caret, niſi per metaphoram id velimus tepidum appellare, quod per circumſcriptionem dici poteſt non malum. Quod quamvis Cicero viderit, tamen num id hactenus aliquis philoſophorum conſtanter obſervarit, neſcio: 62. Id quidem ſcio, quod in diſputatione de juſtitia, nemo eorum id viderit, cum omnes, quotquot eorum ſunt, inter virtutem & vitium nihil medii ponant; quod non miror, cum divinæ fuerint ignari juſtitiæ, ſecundum quam aliquid medii eſt inter virtutem & vitium; ut, etſi non ſit vitium non furari, tamen non ſequitur, non furari, eſſe virtutem. Itaque hic eſt aliquid in medio, quod eſt otiari, quod poſſet, imo deberet appellari nihil. Nam qui non furatur, nil facit. Sed abſtineamus à vocis ambiguitate, ne Dialectici aliquid arripiant, quod cavillari poſſint. Loquamur potius cum Chriſto, qui ſervum illum, qui nihil lucratus erat talento ſuo, appellat nequam, ignavum, inutilem, qui quamvis Domini ſui pecuniam furto non intervertiſſet, aut incuria perdidiſſet, tamen nihil boni ea effecerat. 63. Hujus intermedia ſunt, otium, ignavia, inutilitas; quæ ſecundum mundum & Moſen, vocantur juſtitia, ſecundum Chriſtum vero, miſeria, paupertas, cæcitas & nuditas. His intermediis, quamvis nihil ſint, adeo quidam delectantur, ut illa pro ſummis diviriis habeant; de quo elegantiſſimam metaphoricam deſcriptionem habemus, Apoc. 3. 15, ubi ita inquit Dominus Jeſus: *Novi tua facta, quod neque frigidus ſis, neque fervidus. Utinam fervidus eſſes, aut frigidus. Ergo quia tepidus es, evomam te ex ore meo; quoniam te divitem ditatumque eſſe dicis, nec ulla re indigere; neque ſcis te ærumnoſum & miſerum & pauperem & cæcum & nudum eſſe, &c.* Hic tota res ita plane explicata eſt, ut vix planius explicari poſſit. Habes medium inter frigidum & calidum; quod Angelus Eccleſiæ Laodicenſis pro ſummis diviciis agnoſcebat, cum tamen nihil eſſet. Hoc nihilo ſeu inutili medio, multi ſeipſos decipiunt. Eo Phariſæi & ſcribæ valde inflati erant, imo fere omnes Judæi; qui cum ſe poſſe juſtos fieri legis juſtitia putarent, noluerunt à Domino Jeſu aurum emere, igne candens, quo diteſcerent. Et ob id ipſum ſcripſit Paulus literas ſuas ad Romanos, & Galatas, ut oſtenderet iſtius medii inutilitatem. 64. Proinde & nunc multi reperiuntur, qui non leviter ditatos ſe eſſe putant, quod non ſint mali, hoc eſt, quod alienos Deos non colant, quod parentes honorent, quod baptizati ſint, quod ſanctorum communioni, quantum ad panem & vinum attinet, interſint, quod non mercantur, quod ſeſe non inebrient, quod neminem occidant,

Digitized by Google

cidant, quod non adulterent, quod non furentur, quod neminem defraudent, denique quod non ſint tales ut reliqui. Cum interim ſint nudi, pauperes, cæci, & ad omne bonum opus inepti, ſervique inutiles, nam ob nullum horum aliquis ſalvabitur, cum promiſſiones vitæ æternæ non habeant. Quin & gentes hæc facienda eſſe ſciverunt, imo fecerunt, exceptis ſacris ceremoniis. 65. Et qui hæc omnia fecerit, ille quidem male non fecit, ſed bene nil aut parum, ideo adhuc ſervus eſt inutilis, qui cæleſte regnum non eſt ingreſſurus, niſi Dei juſtitiam conſequutus fuerit, quæ revera & ſola bona eſt, quoniam bene facit, & ab omnis boni auctore, à quo ad nos per filium ejus venit, nomen habet. Nec a vulgari uſu loquendi, illud medium boni & mali, adeo alienum eſt. Nam ſæpe accidit, cum nolimus aliquid omnino reprehendere, vel commendare, quod dicimus, *non male*, pro quo alias utimur voce *mediocriter*. At quis vellet à mediocri bonitate, ſeu malitia commendari? 66. Apud hujuſmodi ſapientes, illa mediocritas in magno precio eſt, ſed in divinis rebus nullum locum habet, ut audivimus ex literis illis ad Laodicenſes ſcriptis. Inde etiam venit, quod, ut nec res ipſa, ſic nec voces illæ, mediocris, mediocritas, mediocriter, in Sanctis Literis reperiantur. Valde celebratum eſt illud apud mundum, Medium tenuere beati. 67. Verum qui Chriſtianus eſt, medio ire non poteſt, ſed ſolummodo dextra; ſi aberraverit, nullum eſt medium, ſed ſiniſtra perveniet ad exitium 68. Papiſtæ, medium inter cœlum & infernum habent, purgatorium. 69. Reliqui titulo tenus Chriſtiani, qui Chriſto non obediunt, multa ſibi talia media fingunt. extra illam viam, quam nos Dominus Jeſus ſolam ad regnum cœlorum ducere oſtendit, ex qua deflectunt, cum ſit arcta carnique valde moleſta, ad alia media, per quæ tamen ægre, ut Papiſtæ per ſuum purgatorium, ad ſperatam beatitudinem venient. Ab operibus carnis, ut etiam Antichriſtiani non ſunt liberi, fallunt, luxuriantur, mentiuntur, ſuperbiunt, ſcortantur, calumniantur, occidunt, furantur, concupiſcunt aliena, &c, nihilominus ſe juſtos eſſe dicunt; ſed cum contrarium oſtenderis ad operibus eorum, mirificam quandam, quam opponunt, habent in promptu doctrinam de juſtificatione, quæ neque in verbo Dei, neque in ratione fundamentum habet. Ita enim reſpondent, noſtra juſtificatio eſt in cœlo, in Jeſu Chriſto: non ob noſtra bona opera ſalvamur: Chriſtus Jeſus, pro omnibus omnia perfecit, & paſſus eſt, quod idem eſt, ac ſi nos ipſi juſti eſſemus, nam ejus juſtitiam nobis Deus imputat. Denique, cum nec huic viæ ſatis fidant, concludunt, ab æterno Deum ad hoc omnes deſtinaſſe, ut tales ſint quales ſunt, omneque malum eſſe à Deo, igitur & peccata. Neque ſalutem noſtram pendere ab obedientia ſeu noſtra voluntate, ſed ab æterna Dei prædeſtinatione. Alii alia media habent, quæ omnia illis videntur aliquid eſſe, cum nihil ſint. Verum ne prolixior ſim, puto te percepiſſe de bono & malo, eorumque medio, ex quo potes intelligere ſolam Dei juſtitiam bonam eſſe, legis autem non malam, quæ inutilis ſit ad regnum cœleſte obtinendum. JOH. Quæſo, declara uno aut altero exemplo iſtam legis inutilitatem? CHA. Non omnino nego legem eſſe bonam ſeu utilem. Quod autem utilis ſive bona appellatur, non eſt id ex ejus natura, ſed ex alio aliquo adjuncto: quia niſi homines peccaſſent, nunquam lex in mundum veniſſet; ex quo manifeſtum fit, juſtos lege carere poſſe: at cum homines peccaſſent, data eſt lex, ut illi, ex quibus promiſſum ſemen venire debebat, ſub illa cuſtodirentur exercerenturque tanquam ab aliquo pœdagogo, donec veniret Meſſias, Gal. 3 19. Itaque lex propterea bona & utilis appellari poteſt, quod malum impediat: quam ejus utilitatem eleganter Paulus deſcripſit, 1 Tim. 1 8 dicens, *Scimus ſane bonam eſſe legem, ſi quis ea legitime utatur, hoc intelligens, juſtis non eſſe latam legem, ſed ſceleratis, &c.* 70. Si igitur juſtis lex non eſt lata, quam inde habituri ſunt utilitatem, cum iſtis nihil rei ſit cum lege? Quare lex reſpectu juſtitiæ divinæ, omnino inutilis eſt, quemadmodum eſt otioſa, imo omnino mortua; ut qui neminem occidit, ſaltem non malefacit, interim vero nihil facit, igitur nec bene, niſi velimus illud nihil bonum appellare. Juſtitia autem divina, non tantum à nobis requirit ne occidamus, ſed ut etiam à morte liberemur, & noſtram ipſi animam pro fratribus impendamus. Hoc bonum eſt, quia aliis bene facimus. Accipe aliud. Si præterirem pauperem, eumque importunius clamantem non verberarem, male quidem non facerem, interea vero boni nihil, niſi ei ſtipem darem, quod bonum eſſet. Sic de reliquis judica, quæ ſecundum legem jure fiunt; & propterea a lege & mundo, juſta appellantur, ut jure agere, jure ſua repetere, jurare, non adulterari, non mentiri, aliena non appetere, injuriæ reſiſtere, vim vi repellere; quæ ſane omnia ſecundum legem juſta ſunt, ſed nondum bona. 71. Igitur & Paulus plus tribuit bono, quam juſto, Rom. 5. 7, proprie juſtus ſecundum legem appellaretur inſons, quod etiam Caſtellio in ſua Bibliorum verſione obſervavit. JOH. At metuo, cum dicis, legem eſſe inutilem, ne ſceleratis occaſionem præbeas peccandi. 72. CHA. Minime. Tamen antea explicavi, ſecundum quid hoc dicatur, legem non eſſe bonam ſeu inutilem, nempe reſpectu juſtitiæ divinæ, vitæque æternæ. 73. Neque ego ſum auctor hujus ſententiæ; dixit hoc ante me Paulus, qui fere aliud præter hoc, nullum argumentum tractat in Epiſtolis ſuis ad Rom. & Gal. Vide quid ſcripſerit Hebr. 11. 18, & 8, 6. Dixerant hoc & alii viri docti & ſancti, quos recenſere nolo, ne, ut illi, hæreticus declarer: ſed cum dico, illam juſtitiam eſſe inutilem, id propterea dico, ut aliam perfectiorem, nempe Dei, quæ ex fide eſt, ſibi acquirant, quam ſi habuerint, tum non legis juſtitia deſtituentur: ut ſi jurare non licet, quemadmodum antea oſtendi, quomodo audebis pejerare? Si oculus & animus caſtus fuerit, quomodo adulterabis? Si injuriæ reſiſtere vetitum eſt, quomodo audebis occidere, &c. Itaque abſit, ut per hanc veriſſimam doctrinam, alicui occaſio peccandi præbeatur. Imo potius omnes peccati cauſæ auferuntur. JOH. Percepi de juſtitia Dei, quam oſtendiſti patefactam eſſe per Jeſum Chriſtum in Euangelio, & diverſam à lege, jam expone, num in vatibus aliquid habeatur de illa juſtitia per Meſſiam patefacienda? CHA. Maxime habetur, idcirco dixit Paulus, abſque lege divinam juſtitiam patefactam eſſe, à lege & vatibus teſtatam, Rom. 3. 21. Quodſi omnia vellem recenſere vatum teſtimonia, dies nos deficeret; attamen, quæ in præſentia occurrunt, accipe, Pſal. 85. 11. *Pietas veritaſque inter ſe ocurrent, juſtitia & pax deoſculabuntur invicem. Veritas ex terra germinabit, & juſtitia de cœlo exiſtet.* Vide Pſal. 19. 65. 93. 98. Porro lege Eſaiæ 61 totum cap. de Meſſia, ubi in fine hæc verba ſunt. *Ut terra ſtirpes ſuas edit, atque ſuum hortus ſeminarium procreat; ſic procreabit Jehova juſtitiam atque laudem coram cunctis gentibus.* Daniel vero apertiſſime de ea patefacienda vaticinatus eſt, cap. 9. 24. *Septuaginta ſeptenarii*, inquit, *deſtinati ſunt tuo populo, tuæque ſacræ urbi, ad conſummandum peccatum, ad obſignanda delicta, ad ignoſcendam culpam, & ad inducendam æternam juſtitiam, & ad obſignandam viſionem ac vaticinationem, & ad ungendum ſanctorum ſanctiſſimum* Oſeæ 10. 12. *Novate vobis novale, dum tempus eſt quærendi Jova, donec veniat, & vos juſtitiam doceat* Joël 2. 23. *O Sionii, geſtite lætitia in Jova Deo veſtro. Dabit enim vobis doctorem ad juſtitiam.* Huc pertinet vaticinium Moſis, Deut. 18. 15 de Meſſia. Plura occurrent diligenti lectori. JOH. Sufficiunt hæc, quæ ſatis aperta ſunt. 74. Verum jam demum intelligo, non bona opera, quæ Deus ipſe præparavit, ſed legis opera à juſtificatione noſtra excludi: ſed eſt adhuc aliquid, quod videtur nobis contrarium eſſe, videlicet Luc. 17, ubi Chriſtus inquit, *Si omnia feceritis quæ vobis præcipio, dicite, inutiles ſervi ſumus.*

75. CHA.

Cʜʀ. Non dixit Chriſtus, quæ ego vobis præcipio, ſed quæ vobis mandata ſunt, nempe in lege, id enim ſubintelligendum eſſe non dubito: ſin minus, tunc Paulus contra hoc præceptum peccavit, cum ad Tim. ſcripſit, ſibi juſtitiæ coronam repoſitam eſſe, quod egregium certamen certaſſet, curſumque abſolviſſet. Porro, ſi inutiles ſervi ſumus, damnabimur, ſcriptum eſt enim, *Inutilem ſervum conjicite in imas tenebras.* Boni vero ſervi in Domini ſui voluptatem intrabunt. Diligenter & hoc obſervandum eſt, quod Dominus Jeſus ſibi contrarius eſſet, ſi iſta ejus verba Lucæ 17 de ejus præceptis intelligenda eſſent. Nam dixit alio in loco, *Si feceritis quæcunque ego vobis præcipio, amici mei eſtis.* Certe non puto illum inutilem eſſe, qui Chriſti amicus eſt, cum ipſe Deus in eodem loco dixerit; *Non jam dicam vos ſervos, ſed amicos*, quod ſi nec ſervos, quomodo inutiles ſervos? Eſto autem Dominum ibi loquutum fuiſſe de ſuis præceptis: num inde efficietur, bona opera excludi à juſtificatione noſtra? Minime, tantum eo doceremur, ne ſuperbiremus, interim tamen promiſſiones Jeſu Chriſti veræ ſunt, quod qui fecerint, quæ docuit illos, Dei filios, ſuos fratres & amicos fore, denique vitam habituros æternam. Jᴏʜ. Quanquam aliqui hæc non negant, nihilominus conantur nobis perſuadere, quod quidem debeamus bona opera facere, ſed ob illorum obſervationem nihil ſperare. Cʜʀ. Hoc eſt cum ratione inſanire, & contra apertas ſcripturas loqui. Inquit enim Paulus, *Sic currite, ut aſſequamini. Enimvero omnes, qui certant, omnia perferunt, illi quidem, ut interituram aſſequantur coronam, at nos immortalem.* Unde vero illud currere ſeu certare? Certe ex ſpe coronæ obtinendæ immortalitatis. Et alibi idem Paulus ita ſcripſit, *Pietas ad omnia utilis eſt, promiſſiones habens & præſentis & futuræ vitæ. Certa res eſt, & ſumma approbatione digna. Nam ideo & laboramus; & probra patimur, quod ſpem habemus in vivente Deo, qui cum omnium hominum tum maxime fidentium ſervator eſt.* Videntur mihi illi, qui ita docent, velle nos credere, Deum, haud daturum eſſe juſtis vitam æternam. Conatur hoc Satanas dudum hominibus perſuadere, ut ita omnem extirpet pietatem, quod facillime efficere poterit apud eos, qui iſtam ſententiam tuentur. Nam niſi ſperare licuerit, quomodo credere poterimus, cum ſpes ſit fidei materia? Quomodo vero pie vixerimus, niſi crediderimus? Sublatis enim cauſis, tollitur & effectum: maximeque nobis cavendum eſt, ab his ineptis diſputationibus, quæ verſantur circa morbos quæſtionum, neque acquieſcunt doctrinæ pietatis Jeſu Chriſti, ut Paulus monet, 1 Tim. 6. 3. Quid ajunt? nihil eſſe ſperandum pro bonis operibus? interroga illos doctores, cur convicia & perſequutiones ſuſtineant? Equidem cuperem omnes ſperare pro bonis operibus vitam æternam, tunc id quod ſperaretur, operarentur, interrogandi eſſent; num hoc, quod ſcriptum eſt 2 Joh. 1 8 credendum ſit? *Date operam, ne perdamus*, inquit *quod elaboravimus, ſed mercedem plenam accipiamus.* Si credendum eſſe dixerint, certe & ſperandum, cum fides abſque ſpe eſſe non poſſit. 76. Illud obiter obſerva: iſta bona opera non ſunt noſtra (legis autem noſtra ſunt) ſed Dei, qui ea præparavit, ut in illis verſaremur, nos iſta facimus ut Dei ſervi, nullus autem ſervus ſuum, ſed Domini opus facit. Jᴏʜ. Sæpius tamen ea nobis attribuuntur in Evangelio, ac ſi noſtra eſſent. Cʜʀ. Ita ſane eſt: id fit ratione officii noſtri, non eorum natura, quæ ex Deo eſt. Ut in hujus ſeculi ſervis videmus, quamvis dominorum ſuorum opera agant, plerumque tamen ea eorum eſſe dicuntur. Jᴏʜ. Satisfactum eſt mihi. Sed reſtatne aliquid, quod ad juſtificationis negotium pertinet? Cʜʀ. Imo totum adhuc, cujus gratia iſta omnia fiant, reſtat, videlicet fidei finis, quæ eſt vita æterna. Jᴏʜ. Illud antea ſciebam, quia finis iſte nos ad diligentius juſtificationem inquirendam movet. Ego vero me tibi plurimum debere fateor, quod hæc ita candide mihi patefeciſti, quæ ſcibas. Deo imprimis gratias ago, qui oculos mentis meæ aperuit, ut tandem ſaperem ſalutis noſtræ procurationem, in cujus cognitione hactenus miſere cæcutivimus. Nullas enim juſtificationis partes recte conſiderabamus, ut pote aliorum doctorum opinionibus imbuti, neſcientes quid Dei miſericordia ſit, ad quos pertineat; fidem inepte definimus, legis opera cum bonis operibus confundentes, quare nobis ſit promiſſa vita æterna, & ſperanda, dubitamus: Juſtificationem, quæ fit per ſanguinem Jeſu Chriſti, ſecundum literam intelligimus, cum ſpiritualiter intelligi debeat, pietatem modo commendamus, modo extenuamus, interdum penitus excludimus. Itaque vehementer mihi gaudeo, cum videam me dubitatione, opinionibus & metu liberatum. Cʜʀ. Et ego gratulor iſtam mentem, Deumque oro, ut, quæ audiviſti, fructum in te ferant, eaque aliis perſuadere poſſis. Ita enim & illos & teipſum ſalvabis. Verum hæc quidem hactenus, Cætera ſi quæ ſunt, quotieſcunque voles, & hoc loco & aliis parata tibi erunt.

N O T Æ

F. S. in Dialogum præcedentem.

1. D*ivinæque naturæ participatio.*) Si hoc ad immortalitatem beatitatemque referatur recte dictum cenſeo, ſin autem ad vitæ ſanctimoniam, non videtur hæc ſignificatio vocabulo Juſtificationis, quod quidem ad uſum ſcripturæ attinet, ſubeſſe, cujus ſcripturæ proprium eſt vocabulum iſtud.

2. *Adeo ut noſtri cauſa*) Hic potius dicendum erat, Adeo, ut nobis omnia peccata noſtra condonare voluerit, & vitam æternam largiri; atque hujus rei, cum teſtandæ, tum ad exitum perducendæ cauſa, unigenitum Filium ſuum Jeſum Chriſtum in mortem tradiderit, unde ab æterna morte, qua digni eramus, liberati ſumus, & una cum eodem ejus Filio in cæleſtibus collocati. Nam alioquin, ut ſcriptum hoc loco legitur, mortis Chriſti, & per eam à morte liberationis noſtræ, intempeſtive fit mentio.

3. *Sed etiam ab omnibus peccatis.*) Hoc quamvis recte intellectum verum ſit, atque adeo Sacris Teſtimoniis confirmetur, tamen ad juſtificationem ipſam, de qua hic agitur, per ſe non pertinet, ſed per accidens, ut loquuntur, quatenus ſcilicet nemo à Deo per Chriſtum juſtificatur, niſi jam in nullo peccato hæreat ac maneat.

4. *Commentum enim illud.*) Certiſſimum eſt pœnas primi parentis peccato conſtitutas, ad omnem ejus poſteritatem pertinere, nulla habita peccati poſteritatis ratione, ob id ipſum tantum quod, ipſius Adami ſint poſteri, ab ipſoque prognati. Hoc enim & res ipſa, & ratio manifeſta, & denique ſanctorum hominum auctoritas aperte comprobat, præſertim vero Pauli cap. 5. ad Romanos, ubi dicit mortem regnaſſe etiam in eis, qui non peccaverunt in ſimilitudine peccati Adami, qui fuit forma ſeu figura futuri. Quemadmodum enim, quicunque ex Adamo carnaliter naſcuntur morti ſunt obnoxii, licet non peccaverint, ut Adamus peccavit, cui propter ipſius peccatum, mortis pœna conſtituta eſt; Sic quicunque ex Chriſto ſpiritualiter naſcuntur, vitam adipiſcuntur; licet non ita obedierunt, ut ipſe Chriſtus obedivit, cujus obedientiæ præmium, vita eſt conſtituta. Si quis hoc non intelligit, neceſſe eſt eum in magna totius hujus de peccato originis (quod vocant) tractationis ignoratione verſari; nec, quid Paulus eo 5. cap. ad Rom. ſibi velit, prorſus percipere.

5 *Joh.* 9. 34.) Quid hic locus ad rem faciat, non video. Quod enim quiſpiam in peccatis totus ſit natus, nihil prohibet, quominus ex parentum peccato culpam contraxerit. Imo ſunt, qui in peccato naſci, nihil aliud interpretentur, quam ex parentum peccato culpam

pam contrahere; quamquam non dubium eſt, quin Judæi illi, nequaquam hoc ſenſu verba illa protulerint, *In peccatis natus es totus.* Sed nec attendendum eſt, quid ipſi dixerint; nec ſi vera dixiſſent, idque alioqui ad rem pertineret, ad omnes eſt trahendum, quod de uno tantum eſt dictum. Cæterum; In initio illius hiſtoriæ, ejuſdemque capitis, Chriſti verba habentur, quæ opinionem illam confirment, contra quam locus iſte ℣ſ. 34 allatus eſt. Nam cum diſcipuli interrogent, Num aut cœcus ille, aut parentes ejus peccaſſent, ut is cœcus naſceretur; Chriſtus autem reſpondeat, nec illum, nec parentes ejus peccaſſe, ſed ad Dei opera in illo patefacienda id factum eſſe, tacite videtur Apoſtolorum opinionem comprobare, fieri ſcilicet alioqui potuiſſe, ut propter peccata parentum cœcus naſceretur.

6. *Et propterea, ut eam fide conſequeremur.)* Eſſet hoc aliquanto clarius aperiendum, ſi fructum aliquem hinc lector percipere debet.

7. *Sed incitat etiam, ut credamus, ſi obediverimus Euangelio)* Atqui hoc ipſum, non confidentia eſt revera ſeu fiducia, ſed perſuaſio. Itaque ad hunc modum dicendum erat: Sed incitat nos, ut obediamus Euangelio, firma cum ſpe obtinendi peccatorum veniam, & vitam æternam. Quanquam ne ſic quidem recte diceretur. Neque enim fides incitat, ſi formatam fidem intelligamus, ut eam, qua juſtificamur; ſed illud ipſum, ad quod hic incitari dicimur, quemadmodum paulo ante rectiſſime explicatum eſt, ubi dictum fuit, Credere in nomen Chriſti eſſe, eum accipere, ejus dictis fidem habere, ei confidere, denique ei obtemperare.

8. *Quia præſens ſalutis.* Oportuiſſet hæc per præteriti temporis verba enunciare, *contempſerunt*, *contradixerunt*. Cum enim ab initio contemnunt & contradicunt, poſſent non contemnere, nec contradicere; & ſic nondum eo devenerunt, ut non poſſint credere, quo poſtmodum juſto Dei judicio, eo quod contempſerint & contradixerint, devenire coguntur.

9. *Quod eſt peccatum in Spiritum Sanctum.)*. Præſtat hæc verba non addere. Nimis enim adhuc controverſum eſt, qnid ſit peccatum in Spiritum Sanctum.

10. *Ne hoc uſu veniret.)* Si pronomen *Hoc*, ad præcedens verbum *contemnunt*, &c. tantummodo refertur, eſt quidem locus, qui citatur, opportune ac merito allatus. Sed conſentaneum eſt, ut non ad illud tantum membrum ſuperioris orationis referatur, ſed ad totam orationem, potiſſimum vero ad ultimam ejus partem. Atqui in citato loco, nec de contradicendo agnitæ veritati, nec de ſubeunda iſta divina pœna, ut jam credere quis nequeat, quidquam legitur, quæ tamen in ſuperiore oratione continentur, & pars potiſſima ſunt totius ſententiæ ea comprehenſæ.

11. *Aufertur vero.)* Hic potius ita dicendum videbatur: Offertur autem fidei donum per prædicationem Euangelii, quæ oblatum hoc donum aſpernantibus, id-eſt, credere nolentibus, aufertur, & aliis datur, ut legimus.

12. *Verum ad quæſtionem de fide.)* Ad quæſtionem, utrum fides noſtri arbitrii ſit, nec ne, omnino pertinet cognoſcere, num fides ſit Dei donum, & quomodo; tametſi non ſimpliciter, ex eo, quod fides Dei donum ſit, ſequitur, illam nulla ratione eſſe noſtri arbitrii, tum ob rationem ſuperius allatam, qnod libertas accipiendi aut reſpuendi aliquid, non tollit nec impedit, quominus illud ſit donum, (quæ ratio tamen indicata potius quam expreſſa fuit) tum etiam ex eo, quod ſubjungitur, quamlibet rem bonam, Dei donum merito dici poſſe.

13. *Tamen & auditus.)* Quoniam adverſarii objicere poſſunt, nullam rem bonam eſſe, quæ noſtri arbitrii ſit, propterea hæc pars ad bnnc modum explicanda videbatur, ut exempli cauſa de auditu. *Tamen mei arbitrii eſt*, &c. Sed præterea animadvertendum eſt, hoc exemplum non videri appoſitum, præſertim ſi nomen Auditus, pro audiendi facultate non autem pro ipſa auditione accipiatur. Sive enim quis audire velit, ſive ut ne audiat, aures obturet, audiendi facultate, & ſic iſto Dei dono nihilominus ſemper perfecte erit præditus. Quod ſi pro ipſa auditione, nomen *auditus*, accipiatur, ſeu pro ipſo actu audiendi, (id quod præſenti quæſtioni multo eſt accommodatius, ſiquidem hic fides, non facultatem, ſed ipſum actum credendi ſignificat) eſt tamen nihilominus hoc exemplum parum accommodatum, cum, niſi ipſi impedimentum aliquod ponamus, plurima, ne cogitantes quidem, audiamus; imo ſæpius nolentes: nemo autem Euangelio credat, niſi & cogitans & plane volens.

14. *Quod Deus omnibus exhibuit.)* Horum verborum ſententia mihi non probatur. Chriſti enim reſurrectio, non ad fidei donum exhibendum, ſed ad fidem faciendam pertinet, ſive ad fidei donum, quod per Euangelii prædicationem exhibetur, confirmandum. Nec locus ille Act. 17. 31 qui hic citatur, quamvis ab aliis quoque ad ſententiam iſtam probandam allatus, & a quibuſdam, ni fallor, ex Græco in eundem ſenſum interpretatus, ad rem facere videtur, cum ejus ſententia ſit, Deum Chriſtum ex mortuis ſuſcitando, fidem omnibus feciſſe ejus, quod proxime dictum fuerat, nempe ab ipſo Deo eundem Chriſtum judicem, qui orbem terrarum, quodam die certo, juſte ſit judicaturus, conſtitutum fuiſſe; vel, ut aliis placet, Deum, ex mortuis Chriſtum excitando, ſe omnibus fidelem præſtitiſſe. Nam idem Paulus, qui hic loquitur, alibi id eſt ſupra, cap. 13. 32. 33 ait, Deum, reſuſcitando Jeſum, præſtitiſſe promiſſum, quod patribus fecerat. Nec ſane veriſimile eſt, Paulum, cum Ethnicis hominibus præſertim loquentem, & ſacrarum rerum ac loqutionum ignaris, ſimplici fidei nomine, fiduciam in ipſo Deo, ſive in Deo per Chriſtum collocandam, intelligere voluiſſe.

15. *Imo & audiri.)* Sunt hi omnino figurati loquendi modi, qui potius eſſent explicandi, quam ita ſimpliciter inculcandi.

16. *Niſi credat promiſſis divinis.)* Quamvis hoc recte intellectum verum ſit, tamen & propter ea, quæ ſequuntur, & ad totius rei explicationem, hæc annotare hic libuit. Fides, qua juſtificamur, non eſt credere promiſſionibus divinis; ſed eſt, ipſi Deo confidere: quod ut fiat, propterea ſunt à Deo propoſita promiſſa, quibus creditis, neceſſario ipſi Deo confiditur. Et idcirco alicubi videtur, fidei iſti, quod Dei promiſſa ſunt vera, tribui, quod per eam juſtificemur, cum tamen revera non iſta fide, ſed fide in ipſum Deum, id eſt, fiducia in ipſo Deo collocanda, juſtificemur; quæ fides, obedientiam præœptorum Dei, non quidem ut effectum ſuum, ſed ut ſuam ſubſtantiam & formam continet atque complectitur. Meminiſſe enim debemus, ejus, quod ſupra recte concluſum eſt. Fidem, hanc ſcilicet, qua juſtificamur, Dei obedientiam eſſe. Adde, quod credere promiſſionibus divinis, non quidem neceſſario, & per ſe, ſed per accidens, gignit fiduciam in ipſum Deum, & ita ejus præceptorum obedientism. Per accidens, inquam, quatenus, divinæ iſtæ promiſſiones id continent, quod non deſiderare nemo poteſt, hoc eſt, æternam vitam & felicitatem; ac præterea promiſſiones iſtæ, expreſſam conditionem habent. *Si quis obedierit*, &c. Quodſi Deus aliquid promiſiſſet, quod poſſemus non deſiderare, vel nullam conditionem addidiſſet, certe poſſet quis promiſſum iſtud veriſſimum eſſe credere, & ſibi perſuadere; & tamen vel rem promiſſam ſpernere, & ita Deo non confidere; vel, re promiſſa licet, deſiderio ac ſpe accepta, nullam obedientiam Deo præſtare. Ex quo patet, per accidens, ut diximus, id eſt, non ex eo ipſo, quod ſint divina promiſſa, & à nobis credantur eſſe vera, fieri, ut ex divinis promiſſis, videlicet per Chriſtum factis, ſi ea vera eſſe credimus, fiducia in ipſum Deum ejuſque præceptorum obedientia oriatur. Ut igitur ad propoſitum revertamur, cum hic ſtatim ſubjicitur, neminem juſtificari, ob aſſenſionem ſive perſuaſionem

ſi id

Digitized by Google

ſi id ita intelligeretur, ut ex ipſa aſſenſione ſive perſuaſione, nemo juſtificaretur, recte id dictum eſſet. Verum ſequentia verba,

17. *Alias omnis Papiſtarum, &c.* Declarant, id hoc loco intelligi, quaſi poſſit eſſe aſſenſio iſta & perſuaſio, ſine juſtificatione. Id quod falſum eſt, cum aſſenſio & perſuaſio, veritatis promiſſorum divinorum, qualia, & quomodo ſunt nobis per Chriſtum facta, omnino fiduciam in ipſum Deum, illamque obedientiam gignant, qua juſtificamur. Quod igitur hic affirmatur, Papiſtarum fidem aſſentiri verbo Dei, minus vere, aut certe minus proprie dictum eſt. Siquidem iſti levem tantum quandam opinionem habent veritatis verbi divini, non autem revera ei aſſentiuntur; quippe, quod etiam ex parte non intelligant. Rei autem non intellectæ, quomodo quis quæſo, vere & proprie aſſentiri poteſt? Nam quod additur, eos ſibi mortem & paſſionem Chriſti applicare, non eſt hæc illa aſſenſio ſeu perſuaſio, de qua hoc loco quærendum eſt. Quærendum eſt enim de aſſenſione ac perſuaſione, veritatis divinorum promiſſorum, qualia, & quomodo ea nobis fecit Chriſtus, non autem de qualibet aſſenſione ac perſuaſione rerum, ad Chriſtum & Deum noſtri ratione pertinentium.

18. *Quod ſi juſtificati, ubi eorum juſtitia, ubi ſanctitas?)* Hic tacite continetur ea ſententia, quam nos ſupra ab initio attigimus, & non obſcure refutavimus, juſtificationem videlicet, à juſto faciendo dici, & a juſtitia ac ſanctitate, qua quis ſit præditus: cum tamen certiſſimum ſit, juſtificationem in Sacris Literis aliud nihil ſignificare, quam juſtum pronunciare, ſive, ut juſtum tractare.

19. *Certe opinatus es.)* Hoc veriſſimum eſt, ſi modo recte intelligatur, id eſt, ſi Spiritus Sancti nomine virtus illa divina intelligatur, qua divinæ promiſſiones in cordibus noſtris obſignantur. Hac enim id, quod jam audita Euangelii prædicatione, verum eſſe credidimus, ita ſe habere ſentimus quodammodo, & experimur. At vero ſi Spiritus Sancti nomine, quælibet divina virtus, quæ nos ad ſalutem noſtram, ut ſic dixerim, afflet, nobiſque aſpiret, intelligatur, haud verum cenſeri debet, nos credere, ante acceptum Spiritum Sanctum. Quandoquidem, niſi Deus prior Euangelium ſuum nobis patefaciat, & ita hac ſalutari vi ſua nos præveniat, nobiſque aſpiret, non generabitur in nobis fides. Sæpiſſime autem in Sacris Literis Spiritus Sancti nomine, divinam iſtam vim, quæ Euangelii patefactione continetur, & omnibus, quibus Euangelium patefit, exhibetur, intelligi invenies. Quo factum eſt, ut vulgo creditum ſit, fidem non dari, niſi Spiritus ille Sanctus præcedat, quem non omnibus, quibus Euangelium patefit, dat Deus; ſed ipſis tantum credentibus, non animadverſa ὁμωνυμία vocia Spiritus Sancti, ſeu Spiritus Dei. Epheſ. 2. 1. Primi verſiculi loco, ſecundus citandus eſt.

20 *Quomodo igitur Spiritus Sanctus.)* Hæc ratiocinatio valde infirma eſt. Dicent enim adverſarii, Sancto Spiritu pelli malum, eoque effici, ut quis credat, & porro ejus cor mundetur, & ita malus Spiritus ejiciatur. Imo ipſa ſacra teſtimonia afferent, ex quibus probatur, Dei Spiritu nos ablui, & ſanctificari, ut 1 Cor. 6. 11. Et ſane nihil omnino prohibet, quominus in eo, qui ex malo Spiritu impurus eſt, per ſupervenientem Sanctum Spiritum fides gignatur, per quam ejus cor purificetur, malo Spiritu videlicet pulſo ac fugato, & una cum eo malitia & injuſtitia, quæ illius cor poſſidebat. Non igitur ratiocinatione iſta, ſed teſtimoniis utendum eſt, quæ poſtmodum afferuntur, quibus probatur, Spiritum Sanctum non dari, niſi jam credentibus; & interim diſtinguendum inter utrumque Spiritum Sanctum, de quibus paulo ante meminimus; & fatendum, ſine Dei Spiritu ne poſſe quidem in Chriſtum credi, ſed hunc Spiritum omnibus dari, quibus ipſe Chriſtus rite annunciatur. Divinum vero Spiritum, quo in cordibus noſtris veritas divinorum promiſſorum obſignatur, & pignus futuræ noſtræ felicitatis & cœleſtis hæreditatis in Sanctis Literis nuncupatur, hunc, inquam non concedi, niſi iis, qui jam in Jeſum Chriſtum credunt.

21. *An per orationem fidei.)* Aliud eſt per orationem fidei, aliud per fidem. Atqui propoſitum eſt probare, Spiritum accipi per fidem, non autem per orationem fidei. Quanquam non per orationem, ſed per auditionem fidei, in citato loco ad Galatas, ſcriptum eſt.

22. *Vide illuſtrem locum, Act 8. 14.)* Oportet aſcribere & ſequentia, ipſe enim verſus 14, per ſe nihil continet, quod ad rem faciat. Præterea totus hic locus minime illuſtris videtur, cum in eo expreſſum non ſit, fidem anteceſſiſſe Spiritus Sancti acceptionem. Nihil enim vetat, quominus quis externe prædicato Euangelio adhæreat, & in Jeſu Chriſti nomen baptiſetur, & tamen interiore, cordiſque fide careat, quam fidem ſine dubio illi intelligunt, qui eam ſine antecedente Spiritus Sancti acceptione, dari negant. Adde, quod locus iſte, ad id probandum citatus omnino videtur, quod proxime affirmatum fuerat, Spiritum Sanctum dari per fidem. Id quod nullo modo ex eo colligi poteſt, etiamſi alioqui inde colligeretur, fidem acceptioni Spiritus Sancti præceſſiſſe. Aliud enim eſt, fidem Spiritus Sancti acceptioni præcedere, aliud, Spiritum Sanctum per ipſam fidem dari.

23. *Ad vos habui.)* Addenda videbantur hæc, aut ſimilia verba: ſiquidem intelligendum eſt, ſermonem iſtum, fidem apud eos inveniſſe; & obſervandum, nondum tamen eos Spiritum Sanctum accepiſſe.

24. *Pœnitentiam omnibus vivere volentibus.)* Hæc verba mendoſa videntur & manca, hocque aut ſimili modo ſupplenda, pœnitentiam agere, & ſancte vivere volentibus.

25. *Minime, ſed ille Spiritus.)* Hoc loco videtur corrigi illud, quod à nobis ſupra tacite reprehenſum eſt, ubi ſcilicet abſolute negari videbatur, Spiritum Sanctum fidei præcedere. Verum nec germana, nec vera hæc correctio eſt. Non eſt germana, nam de Spiritu Sancto agitur, quem is, qui credit, accipiat: Correctio vero agit de Spiritu Sancto, qui quoquomodo adſit, cum ille credit. Itaque dicendum erat, Spiritum quidem Sanctum à credente accipi, dum fides in corde credentis gignitur, ſed hunc Spiritum omnibus miniſtrari, quibus verbum Dei annunciatur; quippe, qui neceſſario ac perpetuo cum ipſo verbo ſit conjunctus, ut ſupra à nobis expoſitum eſt. Non eſt autem correctio iſta vera, quia nec ratione, nec ſacra auctoritate ulla probabitur unquam, neceſſe eſſe, ut is, qui Euangelii prædicatione fidem in audientibus gignere debet, Dei Spiritu ſit præditus; nec ſatis eſſe, quod Euangelium recte annunciet.

26. *Spiritus autem Sanctus.)* Non eſt, ut ante indicavimus, Spiritus Sanctus, qui neceſſario requiritur ad vim & efficaciam, verbo Dei conciliandam, quippiam diverſum ab ipſo verbo: imo verbum ipſum recte annunciatum, eſt virtus divina ad ſalutem. Euangelium enim Chriſti, ut ait Paulus, Dei virtus eſt, ad ſalutem omni credenti.

27. *Id, quod revera in nobis eſt.)* Non videntur hæc verba opportune dicta. Quandoquidem nihil aliud dictum fuerat, quam nobis à Deo fidem pro juſtitia imputari; quam fidem in nobis revera eſſe, quis obſecro dubitabit unquam? Sunt autem verba iſta dicta, ad excludendam imputationem juſtitiæ Chriſti, de qua tamen in ſuperioribus verbis ne ſuſpicari quidem licet. Præterea certum eſt, ex Paulo, juſtitiam à Deo nobis imputari, Rom. 4. 6, ubi Davidis teſtimonio utitur. Ex quo apparet, Paulum ibi juſtitiæ nomine, peccatorum remiſſionem intelligere, vel potius beatitatem; quæ certe in nobis non eſt, niſi per imputationem, ſeu ipſius imputationis vi. Quomodo igitur hic affirmatur, non imputari nobis à Deo, niſi id, quod revera in nobis eſt?

28. *Crederet.)* Ut recte ad ſuperiora illa verba relatio habea-

habeatur, quibus fides noſtra explicatur, quæ imputatur nobis ad juſtitiam, omnino addendum videtur hoc aut ſimile quippiam, & propterea ſcilicet Deo ſe obedientem præſtare, ſe ſeque totum ipſi committere, velle conſtituere.

29. *Res.*) Aut non res, ſed promiſſiones, ſeu promiſſa, hic ſcribendum videtur: aut ſequenti verſu, non quibus, ſed quas credamus.

30. *Omnia.*) Adderem ſtatim, ſibi ab eo præſcripta, aut præſcribenda, ſive imperanda, vel alioquin illi grata futura. *Se facturum*, rectius, facere.

31. *Reipſa juſtus eſt. Non enim.*) Eſt quidem iſte aliquo modo reipſa juſtus, id eſt, à Deo pro juſto habitus, & juſtus pronunciatus: ſed non tamen omnino, nec æque ac ſi reipſa jam ſe obedientem præſtitiſſet. Multa enim, ut in proverbio eſt, inter calicem, ſupremaque labra cadere poſſunt, veluti (ut in hac proverbii ſimilitudine perſiſtamus) ſi quis ægrotus à morbo liberetur, pharmacum ſibi à medico exhibendum, quantumvis ingrati ſaporis & odoris, ſumere prorſus conſtituat, fieri tamen poteſt, ut cum deinde poculum, ut pharmacum exhauriat, ejus labiis admovebitur, & ipſe guſtare cœperit, tetro odore ac ſapore deterritus, exhaurire plane renuat: Sic nobis facile evenire poteſt, ut antequam experiamur, quam ſit carni noſtræ durum atque adeo horribile, Chriſti præceptis obtemperare, & crucem, ut juſſi ſumus, quotidie ferre, prorſus Deo obedire, ex Chriſti præſcriptione conſtituamus; ſed ubi ad rem ipſam ventum ſit, ejus ſumma acerbitate ac difficultate deterreamur. Quocirca Deus & ante, & multo magis poſt Chriſtum, tum demum revera ac plene juſtum aliquem pronunciat, cum ſe jam obedientem ipſius præceptis præſtiterit; id quod in ipſo Abrahamo patuit, qui non omnino juſtus eſt à Deo pronunciatus, niſi cum, præter alia, ſuæ in Deum fiduciæ ejuſque præceptorum obedientiæ ſpecimina, tandem ipſo ita jubente, unigenitum filium ſuum ei immolare non recuſavit. Nam & Deus ipſe ait, tum demum ſe cognoviſſe, quod Abrahamus ipſum timeret, & Jacobus Apoſtolus affirmat, tum impletam fuiſſe ſcripturam, dicentem, *Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam.* Itaque concludendum eſt, Deum quidem præcipue animum & cor hominis ſpectare, ſed tamen de ipſo animo & corde nihil firmiter omnino poſſe ſtatui, donec ad rem ipſam ventum non fuerit.

32. *Nullique ſe ſubducit occaſioni.*) Certe, ſi jam reipſa iſte nulli ſe ſubduxit occaſioni, de eo meritò dici poteſt, eum coram Deo plane juſtum eſſe; verum verba præcedentia & ſermo inſtitutus poſtulant, ut hic non quidem *ſubducit*, ſed *ſubducere ſtatuit*, ſcribatur.

33. *Etiamſi reipſa.*) Imo Abrahamus, quantum in ipſo fuit, mandatum illud perfecit, jam enim cultrum acceperat in manum, ut Iſaacum jugularet, ſed divinitus prohibitus eſt: propterea Deus per Angelum illi dicit, *Quia non pepercisti filio tuo unico propter me.* Et rurſus, *Quia hoc feciſti, nec pepercisti filio tuo unico.* Perfecta enim & confirmata hominis voluntas, quæ videlicet ad ipſum actum pervenit, adeo, ut nulla prorſus ex parte per ipſum hominem ſtet, quominus externum factum ſequatur, perinde omnino habetur apud Deum, ac ſi ipſum externum factum omnino conſequutum fuiſſet, ſeu mavis, pro ipſo facto omnino habetur. Secus eſt in voluntate hominis nec perfecta nec conſummata, & ubi ad ipſum actum perventum non eſt, quamvis enim ea in rebus bonis, Deo ſine dubio placeat, in malis diſpliceat, ſuumque vel præmium vel pœnam apud ipſum habeat, non tamen pro ipſo facto ab eo habetur.

34. *Ut latro.*) Videtur hic tacite affirmari, latronem illum nullam occaſionem habuiſſe fidem oſtendendi: quod tamen contra habet, ita ut etiam ſuam fidem egregie oſtendiſſe, merito dici poſſit, ut unicuique vel leviter ejus verba, quæ ad alterum latronem & ad Chriſtum fecit, perpendenti, aperte conſtabit.

35. *Ac ſi omni.*) Hoc, ut jam monuimus, minus vere dictum eſt. Nam nec ſane miles, qui nulla oblata pugnandi occaſione non pugnavit, quamvis ſe minime ſubduxerit, præmium, quod ſtrenue reipſa pugnantibus conſtitutum fuerit, omnino accipiet; licet, ut hic paulo ante dicitur, militiæ præmio non fraudabitur. Aliud eſt enim militiæ, aliud pugnæ præmium, & jam ego ſum faſſus, bonam hominis voluntatem, quamvis non perfectam nec conſummatam; ſuum apud Deum præmium habere, licet non illi par, quod perfecta ac conſummata voluntas habet.

36. *Salvum fore.*) Rectius. *Sine mendacio dicere poſſe, ſe Deum noſſe, aut, ſe Dei charitate eſſe præditum, 1 Joh. 2. 4, 5; & conſequenter hunc minime ſalvum fore.*

37. *Cum mihi videatur ibi gratiæ locus.*) Hæc quæſtio obſcure admodum atque indiſtincte & proponitur & diſſolvitur. Diſtinguere enim primum clare oportet inter peccata, quæ reſipiſcentiam conſequuntur, & inter peccata ſimpliciter. Deinde, in his peccatis quæ reſipiſcentiam conſequuntur, adhibenda rurſus eſt clara diſtinctio, ſiquidem ſimpliciter & abſolute loquendo, veriſſimum eſt non eſſe locum gratiæ, ubi nullum eſt peccatum. Operanti enim, inquit Paulus, id eſt, legem Dei exacte ſervanti, merces non tribuitur ex gratia ſed ex debito. Neceſſe eſt igitur, ut quis alioquin peccaverit, ſi gratiam, de qua videlicet in tota hac quæſtione ac materia agitur, conſequuturus eſt: quod ſi diſtinctio adhibeatur, & nominatim de peccatis agatur conſequentibus reſipiſcentiam; haud verum eſt, non poſſe eſſe locum gratiæ, ubi non peccatur. Nec tamen idcirco concludendum eſt ſimpliciter & abſolute, peccata poſt reſipiſcentiam una cum gratia conſiſtere non poſſe, ſed de iis peccatis tantum id affirmandum, quæ ex deliberata malitia fiant, vel quæ hominem irretitum teneant hactenus, ut habitum, ſive unius ſive plurium peccatorum, habere merito dici poſſit, aut tam frequentia ſint, ut is non ſecundum ſpiritum, ſed ſecundum carnem vivere, jure affirmari queat; & ab hujuſmodi peccatis ea ſeparanda & diſtinguenda, quæ vel ex ignorantia & incogitantia committuntur, vel etiam prudenter & ſcienter, nonnunquam etiam ex humana fragilitate, ſed ita ut lapſus eſſe, non autem cecidiſſe homo dicendus ſit, quippe, qui ſtatim ſeſe erexerit, & recto pede per præceptorum divinorum viam ire perrexerit.

38. *Sufficit nos.*) Hic recte attingitur diſtinctio, de qua modo dicebam; ſed proxime non recte dictum eſt ſimpliciter, *Non eſt opus peccatis.* Addendum enim fuerat, *præſentibus*, aut tale quippiam, idemque in antecedentibus verbis explicandum; præſertim ſi nihil quæſtioni à colloquutore propoſitæ, addatur. Nam illam ita ſimpliciter & indiſtincte proponi poſſe fateor, dummodo poſtea in ſolutione diſtinctiones, de quibus diximus, adhibeantur.

39. *Per Chriſti ſanguinem.*) Et paulo poſt, *per mortem Chriſti.*) Tametſi hæc verba ex Paulo hic adhibita videntur, alia tamen eſt ratio loci Paulini, & alia hujus. Patet enim, quo ſenſu apud Paulum dicta fuerint, ſi quis diligenter animadvertat, nempe ſimpliciter Chriſti ſanguinem ſeu mortem interveniſſe in nobis juſtificandis, ſine ulla neceſſitate intelligendi inde ullum meritum profectum fuiſſe, & apparet Apoſtolum ideo iſtud dixiſſe, ut inde colligeret, non poſſe dubitari, quin Deus per Chriſtum nos ſit ſervaturus. Nam ſi, cum eſſemus ejus inimici, ut nos ſibi reconciliaret, Chriſtum filium ſuum mori voluit, multo magis jam reconciliatos per eundem redivivum, quemque ad hoc efficiendum mori nullo pacto oportet, omnino ſervabit. Hic vero, nec quo ſenſu dicantur & adhibeantur verba iſta, conſtare poteſt, eaque ita accipi poſſunt, ut Chriſti mortem, gratiam iſtam nobis promeruiſſe intelligatur, nec cui ſint adhibita, perſpicere quiſquam valet. Quare vel eorum loco, *per Jeſum Chriſtum*, ſimpliciter eſt dicendum, vel ipſa ita explicanda, ut ſenſus & ſcopus eorum legenti appareat.

40. *Quid illud eſt.*) Hæc interrogatio non corrigit

sui

aut tollit vitia, quæ in antecedentibus verbis ineſſe diximus. Semper enim verum erit, non ſuo loco & tempore ſupra dictum fuiſſe, per ſanguinem ſeu mortem Chriſti, nos gratiam illam Dei adeptos fuiſſe. Poteſt autem hæc interrogatio aſcribi, etiamſi ſupra hujus rei nulla fieret mentio, præſertim ſi ad hunc modum dicatur, *Quid illud eſt, quod Paulus ſcripſit, morte, &c.* Quod ſi tamen placet aliquid anteceſſiſſe, unde colloquutor ita interrogandi apertam habuerit occaſionem, ſatis eſt proxime antecedentia illa verba, ex Paulo deſumpta, retinere. *Qui propter peccata noſtra, &c.* Quanquam in interrogatione addendum eſſet, cur Paulus, qui antea mortis Chriſti effectum, ab effectu reſurrectionis diſtinxerat, inquiens, Chriſtum traditum fuiſſe propter peccata noſtra, & reſurrexiſſe propter juſtificationem noſtram, poſtea dixerit, ipſa morte ſeu ſanguine Chriſti nos juſtificatos eſſe.

41. *Id quod Paulus dixit.*) Apparet manifeſte, juſtificari, ita intelligi, ut ſignificet juſtum, id eſt, probum & Deo obedientem fieri, nulla habita ratione remiſſionis peccatorum & aſcriptæ juſtitiæ, id eſt, quod quis à peccatorum, ſuorum reatu liberetur, & juſtus pronuncietur, ſeu pro juſto habeatur; cum tamen, ut ſupra dictum eſt, verbo juſtificandi, in Sacris Literis hæc ſignificentur, non autem illud.

42. *Itaque qui Chriſtum propterea.*) Veriſſimum quidem eſt, Chriſtum inter alias cauſas, propter id mortuum eſſe, ut nos peccatis moreremur, ſed non propterea, proprie loquendo, hoc dicitur à nobis credi, nec uſquam, ni fallor, Sacræ Literæ, quamvis id non uno in loco aperte commemorent, ut id credamus, jubent: ſed, ſi proprie loqui velimus, id potius agnoſcimus, & ex iis quæ de Chriſto credimus, colligimus. Credimus enim de Chriſto, quod nos, peccatis relictis, ſibi ſummam vitæ innocentiam, æternæ vitæ ſpe propoſita, præſcribenti, obedire juſſerit ſeque imitari, quem innocentiſſimum, carniſque prorſus peccati labe carentem fuiſſe, nobis perſuademus. Atque inſuper credimus ac perſuaſi ſumus, ipſum, dum quæ jubet ac promittit, ut nos faciamus & ſperemus, omni conatu quærit, per ſummam invidiam morti traditum fuiſſe, quam ipſe volens ſubierit, ſciens ſe à Deo Patre tertio poſt die in vitam revocandum, & omni in cœlo & in terra poteſtate donandum, qua ſibi obedientes perpetuo fovere, & beata tandem immortalitate donare poſſet; quæ & facta fuiſſe credimus. Ex his igitur, de quorum veritate nihil dubitamus, agnoſcimus & videmus, Chriſtum mortuum fuiſſe, ut nos peccatis moreremur, &c. Itaque, ut dictum eſt, hoc, proprie loquendo, non quidem credere, ſed ex iis, quæ credimus, aperte colligere dicendi ſumus. Multo autem minus dici poteſt, hoc eſſe fidem ponere in Chriſti ſanguine, ut hic in margine annotatum video. Neque enim cohærent iſta duo neceſſario, nedum idem ſint. Quid enim prohibet, quominus credam, Chriſtum mortuum fuiſſe, ut ego peccato morerer, nec interim tamen in ejus ſanguine fidem ponam; vel contra, in ejus ſanguine fidem ponam, nec tamen eum mortuum fuiſſe credam, ut ego peccato morerer? Adde, quod nuſquam revera in ſcriptura legitur, nos aut debere aut poſſe fidem in Chriſti ſanguine ponere, tametſi Sebaſt. Caſtellionis interpretatio id habeat, cap. 3. Rom. 25, ubi addidit de ſuo, verbum *Collocandam*; haud intelligens verba illa, *in ipſius ſanguine*, non eſſe conjungenda cum voce *fidem*, quam ſtatim ſequuntur, ſed per ſe ſtare, & idem ſignificare, quod, interveniente ipſius ſanguine, ut Eraſmi interpretatio haber.

43. *Quapropter ejuſmodi dicuntur.*) Non dubium eſt, quin iſti, imo iſti demum, nec videlicet alii, dicantur ſanguine Chriſti loti, &c, ſed non tamen præcipue propter hoc ipſum, quod deſierint à malo, & bonum faciant; ſed propter id, quod à reatu & pœns ſuorum peccatorum ſunt liberati. Quod beneficium iis tantum conceditur, qui ejuſmodi fuerint.

44. *Quomodo enim ille dixerit.*) 'Ομωνυμία ſive æquivocatio eſt in verbis *mundari à peccatis.* Mundatum peccatis is dicitur, cui peccata ſunt remiſſa (& hoc ſenſu utitur potiſſimum ſcriptura hac loquutione) non tantum is, qui id eſt adeptus, ut jam in peccatis, ut antea, non maneat; nec, ſi ipſius rei naturam ſpectes, quippiam prohibet, quominus culpiam ſint remiſſa peccata, & tamen nihilominus peccare pergat, & ſic idem ipſe mundatus ſit à peccatis ſuis, & non mundatus. Quodſi nemo tamen mundatus à peccatis eſt, qui peccare non deſiſtat, id non ex vi ipſius loquutionis, *mundari à peccatis*, neque ex ipſa rei natura proficiſcitur, ſed ex eo, quod Deus nemini peccata condonare ſtatuit, qui peccare pergat.

45. *Si in luce verſamur.*) Hoc teſtimonium, non id probat ad quod probandum allatum, ſcilicet contraria iſta duo eſſe, & plane inter ſe pugnantia, Mundatum eſſe à peccatis, &, peccare nondum deſiiſſe, ut exemplum ſeu ſimilitudo allata oſtendit, ejus qui crudeliſſima febri torqueatur, & tamen interim glorietur, ſe medici opera à febri liberatum eſſe. Neque enim Apoſtoli mens eo in loco eſt, docere, vel idem eſſe, in luce verſari, (quod ſine dubio ſancte vivere ſignificat) &, ſanguine Jeſu Chriſti expurgata eſſe omnia ſua peccata; vel certum indicium, quod quis in luce verſetur, eſſe, ſi omnia ejus peccata fuerint expurgata, quod nimirum Chriſti ſanguine fiat. Non eſt inquam hæc mens Apoſtoli: ſed hæc, docere, quid faciendum nobis ſit, ſi expiationis omnium peccatorum noſtrorum participes eſſe velimus, quam attulit, ſeu teſtatur Chriſti ſanguis: vel, ſi malumus, quid utilitatis ex eo habeamus, quod in luce verſemur, nempe participes nos fieri expiationis omnium peccatorum noſtrorum à Chriſto allatæ, & ipſius ſanguine partæ & conteſtatæ, ſicut etiam ex eadem id nos habere ibidem ait, quod cum Deo ſocietatem habeamus. Itaque hic unus ex illis eſt locis, unde probatur, Mundari, ſeu expurgari à peccatis, idem eſſe, quod ſua peccata expiari, id eſt, ea ſibi à Deo remitti & condonari.

46. *Aliqua in nobis.*) Addendum videtur, *vera & ſolida. Juſtificari.*) Hic rurſus confunduntur, juſtificari, & juſtum eſſe; quæ niſi diſtinguantur, neceſſe eſt in tota hac diſputatione, & divinorum teſtimoniorum interpretatione, non leviter hallucinari.

47. *Eadem eſſe cum legis operibus.*) Atqui Paulus cap. 4. ad Rom. affirmat, hominem juſtificari à Deo ſine operibus, non addita voce *legis*, idque exemplo Abrahami, & teſtimonio Davidis comprobat. Quorum alter non legitur juſtificatus fuiſſe apud Deum operibus, ſed fide: Alter vero eos beatos eſſe teſtatur, quorum remiſſæ fuerint iniquitates, & tecta peccata, & quibus dominus peccata non imputaverit. Addit rationem: Quia in juſtificatione Abrahami, fides ad juſtitiam imputata dicitur. Unde liquet, gratiam & beneficentiam divinam, in eo juſtificando, id eſt, pro juſto habendo ac præmio afficiendo interveniſſe. Gratiæ autem locus non eſt, ubi ex operibus juſtificatio eſt. Operanti enim, inquit Paulus, merces debetur, non ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Et alibi, quippiam eſſe ex gratia, plane opponit ei, quod eſt, eſſe ex operibus. Ex quibus omnibus manifeſtum fit, Paulum negare, non modo ex operibus legis, ſed ſimpliciter, ex operibus nos juſtificari. Itaque alia ratione omnino eſt hic nodus ſolvendus, & dicendum, Paulum, operum nomine, non quælibet opera intelligere, nec quolibet modo accepta, ſed quæ ſua vi hominem juſtum coram Deo reddere poſſint, cum negat, nos ex operibus juſtificari, qualis eſſet abſoluta & perpetua, per totum vitæ curriculum, legis divinæ obſervatio. Hanc Apoſtoli mentem eſſe, & operum ſimplici nomine, eum perfectam divinorum præceptorum conſervationem intelligere, declarat manifeſte, quod ait, *Operanti dari mercedem, non ex gratia, ſed ex debito.* Et rurſum: *Non operanti, ſed credenti in eum, qui juſtificat impium, imputari*

fidem ipſius ad juſtitiam. Ubi aperte conſtat, illum Operandi, & conſequenter, Operum, ſimplici verbo, abſolutam ac perpetuam divinæ legis conſervationem, in tota hac diſputatione, ſignificare voluiſſe. Unde, nodi ſolutio patet. Nam, etſi veriſſimum eſt, non idcirco nos juſtificari, quaſi Deo perfecte ac perpetuo obedjverimus; non tamen ſequitur, ad nos juſtificandos, nullam præceptorum Dei obedientiam requiri. Ea enim obedientia omnino requiritur, quæ fide in Deum continetur, qua nos juſtificari idem Paulus affirmat: quandoquidem fides iſta aliud nihil eſt, quam Deo confidere, id eſt, ſub ſpe felicitatis noſtræ, illi obedire. Quod ſane fit, ac fieri dicitur, cum mores, actioneſque & vitam noſtram, ad normam ab ipſo nobis præſcriptam, componimus & conformamus, licet vel antehac peſſime vixerimus, vel poſthac ex imbecillitate aliquando labamur, & à rectiſſima iſta via leviter ac pauliſper deflectamus.

48. *Propterea ſic aliquis eorum.*) Potuit iſte, quiſquis fuerit, ob aliam cauſam iſta ſcribere, quam quod exiſtimet, legis opera, ſimpliciter loquendo, omnium praſtantiſſima eſſe. Cum enim de juſtificatione noſtrà agitur, id eſt, de ratione, qua à Deo juſti pronunciemur ſeu pro juſtis babeamur, & quæritur, num ex operibus id nobis contingat, nulla ad id aptiora eſſe videntur, quam ea quæ ipſe Deus nobis præſcripſit. Ejuſmodi autem ſine dubio ſunt opera legis, quæ etiam poſt Chriſtum quod ad moralia attinet, firma manent, adeo ut Paulus non dubitaverit, affirmare, per fidem, videlicet in Chriſtum, legem non modo non abrogari, ſed confirmari. Et Chriſtus ipſe dixit, ſe non veniſſe ad abrogandam legem, ſed ad implendam, id eſt, perficiendam. Hæc igitur legis opera conſiderata, ut ab ipſo Deo ſunt nobis præſcripta, & idcirco cum iis comparata, quæ minime à Deo præſcripta fuerunt, ſine dubio illis omnibus, quod ad nos juſtificandos attinet, longiſſime ſunt anteponenda. Itaque credideꝛim, verba iſtius ſcriptoris ita accipienda eſſe, ac ſi dixiſſet, Juſtificatio noſtra eſt ex mera Dei gratia, ſine omnibus operibus, non ſolum quæ nos ipſi, vel noſtra ſponte facimus, atque Deo grata eſſe nobis perſuademus, vel humana auctoritate atque conſilio nobis ſunt præſcripta, ſed etiam quæ Deus ipſe nobis præcepit, atque præſcripſit.

49. *Cum tamen omnium operum.*) Hoc non ſolum hyperbolice, ſed plane minus vere mihi dictum videtur. Quid enim? An inutiliora ſunt legis opera ad nos juſtificandos, quam opera, quæ, exempli cauſa, in Papatu præter divinum juſſum præſcribuntur? Jam rationes, quæ ſubjiciuntur, meo judicio, minus veræ aut firmæ ſunt. Nam quod affirmatur legis opera ſua natura non eſſe bona, pugnat manifeſte cum infinitis prope ſacrarum literarum locis, in quibus legis præcepta mirifice commendantur & extolluntur etiam poſt promulgatum Euangelium: pro quibus omnibus ſatis ſit in præſentia locus ille apud Paulum. *Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & juſtum, & bonum. Quod ergo bonum eſt, &c.* Deinde, etiamſi veriſſimum eſſet, legis opera non eſſe ſua natura bona; tamen cum de juſtificatione noſtra agitur, iſtud nihil momenti habet, niſi Juſtificari, idem eſſe dicamus, quod juſtum, id eſt, probum fieri, id quod non recte dici ſupra oſtenſum eſt. Quinetiam, quamvis id rectiſſime in ipſa, de juſtificatione noſtra, quæſtione diceretur, non tamen quicquam momenti habiturum eſſet, ad juſtificandi vim legis operibus adimendam, quod non eſſent ſua natura bona; ſatis enim eſſet, ea eſſe juſta (diſtinguitur enim in hoc ſcripto inter juſtum & bonum, & juſto bonum anteponitur) quod nemo arbitror negare audebit. Verum, ut jam ſæpius dictum eſt, juſtificari à Deo aliud nihil eſt, quam à Deo juſtum pronunciari, id quod certe fieri neceſſe eſt, cum legis, quam dedit, præcepta ſervantur, qualiacumque tandem fuerint. Affertur alia ratio, ad juſtificandi vim, legis operibus magis quam quibuſcumque aliis adimendam, quod in ſe nullam vitæ promiſſionem habeant: quaſi vero omnia alia opera vitæ promiſſionem habeant. Præterea, cum, ut in ſequentibus apparebit, non ideo hic affirmetur, inutiliſſima eſſe legis opera, ad nos juſtificandos, quia ipſa lex, ſive ipſa opera legis per ſe, id eſt, à Dei gratia ſejuncta, nullas vires ſubminiſtrent cuiquam ea perficiendi, ſeu etiam, quod nemo illa exactiſſime, ut juſſus eſt, præſtare queat, ſed quia, etiamſi quis perfectiſſime ea præſtet, tamen nullo pacto juſtificatio inde conſequatur; non video quid huc pertineat, ea non habere ullam promiſſionem æternæ vitæ, niſi juſtificandi verbum pleniore ſenſu accipiatur, ita ut perfectam ab omni peccatorum reatu abſolutionem complectatur, & ſic à morte peccati pœna, liberationem, id quod ſane apud Paulum ſæpe fieri agnoſco. Atqui, quod pertinet ad ipſam quæſtionem de juſtificatione noſtra, ab ipſo Paulo agitatam, & à nobis eodem ſcopo & ratione agitandam, plane ex accidente eſt, quod juſtificatio noſtra vitam æternam complectatur, cum nihil aliud revera quæratur, quam unde fiat, ut juſti à Deo pronunciemur, ſive ſub novo Teſtamento, ſive etiam ſub vetere; ſub quo tamen, quicquid multi aliter affirment, nulla certa ſpes vitæ æternæ facta populo à Deo fuerat.

50. *Nam ea ejus modi fuere.*) Superius in operum diſtinctione, commemorata aperte fuerunt mala opera; hic vero eorum etiam operum fit tacita mentio, quæ non modo ſunt mala, ſed mala eſſe, ab iis qui ea faciunt, agnoſcuntur. Ex quo clarius apparet, quam immerito dictum fuerit, legis opera omnium operum inutiliſſima eſſe. Nam & ipſis malis operibus, quæque mala eſſe ipſi facienti conſtat, hac ratione poſtpoſita fuerunt. Quanquam, cum diſputatur, Utrum ex operibus juſtificemur, nullo pacto quæritur de operibus malis, ſed de iis quæ bona ſunt, vel ſaltem non mala, & ſtudio pietatis & recte operandi facta. Quare ſuperior illa diſtinctio, alia eſſe opera mala, alia bona, alia legis, non ſolum in eo peccat, quod bona opera à legis operibus diſtinguit, quaſi opera legis bona merito appellari nequeant; ſed etiam in eo, quod malorum operum meminit ac rationem habet, quæ nullo modo ad præſentem quæſtionem pertinent. Neque enim, cum quæritur, utrum nos noſtris operibus juſtificemur, quamvis inter opera noſtra multa mala inveniantur, id tamen quæritur, utrum mala iſta opera ad nos juſtificandos pertineant, id enim ſtulte ac perridicule quæreretur: ſed quæritur ſimpliciter atque in genere, num opera noſtra ſint ejuſmodi, ex quibus ipſis per ſe juſti à Deo pronunciandi ſimus; & reſpondetur, non eſſe ejuſmodi, nempe quia vel multa mala opera inter noſtra opera inveniuntur, vel certe quia non omnino, id eſt, perpetuo atque exactiſſime (id quod debebamus) ea facimus, quæ nobis facienda erant. Jam non potuit ſuperior illa diſtinctio afferri, tanquam plena diviſio omnium operum, ex quibus deinde ea ſeligerentur, quæ ad præſentem quæſtionem facerent. Neque enim omnia opera, vel bona ſunt, vel mala, vel legis opera, ſi modo licet legis opera à bonis diſtinguere. Multa enim ſunt opera, quæ legis non ſunt, & interim nec mala ſunt nec bona, quæque etiam ad præſentem diſputationem pertinent. Unde apparet, diſtinctionem illam non uno vitio laborare. Iſta autem opera ea ſunt, quæ ſupra attigimus, quæ videlicet à Deo non fuerunt juſſa, & cum per ſe indifferentia ſint, ea tamen tanquam Deum ea ratione culturi, ſive obtemperaturi, homines facienda ſuſcipiunt.

51. *Sed eſto aliquem.*) Sententia, quæ ex his verbis aperte colligitur, cum ſacris literis, cumque manifeſtiſſima ratione mihi pugnare videtur, præſertim, ſi tempora etiam illa complectatur, quæ Chriſtum præceſſerunt, ſi quidem tunc etiam juſtus ex fide vivebat. Non quod is, qui legem perfectiſſime ſervaſſet, victurus & juſtus futurus non fuiſſet, ſed quod hoc per

carnis

carnis infirmitatem fieri non contigerit, Rom. 8. 3, & hoc illud eſt, quod Paulus ait, vel potius innuit, legem non potuiſſe vivificare, Gal. 3. 21, & eodem cap. ante dixerat, neminem per legem juſtificari apud Deum, nempe quia nemo illam perfectiſſime ſervaret. Hanc Apoſtoli mentem eſſe, declarant aperte verba proxime antecedentia, in quibus ait, ideo maledictioni obnoxios eſſe, quotquot ſunt ex operibus legis, quia ſcriptum ſit, maledictum eſſe, quiſquis non manſerit in omnibus ſcriptis in libro legis, ut faciat ea. Conſtat enim neceſſario ſubaudiendum eſſe, neminem eſſe qui id faciat; alioquin Paulus & ſacris teſtimoniis, & ſibi ipſi palam adverſaretur; illis paſſim conteſtantibus, victurum hominem, qui legis præcepta ſervaverint, & juſtum coram Deo futurum, ipſo vero affirmante, legem datam fuiſſe ad vitam, Rom. 7. 10, & legis factores juſtificatum iri, Rom. 2. 13. Ex cujus verbis eadem Epiſtola cap. 3, ubi negat quenquam juſtificatum iri coram Deo ex operibus legis, liquido apparet, quo ſenſu id neget, quia videlicet omnes peccaverunt, & deſtituuntur gloria Dei, ac propterea gratis juſtificandi ſunt. Nam qui legem perfectiſſime ſervat, is non gratia, ſed ex debito juſtificatur, ſeu juſtus pronunciatur. Quid autem abſurdius aut iniquius, quam non pronunciari juſtum eum, qui legem ſibi datam perfectiſſime ſervaverit? Quamobrem, ſi verum eſſet, (de quo mox agemus) poſt Chriſtum exhibitum eos non juſtificari, qui exactiſſime totam Legem Moſis conſervent, niſi quiddam aliud præter ea præſtent, id non aliunde fieri poſſet, quam ex eo, quod poſt illud tempus alia lex fuerit lata, & alia præcepta ſervanda propoſita. Quanquam crediderim ego, etiam poſt Chriſtum exhibitum, eos, quibus Lex Moſis lata fuerat, ſi eam perfectiſſime ſervaſſent, juſtos aliqua ratione apud Deum futuros fuiſſe, quamvis non ita juſtos, ut vitæ æternæ participes propter id eſſent futuri. Nam quod hic dicitur ex Paulo, cauſam rejectionis Judæorum fuiſſe, quod ignorantes Dei juſtitiam, ſua ſe juſtitia, quæ legis eſt, apud Deum juſtos fieri poſſe ſtatuerunt; id non ita accipiendum eſt, quaſi Judæi, quantumvis exacte legem ſervaverint, rejecti tamen ſint, aut pro injuſtis habiti: ſed eſt intelligendum, eos ſpreta Dei juſtitia, quæ ſcilicet à Deo ipſis per Chriſti fidem offerebatur, Deum erga ſe irritaſſe, & parata juſtitia ſeipſos privaſſe, & omnino interea quæſiiſſe, ut per legis opera juſtificarentur, quamvis à peccatis contra ipſam legem, immunes non eſſent, (id quod juſtitiam ſuam ſtatuere velle, vocat Paulus) cum tamen certiſſimum ſit, neminem ex legis operibus juſtificari poſſe, qui contra ipſam legem quicquam unquam commiſerit.

52. *Credere in Jeſum Chriſtum.*) Hoc non eſt ſimpliciter atque abſolute verum, ſicut etiam ipſius Chriſti verba in loco, qui hic affertur, oſtendere poſſunt. Quamvis enim Interrogaſſent eum Judæi, quid faciemus ut operemur opera Dei? Tamen ipſe non reſpondit, hæc ſunt opera Dei, ſed, hoc eſt opus Dei, &c. Quod igitur hoc loco affirmatur, verum eſt quidem, ſed habita ratione vitæ æternæ nobis patefactæ, ſeu viæ omnium excellentiſſimæ Deo ſerviendi.

53. *Paulus manifeſtum.*) Si diſcrimen iſtud ex Pauli ſententia verum eſt, non tamen id ejus verba ſonant in ipſis locis qui hic afferuntur: inter quos nullus videtur diſcrimen iſtud apertius ſtatuere, quam is, qui primo loco allatus eſt, Rom. 3. 21, ex quo tamen nihil aliud certe colligi poteſt, quam per Euangelium Deum juſtificandi rationem quandam propoſuiſſe abſque lege, id eſt. legis, ut ita dicam, præſtatione. Sed non idcirco negatur, quin, ſi quis legem etiam poſt publicatum Euangelium perfecte ſervaret, juſtus ob eam cauſam coram Deo foret. De reliquis hoc loco prolatis teſtimoniis, ſupra, vel aperte vel tacite actum eſt, & ni fallor, oſtenſum, ex eis non probari, non juſtificari coram Deo eos, qui Legem Moſis ſervent, & conſequenter, non poſſe ſimpliciter dici, inde colligi manifeſtum diſcrimen inter Legis & Dei juſtitiam. Quod ſi non ſimpliciter, ſed de certa quadam Dei juſtitia loquamur, poterit diſcrimen illud ſtatui, ut poſtea explicabimus. Et videtur quidem hujus ſcripti auctor ſua verba non de qualibet Dei juſtitia accipi voluiſſe, cum ſupra proxime, bis cum demonſtrativo pronomine eam nominaverit, inquiens, *Illa Dei juſtitia*, & hæc ſtatim ſubjunxerit, legis juſtitiam poſſe & Dei juſtitiam appellari: ſed interim, cur illa Dei juſtitia a legis juſtitia diſtincta, ita appelletur, quidve illa ſit, fortaſſe non recte expoſuit, ut paulo poſt videbimus.

54. *Propterea & Johannes.*) Johannes ibi non legis juſtitiam, ſed legem ipſam à gratia & veritate diverſam facit. Sed ponamus, legis nomine, legis juſtitiam vel ſignificari vel contineri, non idcirco diverſa erit Dei juſtitia à legis juſtitia, quia ab ea gratia & veritas ſit diverſa. Quid enim impedit, quominus ex gratia, id eſt benignitate, ac veritate, id eſt fidelitate, nempe Dei, per Chriſtum præſtita, fiat, ut legem ſervemus, & ſic legis juſtitiam habeamus, quæ ſimul Dei juſtitia ſit, propoſita quidem antea populo per Moſen, ſed ſine auxilio iſto ad eam obtinendam?

55. *Eſt autem illa propria hominum juſtitia.*) Quod hic non obſcure Dei juſtitia hominum juſtitiæ opponitur, & legis juſtitia, hominum juſtitia appellatur, propterea quod natura quilibet eam cognoſcere poteſt, non admodum repugno, ſi modo recte intelligatur. Verum apparet, hic juſtitiam non pro juſtificatione, ut tota diſputatio poſtulat, ſed pro vitæ ſanctitate accipi. Significat quidem ſæpe juſtitiæ nomen, apud Sacros Scriptores, vitæ ſanctimoniam atque innocentiam, ſed ſæpe etiam juſtificationem declarat, id eſt, eam conditionem, ut ſic dixerim, humanarum actionum, eamque divinam voluntatem, ex qua fiat, ut quis juſtus coram Deo ipſo pronuncietur, ſeu pro juſto habeatur: & in hunc ſenſum accipi hic debet juſtitiæ nomen, & porro accipitur in ipſis omnibus locis Pauli Apoſtoli, ſupra ab hujus ſcripti auctore allatis, præterquam fortaſſe in eorum poſtremo, Phil. 3. 6. Nihil enim impedit, quominus ibi quoque juſtificationem ſignificet, hæcque ſit Pauli ſententia, ſe, quod attinet ad ea quæ lex requirit, ut quis juſtus pronunciari poſſit, fuiſſe inculpatum: quod tamen, ut plerique ſenſerunt, non coram ipſo Deo, ſed coram hominibus, intelligendum eſſe indicat, quod paulo poſt ait, nempe ℣ſ. 9. *Non habens meam juſtitiam, quæ eſt ex lege.* Nec enim veriſimile eſt, eum ſuam juſtitiam vocaturum fuiſſe, ſi coram ipſo Deo perfectiſſime Legem ſervaſſet, & ipſiuſmet Dei judicio, ſecundum Legem ab ipſo datam, inculpatus fuiſſet. Vide quæ annotavimus ad verba illa ſuperioris paginæ, *Sed eſto aliquem, &c.* circa finem, explicantes verba Pauli Rom. 10. 3. Cæterum, ut paulo ante dictum eſt, fateor, legis juſtitiam etiam perfectiſſimam, à quadam Dei juſtitia diſtingui, id quod probari videtur. ex modo commemorato loco, Phil. 3. 9, qui verſiculus ſupra afferendus ab auctore hujus ſcripti fuerat potius, quam 6. & 7. Quanquam, ut diximus, non ſimpliciter juſtitiæ legis, ſed ſuæ ex lege juſtitiæ, divinam juſtitiam opponit Apoſtolus; ubi ex ipſius Pauli verbis manifeſtum eſt, hanc juſtitiam eam eſſe, quæ per fidem Chriſti eſt: quæ quidem qualitate quadam, nova Dei juſtitia erat, id eſt, ſi Chriſti ipſius perſonam & doctrinam conſideres, quo fides iſta reſpicit, at ſubſtantia eadem cum vetere, ſub ipſa lege, juſtitia. Nam ſub lege quoque, ut ante dictum eſt, & ſcriptura, tam nova quam vetus, abunde teſtatur, fide homines juſtificabantur, id eſt, in Deum fiducia. Quanquam non ex aperto & univerſali ac perpetuo Dei cum ullo hominum genere percuſſo fœdere, quale ſub Euangelio, cum omni humano genere percuſſum eſt: ſed ex libera, id eſt, nullo adhuc fœdere ejuſmodi adſtricta Dei voluntate. Nam ex ipſo fœdere, juſtificationis ratio, omnibus propoſita, nulla alia erat, quam per legis conſervationem; quæ ſane communis & plane cum humano ſenſu

conſentiens, juſtificandi ratio eſt. Humanus enim ſenſus omnino dictat, ut ſi quis velit juſtus pronunciari, & ea conſequi, quæ juſtorum hominum ſunt propria, legem ſibi præſcriptam perfecte conſervet. Alioqui, qui in uno peccat, ut ait Jacobus, omnium factus eſt reus, id eſt, quod ad hoc attinet, ut à reatu ſit immunis, nihil amplius habet, quam is, qui in omnibus ſibi præſcriptis peccavit. Atqui pugnant hæc inter ſe, reum eſſe, & juſtum eſſe. Merito igitur, quamvis Lex ſervanda, & ſic ratio juſtificationis, per ipſius legis conſervationem, à Deo propoſita & conſtituta fuerit, unde juſtitia hæc divina appellari poteſt; tamen aliam ob cauſam, humana potius quam divina juſtitia videtur appellanda: & divina illa demum hac ratione inſpecta, dicenda, quæ à Dei miſericordia, præter id, quod ſenſus humanus omnino dictat, proficiſcitur, qualis eſt juſtitia per Chriſti fidem, ubi omnibus præteritis, quantumvis magnis & multiplicibus peccatis ac ſceleribus gratuito condonatis, mortis æternæ loco, quam commeriti ſumus, vita æterna ſubſtituitur, nobiſque liberaliſſime donatur. At ſcripti auctor ait, ideo humanam juſtitiam vocari, eam quæ eſt ex lege,

56. *Quia natura quilibet eam cognoſcere poteſt, nemine docente, aut mandante, cum quilibet ſciat non eſſe male faciendum. Non male facere autem,* inquit, *legis eſt juſtitia & charitas.* Ex his verbis apparet, hic juſtitiæ nomen, ut ante dixi, ſanctitatem ac vitæ innocentiam ſignificare; quæ ſignificatio ad præſentem diſputationem revera non pertinet. Sed præterea nullo pacto admitti poteſt, ſanctitatem, quæ in lege jubetur, omnibus natura eſſe cognitam, nemine docente aut mandante. Refragatur enim huic ſententiæ aperte Paulus Apoſtolus, in verbis illis, cap 7 epiſt. ad Rom. *Concupiſcentiam non cognoviſſem, niſi Lex dixiſſet, non concupiſces.* Ut pleraque alia taceam, quæ opinionem iſtam aut convellere, aut certe labefactare poſſunt. Nam, quod ſubjungitur quemlibet ſcire, non eſſe male faciendum, nullam vim habet, niſi ſimul quilibet ſciat quid ſit male facere; id quod non modo cuilibet, ſed ne multis quidem, imo nulli natura dati, ita ſcilicet, ut nihil hac in parte ignoret, & ratio & experientia & denique teſtimonia non pauca, tam divina quam humana docent atque teſtantur. Ad hæc, quomodo quæſo affirmare ſimpliciter quis poteſt, in lege juberi tantum ne male fiat, & hanc eſſe demum legis juſtitiam & charitatem, cum, ut cætera ſileam, in lege diſerte præceptum ſit, ut proximum ſuum quiſque ſicut ſeipſum amet? Quocirca, quicquid ſuper hoc fundamentum deinceps in hoc ſcripto ædificatum eſt, quod Lex, ne male fiat, tantum præcipit ac docet id omne ruinoſum eſt prorius, nec ulla ratione ſubſiſtere poteſt, ut nihil dicam, quanto offendiculo & pleriſque Chriſtiani nominis, & Judæis omnibus, vox iſta, ſi audita fuerit, ſit futura. Sed dicet aliquis, nuſquam in hoc ſcripto ſimpliciter ac diſerte dici, legem tantum præcipere ne male fiat, imo paulo inferius expreſſe additum eſſe adverbium *præcipue*, hoc pacto: *Hoc tantum præcipue requirit, ne male faciamus.* At ego dico, veritatis vim, adverbium illud, eo in loco, ſcriptori quodammodo extorſiſſe. Nam alioqui ad ſuas rationes recte concludendas, opus eſt illi ſimpliciter affirmare, legem, ut ne male fiat tantum cavere, & idcirco ſententias illas indefinitas, apud eum de lege præcipiente, ne male fiat, univerſalium vim, ut indefinitarum ſententiarum mos eſſe ſolet, habere, cenſendas eſſe; perinde ac ſi dictum foret omnia quæ Lex præcipit, eo pertinere, ne male fiat. Taceo, quod in ipſo Euangelio, multo plura ſunt præcepta negantia, quam affirmantia. Unde videtur de ipſo quoque dici poſſe, quod hoc tantum præcipue requirat, ne male faciamus. Nam ubi nihil fit, ibi boni quicquam non fieri, ſcripti hujus auctorem ſentire patet ex iis, quæ ſcripta ſunt ab eo infra. Denique non eſt iſta vera, inter legis & Euangelii præcepta, differentia, quod illa præcipue tantum ne male faciamus requirunt, hæc vero præcipue, aut certe non minus, ut benefaciamus: Sed hæc, quod in his major & abſolutior ſanctitas & vitæ innocentia præſcribitur, quam in illis. Et in Euangelio multa cenſentur eſſe mala, & prohibentur, quæ in lege, vel non mala, vel bona eſſe exiſtimantur & conceduntur, aut etiam jubentur.

57. *Quod ſi illa legis eſſet Dei juſtitia.*) Cum juſtitiæ nomen, ut vidimus, in hoc ſcripto, & in hac quæſtione, accipiatur pro ſanctitate ac vitæ innocentia, quod hic dicitur, non recte concluſum videtur. Nihil enim prohibet, quin ſanctitas & vitæ innocentia in lege præſcripta, divina ſit prorſus, & tamen peccata contra eam admiſſa, quibuidam ex Dei benignitate condonentur, licet in ipſa lege mors ſtatuatur eis, qui contra eam peccent. Verum apparet ſcripti auctorem, ut alibi quoque vidimus, vocabuli æquivocatione decipi; quod enim hic concludit, recte concluſum eſt, ſi juſtitia pro juſtificatione accipiatur, modo ſimul etiam nomen Dei, quod additur, id eſt epitheton, *Divina*, in potiorem quendam accipiatur ſenſum. Certe enim, ſi juſtificatio, id eſt, ratio id conſequendi, ut juſti coram Deo habeamur, ab ipſo Deo propoſita, ea demum eſt, quæ in lege explicatur, nec alia apud Deum ipſum eſt potior, male agitur nobiſcum, qui legem tranſgreſſi ſumus; in ipſa enim lege, mors, vel certe maledictio, eam tranſgredientibus, conſtituitur, nec alia ratio juſtificationem conſequendi in ea explicatur, niſi ut quis ipſam legem ſervet.

58. *Hoc enim adſcribitur juſtitiæ divinæ, ut ſontem juſtificet*, Rom: 3.) Loci, qui hic citantur, non omnes juſtitiæ Dei mentionem faciunt; & qui faciunt, debent, vel certe poſſunt de ea juſtitia Dei accipi, quæ in promiſſis, ſeu multo ante per Prophetas, ſeu per ipſum Chriſtum factis, ſervandis, conſiſtit. Unde nova æquivocatio emergit, ſi modo ſcriptor, in vocabulo juſtitiæ, ad quæſtionem, quæ hic agitatur, de Dei & legis juſtitia, reſpexit. Nihil enim hæc juſtitiæ nominis ſignificatio ad quæſtionem iſtam. Præterea hic perſpicuum eſt, juſtificandi verbum, ſua vera ſignificatione accipi, id eſt, juſtum pronunciandi. Cur igitur idem non ubique fit? Certe hoc cum iis, quæ ſuperius dicta ſunt, non ſententia, ſed verbo tantum convenit.

59. *Igitur iſta juſtitia.*) Rurſus hic in vocabulo juſtitiæ æquivocatio committi videtur. Cum enim dicatur, juſtitiam, quam Matth. 5 deſcribit Chriſtus, ex ejus verbis diverſam eſſe conſtare à legis juſtitia, ad quæſtionem, de qua agitur, ſine dubio is locus accommodatur. Atqui ibi non de juſtitia, qua juſtificamur, id eſt, juſti pronunciamur, cujus etiam proxime erat facta mentio, & cujus explicandæ cauſa, ipſe locus allatus fuerat; ſed de ſanctitate ac vitæ innocentia manifeſtus eſt ſermo. Adde, quod, ſi quis recte animadvertat, intelliget Chriſtum in illis verbis, *Niſi abundaverit, &c.* Noluiſſe ſanctitatem ac vitæ innocentiam divinam ei opponere, quæ à lege eſt præſcripta, ſed ei, qua præditi erant Scribæ & Phariſæi, ut ipſa verba ſatis aperte docent. Quare quamvis apud me nullum ſit dubium, quin Chriſtus mox in eodem ſermone, vitæ innocentiam, quam Deus à nobis ſub Euangelio requirit, illi opponat, quæ in lege præſcribebatur, tamen verba iſta ipſius eo accommodanda eſſe, nequaquam arbitror.

60. *Porro & Petrus nos hortatus eſt.*) Non hortatur, meo quidem judicio, Petrus eo in loco, ut divinam naturam participemus, ſed ex divinis promiſſis in Euangelio nobis factis, colligit, conſilium Dei eſſe, idque eventu comprobatum iri, ut divinæ naturæ participes efficiamur. Itaque non Dei imitationem in hac vita, ſed beatam tantum immortalitatem, naturæ divinæ nomine, intelligere eum conſeo. Nec ſatis cohærere videtur id, quod hic dicitur participare divinam naturam, nihil aliud eſſe, quam Deum imitari, cum eo, quod poſtea ſubjungitur, ſi Chriſtum in quo Dei imaginem habemus, imitati fuerimus, nos conſequutu-

quituros beatam immortalitatem, & hanc eſſe naturæ divinæ participationem.

61. *Deſine à malo, & fac bonum.*) Si verum eſt, in his Pſalmi verbis, aliud eſſe facere bonum, quam deſinere à malo; certe ſatis conſtare videtur, in lege non minus præſcriptum fuiſſe ut bona fiant, quam, ut ne fiant mala. Cum enim David ibi, ſi quis vitam & felicitatem conſequi velit, requirat, ut iſta faciat, videlicet, ut deſinat ſeu declinet à malo, & faciat bonum; Moſes autem Lege proponenda, affirmet, ſe vitam & felicitatem propoſuiſſe; quis non videt neceſſe eſſe, ut in lege, non ſolum ut mala non fierent, ſed etiam ut fierent bona, præſcriptum fuiſſe?

62. *Quod in diſputatione de juſtitia.*) Philoſophi nullum medium ſtatuunt inter virtutem & vitium, cum, ut hic dicitur, de juſtitia diſputant; ſi quidem inter hanc virtutem, quæ eſt ſuum cuique tribuere, & ejus contrarium vitium, id eſt, injuſtitiam, nihil revera eſt medii, ita ut neceſſe ſit quemlibet ſecundum hanc nominis juſtitiæ ſignificationem, ſingulatim vel juſtum vel injuſtum eſſe: ſed non propterea inter alias virtutes ſingulas, eiſque contraria vitia, vel generatim inter virtutem & vitium nihil medii ſtatuunt. Imo ex Philoſophorum ſententia, reprehenditur à quibuſdam Horatius Poëta, qui dixerit, *Virtutem eſſe, vitium fugere.* Quanquam ab aliis defenditur, ut qui non ſenſerit nihil aliud eſſe virtutem, niſi vitium fugere; ſed tantum initium virtutis, ſeu primam ordine virtutem eſſe, vitium fugere, quemadmodum ejuſdem verba oſtendunt, quæ ſtatim ſubjicit, inquiens, *Sapientiam primam eſſe, ſtultitia caruiſſe.* Et ſane plane immerito tacite in ſequentibus verbis hoc loco philoſophis tribuitur, quod ſatis habeant, ſi quis nihil mali committat, quamvis alioqui interim otietur; cum eorum, communi hodie ſententia, princeps Ariſtoteles, hominis felicitatem, in agendo ſecundum virtutem, ponat.

63. *Hujus intermedia.*) Non apparet, quo referri debeat pronomen, *hujus*. *Otium, ignavia, inutilitas.* Dum hyperbolas quodammodo auctor ſcripti ſectatur, pleriſque videbitur parum aut nihil ab aperta blaſphemia (ut vocant) abeſſe. Et certe, aut ego vehementiſſime fallor, aut hujuſmodi aſſertionibus, ut pote prophaniſſimis & offendiculi pleniſſimis, penitus eſt abſtinendum. Quod non Moſis tantum gratia dico, cui tam turpis atque adeo ſceleſta, ſi verba ipſa ſpectentur, ſententia tribuitur, ſed mundi quoque cauſa, cui eadam aſcribuntur. Quandoquidem mundi appellatione hoc loco, non quidem improbi, aut mundanis cupiditatibus irretiti homines, ſed Dei vera cognitione carentes, inter quos omnes Ethnici Philoſophi ſunt, ſine dubio ſignificantur.

64. *Ut oſtenderet illius medii.*) Nuſquam, ni fallor, neque in Epiſtola ad Romanos, neque in Epiſtola ad Gal. conatur Paulus oſtendere, ideo legem ad nos juſtificandos eſſe inutilem, quod tantum jubeat, ne fiant mala: ſed vel quia ceremonialia & judicialia præcepta, quibus partim ratio expiandi peccata, partim modus ita vivendi, ut juſtus quis pronunciari poſſet, non minima ex parte continebatur, jam abrogata eſſe cenſebat, & quia propter carnis noſtræ infirmitatem, nequaquam contingere animadvertebat (id etiam ipſa ſcriptura teſtante) ut quiſquam perfectiſſimè per totam ſuam vitam legem ſervaret; id quod omnino neceſſe erat cuicunque per ipſam legem juſtificationem conſequi volenti.

65. *Ideo adhuc ſervus eſt inutilis.*) Atqui Chriſtus diſcipulos ſuos Lucæ 17 monuit, ut appellarent ſe ſervos inutiles, etiamſi feciſſent omnia ſibi præcepta: quæ ſane ſententia, quemadmodum & ex antecedentibus, & toto ſermone liquet, non legis tantum præcepta, quæ rata videlicet adhuc futura eſſent, ſed omnia (imo hæc præcipue) quæ Deus per ipſum Chriſtum vel jam illis præcepiſſet, vel præcepturus eſſet, complecti, cenſenda eſt; id quod etiam ratio, quam Chriſtus ſubjecit, abunde demonſtrat. Inquit enim, eos ita debere de ſe loqui ac ſentire, quia quicquid feciſſent, facere debuiſſent, non autem quia tantummodo à malis faciendis abſtinuiſſent, cæteroqui vero otioſi fuiſſent. Sed de illis apud Lucam Chriſti verbis latius infra.

66. *Apud hujus mundi ſapientes.*) Fallacia eſt in voce mediocritatis, quam enim in pretio ſapientes hujus mundi habent, ea eſt mediocritas ſimpliciter & abſolute, id eſt, medium inter extrema, quod medium aliud nihil eſt, quam virtus, cum extrema ſint vitia. Hanc vero mediocritatem illi etiam, qui ſecundum Deum & Chriſtum ſunt ſapientiſſimi, in ſummo habent pretio, quamvis nomen ipſum mediocritatis, aut ſimile aliud, in eorum ſcriptis non inveniatur. Jam mediocritas, quæ hic vituperatur, non eſt ſimpliciter & abſolute mediocritas, ſed ſecundum quid, id eſt, ipſius virtutis aut vitii mediocritas, vel potius medium inter virtutem & vitium; quod genus mediocritatis nemo ſapientum hujus mundi commendavit unquam.

67. *Qui Chriſtianus eſt*) Imo iſta ipſa dextra eſt illud medium, quod ſapientes hujus mundi à beatis teneri dixerunt. Quid enim tritius Pythagoræ Litera, quam vocant? Ubi ex tanti hujus mundi ſapientis ſapientia, duæ viæ tantum ponuntur, una virtutis, dextra videlicet, quæ ducit ad felicitatem, altera vitii, ſiniſtra, quæ ducit ad miſeriam. Quod igitur medium eſt ratione duorum extremorum, id eſt virtus ratione duorum ſibi adverſantium vitiorum, id utriuſque ſimul vitii ratione, ſeu virtus in genere, reſpectu vitii, alterum eſt extremum, id eſt dextra quædam via, cum vitium ſit ſiniſtra, Eſt igitur hic rurſus manifeſta æquivocatio, eaque in voce Medii, quæ vel ex eo apparet, quod dicitur, Chriſtianum medio ire non poſſe; cum nullum ſit medium, nempe quia medium hic accipitur pro media quadam via, inter dextram & ſiniſtram, id eſt, eam, quæ ad vitam, & eam quæ ad mortem ducit. At In illa ſententia, Medium tenuere beati, vox Medium accipitur pro eo, quod eſt inter duo extrema, quorum utrumque vitioſum eſt, ut inter prodigalitatem & avaritiam eſt liberalitas.

58. *Papiſtæ medium inter cælum & infernum.*) Ad rem facere hoc exemplum videretur, ſi ad hunc modum explicaretur: Cum purgatorium ſit medius quidam locus, ut papiſtis placet, inter cœlum & infernum, & in hunc locum, ut pote illis convenientem, velint ab initio quoſdam ex hac vita migrare, qui poſtea tamen in cœlum evolent; Hinc videtur concludi poſſe, ſecundum ipſos papiſtas, mediam quandam viam eſſe inter dextram & ſiniſtram, ſive inter bonam & malam, quæ tamen ad cœlum eos perducat, qui eam ingreſſuri fuerint. Sed hæc ſpecioſa licet ratiocinatio, ſophiſmate non careret. Cum via illa, qua ſecundum papiſtas non itur in cœlum, niſi per purgatorium, non differat revera ab ea, quæ recta in cœlum ducit; ſed tantum is, qui in purgatorium prius, quam in cœlum migrare cogitur, pro ſuis peccatis, temporarias, quas hic (ut quidem papiſtæ volunt) debebat, pœnas non dederit, qui vero recta in cœlum migrat, dederit.

69. *Multa ſibi talia media.*) Apertiſſima hic, & deinceps, eſt æquivocatio nova, in eadem voce Medium. Neque enim jam ſumitur pro media vitæ via, ſeu pro mediocritate, ut præſens diſputatio poſtulat, ſed barbara quadam, vulgata tamen ſignificatione, pro ipſa via ſimpliciter, ut cum vulgo dicitur, hoc eſt medium eundi ad cœlum. Nam quod mediocritatem hic non ſignificet, ex eo eſt manifeſtum, quod poſtea dicitur, iſtos, qui ſibi fingunt iſta media, multa ſcelera committere. Præterea animadvertendum eſt, media iſta non poſſe dici multa, pauca enim ſunt omnino, ut etiam ex ipſorum expoſitione quadam, quæ poſtmodum ſubjungitur, intelligi poteſt.

70. *Sic igitur juſtis lex non eſt lata.*) Hæc Pauli ſententia, quod juſto lex non ſit lata, non ita intelligenda eſt, quaſi ad hominem juſtificandum, ejus conſervatio

nihil præſtare queat. Ex ipſis enim Apoſtoli verbis patet, ejus ſententiam ad Euangelica ipſa præcepta pertinere, quorum conſervationem ad nos juſtificandos nihil præſtare poſſe, non dixerit unquam ipſe ſcripti auctor, niſi ſibi ipſi adverſari velit. Pauli autem ſententiam ad Euangelica præcepta pertinere, perſpicue docent verba illa, quæ poſtmodum ſubjungit, *Et ſi quid aliud ſanæ doctrinæ adverſatur, ſecundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi.* Cum igitur Paulus Legem juſto poſitam ſeu latam non eſſe dicit, nihil ſibi vult aliud, quam ipſa nuda præcepta Dei ad juſtos non pertinere, ſed ad injuſtos; quatenus enim Deus ſimpliciter jubet aliquid, non ſane eorum qui id faciunt, ſed eorum qui non faciunt ratione, id jubet. At vero, quatenus id, quod jubet, facientibus vitam ac felicitatem, quæ idem reipſa eſt quod juſtificatio, promittit, ejus decretum ad ipſos facientes ſeu juſtos, ſpectare quis non videt? Quanquam alia eſſe poteſt Pauli ſententis, nempe divinæ legis minas (ex ipſius tamen Dei benignitate) non pertinere ad eos, qui ſancte atque innocenter vivunt, licet aliquando labantur, & contra ipſam legem aliquid delinquant (quos ſcriptura juſtos appellare conſuevit) ſed ad eos qui aliquo ſcelere ſunt obligati, quales ipſe ibidem ferme enumerat. Vide Gal. 5. 22, 23.

71. *Igitur & Paulus plus tribuit.*) Locus ille Pauli Rom. 5. 7, non ſolum differentiam iſtam inter bonum & juſtum non probat, ſed pro eodem utrumque accipi docet. Manifeſta enim eſt Pauli ſententia eo in loco, *Chriſtum pro injuſtis mortuum eſſe, cum tamen vix ullus reperiatur, qui pro homine juſto mori velit. Vix inquam, nam fortaſſe audeat quis mori pro viro bono.* Itaque quem prius juſtum nominaverat, bonum deinde vocat; alioqui non cohærerent illius verba, nec quicquam ad rem loqueretur. Nec quenquam hactenus aliter accipere Pauli verba iſta animadverti. Eraſmus ſane, qui ex celebrioribus enarratoribus opus illud fere concinnavit, ad hunc modum verba iſta in ſua paraphraſi extulit: „Atqui inter homines vix ullum reperias tam amicum, „ut integri promeritique amici periculum ſua morte „redimat. Sed demus inveniri, qui pro bono amico „fortaſſis mortem non recuſet adire, &c.

72. *Sed inutilem.*) Scribendum eſt, ſeu eſſe inutilem, vel ſeu non eſſe utilem.

73. *Paulus qui fere aliud.*) Quæ Pauli ſententia ſit, in Epiſtolis ad Rom. & Galat. quod attinet ad juſtificationem ex lege, ſupra ſatis indicavimus. Porro, quæ ſcripta ſunt in locis hic citatis ex Epiſtola ad Hebr. hoc tantum docent, per Chriſti ſacerdotium, legale abrogatum fuiſſe, & tanto præſtantius eſſe Chriſti ſacerdotium, quam illud ſit, quod ex legis Moſaicæ præſcripto inſtitutum fuit, quanto Chriſtus præſtantioris fœderis mediator eſt, quam illod quod in Moſaica Lege fuit ſancitum. Cæterum ad probandam legis inutilitatem, aut inefficaciam in homine juſtificando, loca iſta per ſe nihil momenti fortaſſe habent.

65. *Sed legis opera à juſtificatione excludi.*) Quomodo vero hoc intelligere potuit, cum paulo ante dictum ſit, eos, qui divinam juſtitiam habent, legis juſtitia non deſtitui, id eſt, divinam juſtitiam, legis etiam juſtitiam complecti? Non igitur excludi, ſed non ſatis eſſe legis opera, hic dicendum fuerat, vel alicubi ſupra diligentius explicandum, quid apud Paulum ſit, juſtificari hominem ſine legis operibus, id autem nihil aliud eſt, niſi juſtificari hominem ſine totius legis perfecta obedientia.

76. *Si omnia feceritis.*) De hoc loco ſupra ſatis diſputatum eſt, ut oſtenderetur, Chriſti verba, ad ipſius Chriſti præcepta non minus, quam ad præcepta legis pertinere. Hic tamen addo: Rationem, quam ſuorum verborum Chriſtus ſubjunxit, de qua ante quoque eſt dictum, ejuſmodi eſſe, ut ad omnia divina præcepta pertineat. Quis enim negaverit, quicquid Deus præceperit, fieri à nobis debere, ſeu, nos teneri, ad ea omnia facienda, quæ Deus juſſerit, quæcunque tandem illa fuerint. Jam ad hanc obligationem noſtram, ex ipſo Dei juſſu, non autem ex qualitate rei juſſæ proficiſcentem, Chriſti verba referenda eſſe, demonſtrat ſimilitudo ab ipſo allata, domini jubentis, ut ſervus arator, aut paſtor, ex agro rediens, (poſtquam videlicet ſuum ejus diei munus jam abſolverit) non quidem jam diſcumbat, ſed paret ipſi cœnam, ſeſeque præcingat, ut ipſi, donec comederit & biberit, miniſtret. Ubi videri fortaſſe alicui poſſit, ſervum iſtum, ultra ipſius debitum, domini juſſu gravari; cum tamen revera nemo ſanæ mentis negaverit, ex eo ipſo, quod ſervus eſt, teneri eum, licet proprium ſuum munus eo die abſolverit, & jam requiete, ac cibo indigeat, quæ juſſit dominus facere. Neque vero obſtat, quominus Chriſti verba ad omnia Dei præcepta pertineant, quod alioqui is, qui omnia Chriſti præcepta ſervaſſet, damnaretur, cum ſcilicet alibi ſcriptum ſit, ſervum inutilem conjiciendum eſſe in imas tenebras. Nam quid (rogo) ratio illa, quia quod debueramus facere, fecimus, &c, ad eum ſervum, qui nihil utilitatis domino ſuo attulit, ſive ad ejuſmodi inutilem ſervum, qualis fuerat iſte, qui in imas tenebras conjici juberetur? Nunquid iſte, quod debuerat facere, fecerat? Quomodo vero? Cum dominus ipſe illi dicat, *Oportuit te, &c.* Præterea, an qui fecit quod debuerat, conjiciendus eſt in imas tenebras? Quid quæſo abſurdius? Nunquid Chriſtus, Lucæ 17, dicere voluit, non ſatis eſſe, ut quis omnia, quæ in lege jubentur, faciat, ut tenebras illas imas vitet, ubi erit fletus, ſtridorque dentium (ut quidem neceſſe eſſet, ſi ſervi inutilis nomen idem ibi ſignificaret, quod Matth. 25) & non potius, ut apertiſſimum eſt, monere, ne quicquam nobis à Deo præceptum facere detrectemus, neve poſtquam omnia præcepta fecerimus, nos ipſos efferamus? Abſtinendum eſt omnino ab iſtis violentibus ſacrorum verborum interpretationibus, nec propter unius vocabuli ſimilitudinem, perverſæ, nec ſibi ipſis conſentientes explanationes inducendæ, ſed æquivocationes diligenter vitandæ, & ejuſdem vocabuli diverſæ ſignificationes ſuis locis obſervandæ, quod cum in hoc ſcripto ſæpe non fiat, magna inde doctrinæ, quæ in eo traditur, obſcuratio oritur, & multa vere alioquin & præclare in eo dicta, falſitatis, & abſurditatis ſuſpecta redduntur. Simili autem ratione, reſponſum volo ad locum Joh. 15, quod ad ſervi nomen attinet (nam de vere inutili, ea jam dicta ſunt, quæ oſtendunt, quo ſenſu quis, & amicus ſimul, & ſervus inutilis vocari poſſit) quamvis enim ſervi nomen certo quodam ſenſu prolatum, ut illum ſcilicet ſignificet, qui nihil amplius eſt quam ſervus, cum amici homine non conveniat, tamen in alium ſenſum acceptum, ut videlicet eum declaret qui ſervit, & dominum agnoſcit, non excluſio interea, ſi quid amplius, ratione habita ad eum ipſum qui dominus ejus eſt, habere inveniatur, nihil vetat, quin idem ejuſdem & ſervus ſit & amicus. Hinc Apoſtoli Chriſti, qui ab eo non jam ſervi, ſed amici ipſius ſunt dicti, paſſim ſe ſervos Chriſti appellant, ut ſunt revera. Nam & Chriſtus, ſe dominum ipſorum revera eſſe ante dixerat, Joh. 13. Nec quicquam ſane deteſtabilius, quam ſi quis Chriſtianum hominem, quantumvis ipſi Chriſto carum, præciſe atque abſolute negaret, eſſe Chriſti ſervum. An non enim Chriſtus eſt omnium dominus? Ad hæc, ſi nomen ſervi, Lucæ 17, Chriſti reſpectu, qui videlicet ſit dominus, prolatum eſt, neceſſe eſt, ut is, qui præcipit illa omnia, ſit idem Chriſtus. Et ſic apparet, ſcriptoris hujus interpretationem, & locorum in ſpeciem diſſidentium, concillationem admitti non poſſe, Chriſtum ſcilicet apud Lucam, nequaquam de præceptis à ſe datis loqui. Sin autem ſervi nomen, non ipſius Chriſti, ſed Dei reſpectu eſt ibi enunciatum, nihil iſta conciliatione eſt opus, cum apud Johannem Chriſtus nullo pacto neget, ſuos Apoſtolos eſſe Dei ſervos. Mitto, quod apud Lucam Chriſtus revera non ait ſuos diſcipulos fore ſervos inutiles, etiamſi

ſer-

Digitized by Google

ſervaverint omnia ſibi præcepta, ſed ita debere eos ſeſe nominare, ſeu de ſeſe ita ſentire, ubi ad modeſtiam tuendam ſervandam, & ſuperbiam vitandam, nihil mirum eſt, hyperbolen aliquam ſubeſſe.

77. *Illud denique abſervat.*) Hæc obſervatio & coacta, & minus vera, & denique inutilis mihi videtur. Coacta quidem propterea, quod cum Deus ſtatuerit operibus noſtris, quæ hic bona in hoc ſcripto vocantur, vitæ æternæ præmium (quemadmodum ſcriptor ipſe & fatetur, & contendit) jam agnoſcit ea ut noſtra. Quod ſi Deus ipſe, ut noſtra, ea agnoſcit, nimis coacte, ob id quod Dei ſervi ſumus, non noſtra, ſed Dei eſſe dicuntur. Jam dicitur præparaſſe illa Deus, ut in illis verſaremur, non ob eam cauſam, quod ipſe in nobis ſit ea effecturus, ſed quod decreverit, ut nos, ſi ſalvi eſſe velimus, ea faciamus. Minus vera porro iſthæc obſervatio eſt. Nam ſi, ex eo, quod Dei ſervi ſumus, ſequitur, opera Euangelica non noſtra, ſed ipſius Dei eſſe, ob hanc ipſam cauſam, multo magis legalia opera, non noſtra, ſed Dei erunt, cum ſub lege multo magis ſervorum nomen nobis conveniat, quam ſub Euangelio. Denique inutilis eſt obſervatio iſta, quia, ſi bona opera non ſunt noſtra, ſed Dei, hinc conſtare poteſt, non eſſe, cur propter ipſa à Deo quicquam ſperemus, contra id, quod ſupra ſcriptor oſtendit, ac proxime conſtanter aſſeruit.

78. *Juſtificationem, quæ fit per Chriſti ſanguinem*) Non in eo errant noſtri homines, quod juſtificationem ſecundum literam, non autem ſpiritualiter intelligant, ſed quod credant, in verbis iſtis, *per Chriſti ſanguinem*, aut ſimilibus, in hoc de juſtificatione noſtra argumento, in Sacra Scriptura expreſſis, ſignificari omnino cauſam (ut ipſi loquuntur) meritoriam, & mediam efficientem, idque proprie, cum tamen ejuſmodi verbis, cauſa tamen, ſine qua non (quam vocant) ſignificetur, & Chriſti ſanguinis interventus, in nobis juſtificandis, ſimpliciter declaretur.

IV.

FRAGMENTA de Juſtificatione.

De ſignificationibus vocabuli Juſtificationis.

VOcabuli juſtificationis tres ſunt ſignificationes.

I. Juſtificare ſignificat, juſtum, hoc eſt, probum & ſanctum facere.

II. Abſolvere à peccatis, & ab omni condemnatione, & talem pronunciare, qui nunquam peccaverit.

III Juſtum pronunciare, hoc eſt, talem, judicare, qui omnino non debeat condemnari: vel talem pronunciare ac ſi nunquam peccaſſet.

Prima ſignificatio non pertinet ad hanc noſtram diſputationem, & vix in Sacris Literis invenitur. Vix dico, Quia unus eſt atque alter locus, ex quo videatur ea probari poſſe, cum tamen ex illis non probetur. Non pertinere eam ſignificationem ad noſtram diſputationem, inde apparet, quod hic non quæritur, quomodo quis juſtus fiat, ſed quid ſit, cur ille juſtus habeatur.

Reliquæ duæ poſteriores, habent multum inter ſe convenientiæ, ita ut in Chriſtiano homine quodammodo confundantur. Poteſt enim quis pronunciari juſtus duplici modo: vel quia nihil omnino deliquerit, vel quia pro tali habetur, ac ſi nihil deliquiſſet. Secunda autem ſignificatio magis eſt impropria in hac noſtra quæſtione, & per accidens vera. Quia ſcilicet fiat, ut is, qui abſolvitur, juſtificetur etiam. Tertia autem eſt omnium veriſſima, & hujus quæſtionis propria. Cui etiam ad amuſſim reſpondet verbum Hebraicum, quod ubique per verbum juſtificandi effertur. Eſt autem verbum hoc juſtificationis Juridicum; in quo jure nemo juſtus efficitur, ſed pronunciatur. Apparet hoc ex verbo contrario, impium facere, hoc eſt pronunciare, Proverb. 17. 15. Eſai. 5. 23. Eſt autem notandum, quod in ipſa lingua Latina hæc phraſis inveniatur, ut exempli cauſa, ille, facit eum bonum Poëtam, hoc eſt, prædicat: Fecit me ſtultum, hoc eſt, prædicavit me eſſe ſtultum.

Qua ratione nos juſti coram Deo pronunciemur, & quomodo fiat, ut nobiſcum ita, ut cum juſtis, agatur?

PRimum opus eſt, ut à peccatis noſtris abſolvamur. Nam quærere de prima juſtificationis noſtræ cauſa, nihil hic eſt, neceſſe, cum omnes fateantur, & ratio ipſa fateri cogat, Deum, ſicut omnium aliorum bonorum, ſic etiam hujus eſſe primam cauſam. Verum opus eſt quærere de aliis cauſis, potiſſimum vero de præcipua præter primam, & ſic de eo, quod ſemper debuerit eſſe in nobis, ut juſti à Deo pronunciemur. Hoc autem eſt, & ſemper fuit, fides in ipſum Deum. Certum enim eſſe debet, quod ſive ſub Vetere, ſive ſub Novo Teſtamento illi omnes juſtificati fuerint, & juſtificemur, qui in ipſum Deum credunt, & ſic ſtatuendum eſt, quod attinet ad rei ſubſtantiam, nihil differre modum, quo juſtificati ſunt veteres illi ab eo, quod nos juſtificamur, utrobique enim per fidem in Deum contingit juſtificatio.

Quare dicatur, Ante legem fidem non extitiſſe, & tamen per fidem etiam ſub lege homines fuiſſe juſtificatos?

PAulus Gal. 3, videtur aſſerere fidem, hoc eſt, viam juſtificationis noſtræ per fidem, non extitiſſe, durante lege, ſed tum demum cum Chriſtus advenit; quod propterea dicit, non quia etiam ſub ipſa lege non contingeret juſtificatio per fidem, ſed quia talis juſtificatio, & conſequenter peccatorum condonatio ejuſmodi, ut ea eſt, quæ poſt Chriſtum extitit, in ipſa lege, ipſoque Vetere Fœdere, non continebatur Imo neque etiam alibi expreſſe, atque in perpetuum ejuſmodi peccatorum condonatio à Deo propoſita ac promiſſa legitur. Videtur enim, quicquid ad talem Dei promiſſionem pertinet, & in Vetere Teſtamento ſcriptum legitur, pro illo quidem tempore ſpectare ad pœnarum, quæ jam populo propter peccata infligerentur ablationem, & ad exemtionem ipſius populi ex ejuſmodi pœnis, non autem ad integram & perpetuam peccatorum condonationem, & ad hunc ſenſum ſunt interpretanda præcipue loca, Deut. 30. Ezech. 18, & 33, & ſi qua ſunt alia ſimilia. Neque quicquam eſt, quod ad condonationem iſtam ſub Vetere Teſtamento datam, magis pertineat, quam, multa quæ in Pſalmis leguntur, præſertim vero in Pſalmo 103. Verum animadvertendum eſt non poſſe ex verbis Davidis aperte colligi. Dei promiſſum, ea de re populo factum & promulgatum, ſed tantum, quid merito de ipſius Dei clementia ac benignitate erga eos, qui illum timent, ſperari poſſit, ſeu ſperandum omnino ſit. Additur enim ibi, recordatur quia pulvis ſumus. Hæc ſcilicet eſt cauſa, quare ſperari poſſit, Deum peccata ignoturum ſe timentibus, non autem quia promiſerit.

Quod vero ſub lege homines juſtificarentur per fidem, præter teſtimonia & rationes ſupra allatas, illud maxime probat, quod alioqui vix fuiſſet inventus quiſquam, qui juſtificaretur, juſtuſque à Deo pronunciaretur. Cum lex, quæ fuerat populo propoſita, ejuſmodi eſſet, ut dici poſſit, impoſſibile fuiſſe, ut eam homo ſervaret. Tametſi hoc non ita intelligendum eſt, ut prorſus ac penitus impoſſibile fuerit. Alioquin enim

Deus, per ſummum ſcelus injuſtitiæ & inſipientiæ accuſaretur, qui juſſiſſet ab homine id fieri, quod nulla prorſus ratione ab eo fieri poſſet. Ratio vero hujuſce rei, quam concluſimus, & ipſius ratinois, quam ad eam concludendam attulimus, hæc eſt, quod excluſa via juſtificandi per legem, neceſſe eſt ad viam juſtificandi per fidem devenire. Cum inter hæc duo, ſeu præter illa, nihil ſit tertium, quod ad juſtificationem hominis ullo pacto pertinere poſſit. Animadvertendum eſt autem id, quod antea diximus. Quod juſtificatio per ipſam legem, requirit omnino perfectam ejus & integerrimam, per totam vitam conſervatiooem. Nam alioquin fieri poſſit, ut quis poſſit dici legem ſervare, etiamſi aliqua in re, quæ ad legis præcepta pertineat, interdum labatur. Imo noo modo poteſt hoc fieri, ſed ab iis, qui ſub ipſo Vetere Teſtamento juſti à Deo ſuot pronunciati, quaoquam oon omnino ab omnibus, tamen à pleriſque id factum fuiſſe, & per ſe veriſimile eſt, & ipſis ſacris teſtimoniis conſentaoeum. Sed interim iſti non per ipſam legem, ſed per fidem ſunt ſervati, quatenus Dei præcepta ſervantes, quamvis interdum laberentur, plane oſtendebant, idque reipſa præſtabant, ſe Deo coofidere.

Obedientiam requiri ad fidem, ſic probatur.

Certum eſt ex Sacris Literis, requiri ad hoc, ut quis conſequatur apud Deum remiſſiooem peccatorum, & ita coram eo juſtificetur, ut de illo merito dici poſſit, quod pactum Dei ſervet, ſeu Dei mandata faciat, Pſalm 103. Non iraſcitur io perpetuum iis, qui ſervant ejus mandata. Ex quo conſequitur, quod cum ex teſtimoniis Sacrarum Literarum aperte conſtet, per fidem ſub ipſo Vetere Teſtamento homines juſtificatos fuiſſe, fide iſta comprehendi conſervationem divini pacti, ſeu mandatorum Dei. Alioquin enim pugnarent iſta inter ſe, quod quis per fidem juſtificaretur, & tamen neceſſario ad juſtificationem requireretur, ut quis Dei pactum ſervaret, ejuſque præcepta cuſtodiret.

Utrum iſta fides, qua veteres juſtificabantur, continuerit in ſe aliquomodo fidem in Chriſtum? Hoc eſt, utrum, quemadmodum vulgo creditur, illi propterea juſtificati fuerint, quia & crederent Chriſtum in mundum venturum, & in eum ſperarent?

Reſp. Nec revelatum vel indicatum fuit unquam in Sacris Literis, nec juſſi ſunt uſquam illi veteres, ne dum aliud, ſed neque etiam credere Chriſtum venturum. Nam oec invenietur, quod Deus in fœdere, quod cum populo ſuo ſancivit, adventum iſtum futurum Chriſti promiſerit, aut ulla alia ratione univerſo populo id per Moſen ita patefecerit, ut aperte ab ipſo populo intelligeretur. Quod vero apud Moſeo ſcriptum, vel à Moſe populo, Dei oomine promulgatum noo invenitur, id univerſum populum, & ſingulos ex populo, prorſus ac penitus obligare oullo modo potuit.

Neceſſe eſt illum, qui Deo vult confidere, credere etiam dictis ejus. Deus autem promiſit & dixit venturum Meſſiam. Ergo oportuit eum, qui ſe Deo confidere voluit, etiam credere Meſſiam venturum.

Reſp. I. Non eſt verum, Deo confidere eum non poſſe, qui certis dictis Dei non credat. Fieri enim poteſt, ut cauſas habeat, vel ſaltem habere ſibi videatur, quare certa dicta, quæ Dei eſſe creduntur, pro divinis non habeat. Nec ideo non credit, quia credere dictis Dei nolit: ſed quia de illis dubitat, vel etiam falſa eſſe exiſtimat. Non poteſt enim fieri, ut aliquis credat Deum aliquid dixiſſe, & tamen eidem credere nolit. Alia eſt ratio obedientiæ. In hac requiritur actus, qui, quia homini eſt graviſſimus, ideo poteſt fieri, ut credat Deum aliquid dixiſſe, & tamen non obediat. Imo poteſt fieri, ut non obediat, & tamen non nolit, imo conqueratur de ſe, qui non obediat. Non poteſt autem quis ſtatuere ſe, antequam ad actum perveniat, nolle Deo obedire, niſi ſit deploratiſſimus & perditiſſimus.

II. Nego populo in univerſum, & ſemper promiſſum fuiſſe Meſſiam. Potuerunt omnes boc ſcire, ſed tamen non omnibus hoc ſuit promiſſum. Quæ enim extra fœderis promiſſa ſunt, ea non ad omnes pertinent. Quæ autem à Prophetis dicuntur, non vere ſunt ex lege. Hinc Judæorum magoa pars Charaim dicti, Prophetas rejiciunt. Multa poterant dici à Prophetis, quæ non opus erat populum credere.

Quid ſit, ſub Euangelio non ex operibus, ſed ex fide juſtificari?

Hinc jam patere poteſt, quid ſit illud, quod non per opera, ſed per fidem juſtificemur. Nempe quod ſcriptura, cum affirmat, nos per opera oon juſtificari, ſeu ſervari, noo intelligit boc tantum de operibus legis, quamvis Paulus ita videatur loqui, ut operum nomine, in hac ſua ſententia, opera legis intelligat. Unde etiam factum eſt, ut non pauci intellexerint, operum nomine, in prædicta ſententia, ſive enunciatione, intelligenda opera ceremonialia legis, non etiam moralia. Crediderunt enim ipſam vocem legis à Paulo additam fuiſſe, ut ipſa opera moralia in lege contenta excluderet, quippe, quæ non proprie atque abſolute poſſent dici opera legis, cum etiam ſine lege, ſi non omnia, maxima tamen ex parte, ab ipſa ratione dictari videantur. Id quod non contingit in operibus ceremonialibus. Ea enim non ratione ulla, niſi quod Deus ita jubet, & ſolo legis præſcripto nituntur. Sic, inquam, iſti exiſtimarunt, ſed falſi ſunt, quia totius rei vim minime animadverterunt, nec perfecte Apoſtoli ſcopum ſunt aſſecuti, qui noo propterea legis mentiooem facit, quod de operibus tantum in ipſa lege, lege inquam Moſis contentis loquatur, ſed quia res illi erat cum Judæis, qui per legis opera juſtificari volebant, cum quibus diſputans, interim ita loquitur, ut appareat ipſum abſolute intelligere per ipſa opera, quæcunque illa tandem ſint, ſi, ut opera conſiderentur, neminem juſtificari. Quod tameo oon eam vim habet, ut à cauſa juſtificationis noſtræ, omnino quæcunque opera, & quocunque modo coofiderata, excludere velit: ſed ſenſus ipſius eſt, ut indicavimus,
„ Nulla eſſe opera, quæ tanti ſint, ut propter ipſorum
„ meritum juſtificari poſſimus. Quando ſcilicet nemo
„ eſt, qui perfectiſſime atque iotegerrime per totam vi-
„ tam ea opera faciat, quæ ſive ſub Vetere ſive ſub No-
„ vo Teſtamento præſcripta ſunt, id quod tamen om-
„ nino requiritur, ſive requireretur ad hoc, ut per ipſa
„ opera, tanquam, ejus rei aliquo modo meritoria,
„ juſtificatio contingeret.
Diximus autem, aliquo modo meritoria, ut ab ipſis operibus excludamus, non modo abſolutum & maxime proprium meritum, quod oritur ex ipſa operum præſtantia per ſe conſiderata, ſed etiam illud, quod minus proprie & reſpective meritum eſt, quippe, quod non ex ipſa per ſe operum præſtantia, ſed ex ſolo Dei promiſſo oritur ac proficiſcitur, adeo, ut nemo neque per illud, oeque per hoc meritum ſuorum operum, juſtificationem & abſolutionem à peccatis ſuis adipiſcatur. Ubi conſiderandum interea eſt, quod nihilominus merito dici poteſt, & veriſſimum eſt, dari obedientiam, quæ poſſit dici cauſa

juſti-

juſtificationis noſtræ propter Dei promiſſum, nec tamen dicendum ſit, operum merito tunc juſtificationem nobis concedi, quippe quod obedientia illa ſub ipſo Novo Teſtamento, ſi omnia præcepta in ea nobis data conſiderentur, non poſſit dici perfecta, quamvis Deus pro ſua bonitate velit, ſi ea præditi fuerimus, nos juſtificatos pronunciare.

Jam quod Paulus generatim intelligat, opera ipſa per ſe & propter meritum ſuum, quæcunque illa tandem ſint, non eſſe cauſam juſtificationis noſtræ; liquido videtur apparere ex iis, quæ diſputat in initio cap. 4. Epiſt. ad Rom. ubi negat ſimpliciter atque abſolute, Abrahamum, quem proponit exemplum omnium, qui juſtificantur, ex operibus apud Deum juſtificatum fuiſſe. Unde quia fortaſſe hoc durum quibuſdam videbatur, addita eſt in plerique Latinis exemplaribus vox legis, ad hunc modum, *Si enim Abraham ex operibus legis juſtificatus eſt, &c.* Quod tamen perperam additum fuiſſe, vel ex eo apparet, quod Abrahami tempore nondum lex erat. Lex inquam Moſaica, de qua ſine dubio ſunt accipienda Pauli verba, cum alibi negat, ex operibus legis quenquam juſtificari. Subjicit autem Paulus ea verba, quæ manifeſte doceant, illum non modo de legis operibus, ſed de omnibus aliis velle ſua verba accipi. Inquit enim, *At operanti merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum, at non operanti, credenti autem in juſtificantem impium, reputatur fides ejus ad juſtitiam.* Ex quibus verbis conſtat, illum generaliter negare, ex operibus quenquam juſtificari. Sed illud tantum eſt animadvertendum, quod ex iiſdem verbis apparet, eum operum, ſeu operandi nomine, intelligere perfectam operum ſibi præſcriptorum conſervationem. Conſtat inquam ex eo, quod dicat illum, qui juſtificatur, nihil operari, quod tamen falſiſſimum eſt, cum illud tantum ſit verum, quod is, qui juſtificatur, etiamſi multum ſine dubio operetur, & plus quam quiſquam alius, tamen non omnia & ſigula prorſus ſibi præſcripta opera facit.

Quatenus igitur fides operibus opponitur, cum jam ſtatutum ſit, opera in hac diſputatione intelligi perfectam conſervationem mandatorum Dei, neceſſe eſt, ut perfectio iſta, minime ad fidem, qua juſtificamur, formandam requiratur. Imo ut fides, de qua agimus, perfectione iſta careat. Nam alioqui, ſi ea iſtam perfectionem contineret, jam non per ipſam fidem, ſed per opera juſtificaremur, aut certe non minus per opera, quam per fidem. Quod tamen diſerte Paulus negat, & ita ut totum hoc melius intelligatur, ſubit explicare, quomodo igitur intelligendum ſit, quod Jacobus ad finem cap. 2, ſuæ Epiſtolæ ait, nos non fide tantum, ſed operibus etiam juſtificari. Quod & Pauli verbis & noſtris plane adverſari videtur. Solutio hujus dubii eſt facilis, ſi ea in memoriam revocentur, quæ paulo ante diximus. Cum enim Paulus negat ex operibus nos juſtificari, conſiderat opera tanquam meritoria, & ſua ipſorum vi hominem juſtificantia, & conſequenter ejuſmodi, quibus ſi ad Dei præceptum examinentur, nihil prorſus deſit; at Jacobus operum nomine eam obedientiam intelligit; ſine qua Deus hominem ſibi carum habere non vult, ſeu mavis opera ejuſmodi, ſine quibus dici nequeat, ulla ratione hominem Deo obedire, & interea, ſi illa adſint, quamvis homo, qui illa facit, dici nequeat perfectiſſime Deo obedire: tamen de eo alioquin merito affirmari poſſit, & ab ipſa ſcriptura ſoleat, eum Deo obedientem eſſe. Ex hac collatione, iſtorum duorum Pauli & Jacobi locorum, & ſententiarum, manifeſtum eſt, quemadmodum ad juſtificationem noſtram non requiritur neceſſario, perfecta obedientia mandatorum Dei, ſic ad eandem juſtificationem omnino requiri, ut Dei mandata ita conſervemus, ut merito dici poſſit, nos Deo obedientes eſſe, & propterea cum Paulus affirmat, nos per ipſam fidem juſtificari, fidem intelligere, qua obedientia iſta contineatur, & viciſſim apparet, ſatis eſſe, ſi obedientia noſtra mandatorum Dei, ejuſmodi fuerit, ut merito affirmari poſſit, nos fide, nempe in Chriſtum, ſive in Deum per Chriſtum, eſſe præditos; hoc eſt, nos Chriſto, ſive Deo per Chriſtum, confidere. Hinc autem proficiſcitur omnino, ſumma conſolatio noſtra, cum videmus, Deum ſummo jure nobiſcum non agere, & cum cognoſcamus lapſus ac fragilitates noſtras, imperfectioneſque multas, quæ in nobis ſunt, quando illæ non poſſunt efficere, ut de nobis affirmari nequeat, quod Chriſto confidamus, non habere talem vim, ut juſtificationem noſtram quicquam impediant. Tantum interim nobis curandum eſt, ut omnibus viribus conemur nihilominus, ne quicquam tale in nobis ſit, alioqui niſi id conati fuerimus, jam non per fragilitatem noſtram, ſed per malitiam; non nobis invitis, ſed conſulto ac volentibus nobis ipſis, fieri ſtatuetur, ut peccata iſta & lapſus admittamus, unde conſequetur, nos minime juſtos pronunciatum iri à Deo.

His ita expoſitis, apparet ſimul, recta atque indubitata ſalutis noſtræ ratio. Quæ media eſt inter duo extrema, ad quorum alterutrum facile de noſtra natura ducimur. Unum extremum eſt, ſi quis ſtatuat, neceſſe eſſe ad juſtificationem & conſequendam & conſervandam, nunquam quicquam peccare, quod ſane extremum, id eſt, ſic ſtatuere, plane vitioſum eſt ac falſum. Falſum, quia multis Sacrarum Literarum locis aperte adverſatur, & cum iſta ratione ſalutis noſtræ pugnat, quam nos modo ex Sacris teſtimoniis depromptam expoſuimus. Vitioſum autem & periculi plenum. Quia vel hominem ad deſperationem facile adigit, cum agnoſcit, quemadmodum revera omnibus contingere ſolet, ſe non perfecte Dei Chriſtique mandata ſervare, vel eo impellit, ut quis credat ſe nihil peccare, nec unquam quicquam adverſus Chriſti mandata delinquere, cum tamen & ſæpius peccet, & multa faciat, quæ cum Chriſti mandatis pugnant; quod duplici ratione contingere poteſt: vel quia ſcilicet non ſentiat ſe id facere, quod tamen facit, vel quia ſibi ipſi miſerrime imponens, non credat eſſe peccata, ſeu delicta adverſus mandata Chriſti, ea, quæ tamen omnino ſunt.

Alterum eſt extremum, quod vulgo receptum eſt, non ſine ſumma animarum pernicie, videlicet, ad juſtificationem noſtram nihil prorſus bona opera pertinere: niſi quatenus ſunt ipſius juſtificationis effecta. Ubi, qui ita ſentiunt, coguntur fidem, qua juſtificamur, ejuſmodi intelligere, quæ quatenus ad ſubſtantiam ſuam, ſive eſſentiam ac formam, bona opera non requirat, ex quo conſequatur, ut quando certum eſt, per fidem nos juſtificari, omnino eveniat, ut iſti cenſeant juſtificatum eſſe hominem, etiam antequam boni quicquam faciat, licet poſtea ſit facturus. Quod adverſatur totum Sacræ Scripturæ: quæ, ut alia taceam, aperte conteſtatur, ſine pœnitentia non conſiſtere, neque exiſtere, peccatorum noſtrorum remiſſionem. Cum & veriſſimum ſit, & iſti ipſi id agnoſcant, & fateantur, juſtificationem noſtram aliud nihil reipſa eſſe, quam remiſſionem peccatorum noſtrorum.

Ex his quæ hactenus dicta ſunt, ſatis intelligi poteſt, etiamſi veriſſimum ſit, quemadmodum ſcriptura apertiſſime teſtatur, nos per mortem Chriſti, perque ſanguinis ejus fuſionem ſervatos eſſe, noſtraque peccata deleta fuiſſe, non tamen hoc ipſum credere, eſſe eam fidem in Chriſtum, qua ut Sacræ Literæ docent, juſtificamur, id quod multi & olim putarunt, & hodie putant, adeoque firmiter credunt. Longe enim aliud eſt, iſtud credere, &, ſub ſpe vitæ æternæ, ab ipſo conſequendæ, Chriſto obedire, quod neceſſario requiri ad juſtificationem noſtram, antea à nobis & dictum & demonſtratum eſt. Non incidiſſent autem iſti in tantum errorem, ſi recte intellexiſſent, quid ſit Chriſti ſanguine peccata noſtra deleta fuiſſe. Nam hoc ipſum recte intellectum, ut à nobis ſupra expoſitum fuit, nempe ut ſit, Chriſtum ſanguinis ſui fuſione adeptum eſſe poteſtatem, nos à morte vindicandi, qua ſe, peccatorum

Digitized by Google

torum noſtrorum perfecta atque integra remiſſio continetur, & ſimul ſit, per eandem Chriſti ſanguinis fuſionem factum eſſe, ut Chriſto obediamus, atque ut Spiritus Sanctus loquitur, purgatam habeamus conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, ad ſerviendum Deo viventi; hoc inquam ita intellectum, & cum eo junctum, quod illa ſuprema Chriſti poteſtas, quæ ſalutis noſtræ media cauſa eſt, non pertinet, niſi ad illos, qui ipſi Chriſto obtemperaverint, ut intelligitur ex eo, quod legitur Hebr. 5. 9, ſatis aperte unumquemque monet ac docet, nullo modo fieri poſſe, ut fides in Chriſtum, qua juſtificamur, ſit credere, quod per ipſius ſanguinis fuſionem deleta fuerint peccata noſtra, ſed formam atque eſſentiam fidei in Chriſtum eſſe, ejus præceptis obedire.

Jam ex his omnibus poteſt apparere, quemadmodum in ipſa rei ſumma convenit modus juſtificationis ſub Vetere Teſtamento, cum modo juſtificationis ſub Novo, quatenus utrobique per fidem in Deum, illa contingit; ſic in hac ipſa re, eſſe inſignem aliquam inter utrumque Teſtamentum differentiam, nempe, quod ſub Novo Teſtamento requiratur, ac neceſſarium ſit, confidere Deo per Chriſtum. Quod quatenus ad id attinet, quod diximus per Chriſtum, ſub Vetere Teſtamento, neque neceſſarium fuit, nec porro in quoquam fuiſſe ulla ratione dici poteſt. Continet enim hoc quod dicimus, *per Chriſtum*, duo maximi momenti, quæ ſine dubio ſub Vetere Teſtamento non fuerant. Nam cum dicimus, *ſub Novo Teſtamento, oportere confidere Deo per Chriſtum*, primum idem eſt, ac dicere, oportere nos non Deo tantum, ſed etiam ipſi Chriſto confidere. Quemadmodum ipſe Chriſtus monet diſcipulos ſuos apud Johannem in ipſo initio cap. 14. Deinde ex hoc alterum conſequitur, quod debeamus non modo ea præcepta ſervare, quæ ſub Vetere Teſtamento à Deo data ſunt, neque per Chriſtum fuerant abrogata, ſed etiam præcepta omnia, quæ illis idem Chriſtus addidit. Neutrum autem iſtorum, vel neceſſarium ſub Vetere Teſtamento fuiſſe, vel etiam ab ullo factum eſſe, id evidentiſſime probat, quod Chriſtus nondum extitiſſet, & ſic multa prorſus præcepta legi illi, quæ ſub Vetere Teſtamento lata fuerat, addidiſſet.

Quare fidei, quæ eſt aſſenſus merus, tribuatur ſalus?

Eſt autem animadvertendum, quod non pauca ſacra loca, poſſunt nobis occaſionem præbere, non bene intelligendi, quid ſit fides in Chriſtum, qua juſtificamur, & exiſtimandi, Pontificiorum ſententiam eſſe veram, quæ habet, quod fides iſta ſit, adhibere aſſenſum illis quæ à Deo dicuntur. Quanquam enim ipſi hoc ita intelligunt, ut adhibeatur aſſenſus vel explicite, vel ſaltem implicite omnibus, quæ divinitus dicta aut ſcripta ſunt, id quod non poteſt probari ex locis iſtis, de quibus loquimur: tamen ad confirmandam aliquo modo ipſorum ſententiam, videntur pertinere, propterea quod ex illis colligitur, nos juſtificari, ſi aliquid credamus, quod à Deo dictum fuerit. Omittemus autem hic loqui, de celeberrimo illo loco ad Rom. 4. unde videtur probari, Abrahamum propterea juſtificatum fuiſſe, quia crediderit Deo, ſibi Iſaacum promittenti. Nam de loco iſto uberrime à nobis eſt explicatum in diſputatione de ſervatore. Quamvis & de illis; de quibus hic acturi ſumus, aliquid eſt ibi dictum, ſed plenius aliquanto de iis agi nunc poterit. Sumemus autem tanquam præcipuum locum; pro uno loco ponentes id, quod non ſemel tantum in Novo Teſtamento legatur, licet non iiſdem verbis, quod ſcilicet, *Qui credit Jeſum eſſe Chriſtum Dei filium, is habet vitam æternam*, ut legitur apud Johannem in fine cap. 20. Nam certe iſtud credere, aliud nihil eſt, quam aſſentiri eſſe verum aliquid, quod Deus dixit, ſeu teſtatus eſt, quemadmodum & res ipſa aperte docet, & intelligitur ex eo, quod ſcriptum eſt apud eundem Johannem tum in Euangelio, tum etiam in prima Epiſtola, & in Epiſtola quidem cap. 5. ℣ſ. 10, ubi ait, *Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium in ſe. Qui non credit filio, mendacem facit Deum, quia non credit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus, de filio ſuo.* Hic aperte habetur, quod qui non credit in Filium Dei, non credit Deo, & quod Deus teſtificatus eſt, de filio ſuo. Id autem quod intelligit Apoſtolus Deum teſtatum eſſe de filio ſuo, ſine dubio eſt, ejus filium, id eſt, Jeſum Nazarenum eſſe Chriſtum, quemadmodum ex pluribus aliis illius Epiſtolæ locis clariſſimum eſt, ubi ſæpius inculcatur, & ad id probandum videntur omnia dirigi, Jeſum eſſe Chriſtum. Conſiderandum eſt, quod attinet ad explicationem illius loci, Joh. 20. quod propterea tribuitur iſti credulitati, ut ſic dixerim, ſeu fidei, ſi ita loqui velimus, quod Jeſus ſit Chriſtus Filius Dei, vitæ æternæ adeptio, & conſequenter juſtificatio noſtra, ob eam cauſam, quod nemo id credere poteſt, quin ipſi Chriſto confidat, eique obediat. Nam cum Jeſus, qui dicitur Chriſtus, ſi illi confiſi fuerimus, & obediverimus, promiſit vitam æternam, nullo pacto fieri poteſt, ut credamus, eum iſtud vere dixiſſe, quin illi confidamus, eique obediamus. Atqui nemo credit unquam, Jeſum eſſe revera Chriſtum Dei Filium, quin ſimul perſuaſiſſimum habeat, eum & hoc, & quicquid unquam dixit, vere dixiſſe. Quod autem, ſi hoc nobis perſuadeatur, non poſſit fieri, quin illi confidamus, eique obediamus, ex eo patet, quod fieri nequit, ut quis prudens ſciens, vitam æternam aſpernetur. Eſt enim vita æterna, omnium rerum quæ excogitari poſſunt deſiderabiliſſima, atque ejuſmodi, ut ipſa natura nos cogat, ad illam vehementiſſime cupiendam. Eſt igitur agnoſcendum, quod Johannes tribuit cauſæ id, quod revera pertinet ad effectum, id eſt, tribuere fidei, quod Jeſus ſit Chriſtus, vitæ æternæ adeptionem, cum tamen revera, vitæ æternæ adeptio proficiſcatur à fiducia, quam in Chriſto collocamus, & ab obedientia, quam ejus præceptis præſtemus, quæ ſunt effectus ejus fidei, quod Jeſus ſit Chriſtus. Idem dicendum eſt de loco ad Rom. 10, ubi juſtitia, ſeu juſtificatio noſtra, tribuitur fidei, quod Deus Chriſtum excitaverit à morte, quod ſine dubio res eſt, quam Deus per ipſius Chriſti Apoſtolos, per orbem terrarum publicavit, atque teſtatus eſt. Nam hic quoque cauſæ ab Apoſtolo tribuitur, quod eſt effectus. Credere enim, quod Deus Jeſum à mortuis excitaverit, eſt cauſa, & quidem neceſſaria, ſi id vere & ex animo creditur, ipſi Deo per Chriſtum confidendi atque obediendi, nempe, quia hoc ſimiliter vere credi non poteſt, quin ſimul credatur eſſe vera ea, quæ per ipſum Chriſtum à Deo nobis promiſſa ſunt, ſi illi obediverimus, & conſequenter ei confidatur, atque obediatur, quæ eſt vera & proxima cauſa, quatenus ad ea attinet, quæ in nobis eſſe debent, noſtræ coram Deo juſtificationis, ut antea abunde explicatum fuit.

V.

DE FIDE ET OPERIBUS,

quod attinet ad Juſtificationem noſtram,

Ex Italicis Literis, ad clariſſimum virum N. N.

Ad tuas quæſtiones, etſi per ea, quæ antehac ad te ſcripſi, ſatis reſponſum mihi videtur, tamen conabor adhuc, quoad ejus per me fieri poterit, reſpondere. Sed prius oportet me repetere, quidnam fidei nomine intelligam, fidei inquam Chriſti, qua juſtificamur, ac perpendere, num Chriſti

fides

Google

fides in tota hac diſputatione non in unum tantum ſenſum accipiatur, ne forte in homonymian ſeu æquicationem incidamus. Et quanquam hoc ſatis commode fieri potuiſſet in reſponſione ad ſecundam quæſtionem, tamen bene erit, ut id ante omnia fiat.

Dico igitur, fidem Chriſti, id eſt, quæ quoquo modo, quantum ad præſentem diſputationem pertinet, ad Chriſtum reſpicit, duplicem habere ſignificationem. Una eſt, cum ſignificat credere, Jeſum, eſſe Chriſtum, Dei Filium, &c, atque hæc fides ad ipſius Chriſti perſonam & munus, proprie reſpicit: acceſſorie autem (ut loquuntur) & conſequenter, ad ejus præcepta & promiſſa. Altera ſignificatio eſt, cum ſignificat confidere Chriſto, atque hæc fides ad ipſius Chriſti præcepta & promiſſa præcipue reſpicit: acceſſorie autem, & (ut ſic dixerim) antecedenter, ad ejus perſonam atque munus. Ex his duabus non quidem prior ſed poſterior (cujus rei rationem poſtea explicabo, cum ad ſecundam quæſtionem reſpondebo) ea Chriſti Fides revera mihi eſſe videtur, qua ſcriptura teſtatur nos juſtificari, id eſt coram Deo pro juſtis haberi, nobiſque noſtra peccata condonari, ita ut loco mortis peccati pœnæ, nobis donetur æterna vita. Hæc ſiquidem ſola res eſt, quæ pro Dei miſericordia, nos illi ad vitam æternam gratos efficit. Nempe Chriſto confidere, eique totum ſe tradere: id quod reipſa nihil aliud eſt, quam ejus præceptis obedire, ſpe futuræ immortalitatis, quemadmodum breviter explicat Paulus in Epiſtola ad Titum, circa finem ſecundi capitis. Itaque prior fides quam expoſui, non eſt illa Chriſti Fides, qua revera juſtificamur, ſed eam antecedit, quemadmodum poſtea dicemus, nec ſine hac illa haberi poteſt. Ut etiam fieri nequit, ut civitas aliqua cuipiam regis legato pareat ac ſperet, ſi paruerit, ſe id accepturam, quod legatus iſte, vi poteſtatis ſibi à rege conceſſæ, iis qui paruerint, ſe daturum promiſit, niſi credat, iſtum revera eſſe regium legatum, eumque ejuſmodi poteſtate præditum; ſic nemo Chriſto parere poteſt, immortalitatemque ſperare, quam is vi poteſtatis ſibi à Deo conceſſæ iis, qui paruerint, ſe daturum promiſit, niſi credat eum revera eſſe Chriſtum Dei Filium, &c. Præterea, quicunque priore hac fide eſt præditus, altera carere non poteſt, cum fieri nequeat, ut quiſquam ex animo credat, Jeſum eſſe Chriſtum Dei Filium, &c. ac conſequenter ſibi perſuadeat, eum habere poteſtatem dandi vitam æternam iis, qui ipſius præceptis obedierint, nec tamen obediat. Alioqui poſſet quis ſua ſponte prudens ſciens vitam æternam aſpernari, quod tamen fieri nullo modo poteſt. Hinc factum eſt, ut iſti priori Fidei Chriſti, tametſi non ea eſt, qua revera juſtificamur, interdum ſalus noſtra adſcripta fuerit, ut Johan. 20. 31 & alibi. Ex iis, quæ hactenus dicta ſunt, intelligi poteſt, me, cum una tecum affirmo, ſine Chriſti Fide non poſſe quenquam vitam æternam adipiſci, etſi utramque iſtam fidem intelligo, non tamen utramque eadem ratione intelligere, nec ob eandem cauſam, nec utrique eodem modo ſalutem noſtram attribuere: ſed priori, quatenus præcedit, & ſecum neceſſario trahit poſteriorum: poſteriori vero, quatenus ea ipſa eſt revera, qua juſtificamur, & Deo ad vitam æternam grati efficimur. Nunc ad tuas quæſtiones venio.

I. Prima quæſtio eſt, hoc poſito, quod ſine fide vita æterna nemini poſſit contingere, qualis & quanta efficacia, aut pars cauſæ efficientis juſtificationis noſtræ, per me operibus tribuatur, antecedentibus & ſubſequentibus fidem. quando (ais) ad vitam æternam conſequendam nihil momenti ipſa habent. Hicque me mones, ut aperte loquar, & nimias ſubtilitates ne perſequar. Qua in re id tibi in memoriam redigendum putavi, complures paralogiſmos atque ſophiſmata, nec retegi, nec diſſolvi poſſe ſine magnis ſubtilitatibus, quæ nunquam ſunt nimiæ, dum modo veritatem contineant, & ad rem omnino faciant.

Jam vero aperte ac diſtincte loquendo, Reſpondeo, me, quod ad opera attinet, quæ fidem antecedunt, nullam eis efficaciam ad vitam æternam juſtificandi tribuere. Nec ſane poterat à me aliud reſponſum expectari, cum concedam ſine Chriſti Fide nemini vitam æternam poſſe contingere. Quod tamen eatenus intelligi volo, quatenus ſub Novo Teſtamento ſumus, nobiſque patefacere Deo eſt viſum. De eo enim tempore, quo Teſtamentum Vetus viguit, deque Dei arcanis nihil loquor. Poſſunt quidem opera, quæ fidem præcedunt, quempiam aliqua ratione Deo gratum efficere: verum non ſatis ſunt, ut quis æternam ſalutem conſequatur, eaque ratione juſtificetur, & Deo ſit gratus, quam hoc loco intelligimus. Ut evidenter colligitur ex his duobus locis cum antecedente hiſtoria conjunctis Act. 10. 34. & 15. 14. Porro, quod attinet ad opera, quæ Chriſti Fidem ſubſequuntur, ſi de vera & propria ſubſecutione loquimur, ita ut opera ſint quiddam re ipſa à fide diſtinctum, hæc Chriſti Fides, in quæſtione tua, nihil aliud erit, quam prior illa fides, hoc eſt, credere Jeſum revera eſſe Chriſtum Dei Filium, &c. opera vero erunt reipſa poſterior illa fides, hoc eſt, ipſi Chriſto confidere. Quamobrem hæc opera, ex iis, quæ initio ſunt dicta, efficaciam habebunt juſtificandi coram Deo ad vitam æternam, non quidem ut opera, ſed ut fiducia, quæ per Chriſtum in Deo collocetur, & quia Deus pro bonitate ſua ita vult. Nihil autem abſurdi eſt in eo, quod iſtis operibus, non autem fidei illi, quæ ipſa antecedit, juſtificatio iſta aſcribatur. Non enim propterea negatur, nos fide juſtificari, ſiquidem jam dictum eſt, & opera iſta aliud nihil reipſa eſſe, quam fidem, id eſt fiduciam; & fidem illam, quæ eis re ipſa præcedit, non eſſe revera eam fidem, quæ nos Deo ad vitam æternam gratos efficit.

At vero ſi de quadam ſubſecutione loquimur, non vera nec propria, ſed tantum, (ut loquuntur) per viam intellectus, ita ut opera à fide, re ipſa non diſtinguantur, tunc Chriſti Fides, quam opera ſubſequentur, aliud nihil erit, quam ipſi Chriſto confidere, quod ſine dubio coram Deo juſtificandi vim habet, & conſequenter opera ipſa juſtificant, quatenus executio ſunt ac perfectio, & tanquam forma ipſius fidei. Quocirca divinitus à Jacobo dictum eſt Jacob 2. *Abraham Pater noſter nonne ex operibus juſtificatus eſt, offerens filium ſuum Iſaac ſuper altare? Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides conſummata eſt.* Et ſequitur *Et ſuppleta* (vel potius *impleta*) *eſt ſcriptura dicens*, Gen. 15, *credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt.* Ac tandem fidem, quæ operibus careat, corpori ſpiritu carenti aſſimilat. Unde conſtat, opera nequaquam ſimpliciter eſſe fidei fructus ut vulgo creditur, ſed fidei formæ perfectionem indere, & vitam (ut ſic dixerim) tribuere. Itaque vides, quomodo & cur dicam, opera, quæ fidem ſubſequuntur, efficaciam habere juſtificandi coram ipſo Deo, idque divinarum literarum teſtimonio. Quapropter, cum Paulus negat opera coram Deo juſtificare, ea conſiderat, non quidem ut executionem ac perfectionem, & quaſi formam fidei, id eſt fiduciæ, quæ in ipſo Deo collocetur, per quam Deus hominem juſtificat, nec ut conjuncta cum bonitate ac promiſſis divinis, ſed, quemadmodum ex ipſiuſmet verbis liquet, ea per ſe ipſa conſiderat, atque ut facta, legis divinæ implendæ cauſa: ex quo fieret, ut merces daretur non ex gratia, ſed ex debito, ac propter vim ac dignitatem ipſorum operum. Nam ſi quis hac ratione coram Deo juſtificari velit, oportebit eum nunquam ne minimum quidem peccatum, coram ipſo Deo committere. Hanc autem non eſſe rationem juſtificationis noſtræ coram Deo, David (inquit Paulus) ſatis oſtendit, cum ait, Rom. 4. Pſal. 32, *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum.* Formalis igitur (ut ita loquar) juſtificatio noſtra coram Deo fuit, & ſemper erit, propter carnis noſtræ infirmitatem, remiſſio peccatorum noſtrorum, non autem

impletio

impletio divinæ legis, quod Paulus operari vocat. Veruntamen nulli reipſa conceditur remiſſio iſta, niſi Deo confiſus fuerit, ſeque ipſi regendum ac gubernandum tradiderit. Ex quo, quamvis antehac Dei præcepta aut contemneret, aut minime conſervaret, vel etiam nondum perfecte conſervet, tamen jure affirmari poſſit, jam eum Deo obedire. Atque hoc pacto fides, id eſt, Chriſto confidere, (qui enim in Chriſtum credit, in ipſum Deum credit Joh. 12) & opera, id eſt obedientia præceptorum Chriſti, quæ, ut dictum eſt, executio ac perfectio, & tanquam forma eſt ipſius fidei, coram Deo nos juſtificant, ſeu potius, ut magis proprie, atque ut ſcriptura ſolet, loquamur, Deus per illa, ex illiſve nos juſtificat, ſive per illa ex illiſve juſtificamur, & conſequenter ex Dei gratia ac bonitate, plurimum valent ad vitam æternam conſequendam. Atque hæc ſatis quo attinet ad primam quæſtionem.

II. Secunda quæſtio eſt, utrum cenſeam, cum ſcriptura jubet, ut in Chriſtum, aut Chriſto, aut per Chriſtum credamus, debere hic præcipue rationem haberi doctrinæ de operibus ac vitæ innocentia, cum (ſic loqueris) prima ac præcipua pars doctrinæ Chriſti & Apoſtolorum ſit fidem prædicare, id eſt, quod Jeſus ſit Meſſias, Dei Filius, &c, quemadmodum fecerunt Apoſtoli omnes, & Johannes ante ipſos, prius teſtificantes de Chriſti perſona, deinde de peccatorum pœnitentia, ut apparet in actis Apoſtolorum, & primo cap. Euangelii Johannis. Itaque a me quæris, cur, cum Chriſti doctrina has duas partes habeat, ego velim credere in Chriſtum idem eſſe, ac credere ejus doctrinæ ad opera ſpectanti, præſertim cum (inquis) vanum ſit opera prædicare, niſi prius prædicetur fides, ex qua omnis operum præſtantia ac dignitas pendet.

Reſpondeo, ſcripturam, cum jubet nos credere in Chriſtum, id præcipue jubere velle, ut Chriſto confidamus, quod quid ſit, ſupra expoſitum fuit. Hoc autem dico, quia modus ipſe loquendi, *Credere in &c.* qui propter Hebræam linguam proprius ſcripturæ eſt, id declarat. Nam in eadem ſcriptura, ad eundem modum ſperandi verbum conſtruitur, id eſt, cum præpoſitione *In*, veluti Joh. 5. 45. 1 Tim. 4. 5. nec dubium eſt, quin hoc verbum ita conſtructum, ſignificet ſpem quæ collocetur in, &c. Cum vero ſcriptura jubet nos Chriſto credere, id præcipue jubere vult, ut fidem ejus verbis adjungamus, id eſt credamus verum eſſe, quicquid ille dixerit. Quæ interpretatio nulla probatione indiget, cum apud ipſos etiam profanos ſcriptores, & in qualibet lingua, hæc ſit ſignificatio propria, verbi credendi ad hunc modum constructi. Nam quamvis non defuerint viri linguæ Hebraicæ peritiſſimi, ut Bucerus, & Stancarus, qui cenſuerint, idem prorſus in Sacris Literis ſignificare, credere in Deum, quod credere Deo, ego tamen arbitror eos deceptos fuiſſe, deceptioniſque cauſa aperte à me expoſita fuit, in diſputatione illa mea de Jeſu Chriſto Servatore, in ipſo ferme initio ejus partis, ubi explicatur, quidnam ſit ea fides in Chriſtum, qua juſtificamur. Poſtremo cum ſcriptura jubet, nos per Chriſtum credere, dico, eam nihil aliud præcipue jubere velle, quam ut Deo confidamus, eidemve credamus ex ipſius Chriſti præſcripto, aut ſi mavis, hac ratione, ut Chriſto confidamus, ejuſve verbis fidem adhibeamus. Itaque nullus ex prædictis tribus loquendi modis, præcipue, aut per ſe ipſum, ſignificat judicio meo, credere Jeſum eſſe Meſſiam, &c. Id tamen ſignificant, ſeu potius complectuntur acceſſorie, ut dicitur, & per accidens. Quatenus videlicet accidit, ut nemo poſſit Chriſto confidere, aut ejus verbis credere, nec per Chriſtum Deo confidere, aut ejus verbis credere, niſi prius credat Jeſum eſſe Meſſiam, &c. Intelligendum eſt autem hoc prius (ſi de eo loqui velimus quod ſemper eveniat) potius intellectus ratione, quam reipſa. Quandoquidem facile fieri poteſt, immo quotidie fit, ut uno & eodem tempore hæc tria exiſtere incipiant, Credere Jeſum eſſe Meſſiam, &c, ejus verbis adhibere fidem, &, ipſi confidere. Ubi etiam animadvertendum eſt, quod pariter ratione intellectus prius Chriſti verbis adhibetur fides, deinde ei confiditur. Etenim ordo perpetuus, ratione intellectus harum trium rerum talis eſt: Primum credimus Jeſum eſſe Meſſiam, &c. Ex quo oritur neceſſario fides, quam ejus verbis adhibemus, id eſt, ut dictum fuit, firma perſuaſio omnia eſſe vera, quæ ille dixit, cum videlicet fieri nequeat, ut Jeſus ſit Meſſias, &c, & tamen quidpiam non verum dicat. Poſtremo ex hac perſuaſione neceſſario conſequitur, ut ei confidamus id eſt ſpe vitæ æternæ, quam ille ſibi obedientibus promiſit, ei obediamus. Non quidem eam ob cauſſam, quod fieri nequeat, ut quis cujuſpiam verba vera eſſe credat, nec tamen illi obediat, (ſiquidem, exempli cauſſa, fieri poteſt, ut quiſpiam amicum à vita Chriſtiana retrahere conetur, inquiens alioqui fore, ut perſecutionem experiatur, iſque amicus hoc verum eſſe credat, non tamen à Chriſtiana vita recedat) ſed propterea quod ipſa æterna vita, quam Chriſtus ſibi obedientibus promiſit, ejuſmodi res eſt, quam nemo prudens ſciens, aſpernari ulla ratione queat, ut ſupra dictum eſt. Ex his autem intelligi poteſt, eam Chriſti doctrinæ partem, quæ præcipuè ejus perſonam reſpicit, poſſe quidem primam appellari, quatenus intellectus ratione, eam partem antecedit, quæ præcipue ejus præcepta reſpicit, atque promiſſa; ſed non idcirco poſſe, aut debere vocari præcipuam. Verum præcipuam partem iſtam debere dici, quæ illam ſequitur, ut habet dictum illud: Primum in intentione, ultimum in executione. Quocirca id quod affirmas vanum eſſe opera prædicare, niſi prius prædicetur fides, intelligens ſine dubio fidei nomine, credere Jeſum eſſe Meſſiam, &c, etiamſi veriſſimum eſſet, nihil tamen meæ ſententiæ adverſaretur, cum fieri omnino poſſit, immo plerunque fiat, ut, quod neceſſario præcedit, eo quod ſequitur, minus præcipuum ſit. Idque eo exemplo demonſtratur, quod huic rei (ni fallor) valde accommodatum ſupra attulimus. Nemo enim negaverit, magis præcipuum eſſe regis legato parere, quam credere eum eſſe regis legatum, & tamen neceſſe eſt, ut hoc prius fiat quam illud. An non aperte conſtat, credere quod ſit legatus regis, eo tendere, ut illi pareatur, idque ut finem ſibi propoſitum habere, non autem contra? Ad eundem igitur modum, etiamſi neceſſarium foret, ut prædicatio, quod Jeſus ſit Meſſias, &c, antecederet prædicationem obedientiæ, quæ illi debetur, non idcirco ſequeretur, credere quod Jeſus ſit Meſſias, &c obedientiâ, quæ illi debetur, magis præcipuum eſſe. Cum manifeſtum ſit, illud hanc, tanquam finem ſibi propoſitum habere, non autem contra. Nam quis eſt, qui non clare perſpiciat, propterea nobis prædicari Jeſum eſſe Meſſiam, &c, ut illi confidamus, eique obediamus? Teſtatur hoc univerſa Sacra Scriptura, quæ finem & complementum totius Chriſtianæ religionis, charitatem eſſe ſtatuit, quæ aliud nihil eſt, quam obedientia iſta dicente Chriſto, *Hoc eſt præceptum meum, ut diligatis invicem.* Inter plurimos autem locos id apertiſſime docet divina illa (ut ſic loquar) Chriſtianæ pietatis epitome, de qua ab initio mentionem feci, quæ eſt apud Paulum Tit. 2. 11. Ubi breviter habetur, quicquid Chriſtus ejuſque Apoſtoli, nos Dei nomine docuerunt, nihil eſſe aliud quam vitæ innocentiam cum ſpe beatæ immortalitatis conjunctam, quod idem eſt prorſus, ac Chriſto confidere ipſique obedire, inibique concluditur, in hunc eundem finem mortuum eſſe Chriſtum, videlicet ut nos ab omni iniquitate liberaret, ac bonorum operum ſectatores efficeret. At enim ais tu, ex fide omnem præſtantiam & dignitatem operum pendere. Hoc, cum fidei nomine intelligas, credere quod Jeſus ſit Meſſias; &c, non poteſt tibi ullo pacto concedi, neque hoc uſquam innuunt Sacræ Literæ. Ex fide quidem præſtantia & dignitas operum pendet, ſi fidei nomine fiduciam intelligamus quæ in Chriſto collocetur, & in Deo per ipſum, &

ratione

Digitized by Google

ratione intellectus hanc fiduciam ab ipſis operibus diſtinguamus, quemadmodum in reſponſione ad primam quæſtionem dictum eſt. Quin immo res plane contra ſe habet ac tu affirmas. Siquidem, credere Jeſum eſſe Meſſiam, &c, eatenus præſtans res eſt ac digna, id eſt, Deo grata, quatenus cum ea fiducia in ipſum Jeſum, perque illum in Deum conjuncta eſt, & ita cum ipſa conjuncta ſunt opera. quæ, ut dictum fuit, executio ſunt ac complementum, & quaſi forma iſtius fiduciæ. Arbitror autem ea, quæ hactenus à me dicta ſunt, ſatis eſſe ad demonſtrandum, cur, cum de Chriſti fide verba fiunt, fiduciam potiſſimum intelligam, quæ iu ipſo Chriſto collocetur, id eſt reipſa obedientiam præceptorum ejus, ſub ſpe eorum quæ promiſit; atque affirmem, hanc fidem, eſſe illam Chriſti fidem, qua revera juſtificamur, non autem perſuaſionem illam, quod Jeſus ſit Meſſias, &c, quamvis & Johannes, & Apoſtoli in ſuis concionibus aperte de dignitate perſonæ Jeſu verba fecerint, ac teſtati fuerint, Jeſum eſſe Meſſiam, &c, quod tamen judicio meo non fecerunt (præſertim vero Johannes) ea ratione, qua tibi videtur; nihil tuam opinionem juvantibus iis teſtimoniis, quæ ad eam confirmandam indicaſti, quæ plenioris explanationis ac reſponſionis non indigent; cum jam oſtenſum ſit, aliud eſſe, rem quampiam eſſe præcipuam, quod illud eſt, de quo agimus, aliud vero primam in ordine, quod eſt, quicquid ex teſtimoniis iſtis de perſuaſione iſta dici poteſt.

III. Tertia tua quæſtio eſt. Cum Deus per gratiam peccatorem vocat, datque illi ſpiritum vivæ fidei, an iſte, antequam quidquam operetur, poſſit coram ipſo Deo eſſe juſtificatus. Nam, ſi (ſubjicis) hoc conceſſero, neceſſe erit, ut omnia iſtius opera a juſtificatione excludam, fatearque ea, ut vere (ais) ſunt, nihil aliud eſſe quam juſtificationis ſequelam, ſeu appendicem quandam. Hic autem petis, ut ſcribam, quidnam his operibus tribuam, & num ea, dignitate atque efficacia, paria fidei eſſe cenſeam, an vero ipſius fidei effecta.

Reſpondeo primum, me in Sacris Literis ſcriptum non invenire, Deum ex gratia ſua peccatorem ita vocare, ut det illi vivæ Fidei Spiritum, aut certe non eo ſenſu dictum, quo tu ſine dubio intelligis. Niſi enim vehementer erro, nihil dubitandum eſt, quin tu, per verba iſta ſignificare volueris, Deum generatim occulta & arcana quadam ratione, ab Euangelii prædicatione, aut quavis alia patefactione diſtincta, in eorum quorum ipſe vult corda vivam fidem infundere, quæ efficiat, ut Euangelio credant. Hoc, inquam, non invenio. Sed invenio, Deum per verbum ſuum, omnes quibus id annunciatur, aut quavis alia ratione patefit, ad credendum Euangelio invitare, & conſequenter neminem ex iſtis eſſe (generatim loquendo) qui credere nequeat. Quod niſi aliud eſſet, vel ex eo conſtare poſſet, quod ii, qui non credunt, ob hoc ipſum graviſſime puniuntur, Matth. 10. 18. Nec tamen propterea non eſt fides Dei donum, quemadmodum non propterea ejus, qui ex mera liberalitate aliquid dat, donum cenſeri non debet, quia videlicet in poteſtate illius, cui dat, ſit poſitum, id quod datur, nec ne accipere. Fides igitur eſt Dei donum, eo quod Deus iis, quibus per Euangelii patefactionem fidem offert, nihil prorſus debet, non autem, quia eam alia ratione in hominum corda infundat. Generatim autem mea verba accipi volo, deque ea fide, qua juſtificamur, haud ſane ignorans, Deum nonnunquam ſingulari quadam ratione, aut ſolere, aut certe poſſe fidem donare, eamque in cujuſpiam cor, quemadmodum ipſi viſum fuerit, infundere, eundemque Deum, ſolere Spiritum ſuum donare, quo in nobis confirmetur, & in omnibus gravioribus periculis corroboretur fiducia, quam in Chriſto Jeſu collocavimus, Epheſ. 1. 13, 14. Quamobrem cum Deus hunc Spiritum donat, jam is, cui donatur, juſtificatus eſt coram ipſo. Jam enim pœnitentiam iſte ſuorum peccatorum egit, eaque correxit, idque operatus eſt, quod ei per tempus & occaſiones licuit.

Alioqui nequaquam affirmari poſſet, eum in Chriſto fiduciam collocaſſe. Deinde dico, non poſſe vivam fidem eam nominari atque ejuſmodi, qua peccator juſtificetur, quacunque tandem ratione eam adeptus fuerit, quæ operibus careat, id eſt pœnitentia & vitæ correctione. Quinetiam videtur fieri non poſſe, ut quis vivam fidem, nempe in Chriſtum habeat, niſi prius aliquo pacto pœnitentiam ſuorum peccatorum egerit. Ut ex eo intelligi poteſt, quod Johannes, antequam quicquam de Chriſto diceret, pœnitentiam prædicavit, hacque ratione viam ad Chriſtum ſtravit, quemadmodum aperte docent, Matthæus, Marcus, & Lucas. Nam quod ad Johannem Euangeliſtam attinet, prætermittit ipſe in ſua hiſtoria iſtam pœnitentiæ prædicationem, eamque prius fuiſſe tacite ponit, non ſecus atque alia multa ab aliis narrata. Adde, quod omnino videtur, Chriſtum ipſum & Paulum ejus Apoſtolum prius pœnitentiam prædicaſſe, deinde fidem, ut ex his locis colligi poteſt, Marc. 1: 15. Act. 20. 21. Immo perſpicuum eſt, primum omnium quod & Chriſtus & Apoſtoli prædicarunt fuiſſe pœnitentiam, Matth. 4. 17. Marc. 6. 12. Illud certiſſimum eſt, non omnia bona opera poſt juſtificationem eſſe, & tanquam ejus appendicem cenſenda. Quin potius bona opera, quatenus ipſa complementum ſunt, & quaſi forma fiduciæ, nec reipſa aliud cenſeri debent, quam ipſa in Deum fides, ea ſunt quibus per Dei gratiam juſtificamur. Quod autem bona opera non modo appendix quædam juſtificationis non ſint, ſed ipſa ſint ante juſtificationem, hinc apparet, quod juſtificatio noſtra nihil aliud reipſa eſt, quam peccatorum deletio. Peccatorum autem deletionem antecedit pœnitentia, & ad Deum converſio, Act. 3. 19. Quæ pœnitentia atque converſio, manifeſte nihil niſi correctio vitæ eſt, & bona opera malorum loco quæ prius fiebant. Ut nihil dicam, quod in loco proxime notato, quemadmodum & in complutibus aliis apparet, peccatorum deletionem & ſic juſtificationem noſtram, eſſe pœnitentiæ ac converſionis, ac conſequenter bonorum operum effectum, Petro iſthic dicente, *Pœnitemini igitur & convertimini, ut deleantur peccata veſtra.* Sequuntur quidem etiam bona opera juſtificationem noſtram, ſed non ut ipſius appendix quædam. Immo ipſa ſunt, quæ conſervant juſtificationem, atque ut continuetur efficiunt. Ea enim deficit, quotieſcunque is qui juſtificatus erat, ad priora peccata revertitur, ſic Deo volente, ut quemadmodum ipſe bona opera facere eſt oblitus, ita ſimiliter ejus bona opera oblivioni tradantur, Ezech. 33. 13. Eſtque iſtius conditio deterior, quam ante cum juſtificationem nondum fuerat adeptus, 2 Petr. 2. 20 &c. Jam igitur ex iis, quæ dixi, ſatis intelligere potes, quid ego bonis operibus tribuam, ejuſmodi videlicet operibus, qualia fieri præcipit Jeſus Chriſtus, quæque ſub ſpe æternæ vitæ, ut illi obediatur, fiunt, cum affirmaverim Deum per ipſa nos juſtificare, id eſt ea, propter Dei bonitatem ac miſericordiam, cauſam eſſe, ut ipſe Deus nobis peccata noſtra ita condonet, ut vitam æternam largiatur. Sunt, inquam, hujus rei cauſa, quatenus quiſquis ea facit, talem ſuorum peccatorum condonationem adipiſcitur; qui autem ea non facit, ſi modo tempus & opportunitatem ea faciendi habeat (nec quiſquam antequam ea faciat) ejuſmodi peccatorum ſuorum condonationem minime adipiſcatur. Potes etiam intelligere, quanti illa à me pro fide fiant, & num ea paria, dignitate atque efficacia, fidei eſſe ſtatuam, an vero ut ejus effecta agnoſcam, cum velim, fidem nempe eam, qua juſtificamur (de hac enim loquimur) nihil aliud eſſe, quam Chriſto confidere,

Digitized by Google

id quod executioni mandatur, ſuumque complementum & quaſi formam ſuſcipit, cum per ſpem vitæ æternæ ipſius Chriſti præceptis obedientia præſtatur. Adeo ut inter juſtificantem fidem & bona opera nullam, niſi ratione intellectus, differentiam conſtituam, ſicut & ſcriptura facit, interdum pro obedientia fidem uſurpans, eaſque invicem permutans. Id quod Hieron. quoque Oſorius inter alios animadvertit, & lib. 1. de juſtitia cœleſti, à fine folii 21, & deinceps, quoſdam iſtius ſcripturæ uſus locos collegit.

IV. Quartæ quæſtionis locum habebit id, quod ais, te neſcire, quid mihi velim, cum ſcribo, oportere potius de iis quærere, quæ in nobis eſſe debeant, quam de iis quæ extra nos. Inquis enim in nobis nihil præter condemnationis materiam inveniri poſſe, extra nos autem, omnes ſalutis noſtræ cauſas, niſi fortaſſe perſuaſum habeam, in nobis aliquod liberum arbitrium eſſe, aut facultatem, operibus noſtris ad cœlum perveniendi.

Ad hoc reſpondeo, meorum verborum ſententiam, quemadmodum ex ipſo loco colligi arbitror, ubi ea ſunt ſcripta, hanc eſſe, quod cum de juſtificatione noſtra diſputetur & quæratur, unde ea proficiſcatur, vis præcipua quæſtionis, ſi hinc fructus aliquis percipiendus eſt, non circa illa verſatur, quæ extra nos ſunt, ſed quæ in nobis, cum ſcilicet juſtificati ſumus, ut ſcire poſſimus, quidnam neceſſe ſit in nobis reperiri, ſi jure affirmare velimus, nos eſſe juſtificatos, & ſi id in nobis minime eſſe, forte cognoverimus, demus operam ut ſit; alioqui falſi ac decepti eſſe deprehendemur. Nam quod ad illa attinet, quæ extra nos ſunt, & tamen juſtificationis noſtræ ſunt cauſæ, quamvis & digniora & nobiliora, inque ipſa juſtificatione noſtra magis præcipua iis, quæ ſunt in nobis, non eſt cur de eis ſolliciti admodum ſimus, quatenus quærimus ut juſtificemur. Etenima ut iſta ſunt & erunt, ſine ulla noſtra cura atque induſtria, nec neceſſe eſt, ut prius in nobis certum aliquid ſit; & quid opus eſt de eis eſſe ſolicitum? Aut nec ſunt nec erunt ſine cura noſtra atque induſtria, & niſi prius in nobis certum aliquid ſit, & ſane opus eſt curare, ut iſtud in nobis habeamus. Et ſic apparet tandem veſtigationem noſtram circa ea eſſe debere, quæ in nobis inveniantur, cum juſtificati ſumus. Pro majore vero explicatione ac confirmatione eorum, quæ dicta ſunt, dico, jam perſpicuum eſſe, magis præcipuam in juſtificationis noſtiæ negotio quæſtionem de operibus eſſe ac fide: quæ res in nobis, id eſt, intra nos ſunt: & in quibus voluntas & actio noſtra requiritur. Quocirca diligenter primum veſtigare debemus, an revera res iſtæ, ſive utraque, ſive una tantum, & utra (ſi modo res diverſæ ſunt, ad nos juſtificandos pertineat, ac deinde quid ſint, aut quales eſſe debeant, ne erremus, nobiſque fortaſſe videamur, illas habere, cum tamen longe ab eis abſimus. Quod enim ad miſericordiam Dei attinet, Chriſtique perſonam una cum iis omnibus, quæ idem Chriſtus pro nobis fecit & facturus eſt, quamvis hæ ſint veræ & præcipuæ cauſæ juſtificationis noſtræ, tamen aut jam illarum ſumus erimuſve participes antequam intra nos certum aliquid ſit, & ſic ſupervacaneum eſt de illis cogitare, quatenus per eas juſtificari velimus. Aut illarum, nec jam ſumus, nec futuri ſumus participes, niſi prius intra nos certum aliquid ſit; & ſic de hoc curioſe quærere debemus. Id autem inveniemus tandem nihil præter fidem & opera eſſe, aut utraque ſimul aut alterutrum, ſi modo, ut dixi, res ſunt inter ſe diverſæ. Nec quiſquam eſt, qui neget, eum, qui vera ac viva fide ſit præditus, quæ abſque bonis operibus eſſe nequit; juſtificatum eſſe, ſeu potius per ipſam hanc fidem à Deo juſtificari. Non igitur abſolute verum eſt, in nobis nihil præter condemnationis materiam eſſe poſſe, aut omnes juſtificationis noſtræ cauſas extra nos eſſe poſitas, quandoquidem, ut dictum eſt, viva ac vera fide juſtificamur, & conſequenter ab omni condemnatione liberamur, eſtque fides prædicta, cauſa (ut ajunt) ſine qua non ſalutis noſtræ, quæ quidem fide, ſine dubio intra nos eſt. Sic enim, ut ſupra attigi, accipienda ſunt verba illa mea *In nobis*, non autem ut ſignificent idem, quod, *In poteſtate noſtra*, quemadmodum fortaſſe tu ea acceperas, cum ego tamen ſemper hoc ſenſu ea extulerim, ut videlicet idem ſignificent, quod *Intra nos*, idque non ſine voluntate atque actione noſtra. Quod ſi hæc voluntas atque actio nullo modo eſt libera, ſed prorſus neceſſaria exiſtit, adeo ut circa rem hanc, nihil ſit in poteſtate noſtra, oleum operamque (quod dicitur) ii perdunt, qui hiſce de rebus loquuntur aut ſcribunt. Verum ego penitus mihi perſuadeo, voluntatem iſtam atque actionem noſtram, aliqua ſaltem ratione in noſtra eſſe poteſtate, cum videam id in Sacris Literis, ubique paſſim apertiſſime teſtatum eſſe, & teſtimonia, quæ pro contraria ſententia afferuntur, nullum pondus ad eam confirmandam mihi habere videantur: cumque aperte cognoſcam, ſublata prædicta poteſtate, ſi ea animadvertantur, quæ hinc neceſſario conſequuntur, ipſam etiam religionem, & pietatem univerſam, ſublatum iri, & funditus everti. Quod ita ſe habere aliquando fortaſſe, Deo adjutore, ſcripto edito demonſtrabo. Nec ſane, ut mihi videtur, ullo pacto abſurdum eſt affirmare, in nobis aliquod liberum arbitrium eſſe, aut facultatem per opera noſtra ad cœlum perveniendi, quamvis fortaſſe tibi hoc non modo maxime abſurdum, ſed horribilis etiam quædam blaſphemia videatur; dummodo verba iſta recte explicentur, atque intelligantur. Nihil enim prorſus dubito, quin Deus beniguiſſimus velit, quemcumque, quantumvis perditum antea peccatorem, qui in poſterum ſecundum Jeſu Chriſti præcepta vivat, ad cœlum pervenire; nec ſimiliter dubito, quin ita vivere & Chriſto Jeſu obedire; generatim in eorum omnium poteſtate ac libertate ſit poſitum, quibus ipſe Deus, dignatus eſt eundem Chriſtum, ejuſque Euangelium patefacere.

VI.

THESES DE CAUSA & fundamento in ipſo homine, ejus fidei in Deum, qua hominem juſtificari, Sacræ Literæ teſtantur.

I.

HOmo, quantumvis inſtitutione aut conſuetudine mala alioqui depravatus, ſi modo diſcrimen aliquod habeat recti pravique, id eſt, quædam recta eſſe judicet, quædam vero prava: idem neceſſario, ſic ratione dictante, quæ recta eſſe cenſet, facienda, quæ autem prava, vitanda ſentit, etiamſi hæc ſibi profutura, illa vero obfutura eſſe exiſtimet.

II.

Perfacile ſiquidem fit, ut homo, quod ipſemet rectum eſſe ſtatuit, ſi id fecerit, ſibi obfuturum eſſe opinetur, & contra, profuturum id, quod pravum eſſe ipſemet judicat. Neque enim homini naturaliter

raliter

raliter apparet, recta quæ ſunt, eadem ſibi bona eſſe, quæ vero prava, mala: idque ſapientiſſimo Dei conſilio, ut nimirum & virtuti & vitio, in homine poſſit, eſſe locus.

III.

Nam cum homini à natura fuerit inſitum, ut quæ ſibi bona eſſe putat, hæc appetat, ab iis vero abhorreat, quæ putat ſibi eſſe mala: ſi quæcumque recta eſſe arbitratur, eadem ſibi bona, quæcumque autem prava, eadem ſibi mala eſſe, naturaliter ſtatueret; idem ſemper ac neceſſario ab iis, quæ prava cenſet, abſtineret, atque ea faceret, quæ recta eſſe judicat; appetitu videlicet, ac ratione ad eadem perpetuo conſentientibus. Atqui, ubi nulla appetitus & rationis pugna eſt, nec unquam fuit, ibi nullus locus nec vitio, nec virtuti eſſe poteſt.

IV.

Hac pugna igitur in homine exiſtente, in ipſius hominis arbitrio poſitum eſt, utri parere malit, appetitui, aut rationi, id eſt, utrum malit recta facere & à pravis abſtinere, quantumvis hoc ſibi obfuturum exiſtimet, an vero ea facere, quæ ſibi profutura arbitratur, etiamſi non facienda eſſe ipſemet cenſeat.

V.

Jam vero, qui rationi adhærere conſtituit, is facile adducitur, ut ex animo credat, eſſe Deum, ſeu quendam ſummum omnium rerum Dominum & moderatorem, eumque recta ſectantes, & prava vitantes remunerari. Qui autem appetitu ducitur, is hoc idem, vel nullo modo, vel leviter admodum ſibi perſuadere poteſt: quippe quod ſuo inſtituto adverſetur, quemadmodum alterius favet.

VI.

Ex hac porro firma perſuaſione, quod Deus ſit, id eſt, quidam ſummus omnium rerum Dominus & moderator, quodque is recta ſectantes & prava vitantes remuneretur, neceſſario, præter voluntatem egregiam recta faciendi & prava vitandi, ipſe effectus conſequitur; & quia Deus recta fieri, prava autem vitari jubet, idque ut agnoſcant efficit, quibuſcumque ſua præcepta dederit, atque inſuper unuſquiſque per ſe agnoſcit, rectum eſſe Deo obedire, & pravum non obedire; idcirco neceſſe eſt, ut qui ita ut diximus, perſuaſus fuerit, is à Deo ſibi data præcepta faciat eique obediat.

VII.

Quoniam vero perſuaſione iſta & obedientia, ea fides in Deum continetur, qua Sacræ Literæ, hominem coram Deo juſtificari teſtantur, jam ſatis ex prædictis conſtare poteſt, quænam in ipſo homine hujus fidei ſit cauſa & fundamentum, nempe recta faciendi & prava vitandi amor ac ſtudium.

VIII.

Poteſt autem amor iſte atque ſtudium, vel jam adeſſe, antequam homo de Deo ejuſque ſibi datis præceptis quidquam audiat, vel per ipſam auditionem excitari. Quod ſi neutrum contingat, nunquam fides in Deum, de qua loquimur, exiſtere in hominibus poterit.

Digitized by Google

ELENCHORUM SOPHISTICORUM

Explicatio brevior.

FAllaciæ in argumentis ad aliquid evincendum extructis, ad tredecim capita ex mente Ariſtotelis rediguntur: quorum ſex ad ipſa verba, ſeu dictionem pertinent; ſeptem vero ad rem, quæ in ipſis verbis ſeu dictione continetur.

Primum caput earum fallaciarum, quæ ad ipſa verba pertinent, *Æquivocatio* (Græce ὁμωνυμία) vocatur. Hoc autem fallaciæ genus tum committitur, *cum vel verbum aliquod in oratione poſitum, vel ipſa oratio per ſe plures una ſignificationes habet, eo quod una, pluresve in ea locutiones ſint, quæ non unam tantum ſignificationem habeant.* Exemplum de verbo aliquo ſit, ſi quis ita argumentetur:

Is, per quem mundus ſit factus, neceſſe eſt, ut extiterit ante creationem cœli & terræ.
Per Chriſtum mundus eſt factus.
Ergo Chriſtus extitit ante creatum cœlum & terram.

Vox *mundus* non modo præſentem hunc mundum, ſed futurum etiam ſignificat. In propoſitione in priorem ſenſum, in aſſumptione vero in poſteriorem accipitur vox iſta.

Exemplum porro in locutione aliqua hujuſmodi erit:

Qui ad dextram alicujus perpetuo ſedet, is perpetuo ibi eſt, ubi eſt ille.
Chriſtus perpetuo ad dextram Dei ſedet.
Ergo perpetuo ibi eſt, ubi eſt Deus.

In propoſitione *ſedere ad dextram* ſumitur proprie, in aſſumptione vero metaphorice.

Secunda iſtarum fallaciarum appellatur *Amphibolia*, quæ non ex varia verbi, ſeu locutionis ſignificatione, *ſed ex orationis conſtructione ambigua proficiſcitur.* Ut ſi quis ita argumentetur:

Certum eſt, vincere Diabolum verum Chriſtianum.
Sed qui alium vincit, illo validior eſt.
Ergo Diabolus validior eſt vero Chriſtiano.

Prima enunciatio ſi admittenda eſt, debet habere pro ſuo nomine agente, ut Grammatici loquuntur, *Verum Chriſtianum*, pro patiente vero *Diabolum*. At ex concluſione apparet, ita argumentantem, *Diabolum* pro agente, & *verum Chriſtianum* pro patiente nomine accipere, in enunciatione iſta, quæ ad hunc modum accepta, falſa eſt.

Tertia ex hoc fallaciarum numero, vocatur *fallacia accentus*, quæ tunc committitur, *cum verbum ſeu oratio, pro diverſo accentu, quo proferri poteſt, diverſam ſignificationem habet.* Ut ſi quis ita ratiocinetur:

Qui venit, nondum adeſt.
Chriſtus venit.
Ergo nondum adeſt, id eſt, nondum illum habuimus.

Nam verbum *venit*, ſi propoſitio vera eſt, priore ſyllaba brevi proferri debet, ut ſcilicet ſit præſentis temporis. Atqui verbum iſtud in aſſumptione, ſi ea ſimiliter vera eſſe debet, proferenda eſt priore ſyllaba longa, ut ſit temporis præteriti. *Orationis diverſus accentus eſt, cum*, verbi gratia, *quod interrogando profertur, accipitur ac ſi affirmando prolatum fuiſſet, vel contra.* Exemplum eſto in illis diſcipulorum Johannis Baptiſtæ ad Chriſtum, nomine ipſius Johannis, verbis Mat. 11. 3. *Tu is es, qui venturus eſt*; quæ ita accepta, ut vulgo ſit, quaſi per interrogationem fuerint prolata, indicare videntur, ipſum Johannem nondum certo ſciviſſe, an Jeſus eſſet Chriſtus. Sed ſi per affirmationem prolata eſſe cenſeantur, contrarium plane ex ipſis colligitur. *Poteſt etiam Ironica loqutio pro ſeria accepta, vel contra ad hanc fallaciam pertinere.*

Quarta fallaciarum hujus generis nomen habet *Figura dictionis, in quam tunc inciditur, cum propter ſimilem loquendi modum, ſenſus, qui quibuſdam verbis ſubeſt, quibuſdam aliis, quibus non ſubeſt, aliqua ratione accommodatur.* Ut ſi quis ita concludat:

Quicunque rem aliquam facit, ejus rei eſt auctor.
Ergo qui jacturam facit, ejus jacturæ eſt auctor.

Hic enim huic locutioni, *facere jacturam*, tribuitur activa ſignificatio, qualis eſt, verbi gratia, locutionis *facere injuriam*, cum tamen locutio iſta paſſivam tantum ſignificationem habeat. *Eſt etiam huic fallaciæ locus, quando propter terminationis ſimilitudinem, vel maſculinum nomen pro fœminino, aut contra; vel verbum deponens pro paſſivo, id eſt, ſignificatione paſſiva accipitur; vel etiam quod quantitatis, ſeu ſubſtantiæ eſt, qualitatis eſſe creditur, aut contra: ac breviter, quando ab uno prædicamento ad aliud ſit tranſitus.* Ut exempli gratia, ſi quis ad hunc modum ratiocinetur:

Quem populum Moſes ex Ægypto eduxit, eundem Joſue in terram Chanaän introduxit.
Sed Moſes eduxit populum Lege Dei adhuc carentem.
Ergo Joſue introduxit populum Lege Dei adhuc carentem.

Hic enim à prædicamento ſubſtantiæ tranſit argumentum ad prædicamentum qualitatis, & vox, *quem*, in propoſitione poſita, ita accipitur, ac ſi dictum fuiſſet *qualem.*

Quinta fallacia appellatur *Compoſitionis, cum ſcilicet ea in oratione interpretanda componuntur, quæ dividenda ſunt.* Quod faciunt fortaſſe illi, qui verba Chriſti ad latronem Luc. 23. 43, *Dico tibi hodie mecum eris in Paradiſo*, ita interpretantur, ut Chriſtum faciant dicentem, latronem illum eo die futurum cum ipſo in Paradiſo. Componunt enim vocem *hodie* cum vocibus *mecum eris*, quæ videtur debere ab illis dividi, & conjungi cum vocibus *dico tibi.*

Sexta fallacia dicitur *Diviſionis. Hic* enim *contra ea dividuntur, quæ componenda ſunt*: ut Matthias Glirius (jocone an ſerio) fecit, cum alicubi ſua manu ſcripſit probari ex ipſius Johannis Apoſtoli verbis diſertis, Jeſum non eſſe Chriſtum, 1 Epiſt. 2. 22, ubi ſcilicet diſerte ſcriptum eſt, Jeſus non eſt Chriſtus. Sic enim ibi legitur: *Quis eſt mendax, niſi is qui negat, quoniam Jeſus non eſt Chriſtus.* Itaque homo impius, tanta in re fortaſſe ludens, dividebat à præcedentibus verbis, quibuſcum omnino conjungi debent, verba illa, *quoniam Jeſus non eſt Chriſtus.*

Committi autem poteſt & hæc & ſuperior fallacia ibi etiam, ubi ſenſui diviſo & compoſito (ut loquuntur) *eſt locus*; ut ſi quis dicat: *ſedens ambulare poteſt.* Hæc enim enunciatio, ſi ita accipiatur, ut quis dum ſedet, ſeu ſeden-

ſedendo, poſſit ambulare, & ſic vox *ſedens*, componatur cum verbo *ambulare*, falſa omnino erit. Sin vero ita, ut intelligatur, eum qui ſedet, poſſe ambulare, non tamen dum ſedet; ſed nimirum poſſe eum deſinere ſedere, & ambulare: & ſic vox *ſedens* dividatur à verbo *ambulare*, vera ſine dubio erit enunciatio iſta.

Jam vero fallaciarum, quæ in re ipſa, & extra dictionem conſiſtunt, prima eſto illa, quæ *Accidentis* vocatur. *Ea* autem *committitur, cum illud, quod reſpectu ejus, de quo agitur, ex accidente eſt, ſumitur ac ſi eo omnino pertineret.* Ut ſi quis ex eo, quod Chriſtus cum Adamo confertur in eo, quod quemadmodum per Adami inobedientiam perditio hominibus contigit, ſic per Chriſti obedientiam ſalus; velit concludere, prout Franc. Puccius facit, univerſum genus humanum, non minus per Chriſtum in ſtatu ſalutis reipſa eſſe, ac per Adamum reipſa in ſtatu perditionis fuit. Nam quod omnes ac ſinguli homines ex Adamo propagantur, & ita ad univerſum humanum genus perditio ab ipſius inobedientia profecta pertinet, reſpectu ejus, de quo agitur, ex accidente eſt. Collatio enim iſta eo reſpicit tantum: quod ſicut ii, qui ex Adamo ſunt propagati, pereunt, ſi videlicet, quatenus ab eo propagati ſunt, conſiderentur: ſic ii, qui ex Chriſto ſunt pro-gnati, eo ipſo, quod ab ipſo ſunt propagati, ſervantur.

Secunda hujus generis fallacia eſt ea, quæ vocatur *conſequentis, cum ſcilicet, ubi effectus aliquis ex pluribus cauſis proficiſci poteſt, tanquam ſi ex una quadam tantum poſſet proficiſci, vel ex ipſo effectu, una illa cauſa neceſſario colligitur; vel ex eo, quod iſta cauſa non eſt, nec fuit, effectus ipſe omnino negatur. Eadem eſt ratio, cum aliquid habet ſibi neceſſario adjunctum aliud quippiam, & inde colligitur, viciſſim iſtud aliud, ſine eo eſſe non poſſe.* Exemplum cauſæ & effectus ſit: Si quis ex eo, quod afflictiones Chriſtianorum cauſa ſunt, ut Chriſtiana religio confirmetur, concludat, ubicunque ſit aliqua confirmatio Chriſtianæ religionis, ibi neceſſario eſſe Chriſtianorum afflictiones; cum tamen ejuſmodi confirmatio aliunde etiam proficiſci poſſit, ut pote ex miraculis, & vitæ Chriſtianorum puritate, atque innocentia. Nam non ſanguis tantum, ſed ſpiritus quoque & aqua (ut eſt apud Johannem 1 Joh. 5. 6, 8) teſtimonium Chriſtianæ dant veritati. Exemplum porro alicujus neceſſario adjuncti ſit fides, quam neceſſe eſt adjunctam eſſe invocationi, ex quo non nemo colligebat: Quemadmodum juſſi ſumus, ac prorſus neceſſarium eſt, ut Chriſto confidamus, ſic & juberi nos, & prorſus neceſſarium eſſe, ut Chriſtum invocemus; quod perperam concluſum eſt, cum Deus ipſe adſit, cui ſimiliter, imo præcipue confidimus, ac confidere debemus; & conſequenter, ad quem perpetuo preces noſtras dirigere poſſumus. Ex fide igitur noſtra in Chriſtum, non quidem neceſſitas, ſed poſſibilitas illum invocandi, neceſſario colligitur; atque idcirco, qui poteſtatem iſtam vel negant vel non agnoſcunt, ii ſimiliter, Chriſto confidendum eſſe vel negant, vel non agnoſcunt.

Tertia fallacia eſt, quæ dicitur, *A ſecundum quid ad ſimpliciter, cum* videlicet *id, quod ſecundum quid dictum eſt, ita accipitur, ac ſi ſimpliciter & abſolute dictum eſſet.* Ut ſi quis ex eo; quod Chriſtus affirmaverit, principem hujus mundi, id eſt, Satanam foras ejectum iri Joh. 12. 31, colligat, Satanam jam plane à Chriſti fidelibus procul abeſſe, neque eos tentare, ut ſolebat, nec variis modis, ut antea, illis negotium faceſſere. Ut nihil dicam; quod verba iſta Chriſti, ſimpliciter accepta, ſignificare omnino videntur, Satanam in mundo jam nullum locum habere. Atqui verba iſta Chriſti non ſimpliciter ſunt accipienda, nec intelligendum eſt aliud, quam Satanæ imperium admodum debilitari debuiſſe ac minui, adeo ut non plane, ut antea, humanum genus, præcipue vero ii, qui Dei populus vocarentur, ei ſubjecti eſſent futuri.

Quarta extra dictionem fallacia, nominatur *Ignoratio Elenchi*, nomine alioqui omnibus fallaciis, tam in dictione, quam extra dictionem, communi. Jam hæc, quæ peculiariter hoc nomine appellatur, tunc *committitur, cum is, qui argumentatur, vel non de eodem, vel non ſecundum eandem rationem, vel non ſecundum idem tempus, vel ſimili aliqua alia diverſitate, ab eo, de quo agitur, argumentum ſibi format. Non de eodem*, ut ſi quis, cum de invocatione Chriſti agitur, afferat aliquid ad ejus adorationem pertinens, non animadvertens differentiam, quæ inter utramque eſt, in quem paralogiſmum & Franc. Davidis, & alii non pauci inciderunt. *Non ſecundum eandem rationem*, ut quia Paulus 1 Cor. 13 dicit, charitatem eſſe majorem fide, inde quis colligat, charitatem in homine juſtificando fidem excellere, ut Pontificii faciunt, non animadvertentes, ibi Paulum agere de majoritate reſpectu durationis, & cujuſdam rei ipſius perfectionis, non autem virium ac virtutis, quod attinet ad hominem coram Deo juſtum conſtituendum. *Non ſecundum idem tempus*, ut cum ex eo, quod Hierem. 10. 11 legitur, Deos qui non fecerint cœlum & terram, exterminandos eſſe; concludunt adverſarii, Chriſtum creaſſe cœlum & terram, ſi Deus ſit agnoſcendus. Non enim animadverterunt, Hieremiæ tempore, cum nondum Chriſtus natus, & exaltatus eſſet, potuiſſe iſtud axioma merito proponi: nunc autem nato & exaltato Chriſto, illi non eſſe locum, ſi modo Dei nomine, in illo loco is intelligatur, qui divino in homines imperio, ac poteſtate præditus exiſtimetur, qualem fatemur nos, atque adeo contendimus, revera eſſe Chriſtum, id eſt, hominem illum Jeſum Nazaræum, qui dicitur Chriſtus.

Quinta hujus generis fallacia, dicitur *Principii petitio, quod aliud nihil eſt, quam pro conceſſo id ipſum in argumentando ſumere, quod reipſa controvertitur; vel aliquid cum eo adeo aperte conjunctum, ut ſtatim conſtet, hoc ſine illo eſſe non poſſe.* Ut ſi quis volens probare, Chriſtum eſſe illum unum Deum, pro conceſſo ſumat, illum ſine principio eſſe. Evidentiſſime ac turpiſſime in hanc fallaciam incidit Vujekus, cum volens probare, hoc nomen *Verbum*, non ob hoc ſolum Chriſto à Johanne, in ſui Euangelii initio tributum fuiſſe, quod nobis Dei voluntatem patefecerit, ſeu quod per ipſum Deus nobiſcum loquutus fuerit; ait, hæc convenire illi tantum ſecundum humanitatem, non autem ſecundum divinitatem: Propoſitum autem Johannis fuiſſe, eo in loco ejus divinitatem deſcribere. Quandoquidem hoc ipſum illud erat, quod revera controvertebatur, & ad quod probandum attulerat ipſe poſt Bellarminum, appellationem iſtam verbi, ibi à Johanne Chriſto tributam.

Sexta, in re ipſa fallacia, vocatur *Non cauſa ut cauſa*, quæ ex mente Ariſtotelis, non ea eſt, quam appellatio iſta alioquin ſignificare poteſt, quæque à pleriſque vulgo eſſe creditur, ubicunque videlicet aliquid exiſtimatur eſſe alicujus rei cauſa, cum tamen non ſit. Fallacia enim iſta, ea continetur (ex mente quidem Ariſtotelis) quæ accidentis fallacia dicitur: Sed *Non cauſa ut cauſa fallaciam tunc committi* Ariſtoteles tradit, *cum volentes probare, enunciationem aliquam eſſe falſam, abſurdum aliquod, tanquam ex ea proficiſcens, colligimus, cum tamen id, non quidem ex enunciatione illa, ſed ex alia quapiam, ad ratiocinationem concludendam aſcita, omnino proficiſcatur.* Egregium hujus fallaciæ exemplum, ſi recte memini, affert Fonſeca in ſua Dialectica, quod hujuſmodi eſt; volens quis probare, falſam eſſe hanc enunciationem, ſi tempus non eſt, dies non eſt; ita ratiocinando ex ea abſurdum colligit: ſi tempus non eſt, dies non eſt; ſi dies non eſt, nox eſt. Si nox eſt, tempus eſt. Ergo ſi tempus non eſt, tempus eſt. Quod non modo abſurdum, ſed ſeipſum deſtruens enunciatum eſt. Fallacia eſt in eo, quod tantæ abſurditatis, non quidem prima illa enunciatio, ſi tempus non eſt, dies non eſt; ſed ſecunda, ſi dies non eſt, nox eſt, cauſa ſit agnoſcenda; & propterea, ut revera eſt, falſa cenſenda. Non enim ex eo, quod dies non eſt, ſequitur eſſe noctem,

Digitized by Google

noctem, abſolute loquendo; cum poſſit fieri, ut nec nox ſit, nec dies, ut quidem erat, antequam mundus crearetur.

Septima & ultima hujus generis fallacia, appellatur *Duæ pluresve interrogationes, tanquam una: cum ſcilicet quis propoſitionem aliquam ſuæ argumentationis multiplicem, ei, cum quo diſputat, tanquam unicam & ſimplicem obtrudit, quæ videlicet tota videri poſſit vera, cum tamen pars ejus ſit falſa.* Ut ſi quis dicat, Chriſtum eſſe Servatorem, ac primam noſtræ ſalutis cauſam; hincque concludat, eum eſſe illum unum Deum; quam propoſitionem, diſputator incautus, cum veritatem manifeſtam retineat, quatenus nimirum Chriſtum Servatorem facit, credens unicam & ſimplicem eſſe propoſitionem, negare non audeat; cum tamen duplicem enunciationem contineat, quarum una, Chriſtum videlicet eſſe Servatorem, concedenda quidem eſt; verum altera, nempe, eſſe ſalutis noſtræ primam cauſam, prorſus neganda.

Finis explicationis brevioris Elenchorum Sophiſticorum.

ELENCHORUM SOPHISTICORUM Explicatio fuſior.

CUm quatuor ſint genera ſyllogiſmorum: Sunt enim alii *Demonſtrativi*, alii *probabiliter concludentes*, alii vero *Tentativi*, & alii denique *contentioſi* ſive *Sophiſtici*; & Ariſtoteles de prioribus tribus generibus ſupra egerit; in hac poſtrema hujus libri, quod Organum appellatur, parte, agit de reliquis, hoc eſt, de Sophiſticis ſeu contentioſis, ut nos illos agnoſcere poſſimus, & proinde etiam vitare; &, ſi adverſum nos formati fuerint, eos diſſolvere. In priore libro hujus tractationis, quinam ſint tales ſyllogiſmi, & unde proficiſcantur, docet; in poſteriore vero, quomodo ſint ſolvendi, demonſtrat. Quod ſi quis quærat, quemadmodum à multis quæritur, an Sophiſtici iſti ſyllogiſmi in materia peccent, an in forma? Reſpondendum eſt, poſſe eos vel in materia, vel in forma peccare; ſed tamen, quia in ſuperioribus ſuis libris Ariſtoteles ſatis docuit, quænam ſit legitima forma ſyllogiſmorum; ex qua doctrina intelligi poteſt, quinam ſyllogiſmi bene formati ſint, quique minus; veriſimilius eſt, Ariſtotelem potiſſimum ob hanc cauſam hunc extremum laborem ſuſcepiſſe, ut, ſi ſyllogiſmi alioqui adverſum nos recte formati fuerint, ſed in materia peccent, quod peccatum facile à viro perſpicace animadverti poſſit, & origo ejus cognoſci, ad cognitionem hanc pervenire & nos poſſimus. Sed hac de re, cum de eorum ſolutionibus agemus, accuratius aliquid explicare poterimus. Hæc pauca hoc loco diximus, ne intactam hanc rem relinqueremus, quæ à non paucis in hoc ipſo initio attingitur.

Jam vero Sophiſticas captiones, quæ in his ſyllogiſmis ſunt, vel ex verbis aliquibus, unde propoſitiones hauriuntur, proficiſci conſtat; vel ex re aliqua.

Captiones, quæ ex verbis ducuntur, numerantur ab Ariſtotele Sex. Nam vel ex Homonymia ſeu Æquivocatione, vel ex Amphibolia, vel ex Compoſitione, vel ex Diviſione, vel ex Accentu, vel denique ex Figura dictionis unius pluriumve verborum, ortum habent. Quæ vero ex re ipſa ducuntur, ſeptem ab eodem Ariſtotele numerantur. Nam vel ex accidente, vel ex dicto ſimpliciter aut non ſimpliciter, ſed ſecundum quid; vel ex ignoratione Elenchi, hoc eſt, modi convincendi; vel ex conſequente; vel ex petitione ejus, quod in principio eſt; vel ex non cauſa ut cauſa; vel denique ex duabus pluribuſve interrogationibus tanquam una ſit, originem trahunt. De quibus ſingulis, quid proprie ſint, & cur ita hi fontes fallaciarum ſeu captionum nuncupentur, diligenter poſtea explicabimus, idque eo ordine, quo à nobis ſunt expoſitæ. Quod attinet ad ſex captiones, quæ in verbis, ſeu, ut Ariſtoteles loquitur, in dictione conſiſtunt, ait idem Ariſtoteles, eas plures eſſe non poſſe, quod & inductione & ſyllogiſmo probari poſſe ait: non idem affirmare videtur de reliquis ſeptem, quæ in re, ſeu, ut ipſe ait, extra dictionem ſunt. Hujus differentiæ quænam ſit cauſa, cum de illis ſeptem agere incipiemus, dici à nobis aliquid poterit, nam de ſex prioribus facile Ariſtoteli credimus. Nam certe ſi quis diligenter inquirat, nullam, arbitror, inveniet fallaciam in dictione, quæ ad unam ex illis ſex captionibus non referatur.

Ut igitur ordine de illis agamus, primum occurrit nobis Homonymia ſive Æquivocatio, quæ quid proprie ſit, & quatenus porrigatur, vix à quoquam hactenus recte traditum eſt. Nos cenſemus, de fallacia iſta ita ſtatui poſſe, quod ſcilicet Homonymia ſive æquivocatio ſit vel oriatur ex diverſa ſignificatione, vel *unius*, vel *plurium* verborum, ſine ulla conſtructionis diverſitate. Unius autem verbi, vel proprie ſemper accepti; vel modo proprie, modo figurate; aut modo hac, modo illa figura; quam eandem prorſus diviſionem recipit plurium verborum diverſa ejuſmodi ſignificatio.

Jam proprii ſive proprie accepti appellatione Analogatum etiam intelligo, cum ſcilicet quid eo nomine perpetuo appellatur, aut iis verbis ſignificatur, quod, quæve, prius & excellentiore quadam ratione alii cuipiam rei conveniunt. Porro figurate dictum non modo illud eſt, quod per figuram aliquam qualis eſt Metaphora, Metonymia, & complures aliæ ſimiles, effertur: ſed etiam quod ex uſu alterius cujuſpiam linguæ ita dicitur.

Eſt autem in hoc uno genere fallaciarum, quod Homonymiæ dicitur, diligenter laborandum, multo magis, quam in ullo alio; quandoquidem ex hoc uno genere ducuntur omnes fere majores, qui in religione potiſſimum vigent, errores. Nam, exempli cauſa, error ille maximus, qui inter Pontificios viget, ut credant, Panem in Cœna Domini eſſe ipſum verum & naturale Chriſti corpus, non aliunde, quam ex iſto fonte manat. Illorum etiam error (ſunt autem ii maxima pars Chriſtianorum) qui credunt Jeſum Chriſtum eſſe ipſum illum Deum, qui cœlum & terram condidit, non aliunde ortum habet. Et prior quidem error ex alia ſignificatione eorum verborum, *Hoc eſt corpus meum*; poſterior vero ex diverſa ſignificatione tum nominis Dei, tum verbi creandi, tum aliorum multorum ductus eſt. Aliis exemplis afferendis ſuperſedemus. Poterit enim unuſquiſque ea per ſe animadvertere, poſtquam aliquid amplius de hoc fallaciarum genere tradiderimus, præſertim quod facile nobis occurret, ut iſtis exemplis utendum ſit, ad rem totam facilius explicandam. Cæterum ex his, quæ antea tradidimus de natura hujus fallaciæ, & unde ea proficiſcatur, facile intelligi poteſt, quam illi erraverint, qui tamen multi ſunt, iique viri alioqui eruditiſſimi, cum multas Metaphoricas locutiones ad Æquivocationem pertinere non agnoverunt, ſed eas ad Amphiboliam retulerunt. Qualis locutio eſt, & qua ipſi potiſſimum hic utuntur, *Arare littus*, quod proprie acceptum terram aratro ſcindere ſignificat, Metaphorice vero inutilem aliquam operam ſumere. Certiſſimum eſt enim, omnem Metaphoram, ſeu Metaphoricum loquendi modum, ad Æquivocationem pertinere, non autem ad Amphiboliam. Cujus rei ratio eſt, quod, ut ex exemplis Ariſtotelis, tam Æquivocationis, quam Amphiboliæ, intelligi poteſt, quemadmodum in Æquivocatione nunquam eſt diverſa ſermonis conſtructio, ſic in Amphibolia ſemper eſt.

Antequam vero ad exempla iſtius fallaciæ exponenda deſcendamus; animadvertendum eſt, cum ſyllogiſmus tribus terminis, quos vocant, conſtet, majore ſcilicet, & minore extremo, ac medio; poſſe in unoquoque ex iſtis terminis Æquivocationem committi; id quod poſtmodum exemplo aliquo illuſtrabimus. Nunc

neceſſarium videtur propter Ariſtotelis auctoritatem, quem ducem, tanquam hujus tractationis primum inventorem, merito ſequimur, ut exempla, quæ ipſe attulit, hujus fallaciæ breviter explicemus. Primum igitur affert hoc exemplum; Si quis probare vellet, eos, qui aliquid ſciant, illud idem addiſcere, poſſet ſic argumentari, ſumpta occaſione ex verbo Græco *μανθάνειν*. quod & addiſcere, & intelligere ſignificat. Nam certe is, qui aliquid ſcit, & illud recitat, dum id recitat, id ipſum etiam intelligit, id eſt Græce, *μανθάνει*, quod, ut diximus, diſcere etiam ſignificat; unde concluditur iſtum id addiſcere, quod ſcit. Alterum exemplum eſt: Si quis velit probare, mala eſſe bona, & ita argumentaretur: Quæ opus eſt fieri, ea bona ſunt. Sed mala opus eſt fieri. Ergo mala bona ſunt. Eſt enim æquivocatio in verbo *opus eſt*, vel potius *τὸ δέον*, quo Ariſtoteles utitur. Quemadmodum enim *opus eſt*, tam ſignificat *expedire*, *convenire*, quam *neceſſe eſſe*: ſic etiam *τὸ δέον*, Græce ſignificant tam ea, quæ ſunt neceſſaria, quam quæ expediunt. Poſſet quis iſtud exemplum Ariſtotelis accommodare ad Chriſti verba, quæ Lucæ 17, in ipſo initio dixit: Neceſſarium eſſe, ut ſcandala veniant; ſi quis illud neceſſarium ita acciperet, ac ſi Dei voluntas talis eſſet: ſed aptius multo eſt exemplum Pauli verborum 1 Cor. 11. 19 cum ait: *Oportere hæreſes eſſe.* Nam ſine dubio verbum *oportere* ambiguam habet ſignificationem, non minus quam verbum *opus eſt*, ſive *τὸ δέον*, de quibus jam diximus. Tertium exemplum affert Ariſtoteles, quod eſt valde quodammodo à reliquis duobus diſſimile. Concurrit enim cum fallacia compoſitionis, ut poſtea videbimus. Ut ſi quis dicat, eundem poſſe & ſedere & ſtare, & ægrotare & ſanum eſſe. Nam ſi intelligatur eodem tempore, quemadmodum intelligi poteſt, falſa erit enunciatio: ſi vero diverſo tempore, ut ſimiliter verba accipi poſſunt, erit vera. Nam is, qui ſurrexit, antea ſedebat, & qui ſanus factus eſt, antea ægrotabat. Itaque cum & ſedens & ægrotans dupliciter poſſit accipi, hoc eſt, vel pro eo, qui ſedebat, & ægrotabat, vel pro eo, qui etiam nunc ſedet & ægrotat; hinc æquivocatio ortum ducit. Hæc ſunt Ariſtotelis exempla.

Nos autem ex Sacris Literis aliqua formabimus, & primum unum, in quo id apparebit verum eſſe, quod diximus, Æquivocationem in ſyllogiſmo, in unoquoque ſeparatim ex tribus illis terminis, committi poſſe. Exemplum ſit in nomine *Fidei*, quod nomen multiplicem omnino habet in Sacris Literis ſignificationem. Nos de duabus tantum ipſius ſignificationibus, ad id oſtendendum, quod diximus, dicemus. Nam & fiduciam illam ſignificat, quam in Deo per Chriſtum ponimus; ut quando legimus in initio capitis 5. Rom. *Fide igitur juſtificati, &c*, quandoquidem ea fides, qua juſtificati ſumus, aliud nihil eſt, quam fiducia iſta, quam vides ſimpliciter & abſolute appellari fidem: & cognitionem etiam ſignificat. quam quis habet, rerum à Deo vetitarum, aut contra præceptarum in Euangelio. Legimus enim in eadem Epiſtola ad Rom. 14 verba illa ℣ſ. 22; *Tu fidem habes, apud te habeto coram Deo.* Ubi ex præcedentibus patet, fidei ſimplici & abſoluto nomine ſignificari cognitionem iſtam; quod cum multi non animadverterent, ex verbis ejuſdem Pauli in fine capitis, quæ ſunt, *Quicquid non eſt ex fide. peccatum eſt*, concluſerunt, quicquid agit homo fide in Chriſtum non præditus, id eſſe peccatum; & ſic æquivocatione vocis decepti, id ſtatuerunt, quod omnino falſum eſt. De quo non eſt hic diſſerendi locus; ſatis eſt oſtendiſſe, illos fallaciam iſtam omnino in ratiocinatione hac ſua commiſiſſe. Nunc explicemus, quomodo ob iſtas duas vocabuli Fidei ſignificationes, ſyllogiſando fallacia committi poſſit in tribus ſyllogiſmi terminis. Quæ fallacia ut magis appareat, argumentabimur ex Pauli verbis adverſum ipſummet Paulum; & primum exemplum dabimus, cum medius terminus æquivoce accipitur. Exemplum tale erit: Quicunque fidem habet; ſecundum charitatem ambulat: Verum quicunque novit nullum cibum per ſeipſum pollutum eſſe, fidem habet. Ergo quicunque novit nullum cibum per ſeipſum pollutum eſſe, ſecundum charitatem ambulat. Syllogiſmus eſt in prima figura, in modo *Barbara*, & ita compoſitus, ut ad formam, & * perfectiſſimam concluſionem nihil deſiderari queat. Unde videtur Paulum male locutum fuiſſe, cum ℣ſ. 15 ait: *Si propter cibum frater tuus contriſtatur, jam non ſecundum charitatem ambulas*; cum de hujuſmodi homine inferius poſtea, ut vidimus, ℣ſ. 22 illum fidem habere dixerit. Fidem habere in prædicto ſyllogiſmo habet locum, ut apparet, Medii termini, qui, ſi propoſitio utraque concedenda ſit, neceſſe eſt, ut in una uno ſenſu, in altera altero ex illis duobus, quos jam diximus, accipiatur: in majore videlicet pro fiducia in Deum per Chriſtum, in minore pro cognitione. Exemplum æquivocationis in majore extremo hoc ſit: Quemcunque Deus aſſumſit, is fidem habet. Verum aliquem diſtinguentem inter cibum & cibum, ac diem & diem, Deus aſſumſit. Ergo quidam diſtinguens inter cibum & cibum, ac diem & diem, fidem habet. Hoc argumentum, quod ſimiliter eſt in prima figura & in modo Darii, concluditur adverſus Paulum, qui tacite prædicto loco nos docet, hominem inter cibum & cibum, ac diem & diem diſtinguentem non habere fidem. Nam fidei nomine, ut diximus, intelligit cognitionem illam, de qua ſi major hujus ſyllogiſmi accipi deberet, ea eſſet falſa. Ut autem accipiatur neceſſe eſt, ſi aliquid adverſus Paulum hac ratiocinatione concludi debet. Fallacia igitur eſt in majore iſto extremo, quod in propoſitione pro fiducia illa in Deum per Chriſtum accipitur, in concluſione vero pro cognitione illa. Reliquum eſt, ut ſyllogiſmum nectamus, adverſus eundem Paulum, Sophiſticum ex æquivocatione minoris extremi. Syllogiſmus talis erit: Nemo charitate præditus ſcandalum ſua culpa cuiquam præbet. Verum quicunque fidem habet, is charitate præditus eſt. Ergo nemo fidem habens cuiquam culpa ſua ſcandalum præbet. Ubi vides, concludi adverſus Pauli ſententiam, qui non obſcure in prædicto loco indicat, eum, qui fidem habeat, poſſe alteri culpa ſua ſcandalum præbere. Atqui Paulus, ut dictum eſt, fidei nomine eo in loco cognitionem eam intelligit, in hoc vero ſyllogiſmo extremum minus, quod eſt, fidem habet, ſi vera aſſumptio eſſe debet, neceſſe eſt, ut intelligatur de fiducia in Deum per Chriſtum. Et ſic, ſi ſyllogiſmus iſte aliquid adverſus Paulum concludit, neceſſe eſt, ut minus iſtud extremum alia ſignificatione accipiatur in aſſumptione, & alia in concluſione. Jam hoc tertium argumentum omnino recte formatum eſt, eſt enim in *prima figura*, in modo *Celarent*. Eſſent autem nobis hic exempla danda uniuſcujuſque membri æquivocationis, prout a nobis antea fuerunt expoſita. Sed quia ad perfectam hujus rei intelligentiam, & exemplorum iſtorum exactam cognitionem, neceſſe quodammodo eſt, propter magnam ſimilitudinem & convenientiam, quam inter ſe hæ duæ fallaciæ habent, de Amphibolia prius explicare: ideo cum Ariſtotele, poſtquam de Amphibolia dixerimus, & ejus naturam explicaverimus, utriuſque fallaciæ genera tradere conabimur, aliquid repetentes, ſi opus fuerit, eorum, quæ antea dicta ſunt, & exemplis, quoad licuerit, ex ipſis Sacris Literis petitis rem totam illuſtrantes. Prius igitur, quid Amphiboliam eſſe ſtatuamus, breviter exponamus.

Amphibolia oritur ex diverſa quadam conſtructione eorundem verborum, ſine ulla ipſorum inter ſe conjunctionis aut diviſionis varietate, nec mutata alioqui ipſorum verborum per ſe ſignificatione, quamvis ipſius orationis ſignificatio mutetur. Poteſt autem fortaſſis omnis ejuſmodi diverſa conſtructio, ad hoc unum caput referri, quod aliquod verbum modo agentis, modo patientis, ut Grammatici loquuntur, locum habet. Nam & ex ipſis nominibus, quæ cum verbo ſubſtantivo

* Al, efficaciſſimam.

con-

conſtruuntur, id, quod ſubjecti locum habet, idem etiam patientis quodammodo locum habere, quod vero prædicati, agentis, omnino videri poteſt. Diximus autem *fortaſſis* ad hoc unum caput poſſe variam conſtructionem, quæ Amphiboliam facit, referri, propterea, quod ex ſententia præſtantiſſimorum virorum, omnis ſermonis ambiguitas, quæ ex varietate caſuum, ut Grammatici loquuntur, ortum ducit, ad Amphiboliam referri debere videtur. Atqui non omnis caſuum variatio videtur efficere, ut nomen aliquod modo agentis, modo patientis, locum habeat. Veruntamen poſito nunc pro conſtante, quod id verum ſit, quod diximus de agente & patiente, vel certe aliud nil inde excipi poſſit, quod ad caſuum varietatem non pertineat, de Amphiboliæ natura ad hunc modum omnino ſtatuendum eſſe videtur, eam videlicet locum habere non poſſe in ea orationis, ut Grammatici loquuntur, parte, quod peculiariter verbum vocatur, nec etiam in nominibus adjectivis, ſive inde eam oriri non poſſe, neque ex ulla alia orationis parte, præterquam ex nominibus ſubſtantivis, ex pronominibus, & ex participiis. Nam neque in verbis ſic peculariter apud Grammaticos nuncupatis, neque in adjectivis nominibus, videtur locum habere poſſe varietas ulla modo agentis, modo patientis; & quamvis in adjectivis nominibus caſuum varietas locum habeat, ex ea tamen non videtur ambiguitas ulla oriri poſſe, quæ ad hanc fallaciam pertineat; qua de re poſtea diligentius aliquid explicabimus. Jam in reliquis quatuor orationis partibus, præpoſitione, adverbio, conjunctione, & interjectione, cum in illis nec agentis, nec patientis, nec diverſorum caſuum, cum indeclinabiles ſint, varietas locum habere poſſit; ſtatuendum plane videtur, inde nullam Amphiboliam exoriri poſſe. In hoc igitur, præter alia, quæ in utriuſque natura explicanda a nobis dicta ſunt, differt Amphibolia ab æquivocatione, quod æquivocatio ex omnibus octo orationis partibus, ſi illarum per ſe natura conſideretur, proficiſci poteſt, ſive, ut proficiſcatur, nihil naturaliter & neceſſario impedit, ſed fortaſſe ex accidente, quia ſcilicet, exempli gratia, forte contingat, ut nulla interjectio niſi ſenſum unum habere inveniatur, ſive uno tantum ſenſu ſemper uſurpetur, Amphibolia vero tantum ex iis orationis partibus, quas modo diximus, participio videlicet, pronomine, & nomine, hocque ſubſtantivo tantum, non etiam adjectivo, ut proficiſcatur, neceſſe eſt.

Nunc antequam ulterius progrediamur, explicanda ſunt nobis exempla hujus generis fallaciæ Ariſtotelis, quam una cum ipſo Amphiboliam vocamus. Hic vero monere volumus, ne poſthac quiſquam miretur, aut in his, quæ antea à nobis dicta ſunt, errare poſſit, quod, quando ipſam Æquivocationem vel Amphiboliam, vel aliquid tale, unde fallacia nectitur, fallaciam appellamus, improprie, brevitatis cauſa, loquimur, ut exempli cauſa, Amphiboliam fallaciam vocamus, pro eo quod proprie loquendo dicere deberemus, id eſſe fallaciam, quod ex Amphibolia oritur, & Sophiſtis fallendi materiam præbet: breviter, ſimplici nomine loci, unde fallacia ducitur, ut Amphiboliæ, utimur pro eo, quod Ariſtoteles appellat παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν. Sed jam ad Ariſtotelis exempla accedamus. Primum exemplum eſt: *Velle me hoſtes capere*. Hæc enim oratio ambigua eſt propterea, quia non conſtat, utrum nomen patientis agentiſve locum obtineat, *Me*, vel *Hoſtes*. Poteſt ſiquidem tam eſſe ſenſus, quod velim, ut hoſtes me capiant, quam ut ego illos. Alterum exemplum eſt: Quod quis novit, hoc nóvit. Quo exemplo allato verba hæc Ariſtoteles ſubjungit: Nam & eum, qui novit, & id quod noſcitur, tanquam notitiam habens, hac oratione ſignificare licet, hoc eſt, illud *Hoc novit*, tam poteſt ſignificare, quod cognitum ab aliquo cognoſcendi vim habeat, quam quod ab aliquo cognitum, ab ipſo ſit cognitum. Tota vero ambiguitas eſt in pronomine, *hoc*, quod vel active, vel paſſive, ſive, vel cum ſignificatione agentis, vel cum ſignificatione patientis accipi poteſt, id quod apud Grammaticos hoc pacto internoſcitur, ſi vel nominativi vel accuſativi ſit caſus. Nam ſi nominativi, tum agentis, ſin accuſativi, tum patientis locum habebit; alioqui eadem prorſus eſt vox. Ex quo conſtare poteſt, quam falſum ſit, quod aliqui affirmant, ſi id, prout ipſorum verba ſonant, accipi debet, nimirum, Amphiboliam nunquam ex voce una oriri. Tertium Ariſtotelis exemplum, eſt plane huic ſecundo ſimile, niſi quod Ariſtoteles eo allato, exponit etiam fallaciam ex eo argumentantium. *Quod quis videt, hoc videt: Videt autem columnam, igitur columna videt.* Ubi non videtur nobis eſſe opus quidquam ad Ariſtotelis verba addere, præter ea, quæ in ſuperiori exemplo explicando dicta ſunt.

Quartum exemplum apud Ariſtotelem eſt ejuſmodi, ut fortaſſe non ita bene in Latina lingua fallacia appareat, ut in Græca. Exempli verba hæc ſunt: *Quod tu dicis eſſe, hoc tu dicis eſſe, dicis autem lapis eſſe, tu igitur dicis lapis eſſe.* Sic plane Ariſtotelis verba ſonant, & in lingua Græca, nihil dubito, quin elegantiſſima ſit ambiguitas. Verum in Latina omnino videtur, ſi ambiguitas eſſe debet, nomen lapidis in priore membro, non nominativi, ut eſt apud Ariſtotelem, ſed accuſativi caſus eſſe debere. Ut exemplum tale ſit: *Quod tu dicis eſſe, hoc tu dicis eſſe*, id eſt, hoc te eſſe profiteris. *At lapidem eſſe dicis, igitur lapidem te eſſe profiteris.* Ubi etiam neceſſe eſt, ut in poſteriore quoque membro non modo *lapis*, ſed etiam *lapidem* dici poſſit. Ambiguitas porro in hoc exemplo eſt, quod verba illa, *Quod tu dicis eſſe*, dupliciter accipi poſſunt, vel ut ſignificent, quod tu dicis te eſſe; vel ut ſignificent, quod tu dicis quod ſit; & ſic vox *tu*, modo non tantum agentis, ſed etiam patientis locum tenet; modo vero ſimpliciter agentis. Nam ſi ita accipi debent verba illa, ac ſi dictum eſſet, *Quod dicis te eſſe*, tunc illud *tu*, non modo *te* ſignificat, quatenus dicis; ſed etiam quatenus aliquid te eſſe dicis: quanquam fortaſſe in Græca lingua, hoc etiam ſenſu retento, poteſt pronomen *tu*, ita accipi, ut agentis tantum locum habeat: quod ſi ita exempli verba intelligenda ſunt, ut dicas, quod aliquid ſit, tunc ſine dubio pronomen *tu*, *patientis* tantum locum habet.

Quintum adhuc exemplum ex Ariſtotele habemus, hoc videlicet, quod Græca lingua videtur eſſe omnino exprimendum, ſi ejus vis plane intelligi debeat. Verba hæc ſunt, eaque duo tantum: Σιγῶντα λέγειν. Nam vox Σιγῶντα, tam ſilentem ſeu tacentem, quam tacentia (id eſt, ea quæ tacent) ſignificat: unde ambiguus ſenſus emergit. Nam ſi tacentem ſignificat, ſenſus eſt, aliquem tacentem loqui; ſin vero ſignificat tacentia, ſenſus erit, aliquem loqui de iis, quæ tacent. Itaque ſi aliquis hoc poſteriore ſenſu verba iſta extulerit, verum quidem dicet; ſed interim Sophiſta poterit eum reprehendere, tanquam falſa & abſurdiſſima dicentem; nimirum ſi velit horum verborum ſenſum eſſe, quem priore loco expoſuimus, quid enim magis falſum aut abſurdum, quam ut is loquatur, qui ſilet? Jam in iſtis omnibus Ariſtotelis exemplis apparet, id verum eſſe, quod diximus, Amphiboliam in eo conſiſtere, quod una eademque vox modo agentis modo patientis locum habet, vel certe ex varietate caſuum proficiſcitur. De quatuor prioribus exemplis jam vidimis & explicavimus, quomodo in ſingulis eadem vox modo active, modo paſſive accipiatur; in quinto vero exemplo, varietas non caſus quidem, ſed interim & numeri & generis. Nam una & eadem vox, modo pro accuſativo ſingulari generis Maſculini; modo vero pro accuſativo plurali generis Neutrius accipi poteſt; ſed interim varietas nihilominus agentis & patientis hoc in exemplo perſpicitur. Nam ſi vox iſta accuſativi ſingularis & generis Maſculini eſſe intelligatur, agentis locum habebit: ſin vero accuſativi pluralis, generis neutrius, patientis locum omnino eſt habitura. Explicatis exemplis *Ariſtotelis*, quæ Amphiboliæ attulit, tempus videretur, aliquid

aliquid expreſſius de iſtis duabus fallaciis, æquivocationis ſcilicet & amphiboliæ, tradere atque explicare: verum id ut rectius à nobis fieri poſſit, conſeotaneum eſt, ut ea primum explicemus, quæ hoc loco ipſe Ariſtoteles ſtatim ſubjungit, indicans nobis utriuſque fallaciæ modos: ex quo, cum utriuſque ſimul indiſtincte modos tradat, ſatis conſtat, quanta ſit inter has duas fallacias ſimilitudo & convenientia, adeo ut difficile admodum videatur, ſemper poſſe aſſerere, utra ex iis committatur. Atque hinc factum eſt, ut, niſi fallimur, viri quamvis præſtantiſſimi, iique non pauci, hac in re ſint decepti, & ſæpe amphiboliam eam eſſe dixerint, quæ eſt æquivocatio, ut poſtea latius, exemplis prolatis, explicare poterimus. Nuoc ad Ariſtotelem; cujus verba, quæ nobis explicanda ounc ſumſimus, ſane quam difficilia hæc ſunt: *Sunt autem tres modi fallaciæ ex æquivocatione & ex amphibolia. Unus quidem, quando oratio aut nomen, proprie plura ſignificat, ut aquila & canis. Alter vero, quando ita dicere conſuevimus. Tertius vero, quando aliquod compoſitum plura ſignificat, diſtinctum vero & per ſe aliquid ſimpliciter ſignificat, ut literas ſcire. Utrumque enim per ſe, ſi ita contigerit, unum quid ſignificat & ſcire, & literas; ſimul vero juncta, plura, aut ſcilicet literas ipſas ſcientiam habere, aut alium ipſarum literarum.* Jam vero modi iſti Ariſtotelici videntur ad utramque fallaciam poſſe pertinere; quod tamen non videmus quomodo vere affirmari poſſit. Nam primus modus, qui eſt, cum oratio aut nomen plura proprie ſignificat, quod ad nomen attinet, nullo pacto videtur ad amphiboliam poſſe pertinere; cum, etiamſi, ut ſupra diximus, poſſit amphibolia ex unica voce oriri, tamen id non fiat propter diverſam ipſius vocis ſignificationem, ſed propter diverſam ejus acceptionem, quod attinet ad actiooem vel paſſionem: ita ut non ejus vocis ſignificatio diverſa, ſed diverſa cum aliis verbis conſtructio amphiboliam pariat. Quod vero attinet ad orationem; videtur quidem, ſi verba ipſa Ariſtotelis io hoc primo modo per ſe conſiderentur, varia orationis, eaque propria ſignificatio, ad amphiboliam pertioere poſſe, id quod ex ipſis Ariſtotelicis exemplis, quæ amphiboliæ dedit, ſatis conſtare poteſt. Nam quis negare poterit in ipſo primo exemplo hoc evenire? Quandoquidem certum eſt, verba illa, *Velle me hoſtes capere*, tam ſignificare, idque proprie, velle, ut hoſtes me capiant, quam velle, ut ego capiam hoſtes. Sed quominus credamus, non obſtante eo, quod diximus, ad amphiboliam primum iſtum modum, etiam quod attinet ad orationem ſpectare poſſe, tertius iſtorum modorum Ariſtotelicorum facit, alioquin enim eſſet is ſuperfluus. In primo ſiquidem iſto amphiboliæ exemplo, quod Ariſtoteles attulit, & io aliis ſimilibus, apertum eſt id evenire, quod in tertio modo dicitur. Etenim ibi quoque & *hoſtes*, & *me*, & *capere*, per ſe ipſa ſingula unum tantum ſignificant: conjuncta vero, ut io eo exemplo ſunt, ſignificant plura. Itaque ſi primus modus ad exemplum iſtud pertineret, nulla eſſet differentia, quod ad orationem attinet, inter primum & tertium modum. Quare concludendum eſt, verba Ariſtotelis in primo iſto modo, non eſſe ſimpliciter accipienda, ut ſonant, & ſic non eſſe intelligendum, modum iſtum tunc eſſe, quandocunque eadem oratio proprie plura ſignificat, ſed tantum cum plura ſignificat citra omnem diverſam conſtructionem; & ſic non pertinere modum iſtum, neque quod ad ipſam orationem attinet, ad amphiboliam, ſed tantum ad æquivocationem: & vice verſa, tertium modum ad æquivocationem non pertinere, ſed tantum ad amphiboliam; quippe cum ibi varia ſignificatio non aliunde proficiſcatur, quam ex diverſa conſtructione. Et niſi hoc pacto diſtioguantur inter ſe duo iſti modi, primus & tertius, non video, quomodo Ariſtoteles potuerit illos diverſos facere, intellige quod ad primum modum attinet, in ea parte, non quæ ad nomen aliquod, ſed ad orationem ſpectat. Dolendum vero eſt, quod Ariſtoteles, quemadmodum exempla dedit in primo iſto modo nominis alicujus, non eodem pacto dederit orationis. Nam ſi id feciſſet, ſine dubio res apertior eſſet, neque nobis fuiſſet laborandum io ſententia ipſius inveſtiganda. Cæterum exempla iſta nominis alicujus ſatis aperta ſunt, cum aquilæ nomen, præſertim apud Græcos, tam avem quaodam, quam piſcem ſignificet: ſimiliter & nomen canis, tam animal quoddam quadrupes, quam ſidus cœleſte, & piſcem ſimiliter ſignificare inveniatur.

Sequitur, ut de ſecundo modo aliquid dicamus: Is eſt, inquit Ariſtoteles, *cum ita conſuevimus loqui*: Opponit loquendi conſuetudinem proprietati, & ſic ſecundo iſto modo complectitur omnes figuras orationis, quæ Rhetoricæ, ni fallor, appellari ſolent: ejuſmodi ſunt, ut ab initio attigimus, Metaphora, Metonymia, Synecdoche, & aliæ ejuſmodi: quæ figuræ, cum, ut antea diximus, ad æquivocationem pertineant, ac præterea non appareat, quomodo de vera ulla amphibolia, id eſt, ambiguitate, quæ ex diverſa conſtructione naſcatur, dici poſſit, *ſic loquendi conſuetudinem eſſe*; hinc ſequi omnino videtur, nec modum iſtum ad amphiboliam pertinere, ſed tantum ad æquivocationem. Eſt autem præterea animadvertendum, neceſſe eſſe, *vel* aliquid in hoc ſecundo modo explicando in Ariſtotele merito deſiderari poſſe, vel ipſius verba aliquanto latius patere, quam prima fronte præ ſe ferant. Neque enim ſi ea ſimpliciter, ut ſonant, accipiantur, complectentur eas ſingulares loquendi figuras, quas quis ex ſuo ingeoio ſadinvenerit, neque enim de iſtis, cum novæ & inauditæ prius ſint, ullo modo dici poteſt, *ſic loquendi conſuetudinem eſſe*: & tamen non minus certum eſt, novas Merſphoras, novas Metonymias, & alias ſimiles ſingulares novas figuras, ad ambiguitatem orationis aut nominis alicujus pertinere, quam licere, imo laudabile eſſe eas facere, iiſque uti, modo alioqui ſecundum rationem cujuſque figuræ in genere propriam factæ fuerint. Quod ſi ad ambiguitatem orationis vel nominis, tales ſingulares novæ figuræ pertinent; neceſſe eſt etiam, ut vel ad æquivocationem, vel ad amphiboliam pertioeant: quanquam oos, ut jam diximus, eas omnino ad æquivocationem pertinere ſtatuimus. Ex quo ſequitur, ſi verba Ariſtotelis ſimpliciter, ut ſonant, accipienda ſunt, aliquid omnioo in ipſis deſiderari. Sed mirum mihi videretur, quod is aliquid magni momenti, ut ſane iſtud eſſet, hoc loco omiſiſſet. Quare cenſeo ipſius verba illa, *ſit conſuevimus* dicere, ita eſſe accipienda, ut non ad ſingularia quæque referantur, aut certe non ad illa ſola, ſed etiam in genere ad ipſam loquendi rationem, adeo, ut etiamſi, exempli cauſa, nova prorſus aliqua Metaphora fiat, poſſit tamen dici, *ita homines loqui conſuevisse*, quia ſcilicet ſæpiſſime hac figura, quæ Metaphora vocatur, in loquendo uti ſolent, nec ulla eſt Metaphora, quantumvis nova, quæ ſimilitudinem ingentem cum alia aliqua non habeat, quæ io uſu ſit, vel communi, vel certe aliquorum. Idem dicimus de aliis ſimilibus figuris. Quod attinet ad tertium modum, jam videtur de eo ſatis dictum eſſe, ubi oſtendimus, quid differat à primo, oec aliud quidquam repetendum eſt, niſi mooendum, primum modum, quod ad orationem pertinet, (nam quod ad nomen aliquod attinet, nihil poteſt commune habere cum modo tertio) ita intelligendum eſſe, ut tunc ei locus ſit, cum oratio proprie plura ſignificat, propter ipſam variam verborum ſignificatiooem, non autem propter diverſam ullam conſtructionem; contra vero, quod ad tertium modum attinet, varium verborum ſenſum non aliunde, quam ex varia conſtructiooe naſci. Jam igitur concludimus, ex tribus iſtis modis Ariſtotelicis, priores duos ad æquivocationem tantum pertinere, reliquum vero tertium tantum ad amphiboliam. Ubi notandum eſt, propterea nos de tertio iſto modo ſic ſentire, quia non modo ita neceſſe ſit, ob rationem ſuperius allatam: ſed etiam id ipſum ſuadent ipſa Ariſtotelis verba,

cum

Google

cum ait: *Illa duo ſeparata, unum tantum ſingula ſignificare.* Hoc ſiquidem revera dici nequit, ubi æquivocatio fuerit, ex pluribus, quam verbo uno, licet progrediens. Tunc enim etiam ſingula ſeparata iſta verba plura ſignificare poterunt, ad eandem rationem videlicet, qua conjuncta ſignificant, ut exempli cauſa, *Arare littus*, metaphorice acceptum aliud ſignificat, quam proprie: verum ipſum etiam *arandi* verbum, ipſumque *littoris* nomen, utrumque per ſe aliud ſignificabit, ſi Metaphorice accipiatur, aliud vero ſi proprie. Jam vero quia Ariſtotelica iſta doctrina de modis æquivocationis & amphiboliæ, quamvis vera, tamen ut ante indicavimus, ſi plena cenſenda ſit, interpretatione, dextraque explicatione indiget: propterea conandum nobis eſt, an aliquid hac de re explicatius & diſtinctius tradere poſſimus; diſtinctius inquam, ut ſcilicet ſeparatim aliquid de modis utriuſque fallaciæ dicatur, non autem ſimul conjunctim, ut Ariſtoteles feciſſe videtur. Quod ut melius exequi poſſimus, neceſſe eſt prius, etiamſi fortaſſe aliquid a nobis repetendum fuerit eorum, quæ ante dicta ſunt, quid inter ſe commune iſtæ duæ fallaciæ habeant, exponere, & rurſus earum ſpecificam differentiam docere.

Hoc igitur inter ſe commune habent æquivocatio & amphibolia, quod utrobique ambiguus ſermo redditur: hocque eſt etiam commune cum ſequentibus duabus fallaciis compoſitionis & diviſionis, ut poſtea videbimus. Unde fit, ni fallor, ut multi, quemadmodum in eo errant, quod æquivocationem ſæpe pro amphibolia accipiunt, ſic etiam fallacias quaſdam vel compoſitionis, vel diviſionis, ad amphiboliam pertinere credant. Totius hujus erroris, ni fallor, cauſa eſt, nomen ipſum amphiboliæ, quod videtur recte alioqui uſurpari poſſe, ubicunque ſermonis ambiguitas fuerit. Nam apud ipſum Ciceronem libro 2, ni fallor, de divinatione, dicitur eſſe amphibolia in illo Oraculo, Crœſo dato: *Crœſus Halim ſuperans magnam pervertet opum vim:* cum tamen ibi non amphibolia revera, ſed æquivocatio ſit: ſi quidem ex Ariſtotelis mente in iſtis libris ſuis loqui velimus; quæ mens omnino attendenda iis erat, qui de fallaciis iſtis agunt, quicquid alioqui ipſum fallaciæ nomen, id eſt, *amphibolia* ſignificare poſſet. Habent præterea duæ iſtæ fallaciæ id inter ſe commune, quod in neutra ambiguitas ex varietate compoſitionis aut diviſionis verborum oritur. Nam hac ratione diſtinguuntur à ſequentibus duabus fallaciis. Fieri poteſt, ut aliquid præterea commune habeant; quod quia facile intelligetur ex iis, quæ deinceps dicemus, jam exponendum nobis eſt, quæ ſit utriuſque ſpecifica differentia. Dicimus igitur in eo differentiam iſtam conſiſtere, quod æquivocatio ex varia, citra omnem conſtructionis varietatem, ſignificatione naſcitur: amphibolia vero ex varia quadam conſtructione, ex qua varia etiam ſignificatio oritur. Hæc, inquam, differentia ſpecifica harum duarum fallaciarum eſt: quamvis non pauca ſint alia, quæ tamen omnia ex hac una proficiſci videntur differentia, in quibus inter ſe non conveniant, quemadmodum ex his, quæ ante tradidimus, intelligi poteſt. Ubi animadvertendum eſt, id, quod diximus de voce una, unde amphibolia oriri poſſit, quod videtur adverſari aliorum doctrinæ, ſano modo intelligendum eſſe. Quamvis enim ex una voce varie accepta, id eſt, varie cum reliquis conſtructa, amphibolia ſemper oriatur: tamen ambiguitas iſta redundat in ipſam orationem. Ut enim ſupra monuimus, retinet tamen interea vox iſta unicam tantum ſignificationem, licet orationis ipſius ſignificatio mutetur, & hoc arbitror ſenſiſſe alios, cum amphiboliæ in voce una tantum locum non dedere. Quare hic reprehendendi minime videntur, ſi modo quis æquus judex eſſe velit: ſed in eo nullo pacto videntur poſſe excuſari, cum contra æquivocationi, non niſi una aliqua in voce, non autem in ipſa oratione, locum eſſe dixerunt. Et propterea figuras locutionum, quæ orationis ſenſum variant, id eſt, efficiunt ut oratio plures ſenſus habere queat, ad amphiboliam retulerunt, & ad æquivocationem omnino pertinere non intellexerunt; cum tamen in figuris iſtis nulla ſit conſtructionis diverſitas, ſed tantum ſignificationis: quibus rebus ſpecificam utriuſque fallaciæ differentiam contineri diximus. Quod ut firmius à nobis teneatur, perpendenda ſunt verba quædam Ariſtotelis capite 1. libri prioris Elenchorum, ubi ait, *Naturalem ac popularem fallendi modum eum eſſe, qui per nomina fit.* Nominum enim appellatione intelligit quæcunque verba, ut ſæpe alibi, præſertim, ſi recte memini, in libr. de Poëtica. Neceſſe eſt autem Ariſtotelem in prædicto loco intelligere fallaciam æquivocationis: quandoquidem amphiboliæ fallacia, ſive alia quæpiam, quæ ex verbis ipſis reſultet, non adeo naturalis eſt ac popularis, ut fallacia æquivocationis. Subdit autem rationem Ariſtoteles, cur fallacia iſta adeo ſit frequens; quam eſſe dicit, quod, cum res ipſas diſputando in medium afferre non poſſimus, ſed loco earum voces afferre cogamur; res autem infinitæ ſint, voces autem finitæ, (id eſt, certo numero comprehenſæ;) neceſſario fit, ut unum idemque nomen, una eademque oratio plura ſignificet: & ſic nos docet, variam ſignificationem verbi alicujus aut orationis, quæ non ex conſtructione aliqua, ſed ex defectu vocum oritur, ad hanc naturalem & popularem fallaciam, nempe ad æquivocationem pertinere, & conſequenter figuras omnes ad ipſam ſpectare; figuras, inquam, Rhetoricas, in quibus, ut dictum eſt, non niſi de diverſa ſignificatione agitur. Præterea ex altera parte videmus, in nullo exemplorum amphiboliæ ab Ariſtotele allatorum, haberi diverſam verborum per ſe ſignificationem, ſed tantum quatenus varie conſtruuntur. Nam quod in ultimo exemplo eſt verbum Græcum σιγῶντα, quod, ut poſtea dicemus, variam ſignificationem habere merito dici poteſt, cum & tacentem, & tacentia ſignificare queat, adeoque appareat, Ariſtotelem utriuſque hujus ſignificationis in ipſo exemplo explicando rationem habuiſſe; animadvertendum eſt nihilominus, non ex diverſa iſta ſignificatione revera, ſed ex diverſa conſtructione, in exemplo iſto amphiboliam oriri.

Sed jam tempus eſt, ut aliquid de modis iſtarum duarum fallaciarum dicamus. Quod igitur ad æquivocationem attinet, ſic dicere poſſumus, quod & antea attigimus, quemadmodum & reliqua, quæ dicturi ſumus: videlicet quod vel unius, vel plurium verborum eſſe poteſt; qui ſunt duo modi præcipui ac generales. Jam unius verbi vel proprie ſemper accepti; vel modo proprie, modo figurate; vel ſemper quidem figurate, ſed modo hac, modo illa figura; & ſic prioris generalis modi, tres modi erunt. Exemplum primi iſtorum modorum, cum ſcilicet ſemper proprie unum verbum accipitur, & *tamen diverſa ſignificatione*, ſit in verbo ἐγένετο, quod legitur Johan. 1. 14. Cum enim verbum iſtud vere ac proprie tam *factum eſt*, quam *fuit* ſignificare poſſit, fallacia inde orta eſt; & cum debuiſſet verbum iſtud Latine reddi *fuit*, quemadmodum totus illius loci contextus, & verborum ordo aperte docet; redditum tamen paſſim videmus *factum eſt*. Ex quo mirum eſt quam diverſus ſenſus oriatur, atque ejuſmodi, qui in re Theologica multas turbas dedit. Exemplum porro alterius in iſtis tribus modis, cum ſcilicet verbum aliquod modo proprie, modo figurate accipitur, ſit in voce *Mundus*, quæ proprie ſignificat globum hunc cœleſtem ac terreſtrem, quem intuemur, figurate vero, aliis ejus ſignificationibus omiſſis, ſignificat aliquando ſtatum illum beatorum atque immortalis vitæ, qui nobis eſt futurus. Quæ res non animadverſa effecit fortaſſe, ut minime intellectus fuerit locus ille apud eundem Euangeliſtam, eodem cap. 1. 10. ubi ait: *Mundum per ipſum*, id eſt per verbum ſeu Chriſtum, *factum eſſe.* Creditur enim vulgo, ibi ſermonem eſſe de globo hoc cœleſti ac terreſtri, cujus creationem Moſes deſcripſit, cum tamen veriſimile admodum ſit, per

eam

Digitized by Google

eam vocem, ſignificatum eo in loco fuiſſe ſtatum illum beatorum atque immortalitatis, quem certum eſt per Chriſtum fuiſſe factum, id eſt, nobis partum ac paratum, & ſic nobis factum. Nam quemadmodum futurus mundus ſtatus iſte nominatur, quamvis reipſa jam ſit, quia ſcilicet nobis futurus eſt: ſic etiam factus eſſe à Chriſto ſimpliciter dicitur, quia videlicet nobis factus eſt.

Aliud exemplum ejuſdem modi nobis afferendum viſum fuit, quod eſt in voce Creaturæ. Quandoquidem vox iſta proprie rem ſignificat, quatenus primo eſt creata; figurate vero, quatenus poſtea eſt reformata. Quæ duplex iſtius vocis ſignificatio, quamvis alioquin fortaſſe ab omnibus animadverſa, in quibuſdam tamen locis vulgo non viſa, ſenſus alienos à ſpiritus divini mente, ni fallor, induxit: ut in 1 capite ad Coloſſen. verſu 15, ubi Chriſtus dicitur eſſe *primogenitus omnis creaturæ*. Neque enim vulgo animadverſum eſt, iſto in loco *creaturæ* nomen non propriam, ſed figuratam ſignificationem habere; cum tamen figurata ſignificatio iſta, apud ſcriptores Novi Teſtamenti non infrequentem habeat uſum. Alia exempla ſimilia afferre poſſemus, ſed his duobus volumus eſſe contenti.

Sequitur ut tertii modi, quem fecimus, æquivocationis in verbo uno, exemplum aliquod afferamus. Eum autem modum eſſe dicimus, cum verbum aliquod modo hac, modo illa ratione figurate accipitur. Figuræ autem nomine in hac diſputatione id intelligimus, quod tropus aliter vocari ſolet, per quam ſcilicet vocabulum à propria ſua ſignificatione ad aliam minus propriam transfertur. De quibus tropis, qui & quales ſint, ſatis id ſit, quod ſuperius attigimus; reliquum ex ipſis Rhetoricis petere poterimus. Tantum hoc loco animadvertendum eſt, quod uno & eodem tropo in genere accepto, exempli cauſa, Metaphora, poteſt unius & ejuſdem vocabuli ſignificatio plurimum variari. Quapropter id, quod diximus de varia figurata acceptione vocabuli unius, non ita intelligendum eſt, ac ſi ad iſtum tertium modum conſtituendum requireremus, ut unum & idem verbum vario genere figuræ prolatum fuerit, exempli cauſa, Metaphora & Synecdoche. Satis enim eſt, etiamſi eadem figura, ut Metaphora, prolatum fuerit, cum vario tamen modo ſingulari ipſius Metaphoræ, variaque Metaphorica ſignificatione fuiſſe prolatum. Quando jam hoc monuimus, quod omnino monendum erat, jam ad exempla veniamus. Nomen *creaturæ*, de quo ſuperius in ſecundo etiam modo egimus, poteſt præterea non una ratione figurate accipi. Poteſt enim Synecdochice tantum ſine ulla Metaphora accipi pro homine, non ſimul pro alia ulla creatura, ut Marci cap. ultimo, cum Chriſtus ait diſcipulis ſuis: *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* Et Col. 1 dicitur: *Euangelium prædicatum eſſe omni creaturæ, quæ ſub cælo eſt*: ubi ſine ullo dubio creaturæ nomine hominum tantum genus, ſeu homo ſolus tantum intelligendus eſt. Hinc quidam, inter quos Aurelius Auguſtinus, cum legerent id, quod à Paulo ſcriptum eſt cap. 8. Epiſt. ad Rom. de univerſa creatura, quæ ingemiſcit & parturit, &c, animadvertentes abſurdum ſenſum, qui inde ſequeretur, ſi creaturæ nomen proprie, ut ſonat, acciperetur, (tametſi alii plurimi, quod ſane mirum eſt, id non animadverterunt) merito ſtatuerunt, vocem iſtam eo in loco non proprie, ſed figurate accipiendam eſſe. Verum in eo ſunt falſi, & æquivocatione decepti. quod id, quod Metaphorice prolatum fuerat, ipſi Synecdochice tantum prolatum intellexerunt; non animadvertentes, quod, etiamſi veriſſimum ſit, ut ex exemplis allatis conſtat, creaturæ nomen ſimpliciter poſitum figurate accipi pro ſolo homine, ſed interim pro omni homine: tamen non minus poteſt vox iſta figurate accipi pro novo homine; figura videlicet, ut diximus, Metaphora, id quod probatur ex loco illo Jac. 1. 18 ubi ait: Deum genuiſſe ſe, & illos, de quibus intelligebat ibi, verbo veritatis, ut eſſent *primitiæ quædam creaturarum ejus*, nempe novarum, & quatenus novi homines facti erant. Alioquin falſum comperiretur dixiſſe Apoſtolus. Nam quod in loco cap. 8. Epiſt. ad Rom. *creaturæ* nomine homo ſimpliciter intelligi nequeat, multa, quæ ibi de creatura iſta dicuntur, apertum faciunt, quæ nullo pacto cuilibet homini, ſed tantum hominibus novis per Chriſti Euangelium reformatis conveniunt; quæ poterit unuſquiſque, locum diligenter inſpiciens, per ſe ipſe animadvertere. Et hoc ſit de primo exemplo hujus tertii modi.

Secundo videtur accipi poſſe pro exemplo, quod quidam concludunt, errantes in voce *ſponſi* ſeu *mariti* Metaphorice accepta, cum dicitur aut dici poteſt, Chriſtum eſſe ſponſum ſeu maritum Eccleſiæ, prout intelligitur ex cap. 5. Epiſt. ad Epheſ. Nam quia Eſai. cap. 54 legitur, quod Deus appellet ſe, vel Propheta appelletur *Maritus populi gentilis*; ex hoc iſti ad hunc modum ratiocinantur: cum (inquiunt) Eccleſiæ ſponſus ſeu maritus unus tantum ſit, hinc ſane ſequitur, Chriſtum eſſe ipſum Deum, illum unum, inquam, Iſraëlis Deum, de quo prædicto loco apud Eſaiam verba fiunt. Sed perperam concluſa eſt ratiocinatio iſta. Eo enim omiſſo, quod aliud eſt Eccleſia, aliud vero gentilis populus, ex quo tota argumentatio manifeſte diſſolvitur; & diſputationis gratia iſtis, qui ita colligunt, conceſſo, quod idem ſit gentilis populus & Eccleſia; dicimus, propterea illos male colligere & argumentari, quia æquivocationem, quæ in voce mariti, figurate licet utrobique accepta, omnino eſt, non animadverterunt. Cujus rei cauſam credo fuiſſe, quod figura iſta utrobique ejuſdem generis eſt, nempe, ut ante attigimus, Metaphora. Sed interim, cum de Chriſto vox iſta profertur aut merito proferri poteſt, tunc plena quædam Metaphora in ea voce eſt, eo, quia, quemadmodum Eccleſia ex hominibus conſtat, ita Chriſtus ipſe homo eſt, & ſpirituali propterea ratione poteſt vere ac plene uniuſcujuſque ſui fidelis, & porro omnium ſimul, tanquam unum corpus eſſent, acceptorum, & ſic Eccleſiæ ſponſus ſeu maritus eſſe: id quod de Deo illo uno Iſraëlis, patre ipſius Domini Jeſu Chriſti, minime dici poteſt: cum is non modo homo non ſit, ſed quam longiſſime eſſentia ſua ad hominum eſſentia diſtet. Ex quo ſit, ut, cum nihilominus populi gentilis maritus Metaphorice eſſe dicitur, non poſſit Metaphora iſta plena eſſe, ſed tantum ex parte, & Synecdochica quædam Metaphora; quatenus ſcilicet ſic Deus amabat populum gentilem, ut vir amat uxorem ſuam. Multa alia, quæ ad conjunctionem pertinent, quæ eſt inter maritum & uxorem, quæque inveniuntur eſſe inter Chriſtum & Eccleſiam, ea nullo modo inter Deum & gentilem populum intercedebant, aut intercedere poterant. Nam quod ejuſmodi conjunctio ſpiritualis inter Eccleſiam & Chriſtum ſit, de qua nunc diſſerimus, probat abunde diligenter illum inſpicienti locus ille, quem ſupra commemoravimus Epiſt. ad Epheſ. 5.

Tertio poſſumus pro exemplo afferre verbum *ſuſcitandi*, quod in ipſis Sacris Literis Metaphorice quidem ſæpius accipitur, ſed non una ratione. Aliquando enim *ſuſcitare* apud Sacros Scriptores ſignificat idem, quod facere ut exiſtat, atque exhibere: quemadmodum legitur capite 3. Act. Apoſtolicorum in verbis illis ex cap. 18. Deuter. tranſlatis, *Prophetam ſuſcitabit vobis, &c.* Aliquando vero ſignificat à morte in vitam revocare, cujus rei valde multa ſunt exempla in Novo Teſtamento. Sed ſatis ſit afferre caput 6. Euang. Joan. ubi Chriſtus ipſe quater ſimplici verbo *ſuſcitandi* cum hac ſignificatione utitur. Ex hac duplici, eademque Metaphorica verbi *ſuſcitandi* ſignificatione factum eſt, ut locus ille celebris Act. 13. 33, non fuerit à quibuſdam recte explicatus, ut aliquando à Theodoro Beza in ſuis annotationibus. Dixi autem *aliquando*; quia videtur poſtea ſententiam mutaſſe. Ita enim tunc explicabat locum iſtum, ut vellet verbum ſuſcitandi, ibi ad Chriſtum paſſive relatum, ſignificare primam ejus

ethi-

Digitized by Google

exhibitionem; & ſic non concedebat id, quod magni momenti in re Theologica eſt, teſtimonium illud Pſal. 2 7. *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, quatenus de Chriſto intelligitur, referri debere ad excitationem ipſius Chriſti à mortuis: quod tamen debere fieri alia docent, quæ nunc commemorare non eſt opus. Verbum igitur ſuſcitandi, quod in loco iſto, ut pleriſque ſane placet, ea Metaphora prolatum fuit, ut ſignificet excitationem à mortuis: Beza alia Metaphora dictum accipiebat, ut ſcilicet ipſius exhibitionem ſignificaret: quanquam potius negabat ille, verbum ſuſcitandi ſimpliciter prolatum, deprehendi ſignificare a mortuis excitationem, quod tamen à veritate quam longiſſime abeſſe locus ille, quem attulimus, cap. 6. Euangelii Joannis indicat.

Explicatis per exemplorum indicationem tribus illis modis æquivocationis in verbo uno, videretur agendum de modis æquivocationis in locutione aliqua: ſed tamen priuſquam id faciamus, videtur aliquid dicendum eſſe de eo, quod ab initio diximus, videlicet propriorum appellatione nos hoc in loco analogas etiam voces intelligere: Figuratorum vero verborum nomine ea complecti, quæ ex alia quapiam lingua aliud ſignificent, quam proprie ſoleant: Videtur, inquam, recte eſſe, ut exemplis iſta illuſtremus, & interim; quid ſibi velint, apertius explicemus. Analogum igitur id vocamus, quando verbum aliquod præcipue, aut ex ſua ipſius vi, aut ex uſu, aliquid ſignificat, minus vero præcipue aliquid aliud. Cujus generis in ſcripturis eſt vox *Deus*: quandoquidem illa magis præcipue, & quaſi primum, ſignificat illum unum Deum cœli terræque creatorem, minus vero præcipue, & quodammodo ſecundario, ſignificat etiam vel Angelos, vel homines, qui aliqua poteſtate, præſertim à divino conſilio manifeſte profecta, inter alios ſunt præditi. Quemadmodum docent aperte, quod ad Angelos attinet, Pſalmus 8, & Pſalmus 97, ubi vox Elohim, quæ in Hebræo habetur, partim ex interpretatione autoris Epiſt. ad Hebr. 1, & 2, partim ex reipſa apparet, ſignificare Angelos, cum tamen Hebræa vox iſta proprie idem ſonet, quod *Deus*. Jam de hominibus teſtimonia habemus aperta, Pſal. 82, in illis verbis, *Ego dixi dii eſtis*, quæ ad hoc ipſum quod dicimus, probandum afferuntur ab ipſo Chriſto Joan. 10, præterea cap. 21, & 22. Exodi, manifeſte magiſtratus, & quidem cap. 22 ter, ſimplici Dei nomine appellantur. Quid plura? Ex hac appellatione Dei, quæ etiam rebus creatis conveniat, quantumvis ſimpliciter prolata, factum eſt, ut ille unus ac ſummus Deus, Deus Deorum appelletur cap. 10. Deuter. & alibi quoque. Propterea nullo pacto excuſari ii poſſunt, qui ex ſimplici Dei appellatione, Chriſto in Sacris Literis aliquoties tributa, concluſerunt, eum eſſe eundem Deum cum Patre ſuo, quod ad ipſam etiam eſſentiam attinet. Æquivocatione enim nominis *Dei* manifeſta ſunt decepti. Nam ſi creaturæ aliæ, longe Chriſto inferiores, dii ſimpliciter appellantur ob aliquam poteſtatem, qua præditæ ſunt; (Dei ſiquidem nomen per ſe poteſtatem ſeu potentiam indicat;) multo magis Chriſtu homo, & quatenus homo eſt, Dei appellatione merito fuit inſignitus: cum divinum imperium in omnia habeat ſibi Patre datum, poſtquam illi uſque ad crucis mortem obediens fuit, ut habetur cap. 2. Epiſt. ad Philip. ita ut ei Pater præter ſeipſum omnia ſubjecerit, ut legitur 1 Cor. 15. 27.

Aliud exemplum proferemus in voce Angeli, quæ ſimiliter præcipua quadam ſignificatione apud ipſos Græcos, Sacros tamen Scriptores, (nam vox ipſa Græca eſt) quamvis alioquin proprie nuncium ſimpliciter ſignificet, tamen nuncios illos cœleſtes, a Deo ad varia peragenda ſæpius miſſos, omnino ſignificat, ita ut rariſſime apud ſcriptores iſtos alio ſenſu prolata inveniatur. Unde factum eſt, ut locus quidam, qui eſt Act. Apoſtolorum cap. 12, niſi vehementer fallor, vulgo non fuerit intellectus, ubi dicitur, quod cum Petrus ex carcere divini Angeli ope liberatus fuiſſet, & ad locum veniſſet, ubi fratres alii congregati erant, oſtiumque pulſaſſet, deſcendit, ut aperiret, ancilla quædam, quæ audita voce Petri ad fores ſtantis, non apertis illis præ gaudio, rediit ad eos, qui in ea domo congregati erant, affirmans Petrum ante fores ſtare; ipſi vero, cum hoc credere non poſſent, dicebant, illam inſanire, & non eſſe Petrum illum, qui ante fores ſtaret, ſed Angelum ipſius ỳ. 15. Hic enim locus ita vulgo acceptus eſt, ut de cœleſti divinoque nuncio ſit ſermo: cum tamen nihil cogat, ad hunc modum nomen Græcum Angeli à Luca ibi ſcriptum accipere, & multa abſurda ac ferme inexplicabilia inde oriuntur, ſi ſignificatione iſta eo in loco id nomen accipi debeat. Quod ſi æquivocatione animadverſa, relicta præcipua iſta ſignificatione, ad alteram, quæ propria eſt ipſius nominis, tranſeamus, & intelligamus iſtos dixiſſe, non Petrum eſſe, ſed ipſius nuncium, omnia plana ſunt. Nam quod in Græco articulus præpoſitus eſt iſti voci Angeli, hic id nihil momenti habet ad perſuadendum, non de ſimplici nuncio, ſed de Angelo locum accipi debere: quaſi ſcilicet articulus ille indicet, id quod alioqui etiam creditum eſt, unumquemque fidelem Dei hominem habere certum quendam Angelum ſui cuſtodem. Nihil enim vetat, quominus, articulus iſte certum quendam hominem ſignificet, qui ſoleret a Petro, dum in carcere fuerat, ad ſuos fratres ſæpius mitti.

Jam ad exempla tranſeamus verborum, quæ ex aliena lingua aliam ſignificationem habeant, præter illam, quæ illorum eſt propria. Unum exemplum eſto vocis *juſtitiæ*, quæ cum proprie aut virtutem quandam ſignificet, aut omnes ferme virtutes complectatur, tamen ex Hebræa lingua ſignificat etiam (ut alias ex eadem lingua figuratas in noſtra & in Græca lingua ejus vocis ſignificationes omittamus,) id, quod alio nomine juſtificationem appellamus: cum interim apud ipſos ſacros Scriptores, ex quibus exemplum proferre ſtatuimus, aliud verbum ſit, quod proprie juſtificationem ſignificare poteſt, atque adeo apud ipſos ſignificat: illud eſt Græce δικαίωσις; cum juſtitia δικαιοσύνη appelletur: quandoquidem nomen iſtud δικαίωσις à verbo δικαιόω formatum ſit, quod juſtificandi ſignificatione paſſim à Paulo Apoſtolo uſurpatur. Locus autem ubi propter æquivocationem iſtam in voce juſtitiæ erratum fuerit à non paucis, eſt 1 Cor. 1 ad finem, ubi ſcriptum eſt Chriſtum à Deo nobis factum eſſe juſtitiam. Non pauci enim loci ſenſum eſſe intellexerunt, quod Chriſti juſtitia nobis imputetur. Quod ſi animadvertiſſent, iſto in loco *juſtitiæ* nomen juſtificationem ſignificare, in errorem iſtum fortaſſe non incidiſſent: quanquam concedi poteſt, ibi nomen juſtitiæ ipſam juſtitiam declarare; nec tamen inde ſequetur, ſenſum loci eum eſſe, quem iſti putaverunt. Nam quemadmodum ibidem dicitur, Chriſtum factum eſſe nobis à Deo ſapientiam, non quod Chriſti ſapientia nobis imputetur; ſed quod per Chriſtum ſapientes facti ſumus: ſic intelligendum erit, eundem factum eſſe nobis juſtitiam, non quia ejus juſtitia nobis imputetur, ſed quia per ipſum juſti facti ſumus.

Alterum exemplum proferemus in verbo *prænoſco*, quod verbum proprie ſignificat *antenoſſe*; & tamen ex idiotiſmo ejuſdem linguæ Hebraicæ plærumque ſignificat eligere ſeu approbare, cujus rei exemplum apud eundem Paulum eſt cap. 11. Epiſt. ad Rom. in ipſo ferme initio, ubi affirmat Apoſtolus, Deum non repuliſſe, id eſt, rejeciſſe, populum ſuum, nempe Iſraëliticum, quem præuovit. Nam ſine ullo dubio ibi verbum *prænovit*, idem plane valet, quod elegit, quemadmodum omnes animadverterunt: interim tamen pauci fuerunt, qui hoc idem, hoc eſt, eligendi ſignificationem verbo iſto contineri agnoverint, in loco illo celebri ejuſdem Epiſt. 8, ubi ſcriptum eſt, Deum, quos præſcivit ſeu prænovit, prædeſtinaſſe conformes fieri imagini filii ſui. Putarunt enim, iſto in loco

Hhh verbum

verbum iſtud retinere ſuam propriam ſignificationem: quamvis, ſi diligenter animadvertiſſent, vix fieri poſſe vidiſſent, ut is locus interpretationem iſtam ullo modo ferat. Neque enim ibi quicquam agitur de eo, quod de nobis Deus præſciverit proprie loquendo, ſed de eo tantum, quod ſtatuerit. Verum non eſt hic locus id pluribus oſtendendi ac perſuadendi.

Abſoluto priore principali membro diviſionis noſtræ modorum æquivocationis, jam ad poſterius tranſeamus, & exempla proferamus æquivocationis, non in unico tantum verbo, ſed in locutione ipſa, quæ ſane ſæpiſſime duobus tantum verbis conſtat. Et primum demus exemplum locutionis, quæ proprie non unum tantum ſignificet. Ea erit, quam legimus Joan. 6, ubi Chriſtus interrogatus à diſcipulis, quid facere deberent, ut operarentur opera Dei, reſpondit ℣ſ. 28. *Hoc eſt opus Dei, ut credatis in eum, quem miſit ille.* Duplex enim eſt ſignificatio hujus locutionis *opus Dei.* Nam & ſignificat opus, quod ipſe Deus facit, & etiam opus declarat, quod Deus probat. Et ſane locus ipſe, hoc eſt, præcedentia verba, ipſaque proxima Judæorum interrogatio oſtendit, poſteriore, quam modo expoſuimus, ſignificatione, locutionem hanc ibi accipiendam eſſe; & tamen non defuerunt, nec deſunt, qui illam ita acceperint & accipiant, ut priorem ſignificationem in iſto ipſo loco habeat; & hinc demonſtrare conentur, quod in Chriſtum credimus, hoc nullo pacto eſſe opus noſtrum, ſed Dei tantum; in quo quantopere per ambiguitatem iſtam locutionis decepti fuerint, non eſt inſtituti noſtri nunc docere.

Illud, antequam ad alia exempla tranſeamus, omittendum nobis non eſt, (tametſi id inferius, cum de amphibolia nominatim agemus, dicendum reſervari potuiſſet) quod plærique, qui de iſtis fallaciis ſcripſerunt, ſimilem locutionem, ejuſque ambiguitatem, non ad æquivocationem, ſed ad amphiboliam referunt; & quidam exemplum dant in ea locutione: Hic liber eſt Ciceronis. Sed falluntur omnino, judicio meo: cum ambiguitas locutionis iſtius, (quæ eſt, quod ſignificare poſſit, librum poſſideri à Cicerone, & non minus etiam declarare, librum à Cicerone ſcriptum eſſe) non oriatur ex ulla diverſa ipſorum verborum conſtructione, ſed tantum ex varia ſignificatione. Ciceronis enim nomen, genitivo caſu enunciatum, iſta duo ſignificat, quamvis utrobique agendi ſignificatione efferatur. Diximus autem, diverſam conſtructionem inde pendere, quod vox aliqua modo agentem, modo patientem rem ſignificat, & jam conſtituimus, ſpecificam duarum iſtarum fallaciarum differentiam eſſe, quod æquivocatio ex varia ſignificatione, amphiboliæ vero ex varia conſtructione ortum ſuum ducat.

Sequitur, ut exemplum demus locutionis, quæ proprie accepta quiddam ſignificet, quod, ſi figurate accipiatur, ſignificare nequeat, & porro figurate accipi poſſit. Ea ſit celebris illa, Chriſti carnem comedere, & ſanguinem bibere, quæ in eo Joh. cap. 6, ſæpius repetitur. Peperit ſiquidem ambiguitas iſtius locutionis, ut omnes ſciunt, ingentes controverſias, quæ adhuc in Chriſtiano populo durant, & quorum finem hactenus nullum videmus, aliis contendentibus, locutione iſta declarari, proprie, vere, ac corporaliter, ut loquuntur, comedi Chriſti carnem, & ſanguinem bibi; aliis vero, hoc, & quidem merito, non modo deteſtandum quiddam, ſed etiam impoſſibile affirmantibus. Id certum eſt, ad horum ſententiam perſuadendam, ſatis debuiſſe eſſe idipſum, quod Chriſtus ipſe, cum videret ejus ſermone fere omnes offenſos fuiſſe, & dicere, durum eſſe ſermonem illum, ſtatim ſubjungere voluit, (quanquam Chriſti verba, ut in ipſo textu jacent, ſubobſcura ſunt) eos tunc intellecturos, quo ſenſu ipſius verba eſſent accipienda, cum vidiſſent illum in cœlum aſcendiſſe, ibique ſcilicet permanſurum eſſe; hoc enim nimirum ſatis futurum erat ad oſtendendum, Chriſti verba non proprie accipienda eſſe. Quis enim proprie loquendo in terra manens, corpus aliquod comedere poteſt, quod in cœlis perpetuo maneat? Sed hoc non contentus Chriſtus addidit præterea, carnem nihil prodeſſe, & verba, quæ ipſe locutus fuiſſet, ſpiritum & vitam eſſe; ac ſi diceret: Verba mea non corporaliter ſed ſpiritualiter accipienda ſunt. Senſus enim eorum, ut ſic dixerim, corporalis, & conſequenter proprius, & quem verba ſonant, nihil prodeſſe poteſt; ſeu comeſtio illa corporalis nihil juvare quenquam valeret; ſed ſpiritualis ſenſus, & conſequenter figuratus, ſeu ſpiritualis comeſtio vitam eſt allatura, æternam ſcilicet ac beatiſſimam.

Tertium exemplum locutionis ambiguæ erit, cum figurate tantum locutio ſemper accipitur. Videtur autem non ineptum eſſe exemplum locutionis *dandi locum*, quæ licet non plane proprie accepta, duo tamen, & fortaſſe plura admodum diverſa ſignificat, ita ut contrariam etiam quodammodo ſignificationem habere videatur. Nam & ſignificat *permittere, ut aliquid tranſeat,* & quaſi evaneſcat, & etiam declarat *permittere, ut aliquid maneat.* Prioris ſignificationis locus eſt apud Paulum Rom. 12. 19 cum illos monet, ut dent locum iræ: ubi ſine dubio, quamvis quidam de loci ſenſu dubitent, intelligendum eſt, Paulum monere, ut permittant iram tranſire, id eſt, evaneſcere & reſolvi. Alterius vero ſignificationis apud eundem locus eſt apertus ad Epheſ. 4. 27, ubi illos monet, ne locum dent Diabolo, quod nemo dubitat ſignificare, ne velint permittere, ut Diabolus apud ipſos maneat, id eſt, in eis aliquid efficiat, prout ſolet, & proprium ejus eſt; nempe, unde illi aliquid vel animo, vel corpore, vel cogitatione denique agant, quod Dei præceptis adverſetur. Videmur ſatis de æquivocationis fallacia dixiſſe, præſertim cum, ſi quid adhuc dicendum remanet, id in fallacia amphiboliæ diligentius pertractanda intelligi poſſit. Hoc unum adhuc dicendum ſupereſt, nempe quod exempla æquivocationis ab Ariſtotele allata, quæ ſupra & recitavimus & explicavimus, pertinent omnia ad prius membrum diviſionis, quam æquivocationis fecimus, id eſt, ad verbum unum, id primum ex tribus capitibus, quæ iſtius primi membri fecimus, cum ſcilicet iſtud unum verbum propria ſignificatione acceptum, modo hoc, modo illud declarat, ſeu non unum tantum, ſed plura declarare eſt aptum.

Nunc, quatenus ad amphiboliam pertinet, antequam ejus diviſionem aliquam faciamus, id explicandum videtur, quod antea attigimus, an ſcilicet caſuum varietas in nominibus ad amphiboliam referenda ſit, quemadmodum diximus multos præſtantes viros arbitrari. Cujus rei occaſione, etiam de varietate generis & numeri aliquid dicemus, nec non de varietate paſſivæ & activæ ſignificationis in verbis; an ſcilicet & iſta ad amphiboliam necne pertineant. Quod attinet ad caſuum varietatem, eo retento, quod jam diximus in ipſa amphibolia quodammodo definienda, quod ſcilicet ea oriatur ex diverſa conſtructione, omnino concludendum eſt, ſi varietas iſta caſuum, in eodem ſcilicet genere & numero, (nam de his poſtea agemus) nullam conſtructionis varietatem inducat, non eſſe ambiguitatem, quæ inde oriatur, ad amphiboliam referendam. Ut exempli gratia, hæc verba, *Ego cornu ferio*, poſſunt ſignificare, quod ipſum cornu loquatur, & dicat, ſe ferire, accipiendo videl. *Cornu* nominativo caſu. Quodſi eandem iſtam vocem ſexto caſu accipias, tunc verba iſta ſignificabunt aliquem loquentem, qui dicat, ſe cornu ferire. Hic judicio meo, quatenus poteſt conſiderari aliqua diverſa conſtructio (ſiquidem vox cornu, ſi ablativo caſu accipiatur, inſtrumentum ſignificat, ſi vero nominativo, rem agentem) dici etiam poteſt, ibi eſſe amphiboliam; ſed interim, quatenus alia conſideratione varietas inducitur, id eſt, vel ut vox cornu cum pronomine ego conjungatur, vel ab eo disjungatur, tunc varietas ſenſus, quæ inde ſimul naſcitur, videtur non ad amphiboliam, ſed ad conjunctionem & diviſionem referenda. Si igitur

occurret

Digitized by Google

occurret exemplum aliquod, ubi ejuſmodi caſuum varietas ſenſum diverſum quidem inducat, conſtructionem tamen citra conjunctionem aut diviſionem nullo modo variet, dicendum erit, ibi non eſſe amphiboliam. Sic enim ſemper intelligenda ſunt verba noſtra, quando de amphibolia diſputantes, varietatis conſtructionis mentionem facimus, ut ſcilicet varietas iſta intelligatur, & ſit, citra conjunctionem & diviſionem verborum: alioquin enim ipſa diviſio & conjunctio verborum orationis, ſine ullo dubio conſtructionem variam ipſius ſermonis facit.

Jam quod attinet ad varietatem generis & numeri in nominibus; crederem, ambiguitatem inde provenientem non ad amphiboliam, ſed ad æquivocationem pertinere, ob id videlicet, quod varietas iſta inducit in ipſam vocem, ſi non omnino, aliquo ſaltem modo, variam ſignificationem. Propterea in exemplo illo, quod apud aliquem ex iis, qui iſtas fallacias tractant, ſcriptum invenimus: *Aſini ſunt Epiſcopi*: ubi ipſi volunt omnino eſſe amphiboliam, credimus (quatenus vox Epiſcopi, & unum Epiſcopum, & plures ſignificare poteſt, unde etiam magna ex parte ambiguitas ipſius orationis oritur) ambiguitatem iſtam non ad amphiboliam, ſed ad æquivocationem referendam eſſe.

Quod ſi quis nobis objiciat, Ariſtotelem exemplum attuliſſe amphiboliæ, ubi diverſitas & numeri & generis in una voce ſimul eſt. Eſt autem hoc exemplum illud jam à nobis explicatum, Græce σιγῶντα λέγειν. Vox enim σιγῶντα, ut ipſemet Ariſtoteles exponit, & ſilentem, quod eſt maſculini vel fœminini generis, & numeri ſingularis, & ſilentia, quod eſt generis neutrius, & numeri pluralis, (quanquam, quod attinet ad Genus, vox Græca non perinde ut Latina ſilentem, ad utrumque genus maſculinum & fœmininum, ſed ad maſculinum tantum pertinet) ſi, inquam, objiciat quis nobis iſtud ipſum Ariſtotelis exemplum, reſpondendum eſt, diverſitatem generis & numeri non illud revera eſſe, quod ambiguitatem iſtorum verborum facit, ſed tantummodo variam conſtructionem, prout videlicet verbum σιγῶντα aut rem agentem, aut rem patientem ſignificat, quod veriſſimum eſſe deprehendetur, ſi quis verbum iſtud ſemper eodem genere ac numero accipiat. Videbit enim, eo quoque caſu non minus eandem varietatem in verbis iſtis inveniri, quam ſi diverſo genere ac numero accipiatur. Fac igitur σιγῶντα ſemper ſilentem ſignificare; eſt omnino hic nihilominus ambiguitas, ſi, inquam, hæc duo verba accipiamus, *ſilentem dicere*. Poſſunt enim ſignificare & aliquem, qui ſilens dicat, & aliquem, qui dicat ſilentem, id eſt, de ſilente. Quamvis igitur Ariſtoteles commodioris exempli & uſitatioris ſermonis cauſa ita ſeipſum interpretatus fuerit, ut verbum σιγῶντα modo numero ſingulari, & genere maſculino, modo numero plurali & genere neutro acceperit; non tamen ſequitur, ex variatione iſta naſci revera amphiboliam, ſed, ut diximus atque docuimus, ex varia conſtructione.

De verbis porro, quorum voces modo active modo paſſive accipi poſſint, ut contingit apud Græcos in plærisque vocibus verborum mediorum, quæ vocant; crediderim, niſi ſubtiliter nimis velimus hac in re verſari, iſtam varietatem nullo modo ad amphiboliam, ſed ad æquivocationem pertinere. Quamvis enim neceſſario, ubi hæc varietas incidit, conſtructionis diverſitas citra ullam verborum conjunctionem aut diviſionem perpetuo adſit; tamen conſiderandum eſt, ex varia ſignificatione ipſius vocis ambiguitatem revera naſci, quod jam diximus proprium eſſe æqnivocationis; & ex varia iſta ſignificatione varietatem conſtructionis quodammodo per accidens conſequi; non autem contra ex conſtructionis varierate ſignificationis diverſitatem oriri, quod tamen neceſſe eſſet, ſi ambiguitas orationis ad amphiboliam referenda eſſet.

Nunc videretur aggrediendum, ut diviſiones aliquas ipſius amphiboliæ faceremus; ſed prius adhuc de exemplo quodam agendum eſt, quod fere ab omnibus aſſertur hujus ambiguitatis, quam amphiboliam appellamus. Eſt namque exemplum illud celeberrimum, illud, inquam, quod Crœſo adverſus Cyrum exercitum ducturo ab oraculo reſponſum eſt: Crœſus Halim ſuperans magnam pervertet opum vim. Quicquid enim alii dicant, nos nullo modo credimus, in reſponſo iſto, quantumvis ambiguo, illam amphiboliam ejus generis, de quo loquimur, (quæ ſcilicet ab æquivocatione præcipue diſtinguatur, & ab aliis ſimilibus fallaciis, qualis eſt etiam conjunctionis & diviſionis) contineri, ſed varietatem, quæ ex duobus in eo reſponſo naſcitur, ad alia omnino genera ambiguitatum referendam eſſe, ut poſtea dicemus. Nec obſtat, quod Cic. lib. 2, de divinatione appellet ambiguitatem iſtius reſponſi amphiboliam; neque enim Cicero in loco iſto ad iſtas Ariſtotelis fallacias reſpexit, ſed amphiboliæ nomine generali ſignificatione pro ambiguitate eſt uſus. Nam hoc idem, ni fallor, ipſe Ariſtoteles in his ipſis libris duobus Elenchorum aliquando fecit, ut ſcilicet, quamvis aperte inter amphiboliam & alias ambiguitates ſermonis in fallaciis iſtis enumerandis diſtinxerit, tamen amphiboli & amphiboliæ vocibus ita uſus fuerit, ut etiam & æquivocationem & ambiguitates alias, præter illam ſpecificam amphiboliæ, quam tradidit, omnino ſignificet. Quicquid ſit, illud certum eſt, varietatem hujus reſponſi, id eſt, ſignificationis ejus, non habere, judicio meo, quicquam commune cum ſpecifica illa amphibolia. Ambiguitas ſiquidem reſponſi iſtius, vel ex verbo *pervertet* oritur, vel ex eo, quod in oratione illa eſt tacitus defectus quidam. Quod attinet ad verbum *pervertet*, illud ita accipi poteſt, ut ſignificet veram & propriam actionem, ita ut ſenſus ſit: Crœſum vere ac proprie tanquam agentem, idque operantem, perverſurum magnam vim opum. Hoc autem ſenſu verbum iſtud acceptum omnino efficiet, ut ſenſus ſit, Crœſum alienarum opum vim perverſurum. Neque enim ſuas ipſius opes quiſquam, proprie loquendo & proprie agendo, pervertit: ſed ſi verbum iſtud ita accipiatur, ut perverſio non ab eo, qui id agat, proficiſcitur, ſed per accidens ex iis, quæ ab illo fiunt, oriatur, tunc ſenſus erit, non quidem Crœſum alienas opes perverſurum, ſed ſuas ipſius, dum interim aliud agit, id eſt, dum quærit alienas opes pervertere, perverſurum ſuas. Quod porro attinet ad alteram ambiguitatis cauſam, quæ eſt, quod deſideratur aliquid in voce opum, ut ſcilicet intelligi poſſit, an de ſuis, an de alienis opibus ſermo fiat; certum eſt, ſi *ſuarum* ſubintelligendum ſit, diverſum plane fore ſenſum ab eo, ſi *alienarum* ſubintelligatur. Jam vero ſive hæc, ſive illa, ſive utraque varietas ambiguitatem iſtam inducat, certiſſimum eſt, hic nullam variam conſtructionem inveniri, & propterea ne amphiboliam quidem eſſe proprie ac ſpecifice dictam. Quæ igitur, quæret quis, eſt cauſa ſpecifica iſtius ambiguitatis, ſeu ad quam fallaciam ex illis Ariſtotelicis, ea, quæ hoc reſponſo continetur, referenda eſt? Si Ariſtotelia librum Poëtica & Rhetorica haberem, crederem me ſecurius aliquid ex ipſius Ariſtotelis mente reſpondere poſſe. Videor enim mihi meminiſſe, vel in utroque, vel in alterutro iſtorum ſuorum librorum, Ariſtotelem hujuſce exempli mentionem facere, eaque verba dicere, ex quibus facile intelligi poſſit, ad quam ex ipſius fallaciis, fallacia iſta pertineat. Credo tamen, ni fallor, ipſum in Poëtica ad ænigma reſponſum iſtud referre. Quod ſi ita eſt, videtur poſſe concludi, iſtius reſponſi fallaciam ad æquivocationem pertinere. Nam, ut ipſe, ſi recte memini, in eodem libro tradit, ænigma aliud nihil eſt, quam coacervatio figurarum ſermonis, unde obſcuritas neceſſario oritur. Sermonis vero figuras omnes ad æquivocationem pertinere, quatenus ambiguitatem aliquam continent, ſupra à nobis & dictum & oſtenſum eſt. Cæterum, ſi velimus utramque, quam diximus, ambiguitatis in reſponſo iſto cauſam ſeparatim conſiderare, dici poterit, quod

attinet ad priorem, quæ in verbo *pervertet* conſiſtit, ibi accidentis fallaciam eſſe. Ex accidente enim, ut jam dictum eſt, pervertit Crœſus opes ſuas, dum alienas pervertere curat. Quod ſi quis admittere nolit, quod tamen nobis admittendum omnino videtur, tunc aliud nihil relinquetur, niſi ut in verbo iſto ſit æquivocatio, quatenus ſcilicet modo ſignificat veram actionem, idque quod quis agere intendit, modo non veram, & id, quod ex accidente ex cujuſpiam actione proficiſcitur. Quod vero attinet ad alteram cauſam, quod, inquam, reticeatur verbum vel *alienarum*, vel *ſuarum* addendum voci *opum*; videtur Ariſtoteles in iſtia ipſis Elenchorum libris orationes ejuſmodi ad aliud quodpiam genus referre, quatenus pertinet ad ambiguitates in illis contentas, quam ad ejuſmodi, ubi dici poſſit, contineri aliquam ex fallaciis ab ipſo in dictione exiſtentibus enumeratis. Quod ſi quis tamen urgeat, & velit omnino diſerte dici, quid ſentiendum ſit, ſi ad fallacias in dictione exiſtentes, ut quidem omnino videtur, iſta ſit referenda, tunc dicendum ſimiliter erit, eam ad æquivocationem pertinere, quandoquidem vox opum ſimpliciter prolata, tam ſuas, quam alienas opes ſignificare eſt apta.

Hoc celebri exemplo à nobis examinato, jam ad ipſam amphiboliæ diviſionem veniamus. Dico igitur, ut omnis perfecta diviſio viderur ab initio bimembris tantum eſſe debere, aliam amphiboliam eſſe, quæ cum verbo, id eſt, ea orationis parte, ſic proprie a Grammaticis dicta, fiat, aliam vero, quæ ſine verbo. Rurſus ejus, quæ fit cum verbo, alia eſt, quæ ambiguitatem ſuam ducit ex una tantum voce varie constructa; alia vero, ubi ambiguitas ex duabus ſimul vocibus varie conſtructis, proficiſcitur. Utriuſque iſtius amphiboliæ, quæ cum verbo fit, exempla habemus apud ipſum Ariſtotelem: quandoquidem exempla illa, *Quod quis cognoſcit, hoc cognoſcit; Et, quod quis videt, hoc videt*, pertinet ad amphiboliam cum verbo, quæ ex una tantum voce varie conſtructa oritur. Exemplum vero illud ejuſdem Ariſtotelis; *Velle me hoſtes capere*, ad alteram illam amphiboliam cum verbo factam ſpectat, quæ ex conſtructione varia duarum vocum eodem tempore ducitur, ut per ſe, tam in hoc, quam in duobus ſuperioribus exemplis id, quod diximus, arbitramur omnibus manifeſtum eſſe. Veruntamen non omittemus, quin dicamus, in hoc ultimo exemplo id, quod de eo affirmavimus, aperte conſtare ex eo, quod & vox *me*, & vox *hoſtes* iſti varietati conſtructionis ſubjaceant. Uno ſiquidem ſenſu, *me* res agens eſt, *hoſtes* vero patiens: altero vero contra, *hoſtes* res agens eſt, *me* vero patiens. At in duobus prioribus exemplis, utrocunque ſenſu, qui illis ſubeſt, & ambiguitatem facit, pronomen *hoc* tantum varie conſtruitur, & modo agentis, modo patientis locum tenet. Atque hic non omittam, quin moneam, ex exemplis iſtis Ariſtotelicis & aliis ſimilibus, illa, in quibus ambiguitas ex conſtructione varia duarum ſimul vocum oritur, meo quidem judicio, vere ac proprie ac ſimpliciter amphiboliam eſſe: ſed eam, quæ ex una voce tantum, qualis ea eſt, quæ in exemplis Ariſtotelis habetur, varie conſtructa ortum ſuum ducit, non mihi videri ſimpliciter amphiboliam appellari poſſe, quicquid Ariſtoteles contra ſentire videatur. Arbitror enim, ſano modo ipſius verba accipienda eſſe. Nimis enim, ni fallor, apertum eſt, in exemplis iſtis ambiguitatem potius ex conjunctione & diviſione naſci, quam aliunde; & jam non ſemel diximus; ubi conjunctio & diviſio verborum varietatem ſenſus inducit, quantumvis conſtructio varia merito dici poſſit, tamen ibi amphiboliam minime eſſe, ſeu fallaciam, quæ inde oriri poſſit, non ad amphiboliam, ſed ad conjunctionem & diviſionem pertinere. Quod autem in exemplis iſtis id fiat, quod diximus, ex eo apparet, quod cum dico, *Quod quis videt, hoc videt*, tunc, ſi ſenſus ſit, quod aliquis id videat, quod ipſe videt, verbum *videt* ſecundo loco poſitum, conjungi debet cum voce *quis*. Sed ſi ſenſus fuerit, quod id, quod aliquis videt, ipſum videat, tunc ſine dubio verbum *videt* non cum voce *quis*, ſed cum voce *hoc* jungendum eſt: & ita conſtare manifeſte videtur; hic eſſe verborum conjunctionem aut diviſionem. Arbitror autem Ariſtotelem, qui alioqui hac ipſa in re, id eſt, in animadvertenda conjunctione ac diviſione verborum, eaque ab aliis, quæ ambiguitatem in oratione faciant, diſtinguenda, diligentiſſimus ac perſpicaciſſimus, ut ſolet, omnino fuiſſe videtur, propterea ad amphiboliam ejuſmodi exempla retuliſſe, quia illius tantum rei rationem habuit, quod in duabus illis vocibus, aut ſimilibus, *hoc videt*, pronomen *hoc*, modo agentis, modo patientis locum tenet, ſeu tenere poteſt, quod amphiboliæ proprium eſſe diximus. Cui rei adde, quod in exemplo iſto, utrumcunque ex illis duobus ſenſibus, quod diximus, ſequaris, ſemper ſecundum verbum *videt* conjungitur cum *hoc*, id eſt, nunquam ab eo disjunctum eſt, id quod non videtur contingere in fallacia diviſionis & compoſitionis hujus generis, ſeu malis dicere compoſitionis tantum, aut diviſionis tantum. Cum enim hujus generis eſt ſeu diviſio, ſeu compoſitio, quemadmodum poſtea videbimus, tunc verbum, ſeu verba aliqua, ſi cum uno præter id, quod fas eſt, componuntur, neceſſario ab altero dividuntur. Quod cum hic, ut jam oſtenſum eſt, non contingat, ſed verbum illud *videt* ſecundo loco poſitum, quamvis in altero ſenſu cum pronomine *quis* conjungatur, in altero vero minime, cum pronomine *hoc*, ut dictum fuit, ſemper ſit conjunctum, ſed tantum pronomen *hoc* modo agentis, modo patientis locum teneat; nihil mirandum eſt, ſi Ariſtoteles non ad fallaciam diviſionis aut compoſitionis, ſed ad amphiboliæ fallaciam exemplum hoc retulit. Veruntamen negari id non poteſt, quod ab initio diximus, in ejuſmodi exemplo eſſe mixturam quandam, nec ſimplicem amphiboliam in eo poſſe animadverti, cum illa, quæ in eo reperitur, ſine varietate conjunctionis ac diviſionis eſſe nequeat.

Vidimus de utroque modo amphiboliæ, quam primi ejus membri fecimus, quantum pertinet ad Ariſtotelis exempla: Nunc, prout nobis moria eſt, adducenda eſſent iſtiuſmodi exempla ex Sacris Literis, atque, ut hactenus fecimus, & inſtitutum noſtrum eſt, ex ipſo Novo Teſtamento. Sed quod attinet ad primum modum, cum ſcilicet una tantum vox varie accepta, id eſt, modo cum ſignificatione aliqua agendi, & modo patiendi, variam ut conſtructionem, ſic ſignificationem orationis facit, nullum adhuc ſuccurrit in ſcripturis Novis Teſtamentis exemplum: propterea ad exempla alterius modi accedemus; in quo tamen tractando, non afferemus exempla, quæ ſint plane ſimilia ejus unius, quod hujuſmodi Ariſtoteles attulit, illius, inquam, *velle me hoſtes capere*, non quod non ſint hujuſmodi exempla in ſcriptis Novi Teſtamenti, nec ſane raro: ſed quia ejuſmodi ſunt, quæ nulli hominum, quod ſciam, hactenus difficultatem aliquam pepererint, quominus locum ita intellexerint, ut intelligi debet, quamvis plane rudis atque inexercitatus fuerit. Et hoc quidem dico, quatenus ad ea exempla attinet, quæ à me hactenus obſervari potuerunt. Poteſt enim alioqui fieri, ut aliqua alia ſint, plane iſtius Ariſtotelici ſimilia, quæ efficiant, ut quis de loci ſenſu dubitet: ſed ea mihi, ut nondum cognita, neceſſario hoc loco omittenda ſunt: ſatis igitur fuerit, ſi exempla attulerimus, quæ ad iſtum ſecundum modum alioqui omnino pertineant, etſi aliquid diſſimilitudinis cum Ariſtotelico exemplo, ejuſque aliis ſimilibus omnino habeant, ſatis inquam fuerit, ſi ſint ejuſmodi, in quibus non in una voce tantum, ſed in duabus propter variam conſtructionem ſit ambiguitas, quæ eſt quodammodo ſubſtantia hujus ſecundi modi.

Exempla igitur erunt, ubi cum verbo *ſum*, quatenus, ut illud Grammatici vocant, vere ſubſtantivum eſt, duo conjunguntur, ſive ab eo duæ voces reguntur,

quarum

quarum unam ante ſe, alteram vero poſt ſe, ut iidem Grammatici loquuntur, plane regat, ita ut, Dialectice loquendo, altera ſubjecti, altera vero prædicati locum teneat. In quo nos antea diximus poſſe interim animadverti id, quod amphiboliæ proprium quodammodo eſſe diximus, ut ambiguitas variaque ipſa conſtructio orationis inde naſcatur, quod una aut duæ voces, modo agentis, modo patientis locum teneant: quandoquidem, ut diximus, *ea vox, quæ ſubſtantivo verbo juncta locum ſubjecti tenet, videtur paſſionem aliquam ſignificare, ea vero quæ prædicati actionem.* Quam conſiderationem paſſionis & actionis ideo excogitavimus, ut omnia genera amphiboliarum complecteremur. Quod ſi quis in ea amphibolia, quæ verbum habet, ſic proprie à Grammaticis appellatum, alia ratione id, quod nos intelligimus, exprimere velit, poterit eo modo loquendi uti, quo nos proxime uſi ſumus, *regendi ante ſe & poſt ſe*, unde ſine dubio ambiguitas oritur.

Sed jam ipſa exempla exponamus. Primum exemplum erit illud, quod legitur 1 cap. 1. Joh. *Et Deus erat verbum.* Incertum enim eſſe videtur, utrum *Deus* ſubjecti, an vero prædicati locum in iſta oratione obtineat? Et ſic viciſſim de voce *verbum* eadem eſt dubitatio; unde factum eſt, ut non deſint viri doctiſſimi, tam hujus quam illius ſententiæ defenſores; adeo, ut ex hoc loco altera eorum pars omnino concluſerit, quod Deus ſit verbum, & inde multo vehementius ex loco iſto Johannis argumentati fuerint adverſus illos qui negant, verbum, id eſt, Chriſtum, eſſe illum unum Deum. Nam certe id inde conſequitur, ſi nomen Deus in iſtis Johannis verbis ſubjecti locum teneat. Hoc enim ſignificat Deum illum unum ibi intelligi: nec, ut quidem arbitror, in toto Novo Teſtamento ullus eſt locus, ubi vox *Deus* ſubjecti locum tenens, illum unum Deum non ſignificet. Verum dicendum eſt, iſtos, quantumvis eruditos, argumentatione iſta ſua, ex loco iſto ducta, in amphiboliæ fallaciam incidiſſe: Cum non modo nihil cogat, ita Euangeliſtæ verba accipere, ut vox *Deus* ſubjecti locum teneat, *verbum* vero prædicati: ſed etiam non deſint rationes, quæ doceant, omnino Euangeliſtæ mentem fuiſſe, nomen *Dei* ſubjecti loco minime ponere, ſed tantum prædicati; *verbi* vero non prædicati, ſed ſubjecti: quas hoc loco enumerare atque explicare neceſſarium eſſe non duximus, tantum unius mentionem faciemus, quæ ab aliis etiam obſervata eſt, quod videlicet, ſi mens Euangeliſtæ fuiſſet, ut vox *Dei* ſubjecti locum teneret, omnino ei articulum addidiſſet. Nam alioqui, cum articulus voci tantum *verbi* appoſitus inveniatur, id ſolum ſatis indicare videtur, *verbi* vocem ſubjecti, *Dei* vero prædicati locum tenere; ſenſumque eſſe, quod verbum erat Deus, non quidem ille unus Deus, qui ibidem proxime nominatus eſt; ſiquidem cum articulo eſt nominatus, quem hic deeſſe diximus: ſed tamen Deus, id eſt, divina poteſtate atque imperio præditus. Supra enim, cum de exemplis æquivocationum in Sacris Literis ageremus, ſatis docuimus, Dei nomen æquivocum eſſe, & ſæpe illum ſignificare, qui inſigni aliqua poteſtate ſit præditus; multo autem magis, ſi divina, etiamſi non ſit ille unus Deus. Neque obſtat, quod hac ratione videatur naturalis loquendi ordo immutatus, quippe quod talis ordo requirat, ut nomen illud, quod ſubjecti locum, ſi ſubſtantivo verbo junctum fuerit, tenere debet, non poſt ipſum verbum, ſed ante collocetur, contra vero illud, quod prædicati locum tenet, non ante, ſed poſt collocari debeat; quandoquidem, ut mox videbimus, non deſunt exempla contrarii ordinis in ipſo N. Teſtamento.

Alterum igitur exemplum nunc ſit illud, quod legitur, Act. 8. 17. Ubi Eunuchus ille, quem Philippus baptizaturus erat, hæc verba protulit: *Credo filium Dei eſſe Jeſum Chriſtum.* Quod ſane exemplum aliquanto rectius dicitur amphiboliam continere, cum utrique voci, tam filio Dei, quam Jeſu Chriſto appoſitus ſit articulus. Eſt autem manifeſta hujus orationis ambiguitas ex conſtructione varia, cum ex ipſis verbis ſtatui omnino non poſſit, an Eunuchus dicere voluerit, quod filius Dei, ut ſubjectum, ſit Jeſus Chriſtus, quod ſit illius prædicatum; an vero contra, quod Jeſus Chriſtus, ut ſubjectum, ſit filius Dei, quod ſit ejus prædicatum. Quidam certe præcipuus inter illos, qui hodie contendunt, filium Dei, quamvis non ſit ille unus Deus, fuiſſe ante orbem conditum, & poſtea hominem in virginis Mariæ utero factum eſſe, omnino ex loco iſto probari vult, quod filius Dei ſit factus Jeſus Chriſtus, idque ob naturalem illum ordinem, de quo diximus, cum nimirum filius Dei ante ſubſtantivum verbum collocatus fuerit, id eſt, vox iſta *filius Dei*, poſt vero collocata fuerit vox *Jeſus Chriſtus.* Sed plurimum fallitur: Omnis enim ſcriptura teſtatur, Jeſum, ſeu Jeſum Chriſtum, quatenus Chriſti nomen tanquam proprium una cum nomine Jeſu illius perſonæ ponitur, eſſe ipſum Dei filium, idque non omnino & abſolute, niſi poſt reſurrectionem ſuam à mortuis, ut inter cætera teſtimonia aperte colligitur ex iis, quæ à Paulo dicuntur, tum Act. 13, tum 1 cap. Epiſt. ad Romanos. In loco enim Actor. ad Chriſti reſurrectionem accommodat locum Pſal. 2. 33, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: in loco vero ad Romanos ℣ſ. 4, ſi vox Græca ἐξ ἀναστ. recte exponatur, omnino dicit, Chriſtum per reſurrectionem à mortuis conſtitutum fuiſſe Dei filium. Ex quo ſequitur, tantum abeſſe, ut Dei filius factus ſit Jeſus Chriſtus, ut jam Jeſus Chriſtus eſſet (ſumendo videlicet, ut diximus, hic nomen Chriſti tanquam appellationem ipſius Jeſu, nec propriam ac perfectam ipſius ſignificationem conſiderando, prout ſine dubio factum fuit ab Eunucho illo, cum illa verba protulit) antequam plene ac perfecte filius Dei foret. Quanquam prætereà ipſum nomen Jeſus, quod perſonam ipſam omnino ſignificat, ſatis per ſe oſtendit, iſto in loco, Jeſu Chriſti nomen non prædicati, ſed ſubjecti locum tenere; neque enim perſonæ prædicari ipſæ ſolent, ſed de illis aliquid prædicatur. Hoc dixi, ne quis adverſus ea, quæ proxime diximus, cavilletur, Eunuchum ſimiliter, cum filium Dei nominavit, perfectam filiationem non intellexiſſe, hacque ratione credat ſe poſſe effugere, quominus fateatur, *Jeſu Chriſti* nomen iſto in loco ſubjecti locum tenere.

Ratio porro, quæ hominem iſtum, cujus antea meminimus, & alios fortaſſe, qui illum imitantur, movet, ad locum iſtum ita interpretandum, ut Jeſu Chriſti nomen prædicati locum teneat, quæque nulla alia eſt, quam ut diximus, naturalis quidam, uti videtur, loquendi ordo, exemplis, ut antea indicavimus, ex ipſo Novo Teſtamento ſumptis, facile refelli poteſt: præcipue vero ex eo, quod legimus 2 Cor. 3, ubi hæc verba habentur ℣ſ. 17, *Dominus autem ſpiritus eſt*, vel potius *ille ſpiritus*. Eſt enim ibi non minus in Græco contextu, tam voci Domini, quam voci ſpiritus articulus appoſitus, quam in loco Actorum voci *filii Dei*, & voci *Jeſu Chriſti* appoſitus fuerit; & tamen nomen ſpiritus ſine dubio ſubjecti locum tenet, Dominus vero prædicati. Dixerat enim proxime Apoſtolus verba hæc ℣ſ. 16: *Ubi autem converſus fuerit ad Dominum, auferetur velum*: & ſtatim ſubjungit, *Dominus autem ſpiritus eſt.* Explicat ſiquidem his poſtremis verbis, quid Domini nomine, quod in anteriore membro protulerat, intelligat, quidve ſibi voluerit, cum dixit: *Ubi autem converſus fuerit ad Dominum*: nempe ſe Domini nomine, nihil aliud, quam ejus ſpiritum intellexiſſe, dicereque voluiſſe, ubi Judæus homo ſpiritus Chriſti particeps fuerit factus, ablatum iri velum illud quod ſuper ipſius cor eſt, ut antea dixerat, quo minus cum Moſes legitur, id quod legitur, intelligere poſſit: quod ipſe Apoſtolus ſatis declarat, cum deinceps ſtatim ſubjungit: *Ubi autem eſt Domini ſpiritus, ibi eſt libertas.* Patet igitur, etiamſi nomen ſpiritus poſteriore loco ſit poſitum, Domini vero nomen priore, tamen id nihil obſtare, quominus ſpiritus nomen ſubjecti, Domini vero prædicati locum teneat. Nam etſi in exemplo iſto verbum *eſt* legitur poſt utrumque nomen, tamen ordo, de quo diximus, quo illa ſcripta ſunt, omnino requirit, ut perinde ſit, ac ſi nomen *ſpiritus* verbo iſti poſtpoſitum fuiſſet, & dictum foret, *dominus autem eſt ſpiritus.*

Digitized by Google

Sic enim intelligendum eſt, quod antea diximus de nomine ex illis duobus poſt ſubſtantivum verbum poſito, ut ſcilicet non ſit neceſſe id diſerte fuiſſe factum, ſed ſatis ſit verba ita prolata fuiſſe, ut idem valeant, ac ſi id diſerte ſic factum eſſet; & breviter, ut intelligatur, quod diximus de nomine poſito poſt verbum *eſt*, idem plane eſſe, ac ſi dixiſſemus, illud non priore ſed poſteriore loco reſpectu alterius nominis fuiſſe poſitum. Aliud adhuc exemplum afferemus iſtius non ſervati ordinarii ordinis, cum nihilominus interim id nomen, quod poſterius eſt poſitum, ſubjecti, quod vero prius, prædicati locum teneat. Illud eſt Joh. 6. 51, in verbis illis Domini Jeſu, *Et panis autem, quem ego dabo, caro mea eſt, quam ego dabo pro mundi vita.* Vult enim Dominus explicare ac dicere, quod ejus caro ſit ille panis, quem ſe daturum dixerat: non autem proprie loquendo, quod panis iſte ſit ejus caro; & tamen, ut videmus, caro ejus in iſtis verbis poſteriore loco eſt nominata, licet ſubjecti locum teneat, panis vero ille priore, licet teneat locum prædicati. Ubi etiam notandum eſt, quod utrumque iſtud nomen ſimiliter, ut in aliis proximis exemplis, habet ſibi in Græco articulum appoſitum. Unum adhuc exemplum afferemus hujus generis amphiboliæ, ubi duo nomina ſunt cum verbo ſubſtantivo, & interim non plane conſtat, utrum ante vel poſt ab eo verbo regatur. Eſt autem hoc exemplum id, quod legitur Johan. 4. 27, πνεῦμα ὁ Θεός. Quamvis enim nullum hic habeatur expreſſum verbum, tamen videtur omnino ſubaudiendum verbum *eſt*, quo ſubaudito, oritur dubitatio, an in iſtis Chriſti verbis intelligendum ſit, quod Deus ſit Spiritus, an vero, quod Spiritus ſit Deus? Tametſi enim vix invenitur, qui ita locum interpretetur, ac ſi Chriſtus dixiſſet, quod Spiritus ſit Deus, tamen, cum videamus in illo alio exemplo, apud eundem Joh. 1. 1. *Verbum erat Deus*, non paucos eſſe, qui ita verba iſta interpretentur, ac ſi ſcriptum eſſet, quod Deus ſit verbum, nulla ratio eſt, cur iidem ſimiliter hoc in loco non ita verba interpretentur, ac ſi hic ſcriptum foret, quod *Spiritus eſt Deus*. Non enim minus in alio illo loco, id, quod iſti prædicatum faciunt, appoſitum habet articulum, id vero, quod ſubjectum eſſe ſtatuunt, non habet, quam hoc in loco eveniat, ſi nomen *Spiritus* ſubjecti loco ponant, prædicati vero nomen *Deus*. Sed quia interpretatio iſta, ut Chriſtus dixerit, quod Spiritus ſit Deus, ſatis per ſe coacta apparet, & minime accommodata ad Chriſti mentem, ejuſque propoſitum; propterea factum eſt, ut verba ita accepta fuerint, quemadmodum ratio ipſa requirit, propter illud ipſum, quod modo commemoravimus, videlicet quod nomen *Deus* hoc in loco articulum habet, nomen vero *Spiritus* minime: hoc enim, ut ſuperius diximus, ſatis eſſe poteſt, ad nobis demonſtrandum, utrum nomen prædicati, utrum ſubjecti locum obtineat, quandoquidem ſic loquendi ratio fert in ſimilibus locutionibus, ut id nomen, quod articulum habet, ſit ſubjectum, quod vero non habet, prædicatum. Nihil igitur dubitandum eſt, ſi verbum ſubſtantivum in iſtis Chriſti verbis ſubintelligi debet, nomen *Dei*, pro ſubjecto, nomen vero *Spiritus*, pro prædicato accipiendum eſſe, & iſtorum verborum eſſe ſententiam, quod *Deus ſit Spiritus*, id eſt, res, quæ ſenſibus noſtris minime pateat, aut ulla ratione deprehendatur. Ex quo peraccommode Chriſtus intulit, ſimiliter Deum ita adorandum eſſe, ut rerum ſenſibus ſubjacentium nulla ratio habeatur, quaſi ſine hujuſmodi rebus conſiſtere non poſſit Dei vera ac legitima adoratio. Id enim eſt, quod dicere voluit Chriſtus, affirmans Deum in Spiritu & veritate adorandum eſſe. Sed animadvertendum eſt, ut hoc obiter hoc in loco dicamus, tanquam neceſſarium ad perfectam iſtius loci, quod attinet ad ſenſum Grammaticum, examinationem, nempe, quod non omnino videtur eſſe neceſſarium, ut verbum ſubſtantivum ſubaudiatur; ſed poteſt non incommode ex præcedentibus repeti verbum *quærit*, ita ut ſenſus ſit, quod Deus quærit Spiritum; quandoquidem vox *Spiritus*, quæ, ut diximus, Græce eſt πνεῦμα, non minus accuſativi caſus eſſe poteſt, quam nominativi. Quod ſi ita locus interpretandus eſſet, haberentur hic duæ miſtæ fallaciæ; una amphiboliæ, propter vocem πνεῦμα, quæ & hoc & illo caſu, unde varietas conſtructionis oriri ſolet, accipi poteſt; altera vero diviſionis, cum nomen πνεῦμα, quod debet conjungi cum verbo ſuperiore, *quærit*, ab eo dividatur, ſi priorem ſenſum ſequi velimus; quemadmodum priore ſenſu retento, neceſſe eſt nomen πνεῦμα eſſe nominativi caſus: cum tamen, ſi poſterior hic ſequendus eſſet: neceſſario accuſativi caſus foret. Et hoc volumus eſſe ſatis ad primum membrum ſeu caput, quod amphiboliæ fecimus, explicandum, atque exemplis illuſtrandum, ubi ſcilicet verbum aliquod interveniat, quod vel expreſſum ſit, vel omnino ſubaudiri debeat. Ad alterum igitur membrum ſeu caput accedentes, ubi nullum verbum ſit, nec expreſſum nec neceſſario ſubaudiendum, & tamen amphibolia omnino appareat; dicimus, totum iſtud caput primum poſſe ita in genere exponi, quod ejuſmodi amphibolia eveniat, cum ex duobus nominibus ſubſtantivis, ut Grammatici vocant, unum generandi caſu prolatum eſt, alterum vero alio quopiam caſu, ita ut alterum ab altero, quemadmodum iidem Grammatici loquuntur, regi dici poſſit. Extra hanc formam nullum mihi occurrit ſive in ſacris, ſive in prophanis ſcriptoribus exemplum, in hac vero permulta; è quibus quædam, quæ in Novo Teſtamento inveniuntur, ſeligemus, eaque explicando examinabimus. Mirum eſt autem, quam iſta duorum ſubſtantivorum nominum inter ſe conjunctio, varias ambiguitates in ſermone pariat; quæ omnes tamen aut ad æquivocationem, aut ad eam, quam præ manibus habemus, amphiboliam referuntur. Nos de illis tantum agentes, quæ ad amphiboliam pertinent, non omittemus tamen, quin aliquid dicamus, ut internoſci poſſit, utrum ejuſmodi ambiguitas ad æquivocationem, vel ad amphiboliam referenda ſit? Cætera, quæ ad ejuſmodi locutiones explicandas pertinere poſſunt, quantumvis locutiones iſtæ in ipſis Sacris Literis inveniantur, hoc loco omittemus, ut ea, quæ, licet alioqui utiliſſima explicatu, extra propoſitum noſtrum ſint, & non ad Dialecticam, ſed vel ad Theologiam, vel ad Grammaticam omnino pertineant.

Jam vero Caput iſtud, quod fecimus, & quale ſit expoſuimus, Amphiboliæ, dupliciter conſiderari poteſt. Nam vel iſta duo ſubſtantiva nomina ita ſunt prolata, ut illud, quod Genitivo caſu prolatum eſt, poſſit & agentis & patientis locum tenere, unde Amphibolia proficiſcatur: vel quamvis non omnino ita de tali nomine affirmari poſſit, varia tamen nihilominus conſtructio eſſe poteſt duorum iſtorum nominum inter ſe, ex qua aliqua tamen varietas Paſſionis & Actionis naſcitur, quemadmodum poſtea apertius explicabimus. Prioris generis exemplum eſto illud, quod apud Paulum cap. 8. ad Rom. legitur in verbis illis ℣. 35: *Quis nos ſeparabit à charitate Dei?* Neque enim ulli dubium eſſe poteſt, quin charitas Dei ita intelligi poſſit, ac ſi dictum fuiſſet, charitas, qua Deus diligitur, & rurſus, quin etiam poſſit intelligi charitas, qua Deus diligit. Et ſic videmus verum eſſe, quod dixi hoc in exemplo, nempe, quod nomen ſubſtantivum ex illis duobus, quod generandi caſu prolatum eſt, nempe Dei, modo agentis, modo patientis locum in verbis iſtis tenere poſſit. Cum autem patiens & agens hac in tractatione nominamus, jam abunde notum eſt, nos more Grammaticorum loqui, ne quis alioqui cavilletur, nos Deo paſſionem tribuere. Cum enim ita accipiuntur verba iſta, acſi dictum foret, charitas qua Deus diligit, tunc Deus ut agens conſideratur, cum vero ita, acſi ſcriptum eſſet, charitas, qua Deus diligitur, tunc Deus ſecundum Grammaticos patientis tenet locum. Non pauci autem ſunt, qui propter Amphiboliam iſtam, verum ſenſum iſtius loci non ſunt aſſecuti, ita eum interpretantes, ac ſi dictum eſſet, Charitas, qua Deus diligitur; Sed falluntur omnino iſti. Altero ſiquidem ſenſu ſine dubio Apoſtolus verba iſta protulit, quemadmodum præter alia, quæ id docere poſſunt, ſatis oſtendunt poſtrema verba ejus capitis, ubi Paulus eandem

dem

Digitized by Google

dem ſententiam repetens, mentionem facit charitatis Dei, à qua nulla res ſeparare nos poſſit, quam charitatem ait eſſe in Chriſto Jeſu Domino noſtro; quod ſatis declarat illum loqui de charitate, quam Deus per Jeſum Chriſtum humano generi oſtendit, & conſequenter de ea charitate, non qua Deus diligitur, ſed qua ipſe diligit. Alius locus eſt magni momenti, qui ſimiliter propter talem Amphiboliam vulgo intellectus non eſt, & propterea non ſatis apte affertur à multis ad concludendum, quod Chriſtus jam Prophetarum Veteris Teſtamenti tempore non modo eſſet, ſed etiam illis ſpiritum ſuum impertiret. Apud Petrum ſiquidem 1 Epiſtola capite 1. ℣. 10. 11, ad hunc modum legitur: *De qua ſalute exquiſiverunt atque ſcrutati ſunt Prophetæ, qui de futura in vos gratia prophetaverunt, ſcrutantes in quod vel quale tempus, ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti, prænuncians eas, quæ in Chriſto ſunt, paſſiones & poſteriores glorias.* Quo in loco verba illa *Spiritus Chriſti*, ita ab iſtis accipiuntur, acſi dictum fuiſſet, Spiritus, quem Chriſtus ſpiravit; cum tamen, ut ita interpretentur, nihil cogat; cum ita illa accipere poſſimus, acſi ſcriptum eſſet, Spiritus, quo Chriſtus ſpiratur, id eſt, res ad Chriſtum pertinentes; quemadmodum ſine dubio accipiendum eſſe locum ea omnia teſtantur, ex quibus aperte docemur, Chriſtum non antea fuiſſe, quam ipſe Jeſus Nazaræus extiterit, qui ipſe Chriſtus eſt, & nemo alius præter aut ante illum. Sed non eſt hic iſta exactius & plenius tradendi locus: ſatis ſit ad locum explicandum, ambiguitatem locutionis indicaſſe. Ubi interim videtis, id quod antea diximus, Nomen, quod Genitivo caſu elatum eſt, & agentis & patientis locum tenere poſſe, unde Amphibolia ortum ducit.

Tertium adhuc locum ejuſdem formæ afferemus. Is eſt cap. 13 poſterioris Epiſt. ad Cor. in ipſo Epiſtolæ fine, ubi legitur; *Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio Spiritus ſancti, ſit cum omnibus vobis.* Verba enim illa *Communicatio Spiritus Sancti*, ita accipi poſſunt, ut Spiritus S. agentis locum teneat: poſſunt rurſus ita intelligi, ut patientis loco ſit: id eſt, intelligi poteſt, Spiritum S. aliquid communicare, & rurſus non minus poteſt intelligi, ipſum Spiritum Sanctum communicari. Non pauci, ni fallor, fuerunt, qui ita locum acceperunt, ut ſit intelligendum, Spiritum Sanctum aliquid communicare, & ſic ex loco iſto, non ſecus atque ex ſimilibus quibuſdam aliis, in quibus actio aliqua Spiritui Sancto tribuitur, concluſerunt, Spiritum Sanctum eſſe perſonam. Et ſic Amphibolia verborum decepti id firmiter ſtatuerunt, & inde argumentati ſunt, ubi nihil firmi eſt; & ſane non modo nihil firmi in iſta interpretatione & argumentatione eſſe poteſt, propter Amphiboliam; ſed etiam ſatis apertum videtur, alterum ſenſum potius ſequendum eſſe, non modo quia tritiſſimum in Sacris Literis eſt, Spiritum Sanctum dari & communicari; ſed etiam, quia apud eundem Paulum in locutione ſimili, id nomen, quod genitivo caſu prolatum eſt, quemadmodum hic nomen Spiritus Sancti, non agentis, ſed patientis locum tenet. Is locus eſt 1 ad Corin. cap. 10. 16, ubi ſic ſcriptum eſt: *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt; Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Chriſti eſt?* Ubi ſine dubio nullo modo intelligi poteſt, vel ſanguinem, vel corpus Chriſti quicquam communicare; cum manifeſtum ſit ſententiam Apoſtoli eſſe, quod & ſanguis & corpus Chriſti communicetur. Ubi interim non omittemus, quin moneamus, non ita accipiendum eſſe locum iſtum Pauli, ac ſi affirmare voluerit, ſumptione calicis & fractione panis, ejuſque comeſtione in Cœna Domini communicari nobiſcum ſanguinem & corpus Chriſti; quandoquidem mens Pauli fuit, non de ipſa re, quæ ibi tum fiat, quicquam docere; ſed tantum de eo loqui, quod ii profitentur, qui ad Domini Cœnam accedunt. Profitentur enim, ſe jam cum ſanguine & corpore Chriſti communionem habere. Verum ſatis ſit loci veram ſententiam indicaſſe; ne extra propoſitum noſtrum ſine neceſſitate ulla evagemur. Nunc antequam alteram partem aggrediar hujus poſterioris capitis ac membri, quod fecimus, amphiboliæ; videtur aliquid dicendum, quod ad utramque partem melius percipiendam ſpectare plurimum videtur. Poſſet enim quis haud plane immerito dubitare: cur igitur, ſi iſtæ locutiones duorum ſubſtantivorum, quorum alterum ab altero regatur, referendæ ſunt ad amphiboliam; cur, inquam, a nobis ſupra locutiones illæ, *liber Ciceronis*, *opus Dei*, quæ poſterior locutio Johan. 6 legitur, ad æquivocationem ſunt relatæ? Ad quod reſpondeo, me jam ab initio hujus ipſius tractationis indicaſſe, ejuſmodi locutiones inveniri, quæ non ad amphiboliam, ſed ad æquivocationem pertineant. Quod ſi quis præterea quærat, quomodo internoſcenda ſint illa, quæ ad æquivocationem ſpectant, ab illis, quæ ad amphiboliam pertinent? Dicimus hanc eſſe certam notam, quod eæ, quæ ad æquivocationem referendæ ſunt, perpetuo habent, quod ſcilicet non modo nomen illud, quod genitivo caſu prolatum eſt, non variat, quod attinet ad actionem & paſſionem, ſed præterea ad utrumque ſenſum, qui ejuſmodi locutionibus ſubeſſe poteſt, explicandum, neceſſe eſt aliquod verbum in alterutro, aut in utroque eorum adhibere, quod non modo ibi expreſſum non eſt, ſed neque etiam ex altero illorum nominum elici poteſt. Unde etiam fit, ut nulla varia conſtructio ex diverſo illo ſenſu emergat, quam diximus eſſe differentiam ſpecificam, quæ diſtinguat amphiboliam ab æquivocatione. Atque ut non recedamus ab exemplo jam allato ex Joh. 6. 29; Cum Chriſtus dicit, *Hoc eſt opus Dei, ut credatis in eum, quem ille miſit*, ſi velimus utrumque ſenſum, qui ſubeſt illis duobus nominibus *opus Dei*, plane explicare, neceſſe eſt, ut aliquod verbum addamus, quod non modo ibi expreſſum nullo pacto eſt, ſed neque etiam ex altero iſtorum nominum elici poteſt. Unus ſiquidem ex duobus ſenſibus iſtorum verborum eſt, ut operis Dei nomine intelligamus opus, quod Deus in nobis ipſe facit. Nam poteſt quidem per verbum exprimi, quod elici poteſt ex altero iſtorum nominum, id eſt ex nomine operis, ut nimirum pro verbo *facit*, quod proxime diximus, reponatur verbum *operatur*: at in altero ſenſu idem poſſe fieri non contingit. Eſt enim alter ſenſus, ut intelligamus opus, quod Deus probat, vel quod Deo eſt gratum, vel quod Deus jubet, vel aliquid ſimile, quod neceſſe eſt exprimere per verbum aliquod, quod ex neutro iſtorum nominum elici revera poſſit; quemadmodum nullum ex iſtis tribus, quæ nos protulimus, inde poteſt derivari. Ex quo, ut dixi, apparet, nullum in locutione iſta, utrumcunque ſenſum ſequaris, eſſe locum diverſæ ſeu variæ conſtructioni. Non ſic autem accidit in amphibolia, quæ ſimiliter ex eo conſtat, quod in duobus nominibus ſubſtantivis, quorum alterum generandi caſu prolatum fuerit, ambiguitas ſententiæ inveniatur. Ibi enim verbum, quod ſubaudiri poteſt, ex altero nominum iſtorum plane elicitur; aut ſi non ſatis eſt unum verbum ſubaudire, ſed duo ſubintelligere oportet, tunc ſimiliter utrumque ex duobus iſtis nominibus elici poteſt. Ut in exemplo illo, quod jam attulimus, *Charitas Dei*; verbum enim, quod ſubaudiri poteſt, eſt verbum *diligendi* ſeu *amandi*, cum in eo, ut diximus, ſit ambiguitas, quod dubium ſit, an in locutione iſta intelligi debeat, *Charitas*, qua Deus diligit, an vero qua diligitur ſeu amatur. Nam verbum diligendi ſeu amandi plane incluſum eſt in nomine *Charitatis*, & ſic apparet, ut dictum eſt, diverſam conſtructionem, quatenus neſcitur, an Deus hic ponatur ut is, qui diligit, an vero ut is, qui diligitur, ambiguitatis eſſe cauſam; & conſequenter talis ambiguitas ad amphiboliam referenda eſt. Exemplum, ubi non unum modo verbum, ſed duo ſubintelligi poſſint, & tamen utrumque ex ipſis illis duobus nominibus eliciatur, habebimus paulo poſt in explicatione alterius membri, quod fecimus amphiboliæ, ubi verbum nullum fuerit expreſſum. Ad quod membrum jam devenientes, dicimus, aliquando ſubſtantiva nomina duo, ea conſtructione, quam ab initio diximus, & ſæpius repetivimus, cum ſenſus ambiguitate inveniri, ſine ullo expreſſo verbo, ita

tamen ut de varietate illa actionis & paſſionis non admodum aperte conſtet, aut certe non ita ut in ſuperiore membro, & in exemplis eorum ſimilibus, quæ in eo explicando attulimus. Cujus rei ratio eſt, quod res illa, quæ ſignificatur, nomine generandi caſu prolato, non ponitur tali cum ſignificatione, ut manifeſte appareat, poſſe illam & agentis & patientis locum tenere: ſed nomen iſtud genitivo caſu elatum habet eam ſignificationem, ut declaret, quid ſit id, ex quo conſtet illud, quod altero nomine ſignificatur; & hoc perpetuum eſſe videtur in membro iſto. Neque enim hactenus ullum exemplum occurrit, quod ad poſterius hoc membrum referri poſſit, ubi res ſe hoc pacto non habeat. Eſt tamen neceſſaria in hoc quoque membro, ad efficiendum varium ſenſum, qui ex illis duobus nominibus eliciatur, varia omnino aliqua conſtructio, ut ſcilicet, ſi ſenſus ille, quem diximus ſolere eſſe talis locutionis (ut ſcilicet nomine generandi caſu prolato id ſignificetur, ex quo conſtet res altero nomine ſignificata) debeat propter alium ſenſum, qui ex iſtis duobus nominibus elici queat, videri non certus, ita, ut Amphibolia inde naſcatur, neceſſe ſit illum alterum ſenſum ex conſtructione naſci diverſa ab ea, quæ retinenda ſit, ſi ſenſus iſte ſequendus fuerit. Nam ſi poſſit quidem alius ſenſus, præter iſtum ex iſtis duobus nominibus elici, & tamen non interveniat conſtructio varia, tunc ambiguitas iſta non ad Amphiboliam, ſed ad Æquivocationem referenda erit. Id quod fortaſſe melius intelligetur ex aliquo illorum exemplorum, quæ ad poſterius hoc membrum illuſtrandum allaturi ſumus. Primum igitur exemplum ſit id, quod legitur in ſecunda Epiſtola ad Timoth. cap. 4. 8. Ubi ſic legimus: *In reliquo repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi dominus &c.* Ubi non pauci ſunt, imo plerique qui in interpretandis duobus illis verbis *Corona juſtitiæ*, propter eorum ambiguitatem, haud leviter erraverint: Putant enim Paulum dicere voluiſſe, Dominum coronaturum ipſius juſtitiam: cum tamen mens Pauli fuerit, Dominum daturum ipſi coronam, quæ juſtitiâ eſſet conſtitura, eo nimirum ſenſu, quo apud Petrum 1 Epiſt. cap. 5. 4 legimus; *Coronam gloriæ*; & apud Jacobum cap. 1. 12. *Coronam vitæ*; in Apocalypſi vero cap. 12. 1, *Coronam duodecim ſtellarum.* Certum enim eſt, in locis iſtis non poſſe intelligi coronam, qua vel gloria, vel vita, vel duodecim ſtellæ coronentur: ſed neceſſe eſſe intelligere coronam, quæ gloria, vita & duodecim ſtellis conſtet. Sed dicet aliquis: quomodo poteſt ſenſus iſte in eo loco Pauli eſſe? quomodo, inquam, inveniri poteſt corona, quæ juſtitia conſtet? Reſpondeo, ſine dubio id, quod iſtius dubitationis eſt cauſa, fuiſſe etiam cauſſam, ut locus iſte non intelligeretur. Neque enim iſto in loco *juſtitiæ* nomen id ſignificat, quod vulgo ſignificare ſolet: Sed immortalitatem atque æternam felicitatem declarat. Cum hac enim ſignificatione nomen iſtud alibi quoque invenitur, ut ſecunda Epiſtola Petri cap. 3. 13: ubi ſcriptum eſt, *Nos expectare terram novam, & cœlum novum, ſecundum Domini promiſſa, in quibus juſtitia habitat.* Ubi propter ignorantiam hujus ſignificationis verbi *Juſtitiæ*, non modo alii, ſed Eraſmus ipſe eſt lapſus, credens verba illa *in quibus* ſignificare nos, non autem terram illam ac cœlum novum, etiamſi neceſſe ſit, ſi quis ſenſum illum ſequatur, admodum duram verborum conſtructionem inducere. Quod ſi vel Eraſmus, vel alii quidam poſt eum, notionem nominis iſtius animadvertiſſent, ut ſcilicet immortalitatem, æternamque felicitatem ſignificare poſſit; nullo pacto relativum illud *quibus* ad nos, ſed ad novam terram & novum cœlum, ut omnino ipſa verba ſonant, retuliſſent. Ad Galatas quoque cap. 5. 7 ſcriptum eſt: *Nos per fidem ſpem juſtitiæ expectare.* Ubi niſi juſtitiæ nomine beatam immortalitatem intelligamus, nullus ſenſus inveniri poterit, qui commode poſſit verbis iſtis ſubeſſe. Cauſa vero, cur ſignificatio iſta vocis *juſtitiæ* à multis non fuerit animadverſa, eſt, quod ea ex Hebraica lingua, quæ paucis eſt nota, omnino fluxit; quanquam per figuram illam, quæ Metonymia appellatur, quæque in aliis etiam linguis locum hac ipſa in re habere poteſt, ſignificatio iſta inducta eſt: ſed uſus hoc non tulit, quemadmodum in lingua Hebræa, quæ non alia ratione, quam hac, *peccati* nomine intelligit non ipſum peccatum ſæpenumero, ſed peccati pœnam. Sic etiam nomine *juſtitiæ*, non ipſam quidem juſtitiam, ſed id, quod tanquam præmium juſtitiam conſequitur, intelligit; aut certe, ſi non proprie id, quod juſtitiam conſequitur, id, quod conſequi ſolet, ſeu conſecuturum eſt: quemadmodum etiam in nomine *peccati*, per figuram iſtam in ea lingua accidit, ut ſcilicet non ipſa pœna peccati, ſed id quod peccati pœna eſſe ſolet, aut futurum eſt, ſignificetur. Jam in hoc exemplo *corona juſtitiæ*, ambiguitatis iſtius, utrum intelligi debeat corona, quæ juſtitiâ conſtet, an vero corona, qua juſtitia afficiatur, quæve juſtitiæ detur? apparet variam quandam conſtructionem eſſe cauſam. Idem eſt enim, ac ſi ambigeretur, utrum in locutione iſta, juſtitia illa ſit, quæ coronet, an vero quæ coronetur? Et ſic ſimul apparet, ſubeſſe hic ambiguitatem, an juſtitia loco agentis ſit, an vero patientis? Quamvis id non ita ſit obvium. Poteſt ſiquidem duplex iſte ſenſus alio modo explicari, ut ſcilicet, quemadmodum jam diximus, dicatur unus ſenſus eſſe, ut de corona agatur, quæ juſtitiâ conſtet; alter vero, ut agatur de corona, quæ juſtitiæ detur: in qua explicatione varietas iſta actionis & paſſionis non animadvertitur, quæ apertiſſima eſt in ſuperiore explicatione: in qua etiam licet animadvertere, verbum *coronandi*, quod in locutione iſta ſubaudiri poteſt, non eſſe extraneum, ſive aliunde ſumptum, ſed plane altero iſtorum nominum, id eſt, nomine *coronæ* incluſum eſſe.

Alterum exemplum hujus poſterioris membri ſit nobis illud, quod legimus Tit. 3. 5, ubi mentio fit lavacri regenerationis & renovationis Spiritus Sancti. Ubi ſimiliter, qui non animadverterunt amphiboliam iſtam, crediderunt nomine *lavacri regenerationis* intelligi baptiſmum, per quem videlicet, ſi rite ſumatur, homines regenerentur: cum tamen, niſi valde fallor, Paulus per lavacrum regenerationis, intelligat ipſam regenerationem, qua lavamur, id eſt à noſtris peccatis abluimur; idque dupliciter: Primum, quia, qui regeneratur, peccata exuit, & ſic à ſordibus peccatorum liberatur. Deinde, quia exutus peccatis, omnem pœnam præteritorum peccatorum effugit: & tritum eſt in Sacris Literis, *peccatorum* nomine pœnas peccatorum intelligi. Quod autem in hunc ſenſum, quem modo explicuimus, ſint accipienda verba Pauli, mox rationibus demonſtrare conabimur. Sed antequam hoc fiat, explicandum eſt, in quo hic amphibolia conſiſtat, & oſtendendum, duplicem hunc ſenſum, nempe eum, quem priore loco expoſuimus, nec nobis probari diximus, & eum, quem poſteriore loco ſubjunximus, & nobis probari profitemur, ex diverſa verborum conſtructione quadam oriri; quæ varia conſtructio, ut ſupra à nobis ſæpe dictum fuit, eſt anima quædam & forma ipſius amphiboliæ. Conſtructio igitur varia in hoc eſt, quod iſta duo verba, *lavacrum regenerationis*, vel poſſunt ita accipi, ut intelligamus lavacrum, quod regenerat, vel regenerationem, quæ lavat. Priorem conſtructionem ſecuti ſunt, qui priorem ſenſum ſunt amplexi: poſteriorem vero, qui poſteriorem. Atque in hoc exemplo id evenit, quod ſupra indicavimus, & exemplo aliquo nos confirmaturos eſſe ſumus polliciti; quod ſcilicet ad amphiboliam explicandam neceſſe ſit, non unum tantum verbum, ſed duo ſubaudire: quorum tamen utrumque ex ipſis nominibus expreſſis plane colligatur. Siquidem hic, ut amphiboliam iſtam explicemus, neceſſe eſt ſubintelligere, non modo verbum *lavat* ex nomine *lavacri* ductum, ſed etiam verbum *regenerat*, ex regenerationis nomine elicitum. Ubi etiam animadverti poteſt, quomodo una & eadem res, ſecundum varium ſenſum, modo agentis modo patientis locum teneat: quod quidem in propoſito exemplo utraque in re contingit, quæ duobus illis nominibus continetur. Nam ſi ita illa interpretemur, ut dicamus lavacrum, quod regenerat, cum hoc idem ſit, ac ſi quis dicat, lavacrum,

quod

quod regenerationem facit, tunc Lavacrum locum agentis tenebit, Regeneratio vero patientis. Quod ſi intelligamus regenerationem, quæ lavet, cum hoc ſimiliter idem ſit, ac ſi quis dicat, Regeneratio, quæ lavacrum efficit; certe contra prorſus, ac priore modo, Regeneratio agentis; Lavacrum vero patientis locum tenebit. Sed jam oſtendendum eſt, cur priore ſenſu poſthabito, quamvis plerique illum ſint amplexi, poſterior nobis tenendus ſit. Multæ quidem ſunt rationes, quæ hoc ſuadeant: ſed nos eas ad tres redigemus. Una eſt, quod prior iſte ſenſus videtur veritatem non continere. Neque enim ſimpliciter verum eſt, Lavacrum iſtud, quod, ut antea dixi, Baptiſmum iſti interpretantur, nos regenerare. Multi enim ſunt (atque id utinam non eſſet) qui baptiſmo lavantur, nec tamen regenerantur. Quod animadvertentes illi ipſi, qui priorem iſtum ſenſum ſequuntur, coguntur id addere, quod in principio commemoravimus, nempe, ſi lavacrum iſtud, ſeu baptiſmus rite ſuſcipiatur: quæ tamen additio nihilominus non videtur eſſe ſatis. Nam baptiſmus quantumvis rite ſumptus, ipſe revera nos regenerat, intelligendo regenerationis nomine vitæ renovationem, &, depoſito peccato, juſtitiæ & innocentiæ, ut ita dixerim, ſuſceptionem. Altera ratio eſt, quia in loco, qui iſtis priorem iſtum ſenſum ſequentibus huic ſimilis omnino videtur, ita verba conſtruuntur, ut appareat, conſtructionem, ex qua poſterior ſenſus oritur, anteponendam eſſe ei, unde oritur prior. Eſt autem is locus in Epiſtola ad Epheſ. cap. 5. 26. in illis verbis: *Mundans eam lavacro aquæ in verbo.* Ubi neceſſario *lavacrum aquæ* ſignificat aquam, quæ lavet, ſeu lavacrum, quod aqua conſiſtat, quicquid tandem iſtud lavacrum aquæ ibi ſignificet. Sic igitur & in loco noſtro intelligendum eſt, cum Paulus dicit Lavacrum regenerationis, eum velle dicere, Regenerationem, quæ lavet, ſeu lavacrum, quod regeneratione conſtet: quæ explicatio poſterioris ſenſus omnino eſt, non autem prioris. Tertia poſtremo ratio ſit, quod ex ſequentibus ſtatim verbis, poſterior ſenſus omnino confirmatur, ex illis inquam, *& regenerationis Spiritus Sancti*, vel potius, ut quidam locum vertunt, & Syriacus interpres habet, *& renovationem Spiritus Sancti.* Quanquam in interpretatione Syriaca, Latina facta ab Immanuele Tremellio, legitur ſine ulla copula, ſed repetita præpoſitione *per*, legitur, inquam, *per Renovationem Spiritus Sancti*, quod in idem tamen recidit, & quidem, ſi legamus, non *renovationis*, ſed *renovationem*, & ita repetendum ſit *per* ex præcedentibus, manifeſtum eſſe videtur, quemadmodum nos ſervatos eſſe per renovationem Spiritus Sancti, non ſignificat, nos ſervatos fuiſſe per Renovationem, quæ afferat Spiritum Sanctum, ſed per Spiritum Sanctum quo renovati ſimus: ſic ſimiliter eſſe nos ſervatos per Lavacrum regenerationis, non ſignificabit, Servatos nos eſſe per Lavacrum, quod regeneret, ſed per Regenerationem, quæ lavet. Nam ſi quis dicat, imo Spiritum Sanctum ſolitum fuiſſe dari poſt regenerationem & poſt fidem, quæ ſine regeneratione eſſe nequit: animadvertendum eſt, nomine Spiritus Sancti iſto in loco non poſſe intelligi dona illa ſingularia & miraculi plena, quæ dabantur iis, qui jam crediderant: ſed annunciationem occultæ prius voluntatis divinæ, quæ haud raro Spiritus Sancti. ſeu Spiritus divini nomine appellatur ab ipſo Paulo, ut inter alia loca præcipue cap. 2. prioris ad Cor. Epiſtolæ. Nam certe per illa ſingularia ac mirabilia dona revera non ſervabantur credentes, ſed jam in ſalutis ſtatu poſiti, in eo magis confirmabantur, verum per occultam prius Dei voluntatem, quæ in Euangelio patefacta eſt, revera ſervabantur fideles, & adhuc ſervantur. Et ſane Pauli verba in toto eo loco videntur eſſe ejuſmodi, quæ ad omnia tempora, dum Eccleſia in terris manebit, referri poſſint; id quod fieri nequit, niſi Spiritus Sancti nomen poſteriore iſto ſenſu accipiatur: quandoquidem ſingularia illa ac mirabilia dona, jam diu vel plane in Eccleſia eſſe deſierunt, vel certe non omnibus, qui ſervantur, fuerunt aut ſunt communia. Jam vero, ſi non repetita præpoſitione *per* non *renovationem*, ſed *renovationis* in Pauli verbis legere velimus, quemadmodum maxima pars interpretum locum vertit; tamen ut ipſimet iſti interpretes in ſuis annotationibus & commentariis in hunc locum exponunt, neceſſe nihilominus erit fateri, non Spiritum Sanctum à renovatione ſed renovationem à Spiritu Sancto proficiſci; & ſic ſenſus erit, nos ſervatos eſſe per Lavacrum, quod conſiſtat in regeneratione, & renovatione per Spiritum Sanctum facta, ita ut hinc poſterior ille ſenſus, qui nobis priore rejecto probatur, ſimiliter emergat. Idem enim reipſa iſtud eſt, ac ſi quis dicat, Regeneratio & renovatio per Spiritum Sanctum facta, quæ nos lavat. Jam de hoc loco atque exemplo non eſt, quod aliud quicquam dicamus, niſi ut moneamus, hic illud eſſe, quod ſuperius monuimus, inveniri in exemplis omnibus, quæ nobis tunc in mentem veniebant, quod ſcilicet ex illis duobus nominibus id, quod ab altero regitur, ut hic evenit in nomine *regenerationis*, quod regitur à nomine lavacri, ſignificet id, quo illa res conſtet, quæ altero nomine ſignificatur, aut certe ſignificari poteſt; quemadmodum hic unuſquiſque fatebitur, verba ita poſſe accipi, ac ſi dictum eſſet: Lavacrum, quod regeneratione conſtat, quamvis alioqui fortaſſe illum alterum ſenſum ſequi malit, qui Amphibolicam facit locutionem iſtam, quem tamen nos, ut dictum eſt, nullo modo probamus.

Subjiciemus nunc tertium adhuc exemplum hujus ſecundi membri, quod fecimus amphiboliæ, ex nominibus ſine ullo expreſſo verbo reſultantis. Id autem exemplum eſſe volumus verba illa Pauli ad Eph. 2. 20. *Superædificata ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum.* Neque enim ulli dubium eſſe poteſt, quin iſta verba, *Fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum*, vario ſenſu accipi poſſint. Aut enim in hac locutione poſſunt accipi Apoſtoli & Prophetæ pro agentibus quibuſdam, ita ut intelligamus Fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum in eum ſenſum, ac ſi dictum eſſet: Fundamentum, quod fecerunt, ſeu poſuerunt Apoſtoli & Prophetæ; aut rurſus, Prophetæ & Apoſtoli poſſunt hic accipi, tanquam res aliqua patiens, ita ut ſenſus iſtorum verborum ſit, Apoſtolos & Prophetas eſſe fundamentum poſitum, ſuper quod ædificemur. Ubi apparet ſimiliter, atque in præcedentibus exemplis, eam rem, quæ ſignificatur altero ex illis nominibus, quod ab altero regitur, id poſſe eſſe, quo illa res conſtet, quæ altero nomine regente ſignificatur: voces enim *Apoſtolorum & Prophetarum* ſine dubio, ex vi Grammaticæ reguntur à voce *fundamentum*, & poſſunt ſignificare id, quo fundamentum iſtud contineatur, nempe ipſos Apoſtolos & Prophetas eſſe fundamentum iſtud: & hunc ſenſum nos quidem probamus, & Pauli verbis in hunc ſenſum acceptis uſi ſumus ad probandum, quod Apoſtoli omnes, non autem Petrus tantum, ſint ejuſmodi, ſuper quos ædificata fuerit Eccleſia, cum celebrem illum locum Matth. 16. 18, *Tu es Petrus &c*, commentariolo quodam noſtro explicare atque illuſtrare conati ſumus. Ubi etiam alterum ſenſum, qui ex iſtis Paulinis verbis elici poteſt, ut ſcilicet intelligatur fundamentum, quod poſuerunt Apoſtoli & Prophetæ, non eſſe probandum docuimus, præſertim ſi fundamenti iſtius nomine Chriſtus ipſe intelligatur, quemadmodum neceſſarium videtur. Quamvis enim veriſſimum ſit, & Chriſtum eſſe fundamentum noſtrum, & fundamentum hoc ab Apoſtolis fuiſſe jactum, ut præter rem ipſam manifeſtam docent Pauli verba 1 Cor. 3. 10, 11, tamen iſto in loco non videtur ſenſus iſte eſſe admittendus; quandoquidem ſtatim poſt illa verba, *Fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum*, ſubjicit Paulus; *ipſo ſummo angulari lapide Jeſu Chriſto.* Ex quibus ſatis aperte conſtat, Paulum eo in loco fundamenti à ſe ibi nominati appellatione, non ipſum Chriſtum intelligere; cum illum ibi conſideret, non ut fundamentum, ſed ut fundamenti potiſſimam ac præſtantiſſimam partem.

Videntur tria hæc exempla, quæ hujus poſterioris membri amphiboliæ, ex ſolis nominibus reſultantis, attulimus, debere eſſe ſatis ad declarandum, quæ & qualis amphibolia in ejuſmodi locutionibus contineatur. Verum.

Digitized by Google

rumtamen ut tota hæc res melius intelligatur, atque hac occaſione non pauca ſacra teſtimonia recte explicentur, & in eum ſenſum, quem debent, à nobis accipiantur, non pauca adhuc dicenda nobis videntur de iſtis locutionibus, quas paſſim in Sacris Literis invenimus, ubi duo ſunt ſubſtantiva nomina, quorum alterum ab altero regitur. Verumtamen ne vel nimis multa dicamus, vel in alienam quodammodo meſſem falcem mittamus, id eſt, cum Dialectica tradere volumus, ea tractemus, quæ ad Grammaticam ſimpliciter, aut Theologiam pertinere videntur, de duobus tantum modis adbuc agemus iſtiuſmodi duorum ſubſtantivorum conjunctionis, qui modi in Sacris Literis inveniuntur, & quorum ſenſus ambiguitas, quamvis ex lingua, qua Sacræ Literæ utuntur, ortum ducat: tamen interim nihilominus, ut vel ad æquivocationem, vel ad amphiboliam, de quibus agimus, & breviter ad alterutram iſtarum fallaciarum Ariſtotelicarum referatur neceſſe eſt. Etſi enim ſuperius multa diximus, ex quibus non magno negotio intelligi poteſt, utrum ambiguitas iſta ex æquivocatione, an vero ex amphibolia proficiſcatur; tamen recte eſt, ut hoc loco ſermonem continuando conſtructionis illius, quam diximus, duorum ſubſtantivorum nominum, id dilucide explicetur.

Unus igitur modus eſt, cum illa duo ſubſtantiva nomina ita accipi debent, ut id, quod ab altero regitur, ita explicetur, ac ſi nomen adjectivum ex ſubſtantivo iſto formatum fuiſſet, & cum altero nomine eodem caſu, & numero, ac genere, prout conjunctio adjectivi cum ſubſtantivo ſecundum Grammaticos requirit, conjunctum eſſet. Eſt autem bæc phraſis propria linguæ Hebrææ, ex qua lingua Novi Teſtamenti ſcripta, non modo Veteris, quæ Hebraice ſcripta ſunt, multa traxerunt, licet Græce ſcripſerint Novi Fœderis ſcriptores. Quæ phraſis cum aliis in linguis non ſit uſitata, aut certe non earum propria, factum eſt, ut quædam loca Teſtamenti Novi non recte fuerint intellecta, & ad alium ſenſum tranſlata, qui magis conſentaneus viſus eſt in tali duorum ſubſtantivorum conjunctione ſecundum alias linguas præter Hebræam. Exemplum eſto id, quod legitur cap. 2. 14 Epiſtolæ ad Hebr. ubi ſcriptum eſt de Chriſto: *quoniam pueri* id eſt, Dei fideles, *participes ſunt carnis & ſanguinis, ipſum quoque ſimiliter eorum fuiſſe participem, ut per mortem aboleret eum, qui imperium mortis babebat, boc eſt, Diabolum.* Hic enim, quod Diabolus dicatur habere *imperium mortis*, vulgo ita acceptum videtur, ac ſi ſignificet, in poteſtate Diaboli fuiſſe ipſam mortem: cum tamen, niſi nos vehementer fallimur, ſenſus ſit, Diabolum habuiſſe imperium mortiferum, quod ſine dubio aliud ſignificat, quam mortem ſub imperio Diaboli fuiſſe. Significat enim, non quidem potuiſſe Diabolum pro libitu ſuo inferre mortem, aut de morte ita ſtatuere, prout vulgo, ut diximus, receptus ſenſus omnino fert: ſed imperium, quod Diabolus in homiues exercebat, qui videlicet ſeſe illi ſubjiciebant, fuiſſe mortiferum, ſeu ejuſmodi, ex quo mors iſtis miſeris ſua ſponte Diabolo ſubjectis conſequebatur. Animadverſa eſt interim pbraſis iſta Hebræa fortaſſe ab omnibus, aliis in locis ejuſdem Teſtamenti Novi, ut exempli cauſa 1 Cor. 2, ubi legitur, principes bujus mundi non cognoviſſe ſapientiam Dei, quæ continebatur in myſterio Euangelii, & Jeſu Chriſti prædicatione: *alioquin enim*, inquit Paulus ℣.8, *ſi eam cognoviſſent, Dominum gloriæ non crucifixiſſent.* Ubi omnes videntur animadvertiſſe, idem eſſe iſto in loco, *Dominum gloriæ*, quod Dominum glorioſum; tametſi nihil cogeret omnino locum ita accipere, & poſſet quis iſta duo ſubſtantiva nomina ita interpretari, ut diceret, iſthic ſcriptum eſſe, gloriam eſſe in dominatu ipſius Chriſti: hoc enim ſano modo intellectum, verum eſſe negari nequit. Idem & multo plus evenit in Epiſt. Jacobi cap. 2, in ipſo initio, ubi bæc verba leguntur: *Fratres mei, nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri Jeſu Chriſti gloriæ.* Nemo enim non videt, neceſſe eſſe, ut illud *gloriæ* idem valeat ac *glorioſi*, adeo ut alii cuipiam ſenſui vix ullus locus eſſe videatur. Apparet igitur veriſſimum eſſe, quemadmodum etiam in confeſſo eſt apud omnes, ex illis duobus nominibus ſubſtantivis, ita, ut diximus, conjunctis, illud, quod generandi caſu effertur, & ab altero regitur, per nomen adjectivum, quod inde formatur, explicandum eſſe non raro in Literis Sacris; quod tamen, ut dictum eſt, propter alium ſenſum, qui interim pbraſi iſti ſubeſſe poſſit, non eſt interdum animadverſum. Verum ad utram ex illis duabus fallaciis ambiguitatem iſtam referemus? Credo, ut ante attigimus, nos ſuperius ea dixiſſe, ex quibus conſtet, quid hac de re ſtatuere debeamus. Diximus enim, ubi de varia ſignificatione agitur, ſine ulla conſtructionis varietate, ibi ambiguitatem omnem ad æquivocationem referendam eſſe; & præterea docuimus evenire, ut varius, & ſaltem duplex ſenſus & ſignificatio ejuſmodi ex eo proveniat, quod vox aut locutio aliqua modo proprie modo figurate accipiatur. Ad figuratam vero rationem loquendi ea retulimus, quæ ex aliena lingua originem ſuam trahunt: quemadmodum evenire videmus in exemplo, quod attulimus ex cap. 1. Epiſtolæ ad Hebr. ibi enim ex duobus illis ſenſibus, qui ex illis duobus nominibus *imperium mortis* elici poſſunt, alter, qui communiter receptus eſt, videtur proprius eſſe linguæ Græcæ, in qua Epiſtola illa eſt ſcripta: alter vero, qui nobis magis probatur, in lingua Græca eſt peregrinus, Ita ut merito locutio iſta, cum tali ſignificatione ex Hebraico idiotiſmo proficiſcente, figurata dici poſſit.

Sed jam alter modus, de quo nos acturos ſumus polliciti, eſt exponendus. Is autem eſt, cum nomen *corpus* cum alio ſubſtantivo conjungitur, quod genitivo caſu elatum fuerit. Tunc enim talis phraſis poteſt duos aut plures ſenſus babere, ſed unum præcipue, quem trabit ex uſu potiſſimum linguæ Syriacæ, ut ſcilicet corpus alicujus rei, aliud nihil quam rem ipſam illam ſignificet: quod, ut potui animadvertere, à paucis admodum in Novo Teſtamento fuit obſervatum, & propterea etiam non pauca loca perperam à pleriſque explicata fuerunt. Exempli cauſa, cum Paulus in Epiſtola ad Rom. 7 circa finem ait: *Infelix ego bomo, quis me liberabit à corpore mortis bujus?* Nullum ferme invenies, qui verum ſenſum iſtius loci ſit aſſecutus, etiam inter eos, qui facile, utpote Syriacæ linguæ periti, Syriacam phraſim, quam diximus, potuiſſent animadvertere. Pro eo enim, quod verba iſta ita accipere debuerunt, ac ſi Paulus dixiſſet, quis me liberabit à morte iſta, cum idem ſit ſecundum iſtam pbraſim, *à corpore bujus mortis*, quod *ab bac ipſa morte*, alia ſatis diverſa ab hoc vero ſenſu commenti ſunt; præcipue vero intellexerunt, Paulum velle dicere, Quis me liberabit ab hoc corpore mortali, ſeu ab hoc corpore æternæ morti ſubjecto: intelligentes breviter, Apoſtolum corporis nomine ſuum ipſius corpus intelligere.

Errarunt ſimiliter non pauci, cum in eodem capite ſuperius ℣. 4 ait Apoſtolus *nos*, ſeu mavis Judæos, de quibus eo in loco potiſſimum loquebatur, *mortificatos eſſe Legi per corpus Chriſti.* Neque enim intelligentes *corpus Chriſti* ibi idem valere, quod ipſum Chriſtum, multa dixerunt in ejus loci explicatione, quæ ſive vera, ſive falſa, ad Apoſtoli mentem non pertinent. Habebis bujus Syriacæ phraſis, ab Hebraica licet lingua profectæ, quippe quæ Syriacæ linguæ admodum familiaris, & valde frequens eſt, ut ii teſtantur, qui ejus linguæ ſunt bene periti; babebis, inquam, exemplum cap. 6 ejuſdem Epiſtolæ ad Rom. in illis verbis, *ut deſtruatur corpus peccati* ℣.6, ubi nemo dubitare poteſt, quin *corpus peccati*, idem ſit atque ipſum peccatum. Quod ſi tamen ſint, qui aliter iſtum locum accipiant, ii nimirum non leviter falluntur. Non eſt nunc tempus & locus alia multa loca examinandi, ubi locutio iſta invenitur in Sacris Novi Teſtamenti Literis: ſed qui alioquin rerum Theologicarum imperitus non fuerit, facile poterit animadvertere, ubi illa ad eum modum, quem diximus, ex lingua Syriaca explicanda ſit. Eſtque bæc res, judicio noſtro, non parvi momenti, & diligenter ab unoquoque, qui Theologiæ dat operam, penſitanda atque expendenda.

Jam quid dicemus de ambiguitate, quæ propter

locu-

locutionem iſtam invenitur, exempli cauſa, in allato exemplo ad finem 7 cap. Epiſtolæ ad Roman. ad quam fallaciam referendum dicemus errorem illorum, qui verum ſenſum, quem expoſuimus, aſſecuti non ſunt? Ad æquivocationem ſine dubio, non minus quam illa ſuperioris modi: neque enim ex varietate ulla conſtructionis revera, ſed ex varia tantum ſignificatione ambiguitas iſta oritur; neque in alio videtur ab ambiguitate prioris modi iſta eſſe diverſa (non quidem in omnibus exemplis alterius hujus modi, ſed in eo, de quo nominatim loquimur, & in aliis ſimilibus) quam in hoc, quod ibi duplex ſignificatio ex eo oriebatur, quod locutio modo proprie, modo figurate accipitur: hic vero ex eo videtur exiſtere, quod eadem locutio modo hac, modo illa figura prolata intelligitur. Neque enim tantummodo figurata eſt locutio, ſi verus, quem nos omnino credimus, ſenſus retineatur, ut *corpus mortis hujus* idem ſit, atque *hæc ipſa mors*; ſed etiam ſi quis velit alterum illum ſenſum ſequi, qui nobis minime probatur, ut ſcilicet *corpus hujus mortis* idem ſit, atque *corpus hoc mortale*, ſive de temporaria, ſive de æterna morte id accipiatur. Eſt enim hæc phraſis hoc pacto accepta, eadem cum illa, de qua in ſuperiore modo egimus, cum nomen ſubſtantivum genitivo caſu prolatum per adjectivum inde deductum reſolvitur, quod jam diximus in Græca lingua, in qua hac ſcripta ſunt, cenſendum eſſe non proprie ſed figurate dictum. Tantum obiter non eſt reticendum, quod locus iſte in demonſtrativo illo pronomine, quod nos ſemper *hujus* Latine protulimus, apud quoſdam eſt ambiguus, ita, ut quamvis fateantur, vocem *τούτου* Græcam, quæ ibi legitur, poſſe, ut nos fecimus, & plerique alii faciunt, per vocem *hujus* reddi, tamen malint, ut Græca lingua ferre videtur, voce *hoc* illud reddi, ita ut Latine legendum ſit, *quis me liberabit ab hoc corpore mortis*: inter quos eſt Eraſmus ipſe, vir tantæ eruditionis, præſertim vero in Græca lingua. Sed nihilominus videtur omnino illum, & qui ipſum ſequuntur, hac in parte à veritate aperte deviaſſe; cum ipſe Græcorum verborum contexus ſatis oſtendat, pronomen iſtud omnino non cum *corporis*, ſed cum voce *mortis* conjungendum eſſe.

Videmur, quemadmodum ante de æquivocatione, ſic poſtea de amphibolia ſatis multa diſputaſſe; quamvis nihilominus multa omiſerimus, quæ à quibuſdam traduntur circa iſtarum duarum fallaciarum diviſiones, in quibus tradendis valde, judicio noſtro, falſi interim ſunt, confundentes ſæpe alteram cum altera fallacia, & quod ad æquivocationem pertinet, non raro ad amphiboliam referentes, & viciſſim, quæ ad amphiboliam ſpectant, æquivocationi ſæpius tribuentes: quæ etiam fuit cauſa, ut nos in ipſorum de hac materia traditionibus recenſendis, atque noſtræ huic diſputationi admiſcendis nihil laboraverimus, ſatis habentes veram, ut nobis videtur, ac ſpecificam differentiam utriuſque fallaciæ tradidiſſe, & utramque ad quædam per diviſiones capita redegiſſe, quæ poſſint adjumento eſſe ad omnia fortaſſe, quæ ad iſtam partem dividendi pertinent, recte percipienda ac tenenda.

Nunc videretur nobis ad reliquas fallacias Ariſtotelicas explicandas atque examinandas deveniendum eſſe: ſed tamen, antequam id faciamus, neceſſe eſt, ut quemadmodum in æquivocatione fecimus, ſic etiam in amphibolia ad praxin rem redigamus, atque oſtendamus, quomodo per amphiboliæ fallaciam falſi ſyllogiſmi, falſique Elenchi fieri poſſint. Eſt autem Elenchus ſyllogiſmus Reprehenſivus, & quo quis alterum revincere ſtudet. Eſtque hoc loco partim fortaſſe repetendum, partim clarius explicandum, quomodo in genere captio contingat fieri in ſyllogiſmo ſive Elencho. Sunt enim qui tradant, in hiſce fallaciis, quæ in dictione conſiſtunt, & autore Ariſtotele ſunt omnino tantum ſex numero, propterea ſyllogiſmum fieri non bonum, quod medius terminus ipſius ſyllogiſmi ſit ambiguus, & varie accipi poſſit. Nos vero aliter ſentimus, dicimuſque, poſſe contingere, ut ab ejuſmodi aliqua fallacia falſus ſyllogiſmus ſive Elenchus proficiſcatur, ſine ulla ambiguitate aut varietate ſenſus medii termini. Quippe quod ambiguitas iſta, quæ cauſa fallaciæ eſt, poſſit non minus in majore termino per ſe, aut in minore ſimiliter per ſe contingere, quam in medio termino. Atque hujus rei in æquivocatione luculenta exempla, quantumvis à nobis ipſis formata, dediſſe videmur, quæ rem ſic ſe habere, ut diximus, ad oculum demonſtrant. Tentemus igitur, an idem in amphibolia præſtare poſſimus, atque in unico, ut ibi fecimus, fallaciæ exemplo, ex ipſis Sacris Literis petito, & a nobis jam abunde explicato, id contingere poſſe demonſtremus: Ex unica, inquam, fallacia tres ſyllogiſmos ſophiſticos formari poſſe doceamus, in quorum primo medius terminus ſit ambiguus, in altero terminus major, in tertio vero minor. Sumamus igitur exemplum illud ex cap. 3. 5, Epiſt. ad Titum, allatum: *Lavacrum regenerationis*: & primum ex eo talem ſyllogiſmum formemus: Per certum quoddam lavacrum regenerationis ſervamur. Baptiſmus eſt iſtud lavacrum. Ergo per baptiſmum ſervamur: hic ſyllogiſmus, ut videtis, quod attinet ad formam, nulla in re errare dici poteſt. Eſt enim (conſtituendo, quod ſingularia habeant vim univerſalium) ſyllogiſmus iſte in prima figura, & in modo *Barbara*. Quandoquidem & certum quoddam lavacrum, & baptiſmus, cum in ratiocinatione iſta ſingularis cujuſdam loco utrumque ſit, poteſt, ut dictum fuit, pro univerſali haberi. Jam quod attinet ad materiam, major propoſitio aperte probatur per locum ipſum Pauli antea commemoratum. Ibi enim Apoſtolus diſerte dicit, Deum nos ſervaſſe per lavacrum regenerationis. Minor vero, niſi fallacia amphiboliæ advertatur, vera ſimiliter eſſe videtur. Nam ſi duo illa verba, *lavacrum regenerationis*, ita accipiamus, ac ſi dictum eſſet, lavacrum quod regenerat; certe non poterit dari ullum aliud lavacrum ſeu lotio, per quam vel ſuſpicari quidem poſſimus nos regenerari, præter baptiſmum, de vero & proprio lavacro ſeu lotione loquendo. Et ſine dubio non deſunt, qui talem aut ſimilem ſyllogiſmum formant, ad baptiſmi aquæ, qui hoc loco intelligendus eſt, præſtantiam ac dignitatem commendandam. Qui tamen ſyllogiſmus ſophiſticus cenſendus eſt, eo quod minor iſta propoſitio non ſit vera, neque ejus veritas probari ex loco iſto Pauli ullo modo poſſit; cum, ut diximus ſupra, & ſatis aperte demonſtravimus, duo iſta nomina, *lavacrum regenerationis*, ita ſint accipienda, ut intelligamus regenerationem, quæ lavet, non autem lavacrum, quod regeneret. Itaque videtis ex fallacia amphiboliæ, in iſtis duabus vocibus formari ſophiſticum ſyllogiſmum, in quo illud, ubi fallacia reſidet, id eſt, duæ iſtæ voces medii termini locum habent, quod, ut dixi, alii quidem videntur velle ſemper contingere: id quod falſum eſſe oſtendent duo ſequentia exempla ſyllogiſmorum, quæ cum iſta eadem fallacia formabimus.

Secundum igitur exemplum tale ſit, ſenſu quidem non abſimile à primo, ſed tamen quod aliam formam ſyllogiſmi nobis exhibeat. Quicunque ſervatur, is ut lavacrum regenerationis accipiat neceſſe eſt. Chriſtianus homo ſervatur. Ergo ut Chriſtianus homo lavacrum regenerationis accipiat, neceſſe eſt; & ſic baptiſmum. Nullum enim aliud lavacrum regenerationis præter baptiſmum dari poteſt. Hic ſimiliter videtis ſyllogiſmum in optima forma eſſe, ac ſimiliter ut præcedens in prima figura & modo *Barbara*. Major etiam ſatis videtur eſſe vera, per eadem Pauli verba jam citata: Nam ſi per lavacrum regenerationis Deus nos ſervat, certe inde neceſſario ſequitur, eum qui ſervatur, omnino accipere regenerationis lavacrum. Minor nullum dubium habet. Et concluſio videtur neceſſaria eſſe, niſi amphibolia iſta animadvertatur. Nam in concluſione apparet, ſimiliter ut in præcedente ſyllogiſmo, duas illas voces, *lavacrum regenerationis*, ita intelligi, ac ſi ſcriptum foret, *lavacrum quod regenerat*. Cum igitur alia iſtas voces conſtruendi ratione ex explicandæ ſint, ut à nobis & modo & ſupra alibi ſæpius eſt demonſtratum, ſequitur ſophiſticum ſyllogiſmum eſſe. In hoc vero ſyllogiſmo non quidem medius terminus ambiguus ullo modo eſt, ſed tantum

ter-

terminus major. Obtinet enim in eo locum termini majoris locutio iſta, unde amphibolia oritur, *lavacrum regenerationis*.

Tertium exemplum ſit ejuſdem fere ſententiæ cum iſto ſecundo, hoc nimirum: Per quod homines ſervantur, eo Chriſtianus homo carere non poteſt. Per lavacrum regenerationis homines ſervantur. Ergo Chriſtianus homo lavacro regenerationis carere non poteſt; & ſic baptiſmo carere nequit, cum nullum aliud præter baptiſmum lavacrum regenerationis inveniri poſſit. Apparet ſane & hunc ſyllogiſmum nullo modo in forma reprehendi poſſe. Eſt enim, ut reliqui duo, ſimiliter in prima figura, &, in modo *celarent*: eo poſito, quod jam diximus, nempe ſingularia, ſeu quæ ſingularium rationem habent, vim univerſalium habere. Major non videtur ullum dubium habere poſſe. Minor per Pauli verba liquido demonſtratur. Itaque videtur concluſionem omnino admittendam fuiſſe, niſi conſtaret de amphiboliæ fallacia: & quod hic ſimiliter *lavacrum regenerationis*, locutio, inquam, iſta ita accipitur, ut ſignificet lotionem, quæ regeneret. Jam in hoc ſyllogiſmo nec medius terminus, nec major ambiguus eſt, ſed tantum minor terminus. In eo enim minor terminus eſt *lavacrum regenerationis*. Et ita videtis, quod hæc eadem locutio, in qua amphibolia ſubeſt, ac proinde unde fallacia oritur, poteſt habere locum, nunc medii termini, nunc majoris, nunc vero minoris, & ubique efficere, ut ſyllogiſmus merito ſophiſticus dici debeat. Animadvertite autem hoc potiſſimum, quod in unoquoque ex iſtis tribus exemplis repetimus, id eſt, nullum in illis eſſe formæ vitium, ſed vitium in materia tantum latere. Ex quo conjici poteſt, illud verum eſſe, quod diximus ab initio, quamvis multi contra ſentiant, fallacias iſtas Ariſtotelicas ad materiam potiſſimum referendas eſſe, non autem ad formam. id quod ſperamus, ſi Deus dederit, ut ulterius progrediamur, nos oſtenſuros in omnibus fortaſſe aliis fallaciis; nec ulla eſt inter ipſas, quæ videatur non poſſe ad materiæ falſitatem redigi, niſi forte principii petitio. Qua de re, & de aliis omnibus huc pertinentibus, ſuo loco, Deo volente, crebrius agendum à nobis fuerit. Nunc tempus eſt, ut ad reliquas fallacias explicandas atque examinandas ex Ariſtotelis ordine, una cum ipſo Ariſtotele progrediamur.

Una igitur cum Ariſtotele ad eam fallaciam tractandam accedemus quæ dicitur *fallacia compoſitionis*; & mox ad eam, quæ *diviſionis* nominatur. Et prius quam aliquid aliud dicamus, ut jam facere conſuevimus, Ariſtotelis verba de hiſce duabus fallaciis exponemus, eaque examinabimus. Ea vero hæc ſunt: *Jam ſecundum compoſitionem ejuſmodi ſunt*: (nempe captionum exempla) *ut poſſe ſedentem ambulare, & non ſcribentem ſcribere. Non enim idem ſignificat, ſi quis dividens dicat, & componens*, (id eſt, non idem ſenſus erit, ſi quis ſenſu compoſito iſta accipiat, acſi diviſo; quodquid ſit poſtea clarius explicabimus) *nempe poſſibile eſſe ſedentem ambulare, & non ſcribentem ſcribere*. Hactenus videntur Ariſtotelis verba mendo prorſus carere: ſed quæ mox ſequuntur, omnino præ ſe ferunt mendum continere, & aliqua ſaltem ex parte eſſe ſuperflua. Inquit enim: *& hoc ſimiliter, ſi quis componat, non ſcribentem ſcribere. Significat enim, quod habet facultatem non ſcribendo ſcribendi: ſin autem non componat, quod habet facultatem, quando non ſcribit, ſcribendi*. In his verbis prior illa periodus, *& hoc ſimiliter*, videtur ſupervacanea, ſaltem aliqua ex parte. Videtur enim debuiſſe Ariſtotelem dicere: *Nam ſi componat non ſcribentem ſcribere*, & deinde ſubjungere *ſignificat*, expuncto *enim*, quod poſt *ſignificat* legitur, ita ut ad hunc modum verba ejus legi debere videantur: *Si quis enim componat non ſcribentem ſcribere, ſignificat, quod habet, &c.* Itaque in jam dicta periodo ſuperfluit illud, *& hoc ſimiliter*; & interim deſideratur vocula *enim*, in ſequentem periodum tranſlata. Mox ſubjungit Ariſtoteles: *Et diſcit nunc literas ſiquidem didicit, quæ ſcit*. Hæc Ariſtotelis verba valde difficilia mihi videntur, ſi mendo careant: qua de re mox aliquid latius dicam. Pergit Ariſtoteles: *Præterea, quod unum tantum poteſt ferre, multa poſſe ferre*. Jam antequam ea, quæ Ariſtoteles de diviſione ſeu diviſionis fallacia tradit, recitemus, recte eſt, ut ea declaremus, quæ exempli cauſa attulit, de compoſitionis fallacia verba faciens. Quod igitur attinet ad duo priora exempla, *ſedentem ambulare poſſe, & non ſcribentem ſcribere*, in quo iſta compoſitionis fallacia lateat, ſatis docet ipſe Ariſtoteles, cum in exemplo illo, *non ſcribentem, ſcribere poſſe*, docet, qui ſenſus ſit, ſi quis compoſite illud accipiat, & ſi quis accipiat diviſe. Veruntamen, quia Ariſtoteles aperte non explicat, uter ſenſus verus ſit an falſus, ſed tantum ex ipſius verbis conſequitur, compoſitum eſſe falſum, diviſum verum: (neque enim alioqui eſſet hic fallacia compoſitionis, ut ipſe profitetur) propterea recte eſt, ut nos rem aliquanto dilucidius explicemus. Dicimus itaque in utroque iſtorum exemplorum, ſenſum, qui ex eo reſultat, quod verba conjunctim accipiantur, eſſe falſum, ac propterea cenſendum eſſe, eum, qui ita loquatur, non conjunctim, ſed diviſim velle ſua verba accipi. Nam ſi diviſim accipiantur, ea ſunt vera. Eſt autem hæc compoſitio & diviſio in eo poſita, quod quis id, quod ſignificatur per participium, quod in utroque exemplo eſt, conjungat cum eo, quod ſignificatur per infinitivum, ita, ut in priore exemplo illud, *ſedentem ambulare*, ita accipiatur, ac ſi dictum eſſet, *ſedendo ambulare*, ſi compoſite iſta verba accipienda ſint: & ſic ſimiliter in altero exemplo, *non ſcribentem ſcribere* ita accipiatur, ac ſi dictum foret, *non ſcribendo ſcribere*. Sin vero diviſim ſint accipienda, non fiat conjunctio iſta, & ſic neque ipſa ſeſſio, neque ipſa non ſcriptio, ut ſic dixerim, conjungatur cum verbo, quod mox ſubjicitur, ſed tantum conjungatur is, de quo dicitur, quod ſedeat, & is, de quo dicitur, quod non ſcribat. Qua de re iterum nobis uberius explicandum erit, cum verbis Ariſtotelis, quæ de fallacia tradit diviſionis, recitatis atque explanatis, ea dicemus, quæ nobis videntur præter Ariſtotelis dicta deſiderari ad cognitionem iſtarum duarum fallaciarum. Sequitur, ut tertium Ariſtotelis exemplum fallaciæ compoſitionis declaremus, nempe verba illa: *& diſcit nunc literas, ſiquidem didicit, quæ ſcit*. In quibus verbis prædiximus eſſe ſummam difficultatem, quod non ſine cauſa à nobis factum fuiſſe, vel id indicabit, quod nos exemplum iſtud, ratione, ut nobis quidem videtur, duce, aliter cogimur accipere atque intelligere, ac cæteri, quos videre nobis hactenus contigit, accipiendum & intelligendum cenſuerunt. Ipſi enim exemplum hoc ita intelligunt, ac ſi quis iſta ipſa verba diceret: *quod diſcit quis nunc, id ſcit*: vel potius, *quod ſcit quis, nunc didicit*. Ajunt enim, hic fallaciam compoſitionis eſſe, ſi quis adverbium *nunc* componat cum verbo *didicit*, cum videlicet adverbium iſtud ſit componendum cum verbo *ſcit*, ut ſit ſenſus, ſi is verus eſſe debet, eum, qui hoc tempore aliquid ſcit, id aliquando didiciſſe; non autem, ut ex fallaci compoſitione iſta oritur, aliquem, qui quidquam ſciat, illud nunc didiciſſe. Eſt enim hic ſenſus plane falſus. Verum non poſſumus nos exemplum iſtud ad hunc modum intelligere, idque tribus de cauſis. Prima eſt, quod Ariſtotelis verba nullo modo videntur illi convenire. Neque enim ex illis ullo modo apparet, in eo eſſe fallaciæ occaſionem, quod adverbium *nunc* cum illo verbo componatur, cum quo non debet, & ab eo, cum quo componi debet, dividatur, quemadmodum iſtorum explicatio, ſeu, ſi ita loqui licet, exemplificatio omnino fert. Repetat quis ipſa verba Ariſtotelis, & nos verum dicere comperiet. Altera cauſa eſt, quod ejuſmodi fallacia, ut poſtea apertius explicabimus, non videtur magis compoſitionis quam diviſionis appellanda, ſi explicationem iſtorum recipiamus. Nam ſi in exemplo iſto adverbium *nunc* componitur cum verbo, cum quo componi non debet, eodem tempore, ut dictum eſt, eademque opera, dividitur ab eo cum quo debet componi: & tamen Ariſtoteles aperte ac nominatim exemplum, quod ipſe intelligit, in verbis ipſis numerat inter exempla fallaciæ *compoſitionis*. Tertia denique cauſa eſt, quod, ut poſtmodum explicandum à nobis erit, videtur Ariſtoteles duo genera fallaciarum, tam compoſitionis quam diviſionis proponere & nobis tradere, & prius quidem

exempla

Digitized by Google

exempla tantum unius generis, deinde vero exempla alterius. Quod nullo pacto fieret, ſi iſtorum exemplificatio recipienda eſſet; quia tunc miſtim exempla utriuſque generis traderet, quemadmodum ſuo loco videbimus. Itaque concludimus, non poſſe nos aliis hac in re adhærere, quamvis alioqui difficile admodum videatur exemplum fallaciæ compoſitionis ex ipſius Ariſtotelis verbis elicere. Nos tamen nihilominus, confiſi eo ſenſu, quem verba ipſa Ariſtotelis omnino præ ſe ferunt, tentabimus, an poſſimus alia ratione, in qua neque ulla ex prædictis cauſis tribus locum habeat, neque ulla alia, quæ impediat, ipſum Ariſtotelicum exemplum explicare. Cum igitur Ariſtoteles ita loquatur, quaſi in exemplo, quod ipſe intelligit, ex eo, quod quis didicerit, quæ ſcit, ſequatur, quod nunc literas didicerit; neceſſe nobis videtur, (eo ſervato, quod ſit vere fallacia compoſitionis, & ſic in ipſa dictione, non autem extra dictionem) exemplum hoc modo explicare: quod nunc quis ſcit, id didicit. Sed nunc ſcit iſte literas. Ergo nunc didicit literas. Fallacia enim hic in eo eſt, quod adverbium *nunc* cum ſolo verbo *ſcit* conjungendum, conjungitur præterea etiam cum verbo *didicit*, ſeu tacite ante ipſum verbum *didicit* repetitur. Cujus rei cauſa videtur eſſe illa, quam affert Ariſtoteles in ipſis verbis ſuis, quod ſcilicet, quæ quis ſcit, ea etiam didicit; id quod ex ipſo noſtro exemplo intelligi videtur: & propterea, quemadmodum hoc inde colligitur, ſic fit, ut quis errans arbitretur, colligi ſimul, quod quemadmodum nunc iſte ſcit literas, ſic etiam nunc eas didicerit. Nam ſi quis dicat, ejuſmodi fallaciam ex eorum numero videri, quæ extra dictionem ſunt, & eſſe fallaciam non quidem compoſitionis; ſed accidentis; reſpondemus, nihil vetare, quominus in uno eodemque exemplo committatur fallacia & in dictione, & extra dictionem, quamvis ſenſus ille falſus, qui inde proficiſcitur, ſit utrobique idem, pro ut ſcilicet diverſa ratione propoſitum exemplum conſiderabitur. Nam ſi hic conſideretur illud, quod nunc iſte ſcit literas, quantum pertinet ad ipſum tempus, quo ſcit, ex accidenti eſſe reſpectu conjunctionis illius, quam inter ſe habent, *ſcire & diſcere*, erit ſine dubio accidentis fallacia, ſi quis ex eo, quod nunc ſcit, concludat, iſtum etiam nunc diſcere aut didiciſſe. At ſi ita res conſideretur, ut adverbium illud *nunc*, quemadmodum dictum eſt, tacite repetatur ante verbum *didicit*, & ſic cum eo conjungatur, cum quo tamen conjungi ſeu componi non debet, tunc erit compoſitionis fallacia, & in ipſa dictione fallacia iſta conſiſtet, non minus quam ſuperior extra dictionem.

Pergit Ariſtoteles, & adhuc exemplum unum affert fallaciæ compoſitionis inquiens: *Item, quod unum tantum potens eſt ferre, multa poſſe ferre.* Non ſatis mihi liquet, an alii exemplum hoc recte percipiant: ſed niſi fallor, hic eſt in eo Ariſtotelis ſenſus: quod ſi quis dicat, iſtum poſſe ferre hoc & hoc, illud & illud &c, fallaciam compoſitionis committit, ſi verba iſta ita acceperit, ac ſi is, qui ea protulerat intellexerit, iſtum ſimul & ſemel iſta omnia ferre poſſe, non autem ſingula ſeparatim, quemadmodum ille intellexit; ut ſine dubio eveniret, ſi quis exempli cauſa, cum eſſent ſacci multi tritico pleni, iique tales, quorum non plures uno quiſquam ferre poſſet, & diceret aliquis: Videte, iſte poteſt hunc ſaccum ferre, & hunc, & hunc, &c. Ubi enim iſte, qui ſic loquitur, ſine dubio intelligit, ſingulos ſaccos ab iſto ferri poſſe, per compoſitionis fallaciam faceret illum dicentem, quod omnes illos, quos nominavit, ferre ſimul poſſet.

Poſt hoc exemplum tranſit Ariſtoteles ad exempla diviſionis, cujus fallaciæ videtur hic ſimiliter tradere exempla quatuor; quemadmodum & compoſitionis tradidit; id quod ſentire non paucos arbitror. Mihi tamen aliud videtur, nempe duo priora tantum afferri, tanquam certa & propria exempla fallaciæ diviſionis: reliqua vero duo, utpote, ut poſtea dicemus, alterius generis, quam ſuperiora omnia, ut communia utrique fallaciæ ab ipſo allata fuiſſe. Jam primum exemplum, quod eſt etiam prius ex illis duobus, quæ proprie ad diviſionem pertinent, tale eſt: quod quinque ſint duo & tria, & imparia & paria. Ubi, quemadmodum ab aliquo interprete factum eſt, ſine dubio addenda eſt ante vocem *imparia*, vocula *ita*, ac ſi Ariſtoteles dixiſſet: *Atque ita imparia & paria.* Exemplum enim continetur totum, ſi nudum per ſe conſideretur, Illis paucis verbis: *quinque ſunt duo & tria*, exemplum, inquam, unde diviſionis fallacia oriri poſſit. Namque illud *imparia & paria*, eſt id, quod per fallaciam iſtam concluditur. Verum ſiquidem eſt, quinque eſſe duo & tria, ſi illud *duo & tria*, conjunctim accipiatur. Nam ſine dubio in quinque ſunt & duo & tria; & merito dici poteſt, ex iſtis duobus numeris ſimul junctis fieri numerum iſtum *quinque*, ſed ſi disjunctim iſti duo numeri, ſeu verba illa, *ſunt duo & tria*, accipiantur, ac ſi ille, qui ita locutus eſt, dixerit: *quinque & eſſe duo, & eſſe tria*, certe tunc per iſtam diviſionem ſenſus efficitur falſus; & propterea etiam falſa eſt concluſio illa, quod *quinque ſint imparia, & paria*: cum iſtud nulla ratione concludi poſſit, niſi diviſionis fallacia iſta in ejuſmodi verbis committatur.

Poſterius exemplum ad diviſionis fallaciam proprie pertinens tale eſt, ut quidem Ariſtoteles illud proponit: *Majus eſt æquale, tantundem enim eſt, & adhuc amplius.* Hic contraria ratione ac ſupra fecit, prius concluſionem falſam ex diviſione reſultantem poſuit, deinde ipſum exemplum ubi fallacia iſta committitur. Nudum enim ipſum exemplum eſt: *Id quod eſt majus, tantundem eſt atque id, quod eſt minus, & adhuc amplius*, certe quatenus tantundem eſt, eatenus eſt æquale. Quare ſi hoc per ſe accipiatur, & diviſim ab eo, quod dicitur *adhuc eſſe amplius*, æquale erit id, quod eſt majus, minori. Sed quia diviſio iſta nullo pacto eſt admittenda, ſed conjunctim intelligendum, totum illud eſſe tantundem atque eo amplius; propterea falſum eſt, præſertim ſimpliciter loquendo, majus minori æquale eſſe.

Sequuntur altera illa duo exempla, de quibus diximus nobis videri, quemadmodum alterius generis ſunt, quam ſuperiora omnia, ad eum tamen modum explicata, ut à nobis factum eſt, ſic non eſſe propria fallaciæ diviſionis, ſed communia etiam fallaciæ compoſitionis. Prius exemplum hoc eſt: *Ego poſui te ſervum exiſtentem liberum.* Videtur exemplum hoc, ut alii monent, petitum ex aliquo antiquo Poëta Comico. Ubi ſine dubio is, qui ita à Poëta illo inducitur loquens, dicere voluit, ſe iſtum, cum quo loquebatur, è ſervo feciſſe liberum: & tamen ejus verba, ut jacent, ita accipi poſſunt, ac ſi contrarium dicere voluerit, nempe ſe feciſſe iſtum è libero ſervum. Hujus diverſi ac duplicis ſenſus cauſa eſt, quod verba varie poſſunt inter ſe componi ac dividi. Idem evenit in exemplo poſteriore, quod tale eſt, & quidem ad verbum, ſi ita illud recitemus, ut verba ipſa Græca habent: *Quinquaginta virorum centum liquit Achilles.* Neque enim ſimiliter hic dubium eſſe poteſt, quin ſenſus iſtius carminis (eſt enim hexametrum carmen) is ſit, quod è centum viris Achilles quinquaginta reliquerit: & tamen, ſi verba ipſa ſpectemus, poteſt ſimiliter ſenſus eſſe, quod Achilles è quinquaginta viris reliquerit centum, quem nemo non videt plane eſſe falſum atque adeo impoſſibilem. Sunt qui affirment, hoc exemplum petitum eſſe ex Homero: ſed locum interim non citant. Nam alii ſunt, qui ſimpliciter à Poëta aliquo, ſeu à Poëta quodam, cum interim non nominando, dicant hoc carmen ſcriptum fuiſſe. Quem verſum conati ſunt verſu ſimiliter Latine reddere. Quod quidem cum faciunt, alia ratione videntur fallaciæ dare locum; atque illa eſt, quæ ex ipſo Græco verſu reſultat, quamvis plane ejuſdem generis, ut mox, Deo volente, explicabimus: Prius enim recte erit, ut declaremus, quomodo in ſuperiore exemplo fallacia committatur, ſeu quæ ſit fallaciæ ratio. Ii qui locum iſtum Ariſtotelis explicant, exemplumque iſtud examinant, quos quidem mihi videre contigit, ajunt fallaciam in eo eſſe, quod verbum *poſui*, conjungendum cum nomine *liberum*, conjungitur cum nomine *ſervum*. Hoc verum quidem eſſe fateor: ſed interim tamen certum eſt, hac ratione non omnino explicari, quomodo fallacia committatur, & fortaſſe id dici, in quo

etiamſi, ut faſſi ſumus, fallacis inſit, non tamen eſt propria ſallaciæ vis, aut ſaltem maxime propria. Conſiderandum enim eſt, quamvis effectus plane idem ſit ubique, tamen triplici ratione poſſe conſiderari, & committi in exemplo iſto fallacism, de qua hoc loco agimus, quæ ſcilicet in ipſa dictione inſit. Primum enim, ut jam dictum eſt, in eo poteſt eſſe fallacia, quod verbum *poſui*, conjungendum cum voce *liberum*, conjungatur cum voce *ſervum*, & hæc eſt prima ratio. Secunda ratio erit, quod vox *ſervum*, quæ debet conjungi cum voce *exiſtentem*, conjungatur cum verbo *poſui*. Tertia ratio eſt, ſi participium *exiſtentem*, quod debet jungi cum nomine *ſervum*, jungatur cum nomine *liberum*. Hic manifeſte videtur, non illo uno tantum modo, quemadmodum alii ſcribunt, committi in exemplo iſto fallacism, ſed duobus etiam præterea. Eſt nihilominus tamen in ſingulis iſtis modis idem falſus ſenſus; & ex ſingulis id evenit, quod cum is, qui dixit, *ego te poſui ſervum exiſtentem liberum*, intellexit, ſe è ſervo feciſſe iſtum liberum, intelligatur dixiſſe, ſe contra è libero feciſſe iſtum ſervum. Quod ſi quis me interroget, quinam ex iſtis tribus modis, & ſic, quænam, ut magis proprie loquamur, ex iſtis tribus cauſis, ut prædicta ſallacia committatur, ſit maxime propris; cenſeo dici poſſe, eam eſſe omnium maxime propriam, quam poſtremam & tertiam eas enumerandu fecimus: ut ſcilicet omnis ratio fallaciam in verbis iſtis committendi inde naſcatur, quod non appareat, ad utrum ex illis nominibus *ſervum & liberum*, debeat referri, cum eoque conjungi participium *exiſtentem*. In aliis enim duobus modis, quamvis quiddam ſimiliter ejuſmodi eveniat: tamen veriſimilior videtur, quod attinet ad verborum ipſorum ſtructuram, ea compoſitio, ex qua falſus ſenſus provenit. Eſt quidem multo veriſimilius, ſi verborum ſtructuram conſideremus, ut verbum *poſui* conjungatur cum nomine *ſervum*, quam cum nomine *liberum*: itemque veriſimilius videtur, nomen *ſervum* conjungendum eſſe cum verbo *poſui*, quam cum participiu *exiſtentem*: At vero ſi quis tres illas voces, *ſervum exiſtentem liberum*, per ſe conſideret, non magis veriſimile eſt ut participium *exiſtentem* conjungatur cum hoc, quam cum illo ex iſtis duobus nominibus.

Sed jam ad ſecundum, ſeu poſterius hujus generis Ariſtotelis exemplum revertamur. Dicimus igitur, inveniri idem hoc exemplum, ut quidem alicubi citatum legimus, apud Quinctil. lib. 7. cap. 10, ad hunc videlicet modum: *Quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles.* Quæ verba non minus hexametrum carmen ſunt, quam ea quæ ipſe Ariſtoteles recitavit, & quidem, ut quidam affirmant, ex ipſo Humero. Alius itidem, qui libros hos Ariſtotelis in linguam Latinam convertit, hexametro verſu verba iſta reddens, ſic ea eſt interpretatus: *Quinquaginta viris de centum liquit Achilles.* Jam in iſtis duobus modis vertendi Græca illa verba, perit ex parte id, unde fallacia, judicio meo, oriri poteſt, ſi ipſa Græca verba ſpectemus. Quamvis enim minime negem, conſiderari poſſe, atque a ſeo affirmari id, quod alii omnes, quos legimus, ſentiunt, nempe ſallaciam in eo committi, quod verbum ſic proprie à Grammaticis appellatum, quod in iſtis verbis habetur, pro eo quod jungi debet cum voce *quinquaginta*, conjungatur cum voce *centum*: animadvertendum tamen eſt, poſſe etiam ſecundum ipſa Græca verba fallaciam inde oriri, quod vox *virorum* ſeu *hominum*, quæ conjungi debet cum voce *centum*, conjungatur cum voce *quinquaginta*; idque ob eam cauſam, quod non appareat, utro caſu, accuſativo ſcilicet, an genitivo, utravis ex illis duabus numeralibus vocibus, cum utraque ſit indeclinabilis, accipienda ſit; quæ ſallaciæ occaſio omnino abeſt ab utrovis ex duobus recitatis modis, reddendi Latine verſum iſtum Græcum. Et in modo quidem, qui apud Quinctil. legitur, alia interim fallaciæ occaſio habetur, præter illam, quam diximus agnoſci in iſto exemplo ab iis, quos hactenus hac de re diſputantes legimus. Ea eſt, quod verba illa, *ubi erant*, quæ ſecundum verum ſenſum conjungi debent cum voce *centum*, poſſunt ex uſu loquendi & vi ipſa Grammatica conjungi etiam cum voce *quinquaginta*, quod ſi fiat, falſus omnino ſenſus inde orietur; cum fieri nullo modo poſſit, ut, ubi erant quinquaginta, inde Achilles occiderit centum. In eo ſimiliter Latino verſu, quem, ut diximus, interpres quidam in ſua hujus loci tranſlatione pro Græco repoſuit, non retinetur ex Græco niſi illa communiter obſervata fallaciæ occaſio, à varia verbi *liquit* conjunctione proficiſcens. Sed tamen & hic alia præterea occaſio habetur; cum non omnino conſtet, an vocula *de* jungi debeat cum voce *centum*, an cum voce *quinquaginta*; quamvis paulo durius videatur, ſiquis cum voce *quinquaginta* eam conjungere velit, & Poëtice tantum fortaſſis id fieri poſſit. Verum alii ſunt, qui Græca verba carmine Latino, eoque hexametro, ut verba ipſa Græca ſonant, reddiderunt, & interim tamen eaſdem omnino occaſiones fallaciæ committendæ conſervarunt. Sed fortaſſe iſti id facientes, non admodum Latine ſunt locuti. In Boëthli quidem interpretatione ſic verſum iſtum legimus: *Quinquaginta virûm centum heros liquit Achilles.* Apud Fonſecam vero ſic legitur: *Quinquaginta hominum centum heros liquit Achilles.* Quod idem plane eſt cum eo, quod Boëthius vertit, niſi quod pro voce *virum*, quæ eſt apud Boëthium, repoſita eſt vox *hominum*, idque ſine ulla cauſa: cum vox quam Boëthius uſurpavit, magis proprie reddat vocem Græcam ἀνδρῶν, quam illa, quam ejus loco Fonſeca repoſuit. Verumtamen, ut diximus, uterque modus videtur non bene eſſe Latinus. Vix enim liceat Latine dicere, *centum virorum Achilles liquit quinquaginta*, pro eo, quod eſt *de centum viris*. Sed quicquid ſit, ut Ariſtotelis exemplum nulla ex parte mutetur, & eædem plane, neque plures neque pauciores, ſallaciæ committendæ occaſiones, quæ in verbis ab Ariſtotele citatis ſunt, conſerventur, præſtat ſine dubio, ea Latine vertendo minus Latine loqui, quam occaſiones iſtas augere vel minuere, aut quocunque modo mutare. Verumtamen ab iſtis, qui hac in parte non peccarunt, in eo peccatum fuiſſe videtur, quod tamen voluerint verſum verſu reddere, quod nihil erat neceſſe. Unde multo minus videtur ferenda improprietas illa Latini ſermonis, quæ alioqui ferenda videtur, cum quis profitetur, ſpreta carminis ratione, ſe verbum verbo reddere. Jam ex duabus illis fallaciæ occaſionibus, quæ in exemplo iſto, prout Græca verba habent, reperiuntur, ſi quis ſimiliter me interroget, utram ego credam magis loci propriam, & ſecundum ipſius Ariſtotelis mentem; fatebor, non illam eſſe me exiſtimare, quam ii exiſtimant, quos mihi legere contigit, ut ſcilicet ea ſit, quod verbum *liquit*, conjungendum cum voce *quinquaginta*, poſſit non minus conjungi cum voce *centum*. Quandoquidem non eſt hac ratione res par inter utrumque ſenſum: cum multo veriſimilius ſit, ut prædictum verbum conjungatur, ſi verborum ſtructura ipſa ſpectetur, cum voce *centum*, ex qua conjunctione falſus ſenſus provenit, quam cum voce *quinquaginta*, ex qua verus. Sed quod vox *virorum* vel cum voce *centum*, vel cum voce *quinquaginta* conjungatur, id omnino rationis paritatem habet. Sive enim huic, ſive illi voci jungatur, quod attinet ad ipſorum verborum ſonum & ſtructuram, pari omnino veriſimilitudine, quod ita fieri debeat, utrumque fieri poteſt. *Cætera non abſolvit Auctor.*

CHRISTIANÆ RELIGIONIS INSTITUTIO.

Interrogans diſcipulus, Reſpondens magiſter

De Religione Chriſtiana in genere.

Interrogans diſcipulus.

QUid eſt Chriſtiana Religio?

Reſpondens magiſter.

Eſt via divinitus propoſita & patefacta perveniendi ad immortalitatem, ſeu æternam vitam.

Interrog.

Numquid naturaliter & per ſe non habet homo quidquam commune cum immortalitate?

Reſpon.

Non habet.

Interrog.

Cur vero?

Reſpon.

Quia & de terra ab initio formatus Gen. 9. 5, ob idque mortalis creatus eſt 1 Cor. 15. 47, & propter violatum à ſe præceptum, quod ipſi dederat Deus Gen. 2. 17, & 3. 17 &c, ex ipſius Dei decreto, quod in ipſo præcepto dando expreſſum fuerat, neceſſariæ perpetuæque morti obnoxius eſt factus.

Interrog.

Jam vero iſta ad vitam æternam via quibus rebus continetur?

Reſpon.

Ut ſummatim dicam, unius Dei qui illam nobis propoſuit, & Jeſu Chriſti per quem eam propoſuit, cognitione, ſic enim ipſe Jeſus Chriſtus affirmaſſe legitur, Joh. 17. 3.

Interrog.

Qualem cognitionem iſtam intelligis?

Reſpon.

Intelligo potiſſimum Dei per Chriſtum erga nos voluntatis notitiam, & ad eam, cogitationum, morum, actionumque noſtrarum conformationem.

Interrog.

Quid? An non neceſſe eſt ad cognitionem iſtam, noviſſe præterea, quæ nam ſit Dei Chriſtique natura ſive eſſentia?

Reſpon.

Iſtiuſmodi notitia eatenus tantum eſt neceſſaria, quatenus ſine ipſa, nec Dei per Chriſtum erga nos voluntatem noſſe, nec nos ad eam conformare poſſimus.

De cognitione Dei.

Interrog.

Quid igitur de Dei (ut de ipſo primum, poſtea vero de Chriſto agamus) natura ſive eſſentia noſſe omnino nos debere ſtatuis?

Reſpon.

Hæc duo in ſumma. Quod ſit, & quod unus tantum ſit. Iſta enim de Dei eſſentia noſſe, id eſt, ſibi firmiter perſuadere, neceſſaria cenſeo ad ejus voluntatem iſtam percipiendam eique obediendum.

Interrog.

Quid eſt de Deo noſſe, quod ſit?

Reſpon.

Eſt noſſe, quod in nos divinum imperium ex ſeipſo habeat.

Interrog.

Quid eſt noſſe, quod unus tantum ſit?

Reſpon.

Eſt noſſe, ſeu ſibi firmiter perſuadere, ipſum ſolum eſſe, qui ex ſe ipſo divinum imperium in nos habeat.

Interrog.

Quid eſt divinum iſtud id nos Dei imperium?

Reſpon.

Eſt jus atque poteſtas de nobis quidquid velit ſtatuendi, ad ea etiam pertingens, ad quæ nullum hominum, vel alterius cujuſcumque generis imperium pertingere poteſt; cujuſmodi ſunt cogitationes ipſæ noſtræ, quantumvis in ipſo cordis noſtri receſſu abditæ. Quibus pro ſuo arbitratu leges imponere, & præmia pœnaſve conſtituere poteſt.

Interrog.

Quid eſt, quod imperium iſtud ex ſe ipſo habet?

Reſpon.

Eſt, quod illud nulla prorſus ratione ab alio quoquam habet.

Interrog.

Quid eſt, quod illud ſolus habet?

Reſpon.

Non dixi ſimpliciter, ſolum habere, ſed, ſolum ex ſeipſo habere. Nihil enim vetat, quominus imperium iſtud, quod nemo alius præter ipſum ex ſe ipſo habet, cum alio ipſe communicaverit. Quanquam ſcriptura ipſa ſic loquitur ut dicat, ipſum ſolum eſſe, qui potens, ſeu dominator ſit 1 Tim. 6. 15.

Interrog.

Cur igitur ita loquitur ſcriptura?

Reſpon.

Quia nimirum quiſquis imperii non modo divini, ſed etiam humani quidquam habet, ex ipſius dono habet.

Interrog.

An non de Dei eſſentia ſive natura noſſe etiam debemus, quod ſit æternus, id eſt, nec principium nec finem habens?

Reſpon.

Neceſſe eſt ſine dubio, ut eum æternum eſſe nobis perſuadeamus, à quo vitam æternam tanquam ab ejus primo auctore ſperemus, ſine ſpe autem æternæ vitæ, quam ex ipſius Dei voluntate ſimus adepturi, nullo modo ea præſtare poſſumus, quæ, ſe à nobis velle, Deus per Chriſtum patefecit. Verum quod Deus ſemper fuerit, & conſequenter quod ſemper ſit futurus, eo ipſo neceſſario includitur, quod ex ſe ipſo, & quidem ſolus, divinum imperium in nos habeat.

Interrog.

Sunt ne præterea res aliæ ad Dei naturam pertinentes, quæ ſimiliter iſto ipſo includantur, quod Deus ſolus ex ſeipſo divinum imperium in nos habeat?

Reſpon.

Sunt, eæque nobis ob id ipſum credendæ, quod alioqui ejus voluntati per Chriſtum patefactæ non obediremus.

Interrog.

Quæ nam ſunt iſtæ?

Reſpon.

Hæ tres. Juſtitia, ſapientia, & potentia, eæque ſummæ, & nullis limitibus circumſcriptæ.

Interrog.

Quid juſtitiæ nomine intelligis?

Reſpon.

Rectitudinem & æquitatem.

Interrog.

Quid Sapientiæ?

Reſpon.

Rerum ſcientiam, ac notitiam.

Interrog.

Quid denique potentiæ?

Reſpon.

Facultatem; ea quæ velit faciendi.

Interrog.

Cur vero, niſi iſta tria ſumma in Deo eſſe nobis perſuaſerimus, ejus voluntati per Chriſtum patefactæ obedire non poterimus? Reſponde autem (quæſo) mihi ordine & ſingulatim; ac primum de juſtitia.

Reſpon.

Idcirco nobis perſuaſum eſſe debet, Deum eſſe ſumme & perſectiſſime juſtum, id eſt, rectum & æquum, ſi ei, ut per Chriſtum juſſit, obedire velimus, primum, ut certi ſimus, Deum, quæ nobis, licet alioqui indignis, ſibi obedientibus per Chriſtum promiſit, ea etiam omnino præſtiturum, & ſuis promiſſis ſtaturum; deinde, ut in tentationibus, quæ Chriſti præceptis parere volenti multæ & graviſſimæ accidunt, perpetuo perſuaſi ſimus, nullam prorſus iniquitatem ex ipſius Dei parte eſſe, quod ita nos affligi ſinat.

Interrog.

Quid vero reſpondes de ſapientia?

Reſpon.

Nimirum ideo neceſſe eſſe, ut credamus, Deum ſummam & abſolutam rerum omnium ſcientiam ac notitiam habere, ne quidquam dubitemus, quin ipſum cor noſtrum, ex quo potiſſimum noſtra obedientia æſtimanda eſt, illi notiſſimum perpetuo ſit. Nihil enim alioqui hominis corde abſtruſius & cognitu difficilius.

Interrog.

Quid denique de potentia dicis?

Reſpon.

Id quidem omnibus eſt in promptu. Quis enim ſibi perſuaſerit Deum, ut primum ejus rei auctorem, nobis vitam æternam dare poſſe, niſi ſimul crediderit, ejus facultatem, ea quæ velit, faciendi, nullis limitibus eſſe circumſcriptam? Quis ea ingentia mala ſubiret, quæ Deo per Chriſtum obedientibus ſubeunda ſunt, niſi perſuaſiſſimum haberet, omnia eſſe in ipſius Dei manu, nec ſine ejus nutu & voluntate iſta accidere poſſe, nihilque iſtorum, aut quidvis aliud ſive in cœlo, ſive in terra, eſſe, quod ullam vim habeat impediendi, quominus Deus ea præſtare poſſit, quæ promiſit, & ab eo expectamus?

Interrog.

An non neceſſe eſt præterea, ut de Dei natura ſive eſſentia id ſciamus, utrum ſcilicet in iſto ipſo uno Deo ſint nec ne plures perſonæ, & quænam ſint iſtæ?

Reſpon.

Interrogatio hæc tua implicat contradictionem.

Interrog.

Quomodo vero?

Reſpon.

Nimirum, quatenus in ea ſimul affirmatur Deum eſſe unum, ſimul dubitatur, ne non ſit unus.

Interrog.

Sed an fortaſſe ignoras, aliud eſſe eſſentiam ſeu naturam, & aliud perſonam? An non intelligis interrogationem meam unum quidem Deum eſſe affirmare, eſſentiæ ratione, dubitare vero, an non ſit unus, reſpectu perſonæ?

Reſpon.

Eſſentia, quæ aliud reipſa eſt à perſona, non eſt ea, quæ numero eſt eſſentia, & prima eſſentia ſeu ſubſtantia vocatur, ſed ea, quæ eſt eſſentia ſpecie, & ſecunda eſſentia ſeu ſubſtantia nominatur. Jam Dei eſſentia eſt una numero, non autem ſpecie, nec quicquam habet Deus cum ſecunda illa eſſentia commune, ſed tantum cum prima, quæ ubi eſt intellectu prædita, idem prorſus eſt cum perſona.

Interrog.

Quid igitur concludis?

Reſpon.

Nempe id, quod per te ipſe jam intelligere potes, videlicet, cum Dei eſſentia ſit una numero Deut. 6. 4, neceſſe eſſe, ut una etiam numero ſit in Deo perſona, & nullo pacto plures. Nam ſi plures divinæ perſonæ eſſent, plures quoque divinas eſſentias eſſe oporteret.

Interrog.

Eſtne neceſſarium iſta ſcire aut credere?

Reſpon.

Eſt quidem neceſſarium, ſi quis veritatem plane noſſe aut credere velit. Sed ad vitam æternam conſequendam non crediderim eſſe omnino neceſſarium.

Interrog.

Cur ita ſtatuis?

Reſpon.

Quia non omnis veritas, etiam in iis, quæ ad ipſam eſſentiam Dei pertinent, ejuſmodi eſt, ut ſine illius cognitione ipſius Dei per Chriſtum nobis patefacta voluntas cognoſci nequeat, aut illi, ut par eſt, obediri. Et ſane, ut voluntas iſta cognoſcatur, illique obediatur, haud neceſſarium eſt ſcire aut credere veritatem hanc, licet certiſſimam, in Deo videlicet plures una perſonas non eſſe; modo alioqui credas, Deum unum tantum eſſe. Quamvis enim iſtorum duorum utrumvis ex altero neceſſariò ac manifeſtiſſime conſequatur; jam diu tamen fuerunt plerique Chriſtiani nominis homines, hodieque ſunt adeo hâc in re dementati, ut ſibi perſuadeant, Deum omnino unum tantum eſſe, & tamen interim credant, tres eſſe in Deo perſonas, quarum quælibet ſit ille idem unus Deus, quo nihil vel abſurdius, vel impoſſibilius, vel denique divinis ipſis teſtimoniis repugnantius ne excogitari quidem poteſt.

Interrog.

Quid igitur ipſe ſtatuis de Chriſto Dei filio, quem iſti volunt eſſe alteram ex iſtis tribus perſonis, unumque & eundem numero Deum cum Patre ſuo?

Reſpon.

De hoc reſpondebo tibi, ubi ſeparatim de ipſius Chriſti eſſentia nobis agendum erit. Satis eſt hoc in loco, te intelligere, me ſtatuere ſententiam iſtam de Chriſto nullo pacto veram eſſe poſſe.

Interrog.

Verum quid, quæſo, ſaltem de Spiritu Sancto nunc mihi dicis, de quo iſti ſimiliter affirmant, eum eſſe divinam perſonam, nempe tertiam, & unum atque eundem numero Deum cum Patre & Filio? Quid ipſe cum iſtud nullo pacto admittas, de eo ſtatuendum cenſes?

Reſpon.

Nempe, illum non eſſe perſonam aliquam à Deo cujus eſt Spiritus, diſtinctam, ſed tantummodo (ut nomen ipſum *Spiritus*, quod flatum & afflationem, ut ſic loquar, ſignificat, docere poteſt) ipſius Dei vim & efficaciam quandam, id eſt; eam, quæ ſecum ſanctitatem aliquam afferat.

Interrog.

Sunt ne teſtimonia aliqua divina, ex quibus præter ipſius nominis ſignificationem, confirmari poſſit, Spiritum Sanctum eſſe vim quandam atque efficaciam Dei?

Reſpon.

Sunt; ut illud apud Lucam capit. ultimo, *quoaduſque induamini virtute ex alto*. Apertiſſimum enim eſt, ibi *virtutis ex alto* nomine intelligi Spiritum Sanctum, quo futurum erat, ut Apoſtoli paulo poſt donarentur. Eſt autem, ſine dubio, virtus ex alto idem, quod virtus altiſſimi; & propterea nihil etiam dubitari poteſt, quin apud eundem Lucam 1. Virtus altiſſimi ſimiliter Spiritum Sanctum ſignificet, vel potius proxime antea nominatum, quid ſit declaret. Ut quidem non pauci viri doctiſſimi cenſuerunt.

Interrog.

Qua ratione igitur ſacra illa teſtimonia interpretaris, in quibus Spiritui Sancto ea tribuuntur, quæ ſunt propria perſonarum, & ſimul uni tantum Deo conveniunt?

Reſpon.

Sæpe in ipſis Sacris Literis 1 Cor. 13. 4 &c, Gal. 3. 8. Jac. 3. 17. Rom. 7. 8 &c. Joh. 3. 8, quibuſdam rebus ea tribuuntur, quæ ſunt propria perſonarum, nec tamen

res

res iſtæ ſunt perſonæ; & cum Spiritus Sanctus Dei vis ſit atque efficacia, quemadmodum id ei merito tribuitur, quod ipſius Dei eſt proprium; ſic ſæpiſſime fit, ut Spiritus Sancti nomine, aliud nihil, quam ipſe Deus, quatenus vim iſtam atque efficaciam exerit, intelligatur.

Interrog.

An non putas, iſtud noſſe, quod & affirmas & demonſtras, ſicut videlicet Dei eſſentia una eſt numero, ſic unam tantum eſſe Dei perſonam, quamvis id plane neceſſarium ad æternam ſalutem conſequendam eſſe non cenſeas, magni tamen faciendum eſſe?

Reſpon.

Immo maximi, adeo, ut nullo pacto illos excuſandos cenſeam, qui huic veritati obſtinate repugnant, quive illius cognitionem adepti, eam profiteri non audent, &, ſi ad eam rem ſint apti, aliis eam perſuadere, ubi occaſio ſeſe offerat, non curant. Nam non ſolum de Dei, Domini noſtri Jeſu Chriſti Patris gloria hic agitur, quæ omnibus rebus perpetuo anteferri debet, ſed etiam de ſalutis noſtræ per Chriſtum ratione exacte percipienda, quod ad ſalutem ipſam conſequendam maximum nobis adjumentum afferre poteſt.

Interrog.

Eſt ne aliquid amplius, quod nos de Dei eſſentia cognoſcere ſit neceſſe, præter illa, quæ hactenus a te expoſita ſunt?

Reſpon.

Non eſt. Et hæc ipſa, ut dictum fuit, non per ſe, ſed quatenus ſine illorum cognitione ſeu perſuaſione, divinæ voluntati per Chriſtum patefactæ obediri nequit, cognitu nobis ſunt neceſſaria.

Interrog.

An non Dei bonitas ad ipſius Dei eſſentiam pertinet? An non Deum bonum eſſe ut cognoſcamus neceſſe eſt?

Reſpon.

Dei bonitas quatenus ad ipſius eſſentiam pertinet, vel includitur tota in rectitudine & æquitate, de qua (ut pote quæ cognitu nobis eſt neceſſaria) ſub nomine juſtitiæ jam dictum eſt. Vel ſi velimus, ſub ea comprehendi quoque beneficam naturam quæ in Deo ſit, ſeu beneficentiam naturalem à voluntaria diſtinctam, dico ad Dei præcepta, per Chriſtum nobis data, ſervanda, nihil neceſſe eſſe, ut beneficentiam aliquam Dei naturalem cognoſcamus, ſed ſatis eſſe voluntariam agnoſcere. Qua minime agnita, fateor neminem præcepta iſta ſervare poſſe; & quidem voluntariam beneficentiam bonitatis nomen præcipue declarat, & ſic dici poteſt Dei bonitatem etiam præter rectitudinem & æquitatem nobis cognitu plane neceſſariam eſſe; ſed tamen non quatenus ad ipſius Dei eſſentiam, ſed quatenus ad voluntatem pertinet.

De voluntate Dei.

Interrog.

Jam igitur, quænam de ipſa Dei voluntate cognitu nobis neceſſaria eſſe ſtatuis?

Reſpon.

Quæ pertinent ad voluntatem divinam, & nobis cognitu ſunt neceſſaria, ſunt duplicis generis. Nam partim ſunt, quædam ipſius operationes, quarum omnes & ſinguli homines ſemper fuerunt participes. Partim vero vel operationes ſunt, vel præcepta, vel denique decreta, quæ ad eos proprie ſpectant, qui vitam æternam ſint adepturi.

Interrog.

Quænam ſunt iſtæ voluntariæ Dei operationes, quarum omnes & ſinguli homines participes ſemper fuerint?

Reſpon.

Hæ tres. Mundi, ſive coeli terræque creatio Gen. 1; de ſingulis hominibus cura & providentia Gen. 18. 25, & remuneratio eorum, qui ipſum quærunt Hebr. 11. 6, id eſt ipſi obtemperant.

Interrog.

Neceſſariumne igitur ſtatuis homini, qui velit Dei per Chriſtum patefactæ voluntati obtemperare, ſibi perſuadere, ab ipſo Deo creatum fuiſſe mundum?

Reſpon.

Omnino, idque duplici de cauſa. Una eſt, eaque potior, quia Deus hoc ipſum vult, & à nobis requirit. Ob hanc enim cauſam, & ipſe Deus, & divini homines tam ſæpe, tamque diſerte, à Deo cœlum terramque, & omnia quæ in eis ſunt, creata fuiſſe teſtantur. Altera quia, niſi id nobis perſuadeamus, nihil erit, cur credamus, Deum ſingulorum hominum curam gerere, quod tamen ut firmiter credat, quemadmodum nos jam ſtatuimus, ſic nemo non videt perneceſſarium illi eſſe, qui ipſi Deo obedire velit.

Interrog.

Hoc adeo apertum eſt, & ejus cauſa tam manifeſta, ut de ea non ſim te interrogaturus, ſicut nec etiam de cauſa, cur Deo obedire volenti neceſſe ſit credere, eum eſſe remuneratorem illorum qui ipſum quærunt. Nam ea ſimiliter ſatis unicuique per ſe patet. Sed quænam illa ſunt ad voluntatem Dei pertinentia, quorum cognitio nobis ſit neceſſaria, non omnibus hominibus communia?

Reſpon.

Hæc quia ad Chriſti non minus, quam ad Dei cognitionem pertinent, neceſſe eſt, ut ſi de eis loqui velimus, jam de ipſo Chriſto cognoſcendo agamus.

De cognitione Chriſti.

Interrog.

Recte mones. Primum igitur, quid cenſes de Chriſti natura ſive eſſentia nobis cognitu eſſe neceſſarium?

Reſpon.

Id, ut antea dixi, ſine cujus cognitione voluntas Dei erga nos per ipſum Chriſtum patefacta, à nobis vel ſciri, vel ſervari nequeat.

Interrog.

Quid igitur ex iis, quæ ad Chriſti naturam ſive eſſentiam pertinent, ejuſmodi eſſe cenſes?

Reſpon.

Vix quidquam. Nam quædam, quæ ad ipſius Chriſti perſonam alioqui pertinent, & nobis omnino ob prædictam cauſam cognita eſſe debent, non naturalia illi ſunt, ſed à Deo poſtmodum ipſi data & conceſſa, & ſic ad Dei voluntatem ſunt referenda; & quidem ad primam quam fecimus ejus partem, id eſt ad Dei operationes.

Interrog.

Quæ nam ſunt iſta?

Reſpon.

Divinum imperium, quod in nos habet Rom. 14. 9; & ſuprema illa majeſtas Epheſ. 1. 20 &c, qua quidquid uſquam eſt, aut excogitari poteſt, præter unam tantum ipſius Dei majeſtatem longe excellit 1 Cor. 15. 27. Phil. 2. 8, & 9. Hebr. 2. 9. Hæc enim Chriſto haud naturalia eſſe, ſed à Deo Patre illi data fuiſſe, ipſumque ea per & propter mortem atque obedientiam & reſurrectionem ſuam adeptum eſſe, apertiſſime ſcriptura teſtatur.

Interrog.

Cur vero hæc de Chriſto cognoſcere omnino debemus? Aut quid hæc pertinent ad Chriſtum?

Reſpon.

Propterea pertinent, quia, ut Chriſtum divino cultu afficiamus vult Deus Joh. 5. 23. Pſal. 45. 12. Hebr. 1. 6. Philip. 2. 10; ejus generis inquam cultu cujus is eſt, quem ipſi Deo exhibere debemus. Qua de re explicatius poſtmodum agendum nobis erit.

De natura Chriſti.

Interrog.

Quid de ipſa tamen Chriſti eſſentia ſeu natura ſtatuis?

Reſpon.

De Chriſti eſſentia ita ſtatuo illum eſſe hominem Rom. 5. 15, in virginis utero & ſic ſine viri ope, divini ſpiritus vi conceptum ac formatum Matth. 1. 20, 23, Luc. 1. 35. indeque genitum, primum quidem patibilem ac mortalem 2 Cor. 13. 4, donec ſcilicet munus ſibi à Deo demandatum hic in terris obivit; deinde vero poſtquam in cœlum aſcendit, impatibilem & immortalem factum Rom. 6. 9.

Interrog.

Cur ea explicans quæ ad Chriſti naturam ſpectant, nullam mentionem omnium potiſſimæ rei feciſti, quod ſcilicet ſit filius Dei, & quidem proprius Rom. 8. 32, & unigenitus Joh. 1. 14, & 18, ut ſcriptura teſtatur?

Reſpon.

Quatenus hoc, quod Chriſtus ſit Dei filius proprius & unigenitus, ad ipſius Chriſti naturam referri poteſt, id eſt a me explicatius dictum, quam ſi iſta ipſa verba protuliſſem.

Interrog.

Rogo te, ut mihi iſta explanatius dicas. Quid enim primum ſibi vult, quod innuis, hoc quod Chriſtus Dei filius ſit proprius & unigenitus non omnino ad ejus naturam pertinere?

Reſpon.

Dicam. Divina iſta Chriſti filiatio, eatenus tantum ad ejus naturam aliquo modo referri poteſt, quatenus id reſpicit, quod Chriſtus divini Spiritus vi, ſine viri ope in virginis utero conceptus & formatus fuit. Nam hujuſce rei cauſa eum Dei filium vocatum iri, ipſius Dei Angelus ipſimet virgini, ex qua natus eſt, prædixit Luc. 1. 35; & quidem conſequenter Dei filium proprium & unigenitum; cum nemo alius hac ratione & ab ipſo primo ortu Dei filius unquam extiterit. Cum igitur naturam ſive eſſentiam Chriſti explicans, dixi modum, quo ſit ortus, apertius, quid iſta ipſius divina filiatione comprehenſum huc pertinere poſſit, expoſui, quam ſi diſerte dixiſſem, illum eſſe proprium atque unigenitum Dei filium. Nam hoc aliud potiſſimum ſignificat, quod nec ad ipſius Chriſti eſſentiam pertinet, nec ab ea proficiſcitur. Quanquam præterea iſtud ipſum, quod Chriſtus ea ratione, qua dixi, conceptus ac formatus fuerit, & proprii atque unigeniti filii Dei appellatione continetur, proprie loquendo, ad ipſius Chriſti eſſentiam referri non debet; alioqui ſequeretur, quia alii homines longe diverſa ratione concepti ac formati ſunt, diverſam quoque ipſorum, & Chriſti hominis naturam eſſe, & aliam eſſe humanam Chriſti naturam, aliam noſtram.

Interrog.

Hac longiore reſponſione tua ſatiſfeciſti aliis interrogationibus quibuſdam, quas facere paratus eram; iis igitur omiſſis, interrogo te, quid illud ſit, quod potiſſimum ſignificari dixiſti, cum Chriſtus proprius & unigenitus Dei filius in Sanctis Literis eſſe dicitur?

Reſpon.

Nempe, eum revera illum eſſe quem ipſum ejus nomen indicat, in eſt, Chriſtum. Quanquam ubi Chriſtus filius Dei appellatur, nunquam fortaſſis ſimplex ipſum Chriſti nomen ſubjecti loco habetur. Sed cum nomine Jeſu conjunctum, ſimplex vero nomen Jeſus aliquando habetur Act. 3. 13. 1 Theſſ. 1. 10. Hebr. 4. 14.

Interrog.

Cur iſtud ſit?

Reſpon.

Ob id videlicet, quod Jeſus eſt nomen proprium illius Matth. 1. 12, & quamvis illi idcirco divinitus impoſitum, Ibid. quia ſervator populi ſui futurus erat, ad ipſum tamen hominem ſimpliciter ſignificandum perpetuo uſurpatum. At Chriſtus eſt nomen quod ipſius hominis præcipuam excellentiam & præſtantiam declarat à Deo in ipſum profectam; nam ſubaudienda eſt ubique vox Dei, ac ſi diſerte ſcriptum eſſet, Chriſtus Dei.

Interrog.

Quænam præſtantia iſta eſt?

Reſpon.

Regem eſſe populi Dei. Quia enim reges divina ordinatione in populo conſtituti 1 Sam. 8. 9, & 10, eadem divina ordinatione ungebantur, idcirco Chriſti nomine quod proprie unctum ſignificat ſunt appellati, & quidem ipſius Dei uncti, ſeu Chriſti dicti.

Interrog.

Quæ igitur eſt tanta iſta Jeſu Chriſti, ipſo Chriſti nomine indicata præſtantia, adeo ut ipſa Chriſti appellatione proprii atque unigeniti filii Dei appellationem contineri velis, ſi alii quoque, impii aliquando & non ſecus ac vulgares quique homines mortis mancipia, Chriſti ſunt nominati?

Reſpon.

Nomen iſtud, quod illis aliquo modo conveniebat, Jeſu Chriſto maxime proprie atque abſolute convenit, & idcirco in ipſo id ſignificat, quod in illis non ſignificabat.

Interrog.

Quomodo iſta intelligis?

Reſpon.

Intelligo, Jeſum Chriſtum maxime proprie, maximeque vere atque abſolute Dei populi regem eſſe. Cum ratione regni, tum vero ratione ipſius populi; id quod illi non fuerunt.

Interrog.

Quam ob cauſam? Cur vero non erat illorum regnum abſolutum regnum?

Reſpon.

Quia abſolutum regnum requirit abſolutam poteſtatem, quam nemo terrenus rex, ut illi erant, in ſuos ſubditos, & in ea, quæ ad illos ſpectant, habere poteſt. Quot ſubditi manus ſui regis effugiunt, qui eos punire vellet? Quot mala ipſi regi à ſuis ſubditis impendent, quæ ſæpius vitare nequit? Quot incommoda vel avertere vel auferre à ſuis ſubditis terreni reges omnino vellent, quæ non poſſunt? Quot beneficiis eos afficere, quæ non ſunt in ipſorum poteſtate? Et ne plura dicam, nullam habent terreni reges in ſuorum ſubditorum voluntatem & animum poteſtatem, quæ tamen in homine pluris ſunt, quam ipſa externa facta. Atqui hæc omnia quæ terrenis regibus deſunt Jeſus Chriſtus habet.

Interrog.

Cur non erat populus ille Iſraëlis abſolute Dei populus?

Reſpon.

Quia Deus pro ſuis abſolute non agnoſcit, niſi pios & juſtos, ſeque timentes. Atqui in populo illo Iſraëlis innumerabiles perpetuo fuerunt vel impii, vel injuſti homines & Dei Legem parum curantes.

Interrog.

Cur tamen is populus, eſt Dei populus, in Sacris Literis dictus?

Reſpon.

Nempe ob id, quod Deus illum peculiariter elegerat Pſal. 147. 19, & 20, cui aperte & manifeſte ſuam voluntatem ſuaque judicia patefaceret.

Interrog.

Quid igitur hinc concludis?

Reſpon.

Id quod ante attigi; nempe Reges Iſraëlitici populi cum nec ipſi plenam & abſolutam, id eſt, ipſorum voluntati parem, poteſtatem in eum populum exercere poſſent, nec is populus verus Dei populus eſſet, quamvis Chriſti, id eſt, uncti Dei fuerint appellati, non tamen proprie atque abſolute tales fuiſſe, & propterea appellatione iſta non fuiſſe in illis id ſignificatum, quod ſignificat, Dei proprium & unigenitum filium eſſe, quemadmodum in Jeſu Chriſto ſignificatur.

Interrog.

Conveniebatne illis tamen interea aliqua ratione filiorum Dei nomen, propter id regnum, quod in Iſraëliticum populum habebant?

Reſpon.

Omnino. Divino ſiquidem teſtimonio vel ii qui ex Dei decreto, aliquo modo judicia in Dei populo exercent, filii altiſſimi nominantur & ſunt Pſal. 82. 6. Joh. 10. 35. Cum igitur Chriſtus Jeſus maxime propria & ſingulariſſima ratione, Deo ſic ſtatuente, non ſolum regnet, ſed pleniſſimam & abſolutiſſimam poteſtatem in eum, qui verus & proprius Dei populus eſt, ſolus habeat; & quidem ita ſolus, ut nec ante ipſum alius eam habuerit, nec poſt habiturus ſit ullus; merito, ob iſta, non modo Dei filius, ſed proprius etiam & unigenitus Dei filius & nominatur, & eſt.

Interrog.

Quid igitur cenſes de eo, quod vulgo hactenus traditum eſt, Chriſtum Dei filium proprium & unigenitum eſſe, quia ex ipſius Dei ſubſtantia ſit generatus, nec ullus alius præter ipſum?

Reſpon.

Cenſeo, iſtud merum eſſe humanum commentum, id eſt, nec Sacris Literis ullo pacto conſentaneum, quæ iſtius ex ipſius Dei ſubſtantia generationis nullam prorſus mentionem faciunt, & ipſi ſanæ rationi penitus repugnans, quæ nullo modo patitur, ut Deus animalium corruptibilium more ex ſua ipſius ſubſtantia generet, utve unica illa numero Dei eſſentia vel dividatur, vel multiplicetur, vel unica numero & integra manens, pluribus fiat communis. Adde, quod ipſa ſcriptura propriam & unicam Chriſti divinam filiationem aperte ita explicat, ut nos & modo diximus, & paullo ante, dum de ipſius Chriſti in utero virginis conceptione loqueremur, docuimus; & nominatim pro eodem accipit Jeſum eſſe Chriſtum, & Jeſum eſſe Dei filium, Matth. 16. 16. Marc. 8. 29. Luc. 9. 20. Matth. 26. 63. Marc. 14. 61. Luc. 22. 67, & 69. Joh. 20. 31, illum, videlicet proprium atque unicum. Hinc enim factum eſt, ut quia Jeſus Rex populi Dei & ſic Chriſtus perfecte & abſolute non fuit, niſi poſtquam à mortuis reſurrexit, per ipſam reſurrectionem dicatur conſtitutus fuiſſe Dei filius, & tunc à Deo genitus cum illum Deus à mortuis excitavit, Rom. 1. 4. Actor. 13. 33. In loco enim ad Romanos eſt verbum ὁρισθέντος, quod definitum ſeu conſtitutum proprie ſignificat.

Interrog.

Sed quid dices, quod Chriſtus pluribus in locis Deús diſerte appellatur? An non hoc indicat, ipſum ex Dei ſubſtantia eſſe genitum? An non hoc ad ipſius eſſentiam pertinet? Hujus tu tamen rei hactenus nullam mentionem feciſti?

Reſpon.

Etiamſi ipſius Dei nominis, quo Chriſtus inſignitur, nullam expreſſam mantionem hactenus feci, rem tamen ipſam quæ tanto nomine Chriſto tributo continetur ac ſignificatur, diſerte commemoravi, atque ad ipſius Chriſti eſſentiam minime pertinere aperte docui, & conſequenter inde de generatione ejus ex ipſa Dei ſubſtantia nihil colligi poſſe, ſatis videor docuiſſe.

Interrog.

Quænam res iſta eſt à te diſerte commemorata?

Reſpon.

Nempe divinum ipſius Chriſti in nos imperium ac majeſtas, unde merito & Deus, & noſter Deus eſſe dicitur Joh. 1. 1, & 20. 21. Dei ſiquidem nomen non ſubſtantiam ſive eſſentiam ipſam illius, cui tribuitur ſignificat, nec alicujus ſubſtantiæ ſive eſſentiæ eſt revera proprium, ſed eſt nomen, ut vocant, appellativum, quo in Hebraica lingua, cujus idiotiſmis referta ſunt ipſa Novi Teſtamenti Græca ſcripta, ſignificatur potentia, & inde poteſtas, & idcirco ii qui potentia, aut poteſtate aliqua ſunt præditi, dii in Sacris Literis vocantur; ita ut non modo Angeli, quorum robur & virtus major eſt, quam hominum dominationem aliquam habentium 2 Petr. 2. 11, ſed ipſi homines, qui munere aliquo cum poteſtate quadam conjuncto funguntur, Dei nominé decorentur, adeo ut ſimpliciter atque abſolute dii eſſe dicantur. De Angelis teſtimonia habes Pſal. 8, & 97, Interprete præſertim ſcriptore Epiſt. ad Hebr. 1. & 2. De hominibus vero poteſtate aliqua præditis teſtantur hi loci Exod. 21. 6, & cap. 22. 8, & 28, utque alia non pauca omittam, inſigne eſt illud teſtimonium Pſal. 82, *Ego dixi dii eſtis*, quippe quod ad hoc idem probandum ab ipſo Chriſto afferatur Joh. cap. 10. ubi interim non obſcure docet, ſe, quamvis ipſe ſibi non Dei, ſed tantum filii Dei appellationem tribueret, propterea jure dici poſſe & eſſe Deum, quod Pater, nempe ſummus ille Deorum Deus, ut Deut. 10, appellatur, ipſum ſanctificaverit, & in mundum miſerit.

Interrog.

Quid vero iſta in mundum miſſio & ſanctificatio ſignificat?

Reſpon.

In mundum miſſio declarat munus inter homines obeundum Chriſto, quamvis in mundo jam exiſtenti à Patre demandatum. Nam Chriſtus ipſe dixit quemadmodum ipſe à Patre in mundum miſſus fuiſſet, ſic ſe diſcipulos ſuos in mundum miſiſſe Joh. 17. 18, qui tamen jam in mundo erant. Sanctificatio vero complectitur omnem Spiritus Sancti plenitudinem, omnemque excellentiam ac ſublimitatem, & à terrenis rebus ſeparationem, quam ex Patris ſui dono vel jam adeptus, vel jam adepturus Chriſtus erat. Quare vides, quod Chriſtus ſit Deus, id nihil habere commune cum ſententia iſta, quod ex ipſa Dei ſubſtantia ſit generatus, quæ ſententia, quemadmodum, ut dixi, nullum teſtimonium in Sacris Literis habet, ſic ipſius Chriſti cognitionem, Deique admirabile in ipſo ad divinum imperium evehendo opus vehementer obſcurat.

Interrog.

Quid iſtis tam multis tamen fiet, qui iſtam ex ipſius Dei ſubſtantia Chriſti generationem mordicus tenent?

Reſpon.

Modo alioqui ipſi Chriſto obediant, & charitatem adverſus eos exerceant, qui aliter ſentiunt, nec præfracte illis eorumve ſententiæ ſeſe opponant, cenſendum eſt, errorem iſtum illis ad æternam ſalutem conſequendam impedimento non futurum.

Interrog.

An non præſtaret tamen, illos in errore iſto non verſari?

Reſpon.

Præſtaret omnino, non ob id ſolum, quod in erroré aliquo eſſe (præſertim in divinis rebus) res mala per ſe eſt, ſed multo etiam magis ob id, quod error iſte alios non paucos ſecum trahere poteſt, & quidem quoſdam pernicioſos; ac nominatim, quod maximo eſt impedimentó ad humanæ, id eſt, noſtræ naturæ in Chriſto exaltationem recte percipiendam. Quod & omnium divinorum operum, ut paullo ante attigi, præſtantiſſimum eſt, & ad fidem ac ſpem noſtram in Deo collocandam, eamque firmandam ac roborandam, aptiſſimum ac ferme neceſſarium 1 Petr. 1. 3, & 21, & cap. 3. 21, & 22. Hebr. 4. 15, & 16. Quippe in hunc ipſum finem ab ipſo Deo patratum ac luculentiſſime divinis oraculis teſtatum.

Interrog.

Numquid humanæ naturæ in Chriſto exaltationem recte percipere non prorſus neceſſarium eſſe ſtatuis?

Reſpon.

Eatenus rectam cognitionem iſtam prorſus neceſſariam eſſe ſtatuo, quatenus quis ſine illa non eſſet Chriſto Jeſu divinum cultum exhibiturus, ob eam cauſam, quam antea dixi; nimirum, quod Deus, ut id à nobis fiat, omnino requirit. Unde merito concluſi, divinum Jeſu Chriſti in nos imperium, divinamque ipſius majeſtatem nobis cognitu omnino eſſe neceſſariam.

De divino Jeſu Chriſti imperio.

Interrog.

Quid divinum iſtud Jeſu Chriſti imperium divinaque majeſtas ſignificat aut complectitur?

Reſpon.

Illud ipſum, quod Jeſum eſſe Chriſtum ſeu regem veri populi Dei, ſeu mavis proprium atque unigenitum Dei filium, ut antea expoſui. Ex quo conſequitur, neceſſarium omnino eſſe, ut credamus, & agnoſcamus, Jeſum eſſe Chriſtum, ſeu proprium atque unigenitum Dei filium.

Interrog.

Sed quid tamen iſtud ejus divinum imperium nominatim complectitur?

Reſpon.

Propter id quod jam dictum eſt, nempe quod hoc poteſtatem complectitur pleniſſimam & abſolutiſſimam in verum Dei populum, hinc neceſſario ſequitur, eodem divino imperio contineri poteſtatem ac dominationem in omnes Angelos & Spiritus tam malos, quam bonos.

Interrog.

Cur in Angelos & Spiritus bonos?

Reſpon.

Ut ipſorum opera ac miniſterio uti pro ſuo arbitratu poſſit, ad juſtos & pios Deumque timentes (hi enim nec alii præter ipſos ſunt (ut ante dixi) verus Dei populus) fovendos, tuendos, ac juvandos, & ad æternam felicitatem, ad quam contendunt, perducendos.

Interrog.

Cur vero in malos?

Reſpon.

Ut ipſorum conatibus, qui omnes huc tendunt, ut humanum genus perdant, ſed potiſſimum ut pios, qui beatam immortalitatem ſunt adepturi, penitus exterminent, obſiſtere eoſque reprimere perpetuo valeat, atque etiam quandocumque ipſi libuerit, eorum vi ac poteſtate, (ut ſic dixerim) abuti ad eos homines vel puniendos, vel malo aliquo refrænandos, qui vel ipſius gloriæ, vel piorum hominum ſaluti, quantum in ipſis eſt, obſiſtunt, aliave quapiam ratione, aut in ipſum aut in illos ſunt injurii.

Interrog.

Nonne ex eadem tua ratiocinatione ſequitur, Jeſum Chriſtum in omnes homines plenum dominatum habere?

Reſpon.

Sine dubio; nec ſolum in omnes homines, ſed præter ipſum unum Deum 1 Cor. 15. 27, prorſus in alia omnia, quemadmodum divina teſtimonia nos diſerte docent. Quod tamen ut ipſa mea ratiocinatio requirit, intelligendum eſt, quatenus id ad ipſius Chriſti regnum quoquo modo pertinere poteſt, ſive videlicet de ipſius Chriſti majeſtate, ſive de piorum Deumque per ipſum Chriſtum timentium commodo, ſeu generatim, ſeu ſingulatim, aliqua & quidem vel minima ratione agatur.

Interrog.

An non inter iſta omnia numeras mortem & infernum?

Reſpon.

Immo præcipue. Finis enim ad quem, ut antea attigi, tendunt ii qui ſunt verus Dei populus, quem Jeſus Chriſtus regit, eſt vita & beata immortalitas, quam illis conferendi, neceſſe eſt Chriſtum pleniſſimam poteſtatem habere, alioqui ipſius in Dei populum poteſtas non modo non pleniſſima, ſed nulla ferme, quod ad ipſorum bonum ſpectat, cenſenda eſſet. Atqui niſi Chriſtus in mortem & infernum ipſum dominationem & imperium habeat, quonam pacto poterit iſtos immortales ac beatos efficere, quod fieri nequit, niſi è mortis poteſtate atque inferni faucibus eximantur? Propterea ipſemet diſerte ait, ſe claves inferni & mortis habere Apoc. 1. 18.

Interrog.

Ex eo quod recte concluſiſti, neceſſarium nobis eſſe credere, Jeſum eſſe Chriſtum, id eſt, regem populi Dei, an non hinc omnino conſequitur, neceſſarium ſimiliter nobis eſſe, credere ipſum Jeſum à mortuis reſurrexiſſe?

Reſpon.

Sine dubio; cum alioqui apud omnes in confeſſo ſit, eum mortuum fuiſſe. Quomodo enim credere poſſemus eum nunc eſſe regem populi Dei, niſi nobis perſuaſum eſſet eum in morte non manſiſſe? Certe ſine Chriſti à mortuis reſurrectione inanem eſſe fidem noſtram Paulus Apoſtolus conſtanter affirmat 1 Cor. 15. 14, &c.

Interrog.

An non præterea neceſſe eſt credere, illum ita à mortuis reſurrexiſſe, ut non modo etiamnum vivat, ſed jam nunquam ſit moriturus, morive poſſit?

Reſpon.

Omnino; nec ſine cauſa id aperte ſcriptura commemorat Rom. 6. 9, aliter enim in ipſam mortem dominatum habere non poſſet; quod tamen ut credamus, neceſſe nobis eſſe concluſi.

Interrog.

Quid de exauditione precum, deque non modo actionum ſed cogitationum noſtrarum cognitione ſtatuis, an non his præditum Jeſum Chriſtum eſſe cenſes?

Reſpon.

Nihil hic dubii eſſe poteſt. Quomodo enim ſine his nos regere ac gubernare poſſet, & noſtri curam habere? Sine gubernatione autem & cura nullo pacto regnum conſiſtere poteſt; præſertim vero Chriſti regnum, quod illi non eſt naturale, ſed ipſi in hunc finem à Deo datum, ut pios regat ac guberner, eorumque curam gerat, & conſequenter, ut ipſius tanquam ſui regia opem implorantibus ſit præſto. Pietas porro in ipſo hominis corde potiſſimum conſiſtit; quare non modo regere, ſed ne noſſe quidem Chriſtus ſuos poſſet, ſi illi ipſorum corda penitus perſpecta non eſſent. Adde, quod ipſe Chriſtus diſertis verbis teſtatus eſt, ſe eſſe eum qui renes & corda ſcrutetur Apoc. 2. 23.

Interrog.

Quid igitur cenſes de iis, qui iſta Chriſto non tribuunt?

Reſpon.

Cenſeo, illos non eſſe Chriſtianos, quippe qui re ipſa Chriſtum non habeant, & Jeſum eſſe Chriſtum, licet fortaſſe aperte verbis non audeant, re tamen ipſa omnino negent.

Refutatio ſententiæ Arianorum de Chriſti eſſentia.

Interrog.

Antequam ulterius de Chriſto interrogando progrediar, ſuccurrit nunc à te id exquirere, quod antea debuiſſem, quid videlicet de ea ſententia ſtatuas, quæ habet, Dei filium unigenitum, non quidem ex ipſius Dei ſubſtantia genitum eſſe, ſed nihilominus tamen ſubſtantia (una excepta ipſius Dei ſubſtantia) omnium excellentiſſima conſtare, & ante omnia ſæcula extitiſſe, ac demum ſuo, id eſt à Deo definito tempore, in utero virginis carnem aſſumpſiſſe?

Reſpon.

Ego vero, antequam reſpondeo, te monitum volo, me ex iis, quæ ad Chriſti ſeu filii Dei eſſentiam pertinent, nihil magis nobis credendum ac cognoſcendum eſſe ſtatuere, quam, illum natum fuiſſe verum hominem. Hæc enim ea res eſt, quæ omnium maxime ad ejus veſtigia inſequenda, ad ea quæ nobis promiſit, credenda, adque nobis perſuadendum illum noſtrarum in hoc mundo infirmitatum afflictionum miſereri, nos animat atque inducit. Nunc ad interrogationem tuam venio, & dico, propterea ſententiam iſtam de filio Dei, quam commemoraſti, valde improbandam eſſe, quod ea non minus, quam illa altera de generatione ejus ex ipſa Dei ſubſtantia (id quod dicere antea oblitus fueram) hoc efficit, ut Dei filius ſeu Chriſtus non ſit verus homo, & nobis, peccato excepto, per omnia ſimilis, quod videlicet ad ipſam naturam attinet.

Interrog.

Sed unde iſtam Chriſti nobiſcum tantam ſimilitudinem probas?

Reſpon-

Reſpon.

Non quidem ex eo loco, qui vulgo ad id probandum afferri ſolet, Hebr. 4. 15. ibi enim agitur non de naturæ ſimilitudine, ſed tentationum; & ſenſus eorum verborum eſt, Chriſtum ſimiliter, atque veris Chriſtianis evenire ſolet, afflictiones ac perpeſſiones expertum fuiſſe, cujuſcumque tandem illæ ſint generis, idque citra omne ipſius peccatum, quippe qui ab iſtis omnibus malis ne ad minimum quidem aliquid delinquendum unquam fuerit adductus. Non, inquam, ex loco iſto tantam naturæ Chriſti & noſtræ ſimilitudinem colligo, ſed ex univerſa Scripturæ Sacræ analogia, & ex aliquot ſingularibus locis, ubi illa pro re conceſſa ſumitur. Cujuſmodi eſt ille 1 Cor. 15. 13, & 16. *Si reſurrectio mortuorum non eſt, nec Chriſtus reſurrexit.* Nam ſi Chriſtus, quod ad naturam ſuam attinet, aliquid haberet, quod cæteri homines non habent, idque plane eſſentiale & humana ipſa natura excellentius, nihil impediret, quominus ipſe à mortuis reſurgere potuerit, etiamſi nullus ex reliquis hominibus poſſet, nedum fideles ejus omnes, de quorum à mortuis reſurrectione eo in loco agitur.

Interrog.

Quomodo vero probas, Chriſtum verum hominem non eſſe, ſi talis ſit qualem iſti volunt?

Reſpon.

Hac nimirum ratione, quod nulla res quæ una ſit, duas formas eſſentiales habere poteſt, ſeu duæ res diverſæ eſſe; jam enim non una, ſed duæ res eſſent. Chriſtus ſive Dei filius, unus omnino eſt, & res tantum una. Quare, ſi formam aliquam eſſentialem habet, quæ non ſit eſſe hominem, quemadmodum iſtorum fert ſententia; ſiquidem Dei filium perfecte jam extitiſſe contendunt, antequam eſſet homo, jam formam hanc eſſentialem, quæ eſt eſſe hominem, habere non poteſt; & ſic verus homo eſſe nequit; ſed neceſſe eſt, ut ſi quid tamen humanæ naturæ habet, quod poſtmodum adeptus ſit, id non ad ipſius eſſentiam pertineat, ſed tanquam veſtis quædam ſit, quam induerit; quemadmodum iſti ipſi non raro loquuntur, aſſerentes, Dei filium humanam naturam, ſive hominem induiſſe. Et ita ipſimet ſatis declarant, ſe non cenſere, filium Dei eſſe hominem revera. Longe enim aliud eſt aliquid induere, & id revera eſſe. Et hinc ſane factum eſt & fit, ut multi ex iis, qui ſtatuunt, Dei filium extitiſſe antequam ex Maria virgine naſceretur, ſed interim tamen, eum ex ipſa Dei ſubſtantia genitum eſſe negant, partim ſua ſponte, partim ſi vehementius urgeantur, non dubitent affirmare, illum non eſſe verum hominem, quemadmodum, videlicet, unuſquiſque noſtrum eſt.

Interrog.

Nonne hæc quæ modo adverſus iſtos diſputaſti, valent etiam adverſus eos, qui Chriſtum ex ipſius Dei eſſentia generatum dicunt?

Reſpon.

Valent omnino, eorumque opinionem non minus quam iſtorum prorſus convellunt; niſi quod illi pertinaciores ſint, præſertim ii inter ipſos qui * prius ſentiunt, & ſtatuunt Chriſtum eandem ipſam numero cum Patre eſſentiam habere, quippe qui licet convicti nulla ratione adduci poſſunt, ut fateantur ex ipſorum ſententia conſequi Chriſtum non eſſe verum hominem, ut nos ſumus; quod tamen iſti alii non modo fatentur tandem, ſed etiam, ut dixi, interdum ſponte affirmant.

Interrog.

Sed quomodo interim iſti tot ſacra teſtimonia interpretantur, in quibus Chriſtus diſerte homo ſeu filius hominis appellatur?

Reſpon.

Ajunt, vocem hominis, ſeu filii hominis in locis iſtis non ita accipiendam eſſe, ut cum de nobis profertur, Chriſtum enim ſeu Dei filium, hominem quidem eſſe, ſed novum & cœleſtem, & ab eo diverſum, qui de unoquoque noſtrum prædicatur. Ad idque comprobandum afferunt potiſſimum ea, quæ Paulus 1 Cor. 15. 47, &c, de Chriſto ſcribit, inquiens, illum eſſe ſecundum & cœleſtem hominem, quem Adamo primo & terreno, & ſic reliquis omnibus nobis opponit; non animadvertentes, ibi Paulum de Chriſto loqui, ut jam immortali facto & glorificato; quod vel ex eo conſtat, quod ſtatim ſubjicit, nos quemadmodum portavimus imaginem hominis terreni, ſic portaturos imaginem cœleſtis, id eſt, quemadmodum corpus habuimus & adhuc habemus plane illius ſimile, quod Adamus habuit, ſic corpus habituros illius plane ſimile, quod nunc Chriſtus habet, ut ex ejuſdem Apoſtoli verbis aperte colligitur, Philipp. 3. 21.

Interrog.

Sed ſi ex eo, quod Chriſtus ſeu Dei filius fuiſſet reipſa, antequam in virginis utero conciperetur, omnino ſecuturum eſſe vis, illum non eſſe verum hominem, adverſus id, quod ſcriptura clariſſime docet, quomodo igitur interpretaris ea ſacra teſtimonia, in quibus diſerte habetur Joh. 1. 3, 10, per ipſum facta eſſe omnia, & ſine ipſo nihil eſſe factum, mundum per ipſum factum eſſe, & omnia per ipſum fuiſſe creata Coloſ. 1. 16?

Reſpon.

Quod attinet ad primum teſtimonium, quod habetur Joh. 1. 3. Dictio univerſalis *omnia* non prorſus univerſaliter accipienda eſt, ſed ad ſubjectam materiam reſtringenda, ut ſcilicet ea tantum omnia complectatur, quæ ad Euangelium pertinent. Eſt enim Euangelium ejus loci, & porro totius illius ſcriptionis ſubjecta materia. Nihil enim frequentius in ipſius Novi Teſtamenti ſcriptis, quam ut vox omnia, cum ſignificatione eorum tantum omnium, quæ ad ſubjectam materiam pertinent, uſurpetur, ut unicuique concordantiarum (quem vocant) librum conſulenti apertiſſime conſtabit. Sed pro omnibus locis nunc ſatis ſit ille, in quo de re agitur plane ſimili, immo cum hac, quam Johannem intelligere non dubitamus, conjuncta, is eſt 2 Cor. 5. ℣ſ. 17, ubi Paulus diſerte ait, omnia nova fuiſſe facta. Cum tamen certiſſimum ſit, permulta non fuiſſe facta nova. Nempe quia vox *omnia*, ad illa reſtringenda & accommodanda eſt, de quibus ibi agitur, & ad ſubjectam materiam pertinent.

Interrog.

Sed quid dices, quod in loco iſto apud Johannem additur, ſine verbo, id eſt Dei filio, nihil eſſe factum? Videntur enim verba iſta ideo omnino fuiſſe addita, ut ſciremus, in proxima ſuperiore ſententia nulli reſtrictioni eſſe locum.

Reſpon.

Immo, cum certum eſſe videatur, mox ſequentia verba, *quod factum eſt* (quidquid nonnulli contra ſentiant) cum additione iſta conjungenda eſſe, & ipſius eſſe partem, ita ut ſenſus ſit, nihil eorum quæ facta ſunt ſine verbo, id eſt Dei filio factum eſſe; dicendum potius videtur, voluiſſe Euangeliſtam cum iſta addidit indicare, ſe de quibuſdam nunquam antea, & nova ac mirabili ratione factis loqui. Nam ad docendum, ſimpliciter ſe loqui de iis, quæ ſunt facta, nec ſemper fuerunt, ſatis habebat illa verba addere, *& ſine ipſo factum eſt nihil.* Itaque myſterio non videtur carere, quod præterea addit, *quod factum eſt*, ſubaudi novum & mirabile, ad mundi ipſius ſtatum pertinens. Sed hoc omiſſo, dico, propterea Euangeliſtam verba illa addidiſſe, *& ſine ipſo factum eſt nihil*, ut melius declararet, quod antea dixerat, omnia per ipſum fuiſſe facta. Quæ omnino videntur ſignificare, per ipſummet verbum ſeu filium Dei omnia iſta, quæ diximus, facta eſſe; cum tamen iſtius generis quædam & quidem maximi momenti, per ipſius Apoſtolos ſint facta, ut eſt gentium vocatio, & ceremoniarum Legis Moſaicæ abolitio. Quanquam enim ejuſmodi res originem ſuam habeant à verbis & factis Chriſti, non tamen per ipſummet Chriſtum, ſed per ejus Apoſtolos ad effectum ſunt perductæ; ſed non ſine ipſo Chriſto, cujus virtute & aucto-

* Pejus non nulla manu ſcripta habent.

auctoritate illi omnia fecerunt, quemadmodum ipſe illis dixit Joh. 15. 5, *Sine me nihil poteſtis facere*, ex quibus Chriſti verbis iſtorum Euangeliſtæ verborum ſententia petenda eſt.

Interrog.

De eo vero quod mundus per Dei filium ſit factus, Joh. 1. 10, ut paullo poſt idem Johannes teſtatur, quid ais?

R*eſpon.*

Dico, ſi vox Mundus, quæ ibi in uno & eodem verſiculo ter repetitur, eodem ubique ſenſu prolata fuit, voce iſta humanum genus ſignificari, & figuratum, vel potius Hebraicum loquendi modum agnoſci debere in verbo *factus eſt.* Figurate enim id fieri dici poteſt, quod conſervatur, alioqui periturum, cuique vita datur. Scimus autem, Dei filium, mundi, id eſt, humani generis Servatorem eſſe Joh. 4. 42. 1 Joh. 4. 14, & ejuſmodi eſſe panem, qui vitam det mundo 1 Joh. 6. 33. Hebræi porro, cum verbis compoſitis careant, interdum ſimplicibus pro compoſitis utuntur, præſertim in eo ſenſu, quem particula *re* Latinis verbis addita efficit; unde *factus eſt* iſto in loco idem ſignificare poteſt, quod *refectus eſt*, ſeu *denuo factus*, id eſt, inſtauratus; perierat enim humanum genus, & Chriſtus illud inſtauravit, id eſt æternæ morti adjudicato atque obnoxio, æternam vitam attulit; & ſic tacite exprobrat mundo Johannes quod per Chriſtum ab interitu vindicatus, eum tamen non agnoverit, ſed ſpreverit atque rejecerit, cum ſtatim ſubjicit, *& mundus eum non cognovit.* Quæ verba nullam ejuſmodi efficacem relationem ad ſuperiora habebunt (quam tamen ut habeant requiri omnino videtur, eo poſito quod vox mundi idem ubique ſignificet) ſi *factus eſt* exponatur, *primo creatus eſt.* Neque enim etiamſi mundus per Chriſtum primo creatus fuiſſet, id ullo modo conſtare ipſi mundo poterat, aut res erat, quam in eadem ſui ipſius forma Chriſtus feciſſet, in qua rejectus fuit, quemadmodum id erat, quod mundum inſtauraſſet.

Interrog.

Verum quid dices, ſi quis neget, mundi vocem, ubique in eundem ſenſum accipiendam in illis Euangeliſtæ verbis eſſe?

R*eſpon.*

Dicam, ſi iſtud non fiat, debere igitur ubique in diverſum accipi. Nam quod alio ſenſu ſemel, alio vero bis accipiatur, nulla fortaſſis loquendi conſuetudo permittit. Et primo quidem loco, ubi dicitur, verbum, id eſt, Chriſtum in mundo fuiſſe, vox mundi, hunc mundum, id eſt hanc quaſi hominum civitatem in terris ſignificabit; cum vero ſubjicitur, mundum per ipſum eſſe factum, tunc mundi nomine futurus mundus intelligetur, id eſt immortale illud ſæculum, quod expectamus, quod per Chriſtum, quatenus ad nos pertinet, factum eſt. Quemadmodum futurum dicitur reſpectu noſtri, quamvis jam ipſi Chriſto & Angelis ſit præſens. Tertio porro loco, ubi dicitur mundus eum non cognoviſſe, mundi nomen homines carnales & variis cupiditatibus implicitos, quales fere mundus habet, declarabit, hi enim Chriſtum non norunt, cumque rejiciunt.

Interrog.

Primæ & tertiæ ſignificationis ex tribus iſtis voci mundi abs te attributæ, teſtimonia in Sacris Literis ſunt ſatis frequentia, ſed ſecundæ, ut ſcilicet hæc vox mundi ſimpliciter prolata futurum mundum ſignificet, quæ nam proferre poteris?

R*eſpon.*

Quamvis fortaſſe id facere neceſſe non habeam, modo mihi concedatur, mundum, cum ſæculum ſignificat, duplicem eſſe, præſentem, videlicet ac futurum; tamen duo proferam teſtimonia, alterum in quo vox voci mundo æquipollens habetur, alterum vero in quo eſt ipſa vox mundi. Utraque autem eſt in una Epiſtola ad Hebræos, & prius quidem cap. primo in illis verbis, Hebr. 1, 6, *& cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit,* " *& adorent eum omnes Angeli Dei.* Nam *orbis terræ*, ſeu, ut in Græco eſt, οἰκουμένην vocem idem pollere, quod vocem mundi, nemo, arbitror, negaverit.

Interrog.

Verum id quidem eſt; ſed quid cogit de futuro mundo locum iſtum accipere?

R*eſpon*

Tria omnino id facere cogunt; loci ipſius ſententia, Pſalmi 97, unde iſta verba citantur materia ſeu argumentum, & verba quæ paullo inferius in eadem Epiſtola habentur.

Interrog.

Quænam eſt loci ipſius ſententia iſta, quæ id facere cogat?

R*eſpon.*

Ea nimirum, quæ omnibus eſt apertiſſima, tunc ſcilicet, cum Chriſtus in eum terræ orbem ſive mundum introductus eſt, de quo ibi agitur, juſſos fuiſſe omnes Dei Angelos illum adorare. Neque enim Dei Angeli omnes juſſi ſunt Chriſtum adorare, cum introductus eſt in hunc præſentem mundum, ſed tum demum, cum in futurum mundum eſt introductus.

Interrog.

Qua ratione iſtud probas?

Reſpon.

Iſtius rei probatio omnibus in promptu eſſe videtur. Certum eſt enim, Chriſtum in omnes Dei Angelos imperium non habuiſſe, nec illos ei fuiſſe ſubjectos, ſuprave illos omnes eum fuiſſe evectum, niſi poſt mortem crucis, immo poſtquam in cœlum aſcendit & in dextera Dei ſedit; ut clariſſime conſtat ex bis teſtimoniis Eph. 1. 20, &c. Philipp. 2. 8, &c. 1 Petr. 3. 22, quare nec etiam ante juberi potuerunt omnes Angeli Dei illum adorare. Quid quod ex loco iſto ad Philipp. apertiſſimum eſt, hujuſce rei quod ii ipſi omnes qui in cœlo habitant, Chriſtum adorare debeant, cauſam fuiſſe ipſius ſupra omnes exaltationem, quam illum à Deo propter obedientiam ſuam uſque ad crucis mortem adeptum fuiſſe, ibidem diſertiſſime ſcriptum extat?

Interrog.

Jam quæ eſt iſta Pſal. 97, materia ſive argumentum, unde orbis terræ ſeu mundi appellatione cogamur in loco iſto ad Hebr. futurum mundum intelligere?

Reſpon.

Pſalmi illius prophetica materia & argumentum eſt Chriſti regnum, ut omnes fatentur, id eſt, Chriſti in ſuum regnum ingreſſus, ejuſque recens poſſeſſio, quam neceſſe eſt, ut ſcriptor Epiſtolæ ad Hebræos iſto in loco per verba illa ſignificet, *cum introducit primogenitum in orbem terræ.* Atqui Chriſtus, non cum in hunc præſentem mundum eſt introductus, ſed quando in ipſum cœlum eſt invectus, & ſic in futurum nobis mundum introductus eſt, in regnum ſuum ingreſſus ejuſque poſſeſſionem adeptus fuit, gloriam enim Chriſti Luc. 24. 26. 1 Petr. 1. 11, ejus perpeſſiones quas potiſſimum cum jam ex hoc mundo egreſſurus eſſet, eſt expertus, antecedere debuerunt. Et propter paſſionem mortis fuit ipſe gloria & honore conoratus Hebr. 2. ỳſ. 9.

I*nterrog.*

Verba vero ejuſdem ſcriptoris ad Hebr. quæ iſtam orbis terræ interpretationem in loco, quem attuliſti, recipere cogant, quænam ſunt?

Reſpon.

Illa ſunt, quæ leguntur infra proximo cap. 2. 5. *Non enim Angelis ſubjecit orbem terræ futurum, de quo loquimur.* Eſt enim in Græco eadem vox οἰκουμένη, quæ in ſuperiore loco habetur. Hæc igitur verba aperte docent, ſcriptorem illum divinum monere lectorem voluiſſe, ſe, cum de orbe terræ loquitur, futurum terræ orbem intelligere, nec aliter verba illa, *de quo loquimur*, accipi poſſunt, niſi ut reſpiciant ad ea, quæ ante dixerat; ante vero ſui ipſius verbis nec tacite nec aperte,

vel

Digitized by Google

vel ſimpliciter orbis terræ, vel orbis terræ futuri ullam mentionem fecerat, niſi in loco iſto quem attuli cap. primo ℣. 6, & paullo ante ℣ſ. 2, in illis verbis, *per quem fecit & ſæcula*. Quare neceſſe eſt fateri ex ipſius poſterioribus iſtis verbis quæ cap. 2 extant, conſtare, illum vel in utroque ex iſtis locis, quæ ſunt cap. primo, vel ſaltem in propiore, præſertim cum in eo diſerte habeatur orbis terræ nomen, de futuro terrarum orbe loqui.

Interrog.

Alter locus ubi voce ipſa mundi apud eundem ſcriptorem futurum mundum ſignificari dixiſti, quinam is eſt?

Reſpon.

Ea verba ſunt, quæ leguntur cap. 10. 5. *Ideo ingrediens mundum dicit, hoſtiam & oblationem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi, &c.* Nam & locus, unde ſumptum eſt teſtimonium iſtud, *Hoſtiam & oblationem &c*, & res ipſa docet, divinum iſtum ſcriptorem ſimplici mundi appellatione futurum mundum eo in loco intellexiſſe. Locus quidem, unde teſtimonium iſtud ſumptum fuit, eſt Pſalmus 40, in quo aperte agitur de inſigni aliqua liberatione Davidis è calamitate gravi, Deo id efficiente; quem hanc ob cauſam David celebrat, eique novum canticum ſe canere ait. Et ſic Prophetico Spiritu, Chriſti Jeſu, cujus typum David gerebat, liberatio aliqua inſignis ibi prædicitur; quæ alia eſſe non poteſt, quam ea, cujus meminit Petrus Apoſtolus Act. 2. 24, & 31, & 33, cum ſcilicet Deus eum excitavit ſolutis doloribus mortis, & anima ejus in inferno minime relicta, eumque ſua dextera exaltavit, & ſic ipſe Chriſtus in beatæ immortalitatis poſſeſſionem eſt ingreſſus; quod nimirum ſcriptor ille divinus verbis illis expreſſit, *ingrediens in mundum*. Eſt enim beatæ immortalitatis poſſeſſio mundus ille nobis futurus. Jam quod ad rem ipſam attinet, certum eſt, Chriſtum non ſimul atque præſentem hunc mundum eſt ingreſſus, ſed poſtmodum, hoſtias & oblationes illas taurorum & hircorum, &c. jam Deo non placere declaraſſe, in earumque locum ſui ipſius corporis æternam hoſtiam & oblationem ſubſtituiſſe, id eſt, tunc, cum ipſe in cœlum poſt mortem ſuam eſt ingreſſus. Ab eo enim tempore, nec ſane prius, & ſacrificia illa antiqua ſunt abolita, & corporis Chriſti ſacrificium perfectum eſt. Quippe cum Chriſtus ſeipſum in cœlo Deo pro nobis obtulerit, adeoque perpetuo offerat Hebr. 8. 2, &c, & 9. 24, nec ante fuerit Sacerdos & Pontifex noſter in æternum conſtitutus, quam in ipſum cœlum ingreſſus fuerit ibi perpetuo manſurus Hebr. 9. 20, & 7. 26, & 5. 9. & 10; quemadmodum ex compluribus locis ejuſdem Epiſtolæ ad Hebræos aperte colligitur.

Interrog.

Quomodo igitur interpretaris verba illa *corpus autem aptaſti mihi?* Namque ea videntur omnino docere, locum accipiendum eſſe pro eo tempore, quo primum Chriſtus ſeu Dei filius corpus habere cœpit, & ſimul oſtendere Dei filium aliquando corpus non habuiſſe, quippe cui appoſitum ſeu conjunctum corpus fuerit, & ſic jam revera extitiſſe, antequam homo eſſet. Quod cum iis manifeſte pugnat, quæ antea hac de re diſputaſti.

Reſpon.

Si verbum *aptaſti*, quod in loco iſto legitur, ſignificaret *appoſuiſti*, ſeu *conjunxiſti*, ut quidem poteſt, vera iſta eſſent, quæ dicis; ſed non habet hoc verbum eo in loco ſignificationem iſtam. Idem enim ibi ſignificat quod *apte concinnaſti, compoſuiſti, paraſti*; quemadmodum ſine dubio ſignificare poteſt. Nam Græcum verbum, quod aptaſti fuit redditum eſt κατηρτίσω. quod *appoſuiſti* ſeu *conjunxiſti* reddi nequit, ſed vel iſtam alteram quam dixi *aptandi* verbi ſignificationem habet, vel idem declarat, quod *abſolviſti* ſeu *perfeciſti*.

Interrog.

Quis igitur erit iſtius loci ſenſus?

Reſpon.

Nempe, Deum, Chriſti in cœlum ad beatam immortalitatem poſſidendam ingredientis corpus apte concinnaſſe, ſeu mavis perfeciſſe, id eſt natura immortali donaſſe, ut ſic, rejectis illis legalibus temporariiſque ſacerdotibus ac victimis, jam ipſe Chriſtus non legis ſeu Literæ, ſed divini Spiritus vi, & Sacerdos & victima æterna eſſe poſſet Hebr. 7. 16. & 28, & cap 9. 14. Nam *aptaſti mihi corpus* pro eo quod eſt, *aptaſti meum corpus*, uſitatiſſime dici nemo eſt qui neſciat. Adde quod in ipſo Pſal. 40, ſecundum Hebraicam veritatem legitur *aures perfodiſti mihi*. Quod ſine dubio idem eſt, quod *aures meas perfodiſti*. Verum jam tempus eſt, ut tibi ad id reſpondeam, quod de Chriſto ſeu Dei filio Paulus Apoſtolus dixit, per ipſum creata fuiſſe omnia.

Interrog.

Recte quidem. Verumtamen dic mihi antea, quid intelligis in eadem Epiſtola ad Hebræos Hebr. 1. 27, ſignificare id, quod ipſe non ita multo ante commemoraſti, per Dei filium facta ab ipſo Deo eſſe ſæcula? Sæculorum ſiquidem nomine mundum hunc apud ſcriptorem iſtum ſignificari indicat locus ille, ubi ait, Hebr. 11. 3, *Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula &c.*

Reſpon.

Ne de iſto poſteriore, quem citas, loco nunc quidquam diſputem (non enim deſunt qui ibi ſæculorum nomine futurum mundum ſignificari contendunt) dico, cum duo iſti loci, is, inquam, cujus explicationem meam quæris, & iſte quem citas, tam longo intervallo ſint inter ſe disjuncti, nec ullam inter utrumque relationem eſſe appareat, nihil cogere aut ſuadere, ut utrobique *ſæculorum* vocem in eundem ſenſum accipiamus, nec, etiamſi conſtaret, in altero ex illis, ea voce præſentem hunc mundum ſignificatum fuiſſe, inde concludi poſſe, eodem ſenſu in altero quoque eam fuiſſe prolatam, præſertim, cum certiſſimum ſit, ejus vocis etiam alium eſſe uſum, eumque ad ipſam vocem magis accommodatum. Nemo enim negaverit *ſæculorum* nomine ipſam æternitatem ſignificari. Nam quid eſt in *ſæcula* Matth. 6. 11, quod non raro ita ſimpliciter in Sacris ipſius Novi Fœderis Literis legitur, aliud quam *in omnem æternitatem* Rom. 1. 25. 9. 5. 11. 36. 16, 17. 2 Cor. 11. 31. Hebr. 13. 8? An non hæc ſignificatio æternitatis voci Græcæ τῶν αἰώνων, pro qua Latine habemus ſæcula, multo magis accommodata eſt, quam ſignificatio mundi hujus præſentis.

Interrog.

Eſtne aliud quod ſuadeat, non ſolum poſſe, ſed etiam debere, ubi legimus Deum per filium ſæcula feciſſe, ſæculorum appellatione, aliud quam præſentem hunc mundum ſignificatum fuiſſe intelligi?

Reſpon.

Eſt. Nam in eo loco, qui eſt in initio Epiſtolæ iſtius ad Hebræos, aperte de Dei filio jam patefacto, & poſt Prophetas ultimis diebus exhibito, eſt ſermo, & conſequenter non de alio Dei filio, quam de homine illo Jeſu Nazaræno; quem etiam ante oſtendimus eſſe unigenitum ac proprium Dei filium, nec ullum alium præter vel ante ipſum, per quem nullo pacto hic mundus fieri potuit, qui aliquot annorum millibus ante ipſum creatus fuerat; quare neceſſe eſt, ut in ſæculorum voce interpretanda, alteram, quam diximus, æternitatis ſignificationem ſequamur, ibique id dici intelligamus, quod & veriſſimum eſt, & alioqui etiam teſtatiſſimum, per Dei ſcilicet filium nobis conditam fuiſſe æternitatem, ſeu futura illa ſæcula, quæ ex ipſius Dei promiſſo expectamus 2 Petr. 3. 13.

Interrog.

Jam quod ad locum iſtum attinet ſatis habeo. Quid igitur nunc ais de omnibus rebus per Chriſtum creatis?

Reſpon.

Duo ſunt omnino loci, in quibus diſerte ſit ſcriptum, omnia per Chriſtum fuiſſe creata, & alter quidem in Epiſtola ad Eph. 3. 9, alter vero in Epiſt. ad Coloſ. 1. 16,

prior

Digitized by Google

prior autem locus in Græcis tantum codicibus habetur; nam in Latinis & Syriacis non leguntur verba illa *per Jeſum Chriſtum*. Quod ad priorem igitur iſtum locum attinet, dico, ex eo ipſo ſatis aperte intelligi poſſe, in hac enunciatione, quod omnia per Chriſtum ſint creata, nec vocem *omnia* univerſe prorſus accipiendam eſſe, nec verbum creandi primam, ſed ſecundam quandam creationem, id eſt, reformationem ſignificare. Eſt enim ibi ſermo de myſterio illo in Deo ab æterno abſcondito, cujus quæ eſſet communio, Paulus Apoſtolus in lucem proferendi munus habebat, quo nihil pertinet omnium prorſus rerum prima creatio, ſed tantum omnium quarumdam reformatio, qualis illa eſt Gentium & Judæorum, qui unus tantum populus per Jeſum Chriſtum ſunt facti, unica eaque nova atque omnibus tum charitatis lege lata, tum vitæ æternæ promiſſione facta. Qua de re ibi nominatim agebatur, quæque & paullo ante Chriſti myſterium appellata fuerat Epheſ. 3. 4 &c, & alibi myſterium eſſe dicitur æternis temporibus tacitum Rom. 16 25. Senſus igitur loci eſt, omnia quæ ad divinum cultum & religionem pertinent, reformata à Deo per Chriſtum fuiſſe, quemadmodum, ut antea monuimus, idem Apoſtolus alibi ait, omnia facta eſſe nova, nempe per Chriſtum 2 Cor. 5. 17.

Interrog.

Quomodo vero alterum teſtimonium interpretaberis, ubi non modo univerſe dicitur, omnia per Dei filium creata fuiſſe, ſed diſerte additur, *quæ in cœlis, & quæ in terra, viſibilia, & inviſibilia?*

Reſpon.

Eodem in loco paullo inferius legitur, per Chriſti crucis ſanguinem pacificata fuiſſe ſive quæ in terris, ſive quæ in cœlis ſunt Coloſſ. 1, & tamen certum eſt, plurimas, immo plæraſque res, quæ in terris & in cœlis ſunt, iſtius pacificationis, quæ, Chriſti crucis ſanguine interveniente, facta eſt, nullo modo eſſe aut fuiſſe participes; ex quo apparet in verbis, de quibus egimus, additionem iſtam, *quæ in cœlis & quæ in terra*, & conſequenter id, quod ad majorem ejus explicationem adjungitur, *viſibilia, & inviſibilia*, non impedire, quominus vox *omnia* non prorſus univerſe, ſed de quibuſdam omnibus accipiatur, & ſimul de quibus omnibus accipi debeat, declarare; nempe de iis rebus omnibus, quæ intelligentia ſunt præditæ. Hæ enim & non aliæ ad pacificationem iſtam pertinent; immo ne iſtæ quidem omnes. Diaboli enim ad eam nequaquam pertinent, ſed tantum Angeli & homines; niſi fortaſſe quis excipiat, Diabolos neque in cœlis neque in terra eſſe. Qua de re non eſt nunc diſputandi tempus.

Interrog.

Sed quomodo Angeli per Chriſti crucis ſanguinem ſunt pacificati? Nam fortaſſe & ipſi iterum peccaverant, & ut Deo reconciliarentur illis opus erat?

Reſpon.

Quanquam hæc tua quæſtio extra propoſitam eſt materiam, ejuſque ſolutionem ab aliis petere potes; nemo enim eſt qui neget aut negare poſſit, ea quæ ſunt in cœlis ad pacificationem iſtam pertinere, cum id diſerte ſcriptum ab Apoſtolo fuerit; tamen, ut tibi ſatis faciam, te primum moneo, iſto in loco non agi de pacificatione ſeu reconciliatione rerum cum Deo, ſed earum inter ſe, cum reſpectu tamen in Deum, (id enim ſignificant duæ illæ antecedentes voces *in ipſum*, vel potius *in ſeipſum*, ut in Græcis codicibus paſſim legitur) ad cujus cultum & gloriam ea tota refertur. Deinde dico, idcirco Angelos cum hominibus pacificatos fuiſſe per Chriſti crucis ſanguinem, & quemadmodum in Græca & in Syriaca editione additur, *per ipſum Chriſtum*; quia ubi Dei filius unigenitus crucis mortem propter homines ſubiit Philipp. 2. 9, & propterea Angeli una cum hominibus ejus imperio ſubjecti à Deo fuerunt; quemadmodum hac ratione hominum ſocii Angeli ſunt facti, & viciſſim homines Angelorum, ſic quidquid inimicitiarum Angelis cum hominibus propter alienationem hominum à Deo, cui ipſi Angeli perpetuo adhæſerant, antehac intercedebat, id totum, Dei conſilio homines ſibi per Chriſtum, perque ejus mortem reconciliantis 2 Cor. 5. 19. Rom. 5. 10, eiſque ipſorum peccata non imputantis, ab Angelis plane perſpecto, penitus ſublatum fuit.

Interrog.

Quid eſt tamen, quod throni, dominationes, &c, per Chriſtum ſunt creatæ? An non Angeli iſtarum rerum appellatione ſignificantur, vel comprehenduntur? Nam quomodo, quæſo, Angeli, ut tua verbi creandi interpretatio fert, reformati per Chriſtum fuere?

Reſpon.

Nihil equidem dubito, quin Angeli iſtarum rerum appellatione comprehendantur, non tamen ſoli, diſtinguuntur enim 1 Petr. 3. 22, diſerte Angeli à poteſtatibus, quæ ſunt ex numero earum rerum quæ hic commemorantur, & quidem ibi, ubi hæc ipſa eorum reformatio, quam hic Paulus intelligit, aliis verbis attingitur, ut poſtea dicam. Sed & alio in loco aperte iidem Angeli à principatibus diſtinguuntur, Rom. 8. 38, qui principatus ſimiliter hic commemorantur.

Interrog.

Qui igitur erunt iſti, præter Angelos, iſtis appellationibus comprehenſi?

Reſpon.

Certum eſt eundem Apoſtolum Eph. 6. 12, principatuum ac poteſtatum nomine malignos Spiritus, qui in cœleſtibus, hoc eſt, in aëre degunt, & hujus ſæculi tenebris dominantur, intellexiſſe; nec ulla ratio eſt, cur iſto eodem nomine hic, ſive ſoli, ſive una cum aliis bonis ſpiritibus poteſtate præditis, qui ab Angelis diſtinguantur, ſignificati non fuerint.

Interrog.

Verum qua ratione mali iſti Spiritus una cum Angelis & aliis bonis ſpiritibus reformari per Chriſtum potuerunt?

Reſpon.

Nempe hac potiſſimum, quod omnium eſt Chriſtus dominus factus, omneſque illius imperio ſunt ſubjecti, ut Petrus ait, ubi Angelos à poteſtatibus (quem locum antea indicavi) & præterea etiam à virtutibus diſtinguit, quæ virtutes idem videntur eſſe cum Thronis, ſi locus Epheſ. 1. 21, cum hoc ad Coloſſ. de quo agimus, conferatur.

Interrog.

Sed cur conferri iſta duo loca inter ſe aut debent, aut poſſunt?

Reſpon.

Quia apertiſſima res eſt, & ab omnibus animadverſa, duas iſtas Pauli Epiſtolas magna ex parte ejuſdem argumenti eſſe, quod ſane ad utramque recte intelligendam multo majus etiam, quam hactenus creditum eſt, momentum affert. Apparet autem diligenter rem totam inſpicienti, locum qui in Epiſt. ad Epheſ. huic ad Coloſſ. reſpondeat, iſtum eſſe, ſi ei jungatur id quod legitur ſupra ℣ſ. 10, qui, ſine dubio, ſenſu junctus eſt cum ℣ſ. iſto 21, uſque ad finem capitis. Unde etiam intelligitur, creationem iſtam, id eſt, reformationem iſtorum Spiritum per Chriſtum factam, id potiſſimum eſſe, quod diximus, & eo continetur, quod Chriſtus ſupra omnes illos ad Dei dexteram in cœleſtibus eſt conſtitutus.

Interrog.

Suntne alia loca, in quibus verbum creandi non primam creationem, ſed reformationem ſignificet?

Reſpon.

Sunt omnino. Nam ut antea de verbo faciendi dixi, Hebraiſmus hic eſt, iſque in hoc ipſo creandi verbo potiſſimum uſurpatus, ut ſimplex verbum pro compoſito ponatur. Utque Veteris Teſtamenti teſtimonia omittam, ex ipſo novo quædam proferam, & quidem apud eundem Paulum. Primum enim in eo loco, de quo jam vidimus, Eph. 3. 9, verbum *creavit* ſine dubio cum ſignificatione non primæ creationis, ſed

refor-

Digitized by Google

reformationis uſurpavit, ſive verba illa *per Jeſum Chriſtum* legantur, ſive non legantur. Et quidem ſi legantur, locus erit ad locum, de quo nunc agimus, interpretandum accommodatiſſimus. Nam hoc pacto utrobique de creatione per Chriſtum facta diſerte fiet mentio. Sin vero non legantur, tanto magis conſtabit, verbum creavit ad primam creationem minime referendum eſſe. Nihil enim ad rem faceret, nulla mentione Chriſti facta, ſimpliciter eo in loco commemorare, quod Deus ab initio omnia creaſſet. Deinde in eadem Epiſtola ad Epheſios cap. 2. 10, legimus ea verba, *ipſius enim* (Dei) *ſumus factura, creati in Chriſto Jeſu, &c*, ubi nemo non videt *creati* idem valere, quod *reformati*, & tanquam denuo creati. Et paullo poſt ℣ſ. 15, *ut duos crearet in ſemet ipſo*. Eſt enim in Græco idem prorſus verbum, de cujus ſignificatione nunc quærimus, & quod verbo creandi alibi paſſim vetus interpres reddidit, ſed hoc in loco verbo condendi, quo nonnulli illud perpetuo reddunt, uti maluit, cum animadverteret loci ſententiam eſſe, quod Judæi & gentes non quidem primo creati, ſed per reformationem quandam unus populus ſunt per Chriſtum & in ipſo Chriſti facti, cui nimirum ſignificationi melius accommodari poſſe cenſuit condendi, quam creandi verbum.

Interrog.

Numquid interpretationi iſti verbi creandi in loco iſto ad Coloſſ. non obſtat, quod proxime ante Chriſtus dicitur eſſe primogenitus omnis creaturæ, quodque pro hujus rei ratione vel explicatione hoc ipſum affertur, quod per ipſum creata ſint omnia.

Reſpon.

Nihil prorſus, nam quemadmodum verbum creare novam quandam creationem ſignificare invenitur, ſic nomen creaturæ ſimpliciter licet poſitum, novam quandam creaturam declarare reperitur, non ſecus ac ſi novæ appellatio, ut alibi fit, fuiſſet addita. Locus unus eſt, ab omnibus, ut arbitror, animadverſus, Jacobi Epiſtolæ cap. primo ℣ſ. 18, ubi ex Græco legitur, *Volens progenuit nos ſermone veritatis, ut eſſemus primitiæ quadam ſuarum creaturarum*. Ubi ſine ulla controverſia nomen *creaturarum* idem valet, quod *novarum creaturarum*. Alius eſt locus, ubi quater ſimplex creaturæ nomen pro creatura nova omnino uſurpatur, quamvis id à paucis tantum quibuſdam hactenus animadverſum fuerit; nempe Rom. 8. 19, & deinceps. Nam ſi creaturæ nomen aliter in loco iſto interpreteris, quam novam creaturam, id eſt, homines vere Chriſtianos univerſe atque indiſtincte acceptos & conſideratos, nunquam quid ſibi Apoſtolus ibi velit, explicare poteris, teque in varias atque inexplicabiles difficultates conjicies.

Interrog.

Quid igitur ſignificat Chriſtum, primogenitum eſſe omnis novæ creaturæ?

Reſpon.

Significat, illum, ut dignitate ſic tempore omnium novarum creaturarum primam eſſe. Nec aliter ſane intelligendum eſt id, quod ſimiliter de ipſo alibi legitur, eum videlicet eſſe principium creaturæ Dei Apoc. 3. ℣ſ. 14.

Interrog.

Ergo Chriſtum in numero novarum Dei creaturarum reponis?

Reſpon.

Quid ni? Primogeniti enim appellatio ipſa, ſi nihil aliud eſſet, quod nos id aperte doceret, ſatis ad hoc unicuique probandum eſſe deberet, cum & uſus, & ratio loquendi, & ſcripturæ denique perpetua conſuetudo non ferat, ut quis primogenitus aliquorum appelletur, ex quorum genere ipſe non ſit. Certe qui negare velit, Chriſtum creaturam eſſe, oporteт ut ſimul neget, eum eſſe hominem. Qui vero dubitet, an ſit nova creatura, neceſſe eſt, ut etiam dubitet, an ex mortuis excitatus fuerit, & immortalis ac glorioſus factus.

Interrog.

An non iſtud, quod Chriſtus ſit prima omnium novarum creaturarum, aliud etiam ſignificare poteſt, præter id, quod primus omnium ex mortuis ad beatam immortalitatem tranſlatus fuerit?

Reſpon.

Poteſt ſine dubio. Nam & conceptio ex Spiritu Sancto, & ab omni peccati labe immunitas, eum novum hominem & conſequenter novam creaturam conſtituunt, quæ duo cum in illo eſſent, antequam ulla alia nova creatura exiſteret; inde neceſſario efficitur, ut etiam propter hæc ipſa prima novarum creaturarum fuerit. Sed quia in duabus iſtis rebus aliæ novæ creaturæ non ita ſunt ei ſimiles, ut futuræ ſunt in beata immortalitate adipiſcenda, propterea non tam proprie ad illas, quemadmodum ad hanc refertur, quod Chriſtus ſit prima omnium novarum creaturarum.

Interrog.

Habentne nihilominus in iſtis duabus rebus ſimilitudinem aliquam cum Chriſto aliæ novæ creaturæ?

Reſpon.

Habent, & quidem ipſius Spiritus Sancti teſtimonio, qui, quod ad priorem attinet, quod ſcilicet Chriſtus non viri cujuſquam opera, ſed Dei virtute conceptus & natus ſit, de aliis etiam novis creaturis audet dicere, Joh. 1. 13, quod non ex ſanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, ſed ex Deo ſunt natæ, quod vero attinet ad poſteriorem, quod ſcilicet, Chriſtus ab omni labe peccati immunis fuerit, de aliis ſimiliter novis creaturis affirmare non dubitat, eas nec peccare, nec peccare poſſe, 1 Joh. 3. 6, & 8.

Interrog.

Sed nonne iſta de Chriſto maxime vere ac proprie dicuntur, de aliis novis creaturis vel plane, vel ſaltem aliquo modo figurate?

Reſpon.

Omnino. Verum non propterea fit, quin ſimilitudo aliqua inter Chriſtum, & alias novas creaturas etiam iſtarum duarum rerum reſpectu ſit agnoſcenda. Nam ſine iſta aliqua ſimilitudine, figurato quantumvis ejuſmodi loquendi modo nullus locus eſſe potuiſſet.

Interrog.

Eſtne ratio ulla, qua demonſtrari queat, locum iſtum ad Coloſſ. non tantum poſſe ſed etiam debere non de prima creatione, ſed de reformatione accipi?

Reſpon.

Jam ex verbis meis duas colligere potuiſti, una eſt collatio ejus partis Epiſtolæ ad Epheſios, quæ iſti loco Epiſtolæ ad Coloſſ. reſpondet; altera vero eſt, quod ex ipſo loco tandem apparet, ibi omnium, ſive eorum quæ in cœlo & in terra ſunt, nomine, Apoſtolum ea tantum intelligere, quæ intelligentia ſunt prædita; quod ſatis indicat primæ creationis, quæ ad illa quoque pertinet, quæ intelligentia carent, ibi rationem non haberi. Nam quod ad collationem locorum attinet, nulla prorſus in ea parte Epiſtolæ ad Epheſ. quæ iſti loco ad Coloſſ. reſpondet, creationis fit mentio, ſed tantum recollectionis, ſive ut Syriaca & vulgata editio habet, inſtaurationis & renovationis. Adde autem hiſce duabus rationibus alias duas. Primum enim conſtat Apoſtolum de filio Dei loqui, quatenus in eo, id eſt per eum habemus redemptionem, & peccatorum remiſſionem, quod non niſi ad Chriſtum hominem pertinere poteſt, præſertim cum in Græco non minus hic, quam in loco ad Epheſ. 1. 7, addatur, *per ſanguinem ejus*. Certum eſt autem per Chriſtum hominem, id eſt, quatenus eſt homo, non fuiſſe omnia primo creata, ſed tantum reformata. Deinde, ſi de prima creatione hic ageretur, ſine dubio cœli & terræ, non tantum, ut eorum in quibus ea ſint, quæ creata ſunt per Dei filium, mentio fieret, ſed etiam ut eorum quæ per ipſum ſint creata. Præcipue enim ad primam creationem pertinet ipſius cœli & terræ creatio;

mmo ſæpe cœli terræque creatorum ſeu factorum ſimplici nomine univerſa prima creatio in Sanctis Litteris intelligitur Gen. 2. 4. 2Reg. 19. 15. 2Par. 2. 12. Pſal. 102. ℣ſ. 26. 115. 16. Eſa. 37. 16; Hinc in ſymbolo, quod Apoſtolicum dicitur, Deus pater ſimpliciter cœli & terræ creator dicitur, cum tamen univerſam primam creationem illi ibi tribui intelligendum omnino ſit.

Interrog.

Quid igitur eſt, quod Dei verbo cœlos & terram extitiſſe 2 Pet. 3. 5, & in verbo Jehovæ cœlos factos eſſe legimus Pſal. 33. 6, & ſimul teſtatiſſimum habemus Joh. 1. 1, &c, Dei filium ſeu Chriſtum eſſe verbum, & nomen ejus eſſe Verbum Dei Apoc. 19. 13? An non hoc docet, per Dei filium cœlum & terram creatam fuiſſe?

Reſpon.

Etiamſi Dei Filius verbum Dei eſt, & nominatur, non tamen illud verbum Dei eſt, quo creatum eſt cœlum & terra. Iſtud enim Dei verbum, aliud nihil eſt quam decretum & juſſus Dei. Decretum enim & juſſus,, verbi nomine, præſertim apud Hebræos, appellantur, nempe quia verbo fieri aut declarari ſolent; id quod in hac ipſa re de qua hic agitur, id eſt, in ipſa cœli & terræ creatione narranda & exponenda, expreſſum in Sacra hiſtoria videmus, ubi Deus loquens inducitur ac dicens Gen. 1. 6, *Fiat* vel potius *ſit firmamentum*, vel potius, *expanſum in medio aquarum*, &c. Et mox *Congregentur aquæ quæ ſub cœlo ſunt, & appareat arida.* Vide quo Dei verbo, ſeu quomodo Dei verbo cœlum & terra creata fuerit decreto nimirum & juſſu Dei, ipſius verbo contento ac declarato. Hoc ſane verbum Dei filius non eſt. Filius ſiquidem Dei certa quædam eſt perſona, non autem decretum aut juſſus aliquis. Nec profecto ii, qui per Dei filium cœlum & terram creatam fuiſſe volunt, aliter aut intelligunt, aut intelligere poſſunt, quam ejus perſonam vi ſua divina mediam cauſam iſtius creationis fuiſſe, eamque peregiſſe.

Interrog.

Quodnam ergo Dei verbum eſt Dei filius?

Reſpon.

Illud nimirum, quod nobis Deum enarravit. Sic enim ſcriptum legimus Joh. 1. 18, *Deum nemo vidit unquam; unigenitus filius, qui eſt in ſinu patris ipſe enarravit.* Quæ verba eo magis in propoſito noſtro notanda ſunt, quod ab Euangeliſta paullo poſt prolata fuerunt, quam Dei filium Verbum nominare deſiiſſet. Pertinere enim omnino videntur ad explicationem nominis iſtius, quod alioqui inexplicatum manet. Quidquid ſit, nemo negare poteſt, verbi Dei appellationem, Chriſto ob id optime convenire poſſe, quod per ipſum, omnem Dei de nobis voluntatem ac conſilium intelleximus, nec ulla alia appellationis iſtius interpretatio eſt, quæ vel ita obvia atque inpromptu ſit, vel cujus ſenſus tantopere cum Sacris Teſtimoniis ipſiſſimaque veritate conſentiat. Immo aliæ fere omnes quæ afferri ſolent, id continent, quod alioqui nullum expreſſum teſtimonium in Divinis Litteris habet, nec alia quavis ratione cum veritate conſentire apparet.

Interrog.

Nunquid igitur Verbi nomine, quo Dei filius apud Johannem Euangeliſtam appellatur, ipſum hominem Chriſtum Jeſum intelligis, nec aliud quidquam ante vel præter ipſum?

Reſpon.

Sic plane intelligo. Id enim nos docet non ſolum cauſa ipſius appellationis, quam modo & expoſui & probavi, quamque nulli alii convenire apparet, quam ipſi homini Chriſto Jeſu, ſed ejuſdem Euangeliſtæ verborum ſententia ac concluſio. Nam & de verbo ipſo, ſeu de Dei filio ſub Verbi nomine non pauca dicit, quæ Chriſto homini tantum conveniunt, & tandem totum iſtum locum concludens, 1 Joh. 1. 17, pro Verbo ſimpliciter & ſine ulla alia prævia declaratione Jeſum Chriſtum ſubſtituit.

Interrog.

Quænam ſunt iſta de Verbo ab Euangeliſta dicta, quæ Chriſto homini tantum conveniunt?

Reſpon.

Si recte ejus verba intelligantur, omnia ſunt, quæ de ipſo dicit; ſed quædam tantummodo nunc commemorabo, quæ vel ſunt, vel eſſe deberent apud omnes indubitata. Primum enim de ipſo verbo ait, quod in mundo eſſet. Quod ſane ad Chriſtum hominem totum pertinet, quemadmodum plerique hodie fatentur; licet inveniantur quidam qui antiquioribus quibuſdam adhærentes, aliter intelligunt, potiſſimum propter id, quod ſtatim ſequitur, Mundum per ipſum factum eſſe; quod quemadmodum Chriſto homini convenire poſſit, non vident. Sed nos jam quid iſtud ſignificet expoſuimus, quod certe Chriſto homini & maxime & ſoli convenit. Deinde addit Euangeliſta, *In propria*, id eſt *Ad ſuos venit*, quod nemo non videt ad Chriſtum hominem tantum pertinere, qui ſeipſum illis patefecit, à quibus ortum ſecundum carnem ducebat. Subjungit præterea, *& ſui ipſum non receperunt.* Quod ſimiliter, & propter vocem ſui, & propter totam ipſam ſententiam, non niſi ad Chriſtum hominem referri poteſt. Huc accedit, quod ea quæ ſuperius dixit de luce, de qua teſtatus ſit Johannes, de ipſo verbo dicta intelligi debent: Atqui Johannes de Chriſto homine eſt teſtatus Joh. 1. 30, non autem de alia re quapiam, quæ præter, aut ante illum hominem fuerit.

Interrog.

Quid ergo ſibi Johannes volebat, cum diceret verba illa, quæ paulo inferius leguntur Joh. 1. 15? *Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat.*

Reſpon.

Verba iſta *ante me factus eſt*, non ad exiſtentiam, ſed ad honorem referri debere, omnes fere animadverterunt; ut ſit ſenſus, Chriſtum non quidem extitiſſe ante Johannem, ſed ei prælatum eſſe, quod vero ſequitur, *quia prior me erat*, ad dignitatem & præſtantiam omnino referendum ſit, ut etiam ex aliis Euangeliſtis intelligi poteſt; qui omnes pro *prior me* habent *fortior me.* Quamquam, cum nihil conſtet, locum iſtum apud reliquos tres Euangeliſtas Matth. 3. 11. Marc. 1. 7. Luc. 3. ℣ſ. 16, eundem eſſe cum hoc apud Johannem, magis mihi probatur, quod Baptiſta Chriſtum ſe priorem dixerit ob eam cauſam, quod ipſe ab illo pendebat, & ejus quoddam acceſſorium erat, & Chriſtus ipſius principale: tametſi ipſe prius, quam ille, apparuiſſet, & munus ſuum obire cœpiſſet. Ex quo etiam fit, ut mihi plus placeat verba illa, *ante me factus eſt*, ita interpretari, ut aliud nihil ſignificent, quam ante me fuit. Præſertim cum adhunc ipſum modum omnino legi poſſint. Nam γέγονεν, quod in Græco eſt, rectiſſime *fuit* verti poteſt; ita ut totius loci ſenſus ſit, Chriſtum, quamvis tempore poſteriorem, ante Johannem tamen fuiſſe, quatenus ipſe principale quoddam, Johannes vero acceſſorium ejus erat. Illud certiſſimum eſt, nullo pacto eſſe veriſimile, Johannem, in ſuis iſtis quæ citaſti de Chriſto verbis, de exiſtentia illius ante ſe locutum fuiſſe, unde ſcilicet concludi poſſit, quia Chriſtus homo, poſt, non autem ante Johannem extitit, non de ipſo homine Chriſto eum iſta dixiſſe. Quod enim Chriſtus proprie loquendo ante Johannem extiterit, hoc nihil per ſe ipſum ad mentem ipſius Johannis facit, quæcumque tandem illa in iſtis verbis fuerit. Adde quod Johannes hæc eadem poſtmodum de Chriſto repetens, inquit, *Hic eſt de quo dixi, Poſt me venit vir, qui ante*, &c. Vides ipſum Johannem declarare ſua verba, quæ citaſti, de viro quodam, & ſic de ipſo homine Chriſto accipienda eſſe.

Interrog.

Sed quomodo nihilominus conſiſtere id poteſt, quod aſſeris, Euangeliſtam Verbi nomine ipſum hominem Chriſtum Jeſum intelligere, nec quidquam aliud ante aut præter ipſum, cum ipſemet diſerte dicat, Verbum

factum

Digitized by Google

factum fuiſſe carnem Joh. 1. 14? Nunquid homo ipſe Chriſtus Jeſus factus eſt, vel fieri potuit caro?

Reſpon.

Græca vox ἐγένετο quæ ab interpretibus reddita fuit *factum eſt*, reddi & potuit, & debuit voce *fuit*. Quod potuerit, nemo negat; & exemplum habetur ibidem paullo ſuperius in illis verbis Joh. 1. 6, *Fuit homo miſſus à Deo* &c. Nam vox quæ reddita eſt *fuit*, in Græco eſt ἐγένετο. Quod autem debuerit, id plane inde conſtare videtur, quod ab omni veriſimilitudine abeſt, Euangeliſtam, poſtquam dixiſſet, Verbum ad ſuos veniſſe, nec ab eis receptum fuiſſe, & quid illis contulerit qui ipſum receperunt explicaſſet, ſtatim ſubjunxiſſe, illud factum fuiſſe carnem, etiamſi alioqui id verum eſſet, nimis enim inconcinna & præpoſtera narratio iſta fuiſſet. Cujuſmodi incommodum nullum eſt, ſi ſubjunxerit, Verbum carnem fuiſſe, id eſt non modo hominem, ſed hominem, ſeu virum, ut Eſaias loquitur Eſa. 53. 3, dolorum, & qui infirmitatem fuerit expertus. Nam hoc recte atque opportune admodum & iſtis & aliis omnibus de eodem Verbo antea dictis additur, ut tandem aperte Euangeliſta declararet, ſe ſub Verbi appellatione de homine loqui, & ſimul fateatur, quamvis ei talia & tanta tribuerit, & adhuc tributurus ſit, eum tamen fuiſſe afflictionibus & perpeſſionibus obnoxium. Itaque quod, male interpretatum, videtur oſtendere, Verbum apud Euangeliſtam omnino quidpiam aliud eſſentiale ſignificare præter hominem; illud ipſum, recte interpretatum, hominem tantum (quod quidem ad ipſam eſſentiam attinet) nomine iſto Euangeliſtam intellexiſſe demonſtrat.

Interrog.

Si verbum apud Johannem aliud nihil reipſa eſt, quam homo ipſe Chriſtus Jeſus, quomodo idem de hoc ipſo Verbo, ſimulatque de eo loqui cœpit, & in ipſo ſui Euangelii initio Joh. 1. 1, & 2, & dicere & repetere potuit, illud fuiſſe in principio, & apud Deum? num homo ipſe Chriſtus Jeſus apud Deum fuit in principio rerum, ſeu quando res eſſe cæperunt?

Reſpon.

Vox Principii ſive Initii, quamvis abſolute poſita, ſemper ad ſubjectam materiam refertur, nec ſignificat unquam ipſa per ſe rerum omnium initium; ſed ſi aliquando in Sacris Litteris (quod rariſſimum tamen eſſe arbitror) id ſignificat, vel ſubjecta materia, vel aliqua alia vox ei adjuncta ejus rei eſt cauſa. Exempla manifeſta in ipſo Novo Teſtamento vocis *Principii* ſive *Initii* (ut in vulgata editione legimus, nam in Græco una & eadem eſt ubique vox ἀρχὴ) abſolute poſitæ, & tamen rerum initium minime ſignificantis, multa ſunt, præſertim apud hunc eundem ſcriptorem, Joh. 6. 64. xv. 27. Act. 11. 15. 2 Theſſ. 2. 13. 1 Joh. 2. vſ. 7, 8, 11. 2 Joh. 5, & 6. ex quibus conſtat eam, ut dixi, ad ſubjectam materiam referri debere.

Interrog.

Quomodo igitur vox iſta in loco à me indicato accipienda eſt, & quænam eſt ibi ſubjecta materia?

Reſpon.

Quæ ſit ſubjecta materia, jam antea expoſui, cum oſtendi, in verbis illis, quæ paulo poſt leguntur, *Omnia per ipſum facta ſunt*, quomodo vox *Omnia* ſit accipienda.

Interrog.

Pœne oblitus fueram. Ergo ſubjecta materia eſt Euangelium. Sed quid Euangelii nomine intelligis?

Reſpon.

Nempe id quod proprie vox iſta in Novo Teſtamento ſignificat, id eſt, non quidem hiſtoricam ſcriptionem de Chriſto, ut vulgo Euangelii vox ſæpe accipitur, ſed bonum illum nuncium à Deo profectum de peccatis humano generi remittendis, eique æterna vita donanda. Hæc enim ſubjecta materia eſt totius Euangeliſtæ ſcriptionis, ut antea dixi. Itaque cum ſtatim ſuæ ſcriptionis initio ait Johannes *In principio*, ſubaudienda ex vox *Euangelii*, ac ſi diſerte dixiſſet *In principio Euangelii*, quemadmodum Paulus Apoſtolus loquitur Philip. 4. 15, ſignificans initium patefaciendi illis, ad quos ſcribebat, bonum iſtum ac divinum nuncium.

Interrog.

Significabitne igitur apud Euangeliſtam noſtrum vox Principii initium patefaciendi Euangelii?

Reſpon.

Prorſus.

Interrog.

Quando verò dicemus fuiſſe initium iſtud?

Reſpon.

Tum nimirum cum Johannes Baptiſta prædicare cœpit. Tunc enim primum cœpit innoteſcere bonus iſte Dei nuncius, prædicante Johanne univerſo populo baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum. Quinetiam alicubi diſerte ſcriptum eſſe videtur, Euangelii Jeſu Chriſti initium eſſe prædicationem Johannis Baptiſtæ. Nempe Marc. 1. in ipſo initio. Quod ſi, cum Euangelium, ut Jeſu Chriſti Euangelium conſideratur, ab Johannis Baptiſtæ prædicatione initium ſuum habere dicitur, quamvis ipſe Jeſus Chriſtus nondum prædicare cœpiſſet, multo magis id dici poteſt, cum Euangelium ſimpliciter conſideratur, & ſimpliciter quæritur, iſtius boni ac divini nuncii quodnam fuerit initium.

Interrog.

Jam igitur quid ſibi vult Euangeliſta noſter, affirmans, in principio Euangelii, hoc eſt, cum Johannes Baptiſta prædicare cœpit, fuiſſe verbum, id eſt Chriſtum Jeſum?

Reſpon.

Hoc nimirum ſibi vult, jam tum Jeſum Chriſtum voluntatis Dei erga humanum genus patefaciendæ muneri præfectum fuiſſe. Appellatio enim ipſa verbi, qua hominem Chriſtum Jeſum ſignificat, munus iſtud ipſius, ut antea diximus, ſimul declarat.

Interrog.

Quid autem hinc conſequitur?

Reſpon.

Nempe, non Johannem Baptiſtam, ſed Jeſum Nazaræum, qui dictus eſt Chriſtus, Euangelii auctorem agnoſcendum eſſe, quamvis prius Johannes, quam Jeſus prædicare cœperit. Nihil enim aliud fuit prædicatio Johannis, quam præludium quoddam prædicationis Chriſti Jeſu, ante cujus faciem, ut ſcriptura loquitur Malach. 3. 1. Marc. 1. 2, Johannes miſſus fuerat, ut illi viam pararet. Maxima enim fuerat in populo Judaico, ad quem ſolum Chriſtus miſſus ab initio fuit, opinio de Johanne Baptiſta, adeo ut multi ipſum pro Chriſto, aut certe pro eo haberent, qui Dei voluntatem plene populo annunciaſſet. Propterea non contentus Euangeliſta noſter tacite docuiſſe, non Johannem, ſed Jeſum, qui dictus eſt Chriſtus, munus iſtud à Deo ſibi demandatum habuiſſe; aperte poſtea id docet Joh. 1. 6, &c, ipſum Johannem nominans; & affirmans, non illum fuiſſe lucem illam veram, quæ in mundum venerat ad humanum genus illuminandum, ſed tantum ad teſtandum de ipſa miſſum fuiſſe.

Interrog.

Sed quid attinebat, cum Euangeliſta diceret, Verbum in principio fuiſſe, quod quid ſit jam intelligo, addere verba illa *apud Deum*?

Reſpon.

Propterea addidit duo iſta verba, ut qua ratione jam tum Jeſus Chriſtus Verbum Dei, id eſt interpres divinæ voluntatis eſſet, melius declararet, ac ſimul ei occurreret, quod objici ipſi poterat, quod videlicet non recte pro eo tempore Verbum illum appellaſſet, cum nondum reipſa munus iſtud Jeſus Chriſtus obire cœpiſſet. Itaque ſubjunxit (addendo ad verba iſta) non quidem apud homines, ſed apud Deum, talem jam tum eum fuiſſe.

Digitized by Google

De Chriſti Sacerdotio.

Interrog.

Hactenus explicatum abs te habeo, quid de Jeſu Chriſti eſſentia ſeu natura ſtatuendum cenſeas, & ſimul quædam, quæ ad ipſius qualitates (ut ſic loquar) attinent, cum ea ſcilicet non ſint illi naturalia, ſed, poſtquam natus eſt, à Dei voluntare in eum profecta fuerint Itaque jam intelligo, quid apud te ſit, eum eſſe filium Dei proprium atque unigenitum, & (quod divina filiatione iſta contineri ſtatuis) Chriſtum, ac denique Dei verbum. Sed quid ſignificare cenſes, eum eſſe ſacerdotem noſtrum ac pontificem in æternum? Sunt enim qui affirment, hoc Chriſti munus, ipſa Chriſti appellatione contineri, Pſal. 110. 4. Hebr. 6. 20.

Reſpon.

Non ſolum hoc, ſed illud etiam, propter quod nos Verbum Dei illum nominari ſtatuimus, propheticum inquam munus Chriſti appellatione comprehendi plerique volunt, ob id videlicet quod & ſacerdotes, Exo. 29. 7. & Prophetæ ungi ſolerent, 1. Reg. 19. 16, Chriſti autem nomen ut antea dictum eſt, unctum proprie ſignificet.

Interrog.

Quid igitur ipſe bac de re ſentis?

Reſpon.

Non nego, Chriſti nomine iſta etiam comprehendi, & ſimul quicquid in ipſn Chriſto eſt, quod ad unctionem, quam à Deo patre ſuo illum accepiſſe ſcriptura teſtatur Act. 10. 38, referri poſſit. Sed tamen ita ſtatuo, ob id potiſſimum iſto nomine illum inſignitum fuiſſe, quod Rex ſit populi Dei, ut antea dixi. Nam reges populi Dei potiſſimum & ungebantur, & Chriſti appellabantur.

Interrog.

Jam quid eſt igitur Chriſti ſacerdotium & pontificatus æternus? Satis enim, quid ſit illum regem eſſe populi Dei, antea docuiſſe videris?

Reſpon.

Eſt ejus munus & cura perpetua, peccata noſtra expiandi.

Interrog.

Quomodo vero? Annon Chriſtus antequam ſederet in dextera majeſtatis in excelſis Hebr. 1. 3, purgationem fecerat peccatorum noſtrorum? an non unica oblatione conſummavit in æternum ſanctificatos? Hebr. 10. 14. an nnn denique in ſanguine, ſeu per ſanguinem ſuum lavit nos à peccatis noſtris? Apoc. 1. 5.

Reſpon.

Scriptura ſecum ipſa pugnare nequit. Quare, cum in ea apertiſſima teſtimonia habeamus expiationis quam Chriſtus perpetuo faciat peccatorum noſtrorum, neceſſe eſt ſententias iſtas ejuſdem ſcripturæ, quas modo commemoraſti, & alias ejuſmodi ita interpretari, ne huic rei adverſentur.

Interrog.

Quænam ſunt iſta apertiſſima teſtimonia?

Reſpon.

Primum idipſum, quod nunc quærimus quid ſit, nempe, quod Chriſtus æternum ſacerdotium & Pontificatum habet. Proprium enim Pontificis eſt offerre dona & ſacrificia pro peccatis, Hebr. 5. 1. & ſic peccata expiare. Quare ſi Chriſtus in æternum noſter eſt pontifex, perpetuuſque eſt pontificatus ejus, neceſſe eſt, ut perpetuum quoque peccata noſtra expiandi munus habeat, atque exerceat. Deinde ſcriptum eſt, Heb. 2. 17. oportuiſſe Chriſtum per omnia ſimilem fratribus fieri, ut eſſet miſericors & fidelis Pontifex in iis quæ apud Deum ad expiandum peccata populi.

Interrog.

Quid eſt, Chriſtum factum eſſe per omnia ſimilem fratribus?

Reſpon.

Eſt omnia mala expertum eſſe, quibus illi ſunt obnoxii, inter quæ præcipue eſt cruenta mors, cui maxime ſubjacent Chriſti fratres, id eſt, Dei filii, qui ſpiritu ei obediendi præditi, immortali vita ab ipſo donari expectant. Ex quo fit, ut miſericordia & fidelitas iſta Chriſti in expiandis peccatis populi, & ſic ipſum peccatorum noſtrorum expiandi munus quod Chriſtus habet, poſt ipſius cruentam mortem eſſe cœperit, & perpetuo duret. Statim enim in eo loco ubi iſta ſcripta ſunt, quæ modo attuli, ſubjiciuntur hæc verba, *in eo enim in quo paſſus eſt ipſe & tentatus, poteſt iis qui tentantur auxiliari.* Namque his verbis ſignificatur perpetua cura, quam ſuorum Chriſtus gerit, in illis ab omnibus malis defendendis; qua cura neceſſe eſt contineri ipſorum peccata expiandi munus. Nam vocula *enim* manifeſte docet verbis iſtis explicari proxime antecedentia, *ad expiandum peccata populi*, & conſequenter, cum cura iſta, perpetuam quoque eſſe peccatorum expiationem.

Interrog.

Quid igitur ſibi volunt ea quæ attuli teſtimonia de expiatione jam facta?

Reſpon.

Ea nimirum facta fuiſſe, unde fit, ut Chriſtus noſtra peccata expiandi perpetuum munus ſit adeptus, in ejuſque mnneris poſſeſſione (ut ſic loquar) fuerit conſtitutus. Hæc ſunt ipſius Chriſti ſanguinis fuſio, & ſui ipſius oblatio; quorum in locis à te tacite indicatis fit mentio. Per fuſionem ſiquidem ſanguinis ſui Chriſtus in cælum ingreſſus eſt, juſque munere iſto fungendi adeptus fuit; per oblationem vero ſui ipſius, in ipſam tanti muneris poſſeſſionem venit, eamq; pleniſſimam cepit.

Interrog.

Video, te omnino ac re ipſa diſtinguere inter ſanguinis Chriſti fuſionem, & ſui ipſius oblationem. Quid igitur tibi eſt iſta ſui ipſius oblatio.

Reſpon.

Libenter quod petis, exponam. Sic enim aperte intelliges, cur oblationi iſti tribuerim, qnod Chriſtum in poſſeſſione muneris peccata nnſtra perpetuo expiandi poſuerit; nam id tibi novum plane videri non dubito. Dico igitur Chriſti oblationem, qua expiata peccata noſtra fuiſſe dicuntur, non in cruce, & per ipſam ibidem ſanguinis ſui fuſionem, peractam fuiſſe, quemadmodum vulgo exiſtimant, ſed in cælo, & per ſui ipſius ibi coram Deo pro nobis, ut ſic dixerim, præſentationem. Manifeſte enim apud auctorem Epiſtolæ ad Hebræos in expiatoria Chriſti oblatione cælum ſanctis ſanctorum reſpondet, Hebr. 9. 24. ubi à Pontifice Aharonico, cum quo Chriſtus ab eodem auctore confertur, Levit. 16. 12. &c. Hebr. 9. 7. oblatio pro peccatis fiebat in anniverſario illo & publico ſacrificio, & certum eſt ipſam pecudis mactationem, & quæ in ea fiebat ſanguinis fuſionem, viam atque initium ſacrificii & oblationis faciendæ fuiſſe, non autem ipſam oblationem. Pecudis autem mactationi quin Chriſti crux reſpondeat, nihil dubitari poteſt.

Interrog.

Sed quomodn tamen, ſi Chriſti oblatio eſt facta in cælo, idque per ſui ipſius coram Deo pro nobis præſentationem, poſitus eſt Chriſtus in poſſeſſione muneris peccata noſtra expiandi per hanc ipſam oblationem?

Reſpon.

Credebam te meminiſſe, quæ paullo ante de peccatorum noſtrorum expiatione per Chriſtum dixeram atque concluſeram, & propterea te id ipſum, quod nunc interrogas, jam aperte intellecturum affirmaveram.

Interrog.

Quæ nam iſta ſunt?

Reſpon.

Nempe, Chriſtum perpetun peccata noſtra expiare, hancque expiationem ea cura contineri, quam in cælo manens, noſtrnm aſſidue gerit.

Interrog.

Jam probe memini. Sed ut rem totam melius teneam, dic, quæſo, apertius, quomodo Chriſtus expiet peccata noſtra.

Reſpon.

Digitized by Google

Reſpon.

Expiat Chriſtus peccata noſtra, qoia à pœnis peccatorum noſtrorum nos liberat.

Refutatio Sententiæ vulgaris de ſatisfactione Chriſti pro peccatis noſtris.

Interrog.

An non neceſſe igitur eſt, ut pro peccatis noſtris divinæ juſtitiæ ſatiſfaciat? Hoc vero quomodo in cœlo facere poteſt? Nonne per ea, quæ antea paſſus eſt, potiſſimum vero in cruce, id ab eo factum fuiſſe oportet?

Reſpon.

Immo liberatio per Chriſtum à pœnis peccatorum noſtrorum nihil cum ſatiſfactione pro ipſis peccatis commune habet, ſed potius cum ipſa pugnat. A pœnis ſiquidem peccatorum noſtrorum ideo per Chriſtum liberamur, quia Chriſtus ſumma illa ſua in cœlo & in terra poteſtate efficit, ne ullæ propriæ peccatorum pœnæ nos attingant, & tandem eadem poteſtate efficiet Phil. 3. 23, ut à morte quæ ſtipendium peccati eſt Rom. 6. 23, & ejus quam maxime propria pœna, prorſus atque in perpetuum liberi ſimus. Hæc certe ratio liberandi à pœnis peccatorum diverſiſſima eſt ab ea, quæ ſatiſfactione pro ipſis continetur. Adde, quod propterea Chriſtus ſuam poteſtatem, eo modo quo dixi, in nobis à peccatorum pœnis liberandis exercendi jus habet, quia Deus per ipſum gratis nobis ipſa peccata remiſit Rom. 3. 22. Ephe. 4. 34, atque condonavit. Nihil autem invicem magis pugnare poteſt, quam gratuita remiſſio ſeu condonatio, & ſatiſfactio.

Interrog.

Nunquid tamen juſtitia divina non requirit, ut omnino peccata noſtra vel puniantur, vel ſit, qui pro ipſis ſatiſfaciat?

Reſpon.

Immo nulli homini vere cordato & pio iſtud in mentem venire unquam deberet, quippe quod vel potentiæ & auctoritati, vel certe bonitati & miſericordiæ ipſius Dei aperte ac plurimum deroget; nec factum hactenus fuerit, aut fieri poſſit, ut quis, alicujus ſatiſfactionis vi, liber ſit apud Deum à pœnis peccatorum ſuorum.

Interrog.

Cur vero id fieri nequit?

Reſpon.

Nempe, quia hæc ipſa duo ſibi invicem adverſantur, liberari apud Deum à pœnis peccatorum ſuorum, & pro ipſis peccatis divinæ juſtitiæ ſatiſfieri.

Interrog.

Cur quæſo?

Reſpon.

Quia nulla alia ratione divinæ juſtitiæ ſatiſfieri pro peccatis poteſt, quam ſi is, qui peccavit, pœnas det peccatorum ſuorum; Liberari autem à ſuorum peccatorum pœnis, & eorundem peccatorum pœnas dare, nemo non videt ſibi invicem penitus adverſari.

Interrog.

An non poteſt alius pro alio pœnas iſtas dare, quemadmodum alius pro alio pecuniam, quam quis debet, ſolvit?

Reſpon.

Nequaquam. Non enim ſicut unius pecunia alterius fieri poteſt, ſic unius pœnæ alterius fieri poſſunt. Eſt ſiquidem pecunia, ut juris conſulti loquuntur, reale quiddam, & idcirco ab alio in alium transferri poteſt; pœnæ vero de quibus hic loquimur, & quæ peccatis hominum ex lege Dei debentur, ſunt quiddam perſonale, & propterea ejuſmodi, quæ illi ipſi, qui eas dat, perpetuo adhæreant, nec in alium queant transferri. Adde quod Deus ipſe diſerte vetuit, ne alius pro alio occidatur Deut. 24. 16. 2 Reg. 14. 6, ſit quantumvis conjuncta perſona, & ſeipſum minime id facturum apertiſſime teſtatus eſt Ezec. 18. 20. Unde apparet, etiamſi alioqui id fieri poſſet, ipſi tamen divinæ juſtitiæ repugnare, ut quis pœnas peccatorum, quibus mors potiſſimum continetur, pro altero det; tantum abeſt, ut hac ratione divinæ juſtitiæ ſatiſfieri pro peccatis poſſit.

Interrog.

Cur Dei vel majeſtati, vel benignitati derogaretur, ſi neceſſe eſſet apud ipſum aut peccata noſtra puniri, aut pro ipſis ſatiſfieri?

Reſpon.

Propterea derogaretur, & ſane, ut dixi, aperte ac plurimum, quia manifeſte hinc ſequeretur, Deum vel non poſſe, vel nolle nobis peccata remittere & liberaliter condonare. Neque enim remittitur liberaliterve condonatur peccatum, quod vel punitur, vel non ſine ſatiſfactione impunitum dimittitur. Jam quod Deus id facere non poſſit, id eſt, jure nequeat nobis peccata liberaliter condonare, nimis evidenter ejus majeſtatem lædit; ſic enim minus auctoritatis haberet Deus, quam quilibet homo. Nemo enim eſt, qui jure non queat offenſas ſibi factas liberaliter condonare. Quid vero aliud ſunt peccata noſtra, quam offenſæ ipſi Deo factæ? Quod autem Deus id facere nolit, hoc non minus evidenter ipſius benignitatem imminuit, & tantum non funditus tollit.

Interrog.

Verum ſi Deus prorſus liberaliter, & ſine ulla ſatiſfactione nobis peccata condonat, quid expiatione eſt opus? an fortaſſe alia ratione, quam per ſatiſfactionem placata eſt aut placatur à Chriſto ira Dei adverſus peccata noſtra, & ad illa nobis liberaliſſime condonanda Deus adducitur, atque ob hanc cauſam expiari dicuntur à Chriſto peccata noſtra?

Reſpon.

Quanquam non eadem eſt ratio placationis, quæ ſatiſfactionis, & quamvis Deus nunquam propter veram ſatiſfactionem ſibi exhibitam à peccatis puniendis abſtinuerit, contra vero haud raro ad peccata non punienda precibus ſervorum ſuorum, & aliis rebus, quæ ipſius iram placaverant, adductus fuerit; tamen certum eſt, in peccatorum noſtrorum pœnis per Chriſtum nobis condonandis, nullam à quoquam, ne ab ipſo quidem Chriſto Dei iræ placationem factam, interveniſſe; ſed Deum ipſum ſua prorſus ſponte ſe nobis in Chriſto placatum exhibuiſſe, id eſt ejuſmodi, qui nolit, etiamſi id facere ſummo jure poteſt, de peccatis noſtris ullas pœnas ſumere.

Interrog.

Si Chriſtus hujus placationis cauſa non eſt, cur igitur & ſcriptura, & tu ipſe una cum ea Chriſti mentionem hic facis, & in Chriſto ſe Deum nobis placatum exhibuiſſe ais? quid, inquam, eſt illud *in Chriſto*?

Reſpon.

Tria per id ſignificantur. Unum eſt, quod per Chriſtum hanc ſui ipſius adverſum nos noſtraque peccata ſpontaneam ultroneamque placationem Deus nobis nunciat, teſtatur, ac confirmat; Alterum, quod neceſſe eſt, ſi tanti boni velimus eſſe participes, ut in Chriſto ſimus, ejuſque per fidem, perque eundem quem ipſe habuit obedientiæ ſpiritum membra efficiamur; Tertium, quod per ipſum Chriſtum omnem effectum hujus ſuæ placationis Deus nos ſentire facit, & ad ſuum ultimum ac perfectum exitum & finem eam per eundem perducit; atque hæc demom eſt peccatorum noſtrorum expiatio, quæ per Chriſtum fit.

Interrog.

Unde vero conſtat Deum à Chriſto minime placatum fuiſſe, ſed ipſum ſua prorſus ſponte ſe nobis in illo placatum exhibuiſſe?

Reſpon.

Primum id ſatis ex eo conſtat, quod nuſquam in Sacris Litteris iſtius placationis à Chriſto factæ ſit mentio; Deinde quia ibidem legimus, Deum, propterea quod dilexit nos, Chriſtum in mundum miſiſſe 1 Joh. 4. 10, & Chriſtum viſitaſſe nos in viſceribus miſericordiæ Dei Luc. 1. 78, aliaque complura, ex quibus aperte colligitur, Deum jam placatum & benevolum erga

humanum genus fuiſſe, antequam Chriſtus munus ſuum obire cæperit. Adde quod ipſe Chriſti præcurſor jam baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum annunciaverat, unde apparet nihil fuiſſe opus, ut Chriſtus Deum placaret, ut inde ſcilicet poſtmodum exiſteret Dei decretum de peccatis populo remittendis, ejuſve decreti promulgatio. Et ſane Chriſtus ipſe, cum ad ſe pertinere confirmat Luc. 4. 21, vaticinationem illam Eſaiæ cap. 61, in ipſo initio, manifeſte nos docet, ſui muneris non fuiſſe Deum ulla ratione placare, ut ſic videlicet peccatorum remiſſionem conſequi nos poſſemus, ſed contra, in ipſo ſui muneris obeundi initio, captivis remiſſionem & annum acceptum Domini, id eſt, Jehovæ Dei prædicare. Et quid aliud erat Euangelium regni Dei prædicare Marc. 1. 14, quod ſtatim cum docere incepit, Chriſtus fecit, & ad quod faciendum ſe miſſum fuiſſe ipſe teſtatus eſt Luc. 4. 43, quam ipſa iſta prædicatio remiſſionis peccatorum iis qui pœnitentiam egiſſent? Nam ipſam pœnitentiam à Chriſto prædicatam ſtatim ab initio fuiſſe, diſerte Euangeliſtæ teſtantur Matth. 4. 17. Marc. 1. 15.

Interrog.

Quid igitur illud eſt, quod apud Paulum Apoſtolum ſæpius legitur de reconciliatione per Chriſtum facta?

Reſpon.

Eſt, quod Deus per Chriſtum nos reconciliavit, quemadmodum ipſe Paulus loquitur 2 Cor. 5. 18, nec uſquam legitur, Chriſtum nobis Deum reconciliaſſe. Unde apparet, hanc per Chriſtum factam reconciliationem nihil aliud fuiſſe, quam nos, qui Dei inimici, ut idem Paulus ait Rom. 5. 10, adhuc eramus, eo adducere, ut Dei amici eſſe vellemus, id eſt, ab eo offendendo deſiſtere, & ſic oblatam nobis ab ipſo Deo peccatorum remiſſionem adipiſci, & in ejuſdem gratiam recipi.

Interrog.

Quid ergo ſibi vult idem Apoſtolus cum ibidem ait Rom. 5. 10, nos reconciliatos Deo fuiſſe per mortem filii ejus? An non hoc quidpiam aliud ſignificat, & Deum filii ſui morte placatum erga nos fuiſſe indicat?

Reſpon.

Nullo prorſus pacto. Primum enim vides, non mutari tamen hic conſuetum Apoſtoli loquendi modum, id eſt, nos Deo reconciliatos fuiſſe dici, non autem Deum nobis. Deinde apertiſſima eſt eo in loco charitatis Dei erga nos commendatio, qui, ut nos ſibi ex inimicis amicos omnino faceret, filium ſuum morti tradere non dubitavit. Id quod omnem placationem Dei per ipſam Chriſti mortem factam penitus excludit. Quomodo enim vel ira ibi eſſe poteſt, ubi tantus eſt amor, vel id cujuſquam placare poteſt iram quod effectus eſt amoris ejus?

Interrog.

Jam qua ratione igitur per mortem filii Dei reconciliatos nos Deo fuiſſe Paulus intelligit?

Reſpon.

Senſus iſtius Paulini loci eſt, quem modo attigi, ut nos, ſcilicet, ad Deum converteremur, & re ipſa ei conjungeremur, ejuſque æternæ gratiæ participes fieremus, idcirco Deo ſic volente, Chriſtum mortuum fuiſſe. Nam alibi quoque legimus 1 Petr. 3. 18, Chriſtum fuiſſe paſſum ut nos ad Deum adduceret, per mortem ſiquidem & paſſionem ſuam Chriſtus in ipſum cœlum ingrediens eam poteſtatem eſt adeptus, qua omnes ſibi obtemperantes, & ſic ad Deum ex ipſius præſcripto converſos ab omnibus peccatorum pœnis liberare æternaque ſalute donare poteſt Hebr. 5. 8, &c, 9. 12; & eo ipſo quod à morte teterrima licet, & ex ipſa Dei Lege plane execrabili non eſt ipſe abſorptus in eave detentus, ſed per glorioſam reſurrectionem ex ea eductus, & vitæ immortalis particeps eſt factus Hebr. 2. 14. & 15. Deut. 21. 23. Gal. 3. 15, aperte oſtendit, eos qui ipſum ſecuti fuerint, non poſſe ab ulla quantumvis atroci & deteſtabili morte lædi, aut impediri, quominus æternam vitam aſſequantur. Ex quibus rebus fit, ut & Chriſto obtemperare, & eum ſequi velimus, & ſic ad Deum convertamur, ejuſque amici efficiamur, & tandem hujus noſtræ reconciliationis cum Deo pleniſſimum effectum ſentiamus.

Interrog.

Verum tamen cur Chriſtus mediator Dei & hominum ab eodem Apoſtolo Paulo eſt dictus 1 Tim. 2. 5, ſi non ita Deum nobis reconciliavit, quemadmodum nos Deo? An non ipſum mediatoris nomen mutuam hanc ab eo factam reconciliationem ſignificat?

Reſpon.

Non ob eam cauſam Chriſtus mediator eſt appellatus, quod reconciliationem aliquam fecerit, nedum nomine iſto illi tributo mutua Dei & hominum reconciliatio ab ipſo facta ſignificetur, quemadmodum vulgo creditur. Quare ex eo, quod Dei & hominum mediator à Paulo Chriſtus dicitur, etiamſi alioqui veriſſimum eſt, eum homines Deo reconciliaſſe; non tamen inde concludi poteſt, ſimiliter ac viciſſim ab eo Deum hominibus fuiſſe reconciliatum.

Interrog.

Quid igitur mediatoris nomen ſignificat, & cur Chriſtus Dei & hominum mediator eſt dictus?

Reſpon.

Nomen iſtud, in Sacris Literis, quarum eſt proprium, eum ſignificat, qui Latine internuncius & interpres etiam dicitur, qui unius tantum, ut alibi de mediatore verba faciens Paulus ait Gal. 3. 20, eſſe non poteſt, ſed, duorum ut ſit, neceſſe eſt. Quoniam igitur illi duo, quorum Chriſtus internuncius & interpres eſt, Deus ſunt & humanum genus; propterea Chriſtus Dei & hominum mediator eſſe dicitur. Itaque non quod pacem inter Deum & homines Chriſtus componat, ſed quod à Deo ad homines miſſus fuerit, ut ipſius Dei voluntatem illis exponat, ejuſque nomine cum illis fœdus pangat, idcirco Dei & hominum mediator eſt Chriſtus.

Interrog.

Nonne nunc etiam in cœlo reſidens, mediatoris officio Chriſtus fungitur?

Reſpon.

Si hujus nominis mediatoris originem ſpectare velimus, quæ evidenter à medio eſt, certe cum nunc etiam Chriſtus inter Deum & homines medius ſit, id eſt, Deus per ipſum omnia, quæ ad populum ſuum pertinent, faciat & exequatur 1 Cor. 8. 6, & viciſſim Dei populus per ipſum ad Deum perpetuo accedat Hebr. 7. 25, nulli dubium eſſe poteſt, quin Chriſtus hodieque mediatoris Dei & hominum officio fungatur. Verumtamen Sacræ Literæ, cum eum mediatorem appellant, non huc reſpexiſſe videntur, ſed ad ea, quæ ante diximus; acceſſionis quidem per ipſum ad Deum in appellatione iſta rationem habentes, ſed non quatenus ille in cœlo manens adhuc medius eſt inter Deum & populum ſuum, ſed quatenus in terris fuit. Opponitur enim per comparationem, & anteponitur in Sacris Literis non obſcure Chriſtus, ut mediator, Moſi, Hebr. 8. 5, &c, qui & ipſe mediator fuit Gal. 3. 19; quod Moſes quidem Dei voluntatem nec totam de ipſo Dei populo Joh. 1. 17. Hebr. 7. 19, nec ſine umbris & integumentis quibuſdam expoſuerit Hebr. 10. 1. 2 Cor. 3. 13, &c, & vetus atque aliquando deſiturum fœdus Dei nomine cum ipſius populo pepigerit Hebr. 8. 9. & 13. 2 Cor. 3. 14, Chriſtus vero clariſſime ac perfectiſſime, quid Deus ſuo nomine nunciari hominibus velit, aperuerit Joh. 1. 18 2 Cor. 3. 14, 16, &c. Coloſ. 2. 9. 2 Cor. 4. 4. Joh. 14. 9. Hebr. 1. 3, ſeu divinæ humano generi patefaciendæ voluntatis abſolutiſſimus interpres fuerit, & novum Hebr. 9. 15, & 12. 24, nec unquam, donec præſens ſæculum ſteterit, deſiturum Hebr. 13. 20. Apoc. 14. 6, & in futuro ſæculo effectus ſuos æternos habiturum fœdus cum hominibus Dei nomine ſanxerit, & ſtabiliverit Dan. 9. 27. Marc. 14. 14.

Interrog.

Video, neque ex reconciliatione noſtra cum Deo,

quam

quam Chriſtus fecit, nec ex eo, quod Chriſtus ſit Dei & hominum mediator, colligi poſſe, ab ipſo fuiſſe placatum Deum. Sed quid tamen eſt, quod Deus illum propoſuit placamentum, ut Paulus ait Rom. 3. 25.

Reſpon.

Hoc nihil eſt aliud, quam, ſi velimus Deum placatum erga nos experiri, ex ipſius Dei decreto, credendum nobis eſſe in Chriſtum. Sequuntur enim ſtatim iſto in loco, ubi Chriſtus placamentum à Deo propoſitum dicitur, verba hæc, *per fidem*, *in ipſius ſanguine.*

Interrog.

Sed nonne hoc ſignificat confidendum eſſe Chriſti ſanguini? Hoc vero ei additum, quod Chriſtus ſit propoſitus à Deo placamentum, quid aliud eſt, quam agnoſcendum certoque tenendum eſſe, per Chriſti ſanguinem Deum fuiſſe placatum?

Reſpon.

Verba *in ipſius ſanguine*, idem prorſus valent, quod *interveniente ipſius ſanguine*, * quemadmodum interpretes quidam egregii locum verterunt, & quemadmodum ſimilis de eodem ſanguine locutio accipienda eſt Luc. 22. 20. Hebr. 13. 20, ut taceam nihil vulgatius aut frequentius eſſe, quam voculam *in* apud ſacros ſcriptores pro *cum* uſurpari, & ſic cum evidente ſignificatione interventus rei illius, cui particula iſta anteponitur. Non ſunt igitur verba *in ipſius ſanguine* conjungenda cum verbo *fidem*, licet illud ſtatim conſequantur; ſed duæ illæ voces *per fidem* per ſe ſunt accipiendæ; ſicuti alibi frequentiſſime fidei ſimpliciter ab eodem Apoſtolo, idque in eadem Epiſtola ſit mentio, & intelligendum, Chriſtum propoſitum fuiſſe à Deo placamentum per fidem, nempe, ut ante diximus, in ipſum Chriſtum, ſive in Deum per Chriſtum, idque à Deo factum fuiſſe non ſine fuſione ſanguinis ipſius Chriſti; qui, ſcilicet, ſanguis ad benigniſſimum hoc Dei erga humanum genus decretum confirmandum, & ad exitum ſuum perducendum adhibitus eſt. Jam nomen illud quod in loco iſto apud Paulum *Placamentum* à pleriſque, ſeu *Propitiatorium* eſt redditum, invenitur paſſim tributum operculo arcæ Dei in Vetere Teſtamento, eaque ad iſtud idem operculum ſignificandum uſus eſt auctor Epiſtolæ ad Hebræos Hebr. 9. 5, quem plurimi ipſum Paulum eſſe contendunt. Certum autem eſt, operculum illud Deum non placaſſe, ſed tantum in eo, quatenus inde benignus ſua reſponſa dabat Exod. 25. 22, placatum ſe Deum oſtendiſſe & declaraſſe. Quare ſimiliter Chriſto cujus illud operculum ſine dubio typus fuit, nomen iſtud accommodavit Paulus, etiamſi Deum Chriſtus revera non placaverit, ſed tantummodo Deus in ipſo (quod quid ſit jam & modo & ante expoſuimus) placatum ſe nobis oſtenderit & declaraverit.

Cur Chriſtum neceſſe fuerit mori.

Interrog.

Ex iis, quæ antea diſputaſti, cum explicandum ſuſcepiſti, quomodo per mortem filii Dei, ut Paulus loquitur, ipſi Deo reconciliati ſimus, ſatis mihi videor intelligere, cur idem Paulus mentionem ſanguinis Chriſti fecerit, cum de Deo, qui ſe nobis placatum in Chriſto exhibuerit, verba fecit. Sed quid neceſſe tamen alioqui fuit ut Chriſtus ſanguinem ſuum funderet? Nam niſi hujus rei neceſſitas aliqua oſtendatur, frigere videtur quidquid inde de Dei erga nos placabilitate atque clementia colligere nos poſſe affirmatur.

Reſpon.

Haud invitus interrogationi tuæ ſatiſfacere conabor, & cur Chriſtum ſanguinem ſuum fundere, id eſt, violentam ſubire mortem neceſſe fuerit (quanquam aliquid hac de re jam dictum eſt ante) aperte exponam. Interim te monitum volo, ſatis eſſe ad Dei in nos amorem ex Chriſti cruenta morte colligendum, eumque ob eandem ipſam mortem pro nobis inſigniter commendandum, quod aliqua cauſa fuerit ejuſmodi mortis Chriſti ad noſtram ſalutem pertinens & à peccatorum pœnis liberationem, quemadmodum fuiſſe ex iis quæ ante dicta ſunt, intelligi poteſt, etiamſi alioqui ipſum Chriſtum mori nulla ratione neceſſe fuiſſet. Jam vero ob id præcipue ac potiſſimum neceſſe fuit Chriſtum violentam ſubire mortem, quia illi quos ſervaturus venit, eidem morti plurimum ſunt ſubjecti.

* *Eraſmus, Tigurini.*

Interrog.

Sed quid hoc ipſum ſic ſe habere compulit? An non poterat Deus efficere, ut ii, quos Chriſtus ſervatum venit, id eſt ipſius Dei & Chriſti, ut arbitror, fideles, violentæ morti minime eſſent ſubjecti?

Reſpon.

Poterat quidem ſi rerum naturam ipſam immutare voluiſſet. Sed hoc nunquam facit Deus, niſi interdum ac perraro, idque in rebus quibuſdam ſingularibus & ad tempus, non autem perpetuo ac generatim, ut hic fuiſſet opus, ſi Chriſti fideles violentæ morti ſubjectos eſſe noluiſſet.

Interrog.

Cur vero ita opus fuiſſet?

Reſpon.

Nempe, quia Chriſti fideles & ſingulari quadam probitate atque innocentia ſunt præditi, nec illis ſeipſos ulciſci licet; quorum prius ſua natura efficit, ut ſummo odio cunctis malis hominibus ſint, & conſequenter ab ipſis crudeliter vexati, & facile, ubi ejus rei occaſio ac prætextus aliquis fuerit, morti traditi; poſterius vero malos vehementius ad hæc animat, utque ea ad exitum perducere poſſint, promptam facultatem illis præbet.

Interrog.

Jam cauſam agnoſco, cur Chriſti fideles ex ipſius rei natura cruentæ morti ſint ſubjecti. Verum quid tamen propterea neceſſe fuit ipſum Chriſtum eorum ſervatorem, ejuſmodi mortem ſubire?

Reſpon.

Duæ ſunt præcipue hujus rei cauſæ, quemadmodum dupliciter potiſſimum, Chriſtus ſuorum fidelium ſervator eſt. Primum quia ſui ipſius exemplo illos ad viam ſalutis quam ingreſſi jam ſunt, perpetuo tenendam movet atque inducit. Deinde, quia ipſe eſt, qui illos in omnibus periculis ac tentationibus fovet ac juvat, & tandem ab æterna morte liberat. Quomodo vero ſuo exemplo potuiſſet Chriſtus movere atque inducere ſuos fideles ad ſingularem illam probitatem & innocentiam perpetuo retinendam, ſine qua ſervari nequeunt, niſi ipſe prior cruentam mortem, quæ illam facile comitatur, guſtaſſet? Aut quomodo tantam curam in eorum perpeſſionibus ipſos roborandi, & ab omnibus malis liberandi habuiſſet, niſi ipſemet quam gravia, quamque humanæ per ſe naturæ intolerabilia illa ſint, expertus abunde fuiſſet?

Interrog.

Habeſne præter ipſam rationem teſtimonia aliqua divina, quæ iſta confirmare poſſint?

Reſpon.

Immo quæ apertiſſime confirment, & ad ea cognoſcenda nos quaſi manu ducant. Sunt autem illa in Epiſtola Petri priore cap. 2, paullo ante finem (cum quo ſane teſtimonio alia permulta conſentiunt) & in Epiſtola ad Hebræos 2. & 4 capite: circa finem utriuſque capitis. In priore enim teſtimonio diſerte exprimitur, Chriſtum, dum pro nobis patitur, id eſt cruentam mortem ſubit, exemplum nobis reliquiſſe, ut inſequamur ejus veſtigia; in reliquis vero duobus, quorum etiam ante mentio facta eſt, & ſententia indicata expreſſe traditur, propterea Chriſtum paratum eſſe ut nobis Dei ipſiuſque fidelibus in perpeſſionibus noſtris auxilietur, noſtrumque miſereatur, quia ipſemet mala omnia, quibus nos ſubjecti ſumus, expertus fuerit.

De interpellatione Chriſti pro nobis.

Interrog.

Jam quid eſt, quod Chriſtus pro nobis interpellare dicitur? Pertinetne hoc ad ipſius ſacerdotium?

Reſpon.

Omnino, nam & hoc ſacerdotis officium eſt, & Chriſtum, ut ſacerdotem id facere, divinæ literæ docent Hebr. 7. 25.

Interrog.

Sed quomodo id convenit cum ejus regia poteſtate? Aut quomodo fieri poteſt, ut is pro nobis adhuc quidquam Deum roget, qui jam ab ipſo nobis ſubveniendi omniaque dandi pleniſſimam poteſtatem habet?

Reſpon.

Eſt hujuſce rei cauſa eadem, quæ eſt, cur potiſſimum æternus noſter ſacerdos appelletur, atque, ut talis, peccata noſtra expiare dicatur.

Interrog.

Quænam eſt illa?

Reſpon.

Hæc nimirum, quod ſcriptura voluit, firmiſſime ac perpetuo noſtris mentibus hærere, Chriſtum non à ſe ipſo, ſed à Deo, ut noſtra peccata expiandi, id eſt, quemadmodum antea diximus, nos à pœnis peccatorum noſtrorum liberandi, ſic etiam nos qualibet alia in re juvandi, nobiſque ſubveniendi poteſtatem habere. Id enim maxime Spiritus Sanctus cavit, ne tanta ac plane divina iſta Jeſu Chriſti poteſtas efficeret, ut is unicus ille Deus noſter eſſe crederetur, & ſic prærogativa ſua Deo ipſius patri adimeretur, quæ eſt, ut is ſolus ſit ille unus verus Deus, neve, ſi hac in re ii, qui Chriſtianam religionem profiterentur quidquam errarent, (ut ſane nihilominus graviter erraruntt) erroris ſui juſtam ullam excuſationem haberent. Quis enim eſt, qui audiens, Chriſtum non modo poteſtatem iſtam à Deo Patre ſuo accepiſſe, ut apertiſſime ac ſæpiſſime ſcriptura teſtatur, verum etiam poſt acceptam ipſam poteſtatem, ſacerdotem noſtrum vocari, & pro nobis interpellare dici, cauſam ullam habeat ſuſpicandi, ne ipſe Chriſtus ſit ille unus Deus?

Interrog.

Sed cur, ut iſta duo concilientur, dicendum eſt, figuratum eſſe loquendi modum cum Chriſtus ſacerdos vocatur, & pro nobis interpellare dicitur, potius quam, cum divina illa ſummaque poteſtas ei tribuitur?

De divina ac ſuprema Chriſti poteſtate.

Reſpon.

Nempe quia teſtimonia de poteſtate iſta & multo frequentiora ſunt, & plerumque ejuſmodi verbis expreſſa, quæ nullum figuratum ſenſum admittant, ex quo, videlicet, intelligatur, Chriſtum revera tantam poteſtatem non habere: ut exempli cauſa, cum ipſe Chriſtus ait Joh. 5. 22, & 23, Patrem non judicare quemquam, ſed omne judicium filio dediſſe, ut omnes honorificent filium, ſicut honorificant Patrem. Quæ verba adeo aperte, atque (ut ſic dixerim) ſignificanter divinam illam ſupremamque poteſtatem Chriſto tribuunt, ut figurato iſti ſenſui nullus prorſus locus eſſe poſſit, ac neceſſe ſit, ne Deus Pater à gubernatione Eccleſiæ & à judiciis in eos exercendis, quibus Chriſtus patefactus fuerit, penitus excludatur, utque ſua ei prærogativa hac in re conſervetur, caute verba iſta Chriſti interpretari; ut, ſcilicet, non intelligamus, Deum poteſtate & munere judicandi jam ſe ipſum exuiſſe, ſed tantum jam non ex perſona ſua, ſeu per ſeipſum, ſed ex perſona filii, ſeu per filium iſta exercere.

Interrog.

Quomodo vero verba quæ de judicando tantum ſunt, pro aperto teſtimonio poteſtatis ſimpliciter accipis? Aut quid vetat, quominus in iſtis Chriſti verbis voces judicandi & judicii ad munus tantummodo & actionem ferendæ ſententiæ accommodentur, prout ipſæ ſonare videntur, & ad illam auctoritatem Chriſti referantur, qua in ultimo illo die mundum judicaturus eſt?

Reſpon.

Voces judicandi & judicii Hebraica phraſi regimen & gubernationem cum imperio conjunctam ſignificare poſſe, nemo neſcit. Hinc enim, ut cætera omittam, ii qui cum imperio, regendis & gubernandis populis præſunt, dicuntur judices terræ, hacque appellatione ſignificantur, ut Pſal. 2. 10, & Deus ipſe ob rectionem totius orbis, quam cum ſummo imperio conjunctam habet, judicis univerſæ terræ nomine deſcribitur Gen. 18. 25. Quod vero in hunc ſenſum voces iſtæ in Chriſti verbis accipi debeant, & non munus tantum ipſamque actionem ferendæ ſententiæ declarent, multo autem minus ad ſolam auctoritatem mundum ultimo illo die judicandi ſint referendæ, probant manifeſte, quæ ſtatim ſequuntur à me jam citata verba, *ut omnes honorificent filium, ſicut honorificant Patrem*; præſertim cum addatur, *qui non honorificat filium, non honorificat Patrem, qui miſit illum.* Hoc enim aperte docet, hic agi de honore, qui jam Chriſto reipſa ac plene exhiberi debeat, & conſequenter de cauſa hujus honoris, quæ jam reipſa ac plene adſit; illud vero demonſtrat, id, propter quod ſibi à Patre datum, Chriſtus ſe honore ab omnibus affici debere affirmat, eſſe rem omnium, quæ in ipſo Patre ſint, ab ipſoque ullo modo dari alicui poſſint, maximam & præſtantiſſimam. Alioqui perperam inde colligeretur, honorem iſtum debere eſſe ſimilem illi, quo Pater ipſe afficitur. Quamobrem neceſſe eſt, omne iſtud judicium, quod ſibi à Patre datum fuiſſe Chriſtus ait, eſſe (prout ipſam judicii vocem ferre docui) omnium ad ipſius Chriſti regnum quovis modo pertinentium hominum (de his enim ſine dubio Chriſtus loquitur) gubernationem cum ſumma poteſtate atque imperio conjunctam, & qualem ipſe Pater habet, qui nunc eam, ut dictum fuit, non ex ſua perſona ſeu per ſe ipſum, ſed ex perſona Chriſti, & per Chriſtum exercet.

Interrog.

Quænam ſunt alia hujus ſupremæ Chriſti poteſtatis teſtimonia, quæ figurate accipi nequeant?

Reſpon.

Pleraque, ut dixi, ſunt ejuſmodi. Pro quibus omnibus eſſe poteſt ipſum Chriſti nomen, quo, ut ante docui, regnum potiſſimum ſignificatur, quod Chriſtus habet. Regnum enim ſine plena atque abſoluta poteſtate conſiſtere non poteſt.

Interrog.

Sed an non poteſt nomine iſto ſignificari regnum non quod jam Chriſtus reipſa habeat, verum, quod aliquando certo ſit habiturus?

Reſpon.

Nullo prorſus modo; cum ſcriptura teſtetur, Chriſtum jam conſediſſe in ſolio Patris ſui, & ad ipſius Dei dexteram eſſe Apoc. 3. 21. Rom. 8. 34. Quæ ſeſſio ad Dei dexteram expreſſe præterea ſupremam illam poteſtatem, quam Deus non jam per ſe ipſum, ſed per Chriſtum exerceat, nobis ob oculos ponit, ac mirifice cum teſtimonio illo jam à me explicato conſentit, quod Pater non judicet quemquam, ſed omne judicium dederit filio, ab eoque ſimul aperte quid ipſa ſit declaratur; ſi quis tamen ſit, qui ipſe per ſe non clare perſpiciat, dexteram locum honoratiorem ſignificare.

Interrog.

Num igitur Chriſtus in honoratiore loco, quam ipſe Deus nunc ſedet?

Reſpon.

Non quidem ſimpliciter, ſed tamen aliquo modo, atque ut loquuntur, ſecundum quid, quatenus, ſcilicet, ut dictum fuit, jam non ipſe Deus ex perſona ſua, ſed Chriſtus Eccleſiam gubernat, in eaque divina

judicia

judicia exercet. Nam & Paulus Apoſtolus de Chriſto ita loquitur 1 Cor. 15. 24, & 28, ac ſi nunc Deo ſubjectus non ſit, ſed ipſe Dei loco regnet. Id quod ſimiliter præſentem ac veram Chriſti divinam & ſupremam in nos poteſtatem atque imperium declarat. Alia ſacra teſtimonia miſſa facio de Chriſti ſumma illa poteſtate Matth. 28. 18. Epheſ. 1. 22, &c. & Apoc. 5. 12, quæ ita expreſſe illam nobis proponunt, ut nulla ratione figurate accipi poſſint, vel cum veris Chriſti pro nobis ad Deum precibus, veroque ac proprio ipſius perpetuo ſacerdotio convenire, illa enim, ſi non aliam ob cauſam, certe propter hactenus à me dicta, ejuſmodi eſſe jam per ſe intelligere poteris.

Interrog.

Spero equidem ita fore. Venitque nunc in mentem potiſſimum illius loci, quem ob ejus non minorem brevitatem, quam miram quandam (ut ſic dixerim) prægnantiam, recitare libet Hebr. 1, ubi videlicet dicitur de Chriſto ſeu filio Dei ſedente ad dexteram Majeſtatis in excelſis, *Portanſque omnia verbo virtutis ſuæ*, id eſt, moderans omnia potente ſuo juſſu. Sic enim partim ex interpretatione & annotatione Eraſmi, partim ex quodam Scholio in Bibliis Vatabli hunc locum accipio. Quid vero tibi hac de re videtur?

Reſpon.

Totum iſtud plane approbo.

Interrog.

Jam quid apertius ad oſtendendam veriſſimam ac ſummam illam Chriſti in Eccleſia univerſa poteſtatem? Sed numquid aliam præterea rationem habes demonſtrandi, teſtimonia, de Chriſti poteſtate proprie, non autem figurate accipienda eſſe?

Reſpon.

Habeo ſane: ac præſertim oſtendendo, non ita ſubeſſe poſſe cauſam, cur, ſi Chriſtus poteſtatem iſtam revera non habet, dicere Spiritus Sanctus nihilominus potuerit, eum illam habere, ut docui ſubeſſe, etiamſi illam revera habeat, cur tamen ſcriptura ita aliquot in locis loquatur, ac ſi Chriſtus precibus adhuc à Deo impetraret ea, quæ nobis largitur. Unde omnino conſequitur, non quidem illa, ſed hæc ſacra teſtimonia figuratum loquendi modum continere.

Interrog.

An non poteſt hæc cauſa ſubeſſe, ut ſcilicet certi eſſemus, per Chriſti preces nos ea, quæ à Deo petimus, obtenturos, non ſecus, ac ſi in ipſius Chriſti plena atque abſoluta poteſtate eſſet ea nobis dare?

Reſpon.

Summa ac ſingulariſſima dilectio & amor, quo Deus Chriſtum proſequitur, ut univerſa ſcriptura teſtatur, ac ſupremus honoris & dignitatis apud ſe gradus, quo illum affecit, in ſuo ipſius ſolio ad ſuam dexteram illum collocando; quod toties in divinis teſtimoniis repetitum aperte eſt, præter ipſius Chriſti, dum adhuc mortalis in terris degeret, clariſſimum dictum, quod Pater ipſum ſemper audiat Joh. 11. 42, ſatis ſuperque eſſe poterant ad penitus perſuadendum, fieri non poſſe, ut, ſi Chriſtus nunc Deum pro nobis aliquid roget, ejus preces ulla ratione ſint irritæ. Martha ſane, Joh. 11. 22, quamvis nondum Chriſtus glorificatus eſſet, & ſic nondum potiora argumenta ſummæ auctoritatis ipſius apud Deum haberentur, auſa nihilominus tamen eſt ipſi Chriſto dicere, ſe ſcire, quod quæcumque ille à Deo petiiſſet, Deus ei daturus eſſet. Quare nihil erat, cur cum tanto idololatriæ inter Chriſti fideles exituræ periculo, Spiritus Sanctus ſummam illam poteſtatem Chriſto tribueret, ſi eam revera non haberet.

De Chriſti invocatione & adoratione.

Interrog.

Cujuſnam idololatriæ?

Reſpon.

Nempe Chriſtum majore honore afficiendi, quam illi deberetur, eoque plane divino, ab ipſoque ea petendi, quæ à ſolo Deo peti poſſent ac deberent.

Interrog.

Quomodo igitur ſunt accipienda illa ipſius Chriſti repetita verba Joh. 14. 13, & 14? *Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam.* Nam videtur omnino Chriſtus, dicere, ſe eſſe facturum id, quod à Patre in nomine ipſius petitum fuerit. Quandoquidem poſt verbum *petieritis* ſubaudiendum videtur *Patrem*, ut & habent expreſſe quædam Latina exemplaria, & infra in ejuſdem Chriſti ſimilibus verbis diſerte legitur Joh. 15. 16; 16. 23. Ubi etiam id quod dixerat prius ſe facturum, Patrem ipſis petentibus daturum ait. Unde conſequi videtur, ſcripturam figurato iſto loquendi modo uti, ut ſcilicet dicat, Chriſtum id faciendi poteſtatem habere, quod tamen non ipſe revera, ſed ipſius ſeu precibus ſeu gratia interveniente, Deus facit. Namque in Chriſti nomine à Patre petere, aliud nihil videtur eſſe, quam in noſtris ad Patrem precibus eum orare, ut hac in re Chriſti rationem habere velit, qui ſive tacite ſive aperte interpellat pro nobis.

Reſpon.

Itaque, ut video, propter verba iſta in prioribus duobus locis à Chriſto dicta, præſertim ſi cum iis conferantur quæ in poſterioribus dixit, dubitas, ne recte dici poſſit, nihil abſurdi in eo eſſe, ſi teſtimonia de divina illa & ſumma Chriſti poteſtate, de ejuſdem pro nobis apud Deum interpellatione ac precibus; quibus nihil nobis non impetret, intelligantur.

Interrog.

Sic prorſus eſt. Jam quo pacto me hac dubitatione liberas?

Reſpon.

Primum conſiderandum tibi eſt, rationes, quas attuli, cur teſtimonia divinam illam ſummamque poteſtatem Chriſto tribuentia, non figurate ſed proprie accipi debeant, ejuſmodi eſſe, quæ & nos ita ſentire plane cogant, nec iſtis, quæ dicis, quidquam attingantur, nedum labefactentur. Deinde ratiocinationem tuam univerſam minus firmam eſſe, propter illa ipſa quæ paullo ante dixi, cum explicui figuratum loquendi modum, cum Chriſtus interpellare pro nobis dicitur, & noſter æternus ſacerdos eſſe. Ut enim prærogativa illa Patris, de qua dictum, perpetuo illæſa maneat, voluit ipſe Chriſtus ita loqui, ut ea, quæ ſe facturum & daturum eſſe, & ſciebat & affirmabat, ab ipſo Patre fieri & dari cenſerentur. Quemadmodum ſane æquiſſimum eſt ut cenſeatur, cum inde omnis faciendi & dandi poteſtas, præſertim vero ac nominatim verè divina illa, qua Chriſtus præditus eſt, proficiſcatur. Nam quod dicebas, cum Chriſtus ait, ſe facturum, quicquid diſcipuli petiiſſent in nomine ipſius, poſt petendi verbum omnino Patrem ſubaudiendum videri, etiamſi hoc tibi concedatur, non tamen hinc ſequitur, figurate id dictum à Chriſto fuiſſe, cum inquit, ſe facturum. Nihil enim obſtat, quominus ea à Chriſto fiant, quæ petuntur ab ipſo Patre; qui videlicet iſta quidem, ut is à quo petuntur, faciat, ſed interim tamen per Chriſtum. Præterea ex eo, quod Chriſtus vel dixerit, vel dicere voluerit, iſta à Patre peti, ne id quidem ſequitur, eum non intellexiſſe ea eodem tempore à ſe peti, quæ ab ipſo nominatim petantur. Eſt enim Chriſtus Patri ſubordinatus, cum, ut dictum fuit, omnem ſuam poteſtatem ab illo acceperit, eamque pro eo exerceat, atque una cum ipſa totus perpetuo ab illo pendeat; ita ut neceſſe ſit, quidquid, hac ſubordinatione inſpecta (neque enim aliter licet) quantumvis nominatim atque expreſſe, à Chriſto petitur, id eadem opera à Patre peti. Hæc eſt enim ſubordinationis conſtantiſſima natura, ut omnia, quæ ſubordinato ipſius ſubordinationis gratia, tribuuntur, ad eum cui ſubordinatus eſt, referantur. Adde, quod illa Chriſti, quæ commemoraſti, repetita verba, ſecundo loco

ad hunc

ad hunc modum in vulgata Latina editione leguntur. *Si quid petieritis me in nomine meo hoc faciam.* Cui lectioni aſtipulatur interpres Syriacus, unde etiam neceſſario ſequitur, non deeſſe, aut certe olim non defuiſſe Græcos codices eandem lectionem habentes.

Interrog.

Sed annon plane inepta cenſenda eſt lectio iſta, & propterea penitus rejicienda? Quid enim ineptius, quam dicere, ab aliquo peti in nomine ejuſdem ipſius à quo petitur? Numquid non neceſſe eſt, ut alius ſit is à quo. & alius, in cujus nomine quidpiam petatur?

Reſpon.

Ut ad hoc reſpondeam neceſſe eſt prius inſpicere, quid ſignificet locutio iſta: In nomine alicujus petere, & interim atque adeo ante omnia de tua interpretatione ejuſdem locutionis agere. Quod unum mihi faciendum reſtat ad tuam ratiocinationem prorſus examinandam, ut eam univerſam minus firmam, quemadmodum profeſſus ſum, eſſe oſtenderem. Dico igitur, interpretationem iſtam tuam, quod petere Patrem in nomine Chriſti, aliud nihil eſſe videatur, quam petere à Patre, cum eum aliquid rogamus, ut hac in re Chriſti pro nobis interpellantis rationem habere velit, nec verbis ipſis conſentaneam, nec ſatis per ſe congruam videri poſſe. Non eſt quidem verbis ipſis conſentanea; quia potius dicendum videtur, interpellantem pro aliquo, dum id facit, in nomine illius petere pro quo interpellat, quam, ut ullo modo dici poſſit eum, qui petat, ut interpellantis pro ſe ratio ea in re habeatur, dum id facit, in nomine ipſius pro ſe interpellantis petere. Per ſe vero interpretatio iſta minus congrua cenſeri debet, cum nequaquam ſit veriſimile Chriſtum diſcipulos ſuos monuiſſe, idque valde obſcure, ut Deum aliquid orantes, petant, ut ipſius Chriſti pro ipſis interpellantis, ea in re ratio habeatur; tum quia ſatis fuiſſet ut eos ſimpliciter ac diſerte moneret, ſe pro illis interpellaturum, quo perſuaſum illis eſſet, ipſorum preces non inanes futuras (hic enim in monitione iſta Chriſti ſcopus ſine dubio erat) tum vero, quia plane impium videtur à Deo petere, ut Chriſti pro nobis interpellationis rationem habeat; niſi velimus, Chriſtum, non quidem ex decreto & ordinatione ipſius Dei, ſed ſua tantum ipſius ſponte munus pro nobis interpellandi obire. Quod nemo, arbitror, dicturus eſt, qui animadverterit, munus iſtud, ut antea dictum eſt, ſacerdotalis muneris partem eſſe, Chriſtum vero noſtrum ſacerdotem, non quidem ſua ipſius ſponte, ſed ex Dei decreto atque ordinatione extitiſſe Hebr. 5. 5.

Interrog.

Agnoſco, interpretationem iſtam meam defendi non poſſe; niſi fortaſſe, ſi pro conceſſo ſumatur, Chriſtum veris & proprie ſic dictis precibus nunc apud Deum pro nobis interpellare; quod hoc loco nimis abſurde fieret, cum hoc illud ipſum ſit, de quo hic ambigitur. Nam ſi hac de re alioqui aperte conſtaret, fortaſſe poſſet locutio iſta, petere in Chriſti nomine, huc ea ratione, qua à me fiebat, accommodari. Omiſſa igitur interpretatione mea, quomodo tu locutionem iſtam interpretandam cenſes?

Reſpon.

Varia omnino & multiplex eſt in Sacris Literis ſignificatio hujus locutionis, facere aliquid in nomine alicujus, prout illud eſt quod fieri dicitur, adeo ut vix credam, iſtas omnes ſignificationes ad unum aliquod caput ſeu genus, niſi admodum ipſarum ſingularum reſpectu remotum, commode referri poſſe; unde ſumma difficultas deprehenditur, in ea pleriſque in locis recte, atque ita, ut nihil dubii ſuperſit, vel explicanda vel etiam percipienda. *Verumtamen* quid hæc ipſa locutio, de qua agimus, petere in nomine Chriſti, proprie ſignificet, videtur ex illis ipſis locis intelligi poſſe, ubi illa habetur. Non habetur autem, niſi fallor, alibi, quam in eo ipſo Chriſti ſermone ad diſcipulos ſuos apud Johannem. Sed nec, in cujuſpiam alterius nomine, petitionis, uſquam alibi, ut arbitror, diſerte mentionem fieri invenietur, ſed tantum invocationis; qua de re poſtea. Nunc videndum eſt, quid lucis nobis ſuppeditent ad obſcuram alioqui hanc locutionem intelligendam ea loca, in quibus illa legitur, & potiſſimum inſpiciendum, an ex ipſis primis locis aliquid claritatis haberi poſſit. Admodum enim veriſimile eſt, Chriſtum obſcuritatem hujus ſuæ locutionis, cum primum illa uti cœpit, aliqua ratione minuere voluiſſe, ita videlicet, ut & tunc, & deinceps, ubi ea uſus fuiſſet, percipi ejus ſenſus aliquo modo poſſet. Videtur autem id plane præſtitiſſe, cum in ipſo primo loco dixit, ſe facturum ea, quæ in ipſius nomine petita fuiſſent. Hoc enim indicat, in Chriſti nomine petere, aliud nihil re ipſa eſſe, quam ab ipſo Chriſto petere, ut ſcilicet, ab eo in cujus poteſtate ſit, id facere quod petitur. Quanquam enim, ut antea indicatum eſt, nihil vetat, Chriſtum ea facere, quæ non ab ipſo, ſed à Patre ejus petantur, tamen loquendi ratio & uſus poſtulat, ut cum quis aliquid ſe facturum affirmat, quod petitum fuerit, intelligatur, id ab ipſo petendum eſſe.

Interrog.

At quomodo ad id reſpondes, quod paullo ante dixi, alium debere eſſe eum, à quo petitur, & alium eum in cujus nomine petitur? Hinc enim cum Chriſtus is ſit, in cujus nomine petitur, potius concludendum eſt, nullo pacto ſtatui poſſe, Chriſtum eum eſſe, à quo petatur?

Reſpon.

Jam iſtuc ibam, & exemplo ſimilis locutionis confirmare volebam, interpretationem, quam attuli hujus, de qua quæritur, nihil abſurdi continere; atque eadem opera docere, regulam iſtam tuam, licet probabilis videatur, non tamen eſſe veram. Similis autem locutio ea eſt, quam modo ſubobſcure commemorabam, videlicet, invocare in nomine alicujus, nempe Dei, quæ omnino ſignificat invocare ipſum Deum, ut loca, ubi illa invenitur, per ſe ipſa aperte docent, Gen. 12. 8. Exod. 34. 5. Joel 2. 32. Quemadmodum igitur idem invenitur eſſe is, in cujus nomine invocatur, cum eo qui invocatur; ſic agnoſcendum eſt, eundem eſſe poſſe eum, in cujus nomine petitur, cum eo, à quo petitur. Nam ſi dixeris, in hac petendi locutione noſtra, alibi expreſſum eſſe, quis ſit is à quo petitur, præter eum in cujus nomine petitur, nempe quod ſit Pater, id quod numquam fieri contingat in locutione illa invocandi; ad hoc antea reſpondi, cum de ſubordinatione Chriſti ad Patrem ſum locutus. Ea enim efficit, ut eodem tempore, cum à Chriſto petitur, ab ipſo Patre petatur; & propterea rectiſſime dici poſſit, peti à Patre in nomine Chriſti, quamvis petere in nomine Chriſti, ſignificet petere nominatim ab ipſo Chriſto, ita ut integre iſta locutio, petere quidpiam Patrem, id eſt, à Patre, in nomine Chriſti, quam bis, ut ab initio ipſe indicaſti, Chriſtus expreſſe uſurpavit Joh. 15. 16, & 16. 23, ad hunc modum explananda videatur, petere quidpiam à Patre, verba ipſa petitionis nominatim ad Chriſtum dirigendo. Jam igitur conjicere potes, vulgatam illam Latinam & Syriacam lectionem, quæ facit, Chriſtum dicentem Joh. 14. 14, *Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam*, non eſſe ineptam, aut ſaltem non ob illam cauſam, quam ipſe afferebas, quod ſcilicet neceſſe ſit, diverſum eſſe eum, in cujus nomine petitur, ab eo à quo petitur.

Interrog.

Atqui, ſi non ob iſtam cauſam, ob hanc certe inepta cenſenda erit, quod indicet à Chriſto aliquid peti poſſe, ſed non in nomine ipſius. Quod tamen falſum eſſe puto, ſi interpretatio tua eorum verborum *in nomine meo* recipienda eſt. Nulla enim ratione videtur fieri poſſe, ut à Chriſto aliquid petatur, niſi petitionis verba ad ipſum Chriſtum dirigantur. Quid tu hic reſpondes, qui omnino videris lectionem iſtam non improbare?

Reſpon.

Reſpon.

Non improbo quidem. Nec ſane id facere auſim propter eas cauſas, quas attuli, cum ejus primum mentionem fieri, quod ſcilicet apud duos valde antiquos interpretes in duabus diverſiſſimis linguis inveniatur, quodque hinc conſequatur, eam in ipſo fonte, unde interpretationes iſtæ ſunt derivatæ, ſecundum aliqua exemplaria, olim inventam fuiſſe. Non tamen illam plane probo, aut probare poſſum, cum hodie nullum fortaſſe Græcum exemplar illam habeat, & inveniantur Latini manu ſcripti & antiqui codices, qui illam ſimiliter non habent. Verumtamen, ut ad id reſpondeam, quod adverſus ipſam attuliſti, cum, quod ei objicis, omnem ſuam vim ſumat ex interpretatione mea illorum verborum, *in nomine meo*, id haud ſatis firmum videtur. Nam facile poterit alia interpretatio afferri, quæ nullum locum iſti objectioni relinquat, & interim eandem ferme ſententiam, quam jam allata, contineat. Et ſane, quum vox, *nomen*, potentiæ aut poteſtatis ſignificationem babere deprehendatur, apud ſacros ſcriptores Joh. 17. 11, & 12. Epheſ. 1. 21. Hebr. 1. 4, idque in ipſo Novo Teſtamento, poſſunt verba *in nomine meo* ita accipi; ac ſi dictum fuiſſet *in poteſtate mea*, ut in Chriſti nomine petere, ſignificet, petere confidendo poteſtati Chriſti, ſeu mavis, propter poteſtatem Cbriſti. Ut in Pſal. 18. 10, 11, & 12, illud ter repetitum *in nomine Jehovæ excidam eos*, idem omnino eſſe videtur, quod, Jehovæ potentiæ confiſus, ſeu propter Jehovæ potentiam excidam eos. Locum ſimilem habes Pſal. 44. 6, & alios alibi in iiſdem Pſalmis. Quare in illis Cbriſti verbis recte legi poteſt pronomen illud me, *ſi quid petieritis me, in nomine meo.* Nam certe rectiſſime locutus fuiſſet Chriſtus, ſi dixiſſet, ſi quid petieritis me, confiſi potentiæ ſeu poteſtati meæ, ſive propter potentiam ſeu poteſtatem meam. Itaque vides, per hanc alteram interpretationem, quæ eandem ſententiam continet, quam prior, omnem vim tuæ objectionis evaneſcere. Quanquam poteſt ipſa etiam priore interpretatione retenta, quæ mihi maxime probatur, ab iſta tua objectione lectio illa defendi, & in Cbriſti verbis pronomen illud *me* haberi: hoc videlicet ſenſu, ut moneantur diſcipuli petere à Chriſto, non ut ab eo, qui tantum impetrare id poſſit quod petitur, ſed ut ab eo, quid id facere ipſe poſſit; id quod tunc fit, cum ab ipſo ut nominatim, ſic etiam ſimpliciter aliquid petitur. Hoc autem ſecundum priorem interpretationem, ſignificatur vocibus illis in nomine meo, additis pronomini *me*, quod per ſe ipſum id non omnino exprimit. Quod ſi lectio iſta defendi poteſt, jam habemus alterum argumentum ex ipſis locis, & quidem ex primis duobus ubi illa invenitur, quod locutio iſta, petere in nomine Chriſti, ſignificet, verba petitionis ſuæ ad ipſum Chriſtum dirigere, & ab ipſo Chriſto, ut ab eo, qui id efficiendi aut dandi poteſtatem babeat, aliquid nominatim petere. Ubi etiam notandum eſt, in hoc ſecundo loco repeti verba illa primi loci, *hoc faciam*, unde prius argumentum deduximus. Hæc enim repetitio demonſtrat, rem eſſe magni ponderis, & Chriſtum voluiſſe eam mentibus diſcipulorum penitus inhærere: nec figurate ſed proprie verba iſta ab ipſo prolata fuiſſe.

Interrog.

Poſſuntne adhuc alia argumenta ſignificationis locutionis iſtius ex ipſis locis duci, ubi illa invenitur?

Reſpon.

Poſſunt, ſine dubio, ex reliquis locis aliæ rationes colligi, unde oſtendatur, locutionem iſtam id omnino ſignificare, quod diximus, & quidem ex illis ipſis, ubi diſerte Patris, à quo in Chriſti nomine petatur, quique det, quod petitur, mentio ſit; ſi diligenter omnes tam locorum iſtorum, quam aliorum circumſtantiæ conſiderentur. Ex quibus apparet, Chriſti mentem ubique fuiſſe, de futura ſua poteſtate diſcipulos ſuos commonefacere, eamque illis commendare, ut nihil dubitarent, mox futurum tempus, cum ea, quæ prius à ſolo Patre nominatim peti poterant, ita ab eodem Patre peti poſſent, ut interim tamen nominatim ab ipſo Chriſto peterentur, cum firmiſſima ac certiſſima ſpe impetrandi, quidquid hac ratione petitum fuiſſet, non minus, quam ſi ab ipſo Patre nominatim petitum foret.

Interrog.

Hæc tua verba me monent, ut te quidpiam interrogem, quod prius interrogare debueram, idque locutionis, de qua adhuc agimus, interpretatinni tuæ objicere; ut nunc ſimul ipſi, ſimul iiſdem bis tuis verbis ſum objecturus. Nam dic, rogo te, an non jubentur diſcipuli à Chriſto iſtis in locis petere in ipſius nomine? An non conſequenter aliter unquam fieri nequit? Quomodo igitur tu ita loqueris, ac ſi peti poſſit quamvis non in Chriſti nomine? Aut quomodo tua interpretatio ſuſtineri poteſt, quæ vult in Chriſti nomine petere, ſignificare ab ipſo Chriſto nominatim ac ſimpliciter petere, quod tamen non facere ſæpe poſſumus? Nam ſane perpetuo ab univerſa Chriſti Eccleſia & ab ipſis Apoſtolis uſu comprobatum fuit, ut potiſſimum ad ipſum Chriſti Patrem nominatim & ſimpliciter precum verba dirigerentur.

Reſpon.

Nego, Chriſtum iſtis in locis quidquam præciſe juſſiſſe; ſed tantum diligenter monuiſſe atque adhortatum fuiſſe, contendo.

Interrog.

Atqui Paulus Apoſtolus tamen præciſe jubet, Coloſ. 3. 17, ut omnia à nobis in Domini Jeſu nomine fiant. Qua ratione igitur contendere potes, ubi ipſe Dominus Jeſus agit de petendo in nomine ſuo, eum nihil præciſe juſſiſſe?

Reſpon.

Propterea id nihilominus jure contendere poſſum, quod in iſto Pauli loco hæc locutio in Domini Jeſu nomine, aliud ſignificat, quam in ipſius Domini Jeſu verbis, de quibus agimus. Quid apud Paulum ſignificet omnia facere in Domni Jeſu nomine, tunc explicari poterit, cum de Chriſti præceptis loquemur. Nunc pergamus in eo quod inſtitueram, & amplius confirmemus, apud Johannem in Cbriſti verbis, petere in ipſius Chriſti nomine id ſignificare, quod diximus; & omiſſa diligentiore explicatione circumſtantiarum ipſorum omnium locorum, quas diximus id ubique aperte indicare, (nam nimia longum id eſſet) poſtremum dumtaxat locum, ubi locutio iſta habetur, aliquanto accuratius perpendamus. Sic igitur Chriſtus ad finem illius ſui ad diſcipulos ſermonis, ait Joh. 16. 25, *Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis, ſed palam de Patre annunciabo vobis, in illo die in nomine meo petetis.* Vocat Chriſtus annunciare de Patre, nota ea facere, quæ ad Patris voluntatem de ſe, & de myſterio ſalutis noſtræ per ipſum Chriſtum pertinebant, & ſic gloriam ſuam, id eſt, majeſtatem & poteſtatem, jam ſibi propter ſalutem noſtram à Patre decretam, patefacere; quod facturum ſe affirmat, & non ſubobſcure tantum ſuam apud Patrem auctoritatem indicaturum, quemadmodum proxime fecerat, inquiens Joh. 15. 16, (ut & antea, ſed ibi nec ita ſimpliciter, nec cum tanta aſſeveratione) omnino fore, ut quidquid petiiſſent Patrem in ipſius nomine, is illis daret. Ubi id, quod dixi, ſe facturum affirmavit, ſtatim ſubjicit, tunc futurum, ut in ipſius nomine petant; quod aliud nibil eſſe poteſt, quam, ubi cognoverint ac perſpexerint ipſius divinam ac ſumam illam poteſtatem à Patris decreto proficiſcentem, eos plane auſuros ab ipſo nominatim ea petere, quibus opus habeant.

Interrog.

Sed cur non poſſunt Chriſti verba ita accipi, ut dicat, ubi diſcipuli animadverterint, quanta ſit ipſius Cbriſti gratia apud Patrem, tunc eos auſuros propter ipſum Chriſtum à Patre omnia petere?

Reſpon.

Scio equidem interpretationem iſtam pleriſque probari,

Digitized by Google

probari, eamque fateor videri ut ſimplicem atque expeditam, ſic etiam ad ipſum locum accommodatam; ac præterea ex locis illis Pſalmorum à nobis antea citatis & indicatis, aliiſque ſimilibus, admodum veriſimile fieri, *in nomine*, idem ſignificare, quod propter. Verumtamen quidquid de locis iſtis omnibus ſtatuendum ſit, mihi videtur, neceſſe eſſe, ut in loco noſtro & aliis ejuſmodi, quæ præcedunt, in nomine, aliud ſignificet, quam propter. Etenim ſi propter Chriſtum petere, interpretemur petere, quia Chriſtus pro nobis interpellet, jam hoc neque ipſis verbis nec rei convenire, ante docui. Sin vero ita interpretemur (quemadmodum ii quidem faciunt, qui idem eſſe ajunt petere in Chriſti nomine, quod petere propter Chriſtum) ut vox propter ſignificet gratiam, qua Chriſtus pollet apud Patrem (quod & ipſe tua interrogatione es complexus) ſeu, ut alii loquuntur, merita ipſius Chriſti apud Patrem; animadvertendum eſt, Jeſu Chriſti ſive gratiam ſive merita apud Deum, quemadmodum nullum pondus habent, niſi ratione illorum hominum, qui ad ipſum Chriſtum pertinent, ſic omne pondus, ratione iſtorum jam per ſe habere: nec quidquam eſſe opus, ut aliquid præterea ex parte ipſorum accedat, utve ipſorum preces ad Deum ſeu Patrem alia forma concipiantur, quam antea conciperentur, in illiſque iſtius gratiæ ſive iſtorum Chriſti meritorum mentio fiat. Quod præter ipſam apertiſſimam rationem demonſtrari poteſt ex ipſa oratione, quam ad Patrem habere ipſe Chriſtus ſuos diſcipulos juſſit, quæque in perpetuo ac frequentiſſimo uſu ab ipſo Eccleſiæ Chriſti initio hactenus fuit, & porro uſque ad finem ſæculi futura eſt; in qua nihil prorſus habetur de gratia ſeu de meritis Chriſti apud ipſum Patrem. Si Chriſtus in locis iſtis, ubi de petendo in nomine ſuo agit, ſuam gratiam ſuave merita apud Deum intelligere voluiſſet, nihil erat opus ita loqui, ut appareat, ipſeque profiteatur, ſe novum quendam orandi modum docere; ſed ſatis, vel potius opus omnino erat diſcipulos monere, ut plane ſtuderent eſſe ipſius; ad ipſumque pertinere. Sic enim fore, ut quidquid petiiſſent à Patre, id etiam impetrarent.

Interrog.

Atqui, ſi Chriſti mens fuit dicere, diſcipulos in illo die, cum ſcilicet divinam ipſius Chriſti poteſtatem bene cognitam habuiſſent, ab ipſo nominatim petituros quicquid opus illis eſſet, quid ſibi voluit, cum illico ea verba ſubjunxit, *Et non dico vobis, quod ego rogaturus ſim Patrem pro vobis, ipſe enim Pater amat vos, &c.* Quid enim commune habet, quod diſcipuli ab ipſo Chriſto nominatim petant, cum eo, quod Chriſtus pro ipſis Patrem roget?

Reſpon.

Jam antea concluſum eſt, quicquid ſcriptura loquitur de precibus Chriſti pro nobis ad Deum, id figurate dictum eſſe, iſtaque loquendi ratione ſignificari Chriſti in nobis juvandis poteſtatem, & ſi tanta eſt, ut jam nihil ſit opus, ut Deum Patrem ſuum pro nobis roget, univerſam tamen ſicut ab ipſo Deo & Patre profecta eſt, ſic ab eodem perpetuo pendere, ita ut cum Chriſtus aliquid nobis ſive ſua ſponte, ſive à nobis rogatus, nobis largitur, perinde omnino cenſendum ſit, ac ſi tunc id ſuis precibus à Patre ſuo impetraſſet. Optime igitur, poſtquam Chriſtus indicaſſet, fore, ut ejus diſcipuli aliquando auderent ab ipſo nominatim petere quibus indigerent, ad prærogativam illam Patris de qua antea locuti ſumus intactam interim conſervandam, quamvis in eodem propoſito perrecturus, precum ſuarum pro illis ad Patrem mentionem fecit, & hunc poſteriorem loquendi modum, qui figuratus eſt, illi priori petendi in ipſius nomine, qui obſcuritate quadam ſua cum figurato iſto convenit, ſubjungere voluit. Ita ut hic tropo, illic velo detracto, ad hunc modum ſint verba Chriſti per pleniorem quandam paraphraſim explananda. Ubi vobis ſine ullis integumentis patefecero omnem Dei Patris mei voluntatem atque conſilium de me, & de ratione per me ſalutis veſtræ; tunc ſine dubio, animadvertentes divinam ac ſummam poteſtatem meam, mirifice lætantes audebitis à me ipſo nominatim petere, quæcumque vobis fuerint opus. Quanquam non eſt quod vobis dicam, voſque commonefaciam de ſuprema illa poteſtate in ea omnia, quæ ad vos quocumque modo pertinere poſſint, deque peculiari ac perpetua cura de vobis, quam mihi in cœlum ad ſe tranſlato Pater meus daturus ac demandaturus eſt, ut, ſcilicet, cum videatis vos mihi tantopere eſſe caros, perſuaſum plane vobis ſit, nihil vobis unquam defuturum. Jam enim ipſi Patri meo, qui fons omnium bonorum eſt, cariſſimi eſtis, adeo ut ad illum recta ſemper accedere nihil ſit cur vereri aut debeatis, aut ullo modo, rei ipſius veritate inſpecta, poſſitis. Hic, procul omni dubio, ut plenus ſic verus eſt ſenſus illorum Chriſti verborum.

Interrog.

Cur igitur nihilominus Chriſtus ea commonefactione eſt uſus, ſi ipſemet illa nihil opus eſſe ait?

Reſpon.

Tametſi, proprie loquendo, Chriſtus hoc ipſo in loco, etiam ſecundum ipſam explanationem meam, nulla commonefactione eſt uſus, ſed tantummodo prædixit, quid facturi eſſent diſcipuli, ubi id animadvertiſſent, de quo ut commonefierent, opus non fuiſſe mox affirmavit; tamen quia nihilominus & hic aliquo modo dici poteſt, illum commonefactione iſta uſum fuiſſe, & alibi ſupra in hoc ipſo ſermone ſuo (ſi modo ejus verba ita accipiantur, ut ego accipienda cenſeo) ea plane eſt uſus, ubi, videlicet, vel dicit, ſe facturum, quæ in ipſius nomine petita à ſuis diſcipulis fuiſſent, vel eoſdem diſcipulos monet, ut petant in ipſius nomine, fore enim ut accipiant, vel denique quidquid Patrem in ipſius nomine rogaverint, id illis eum daturum ait. Dico animadvertendum eſſe, Chriſtum non prorſus & abſolute negare voluiſſe, diſcipulos non indigere commonefactione iſta; id eſt, ut monerentur de ſumma illa Chriſti poteſtate, & de cura perpetua quam ipſorum habiturus eſſet; ſed tantum (ut jam indicavi) ſi rei veritas inſpiciatur; quæ eſt, quod illi ſunt ipſi Deo & Patri ſupra modum cari. Verum cum fragilitas humana, & infinita quædam inter Deum & hominem naturæ ac conditionis diſtantia, præter id quod Deus non conſpicitur, non permittat, ut ipſi hoc plane percipere & mente per fidem perfecte comprehendere poſſent; ſicut amorem Chriſti, qui homo, ut ipſi, erat, quique illis erat conſpicuus & familiaris, erga ſe ſummum, ipſis quodammodo ſenſibus plane percipiebant ac comprehendebant; propterea tali commonefactione non parum indigebant, & propterea Chriſtus in eo ſermone, ubi eos de multis ante diſceſſum ſuum monere voluit, eam non omiſit, ſed aliquoties repetiit, quamvis ſub involucro ſemper aliquo verborum; quod mox per Spiritum Sanctum, quem ad eos miſſurus erat, penitus auferri debebat.

Interrog.

Plurimum lætor, mea illa dubitatione & interrogatione de verbis Chriſti Joh. 14. 13, *Si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam*, ex quibus mihi videbatur poſſe ſtatui, quod de Chriſto dicatur, eum poteſtatem habere illa faciendi, quæ ſuis nunc precibus veris ac proprie ſic dictis à Patre impetret, factum eſſe, ut una cum pleniore confirmatione veræ ac ſummæ illius poteſtatis ipſius Chriſti, quæ cum ejuſdem veris precibus conſiſtere nequit, explicatum habeam, quid ſit petere in Chriſti nomine, ac præterea occaſione hujus tantæ rei explicandæ, & mihi hic quoque addubitanti plenius hac in re ſatiſfaciendi, indicatum à te adimadverterem locum, unde intelligi poſſit, quid illud ſit, unde tota hæc fluxit diſputatio, nempe quod Chriſtus nunc in cœlo pro nobis interpellat, locum, inquam, illum, de quo poſtremo te interrogavi, ubi Chriſtus, poſtquam dixiſſet, diſcipulos in illo die petituros in ipſius nomine, ſtatim addidit, ſe non dicere, quod rogaturus

ſit

ſit Patrem pro ipſis; cujus loci ſumma alioqui difficultas nulla alia ratione melius tolli poſſe videtur, quam ſi interpretemur preces iſtas ſuas ad Patrem, quarum Chriſtus eo modo, quo dictum eſt, mentionem facit, aliud nihil eſſe, quam perpetuam curam, quam de ſuis, in cœlo manens, habiturus eſſet, cum ſumma poteſtate conjunctam illis largiendi, & propter ipſos faciendi, quidquid opus illis foret. Ut quidem nos interpretari debere ſatis videris docuiſſe. Verum, habeſne præterea aliquod aliud ſacrum teſtimonium, ubi Chriſti precum fiat mentio, ex quo oſtendi poſſit, illas id ſignificare, quod dicis, non autem id, quod verbum ipſum ſonat?

Reſpon.

Habeo ſane quoddam idque valde inſigne. Sed antequam illud proferam, cenſeo de duobus te monendum eſſe: unum eſt, quod, etſi de petendo nominatim ab ipſo Cbriſto, ut ab eo qui ea ipſe facere dareve poſſit, quæ petimus, ſatis dictum ac diſputatum à nobis fuiſſe videri poteſt; tamen quædam adhuc maximi momenti dicenda atque explicanda ſuperſunt ad hoc ipſum, ſive ad Chriſti invocationem ſpectantia, de quibus agendum erit, cum ad Chriſtianæ religionis præcepta explicanda tuis interrogationibus ſine dubio me adduces. Alterum eſt, ut caveas, ne fortaſſe tibi ſuſpectam reddat interpretationem noſtram locutionis petendi in nomine Chriſti id, quod ipſe Chriſtus in eodem illo ſuo ſermone dixit diſcipulis ſuis Joh. 16. 24, *Uſque modo non petiiſtis quidquam in nomine meo: Petite & accipietis.* Neque enim verum erat, diſcipulos antehac nihil nominatim ab ipſo Chriſto petiiſſe, immo petierant non ſemel, & quidem res ejuſmodi, quæ divinam aliquam poteſtatem, ut efficiantur, requirunt, veluti cum petierunt, ut adderet, ſive adaugeret ipſis fidem, & cum rogarunt, ut ſe in navicula pereuntes ſervaret Luc. 17. 5. Matth. 8. 25. Nam ſi excepero, Chriſtum loqui de petitione, quæ propria eſt ſacrarum precum, ubi is, à quo petitur nuſquam apparet, ac nihilominus exaudire precantes, illiſque ſtatim quæ petunt concedere poſſe creditur: ne ſic quidem videor poſſe à vi iſtorum Chriſti verborum meam ſententiam defendere de ſignificatione ejus locutionis; cum omnino videatur Chriſtus ſuis iſtis verbis indicare, diſcipulos jam potuiſſe antehac petere in nomine ipſius, & dum adhuc inter ipſos præſens ac conſpicuus verſatus fuerat, eoſque monere, ut jam petant, neque diutius id facere omittant, ut hactenus præ ignoratione fecerant. Unde ſequitur neceſſarium eſſe, ut petere in nomine Cbriſti aliud ſit, quam ab ipſo Cbriſto petere, ſi Chriſti verba de ejuſmodi ſacris precibus ſunt accipienda, cum nondum vel fuiſſet vel eſſet locus talibus ad ipſum Chriſtum diſcipulorum precibus; quippe qui illum perpetuo præſentem ac conſpicuum & habuiſſent, & adhuc haberent.

Interrog.

Fateor mihi in mentem non veniſſe, ut te de iſtis Chriſti verbis interrogarem, quæ ſane, ut ipſemet ea perpendis, plurimum tuæ illi interpretationi, cui jam plane acquieveram, obſtare mihi videntur. Qua igitur ratione, quæſo te, totam iſtam tuam adverſus te ipſum inde ductam ratiocinationem diſſolvis?

Reſpon.

Vera id faciendi ratio eſt, animadvertendum proponere, quomodo locutus fuerit, quidve dixerit Chriſtus, cum ab initio de petendo in nomine ſuo verba fecit. Inde enim conſtat, Cbriſtum ad id tempus tantum ſua verba accommodaſſe, cum jam ipſe ad Patrem abiiſſet; unde etiam factum eſt, ut vix inveniatur, qui aliter ſentiat inter eos, qui Sacras Literas tractant, quidquamve dubitet, quin Chriſtus, ubicumque in illo ſermone ſuo de petendo in ſuo nomine mentionem facit, ad illud tempus reſpiciat, quo ipſe in cœlo apud Patrem perpetuo uſque ad conſummationem ſæculi futurus erat. Sunt enim in ipſo initio verba Chriſti hujuſmodi Joh. 14. 12: *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipſe faciet: & majora his faciet; quia ego ad Patrem vado; & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in filio.* Nemo eſt, arbitror, adeo ſtupidus, ut non videat, Chriſtum de re cui locus nondum eſſet, ſed poſtmodum eſſet futurus, & quidem poſt ſuum diſceſſum ad Patrem, verba facere. Quare illud, quod poſtea dixit, *Uſque modo non petiiſtis quicquam in nomine meo*, haud ita accipiendum eſt, quaſi potuerint diſcipuli petere, & non petierint; ſed ſimpliciter, ut ſonant ſunt verba iſta accipienda, ut videlicet nihil aliud ex ipſis colligatur, niſi hoc ipſum, quod ſcilicet hactenus diſcipuli ejus in ipſius nomine non petierint; id quod non minus verum eſt, ſi id facere non potuerunt, quam ſi potuerunt. Neque enim mena Chriſti fuit monere diſcipulos, ut jam ab ignorantia illa liberati, id facerent, quod prius facere omiſiſſent, ſed eis oſtendere, non poſſe illos ab experientia ullum argumentum habere dubitandi de eo, quod ipſe affirmabat, illiſque promittebat; ſe videlicet facturum, ſive illos accepturos quidquid petiiſſent in ipſius nomine, cum nondum factum eſſet, ut ad iſtum modum peterent. Namque verba illa, *petite & accipietis*, non ad præſens illud tempus, ſed ad mox futurum referenda eſſe, jam docuimus ipſum Chriſtum antea aperte indicaſſe, idemque mox iterum indicavit, cum ait, *in illo die in nomine meo petetis.* Spero me dubitationem quam videbar, dum te monere volo, in animo tuo excitaſſe, inde plane exemiſſe.

Interrog.

Exemiſti ſine dubio. Age igitur jam quodnam eſt inſigne illud teſtimonium nondum à te prolatum, de eo, quid ſignificent Cbriſti preces ad Deum?

Reſpon.

Sunt verba illa ipſius Chriſti, cum Lazarum in vitam revocare vellet Joh. 11. 42. & 42, *Pater gratias ago tibi, quoniam audiſti me. Ego autem ſciebam, quod ſemper me audis; ſed propter populum qui circumſtat, dixi, ut credant, quod tu me miſiſti.* Certum eſt enim (nec quiſquam ea de re dubitare videtur) Cbriſtum ſtatim ab ipſo initio, cum munus ſuum in terris aggreſſus eſt, poteſtate fuiſſe præditum mortuos ad hanc mortalem vitam revocandi, hancque poteſtatem in ipſo, toto eo tempore perpetuo reſediſſe. Quod vel ex eo conſtat, quod Apoſtolos ſuos, cum eos primum, id eſt paullo poſt cœptum munus ſuum, Dei regnum prædicatum miſit, inter alia, mortuos quoque ſuſcitare juſſit, quemadmodum legitur apud Matthæum Matth. 10. 8, in omnibus editis exemplaribus Latinis, atque in vulgatis Græcis, & Syriacis, præterquam, (ut quidem Lovanienſes Theologi teſtantur) in editione Syriaca imperatoria. Neque enim potuiſſet Chriſtus hoc jubere, hancque poteſtatem Apoſtolis ſuis dare, ſi ipſe eam non habuiſſet, & quidem perpetuo in ſe reſidentem. Nam nec ratio patitur, nec ejus rei ullum exemplum habetur, ut quis miraculi alicujus faciendi poteſtatem in ſe ipſo perpetuo reſidentem non habens, eam alteri dare, eamve cum altero communicare poſſit. Adde quod ipſe Chriſtus, antequam vel Lazarum, vel alium quempiam (ut ipſius verba indicant) à morte in vitam revocaſſet, aperte teſtatus eſt, ſe, ſicut Patrem ſuum, vivificare quos veliet Joh. 5. 21. Et tamen, Lazarum ſuſcitaturus, ex altera parte non obſcure profitetur, ſe, cum quidpiam tale efficere vellet, id à Patre precibus impetrare ſolitum, idque adeo ipſum, quod Lazarum mox eſſet ſuſcitaturus, ab eodem Patre tunc orando impetraſſe. Unde manifeſtum fit, Chriſtum precum ſuarum Patri adhibitarum nomine, aliud nihil ſignificare voluiſſe, quam ſe totam illam ſuam admirabilem poteſtatem ab ipſo Patre accepiſſe, illique acceptam plane referre. Eamque, quantumvis jam in ſe perpetuo reſidentem, non à ſe ipſo, ſed ab eodem Patre univerſam pendere; ita ut quando aliquid vi iſtius poteſtatis efficeret, perinde eſſet, ac ſi ſemper, ut id efficere poſſet, à Patre ſuis precibus obtineret. Sic autem

loqui, & ita totum iſtud profiteri idcirco tunc voluit, ut, quemadmodum ipſe ait, circumſtans multitudo inde agnoſceret, ſe à Deo eſſe miſſum, atque, quantavis poteſtate præditum, (ut idem alibi teſtatur Joh. 10. 25) in nomine Patris ſui ejuſmodi mira opera facere. Poterit autem explicatio noſtra iſtius loci tibi pro concluſione eſſe quæſtionis illius ſolvendæ, quam ipſe poſuiſti, & cujus occaſione non pauca à nobis diſputata ſunt, quomodo, ſcilicet, convenire poſſit Chriſti pro nobis interpellatio, cum divina illa ac ſumma ipſius poteſtate, niſi quid adhuc forte vis.

Interrog.

Eſt quidem mihi in quæſtione iſta à te plene ſatis factum; & Chriſti verba à te poſtremo allata atque perpenſa & explicata me vehementer in eo confirmant, ut ſolutionem tuam ipſius quæſtionis veriſſimam eſſe mihi perſuadeam. Verumtamen velim adhuc abs te doceri, quid illis reſpondendum ſit, qui multo aliter iſtum nodum ſolvunt, ſi non expreſſe tacite ſaltem affirmantes neceſſe eſſe, ne iſta duo inter ſe pugnent, fateri Chriſti pro nobis interpellationem ad humanam ejus naturam pertinere, divinam vero illam ſummamque poteſtatem, ad naturam divinam; unde etiam duplicem ipſam iſtam Chriſti naturam probari, videntur poſſe conteudere. Quid igitur ad iſta dicendum cenſes?

Refutatio diſtinctionis vulgaris, quod alia Chriſto ſecundum humanam naturam, alia ſecundum divinam tribuantur.

Reſpon.

Quatenus ſolutio iſtorum videri poſſit probabilis & apta ad ſolutionem noſtram dubiam reddendam, dupliciter eſt illi occurrendum, primum negando iſtam duplicem Chriſti naturam, deinde oſtendendo Chriſto ut homini datam fuiſſe à Deo divinam illam ſummamque poteſtatem; & quidem, majore ac potiore ex parte, poſt & propter obedientiam ipſius uſque ad mortem crucis; nam neque iſtas duas Chriſti naturas concedendas eſſe, & Chriſtum quidquid, quantumvia divinum, habet, ex dono Dei, ut hominem, ea ratione qua modo diximus, habere, ex illis intelligi poteſt, quæ de ejus eſſentia atque exiſtentia antea diſputata ſunt. Quatenus vero ex ipſa iſta ſolutione videri queat probari poſſe iſtam duplicem Chriſti naturam, dicendum eſt, alia ſolutione inventa, quæ ſuum fundamenrum in ipſis ſacris teſtimoniis habet, cujuſmodi certe noſtram eſſe demonſtravimus, nihil neceſſe eſſe ad iſtam confugere, unde duplex iſta Chriſti natura ſtatuitur, præſertim cum ea, etiamſi concederetur duplex iſta Chriſti natura, nullum locum habere poſſit, quando certiſſimum eſt, Chriſtum ſecundum ipſam humanam naturam divina illa ſummaque poteſtate eſſe præditum. Sed nihil mirum eſt, auctores ſive tacite ſive expreſſe iſtius ſolutionis, hac in re ita evidenter iſto ſuo duplicis in Chriſto naturæ commento abuti, cum idem ſæpiſſime alibi faciant, ea quæ de Chriſto in Sanctis Literis dicuntur, modo uni, modo alteri ex iſtis duabus naturis ſeparatim tribuentes, cum tamen nihil prorſus impediat, quominus omnia ipſi Chriſto ſecundum humanam naturam conveniant, & quod plane eſt ridiculum, interdum ea, quæ de ipſa Chriſti perſona, ſeu (quod plus in hoc propoſito eſt) de filio Dei ſimpliciter negantur, alteri nihilominus naturæ ſeparatim convenire affirmantes.

Interrog.

Ubi nam quæſo iſtud faciunt?

Reſpon.

Duobus potiſſimum in locis. Unus eſt ille, in quo expreſſe ipſemet Chriſtus ait Marc. 13. 32, filium (nempe Dei) neſcire diem & horam adventus filii hominis, id eſt ſuiipſius, in nubibus cum potentia & gloria multa. Affirmant enim nihilominus iſti, Chriſtum ſecundum divinam naturam diem iſtum atque horam ſemper ſciviſſe. Alter locus eſt, ubi idem Chriſtus tacite negat Joh. 14. 27, ſe eſſe parem Patri ſuo, nempe, cum affirmat, Patrem ſe majorem eſſe. Hic enim ſimiliter affirmare nihilominus non verentur, Chriſtum ſecundum divinam naturam parem ſemper, & quidem per omnia Patri ſuo fuiſſe. Adeo ut cum iſta, vel ſi quæ alia ejuſmodi ſunt, ſive tacite ſive expreſſe de Chriſto in divinis literis negantur; dicant, per figuram illam, quam vocant idiomatum, id eſt, proprietatum communicationem, de ipſo Chriſto ſimpliciter negari, quod ſecundum alteram tantum naturam, id eſt humanam, illi non convenit, licet ſecundum divinam maxime conveniat: non animadvertentes interim, figuram iſtam nullum habere locum in iis, quæ de ſuppoſito (ut vocant) aliquo negantur, ſed tantum in iis, quæ affirmantur. Ut, exempli gratia: licet quidem dicere, hominem ratiocinari, quamvis homo ſecundum corpus non ratiocinetur, ſed ſecundum animam tantum; ſed non licet viciſſim dicere, hominem minime ratiocinari, quia, videlicet, ſecundum corpus minime ratiocinetur. Satis eſt enim ad enunciatum iſtud falſum reddendum, quod ſecundum animum ratiocinetur. Quare, ſi Chriſtus, quamvis ſecundum divinam naturam tantum, ſemper ſciviſſet diem illum & horam, & ſemper Patri ſuo par per omnia fuiſſet, nullo prorſus modo negare ſimpliciter potuiſſet, ſe diem illum & horam ſcire, ſeque Patri ſuo parem eſſe. Unde ſactum eſſe arbitror, ut non pauci tamen ex illis ipſis, qui Chriſtum eandem numero eſſentiam cum Patre habere contendunt, ut vim adverſus ſe iſtorum duorum locorum declinent, non ad iſtam ſermonis figuram, cui, ut dixi, in ſimilibus negantibus enunciationibus nullus locus eſſe poteſt, ſed ad alias tergiverſationes confugerint.

Interrog.

Equidem ex iis, quæ & multo ante & modo diſputaſti, ſatis mihi perſuadeo, nec duplicem iſtam, quam vulgo Theologi Chriſtiani tradunt, Chriſti naturam admittendam eſſe, nec etiamſi admittenda eſſet, ejuſmodi effugiis per iſtam idiomatum communicationem eum locum fore, quem iidem Theologi putant. Sed quando in hanc diſputationem (fortaſſe non ſuo loco) te mea interrogatione protraxi, dic, rogo, quinam eſt verus ſenſus duorum illorum locorum, quibus potiſſimum iſti hanc ſuam doctrinam confirmare ſe poſſe credunt? Quid, inquam, ſibi voluit Chriſtus primum, cum dixit Joh 3. 13, filium hominis deſcendiſſe de cœlo, & in cœlo eſſe, & deinde cum non obſcure affirmavit, eundem filium hominis eo aſcenſurum, ubi prius erat 6. 62?

Reſpon.

In priore loco ex Græco ita verba Chriſti Legi poſſunt, ut dicat, filium hominis non quidem eſſe in cœlo, ſed fuiſſe. Vox enim Græca ὢν, quæ per præſens tempus reddita fuit, poteſt, ut doctiſſimi * aliqui interpretes annotarunt, reddi per præteritum imperſectum; ut legatur non *qui eſt*, ſed *qui erat in cœlo*. Id autem fieri debere ſuadent omnino proxime antecedentia, in quibus ſatis aperte affirmatur, filium hominia aſcendiſſe in cœlum; licet vulgo partim eludere iſta Chriſti verba, ita ut non dicat ſe aſcendiſſe in cœlum, partim ita interpretari conentur, ut aſcenſio iſta non proprie ſed figurate accipiatur. Sed ſi figurate hic locutus eſt Chriſtua: nihil vetat, immo prorſus veriſimile eſt, eum ſimiliter figurate fuiſſe locutum, cum dixit, (ut paſſim legitur, & iſtorum plerique volunt) filium hominis eſſe in cœlo. Ac proinde nihil momenti verba iſta habere poterunt ad probandum, Chriſtum revera eodem tempore in terra, & in cœlo fuiſſe. Ex quo illas duas Chriſti naturas colligunt. Verum non eſt, quando hic neceſſitas nulla id faciendi adeſt, à verborum proprietate recedendum; & agnoſcendum eſt, omnia, quæ iſto in loco Chriſtus de ſe affirmat, optime ipſi, ut homini, convenire, quemadmodum vel

* Eraſmus, Beza.

ipſa

ipſa expreſſa appellatio filii hominis, ſub qua Chriſtus iſta de ſe dicit, clare oſtendit. Tantum, ut dictum fuit, non *qui eſt*, ſed *qui erat in cœlo*, legi debet. Jam vero in poſteriore, quem commemoraſti, loco, nulla difficultas eſſe poteſt, cum ibi diſerte ſcriptum ſit, *erat prius*, non autem, *nunc eſt*.

Interrog.

Sed quomodo Chriſto, ut homini, convenire poteſt, quod fuiſſet in cœlo ante illud tempus, cum eo poſt reſurrectionem ſuam aſcendit?

Reſpon.

Potius interrogandum eſt, quomodo Chriſtus illa verba, *ubi erat prius*, de ſeipſo ſecundum illam divinam naturam, quam iſti ſunt commenti, dicere potuerit, ut quidem iidem iſti volunt. Ea enim indicant eum, de quo dicta ſunt, tunc temporis ibi, id eſt, in cœlo, non fuiſſe, & conſequenter, ſi iſtorum interpretatio admittatur, Chriſtum cum hæc dixit, ſecundum ſuam divinam naturam non fuiſſe in cœlo. Quod ex ipſorummet ſententia abſurdiſſimum eſt.

De aſcenſu, & commoratione Chriſti hominis in cœlo, antequam munus ſuum in terris obire inciperet.

Interrog.

Nonne poterunt verba iſta Chriſti, ſi minus ad illam divinam naturam quam iſti intelligunt, tamen ad exiſtentiam aliquam Chriſti probandam uſurpari, quæ fuerit, antequam homo naſceretur?

Reſpon.

Tunc demum iſtud fieri poſſet, ſi ad Chriſtum, ut hominem, illa accommodari non poſſent, quemadmodum ipſe opinari, vel ſaltem dubitare videris. Verum iſta tua ſive opinio, ſive dubitatio omni fundamento deſtituitur: cum contra nihil veriſimilius & verbis ipſius Chriſti, & hic & alibi, magis conſentaneum ſit, quam ipſum Chriſtum, poſtquam natus eſt homo, & antequam munus ſibi à Deo Patre ſuo demandatum obire inciperet, in cœlo, divino conſilio atque opera fuiſſe, & aliquandiu ibi commoratum eſſe, ut illa ab ipſo Deo audiret, & præſens apud ipſum, ut ipſa ſcriptura loquitur, videret, quæ mundo mox annunciaturus & patefacturus ipſius Dei nomine erat. Verba quidem ipſius Chriſti hoc ipſo in loco non minus, quam in ſuperiore, de filio hominis, id eſt, de homine expreſſe ſunt dicta. Et ſi quis vel id animadvertat, quod factum eſt cum Moſe, antequam divina Lex tota ipſius miniſterio promulgaretur, & manufacta opera omnia, quæ ad ipſum divinum cultum pertinerent, cujus materiæ cujuſve formæ eſſe deberent, ipſi Moſi à Deo præſcriberetur; ſtatim fatebitur (præſertim cum certum alioqui ſit, Moſem Chriſti typum fuiſſe) nihil convenientius excogitari poſſe, quam ut Chriſtus ante illud tempus, quod diximus, in cœlum ad Deum, idque fortaſſe non ſemel, aſcenderit. Ibique aliquandiu cum eo fuerit. Moſes enim, ante primam Legis promulgationem, ad Deum in montem Sinai, ter, ſi quis diligenter animadvertat, aſcendiſſe legitur Exod.19; & cum ipſius legis decem illa verba, in duabus tabulis lapideis digito Dei inſcripta, ad populum afferenda eſſent, & ſimul ea quæ diximus, ad cultum Dei ſpectantia, conſtituenda, & alia populo præcipienda, in eundem montem idem Moſes ſimiliter ad Deum aſcendit Exod. 24. 18: 31. 18: 32. 15, 16, & 19: 34. 4, & 26; ibique cum eo per quadraginta dies, & quadraginta noctes fuit, idque bis; videlicet, & cum primum illæ duæ tabulæ ei ſunt datæ, & cum iterum, projectis ab eo & fractis præ ira, ob populi idololatriam, illis prioribus, alteras duas ſimiles habuit, quas ad populum afferret, & in arca Dei poſtmodum reponeret 25. 16. Nam ut Moſis Chriſtum, ſic montis Sinai cœlum antitypum eſſe, apertiſſimum eſt. Quinetiam ipſe mons propter Dei, quæ tunc ibi fuit, præſentiam, cœlum eo tempore fuiſſe dici poteſt; certe Moſes, Dei vocem, quæ de illo monte extitit, & audita à populo fuit, è cœlo auditam fuiſſe ait Deut. 4. 36.

Interrog.

Jam tuæ ſententiæ de interpretatione illorum duorum, de quibus te interrogaveram, locorum, deque aſcenſu, & commoratione Chriſti hominis in cœlo, antequam munus ſuum in terris obire inciperet, quantumvis novæ & majoribus noſtris fortaſſis inauditæ, libenter acquieſco. Video enim hac ratione complura ſacra teſtimonia admodum alioqui explicatu difficilia planiſſima reddi. Tantum dic quæſo, cur Euangeliſtæ in ſua hiſtorica de Chriſto narratione, iſtius ejus in cœlum aſcenſus nullam mentionem fecerunt?

Reſpon.

In promptu cauſa eſt, cum res iſta ejuſmodi fuerit, quæ a nemine conſpecta ſit, nec porro plane conſpici a quoquam potuerit. Et priores quidem tres Euangeliſtæ, ne verba quidem vel ipſius Chriſti, vel alterius cujuſpiam, ulla commemorant, unde res iſta intelligi poſſit; cum tamen quartus & poſtremus, hoc eſt Johannes Joh. 3. 31, & 32, & ipſius Chriſti multa, & Johannis baptiſtæ quædam recenſeat, unde illa aperte intelligitur, ſi modo ea, ut ſonant & proprie accipiantur; ut ſane fieri debet, cum aliter fieri debere non conſtet. Qui Johannes Euangeliſta cum plus non poſſet, ad fidem tantæ rei faciendam ſatis habuit, & ſatis omnibus eſſe debere credidit, teſtimonia aperta ipſius Chriſti ejus rei referre. Quibus ſi quis non perſuadetur; næ is ipſo Euangeliſtæ teſtimonio minime perſuaſus fuiſſet.

Interrog.

Aliud ſuccurrit, quod videtur tuæ ſententiæ obſtare. Dic igitur, rogo, quomodo, ſi Chriſtus in cœlum aſcendit ante reſurrectionem & mortem ſuam, auſus eſt auctor Epiſtolæ ad Hebræos dicere Hebr. 9. 12. & 24. Chriſtum ingreſſum fuiſſe ſemel in ſancta, id eſt, ut ipſemet declarat, in ipſum cœlum, poſtquam, videlicet, ſanguinem ſuum fudiſſet?

Reſpon.

Locus ipſe, quem intelligis, reſponſionem ſecum ad quæſtionem iſtam affert. Neque enim vel ſimpliciter ibi dicitur, Chriſtum ſemel ingreſſum fuiſſe in ſancta, vel ſemel ingreſſum fuiſſe, tunc videlicet, cum eo, poſtquam ſanguinem ſuum fuderat, ingreſſus eſt. Sed ſic ipſa verba habent, *Per proprium ſanguinem introivit ſemel in ſancta*; quæ aperte ſignificant, hunc Jeſu Chriſti in cœlum ingreſſum, qui factus eſt per ipſius ſanguinem, ſemel tantum extitiſſe: ſeu mavis, Chriſtum Jeſum per ſanguinem ſuum nonniſi ſemel in cœlum fuiſſe ingreſſum. Aharonico enim ſeu legali Pontifici Chriſtus ibi opponitur; & dicitur, quod ille ſuum ſacrificium ita peragebat, ut per ſanguinem hircorum & taurorum in ſancta ſemel in anno ingrederetur, hic vero ſuum ita peregit, ut per proprium ſanguinem ſemel omnino in vera ſancta non manufacta, id eſt, in ipſum cœlum ingreſſus fuerit. Ubi vides, de eo tantum ingreſſu Chriſti in cœlum verba fieri, qui reſpondeat ingreſſui legalis pontificis in ſancta illa manu facta, & ad ipſius Chriſti ſacrificium pertineat, huncque ſemel omnino extitiſſe affirmari. Unde præterea conſequitur, aſcenſum ſive ingreſſum Chriſti in cœlum, quod non pertineat ad ipſius ſacrificium non poſſe appellari ingreſſum in ſancta; cum cœlum eatenus tantum ſancta hic nominetur, quatenus Chriſtus illuc ingrediens ſuum ſacrificium peregit, quemadmodum antiquus ille pontifex ſuum peragebat in manufacta illa ſancta ingrediens. Itaque tandem apparet, quam multis modis ineptus ſit locus iſte Epiſtolæ ad Hebræos, ad dubitationem vel minimam cuiquam merito injiciendam, de aſcenſu & commoratione Chriſti in cœlis ante mortem ſuam, & ad interpretationem illorum locorum dubiam reddendam, quibus & aſcenſus & commoratio iſta clariſſime indicatur & commemoratur.

Digitized by Google

Interrog.

Locus iſte Epiſtolæ ad Hebræos (cujus verum ſenſum nunc demum percipere mihi videor) mihi quiddam ſuggerit, quod te interrogem, pertinens ad Chriſti ſacerdotium, unde jam diu digreſſi ſumus. Dic igitur annon, quando Chriſtus cum antiquo illo legali ſacerdote comparatur, ejuſque ſimilis eſſe oſtenditur, hinc ſequi videatur, Chriſtum ſacrificio ſuo nobis Deum placaſſe, & pro peccatis noſtris illis ſatisfeciſſe, adverſus ea quæ antea concluſiſti?

Reſpon.

Quaſi vero conſtet, antiquum illum ſacerdotem, ratione illius populi, illorumve hominum, pro quibus ſacrificabat, iſta ſacrificio ſuo peregiſſe.

Interrog.

Nonne apertum & illuſtre ſimul exemplum eſt placationis iræ divinæ, à ſacerdote illo antiquo peractæ, cum Aharon, monente Moſe Num. 16. 41 &c, accepto thuribulo eique igne ex altari & thure impoſito, ſuffitum fecit, atque ea ratione populum expiando, ingentem illam plagam cohibuit à Deo irato adverſus populum, qui contra ipſum Aharonem & Moſem, propter extinctos divinitus Chore, & ſocios ejus, murmuraverat?

Reſpon.

Exemplum iſtud nihil pertinet ad ſacrificium illud anniverſarium illius antiqui pontificis, cujus ſacrificii ratione nominatim & expreſſe cum ſacerdote illo Chriſtus comparatur, eique aſſimilatur. Eſtque præterea factum iſtud Aharonis prorſus ſingulare atque extraordinarium, & idcirco non poteſt ex eo per comparationem ac ſimilitudinem colligi, quale fuerit Chriſti munus, & qua ratione expiaverit, aut expiet peccata noſtra.

Interrog.

An non poteſt tamen nihilominus ex eo colligi, Chriſtum fuiſſe & eſſe aptum ad iram Dei adverſus nos placandam?

Reſpon.

Poteſt ſine dubio; ſed non quatenus Chriſtus eſt ſacerdos. Idque non modo propter jam indicatam cauſam, quod Aharonis factum iſtud non pertinuerit ad ordinarium ipſius ſacerdotale munus, ſed etiam propter id, quod in Chriſti ſacerdotio nullum poteſt habere locum placatio Dei pro nobis.

Interrog.

Cur vero?

Reſpon.

Nempe quia, ut multo ante dictum à me fuit, Chriſtus revera tunc ſacerdos noſter eſſe cœpit, cum in dextera majeſtatis conſedit, & ſibi à Deo decretæ in terra & in cœlo omnis poteſtatis poſſeſſionem (ut ita dicam) eſt adeptus; id eſt, cum jam (ut paullo ante ſatis longa diſputatione demonſtratum eſt) veris precibus ejus pro nobis ad Deum nullus eſt locus, & conſequenter nec ulli alii rationi, quæ nobis Deum placet. Quando jam ipſe eſt, qui nos plane regit ac gubernat, noſtræque vitæ ac mortis imperium habet. Quod ſi quis tamen velit, Chriſti ſacerdotium, antequam is per fuſionem ſui ſanguinis in cœlum aſcenderet, hic in terris cœpiſſe, ne tum quidem ratione ipſius ſacerdotii fuit, cur Chriſtus Deum nobis placaret, id eſt, illum noſtris peccatis propitium redderet, cum, ut antea demonſtratum fuit, Deus ſua ſponte noſtra peccata nobis reſipiſcentibus ignoſcere decreverit, & ad decretum hoc ſuum promulgandum, confirmandum, & ſanciendum Chriſtum naſci voluerit, eaque omnia dicere & facere, quæ ipſius nomine, dum in terris verſatus eſt, vel dixit vel fecit. Itaque nullo pacto ex ſimilitudine, quam inter antiquum illum Pontificem & Chriſtum ſcriptura agnoſcit & ſtatuit, colligi poteſt, Chriſtum ſacrificio ſuo Deum nobis placaſſe; ſed neque alia quavis ratione id peregiſſe aut peragere; cum ea re nihil omnino opus ſit aut fuerit, neque ei in negotio ſalutis noſtræ per ipſum Chriſtum ullus locus eſſe queat. Etiamſi alioqui Chriſti perſona, ſi gratiæ, qua apud Deum pollet, ratio habeatur, ad eam peragendam eſt, ſupra quam dici aut cogitari poſſit, apta & accommodata.

Interrog.

De placatione reſpondiſti, mihique ſane ſatiſfeciſti. Quid jam de ſatiſfactione dicis? Nonne ſacerdos ille Aharonicus, victimis illis expiatoriis pro illis peccatis ſatiſfaciebat, pro quibus offerebantur?

Reſpon.

Nihil minus. Nam & pecudes illæ, antequam ſacrificarentur, ipſius Dei plane erant, nec etiam alioqui æſtimatione ſua ullam proportionem habebant cum Dei offenſis, & cultus ille totus, quo offerebantur, una cum obedientia, quæ hac ratione Deo præſtabatur, non tanti erat, ut compenſare poſſet delictum ullum aut peccatum, quamvis minimum, adverſus Dei Legem admiſſum.

Interrog.

An non tamen illo cultu peracto, illaque obedientia Deo præſtita, omnis reatus tollebatur illarum divinæ legis tranſgreſſionum, propter quas iſta fiebant?

Reſpon.

Tollebatur quidem; ſed non ob iſtarum rerum pretium, ſeu propter res iſtas ipſas per ſe.

Interrog.

Propter quid igitur?

Reſpon.

Nimirum propter Dei decretum, divinamque benignitatem.

Interrog.

Eſtne aliquid ſimile in Chriſti pro nobis ſacrificio?

Reſpon.

Eſt ſine dubio. Nam Chriſti obedientia uſque ad mortem crucis, ejuſque ſanguinis fuſio, quæ ad ipſum Chriſti ſacrificium pertinent, & ſolæ in eo ſacrificio proprium ipſius Chriſti ſunt opus, quamvis nec ſuo pretio, neque ipſæ per ſe effecerint, ut veniam peccatorum noſtrorum adepti ſimus, illis tamen peractis, ex decreto & benignitate Dei factum eſt, ut nos a pœnis peccatorum liberati ſimus. Chriſtus enim, cui nos ſervandos Deus dedit, per iſtam obedientiam & ſanguinis ſui fuſionem, pleniſſimam poteſtatem ab ipſo Deo eſt conſecutus ſalutem reipſa nobis dandi, & ab omni miſeria atque ab interitu, quæ propriæ peccatorum ſunt pœnæ, nos penitus liberandi.

Hucuſque auctor. Reliqua morte præventus non abſolvit.

Frag-

FRAGMENTUM CATECHISMI PRIORIS F. S. S. QUI PERIIT IN CRACOVIENSI RERUM IPSIUS. DIREPTIONE.

Magiſter.

TRanſactum; ſed tempus; quod prætèrierat à Chriſto ejuſque doctrina patefacta. Agitur enim ibi de Chriſti doctrinæ perſpicuitate atque conſtantia, atque idcirco de aliis omnibus doctrinis ab ea diverſis perpetuo vitandis. Jam Apocalypſis verba illa de agno mactato, non ita interpungenda ſunt, ut, *ab origine mundi*, conjungatur cum, *qui occiſus eſt*, (ſic enim locus redditus eſt in vulgata editione) ſed cum antecedentibus verbis, ***non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ.*** Quemadmodum docet locus ſimilis, ubi eadem prorſus repetitur ſententia, cap. 17. 8, ejuſdem libri.

Diſcipulus.

Qua igitur ratione veteres illi peccatorum ſuorum veniam ſunt conſecuti, ſi per fidem in venturum Chriſtum eam à Deo non obtinuerunt?

Magiſter.

Nempe per fidem in ipſum Deum. Itaque in juſtificationis ſuæ ratione catenus non differunt veteres illi à nobis, quatenus & nos non aliter, quam per fidem in ipſum Deum, juſtificamur 1 Petr. 1. 21, per Chriſtum enim in Deum creditur, & qui in Chriſtum credit, non in ipſum Chriſtum credit, ſed in eum, qui illum miſit, id eſt, in Deum Joh. 12. 44.

Diſcipulus.

Unde probationes ſumis iſtius veterum fidei, qua juſtificati fuerint, & quænam fuit iſta io Deum fides?

Magiſter.

Fide in Deum Abrahamum juſtificatum fuiſſe, teſtatur aperte Moſes Gen. 15. 6, id quod Paulus Apoſtolus Rom. 4, latius confirmat atque explicat, & Abrahami exemplo oſtendit Gal. 3, qua ratione homines coram Deo juſtificentur Rom. 4. 11; quem virum omnium credentium præputiatorum Patrem eſſe ait, non quod ante ipſum nulli præputiati in Deum crediderint, aut ſi aliqui crediderunt, nulli juſtificati coram Deo propterea fuerint; ſed quod ipſe inſigne præter alios omnes, qui præceſſerant, fidei in Deum exemplum extiterit, quodque cum ipſe primus omnium circumciſus fuerit, primus etiam omnium fuerit, qui, licet circumciſus, non tamen per ipſam circumciſionem, ſed per fidem in Deum, dum adhuc præputiatus eſſet, juſtificatus ſit coram ipſo Deo. Nam & omnes, qui ante Abrahamum Deo placuerunt, fidem in ipſum Deum præditos fuiſſe, & propter, ſeu per iſtam fidem Deo placuiſſe, docet Auctor Epiſtolæ ad Hebræos cap. 11. 6, cum diſerte ait: ***ſine fide impoſſibile eſſe placere***, ſubaudi ex præcedentibus, Deo; quam tamen vocem expreſſam habet, una cum Latina vulgata, Syriaca editio. De fide autem in Deum, ſententiam iſtam accipi debere, demonſtrant ſequentia verba, quæ illam confirmant & explicant. Statim enim ſubjicit, ***credere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit.*** Ex quibus etiam apparet, quænam ſit iſta in Deum fides; fiducia nimirum in ipſo Deo collocata, per verum ſtudium ei obtemperandi. Nam quod non modo ſine iſta fide nemo placere Deo poſſit, ſed etiam ex iſta fide fiat, ut quis Deo placeat, & veteres illos iſtius fidei vi probatos Deo fuiſſe, aperte ibidem idem ſcriptor tradit; cum non ſolum, fidem commendans, nempe illam, quam ipſemet delode expoſuit, exempla profert ſanctorum hominum, qui per fidem Deo grati fuerint, verum etiam ante ipſa exempla hanc ſententiam profert Hebr. 11. 2: Veteres, ſeu majores ab fidem, ſeu per fidem, teſtimonio ornatos fuiſſe. Non eſt autem omittendum, quod, cum Noë exemplum affert Hebr. 11. 7, dicit expreſſe, eum juſtitiæ, quæ per fidem eſt, hæredem fuiſſe factum; ut clariſſimum fiat, etiam ante Abrahamum fide juſtificationem contigiſſe, & ſane prophetæ ſeu potius apud Prophetam Habac. 2. 4, Dei dictum, ***juſtus ex fide vivet***; manifeſte à Paulo Gal. 3. 11, ita accipitur, ut univerſale ſit, & ad omnia tempora omneſque ætates pertineat.

Diſcipulus.

Ex iis, quæ, meæ petitioni ſatiſfaciens, dixiſti, ſatis intelligo, illos ex veteribus, qui ſuorum peccatorum veniam à Deo ſunt conſecuti, ita, ut juſti ab ipſo pronunciati ſeu mavis, pro juſtis habiti fuerint, idcirco id conſecutos ſuiſſe, quod Deo ſuerint confiſi, nihil dubitantes, eum ſui cultores remunerari, & propterea ei obtemperandi vero ſtudio fuerint prædìti; & hoc aliud nihil eſſe, quam fidem; unde conſtare poſſit, veteres illos non ſecus, ac nos, per fidem juſtificatos coram Deo fuiſſe, etiamſi fides in Chriſtum ad eos non petinuerit.

Magiſter.

Rem tenes. Neque enim fides in Chriſtum quidquam oovi attulit, quod attinet ad ipſum rei genus; ſed novas tantum quaſdam qualitates ei addidit, quatenus Chriſtus, ut ante oſtendi, perfectiora & præſtantiora tum præcepta, tum promiſſa Dei nomine nobis propoſuit. Nam, quod præterea attulit, ut in ipſo Chriſto fidem collocemus, idque multo præſtantiore ratione, quam vel io Moſe Exod. 14. 31, vel io Prophetis 2 Par. 20. 20, antea, (ut alicubi divinæ literæ perhibent) collocaretur, aut collocanda eſſet; ne hoc quidem rei genus quidquam mutat, quod eſt, fides in ipſum Deum. Quandoquidem, ut dictum eſt, qui in Chriſtum credit, omnino in ipſum Deum, propter hoc ipſum, credit. Immo non ob aliam cauſam eam gloriam Deus Chriſto dedit, ex qua neceſſario conſequitur, ut fiducia io ipſo Chriſto ſit collocanda, longe digniore ratione, quam in Moſe & Prophetis collocaretur, id eſt, Regem ac Dominum noſtrum cœleſtem, & perpetuum illum fecit, cum ſumma poteſtate nobis ea dandi, quæ Dei nomine promiſit; nullam, inquam, aliam ob cauſam hoc Deus fecit, niſi, ut nos hac ratione fidem & ſpem noſtram in ipſo Deo collocaremus 1 Petr. 1. 21.

Diſcipulus.

Quiddam nunc ſuccurrit, quod dubium quodammodo mihi reddit, quidquid de fide, qua ſimiliter ut nos, veteres illi juſtificati fuerint, docuiſti. Memini enim, Paulum ad Galatas 3. 23, ſcribentem diſerte dicere: ***Antequam veniſſet fides, nos cuſtoditos fuiſſe ſub lege, concluſos in eam fidem, quæ revelanda erat.*** Ex quo apparet, donec ſub lege fuit populus, fidem non extitiſſe, ob eamque rem tunc temporis neminem fide juſtificatum fuiſſe.

Ma-

Magiſter.

Peſſime omnino cum hominibus illis actum eſſet, ſi ita res ſe haberet. Certum eſt enim ex altera parte, eodem Paulo ad eoſdem Galatas 3. 11 teſte: neminem coram Deo ex lege juſtificari. Quare nullo pacto illi juſtificari potuiſſent. Nulla enim tertia juſtificationem conſequenti ratio, populo propoſita aut indicata a Deo invenietur, præter Legem, & fidem.

Diſcipulus.

Explica igitur, quæſo te, rem iſtam diligentius, & mihi ſcrupulum hunc prorſus exime.

Magiſter.

Quanquam hic nodus per ſe non adeo difficilis explicatu eſt; tamen ut ſcrupulus iſte, ut petis, tibi prorſus eximatur, aliquanto altius repetendum videtur. Nulli dubium eſſe poteſt, quin nemo Deo gratus & acceptus, & porro juſtificatus coram ipſo eſſe queat, qui probus non ſit. Odit enim Deus omnino improbitatem, ut ſcriptum eſt Pſal. 5. 5 &c; nec aliter ſane ſumma Dei æquitas ac rectitudo ferre poſſe cenſenda eſt. Nihil autem hominem probum magis decet, aut, quo talis nominari poſſit, magis eſt aptum & neceſſarium, quam ipſi Deo ſe obedientem præſtare; tum quia nihil æquius, quam ſuo conditori & ſummo abſolutoque domino, omniumque ſuorum bonorum autori parere atque obtemperare, tum vero quia nihil velle aut jubere poteſt Deus quod æquiſſimum rectiſſimumque non ſit; adeo ut ejus voluntas & juſſus, omnis æquitatis & rectitudinis certiſſima regula cenſeri debeat. Propterea ab ipſo creationis initio Deus homini præcepta dedit Gen. 1. 28. 11. 16, 17, ejuſque obedientiam erga ſe requiſivit, minas addens, niſi eam præſtitiſſet. Jam Dei præceptorum (quorum nomine, quicquid conſtet Deum nos facere aut vitare velle, intelligo) obedientia duplex ſtatui debet. Una cum quis perfectiſſime & ad unguem prorſus divina præcepta conſervat, nec unquam, ne minima quidem ex parte illa tranſgreditur: Altera cum totus in eo eſt, ut illa omnino ſervet, ac porro id reipſa fere præſtet, licet aliquando vel ignorantia, vel incogitantia, vel etiam humana fragilitate labatur, & à rectiſſima iſta via aliquantiſper deflectat. Nemn enim vel filium, vel ſervum qui erga ipſum talem ſe præſtet, ſibi obedientem non dicet. Quod apud Deum ipſum locum habere, & ratio ipſa poſtulat, cum unuſquiſque ex habitu & actionum ſuarum tenore, non autem ex quibuſdam paucis actibus ſit æſtimandus; & Sacræ ipſæ Literæ abunde nos docet, cum juſtorum, qui fuerint, aut eſſe ſoleant, paſſim mentionem faciant, & ex altera parte neminem eſſe qui non peccet aut labatur, quibuſdam in locis teſtentur 1 Reg. 8. 46. Jac. 3. 2. Prov. 20. 9. Eccl. 7. 21. Nam quomodo quis (rogo) juſtus nominari queat, de quo non liceat affirmare, eum Deo obedientem eſſe? Quinetiam eædem Sacræ Literæ ſæpius aſſerunt quempiam in Dei præceptis ambulaſſe, aut id feciſſe quod in ipſius Dei oculis rectum eſſet 2 Par. 17. 4. 1 Reg. 15. 11. 2 Reg. 18. 3. 22. 2, de quo tamen legitur, aliquid feciſſe, quod Deo minus probaretur 2 Par. 16. 7, & 12. 2 Par. 19. 1. 32. 25: 35. 22; quales fuerunt Aſa, Joſaphat, Ezechias, Joſias, Reges Juda, & ipſe David, qui tanquam exemplar, cui alii ſe conformare debeant, ubique proponitur. Nam de eo præter alia multa, de ejus erga Deum obedientia, divina teſtimonia his Solomoni ejus filio Deus ipſe dicit, 1 Reg. 3. 14. 1 Reg. 8. 4, quod ambulaverit in ipſius viis & præcepta atque decreta ipſius ſervaverit, nulla prorſus exceptione addita; eum tamen certiſſimum ſit, non modo eum graviſſime peccaſſe in re Uriæ Chittæi 2 Sam. 12. 9 &c, quæ aliquando excipitur 1 Reg. 15. 5, cum ejus erga Deum obedientia prædicatur, ſed etiam 2 Sam. 24. 10, non leviter deliquiſſe in numerando populo; quod tamen nunquam, ni fallor, excipitur. Adde quod ipſe David in ſuis Pſalmis Pſal. 25. 7: 32. 5: 38. 5: 39. 9: 40. 13: 163. 3: 19. 13, haud obſcure oſtendit, ſe aliis etiam modis in Deum peccaſſe ac deliquiſſe, & alicubi petit à Deo ſe mundari, ab occultis, id eſt, ſibi à Deo ignoſci errores, quos imprudens admiſerit, quippe quod nemo ſatis errores ſuos cognoſcere poſſit. Itaque concludendum eſt, aliquot lapſus & peccata non impedire, quominus quis dici queat Deo obediviſſe, eumque timuiſſe, atque ejus præcepta ſervaſſe. Qua de re luculenter ac diſerte nos monet idem David Pſal. 103. 13. 17, & 18, ubi affirmat, vel potius aperte inculcat, Deum peccata & iniquitates condonando, eorum miſereri, qui ipſum timent, & pactum ipſius ſervant. Cujus rei haud ignarus Solomo, in templi dedicatione Deum orat 1 Reg. 8. 39, ut, parcens peccatoribus, qui ad ipſum ejuſque miſericordiam, in templo precantes confugerint, det unicuique ſecundum omnes vias ſuas, quippe qui omnium cor noverit. Ex quo apparet, ejus hominis vias, rectas dici, & coram Deo tales cenſeri, qui cor rectum habeat, Dei videlicet præceptorum ſtudioſum adeo, ut ea omnibus aliis rebus anteponat, nihilque antiquius habeat, quam ut Deo obediat, tametſi nonnunquam aliquid committat, quod cum Dei præceptis ac voluntate non conſentiat. Ut igitur ad propoſitum revertar; eſt ſine dubio duplex Dei præceptorum obedientia, una perfectiſſima, & abſolutiſſima, altera imperfectior & minus abſoluta. Priorem quin Deus ab omnibus jure optimo requirere atque exigere queat; poſteriore tamen jure optimo poſſit eſſe contentus, nemo arbitror negaverit, qui Dei authoritatem ac potentiam ſecum ipſe vel leviter quidem reputet atque perpendat. Ac priorem ſane in ipſo fœdere cum Iſraëlis populo pangendo, ac repetendo, aperte requiſivit Deut. 27. 26. Gal. 3. 10, maledictum pronuncians illum qui non feciſſet omnia, quæ ſcripta erant in libro legis; cui etiam ſevero decreto voluit ut ipſe populus univerſus, palam ſe aſſentiri teſtaretur. Nam & antea idem populus, requiſitus (ut quidem ex ipſa facti narratione colligi poteſt) ab ipſo Moſe poſtquam eis omnia præcepta Dei expoſuiſſet, totus una voce reſpondit, ac dixit Exod. 24. 3, *Omnia verba, quæ locutus eſt Jehova, faciemus.* Et cum paulo poſt ℣. 7, eadem præcepta Dei Moſes ſcripſiſſet, eaque eidem populo recitaſſet, dixerunt. *Quæcunque dixit Jehova faciemus; & obediemus.* Ac tum demum Moſes ſanguine populum aſpergens fœdus cum eo Dei nomine ſanxit ac confirmavit. Itaque in ipſo fœdere quod Deus cum Iſraëlis populo pepigit, nulla mentio facta eſt illius minus perfectæ obedientiæ qua Deus contentus eſſet futurus, & ubi ea adeſſet ignoturus populo omnia delicta, quæ alioqui adverſus ſua præcepta commiſiſſet, tametſi id omnino facere decreviſſet (quemadmodum ab ipſo orbe condito fragilitatis humanæ miſertus ſemper fecerat,) ejuſque rei fœdere ipſo jam percuſſo & ſancito, non modo per alios Prophetas qui conſecuti ſunt, ſed per ipſum Moſem non obſcure populum admonuerit: nunc ſe ſimpliciter atque indefinite ad iram tardum & ad miſericordiam propenſum eſſe prædicans Exod. 34. 6. Num. 14. 18, nunc vero explicatius promittens ſe pœnitentibus veniam daturum, eoſque ob ipſorum peccata à ſe expulſos, in priſtinum ſtatum reſtituturum; atque adeo beneficiis cumulaturum Deut. 4. 29 &c. Deut. 30. ℣. 1 &c, quod promiſſum quamvis non omnino id exprimat quod dixi de minus perfecta illa obedientia qua Deus contentus eſſe jam tum decreviſſet; tamen docet non prorſus neceſſariam fuiſſe perfectam illam obedientiam, quam fœdus ipſum alioqui requirebat, quæque in ipſa lege continebatur. Quo reſpiciens Paulus, dixit, legis tempore, fidem non extitiſſe, id eſt divinum decretum perpetuo fœdere ſancitum nondum promulgatum fuiſſe de juſtis pronunciandis iis, qui ipſi Deo confiderent, id eſt ut ſupra ex verba Epiſtolæ ad Hebræos explicatum fuit, ſpe futuræ remunerationis vero ſtudio divinis præceptis parendi eſſent præditi. Quod idem reipſa eſt cum ea obedientia, qua licet minus perfecta, Deum contentum eſſe voluiſſe diximus. Tale enim decretum per Chriſtum demum, publicatum eſt; & ſic fides per Chriſtum demum extitit; tametſi

Digitized by Google

tametſi per fidem etiam ante legem & ſub ipſa lege homines juſtificarentur.

Diſcipulus.

Ex iis quæ dixiſti, videor mihi percepiſſe, non ſolum ejuſmodi ſolutionem, quam tibi ſolvendam propoſueram, ſed etiam veram cauſam & rationem, cur ſemper fide juſtificati ſint homines coram Deo; ſi modo omnino verum eſt (quemadmodum ſane ſatis probaſſe videris) imperfectiorem illam Dei præceptorum obedientiam fide contineri, & fidem reipſa idem eſſe cum obedientia iſta. Nam & ſine Dei præceptorum ſeu voluntatis obedientia, neminem juſtificari poſſe demonſtraſti, & imperfectiorem illam obedientiam, obedientiam tamen appellari poſſe, ex ipſis etiam Sacris Literis docuiſti. Perfectiſſimam vero qui præſtet vix, aut ne vix quidem, inveniri, cum ratione, tum divinis teſtimoniis & confirmari facile poteſt, & ipſa haud leviter vel indicaſti, vel etiam oſtendiſti. Verum adhuc quædam ſunt, quæ dubiam mihi facere videntur ſententiam iſtam, quod fides in Deum, & imperfectior illa Dei præceptorum ſeu voluntatis obedientia, idem ſint reipſa, vel etiam altera alteram contineat.

Magiſter.

Credo equidem te adhuc hærere in ſententia iſta penitus probanda. Sed nihil prorſus, Deo dante, hærebis, ubi, quid ſit fides in Chriſtum qua juſtificamur, edoctus à me fueris; ad quem locum, iſtius ſententiæ plena confirmatio reſervanda eſt. Nunc tantum, idque ſummatim de diſcrimine agitur modi ac rationis qua Veteres illi Deo grati & accepti fuerint, & ſic peccatorum ſuorum veniam ab ipſo obtinuerint, & nos itidem ſimus. Ad quod explicandum ſatis ſententiæ iſtius veritas demonſtrata à nobis fuit, teque ad illud percipiendum, nullius uberioris declarationis egere puto.

Diſcipulus.

Jam intelligo, diſcrimen iſtud non in reipſa, ſeu rei genere, ſed in ejus qualitatibus & accidentibus conſiſtere. Nam modi iſtius ac rationis genus ipſum, eſt fides in Deum, quæ & veteribus illis & nobis eadem eſt, fiducia nimirum in ipſo Deo, per verum ſtudium obedientiæ voluntatis & præceptorum ejus, cum remunerationis ſpe conjuncta: ſed in eo eſt differentia, quod & præcepta nobis data, & remuneratio, quæ nobis ſperanda eſt, longe præſtantiora ſunt. Ac præterea in eo, quod modus & ratio iſta veteribus illis ex ſola Dei benignitate ſemper contigit, ab eaque ſola ſemper tota pependit; nobis vero quamvis ab eadem ſola Dei benignitate profecta, fœdere tamen perpetuo ſancita & confirmata fuit.

Magiſter.

Gaudeo me non falſum eſſe opinione de te mea, teque diſcrimen iſtud optime percepiſſe.

Diſcipulus.

Atqui unum adhuc mihi diligentius pernoſcendum reſtat. Etenim cum iſtius diſcriminis vis maxima, maximique facienda in eo ſit, quod non eadem veteribus illis, quæ nobis, divina fuerint præcepta, & quod ad moralia attinet, jam quid utraque inter ſe differant, ſatis perceperim; nunc ex te ſcire velim, quid de cerimonialibus, ut vocant, & judicialibus ſentiendum ſit; an ſcilicet ſtatuendum quemadmodum plerique ſtatuunt, cerimonialia illa & judicialia præcepta olim per Moſem Iſraëlis populo data nihil ad nos pertinere, & an ulla habeat Chriſtiana Religio cerimonialia aut judicialia præcepta.

Magiſter.

Communis de præceptis iſtis Moſaicis ſententia omnino vera eſt. Cum enim ceremoniæ iſtæ, umbra eſſent rerum futurarum, quæ videlicet per Chriſtum extiterunt, ipſis rebus advenientibus & præſentibus, jam umbræ locus eſſe non poteſt. Sic enim Paulus ipſe Apoſtolus Col 2. 16, 17, non obſcure argumentatur. Porro quod attinet ad judicia, ea propterea Iſraëlis populo à Deo fuerunt conſtituta, quod is populus ſuam Rempublicam hic in terris terrenam eſſet habiturus & certam poſſeſſionem ſibi in perpetuum aſſignatam adepturus, ad cujus etiam generis Rempublicam & poſſeſſionem, ipſa judicia fuerunt accommodata. At Chriſtianus populus nullam in terris Rempublicam terrenam habet, nullamque certam ſibi in perpetuum aſſignatam poſſeſſionem. Quippe cujus vera reſpublica in cœlis ſit Phil. 3. 20, quique non habens hic in terra civitatem permanentem, futuram, id eſt, cœleſtem, inquirat Hebr. 13. 4. Jam de eo, quod à me poſtea quæſiiſti, an nihilominus habeat Religio Chriſtiana judicia & ceremonias aliquas, tunc agendum erit, cum Chriſti præcepta explicabimus. Ut tamen nunc tibi ſatiſfiat, quantum neceſſe eſt ad diſcrimeo Veteris ac Novi Fœderis hac in parte percipiendum, recordari debes ejus, quod antea concluſum eſt, præcepta promiſſis conſentanea eſſe debere, cum igitur Veteris Fœderis promiſſa eſſent rerum fluxarum & pereuntium; & ſic bonorum minime verorum & ſolidorum, conſentaneum fuit, ut, quemadmodum quia bona illa exilia & imperfecta erant, data ſunt præcepta minus præſtantia minuſque abſoluta, ea etiam, quæ natura ut ratione nituntur, qualia ſunt moralia; ſic darentur præcepta, quæ minus firma & ſolida eſſent, id eſt, nec natura nec ratione niterentur, ſed ſola præcipientis voluntate, qualia ſunt ceremonialia. At cum promiſſa Novi Fœderis bonorum ſint verorum ac ſolidorum, non conveniunt cum illis ceremonialia præcepta; adeo ut non temere ſit ſtatuendum, aliquod ceremoniale præceptum in Novo Fœdere ſeu in religione Chriſtiana fuiſſe datum, niſi de eo ex divinis teſtimoniis apertiſſime & certiſſime conſtet; ac potius cenſendum, nullum in ea eſſe præceptum, quod ſit mere ceremoniale. De judiciis vero, quando ea in genere, & ſimpliciter loquendo, non ſunt diſſentanea Novi Fœderis promiſſis, cenſendum eſt, in ipſa Chriſtiana religione aliqua fuiſſe data, quæ ad illam rempublicam proprie pertineant, quam veram Chriſtianorum rempublicam eſſe diximus; quæ vero eo proprie non pertineant, nulla certe conſtituta fuiſſe, exiſtimandum eſt; ſed ea à Chriſtianis, uſu exigente, eatenus conſtituenda & exercenda eſſe, quatenus ab ipſo Chriſto, ejuſque Apoſtolis præcepta charitas, patientia, humilitas, & ſui ipſius abnegatio poſtulat ac ferre poteſt; ut poſtmodum ſuo loco explicatius dicetur: Potes, ni fallor, ut ad rem ipſum tandem redeamus, jam ſatis percipere, me in Chriſtiana religione definienda ſeu deſcribenda ita locutum fuiſſe, ut patefactionem illam divinæ voluntatis, quæ fuit ante Chriſtum exbibitum, minime meis verbis complexus fuerim, meque Chriſtianæ religionis proprium id feciſſe, quod revera ejus eſt proprium, cum illam rationem & viam eſſe dixi ad immortalitatem conteodendi & aſpirandi.

Diſcipulus.

Equidem agnoſco, rem ita ſe habere. Lætorque me hujus rei percipieodæ occaſione, Veteris Novique Fœderis diſcrimen rectius multo, quam antea, intellexiſſe: ſed eſt nunc quod dubitem; cur in definitione non verba illa poſueris, *divinitus patefacta*, cum ſatis futurum fuiſſe videatur ad excludendam religionem illam divinam, quæ fuit ante Chriſtum (cujus veros cultores immortalitatis participes fore non negas) quod non *perveniendi* verbo, ſed *contendendi & aſpirandi*, ut ipſe antea monuiſti, uſus fueris.

Magiſter.

Atqui verba iſta, *divinitus patefacta*, idcirco apponenda fuerunt, ut, cum nobis de divinis arcanis non conſtet, excluderetur omnis alia via & ratio ad immortalitatem contendendi & aſpirandi, ſi forte Deo placeat, etiam ex iis, qui Chriſtum non norunt, illos, qui ipſum tamen Deum ex animo colunt, vel æqui rectique amantes ita omnino vivunt, ut eis ipſorum dictat conſcientia, ad immortalitatem aſpirare, ad eamque non fruſtra contendere. Quidquid enim Deus de iſtis ſtatuerit, certum eſt ex altera parte, ut ait Petrus

Act. 4. 12, nullum alind nomen datum eſſe ſub cœlo, in quo oporteat nos ſervari, præter Chriſtum Jeſum, neque in ullo alio eſſe ſalutem, æternam intellige, ſimiliter ſub cœlo datam, id eſt, humano generi à Deo pateſactam.

Diſcipulus.

Verum alia ſunt, ut mihi quidem videtur, divina teſtimonia, ex quibus probari videtur, omnino & abſolute neminem vitam æternam adepturum, qui Chriſtum ignoret.

Magiſter.

Sunt quidem non pauca ejuſmodi teſtimonia; ſed cum nihilominus ſint, qui velint ex iis ſententiam iſtam non omnino confirmari, & res merito dubia videri poſſit, volui in definitione mea verba illa addere, & aperte Chriſtianam religionem à quacunque alia diſtinguere.

Diſcipulus.

Hactenus mihi videris definitionem ſeu deſcriptionem tuam Chriſtianæ religionis, ad ea, quæ ſeu tacite ſeu aperte illi objeceram, reſpondendo, ſatis confirmaſſe ac comprobaſſe. Ac tamen adhuc quiddam reſtat, quod de ea ex te quæram. Cur ſcilicet *immortalitatis* ſimplici vocabulo ſis uſus, non addito epitheto *beatæ*: vel cur non potius Sacras Literas imitatus, vitam æternam dixeris.

Magiſter.

Equidem ut tibi, tuiſque objectionibus plene ſatiſfacerem, multa hactenus dixi alieniore fortaſſis loco. Sed ſpero, te eorum, ubi opus fuerit, optime recordaturum: eruntque tibi, ut arbitror, tanquam præludia & introductio quædam ad potiora non pauca totius futuræ diſputationis noſtræ. Ut igitur & nunc tibi ſatiſfaciam, aliquid, non omnino ſuo loco dicendum mihi fuerit. Itaque ſcias, me immortalitatis nomine in Chriſtiana religione tibi delineanda, non autem vitæ æternæ propterea fuiſſe uſum, quod mihi viſum eſt, debuiſſe me ab initio tecum, quamvis Chriſti ſacris initiato, ejuſque diſciplinæ non plane rudi, tanquam cum eo loqui, cui vocabula & loquendi modi, in hac diſciplina uſitati, ejuſque quodammodo proprii, non ſatis cogniti ac perſpecti eſſent. Nam alioqui idem voce immortalitatis declaratur, quod vitæ æternæ; niſi quod Latinis ſcriptoribus *immortalitatis* nomen uſitatum eſt, *vitæ æternæ* non item: & ii ex antiquis Chriſtianis, qui Latinius ſcripſiſſe creduntur, qualis eſt Arnobius & Lactantius, libentius, niſi memoria me fallit, *immortalitatis* nomine, quam *vitæ æternæ* utuntur. Volui præterea, ut verum fatear, non modo tibi occaſionem præbere ſtatim ex me quærendi de hominis naturali conditione, quod attinet ad immortalitatem, verum etiam, tametſi tu nihil hac de re me interrogaſſes, in deſcriptione iſta mea religionis Chriſtianæ, ſatis aperte innuere, hominem ſua natura nihil cum immortalitate commune habere. Vix enim quis cogitare poteſt, quantopere, hoc recte noſſe, ad omnia ſacratiſſimæ religionis myſteria intelligenda conducat, vel potius neceſſarium ſit. Non addidi autem immortalitatis nomini epithetum *beatæ* (quod te idcirco mirari ſuſpicor, quod ii etiam, qui pietatis Chriſtianæ expertes fuerint, immortales, ſed miſeri fore creduntur) non tam ut Latinos ſcriptores imitarer, qui, licet Chriſtiani, plerumque ſic loqui mihi videntur, quam ne ab uſu ipſorum divinorum ſcriptorum, atque adeo Chriſti ipſius recederem, qui vitæ æternæ nomini, quod eodem prorſus ſenſu uſurpant, quo ego una cum aliis compluribus immortalitatis nomen uſurpavi, nullum ejuſmodi epithetum addere conſueverunt. Et tamen, ut ante attigi, ſi ipſius vocis vim ſpectes, nihilo plus ſignificat vita æterna, quam immortalitas; &, ſi illi, qui pietatis Chriſtianæ fuerint expertes, immortales nihilominus ſunt futuri iidem certe in æternum etiam vivent. Paulus ſane Apoſtolus Tim. 7. 10 ait. Jeſum Chriſtum per Euangelium vitam & immortalitatem in lucem protuliſſe (cum ſine dubio beatam immortalitatem intelligeret) epitheto iſto aut ſimili minime expreſſo vel adjuncto. Verum etiam ipſum ſimplex vitæ nomen haud raro in Sacris Literis juſtorum propriam plenamque mercedem ſive beatam immortalitatem ſignificat.

Diſcipulus.

Abunde mihi ſatiſfactum eſt; nec amplius quicquam occurrit quod mihi in definitione tua Chriſtianæ Religionis vel minimam quidem dubitationem facere poſſit. Quare ulterius jam, ſi tibi placet, progrediar [*deſiderantur quædam*] & qualis ſit Chriſtiana Religio, ſeu quænam ſit via & ratio iſta ad immortalitatem aſpirandi, ex te ſciſcitabor ac diligenter exquiram.

Magiſter.

Placet ſane. Verumtamen præſtat in ſequentem diem diſputationem noſtram reliquam differre. Tarde enim admodum hodie me conveniſti; & jam adveſperaſcit. Mihique alia quædam ante noctem ſunt agenda.

Secundi diei Dialogus.

CAPUT II.

Qualis ſit Chriſtiana Religio.

CApitis Secundi pars Prima, in qua de eſſentiæ nec non in genere de voluntatis Dei cognitione agitur.

Diſcipulus.

Scis, heri me à te quærere voluiſſe, qualis ſit Chriſtiana Religio, ſeu quænam ſit iſta via & ratio ad immortalitatem aſpirandi, qua Chriſtianam Religionem definiiſti, idque tibi probatum fuiſſe. Jam igitur meo huic deſiderio ſatiſfacere velis.

Magiſter.

Jeſus Chriſtus ipſe paucis verbis nos docuit, quænam ſit via & ratio iſta, cum Deum Patrem ſuum orans ait Joh. 17. 3, *Hæc eſt autem vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Sic enim ego hæc verba interpretor; non quaſi hæc cognitio ſit ipſa æterna vita, ſeu hac cognitione, vere ac proprie loquendo, ipſa æterna vita contineatur, tametſi id, verba ipſa præ ſe ferant; ſed, quod cognitio iſta ſit via & ratio ad vitam æternam perveniendi. Non enim infrequens eſt hæc metonymia in Sacris Literis, qua videlicet effectus pro cauſa ponitur; id eſt, aliquid dicitur eſſe id, cujus aliquomodo eſt cauſa; adeo ut ſatis ſit vel remotam & ex accidenti ſimul cauſam eſſe. Atque, ne longius abeam, exemplum proferam in ejuſdem Chriſti verbis, vitam æternam ſimiliter quiddam aliud appellantis. Inquit enim Joh. 12. 50. *Et ſcio quia mandatum ejus* (de Patre ſuo loquitur) *vita æterna eſt.* In quemcunque enim ſenſum mandatum iſtud accipiatur, certe non ipſum mandatum eſt vita æterna, eove ipſa vita æterna continetur, ſed ne cauſa quidem vitæ æternæ eſt, niſi quatenus iſtud mandatum ſervare, vitam æternam parit. Ut autem ſervetur, hoc, quod ad ipſum mandatum attinet, prorſus ex accidenti eſt. Namque nihilominus erit Dei mandatum, etiamſi nunquam ſervetur, nec ex ipſius rei natura eſt, ut omnino ſervetur.

Diſcipulus.

Facile mihi perſuades metonymiam iſtam in Chriſti verbis eſſe poſſe. Sed quominus revera eſſe credam, illud me impedit, quod ſi ita eſſet, ſequeretur, quemcunque, qui Patris Chriſti ſolius veri Dei, & Chriſti ipſius cognitionem habeat, vitam æternam adepturum eſſe, & ſic ſequeretur.

Deſunt non pauca.

Magiſter. Scripto illo ita ſim locutus. Perinde eſt enim ac ſi dixiſſem, ſi quis velit Dei Chriſtique præcepta ſervare, ſciendum illi eſſe, eum, quem ipſe una cum aliis Deum nominat, non tantum eſſe, ſed vere eſſe Deum. Nec aliter accipienda ſunt ſacri illius ſcriptoris verba. Dei autem nomen hic ſine ulla controverſia, in potiori quadam ſignificatione accipitur, id eſt,

id eſt, eum ſignificat, qui ex ſeipſo divinum imperium in nos habeat. Quemadmodum igitur, ſi quis curet ad Deum accedere, credere debet, eum ex ſe ipſo, divinum imperium in ſe habere; ſic, ſi quis velit Dei Chriſtique præcepta ſervare, neceſſe eſt, ut hoc ipſum noverit, id eſt ſibi perſuadeat. Ex quo apparet, ſicut in verbis illius divini ſcriptoris, ſic in meis nihil ſupervacaneum eſſe.

Diſcipulus.

Dum mihi, ut feciſti ſatiſfacere curas, locum iſtum auctoris ad Hebr. luculenter ſane explanaſti. Quem miror te ut ex parte non etiam omnino eſſe imitatum, nec addidiſſe, ut ille addidit, aliquid de eo, quod Deus ſe quærentes remuneretur.

Magiſter.

Jamne tibi excidit, nos hic agere de Dei cognitione, quod ad naturam ſive eſſentiam Dei attinet? Remuneratio vero ſe quærentium, non pertinet ad Dei naturam ſive eſſentiam, ſed ad ejus voluntatem.

Diſcipulus.

Agnoſco errorem meum. Sed quando jam ſatis explicaſti, quid ſit ſcire Deum eſſe, explica ſimiliter quæſo te, cur neceſſarium ſtatuas, ſi quis velit Dei Chriſtique præcepta ſervare, ſcire quod Deus ſit.

Magiſter.

Propterea ita ſtatuo, non modo, quia in re ferme eadem, video idem conſtitutum divinitus, id eſt, ab auctore Epiſtolæ ad Hebræos fuiſſe, ſed etiam quia ſatis conſtat, ſi quis velit alicujus præcepta ſervare, quæ juſſa potius appellari debeant & pro juſſis haberi, cujuſmodi ſunt Dei Chriſtique præcepta, neceſſe eſſe, ut norit iſtum, cujus præcepta ſunt, imperium in ſe habere. Quod ſit præterea præcepta iſta non actiones ſolum ſed etiam mentem animumque reſpiciat ipſaſque cogitationes, quo humanum imperium non pertingit, nulli dubium eſſe poteſt, quin iſtud imperium agnoſci debeat divinum. At vero ejuſmodi eſſe Dei Chriſtique præcepta, quis eſt qui neſciat? Denique, ſi de eo, qui ſui ipſius nomine præcepta det ſeu juſſa, quæ divinum imperium requirant, perſuaſus quis non fuerit, illum ex ſe ipſo imperium iſtud habere, nulla ratione perſuadere ſibi poterit, ab eo legitime juſſa iſta data fuiſſe, & conſequenter ea exequi non curabit. Jam Dei Chriſtique præcepta ſeu juſſa omnia ab ipſo Deo data, ut hic jam pro conceſſo tacite à me poſitum fuit, (licet aliorum, & præſertim Chriſti miniſterio in ipſis dandis uſus fuerit) ipſius unus nomine ſunt data. Quare is, qui exequi illa ſit curaturus, neceſſe eſt ut noverit Deum ex ſe ipſo habere iſtud divinum imperium.

Diſcipulus.

Video te plene petitioni meæ ſatiſfeciſſe, & tria illa, quæ Dei nomine complexus fueras, cum dixeras, ei, qui Dei Chriſtique præcepta ſit ſervaturus, ſciendum eſſe, quod Deus ſit, id eſt imperium, idque divinum, & ex ſe ipſo habeat, ſingulatim demonſtraſſe ab ejuſmodi homine in Deo agnoſci debere. Nunc expecto, ut ſimiliter doceas, non poſſe quenquam Dei Chriſtique præcepta ſervare, niſi credat Deum eſſe unum.

Magiſter.

Satis proclive videtur id per ſe intelligere, ſi modo ſciatur, quid hoc ſibi velit, Deum unum eſſe. Quanquam hoc quoque intellectu ſatis facile videtur, ubi conſtitutum jam fuerit, quemadmodum hic factum eſt, quid nomen Deus in hac diſputatione ſignificet. Significat autem ut diximus eum, qui ex ſe ipſo divinum imperium habeat. Ergo Deum unum eſſe, nihil eſt aliud, quam non eſſe niſi unum, qui ex ſe ipſo divinum imperium habeat. Hoc noſſe debet is, qui Dei Chriſtique præcepta ſit ſervaturus, & conſequenter ſibi perſuadere, eum, à quo, ut à prima cauſa proficiſcuntur, ſolum eſſe, qui ex ſe ipſo divinum imperium habeat.

Diſcipulus.

Cur vero? An non ſatis eſt ſi noverit, illum ex ſe ipſo in nos divinum imperium habere? Nam quid huc pertinet, ut noverit etiam eſſe ſolum qui tale imperium habeat.

Magiſter.

Pertinet omnino, immo, ut dixi, neceſſarium eſt; idque duplici potiſſimum de cauſa. Primum quia inter ipſa divina præcepta, hoc præcipuum eſt, ut agnoſcamus Deum, qui illa dedit, ſolum eſſe Deum, quando jubemur ipſum ſolum adorare, ipſique ſoli ſervire Matth. 4. 10. Deut. 6. 13. x. 20. Certum eſt enim, eum, qui ex ſeipſo in nos divinum habeat imperium, adorari à nobis debere. Ut enim adorationis objectum eſt divinum imperium, ſic divini imperii neceſſaria ſequela eſt, adorari debere. Quomodo igitur poſſet quis Deum, qui iſta præcepta dedit, ſolum adorare, ſi crederet alium eſſe, qui præter ipſum, divinum imperium ex ſe ipſo in nos haberet? Adde, quod diſerte in primo divinæ legis præcepto habetur Exod. 20. Deut. 5, ne præter Jehovam Deum, qui Legis eſt auctor, ullum Deum habeamus. Quomodo vero poſſet non habere alium Deum ille, cui perſuaſum non foret, nullum alium eſſe, qui in ſe divinum imperium ex ſe ipſo haberet?

Diſcipulus.

Cum dixiſti, nos juberi ſolum Deum adorare, & ipſi ſoli ſervire, arbitror te reſpexiſſe ad Chriſti verba, quæ Diabolo ipſum tentanti reſpondit, adque ea loca, unde Chriſtus verba iſta protulit. Verum neque in illis locis, neque in Chriſti verbis habetur vox *ſolum*, cum Deus adorari jubetur.

Magiſter.

Circumſtantiæ locorum ad quæ relationem habent verba Chriſti, omnino docent, perinde eſſe, ac ſi expreſſe additum eſſet *ſolum*. In Chriſti autem verbis vox *ſolus*, quæ etiam Deut. 6, in Græca editione legitur, quamvis poſtea, cum de ſerviendo Deo agitur, adjecta, cenſeri debet etiam antea adjecta; alioquin Chriſtus Diabolum non repreſſiſſet, qui non ſe ſolum, ſed ſimpliciter ſe adorari poſtulabat.

Diſcipulus.

Ita eſt. Nam memini nunc loci illius in Apocalypſi, cum Angelus Johannem à ſe adorando deterrere volens, ut Deum adoraret, illi dixit Apoc. 19. & 22; ubi quamvis vox *ſolus* non fuerit addita, perinde habetur ac ſi addita fuiſſet.

Magiſter.

Recte ais. Quanquam apud Cyprianum in illo Apoc. loco qui bis habetur, legitur non *Deum adora*, ſed, *Jeſum Dominum adora*. Ubi nihilominus ſubaudienda eſſet vox *ſolum*. Alioqui ſimiliter Angelus Johannem non repreſſiſſet.

Diſcipulus.

Atqui ſi Angelus dixiſſet Johanni, *Jeſum Dominum ſolum adora*, excluſiſſet ab adoratione Deum Patrem. Quod impium eſt vel cogitare.

Magiſter.

Non excluſiſſet. Nam de rebus creatis accipienda eſſent Angeli verba, quemadmodum ipſe erat res creata. Ac ſi dixiſſet, inter res creatas nec me, nec ullum alium adorare debes, præter Jeſum. Namque ille eſt dominus, nos autem omnes ſervi, ut tu es. Quomodo enim iſtud non pugnet cum præcepto ſolius Dei adorandi, poſtea commodiore loco explicabitur. Nam jam tempus eſt, ut alteram cauſam exponam, cur Dei Chriſtique præcepta ſervare volenti, neceſſe ſit ſibi perſuadere, Deum ſolum eſſe, qui ex ſe ipſo divinum imperium in nos habeat. Animadvertendum igitur eſt, Chriſti præcepta, quæ, ut in heſterna diſputatione attigimus, & ſuo loco probabimus, Legi per Moſem datæ addidit, ejuſmodi eſſe, quæ ſine ſpe conſequendæ æternæ vitæ ſervari non poſſint. Superant enim, ut ſuperiore die diſputavimus, ipſius hominis naturales vires, per ſe conſideratas, quas ſpe hujus ingentis ac deſiderabiliſſimi ab omnibuſque neceſſario exoptatiſſimi præmii fulcire ac roborare oportet. Mitto, quod ipſa Chriſti præcepta hoc ipſum complectuntur, ut ſcilicet,

ſub

Digitized by Google

ſub ſpe æternæ vitæ conſequendæ fiant. Hoc enim obedientiam iſtam multo præſtantiorem reddit, Deoque acceptiorem; ut non pauci docuerunt, & contra quam aliis aliter videri poſſit, demonſtrarunt. Sed quia hac de re agendum poſtea erit, & aperte probandum, Chriſti præcepta hoc ipſum complecti, ut vitam æternam nobis illa ſervantibus datum iri credamus; hoc in præſentia omiſſo, ſatis habeo, ſine fide, id eſt, firma perſuaſione iſta, Chriſti præcepta, etiamſi iſtud ipſum præceptum non fuiſſet, ſervari non poſſe. Nam quomodo firma iſta perſuaſione præditus eſſe potero, ac ſperare, me à Deo per Chriſtum habiturum vitam æternam, niſi ſimul perſuaſum mihi fuerit, Deum ejuſmodi eſſe, qui ſolus ex ſeipſo divinum imperium habeat, & ſic hujus univerſitatis & ipſius naturæ abſolutus ſit dominus? Excitare ſiquidem a mortuis, & immortalitate ac perpetua felicitate donare, vim requirit, quæ omnia poſſit; qualis vis in eo tantum eſſe poteſt qui ſolus ex ſeipſo divinum imperium habeat. Neque requirit modo, ſed quod requirat, hoc omnes ſentiunt, immu vix vulgo creditur tantam vim inveniri poſſe, quæ id præſtet.

Diſcipulus.

Agnoſco jam utramque cauſam, cur ſi Dei Chriſtique præcepta ſervare velimus, perſuaſum habere debeamus, Deum unum eſſe, id eſt, neminem præter ipſum, divinum imperium ex ſeipſo habere. Quorum prior ad Dei gloriam ſpectat, altera vero ad ſalutem noſtram. Quare etiam priorem pluris faciendam exiſtimo.

Magiſter.

Vera ſunt iſta, & recte exiſtimas. Quanquam non poteſt eſſe ſalus noſtra à Dei gloria disjuncta. Illud certiſſimum eſt, priorem quam attuli cauſam, certiorem eſſe, & nimis aperte conſtare, Deum ſupra omnia à nobis requirere, ut credamus, ipſum eſſe ſolum omnium bonorum auctorem, & ſolum ex ſeipſo jus divini imperii in nos habere, utque ipſum, ut talem veneremur, colamus ac prædicemus; nec quidquam magis in nobis abominari, quam opinionem pluralitatis Deorum, id eſt, quod aliquis Deus præter ipſum ſit, qui à nemine niſi à ſeipſo dependens divina poteſtate ſit præditus, quemadmodum innumerabilia ferme in Sacris Literis teſtimonia apertiſſimam fidem faciunt. Quæ omnia iis addi poſſunt, quæ de divino præcepto hujus rei antea diſputavi. Vim enim omnino præcepti habent cuncta & ſingula teſtimonia iſta. Cur enim (exempli cauſa) Moſes populo dicit Deut. 6, *Audi Iſraël, Jehova Deus noſter, Jehova unus eſt*, niſi ut jubeat eos id pro certo habere, & hinc agnoſcant ſe debere id facere, quod diſerte ſtatim illis præcipit, inquiens, *Et diliges Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo &c.*

Diſcipulus.

Memini, te cum de his duabus cauſis dicere inciperes, cur agnoſcendum nobis ſit, Deum eſſe unum, ſi ipſius Chriſtique præcepta ſervare velimus, ita locutum fuiſſe, ac ſi duæ iſtæ cauſæ non eſſent ſolæ, ſed potiores; notavi enim te vocem *potiſſimum*, addidiſſe. Quod non ſine cauſa arbitror à te factum fuiſſe.

Magiſter.

Prævenisti me; Jam enim, cur vocem iſtam addiderim, explicaturus eram. Videtur enim, etiamſi nec ipſe Deus id præcepiſſet, nec Chriſti præcepta requirerent, ut vitæ æternæ præmium, ab iis qui illa ſunt ſervaturi ſperaretur, vix ac ne vix quidem fieri poſſe, ut quis Dei Chriſtique præcepta ſervet, niſi perſuaſum habeat, Deum qui illa dedit ſolum eſſe, qui ex ſeipſo divinum imperium in nos habeat. Ut enim quis Dei præcepta ſervet, non ſatis eſt ſimpliciter ea facere quæ Deus fieri præcepit, ſed neceſſe eſt præterea ob hanc ipſam cauſam illa facere, quod Deus ea fieri præcepit, utque illi debita obedientia præſtetur. Hoc autem neceſſario requirit, ut omnino ac certo nobis ſit perſuaſum, illum habere jus, omnia & ſingula iſta quæ præcepit ac juſſit, præcipiendi ac jubendi; quod fieri nequit, dum credimus aut dubitamus, ne quis alius præter eum ſit, qui ex ſeipſo divinum imperium in nos habeat. Sic enim neceſſe eſſet, ut divinum iſtud in nos imperium diviſum eſſet, id eſt, in quibuſdam tantummodo iſte, in quibuſdam rurſus tantummodo ille, nobis imperandi jus haberet. Qua igitur ratione certi eſſe poſſemus, præcepta quæ tanquam à Deo data nobis ſervanda proponuntur, non excedere limites imperii ejus? Apparet igitur, ut præcepta iſta in eum finem faciamus, in quem fieri debent, oportere nobis perſuaſum eſſe, eum qui illa dedit, nullis limitibus circumſcriptum divinum imperium in nos habere, & conſequenter ſolum eſſe, qui ex ſeipſo tale imperium in nos habeat. Hinc intelligi poteſt, quamvis præceptum de hac ipſa re à Deo datum præcipue ad ipſius gloriam pertineat, ſimul tamen ad noſtram quoque felicitatem pertinere, cum, ſi iſtud nobis perſuaſum non fuerit, Deo integram obedientiam præſtare firmiter ſtatuere non poſſimus, ſine quo firmo propoſito fieri non poteſt, ut Deo cari ſimus, & conſequenter non niſi infelices eſſe poſſumus.

Diſcipulus.

Jam intelligo quam neceſſarium ad confirmationem Dei Chriſtique præceptorum ſit, ſibi perſuadere, Deum ex ſeipſo divinum imperium in nos habere, & ſolum talem eſſe. Sed ſatis eſſe, ut hæc duo, ex iis, quæ ad ejus eſſentiam pertinent, cognita habeamus, haud facile poſſum credere. Nam ut cætera taceam, neceſſarium etiam omnino videtur, & quidem ad Dei Chriſtique præcepta ſervanda, cognitum habere, Deum eſſe æternum, id eſt, ut principio ſic fine carentem. Nam quomodo (quæſo) ut reliqua omittam, poterit quis ſibi perſuadere, ſe vitam æternam ab illo habiturum, qui ipſe non ſit æternus? Concluſum eſt autem à te, vitæ æternæ conſequendæ ſpem ad Chriſti præcepta ſervanda neceſſariam eſſe.

Magiſter.

Vera dicis. Sed oportet te animadvertere, Dei æternitatem aperte ac neceſſario eo contineri, quod Deus ex ſeipſo, & quidem ſolus, divinum imperium in nos habeat. Hoc enim manifeſte complectitur ac ferme diſerte exprimit, Deum principium nullum habere. Neque enim ex ſe ipſo divinum imperium habere, aliud eſt, quam illud & natura ſua habere, & à nullo alio accepiſſe. Neceſſe eſt autem, ut is qui natura aliquid habet, nec aliunde id accipit, nullum initium ipſe habuerit. Alioqui vel naturaliter id non haberet, vel per propagationem, & ſic non ex ſeipſo, ſed ex propagante. Quod ſi hoc ita ſe habet in aliis omnibus rebus, quanto magis id verum eſſe debet in imperio divino, eoque ejuſmodi quod ſolus quis habeat, cum tale imperium nec acquiri propriis viribus poſſit, nec aliunde accipi? Nullum igitur dubium eſſe poteſt, quin ſi Deus ex ſeipſo & quidem ſolus, divinum habet imperium, nullum habuerit initium, ſed ſemper fuerit, & conſequenter nullum ſit habiturus finem, ſed perpetuo & in ſempiternum ſit futurus.

Diſcipulus.

An non cenſes adhuc alia eſſe, quæ ad Dei eſſentiam vel pertineant, vel pertinere affirmentur, eaque Deo Chriſtoque obedire volenti cognitu ſint neceſſaria?

Magiſter.

Cenſeo quidem; ſed ea ejuſmodi ſunt; quæ non minus quam æternitas, illis duobus, quæ ego ſatis eſſe dixi, apertiſſime contineantur.

Diſcipulus.

Quænam ſunt iſta?

Magiſter.

Potentia, bonitas, ac ſapientia ſumma, nulliſque limitibus circumſcripta. Placet enim alios hac in re imitari, ut ſcilicet his tribus ea omnia complectar, quæ in Deo ſunt naturaliter, & in alia re quapiam qualitates & eſſent & dicerentur, ſed in Deo, ut plerique ſtatuunt, ad ipſius eſſentiam omnino referuntur. Quanquam videtur dici poſſe, qualitates eſſentiales dari,

ſeu

ſeu qualitatem id etiam appellari poſſe; quod ad rei eſſentiam pertinet, ut eſt in homine rationabilitas. Sed hæc in præſentia logicis ac philoſophis relinquamus, & una cum aliis ſimpliciter ſtatuamus, tria iſta quæ diximus, in Deo ad ipſam Dei eſſentiam omnino pertinere. Id tantummodo animadvertendum eſt, me hic bonitatis nomine potiſſimum id complecti, quod alii etiam neceſſario ſunt complexi, juſtitiam videlicet, ſeu mavis rectitudinem & æquitatem, idque fere ſolum hoc loco intelligere, ſapientiæ vero appellatione, rerum notitiam ac certam ſcientiam ſignificare voluiſſe. De quibus antequam aliquid explicatius dicam, oſtendendum mihi eſt, quomodo ex eo, quod Deus ex ſe ipſo divinum imperium ſolus in nos habeat, neceſſario ſequatur, in eo iſta tria, quæ dixi, ſumma & nullis terminis circumſcripta eſſe. Sequitur autem omnino ob hanc cauſam, quia neceſſe eſt, ut is, qui tale imperium ſolus habeat, ſit omnium rerum quiddam perfectiſſimum, cum ſit natura omnium ſummus, & conſequenter, ut quæ in ipſo ſunt, perfecta & ſumma ſint omnia, & nihil illi deſit, quod ſit bonum. Quare, cum potentia, bonitas, & ſapientia res bonæ ſint, non ſolum neceſſe eſt hæc omnia in Deo eſſe, ſed etiam ſumma ac perfecta in ipſo eſſe.

Diſcipulus.

Sed adhuc tibi exponendum reſtat, quomodo tria iſta, Deo & Chriſto obedire volenti, neceſſarium ſit cognoſcere, ſumma ac perfecta in ipſo Deo eſſe.

Magiſter.

De potentia jam ſatis expoſitum tunc fuit, cum oſtendimus, ad Chriſti præcepta ſervanda, ſpem vitæ æternæ adipiſcendæ requiri. Concluſimus enim non poſſe vitam æternam ſperari, niſi ab eo, qui nullis limitibus circumſcriptam potentiam habeat. De juſtitia ſeu rectitudine & æquitate, propterea ſtatuendum eſt Deo Chriſtoque obedire volenti, eam eſſe in Deo ſummam, ut nulla res eſſe poſſit, quæ ipſum à firma ſpe obtinendi à Deo, quæ ſibi obedientibus promiſit, quidquam demovere poſſit, utque in omnibus tentationibus, quæ Chriſti præcepta ſervare curantibus maximæ & plurimæ occurrunt, perſiſtere perpetuo queat, hac firmiſſima perſuaſione imbutus, quod nihil iniquitatis ea in re eſſe poteſt, (quod quidem ad ipſum Deum attinet) quod ii qui Deo Chriſtoque ejus obediunt, tot malis & periculis in hac vita ſunt circumdati, cum, ſcilicet, in Deum nulla ne minima quidem iniquitas poſſit cadere, ſine cujus nutu iſta evenire nequeunt, quippe qui omnia noverit, & omnia poſſit. Jam de rerum omnium ſcientia perfectiſſima, quæ in Deo ſit, neceſſario perſuaſum eſſe debere eum, qui Deo Chriſtoque ſit obediens futurus, id manifeſte demonſtrat, quod, cum obedientia iſta ex corde potiſſimum hominis obedientis proficiſcatur, ex eoque æſtimetur, neceſſe eſt, ut Deus cor ipſum hominis inſpiciat, noſcat, atque examinet; hominis autem corde nihil abſtruſius, nihil involutius, nihil denique ad cognoſcendum & rimandum difficilius. Itaque neceſſe eſt, ut qui illud recte atque exacte noverit, ſumma atque inexplicabili rerum omnium ſcientia ſit præditus.

Diſcipulus.

Si recte mentem tuam percipio, ex eo, quod ad Dei Chriſtique præceptorum obedientiam cognoſcendam & judicandam neceſſe eſſe oſtendiſti, ut Deus hominis cor penitus noverit, hinc concludere tacite voluiſti, eum qui obediturus ſit, neceſſario hoc ipſum ſibi de Deo perſuadere debere. Nam alioqui, quomodo ſtatuere poſſet, ſe velle ei obedire, de quo perſuaſus non ſit, eum exacte cogniturum obedientiam ſuam, de ipſaque ex ſuo ipſius decreto juſtam ſententiam ferre ſuo tempore poſſe?

Magiſter.

Sic plane concludere volui. Nam vitæ æternæ præmium, ſine cujus ſpe, ut diximus, Chriſto obedire non poſſumus, nullo pacto ſperari à Deo poſſet, ſi perſuaſum non eſſet, illum obedientiam noſtram perſpectiſſimam habiturum, cui, ex pura ſua benignitate, præmium iſtud ipſe conſtituit. Itaque jam habes, cur Deo Chriſtoque obedire volenti, neceſſe ſit hæc tria ſumma in Deo noſſe, potentiam, bonitatem, id eſt, potiſſimum rectitudinem & æquitatem, atque ſapientiam, id eſt, rerum ſcientiam ac notitiam.

Diſcipulus.

Habeo ſane. Sed quænam eſt cauſa, ut divinæ bonitatis & ſapientiæ nomine, Dei benignitatem, & id quod in homine prudentia dicitur, expreſſe ac diſerte complexus non fueris? Nunquid iſta in Deo eſſe, haud neceſſario is noſſe debet, qui Deo Chriſtoque ſit obediturus?

Magiſter.

Animadvertere primum debes, me in tota hac diſputatione ſciendi ſeu cognoſcendi verbo, ut ex verbis meis obſervare potuiſti, idem intelligere, quod ſibi perſuadere. Quia enim iſta, quæ in Deo eſſe diximus, in ſe ipſis certiſſima ſunt, licet apud nos non ita ſunt certa, propterea perſuaſio, quam de iis ſis habemus, cognitio & ſcientia appellari poteſt. Neque enim perſuaſio iſta quidquam poteſt falli. Deinde animadvertendum tibi eſt, minus proprie dici, perſuaſum nobis eſſe debere, Deum benignum ac ſapientem, id eſt, ſi de Deo ita loqui liceret, prudentem eſſe, nobis, inquam, qui Dei Chriſtique præcepta ſervare volumus. Ipſa enim præcepta, junctis promiſſis & modo, quo Deus uſus eſt, ut illis fidem habeamus, Dei benignitatem, & quam hic intelligimus ſapientiam, quatenus illam noſſe nobis neceſſe eſt, abunde declarant; & ſic non quidem de illis perſuaſi eſſe debemus, ſed illas plane agnoſcimus. Id quod in aliis, quæ in Deo eſſe, diximus nos ſcire, id eſt, nobis perſuadere debere, nequaquam evenit. Neque enim Dei vel æternitas, vel ſumma ſive potentia, ſive æquitas & rectitudo, ſeu denique rerum ſcientia, ſimiliter ex divinis præceptis ac promiſſis, & modo, quo Deus eſt uſus, ut promiſſa credamus, nobis ſtatim apparet, quamvis alioqui ſatis conſtet, fruſtra Deum hæc facturum fuiſſe, & benignitatem ac ſapientiam de qua nunc loquimur, per illa nobis fuiſſe patefacturum, niſi iſta omnia in ipſo eſſent, quemadmodum demonſtratum antea fuit.

Diſcipulus.

Expectabam, ut quod attinet ad benignitatem reſponderes, illam non pertinere ad Dei eſſentiam, de qua cognoſcenda nunc agitur, ſed ad voluntatem.

Magiſter.

Quamvis Dei benignitas ad unumquemque noſtrum ſingulariter relata, ſive etiam ad ea beneficia in univerſum, quibus Deus res creatas, cum ipſas creando, tum poſtquam illas creavit, vel jam afficit, vel afficere decrevit, ad puram & ſimplicem ejus voluntatem pertineant, nec ab ipſius natura ſive eſſentia neceſſario proficiſcatur; tamen ſi aliter conſideretur, id eſt in genere, & quatenus Deus ſimpliciter creatis rebus bene facit, videtur ea naturaliter in Deo eſſe, & ſic ad ipſius eſſentiam omnino pertinere.

Diſcipulus.

Antequam ulterius progrediamur, id abs te ſcire velim, cur cum me docere voluiſti, quæ ſint nobis de Dei eſſentia cognoſcenda, id eſt, credenda nobiſque perſuadenda, ſacra teſtimonia ſimpliciter non protuleris, in quibus iſta de Deo affirmantur, ſed rationes conquiſieris, ut probares iſta cognoſci à nobis de Deo debere.

Magiſter.

Cauſa hujuſce rei hæc fuit, quod etiamſi nihil dubitandum eſt, quin quæcumque in Sacris, id eſt Veteris Novique Teſtamenti teſtimoniis, ſive de Deo, ſive de alia re qualibet, affirmantur, ſint veriſſima, non tamen cenſeo prorſus neceſſarium eſſe, ea omnia intelligere, quæ, non dicam aliis de rebus, ſed de ipſo Deo in illis dicuntur. Qua de re poſtea plenius diſſerendum nobis erit.

Diſci-

Diſcipulus.

Libenter patior, ut hujus rei pleniorem explicationem ulterius reſerves, præſertim cum aliud ſit, quod ex te quæram ad præſentem de eſſentia Dei tractationem ſummopere pertinens. Valde enim ſum miratus, cum oſtendiſti, neceſſarium nobis eſſe ut ſciamus, id eſt, nobis perſuadeamus, Deum unum eſſe, te nullam mentionem feciſſe perſonarum in Deo, ſive illas agnoſcas, ſive minus, nec docuiſſe, an ſit verum nec ne, Deum quidem eſſe unum eſſentia, ſed tamen non unam in eo perſonam, ſed plures eſſe, ut communis hodie Chriſtianorum eſt ſententia, atque, ut audio, per complura etiam ſæcula communior etiam antea fuit. Rogo igitur, ut tui conſilii, & hac de re ſilentii cauſam, mihi exponere velis.

Magiſter.

Cum diſputatio noſtra ſit de cognitione Patris Jeſu Chriſti, nullus locus eſſe poteſt iſti quæſtioni, an in Deo ſint nec ne plures perſonæ. Cum in confeſſo ſit apud omnes, in Jeſu Chriſti Patre non eſſe plures perſonas. Nec te movere debet, quod jamdiu, immo ab ipſo ferme initio, de Dei cognitione ſimpliciter diſputo. Nam nemo eſt quin fateatur, in ipſa ſcriptura ſimplex Dei nomen ad ſolum Chriſti Patrem ſæpius referri. Adde quod locus ipſe, qui nobis anſam totius hujus diſputationis dedit, ut ante dixi, ita accipi debet vel certe poteſt, ut in eo affirmetur, ſolum Chriſti Patrem eſſe verum Deum. Itaque merito potui, ſimplici Dei nomine ſolum Chriſti Patrem ubique intelligere ac nominare. Vides igitur juſtiſſimam atque adeo neceſſatiam, mei hactenus de pluralitate perſonarum in Deo ſilentii cauſam. Quanquam alioqui etiam alia cauſa fuit, cur ſilentio rem iſtam præterierim; eam vero facile ipſe potes per te ipſum divinare, cum & modo, ad ſuperiorem tuam interrogationem reſpondens, & apertius ab initio hujus de divina eſſentia diſputationis ea dixerim, unde conſtat, me non cenſere, neceſſarium eſſe omnia ſcire quæ ad Dei eſſentiam pertinent, hic vero de iis ageretur, quæ ſcitu ſunt neceſſaria.

Diſcipulus.

Mirum eſt, neceſſarium non eſſe, veritatem ſcire ejus rei, de qua in Chriſtiano populo & diutiſſime olim, ut hiſtoria Eccleſiaſtica teſtatur, & hac noſtra ætate aliquandiu jam diſputatum tam acerbe eſt, atque in dies magis diſputatur.

Magiſter.

Si quis cum humani ingenii curioſitatem, & concertandi ſtudium, tum Satanæ aſtutias in Chriſti Eccleſia labefactanda, recte noverit, nihil iſtud mirabitur. Illud certiſſimum eſt, modo quis ſibi perſuadeat, Deum eſſe unum (quod quid ſit, antea explicatum à nobis eſt,) nihil neceſſe eſſe ut plane norit, utrum unitas iſta ratione tantum unius numero eſſentiæ ſit, an etiam perſonæ. Quanquam enim neceſſarium alioqui eſt, ut ubi una tantum numero eſt eſſentia, ibi etiam una tantum ſit perſona, plerique tamen vel de hoc non cogitant, vel credunt, in divina eſſentia iſtam neceſſitatem locum non habere; immo non defuerunt, nec deſunt, qui rationibus demonſtrare conentur, omnino neceſſarium eſſe, ut in una licet numero divina eſſentia ſint plures perſonæ. Et ſane ſi ita eſt, ut divinæ eſſentiæ plures ſint perſonæ, id ut etiam neceſſario ſit oportet; neceſſario enim prorſus eſt quidquid ad divinam eſſentiam pertinet, cum ipſa eſſentia ſit æterna & immutabilis.

Diſcipulus.

Quid igitur ipſe de pluralitate perſonarum in divina eſſentia ſentis?

Magiſter.

Ego quidem aliter ſentire nequeo, quam quod modo dixi, videlicet, cum una tantum numero ſit divina eſſentia, neceſſe eſſe, ut non ſint plures divinæ ejus perſonæ, ſed una tantum. Nullum enim vel divinum teſtimonium vel rationem habemus, cur in divina eſſentia iſtud fiat, quod alioqui fieri nullo pacto poteſt.

Diſcipulus.

Hoc (quæſo te) mihi accuratius explica.

Magiſter.

Ut rem plane percipias, oportet, ut recte intelligas, quid eſſentia numero ſit, & quid perſonæ nomine in hac diſputatione intelligatur. Quanquam vero arbitror, tibi iſta ignota non eſſe, tamen nihil obfuerit, certi aliquid de iis tecum conſtituere. Numero igitur eſſentia, qualem divinam eſſentiam eſſe omnes fatentur, ea eſt, quæ maxime proprie eſſentia vocatur, id eſt, natura quædam ſingularis & individua, quæ per ſe ſubſtitit. Perſonæ vero nomine (nam hoc nomen alioqui potius alia quædam ſignificare eſt aptum) hic rem intelligimus ſimiliter ſingularem & individuam per ſe ſubſiſtentem, ſed præterea intelligentia præditam. Adeo ut nulla alia inter numero eſſentiam & perſonam differentia ſit, quam, quod omnis quidem perſona eſt eſſentia numero, ſed non omnia eſſentia numero eſt perſona. Oportet enim, ut ad id quod ſatis eſt alioqui, ad eſſentiam numero conſtituendam, accedat intelligentia, ſi perſona eſſe debet. Nam quod quidam exiſtimant, numero eſſentiam intelligentia præditam in eo differre à perſona, quod oporteat ad perſonam conſtituendam accedere ſubſiſtentiam, mirabiliter falluntur iſti, cum ad ipſam numero eſſentiam conſtituendam ſubſiſtentia omnino requiratur. Et vera differentia inter eſſentiam ſpecie, & eſſentiam numero, ſive ſecundam & primam eſſentiam hæc ſit; quod illa ſine certa ac propria ſubſiſtentia conſideratur, hæc vero minime. Nam alioqui etiam falſum eſſet id, quod tanquam principium quoddam pueris in ſcholis traditur, videlicet, primam ſeu numero eſſentiam de ſubjecto non prædicari. An non enim, ſi eſſentia iſta vel eſſe, vel conſiderari poſſet ſine ſubſiſtentia, merito dici poſſet ubi ſubſiſtentia acceſſerit, illam de ſubjecto illo prædicari. Cur vero de ſubjecto non prædicatur, niſi quia ipſa eſt ſubjectum? Quid autem eſt id ſubjectum, niſi res ſubſiſtens? Cum igitur certiſſimum ſit, numero eſſentiam intelligentia præditam, à perſona nihil differre, neceſſe omnino eſt, ut tot numero ſint eſſentiæ quot ſunt perſonæ, & conſequenter, ut, ſi in Deo perſonæ ſunt plures, plures etiam ſint in Deo numero eſſentiæ, quod & longe abſurdiſſimum, & maxime impium eſſe, nemo eſt quin videat ac fateatur.

Diſcipulus.

Memini me aliquando audiviſſe atque etiam legiſſe, in Dei eſſentia, quia infinita ſit, locum non habere rationem iſtam, qua alioqui concluditur, tot eſſe eſſentias numero, quot ſunt perſonæ.

Magiſter.

Immo ſi verum eſt, Dei eſſentiam (ut vulgo creditur) eſſe infinitam, multo minus fieri poteſt, ut cum ipſa una numero ſit, divinæ perſonæ ſint plures. Nam præter rationem à nobis allatam, quam cur infinitas ſive immenſitas eſſentiæ Dei labefactare quidquam poſſit, nihil apparet, accedit alia inexpugnabilis ratio, quod ſi plures eſſent divinæ perſonæ, plura etiam eſſent infinita, quod nullo prorſus modo eſſe poſſe, omnes uno ore confitentur. Infinitum enim hic vocamus id, quod eſt immenſum, non duratione (tametſi immenſitas iſta ſine ulla controverſia in Deo eſt) ſed ipſa ſua ſubſtantia. Breviter quicquid contradictionem (ut loquuntur) implicat, id eſſe nulla ratione poteſt, ſive in alia re quacumque, ſive etiam in ipſo Deo, immo, ſi hoc, quod impoſſibile eſſe omnes agnoſcere coguntur, ex eorum eſſet genere, quæ magis & minus recipiunt, tanto magis in Deo, quam ulla alia in re id impoſſibile eſſet, quanto Deus magis, quam cætera omnia, ab iis, quæ invicem repugnant, ut abſit neceſſe eſt, ob ſummam & undique abſolutiſſimam perfectionem ſuam.

Diſcipulus.

Quanquam ex iis quæ antea diſputaſti, ſatis intelligere poſſum, quomodo hoc quod Dei eſſentia ſit una tantum numero, perſonæ vero divinæ ſint plures,

impli-

Digitized by Google

implicet contradictionem; tamen gratum mihi feceris, ſi id explicatius me docueris.

Magiſter.

Dixi ac probavi, idem plane eſſe perſonam, quod numero eſſentiam intelligentia præditam, unde ſequitur, Dei eſſentiam, quæ numero eſſentia eaque intelligentia prædita ſine ulla controverſia eſt, idem plane eſſe quod eſt divina perſona. Quare qui Dei eſſentiam unam tantum eſſe fatetur, is neceſſe habet fateri divinas perſonas non eſſe plures; ſed unam tantum; alioqui ſequeretur, unam & eandem rem eſſe unam tantum, & non eſſe unam tantum, ſed plures; quod manifeſtam implicat contradictionem. Itaque fruſtra penitus laborant, qui, dogma iſtud unius eſſentiæ in Deo & pluralitatis perſonarum, rationi non repugnare ſibi demonſtrandum ſuſcipiunt; & ad Dei eſſentiæ infinitatem ſive immenſitatem recurrere, ut manifeſta iſta contradictio tollatur, vanum prorſus eſſe, nemo eſt qui non videat. Cum iſta divinæ eſſentiæ immenſitas efficere non poſſit, quin idem plane ſit in Deo eſſentia, quod perſona, alioqui per eam id, quod neceſſario verum eſt, falſum redderetur, ipſæque neceſſariæ rerum naturæ mutarentur; quæ non minorem contradictionem implicant, & porro plane abſurdiſſima atque impoſſibilia ſunt.

Diſcipulus.

Quando de divinæ eſſentiæ infinitate ſeu immenſitate jam mihi perſuaſiſti, illam non tollere, neque ullo pacto impedire, quominus ſi divinæ perſonæ ſunt plures, plures etiam ſint divinæ eſſentiæ, velim nunc ex te ſcire, quid tamen ipſe de divinæ eſſentiæ immenſitate ſentias. Cum enim ipſius nullam mentionem antea feceris, ubi fieri abs te debere omnino videbatur, ſuſpicor, te aliquid hic ſingularius habere, quod ne me celatum velis, te etiam atque etiam rogo.

Magiſter.

Nihil opus eſt his precibus. Nam ſtatutum jam apud me eſt, te nihil celare eorum, quæ de rebus divinis ſentio, modo illa inter diſputandum mihi in mentem veniant; & hic nihil ſingulare habeo, præter id, quod non video, cur tandem neceſſe ſit, quemadmodum vulgo ſentiunt, quia immenſa ſit (verbi cauſa) Dei potentia, ejus quoque eſſentiam immenſam eſſe. Nam ſive potentiæ, ſive alterius cujuſlibet rei, quæ ad Dei attributa (ut vocant) pertineat, non ejuſdem generis eſt immenſitas, cujus illa eſt, quæ Dei eſſentiæ communiter tribuitur, & de qua loquimur. Hæc enim immenſitas ad quantitatem (ſi ita, cum de Deo eſt ſermo, loqui licet) illa vero ad qualitatem pertinet. Et ſane ſi quis alicujus (puta) animantis vires, aut aliam quamlibet qualitatem, ex ipſius animantis quantitate metiri velit, merito ab omnibus deridebitur. Sed dicent fortaſſe, non poſſe ex re finita aliquid infinitum proficiſci, cum inter finitum, & infinitum, ut vulgo dicitur, nulla ſit proportio. Ad hoc reſpondeo, ipſam divinam potentiam, de qua, ut in exemplum allata, hic nominatim agimus, ita eſſe infinitam, ſive ut antea nos ipſi locuti ſimus, nullis limitibus circumſcriptam, ut ad omnia penitus, ac ſine ulla prorſus exceptione pertingat, quæ fieri poſſunt. Quædam enim ſunt, quæ nullo modo poſſunt fieri, ut ſunt ea omnia, quæ, ut paullo ante attigimus, contradictionem implicant. Quale eſt illud in ipſis theologicis ſcholis decantatum, ut factum infectum fiat. Ad quæ omnes fatentur ipſam Dei potentiam non pertingere. Ex quo conſtat, non ita abſolute infinitam eſſe Dei potentiam, ut nulla ſit futura proportio inter ipſam & Dei eſſentiam, unde illa proficiſcitur, etiamſi Dei eſſentia non ſit immenſa. Talis enim immenſitas omnibus numeris abſolutiſſimam in ſuo genere infinitatem declarat.

Diſcipulus.

Suntne aliæ rationes, præter iſtam à Dei potentia vel alia re ſimili ductam, quibus uti ſoleant ii qui probare volunt, Dei eſſentiam infinitam ſive immenſam eſſe?

Magiſter.

Sunt ſane. Sed quæ nihil ferme theologici habeant. Quare illas miſſas facio. Neque enim mihi propoſitum nunc eſt, tibi perſuadere, Dei eſſentiam non eſſe infinitam, cum ipſe nihil habeam quod hac de re prorſus ſtatuam. Sed tantum mea cura fuit, te docere, ex iis quæ de Dei eſſentia tenenda eſſe ſtatui, ut eſt nullis limitibus circumſcripta tum potentia tum ſcientia Dei, non neceſſario ſequi, Dei eſſentiam eſſe infinitam, & fieri poſſe, ut quis iſtam eſſentiæ Dei infinitatem non probet, nec tamen quidquam de aliis dubitet, quæ ad ipſam Dei eſſentiam pertinent, & neceſſario tenenda ſunt.

Diſcipulus.

Atqui de Dei ſcientia, & ſi quid aliud ſimile potentiæ in Deo eſt, nihil hoc loc diſputaſti?

Magiſter.

Propterea id feci, partim, quod per te ipſe ex iis, quæ de potentia dixi ea etiam quæ mihi de ſcientia, & ſi quid aliud eſt ejuſmodi dicenda forent, ſatis intelligere potes, partim, quod nominatim de Dei ſcientia alibi commodius ea, quæ ad hoc propoſitum ſpectant, explicanda erunt.

Diſcipulus.

Jam quomodo (quæſo) ais, te nihil habere, quod prorſus ſtatuas de immenſitate eſſentiæ Dei, cum non pauca ſacra teſtimonia ejus rei habere videamur? Cujuſmodi præcipue eſt illud, quod apud Hieremiam Deus ipſe dicit, *Cælum & terram ego impleo.*

Magiſter.

Mihi vero videtur iſte ipſe locus ſeipſum in alium ſenſum interpretari, & ſimul nos docere, quomodo alii loci ſimiles accipiendi ſint. Immo ſuperiora verba, *Numquid Deus ego è propinquo, & non Deus è longinquo?* ſuadere potius videntur, ipſius Dei ſubſtantiam non ubique pariter præſentem eſſe, & ſic eam non eſſe immenſam ſive infinitam, quamvis ubique tamen ſua virtute & providentia ſit ipſe Deus præſens. Nam hoc omnino id eſſe videtur, quod poſtea dicit, ſe cœlum & terram implere. Et ſane cum ibi de eo agatur, quod nemo ſe in latebras aliquas abſcondere poſſit, ita ut illum Deus non videat, nihil videtur eſſe opus ad id concludendum quod Deus vult, ut ejus ſubſtantia ſit ubique, ſed ſatis eſt, aciem (ut humano more de Deo loquar) oculorum ipſius quocumque penetrare. Tametſi non nego, poſſe quempiam ſuſpicari, cum Deus dicat, ſe cœlum & terram implere, voluiſſe, quamvis alioqui non neceſſaria, iſta ratione uti, quod ipſe ſubſtantia ſua cœlum & terram impleat, niſi obſtarent ſuperiora verba illa, ex quibus apparet, Deum nolle iſta ratione uti, cum ipſe ſe non è propinquo tantum, ſed è longinquo quoque Deum eſſe dicat; ſive propinquitatis & longinquitatis ſui ipſius reſpectu conſideratæ, mentionem ſecundum veritatem faciat, ſive ſecundum hominum quorundam opinionem.

Diſcipulus.

Verba iſta ſuperiora in Bibliis, quæ Vatabli appellantur, ita accipiuntur, ac ſi Deus voluerit dicere, ſe non paullo ante Deum extitiſſe, ſed jam diu, id eſt, ſe non eſſe novitium & recentem Deum, ſed æternum, & in eundem ſenſum hunc locum Caſtellio eſt interpretatus.

Magiſter.

Iſta interpretatio, judicio meo, nec verbis, nec totius loci ſententiæ quidquam convenit. Nec puto ipſum Franciſcum Vatablum, virum judicio & Hebraica Literatura inſignem, iſtius annotationis auctorem eſſe, ſed aliquem ex ipſius diſcipulis, qui, Vatablo Sacras Veteris Teſtamenti Literas publice explanante, annotationes illas calamo exceperunt, hunc locum, cum Vatabli interpretationis non meminiſſet, è ſuo capite interpretatum fuiſſe, atque ut potuit, conatum eſſe oſtendere, hinc non probari, quod ipſa verba ſonant, ipſi videlicet Dei ſubſtantiæ quædam propinqua eſſe, quædam vero longinqua; nempe qui hoc fortaſſe plane

impium & falſiſſimum eſſe exiſtimaret. Quem ob eandem cauſam facile Caſtellio eſt imitatus. Potuiſti, ni fallor, ſatis intelligere, verba quæ ipſe ex iſto Hieremiæ lôco attuliſti, non id probare quod putabas, & quis ſit verus atque indubitatus eorum ſenſus percipere, unde aliorum quoque ſimilium locorum ſenſum per te aſſequi ipſe nunc poteris. Videbis enim in nullo ſimiliter ex aliis locis, ut Eſai. 66. 1. & Pſal. 139. 7, ad id concludendum, quod ibi affirmatur, quidquam neceſſe eſſe, ut Dei eſſentia ſit ubique, ſed ſatis eſſe, ut ejus majeſtas & gloria virtuſque ſimul ac providentia quocumque pertingat. Vide autem Amoſi 9. 2 &c. Nam ibi explanationem loci Pſal. 139 invenies. Addo autem, ex locis Hieremiæ & Eſaiæ, etiamſi de ipſa Dei eſſentia ſive ſubſtantia accipienda eſſent, nihil amplius poſſe de ipſa concludi, quam illam eſſe tantam, ut cœlum terramque attingat, atque adeo impleat. Ex quo nulla ipſius immenſitas colligi poteſt, cum ipſum cœlum cum terra conjunctum non ſit immenſum, id eſt, ut hoc in loco intelligimus, infinite magnum. Et ſane ſecundum ipſos Thelogos, qui, ut dixi, vulgo ſententiam iſtam immenſitatis divinæ eſſentiæ defendunt, abſurda multa ſequerentur, ſi quis verba iſtorum locorum, ita ut ſonant, de ipſa divina eſſentia acciperet, & una cum ipſis abſurdis, ſententiæ ipſius, quam nihilominus inde probare audent, confutatio. Sed iſta longius perſequi nolo, utpote minus neceſſaria, & nimis diu jam à noſtro propoſito digreſſi ſumus.

Diſcipulus.

Digreſſio iſta à quæſtione de pluralitate perſonarum in una eſſentia divina, ad quæſtionem de ejuſdem eſſentiæ infinitate ſive immenſitate, haud plane extra propoſitum fuit. Adhuc enim de ipſa Dei eſſentia diſputabamus, & porro diſputamus.

Magiſter.

Ita eſt. Ut igitur ad propoſitum tamen ipſum redeam, ſatis tibi conſtare puto, ex infinitate ſive immenſitate eſſentiæ Dei, nullo modo probari poſſe, efficaciſſimam illam rationem, quam attuli contra pluralitatem perſonarum, ubi ſit tantum una numero eſſentia, in ipſo Deo locum non habere, tum propter aliud, tum etiam propter hoc, quod nullum certum in divinis literis teſtimonium habemus iſtius divinæ eſſentiæ immenſitatis, ſed potius contrarium ex illis videtur colligi poſſe. Hoc certum eſt, rationem iſtam à me allatam tanti ponderis eſſe, ut eos, qui inter Chriſtianos pluralitatem aliquam in divina eſſentia ſtatuentes, veritati indagandæ diligentius interim operam dederunt, vel coëgerit confiteri, rem iſtam ejuſmodi eſſe, quæ ratione diſcuti atque inquiri nullo modo debeat, ſed ſimpliciter credi (horumque ingens eſt numerus) vel eo adduxerit, ut crediderint divinam eſſentiam non numero ſed ſpecie unam eſſe, inter quos fuit Johannes Philoponus cognomento Grammaticus, vir, ut omnes fatentur, tum ſummæ alioqui eruditionis ac judicii, tum rerum philoſophicarum peritiſſimus; aut contra eo pertraxerit, ut affirmaverint, pluralitatem iſtam in Dei eſſentia non eſſe revera perſonarum, ſeu intelligentiarum ac ſubſiſtentium per ſe rerum invicem diſtinctarum, ſed potentiarum; è quorum numero fuit noſtra ætate Jacobus Schegkius homo Philoſophus ac præſtanti eruditione præditus. Itaque adverſus validiſſimam & alioqui inexpugnabilem rationem noſtram nihil reſtat, niſi fortaſſe auctoritas divinorum aliquot teſtimoniorum, de quibus breviter aliquid dicendum nobis eſt.

Diſcipulus.

Huc ut devenires omnino expectabam. Quare explica quæſo te, præcipua ex Sacris Literis petita teſtimonia, ex quibus pluralitas perſonarum in Deo colligi poſſe videatur.

Magiſter.

Animadvertendum eſt, teſtimonia iſta duplicis generis eſſe, nam aut ſimpliciter & in genere videntur teſtari in Deo eſſe plures perſonas, aut, vel ſola vel cum aliis conjuncta indicare, quænam ſint iſtæ plures perſonæ. Seu, ſcilicet, aliquæ ex ipſis, ſive omnes. De iis, quæ ad prius genus pertinent, ut prius diſputemus res ipſa plane poſtulat, utque hanc tractationem abſolvamus, dum adhuc de ipſa Dei eſſentia agimus. Nam de iis quæ poſterioris ſunt generis tum explicandum erit, cum de Jeſu Chriſti eſſentia diſputabimus, quem ejuſdem numero cum Patre eſſentiæ eſſe, ex quibuſdam ſacris teſtimoniis intelligi poſſe videtur, cum tamen certiſſimum ſit, perſonam hujus à perſona illius differre ac diſtinctam eſſe. Primum igitur multis ſatis accommodatum teſtimonium ex ipſis Sacris Literis ad probandam pluralitatem perſonarum in Deo videtur, quod Hebraicum nomen ipſi Latinæ voci Dei reſpondens, cum Deus in ea lingua nominatur fere ſemper plurali numero uſurpatur, cum tamen interim verbum, aut adjectivum nomen illi adjunctum ſingulari numero ſoleat efferri, quod arbitrantur omnino indicare, Deum quidem eſſe unum, plures tamen in ejus eſſentia eſſe perſonas. Verum aliquot ſunt ex illis, qui pluralitatem iſtam perſonarum in Deo defendunt, ac tenent, viri magni & eruditi, qui tamen nullum teſtimonium hac de re inde ſumi poſſe affirmant, ob id potiſſimum, quod compertiſſimum ſit, nomina quæ apud Hebræos poteſtatem dominationemve aliquam ſignificant, quantumvis de uno tantum homine, ſive humana perſona prolata, ſæpius numero plurali efferri, & nihilominus ſimiliter cum verbis aut cum nominibus adjectivis ſingularis numeri conjungi. Nam quod quidam ajunt, nomina iſta poteſtatem dominationemve aliquam ſignificantia de Deo proprie dici, de hominibus vero per tranſlationem, & ideo cum de hominibus dicuntur, ita efferri, quemadmodum cum dicuntur de Deo etiamſi alioqui nulla ſit in ullo homine perſonarum pluralitas, ut eſt in Deo. Animadvertendum eſt, res quidem ipſas, quæ nominibus iſtis ſignificantur, magis proprie Deo convenire, quam hominibus, ſed de nominibus tamen ſentiendum potius eſſe, illa hominibus primum fuiſſe ex loquendi uſu accommodata, & poſtea ad ipſum Deum tranſlata, de quo, videlicet, homines loquuntur ſecundum captum ſuum, & non proprie ac vere ſecundum ipſius Dei naturam, quam partim ignorant, partim, quomodo decenter verbis exprimant, non inveniunt. Si alicubi teſtatum haberemus, nomen Elohim, quo Deus apud Hebræos appellatur & pluralis numeri eſt, Deum ipſum ſibi indidiſſe, ſive ut id ab hominibus, cum illum nominare vellent, uſurparetur, juſſiſſe, poſſet fortaſſe quis ſuſpicari, iſtam pluralitatem perſonarum in Deo eſſe, quæ ſcilicet fuiſſet cauſa, ut ita conſtitueret ac juberet: ſed cum nihil prorſus appareat, unde id Deum feciſſe colligi poſſit, & veriſimile plane ſit, hominem ab initio, cum Deum nominare cœpit, appellatione iſta, quæ dominationem ac poteſtatem ſignificat, plurali numero ad id magis exprimendum uti voluiſſe, nullus eſt de iſta pluralitate perſonarum in Deo ſuſpicandi locus, omnes enim confitentur qui eam defendunt, hoc de divina eſſentia mirabile arcanum ab initio incognitum fuiſſe.

Diſcipulus.

Volunt tamen hoc myſterium quibuſdam quoque ex antiquioribus fuiſſe cognitum; inter quos ipſum primum hominem, quem tot aliis donis à Deo inſignitum faciunt, numerandum eſſe veriſimile eſt.

Magiſter.

Mihi vero nullo pacto ſit veriſimile, Deum primo homini, antequam obedientiæ illius periculum faceret, myſteria ſua abditiſſima patefeciſſe, & multo minus poſtea, cum periculo iſto facto, illum minime obedientem deprehendit. Nam tot alia iſta dona quibus antea inſignitus à Deo fuiſſet, ego quidem neque in Sacris Literis lego, nec ratione duce intelligi poſſe video. Qua de re uberius explicabimus, ubi de humanis viribus in divinis præceptis ſervandis agemus. Concludo igitur, nihil eſſe cauſæ, cur ex nomine Elohim numeri pluralis, quo Deus Hebraica lingua, omnium

licet

Digitized by Google

licet antiquiſſima, & qua primum divina oracula expreſſa atque conſignata ſunt, appellatus fuit, colligi poſſit pluralitatem perſonarum in ipſius Dei eſſentia eſſe. Plura ad hoc idem concludendum, afferri à me potuiſſent; ſed ea partim * alii ſcriptis conſignarunt, idque ubi alioqui ex profeſſo pluralitatem perſonarum in Deo probare conabantur, partim propter agnitam ab iſtiuſmodi aliquot (ut dixi) magnis viris ratiocinationis infirmitatem omitti poſſe duxi.

Diſcipulus.

Firmius fortaſſe teſtimonium pluralitatis perſonarum in Deo præbere dicenda ſunt illa loca, ubi Deus de ſe ipſo in plurali numero loquitur, qualis eſt præcipue celeberrimus ille locus Gen. 1. 26: *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.*

Magiſter.

Non eſt dubium quin aliquanto plus ponderis teſtimonium iſtius & ſimilium locorum hac in re habere videatur. Neque hic ſane, ut in ſuperiore ratiocinatione, evenit, ut ſcilicet, ex iis qui alioqui perſonarum pluralitatem in Deo aſſerunt, judicio ac doctrina præſtantes aliquot viri inveniantur, qui nihili faciant hujuſmodi teſtimonium. Omnes enim eo utuntur, quos mihi legere contigit. Tantummodo † ſunt, qui fateantur, Judæorum Rabbinos iſtiuſmodi locos eludere, dicentes eſſe phraſes linguæ; & adduor, difficile eſſe illos convincere, nihilominus Catholicos argumentis iſtis uti, quia Patres illis paſſim utuntur. Ubi tamen animadvertendum eſt, maximam partem iſtorum Patrum, præſertim antiquiorum, quantum meminiſſe poſſum, locum iſtum à te citatum, & quædam alia ſimilia, non ad probandum in una numero Dei eſſentia plures eſſe perſonas affere ſolere, ſed potiſſimum ad oſtendendum jam tum fuiſſe aliam perſonam, quam Deus Pater vel alloqueretur, vel ſecum conjungeret in actionibus ſuis etiam præſtantiſſimis, qualis eſt hominis creatio, quam à ſe nec plane ſejunctam, nec alienam eſſe profiteretur, cum imaginem & ſimilitudinem non meam ſed noſtram dicat. Unde concludunt, hinc certiſſime colligi poſſe, & Dei filium jam tum extitiſſe, & non eſſe illum ipſa ſui ſubſtantia Patri diſſimilem. Quæ ratiocinatio multo ſane tolerabilior eſt, quam ſi quis velit ex iſtiuſmodi locis probare non unam tantum perſonam in una tantum numero Dei eſſentia eſſe. Neque id quod Patres iſti ratiocinantur ex eorum eſt numero quæ nullo modo eſſe poſſunt, quemadmodum hoc alterum omnino eſt.

Diſcipulus.

Videtur tamen alioqui iſtud alterum toti loco, quem citaveram, magis convenire, quam interpretationem ullam aliam ex qua identias (ut ita loquar) duarum vel plurium perſonarum quas verborum pluralis numerus indicet, non neceſſario concludatur. Statim enim ibi ſubjicitur Gen. 1. 27, *Et creavit Deus hominem ad imaginem ſuam, &c.* Hinc enim apparere videtur, cum à plurali numero in ſingularem illico fiat mutatio, perſonas iſtas numero plurali antea expreſſas, omnino eſſe unum Deum unamque divinam eſſentiam.

Magiſter.

Dicere potius debueras, iſtinc apparere, etiamſi Dei antecedentia verba plurali numero fuerint prolata, non tamen verbis iſtis plures una perſonas ſignificari, & aliam quærendam eſſe cauſam, cur nihilominus Deus verba iſta proferendo, plurali numero ſit uſus. Nam alioqui id ſtatuendum eſſet ac tenendum, quod ſubſiſtere nulla prorſus ratione poſſe, antea demonſtratum eſt, id eſt, plures perſonas eſſe, ubi una tantum numero eſſentia eſt. Et miror quidem eſſe, qui non malint figuratam aliquam locutionem ſive hic, ſive alibi ſuſpicari, quam ea, quæ non modo abſurdiſſima, ſed etiam plane impoſſibilia ſunt admittere.

Diſcipulus.

Quæ igitur erit iſta figurata locutio?

Magiſter.

Si Hebraicum verbum, quod redditum eſt Latine *faciamus*, quamvis futuri temporis ſit, tamen omnino per præſentis temporis vocem in ſubjunctivo modo, quemadmodum factum eſt, Latine exprimi debet, crediderim defendi poſſe, nullam verbo iſto ſignificari pluralitatem perſonarum, & tamen locutionem ejuſmodi eſſe, quæ vix figurata appellari poſſit, quippe quam loquendi uſus in omnibus linguis requirere videatur. Jam quod Hebraicum iſtud verbum, quod proprie ſonat *faciemus*, *faciamus* nihilominus reddi debeat (nam ex linguæ Hebraicæ uſu id poſſe fieri, adeoque frequentiſſime alibi fieri debere certiſſimum eſt) cum omnium interpretum conſenſus, tum locus ipſe per ſe docere videtur. Nam ubi ſimplex eſt decretum alicujus faciendæ rei, ſine pollicitatione aut prædictione ulla; ibi futuri temporis verbum abrupte prolatum, quod, ſcilicet, ad quidquam vel expreſſum vel ſubauditum, nullam relationem habeat, ut in hoc loco contingit, vix uſquam uſurpatum invenietur. Exempli cauſa, cum Gen. 2. 18, in loco perſimili, ubi videlicet agitur de muliere formanda, Deus ait, *Faciam illi adjutorium, &c.* (Quanquam vulgata editio, tam Græca quam Latina hic quoque habet *faciamus*) idcirco per verbum futuri temporis eſt locutus, quia proxime dixerat, *Non eſt bonum hominem* (vel potius *Adamum*) *eſſe ſolum.* Quo reſpiciens ſtatim intulit *faciam, &c*, perinde ac ſi dixiſſet, *faciam igitur illi, &c*, ſive, ut Vatablus locum ſupplendum cenſuit, *Propterea faciam illi, &c.* Hic, inquam, eſt, cum relatione videlicet ad aliquid, uſus futuri temporis in verbis ſimplex decretum ſignificantibus. Sed ubi plane abrupte verbum effertur, ut in noſtro fit loco, vix crediderim futuro tempori, ut dixi, locum eſſe.

Diſcipulus.

Succurrit nunc locus ille, ubi Deus decernens diluvium, ait Gen. 6. 7, *delebo, &c.* Nam ibi quoque verba tum Dei ipſius, tum Moſis qui hiſtoriam ſcripſit antecedunt, ex quibus cauſa iſtius decreti aperte colligitur. Sed quid tandem efficietur, etiamſi nihil ſit dubitandum, quin verbum Hebraicum in loco noſtro reddendum ſit *faciamus*, & non *faciemus*; quidve oportuit laborare in eo probando, quod omnes concedunt?

Magiſter.

Non ita omnes concedunt, ut ipſe arbitraris. Sunt enim extra tot varios interpretes, qui, ut dixi, omnes (ni fallor) id concedunt, pauci quidam alii, qui id negant, voluntque futurum tempus omnino retineri. Sed præterea ego is ſum, qui non ſatis habeam aliquid mihi ab omnibus concedi, ubi ipſius rei probabilem ſaltem ſi non neceſſariam rationem afferre poſſum. Jam ſi prorſus, ut probavimus, non per futurum tempus verbum Hebraicum, & conſequenter per præſens ſubjunctivi modi Latine reddendum eſt, & omnino dicendum faciamus; jam unuſquiſque animadvertere poteſt, ex iſto verbo pluralis numeri nullam perſonarum pluralitatem colligi poſſe; cum neceſſe ſit, ut quævis unica & ſimpliciſſima perſona, ſi per verbum præſentis temporis ſubjunctivi modi decretum aliquod, ſuum ipſius tantum, ſignificare velit, plurali numero utatur; præſertim ubi conſultatio ſimul aliqua, quam ſecum ipſa fecerit, ſubindicanda fuerit. Nam voluiſſe ſcripturam ita loquentem Deum inducere, ac ſi ſecum ipſe prius conſultaſſet, cum hominem creare decerneret, plane veriſimile videri debet; ut ſcilicet hac ratione innueretur, quanti momenti fuerit hominis creatio. Quidquid ſit, ſive conſultatio aliqua indicetur ſive minus, certum eſt, ut dixi, in hujuſmodi decernentibus, & ſui ipſius adhortationem omnino exprimentibus locutionibus per ſubjunctivum modum, neceſſe eſſe numero plurali uti.

Diſcipulus.

Quantum ipſius loquendi uſus meminiſſe poſſum, &

* Bellarm. Tomo 1. 2. Contro. lib. 2. cap. 6. Col. 382.
† Bellarm. Tomo 1. cont. 2. lib. 2. cap. 6. Col. 385.

in me ipſo, ſi aliquod ejuſmodi decretum meum effari velim, experior, te id quod veriſſimum eſt, dicere animadverto. Quanquam ad id quod inſtituiſti probandum ſatis eſt, ſi modo conſtet, poſſe unam tamen perſonam de ſe ipſa in re ejuſmodi plurali numero uti, etiamſi poſſet non uti. Nihil enim aliud agis, niſi ut probes, potuiſſe Deum, quamvis unicam perſonam, de ſe ipſo tantum iſto in loco pluralem numerum uſurpare. Nec abs re eſſe arbitror, ex profano ſcriptore exemplum quod mihi nunc in mentem venit, ſimilis locutionis afferre, id eſt, T. Livii * ubi Hannibalem inducit decernentem ſibi veneno mortem conſcire. Sic enim eum loquentem facit: *Liberemus diuturna cura populum Romanum.*

Magiſter.

Eſt quidem exemplum iſtud ſatis ad rem noſtram accommodatum; ex quo liquet, in ejuſmodi locutionibus non modo licere, ſed etiam neceſſe eſſe, ut diximus, numero plurali uti, quamvis nulla ratio revera plurium perſonarum habeatur, niſi fortaſſe per fictionem quandam. Nam ſi quis in iſtis Hannibalis verbis verbum *liberemus* in *liberem* mutare velit, nihil eum dicentem faciet, aut certe non id quod vult, & inuſitatiſſimo loquendi modo utentem. Itaque miror, cum ii, qui teſtimonio iſto divino à te citato ad pluralitatem perſonarum in Deo probandam utuntur, concedant *faciamus*, non autem *faciemus* ibi legendum eſſe, non animadvertiſſe non potuiſſe aliter Deum loqui, etiamſi unica tantum ſit in ipſo perſona. Sed multo magis eos miror, qui ad idem probandum aliud huic ſimile divinum teſtimonium attulerunt, ubi Deus civitatis & turris Babelis ædificatores diſſipaturus ſic loquitur. Gen. 11. ℣. 7, *Age deſcendamus, & confundamus ibi labium eorum* In iſto ſiquidem loco propter adhortandi vocem nimis manifeſtum eſt, Hebraica verba per ſubjunctivi modi præſens tempus, ut factum eſt, Latine reddi debere, & ipſam ſui ipſius, de qua antea diximus, adhortationem expreſſam eſſe, quæ ſingularem numerum in quantumvis unica perſona plane reſpuit, & pluralem omnino requirit. Adde quod divina iſta actio deſcendendi & confundendi labium illorum ædificantium, haud ejuſmodi eſt, ut illa hominum creandi idque ad ſuam imaginem & ſimilitudinem, in qua videlicet Angeli nullam partem videantur poſſe habere, & propterea eorum in vocibus illis pluralis numeri nulla videatur potuiſſe haberi ratio. Immo, minime Deo ipſi convenire ut deſcendat, fatentur omnes quod tamen Angelis optime convenit Joh. 1. 52. v. 24. Apoc. 10. 1. XVIII. 1; propter quos, quaſi & ipſe una cum illis deſcenſurus eſſet, potuiſſet Deus numero plurali uti, etiamſi iſta alia cauſa ipſius locutionis numerum pluralem omnino requirentis non adeſſet. Admirari autem multo magis illos decet, qui argumentum ductum à nomine divino Elohim, aut alio ſimili pluralis numeri, nullius ponderis fatentur eſſe, & tamen iſtud à verbo pluralis numeri, quo Deus de ſe ipſo loquitur, petitum, plurimi æſtimant; cum tamen ex eo ipſo & propter eandem cauſam, quod receptum in Hebræa lingua ſit, Deum nominibus pluralis numeri appellari, veriſimile admodum ſit, alicubi de Deo verbis pluralis numeri Sacra Hebraica teſtimonia loqui. Denique, ex verbis pluralis numeri de ſeipſo à Deo uſurpatis, pluralitatem perſonarum in ejus eſſentia colligere, etiam extra locutiones iſtas, quæ decretum aliquod & ſuiipſius adhortationem continent, in quibus, ut dictum eſt, ſingulari numero non eſt locus, res videtur eſſe inconſulto facta, cum certiſſimum ſit, uſum iſtum, ut quis de ſe ipſo plurali numero loquatur, receptiſſimum eſſe in lingua Græca & Latina, idque ex omni antiquitate. Cujus rei in Hebraica ipſa lingua veſtigia aliqua, ſeu mavis initia quædam apparere, cui mirum videri debet? Dominus quidem ipſe Jeſus cum ea lingua uteretur, quæ ex antiqua Hebraica fluxerat, de ſeipſo Joh. 3. 11; cum tamen ſine dubio unica perſona eſſet, numero plurali locutus invenitur, idque verbis non paucis.

Diſcipulus.

Arbitror, te intelligere locum illum apud Johannem, *quod ſcimus loquimur, &c.* Sed ſunt * quidam qui ajunt, propterea numero plurali eo in loco uſum fuiſſe Dominum Jeſum, quia haberet in ſe Patrem & Spiritum Sanctum.

Magiſter.

Ineptiſſimum eſt commentum iſtud, cum aperte conſtet Dominum Jeſum ibi loqui, ut eum qui teſtaretur ea quæ vidiſſet. Id quod nullo pacto ad Patrem vel ad Spiritum Sanctum accommodari poteſt, ſeu mavis ad divinam naturam; quippe quæ cum aliquid teſtatur, non id quod viderit, ſed quod ipſa fecerit aut decreverit, teſtetur. Sed jam explicandus eſt alius locus, ex quo qui conati ſunt probare in Deo eſſe plures perſonas, majore excuſatione digni videntur. Is eſt in illis ipſius Dei verbis, *Ecce Adam factus eſt ſicut unus ex nobis, ad ſciendum bonum & malum.* Neque enim numero tantum plurali de ſe ipſo hoc loco Deus loqui videtur, ſed aperte exprimere ipſam pluralitatem perſonarum. Nam quid aliud eſt *unus ex nobis*, quam una ex perſonis noſtris? Hæc ratiocinatio ſine dubio non leve pondus haberet, ſi conſtaret Deum voce *nobis* nullum alium extra ſe intelligere. Sed nihil vetat, quo minus voce iſta eos qui in cœlo habitant, ex quorum numero ipſe eſt, intelligere voluerit Deus, ac ſi dixiſſet, unus ex nobis cœlitibus, ſeu mavis una ſecum voce *nobis* ſuum famulitium & quaſi aulam complexus fuerit. Immo hoc multo veriſimilius eſt, quam, ut Deus ſeipſum tantum intellexerit, cum ſcientia iſta boni & mali, quam Adamus ex uſu vetitæ arboris adeptus fuerat, non poſſit eſſe res ipſius Dei propria, ſed neceſſe ſit, ut Angelorum ejus quoque ſit communis. Nam nec Serpentis verba Gen. 3. 5, ad quæ ſine dubio Dei verba iſta relationem habent, ejuſmodi ſunt, ut de ipſo Deo accipi debeant. Propterea interpretes non quidem *eritis ſicut ipſe Deus* ſed *eritis ſicut dii* ſerpentem dicentem faciunt, quamvis in Hebræo ſit vox Elohim, quæ paſſim ipſum Deum ſignificat. Angelos autem Elohim ſeu Deos appellari ſolere, divina teſtimonia aperte docent Pſal. 8. 6, XCVII. 7, & nemo diffitetur. Sed præterea ſciendum eſt verbum Hebraicum quod redditum eſt *ex nobis* reddi etiam poſſe *ex ſe ipſo*, ut ſenſus ſit Adamum fuiſſe factum unum ex ſe ipſo ſcientem bonum & malum, vel unicum in ſciendo ex ſeipſo bonum & malum, ut vertit Chaldaicus interpres; quam tamen in voce unici interpretationem reſpuendam cenſeo, cum non ſint ulli reſpectu quorum Adam unicus dici tunc potuerit.

Diſcipulus.

Atqui, ut noſti non deſunt, qui omnino velint, Deum verba iſta *ecce Adam, &c*, ironice protuliſſe, unde, ſi id verum eſſet, viderentur aliquo modo labefactari ea, quæ in ipſorum explicatione dixiſti.

Magiſter.

Iſtorum opininionem ego ſemper contempſi, cum ex ſequentibus ejuſdem Dei verbis ſatis conſtet, antecedentia iſta ſerio prolata fuiſſe, & propterea quia revera Adamus jam cognitionem boni & mali habebat, & conſequenter quanti ſibi eſus arboris vitæ æſtimandus eſſet probe noverat, Deum, qui nolebat illum ex arbore iſta comedere, appoſuiſſe illi ejuſmodi cuſtodiam, quæ Adamum ad illam accedere vetaret.

Diſcipulus.

Ironia quæ mihi videbatur explicationes tuas labefactare, pertinet ad priora ex verbis iſtis Dei, non autem ad poſteriora, in quibus videlicet fit mentio ſcientiæ boni & mali.

Magiſter.

Ita connexa & ſimul juncta ſunt verba iſta Dei, ut ſi, quemadmodum oſtendimus, poſterior eorum pars non ironice, ſed ſerio prolata fuit, neceſſe ſit, ut prior quoque ſerio prolata fuerit, & ſerio dixerit Deus,

* Lib. 39.

* Franc. Tol. Cyril.

Ada-

Adamum fuiſſe factum ſicut unum, &c. Quamvis autem jam ſatis docuerim, id quod in iſtis verbis dicitur de Adami ſcientia boni & mali ironicum non eſſe, placet tamen id præterea commemorare, quod omnibus eſt obvium, arborem ſcilicet illam ex qua Adamus comederat, appellatam ab ipſo Deo fuiſſe arborem ſcientiæ boni & mali; quod manifeſte ſignificat illam habuiſſe vim conferendi comedenti ex ea, ſcientiam boni & mali, & diſerte ait Scriptura amborum primorum parentum apertos oculos fuiſſe tunc, cum ex ea guſtarunt, eoſque tunc noviſſe, ſe eſſe nudos. Quod, ſcilicet antea ignorabant; qua eorum notitia Deus poſtea uſus eſt ad probandum ipſi Adamo, eique exprobrandum, quod ex arbore iſta, cujus eſum illi interdixerat, comedere auſus eſſet. Quæ res, præter id quod antea dixeram, efficiunt, ut vehementer eos mirer, qui videntur dubitare, an revera Adamus ex illius arboris eſu boni malique notitiam adeptus fuerit, vel non parum ſe torquent, ut intelligant quid iſta notitia ſeu ſcientia ſibi velit, vel quod pejus eſt, ita illam interpretantur, ut eorum interpretatio nihil habeat commune cum indiciis apertiſſimis, & ſpeciminibus quæ iſtius ſcientiæ in ipſa Scriptura habemus. Sed non eſt hic locus hac de re uberius diſſerendi. Tantum te monebo in Hebraico contextu pro *factus eſt* verbum haberi, quod proprie ſignificat *fuit*, quod videtur cauſſam * quibuſdam dediſſe ut adverſus manifeſta ipſius Scripturæ verba auſi ſint dicere, immo ipſum Deum tacite hic dicentem inducere, hominem ante comeſtum fructum arboris illius boni malique ſcientia præditum fuiſſe, quam poſtea perdidiſſet. Sed animadvertendum eſt, ſæpius confundi in Sacris Litteris fuiſſe & factum eſſe, tam in Vetere quam in Novo Teſtamento, id eſt, uno eodemque verbo utrumque ſignificari, ac præterea in loco, quem præ manibus habemus, ſi tamen ipſius verbi proprietas retinenda ſit, præteritum tempus pro præſente uſurpatum fuiſſe, quod in lingua ſancta frequentiſſimum eſt, & locum ita vertendum eſſe, *Ecce Adam* (ſive *homo*) *eſt ſicut unus* &c. quæ verba ſi ſic legantur, magis etiam conveniunt cum ſerpentis verbis, ad quæ, ut dixi, omnino relationem habent. Eodem enim ſubſtantivo verbo uſus fuerat ſerpens, inquiens, *Eritis ſicut dii*. Adeo autem verum eſt, rectiſſime, verbi ipſius proprietate conſervata, Hebraicum verbum in loco iſto verti poſſe *eſt*, ut id ipſum fecerint (quod ſatis ſane admirari nequeo) iſti ipſi, qui ex verbo præteriti temporis *fuit* alioqui inducti videri poſſunt ad comminiſcendum, Adamum, ante ſuum peccatum boni malique ſcientem fuiſſe, & poſtea eſſe deſiiſſe. Quamquam, ut interea mirabili iſti & cum divinis ipſis litteris manifeſte pugnanti ipſorum commento locus eſſe poſſet, addiderunt de ſuo poſt verbum *eſt*, particulam *ne*, ut intelligatur per interrogationem verba iſta à Deo prolata fuiſſe, & ita ex illis elici poſſit ſenſus ei contrarius, qui ex eiſdem manat, ſi affirmando illa protulerit Deus. Sed de his jam ſatis.

Diſcipulus.

Ut recte percipi poſſit, quos Deus intelligat per vocem *nobis*, ſi modo *ex nobis* non autem *ex ſeipſo* legendum eſt; neceſſarium videtur iſtorum Dei verborum ſenſum tenere. Quare rectiſſime mihi feciſſe videris, qui omnem difficultatem ſuſtuleris, quominus verba iſta de præſente ſcientia boni & mali, quam Adamus ex eſu arboris illius adeptus eſſet, accipi debeant, & ad intelligendum quidnam ſcientia iſta ſit, viam ex totius ipſius loci verbis patefeceris. Verum an non aliquid etiam tibi dicendum cenſes de loco illo apud Eſaiam Eſai. 6. 8? *Quem mittam? Et quis ibit nobis?*

Magiſter.

Ad iſtud me accingebam. Scio enim paſſim à doctiſſimis viris, Dei verba iſta afferri ad probandum in uno Deo plures eſſe perſonas. Sed certe tanta res ſuper tam debile fundamentum extrui nullo pacto debuit. Primum enim oſtenſum eſt a nobis numerum pluralem, ut in aliis linguis paſſim ſic in lingua ſancta interdum uſurpari, cum quis de ſeipſo loquitur. Nec vero in illis tantum Chriſti verbis, quæ antea commemoravi Joh. 3. 11, ſed in aliis non paucis quæ in Sacris Literis, præſertim vero in Novo Teſtamento, leguntur, figurata iſta locutio invenitur, ut in illis Pauli Rom. 1. 5, *per quem accepimus gratiam & Apoſtolatum*: & in illis Gal. 1. 8, & 9, *etiamſi nos aut Angelus è cælo, &c.* Et mox, *Quemadmodum antea diximus, nunc rurſus dico, &c.* Sed alia etiam ſunt apud eundem Paulum ejuſmodi exempla, ubi nulla poteſt eſſe ſuſpicio, illum non ſeipſum tantum ſed alios quoque intelligere. Scriptor etiam Epiſtolæ ad Hebræos Hebr. 5. 56. vi. 9, & 11, pluribus in locis, de ſe ipſo loquens, plurali utitur numero, quamvis nullum indicium appareat, illum eam Epiſtolam cujuſquam alterius præterquam ſui ipſius nomine ſcripſiſſe; immo ex ejus verbis Hebr. 13. 22, in ipſius Epiſtolæ fine ſatis conſtet, ipſum unum fuiſſe, qui eam ſcripſerit. Denique cum in lingua Sancta Dei nomen plurali numero efferatur, idque aliam ob cauſam, quam ob pluralitatem perſonarum, ut ante concluſum fuit, nihil eſt, cur ex vocibus pluralis numeri ipſi Deo accommodatis pluralitatem in eo perſonarum quiſquam colligere audeat. Adde, quod in loco iſto Eſaiæ inducitur aperte Deus quaſi conſultans cum iis qui aderant; id quod ex ſimili loco 1 Reg. 22. 20, ubi de decipiendo Achabo agitur, melius intelligi poteſt, ibi enim apertius etiam apparet de conſultatione, cum ſtatim ſubjungatur, hunc quidem hoc modo, illum autem illo modo dixiſſe. Sed apud Eſaiam quoque præter interrogationem qua Deus utitur, ipſam Dei conſultationem ſatis exprimente, habetur reſponſio ipſius prophetæ in viſione illa adſtantis, *Ecce ego mitte me*, quæ verba indicant, illa Dei verba conſilium quodammodo quærentis eſſe. Atqui in conſultationibus evenit, ut is qui conſultat, verbis ſuis ſecum eos conjungat cum quibus conſultat, quaſi ea res non minus ad ipſos quam ad ſe pertineat. Cujus rei illuſtre exemplum habes, ubi Roboam cum junioribus, ſuis intimis famulis conſultat, quid populo reſpondere debeat petenti ſibi allevari onera, quæ Salomon Pater ejus ipſis impoſuerat. Sic enim loquitur Roboam 1 Reg. 12. 8, *Quid conſulitis vos, ut reſpondeamus populo iſti?* Aut certe iſto in loco Roboam, retinens ſuam cum iſtis junioribus auctoritatem, cum ſeipſum tantum intelligeret, verbo pluralis numeri tamen eſt uſus; quare etiamſi concedamus, Deum voce *nobis* ſeipſum tantum intellexiſſe, apparet illum ex ipſo uſu linguæ Hebraicæ, propter ſummam ſuam auctoritatem, ſic potuiſſe loqui, quamvis unica tantum ſit perſona. Itaque, ſive hoc ſive illo modo Roboami verba accipias, locus eſt inſignis ad oſtendendam futilitatem argumentationis ductæ ex vocula iſta pluralis numeri in ipſius Dei verbis apud Eſaiam. Achabus quoque ad ſervos ſuos verba faciens vel propterea quia cum ipſis quodammodo conſultaret, vel quia cum auctoritate loqui vellet, uſus eſt ſimiliter.

Cætera perierunt.

* Imm. Trem. Franc. Juni.

F I N I S.

Digitized by Google

Quod Regni Poloniæ & magni Ducatus Lithuaniæ homines &c.

PRÆFATIO.

Lectori Pio S.

AUdivi ſæpe (atque ita rem ſe habere ex parte ipſe comperi) inter eos, qui in regno Poloniæ & magno ducatu Lithuaniæ vulgo Euangelici appellantur, non paucos eſſe, qui libenter ſcirent, quænam ſint cauſæ & rationes, cur aliquot viri eruditione ac virtute præſtantes, ipſorum cœtum, eorum cœtui poſthabendum cenſuerint, qui Arriani & Ebionitæ vocari ſolent. Quin etiam vir quidam nobilis, & bonarum literarum apprime ſtudioſus, quique me ab ſe impenſe amari tunc temporis profitebatur, diligenter me aliquando rogavit, ut cauſas iſtas & rationes brevi ſcripto comprehenſas ſibi habere liceret, idque mea opera, quandoquidem ipſe illi auctor eram, ut ab Euangelicis, quibus adhærebat, ac perpetuo in vita ſua adhæſerat, ad iſtos alios tranſiret. Ego vero ejus precibus victus, quin me id, quod tantopere expetebat, facturum promitterem, facere non potui, hocque meo promiſſo jamdiu ſtetiſſem, niſi haud ita multo poſt ejus animum ob ipſam religionis cauſam, à me prope abalienatum eſſe, animadvertere mihi viſus fuiſſem. Hæc igitur hoc tempore mecum ipſe partim conſiderans, partim memoria repetens, & nihil prorſus dubitans, quin conſilium, quod nobili iſti viro dabam, ſalutare plane ſit, & homini Euangelicæ in hiſce regionibus religionis, ad ſolidam pietatem contendenti, ferme neceſſarium, amicis monentibus atque hortantibus, ut hac de re aliquid ſcriberem, parendum atque obtemperandum mihi cenſui. Sperandum ſiquidem eſt, ut ex Euangelicorum numero ii, qui iſta legere cupiunt, non ſine fructu etiam illa legant, & fructu quidem ejuſmodi, cui nullus par eſſe poteſt. Quid enim cum æterna ſalute comparandum? Agitur nimirum hic de ſalute æterna, de qua vehementer periclitantur ii ex Euangelicis, qui neſcientes, quænam ſint cauſæ, cur multi, qui non minus quam ipſi, Antichriſti jugum excuſſerunt, Euangelicorum cœtui minime ſe addixerint, vel prius addicti ab ipſo poſtmodum receſſerint, & ad alium acceſſerint, in inſtituto ſuo adhuc pergunt, & in eodem Euangelicorum cœtu eſſe perſeverant. Quare, ut huic tanto periculo pro viribus noſtris melius ac facilius obviam iremus, non ſimpliciter cauſas iſtas nobis exponendas putavimus, ſed ad illas exponendas, noſtræ hujus ſcriptionis argumentum eſſe voluimus, oſtendere ac probare, prædictarum regionum Euangelicos homines, qui ſolidæ pietatis ſint ſtudioſi, omnino debere ſe illorum cœtui adjungere, qui Arriani & Ebionitæ vocitantur. Quas appellationes falſo atque immerito illis tributas eſſe propterea affirmamus,

quod longe ipſorum ſententiæ ab iſtorum opinionibus abſint.

Arriani enim ſentiunt, Dei filium unigenitum eſſe ſubſtantiam quandam ſpiritualem à Deo ante cœlum & terram atque ipſos Angelos creatam ex nihilo, per quam poſtea alias res omnes creaverit. Hancque ſpiritualem ſubſtantiam, ſeu mavis ſpiritum, volunt humanum corpus tandem ſic induiſſe ſive aſſumpſiſſe, ut corpori iſti fuerit loco animæ, ex quo fit, ut Chriſtus Jeſus, quem neceſſe eſt velint iſtum ſpiritum eſſe humano corpore indutum, ex ipſorum ſententia, humana anima careat, ſemperque caruerit, & ſic (quod ipſimet fateri coguntur) verus & naturalis homo non fuerit. Præterea maxima pars Arrianorum Dei filio Chriſto Jeſu divinum cultum, ſive ejuſdem generis, quo Deus Pater ipſius afficiendus eſt, denegare eſt auſa; & hanc ob cauſam maxime, ab aliis Chriſtiani nominis hominibus diſſenſerunt, eoſque aliquamdiu graviſſime ſunt perſecuti.

Ebionitæ vero, maxima & potiſſima ex parte, Chriſtum, ex concubitu & conjunctione Joſephi cum Maria uxore ſua, natum dixerunt; nec iſtius appellationis ullus fuit, qui Chriſtianis hominibus Moſaicam Legem ſervandam non cenſeret, quive Paulum Apoſtolum ejuſque doctrinam & Epiſtolas omnes non ſperneret ac rejiceret, eoque ſolo Euangelio uteretur, quod dicebatur ſecundum Hebræos, reliqua vero omnia parvi penderet. Atqui illi, qui in regno Poloniæ & magno ducatu Lithuaniæ Arriani & Ebionitæ appellari conſueverunt, iſta omnia, tam Arrianorum, quam Ebionitarum dogmata prorſus erroris damnant, ac pleraque ut impia & blaſphema penitus averſantur atque horrent. Voluimus hac nobis occaſione oblata, graviſſimam ex iſtis falſis appellationibus proficiſcentem calumniam, qua homines pii, & Dei Chriſtique vera cognitione præ cæteris imbuti, gravari ſolent, retegere, & ab illis depellere: etiamſi alioqui nihil vereamur, quiſquis es lector, modo cordatus ſis, ne ejuſmodi larvis, ut pueruli ſolent, abſterrearis, quominus & hæc noſtra legas, & ea diligenter examines, & denique ſi ex illorum numero es, quorum cauſa potiſſimum illa ſcribimus, ad horum hominum, quos tantopere commendamus, cœtum accedas, eiſque tete adjungas. Vale.

Quod

Quod regni Poloniæ, & magni ducatus Lithuaniæ homines, vulgo Euangelici dicti, qui ſolidæ pietatis ſint ſtudioſi, omnino deberent ſe illorum cœtui adjungere, qui in iiſdem locis falſo atque immerito Arriani & Ebionitæ vocantur.

PROOEMIUM.

In quo ea proponuntur, quæ in hoc ſcripto breviter oſtendenda ſuſcipiuntur.

SI vere ac ſolide plus jure dici poſſet, quicumque ab idololatricis aliiſque falſis ac commenticiis in religione cultibus abhorret, ab iiſque eſt liber, poſſent ii, qui in regno Poloniæ & magno ducatu Lithuaniæ, Euangelicam (quam vocant) religionem ſinceræ pietatis ſtudio ſunt amplexi, iſto ſuo facto eſſe contenti, nec quidquam præterea ulterius quærere. Deteſtatur ſiquidem religio iſta, & quemadmodum verbis, ſic etiam factis abominatur idololatricos & alios falſos ac commentitios cultus; & qui illam profitentur, meritiſſimo, vel ob unam hanc cauſam, ab Eccleſia, quæ Romana dicitur, ſeceſſionem fecerunt, ab eaque penitus ſeſe ſepararunt, quod in ea Eccleſia cultus iſti maximopere ac mirifice vigent.

1. Sed, quando certiſſimum eſt, ad hominem vere ac ſolide pium conſtituendum, id eſt, ejuſmodi, qui Deo ſit carus, ita ut ad numerum filiorum ejus pertineat, & cœleſtem hæreditatem ſit conſecuturus, non ſatis eſſe ejuſmodi falſos cultus abominari, ſed ſimul etiam requiri, ne in eo ullum aliud vitium aut peccatum, quod ſanæ Jeſu Chriſti Euangelii doctrinæ repugnet, regnare ſeu habitare merito dici poſſit, nullo pacto deberet quiſquam iſta Euangelica religione eſſe contentus, & in ea prorſus acquieſcere, qui ad cœleſte regnum aſpirare velit.

2. Quandoquidem habentur in religione iſta, dogmata aliquot ac ſententiæ, quæ fundamenta quædam pietatis ac ſalutis noſtræ æternæ eſſe cenſentur, quibus approbatis ac retentis, vix fieri poteſt, ut ab iſtis, quæ diximus, vitiis aut peccatis, humana natura, quæ ad eam maxime eſt prona, ita ſit libera, ut à nullo ipſorum vincatur & poſſideatur.

3. Huc accedit, quod in eadem religione, Euangelica vulgo dicta, quædam conceduntur, quæ Chriſti præceptis adverſantur, eo quod perſuaſum in ea ſit, Chriſti præcepta ad mores pertinentia nihil differre à præceptis ejuſdem generis à Moſe traditis.

4. Præterea errores quidam in ea ſunt, qui licet per ſe ipſi æternam ſalutem non adimant, tamen, vel quia circa res maximi momenti verſantur, vel aliam quampiam ob cauſam, facile impediunt, quominus quis æternæ ſalutis viam recte aut norit, aut certe teneat.

5. Poſtremo multa in eadem iſta religione Euangelica ignorantur, quorum cognitio inutilis eſſe non poteſt, cum, quemadmodum in humanis ſcientiis, ſic etiam in ipſa ſcientia divina vel minimæ alicujus rei ignoratio poſſit facile (ut error errorem parit) obſcurationem ipſius ſinceræ veritatis afferre. Atqui ab his omnibus incommodis & periculis, vel penitus, vel certe maxima & potiſſima ex parte libera eſt ea religio, quam in eodem regno & magno ducatu ii profitentur, qui ſumma injuria Arriani & Ebionitæ appellari ſolent; adeo, ut, quantum reſciri & ad noſtram notitiam pervenire potuit, non ſolum in his locis, ſed in toto ipſo terrarum orbe nulla ſit Eccleſia, ſeu Jeſu Chriſti nomen profitentium cœtus, qui puriorem doctrinam, & quatenus ad ſalutem humani generis pertinet, majorem divinarum rerum cognitionem habeat, id quod facile ex iis, quæ deinceps dicturi ſumus, partim intelligi, partim conjici poterit. Neminem autem negaturum arbitror, ſicut Chriſtiani hominis officium eſt, religionem ſuam profiteri, & palam ſe alicui cœtui adjungere, ſi modo aliquis ejuſmodi cœtus ſit, qui Chriſti doctrinam, quatenus ad ſalutem æternam eſt neceſſarium, teneat: ita eundem Chriſtianum hominem debere Eccleſiæ illi palam adhærere, quæ omnium puriſſima, & ab erroribus liberrima ſit. Ex quibus omnibus conficitur, debere homines Euangelicos ſupra dictorum locorum, quibus & ſua ipſorum ſalus æterna, & Dei Chriſtique gloria, & denique Chriſtiani hominis officium eſt cordi, omnino ulterius progredi, & alteri iſti cœtui ſeſe publice adjungere, à quo, ut dictum eſt, multi & graviſſimi errores exulant, qui à Romana Eccleſia fere accepti adhuc in Euangelicorum cœtu & locum habent, & vigent, adeo ut etiam periculum ſit, ne idololatria quædam in illum paulatim ſeſe inſinuet. Qua de re poſtea ſuo loco apertius aliquid, Deo volente, dicturi ſumus. Nunc ad ea probanda accedamus, quæ à nobis ſunt propoſita, & ex quibus id conficitur, quod modo concluſimus, & cujus perſuadendi gratia hunc ſcribendi laborem ſumpſimus; ut, ſi fieri poſſit, piæ mentis homines, & qui ex Antichriſtianis tenebris emergere ex animo cupiunt, noſtra opera eam viam ingrediantur, qua facile ac tuto eo, quo tendunt, pervenire poſſint. Non expectandum tamen hic putet quiſquam, ut quæ propoſuimus ita probentur, ut ad pleraque, quæ contra diſputari poſſent, reſpondeatur; nimis enim magnum opus res iſta requireret; ſed ſatis unuſquiſque habeat, ſi quam breviſſime, ut inſtitutum noſtrum poſtulat, eas probationes attulerimus, quæ cum apertiſſima ratione, maxime vero cum clariſſimis Sacrarum Literarum teſtimoniis omnino conſentiunt.

CAPUT I.

Ad regnum Dei poſſidendum, neceſſe eſſe in nullo peccato manere, quod Euangelii doctrinæ adverſetur.

UT igitur ordine ſingula quæ propoſuimus, confirmemus, & quoad fieri poteſt, demonſtremus, docendum nobis primo loco eſt, ad cœleſte regnum poſſidendum, non ſatis eſſe, ab idololatricis aliiſque falſis & commenticiis in religione cultibus abſtinere, ſed neceſſe præterea eſſe, ut nullum ex vitiis aut peccatis, quæ Euangelii doctrinæ adverſantur, in nobis regnet ſeu habitet. Id autem manifeſte probant verba Pauli Apoſtoli, in Epiſtola ad Gal. 5. 19, &c. Ubi, enumeratis præter idololatriam, multis aliis vitiis & peccatis, quæ carnis opera appellat, carnis inquam, quæ ſpiritui, & ſic Euangelicæ doctrinæ opponitur & adverſatur, tandem concludit, eos qui talia faciunt, regnum Dei non poſſeſſuros. Cujus rei ſe & antea Galatas illos præmonuiſſe, & tunc etiam ſe præmonere ait, aperte hac ratione indicans, quam vera, quamque cognitu neceſſaria iſta ipſius concluſio eſſet; quam ſi quis, quamvis per ſe admodum claram, non omnino perſpiciat, & dubitet, quomodo accipienda ſint verba illa, ***qui talia faciunt***, ipſorum explicationem petat

petat ex verbis ejuſdem Apoſtoli, 1 Cor. 6. 9, &c. *Nolite errare, neque fornicarii &c.* Ex quibus duo apparent: unum eſt, vocem *talia* idem ſignificare, atque, *unum ex talibus*; ita ut ex Pauli ſententia ſtatuere debeamus, neminem poſſeſſurum Dei regnum, qui vel unum ex iſtis talibus fecerit: Alterum eſt, verbum *faciunt*, non idem valere quod, *aliquando faciunt*, ſed, *conſueverunt facere*. Neque enim (exempli cauſa) is ebrioſus eſt, qui ſemel aut bis inebriatus fuerit, ſed is qui ſæpe inebriatur: non qui actum aliquem hujus vitii, ſed qui habitum habet. Diſerte enim Apoſtolus in prædicto loco ad Corinthios, ſicut ſingulis per ſe vitiis & peccatis, quæ commemorat, hoc tribuit, quod à regno Dei hominem excludant, ſic non ſimpliciter fornicationis, ebrietatis, &c, mentionem facit, ſed fornicariorum, ebrioſorum, &c. Quanquam enim homini Chriſtiano omnis vitioſus actus, Chriſti præceptis repugnans ſummo conatu ac diligentia perpetuo eſt cavendus ac vitandus, tamen non quilibet ejuſmodi actus, ſed habitus vitioſus, vitioſave conſuetudo, quæ Euangelicæ filii Dei doctrinæ adverſetur, hominem à cœlorum regno excludit. Nihil igitur, ut concludamus, eſt dubitandum, teſte Apoſtolo Paulo; quin, ad æternam ſalutem conſequendam, non ſatis ſit, idololatram non eſſe, ſed præterea requiri, ut nullum aliud vitium aut peccatum, quod Euangelii doctrinæ adverſetur, in nobis regnare ſeu habitare merito dici poſſit. Innumera prope alia hujus rei teſtimonia ſacra omittimus. Inſtar enim ipſorum omnium duo iſta, quæ attulimus, eſſe poſſunt.

CAPUT II.

In eorum, qui Euangelici vulgo appellantur, religione, dogmata & ſententias haberi, quæ vix ullo modo permittunt, ut, qui eas tenet, in nullo peccato maneat.

SEquitur, ut id, quod ſecundo loco propoſuimus, ſimiliter verum eſſe demonſtremus, nempe in religione, quæ hodie vulgo Euangelica appellatur, haberi dogmata aliquot & ſententias, quibus approbatis & retentis, vix fieri poſſit, ut quis à nullo prædictorum vitiorum aut peccatorum vincatur & poſſideatur.

I. Primum autem hujus generis ponemus dogma de prædeſtinatione divina, quod præſtantiſſimi fere quique Euangelicorum Theologi non ſolum conſtantiſſime aſſerunt, ſed etiam fundamentum totius ſalutis noſtræ eſſe affirmant. Id porro tale eſt: Deum ab æterno ex omnibus hominibus, qui unquam futuri eſſent, nominatim certos quoſdam ſaluti æternæ deſtinaſſe, cunctos vero reliquos æternæ damnationi addixiſſe; non quidem quia horum contumaciam, illorum vero obedientiam prænoverit, ſed quia ſic ipſi placuit, eſſeque hoc ipſius de utriſque decretum prorſus immutabile. Hoc dogma hauſtum eſt potiſſimum ex libris Aurelii Auguſtini, cui cum Eccleſia Romana plurimum tribuat, factum eſt, ut iſtius Eccleſiæ Scholæ id paſſim tradiderint ac tradant, quamvis contra multi iique valde inſignes ejuſdem Eccleſiæ Theologi illud rejiciant, atque adeo ſummæ impietatis damnent. Jam quid poteſt excogitari accommodatius ad humanum genus à ſtudio obediendi Deo, & vitia ac peccata Chriſti diſciplinæ adverſantia cavendi, penitus avocandum & retrahendum? Nam quid opus eſt ſtudere, ut Deo & Chriſto obedias, ſi jam nulla habita futuræ tuæ ejuſmodi obedientiæ vel inobedientiæ ratione, immutabili decreto divinitus ſtatutum eſt, an ſervari, an vero damnari debeas? Et hæc ſane ratio ſatis eſſe deberet ad falſitatem & impietatem iſtius dogmatis coarguendam. Duo tamen ex infinitis propemodum ei adverſantibus divinis teſtimoniis hic commemorabimus, ut melius falſitas iſta & impietas appareat; & alterum quidem ex vetere, alterum ex Novo Teſtamento. Nam apud Ezechielem ipſe Deus, tum cap. 18. 23. & 32, tum cap. 33. 11, conteſtatur & quidem cap. 33, cum juramento, ſe nolle, ſeu, ſe non delectari morte impii, ſeu mavis improbi, ſed id velle, ſeu ſe eo delectari, ut improbus recedat à via ſua, & vivat. Quomodo vero nollet, ſeu non delectaretur Deus morte improbi, ſi omnes improbos qui moriuntur, id eſt, pereunt, etiam antequam eſſent, nedum eſſent improbi, nulla ipſorum improbitatis ratione habita, ut morerentur, id eſt, perirent, & in æternum damnarentur, prorſus decrevit? Petrus vero Apoſtolus cap. 3, poſterioris ſuæ Epiſtolæ ℣ſ. 9 diſerte ait, Dominum nolle ullos perire, ſed omnes ad pœnitentiam venire; nempe ut ſerventur. At hoc verum eſſe non poſſet, ſi jam Deus ab omni æternitate de innumerabilibus hominibus qui pereunt, ut perirent, nec ulla ratione re ipſa ſervari poſſent, omnino decreviſſet. Scio, quomodo, ii, qui impium iſtud dogma defendunt, ſoleant hæc & ſimilia teſtimonia interpretari. Verum interpretationes iſtæ adeo violentæ & ſimul ineptæ ac ridiculæ ſunt, ut ne dignæ quidem ſint, quæ commemorentur; nec noſtri inſtituti hoc loco eſt, dogma iſtud plane refellere, ſed tantum demonſtrare, vix poſſe quemquam, qui illud approbet, ac retineat, ab omni vitiorum & peccatorum habitu vel conſuetudine liberum eſſe, quod & præſtitimus; nec præterea nihilominus omiſimus oſtendere, cum quibuſdam divinis oraculis illud pugnare; ſi forte quis ita parum ſciens rerum divinarum eſſet, ut crederet, fieri poſſe, ut cum ſacris teſtimoniis conſentiat ejuſmodi dogma, quod cauſa eſſe poſſit, ne quis unquam peccatorum jugum excutiat, ſed potius perpetuo in eis maneat.

Ne quis vero cauſetur, nos protuliſſe quidem teſtimonia unde probetur, Deum non ſtatuiſſe ab omni æternitate, ut ii nominatim pereant, qui pereunt, ſed non quibus oſtendatur, non fuiſſe quoſdam ab ipſo nominatim prædeſtinatos ad vitam, qui perire nequeant, id quod dogmate iſto continetur, & propter quod illi ab Euangelicis Theologis tribuitur, quod ſit fundamentum ſalutis noſtræ: primum lectorem monemus, ex ipſis à nobis allatis teſtimoniis probari, Deum velle, & curare, ut vivant illi ipſi qui pereunt, ac proinde poſſe perire, atque adeo evenire ut pereant ii, quos Deus velit vivere. Ex quo apparet, voluntatem Dei in ſervandis hominibus (generatim loquendo) non eſſe prorſus abſolutam, ſed cum conditione conjunctam, & propterea pro fundamento ſalutis noſtræ non poſſe haberi, quod Deus nos ſervare prorſus abſolute velit, qualis Dei voluntas iſto divinæ prædeſtinationis dogmate continetur, & qualem Euangelici intelligunt ac prædicant. Deinde addimus, complura alia teſtimonia in Sanctis Literis extare, ex quibus conſtat, poſſe perire eos, quos Deus ſaluti deſtinaverat, idque ipſorum culpa, & viciſſim ſervari, quos Deus perdere decreverat, idque ob ipſorum pœnitentiam. Docent utrumque iſtorum ambo illa jam à nobis citata Ezechielis capita, potiſſimum vero cap. 33. à ℣ſ. 13 uſque ad 17. Ex capite etiam undecimo Epiſtolæ ad Rom. apparet, tum inſitos olivæ ramos, ac propterea participandæ ejus radici & pinguedini in perpetuum deſtinatos, poſſe excindi, tum viciſſim jam exciſos denuo inſeri; hos propter infidelitatem, illos propter fidem. Quid plura? Ut aperte conſtet, ſaluti à Deo deſtinatum perire poſſe, legatur quid de ſeipſo dicat Paulus Apoſtolus 1 Cor. 9. in fine. Ibi enim diſerte ait, ſe ſuum corpus in ſervitutem redigere, ne cum aliis prædicaverit, ipſe reprobus fiat.

II. Huic de divina iſta prædeſtinatione dogmati affine eſt, immo ex eo neceſſario conſequitur aliud Euangelicorum dogma de ſervo humano arbitrio. Et mirum eſt Eccleſiæ Romanæ Scholas, tam ſtupidas eſſe, ut hoc non intelligant, & credant, liberum hominis, in iis rebus quæ ad æternam ſalutem attinent, arbitrium, una cum prædeſtinatione iſta divina conſiſtere poſſe. Quam ſuam ſtupiditatem acceptam referre debent

eidem

eidem Auguſtino ſuo, qui re ipſa liberum hominis arbitrium non tantum ſua illa prædeſtinatione divina proponenda, ſed multo magis eadem explicanda ſatis evidenter tollens, verbis tamen illud conſtanter aſſerere videtur. Atqui neceſſario prædeſtinatione iſta divina liberum hominis arbitrium convelli, & viderunt, & late explicarunt, in ipſa Romana Eccleſia illi ipſi Theologi, qui prædeſtinationem iſtam rejiciunt: immo ob hoc præcipue illam rejiciunt, quod ea admiſſa, liberum hominis arbitrium penitus tollatur; id quod apud illos ipſos ſuæ Eccleſiæ Theologos, quibus hac in re adverſantur, abſurdiſſimum eſſe norunt. Sed Euangelici mentem potius, quam verba Auguſtini, cui & ipſi plurimum tribuunt, ſpectantes, & quid ex prædeſtinatione illa divina omnino conſequatur, probe animadvertentes, cum de illa nihil dubitandum una cum pleriſque aliis cenſerent, nihil ſimiliter dubitarunt, quin firmiter tenendum eſſet, hominis arbitrium in iis, quæ ad ſalutem æternam pertinent, nullam prorſus libertatem habere. Quod tamen dogma ejuſmodi eſt, ut ipſum per ſe omnem religionem ac pietatem peſſundare poſſit. Nam quomodo fieri poteſt, ut religioſus & pius is eſſe curet, qui perſuaſum habeat, ſibi ne hoc quidem liberum eſſe, ut religioſus & pius eſſe velit? Quis porro, ut ad rem noſtram propius accedamus, operam daturus eſt, ut in nullo eorum vitiorum ſeu peccatorum hæreat, quæ Chriſti diſciplina damnat, ſi credat, ſe in hoc rerum genere ne liberam quidem voluntatem habere? An non quotidie audimus, eos, qui ita credunt, cum propter peccata, quibus ſunt obnoxii, reprehenduntur aut monentur, reſpondere, humanas vires in peccatis vitandis nullas eſſe, & propter primi hominis peccatum atque inobedientiam, univerſum humanum genus, ipſius voluntatis libertate, in bene agendo Deoque obediendo, privatum eſte? Quod tamen non modo nunquam verum eſſe oſtendent, ſed ne in ſpeciem quidem id uſquam in Sacris Literis indicatum fuiſſe, docere poterunt: immo infinita in illis teſtimonia deprehendet, quiſquis illas, non plane aliud interim agens, legerit, liberæ humanæ voluntatis in ipſis præceptis Dei ſervandis. Et ſane nulla ratione fieri poſſet, ut ii, qui illa contemnunt, vel ſervare negligunt, tam acerbe à Deo punirentur, quam eædem Sacræ Literæ teſtantur, niſi id ſaltem liberum homini eſſet, ut ea ſervare & velit & curet. Nam quæ inaudita hæc eſſet, nec tantum Deo, ſed quolibet homine, adeoque ſævo tyranno indigniſſima crudelitas, acerbiſſima pœna quempiam propterea afficere, quod ea non fecerit, quæ ne velle quidem facere in ipſius poteſtate erat?

I I I. Sed jam ad Euangelicorum de juſtificatione noſtra ſententiam tranſeamus, quæ ejuſmodi eſt, ut mirum videri poſſit, ſi quis eam amplexus, vitam homine Chriſtiano dignam ducat. Fuerunt, fateor, & adhuc ſunt, qui eam ſe amplecti profitentur, & tamen Chriſtiane vivunt. Verum aut iſti non penitus eam imbiberunt, ſeu guſtarunt, nec quid ex illa conſequatur, accurate perpenderunt: aut ſibi Deum, quamcumque tandem ob cauſam id fiat, ſingulariter faventem habent, nec permittentem, ut in eo periculo pereant, in quo perpetuo verſantur. Primum igitur ſentiunt Euangelici, noſtræ juſtificationis coram Deo, id eſt, hujus rei, quod juſti à Deo habeamur, atque ut tales ab ipſo tractemur, hanc eſſe & cauſam, & rationem, quod Chriſtus ſui ſanguinis fuſione pro omnibus peccatis noſtris, tam præteritis quam præſentibus & futuris, divinæ juſtitiæ pleniſſime ſatis fecerit; ita ut nihil aliud præterea ad nos juſtos coram Deo conſtituendos requiratur, niſi ut firmiter credamus, nos propter hanc cauſam, & ſic propter ipſum Chriſtum Deo eſſe acceptos & gratos. Hujus autem firmæ fidei fructus quidem eſſe bona opera noſtra, ſed ea tamen ad nos ita gratos & acceptos Deo faciendos, ut juſti coram ipſo ex ipſius benignitate conſtituamur, nihil pertinere, nec ad id præſtandum ullo modo concurrere. Deinde volunt iidem Euangelici, iſta bona opera, & ſic, ut illis placet, hominis jam juſtificati opera, talia eſſe, ut potius dici poſſit, juſtificatum & Spiritu Dei regeneratum hominem conari, ut bene agat, quam revera bene agere. Nam ut alia complura omittam, ex quibus male ac perverſe intellectis ſuam hanc opinionem eliciunt, huc præcipue accommodant, quæ leguntur apud Paulum Apoſtolum cap. 7. Epiſtolæ ad Rom. *Carnalis ſum, venundatus ſub peccatum*; &, *Non quod volo bonum hoc facio, ſed quod nolo malum hoc ago*; &, *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me legi peccati, quæ eſt in membris meis*, una cum aliis ſimilibus ſententiis quæ ibidem habentur; exiſtimantes, Paulum ibi, quia in prima perſona loquitur, de ſe ipſo, qualis erat, cum illam Epiſtolam ſcripſit, & ſic jam Dei Spiritu regenito, verba facere. Cujus erroris manifeſti (quippe quem redarguant alia multa, quæ idem Paulus cum alibi, tum in eadem ad Romanos Epiſtola, atque adeo in eodem cap. 7, & ſtatim poſtea in ipſo octavi cap. initio, de regeneratis hominibus plane iſtis contraria diſerte ſcribit) auctorem habent Auguſtinum ſuum, & poſt ipſum, Theologos Pontificios fere omnes. Sed neque ipſi interea, nec Pontificii animadverterunt, Auguſtinum credidiſſe, iſtas Pauli ſententias in cap. 7. ad Romanos ita poſſe ac debere accipi, ut de ipſa tantum concupiſcentia verba fiant, ſine ullo ei adhibito aſſenſu, nedum ut ea ad effectum perducatur; à qua Apoſtolus dicat, ſe in hac vita plane liberum eſſe non poſſe, id eſt, non poſſe fieri, quin ipſe donec vixerit, à concupiſcentia tentetur ac ſollicitetur, quod ipſe appellat, *Venundatum eſſe ſub peccatum*, & *facere malum quod quis nolit*, & *non facere bonum quod velit &c.* Non animadverterunt, inquam, * Auguſtinum (adverſus id quod aliquando tamen & ſenſerat, & alios ſecutus ſcripſerat) velle quidem, Paulum ibi de ſe ipſo jam regenito loqui, ſed tamen ita, ut interim nihil amplius mali in ſe agnoſcat, quam ipſam nudam concupiſcentiam, id eſt, concupiſcentiæ tentationes: & expreſſe non uno in loco addere, Paulum tentationibus iſtis, nec factis nec animo ullo modo ſuccubuiſſe: vel ſi animadverterunt: non curarunt; & ſic ex iſto potiſſimum Pauli loco ſtatuerunt, hominem quantumvis regeneratum & juſtificatum, donec in hac vita mortali fuerit, ab ipſius peccati ſervitute minime liberum eſſe, & pernicioſiſſimam hanc, ipſiuſque Pauli doctrinæ manifeſtiſſime adverſantem ſententiam amplecti maluerunt, quam agnoſcere & fateri id quod veritas eſt, & ex compluribus ejuſdem loci verbis, ipſaque univerſa ſententia aperte deprehenditur, ibi Paulum ſub perſona ſua hominem deſcribere, qui adhuc ſub ipſa lege ſit, necdum Chriſti gratiæ ſit factus particeps, vel ſaltem una cum eo, qui illos docuit de ipſo Paulo jam regenito locum accipere, ita illum interpretari, ut ſententia iſta inde non eliceretur. Ex qua neceſſario conſequitur, nihil eſſe opus, ut homo Chriſtianus ſtudeat ſeſe ex peccati ſervitute eximere, & eum jam regeneratum & juſtificatum eſſe, qui velit bene agere, licet interim revera male agat. Itaque humani generis perpetuus & capitaliſſimus hoſtis, ſerpens ille antiquus, cum probe norit, ſine vitæ ſanctimonia neminem, ut ait Apoſtolus, Hebr. 12. 14, Dominum viſurum, & interim certiſſimum ſit, nihil arduum, cujuſmodi eſt morum ſanctitate eſſe præditum, à quoquam tentari, ſi credat, vel, ſe nullas vires ad id efficiendum habere, vel, ut id efficiat nihil eſſe opus; quemadmodum per opiniones illas de æterna Dei prædeſtinatione, & ſervo hominis arbitrio, perſuaſit, in hominis poteſtate, quod ad vitæ ſanctitatem attinet, nihil eſſe poſitum, ſic per iſtam de juſtificatione noſtra ſententiam, nihil eſſe opus, ut quiſquam vitæ ſanctimonia præditus eſſe curet, plane ut credatur, effecit. Quæ opinio cum vel ipſo auditu horribilis ſit, hinc factum eſt, ut apud Euangelicos

* Lib. 1. de nuptiis & concupiſc. cap. 27. & deinceps, atque alibi ſæpius.

plurimum invaluerit alia opinio imputatæ credentibus juſtitiæ Chriſti, quo ſcilicet fiat, ut, etiamſi Chriſti fideles, & ſic juſtificati coram Deo homines, propria ſanctitate vitæ non ſint præditi, non tamen ipſa carere dici poſſint, quippe quibus Deus Chriſti ſanctitatem & innocentiam imputet, cujus rei nomine exagitantur hodie vehementer iidem Euangelici a Pontificiis. Horum enim plerique diſerte negant, quidquam in ſcriptura haberi de Chriſti juſtitia nobis imputata, id eſt, de ejus ſanctitate, & innocentia nobis adſcripta & attributa. Et ſane Paulus Apoſtolus cap. 4 Epiſtolæ ad Rom. affirmat quidem, nobis imputari juſtitiam, id eſt, credentes in Deum pro juſtis haberi, ſed quod Chriſti juſtitia nobis imputetur, id eſt, ejus ſanctitas & innocentia noſtra eſſe cenſeatur, nihil prorſus vel loquitur, vel loqui cuiquam merito videri poteſt. Quare jam cœperunt Euangelici dicere, ſe juſtitiæ Chriſti nobis imputatæ nomine aliud nihil intelligere, quam ex Chriſti juſtitia, id eſt obedientia uſque ad mortem crucis, fieri, ut nobis in eum credentibus non imputentur peccata noſtra, quia ſcilicet Chriſti obedientia iſta pro ipſis pleniſſime fuerit ſatiſfactum; id quod non modo Pontificii omnes ſimiliter affirmant: ſed quidam etiam ex ipſis concedunt, hoc ſenſu poſſe dici, Chriſti juſtitiam nobis imputari. Quomodocunque vero hæc imputatio juſtitiæ Chriſti ab Euangelicis vel hodie intelligatur, vel antea intellecta fuerit, id certiſſimum eſt, quod diximus, illos videlicet, non ſolum una cum pontificiis cenſere, Chriſti ſanguine ſatiſfactum divinæ juſtitiæ fuiſſe pro peccatis noſtris (quamvis nec id uſquam ſcriptum extet, & aperte pugnet cum peccatorum remiſſione, quam Deus nobis per ipſum Chriſtum obtulit) verum etiam ſtatuere, in iis, qui ſint hujus ſatiſfactionis participes, & ſic coram Deo ſint juſtificati, ſyncerum quidem ſtudium & conatum eſſe debere Chriſti præceptis obtemperandi, cæterum effectu ſuo ſtudium & conatum iſtum plerumque carere, & vitioſitatem, quæ in contrariam partem rapiat, & peccati jugum excutere non ſinat, omnibus juſtificatis & regeneratis perpetuo ineſſe: ac præterea quæ ſunt in illis bona opera, ad eos juſtificandos nihil pertinere, ſed tantum eſſe fructus fidei, qua homo coram Deo juſtificatur; eam vero fidem nihil aliud eſſe, quam firmiter credere, Deum, propter Chriſtum, id eſt, quia Chriſtus omnium peccatorum noſtrorum pœnas perſolverit, & pro nobis abunde ſatiſfecerit, nobis eſſe propitium. Jam quid mirabilibus iſtis opinionibus inveniri potuit aptius ad hominem, in uno pluribuſve peccatis manentem in eodem ſtatu perpetuo retinendum, eumque plane deterrendum à ſtudio ſeſe à peccatorum laqueis extricandi? Omnino enim, ut & modo, & antea attigimus, ex illis colligitur, nihil opus eſſe, ut is, qui ſalvus eſſe velit, peccati ſervus reipſa non ſit, immo ipſos Deo & Chriſto gratiſſimos homines, ſub peccati jugo perpetuo eſſe, nec illud à ſuis cervicibus, donec hic vixerint dejicere unquam poſſe.

Explicandus autem apertius hic eſt ingens Euangelicorum error in definiendo, quænam ſit illa fides in Chriſtum, qua juſtificamur. Uno ex hoc ſiquidem errore cuncta iſta mala proveniunt. Viderunt igitur Euangelici, & adverſus Pontificios recte diſputarunt ac concluſerunt, ſola in Chriſtum fide nos juſtificari, ac præterea merito contra eorundem Pontificiorum ſententiam, ſtatuerunt fidem iſtam eſſe fiduciam, non autem, ut plerique illorum exiſtimant, ipſum credere, ſeu quæ dicuntur, vera eſſe aſſentiri. Atque interim quæ & qualis ſit iſta in Chriſtum fiducia non noverunt, & pro ea, qua ſola revera juſtificamur, aliam induxerunt, quæ longe ab eo abeſt, ut id præſtare poſſit. Legentes enim in Sacris Literis, ac ſæpius repeti videntes, per Chriſti mortem deleta atque expiata fuiſſe peccata noſtra, (non intelligentes interea quid hoc ſit) fiduciam, qua deleantur peccata noſtra, & ſic juſtificamur, ſtatuerunt eſſe, ut ſupra monuimus, ſibi firmiter hoc ipſum perſuadere, & ſic confidere, quod per Chriſti mortem deleta fuerint peccata noſtra, quodque Deus propter ipſum Chriſtum nos acceptos & gratos habeat. Cum tamen hæc proprie fiducia non ſit, ſed potius hiſtorica fides, qua ſcilicet id, quod jam eſt, aut fuit, creditur, cuique hiſtoricæ fidei alioqui Euangelici, cum pontificiis diſſentientes, nullam juſtificandi vim concedere videntur. Non igitur hæc eſt fides illa in Chriſtum ſeu per Chriſtum in Deum, qua juſtificamur, ſed ea, quæ vere ac proprie eſt fiducia, nempe Chriſto ſeu Deo per Chriſtum plane confidere, id eſt, ſub ſpe ea conſequendi, quæ a Deo per Chriſtum iis ſunt promiſſa, qui ipſius Chriſti præcepta ita ſervaverint, ut merito obedientes dici poſſint, ipſi Deo & Chriſto obedire, & ſic, ut uno verbo dicam, non ſecundum carnem ſed ſecundum ſpiritum ambulare. Quod certe nec in ſe ipſa, ut deberet, continet, nec etiam per ſe vel efficit, vel efficere poteſt iſta Euangelicorum fides: & tamen certum eſt, id neceſſario requiri in eo, qui nulli condemnationi futurus ſit obnoxius, & ſic coram Deo juſtificatus ſit, ac conſequenter non in morte manſurus, ſed à morte ad vitam æternam ſit tranſiturus. Vide Rom. 8. 1, & 13. Atque hæc ſatis in præſentia eſſe volumus, de Euangelicorum dogmatibus ac ſententiis, ex quibus fiat, ut vix quiſquam curet, ne in vitiis ſeu peccatis uno vel pluribus maneat, neve ab ipſis vincatur & poſſideatur. Quod quantopere Apoſtolicæ doctrinæ repugnet, eique ex diametro, ut dicitur, adverſetur, ſatis ab initio oſtendimus. Nam quod dogmata & ſententiæ iſtæ (quas vel hac ratione abunde aut certe, quantum præſens noſtrum inſtitutum requirit, confutatas fuiſſe credimus) ut præfati ſumus, fundamenta quædam nihilominus æternæ ſalutis conſequendæ inter ipſos Euangelicos habeantur, id & ipſi fatentur, & res ipſa loquitur.

CAPUT III.

In eorundem Euangelicorum religione quædam concedi, quæ cum Chriſti præceptis pugnant.

I. SEquitur, ut doceamus, quædam in religione eorundem Euangelicorum concedi, quæ cum Chriſti præceptis pugnent.

Id autem primo loco occurrit, quod apud ipſos permittitur, ut quis injurias ſuas per magiſtratum ulciſcatur, id eſt eum puniri curet, qui injuriam ſibi intulit, licet ex ea punitione nihil prorſus commodi ad ſe privatim rediturum eſſe probe intelligat, niſi quatenus ſuam injuriam hac ratione vindicatam ſit viſurus, ſeque non inultum eſſe ſenſurus. Atqui hoc manifeſte pugnat cum ipſius Chriſti verbis, apud Matth. 5, ex quibus apparet, illum nolle, in diſplina ſua locum eſſe illi Moſaicæ Legi, oculum pro oculo, dentem pro dente, Deut. 19. 21, quæ lex ad ulciſcendas injurias ſuas per magiſtratum omnino pertinet, quod Moſes concedit, vel potius jubet. Nam alioqui privata vindicta etiam ab ipſo Moſe fuit Lege vetita Levit. 19. 18. Suum judicio perſequi, & damni ſibi injuſte illati compenſationem per magiſtratum quærere, nequaquam Chriſtus prohibet, quamvis nonnulli id ſint arbitrati: ſed tantum ultionem ac vindictam qualemcunque vetat, vultque nos potius duplum damni pati, quam cuiquam malo homini ita reſiſtere, ut ſive per nos ipſos, ſive per magiſtratum injurias noſtras ulciſcamur.

II. Deinde apud eoſdem Euangelicos conceditur, ita vim vi repellere, ut etiam hominem interficere liceat, ſi aliter vis repelli nequeat, præſertim vero cum bellum injuſtum nobis infertur; cum tamen Chriſtus eodem cap. 5. Matth. iis qui nos affligunt ac perſequuntur, bene facere jubeat, & antiquiſſimum ac ſeveriſſimum Dei præceptum humani ſanguinis non fundendi, uti habetur Gen. 9, nihil in tota Chriſti & Apoſtolorum ejus doctrina immutatum inveniatur, nec de eo quicquam remiſſum ſub Euangelio eſſe deprehendi ullo

pacto

pacto queat. Nam ſi dixerint, ſub Vetere Teſtamento, ubi non minus quam ſub novo, præceptum humani ſanguinis non fundendi vigebat, licuiſſe tamen vim hoſtium, etiam cum ipſorum occiſione, propulſare. Reſpondemus, id propterea tunc licuiſſe, quod Deus multis modis declaraverat, ſe id tunc temporis non improbare. Ut enim alia omittam, inter cætera præmia iis propoſita, qui legem ſervaſſent, hoc etiam erat, quod ſi hoſtes adverſus ipſos inſurrexiſſent, cæſos ante ſe illos corruere viſuri eſſent, Deut. 28. 7. Nec mirum, populo enim ſuo Deus ſub Vetere Teſtamento, vel promiſerat, vel jam aſſignaverat & dederat terrenum regnum, terrenamque poſſeſſionem, quam ab ipſis defendi ac conſervari volebat. Quod fieri non potuiſſet, ſi hoſtes in ſe irruentes armis propulſare, & ad internecionem etiam interdum occidere non licuiſſet. At ſub Teſtamento Novo, nullam ſuo populo terrenam poſſeſſionem Deus dedit; immo terra poſthabita, cœlum eos inquirere juſſit, & propterea nulla ratione unquam vel per Chriſtum, vel per ejus Apoſtolos declaravit, ſe hoſtium invadentium propulſationem cum ipſorum nece conjunctam approbare: & ſic remanet hic firmiſſimum nec ulla ex parte immutatum ſub Euangelio præceptum humani ſanguinis non fundendi; præſertim cum Chriſtus præcepta addiderit, quibus non modo ipſorum etiam hoſtium ſanguinem fundere vetat, ſed illis bene facere jubet. Mirum autem aſt, quod Euangelici tunc potiſſimum humanum ſanguinem fundere populo Chriſtiano permittunt, vel potius præcipiunt, cum maxime homines vere Chriſtiani, non alienum ſed ſuum ſanguinem fundere, (idque non armis carnalibus præliando, ſed ſpiritualibus tantum armis, id eſt fide, patientia, conſtantia, ſpe utendo) parati eſſe debent. Tunc videlicet, cum divinæ veritatis hoſtes nolunt illis permittere, ut Deum, & Chriſtum pure colant, ſed vi & armis illos ad impios cultus adigere volunt. Eo autem maximus hic ac pernicioſiſſimus in Chriſtiana religione error inter Euangelicos proceſſit, nimirum puræ religionis & divini cultus conſervandi gratia, ſi id aliter fieri nequeat, aliorum hominum ſanguinem fundere licere, ut qui inter illos & eruditione & auctoritate ſunt præcipui, doceant, Chriſtiani magiſtratus officium eſſe, eos, qui hæreſes diſſeminant, præſertim ſi ab incepto deſiſtere nolint, non modo vi reprimere, ſed etiam interficere. Quos non pudet ad barbaram & truculentam iſtam ſententiam ſuam afferendam ea potiſſimum afferre, quæ de iis interficiendis, qui alienorum Deorum cultum ſuadent, in Lege Moſis ſunt præcepta Deut. 13: nihil animadvertentes, primum longe aliud eſſe, alienorum Deorum cultum ſuadere, & ſic à Jehova Deo cœli terræque Domino ac creatore colendo abducere conari: aliud vero, divino cultu, quem ipſe Deus præcepit ac præſcripſit, retento, alia falſa dogmata docere ac ſuadere, præſertim ubi appareat (quemadmodum in iis qui ſimplices, quamvis alioqui maximi ſunt hæretici, evenire certum eſt) non mala voluntate, ſed non bene ſano intellectu, non, inquam, per malitiam, ſed per errorem id fieri: ac deinde non conſiderantes vel potius oblivioni tradentes id, quod, ut veriſſimum eſt, ſic ab omnibus Theologis traditur, judicialia Moſaicæ Legis præcepta ſub Euangelio nullam vim habere, & non ſecus atque ceremonialia, poſt glorificatum Chriſtum in Dei populo antiquata fuiſſe. Alia fortaſſe, ſi quis diligentius inquireret, inveniri poſſent, quæ à Chriſto vetita inter Euangelicos, inque ipſorum diſciplina permittuntur, aut etiam jubentur: Sed his volo eſſe contentus. Nam de multis rebus, quas ſibi Euangelici, propter quos nominatim hæc ſcribimus, permittunt, Dei Chriſtique præceptis contrariis, quæ interim ab ipſorum præcipuis magiſtris minime approbantur, nec cum ipſius religionis Euangelicæ doctrina conſentiunt, quales ſunt, connubia cum idololatris, luxus & ſplendor in victu & veſtitu, ludicræ multæ ac vanæ in vita actiones, mihi de erroribus ipſius doctrinæ Euangelicorum agenti, nihil dicendum cenſui. Tametſi dubium non eſt, quin hæc quoque juſta cenſeri debeat cauſa unicuique pietatis ſtudioſo ſeſe ab illorum cœtibus ſegregandi (præſertim ubi alii ſunt cœtus hominum Chriſtum Jeſum colentium, qui ſibi iſta non permittunt) & iſtis aliis adhærendi. Nam & Paulus Apoſtolus jubet 2 Theſſ. 3. 6. 1 Cor. 5. 11, ut nos ab omni fratre inordinate ambulante ſeparemus, an ne cibum quidem cum talibus ſumamus; & certum eſt, unumquemque ab bene maleve agendum plus exemplo, quam hortationibus commoveri atque impelli.

CAPUT IV.

In Euangelicorum doctrina non paucos eſſe errores, qui facile veram ſalutis æternæ viam obſcurant, atque impediunt.

SEd jam oſtendendum nobis eſt, in Euangelicorum doctrina errores eſſe non paucos, qui licet per ſe ipſi æternam ſalutem non adimant, tamen facile impediunt, quominus quis recte viam, quæ ad eam ducit, cognitam habeat, perque eam gradiatur.

I. Primum, igitur in eo Euangelici una cum Pontificiis, non minus evidenter, quam vehementer errant, quod non patrem tantum Domini noſtri Jeſu Chriſti, illum unum Deum noſtrum cœli terræque creatorem eſſe credunt, ſed etiam ipſum Jeſum Chriſtum, ſeu Dei filium, nec non & Spiritum Sanctum eundem illum unum Deum eſſe ſtatuunt. Quod non modo cum ipſo communi ſenſu, ut ipſimet fateri tandem coguntur, manifeſte pugnat, ſed divinis teſtimoniis apertis Joh. 17. 3. Epheſ. 4. 6. 1 Cor. 8. 6, adverſatur, in quibus clare habetur, vel ſolum Jeſu Chriſti patrem eſſe verum Deum, vel eum, qui ſit unus ille Deus, eſſe patrem omnium, id quod de ſolo Jeſu Chriſti patre dici poteſt, vel denique illum unum noſtrum Deum, eſſe patrem illum ex quo omnia, quod ſimiliter nemini convenire poteſt, niſi patri Domini noſtri Jeſu Chriſti. Jam quod attinet ad ipſum communem ſenſum, nemo eſt tam ſtolidus, qui non videat, pugnare hæc inter ſe, illum Deum noſtrum cœli terræque creatorem, eſſe unum tantum numero, & tamen tres eſſe, quorum unuſquiſque ſit ille Deus noſter. Nam quod ajunt, unum quidem eſſe numero Deum, ſed ratione eſſentiæ, trinum vero ratione perſonarum, rurſus hic ſibi invicem repugnantia loquuntur, cum tres vel etiam duæ perſonæ eſſe nequeant, ubi eſt una tantum numero ſive individua eſſentia, & ad plures una perſonas conſtituendas, plures etiam unâ individuæ eſſentiæ requirantur. Nam quid aliud perſona eſt, quam individua quædam, intelligens eſſentia? Aut qua potiſſimum ratione diverſa eſt perſona alia ab alia, niſi diverſitate individuæ ſive unius numero eſſentiæ? Breviter, adeo res certa eſt, rem ſe habere ut dicimus, ut hæc ſit cauſa, cur tam Pontificii, quam Enangelici, coacti ſint fateri, myſterium, ut ipſi vocant, trinitatis, id eſt, trium in uno Deo perſonarum, omnem humanum captum excedere. Sed melius dicerent, ſi, quemadmodum ex ipſis quidam fortaſſe loquuntur, faterentur, non modo ſupra, ſed contra omnem humanum captum illud eſſe. Nam ita rem ſe habere, ex iis quæ modo diximus, aperte conſtat. Quamobrem mirum eſt, illos tamen dicere, hanc eſſe rem ejuſmodi, quæ non inquiri, ſed firmiter nihilóminus credi debeat. Quaſi vero aliquid vel firmiter credi debeat, quod verum eſſe nequeat; vel quidquam verum eſſe queat, quod cum ipſa ratione manifeſte pugnet, ac contradictionem, ut loquuntur, implicet. Ut certe iſtud implicat, divinam eſſentiam unam tantum numero eſſe, non tamen unam tantum eſſe divinam perſonam, ſed plures. Cum divina eſſentia numero una, & divina perſona idem omnino reipſa ſint. Præterea, annon, ſi aliquid nihilominus firmiter credere debemus,

Nnn quod

Digitized by Google

quod cum manifeſta ratione pugnet, neceſſe ſaltem eſt, ut id divino aliquo teſtimonio aperte confirmetur? Præſertim vero in ipſis divinis rebus? Sed quodnam proferent Euangelici divinum teſtimonium, in quo aperte habeatur, in una numero divina eſſentia eſſe plures perſonas, vel id, unde iſtud neceſſario colligitur, & de quo hic nominatim agitur, Patrem, filium, & Spiritum Sanctum, unumquemque videlicet ex iſtis tribus eſſe illum unum Deum creatorem cœli & terræ? Certe ex Pontificiis præſtantiſſimi nonnulli Theologi non verentur fateri, in ipſis Sacris Literis trinitatis divinæ myſterium expreſſum non eſſe. Verum Pontificii pro divinis teſtimoniis, quæ hodie proferri queant, non Sacras tantum Literas habent, ſed multa alia præterea: quorum quibuſdam etſi ipſi quoque Euangelici plurimum tribuunt, ut quatuor illis prioribus generalibus, ut vocant, conciliis, adeo ut aliquando vix Sacris Literis ea non æquare una cum Pontificiis videantur; tamen certiſſimum eſt, ipſos alioqni profiteri & adverſus eoſdem Pontificios acriter contendere, nullum firmum & indubitatum eſſe divinum teſtimonium, niſi id, quod ex ipſis divinis literis aperte colligitur; quas perquirant iſti quantum velint, nunquam dogma iſtud, de quo hic diſputamus, in illis expreſſum invenient, ut quidem neceſſe eſſet, ſi id tenendum foret. Cum alioqui, ut diximus, res ſit quæ nullo pacto credi ant debeat aut poſſit. Sed profecto neque etiam (ſive aperte ſive obſcure) inde id colligi deprehendent unquam: quemadmodum ſatis docere poſſunt diſputationes non paucæ de hoc argumento & hodie & olim editæ, ſi quis modo ſine ullo præjudicio illas diligenter evolvat atque perpendat. Quinimo, (ut interim de ſcripturæ teſtimoniis dogma iſtud aperte damnantibus aliquid jam explicatius dicamus) plane contrariam ſententiam in Sacris Literis clariſſime conſignatam repetient. Nam quid clarius eo teſtimonio eſſe poteſt, quod in ipſius Dei filii verbis continetur in ſuis illis ad Patrem precibus, Joh. 17. 3, ut quidem ad unguem verba Græca habent: *Ut cognoſcant te illum ſolum verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Priora enim verba ita accipienda eſſe, ac ſi ſcriptum foret, ut cognoſcant te, qui ſolus es verus Deus, docet locus in Græco plane ſimilis, 1 Timoth. 6. 16, ubi cum Græca verba ita ſonent, *ille ſolus habens immortalitatem*, interpretes tamen fere omnes legunt, *qui ſolus habet immortalitatem.* Hæc ſiquidem eſt vis iſtius Græcæ loquutionis; adeo ut Chriſtus in iſtis verbis dixerit, non modo Patrem ipſius eſſe illum ſolum verum Deum, ut quidam hoc tantum ex ipſis Græcis verbis colligi contendunt, ſed etiam ipſum ſolum, nec videlicet præterea alium, eſſe verum Deum. Dei enim ſimplici nomine, & hic, & alibi frequentiſſime is intelligitur, qui ex ſeipſo divinam poteſtatem habeat. Nam qui talis revera, & non opinione tantum hominum ſit, nullus alius eſt præter ipſum Jeſum Chriſti Patrem. Cæteri omnes vel ab ipſo, vel nullam ejuſmodi poteſtatem habent. Jam verba illa apud Paulum Epheſ. 4. *v*ſ. 6. *Unus Deus & Pater omnium, &c.* Apertiſſime docent, eum qui ſit Deus, unum tantum eſſe, & illum eſſe Patrem omnium, ſic præter illum, qui omnium ſit Pater, nullum eſſe Deum; Dei ſimplici nomine ſimiliter hic eum ſignificante, qui ex ſeipſo divinam habeat poteſtatem. Ex quo neceſſario ſequitur, ne ipſum quidem Jeſum Chriſtum eſſe iſtum Deum. Neque enim eſt Jeſus Chriſtus Pater omnium, immo ipſe Patrem habet, eum videlicet, qui omnium eſt Pater, qui propterea ex Apoſtoli apertiſſima ſententia eſt Deus iſte, nec alius præter ipſum. Id ſimiliter, quod apud eundem Apoſtolum legitur, 1 Cor. 8. 6. *Nobis unus (eſt) Deus, Pater ille, ex quo omnia*, clariſſime demonſtrat eum, qui non ſit Pater ille ex quo omnia, non eſſe illum, qui unus nobis eſt Deus. Quare ne ipſe quidem Jeſus Chriſtus eſt ille noſter unus Deus, quippe qui non ſit Pater ille ex quo omnia, ſed filius ipſius, qui ab ipſo miſſus ad nos venerit, & ab ipſo omnia acceperit, quæ nobiſcum vel jam communicavit, nobiſve dedit, vel unquam communicaturus daturuſve eſt. Quanquam præterea tam in ſuperiore, quam in hoc Pauli loco aperte Jeſus Chriſtus ab uno illo noſtro Deo diſtinguitur. In ſuperiore enim antea proxime legitur, *Unus Dominus*, ubi ſine ulla controverſia Chriſtus ſignificatur; in hoc vero ſtatim poſtea, ſubjicitur, *Et unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia.* Ubi non modo vides Jeſum Chriſtum ab illo uno Deo diſerte diſtingui, verum etiam addi notam, qua ab illo diſtinguatur, nempe, quod ex illo quidem omnia, ex ipſo vero non item, ſed tantum per ipſum. Quod ſi neque hæc, nec alia loca pœne innumerabilia, in quibus manifeſte Chriſtus ab illo uno Deo diſtinguitur, non ſatis ſunt ad perſuadendum unicuique, Chriſtum non eſſe illum unum Deum, quippe quod non omnes fortaſſe diſtinctionem iſtam animadvertant, aut ſi animadvertunt, putent ibi verba fieri de Chriſto ſecundum humanam naturam tantum, ut ipſi loquuntur; certe illud ſatis ſuperque eſſe debet, quod Jeſus Chriſtus illius unius Dei filius paſſim appelletur. Articulus enim in Græco plerumque nomini Dei additus, unum illum Deum ſignificandi vim habet. Nam nulla eſt hic cauſa dubitandi, ne de Chriſto ſecundum humanam naturam tantum verba fiant, ubi ejus divina filiatio commemoratur; & nemo eſt tam ſtupidus, qui non intelligat neminem ſuipſius filium eſſe poſſe, ſeu neminem eſſe poſſe illum, cujus ipſe ſit filius. Quare, ſi Chriſtus unius illius Dei eſt filius, nulla ratione fieri poteſt, ut ipſe Chriſtus ſit ille unus Deus. Debuiſſent ſaltem tam Pontificii, quam Euangelici, ex ipſa, quam ipſimet ſtatuunt, fidei noſtræ eſſe ſummam, ut vocant, & Apoſtolicum ſymbolum vulgo appellatur, addiſcere unum illum Deum creatorem cœli & terræ, non alium eſſe quam Patrem Jeſu Chriſti. Ibi enim nec ipſe Jeſus Chriſtus, nec Spiritus Sanctus, quorum tamen ibidem diſerte ſit mentio, vel Deus vel creator cœli eſſe dicitur, ſed tantum Jeſu Chriſti Pater. Et hæc ſatis in præſentia eſſe volumus, ad iſtum inſignem Euangelicorum errorem patefaciendum, dum una cum Pontificiis ſtatuunt, non ſolum Jeſu Chriſti Patrem, ſed etiam tam Dei filium, quam Spiritum Sanctum eſſe illum unum Deum noſtrum, cœli terræque creatorem, præſertim, cum, licet Euangelicorum miniſtri ita doceant, tamen paucos ex ipſorum auditoribus invenias, qui ſic plane credant, ob id videlicet, quod res ſit nimis abſurda, & ab omni veritatis ſpecie aliena. In quo etiam illud eſt notandum, Euangelicos Doctores magna ex parte, Calvinum & Bezam ſecutos, non concedere, filium Dei ſuam eſſentiam à Patre habere; quod tamen Papiſtæ, & concedunt, & contendunt, hæreſiſque nomine nonnulli ex ipſis Euangelicos hac etiam in parte damnant. Et ſane iſtâ ſententiâ, quod filius Dei ſuam eſſentiam à Patre non habeat, omnis prærogativa, quam omnes fere etiam Trinitarii Theologi in Patre ſemper agnoverunt, tolli videtur atque aboleri, & ita error errore vehementer cumulari.

II. Quemadmodum vero Euangelici una cum Pontificiis in ſtatuendo, quis ſit ille unus noſter Deus, graviſſime errant, non agnoſcentes, nullum alium eſſe, quam Patrem Domini noſtri Jeſu Jeſu Chriſti; ſic una cum iiſdem inſigniter falluntur in ſtatuendo, quis ſit unigenitus Dei filius, non intelligentes, nullum alium eſſe aut fuiſſe unquam, præter hominem illum Jeſum Nazaræum, ex Spiritu Sancto in Mariæ virginis utero conceptum, & inde natum. Putant enim Deum more animantium ſibi ſimilem in eſſentia generare, idque (ut cætera taceam abſurdiſſima, Deoque indigniſſima, quæ hinc conſequuntur) Deo tribuere non verentur, quod cum abſoluta perfectione, cumque incommutabili æternitate aperte pugnat. Nam certe ſi Deus ſibi omnino ſimilem generat, non eſt ipſe natura ſua & neceſſario ſingulariſſimus, & ſic neque ſumme perfectus, cum ſumme perfectus eſſe nequeat,

niſi

niſi unus tantum. Quid vero cum incommutabili æternitate ac perpetuitate alicujus excellentiſſimi individui, cujuſmodi Deus eſt, magis pugnare poteſt, quam ſibi ſimile gignere, cum ſibi ſimilis generationem propterea in natura inveniri conſtet ut genitum in generantis locum quodammodo ſuccedat, id eſt, hoc intereunte, illud remaneat, & ſic ſubinde perpetuo fiat, quo rerum genera conſerventur? Certe nuſquam quidquam apud Sacros Scriptores legimus, quod nobis perſuadere queat, aut ſaltem innuere, Deum ex ſua ſubſtantia generare; immo, cum apud eoſdem legimua Joh. 1. 13. Jac. 1. 18. 1 Joh. 3. 9, homines ex Deo naſci, ſive à Deo generari, ſatis id nobis eſſe deberet, ut intelligamus, Deum alia prorſus ratione gignere, quam ex ſua ipſius ſubſtantia. Nec vero *unigeniti* appellatio efficere poteſt, ut nihilominus credamus, filium Dei unigenitum ex ipſius Dei ſubſtantia genitum eſſe, cum ſcilicet interim nullus alius ſit à Deo hac ratione generatus; vel alium eſſe aut fuiſſe unquam unigenitum Dei filium, quam hominem illum Jeſum Nazaræum, idque tribus potiſſimum de cauſis. Una cauſa eſt, quod ex ipſis Sacris Literis edocemur, *unigeniti* appellationem aliud ſignificare poſſe, quam filiationem quandam (quod ad ipſius filiationis eſſentiam attinet) omnino ſolam. Scimus enim, Iſaacum appellatum fuiſſe filium Abrahami unigenitum; cum tamen, quod ad filiationis ipſius eſſentiam attinet, non magis Abrahami filius eſſet Iſaacus, quam Iſmaël, qui & ante Iſaacum natus erat, & eo tempore vivebat, pro quo Iſaacus unigenitus Abrahami filius eſt dictus. Vide Gen. 22. 2, & 12. Hebr. 11. 17. Eſtque hoc exemplum, vel ob id rei noſtræ accommodatiſſimum, quod Iſaacus Jeſu Chriſti, qui eſt ille unigenitus Dei filius, ſine ulla controverſia, typus & figura fuit. Altera cauſa eſt, quod expreſſum in ipſis Sacris Literis habemus, cur Jeſus Chriſtus Dei filius appellatur, nempe unicus & ſingularis ille Dei filius. Ea vero eſt duplex, Altera videlicet, quæ ad ejus ortum & nativitatem pertinet, Altera quæ ejuſdem dignitatem, & perſonæ, quam ſuſtinet, excellentiam reſpicit, ſine ulla ipſius eſſentiæ, quæ aliorum Dei filiorum eſſentia præſtantior ab eave diverſa ſit, vel mentione, vel conſideratione; cum interim utraque iſta cauſa illi homini Jeſu Nazaræno, nec ulli alii præter vel ante ipſum veriſſime ac maxime proprie conveniat. Priorem cauſam expreſſit ipſius Dei Angelus Gabriël, inquiens ipſi virgini, mox Jeſu Chriſti futuræ matri Luc. 1. 35, *Spiritus Sanctus superveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi; ideoque quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei.* Vides modum conceptionis, & primæ exiſtentiæ illius hominis Jeſu Nazaræni, nempe quod Spiritus Sanctus & virtus altiſſimi illam ſit operata, & ſic Patris generantis loco Deus fuerit, cauſam eſſe, ut ipſe homo Jeſus Nazarænus, qui Chriſtus eſt, Dei filius appelletur, & quidem conſequenter ſingularis ſive unicus & unigenitus Dei filius. Quandoquidem nemo alius unquam talem à Deo ſui ipſius originem & generationem habuit. Poſteriorem exprimunt loca illa, ex quibus apparet, unicum illum & ſingularem Dei filium idem eſſe, quod Chriſtum. Nam Chriſtus præcipue ac potiſſimum regem populi Dei ſignificat. Vides hic rurſus hominis illius Jeſu Nazaræni ſummam poſt Deum dignitatem, & regiæ perſonæ, quam in ipſo Dei populo ſuſtinet, omnium maximam excellentiam, cauſam eſſe, cur ſit ille unicus & ſingularis Dei filius. Jam ex locorum numero, unde id apparet, quod diximus, iſta accipe, & inter ſe confer, Matth. 16. 16. Marc. 8. 29. Luc. 9. 20. Nam quod apud Matth. eſt, *Tu es Chriſtus filius Dei vivi*, apud Marcum & Lucam eſt ſimpliciter, *Tu es Chriſtus*, vel, *Tu es Chriſtus Dei.* Quod aperte indicat, ſola Chriſti, ſeu Chriſti Dei appellatione id contineri, quod ſignificat appellatio filii Dei vivi, illius, inquam, unici ac ſingularis filii (nam apud Matthæum in Græco nomen filii habet ſibi præpoſitum articulum) & filii Dei nomen non ob id Chriſti nomini fuiſſe apud Matthæum additum, quod aliquid plus ſignificet de ipſo Jeſu, quam ſolum per ſe Chriſti nomen de eo prolatum ſignificet, ſed ad ſignificationem iſtam exornandam, ut ſic dixerim, ac commendandam; quod idem de aliis non paucis locis, ubi ſimiliter Chriſti nomini, filii Dei nomen adjungitur, intelligendum eſt. Conferantur item loca, Matth. 26. 63, & Marc. 14. 61, cum loco Luc. 22, 67, & quemadmodum ex ſuperioribus locis, ſic etiam ex iſtis conſtabit, Chriſti nomen in ipſo Chriſto per ſe idem ſignificare, ac ſi illi addatur nomen filii Dei. Idem porro valere Jeſum eſſe Chriſtum, quod eundem Jeſum eſſe Dei filium, illum unicum, probatur ex loco 1 Joh. 5. 1, ſi conferatur cum eo, quod paullo poſt ſcriptum eſt ŷſ. 5, & cum eo, quod legitur ſupra cap. 4. 15, utrobique enim nomini filii Dei, præponitur in Græco articulus. Id ipſum intelligitur ex eo, quod ſcriptum eſt cap. 2. 22, 23, ex iſto enim loco apparet, idem eſſe, negare Jeſum eſſe Chriſtum, quod negare filium. Denique Chriſtus ipſe ſatis aperte docuit, idem eſſe in ipſo, quod ſit Chriſtus, & quod ſit Dei filius, cum Joh. 10. 36, Judæis oſtendens, cur ſe appellaſſet Dei filium, rationem attulit, quod Pater ipſum ſanctificaſſet & in mundum miſiſſet. Nam quid aliud eſt ſanctificatio iſta, quam unctio illa, cujus meminit Petrus, Act. 10. 38 inquiens, Jeſum à Nazaret fuiſſe unctum à Deo Spiritu Sancto & virtute, unde eſt Chriſti nomen, quod unctum proprie ſignificat? Quid iſta miſſio in mundum eſt aliud, quam ad munus aliquod inter homines obeundum legatio? Concludit igitur Dominus Jeſus, ſe propterea eſſe Dei filium, quod ſit Chriſtus, & ad hoc ipſum Chriſti munus obeundum à Patre legatus, nec ullam aliam præterea cauſam ſuæ divinæ filiationis affert. Et ſane cum Chriſti nomen & munus in Jeſu Nazaræno unicum ac perpetuum eundemque cœleſtem populi Dei regem ſignificet, & ita omne divinum imperium ac majeſtatem quam Jeſus habet, aperte declaret, quid amplius, quod huc pertineat, filii Dei nomen ſignificare poteſt? Filios certe Dei & nominari & eſſe eos, qui aliquod imperium & judicium habent & exercent, docet locus ab ipſo Chriſto citatus, Pſal. 82. *Ego dixi, dii eſtis, & filii excelſi omnes*; ex quo ſequitur, Jeſum eſſe unicum Dei filium, cum unicum imperium ac judicium habeat & exerceat, id eſt ejuſmodi, quod alia omnia infinitis partibus ſuperat, quodque nullus alius præter ipſum nec habet, nec habere poteſt. Hoc autem, ut dictum eſt, ipſa una Chriſti appellatione totum continetur. Ex quo ſequitur, hominem illum Jeſum Nazaræum ſine ulla divinæ cujuſdam alterius eſſentiæ, quam ipſe habeat conſideratione, eſſe unicum Dei filium. Nam ipſe ille homo, nec aliter quam quatenus eſt homo, unctus à Deo fuit. Nominatim enim ipſum Jeſum à Nazaret, ut vidimus, Deus unxiſſe à Petro Apoſtolo dicitur, & puerum ſuum Jeſum, Deum unxiſſe, teſtantur ſimiliter alii ſimul Apoſtoli & Chriſti fideles, Act. 4. 27. Reſtat tertia cauſa, cur ſtatuendum omnino ſit, Chriſtum non propterea appellari Dei filium unigenitum, quod ex ipſius Dei ſubſtantia ſit generatus, nec alium eſſe aut extitiſſe unquam unigenitum Dei filium, præter hominem illum Jeſum Nazaræum. Ea autem hæc eſt, quod ſcriptura teſtatur filium Dei, nempe illum unigenitum ac proprium Dei filium, fuiſſe mortuum. Paulus enim Apoſtolus Rom. 5. 10, diſerte mortis filii Dei mentionem facit. Ubi etiam notandum eſt, Apoſtolum, quod prius bis dixerat, affirmans, Chriſtum fuiſſe mortuum, idem poſtea iterum repetiiſſe, pro Chriſti nomine, filii Dei nomine ſubſtituto, non ob id ſolum, quod Chriſtus ſit filius Dei, ſed etiam, immo vel maxime ob id, quod Chriſti appellatio idem pollet, quod appellatio filii Dei; adeo ut non minus neque aliter affirmari poſſit, filium Dei fuiſſe mortuum, quam Chriſtum fuiſſe mortuum. Nec ſane Chriſtus, cum ait, Deum ita mundum dilexiſſe, ut filium ſuum unigenitum daret,

vel idem Paulus Joh. 3. 16. Rom. 8. 32, cum ait, Deum proprio filio non peperciſſe, ſed eum pro nobis omnibus dediſſe, aliud ſibi volunt, quam Deum unigenitum & proprium ſuum filium pro nobis mori voluiſſe. Quoties itidem Spiritus Sanctus per Apoſtolorum verba & ſcripta teſtatur Act. 3. 13, &c, & xxvi. 1 Theſ. 1. 10, Deum reſuſcitaſſe filium ſuum, an non aperte docet, Dei filium fuiſſe mortuum? Cum igitur, ſicut omnes fatentur, ſic etiam divinitus teſtatiſſimum ſit, Dei filium unigenitum fuiſſe mortuum, mori autem non potuerit ſubſtantia ulla divina, quæ in Chriſto fuerit, ſed tantum humana, ſequitur non divinam ullam, ſed tantum humanam ſubſtantiam in Chriſto, eſſe unigenitum Dei filium; hoc enim eſt, quod intelligimus, cum affirmamus, præter illum hominem Jeſum Nazaræum nullum extitiſſe unquam Dei filium. Id quod hoc in loco diſerte exprimere voluimus, ne vel nos ambigue ſententiam noſtram tanta de re exponere voluiſſe videamur, vel aliis, qui diverſum à nobis ſentiunt, quoſque inſignis erroris hac ipſa in re accuſamus, tergiverſandi occaſionem ullam præbeamus. Sed dicent fortaſſe iſti, Dei filium unigenitum mortuum fuiſſe ſecundum humanitatem, licet minime ſit mortuus ſecundum divinitatem. Nos autem dicimus, ſi filius Dei unigenitus non eſt mortuus ſecundum divinitatem, hinc neceſſario ſequi, ipſam ejus divinitatem non eſſe Dei filium unigenitum. Neque enim unigenitus Dei filius per modum quendam loquendi, ſed vere ac proprie eſt mortuus. Alioquin vana eſſent omnia, quæ ad commendationem divinæ charitatis erga humanum genus, de Dei conſilio in ſuo unigenito proprioque filio morti tradendo, in Sacris Literis dicuntur. Adde, quod ne per ullum quidem loquendi modum dici poſſet, unigenitum Dei filium fuiſſe mortuum, ſi ſubſtantia aliqua divina, quæ in Chriſto eſſet, foret ipſe Dei filius unigenitus; quemadmodum, ſi hominis anima immortalis ſit, ſicut immortalis eſt divina ſubſtantia, ne per loquendi quidem modum ullum dici poterit, ipſam hominis animam mori, licet corpus ejus moriatur. Concludendum eſt igitur, filium Dei unigenitum, non eſſe ſubſtantiam quandam divinam, ex ipſa ſubſtantia Dei genitam, quæ humanam naturam induerit, ſed vere ac proprie illum ipſum hominem eſſe, illum, inquam, qui vere ac proprie loquendo, ex humana anima, humanoque corpore conſtans, ex Spiritu Sancto in Mariæ virginis utero conceptus ac formatus eſt. Hic enim, & non alius, revera eſt mortuus; ex quo etiam liquido apparet, humanam naturam in Chriſto eſſe ipſius filii Dei perſonam, cum neceſſe ſit, ſi filius Dei ſit mortuus, ejus perſonam eſſe mortuam, & ita merum ſomnium id eſſe, quod à Papiſtis acceptum Euangelici affirmant, filii Dei perſonam eſſe revera divinam naturam in Chriſto; qua humana ſuſtentetur, quæ ipſa per ſe in Chriſto nequaquam ſit perſona. Quod cum affirmant, mirum eſt, eos non videre, ſe interim negare, Chriſtum revera eſſe hominem; certum, inquam, atque individuatum (ut loquuntur) quendam hominem; ubi enim humana natura non eſt, quæ per ſe perſonam conſtituat, ibi ejuſmodi homo eſſe nequit. Quantopere vero tota Chriſtiana religio labefactetur, vel potius convellatur, ſi Chriſtus non ſit revera certus quidam & individuatus homo, apertius & apud omnes indubitatius eſt, quam ut hoc loco id docere oporteat.

III. Eſſet hic aliquid dicendum de Euangelicorum errore (quem ſimiliter Pontificiis acceptum referre poſſunt, & auctoritati eorum Patrum, quibus Pontificii nihil non tribuunt) quod Spiritus Sanctus ſit perſona. Sed quia, ſi perſuaſum Euangelicis fuerit, eum non eſſe in ipſa eſſentia divina perſonam à perſona Patris Domini noſtri Jeſu Chriſti diſtinctam, per ſe ipſi facile agnoſcere, hinc ſequi, eum ne perſonam quidem eſſe, ſed vim atque efficaciam Dei, qua res aliquo modo ſanctificantur, nihil eſt neceſſe hac de re pluribus agere. Satis enim ex iis, quæ antea diſputavimus, intelligi poteſt, cum eſſentia divina ſit una numero, unam etiam tantum neceſſario in ea perſonam eſſe, nempe Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti. Nam alioqui ea ſine dubio Spiritui Sancto in Sacris Literis tribuuntur, quæ ſunt propria ipſius Dei; ex quo conſequitur, ſi non eſt divinæ ipſius eſſentiæ perſona, ejus vim atque efficaciam eſſe, unde merito de eo non pauca dici poſſint, quæ de ipſo Deo dicuntur, non autem aliquam aliam perſonam; præſertim cum de eo, multa idque admodum frequenter dicantur, quæ nullo pacto perſonæ conveniunt, ut eſt, illum ſive de eo Deum & Chriſtum effundere, eo Chriſtum baptizare, eo Chriſtum à Deo fuiſſe unctum, eo quoſdam repleri, illum non ad menſuram à Deo dari Joël 2. 28, 29. Act. 2. 33. Matth. 3. 11. Act. 10. 38. Luc. 1. 15. 41, & 64. Joh. 3. 34, & ejuſmodi alia multa, quæ perſonæ nullo modo convenire poſſunt. Nam ſi quis dicat, viciſſim Spiritui Sancto multa tribui in Sacris Literis, quæ perſonæ tantum conveniant, non eſt hæc res nova in ſcriptura ſacra, non minus quam in aliis ſcriptis & in ipſo quotidiano ſermone, de iis quæ perſonæ non ſunt, ea dici quæ perſonarum ſunt propria. Hinc legimus in ipſo Novo Teſtamento, exempli gratia, ſcripturam providere, legem loqui, peccatum ſeducere ſeu decipere, Dei gratiam laborare Gal. 3. 8. Rom. 3. 19, & vii. 11. 1 Cor. 15. 10, & alia ejuſmodi. Charitati vero in uno capite 13. prioris Epiſtolæ ad Cor. eæ fere omnes bonæ actiones tribuuntur, quæ ex perſona, nec aliunde proficiſci poſſunt. Sed jam de Spiritu Sancto, quod non ſit perſona, ut Euangelicorum doctrina fert, propter id quod ab initio dixi, hæc ſatis ſint, hoc quidem in loco. Cæterum non dubito, immo certo novi, omnes tum Papiſtas, tum Euangelicos, nec non quoſdam ex eo ipſo cœtu, cui, ut ſe adjungant, Euangelicos hortor, ita ſtatuere, ut errores circa eſſentiam ſive Patris, ſive filii, ſive etiam Spiritus Sancti, ejuſmodi ſint, qui à Chriſti Eccleſia eos qui in illis verſantur, excludant, & conſequenter, ut quis æternam ſalutem adipiſcatur, non permittant. Verum nos mitiorem multo hac in re ſententiam ſequimur, & conſtanter credimus, modo quis Deo & Chriſto confiſus fuerit, eique obedientem ſe præſtiterit, hunc vitam æternam omnino adepturum. Videmus autem non paucos errores circa iſtorum trium eſſentiam, & quidem illos ipſos quos ante commemoravimus, non neceſſario impedire, quominus quis Deo Chriſtoque confidat, eique ſe inobedientem præſtet; quamvis, ut ſupra attigimus, ex altera parte non dubitemus, quin id facile efficere poſſint, obſcurata videlicet per errores iſtos, & in aliam quandam formam verſa ratione & modo, quo nobis divinitus æterna ſalus contingit, & toto myſterio redemptionis noſtræ non recte expoſito atque explicato.

IV. Alius Euangelicorum error, ex quo multo facilius provenire poteſt, ut quis vitam æternam non conſequatur, is eſt, quem in propoſitione & explicatione tertii capitis hujus ſcripti noſtri indicavimus, atque attigimus, quod, ſcilicet, nihil differant præcepta moralia Novi Teſtamenti, à præceptis Teſtamenti Veteris ſimiliter moralibus, id eſt, ad mores pertinentibus. Nam hinc potiſſimum fit, quemadmodum ibi diximus, ut ex Euangelicorum doctrina quædam liceant, quæ tamen vel Chriſtus expreſſe vetuit, vel certe ipſius Chriſtianæ diſciplinæ analogia non permittit. Et ſane hic error majorem etiam cladem Euangelicorum animabus inferret, quam afferat, niſi alius ipſorum circa hanc ipſam materiam, immo ex hoc ipſo errore natus error, hujus malitiam quodammodo emendaret, id eſt, niſi crederent, quædam ſub Veteri Teſtamento vel juſſa, vel vetita fuiſſe, quæ tamen non fuerunt, ſed tantum ſub novo, & ſic mandata iſta divina Novi Teſtamenti propria non abjicerent; nam idcirco ita credunt, quia, ut dixi, utrumque Teſtamentum eadem plane, quod ad mores attinet, præcipere ac prohibere ſtatuunt, & propterea verba illa Chriſti, Matth. 5, toties repetita, *Audiviſtis quod*

dictum

dictum eſt, &c. Ego autem dico vobis, ita interpretantur, ac ſi Chriſtus Phariſæorum & ſcribarum perverſas Legis Moſaicæ interpretationes reprehenderet atque corrigeret, non autem Legi Moſaicæ quidpiam adderet, eamve ad præſtantiorem & exactiorem formam adduceret; cum tamen & vox *antiquus*, verbo *dictum eſt*, adjuncta, & recitatio fere ubique ipſiſſimorum verborum legis, aperte doceant, Chriſtum id omnino facere.

V. Jam quid dicemus de Euangelicorum erroribus circa cœnam Domini? Ii quippe ſunt tales, ex quibus, ut ab initio attigimus, idololatria facile in ſacra iſta cerimonia exiſtere denuo queat. Primum enim, tametſi plerique Euangelicorum cognoſcunt & confitentur, ipſum verum atque eſſentiale Chriſti corpus, ipſiusve veram carnem & ſanguinem non eſſe in, ſub, vel cum pane & vino illo, ſed ab illis tantum abeſſe, quantum abeſt ſupremum cœlum à terra: tamen ex altera parte omnes una cum Pontificiis credunt, atque adeo adverſus id negantes acerrime contendunt, verum & eſſentiale Chriſti corpus, veramque ipſius carnem & ſanguinem revera in cœna Domini ſumi, quamvis, plerique ex ipſis addant, ſpiritualiter, & à fidelibus tantum; id quod merito cum alii Euangelici, tum Pontificii omnes cum riſu excipiunt. Pugnant ſiquidem hæc inter ſe, revera veram Chriſti carnem ſumere, &, eam ſumere ſpiritualiter: quemadmodum Zuinglius, qui patrum noſtrorum memoria veram ſententiam de cœna Domini, quam ejus diſcipuli in aliam quandam transformarunt, aſſeruit, optime animadvertit, ac propterea iſtam jam tum à quibuſdam inductam, veræ carnis Chriſti veram, ſed ſpiritualem ſumptionem, exploſit ac ſimiliter deriſit. Nam rem eſſe, quæ conſiſtere nequeat, ipſimet ejus aſſertores ſatis fatentur, * quando ajunt, quomodo id fiat, explicari nulla ratione poſſe, aut certe ſe neſcire. Sumitur quidem, ſed alia ratione, ac comeditur à Chriſti fidelibus Chriſti caro, & bibitur ejus ſanguis; nam hic vere eſt cibus, hic vere eſt potus, ut ipſe Chriſtus affirmavit Joh. 6. 55. Cibi enim ac potus uſus & finis eſt vitam conſervare, & quodammodo ſubminiſtrare. Quare, cum caro & ſanguis Chriſti eo modo ſumptus, quo ſumi poteſt, ut mox dicemus, in ſpirituali vita, quæ vere vita eſt, & quam verior adhuc, id eſt, æterna vita conſequitur, nos conſervet, eamque nobis quodammodo ſubminiſtret, vere cibus ac potus eſſe, ſumma cum ratione à Chriſto dicitur. Sumitur autem, & figurato loquendi modo comeditur ac bibitur Chriſti caro & ſanguinis, cum mente atque animo noſtro apprehendimus & guſtamus, quid Chriſti caro, quam ipſe, ut ſe facturum prædixit Joh. 6. 51, pro mundi vita dedit, quidve ſanguis ejus pro nobis fuſus effecerit, id eſt, quam gloriam & poteſtatem divinam ac cœleſtem, unde æterna noſtra vita, & ex mortuis ad beatam immortalitatem reſurrectio pendet, ac profectura eſt, ipſi Chriſto conciliaverit, & tunc ſimiliter cum ipſi Chriſtum (qui ſui ipſius, ut inſtitutam panis & cibi metaphoram pleniorem redderet, & ad potum quoque extenderet, duas quaſi partes, carnem & ſanguinem, in ſuo illo ſermone facere potuit) imitamur, eique adhæremus, in eoque cogitationes omnes noſtras & mentes defigentes, ejus doctrina & promiſſis penitus paſcimur, eaque imbibimus. Verum hic eſus & potus carnis & ſanguinis Chriſti, non magis in ipſa Domini cœna celebranda fit, quam extra ipſam. Nec ſane Chriſti verba illa in ea inſtituenda, *Hoc eſt corpus meum, Hic eſt ſanguis meus*, huc pertinent, ut ſignificent, eo ſacro ritu obeundo comedi aliqua ratione Chriſti carnem, vel ejus ſanguinem bibi; ſed eo ſpectant, ut declarent quid mox futurum erat, nempe ipſius Chriſti corpus fractum, id eſt, violenter percuſſum, ac tranſverberatum, & ſanguinem fuſum iri, ut frangebatur tunc panis ille, & infundebatur vinum: cujus fracti ſui corporis, & fuſi ſanguinis, & conſequenter ſui ipſius, cum iſta pro ſalute noſtra æterna ſint facta, fieri Chriſtus perpetuo voluit in Eccleſia ſua, per hanc ipſam panis fracti & vini infuſi actionem, quæ illa adumbrat, ſolemnem commemorationem. Jam cum in hac ſacra cerimonia eſus & potus contineatur, etiamſi is ad ipſum Chriſti corpus ibi comedendum & ſanguinem bibendum non pertinet, pertinet tamen ad declarandum eos, qui ex illo pane comedunt, & ex vino illo bibunt, palam & conſtanter profiteri, animam ſuam, in ſpem æternæ vitæ, Chriſti corpore pro nobis fracto, & ſanguine fuſo, non minus ali & ſuſtentari, quam pane & vino corpus ad caducam hanc vitam alatur & ſuſtentetur. Unde factum eſt, ut Paulus Apoſtolus dixerit 1 Cor. 10. 16, panem, quem frangimus, eſſe communicationem Chriſti corporis, & poculum cui benedicimus, communicationem eſſe ejus ſanguinis, id eſt, profeſſionem hujus communicationis. Solet enim ſcriptura, & Paulus ipſe in ejuſmodi ritibus, qui Sacramenta vulgo appellantur Rom. 6. 4. Col. 2. 12. Gal. 3. 27, ea fieri dicere, quorum fit ibi profeſſio, ut baptiſmo tribuit, quod nos conſepeliat Chriſto, & quod per illum Chriſtum induamus, cum ſine dubio dicere velit, iſtarum rerum in baptiſmo profeſſionem fieri. Verum de alio jam Euangelicorum errore agendum eſt, circa eandem Domini cœnam. Is eſt, quod effectus miros ei tribuunt, quorum tamen in Sacris Literis nulla fit mentio, immo qui cum uſu & fine ipſius cœnæ Domini vel pugnant, vel certe nihil commune habent. Ei ſiquidem inter alia tribuunt, quod noſtram fidem confirmet, quodque in memoriam nobis redigat Chriſti pro nobis mortem. Cum tamen potius firma jam fide eum præditum eſſe oporteat, & Chriſti pro nobis mortui probe meminiſſe, qui ad panem illum comedendum, & calicem illum bibendum accedere digne velit. Eſt enim, ut ante diximus, ſacra hæc cerimonia, in eum finem à Chriſto inſtituta, ut ſolemnis commemoratio ipſius fiat, quatenus videlicet corpus ſuum pro nobis tradidit, & ſanguinem fudit. Dixit enim ipſe, *Hoc facite in meam commemorationem*, Luc. 22. 19. Quomodo vero digne commemorationem ejus rei quiſquam facere poterit, cujus optime antea non meminerit? Aut quomodo Chriſti pro ſe mortui memoriam celebrare, niſi jam ſentiat & guſtet fructum ipſius Chriſti mortis? Hunc vero ſenſum & guſtum habere qua ratione is poterit, qui firma fide in ipſum Chriſtum jam non ſit præditus? Jam iſtis Chriſti verbis, *Facite hoc in meam commemorationem*, Paulus addit, *Quotieſcumque enim manducatis panem hunc, & calicem bibitis, mortem Domini annunciatis, donec veniat*. En tibi uſus, en finis cœnæ Domini, ab ipſo Domino, ejuſque Apoſtolo, diſerte explicatus, qui omnino antecedentem, & Chriſti memoriam, & fidem in ipſum Chriſtum requirit. Nec uſquam apud Sacros Scriptores indicium ullum extat, quod ad hanc illamve in nobis renovandam aut confirmandam, fuerit hic ſacer ritus inſtitutus. Eo vero jam res devenit, ut falſa ac præpoſtera interpratatione hujus ſactæ cerimoniæ, ejuſque uſus & finis explicatione, quam a ſuis magiſtris Euangelici hauſerunt, plerique ipſorum, in hiſce quidem regionibus credant, ſe, illa digne obeunda, ſuorum peccatorum veniam & remiſſionem conſequi. Haud valde diverſum ab eo, quod Papiſtæ ſentiunt, qui eam propterea in ſacrificium pro vivis & pro mortuis transformarunt, & idolum quoddam ex ea fecerunt, præter id, quod ipſum panem & vinum, tanquam non jam panis & vinum, ſed Chriſti corpus & ſanguis eſſent, colunt atque adorant. Quo paullatim imprudentes tendunt ii, qui vel cum ipſo pane & vino, vel alia quacumque ratione, dum panis ille & vinum ſumitur, Chriſti corpus & ſanguinem ſumi credunt, ſeu quidvis aliud, præter panem & vinum ibi ſe ſumere arbitrantur; Hi, inquam, paullatim eo tendunt, ut idolum quoddam ex Domini cœna faciant, & panem illum vinumque adorent; haud animadvertentes, non ut aliquid

* Calvin. Inſtitut. lib. 4, cap. 17. Sect. 7, 10, & 32.

nobis divinitus detur, ſed ut nos teſtificemur, quæ nobis jam data eſſe agnoſcimus & ſentimus, non proprie ad noſtram aliquam ſingularem utilitatem in ipſo æternæ ſalutis negotio, ſed ad Chriſti & Dei gloriam, ſumma atque ineffabili ejus in nos bonitate ac charitate prædicanda & celebranda, illuſtrandam atque amplificandam, ſacram iſtam cerimoniam omnino pertinere.

VI. Statueram de Euangelicorum erroribus circa baptiſmum in ſequente capite agere, ubi de iis erroribus agendum eſt, qui ſimplices ignorationes appellari poſſunt, non autem in hoc, ubi de iis agitur, qui facile à recta ſalutis via avocare queant. Sciebam enim Euangelicorum plerorumque, eorumque omnium præſtantiſſimorum magiſtrorum doctrinam longe ab eo abeſſe, ut ex ſacra iſta cerimonia idolum quoddam aliquando ſibi formaturi ſint ipſorum diſcipuli, ut apud Pontificios factum videmus; qui Euangelicis propterea objectare ſolent, quod baptiſmum parvi faciant, eumque ad ſalutem neceſſarium eſſe non agnoſcant. Verumtamen cum diligentius conſidero, quid pariat error, in quo Euangelici una cum Pontificiis verſantur, ſtatuentes infantium baptiſmum divinam eſſe ordinationem, aut certe rem divinæ ordinationi conſentaneam; in hoc ipſo capite de eo mihi aliquid dicendum cenſui. Ex hoc ſiquidem errore fit, ut eos qui contra ſentiunt, nec infantes baptizandos cenſent, aut certe non baptizant, Euangelici abominentur, nedum eos pro veris Chriſtianis habeant. Quod cum immeritiſſimo ab iis fiat, mirum eſt quantopere à Chriſtiana charitate hac in re deflectant, & ſic a vera ſalutis via aberrent. Quid enim ex ipſis Sacris Literis & manifeſta ratione, apertius & clarius eſſe poteſt, quam rite adminiſtratum baptiſmum, fidem in Chriſtum, in eo, qui baptizatur, ipſi baptiſmo præcedentem requirere? Adminiſtratur enim Chriſtianorum baptiſmus in nomine Jeſu Chriſti, in quem videlicet ſe credere is profitetur qui baptizatur, & hac ratione Chriſti diſcipulus eſſe declaratur Act. 2. 38, & 41. VIII. 16, & 37, &c, X. 48. XIX. 5; ut ab Apoſtolis poſt Chriſti reſurrectionem adminiſtrati baptiſmi exempla & circumſtantiæ aperte docent, nec ullum baptizati infantis exemplum uſquam in Sacris Literis extat. Nam quod quidam pro hujuſmodi exemplo afferunt id, quod ſemel atque iterum in Sacra hiſtoria narratur Act. 16. 15, & 33, & ſemel apud Paulum legitur 1 Cor. 1. 15, domum, id eſt, familiam ſive *ſuos* alicujus baptizatos fuiſſe; non conſiderant iſti, id intelligendum eſſe de iis, qui baptiſmo accipiendo eſſent idonei: quemodmodum in altero, ex iſtis Sacræ hiſtoriæ locis ſcriptum eſt Act. 18. 8, Verbum domini annunciatum fuiſſe omnibus qui in domo illius erant, de quo ibi eſt ſermo, eumque cum univerſa domo credidiſſe. Qui loquendi modus, alibi quoque habetur: & ubique ita accipiendus eſt, ut omnes tantum complectatur qui Dei verbo audiendo eique credendo eſſent apti. Ubi etiam notandum eſt, cum de annunciato verbo eique fide adhibita agitur, univerſales voces addi, quæ in Complutenſi Græca editione non leguntur, ubi de accepto baptiſmo verba fiunt. Quare, ſi nihilominus ibi infantes comprehenſi non intelliguntur, multo certius eſſe debet, hic comprehenſos non fuiſſe; cum non minus ad baptiſmum ſuſcipiendum, quam ad fidem verbo Dei adhibendam infantes ſint inepti; quippe cujus ſuſceptionem, ut dictum eſt, fides verbo Dei adhibita antecedere debeat. Illud certiſſimum eſt, ex locis iſtis nullo pacto colligi poſſe, infantes baptizatos fuiſſe; non magis, quam illis Dei verbum annunciatum eſſe, illoſque ei fidem adhibuiſſe. Adde, quod ad iſtud colligendum, neceſſe eſſet aliunde conſtare, infantes in domibus iſtis ſeu familiis fuiſſe; de quo tamen nihil prorſus apparet. Graviter igitur Euangelici peccant, dum eos averſantur & damnant, qui infantes non baptizant: cum non modo nullum divinum præceptum eos baptizandi, ſed ne exemplum quidem ullum alicujus baptizati infantis in ſacra hiſtoria extet. Quod enim non pauci, ut ſaltem infantibus quoque rite adminiſtrari baptiſmum poſſe doceant, illis fidem tribuunt, eoſque in Deum credere contendunt, perridicule id ab ipſis fit: cum non ſolum id affirment, quod cum omni ratione, ipſoque ſenſu communi pugnat, nec ullum fundamentum in divinis teſtimoniis habet; ſed etiamſi id verum eſſet, nihil tamen ad rem faceret: cum ad baptiſmum rite ſuſcipiendum ſimplex in Deum fides non ſit ſatis, ſed neceſſe ſit, ut adſit fides in Jeſum Chriſtum, id eſt, ut is qui baptizari debet, credat Jeſum Nazaræum eſſe Chriſtum, ejuſque doctrinæ adhæreat, ac publice id profiteatur: quam fidem ſi quis infantibus tribuere, aut ineſſe poſſe aſſerere audeat, ſtultus meritiſſimo ab omnibus judicetur. Nec ſolus hic eſt Euangelicorum error circa baptiſmum, quod infantibus illum rite adminiſtrari contendunt, ſed alius, cum infantium tum adultorum reſpectu, eum comitatur. Affirmant ſiquidem, eo obſignari divinitus peccatorum remiſſionem; id quod cœnæ dominicæ quoque tribuunt, & quemadmodum per domini cœnam, ſic per baptiſmum adultorum, qui baptizantur, fidem confirmari credunt; cum tamen per baptiſmum non quidem obſignetur, ſed tantum adumbretur peccatorum remiſſio. Ad obſignationem enim requiritur rei probatio & documentum aliquod; cujuſmodi nihil præſtat cerimonia & ritus iſte, quantumvis ſacer, quod ad peccatorum remiſſionem attinet, ſed tantum illam verbis jam expoſitam, ablutione illa ſua adumbrat, ut dictum eſt, & quodammodo delineat. Nam quod ad cœnam domini pertinet (ut hoc loco id obiter dicam, quod antea dicendum fuerat) mirum eſt, ab Euangelicis non ſecus atque à Papiſtis, pani illi & vino id tribui, quod proprium eſt Chriſti corporis olim pro nobis traditi, & ejus ſanguinis pro nobis fuſi. Quomodo enim, ſi ipſa Chriſti mors ea eſt, quæ nobis peccatorum remiſſionem obſignat, id ab eo effici poteſt, quod ad ipſam mortem commemorandam & celebrandam ex divina præſcriptione à nobis uſurpatur? Immo quantum abeſt rei commemoratio & celebratio ab ipſa re; tantum neceſſe eſt, ut hujus effectus ab illa abſit: ac propterea, cum cœna domini fit, non quidem obſignetur peccatorum remiſſio, ſed tantum conſequenter una cum Chriſti morte, cujus effectus obſignatio iſta eſt, illam olim obſignatam fuiſſe commemoretur, ac prædicetur. De fidei confirmatione, quæ adultis ex baptiſmo, quem ſuſcipiant, contingat, nihil attinet amplius dicere, quam nec ullum indicium ejus rei in divinis literis extare ſed potius in ipſis fidem ex toto corde ante baptiſmum requiri, Act. 8. 37, nec quidquam alioqui eſſe, quod id nobis vel leviter quidem ſuadere queat, cum ipſa baptiſmi cerimonia nihil habeat, quod ea vi poſſit eſſe præditum, ſed neceſſe ſit, ut ſi quid firmitatis fidei poſt baptiſmum ſuſceptum accedat, id à Spiritu Sancto, qui poſt baptiſmum detur, omnino proficiſcatur. Sed dari hodie Spiritum Sanctum omnibus, qui baptiſmum, quantumvis rite, ſuſcipiant, nemo temere affirmare auſus fuerit, qui animadverterit donum iſtud iis qui baptizabantur, olim ad veritatem Chriſtianæ religionis publice confirmandam datum fuiſſe, ejuſque effecta palam viſa & conſpecta fuiſſe, quæ nec hodie apparent, nec ut ullo modo exiſtant, jam diu opus fuit, poſtquam videlicet Chriſtianæ religionis veritas, & iſtis & aliis ſimul rebus, ſatis ſuperque, quantum ad eam mentibus à pietate minime alienis perſuadendam eſt neceſſe, confirmata fuit. Poſſem alios circa baptiſmum Euangelicorum errores recenſere; ſed quia leviores ſunt, nec facile à recta ſalutis via quempiam revocare queunt, prorſus hoc loco omittendos duxi, & ulterius progrediendum.

CAPUT V.

De ignorationibus ſeu levioribus erroribus multis Euangelicorum.

JAm enim de eo, quod poſtremo loco à nobis propoſitum fuit, agendum videtur, & breviter indicandum, multos præterea errores ſive ignorationes in Euangelicorum religione eſſe, quæ licet ipſæ per ſe viæ, quæ ad ſalutem ducit, cognitionem non impediant, non poſſunt tamen niſi aliqua ratione obeſſe, & graviores alios errores tandem inducere, qui tanti mali ſint cauſa.

I. Primum ejuſmodi errorem faciemus, quod ſicut vulgo ab Euangelicis creditur, ſic etiam ab eorum præcipuis quibuſdam magiſtris traditur, Adamum ante peccatum fuiſſe natura immortalem, poſt peccatum vero mortalem factum: Cum tamen veritas ſit, eum etiam ante peccatum fuiſſe natura mortalem, & propter peccatum, non quidem in mortalitatem naturalem, ſed in mortem, ut ſcriptura loquitur Gen. 2. 17. Rom. 5. 12 incidiſſe. Nihil enim prohibebat, quominus Adamus, licet ſua natura mortalis, divina gratia à morte liberari poſſet, à cujus gratiæ ſpe, peccato ſuo omnino excidit, & mortis mancipium plane eſt factus, ita ut id quod naturale illi erat, prorſus neceſſarium etiam ſit factum. Nam quod etiam ante peccatum Adamus mortalis eſſet, & talis à Deo creatus fuiſſet, multa aperte docent Gen. 2. 7. 1 Cor. 15. 47. Gen. 1. 28, 29. Primum, quod ex terra formatus fuit; deinde quod ſimul atque fuit creatus, cibis veſcendis, & liberis gignendis, ab Ipſo Deo deſtinatus fuit; quarum rerum utramque cum immortali natura pugnare, nemo non intelligit. Adde, quod Paulus Apoſtolus 1 Cor. 15. 45, citra ullam peccati conſiderationem, ſed tantummodo ejus naturam & creationem expendens, ipſum primum hominem Adamum mortalem facit, eique ex altera parte, ſecundum hominem, Chriſtum Jeſum, à mortuis videlicet excitatum, & cœleſtem factum, opponit, utpote immortalem. Et ſane ſi Adamus immortalis creatus fuiſſet, nihil attinebat illi arborem vitæ una cum aliis arboribus veſcendam dare Gen. 2. 9. 16; & , ſi naturalem mortalitatem homini peccatum attuliſſet, eſſetque ea propria peccati pœna, certe Chriſtus, qui peccatum, id eſt, peccati pœnam ſuſtulit, ipſam naturalem mortalitatem abſtuliſſet; quod tamen non fecit.

II. Secundus hujus generis Euangelicæ doctrinæ error ſit, quod Adamo ante peccatum juſtitiam quandam originalem tribuunt, quam videlicet, ſimulatque eſt creatus, ex Dei gratia habuerit, præter eam, quod nulla labe infectus eſſet; quam juſtitiam ſeu rectitudinem, Salomon intellexit, cum ſcripſit Eccl. 7. 29, hominem à Deo rectum fuiſſe creatum ſeu factum; & præter quam, nec ratio ullo modo fert, nec uſquam ſcriptura teſtatur, Adamum etiam ante peccatum alia ulla juſtitia fuiſſe præditum. Et certe ſi illam habuiſſet, quam Euangelici, una cum Pontificiis volunt, non tam facile ipſius Dei creatoris ſui apertiſſimum ſimul ac ſeveriſſimum, ac præterea ſervatu facillimum præceptum violaſſet, ac contempſiſſet.

III. Tertium errorem ejuſmodi generis ſtatuo, quod omnino Euangelici docent, hominis ad peccandum pronitatem ex illo primo primi hominis peccato profectam eſſe. Nam ſive id ex ipſius illius peccati vi factum eſſe volunt, pugnat hoc cum ratione manifeſta, cum peccati unius, id eſt, unius peccati actûs tanta vis eſſe nequeat; ſive Deo ita decernente, ut peccatum illud iſta pœna in homine plecteretur, atque hac ratione tanti mali cauſa eſſet, id eveniſſe ſtatuunt, hoc & Dei rectitudini penitus adverſatur, expreſſæque ejus voluntati, qui & peccatum odio habet, & ne homines peccent, apertiſſime jubet; nec ullum ex Sacris Literis habet teſtimonium, quippe in quibus diligens enumeratio fiat pœnarum, quas Deus homini ob primum illud peccatum inflixit, inter quas tamen nulla ejuſmodi pœnæ mentio facta reperitur Gen. 3. 16, &c. Pronitas ad peccandum, quæ in homine conſpicitur, ſicut ab ipſa prima creatione ortum non habet (namque, ut dictum eſt, Salomone teſte, Deus fecit hominem rectum) ſic neque a primo illo peccato, ſive ab uno illo primi hominis peccandi actu ſtatim exorta eſt, ſed, continuatis poſt peccatum illud, aliis peccandi actibus, peccandi habitum paullatim homines contraxerunt, ſeque ipſi corruperunt, & ſic corruptionis iſtius ſemina per propagationem, ad poſteros tranſmiſerunt. Et idcirco Salomon in loco antedicto, ut oſtenderet unde factum eſſet, ut rectitudo illa, in qua homo a Deo conditus fuerat, deſiiſſet, non ait, ipſum primum hominem peccatum illud commiſiſſe, ſed homines quæſiiſſe cogitationes plurimas. Quidquid denique Euangelici una cum Pontificiis malorum effectum in humano genere, primo illi primi hominis peccato tribuunt, præter eos, quos ipſemet Deus & ante & poſt illud perpetratum, ſuis verbis expreſſit Gen. 2. 17, & 3. 16 &c, vana hominum commenta ac ſomnia ut ſint neceſſe eſt. Malis autem iſtis effectibus, quos Pontificii excogitarunt, addiderunt Euangelici amiſſionem liberi arbitrii; qui ingens eſt error: non quia jactura illa peccato illi adſcribatur, ſed quia vel inducit, vel pro conceſſo ponit jacturam iſtam, & humanum genus univerſum libero arbitrio privat. Qua de re ſatis ſupra ſecundo capite à nobis dictum eſt. Exclamabunt, ſcio, Euangelici, quod ad alios multos effectus attinet illius primi peccati, ſocioſque ea in re habebunt Pontificios, me Pelagianum eſſe, peſſimumque hæreticum, qui peccatum originale non agnoſcam. Quaſi vero uſquam in Sacris Literis originalis alicujus peccati diſerte mentio fiat, vel quaſi inter ipſos conſtet, quid ſit iſtud originale peccatum. Ego quidem & agnoſco & fateor, una cum Paulo Apoſtolo Rom. 5. 19, & prædicandum eſſe cenſeo, ob inobedientiam illam primi hominis factum eſſe, ut multi, id eſt, omnes homines, conſtituti ſint peccatores, id eſt (quod proprium eſt eorum qui peccant) neceſſariæ ac perpetuæ morti ſint obnoxii; non quidem quia inobedientia iſta illis imputetur (quid enim iniquius, niſi illi ſimiliter inobedientes fuerint?) Sed quia ea ipſi inobedienti Adamo, merito atque ex ipſius Dei decreto, neceſſariæ perpetuæque mortis fuit cauſa, utque ille hanc conditionem tali morti ſubjacendi ſubiret, plane effecit; quæ conditio, ipſius tantum propagationis vi (ut in aliis omnibus ejuſmodi conditionibus, puta ſervili, vel contra ingenua, vectigali, vel contra immuni, & aliis ſimilibus evenire certum eſt) ad poſteros ejus omnes eſt tranſmiſſa. Hoc ergo modo originale peccatum, ſi ita loqui libet, una cum ſcriptura agnoſco. Quicquid aliud Theologi vulgo de originali peccato diſputant, præter reatum hunc neceſſariæ perpetuæque mortis, quem per propagationem ipſam, ſine ulla ipſius peccati imputatione ab Adamo traximus, id omne, ut apud ipſoſmet Incertum omnino ac varium, ſic humani ingenii figmentum prorſus cenſendum eſt.

IV. Quartum, ex leviorum numero, doctrinæ Euangelicorum errorum faciemus quiddam, quod à Stoicis, ut quædam alia, videntur eſſe mutuati, & in quo nequaquam ut in plerìſque aliis, ſecum conſentientes Papiſtas habent, id eſt, quod ſimplicem & plane naturalem in homine concupiſcentiam, quamvis ei nullo pacto aſſentiatur, ſed ſtatim & ſemper eam reprimat, peccatum eſſe ſtatuunt, idque ejuſmodi, ut vel ob id ſolum homo à Deo damnari jure poſſit. Neque enim animadvertunt, divinum præceptum de non concupiſcendo, ex quo uno ſententiam iſtam ut probare conentur, neceſſe eſt, nullo modo de ea concupiſcentia accipi poſſe, quæ in noſtra non ſit poteſtate, qualis ſine dubio illa eſt, quæ plane eſt naturalis. Indigniſſima enim res eſt vel cogitare quidem, Deum homini quidquam præcepiſſe, quod ipſi homini factu omnino ſit

Impoſſibile; quamvis iidem Euangelici audacter affirment ac doceant divinam legem a nemine quantumvis Dei Spiritû prædito, ſervari poſſe, id quod quincti erroris loco numerandum eſt. Sed quia nihilominus veriſſimum eſt, neminem à Deo juſtum pronunciari ob eam cauſam, quod ejus legem ad unguem ſervaverit Rom. 8.20. Gal. 2. 16. 111. 11, nihil eſt opus de hoc errore pluribus agere, eumve latius hoc loco explicare.

V. Superiore capite gravem illum errorem Euangelicorum commemoravimus, circa moralia præcepta Veteris & Novi Teſtamenti; quod ſcilicet eadem utriuſque omnino eſſe arbitrentur. Qui error inde proficiſcitur, quod diſcrimen inter utrumque Teſtamentum minime norunt; qua de re hujus noſtræ ſcriptionis brevitas non patitur, ut nunc plenius diſſeramus; tantum unum adhuc atque alterum errorem inde proficiſcentem indicabimus.

VI. Et primum quidem eum commemorabimus, quem Euangelici cum Papiſtis communem habent, eumque ſexti erroris loco inter leviores ponemus. Is eſt, quod exiſtimant, eos qui ſub Vetere Teſtamento coram Deo juſti ſunt habiti, propterea habitos fuiſſe, & ſalutis æternæ nobiſcum fore participes, quod ſicut nos in Chriſtum jam exhibitum, ſic ipſi in eundem, quem exhibitum iri ſperabant, omnino crediderint. Hunc errorem, cui alioqui univerſa ſcriptura repugnat, quippe quæ fidei in Chriſtum nullam prorſus mentionem, niſi pro eo tempore, quo exhibitus jam fuit, uſquam faciat, pauci quidam loci male intellecti genuiſſe videntur: duo vero præcipue, & ambo in Petri Apoſtoli verbis, quæ leguntur in Actis Apoſtolorum prior igitur locus eſt, Act. 4. 12, ſententia illa ab ipſo Apoſtolo pronunciata, nullum aliud nomen ſub cœlo eſſe, quod datum ſit in hominibus, ſive inter homines, in quo oporteat nos ſalvos fieri, niſi nomen Jeſu Chriſti Nazaræni. Verum ipſamet ſententia ſui ipſius explicationem, & ad ratiocinationem, quæ inde vulgo ducitur, reſponſionem ſecum adfert, cùm nulla mentione præteriti temporis facta, tantum in præſente tempore dicat, nullum aliud nomen ſub cœlo eſſe, &c. & proxime ante ſimiliter præſente tantummodo tempore enunciatum legitur, in nullo alio eſſe ſalutem, addito etiam in Græco voci *Salutis*, articulo; nempe ut intelligatur, de nova & prius inaudita illa ſalute hic agi, quam proponere cœperat Johannes Baptiſta, remiſſionis quorumcumque multiplicium quantumvis & graviſſimorum peccatorum, & à ventura ira Dei perpetuam ac pleniſſimam liberationem, omnibus pœnitentiam agentibus; & ita animadvertatur, & dictum iſtud, & ſententiam iſtam, quæ ſtatim ſubjicitur, & in qua ipſius dicti redditur ratio, nullo pacto ad priſca illa tempora, ſed ad nova tantum pertinere. Alter locus ſunt verba quæ leguntur Act. 15. 11. *Sed per gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti credimus ſalvari, quemadmodum & illi.* Videtur enim pronomen *illi*, referri debere ad patres; tum quia proxime fuerunt nominati, tum quia gentes, quarum antea mentio fuerat facta, in Græco ſunt generis neutri, pronomen vero iſtud relativum, generis maſculini. Verum cum non admodum raro & pronomina relativa non ad proxime, ſed ad paullo longinquius nominata referri debeant Joh. 9. 22. Rom. 2. 14, & vocabulum Græcum, quod gentes ſignificat, neutri licet generis, pronomine maſculini generis relatum inveniatur; ſentiendum omnino eſt, pronomine *illi*, non quidem *patres*, qui obiter ſunt ibi nominati, ſed *gentes* referri, de quibus ex profeſſo agebatur, ad oſtendendum, quænam eſſet ſalutis via à Deo per Chriſtum propoſita, eamque eſſe fidem in ipſum Chriſtum ſine operibus legis: quandoquidem gentes, quæ in Chriſtum crediderant, ſine operibus legis ſervabantur, id atteſtante Deo ipſo, dato illis Spiritu Sancto, non minus quam Judæis, qui Chriſto fidem habuerant.

Poteſt etiam hujus erroris, quem ſextum inter leviores fecimus, fuiſſe cauſa, quod certum ſit, etiamante Chriſtum exhibitum, ſalutem & juſtificationem non niſi per fidem cuiquam obtigiſſe; & creditum fuerit, nullam ſalutarem & juſtificantem fidem unquam fuiſſe, niſi fidem in Chriſtum: ſed animadvertendum, iis, qui ita crediderunt, fidem in Chriſtum, ut ipſe Chriſtus Joh. 12. 44 ait, eſſe fidem in eum qui illum miſit, nempe Deum ejus Patrem, & propterea per eum ſalutem & juſtificationem contingere. Quare ſi veteres illi in ipſum Deum crediderunt, non modo fide fuerunt præditi, ſed ea fide per quam juſtificatio & ſalus contingit. Vide autem de fide in Deum, quæ hominem illa præditum ipſi Deo gratum facit, & ante Chriſti adventum ſine ullius in ipſum Chriſtum fidei conſideratione id præſtabat, cap. 11. Epiſtolæ ad Hebræos.

VII. Sequitur ut alterum, quem ante indicavimus, errorem ex ignoratione diſcriminis Veteris & Novi Fœderis manantem, qui Euangelicorum eſt proprius, aut certe a paucis Pontificiis receptus videtur, breviter explicemus, eritque is ejus generis, de quo nunc agimus, ſeptimus. Credunt enim Euangelicorum magiſtri, vitam æternam non primum ac demum in Novo Fœdere, ſed antea quoque in Vetere fuiſſe promiſſam, & ex ipſo Dei promiſſo à fidelibus ejus temporis expectatam. Quo vix quidquam inveniri poteſt divinis teſtimoniis & oraculis magis contrarium. In illis ſiquidem, quemadmodum vitæ æternæ à Deo hominibus ipſique populo ſuo promiſſæ pro eo tempore, quod Chriſti adventum præceſſit, nulla prorſus ſit aperta mentio; ſic apertiſſime commemoratur atque inculcatur, vitam æternam per Jeſum Chriſtum à Deo promiſſam fuiſſe, & per ejus Euangelium, hominibus patefactam, cum ea prius apud Deum lateret 1 Joh. 1. 2, & 2. 25. 2 Tim. 11. 10. Hebr. 8 6; ac denique Novum Fœdus in melioribus promiſſionibus, quam vetus fuiſſe ſancitum. Verumtamen ne ſit nihilominus, qui arbitretur, non habituros æternam vitam eos, qui fideles ante Chriſti adventum fuerint, quamvis illis non fuerit à Deo promiſſa. Nihil enim impedit, quominus Deus multo plus det, quam promiſit; & Chriſtus ſatis aperte nos docet, fideles Dei, etiam qui ante ipſius adventum à condito orbe extiterunt, vitam æternam adepturos, cum ex ipſius Dei verbis Luc. 20. 37, veriſſime & acutiſſime colligit, Abrahamum, Iſaacum, & Jacobum reſurrecturos & victuros. Quem imitatus auctor Epiſtolæ ad Hebræos ait Hebr. 11. 16, non pudere Deum iſtorum, licet (ſubintellige) jam mortuorum, Deum nominare, quia nimirum illis præparavit civitatem, nempe cœleſtem patriam, & ſic, ut in æternum vivant, decrevit.

VIII. Innuimus capite ſuperiore, eſſe leviores quoſdam Euangelicorum errores circa baptiſmum, præter graves, quos ibi commemoravimus, ex quibus unum tantum hic indicandum duximus, & octavi erroris hujus generis loco ponendum. Is autem eſt, quod una cum Pontificiis cenſent, aquam baptiſmi ſanguinis Chriſti figuram eſſe, cum tamen ejus rei nullum divinum teſtimonium habeant. Veriſſimum quidem eſt ac teſtatiſſimum, Chriſti ſanguine ablui, ſeu abluta fuiſſe peccata noſtra, & in baptiſmo peccatorum ablutionem adumbrari, res ipſa loquitur: non tamen hinc ſequitur, baptiſmi aquam, Chriſti ſanguinis figuram eſſe. Cum ea ſit figura divinæ gratiæ, qua potiſſimum ac primaria ratione peccata abluuntur, gratiæ, inquam, per Chriſtum à Deo nobis exhibitæ, & in nos effuſæ, quanquam ejuſdem Chriſti ſanguine deſignatæ, eoque interveniente ad exitum ſuum perductæ: unde factum eſt, ut ipſi Chriſti ſanguini ablutio peccatorum noſtrorum merito in Sanctis Literis tribuatur. Quod ſi Euangelici una cum Pontificiis non ignoraſſent, qua ratione Chriſti ſanguis peccata noſtra abluat, quod is in baptiſmi aqua adumbretur, nunquam dixiſſent. Monet autem hic locus, ut aliquid dicamus de Euangelicorum errore circa rationem, qua Chriſtus peccata noſtra expiet, præter id, quod ſupra capite ſecundo attigimus, cum illi tribuunt, quod ſuo ſanguine juſtitiæ divinæ pro

nobis

Digitized by Google

nobis ſatiſfecerit. Qua de re propter ejus pondus, & maximum ad viam æternæ ſalutis recte tenendam momentum, uberius aliquid nobis dicendum ſane fuiſſet, vel in eodem ſecundo capite, vel in proxime ſuperiore. Sed rei amplitudo & ſtudium noſtrum in hoc ſcripto brevitatis, inde nos abſterruit. Poterit tamen ex eo, quod ſtatim dicturi ſumus, clarius aliquanto intelligi tum Euangelicos, tum Pontificios plane ignorare, quomodo Chriſti ſanguine expiata fuerint peccata noſtra.

IX. Dico igitur Euangelicos una cum Pontificiis errare, (& hunc nonum errorem hoc loco, ſeu nonam ignorationem iſtorum facio) arbitrantes Jeſu Chriſti ſacrificium & oblationem expiatoriam pro peccatis noſtris in cruce peractam & abſolutam fuiſſe, eamque totam obedientia illius uſque ad crucis mortem, & ipſa ſanguinis fuſione contineri. Certum enim eſt, oblationem illam expiatoriam, quam ſingulis annis ſacerdos ille antiquus, & ſecundum Aharonis ordinem populi Dei Pontifex, faciebat, & quam auctor Epiſtolæ ad Hebræos Hebr. 9. 11, & 24, &c, vult typum fuiſſe expiatoriæ oblationis Chriſti, non fuiſſe peractam & abſolutam, niſi prius pontifex iſte in Sancta Sanctorum ingreſſus eſſet; cui loco in expiatione per Chriſtum facta vult omnino idem auctor reſpondere ipſum cœlum, in quo Chriſtus, poſtquam mactatus fuit, (ut in illum locum Aharonicus Pontifex poſtquam juvencum & hircum mactaſſet) ingreſſus eſt. Ex quo neceſſario ſequitur, Chriſti oblationem expiatoriam non ante ipſius, poſt ſui mactationem, ingreſſum in cœlum peractam & abſolutam fuiſſe: unde clare liquet, nec in ipſa cruce oblationem iſtam peractam fuiſſe, nec eam revera ipſius Chriſti obedientia uſque ad mortem crucis, & ſanguinis fuſione contineri; ſed propterea illis tribui expiationem peccatorum noſtrorum, quia nec ſine ipſis, nec niſi per ipſas potuit Chriſtus in cœlum ad expianda peccata noſtra ingredi, id eſt, ad ſupremam illam poteſtatem obtinendam pervenire, qua nos ab omnibus omnium noſtrorum peccatorum pœnis liberos atque immunes perpetuo facit, & ab ipſa morte, propria & ſumma peccati pœna, eximit ac vindicat; nos, inquam, qui ipſius ſumus, & ipſi obtemperamus, quibus & non ullis aliis ea ratione, qua dictum eſt, ſalutis æternæ cauſa fuit. Hinc ſatis ſuperque intelligi poteſt longe alia ratione per fuſionem ſanguinis Chriſti expiari ac deleri peccata noſtra, quam divinæ juſtitiæ pro illis ſatiſfaciendo Hebr. 5. 9. Nec ſane ſatiſfactione iſta quidquam erat opus, & qui illam aſſerunt, ii imprudentes, ſummæ vel poteſtati vel benignitati divinæ erga nos plurimum detrahunt, vel etiam utramque ſimul convellunt. Verumtamen, quia totius ſui erroris circa rationem expiationis peccatorum noſtrorum per Chriſtum, videntur Euangelici, præter jam inveteratam aliquot ſeculorum opinionem, ex non paucis figuratis id eſt, non omnino propriis, licet alioqui uſitatiſſimis, Sacræ Scripturæ loquendi modis occaſionem habuiſſe; & error iſte, quantus quantus eſt, ſalutis æternæ viam nec præcluderet, nec ita obſcuraret, ut ea teneri non poſſit, ſi modo firmum maneret, omnis & cujuſcumque expiationis peccatorum per Chriſtum factæ, eos tantum eſſe participes, qui ipſi Chriſto obediunt, nec antequam obediat, poſſe quemquam ad illam penitus aſpirare; propterea poteſt hic Euangelicorum error ſimplex ignoratio cenſeri, nec cuiquam mirum videri debet, quod eum in hac poſtrema errorum Euangelicæ doctrinæ claſſe repoſuerimus. Errant præterea Euangelici, maxima ex parte pontificios hic, ut alibi, imitati, ignorantes quinam ſit ſtatus mortuorum ante extremi judicii diem, & quo corpore reſurrecturi ſimus, id eſt, quale ſit futurum corpus noſtrum poſt reſurrectionem. Verum quia, ut id ipſis demonſtraretur, longiore diſputatione eſſet opus, placet tantum quiddam indicare, quod ad poſteriorem partem ejus, quod diximus, pertinet, & decimum errorem ſive ignorationem illorum facere.

X. Credunt igitur Euangelici una cum Pontificiis, corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti in ipſa reſurrectione immortalitatem naturalem & glorificationem adeptum fuiſſe; quamvis nec quidquam apud Sacros Scriptores legatur, quod id ſuadendi vim habeat, & quædam contra apud eoſdem extent, quæ id falſum eſſe docent; ut eſt, quod Dominus Jeſus poſt reſurrectionem ſuam revera comedit & bibit, quodque in ipſius corpore erant adhuc veſtigia clavorum in manibus & in pedibus ejus, & lanceæ in latere. Quæ cum naturali immortalitate ac glorificatione pugnare, nemo eſt qui ſtatim non animadvertat. Reſurrexit quidem Chriſtus, non amplius moriturus 1 Cor. 15. 31, &c; ſed aliud eſt, quempiam non moriturum eſſe, aliud vero natura eſſe immortalem. Cujus rei exemplum ſint ii, quos ex ſuis vivos deprehenſurus eſt Chriſtus in adventu ſuo. Iſti enim, quamvis, etiam antequam Chriſtus adveniat, de ipſis decretum divinum futurum ſit, ne moriantur, non tamen natura immortales erunt, niſi poſtquam Chriſtus advenerit, & corpora eorum immutaverit; qua immutatione nihil eſſet opus, ſi jam natura immortales eſſent. Nam quod Dominus Jeſus poſt reſurrectionem ſuam legitur Joh. 20. 19, & 26, ad ſuos diſcipulos quodam in loco congregatos, ejuſdem loci januis clauſis veniſſe, id non ita accipiendum eſt, quaſi per ipſas januas, quantumvis clauſas, dum ingrederetur, permanentes, ingreſſus fuerit: ſed tantummodo, quamvis diſcipuli januas clauſiſſent, nec illas ante Domini Jeſu ingreſſum quiſquam ex ipſis, aut qui intus cum ipſis eſſet, aperuiſſet, tamen ad illos Dominum Jeſum veniſſe, non expreſſo qua, nec quomodo ingreſſus fuerit; id quod divina vi citra ullum ejus rei diſcipulorum ſenſum fieri potuit, quamvis Chriſti corpus adhuc eandem naturam haberet, quam ante reſurrectionem habuerat. Quod ſane neceſſe erat, ſi certa fides ipſis diſcipulis facienda erat, & per eos aliis omnibus, eum ipſum Jeſum Nazarænum, qui crucifixus fuerat, à mortuis reſurrexiſſe: quemadmodum faciendum fuiſſe, divina oracula ac teſtimonia paſſim docent atque confirmant. Et hic volumus finem facere, errores & ignorantias Euangelicorum doctrinæ indicandi, & ſic ea, quæ ab ipſo initio propoſuimus, exequendi; & cujuſdam appendicis loco, de alia quadam re agere, quæ ſola ſatis eſſe debet, donec ea non mutetur, ad unumquemque veræ pietatis ſtudioſum inducendum, ut puriori alicui cœtui ſeſe adjungere omnino curet, quam ſit cœtus Euangelicorum in Poloniæ regno, & magno ducatu Lithuaniæ.

APPENDIX.

De defectu diſciplinæ Eccleſiaſticæ in cœtu Euangelicorum, & de cauſis, cur hic cœtus in dies minuatur, Arrianorum vero (quos vocant) creſcat.

EST igitur res iſta defectus, aut certe neglectus, omnis ſpiritualis coërcitionis & diſciplinæ, ut vocant Eccleſiaſticæ, qui adhuc in univerſo iſto cœtu cernitur. Ex quo non ſolum id fit, quod in fine tertii capitis jam attigimus, ut ſcilicet, qui ad iſtum cœtum pertinent, multa ſibi permittant, ſibique licere opinentur, quæ tamen ab ipſorummet magiſtris improbantur, verum etiam tantam licentiam ſibi plerique ſumant, ut ejuſmodi moribus ſint præditi, quos, ſi verum fateri velint, ipſimet non probant, & cum liberi ab ipſo præſente affectu, & animi perturbatione ſunt, ſatis vident atque intelligunt, eos verum Chriſti diſcipulum minime decere, & interim iſti ad participandam Domini cœnam admittuntur, una ac pariter cum iis paucis, qui Chriſtianis moribus ſunt præditi; qui hac ratione, ſi Chriſti præcepto obtemperare velint, & mortem ejus ritu iſto prædicare ac commemorare,

cum

cum iis communicare coguntur, & ſacrum, id eſt, ad res ſacras adumbrandas divinitus inſtitutum cibum ſumere, cum quibus ne prophanum quidem ſeu vulgarem capere ex Apoſtoli præſcriptione licet 1 Cor. 5. 11. Scio equidem etiam in aliis multis Euangelicorum aliarum regionum Eccleſiis diſciplinam Eccleſiaſticam vel plane deſiderari, vel certe non ita exerceri, ut ad excommunicationem ipſam deveniatur, & ad arcendum quenquam à cœna Domini participanda, ſive in perpetuum, ſive etiam ad tempus. Verum non erant, neque ſunt Polonis aut Lithuanis Euangelicis eæ aliarum gentium Eccleſiæ imitandæ, quæ imperfectiores ab omnibus habentur, ſed eæ, quas omnibus aliis præſtare ipſimet judicant, qualis eſt Genevenſis, aliæque omnes, quæ ad ejus exemplum ſeſe conformarunt; cujuſmodi non paucas & in Gallia & in Scotia adhuc eſſe arbitror. Fuerunt enim antehac ſine ullo dubio. Scio ſimiliter non defuiſſe viros alioqui doctos & pietatis laude præſtantes, qui excommunicationem, ſeu cujuſquam à cœnæ Domini uſu excluſionem non approbarunt: ſed hujuſce eorum ſententiæ potiſſima cauſa fuit, quod iſto ritu obeundo crediderunt aliquod inſigne ſpirituale beneficium accipi, quo nefas eſſe putarunt quenquam privare, ſi forte is, qui ut ab eo arceretur, dignus eſſe cenſebatur, antequam plane illum obeat, ſuorum ſcelerum, unius aut plurium tali tamque vera pœnitentia ducatur, ut digne jam illum obire dicendus ſit. Verum, ut ſupra, cum de ipſa cœna Domini, id eſt de Euangelicorum circa eam erroribus ageremus, breviter indicavimus, non ad ullum ſingulare beneficium conferendum ritus hic ſacer inſtitutus fuit, ſed ad accepta jam beneficia commemoranda ac concelebranda. Si quæ aliæ cauſæ ſunt, cur iſti alioqui probi atque eruditi viri excommunicationis uſum non probaverint, refellit eos ſatis accurate ac ſolide Theodorus Beza, magnus excommunicationis patronus & aſſertor; cui inter Euangelicos Theologos pauci omnino ſunt pares, ſive eruditionem ſpectes, ſive judicii atque ingenii acumen & elegantiam. Huic igitur tanto viro, tamque eximio ac præcipuo magiſtro ſuo, ut Euangelici, quorum cauſa hæc ſcribimus, hac in parte parere velint, etiam atque etiam eos hortor: & propterea, ſi nondum perſpicere queunt, quanto ſine ulla comparatione ejus cœtus doctrina ſit purior, ad quem ipſos ſe adjungere debere cenſemus, quam illius, in quo adhuc ſunt, adhucque perſuaſi ſunt, in altero hoc cœtu, quem illis tantopere commendamus, ſententias quaſdam teneri, quæ ſint impiæ prorſus ac blaſphemæ (tametſi revera nihil magis pium, nihilque cum Dei Chriſtique vera gloria magis conjunctum, ut tempus ipſum declarabit, illis inveniri poteſt) ita ut ſibi ab eo penitus abhorrendum eſſe ſtatuant, ſi, inquam, hactenus ſunt perſuaſi, nec ab iſta quantumvis injuſta perſuaſione demoveri adhuc poſſunt, moneo, ut ſaltem omni conatu curent, ut in ſuis cœtibus vigeat diſciplina Eccleſiaſtica, nec ita peſſum omnia apud ſe ire ſinant, & ex ipſorum ruinis Antichriſti ædificia fulciri atque ampliari; id quod pii viri non ſine lacrymis ne cogitare quidem poſſunt, nedum, quemadmodum coguntur, in ſingulos dies aut videre aut audire aliquem ex Euangelicorum numero, & quidem ex præſtantioribus, id eſt, oculis hominum magis conſpicuis, ad Pontificios deficere, & cultibus divina lege expreſſe ac diſerte prohibitis ſeſe dedere atque involvere. Si Euangelici, de quibus loquimur, ſerio cogitarent, quantam jacturam ſuorum, haud ſane multorum annorum ſpatio, fecerint, neceſſario ſubiret ipſos pariter cogitatio, quænam hujuſce rei cauſa fuerit. Et facile animadverterent atque agnoſcerent, nullam potiorem tanti mali cauſam fuiſſe, quam diſciplinæ Eccleſiaſticæ neglectum. Unde factum eſt, ut omne veræ pietatis & vitæ ſuæ ac morum emendationis ſtudium refrixerit inter eos, & tantum non penitus extinctum fuerit. Quid enim facilius & proclivius, quod hominem de vita moribuſque ſuis emendandis parum curantem à puriore ad impuriorem & religionem & doctrinam deficere, modo defectio iſta aliquid majoris commodi allatura videatur? Quod ſane in defectione ad papatum evenire nemo non aperte videt. Quanquam ipſa per ſe Euangelicorum doctrina, ut ſupra oſtenſum fuit, aptiſſima eſt ad hominem à ſolidæ pietatis & vitæ ſanctimoniæ ſtudio retrahendum, adeo ut etiamſi ipſorum miniſtri ſeu paſtores (qui an diligenter hac in re ſuo munere fungantur, valde dubito) perpetuò urgerent, ut ii, qui eorum curæ ſunt commiſſi, pie ac ſancte viverent, parum tamen omnino efficerent, cum ex altera parte ea dogmata ſuis auditoribus tradere, eorumque mentibus inſtillare nunquam deſinant, quæ contrarium in ipſis plane efficiunt. Quid contra cauſæ eſſe dicemus, cur cœtus ad quem Euangelicos invitamus, hoc eodem tempore, quo tantopere Euangelicorum numerus deficit, non modo nihil imminutus, ſed pro ſui ipſius proportione non parum auctus fuerit? Certe non aliud magis, quam una cum ejuſmodi doctrina, quæ habenas vitiis nihil laxat, & mundanas cupiditates mirifice refrenat, conjunctus diſciplinæ Eccleſiaſticæ perpetuus uſus, quo homines valide in officio continentur, & ab hujus vitæ illecebris ac commodis revocantur; quo fit, ut nec illi qui jam in ipſo cœtu ſunt, facile ab iis, quæ hic mundus promittit, vincantur, & ſic deficiant; & exteri, ſi non magna, majore ſaltem aliqua, quam aliorum ſit, ipſorum generatim vitæ ſanctitate conſpecta, omnino commoveantur, ac ſuſpicari incipiant, doctrinam quoque illorum meliorem, quam aliorum eſſe, ac proinde diligentius de ea inquirant, eaque ratione tandem ei adhæreant. Eſt enim ſine dubio alia, immo quæ omnium aliarum potiſſima videri poteſt, cum Euangelicorum diminutionis, tum alterius cœtus accretionis cauſa, hic videlicet doctrina, ſcripturæ & rationi maxime conſentanea, ibi vero utrique admodum repugnans, præſertim in quibuſdam ex iis, quibus cum Pontificiorum doctrina non conſentit. Cujuſmodi ſunt liberi arbitrii humani, etiam quod ad ſimplicem voluntatem attinet, ad bonum negatio, & ab eodem homine coram Deo juſtificando, quorumcunque bonorum operum excluſio. Nam vel hæc duo dogmata, quæ & a veritate longiſſime abeſſe (ut certe abſunt) quilibet facile ſuſpicatur, & interim circa res maximi momenti verſari, aperte conſtat, ſatis ſunt, ſi de illis diſputetur aut inquiratur, ad hominem ab eo cœtu alienandum & ſeparandum ubi illa tradantur atque aſſeverentur, ad eumque inducendum, ut alii cœtui ſe adjungat, in quo his contraria doceantur. Neque quidquam ego ſane dubito, ſi Lutherus, & alii, qui Antichriſtianæ tyrannidi ſeſe oppoſuerunt, & falſos in religione cultus ab Antichriſti ſpiritu inductos abolere cœperunt, iſta duo nova dogmata non invexiſſent, facile futurum fuiſſe, ut ad hoc tempus Eccleſia Latina univerſa, Satanæ iſto jugo excuſſo, ad frugem rediiſſet.

Jam ea, quæ de cauſis, cur Euangelicorum noſtrorum cœtus tam valde imminutus fuerit, eorum vero, qui Arriani prorſus immerito vocari ſolent, creverit, hactenus breviter attigimus, veriſſima eſſe videbunt, ſpero ac fatebuntur cordati omnes, qui ſecum reputaverint, multas alioqui fuiſſe cauſas, cur plane contra fieret. Habebant enim Euangelici ex numero ſuo non modo maximam vim præcellentium ac divitum nobilium, ſed ex ipſis magnatibus complures; ita ut & auctoritate, & opibus, & potentia non parum abundarent. Non deerant illis, partim præſentes, partim abſentes, quos vel accerſere ad ſe poterant, vel de omnibus gravioribus, quæ inciderent, conſulere, viri eruditione ac prudentia præſtantes, quibus mirifice ad cœtum ſuum firmandum ac ſtabiliendum juvari poterant. Regiones ac regna integra, & prope & procul non pauca habebant, ut etiamnum habent, ſecum in religione conſentientia. Adde, quod ipſorum

doctrina

Digitized by Google

doctrina fert, licere armis & vi, cum effuſione etiam alieni ſanguinis, ut ſupra expoſuimus, religionem ſuam ejuſque cultum defendere. Atqui iſta omnia ab altero illo cœtu ſemper abfueruot. Nobiles pauci, quia nimirum fratrum numerus ipſe parvus, iique maxima ex parte vel pauperes, vel parum potentes; ex magnatum numero vix ullus unquam fuit, qui ſerio ei faveret, nullus, qui ſeſe ei plane adjungeret: virorum eruditorum ſumma penuria, ſive præſentium, ſive abſentium; alterius regionis aut regni oullæ prorſus Eccleſiæ, quæ cum ipſis omnino conſentirent; quæ vero non diſſentirent, præ Euangelicorum Eccleſiis, mirum quam paucæ. Præterea firma ſententia, quæ perpetuo in ipſis viguit, non licere homini Chriſtiano armis carnalibus vim ſibi in ſpiritualibus rebus factam repellere, præſertim vero ubi periculum fundendi humani ſanguinis appareat. Nihil autem dico de modo & forma hactenus conſtanter ſervata, ſeſe horum cœtui adjungendi, à qua tantopere vulgo abhorrent, cum alias ob cauſas, tum vero quia hac ratione nomen & olim & hodie valde inviſum anabaptiſtæ acquiritur, & aliis deriſionis plenis appellationibus quis ſe ſubjicit. Hoc, inquam, omitto, etiamſi certum eſt, vel hoc unum magnam vim babere ad homines, quominus iſtius cœtus ſeſe declarent, impediendos aut certe retardandos. Indignum enim prorſus homine vel leviter quidem pio atque cordato, ejuſmodi rebus abſterreri, ſemper mihi eſt viſum. Eandem ob cauſam ſeveritatem doctrinæ de moribus non commemoro, quamvis optime ſciam oon paucos ob hanc unam, ad iſtum cœtum noo accedere. Tantum dico, quemadmodum Euangelici ceremonia iſta carent, qua adultos, qui jam Chriſti nomen profiteotur, in ſuum cœtum recipiant, ſic ipſotum de moribus doctrinam multo minus ſeveram eſſe. Ut tanto clarius appareat, præter à nobis enumeratas antea cauſas vix quidquam inveniri poſſe, quod non magis ipſorum cœtum conſervare & augere potuerit, quam illorum, quibus ut ſe adjungant, ex animo opto. Quoniam vero id noo niſi temere fieri ab ipſis poteſt, niſi prius perſpectum habeant, illorum doctrinam ſua multo puriorem eſſe, duabus rebus hic eſt opus; una, ut libros illorum & ſuorum ſimul diligenter legant atque examinent, vel ſaltem de controverſis inter hos duas cœtus dogmatis cum utriuſque partis viris doctis ſerio conferant, vel denique Sacras Literas, præſertim vero Novi Teſtamenti ſcripta ſibi quam familiariſſima reddant. Altera, ut omnino apud ſe ſtatuant, ſe velle Deo ſervire, ejuſque voluntatem omnibus aliis rebus anteponere. Quod ad priorem ex iſtis duabus rebus attinet, vel ex hoc poſſunt intelligere, ipſos ſuos doctores & paſtores doctrinam ipſam ſuam ſuſpectam falſitatis habere, & eam quam alter iſte cœtus tradit, veram eſſe ſuſpicari, quod ab eo editos libros, præcipue vero eos, in quibus plenius ac diligentius res pertractantur, quantum in ipſis eſt, oe à ſuis legantur & curant & vetant; nec cum iſtius cœtus hominibus diſputare aut conferre illis concedunt. Sunt hæ artes Machometanæ & Antichriſtianæ, ad errores ſuos occultandos, & populum in tenebris ignorantiæ divinarum rerum retinendum, & propterea iis, qui Antichriſto ſeſe opponere profitentur, indigniſſimæ; præſertim cum iſtud; quod ipſimet faciunt, in aliis tam acriter ſemper culpaverint ac culpent, deque Pontificiis paſtoribus tam vehementer conquerantur, quod ſuis, librorum quos ipſi edunt, lectionem interdicant. Neque enim minus vel blaſphemi vel pernicioſi Pontificiis paſtoribus Euangelicorum libri eſſe videntur, quam Euangelicis alterius iſtius cœtus libri. Porro quod attinet ad poſteriorem rem, quam faciendam Euangelicis diximus, oihil certius eſſe poteſt, quam, firmum propoſitum voluntatis Dei faciendæ, potiſſimam eſſe viam veritatem cognoſcendi. Sic enim Chriſtus Dominus ait Joh. 7. ℣ſ. 16, &c. *Mea doctrina non eſt mea, ſed ejus qui miſit me. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoſcet de doctrina, utrum ex Deo ſit, an ego à me ipſo loquar.* Hæc denique monitio, ut Dei voluntatem facere prorſus ſtatuant, non poteſt non eſſe utiliſſima, ſive in ſuo cœtu ſint permanſuri, ſive ad alterum acceſſuri. Quare illam grato animo, quæſo, accipiant, præſertim ab eo homine, qui illos ſincere amat, nec, quamvis in multis & gravibus erroribus eos verſari credat, ſic tamen damnat, ut omnino à cœleſti regno excluſum illos iri affirmet; immo plane ſibi perſuadet, ſi alioqui pie vixerint, & mundanis cupiditatibus valedicant, fore ut omnino ſerventur. Verum quam ipſis ſit difficile hoc facere, dum in eo cœtu, in quo ſunt, adhuc permanent, ex iis fortaſſe intelligeot, quæ ſupra à nobis breviter ſunt diſputata. Quocirca eo revertor, ut ex ipſis illos, qui ſolidæ pietatis ſunt ſtudioſi, horter ac moneam, ut ad alterum, quem oos probamus, cœtum accedant, eique ſeſe adjungant. Deus Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, ſuo ſpiritu oos omnes regat; oec permittat, ut deſidia & negligentia noſtra in ipſius præceptis ſervandis, talique vitæ noſtræ ratione, quæ illos plane dedeceat, qui ſe ex Antichriſtianis ſordibus emerſiſſe gloriantur, cauſa ſimus, ut in dies magis Antichriſti regnum refloreſcat, & vera Chriſti Eccleſia atteratur & obſcuretur.

Anno 1599. menſe Julio. In Agro Luclavitiano Abrahami Blonſcii.

Digitized by Google

DE BAPTISMO AQUÆ.

An homini Chriſtiano aquæ baptiſmo carere liceat,

DISPUTATIO.

PRÆFATIO.

CUm præſentem Eccleſiæ ſtatum multis de cauſis omnes vehementer miſerari debemus, tum illud maxime deplorandum videtur, quod tot tantaque propter opinionum diverſitatem diſcidia in ipſa conſpiciuntur, dum pauci ſunt, qui pro Chriſtianis fratribus eos plane agnoſcere velint, qui ab ipſis in re vel minima, quæ controverſa ſit, diſſentiant, multo autem pauciores, qui ad Chriſtianum hominem conſtituendum, quænam omnino requirantur, probe teneant. Quod conſilium, atque ignoratio eo magis culpanda eſt, quod non aliunde, quam ex pravitate mentis, & charitatis defectu originem ducit. Ac de tota quidem re alias à nobis, Deo volente, diſputabitur, cum ea, quæ ad ſalutem æternam conſequendam neceſſaria ſunt, particulatim explicabimus. Nunc vero, quoniam inter cætera, quæ maximam in Eccleſia diſcordiarum occaſionem dederunt, baptiſmus aquæ externus, ſi recte animadvertatur, primum locum obtinere dici poteſt, de eo nominatim ſeparato hoc libello, antequam majus illud opus aggrediar, agendum exiſtimavi, præſertim cum quibuſdam ex iis ipſis, qui mecum non ſentiunt, optimis alioqui & eruditiſſimis viris me rem non ingratam facturum, ſciam. Mirum eſt ſane, quantas turbas ritus iſte hactenus dederit, & poſthac niſi Deus ipſe mira aliqua ratione tanto malo occurrat, daturus ſit, Euangeliique curſum remoraturus. Hic ait, infantes omnino baptizari debere, ille plane negat, & alter alterum tanquam non modo Chriſti inſtitutum aliquod ſingulare, ſed univerſam ejus religionem pervertentem, rejicit prorſus, atque abominatur. Hic cenſet eos, qui à miniſtris Chriſti Jeſu nomen profitentibus aquæ baptiſmo aliquo in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, ſive in nomine Jeſu Chriſti tincti fuerint, ſat rite baptizatos eſſe, ille vero niſi à veris Chriſti miniſtris, omnibus ſuperſtitionibus & humanis additamentis rejectis, pura aqua fuerint abluti, ſeu quoquo modo reſperſi, vel nullo pacto, vel perperam baptizatos eſſe affirmat. Quo fit, ut hic illum anabaptiſtam, id eſt ad verbum, rebaptizatorem, vel potius catabaptiſtam, hoc eſt ſubmerſorem, ſeu baptiſmi everſorem, contumelioſe appellet, & diris quodammodo devoveat, ille vero viciſſim hunc deſpiciat, & pro adulterino aut certe non ſatis legitimo fratre habeat. Ita miſere ſcinditur Eccleſia, ſeu, ut verius dicam, fœdiſſime laceratur, dum non modo alteri ab alteris penitus dividuntur: ſed pauciſſimi ſunt, qui vel hiſce altercationibus implicati, vel non exiguam pietatis partem in ritibus iſtis, & ejuſmodi aliis rebus, contineri ſtatuentes, à vera pietate interim non deſciſcant, & ab ipſo Chriſto tandem ſeparentur. Mitto non verbis tantum, ut dictum eſt, ſed factis quoque ad mortem uſque inſectationes, mitto ipſas fratrum ſuorum per pietatis ſpeciem cædes, ac lanienas. Hæc enim non omnibus communia: ſed propria quorundam eſſe conſtat. Atqui nihil horum eſſet, niſi perſuaſiſſimum omnibus hactenus fuiſſet, baptiſmum aquæ externum ita à Chriſto, ejuſque Apoſtolis inſtitutum & præceptum fuiſſe, ut nemo prorſus ſit, qui eo vel neglecto, vel non rite ſuſcepto, merito Chriſtianus appellari poſſit. Quod certe non perſuaſum modo, ſed plane compertum iis potiſſimum eſſe debebat, qui hac ætate noſtra ejuſce ritus tantum cauſa à cæteris ſeceſſionem aut jam fecerunt, aut facere ſunt parati, ne aliter, quam coacti eo deveniſſe viderentur, unde animus Chriſtianus, id eſt, concordiæ & pacis amantiſſimus & ſtudioſiſſimus, quantum in ipſo eſt, quam longiſſime ſemper abeſſe debet. Id vero ut ita factum fuerit, ſane vereor. Nam omnia Euangeliſtarum & Apoſtolorum ſcripta diligentiſſime perquirens, nuſquam nec apertis verbis baptiſmum aquæ

externum omnibus in perpetuum, qui Chriſtiani eſſe velint, peræque præceptum eſſe invenio, nec aliquid dictum ex quo eam ſententiam elici omnino debere, aut poſſe, appareat. Quod ut Eccleſia dijudicare poſſit, ſtatui eos omnes locos primum accurate expendere, in quibus præcepti illius vel ſpecies quidem aliqua, aut veſtigium extare videatur, deinde vero rationes exponere, quæcunque præceptum illud datum fuiſſe cuipiam fortaſſis perſuadere queant, eaſque ita examinare, ut, ſi qua ex illis à nobis prætermiſſa fuerit, poſſet quilibet, ex iis, quæ dicentur, quid de ea ſtatuendum ſit, intelligere. Magnum quoddam opus, haud ignoro, moliri videbimur, qui hac ratione terrenæ aquæ baptiſmo Chriſtianum hominem carere, eoque abſtinere poſſe, demonſtrare aggrediamur, noſque ipſos complurium conviciis, & maledictis objiciemus. Sed non propterea veritas ſupprimenda eſt, quæ à nobis, ut ſpero, multo aptius & melius, quam à quibuſdam, qui eam ipſi nondum plane ſunt aſſecuti, fortaſſis antehac tentatum fuit, in lucem prolata, nihil prorſus mali, ſive recepta fuerit, ſive non, parere poſſe videtur: ſed tantummodo multum boni, ubi fuerit recepta, omnino paritura eſt, concordiam ſcilicet ſaltem & pacem, atque adeo perfectam conjunctionem inter eos, qui alioqui ſe invicem pro Chriſti diſcipulis proque veris fratribus agnoſcunt. Unde quantum ipſius Chriſti, & Dei gloriæ, quantum hominum ſaluti acceſſurum ſit, nemo facile dixerit. Faxit idem Deus & Chriſtus, ut hic qualiſcunque labor noſter, quemadmodum hoc ipſo duntaxat divinæ gloriæ, & humanæ ſalutis amplificandæ ſtudio ſuſceptus eſt, ſic nobiliſſimum iſtum, quem ſibi propoſuit, ſcopum, aliquando tandem attingat.

CAPUT I.

PRimus locus, qui ab ipſo Matthæo, & deinceps Evangeliſtarum & Apoſtolorum ſcripta repetentibus ſeſe nobis excutiendum offert, in quo baptiſmus aquæ externus omnibus in perpetuum, ſub Novo Teſtamento, peræque præceptus eſſe videatur, eſt apud Matth. 3. 15. ubi Jeſus Chriſtus Johanni ipſum baptizare quodammodo detrectanti, ſic ait, *Sine modo, ſic enim decet nos implere omnem juſtitiam.* Ex quibus Jeſu verbis ſatis conſtare videtur, baptiſmum aquæ externum ex Dei decreto omnibus peræque ſuſcipiendum fuiſſe, cum ipſemet Jeſus, ut eo tingeretur, neceſſe haberet, nec deberet Johannes ipſum ab illo prohibere, ſi omnem juſtitiam implere volebant, id eſt ea facere, quæ ut fierent, à Deo mandatum erat.

Hunc locum nihil continere ejus, quod quæritur, non uno modo ni fallor perſpicue oſtendi poteſt. Primum enim ex eo, quod à Deo Johanni, & ipſi Jeſu mandatum fuerit, illi ut baptizaret, huic ut baptizaretur, non continuo ſequitur omnibus peræque mandatum fuiſſe, ut à Johanne baptizarentur. Neque enim Jeſus idcirco baptizari debuit à Johanne, quod ipſe quoque mandato aliquo Dei generali comprehenderetur. Siquidem Johannis baptiſmus erat baptiſmus pœnitentiæ, Marco, Luca, Pauloque teſtibus. Nam & ipſe Johannes ſe baptizare in aqua in pœnitentiam affirmabat Matth. 3. Jeſus autem ut pote innocentiſſimus, nulla pœnitentia indigebat. Quocirca concludendum eſt, cum Chriſtus baptizandus inquit, *Sic decet nos implere omnem juſtitiam*, ſive pronomine illo, *Nos*, & numero plurali utens, non ſeipſum tantum, ſed Johannem quoque intelligeret, ſive de ſe ſolo loqueretur (id quod factum eſt etiam alibi, ut videre eſt, Joh. 3. 11.) non ad mandatum aliquod Dei generale, quo ipſe quoque comprehenderetur eum reſpexiſſe: ſed vel ad ſingulare præceptum & decretum Patris, quo ipſe à Johanne baptizari juberetur, quodque ipſe ſub omnis juſtitiæ nomine complecteretur, vel ad id, quod alioqui tamen valde conſentaneum eſſet, quemadmodum verbum *decet*, videtur, oſtendere, atque interim omnis juſtitiæ nomine ea omnia intelligeret, quæ populus divinitus juſſus erat facere. Certum eſt enim populum generatim, quippe qui generatim pœnitentia, & remiſſione peccatorum egeret, ex Dei ipſius voluntate ab Johanne, qui ad aqua baptizandum ab eo miſſus fuerat, aqua baptizari debuiſſe. Cur autem vel Deus ut Chriſtus omnino baptizaretur juſſerit, vel certe id ipſe Chriſtus valde alioqui conſentaneum eſſe exiſtimaverit, cum hæc inquiſitio nec inutilis, nec ſane admodum ardua videatur; infra commodiore loco diſſeremus.

Adde, quod non ſatis eſſet generale Dei mandatum extitiſſe (verbi gratia) ut omnes prorſus, qui in Iſraëlis republica cenſebantur, quive ſub lege nati erant, à Johanne baptizarentur, quo mandato & ipſe Chriſtus comprehenſus fuiſſet, niſi etiam conſtaret idem de gentibus quæ Dei populus fieri debebant, fuiſſe decretum, idque ad omnem poſteritatem in perpetuum pertinuiſſe. Quod certe ex Chriſti verbis illis nullo pacto conſtare poſſet. Sed nec ulla unquam ratione oſtenderetur, cum nemo Johanni in baptizandi munere ſucceſſor datus à Deo fuerit, nedum hodie inveniantur, qui viri illius ea in re ſucceſſores agnoſci debeant, adeo ut præceptum de Johanne datum intelligatur, & qui ab ipſis baptizatus fuerit, ſe à Johanne, quemadmodum mandatum illud poſtulaſſet, baptizatum fuiſſe merito affirmare poſſit. Præterea, etiamſi concederetur, ex Chriſti verbis Johanni reſpondentis, omnino colligi mandatum Dei extitiſſe, ut peræque omnes tam gentes, quam Judæi in perpetuum eo baptiſmo, quo Johannes baptizabat, tingerentur, nihil hoc tamen ad præſentem diſputationem faceret, cum Johannis Baptiſmus non ſit idem cum eo, quem Chriſtum & Apoſtolos inſtituiſſe, & præcepiſſe volunt, & quo ſi quis ſemel tinctus fuerit, non opus eſt, ut iterum, ſive eodem illo, ſive alio quopiam tingatur, qui denique Chriſtianorum proprius eſſe creditur, de quo nos agimus. Quod ita ſe habere, poſtea demonſtrabitur. Quare jam ſatis, arbitror, perſpicuum eſt, locum iſtum, iſtave Chriſti verba, ne indicare quidem baptiſmum aquæ externum à Chriſto & Apoſtolis, ut creditur, inſtitutum, à nemine qui Chriſtianus jure nominari velit, negligi aut prætermitti debere.

CAPUT II.

SEquitur locus ille inſignis apud eundem Matthæum ad finem poſtremi capitis. Ubi ita ſcriptum eſt: *Et accedens Jeſus locutus eſt eis*, (undecim diſcipulis) *dicens: Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine* (vel potius *in nomen*) *Patris, & filii, & Spiritus Sancti, docentes eos ſervare omnia, quæ mandavi vobis. Et ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſeculi.*

In his Jeſu Chriſti verbis diſerte jubentur Apoſtoli baptizare, & quidem omnes gentes poſtquam doctæ fuerint. Quis ergo negare poterit, mandatum fuiſſe à Chriſto, ut quicunque ipſius diſciplinam amplectatur, ſimul etiam baptizetur? Certe cum uno verborum contextu, & doceri omnes gentes & baptizari jubeat, ſi baptiſmum omitti poſſe velimus, Euangelii quoque prædicatio omitti poterit. Quod cum abſurdiſſimum cenſeri debeat, illud etiam plane abſurdum cenſendum eſt. Conſtat autem præceptum iſtud baptizandi Apoſtolis datum, ad alios, qui ipſis deinceps in Euangelio miniſtrando ſucceſſerint, ſimiliter pertinere, vel ex eo, quod ejuſmodi Apoſtolorum ſucceſſores tanquam ipſi Apoſtoli hoc eodem loco habentur. Neque enim cum ipſiſmet Apoſtolis uſque ad ſeculi conſummationem ſe futurum dicere voluit Chriſtus, & tamen inquit eis, *Ecce ego vobiſcum ſum, &c.* Nempe ipſorum nomine eorum quoque ſucceſſores manifeſte intelligens. Ex quibus omnibus efficitur perpetuum eſſe mandatum iſtud baptizandi, & ob eam cauſam, neminem, qui ſe Chriſti diſcipulum, ſive hodie, ſive in poſterum, dum præſens ſeculum durabit, profiteri velit, baptiſmi expertem ſua ſponte eſſe debere. Hæc breviter ſunt, quæ ex hoc loco ad baptiſmum aquæ ita aſſerendum, ut à nullo homine Chriſtiano negligi poſſit, elicienda videntur. De quibus diligenter inſpiciendum fuerit.

In duas autem partes diſputatio hæc diſtribuenda eſt. In quarum priore concedemus, Dominum Jeſum in illis verbis de baptiſmo aquæ præceptum dediſſe, nec tamen omnes Chriſtianos eo præcepto teneri oſtendemus. In altera, de aquæ baptiſmo eum locutum non fuiſſe, demonſtrare conabimur.

Demus igitur, ut priorem diſputationis partem exequi aggrediamur, Chriſtum in verbis illis Apoſtolis ſuis mandaſſe, ut aqua baptizarent, hocque mandatum non ipſis tantum Apoſtolis, ſed omnibus eorum ſucceſſoribus, in perpetuum datum fuiſſe, & pro Apoſtolorum ſucceſſoribus (quanquam hic nimium concedimus) eos omnes agnoſcamus, qui Euangelii verbo populum, quiſque ſibi commiſſum fideliter paſcant. Certe videndum eſt, cujuſmodi fuerit mandatum iſtud, & quales eſſe debeant baptizandi in ipſo comprehenſi. De hoc enim potiſſimum quærimus. Apparet autem iſtos non eos omnes eſſe, qui Chriſti diſcipuli nominentur: ſed eos tantum, qui ab ipſis Apoſtolis, eorumve ſucceſſoribus Chriſti Euangelium edocti fuerint. Inquit enim; *Docete omnes gentes baptizantes eos, &c.* Conjungit hic Chriſtus manifeſte una cum baptiſmo ipſum docere, adeo ut, quemadmodum neminem ab Apoſtolis doceri vult, quin ſimul etiam ab ipſis baptizetur, ſic neminem ab ipſis baptizari hoc loco præcipiat, quem ipſi non docuerint. Quod ſi dicas, imo eos quoque, qui ab ipſis docti non fuerant, ab Apoſtolis aliquando fuiſſe baptizatos, ut legitur Act. 19, ubi Paulus eos baptizari curat, qui ab aliis edocti jam diſcipulorum nomine cenſebantur, quemadmodum ex ipſo capitis initio liquet. Reſpondeo, recte quidem feciſſe Paulum: ſed non quia id à Chriſto in loco quem præ manibus habemus ipſi tanquam Apoſtolo mandatum fuiſſet, verum quia alia ratione ei de divina voluntate conſtaret, ſi modo concedere velimus, eos diſcipulos, quos Paulus baptizari in Jeſu Chriſti nomen voluit, ab ipſo prius viam Domini exactius edoctos non fuiſſe. Quod ſane mihi veriſimile non fit, cum videam ipſum Apollo jam viam Domini edoctum, & loquentem ac docentem diligenter ea, quæ ſunt Domini, quia tamen, non ſecus atque diſcipuli illi, baptiſmum tantum Johannis ſciebat, opus habuiſſe ab Aquila & Priſcilla in Dei via diligentius, ſive exquiſitius inſtitui, ut habes eodem libro capite antecedente, à verſu 24, uſque ad verſu 27. Quid quod ex ipſis Pauli verbis à Luca expoſitis id ſatis aperte colligitur? Ait enim: *Johannes quidem baptizavit baptiſmum pœnitentiæ, populo dicens, in eum, qui venturus eſſet, poſt ipſum, ut crederent, hoc eſt, in Chriſtum Jeſum.* Ex quibus intelligi poteſt, nondum ſciviſſe diſcipulos iſtos in Chriſtum Jeſum credendum eſſe, & non ſolum aliquid ad Chriſti diſciplinam ſpectans: ſed ipſam fidem in Chriſtum, ſine qua in ejus nomen baptizati non eſſent, à Paulo edoctos fuiſſe. Quocirca nihil fecit Paulus, cum eos (ut quidem probabile eſt, nam hoc ibi non exprimitur) ipſe baptizari curavit, quod in Chriſti mandato illo expreſſum non fuiſſet, etiamſi ea ratione, quam verba ipſa plane requirunt, & qua à nobis fit, illud omnino explicetur, ut ſcilicet ibi eos demum baptizare juſſi ſint Apoſtoli, quos ipſi docuiſſent. Animadvertendum eſt autem, iſtos appellatos fuiſſe diſcipulos, non quia jam re vera eſſent: ſed quia ipſi tales ſe eſſe & profiterentur, & crederent, propterea nimirum, quod baptizati fuiſſent baptiſmate Johannis, quem unicum divinæ veritatis magiſtrum eſſe putabant, ut ex Pauli verbis perſpicuum eſt. Nec vero exemplum Ananiæ, qui Paulum quamvis à ſe non edoctum monuit ut baptizaretur, huc pertinere poteſt, cum Ananias non tanquam Apoſtolus, nec propter mandatum illud Chriſti Apoſtolis datum: ſed tanquam ab ipſo Chriſto ad hoc nominatim delectus, ut Paulum moneret eorum quæ facere deberet, & propter ejuſce rei ſingulare mandatum, ſibi ab eo traditum id fecerit, ut ex hiſtoria ipſa, quæ & 9, & 22. cap. Actorum ſcripta eſt, non obſcure colligitur. Veruntamen demus præterea in Chriſti verbis, quæ nobis examinanda propoſuimus, ſatis expreſſum fuiſſe, ut Apoſtoli ſinguli & eorum ſucceſſores non modo à ſe ipſis, ſed ab aliis edoctos, ſive etiam quacunque alia via ad Chriſti cognitionem perductos aquæ baptiſmo tingerent, non idcirco tamen ſequitur omnes prorſus, qui Chriſtiani dici velint, ab ipſis baptizandos eſſe, ſed eos tantummodo, qui ſimiles illorum fuerint, quos tunc cum mandatum ipſis fuit, ut baptizarent, baptizandos fuiſſe conſtat. Nempe eos, qui aliam, quam Chriſti religionem aliquando fuerint profeſſi, nec ab ineunte ætate Chriſto nomen perpetuo dederint, tales enim ii omnino erant. Hæ autem qualitates in iis, de quorum baptiſmo hodie tam anxie laboratur minime reperiuntur, quod magnam ſane inter hos, & illos diſſimilitudinem conſtituit, vel potius in eo, de quo quæritur omnium maximam, cum baptiſmus aquæ ab Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus uſurpatus nihil aliud revera ſit, quam Chriſti nominis publica, & ſolennis quædam profeſſio, quemadmodum ex iis, quæ infra dicenda ſunt, clarius patebit. Sed fac poſtremo hos illorum prorſus ſimiles eſſe, certe, cum præceptum non ipſis, ut omnino baptizentur, ſed Apoſtolis, atque eorum ſucceſſoribus, ut baptizent, datum fuerit, nihil amplius ex Chriſti verbis colligi poterit, quam debere omnes, quos Apoſtoli, eorumve ſucceſſores aqua baptizare velint, ab iſtis eum baptiſmum accipere. Cæterum nemo, ut aqua baptizetur ipſemet per ſe curare cogetur. Ita fieri poterit, ut multi aquæ baptiſmo ſponte careant, nec tamen aliquid adverſus hoc Chriſti mandatum committant. Atque hæc pauca ſatis ſint, ut, etiamſi concederemus in illis Chriſti verbis de aquæ baptiſmo agi, non tamen propterea omnes Chriſtianos baptiſmum illum omnino ſuſcipere debere, doceamus.

Sequitur altera pars diſputationis, in qua demon-

ſtrandum nobis eſt, in Chriſti præcepto illo de baptiſmo terrenæ aquæ verba non fieri. Id autem duplici ratione oſtendi poſſe videtur. Prima eſt, quod, ſi Chriſtus eo in loco, per verbum *baptizantes*, aquæ terrenæ baptiſmum intellexiſſet; ſine dubio ut adverſarii ipſi (liceat mihi eos a quibus diſſentio, ut commodius univerſam diſputationem perſequi poſſim, hoc nomine deinceps appellare) inde colligunt, non minus baptiſmum iſtum externum, quam ipſam Euangelii prædicationem Apoſtolis commendaſſet, nec minus ad baptizandum, quam ad prædicandum eos miſiſſet. Atqui hoc falſum eſt, falſum igitur & illud. Hoc autem falſum eſſe demonſtrant verba Pauli Apoſtoli, qui priore ad Corint. cap. 1. 17. apertiſſime teſtatur, ſe a Chriſto non ad baptizandum miſſum fuiſſe: ſed ad Euangelizandum. Unde conſtare videtur, non modo inſignem differentiam extare inter præceptum de baptizando aqua & præceptum de euangelizando a Chriſto Apoſtolis datum, (quæ tamen, ut dictum eſt, ſi in illis verbis de aquæ baptiſmo Chriſtus egit, nulla eſſe poteſt) ſed etiam baptiſmi illius miniſterium ipſis Apoſtolis a Chriſto non fuiſſe injunctum. Quod etſi ego prorſus affirmare non auſim, nihil tamen adhuc video, quod aliter, quam verba ipſa ſonent, locum illum Pauli, nos interpretari cogat. Nam ſi dixeris erraſſe igitur ipſum Paulum, & cæteros Apoſtolos, qui aqua baptizaverint. Reſpondeo, non omnia, quæ juſſa non ſunt, cenſeri prohibita, imo ut ſenſus ipſe communis aperte docet, omnia quæ expreſſe non ſunt prohibita, cenſeri permiſſa, ſive ad ipſum divinum cultum pertineant, ſive minus, præſertim, ſi neque iis, quæ interdicta fuere, ſimilia videantur, & iis, quæ fuerunt juſſa, ſint maxime conſentanea. Nec enim teſtimonia illa, quæ in Sacris Literis antiqui fœderis extant Deut 4. 2. xxii. 32, voluntatis divinæ, quæ ea ſit, ut nihil addatur, nihil detrahatur iis, quæ mandata ſunt, idque omnino fiat, quod præceptum eſt ita intelligi poſſunt, (ne in iis quidem, quæ ad ipſius Dei cultum pertinent) ut nihil penitus fieri debeat, niſi quod præceptum eſt. Alioqui erraſſet, exempli cauſa, Gedeon, qui, viſo Angelo Jehovæ facie ad faciem Jud. 6. 24, ibi ipſi Jehovæ aram extruxit, cum tamen ejus extruendæ præceptum nullum habuiſſet, quemadmodum alterius extruendæ deinde habuit. Nam factum illud à Deo improbatum non fuiſſe ex eo conſtare poteſt, quod neque eo nomine Gedeon ab ipſo reprehenſus unquam fuit, neque ut ara illa dirueretur juſſum aut curatum. Imo ara illa multis poſt annis, cum ſcilicet hiſtoria illa ſcripta fuit, adhuc extabat, atque eodem nomine quo ipſam Gedeon nominaverat, appellabatur. David quoque erraſſet 2 Sam. 7. 1 Paral. 16. & 22, & 28, qui domum Jehovæ ædificare cogitavit, licet id nec ſibi, nec alii ante ſe mandatum fuiſſe ſciret, imo ipſius Jehovæ voluntas, quam tamen ipſe ignorabat, eſſet, ut non ipſe David, ſed Salomon ejus filius eam ædificaret. Attamen tantum abeſt, ut erraverit, ut etiam ob id ipſum commendatus fuerit, & Jehovam ſibi dicentem audiverit 1 Reg. 8. 2 Par. 6, *Propterea quod fuerit cum corde tuo, ædificari domum nomini meo, bene feciſti, quod [hoc] fuerit cum corde tuo.* Ex quibus locis perſpicuum eſt, poſſe, ut diximus, etiam in iis, quæ ad Dei cultum pertinent, nonnulla fieri, quæ mandata non fuerint, modo interdicta non ſint, nec interdictis paria, aut ſimilia, & ab iis, quæ præcepta fuerunt, non abhorrentia Jam vero nihil à Chriſti præceptis minus abhorrens, vel potius ipſis magis conveniens, licet à Chriſto expreſſe non mandatum, cenſeri debet, quam eos, qui ad ipſum convertebantur, ſive ex Judæis, ſive ex Gentibus in nomine ipſius, ab Apoſtolis aqua baptizatos fuiſſe. Qui aqua baptizandi ritus, jam ab ipſo Euangelii initio, & à Johanne, & ab ipſo Chriſto in recipiendis, ut ita loquar ad pœnitentiam peccatoribus, & diſcipulis ſuis quodammodo declarandis uſurpatus fuerat. Quandoquidem non obſcure præceperat Chriſtus Apoſtolis Luc. 24. 47, ut in ipſius nomine prædicarent pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum, omnibus gentibus incipientes ab Hieroſolymis, & docerent eos ſervare omnia, quæ ipſis mandaverat. Mat. 28. 20. Sed quid plura opus eſt, ut appareat, fieri poſſe, ut Apoſtoli aqua baptizandi, nullum Chriſti præceptum habuerint, quamvis certiſſimum ſit eum ritum ab illis uſurpatum fuiſſe? Nonne iidem Apoſtoli ritum manus in Chriſtum credentibus imponendi, ſive ut Spiritum Sanctum acciperent, ſive ut cuipiam muneri in Eccleſia præficerentur Act. 8. 17. vi. 6. 1 Tim. 4. 15. v. 22, & ipſi uſurparunt, & ſuis ſucceſſoribus uſurpandum tradiderunt, nec tamen ut id facerent unquam a Chriſto juſſi fuerunt? Nec vero eſt quod quis dicat, Paulum, in eo loco ad Cor. nihil aliud dicere voluiſſe, quam ſe à Chriſto miſſum non fuiſſe, ut ipſemet baptizaret, nam id unus per alium facere poterat, quod & apud ipſos fecerat. Si enim hoc voluiſſet Paulus, non recte dixiſſet, cum ait, ſe gratias agere Deo, quod pauculos quoſdam tantummodo ex ipſis baptizaſſet, ne (ſi multos ſcilicet baptizaſſet) ſuſpicaretur quiſpiam ipſum baptizaſſe in nomen ſuum. Quid enim refert, quod ad ſuſpicionem iſtam attinet, ipſummet baptizaſſe, an alium loco ipſius? Certe Chriſtus ipſe non baptizabat Joh. 3. 27. iv. 1, (inquit Johannes Euangeliſta) ſed diſcipuli ejus, & tamen ipſe baptizare dicebatur. Quod & ipſe Euangeliſta prius affirmaverat eodem cap. 3. 22. Ex quo id ſaltem intelligere poſſumus, Paulum ſi non ſemetipſum baptizaſſe, ſed per alium id feciſſe, dicere voluiſſet, non ſimpliciter dicturum, ſe non baptizaſſe, ſed aliquid expreſſius additurum, unde id evidenter percipi poſſet. Hinc apparet, ne eos quidem audiendos eſſe, qui dicunt. Pauli mentem fuiſſe, affirmare ſe ad baptizandum non principaliter, ut ad euangelizandum, ſed ſecundario miſſum eſſe. Sive enim principaliter, ſive ſecundario ipſi baptizandum fuiſſet, ſine dubio vel per ſe, vel per alium omnes ſuæ prædicationi fidem adjungentes, baptizaſſet. Quod ſi nec per ſe, nec per alium ſibi baptizandum ex Jeſu Chriſti præcepto fuiſſe, dicere voluit, jam ſatis conſtat, præceptum illud baptizandi Apoſtolis datum, ad eum baptiſmum referri debere, de quo ibi loquitur Paulus, id eſt, baptiſmum aquæ, ſed ad alium quempiam. Nam cum Chriſtus diſerte præcepiſſet ipſis ut baptizarent, ſi aquæ baptiſmum intellexiſſet, non ſatis fuiſſet, tantum monere credentes ut aqua baptizarentur (id quod Corinthi Paulum feciſſe facile concedi poteſt) ſed opus fuiſſet omnino vel ipſoſmet, vel alios pro ipſis, qui ipſorum perſonam in ea re ſuſtinerent, aqua baptizare. Aliter ei præcepto nequaquam ſatisfeciſſent. Nec vero excipiat aliquis eo præcepto undecim Apoſtolis tradito fortaſſe Paulum comprehenſum non eſſe, & aliud Paulo, aliud illis in baptiſmi negotio à Chriſto mandatum fuiſſe. Nam nec fieri poteſt, ut in re adminiſtranda, quam tanti momenti eſſe volunt, ut ea neglecta nemo Chriſti diſcipulus dici mereatur, Chriſtus ipſe diverſa mandata dederit, & ridiculum plane eſt, Paulum Apoſtolum, præcepto aliis Apoſtolis dato, comprehenſum nullo modo fuiſſe, interim tamen id præceptum, ad Eccleſiaſtas noſtri temporis omnino pertinere. Jam igitur Pauli Apoſtoli exemplo patet, à Chriſto Apoſtolis præceptum aqua baptizandi datum non fuiſſe, & idcirco in loco iſto apud Matthæum, ubi aperte ut baptizent, illis præcipit, de baptiſmo aquæ non agi. Et hæc ſufficiant pro prioris noſtræ rationis explicatione.

Altera ratio, qua omnino probari videtur, ibi de aquæ baptiſmo non eſſe ſermonem, talis eſt. Præcipit ibi Chriſtus Apoſtolis, ut baptizent in nomen Patris, filii, & Spiritus Sancti. Atqui cum Apoſtoli aqua poſtea baptizarent, aut baptizari juſſerunt, id in nomen, ſive in nomine tantum Chriſti non ſemel, ſed ſemper factum legimus, ubi nominis in quod ſive in quo baptiſmus ille miniſtratus fuit, fit mentio. Igitur in eo Chriſti præcepto non de aquæ baptiſmo, ſed de alio quopiam actum eſt, niſi velimus Apoſtolos aliter feciſſe,

Digitized by Google

atque Chriſtus eos facerè juſſerat. Loci in quibus baptiſmi aquæ ab Apoſtolis, ſive Apoſtolorum juſſu, miniſtrati una cum nomine, in quod ſive in quo id factum eſt, ſit aperta mentio, hi ni fallor ſunt, Act. 2. 38. & 10. 4. & 19. 5. quibus adde id quod ſcriptum eſt, eodem libro cap. 8. 16. & cap. 22. 16. in quorum priore loco, etſi id minime expreſſum eſt, tamen ex Apoſtolorum inſtituto id Philippo Diacono monente, & curante factum fuiſſe omnino dicendum videtur. In altero vero Chriſto ipſo, de cujus verborum interpretatione quærimus, mandanre, id Ananiam dixiſſe plane eſt veriſimile. Adde inſuper ea, quæ de hoc baptiſmo ſcribit Paulus 1 ad Cor. cap. 1. ex quibus perſpicuum eſt, aquæ baptiſmum ſimpliciter in nomine Domini Jeſu Chriſti miniſtratum & acceptum fuiſſe. At vero dicet aliquis, ſatis in nomine Patris etiam & Spiritus Sancti id factum eſt, ſi in Jeſu Chriſti nomine factum fuit. Ut enim cum Jeſus Chriſtus, ſive Jeſus ſimpliciter annunciatus fuiſſe dicitur, non intelligendum eſt ipſius Jeſu Chriſti tantum, ſed Patris quoque & Spiritus Sancti, mentionem factam fuiſſe. Sic ſimiliter cum aquæ baptiſmum miniſtratum fuiſſe legimus, in nomen ſive in nomine Jeſu Chriſti, ſive Domini Jeſu, ſive Domini, non intelligendum eſt, Jeſu Chriſti tantum mentionem fuiſſe factam, ſed Patris quoque & Spiritus Sancti. Reſpondeo, longe aliam eſſe rationem prædicationis, quam baptiſmi. Nec enim Dominum Jeſum, quis annunciare poteſt, quin Patris ſimul, & Sancti Spiritus aperte meminerit. Siquidem Dominum Jeſum annunciare non eſt ſimpliciter ipſum Jeſum commemorare, ſed muneris, præceptorum, promiſſionum, poteſtatis denique ipſius meminiſſe, deque ipſis explicate docere. Quod ſine Patris, à quo hæc omnia profecta ſunt, & ad quem omnia ſunt referenda, nec ſine Sancti Spiritus, cujus vi eadem omnia & facta ſunt, & fiunt, aperta mentione fieri nequit. Sed nihil vetat, quominus in Jeſu nomen aquæ baptiſmus miniſtretur, nulla nec Patris, nec Spiritus Sancti expreſſa mentione facta.

Quod ſi dixeris Jeſu Chriſto commemorato ſatis commemorari patrem quoque & Spiritum Sanctum, cum is ſine ipſis conſiderari nequeat, præſertim cum Chriſti, hoc eſt uncti, nomine, (ut quidam ex antiquioribus Theologis de ipſo etiam baptiſmo loquentes ſcriptum relinquerunt) non ejus tantum, qui unctus eſt, ſed & ungentis, & unguenti commemoratio fiat, Animadvertendum eſt, primum, multos eſſe ex locis ſupra citatis, in quibus nomen Chriſti expreſſum non eſt, Imo id tantum uno in loco additum fuit (nempe Act. 2. 38.) ſecundum communem Græcorum codicum lectionem.

Deinde reſpondendum eſt, ſi res ita ſe haberet, non præcepturum fuiſſe Chriſtum diſerte, ut in nomen quoque Patris, & Spiritus Sancti baptizarentur omnes gentes, quemadmodum fecit ſola Filii nominis expreſſa mentione non contentus. Præterea eſt dicendum, aliud eſſe mentionem fieri, & quidem apertiſſimam alicujus, cum quippiam adminiſtratur, & geritur, aliud in ejus nomen id adminiſtrari & geri. Quare non ſatis eſt, veriſimile eſſe, cum quis in Chriſti nomen aqua baptizatur, plane commemorari Patrem quoque ipſum, & Spiritum Sanctum: ſed neceſſe eſt, ut in ipſorum ſimul nomen expreſſe præterea baptizetur, ſi modo præceptum illud, de aquæ baptiſmo loquitur. Quod cum, ut diximus, Apoſtolorum tempore factum fuiſſe nuſquam legatur, quin etiam nunquam fuiſſe factum merito affirmari poſſit, quid cauſæ eſt, cur dubitare poſſimus, Chriſtum Apoſtolis ſuis non præcepiſſe, ut in nomen Patris & Filii & Spiritus Sancti, aqua baptizarent, & propterea in loco de quo quærimus, non fuiſſe de aquæ baptiſmo actum? Verum audio quoſdam dicentes, cum aſſeritur, Chriſtum in præcepto illo aquæ baptiſmum intellexiſſe, hoc non ita accipiendum eſſe, quaſi lotionem illam duntaxat externam intellexerit: ſed totum baptiſmum, qui tamen ſine externa illa lotione non eſt. At ego iſtos rogo dicant mihi, quid tandem totius baptiſmi nomine intelligant, quidve præter illam externam corporis lotionem eo in loco ſignificatum eſſe velint. Si interiorem animi lotionem dicant; rurſus rogo, an eam quæ Euangelii prædicatione fit, an vero eam quæ Spiritus Sancti ope peragitur intelligant, an poſtremo ejuſmodi mentis ablutionem dicere velint, quæ prædicatione ſimul Euangelii & Sancti Spiritus ope perficiatur. Si dixerint eam ſe intelligere, quam Spiritus Sanctus ſive ſolus, ſive una cum Euangelii prædicatione peragit, jam ipſos errare apparebit, cum neque Apoſtolorum ullo modo eſſet Spiritum Sanctum illum qui mentem hominis expurgat, impertire, nec is Spiritus Sanctus in nomen Patris, Filii, & Spiritus Sancti, vel daretur, vel dari poſſet. Sin vero eam, quæ Euangelii prædicatione fiat, ſe intelligere affirment, quam in Patris & Filii & Spiritus Sancti nomen, ut poſtea explicabitur, fieri debuiſſe, nos quoque non confitemur modo, verum etiam contendimus, jam fatebuntur ipſi id verum eſſe, quod ſupra à nobis dictum fuit, & alia ratione probatum, videlicet, ſi modo in eo præcepto aquæ baptiſmus comprehenditur, non poſſe illum ab Euangelii prædicatione ſeparari: ſed neceſſe eſſe, ut qui aqua baptizare velit, iis quos baptizaturus ſit Euangelium prædicaverit, aut prædicet, atque ea ratione eos ſimul interius lavet atque expurget. Ubi igitur nulla Euangelii prædicatione opus fuerit, ibi nullus ei Chriſti præcepto locus eſſe poterit. Quocirca ſi eos qui prædicatione ulla non egent, ab Apoſtolorum ſucceſſoribus baptizandos eſſe velimus, aliunde quam ex præcepto illo id colligi omnino oportet. Itaque apparet, nullam Chriſti verbis interpretationem adhiberi poſſe, qua baptiſmum aquæ in ipſis comprehendi, nedum præcipue ſignificari demonſtretur, niſi hoc ſaltem concedatur ex præcepto illo probari non poſſe illud, de quo potiſſimum diſputatur, & nos verum eſſe negamus, omnes peræque qui Chriſti diſcipuli jure appellari velint, aquæ baptiſmo indigere.

Nec vero ut credamus in mandato illo de aquæ baptiſmo actum fuiſſe, quenquam moveat, quod Petrus ab ipſo initio juſſerit Act. 8. 38, eos qui ad Chriſtum convertebantur aqua baptizari, quaſi omnino iſtud Petri factum executio fuerit illius mandati. Nam magna hic deceptio eſt, & manifeſtus Paralogiſmus. Quamvis enim veriſſimum ſit, ſi ibi Chriſtus præcepiſſet Apoſtolis, ut aqua baptizarent, Petri factum ea in parte præcepto iſti conſentaneum futurum, & debuiſſe Petrum aqua baptizare, non tamen continuo verum eſt, ſi Petrus aqua baptizari juſſit, mandatum fuiſſe à Chriſto Apoſtolis, ut baptizarent aqua, nedum eo nominatim loco id mandatum fuiſſe conſtet. Ut enim ſupra demonſtratum fuit, potuerunt Apoſtoli ſine ulla reprehenſione aqua in Jeſu Chriſti nomine baptizare, etiamſi id eis ab ipſo Chriſto expreſſe mandatum non fuiſſet. Quin imo ex ipſius Petri verbis ipſoque facto perſpicuum eſt, ſic aqua baptizare, ut Petrus fecit, ſeu fieri juſſit, non eſſe executionem illius Domini Jeſu mandati, etiamſi in eo mandato, de aquæ baptiſmo actum fuiſſet. Baptiſmus enim ille aquæ Petro jubente miniſtratus, quamvis ſine doctrina de ipſo Chriſto miniſtratus non fuerit, anteceſſit tamen doctrina baptiſmum, neque in ipſo baptizandi actu ejus doctrinæ ullam mentionem fieri neceſſe fuit. Sed Petro jubenti pleniſſime fuit obtemperatum, ſi illi, quos baptizari juſſerat, Chriſti nomine ſimpliciter invocato, aqua abluti, ſeu tincti fuerunt, atque ea ratione ipſi Chriſto quodam modo conſecrati, ejuſque familiæ adſcripti. Hoc enim eſt in Jeſu Chriſti nomine baptizari, (id autem diſerte nec præterea aliud Petri verba fieri jubebant) ut etiam ex loco illo Pauli 1. ad Cor. 1. intelligi poteſt. Cum igitur ipſum Patris & Spiritus Sancti nomen expreſſe commemorari minime ſit opus, doctrinæ ſimiliter de ipſo Chriſto

tunc mentionem factam fuiſſe neceſſe non ſit, qua explicanda Patris quoque & Spiritus Sancti mentio fuerit facta, quomodo obſecro in Jeſu Chriſti nomine aqua baptizare, ut Petrus fecit, ſive, ut fieret, mandavit, illius præcepti executio eſſe poteſt, in quo diſerte cautum eſt, ut in nomen quoque Patris & Spiritus Sancti baptiſmus miniſtretur, non modo ut in eo miniſtrando ipſorum quoque expreſſa mentio fiat. Atque hæc ſatis eſſe volumus, ut demonſtretur in Domini Jeſu mandato aquæ baptiſmi rationem habitam non fuiſſe, præſertim ſi ad omnes, qui ejus diſcipuli eſſe velint, nullo diſcrimine habito illud pertinere ſtatuamus.

Sed quæret fortaſſe aliquis, quid igitur ſibi vult Chriſtus, cum præcipit Apoſtolis, ut baptizarent in nomen Patris, & filii, & Spiritus Sancti Nihil omnino eſt, quod me ita quærenti reſpondere cogat, & nodum iſtum expedire. Nam ſatis ſuperque id quod debui, præſtiti, ſi, ut me feciſſe arbitror, de aquæ baptiſmo eum locutum non fuiſſe docui. Verumtamen, ut omnibus, quoad poſſumus, ſatiſfaciamus, tanquam ſi hæc pars quædam officii noſtri in præſente diputatione plane eſſet, totam rem aperire conabimur. Dico igitur primum, (quod prorſus nemo dubitat) in Sacris Novi Fœderis Literis, non unum eſſe uſum verbi baptizandi, & nominis baptiſmi ſeu baptiſmatis. A propria enim & magis uſitata ipſorum ſignificatione, quæ immergendi, ſeu tingendi vel etiam abluendi eſt, ſæpe ad alias ſignificationes, aut metaphorice, aut metonymice ſunt quodammodo detorta, adeo ut vix interdum ſermonis figura recte percipi queat, & quo ſenſu uſurpata fuerint, plane intelligi, ut bis in ipſius Chriſti verbis factum eſſe deprehendimus, Marci videlicet cap. 10. 38, 39. & Luc. 12. 50. Cum enim (ut fere receptum eſt) ſibi multa mala ſubeunda eſſe, & mortem acerbiſſimam perferendam ſignificare vellet, dixit ſe baptiſmo quodam baptizandum eſſe. Id autem quomodo ea locutione ab uſitatis verborum figuris, non recedens, declarare potuerit, non eſt hic explicandi locus, cum ſignificatio illa ad propoſitum noſtrum minime faciat, ſatis eſt hiſce exemplis planum feciſſe, id veriſſimum eſſe, quod de verbis *baptizo* & *baptiſmus*, deque eorum uſu in Novo Teſtamento omnes ſentiunt. Invenimus autem nonnunquam baptiſmi nomen, baptizantis, id eſt lavantis, vel tingentis, diſciplinam, ſeu mavis dicere, doctrinam ſignificare, nulla lotionis ipſius vel tinctionis ratione habita, ut cum Act. 18. 25, ſcriptum legimus, Apollo baptiſmum duntaxat Johannis ſciviſſe. Ut enim ex ipſo loco ſatis conſtat, nihil penitus ibi ad rem faciebat, quod Apollos ſciret, aquæ baptiſmum illum, quo utebatur Johannes, cum manifeſte de ſola doctrina Domini ageretur, quam dicitur Apollos non probe adhuc tenuiſſe, cum Johannis baptiſma tantummodo ſciret. Quod perinde eſt, ac ſi diſerte dictum fuiſſet, de doctrina Domini nihil amplius eum noviſſe, quam id quod Johannes docuerat. Baptiſmum autem ipſum aquæ à Johanne miniſtratum, partem nullam fuiſſe ejus doctrinæ Domini, de qua ibi verba fiunt, ex infra dicendis clarius patebit. Eadem omnino ejuſdem verbi ſignificatio eſſe videtur, ſequenti capite ỳſ. 3, ubi diſcipuli illi à Paulo Epheſi reperti, & ab ipſo interrogati, in quid baptizati eſſent, reſpondent, ſe baptizatos eſſe in baptiſma Johannis. Nam quomodo potuerant quæſo illi, baptizari in ipſum aquæ baptiſmum? An parum conſtat nihil aliud eos ſibi voluiſſe, nec velle potuiſſe, præſertim ſi ad Pauli interrogationem, recte reſpondiſſe videri volebant, quam ſe fuiſſe baptizatos in doctrinam Johannis, hoc eſt eo propoſito ut ſe Johannis diſciplinæ penitus addicerent, eumque pro duce & magiſtro in via Dei agnoſcerent?

Mitto alios locos complures, in quibus baptiſmi voce doctrinam ſignificari certum eſt, atque ut ego quidem credo citra ablutionem aliquam externam. Duo enim hi, quos attulimus, cuicunque vel moroſo ſatiſfacere poſſe videantur. Hæc autem verbi baptiſmi notio, vel per metonymiam inducta eſt, quia nimirum Johannes ſimul & baptizabat, & docebat, & ita ejus, quod ab ipſo fiebat pars una pro altera ſumpta eſt, vel per metaphoram (hæc autem in ipſa quoque Chriſti doctrina locum invenire potuit) cum non ſecus atque per baptiſmum Johannis corpus abluebatur, ſimiliter per doctrinam illius animus expurgaretur. Sumitur etiam aliquando baptizandi verbum, ut arbitror, pro eo, quod initiare alio modo dicere poſſumus. Ut, cum Paulus priore ad Cor. 10. 2 ait, Hebræorum patres baptizatos fuiſſe in Moſen, in nube, & in mari. Quod nihil aliud eſſe videtur, quam eos, cum ductore Moſe, mare mirabili ratione tranſiſſent, nubiſque beneficio ipſis præeunte affecti fuiſſent, initiatos & quaſi conſecratos fuiſſe ipſi Moſi, hoc eſt Deo per Moſen, quem ille ipſis præfecerat, & cui tanquam ſibi ipſi eos obtemperare volebat. Sed, & cum idem Paulus diſcipulos illos, quos Epheſi invenerat, interrogat Act. 19. 3, *In quid ergo baptizati eſtis?* baptizandi verbum, initiandi ſignificatione omnino uſurpaſſe videtur, quamvis enim non ſine aquæ baptiſmo diſcipuli initiari ſolerent, quia tamen iſtos aqua baptizatos, non plane eſſe conſtabat, ut jam pro diſcipulis haberi manifeſtum erat, quod certe ſine initiis, ſeu mavis initiatione aliqua fieri non potuerat, non de aquæ baptiſmo, ſed de initiatione ipſa Paulum interrogaſſe credendum eſt. Non ſecus ac ſi explicite ad hunc modum dixiſſet: ſi, cum credidiſtis, Spiritum Sanctum non accepiſtis, imo Spiritum Sanctum dari, ne audiviſtis quidem, quæ igitur eſt fides veſtra? Cui doctrinæ vos ipſos conſecraſtis? Cujus denique diſcipuli declarati eſtis? Atque hanc eandem notionem eidem baptizandi verbo, ſeu nomini baptiſmo, alibi in Euangeliſtarum, & Apoſtolorum ſcriptis, ſubeſſe crediderim. Quod ſane decentiſſima metonymica tranſlatione factum eſt, cum per baptiſmum id potiſſimum intelligatur, & fiat, ut, ſcilicet qui baptizatur, ea ratione initietur, & quodammodo conſecretur.

Hæ duæ docendi & initiandi ſignificationes verbo baptizandi per uſitatiſſimos ſermonis tropos attributæ, ad locum noſtrum mirum in modum quadrant. Siquidem Apoſtolorum munus erat (quod eis tunc mandaſſe Chriſtum, veriſimillimum eſt (ut doctrinam de Chriſto exacte hominibus exponerent, & ejus agnitioni illos initiarent, ad illum Patrem & filium & Spiritum Sanctum eos adducendo, ipſiſque conſecrando, ſine quibus nec doctrina ipſa explicari, nec ex ea fructus ullus percipi poteſt. Atque hoc loco non pigebit ea referre, quæ virum noſtra memoria Sacrarum Literarum cognitione præſtantiſſimum in ea Chriſti verba, aliud tamen quam nos agentem, & de alia re diſputantem, ſcripta reliquiſſe comperimus, quod loco interpretationis noſtræ, quam latius exponere ſtatueramus, eſſe poterit. Inquit igitur: *Sed ego quorum illic mentio fiat, dubium, aut obſcurum eſſe nego, quia non ſimpliciter, & indefinite verba prolata ſunt, verum cum relatione manifeſta addito ſingulis articulo, cujus tanta vis eſt, ut certos quoſdam deſignet, & quorum antea meminiſſet. In fonte enim legitur:* εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, *ad quam articuli vim exprimendam adjungendum eſſet, in verſione Latina ſingulis, pronomen, hoc pacto: Baptizantes eos in (vel ad) nomen illius Patris, & illius Filii, & illius Spiritus Sancti, de quibus ſcilicet antea ſum vobis locutus, & vos probe tenetis. Illius inquam Patris veſtri cæleſtis, qui vos tantopere diligit, à quo me profectum eſſe vere cognoviſtis, cujus nomen vobis declaravi, & ſermonem tradidi, qui me ducem & præcurſorem veſtrum excitavit à mortuis, ad quem jam jam aſcendam, ut cum eo vivam in gloria ſempiterna. Et illius inquam Dei filii unigeniti, de quo cæleſtem illam vocem audiſtis, Hic eſt meus chariſſimus filius, quem vos Chriſtum Dei viventis filium confeſſi eſtis, quem Deus miſit, ut ſervetur per eum mundus, cui dedit omne judicium, ut omnes filium honorent, quemadmodum Patrem honorant, qui ex divino præcepto amicorum ſuorum cauſa animam poſuit, ac tertio die*

Digitized by Google

ſuſcitatus, nunc abit in cælum ſeſſurus ad dexteram majeſtatis, donec veniat cum multa potentia, & gloria, & judicet mundum, & quoſcunque ei dedit Pater, in vitam det æternam. Et illius (inquam) Spiritus Sancti in meo nomine à Patre mittendi, quo intellexiſtis vos abluendos eſſe, qui præibit vobis ad omnem veritatem, qui apud vos manet, & in vobis futurus eſt, quem mundus conſequi non poteſt, quem Deus & Pater cæleſtis dabit à ſe petentibus, mihique obedientibus ſe impertiet, ut flumina ex ipſorum intimis fluant aquæ vivæ, fiatque in ipſis fons ſcaturiens ad vitam æternam. Hactenus ille. Sic igitur ut tantus vir fecit, ego quoque Chriſti verba explano, & idcirco verbum *baptizantes*, merito non ad aquæ baptiſmum refero, in quo miniſtrando hæc neque dicebantur, nec intelligebantur: ſed vel antequam miniſtraretur, omnia prorſus, vel poſt etiam ex parte explicabantur. Verum ad doctrinam & ad initiationem illam, quæ docendo fit, referendum affirmo. Qua interpretatione admiſſa, locus totus planiſſimus eſt, nec ulla ſupereſt difficultas. Nam, ſi quis objiciat, non opus fuiſſe, neque veriſimile videri, ut Chriſtus, qui jam dixerat, *Docete omnes gentes*, ſubjunxerit ſtatim præceptum de docendo: Dico primum, iſtud nihil eſſe, cum manifeſtum ſit, ipſum poſtea de doctrina iterum præcepiſſe dicentem, *Docentes eos ſervare omnia quæ præcepi vobis.* Nam profecto hoc omnino in verbis illis comprehenditur ab initio dictis. *Docete omnes gentes.* Atqui quod prius implicite Chriſtus dixerat, explicat deinde apertius. Cumque doctrina illa & myſterium ſalutis noſtræ, & vitæ præcepta complectatur, de priore parte agit in verbis illis, *baptizantes eos*, &c. de poſteriore vero in illis, *docentes eos ſervare*, &c. Itaque tantum abeſt, ut interpretatio noſtra coacta videri poſſit, ut niſi ea recipiatur, mutilus omnino aut imperfectus, & parum ipſo dignus videatur ſermo Chriſti, qui doctrinæ ſalutaris, quam publicari volebat, ex duabus alteram tantummodo partem explicet.

Præterea dico, animadvertendum eſſe, nulla ratione, quæ abſurdiſſima non ſit, poſſe verba illa, *baptizantes*, &c. explanari, niſi concedatur ibi quoque aliqua ſaltem ex parte doctrinæ publicandæ factam fuiſſe mentionem, & de ea præceptum datum, alioquin ut ſupra diſſeruimus, nunquam quomodo Apoſtoli in nomen Patris, & Filii, & Spiritus Sancti baptizarint, & Chriſto paruerint, explicari poterit. Ut ſive noſtra, qui eo in loco baptiſmi aquæ præceptum datum fuiſſe negamus, ſive adverſariorum, qui affirmant, ſententia admittatur, fieri non poſſit, ut iſtud quod dicitur de doctrinæ iterato præcepto ſemper verum non ſit. Poſtremo dico, verbum Græcum μαθητεύσατε, quod interpretes verterunt, *docete*, proprie, non docere, ſed diſcipulum facere, ſignificare, ut ex nomine μαθητὴς unde derivatur, quod diſcipulum ſignificat, apertiſſimum eſt, & abunde confirmatur per id, quod legitur, Act. 14: 21. *Cumque evangelizaſſent, urbi illi, & μαθητεύσαντες ἱκανοὺς*, id eſt, *& multos diſcipulos feciſſent*. (Quod ibi viderunt Eraſmus quoque ac Tigurini, & Sebaſtianus Caſtellio, quorum hic in ſua tranſlatione habet, *Et compluribus factis diſcipulis.* Illi vero, *Diſcipulos quoque aſcrivisſent multos.*) Non autem ut vetus interpres, quem alii quidam imitari voluerunt, interpretatus eſt, *Et multos docuiſſent*. Quæ interpretatio, cum jam dictum fuiſſet, eos Evangelizaſſe urbi illi, quod ſane nihil aliud eſt, quam illos ibi publice docuiſſe, nullo modo ſuſtineri poteſt, niſi verbum docendi in eam ſententiam accipiatur, in quam interdum apud bonos autores accipi ſolet, ut ſcilicet non ipſam modo doctrinæ traditionem, ſed ejus etiam receptionem ſignificet, quod tamen ſatis non eſſe, ad vim illius Græci verbi, ſuo præſertim loco exprimendam, videbit aperte quiſquis animum adverterit, & ipſum locum inſpexerit. Proprietate igitur verbi conſiderata, apparet nihil aliud in verbis illis mandaſſe Chriſtum Apoſtolis, niſi ut diſcipulos facerent, ex omnibus gentibus, poſt quod mandatum convenientiſſime conſequitur, ratio diſcipulorum faciendi, quæ potiſſimum ut ipſum nomen indicat, in diſciplina conſiſtit. Quare merito ſtatim adjungit Chriſtus, quid docere debeant eos, quos diſcipulos facere aggrederentur. Diſcipulos autem intelligo non Apoſtolorum, ſed ipſius Chriſti. Sic enim nomen diſcipuli ſimpliciter poſitum, accipitur ſæpiſſime in Sacris Literis Novi Fœderis, imo ſemper ut arbitror, idque multo frequentius poſt ipſorum Apoſtolorum prædicationem. Tempus enim fuit, cum ii, qui Chriſtiani poſtea ſunt dicti, ſimplici diſcipulorum nomine appellarentur, ut docent verba Lucæ, Act. 11. 26. Itaque ut concludamus rectiſſime à nobis verba illa, Baptizantes eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, etiamſi ad aquæ baptiſmum referri poſſent, quod tamen contra ſe habere demonſtravimus, ad diſciplinam præcipue relata ſunt. Atque ex his tandem cuilibet conſtare poſſe credimus, quam injuria, ex ipſis verbis illis præceptum baptizandi aqua (quod præſertim peræque omnes, qui Chriſtiani jure appellari velint, complectatur) colligi affirmetur. In quibus explicandis (quanquam multo plura dicere potuiſſemus) ſi aliquanto longiores fuimus, eo breviores erimus in cæteris locis excutiendis, qui ad receptam iſtam de aquæ baptiſmo confirmandam ſententiam videntur poſſe afferri. Multa enim quæ in hoc examinando, quem adverſarii inter omnes maximi faciunt, dicenda fuerunt, ad reliquos explanandos jam nobis viam ſtraverunt, neque ea licet ad id maxime conducentia pluribus verbis repetere opus fuerit, ſed indicare tantum atque in memoriam redigere ſatis erit.

CAPUT III.

TErtius locus, ex quo præceptum illud videtur poſſe colligi, ſunt verba illa Domini Jeſu, quæ undecim diſcipulis dixit, apud Marcum cap. 16. 15, & 16. *Euntes in mundum univerſum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſalvus erit.* Nam, cum Chriſtus dicat, eos ſervatum iri, qui crediderint, & baptizati fuerint, ſatis manifeſtum eſſe poteſt præcepiſſe illum ut omnes credentes baptizarentur, alioqui ſolius fidei mentionem feciſſet, neque vero duæ illæ rationes, quibus in ſuperiore loco de aquæ baptiſmo actum non fuiſſe diſputatum eſt quod ſcilicet aliunde conſtet, Apoſtolis mandatum à Chriſto non fuiſſe, ut aqua baptizarent, & quod aquæ baptiſmus ſimpliciter in nomine Jeſu Chriſti, non autem in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, ab ipſis miniſtraretur, hic locum habere poſſunt, ubi nec ipſis Apoſtolis, ut baptizent, aperte mandatum eſt, ſed tantum, qui ſervandi ſint, baptizatos eſſe debere, expreſſe dictum videtur, nec ulla baptiſmi miniſtrandi ratio, ſive formula præſcripta fuit.

Verum quamvis ego neutram ex illis rationibus hic aliquid momenti habere mea ſponte aut confitear, aut certe concedam, putaverim tamen nihilominus oſtendi poſſe, ne in hoc quidem loco, de aquæ baptiſmo Dominum Jeſum locutum fuiſſe. Quid enim? Num dicemus ad ſalutem conſequendam ita requiri aquæ baptiſmum, ut fides requiritur. Certe neminem audivi unquam, qui hoc auſus ſit affirmare. Atqui ſi de baptiſmo aquæ ibi locutus eſt Chriſtus, ſatis conſtat in iis ſervandis, quibus Apoſtoli Evangelium prædicaturi erant, non minus aquæ baptiſmum, quam fidem ab ipſo requiſitam fuiſſe. Vel, ſi hoc fateri nolimus, dicentes Chriſtum quidem affirmaſſe eum, qui crediſſet, & aqua baptizatus eſſet, ſervatum iri, non idcirco tamen negaſſe, quenquam ſervari poſſe, qui non baptizaretur, quemadmodum de iis, qui non crederent, in ſequentibus verbis affirmavit, inquiens, *qui vero non crediderit, condemnabitur.* Si inquam hac ratione permoti fateri nolimus baptiſmum à Chriſto fidei æquiparatum fuiſſe, quid rogo ex ipſius verbis ad præceptum de aquæ baptiſmo confirmandum elici poterit. Nihil enim diſerte præcipit ibi Chriſtus, cum de baptiſmo loquitur,

Quocirca ejus verba vim præcepti habere nulla præterea ratione demonſtrari poteſt, quam ſi probetur, ex ipſis colligi, ſine baptiſmo non ſecus ac ſine fide, quenquam ſervari non poſſe, quod plane falſum eſſe, ne ipſos quidem adverſarios negaturos confido. Finge enim alicui Chriſti Euangelium prædicatum fuiſſe, ſive alia quapiam ratione innotuiſſe, nulla tamen baptiſmi aquæ, quem is ſuſcipere deberet, mentione facta, vel cognitione habita. Nunquid iſte, ſi Chriſti Euangelio ex animo fidem adjungat, & in vitæ novitate deinceps ambulet, non ſervabitur, propterea quod aquæ baptiſmo tinctus non fuerit? Quid abſurdius dici poſſet, cum paſſim in divinis literis fidei in Chriſtum, & reſipiſcentiæ hominum ſalus tribuatur? Finge rurſus eum, qui Euangelii notitiam adeptus fuerit, & ſibi præterea poſtquam crediderit, baptiſmo aquæ opus eſſe putaverit, illum accipere non potuiſſe, nunquid, ſi alioqui dum vixit, vitam Chriſtiano homine dignam duxerit, ab æterna ſalute idcirco excludetur, quia aquæ baptiſmo caruit?

Quod ſi dicant, Chriſti verba ita interpretanda eſſe, ut eos tantummodo complectantur, qui & de baptiſmo aquæ accipiendo audiverint, & illum accipiendi facultatem habuerint.

Reſpondeo, iſtius interpretationis nullum veſtigium in Chriſti verbis apparere, qui ſimpliciter & fidem & baptiſmum in homine, cui ab Apoſtolis prædicatum foret Euangelium, ſervando requiſivit. Nec enim, cum deinde ſubjunxit, *qui vero non crediderit, condemnabitur*, nulla baptiſmi mentione facta, ideo illud feciſſe dicendus eſt, ut innueret non perinde neceſſarium eſſe ad ſalutem baptiſmum illum, de quo locutus fuerat, ut fides erat, ac tum demum omnino requiri, cum quis de ipſo monitus, cum accipiendi facultatem haberet. Sed idcirco ita locutus eſt Chriſtus, quia primum omnium in homine ſervando id requiritur, ut Euangelio aſſentiatur. Quod ſi non fecerit, nihil præterea quærendum eſt, ſed de ejus ſalute deſperandum. Id tamen per ſe ad ſalutem non ſufficere, ſatis antea docuerat, cum, non qui crediſſet modo; ſed qui crediſſet, & baptizatus eſſet, ſervandum fore dixerat. Adducit autem me, præter jam explicatam rationem, ut credam de aquæ baptiſmo, in illis Chriſti verbis non agi, quod in Complutenſi codice ſic habetur, *ὁ πιστεύσας καὶ ὁ βαπτισθεὶς σωθήσεται*. Id eſt, qui crediderit, & qui baptizatus fuerit, ſervabitur. Quamvis enim fortaſſe locus aliquis in Novo Teſtamento inveniri poſſit, ubi articulus participio, aut adjectivo (ut vocant) nomini aliud participium aut adjectivum nomen ſequenti additus plane abundet, tamen multo plures reperientur, in quibus articulus non appoſitus ſubaudiendus eſt. Ex quo fit, ut multo veriſimilius ſit in vulgata editione articulum participio *βαπτισθεὶς* præpoſitum ſubaudiri debere, quam in Complutenſi abundare. Atqui, articulo in vulgata editione ſubaudito, ea ſententia ex Chriſti verbis aperte colligitur, ut & is, qui crediderit, & is quoque qui baptizatus fuerit, ſervandus ſit. Quæ ſententia falſitate, eaque evidente, non vacat, ſi baptiſmus aquæ eo participio intelligatur, cum palam ſit aquæ baptiſmum citra baptizati ſalutem contingere poſſe. Quare de alio baptiſmo, cui Euangelicæ prædicationis auditorum ſalus merito aſcribi poſſit, Chriſtum locutum fuiſſe neceſſe eſt. Neque vero eſt novum, ut baptiſmo cuidam ſalus noſtra adſcribatur.

Id enim fit à Petro priore Epiſtola ad finem tertii capitis, ubi affirmat baptiſmum nos ſervare, & ſimul de quo baptiſmo loquatur aperte explicat, negans ſe de eo baptiſmo loqui, quo corporis ſordes abluuntur: ſed de alio quodam, ut infra ſuo loco aperte demonſtrabitur.

At vero objiciet aliquis, quomodo fieri poteſt, ut ſine fide Euangelio adhibita quiſquam ſervetur? Aut ſi baptiſmus ille, cui in Chriſti verbis ſalutem eorum, quibus Euangelium prædicatum fuerit, adſcriptam fuiſſe dicitur, ſine fide non eſt, cur illi ſeorſum à fide ea ſalus tribuatur. An non ſatis ſuperque fuerat, jam ipſam fidem commemoraſſe, cui eam ſalutem adſcribendo, omnino & ipſi baptiſmo adſcripta fuiſſet, id eſt affirmatum eſſet, eum, qui Euangelii prædicatione audita, eo baptiſmo tinctus fuiſſet, ſalvum futurum?

Reſpondeo, fidem ipſam in hominis corde reſidere, & non niſi per externa opera deprehendi poſſe. Quare, cum vellet Chriſtus Apoſtolos docere, quinam ipſorum prædicatione audita ſervandi eſſent, poſtquam credentes commemoraſſet, baptizatos quoque nominavit, id eſt eos, qui a peccatorum ſordibus per pœnitentiam eſſent abluti, quibus non tanquam à credentibus diverſis ſalutem attribuit: ſed tanquam iis, quos vere credentes eſſe conſtaret. Nam ſimplicem copulam, non ſemper inter diverſa poni, ſed non raro etiam inter ea, quorum poſterius antecedentis explicatio eſt, vel, ut uno verbo dicam, Et, pro, id eſt, uſurpari, non minus in Sacris, quam in profanis literis, adeo omnibus notum eſt, ut nulla probatione indigeat. Quam tamen ſi quis requirat, in proxime ſequentis loci examinatione inveniet. Hæc autem non ideo à me dicuntur, quod Complutenſem editionem vulgatæ anteponendam cenſeam, vel omnino hoc loco in vulgata articulum illum ſubaudiri debere contendam: Sed ut, quæ loci non abſurda ſententia eſſe poſſit, oſtendam, ſi Complutenſis lectio retineatur, quæ ſane nec temere damnanda aut rejicienda eſt, & evidenter demonſtrat, nos primos non eſſe, qui Chriſtum hoc loco de aquæ baptiſmo locutum fuiſſe negemus, verum id antiquitus quoque præſtantibus doctrina viris viſum fuiſſe. Nam certe alioquin in tam celebri, eaque ex pervetuſtis codicibus, concinnata editione, ea lectio nunquam obtinuiſſet. Satis à nobis, ut videtur, probatum eſt, hic de aquæ baptiſmo non agi, etiamſi vulgata lectio, nullo ſubaudito articulo, omnino ſequenda ſit, quod mihi, ut verum fatear, vehementer placet. Nec aliud faciendum reſtat, quam Complutenſi codice omiſſo, quid per baptiſmum hoc loco Chriſtus intellexerit explicare.

Dico igitur, baptiſmi nomine in verbis illis, *& baptizatus fuerit*, comprehenſi, vel veram pœnitentiam, vel Chriſti nominis, & ejus Euangelii publicam profeſſionem, vel utrumque ſimul recte intelligi poſſe. Quid enim eſt, quod per baptiſmum, convenientius ſignificari poſſit, quam pœnitentia vera, quæ animæ & ſpiritus ablutio eſt? Aut Euangelii & nominis Jeſu Chriſti profeſſio publica, cum baptiſmus ipſe aquæ, ab Apoſtolis uſurpatus, in eum finem potiſſimum reſpiceret, ut quis publice Chriſto nomen daret? Paulus ad Epheſ. 5. 26 ait, Chriſtum lavacro aquæ, mundaſſe Eccleſiam per verbum, ut eam exhiberet ſibi glorioſam, non habentem maculam, neque rugam. Quis negare poteſt eo in loco aquæ lavacrum, nihil aliud ſignificare, quam veram pœnitentiam, per quam peccator mundatur, & ſine macula & ruga glorioſus efficitur, Chriſtoque exhibetur? Quæ mundatio, (ut ita loquar) per verbum, id eſt per Euangelii prædicationem contingit, quæ fidem gignit, ex qua pœnitentia oritur. Atque is Pauli locus (ut etiam in annotationibus Bibliorum Vatabli animadverſum eſt) huic noſtro elegantiſſime reſpondet, eumque mirum in modum illuſtrat. Nam idem prorſus eſt, hic, Euangelii prædicatione audita credere, & baptizari, quod ibi per verbum, id eſt (quemadmodum in prædictis annotationibus explicatum fuit) per fidem in verbum Euangelicum mundari, & ſine ruga, & macula Chriſto exhiberi, terrenæ autem aquæ baptiſmus profecto has vires non habet. Idem Paulus ad Titum ſcribens, cap. 3. 5 affirmat, Deum ſervaſſe nos per lavacrum regenerationis. Ex quo conjici poteſt, cum in Sacris Literis baptiſmo, ſeu lavacro cuipiam tribuitur, quod per ipſum aliquis ex parte ſervemur, ut certe in loco noſtro fit, quodnam baptiſma, ſeu lavacrum intelligi debeat, nempe regenerationis lavacrum, quod nihil aliud, quam vera per Euangelii prædicationem pœnitentia eſt, per quam novi homines efficimur, & denuo naſci dici poſſimus. Qua de re in

ſequente

Digitized by Google

ſequente cap. plenius diſſeremus. Auctor item ad Hebræos cap. 10. 19, ita ſcribit: *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu, (vel potius ad introitum) ſanctorum, in ſanguine Chriſti, quem initiavit nobis, viam novam & viventem per velamen, id eſt carnem ſuam, & ſacerdotem magnum, ſuper domum Dei, accedamus cum vero corde, & plenitudine fidei, aſperſi corde à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem, &c.* Non modo aqua ablui: ſed corpus ipſum aqua ablui, pro vera vitæ emendatione uſurpavit auctor iſte præclariſſimus. Nam, cum de re, ad quam faciendam hortetur, ibi ſine dubio agat, nec terrenæ aquæ baptiſmum (quod tamen neminem fere exiſtimaſſe arbitror) nec Spiritus Sancti gratiam (quod multi exiſtimant) in illis verbis eum intellexiſſe dicendum eſt. Quod enim ad baptiſmum externum attinet, ejuſmodi hominibus eum ſcribere, qui eo non indigerent, plus ſatis ex ipſa Epiſtola manifeſtum eſt. Quod vero ad Spiritus Sancti gratiam, ea ipſos perfundi, non ipſorum, ſed Dei proprium munus erat. Itaque nihil aliud ſibi vult ſcriptor ille, quam ut non modo ipſum cor à conſcientia mala expurgatum habeant, quod prius eos monuerat, verum etiam, ut factis minus bonis inquinati non ſint.

Ex his igitur locis abunde conſtare credimus, eum vere baptizatum, ſeu lotum dici poſſe & debere, qui pœnitentiam egerit, hoc eſt reſipuerit, & a peccatorum ſordibus ſeſe abluerit, quod qui non fecerit, non eſt, quod ſervatum ſe iri, ullo modo ſperet. Quocirca merito præter fidem, quæ Euangelio adhibeatur, baptiſmus iſte à Chriſto in ſervandis requiſitus fuit. Siquidem *credendi* verbo, ut ſæpe alibi factum eſt, non perfectam fidem illam, qua omnino juſtificamur, & ſalutem conſequimur, quæque ſine vitæ emendatione eſſe nequit: ſed primum illum Euangelii prædicationi adhibitum aſſenſum, quem ſæpe vitæ emendatio non conſequitur, quique propterea non cum ſalute, ſed majore cum condemnatione non raro contingit, Chriſtus ſignificare potuit, atque, ut ego quidem arbitror, prorſus ſignificavit.

Loci, in quibus credendi verbum, in Euangelii negotio, pro aſſenſione illa, quæ ab initio ejus prædicationi adhibetur, uſurpari conſtat, inter cæteros complures hi ſunt, Joh. 7. 31, & 8. 30, & 12. 42. Act. 8. 13, quibus adde, quicquid ſcribit Jacobus Epiſtolæ ſuæ cap. 2. 14, uſque ad finem capitis. Tametſi enim vix ipſum credendi verbum ibi expreſſum eſt, ſed de fide perpetuo agitur, idem tamen prorſus cenſeri debet. Quin etiam loci ſunt, in quibus diſerte fidei Euangelio adhibendæ, ſeu fidei in Chriſtum pœnitentia tanquam ad ſalutem neceſſaria adjungitur, ita ut explanatione hac noſtra verborum Chriſti, nihil Sacris Literis magis conſentaneum excogitari poſſe videatur. Inquit enim ipſe Chriſtus alibi, pœnitentiam agite, & credite in Euangelio, Marc. 1. 15. Paulus autem Senioribus Epheſinæ Eccleſiæ in memoriam redigit, quomodo ipſe & Judæis & Gentibus pœnitentiam in Deum, & fidem in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum prædicaverit, Act. 20. 21. Quod ſi verbis illis, *& baptizatus fuerit*, publicam Euangelii & nominis Chriſti profeſſionem ſignificatam fuiſſe velimus, quid decentius excogitari poteſt, cum certum ſit, ſine ea nemini ſalutem contingere poſſe, Domino ipſo Jeſu apertiſſime teſtante, ſe coram ſuo Patre cœleſti, eos demum pro ſuis agniturum, qui ipſum coram hominibus confeſſi fuerint? Matth. 10. 32, Paulo vero diſerte oris confeſſionem, cum cordis fide conjungente, & in eo requirente, qui ſalvus futurus ſit, Rom. 10. 9. Qui locus ſane hujus noſtri explicatio, ſeu potius paraphraſis quædam eſſe videtur. Nec vero eſt, cur aliquis dicat, profeſſionem iſtam publicam nominis Chriſti non aliter fieri quam per aquæ baptiſmum, ſive baptiſmo aquæ interveniente. Nam præterquam quod alia prorſus ac multo ſane præſtantiore ratione id fieri poſſe palam eſt, ut ſi quis, (exempli gratia) propter Chriſti nomen publice mortem ipſam oppetere non recuſet, aliud etiam, quod ante diximus, abſurdum omnino ſequeretur, multus inveniri poſſe, qui ea habeant, quibus paſſim in Sacris Literis hominum ſalus aſcribitur, & tamen quia aquæ terreſtris baptiſmo tincti non ſuerint, nequaquam ſerventur. Id quod ſæpiſſime præſertim vero memoria noſtra contigiſſe, & adhuc contingere, certiſſimum eſſe debet, ſi modo vel infantium, vel a non veris Chriſti miniſtris datus baptiſmus, verus & legitimus baptiſmus non eſt.

Hactenus in Domini Jeſu verbis illis apud Marcum, nec de aquæ baptiſmo agi, & de quo baptiſmo agatur, explicatum & demonſtratum eſt. Sed quid ſi concedamus de aquæ baptiſmo agi? Num propterea verum erit, ita præceptum fuiſſe aquæ baptiſmum, ut in perpetuum nemo poſſit Chriſtianus merito vocari, qui eo ſe rite tingi non curaverit? Minime vero. Primum enim Chriſti ſermonem, quem tunc cum Apoſtolis habuit, ad omnes conſequentes ætates, niſi quatenus id fieri debere aliunde conſtet, pertrahendum non eſſe, docent, quæ poſtmodum ſequuntur verba, *Signa autem eos, qui crediderint, &c*, vel dicendum eſt, neque hodie extare, nec à multis jam ſeculis extitiſſe ullos credentes, cum neque hodie, neque à multis jam ſeculis ea ſigna conſpiciantur. Deinde non ad omnes homines, qui ejus ope ſervandi ſint, Chriſti verba, de quibus controverſamur, pertinere, ſatis conſtare poteſt ex iis, quæ in ſuperioris loci examinatione dicta ſunt, ad quæ lectorem rejicimus. Non enim minus hic, quam ibi, doctrina, ſeu prædicatio cum baptiſmo conjungitur, nec minus hic, quam ibi, de iis baptizandis ſermo eſt, qui antea Chriſto nomen non dederant, & in religione, non re tantum, ſed nomine quoque à Chriſti religione diverſa ab ineunte ætate alti & educati fuerant. Nam ſi dixeris, tunc nullos alios præterea fuiſſe, nec de aliis, quam de ejuſmodi hominibus baptizandis potuiſſe agi. Dico primum, Imo potuiſſe Chriſtum de iis etiam omnibus, qui poſt futuri erant, aperte loqui. Quod certe feciſſet, ſi neminem unquam eorum, qui ſervandi eſſent, baptiſmo illo ſponte carere poſſe, ſignificare voluiſſet, cum maximum ſit, in hoc baptiſmi aquæ negotio, inter eos, qui tunc erant, & innumerabiles alios, qui poſtea conſecuti ſunt, diſcrimen. Deinde reſpondeo, exceptionem iſtam tum demum locum fortaſſis habituram, ſi ego is eſſem, qui ex verbis illis Chriſti probare vellem aquæ baptiſmum ad quoſdam homines hodie non pertinere. Sed quando adverſarius eſt, qui inde colligi omnino affirmat, aquæ baptiſmum peræque ad omnes homines omnibus ſeculis tanquam ab ipſo Chriſto præceptum pertinere, neceſſe eſt profecto, vel de omnibus in perpetuum diſerte ibi à Chriſto verba facta fuiſſe, vel eos, de quibus eum locutum fuiſſe conſtat, nulla in re quæ momentum aliquod in aquæ baptiſmi negotio habeat, à reliquis differre, alioqui non ex ipſis Chriſti verbis, ſed ex noſtris præjudicatis opinionibus, non ex Chriſti verborum ſententia, ſed ex noſtro ſenſu ejus præcepta eliciemus.

CAPUT IV.

SEquuntur ex ordine nobis propoſito examinanda verba illa Domini Jeſu, apud Johannem cum Nicodemo Joh. 3. 5: *Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt intrare in regnum Dei.* Ex quibus ſatis perſpicuum eſſe videtur, præter Spiritus baptiſmum à Chriſto baptiſmum quoque terreſtris aquæ requiſitum fuiſſe, ſi quis ſalvus eſſe velit, & ob eam rem omnibus peræque in perpetuum præceptum eſſe, ut aquæ baptiſmo tingantur, quicunque non injuria ſe Chriſtianos eſſe, profiteri cupiant. Jam vero, quamvis neminem fere hodie eſſe credamus, in divinis literis paulo exercitatiorem, qui locum iſtum ad externum aquæ baptiſmum pertrahat, idque ſi fiat, non recte fieri ex iis, quæ ſuperiore loco excutiendo diximus,

pla-

planiſſimum eſſe poſſit, tamen quemadmodum, ut omnibus ſatiſfaciamus, eum pro quarto adverſariorum teſtimonio proferre non piguit, ſic etiam ſeparatim examinare non pigebit, præſertim cum ejus explicatio ad ea, quæ antea dicta ſunt, confirmanda plurimum conducere queat. Dico igitur, ex eo ſolo ſatis conſtare hic de aquæ terrenæ baptiſmo ſermonem non eſſe, quod alioqui neminem in Dei regnum ingreſſurum eſſe ſequeretur, niſi eo baptiſmo initiatus foret. Quod, ut ſupra dictum fuit, ne adverſarii quidem ipſi affirmare audebunt. Eſt autem bic locus, illis ejuſdem Chriſti verbis, apud eundem Johannem ſimilis, cum ait Judæis non habere eos vitam æternam in ſeipſis, niſi comedant carnem filii hominis, & ſanguinem bibant. Quæ verba diu ad cœnam Dominicam à multis detorta fuere, donec tandem animadverſum eſt, id perperam fieri. Nam alioqui nemo vitam æternam habiturus eſſet, qui cœnam Domini non aliquandu manducaſſet, contra vero quicunque manducaſſet, vitam æternam adipiſceretur, cum ibidem illico ſubjungat Chriſtus, eum, qui comedat ipſius carnem, & ipſius ſanguinem bibat, habere vitam æternam, quorum utrumque longe abſurdiſſimum eſſe, præſertim vero hoc poſterius, nemo eſt qui non perſpiciat. Ut igitur iſta ratione factum eſt, ut iidem illi, qui in cœna Domini veram & naturalem ipſius carnem & ſanguinem percipi contendunt, tamen de cœna Domini, ibi non agi jam agnoſcere incipiant, ſic quoque nulli, quamvis acerrimo terrenæ aquæ baptiſmi propugnatori dubium eſſe poteſt, de eo baptiſmo ibi agi non poſſe, ubi aperte aqua tanquam prorſus ad ſalutem æternam neceſſaria requiratur, ut certe fit. Verum quid aquæ nomine hoc loco intelligi debeat, non perinde inter omnes conſtare video. Mihi tamen ea maxime ſententia probatur, quæ à peccatorum ſurdibus ablutionem ſive ipſam pœnitentiam, per quam à peccatis abluimur, ea voce ſignificatum eſſe vult. De altera enim quadam hominis nativitate agens Chriſtus, nibil opportunius commemorare potuit, quam peccatorum depoſitionem, nec ulla re alia convenientius ad ipſam exprimendam uti. Siquidem per eam depoſitionem, ſive per pœnitentiam, & vitæ emendationem denuo quodammodo naſcimur, & novæ creaturæ efficimur. Itaque in ipſis Sacris Literis, non modo in novitate vitæ eos ambulare ſcriptum eſt, qui in peccatis amplius non manent, Rom. 6. 4, verum etiam ii, in quibus fides per dilectionem operatur, ſeu qui Dei mandata conſervant, novæ creaturæ appellantur. Ut cuilibet manifeſtum erit, qui ℣. 19. cap. 7, prioris ad Corinth. & ℣. 6. cap. 5. ad Gal. cum ℣. 15. cap. 6, ejuſdem ad Gal. Epiſtolæ conferre voluerit, cui plane conſentit verſus 17. cap. 5, poſterioris ad Corinth. Hinc veterem exuere novumque bominem induere ii dicti ſunt, qui peccatis relictis, juſtitiæ opera ſectantur, ut legitur cap. 4. Epiſt. ad Epheſ. 3. ad Coloſ. ut alia multa, quæ buc pertinent omittam, omnibus qui vel ſemel Novi Fœderis ſcripta perlegerint, ſatis, ut arbitror, cognita, atque comperta. Conjungit autem Chriſtus cum aqua iſta, hoc eſt peccatorum ablutione, Spiritum, ex utroque hominem, qui in Dei regnum ingreſſurus ſit, naſci oportere, affirmans, quia niſi Spiritus divini ope hominis ſenſus interiores purgentur, & ipſe intellectus renovetur, etiamſi inſtauraretur voluntas, homo tamen ipſe denuo natus, & plane renovatus dici non poſſet. Sed ne voluntas quidem ipſa ullo modo renovaretur, nedum actiones ſeu facta univerſa, ut quidem neceſſe eſt, ſi quis à peccatorum ſordibus ſe ablutum eſſe, ipſaque peccata depoſuiſſe, citra mendacium affirmare velit. Proinde tantum abeſt, ut bic locus adverſariorum ſententiæ faveat, ut etiam ei maxime adverſetur. Oſtendit enim apertiſſime ipſum aquæ vocabulum in ſalutis noſtræ negotio, non terrenam aquam, & veram, ſed ſpiritualem quandam, & metaphoricam interdum ſignificare. Quare nihil eſt, etiamſi nulla præterea ratione niteremur, quod nos cogat in iis locis, in quibus, tanquam ad ſalutem noſtram pertinens, baptiſmus commemoratur, baptiſmum aquæ externum intelligere: præſertim cum ipſius aquæ nulla aperta mentio fiat: hocque de iis locis potiſſimum dicendum eſt, qui huic ſunt valde ſimiles, ita ut utrobique eandem prorſus ſententiam contineri merito exiſtimari poſſit, qualis eſt, quem proxime examinavimus. Nam quid obſecro ſimilius his verbis, *Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt intrare in regnum Dei*, illis inveniri poteſt, *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit*, Si modo ea tantam vim habent, ut baptiſmum de quo ibi agitur, ad ſalutem requiri oſtendant, quemadmodum & nos credimus, & adverſarios aſſeverare neceſſe eſt, ſi velint ex ipſia aquæ terrenæ baptiſmum, à Chriſto præceptum fuiſſe, colligere. Qua de re, ſupra ſatis diſputatum eſt. Quod ibi eſt credere Euangelio, hic eſt ex ſpiritu naſci, ſiquidem Euangelium ſeu Novum Fœdus, quod nobiſcum Deus per Chriſtum pepigit, ſpiritus miniſtratio eſt, & qui ejus miniſtri ſunt, ſpiritus miniſtri dicuntur, 2 Cor. 3. 6. 8. Porro quod ibi eſt baptizari, bic eſt ex aqua naſci, quod vero ſalvum eſſe, in Dei regnum intrare. Quamobrem, ut diximus, eandem utrobique ſententiam eſſe, plane affirmare poſſumus, quod ſi ita eſt, nulli dubium eſſe poteſt, ibi de aquæ terrenæ baptiſmo non agi, niſi & hic quoque agatur. Hic autem non agitur, ut à nobis demonſtratum eſt, & plerique omnes bodie videntur ſentire, ergo ne ibi quidem. Sunt tamen, qui boc loco, aquæ nomine, nihil aliud, quam ipſum Spiritum Sanctum intelligant, qui alibi quoque per aquam ſignificatur, idque in ejuſdem Chriſti verbis, apud eundem Euangeliſtam, veluti cum ait, futurum, ut qui in ſe crediderint, ex eorum ventre flumina aquæ vivæ profluant, Joh. 7. 38. & cum Samaritanæ mulieri dicit 1v. 10. 14, ſe habere aquam vivam, quam poſſit ei dare, quamque ſi quis biberit, in æternum ſiturus non ſit, quippe quod ea aqua in ipſo evaſura ſit, in ſontem aquæ ſalientis, in vitam æternam. Quam interpretationem, ſi ſequamur, quid eſt, cur hic lucus, ad univerſale & perpetuum aquæ terrenæ baptiſmi præceptum confirmandum afferri poſſit? Nec vero interpretationi iſti adverſatur, quod ipſius Spiritus nominatim mentio fiat, iſque cum aqua conjungatur. Nam, ut ſupra attigimus, conjunctivæ particulæ non ſemper inter diverſa ponuntur: ſed ſæpe expoſitivarum vicem gerunt. Cujus rei accommodatiſſimum, ad locum noſtrum, exemplum babemus in Johannis Baptiſtæ verbis illis, de Chriſto, *Ipſe baptizabit vos Spiritu Sancto & igne*, Matth. 3. 11. Luc. 3. 16. In quibus, nemo non videt, pro eadem re accipi ignem & Spiritum ſanctum, niſi quod alter, ad alterius explicationem additur. Ac perinde eſt, atque ſi dictum fuiſſet, ipſe baptiſabit vos igne ſancto & ſpiritali, quod decentiſſimam antitheſin, ut locus omnino poſtulat, continet ejus, quod ante dictum fuerat, *Ego baptizo vos aqua*. Nam, quin corpoream & terreſtrem aquam Johannes intellexerit, nemo eſt, qui dubitet, & res ipſa aperte docet. Quapropter hic quoque, cum Chriſtus Spiritum cum aqua conjungit, nihil aliud, quam ſpiritualem aquam intellexiſſe videtur, quam tacite corporeæ aquæ, à Johanne miniſtratæ opponat, monens Nicodemum, ad Dei regnum participandum, parum futurum, ſi quis baptiſmo illo aquæ externo abluatur, niſi interiore ſpiritus baptiſmo mundetur. Nam & alibi dixit, Luc. 7. ℣. 28, magnum quidem eſſe Johannem Baptiſtam, adeo ut inter natos ex mulieribus nemo major propheta, quam ipſe eſſet, eum tamen, qui minimus eſſet in regno cœlorum, ipſo eſſe majorem. Nimirum, quia non modo Johannis diſcipuli, quique ejus baptiſmo tincti fuerant, divini regni participes nondum erant, ſed ne ipſe quidem Johannes inſtitutionis & diſciplinæ ſuæ vi, in eo regno verſari dici poterat. Id enim ipſi quoque non aliter, quam per Chriſti gratiam ſpiritumque contigerat. Quoniam igitur Chriſtus aquam commemorans, nihil diverſum ab ipſo ſpiritu intellexerat,

idcirco

idcirco inſtitutum cum Nicodemo ſermonem perſequens, non amplius aquæ, ſed ſpiritus tantum mentionem facit, ut videre eſt ⅌ſ. 6, & 8. ubi id, quod prius ex aqua & ſpiritu naſci appellaverat, ex ſpiritu naſci ſimpliciter appellat, quemadmodum Johannis quoque Baptiſtæ verba, in quibus apud Matthæum & Lucam, non Spiritus Sancti ſolum, ſed ignis etiam mentio fit, apud Marcum, & Johannem Euangeliſtam, nullam prorſus ignis, ſed Sancti tantummodo Spiritus mentionem continent. Atque hac quoque horum verborum Chriſti explicatione, ſuperiorum, quam nos attulimus, interpretatio confirmatur, dum dicebamus fieri poſſe, ut Chriſtus poſt fidem baptiſmum commemorans, baptiſmi nomine nihil diverſum ab ipſa fide intellexerit, ſed quid ſit illa fides explicare voluerit. Nam ibi ſimiliter, ſermonem ſuum abſolvens, non amplius baptiſmi, ſed fidei tantum meminit, inquiens, *qui vero non crediderit, condemnabitur*. Itaque videmus id veriſſimum eſſe, quod prædiximus, horum Chriſti cum Nicodemo verborum examinatione multa ex iis, quæ ſupra dicta ſunt, illuſtrari, ac confirmari. Quod multo magis perſpicuum fieret, ſi in ipſis excutiendis, diutius immorari vellemus: ſed quæ dicta fuerunt, homini non plane rudi aut veritatis inimico ſatis eſſe poſſunt. Id tamen ſilentio prætermittendum non eſt, nos in hujus loci examinatione, ut quicquid magis adverſarios juvare poteſt, concederemus, perpetuo ita locutos fuiſſe, ac ſi certiſſimum eſſet in Chriſti ſermone, ingredi in regnum Dei, nihil aliud ſignificare, quam ſervari, ſeu vitam æternam adipiſci. Nam ſi ea verba, ut à multis fit, & fieri debere videtur, ita interpretari velimus, ut ad divinarum rerum cognitionem referantur, quia obſecro non videt, aquæ nomine hic externum baptiſmum intelligi non poſſe. Manifeſtum eſt enim, nec terrenam aquam, nec univerſam ceremoniam illam aliquid cum divinarum rerum ſcientia commune habere, neſum ut ad eam ſcientiam conſequendam eo baptiſmo tingi neceſſarium ſit. Quod tamen ea interpretatione admiſſa, ex hoc loco omnino colligeretur, ſi ex aqua naſci idem eſſet, ac terrena aqua baptizari, vel in his verbis, *Niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu*, is baptiſmus quoquo modo contineretur. Sed jam ulterius progrediamur.

CAPUT V.

PRo quinto igitur adverſariorum teſtimonio, Petri Apoſtoli verba afferenda cenſuimus, quæ ſcripta ſunt, Act. 2. 38. Quærentibus enim iis, qui ejus prædicatione audita, corde compuncti fuerant, tum ab ipſo Petro, tum à reliquis Apoſtolis, *Quid faciemus viri fratres?* Reſpondet Petrus, *Pœnitentiam agite, & baptizetur unuſquiſque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti in remiſſionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus Sancti.* Hic autem non eſt, quod quiſpiam cauſetur, de aquæ externo baptiſmo non agi. cum & loci circumſtantia, & id, quod paulo poſt ſcriptum eſt, *Qui ergo libenter receperunt ſermonem ejus, baptizati ſunt, &c*, apertiſſime demonſtrent, de eo baptiſmo Petrum locutum fuiſſe. Quod cum ita ſe habeat, ſatis conſtare videtur, aquæ terrenæ baptiſmum ab Apoſtolis mandatum fuiſſe, & ſi quis inter Chriſtianos numerari velit, ejus partes eſſe, ut eo baptiſmo tingi ſe curet.

Reſpondeo: Præceptum iſtud ſeu Petri ſive Apoſtolorum, nec univerſale, nec perpetuum eſſe. Univerſale quidem non eſt, nam certis quibuſdam hominibus datum fuit, ad quorum exemplum, ſi aliis quoque datum fuiſſe velimus, neceſſe eſt omnino iſtos alios eorum, quibus vere fuit datum, in iis, quæ huc pertinere poſſunt, prorſus ſimiles eſſe. Itaque ubi diſſimilitudo aliqua extiterit, quæ hac in re quidpiam momenti habere poſſe videatur, ibi præceptum iſtud nullas vires habere poterit. Sed & ſupra oſtenſum fuit, & paulo poſt apertius oſtendetur, eos, de quibus potiſſimum, an baptizari debeant, nec ne, inter nos controverſia eſt, valde diſſimiles in baptiſmi negotio, eorum eſſe, quibus Apoſtoli mandarunt, ut baptizarentur. Ergo mandatum iſtud non omnibus expreſſe datum, nec univerſalibus indefinitis verbis conceptum ad ipſos pertinere ulla ratione poteſt. Perpetuum vero qui poterit præceptum iſtud cenſeri, cum ejus rei nullum veſtigium in Petri verbis appareat, quæ præſens tantummodo tempus reſpiciunt, nec quid in futurum, vel ad breviſſimum tempus faciendum ſit, ne indicant quidem. Quod ſi dicas hac ratione effici, ut ne præceptum quidem pœnitentiæ, quod in Petri verbis continetur, perpetuum ſit: Itaque hoc tempore, non neceſſe eſſe, ut, qui ſervari velint, pœnitentiam agant. Reſpondeo, ſine dubio in Petri verbis, nullum perpetuum de pœnitentia agenda præceptum extare, nec, ſi hodie quoque pœnitentia ad ſalutem conſequendam neceſſaria eſt, ut certe eſt, id ex Petri & Apoſtolorum mandato illo colligi, ſed ex univerſis Sacris Literis evidentiſſime conſtare, in quibus nihil æque, ac vitæ ex Chriſti præceptione emendatio præcipitur atque inculcatur, ſi quis ad ſalutem, hoc eſt ad vitam æternam aſpirare velit. Si quicquid ab Apoſtolis præceptum eſt, perpetuum cenſeri debet, cur quæſo (ut nonnullis placere audio) ſuffocato & ſanguine non abſtinemus, aut ſaltem iis, qui ad Chriſtum convertuntur, ut abſtineant, non præcipimus? Apoſtoli enim iis ex gentibus, qui ad Deum per Chriſti cognitionem convertebantur, expreſſe mandaverunt Act. 15. 29, ut ab iſtis abſtinerent, quæ etiam, (non ſecus atque Petrus baptiſmum aquæ cum pœnitentia conjunxit) cum fornicatione conjunxerunt, quam certiſſimum eſt omnibus Chriſtianis in perpetuum interdictam eſſe. At dicet aliquis, idcirco præceptum illud abſtinendi à ſanguine & ſuffocato, à nobis nec ſervari, nec aliis ſervandum tradi, quia Paulus Apoſtolus ejuſmodi ciborum delectus, & mandata de illis tradita, ad nos minime pertinere ſit Col. 2. 16, & tanquam futuri corporis, quod jam advenerit, umbram fuiſſe affirmat atque inter cætera ſatis aperte docet, 1 Cor. 8, 9, &c.& x. 27, poſſe Chriſtianum hominem, ſi citra offendiculum, cum bona conſcientia id fiat, iis, quæ idolis ſacrificata fuerint, veſci: quorum tamen eſu non minus, quam ſanguinis & ſuffocati in eo Apoſtolorum decreto fratres ex gentibus prohibiti fuerant: ſed ex nullo divinarum literarum loco apparet, eos, qui Chriſtiani eſſe velint, aquæ baptiſmo abſtinere poſſe. Ad hæc reſpondeo: primum, ſatis eſſe, ut infirmitas adverſariorum argumenti coarguatur, oſtendiſſe non omnia quæ ab Apoſtolis præcepta fuere, perpetua eſſe, & ſane ad id oſtendendum Pauli verba, quæ de ciborum uſu agunt, plurimum conducunt, tantum abeſt, ut ea ratiocinationem noſtram convellere exiſtimanda ſint. Præterea dico, etiamſi Paulus eorum ciborum uſum, quem Apoſtoli interdixerant, ſuis verbis nunquam approbaſſet, nec quiſquam alius Dei ſpiritu, ut ille præditus, cibis illis nobis licere uti aperte dixiſſet, non tamen nos Apoſtolorum præcepto illi ſervando, tanquam in perpetuum dato obſtrictos futuros. Pugnat enim præceptum illud cum libertate Chriſtiana, in quam nos Chriſtus vindicavit, qui nihil ejuſmodi unquam præcepit; cujuſque lex, quæ tota ſpiritualis eſt, totaque interiorem hominem præcipue reſpicit, ab iſtis carnalibus, & plane externis ritibus in univerſum non abeſt ſolum: ſed penitus quodammodo abhorret. Nec vero Paulus, cum ciborum omnium uſum approbavit, illud ideo fecit, quod Deus ſibi ea in re quippiam ſingulariter patefeciſſet, atque ea ratione decretum Apoſtolorum illud abrogaſſet: ſed ut ex ejus verbis, ubicunque ea de re agit, præſertim vero ex iis, quæ in Epiſtola ad Rom. 14 diſputat, perſpicuum eſt, quia viderat, cum Chriſti lege, & Euangelio, cumque fidei noſtræ analogia, ac demum cum ipſa recta natura ciborum quorumvis interdictum minime conſentire.

Quaro

Quare non ſimpliciter, quid Apoſtoli aliquando præceperint, inſpiciendum eſt, ſi inde perpetuum Eccleſiæ præceptum datum colligere velimus: ſed etiam, an cum univerſa Chriſti lege, ac fide bene congruat, conſiderandum, alioquin ad tempus certis de cauſis, quæ interdum etiam nobis ignotæ eſſe poſſunt, id eos præcepiſſe omnino ſtatuendum eſt. Quod ſi hoc in præcepto illo, à ſanguine & ſuffocator abſtinendi locum habet, quod tot ante ſeculis ab ipſo Deo Nohæ, qui ſolus in toto terrarum orbe cum ſua familia extabat, & ejus filiis, ob eamque rem univerſo orbi datum fuerat Gen. 9. 4, 5, quodque Apoſtoli unanimi conſenſu, deliberatione diligente adhibita, repetierunt, atque iis omnibus, qui illud antea vel ignorabant, vel non ſervabant, indefinitis verbis utentes dederunt, diſerte teſtantes, id non ſibi tantum, ſed Spiritui quoque Sancto viſum fuiſſe, multo magis, profecto, locum in baptiſmi aquæ præcepto habebit, quod à Petro (quanquam pro aliis etiam Apoſtolis) ſtatim reſpondente, certis quibuſdam hominibus traditum fuit, in quo tradendo nec Spiritus Sancti, quo autore id fieret, expreſſa mentio facta eſt, nec divinum aliquod antecedens mandatum Petrum ſecutum fuiſſe apparet. Nunquam enim probabitur, Deum, ſive Chriſtum, illud ipſum præceptum antea dediſſe. Nam quod Johannes Baptiſta ait Joh. 1. 33, ſe miſſum fuiſſe à Deo, ut aqua baptizaret, id nihil ad rem facit, cum propter alias cauſas, tum vero quia, ut ſupra dictum, & infra demonſtrabitur, Johannis baptiſmus alius eſt, à baptiſmo quem Petrus interrogantibus illis, quid ſibi faciendum eſſet, præcepit, atque præſcripſit. Jam vero præceptum, aut præſcriptio iſta, quod ad ipſum baptiſmum attinet, omnino in re externa, & ad corpus ſpectante verſatur, nec aliquid habet, quod cum Chriſti lege, fideique analogia conſentiat, niſi profeſſionem illam apertam nominis Jeſu Chriſti, quam nihil prohibet pro temporum & locorum ratione modo hoc, modo illo, quodcunque Eccleſia elegerit, externo ſigno declarari, imo nullo præterea niſi iis, quæ rem ipſam naturaliter quodammodo ac neceſſario comitantur, conſignari, quæ ſatis ſuperque ad hominem Chriſtianum declarandum eſſe poſſunt. Si quid externi, quod ipſius rei natura non ſecum adferat (ſeu ut loquuntur) ceremoniale ſit, in Eccleſia Chriſti perpetuo ſervandum eſt, id ab ipſo Chriſto præceptum fuiſſe oportet, ſive etiam ab ejus Apoſtolis, verùm ita, ut cum Chriſti lege conſentiat, & ipſo Chriſto autore id factum fuiſſe conſtet, ut in cœna Domini contingere videmus, quam & ipſe Chriſtus inſtituit, & Paulus, qui eam Corinthiis commendaverat, ab eo ſe accepiſſe teſtatur, 1 Cor. 11. 23, ipſa verba recitans, quibus inſtituta fuerat.

Ex iis, quæ hactenus breviter de Apoſtolorum præceptis diſputata ſunt, ſatis conſtare arbitramur, præceptum illud Petri perpetuum non eſſe: ſed ad tempus datum fuiſſe. Præceptum inquam ablutionis illius externæ, quam in illis Eccleſiæ initiis uſurpatum merito fuiſſe, ex eo apparet, quod, ut primo capite diximus, ab ipſo Euangelii exordio, ſeu potius quodam præludio, id eſt à Johannis Baptiſtæ prædicatione, & deinceps qui pœnitentiam agebant, & ſive ipſius Johannis, ſive etiam Chriſti diſcipuli fiebant, aqua abluebantur. Conſulendum enim fuit populorum ruditati in ipſis externis ritibus educatorum, & jam plane conſeneſcentium. Cum igitur eo tempore, aliquis externus ritus ad eos initiandos, qui ad Chriſtum convertebantur, adhibendus eſſet, nullus decentior videri potuit, quam is, qui non modo novitatem illam vitæ Chriſtianorum propriam, ac peccatorum per Dei gratiam deletionem atque abſterſionem repræſentaret, (ut ſic dixerim) & pæne ob oculos poneret, verùm etiam in Dei populo jam receptus, & frequente uſu comprobatus fuiſſet. Quemadmodum, cum Apoſtoli Judæorum infirmitati, in placitis Moſaicæ Legis adhuc ſervandis aliquid concedendum eſſe perſpicerent, & gentibus quoque onus aliquod ex iis imponendum eſſet, quæ Moſes populo ferenda dederat, nullum convenientius deligere potuerunt, quam illud, quod etiam ante ipſam Legem Moſaicam, & ante populi Iſraëlitici, à cæteris populis diſtinctionem hominibus ab ipſo Deo impoſitum fuerat, ob eamque rem, nec tunc à quorundam ex gentibus, & aliquando à nonnullorum populorum inſtitutis abhorrebat.

Sed quid, ſi demus, præceptum iſtud externi baptiſmi à Petro, Apoſtoliſque datum perpetuum eſſe? An non ſatis eſt, id quod primo loco diximus, non eſſe univerſale, ſed certis quibuſdam hominibus fuiſſe datum, quorum ii, de quibus quærimus, hac in re nequaquam ſunt ſimiles? Quod idcirco à pleriſque hactenus animadverſum non fuit, quia ritui iſti plus tribuerunt, quam decebat, nec, in quem uſum ab Apoſtolis inſtitutus fuerit, bene cognitum habuerunt. Crediderunt enim per ablutionem, ſive immerſionem illam externam in Chriſti Jeſu, ſive in Patris, & filii, & Spiritus Sancti nomine factam, aliquid Deum etiamnum hominibus largiri, & tanquam inſtrumentum quoddam conferendorum bonorum ſpiritualium, ab ipſo initio fuiſſe uſurpatam, Eccleſiæque præſcriptam. Atqui longe ſecus res ſe habet: cum nihil vere aliud ſit, in nomine Domini Jeſu Chriſti aqua baptizari, quam, publice Chriſto nomen dare, ejuſque fidem, quæ in corde lateat, palam teſtari ac profiteri, ita ut non Chriſtianum ulla ex parte baptiſmus efficiat, ſed indicet, atque declaret. Propterea ſcriptum eſt, poſtquam illi Petri juſſu baptizati fuiſſent, addita eſſe eo die animarum circiter tria millia, id eſt, aſpectabilem Chriſti Eccleſiam ter mille hominum plus minus numero auctam fuiſſe. Quod perinde eſt, ac ſi dictum foret, ad tria millia hominum eo die baptiſmum accepiſſe: nihil enim aliud ſibi vult Lucas, quam baptizatorum numerum exponere, neque vero de ullius conſcientia illâ teſtandum fuit, nec (quod ſolius Dei eſt) quinam veræ & inaſpectabilis Chriſti Eccleſiæ membra eſſent, pronunciandum. Philippus Eunucho aqua baptizari (in Jeſu Chriſti nomine) cupienti, ait Act. 8. 37, *ſi toto corde credis, licet.* Toto igitur corde in Chriſtum credere oportet eum, qui rite in Jeſu Chriſti nomine baptizari velit. Ergo nihil, quod ad ſalutem conſequendam neceſſarium ſit, confert baptiſmus iſte, ſed jam iis quæ neceſſaria ſunt, eum qui baptizatur, præditum eſſe teſtatur. Itaque mentitur is, qui baptiſmum iſtum accipit, nec tamen adhuc Chriſto ex animo confidit, & ipſi quidem Spiritui Sancto mentitur. Quare merito nos docet Philippus, nefas eſſe eum, qui jam vere Chriſto fidem non adhibeat, iſto baptiſmo tingi, tantum abeſt, ut ipſe baptiſmus eam fidem, ut quidam exiſtimarunt, aut conferat, aut etiam (niſi id aliunde plane conſtet) ullo modo confirmet. Quod ſi poſt acceptum baptiſmum Spiritus Sanctus dabatur, neque id perpetuum erat, nec propter ipſum baptiſmum, ſive etiam per baptiſmum dabatur. Perpetuum quidem non fuiſſe, ex eo perſpicuum eſt, quod legitur, Act. 8. 16, & cap. 10. 44. In quorum priore loco ſcriptum eſt, in Samaria nonnullos fuiſſe, qui in nomine Domini Jeſu baptizati eſſent, nec dum tamen Spiritum Sanctum accepiſſent. In poſteriore vero narratur, ſuper omnes, qui Petrum Cornelio Centurioni, Dominum Jeſum annunciantem audiebant, adhuc ipſo Petro loquente, Spiritum Sanctum cecidiſſe, quamvis nec ii, qui cum Cornelio erant, nec ipſe Cornelius adhuc baptizatus eſſet, quod poſtea fieri juſſit Petrus. Propter baptiſmum autem Spiritum Sanctum datum non fuiſſe, ſed potiſſimum propter fidem in Chriſtum, cum poſterius ex modo prolatis teſtimoniis non obſcure indicat, tum vero ſatis aperte docet ipſe Chriſtus, cum ait Marc. 16. 17, *Signa autem eos, qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, &c*, ut pleraque alia teſtimonia omittam, quæ idem plane confirmant. Sed ne per baptiſmum quidem Spiritum Sanctum dari conſueviſſe, ſed per impoſitionem manuum

Apo-

Apoſtolorum, nemo eſt, qui ipſorum acta à Luca deſcripta legerit, qui ea de re dubitare poſſit. Id enim ex modo citata Samaritanorum hiſtoria clare liquet, ibique mox additur Act. 8. 18. *Cum vidiſſet autem Simon, quod per impoſitionem manuum Apoſtolorum daretur Spiritus Sanctus, &c*, cui adde inſuper hiſtoriam eorum diſcipulorum, quos Paulus Epheſi reperit, ubi verba illa habentur Act. 19. 5: *Et cum impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus ſuper eos, &c.* Solebat quidem Spiritus Sanctus, tum demum dari, cum quis baptizatus eſſet, quia idcirco ſine dubio dabatur, ut de Chriſto prædicatio confirmaretur, populuſque ad fidem ipſi adjungendam adduceretur, videns quibus miris donis à Deo manifeſte afficerentur ii, qui illi confidebant, quos ab aliis internoſcere, nonniſi ex publica & aperta nominis Jeſu Chriſti profeſſione licebat, cujus profeſſionis ſymbolum, & teſſera quædam baptiſmus aquæ erat, in ipſius Domini Jeſu nomine ſuſceptus. Atque ob eam cauſam plerunque poſt baptiſmum Spiritus Sanctus dabatur, non autem quia ejus dandi, quaſi inſtrumentum quoddam baptiſmus eſſet. Quamobrem etiamſi hodie idem fieret, non tamen idcirco aliud baptiſmo terrenæ aquæ tribuendum eſſet, quam quod per ipſum Jeſu Chriſto palam nomen daretur. Quanto igitur magis id dicendum eſt, cum hoc tempore conſpicua illa Spiritus Sancti dona ceſſaverint, quæ ipſius Spiritus Sancti nomine in tota hac diſputatione intelligere neceſſe eſt? Quandoquidem Spiritus Sancti dona inconſpicua, aut certe non omnium oculis, ut illa erant, expoſita, quæque etiamnum credentibus in Chriſtum dari certiſſimum eſt, nihil unquam cum aquæ terrenæ baptiſmo commune habuerunt. Itaque ut ad rem ipſam redeamus, cum ii, quos Petrus baptizari juſſit, nunquam antea publice & aperte Chriſto Jeſu nomen dediſſent, quippe qui tum primum ipſum pro ſervatore ac principe ſuo agnoſcere cæpiſſent, cumque is baptiſmus nihil aliud ſit, quam publica & aperta Jeſu Chriſti nominis profeſſio, ſive ejus profeſſionis ſymbolum, quid obſecro attinet, etiamſi præceptum illud Petri perpetuum eſſe conceſſerimus, ad eos id pertrahere, quos certum eſt multo antea palam Jeſu Chriſto nomen dediſſe, & pro iis qui ejus religionem profiterentur, publice ab omnibus agnitos ſemper fuiſſe? Dicam libere, quod ſentio, non conviciandi, aut irridendi animo, (Deus novit) ſed admonendi, & a veterno quodam, ſi fieri poteſt, excitandi gratia. Non poſſum ſane hominum quorundam, ſive hujus noſtri ſeculi, ſeu quorumcunque præteritorum ſtupiditatem, & oſcitantiam, ut ita dicam, ſatis mirari, qui ex Petri mandato illo, vel etiam ex iis omnibus, quæ Apoſtoli, in hoc baptiſmi aquæ negotio, aut præcepiſſe, aut feciſſe leguntur, baptiſmum iſtum ad eos etiam pertinere intellexerunt, ipſiſque omnino miniſtrandum ſtatuerunt, qui non modo ſimulatque per ætatem licuit, Jeſum Chriſtum pro Servatore ſe agnoſcere publice ſunt profeſſi, ſeque quod ad religionem attinet, nunquam aliter quam Chriſtianos, vel ipſi nominarunt, vel ab aliis nominari ſunt paſſi, verum etiam ab ipſis incunabulis, Jeſu Chriſti nomen tanquam Domini ac redemptoris ſui in ore ſemper habuerunt, à quibus eos, quibus cum Apoſtolis res erat, ut pote vel in Moſaica Lege, vel in prophanis gentium ſuperſtitionibus natos atque educatos, & perpetuo à Chriſto non re tantum ſed verbis quoque prorſus alienos, tam longe quod ad præſentem inquiſitionem pertinet, abeſſe conſtat, ut non multo magis terra ab ipſo cœlo diſtare videatur. Verum quia hac eadem de re, antequam diſputationem hanc noſtram abſolvamus, nonnulla fortaſſis aliquanto explicatius dicenda erunt, ad reliqua in præſentia pergamus. Quoniam autem, quicquid Apoſtoli de aquæ baptiſmo, aut ipſi præceperunt, aut jam præceptum fuiſſe confirmare videntur, ſuperioribus locis examinandis, præſertim vero Petri verbis poſtremo excutiendis, ſatis & examinatum & excuſſum videtur, hic teſtimoniorum, pro adverſariorum ſententia proferendorum finis erit. Quare deinceps, ut propoſitum fuit, rationes, quas eidem ſententiæ ſuffragari quiſpiam fortaſſe putaverit, afferemus, quantique æſtimandæ ſint, ſingulatim, idque non indiligenter inquiremus. Ac primum de iis agemus, quæ ex ipſis Sacrarum Literarum teſtimoniis ita petitæ ſunt, ut ipſæ teſtimonia quodammodo dici poſſint.

CAPUT VI.

PRima ratio, quam nobis ipſæ divinæ literæ ſubminiſtrare videntur, unde probetur, neminem, qui Chriſti diſcipulus eſſe velit, aquæ baptiſmo abſtinere poſſe, hujuſmodi eſt. „ Quidquid Chriſtus „ fecit, quod muneris ſibi ſingulariter à Deo mandati „ proprium non eſſet, & interim tamen ad divinum „ cultum quoquo modo pertineret, id ejus quoque diſ„ cipuli omnes facere debent. At Chriſtus ſponte aqua „ baptizatus fuit, ut patet Matth. 3. 13, & 16, quod „ certe muneris ſingulariter ipſi à Deo mandati pro„ prium non erat, cum alii præter ipſum innumerabi„ les aqua baptizarentur, idque ad divinum cultum, „ ſive ad religionis negotium pertinebat. Ergo nullus „ ex Chriſti diſcipulis aquæ baptiſmo ſponte carere debet. Etſi ad hanc ratiocinationem, ſi quis acutius paulo rem inſpexerit, ſatis ſupra reſponſum videtur, tamen operæ pretium nos facturos arbitramur, ſi, diligentius eam expendendo, iis, quæ jam dicta ſunt, nonnulla addiderimus. Itaque dico primum, non verum eſſe id quod in ea aſſumitur, videlicet, quod Chriſtus aqua baptizari voluerit, id muneris ipſi nominatim à Deo demandati proprium non fuiſſe. Tametſi enim alii quoque infiniti aqua baptizabantur, non tamen eandem ob cauſam id à Chriſto, & ab illis fiebat, neque Chriſtus generali illo divino decreto, ut populus aqua baptizaretur, quod ex Johannis Baptiſtæ verbis intelligi poterat, ulla ratione tenebatur. Johannes enim, ut apertiſſimum eſt, baptizabat ad pœnitentiam in remiſſionem peccatorum, quæ in Chriſto nullum locum invenire poterat. Atque eatenus populus baptizari debebat, quatenus pœnitentia, & remiſſione peccatorum indigebat. Hoc dico ne quis putet, univerſum prorſus Iſraëlis populum, qui Johannis prædicationem audiebat, quive in ea regione, ubi Johannes prædicabat, degebat, ab ipſo Johanne baptizari debuiſſe, adeo ut ipſe quoque Chriſtus, qui ex Iſraëlis populo erat, ei baptiſmo ſuſcipiendo obſtrictus eſſet. Ego quidem nihil dubito, nonnullos fuiſſe præter ipſum Chriſtum, qui eo decreto divino non tenerentur, quamvis ex Iſraëlitico populo eſſent, eos videlicet omnes, qui juſti erant, quique, ſi aliquando peccatores fuerant, jam ante Baptiſtæ prædicationem ex animo reſipuerant, & vitam correxerant, jamque illis omnia peccata divina benignitate condonata fuerant, nec ad peccatorum remiſſionem conſequendam, ulla amplius pœnitentia illis opus erat. Hujuſmodi autem homines licet admodum paucos, aliquos tamen adhuc in eo populo fuiſſe, id docere poteſt, quod de Simeone, Anna Phanuelis filia, Zacharia, & Elizabeta ipſius Johannis parentibus, deque Joſepho Mariæ Chriſti matris viro, qui vel ea tempeſtate fuerunt, vel etiam Johanne prædicante adhuc fortaſſe vivebant, ſcriptum legitur Luc. 1. 6. 2. 25. 37. Matth. 1. 19. Nam omnes præter Annam diſerte juſti fuiſſe dicuntur, & aliqui ex ipſis non juſti modo, verum etiam coram ipſo Deo juſti & inculpati. Annæ vero ejuſmodi teſtimonium datur, ex quo eam juſtam fuiſſe aperte colligitur. Certe qui tales erant, ad eos baptiſmus ille Johannis ad pœnitentiam datus non pertinebat. Nam nec ipſe Chriſtus, juſtos ſe, ſed peccatores ad pœnitentiam vocatum veniſſe affirmat Luc. 5. 32. Quare iſtiuſmodi homines, ne acceſſiſſe quidem ad Johannis Baptiſmum, veriſimile eſt. Unde conſtare poteſt, ſi Chriſtus & acceſſit, & baptizatus eſt, vel, ut primo cap. diximus, id illi

Digitized by Google

nominatim injunctum à Deo fuiſſe, vel alioqui tamen valde conſentaneum ab ipſo fuiſſe exiſtimatum, licet ſe nullo præcepto teneri ſciret, & ſic tanquam proprium ipſius Chriſti muneris cenſendum eſſe; ex quo præceptum aliquod omnibus deinceps in perpetuum datum, nullo modo elici poſſit. Nec vero eſt, quod dicat quiſqiam, ſi Chriſtus, quem ſingulari Dei mandato excluſo, certiſſimum eſt, ab aquæ baptiſmo abſtinere potuiſſe, eo tamen tingi voluit, multo magis eo tingi cæteros debere, de quibus idem perinde aſſeverare non licet. Nam ut alia multa omittam, in quibus argumentatio iſta evidenter peccat, & ex quibus fallaciæ pleniſſima demonſtrari poteſt, animadvertendum eſt, non poſſe Chriſti perſonam, ejuſve in aquæ baptiſmo ſuſcipiendo factum, ulla ratione in hac quæſtione noſtra, ab eo ſingulari Dei mandato ſeparari, aut ab aliqua alia ſingulari cauſa, quæ ipſum ad baptiſmum accipiendum impulerit. Hæc autem diverſitatem longe maximam, inter ipſum Chriſtum, & alios conſtituunt, quos nec ullum ejuſmodi præceptum habuiſſe conſtat, imo de quibus quæritur, (atque de eo tantum nominatim hic agitur) utrum id quod Chriſtus fecit, ipſi quoque Chriſti exemplo omnino facere debeant, nec ob ſingularem aliquam aliam cauſam, ad baptiſmum accipiendum accedere debere ullo modo apparet. Quod ſi quis neget, Chriſto ſingulariter a Deo præceptum fuiſſe, ut aqua à Johanne baptizaretur, vel ſingularem aliquam aliam cauſam eum habuiſſe cur baptizari voluerit, aut ſaltem ea de re dubitet, præter ea, quæ paulo ante à nobis diſputata ſunt, legat quæ primo cap. hac de re ſcripſimus. Sed quæret fortaſſe aliquis, cur fieri potuerit, ut ſingulare iſtud præceptum aquæ baptiſmi, quem Johannes miniſtrabat, accipiendi Jeſu Chriſto a Deo fuerit datum, aut quæ potuerit alia ſingularis eſſe cauſa, quæ Chriſtum ad baptiſmum iſtum accipiendum impulerit. Reſponderi poteſt, quod ad præceptum attinet, (hincque ſimul, citra ullum etiam mandatum, non unam tantum, ſed plures ſingulares cauſas Johannis baptiſmum accipiendi Chriſtum habuiſſe conſtabit) idcirco id fieri potuiſſe primum, ut Chriſtus ab ipſo ſui patefaciendi initio modeſtiæ, atque humilitatis, cujus ipſe perfectum quoddam exemplar, aliis ad imitandum propoſitum eſſe debebat, publica ſpecimina daret, & jam tum ſuo exemplo doceret, neminem quantumvis juſtum, & ab hominum vulgo virtutum ornamentis disjunctum, de ſe ipſo alte ſentire debere, adeo ut a reliquo populo ſeparari quodammodo velit, & pro eo haberi, qui inter vulgares homines nequaquam ſit numerandus. Nam idem Chriſtus quoque, ut alia ejuſdem rei exempla præteream, cum, ut ipſe ait Joh. 13. 13, eſſet & magiſter & Dominus, diſcipulorum tamen ſuorum pedes lavit, hoc eſt id fecit, quod alioqui ab ipſius dignitate, ac præſtantia, quam longiſſime aberat, quo nimirum illis (ut idem aperte teſtatur) exemplum præberet, ut quemadmodum ipſe feciſſet, ſic ipſi facerent; id eſt, alii aliis, ubi opus eſſet, inſervirent, ac miniſtrarent. Id enim ſine dubio pedum mutua ablutione ſignificare voluit. Ut igitur nos & modeſtos, & humiles ſuo exemplo efficeret, debuit Chriſtus baptiſmum Johannis adire, & interea tanquam unus de populo cenſeri, quamvis alioqui nihil ſibi cum eo baptiſmo eſſe poſſet. Deinde ut mox futuram prædicationem ſuam ea ratione populo probaret, qui propter magnam quæ de Johannis excellentia opinio erat, perfacile ac perlibenter ei aures, accommodaturus videbatur, quem certum eſſet noo ſolum à Johanne non diſſentire, ſed ſeſe illi quodammodo ſubjicere, non recuſaſſe, & illius diſciplinam facto ſuo evidentiſſime comprobaſſe. Præterea, ut, quoniam innumerabiles in populo futuri erant, qui à Johanne baptizati eſſent, ii præſertim, qui ad Dei regnum idonei forent, ipſorum ſimilis efficeretur, ne ſcilicet quiſquam eorum eſſet, qui propter diſſimilitudinem aliquam inter ſe, & Chriſtum in iis quæ ad Dei cultum quoquo modo ſpectant, & ſimul humanarum virium omnino ſunt, de ea ſalute conſequenda deſperare, aut non plane confidere poſſet, quam ipſe Chriſtus adeptus fuiſſet. Atque huc ſine dubio potiſſimum reſpexit Chriſtus, cum dixit, *Sic enim decet nos omnem juſtitiam implere*, Si modo omnis juſtitiæ nomine, non ea quæ ſibi ipſi à Deo mandata: ſed quæ populo generatim præcepta erant, intellexit. Adde poſtremo ſi placet, ideo debuiſſe Chriſtum à Johanne baptizari, ut nobis exemplo eſſet, ne hominibus divinis obedire cunctemur, ſed quicquid illi juſſerint, alacri animo ſemper exequi velimus. Atque hæc ſatis ſint, ut Chriſti factum illud baptiſmum Johannis ſuſcipiendi proprium muneris illi à Deo mandati fuiſſe conſtet, & propterea falſa eſſe argumenti adverſariorum aſſumptio demonſtretur. Verum tamen concedamus, aſſumptionem illam veram eſſe, quid tum poſtea, cum propoſitionem falſam eſſe appareat? Neque enim perpetuum eſt, debere Chriſti diſcipulos ea omnia facere, quæ Chriſtus fecit, ſi nec ad ejus munus ſingulare proprie ſpectent, & ad Dei cultum aliquo modo pertineant. Nam ſi iſtud perpetuum eſſet, nemo ex nobis eſt, qui circumcidi non deberet, quia Chriſtus ipſe circumciſus fuit, quod certe nec ad ipſius ſingulare munus proprie ſpectabat, cum id ex Lege Moſis, & multo ante ex divinioris certiſſima præceptione, Gen. 17. 10, omnibus Abrahami poſteris æque ſervandum eſſet, & ad Dei cultum eandem ob cauſam omnino pertinebat Levit. 12. 3. Et ne quis in circumciſione inepte cavilletur, inquiens, eam non ex eorum numero dici poſſe, quæ Chriſtus fecerit, quippe qui non propria voluntate, cum voluntatis uſum nondum haberet: ſed aliis id curantibus infans & imprudens, ex majorum more, & inſtituto circumciſus fuerit; de ciborum delectu, deque aliis, non paucis externis ritibus in Moſis Lege præſcriptis quid dicemus, quos neceſſe eſt confiteri Chriſtum ſponte ſervaſſe. Nunquid idem nos facere oportet, alioqui Chriſti diſcipuli non merebimur appellari? Nunquid ipſiſmet Judæis, qui ad Chriſtum convertuntur, eos ritus ſervandos eſſe dicemus? Minime vero, niſi cum quibuſdam, qui ſe falſo Chriſtianorum nomine venditant, & cæteris plus ſapere videri volunt, Chriſtianam libertatem vel aſpernemur, vel non agnoſcamus, & interim Pauli Apoſtoli auctoritatem nihili æſtimemus. Quod ſi quis ſit, qui hic quoque dicat, de ritibus illis externis abrogatis apertiſſima teſtimonia in divinis literis extare: Quod autem aquæ baptiſmo Chriſtiani carere poſſint, nuſquam ſcriptum eſſe. Reſpondeo, ut ſuperiore cap. feci, eos ritus externos vi ipſius Chriſti diſciplinæ omnes penitus concidiſſe, non autem quia vel a Paulo, vel alii cuipiam ex Apoſtolis id ſingulariter patefactum fuerit, ablatos fuiſſe, & quamvis in Dei Lege diſertiſſime præſcripti fuerint, quia tamen cum analogia Chriſtianæ fidei non bene conſentiunt, etiamſi nullum præterea ejuſce rei divinum teſtimonium haberemus, nos tamen iis ſervandis obſtrictos noo futuros. Quanto igitur minus aquæ baptiſmo ſuſcipiendo obſtricti erimus, cum de eo ritu ſervando nullum apertum præceptum extare videamus? Nam externa illa immerſio, ſive ablutio nihil per ſe ipſa, non magis quam decreta illa Moſaica, cum Chriſtiana diſciplina commune habet, & quidquid ſecum conjunctum habet, quod cum fidei noſtræ analogia conſentiat, id nullo incommodo ab ipſa ſeparari poteſt, multoque excellentiore ratione, quam per iſtum, aut alium quempiam certum externum ritum peragi, atque præſtari, quemadmodum ex iis, quæ ſupra diſſeruimus, intelligi poſſe arbitramur. Quocirca, ut de Apoſtolorum præceptis proximo capite ſtatuimus, ſic hoc loco de iis, quæ Chriſtus fecit ſtatuendum eſt, ea demum nobis omnino imitanda eſſe, quæ vel ab ipſo aliquo modo omnibus mandata fuerint, vel cum reliqua ipſius diſciplina ita ſint conjuncta, ſive conſentanea, ut ab ea divelli nequeant, aut ab ipſa fluere dicenda ſint. Sed fac præterea, baptiſmum aquæ externum, quo Chriſtus tinctus fuit, ex iſtorum numero eſſe, certe ſi nobis in eo

Chri-

Chriſtus imitandus eſt, non ſemper neque à quocunque Dei miniſtro baptizari poſſumus, ſed tum demum, cum aliquis extiterit, qui à Deo ad aqua baptizandum miſſus fuerit, qualem conſtat fuiſſe Johannem, à quo Chriſtus baptizatus eſt. At vero quis hodie eſt, quem ad id munus, ſe divinitus delectum eſſe, affirmare non pudeat, cum Paulus ipſe, quem tamen baptizaſſe certum eſt, ſe à Chriſto ad baptizandum miſſum fuiſſe neget? Sed quod poſtremo totam adverſariorum argumentationem nullius ponderis eſſe demonſtrat, eſt, quod ejus vi neceſſario concluditur, Johannis baptiſmo nos contentos eſſe poſſe, vel potius Johannis baptiſmo nos omnino tingi debere, quorum prius. (ſi modo, ut adverſarii diſputant, baptiſmus, quem Apoſtoli poſt Chriſti reſurrectionem miniſtrarunt, nobis ſuſcipiendus eſt) verum eſſe non poteſt, alterum vero plane falſum eſſe conſtat. Neque enim, ut ſupra monuimus, idem fuit Johannis baptiſmus; qui Apoſtolorum à reſurrectione Chriſti. Imo in re maximi momenti differebant Quandoquidem Apoſtolorum baptiſmus in Chriſti Jeſu nomen miniſtrabatur, Johannis vero minime Id quod præter alia multa eorum diſcipulorum hiſtoria, quos Paulus Epheſi invenit, evidentiſſime demonſtrat Act. cap. 19, in qua affirmatur, eos, qui Johannis baptiſmum ante ſuſceperant; poſtea in nomen Domini Jeſu baptizatos fuiſſe. Quamvis enim, cum diſcipuli illi reſpondent ſe baptizatos eſſe in Johannis baptiſma, verbum baptizandi, quod à Paulo interrogante prolatum fuerat, & in ipſorum verbis ſubauditur, non aquæ baptiſmum, ſed initiationem, ut ante dictum fuit, ſignificare videatur, tamen ridiculum eſt exiſtimare, plus continuiſſe ipſum aquæ baptiſmum à Johanne miniſtratum, quam aliam qualemcunque in ejus diſciplinam initiationem. Deinde, ut appareat, diſcipulos illos aquæ baptiſmo à Johanne miniſtrato tinctos fuiſſe, ſatis eſt, ipſos dixiſſe, ſe Johannis diſciplinæ fuiſſe initiatos. Nam ea diſciplina ſine aquæ baptiſmo conſiſtebat, quem propterea, quicquid eruditi aliqui interpretes eo loco ſentiant, poſt Johannem ejus quoque diſcipulos, qui ad ejus exemplum populum docerent, uſurpaſſe, omnino ſtatuendum eſt. Unde etiam aperte colligitur, non ſatis eſſe iis, qui baptizandi ſunt, baptiſmum Johannis accepiſſe: præter id, ad quod probandum nominarim hiſtoriam iſtam attulimus, baptiſmum videlicet Johannis in Jeſu Chriſti nomen miniſtratum non fuiſſe. At vero in nomen Domini Jeſu baptizari, id potior pars baptiſmi eſt, ab Apoſtolis poſt Chriſti reſurrectionem inſtituti, vel potius ipſius baptiſmi anima quæ jam atque ſubſtantia, qua ſublata funditus corruat ipſe baptiſmus neceſſe eſt. Namque ejus baptiſmi vis univerſa in eo eſſe videtur, ut quis per eum Chriſto initietur, atque ei publice & aperte nomen dare incipiat. Hoc autem non aliunde proficiſci poteſt, quam ex eo, quod in ipſius Chriſti nomen miniſtretur. Nec vero ii audiendi ſunt, qui dicunt, diſcipulos illos vel non fuiſſe iterum externo baptiſmo tinctos, vel, ſi fuerunt, non propterea id factum eſſe, quod Johannis baptiſmus, quem antea ſuſceperant, in Jeſu nomine non miniſtraretur: ſed quia nondum Spiritum Sanctum acceperant. Utrumque enim apertiſſimis hiſtoriæ verbis repugnat, ubi ſcriptum eſt diſerte, eos, Pauli verbis auditis (cui prius ipſi dixerant, ſe baptizatos eſſe in Johannis baptiſma) in nomen Domini Jeſu baptizatos fuiſſe: & ne quis hic Spiritus Sancti baptiſmum intelligeret ſubjungitur poſtea, Paulum illis manus impoſuiſſe, & Spiritum Sanctum in ipſos deſcendiſſe. In qua porro narratione, quis negare poteſt, baptizari in Domini Jeſu nomen, pro re diverſa à Johannis baptiſmate poni? Jam vero ſi diſcipuli illi in Domini Jeſu nomen jam tum, cum baptiſmum Johannis ſuſceperant, baptizati fuiſſent, ut Spiritum Sanctum quoque acciperent, nil opus deinde fuiſſet, eos iterum in Domini Jeſu nomen baptizari nec ullo modo id curaturum fuiſſe Paulum, aut etiam permiſſurum, credibile eſt, id enim ad Domini Jeſu nominis ludibrium, & contemptionem omnino pertinuiſſet. Sed ſatis fuiſſet, Paulum pro ipſis orare, & illis, ut fecit, manus imponere: quemadmodum Petrum, & Johannem feciſſe legimus, cum curare vellent, ut quidam, qui in Domini Jeſu nomen jam baptizati fuerant, Spiritum Sanctum conſequerentur; quem nondum acceperant, Act. 8. 15. Monebat quidem Johannes, ut in eum crederetur, qui poſt ſe venturus erat Act. 19. 4, hoc eſt in Chriſtum Jeſum, non tamen in ejus nomen baptizabat, quin etiam ne Apoſtolos quidem ipſos, ante Chriſti reſurrectionem id feciſſe, vel legitur, vel veriſimile eſt, quemadmodum nec legitur, neque eſt veriſimile ante Chriſtum à mortuis excitatum, & in cœlis ad Dei dexteram collocatum, pœnitentiam ac remiſſionem peccatorum in Jeſu nomine prædicatam fuiſſe. Quod ſatis intelligi poteſt, ex illis ipſius Domini Jeſu verbis Luc. 24. 46: *Oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, incipiendo ab Hieroſolyma.* Et ex illis Petri Act. 5. ℣. 30, *Deus Patrum noſtrorum ſuſcitavit Jeſum, quem vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno. Hunc principem & ſalvatorem Deus exaltavit dextra ſua, ad dandam pœnitentiam Iſraëli, & remiſſionem peccatorum.* Ex quibus locis planum fit, prædicationem pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti, ſive Iſraëli ſeparatim, ſive omnibus gentibus ſimul, non ante ipſius Chriſti a mortuis reſurrectionem, & adeptam gloriam cœpiſſe. Nec mirum, cum una cum ipſis præmium eſſet, à Deo, Chriſti obedientiæ uſque ad mortem crucis propoſitum, & conſtitutum. Prædicabat quidem ipſe Dominus Jeſus, dum adhuc mortalis in terris degeret, pœnitentiam & remiſſionem peccatorum, quod idem Apoſtoli quoque ab eo miſſi faciebant, ſed non in nomine ipſius Jeſu, qui nondum homines vita æterna donandi, qua peccatorum remiſſio illa continebatur, poteſtatem, niſi deſtinatione adeptus fuerat; quamvis dæmonia ipſa in ejus nomine ejicerentur, quippe quorum ejiciendorum jam pleniſſima poteſtate donatus fuiſſet. Quare nec etiam baptiſmus, qui in remiſſionem peccatorum miniſtrabatur Joh. 3. 22, 26, in ipſius Jeſu nomine dari tunc temporis ab Apoſtolis potuit, quamvis pro ipſo Jeſu baptizarent, & ipſis baptizantibus, Jeſus ipſe baptizare & diceretur, & dicendus eſſet. Nam Johannes quoque baptizabat ipſe, non pro alio quopiam, ſed ex proprio munere, non tamen in ſuum nomen, ſive in ſuo nomine baptizabat, quamvis qui ab ipſo baptizabantur, non minus Johannis diſcipuli, & eſſent, & dicerentur, quam Jeſu diſcipuli ii, qui ab Apoſtolis baptizati erant. Verum, ut ad id revertamur, quod nobis propoſitum eſt, baptiſmum ſcilicet Johannis non fuiſſe in Jeſu Chriſti nomine miniſtratum, dico; id vel ex eo aperte conſtare, quod ſacerdotes, & Levitæ ab Hieroſolymitanis Judæis miſſi Joh. 1. 19, interrogant ipſum Johannem: quis eſſet, & cum reſpondiſſet, ſe non eſſe Chriſtum, quærunt, cur igitur baptizet, cum ipſe non ſit Chriſtus. Ex quibus ipſorum verbis perſpicuum eſt, eos antea ignoraſſe, an Johannes eſſet Chriſtus, vel ſe eſſe profiteretur. Quod ſane fieri non potuiſſet, ſi is in Jeſu Chriſti nomen baptizaſſet. Sic enim jam publice teſtatus fuiſſet, ſe non eſſe Chriſtum, cum ipſum non quidem Jeſum, ſed Johannem appellari omnibus notum eſſet. Mitto, quod ſi Johannes in Jeſu Chriſti nomen baptizabat, ipſe quoque Jeſus in Jeſu Chriſti nomen baptizatus fuit, aut certe alio baptiſmi genere, quam cæteri omnes fuit tinctus. Quorum prius plane ridiculum eſt: poſterius vero, præterquam quod valde abſurdum cenſeri debet, univerſam etiam adverſariorum rationem convellit, ad quam recte concludendam neceſſarium eſt, ut Chriſtus eundem baptiſmum acceperit, quem aliis omnibus ſuſcipiendum eſſe contendunt. Certiſſimum igitur tandem eſto, non eundem fuiſſe Johannis & Apoſtolorum baptiſmum, & propterea ſi baptiſmus ab Apoſtolis, poſt Chriſti reſurrectionem inſtitutus, nobis omnino ſuſcipiendus eſt;

non ſatis eſſe Johannis baptiſmum ſuſcepiſſe. Atqui id ſatis eſſet, ſi Chriſtus in eo, quod à Johanne baptizatus fuit, nobis imitandus foret, & is à Chriſto ſuſceptus baptiſmus, baptiſmi quem nos quoque ſuſcipere debeamus, argumentum & exemplum eſſet. Quin potius, ut dictum eſt, inde ſequeretur, debere nos omnino Johannis baptiſmo baptizare, & cum non idem ſit Johannis baptiſmus, & Apoſtolorum, vel Apoſtolorum baptiſmum prætermitti poſſe, vel duos baptiſmos nobis omnino ſuſcipiendos eſſe. Quorum utrumque non dubito, quin adverſariis longe abſurdiſſimum videatur. Sed negabunt (opinor) alterutrum ex iſtis ſequi, etiamſi Johannis baptiſmus & diverſus aliquantum ſit, ab Apoſtolorum baptiſmo, & nullo modo à nobis omitti debeat. Dicent enim in Apoſtolorum baptiſmo illum contineri, cum Apoſtolorum baptiſmus quicquid in Johannis baptiſmo eſt, plane complectatur, & præterea (quod ipſius eſt proprium, quodque ſolum inter ipſum & Johannis baptiſmum intereſt) in Jeſu Chriſti nomine miniſtretur: quod ut fiat prorſus neceſſe eſt. Ita unico Apoſtolorum baptiſmo ſuſcipiendo, & ipſorum ſimul inſtituto & præcepto, quod in Chriſti a Johanne baptizati exemplo continetur, plene ſatisfieri. Quibus breviter ſic reſpondeo, aut Chriſti exemplum nullam penitus baptizandi neceſſitatem nobis affert, aut ſi affert, ſemel nos eadem prorſus ratione baptizari debemus, qua Chriſtus ipſe baptizatus fuit, nulla re nec addita, nec detracta, nec immutata, quæ aliquod momentum habere poſſe videatur. Alioqui non ad exemplum illius, nec quia ipſe baptizatus fuerit: ſed alio modo, & aliam quampiam ob cauſam baptizabimur. Et hæc quidem primæ huic adverſariorum rationi, ex Chriſti exemplo ductæ ſolide refellendæ ſufficient.

CAPUT VII.

SEcundo loco pro adverſariis ex Sanctarum Literarum teſtimonio ad hunc modum argumentabimur. *Nemo poteſt jure Chriſtianus appellari, cui peccata remiſſa non fuerint. Atqui peccata per baptiſmum aquæ externum remittuntur. Nemo igitur Chriſtianus jure appellari poteſt, qui eum baptiſmum ſumere neglexerit.* Probatur argumenti aſſumptio, ex illis Ananiæ ad Paulum verbis Act. 22. 16: *Et nunc quid moraris? Exurge & baptizare, & ablue peccata tua invocato nomine Domini.* Ubi vides, quia per aquæ baptiſmum remiſſio peccatorum contingit, non modo dictum Paulo fuiſſe, ne baptizari, id eſt ablui cunctaretur, & ita deleret peccata ſua, ſed eam deletionem abluendi verbo ſignificatam fuiſſe.

Pro reſponſione ad argumentationem iſtam conſiderandum eſt primum, me non negare (ut etiam ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, ſatis conſtare credimus) quin in baptiſmo aquæ poſt Chriſti reſurrectionem inſtituto aliquid ſit, quod ad peccatorum remiſſionem, ſeu ad peccata delenda aliquo modo pertineat. Eſt enim in ipſo, cum in Jeſu Chriſti nomine miniſtretur publica & aperta Jeſu Chriſti nominis profeſſio, quæ nullo pacto omitti debet, alioquin à peccatorum reatu liberatio non continget. Verum profeſſio iſta externæ illi ablutioni alligata non eſt, adeo ut etiam alio modo fieri non queat, quemcunque vel Eccleſia pro temporum & locorum ratione elegerit, vel res ipſa per ſe neceſſariò tulerit. Itaque ſi contingat, aliquem citra externam illam ablutionem publice & aperte Chriſti Jeſu nomen profeſſum fuiſſe, & pro eo, qui ipſi nomen dederit, paſſim habitum eſſe, quacunque tandem ratione id fieri contigerit, iſte id omne habebit, quod in aquæ baptiſmo ab Apoſtolis & aliis poſt Chriſti reſurrectionem uſurpato continetur, ad peccatorum deletionem pertinens, nec ullo modo ut peccata ſibi remittantur, aqua præterea ablui neceſſe habebit. Deinde animadvertendum eſt, ex Ananiæ verbis non aperte & omnino colligi, remiſſionem peccatorum per aquæ baptiſmum contingere. Inquit enim, *& ablue peccata tua invocato nomine Domini.* Quæ verba eandem ſententiam habere poſſunt, ac ſi dictum fuiſſet, & per invocationem nominis Domini, ablue peccata tua: ita ut hæc ſermonis pars poſterior per ſe ſtet, neque ad baptiſmum, de quo in priore dictum fuerat, referri debeat, ſintque omnino duo, de quibus Ananias Paulum admoneat, unum, ut baptizetur, alterum vero ut nomen Domini invocet, id eſt ejus benignitatem imploret, quo per eam invocationem peccatorum remiſſionem conſequi, & ſalvus eſſe poſſit. Nam ut Joël 3. 5, ſcriptum eſt, dies illi advenerant, à Joële pronunciati, in quibus, quicunque nomen Domini invocaſſet, ſalvus futurus eſſet Act. 2. 21. Et ſane hæc hujus loci explanatio nihil prorſus habet, quod & veriſſimum, & verbis ipſis accommodatiſſimum non ſit. Nam quod abluendi, pro delendi verbo uſus fuerit Ananias, id per ſimplicem tranſlationem nulla aquæ baptiſmi ratione habita, etſi baptiſmi antea meminerat, ab ipſo fieri potuit, ut ab aliis quoque alibi factum eſt. Paulus enim ad Corinthios ſcribens poſtquam dixiſſet, peccatores quoſdam non adepturos Dei regnum, ſtatim ſubjungit 1 Cor. 6. ℣. 11, *Et hæc quidam eratis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis in nomine Domini Jeſu, & in Spiritu Dei noſtri.* Hic nulla aquæ alicujus, ſive alterius rei, per quam vera ablutio fieri poſſit, mentione facta, vel (quod appareat) ratione habita, abluti dicuntur ii, qui à peccatis expurgati erant, & quorum peccata deleta fuerant. Sed quodnam magis inſigne hujuſce ſimplicis tranſlationis exemplum deſideramus, quam illud in celeberrimo Davidis Pſalmo Pſal. 51. 2, *amplius lava me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.* Sed & Hieremias ait Hierem. 4. 14. *Lava à malitia cor tuum Hieruſalem, ut ſalva fias.* Pluribus exemplis, tanquam in re indubitata proferendis ſuperſedeo. Poſtremo autem ſciendum eſt, verba iſta, Abluendi, Lavandi, Purgandi, Mundandi, Expiandi, Remittendi, & ſi qua ſunt ſimilia, ſæpe in Sacris Literis, non rem ipſam, quam proprie denotant, ſed ejus rei declarationem ſignificare. Sic annotat Franc. Vatablus pluribus in locis Veteris Teſtamenti, & Hebraiſmum eſſe ait. Vide Levit. 12. 7, 8, & xv. 15, 30, & 16. 30, & quid in unoquoque iſtorum locorum ipſe annotaverit. Quid plura? Si quis de hac Hebraica locutione dubitat, legat totum caput 13. & 14, ejuſdem libri, in quibus de leproſo mundo declarando agitur, & inveniet, eam ibi paſſim fuiſſe uſurpatam, idque ſæpius ab eodem Vatablo ibidem animadverſum fuiſſe. Et certe ſi ullo in loco eam locutionem fuiſſe uſurpatam, credendum eſt, ibi potiſſimum id factum eſſe, veriſimile videtur, vel potius eſt neceſſarium, ubi baptiſmo aquæ externo peccata abluendi vis ſive ex toto, ſive ex parte tributa fuerit. Etenim, cum certiſſimum ſit, pœnitentia & fide peccata deleri, & utramque aquæ baptiſmo, ſi rite ſuſcipiatur antecedere oporteat, nihil aliud, aquæ baptiſmo peccata ablui ſignificare dicendum eſt, quam per baptiſmum peccata jam deleta eſſe declarari, & publice quodam modo obſignari. Quamobrem, etiamſi concederetur Ananiam, cum monuit Paulum, ut baptizaretur, & ablueret peccata ſua, invocato nomine Domini, intellexiſſe, per baptiſmum, id eſt externam illam ablutionem, peccata ablui, non tamen vere per baptiſmum iſtum peccata ipſa deleri, eum dixiſſe continuo ſequeretur, ſed tantummodo deleta eſſe palam oſtendi & quaſi conſignari. Atque hac eadem ratione explicandus eſt locus ille Act. 2. 38. *Pœnitentiam agite, & baptizetur unuſquiſque veſtrum in nomine Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum.* Nam vel baptiſmo illi, hoc eſt ſolenniter peractæ ablutioni, peccatorum remiſſionem nequaquam tribuit Petrus, ſed totam pœnitentiæ, cujus prius meminerat, adſcribere voluit: vel ſi baptiſmi quoque ea in re rationem habuit, aut quatenus

publi-

publicam Jeſu Chriſti nominis profeſſionem continet, eum tantummodo conſideravit, aut ſi ipſius etiam externæ ablutionis omnino rationem habere voluit, quod ad ipſam attinet remiſſionis peccatorum nomine, non ipſam remiſſionem vere, ſed remiſſionis declarationem, & obſignationem quandam intellexit. Nec vero deſunt in Novo Teſtamento loci alii non pauci, in quibus remitti peccata, aut ſimilis alia locutio, vel Hebræorum, ut dictum eſt, more, vel per ſimplicem Metonymiam, omnibus linguis peræque communiſſimam figuram, non ipſam rem, ſed rei declarationem ſignificant. Qualis eſt locus ille, qui propter ejuſce locutionis ignorationem, etiamnum pleroſque non leviter torquet: ubi Dominus Jeſus ait Luc. 7. 47, multum peccatrici illi remitti, quia dilexiſſet multum. Nam ſi alia ratione ibi verbum remittendi interpreteris, quam, ut idem ſignificet, quod remiſſum eſſe, aperte oſtendi ac declarari, nullus unquam ſenſus, qui antecedenti parabolæ bene reſpondeat, & ob eam rem Chriſto, qui eam parabolam attulerat, dignus ſit, ex verbis illis elici poterit. At ſi eo pacto, quo dictum eſt, verbum illud explicetur, omnia conſentiunt, & elegantiſſima vereque Chriſto digna ſententia inde elicitur, nempe, debuiſſe Phariſæum illum, ex tanta mulieris illius dilectione perſpicere, jam non amplius peccatis illam onuſtam eſſe, nec tanquam peccatricem ab ullo amplius rejici aut vitari debere. Nam, ut idem Chriſtus, inſtitutum ſermonem perſequens, & ad expoſitam ante parabolam eum prorſus accommodans, ait: *Cui parum remittitur, parum diligit.* Nec dilucidæ huic explicationi ne tantillum quidem officiunt verba illa, quæ mox ſequuntur, *remittuntur peccata tua.* Neque enim remiſſionem ipſam, ſed remiſſionis conteſtationem, & confirmationem quandam aperte ſignificant, (jam enim dixerat Chriſtus, *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.*) Unde ipſa explicatio noſtra mirifice conteſtata, & confirmata dici poteſt. Hæc obiter quodammodo à nobis dicta ſunt, non tamen inutilia futura ad eos omnes locos recte intelligendos, ubi aquæ baptiſmo peccatorum remiſſio, vel tribuitur, vel tribui videtur. Quod unum nobis poſtremo propoſitum fuerat, ne ſingulos hic examinare neceſſe haberemus. Id autem quia nos abunde jam præſtitiſſe confidimus, ad alia tranſire operæ pretium fuerit.

CAPUT VIII.

PRo tertia igitur adverſariorum ratione, quæ aliquo divinarum literarum teſtimonio inniti videatur, hanc afferemus. *Aquæ baptiſmus ea res eſt, per quam omnes Chriſtiani in unum corpus conglutinantur, atque cohærent. Ergo nemo Chriſtiani corporis pars eſſe poteſt, ideoque nec Chriſtianus, qui aquæ baptiſmo lotus non fuerit.* Probatur aſſumptum per ea, quæ Paulus priore ad Corinthios ſcribit, cap. 12. 13. Inquit enim: *Etenim in uno ſpiritu nos omnes in unum corpus baptizati ſumus, ſive Judæi, ſive Græci, ſive ſervi, ſive liberi.* Quod perinde eſt, ac ſi dixiſſet, nos omnes, quicunque Chriſtiani ſumus, unico tantum ſpiritu impellente, idcirco baptiſmum ſumpſimus, ut unum corpus efficeremur. Nam in uno ſpiritu idem eſſe, atque per unum ſpiritum, & frequentiſſimus præpoſitionis, *In*, pro *Per*, in Sacris Literis uſus, ſuadet, & ejuſdem locutionis complura exempla ſatis docere videntur, quæ ne longius abeamus, in hoc eodem capite aliquot numero habemus. Bis enim ỷſ. 3, & iterum bis ỷſ. 9, *In ſpiritu*, pro eo quod eſt, per ſpiritum, dictum fuiſſe conſtat. Atque hæc hujus loci explanatio, Eraſmi, Tigurinorum, Bezæ, & quorundam aliorum interpretum auctoritate confirmatur, quorum omnium interpretationes, *Per unum Spiritum, habent.*

Verum, (ut hinc ad argumentum reſpondendi initium ſumamus) ignoſcant mihi omnes iſti, plus ipſis omnibus vidit hac in re unus Sebaſtianus Caſtellio, qui eadem verba, *uno ſpiritu*, interpretatus eſt, quamvis in quatuor illis ſuperioribus locis omnibus, *per ſpiritum*, ſive aliis verbis idem pollentibus, id, quod in Græco eſt, *in ſpiritu*, & ipſe reddiderit. Nempe quia, ut arbitror, duo animadverterat, unum, hic de alio ſpiritu non agi, quam de eo qui aquæ baptiſmum ut plurimum, non antecedit, ſed ſubſequitur, & per quem non baptiſmus ſuſcipitur, ſed recte & jure ſuſceptum fuiſſe, vel etiam ſuſcipi poſſe declaratur, id eſt de donis ſpiritualibus, ut unicuique totum caput accurate legenti, conſtare poterit. Alterum, hoc loco non eſſe ſimpliciter eam locutionem, in ſpiritu, ſed baptizari in ſpiritu. Quæ quid ſignificet, ex aliis locis, ubi ea inveniatur, intelligi debet.

Sex autem ni fallor, in Græcis codicibus præter hunc ſunt loci, in quibus ea invenitur, & nuſquam per ſpiritum, ſive ſpiritu impellente, ſed ſpiritu baptizari, ubique ſignificant. Spiritus inquam baptiſmum declarat, qui aquæ baptiſmo opponi ſolet, tantum abeſt, ut ubi ea locutio ſit, aquæ baptiſmum intelligere, vel debeamus, vel etiam poſſimus. Porro hi ſunt ſex illi loci, Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joh. 1. 33. Act. 1. 5, & 11. 16. Quin etiam nunquam alio loquendi modo utitur ſcriptura, ubi ſpiritus baptiſmum expreſſe nominat, (nuſquam enim, ut arbitror, alibi, quam in prædictis locis, diſerte ac nominatim ſpiritus apud ſacros ſcriptores baptiſmus commemoratur) adeo ut, quamvis ibidem ſæpe aqua baptizari antea dicatur, ſine præpoſitione in, mox tamen manifeſta licet antitheſis ſit, nunquam, ut dictum eſt, aliter, quam in Spiritu Sancto baptizari ſubjungatur. Ex quibus omnibus, (opinor) perſpicuum eſt, hoc loco non de aquæ baptiſmo locutum fuiſſe Paulum, qui per ſpiritum, ſive impellente ſpiritu ſuſcipiatur, ſed de ſpiritus baptiſmo omnino egiſſe. Et ſane, ſi quis rem ipſam ſecum animo reputare velit, atque ab inveteratis opinionibus, cogitationem pauliſper abducere, & videbit, & fatebitur, non per aquæ, ſed per Spiritus Sancti baptiſmum, Chriſtianos in unum corpus coaleſcere. Ille enim cum res externa & omnibus conſpicua ſit, neutiquam poſſe dicendus eſt, verum Chriſtianorum corpus (de quo nimirum adverſariorum argumentum loqui neceſſe eſt) hoc eſt veram Eccleſiam, quæ corporis oculis non cernitur, conglutinare, atque conficere: hic vero, qui res eſt interior, & non niſi per ſua effecta aſpectabilis, inaſpectabilem ſimiliter alioqui Chriſti Eccleſiam recte conjungere, ac conſtituere poteſt. Quis autem nunc veri corporis Chriſtiani membrum, ſeu partem eum eſſe affirmare auſus fuerit, qui aquæ baptiſmum, quantumvis ſpiritu impellente ſuſceperit, niſi ſpiritus quoque baptiſmo eum ablutum etiamnum eſſe comperiat? Neque enim aquæ baptiſmum, ſpiritus licet ipſius impulſu ſuſceptum, ſpiritus baptiſmus perpetuo comitatur, nec, ſi is, qui aquæ baptiſmum ſemel rite accepit, ſemper aqua baptizatus merito dicetur, is ſimiliter, qui ſemel ſpiritus baptiſmo tinctus fuit, ſemper ſpiritu baptizatus jure dici poterit, niſi in fide permanſerit: qua deficiente, deficiat quoque & aboleatur ſpiritus baptiſmus neceſſe eſt. At vero quis negare audebit, eum vere Chriſtianum eſſe, qui Spiritu Sancto fuerit lotus, etiamſi (quod & factum legimus, & quotidie fieri credendum eſt) aquæ baptiſmo ab Apoſtolis

uſurpato rite tinctus non fuerit. Viderunt autem, per aquæ baptiſmum non fieri, ut Chriſtiani in unum corpus coaleſcant; nonnulli ex iis ipſis, qui hoc loco de aquæ baptiſmo Paulum locutum fuiſſe putaverunt, tanta eſt veritatis vis, & de hiſce Pauli verbis agentes dixerunt, non ita accipienda eſſe, quaſi per baptiſmum tranſeamus in Chriſti corpus, nam prius tranſimus, deinde ad id teſtificandum baptiſmo conſignamur. Ad hunc modum illi. Itaque certiſſimum eſſe debet, præſertim ſi Paulus de eo Chriſtianorum corpore loquitur, quod adverſarii ſine dubio intelligunt, in his verbis non de aquæ baptiſmo, qui ſpiritu impellente ſuſcipiatur, ſed de ipſius ſpiritus baptiſmo agi. Nec vero aliter perſuaderi debemus, quia mox ſequatur, *Et omnes in unum ſpiritum potati ſumus.* Quaſi neceſſe ſit, cum hic manifeſte de ſpiritualibus donis agatur, ſupra alia de re actum fuiſſe. Sciendum eſt enim, etiamſi utrobique de Spiritus Sancti donis agitur, non tamen idem utrobique dici. Plus enim poſtea dicitur, quam antea dictum fuerat, quanto plus eſt liquore aliquo potari, quam eo tingi, ſeu lavari. Siquidem multo plus illo, quam hoc modo ejus liquoris particeps corpus fieri contingit. Quidquid ſit, illud certum eſt, aliud eſſe re aliqua potari, quam eadem tingi, aut lavari. Uſus eſt autem Apoſtolus elegantiſſime, duplici hac tranſlatione lavandi, & potandi, ut quemadmodum, ſi quis liquore aliquo & lavetur ſimul, & potetur, totum corpus & exterius & interius ejus liquoris fit particeps: ſic Chriſtianos eo tempore, & exterius & interius, id eſt totos & omnino unius divini ſpiritus participes cunctos factos fuiſſe, evidenter ſignificaret. Et certe poſterior manifeſtiſſima tranſlatio prioris unumquemque admonere poterat, ſive ad poculum cœnæ Domini, ut quibuſdam placet, (quod tamen nobis non probatur) Paulus in ea alluſerit, ſive minus. Nam ſi alluſit, in priore quoque ad aquæ baptiſmum alluſiſſe quidem eum dicemus, non tamen de eo locutum fuiſſe. Neque enim iis aſſentiendum eſt, qui de ipſo Dominicæ cœnæ poculo, Paulum verba feciſſe omnino volunt, & propterea ſpreta omnium codicum, cum Græcorum tum Latinorum, qui extant fide, Græcos neſcio quos ſcholiaſtas ſecuti, & Græci cujuſdam vetuſti, ſed obſcuri codicis, Clementiſque præterea authoritate freti, non, in unum ſpiritum potati ſumus, ſed, unam potionem potavimus, ſive una potione potati ſumus, in unum ſpiritum legunt, & ajunt, ea verba, *In unum ſpiritum*, ſuperioribus illis reſpondere, *In unum corpus.* Ut ſcilicet quemadmodum antea fuerit dictum, Chriſtianos per unum ſpiritum aqua baptizari, ut unum corpus fiant, ſic poſtea dicatur, eoſdem in cœna Domini ex eodem poculo bibere, ut unus ſpiritus fiant. Quæ loci explanatio, quam abſurda ſit, non facile fuerit explicare. Primum enim relatio illa corporis & ſpiritus, & inepta eſt, & eo in loco ſupervacanea. Inepta, quia non magis per aquæ baptiſmum unum corpus fiunt Chriſtiani, quam per poculum cœnæ Domini, nec magis per cœnæ Domini poculum unus ſpiritus fiunt, quam per aquæ baptiſmum. Eo autem in loco ſupervacanea, quia, unum corpus fieri Chriſtianos Paulum dixiſſe, ſatis erat ad ipſius inſtitutum, ut ex iis, quæ ſtatim infert, uſque ad finem capitis, valde perſpicuum eſt. Deinde ſuperiora verba illa, in uno ſpiritu, ſive, ut ipſi interpretantur, per unum ſpiritum, nulla habent ſibi reſpondentia, ſi inferiora illa, in unum ſpiritum, non ipſis, ſed illis, in unum corpus, reſpondere velimus. Imo habent quidem, ſed peſſime reſpondentia. Nam quæ relatio, huic præſertim loco conſentanea, eſſe poteſt ejuſdem potionis qua Chriſtiani in cœna Domini potentur, ad eundem ſpiritum, per quem baptizentur aqua? Aqua ipſa cum potione, non autem ſpiritus impulſio conferenda erat, neque enim minus ſpiritu impellente Chriſtianus in cœna Domini potat, quam in baptiſmo aqua abluatur. Præterea cur quæſo Paulus cœnam Dominicam cum baptiſmo collaturus potionis tantum mentionem feciſſet, non etiam comeſtionis ſive cibi, quæ præcipua ex duabus quodammodo cœnæ illius partibus cenſenda eſt, & cujus ſolius nomine alicubi tota cœna intelligitur, ut 1 Cor. 11. 33, non ſecus atque corporis tantum Chriſti nomine, quod panis in cœna Domini repræſentat, ipſe quoque ſanguis, quem repræſentat vinum, ſignificatur, ut eodem cap. 30. Ad cujus rei confirmationem vide etiam, quæ ſcripta ſunt eadem Epiſtola cap. 10. 16, 17. & Joh. 6. 56, 57. Et ſane frequentiſſime in Sacris Literis ſolius cibi, aut etiam panis mentione facta, ipſe quoque potus intelligitur. Id quod (ſaltem in cœna Domini) nunquam potionis ſolius nomine fieri contingit, ut ſcilicet ea tantum commemorata cibus quoque intelligatur. Poſtremo, ſi Paulus cœnam Dominicam intellexiſſet, non verbo præteriti temporis, potavimus, ſed potamus, præſentis uſus fuiſſet: cum ea cœna, non à quolibet Chriſtiano homine plane & omnino jam manducata fuerit aliquando, ſed identidem in poſterum ubi facultas detur, manducari debeat. Sic enim alibi, per verba præſentis temporis, de cœna Domini locutus eſt Paulus, inquiens 1 Cor. 10. 17, *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Chriſti eſt.* Quamobrem à vulgata lectione, &, ut arbitror, explanatione, non eſt recedendum: ſed legendum ſimpliciter, in unum ſpiritum potati ſumus: & in unum ſpiritum, pro uno ſpiritu dictum, agnoſcendum, ut ipſe vetus interpres videtur agnoviſſe, qui non in unum ſpiritum, ſed in uno ſpiritu tranſtulit, (quin etiam, quidam codices habent, unum ſpiritum potavimus,) & præter ipſum veterem interpretem, agnoverunt etiam non pauci recentiores, Eraſmus inprimis qui & ipſe, unum ſpiritum potavimus, tranſtulit, quo pacto alii item explicarunt: alii vero vel explicarunt, vel interpretati ſunt, unum ſpiritum hauſimus, inter quos eſt Sebaſtianus Caſtellio. Adde, quod hæc ſive explicatio, ſive interpretatio, ut ſcilicet in unum ſpiritum hoc loco idem ſit, atque uno ſpiritu, confirmatur ab ipſo illo codice vetuſto, licet obſcuro, cujus ante mentionem fecimus, qui ita habet, *εἰς ἓν πόμα ἐποτίσθημεν εἰς ἓν πνεῦμα*, id eſt, in unam potionem potati fuimus, in unum ſpiritum. Ubi nemo non videt, in unam potionem idem prorſus eſſe, quod una potione. Et hæc ad explanationem illam hujus loci refutandam, & noſtram aſſerendam ſatis eſſe volumus. Quod ſi quis tamen verba illa, in unum ſpiritum, ſuperioribus illis, in unum corpus, omnino reſpondere velit, non acriter pugnabo, & totum hunc locum illi ſimilem eſſe poſſe concedam, *unum corpus & unus ſpiritus, &c*, Epheſ. 4. 4, modo ne hic de cœna Domini, ſupra vero de aquæ baptiſmo agi dicamus, niſi fortaſſe ad utrumque alludere voluerit Paulus. Nam aliter, ut diximus, relatio illa prorſus inepta eſſet. At vero, ſi de ſpirituali baptiſmo, deque ſpirituali potione Apoſtolum loqui concedamus, ſatis apta erit relatio illa, cum enim ſpiritus quiddam interius ſit, corpus vero exterius, recte & de coaleſcendo in unum corpus verba faciens baptiſmi ſeu lotionis, quæ ad exteriora pertinet, tranſlatione uſus eſſet, & coalitione in unum ſpiritum potionis, quæ ad interiora pervadit, tranſlationem adjunxiſſet. Cæterum explanatione hac verborum, in unum ſpiritum, admiſſa, repetenda ſunt ante ipſa *ἀπὸ κοινοῦ* illa ſuperiora, in uno ſpiritu, ut integra loci ſententia ſit; Uno ſpiritu baptizatos ſive ablutos fuiſſe omnes, ut unum corpus fierent, & uno ſpiritu pariter potatos, ut unus ſpiritus omnes evaderent. Atque ne longiores, quam par eſt, alicui videri poſſimus, iis quæ dicta ſunt, pro reſponſione ad argumentum ex hoc divino teſtimonio ductum contenti erimus, ea omittentes, quæ dici potuiſſent, etiamſi hic de aquæ, non autem de ſpiritus baptiſmo ſermo eſſet, cum præſertim unuſquiſque per ſe infirmiſſimam & prorſus *ἀσυλλόγιστον* eſſe hanc rationem animadvertere poſſit. *Hoc per illud fieri contingit. Ergo aliter fieri nequit.* (Quod vitium in ſuperiore quoque argumentatione eſt,

eſt, ex Ananiæ verbis ducta) & ſimul videre, ſi hic de aquæ baptiſmo agatur, unius corporis nomine non ipſam veram, & in aſpectabilem Eccleſiam, ſed aſpectabilem & apparentem ſignificari, quam nihil prohibet (niſi aliter expreſſe præceptum fuerit, quod factum eſſe nunquam probabitur) pro locorum & temporum ratione, modo hoc, modo illo externo ſigno notari, vel etiam ſine ulla exteriore & conſtituta nota coaleſcere, atque unum corpus fieri.

CAPUT IX.

QUartum adverſariorum argumentum ex aliquo Sacrarum Literarum loco petitum tale erit. *Baptiſmus res eſt communis omnibus Chriſtianis, & ipſos perpetuo comitatur. Ergo nemo poteſt Chriſtianus eſſe, qui baptiſmum ſuſcipere neglexerit.* Probatur id quod aſſumptum fuit, ſatis evidenter ex iis, quæ à Paulo ſcripta ſunt ad Epheſ. 4. *Unum corpus, & unus ſpiritus, ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ, unus Dominus, una fides, unum baptiſma, unus Deus & Pater omnium, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.* Hic manifeſte Paulus, ut unitatem Chriſtianis commendet, inter cætera ab eo, quod baptiſmus unus ſit argumentatur. Quod certe facere non poſſet, niſi baptiſmus ad omnes Chriſtianos pertineret, eorumque perpetuus comes eſſet. Idque inde etiam aperte conſtat, quod ipſum inter illa numerat, quæ omnino hujuſmodi ſunt, Dominum, ſcilicet fidem, & Deum Patrem. Quis igitur negare audebit, quemadmodum Chriſtianus ſine Domino aut fide, aut Deo Patre eſſe nequit, eundem ſine baptiſmo item eſſe non poſſe?

Totum argumentum facile concedi poteſt. Nam & nos idem fatemur, ſine baptiſmo nullum Chriſtianum eſſe poſſe. Sed videndum eſt, de quo baptiſmo & nos loquamur, & Paulus ſine dubio locutus fuerit. Cumque diſerte pluribus locis ſcriptum ſit, Chriſtum Spiritu Sancto baptizare, idque ita dicatur, ut baptiſmus iſte, aquæ baptiſmo opponatur, & perinde ſit, ac ſi dictum fuiſſet, Chriſtum non aqua, ſed Spiritu Sancto baptizare, certe ubicunque de iis agitur, quæ Chriſtianorum ſunt propria, vel etiam ad Chriſtanos pertinent, ſimplici baptiſmi nomine, niſi aliud loci circumſtantiæ ſuadeant, non aquæ, ſed ſpiritus baptiſmus intelligendus eſt. Nemo autem inficiari poterit, baptiſmum hoc loco recenſeri, non modo ut rem ad Chriſtianos pertinentem, verum etiam, ut aliquid Chriſtianorum proprium, Id eſt, quod ipſis unis perpetuo conveniat: quemadmodum ipſis unis perpetuo convenit, & Dominus, & fides, & Deus Pater. Siquidem qui Chriſtianus non eſt, is nec Dominum, id eſt Chriſtum, nec fidem illam, quam Paulus intelligit, nec Deum Patrem habet. Qui autem vel unum ex iſtis habet, is Chriſtianus ſit neceſſe eſt. Quare ſtatuendum omnino videtur; eum quoque qui baptiſmum habeat, de quo hic agitur, prorſus Chriſtianum eſſe. Atqui innumerabiles vel ſunt, vel eſſe poſſunt, qui aqua rite baptizati fuerint, & propterea aquæ baptiſmum habere merito dicantur, & tamen revera Chriſtiani non ſint. Sed nemo Spiritus Sancti baptiſmum habere jure dici poteſt; quin idem vere ſit Chriſtianus, quemadmodum ſuperiore capite diſputatum eſt. Patet igitur non aquæ, ſed Spiritus Sancti baptiſmum in his Pauli verbis, ſimplici baptiſmatis nomine intelligi debere. Adde, quod plus quam veriſimile eſt, Paulum hoc loco Spiritus Sancti diſtincte mentionem facere non prætermiſiſſe, cum mox ex iis, quæ dixiſſet, ſermonem de ipſius Spiritus Sancti donis iſtaturus eſſet. Subjungit enim. *unicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti.* Nam ſuperiore quoque loco, id eſt, 1 ad Cor. 12, de ſpiritualibus donis in Eccleſia varie diſtributis acturus, inquit prius, eundem eſſe ſpiritum, eundem Dominum, eundem Deum, qui ea omnia largiantur atque diſtribuant. Quin ne fidei quidem ut pote, quam ſpiritualibus donis conjunctam eſſe oporteat, ſi quis recte animadvertat, mentionem prætermittit, ea enim in illis verbis includitur, quæ ſunt ꝟſ. 3. *Nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jeſum: & nemo poteſt dicere Dominum Jeſum, niſi in Spiritu Sancto.* Non enim de ſimplici oris confeſſione ibi loquitur Paulus, quæ etiam ſine Spiritu Sancto fieri poteſt, ſed de ea, quæ ex vera fide provenit, imo de ipſa cordis confeſſione, quæ per verba, & alia externa declaratur, quæque nihil aliud, quam vera fides eſt. Quocirca nihil fere illo loco huic noſtro ſimilius inveniri poteſt. Ob eamque rem, cum hic alioqui Spiritus Sancti ſeparatim Paulus non meminerit, ejus ſatis apertam mentionem, voce baptiſmatis contineri dicendum eſt. Ita fiet, ut & alter locus alteri exacte reſpondeat, & hic nihil plane deſiderari poſſit. Nam & ibi quoque, ut vidimus, poſtmodum, cum eandem, quam hic eſſe contendimus, ſententiam exprimere vellet, baptiſmi tranſlationem uſurpavit. Nec ſane quicquam veriſimilius dici poteſt, quam idem hoc loco eſſe, *unum baptiſma*, quod ibi eſt, *uno ſpiritu nos omnes in unum corpus baptizati ſumus.* Tenenda eſt autem regula illa, quam ſupra poſuimus, de baptiſmi nomine ſimpliciter prolato, cum tanquam res ad Chriſtianos ſpectans, præſertim vero, cum tanquam ipſorum propria commemoratur. Quandoquidem ea & divinarum literarum authoritati, & rationi, ut demonſtratum fuit, eſt maxime conſentanea. Verumtamen, ſi quis nec authoritate, nec ratione adduci queat, ut regulam illam admittat, & præterea iis omnibus ſpretis, quæ hactenus a nobis dicta ſunt, de aquæ baptiſmo hoc loco agi omnino velit, non idcirco tamen aliquid ſententiæ noſtræ contrarium efficietur. Quamvis enim Paulus de re ad Chriſtianos pertinente loquatur, quæ omnibus ipſis ſit communis, non tamen de omnibus prorſus Chriſtianis loquitur: ſed de iis omnibus ad quos ſcribit, ſive etiam de iis, ſi ita videtur, qui ipſis vel tunc eſſent, vel poſtea in perpetuum futuri eſſent ſimiles. De iis omnibus, inquam, qui aquæ baptiſmum vel jam accepiſſent, vel in poſterum accepturi eſſent. Atque hos monet, ut, quando omnibus unus & idem aquæ baptiſmus communis eſt, quo religioni, quam profitentur, omnes pariter initiati ſunt, velint quoque, cum præterea eandem fidem, eundem Dominum, eundem Deum Patrem habeant, unum corpus, & unus ſpiritus omnes eſſe. Sed non propterea aut dicit, aut innuit Paulus nullum eſſe, aut futurum, Chriſtianum, qui aquæ baptiſmo ablutus non fuerit, neque cum omnibus Chriſtianis in perpetuum eandem prorſus qua ipſe hoc loco cum Epheſiis uſus eſt, argumentandi rationem valituram docere voluit, ſed ejus eam duntaxat partem, quam ad omnes perpetuo ſpectaturam certiſſimum eſſe poterat: quæ non minus efficacitatis, quam ipſa integra argumentatio habere deprehenditur. Neque enim minus unitatem ſervandam eſſe perſuadere poteſt, quod unus Dominus, una fides, unus Deus Pater omnibus ſit, etiamſi nulla ratio unius aquæ baptiſmatis haberi poſſit, quam (ubi id poſſit fieri) quod propterea omnes uno eodemque aquæ baptiſmo fuerint tincti. Sed profecto ad has quamvis aptiſſimas, & quæ pertinaciſſimo cuique ſatiſfacere poſſint reſponſiones, & mentis ac verborum Pauli explicationes confugere nihil eſt opus, cum, ut paulo ante oſtendimus, ſatis manifeſtum eſt, de aquæ baptiſmo hic ſermonem eſſe non poſſe. Quod præter jam dicta, id demonſtrare poteſt, quod ſi Paulus in monendis Epheſiis, ut unitatem ſpiritus inter ſe conſervare vellent, iſtorum externorum rituum rationem habere voluiſſet, nullo modo Dominicam cœnam commemorare prætermiſiſſet: qua vel maxime unitas illa Chriſtianorum declaratur, & quodammodo obſignatur: ac ſine dubio multo magis atque evidentius, quam per aquæ baptiſmum, qui ſemel tantum, & ſingulis aliquando, nec unquam ſimul omnibus miniſtratur; cum cœna Domini iterato,

ac ſæpius atque ab omnibus ſimul manducetur: quam etiam idem Paulus alibi, ut ſupra viſum eſt, dixit eſſe communicationem corporis & ſanguinis Chriſti, ac deinde ſtatim adjunxit, *Quoniam unus panis, unum corpus multi ſumus, omnes enim ex uno pane participamus.* Cum igitur maxime inſignis, & præcipui Chriſtianæ unitatis Symboli, nullam prorſus hoc loco mentionem Apoſtolus fecerit, nemini dubium eſſe poteſt, quin de hujuſmodi rebus, ideoque nec de aquæ baptiſmo, cum hæc ſcriberet, ne cogitaret quidem.

CAPUT X.

QUinta adverſariorum ratio, quam locus aliquis divinarum literarum, exhibere videatur, hæc eſſe poteſt. *Nemo Chriſtianus eſt, qui Chriſtum non induerit. Chriſtus autem per baptiſmum induitur, ut probant evidenter, verba illa ad Gal. 3. 27. Quicunque enim in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Ergo nemo Chriſtianus erit, qui baptiſmum non acceperit.*

Hujus argumenti aſſumptio duo vitia habet. Unum, quod falſa eſt, alterum, quod etiamſi vera eſſet, non tamen recte ejus vi argumentum concluſum fuiſſet, quod idem vitium in ſecundæ quoque ac tertiæ argumentationis aſſumptionibus animadverſum fuit. Primum igitur falſum eſt, per aquæ baptiſmum (nam de eo baptiſmo argumentum loqui neceſſe eſt,) Chriſtum indui, & locus ille Pauli ad Galatas nihil ad rem facit. Aut enim non de aquæ, ſed de ſpiritus baptiſmo ibi verba fiunt, aut, ſi de aquæ baptiſmo (ut quidem nobis quoque videtur) ſermo eſt, alia prorſus eſt eorum verborum ſententia, quam ea, quæ ex argumentatione iſta colligitur, ut mox oſtendemus. Porro de aquæ baptiſmo locum iſtum non loqui, id docere fortaſſe poteſt, quod proxime hæc verba antecedunt, *Omnes enim filii Dei eſtis per fidem* [quæ eſt] *in Chriſto Jeſu.* Hic expreſſe de fide agitur, qua Dei filii efficimur, quæ non per aquæ, ſed per ſpiritus baptiſmum comparatur, & ſine qua baptiſmus aquæ eſſe poteſt, ſpiritus autem non poteſt. Quare cum deinde ſubjungitur, *quicunque enim, &c,* quæ verba ex vi particulæ *enim*, ſuperiorum rationem reddunt, certe non de aquæ baptiſmo, ſed de baptiſmo aliquo ſpirituali ſermonem eſſe dicendum videtur. Dicet aliquis: Paulus non de quolibet aquæ baptiſmo in Chriſtum ſuſcepto loquitur, ſed de eo, qui omnino rite ſuſceptus fuerit, nempe quem fides anteceſſerit. Hæc mentis Pauli explicatio nihili facienda eſt, cum ejus rei in ipſius verbis nullum veſtigium appareat, quæ ſimpliciter de baptiſmo in Chriſtum loquuntur, & propterea niſi aliud dicatur, multo tutius videtur ad ſpiritus baptiſmum ea referre. Sic enim nihil ſubaudiendum fuerit, nec de Pauli mente divinandum. Præterea, cum Paulus, etſi verbis præteriti temporis utitur, tamen de re loqui videatur, quæ adhuc duret, & ob eam rem affirmare Galatas propterea quod in Chriſtum baptizati eſſent, Chriſto etiamnum eſſe indutos, profecto, non de aquæ baptiſmo, qui quantumvis rite ſuſceptus fuerit, licet ipſe duret, tamen fieri poteſt, ut Chriſti indutio illa, ut ita dicam, ceſſaverit: ſed de baptiſmo ſpiritus, quo durante, eam quoque indutionem durare neceſſe eſt, eum verba facere ſtatuendum plane videtur. Nec vero hæc eo à me dicuntur, quod velim omnino non de aquæ, ſed de ſpiritus baptiſmo Paulum ibi locutum fuiſſe: quia imo, ut præmonui, in contrariam ſententiam multo ſum propenſior: ſed ut quanta ſit argumentationis adverſariorum infirmitas melius cognoſci poſſit. Quomodo autem ſi de aquæ baptiſmo ibi agi velimus, ad ea, quæ modo diximus, reſpondendum ſit, mox ſubjiciemus. Itaque fateor locum iſtum ad aquæ baptiſmum referendum eſſe, ſed aliam eſſe prorſus loci ſententiam, atque adverſarii exiſtiment, plane affirmo. Neque enim de eo, quod revera eſſet, ſed quod Galatæ profeſſi fuerant, & ipſorum vocationis proprium erat, loquutus eſt Paulus Gal. 1. 6, cum ait, eos Chriſtum induiſſe. Patet hoc vel ex eo, quod in eadem Epiſtola miratur eos tam cito transferri ab eo, qui ipſos vocaverat in Chriſti gratia, ad aliud Euangelium, quod eos dementes & faſcinatos appellat Gal. 3. 1, 3. & iv. 11, 19, adeo ut veritati non obedirent, & cum ſpiritu incœpiſſent, carne finirent, quod veretur, ne fruſtra in ipſis laboraverit, quod denique eos ſe iterum parturire dicit, donec formetur in ipſis Chriſtus. Ut interim nihil dicam, quod ſolius Dei eſt, poſſe affirmare, quempiam revera Chriſtum induiſſe. Quamobrem concludendum eſt, nihil aliud Paulum dicere voluiſſe, quam Galatas, cum in Chriſtum baptizarentur, neceſſario profeſſos fuiſſe, ſe Chriſtum & induiſſe, & induere velle, quandoquidem hæc profeſſio ejus baptiſmi ſcopus eſt & finis, ſeu potius ejus natura atque eſſentia. Nec vero alia exempla iſtius figuratæ locutionis deſunt, cum ſcilicet aliquid eſſe affirmatur, non quia revera ſit, ſed quia eſſe debeat, & ſic præſeferant ii, in quibus id eſſe dicitur. Imo ea exempla in ipſis Pauli Epiſtolis pœne innumerabilia ſunt, ubicunque enim, verbi cauſa, eos ad quos ſcribit, ſanctos, Deo dilectos, fideles in Chriſto Jeſu, & ejuſmodi aliis nominibus, quod perſæpe facit, appellare non dubitat, ibi ea ſermonis figura utitur. Et ne longius abeamus, proxime præcedentia verba, quæ ante protulimus, eam figuram omnino continent. Neque enim, vel verum erat, vel Paulus ſcire poterat, omnes illos Galatas per fidem filios Dei eſſe. Non igitur eos vere eſſe, ſed ſic ipſos profiteri, & hunc eorum vocationis eſſe ſcopum, dicere voluit Apoſtolus. Quid quod alibi ſimiliter de ipſo baptiſmo loquens, eandem hanc figuram uſurpat? Cum enim Romanos ad quos ſcribebat, monere vellet, non ideo eſſe in peccato manendum, ut gratia abundaret, ait; Quicunque in Chriſtum Jeſum baptizati eſſent, eos conſepultos eſſe cum ipſo per baptiſmum Rom. 6. 3. Atqui ſi hoc jam revera eſſe dicere voluiſſet, nihil opus fuiſſet monitione illa. Sed idcirco ita locutus eſt Paulus, ut oſtenderet, quid profeſſi eſſent illi, qui in Chriſtum Jeſum baptizati fuiſſent, & ea ratione indignum eſſe demonſtraret, ejuſmodi homines in peccatis amplius manere. Eodem argumento tacite utitur, ſcribens ad Coloſſenſes, dum eos monet, ut Chriſto, omnibus humanis documentis, & ſuperſtitionibus rejectis, penitus adhæreant, inquit enim Col. 2. 12, *Conſepulti* (eſtis) *ipſi* (Chriſto) *in baptiſmo, in quo ſimul quoque reſurrexiſtis per fidem, &c.* Quod non factum jam revera eſſe, ſed ita in baptiſmo Coloſſenſes profeſſos fuiſſe intelligendum eſt. Hac verborum Pauli explicatione, quæ, ut arbitror, minime repudianda eſt, recepta, ceſſant ea, quæ ſupra ad probandum, in eis de aquæ baptiſmo non agi, allata ſunt. Ea enim omnia pro conceſſo ſumunt, vel Apoſtolum dixiſſe, Galatas, qui baptizati in Chriſtum eſſent, vere Chriſtum induiſſe, vel proxime antea teſtatum fuiſſe, eos omnes, ad quos ſcribebat, ea fide, quæ filios Dei efficit revera præditos eſſe. Quorum utrumque per explicationem noſtram penitus convellitur. Nec porro ullo modo hæc duo ſimul vera eſſe poſſunt, videlicet ibi de aquæ baptiſmo agi, & verba illa, *Chriſtum induiſtis*, non figurate, ſed proprie, atque ut ſonant, accipienda eſſe. Alterutro autem iſtorum falſo reddito, tota adverſariorum argumentatio redditur falſa, quæ ut utrumque verum ſit, omnino requirit. Sed demus deinde, ut alterum vitium adverſariorum aſſumptionis explicemus, utrumque verum eſſe, & ſic (quanquam ne id quidem plane conſequitur) verum eſſe id, quod in argumentatione aſſumptum fuerat, concedamus: nempe, per aquæ baptiſmum Chriſtum à nobis vere indui. Num propterea ſequetur, non alia ratione, quam per aquæ baptiſmum, Chriſtum à nobis vere indui poſſe, ut quidem neceſſe eſt, ſi argumentum recte concluſum eſſe velimus? Certe ſi iſtud conſequitur, fateor me argumentandi ſcientia penitus deſtitutum eſſe, & jam me pudet Dialecticas præceptiones

ne pri-

Digitized by Google

ne primoribus quidem, quo ajunt, labris ex ipſis fontibus deguſtaſſe: ſed ſola ferme (quod ad hanc partem attinet) natura ac ratione duce, de non minimis rebus diſputare aliquando auſum fuiſſe. Verum quis ita cœcus eſſe poteſt, ut non videat, conſequentiam iſtam nullam eſſe? Quodſi aſſumptio illa ita intelligenda eſt, ac ſi dictum fuiſſet, per aquæ baptiſmum, & non alio modo Chriſtus induitur, dico eam nullo pacto concedi poſſe: niſi velimus, baptiſmum aquæ prorſus neceſſarium ad ſalutem eſſe, id quod nemo hactenus fortaſſe auſus eſt dicere. Nam profecto Chriſtum induere ad ſalutem eſt prorſus neceſſarium. Nec tamen rurſus concedendum eſt, aquæ baptiſmum eſſe ordinariam quandam viam Chriſtum induendi, cum nihil per eum baptiſmum, vere vel a Deo hominibus conferatur, vel quavis ratione ipſis accedat: niſi quod per ipſum Chriſto publice nomen dant, & ejus familiæ quodammodo adſcribuntur. Qua de re vide quæ cap. 5. à nobis diſputata ſunt.

CAPUT XI.

SExtum hujus generis adverſus ſententiam noſtram argumentum tale erit. *Baptiſmus inter Chriſtianæ diſciplinæ rudimenta numeratur. Ergo nemo Chriſtianus ejus expers eſſe debet.* Rudimentum autem Chriſtianæ diſciplinæ baptiſmum eſſe, demonſtrant verba illa Epiſtolæ ad Hebr. in initio capitis 6. *Quapropter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionem feramur, non rurſum jacientes fundamentum pœnitentiæ, ab operibus mortuis, & fidei in Deum, baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, & judicii æterni.* Ex quibus verbis baptiſmum, non modo Chriſtianæ diſciplinæ rudimentum eſſe conſtat: ſed tale rudimentum, ut ſine eo nequeat ea diſciplina conſiſtere. Nam & pars fundamenti eſſe dicitur, & inter ea recenſetur, ſine quibus Chriſti cognitio non datur. Ad hunc modum ſcilicet ex hoc loco argumentari adverſarios arbitramur.

At nos dicimus, tantum abeſſe, ut hinc aliquid colligi poſſit, quod ipſorum ſententiam juvet, ut potius hic locus eam plane convellat, aut certe nihil prorſus ad rem faciat. Neque enim hic de aquæ baptiſmo ipſo agitur, ſive vox baptiſmatum, cum ſequente voce doctrinæ conjungi debeat, & ab ea regi, ut fere receptum eſt, & vulgata cum in Græcis, tum in Latinis codicibus interpunctio docet: ſive ab ea disjungi, ut nonnulli ſentire videntur, & in quibuſdam Græcis codicibus interpunctum invenimus. Nam priore modo non de baptiſmo ipſo, ſed de doctrina baptiſmatum verba fieri palam eſt, poſteriore vero, cum baptiſmorum, non autem baptiſmi fiat mentio, certum eſt, utrumque baptiſmum, Johannis ſcilicet & Apoſtolorum intelligi debere. Aquæ enim & ſpiritus intelligi non poſſe id declarat, quod deinde ſequitur, *impoſitionis quoque manuum.* Etenim neque ante manuum impoſitionem, ſed per ipſam manuum impoſitionem Spiritus Sanctus dari ſolebat, ut ſupra oſtenſum fuit. Abſurdiſſimum autem eſt, ut bis, idque præpoſtere baptiſmus ſpiritus hic commemoretur, ubi & diſtinctio, & mirus ordo in enarrando manifeſte apparet. Quodſi Johannis & Apoſtolorum baptiſmus, ea voce baptiſmatum ſignificantur, perſpicuum eſt ipſum aquæ baptiſmum intelligi non poſſe. Alioqui duobus aquæ baptiſmis nobis opus eſſet. Itaque baptiſmatum nomine, ſi vocem hanc à ſequente *doctrinæ*, ſejungere velimus, id, quod per utrumque baptiſmum adumbratur, intelligi debet, nempe remiſſio peccatorum, quæ ſane per Apoſtolorum baptiſmum etiam contigiſſe aliqua ratione dici poteſt, ut ſupra cap. 7, diſputatum fuit. Et idcirco quemadmodum manuum impoſitionis nomine, non ipſam manuum impoſitionem, ſed id, quod per ipſam adumbrari, & ſimul dari ſolebat, ſine dubio intellexerit Apoſtolus: ſic baptiſmatum nomine, non ipſa baptiſmata, ſed (quod præſertim attinet ad Apoſtolorum baptiſmum) id, quod per ipſa adumbrari, ac dari quoque conſueviſſe dici poteſt, omnino intellexit. Et certe, niſi remiſſio peccatorum ſub baptiſmatum nomine intelligatur, unum ex præcipuis Chriſtianæ diſciplinæ rudimentis, vel potius Chriſtianæ pietatis ſolidiſſimum fundamentum, in hac enarratione prætermiſſum fuerit. Sed quid (inquies) doctrinæ nomine intelligemus? Nimirum exactam Chriſti præceptorum traditionem, ſine qua ejus diſciplina, cujus hic rudimenta exponuntur, nullo prorſus pacto fundari poteſt. Verum vulgatam receptamque interpunctionem ſequi præſtat, & baptiſmatum doctrinam intelligere. Unde apertius idem ſenſus elicietur. Quandoquidem utriuſque aquæ baptiſmatis doctrina ſimul juncta nihil aliud erat, quam peccatorum remiſſio, & Chriſti legis præſcriptio. Quanquam enim Apoſtolorum baptiſmus per ſe utrumque complectebatur, peccatorum tamen remiſſio, proprium quiddam Johannis Baptiſmi videri poterat: eamque ab ipſo Apoſtolorum baptiſmus quodammodo mutuatus fuerat. Apparet igitur, locum hunc cum in ipſo de aquæ baptiſmo revera non agatur, nihil ad rem facere, niſi quatenus nos docet baptiſmum iſtum Chriſtianæ diſciplinæ rudimentum non eſſe, alioquin inter ipſa hic numeratus fuiſſet, & propterea per hunc ipſum locum, ſi non ipſam de qua controverſamur adverſariorum ſententiam, at certe argumentum ipſum, quod ex eo ducunt, funditus everti conſtat.

CAPUT XII.

SEptimo loco ad hunc modum ex divinis literis adverſarii argumentari poſſe videntur. *Quicquid nos ſervat, eo nemo prorſus noſtrum carere debet. Atqui baptiſmus nos ſervat: Nemo igitur prorſus ex nobis baptiſmo carere debet.* Baptiſmum autem nos ſervare ad verbum ſcriptum eſt, 1 Petr. 3. 21, *quod & nos nunc ſimilis formæ ſalvos facit baptiſmus, &c.*

Hæc argumentatio, ſi ea quæ ſtatim conſequuntur verba paulo attentius legantur, plane futilis apparebit. Pergit enim Apoſtolus, & ait, *Non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum per reſurrectionem Jeſu Chriſti.* Ex quibus verbis perſpicuum eſt, Petrum baptiſmatis nomine, non aquæ baptiſmum intellexiſſe, de quo nos loquimur, ſed aliud omnino baptiſmi genus. Nam quod quidam ea verba ita interpretantur, quaſi dictum fuerit, baptiſmum quidem aquæ, ſive in quo aqua miniſtratur, nos ſervare, non tamen quatenus corpus abluit: ſed quatenus eo fit, ut bona conſcientia interroget &c, ſive, non quatenus in eo ſordes corporis deponuntur, ſed quatenus in eo bona conſcientia interrogat, &c.

Hæc inquam interpretatio ipſis verbis nullo prorſus pacto conſentanea eſt, in quibus nec dictio, *quatenus*, nec alia, quæ idem polleat, legitur: ſed ejuſmodi ſunt, ut nominis baptiſmatis explicationem in ipſis contineri neceſſe ſit. Nam quid obſecro aliud eſt, vel eſſe poteſt, *nos ſalvos facit baptiſma, non carnis depoſitio ſordium, ſed bonæ conſcientiæ interrogatio* (ſic enim ad verbum, ut vetus interpres vertit, legitur in Græcis codicibus) Quam, Nos ſalvos facit baptiſma, baptiſmatis autem nomine intelligo, non carnis ſordium depoſitionem, ſed bonæ conſcientiæ interrogationem, &c? Sive baptiſma, inquam, non quod carnis ſordium depoſitio eſt, ſed quod eſt bonæ conſcientiæ interrogatio. Certe in hunc ſenſum & planiſſimum & elegantiſſimum accepit ea verba autor ille, quiſquis eſt, vere aureorum illorum quæ in Vatabli Bibliis extant, in complures Teſtamenti Novi locos ſcholiorum. Sic enim ibi annotat: *Quaſi dicat, baptiſma, quo nos ſervamur, non eſt ablutio, qua eluuntur ſordes corporis: ſed declaratio recti & fidelis animi erga Deum, qua ſordes animæ eluuntur, ut aqua ſordes corporis.* Non poterat rectius neque concinnius, & Apoſtoli mens explicari, & ratio ſimul,

Digitized by Google

ſimul, quare ita locutus fuiſſet, pauciſſimis verbis exponi. Atque hac hujus loci explanatione retenta, ex ipſo loco apparet, falſum eſſe id, quod in adverſariorum argumento aſſumptum fuiſſe oportet, baptiſmum aquæ nos ſervare; tantum abeſt, ut ea aſſumptio hoc Petri teſtimonio confirmetur. Præterea interpretatio illa, ſive explicatio, quæ adverſariis favet, idcirco penitus eſt rejicienda, quod falſam ſententiam continet. Neque enim verum eſt, baptiſmum aquæ nos ſervare, quatenus in eo ſit bonæ conſcientiæ interrogatio illa. Poteſt enim fieri, ut in aquæ baptiſmo ſuſcipiendo fiat interrogatio illa, nec tamen is baptiſmus ſuſcipientem ſervet, quippe quia in ea interrogatione, ex qua ſalus proficiſcitur, non perſeveraverit. Non igitur baptiſmus, in quo aqua miniſtratur, ſervat nos, quatenus eam interrogationem continet: ſed ipſa interrogatio nos ſervat. Durat enim baptiſmus ille, etiamſi ceſſet interrogatio. Nam ſemel rite ſuſceptus aquæ baptiſmus, ut ipſi adverſarii volunt, nunquam aboletur, ſed ſi interrogatio ceſſaverit, quomodo, quæſo, interrogatio ipſa durabit? Nec vero quia Apoſtolus ſupra eum de eo cui reſpondet baptiſmus, qui nos ſervat, loqueretur, aquæ mentionem fecerit, per quam octo illæ animæ quæ in arca erant, diluvii tempore ſervatæ ſint, idcirco dicendum eſt, aquæ baptiſmi in comparatione hac rationem habitam fuiſſe. Primum enim, verba illa, *per aquam*, idem valere poſſunt, quod *in aqua*, quemadmodum & Caſtellio, & Beza locum citat, ad hanc interpretationem confirmandam aptiſſimum, in Epiſtola ad Rom. 4. 11. Ubi ſcriptum eſt, *Ut eſſet* (Abraham) *Pater omnium credentium, per præputium.* Ibi enim manifeſte, *credentium per præputium*, idem eſt, atque credentium in præputio, id eſt exiſtentium in præputio & credentium: ſeu credentium præputiatorum. Cui loco omnino ſimilis eſt ille, quanquam à Beza non animadverſus, eadem Epiſtola cap. 2. 27. *Et judicabit id, quod ex natura eſt præputium, legem conſummans, te, qui per literam, & circumciſionem prævaricator legis es.* Idem eſt enim, *per literam & circumciſionem*, quod, in litera & circumciſione, ſive, in litera & circumciſione exiſtens, id eſt, literam & circumciſionem habens, ut vertit Caſtellio, & ante ipſum annotator ille in Vatabli Bibliis explicuerat. Sed & alia nonnulla ejuſdem locutionis in Novo Teſtamento exempla extant. Quæ locutio ſane hoc loco omnino agnoſcenda videtur, cum ut ait Beza, Noë cum ſuis non per aquam (ſi res penitus introſpiciatur) ſed ex aqua ſervatus ſit, ſive (ut ipſa locutio fert) in ipſa aqua conſervatus. Nec præpoſitionis *per*, propria vis hic retineri poſſe videtur, niſi idem ſit per aquam, ac ſi dictum foret, per medias aquas, ut recte idem Beza animadvertit. Quæ cum ita ſint, nihil ad comparationem ipſam explicandam, & perſequendam aqua baptiſmi pertinere poteſt: cum neque ex ea, nec in ea ſervemur ullo pacto, aut certe non eo ſalutis genere, de quo hic agitur. Quod Bezam non vidiſſe, & exiſtimaſſe Apoſtolum ad emerſionem illam ex aqua baptiſmi reſpicere potuiſſe, vehementer miror. Nam, quod ait, baptiſmum hoc loco, & tanquam rem adumbratam, in liberatione Eccleſiæ è diluvio, & tanquam rem, quæ veram Chriſti Eccleſiæ liberationem adumbret, conſiderari, id nequaquam eſt concedendum, cum apertiſſimum ſit, baptiſmum hic non tanquam veram ſalutem noſtram adumbrantem, ſed tanquam ipſius inſtrumentalem cauſam commemorari. Inquit enim Apoſtolus, ut vidimus, *quod & nos nunc ſimilis formæ ſalvos facit baptiſma.* Non enim ipſius liberationis, ſed liberationis modi, ſeu potius inſtrumentalis cauſæ comparatio fit. Ex quo etiam apparet, baptiſmum non tanquam aliquid in ipſa liberatione è diluvio adumbratum, ſed tanquam id, quod illius liberationis inſtrumentali cauſæ, in liberatione noſtra reſpondeat, conſiderari. Itaque comparatur baptiſmus, ut manifeſtum eſt, cum arca. Ut enim tunc temporis arca illa octo illas animas cæteris omnibus pereuntibus, in medio aquarum, quas Deus ad ſceleſtos homines puniendos terris immiſerat, conſervavit, ſic hodie baptiſmus, baptiſmus inquam, non quo corporis ſordes eluuntur, ſed conſcientiæ ab operibus mortuis expurgatur, nos in medio omnium malorum, quæ Deus ad impiorum hominum ſcelera vindicanda orbi terrarum immittit, & immiſſurus eſt, perpetuo & conſervat, & conſervabit. Ita aquis diluvii in hac comparatione, non baptiſmi aquæ, ſed mala quibus cœlitus demiſſis homines obruuntur omnino reſpondent. Quod veriſſimum cenſeri poterit, etiamſi nobis non concedatur, nec ea verba, *per aquam*, tanquam, ſi, In aqua dictum fuiſſet, explicari poſſe, nec in alium ſenſum accipienda eſſe, quam, ut dicatur, aquæ ipſius ope octo illas animas, in arca conſervatas fuiſſe: aqua ſcilicet arcam ſuſtollente, ut in Vatabli Bibliis annotatum eſt. Poſſunt enim mala & calamitates etiam in hac parte aquis illis optime reſpondere. Siquidem calamitates impios quidem obruunt, ac deprimunt, pios vero ſervant, atque extollunt, dum per eas & à mundi illecebris retrahuntur, probatique, ut Paulus ait Rom. 3. 2, 3, divinæ gloriæ ſpe aluntur, ac confirmantur, & quanta ſint virtute præditi, quamque cæteris omnibus præſtent, manifeſtum faciunt. Nec tamen (ſi hæc dictionis *per*, ſignificatio retineatur) prorſus negaverim, Petrum in hac ſimilitudine afferenda, & explicanda, aquæ ipſius, quæ in baptiſmo miniſtratur, aliquam rationem habuiſſe, non quod in ipſa aqua hujus ſimilitudinis partem ullam revera conſtituerit, ſed quod ad ipſam duntaxat alluſerit, ut aqua nimirum cum aqua conferretur. Nam, quemadmodum baptiſmum, non proprium, ſed metaphoricum revera intelligit, ſic neceſſario aquæ nomine, cujus mentio tacite hic fiat, non veram, ſed metaphoricam aquam, eum intelligere ſtatuendum eſt: per aquam, non ſecus atque Noë cum ſuis per diluvii aquas in altum ſublatus, & ob eam rem conſervatus fuit, nos quoque in altum feramur, id eſt terrena incommoda omnia ſuperemus, atque hac ratione ſervemur. Jam vero nihil dico, quod ſi baptiſmum aquæ nos ſervare, ita intelligendum eſt, ut alia tamen ratione ſine ipſo ſervari poſſimus, infirmiſſima tota argumentatio redditur: ſin vero ita, ut ſine ipſo nulla ratione ſalus nobis contingere poſſit, id plane falſum eſt, & propterea indigniſſimum, quod à Petro dictum fuiſſe affirmetur. Nam ſupra non ſemel rationem hanc noſtram, accuratius explicavimus, & ejus vi argumenta adverſariorum convellimus. Quare jam ſatis ſuperque hæc quoque ipſorum argumentatio convicta videbitur. Quam earum poſtremam faciemus, quæ teſtimonium aliquod Sanctarum Literarum ſuppeditare credatur. Nam locus ille 1 Joh. 5. 6. *Hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem, &c.* ex quo ſi ibi de baptiſmo verba fierent, aliquod pro adverſariis argumentum elici poſſe videretur, adeo obſcurus eſt, ut in eo explicando nimium diu nobis immorandum eſſet. Quocirca, quod pauciſſimi hodie ſunt, qui aquæ nomine baptiſmum ibi ſignificatum minime fuiſſe non animadverterint, id in præſentia pro reſponſione ad quamcunque rationem inde ductam ſatis eſſe putabimus, deque illis adverſariorum rationibus deinceps videbimus, quæ etſi Sacris Literis conſentaneæ eſſe creduntur, longius tamen ſunt petitæ, nec quæ in ipſis ſumpta aſſumptave ſunt, aperto aliquo divino teſtimonio niti videntur.

CAPUT XIII.

Hujus igitur generis prima ratio hæc erit. *Circumciſio & aqua baptiſmus pares ſunt. Utraque enim nota eſt quædam externa ac peculiaris populi Dei, illa antiqui ſive Hebræi: hæc novi ſive Chriſtiani. Ut quemadmodum Chriſtianus populus in Hebræi populi locum ſucceſſit, ſic quoque baptiſmus in circumciſionis locum ſucceſſiſſe videatur. Quocirca ſicut circumciſio nemini prorſus, qui Hebræus merito dicendus eſſet, negligenda, aut*

præter-

prætermittenda erat, ita baptiſmus nemini prorſus, qui Chriſtianus merito dicendus ſit, negligendus aut prætermittendus eſt.

Hæc ratio infirmiſſima cenſeri debet, cum plane à veritate abhorreat, baptiſmum circumciſioni parem eſſe, & in ejus locum ſucceſſiſſe. Quod ita ſe habere fatentur neceſſe eſt ii ſaltem ex adverſariis noſtris, qui non modo infantes baptizari debere non concedunt, verum etiam ſi id fiat ipſum baptiſmum omnino perverti, & non levi injuria Chriſtum affici aperte contendunt. Certiſſimum eſt enim in populo Hebræo, non ſolum circumciſionem infantibus fuiſſe miniſtratam, ſed ſeveriſſime ab ipſo Deo præceptum Gen. 17. 12. Lev. 12. 3. ut mares omnes, octavo, poſtquam nati eſſent die omnino circumciderentur. Quod ſi dicant ſatis eſſe, ſi in eo baptiſmus circumciſioni par ſit, ut non ſecus atque ipſa Dei populi nota quædam peculiaris cenſeri debeat, cæterum animadvertendum eſſe, neminem naſci Chriſtianum, ſed per fidem in Chriſtum fieri, Hebræos vero naſci: quare mirum videri non poſſit, ſi circumcidendi erant filii Hebræorum recens nati, Chriſtianorum vero filii tum demum baptizandi ſunt, cum in Chriſtum crediderint. Reſpondeo, ne id quidem verum eſſe, ut ſcilicet perinde Chriſtianorum peculiaris nota baptiſmus aquæ ſit, atque circumciſio Hebræorum erat. Hicque dico pro conceſſo ab adverſariis ſumi id de quo potiſſimum inter nos diſputatur. Cum enim baptiſmus aquæ non alia ratione peculiaris nota Chriſtianorum eſſe poſſit, niſi quia divinitus mandatum fuerit, ut omnes Chriſtiani aqua baptizentur, idem eſt profecto baptiſmum iſtum peculiarem notam Chriſtianorum eſſe affirmare, atque illum divinitus omnibus Chriſtianis præſcriptum fuiſſe, aſſerere, id quod ego pernego. Et ſane ſi par ea in re baptiſmus circumciſioni futurus fuiſſet, quemadmodum apertiſſimis & comminationis ſi quis non obtemperaſſet, pleniſſimis verbis Hebræo populo univerſo imperatum fuit, ut omnes mares in perpetuum circumciderentur, ſic & diſerte & ſevere Chriſtianis univerſis imperatum fuiſſet, ut omnes in perpetuum baptiſmo aquæ tingerentur, quod cum nuſquam factum eſſe legatur, confitendum eſt, baptiſmum in eo, quod peculiaris nota Dei populi ſit, circumciſioni neutiquam parem eſſe, ſed longe diverſam utriuſque rationem, ea etiam in re ſtatui debere. Id autem vel ex eo intelligi poteſt, quod circumciſio nota eſt certa atque evidens ipſique corpori perpetuo inuſta: adeo ut ſemper eos, qui ipſa inſigniti fuerint, nullo errore a cæteris diſtinguere poſſis. Baptiſmus vero aquæ, præterquam quod nullam certam formam in miniſtrando habere dici poteſt, ut tot diverſi ejus miniſtrandi modi in Eccleſia uſurpati ſatis demonſtrant, poſtquam miniſtratus fuerit, nec apparet, nec corpus charactere aliquo ſignat, quo ullo prorſus modo, qui aqua baptizati fuerint, ab iis, qui minime fuerint, internoſci queant. Unde perſpicitur, ſi modo in aquæ baptiſmo aliquod Symbolum Chriſtianiſmi eſt, id non ipſam tinctionem ſive immerſionem eſſe, ſed nominis Jeſu Chriſti apertam & publicam profeſſionem, quæ Chriſtianorum certiſſima atque evidentiſſima ſimul ac perpetua nota eſt, quæ cum, ut ante non ſemel dictum fuit, ritui illi aqua tingendi alligata non ſit, ſed alio & alio modo, eoque multo etiam excellentiore in homine imprimi poſſit, eaque non ſemel tantum impreſſa ſufficiat, ut pote quæ niſi ſubinde renovetur, & quodammodo continuetur, prorſus deleatur, ineptum ſane eſt eam à ritu illo externo petere, qui ſemel duntaxat obitur, & nullum ſuiipſius poſt ſe veſtigium relinquit. Multa prudens prætereo, quæ ad æquiparationem iſtam baptiſmi cum circumciſione refellendam & porro adverſariorum rationis fundamentum labefactandum afferri poſſent, idque inter cætera, quod circumciſio ad mares tantum pertinebat, baptiſmus vero fœminis quoque eſt communis. Nam ſi nihil præterea docuiſſem, niſi in ea principium (ut loquuntur) manifeſte peti, funditus tamen tota argumentatio everſa fuiſſet. Quare de aliis, quæ ſuperſunt, accurate videamus.

CAPUT XIV.

Itaque ſecundum hujus generis rationum locum hæc argumentatio occupabit. *Baptiſmus & cœna Domini, quod ad utriuſque neceſſitatem attinet, pares ſunt. At nemo, qui Chriſtianus jure haberi velit, à cœna Domini ſponte abſtinere poteſt, igitur ne à baptiſmo quidem.* Baptiſmi autem & cœnæ Domini in uſus neceſſitate æquiparationem id primum probare videtur, quod baptiſmus non minus quam cœna Domini Eccleſiæ Sacramentum eſt. Deinde id, quod ſcriptum eſt à Paulo in initio cap. 10, prioris ad Corinth. ubi patres antiqui populi quadam ratione & baptizatos fuiſſe, & ex eodem ſpirituali cibo ac potu comediſſe, ac bibiſſe affirmat: nec tamen iis, qui peccaverunt, Deum percepiſſe demonſtrat. Quod illis in figura contigiſſe ait, id eſt adumbrationem quandam fuiſſe ejus, quod cum novo populo Deus facturus eſſet. Quare monet Corinthios, vel potius omnes Chriſtianos, ut ſibi caveant, neque, ſi peccaverint ſe evaſuros eſſe ſperent, quaſi dicat, exemplo illorum doceri poſſumus, nihil nobis profuturum, quod & baptizati fuerimus, & menſæ Domini participes facti ſimus, niſi à ſceleribus abſtineamus. Ex quo perſpicuum eſſe videtur, baptiſmi non ſecus ac cœnæ Domini uſum Chriſtianorum proprium eſſe. Adde, quod cœnæ Domini, ejuſque uſus, in Sacris Literis rara ſit mentio, baptiſmi admodum frequens. Quod ſane iudicare poteſt, ſi cœnæ Domini uſus neceſſarius eſt, multo magis neceſſarium eſſe uſum baptiſmi, vel, ſi cœnam Domini nemo noſtrum negligere debet, multo minus ab ullo ex nobis baptiſmum negligendum eſſe.

Ut ad univerſam iſtam ratiocinationem per partes ordine reſpondeam, dico primum, ſi quis negaret, baptiſmum pariter & cœnam Domini Eccleſiæ Sacramenta eſſe, haud facile ſane futurum id ex Sacris Literis probare. Verum quia hac de re privatim paulo poſt agemus, concedatur interea ita eſſe. Num idcirco in uſus neceſſitate omnino ſtatuetur utriuſque æquiparatio illa, quam adverſarii intelligunt? Non putarim. Hinc enim colligunt ipſi, omnibus Chriſtianis accipiendum eſſe baptiſmum, ut omnibus cœna Domini manducanda eſt. Ego vero nihil præterea colligendum eſſe dico, quam ſicut cœna Domini ab iis, quibus ejus uſus commendatus fuit, nequaquam negligi, aut prætermitti debet, baptiſmum ſimiliter ab iis, quibus ejus uſus commendatus eſt, ſeu pro quibus inſtitutus fuit nequaquam negligi, aut prætermitti debere. Neque enim video, cur Eccleſiæ Sacramentum, ſive ſacer ritus, ſub quo myſterium aliquod lateat, ſeu mavis cum quo myſterium aliquod ſit conjunctum, id etiam eſſe non poſſit, quod non omnibus, qui in Eccleſia ſunt, peræque ſit commune. Finge enim ſic rem ſe habere, ut nos affirmamus, aquæ videlicet baptiſmum pro iis tantum fuiſſe, qui ab alia quapiam ſive etiam nulla religione, ad Jeſu Chriſti religionem converterentur, idque etiamnum obſervari debere, prorſus conſtitue: numquid baptiſmus aquæ Eccleſiæ certa omnino ac præſtituta ceremonia haud myſterio vacans non erit? Poteſt igitur fieri, ut baptiſmus Eccleſiæ Sacramentum jure dici queat, nec tamen ejus uſus omnibus Chriſtianis peræque ſit communis. Jam vero deinde, quod attinet ad Pauli Apoſtoli teſtimonium de baptiſmi & cœnæ Domini in uſus neceſſitate æquiparatione, dico, non leviter eos falli, quicunque tandem illi ſint, qui eo loco de aquæ baptiſmo Chriſtianorum, deque cœna Domini tacite verba fieri opinantur. Quandoquidem manifeſtum eſt; ibi agi de donis à Deo Eccleſiæ conceſſis, quibus ſe illam in gratiam recepiſſe aperte teſtatur, quæ nihil profutura eſſe affirmatur, vel certe Dei punitionem non averſura, aut cohibitura, niſi quis

divinis

divini s monitis convenienter vivat. Quid quæſo huc aquæ terrenæ baptiſmus, & cœnæ Domini manducatio pertinere poteſt, quæ, licet ab ipſo Deo utrumque inſtitutum dici poſſit, non tamen Dei, ſunt dona Eccleſiæ conceſſa, ſed ipſius Eccleſiæ voluntarii actus ſive operationes? Quamvis enim concederemus per baptiſmum, & cœnam Domini multa bona nobis Deum largiri, eaque in ipſis omnino contineri, & quodammodo incluſa eſſe, ea tamen, quæ in expreſſa comparationis, ſeu collationis priore parte commemorantur, manifeſtum faciunt, in altera quæ reticetur, non res ejuſmodi, quæ in noſtra poteſtate aliqua ex parte ſint poſitæ, ſed quæ plane divinitus ad nos proficiſcantur, ea in re nihil nobis agentibus intelligendas eſſe. Et propterea certiſſimum eſſe debet, baptiſmum illum Hebræi populi, qui Moſe ductore ipſis ea in re nihil agentibus, niſi quod Moſem ſecuti erant, contigerat, non cum aquæ, quod magna ex parte ipſius baptizati opus erat, ſed cum ſpiritus baptiſmate, id eſt cum illis Spiritus Sancti conſpicuis donis, quæ Chriſto auctore iis ſtatim dabantur, qui ipſum Chriſtum ſecuti eſſent, mannæ vero cœlitus demiſſæ comeſtionem, & aquæ ex petra ope divina manantis potum, non cum Dominicæ cœnæ cibo, ac potione, quæ ipſorum hominum operationes ſunt, ſed cum donis aliis ſpiritualibus, quæ deinde Eccleſiæ divinitus perpetuo concedebantur, de quibus late diſſerit idem Apoſtolus, 1 Cor. 12. 13, 14, & Epheſ. 4, à Paulo eo in loco tacite conferri. Qui tacite quoque poſteriora hæc dona potionis & cibi nomine ideo appellat, quod, quemadmodum cibo & potione corpus alitur, & ſuſtentatur, ſic donis iſtis Eccleſia conſtruitur, & conſervatur, ut ex modo citatis locis liquido apparet. Nam alibi etiam iis donis cibi ac potionis Chriſtianorum appellationem tribuit, ut videre eſt eodem cap. 10, prioris ad Corinth. 17, & 12. 13. Quorum donorum, cum ob eam cauſam, in cœna Domini Symbola quædam extarent, priorum autem in aquæ baptiſmo (nam baptiſmi nomine, ea potiſſimum appellata fuiſſe palam eſt) non negaverim potuiſſe Paulum cum collationem illam inſtituit, ad baptiſmum aquæ, & ad cœnam Domini alludendo reſpicere. Quippe certum eſt, tunc temporis eos, qui ex Judæis & gentibus ad Chriſtum convertebantur, baptiſmo aquæ primum ſemel tingi conſueviſſe, deinde vero identidem Domini cœnam manducaſſe. Non tamen propterea baptiſmus aquæ cœnæ Domini æquiparatur, nec porro vel ipſe, vel illa eo loco, tanquam aliquid omnium Chriſtianorum proprium atque perpetuum ab Apoſtolo conſideratur, cum ne ipſa quidem ſpiritualia dona, de quibus revera ait, tanquam talia ab ipſo conſiderari potuerint. Namque compertum eſt, poſtquam ſatis ea ratione Chriſtiana veritas confirmata fuit, manente adhuc vera Eccleſia, deſiiſſe dona illa maxima ex parte, præſertim vero conſpicua illa priora, quæ ſtatim Chriſto obtemperantibus concedebantur. Ex quo apparet, ſi quid modo ex Pauli loco iſto colligere libet, quod ad præſentem quæſtionem pertineat, nihil ſane aptius colligi poſſe, quam baptiſmum aquæ ſimiliter deſiiſſe, qui, ut dictum eſt, eorum donorum imago quædam erat, & ad quem eam ob cauſam Paulum alluſiſſe dici fortaſſe poteſt, tantum abeſt, ut ex Pauli verbis baptiſmi aquæ in Eccleſia perpetuitas, ut ita dicam, & neceſſarius uſus, ſive propter ipſius cum Dominica cœna æquiparationem, ſive alia quavis ratione elici queat. Poſtremo, quod dicebatur, baptiſmi in Sacris Literis multo frequentiorem mentionem eſſe, quam Dominicæ cœnæ, id adeo frivolum eſt, ut nulla refutatione indigeat. Quid enim refert vel millies baptiſmi mentionem fieri, cœnæ autem Dominicæ ſemel tantum, niſi quemadmodum cœna Domini fuit, ſic baptiſmus, quoque Eccleſiæ univerſæ in perpetuum præſcriptus eſſe inveniatur? Manifeſtum eſt de cœna Domini ipſius Domini Jeſu præceptum Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 24: *Hoc facite in mei commemorationem.* Quod & ad omnes peræque Chriſtianos, & perpetuo pertinere non ſecus ac pleraque alia, quæ ipſis Apoſtolis ſuis dixit, & præcepit Chriſtus, cum ratio ipſa aperte docet, tum Pauli auctoritas plane convincit: qui, ut ſupra alibi obſervavimus, ad Corinth. ſcribens 1 Cor. 10. 16, 17, ſic ait, *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Chriſti eſt? Quoniam unus panis, unum corpus multi ſumus. Omnes enim de uno pane participamus.* Quæ verba profecto ad omnes Chriſtianos peræque tanquam univerſæ Eccleſiæ ritum cœnam Domini pertinere, manifeſte oſtendunt. Id autem perpetuo futurum illa evidenter declarant, quæ ſive ex perſona ipſius Chriſti, ſive ex perſona ſui eiſdem Corinthiis ſcribit 1 Cor. 11. 26, *Quotieſcunque manducabitis panem hunc & calicem hunc bibetis, mortem Domini annunciabitis donec veniat.* Quibus etiam Corinthiis, ab ipſo Chriſto de ſuo inſtituto monitus, quemadmodum ibidem apparet, ut ritum illum ſervarent, multo ante præceperat, cujus ſervandi modum, quatenus neceſſe erat, adhuc præſcribit, invectum in eam Eccleſiam morem acriter redarguit, & ſummam religionem inculcat. Quid tale obſecro uſquam de aquæ baptiſmo legitur? Certe non modo nihil ejuſmodi de eo baptiſmo ſcriptum uſquam fuiſſe, ſed ne ejus quidem mentionem ita frequentem in divinis literis eſſe, ut adverſarii putant, ex iis, quæ hactenus diſſeruimus, ſatis intelligi poſſe arbitramur. Ex quibus duæ præterea quæ adhuc reſtant, ejuſdem generis adverſariorum ratiunculæ ſatis confutatæ videntur. Quoſdam enim ex ipſis dicentes audivimus, niſi recepta de baptiſmo aquæ, adverſus quam nos diſputamus, ſententia vera ſit, non futura duo Eccleſiæ Sacramenta, ſed unum tantum. Quaſi vero alicubi diſerte ſcriptum in Sacris Literis inveniatur, duo omnino eſſe Sacramenta Eccleſiæ. In quibus ne Sacramentorum quidem Eccleſiæ ulla fit mentio. Nam neque cœna Dominica unquam Sacramentum, ne dum Eccleſiæ Sacramentum, in ipſis nominatur. Ut ſupervacaneum ſit, de vocabuli vi diſſerere, atque docere, aquæ baptiſmum Eccleſiæ Sacramentum dici poſſe, etiamſi peræque omnibus qui Chriſtiani jure dici velint, ſuſcipiendus non ſit, quod tamen paulo ante à nobis in rudiorum gratiam factum eſt. Cœna Domini non idcirco ad omnes Chriſtianos ex æquo ſpectat, quia Sacramentum Eccleſiæ ſit, ſed quia & Chriſtus ita præcipit, & ejus Apoſtoli docuerunt, neque ulla cauſa eſt, cur Chriſtianus aliquis ab ea abſtinere poſſit. An non quilibet Chriſtianus Domini Jeſu, donec veniat mortem annunciare debet, ejuſque rei memoriam ſolennem celebrare, ipſique Domino de tam eximia charitate, tantoque beneficio publice gratias agere? Aut quid eſt, cur magis uni, quam alii Chriſtianorum generi, ſeu magis uno, quam alio tempore id mandatum fuiſſe ſuſpicari poſſimus? At vero, ut ex ſupra diſputatis liquet, nec ullum prorſus generale præceptum de aquæ baptiſmo ſuſcipiendo extat, nec cauſa ulla eſt, cur ii, qui Jeſu Chriſto nomen publice ac perpetuo dederunt, eo tingendi ſint, nec deſunt rationes, quæ ſuadeant, pro iis etiam, qui Apoſtolorum juſſu, eo tingebantur, ſeu pro ejuſmodi hominibus non in perpetuum, ſed ad tempus inſtitutum fuiſſe. Altera adverſariorum ratiuncula eſt, fieri non potuiſſe, ut toties in divinis literis tanquam res ad Eccleſiam pertinens baptiſmus commemoratus eſſet, niſi omnes Chriſtiani pariter eo tincti eſſe perpetuo debuiſſent. Hæc ratio, quam ſit futilis, ea demonſtrant, quæ paulo ante diximus. Nonnulli ex iis locis, quos adverſarii intelligunt, non de baptiſmo aquæ, de quo nos agimus, ſed de alio quopiam loquuntur. Itaque non adeo frequens, ut ipſi putant eſt aquæ baptiſmi mentio in Sacra Scriptura. Sed ne frequens quidem admodum eſſet, etiam ſi omnes illi loci de eo baptiſmo loquerentur. Pauci enim ſunt omnino. Præterea, non quam ſæpe aliquid tanquam ad Eccleſiam pertinens commemoratum fuerit, ſed quomodo pertinere, vel explicatum ſit, vel indicatum, attendendum eſt.

Quid enim, ſi alicubi ita pertinere ad Eccleſiam aquæ baptiſmus indicetur, ut non omnes Chriſtianos ejus participes eſſe omnino debere, ſimul oſtendatur? Quod ſane factum fuiſſe poſtmodum docebimus. Ad hæc ſatis eſſet, ad eos omnes aquæ baptiſmum pertinere, qui ſimiles eſſent illorum, qui tunc cum ea verba dicta ſunt Chriſti Eccleſiam conſtituebant, & de quibus ſermo erat, ut enim ſæpius dictum fuit, ingens diſcrimen eſt in aquæ baptiſmi negotio inter primitivam illam ex gentibus & Judæis ad Chriſti nomen converſis conſtantem Eccleſiam, & eas quæ deinceps uſque ad hæc tempora ex iis, qui ab ipſis incunabulis Chriſto nomen publice dederunt, coagmentatæ fuere.

CAPUT XV.

HActenus ad ea omnia reſpondimus, aut certe reſpondere conati ſumus, quæ ad ſententiam adverſariorum confirmandam, vel ex ipſis Sacris Literis elici poſſe videbantur, vel tanquam illis conſentanea excogitari poterant. Nunc de alterius generis ratione quadam agendum eſt. Objicitur enim nobis perpetuus ab Apoſtolorum temporibus Eccleſiæ uſus, in quam nemo unquam receptus fuerit, quin prius aqua baptizatus eſſet.

Iſthæc ratio nullius ponderis idcirco cenſenda eſt, quia in ipſa id ſumitur pro conceſſo, quod nunquam probabitur. Nam quomodo unquam de iſto perpetuo Eccleſiæ uſu docebimur? In hiſtoria certe à Luca de actis Apoſtolicis conſcripta, quæ ut ante omnes Eccleſiaſticas hiſtorias perſcripta fuit, ſic omnium certiſſima eſt, imo ſola inter omnes indubitata habetur, iſtius uſus initium non apparet. Quin potius ex ea, ſi aliquid huc pertinens colligi poteſt, contrarium colligitur. Primum enim eorum, de quibus potiſſimum controverſamur, nullius in ea baptizari exemplum extat. Nemo enim ex iis, qui poſtquam adoleverant, & per ætatem Euangelii prædicationi aſſentiri, & credere potuerant, nullam præter Chriſti religionem profeſſi erant, baptizatus fuiſſe legitur, quamvis magnum numerum iſtorum in eo annorum ſpatio, quod ea hiſtoria comprehenſum eſt extitiſſe plane ſit veriſimile, filios ſcilicet illorum, qui ad Chriſtum converſi fuerant, omnes, qui vel poſtea nati erant, vel cum parentes crediderant, infantiæ tempus nondum exceſſerant. Atque ex poſterioribus his ſi tamen aliquos baptizatos, in ea hiſtoria legi, quiſpiam contenderit, certum eſt, iſtud tunc factum fuiſſe narrari, cum infantes adhuc eſſent, & eodem tempore, quo parentes ipſi baptizati ſunt, ut non modo Chriſti religionem nunquam profeſſi eſſent ſed ne Chriſtianorum quidem filii dici poſſent. Atqui nos de iis præcipue quærimus, qui & Chriſtianorum ſunt filii, & ipſi jam Chriſti nomen publice ſunt profeſſi. Chriſtianos autem hoc loco eos omnes appello, qui Chriſto nomen dederunt. Mitto, quod nuſquam in actis Apoſtolorum legitur, eos præcepiſſe, ut filii eorum, qui credidiſſent, vel naſcituri, vel qui per ætatem nondum credere poterant, poſtea baptizarentur, & hunc morem in Eccleſia inſtituiſſe. Sed neque ipſum morem alia quavis ratione receptum fuiſſe ibi ſcriptum invenies. Cujus rei profecto, ſi ita factum eſſet, ſi non in hiſtoria illa, at alicubi ſaltem in Novi Fœderis ſcriptis mentio facta fuiſſet. Quemadmodum de cœna Domini Paulum præcepiſſe, & ejus ritus ſervandi morem jam in Eccleſia inſtitutum, & ab omnibus Chriſtianis uſurpatum fuiſſe legitur. At nihil ejuſmodi de aquæ baptiſmo, in univerſo Teſtamento Novo ſcriptum extat, ſed quædam potius, quæ contrarium demonſtrare poſſint, ut ſequente capite dicetur. Deinde ne ii quidem omnes, qui ad Chriſtum convertebantur, aquæ baptiſmo ab Apoſtolis in ejuſmodi hominibus initiandis tincti fuiſſe leguntur. Apollos natione Judæus, & de Domino ea tantum edoctus, quæ Johannes dixerat Act. 8. 24, exquiſitius ab Aquila & Priſcilla in Dei via inſtituitur; nec tamen ab ipſis in Domini Jeſu Chriſti nomen aqua baptizatur, vel, ut baptizetur, curatur. Nec vero ab alio quopiam id antea factum fuiſſe veriſimile eſt, cum is baptiſma tantum Johannis ſciviſſe dicatur. Nam, ſi quis dicat veriſimile eſſe, ut is ab Aquila & Priſcilla vel baptizatus, vel ut baptizaretur admonitus fuerit, quamvis id in hiſtoria expreſſum non ſit; quam plane contra res ſe habeat, id eſt quam nullo modo ſit veriſimile, Lucam vel id ignoraturum vel prætermiſſurum fuiſſe, omnibus judicandum relinquo. Cæterum non eſt, quod iis reſpondere laboremus, qui dicant, ſatis baptizatum aqua Apollo fuiſſe, qui Johannis baptiſmate tinctus fuit, ſupra enim capite ſexto demonſtratum eſt, alium fuiſſe Johannis baptiſmum, quam Apoſtolorum poſt Chriſti reſurrectionem, & nos de hoc, non de illo quærimus. Adde, quod, ſi Apollo aquæ baptiſmo à Johanne uſurpato tinctum fuiſſe propterea aſſerere poſſumus, quia ſcriptum ſit eum ſciviſſe Johannis baptiſma, multo magis id affirmare licebit, de diſcipulis illis, quos Paulus Epheſi reperit Act. 19, qui ab ipſo interrogati, in quid baptizati eſſent, reſpondent, in Johannis baptiſma. Hoc autem verum eſſe non poteſt, quin ſimul verum ſit, eum baptiſmum Apoſtolorum inſtituto non ſufficere, cum diſcipuli illi poſtea in Domini Jeſu nomen baptizati fuerint, quemadmodum eodem ſexto capite diſputatum eſt. Johannis porro baptiſmum Apoſtolorum inſtituto non fuiſſe ſatis, id etiam demonſtrat, quod ab ipſo initio in aggregandis ad Chriſti Eccleſiam credentibus jubet Petrus, ut baptizentur omnes in nomine Jeſu Chriſti, nulla prorſus Johannis baptiſmatis ratione habita, cum tamen veriſimile eſſet, permultos ex illis tribus circiter millibus baptizatos fuiſſe à Johanne, ad quem ut baptizarentur univerſam Judæam Matth. 3. 5, & Hieroſolymam ac Jordanis oram paucis ante id eſt quatuor plus minus annis acceſſiſſe, & omnem populum ab eo baptizatum fuiſſe conſtabat. Quod ſi quis rationem diverſitatis inter Apollo, & diſcipulos illos quærat, cur ſcilicet hi in Domini Jeſu nomen aqua baptizati fuerint, ille vero minime, nulla alia reddi poteſt, niſi quod diſcipuli illi nunquam antea aperte Chriſto nomen dederant, quippe qui ne credendum quidem in Chriſtum eſſe bene noverant, ut ex ipſa hiſtoria ſatis liquet. Apollos vero licet Johannis tantum baptiſma ſciret, id eſt doctrinam teneret, eam tamen adeo recte perceperat, ac penitus imbiberat, ut κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου, id eſt in via Domini inſtitutus dici meruerit, & non ſolum Jeſu Chriſto, in quem credendum eſſe Johannes monuerat, fidem habuiſſet, ſed jam ſua ſponte (licet nondum alioqui Chriſti ſacris initiatus) ſpiritu fervens diligenter, quatenus noverat, de eo docuiſſet, & in ipſa Judæorum ſynagoga libere locutus eſſet. Quod certe plus etiam eſt, quam Jeſu Chriſto publice nomen dediſſe. Ex quo mirifice confirmatur ſententia noſtra, aquæ baptiſmum in Jeſu Chriſti nomen ab Apoſtolis miniſtratum, id eſt baptiſmum de quo diſputamus, pro iis inſtitutum fuiſſe, qui antea Jeſu Chriſti nomen publice profeſſi non eſſent, eos vero qui jam eſſent profeſſi eo baptiſmo tingi non conſueviſſe, aut certe non opus fuiſſe. Nihil autem dico, quod admodum frequenter in illis Lucæ commentariis converſorum ad Chriſtum fit mentio, & Eccleſiæ recens adnumeratorum, nulla prorſus aquæ baptiſmi mentione facta, ut apparet ex capite 4. 4. cap. 5. 14. cap. 6. 7. cap. 9. 34, & 42. cap. 11. 21, & 24. & cap. 12. 12. cap. 13. 12, & 43, & 48. cap. 14. 1. cap. 17. 4, 12, & 34. & cap. 19. 18. Nam facile concedo, etiamſi iſti omnes aqua baptizati fuiſſent, potuiſſe tamen ejus baptiſmi mentionem omitti. Videoque ex verbis Petri cap. 10. 47, & Eunuchi cap. 8. ℣. 36, colligi poſſe, eum ritum in Eccleſia jam receptum fuiſſe, ut ii, qui ad Chriſti Eccleſiam recens aggregarentur, ſive ad Chriſtum converterentur, aquæ baptiſmo in ejus nomine tingerentur. Verum viciſſim ex locis ante dictis adverſarios ſuſpicari par eſt, non

Digitized by Google

uſque adeo neceſſe fuiſſe eum morem ſervare, & non invitos fateri, in ea ſcilicet hiſtoria & in univerſis Apoſtolorum ſcriptis ne veſtigium quidem extare moris illius baptizandi eos, qui Jeſu Chriſto nomen ab ineunte ætate dediſſent. Quod ſane non leve argumentum eſt, non ſolum nil nos cogere, ut eum morem ſervemus, verum etiam in ipſa primitiva Apoſtolica Eccleſia ſervatum non fuiſſe. Quid igitur reliquorum ſcriptorum auctoritas, qui de more Eccleſiæ in baptiſmo miniſtrando jam tum recepto aliquo modo teſtentur, ponderis habere poterit, præſertim cum nemo ex ipſis ſit, cujus modo ſcripta adulterina aliqua ſaltem ex parte eſſe non credantur, qui ab illis temporibus centum plus minus annorum ſpatio non abfuerit? Certe Euſebius ſe primum fuiſſe, qui poſt Apoſtolorum tempora Eccleſiaſticam hiſtoriam ſcribere aggreſſus fuerit, in ipſo hiſtoriæ ſuæ initio affirmat. Is autem poſt trecenteſimum Chriſti annum floruit. Quod ſi morem iſtum de quo ambigimus, ab ipſo Eccleſiæ initio receptum fuiſſe non conſtat, quid attinet conſequentium annorum morem ullumque ex hiſtoricis, quantumvis gravibus & veridicis afferre, maxime cum palam ſit, ſtatim poſt Apoſtolorum mortem, quin etiam ipſis Apoſtolis adhuc viventibus, multas aniles ſuperſtitiones, multas divini cultus corruptelas, multas denique hæreſes in Eccleſiam irrepſiſſe, eamque perturbaſſe? Sed finge perpetuum iſtum Eccleſiæ uſum, Apoſtolis etiam ipſis vel auctoribus, vel approbantibus. Num propterea is nobis pro lege inviolabili eſſe debebit, nec, etiamſi præſens neceſſitas aliter poſtulare videatur, ab eo diſcedere licebit? Tanta profecto vis atque auctoritas non moribus, quamvis antiquiſſimis, præſertim in rebus iſtis externis, quæ non natura & veritate ipſa, ſed inſtituto tantum nituntur, verum divinis iiſdemque apertiſſimis præceptis, duntaxat tribuenda eſt. Quapropter, niſi divinum, idque expreſſum mandatum proferatur, non ſolum morem iſtum aqua omnes Chriſtianos rite baptizandi vetuſtiſſimum licet atque perpetuum, ſervari omnino debere non probabitur, ſed fieri etiam poterit, ut eum mordicus retinere ſit nefas; non quidem propter ipſum morem, qui alioqui aliquid mali continere poſſit, ſed quia Chriſtiana charitas propter mutatas temporum, & perſonarum rationes aliud requirat, eumque vel ex parte, vel ex toto abjici debere, plane ſuadeat. Quod & factum aliquando fuiſſe, mihi ſane ſit veriſimile. Novatianos quidem ſaltem ab initio, nullo baptiſmo fuiſſe uſos, & multos ſemper inter ipſos baptiſmo caruiſſe, id ſatis docere poteſt quod Novatus baptiſmum abrogaverat, teſte apud Euſebium a Dionyſio Alexandriæ Epiſcopo viro inſigni, in Epiſtola quarta de baptiſmate. Quare cum in nono Nicenæ Synodi Canone, ut apud Ruſinum b extat, Clericos Catharos, qui iidem plane ſunt, qui Novatiani, ſi per pœnitentiam ad Eccleſiam converterentur, & Eccleſiaſtica dogmata confiterentur in ſuo ordine ſuſcipi debere decretum fuerit, nulla prorſus baptiſmi mentione facta, ſatis conſtare videtur, non ſemper, neque in omnibus baptiſmum ab Eccleſia requiſitum fuiſſe. Nam certe, ſi Nicæna Synodus ex iſtis, qui forte baptizati non eſſent, baptizari omnino voluiſſet, id etiam aperte dixiſſet; quemadmodum diſerte Canone 21 ſtatuit, ut Paulianiſtæ, qui Photiniani ſunt, rebaptizarentur. Atque hæc ad argumentum ex perpetuo (ut credebatur) Eccleſiæ inſtituto ductum reſpondiſſe ſit ſatis.

a Lib. 7. cap. 7. Eccl. Hiſt. b Ruf. lib. 1. cap. 6.

CAPUT XVI.

JAm vero, cum nihil à nobis vel teſtimoniorum, vel rationum prætermiſſum fuerit, unde adverſariorum ſententiam probari cuipiam ſano homini videri poſſe putaverimus, atque ea in re optima cum fide perpetuo verſati ſimus, nihil verbis extenuantes eorum, quæ pro adverſariis allata fuerunt; cum niſi vehementer fallimur, ſatis ad omnia reſponſum per nos fuerit, confecta certe res videtur, atque ut præfati ſumus, abunde probatum, non fuiſſe omnibus, qui Chriſti diſcipuli eſſe velint, peræque & in perpetuum aquæ baptiſmum ſuſcipiendi præceptum datum, & ob eam rem poſſe quempiam & nominari, & revera eſſe Chriſtianum licet aquæ baptiſmum vel nunquam vel non rite, cum tamen poſſet, acceperit. Quod ſi aliqui ſunt, qui à nobis præterea omnino requirant, ut vel Sanctarum Literarum teſtimoniis, vel rationibus inde ductis ſententiam noſtram confirmemus. ii profecto aut diſputandi, veritatemque inveſtigandi rationem nullo modo tenent, aut iniqui prorſus adverſum nos ſunt. Quis enim audivit unquam, neceſſe eſſe, ut is, qui negat, probet ſententiam ſuam, nec ſatis eſſe, ſi omnia refellat, quæ id, quod ipſe negat, probare videantur? Præſertim, cum id quod affirmatur, nullam penitus cum ipſa rerum natura ſocietatem habet, ſed totum ex conſtituto pendet, nec de eo aliquid conſtat, niſi, quod ab affirmante in medium prolatum fuerit? Nam ejus generis aqua baptizandi præceptum eſſe, cum per ſe manifeſtum eſt, tum ex iis, quæ ſupra diſputata ſunt, intelligi poteſt. Quanquam, ſi quis recte animadverterit, non pauca hucuſque à nobis dicta fuere, quæ per ſe ipſa facile oſtendere poſſunt, jure a nobis negari de baptiſmo aquæ ſuſcipiendo ullum Chriſti, vel Apoſtolorum ejus generale & perpetuum mandatum extare. Verum ne quid à quoquam hac in diſputatione noſtra deſiderari poſſit, ea in unum colligentes, quæ diſperſe antea dicta ſunt, atque iis præterea nonnulla addentes, primum divina teſtimonia, deinde rationes illis conſentaneas, quæ ſententiam noſtram potiſſimum confirmare poſſint, hoc capite, quam breviſſime fieri poterit, perſtringemus.

Primum igitur divinum teſtimonium ſit id, quod multis in locis ſcriptum eſt Luc. 3. 16. Act. 1. 5. XI. 6. *Johannem quidem aqua baptizaſſe, Chriſtum vero Spiritu Sancto baptizare.* Ex quo apparet, proprium Chriſtianorum eſſe non aqua, ſed Spiritu Sancto baptizari, ob eamque rem ad Chriſtianum hominem ſive efficiendum, ſive etiam declarandum, aquæ baptiſmum non requiri, eumque ritum tanquam Johannis proprium agnoſci debere, qui quod attinet ad ipſius diſciplinam, ſub lege erat, nec dum in regno Dei verſabatur Matth. 11. 11. Et ſi is ritus ab Apoſtolis in Eccleſiæ initiis ſervatus fuit, cum ſcilicet Euangelicæ diſciplinæ adhuc rudes erant homines, nihil idcirco tamen Eccleſiam cogere, ut eum perpetuo ſervet, cum jam ſpiritualis Chriſti lex mundo innotuit univerſo, nedum ut eum ritum, aliter uſurpet, quam unquam Apoſtoli ipſi uſurpaſſe leguntur, & aquæ baptiſmum iis etiam miniſtret, qui ex Chriſtianis, hoc eſt Chriſtianam religionem profitentibus nati ſunt, & ab ineunte ætate Chriſto nomen publice dederunt, vel quamvis aliam ob cauſam jam pro Chriſtianis ab omnibus habentur, & agnoſcuntur.

Secundum teſtimonium, idque judicio meo apertiſſimum, erunt verba illa Pauli 1 Cor. 1. 17. *Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare.* Nam ſi præceptum Chriſti eſſet, ut ipſius diſcipuli baptizarent, idque munus, ut quidem neceſſe eſſet, Apoſtolis mandaſſet, falſo omnino ita loquutus fuiſſet Apoſtolus. Reſponſionem ad ea, quæ contra hanc noſtram ejus loci interpretationem, ſeu mavis ex eo loco (ut ita dicam) collectionem dici poſſunt, partim habes ſupra cap. 2. partim per te inveſtigare poteris, ſi conſideraveris, etiamſi Chriſtus Paulo Apoſtolo mandaſſet, non quidem ut ipſe vel per ſe, vel per alium baptizaret, ſed tantum modo ut credentes de baptiſmo ſuſcipiendo admoneret, non tamen ad eum modum locuturum Paulum fuiſſe, nec ſimpliciter dicturum, ſe à Chriſto ad baptizandum miſſum non fuiſſe, quæ verba omne de baptiſmo præceptum ipſi à Chriſto datum, excludere videntur, ſed totam rem accuratius omnino explicaturum.

Tertium teſtimonium, ſunt ejuſdem Pauli ea verba ad Galatas ſcripta Gal. 3. 27, *Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Quæ aperte oſtendunt aliquos fuiſſe inter eos, ad quos ſcribit, qui vel non eſſent, vel poſſent non eſſe baptizati. Nam ſi omnes omnino baptizati fuiſſent, non, quicunque baptizati eſtis, ſed omnes quia baptizati eſtis, &c, ſine dubio dixiſſet. Atqui ut in ipſius Epiſtolæ initio apparet, ad Galatiæ Eccleſias ſcribit Paulus. Ergo in Eccleſia ipſa reperiri poſſunt, qui baptizati non ſint. Nec ſane video, quid habeant adverſarii, quod reſpondeant, niſi Paulum, etiamſi ſecundis verborum perſonis utitur, non tamen de iis tantum ad quos ſcribit, ſed de aliis quoque loqui velint, ejuſque verba perinde accipienda eſſe contendant, ac ſi dixiſſet, quicunque baptizati ſunt. Cujus loquendi modi, niſi exemplum aliquod proferatur, non coacta ſolum, ſed plane abſurda penituſque rejicienda iſthæc interpretatio videri debet. Nos quidem, cum is, qui loquitur ſimilis ea in re aliorum eſt, ut Paulus erat, qui & ipſe in Chriſtum baptizatus fuerat Act. 9, ejuſmodi locutionem, vix uſquam reperiri poſſe perſuaſi ſumus. Illud certiſſimum eſt, verba Pauli id præ ſe ferre, atque ſonare, quod à nobis dictum eſt, ut non ſatis ſit eandem locutionem alio ſenſu ſcriptam invenire, niſi etiam, cur hoc loco non frequens & uſitata, ſed rara quædam atque inſolens interpretatio ſequenda ſit, validiſſimis rationibus demonſtretur. Nam quod quidam conſuetam eorum verborum vim, hoc etiam loco agnoſcentes, ajunt, Paulum propter catechumenos qui vel erant, vel eſſe in Galatiæ Eccleſiis poterant, ad eum modum locutum fuiſſe, nullo pacto eſt admittendum, ut enim modo dicebamus ad ipſas Eccleſias Galatiæ ſcribit Paulus, catechumeni autem, præſertim vero ſi adverſariorum de baptiſmi neceſſitate ſententia vera eſt, membra, ſeu pars Eccleſiæ non ſunt, ſed ne in Eccleſia quidem eſſe ulla ratione dici poſſunt. Mitto, quod mos iſte catechumenos quoſdam habendi, id eſt homines per aliquod tempus antequam baptiſmo aquæ tingerentur, in Chriſtiana pietate inſtituendi, jam tum in Eccleſia receptus fuiſſe, nuſquam in Sacris Literis indicatur: ex quibus intelligi poteſt, eos qui baptizabantur, nulla alia prævia diligentiore inſtitutione ſimul atque Euangelii prædicationi aſſentiebantur, baptiſmum accipere conſueviſſe. Quod ſi quis quærat, qui igitur erant iſti, vel eſſe poterant in Galatiæ Eccleſiis, non baptizati? Dico, eos omnes fuiſſe, aut eſſe potuiſſe, qui poſt primam Galatarum ad Chriſtum converſionem in Chriſtiana religione, deinceps inter ipſos educati eſſent, quorum non exiguum numerum fuiſſe plane eſt veriſimile. Sed quid attinet, quinam iſti eſſent, inquirere? Satis eſt ad ſententiam noſtram confirmandam, ex Pauli verbis aperte colligi, Eccleſiæ membra aliquos eſſe poſſe, qui baptizati non ſint. Quibus conſona ſunt illa ad Rom. 6. 3. *Quicunque baptizati ſumus in Chriſtum Jeſum, in mortem ipſius baptizati ſumus.* Sed quoniam non ita aperta ſunt, & poſſunt non ad Romanos illos tantum, & Paulum, ſed ad omnes homines referri, ac ſi dictum fuiſſet, non quicunque ex nobis (quod quidem probabilius videtur) ſed quicunque ex omnibus hominibus, propterea ab eis in teſtimonium adducendis, abſtinui.

Pro quarto teſtimonio proferemus id, quod ſcriptum eſt in initio cap. 6. Epiſt. ad Hebr. ubi rudimenta Chriſtianæ diſciplinæ enarrantur, nec tamen ipſe aquæ baptiſmus inter ea commemoratur, ut ſupra cap. 11. demonſtratum fuit. Nam certe, ſi aquæ baptiſmus omnibus, qui Chriſtiani merito dici velint, ſuſcipiendus eſſet, nec, antequam aqua baptizatus fuiſſet, quiſquam jure Chriſtianus nominari poſſet, non modo Chriſtianæ diſciplinæ rudimentum, ſed unum ex præcipuis rudimentis aquæ baptiſmus eſſet. Atqui in hoc differt à baptiſmo cœna Domini, quod quamvis cœna Domini, omnibus Chriſtianis communis eſſe debeat, rudimentum tamen Chriſtianæ diſciplinæ dici non poteſt, ſed perfectorum Chriſtianorum, id eſt, eorum qui Chriſti mortis beneficium jam re ipſa experiuntur, & ſentiunt, opus quoddam & actio cenſenda eſt. Adde quod non unicuique ſeparatim, ſed Eccleſiæ mandatum eſt, ut cœnam Domini manducet, ut, ſi quis ibi degat, ubi Eccleſia non ſit, poſſit cœna Domini carere, nec ob id tantum, ut cœnæ Domini interſit, alio migrare cogatur: præſertim ſi alioquin in loco ubi eſt, non ſancte ſolum & inculpate vivat, ſed Dei etiam gloriæ promovendæ non inutilis ſit. At vero, ſine aquæ baptiſmo, ſi is mandatus omnibus eſſet, tanquam eo per quem aditus & ingreſſus in Chriſti Eccleſiam foret, nemo ſua ſponte eſſe poſſet, & eo ſe conferre cogeretur, ubi eum poſſet accipere. Hæc autem omnia eo pertinent, ne quis dicat, in enumeratione illa rudimentorum Chriſtianæ diſciplinæ, nec cœnam etiam Dominicam recenſeri, non tamen inde ſequi, quin ea omnibus mandata fuerit. Quare ne baptiſmum qoidem aquæ propterea omoibus mandatum non eſſe intelligi debere, quod inter illa rudimenta numeratus non fuerit.

Quintum & poſtremum teſtimonium faciemus, quod Petrus ad finem cap. 3. prioris Epiſt. ita baptiſmum aquæ elevet. Quamvis enim nihil præterea illi adimere videatur, quam hominum ſalutem, tamen ſi quis recte conſideret, fatebitur, non ad eum modum locuturum fuiſſe Petrum, ſi aquæ baptiſmus omnibus ſuſcipiendus eſſet, ſed vel eo modo, quo ipſum adverſarii locutum fuiſſe opinantur, ut ſcilicet diceret, baptiſmum iſtum nos ſervare quidem, ſed non tamen quatenus ſordes corporis abluit, aut ſi id minus recte dictum viſum fuiſſet, alia quavis ratione, quæ ritum illum non ita deprimeret, ac nun magnifaciendum eſſe indicaret. Vide quæ cap. 12, ſcripſimus, ut loci ſententiam probe teneas, & nos illum haud inepte in teſtimonium adduxiſſe intelligas.

Nunc ad rationes, pro ſententia noſtra divinis teſtimoniis conſentaneas veniamus. Prima ratio erit, quod cum Chriſti diſciplina tota ſpiritualis ſit, & interiorem hominem reſpiciat, ac propterea in univerſum ab externis, iiſque certis & conſtitutis ritibus tantum non abhorreat, ea ſolum externa facta omnino requirens, quæ ab interiore novo homine neceſſario proficiſcuntur, nullus ejuſmodi ritus Chriſti Eccleſiæ præſcriptus cenſeri debet, qui apertiſſimis verbis, id eſt, quæ nullum non modo dubitationi, ſed ne tergiverſationi quidem locum relinquent, inſtitutus & perpetuo ſervandus traditus non fuerit. Quod de aquæ baptiſmo nequaquam dici poſſe, ſatis conſtaturum arbitror, ſi quis ea quæ ſupra in adverſariorum teſtimoniis examinandis ſcripſimus, accurate perlegerit. In iis enim reſtimoniis, non dicam & tergiverſandi, & dubitandi locum relictum fuiſſe, ſed nihil penitus eſſe oſtendimus, ex quo baptiſmum aquæ ullo tempore, nedum in perpetuum omnibus mandatum fuiſſe, vel leviſſime quidem ſuſpicari poſſimus.

Secundæ rationis loco id erit, quod ſuperiore capite docuimus, nullum ex Novi Fœderis ſcriptis exemplum proferri poſſe baptiſmi aquæ iis miniſtrati, qui vel in Chriſtiana religione alti atque educati eſſent, vel poſtquam adoleviſſent ſe Chriſtianos eſſe, publice ac perpetuo profeſſi fuiſſent, nec ullum item locum oſtendi ex quo ejuſmodi homines baptizandi morem ab Apoſtolis Eccleſiæ per manus (quod ajunt) traditum fuiſſe vel appareat, vel ſaltem conjecturam ducere liceat.

Tertiam & ultimam rationem faciemus, quod permulti veri, & reliquis præſtantiores Chriſtiani eo aquæ baptiſmo tincti noo fuerunt, de quo controverſamur. Ut enim Apollo miſſum faciam de quo ſatis proximo capite diſputatum fuit, quis dubitare poteſt, quin duodecim ipſi Apoſtoli eo baptiſmo caruerint? Nam quis rogo illos in Jeſu Chriſti nomen aqua baptizavit? Ipſum etiam Johannis baptiſmum ab illis omnibus ſuſceptum fuiſſe, quis affirmare audebit? Ego ſane de nemine eorum, præterquam de Andrea, quem Johannis

Digitized by Google

diſcipulum fuiſſe legimus Joh. 1. 37, 41. Matth. 9. 9. Luc. 5. 27, id aſſeverari poſſe crediderim. De Levi quidem ſive Matthæo qui cum à Chriſto vocatus fuit ad publicanorum menſam ſedebat, & publicanus adhuc erat, contrarium potius ſuſpicari licet. Jam vero quid de ſeptuaginta diſcipulis dicemus? Quid de illis qui numerum illum centum & viginti explebant, de quo Act. 1. 15? Quid porro de pluſquam quingentis illis fratribus, quibus ſemel Dominum Jeſum poſtquam reſurrexerat à mortuis viſum fuiſſe Paulus 1 Cor. 15. 6. ſcribit? Quid denique de omnibus, ubi ubi erant, qui ante inſtitutum ſive uſurpatum in Jeſu Chriſti nomine baptiſmum jam ipſi Jeſu fidem adjunxerant, & ejus inſtitutionis tempore adhuc vivebant, & pro Chriſti diſcipulis habebantur? Certe neminem ita ſtolidum, vel impudentem eſſe putarim, qui hoſce in Jeſu Chriſti nomen baptizatos fuiſſe affirmet, imo qui eo baptiſmi genere baptizatos fuiſſe non neget, ſi modo concedat eum baptiſmum, non niſi poſt Chriſtum in cœlum aſcenſum uſurpatum fuiſſe, quod equidem neminem non conceſſurum arbitror, qui ea quæ hac de re capite 6. diſſeruimus diligenter expenderit. Apparet enim manifeſte ex ipſa ſacra hiſtoria poſt Chriſti in cœlum aſcenſum, eos tantum baptizatos fuiſſe, qui antea in Chriſtum non credidiſſent, aut certe ipſi publice nomen non dediſſent. Qui autem jam nomen dederant, eos omnes vel Johannis, vel Apoſtolorum ante Chriſti reſurrectionem baptiſmo ablutos fuiſſe nec ullo pacto aſſeverari poteſt, nec ſi poſſet, quicquam ad rem faceret, cum baptiſmi illi propterea quia in Jeſu Chriſti nomen minime dabantur ab eo diverſi eſſent, qui poſtea inſtitutus eſt, & quem ſolum (ſi modo ullus fuit) aquæ baptiſmum Eccleſiæ præceptum fuiſſe palam eſt. Cum igitur tot tantoſque Chriſtianos eo baptiſmo ſponte caruiſſe affirmare liceat, nihil eſt cur aſſerere dubitemus, nullam prorſus ei qui Chriſtianus eſſe velit, baptiſmum accipiendi neceſſitatem fuiſſe impoſitam, præſertim, ſi ut illi fecerant, jam alia ratione Chriſto nomen dederit, & pro Chriſti diſcipulo habitus fuerit. Et hæc quidem hactenus.

CAPUT. XVII.

QUid igitur? Dixerit fortaſſe quiſpiam, Num tu alter Novatus eſſe vis, & aquæ baptiſmum abrogare? Minime gentium. Imo nunquam eos laudare potui, qui ſive noſtra, ſive patrum memoria, hac in re aliquid novare tentarunt. Quoniam igitur paſſim receptum eſt, ut qui Eccleſiæ annumerari debeant, aquæ baptiſmo ſint tincti, tingantur porro aquæ baptiſmo omnes, qui pro jam tinctis non habentur. Nihil enim prohibet, quominus id fieri poſſit, quamvis ut fiat, præceptum non fuerit. Quemadmodum nihil prohibet, quominus, exempli cauſa, ab eſu carnium, ubi id receptum fuerit, abſtinere poſſimus, quamvis, ut abſtineamus, nullum præceptum habeamus. Qui ſcientiam habet, ut inquit Paulus Rom. 14. ℣ſ. 26, apud ſe habeat, coram Deo; non quin eam ſcientiam alios etiam docere poſſit, ut ipſe Paulus faciebat, præſertim ubi ignorantia multorum malorum eſt cauſa, ut certe hoc tempore eſt ignoratio Chriſtianæ libertatis, in aquæ baptiſmo ſuſcipiendo: ſed caveat, ne ſua ſcientia aliis ſit offendiculo, neve Dei Eccleſiam perturbet. Baptizetur igitur aqua, etiamſi ab eo baptiſmo ſe abſtinere poſſe noverit. Quodſi licet non vere, nec rite baptizatus pro baptizato tamen habetur, non eſt, quod amplius baptizari ſe curet, maxime vero, ſi id curando pleriſque eorum, qui Jeſu Chriſti nomen profitentur, male facere videbitur, & ob eam rem ab ipſis ſeceſſionem facturus eſt. Quanquam id nullo modo eſſe deberet, licet enim hic Pauli in re ſimili præceptum uſurpare Rom. 14, & verba imitari. Qui non baptizat, baptizantem ne ſpernat, & qui baptizat, non baptiſantem ne judicet. Deus enim illum aſſumpſit. Tu quis es, qui judicas alienum ſervum? Domino ſuo ſtat, aut cadit: ſtabilietur autem, potens enim eſt Deus ſtabilire illum. Hic quidem diſtinguit inter baptiſmum, & baptiſmum, ille vero omnes baptiſmos eodem loco habet. Unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Qui infantem baptizat, Domino baptizat, & qui à non veris Chriſtianis baptiſatum, Chriſto tamen fidentem pro fratre agnoſcit, Domino agnoſcit: gratias enim agit Deo. Similiter, qui infantem non baptizat, Domino non baptizat, & gratias agit Deo. Nec vero eſt, quod diverſa, imo diſſimilia a nobis conferri quiſquam dicat: niſi fortaſſe quatenus ciborum, & dierum diſtinctiones, de quibus loquitur Paulus, aliquando in ipſa divina lege præſcriptæ fuerant, quin etiam ex parte multo ante ipſam legem Gen. 9. divino decreto peræque omnibus conſtitutæ, & ab ipſis Chriſti Apoſtolis item ex parte denuo repetitæ Act. 15, baptiſmus vero aquæ nunquam a Deo, ſive à divino aliquo homine peræque omnibus præſcriptus fuit. Ex qua diſſimilitudine intelligi par eſt, ſi Paulus de ciborum, & dierum delectu ea auſus eſt ſcribere, permulto magis de aquæ baptiſmo eadem nobis dicere licere. Qua de re vide, quæ ſupra cap. 5. & 6. explicavimus.

Quod ſi quis à nobis quærat, ut, quid Eccleſiæ bene cæteroquin conſtitutæ, in hoc baptiſmi negotio hoc tempore faciendum eſſe judicemus, enucleatius exponamus: dico primum, cenſere me, ut quicunque ex Judæis, vel Turcis, vel aliis, qui Jeſu Chriſti religionem minime profitentur, ad ipſum Chriſtum convertuntur, in ipſius Jeſu Chriſti nomen omnino aqua baptizentur, ipſique ea ratione initientur. Etſi enim ea de re nullum expreſſum & perpetuum mandatum extat, Apoſtolos tamen, qui id facere conſueverunt imitari decet: præſertim cum ab univerſa Eccleſia eum morem receptum ac perpetuo uſu comprobatum fuiſſe, aut conſtet, aut certe admodum credibile videatur, quæ ſi aliter aliquando facere inſtitueret, aliter quoque ſingulis privatis Eccleſiis faciendum eſſet. Deinde vero, qui jam antea Jeſu Chriſti diſciplinam ſe amplecti aperte ſunt profeſſi, ipſique Chriſto nomen publice dederunt, eos licet è multis iiſque gravibus erroribus emergentes, ad veram tum primum Chriſti cognitionem perveniant, ſi jam pro baptizatis à pleriſque habeantur, etiamſi vere non fuerint, tamen baptizari non debere exiſtimo, niſi ipſi baptizari omnino velint: minime vero omnium de iſtis eos, quibus non modo ſe baptizatos vere eſſe perſuaſum eſt, ſed alium baptiſmum aut petere, aut accipere ſumma eſt religio. Ejuſmodi enim homines, aut ad baptiſmum ſuſcipiendum adigere, aut in cœtum ſuum non recipere, ſive pro vere fratribus non agnoſcere, plane nefas eſſe arbitror. Fit enim, vel, ut conſcientia ipſorum interim reclamante baptiſmum accipiant, vel, poſtquam ſe ab aliis, qui eandem Chriſti cognitionem habent, ſperni, ac rejici vident, animum deſpondeant, & ad priſtinas tandem ſuperſtitiones, aut vere, aut ſimulate revertantur. Nam de iis, qui multo ante non ſolum Chriſto nomen publice dederunt, ſed recte quantum ſatis eſt, in ejus diſciplina fuerunt inſtituti, quid attinet quærere? Certe iſtos, etiamſi non dicam pro baptizatis a quibuſdam non habeantur, ſed ipſimet ſe baptizatos non eſſe arbitrentur, modo à pleriſque baptizati eſſe credantur, nec præterea baptizari velint, admittendos tamen in Eccleſiæ communionem, & pro fratribus plane agnoſcendos cenſeo: præſertim ſi facti ſui Sacra Scriptura judice rationem reddere ſint parati. Hæc autem omnia de iis potiſſimum aſſeveramus, qui ab ipſis incunabulis, quatenus per ætatem licuit, Jeſum Chriſtum, ſuum ſervatorem & Dominum perpetuo ſe agnoſcere ſunt profeſſi, ejuſve unam ſanctam diſciplinam, optimam ac ſalutarem eſſe, confeſſi ſunt, quamvis alioqui ab ejus diſciplinæ vera cognitione, vel longiſſime abfuerint. Jam de eorum baptiſmo, qui ex parentibus pro fratribus agnitis & receptis naſcuntur, ita ſtatuo, ut,

quando

quando jam diu de infantium baptiſmo quæſtio agitata eſt, nec vel ſi infantes baptizentur, id per ſe ipſum quicquam mali parere poſſe videtur, poteſtas unicuique fiat ſuos infantes vel baptizandi, vel ſecus: modo id ferant purioris doctrinæ aliæ Eccleſiæ, aut omnes, aut pleræque, nec ob eam cauſam diſcidium aliquod conſecuturum appareat. Hanc autem infantium ſuorum baptizandi vel non baptizandi libertatem, ad eos etiam extendimus, qui tum primum ad Chriſti Eccleſiam ſint aggregandi, idque eo magis, quod alioqui facile hac ætate noſtra fieri poſſet; ut quis niſi infantes ſuos baptizandi poteſtas ſibi fieret, ad Eccleſiam aggregari recuſaret. Porro qui infantes, ex fratribus nati, baptizati non fuerint, ii, quoniam, ut diximus, adhuc baptiſmum aquæ à nemine negligi debere, plerique omnes ſentiunt, omnino poſtquam ita adoleverint, ut ſuæ fidei rationem reddere poſſint, in Jeſu Chriſti nomen aqua tingantur. Omnia denique fiant, quæ ad totius Eccleſiæ unitatem, atque concordiam, & ſingulorum ſimul ædificationem, atque ſalutem pertinere poſſint. Illud enim Pauli ſemper præ oculis habendum Rom. 15. 1, *Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum ſuſtinere, &c.*

Scio quid huic noſtræ de baptiſmo miniſtrando ſententiæ objecturi ſint nonnulli. Primum enim dicent, nunquam Antichriſtianiſmum abolitum iri, niſi ii, qui à ſacrificulis illis adulterino neſcio quo baptiſmo tincti fuerunt, vero Chriſti baptiſmo, à veris Chriſti miniſtris abluantur, atque ea ratione character quidam magnæ illius beſtiæ ipſis inuſtus deleatur. Deinde clamabunt, nefas eſſe infantes baptizare, cum non niſi fidem ſuam, in Chriſtum profiteri valentibus, baptiſmus miniſtrari debeat: utpote qui fidei conteſtatio, atque obſignatio quædam ſit, nec minus perverti dicent baptiſmum, ſi infantibus miniſtretur, quam pervertatur cœna Domini in miſſa, quæ pro mortuis quoque celebratur. Poſtremo (horum autem ingens omnino erit numerus) diverſitatem iſtam & opinionum, & factorum in Eccleſia ferri non poſſe, nec debere affirmabunt, ut quidam ſint, qui baptiſmum in ea accipiant, quidam vero non accipiant, alii ſint, qui ſuos infantes baptizent, alii vero qui non baptizent.

Atqui ad hæc omnia perfacilis eſt reſponſio. Nam, quod ad primum attinet, dico, Antichriſtianiſmi abolendi rationem nullo modo eſſe poſſe baptiſmum illis miniſtrare, qui ſub eo baptizati quomodocunque fuerint. Quin imo factum iſtud Antichriſtianiſmum aliqua ex parte confirmat. Eo enim facto affirmatur, omnibus Chriſti diſcipulis aquæ baptiſmum omnino miniſtrandum eſſe. Hoc autem ex reliquiis Antichriſtiani Spiritus eſt, qui, ut veram Chriſti religionem ſenſim aboleret, ab ipſo ferme initio naſcentis Eccleſiæ, hujuſcemodi ſuperſtitiones in eam induxit, quandoquidem ad omnem veram religionem funditus tollendam nihil accommodatius eſt ipſa ſuperſtitione. Nec vero magnæ illius beſtiæ characterem ullum homini imprimit, baptiſmus ille ab Antichriſti ſacrificulis miniſtratus. Nec ſuperſtitioſum modo, ſed plane ridiculum, & puerile eſt, iſtud cogitare. Quaſi vero ejuſmodi res, quæ externæ ſunt omnino, & præterea nobis ignorantibus contigerunt, ullam vim nos quodammodo ſignandi habuerint, & animum noſtrum (nam de animo hic, non de corpore quærendum eſt) inficere aliqua ratione potuerint, vel infectum indicare poſſint, quæ ne ipſi quidem corpori ullam prorſus notam inurere potuerunt. Sed finge, characterem iſtum nobis per eum baptiſmum impreſſum fuiſſe. Nunquid ejus delendi ratio, alterius baptiſmi, ejuſque, ut demonſtratum fuit, neque à Chriſto, nec ab Apoſtolis præcepti voluntaria ſuſceptio erit? Alia profecto ratio eſt delendi, quidquid magnæ illius beſtiæ nobis impreſſum fuerit. Nempe vitæ puritas atque innocentia, ab omnibus præſertim falſis Dei cultibus ſumma cautio, & veræ Chriſti diſciplinæ aperta profeſſio, atque ab illa malignantium Eccleſia re ipſa potius, quam verbis, conſtans & perpetua ſeceſſio, ac ſeparatio. Sequitur ut de infantium baptiſmo dicamus. Nam quid tandem mali per ſe ipſum habet infantes baptizare? Pervertitur ajunt Chriſti & Apoſtolorum inſtitutio. Atqui nulla, ut vidimus Eccleſiæ commendata aquæ baptiſmi nec Chriſti, neque Apoſtolorum inſtitutio eſt. Sed fac eſſe. Non idcirco tamen ea perverteretur, quod infantes baptizarentur, etiamſi hos baptizari illi minime juſſiſſent, ſed quod adulti non baptizarentur. Finge enim aliquem, qui infans baptizatus fuerit, adultum, deinde iterum baptizatum fuiſſe, quid hic adverſus Chriſti, & Apoſtolorum inſtitutionem commiſſum eſſet? Certe, ſi illi adultos baptizari juſſerunt, ipſorum inſtitutioni omnino ſatis factum eſt, nam adultus baptizatus fuit, quod autem infans baptizatus fuerit, nihil ei inſtitutioni adverſatur, in qua nequaquam cavetur, ne infantes baptizentur. At enim id, quod credentium ſymbolum eſt, & obſignatio quædam, iis, qui nondum credunt, aut credere poſſunt, miniſtrare eſt nefas. Si ita res ſe haberet, non juſſiſſet Deus, ut circumciderentur infantes, nam circumciſio, teſte Paulo, ſigillum juſtitiæ fidei fuit, quod Abrahamus accepit, qui primus omnium circumciſus eſt. Non repugnant igitur hæc duo. Aliquid ad obſignandam accipientis fidem, ſive id, quod à fide proficiſcitur, miniſtratum ab initio fuiſſe, & id poſtea iis quoque miniſtrari, in quibus nondum fides inveniri poteſt. Atque ex jam dictis conſtat, quam ſit diſſimilis baptiſmi infantium cum miſſa comparatio, in qua ea fiunt, quæ nobis omnino interdicta fuere, & plane execranda, & deteſtabilia ſunt. Nec vero idcirco potiſſimum pervertitur in miſſa cœna Domini quia ibi pro mortuis quoque ſacrificetur, ſed quia pro ipſis viventibus ſacrificare, cœnæ Domini plane adverſatur, in qua commemoratio fieri debet, illius hoſtiæ mactatæ, quæ ſemel in æternum pro omnibus ſacrificata & Deo oblata eſt, nulla amplius pro peccatis oblatione relicta. Reſtat tertium de diverſitate opinionum & factorum in Eccleſia. Hic, dico, maxime quidem optandum eſſe, ut nullarum rerum prorſus in Eccleſia diverſitas ſit, ſed non propterea conſociatio noſtra deſerenda eſt, qui non in omnibus conveniamus, ſatis enim eſt, dummodo in iis concordes ſimus, ſine quibus Chriſtiana pietas conſiſtere non poteſt. In reliquis, ut inquit Paulus, unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet. Satis eſt, inquam, in iſtis, ut Pauli Græca verba ſignificare videntur, ſuam ſententiam exploratam habere, & nihil dubitanter facere. Quin etiam, ſi recte animadvertatur, non libertas tantum in Eccleſia in iis, quæ indifferentia ſunt, id eſt, nec præcepta, nec interdicta fuerunt, ſed ipſa quoque opinionum quarundam, & factorum diverſitas, & ad Spiritus Chriſti vim declarandam pertinet, & ad ſingulorum charitatem mutuam patefaciendam, ac commendandam, utramque enim maximam eſſe oportet, cum animos alioqui ex parte diſſidentes conjungere tamen, & conglutinare poſſunt. Proinde qui propter opinionum quamlibet diverſitatem, ab aliis ſponte ſeparantur, ii ſe Chriſtiana charitate deſtitutos eſſe demonſtrant. In ipſa primitiva Eccleſia magnæ quædam fuerunt, non minus factorum, quam opinionum diverſitates, ut ex ipſo illo Pauli loco conſtat, quem paulo ante ad propoſitum noſtrum accommodavimus. Ex quo etiam perſpicuum eſt, Apoſtolum ſenſiſſe, ut ejuſmodi diverſitates in Eccleſia ferantur, nec propter illas ulla ſeparatio fiat, & graviter eos peccare, qui illas ferre nolunt. An non, ut illi in naſcentis erant, ſic nos in ipſis renaſcentis Eccleſiæ initiis adhuc ſumus? Quid mirum igitur, ſi, quemadmodum tunc temporis propter antecedentes, eaſque inveteratas in religione, ac divino cultu opiniones, non omnibus, qui in Eccleſia erant, idem ſtatim viſum eſt, nec in omnibus omnes conſenſerunt, divina veritate ſeſe paulatim univerſæ Eccleſiæ patefaciente, ſic hodie quoque non omnes ſtatim, qui ex corpore Eccleſiæ ſunt, idem in omnibus ſentiunt, præſertim,

cum multo majorem ſui cognitionem, & longe clariorem, tunc Deus hominibus impertiiſſet, quam hac ætate noſtra hactenus impertierit? Vix dum ex denſiſſimis & antiquiſſimis ignorantiæ tenebris, in quibus demerſi quodammodo eramus, caput attollere, & veritatis lucem cernere incipimus & miramur, non omnibus plenam adhuc rerum omnium cognitionem contigiſſe, nec omnibus omnino idem videri? Miremur potius ullam Eccleſiam hodie inveniri, in qua idem prorſus omnes in omnibus ſentire videantur, nec, ſi quæ tales ſunt, eas temere pro veris Chriſti Eccleſiis, & ſpiritus libertate, quatenus decet, utentibus agnoſcamus; ſed conſpiratorum potius hominum, quaſdam quaſi factiones omnia ex præſcripto ſerviliter agentium, ipſa experientia jam plus ſatis edocti, eſſe ſuſpicemur. Deum vero aſſidue rogemus, ut nobis aliquando dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus noſtris. Interim amemus inter nos, nec nobis ipſis ſinguli placeamus, ſed alter alteri in bonum, ad Eccleſiæ ædificationem, neve puerilibus noſtris diſſidiis ſacroſanctum Jeſu Chriſti Domini ac ſervatoris noſtri nomen, ejuſque ſalutarem diſciplinam, ludibrio exponamus, & bonum noſtrum blaſphemandum cæteris demus. Non eſt enim regnum Dei in aquam immerſio, & corporis ablutio, ſed juſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto. *Ipſe Deus & Pater noſter, ipſe Dominus pacis, nobis, ut arctiſſimo ſanctiſſimoque charitatis vinculo copulemur, & conjuncti perpetuo ſimus, pro ſua incomparabili bonitate concedat.*

Cracoviæ 15 Aprilis 1580.

Ad priores notas ANDREÆ DUDITHII in Diſputationem de Baptiſmo.

RESPONSIO F. S.

Circumciſio erat converſionis, vel cordium circumciſionis ſignum, & in eum finem inſtituta erat. Ergo, &c.

Reſp. HÆc nuſquam ſcripta ſunt, nec porro eo ſenſu, ut ad rem faciant, vera cenſeri debent. Circumciſio enim erat fœdus, ſeu ſignum fœderis, inter Deum & Abrahamum, ejuſque poſteros, & propterea in eum finem inſtituta, ut ea gens, tanquam cum Deo fœderata, ab aliis internoſceretur. Jam vero Paſcha, & aliæ ceremoniæ, nullam præcipuam ob cauſam fuerunt inſtitutæ, quæ communis non eſſet omnium ex Jacobo, ſive ex Iſraële prognatorum. Quid vero attinet à circumciſione & aliis ceremoniis ad Johannis baptiſmum argumentari, niſi prius demonſtretur, baptiſmum Johannis omnibus Iſraëlitis mandatum fuiſſe, quemadmodum illæ mandatæ fuerant: Nec enim ex eo, quod ad pœnitentiam in remiſſionem peccatorum baptiſmus ille inſtitutus fuiſſet, colligere auderem, Chriſtum non propterea debuiſſe à Joanne baptizari, quia generali aliquo mandato comprehenderetur, ſi mandatum aliquod omnibus Iſraëlitis datum extaret. Nec aliud intelligo, niſi, cum mandatum iſtud nuſquam appareat, ex ipſius rei natura ſtatui poſſe, baptiſmi iſtius generale mandatum, ſi aliquod tamen fuit, ad eos, quibus pœnitentia & remiſſione peccatorum opus non erat, minime pertinuiſſe. Nam quod dicitur, Chriſto non pro ſe, ſed pro nobis, quorum perſonam ſuſtinebat, pœnitentia opus fuiſſe, à Sanctarum Literarum ſenſu penitus abhorret, in quibus Chriſtum noſtrum perſonam ſuſtinuiſſe nuſquam legitur, quidquid dicant alii. Sed finge ſuſtinuiſſe, in hoc profecto nullo modo ſuſtinere potuit, ut pro nobis pœnitentiam ageret. Agere enim pœnitentiam, ſive pro ſe, ſive pro alio (ſi tamen pro alio, quocunque tandem ſenſu dictio *pro*, efferatur, pœnitentia agi poteſt) nihil aliud eſt, quam vitam & mores corrigere ac reſipiſcere, quod in Chriſtum nulla ratione cadere potuit. Quod ſi tamen potuiſſet, certe ſi Chriſtus in eo perſonam noſtrum omnium ſuſtinuiſſet, & ſic pro nobis pœnitentiam egiſſet, nos ipſi pœnitentiam agere neceſſe non haberemus. Cæterum quod additur, uno fine ſublato, non propterea tolli alios omnes: fateor id ita ſe habere, ſed nego alium baptiſmi Johannis finem fuiſſe, qui generali aliquo mandato ejus baptiſmi accipiendi contineretur, præter hunc pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum: Poterat quidem is baptiſmus in alium etiam finem accipi; imo plures cauſæ, cur Chriſtus eum vel acceperit, vel accipere debuerit, enumeratæ ſunt à nobis capite 6. Verum nulla ipſarum generali aliquo mandato comprehendi potuit.

Minor eſt debilis. Non dicitur in textu. Ergo non pertinet ad gentes.

Reſp. Nolo ego, ex eo quod non dicatur in textu, probare, non pertinere ad gentes, ſed dico, ex verbis illis Chriſti, *Sic enim decet nos, &c.* nullo modo conſtare poſſe, mandatum ullum generale de baptiſmo Johannis accipiendo ad gentes quoque pertinere. Et, ſi velint adverſarii, ex mandati generalitate aliqua ejus baptiſmi uſum ad nos transferre, neceſſe eſſe ut probent, mandatum ita generale eſſe, ut gentes quoque complectatur. Itaque hac in re illis probandi onus incumbere ajo. Ego vero hucuſque nihil probare conor, ſed excipio tantum. Legantur diligenter quæ ſcripſi capite primo.

Deinde videntur Apoſtoli ſuſcepiſſe, aut ſimul utriſque mandatum id munus fuiſſe, quia Chriſtus juſſit ut baptizent, adhuc docente & baptizante Johanne.

Reſp. Quamvis Apoſtoli baptizaverint adhuc docente & baptizante Johanne, non tamen ſunt ei ſucceſſores à Deo dati, (ſic enim ego loquor, non autem ſucceſſiſſe eos ſimpliciter nego) ſed neque etiam utriſque mandatum id munus fuiſſe dici poteſt. Neque enim legitur, juſſiſſe Chriſtum ut baptizarent, quemadmodum, tanquam ea de re aperte conſtaret, nobis objicitur. Sed plane veriſimile eſt, Apoſtolos in baptiſmo iis miniſtrando, qui diſcipuli Chriſti fiebant, Johannem imitari voluiſſe, cui ſoli, ut aqua baptizaret, mandatum à Deo fuiſſe legimus; Chriſtum, vero, ut id facerent (quippe quod indifferens in diſciplina ſua, quiddam eſſet) temporis & perſonarum rationem habentem, libenter permiſiſſe, aut etiam (ſi ita placet) priorem monuiſſe, non quidem eo conſilio, ut eos pares, aut ſucceſſores Johannis conſtitueret, ſed quia, ut dictum eſt, ſic pro eo tempore iiſque perſonis conducere videbat.

Major negatur, quia Johannis & Apoſtolorum baptiſmi eadem eſt ſubſtantia & principalia capita.

Reſp. Negatur aſſumptio. Nam baptiſmi Apoſtolorum forma quædam & ſubſtantia eſt, miniſtrari in nomen Domini Jeſu, id quod in baptiſmo Joannis non fuit. Legantur accurate quæ hac de re ſcripſimus cap. 6.

Negatur major, quia ſequeretur Apoſtolorum diſcipulos, vel ipſos quoque Apoſtolos non debuiſſe docere, niſi à ſe baptizatos, vel docendos aut doctos rebaptizare.

Reſp.

Reſp. Verba mea ſunt ſunt hæc cap. 2. Conjungit hic Chriſtus manifeſte una cum baptiſmo ipſum docere, adeo ut quemadmodum neminem ab Apoſtolis doceri vult, quin ſimul ab ipſis baptizetur, ſic neminem ab ipſis baptizari hoc loco præcipiat, quem ipſi non docuerint. Ex quibus verbis nullo modo poteſt ea propoſitio colligi, quam refellere conaris, neque enim dicitur à me Apoſtolos non debuiſſe baptizare niſi à ſe doctos (nam ſic arbitror te ſcribere voluiſſe, non autem ut ſcriptum eſt, docere niſi à ſe baptizatos) ſed non fuiſſe illis præceptum, ut alios baptizarent præter à ſe doctos. Ex quo id neceſſario ſequitur, quod probari intelligo vi illius præcepti, etiamſi Chriſtus de aquæ baptiſmo loqueretur, id non effici quod adverſarii volunt, unumquemque videlicet, qui rite aqua baptizatus non ſit, omnino ab aliquo verbi Dei miniſtro baptizari debere, vel cuilibet verbi Dei miniſtro curandum eſſe, ut qui aqua rite baptizati non ſint, baptizentur. Hæc autem dico, quia non dubito, quin, non debuiſſe baptizare, in verbis tuis idem ſignificet, quod cavere debuiſſe, ne baptizarent. Nam & in argumentatione ex verbis meis formanda ſcriptum eſt a te, *non vult alios baptizari*, (quanquam pro baptizari, doceri ſcripſiſti) *niſi quos docuere*, cum tamen, non præcipit, ſcribendum tibi eſſet. Nihil autem abſurdi in eo reperies unquam, quod Apoſtoli non tenerentur, (ſic enim ad amphiboliam vitandam, quæ in verbo *debendi* eſt, etſi fortaſſe minus Latine, loqui libet) alios baptizare præter eos quos ipſi docuiſſent, ſed abſurdum putaſti, non potuiſſe ab Apoſtolis eos etiam baptizari, qui ab ipſis docti non fuiſſent, idque me ſentire es arbitratus, quod tamen multo aliter ſe habet.

Non eſt probabile omnes eodem die & doctos & baptizatos fuiſſe.

Reſp. Non video quorſum hoc, præſertim cum ego, ut dictum eſt, non negem, potuiſſe Apoſtolos etiam quos ipſi non docuiſſent baptizare, ſed tamen id ex eo Chriſti præcepto Matth. 28, colligi nullo modo poſſe dicam. Jam vero finge, neminem eodem die & doctum & baptizatum fuiſſe, quid vetat quo minus omnes ab eodem ipſo Apoſtolo, à quo docti fuerant, ſive ab alio quopiam ejus nomine ac verbis baptizati fuerint?

Quod autem Act. 19. Paulus eos baptizavit, qui ab aliis docti fuerant, ob ſpeciale mandatum, hoc probandum eſt.

Reſp. Neque ego iſtud dixi, neque ſi dixiſſem, probandum mihi eſſet. Non dixi quidem. Nam ſic habent verba mea cap. 2. Reſpondeo. Recte quidem feciſſe Paulum, ſed non quia id à Chriſto, in loco, quem præ manibus habemus, ipſi tanquam Apoſtolo mandatum fuiſſet, verum quia alia ratione ei de divina voluntate conſtaret, id eſt, quia alia ratione quam ex præcepto illo, optime ſciret Deum factum illud ſuum non improbaturum. Nihil igitur hic de ſpeciali mandato affirmo. Quod tamen ſi affirmaſſem, hic verborum meorum ſenſus fuiſſet, eo poſito, quod ſine mandato nec Paulus, nec quiſquam alius jure baptizare potuerit, quemadmodum adverſarii ſentiunt, neceſſe fuiſſe, ut Paulus ſpeciale mandatum habuiſſet, cum generale illud, de quo diſputatio erat, ad caſum illum minime porrigere poſſet, ut jam per me probatum fuerat, ſi modo, ut ibi ſtatim ſubjungo, Paulum diſcipulos illos non docuiſſe plane ſtatuendum eſſet. Quocirca nihil mihi amplius probandum relinqueretur. Rectiſſime enim concluſa videretur ratio mea, quam nemo infirmare poterit, niſi probationes meas refellendo, Chriſti præceptum illud ipſiuſque verba ad eos quoque, qui ab ipſis Apoſtolis non docerentur, accommodari poſſe doceat.

Quod eos docuerit prius, etſi conceditur, nihil tamen aliud inde ſequitur, niſi adultos prius doceri, quam baptizari debere.

Reſp. Imo id potius neceſſario ſequitur, ex eo Pauli facto colligi non poſſe, Chriſti præceptum in iis etiam locum habere, qui ab ipſis Apoſtolis docti non fuiſſent. Quod ſolum mihi probandum fuerat.

Paulus per Aſiam & alibi docuit, nec tamen, ut dicis, baptizavit. Ergo baptiſmus non fuit inſeparabiliter conjunctus cum doctrina.

Reſp. Igitur Chriſtus de aquæ baptiſmo non loquitur. Nam alioquin is baptiſmus inſeparabiliter cum doctrina conjunctus fuiſſet. Neque enim, cum diſputandi gratia, Chriſtum de aquæ baptiſmo locutum fuiſſe concedo, æquum eſt ex iis adverſus me argumentari, quæ id; quod conceſſum eſt, & in diſputatione ponitur, plane falſum eſſe demonſtrare poſſint, & à me ipſo ad id demonſtrandum alibi afferantur.

Circumciſio erat ſolennis profeſſio Dei veri, & tamen non ii tantum circumcidendi erant, qui Deum nondum erant profeſſi.

Reſp. Negatur circumciſionem fuiſſe ſolennem profeſſionem Dei veri. Nam infantes octavo ab ortu die circumcidendi omnino erant, qui tamen Deum verum profiteri non poterant. Vide autem quæ ad primam notam reſpondimus, ut intelligas, in hac diſputatione noſtra, argumentum a circumciſione ad baptiſmum non poſſe duci.

Mandatum de doctrina quoque Apoſtolis datum. Ergo doctrina carere poſſumus, aut ab Apoſtolis tantum doceri debemus, aut ſucceſſoribus? Ubi ſunt iſti ſucceſſores?

Reſp. Niſi de doctrina aliud ſcriptum extaret, præter id, quod eo Chriſti præcepto continetur, veriſſimum iſtud eſſet, ſi modo verba illa ab Apoſtolis tantum doceri debemus, idem ſignificant, quod, Non cogimur doceri niſi ab Apoſtolis. Neque vero ex eo Chriſti præcepto aliquid probandum mihi ſumpſi, ſed tantummodo oſtendere volui, ex eo nihil elici poſſe ad aquæ baptiſmum, tanquam à Chriſto mandatum, in Eccleſia omnino & perpetuo retinendum.

Non miſſus ſum ad baptizandum, &c. Dictum Pauli accipitur ſecundum quid ſcilicet ut principaliter, &c.

Reſp. Exceptio iſta abunde confutata eſt 2. cap. Nam eum jam probatum fuiſſet, Paulum nec per ſe, nec per alium pleroſque ex Corinthiorum Eccleſia baptizaſſe, hæc verba ſtatim ſubjiciuntur: Hinc apparet, ne eos quidem audiendos eſſe, qui dicunt Pauli mentem fuiſſe affirmare, ſe ad baptizandum non principaliter ut ad euangelizandum, ſed ſecundario miſſum eſſe. Sive enim principaliter, ſive ſecundario ipſi baptizandum fuiſſet, ſine dubio vel per ſe vel per alium, omnes ſuæ prædicationi fidem adjungentes, baptizaſſet, &c.

Quod tamen ipſum feciſſe ſe dicit eodem capite.

Reſp. Non quidem quia ad baptizandum miſſus fuiſſet; aliter ſibi ipſi contrarius plane eſſet.

Gedeon, David laudati, etſi nullo præcepto Dei, &c. Singularia & exemplum non evertunt mandatum generale.

Reſp. Negatur iſtud mandatum generale. Et exempla, quæ mandati ſententia ſit, aperte explicant. Addere igitur Dei præceptis, quod Moſes fieri vetuit, nihil eſt aliud, quam aliquid inducere, vel faciendum dicere, tanquam à Deo præceptum, quod tamen Deus non præceperit, non autem ſimpliciter id facere, id eſt, eo nequaquam appoſito, quod Deus ita præceperit. Præterea Deut. 4. 2 ſcriptum eſt: *Non addetis ad verbum, quod ego præcipio vobis.* Quod ſi hæc interpretatio non adhibeatur, ſequetur nihil prorſus fieri poſſe, quod Deus non præceperit, quod & ipſi ſenſui communi, & ſacræ hiſtoriæ, mille in locis manifeſte adverſatur. Nam ſi dicamus præceptum ad ea tantum accommodandum eſſe, quæ ad cultum Dei pertinent, futile plane eſt iſtud. Aut enim cultus Dei pro univerſa religione accipitur, & quid ſcire poſſumus, an aliquid ad cultum Dei pertineat, niſi Deo ipſo patefaciente? Aut pro Dei proprio cultu atque adoratione, & palam eſt ad omnia legis præcepta, non autem ad ea tantum, quæ ad cultum Dei proprium pertinent, præceptum illud reſpicere.

Deinde ſequeretur bonam intentionem & Phariſaicas ἐθελοθρησκείας ſtabiliendas eſſe.

Reſp. Bona intentio, niſi in actum, Dei præceptis adverſantem, erumpat, culpanda non eſt. Phariſaicæ

vero ἐθελοθρησκείαν, niſi interim Dei præcepta negligantur, per ſe ipſæ non damnantur in Sacris Literis, namque hoc ſatis eſt. Stabiliendi autem verbum ad rem non facit, & nimis prægnans cenſeri debet. Præterea animadvertendum eſt, me ita loqui, ut ex exemplis illis non quidem omnia, ſed illa demum fieri poſſe contendam, quæ ab iis, quæ præcepta ſunt, minime abhorreant, licet ipſa nominatim præcepta non fuerint, & talem aquæ baptiſmum eſſe demonſtro.

Impoſitio manuum non fuit præcepta, &c, non uſurpata fuit ut neceſſaria, & tanquam cultus Dei, ſed ut ἀδιάφορα.

Reſp. Duo hic partim tacite, partim expreſſe dicuntur, quorum neutrum verum cenſeri debet, & in quibus principium peti videtur aliqua ex parte. Negatur enim, deque hoc contenditur, baptiſmum tanquam rem neceſſariam uſurpatam fuiſſe. Negatur item manuum impoſitionem, tanquam Dei cultum, uſurpatam non fuiſſe. Hinc apparet tertium, quod ſimiliter à veritate alienum videtur, & hic tacite ſumitur, nihil ut ἀδιάφορον ſimul, & Dei cultum, uſurpari poſſe. In Epiſtula ad Hebr. 6, manuum impoſitio & baptiſmata eodem loco habentur. Quare, etſi ibi, ut diſputatum eſt à nobis cap. 11, ipſum aquæ baptiſmum, ipſamque manuum impoſitionem Apoſtolus non intelligit, tamen quemadmodum quæ per utrumque adumbrabantur, paria cenſentur, ſic paria quoque ea, quibus adumbrabantur ſunt exiſtimanda.

Potuit ſic adminiſtrari baptiſmus, quamvis non diſerte tres nominentur, quia qui ponit Filium, ponit Patrem, &c.

Reſp. Nihil hic vel tacite vel aperte dicitur, quod cap. 2, unde argumentatio mea deprompta eſt, confutatum (ut ſpero) non fuerit, dum à non diſſimilibus, & fere iiſdem oppoſitionibus (niſi quod illæ ut explicatiores ſic ad rem ipſam aptiores videntur) eam tueri conor.

Si aquæ baptiſmus notaretur, tam eſſet neceſſarius quam fides, &c. negatur. Nam diverſis inſtrumentis ſalus non eadem ratione tribuitur, ut cum Spiritus Sanctus & Euangelium corda renovare, ſalvare dicitur.

Reſp. Et ratio iſta non videtur ad rem facere. Fateor enim fieri poſſe, ut & fides, & aquæ baptiſmus hominem ſervent, diverſa tamen ratione. Sed quid impedit, quo minus interim utrumque æque neceſſarium ſit? Exemplum: Chriſtus ſervat, fides ſervat, ſed ratione diverſa, quæ in Chriſto multo præſtantior eſt, æque tamen neceſſaria eſt fides ac Chriſtus ad ſalutem conſequendam. Porro in allato exemplo id deeſt, quo maxime eſt opus; neque enim locus profertur, ubi cum Spiritu Sancto Euangelium conjungatur, & una cum ipſo ad hominis ſalutem requiratur, quemadmodum in eo apud Marcum loco cum fide aquæ baptiſmum conjungi, unaque cum ipſo ad hominis ſalutem requiri, contendunt adverſarii. Adhæc, ſi quis dixerit, non minus ad renovanda corda, adque ſalvandum, neceſſarium eſſe Euangelium, quam Spiritum Sanctum, id eſt, ex Dei patefacta voluntate omnino utrumque requiri, à ſcopo fortaſſe non aberraverit, dummodo quid Euangelium ſit, recte intelligatur.

In Complutenſi articulus additur, ὁ πιστεύσας καὶ ὁ βαπτισθεὶς σωθήσεται, rationem hujus conſequentiæ non aſſequor.

Reſp. Ratio conſequentiæ planiſſima videtur, eaque his verbis cap. 3. eſt expoſita: Atqui articulo in vulgata editione ſubaudito, ea ſententia ex Chriſti verbis aperte colligitur, ut & is quoque, qui baptizatus fuerit, ſervandus ſit. Quæ ſententia falſitate eaque evidente non vacat, ſi baptiſmus aquæ eo participio (βαπτισθεὶς) intelligitur. Cum palam ſit, aquæ baptiſmum citra baptizati ſalutem contingere poſſe.

Deinde in ſacra ſcriptura ab articulorum poſitione aut omiſſione nihil probatur. Sæpe enim hæc regula negligitur.

Reſp. Perrarum omnino eſt in ipſa Sacra Scriptura ut articulus in ſimplicibus duobus aut pluribus participiis, vel adjectivis nominibus repetitus, plane ſupervacaneus ſit. Videbar mihi in ipſa Complutenſi editione, locum unum obſervaſſe, cujus meminiſſe nunquam potui. Ejuſmodi ſane exemplum mihi oſtendi vehementer cuperem. Vereor enim ne opinio mea me fefellerit. Hoc, dico, quia, ut in eodem 3. cap. ſcripſi, mihi magis probatur, ut in vulgatis codicibus articulus ille non ſubaudiatur.

Baptiſmus pœnitentiam ſignificat, quæ eſt ablutio animæ, Epheſ. 5. Tit. 3. Hebr. 10. Reſp. Non eſt firma argumentatio talis, alibi ſic ſumitur, Ergo & hic.

Reſp. Non ſic ego argumentor, ſed cum antea probaverim, de aquæ baptiſmo hic ſermonem eſſe non poſſe, inquiro deinde, quid igitur baptizatum eſſe hoc loco ſignificet; atque aptiſſime ac commodiſſime pœnitentiam egiſſe ſignificare poſſe, rationibus exempliſque allatis, confirmare ſtudeo. Nec ſolum tamen interpretationem iſtam ſequor, ſed aliam quoque addo, Euangelii ac nominis Jeſu Chriſti publicam profeſſionem eo verbo declarari docens.

Intelligitur per Credendi *vocem aſſenſus prædicationi Euangelii. Nego. Hic enim locus repugnat. Nam omnis non credens condemnatur: Ergo, omnis credens ſalvatur. At alii aſſentientes Euangelio non ſalvantur. Ergo; &c.*

Reſp. Negatur illatio iſta & conſequentia. Neque enim eadem ratio eſt credendi ad ſalutem conſequendam, quæ non credendi ad condemnationem ſubeundam. Sed quia, cum de ſignificatione verbi credendi eo in loco non conveniamus, ad locutionis ipſius vim tranſeundum eſt, reſpondeo per inſtantiam quandam. Si quis diceret, qui non honoraverit patrem ſuum & matrem ſuam condemnabitur, recte loqueretur; non tamen ſequeretur, eum ſervatum iri, qui patrem & matrem honoravit, niſi in aliis quoque divinis præceptis ſe obedientem præſtiterit. Sed locum ipſum pro exemplo ſumamus, verbo credendi in aſſentiendi ſenſum accepto. Qui non aſſenſus fuerit Euangelii prædicationi condemnabitur, rectiſſime dictum. Ergo qui aſſenſus fuerit ſervabitur? Minime, vel te ipſo teſte, qui ad tuam rationem concludendam non omnes qui aſſentiuntur ſervari aſſumſiſti.

Iſta denique metaphorica baptiſmi acceptio tollit ſacramentalia ſigna & analogiam. Nullus enim ſacramentalis ritus non metaphoricus eſſet.

Reſp. Si baptiſmi ſeu baptizandi verbum temere, aut ſaltem ſine neceſſitate aliqua, metaphorice acciperetur, aliquis locus iſti reprehenſioni eſſe poſſet. Nunc quando id neceſſario fieri debere oſtenditur, non eſt quod quicquam ſententiæ ſive explicationi noſtræ iſtud objiciat. Præterea cum ego excipiam non autem probem aliquid explanatione mea, non video, cur ad adverſariorum probationes infirmandas, non mihi & liceat, & ſatis ſit, oſtendere, teſtimonia ab ipſis allata aliter intelligi & accipi poſſe, quam illi fieri debere contendant.

Non ſequi propterea (etiamſi de aquæ baptiſmo loquamur) ad omnes poſteros trahendum eſſe Chriſti ſermonem, quia ſequentia de miraculis locum non habent. Negatur conſequentia. Sequentia verba omnia non conveniunt omnibus Chriſtianis. Ergo neque præcedentia omnibus ſunt accommodanda.

Reſp. In argumentatione mea addita ſunt illa verba cap. 3, niſi quatenus id fieri debere aliunde conſtet, quæ conſequentiam nulla probatione egere docent. Quis enim negare poteſt, cum pars unius ejuſdemque orationis de quibuſdam hominibus in poſterum prolatæ, idque indefinite, ad omnes poſteros nullo modo trahi poſſit, alias quoque partes trahi non debere, niſi id faciendum eſſe aliunde appareat? Nam ſi ex eo, quod Chriſtus dixiſſet, requiri aquæ baptiſmum ad ſalutem illis conciliandam, quibus Apoſtoli Euangelium prædicaſſent, colligere liceret, omnes, qui uſque ad ſæculi conſummationem ſalutem ex Euangelii cognitione adepturi eſſent, aqua baptizari debere, certe ex eo, quod ibidem eodem orationis contextu Chriſtus dixit, eos, qui credidiſſent Euangelicæ Apoſtolorum prædicationi mira quædam facturos, ſequeretur ſimiliter omnes

usque

uſque ad ſæculi conſummationem qui Euangelio fidem adhibuerint, mira illa facturos eſſe. Atque hoc falſum eſt, falſum igitur & illud. Nihil ergo ex illis Chriſti verbis (utut de aquæ baptiſmo loquatur) tanquam ad omnes poſteros pertineant, ad ſententiam adverſariorum confirmandam elici poteſt, niſi ad omnes poſteros ea in oratione illa ſeparatim pertinere aliqua ratione demonſtretur.

Loqui Chriſtum non de futuris omnibus, ſed de iis tantum, qui ante Chriſto nomen non dederint, probationem requiro.

Reſp. Nulla probatione eſt opus, cum manifeſtum ſit, eos omnes, quibus Euangelium Apoſtolos prædicare jubet Chriſtus, ipſi Chriſto antea nomen non dediſſe. Erat autem in nota iſta ſcribendum, dederant, non dederint. Sic enim habent verba mea cap. 3. Non enim minus hic quam ibi (Matth. 28.) doctrina ſeu prædicatio cum baptiſmo conjungitur, nec minus hic quam ibi de iis baptizandis ſermo eſt, qui antea Chriſto nomen non dederant, & in religione non re tantum, ſed nomine quoque a Chriſti religione diverſa, ab ineunte ætate alti & educati fuerant.

Eiusmodo. Ergo illa verba de credendo etiam ad illos ſolos, non ad omnes pertinebunt.

Reſp. Quidni? Sed recte intelligenda ſunt verba mea, quæ tamen, ut arbitror, nulla explanatione indigent. Apertum enim eſt, quid ſentiam. Nempe, cum Chriſtus de iis loquatur, quos conſtat ipſi nomen antea non dediſſe, non poſſe, aut certe omnino non debere ex ejus verbis aliquid de iis ſtatui, qui jam Chriſto nomen dederint, præſertim cum hæc differentia in quæſtione noſtra maximi momenti eſſe videatur, ſed quidquid de iſtis plane conſtituendum ſit, id aliunde peti debere. Quocirca non ſequitur ex verbis meis id verum eſſe, quod quidam ſentiunt, & Palæologus potiſſimum eis, qui ex Chriſtianis ſunt nati, fide in Chriſtum Jeſum opus non eſſe, etiamſi de iſtis Chriſtus eo in loco non loquatur. Nam fide in Jeſum Chriſtum iſtis etiam, ut ipſius Chriſti ejuſque Euangelii beneficium participent, opus eſſe, ex aliis Sanctarum Literarum locis perſpicuum eſt. Idem porro dico de iis, qui jam Chriſto nomen dederint, de quibus tamen videtur Palæologum ſentire, eos omnino in Chriſtum credere, quippe qui fidem in Chriſtum confeſſione, quod Jeſus ſit Chriſtus, contineri autumet.

Diverſus eſt Johannis & Apoſtolorum baptiſmus. Reſp. Negant hoc docti. Illa enim verba, Audientes autem baptizati ſunt, &c. *non ad diſcipulos à Paulo interrogatos, ſed ad auditores Johannis concionis & ab eo baptizatos, referunt.*

Reſp: Scio pleroſque viros doctos, hac noſtra ætate, eundem fuiſſe Johannis & Apoſtolorum baptiſmum affirmare. Sed aliter antiquiores Theologi ſenſiſſe videntur, aut certe ex ipſis non pauci, inter quos Baſilius. Iſtam vero loci illius Act. 19, explicationem, fateor me nunc primum audiviſſe, quam ſi docti aliqui viri ſequuntur, eos ſatis mirari non poſſum, cum & loci ſententia, & Grammaticæ ratio, & loquendi uſus, & veritas denique manifeſta, eam prorſus reſpuat. Palæologo ſane nec ullo alio magis, digniſſima eſſet. Piget autem eam pluribus refutare.

Deinde dicitur, Johannem baptizaſſe in fidem Jeſu, hoc quid aliud eſt, quam nomen Chriſti? Abſurdum videtur ergo prædicationem, &c.

Reſp. Id nuſquam dicitur. Monebat Johannes ipſos baptizatos, ut in eum, qui venturus eſſet crederent, hoc eſt, in Jeſum, ipſos baptizatos inquam, monebat. Nam ex ſacra hiſtoria ſatis conſtat, eum baptizaſſe, antequam ullam illius, qui venturus eſſet, mentionem faceret, tantum abeſt, ut in Jeſu fidem baptizaret. Quomodo autem in Jeſu fidem baptizaſſe dicendus eſt Johannes, ſi poſteaquam multos baptizaverat, imo ex eo quod baptizaverat, dubium erat, ne ipſe eſſet Chriſtus? Vide diſputationis noſtræ caput 6. Itaque non eſt abſurdum, ante reſurrectionem non cœpiſſe prædicationem pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti. Ratio vero, quæ abſurdior credebatur, firma adhuc permanet, nam illud, *ut ſciatis filium hominis habere poteſtatem, &c*, ut alia omittam, adjunctum habet *in terra*: id eſt, quatenus hic in terra, pœnæ peccatorum re ipſa auferri poſſunt. Retorquetur igitur telum iſtud in adverſarium. At Chriſtus erat Agnus, qui tollebat peccatum mundi. Verum eſt, ſed hoc illud idem eſt pro eo tempore, quod *Qui credit in filium habet vitam æternam.* Quem locum miror allatum adverſum me fuiſſe, cum nulla prorſus ibi fiat mentio de poteſtate filii. Jam vero cum ipſe filius dicit, *Do eis vitam æternam*, apparet præſens pro futuro uſurpatum fuiſſe. Neque enim, etiamſi poteſtatem dandi vitam æternam jam tum habuiſſet, dicere ſine tropo potuiſſet ſe eam dare, ſed tantum daturum eſſe, ut alibi, *Ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die*, Joh. 6. Vide autem extremum ℣ſ. 12. cap. ejuſdem Johan. ut intelligas, Chriſtum jure dicere potuiſſe, ſe jam vitam æternam dare, licet nondum homines immortales efficiendi poteſtatem haberet.

Hic contendit Paulum baptizaſſe illos diſcipulos. Supra negare videbatur eum vel per ſe, vel per alios baptizaſſe, quod non miſſus eſſet ad baptizandum.

Reſp. Supra dictum eſt, Paulum pleroſque ex Corinthiis nec per ſe, nec per alium baptizaſſe, licet à ſe doctos, non autem ſimpliciter non baptizaſſe.

Ex locis adductis, de ſignificatione ablutionis, &c, nihil contra baptiſmum externum concluditur, quin potius ſequitur uſurpandum eſſe, quia ſit σφραγὶς remiſſionis peccatorum.

Reſp. Ex locis iſtis non conamur baptiſmum externum evertere, ſed tanquam ex clarioribus obſcura quædam teſtimonia interpretari. Nec loci illi aquæ baptiſmum σφραγίδα, ſed adumbrationem quandam peccatorum remiſſionis eſſe, vel potius eſſe poſſe oſtendunt.

Ad poſteriores notas ANDREÆ DUDITHII in Diſputationem de Baptiſmo.

RESPONSIO F. S.

In Reſponſionem ad ſecundam rationem pro adverſariis ex Sacrarum Literarum teſtimonio aliquo allatam cap. 7.

Nota 1. *Quod ait publicam & apertam nominis Jeſu profeſſionem baptiſmo quidem contineri, externæ tamen illi ablutioni alligatam non eſſe; Hoc concedo, modo ipſe quoque fateatur, illum externum ritum ablutionis eſſe teſtimonium remiſſionis peccatorum in legitimo uſu.*

Reſp. NEque iſtud ſimpliciter fatendum eſt, nec etiamſi veriſſimum eſſet, aliquam baptiſmi aquæ accipiendi neceſſitatem oſtenderet. Vide quæ dicemus infra in examinatione Reſp. ad quintum argumentum adverſariorum.

Nota 3. *Di-*

Nota 3. *Dicit, Ananiam intellexiſſe, per externam illam ablutionem peccata deleta eſſe palam oſtendi & conſignari. Hoc ipſi facile largior; nam inde nihil contra baptiſmum externum concludi poteſt, quin potius ſequitur eum uſurpandum, quia ſigillum remiſſionis peccatorum*

Reſp. Non dicit auctor Ananiam iſtud intellexiſſe, ſed ſi externæ illi ablutioni deletionem peccatorum tribuiſſet, quo pacto commode ejus verba explicari queant oſtendit, etiamſi externa ablutio illa vere peccata non deleat. Quare nihil ex ejus dicto contra ipſum colligi poteſt, cum id ex re adverſariis (ut loquuntur) data non autem conceſſa pendeat, idque non ad aliquid probandum, ſed ad excipiendum prolatum fuerit, & demonſtrandum, aſſumptionem argumenti adverſariorum nulla ratione ex loco illo probari poſſe. Cur igitur hic dictum fuit, nihil inde contra baptiſmum externum concludi poſſe? Quaſi vero Socinus id quærat, cui nihil aliud nec propoſitum eſt, nec ut eſſet opus fuit, quam adverſariorum rationem convellere. Verum ut intelligas ex ipſius dicto, etiamſi aſſeveranter prolatum fuiſſet, nihil adverſariorum ſententiam juvari poſſe; Vide quæ ſcripturi ſumus infra in examinatione reſponſionis ad 5. rationem cap. 10.

In reſponſionem ad tertiam pro adverſariis rationem cap. 8.

Nota 1. *Sic argumentatur. Baptiſmus aquæ non facit nos membra Eccleſiæ ſeu corporis Chriſti. At baptiſmus de quo Paulus, facit nos membra Eccleſiæ. Ergo baptiſmus de quo Paulus, non eſt baptiſmus aquæ. Ad majorem. Baptiſmus non facit nos membra Eccleſiæ, ſcilicet invisibilis; ſed tamen viſibilis, id eſt, teſtificatur nos eſſe in cœtu Eccleſiæ: At Paulus loquitur de baptiſmo, qui nos inſerit corpori Chriſti viſibili, quia alloquitur totum cœtum, in quo non omnes erant electi. Ita quoque Martyris dictum accipiendum videtur.*

Reſp. Cum dicitur, per baptiſmum aquæ nos fieri membra Eccleſiæ, ſive in unum corpus coaleſcere, hoc non pertinet revera ad probandum, Paulum non loqui de baptiſmo aquæ, ſed eſt enunciatio contraria aſſumptioni adverſariorum, eaque rationibus comprobata, ut inde conſtet argumentum, quod eorum nomine allatum fuerat, nihili eſſe, ut patet ex verbis illis (de quo nimirum adverſariorum argumentum loqui neceſſe eſt.) Affirmatur quidem & ab initio tacite, & poſtea aperte, ex eadem enunciatione, ſi ea vera ſit, ſequi, Paulum non de aquæ, ſed de Spiritus baptiſmo loqui, verùm non prorſus neque omnino, niſi, eo poſito, quod Paulus de eo Chriſtianorum corpore loquatur, de quo argumentum adverſariorum loquebatur. Nam inferius quoque ad hoc ſignificandum ea verba ſcripta ſunt: præſertim, ſi Paulus de eo Chriſtianorum corpore loquitur, quod adverſarii ſine dubio intelligunt. Itaque non aſſumitur à Socino, Paulum de vero Chriſtianorum corpore loqui, ſed tanquam ad adverſariis, in ſuæ ipſorum aſſumptionis probatione poſitum id pro conceſſo ſumitur. Hoc autem corpus per baptiſmum aquæ coaleſcere non poſſe oſtenditur, & inde infertur, Paulum de aquæ baptiſmo loqui non poſſe. Nam Petri Martyris dictum non ideo affertur, ut confirmetur, aquæ baptiſmo nullum Chriſtianorum corpus coaleſcere poſſe, ſed id Chriſtianorum corpus, de quo agebatur; vel ſi mavis ipſum verum Chriſtianorum corpus, per baptiſmum aquæ coaleſcere quidem, ſed non ea ratione, qua opus fuiſſet, ſi adverſariorum argumentum vim ullam habiturum eſſet. Sive ut ipſe Petrus Matyr loquitur, per aquæ baptiſmum non tranſire nos in Chriſti corpus, ſed poſtquam tranſivimus, ad id teſtificandum eo baptiſmo conſignari. Quamobrem, niſi velimus, adverſariorum argumentum, non de vero Chriſtianorum corpore, vel non de vera ejus corporis coalitione loqui, ſed de viſibili tantum Eccleſia, nihil eſt, cur Socinus male ratiocinatus fuiſſe ulla ex parte videri poſſit. Atqui, ſi iſtud volumus, infirmum plane reddimus id argumentum, non ſolum propterea, quæ ab auctore in fine reſponſionis ad illud ipſum dicta ſunt, ſed præterea etiam ob hanc cauſam, quod fieri facile poſſit, ut quis ſit verus Chriſtianus, & tamen nullius viſibilis Eccleſiæ ſit membrum.

Nota 2. *Negat conſequentiam, ait eſſe ἀσύνακτον iſtam rationem, etſi de baptiſmo aquæ locus acciperetur; Hoc per illud fieri contingit, Ergo aliter fieri nequit. Quia poſſint Chriſtiani modo hoc, modo illo externo ſigno in unum corpus coaleſcere. Reſpondeo. Non licere nobis alia ſigna ſtatuere, quam quæ nobis Chriſtus & Apoſtoli tradiderunt.*

Reſp. Nec Chriſtus aquæ baptiſmum ullo modo tradidit, nedum tanquam ſignum coogregandæ Eccleſiæ, nec Apoſtoli illum ita tradiderunt, ut eum congregandæ Eccleſiæ ſignum nobis præſcriberent. Quod ſatis eſt, ut pro locorum & temporum ratione aliis ſignis ad eam rem uti poſſimus, vel etiam, ſi placet, nullo externo eoque conſtituto ac certo ſigno uti: quemadmodum in extremis ſuæ reſponſionis verbis Socinus antea monuerat. Quod quidem noſtro ſeculo, præter eos, qui Anabaptiſtæ vocantur, eos omnes feciſſe dicendum eſt, qui ab Eccleſia Romana deſciſcentes Eccleſias congregaverunt. Nam quod illis ad eam rem externum certumque ſignum fuerit baptiſmus ille aquæ, quem unuſquiſque vix natus, olim in Eccleſia Romana acceperat, id nec fieri ulla ratione poteſt, & ridiculum alioqui plane cenſeri debet.

In reſponſionem ad quartam rationem cap. 9.

Nota 1. *Sic ratiocinatur. Paulus loquitur de iis quæ ſunt Chriſtianorum propria. Ergo non de aquæ baptiſmo, qui non eſt Chriſtianorum proprius. Reſpondeo. Majorem poſſe negari, ſi accipiatur univerſaliter, quod de ſolis electis, qui vere ſunt Chriſtiani, loquatur. Compellat enim Apoſtolus totum cœtum viſibilem.*

Reſp. Nihil impedit, quo minus Apoſtolus compellet totum cœtum viſiblem, & tamen illi tribuat quæ ſunt propria Chriſtianorum; nempe quia loquatur de omnibus, tanquam ſi ii eſſent, quales ſe eſſe profitentur. Imo hoc peculiare & Paulo & cæteris Apoſtolis eſt, qui Epiſtolas ſcripſerunt. Vide quæ ſcripta ſunt in reſponſione ad ſequentem rationem, ubi ipſe notarum ſcriptor hanc ratiocinationem bonam eſſe agnoſcit.

Nota 2. *Deinde quid obſtet, quominus de ritu baptiſmi intelligatur, qui teſtimonium eſt noſtræ Chriſtianitatis & conjunctionis? Alias enim ſimilia argumenta extant, à ſigno ſacramentali ad ipſum ſignatum. Ut illud, de uno pane participamus. Ergo ſimus unum corpus.*

Reſp. Si conceditur Apoſtolum de iis quæ ſunt propria Chriſtianorum loqui, inanis eſt iſta argumentatio. Jam enim apparet, quid obſtet. Sin autem negatur, ea nihil eſt opus, cum Socini argumentum eo tantum innitatur. Quanquam non ſatis eſt negare, niſi prius ad probationes allatas reſpondeatur, id quod hactenus factum non eſt, vel ſaltem contrarium probetur, quod, ut modo vidimus, fruſtra tentatum fuit. Deinde dico, in univerſa iſta argumentatione principium peti. Negat enim Socinus ritum baptiſmi (univerſe loquendo) eſſe ſignum noſtræ Chriſtianitatis ullo modo, & multo minus noſtræ conjunctionis. Atque etiamſi univerſe loquamur, vix ſignum noſtræ conjunctionis dici poſſe concedit, eorum etiam, inquam, qui illo ſunt initiati. Negat denique parem eſſe baptiſmi ritum ritui cœnæ Domini, ſive cum illo, hac ipſa in re de qua agitur, conferendum eſſe; ut ex ipſius univerſa diſputatione, & ex iis præſertim quæ hoc loco in extremis verbis diſputat, de quibus paulo poſt agemus, aperte conſtat.

Nota. *Deinde hac conjectura utitur, ad probandum, quod de Spiritus Sancti baptiſmo agatur, quia veriſimile ſit, Paulum non prætermiſiſſe Spiritus Sancti mentionem, quia*

mox

mox ſubjungat de Spiritus Sancti donis. Unicuique autem data eſt gratia. Sicut 1 *Cor.* 12, *de ſpiritualibus donis acturus, prius dicat, eundem eſſe Spiritum, &c. Ergo baptiſmatis voce contineri Spiritus Sancti mentionem. Sed iſta conſequentia nulla eſt.*

Reſp. Si conſequentia nulla eſſe dicitur, quia fieri poſſit, ut ſub alia quam baptiſmatis voce Spiritus Sancti ſit facta mentio, non video quomodo hoc cuiquam probari queat, cum & baptiſmatis vox ad id accommodatiſſima ſit (manifeſtum ſiquidem eſt, non minus Spiritu Sancto quam aqua baptizari homines in Sanctis Literis dici) nec alia vox ibi habeatur, ſub qua id ne incommode quidem fieri potuerit. Non enim de implicita, ſed de diſtincta Spiritus Sancti mentione in ſua conjectura iſta author diſerte loquitur. At vero ſi propterea nulla eſſe conſequentia affirmatur (quanquam minus proprie id dictum foret) quia fieri facile poſſit, ut Spiritus Sancti nulla mentio diſtincte facta fuerit; Reſpondeo, & verba illa, *unicuique autem*, &c, & ſimiliſimi loci, 1 Cor. 12, exemplum allatum, ſatis oſtendere vix fieri id potuiſſe. Et ſane, quod attinet ad verba illa, *unicuique autem*, &c, ea omnino videntur docere Spiritus Sancti, quem omnes participaſſent, mentionem anteceſſiſſe, qua in re æquales omnes eſſent, quam æqualitatem ipſa deinde quodammodo moderentur, & tacitæ cuidam objectioni occurrant; ut perinde ſit, ac ſic dictum fuiſſet, quod autem dixi omnes vos eundem Spiritum Sanctum participaſſe, in eaque re pares eſſe, non ita accipiendum eſt, quaſi non ſit ulla diſtinctio aut inæqualitas ipſius Spiritus Sancti donorum, quæ ſinguli accepiſtis, ſed ita, ut unicuique tamen, &c.

Nota 11. *Negat conſequentiam in argumento: Et ſi baptiſmus aqua intelligatur, qui ad Chriſtianos pertinet, non tamen de omnibus Chriſtianis loqui Paulum, ſed de iis ad quos ſcribit, ſeu de iis, qui ipſis futuri eſſent ſimiles, non propterea innuere Paulum, nullum eſſe Chriſtianum, qui aqua ablutus non fuerit.* I. *Hoc dicitur tantum non probatur, eoque facile quoque negari poteſt.*

Reſp. Primum, onus probandi non Socino, ſed adverſariis, incumbit, qui oſtendere debent, id quod Paulus Epheſiis illis dicit ad omnes Chriſtianos, etiam futuros, pertinere, alioqui principium petent; ponentes omnes Chriſtianos, quotquot futuri erant, aquæ baptiſmo tingendos fuiſſe, hoc enim eſt de quo præcipue diſputatur. Deinde ſatis probatum eſt id, quod Socinus affirmat, cum ſenſus ipſe communis nos doceat, cum Paulus certos quoſdam homines alloquatur, ejus verba ad alios accommodanda minime eſſe, niſi id fieri aut debere aut poſſe aliunde appareat, præſertim in iis, quæ non quidem illis præcipit, ſed tantummodo de ipſis narrat, ſeu quoquo modo enunciat.

II. *Deinde nulla eſt diſſimilitudo in argumentando, quin jam quoque eadem ratione uti poſſimus: Per eundem baptiſmum religioni Chriſtianæ initiati eſtis, & habetis eundem Dominum & Deum Patrem, Ergo ſitis unum corpus & unus ſpiritus. Quidni recte ratiocinari poſſimus à baptiſmo eodem modo quo Paulus?*

Reſp. Dubitavi aliquando, an hæc de ſententia Socini explicata fuiſſent. Nam profecto, niſi vehementer fallor, ea potius huc pertinent quam alio. Vult enim ipſe argumentum Pauli ſemper habere locum; ſiquidem omnes inveniantur baptiſmum accepiſſe, pro ea etiam parte quæ ad baptiſmum attinet, ſin minus pro reliquis partibus, ex quibus non minor efficacitas argumento inerit, quam ſi baptiſma quoque illis accederet. Non negat igitur poſſe nos eodem modo ratiocinari ab ipſo baptiſmo quo Paulus ratiocinatus eſt, nec diſſimilitudinem aliquam in argumento conſtituit, modo baptiſmus adſit. Imo hoc putat ad reſponſionem ſuam confirmandam aliquid momenti habere; ſed negat neceſſe eſſe, ut argumentum Pauli pro ea etiam parte, quæ ad baptiſmum pertinet, ſemper in omnibus Chriſtianorum cœtibus locum habere poſſit, & ſic neceſſe eſſe ut perpetuo omnes Chriſtiani, qui in aliqua Eccleſia ſint, baptiſmum accepiſſe inveniantur. Hoc, inquam, negat Socinus, & diſſimilitudinem, de qua loquitur, non quidem neceſſariam, ſed poſſibilem eſſe ſtatuit.

Nota. *Redit denique ad priorem reſponſionem, & eam hac quoque ratiuncula confirmare conatur, ſi externorum rituum Paulus in monendis Epheſiis, ut unitatem Spiritus inter ſe conſervare vellent, rationem habere voluiſſet, non prætermiſiſſet dominicam cœnam, qua maxime Chriſtianorum unitas obſignatur. At nullam fecit mentionem inſignis hujus & præcipui Chriſtianæ unitatis ſymboli. Ergo de baptiſmo aquæ ne cogitavit quidem. Reſpondeo. Nego majorem: ſatis erat nominaſſe baptiſmum, quo & ſinguli utebantur, & religioni Chriſtianæ initiabantur. Alioqui ſi conjungendi ſemper eſſent ritus, qui idem ſignificant, multi abſurdi ſermones invenirentur.*

Reſp. Non ea videtur eſſe Socini mens, ut velit, Paulum debuiſſe una cum baptiſmo cœnam conjungere, ſed hanc potius, quam illum commemorare, ut ſatis intelligi poteſt ex eo, quod multo cœnam baptiſmo præſtare oſtendere conatur; in ea ipſa re de qua Apoſtolus agebat. Ex quo etiam efficitur, ut concidat omnino ratiocinatio iſta ab abſurdo ducta: *Alioqui ſi, &c.* Nam neque de conjungendia ritibus loquitur Socinus, nec, quod attinet ad unitatem illam, de qua agebatur, idem æque ſignificare dici poteſt baptiſmus, quod cœna Domini. Imo, ſi cum cœna comparetur, ne ſignificare quidem.

In Reſponſionem ad quintam rationem cap. 10.

Nota *Negat conſequentiam diſtinguendo (ut arbitror) majorem, Nullus Chriſtianus eſt qui non induerit Chriſtum, ſcilicet aliqua ratione. Non autem per ſolum baptiſmum indui Chriſtum, quia non ſit neceſſarius ad ſalutem: imo ne eſſe quidem illum ordinariam viam Chriſtum induendi, quod nihil per baptiſmum hominibus à Deo conferatur, niſi quod per ipſum publice Chriſto nomen dant. Hoc poſterius nego, quia baptiſmus eſt teſtimonium remiſſionis peccatorum, quam Deus nobis confert. Alioqui erit inane ſpectaculum, non Sacramentum, quod conſtat è re terrena & cœleſti.*

Interea conſiſtet principale argumentum hoc modo, baptiſmus tanquam viſibile pignus, obſignat nobis beneficia induitionis Chriſti. Ergo non eſt negligendus. Ratio conſequentiæ, quia externos ejuſmodi ritus Deus mandavit nobis, ut ſervaremus, quo conſuleret imbecillitati noſtræ.

Reſp. Non diſtinguit Socinus majorem, ſed minorem, ſi ea concedi debeat, quæ eſt per aquæ baptiſmum Chriſtum à nobis indui, idque vere, non autem figurato loquendi modo. Aut enim ea ita accipitur, ac ſi dictum fuiſſet, per ſolum aquæ baptiſmum, &c, ſeu, tantum per aquæ baptiſmum, &c. Et hoc pacto ne ipſis quidem adverſariis veram illam videri poſſe docet; aut ita, ut ipſa verba ſonant & ſimpliciter, & tunc *ἀσυλλόγιστον* argumentum eſſe oſtendit. Quod vero negatur Socini dictum illud, nihil per baptiſmum revera hominibus à Deo conferri, idque ob eam cauſam, quod baptiſmus ſit teſtimonium remiſſionis peccatorum, quam Deus nobis confert. Nos cauſam iſtam plane negamus, nec teſtimonium remiſſionia peccatorum baptiſmum eſſe concedimus, ei præſertim, qui baptiſmum accipit. Loquitur autem hoc loco de iis, quæ per baptiſmum conferuntur, nempe ei, qui baptizatur. Probatio porro iſtius cauſæ ab abſurdo multam vim habere poteſt, cum nec baptiſmum Sacramentum eſſe concedatur, nec quid ſit Sacramentum inter nos conſtet; & quicquid ſit, illud ſine dubio à nobis negetur, ipſum è re terrena & cœleſti conſtare, eo nimirum ſenſu, quo id hoc loco dictum fuiſſe neceſſe eſt. Nec propterea erit baptiſmus inane ſpectaculum, ſi, inane pro eo quod fruſtra fiat, quodque nullus effectus conſequatur, accipias. Nam & publica

Chriſti

Digitized by Google

Chriſti nominis profeſſio, & in ejus familiam manifeſtaria cooptatio, & adſcriptio quædam, ſi rite adminiſtratus fuerit, ei nihilominus perpetuo, tanquam ejus forma, & neceſſarius effectus, conjunctæ erunt. Sin aliter, inane, accipias, id nihil moramur, præſertim vero, ſi in eum ſenſum quem conſecutio iſta requirere videtur. Nobis enim nihil abſurdi in eo eſſe videtur, quod per baptiſmum ipſum nihil prorſus ipſi accipienti divinitus conferatur. Imò hoc illud ipſum eſt, quod Socinus dixerat, quodque impugnandum notarum ſcriptor ſumpſerat.

Jam vero quod attinet ad argumentum adverſariorum reformarum, etiamſi ejus aſſumptio, quam tamen nos, ut diximus, nullo modo concedimus, vera eſſet, conſequentia tamen non teneret, niſi ſi quis ea conſequentiæ verba, *Ergo non eſt negligendus*, ita interpretaretur, ac ſi dictum fuiſſet, Ergo non ſpernendus ac vili pendendus. Neque enim, ſi baptiſmus obſignat nobis beneficia indutionis Chriſti, idcirco ſequitur, eum à nobis omitti non poſſe.

Quid enim ſi ea obſignatione nullo prorſus pacto egeamus? Ut certe non egent illi, qui jam ex animo credunt, ſibi, eo quia Chriſtum revera induerint, omnia peccata remiſſa fuiſſe. Nam conſequentiæ ratio, quæ allata fuit, nihil momenti habere videtur, cum Socinus nulla ratione conceſſurus ſit, baptiſmum aquæ, ſimpliciter loquendo, à Deo nobis mandatum fuiſſe, multo minus autem ut ſervaremur, etiamſi veriſſimum eſſet, per illum nobis obſignari beneficia indutionis Chriſti. Hoc enim (ut dictum eſt) ad eos modo pertineret, qui obſignatione iſta indigerent, quibus ritus iſte mandatus eſſe dici poſſet. Namque illud, quod in ratione conſequentiæ additur, quo conſuleret imbecillitati noſtræ, ſi ullo modo admitti debet, non de omni imbecillitate noſtra, ſed de ea tantum accipiendum eſt, quæ obſignatione iſta juvari queat.

In Reſponſionem ad ſextam rationem cap. II.

Nota *Quod profert vulgatam interpunctionem, & ait, baptiſmatum doctrinam eſſe remiſſionem peccatorum, & Chriſti legis præſcriptionem. Non igitur agi de aqua baptiſmo. Nego ipſi hanc interpretationem.* I. *Quia Apoſtolus primo ſtatim loco nominat* μετάνοιαν ℣.1, *eoque non ſtatuenda eſt* ταυτολογία.

Reſp. Nulla eſt ταυτολογία. Nam aliud eſt μετάνοια, ſeu pœnitentia, aliud remiſſio peccatorum & Chriſti legis præſcriptio. Non eſt quidem pœnitentia ſine remiſſione peccatorum tanquam ſuo neceſſario effectu, verum id non ex ipſius rei natura, ſed ex Dei benignitate atque decreto eſt. Quocirca poſt pœnitentiam omnino commemoranda fuit remiſſio peccatorum. Alioquin, ut à Socino dictum eſt, Chriſtianæ diſciplinæ & pietatis præcipuum quoddam rudimentum, vel potius ſolidiſſimum fundamentum prætermiſſum fuiſſet. Proprium ſiquidem Novi Fœderis eſt, ut pœnitentibus (idque perpetuo ad hujus ſæculi finem) peccata omnia, quantumvis gravia, condonentur. Jam vero legis Chriſti præſcriptio poſt pœnitentiam ſequi ſolet; & à baptiſta pœnitentia prius indicta eſt, deinde ſubſecuta eſt legis Chriſti præſcriptio. Quamvis autem perfecta Chriſtianorum pœnitentia legis Chriſti notitiam requirat, tamen ſimplex pœnitentiæ nomen etiam poſt baptiſtæ prædicationem ſolet ad ea accommodari, quæ etiam citra Chriſti cognitionem quiſque vitanda eſſe novit, tanquam Deo inviſa. Unde illud, pœnitentiam agite & credite in Euangelio, Mar. 1. 15. & illud, pœnitentiam in Deum, & fidem in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, Act. 20. 21. Et Chriſtus ipſe pœnitentiam prædicavit, antequam legem ſuam præſcriberet, Matth. 4. 17. Adde, quod non ſimpliciter pœnitentiæ Apoſtolus mentionem fecerat, ſed pœnitentiæ ab operibus mortuis, id eſt, ejuſmodi quæ mortem concilient, tanquam morte digna, & propterea per ſe mala ſint ac deteſtanda. Atqui multa nobis vitanda in Chriſti lege præſcribuntur, quæ per ſe mala & deteſtanda non ſunt, licet ea nos vitare Chriſtus velit, ſi beatam immortalitatem, à ſe primum generi humano allatam, participare velimus.

II. *Si concedam, intelligere Apoſtolum pœnitentiam, non valet tamen hæc conſequentia. Agit de re ſignificata. Ergo excludit aut rejicit ſignum. Imo inverte argumentum. Loquitur de doctrina pœnitentiæ, quæ in baptiſmo proponebatur, & quæ per tinctionem aquæ ſignificabatur. Ergo ritum baptizandi aqua tum uſurparunt Apoſtoli, & acceperunt qui Chriſtianiſmum amplectebantur.*

Reſp. Nullus hic eſt locus, vel negationi conſequentiæ, vel argumenti inverſioni. Neque enim ad iſtum modum argumentatur Socinus. Imo quod attinet ad ipſam refutationem argumenti adverſariorum, nihil revera argumentatur, ſed oſtendit ſolum, ejus argumenti aſſumptionem, non probari eo teſtimonio, id eſt, ibi non fieri diſertam ejus baptiſmi mentionem, de quo agitur, ut quidem ad eam aſſumptionem probandam, vel certe ad probationis expreſſum modum confirmandum neceſſe erat. Cum vero ait, ex eo loco potius contrarium probari, quia ſcilicet nulla fiat ibi revera mentio baptiſmi aquæ; aſſumptionem hanc ſuam non ex eo probat, quod ibidem mentio fiat rei, quæ per ipſum baptiſmum ſignificabatur, ſed quod ipſe aquæ baptiſmus non ſit ibi nominatus. Non fuiſſe autem nominatum unicuique legenti ſatis conſtare poteſt, niſi illum voce baptiſmatum nominatim ſignificari dicamus. Hoc vero dici non poſſe, jam docuerat ipſe. Quod ſi non invertendo quidem ejus argumentum, cui rei, ut diximus, nullus eſt locus, ſed poſterioris argumenti tacitam majorem negando, & contrarium ex plane diverſa propoſitione probare conando, ita quis argumentetur; Ubi illud nominatur quod in baptiſmo aquæ proponebatur, quodque per illum ſignificabatur, ibi baptiſmi aquæ revera fit mentio, ſed hic illud nominatur, Ergo, &c. Hoc erit quicquid, judicio meo hoc loco ex ipſius forſitan opponentis mente Socino objici poterit. Verum hoc argumentum incidit in eam fallaciam, quæ dicitur, Ex accidente, niſi in pejus ruat, & principium petat. Quod enim doctrina pœnitentiæ in aquæ baptiſmo proponeretur, &c. id ex accidente erat. Nam nec natura ipſius rei id requirebat, alioquin ante baptiſmum nulla fuiſſet doctrina pœnitentiæ, & ſine baptiſmo nulla pœnitentia daretur, quorum utrumque falſum eſt, nec ut ita omnino ac perpetuo fieret, erat conſtitutum. Vel certe, fuiſſe conſtitutum, probare neceſſe eſt, ſi quis nequaquam ex accidente id fuiſſe, oſtendere velit. Aliter principium petet, id pro conceſſo ſumendo, de quo potiſſimum diſputatur. Cæterum id, quod ipſe notarum ſcriptor in argumento ſuo diſerte concludit, non videtur ad rem facere. Nam etiamſi verum eſſet, Apoſtolos tunc ritum baptizandi uſurpaſſe, & eum illos accepiſſe, qui Chriſtianiſmum amplectebantur; Non idcirco ſequeretur, Apoſtolum hoc loco ipſum baptiſmum inter Chriſtianæ pietatis rudimenta numeraſſe, quod illi probandum omnino fuerat. An non ipſe Socinus pluribus in locis, præſertim vero cap. 14. 15, & 17, facile concedit, in primitiva Eccleſia omnes, qui nunquam antea Chriſti nomen profeſſi fuerant, ex ipſorum Apoſtolorum inſtituto, in Domini Jeſu nomine aqua baptizatos fuiſſe? Poſtremo non eſt ſilentio prætermittendum, quod Socinus nuſquam ſcribit, per tinctionem aquæ ſignificatam fuiſſe pœnitentiam (quanquam non pœnitentiam ipſe ſed peccatorum remiſſionem voce baptiſmatum contineri ait) ne (quæ vis verbis ſignificandi eſſe poteſt) quiſquam credat illum ſentire, aquæ tinctionem ſine pœnitentia eſſe non potuiſſe. Quod vero attinet ad peccatorum remiſſionem, eam per aquæ baptiſmum adumbratam quidem fuiſſe & dari quodammodo conſueviſſe hoc ipſo loco fatetur. Verùm hoc poſterius non alia ratione intelligendum eſt, quam id,

quod

quod hoc eodem loco de datione Spiritus Sancti per manuum impoſitionem commemorat, ut ſcilicet res, quæ dabatur, nullo modo ipſi ritui externo alligata eſſet, nec ab ipſius vi aliqua proficiſceretur, quamvis ea cerimonia rite peractâ, ex divina benignitate omnino dari conſueviſſet. Qua de re videnda ſunt quæ ſcripſit cap. 7. Prius vero illud de adumbratione aliud quiddam eſt ab eo, quod hic dicitur de ſignificatione. Nam certe adumbratio tantum imago quædam eſt rei adumbratæ, quam non quidem eſſe, quantum attinet ad propoſitum noſtrum (adumbrantur enim illa quoque, quæ vel olim fuiſſe, vel futura eſſe contingat) ſed ſi ſit, qualis ſit aliqua ratione oſtendit: ſignificatio vero rei ſignificatæ indicium eſſe poteſt, atque eam eſſe oſtendere. Hanc igitur Socinus aquæ baptiſmo non tribuit, quod pertinet ad peccatorum remiſſionem, ſed adumbrationem tantum, eamque ſane valde accommodatam, ita ut rem pœne ob oculos ponere videatur; atque hoc idem concedit de ipſa pœnitentia & renovatione vitæ, ut apparet ex iis quæ ſcripta ſunt cap. 5.

In Reſponſionem ad ſecundam rationem, pro adverſariis, non ex teſtimonio aliquo Sacrarum Literarum petitam, cap. 14.

Nota. *Ad Pauli locum 1 Cor. 10, reſpondet, quod in eo non de aquæ baptiſmo, vel de cœna Domini verba fiant, ſed de donis Eccleſiæ conceſſis à Deo, quæ non profutura ſint, niſi divinis monitis convenienter vivas.* I. *Videtur hoc* ἀπροσδιόνυσον *ad locum Pauli; & ipſe Socinus cogitur fateri, Paulum ad baptiſmum & cœnam Domini reſpexiſſe. Non tamen inde ſequi, baptiſmum debere eſſe perpetuum. Quia ut ſpiritualia quidem illa dona, de quibus loquatur, fuerint perpetua; deſiiſſe enim præſertim conſpicua illa, poſtquam Chriſtiana veritas ſatis confirmata fuit, Ergo multo magis deſiiſſe baptiſmum aquæ, qui eorum donorum imago quædam fuerit.* II. *Nego hanc conſequentiam: deſierunt dona primitivæ Eccleſiæ, Ergo & baptiſmus. Quia hic non recenſetur inter illa in Sacris Literis:*

Reſp. I. Imo ad locum Pauli ἀπροσδιόνυσον plane eſſet, ſi diceremus illum agere de baptiſmo aquæ, & de cœna Domini, cum, ut ipſe notarum auctor fatetur, hæc non recenſeantur inter dona primitivæ Eccleſiæ, Paulum autem de donis a Deo tunc temporis iis conceſſis, qui Chriſti nomen profitebantur, loqui neceſſe ſit, quemadmodum exempla beneficiorum olim, Iſraëlitico populo ſub Moſis ductu datorum, aperte docent, & totius rei ratio omnino poſtulat. Nam quod paulo inferius eodem capite Apoſtolus diſerte menſam Domini commemorat, cujus illi, ad quos ſcribebat, participes eſſent, id non propterea factum eſt, quia ſuperius de ejuſmodi rebus revera actum fuiſſet, ſed cum vellet eos reprehenſione digniſſimos demonſtrare, qui inter ipſos quoquo modo Idolis ſervirent, addit abſurdiſſime plane eos facere, ea potiſſimum ratione, quod ſolerent menſæ Chriſti Domini intereſſe, non poſſe enim eos menſæ Domini participes eſſe, & menſæ Dæmoniorum. Non eſt autem coactus Socinus fateri, Paulum ad baptiſmum & cœnam Domini reſpexiſſe, ſed tantum ſua ſponte concedit, poſſe fieri, ut ad iſta, non quidem ſimpliciter, ſed alludendo reſpexerit. Quod ſi verum ſit, non tamen propterea ſequi ait, Apoſtolum vel baptiſmum, cœnæ Domini parem feciſſe, vel utrumque eo loco tanquam perpetuum aliquid, & proprium omnium Chriſtianorum conſideraſſe.

II. Nec vero vult Socinus probare baptiſmum ceſſaſſe ex eo quod ceſſaverint dona illa, quorum baptiſmus imago quædam erat, alioqui hac ratione, cœnam quoque ipſam ceſſaviſſe oſtenderet, à qua ſententia ipſe vehementer abhorret. Nam & cœna Domini, ut ipſe fatetur, imago quædam illorum donorum erat, ſed ait, ſi quid modo, quod ad præſentem quæſtionem pertinet, hoc loco colligere libet, cum illa dona, de quibus Paulus revera agit, in Eccleſia maxima ex parte deſierint, nihil aptius colligi poſſe, quam baptiſmum aquæ ſimiliter deſiiſſe, qui donorum illorum imago quædam erat. Sed nec ipſe vult, aliquid revera colligi poſſe, nec per illum notarum ſcriptorem, licet, ſi Paulus de ſpiritualibus donis agat. Cujus tamen ratio mihi non probatur. Nam etſi baptiſmus inter illa dona non numeretur, non tamen ſequitur, ab illis ad hunc argumentum duci non poſſe, præſertim vero Socini argumentum, in quo ſatis confitetur ipſe, baptiſmum inter dona illa non numerari. Neque enim ait, ideo ex ceſſatione donorum, baptiſmi ceſſationem colligi poſſe, quia baptiſmus unum ex illis donis fuerit, ſed quia ceſſantibus donis, veriſimile ſit, baptiſmum, qui illorum imago quædam erat, ſimul ceſſaſſe. Itaque ad convellendam Socini conſequentiam, quam ille convelli poſſe non negat, nihil eſt oſtendere, baptiſmum non fuiſſe unum ex illis donis, ſed neceſſe eſt, ut oſtendatur, poſſe imaginem quandam rei durare, quamvis res ipſa non duret.

In Reſponſionem ad tertiam rationem, ſeu priorem ex duabus ratiunculis, eodem capite.

Nota. *Quod dicitur, generale mandatum de baptiſmo ſuſcipiendo nullum extare, nec cauſam eſſe, cur, qui Chriſto nomen publice dederint, eo tingendi ſint. Hoc tam facile nego, quam tu affirmas.*

Reſp. Quæſtio erat, Nunquid baptiſmus Sacramentum Eccleſiæ eſſet, ut cœna Domini eſſe dicitur, & proptèrea non minus illum, quam hanc neceſſario retinendum eſſe conſtaret. Reſpondetur, ne cœnam quidem ipſam Eccleſiæ Sacramentum in Sacris Literis vocari, & idcirco, ſi retinenda eſt, ut profecto eſt, non quia ſit Sacramentum Eccleſiæ, ſed quia in perpetuum omnibus Chriſtianis præcepta fuerit, id fieri, & quia nulla cauſa ſit, cur omnes Chriſtiani mortem Domini commemorare, eique de tanto beneficio perpetuo gratias publice agere non debeant, quarum rerum cauſa cœna Domini inſtituta eſt. Ejuſmodi vero aliquid in baptiſmo eſſe negatur, ſeu non eſſe affirmatur. Hanc ſive negationem ſive affirmationem probare non eſt neceſſe, ſed ipſi adverſarii contrarium probare debent, ſi baptiſmum cum cœna Domini, ut ipſorum argumentum requirit, conferri poſſe velint. Præterea jam id ſatis proxime probatum fuerat (quatenus probari aut poterat aut debebat) quod in univerſa iſta reſponſione dicitur. Et idcirco in ipſo hujus generis duarum adhuc pro adverſariis rationum refellendarum initio ſcripta ſunt verba illa. Ex quibus duæ præterea, quæ adhuc reſtant, ejuſdem generis adverſariorum ratiunculæ ſatis confutatæ videntur. Mitto autem, quod ex iis, quæ toto libro à Socino variis in locis & dicta fuerunt, & mox dicenda erant, ipſius dicti probatio apertiſſime colligi poterat, quodque ipſemet id aperte monet, dum dictum profert, & ſuam rationem concludit.

In Reſponſionem ad ultimam rationem cap. 15.

Nota. *In nono Nicænæ Synodi canone, Ruffino teſte, clerici Cathari jubentur recipi, ſi pœnitentiam agant, nulla baptiſmi facta mentione, cum tamen illa ſtatuat, ut Paulianiſtæ rebaptizarentur. Non igitur ſemper ab Eccleſia baptiſmum requiſitum fuiſſe. Talis argumentatio à teſtimonio negative non eſt neceſſaria.*

Reſ. Non eſt argumentatio à teſtimonio negative, ſimpliciter, ſed cum probatione ab exemplo, eoque à minore ad majus. Nam ſi Synodus eos baptizari diſerte jubet, qui jam baptizati aliquo modo fuerant,

cur eos baptizari diſerte non juſſiſſet, qui nullo baptiſmo fuerant tincti, ſi eos baptizari omnino voluiſſet, & baptiſmum omnibus neceſſarium eſſe cenſuiſſet? Auctores quidem Centuriarum, ut à quodam annotatum vidi, ex eo apud Ruffinum Canone collegerunt, atque ſcripſerunt, Catharos pœnitentes ſine baptiſmo receptos fuiſſe. Nec tamen argumentationem iſtam tanquam neceſſariam, ipſe Socinus attulit, ſed tanquam admodum veriſimilem, ut ex verbis eam antecedentibus intelligi poteſt, quæ ſic habent: Quod & factum aliquando fuiſſe, mihi ſit veriſimile, Novatianos quidem, &c.

In primum teſtimonium ex Sacris Literis petitum, cap. 16.

Nota. *Teſtimonium eſt id, quod pluribus in locis eſt ſcriptum, Johannem quidem aqua baptizaſſe, Chriſtum vere Spiritu Sancto baptizare. Argumentum tale erit, Qui Spiritu Sancto baptizantur, non debent aqua baptizari. At Chriſtiani Spiritu Sancto baptizantur, Ergo non debent aqua. Nego majorem, Quia in Sacramento conjungenda ſunt ſignum & ſignatum, non divellenda, &c.*

Reſp. Etſi nihil dubito, quin in argumento iſto Socino attributo verbum *debent*, pro coguntur, ſive ut vulgo loqui ſolent, *tenentur*, poſitum fuerit, tamen dico, ex Socini verbis, exque ipſorum ſententia ab ipſo notarum ſcriptore relata, ſatis conſtare, illum non ita argumentari:, ſed ad hunc modum; Quidquid proprium Chriſtianorum non eſt, id ipſis ne neceſſarium quidem eſt. Sed aquæ baptiſmus proprius Chriſtianorum non eſt, Ergo ipſis ne neceſſarius quidem eſt. Appellat autem proprium, non ut Logici ſolent, id, quod uni ſoli perpetuo convenit, ſed quod perpetuo tantum, ſive omnino convenit, ut ſæpe boni Latinitatis auctores loquuntur. Talem autem minime baptiſmum aquæ eſſe, ex allato teſtimonio ſatis conſtare exiſtimat. Præterea ratio, cur major negatur iſtius illi adſcripti argumenti, non videbatur afferenda. In ea ſiquidem manifeſte principium petitur, cum aſſeritur baptiſmum aquæ, una cum baptiſmo Spiritus eſſe Sacramentum, & unum eſſe ſignum, alterum vero ſignatum. Nam & hæc à Socino negantur, & minime vera eſſe vel ex illo apparet, quod utrumque baptiſmum ſeparatim, id eſt, alterum ſine altero dari, in ipſa primitiva Eccleſia contigit, ut patet ex Actis cap. 8. & 10. id quod ipſe Socinus cap. 5. diſerte monet.

In ſecundum teſtimonium eodem cap.

Nota. 1 Cor. 1. 17. *Non miſit me ad baptizandum ſed ad Euangelizandum; ſi Apoſtolorum mandatum munus fuiſſet, falſe id dixiſſet Apoſtolus. Reſpondeo. Dictum illud accipiendum non abſurde, ſed cum grano ſalis; quia ipſe Apoſtolus ibidem dicit, ſe Criſpum & Cajum, & alios quoſdam Corinthiorum baptizaſſe. Anne igitur contra officium ſuum fecit? Item, cur Act. 19. diſcipulos illos rebaptizari juſſit, ut ſupra quidem iſte ſolebat?*

Reſp. Ad hoc ſatis reſponſum eſt, in eluendis prioribus notis, & antea cap. 2, ab ipſo Socino reſponſum fuerat. Et ſane mirum eſt, multos ad hoc ſaxum offendere. Quaſi vero nefas fuerit, Paulum aliquid feciſſe in iis, quæ ad externos ritus pertinent, quod ipſi mandatum non fuiſſet, & propterea neceſſe ſit ipſius apertiſſima verba explanationis adhibendæ loco non modo tenebris involvere, ſed etiam plane ſubvertere atque delere.

In tertium teſtimonium eodem cap.

Nota. *Gal. 3. Quicunque in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Ergo aliqui fuerunt non baptizati. Alioqui dixiſſet omnes, quia baptizati eſtis. Scribit autem ad Eccleſiam Galatiæ. Ergo in Eccleſia reperiri poſſunt, qui baptizati non ſint. Futile videtur argumentum. Nam illud, Quicunque, cur non univerſaliter accipi poſſit?*

Reſp. Primum non concludit Socinus in priore argumento ſimpliciter, Ergo aliqui fuerunt non baptizati; ſed, ergo aliqui erant, aut eſſe poterant, non baptizati. Deinde negat prorſus, illud quicunque, ita univerſaliter poſſe capi, ut vi ſua omnes comprehendat, ad quos Paulus ſcribit, nec ſane alia univerſalitas, in eo verbo contineri poteſt, niſi ut comprehendat inter eos, ad quos ſcribit, omnes, qui baptizati in Chriſtum erant, ſi modo de ipſis tantum, ad quos ſcribit, loquitur, & interim oſtendat, vel ſic loquenti conſtitiſſe, non omnes illos baptizatos fuiſſe, vel certe non conſtitiſſe, omnes fuiſſe baptizatos, & ſic fieri potuiſſe, ut aliqui eſſent non baptizati. Vis enim pronominis illius eſt, ut omnino res quaſdam ſive homines ab aliis omnibus ſecernat. Et quidem in iis ipſis, de quibus, vel cum quibus eſt ſermo, cum illud, quod ipſi pronomini adjungitur, ejuſmodi eſt, ut in aliis quoque aut inveniatur, aut inveniri poſſit, præter eos vel ea, de quibus vel cum quibus verba fiunt. Sin minus, ii, eave, de quibus vel cum quibus eſt ſermo, à reliquis omnibus, ejus pronominis vi, penitus ſecernuntur. Exempli gratia, ſi ad eos qui Romæ ſunt ſic ſcribam: Quicunque in primaria totius Italiæ urbe eſtis. Quia nemo in urbe totius Italiæ primaria eſt, qui non ſit Romæ, propterea recte loquutus fuero, quamvis neceſſe ſit, ut omnes, ad quos verba mea diriguntur, ſint in primaria totius Italiæ urbe. At ſi ad eoſdem hoc modo ſcribam: Quicunque ex animo Pontificem colitis, cum multi reperiantur, aut reperiri poſſint, qui ex animo Pontificem colant, etiamſi Romæ non ſint, neceſſe eſt, ut, ſi ad eos ſolos mea verba diriguntur ad quos ſcribo, inter illos ſint, aut eſſe poſſint aliqui Pontificem non ex animo colentes. Ratio diverſitatis eſt, quia in priore exemplo retinet pronomen *Quicunque* ſuam vim ſecernendi, etiamſi id quod illi eſt adjunctum neceſſario omnes illos complectatur, ad quos verba diriguntur, ſecernit enim illos à reliquis omnibus, id eſt, ab iis qui Romæ non ſunt. At in poſteriore exemplo hoc fieri non poteſt, cum ut dictum eſt, etiam ex iis qui Romæ non ſunt, inveniantur, aut inveniri poſſint, qui Pontificem ex animo colant. Quare neceſſe eſt, ut, ſi ad eos tantum verba illa diriguntur, ſecretio eo pronomine indicetur, & fiat inter ipſos qui Romæ ſunt, eorum videlicet qui Pontificem ex animo colunt, ab iis qui fortaſſe non colunt. Nec unquam negari poterit ex eo ſermone apparere, fieri omnino poſſe, ut quidam ex iis qui Romæ ſunt, Pontificem ex animo non colant, niſi ita verba accipiantur ac ſi ſermo eſſet cum omnibus qui ubique locorum Pontificem ex animo colunt. Tunc enim pronomen *Quicunque*, ſuam ſecernendi vim haberet, etiamſi omnes qui Romæ eſſent, neceſſario Pontificem ex animo colerent. Secerneret enim omnes ubicunque locorum ſint, qui Pontificem ex animo colunt, ab aliis omnibus, id eſt, ab iis qui non colunt. Igitur, ut ad rem redeamus, cum Paulus ad Galatiæ Eccleſias ſcribat, non ſoli autem homines Eccleſiarum illarum baptizati eſſent, ſolive baptizati eſſe poſſent, neceſſe eſt fateri, ſi pronomen *Quicunque* ſuam vim retinere debet, vel Paulum in illis verbis ſic loqui, ac ſi verba ſua ad omnes baptizatos dirigeret, & idem ſignificare ejus verba, quod, Quicunque in Chriſtum ſunt baptizati, vel aliquos in Eccleſiis illis eſſe potuiſſe, qui baptizati non eſſent. Atqui illud prius propter rationes à Socino allatas non eſt dicendum, Ergo hoc poſterius verum eſſe oportet, & ſic patet, nihil prohibere, quo minus ſis in Eccleſia, & porro vere Chriſtianus ſis, etiamſi baptizatus non fueris.

Nota *Nec propter Catechumenos ſic loqui Paulum, quia illi non ſint membra Eccleſiæ. At Paulus ſcribit ad Eccleſias, &c. Reſpondeo. Nego majorem.*

Reſp. Majorem, arbitror, intelligit, Catechumenos non eſſe membra Eccleſiæ. Atqui non crediſſem

ego

ego hoc illi probandum eſſe, qui cum iis diſputet, qui baptiſmi neceſſitatem aſſerunt. Sed præterea, quomodo ii Eccleſiæ membra eſſe poſſunt, qui nondum Chriſto capiti ſunt initiati? Qui ad Domini cœnam non admittantur, quæ unitatem corporis Eccleſiæ refert? Qui denique Spiritum Eccleſiæ non participent, id eſt, Spiritus Sancti donis illis, quæ unicuique Eccleſiæ membro ſuppeditentur, non ſint præditi? Nam profecto ſimul atque dona illa, quæ tunc temporis dabantur, ad quod tempus tota hæc diſputatio referenda eſt, fuiſſent conſpecta (nec enim occulta eſſe poterant) Catechumeni eſſe deſiiſſent, & ſtatim baptizati fuiſſent. Nam ut Petrus, de Gentibus loquens, ait, *Nunquid aquam quis prohibere poteſt, ut non baptizentur ii, qui Spiritum Sanctum acceperint*, Act. 10. 47.

Nota. *Denique nuſquam in Sacris Literis indicari, receptum fuiſſe morem aliquos inſtituendi, antequam baptizarentur. Conſtare tamen ex aliis authoribus.*

Reſp. Imo non poteſt ulla ratione conſtare, cum præterea ex ipſis Sacris Literis appareat, eos qui baptizabantur, nulla prævia diligentiore inſtitutione, ſimul atque Euangelii prædicationi aſſentiebantur, baptiſmum accipere conſueviſſe. Atque hoc ipſum ad verbum ſcripſerat Socinus in iſto loco. Quanquam meminiſſe videor, ex aliis quoque auctoribus conſtare, non, niſi poſt Apoſtolorum tempora morem iſtum receptum fuiſſe. Sed hic libris deſtituor, neque id temere auſim affirmare.

Nota. *Illos autem in Galatia non baptizatos, fuiſſe eos, qui poſt primam Galatarum converſionem deinceps in Chriſtiana religione educati eſſent. Conjectura eſt authoris, quæ nondum perſuadet.*

Reſp. Nihil hic opus eſt perſuaſione aliqua ex conjectura iſta. Jam enim ſatis probatum eſt, ex loco illo Pauli conſtare, aliquos in Chriſti Eccleſia eſſe poſſe non baptizatos, nec iſtos tamen Catechumenos eſſe. Nam quid aliud auctori (ut ipſemet ſcribit) quærendum eſt? Quod ſi tamen de veritate ipſius conjecturæ quæritur, certe ſi, quæ ante diſputata ſunt, admitti debent, ea nullo pacto rejici poteſt, niſi tunc temporis receptum fuiſſe velimus, ut ii etiam, qui nunquam Chriſtum antea profeſſi fuiſſent, ſine baptiſmo ad Eccleſiam aggregarentur, quod non adverſarii modo, ſed ne ipſe quidem Socinus facile concederet; aut dicendum eſſet, Paulum eorum habuiſſe rationem, qui licet in Eccleſiis illis non educati, neque ex Chriſtianis parentibus orti, Chriſtum tamen jam antea, nullo accepto baptiſmo, profeſſi eſſent. Id quod propter ejuſmodi hominum (ſi qui tamen erant) nimiam paucitatem nullo modo veriſimile videtur.

In quartum teſtimonium eodem cap.

Nota. *Hebr. 6. Ubi rudimenta Chriſtianæ diſciplinæ enarrantur. Inter ea non commemoratur baptiſmus. Relegat nos ad ſuam refutationem ſupra expoſitam. Qualis eſt confutatio, talis eſt quoque confirmatio.*

Reſp. Sed confutatio bona fuit, ut ex reſponſione ad notas in eum locum intelligi poteſt, Ergo confirmatio quoque bona erit. Præſertim cum præter ea hoc loco aliquo adminiculo à Socino diligentius fulciatur. Inde conſtare poteſt, ſi aquæ baptiſmus præceptus Eccleſiæ à Chriſto & Apoſtolis fuiſſet, nequaquam veriſimile futurum, ut ibi Apoſtolus de ipſo diſerte mentionem non feciſſet.

Nota 1 *Petr. 3. Baptiſmum aquæ elevat. Nego hoc. Adimit ei ſalutem, Ergo non magniſacit.*

Reſp. Quod Petrum baptiſmum non magnifacere, vel potius non magnifaciendum eſſe indicare ait Socinus, id non ſimpliciter accipiendum eſt, ſed reſpective & comparate. Nam certe ea quæ neceſſaria ſunt ad ſalutem, qualem adverſarii eſſe volunt aquæ baptiſmum iis, qui eum accipiendi poteſtatem habent, etiamſi ab iis revera ſalus non proficiſcatur, ſolent tamen in Sacris Literis eo nomine commendari, quod ſalutem aliquo ſaltem modo conferant. Tantum abeſt, ut illis ſalus aperte adimatur. An non Paulus oris confeſſionem ad ſalutem fieri ait Rom. 10. 10 Jac. 1. 21. An non Jacobus verbo ſeu ſermoni Euangelico in nobis Dei miniſtrorum opera inſito ſervandi poteſtatem, operibus autem diſerte juſtificationem tribuit? Quid plura? An non Paulus ait & a. 24. Rom. 11. 11, 12, delicto Judæorum ſalutem gentibus obtigiſſe? Et certe adverſarii multos locus, qui vel aliqua ratione aquæ baptiſmo ſalutem tribuere videntur, vel ſi de aquæ baptiſmo loquerentur, ei ſine dubio ſalutem aliquo modo aſcriberent, avide arripiunt, cenſentes jure optimo id factum fuiſſe, ſi baptiſmus is ſit, quem ipſi eſſe contendunt, Socinus negat. Hinc factum eſt, ut ipſi adverſarii nullo pacto ferre poſſint, ſi quis dicat in Petri loco aquæ baptiſmo ſalutem adimi, imo ſi quis neget illi non tribui, licet fateantur hoc non eſſe verum, quatenus ille corporis ſordes abluit, & hanc Petri mentem omnino eſſe affirment, nec ulla prorſus ratione ab ipſo totam illam cerimoniam Arcæ Noë minime comparatam fuiſſe, ut credant, adduci poſſint.

Nota. *At non ad eum modum (inquit) locuturus fuiſſet, ſi aquæ baptiſmus omnibus ſuſcipiendus eſſet. Cur non? Hanc rationem non aſſequor.*

Reſp. Quæ & qualis ſit ratio iſta, ex modo diſputatis facile intelligi poteſt. Nunquam enim, ſi aquæ baptiſmus omnibus ſuſcipiendus eſſet, & idcirco neceſſarius ad ſalutem conſequendam iis ſaltem foret, qui eum accipere poſſent, ſalutem ei, nulla moderatione adhibita, ademiſſet Petrus, ut quidem hoc loco ademit, ſi Socini explanatio recipienda eſt, quam ipſe cap. 12, abunde probat, nec eam notarum ſcriptor in dubium revocat. Cauſæ enim ſine quibus non (ut appellari ſolent) etiamſi præcipue cauſæ non ſint, aliquo modo cauſæ ſunt tamen. Adde quod plerique ex iis, qui baptiſmum aquæ tanquam neceſſarium defendunt, ita neceſſarium eſſe volunt, ut eum non accepiſſe, iis quoque, in quorum poteſtate id non erat, ſalutem ademiſſe velint, & nonnulli non ſalutem ſolum ademiſſe, ſed ſempiternos etiam cruciatus attuliſſe contendant. Inter quos maxime Auguſtinus.

In primam rationem eodem cap.

Nota. *Ratio eſt: Chriſti diſciplina eſt ſpiritualis, interiorem hominem reſpicit, & ab externis ritibus tantum non abhorret. Ergo ritus nullus eſt præſcriptus, niſi apertiſſimis verbis inſtituatur, qualia ipſi non ſunt baptiſtica. Hac ratione & templa, & Miniſtros, & externum miniſterium Euangelii, ex Chriſtianiſmo ejicere poterimus: cœnam quoque domini, de qua non magis præcipitur à Chriſto, quam de baptiſmo.*

Reſp. Templa & alia, quæ hic commemorantur, ſunt quidem externa, tamen non ſunt ritus. Neque enim revera, ex conſtituto pendent, ſed ab ipſius rei natura proficiſcuntur. Niſi enim conveniant homines identidem ad verbum Dei audiendum, inque pietate non erudiantur modo, verum etiam ad eam excitentur atque incendantur, ac propterea ſæpius una ſimul concorditer precentur ac laudent Deum, facile omnia peſſum eunt, omniſque religio ſenſim extinguitur. Quod ſi fieri poſſet, ut religio ſine iſtiuſmodi externis omnino conſervaretur, (ut certe ſine baptiſmo aquæ conſervari poteſt) nulla cauſa eſſet, cur ea abjicere non poſſemus, (niſi quatenus illa expreſſe Chriſtianis mandata fuiſſe conſtaret) etiamſi, ut dictum eſt, non comprehendantur iſta in eorum numero, de quibus Socinus modo agit. Agit enim ille manifeſte de iis externis, quæ ceremoniæ appellantur. Quis autem unquam templa, Miniſtros, & Euangelii prædicationem ceremonias eſſe dixerit? Quod ſi tamen contenderit quiſpiam, aliquid in iſtis eſſe, quod ceremoniale videatur, veluti quod locus quidam publicus, iſque certus & proprius verbo Dei audiendo, cœnæque Domini comedendæ, nec non communibus precibus & laudibus ad Deum fundendis conſtituatur, quodque unus certus homo verbo

Dei miniſtrando præficiatur. Dico, nihil omnino vetare, quo minus iu privata domo aliqua, modo hac, modo illa, fiant iſta, & non unus tantum, ſed plures ſint, iique non omnes certi & conſtituti, qui verbum Dei miniſtrent. Et, ſi ſupetiorem rationem tamen ſervari paſſim videmus, id non ideo fit, quia aliter fieri nequeat, ſed quia ſic ad politiam quandam & ordinem in Eccleſia, ſiue quibus rebus vix poſſunt hominum cœtus durare, magis conducere plane conſtat, & quia ad ipſam pietatem id plus adjumenti afferre ratione & experientia compertum eſt. Jam vero in eo, quod objicitur de cœna Domini, manifeſta eſt petitio principii, cum Socinus non ſolum ubique neget, eadem ratione præceptum fuiſſe à Chriſto baptiſmum, qua cœna Domini præcepta fuit, imo ne præceptum quidem fuiſſe contendat, ſed etiam id nullo modo probari poſſe jam antea oſtenderit.

Poſt teſtimonia & rationes omnes recitatas, & maxima ex parte reprehenſas.

Hæc ſunt illa Achillæa argumenta contra baptiſmum aquæ.

Reſp. Argumenta Socini non ſunt contra baptiſmum aquæ: ſed contra neceſſitatem baptiſmi aquæ. Nam alioqui ſibi ipſi turpiter adverſaretur, qui cap. ſequenti cenſeat, hodie in Eccleſia eum baptiſmum omnino, retinendum eſſe. Nec vero opus illi erat, Achillæa argumenta proferre, ſed neque illa ſe prolaturum, quod tamen verba iſta indicant, profeſſus fuerat. Id quod unuſquiſque intelligere poterit, qui ea legerit, quæ ante ipſa argumenta allata ſcripſit. Satis autem ille videtur eſſe habiturus, ſi ipſius argumenta vel Patroclea fuerint: præſertim cum illorum hactenus prolatæ refutationes nullo pacto Hectoreæ videri queant, ut ex reſponſionibus noſtris perſpicuum eſſe arbitramur.

Ad Martini Czechovicii notas, quæ in appendicc libri ejus de Pædobaptiſmo habentur,

RESPONSIO F. S.

Nota 1. *Duplici via aggrediuntur. Una quidem cum baptiſmum pro adiaphoro habent: altera vero, cum negant mandatum ullum de eo extare.*

Reſp. NOn duplex, ſed unica eſt via, nempe oſtendere, nullum de aquæ baptiſmo mandatum extare. Nam adiaphorum eſſe aquæ baptiſmum, vel illud ipſum eſt, quod iſti probare nituntur, vel certe non alia ratione id verum eſſe contendunt, niſi quia de eo baptiſmo nihil mandatum ſit.

2. *Ut ipſi ſomniant.*

R. Ergo, te ipſo teſte, ſomniant, qui mandatum de aquæ baptiſmo extare putant.

3. *Qua in re & Catabaptiſtas & Catharos, puros, inquam, & Sanctos, ſi Diis placet, &c.*

R. Infantium eſt larvis terreri. Quocunque in ſpeciem formidabili nomine iſtos appellari poſſe contendas, non tamen propterea ab ipſorum ſententia eos demovebis. Quanquam cum iſti nec baptiſmum rejiciant, & ſe coram Deo multorum peccatorum reos, Chriſti gratia ſecluſa, probe agnoſcant, non eſt cur eos vel Catabaptiſtas, vel Catharos nominare poſſit.

4. *Niſi penitus cœnam quoque Domini, miniſterium prædicationis Euangelii, diſciplinam Eccleſiaſticam, cum omni pietate, ſimul explodant, & è vivorum memoria extirpent.*

R. Indignum eſt, aliarum opinionum falſitate, eam quæ veriſſima eſt in invidiam vocare; quaſi hanc illæ omnino conſequantur.

5. *Quidam.*

R. Iſti quidam de aliis tibi reſpondeant. Nos de iis tantum, quæ ad aquę baptiſmum pertinent, aliquid dicemus.

6. *Populus Novi Teſtamenti, &c.*

R. Contra hujus theſis auctores, acriter à nobis in aliis non paucis pugnatum eſt, quare nobiſcum nullo pacto conjungendi erant, maxime vero, cum in hac ipſa theſi cum illis minime conſentiamus. Imo quod attinet ad cœnam Dominicam, toto, quod ajunt, cœlo ab ipſis diſſideamus.

7. *Niſi etiam omnia ſimul ejecta velimus.*

R. Cur vero? Certe quantum etiam ad ipſa externa attinet, (nam de fide poſtea videbimus) conſecutio nulla eſt. Primum enim non omnia externa ſunt ceremoniæ Nam quis, quæſo, dixerit, verbi cauſa, prædicationem Euangelii eſſe ceremoniam? Et tamen aliquid externum eſt. Atque hinc apparet, argumentum à baptiſmo aquæ ad Euangelii prædicationem non valere, cum, ut ipſe fateris, baptiſmus iſte ſit ceremonia. Unde fit, ut baptiſmus aquæ, tanquam ceremonia, ſub N. Teſt. à quo omnes ferme ceremoniæ exulant, parvi fieri poſſit: Euangelii autem prædicatio, quia ceremonia non eſt, ſed fidei in nobis gignendæ & alendæ inſtrumentalis cauſa, maximi fieri debeat. Deinde cum dicitur, baptiſmum, quia externa ceremonia ſit, non magniſaciendum eſſe in Chriſti Eccleſia, hoc non ita intelligendum eſt, quaſi omnis externa ceremonia à Chriſtianis parvi æſtimari debeat, ſed argumentum ad eas tantum externas ceremonias accommodandam, quæ à Chriſto, ſive ab Apoſtolis, diſerte Eccleſiæ in perpetuum præſcriptæ non fuere. Itaque cœna Dominica, quamvis externa ceremonia ſit, non propterea parvi æſtimabitur, in Chriſti Eccleſia, cum ea à Chriſto ipſo inſtituta fuerit, & à Paulo Apoſtolo teſte in perpetuum Eccleſiæ commendata. Quod de baptiſmo nequaquam dici poteſt. Legatur diſputatio noſtra cap. 14.

8. *Et creſcit ac corroboratur externis omnibus.*

R. Nemo ſanæ mentis hoc tibi conceſſerit. Sunt enim multa externa, quibus fides minuitur atque infirmatur. At quod ad ceremonias ipſas attinet, dico iis non augeri aut confirmari fidem, ſed indicari & palam fieri.

9. *Verum etiam externæ ceremoniæ, quæ paſſim ab omnibus Sacramenta nuncupantur, ita ſint annexæ, ut non prius fides, ſitne in corde hominis, palam appareat, quam dum homo, externe ceremoniis iſtis initiatus, Chriſto nomen dederit.*

R. Negamus ceremonias, quæ paſſim Sacramenta appellantur, prædicationi Euangelii annexas eſſe, perinde ut fides eſt: adeo ut illis ceſſantibus fides quoque ceſſare poſſit. Sine fide enim vana eſt Euangelii prædicatio. Sin autem adſit fides, jam prædicatio non eſt inanis, nec aliud præterea requiritur, quam oris confeſſio, teſte Paulo, ad Rom. 10. 9. Oris autem confeſſio, etiam ſine ceremoniis iſtis, niſi nominatim præſcriptæ fuerint, fieri pleniſſime poteſt, & multo quam per ipſas clarius atq; apertius.

10. *Et tandem vitam homine Chriſtiano dignam vixerit.*

R. Hoc illud eſt, unde fides aperte colligitur, non autem ea facere, quæ infideles quoque facere poſſunt.

11. *Baptiſmus aquæ in externa ceremonia ſitus.*

R. In diſputatione noſtra cap. 2. & 3. ſatis probatum eſt, in neutro iſtorum locorum, de aquæ baptiſmo agi.

12. *Ita multominus juvabit baptiſmus.*

R. Non ſatis habuiſti hac in re baptiſmum fidei parem facere, ſed anteponere etiam voluiſti, cum tamen fidei, tanquam ad ſalutem neceſſariæ ubique mentio fiat, baptiſmi autem, de quo loquimur, nuſquam. Quantum in hominum animis ſuperſtitio poteſt? Adde, quod nulla, quod ad fidem attinet, inter illos, qui primi crediderunt, & eos qui ex ipſis nati ſunt, differentia conſtitui poteſt, ſed maxima, quod ad baptiſmum attinet, conſtitui debet, ut à nobis pluribus in locis diſputationis noſtræ demon-

ſtratum

ſtratum eſt preſertim vero c. 2. 3 &5. Adde præterea, quod id ipſum, quod vera fides in homine præſtat, a nulla re alia præſtari poteſt; quod vero baptiſmus, ab aliis multis.

13. *Fidei ſuæ ſigillum.*

R. Nuſquam legitur baptiſmum aquæ eſſe fidei ſigillum.

14. *Per quod Chriſto conſepeliatur, & Chriſtum induunt, Rom. 6. 3. Gal. 3. 27. Quomodo enim, &c.*

R Ad ea, quæ hic dicuntur, abunde reſponſum eſt diſputationis noſtræ cap. 10. ubi, in quem ſenſum Pauli verba accipienda ſint, explicatur.

15. *Aut quomodo certus eſſe de peccatorum remiſſione poterit, qui peccata per baptiſmum non abluerit?*

R. Vide diſputationis noſtræ cap. 7.

16. *Erat Paulus, &c.*

R Pauli & Centurionis exempla nihil ad rem faciunt. Nemo enim negat, iis baptiſmum aquæ dari poſſe, vel etiam dandum eſſe, qui Spiritum Sanctum acceperint: ſed iis dari neceſſe non eſſe, qui jam publice Chriſtum ſint profeſſi, præſertim ſi nullam præter Chriſti religionem ſe amplecti unquam præ ſe tulerint.

17. *Jam ergo vel ex iſtis ſolis, quæ adhuc dicta ſunt, liquido conſtat, ceremonias externas non ad primordia tantum naſcentis Eccleſiæ & Euangelii pertinere.*

R. Imo quod de Paulo & Centurione baptizatis dixiſti, ad primordia naſcentis Eccleſiæ omnino ſpectat.

18. *Et veluti cordi noſtro ingeruntur, ut per ea firmi, &c.*

R. Hæc omnia hominum, atque adeo ipſius Antichriſti, figmenta ſunt: cum potius, niſi hæc omnia prius cordi noſtro ingeſta fuerint, & jam nulla ratione dubitemus, quin ea nobis à Deo donentur, quæ nobis per Euangelii prædicationem offeruntur; ad iſtas ceremonias nos accedere ſit nefas, Act. 8. 37. 1 Cor. 11. 20, 29.

19. *Adde quod non tantum illi externis iſtis ceremoniis, &c.*

R. Tota hæc argumentatio futilis eſt, cum non de Dei populo ſimpliciter, ſed de Chriſtiano populo quæratur. Quinimo cum jam nemo ex Dei populo tunc dici poſſet, niſi publice Chriſtu Jeſu nomen dediſſet.

20. *Quam Chriſtus juſtitiam vocat.*

R. Vide diſputationem noſtram cap 1. & 6.

21. *Si etenim verum eſt quod dicunt, &c.*

R. Prorſus ſupervacanea, ne dicam ridicula, tota hæc pars cenſeri debet; quaſi ii, qui baptiſmum aquæ omnibus peræque neceſſarium eſſe negant, fateantur, eum quidem à Chriſto univerſe & in perpetuum mandatum fuiſſe, interim tamen ſe eo præcepto non teneri contendant. An non animadvertiſti ab ipſis, plane negari præceptum illud, à Chriſto datum fuiſſe?

22. *Qua enim fronte pars una verbi Dei contemnitur?*

R. Videbaris ante hæc verba aliqua ex parte reſipuiſſe, verum iterum eodem relaberis, & ſumma cum injuria eos, qui ad ſe præceptum aquæ baptiſmi (ſi modo ea de re hodie præceptum aliquod viget) non pertinere contendunt, Sacrarum ceremoniarum contemptores facis, nec interim (quod facere ſaltem debueras) ad rationes reſpondes, quibus ſe ab eo præcepto immunes eſſe affirmant.

23. *Quod ſi verò Euangelium, &c.*

R. Vide quæ dicta ſunt ſupra Numero 7.

24. *Docete eos ſervare omnia, &c.*

R Reſponſum eſt pleniſſime diſputationis noſtræ c. 2.

25. *Quod utinam non fiat, &c.*

R. Hoc ſane à nobis ne per ſomnium quidem fit, ut ex tota diſputatione noſtra apertiſſimum eſt.

26. *Verum eſto quod quidam, &c.*

R. Qui ita ſentiunt, ii tibi reſpondeant.

27. *Siquidem labefactatis, &c.*

R. Rurſus ad ingenium redis, vide quæ notavimus, Num. 21.

28. *Adde, volunt ne, &c.*

R Mirum, quam hæc calumnia toties repetita delectet is, à nobis ſcilicet Chriſti mandata contemni.

29. *In quod corpus, omnes omnino, per unum ſpiritum, quicunque Chriſtum pro capite ſuo agnoſcunt, baptizati coeunt; 1 Cor. 12. 13.*

R. Reſpondimus exacte ad hunc Pauli locum diſputationis noſtræ cap. 8.

30. *Quo Chriſtus ipſe, &c.*

R. Vide diſputationis noſtræ cap. 1. & 6.

31. *Et ejus diſcipuli baptizati ſunt.*

R Si Apoſtolos & pleroſque alios inſigniores diſcipulos intelligis, nimis audacter loqueris, etiamſi Joannis baptiſmo eos baptizatos fuiſſe affirmare velis, aut profer teſtimonia.

32. *In quam omnes, per baptiſmum fide ſuſceptum, ingrediebantur.*

R. Hoc multo adhuc audacius dictum eſt, cum in Sacra Scriptura nullum exemplum extet baptiſmi accepti ab iis, qui a Chriſtianis nati, vel in Chriſtiana fide educati eſſent.

33. *Et hucuſque, qui Chriſti fieri volunt, ingrediuntur.*

R. Hoc vero injurioſum eſt, & inter cæteras Eccleſias eas, quæ in Tranſylvania nobiſcum de Deo & Chriſto conſentiunt, à Chriſti Eccleſia excludit.

34. *Act. 2. 41, 42, &c. &c.*

R. Oppone his locis eos, quos ex eadem hiſtoria duplo ferme plures cap. 15. noſtræ diſput. collegimus.

35. *Ut ita eſſet ſanctificata, Epheſ. 5. 26.*

R Miror te non animadvertiſſe, non de vera, ſed de tranſlatitia aqua Paulum loqui, & tanta ſuperſtitione adhuc obligatum eſſe, ut ſine aquæ baptiſmo Chriſti ſanctificationem nobis contingere non poſſe credas. Vide quæ ad locum hunc Pauli illuſtrandum ſcripſimus diſputationis noſtræ c. 3. Quibus præter alia multa, quæ paſſim à nobis in eo opere dicta ſunt, adde potiſſimum ea, quæ c. 7. de remiſſione peccatorum per aquæ baptiſmum diſſeruimus.

36. *Sed etiam hoc comprobare illos Dei verbo oportebit.*

R. Imo tuum eſt ex verbo Dei demonſtrare, ſanctam genituram ab aqua illa externa aliqua ſaltem ex parte pendere, id quod nunquam facies.

37. *In qua unus eſt Deus Pater, &c.*

R. Vide diſputationis noſtræ cap. 9.

38. *Quod illi rejiciunt.*

R. Calumnia eſt hæc manifeſta, ut ex diſputationis noſtræ poſtremo capite aperte conſtat.

39. *Et eo tutius poſſumus, &c.*

R. Quaſi vero poſſit quid eſſe adiaphorum, & ſimul hominem neceſſario obligare.

40. *Quam me vehementer mirari hominum audaciam, &c.*

R. En veſtri baptiſmi mirabilia effecta, ut, qui ea acceperint, hominum corda ſcrutari ſe poſſe credant, & adverſus omnia Chriſtianæ charitatis præcepta, non ſolum de alio male cogitare & dicere, ſed etiam à manifeſtis calumniis non abſtinere nihili faciant.

41. *Quia nullus unquam ex omnibus Novi Teſtamenti ſcriptoribus uſus eſt hac voce Adiaphori.*

R. Ergo, ſi tibi credimus, ne ciborum quidem delectus res adiaphora erit, nempe quia vox ipſa adiaphori in Novo Teſtamento non legitur. Illud non de re, ſed de verbis contendere eſt.

42. *Baptiſmum talem eſſe Chriſti ordinationem, &c.*

R. Ut aliquid adiaphorum merito dici debeat ſatis eſt id nec mandatum nec interdictum fuiſſe. Quod de aquæ baptiſmo (quod ad univerſam Eccleſiam præſertim attinet) veriſſime dici poſſe conſtanter aſſerimus.

43 *Sed neque illi qui jam errores quoſdam, &c.*

R Si diſputationem noſtram legiſſes, quam tu hic impugnare velle videris, non te tantopere ἀμαθῶς prodidiſſes. Nam ibi prope finem c. 15. ex Euſebio lib 7. cap. 7. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ notatum vidiſſes, Novatum baptiſmum abrogaſſe. Cui adde, quod ſcribit Socrates lib 5. c. 21. In Theſſalia conſuetudinem fuiſſe, ut diebus feſti duntaxat Paſchalis baptizarent. Ob quam cauſam, ut ipſe ait, omnes, paucis admodum exceptis, ſine baptiſmo moriebantur. Num putas Eccleſias iſtas baptiſmum inter adiaphora non numeraſſe, ſed neceſſarium eſſe Chriſtianis docuiſſe? Hoc autem eo pluris æſtimandum eſt, quod Eccleſias iſtas pro hæreticis habitas fuiſſe, ex ipſa hiſtoria non conſtat. Ipſe quidem ſcriptor,

conſuetudinem iſtam inter pleraque alia adiaphora recenſet, in quibus Eccleſiæ invicem diſſidebant.

44. *Ex quibus omnibus liquido conſtat, &c.*

R. Oportuiſſet te omnes Sectas in Chriſtiana religione, quotquot unquam fuerunt, enumeraſſe, & a nulla prorſus baptiſmum aquæ, non autem Chriſti baptiſmum, pro adiaphoro habitum fuiſſe, demonſtraſſe, & ad hunc modum merito concludere poſſes.

45. *Niſi fortaſſe ab illis, &c.*

R. Jam tandem reſipiſcis. Verum iſta exceptio univerſam tuam argumentationem deſtruit. Quanquam non crediderim ego, Novatum, à quo Novatiani, qui idem cum Catharis ſunt, propterea baptiſmum abrogaſſe, quod ſe ab omni parte purum eſſe arbitraretur. Quin immo ipſi Cathari non ante baptiſmum acceptum abſolutam eam puritatem ab homine Chriſtiano requirebant.

46. *Prorſus nullus externus, &c.*

R. Imo quaſi vero à nobis omnia externa rejiciantur.

47. *(Ut in papatu videmus.)*

R Papatus non vocem adiaphori, ſed res adiaphoras pro neceſſariis in Eccleſiam induxit.

48. *Sed non niſi dementandos, &c.*

R. Imo ad erudiendos ſimplices ea vox uſurpatur, atq; eos ex Antichriſti laqueis liberandos, ut ſic inter neceſſaria Chriſti mandata, & adiaphora Antichriſti, pro neceſſariis obtruſa, diſtinguere norint, ſeq; ex tanta ſervitute eximere.

49. *Ut jam omnia ferme etiam expreſſiſſima præcepta, &c.*

R. Jam vides, alio quam adiaphori nomine, Antichriſtum ad eludenda Chriſti manda uſum fuiſſe.

50. *Jubet manifeſte Chriſtus, ut injurias, &c.*

R. Hæc Papiſtarum cum nobis comparatio prorſus inepta eſt. Nam fatentur Papiſtæ, Chriſtum omnia iſta dixiſſe, ſed non tamen tanquam præcepta ſeu mandata, verum tanquam conſilia dediſſe. Nos autem negamus, Chriſtum ulla ratione dixiſſe, ut omnes ſui diſcipuli aquæ baptiſmo tingantur.

51. *Pauciſſima quædam eſſe, &c.*

R Bene habet, quod, contra quam ante velle videbaris, concedis aliqua in Novo Fœdere eſſe, quæ adiaphora ſint. Quanquã negamus nos, baptiſmum aquæ pro iis, qui jam profeſſione ſunt Chriſtiani, in Novo Fœdere vel nominari

52. *Sed longe alia res eſt baptiſmus, &c.*

R. Hæc de baptiſmo aquæ, quatenus Chriſtum perpetuo antea profeſſis miniſtratur, probes, & tibi manus dabimus.

53. *Nam tametſi per ſe, &c.*

R. Multa, quæ in hac parte latent, errata, non eſt hic retegendi & coarguendi locus.

54. *Chriſti ſanguine, cujus typus eſt aqua baptiſmi, &c.*

R. Hoc nec verum eſt, nec uſquam legitur.

55. *Baptizetur quiſque veſtrum in remiſſionem peccatorum, Act 2. 38.*

R. Vide diſputationem noſtram cap. 5. & 7.

56. *Quibus perplacet quædam recipere, &c.*

R. Ad hanc calumniam, jam non ſemel reſponſum eſt.

57. *Oſtendant nobis Scripturam Sacram, &c.*

R. Hoc à nobis fieri neceſſe eſſet, ſi ex altera parte ſcriptum inveniretur, aquæ baptiſmum omnibus pereque, qui Chriſtiani eſſe velint, ſuſcipiendum eſſe. Vide quæ cap. 16. diſputationis noſtræ paulo poſt initium ſcripta ſunt. Atque in eo capite nihilominus, hoc quod à nobis inique requiritur, præſtare non omiſimus.

58. *An in illis ſit & contineatur mandatum, &c.*

R. Non an in Chriſti verbis illis ſit mandatum, quod nemo negat, ſed quale ſit, quæritur.

59. *Utrum illi verba hæc Chriſti intellexerint.*

R. Non utrum, ſed quomodo.

60. *Audiant igitur adverſarii, quid Lucas Evangeliſta, Act. 2. 35. de Petro dicat.*

R. Jam audiveramus. Vide diſputationis noſtræ cap. 5. ubi hic locus diligenter admodum excutitur.

61. *Jam Petrus etiam hæc.*

R. Inſignis paralogiſmus & fallacia hic ſubeſt, ut cap. 2. noſtræ diſputationis demonſtratum eſt.

62. *Sed etiam baptiſmum illis.* [illegible]

R. Non baptiſmum, ſed reſipiſcentiam potiſſimum in remiſſionem peccatorum inculcat Petrus. Soli enim reſipiſcentiæ alibi, dum eidem populo concionatur, peccatorum remiſſionẽ attribuit, Act 3. 19. Soli autem baptiſmo nuſquam. Vide quæ ſcripſimus diſputationis noſtræ c. 7.

63. *Et baptizetur unuſquiſque veſtrum, &c.*

R. Non ſatis candide hic verſaris, cum verbum, pœnitentiam agite, ſeu reſipiſcite, quod ſolum antecedit, & à quo Petrus ſuam reſponſionem auſpicatur retices. Sed id nimirum feciſti, ut ipſi baptiſmo peccatorum remiſſionẽ à Petro aſcriptam fuiſſe (recteue an ſecus) perſuaderes.

64. *Mandatum Chriſti exequuti ſunt.*

R. Quanquam hoc falſum eſt (nihil enim Chriſtus de aquæ baptiſmo mandaverat, ut c. 2. diſputationis noſtræ oſtendimus) quid tum poſtea? Adhuc enim tibi probandum eſt, non ad eos tantum, quibus ab Apoſtolis primum Euangelium prædicabatur, ſed etiam ad cæteros omnes, qui Chriſti diſcipuli futuri eſſent, mandatum iſtud pertinuiſſe.

65. *Videmus eum tantam diligentiam adhibuiſſe.*

R Hoc nos quoque, Deo eſt gratia, videmus, ſed tamen de aquæ baptiſmo minime Chriſtum locutum fuiſſe, ſimul videmus, quod tu nondum videre potes.

66. *Certe ſi quis adeo ſit cæcus.*

R. At in hoc turpiter tu hallucinaris, cum manifeſte Chriſti verba de iis tantum loquantur, qui ab Apoſtolis eorumque ſucceſſoribus docendi erant.

67. *Et ſimul doctrinæ Euangelii baptiſmum adjungunt.*

R. Imo quia adjungitur baptiſmus doctrinæ, ſequitur manifeſte, ubi doctrina non eſt opus, ibi baptiſmo quoque opus non eſſe.

68. *Baptizabat Joannes.*

R. Nihil ad præſentem diſputationem pertinet, quidquid Johànnes in negotio baptiſmi fecerit aut dixerit. Vide diſputationis noſtræ cap. 6.

69. *Alioqui quomodo Eunuchus de baptiſmo ſcire potuiſſet?*

R. Imo potuit Eunuchus (nec aliter credendum eſt) ex iis, quæ Hieroſolymis fieri viderat, intelligere, morem eſſe, ut ii, qui in Jeſum Nazaræum crederent, ad ipſumque ab alia religione converterentur, aqua in ejus nomine tingerentur.

70. *Et non univerſale mandatum.*

R. Non eſt neceſſe ut ſit univerſale, ſatis eſt enim ad tuam ipſius rationem concludendam, ſi ſit perpetuum. Sed perpetuum poteſt eſſe mandatum illud, nec tamen ad eos pertinere qui docendi non ſunt, ut certe non pertinet, ſive de aquæ baptiſmo, ſive de quovis alio Chriſtus locutus fuerit.

71. *Qui illi ſemper adhæret.*

R. Fidei non aquæ baptiſmus, ſed oris confeſſio ſemper adhæret, vel potius adhærere debet, quacunque tandem ratione illa fiat.

72. *Ne quis exiſtimet aliquem abſque fide.*

R. Ergo ſi Chriſtus dixiſſet, qui non crediderit, vel baptizatus non fuerit, condemnabitur, ex ejus verbis colligi potuiſſet, aliquem abſque fide ſola baptiſmi perceptione poſſe ſalvari. Quid minus verum dici potuit? Iſta enim verba baptiſmum quidem ad ſalutem requiri declarant, ſed per ſe ſufficere nulla ratione. Imo dummodo abſit fides, ſalutem contingere non poſſe aperte ſignificat.

73. *Fidem quoque inutilem eſſe, &c.*

R. Si de fide in Chriſtum loqueris, falſa dicis. Et Cornelii exemplum nihil ad rem facit, cum is fide Chriſtiana præditus ante prædicationem non eſſet, quemadmodum ipſe diſerte fateris. Sin autem aliam fidem intelligis, hoc ſimiliter nihil ad rem facit, cum ſupra de Chriſtiana fide agatur. Pauli porro locus non quidem inutilem eſſe fidem, quam non præcedat prædicatio, ſed non ſolere fidem ſine prævia prædicatione contingere nos docet.

74. *Et ita univerſale, ut univerſalis eſt Euangelii prædicatio.*

R. Si ita univerſale eſt de baptiſmo mandatum, ut univerſalis Euangelii prædicatio; Igitur quemadmodum iis qui jam credunt non neceſſe eſt Euangelium prædicare, ſic iiſdem baptiſmum miniſtrare non eſt neceſſe.

75. *Tam prædicationi Euangelii, quam veræ fidei perpetuo adnexum eſſe baptiſmum videmus.*

R. Quo

R. Quo ſæpius hoc repetis, eo te negligentiorem in obſervandis ſacris ſcriptoribus prodis, qui frequentiſſime fidei Euangelio habitæ mentionem faciunt, nihil prorſus de baptiſmo commemorantes. Lege quæ ſcripſimus Num. 34.

76. *Quod in ſe univerſale mandatum contineat.*

R. Quaſi vero neceſſe ſit, quicquid univerſale mandatum non eſt, eſſe adiaphorum vel conſilium. Igitur præceptum (verbi cauſa) prædicandi Euangelium, quia univerſale non eſt, ſed certis quibuſdam hominibus a Chriſto datum, erit adiaphorum aut conſilium. Et ſic falſus fuerit Paulus, qui ait: *Neceſſitas mihi incumbit, væ autem mihi niſi Euangelizavero*, 1 Cor. 9. 16. Mitto autem, quod univerſale dici poteſt Chriſti mandatum illud, quod omnes complectitur, quibus annunciatur Euangelium, etiamſi omnes Chriſtianos non complectatur. Quod ſi de aquæ baptiſmo locutus fuiſſet Chriſtus, mandatum dediſſe univerſale dici poſſet, ut quicunque ab Apoſtolis aliiſve docerentur, iidem aquæ baptiſmo tingerentur. Sed quid hoc ad eos, qui ab ipſis incunabulis, aut ſaltem multo ante docti fuiſſe inveniuntur, quam de ipſis baptizandis agatur. Verum quando Chriſtus de aquæ baptiſmo in eo præcepto non loquitur, non eſt cur hac de re hoc loco ſoliciti ſimus. Vide diſputationis noſtræ cap. 2.

77. *Eos omnino à Joanne fuiſſe baptizatos*

R. Hoc ſatis non eſt, niſi eo baptiſmo, quem à Chriſto, ipſiuſque Apoſtolis inſtitutum eſſe vis, baptizati fuerint, qui à Johannis baptiſmo non parum differt. Id autem nullo prorſus modo eſt veriſimile. Vide quæ ſcripta ſunt 6. & 16 cap. diſputationis noſtræ.

78. *Ut Euangeliſta teſtatur, Joan. 1. 35, 37.*

R. Euangeliſta in locis à te citatis dicit, duos ex diſcipulis Johannis ſequutos fuiſſe Chriſtum. Sed quicunque Chriſtum ſequebatur, non continuo ejus Apoſtolus erat. De uno igitur tantum ex duobus illis certum eſt eum fuiſſe Chriſti Apoſtolum. Is autem Andreas fuit, ut ſcribitur paulo poſt ℣. 40. Tu tamen antea *quoſdam* dixiſti.

79. *Quorum pars præcipua fuerunt antea Joannis diſcipuli.*

R. Sed unde hoc colligis? Certè ut modo oſtendimus, loci à te citati de uno tantum probant, imo nec de illo quidem, niſi cum loco à nobis citato conjungatur.

80. *Unum eſt, omnes iſtos qui nunc contradicunt baptiſmo.*

R. Hoc fortaſſe dici poſſet, ſi hodie quiſpiam adeſſet a Deo miſſus ad baptizandum, ut Johannes fuerat, à quo tamen iſti baptizari nollent.

81. *Latronem etiam cum aliis omnibus (fieri poteſt) baptiſma Joannis.*

R. De Latrone nihil à nobis unquam dictum fuit.

82. *(Quod citius concedent adverſarii.)*

R. Hoc à nobis nunquam concedetur, ſi de Chriſti baptiſmo ab ipſis Apoſtolis primum uſurpato, & de quo tota diſputatio noſtra eſſe debet, loqui velimus.

83. *Et baptizandi omnes credentes exequerentur.*

R. Verum hoc nihil ad rem, niſi ſeipſos quoque primum baptizare curaverint, de ipſorum enim non de aliorum baptiſmo hoc loco agitur.

84. *Etiamſi abſque baptiſmo adjunxit ſibi Chriſtus.*

R. Non quæritur, cur, ſi baptiſmus neceſſarius eſt, Chriſtus adjunxerit ſibi Apoſtolos ſine baptiſmo, ſed cur ipſi poſt miſſum Spiritum Sanctum, baptiſmum in Chriſti nomine, quem antea non acceperant, ſuſcipere neglexerint.

85. *At poſtea neminem illi adjunctum videmus.*

R. Vide quæ ſupra annotavimus Num. 34. & 74.

86. *Tamen temere ſola obſtinati animi pertinacia.*

R. Satis hac de re dictum Num. 4.

87. *Ut ita ſuæ opinionis, & tandem, &c.*

R. Nihil minus à nobis quæritur, ſed tantum ne vos in Chriſtum peccando ejus veros diſcipulos averſemini.

88. *Secundo, quia non de omnibus in genere dicit Paulus.*

R. Vide tertium teſtimonium, pro confirmanda ſententia noſtra, allatum, diſputationis noſtræ cap. 16, ut intelligas, te vim argumenti, ex eo Pauli loco deſumpti, minime percepiſſe.

89. *Ubi ὅλος non eſt univerſalis.*

R. Imo fatemur & ibi & alibi eam vocem eſſe univerſalem, ſed non ſimpliciter, ut poſtea dicemus; ubi etiam quomodo, ex Pauli verbis argumentemur, breviter exponemus.

90. *Sed non reſpectu aquæ, ſed Spiritus.*

R. Imo & reſpectu aquæ. Baptiſmus enim aquæ ipſius Chriſti, id eſt, quem Apoſtoli poſt Chriſti reſurrectionem miniſtraverunt, in ipſius Chriſti Jeſu nomen dabatur: Johannis vero minime. Quæ ſola differentia ſatis ſuperque eſt, ad oſtendendum hunc baptiſmum ab illo longe diverſum fuiſſe, vide quæ ſcripta ſunt diſputationis noſtræ cap. 6.

91. *Quod Joannes in futurum Meſſiam, quem nondum noverat.*

R. Erras dum credis, quia Johannes monebat populum, ut in Chriſtum crederent, idcirco eum in futurum Meſſiam baptizaſſe. Si caput 6. diſputationis noſtræ legeris, errorem tuum fortaſſe agnoſces.

92. *Ut eſſetne Spiritus Sanctus nondum à quoquam audiverint.*

R. Imo hoc non à neſcio quo Johannis baptiſmo baptizatos iſtos fuiſſe oſtendit, ſed in ipſo Johannis baptiſmo nullam Spiritus Sancti mentionem fieri neceſſe fuiſſe demonſtrat.

93. *Tantum abeſt ut eo peruncti.*

R. Quaſi vero nemo rite baptiſmum Johannis ſuſcipere poſſet, niſi prius Sancto Spiritu perfuſus eſſet, de quo ibi eſt ſermo. An non ipſe Chriſtus poſtmodum eum Spiritum Sanctum daturus erat? An non iidem ipſi qui ab Apoſtolis, poſt Chriſtum glorificatum, baptizati ſunt, poſt ipſum baptiſmum Spiritum Sanctum accipiebant?

94. *Et reſipuerint.*

R. Quid prohibet, quo minus illi ex animo reſipuerint, etiamſi Spiritum Sanctum non accepiſſent? Certe contra quam tu exiſtimas Spiritus Sanctus poſt reſipiſcentiam dabatur, Act. 2. 38.

95. *Et in nomen Meſſiæ baptiſmum illum popoſcerint & ſuſceperint.*

R. Hoc ſane perridiculum eſt. Non rite ſcilicet baptiſmum Johannis miniſtratum fuiſſe; niſi ipſe baptizandus in nomen Meſſiæ illum poſtularet. Præterea unde colligis iſtos id non feciſſe? Nonne ex eo, quod, ut ex ipſa hiſtoria ſatis liquet, neſciebant an in Chriſtum Jeſum credendum eſſet? Ergo ſi tibi credendum eſt, non ſolum in Meſſiæ nomen, ſed in Jeſu, tanquam Meſſiæ nomen, eum baptiſmum petere oportebat. Et quia Johannes ipſe abſque dubio non niſi rite baptizabat, non baptizabat niſi qui in ipſius Jeſu nomen, tanquam Meſſiæ, baptiſmum abs ſe non peteret. Quis hæc portenta tulerit? cum ex ipſa hiſtoria aperte conſtet, & ipſe paulo ante ſis faſſus, ne Johannem quidem ipſum, cum baptizare incœpit, Jeſum pro Meſſia plane agnoviſſe.

96. *Sed quod alii ab ipſo Joanne in omnibus iſtis probe inſtructi, &c.*

R. Imo aut ipſe Johannes perperam multos baptizavit, aut certe iſta inſtructio, ut rite à Johanne miniſtraretur baptiſmus, non neceſſaria erat; aut denique adhuc Chriſti diſcipuli baptiſmo opus habebant. Alioqui cum tota Hieroſolyma à Johanne, ut ipſe confiteris, jam baptizata fuiſſet, nunquam juſſiſſet Petrus, ut Hieroſolymis tria illa hominum millia in Jeſu Chriſti nomine baptizarentur.

97. *Parvi pendere, vel ut verius dicam, pro nihilo ducere.*

R. Johannis baptiſmum non parvi pendimus, aut pro nihilo ducimus. Sed eo baptiſmo aliquem hodie tingi ſatis non eſſe conſtanter affirmamus, quod & vos confiteri neceſſe eſt, niſi baptizari quempiam rite poſſe, Jeſu Chriſti nomine non invocato, plane contendatis. Non porro potuit Chriſtus ſuo exemplo ulla ratione baptiſmum ullum nobis conſecrare, niſi velimus ipſum Chriſtum in ſui ipſius nomen baptiſmum ſuſcepiſſe.

98. *Pænitentes & peccata ſua confitentes baptizari.*

R. Non quidem omnes, ſed eos tantum, qui antea publice Chriſto alia ratione, quam per baptiſmum, nomen non dediſſent.

99. *In remiſſionem peccatorum.*

R. Nunquam, ut alibi innuimus, baptizatus fuit quiſ-

quam aqua in remiſſionem peccatorum, ſed in remiſſionem peccatorum pœnitentiam egit, quam conſecuta eſt publica Chriſti nominis confeſſio, nulli præſtituto ritui prorſus alligata.

100. *Neophyti.*

R. Imo Neophyti omnino baptizati erant, ſi modo nemo ſine baptiſmo ad Eccleſiam aggregari poterat Quandoquidem Neophytus is eſt, qui recens ad Eccleſiam aggregatus eſt.

101. *Catechumeni.*

R. De his Catechumenis reſpondimus in diſputatione noſtra cap. 6.

102. *Infantes.*

R. Atqui infantes non ſunt pars Eccleſiæ, neque ad eos ſcribere potuit Paulus.

103. *Sed illis Apoſtolis induere Chriſtum*

R. Neque nos iſtud quærimus, ſed dicimus Paulum, cum ad Eccleſias Galatarum ſcripſit, & tam aperte indicet, inter eos, ad quos ſcribit nonnullos fuiſſe non baptizatos, neceſſe eſſe, ut in Eccleſia aliqui etiam, qui baptizati non ſint, locum habere poſſint.

104. *Tantum abeſt, ut illos cum aliis baptizatis unum corpus, & unam Eccleſiam faceret.*

R. Hic tecum ipſe pugnas, qui, ut argumentum meum eluderes, paulo ante dixiſti illos fuiſſe in Eccleſia.

105. *Neque veriſimile eſt.*

R. Quomodo igitur iſti ii eſſe poſſunt, quos inter eos, quibus ſcribit, baptizatos non fuiſſe, ex ipſius Pauli verbis conſtat?

106. *Sed conſtat eum ſolis baptizatis.*

R. Verum interim tu tibi non conſtas, qui, ut ſupra diximus, jam quoſdam non baptizatos in illa Eccleſia eſſe potuiſſe conceſſeras. Nam ad Eccleſias Galatiæ, & ſic ad omnes qui erant in illis Eccleſiis Paulus ſcripſit. Hic autem pro conceſſo ſumis id quod nos maxime pernegamus, ſolos videlicet baptizatos Chriſtum induere.

107. *Non tantum nobis & illis baptiſmum illum commendat.*

R. Longe admodum ab Apoſtoli ſcopo aberras, ut intelligere poteris ex cap. 10. diſputationis noſtræ.

108. *Ut pote per quem Chriſtus induitur.*

R. Etiamſi Paulus eo in loco affirmaret, Chriſtum per aquæ baptiſmum indui, non idcirco tamen negaret alio modo eum indui non poſſe.

109. *Sed particularem quæ ad quoſdam tantummodo pertineat.*

R. Nemo eſt qui hoc dicat. Nam ſciunt omnes ὅσοι apud Græcos idem valere, quod *quicunque*, ſive *omnes qui*, apud Latinos. Quare manifeſtum eſt, eam vocem univerſalem eſſe, non tamen ſimpliciter, ut πάντες, ſive omnes, ſed ad aliquos relatum. Nam ſi dicam, omnes mortales ſumus, hæc verba ſignificabunt, neminem eſſe, qui mortalis non ſit. At ſi dixero, quicunque, ſive omnes, qui Chriſto obediunt; quamvis hæc verba, neminem Chriſto obedientem non complectantur, indicant tamen apertiſſime, aliquos eſſe, qui Chriſto non obediant. Cum igitur Paulus Galatis Chriſtum profitentibus, ſive Galatiæ Eccleſiis ſcribens dicat, quicunque baptizati eſtis: his quidem verbis omnes baptizatos complectitur, qui in illis Eccleſiis erant, ſed interim aperte oſtendit, in illis Eccleſiis aliquos fuiſſe, aut eſſe potuiſſe, qui baptizati non eſſent.

110. Ὅσους ἂν εὕρητε.

R. Repone hic pro ὅσους, πάντας, & videbis ſermonem non cohærere, ex quo apparet, non idem eſſe ὅσοι, quod πάντες. Dic Latine, omnes invenerint. Quid hoc ſignificabit? Nihil ſane. Nonne hic quoque, cum dicitur, quoſcunque invenerint, ſeu omnes, quos invenerint, num obſcure ſignificatur, non omnes ab ipſis inventum iri, ſeu fieri poſſe, ut aliquos non inveniant.

111. Ὅσα αὐτοῖς ἐνετείλατο αὐτοῖς.

R. Hoc exemplum ſimiliter ſententiam noſtram comprobat. Apparet enim ex eo, etiamſi aliunde id non conſtaret, aliqua eſſe, quæ Chriſtus Apoſtolis non præcepiſſet. Quanquam hic, non ὅσα ſimpliciter, ſed πάντα ὅσα ſcriptum eſt.

112. *An putas auſos fuiſſe Apoſtolos docere aliquid.*

R. Quid hæc, quæſo, ad rem? Non enim, ut interpretatio noſtra conſiſtat, iſta neceſſe eſt vera nulla ex parte eſſe, ſed ſatis eſt, aliquid eſſe (quicquid illud tandem ſit) quod à Chriſto Apoſtolis injunctum non fuerit.

113. *Sequitur ne vel ipſum Patrem habere.*

R. Non ſane ex iſtis quidem verbis, ſed ſequitur fortaſſe quædam eſſe poſſe, quæ Pater non habeat, ut certe non habet multa mala, quæ nos habemus, & hoc eſt, quod requirit interpretatio illa noſtra vocis ὅσα. Quanquam loci noſtri, ut iſtius, quem attuliſti, longe eſt diverſa ratio, quam hic explicari non eſt neceſſe.

114. *Contra eſt igitur ac dicunt adverſarii.*

R. Ita loqueris, quaſi nos ex illis Pauli verbis probare velimus, etiam ſine baptiſmo Chriſtum indui, quod tamen minime conamur. Sed elicimus tantum, ex Pauli verbis perſpicuum eſſe, aliquos ex iis ad quos ſcribit, fuiſſe, aut eſſe potuiſſe, qui baptizati non eſſent.

115. *Omnes nos* ὅσοι ἐβαπτίσθημεν.

R. Hunc locum quoque eodem cap. 10. diſputationis noſtræ enucleavimus.

116. *Num niſi iſtis tam apertis.*

R. Vide, quid Num. 21. ſcripſimus.

117. *Deſiderant.*

R. Non quidem deſideramus, ſed tamen conſiſtere eam poſſe aſſerimus. Vide diſputationis noſtræ cap. ultimum.

118. *Et abluto corpore aqua pura.*

R. Falſa eſt hæc eorum Apoſtoli verborum interpretatio, ut ex iis intelligi poteſt, quæ ſcripſimus cap. 3.

119. *Ad Galatas.*

R. Imo hunc locum de aquæ baptiſmo accipimus, quamvis aliter accipi poſſe demonſtramus cap. 10 diſputationis noſtræ.

120. *Quia mihi nullam aquæ.*

121. *Quem quea internum habere.*

R. Aliæ prorſus ſunt cauſæ, cur Paulum eo loco ad Cor. de aquæ baptiſmo loqui minime concedamus. Vide diſputationis noſtræ caput 8.

R. Sed neque hæc eſt cauſa, cur aquæ baptiſmo tingi non curemus, ſed quia Chriſti nomen perpetuo profeſſi ſumus, & qui tales ſunt, iis nulla prorſus accipiendi aquæ baptiſmatis neceſſitas incumbit.

122. *Idque in eo quod gratias agit Deo.*

R. Neque hic ſimiliter mentem noſtram es aſſecutus. Non enim in hoc nobis Paulum favere dicimus, ſed in eo, quod affirmet, ſe ad baptizandum à Chriſto miſſum non fuiſſe, ut ex iis perſpicuum eſt, quæ ſcripta ſunt cap. 2. diſputationis noſtræ.

113. *Utriſque enim baptiſmus aquæ eſt medela.*

R. Nihil magis falſum aut ſuperſtitioſum dici potuit. Nam quod attinet ad eos, qui Spiritu S. gubernantur, quomodo quæſo baptiſmus aquæ iis medebitur, cum jam ab omni morbo ſint liberati? Ii vero, qui onere peccatorum premuntur, num, obſecro, ab aquæ baptiſmo ſuis morbis medicinam petent? Cum nemo ad aquæ baptiſmum, niſi jam fide firma præditus, & reſipiſcens, & ſic peccatis liberatus, jure accedere poſſit.

124. *Cornelium illum Centurionem.*

R. Cornelius nunquam ante illum diem Chriſto publice nomen dederat.

125. *Quemadmodum neque Petrus.*

R. Vide diſputationis noſtræ cap. 12, ut intelligas, te Petri mentem non tenere.

126. *Nam ſi ideo enervari debeat baptiſmus.*

R. Per illa Pauli verba non ſimpliciter enervatur baptiſmus, ſed locus ille Matth. 28. enervatur, & oſtenditur, Chriſtum Apoſtolis non mandaſſe, ut aqua baptizarent. Vide diſputationis noſtræ cap. 2. ubi de illis Pauli verbis ſatis accurate diſputatur.

127. *Itaque jam non habent amplius quicquam.*

R. Quid eſt canere triumphum ante victoriam, ſi hoc non eſt? Saltem diſputationem noſtram prius accurate legiſſes, quam hæc tam confidenter jactares.

128. *Deſinant pacatos, humiles & abjectos turbare.*

R. Deſineremus jam, quando tantopere ſuperſtitioſi eſtis, vobis (quod in rem alioqui veſtram, & Dei gloriam eſſet) hac de re aliquid dicere: nec unquam aliquid locuti fuiſſemus, niſi vos priores, non ad loquendum modo, ſed etiam ad ſcribendum nos provocaſſetis.

Digitized by Google

Ad Cœnæ Domini, finem & uſum recte percipiendum,

BREVIS INTRODUCTIO.

Cœna Domini, ideo potiſſimum ab ipſo Domino inſtituta eſt, ut perpetua extet in Eccleſia commemoratio & ipſius, & mortis, quam pro nobis ſuſtinere voluit. Et merito quidem, cum nihil nec magis arduum, nec in quo magis ejus erga nos charitas eluxerit, eum feciſſe conſtet. Namque, ut ipſe ait Joh. 15. 13, majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Quid quod pro inimicis etiam ſuis mori voluit Chriſtus? Nam certe omnes impii, ejus ſunt inimici: pro iis autem, qui impii erant, eum mori ſuſtinuiſſe, Paulus Apoſtolus locuples eſt teſtis Rom. 5. 6.

Probatur autem, iſtum fuiſſe præcipuum inſtituendæ Cœnæ Domini finem, ex ipſius Domini eam inſtituentis verbis, quæ apud Lucam & Paulum leguntur Luc. 22. 19. 1 Cor. 11. 24.

Primum enim uterque dicit, eum, poſtquam panem gratiis actis fregiſſet, diſcipuliſque ſuis aut dediſſet, aut porrexiſſet, ſtatim poſt verba illa, *Hoc eſt corpus meum, &c.* addidiſſe: *Hoc facite in mei commemorationem.* Hanc porro Chriſti commemorationem, eo præcipue reſpicere debuiſſe, ut ejus mors, id eſt, corporis ſui traditio in mortem, & ſanguinis fuſio, quam ipſe noſtri cauſa fieri voluit, commemoraretur à nobis & celebraretur, eamque uſque ad ipſius adventum iterandam fuiſſe, partim res ipſa loquitur, partim apud Paulum plane teſtantur verba illa, (quæ tamen non Chriſti, ſed ipſius Pauli cenſeri debent,) quibus ratio reddi videtur, cur juſſiſſet Chriſtus iſta fieri in ſui commemorationem; illa, inquam, verba: *Quotieſcunque enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciatis, donec venerit &c.*

Ex iſtis autem Pauli verbis apparet, graviter erraſſe illos*, qui exiſtimarunt, verbum (ut Vulgata & Eraſmi interpretatio habet) commemorationem, quod præceſſit, quod in Græco ἀνάμνησιν, mutari debere in recordationem. Neque enim dicit Paulus, mortem Domini recordamini: ſed mortem Domini annunciatis: quod profecto non recordationem, ſed commemorationem & prædicationem omnino ſignificat. Verbum autem ἀνάμνησιν commemorationem ſignificare poſſe, cum per ſe veriſſimum eſt; tum probatur manifeſte per locum illum Hebr. 10. 3. *Atqui in iſtis commemoratio fit peccatorum quotannis.* In Græco enim eſt, ἀνάμνησις. Atque haud ſcio, an fortaſſe uſquam alibi (præterquam videlicet apud Lucam in loco, qui iſti apud Paulum reſpondet) in Novo Teſtamento ea vox inveniatur. Non eſt igitur, quod quis ex verbo illo colligat, Cœnam Domini in eum finem inſtitutam fuiſſe, ut nobis ſuggerat & in memoriam revocet mortem ipſius Domini. Id quod nulla alioqui Sacrarum Literarum auctoritate, nullave ratione probari poteſt. Commemoratio autem iſta, & prædicatio mortis Chriſti, id neceſſario conjunctum habet, ut gratiæ agantur, cum ipſi Chriſto, tum vero Deo Patri ejus, cujus mandato ille animam ſuam poſuit Joh. 10. 18. Nam quod ſummam charitatem & dilectionem erga nos præſtiterit Deus in morte filii ſui, plura Sacrarum Literarum teſtimonia apertiſſime docent, præſertim vero illud Rom. 5. 8: *Commendat autem ſuam charitatem erga nos Deus, quod, cum adhuc eſſemus peccatores, Chriſtus pro nobis mortuus eſt.* Gratiarum certe actionis in Domini Cœna potiſſimum rationem ſemper habitam fuiſſe, vel id ſatis oſtendit, quod ab ipſis ferme Eccleſiæ Chriſti primordiis Euchariſtia potiſſimum nominata eſt, quod vocabulum nihil aliud ſignificat, quam gratiarum actionem. Itaque tantum abeſt, ut hic Cœnæ Domini ritus idcirco inſtitutus fuerit, ut nobis beneficium mortis Chriſti, ut plerique hodie aſſerunt, in memoriam redigat, ut niſi quis id beneficium ante non ſolum recte meminerit, ſed etiam interiore animo agnoverit ac ſenſerit, indignus ſit, qui ad eum ritum accedat, & menſam Domini participet. Nam quomodo poteſt quiſquam gratias agere pro eo beneficio, quod non vere agnoſcat & ſentiat? Cæterum, quod omnes fere opinantur, hoc ritu, quem Sacramentum appellant, confirmari ſaltem fidem noſtram; ne id quidem verum cenſeri debet; cum nec ullo ſacro teſtimonio comprobetur, nec ratio ulla ſit, cur id fieri poſſit. Quomodo enim confirmare poteſt nos in fide id, quod nos ipſi facimus, quodque, licet à Domino inſtitutum, opus tamen noſtrum eſt, nihil prorſus miri in ſe continens, aut præ ſe ferens, nihil denique habens, quod quicquam eorum verum eſſe nobis oſtendat, vel ſuadeat, ex quibus fides noſtra confirmari queat. Nec enim panis ille fractus, & à nobis comeſtus, vinumque in poculum infuſum, & à nobis epotum, oſtendunt nobis, aut ſuadent, vere Chriſti corpus pro nobis fractum fuiſſe, & ſanguinem fuſum: ſed nos pane illo frangendo & comedendo, vinoque infundendo ac bibendo, tanquam ii, qui jam iſta firmiter credimus, ea, ut poſſumus, & ipſi Chriſto viſum eſt, commemoramus, & quodammodo repræſentamus, comedentes, inquam, ex ipſius Chriſti præſcripto, ex iſto pane, & bibentes ex vino, ut ſimul etiam nos corpore Chriſti pro nobis fracto, & ſanguine fuſo in ſpem vitæ æternæ ali ac nutriri, non ſecus ac pane & vino ad hanc mortalem vitam alimur ac nutrimur, palam profiteamur; non autem ut comedendo & bibendo ſpem iſtam nanciſcamur, aut illam augeamus.

Denique in cœna Domini, nihil ex ipſius Domini inſtituto præter panem & vinum ex ipſa cœna accipimus, ſed jam accepta commemoramus, deque iis gratias agimus. Nam quod Dominus eam inſtituens, diſcipulis ſuis dixit, *Accipite, comedite, hoc eſt corpus meum, &c. bibite, Hic* ſive *hoc, eſt ſanguis meus*, aliud ſine dubio ſignificat, quam Dominum ipſum corpus & ſanguinem ſuum ſive corporaliter ſive ſpiritualiter illis commedendum ac bibendum dediſſe. Corporaliter enim, præterquam quod res fuiſſet per ſe horribilis plane, ac nefaria & monſtroſa, nihil etiam omnino profuiſſet. Spiritualiter vero, nullo modo id ea ratione fieri poterat, non enim ore, ſed corde id fit; nec porro id ipſum aliqua ex parte creditur, ſed prorſus ſentitur; idque non potius in ea cœna, quam extra illam & ubique, & ſemper. Quocirca certum eſſe debet, non aliam ob cauſam potiſſimum, panem ſuum corpus, & vinum ſuum ſanguinem, Dominum appellaſſe, quam quod eo frangendo & infundendo, edendo & bibendo, corporis & ſanguinis ipſius pro nobis fracti & fuſi commemoratio fieri debeat. Quemadmodum in re ſimilima, quamque in Vetere Teſtamento huic plane reſpondere omnes volunt, factum eſſe videmus, ut ſcilicet agnus ille, quem quatuordecima die primi menſis juſſi fuerant Iſraëlitæ comedere Exod. 12. 11, 21, 43, 48, quatenus ab illis comedebatur, Paſcha, ſeu potius Peſach, id eſt tranſitus, ſeu tranſilitio (videlicet Domini, id, quod alicubi expreſſum fuit) ſæpiſſime eſt appellatus, nempe quia eo ſecundum Domini præceptum comedendo commemoratio fiebat tranſi-

* Beza.

Digitized by Google

tranſitus, vel potius tranſilitionis Domini, eum egreſſus eſt Angelus ejus, ad occidendos una nocte primogenitos Ægyptiorum in ipſorummet domibus, tranſilitis vero interea omnibus Iſraëlitarum domibus, quarum poſtes agni ſanguine illiti ab ipſis & notati fuerunt. Adde, quod rectiſſime potuit Chriſtus panem illum, quatenus frangebatur, ſuum corpus appellare, ut diſcipulis ſuis futuram mox corporis ſui fractionem adumbraret. Ac ſi dixiſſet: ſicut videtis frangi panem hunc, quem vobis do comedendum: ſic certo ſcitote, mox futurum, ut corpus meum pro vobis frangatur. Idcirco leguntur apud Paulum, ut habetur in Græco codice, verba illa, *Quod pro vobis frangitur.* Idem dico de vino, quatenus infundebatur. Namque apud omnes tres Euangeliſtas, qui inſtitutionis cœnæ Domini meminerunt, non ſimpliciter ſanguinem ſuum illud appellat Dominus, ſed ſuum, qui pro multis, ſeu pro illis, quibus poculum porrigebat, funderetur, ſanguinem. Ex quo etiam conſtare poteſt, Chriſtum nec corpus, nec ſanguinem ſuum revera diſcipulus dediſſe, cum nondum aut illud revera frangeretur, aut hic funderetur. Similis autem admodum res & locutio eſt apud Ezechiëlem cap. 5. ỳſ. 1. & d. cui cum juſſiſſet Dominus caput & barbam radere, atque unam pilorum partem igne comburere, alteram circumquaque gladio concidere, tertiam ad ventum diſpergere, reſervato autem prius ſub alis ſuis ex hac tertia parte exiguo pilorum numero, ex quibus rurſus quoſdam igne combureret; poſtquam (inquam) hæc juſſiſſet Dominus, quibus mox futura clades civitatis Hieroſolymitanæ adumbrabatur, ſtatim additur, *iſta ſive iſtud eſt Hieruſalem, &c.* Quin & ipſe agnus Paſchalis cum primum inſtitutus & comedi juſſus fuit. Vide Exod. 12. 11, 21, etiam ante Domini tranſitum, vel tranſilitionem illam, cum jam ea inſtaret, Peſach Domini vocatus eſt. Ut igitur ad propoſitum revertamur, & concludamus; dico, in ſumptione illa panis & vini, quæ fit in cœna Domini, nihil præter panem ipſum & vinum, ſive à credentibus ſive à non credentibus accipi, nec corporaliter, nec ſpiritaliter. Quandoquidem non aliquid nobis dandi cauſa ritum hunc inſtituit Dominus; ſed ut, quæ jam dedit, à nobis commemorentur, deque iis gratiæ agantur; idque communiter comedentibus & bibentibus nobis ſimul ex eodem pane & ex eodem poculo, unde nos ejuſdem corporis eſſe intelligatur, omneſque ſimul eorundem beneficiorum Chriſti participes, & indiſſolubili mutuæ charitatis nodo inter nos conjunctos. Ex quo factum eſt, ut hic ritus ab antiquiſſimis temporibus, nominibus communionem & conjunctionem ſignificantibus, appellatus fuerit. Itaque non percipitur ullo modo, nec ab ullis in cœna Domini, ex vi aliqua ſingulari, ſive ex ipſa cœna manante, ſive inibi potius, quam alibi divinitus proficiſcente, corpus & ſanguis Domini, ſed jam ſumptum utrumque eo modo fuiſſe, quo ſumi poteſt, declaratur. Id autem aliud nihil eſt (quatenus ſcilicet alterum pro nobis fractum, alter vero eſt fuſus; de hac enim utriuſque ſumptione hic agitur) quam agnoſcere & ſentire, ex plagis, vulneribus, & morte, quam in cruce Dominus ſuſtinuerit, factum eſſe, ut & nos voluntatem Dei teſtatam atque obſignatam habuerimus, qui ipſi Chriſto fidem habentibus, id eſt, ei obedientibus, peccatorum omnium remiſſionem, & porro æternam vitam, quemadmodum ipſe Chriſtus promiſerat, largiri & donare decreverit; & Chriſtus ipſe eam poteſtatem cum immortalitate conjunctam ſit adeptus, non modo quæ futuræ noſtræ immortalitatis certiſſimum pignus nobis eſſe poſſit, verum etiam, qua ipſe Chriſtus, ex promiſſo ſuo nos immortales reddere queat, ut nihil nobis deſit, quo ſpes beatitatis noſtræ, ſi Chriſti fuerimus, hoc eſt, ſi illi obediverimus, ejuſque ſpiritum, qui juſtitiæ, ſanctitatis, & innocentiæ, ac ſui ipſius abnegationis, omniumque mundanarum cupiditatum abjectionis ſpiritus eſt, participaverimus, ali & ſuſtentari poſſe videatur.

Quamobrem non immerito dixit Chriſtus, poculum illud eſſe Novum Teſtamentum in ſuo ſanguine, nimirum quia ceremonia illa fœdus, quod nobiſcum Deus per ipſum Chriſtum pepigit, ejuſque ſanguine ſanxit, à nobis omnibus commemoratur, & concelebratur, idque ex ipſius Chriſti inſtituto uſque ad conſummationem ſeculi, cum ipſe veniet nos è terræ pulveribus excitaturus. Ejuſmodi autem perpetui ritus, & omnibus prorſus communes, Fœdera ſeu Teſtamenta divina per ſe ipſa nominari ſolere, circumciſio eo nomine ab ipſo Deo decorata, abunde teſtari poteſt Gen. 17. 10, 13.

Poſtremo animadvertendum eſt, poſſe quidem in ipſa cœna Domini celebranda confirmari & augeri fidem: ſed non ex ipſa panis & vini ſumptione, nec ex virtute aliqua divina, quæ ibi potius, quam alibi exeratur: ſed ex mutuis cohortationibus, mutuoque Chriſti præceptis obedientiæ exemplo, ex ſolenni illa commemoratione & concelebratione beneficiorum Dei & Chriſti, & denique ab ipſo divino verbo, toti ceremoniæ adjuncto. Ad quam nemo accedere debet, vel ſine fide & charitate, quam, ut dictum eſt, omnes in ea neceſſario profitemur; vel ſine debita reverentia, alioqui reus erit ſpreti corporis, & ſanguinis Domini, quorum cauſa ea inſtituta eſt, & tanquam is, qui cum Spiritu Sancto quodammodo luſerit, eive mentitus ſit, eas pœnas, quas Ananias cum uxore Saphira dedit, Deo & Chriſto dare dignus fuerit.

APPENDIX

Ad ſcriptum de Cœna Domini.

SUnt, qui omnino credant, cœnam Domini nobis teſtari Dei erga nos benivolentiam. Hoc nullo modo verum eſſe poteſt, quemadmodum ſatis ex iis conſtare arbitramur, quæ ſupra à nobis dicta ſunt, cum hac ceremonia fidem noſtram minime confirmari oſtendimus. Certum enim eſſe debet, nulla alia ratione iſtud teſtimonium à cœna Domini proficiſci poſſe, (ſi modo proficiſcitur,) niſi quia illa nobis teſtetur, Chriſtum Dei filium pro nobis mortuum fuiſſe, & corpus ſuum frangendum, ſanguinemque ſuum fundendum noſtri cauſa dediſſe. Atqui hoc nobis nullo pacto teſtatur cœna Domini. Ergo teſtimonium iſtud ab illa proficiſci non poteſt. Quod autem hoc cœna Domini non teſtetur, vel ex eo ſatis patet, quod fieri poſſit, ut Chriſtus pro nobis mortuus non fuiſſet unquam, & tamen nos hac ceremonia uteremur. Nam quid inſulſius, quam ſi quis ita argumentaretur: Nos panem iſtum frangimus & comedimus, vinum item iſtud infundimus & bibimus, idque ut prædicemus, Chriſtum corpus ſuum & ſanguinem pro nobis tradidiſſe: Igitur verum eſt, Chriſtum ita feciſſe. An non manifeſtum eſt, rem contrario ordine colligendam eſſe; hoc nimirum pacto: Nos jam omnino perſuaſum habemus, Chriſtum, Deo ita volente, ſuum corpus, ſuumque ſanguinem pro nobis tradidiſſe. Idcirco ea de re illi, Deoque ipſius Patri gratias agentes, ex ipſius Chriſti, ut credimus, inſtituto, ad ejuſdem rei commemorationem & prædicationem, panem hunc frangimus & comedimus, & vinum hoc infundimus & bibimus, atque hac ratione id, quod factum aliquando fuit, & cujus teſtimonium in Sanctis Literis, in Chriſti martyrum ſanguine fuſo, in tot hominum id olim profitentium innocentiſſima cum doctrina, tum vita, in miris operibus ad ejus rei confirmationem per aliquot ſecula, in orbis terrarum conſpectu, patratis, in cœleſtibus denique donis, quæ ii, qui hoc profeſſi ſunt, tam longo tempore perſpicue acceperunt, & etiamnum aliqua ratione accipiunt & ſentiunt, apertiſſime extat; hoc, inquam, ita teſtatum, nos non quidem teſtamur (quid enim hæc cerimonia ad illud teſtificandum) ſed adumbramus tantum & quodammodo delineamus, & quicquid

Digitized by Google

quid teſtimonii à noſtra iſta ceremonia proficiſcitur, id non ad rem ipſam, quam commemoramus & prædicamus, ſed ad animum & fidem noſtram teſtandam pertinet; qui animus & fides (ut dictum fuit) jam vel adeſt, vel certe adeſſe debet, antequám ad ceremoniam ipſam accedamus, nec ejuſmodi rebus vilibus per ſe, & terrenis, immo plane mutis & mortuis, qualis eſt panis & vinum: ſed aliis præſtantiſſimis & cœleſtibus, iiſque vivis quodammodo & loquentibus, in nobis & gignitur & augetur.

Verum quidam ex iis, qui cœnam Domini, ut diximus, omnino divinam nobis gratiam & benivolentiam teſtari volunt, afferunt locum illum 1 Joh. 5. *Tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, & aqua, & ſanguis, & hi tres unum ſunt.* Dicunt enim ſpiritus nomine intelligi verbum Dei; Aquæ, baptiſmum; ſanguinis, cœnam Domini. Hæc ejus loci explanatio, non ab ita multis hodie, ut arbitror, comprobata deprehendetur, inter illos etiam, qui baptiſmo & cœnæ Domini plus tribuunt, quam unquam in Sacris Literis tribuatur. Et ſane, ſi ea recipienda eſſet, oporteret ſaltem fateri, Johannem graviora teſtimonia omiſiſſe, ut leviora commemoraret. Nam demus, baptiſmum & cœnam Domini aliquo modo in terra nobis cœleſtem veritatem teſtari, (quod tamen quam longiſſime à veritate abhorret) numquid non eam multo magis illa teſtantur in terra, quæ à nobis paullo ante commemorata ſunt, doctrinæ videlicet, vitæque innocentia eorum, qui Chriſtum ſunt amplexi, ipſiuſque Chriſti martyrum effuſus ſanguis? Atqui niſi hæc aquæ ſanguiniſque nomine, non autem baptiſmus, aut cœna Domini intelligantur, ea omnino reticuiſſe Johannem confitendum erit. Adde; quod nuſquam alibi ſanguinis nomine cœnam Domini ſignificatam invenies, nec porro ulla cauſa eſt, cur id hoc loco ſuſpicari liceat, præſertim, cum, ſi recte quis animadvertat, ne aquæ quidem ſimplici nomine, aquæ baptiſmum (niſi me memoria fallit) uſquam ſignificatum fuiſſe, jure affirmari poſſit. Jam vero (ut de hoc etiam aliquid dicamus, & totius loci veram explicationem afferamus) Spiritus nomine Dei verbum nec ſolum nec præcipue intelligendum eſt, quamvis nos minime dubitemus, quin prædicatio Euangelii alicubi ſpiritus nomine à Sacris Scriptoribus fuerit appellata. Alioqui hic quoque graviora prætermiſiſſet Johannes, ut leviorum mentionem faceret, aut certe id, quod levius eſt, graviori antetuliſſet. Multo enim gravius eſt teſtimonium miraculorum & donorum cœleſtium, quæ vel una cum Euangelii prædicatione conjuncta fuerunt, vel etiam ſeparatim in Eccleſia, ad confirmationem tamen Euangelii prædicationis extiterunt, quam ipſius prædicationis Euangelii. Immo, ſi proprie loqui volumus, Euangelii prædicatio per ſe non eſt teſtimonium, quale Johannes intelligit, & nos in tota hac diſputatione intelligimus, id eſt, quæ rem ſic ſe habere approbet: ſed potius ea ipſa res eſt, quæ teſtimonio indiget: maxima autem ejus rei, inter cætera, teſtimonia, ſunt miracula & dona prædicta. Adeo, ut vix credam, Johannem ſub ſpiritus nomine, ipſam Euangelii prædicationem comprehendere voluiſſe. Quid igitur? Cum Johannes enumerare vellet præcipua teſtimonia, non quidem ſimpliciter divinæ gratiæ & benevolentiæ erga nos, ſed totius veritatis divinæ, quæ Chriſti & Euangelii myſterio continetur, ea ſub nomine ſpiritus, & aquæ, & ſanguinis commemoravit, alludens interea ſine dubio, quod attinet ad aquam & ſanguinem, ad eam aquam & ſanguinem, qui ex Chriſti latere fluxit, cujus rei ipſe diligenter in ipſa de Chriſto hiſtoria meminit Joh. 19. 34, tanquam ſcilicet typi cujuſdam divini rei alterius, quam hic intellexerit. Itaque ſpiritus nomine, omnia Spiritus Sancti opera, quæ ab ipſius Chriſti prædicationis initio in Eccleſia, ad veritatis divinæ confirmationem, vel jam extiterant, vel adhuc extabant, comprehendere voluit: Aquæ, vitæ doctrinæque primum ipſius Chriſti, deinde etiam Chriſtianorum, non puritatem tantum & innocentiam, ſed admirandam etiam quandam novitatem: ſanguinis vero, primum ſimiliter ipſius cruciatus & cruentam mortem (nam & ante dixerat, Chriſtum per aquam & ſanguinem veniſſe;) deinde etiam omnes Chriſtianorum afflictiones, & cruces, potiſſimum vero violentas, crudeleſque mortes, quas ob Chriſti & Euangelii ejus profeſſionem perpetuo ſubire non detrectabant. Hæc ſunt & præcipua, & vera, & propria; & fortaſſe omnia aperta divinæ veritatis teſtimonia. Quare hanc omnino verborum Johannis explanationem ſequamur, & rebus frivolis atque inanibus relictis, ea, quæ certa & ſolidiſſima ſunt, toto animo amplectamur & retineamus.

Ex Articulis Synodi Lublinenſis generalis Anno 1593. quos Miniſtri & Seniores Eccleſiarum de uno Deo Patre per Poloniam, & Magnum Ducatum Lithuaniæ conſentientes, in eadem Synodo congregati, unanimi conſenſu approbarunt,

Articulus Octavus.

Finis vel ſcopus cœnæ Dominicæ eſt commemoratio Chriſti & annunciatio mortis ejus, id eſt, celebratio, quæ proprie cum gloria Domini Jeſu Chriſti, & gratiarum actione conjuncta eſt, cum noſtra (dicimus) gratiarum actione Domino Jeſu Chriſto, quod is corpus ſuum pro nobis crucifigendum & ſanguinem effundendum tradiderit, quod per panis fractionem, & vini in calicem fuſionem repræſentatur, & ob oculos ponitur. Quod vero ad manducationem corporis Chriſti attinet, & ſorbitionem ſanguinis ipſius; nullo pacto in ipſa cœna dominica magis manducamus Chriſti corpus, & bibimus ejus ſanguinem, nec corporaliter, nec ſpiritualiter, quam alibi. Eadem etiam ratione, quod fides noſtra per cœnam Dominicam augeri & confirmari debeat, nullibi ſcriptum extare aſſeveramus. Quamvis, ſi id forte accidat vel eveniat, non ex ipſa cœna Domini, neque ex rebus, ſine quibus ipſa celebrari nequit, ſed ex aliis accidentibus omnino, provenire ſeu proficiſci affirmamus.

Ad

Ad Epiſtolam D. Johannis Niemojevii ad D. Georgium Schomannum, ab ipſo quidem Polonice ſcriptam, nunc vero in Latinum converſam, ubi de F. S. ſcripto agitur, in quo de uſu & fine Cœnæ Domini breviter diſputatur; ejuſdem S. Reſponſio.

Johannes Niemojevius ad Georgium Schomannum.

Gratia & pax à Deo Patre & Domino Jeſu Chriſto &c.

Relata mihi ſunt ſcripta mea duo, quæ tibi chare frater Georgi, miſeram examinanda. Expectabam tuum judicium: ſed loco judicii tui, reddita eſt mihi D. Socini in alterum iſtorum ſcriptorum cenſura.

F. S. Cum apud D. Georgium Schomannum, dum nuper Cracoviæ aliquandiu fui, vidiſſem D. Johannis Niemojevii ſcriptum Polonicum adverſus theſes Emanuëlis Vegæ Latinas, de Tranſubſtantiatione, quam vocant, in Euchariſtia, ſeu cœna Domini, ab eodem Schomano impetravi, ut mihi illud legendum & examinandum concederet. Nam cum ab eo reſciſſem, D. Niemojevium de ſcripto publice edendo cogitare, cognoſcere volui, num aliquid in eo eſſet, quod correctionis indigere mihi videretur, ut quantum in me eſſet, conarer, ne noſtrorum hominum ſcripta ulli juſtæ reprehenſioni obnoxia eſſent, & quam emendatiſſima in lucem prodirent, nihil dubitans, quin D. Niemojevius pro ſua pietate ac prudentia à me, quantumvis ab ſe minime rogato, in ejuſmodi rebus commonefieri, nequaquam ægre laturus eſſet; immo ſperans, eum mihi gratias pro labore, quem ipſius & Eccleſiæ cauſâ ſumpſiſſem, humaniter acturum. Perlecto igitur & ſatis diligenter perpenſo ejus ſcripto, cum quædam mihi in eo deprehendiſſe viderer correctione digna, potiſſimum vero, quod ea Sacramentis (quæ dicuntur) tribueret, quorum in Sacris Literis nulla fieret mentio, adeo ut eorum ſincerus ac germanus uſus & finis, præſertim vero cœnæ D. perverteretur, aliis in præſentia omiſſis, ut de hoc ipſum plenius commonefacerem, quod maximi momenti mihi eſt viſum, miſi ſtatim ad eum quoddam breve meum ſcriptum de uſu & fine cœnæ D. in amicorum gratiam jam pridem conſcriptum, ex quo videlicet aperte intelligere poſſet, quid ego, & quamobrem ab ipſo hac in re diverſum ſentirem, & propterea ejus ſcriptum corrigendum putarem. Poſtmodum vero animadverſiones mas non paucas, partim de gravioribus aliis, partim etiam de levioribus quibuſdam rebus in univerſum ejus ſcriptum ad eum miſi. Hæ ſunt, quas ille hic cenſuram meam in ipſius ſcriptum vocat, de quibus tamen in hac Epiſtola non agitur revera: ſed meum ſcriptum notatur, & ſententia, quæ inde elicitur, graviter reprehenditur atque oppugnatur.

N. Neſcio, an tu cum D. Socino in negotio Sacramentorum conſentias: Ego ingenue fateor, meam ſententiam tantum diſtare ab opinione D. Socini, quantum cœlum à terra diſtat.

S. Satis eſt mihi, ſi ſententia mea cum divinis teſtimoniis conſentiat, ut certe conſentit, quidquid alii ab ea abhorreant. Quanquam plurimi hodie ſunt, & antea fuerunt, viri cum doctrina tum pietate præcellentes, qui eam & amplexi ſunt, & conſtanter ſovent.

N. Non miror, quod vilipenſo ſacri baptiſmatis uſu, ſanam ac veram de eo ſententiam haud teneat: quod ipſi ſufficienter oſtendit frater noſter Alexander piæ memoriæ, ſi modo veritati locum dare vellet, aut poſſet.

S. Tanti à me fit aquæ baptiſmus, quanti à ſcriptura fit, & ne pluris eum faciam, quam Spiritus Sanctus velit, diligenter mihi caveo, divinis teſtimoniis, ratione, ipſoque uſu edoctus, alioqui ingentem feneſtram ad hypocriſim & ſuperſtitionem patefieri, qua veræ pietati ac religioni nihil magis adverſari poteſt. Jam D. Alexandri Vitrelini ſcriptum, quod meæ diſputationi de baptiſmo aquæ oppoſuit, tantum abeſt, ut vel me, vel alium quempiam a mea de baptiſmo ſententia revocare aut deterrere jure poſſit, ut in ea potius confirmandi vim habeat, & ne reſponſione quidem dignum cenſeri debeat. Id quod fortaſſe aliquando omnibus piis & cordatis viris palam fiet.

N. Quod ad cœnam Domini attinet, id cogor dicere, me neminem hactenus legiſſe, qui adeo contentim hac de re ſentiat, ut in brevi hoc ſcripto, quod mihi D. Socinus per fratrem noſtrum D. Joëlem miſit, apparet; quod ex aliquot rebus oſtendam &c.

S. Et tamen Zuinglius variis in locis, Oecolampadius, Capito, Borrhaus, ante annos 60, multa ſcripſerunt, quæ per Dei gratiam publice extant, illis, quæ in illo meo ſcripto continentur, plane conſentanea. Quin & ipſe Bucerus, ſententiæ, quam D. Niemojevius tuetur, vel auctor, vel certe propagator inſignis, alicubi ea ſcripta reliquit, quæ cum mea ſententia prorſus conveniunt, quod ipſis locis prolatis ad finem hujus meæ reſponſionis oſtendam, ſi modo libros ſcriptaque mea habere potero, quæ in habitatione mea, quam regii aulici occupant, relinquere coactus fui.

N. Opponit ſeſe interpretationi hominum eruditorum, qui voce Recordationis loco Commemorationis utuntur. Ego Græcus non ſum, nec ad ejuſmodi controverſiam de verbis deſcendo: Mirum tamen mihi eſt, doctos iſtos Viros proprietate vocis Græcæ tam bene non eſſe uſos, eamve intellexiſſe, ut D. Socinus. Sed apparet, quod ipſe etiam D. Socinus præbeat hac de re aliquam dubitationis ſpeciem, ita ſcribens: *Verbum autem ἀνάμνησις commemorationem ſignificare poſſe &c.* quo indicat, hanc vocem fortaſſe utramque ſignificationem poſſe recipere, hoc eſt, & commemorationem & recordationem ſignificare.

S. Scripſeram ego nominatim in loco Pauli Apoſtoli, 1 Cor. 11, non debuiſſe mutari verbum commemorationem, quod in Vulgata & Eraſmi interpretatione legitur, in recordationem: ſequentia enim verba manifeſte demonſtrare, Paulum non recordationis ſed commemorationis ſenſu verbum ἀνάμνησιν protuliſſe, quod adeo verum eſt, ut Eraſmus & eum ſequuti Tigurini, nec non Caſtellio, qui prius ambiguitate vocabuli decepti in ſimili apud Lucam loco recordationem vocabulum illud interpretati fuerant, ſcripſerantque, *in mei recordationem*; poſtea cum ad Pauli locum ventum eſt, loco ipſo monente, coacti quodammodo fuerint alteram ejus verbi præcipuam ſignificationem amplecti, ac ſcribere, illi quidem: *in mei commemorationem*; hic

vero,

vero, *ad mei memoriam*: neque enim *ad mei memoriam*, aliud revera ſignificat, quam *in mei commemorationem*. Nihil autem opus erat, ut D. Niemojevius oſtenderet, ex ipſis verbis meis colligi, me ipſum concedere, verbum ἀνάμνησιν recordationem ſignificare poſſe. Neque enim propterea colligitur, me dubitare, utrum in Pauli loco, & conſequenter etiam apud Lucam, id verbum recordationem ſignificare poſſit. Siquidem, ut antea me in meo ſcripto jam ſcripſiſſe monui, nihil prorſus dubito, quin propter ſequentia illa Pauli verba: *Quotieſcunque enim ederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciatis, donec venerit*; verbum illud ibi non quidem recordationem, ſed commemorationem ſignificet. Et propterea in notis meis ad ſcriptum D. Niemojevii contra Vegam aſſerui, recte feciſſe D. Czechovicium; qui in ſua Polonica interpretatione modo wſpominanie / modo przypominanie / illud reddidit. D. autem Niemojevium non recte, qui non ſemel hoc ipſum verbum in eo ſcripto Pamiec interpretatur. Nam quod verbum ἀνάμνησις commemorationem in ipſis Sacris Literis ſignificet, ut pridem in meo ſcripto monui, ex hoc loco patet, qui fortaſſe unicus eſt in toto Novo Teſtamento, præter hunc Pauli & Lucæ locum, ex verbis videlicet illis Epiſtolæ ad Hebr. 10. *Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit*, ut habet vulgata editio. In Græco enim eſt verbum ἀνάμνησις. quod una cum vetere interprete alii omnes, quos ego quidem vidi, vel Commemorationem, vel, quod hic idem eſt, repetitam mentionem reddiderunt: nec ſane aliter, quam ejuſmodi vocibus reddere potuerunt.

N. Verum non de voce, ſed de rebus agitur. Mihi ita videtur, quod, ubi fit rei alicujus commemoratio, id ſine recordatione non fiat. Immo ſi coram aliis [quippiam] debemus commemorare, conſentaneum eſt, ut ipſi ejuſdem non obliviſcamur, ſed in memoriam id nobis redigamus. Dicet, mortem Domini noſtri nunquam debere nobis excidere memoriâ: verum, quia adhuc ſumus in fragili hoc corpore, & tentationibus obnoxii, non ſine cauſa, perpetua exercitatione in verbo divino indigemus, ut aſſidue beneficium Dei & Domini Jeſu Chriſti expendentes & commemorantes, in officio Chriſtiano exhortari nos ipſos queamus. Iſraëlitæ cum agno veſcebantur, nonne beneficium divinum commemorabant?

S. De re quidem, non de verbis agitur, ſed tamen res ex verbis elicitur, quæ ſi quis ſpernit, is & rem ipſam imprudens aſpernatur. Res, de qua agitur, eſt, utrum cœna Domini in eum finem inſtituta fuerit, ut ipſa nobis ſuggerat, & in memoriam revocet mortem ipſius Domini, necne: id quod nequaquam explicari poteſt, niſi intelligatur, quid ſibi velit verbum ἀνάμνησις, in illis Domini verbis: *Hoc facite in mei ἀνάμνησιν.* Ego quidem inſtitutionis cœnæ Domini finem iſtum non agnoſco, & propterea verbum iſtud in illis Domini verbis, non recordationem, ſed commemorationem interpretandum eſſe affirmo. Quid igitur, quæſo, eſt, quod Dominus Niemojevius de re ipſa agens ait, ſibi videri, iż gdy ktorey rzeczy bywa roſpominanie że bez wſpominania to nie bywa: Nunquid fortaſſe duorum iſtorum verborum Roſpominanie & wſpominanie / alterum recordationem, alterum commemorationem ſignificat? Ego ſane, quamvis linguæ Polonicæ admodum rudis, neutrum recordationem, ſed utrumque commemorationem ſignificare auſim aſſerere. Deinde quid, obſecro, ad propoſitam quæſtionem pertinet, vel recordationem ſine commemoratione, (quod tamen manifeſte falſum eſt) vel contra commemorationem ſine recordatione eſſe non poſſe? Neque enim quæritur, num mortis Domini utrumque, an alterum, in ipſius cœna fit, necne: ſed num in eum finem ea fuerit inſtituta, ut alterum iſtorum, nempe recordationem ipſa in nobis gignat. Nihil igitur eſt, quod ſubjicitur, conſentaneum eſſe, ut cum quid coram aliis commemorare volumus, ipſi ejuſdem non obliviſcamur, ſed in memoriam id nobis redigamus; præſertim cum non obliviſci, & ſibi in memoriam redigere, omnino ipſam commemorationem antecedat, & ex ipſo uſu cœnæ Domini commemoratio quidem mortis ipſius Domini proficiſcatur, recordatio autem minime; quippe quæ ipſum uſum antecedere plane debeat, ſi modo legitimus & non præpoſterus is uſus eſt futurus. Jam vero, quamvis veriſſimum ſit, id quod ipſe D. Niemojevius verum eſſe agnoſcit, & me dicturum putat, mortem Domini non debere nobis unquam è memoria excidere: tamen nunquam negatum eſt a me, fragilitatem noſtram indigere ad hanc rem præſtandam adminiculis quibuſdam; ſed cœnam Domini propterea inſtitutam fuiſſe, ut ejus uſus unum ex iſtis adminiculis ſit, hoc vero & pernegavi, & pernego, ac conſtanter aſſevero, tantum abeſſe, ut quis idcirco ad cœnam Domini aut debeat, aut etiam poſſit accedere, ut vi ejus ceremoniæ, ſumptione ſcilicet ejus panis & vini, ſibi in memoriam Chriſti mortem redigat, ut, niſi antequam illuc accedat, non modo recte ejus meminerit, ſed ejus efficaciam & fructum jam interiore animo guſtet ac ſentiat, indignus plane ſit, qui eo accedat. Cæterum nequeo videre, cur D. Niemojevius interroget, an non Iſraëlitæ, cum agno illo paſchali veſcebantur, beneficium Dei commemorarent; quaſi vero ego negem, in cœna Domini Dei beneficium commemorari, cum potius id urgeam atque inculcem, & præcipuum ejus ſacri ritus finem eſſe ſtatuam.

N. Sed audiamus quippiam majus, dum ita ſcribit: *Cæterum quod omnes fere opinantur, hoc ritu, quem Sacramentum appellant, confirmari ſaltem fidem noſtram, ne id quidem verum eſſe cenſeri debet, cum nec ullo ſacro teſtimonio comprobetur, nec ratio ulla ſit, cur id fieri poſſit. Quomodo enim confirmare poteſt nos in fide id, quod nos ipſi facimus, quodque licet à Domino inſtitutum, opus tamen noſtrum plane eſt, nihil prorſus miri in ſe continens, aut præ ſe ferens, nihil denique habens, quod quicquam eorum nobis verum eſſe oſtendat vel ſuadeat, ex quibus fides noſtra confirmari queat, &c.* Hujuſmodi argumento nonne etiam auditioni verbi divini id adimit, quod per eam confirmemur in fide; ſiquidem & hæc eſt opus noſtrum? At legimus, ex auditione eſſe fidem, quæ per eandem auditionem in animis piis perpetuo confirmatur & augetur. Uſui vero Sacramentorum an minus tribuere debemus, quam auditioni verbi divini? Fortaſſe ita videtur D. Socino. Sed non ſpero homines Deum timentes, & res divinas conſiderantes, & recte de iis judicantes, illi hac in parte aſſenſuros.

S. Videtur D. Niemojevio novum fortaſſe & inauditum, aut certe impium, aſſerere, cœnæ Domini ritu non confirmari fidem noſtram: & tamen hac de re fuit ab initio inter Pontificios ſeu potius Lutheranos, & eos, qui ſe ab illis ſegregarunt, magna controverſia, Pontificiis Lutheraniſque contendentibus, aliis vero negantibus, Sacramenta vim confirmandæ fidei noſtræ habere, cujus rei teſtimonium faciunt Zuinglii ſcripta, ex quibus excerpta aliquot loca ad finem hujus diſputationis Deo volente adſcribemus. Nam quod, ſi cœnæ Domini uſu non confirmatur fides noſtra, inde ſequi, ne auditione quidem verbi Dei fidem noſtram confirmari, cenſet D. Niemojevius, idque ex verbis & ratiocinatione mea, qua utor ad probandum, cœnæ Domini ritu fidem noſtram confirmari non poſſe, aperte colligi putat; error & fallacia eſt hic, niſi ego vehementer fallor, ſane inſignis. Primum enim ego non ex eo tantum argumentor, quod cœna Domini ſit opus noſtrum, quemadmodum D. Niemojevius mihi tribuit, ſed ex eo ſimul, quod addo, nihil prorſus miri eam in ſe continere, aut præ ſe ferre: nihil denique habere, quod quidquam eorum verum eſſe nobis oſtendat vel ſuadeat, ex quibus fides noſtra confirmari queat. Nam certe, ut alia omittam, Dei verbum in ſe multa habet, quæ ea vera eſſe ſuadeant, ex quibus fides noſtra confirmari poſſit.

Continet enim & rationes & cauſas rerum, quæ nobis credendæ ſunt, atque earundem certiſſima teſtimonia partim oſtendit, partim plane veriſimilia facit. Quæ omnia à ritu ipſo cœnæ Domini per ſe, qualis & inſtitutus & divinitus commendatus nobis eſt, abeſſe conſtat. Simplex enim eſt actio noſtra, omnibus probationibus eorum, propter quæ fit, quod ad nos ipſos attinet, deſtituta, ex quibus ſane, ſi vera eſſe credantur, non confirmatur tantum, ſed etiam gignitur fides noſtra. Atqui iſta vera eſſe, aliunde vel docendi vel commonefaciendi ſumus, quam ex hac ipſa actione, ad quam etiam obeundam minime accedere debemus, niſi jam de iſtis & docti & commonefacti, quantum ſat eſt, ſimus. Si quid igitur ipſe cœnæ Domini uſus hac in parte præſtare queat, ut ſcilicet quicquam ſuadeat eorum, propter quæ fit, id nullo modo noſtrum ratione, qui hoc ritu decenter utimur, ſed aliorum quorundam, ut præſtet, neceſſe eſt, quibus videlicet fortaſſe veriſimile fiat, nos non uſuros ejuſmodi ritu, niſi cauſæ, quas ejus utendi profitemur, nobis quodammodo compertæ eſſent, aut ſaltem dignæ forent, quæ veræ eſſe crederentur. Quod tamen (quæſo) quam per ſe ipſum leve eſt ad fidem faciendam, quamque illis inferius, quæ nobis, antequam actionem iſtam obeamus, iſtarum cauſarum veritatem probant? Et ſane ridiculum prorſus videtur affirmare, cuiquam ex eo ipſo, quod ipſemet facit, quidquam ſuaderi eorum, quæ ipſum ad id faciendum impulerunt, & ad quæ prædicanda & commemoranda potiſſimum id facit. At deinde animadvertendum eſt, non ipſa auditione verbi Dei, quæ opus noſtrum fortaſſe aliquomodo dici poteſt; ſed verbo ipſo audito confirmari, immo etiam gigni fidem noſtram. Quare cum Paulus ait, fidem eſſe ex auditu, intelligendum eſt, fidem non gigni niſi ex aliqua re audita, quam verbum Dei eſſe, ibidem ſtatim idem Paulus docet, quod verbum noſtrum nullo prorſus pacto noſtrum opus dici poteſt; noſtrum enim nomine hic neceſſario ii intelligendi ſunt, qui Dei verbum audiunt, quemadmodum cum de cœna Domini agitur, ii ſunt intelligendi, qui eam (ut Pauli verbo utar) comedunt. Jam ii, qui verbum Dei audiunt, non ipſi profecto id annunciant, ſive ejus auctores aut miniſtri ullo modo ſunt. At ii, qui cœnam Domini comedunt, ſine dubio ipſi ritum cœnæ Domini peragunt, atque id ipſum faciunt, de quo quæritur, an ipſorum fidem, nec ne confirmet? Quod ſi Dei verbum nullo modo noſtrum eſt opus, plurimum abeſt, ut hac in parte cum cœna Domini conferri queat, quæ, ut diſerte, nec ſine cauſa affirmavi, opus noſtrum plane eſt. Qua de re in ſequente particula agemus, & differentiam inter ipſam & Dei verbum, quod pertinet ad ſtatuendum, cujus ſint opera, latius explicabimus. Hic tantum monebimus, valde mirum videri poſſe, D. Niem, ubi de confirmanda fide noſtra agitur, nullo pacto ferre poſſe, ut uſui Sacramentorum anteponatur verbi Dei auditio, immo ita loqui, quaſi manifeſto ille huic præſter, cum tamen certiſſimum ſit, verbum Dei non modo confirmare, ſed etiam, ut paullo ante dictum eſt, & ex divino teſtimonio, quod ipſe D. Niem, citaverat, oſtenſum, etiam gignere in nobis fidem, quod certe iis, quæ Sacramenta vocantur, nemo tribuere audebit unquam.

N. Dominus noſter Jeſus Chriſtus porrigens panem, commemorat corpus ſuum pro peccatis noſtris traditum; ſimiliter calice [porrecto,] ſanguinem pro peccatis effuſum. Quod dum audio, & apertiſſimum horum omnium typum in uſu cœnæ Domini habeo, an non corroborari in fide debeo? quando hæc verba à Chriſto ſemel prolata, in uſu cœna Domini ita conſiderantur ac recipiuntur, non ut verba humana, ſed ut verba Chriſti Domini, & actio cœnæ Domini, licet hominum manibus adminiſtretur, nihilominus tamen repræſentat illam actionem, quam Chriſtus Dominus manibus ſuis propriis adminiſtrare dignatus eſt. Unde contra D. Socinum concludere poſſumus, quod legitimus cœnæ Domini uſus, non tantum ſit opus noſtrum, ſed etiam opus Chriſti. Id enim facientes in memoriam nobis redigimus ſanctam illam actionem Chriſti, quam non propter ſe, ſed propter ſuos credentes inſtituit.

S. Quia in cœna Domini, ad Chriſti ipſius eam inſtituentis imitationem, mentio fiat corporis Chriſti pro peccatis noſtris traditi, & ſanguinis fuſi, non idcirco ex ipſa cœna Domini fides noſtra confirmari poteſt. Nam aut quis, antequam ad Domini cœnam accedat, iſta vera eſſe credit, aut non credit. Si non credit, præterquam quod indignus plane eſt, qui cœnæ Domini ſit particeps, quomodo, quæſo, confirmabitur ejus fides, quæ nulla eſt, aut quomodo mentionem iſtam ſimpliciter fieri audiens, nec ad iſta, quæ affirmari audit, quidquam addi animadvertens, quod ea confirmandi vim ullam habeat, ut ea vera eſſe credat, adduci poterit? Nunquid panis fractio illa, & vini in poculum infuſio, eorumve ſumptio probat, Chriſti corpus pro noſtris peccatis fractum fuiſſe & ſanguinem fuſum? Nihil minus. Nihil enim prorſus revera commune hæc inter ſe habent, & natura conjunctum, ſed tantum ſimilitudinem quandam, quæ etiam per ſe non apparet, nec niſi ex iis, quæ ibi dicuntur & commemorantur, intelligitur, tantum abeſt, ut ipſa ibi dictorum & commemoratorum fidem ullam cuiquam facere poſſit. At enim tanquam à Chriſto olim dicta repetuntur iſta, ut quidem D. Niem. placet; quid tum poſtea? Num, rogo, iſte qui vera illa nondum eſſe credit, jam Chriſto fidem adjungit, ſed nondum audivit hæc ab illo fuiſſe dicta; aut quia tanquam à Chriſto olim dicta repetuntur, ideo etiam revera à Chriſto olim dicta fuiſſe ſibi perſuadet? Nemo, arbitror, non videt, quam hæc vel abſurda vel falſa ſint. Quod ſi quis, antequam ad Domini cœnam accedat, jam iſta, ut quidem oportet, vera eſſe credit, quid, obſecro, ejus fidei addi poſt, iis ipſis ſimpliciter commemorandis? Annon aperte conſtat, coram jam iſta credentibus ea non ideo commemorari, ut magis firmiuſve illa vera eſſe credant, ſed ut communiter iſtorum jam firmiter creditorum memoria celebretur, deque eis gratiæ agantur? Nam & in hunc ipſum, finem ad eum ritum peragendum omnes conveniunt; ſi modo rite eum peragere velint. Nec jam firmiter iſta credenti, adeoque (ut cœna Domini uſuro neceſſe eſt) eorum vim & fructum ſentienti, quidquam ad credendum firmiter is adjungere valet, quæ hæc tanquam à Chriſto olim dicta repeti audiat: quippe qui vel jam plane perſuaſus ſit, ea à Chriſto ipſo fuiſſe dicta, vel certe novam nullam ejus rei probationem hinc habeat, aut ſi tamen habet, multo iis inferiorem habeat, quibus ad id credendum prius adductus fuit. Sed præterea diligenter conſiderandum eſt, minus verum eſſe, in cœna Domini ita mentionem fieri corporis Chriſti pro peccatis noſtris traditi & ſanguinis fuſi, quaſi Chriſti verba in ipſa inſtituenda cœna dicta repetantur, & ejus nomine iterum proferantur. Neque enim in hunc finem Chriſtus ea verba protulit, eave ſuo nomine poſtea repeti juſſit: ſed ſic locutus eſt, quinam finis & uſus eſſet ejus ritus, quem inſtituebat, ſuis diſcipulis non quidem ipſius nomine, ſed proprio ipſorum poſthac peragendum. Nulla etiam eſt præſcripta à Chriſto verborum forma in ritu hoc peragendo: ut præter id, quod hiſtoria ipſa docet, ex ſuo capite Pontificii ſomniarunt. Sed neque inſtitutum, ut unus aliquis Chriſti perſonam hic repræſentet, & ejus nomine, quemadmodum ipſe fecerat, panem & vinum cæteris porrigat. Nam quid quod ad Chriſti mortem faceret ab omnibus prædicandam & commemorandam, quem hujus ritus præcipuum finem eſſe ex Paulo conſtat? An non potius ad hunc finem requiritur, ut omnes eadem ratione & modo, ex eadem menſa ſibi ex eodem pane & vino pariter ſumant? Certe eos ipſos, qui ab initio in reformatis Eccleſiis uni certo homini, eique verbi Dei miniſtro, hoc munus aſſignarant panis & vini cæteris porrigendi, non hoc animo id feciſſe, ut is quodammodo Chriſti vicem ea in re obiret, illud ſatis indicat, quod, ut is non minus quam cæteri ex eodem pane & ex eodem vino ſumeret, nemine licet por-

Digitized by Google

porrigente, ſtatuerunt: neque enim vel legimus, vel veriſimile eſt, Chriſtum ipſum, cum ritum hunc inſtituit, ex eo pane & vino, quod diſcipulis ſuis porrexit, ſumpſiſſe. Non igitur actionem illam Chriſti in hoc ritu inſtituendo cœna Domini repræſentat, quemadmodum D. Niemojevius opinatur: ſed Chriſti corporis fractionem & ſanguinis fuſionem adumbrat, & ſic ea peragenda Chriſti mors, quam pro nobis ſubiit, commemoratur & prædicatur. *Hoc facite*, inquit Chriſtus, *in meam commemorationem.* Quidnam illud eſt, quod fieri jubet Chriſtus, & quænam aut qualis eſt iſta Chriſti commemoratio? Utrumque explicat Paulus ſtatim ſubjiciens: *Quotieſcunque enim comeditis panem hunc, & calicem bibitis, mortem Domini annunciatis, donec veniat.* Ergo id quod jubemur facere, non eſt actionem illam Chriſti totam prorſus imitari, ſed panem illum comedere & calicem bibere, non quidem ad ipſam Chriſti actionem illam, ſive ex toto, ſive ex parte quodammodo renovandam, ſed ad Chriſti mortem annunciandam. Quocirca fruſtra conatur D. Niemojevius oſtendere cœnam Domini, quæ à nobis comeditur, non modo opus noſtrum, ſed etiam ipſius Chriſti eſſe, ex eo, quod ibi ſcilicet actio illa Chriſti repræſentetur & commemoretur, & fruſtra (ne quid gravius dicam) affirmare audet, ritum iſtum inſtitutum eſſe a Chriſto non propter ſe, ſed propter ſuos fideles, cum ex ipſius Chriſti & Pauli verbis manifeſtum ſit, propter ſe illum inſtitutum fuiſſe, id eſt, ad ſui commemorationem, ſuæque mortis prædicationem, ſine ulla mentione boni alicujus, quod ipſius fideles inde percepturi eſſent, nedum propter ipſos fideles, non autem propter Chriſtum hic ritus inſtitutus dicatur. Scio quidem, Chriſtianorum vulgus ita ad cœnam Domini accedere, quaſi à Chriſto aliquid per ejus miniſtri manum accepturum, quæ perſuaſio omnis erroris, qua circa hunc ritum extitit, pravæque ſuperſtitionis & idololatriæ tandem prima origo & cauſa fuit. Nam ſi vel hoc unum, ut Sacris Literis teſtatiſſimum eſt, ſic nobis Antichriſtianus ſpiritus illibatum reliquiſſet, cœnam videlicet Domini ex ipſo Chriſti inſtituto noſtrum plane eſſe opus ad ipſius Chriſti nomen concelebrandum prorſus pertinens, non autem ad aliquod bonum, tanquam à Chriſto ibi datum, nobis comparandum, quam longiſſime perpetuo abfuiſſent à Chriſtianorum cœtibus tot tantaque circa hunc ſacrum ritum errorum monſtra atque portenta. Ex prædictis ſatis conſtare arbitror, quantum inter cœnam Domini & Dei verbum interſit, quod attinet ad ſtatuendum, cujuſnam ſint opera: Siquidem verbi Dei annunciatio, quæ propter nos noſtramque ſalutem inſtituta eſt, opus ipſius Chriſti cenſeri debet. Cujus ea in re vicem gerunt ii, qui illud annunciant & Chriſtus ipſe, qui per ſuos fideles miniſtros nobis ſalutis viam prædicat, noſque ad fidem in ipſo collocandam hortatur & excitat, ac per eoſdem monet, ut ad ſui memoriam ex ipſius inſtituto ad panem frangendum & comedendum, vinumque infundendum & bibendum conveniamus: non autem ad hunc panem & vinum à ſe per eorundem manus ſumendum incitat.

N. Et non ſine cauſa poculum appellat poculum Novi Teſtamenti; quæ verba explicet D. Socinus, prout ipſi placet, nihilominus tamen fateri cogetur, aut ſigillum, aut ſignum, aut teſtimonium Novi Fœderis [eſſe] uſum cœnæ Domini. Quare non video, quo pacto uſui cœnæ Domini illud velit adimere, quod, cum ſit monumentum ac pignus quoddam Novi Fœderis, fidem in nobis confirmet. Quandoquidem Fœderi, quod Deus nobiſcum per filium ſuum dilectum pepigit, incluſa eſt fides, & ſine fide participes divini fœderis eſſe non poſſumus. Utentes igitur ſigno, vel ſigillo, vel teſtimonio Novi Fœderis, profecto in fide noſtra confirmari & certificari poſſumus.

S. Nuſquam legitur, Chriſtum appellaſſe poculum illud poculum Novi Teſtamenti, ſed ipſum Novum Teſtamentum, ut eſt apud Lucam & Paulum: Vel ſanguinem ſuum N. Teſtamenti, ut eſt apud Matth. & Marcum, ſi modo demonſtrativum illud pronomen τῦτο, ad ipſum poculum referendum eſt, & non potius ad vinum, quod poculo continebatur. Jam cur Chriſtus poculum illud N. Teſt. appellaverit, ſtatim intelligetur, ſi conſtiterit, cur, ſeu idem poculum, ſeu vinum in ipſo contentum, ſuum N. Teſtamenti ſanguinem vocaverit, præſertim cum non ſimpliciter Novum Teſtamentum: ſed Novum Teſtamentum in ſuo ſanguine eſſe dixerit. Certum eſt autem, ſi Chriſtus poculum illud ſanguinem ſuum Novi Teſtamenti eſſe dixit, poculi nomine vinum in ipſo contentum intellexiſſe, qua ſermonis uſitatiſſima figura uſus eſt manifeſte Paulus de hoc ipſo ritu verba faciens, calicem illum bibi affirmans. Cur vero ſuum ſanguinem Chriſtus vinum illud vocaverit, jam explicatum eſt à me pluribus verbis in eo ſcripto, quod D. Niem. oppugnat. Ex quibus (ut uno verbo dicam) idcirco vinum illud à Chriſto ſuum ſanguinem appellatum fuiſſe apparet, quod vino illo Chriſti ſanguinis commemoratio fieri debeat. Jam quod addit N. Teſtamenti, ad vim ſanguinis ſui exprimendam addit, ſiquidem Chriſti ſanguine N. Teſtamentum confirmatum fuit. Hinc apparet, cum ipſum poculum Novum Teſtamentum eſſe in ſuo ſanguine, Chriſtus dixiſſe legitur, aliud nihil intelligendum eſſe, quam vini ex illo poculo potu, Novi Teſtamenti, quod nobiſcum ſuo ſanguine interveniente pepigit, ſeu potius ſui ſanguinis, qui ad N. Teſtamentum confirmandum fuſus fuit, commemorationem fieri, ex qua commemoratione nullo modo confirmatur fides eorum, qui commemorationem ipſam (ut ſic dicam) faciunt, immo firma fides, qua jam ſunt præditi, declaratur: ſi modo digne ac firme ab ipſis ea commemoratio fiat. Quod igitur N. Teſtamenti appellatio poculo ſeu vino illi tribuatur, nihil pertinet ad probandum, eo fidem illud bibentium confirmari, etiamſi ipſo N. Teſtamento fides noſtra non modo confirmetur, ſed etiam gignatur. Neque enim ideo appellatio iſta illi tribuitur, quia N. Teſtamentum in memoriam bibentibus revocet, ipſiſve teſtetur aut ſignificet: ſed quia ipſi bibentes Novum Teſtamentum prædicant & commemorant, idque ſecum pactum fuiſſe aliis teſtantur ac ſignificant. Teſtantur, inquam, & ſignificant, non quia id probent, ejuſve rei fidem faciant: ſed quia rem ſic ſe habere profitentur, ſicque ſibi perſuaſum eſſe indicant. Nihil igitur contra me concludi poſſet, etiamſi præter id, quod in Sacris Literis expreſſum eſt, concederem, cœnam Domini aliquomodo teſtimonium, aut ſignum ſeu ſigillum N. Teſtamenti eſſe, cum appellationes iſtæ nec effectum illum neceſſario ſignificent, qui in ipſis cœnam Domini comedentibus fiat, & non propter fidei confirmationem illam, quæ ab ipſa cœna proficiſcatur, ſed tantum propter animi & fidei indicationem & declarationem, quæ in ea fiat, admitti poſſint.

N. Sed videns D. Socinus, difficile ſibi eſſe negare, cœnam Domini fidem in nobis confirmare, coactus eſt id fateri, ita ſcribens: *Poſtremo animadvertendum eſt, poſſe quidem in ipſa cœna Domini celebranda confirmari & augeri fidem: ſed non ex illa panis & vini ſumptione, nec ex virtute aliqua divina, quæ ibi potius quam alibi exeratur: ſed ex mutuis cohortationibus, mutuoque Chriſti præceptorum obedientiæ exemplo, ex ſolenni illa commemoratione & celebratione beneficiorum Dei & Chriſti, & denique ex ipſo divino verbo ceremoniæ adjuncto, &c.* Vide quomodo veritas homines conſtringat. Et quiſnam ex nobis cœnam Domini ſine his rebus, & præſertim ſine doctrina verbi Dei deſcribit & ſtatuit? Cum vero coactus fuerit fateri, his rebus fidem & confirmari & augeri, quæ cauſa illum impulit, ut ſcriberet, actione cœnæ Domini fidem non confirmari? Iſtiuſmodi repugnantiæ in ſcripto D. Socini ſæpe reperiuntur.

S. Nulla repugnantia eſt in verbis meis neque hic, neque, ut ſpero, alibi. Cum quæritur, utrum cœna Do-

mini ritus fidem noſtram confirmet, an id ipſe per ſe faciat, quæritur, & eorum vi, quæ ipſius propria ſunt, non autem ex re aliqua vel adjuncta, vel aliis actionibus communi. Adde, quod in ipſa quæſtione non ejus, quod ab aliis aut ſeparatim, aut communiter ibi fit, ratio habetur: ſed ejus, quod quiſque per ſe facit. Adeo, ut id tandem quæratur, nunquid iis qui ad cœnam Domini accedit, & rite panem illum ac vinum ſumit, ea ipſa ſumptione ſuæ fidei confirmationem aliquam, nec ne, nanciſcatur. Mitto, quod id quæritur, num in hunc ipſum finem cœna Domini & inſtituta fuerit, & comedatur, ut fides eam comedentium confirmetur. Hæc autem fere omnia non ſolum ex eorum ſcriptis qui ante me hac de re diſputarunt, ſed etiam ex toto ipſo ſcripto meo potiſſimum vero majore ex parte, ex ipſis ejus ſcripti verbis, quæ hic à Domino Niem. ſunt recitata, aperte conſtant. Nec dubium eſt, quin ipſe D. Niem. una cum aliis, contra quos in meo ſcripto diſputo, ſentiat, cœnam Domini ideo confirmare fidem noſtram, quia ſit ſigillum & teſtimonium, quo Deus nobis ſua promiſſa obſignet, atque ob oculos quodammodo ponat, quemadmodum ex ejus ſcripto contra Emanuëlem Vegam perſpicuum eſt. Quid igitur mihi contra ſententiam hanc in meo ſcripto tacite diſputanti, & quæſtionem, ut eam modo expoſui, me accipere, non obſcure declaranti, adverſari poteſt, quod ipſe ibidem fatear, in cœna Domini celebranda poſſe confirmari & augeri fidem noſtram ex rebus vel illi adjunctis, vel ipſius non propriis, & non ab unoquoque per ſe, ſed ab aliis, vel ſeparatim, vel communiter factis? Quamvis enim D. N. dicat, neminem ex iis, qui cum ipſo ſentiunt, deſcribere aut ſtatuere cœnam Domini ſine illis à me commemoratis rebus, & præſertim ſine doctrina verbi Dei: tamen non quid vel ipſe vel alii dicant, hic quærendum eſt, ſed quid verum ſit. Dico igitur ex quatuor à me commemoratis rebus duas eſſe, ſine quibus cœna Domini rite celebrari poteſt, & ſic inter adjunctas numerandas eſſe, videlicet mutuas cohortationes & verbum divinum. De eo enim divino verbo ſum locutus, quod præter illud eſt, ſine quo ritus ipſe peragi fortaſſe nullo modo poteſt, quod expreſſum eſt à me illis verbis, *ceremoniæ adjuncto*. Jam nihil vetat, quo minus cœna Domini rite celebretur abſque ullis mutuis cohortationibus, & ſane alioqui vix unquam apud nos rite celebrata fuiſſet; ſiquidem apud nos miniſter tantum verbi Dei in ea celebranda loqui ſolet, cæteris omnibus tacentibus. Verbum porro divinum, vel nullum revera (quidquid alii omnes ſentiant) eſt in ea celebranda neceſſarium, vel certe non ejuſmodi, quo cujuſquam eam celebrantis fides confirmari queat. Satis enim omnino eſſe videtur, ut in ea celebranda ſimpliciſſima mentio fiat corporis Chriſti pro nobis traditi, & ſanguinis fuſi, quæ ipſa per ſe vel divinum verbum dici nequit, vel certe, ut ſupra 8 particula oſtenſum eſt, celebrantium fidem confirmandi nullam vim habet. Quanquam præterea ex Pauli verbis intelligi poteſt, ne hoc quidem neceſſarium eſſe, ut in cœna Domini celebranda mentio iſta apertis verbis & diſerte fiat. Nam apud Corinthios illam non fuiſſe ſolitam fieri, id demonſtrat, quod Paulus illis Chriſti inſtitutionem in memoriam revocat, nec interim tamen eos reprehendit, quod mentionem iſtam diſertis verbis facere omitterent, reprehenſurus ſine dubio, ſi eam neceſſariam judicaſſet. Videtur igitur ſtatuendum, commemorationem & prædicationem Chriſti mortis, quæ neceſſario fit in cœna Domini ipſa illa panis & vini fractione & infuſione, eorumdemque ſumptione contineri, indeve proficiſci, non autem ex verbis illi adjunctis. Id quod indicant ſatis aperte verba illa Pauli: *Quotieſcunque enim panem hunc comederitis & poculum biberitis, mortem Domini annunciatis.* Quanquam Eraſmus verbum Græcum καταγγέλλετε, eo quod non indicativi, ſed imperativi modi eſſe cenſuerit, non *annunciatis*: ſed, *annunciate*, interpretatus eſt, quaſi Paulus non quidem moneat, quid eo pane comedendo & poculo bibendo fiat; ſed jubeat, quid præterea fieri debeat. Quam interpretationem nullo modo mihi ferre videtur dictio *enim*, in initio horum verborum poſita: quæ, *igitur*, potius eſſe debuiſſet, ſi iſta mens Pauli fuiſſet. In Agni certe Paſchalis ceremonia ad tranſitus illius ſeu tranſilitionis Domini memoriam inſtituta & uſurpata, nullam legimus diſertis verbis ejus rei commemorationem fuiſſe factam, immo legimus Moſen in eo ritu inſtituendo Iſraëlitis præcepiſſe, ut ſi ipſorum filii interrogaſſent, quid ſibi vellet cultus ille, curve ab ipſis ſervaretur, tunc illis id exponerent. Ex quo conſtat, in ipſo ritu peragendo, ejus cauſam diſerte exponere, minime fuiſſe neceſſarium. Apud me quidem vel hoc exemplum rei præſertim tantopere cœnæ Domini ſimilis, & cui cœna Domini quodammodo ſucceſſiſſe videtur, maximum pondus habet ad perſuadendum, in cœna Domini ne ipſam quidem mentionem Chriſti corporis pro nobis traditi, & ſanguinis fuſi diſertis verbis faciendam neceſſariam plane eſſe. Qua tamen de re nihil nunc ſtatuo; ſatis enim habeo oſtendiſſe, verbum Dei, ex quo fides noſtra confirmari poſſit, in cœna Domini non eſſe neceſſarium. Adde autem ſupra dictis, quod nec mutuarum cohortationum, nec verbi Dei ratione quibus in cœna Domini confirmari & augeri fides noſtra poſſit, ulla hic noſtra uniuſcujuſque videlicet per ſe, actio eſt. Quare nec ad quæſtionem noſtram eorum conſideratio quidquam pertinet. Jam ex reliquis duobus à me commemoratis rebus una, id eſt, mutuum Chriſti præceptorum obedientiæ exemplum, nequaquam propria eſt cœnæ Domini, quemadmodum nec etiam duæ, de quibus jam egimus, quæ propterea, etiamſi adjunctæ non eſſent, nihil tamen ad ipſam quæſtionem pertinerent. Altera vero, id eſt, ſolennis illa commemoratio & concelebratio beneficiorum Dei & Chriſti, neque ipſa cœnæ Domini eſt propria, cum nihil impediat, quo minus alia ratione, ut quotidie ex parte fit, Dei Chriſtique beneficia & commemorentur & concelebrentur. Nam quod ſolenniter id fiat, hoc ad fidem confirmandam nihil pertinet. Intelligendum eſt autem, cum dico, poſſe fieri, ut, commemoratione illa & concelebratione beneficiorum Dei & Chriſti, fides noſtra in cœna Domini confirmetur & augeatur, me non ita loqui, quaſi ea ratione nobis Dei Chriſtique beneficia in memoriam redigantur: hoc enim pernego: ſed propterea ita loquor, quia cum videmus, tot alios nobiſcum alacriter atque conſtanter eorum Dei & Chriſti beneficiorum memoriam celebrare, ex quibus fides noſtra alitur & ſuſtentatur, facile fit, ut tali exemplo magis etiam commoveamur, & hæc, quæ jam firmiter ad ſalutem noſtram credimus, firmius etiam credamus. Ex quo apparet, quidquid confirmationis & augmenti fidei noſtræ ex commemoratione & concelebratione iſta in cœna Domini poteſt proficiſci, id non actioni illius, cujus fides confirmatur & augetur: ſed aliorum communi actioni tribui debere; hoc autem, ut ſupra monuimus, extra quæſtionem eſt. Atque hoc idem dicendum eſt de exemplo obedientiæ præceptorum Chriſti, quod in cœna Domini habetur. Satis, arbitror, me oſtendiſſe, me mihi ipſi nihil prorſus adverſatum fuiſſe, & quidquid, ut candide, quemadmodum decet, agerem, in cœna Domini celebranda eſſe poſſe dixi, quod fidem noſtram confirmet, id omne, quod ad ipſam cœnam Domini attinet, plane ex accidente eſſe, quatenus præſertim quæritur, utrum cœnæ Domini ritu fides noſtra, nec ne, confirmetur.

N. Sed ulterius progrediamur, & argumenta D. Socini audiamus, dum ita ſcribit: *Ut igitur ad propoſitum revertamur, & concludamus, dico in ſumptione illa panis & vini, quæ fit in cœna Domini, nihil præter panem illum & vinum, ſive à credentibus ſive à non credentibus accipi, nec corporaliter, nec ſpiritualiter, &c.* Iſtiuſmodi ſermonem fidelibus horribilem eſſe neceſſe eſt. Nam etiamſi panis & vinum naturam ſuam non perdat aut immutet, nihilominus,

ratione

Digitized by Google

ratione inſtitutionis Domini, quam fideles commemorant, non poteſt pro ſimplici pane reputari atque haberi: hac enim ratione cogeremur præſtantius quid ſentire de ſanguine pecudum ſub lege, qui in hunc uſum ſeparatus, ut eſſet ſanguis Veteris Fœderis, certum eſt, quod jam habuerit quippiam præſtantius, quoad ſignificationem & obſignationem, quam ſimplex pecudum ſanguis. Et tam ingrato animo ſuſcipiemus pignora atque monimenta à Chriſto Domino inſtituta & commendata, ut non plus illis tribuamus, quam ſimplici pani & vino?

S. Profitetur hoc loco D. Niemojevius, ſe argumenta mea exponere velle, & interim tamen nullum argumentum meum exponit, ſed ſimplicem nudamque ſententiam, quodam loco meo recitato, qui epilogus quidam eſt, eoque omiſſo, qui prius in meo ſcripto occurrit, ubi eadem ſententia una cum nonnullis ſuis probationibus & argumentis latius explicatur, quemque ſi recitaſſet, non habuiſſet, cur diceret, verba mea horribilia fidelibus eſſe debere. Sed videamus ecquidnam horribilis contineat, aut etiam præ ſe ferat fidelibus ſimplex ipſa mea nudaque ſententia, ut loco ab ipſo recitato legitur: *Dico igitur in ſumptione illa panis & vini, quæ fit in Cœna Domini, nihil præter ipſum panem & vinum à credentibus, ſive non credentibus accipi, nec corporaliter, nec ſpiritualiter.* Quid hic, quæſo, homini fideli horribile? Certe Zuinglius & alii, qui, ut ipſi homines noſtri ſentiunt, primi omnium omnes pernicioſiores craſſioreſque de Cœna Domini opiniones ex Chriſti Eccleſia exterminare cœperunt, hoc idem dixerunt; quippe qui aperte vidiſſent, Cœnam Domini non eo inſtitutam fuiſſe, ut ibi aliquid ad ſalutem noſtram accipiamus, ſed ut ad eam pertinentia accepta quædam commemoremus, deque eis gratias agamus. Ex quo fit, ut homini fideli potius horribile videri poſſit, ſi quis Chriſti inſtitutum & totam religionis Chriſtianæ rationem pervertens aſſerat, pane illo ac vino ſumendo aliquid præterea ad ſalutem noſtram pertinens ſumi, quamvis ea de re nihil prorſus appareat. Hypocritis ac ſuperſtitioſis hominibus ſunt iſta relinquenda, qui hac ſola via (per ſpeciem nimirum fidei, quæ Deo habeatur, commendandæ) vel ſibi ipſis videlicet vel aliis perſuadendi quædam mira, quæ Deus in quibuſdam ritibus præſtet, non apparere, ſed credenda tamen nobis eſſe, ſenſim ac pedetentim progredientes, portentoſiſſimas tandem ac pernicioſiſſimas quaſdam opiniones in Dei Eccleſiam invexerunt. A via iſta nondum penitus recedens D. N. ait, panem illum & vinum in Cœna Domini non poſſe eſſe ſimplicem panem & vinum. Nam ſi ita res ſe habet, ergo aliud quidpiam ſunt præter panem & vinum. cumque interea ſenſibus noſtris nihil omnino præter ipſum panem & vinum appareat, mirum tamen quiddam & plane inuſitatum, ac præter id quod unquam Deum feciſſe conſtet, credendum nobis hic eſt. Sed explicet D. Niem., quid illud ſit, & ſi ex Chriſti inſtituto, quo ipſe hic nititur, id peti vult, dicat neceſſe eſt, illud eſſe ipſius Chriſti corpus pro nobis traditum, & ſanguinem pro nobis ſuſum; nihil enim aliud præterea ſubſtantiale, ut ſic loquar, quodque efficere poſſit, ut panis ille & vinum non ſit ſimplex panis & vinum, in Chriſti inſtituto commemoratur. Atqui ipſemet D. N. opinionem, quod cum pane & vino conjunctum ſit ipſum illud pro nobis traditum Chriſti corpus, & ipſe ille ſanguis fuſus, niſi memoria me fallit, in ſuo ſcripto contra Vegam plane rejicit. Verum, arbitror, ipſum hoc loco *ſimplicis*, ſeu, proſte nomine aliud intellexiſſe, quam ipſum verbum ſonat, id quod ex abſurdo, quod inde colligit, ſi diceretur, panem illum & vinum, ſimplicem, ſeu proſty/ panem & vinum eſſe, animadverti poteſt. Sequeretur enim, inquit, nos præſtantius quid ſentire de ſanguine pecudum ſub lege. Nam certe ſanguis pecudum, quidquid alioqui præſtaret, ſimpliciſſimus tamen ſanguis pecudum erat. Videtur igitur nomen *ſimplex*, ſeu proſty/ pro *vulgari*, ſeu miaſto voſpolitego uſurpaſſe. Sed quid contra illa verba aut ſententiam meam, ſi panis ille & vinum haud vulgaris panis & vinum cenſendum ſit? Id enim ego facile concedo, cum ejus uſus ad ſacrum divinituſque inſtitutum ritum obeundem pertineat. Nihil ego aliud loco à D. N. citato dixi, quam nos pane illo & vino ſumendo, nihil præter panem ipſum & vinum ſumere. Hoc autem nullo modo cauſſas & effectus non vulgares nec uſitatos panis & vini ſumendi ab hoc ſumendo pane & vino excludit: ſed in eo vis eſt, quænam ſint iſtæ cauſſæ, quive effectus. Putat D. N. illo pane & vino ſignificari nobis & obſignari Novum Teſtamentum ſeu fœdus, & tanquam à minore, à ſanguine pecudum argumentatur, quo ſignificatum & obſignatum fuerit fœdus ſeu teſtamentum vetus. Ego vero exiſtimo, non quidem panem illum & vinum quidquam ullo modo nobis, ſed nos eo ex Chriſti præſcriptione ſumendo aliis quidpiam aliqua ratione ſignificare. Eo vero Novum Teſtamentum ſeu fœdus obſignari prorſus nego. Argumentum enim D. N. à ſanguine pecudum ductum, non recte ductum eſt: ſiquidem ſanguini illi non vinum illud, quod in Cœna Domini bibitur, ſed Chriſti ſanguis reſpondet, quo confirmatum fuit novum fœdus, quemadmodum ſanguine illo pecudum vetus fuerat confirmatum. Vinum autem illud non adhibetur in Cœna Domini ad confirmandum novum fœdus, ſed ad Chriſti ſanguinem, quo ſemel tantum in æternum confirmatum fuit, adumbrandum & commemorandum. Itaque multo præſtantior ſine dubio reſpectu Veteris Fœderis fuit ſanguis ille pecudum, quam reſpectu novi ſit panis ille & vinum, tantum abeſt, ut argumentum ab illo reſpectu Veteris Fœderis, ad iſta reſpectu novi, tanquam à minore ad majus duci poſſit. Adde quod nulla in propoſito noſtro recta comparatio inter hæc & illum fieri poteſt, cum ille ſemel tantum in Veteri Fœdere ſanciendo adhibitus fuerit; hic vero in novo commemorando identidem adhibeatur. Quanquam D. N. in ſua argumentatione ſanguinem illum pecudum intellexiſſe, qui quotidie ſub Vetere Fœdere fundebatur, oſtendunt verba ipſius illa, pod Zakonem/ id eſt, ſub lege. Nam ſanguis ille, qui ſemel tantum in Vetere Fœdere ſanciendo fuit adhibitus, non revera ſub Lege, ſed potius in Lege, approbante populo, ferenda, adhibitus fuit, ut ex loco ipſo apparet Exod. 24. ubi etiam ob hanc cauſſam ſanguis illius fœderis appellatur. Atqui ſanguis ille, qui quotidie in Vetere Fœdere fundebatur, nuſquam, (quod credam) illius fœderis ſanguis appellatur. Cæterum perpendenda ſunt verba illa D. Niem. y bedziemyß tak niewdzięcznymi vpominkow. Quamvis enim ſupra Cœnam Domini monimentum Novi Teſtamenti eſſe dixerit, tamen quia nondum recte intelligebam, quid ſibi eo nomine vellet, id ſilentio pertranſii. Nunc vero ex iſtis verbis intelligo, eum omnino velle eo nomine (cui etiam alioqui arbitror hanc notionem ſubeſſe) rem ſignificare, quæ quaſi pignus quoddam nobis quidpiam in memoriam revocet, quam vulgo memoriale appellant. Nam agit hic de grato animo noſtro erga Chriſtum, ratione monimentorum ab ipſo inſtitutorum & commendatorum, quæ ſcilicet, ut ipſi placet, ſunt panis ille & vinum quod in Cœna Domini ſumitur. Itaque pro conceſſo ſumit, Chriſtum in hunc finem inſtituiſſe & commendaſſe ritum iſtum, ut nos beneficio afficeret, hac videlicet ratione nobis ſeipſum ſuamque mortem in memoriam ſubinde revocando. Sed hoc, ut pote maxime in hac diſputatione controverſum probare oportuiſſet, non autem pro conceſſo ſumere.

N. Sed quid ulterius ſcribat, audiamus: *Sunt, qui omnino credant, cœnam Domini nobis teſtari Dei erga nos benevolentiam. Hoc nullo modo verum eſſe poteſt*, &c. At quid aliud eſt, mortem Chriſti annunciare, quam Deo pro beneficiis ipſius, qui filium ſuum dilectum in diram mortem propter delicta noſtra tradidit, gratias agere? gratias vero hoc nomine agentes Deo, nonne in hoc beneficio ab ipſo accepto certificari

& confirmari debemus? Et mira ſunt ea Domini Socini verba, dum negat, cœnam Domini amorem Dei adverſum nos teſtari; cum antea fuerit confeſſus, illam propterea eſſe inſtitutam, ut Deo & Chriſto pro ineffabili amore gratias agamus. An per religioſam gratiarum actionem, & celebrationem memoriæ mortis Cbtiſti, beneficium Dei, & Chriſti gratia in pectoribus noſtris renovari & confirmari non debet?

S. Immo mirum eſt, D. Niemojevium contra ipſum ſenſum communem contendere, ipſam actionem gratiarum pro benevolentia aliqua, poſſe illi ipſi, qui gratias agit, eandem benevolentiam teſtari. Ergo, ſi ei credimus, poteſt quis ſuo ipſius facto ſibi ipſi alterius factum ſeu animum taſtari, quamvis etiam ſibi factum ſuum jam cognitum, & ſine cujus cognitiooe ac perſuaſione antecedente factum iſtud ſuum exiſtare non poſſit. Hujus ſententiæ abſurditatem, atque adeo (ut ſic dixerim) impoſſibilitatem videtur ipſe D. Niemojevius ſenſiſſe, cum in ſuis rationibus concludendis non teſtandi, ſed (ſic enim oportet) certificandi, confirmandi & renovandi verbis ſit uſus, & ſic quæſtionis terminos mutaverit, ut minus abſurde concluderet. Quæ enim iſtis verbis ſignificantur, abſque ullo vero teſtimonio ex ipſa re manante, ſed ſola excitatione, & commonefactione eorum, quæ jam aliunde parcepimus, fieri in nobis alicujus rei vi poſſunt. Id autem quod verbum teſtari ſignificat, nullo modo ſine vero teſtimonio ex ipſa re manante fieri poteſt. Jam de iis, quæ iſtis aliis verbis ſignificantur, ex parte ſupra ſatis egimus: oſtendimus enim, quidquid confirmationis fidei noſtræ ex cœna Domini proficiſci poteſt, id quod ad ipſam cœnam Domini & quæſtionem noſtram attinet, ex accidente eſſe. Quod idem de confirmatione & certificatione in nobis divinæ erga nos benevolentiæ dici debere apparet. Porro quod ad renovationem attinet, ſi id ita accipitur, quaſi in cœna Domini benevolentia divina, quæ nobis memoria quodammodo excidiſſet, in mentem nobis recurrat, nihil à veritate alienius excogitari poteſt, cum, ut ſæpius dictum eſt, nemo digne ritum iſtum obire poſſit, niſi jam mortis Chriſti non ſolum recte meminerit, ſed etiam ejus fructum ſentiat. Sin vero aliter verbum renovationis accipitur, jam per ea, quæ de confirmatione, & certificatione diximus, renovationi quoque ſatis factum eſt.

N. Sed audiamus mirſs (ne quid dicam aliud) argumentationes: *Certum enim eſſe debet, nulla alia ratione iſtud teſtimonium à cœna Domini proficiſci poſſe, (ſi modo proficiſcitur) niſi quia illa nobis teſtetur, Chriſtum Dei filium, ex ipſius Dei voluntate pro nobis mortuum fuiſſe, & corpus ſuum frangendum, ſanguinemque ſuum fundendum noſtri cauſa dediſſe. Atqui hoc nobis nullo pacto teſtatur cœna Domini, &c.* Ecquid magis erroneum potuit ſcribere? Dominus Jeſus Chriſtus inſtituens ſanctam ſuam cœnam; traditionem corporis ſui in mortem, & fuſionem ſanguinis commemorat, & in commemorationem ſui id facere jubet: Dominus autem Socinus aſfirmat, uſum cœnæ Domini non teſtari mortem Chriſti, quam ex Dei voluntate ſubiit &c. Cor pium ad hæc verba contremiſcat.

S. Apparet, Dominum Niemojevium in teſtandi verbo deceptum fuiſſe, & ſatis inſigniter, ut loquuntur, æquivocaſſe. Duplex enim, quod ad propoſitum noſtrum attinet, eſt hujus verbi ſignificatio. Nam & ſimpliciter quidpiam affirmare atqua aſſerere, ſeu etiam commemorare, & vel præterea etiam ejuſdem rei fidem facere, vel ſimpliciter quidpiam verum eſſe oſtendere ſignificat. D. Niemojevius in priorem ſignificationem verbum iſtud accepit, cum tamen in poſteriorem accipiendum hic eſſe conſtet: cum ex ipſo, quod quæritur, num cœna Domini nobis Dei benevolentiam teſtetur, (quis enim tam tardus eſt, qui neſciat, in cœna Domini corporis Chriſti pro nobis traditi & ſanguinis fuſi commemorationem fieri,) tum vero ex tota diſputatione mea, ubi etiam hæc verba ſcripta leguntur: *Immo ſi proprie loqui volumus, Euangelii prædicatio per ſe non eſt teſtimonium, quale Johannes intelligit, & nos in tota hac diſputatione intelligimus, id eſt, quod rem ſe ſic habere probet.* Ex quibus perſpicuum eſt, hic quæri, non quidem, utrum in cœna Domini affirmetur ſeu commemoretur, Chriſti corpus pro nobis traditum, & ſanguinem fuſum fuiſſe; ſed utrum cœna Domini horum nobis fidem faciat, eaque vera eſſe probet. Igitur in tota hac ſua ratiocinatione, aërem, ut eſt in proverbio, diverberat D. Niemojevius, & plane immerito mihi tribuit, quod ea dicam, ad quæ pium cor contremiſcat. Deus pro ſua bonitate iſtum in eo ipſius zelum, qui minime ſecundum ſcientiam eſt, in meliorem mutare velit.

N. Verum quidnam præterea ad opinationis ſuæ probationem afferat, audiamus: *Quod autem hoc cœna Domini non teſtetur, vel ex eo ſatis patet, quod fieri poſſet, ut Chriſtus pro nobis mortuus non fuiſſet unquam, & tamen nos hac ceremonia uteremur, &c.* Per Deum te rogo, dilecte frater Georgi, ut cum timore Dei judices, quomodo in rebus divinis laſciviat humana ratio, & quam noxium ſit, nimium ſapere, & non ſapere ad ſobrietatem. An fieri hoc poſſet, ſi Chriſtus non fuiſſet mortuus, ut nos cerimoniam, quæ in memoriam mortis ipſius, aut in commemorationem (quæ Socino placet interpretatio) inſtituta eſt, obire poſſemus? Potuiſſemus quidem panem comedere & vinum bibere: ſed ſi Chriſtus pro nobis non fuiſſet mortuus, quomodo potuiſſemus inſtitutum cœnæ Domini, quemadmodum ab Euangeliſtis deſcriptum eſt, celebrare & commemorare? Cur ergo ſcripſit: *Quod fieri poſſet, ut Chriſtus pro nobis mortuus non fuiſſet unquam, & tamen nos hac ceremonia uteremur, &c.* Ao ſatis attentus fuerit, cum hoc ſcriberet, tuum eſt judicare.

S. Ut nos cœnam Domini rite, ut apud Euangeliſtas deſcripta eſt, celebremus, ſatis eſt id facere, quod ibi præſcribitur. Præſcribitur autem, ut panem illum comedamus & vinum bibamus in commemorationem Chriſti mortis. Quod ſi facimus, ſive verum, ſive falſum ſit Chriſtum pro nobis mortuum fuiſſe, præſcriptioni iſti prorſus ſatis facimus. Ad ceremoniam igitur ipſam rite à nobis peragendam nullo pacto reqoiritur, ot revera (quanquam id alioqui veriſſimum eſt) Chriſtus pro nobis mortuus fuerit, ſed tantum, ut nos id verum eſſe credamus. Credi autem, idque firmiſſime, aliquid fieri poſſe, & tamen id minime verum eſſe, quis eſt, qui neſciat? Rectiſſime igitur ac conſultiſſime, & ſine ulla, ne minima quidem piarum aurium offenſione dictum eſt à me, fieri poſſe, ut Chriſtus pro nobis mortuus non fuiſſet unquam, & tamen ceremonia iſtaſuteremur.

N. Quanquam & illud parum apte dictum, immo pernicioſa hæc eſt opinio, ita ſcribere: *potuiſſet fieri, ut Chriſtus pro nobis non fuiſſet mortuus.* Non arbitror hoc à Dei Spiritu profectum, qui affirmat, Chriſtum Dominum ante mundum conditum fuiſſe prædeſtinatum, ut eſſet agnus peccata hominum delens, &c. Vide ut error errorem pariat. Sed hac de re, ut brevitati conſulam, nunc ſatis, &c.

S. Videtur omnino D. Niemojevius id curare, ut me in invidiam vocet; adeo ut interim ſibi ſuæque exiſtimationi parum conſulat. Nam quod evidentius ſophiſma eſſe poteſt iſto quo in me utitur, verbis meis dividendis, & eo, quod ſecundum quid a me dictum eſt, ſimpliciter accipiendo? Neque enim dixi ego ſimpliciter, fieri poſſe, *ut Chriſtus pro nobis mortuus non fuiſſet*: Sed (ut ſane ad id concludendum, quod volebam, mihi neceſſe omnino erat) addidi; *& tamen nos hac ceremonia uteremur*: Ex quo nihil aliud colligi poteſt, quam hæc duo, Chriſtum pro nobis mortuum eſſe, & nos iſta ceremonia uti, natura inter ſe non eſſe conjuncta, & alterum ſine altero eſſe poſſe, non autem ſimpliciter, ſive hoc, ſive illud, falſum eſſe poſſe. Quid igitur opus erat, ut D. Niemojevius ex Spiritus Dei teſtimonio probaret, Chriſtum ante conſtitutionem mundi ad hoc præcognitum fuiſſe, ut eſſet Agnus,

qui

Digitized by Google

qui hominum peccata deleret? Quaſi vero id ego negem, aut ſimpliciter fieri potuiſſe dixerim, ut Chriſtus pro noſtris peccatis mortuus non fuiſſet. Quanquam, etiamſi id dixiſſem, non tamen impie locutus fuiſſem, Potuiſſe enim non fieri id etiam recte dici poteſt, quod Deus, ut fiat, omnino decrevit: hoc ſenſu videlicet, quia fieri potuiſſet, ut id Deus minime decreviſſet, quale ab omnibus Theologis hoc ipſum eſſe agnoſcitur, de quo hic loquimur. Fatentur enim omnes fieri potuiſſe, ut Deus alia ratione quam per Chriſti mortem noſtra peccata delenda decreviſſet. Sed de his ſatis, quando hac defenſione, ut modo oſtendi, nihil mihi eſt opus. Libenter autem ſane audiviſſem, quæ D. N. hic brevitati conſulens reticuit. Suſpicor autem, nec quidem immerito, eum intellexiſſe, me ita ſcribere ac ſentire, quaſi negem, peccata noſtra Chriſti morte deleta fuiſſe, quia ſcilicet & ſcribo & ſentio, alia ratione Chriſti mortem deleviſſe peccata noſtra, quam ipſe cum pleriſque aliis opinetur. Sed Deus ſuo tempore veritatem patefaciet.

N. Illud quoque in brevi hoc ſcripto conſiderandum eſt, dum ſanguinem martyrum, & externa miracula, atque opera hominum pia, uſui cœnæ Domini præfert, quoad teſtimonium de gratia Dei: quod dum facit, ſatis audacter inſtitutum Chriſti contumelia afficit, ita ſcribens: *Quæ fides (ut dictum fuit) jam vel adeſt, vel certe adeſſe debet, antequam ad ceremoniam ipſam accedamus: nec ejuſmodi rebus vilibus per ſe & terrenis, immo plane mutis & mortuis, qualis panis eſt & vinum, ſed aliis præſtantiſſimis & cœleſtibus, iiſque vivis quodammodo & loquentibus, in nobis gignitur & augetur, &c.* Fateor, quemvis erraturum, qui Chriſtum Dominum in uſu demum cœnæ acquirere velit, aut per externum hoc opus fidem nanciſci debeat: immo quiſque cum fide viva ad tam præſtantem atque ſanctam actionem debet accedere. Verumtamen non poteſt probari contrarium ejus, quod ii, qui ex vera fide id faciunt, fidem in ſeipſis augeant & confirment, quemadmodum ſupra eſt oſtenſum. Quod vero D. Socinus adeo contemtim de ſacra Domini cœna ſcribere audeat, appellans munera illa terrena, muta, & mortua: ſi ex natura ingenita ea æſtimet, jure id de illis poteſt ſcribere: ſed ſi intueatur inſtitutionem Chriſti, & rem illam, quam nobis ſignificant, neſcio qua fronte id auſus fuerit ſcribere. Quanquam non miror, ipſi, qui cœna Domini non utitur, eam non ſapere: & quemadmodum baptiſmum ſprevit, ita etiam de cœna Domini contemtim ſcribere. Pontificii ſcripturam Sacram Literam mortuam, non nos, &c. appellant: alii chartam tantum & atramentum: hi omnes externam tantum ſpeciem intuentur, at interiorem rei guſtum nullum percipiunt. Sed fideles, quemadmodum verbum divinum atramento chartæ inſcriptum non contemnunt, ita! nec ſigna Sancta in Sacramentis floccipendunt. Sed brevitati ſtudens amplificare [id] nolo.

S. Cur D. Niemojevius dicat, me Chriſti inſtitutione vituperare, ſane non video. Mihi quidem ſum optime conſcius, me eam in ſummo honore habere, & tanti facere, quanti ipſe Chriſtus eam fieri voluit. Verba quidem mea ab ipſo D. Niemojevio ad id probandum allata nihil tale continent. Primum enim in illis non de ipſa Chriſti inſtitutione agitur, ſed de pane & vino, quæ certe non ſunt ipſa Chriſti inſtitutio, licet ad eam pertineant. Deinde nihil præterea de pane & vino ibi dicitur, niſi quod ſint res per ſe viles & terrenæ, immo plane mutæ & mortuæ. Nunquid hæc dicens, panem iſtum & vinum, quod in cœna ſumitur, vitupero? Si ita eſt, vituperat illa ipſe quoque D. Niemojevius, quippe qui fateatur, me merito poſſe iſta ſcribere, ſiquidem ex ipſorum natura iſta æſtimare velim. At quid aliud ſibi volunt rogo, in verbis meis, duæ illæ dictiones *per ſe*: niſi me ita loqui habita ratione tantum naturæ ipſorum? Hoc enim, ut aperte dixi, ſic etiam dicere volui, fidem in nobis nec gigni neque augeri pane & vino, quæ in cœna Domini ſumuntur, quippe quod panis & vinum res ſint per ſe, id eſt, ex ſua natura viles & terrenæ, immo mutæ & mortuæ. Poteſt quidem fieri, ut hæc mei dicti ratio D. Niemojevio infirma merito videri poſſit, ſed digna reprehenſione, quod attinet ad ea, quæ in ipſa affirmantur, nullo modo, cum ipſe hæc eadem fateatur. Sibi igitur manifeſte adverſatur, cum me propter ea, quæ in ipſa affirmantur, tam acriter reprehendit. Quod fortaſſe, ſe injuria facere, ipſe animadvertiſſet, niſi ſibi ipſi imponens, repetendis Polonice verbis meis, duas illas voces, *Per ſe*, omiſiſſet, quas ſi repetiiſſet, diſtinctionem illam minime attuliſſet, ſed in eo fuiſſet, ut rationem meam, quamvis veritatem alioqui contineret, infirmam eſſe oſtenderet, huc que ea accommodaſſet, quæ altero membro illius ſuæ diſtinctionis, alioqui ſupervacaneo, & cui in verbis meis non eſt locus, ad falſitatem meæ rationis probandam, complexus eſt, ut latius poſtea explicavit Sacræ Scripturæ teſtimonio allato, quod tamen nihil ad rem facit, ut ex iis intelligi poteſt, quæ ſupra Partic. 7. diſputavimus verbum Dei cum cœna Domini conferentes. Quid enim aliud eſt Scriptura Sacra, quam Dei verbum? Quam mortuam literam & mutam Pontificii, quantum velint, ſophiſmatis ſuis utentes appellent, viva tamen Dei vox, eo ſenſu, quo hic eſt intelligendum, ea ſemper erit. Jam ipſum dictum meum, pane ſcilicet vinoque illo non gigni neque augeri in nobis fidem, confirmat hic ex parte ipſe D. Niemojevius cum diſerte fateatur, non debere quenquam accedere ad illa ſumenda, ut ibi fidem primum nanciſcatur. Concedit igitur non obſcure, iis ſumendis fidem in nobis non gigni. Sed neque augeri ex ipſa ſumptione illa fidem noſtram facile concederet, ſi paullo diligentius perpenderet, ex quibusnam rebus revera in nobis fides gignatur, & talis fiat, ut digne panem illum & vinum ſumere poſſimus, qualiſque illa eſſe debeat. Videret enim, panis & vini illius ſumptionem plurimis partibus inferiorem rebus illis eſſe, & tali fidei nihil omnino, niſi fortaſſe ex accidente, quemadmodum ſupra dictum eſt, addere poſſe. Nam quod dicit mihi cœnam Domini non ſapere, qui illa videlicet non utar: Dico, me illa nunc non uti, quia illi, quorum Eccleſiæ, utpote cæteris in hoc regno puriori, alioqui publice adhæſi, quantumvis à me rogati, id mihi non permittunt, quia ſcilicet jugo, quod illi præter jus & æquum, ſacrorumque teſtimoniorum ſenſum, idque cum maximo infirmorum offendiculo, & renovati Euangelii curſus retardatione, fratribus imponunt, me ſummittere nolo, meoque exemplo ipſorum magnum hunc errorem confirmare: ut certe præter vocationem & profeſſionem meam fieret. Atqui alibi, quam in hoc regno, videlicet Tiguri, Lugduni, Baſileæ, Claudiopoli, ſæpius, idque mea ſponte ac perlibenter cœna Domini ſum uſus, & mihi illam plurimum ſapere deprehendi; quamvis nullam unquam meæ fidei confirmationem vel augmentum ex eo ipſo ritu ſim expertus. Vehementer enim ſemper affectus ſum gaudio, interioreque lætitia perfuſus ex publica illa commemoratione & concelebratione Jeſu Chriſti Domini & ſervatoris mei, & mortis ejus: propter quæ, non autem propter confirmationem & augmentum fidei noſtræ, quod inde omnino proficiſcatur, ſapere nobis cœna Domini debet, ſi modo divinis teſtimoniis & rationi manifeſtæ, immo communi ſenſui reluctari nolimus.

N. Tantummodo, (quod eodem adhuc pertinet), alia verba D. Socini ſubjiciam: *Nam demus baptiſmum & cœnam Domini aliquo modo in terra cœleſtem veritatem nobis teſtari (quod tamen à veritate quam longiſſime abeſt) &c.* Cui ergo uſui ſancta iſta monimenta, ſi nobis veritatem cœleſtem non teſtantur? Num propter res terrenas, & terrenis tantum hominibus ſunt inſtituta? D. Paulus ſcribit: *Quicunque baptizati eſtis Chriſtum induiſtis &c.* Sed hoc fortaſſe de ſpirituali, removens, aut potius contemnens aquæ baptiſmum, interpretabitur, Quod an recte faciat, tuum eſto judicium.

De cœna autem Domini nonne idem Paulus ſcribit: *Poculum benedictionis, quod benedicimus nonne communio ſanguinis Chriſti eſt, Panis quem frangimus, nonne communio eſt corporis Chriſti?* Perſpicuum eſt, uſum cœnæ Domini, communionem, quam habemus in corpore & ſanguine Domini Jeſu Chriſti, teſtari. Communionem autem habere cum Domino Jeſu Chriſto, nonne cœleſtis res ac veritas eſt? Et tamen ſcribit D. Socinus, baptiſmum & cœnam Domini veritatem cœleſtem non teſtari.

S. Quo ſenſu in meis verbis accipi deceat verbum teſtandi, ſupra jam expoſitum eſt, & ex ipſo meo ſcripto demonſtratum, ut ſcilicet ſignificet, rem ſic eſſe probare, id quod ſatis eſt ad oſtendendum, nihil à Domino Niemojevio dici, quod de veritate meorum verborum quidquam detrabat. Placet nihilominus tamen ea, quæ meis verbis objecit, diligentius examinare. Quærit, ſi baptiſmus & cœna Domini nobis veritatem cœleſtem non teſtatur, cui uſui ſint ſancta iſta (ut ipſe ea appellat) monumenta, ſive, ut vulgo loquuntur, memorialia; num propter res terrenas & terrenis tantum hominibus inſtituta ſint? Quaſi vero nihil ſit medium inter hæc duo, circa quod uſus iſtorum rituum verſari poſſit, aut niſi cœleſtem veritatem nobis teſtentur, non ad cœleſtem rem ullam, ſed ad terrena tantum quædam eos pertinere ſit neceſſe. Nunquid res terrenæ tantum ſunt adumbratio remiſſionis peccatorum per Chriſtum, & commemoratio corporis Chriſti pro nobis traditi, & ſanguinis fuſi? Non ſane. Atque hi ſunt præcipui uſus, & ab omnibus agniti, baptiſmi & cœnæ Domini. Ubi quæſo, hic teſtimonium, quale in hac noſtra diſputatione intelligimus, quod ſcilicet rei ipſius faciat fidem? Annunciat is, qui baptizat, ei, qui baptizari debet, remiſſionem peccatorum in Jeſu Chriſti nomine, cui annunciationi baptizandus, ſi fidem adjungat, & propterea baptizetur, peccatorum remiſſionem conſequitur, id, quod eo modo, quo poteſt ablutione, illa externa adumbratur, & quodammodo ob oculos ponitur; non quidem, quatenus ea ratione rem ſic ſe habere probetur (quomodo enim corporis externa ablutio probare poteſt, cuiquam eſſe remiſſa peccata?) Sed quatenus id, quod verbis dicitur, ut melius intelligatur, & altius animo & memoriæ imprimatur, depingitur etiam quodammodo ceremonia illa & figuratur. Ita alia ratione probata prius jam ſatis, & idcirco credita peccatorum remiſſio, baptiſmo deinde externo non quidem probatur ullo modo, ſed tantum, ut diximus, adumbratur. Similiter in cœna Domini, cum iis, qui eam celebraturi ſunt, jam aliunde antea firmiter perſuaſum fuerit, Chriſti corpus pro nobis traditum fuiſſe, & ſanguinem fuſum, & hæc eadem non quidem probent, ſed adumbrent ac figurent, idque non quidem ſibi ipſis, ſed aliis: idcirco panem frangunt & comedunt, vinumque infundunt ac bibunt, atque ita corporis Chriſti pro ipſis traditi & ſanguinis fuſi commemorationem faciunt. Illud certiſſimum eſt; ſi baptiſmus & cœna Domini hæc modo efficiant, quæ diximus, ut certe efficiunt, non eſſe, cur ulla ratione dicere poſſimus, hos ritus ad res terrenas, terrenoſque homines tantum pertinere. Sed jam de iis videamus, quæ ex Sacris Literis contra verba mea affert D. Niemojevius. Locus ille ad Gal. 3. *Quicunque in Chriſtum baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis*, non ad ſpiritualem baptiſmum, quemadmodum ipſe ſuſpicatur, ſed ad ipſum aquæ baptiſmum à me refertur, ut patet ex diſputatione mea de baptiſmo aquæ, cap. 10. Sed quid præterea inde colligi poteſt ad probandum, baptiſmum aquæ teſtari nobis cœleſtem veritatem? Num quod per eum baptiſmum Chriſtum induimus, Chriſtum autem induere cœleſtis eſt veritas? Primum ſi verba ita, ut videntur ſonare, accipiantur, certe non rei teſtimonium, ſed ipſam rem per baptiſmum nobis dari probabit locus iſte. Deinde Chriſtum induere cœleſtis quidem res eſt, ſed non tamen cœleſtis veritas: quippe quod cœleſtis veritatis effectus potius quidam ſit. Certe verba ſcripti mei ad locum illum Johannis reſpiciunt: *Tres ſunt, qui teſtimonium dant, &c.* Et ejus rei occaſione ſunt dicta, quod quidam dicerent, cœnam Domini nobis teſtari divinam benevolentiam erga nos. Ex quibus apparet, me cœleſtis veritatis verbo proprie fuiſſe uſum, & intellexiſſe Dei erga nos, & propter nos decreta & operationes, non autem in nobis effecta. Jam verba loci iſtius non ita, ut ſonant, accipi debere, & libenter fateor, & ipſe alibi demonſtro, ac ſimul urgeo, quemadmodum ſimilis alter locus de cœna Domini 1 Cor. 10. hic à D. Niemojevio allatus aliter, atque verba ipſa ſonant, accipiendus eſt, vel ipſo D. Niemojevio teſte, qui ſine dubio videt, eum alioqui ad mea verba reprehendenda nihil pertinere, propter illud ipſum, quod paullo ante à me dictum fuit de altero loco ad Gal. quia videlicet alioqui de reipſa, non autem de rei teſtimonio, quod à Cœna Domini proficiſcatur, in eo ageretur. Propterea D. Niem. concludens ait, palam eſſe, Cœnæ Domini uſum communionem, quam habemus cum corpore & ſanguine Domini Jeſu Chriſti, teſtari. Non dixit igitur efficere vel eſſe, ut verba ipſa ſonant, ſed teſtari, atque iſtud idem, quamvis a ſe minime expreſſum, oportet eum ſenſiſſe, colligendum de baptiſmo ex illo loco ad Gal. ſi modo velimus, haud præter rem fuiſſe citatum. Et ſane ego quoque utrumque locum non de reipſa, ſed de rei profeſſione accipio: quæ quidem profeſſio poteſt teſtandi verbo ſignificari: ſed tamen, ut dictum eſt, alio ſenſu in verbis meis à D. Niem. reprehenſis id verbum manifeſte uſurpavi. Fateor igitur, baptiſmo profeſſionem contineri induendi Chriſti: Cœna autem Domini contineri profeſſionem communicationis noſtræ cum corpore & ſanguine Chriſti: ſed vel illo Chriſtum revera indui, (quod tamen, ut diximus, ad propoſitum non faceret) aut etiam indutum iri fidem fieri: vel hac Chriſti corpus & ſanguinem communicari (quod tamen ſimiliter ad rem non faceret) aut etiam communicatum eſſe fidem fieri, prorſus nego. Adde, quod, etſi vel ex Cœna ipſa Domini teſtimonium iſtud fidem faciens haberetur, id non ad fidem ipſis, qui baptiſantur, ipſiſve, qui Cœnam Domini participant, ſed aliis faciendum pertineret; quemadmodum nec profeſſio illa, quæ omnino in iſtis ritibus fit, ulla de re eos ipſos monet, qui illis utuntur, ſed aliis ipſorum animum declarat; quæ profeſſio ſi vera ſit ſine dubio terrenorum hominum non eſt. Unde apparet, propter id, in quo præcipuus & apud omnes confeſſus Baptiſmi & Cœnæ Domini uſus conſiſtit, de quo ſupra egimus, aliud etiam eſſe, ad quod iſti ritus pertineant, quod terrenum quiddam dici nequit, nec tamen eſt, quemadmodum nec illud, ullo modo teſtimonium cœleſtis veritatis faciens fidem; ſine quo hos cultus ad terrena quædam tantum ſpectare, debuerat D. Niem. oſtendere, ſi ratiocinationem ſuam ad verba mea reprehendenda quidquam momenti habere volebat.

N. Sed audiamus reliqua. Explicans illa verba D. Johannis: *Tres ſunt, qui teſtantur in terra, Spiritus, aqua, & ſanguis*; reprehendens eos, qui aquæ nomine baptiſmum, voce vero ſanguinis Cœnam Domini, intelligunt, (quod ego non defendo) ipſe vero aliud quippiam intelligit, & circa finem ita ſcribit: *Quare hanc omnino verborum Johannis explanationem ſequamur, & rebus frivolis atque inanibus relictis, ea, quæ certiſſima & ſolidiſſima ſunt, toto animo amplectamur & retineamus, &c.* Haud ſcio, quomodo hæc verba ſint intelligenda: qui attente legerit id, quod ſupra ſcripſit, perſpiciet, quod baptiſmum & cœnam Domini adeo vilipendat, ut ne ad minimam quidem partem teſtimonii de gratia Dei, & certificationis in veritate divina ea velit admittere, atque ita fortaſſe Sacramenta Chriſtiana res frivolas & inanes appellat.

S. Injuriam ſummam, quam mihi hoc loco facit D. Niemojevius, ne quiſquam me minime ſentire exiſtimet, quia modeſte ſum reſponſurus, quemadmodum

Digitized by Google

etiam ſupra ubique ſum conatus. Antequam autem hanc graviſſimam, licet apud ipſum auctorem dubiam, criminationem diluam, quod baptiſmum & cœnam Domini res frivolas & inanes appellem, rogo D. Niemojevius ut dicat, in quem finem has literas ad D. Schomannum noſtrum ſcripſerit. Nam ſi mei accuſandi & vituperandi, meque in invidiam vocandi cauſa, aut ex parte, aut ex toto, eas ſcripſit, videat ipſe, quid egerit, quidve agat, & quam hoc cum Chriſtiana pietate conveniat. Certe illum huc ex parte ſaltem reſpexiſſe, multa indicant, ſed præcipue locus iſte. Quod ſi, ut debuit, ſententiam meam rationeſque refellendi tantum gratia ſcripſit, quid attinet hæc ſcribere, quæ nonniſi ad me criminandum pertinent, præſertim cum ipſemet, juſtane eſſet hæc criminatio, ambiguerit? Sed jam de ipſa criminatione videamus. Dicit ſe neſcire, quomodo illa verba mea ab ſe recitata intelligere debeat. Sed ego dico, ex iſtis ipſis verbis meis ſatis conſtare, quid mihi velim. Cum enim dico: *Quare hanc omnino verborum Johannis explanationem ſequamur*: & ſtatim addo; *& rebus frivolis atque inanibus relictis &c*, annon apparet, me de ſententiis, ad explanationem ipſam pertinentibus loqui? Cum autem poſtea ſubjicio; *ea, quæ certiſſima & ſolidiſſima ſunt, toto animo amplectamur & retineamus*: nonne perſpicuum eſt, me verbis illis, *rebus frivolis &c*; idem prorſus ſignificare velle, ac ſi dixiſſem; *iis, quæ ſunt frivola &c*: ſed elegantiæ cujuſdam cauſa voce, *rebus*, uſum fuiſſe, quæ ad omnia accommodari poteſt: non autem, quia ea voce res certas quaſdam, qualis eſt baptiſmus & cœna Domini, intelligerem. Nonne apertum eſt, me ea, quæ certiſſima & ſolidiſſima ſunt, opponere rebus frivolis & inanibus? Atqui Epitheta illa, *certiſſima* & *ſolidiſſima*, perſpicue docent, de ſententiis ſeu ſenſibus ad explanationem verborum Johannis pertinentibus verba fieri, quorum quæ certiſſima & ſolidiſſima ſunt, ſenſibus frivolis atque inanibus oppono. Denique nonne ex verbo, *relictis*, & ex verbis, *toto animo amplectamur & retineamus*, liquido apparet, de ſenſibus recipiendis & approbandis ſermonem eſſe, nec ullo pacto verba illa mea, *rebus frivolis atque inanibus*, ad baptiſmum & cœnam Domini referri poſſe? Quando enim unquam à me dictum eſt cœnam Domini debere relinqui? An non ſemper apertiſſime ſum profeſſus, & ſcriptis meis conteſtatus, cœnam Domini eſſe Jeſu Chriſti præceptum Eccleſiæ in perpetuum datum, quod ſpernere nullo modo poſſimus, quippe quod ad ejus erga nos bonitatem concelebrandam, ad ejuſque gloriam amplificandam potiſſimum pertineat? Certe in ipſo initio ſcripti mei à D. Niemojevio carptim binc inde in hac ſua Epiſtola ſugillati, bæc verba leguntur: *Cœna Domini ideo potiſſimum ab ipſo Domino inſtituta eſt, ut perpetua extet in Eccleſia commemoratio & ipſius, & mortis, quam pro nobis ſuſtinere voluit.* Oportebat D. Niemojevium quando ex iis, quæ ſupra dixeram, colligere volebat, quid ſibi velint illa verba mea, *rebus frivolis atque inanibus relictis*, ad alia iſta apertiſſima reſpicere, & apud ſe ſtatuere, non poſſe illa propter verbum, *relictis*, ullo modo ex mente mea ad cœnam Domini referri; quam cum ego Chriſtum propter ſe ſuamque gloriam inſtituiſſe dicam, profecto multo magis eam relinqui ſeu ſperni à nobis non poſſe oſtendo, quam D. Niemojevius qui affirmat, Chriſtum non propter ſe, ſed propter ſuos fideles illam inſtituiſſe, qui non video, quidquid non jam à piis omnibus exploſum cœnæ Domini tribuatur, quomodo non facile eadem & multo plura ac majora aliunde habere poſſint, quam à cœna Domini ſint habituri. Jam aquæ baptiſmum, quamvis à me res indifferens eſſe ſtatuatur, præſertim iis, qui ab ipſa infantia Jeſu Chriſti nomen, ut Domini ac Servatoris ſui publice ſunt profeſſi, ut cenſeam ritum iſtum neque à Chriſto, neque ab Apoſtolis Eccleſiæ generatim & in perpetuum fuiſſe præceptum; tamen nunquam dixi, eum eſſe relinquendum, immo plane retinendum in Eccleſia cenſui. Tantum ad eum ſuſcipiendum neminem cogendum judicavi, qui vulgo rite jam eum accepiſſe credatur, ut ex poſtremo cap. meæ de aquæ baptiſmo diſputationis apertiſſime conſtat, cujus ipſa prima verba ſunt: *Quid igitur? Dixerit fortaſſe quiſpiam, num tu alter Novatus eſſe vis, & aquæ baptiſmum abrogare? Minime gentium, &c.* Quamobrem jam perſpicuum eſſe arbitror, quam injuria D. Niemojevius illa verba mea, *rebus frivolis atque inanibus relictis*; ad ipſum baptiſmum & cœnam Domini detorquere conatus fuerit, & quam neceſſe ſit, me aliud nihil dicere, quam ſententias illas, de teſtimonio in terra veritatis divinæ ex baptiſmo & cœna Domini proveniente, quæ ad verba Joannis aliter, atque ego docebam, explananda adhibebantur, frivolas eſſe atque inanes, ac propterea relinquendas, ut etiam ex proxime antecedentibus patet: proxime enim, cum alia expoſuiſſem, unde teſtimonium iſtud proficiſceretur, ea verba dixeram: *Hæc ſunt & præcipua & vera, & propria, & fortaſſe omnia aperta in terra divinæ veritatis teſtimonia. Quare hunc &c.* Nam quod D. Niemojevius exiſtimat, quia ſuperius dixeram, nullum gratiæ divinæ teſtimonium, nullamque in veritate confirmationem ex baptiſmo & cœna Domini proficiſci, inde colligi poſſe, me bic baptiſmum & cœnam Domini res frivolas & inanes appellaſſe, quantopere fallatur, quamque nulla ſit conſequentia iſta, ſuperiore particula ſatis oſtenſum eſt.

N. Redditum eſt mihi ſcriptum ipſius in lecto decumbenti, quod cum legerem, morbi vis aucta eſt; dolebam [enim] opiniones adeo noxias ad Eccleſiam noſtram advolare, quæ infirmos turbant, alienis autem [ab Eccleſia] faſtidium atque offenſionem pariunt.

S. Doleo ſane caſum, nec poſthac meis ſcriptis D. Niemojevium turbabo; quanquam ea cum aliis communicare, ubi id divinæ veritatis propagatio, & hypocriſis ac ſuperſtitionis abolitio requirere videbitur, (quod hactenus haud feciſſe videri poſſum, parciſſimus enim antehac in meis ſcriptis communicandis fui) poſtbac non verebor. Video enim vel infirmos turbari, vel ab Eccleſia alienos offendi, non quidem ipſis ſcriptis meis perlegendis, ſed falſis ſententiarum mearum expoſitionibus vel audiendis, vel legendis facile poſſe: quales plurimas jam in vulgus ſparſas eſſe, compertum habeo.

N. Cœperam cum D. Socino de quibuſdam controverſiis per ſcripta diſputare: ſed perſpexi, quod huic homini, non modo ego bomo ſimplex, ſed ne ſapientiſſimus quidem ſit ſatiſſacturus: nihil enim tam bene atque juſte poteſt adduci, quod ille in ſuam partem pertrahere non conetur. Quod quamvis ſubtiliter faciat, adeo tameo interdum perplexus eſt, ut ipſe ſibi appareat contrarius. Quare conſtitui ſcriptione ſuperſedere: ſed, ſi tamdiu vitam produxerit Deus, in futura Synodo Lublinenſi cum ipſo coram cœtu de his controverſiis agam; &, etiamſi ipſe non adfuerit, conſtitui tamen, Deo adjuvante, ea, quæ me in ipſius ſcripro offendunt, fratribus proponere. Video enim, animos quoſdam probos opinionibus extraneis eſſe infectos: noſtrum autem eſt curare pro viribus, ut doctrinæ in cœtu noſtro ſecundum veræ fidei normam tradantur.

S. Non fuerat inter D. Niemojevium & me ex communi conſenſu diſputatio per ſcripta inſtituta, ut is mihi in iis, in quibus ab ipſo diſſidebam, ſatiſfaceret: ſed ut cœtus poſtea univerſus, aut pars melior, & ad judicium de ejuſmodi rebus ferendum aptior, de controverſiis noſtris judicare melius poſſet. Quare non debuerat ipſe ab inſtituto noſtro, eoque, quod inter nos convenerat, recedere, quia ſcilicet mihi ſatiſfacere nequeat. Nam quod interdum in ſcribendo adeo ſim perplexus, ut etiam mihi ipſi adverſari appaream, hoc ipſius cauſam juvare, & ad pergendum in inſtituta

diſputa-

diſputatione eum potius incitare, quam inde retrahere debuiſſet. Vult coram fratribus in Synodo his de rebus agere, & quænam ſint in ſcriptis meis, quibus offendatur, exponere, me ſive præſente: ſive abſente: ut videlicet auctoritate, qua inter fratres pollet, & ſua eloquentia, nudis etiam ſententiis meis propoſitis, eiſqne, ut in ipſis ſuis ſcriptis ſolet, interdum truncatis, veritati præjudicet. Cum interim ego me defendere ac purgare nequeam: vel, quia abſim: vel quia, ſi præſens fuero, cum propter gravem auditum meum, tum propter linguæ, qua in me invehetur, ruditatem, quæ ab ipſo fuerint dicta, percipere nequeam: & ſi tamen percepero, non ad omnes ei reſpondendo loqui poſſim, ad quos ipſe me accuſando locutus fuerit: Cum multi ex eo nnmero ſint futuri, qui Polonice tantum noverint, ego vero Polonice quidquam loqui nequeam. Si D. Niemojevius candide & nullis præjudiciis mecum agere velit, ſcripta mea & ſua, quæ habet, integra cœtui legenda tradat, & curet, ut non ſit grave fratribus in eis perlegendis & penſitandis aliquantum temporis ponere. Quodſi nondum ſcripto mihi plene reſpondit, reſpondeat ſane verbo, ſed rhetoricis coloribus & amplificationibus omiſſis, ac denique non victoriæ, ſed veritatis; non mei criminandi, ſed, ut ipſe profitetur, pernicioſis in religione noſtra ſententiis occurrendi cupidum ſe oſtendat.

N. Si quid voluerit reſpondere D. Socinus, ne id faciat: nam ſi verum fateri velim, tædio afficitur anima mea ejuſmodi ſcriptis, quæ paradoxa offenſionis plena continent. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti ſit nobiſcum omnibus. Amen. Datæ Lublini Marc. 8. Anno Domini. 1588.

Tuus ſtudioſus in Domino frater

J. Niem.

S. Iniquum ſane eſt adverſus quemquam ad alium ſcribere, & interim curare, ne is quidquam reſcribat, aut ſi reſcripſerit, ejus reſponſionem nolle legere: quid hoc aliud ſignificare videtur, quam eum qui ita ſe gerat, parum ſuæ cauſæ fidere, & veritatem minime inquirere velle? Nam quod D. Niemojevius ait, animam ſuam ejuſmodi ſcriptis, quæ noxia paradoxa continent, tædio affici; annon devorandum ipſi hoc tædium eſſet, ut paradoxa iſta deinde efficacius refellere poſſet? Nam quomodo, quæſo, cogitat, ut quidem præ ſe fert, pernicioſa dogmata ex noſtro cœtu exterminare, eaque convellere, niſi rationes, quibus niti videntur, refutet, atque inanes eſſe doceat? Quod ſi huic rei præſtandæ imparem ſe eſſe putat, cur tot libros contra Pontificios ſcribit, totque diſputationes contra ipſos Jeſuitas, tantos videlicet ſophiſtas, ſuſcipit, vel potius cur ipſe prior eos, qui paradoxa iſta tuentur, laceſſit, & eorum ſcripta confutare aggreditur? Satius profecto eſt ſilere quam hac ratione agere. Nam fratres vel ſumma contentione dehortari, ut à quibuſdam dogmatis ſibi caveant, quæ etiam nondum ſint bene cognita, immo perperam exponantur: vel ad ea refellenda ſpecioſas tantum quaſdam rationes, & non bene perpenſa divina teſtimonia afferre, & quid contra afferatur, non audire, nec ut audiatur, concedere, aut certe audita non perpendere, hoc nihil eſt aliud quam ad rudiores decipiendos viam ſternere, & ad veritatem amplius inquirendam aditum præcludere, prophetiamque in Eccleſia & Spiritum velle extinguere. Sed de his alias, Deo dante, apertius atque uberius. Nunc ſatis fuit rem indicaſſe: cum non hoc agendi, ſed ſcriptum, ſententiamque meam de cœna Domini, à D. Niemojevii impugnationibus defendendi gratia hæc ſcriptio ſuſcepta fuerit. Dominus Jeſus Chriſtus ſuis opituletur, piiſque mentibus ſeſe indies magis magiſque aperiat. Cracoviæ 24 Maji Anno Dn. 1588.

Statueram, ut hujus meæ reſponſionis particula quarta dixi, aliquot præcellentium noſtri ſæculi Theologorum teſtimonia hic ſubjicere meo ſcripto de uſu & fine cœnæ Domini plane conſentanea: ſed libros ſcriptaque mea habere non potui. Quare ex Zuinglii tantum ſcriptis, quæ publice extant, loca quædam pauca, excerpta ex multis, quæ amico dederam, & mihi ab ipſo viciſſim commodata ſunt, bona fide adſcribam: ut vel hinc lector judicet, num tam nova tamque inaudita ſcripſerim, quam D. Niemojevius putat.

Huldricus Zuinglius in declaratione de peccato originali ad Urbanum Regium circa finem. Tomo 2. fol. 122. a.

Signa igitur nihil quam externæ res ſunt, quibus nihil in conſcientia efficitur. Fides autem ſola eſt, qua beamur: Ea vero fides, quæ Dei promiſſis veraciter ac firmiter hæret. Symbola igitur ſunt externa iſta rerum ſpiritualium, & ipſa minime ſunt ſpiritualia, nec quidquam ſpirituale in nobis perficiunt, ſed ſunt eorum, qui ſpirituales ſunt, veluti teſſeræ.

Idem de baptiſmo tractatu poſtremo Tomo 2. fol. 63. a.

Cæterum uti de ſignis quoque nonnulla diximus, inprimis neceſſarium eſt, ut error, quo & nobis à quibuſdam impoſitum eſt, in lucem omnibus conſpiciendus protrahatur. Quoſdam in ea opinione fuiſſe cernimus, ut docuerint, ſigna in hunc finem data eſſe, ut fidem internam confirment, & id, quod edocti ſumus, aut quod nobis promiſſum eſt, ceu ſigillo quodam infallibili obſignent. Qui hæc tradidere, à vero longiſſime aberrarunt.

Et paullo poſt.

Nec tamen negamus, eſſe ſigna quædam in hunc finem nobis divinitus conceſſa, ut in fide certiores magiſque ſecuros reddant, & carni, quæ nunquam non novis turbis fidem exagitat, aliqua ex parte ſatiſfaciant. Hæc autem ſigna miraculoſa ſunt, non ſacramentalia, quibus Moſis virgam, Gedeonis vellus, & alia quædam hujus generis infinita, quæ veteribus tradita ſunt, adnumerare licet. Nos vero non de miraculis hoc loco, ſed de ſignis, quæ recipientes vel inſigniunt, vel eoſdem officii & debiti ſui admonent (cum inter miracula non ſint) diſputamus, qualem quidem veteribus circumciſionem fuiſſe conſtat. Nec enim hæc Abrahami fidem confirmavit, quin potius fœderis & datæ fidei (ut ſic dicam) ſignum inter Deum & Abrahamum, ejuſque genus & poſteritatem extitit. Abrahamo enim tum demum circumciſionis ſignum datum eſt, cum jam ante per fidem juſti nomen & titulum à Deo recepiſſet, quemadmodum Geneſ. 15, ſacra hiſtoria teſtatur. Circumciſionem vero initi fœderis ſignum, non in hoc, ut fidem confirmet, inſtitutam eſſe, ipſius Dei verbis manifeſtum fit. Sic enim is Gen. 17. pronunciat: *Hoc eſt pactum, quod ſervabitis inter me & vos, & inter ſemen tuum poſt te: Circumcidetur ex vobis omne maſculinum &c.* Tamen ut circumciſionis ſignum diſerte pactum eſſe dicit: eadem ratione agni Paſchalis ſolennitas pactum fuiſſe dicitur, quemadmodum Exod. 12. cap. videre licet: *Cuſtodi enim* (inquit Deus) *iſtud legitime tibi, vel ſolenniter, & filiis tuis in æternum.* Quapropter & Agnus hic ſignum pacti fuit, in hunc finem inſtitutum, ut tranſitum, quo Deus ab Angelo vaſtatore ipſos cuſtodierat, quotannis digna gratiarum actione celebrarent. Cum enim omnia totius Ægypti primogenita feriret Dominus, ſolis Iſraëlitis parcere, & eoſdem à Pharaonis acerba feritate eximere dignatus eſt, omni hoſtium exercitu, qui eos, ut in ſervitutem retraheret, perſequebatur, maris Erithræi vorticibus ſubmerſo. Similiter in Novo Teſtamento baptiſmus Fœderis vel pacti ſignum eſt,

non

non in hunc finem inſtitutum, ut eum, qui baptizari ſolet, juſtum efficiat, vel fidem baptizati confirmet. *Et mox.* Quod idem ſimili ratione de Euchariſtia quoque, vel cœna Domini pronunciamus. *Ac poſtmodum*: cum vero hæc ſententia tam temere & inconſideratis rebus omnibus ubique recepta eſſet, ut omnes crederent, fidem per ſignum confirmari.

Idem tractatu 3. De Pædobap. in ipſo fere initio, fol. 54. a.

Ad eundem modum Abrahamo quoque, circumciſionem fœderis vel pacti Sacramentale ſignum tradidit, non quidem, ut externa hac nota fidem ipſius augeri vel confirmari vellet: Tanta enim priuſquam circumcideretur, ille fide fuit, ut ſcriptura Gen. 15. de illa teſtimonium ferat dicens: *Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad juſtitiam.* Præſertim tanta in eo ante circumciſionem quoque fuit fidei conſtantia, tantum robur τῇ πληροφορίᾳ, ut Paulus Apoſtolus eam nobis exemplo eſſe velit, cum ad Gal. 3. dicit: *Qui ex fide ſunt, filii Abrahæ ſunt*: Sed circumciſionem ut fœderis & pacti cum eo initi ſignum eſſet, tradidit, quo tam ipſe, quam poſteritas ipſius & fœderis & officii ſui admoneretur.

Idem de vero & falſa religione cap. de Sacramentis Tom. 2. fol. 198. a.

Sacramentum ergo, cum aliud porro nequeat eſſe, quam initiatio, aut publica conſignatio, tum nullam habere vim poteſt ad conſcientiam mundandam.

Et paullo poſt.

Toto igitur coelo errant, qui Sacramenta vim habere mundandi putant. Quod cum ſecundi vidiſſent, tradiderunt, Sacramenta eſſe ſigna quædam, quæ, dum fiant, certum reddant hominem de eo, quod intus fit. Quamvis & hoc fruſtra invenerint, quaſi vero dum aqua tingitur homo, jam aliquid in eo fiat, quod ipſe neſcire nullatenus potuiſſet, niſi aqua ſimul perfuſus eſſet.

Et pagina ſequente: Tertio loco prodierunt, qui, quum aperte viderent, Sacramenta purificare non poſſe, nec divini ſpiritus operationem ſic eſſe Sacramentis mancipatam, ut, cum iſta fierent, illa ſimul cogeretur intus operari: Conſtat enim Spiritum Sanctum interdum ante baptiſmum eſſe traditum, interdum vero poſt, ut Act. 10. & 19. Tradiderunt ergo, Sacramenta ſigna eſſe, quæ hominem certum faciant rei intus peractæ. Unde, ut exempli cauſa, dicamus, baptiſmum omnibus negant, qui non prius fidem ſic diſerte tum docti, tum confeſſi ſint, ut ad omnes ejus articulos reſpondere poſſint. Quorum opinio æque, ut proxima, à vero declinat. Nam qui ſic fidem & docti & confeſſi ſunt, jam dudum certi fuerant ſalutis, ut paullo ante in confutatione erroris ſecundorum patuit. Si enim mens jam fidit, ignorare non poteſt fiduciam ſuam. Quid ergo baptiſmo eget, qui jam dudum per fidem in Deum certus fuit abolitionis criminum? Sunt ergo Sacramenta ſigna vel ceremoniæ (pace tamen omnium dicam, ſive neotericorum, ſive veterum) quibus ſe homo Eccleſiæ probat aut candidatum aut militem eſſe Chriſti; redduntque Eccleſiam totam potius certiorem de tua fide, quam te. Si enim fides tua non aliter fuerit abſoluta, quam ut ſigno ceremoniali ad confirmationem egeat, fides non eſt. Fides enim eſt, qua nitimur miſericordiæ Dei inconcuſſe. firmiter & indiſtracte, ut multis locis Paulus habet. Tantum de nomine. Sacramenta vero duo omnino reliquit nobis Chriſtus, baptiſmum & cœnam Dominicam, quibus ſic initiamur, ut altero nomen demus; altero victoriæ Chriſti memores, nos ejus Eccleſiæ membra eſſe probemus. Accipimus in baptiſmo ſymbolum, quod curſum ſumus ad regulam Chriſti formaturi; cœna Dominica damus experimentum, quod morte Chriſti fidamus, quum gratulantes & læti adſimus in eo cœtu, qui Deo gratias agit pro beneficio redemptionis, quod moriendo pro nobis liberaliter dedit.

Aliorum teſtimonia, ac ejuſdem Zuinglii plura, Deo volente, aliquando proferam. Sed ſi quis eſt, qui Martini Cellarii, ſive Borrhai Libellum habeat de operibus Dei, ſatis, niſi me memoria fallit, ille habebit, ut ſententiam meam nec novam, nec noſtro ſeculo inauditam primum eſſe agnoſcat.

Cæterum iis, quæ ſupra diſputavimus, hæc vel addere, vel explicatius dicta adſcribere libuit, ſententiam noſtram de uſu & fine cœnæ Domini, quod attinet ad ea, quæ a nobis affirmantur, ab omnibus approbari, ſed a nobis vehementius quam ab aliis urgeri; ut ſcilicet omnes, ea ſui ipſorum prius facta probatione ad eam accedant, qua decet, ſeque ibi Chriſto cultum quendam præſtare ſecum diligenter animo reputent; ac ſciant, ſe eo ritu obeundo profiteri, memores ſe eſſe ac gratos beneficii per Chriſti mortem accepti. Deinde ea, quæ a nobis negantur, ideo negari, quod non ſolum falſa ea eſſe agnoſcimus, ſed etiam periculi plena, ut poſtmodum explicabimus. Nam cum negamus, ipſam cœnam Domini per ſe confirmare vel augere fidem noſtram, aut Dei erga nos benevolentiam nobis teſtari, aut in ea ex ipſius Chriſti inſtituto quidquam ſumi, præter panem & vinum; non de eo revera loquimur, quod quiſquam ratione vel experientia manifeſte intelligere poteſt in cœna Domini fieri; ſed de eo, quod nec ratione, nec manifeſta experientia adducti, alioqui vel ex verbo Dei expreſſo, vel ex ejuſmodi rituum aliorum uſu, ibi fieri nobis perſuadere debeamus. Atque, ut breviter dicam, cum iſta negamus, aliud nihil dicere volumus, niſi, non debere quemquam ſibi perſuadere, ſe ibi accepturum eſſe quidquam, quod re ipſa accipere non ſentiat, nec in eum finem cœnam Domini inſtitutam fuiſſe, ut quidquam ibi accipiamus, ſed tantum, ut accepta commemoremus, & de iis gratias agamus? quemadmodum alicubi in hac diſputatione diſerte ſcripſi. Hinc fit, ut, quemadmodum nullum eſt periculum, etiamſi ea vera eſſent, quæ nos negamus, ſi quis merito ea nos negare crederet; ſic contra ſit maximum, ſiquidem merito à nobis iſta negantur, & tamen vera eſſe creduntur. Quid enim nocere poteſt, ſi quis non credat, ſe in cœna Domini quidquam conſequi præter id, quod reipſa ſe inde percipere ſentit: tametſi quædam præterea ibi accipiantur. Nunquid iſte propter hoc ſolum, quod non credit ſe iſta accepturum, neque etiam accipiet? Ubi hoc, rogo, ſcriptum eſt? Aut quomodo eſt veriſimile, eum, qui in Chriſto fidem ſuam collocet, atque, ut ipſi obediat, huncque cultum illi præſtet, ad cœnam Domini accedit, ex animo memoriam corporis ipſius Chriſti pro ſe traditi & ſanguinis fuſi celebraturus, qualem nos ad cœnam Domini accedentem eſſe volumus; hunc, inquam, quomodo veriſimile eſt, ea non accepturum, quæ in ipſa Domini cœna dantur, quia ſcilicet ea ſe accepturum minime antea ſibi perſuaſerit? Nunquid, ſi quis iſta ſe accepturum, antea perſuaſus non fuerit, cœnam Domini negliget? Minime vero, modo alioqui cognoverit, ſibi præceptum à Chriſto eſſe, ut eam celebret, & in celebranda de ipſius Chriſti gloria agi, & Chriſti ſit fidelis: aliter enim, quidquid alioqui de cœna Domini ſentiat, indignus eſt, qui illam celebret. At vero, ſi quis ſibi perſuadeat, ſe in cœna Domini ſuæ fidei confirmationem & augmentum accepturum, & ad ſuam ſalutem pertinens quidpiam ſumpturum, præter id, quod re ipſa ſe ſumere experitur ac ſentit, jam facile fiet, quemadmodum quotidie fieri videmus, ut non admodum ſit ſolicitus, antequam eo accedat, de firmitate & augmento ſuæ fidei; quippe, quod ibi certo ſe

hæc

hæc adepturum ſperet; & poſtquam acceſſerit, ſe adeptum fuiſſe omnino credat, quamvis id minime ſentiat. Quod ſi præterea fruſtra ac falſo iſta ſperat & credit, quanta, Deus bone, feneſtra hic ad eam hypocriſin patefit, quæ omnium eſt peſſima, cum quis videlicet putat, ſe eſſe pium, & tamen interea à vera pietate plurimum abeſt. Quantopere etiam cultus iſte ſacer pervertitur, & facile ejus verus uſus aboletur, & proprius uſus oblivioni traditur, aut certe obſcuratur; unde, ut in reſponſione noſtra Partic. 8. attigimus, ad omnem ſuperſtitionem & idololatriam paulatim fit aditus. Teſtis iſtius oblivionis & obſcurationis mihi fuit vel libellus ille D. Niemojevii contra Emanuëlem Vegam, in quo, ubi nominatim de fine & uſu cœnæ Domini agebatur, nulla prorſus fiebat mentio, quod in cœna Domini annuncietur ac celebretur Chriſti mors, ejuſque corporis pro nobis fracti & ſanguinis fuſi publica fiat commemoratio cum gratiarum actione; qui verus & proprius eſt cœnæ Domini uſus ac finis, Sacris Literis, Eccleſiaſticiſque hiſtoriis, hujuſque ritus nominibus ipſis antiquiſſimis teſtatiſſimus. Sed aperte & ibi dicebatur, & alibi inculcabatur, in cœna Domini contineri ſigilla & confirmationes divinorum promiſſorum & fidei noſtræ, & ſimilia alia quædam, quorum in Sacris Literis, nec fortaſſe apud ullum ex antiquioribus Eccleſiaſticis ſcriptoribus nulla fit mentio. Sed de his hactenus.

SELECTIORES QUÆDAM NOTÆ,

Ex Animadverſionibus F. S. in librum D. JOHANNIS NIEMOJEVII contra Imman. Vegam Polonice ſcriptum, in quo de cœna Domini diſputatur, quarum ſupra tum à Niemojevio tum à S. facta eſt mentio.

Verba, in quæ S. animadvertit, è Polonico in Latinum converſa habes, eaque interdum paullo plenius recitata, quam S. fecerat, ut ſenſum notarum ipſarum tanto facilius aſſequaris.

Omiſſæ autem à nobis ſunt animadverſiones non paucæ, in quibus vitia argumentationum & reſponſionum quarundam, aliorumque dictorum notantur, quæ vix ulli poſſunt eſſe uſui, niſi fortaſſe iis, qui ipſum Niemojevii librum, qui in paucorum nunc eſt manibus, habent; quinetiam eæ, in quibus jam antea dicta repetuntur.

In D. JOHANNIS NIEMOJEVII adverſus Vegam librum Polonicum Notæ.

FOl. 2. à lin. 23, & ſeqq. *quod is* (Chriſtus) *exiſtens homo verus, fratribus in omnibus, excepto peccato, ſimilis, corpus ejuſmodi habeat, quod non ſit phantaſma, neque ſpiritus aliquis inviſibilis, neque incomprehenſibilis, ſed quemadmodum proprietates omnes corporis humani, excepto peccato, ſemper oſtendit, ita etiam nunc glorificatus, verus homo eſſe non deſierit.* Ex his verbis apparet auctorem ſentire Chriſti corpus quamvis glorificatum, corpori noſtro ſimile eſſe excepto peccato. Id quod inferius fol. 3. b 16 & fol. 16. a 21. repetitur clarius. Atqui glorificatorum corpora ſpiritalia ſunt, non glorificatorum vero animalia 1 Cor. 15. 44, & aliud eſt corpus ſpirituale eſſe, aliud vero ſine peccato eſſe. Nam Chriſti corpus nondum glorificatum, & ſic adhuc animale, ſine peccato tamen fuit. Quantum vero inter animale & ſpiritale corpus, quod ad ipſam ſubſtantiam atque eſſentiam attinet, de qua hic potiſſimum agitur, revera interſit, vel ipſa nomina ſatis indicant. Nuſquam igitur urgendum eſt judicio meo, Chriſti corpus glorificatum noſtris corporibus, excepto peccato ſimile eſſe: ſed tantum Chriſtum quamvis glorificatum, verum corpus habere, ut certe habet. Ex hoc enim ſolo ſatis ſuperque papiſticum tranſubſtantiationis commentum detegitur ac confutatur.

Fol. 12. b. 8. *Baptiſmus lavacrum regenerationis eſt appellatus.* Locus ille Tit. 3, à multis, qui alioqui aquæ baptiſmo plus fortaſſe, quam auctor tribuunt, non ad aquæ baptiſmum, qui ibi nullo modo nominatur, ſed ad ipſam regenerationem refertur, quæ lavacrum opportune admodum & eleganter ibi à Paulo appellatur, per quam videlicet contigerat liberatio ab iis vitiis, quæ ſupra nominaverat, & conſequenter ſalus. Quemadmodum igitur Renovatio Spiritus Sancti, cujus ibidem ſtatim fit mentio, aliud nihil ſignificat, quam renovationem quæ facta eſt per Spiritum Sanctum, non autem tertium quiddam, quod hoc nomine appelletur; ſic lavacrum regenerationis, aliud nihil ſignificat, quam lavacrum illud quod ipſa regeneratione continetur, non autem tertium quiddam, baptiſma ſcilicet aquæ, quod hoc nomine decoretur

Ib. lin. 16. &c. *Ex quibus verbis* (Matth. 26. 26, & 28. Luc. 22. 19, & 20.) *perſpicere poſſes, ſi velles, cœnam Domini ex parte fuiſſe figuram paſſionis & mortis Chriſti, quod in fractione panis & effuſione vini egregie fuit oſtenſum: quod autem ad ſumptionem atque uſum panis & vini attinet, in eo effectus & fructus paſſionis & mortis Chriſti oſtenditur, ut Apoſtoli, & poſtmodum omnes fideles certi redderentur, ſe ex corpore Chriſti, pro ſe tradito, & ſanguine pro ſe effuſo, vitam æternam habituros.* Aliud eſt aliquid adumbrare quodammodo & figurare, aliud vero ita demonſtrare, ut certum fiat. Illud Sacramenta, quæ vocantur, præſtant; hoc vero nullo modo. Quanquam fateor hic non de ipſo Sacramento, ſeu de eſu & potu panis & vini in cœna Domini per ſe agi, ſed de Chriſto, qui panem & vinum ſuum corpus & ſanguinem appellans, eaque comedi & bibi jubens hac ratione efficere voluerit, ne quidquam dubitemus, quin ex corpore ipſius pro nobis tradito & ſanguine pro nobis fuſo vitam habituri ſimus. Verum neque hoc recte dictum videri debet; cum potius dicendum fuiſſet, quia ex corpore Chriſti pro nobis tradito & ſanguine pro nobis fuſo vita ad nos manatura erat, idcirco Chriſtum convenienter pane & vino, quibus potiſſimum vita hæc ſuſtentatur, ad comedendum & bibendum datis, corpus ſuum tradendum, & ſanguinem fundendum adumbraſſe, & propterea etiam panem illum, ſuum corpus, vinum vero ſuum ſanguinem appellaſſe. Sed hac tota de re infra clarius aliquid dicturi ſumus.

Fol. 13. à. 13. *Nam Sacramenta nihil aliud ſunt, quam viſibile verbum: quo Deus promiſſiones ſuas gratuitas confirmat atque obſignat.* Si Sacramenta viſibile ſeu aſpectabile quoddam Dei verbum eſſent, quo Deus confirmaret atque obſignaret promiſſa ſua, præter quam quod alicubi id in Sacris Literis ſcriptum extaret, quod tamen, niſi vehementer fallor, nuſquam extat, de ratione etiam, qua tantus effectus ex ceremoniis iſtis proficiſcatur, aut proficiſci poſſit, aperte conſtaret. Atqui contra apparet, hanc vim illis ineſſe non poſſe, cum nihil miri in ſe contineant, nihil non vulgaris, & in poteſtate cujuſlibet hominis poſiti, nihil denique eorum quæ ad confirmanda promiſſa ſua Deus adhibere ſolet. Quæ enim ejuſmodi, qualia Sacramenta ſunt, alicubi promiſſis adjuncta fuerunt, ea non quidem ad confirmanda & obſignanda ipſa promiſſa, ſed tantum ad ea adumbranda, & figuranda adhibita ſunt.

Quæ

Digitized by Google

quæ adumbratio & figuratio, promittentis quidem, quam præ ſe fert, voluntatem, depingunt quodammodo, & ob oculos ponunt, non tamen ulla ratione vel promiſſi præſtandi, vel ex animo facti fidem faciunt. At enim circumciſio ſigillum à Paulo appellata eſt Rom. 4. Fateor, ſed non divini promiſſi, verum juſtitiæ fidei, quam habuit Abrahamus ante circumciſionem. Obſignari enim circumciſione voluit Deus Abrahamum, una cum ejus poſteritate tota, ut ea nota à cæteris hominibus diſtinguerentur, & quantopere, quamque peculiariter Deus Abrahamo ejuſque univerſæ poſteritati faveret, perpetuo omnibus conſtare poſſet. Quo favore neutiquam Deus familiam illam proſecutus ſemper fuiſſet, aut proſequi ſtatuiſſet, nec conſequenter eam tali nota inſigniri juſſiſſet, niſi Abrahamus antea ipſi confiſus fuiſſet, ob idque juſtus ab ipſo fuiſſet habitus, ac reputatus. Quid quod cœna Domini, de qua hic agimus, revera nulli Dei, ſive ipſius Domini promiſſo eſt adjuncta; ſed ad quædam adumbranda, quæ pro nobis Dominus fecit eaque commemoranda & concelebranda inſtituta? Sed infra adhuc apertius de iſtis agendum erit.

Ib. lin 15. *Quemadmodum ergo Sacramenta à verbo Dei ſejungi nequeunt: ita etiam nihil amplius in ſe continent aut porrigunt, quam quod Deus omnipotens in verbo ſuo promittit & porrigit.* Hic aliquanto tolerabilius loquitur auctor, ſed tamen meo judicio multo plus adhuc Sacramentis tribuit quam deceat; videtur enim tacite affirmare Sacramenta continere, ac porrigere id, quod Deus in verbo ſuo promittit ac porrigit: cum tamen Sacramentum cœnæ Domini nihil porrigat præter panem & vinum, nihilve porrigendum ſignificet, quo ſenſu fortaſſe hic verbo porrigere ſeu Ποδαιναι uſus eſt auctor. At ſane, ſi cœna Domini porrigeret id, quod Deus in ſuo verbo promittit, porrigeret nobis fructum comeſtæ carnis & epoti ſanguinis Chriſti, qui teſte ipſo Chriſto vita æterna eſt Joh. 6, id quod nimium à veritate abhorret. Neque enim ullum aliud divino verbo comprehenſum promiſſum video, ad quod cœna Domini pertinere queat, niſi iſtud. Nam quod quidam putant in ipſo divino verbo cœnæ Domini adjuncto promitti corpus & ſanguinem Chriſti, manifeſto falſum eſt. Datur enim evidenter in cœna Domini, non autem promittitur Chriſti corpus & ſanguis, quanquam id Sacramentali (ut loquuntur) ratione intelligendum eſt. Quandoquidem ea dantur, quæ Chriſti corpus & ſanguinem figurant atque adumbrant (id eſt panis & vinum) non tamen ſimpliciter, ſed quatenus illud pro nobis fractum, hic vero fuſus fuit.

Ib. lin. 18. *Et quod verbum auribus noſtris, idem etiam Sacramenta oculis afferunt.* Sed neque hoc admitti poteſt, niſi magna cum modificatione. Multo enim verius atque efficacius affert verbum id, quod continet, auribus noſtris, quam Sacramentum idem oculis afferat. Immo ad aures ferri nulla efficaciore ratione quidquam poteſt, quam per verbum, (de rebus loquor quæ ipſæ auribus non uſurpantur, quales hæ ſunt, de quibus eſt ſermo) ad oculos vero longe efficaciore ratione quam per Sacramenta iſta; ut ſi vel res ipſæ oculis, ubi & quoad fieri poteſt ſubjicerentur, ut ab initio loco cœnæ Domini ipſa fractio corporis & fuſio ſanguinis Chriſti, vel in tabella aliqua ad vivum iſta penicillo exprimerentur. Quin deme verbum Sacramentis, nihil plane cuiquam ob oculos ponent eorum, ad quæ adumbranda adhibentur. At deme Sacramenta verbo, aures tamen nihilominus id percipient, quod ex ipſo percipienddm eſt.

Ib. b. 6. *In baptiſmo habemus figuram viſibilem per lavacrum externum, inviſibilis & ſpiritualis ablutionis, per quam conſcientiæ noſtræ, in ſanguine Chriſti, efficacia Spiritus Sancti, vere repurgantur.* Tametſi verum eſt ſanguine Chriſti nos ablutos fuiſſe à peccatis noſtris; tamen ejus rei in baptiſmo aquæ rationem haberi, ita ut aqua per figuram Chriſti ſanguini reſpondeat, ut auctor alibi infra ſe ſentire apertius oſtendit, nunquam probabitur, nec id ſane Sacræ Literæ uſquam commemorant indicant.

Fol. 14. a. 8. *Sacramenta noſtra non ſunt nuda ſigna, aut ſigilla inutila; ſed nobis veras Dei promiſſiones, & gratiam Chriſti, & communionem, quam per fidem cum ipſo habemus, ob oculos ponunt atque oſtendunt.* Si non ſunt nuda ſigna, Ergo aliquid plus præſtant, quam ſignificare; quemadmodum ſane auctor ſentire videtur, qui confirmandi vim & divina promiſſa continendi ac porrigendi ills tribuit. Atqui quæ hoc loco ſtatim ſubjiciuntur ad eorum vim explicandam, ſignificandi vim nequaquam excedunt, niſi verbum [illegible] *oſtendunt*, eo ſenſu prolatum fuerit, ut probationem quandam notet. Propterea ab ipſo initio monui ejuſmodi verbum caute interpretandum eſſe, & propterea etiam caute eo utendum. Id quod de verbo ipſo σημαίνειν *ſignificare*, per ſe, quod ſimul cum eo ibi prolatum fuerat, intellexi. Proprie enim ſignare aut ſignificare id dicitur, quod rei ſignatæ aliquam ſaltem facit fidem, qui effectus, ut dixi, à Sacramentis, meo quidem judicio, longe abeſt, quapropter ſi ſigni nomine proprie uti velimus, tantum abeſt, ut ego quidquam detrahi Sacramentis exiſtimem, ſi quis ea nuda ſigna appellet, ut ea appellatione plus illi tribui quam deceat, penitus perſuaſum habeam. Nec alia ratione concedi poſſe credam, Sacramenta ſignificare, niſi eo ſenſu, quo Pontificii cum myſteria ſuarum ceremoniarum explicant, dicunt, *hoc ſignificat rem aut factum tale, &c*, id eſt, adumbrat, ſeu, ut noſtri theologi aliquando loquuntur, figurat.

Ib. 9. *Sed nobis veras Dei promiſſiones &c, ob oculos ponunt & oſtendunt.* Si auctor cum *nobis* dicit, eos ipſos intelligit, qui Sacramenta participant, ut ſatis ex ejus verbis conſtat; quidquid ea præſtent, id in cœna Domini minime concedendum videtur. In qua is, qui panem illum comedit, vinumque bibit, nihil ſibi ea comeſtione revera & potu adumbrari aut ſignificari ſentit, ſed ipſe alus ea ratione illa adumbrat, quæ cerimonia iſta peragenda profiteri vult.

Ibid. b. 12. *D. Paulus ſcribit*, (Gal. 3. 27.) *quod quicunque vere ſunt baptizati, Chriſtum induerunt.* Hic verbo iſto *vere*, Pauli verbis addendo eo gravius erratur, quo ipſa quodammodo verba Pauli ſe recitare auctor profiteri videtur. Qui ſi animadverterit, eum locum, multis aliis apud eundem Paulum & alios Sacros Scriptores poſſe eſſe ſimilem, ubi non de eo quod revera ſit, ſed de eo quod eſſe deberet, quodque quis profeſſus eſt, verba fieri apparet, ſuſpectam ſane plurimum ſuam iſtam additionem habebit.

Fol. 15. a 6. *Corpus Chriſti nemo vere poteſt comedere, niſi is, qui in Chriſto habitat, & in quo etiam Chriſtus manet.* Hic videtur requiri, ut quis jam in Chriſto habitet, & Chriſtum habeat in ſe manentem, ſi comeſturus ſit corpus Chriſti. At verba Chriſti Joh. 6. 59, videntur potius innuere (præſertim verbis præcedentibus & ſubſequentibus conſideratis, & rei ipſius natura perpenſa) ex eſu carnis & potu ſanguinis Chriſti, id conſequi, ut quis in Chriſto maneat, & Chriſtus in ipſo. Et ſane, ſi quis jam in Chriſto manet, & in Chriſtus in ipſo, quid præterea illi eſt opus Chriſti corpus comedere?

Ib. b. 25. *Jam hæc verba* (quod pro vobis traderetur) *ad illum panem quem Apoſtoli acceperunt & comederunt, pertinere non poſſunt, ſed ad verum Chriſti corpus &c. Ecce igitur Apoſtoli accipientes illum panem, & comedentes, ac verba Chriſti audientes, Chriſtum ipſum, quem habebant præſentem reſpexerunt, & ibi corpus ipſius conſiderarunt, &c.* Itaque Adverſariis conceditur, Chriſtum juſſiſſe, Apoſtolos ſuum corpus tunc comedere, quod ut periculo eſt plenum, ſic meo judicio non recte factum eſt. Neque enim juſſit Chriſtus Apoſtolos ſuum corpus tunc comedere; ſed panem tantum. Quamvis illum fractum & ad comedendum datum, corpus ſuum, quod pro ipſis traderetur ſeu frangeretur,

appellaverit. Nimirum ob ſimilitudinem quæ erat inter utrumque.

Fol. 16. a. 25. *Mirum fuiſſet Apoſtolis, ſi tredecim Chriſtos confiteri & credere fuiſſent coacti, duodecim ex pane factos, &c, decimum tertium viſibilem, menſæ una cum illis aſſidentem &c.* Hæc verba aperte indicant, ſcriptorem ſentire, Judam cœnæ Domini interfuiſſe. Atqui, eum jam antea abiiſſe, quidam noſtra ætate editis ea de re ſcriptis, non male, ni fallor, demonſtrarunt.

Fol. 18. a. 24. &c. *Et non, vult homo miſer ſeductus* (Vega) *credere, ſpiritum noſtrum carnem Chriſti comedere, & cum ipſa veram habere communionem poſſe, niſi illam hic in pane præſentem habeat, & corporaliter comedat.* Non exiſtimo Vegam, negare, etiam citra corporalem eſum carnis Chriſti, Spiritu poſſe carnem Chriſti comedi, ſed Calvinum tamen merito (ut quidem ego cenſeo) irridet, vel potius carpit ac reprehendit, qui dicat, Chriſtum non quidem ad nos in ſua cœna deſcendere, ſed nos, id eſt ſpiritum noſtrum ad ſe evehere. Nam certe qualis eſt deſcenſus Chriſti ad nos, qui negatur, talem eſſe portet ſpiritus noſtri aſcenſum ſeu evectionem ad Chriſtum, quæ affirmatur. Atqui deſcenſus ille realis (ut ita loquar) eſt. Ergo realem quoque aſcenſum ſive evectionem iſtam eſſe oportet. Alioqui, ſi non realis, id eſt non rei ipſius videlicet ipſius ſpiritus ſeu animi noſtri aſcenſus ſive evectio iſta ſit, non magis nos ad Chriſtum evehi, quam Chriſtum ad nos deſcendere confitendum Calvino erit.

Ib. b. 17. *Dum nos ſentimus & confitemur, ſpiritum noſtrum, operatione divini ſpiritus, per fidem participare corpus Chriſti; id propterea pro re impoſſibili habet* (Vega) *quod nos corpus Chriſti uno in loco in cœlo confitemur, nos autem in terra ſumus &c.* Calviniani, præcipue vero ipſe Calvinus, quibus cum Jeſuita iſte diſputat, ſentiunt, ipſiſſimam corporis ſubſtantiam, qualis ea nunc eſt in cœlo, à veris Chriſti fidelibus, in ipſius cœna participari, idque plane (ut loquuntur) realiter, quamvis id ſpiritali ratione fiat, corpore ipſo Chriſti interea in cœlo perpetuo, unoque in loco manente, id quod Jeſuita ait, nullo pacto fieri poſſe, (nec ſane immerito) Chriſti fidelibus interim perpetuo in terris manentibus. Quomodo enim realiter ipſa Chriſti corporis ſubſtantia a quoquam participari poteſt, qui tamen immenſo intervallo ab ea diſtet? Spiritualis Chriſti corporis eſus, qui ab ipſo Chriſto Joh. 6, commendatus fuit, quid ſit, & quomodo fiat, & plane ſentitur, & aperte intelligitur, ac verbis explicatur. At Calvinianus iſte corporis Chriſti eſus, nullo pacto, quid revera ſit, quomodove fiat, aut etiam fieri poſſit à quoquam vel ſentiri, vel percipi, vel exponi poteſt. Itaque Calvinus ipſe in ſua inſtitutione, ubi de cœna Domini agit, fatetur, nec mentem ſuam cogitando, nec linguam explicando tanto myſterio parem eſſe poſſe, ſatiſque audacter ſane poſtmodum ait, ſe modum comedendi Chriſti corporis in cœnæ Sacramento experiri magis, quam intelligere, cum prius iterum dixiſſet, non pudere ſe fateri ſublimius eſſe arcanum, quam ut vel ipſius ingenio comprehendi, vel enarrari verbis poſſet. Riſit monſtroſam hanc de reali ipſius corporis Chriſti ſubſtantiæ eſu, ſpirituali tamen ratione, opinionem, Zuinglius ipſe, quam tamen Bucerus poſt ejus mortem, tanquam ſcilicet ab ipſius Zuinglii mente non diſcrepantem, acriter promovit, quam Calvinus arripuit, ipſaque Tigurina Eccleſia primi ſui paſtoris doctrina deſerta, tandem eſt amplexa.

Fol. 19. b. 23. *Stephanus ait* (Act 7) *Abrahamo datum eſſe fœdus circumciſionis, ex quibus univerſis liquet, ſigno externo* circumciſioni) *nomen rei ipſius* (fœderis) *fuiſſe attributum.* Quemadmodum auctor vult verba hæc Stephani *fœdus circumciſionis*, ſignificare circumciſionem eſſe fœdus, ſic verba illa Pauli, *lavacrum regenerationis*, agnoſcere debet, ſignificare regenerationem eſſe lavacrum.

Fol. 24. a. 9. & ſeqq. *Quod vero ſcribis*, Vegam alloquitur) *neceſſe eſſe, ut de corpore Chriſti aliquo modo dici poſſit, quod frangatur; diſce mi Sacerdos, alium modum eſſe non poſſe quam Sacramentalem, dum id quod ad ſignum vere pertinet, corpori etiam Chriſti, ſuo modo poteſt adſcribi.* Adverſario igitur concedetur, ea quæ Chriſtus cum cœnam ſuam inſtitueret, de corpore ſuo dixit, non ad ea, quæ circa illud acta ſunt extra ipſam cœnam pro ſalute noſtra, non inquam ad mortem & perpeſſiones, quas pro nobis ſubire Chriſtus voluit, ſeu ad ea, quæ in ipſa cœna fiebant, referri debere. Nam certe, ſi corpus Chriſti frangi dici nequit, niſi Sacramentali ratione, quia ſcilicet, panis qui Sacramentaliter corpus Chriſti in ejus cœna eſt, omnino frangitur, ſequitur nullo modo poſſe ea verba ad corpus Chriſti extra Sacramentum pertinere. Id quod adeo falſum eſt, & iis contrarium, quæ ſupra alicubi in hoc eodem ſcripto dicta ſunt, ut mirer ſane auctorem iſta ſcripſiſſe. Præſertim cum ipſe fol. 12. b. 18, admodum cordate dixerit, in fractione panis, quæ fiebat, cum Chriſtus ritum illum inſtituit, repreſentatos fuiſſe cruciatus, & mortem Chriſti. Quod certe fieri non potuiſſet, niſi aliqua ratione Chriſti corpus ſubeundis cruciatibus & morte fractum fuiſſe dici poſſet. Quamobrem nulla ratione, ſeu tacite ſive expreſſe, concedendum eſt Adverſario, verba illa, *quod pro vobis frangitur*, ad corpus Chriſti, quatenus morti traditum eſt, referri non poſſe; præſertim cum certum ſit omnia Chriſti verba, quæ de corpore ſanguineque ſuo tunc protulit, ad mortem cruciatuſque ſuos pertinere, quippe quod earum rerum perpetuam commemorationem celebrandam in poſterum à ſuis inſtitueret, nec aliud quidquam tunc ageret. Nam, quod Vega ait, verbum Græcum κλάω non niſi de ea re, quæ tanquam panis dividi poſſit, vere dici, non leviter fallitur, ut lexica conſulentibus conſtare poteſt. Et quamvis non ſim negaturus, magis proprie verbum illud ſignificare poſſe, panis in cœna illa quam Chriſti corporis fractionem in cruciatibus & morte; tamen ſatis recte etiam ad corporis Chriſti fractionem iſtam accommodatum fuiſſe dico. Quanquam nihil prohibet uni fractioni proprie, alteri vero improprie verbum iſtud convenire. Nam in altera hujus Sacramenti parte eſt apud Euangeliſtas verbum fundere ſive effundere, quod ſanguini quidem Chriſti in cruciatibus & morte fuſo proprie admodum accommodatur: vino vero in poculum infuſo plane improprie. Et tamen effuſionis illius cum hac infuſione alicujus ſimilitudinis rationem hic habitam fuiſſe, nemo opinor negaverit, qui inter rem adumbrantem & adumbratam ſimilitudinem eſſe debere, negare non audeat.

Fol. 27. b. 2. *D. Paulus ita ſcribit Epheſ. 4.* (nempe de communione noſtra vera quam cum corpore Chriſti habeamus, &c.) *Unum corpus, & unus ſpiritus, quemadmodum etiam vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ, &c.* Non video quid hoc Pauli teſtimonium contra Vegam ſuppeditet; cum Paulus hic nec loquatur de unione fidelium cum ipſo Chriſto, ſed ipſorum inter ſe; nec dicat aperte, unde ea proficiſcatur; niſi quatenus ait, eos eſſe vocatos in una ſpe. Quanquam ſatis ex præcedentibus verbis apparet, Paulum non dicere, unionem iſtam jam eſſe, ſed eſſe debere, ad eamque Epheſios hortari, cum una eſſet omnium ipſorum vocationis ſpes, & alia prorſus eadem communia haberent, quæ ſtatim deinde enumerat.

Ib. 6. *Ut habitet Chriſtus per fidem in cordibus veſtris &c.* Sed & hoc teſtimonium nihil probat contra Vegam, qui nunquam negaturus eſt, Chriſtum habitare in cordibus noſtris per fidem, præſertim eo ſenſu, quo id Paulus hoc loco dicit; qui nihil aliud his verbis precatur, quam, ut Epheſii ex intimis cordium ſuorum Chriſto confidant, hocque appellat, Chriſtum habitare per fidem in cordibus ipſorum. Nam quod antea precatur, ut iidem Epheſii corroborentur in hominem interiorem per Spiritum Dei, hoc nihil ad rem facit; cum interior ille homo aliud nihil ſit, quam hominis mens & ratio ſuperior, quam hoc nomine alibi

quo-

quoque Paulus appellat, nempe ad Rom. 7. Quod igitur hæc per Spiritum Dei corroboretur, nihil commune habet cum eo, quod per ſolum Dei Spiritum perfecta & abſoluta fiat noſtrum cum Chriſto unio atque conjunctio; qua de re hic agitur.

Ib. 28. *An illi, qui Chriſtum Dominum vere induunt, unum corpus cum ipſo non fiunt? Quid vero illud? Nam in uno Spiritu nos omnes in unum corpus baptizati ſumus, &c.* Infirmius etiam hoc videri debet, quippe quod, ut de alio illo ad Epheſ. 4, paullo ante diximus, non de conjunctione cum Chriſto ipſo ſeu cum ejus corpore, ſed de ſumma unione fidelium inter ſe, aperte loquatur.

Fol. 38. à. 5. *Vegam agnoſcere poſſe, in baptiſmo nos unum corpus cum Chriſto evadere, ex illis Pauli verbis Epheſ. 5. 26, ut eam* (Eccleſiam) *ſanctificaret*, (Chriſtus) *purificans lavacro aquæ in verbo, &c.* Aliud dicet Vega eſſe ſanctificare, aliud vero ſibi perfecte unire atque conjungere. Neque concedet ullo pacto, etiamſi hoc loco Paulus ſpirituale matrimonium Chriſti cum Eccleſia indicet, propterea ſanctificatione iſta commemoranda totum matrimonium omneſque ejus effectus explicari. Miror autem auctorem, qui ita ſine ulla hæſitatione pro certo ſumat, Paulum hoc loco cum lavacri aquæ meminit, baptiſmum aquæ intelligere; præſertim cum ipſemet ſupra fol. 21. b. 8, in loco ſimili Hebr. 10. 22, figuratè aquæ vocabulum accipi recte animadverterit. Neque enim id quod hoc loco additur *in verbo*, id eſt *per verbum*, modificatio quædam eſt antecedentium, ſive expoſitio, quomodo, aut cujus rei vi lavacro illo aquæ Chriſtus Eccleſiam ſuam purgaverit; ſed illius lavacri aquæ, ad purgationem iſtam ob oculos ponendam metaphorice a Paulo uſurpati, explicatio quædam atque interpretatio. Ipſo enim verbo per ſe, quod ſpiritualis quædam eſt aqua, non autem adjuncta aqua ulla corporea, quam nunquam ipſemet miniſtravit, mundos reddidit ac purgavit Chriſtus diſcipulos ſuos, & ſic Eccleſiam ſuam. Nam ipſe Chriſtus ſuis diſcipulis dixit, *Jam vos mundi eſtis propter ſermonem, quem loquutus ſum vobis* Joh. 15. Satius igitur eſt hoc loco illud tantum urgere, nullam cœnæ Domini in verbis Pauli mentionem fieri.

Fol. 31. b. Oſtenſuris Niem. infirmitatem argumenti, quo Vega nititur ad ſententiæ ſuæ de orali corporis Chriſti manducatione in Euchariſtia, probationem, ex cap. 6. Joh. 55. petiti, ait lin. 19, & ſeqq. ipſos etiam adverſarios neceſſe habere fateri, in verbis Chriſti à Johanne deſcriptis, figuratos loquendi modos ſæpe reperiri, *primum, dum Chriſtus ſeipſum panem appellat, &c.* ad hæc ita notat Socinus. Chriſtus eo in loco nunquam ſimpliciter ſe panem nominat, ſed ſemper aliquid addit, unde figurata locutio agnoſci poſſit. Tantum ſemel dicit, panem, quem ipſe dabit eſſe carnem ſuam, quam dabit pro mundi vita; ubi videtur carnem ſuam ſimpliciter appellare panem. Veruntamen illa verba, *quem ego dabo*, ſatis indicant illum figurate loqui, immo ſequentibus præcedentibuſque juncta verbis ipſam figuram explicant.

Fol. 31, 32. Cum Niem. adduxiſſet verba Chriſti Joh. 6. 51. ad probandum, figuratos loquendi modos in Chriſti verbis à Johanne deſcriptis reperiri, ſubjicit fol. 32. à. lin. 1. *Quæro ex te, Sacerdos, an panis vivus, realis ex cœlo deſcenderit? Cogeris iſta verba volens nolens aliter exponere quam verba ſonant.* In Chriſti verbis eſt articulus redditus Polonice particula On *ille*, quæ hic omittitur, & tamen maximam vim habet. Nam certe panis ille vivus realiter & ſubſtantialiter de cœlo deſcendit. Chriſtus enim eſt revera panis ille vivus, ut hic ipſe affirmat. Chriſtum autem de cœlo deſcendiſſe nemo negabit, qui ipſius Chriſti verbis fidem habuerit. Jam non modo ex articulo illo, ſed etiam ex epitheto vivus, quamvis Chriſtus ipſe panis ille eſſe non diceretur, tamen ſatis conſtaret, hic de alio pane agi, quam frumentaceo, & proprie ac vulgo ſic vocato.

Fol. 36. à. penult. *Fideles in cœna à Chriſto debere paſci, ut eos ipſe, in ſacra illa cœna, Spiritu ſuo Sancto paſcat, & ſacro ſuo ſanguine potet.* Immo ſi quis digne ad cœnam illam accedere velit, in qua, ſine dubio, gratiæ Chriſto aguntur, de carne ſua pro nobis data & ſanguine fuſo, neceſſe eſſe beneficium iſtud ſentire, & conſequenter carne Chriſti jam paſtum, & ſanguine potum eſſe; nec id magis in ipſa cœna quam extra cœnam fieri à Chriſto, orandum eſt nobis.

Ib. b. 4. &c. *Hoc autem fiet* [*hoc eſt, ut Chriſtus fideles ſuos in cœna paſcat Spiritu ſuo Sancto, & ſanguine ſuo ſacro potet*] *cum illis per Spiritum ſuum Sanctum, per quem in illis habitat, in memoriam rediget, & fidem in ipſis excitabit & confirmabit, ut commemorantes paſſionem & mortem ejus, eo ſeſe ſolentur, quod Deus omnipotens ex miſericordia ſua filium ſuum dilectum atque unicum pro ipſis tradidit &c.* Et paullo poſt: *Atque hoc eſt, quod Chriſtus dignatus eſt dicere: Hoc facite in mei recordationem, aut quod D. Paulus ſcripſit: Quotieſcunque ederitis panem hunc, & calicem hunc biberitis () mortem Domini annunciabitis &c.* Ubi ad verba priora: *in memoriam illis rediget, &c,* ſic notat Socinus: Quæ hoc loco dicuntur, pleraque nullum fundamentum in verbo Dei habent: immo niſi dextre admodum accipiantur, cœnæ Domini finem & uſum plane pervertunt ac corrumpunt. Demonſtrant hoc ſatis duo illa teſtimonia, quæ hic poſtea citantur; præſertim vero poſterius. Neque enim juſſit Chriſtus ad recordationem, ſed ad commemorationem ſui cœnam celebrari. Id quod Paulus planiſſimum facit, inquiens, non quidem, mortem Domini vobis in memoriam revocatis, ſed, mortem Domini annunciatis ſeu prædicatis, & recte D. Czechovicius apud Lucam & Paulum verbum *ἀνάμνησιν* wſpominanie & przypominanie *commemorationem* reddidit, non autem pamiątke *recordationem*, ut auctor hic fecit.

Ib. 27. & ſeqq. *Cœna Domini non ſupervacanea, ſed utilis eſt &c. Videns enim Chriſtus infirmitatem noſtram, quod in hoc ſeculo ex parte tantum credamus, & primitias quaſdam Spiritus Sancti accipiamus, volens fidem noſtram confirmare, & infirmitati noſtræ ſuccurrere: ideo externum miniſterium in ſancta ſua Eccleſia inſtituere dignatus eſt, quod in vera diſpenſatione verbi ejus ſancti, & Sacramentorum verorum conſiſtit.* Hic dicendum erat, nam Chriſtus Dominus mortis violentæ, quam pro nobis ſubiit, commemorationem & prædicationem (id quod nobis ipſis; inutile eſſe nullo modo poteſt) in ſua Eccleſia ſolenni quodam ritu ad gloriam nominis ſui fieri voluit. Et ſane mirum eſt, auctorem, qui alibi in hoc ſcripto hoc ſatis agnoſcit, tamen hic ubi nominatim de fine & uſu cœnæ Domini agitur, id ne indicaſſe quidem, quamvis tam aperte in Sacris Literis expreſſum, & alia huc attuliſſe, quæ ut dictum eſt, nec Sacris Literis ſunt prodita, & finem atque uſum verum cœnæ Domini pervertere, facile poſſunt, eam potiſſimum ob cauſam, quod ea in cœna Domini quærantur, ab eaque ſaltem ex parte petantur, quæ omnino ad eam afferri debent, & id, quod teſtimonium grati animi noſtri eſt adverſus Dominum, ipſius Domini teſtificatio & obſignatio eſſe credatur beneficiorum ac promiſſorum, quæ nobis fecit.

Ib. 29. *Et primitias quaſdam Spiritus Sancti accipiamus &c.* Apparet, ſcriptorem ſenſiſſe, primitias Spiritus Sancti in Sacris Literis appellari initia quædam, & quaſi portiunculam Spiritus Sancti, quam omnes Chriſti fideles in hac vita conſequantur. Verum aliter res ſe habet, ut ipſum vocabulum primitiarum declarat, quod per tranſlationem metonymicam, rei alicujus potiores ac ſelectiores partes quaſdam ſignificat, eo quod primitiæ rerum Deo offerantur. Itaque in Sacris Literis, ubicumque primitiarum nomen metaphorice accipitur, aliquid excellens ſignificatur. Quamobrem cum Paulus ad Rom. 8. 23, ad quem locum ſine dubio auctor reſpexit, primitiarum ſpiritus mentionem fecit, tantum abeſt, ut ſpiritus paucitatem (ut ita dicam) primitiarum vocabulo ſignificare voluerit, ut potius ſpiritus

Digitized by Google

præſtantiores ac digniores quaſdam partes intellexerit, inquiens, non ſolum creaturam illam, id eſt novam creaturam, Chriſti nimirum fideles generatim, ſuſpirare ſub cruce, expectantes redemptionem ſui corporis; ſed hoc idem accidere ſibi etiam, tanto videlicet Chriſti Apoſtolo, aliiſque ſui ſimilibus, qui primitias ſpiritus habebant, id eſt ſingulari aliqua ratione præ Chriſtianis aliis, Spiritum Sanctum participaverant.

Fol. 37. à. 11. *Per quod [hoc eſt, dum id in Sacramentis videmus, quod in verbo Dei audimus &c.] non tantum fides noſtra confirmatur, verum etiam interior homo (cum quis Sacramento legitime & digne utitur) augetur.* Quantopere hoc à ſenſu Sacrarum Literarum diſtet, jam ſupra indicatum eſt. Nec, ſi poſthac in ſimiles ſententias inciderimus, quidquam amplius hac de re monere opus fuerit. Tantum illud addemus, verum quidem eſſe, quod hic dicitur, ſi quis digne Sacramento utatur ſeu veſcatur, eum, quod attinet ad interiorem hominem, in dies augeri; ſed non tamen ex ipſius Sacramenti vi aliqua, verum ex eo unde fit, ut digne eo utatur, quod etiam citra Sacramentum ullum, idem prorſus in ipſo efficeret. Neque unquam probabit auctor, id quod poſtea affirmat, Sacramenta eſſe media quædam fidelibus neceſſaria ad iſtud interioris hominis augmentum; cum Euchariſtia, de qua hic nominatim agitur, eatenus tantum ſit neceſſaria, quatenus à Chriſto inſtituta & præcepta eſt, non quidem ad augendam confirmandamve fidem noſtram, ſed ad beneficia ejus erga nos commemoranda & prædicanda, quemadmodum ex divinis teſtimoniis apertiſſimum eſt, & illi ſenſerunt, qui primi omnium hoc noſtro ſæculo hunc ſacrum ritum ſuæ integritati reſtituendum curarunt.

Fol. 49. b. 21. *Cum Antichriſtus creſcere ac vires ſumere cœpit, omnia hæc invertit, dum non tantum imperatoribus, ut ad pedes ipſius ſeſe proſternant, mandat, verum etiam eos pedibus conculcare auſus eſt.* Hiſtoria iſta de Alex. 3. pedibus Fridericum 3. conculcante, id eſt pede ejus cervicem calcante, hodie doctiſſimis hiſtoricis, iiſque Romano Pontifici minime faventibus, merito ex multis documentis, ſuſpectiſſima eſt.

Fol. 5, à. 8. *Cyprianus de jejunio & tentatione Chriſti: Etiam &c. Idem de duplici Martyrio: Atque hoc gravius &c.* Hæc duo Cypriani teſtimonia non ſunt certa, quia opus de jejunio & tentatione Chriſti, ſuſpectum eſt. De duplici vero martyrio, præter ſtylum, non eſſe Cypriani, indicat aperte, quod ibi Diocletiani & Maximiani fit mentio, ante quos Cyprianus ſub Valeriano martyrio eſt affectus, quanquam in eodem opere, alioquin erudito admodum atque eleganti, à Chriſti temporibus dicuntur tunc temporis fluxiſſe anni plus minus ducenti quadraginta, quod cum eo tempore quo Cyprianus floruit, conſentit. Itaque auctor ejus libelli Diocletianum Maximianumque quinquaginta ante circiter annis extitiſſe facit, quam revera extiterunt. Deinde etiamſi certa eſſent hæc Cypriani teſtimonia, ea tamen ad Rom. Pontifices de quibus paullo ante hic dictum eſt, quod per trecentos annos perpetuo pauperes & afflicti ſub cruce fuerunt, neutiquam accommodari poſſint. Immo hoc Romanorum Pontificum inſignem virtutem in veraque pietate conſtantiam oſtenderet, quando jam Paſtorum ſacerdotumque ordine degenerante, ipſi tamen vere pii eſſe perſeveraſſent.

Hominis Pontificii Argumenta pro ſua de Euchariſtia ſententia.

Quæſtio fuit ſive ſtatus quæſtionis:

QUidnam in cœna poſtquam benedixit porrigebat Apoſtolis Chriſtus, uterque noſtrum rationes ſuas probare debuit ex hiſtoria cœnæ, aut ſaltem alia ſcriptura quæ de Euchariſtia proprie ageret, ita ut ſcripturæ termini ſemper retinerentur.

Argumentum meum fuit ejuſmodi.

Quidquid porrigebat ſeu porrexit Apoſtolis Chriſtus, idem illos recepiſſe erat neceſſe. Ratio, à Chriſto enim porrigente non aliud neque plus accipitur, ſive id ore fiat, ſive fide, ſive utroque, quam quod ipſe porrigit, & è converſo; ita ut ſi plus acceperint Apoſtoli quam illis datum, hoc eſt, ut iſte vult, ſi panem porrectum ore, corpus autem non porrectum corde, hoc ipſum ei ſcriptura de Euchariſtia probandum ſit omnino.

Reſponſio.

Apparet, diſputationem cum homine Calviniano (ut vocant) fuiſſe; & porro contra illum argumentum eſſe. Contendunt enim Calviniani, in cœna Domini ab infidelibus panem tantum ſumi, & vinum, à fidelibus vero non panem tantum & vinum, ſed corpus quoque ipſum, & ſanguinem Chriſti; illa quidem ore, hæc vero corde per fidem. Hæc ſententia falſa eſt. Nec enim ullo modo in ipſa cœna Domini corpus & ſanguis Chriſti ſumitur, ſive a fidelibus, ſive ab infidelibus, ſive ore, ſive corde. Sed perpetuo extra ipſam Domini cœnam comeditur ſpirituali ratione à fidelibus Chriſti corpus, & ſanguis bibitur. Quod vero præterea in ipſa cœna ſumitur, nihil aliud eſt, quam panis, & vinum; quorum ille frangitur, hoc in poculum infunditur in commemorationem corporis Chriſti pro nobis fracti, & ſanguinis fuſi; ille comeditur, hoc bibitur, publice conteſtandi gratia, nos Chriſti corpore, & ſanguine, quatenus fractum illud, hic vero fuſus pro nobis fuit, in ſpem vitæ ſempiternæ ali ac ſuſtentari. Nihil igitur eſt, cur ad propoſitum argumentum refellendum quidquam à nobis afferatur. Veruntamen, ut argumentanti nullam auctoritatem aut fidem adjungendam eſſe conſtet, ipſius argumenti vitia retegenda eſſe duximus.

Quæſtio eſt, *Quidnam in cœna, poſtquam benedixit, porrigebat Apoſtolis Chriſtus;* Argumentum vero de receptione concludere videtur. Eſtque ipſum argumentum confuſe adeo, ac perturbate expoſitum, ut vix, quid ſibi ejus auctor velit, intelligi queat. Ad hunc igitur modum erant verba argumenti conficienda: Neceſſe eſt, Apoſtolos in cœna Domini nihil recepiſſe, quod à Chriſto ipſis porrectum non fuerit, ſive id ore fuerit receptum, ſive corde, ſive utroque. Sed, ut iſte vult, Apoſtoli in cœna Domini, corde Chriſti corpus receperunt. Ergo Apoſtolis Chriſtus ſuum corpus porrexit. Itaque, quod pro ratione propoſitionis ſuæ attulit, argumenti propoſitio eſſe debuerat. Aſſumptio autem tanquam non plane evidens ſuo loco reticenda non erat, & integro ſyllogiſmo, non autem enthymemate utendum fuerat, in re præſertim tam gravi, & ubi veritas diligentiſſime inquiri debet. Immo vero, non erat aſſumptio cum concluſione, ut hic factum eſt, inepte commiſcenda. Ipſa poſtremo concluſio non alia eſſe debuerat, niſi, quam nos fecimus. Argumenti enim ſi qua vis eſt, ea contrariam ſententiam adverſarii ſententiæ prorſus concludit, Chriſtum videlicet Apoſtolis ſuum corpus porrexiſſe. Hoc ſiquidem ipſe negabat, & de hoc ipſo quæſtio erat. Atqui argumenti auctor in ſua concluſione nihil aliud facit, quam onus ſuam ſententiam probandi adverſario imponit. Nihil autem dicimus, quod perperam factum eſt ab argumenti auctore, qui ante argumentum, quid eo ſibi aut probandum aut improbandum ſumpſiſſet, non explicaverit. Ut divinandum ſit nobis, ſi de ipſius argumenti veritate judicare velimus. Præterea, ut aliquid pro Calvinianis reſpondeamus, majorem propoſitionem negamus. Dicimus enim, potuiſſe recipi ab Apoſtolis id etiam, quod à Chriſto porrectum non fuerat. Si modo porrectionis

nomine

nomine manu corporis factam exhibirionem intelligamus. Quid enim vetat, quominus aliquid recipiatur, quod corporea manu non fuerit exhibitum, præſertim à Chriſto. Qui pleraque alia inviſibili ratione dare conſuevit? Aut quid vetat, quominus Chriſtus unum corporea manu, aliud vero ſpirituali exhibere potuerit? Quod ſi porrectionis nomine omnem, ſive corporea ſive ſpirituali manu, exhibitionem factam intelligit argumenti auctor, extra quæſtionem vagatur, & in æquivocationis fallaciam incidit. Neque enim negat adverſarius, aut negare vult, corpus à Chriſto ulla ratione fuiſſe porrectum, ſed, manu corporis id ab ipſo factum, negat, hocque illud eſt, quod in controverſia eſt poſitum; & de hac tantum porrectione quæſtio loquitur. Quare mirum videri debet, argumenti auctorem auſum fuiſſe dicere, nihil fide à Chriſto porrigente accipi poſſe, quod porrectum ab ipſo (manu videlicet corporis) non fuerit; cum certiſſimum potius, ſit, nihil fide à Chriſto porrigente accipi poſſe, quod manu corporis ab ipſo fuerit porrectum.

Argumentum de ſanguine.

Illud quod pro nobis effundi debet, aut debuit, ſanguis Chriſti fuit.

At Lucas poculum, ſeu mavis quod in poculo porrigebat Apoſtolis Chriſtus, pro nobis effundi ſive effuſum eſſe dixit.

Poculum igitur illud, ſeu mavis quod in poculo porrigebat Apoſtolis Chriſtus, ſanguis Chriſti fuit. Verba Lucæ ſunt cap. 22 τὸ ποτήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. *Quam lectionem Beza in omnibus Græcis ſe reperire fatetur, nec aliud quam Lucam de Grammatica accuſat.*

Reſponſio.

Minor propoſitio eſt falſa, cum apud Lucam diſerte dicatur, poculum, ſeu mavis quod in poculo porrigebat Apoſtolis Chriſtus, fuiſſe Novum Teſtamentum in Chriſti ſanguine. Certum eſt enim Novum Teſtamentum in Chriſti ſanguine minime pro nobis effundi ſive effuſum fuiſſe, & conſequenter fieri non poſſe, ut apud Lucam revera legatur, poculum, ſeu mavis quod in poculo porrigebat Apoſtolis Chriſtus, pro nobis effundi ſive effuſum fuiſſe, quidquid alioqui verba ipſa præ ſe ferant. Itaque confitendum omnino eſt, in verbis Chriſti apud Lucam ſolœciſmum eſſe, quales non pauci in Novo Teſtamento leguntur, & τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, non ad τὸ ποτήριον, ſed ad τῷ αἵματί μου, quod proxime antecedit, referendum eſſe; quamvis utriuſque nominis caſus non conveniant. Atque vix aliter exiſtimamus, eum locum à quoquam docto viro hactenus conſtanter acceptum fuiſſe. Sebaſtianus quidem Caſtellio in ſua interpretatione, aliquando Grammaticæ rationem ſecutus fuerat. Sed poſtea eum pœnituit, & in poſtrema operis caſtigatione ea verba τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον ad ſanguinem, ut alii recentiores interpretes, manifeſte retulit. Adde, quod alibi in ſcriptis Novi Teſtamenti manifeſte deprehenditur, ſimplicem articulum præpoſitivum, ut Græci Grammatici loquuntur, vim habere articuli poſtpoſitivi, cum adjuncto verbo ſubſtantivo; ut Apoc. 1. 5, καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς; ubi nemo non videt, idem prorſus valere ὁ μάρτυς, quod ὅς ἐστι μάρτυς. Quare & in iſto apud Lucam loco cenſendum omnino eſt, idem valere, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, quod ὃ ἐστι ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Sed fac Lucam dixiſſe, poculum, quod Chriſtus Apoſtolis porrigebat, pro nobis effundi ſive effuſum eſſe (quanquam in eo palam argumentator errat, quod Lucam ipſum id dicentem facit, quod Chriſtus apud Lucam dicit) certe perperam concepta eſt hæc minor argumenti propoſitio, & quatuor eſſe terminos argumentationis facit, ſeu duplicem medium terminum. Medius enim terminus in majore propoſitione eſt, *pro nobis effundi debet, aut debuit*; in minore vero *Lucas pro nobis effundi*, ſive, *effuſum eſſe, dixit*. Nam ſi dicat argumentator, ſe eodem tempore probationem ejus propoſitionis afferre voluiſſe, ſuaque verba perinde accipienda eſſe, ac ſi dixiſſet, at poculum ſeu mavis, quod in poculo porrigebat Apoſtolis Chriſtus, pro nobis effundi debet aut debuit, Lucas enim dicit, illud pro nobis effundi, ſive effuſum eſſe. Reſpondemus primum, non poſſe hac ratione argumenti vitium excuſari, in quo ipſius rei loco ejus probatio ponitur. Deinde negamus, iſtam eſſe bonam probationem; non modo quia non ſequitur ex eo, quod quippiam fiat, aut factum fuerit, id ipſum fieri debere aut debuiſſe, quod hoc loco levius eſt, verum etiam (quod eſt gravius) quia non eſt ſolida probatio, à dicto, quantumvis vero, ad rei, quam dictum præ ſe fert, veritatem. Infinitæ enim ſunt locutiones figuratæ, quæ aliud revera ſignificant, quam prima facie oſtendant. Quales nos in cœna ſua inſtituenda (unde hic principium petere argumentatorem liquet) uſurpatas à Chriſto fuiſſe contendimus. Sic enim uſus eſt perpetuus divinorum hominum loquendi in ejuſmodi rebus, quæ Sacramenta à Theologis appellantur. Cujus rei, quam contendimus, evidentiſſimum eſt argumentum, quod apud Lucam, & Paulum Chriſtus poculum, quod Apoſtolis porrigebat, Novum Teſtamentum eſſe dixit in ſuo ſanguine. Neque enim poculum illud revera Teſtamentum Novum erat in Chriſti ſanguine, etiamſi poculi nomine id, quod in poculo erat, intelligas (ubi tamen nihilominus figuratam omnino locutionem eſſe oporteret) ſed poculum erat, poculum revera, & id, quod in poculo erat, vel vinum, ut nos plane credimus vel certe, ut argumentator opinatur, ſanguis Chriſti erat revera; non autem Novum Teſtamentum in Chriſti ſanguine.

Quæ ſequuntur ex Socini cum aliis colloquentis ore raptim ſunt excepta. Quare ſi quid minus perſpicue dictum deprehendes, id feſtinationi eorum qui exceperunt imputabis. Omittere tamen ea viſum non eſt, quia ad negotium cœnæ Domini recte percipiendum non parvo videntur eſſe adjumento.

In Cœna Domini hæc quatuor conſideranda.

1. An ſit Chriſti præceptum.
2. Quale.
3. Quomodo celebrandum.
4. Quis ſit uſus.

De primo affirmatur, quod ſit univerſale & perpetuum Chriſti mandatum quia legitur Luc. 22. *Hoc facite in mei commemorationem.* Idque repetitur à Paulo 1 Cor. 11.

1. *Objectio.*

Vocabulum Græcum ποιεῖτε, eſt ambiguum; incertum igitur eſt, an ſit imperandi modi, an indicandi.

1. *Reſponſio.*

Non poteſt hoc loco accipi in modo indicandi. Nam alioquin ſequeretur, cœnam Domini poſſe celebrari abſque fractione, quod falſum eſt. Tunc autem non Apoſtoli, ſed Chriſtus panem frangebat. Deinde additur: *in mei commemorationem.* Unde apparet, verbum ποιεῖτε, imperandi modo uſurpari, & futurum quiddam præcipi. Nam commemoratio non eſt rei præſentis vel futuræ, ſed præteritæ.

2. *Objectio.*

At hoc ſolis Apoſtolis dictum fuit: Ergo non Eccleſiæ.

Reſponſio.

Apoſtoli tunc temporis figuram referebant totius Chriſti Eccleſiæ. Nam Paulus Eccleſiæ Corinthiorum illud idem præcepit. Et commemoratio corporis vel mortis Chriſti ad omnes pertinet, quæ eſt cauſa finalis cœnæ Dominicæ. Ergo etiam ipſa cœna. *Quidam* Ergo etiam baptiſmus ad omnes pertinet: quia publica nominis Chriſti profeſſio ad omnes pertinet. *Reſp.* Sed jam nos agimus de iis, qui ſunt Chriſti nomen profeſſi. Et aliam rationem eſſe poſſe dicimus, qua quis Chriſti nomen publice profiteatur. Præterea expreſſi ſunt ii, ad quos baptiſmus pertinet, quos ſcilicet Apoſtoli docuiſſent. Hic vero nemo excluditur.

3. *Objectio.*

Religio Chriſtiana caret rebus externis. Ergo neque cœna Dominica pertinet ad illam.

Reſponſio.

Caret rebus externis, quas Deus ipſe & Chriſtus expreſſe non præcepit. Poteſt autem indefinite dici de Chriſti religione, quod rebus externis & ceremoniis careat: quia pauciſſimis eſt alligata.

4. *Objectio.*

Per externa homines facile adducuntur in idololatriam. Ergo ſinenda, &c.

Reſponſio.

Deus ita vult excœcare hominum improborum mentes, ut quia reſipiſcere nolunt, hac ratione occaſionem interitus ſui habeant.

5. *Objectio.*

Cœna Dominica ſimilis eſt cerimoniæ lotionis pedum: quia eadem hora, fere utraque fuit inſtituta. At lotio pedum myſtica eſt. Ergo etiam cœna Dominica.

Reſponſio.

Signa ſunt evidentia, quæ indicant lotionem pedum eſſe myſticum aliquid, quæ non inveniuntur in cœna Domini. Nam Johannis 13. 17, dicitur beatos fore Apoſtolos, ſi alius alii pedes lavet: quod de ſola lotione pedum falſum eſt, & de cœna Domini nulla ratione affirmari poteſt: illum ſcilicet beatum eſſe, qui cœna Domini fruatur.

6. *Objectio.*

Nuſquam legitur in Actis Apoſtolorum, cœnam Dominicam celebratam fuiſſe, cum tamen baptiſmi celebrati, qui mandatus non fuit, ſæpiſſime fiat mentio.

Reſponſio.

Nuſquam mentionem fieri cœnæ Dominicæ celebratæ, falſum eſt. Fit enim mentio Act. 20. *In una* (hoc eſt) *prima Sabbathorum, cum conveniſſet diſcipuli ad frangendum panem &c.* Non enim credibile eſt diſcipulos ideo conveniſſe, ut cibum vulgari modo ſumerent. Et de hac re accipiendus eſt etiam locus Act. 2. ſub finem ℣ſ. 42. Nam agitur ibi de rebus ad religionem pertinentibus. Non fieri autem crebram ejus mentionem, ut baptiſmi, propterea accidit, quod non tam neceſſe erat hoc deſcribere, quam illud: nec occaſio ſeſe offerebat, quod poſtea ex altera re, quæ in hac quæſtione agitanda eſt, conſpicietur.

7. *Objectio.*

1 Cor. 11. Quotieſcumque bibitis, in mei commemorationem hoc facite. Ergo una cum vulgari uſu ciborum & potus, poteſt cœna Domini celebrari.

Reſponſio.

Paulus ibi agit de certo modo bibitionis, cujus ſcilicet ſuperius ibidem mentionem fecerat: nam ſtatim etiam addit: *Quotieſcunque ex hoc calice biberitis &c.*

8. *Objectio.*

Panis quem frangimus, eſt communicatio corporis Chriſti 1 Cor. 10. Ergo cœna Domini nihil aliud eſt, quam congregatio fidelium, qui ſunt corpus Chriſti, ad colendum Deum, & ſunt in communione congregati, quando Deo ſerviunt.

Reſponſio.

Verba illa: ſunt communicatio corporis Chriſti, ut infra dicetur, idem valent, quod, per panis fractionem nos profitemur & adumbramus, nos communionem habere, & participes factos eſſe corporis & ſanguinis Chriſti.

De ſecundo. Quale ſit Chriſti præceptum.

Eſt tale Chriſti præceptum, quod non habet ſemper ſui occaſionem, vel certum tempus ſui celebrandi, ut alia Chriſti præcepta. Duplicia enim ſunt Chriſti præcepta. Negantia & affirmantia. Negantia ſemper ubique & abſolute obligant. Affirmantia autem ſunt duplicis generis. Unum eſt, quod habet ſui ipſius occaſionem, id eſt, in quibus occaſio ſeſe offert illud faciendi, quod præceptum continet. Alia ſunt, quæ non habent iſtam occaſionem, certam inquam & indubitatam. Quæ habent occaſionem, ſemper obligant, cum illa occaſio evenerit, modo præceptum illud bene intelligatur. Quæ vero non habent ejuſmodi occaſionem, non habent etiam ullum certum tempus quo obligent. Inter iſta, quæ non habent iſtam occaſionem, videtur eſſe cœna Domini, quia non apparet aliqua ratione certa & indubitata, quando ſit occaſio eam celebrandi: Quapropter etiam præceptum ejus celebrandæ non poteſt ullum certum tempus habere, quo obliget, & interim tamen nulla ratione negari poteſt, quin obliget: ita ut Eccleſia teneatur cœnam Domini celebrare. Quod igitur attinet ad tempus, videtur hoc in arbitrio repoſitum eſſe Eccleſiæ, prout illa viderit expedire ad commemorationem Chriſti mortis faciendam, & publice Chriſto gratias ſolenni & publica ratione agendas.

De tertio. Quomodo ſit cœna Domini celebranda.

Neceſſarium eſt ad hanc ceremoniam panem frangi, & vinum infundi, & diſcipulos participare de pane & vino. Cauſam hujus ceremoniæ exponi, & Chriſto gratias agi, nec prius diſcedendum, quam hoc fiat.

Fieri poteſt poſt cœnam. Nam illud: *Nonne domos habetis ad edendum?* Non docet alibi fieri non poſſe, quam in Eccleſia. Sedendo vel ſtando poteſt celebrari. Geniculari eſt idololatricum. Capite tecto poteſt celebrari, aperiendum eſt autem propter alios, niſi videamus, hoc etiam vergere ad idololatriam. Satis eſt caput aperiri, dum Chriſto gratiæ aguntur. Ingemiſcere ſublatis in cœlum oculis eſt idololatriæ ſpecies: ſi tamen ex animo probo & candido proficiſcatur, laudem meretur. Abſtemii aquam bibant. Menſa ſit, ſternatur. Hoſtia etiam, quam oblatam vocant, eſſe poteſt; quia panis eſt, & frangi poteſt.

De Quarto. Quis ſit finis & uſus cœnæ Dominicæ.

I. Annunciatio, hoc eſt, publica & ſolennis commemoratio mortis Chriſti 1 Cor. 10. 16. Panis, quem frangimus, eſt communicatio corporis Chriſti, hoc eſt, illi qui panem frangunt & comedunt, profitentur, ſe eſſe illorum participes, quæ ut haberent, Chriſtus mortuus eſt: vel, illius beneficii, quod ex tradita pro nobis carne, vel fuſo pro nobis ſanguine manavit. Quomodo paullo inferius dicitur, Iſraëlitas participes fuiſſe altaris, hoc eſt, illos, qui ſimul de victimis comedebant, profeſſos fuiſſe, ſe pertinere ad iſtum cultum, & omnia quæ in eo promittebantur. Res enim ſæpe non pro re ipſa, ſed pro profeſſione rei ponitur, ut Gal. 3. 27. *Quicunque baptizati eſtis Chriſtum induiſtis*, hoc eſt, profeſſi eſtis, vos Chriſtum induiſſe. Locum

autem

Digitized by Google

autem hunc de profeſſione accipiendum eſſe, duplici modo evincitur. 1. Quia non omnes, qui vel rituſſime baptizati ſunt, Chriſtum induerunt; aut id quod majus eſt, induti ſunt Chriſto. 2. Quia Paulus non opus habuit ad propoſitum ſuum probare, eos juſtos fuiſſe, ſed ſatis erat probaſſe, eos Chriſtum profeſſos eſſe. Probat enim eos injuria à Chriſto deficere. Vide à ℣. 20, uſque ad finem. Sic etiam Rom 6. *Conſepulti ſumus cum Chriſto per baptiſmum*: quod idem etiam dicitur ad Colol. 2. 12.

De uno pane participamus. Eſt Synecdoche partis, ut etiam per fractionem panis ſolam cœna Dominica intelligitur Act. 2. & 20.

II. Adumbratio eſt cœna Dominica ejus quod profitemur, communionis ſcilicet corporis & ſanguinis Chriſti: dum ita unanimiter conteſtamur, nos eſſe Chriſti populum, & ſanguine ejus ita copulatos.

Poculum benedictionis, hoc eſt quod cum gratiarum actione ſumimus 1 Cor. 10 16.

Ὃ εὐλογοῦμεν, hoc eſt, quod poculum pro re ſancta habemus, & ſacro uſui deſtinavimus.

Hoc eſt corpus meum; hoc eſt, ita agetur cum corpore meo & ſanguine, quemadmodum jam agetur cum hoc pane & vino.

Corpus quod frangitur 1 Cor. 11. Quia eſt quædam ſimilitudo inter corpus & panem, inter ſanguinem item & vinum, & in uno, quod recte & proprie dicitur de re adumbrante, minus proprie dicitur de re adumbrata. In altero vero quod proprie dicitur de re adumbrata, minus proprie de re adumbrante. Quatenus enim attinet ad corpus & ad panem, de pane quidem, qui eſt res adumbrans, proprie dicitur quod frangatur, ſed de corpore, quod eſt res adumbrata, minus proprie id dicitur. At ex altera parte, reſpectu vini & ſanguinis, proprie dicitur, quod attinet ad ſanguinem, qui eſt res adumbrata, eum fundi. At quod attinet ad vinum, quod eſt res adumbrans, minus proprie dicitur quod fundatur, cum revera non fundatur, ſed infundatur. Quemadmodum ex altera parte, corpus non revera frangitur, corpus inquam Chriſti fractum non fuit, ſed tamen contuſum & flagellatum, & clavis atque lancea transfixum.

Uſus eſt autem potiſſimum hac, & non alia ceremonia Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & eadem uti nos voluit: quia animæ noſtræ morte Chriſti, quam eſu panis & bibitione vini commemoramus, ita alantur, quemadmodum corpora noſtra cibo & potu aluntur. Huc pertinent verba Chriſti Joh. 6. 55.

Abuſus autem cœnæ Dominicæ eſt, credere, illam nobis aliquid conferre beneficii, vel gratiam Dei: vel nos ejuſdem certiores facere. Nam quod ad externa attinet, quæ nos confirmare poſſunt in veritate divina, nulla ſunt alia, quam aqua, hoc eſt, innocentia: ſanguis, hoc eſt, mors truculenta: & Spiritus, hoc eſt, miracula Jeſu Chriſti, Apoſtolorum, & aliorum credentium. Quod ad interna attinet, nihil aliud nos in gratia divina confirmare poteſt, quam Spiritus Dei.

Quicquid fit in Eccleſia, fit ad colendum & laudandum Deum & Chriſtum Dominum noſtrum. Itaque graviter peccant, qui hanc ceremoniam ſpernunt, propterea potiſſimum, quod audiant, ſe nihil ibi beneficii accipere. Nam Chriſto honorem debitum non tribuunt. Cujus tamen potior eſt habenda ratio, quam alius rei, quæ vel ad proximi noſtri, vel etiam noſtri ipſorum commodum carnale, vel etiam ſpirituale pertinet. Pluris faciendus eſt Chriſti honor, quam aliud bonum opus.

Ad cœnam Domini non accedant, qui peccato aliquo ſunt illaqueati, quod eos à vita æterna arcere poſſit. Et ſi ipſi hoc non faciunt, debet eos Eccleſia arcere. Quia ſolis Chriſtianis hoc eſt mandatum. Hactenus de cœna Domini.

Themata de Officio Chriſti.

I.

AD plenam & ſolidam Chriſtianæ religionis cognitionem plurimum confert, ſi recte intelligatur, quid de Jeſu Chriſti natura ſeu eſſentia ſentiendum ſit, plus vero ſi probe cognoſcatur, quid ſit ſtatuendum de ejus officio: quandoquidem in eo Chriſti potiſſimum cognitio conſiſtit, ſine qua vitam æternam conſequi non poſſumus.

II.

Jeſu Chriſti itaque officium dupliciter conſideratur, nimirum, & quatenus eo functus fuit mortalis adhuc in terris exiſtens; & quatenus eodem, dum in cœlis immortalis vivit, perfungitur, & durante ſeculo hoc perpetuo functurus eſt.

III.

Id vero, quo functus fuit in mundo, eſt Propheticum; quo fungitur in cœlo, Regium, & Sacerdotale.

IV.

Et Propheta quidem ac Rex appellatur paſſim in Sacris Literis: Sacerdos autem diſerte dicitur in locis non paucis Epiſtolæ ad Hebræos, quæ Epiſtola cur auctoritatem habere non debeat in controverſis quæſtionibus diſcutiendis, nullam ſatis firmam afferri poſſe rationem exiſtimamus.

V.

Jam Propheticum Chriſti munus in eo conſiſtit, quod Dei Patris voluntatem perfecte nobis cum revelaverit, cum etiam confirmaverit.

VI.

Quæ Patris voluntas continetur in Novo Fœdere, quod Chriſtus cum hominibus pepigit: unde etiam Novi Fœderis Mediator appellatur.

VII.

Sed Novum hoc Fœdus, à Vetere illo per Moſen patefacto, multum differt: idque tum ſui ipſius ratione, tum etiam ratione eorum, cum quibus ſancitum eſt.

VIII.

Et ratione quidem eorum, cum quibus ſancitum eſt, differt in eo, quod non tantum ad Judaicum populum, ſed ad omnes gentes pertineat.

IX.

Ratione autem ſui ipſius, tum quoad præcepta, tum quoad promiſſa.

X.

Quoad præcepta; quod Veteris Fœderis mandata quædam excludat, & tollat; quædam multo perfectiora reddat; adeo ut etiam peculiariter addat, quorum in Moſis lege nulla eſt facta mentio, tantum abeſt, ut utraque pars conſentire poſſit.

XI.

Excludit autem præcepta ceremonialia, & (ut vocant judiciaria: hac ratione, ut eis nec ipſi Judæi amplius teneantur. Moralia vero perficit, nempe ea præſtantioribus præceptis illuſtrando, quod nos perfectiora reddidiſſe intelligi volumus; & mandata quædam peculiariter præſcribit, quod addidiſſe.

XII.

Cum enim ceremoniæ legales maxima ex parte futurorum eſſent umbræ, id referente Apoſtolo; ſequitur, earum nullum jam eſſe poſſe uſum, quod nimirum jam corpus ipſum, nempe Chriſtus advenerit.

XIII.

Nec judiciaria (prout vocantur) locum hic habere poſſunt; cum ea Reſpub. ſit ſublata, pro qua illa à

Moſe erant inſtituta. Neque nunc Dei popolus, ut eſt populus Dei, ullam terreſtrem Rempub. à Deo ſibi habet traditam atque conceſſam, in qua hujuſmopi leges vigere debeant, aut poſſint, quemadmodum ſub Moſe fiebat. Quo etiam (præter alias maximi ponderis rationes) & hoc accedit, quod Lex Judiciaria à Moſe tradita non conveniat cum natura Novi Fœderis, & tempore Euangelii, quod eſt gratiæ & clementiæ: illa vero lata fuerat pro eo, quod erat iræ ac ſeveritatis.

XIV.

Ex quo etiam efficitur, magiſtratum Chriſtianum ejuſmodi legibus & judiciis uti debere, quæ cum natura Novi Fœderis, & lege perfectæ charitatis à Chriſto præſcriptæ conſentiant, & a rigida illa Moſaica ſeveritate quam longiſſime abſint, uſque adeo, ut etiam homines maleficos membris ne mutilet, vel ſaltem neci ulla ratione dedat.

XV.

Quod autem moralia Moſis præcepta in Novo Fœdere perfectiora ſint reddita, id liquido apparet ex capite quinto, ſexto, & ſeptimo Matthæi, ubi non tam falſas Phariſæorum & ſcribarum interpretationes legis rejici, quam ipſam legem reformari cenſemus.

XVI.

Neque doctrinas, prædictis locis à Chriſto traditas, ad ipſos tantum Apoſtolos, & verbi Dei miniſtros pertinere, cum quibuſdam exiſtimamus: ſed ad omnes, qnicunque religionem Chriſtianam profitentur, ſpectare, conſtanter aſſerimus.

XVII.

Reformat igitur Chriſtus ibidem in primis ipſam homicidii legem latam, ſcilicet illud addendo, ne iraſcendum quidem eſſe fratri immerito. Pœnam enim eum, qui ſecus fecerit, homicidii incurrere: talia vero à Moſe tradita non eſſe.

XVIII.

Illuſtrat ſecundo & illam legem non committendi adulterii, ea ratione, eum, qui alienam uxorem, deſiderio ipſius potiendæ, conſpexerit, jam in animo adulterium commiſiſſe: qualia apud Moſem neminem uſquam legiſſe, in plano eſt.

XIX.

Legem etiam tertio de divortio arctioribus includit terminis: unicam tantummodo repudiandæ uxoris cauſam faciens reliquam, nempe adulterium: & alibi addens, eum, qui uxorem dimittat, extra fornicationis cauſam, & aliam ducat, omnino mœchari.

XX.

Unde non minus evidenter, quam neceſſario conſequitur, tum πολυγαμίαν, tum etiam διγαμίαν ſub Novo Fœdere plane eſſe illicitam, cum tamen ſub Moſe eſſet permiſſa.

XXI.

Tum etiam legi de jurejurando (ut eam quarto loco ponamus) Chriſtus perfectiorem multo attribuit naturam, tollendo non tantum perjuria, quæ ſola à Moſe prohibita erant, ſed etiam quævis juramenta, voluntaria, licet alioqui veriſſima, reſecando.

XXII.

De vindicta vero (ut hanc quinto) legem plane abrogat, ita, ut ne magiſtratus quidem ope, injurias nobis illatas vindicare permittat.

XXIII.

Legem autem (ut hanc ultimo) de charitate ita extendit, ut etiam inimicum, quem lex odiſſe concedebat, amari à nobis velit, & omni beneficiorum genere affici.

XXIV.

Ex quo conſequitur, homini Chriſtiano, ſive magiſtratum gerat, ſive vitam privatam agat, non licere hoſtis interficiendi cauſa arma vel ſtringere vel belligerare, ſive bellum ſuſcipiat offenſivum, (ut vulgo dicitur) ſive defenſivum.

XXV.

Eo maxime, quod nobis Chriſtianis, qui populus Dei, non haberi, ſed eſſe volumus, nulla terreſtris hæreditas eſt promiſſa vel aſſignata, ut olim Iſraëlitico populo, quam armis vel capiamus, vel captam ab hoſtium impetu defendamus.

XXVI.

Quinetiam, ſi modo victus conveniens & amictus nobis ſuppetat, terrenarum poſſeſſionum acquirendarum, vel etiam mordicus retinendarum ſtudium eſt nobis prohibitum: immo, omnibus terrenis rebus ſpretis, cœlum cœleſteſque theſauros quærendos eſſe, eoque omnia & ſtudia, & conatus, & conſilia conferenda, annunciatum & demandatum.

XXVII.

Præterea extat generale Dei mandatum, idque antiquiſſimum, de humano ſanguine non fundendo, quod ſub Moſe partim per ſpecialia mandata, partim etiam per ipſam totius religionis Judaicæ ἀναλογίαν reſtringebatur: hic autem ſub Novo Fœdere neque per ullum ſpeciale mandatum reſtringitur, nec per univerſam Chriſtianæ religionis ἀναλογίαν reſtringi poteſt.

XXVIII.

Ut autem de iis præceptis jam agere incipiamus, quæ in Novo Fœdere peculiariter ſunt tradita, abſque reſpectu Moſaicæ Legis, ea duplicia eſſe cenſemus, partim bonos mores, partim externas ceremonias concernentia.

XXIX.

Quæ ad mores pertinent, ſunt, ſeipſum abnegare, crucem ſuam tollere, Chriſtum imitari.

XXX.

Ceremoniale unicum eſt, ſacra nimirum cœna, quæ à Chriſto eſt inſtituta in commemorationem mortis ſuæ, id eſt, ut ipſum etiam Chriſtum ſolenni laude celebremus, atque pro auguſto illo beneficio, & ineffabili ejus amore, quod corpus ſuum noſtra cauſa contundendum, & ſanguinem effundendum tradiderit, gratias ipſi religioſe agamus.

XXXI.

Atque hanc potiſſimam ac præcipuam cauſam eſſe cenſemus, propter quam hæc ſacra ceremonia eſt inſtituta, ad quam tanquam ſecundarium & accidentarium hoc accedit, quod nimirum hac ratione eundem panem frangendo & comedendo, & ex eodem poculo bibendo, conjunctionem & unitatem in Jeſu Chriſto noſtram profitemur ac conteſtamur.

XXXII.

Hiſce paucis exponere voluimus, quantopere Novum Fœdus differat à Vetere ratione præceptorum, tum quantopere hoc ab illo hac in parte ſuperetur. Nunc jam idem fieri oſtenſuri ratione promiſſorum.

XXXIII.

Dicimus igitur Novum Fœdus apertiſſimam vitæ æternæ promiſſionem nobis attuliſſe; præterea promiſſum remiſſionis omnium peccatorum, quatenus hoc à vitæ æternæ promiſſione ſeu conſecutione, per viam intellectus, ut dicitur, diſtingui poteſt; denique promiſſum, omnibus fidelibus conſequendum, Spiritus Sancti. Quibus omnibus cum Vetus illud Fœdus careat & caruerit, & terrenam feliciratem propoſuerit, facile eſt Novi Fœderis præſtantiam hac in parte cognoſcere.

XXXIV.

Hactenus egimus de Prophetico Chriſti munere, quatenus Patris voluntatem perfecte nobis revelavit: Nunc exponemus, quid de eodem ejuſdem munere ſtatuamus, quatenus patefactam nobis Patris voluntatem confirmavit.

XXXV.

Itaque cenſemus, Chriſtum confirmaſſe nobis Dei voluntatem, quam patefecit, inſigni ac perfecta vitæ innocentia ac ſanctitate, tum innumerabilibus ac ſtupendis miraculis atque prodigiis, tandem morte cruenta, quam juſſu & voluntate Patris ſubiit.

Et

XXXVI.

Et morte quidem cruenta ita hoc præſtitit: Primo, quod ipſa mors ejus manifeſte nos certoa reddat de ingenti & admirabili Patris erga nos amore: unde etiam certi ſumus nos conſequuturos, quicquid in N. Fœdere promiſſum eſt; (quaprupter eriam ſanguis Chriſti dictus eſt ſanguis Novi Fœderis, & ipſe Chriſtus fidelis teſtis & verax eſt appellatus) ſecundo, quod per reſurrectionem Chriſti, quæ abſque prævia morte exiſtere non poterat, certi ſumus redditi de reſurrectione noſtra, & vitæ æternæ adeptione, ſi Chriſto obedientes fuerimus.

XXXVII.

Reſurrectin autem Chriſti de ſalute noſtra eertos nos reddit dupliciter: primum, quia in ipſo exemplum habemus, quod ii, qui Deo confidunt, ex atrociſſima morte ſint liberandi. Poſtea, quia omnem poteſtatem in cœlo & in terra à reſurrectione ipſe Chriſtus conſequutus eſt, & auctoritatem nos etiam à morte vindicandi. Unde perſuaſi ſumus, quod pro eo in nos amore, quem, ſanguine ſuo pro nobis omnibus effuſo, conteſtatus eſt, certo certius vitam æternam, quam promiſit, reipſa nobis ſuo tempore ſit largiturus. Et ita hac ratione fides & ſpes noſtra perpetuo alitur atque fovetur.

XXXVIII.

Hanc igirur veriſſimam Chriſti mortis cauſam eſſe credimus. Non, quemadmodum plerique ſentiunt, ut juſtitiæ divinæ pro peccatis noſtris ſatiſfaceret, vel Deum ex irato & ſevero judice propitium nobis clementemque Patrem redderet; aut, ut quidam ſomniant, ut per mortem gentilium Rex evaderet, quippe abſque hac Judæorum tantum Rex futurus. Nam ne Judæorum quidem Rex reipſa exiſtere potuiſſet, niſi per mortem & ſanguinis fuſionem cœleſte ſolium adeptus fuiſſet: neque enim mundanum aut terreſtre, ſed ſpirituale & cœleſte ejus regnum erat futurum.

XXXIX.

Redemit quidem nos Chriſtus ſanguine ſuo, at non irato Patri pretium ſtatuens, ſed potius ingentem clementiſſimi Patris amorem nobis obſignando, à peccatis & ab omni injuſtitia, ab ipſa denique morte liberans. Quare, cum de redemptione noſtra per Chriſti ſanguinem agit ſcriptura, non proprie, ſed metaphorice eam loqui ſtatuimus.

XL.

Quateuus autem à peccati ſervitute per Chriſti ſanguinem liberati ſumus, jam reipſa eam redemptionem ſumus conſecuti; quatenus vero à morte vindicabimur, redemptionis hujus effectum firma ſpe adhuc expectamus.

XLI.

Cæterum iſthæc divinæ voluntatis per Chriſtum patefactio & confirmatio parit in nobis vivam fidem ob quam juſtificamur, id eſt, à peccatorum noſtrorum reatu abſolvimur. Abſque hac fide autem nemo vel juſtificationem conſequitur, vel etiam Novi Fœderis reipſa particeps eſſe poteſt; ubi qui contra ſentiunt, hi carnali propagationi hac in parte non parum tribuere videntur.

XLII.

Fides autem hæc nihil aliud eſt, quam ſub ſpe conſequendæ vitæ æternæ Chriſti mandatis obtemperare: & hoc intelligi exiſtimamus, quandocunque iis in Sacris Literis ſalus promittitur, qui credunt Jeſum eſſe Chriſtum.

XLIII.

Juſtificationis autem unica ſemper eſt, & fuit ſemper ratio, nimirum per fidem. Nam ex operibus ea nemini contigit, vel contingere poteſt. Si quid tamen de juſtificatione ex operibus in Sacra Scriptura legitur, quæ alicui contigerit, vel contingere debeat, ea recte explicata, eadem erit cum juſtificatione fidei, & aliter tum opera erunt conſideranda, quam dum fidei opponuntur.

XLIV.

Sed jam tempus eſt, ut eriam de reglo Chriſti munere ſententiam noſtram proferamus.

XLV.

Hoc autem in eo conſiſtere dicimus, quod à mortuis excitatus ſedeat ad dexteram throni majeſtatis in excelſis, obtinens omnem poteſtatem in cœlo & in terra, & omne imperium in omnes & ſpiritus & homines, & vim ſibi omnia ſubjiciendi habens; & præterea quod ipſa etiam corda noſtra norit, in omnibus calamitatibus nobis ſubvenire, ab omnibus malis nos aſſerere, & ab ipſa denique morte nos liberare poſſit.

XLVI.

Hine neceſſario conſequitur, quod Chriſtum religioſo cultu, tanquam Regem & Servatorem noſtrum, adorare teneamur, & in quibuſcumque neceſſitatibus noſtris ad ejus auxilium confugere, opemque ipſius, precibua noitris nominatim ad ipſum directis, implorare jure poſſimus.

XLVII.

Denique quod ad munus Chriſti ſacerdntale attinet; id quidem non reipſa, ſed tamen per viam intellectus à regio ipſius munere diſtinguimus.

XLVIII.

Nam quemadmodum dum Regem ſpiritualem & cœleſtem Chriſtum eſſe novimus, ejus admirandam & infiniiam in nobis ſervandis contemplamur poteſtatem: ira dum Pontificem eſſe ſeu Sacerdotem intelligimus, (quod tamen figurate accipitur) ſollicitam curam, quam noſtri gerat, ob oculos nobis ponimus, & hac ratione incredibilem animi conſolationem percipimus. Cernimus enim, quod non tantum poſſit, ſed etiam velit nobis perpetuo opitulari.

XLIX.

Rejicimus autem eorum opinionem, qui, proprie loqnendo Chriſtum pro nobis interpellare, & veris precibus à Patre nobis aliquid impetrare autumant.

L.

Cæterum Sacerdos ſive Pontifex Chriſtus reipſa non extitit, antequam ſublimior cœlis factus vultui Dei pro nobis apparere cœpit.

LI.

Unde etiam ſtatuimus, ſacrificium ejus expiatorium non fuiſſe in cruce perfectum, ſed in cœlis etiamnum perfici ac peragi, ubi Chriſtus exiſtens perpetuo nos à peccatis noſtris mundat, nimirum per verbum & ſpiritum ſuum ab ipſis peccatis nos retrahens, & ab omnibus malis, quatenus veræ ſunt peccatorum pœnæ, ſuos defendens.

LII.

Hæc voluimus in præſentia de Jeſu Chriſti officio diſputanda proponere, ut hujus quæſtionis veritas quam diligentiſſime indagetur; quippe, quod hic, noſtra quidem ſententia, longe erretur pernicioſius, quam ſi quis circa quæſtionem de Chriſti natura in errore verſetur.

Diſcur-

Diſcurſus Brevis de ratione ſalutis noſtræ, ex F. S. ſermonibus exceptus & concinnatus.

DEus ad oſtendendam ſuam gloriam, quam non poteſt non curare & quærere, decreverat, hominem, natura mortalem & miſerum, ſuæ naturæ participem facere, & ad vitam immortalem transferre. Et quoniam ipſius admirabilis illa oroprietas, à qua nunquam recedere poteſt, quæ juſtitia appellatur, & in æquitate ac rectitudine, quæ omne in ſe decorum complectitur, conſiſtit, poſtulabat, ne quiſquam in illam ſedem immortalitatis, quæ eadem ſedes eſt omnis puritatis & ſanctitatis, ingrederetur, & perpetuam cum Deo, qui ipſiſſima puritas & ſanctitas eſt, conjunctionem haberet, qui non & ipſe ab omni impuritate recederet, omneſque terrenas cupiditates abjiceret; decrevit, ut non niſi ii ad vitam æternam aſpirare poſſent, qui pie, & juſte, & ſancte viverent. Poterat autem talem hominem creare, qui ſancte tantum vivere, nec aliter facere poſſet, ſed ut majorem haberet campum poteutiæ & ſapientiæ ſuæ exerendæ, conſtituit creare talem hominem, qui poſſet etiam ſecus facere, quique inſitas ſibi haberet non leves quaſdam affectiones, quæ ipſum ad vitam & mores cum tanta ſanctitate minus convenientes perpetuo ſollicitatent. Unde potentia & ſapientia ejus talis apparuit, quod, ut nulla vi adactus homo ſponte ſibi pareret, effecerit, & viam ad efficiendam rem tam admirandam invenire noverit. Quia vero homini hoc libero arbitrio dato, facile futurum erat ut multi impie viverent; & ita, cum naturale odium ſit vitii cum virtute, omnino magnis probi ab improbis vexarentur injuriis, ipſa inquam rei natura ita ferente, non modo Deus noluit naturam iſtam tollere, ſed etiam eam ſuo ſtabilivit decreto, ut per multas calamitates, quicumque vellet ſalvari, tenderet ad regnum cœleſte, ut inde etiam tanto major ejus ſapientia & potentia eluceret. Potentia quidem, ſi ſuos ab inſidiis & inſultibus hoſtium tueretur, & omnes impetus Diaboli, contra eorum felicitatem ſumma vi nitentis, ab eia averteret. Sapientia vero, quia talem viam eos ſalvandi elegiſſet, qua & ipſe videre poſſet, qui ſe ex animo colerent, atque in fide ſibi data conſtantes ad finem futuri eſſent; & nos ipſi etiam agnoſceremus, an conſtanter Deo ſerviamus, & an revera, juſtitiæ & ſanctitatis ſtudioſi ſimus, necne. Fit enim ſæpe numero, ut multi extra pericula & calamitates conſtituti, Deo ſe ſervite. & conſtantes in religione eſſe exiſtiment; mox autem, ubi fortuna reflaverit, atque aliquid adverſi patiendum ſit, referant pedem, & ſuam deſerant ſtationem. Qui autem hic perdurant, & omnia fortiter excipiunt, hi & Deo fidem ſuam probant, & hominibus virtutem ſuam reddunt conſpicuam, & ipſi agnoſcunt ſe vere Dei cultores eſſe, & magna perfuſi lætitia firmam ſpem habent futuræ felicitatis. Quemadmodum autem divina juſtitia requirebat, ut iis tantum, qui pure & innocenter viverent, beata immortalitas conſtitueretur; Deo autem, pro ſumma ſua ſapientia, placeret talem hominem creare, qui pro ſuo libitu utrumvis facere, pie vivere, vel non vivere poſſet; unde etiam (ut dictum eſt) evenire poſſe Deus cernebat, ut multis calamitatibus homines pii eſſent obnoxii: Ita exigebat ejus ſapientia, (quia nimirum ea res quam hominibus promulgaturus eſſet, naturam noſtram excedebat, & facile futurum eſſet, ut novitate & magnitudine rei deterriti homines, eam viam non ingrederentur; ſiquidem etiam humanis, majoribus rebus, quæ tamen præ his nullæ ſunt, tarda ſolet in eſſe fides) ut iis uteretur mediis, quibus iſtud decretum revera ad ſuum exitum perduceretur, neque ullo pacto ex parte hominum irritum fieret. Quare conſtituit iſta omnia evidentiſſimis rationibus, argumentis, & exemplis declarare, confirmare, ac ſtabilire, ut nullus revera eſſet cuiquam de ejus rei certudine dubitandi locus.

Creato autem homine, non ſtatim ei Deus hanc ſuam voluntatem de eo beando aperuit, ut homines ſeipſos prius agnoſcerent, quam fragiles & multis miſeriis circumſepti eſſent; ut poſtea ſic exerciti tanto avidius gratiam Dei arriperent, & viam ab eo propoſitam ingrederentur. Ubi autem venit plenitudo temporis, fecit ſibi Deus filium ex Maria, quem tantæ rei legatum eſſe volebat. Hunc, cum ætate proceſſiſſet, in cœlum accepit, eique ibi omnia oſtendit, tum quæ ad ipſum in ſuo munere confirmandum, tum quæ ad nos docendos pertinerent: & ita inſtructum ad nos miſit. Publicavit ergo is hanc Dei voluntatem hominibus, Deum nimirum omnibus, quicumque nuncio peccatis remiſſio, ex ſuo præſcripto pie & juſte in poſterum vivere vellent, etiamſi in eo curſu nonnunquam, vel ignorantia, vel incogitantia, vel fragilitate ſua abrepti labantur, modo ne ullius peccati aſſuetudinem & habitum habeant, peccatorum omnium veniam daturum, & à morte vindicatos vita æterna donaturum; ſiquidem in eo vitæ genere ita conſtantes fuerint, ut ne teterrima quidem morte ab eo deterrerentur. Quia vero (ut antea dictum fuit) rebus arduis, potiſſimum autem ipſius naturæ noſtræ limites excedentibus, difficillime fides adhibetur, & id innocentiæ atque ſanctimoniæ genus, quo nos Deus ſub Euangelio ſibi obedire vult, antea incognitum erat; quippe quod & ipſum naturæ noſtræ vires ſuperat, voluit Deus, ut ipſe Jeſus, hanc ſuam voluntatem vita innocentia confirmaret, & in ſua perſona Deo obediendi exemplum nobis oſtenderet; ſiquidem virtutis exempla, & maximopere nos erudiunt, & ad imitandum movere facile poſſunt. Omni enim oratione majus habet pondus vita dicentis. Itaque vixit Jeſus tam ſancte, tam innocenter, ut magnum inde, de doctrina & ejus certudine, argumentum haberi poſſet, (quia nimirum veriſimile hominibus probis videri merito non poterat, quemquam tam ſingulari præditum eſſe innocentia, qui itidem homo plane divinus non eſſet) & qualis eſſe deberet ea vitæ puritas, quam Deus ab hominibus ad immortalitatem aſpirantibus requirit, aperte cerneretur. Quia tamen accidere ſolet, ut majorem quis innocentiam præ ſe ferat, quam re ipſa ſit, quandoquidem virtus ſimulari poteſt, ne quiſquam dubitare merito poſſet, an non ille idem fecerit; licet, ob perfectam ejus ſanctitatem, hæc ſuſpicio apud hominem probum vix locum habere poſſet; voluit Deus præterea, nt eam ſuam doctrinam Jeſus inſignibus miraculis confirmaret. Adhibuit ergo tanta miracula, quanta nunquam audita, nedum viſa fuerant uſquam: dum morbos verbo ſanaret, dæmones ex hominibus expelleret, mortuos in vitam revocaret, dæmonibus & elementis imperaret, quæ tam admiranda ejus & divina opera, cum abſoluta vitæ innocentia conjuncta, facile eum divinum eſſe hominem probabant, & quidem talem, qualem ſe eſſe profitebatur. At ne & hic aliquis hæreret; miracula enim ſi adſint, non tam probant aliquem divinitus veniſſe, cum & falſis prophetis, ſuorum periclitandorum gratia, ea Deus concedere ſolitus fuiſſet: quam ſi non adſint, certiſſimo ſigno ſunt aliquem à Deo non veniſſe; licet & hæc dubitatio homini probo vix ſuboriri poſſet, cum eſſent ſtupenda & nimis frequentia illa opera, voluit Deus, ut Jeſus morte, omnium, etiam in conſpectu Dei, deteſtabiliſſima moreretur; ut, & quam conſtanter Deo obediendum eſſet, nobis oſtenderet, & ſe veracem fuiſſe omnibus probaret. Nemo enim non modo falſorum vatum, ſed nec etiam eorum, qui alias veritatem haberent, ſi modo vel

tau-

tantillum de illa dubitarent, mortem tam diram oppeniſſet pro ſua doctrina; præſertim ſi elabi poſſet, ut Jeſus ſe, non tantum elabi poſſe, ratione ſcilicet virtutis & potentiæ ſibi inſitæ, ſed & inimicos ſuos proſternere poſſe demonſtrabat. Fecit ergo ita Jeſus; ultro crudeliſſimam mortem ſubiit, quam infiniti dolores præceſſerunt, atque ita & modum obediendi Deo nobis oſtendit, & certitudinem doctrinæ ſuæ confirmavit. Sed quia mors Chriſti, non ſubſecuta reſurrectione, nondum oſtendebat viam hanc ad felicitatem ducere, ſed potius contrarium; & tantum abeſt, ut perfectam ſpem immortalitatis in nobis ingeneraret, ut potius eam tolleret; quemadmodum in diſcipulis Emauntem petentibus apparuit, ut & hic fragilitati noſtræ Deus ſuccurreret, Jeſum (quemadmodum ipſemet Jeſus id fore prædixerat) tertia die in vitam revocavit, quo fidem fecit hominibus, eum vera docuiſſe, & à ſe miſſum fuiſſe, (neque enim ſi falſus vates fuiſſet, vel aliquid aliter, quam à Deo juſſus fuerat, docuiſſet, illum excitaſſet, cum, ut omnia mendacia ita multo magis mendacii auctores, odio proſequatur) ac ſimul etiam oſtendit, poſſe ſe omnes fideles, etiam atrociſſima morte ſublatos in vitam revocare. Revocato in vitam Chriſto, idque tertio, ut dictum eſt, die, ne ſcilicet ejus corpus corrumperetur, quo illi, quibus exhibendus erat, omnino agnoſcere poſſent, illum ipſum eſſe qui occiſus fuerat, (in quo corpore cum iis per multos dies conſervatus eſt, bibit atque comedit) poſtulabant divina judicia, & decebat ejus ſapientiam, ne eum omnes viderent. Judicia, inquam, ejus ita poſtulabant, ut illi ſcelerati homines, quos jam Deus ſalvare nolebat, perirent. Quippe, qui cum aliis ſuis ſceleribus & flagitiis, tum vero maxime Chriſti Euangelium rejiciendo, ipſumque Chriſtum crucifigendo, ſe ſalute plane indignos reddiderant; qui, fieri non potuiſſet, ſi Chriſtum redivivum vere agnoviſſent, quin in ipſum credidiſſent, niſi natura ſumma vi à Deo fuiſſet immutata. Sapientia vero ejus ita requirebat, ut fidei exercendæ locus eſſet. Nam quod videmus, id fide ut apprehendamus neceſſe non eſt. Quemadmodum autem judicia divina poſtulabant, & ejus ſapientia, ut non omnibus à reſurrectione conſpicuus fieret: ſic requirebat eadem divina ſapientia, ut nonnulli eum cernerent; ii vero præcipue, qui ejus reſurrectionis teſtes eſſe debebant, & qui futuri erant non tantum ſimpliciter membra, ſed fundamentum ipſius Eccleſiæ. Quo nimirum hac ratione etiam ita confirmarentur, & ad munus ſuum alacriter obeundum incenderentur, ut nec à Chriſtiana religione deficere, nec à munere ſuo obeundo deſiſtere poſſent. Quia vero Chriſto à mortuis revocato, nondum erat perfectum exemplum in Chriſti perſona illius felicitatis, quam Deus ſuis dare decreverat, ſuſtulit Deus Chriſtum in cœlum videntibus iiſdem Apoſtolis, ubi jam pleniſſime oſtendit, quo hæc via tam aſpera duceret, & quanta felicitas ſuos maneret. Poterant ergo jam homines firmiter credere, poſſe Deum ſuos beata immortalitate donare; nihilominus tamen cum conſiderarent, quantum ſuam pietatem & ſanctimoniam Chriſti ſanctimonia ſuperaret, præterea, quum nihil commune haberet Deus cum ſua natura, dubitare poterant, an tantam ſui curam habiturus eſſet Deus; & idem cum ipſis, quod cum Chriſto, facturus; ſuſtulit & hunc ſcrupulum Deus, data Chriſto in cœlo & in terra poteſtate, & vita immortali in illius manibus poſita, qui ejuſdem naturæ nobiſcum erat, & omnia hæc, quæ nos patimur, perpeſſus eſt. Hoc autem ita factum eſſe (quemadmodum, dum adhuc mortalis in terris verſaretur, fore prædixerat) Chriſtus ipſe probavit dimiſſis Apoſtolis per totum mundum, qui eum omnium Dominum ac judicem vivorum & mortuorum eſſe palam annunciabant; & in ipſius nomine, virtute ab ipſo ſibi conceſſa, multis argumentis, variis prodigiis, rem ita ſe habere oſtendebant. Quoniam autem homines poterant dubitare, an Chriſtus jam defunctus omnibus malis, ſui curam gereret, ſeque ſalvare vellet, licet de potentia ipſius bene eſſent perſuaſi, oſtendit Chriſtus in quibuſdam, ſe curam ſuorum gerere, videlicet in Stephano confirmando, in Paulo a perſequendis ſuis reprimendo, *Me*, inquit, *perſequeris*, licet fideles perſequeretur: quamvis jam antea hujus dubitationis cauſa ſatis eſſet ſublata. Promiſerat ſiquidem Chriſtus, ſe, & nobis vitam immortalem daturum, & nobiſcum ad conſummationem ſeculi manſurum. Tum, ſi, cum adhuc ipſius eſſemus inimici, tanta paſſus eſt, ut ad eam poteſtatem perveniret, qua nos immortales & vere felices reddere, & ab omnibus malis tueri poſſet, eaque cum ſumma ignominia ſua conjuncta, nihil dubitandum eſt, quin, cum jam ipſum amamus, curet, ut nos ſalvemur, & ut eam immortalitatem nobis ipſe det, quod cum ſumma ipſius gloria conjunctum erit. Præterea, cum videmus quicquid Chriſtus poteſtatis habet, eum propter Eccleſiam habere, quæ ſi nulla ſit, nullum eſſet ipſius regnum, nulla gloria, ſimul animadvertimus, eum non poſſe non curare, ut ſint quam plurimi fideles, & quam maxime ſua propagetur Eccleſia, atque etiam non poſſe non amare eos, qui ipſi obediant, quibus immortalibus effectis gloria ipſius magis illuſtrabitur. Siquidem poteſtas quam habet in Angelos, in eo eſt, ut eorum miniſterio ad ſuos tuendos, cuſtodiendos, & defendendos utatur: In dæmones, ut eos à ſuis arceat, reprimat; eorum conatus, quibus piis nocere volunt, impediat, & irritos reddat: In infernum & mortem, ut ea profligata, ſuos ab ea vindicet, & immortales reddat; quæ omnia, ſi nulla ſit Eccleſia, facere, & propterea ſuam gloriam, quam maxime cupit, tantopere non poſſet exercere. Et propterea apud Paulum Chriſti Eccleſia ipſius plenitudo dicitur, & conſideratur tanquam unum cum Chriſto, dum ipſa corpus & ſponſa, ille vero caput ipſius & ſponſus dicitur. Jam quemadmodum nec ſponſus ſuæ ſponſæ, memoriam deponere poteſt, nec caput perfectum eſt ſine ſuo corpore; ſic neque Chriſtus noſtri memoriam depoſiturus eſt unquam; nec perfectam, niſi nobis beatis effectis, gloriam habere poteſt; quippe, quod in morte abolenda complementum ipſius regni & gloriæ conſiſtat. Ex quibus omnibus etiam facile videre eſt, quod quidquid ſui fideles felicitatis experiuntur, id totum in ipſum redundet.

Quia vero fit ſæpenumero, ut noſtra natura nimium fragilis eſt & infirma, ut dum nobis mors intentatur ob nomen Chriſti, dum parantur cruces & gladii, dum incenduntur ignes, metu perculſi angamur animo, & fluctuemus quodammodo, nequis in eo ſtatu conſtitutus, conſcius ſibi tantæ imbecillitatis, exiſtimans Chriſtum hac ſua imbecillitate offendi, deſpondeat animum, & ſalutem deſperet, jam antea huic dubitationi Deus occurrit, & hunc ſcrupulum ſuſtulit; dum omnes terrores, omnes angores Chriſti animum pervadere voluit ante crucis ſupplicium, ita ut ipſe diceret, ſe vehementer perculſum, magno timore emori, & animo deficere, dum ad terram pronus collapſus Patrem rogaret, ut illum calicem à ſe, ſi id poſſibile eſſet, transferret, dum in concurſu graviſſimorum terrorum ex ejus corpore ſudor, ad ſimilitudinem ſanguinis guttatim defluentis, ſtillaret, ita ut Angelo, qui ipſum confirmaret, opus haberet. Hæc enim dum expendimus, dum conſideramus, etiamſi nobis mors maxime horrenda paretur propter Euangelium, nullas tantas animi perturbationes, tantos terrores in quemquam noſtrum cadere, nihil denique tam atrox cogitatione fingi poſſe, quod antea Chriſtus expertus & perpeſſus non fuerit; idque Deo ita volente, ut in omnibus exploratus, miſericors & fidelis Pontifex fieret, ad ſuccurrendum infirmitatibus noſtris, nihil eſt quod eum fragilitate noſtra offendi, & propterea noſtri minus curam habere, noſque amare putemus; dum modo iis animi perturbationibus ab ipſo confitendo, & morte etiam pro ejus gloria obeunda, non deterreamur. Siquidem quo major eſt illa animi anxietas, quo major ſupplicii metus,

eo no-

eo noſtra in Deum & Chriſtum fides, & amor conſtans magis eluceſcit, dum id quod tantopere metuimus, ſubire tamen non detrectamus. Atque ita ex parte Dei tota ſalutis noſtræ ratio conſummata eſt.

De officio hominis Chriſtiani.

CHriſtianus homo in univerſa vita ſua id curare diligenter debet, ut ſi jam, Dei gratia, à quibuſdam vitiis longe abeſt, adeo ut, etiamſi incitamenta non modo occaſiones eorum vitiorum habuerit, poſſit facile ſe ab illis incontaminatum conſervare, primum, Deo gratias agendo, in eo ſtatu perſeveret, neque ſe à recto inſtituto unquam, ne leviter quidem demoveri ſinat. Deinde, diligenter conſiderandum illi eſt, num alia ſint vitia in quæ paullo propenſior adhuc ſit: ita ut facile fieri poſſit, ut in ea, niſi diligenter ſibi caveat, aliqua ſaltem ex parte prolabatur. Quod ſi id eſſe ſenſerit, devitandæ ſunt illi omnes ejuſmodi delictorum occaſiones. Quas ſi penitus effugere non poterit, tunc cum vitio & tentationibus illis, non ſecus atque cum acerrimis ac peſſimis hoſtibus, pugnandum illi eſt. Nec debet exiſtimare ſe aliquid egregium feciſſe, propterea quod in aliis, ubi fere pugna ei non eſt opus, non ſuperetur, niſi in his etiam, ubi ſummum illi eſt & laborioſum ſubeundum certamen, omnibus animi & ſpiritus viribus contentis, Deo adjutore, ad cujus opem inprimis aſſiduis precibus confugere debet, victor tandem evadat.

Si contingat, ut aliqua gravi tentatione exerceamur, & jam animus noſter labaſcere incipiat: ſi quis ſit, qui nos ſerio officii noſtri admoneat, & ſimul etiam ob noſtram ignaviam objurget, nullo pacto ad id confugere debemus, ut dicamus, illum, quia valeat, facile nobis ægrotis conſilium dare: ſed potius una cum gratiarum actione confiteri, eum veriſſima loqui, & nos peſſime facturos, niſi ipſius monitis, quam celerrime & diligentiſſime per noſtram imbecillitatem licuerit, obtemperemus.

De Libero Hominis arbitrio, deque æterna Dei Prædeſtinatione, ſcriptum Johanni Jacobo Grynæo oblatum.

T H E S I S.

Hominem oblatam ſibi Dei gratiam efficacem reſpuere poſſe.

A R G U M E N T U M.

QUicumque jam à ſe receptam Dei gratiam efficacem poteſt abjicere, is eandem ſibi oblatam reſpuere poteſt.

Homo jam à ſe receptam Dei gratiam efficacem poteſt abjicere. Ergo homo ſibi oblatam Dei gratiam efficacem, reſpuere poteſt.

Major præcedentis argumenti propoſitio, ſatis patere videtur. Nam, ſi id quod minus videtur ineſſe &c. Sed profecto minus fieri poſſe videtur, ut quis jam receptam gratiam, quæ in poſſeſſionem quodammodo ſui cordis venerit, poſſit expellere, quam ut venire volentem repellere queat. Ergo &c.

Minor vero ita probatur.

Quicumque ex fideli infidelis fieri poteſt, is Dei gratiam efficacem jam à ſe receptam abjicere poteſt.

Homo ex fideli infidelis fieri poteſt.

Ergo homo Dei gratiam efficacem jam à ſe receptam abjicere poteſt.

Cujus ſyllogiſmi major propoſitio ex eo patet, quod vos dicitis, neminem ſine ſpeciali, eaque efficaci, a ſe recepta divina gratia poſſe quidquam boni velle; nedum Dei verbis fidem adhibere, & rurſus, neminem, dum gratiam illam habet, poſſe à fide deſciſcere.

Minor autem inter cæteros Sacræ Scripturæ locos, qui innumeri pœne ſunt, apertiſſime deſumitur ex cap 11. Epiſtolæ ad Rom. ubi Paulus diſerte ſcribit, eum, qui jam fide coaluit in olea illa ſancta, poſſe reſecari, niſi in benignitate permanſerit. Neque eſt, quod quis cauſetur, illam non eſſe veram fidem, ſed fidei potius imaginem. Nam Apoſtolus aperte ait, illum non modo fide ſtare, verum etiam participem jam factum fuiſſe radicis, & pinguedinis ipſius olivæ, quod profecto non niſi vere in ea coaleſcenti & porro vere fidenti contingere poteſt. Id quod etiam manifeſtum fit ex antitheſi diffidentiæ, qua avulſos dicit naturales ramos. Nam veram neceſſe eſt fateri fuiſſe diffidentiam, alioqui avulſi non fuiſſent. Adde, quod ne imaginem quidem illam fidei, quam temporariam fidem alii vocant, ſine ſpeciali vocatione & illuminatione, & propterea ſine Dei efficaci gratia contingere poſſe, vos ipſi aperte profitemini.

Ex quo ſatis conſtat, Dei gratiam, quanquam efficacem, repudiari a nobis, ſeu noſtro vitio nobis auferri poſſe, niſi velitis Deum abſque ulla cauſa dona ſua revocare; atque hac ratione, cum tamen maxime omnium, etiam ubi minime opus eſt, Deum à mutabilitatis ſuſpicione apud homines vindicare velle videamini, mutabilitatem ſane prorſus inexcuſabilem ei adſcribere non dubitetis.

T H E S I S.

Impios, quos præ cæteris Deus puniet, inſcrutabili & immutabili conſilio ab eo ab æterno reprobatos non fuiſſe.

A R G U M E N T U M.

Nemo id tenetur facere, quod nulla ratione poteſt.

Cuicumque Euangelium prædicatum fuerit, tenetur illi obedire. Ergo nemo cui Euangelium prædicatum fuerit, nulla ratione illi obedire poteſt.

Sed, quicumque ab æterno à Deo inſcrutabili & immutabili conſilio reprobatus eſt, Euangelio obedire nulla ratione poteſt.

Ego nemini, qui ab æterno à Deo inſcrutabili & immutabili conſilio reprobatus ſit, prædicatum eſt Euangelium.

Sed impiis, quos præ cæteris Deus puniet, prædicatum eſt Euangelium.

Ergo impii, quos præ cæteris Deus puniet, non ſunt ab eo inſcrutabili & immutabili conſilio ab æterno reprobati.

Si primi ſyllogiſmi major propoſitio, in quo tota vis univerſæ argumentationis reſidere videtur, non recipiatur ſimpliciter, ſed cum hujuſmodi adjectione, videlicet, niſi ſibi ipſi ejus rei cauſam dederit; eam libens admitto. Tum, ut ad rem ipſam ſtatim deveniam, dico, primum hominem nihil commiſiſſe, propter quod facultate obediendi divinæ voci privatus fuerit. Nam, quod ad Sanctarum Literarum teſtimonia attinet, nec tale illi à Deo irrogatum fuiſſe ſupplicium uſquam legitur, nec is propter vim ipſam tranſgreſſionis ſuæ, in hanc miſeriam lapſus fuiſſe ſcribitur. Jam ſi rationibus agere velimus, nihil ſuadet, vel Deum illi voluntatis libertatem ademiſſe, cum nihil ejuſmodi, ſi præceptum ſuum tranſgrederetur, ei comminatus fuiſſet; vel eum, qui ſemel peccaverit, vi ipſius peccati, recte deinceps agendi poteſtate omnino privari; cum ne illis quidem, qui continuatis actibus vitioſum habitum contraxerint, id evenire, & ratio, & experientia ipſa, in ejuſdem etiam generis, nedum in cæteris omnibus actionibus, morales naturaleſque philoſophos ſatis aperte docuerit. Præterea, ſi velimus, ideo humani generis partem potuiſſe merito à Deo, propterea quod omnino pravi futuri eſſent, ab æterno

æternis pœnis deſtinari, quia licet recte agendi facultate ſint omnino deſtituti, ejus tamen rei illis cauſa fuerit primus eorum parens tranſgreſſione ſua; certe, præterquam quod non inſcrutabile, ſed plane ſcrutabile eſſet hujuſmodi conſilium, prævisam etiam tranſgreſſionem illam à Deo fuiſſe prius, quam decretum iſtud factum, oportuit; & propterea, deſtinationem Dei non ſolum ordine intellectus, ut loquuntur, ejuſdem præſcientia poſteriorem eſſe; ſed etiam ab illa in rejectaneorum reprobatione pendere. Quod cum doctrinæ veſtræ, tum etiam ipſi veritati plane adverſari credo Huc accedit, quod, ſi primus homo liberi arbitrii compos fuit, profecto ſi ob prævisam Adami tranſgreſſionem Deus decretum iſtud fecit, Dei certam præſcientiam una cum libero hominis arbitrio ſtare poſſe manifeſtum ſit. Quod tamen præcipui iſtius prædeſtinationis patroni negare videntur, & præſertim Lutherus, qui ex Dei certa præſcientia, rerum omnium futurarum neceſſitatem arguit, & homini idcirco penitus liberum adimit arbitrium. Addo inſuper, etiamſi probaretur, Adamum, & ejus poſteritatem ob tranſgreſſionem illam libero arbitrio prorſus deſtitutum fuiſſe, non tamen propterea id poſteritati vitio verti debuiſſe, adeo ut imperata à Deo nihilominus exequi teneatur, quæ exequi nulla ratione poteſt. Sed vel pœnæ loco, vel ob jam depravatam naturam ſatis fuiſſe, totum humanum genus labem iſtam ſervitutis voluntatis ſuæ à primo parente contraxiſſe, quam tamen deinde abſtergere, præſertim poſt Chriſti adventum, qui ſontes ſervatum in hunc mundum venit, divinam juſtitiam omnino decebat, ut immorigeros & refractarios, poſt auditam ſui nobiſcum fœderis & voluntatis vocem, tanquam eos, qui, ſi voluiſſent, ei parere potuiſſent, merito damnare poſſet. Quid enim hinc decederet gloriæ ipſius? Immo quid non accederet? Cum & in iis qui obedirent, miſericordiæ theſauros illos ſuos inexhauſtos oſtendendi, & in contumacibus infinitam potentiam ſuam, & eam juſtitiam, cujus ipſi quoque impii rectitudinem agnoſcere cogerentur, & exerendi, & pateſaciendi, hac ratione pulcherrimam, & vere Deo dignam, occaſionem ſibi comparaſſet. Nam quoquo te vertas, nihil unquam abſurdi ex eo, quod hominis voluntati gratiæ divinæ, quæ eum præveniat, & à qua tota ejus ſalus pendeat, libera aſſentiendi & reſiſtendi facultas, & data, & conſervata, vel ſaltem reſtituta fuerit, oriri comperies; cum infinita propemodum ex contraria ſententia deſcendere ſit neceſſe. Quod ſi quædam ſunt Sacrarum Literarum teſtimonia, quæ eam ſuadere videantur, perpendenda ſunt innumerabilia alia, quæ prorſus contrariam multo manifeſtius probare videntur, &, cum utraque, ut præclare inquit Eraſmus, optime conciliari poſſint, ſi cum divina ope atque auxilio humanæ voluntatis conatus conjungatur, non eſt, rejecta ea opinione, quam reipſa experimur, & veriſſimam & ſanctiſſimam eſſe, in Eccleſiam Dei invehenda illa, quam & ſenſus communis aſpernatur atque horret, & Dei juſtitia non patitur, & quæ in labyrinthos inextricabiles mentes noſtras conjicit atque detrudit. Quæ omnia, ſi opus fuerit, Deo bene juvante me demonſtraturum eſſe confido, locis omnibus Sacrarum Scripturarum, & rationibus undelibet deſumptis, quæ vel minimum obſtare videantur, dilucide expoſitis, & manifeſſime confutatis. Interim obſecro te, doctiſſime & humaniſſime vir, ut ad hæc pauca reſpondere ne graveris.

De convenientia & differentia Veteris & Novi Teſtamenti.

VEtus & Novum Teſtamentum in eo conveniunt, quod iam ſub illo, quam ſub hoc ex fide fuerit juſtificatio. Quod apertiſſime probatur à Paulo, & teſtimonio Habacuci, & exemplo Abrahami, & aliis rationibus multis. Differentia vero hac ipſa in re eſt in eo, quod Novi Fœderis ſubſtantia & quaſi anima ſit, juſtificationem per fidem promittere & exhibere; quod ſecus erat in Vetere. Nam ibi, quod ad ipſa expreſſa fœderis verba attinet, obſervatio mandatorum legis omnino requirebatur, ſecundum id, quod dictum erat, „Hoc fac, & vives: &, Maledictus „qui non perſeveraverit in omnibus, quæ ſcripta ſunt „in libro legis &c. Quod vero per fidem ſive ex fide juſtificarentur homines, non proficiſcebatur ex aperto quodam promiſſo, quo Deus in ipſa lege populo ſeſe obſtrinxiſſet, neque ex ipſa fœderis illius ſubſtantia; ſed tantum ex quibuſdam legis appendicibus apparebat, ubi dicebatur, Deum tardum eſſe ad iram, &c, & ubi monebantur ii, qui contra ipſam legem peccaſſent, ut ad Dei miſericordiam confugerent: & ſi qua erant ſimilia.

Differentia etiam eſt magna inter hoc & illud fœdus in præceptis & promiſſis. Promiſſa enim ibi erant tantummodo temporalia, & felicitates terrenæ: quanquam nihilominus credendum eſt, quod æternam fælicitatem cœleſtemque beatitatem illis, qui vera fide præditi ſub ipſo Vetere Teſtamento fuerint, Deus ſit donaturus: Hic vero æterna felicitas atque beatitas apertiſſime eſt promiſſa. Jam quod attinet ad præcepta, quemadmodum promiſſa Veteris Teſtamenti, non ſuperabant naturæ humanæ conditionem, ſic neque præcepta humanæ naturæ vires ullo modo excedebant. Novi vero quemadmodum promiſſa naturæ humanæ conditionem longiſſime excedunt; ſic etiam nonnulla præcepta ipſius naturæ humanæ vires plane excedere videntur. Loquimur autem hic de præceptis moralibus, nam quod attinet ad ceremonialia & judicialia, vix eſt qui non noverit ac fateatur, quæ ſunt ejuſmodi tradita in Teſtamento Vetere, ea partim nullum locum, partim nullam eorum ſervandorum præciſam obligationem ſub Novo Teſtamento habere: & ſic hac in parte inter Novum & Vetus Teſtamentum manifeſtum atque ingens diſcrimen eſſe.

Scriptum F. S. in quo ſententiam eorum, qui Jeſum Chriſtum Dei filium, unum illum & altiſſimum Deum eſſe, vel ſaltem antequam ex Maria naſceretur, reipſa extitiſſe affirmant, argumentis allatis refellere inſtituerat.

SCripſimus ante annos non paucos, amicorum hortatu, perbrevem expoſitionem ſententiæ noſtræ in Johannis Euangelii principio interpretando, quam, quum non tantum noſtra ætate, ſed etiam multis ante ſeculis inauditam ſciremus, noſtrum nomen ſupprimentes, aliorum de ea judicium cognoſcere decrevimus, antequam plura ad eam confirmandam ſcriberemus, amicis, quando illis ita videbatur, ſcriptum noſtrum in lucem emittendi curam omnem permittentes. Dum interea ſilemus, ecce Dei optimi

maximi ſumma atque ineffabili benignitate effectum audimus, ut illa eadem ſententia noſtra à quam plurimis, qui vel ex ſcripto illo edocti fuerant, vel aliunde eam hauſerant, veritatis vi impulſis, & recepta, & approbata fuerit. Quin & integras ferme Eccleſias poſtmodum ei ſubſcripſiſſe ipſe cognoſco, & nobiliſſimas diſputationes cum iis, quorum mentibus tam ſalutaris divinarum rerum ſcientiæ radius nondum affulſit, ſummis principibus non modo annuentibus, ſed præſentibus quoque inſtitutas habitaſque comperio. Secutæ ſunt una cum interpretatione illa noſtra, ipſarum diſputationum, atque ejuſdem argumenti librorum editiones, in quibus licet abunde ſatis & veritas explicata, & ab adverſariorum impugnationibus defenſa videatur, ad eam tamen & clarius adhuc patefaciendam, & validius propugnandam non parum adjumenti nos afferre poſſe, Deo bene juvante, confidimus. Quocirca non amplius ſilendum cenſui, ſed tum quæ à noſtris vel levius pertractata, tum quæ ab adverſariis allata non adeo plene, ſive etiam minus recte confutata videbantur, illa quidem in medium proferre & latius exponere, hæc vero ea via & ratione qua opus eſt refellere conſtitui. Itaque de Jeſu Chriſto Dei filio, de quo nobis omnis inſtituendus eſt ſermo, duos mihi libros conſcribendos putavi. Quorum primus rationes, & præcipua teſtimonia è Sacris Literis petita, contineat, quibus manifeſtum fiat, non eſſe eum Jehovam unicum Deum noſtrum, neque vel ipſum, vel ipſius naturam aliquam, vere, ſeu, ut loquuntur, hypoſtatice extitiſſe, antequam is ex Maria ejus Matre naſceretur: in altero ad ea, quæ hanc ſolidiſſimam veritatem magis concutere, vel etiam labefactare alicui fortaſſis prima facie videri poſſent, diluenda me convertam. Nomen autem meum, quando in hanc arenam adverſus nobiliſſimos antagoniſtas deſcendendum erat, adhuc reticere fraudi & vitio mihi datum iri ſum ſubveritus. Verumtamen, ut unicuique ſua conſtet laus, iique in Eccleſia perpetuo agnoſcantur, quos Deus donis ſuis præclariſſimis, ſuæque veritatis præſtantiſſima cognitione dignatus eſt, me & ſententiam illam in Johannis Evangeliſtæ verbis explicandis, & quæ ad eam aſſerendam vel jam dixi, vel poſthac dicturus ſum, magna ex parte ex Lælii Socini Senenſis ſermonibus, dum adhuc viveret, & poſt ejus mortem ex aliquibus ipſius ſcriptis, quæ in manus meas non abſque mirabili Dei opera atque conſilio pervenerunt, & hauſiſſe & deſumpſiſſe, non minus libenter quam ingenue fateor. De quo viro multa mihi dicenda forent, ut & incomparabilis amici memoriam poſteritati commendarem, & unicum fortaſſis hac ætate noſtra, cum morum integritatis vitæque innocentiæ, tum vero maxime Sacrarum Literarum peritiæ, divinorumque oraculorum intelligentiæ exemplar omnibus proponerem. Satius tamen duxi ea in illud tempus reſervare, cum Deo volente tanti viri famam à quorundam maledictis nominatim aſſeram. Illud unum oblata occaſione de eo dixiſſe in præſentia ſat fuerit, tantum abfuiſſe, ut is in religione nihil certi habuerit, quemadmodum aliqui conſtanter affirmant, ut nemo unquam exactius, de omnibus Chriſtianæ religionis dogmatibus, vel ſenſerit, vel cum opportunum ei videbatur, locutus fuerit. Verum cum præter pauca quædam, ea videlicet, quæ ad ſalutem ſunt prorſus neceſſaria, nihil fere in Eccleſiis, quæ Romanum Antichriſtum execrantur, poſt tantas tamque diuturnas tenebras, ſuæ priſtinæ claritati reſtitutum videret, nolebat ille ſententiam ſuam, niſi in levioribus quibuſdam controverſiis, omnibus aperire, ne turbarentur Eccleſiæ, & infirmi, quorum maximam ſemper habuit rationem, offenderentur, & à vero Dei cultu ad idola fortaſſe iterum adducerentur, neve tandem divina veritas ab eo prædicata, qui neque paſtoris neque doctoris officio in Eccleſia fungeretur, ob auctoris non magnam auctoritatem, magno Chriſtiani orbis detrimento, paſſim rejiceretur, ac propemodum conculcaretur. Præſertim cum apud aliquas Eccleſias eam opinionem, eumque morem jam invaluiſſe cerneret, ut execrabiles haberentur quicumque adverſus receptas ſententias vel mutire quidem auſi eſſent. Præſtare igitur arbitrabatur, dubia & quæſtiones illuſtribus in Eccleſia viris identidem proponere, ut ea ratione paullatim via ad veritatem ſterneretur, addubitantibus illis interdum ob argumenta ab eo allata de inveteratarum opinionum firmitate, eaſque non amplius populo tanquam Chriſtianæ religionis axiomata obtrudentibus, quod tamen, ut omnem offenſionem vitaret, addiſcendi tantum ſtudio à ſe fieri dicebat, (qua tamen ratione ab initio idem vere ab eo factum fuiſſe veriſimile eſt) quare etiam diſcipulum ſemper ſe, nunquam autem doctorem profitebatur. Hoc tamen ſuum inſtitutum amicis non uſque adeo probari ſentiebat, quibus dum obſequi recuſat, non ſine Dei conſilio vir ſummus immatura morte ſublatus eſt, quod mox patefieri cœpit, cum ſtatim fere poſt mortem ejus, eorum, quæ ipſe palam docere non audebat, pars aliqua & literis conſignari, & paſſim divulgari eſt cœpta, id quod eo vivente nunquam fortaſſe contigiſſet, amicis ex iis, quæ ipſe ſcripſerat, quod apud eum laterent, non adhuc plene edoctis & adverſus præceptoris voluntatem, aliquid eorum, quæ ab ipſo didicerant, in vulgus prodere minime audentibus. Hac ſcilicet ratione Deus, quæ illi uni patefecerat, omnibus manifeſta eſſe voluit, ut ignorantiæ tenebris penitus diſcuſſis incipiat tandem Chriſtianus populus ei ex animo fidere, debitamque obedientiam præſtare, exteri vero ad ejus veram & ſalutarem per Jeſum Chriſtum cognitionem facilius pertrahi poſſint. Faxit ille, ut quemadmodum vaniſſima hæc hominum commenta, de ipſius Chriſtique ejus natura & ſubſtantia, jam eo majeſtatem & gloriam ſuam vindicante, detegi ac derideri cœperunt, ita quam plurima alia humani ingenii adinventa, quæ procul dubio Evangelii curſum, id eo ob ſcelera noſtra permittente, impediunt, ex dilectiſſimi filii ſui Eccleſia oris ſui ſpiritu expellantur, & clariſſima puriſſimaque divinæ veritatis luce omnes aliquando colluſtrentur. Sed jam ad inſtitutum noſtrum accedamus.

Cum igitur id, quod nobis priore hoc libro probandum propoſuimus, duas partes habeat, de priore primum, deinde de altera agamus. Si Jeſus Chriſtus Dei filius ſervator noſter, eſſet ille Jehova unicus Iſraëlitarum & Chriſtianorum Deus, manifeſte, ut omnes fatentur, conſequeretur, Deum hominem fuiſſe factum, quod, quum ab humana ratione penitus abhorreat, id quidem diſertis verbis, ut ita eſſe credamus, oporteret, & non in uno tantum, ſed in quam plurimis Sacrarum Literarum locis ſcriptum extare, quod in omnibus, quæ paullulum modo ad credendum difficilia ſunt, factum fuiſſe conſpicimus. Etenim & cœli terræque divina creatio, & humanarum rerum abſoluta Dei cura & providentia, & mortuorum reſurrectio, & vita æterna hominibus Chriſto fidentibus danda, & ſi qua ſunt hujuſmodi, vel aliquanto etiam leviora, quæ nos credere vel neceſſe ſit, vel ſaltem expediat, ea & ſæpius repetita, & clariſſimis verbis in divinis oraculis expoſita ſunt. Atqui non ſolum id, ut jam dictum eſt, humanæ rationi plane adverſatur, verum etiam, ſi modo fieri contigiſſet, ad ſalutem conſequendam nobis cognitu eſſet prorſus neceſſarium, id quod adverſariorum confeſſione probatur, qui nos, quoniam factum eſſe negamus, & impios & blaſphemos, & Mahumetiſtas appellant, & omni graviore ſupplicio dignos cenſent, tum ipſa ratione fit manifeſtum. Nam fieri non poſſet, ut in noſtræ ſalutis myſterio, æternus ipſe & immortalis Deus, omnium creator & Dominus ſe uſque eo demiſiſſet, ut & humanas calamitates, & mortem ipſam, eamque acerbiſſimam, ſubire voluiſſet, ni hac via nos ſervare deſtinaſſet, & propterea id nos ſcire omnino conſtituiſſet, ut & illi debitas gratias de tam admirabili benignitate perpetuo ageremus, & viam ſalutis noſtræ certam tenere poſſemus. At vero tantum abeſt, ut ſtupenda iſthæc Dei metamorphoſis à Sacris auctori-

Digitized by Google

noctoribus identidem nobis aperte prædicata fuerit, ot ne uno quidem loco obſcure ſaltem ſignificata deprehendatur. Quo fit, ut ejus aſſertores, non claris divinarum literarum teſtimooiis, immo ne teſtimoniis quidem ullis, ſed potius meris quibuſdam conſecutionibus ſententiam ſuam adſtruere conentur, quæ quantum ponderis habeant, poſtmodum, Déo favente, videbimus.

Deſcribunt Lucas & Matthæus, præſertim vero Lucas, exacte admodum nativitatem Domini noſtri Jeſu Chriſti, at Matthæus cap. 1. 18, cum illa verba præmiſiſſet, *Jeſu vero Chriſti nativitas talis erat*, nihil antiquius vel excellentius, quod ad illam attinet, de eo narrat, quam Mariam ejus matrem, priuſquam ipſa & Joſephus vir ejus cooveniſſent, inventam fuiſſe gravidam è Spiritu Sancto. Lucas autem, qui paullo altius rem repetit, & diligentiſſime io ea verſatur, ab eadem Spiritus Sancti virtute initium hujus nativitatis & ortus ſumit, dicente apud eum Gabriële angelo Mariæ cap. 1. 35, *Spiritus Sanctus ſuperveniet in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi, ideoque quod naſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei*, cujus loci penſitatiooem quandam Tertulliani, propterea quod in Græco pro Ideoque habeatur διότι, noo autem ſimpliciter διό, quam & affert, & probat uous ex adverſatiis noſtris, prorſus indoctam, & tanto viro penitus indignam eſſe, ſuo loco oſtendemus. Certe ſi uſquam aliquid clare & expreſſe de Deo homine facto, qui Jeſus Chriſtus ſit, dictum fuiſſet, id his duobus locis ſcriptum legeretur, ubi expreſſe ea de re agitur, in qua & per quam hoc plus quam divinum myſterium peractum fuiſſe voluot, hoc eſt, de ipſa Chriſti Jeſu conceptione io virginis utero. Etenim quemadmodum de admirabili hac divina operatione, totius naturæ limites exſuperante, aperta fit mentio: ita de hypoſtatica illa (quam vocant) Dei cum carne aſſumpta unione meminiſſe debuerant hi Euangeliſtæ, idque adeo diſerte, ut & nemo io futurum de ea ambigere poſſet, & Jeſu Chriſti nativitas, ad quam peragendam unio hæc, tanquam formalis & præcipua cauſſa, concurriſſe creditur, imperfecte prorſus ab illis tradita nou videretur, alioqui vel unicam ſalutis noſtræ viam nobis invidiſſe, vel tanti myſterii ſe ignaros fuiſſe, ipſimet non obſcure declaraſſent. Utrumque autem quum longe abſurdiſſimum ſit, intelligi facile poteſt, nuſquam hujuſce rei apertam in Sacris Literis mentionem factam eſſe, & propterea totam iſtam Dei, ut ita dicam, humanationem, merum humani ingenii fuiſſe commentum. Et quoniam in noſtro hoc uno argumento maxima vis ineſſe videtur ad omnes adverſariorum machinas demoliendas, latius adhuc illud proſequamur. Igitur ex quatuor Euangeliſtis duo, qui etiam Jeſu Chriſti filii Dei nativitatem, & io matris utero concepöonem diligenter nobis exponunt, nihil penitus de Deo in ea ſeu per eam homine facto tradiderunt, ex duobus autem reliquis, alter quidem in tota hiſtoria omnino hac de re tacet, alter vero manifeſtis, minimeque dubiis verbis eam certe non docet, quamvis adverſarii eum partem hanc ab aliis omiſſam, poſt aliquot annos, quaſi Jeſu Chriſti hiſtoriam ſupplentem, addidiſſe affirmare non erubeſcant. Itane vero? Tres viri præſtantiſſimi, divino etiam, ut credere par eſt, ſpiritu impellente, quorum unus ex duodecim Apoſtolorum numero fuit, alii Petro & Paulo Apoſtolis dictantibus ſeu approbantibus id feciſſe creduntur, filii Dei ſalutarem hiſtoriam conſcribere aggreſſi fuerint, & eam partem intactam reliquerint, ſine qua uihil veræ ſalutis inde oobis manare poſſit, idque quod totius hiſtoriæ tanquam caput & fundamentum eſt, ſilentio prætererint? Quid quæſo vel indignius, vel etiam deteſtabilius aut dici, aut excogitari potuit? At quartus ſaltem, qui poſtmodum errorem tam noxium quaſi emendaturus ſucceſſerit, oullum io ea re dubitationi locum relinquere debuerat. Id vero non modo non fecit, ſed quam pluri ma in ſua hiſtoria recenſuit, quæ contrariam ſeoteotiam confirmare credantur, de quibus inferius dicendum erit. Cæteri vero novæ ſacræ pagioæ auctores, & Jeſu Chriſti Apoſtoli & legati, quorum acta poſt Domini ſui in cœlum aſcenſionem, permultáſque ad populum & gentes edocendum, & ad ſalutis viam convertendum habitas orationes, ſeparato opere unus ex iis quatuor Euangeliſtis luculenter enarrat, tot tantiſque occaſionibus ſibi oblatis, immo potius rem uti erat ediſſerendi neceſſitatibus, mirum, quam non ſolum de hac re ne hiſcere quidem deprehendantur, ſed etiam ab ea longe diverſa, & plane diſſentientia doceant & inculcent. Legat quivis Petri ad populúm binas conciones Act. 2, & 3, IV. 5, ejuſdem vel ſolius, vel una cum cæteris Apoſtolis ad principes populi, & ſeniores habitos de Jeſu Chriſto ſermones, ejuſdem item ad Cornelium centurionem & ejus comites Euangelii & ſalutis noſtræ explicationem cap. 10. Pauli in Antiochenſi Piſidiana ſynagoga ad Judæos exhortaoonem cap. 13. & 17, Athenis in Areopago concionem, & Cæſareæ coram Aggrippa rege & Feſto præſide cap. 26. adverſus Judæos defenſionem, & fidei ſuæ profeſſionem, nihil profecto de Jeſu Chriſto majus aut ſublimius dictum inveniet, quam illum à Deo Patre ſuo Dominum & Chriſtum fuiſſe factum, & licet à Judæis ultimo eoque deteſtabili ſupplicio affectum, ab ipſo tamen immortali vitæ reſtitutum, & in cœlis ad dexteram ſuam collocatum, vivorum & mortuorum judicem eſſe conſtitutum. Hos autem locos poſtea aliquanto diligentius expendemus. Nunc illud tantummodo annotare libet, quod nulla unquam commodior occaſio hujuſce admirabilis & pænitus abſtruſæ, ut hoc vocabulo utar, theanthropopœjæ patefaciendæ data alicui fuit, quam ea, quam Paulus ipſe Act. 17. 23, ad Euangelium prædicandum Athenis arripuit, ignoti videlicet Dei, cui ara in ea civitate dicata exſtabat, declaratio. Poterat enim Paulus, immo debuerat, ignotum illum Deum Jeſum Chriſtum eſſe, quem ipſe prædicabat, aſſerere, qui cœli terræque conditor, & omnium bonorum primus auctor, ſub humana illa forma, ut eo pacto mortalium æternam ſalutem procuraret, quaſi deliteſceret, & ad tempus mundo iguotus eſſe voluiſſet. Atqui tantum abeſt, ut iſtud eo loco faciat, ut apertiſſime ignotum illum Athenienſibus Deum, omuium creatorem ac moderatorem, adeo à Jeſu Chriſto, quod ad naturam & ſubſtantiam attinet, ſeparet atque disjungat, ut Jeſum ipſum noo niſi virum appellaverit, ab illo Deo à mortuis ſuſcitatum, & mundi judicem decretum & declaratum Act. 9. 1, & tamen is eſt Paulus, qui ab ipſo Jeſu Chriſto nominatim ad hoc delectus fuerit, ut portaret nomen ſuum coram gentibus & regibus, & filiis Iſraëlis. Quid, quod idem Apoſtolus, & alii tam ſæpe, tam præclare in Epiſtolis ſuis, Dei in humanum genus admirabilem charitatem benignitatemque, prædicant atque commendant Jeſu Chriſto exhitam & patefactam Rom. 5.8. 2 Cor. 5. Epheſ. 2. Coloſ. 1. 1 Tim. 2. 2 Tim. 1. Tit. 2. 1 Petr. 1. 2, 3. 2 Petr. 1. 1 Joh. 3. 4, neque tamen verbum ullum apponunt unquam, de ipſo Deo hac ratione propter ſalutem noſtram homine facto? quod certe præcipuum & præſtantiſſimum tantæ bonitatis & argumentum & opus fuiſſet, nec ſine piaculo ab illis in ea explicanda prætermitti potuiſſet. Cujus tamen rei & antiquorum & recentiorum omnium, qui id verum eſſe putaverunt, & opportune & importune ſunt referta volumina. De Veteris Sacri Fœderis Teſtimoniis non eſt quod laboremus, cum omnis eorum hac in re lux & interpretatio à Novi Fœderis ſcripturis dependeat, & fateantur omnes adverſarii, antiquis adumbratum duntaxat fuiſſe hoc divinum myſterium, ſed tantummodo concludendum omnino videtur, ſi poſt Chriſtum natum nulla hujoſce rei extant aperta & indubitata divina oracula, multo minus ante extare. Si quid autem ad hujus noſtri argumenti explicationem ſive confirmationem adhuc deeſſe videbitur, id à nobis, dum aliud agemus, inferius commodioribus locis addetur.

Nunc ad alia tranſeamus, quid enim, ſi iſtam Dei ἐνανθρώπησιν nulla ratione fieri potuiſſe oſtendamus? At illud quidem ſatis in promptu eſt. Verum dicet aliquis, eſtne aliquid reperire, quod à Deo fieri nequeat? An non omnipotens eſt Deus? Eſt ille quidem omnipotens, & idcirco omnia, quæ fieri poſſunt, & facere poteſt, &, cum libet, facit, ſed quædam, non dicam reperiuntur, ſed potius excogitantur, quæ cum ſuapte natura prorſus fieri nequeant, à Deo nunquam fiunt, non quod is omnia facere non poſſit, ſed quod ea potentiam aliquam non admittant. Hæc & Philoſophis & theologis omnibus indubitata ſunt, & ab utriuſque ejus rei exempla afferuntur. Atque inter cætera, nam multa ſunt, ſolent Philoſophi illud, τὴν διάμετρον σύμμετρον εἶναι, libenter uſurpare, Theologis vero familiare admodum eſt, Facta infecta reddi. Itaque, ſi Deum hominem fieri, ea nimirum ratione, qua ipſi Adverſarii volunt, ex hoc numero eſſe demonſtraverimus, jam certum erit illud à Deo factum non fuiſſe, & propterea Jeſum Chriſtum non eſſe Jehovam unicum Deum noſtrum. Primum, ſi illud verum eſt, quod theologi omnes paſſim affirmant, Deum videlicet eſſe immenſum & ſubſtantia infinitum, certe, cum homo materialis & ſuis dimenſionibus conſtet, & ſubſtantia finitus ſit, rei autem finitæ ad infinitam, ut dicitur, nulla ſit proportio, nemo non videt Deum cum materiali homine nullo pacto ita conjungi potuiſſe, ut ex utroque unum, ut vocant, ſuppoſitum factum fuerit. Oportet enim vel materialem hominem immenſum & ſubſtantia infinitum evaſiſſe, vel Deum dimenſionibus obnoxium & ſubſtantia finitum factum fuiſſe, quæ nemo non videt, quam non abſurda modo, verum etiam impoſſibilia ſint. Subſtantiam autem infinitam, & ſubſtantiam finitam in unum coaluiſſe, aut coaleſcere potuiſſe, quis ſanæ mentis unquam dixerit, utraque naturam & proprietatem ſuam retinente, quæ invicem penitus diſſident, neque ulla ratione convenire poſſunt? Hinc ortum habuit in diſputatione de cœna Domini portentioſa illa de Chriſti corpore ubique diffuſo, & tam vehementer jam diu agitata opinio. Cujus auctores, ſi hanc divinæ humanæque ſubſtantiæ confictam copulationem omnino retinere velimus, non ita culpandi ſunt, ut pleriſque videtur, niſi quod in eo certo falluntur, quod corporis Chriſti ubiquitatem illam, quam vocant, dum adhuc is mortalis eſſet, agnoſcere non videntur, quum tamen argumentum ex mirabili iſti conjunctione deſumptum, & quo ſolo ipſimet potiſſimum nituntur, non minus ante quam poſt Chriſti glorificationem polleat. Quod ſi illis objici non poſſet, profecto ab iis, qui hactenus adverſus eos ſcribunt, & interim nobis una cum illis adverſantur, nunquam erroris convincerentur. In quorum inter ſe miſeras digladiationes, hac de re in lucem editas, ſi quando incidi, putas me, utrorumque licet haud mediocriter ſane miſertum, riſum tenere potuiſſe, quum ita acerbe de nihilo contendentes viderim? Deinde, eum eſſe Deum, eamque ipſius ſubſtantiam, omnes & Philoſophi & Theologi pro comperto habent, cui nihil unquam accidere poſſit, alioqui nec primus ſolus & ſempiternus motor, nec omnis prorſus alterationis (illorum voce utimur) & corruptionis expers ſuapte natura foret, denique ſummus omnium rerum princeps Deus non eſſet. At vero mortalem hominem ita vel induiſſe, vel aſſumpſiſſe, ut una cum eo in tertium aliquid evaſerit, non ſolum eſſet aliquid ei, ejuſque ſubſtantiæ accidiſſe, ſed maximi momenti rem accidiſſe. Nam, & de ejus ſubſtantia id nunc vere prædicari poſſet, quod antea nullo modo poterat, videlicet illi hominis ſubſtantiam inhærere, & ei homo, hoc eſt, res, quæ ſui natura à Deo quam longiſſime abeſt, individue conjunctus fuiſſet. Adde quod iſthæc conjunctio vel inanis penitus & ſupervacanea fuit, id quod mox planum faciemus, vel illud effecit, quod etiam cogitare horremus, Deum ſcilicet vere & reipſa, non autem imaginarie, ut ita dicam, & per idiomatum communicationem paſſum fuiſſe, & humanas miſerias mortemque ipſam expertum eſſe. Quod ſi Chriſtianorum Deus is eſt, cui hæc accidere poſſint, minime mirandum videtur, ſi & Turcæ à Deo defecerunt, & Judæi adhuc et obfirmatis animis reluctantur atque obedire recuſant. Nos autem, qui ipſius Chriſti verbis indubitatam fidem adhibemus, illique nomen dedimus, omnium miſerrimi ſumus, quorum ſalus & vita, inter tot mala, totque mortis genera, quæ ſubire coacti ſumus, non aliunde, quam ab ejuſmodi Deo pendeat, qui vere non ſecus ac nos & affictari & mori potuerit. Satis demonſtratum eſſe videtur, (multa enim, quæ ad idem comprobandum afferri poſſent, ne nimium Philoſophari videamur, conſulto omittimus) quam Dei cum homine, ſive ſubſtantiæ divinæ cum humana conjunctionem in Jeſu Chriſto factam fuiſſe aſſeruut, inter ea recenſeri debere, quæ fieri omnino non poſſunt. Quod cum ita ſit, valde mirari ſubit Theologos noſtros, qui nullo expreſſo, & ſpecie ſaltem indubitato Sacrarum Literarum teſtimonio impulſi, eam factam fuiſſe non tantum tradiderunt, ſed etiam Chriſtianæ religionis baſim, præcipuumque dogma eſſe ſtatuerunt, quum tamen eam aſſerere divinorum etiam oraculorum verbis conſentientibus fas neutiquam fuiſſet. Quemadmodum enim nec pœnitere Deum, nec contriſtare ſeſe, nec iraſci, nec deſcendere, nec accedere, nec recedere vere & proprie dicere audemus, licet horum omnium & ſatis frequentia, & apertiſſima extent Sacra Teſtimonia, nempe quod nihil eorum in Deum cadere poſſe perſuaſi rationibus & argumentis ſumus, ſed divina verba, in quibus hæc vel iis ſimilia clariſſime exprimi videntur, ita interpretamur, ut commodior ſenſus, quam quem ipſa præ ſe ferunt, inde eliciatur, eaque propterea ab uſitata, & magis propria ſignificatione deflectere non veremur, ſic etiam, ſi aliqua in divinis monumentis loca reperirentur, ubi diſerte ſcriptum extaret; Deum hominem factum fuiſſe, aut humanam carnem induiſſe vel aſſumpſiſſe, quod tamen, ut diximus, nunquam in eis traditum reperies, non ſtatim ita, ut ſonant, verba accipienda eſſent, cum id divinæ majeſtati prorſus repugnet, ſed ea ratione exponi deberent, ut per figuras à loquendi uſu non penitus abhorrentes, & aptior ſententia nobis conſtaret, & ipſa natura funditus non everteretur. Quod certe tunc ſemper fiet, cum divina oracula ita interpretabimur, ut inde aliquid conſequatur, quod plane impoſſibile eſſe, & Deus & natura ipſa aperte docuerit. Sed quoniam hac eadem de re non ita multo poſt latius tractabimus, nihil aliud præterea hic addendum cenſuimus, quam ſatis conſtare, ſi, ut ea quæ naturæ refragantur admittamus, ipſius divini ſpiritus apertis verbis adduci nec poſſumus nec debemus; multo minus credenda nobis eſſe ea, quæ præter ejuſdem ſpiritus clariſſima certiſſimaque teſtimonia adverſus ipſam naturam manifeſte homines comminiſci ſunt auſi, de quibus id vere dici poteſt, φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν. Nam qua in re ſe magis ſapere vel crediderunt, vel etiamſi non aperte, tacite ſaltem jactarunt, in ea profecto, pace illorum dixerim, ſtultiores evaſerunt, id quod æquo animo hæc noſtra legentibus, aliqua ex parte palam factum iri non diffidimus. Verumtamen ut erroris ſui nullam omnino habeant excuſationem, demus illis ineffabilem hanc Dei, ut ipſi vocant, incarnationem peragi potuiſſe: fatebuntur, credo, non fruſtra peractam fuiſſe. Quin immo hujus illorum mirabilis adinventi ea fuit potiſſima cauſſa, quod alioqui humani generis, quam ipſe Deus per Jeſum Chriſtum ſalutem illi dedit, conſtare non poſſe ſunt opinati. Quod ſi nos illam, non ſolum ad eam ſalutem non neceſſariam, ſed etiam prorſus inutilem, ac demum quavis ratione omnino ſupervacaneam fuiſſe oſtenderimus, quam fœde lapſi, quamque miſere hallucinati fuerint, non minus apparebit, quam certum fiet, Deum, licet fieri potuiſſet, humanam naturam nequaquam aſſumpſiſſe. Age igitur, quæ propoſuimus ſingula diligenter exequamur.

Ac

Ac primum quidem, quod ultimo loco poſitum eſt, dilucide expedire conemur. Certe, ſi velimus iſtam ſubſtantiæ divinæ cum humana conjunctionem fruſtra omnino factam non fuiſſe, fateri oportet, per eam aliquid effectum fuiſſe in alterutra, ſive utraque earum ſubſtantiarum: ſed quia in humana nihil hac ratione effectum eſt, ut ſtatim demonſtrabitur, ſequitur, ut in divina hoc contigiſſe dicamus. Illud vero aliud eſſe non poteſt, quam humanæ ſubſtantiæ ſive naturæ qualitates eam ſuſcepiſſe, adeo ut ſaltem aliqua ex parte vel alterari, vel corrumpi potuerit, quod quidem, uti ſupra diximus, horribile plane eſt. Hinc tamen factum videtur, ut audacter à pleriſque noſtrorum Theologorum ſæpiſſime ſcriptum fuerit, Deum ipſum, cœli & terræ conditorem, & eſurire, & ſitire, & defatigari, & frigere, & calere, & dolore affici, & pavere, & mori denique noſtrum cauſſa voluiſſe, omnia tandem ab ipſis ei tributa ſint, quæ homo ille Jeſus Chriſtus vel fecit, vel paſſus eſt. At enim cum iſta, ipſis etiam aſſentientibus, vere & proprie dici nequeant, divina ſubſtantia ea omnia penitus refugiente, ſed verbotenus tantum, & per allœoſin ſive idiomatum communicationem dicantur, hoc eſt ea ratione, quod in humana natura, cui divina individue adhæfiſſet, ea fieri contigerit, intelligi ſane poteſt, non ſolum per ejuſmodi conjunctionem, nihil in natura, ſeu ſubſtantia divina effectum fuiſſe, ſed etiam quam inanes & futiles ſint eorundem Theologorum hac in parte divinæ erga mortalium genus benignitatis tam frequentes, tamque multiplices & prædicationes & exaggerationes, quum dicunt ita Deum homines dilexiſſe, ut eorum beandorum gratia & homo naſci, & omnes humanas miſerias ſubire, & tanquam ſceleroſus quiſpiam in crucem agi non dubitaverit, & pleraque alia id genus, veluti ea, quæ ſupra modo, commemoravimus, quibus & oratoribus & poëtis humanæ eloquentiæ & ingenii vires oſtentandi maximum argumentum eſt datum, & propterea nulla erga nos Dei bonitatem injuria affici, ſi negetur eum hominem eſſe factum, quum ea omnia, quæ illam hac in re maxime commendare creduntur, prorſus vana eſſe, vereque fieri nulla ratione poſſe nemo non fateatur. Conſequens eſt igitur, ut fruſtra tam admirabile Dei opus factum fuiſſe dicamus. Nam in humana ſubſtantia ſive natura, nihil per conjunctionem iſtam cum divina effectum fuiſſe ex eo manifeſte apparet, quod in homine illo Jeſu Chriſto, nihil, excellentiſſimum licet & diviniſſimum, & humanam naturam longe tranſgrediens, reperiri poteſt, quod ab ipſius Patre, cujus perſonam minime ea ratione cum homine conjunctam fuiſſe omnes fatentur, illi datum non legamus. Ea enim omnia vel ſanctitatem vitæque innocentiam, vel rerum humanarum vel divinarum ſcientiam, vel admiranda faciendi poteſtatem, vel in univerſa dominationem atque imperium, vel denique illi debitam adorationem reſpiciunt, nihil præterea in eo homine, quod humanam conditionem exſuperet, inveniri poſſe videtur. At cuncta hæc Dei patris ſui beneficio illum conſequutum fuiſſe clarius eſt, quam ut probatione aliqua indigeat. Primum enim, quod ad ſanctitatem vitæque innocentiam attinet, id tum ipſe apud Johannem aperte fatetur, quum inquit Joh. 10. 36, *Quem Pater ſanctificavit* &c. tum apertius nos docet Paulus, quum ait Rom. 8. 3, *Nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium ſuum mittens in ſimilitudine carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne* &c oſtendit enim eo loco Paulus, Deum Patrem Jeſu Chriſti in ejus carne, quæ ſimilis fuerat carni peccatrici, id præſtitiſſe, quod lex non poterat, eam nimirum ab omni peccato immunem reddidiſſe. Hæc eſt enim illius loci vera ſententia, non repugnantibus etiam aliquibus ex adverſariis noſtris, ſi modo peccatum illud, quod ibi in carne à Deo damnatum fuiſſe dicitur, culpam ipſam peccati, ut cæteri interpretantur, non autem peccati pœnam, id quod mihi veriſimilius fit, ſignificare velimus: mortem inquam, cui totum humanum genus eſt obnoxium, quam in Chriſto damnatam, hoc eſt, penitus per reſurrectionem à mortuis ex immutabili divino decreto abolitam, vidimus, quod tamen illi ſine prævia vitæ ſanctimonia, perfectaque Deo Patri præſtita obedientia contingere non poterat. De omnium autem rerum ſcientia loca ſunt quam plurima apertiſſima, præſertim vero in Euangeliſtæ Johannis hiſtoria. Inter cætera autem hæc præcipua Joh. 3. 35, *Pater diligit filium, & omnia dedit in manu ejus*, (Etenim de rerum cognitione locum intelligi debere aperte indicant verba præcedentia; atque in eandem ſententiam apud Matthæum & Lucam ait Chriſtus Matth. 11. 27. Luc. 10. 22, *Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo*, ut utrobique ex ipſo contextu cuilibet conſtare poteſt.) *Et à me ipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me Pater ſic loquor* Joh. 8. 28. *Omnia quæcumque audivi à Patre meo nota feci vobis* Joh. 15. 15. Quod ſi quæratur de admirabilia faciendi poteſtate, ſatis ſuperque ſunt ea, quæ idem Euangeliſta in ſolo quinto capite ſuæ hiſtoriæ ſcripta reliquit. Sunt autem hæc ℣. 19, *Non poteſt filius à ſe facere quidquam, niſi quod viderit Patrem facientem, quæcumque enim ille fecerit, hæc & filius ſimiliter facit* ℣. 20. *Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit, & majora his demonſtrabit ei opera, ut vos miremini* ℣. 21. *Sicut enim Pater ſuſcitat mortuos & vivificat, ſic & filius quos vult vivificat.* Et paullo poſt ℣. 25, *Venit hora & nunc eſt, quando mortui audient vocem filii Dei, & qui audierint vivent. Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo.* Quorum verborum genuinus ſenſus, à nonnullis ex noſtris theologis & antiquis & recentioribus fœde depravatus, abunde confirmatur per ea, quæ eodem capite inferius recenſentur, videlicet ℣. 36: *Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipſa opera quæ ego facio teſtimonium perhibent de me, quia Pater miſit me*, quæ de ipſo homine Jeſu intelligi debere, nemo ambigere poteſt. Sed quid, quod idem Jeſus alibi apud eundem Euangeliſtam Joh. 10, eadem opera quæ facit admiranda, & ejuſmodi ut teſtimonium de ipſo perhibeant, in Patris ſui nomine ſe facere fatetur? quod perinde eſt, ac ſi diceret, vi & poteſtate à Patre mihi conceſſa, non propria & naturali virtute ea facio. Quare etiam paullo poſt, non ſua ſed Patris ſui opera appellat. Quid quod Lazarum mortuum vitæ reſtituturus, oculis ſurſum ſublatis ait Joh. 11. 41, & 42; *Pater gratias ago tibi, quoniam audiſti me, ego autem ſciebam quia me ſemper audis?* Nonne hæc verba ſuperiora illa ex quinto capite, à nobis allata, quanquam clariſſima, ſi cuipiam obſcura forent, dilucide interpretantur, præſertim vero ea quæ nobis objicere ineptus aliquis poſſet, illa nimirum ℣. 21, *Sicut Pater ſuſcitat mortuos & vivificat, ſic & filius quos vult vivificat?* Nempe ea ratione filius quos vult vivificat, quia Pater ſemper eum audit. Quæ eadem ſententia eodem etiam capite expreſſa fuerat illis verbis: *Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio habere vitam in ſemetipſo.*

Sequitur ut de dominatione & imperio in univerſa videamus, de eo, inquam, quod Jeſus Chriſtus ſemper habuit, nam de eo, quod poſt crucis ſupplicium & obedientiam ſuam conſequutus eſt, quid attinet quærere, cum manifeſtum ſit, ex hypoſtatica illa cum divina natura conjunctione, quæ ſemper, ut volunt, in eo fuit, id fieri non potuiſſe? Verum id quod ille etiam ab initio habuit, ſi recte rem perpendere velimus, magis ſpe & deſtinatione eum habuiſſe, quam reipſa dicemus. Nam quod & mari, & ventis, & morbis, & morti, & dæmonibus ipſis, dum in terris ageret, imperaret, id admirabilia opera faciendi poteſtatem, de qua modo vidimus, potius, quam partem hanc reſpicere videtur. Nec mirum alicui ſit, quod diximus Jeſum Chriſtum ante crucis ſupplicium, quod ut Patri obediret volens ſubiit, ſupremum illud imperium revera non obtinuiſſe,

cum ſatis conſtet id obedientiæ hujus præmium fuiſſe, quod & auctor ad Hebræos Hebr. 2. 9, & Paulus Phil. 2. 9, aperte teſtantur, & ipſe Chriſtus non obſcure ſignificaſſe videtur, quum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuam à mortuis inquit Matth. 28. 18, *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra, &c.* Quin etiam ne nunc quidem omnia ei eſſe ſubjecta, & propterea nondum abſolute omnino ſibi datum imperium Chriſtum obtinere idem auctor ad Hebr. 2. 9, & Paulus 1 Cor. 15. 25. clare pronunciant. Sed ad propoſitum revertamur, dominationem atque imperium, quod adhuc mortalis Chriſtus habuit, qualecumque illud tandem fuerit, à Patre proculdubio accepit, Johanne dicente de illo Joh. 13. 3. *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, &c.* Ipſo autem, dum Patrem orat, confitente his verbis Joh. 12. XVII. 2, *Sicut dediſti ei* (de filio autem, hoc eſt de ſe ipſo loquitur) *poteſtatem omnis carnis, &c*, quod in eadem oratione ſæpius confirmat ea in parte, quæ dominatum in electos ſuos ſpectat, eos enim ſibi à Patre datos identidem fatetur Joh. 6. 37. & 39. Joh. 10. 29, atque id antea non ſemel teſtatus fuerat. Supereſt, ut de adoratione ipſi debita idem dici debere demonſtremus. Atque hic omiſſa diſtinctione temporum, quæ in hoc quoque adhibenda eſſet, ut brevitati conſulamus, præſertim cum inferius, dum libro ſequente adverſariorum objecta diluemus, hæc eadem examinanda veniant; dicimus illud unicuique conſtare poſſe, qui apud Johannem ipſius Chriſti hæc verba legerit Joh. 5. 22, 23, *Neque enim Pater judicat quenquam, ſed omne judicium dedit filio, ut omnes honorificent filium, ſicut honorificant Patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat Patrem, qui eum miſit.* Ex quibus apparet, adorationem illam, quam adhuc in terris degens Chriſtus non recuſavit, ex Patris ſui voluntate & decreto ratam fuiſſe, qui eum tanquam ſeipſum honore affici volebat. Præterea ſciendum eſt, ideo nos, ut oſtenderemus humanam ſubſtantiam à divina, quæ una cum ea Jeſum Chriſtum conſtituerit, nihil accepiſſe, quod à Patre illi data omnia fuerint, demonſtraſſe, ut omnis tergiverſandi via præcluderetur, quum, ut dictum eſt, plane conſtet, Patris perſonam carnem non aſſumpſiſſe. Loca tamen, in quibus non Patrem, ſed ſimpliciter Deum aliquid Chriſto dediſſe affirmatur, quæ infinita prope ſunt, idem non minus aperte indicant. Nam profecto, niſi Neſtoriani eſſe volumus, duaſque perſonas in Chriſto aſſerere, quum Deum illum, qui in eo tot tantaque effeciſſe eique dediſſe dicitur, alium ab ipſo Chriſto eſſe neceſſe ſit, nemo enim vel in ſe ipſo aliquid ejuſmodi efficere, vel ſibi ipſi quicquam dare poteſt, manifeſte conſequitur, eundem illum Deum divinam naturam Chriſti, quæ alia ab ipſomet Chriſto, niſi eum, ut Neſtorius faciebat, dividamus, eſſe nullo modo poteſt, intelligi non debere. Hinc factum eſt, ut ipſimet adverſarii noſtri, ea quidem, quæ Deum Chriſto dediſſe legimus, ad Chriſti humanam tantummodo naturam pertinere dicant, Deum autem illum ſolam divinam Chriſti naturam ſignificare, affirmare non audeant, ſed plerumque, licet Patris nomen non adſcribatur, vel de Patris perſona, vel, ut ipſi loquuntur, de tota trinitate aperte ea verba interpretentur. Sed quidnam humana ſive ſubſtantia, ſive natura à quoquam unquam accipere potuit, ſi ab ipſo Jeſu Chriſti nativitatis, & in matris utero conceptionis initio divina natura, immo, ut volunt, Deus ipſe omnipotens ei adeo conjunctus & copulatus fuit, ut ex duobus hypoſtatice unum fieret, & hunc ipſum Deum, qui ſecundum eorum doctrinam idem etiam æternus Dei filius eſt, & in Dei prorſus indiviſibili eſſentia, perſona & eſt, & appellatur, in Jeſu Chriſto tamen perſonam eſſe, ne invicem naturæ illæ ratione aliqua ſeparentur, omnes dicere plane horreant? Supervacanea igitur, ut jam diximus, omnino iſta divinæ ſubſtantiæ, ſive naturæ cum humana copulatio, ſi neque humana à divina aliquid, ſed omnia à Deo Patre, qui ei hypoſtatice junctus non fuit, accepit, & divinam ab humana quidquam vere & re ipſa mutuatam fuiſſe piaculum eſt cogitare, nedum aſſerere velle. Accedit eo, quod fruſtra id fieri, & ſupervacaneum eſſe recte id dicitur, ex quo nihil efficitur, quod commodiore & magis compendiaria quadam via effici non potuerit. Quare, licet hominem illum Jeſum Chriſtum, ſeu mavis ejus humanam naturam atque ſubſtantiam, à divina ſibi, incredibili illo modo copulata, omnia præſtantiora quæ habet accipere potuiſſe, conſtaret, cum tamen ex ſola divina virtute ac potentia, ſanctique ſpiritus operatione idem fieri potuiſſet (id quod vel ex eo, quod factum fuiſſe probavimus, ſatis cuilibet patere poteſt) quid opus fuerat, Deum ipſum ineffabili quadam ratione illi conjunctum eſſe, & ſuæ ipſius quodammodo majeſtatis & gloriæ oblitum, ſeu potius prodigum & deſertorem, humanam naturam deſpectam atque contemptam, infinitiſque malis obnoxiam induere? Neque vero ſilentio prætereundum eſt, omnes fateri divinam & humanam naturam in Chriſto Jeſu non adeo conjunctas fuiſſe, ut vel miſtæ vel confuſæ fuerint, ne minima quidem ex parte, ne quis hac ratione contendere velit, conjunctione illa aliquid effectum, quod abſque ea, ſola Dei vi atque gratia, effici non potuerit. Quanquam quid ex illa miſtione & confuſione conſequutum fuiſſet, præter id quod Deus ipſe ſola potentia & favore ſuo præſtare potuiſſet, neque nos videmus, nec quenquam nobis oſtendere poſſe ſatis perſuaſi ſumus. Plura quidem in hanc eandem ſententiam à nobis poſſent afferri, ſed, tum quia quæ allata ſunt, quod demonſtrandum ſumpſimus, ſatis probare videntur, tum vero quia in eum locum ea rejicere ſatius duximus, ubi divinarum literarum teſtimoniis Jeſum Chriſtum æternum Iſraëlitarum & Chriſtianorum Deum, & mundi hujus creatorem primum non eſſe, poſtquam rationibus, ut nunc facimus, illud comprobaverimus, oſtendere decrevimus, ad reliqua pergamus. Viſum eſt, quam in univerſum ſupervacanea & prorſus inanis fuiſſet hypoſtatica illa divinæ humanæque ſubſtantiæ conjunctio, nunc ad rem ipſam propius accedentes, nominatim ad eam ſalutem, quam in humanum genus Deus Opt. Max. per Jeſum Chriſtum conferre dignatus eſt, non inanem tantummodo, verum etiam plane inutilem futuram, ſequitur ut videamus. Atqui operæ pretium eſt noſſe, cur eam ſalutem ſine illa conſtare non poſſe contendant adverſarii. Præcipua autem illorum, recentiorum præſertim, ratio hæc eſt, quod, cum ad ſalutem æternam, qualis eſt ea quæ nobis in Chriſto Jeſu exhibetur, hominibus dandam, neceſſe fuerit eorum peccata deleri, propter quæ ſempiterno exitio erant obnoxii, peccata autem, hoc eſt in Deum offenſæ, deleri nequeant, niſi ipſius Dei juſtitiæ plene ſatisfiat, neque humana natura per ſe hoc facere aliquo modo poſſit, utpote quæ & tota peccati labe coinquinata ſit, & propter ſui vilitatem, certiſque, iiſdemque admodum anguſtis terminis circumſcriptas vires, nihil habeat, quod ad Dei ſummam infinitamque juſtitiam ſua vi pertingere poſſit, oportuerit illi eidem humanæ naturæ, per quam tantum ſcelus in ipſa admiſſum expiari par fuerat, conjunctam eſſe naturam divinam, quæ omnia suppleret, maliſque omnibus mederetur, adeo ut is, in quo utraque natura reperiretur, morte ſua & ſanguinis effuſione, meritas pœnas pro cunctis dare, & Dei iram erga nos placare poſſet: cumque Dei & hominum μεσίτης (noſtri mediatorem dixerunt) idem futurus eſſet, certe, ajunt, medium inter duo hæc extrema illum eſſe oportebat, & utriuſque naturæ participem, ut & homines ad Deum adducere, & hominibus Deum conciliare poſſet. Addunt præterea, præſertim vero antiquiores Theologi, multa, de Dei hac ratione facta cum humano genere conjunctione, valde quidem illa ſpecioſe dicta, ſed quæ vere nihil habeant ponderis, & quæ lingua exprimi magis quam mente percipi poſſint, de quibus, licet examinari non mereantur, poſtea videbimus. Nunc de præcipua, quam modo ex eorum, qui confecuti ſunt, mente attulimus, ratione agamus.

Primum

Digitized by Google

Primum igitur ſciendum eſt, hanc humanæ ſalutis viam, tanquam à Deo nobis in Jeſu Chriſto exhibitam, quam adverſarii noſtri aſſerunt, à veritate longe abborrere, quippe cum Jeſus Chriſtus non ea ratione humano generi ſalutem pepererit, quod divinæ juſtitiæ de eorum offenſis cumulate ſatiſfecerit, juſtaſque ei pro illis pœnas perſolverit: ſed quod gratuitam delictorum veniam, vitæque æternæ conſequendæ rationem, è ſinu Dei Patris ſui prolatam, & primus & ſolus mundo non patefecerit tantum, ſed etiam morte & ſanguine ſuo ſanciverit & teſtatus fuerit, ſuique demum exemplo, à Deo è mortuis excitatus, ſempiternaque vita donatus, eam nobis omnibus abunde confirmarit, poteſtatem ab immortali Deo adeptus, omnes, qui ei fidem adhibuerint, ejuſque dictis paruerint, in extrema illa die à morte liberandi, immortalique vitæ reſtituendi. Hinc ipſemet ſe ideo natum eſſe dixit Joh. 13. ℣. 37, & in mundum veniſſe, ut teſtimonium daret veritati, & alibi in Sacris Literis modo teſtis fidelis appellatur Apoc. 3. 14, modo ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem teſtatus fuiſſe dicitur 1 Tim. 6. 13. Quumque Deus; ſecundum magnam ſuam miſericordiam, nos in ſpem vivam regenuiſſe dicatur per reſurrectionem Jeſu Chriſti à mortuis 1 Petr. 1. 3, is conſummatus omnibus obtemperantibus ſibi cauſa æternæ ſalutis factus fuiſſe legitur Hebr. 5. 9, & corpus noſtrum humile, ut conforme ſit corpori ſuo glorioſo, reformaturus traditur ea poteſtate, qua etiam ſibi omnia ſubjicere poteſt Phil. 3. 21, quam à Patre Deo accepiſſe, qui ei omnia ſubjecit, eumque ad dexteram ſuam collocavit, & regnare vult, donec ponat omnes ejus inimicos ſcabellum pedum ejus, ſcriptum eſſe non ignoramus 1 Cor. 15, 27. Eph. 1. 20. Pſal. 110. 1. 1 Petr. 3. ℣. 22. Act. 2. Pſal. 8. Hebr. 1. Matth. 28. 18. Verum quia hoc, ut adverſariorum objecta diluerentur, veritaſque, eorum culpa tenebris obruta, in clariſſimam lucem proferretur, longiorem diſputationem requireret, humanæque juſtificationis argumentum, quod & varium & multiplex eſt, tractandum & explicandum eſſet, idque à nobis (faveat modo Deus cœptis noſtris) ſeparatum volumen aliquando expectat, ne, adverſariorum opinionem ſimpliciter negando, manus cum eis hac in re conferendi occaſionem refugere videamur, eam illis in præſentia demus, quam tamen maxima cum divinæ bonitatis injuria, ſalute noſtra in diſcrimen adducta, aliquibus Sacrarum Literarum teſtimoniis metaphorice aut metonymice loquentibus, quæ tamen & ipſi per metaphoram aut metonymiam, ſeu alios loquendi tropos exponere coguntur, miſere decepti, divinis oraculis licet undique reclamantibus, ipſaque ratione penitus abborrente, confixerunt, lectoremque tanti erroris obiter admonuiſſe ſufficiat. Oportuit igitur, ut ipſi ajunt, divinæ juſtitiæ de humanis ſceleribus cumulate ſatis fieri. Quid tum? An ipſemet Deus eas pœnas perſolvere debuit? Quid abſurdius? Primum id fieri nullo pacto potuit. Deus enim, ut jam viſum eſt, neque dolore affici, neque perpeſſiones aliquas experiri poteſt. Deinde, nemo ſibi ipſi aliquid ſolvit. At dicunt, ſatis fuiſſe, ſi humanæ naturæ, quæ & pœnas ſubire potuit, & eas Deo debeat, divina individue hæſerit. Verum eodem revolvi videntur; nam neque adhæſio iſta aliquid momenti allatura fuit, ſi humana tantum natura vere pati poterat, cujus cruciatus omnes, utcumque eos conſideres; finitos prorſus ac terminatos eſſe oporteret, quum infinitatis cujuſdam, ut ipſimet aperte profitentur, pœnas, quæ infinitæ divinæ juſtitiæ ſatiſfaciendi cauſa perſolvuntur, neceſſe ſit eſſe participes, neque ut delictorum conſcientia humanos animos amplius non excruciet, propter ſatiſfactionem iſtam, in qua ſalutis ſuæ ſpem poſitam habeant, Deum ipſum, cui ſatiſfaciendum erat, ad eam peragendam aut abſolvendam propria perſona ulla ratione concurriſſe dicendum eſt, neceſſe eſt enim omnino ſatiſfacientis perſonam, ab ejus, cui ſatiſfit, disjungi ac ſeparari; alioqui veram ſatiſfactionem factam fuiſſe, nemo ſibi ipſi penitus perſuadere poterit, & propterea, niſi alia ratione ſervari nos dicamus, quam ſi illam factam fuiſſe certo crediderimus, labefactari ac corruere ſalutem noſtram fateri plane cogemur. Quocirca ſtatuendum videtur, iſtam divinæ ſubſtantiæ cum humana conjunctionem, hanc ſalutis viam prorſus tollere, tantum abeſt, ut eam vel parere vel ſtabilire poſſit, eoſque, qui hac eadem ratione nos ſervari credentes, Jeſum Chriſtum æternum quidem Deum, ſed non eundem illum, cui ſatiſfaciendum fuerat, eſſe dixerunt, multo conſultius hac in parte loquutos fuiſſe, quos nihilominus tamen longe a vero ſcopo aberrare ſuo loco demonſtrabimus. Quam igitur rationem ad opinionem ſuam confirmandam præcipuam adverſarii eſſe autumant, ea maximè illorum commentum detegit, ſententiamque convellit, præſertim cum Jeſu Chriſti cruciatus & mortem, non ſatiſfactionis loco Deum duxiſſe, ſed veriſſimam & pleniſſimam ſatiſfactionem de univerſi humani generis offenſis agnoviſſe plerique contendant, quod ut conſiſtere poſſet, dum Jeſu Chriſti perſonam adeo ſublimem atque excelſam effingere ſtudent, ut ſui ſanguinis fuſione tantum æs alienum omnium noſtrum nomine diſſolvere potuerit, non animadvertunt, ſe illum, qui debitor potius quam creditor eſſe potuiſſet (poteſt enim debitor, ſi ſolvendo ſit, & pro ſe & pro aliis ſatiſfacere) ipſummet creditorem facere, qui ex perſona ſua non niſi gratuita condonatione debitores liberare poteſt, gratuita inquam, quod non ſolum ab iiſdemmet debitoribus nihil repetat, verum etiam quod neminem pro illis quidquam ſibi ſolvere velit. Nam ſi alium ſibi ſolutionem facere vel poſtulet, vel patiatur, non quidem ex perſona ſua, ſed ex aliena eos liberabit. Itaque præſtabat à veritate non omnino diſcedentes, Jeſum Chriſtum non ipſummet unicum Deum noſtrum opinari, ſed diviniſſimum hominem agnoſcere, tanta dignitate pollentem, ut tantum onus ſubire merito potuiſſet. Neque enim ut ea, quæ humanæ naturæ deerant, ſupplerentur, ſi modo, quod ad propoſitum attinet, ſuppleri poterant, neceſſe erat Deum hominem fieri, ſed ſatis fuiſſet, divina potentia atque virtute cui omnia ſunt in manu, & cui nihil difficile eſt, eam penitus perpurgari, ac numeris omnibus abſolutam reddi, eique infinitam vim, cujus participes omnes ejus operationes forent, communicari. Atque eo caſu, quemadmodum ſi quis ab alio ita ditatus fuerit, ut ea, quorum illius benignitate plenam poſſeſſionem ac dominium habet, ſummam illi à cæteris quibuſcumque debitam, æſtimatione vel æquent, vel etiam ſuperent, poſſet is profecto, ſi vellet, cunctorum debitorum nomine de ſuo eidem illi vere ac plene ſatiſfacere; ſic etiam homo Chriſtus Jeſus, ipſimet Deo, à quo facultatem hanc dono accepiſſet, quicquid ei cæteri homines debent, perſolvere potuiſſet: id quod nequaquam fieri potuit, ſi Deus facultatem hanc Chriſto homini plene largitus non eſt, ſed eam, vel ejus ſaltem partem aliquam ſolus ita retinuit, ut ad ſolutionem perficiendam ipſius perſonæ omnino opus fuiſſe dicamus: cum nullus creditor de pecunia ſua, quam nemini donavit, ſibi ipſi debitorum nomine ſatiſfacere aliqua ratione queat. Neque eſt, quod quis, ut argumenti noſtri vim effugiat, hæcque abſurda devitet, dicat, in divinis aliam eſſe perſonam Patris, aliam filii, & idcirco potuiſſe Patri à filio, qui ſolus humanæ naturæ hypoſtatice conjunctus fuit, & vere & plene ſatiſfieri. Nam præterquam, quod hæc in unico Deo noſtro perſonarum diſtinctio humanum prorſus commentum eſt, nec ulla ratione admitti poteſt, ut paullo poſt videbimus, nonne & filii perſonæ juxta illorum doctrinam ſatiſfaciendum erat, in quam non minus, quam in perſonam Patris homines peccaverant? Nonne ex eorum ſententia, adverſus quam nos diſputamus, Jeſus Chriſtus eſt ille unicus Deus noſter, cujus majeſtatem, quantum in nobis fuerat, ſceleribus noſtris fœde imminueramus? Quid ergo attinet hujuſmodi diverticula abſurdis ac plane falſis ſuis

aſſertionibus quærere? Omitto, quod ſatis eſt Patris perſonæ & filii, omnia, quibuſdam exceptis quæ ad rem nihil faciunt, quemadmodum ipſi credunt, prorſus eſſe communia, ut à filio Patri aliquid ſolvi noſtrum nomine non potuerit, vel ſolutio per humanam naturam, cui is uniter hæſiſſet, Patri facta perfici.

Venio ad τοῦ μεσίτου appellationem. Qua in re, mirum, quam graviter erraverint adverſarii noſtri, exiſtimantes, μεσίτης illum ſignificare, qui duos inter ſe diſſidentes ad concordiam adducat, & alterum alteri conciliet, quique utrorumque naturæ ſit particeps, neque animadvertentes Moſen ita appellatum fuiſſe ab Apoſtolo Paulo Gal. 3. 19, ipſumque, ſe inter Jehovam & Iſraëliticum populum ſtetiſſe, eidem populo in memoriam revocaſſe Deut. 3. 5, qui tamen Moſes nec Jehovam Iſraëlitico populo conciliaverat, ſed ferme invitus ac tantum non coactus, mira Dei benignitate, qui promiſſa patribus ſolvere volebat, ad eum & liberandum & regendum eſt miſſus, nec divinæ naturæ, ea ratione qua adverſarii intelligunt, unquam particeps fuit. Atque ut fuiſſet, ſatis eſt longe alia ratione ab Apoſtolo mediatorem dictum eſſe, ipſumque Moſen ſe eum fuiſſe, qui medius inter Jehovam & Iſraeliticum populum ſtetiſſet, commemoraſſe, ut ex eorum verbis clare liquet, nimirum quia eo tanquam legato, ſeu potius internuntio atque interprete, Deum ad legem populo ſuo dandam uſus fuiſſet, ſive, ut ipſarum Sacrarum Literarum verbis utar, quia judicia atque præcepta & legea inter ſe, & inter filios Iſraëlis, dediſſet Dominus in monte Sinai per manum ejus, ut habetur Levitici cap. 26, ad finem, eumque, par quem populus voluntatis ſuæ quotidie admoneretur, ad ſeque accederet, conſtituiſſet. Neque vero Chriſtus ipſe alia de cauſa μεσίτης, ſeu mediator dictus eſt, quam quod medius inter ſe & homines à Deo conſtitutus fuerit, non quidem ut Deum hominibus placaret, ſed ut eum illis jam placatum eſſe & prædicaret, & apertiſſime per ſemetipſum confirmaret, homines vero Dei oſores atque inimicos ipſi Deo reconciliaret, atque æternus legiſlator, & divinæ voluntatis fidiſſimus & certiſſimus interpres illis foret, per quem in perpetuum ad Deum accedere poſſent, & ſempiternam vitam conſequi, quod quia nemini unquam præter eum datum fuit, unicus etiam Dei & hominum mediator merito eſt appellatus. Hæc breviter veritatis indicandæ potius, quam patefaciendæ gratia perſtrinxiſſe ſufficiat. Adverſariorum autem rationem diligentius expendamus. Mediator, inquiunt, utriuſque eorum, quorum mediator eſt naturam participare debet, quod nulla ratione fieri poteſt, niſi ſui ipſius quempiam mediatorem eſſe velimus, quod longe abſurdiſſimum eſſe nemo eſt qui non videat. Sed quemadmodum Chriſtus Jeſus humanam quidem naturam participavit, non tamen idem ille homo fuit qui Deo reconciliandus erat, ita divinam naturam eum participaſſe dicemus, non tamen eundem illum Deum fuiſſe, cui hominem reconciliari oportebat. Quumque in hac utriuſque naturæ participatione duo conjungi opus ſit, quæ omnino inter ſe diſſident, & tanquam duo extrema cenſeri poſſunt, divinam ſcilicet & humanam naturam, eam divinam autem naturam ſuperius extremum eſſe appareat, humanam inferius, nunquam hujuſmodi conjunctio fiet, niſi ſe divina natura demittat humana vero extollatur, hoc eſt, niſi à ſummo gradu divinitatis & infimo humanitatis multum recedatur. Quod quidem in humana natura factum fuiſſe omnes & perſpicimus & confitemur. Jeſus enim Chriſtus licet verus homo fuerit, humanam tamen conditionem, etiam qua homo longe exceſſit, & in eadem ipſa humanitate plusquam homo fuit. Cur igitur in divina idem factum fuiſſe non dicemus, & verum quidem Deum eſſe Jeſum Chriſtum, ab ipſo tamen Deo multis gradibus diſtare, atque & qua Deum, Deo minorem eſſe, adeo ut vere & propria, non autem per loquendi tropos & figuras, non minus humanus Deus, quam divinus homo dici poſſit?

Atque hæc fuit, quæ & fieri potuit, & neceſſaria erat in Chriſto mediatore, humanæ divinæque naturæ participatio. Neque enim, ut præclare hac in parte Lactantius * ait, ſalutis viam ſuo exemplo, nobis oſtendere potuiſſet, niſi iiſdem malis, quibus nos ſumus, & ipſe obnoxius fuiſſet, niſi noſtrum ſimilis extitiſſet, niſi tandem vere homo natus eſſet, id quod diſerte comprobat auctor Epiſtolæ ad Hebræos Hebr. 2, quum ait, decens fuiſſe principem ſalutis noſtræ per paſſiones conſummari, & non ſecus ac nos carni & ſanguini communicare, noſtrique debuiſſe eum per omnia ſimilem fieri; neque rurſus nobis Dei arcana patefacere, omnemque ejus erga nos voluntatem & aperire, & confirmare potuiſſet, vel id reipſa præſtare poſſet quod promiſiſſet, niſi theſauri omnes ſapientiæ & ſcientiæ in eo abſconditi fuiſſent, niſi ſuprema poteſtate præditus in Dei forma extitiſſet, niſi denique vere Deus eſſet. Neque tamen ea ratione hujuſmodi etiam hominis & Dei naturæ participatio in Chriſto fuit, quod is Dei & hominum mediator futurus eſſet. Poterat enim & Angelus, ſi ita Deus voluiſſet, inter nos ipſumque mediator eſſe, ſed quia mediationis, quam Deus elegit, modus eam requirebat. Quam vero theologi noſtri confixerunt, ea, ut ſupra viſum eſt, nec fieri aliqua ratione potuit, neque ad ſalutem noſtram quidquam momenti attuliſſet. Nam, ut millies demus, oportuiſſe Deum hominibus conciliari, idque mediatoris officium eſſe, profecto ſe ipſum alteri, ut jam dictum eſt, nemo conciliat, nemo à ſeipſo alterius nomine vel pœnam deprecatur, vel veniam impetrat. Ex quo fit, ut non tantum mediatoris munus, quod ipſi commenti ſunt, per eam non ſtabiliatur, ſed funditus etiam ſubvertatur. Quod autem ajunt, hac ratione Dei cum hominibus conjunctionem eſſe factam, adeo, ut & Deus homo, & homo Deus quodammodo factus ſit, id quidem, ut dicebamus, ſpecioſa dictum eſt, ſed idem vel prorſus nihil eſt, vel aliunde pendet. Nam ſi per hujuſmodi Dei & hominis conjunctionem nihil aliud intelligunt, quam ipſam humanæ naturæ cum divina in unica hypoſtaſi copulationem, hoc certe non illius rei, de qua quærimus, effectum eſt, ſed eadem ipſa res. Sin autem Dei in humanum genus bonitatem atque clementiam, hominis vero beatitatem, & ad Deum converſionem intelligunt, hæc à participatione illa divinæ naturæ, quam homini Jeſu Chriſto tribuunt, nequaquam proficiſci poſſe liquido apparet. Dei enim bonitas atque clementia, ſi eas proprie, & prout in ipſo Deo reſident, accipias, cauſæ non effecta illius fuiſſent, neque hæ ab illa, ſed potius illa ab his dependiſſet. Sin eas improprie, & ut plerumque fit, pro ipſius Dei benefactis & largitione capias, earum non iſthæc utriuſque naturæ conjunctio, ſed divina voluntas eſt cauſa. Hominis autem ad Deum converſio, quæque illam conſequitur vera beatitas, non ex eo proveniunt, quod utraque natura, divina & humana in Chriſto fuerit, ſed quod Dei benignitatem agnoſcentes, qui omnes, quicumque reſipuerint, delictorum venia, æternaque vita dignatus eſt, cujus rei apertiſſima teſtimonia per Chriſtum, & in Chriſto nobis exhibita ſunt, ad ipſum Deum toto pectore convertimur, & propterea vere beati ex ipſius dono tandem efficimur. Quod ſi hypoſtaticam illam in Chriſto unionem, non tanquam efficientem harum rerum cauſam, quod modo examinavimus, ſed tanquam vel formalem, vel materialem conſiderent, id quam longiſſime à veritate abeſt, niſi ſi priore ſenſu Dei cum homine conjunctionem intelligamus. Sed eo caſu quidnam evincent? Nihil plane. Neque enim ſatis eſt, per incarnati, ut eorum verbis utamur, verbi myſterium divinam humanamque naturam in unum ſuppoſitum cohæſiſſe, niſi ex hac illorum cohæſione aliquid boni in homines, quorum cauſa factam eſſe fatentur, vel provenerit, vel aliqua ratione redundaverit. At priori illo ſenſu rejecto, rem penitius inſpiciamus. Ac bonitatis quidem & clementiæ

* Lib. 4. cap. 23, 24, & 25.

divinæ,

divinæ, quocumque tandem eas ſenſu accipere velimus, formalem aut materialem cauſam, quam in Jeſu Chriſto humanæ divinæque naturæ conjunctionem commenti ſunt, eſſe non poſſe palam eſt. Nam ipſius Dei erga homines bonæ voluntatis, quatenus in ipſo reſidet, & beneficiorum, quæ nobis contulit, eſt cauſa, neque forma, neque materia extra ipſummet Deum, ne excogitari quidem ſine ſumma ſtultitia, vel potius impietate poteſt. Dei autem in nos per Chriſtum Jeſum collatum beneficium atque largitio, in delictorum noſtrorum nobis oblata gratuita condonatione, atque ipſi Jeſu Chriſto fidem habentibus æternæ vitæ deſtinatione, propriam formam & materiam habet. Noſtræ verò ad Deum converſionis ſempiternæque beatitudinis, & forma & materia in ipſa reſipiſcentia, fideque in Chriſto ipſo collocanda, inque divinæ majeſtatis & gloriæ viſione fruitioneque, & conſiſtit, & conſtitura eſt. De inſtrumentali cauſa, ubi major veriſimilitudo apparet, non eſt quod quæramus. Satis enim jam à nobis demonſtratum eſt, inſtrumentalem cauſam, hujus ſalutaris, de qua loquimur, Dei cum humano genere conjunctionis, iſtam cum humana natura admirabilem incredibilemque copulationem eſſe non poſſe, cum nihil eam momenti ad ſalutis rationem illam, quam potiſſimum nobis in Chriſto exhibitam credunt, attuliſſe probavimus. Hæc à nobis partim exactius, partim brevius, ac propterea obſcurius fortaſſe, quam par fuerat, diſputata ſunt: ſed & adverſariorum inanem ſpecioſamque fallaciam detegere, & acuti ingenioſique lectoris, cujus præcipue gratia hæc attigimus, rationem habere voluimus. Hactenus ex eo, quod Deum hominem fieri oportuiſſet, id quod primo loco factum non eſſe, deinde fieri non potuiſſe, poſtremo ſupervacaneum omnino futurum fuiſſe, demonſtravimus, ſatis probatum videri poteſt, Jeſum Chriſtum unicum Iſraelitarum & Chriſtianorum Deum non eſſe. Sed ad idem adhuc plenius & apertius confirmandum, aliam rationem, quanquam unicuique ſatis notam & obviam, afferre ne gravemur, cumque adverſarii in ea ruditatia, & divinorum myſteriorum turpis inſcitiæ nos inſimulent, eam diligentius examinemus, & num ipſi potius in ejus vi non agnoſcenda inſignis cujuſdam vecordiæ, & ſacrarum rerum miſerabilis ignorantiæ argui poſſint, diſpiciamus.

Cætera non abſolvit auctor.

INITIUM SCRIPTI F. S. in quo ad argumenta, quibus in unica Dei eſſentia perſonæ adſtrui ſolent, reſpondere inſtituerat.

ADVERSARIORUM THESIS In una numero eſſentia Dei plures eſſe perſonas.

ARGUMENTUM.

Scriptura, quæ Deum unum eſſe affirmat, eadem ipſum plures eſſe oſtendit. Igitur Dei quidem eſſentia una numero eſt, perſonæ autem plures.

Reſponſio.

NEgatur conſequentia. Nam, etiamſi nomen unus nunquam niſi ratione aut eſſentiæ, aut perſonæ enunciaretur, non minus tamen ex argumenti aſſumptione concludi poſſet, Dei perſonam unam numero eſſe, eſſentias vero plures, quam unam numero eſſentiam, plures vero perſonas. Neque enim minus abſurdum eſt, ubi una numero eſſentia eſt, plures perſonas, quam ubi una numero eſt perſona, plures eſſentias conſtituere. Satis hoc ex iis, quæ ſuperiore libro diſputata fuere, conſtare arbitramur, cum à nobis probatum fuit, fieri non poſſe, ut in una numero eſſentia plures diſtinctæ ſuis proprietatibus perſonæ inveniantur. At vero, cum non perſonæ eſſentiæve tantum ratione res aliqua una eſſe dici poſſit, ſi omnino ſtatuere velimus pluralitatem perſonarum in Deo, quid prohibet, quominus, cum Sacræ Literæ Deum unum eſſe dicunt, id non ad eſſentiam, ſed ad voluntatem pertinere exiſtimemus, ita ut non unam numero in Deo eſſentiam, ſed unicam voluntatem, id eſt, in illis pluribus divinis perſonis, ſummam indiſſolubilemque conſenſionem atque concordiam, eſſe agnoſcamus? Præſtat enim aliquid, quod abſurdum cenſeatur, ſuſpicari, quam id quod nullo modo fieri poſſit, aſſerere. Abſurdum quidem eſſe ſtatuimus pluralitatem divinarum eſſentiarum inducere, at impoſſibile plane eſt, ubi plures ſint perſonæ, ibi unam numero eſſentiam eſſe. Adeo ut, etiamſi nullus alius locus inveniretur, ubi nomen unus vel ad perſonam, vel ad eſſentiam non referretur, tamen neceſſe eſſet, admiſſa perſonarum pluralitate in Deo, eos omnes locos, in quibus Deus unus eſſe dicitur, de alia quapiam unitate, quam de eſſentiæ individua unitate interpretari. Itaque, aut pluralitatem illam, quam Sanctæ Literæ Deo tribuere videntur, ad perſonas referri debere, prorſus negandum eſt, aut neceſſario plures eſſentiæ divinæ ſtatuendæ. Illud certiſſimum eſt, ſi pluralitatem illam ad perſonas referre velimus, non minus plures eſſentias divinas, quam in uno individuo Deo plures perſonas inde colligi poſſe. Verum pluralitas illa pluralitatem perſonarum minime oſtendit, ut ex ſacrorum verborum examinatione, quibus adverſarii argumenti ſui aſſumptionem probare nituntur, liquido apparebit. Scripturam igitur Deum, quem unum eſſe affirmat, eundem plures eſſe oſtendere, pluribus ex ea prolatis teſtimoniis demonſtrare conantur. Quæ nos per argumenta quædam diſponemus.

Primo ex eo argumentantur, quod Deus in ea Hebraice *Elohim* vocatur, quod nomen numeri pluralis eſt, atque apud Hebræos idem prorſus ſonat, quod apud nos Dii, quam vocem fere ſemper, cum de Deo eſt ſermo, in conſtructione numero ſingulari junctam videmus, nimirum (inquiunt) ut agnoſcamus Deum & unum, & plures eſſe, id eſt in una numero Dei eſſentia plures eſſe perſonas. Hæc ratiocinatio futilis prorſus cenſeri debet. Nam apud Hebræos uſitatum eſt, in nominibus pluralem numerum pro ſingulari uſurpare, præſertim vero in iis, quæ imperium, dominationem, potentiam, gubernationemve aliquam declarant, ut patet in nominibus *Adon & Baal*, quorum prius Dominum aut ſuſtentatorem, alterum vero & Dominum, & poſſeſſorem, & virum ſeu maritum ſignificat. Quæ nomina licet plane appellativa, & in Sacris Literis frequentius hominibus, quam Deo tributa, numero tamen plurali, præſertim vero prius, ſæpiſſime efferuntur, tunc etiam cum de uno tantum homine eſt ſermo, ut de *Adon* videre eſt Gen. 24. 9, & ℣ſ. 50, & cap. 39. 17, & ℣ſ. 20. Exod. 21. 4. & 32. Deut. 23. 15. Job 3. 19. Eſai. 24. 2. Qui omnes loci, una cum aliis non paucis, à Pagnino in ſuo linguæ Sanctæ theſauro citantur. Quibus, ne hoc in ſtatu regiminis tantum, (ut loquuntur) aut cum affixis fieri imperite quiſpiam cauſetur, adde locum illum 1 Reg. 22. 17, à Forſtero notatum, *Lo Adonim laellæh*, ad verbum, non Domini illis, id eſt, non habent Dominum. Ubi manifeſte Domini pro Dominus uſurpatum eſt: & illum à Pagnino citatum quidem, ſed non animadverſum niſi in ſua Grammatica Eſai. 19. 4. *Et tradam Ægyptum in manum Adonim kaſchæh* id eſt Dominorum duri. Pro Domini enim Dominorum dictum eſt, non autem duri pro durorum, ut quibuſdam placet,

ſed

Digitized by Google

ſed in uno & eodem verſu, & cum affixo, & in ſtatu abſoluto habetur idem nomen in numero plurali pro ſingulari Malach. 1. 6. Quamvis enim, cum in ſtatu abſoluto eſt, de Deo ſit ſermo, apparet tamen ibi mere appellativum eſſe. Atque ex eo loco aperte colligitur, non alia ratione pluralitatem in eo nomine Deo tribui, quam homini tribuatur. Quod vero attinet ad nomen *Baal*, vide quos citat locos idem Pagnitius Exod. 21. 29. & cap. 22. 10, & 11. Eſai. 1. 3. Quare mirum videri non debet, ſi, cum Deus nomine nuncupandus eſſet, quod gubernationem, poteſtatemque declararet, numero plurali apud Hebræos id factum eſt, quamvis nullam perſonarum pluralitatem in Deo eſſe conſtaret. Siquidem *Eloah*, quod eſt ſingulare nominis pluralis *Elohim*, quamvis κατ' ἐξοχὴν, ſummi illius rerum omnium moderatoris potentiſſimi, quodammodo proprium factum ſit, appellativum tamen vere eſt nomen, non ſecus atque Θεὸς apud Græcos, & Deus apud Latinos, & judicem ſive gubernatorem, potentemque ſignificat. Quod ſi pluralitatem aliquam propter pluralem numerum omnino ſignificari velimus, non perſonarum quidem, ſed gubernationum, & potentiarum pluralitatem, quæ in Deo animadverti poſſunt, nomen *Elohim* ſignificabit. Et quamvis unus prorſus ſit, tamen quaſi eſſent plures potentes gubernatores, honoris gratia Deus eo nomine appellatus dicetur. Nam honoris quoque gratia, ea nomina, *Adon* & *Baal*, numero plurali de uno homine ſæpius enunciata fuiſſe, & ratio ipſa docet, & linguæ Hebrææ peritiſſimi quique tradiderunt. Hinc factum eſt, ut tum etiam, cum Dei nomen prorſus appellative poſitum eſt, & ſimul ab iis prolatum qui veri Dei cognitionem non habebant, quique pluralitatem aliquam perſonarum in uno Deo, vel ipſis adverſariis judicibus, ne ſomniabant quidem, quamvis de uno tantum ſit ſermo, *Elohim* tamen numero multidinis ſcribatur. Exempla paſſim occurrunt. Inſignis eſt tamen inter cæteros locus ille Jon. 1. 6. *Surge & clama ad Deum tuum; ſi forte de nobis cogitet Deus, & non pereamus.* Nam & *Elohecha*, & *Elohim* ibi manifeſte ſcriptum eſt. Nec vero eſt, quod quis adhuc urgeat, nomen numeri pluralis *Elohim*, de ſummo illo Deo ſimpliciter pro numeri ſingularis nomine uſurpatum non fuiſſe, quia aut verbis, aut adjectivis nominibus pluralis numeri nonnunquam junctum reperiatur. Verbis, ut Gen. 20. 13. *Hithu othi Elohim*, ad verbum *Errare me fecerunt dii &c.* Nominibus adjectivis, ut Joſue 24. 19. *Non poteritis ſervire Jehovæ, quoniam Elohim kedoſchim hu*, id eſt, Dii Sancti ipſe. Animadvertendum enim eſt in iſtis, & ſi qui ſimiles ſunt loci, habitam fuiſſe rationem terminationis nominis *Elohim*, quæ eſt numeri pluralis, & quamvis de uno tantum ſit ſermo, nomina quoque & verba illi adjuncta fuiſſe pluralis numeri amplioris adhuc honoris gratia, quem præter modum, Deo tribui nunquam contingere poteſt. Quanquam non deſunt ex ipſis adverſariis noſtris, qui prius illud teſtimonium Gen. 20. 13, de Angelis interpretentur, quorum miniſterio Deus, in alloquendo atque è paterna domo educendo Abrahamo, uſus fuiſſet. Cui ſimile eſt illud eodem libro cap. 35. 7. *Nam ibi apparuerant ei dii &c.* Quem locum non pauci de Angelis loqui affirmant, & Vatab. Chaldæum paraph. imitatus ita interpretatur; *Apparuerant ei Angeli.* Quod ſi quis nihilominus utrobique de ipſo Deo agi contendat, conſideret locum illum 1 Sam. 28. 13. *Deos vidi aſcendentes de terra*, ubi non de Deo, ſed de alia re quadam erat ſermo, quam tamen unam tantummodo fuiſſe demonſtrat relativum ſequens numeri ſingularis, ut recte ibidem annotat Vatablus, qui propterea affirmat, nomen *Elohim* vertendum fuiſſe Deum, non Deos. Nam quod Nicolaus de Lyra ait, Saulem, quamvis ii qui apparuerant duo eſſent, de uno tamen quæſiiſſe, quia de uno Samuele curabat, id plane nugatorium eſt, ut unicuique locum legenti conſtabit. Ut enim alia omittamus, etſi Saul de uno Samuele curabat, non tamen ſi duos aut plures eos qui apparuerant, eſſe intellexiſſet, de uno tantum quæſiiſſet, ſed de omnibus, ut videret an inter eos Samuel aſſet. Alioqui potuiſſet, mulier illa formam unius deſcribere, qui Samuel non eſſet, ex quo fieret, ut Saul aut non crederet Samuelem apparuiſſe, aut ſaltem adhuc incertus eſſet, & iterum quærere debuiſſet; Nec enim ex mulieris verbis, ſi de pluribus locuta fuiſſet, unum ex iis qui apparuerant, vel primum, ut Lyrano placet, apparuiſſe, vel ita excellere colligi poterat, ut ipſam de uno interrogatam, de illo uno, tanquam de eo, qui evocatus fuiſſet, reſponſuram omnino credendum eſſet, nec ſi per ſe jam eam optime Samuelem noſſe, vel agnituram exiſtimaſſet Saul, de ejus forma ab ea quæſiiſſet, ſed ſimpliciter an Samuel eſſet interrogaſſet. Quod ſi de ejus fide dubitaſſet, non minus ab ea ſe falli poſſe ſuſpicatus eſſet in referendo, quænam perſonæ forma, quam, quæ ipſa perſona eſſet. Ex quibus omnibus efficitur, ut & unum tantummodo fuiſſe, quem mulier ſe vidiſſe dixerat, intellexerit Saul, & cum eam habitum, & formam Samuelis non bene cognitam habere putaret, de illius forma, qui unus ipſi apparuerat, eam interrogaverit, ut vel hac ratione, an Samuel is eſſet, & an ab ipſa, quæ ſe Samuelem evocaturam promiſerat, deciperetur, manifeſte deprehenderet. Patet igitur nomen *Elohim* verbo numeri pluralis junctum nullam perſonarum pluralitatem ſignificare. Quod idem evenire exemplo aliorum nominum oſtendi poteſt, cum jungitur adjectivis pluralis numeri, nam apud Ezech. 46. 6, vitulus ſeu juvencus filius bovis, & numeri, & ſignificationis ſingularis, jungitur adjectivo immaculati, ſeu perfecti, numeri pluralis. Sic enim ibi ad verbum ſcriptum eſt. *Et in die novilunii* [offeret] *vitulum* (ſive *juvencum*) *filium bovis immaculatos* (ſive perfectos) quod enim Lyranus, ut hoc teſtimonium eludat, ait, nomen Hebræum *themimim* eſſe genitivi caſus, & locum hoc pacto verti debere, vitulum de armento immaculatorum, ſive hanc eſſe loci ſententiam, id prorſus nihil eſt, cum nulla ibi mentio armenti fiat, & neceſſe ſit, ut vel ad bovem, vel ad vitulum id nomen referatur, ſed ad bovem referri non debere ex eo intelligi poteſt, quod non ſatis erat bovem, ex quo natus eſſet vitulus, immaculatum eſſe, ſed ipſum vitulum omni vitio carere oportebat. Præterea nemo eſt, qui neſciat, filium bovis idem plane eſſe quod vitulum, qui ad eum modum μεταφορικῶς in lingua Hebræa nominatur, adeo ut nomen bovis in ea appellatione per ſe non conſideretur. Ad vitulum igitur nomen illud adjectivum referendum eſt. Verum ſive ad bovem, ſive ad vitulum referas, dicimus genitivi caſus eſſe non poſſe. Neque enim mos eſt linguæ ſanctæ, ut adjectiva nomina hac ratione, cum ſubſtantivis conjungat, ita ut hoc loco idem ſit immaculatorum, quod ex immaculatis. Quo tamen loquendi modo ſi hic uti voluiſſet ſcriptura, non videtur dubitandum, quin *miththemimim* dictura fuiſſet. Junguntur igitur aliquando in lingua ſancta adjectiva pluralis numeri ſubſtantivis, non modo ſingularis numeri ſignificationem habentibus, ſed etiam terminationem. Quid quod ipſum nomen *Elohim* appellative poſitum, & ſingularis omnino ſignificationis, cum adjectivo pluralis numeri fuiſſe conjunctum in illis verbis decalogi, conſtare videtur? Non habebis *Elohim acherim &c*, quidam enim Hebrææ linguæ inter Chriſtianos peritiſſimi viri, ad hunc modum ea verba interpretari ſolebant: *Non habebis alium Deum:* Quod quidem recte factum fuiſſe ratio ipſa omnino ſuadere videtur, cum Dei mens in illis verbis ſit prohibere populo, ne alium quemvis pro Deo ſuo agnoſcat præter ſe Jehovam, & verbum ſingularis numeri, cui nomen illud jungitur, idem per ſe ſatis oſtendere videtur. Siquidem in Hæbræo, pro *non habebis* eſt *Lo-jihjeh-lecha non erit tibi.* Cæterum tametſi ſatis probatum videtur, poſſe nomen *Elohim* verbis & adjectivis numeri pluralis jungi, abſque ulla pluralitatis perſonarum ſignificatione, non abs re tamen erit, monere lectorem, quod attinet ad locum illum

Digitized by Google

illum à Lyrano citatum 2 Sam. 7. 23. *Quæ eſt &c, gens una in terra cujus iverint Elohim, &c.* Quamvis 1 Paral. 17. 21, idem locus *ivit* habeat, & *Haelohim* cum ה ſcilicet, ut appellant, notificativo, quæ duo de ſolo Jehova ſermonem eſſe confirmant, poſſe tamen dici, propter pluralitatem Deorum, quos aliæ gentes colebant, de quibus ibi loqui voluerit David, id factum fuiſſe, ſive potius numerum illum pluralem diſtributive explicandum eſſe, ac ſi dictum fuiſſet: Quivis cujuſvis gentis Deus. Quod vero ad teſtimonium illud pertinet ab eodem Lyrano prolatum, Hier. 23. 36. *Perverti- ſtis verba Elohim chaijim &c*, dicimus vocem *chaijim*, non minus ſubſtantivum, quam adjectivum nomen eſſe poſſe, & converti fortaſſe ea verba debere, non *Deorum viventium*, ſive *Dei vivi*, ſed *Dei vitæ*. Id quod plane ſuadet ſimilis locus apud eundem Prophetam cap. 10. 10. *Et Jehova Deus veritatis ipſe Elohim chaijim &c.* Ubi nemo dubitare poteſt, quin, *Elohim chaijim* vertendum ſit, *Deus vitæ.* Sic enim elegantia ſermonis, cum antea dictum fuerit, *Deus veritatis*, omnino requirit. Et quando jam ſæpius Lyrani dicta, vel ab eo allata teſtimonia aut confutavimus, aut diluimus, operæ pretium fuerit, quandam ipſius argumentationem ex pluralitate hujus vocis *Haelohim*, &c. vocum ipſi junctarum, ad pluralitatem perſonarum in Deo confirmandam, recitare, eamque paucis refellere. Sic igitur ſcribit. „ Intentio Moyſi erat inducere po„pulum ad cultum unius Dei, & ipſum ab idolatria re„vocare, ad quam ille populus erat pronus, ut patet „ex toto diſcurſu Veteris Teſtamenti. Cum igitur per „modum prædictum loquendi in plurali, poſſit haberi „aliqua occaſio cogitandi abſolutam pluralitatem in di„vinis, non eſt veriſimile, quod Moyſes cognoſcens „pronitatem populi ad idolatriam, uſus fuiſſet tali vo„cabulo, vel modo loquendi, & in ſcripturis reliquiſ„ſet; niſi per hoc ſubtiliter ſapientibus indicare vo„luiſſet, quod cum unitate ſimplicis eſſentiæ in Deo „ſtat pluralitas perſonarum. Aliter enim ſuus modus „loquendi eſſet contrarius ſuæ intentioni. Eſt autem „ſciendum, quod in Hebraico myſteria abſcondita, „& ſolum ſapientibus nota, ex modo ſcribendi incon„ſueto frequenter deſignantur. Hactenus Lyranus. Nos autem dicimus primum nullo modo conſtare, vocabulum illud, & eum loquendi modum à Moſe introductum fuiſſe, ſed plane veriſimile eſſe, ipſum iis vocabulis, iiſque loquendi modis fuiſſe uſum, quibus populus loquendo uti ſolebat. Sic enim ſolent hiſtorici omnes, quibus, ſi aliter faciant, ſummo vitio datur. Deinde etiamſi concederetur, Moſen illud vocabulum, eumque loquendi modum primum uſurpaſſe, vel ſaltem, licet parum admodum utrumque uſitatum, in ſcripturis relinquere voluiſſe, non tamen continuo ejus rei eam fuiſſe cauſam dicendum eſſet, quam Lyranus affert. Potuit enim alia eſſe, eaque & apertior, & ſcopo illi populum ab idololatria revocandi, magis conſentanea. Nempe quod videns Moſes gentem illam pluralitati Deitatum credendæ addictam eſſe, voluerit Jehovam illum verum ipſorum Deum, quem unum tantummodo eſſe diſerte ſcriptum relicturus erat, plurali numero nominare, deque eo tanquam de pluribus aliquando loqui, ut moneretur populus, pluralitatem illam Deitatum, quam ipſi animo conceperant, totam in eo uno Jehova eſſe, qui omnes potentias, omnes virtutes, omnes efficacitates, omneſque gubernationes, vel in ſeipſo ſolo contineret, vel ſibi uni penitus ſubjectas haberet, quas ipſi & in plures diſtribui neceſſe eſſe, & ad unum omnino caput, ad unum principem & Dominatorem redigi & referri non poſſe, ſibi antea perſuaſiſſent. Hæc populum ſecum expendere, & intelligere potuiſſe nemo negaverit. Quæ vero Lyranus excogitavit, ea, ut ipſemet imprudens fatetur, ſolis ſapientibus, & excellenti ingenio præditis in mentem venire poterant. Quomodo igitur non idem ſcrupulus remanet, quod Moſes, cum ab idololatria populum revocare vellet, in ipſa idololatria perſiſtendi ei non levem occaſionem dederit, de Deo tanquam de pluribus loquendo, ſi ideo ita locutus eſt, ut myſterium illud de una eſſentia divina & pluribus perſonis indicaret, quod non à populo quidem, ſed ex ipſo populo a per paucis quibuſdam vel intelligi, vel etiam animadverti poterat? Sed jam Lyranum miſſum faciamus. Quem refellere idcirco voluimus, quod nemo diligentius ex iis, quos vidimus, & quatenus res ipſa fert, acutius in argumento hoc a nomine *Elohim* ducto confirmando, verſatus fuiſſe videatur. Atque per ea quæ dicta ſunt volumus ad ea quoque teſtimonia reſponſum eſſe, in quibus Deus numero plurali factores Iſraëlis & populi ſui nominatur, ut Pſal. 149. 2. & Eſai. 54. 5. Nam quod ibidem apud Eſai. *Boalajich* id eſt, *viri*, ſive *Domini tui*, de uno Jehova dictum eſt, jam eodem prorſus modo de homine uno ſcripturam loqui, loci in initio ſupra citati manifeſtum facere poſſunt. Non erat autem, niſi imperitiorum rationem habere voluiſſemus, in argumento hoc adverſariorum confutando ex nomine *Elohim* tracto, tantopere laborandum, cum nonnulli ex ipſis ejus infirmitatem agnoverint, præſertim vero Johannes Calvinus, qui ſine dubio nulli ipſorum noſtra ætate doctrina ingeniique acumine ſecundus fuit, quique, ſi Theodoro Bezæ credimus, doctiſſimus inter Sacrarum Literarum Interpretes appellandus eſt. Is igitur in explicatione eorum verborum, *In principio creavit Deus &c.* ſic ſcribit: „Nomen *Elohim* pluralis „numeri habetur apud Moſem, unde colligere ſolent, „hic in Deo notari tres perſonas. Sed quia parum ſo„lida mihi videtur tantæ rei probatio, ego in voce non „inſiſtam. Quin potius monendi ſunt lectores, ut ſibi „à violentis ejuſmodi gloſſis abſtineant. Putant illi ſe „teſtimonium habere adverſus Arianos ad probandam „filii & ſpiritus divinitatem, interea ſe involvunt in er„rorem Sabellii. Quia poſtea ſubjicit Moſes, Elohim „locutum eſſe, & Spiritum Elohim incubuiſſe aquis. „Si tres perſonas notari placet, nulla erit earum diſtin„ctio. Sequetur enim & filium à ſe ipſo genitum, & „ſpiritum eſſe non patris, ſed ſui ipſius &c. Cum igitur ipſi adverſarii hanc aſſumptionis argumenti ſui probationem non magni faciant, multa conſulto prætermittentes, quæ ad eam refellendam adhuc dici poſſent, jam ad alias excutiendas tranſeamus.

Secundo igitur, eam ex eo probare conantur, quod Deus ipſe de ſe uno tanquam de pluribus loquatur. Id autem quibuſdam ſcripturæ locis allatis demonſtrare nituntur. Primo enim afferunt locum illum Gen. 1. 26. *Et dixit Deus: Faciamus hominem in imagine noſtra, ſecundum ſimilitudinem noſtram &c.* Quis enim, inquiunt, non videt, idcirco de ſeipſo Deum numero plurali fuiſſe locutum, quod Deus & unus ſit, & plures? Nam quod, ajunt, quidam dicunt, Deum Angelos alloquutum fuiſſe, id nullo modo verum eſſe poteſt, cum nuſquam homo ad ſimilitudinem, aut imaginem Angelorum factus eſſe dicatur, ſed ubique ad imaginem Dei, & nefas, adeoque ſacrilegium ſit, Angelis vel minimam quidem partem creationis attribuere. Nos, quanquam non aſſerimus hoc loco Deum cum Angelis locutum fuiſſe, non tamen ita abſurdum eſſe ſtatuimus, affirmare, hominem ad imaginem, & ſimilitudinem Angelorum fuiſſe creatum, & partem aliquam Angelos in hominis creatione habuiſſe, ut iſti faciunt. Primum enim quod attinet ad illam imaginem, ſive eam in mente rationeque potiſſimum conſiſtere dicamus, certiſſimum eſt, nos in hac parte Angelorum ſimillimos eſſe, qui ratione & mente ſunt præditi, ſive ad imperium & gloriam, quam homo in hoc mundo habet, eam referamus, apparet in hac quoque parte hominem Angelorum eſſe ſimilem, qui ſine dubio non levi ſunt gloria præditi, & imperium habent. Quod vel ex eo aperte colligi poteſt, quod à ſacris ſcriptoribus throni, dominationes, poteſtates, principatus, virtuteſque appellantur. Neque enim iſtas appellationes non Angelis Sanctis, ſed dæmonibus tantum tributas fuiſſe propterea dicendum eſt, quod 1 Cor. 15. 24. ſcriptum

ſit, a

ſit, Chriſtum aboliturum omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem. Dictio enim univerſalis omnis, ad eos tantum principatus, & poteſtates, atque virtutes referenda eſt, quæ, ad regnum Dei & Chriſti perficiendum, ut aboleantur neceſſe eſt, & adhuc Deo & Chriſto adverſantur. Quæ ſi cum aliis, quæ id regnum non detrectant; ſed ipſum Deum & Chriſtum pro rege agnoſcunt, comparentur, ſolæ eo nomine proprie appellari poſſe videntur, non quidem ob majus imperium quod habeant, ſed quia inter Dei Chriſtique voluntarios ſubditos non numerantur, & poteſtatem qua ſunt præditæ, tanquam ſi neutri illorum ſubjectæ forent, quin etiam contra utriuſque voluntatem, & gloriam perpetuo exercere conantur, cum Sancti Angeli contra, etſi non dicam majore, ſed certe non minore imperio potiuntur, Deo tamen & Chriſto ſubjectos ſe eſſe agnoſcant, & illorum juſſa exequi ſint paratiſſimi, idque unum perpetuo curent. Atque hac ratione id quoque ſententiæ noſtræ non obſtare dicimus, quod ait idem divinus ſcriptor Epheſ. 6. 12, colluctationem nobis non eſſe adverſus carnem & adverſos ſanguinem, ſed adverſus principatus, & poteſtates &c, & quidem tanto minus, quanto in hoc loco Paulus indefinite, in ſuperiore vero univerſaliter loquitur. Idemque dicimus de aliis ſacris teſtimoniis, ſi qua ſunt ejuſmodi. Ex quibus cum intelligi debeat, dæmones, ſive malos Angelos imperio præditos eſſe, quos, poſtquam peccarunt & à Deo deſciverunt, id conſecutos fuiſſe, ab omni prorſus veriſimilitudine abeſt, conſequens eſt, ut intelligamus etiam, Angelos, qui boni eſſe perſeverarunt, nec unquam à Deo defecerunt, pari ſaltem imperio potiri. Hoc autem propter eos dictum volumus, qui Sanctis Angelis Dei ſupradictas illas appellationes tributas unquam fuiſſe, contra receptiſſimam ſententiam, teſtimoniis freti modo pro eorum opinione confirmanda allatis, negare pergant, & quamvis ea à nobis diluta fuerint, id tamen nobis concedere nullo pacto velint, confiſi præterea verbis illis Petri ad finem cap. 3. prioris Epiſtolæ, *ſubjectis ſibi Angelis, & poteſtatibus, & virtutibus*, ex quibus conſtare putent, Angelos poteſtatum & virtutum appellatione non contineri, & ita Angelos, poteſtates aut virtutes non eſſe. Quod etiamſi verum eſſe concederetur, non propterea tamen probatum fuiſſet, Angelos non eſſe thronos, dominationes, aut principatus, ſub quibus nominibus Paulum Angelos intellexiſſe neceſſe eſt, cum ad Eph. 1. ℣. 21, & Col. 1. 16. ſcribens, & ea numerans, quæ per Chriſtum ſunt condita (quod quid ſibi velit ſuo loco videbimus) & illi à Deo ſubjecta fuere, Angelorum alioqui nullam apertam mentionem faciat, quos tamen in earum rerum numero eſſe compertiſſimum eſt. Sed nihil impedit, quominus à generali appellatione Angelorum, quidam potentiores, & magis inſignes Angeli à Petro ſejuncti fuerint. Nam & ipſe Petrus propterea, quia cæteris Chriſti diſcipulis & Apoſtolis quadam ratione antecellebat, à generali eorum appellatione ſejunctus fuit Marc. 16. 7. & 1 Cor. 9. 5. Non igitur, ut ad propoſitum revertamur, ita abſurdum cenſendum eſt, ut adverſarii opinantur, ſi quis dicat, hominem ad imaginem Angelorum creatum fuiſſe, quamvis id nuſquam diſerte ſcriptum extet. Quanquam ſatis id expreſſum in Sanctis Literis videtur, cum in Pſal. 8, ubi de divina in homine imagine præclare cecinit regius vates, ex auctoris Epiſtolæ ad Hebr. interpretatione ſcriptum ſit Hebr. 2. 7: *Minuiſti eum paullo minus* (ſive *paulisper*) *ab Angelis*. Ex quo hominis encomio clare liquet, parvam ſive temporiam inter hominem & Angelos differentiam extare, & idcirco, cum creatus fuit homo, ejus rei, nempe ut Angelorum ſimilis eſſet, rationem omnino habitam fuiſſe. Nam in futuro ſæculo pares nos Angelis futuros aperte teſtatur Chriſtus Luc. 20. 36, quo demum tempore divinam hominis imaginem ſuis numeris abſolutam fore, nemo eſt qui ambigere poſſit. Et hæc quidem hactenus de ſimilitudine & imagine Angelorum in homine. Quod vero ſecundo loco dicebatur, indignum eſſe Angelos ulla ratione creationis participes facere, dicimus, quam longiſſime à vero aberrare eos qui ita ratiocinantur, cum apertiſſimum ſit, Deum iis creaturis, quarum miniſterio ad opera excellentiſſima facienda utitur, id tribuere, & cum illis communicare, quod ipſius proprium eſt. Qua de re infra latiſſime Deo volente diſſeremus, cum de iis, quæ ſcriptura Chriſto tribuit, & Dei propria aut ſunt, aut eſſe videntur, agendum erit. Nunc ejus rei lectorem commonefeciſſe ſatis fuerit: præſertim cum creatio hominis non ea fuerit, quæ ſolo Dei juſſu ſit facta, ut de aliarum complurium rerum creatione dici poſſe videtur. Nam antequam homo vere homo eſſet, formatum primum è terræ pulvere eum fuiſſe legimus, & deinde inſpiratum, ſive in ſufflatum fuiſſe in faciem, ſeu potius in nares ejus, ſpiraculum vitæ, id eſt, ſpiritum vitalem. Quæ licet à Deo facta eſſe dicantur, vix tamen fieri poteſt, quin Angelorum miniſterio in ipſis Deus ſit uſus, ut verba formare, ſeu fingere, & inſpirare ſeu inſufflare demonſtrare poſſunt. Quid mirum igitur, ſi à quibuſdam ex noſtris aſſeveratum fuerit, Deum cum Angelis ſuis loquentem dixiſſe, *Faciamus hominem &c*, ut interim nihil dicamus de adverſariorum errore, qui putent verbum creare idem fere eſſe, quod ex nihilo, vel ſolo juſſu facere, cum innumerabilia exempla diverſæ ab iſta hujus verbi ſignificationis afferri poſſint, & vera ſignificatio ipſius ſive apud Hebræos, ſive apud Latinos ſit, facere ut aliquid ſit, quod prius non erat. Quod profecto fit, cum materiæ nova forma inditur, nec neceſſe eſt, ut ſolo juſſu, & multo minus ex nihilo fiat. Quod tamen in ipſa cœli & terræ creatione factum fuiſſe, ex ipſo verbo creavit ſeu *Bara*, plerique ex Chriſtianis interpretibus ſe colligere poſſe ſunt arbitrati, quamvis id diſerte ſcriptum in canonicis libris nuſquam legatur. Sed de creandi verbo, deque ejus propria ſignificatione non eſt quod laboremus, cum in his Dei verbis, de quibus agimus, id verbum prolatum non fuerit, & ob eam rem, etiamſi cum Angelis ſuis eum locutum fuiſſe ſtatuamus, non tamen Angelos creandi operis participes faciamus. Quamvis igitur creare omnino vel ſolo juſſu, vel ex nihilo facere ſignificaret, quod unius Dei proprium eſſet, nihil tamen Dei gloriæ decederet, ſi in verbis illis Deus Angelos ſibi quodammodo ſocios adhibuiſſet, cum id quatenus in homine condendo aliquid ſolo juſſu, aut ex nihilo faciendum eſſet, dictum fuiſſe nullo modo conſtaret, ſed, quatenus miniſterio aliquo externo opus foret, ita locutum Deum eſſe dici poſſet. Verum demus, Deum non cum Angelis, præſertim tanquam cum iis, quos ſibi ſocios in condendo homine fecerit, ſed ſecum ipſum ſive de ſeipſo locutum fuiſſe, num propterea efficietur Deum plures aliquos eſſe, quia dixerit *Faciamus &c* numero plurali? An non à noſtris ſatis reſponſum fuit, cum dictum eſt, Deum more principum loquentem à Moſe inductum fuiſſe, quemadmodum alia quoque permulta humano more dicens, & ab ipſo, & à cæteris ſacris ſcriptoribus inducitur? At rident ipſi hanc reſponſionem, & eum loquendi morem barbarum prorſus eſſe dicunt, & non niſi ante pauca ſæcula receptum & uſitatum. Neque interim animadvertunt, ab antiquiſſimis temporibus in Hebræa lingua receptum & uſitatum fuiſſe, ut nomina imperium & dominationem ſignificantia, numero plurali pro ſingulari efferrentur, ut ex ipſius Moſis ſcriptis, in locis ſupra citatis apertiſſimum eſt. Quod cum ita ſit, non quidem barbarum & exoticum in lingua Hebraica, ſed & elegans, & conſuetum cenſendum eſt, ut qui imperant & dominantur, de ſe ipſis loquentes, pluralem numerum pro ſingulari uſurpent. Cujus rei indicia extant aliqua in Sacris Literis, ut 1 Reg. 12. 9. & 2 Par. 10. 9, ubi Roboamus Rex dicit juvenibus, qui ſecum educati fuerant quique ei miniſtrabant; „Quid conſulitis vos *venaſchib dabar* id eſt, ut reſpon-„deamus populo iſti &c. Quamvis enim, cum antea à ſenioribus, qui Solomoni Patri ſuo miniſtraverant,

conſu-

Digitized by Google

conſilium peteret, non ad eum modum locutus fuerit, ſed dixerit. Quid conſulitis vos *lehaſchib dabar*, id eſt, ut reſpondeatur &c. Ex quo colligi poſſe videtur, propter familiaritatem, quam cum juvenibus illis à puero habuiſſet, tanquam eos ſui regni ſocios & participes facientem Roboamum numero plurali uſum fuiſſe, conſiderandum eſt tamen multo aliter rem ſe habere. Non uſus eſt Roboamus à ſenioribus conſilium petens numero plurali de ſe uno loquens, quod majorem quandam auctoritatem, & poteſtatem præ ſe ferre videtur, immo ne de ſe ipſo quidem loquutus eſt, ſed ut reſpondeatur inquit, quaſi non ad ſe ſolum, ſed ad ipſos quoque pertineret reſponſum populo dare, non aliam profecto ob cauſam, quam quod eos, & quia ſenes erant, atque ætate longe ipſum antecedebant, & quia non ſui famulitii unquam, ſed patris viri præſtantiſſimi & ſapientiſſimi diu fuerant, vel reverebatur, vel ſe revereri profiteri volebat. A juvenibus vero illis, qui nec ipſo grandiores erant, & ipſi privatim ſerviebant, conſilium petiturus, non erat quod aliqua modeſtia uteretur, ſed cum auctoritate, & pro majeſtate regia loqui decentiſſimè poterat, ideoque numero illo plurali eſt uſus 1 Reg. 22. 3. Nam & Rex Iſraëlis Achabus cum ſervis ſuis verba faciens, eodem modo loquutus eſt. Inquit enim: *Scitiſne, quod noſtra ſit Ramoth Gilead? Nos autem ceſſamus tollere illam de manu Regis Syriæ.* Quod quidem non ob ſummam aliquam familiaritatem, quam ſecum ipſius ſervi haberent, nec quia ipſe eos tanquam ſocios & participes regni ſui agnoſceret, ab Achabo factum fuiſſe dici poteſt, ſed ut, quemadmodum regem cum ſervis ſuis loquentem decebat, cum auctoritatis, & imperii quadam ſignificatione verba ſua proferret. Quod ſi dicas in hiſce exemplis conſtare, illos reges cum aliquibus eſſe locutos, in loco autem noſtro nihil dici, unde appareat, Deum cum quopiam fuiſſe locutum, iſtud nihil eſt. Satis enim eſt eos reges numero plurali de ſe ipſis, & tanquam perſonam unam locutos eſſe. Ex quo id ſaltem efficitur, potuiſſe Deum de homine creando cum Angelis ſuis tanquam perſonam unam loqui, & nihilominus tamen plurali numero uti. Nec vero præterea abs re erit (ſi tamen omnino velimus, reges tunc temporis nunquam in numero plurali de ſeipſis locutos fuiſſe, niſi cum in conſilium aliquo modo alios adhiberent) exiſtimare, Deum de homine condendo ſtatuentem, numero plurali loquentem à Moſe inductum fuiſſe, ut, quanti momenti hominis creatio eſſet, indicaret, quam ſcilicet non ſatis pro rei dignitate explicaturus fuiſſet, niſi Deum humano more tanquam de ea conſultantem, ſeu conſultatione præcedente decernentem feciſſet. Verum ab iis, qui auctoritate pollent & eam præ ſe ferre volunt, ob id ſolum, cum de ſeipſis loquuntur, numerum pluralem pro ſingulari uſurpari demonſtrat aperte Chriſtus, qui apud Johannem cum Nicodemo ſic loquitur Joh. 3. 11. *Amen amen dico tibi, quia quod ſcimus loquimur, & quod vidimus, teſtamur, & teſtimonium noſtrum non accipitis.* Nam de ſeipſo ſolo Chriſtum loqui, cum res ipſa aperte docet, nemo enim erat quem ſibi ſocium ea in re facere poſſet, tum ſequentia verba declarant. Inquit enim: *Si terrena dixi vobis, & non creditis? Quomodo ſi dixero cæleſtia creditis? Et nemo aſcendit in cælum, niſi qui deſcendit de cælo &c*, & infra de eo ait Baptiſta Joh. 3. 32, *Qui de cælo venit, ſuper omnes eſt. Et quod vidit, & audivit hoc teſtatur, & teſtimonium ejus nemo accipit.* Idem Chriſtus Marci cap. 4. 30. *Cui aſſimilabimus* inquit *regnum Dei*, aut *cui parabolæ comparabimus illud?* Cum tamen de ſe uno loquatur, ut patet ex Luca cap. 13. 18, qui ita habet: *Cui ſimile eſt regnum Dei, & cui aſſimilabo illud?* Quod autem Chriſtus eam auctoritatem, qua præditus erat, in verbis ſuis præ ſe ferret, oſtendunt manifeſte omnes ejus conciones, & ſermones, & diſerte teſtantur Euangeliſtæ Matth. 7. 29. Marc. 1. 22. Luc. 4. 32: qui eum non tanquam ſcribas, ſed tanquam auctoritatem habentem docuiſſe affirmant,

Sed quid opus eſt; vel ad uſum Hebrææ linguæ, vel ad morem loquendi eorum, qui auctoritate, & dominatione ſunt præditi, confugere, cum apud ipſos Græcos & Latinos frequentiſſimum ſit, ut privati homines cum de ſeipſis loquuntur, plurali numero pro ſingulari utantur? Locos citare, vel auctores nominare non attinet, cum hi omnes ſint, ut quidem arbitror, qui aliquo numero habentur, illi vero ubique paſſim ſint obvii, adeo ut rem ipſam commemoraſſe ſufficiat. Id tantum dixiſſe præterea volumus, quo probatiores ſunt auctores, eo frequentius hac loquendi figura uſos fuiſſe, præſertim cum de ſe ipſis quadam cum dignitate, & orationis apparatu loqui voluerunt, ut in Xenophonte, & Cicerone apparet. Quorum ille in proœmio egregii illius operis de majoris Cyri inſtitutione, & in præfatione libelli de re equeſtri, de ſe ipſo loquens, perpetuò numerum pluralem uſurpat. Hic vero in exordiis complurium ſuorum librorum de ſe ipſo verba faciens, libentius plurali, quam ſingulari numero uti videtur. Quocirca ſatis mirari non poſſumus adverſarios noſtros, qui uſum hunc plurali numero de ſe ipſo loquendi barbarum, & recens inductum appellare non dubitaverint, cum potius, ſi & non prorſus inerudite loqui, & in ſpeciem ſaltem non plane inepte nobis reſpondere videri voluiſſent, dicendum illis fuiſſet in linguis quidem politioribus & excultioribus, qualis eſt Græca & Latina, eum uſum jam à quam plurimis ſæculis invaluiſſe, & tunc maxime, cum maxime florerent, at vero in rudioribus & incultioribus, qualis Hebræa eſt, ejuſmodi orationis figuras atque pigmenta non obtinuiſſe. Et ſane ejus uſus exempla, quæ, ut diximus, in Græca & Latina lingua frequentiſſima ſunt, in Hebræa admodum ſunt rara, & fortaſſe non niſi, cum is, qui de ſeipſo loquitur, imperio aut auctoritate aliqua inſigni eſt præditus, cum apud Græcos & Latinos, tametſi, ut diximus digniorem orationem efficere videatur, modeſtiam tamen quandam ſimul præ ſe ferre videri poſſit, quaſi is, qui de ſeipſo loquitur, ſibi ipſi ſoli nihil vendicare audeat, ſed in omnibus, quæ dicat aut faciat, ſocios & adjutores quoſdam habere ſe profiteatur. Quod ſi hunc uſum tum demum novum & barbarum eſſe dicere ſe voluiſſe affirment, cum quis tanquam imperium habens loquitur, vix enim in lingua Græca & Latina aliter, quam ſingulari numero ejuſmodi perſonam ſuſtinentes, apud probatos auctores loquentes inveniri, jam ſatis eſt probaſſe, in Hebræa lingua, de qua nobis agendum eſt, illum & elegantem nec inuſitatum cenſeri debere. Verum enim vero aliud adhuc eſt, quod in adverſariis noſtris multo magis mirati ſumus, unde intelligi poteſt, quid ſtudium ſua defendendi aliquando homines facere quodammodo cogat, & quam miſere illos excœcare ſoleat. Nam dicant, obſecro, ſi ita omnino locus ille legendus eſt: *Faciamus hominem &c.* ut ipſimet tacite confitentur, quanam ratione idem plane ſenſus eademque verborum vis numero ſingulari exprimi potuiſſet? Num ſi dictum fuiſſet faciam? At iſtud futuri temporis fuiſſet, & decretum loquentis ſimpliciter ſignificaſſet, faciamus vero & præſentis temporis eſt, & ſimul cum decreto cohortationem quandam ſui ipſius præcipue, continet. In nulla autem celebri lingua receptum eſt, ut quis ſeipſum ad aliquid faciendum ſimplici verbo cohortari, numero utens ſingulari, poſſit, niſi cohortandi vox ipſa exprimatur, ſed ſolo plurali numero id poſſe fieri contingit, ſine ulla ejus, qui loquitur, pluralitatis ſignificatione. Nunquid cum Hannibal apud Livium * venenum ſponte ſumpturus ait, *Liberemus diuturna cura populum Romanum*, aut cum Ariſtoteles in initio libri de Poëtica ſic ſcribit, *De Poëtica, ipſaque &c. dicamus, incipientes primum à primis*, vel in Hannibale, vel in Ariſtotele pluralitatem aliquam fuiſſe ſignificatur? Sed quid plura opus eſt, cum neceſſe omnino ſit, ſi adverſarii argumentum, quod ex numero illo plurali ad pluralitatem in Deo

* Dec. 4. lib. 9.

probandam duxere, ab hac noſtra impugnatione defendere velint, eos ingenue fateri, ſe non uno modo nec leviter lapſos fuiſſe, & non *Faciamus*, ſed *Faciemus* eo in loco legendum eſſe? At vero ſi huc confugerint, nihil efficient ejus, quod quærunt. Satis enim convulſum eorum argumentum fuerit, ſi oſtendatur verbum Hebræum *Naaſeh* futuri temporis, *Faciamus* recte verti poſſe, ita ut eo verbo cohortatio illa ſui ipſius exprimatur. Id autem nullo negotio fiet; nam, præterquam quod certiſſimum eſt, Hebræos loquendi modum illum futuro exprimere, cum alloqui id præſtare nequeant, & ejus rei innumerabilia extant exempla, omnium fere interpretum conſenſus id aperte oſtendere videtur, inter quos ſeptuaginta illi, etſi per futurum verbum illud verterint, modo tamen, ut vocant, ſubjunctivo extulerunt, nimirum ut cohortationem illam ſui ipſius exprimerent. Alioqui indicativo extuliſſent, & non ποιήσωμεν ut fecerunt, ſed ποιήσομεν ſcriptum reliquiſſent. Quid igitur ſolidi ad aſſumptionem argumenti ſui probandam, id eſt, ad demonſtrandum ſcripturam Deum plures eſſe oſtendere, ex eo verbo, & ex numero plurali, qui in ipſo, & in cohærentibus vocibus continetur, elicere poſſunt adverſarii, cum ita id verbum interpretari aut debeamus, aut certe poſſimus, ut quilibet ſingularis homo de ſe uno loquens, ſi idem prorſus dicere voluiſſet, aliter loqui nullo pacto potuiſſet? Ex iis autem, quæ dicta ſunt, ſatis, ſuperque reſponſum videtur ad locum illum Gen. 11. 7. *Venite deſcendamus & confundamus &c*, quem locum adverſarii ſuperiori adjungunt, & ex eo non minus, quam ex illo ſententiam ſuam confirmari poſſe putant, cum tamen præter ea, quæ à nobis ad ſuperius teſtimonium diluendum allata fuere, quiddam ad hoc nominatim refellendum dici poſſit, & quæ ibi diximus, hic magis indubitata cenſeri debeant. Obſervandum eſt enim hoc loco, paullo ſuperius ab hominibus illis urbem & turrim conſtruere volentibus dictum fuiſſe, *Venite faciamus lateres, &c.* & iterum, *Venite faciamus nobis civitatem, & turrim.* Unde [illegible] quandam, ea verba à Deo, qui ſimul eos irridere, & eorum inceptum atque conatus irritos ſe facturum dicere volebat, prolata fuiſſe plane veriſimile eſt, adeo ut etiamſi ſecum ipſum, & de ſeipſo tantum locutum Deum fuiſſe ſtatuamus, nullam tamen pluralitatem in ipſo per numerum illum pluralem ſignificari appareat. Et hoc illud erat, quod ſuperioribus reſponſionibus in hoc teſtimonio diluendo addi poterit. Id autem, quod ſupra de Angelis dictum fuit, hic tanto rectius dici poteſt, quanto in confundenda lingua eorum hominum veriſimilius eſt, Deum Angelorum opera uſum fuiſſe, quam in homine condendo, cum nulla hic prorſus ſuſpicio ſacrilegii futura ſit, ſi ejus operis, linguam ſcilicet hominum confundendi, Angelos participes faciamus, per quos multo præſtantiora opera Deum ſæpius patraſſe compertum eſt. Quod vero de numero plurali ſingulari loco uſurpato diximus, hic plauſibilius multo videri poteſt, cum Deus hoc loco manifeſte, tanquam imperium & auctoritatem habens, loquatur. Quanquam cum nos imaginem illam divinam in homine, imperium, quod in cætera inferiora illi conceſſum fuit, potiſſimum ſignificare perſuaſi ſimus, non minus ibi, quam hic, imperii in ſuis verbis ſignificationem dare Deum decuiſſe cenſemus. Sed quid tandem de neceſſitate illa numeri pluralis, in ſui ipſius cohortatione dicemus, cum hic nulla ratione negari poſſit, modum illum loquendi omnino extare? Id enim planiſſimum facit vox Hæbræa, *Habah*, quam palam eſt, etſi imperativus ſit numeri ſingularis verbi *Jahab*, quod dare ſignificat, idem tamen in hoc & ſimilibus locis valere apud Hebræos, quod Age apud Latinos. Hoc autem ideo libentius à nobis dictum fuit, ne quis propter vulgatam lectionem, quæ, ut vidimus, Venite habet, cui aſtipulatur verſio Græca, in qua Δεῦτε, & Tigurina editio, in qua Agitedum legitur, plurali numero eam cohortandi vocem à Moſe ſcriptam fuiſſe ſibi perſuaderet, quod non ſine myſterio, ſed ad pluralitatem illam in Deo, multo etiam evidentius quam in illis verbis *Faciamus &c*, indicandam, ab ipſo factum eſſet. Qui ſcrupulus omnino ceſſat, cum, ut diximus, non plurali, ſed ſingulari numero, nec aliter, quam fieri ſoleat, cum quilibet noſtrum ſeipſum cohortari vult, ea vox enunciata fuerit. Quæ tamen ſi plurali numero enunciata fuiſſet, non modo firma adhuc maneret reſponſio illa, quod Deus Angelos ſuos allocutus fuiſſet, ſed alia præterea non pauca pro reſponſione afferri poſſent, quæ explicare opus non eſt, præſertim, cum jam alium quendam locum excutiendi tempus videatur.

Itaque pro tertio adverſariorum ad hoc ſecundum argumentum confirmandum teſtimonio, afferri poſſunt verba illa Dei apud Eſaiam cap. 6. 8. *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Hic enim Deus, inquiunt adverſarii, qui de ſe ipſo numero ſingulari loqui incipit, ſermonem deinde numero plurali abſolvit. Ex quo, ajunt, omnino intelligi debet, Deum de ſe uno tanquam de pluribus loqui, & proinde ipſum Deum & unum, & plures eſſe. Jam vero ſi adverſarii hoc teſtimonio uti volunt, neceſſe eſt, quemadmodum etiam ex iis, quæ dicenda ſunt, manifeſtum fiet, ut ſententia illorum verborum, *Quis ibit nobis?* ſit, *Quis ibit ante faciem noſtram?* ut alibi loquitur ſcriptura, ſive, Quis ibit tanquam miſſus à nobis? Quis ibit pro nobis, id eſt, ut nobis hac in re ſerviat, ſive loco noſtrum? Verum vix credimus locum inveniri, quo iſtæ aut ſimiles interpretationes confirmentur, in quo ſcilicet *Lanu* (quod redditum fuit *Nobis*) ſive aliud ſimile pronomen, cui præpoſita ſit litera ל junctum verbo *Ire* ſive *Jalach*, aut *Halach*, apud Hebræos ejuſmodi ſignificationem habeat, quam alioqui habere poſſe non negamus. Sed demus inveniri, & iſtas, aut ſimiles ſententias verbis optime convenire. Quid tum? Nonne ſatis à nobis ſupra probatum fuit, pluralem numerum, non in Hebræa tantum, ſed in Græca quoque & in Latina lingua, cum quis de ſeipſo loquitur, pro ſingulari paſſim uſurpari? Nam quod hic Deus primum ſingulari, deinde plurali numero de ſe ipſo verba faciens, uſus fuerit, id nihili faciendum eſt. Chriſtus, ut ſupra vidimus, cum Nicodemo de ſe uno loquens, primum numero ſingulari, deinde vero plurali eſt uſus, & rurſus ad ſingularem poſtea reverſus eſt. Paulus è diverſo de ſe uno ſine dubio verba faciens, primum numero plurali dixit, *Per quem accepimus gratiam & Apoſtolatum &c.* Deinde numero ſingulari utens ait: *Gratias ago Deo meo &c.* ad Rom. 1. 5. & 8. Plutarchus in procemio vitæ Theſei, de ſeipſo primum ſingulari numero loquitur, deinde vero plurali. Cicero ita numerum pluralem cum ſingulari miſcet, ubi de ſeipſo verba facit, ut ſæpe in eadem periodo utroque numero utatur, veluti in præfatione primi libri de natura Deorum, ubi ſic ait, *Multum autem fluxiſſe video de libris noſtris, quos complures brevi tempore edidimus.* Quo in loco, non in eadem periodo ſolum, ſed in eodem ipſo membro orationis, à ſingulari numero incipiens in pluralem deſinit, & cum *Video*, *Noſtris* conjungit. Rurſum à plurali in ſingularem deſinit eadem in periodo, non multo poſt, cum inquit: *Nam cum otio langueremus, & is eſſet reipub. ſtatus, ut eam unius conſilio, atque cura gubernari neceſſe eſſet, primum ipſius reipub. cauſa, Philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi.* Non eſt igitur quod ex mutatione numeri aliquid indubitatum colligere poſſint, adverſarii, niſi numerum pro numero poſitum fuiſſe. Cæterum nos aliam loci ſententiam eſſe arbitramur, quam putent ipſi, & idem eſſe plane credimus, *Quis ibit nobis?* Atque, Quis ibit ex nobis? In hanc autem ſententiam linguæ Sanctæ proprietas, & hoc loco mira quædam elegantia, venire nos cogit. Lingua enim Hebræa ſatis frequenter utitur Ire ſibi, pro Ire ſimpliciter, & aliquando eo prorſus ſenſu, quo

hic

hic verbum illud poſitum eſt, ut exempli cauſa apud Hieremiam cap. 5. 5. *Elechach li, Ibo mihi ad magnates, & alloquar eos*, quam phraſim, in linguam quoque Italicam & Gallicam derivatam fuiſſe, animadvertimus. Cum igitur hac phraſi ſane quam eleganti uti hoc loco vellet Eſaias, & ſimul eam ſententiam exprimere: Quis ibit ex nobis? Compendio orationis aliam inſuper elegantiam perſequi voluit, & ſine dubio pro *Mi jelech lo mimmannu*, dixit *Mi jelach lanu.* Jam ſi hæc noſtra interpretatio, cujus nos primos auctores eſſe non arbitramur, quamvis à nemine eam acceperimus, vel ſaltem ſententia, quæ ex ea colligitur, quamque multi fortaſſe in illis verbis agnoſcunt, admittatur, mirum in modum confirmabitur id, quod in ſequenti adverſariorum teſtimonio examinando dicturi ſumus, nempe ſub pronomine *Nos* cum Deus loquitur, Angelos, & ipſius Dei proprium quodammodo famulitium comprehendi poſſe. Nam ſi id hic fit, ubi Deus ipſe ſub ea voce contineri non poteſt, quanto magis id ibi fiet, ubi nihil vetat, quominus ipſe Deus quoque ea dictione intelligatur? Atqui certum eſt eum, qui omnino miſſurus eſt, numero & nomine eorum non poſſe comprehendi, qui tanquam ab eo miſſi ire poſſunt, & idcirco hoc loco ſub dictione *Nobis*, ipſum Deum qui loquitur comprehendi non poſſe, ſed tantummodo eos, qui illi miniſtrant. Quod ſi quis ex adverſariis noſtris, fateatur quidem hujus loci ſententiam eam eſſe, ac ſi dictum fuiſſet, *Quis ibit ex nobis?* Sed non tamen ſub dictione *Nobis* Dei Angelos atque miniſtros contineri, ſed plures illas perſonas in Deo tantummodo ſignificari, jam hoc ſimpliciter dictum falſum eſſe conſtabit, cum una ex illis perſonis eo numero contineri nequeat, quippe quæ nunquam tanquam miſſa eat, ſed ſolum mittat. Itaque ea ſententia admiſſa, ſemper verum erit eum, qui hic loquitur à numero eorum, quos dictio *Nobis* complectitur, penitus excludi. Is enim ſine dubio loquitur, qui mittit, cum dicat, *Quem mittam*? Sed perquam abſurdum eſſet de perſonis illis tantum, quas adverſarii intelligunt (etiamſi verum eſſet eas in Deo reperiri) vocem illam debere exponi, ſi concedatur idem eſſe, *Quis ibit nobis?* Quod eſt, *Quis ibit ex nobis?* Primum enim quæreret pater quem miſſurus eſſet, cum non modo ad duas tantum perſonas filium ſcilicet & Spiritum Sanctum, ejus verba referri poſſent, quæ tamen verba multo plures, qui mitti poſſint, indicare videntur, ſed etiam ad ſolum filium referenda eſſent: cum etiamſi Spiritus Sanctus mittatur, nunquam tamen mittatur, niſi ut conſoletur, ut excitet, ut confirmet, ut mentis oculos & aures aperiat, & ejuſmodi alia faciat, non autem ut ſimpliciter aliquid annunciet, & multo minus, ut vel ea annunciatione, vel aliqua quavis ratione eos, quibus annunciaturus eſt, induret, excæcet, & ſurdos efficiat. Quod, ut ex ipſis mittentis, quæ ſubjiciuntur, verbis clare liquet, facere debebat is, qui mittendus erat. Quæreret igitur pater quem mitteret, cum tamen filius ſolus ad id munus, ex eo numero quem intelligeret, mitti poſſet. Quo quid ineptius exiſtimari debeat non video. Deinde ea patris verba audiſſet Eſaias, quæ cum filio & Spiritu Sancto locutus fuiſſet, id quod nullo modo fieri poteſt, aut ſaltem ab omni veriſimilitudine abeſt. Fieri quidem non poſſe videtur, ſi id verum eſt, quod Trinitarii iſti ſtatuunt, opera Trinitatis ab extra, ut ipſi loquuntur, indiviſa eſſe. Sed quam iſtud eorum axioma, ſine quo tamen ruit, quidquid de indiviſa illa, & una numero eſſentia divina in tres perſonas diſtincta, commenti ſunt, ipſiſmet alicubi aſſentientibus, falſum ſit, ſuperiore libro ſatis demonſtratum fuit. Veriſimile autem nullo modo cenſendum eſt, cum nulla cauſa ſubeſſe poſſit, cur ipſe Eſaias, qui id factum fuiſſe narrat, verba, quæ divinæ illæ perſonæ inter ſe loquerentur, exaudiret. Quamvis potuiſſet poſtea divino patefaciente ſpiritu id noviſſe, ut aliis narrare poſſet. Poſtremo quid abſurdius excogitari poteſt, quam Eſaiam ſe perſonis illis divinis immiſcuiſſe, & quærente patre, quem mitteret, dixiſſe, *Ecce ego mitte me*, quaſi is quoque ex numero illarum eſſet? Neque vero eſt quod quis dicat, non patrem ſolum ſed totam trinitatem ea verba protuliſſe, & quæſiiſſe quem mitteret, nempe extra ſe, aut quænam ex ſuis perſonis itura eſſet, quam ſententiam ſecuti fuiſſe videntur Tigurini in ſua editione, in qua perperam disjunctivam particulam pro conjunctiva hoc loco repoſuerunt. Sic enim habet editio illa, *Quemnam mittam? Aut quis ibit nobis?* Nam in Hebræo prorſus eſt, *Quem mittam? Et quis ibit nobis?* Et ſatis conſtare poteſt, ſimplicem illam copulam hoc loco non disjunctivæ particulæ vim habere, quod perraro fit, ſed ἐξηγητικὴν omnino eſſe, quod frequentiſſimum eſt non in Hebræa tantum, ſed in omnibus aliis linguis. Præterea quomodo tota trinitas dicere potuit: *Quis ibit ex nobis ipſis divinis perſonis?* Cum, ut dictum fuit, certum eſſet, non modo unam ex illis, nempe patrem, non ituram, ſed ſpiritum quoque ſanctum, licet alioqui ire potuiſſet, ad id munus, de quo ibi agebatur, deligi non poſſe. Cum igitur adverſariorum ex hoc loco ducta argumentatio, ægre admodum verbis convenire poſſit, propterea quod linguæ proprietas & elegantia, alia ratione ea explicari concedere non videntur, quam, ut perinde ſit ac ſi dictum fuiſſet, *Quis ibit ex nobis?* Et, ſi concederent, numerum tamen pluralem pro ſingulari fuiſſe uſurpatum, ratione & exemplo ut credamus adduci aut poſſimus, aut etiam debeamus; planum jam eſſe confidimus, eos hoc ſacro teſtimonio ad ſua commenta confirmanda omnino abuſos fuiſſe. Potuiſſet autem ſupradictis teſtimoniis addi locus quidam, ſed qui magis interpretationes noſtras probet, & adverſariorum errorem, in pluralibus illis Dei de ſe loquendi modis explicandis, plane coarguat. Verba videlicet illa Dei apud Eſaiam cap. 41. 22, & 23, in quibus Deus perpetuo numero plurali loquitur. Quod tamen pluralitatem aliquam in Deo non indicare agnoverunt adverſarii ipſi. Ibi enim Deus ſocium ſibi adjungit populum Iſraëlis, & propterea numero plurali utitur, quamvis ipſe ſolus ſit qui loquatur. Quod ſi Deus homines terrenos & mortales ſibi charos, in ſermone ſocios ſibi adjungere non dubitat, quanto magis cælites ipſos, immortales inquam Angelos ſuos, ſibi dum loquitur ſocios adjungere ſolere putandus eſt? Verum adhuc, ut aſſumptionem illam præcipui argumenti probent adverſarii, id eſt, ut unum Deum plures eſſe in Sanctis Literis oſtendi evincant, inde tertio loco argumentantur, quod Deus manifeſte ſibi uni plures perſonas tribuat. Ex quo non ſolum argumenti aſſumptio, ſed ipſa theſis, quæ habet in una numero eſſentia Dei plures eſſe perſonas, citra ullum argumentum plane aſtrui, ſi id verum eſſet, videretur. Ad id autem demonſtrandum afferuntur verba illa Dei Gen. 3. 22. *Ecce Adam factus eſt ſicut unus ex nobis, ſciens bonum & malum &c.* Hic enim non eſt quod quis numerum pro numero poſitum eſſe dicat, cum dicatur *Unus ex nobis*, quod aperte de pluribus perſonis ſermonem eſſe demonſtrat. Atqui unus Deus eſt, qui ita de ſeipſo loquitur. Igitur in uno Deo plures ſunt perſonæ. Nos vero dicimus, tantum abeſſe ut ex hoc loco evidentius, quam ex ſuperioribus, in Deo pluralitatem illam perſonarum eſſe demonſtrari poſſit, ut ex eo una ex reſponſionibus, quas ad ſuperiores attulimus, aperte confirmetur. Diximus autem, in illis idcirco Deum numero plurali loqui potuiſſe, quia vel cum Angelis ſuis loqueretur, vel ſaltem eorum rationem in ſuo ſermone haberet. Quod fortaſſe alicui durum videri poteſt, cum nulla Angelorum mentio fiat, ſed ſimpliciter ſcriptum ſit, *Et dixit Deus.* Atqui hic, ubi ſimiliter nulla Angelorum mentio fit, ſed ſimpliciter ſcriptum eſt, *Et dixit Jehova Deus*, cum Angelis, vel certe non de ſeipſo tantum, ſed de Angelis quoque Deum fuiſſe locutum, ſatis manifeſtum eſt. Primum enim & ſubſequentia ipſius Dei verba, & idquod verbis conſentiens factum fuiſſe narratur, non

leviter indicant, Deum ſecum ipſum locutum non fuiſſe. Nam inquit, *Nunc ergo, ne forte mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum.* Quæ verba ad Angelos, quorum miniſterio ad periculum illud cavendum Deus uſurus erat, facta fuiſſe, admodum veriſimile eſt. Propterea Franciſcus Vatablus, cum aliquid omnino in hiſce verbis poſt *veattah*, quam vocem Vetus Interpres reddidit *Nunc erge*, ſubaudiendum ſit, ait ſubaudiri poſſe *Vos Angeli videte, ſive cavete ne mittat &c.* Miniſterio autem Angelorum ea in re uſum Deum fuiſſe declarat ſequens narratio: *Et emiſit eum Jehova Deus de horte Heden ad colendam terram, de qua ſumptus fuerat. Ejecitque Adam, & collocavit à plaga orientali horti Heden Cherubim, & laminam gladii verſatilis ad cuſtodiendam viam ligni vitæ.* Deinde, ſi ſecum ipſum verba feciſſe Deum velimus, ſe ipſum ſolum tamen dictione illa *Nobis* eum non intellexiſſe; id oſtendere poteſt, quod ipſius verba ſine dubio ad verba illa ſerpentis reſpiciunt: *Eritis ſicut dii ſcientes bonum & malum.* Poterat autem in his verbis vox *Elohim*, quæ reddita fuit *dii*, ut quidam faciunt, & Vatablus non diffitetur, verti *Angeli*. Illud nobis certum eſſe videtur, ſerpentem voluiſſe dicere eos futuros ſimiles ipſi ſummo Deo. Nam profecto, ſi id dicere voluiſſet, ut ipſos ad comedendum ex arbore, illa magis accenderet, & Deum invidentia, non autem deſiderio felicitatis eorum, id illis vetuiſſe apertius oſtenderet, clarius multo illud expreſſiſſet. Sed nihil aliud dicere voluit ſerpens, quam, futurum, ſi ex fructu arboris illius comediſſent, ut eſſent pares cœlitibus, & iis, qui divinitate aliqua ſunt præditi, propterea quod boni & mali cognitionem adepti eſſent, quæ talium propria eſt, non autem, ut hactenus erant, hac in parte cæterorum terreſtrium animalium & beſtiarum ſimiles eſſent, quæ ea cognitione ſunt penitus deſtituta. Neque enim ſerpentis verba eam vim tantummodo habere cenſenda ſunt, ut illi miſeri ea in re ſimiles diis futuri eſſent, quod bonum, malumque cognoſcerent, ſed etiam, ut, quia boni malique cognitionem haberent, tanquam dii eſſent futuri. Nam quod ex eſu fructus illius arboris boni malique ſcientiam eſſent adepturi, id ipſis jam ſatis notum erat, cum arborem ſcientiæ boni & mali eam vocari optime noſſent, & ea ſcientia Deos, ſeu cœlites præditos eſſe, vix fieri poteſt, quin jam ſibi perſuaderent. Sed quod, poſtquam boni malique cognitionem ipſi quoque adepti fuiſſent, tanquam dii cenſeri poſſent, id vero eos prorſus latebat. Et idcirco ſerpens non (quemadmodum Deus dinde locutus eſt,) ait, *Eritis ſicut dii Ladaath*, ad agnoſcendum, id eſt, in hoc quod cognoſceris bonum & malum, ſed *Eritis ſicut dii jedeej, cognoſcentes*, id eſt, quia cognoſcetis bonum & malum. Quod ſi verbum *cognoſcentes* ad Deos referas, ut fortaſſe fieri debet, & ad hunc modum locum convertas, *Eritis ſicut dii, qui cognoſcunt bonum & malum*, idem & quidem multo planior erit ſenſus, & aperte conſtabit id ſerpenti propoſitum fuiſſe, ut omnino perſuaderet mulieri, ſi ex vetita illa arbore comediſſent, futuros illos Deorum ſimiles. Quod autem quis, eo quod boni malique cognitionem habeat, tanquam Deus ille ſummus cenſeri debeat, nihil eſt quod ſuadere poſſit. At vero eum tanquam unum ex cœlitibus & divinitate quadam præditis, exiſtimandum eſſe, facile eſt, ut quis monitus aut agnoſcat, aut credat. Quare huc reſpiciens Deus dixit: *Ecce Adam factus eſt ſicut unus ex nobis. Ex nobis*, ſcilicet cœlitibus & qui ab iis, qui terram incolunt, longe, lateque diſjuncti ſumus. Non igitur mirum alicui videri debet, hic Deum alios cœlites ſibi ſocios facere, &, Nos dicendo, ipſos quoque intelligere, cum non niſi quatenus & ipſi cœlum incolunt, id ab ipſo fiat. Nam & Ipſius quoque Jehovæ nomine, hac ratione reliquos ſimul cœlites intelligi, non uno in loco apud ſacros auctores animadverti poteſt, præſertim vero in Pſal. 115. ℣. 16. *Cœli cœli* [inquam] *Jehovæ* [*ſervati ſunt*] *terram autem dedit filiis hominum*, id eſt, *Jehovæ ſibi habitandum cœlum delegit, hominibus vero terram incolendam attribuit.* Ubi apparet Jehovæ nomine, non ipſum ſolum Jehovam, ſed cœlites quoque omnes ſignificari, qui una cum ipſo in cœlis degunt, & ipſius proprium famulitium ſunt. Itaque quemadmodum ibi & ſimilibus in locis, cum cœlites ab iis, qui terram incolunt diſtinguendi ſunt, ſolo Jehovæ nomine eos ſignificari videmus, ſic hoc loco, cum Deus ipſe loquens cœli habitatores, à terræ habitatoribus diſtinguere vellet, Nos eos appellavit. Præterea, etiamſi vel ad ſerpentis verba Deus non reſpexiſſet, vel ſerpens mulieri dicere voluiſſet, fore, ut ſi ex arbore illa comediſſent, ipſi ſummo Deo ſimiles eſſent, ab omni tamen veriſimilitudine abeſt; Deum id ipſum factum fuiſſe verbis ſuis confirmaſſe. Quamvis enim videri poſſit, ſatis correcta à Deo fuiſſe ſerpentis verba, cum non *Cognoſcentes* ut ipſe, ſed *Ad Agnoſcendum* dixerit, quæ correctio quanti momenti ſit, ſupra expoſuimus, adhuc tamen nimia hyperbole, eaque intempeſtiva, in ejus verbis eſſet, ſi, quod attinet ad cognitionem boni & mali, Adamum ſibi ſimilem factum eſſe, affirmaret. Hoc fortaſſe videntes plerique eorum, qui Deum de ſeipſo tantum locutum fuiſſe contendunt, non ex animo, ſed per ironiam quandam ea verba ab ipſo prolata fuiſſe dixerunt. Contra quam ſententiam, quam hos omnino rejiciendam eſſe putamus, longum eſſet, & à propoſito noſtro alienum, ſi ea omnia afferre vellemus, quæ afferri poſſent, & iis reſpondere, quibus ipſi eam tutari conantur. Satis erit lectorem monuiſſe, primum, arborem illam ab ipſo Deo appellatam eſſe arborem ſcientiæ boni & mali. Ex quo liquet, ex eſu ſtuctus illius comparatam vere fuiſſe boni & mali cognitionem, non ſecus atque ex eſu arboris illius, quæ ab ipſo Deo vitæ arbor appellata fuerat, vere vitæ propagatio & conſervatio comparabatur. Deinde non cohæſura verba illa, *Nunc ergo ne forte &c.* Si Deus ex animo locutus non fuiſſet. Tametſi enim in Hebræo ſimpliciter eſt *veattah*, id eſt *Et nunc*, rectiſſime tamen ſimplicem copulam Hebræam ו, quæ ut omnes norunt, varias habet ſignificationes, ſeu mavis aliarum particularum, quibus Hebræi non multum abundant, non raro vicem obtinet, illativa, quam vocant, particula *Ergo*, explicavit Vetus Interpres, ut alibi ſæpiſſime fieri neceſſe eſt, præſertim cum jungitur, ut hic, adverbio *Attah*, ut exempli cauſa 1 Reg. 18. 19. Pſal. 2. 10. Cur enim illa verba præmiſit Deus, *Ecce Adam factus eſt ſicut unus ex nobis*, niſi ut cauſam afferret, quare illum ab eſu arboris vitæ prohibere decreviſſet? Nempe, quia cum boni & mali cognitionem adeptus eſſet, jam vel ejus arboris vim, vel ſaltem quanti ea vis facienda eſſet, quod prius ignoraverat, agnoſcebat, & ob eam rem dubium eſſe non poterat, quin ex ejus fructu in poſterum, ſi ſibi ejus rei facultas daretur, comeſurus eſſet, unde fieret, ut pœna mortis, quæ illi à Deo conſtituta fuerat, & quam eum ſubire Deus omnino volebat, vana eſſet. Sciendum eſt enim (quod rudiorum gratia dictum volumus) dictionem Hebræam *Pan*, quam Vetus Interpres, ut fere ſolet, reddidit *Ne forte*, non ſemper eſſe dubitantis, ſed ſæpe nihil aliud ſignificare, quam ſignificet ſimplex particula *Ne* apud Latinos. Exemplum, (ne longius abeamus) eſto ſupra hoc eodem cap. in illis verbis mulieris Dei comminationem recenſentis, *Pan-themuthun, Ne forte moriamini.* Nam certum eſt Deum non dixiſſe, poſſe fieri ut morerentur, ſed Adamo ſine ulla dubitatione ita locutum fuiſſe, *Quacumque die comederis ex ea, morte morieris.* Quæ verba omnem dubitationem excludunt, præſertim ſi verba illa, *Quacumque die comederis*, ut nonnullis ſanctæ linguæ peritiſſimis viris placet, idem ſignificent, quod certiſſime ſi comederis. Quod ſi quis aliam quandam verborum Dei interpretationem ſequi velit, caviſſe ſcilicet Deum, ne Adamus ex arbore vitæ comedere poſſet, ut vel in perpetuum, vel

ſaltem

ſaltem quam diutiſſime in miſeriis illis, quibus eum ſubjecerat, vivere coactus non eſſet, quam interpretationem hic refellere non eſt opus, firmum tamen nihilominus id manebit, quod diximus, Non poſſe verba illa, *Nunc ergo ne forte &c*, cohærere præcedentibus. ſi præcedentia non ex animo, ſed εἰρωνικῶς dicta fuiſſe velimus. Nam iſta quoque interpretatione admiſſa, neceſſe eſt ut ſcientiæ boni & mali, quam adeptus eſſet Adamus, non temere prius mentio facta fuerit, ſed vel ut indicaretur propter eam ſcientiam majus periculum eſſe, ne Adamus ex arbore illa vitali comederet, quam eſſet antea, vel eam ſcientiam miſerias illas ita aucturam, ut bonum eſſet curare, ne infelix ille nimis diu vivere poſſet. At vero (excipiet aliquis) ironia eſt in illis verbis tantum, *Ecce Adam factus eſt ſicut unus ex nobis*, non autem in ſequentibus, *ſciens*, ſive *ad ſciendum bonum & malum.* Ac ſi Deus dixiſſet, Ecce quia Adamus adeptus eſt cognitionem boni & mali, idcirco fortaſſe, ut ſerpens illi prædixit, ſe mei ſimilem factum eſſe opinatur. Hæc verborum Dei ſententia nullo modo eſſe poteſt, propter modum illum loquendi *Ladaath, Ad cognoſcendum &c*, qni eam omnino reſpuit, & aperte indicat in quo conſiſteret jam revera illa ſimilitudo, non autem cauſam, cur eam conſiſtere exiſtimari poſſit, de qua ſimilitudine ſi per ironiam affirmatum fuit, per ironiam quoque id, in quo illa conſiſteret affirmatum fuiſſe neceſſe eſt. Verum ex animo, ut probavimus, id affirmatum fuit, igitur ex animo quoque de ſimilitudine eſt affirmatum. Poſtremo monendus eſt lector, verbum Hebræum *Mimmennu*, quod verſum eſt *Ex nobis*, verti quoque potuiſſe *Ex ipſo*, ſive *Ex ſeipſo*, ut ſit ſenſus, *Adamum factum fuiſſe tanquam unum ex illis, qui ex ſeipſis, id eſt, nullo præmonſtratore egentes, per ſe ipſos bonum & malum cognoſcunt. Qui ſenſus profecto peregregius eſt, adeo ut quamvis ſimilis locutionis exemplum nobis non ſuccurrat, & dura fortaſſis verborum cum ſtructura tum explicatio videri poſſit, noſque ii ſimus, qni inſolentes & coactas verborum interpretationes mitum in modum refugiamus, tamen, niſi relatio illa verborum Dei ad verba ſerpentis nobis decentiſſima & maniſeſtiſſima videretur, ab hac interpretatione receſſuri non eſſemus. Id ſane affirmare non verebimur, potius quam ut illam admittamus, quæ vult, Deum de ſeipſo tantum locutum fuiſſe, hanc nos omnino amplexuros. Nam ſi hæc vim aliquam verbis afferre videtur, illa veram ſententiam plane convellit, & Deum ingenti quadam hyperbole abs re utentem facit. Cæterum ſi ſimpliciter, ut quidem veriſimilius eſt cogitationem Dei, qui, videns Adamum boni malique cognitionem adeptum fuiſſe, ſtatuerit illum ab eſu arboris vitæ penitus arcere, à Moſe verbis illis à ſe confictis expoſitam fuiſſe dicimus, non autem ipſa verba Dei narrata, multo magis erit interpretatio iſthæc repudianda, cum multo magis hoc loco de ſeipſo tantum, tanquam de pluribus, Deum loquentem inducere abſurdum ſit, quam ipſum Deum ita vere locutum fuiſſe. Cur enim, cum fere ſemper Deus de ſeipſo tanquam de uno loquatur, & ſic ubi numerum pluralem uſurpat, exiſtimari poſſit numerum pro numero poſitum fuiſſe, vel ea ratione ejus majeſtatem, & dominationem indicatam, quæ nec linguæ uſus, nec ratio ſefugit, aut aſpernatur, cur inquam hoc loco de ſe ipſo tantum tanquam de pluribus loquens induceretur, ubi nullo modo vel numerum pro numero uſurpatum eſſe, vel honoris gratia id factum fuiſſe dici poteſt? At dicunt adverſarii, hoc eſt quod volumus, nam ideo id fecit Moſes, ut pluralitatem perſonarum in Deo evidenter indicaret. Nos vero id nequaquam credendum eſſe affirmamus, cum nullus locus ei rei magis ineptus excogitari poſſit. Siquidem Angelorum reſpectu ita loquentem Deum inductum fuiſſe, omnes circumſtantiæ, ut ſupra expoſuimus, omnino ſuadent. Itaque Moſes nihil effeciſſet ejus quod cogitaſſet; & præterea valde imprudens eſſe deprehenderetur; qui nec ſeipſum explicaſſet, & ſine ulla cauſa, ut dici ſolet, cœlum terræ miſcuiſſet. At vero, ſi Deum ipſum revera ita fuiſſe locutum ſtatuamus, ceſſant hæc abſurda, & recte fecit Moſes, qui rem, uti eſt, narravit. Verum, ut diximus cogitationem Dei, non autem ipſa verba, & hic & alibi verbis ſuis Moſem expreſſiſſe, veriſimile eſt. Et ſi verba ipſa expreſſit, cum propter circumſtantias, tum ne Deum intempeſtiva illa hyperbole utentem faciamus, non ſecum de ſeipſo tantum, ſed vel cum ſuis Angelis, vel ſecum de iis quoque, qui una cum ipſo cœlum inhabitant, locutum eum fuiſſe prorſus credendum eſt. Sed quid amplius in hoc adverſariorum teſtimonio diluendo laboramus, cum Calvinus ipſe ex eo nihil ad doctrinam de tribus in Deo perſonis ſtatuendam elici poſſe ingenue fateatur, ob eam cauſam, quod ipſe Adam ſub dictione illa *Nobis* comprehendatur? Quod etſi non ſatis feliciter ab ipſo expreſſum fuit, idem eſt tamen revera, quod nos diximus de hyperbole illa. Sic enim argumentari voluit Calvinus, Adamus quaſi unus ex illis, qui ſub dictione *Nobis* comprehenduntur, factus fuiſſe dicitur, & inter illos jam numerari poterat: ſed Adamum inter perſonas trinitatis numerari potuiſſe, & tanquam unum ex illis factum fuiſſe, plane abſurdum eſt. Ergo ii, qui ſub ea dictione comprehenduntur, non poſſunt eſſe perſonæ trinitatis. Sed, ut dictum eſt, non recte quod ſentiebat expreſſit Calvinus. Neque enim unquam verum erit, Adamum ipſum ſub dictione *Nobis* comprehendi, cum illis, qui ſub ea comprehenduntur, ſimilis factus dicatur. Nec vero, etiamſi velimus ſimilitudinis particulam pro veritatis ſignificativa, ut ſæpius in lingua ſancta fieri ſolet, hoc loco accipiendam eſſe, ita ut perinde ſit, ac ſi dictum foret, *Ecce Adam factus eſt unus ex nobis*, ſub dictione tamen *Nobis* vere Adamus ipſe comprehenſus fuiſſet; cum ii, qui ſub ea dictione comprehenduntur, tanquam diſtincti ab ipſo Adamo, & qui jam eſſent antequam is ex eorum numero fieret, in illis verbis conſiderentur, quamvis poſtquam ipſe quoque ex eorum numero factus fuiſſet, ſi quis ex illis nulla antecedentis temporis ratione habita, *Nos* dixiſſet, Adamum quoque eum intellexiſſe neceſſe eſſet. Hæc autem non idcirco à nobis dicta ſunt, ut Calvinum ſugillemus, ſed ut ejus verba interpretemur, & tam inſignem adverſarium noſtrum nobiſcum, hac in parte, facere demonſtremus, ut, ſi qui ſunt qui ratione ipſa nondum moveri poſſunt, auctoritate fortaſſe ejus viri moveantur, & coactas ſacrorum verborum interpretationes, immo abſurdas atque perverſas, quas nobis adverſarii opponere ſolent, detorſiones, eo ipſo duce aliquando agnoſcere incipiant. Hæc erant, quæ ad probandum, in ſcriptura unum Deum noſtrum plures eſſe indicari, afferri poſſe videbantur, & idcirco ab adverſariis, ad pluralitatem perſonarum in una Dei eſſentia confirmandam, congeri conſuevere. Quæ quantum ponderis habeant, unuſquiſque ex iis, quæ à nobis dicta fuerunt, facile dijudicare poteſt. Quare jam ad alia tranſeamus.

Sunt autem ex ordine nobis propoſito ea teſtimonia afferenda & diluenda, quibus adverſarii non pluralitatem modo, ſed etiam ipſam trinitatem perſonarum in uno Deo probare contendunt, id eſt, eas perſonas, quas plures in Deo eſſe affirmant, numero tres eſſe, & quanquam ea ejuſmodi ſunt, ut quilibet per ſe nihil ad rem pertinere perſpicere poſſit, eſt tamen adverſariis hac etiam in parte ſatisfaciendum.

Primo igitur, ad id probandum affertur hiſtoria de tribus viris, qui Abrahamo apparuerunt Gen. 18, qui tres viri Jehova eſſe dicuntur. Siquidem ſcriptum eſt, in ipſo initio capitis, Jehovam Abrahamo apparuiſſe. Quod paullo poſt ad hunc modum explicatur: *Ecce tres viri ſtabant juxta eum.* Quid autem ad triplicitatem perſonarum in uno Deo ſignificandam aptius dici poteſt?

Agnoviſſe autem ipſum quoque Abrahamum tantum myſterium ex eo patet, quod eos tres viros ſingulari numero compellavit. Nam poſteaquam adoraſſet, dixit: *Domine, quæſo, ſi inveni gratiam in oculis tuis, &c.* Hæc eſt, aut eſſe deberet adverſariorum argumentatio ex hoc loco. Pro reſponſione animadvertendum eſt, dictum quidem fuiſſe Jehovam apparuiſſe Abrahamo, idque poſtea ita explicatum eſſe, *Ecce tres viri &c.* non quia illi tres viri ſimul in ea apparatione Jehovæ perſonam ſuſtinerent, ſed quia, is qui tunc Jehovæ perſonam ſuſtinebat, duobus aliis comitatus apparuit. Itaque, cum is aliis præcelleret, dixit Abrahamus numero ſingulari, *Domine &c*, ſic autem rem ſe habere id aperte oſtendere videtur, quod diſcedentibus duobus ex illis, & uno remanente, is qui remanet Jehovæ nomine appellatur, cum quo Abrahamus tanquam cum Jehova loquitur, & ſalutem Loti ſui longo verborum circuitu tacite procurat. Quamvis enim dicatur in hiſtoria viros illos jam abiiſſe Sodomam, non omnes tamen, ſed duos tantummodo abiiſſe demonſtrat initium cap. ſequ. ubi ſcriptum eſt, *Venerunt duo illi Angeli Sodomam.* Cum igitur in ea narratione dicatur: *Et converterunt ſe viri illi, & abierunt Sodomam. Abraham vero adhuc ſtabat coram Jehova*, quis eſt qui diſcrimen manifeſtum non videat, inter eum qui remanſit, & eos qui abierunt, in Jehovæ perſona ſuſtinenda, cum hi Angeli, ille vero Jehova nominetur, ut ex verſu quoque 27. cap. ſeq. apparet, & manifeſte hac ratione ab illis diſtinguatur? Quamobrem mirum videri non debet, ſi Abrahamus tanquam illum unum allocuturus, ab initio non plurali numero, ſed ſingulari eſt uſus. Sed quid ſi concedamus omnes æque Jehovæ perſonam in apparitione illa ſuſtinuiſſe, & coram Jehova ſteiſſe Abrahamum dictum fuiſſe, non quia Angelus ille, qui remanſit duobus aliis præcelleret, ſed quia quivis ipſorum Jehovæ nomine appellari poterat, & idem eſſe quod ſteterit Abrahamus coram Jehova, ac ſi dictum eſſet, ſtetiſſe eum coram Angelo uno, qui ex illis tribus remanſerat? Certe non propterea quidquam evincent adverſarii, cum trinus ille numerus, non tam trinitatem perſonarum in una Jehovæ eſſentia arguere, quam aliud quiddam demonſtrare poſſit, ut mox dicetur, & Abrahamus tres illos viros alloquens ſingulari numero uti potuerit, non propter occultum aliquod myſterium, ſed quia ſic, quamvis cum pluribus ſit ſermo, loquendi interdum mos eſt in Hebræa lingua, ſi plures illi ſimul ſint, & quodammodo perſonam unam ſuſtineant. Nam Lotus quoque cap. ſequ. ℣ſ. 19. duos illos Angelos alloquens dixit: *Ecce nunc invenit ſervus tuus gratiam in oculis tuis*, quod tamen ad trinitatis myſterium, cum duo tantum eſſent, nec tertium cum illis antea fuiſſe ſciret Lotus, referri nequaquam poteſt. Et 1 Sam. 9. 12, puellæ illæ Sauli & puero ejus interrogantibus, num eo in loco eſſet videns, id eſt Propheta, reſponderunt, *Eſt, en ante te, Nunc ergo feſtina &c.* Quod enim cum utroque loquerentur, manifeſtum faciunt ſequentia verba: *Cumque ingreſſi fueritis civitatem, illico invenietis eum.* Et poſtmodum, *Nunc igitur aſcendite, quoniam hodie invenietis eum.* Cur autem tres fuerint illi, in quibus Jehova Abrahamo apparuiſſe dicitur, poteſt hæc valde probabilis cauſa reddi, quod tria à Deo eſſent facienda, unum annunciare Saræ, quod conceptura & paritura eſſet filium, alterum Lotum ex Sodomæ civitate educere, & liberare, tertium ipſam Sodomam evertere, ac delere. Et ſane ſi trinitatis myſterium eo trino Angelorum numero indicatum fuiſſet, nunquam duo illi à reliquo tertio ſe ſeparaſſent, ſed ſemper omnes conjuncti fuiſſent, præſertim ſi pervulgata regula illa adverſariorum vera eſt, opera Trinitatis ad extra eſſe indiviſa. Non erimus autem in teſtimonio hoc diluendo longiores, cum præſtantiſſimi ex recentioribus, qui nobis adverſantur, ejus infirmitatem agnoverint, inter quos præcipue ſunt Lutherus, Calvinus, Muſculus, & Borrhaus. Nam, ut reliquorum verba non recenſeamus, hæc ſunt à Calvino in hunc locum ſcripta. *Quod autem Patres hinc Trinitatis, & unitatis myſterium eliciunt, frivolum eſt, & ſannis, calumniisque obnoxium.*

Secundo, ad hanc perſonarum trinitatem in una Dei eſſentia confirmandam, affertur inclamatio illa *Seraphim* apud Eſaiam cap. 6. 3. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Jehova exercituum*, cui ſimilis eſt illa quatuor animalium Apocal. 4. 8. *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt.* Cur enim (inquiunt) cum ad unum Deum hæc referantur, & de uno tantum Deo dicantur, ter Epithetum Sanctus repeteretur, niſi in uno illo Deo tres eſſent perſonæ? Atqui nos profecto non poſſumus ſatis mirari, adverſariorum, ut leviter dicamus, hac in re levitatem. Siquidem hæc trina repetitio non admodum infrequens eſt in Sacris Literis, ſine ulla alicujus trinitatis, nedum trium [illegible], ſignificatione, ſed tantummodo perfectionis cujuſdam & incrementi cauſa. Certe Vatablus in eo loco Deut. 10. 14. *Ecce Jehovæ Dei tui* [ſunt] *cœli, & cœli cœlorum*, annotat, eandem vocem ter repetitam eſſe incrementi cauſa. Cum apud Hieremiam Deus dicit: *Nolite confidere in verbis mendacis, dicendo, Templum Jehovæ, Templum Jehovæ, Templum Jehovæ ſunt*, quis aperte non videt, ter idem dictum fuiſſe majoris & abſolutæ aſſertionis gratia? Quamvis enim Vatablus afferat ibi ſententiam (ut arbitramur) Rabbi David Kimchi, quæ eſt, id factum eſſe propter veſtibulum, templum ipſum, & aditum, non credimus tamen Vatablum eam comprobaſſe. Sapit enim hoc omnino (pace illius tanti Rabini dictum volumus) Judaicam, in explicandis Sacris Literis, ſuperſtitioſam & imperitam curioſitatem. Quid, cum apud eundem Hieremiam ad finem cap. 22. legimus; *O terra, terra, terra, audi verbum Jehovæ*, num ibi quoque aliquam terræ triplicitatem ſignificari dicemus? Aut cum apud Ezechiëlem cap. 21. 27. dicit Deus de corona Regis Sedechiæ, ſive ipſius regni Judæ: *Obliquam, obliquam, obliquam ponam eam*, ad quaſdam incertas & ineptas, de triplicitate aliqua in obliquanda ſeu pervertenda corona illa, recurremus, & non potius, ut loquentium uſus, & ratio ipſa aperte docet, maximam ejus futuræ obliquitatis aſſeverationem, obliquitatiſque ipſius magnitudinem à Deo decretam agnoſcemus? Eſt autem ternarius numerus perfectioni cuidam indicandæ aptiſſimus, & idcirco quæ ter repetita ſunt, perfecte, ac plane indubitanter affirmata cenſentur, & ſimul in ſuo genere perfecta indicantur. Ratio eſt, quia ternarius numerus primus eſt omnium, qui initium, medium, & finem habeat. Unum enim in numero ternario principium eſt, Duo medium cenſeri debent, tria vero finis, ſive, ut apertius loquamur, prima unitas principium, ſecunda medium, tertia finis. Hinc factum eſt, ut, & apud ſacros & apud Profanos ſcriptores, multa ter facta legantur. Atque, ut Profanos miſſos faciamus, ex quibus innumera exempla peti poſſent, legimus apud Johannem cap. ultimo, Dominum Jeſum ter à Petro quæſiiſſe, num ſe amaret, & ter illi dixiſſe ut paſceret agnos, ſive oves ſuas. Nam ſi quis hoc ad trinam illam Petri negationem reſpicere dicat, de quo tamen nihil apparet, dicimus in ipſa Petri negatione, ternarium illum numerum extitiſſe non aliam ob cauſam, quam ut is, qui, etiamſi oportuiſſet ſe mori, nunquam fore ut magiſtrum & Dominum ſuum abjuraret, nimis audacter affirmaverat, perfecte imbecillitatem ſuam agnoſceret. In illa ejuſdem Petri viſione, qua Dominus illi oſtendere voluit, Gentes quoque participes Euangelii gratiæ Dei fieri debere, & à Dei populo non amplius excludendas eſſe, ter idem factum eſt, non quidem propter aliquod latens myſterium, ſed ut Petrus rem ſic ſe habere penitus perſuaderetur. Paulus cum Dominum ter rogaſſet, ut ab ſe Angelus ille Satanæ diſcederet, poſtea quievit. Ipſe Chriſtus ter Patrem rogavit,

Digitized by Google

rogavit, ut ſi fieri poſſet, tranſiret à ſe calix ille, deinde ab orando ceſſavit. Longum eſſet ſi ex Sacris Literis omnia proferre velim, quæ huc pertinere poſſunt, & unuſquiſque per ſe ea facile obſervabit. Videat tamen lector hos locos Num. 22. 28. & 32. & cap. 24. 10. 1 Sam 3. 7. & cap. 20. 41. 1 Reg. 18. 34. Proverb. 22. 20. Ezech. 21. 14. Joh. 21. 14. 2 Cor. 12. 14. Verum dicet aliquis, in eo loco Apoc. 4. 8, in Complutenſi editione novies vox ſanctus repetita eſt. Ex quo apparet, ter, perfectionem illam & incrementum quod ternario numero continetur, exprimi debuiſſe; nimirum, ut unicuique trinitatis perſonæ ſua integra & abſoluta δοξολογία conſtaret. Reſpondemus primum, Complutenſis editionis auctoritatem non tanti eſſe, ut cæteris omnibus anteponi debeat, in quibu a ſummo conſenſu ter tantum id nomen eo loco legitur. Deinde dicimus, novenam illam repetitionem abſolutiſſimum quoddam incrementum continere ter ternario numero repetito, qui numerus per ſe, ut dictum eſt, perfectionem quandam ſignificat, & quo incrementi cauſa uti ſolent Sacri Scriptores. Addimus præterea, ex hoc ipſo Apoc. loco vanitatem argumentationis adverſariorum aperte conſtare, ſiquidem ea δοξολογία ad Patrem ſolum refertur, qui toto eo libro cum nomine Dei diſtinguitur à filio, tam vero nomine ejus qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt, ab ipſo evidenter ſeparatur, ut videre eſt cap. primo, ubi precationem gratiæ & pacis à Jeſu Chriſto à precatione earundem rerum ab eo qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt, manifeſte Johannes diſtinguit. Atqui ea δοξολογία, & Deo, & ei aperte tribuitur qui erat, qui eſt, & qui venturus eſt, qui etiam omnipotens appellatur, eodem ſcilicet nomine, quo idem qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt, cap. primo ℣ſ. 8. appellatus fuerat, quam appellationem propriam patris in primitiva Eccleſia fuiſſe indicat ſymbolum, quod Apoſtolorum vocatur, ubi ſoli Deo Patri id Epitheton tributum fuit. Itaque apparet locum iſtum, etiam Complutenſi lectione retenta, non modo adverſariorum argumentationem non juvare, verum etiam eam funditus delere, cum de una tantum perſona ter, ſive etiam novies, id eſt tribus vicibus ter idem dictum fuerit, interptetationem vero noſtram, & ſententiam de numero illo ternario mirifice confirmare. Ex qua interpretatione & ſententia noſtra, credimus abunde teſponſionem colligi poſſe ad omnes hujuſmodi locos, qui ab adverſariis proferri aut ſolent aut poſſunt, in quibus triplicitatis alicujus mentio fiat, quæ ad Deum quoquo modo pertineat. Inter quos valde inſignis eſt ille Dan. 9. 19. *Domine audi, Domine propitius eſto, Domine attende, & fac, & ne moreris, propter te Deus meus &c*, ubi manifeſte unus Deus ter Domini nomine compellatur, quod non modo ad perfectionem quandam illius precationis pertinet, non autem ad perſonarum aliquam in Deo triplicitatem, ſed etiam idcirco factum eſt, quia per tres quoſdam gradus eo, quo contendebat, aſcendere ac pervenire voluit Daniel. Primum enim orat Deum ut audiat, deinde ut miſericordia moveatur, poſtremo ut reipſa jam opem ferat, neque amplius moretur, quod poſtremum id revera erat quod expetebat, & à Deo precibus quodammodo extorquere aggreſſus fuerat. Nam quid attinet ad ea teſtimonia reſpondere, ubi de Deo nihil dicitur, quale eſt illius loci Eccl. 4. 12. *Funiculus triplex difficile rumpitur?* Quem tamen Lyranus ipſe afferre non dubitavit. Quo nihil inſulſius, aut ineptius fieri potuit, cum manifeſtum ſit, nihil aliud eo loco ſibi Solomonem voluiſſe, quam non bonum eſſe ut quiſquam ſit ſolus, ſed præſtare unum atque alterum ſocium ſibi ajungere. Non longe ab hac eadem culpa abeſſet, ſi quis ad iſtam perſonarum in uno Deo trinitatem probandam aliquid momenti habere crederet, quod Arca Noë tribus tabulatis, ſive contignationibus extructa fuerit Gen. 6. 16, & quod in templo illo Ezechieli per viſionem oſtenſo, atriola quædam & cellulæ terno numero ſive ordine eſſent Ezech. 40. 10. & XLI. 6. & ſi qua ſunt his ſimilia, quorum locorum teſtimoniis diluendis, præſertim cum, ut dictum eſt, de Deo ibi nulla mentio fiat, ad quem triplicitatem illam reſpicere appareat, tempus inſumere ſupervacaneum, atque adeo inutile omnino eſſe ducimus. Alia potiora ad trinitatem ipſam ſimplicem perſonarum in uno Deo confirmandam nulla, quod ſciamus, ab adverſariis proferuntur. Quare jam de aliis controverſiæ capitibus agamus. Sequitur autem, ut ea teſtimonia examinemus, per quæ omnino probari contendunt non modo plures, eaſque tres in uno Deo eſſe perſonas, verum etiam has patrem, filium; & Spiritum Sanctum eſſe.

Cætera deſiderantur.

In Theſes de Trinitate CLAUDII ALBERII TRIUNCURIANI, Notæ F. S. ſcriptæ in gratiam N.N. Regis Galliarum ad Principes Germaniæ legati.

JOh. 1. 15. *Ante me factus eſt, quia prior me erat.*) Rectius ſenſum aliquando in ſua tranſlatione ſic expreſſerat Beza, *Mihi prælatus eſt, quia præſtantior me eſt.* In priore membro habet Beza adſtipulatores, non modo quos ipſe in ſuis annotationibus citat, Chryſoſtomum, Auguſtinum, Cyrillum, ſed omnes, arbitror, paullo eruditiores. In poſteriore vero non eſt cur habere non debeat, cum verba ipſa id ferant, & infirmiſſima alioqui ſit ratio iſta, *quia prior me erat*, ſi de prioritate temporis id intelligatur, immo indigniſſima quæ afferatur, & plane ridicula. Adde, quod ℣ſ. 27, ubi membrum hoc poſterius deſideratur, videtur omnino ejus loco poſitum fuiſſe, *Cujus non ſum dignus &c.* Cæterum ſi quid ſcrupuli adhuc reſtat, ad illud eximendum conſule Bezæ annotationes.

Gen. 1. 23. *Faciamus hominem &c.* In omni fortaſſe lingua obtinuit, ut cum aliquis ſeipſum, quantumvis ſolum, ad aliquid faciendum adhortatur, vel ſe facturum decernit, ſi id efferat, ut per ſubjunctivum modum Græce aut Latine enunciari debeat, numero plurali utatur; ut apud Livium lib. 39. Annibal venenum ſponte hauſturus, *liberemus*, inquit, *diuturna cura populum Romanum.*

Gen. 3. 22. *Adam factus eſt ſicut unus ex nobis.* Vox *nobis* eos una cum Deo complectitur, qui cum ipſo in cœlo habitant, vitamque cœleſtem & immortalem degunt. Nam ſimplici etiam Dei vel Jehovæ nomine, hujuſmodi ejus cohabitatores aliquando intelliguntur. Ut Pſal. 115. 16, *Cœli Cœlorum Jehovæ, terram autem dedit filiis hominum.* Ad hæc locus ex Hebræo ſic verti poteſt, *Ecce Adam factus eſt ſicut unus ex ſeipſo ſciens bonum & malum.*

1 Cor. 10. 2. Item, quod ſumus baptizati in nomen Patris &c. Iſraëlitæ dicuntur à Paulo baptizati in Moſem. Itaque poſſunt ſimiliter Chriſtiani baptizari in filium Dei, quamvis filii Dei actiones non ſint ſimul natura cum Dei actionibus, quemadmodum nec Moſis actiones fuerunt ſimul natura cum actionibus Dei; in quem (tametſi id Paulus non exprimit) baptizatos eodem tempore, quo in Moſem Iſraëlitas fuiſſe, nemo, arbitror, negaverit. Adde, quod alibi expreſſe creaturæ cum Deo ſimul junguntur, in actionibus ſive hominum erga Deum, ſive Dei erga homines, iiſque maximis, & quibus divinus cultus continetur. Exempla habes Exod. 14. 31. Judic. 7. 18, & 20. 1 Sam. 12. ℣ſ. 18. De Spiritu Sancto nihil attinet reſpondere, niſi prius probetur, eum eſſe perſonam à Patre, & ſic ab ipſo Deo, cujus eſt ſpiritus, diſtinctam, id

quod

quod nunquam fiet. Sed etiamſi fieret, jam oſtenſum eſt, ex eo, quod in ipſum, ſeu in nomen ipſius, eodem tempore, quo in Patris nomen baptizemur, nihil poſſe colligi de ipſius actionibus natura cum Patre communibus.

Si *ὁ λόγος & Spiritus eſſent creaturæ tantum, vis τοῦ λόγου filii Dei, & vis Spiritus Sancti non pertineret retro, &c.*

Tametſi hic merito negari poteſt conſequentia; tamen hoc omiſſo, dico, nos non concedere aſſumptionem, quod ad τὸν λόγον attinet, τοῦ λόγου ſcilicet vim retro pertinere, &c. Videbitur hoc durum; ſed diſputatione, ni fallor, molleſcet. Spiritum Sanctum nos creaturam non facimus, ſi in potiore ſignificatione accipiatur, ſed tantum negamus, eum eſſe perſonam ab ipſo Deo ſeu Chriſti Patre, cujus ſpiritus eſt, diſtinctam.

Neque ὁ λόγος eſſet ille σοφὸς μόνος, &c. Ubi probationes hujus rei, ſive ex Ariſtotele, ſive aliunde afferentur, & ſimul probabitur, Dei filium eſſe iſtum λόγον tunc, Deo juvante, reſpondebimus.

Quantum ad id pertinet, quod in iſto ſcripto dicitur, ἑνώσεως ὑποστατικῆς duarum naturarum in Chriſto non eſſe ἐκ τῶν ἀδυνάτων, &c, opus eſſet ſcire, quibus rationibus moveatur ſcriptor ille ad hoc aſſerendum. Alioqui ad iſtas reſponderi nequit, quæ fortaſſe (niſi ego fallor) fallaciam ignorationis Elenchi continent. Adde, quod inſtantia de anima & corpore in homine, nihil ſolidi habere poteſt, cum nondum, neque apud philoſophos, neque apud Theologos liqueat, quid & qualis ſit anima humana.

Animadverſiones N.N.

In loca quædam FAUSTI SOCINI, *in quibus adverſariorum ſuorum argumenta ſatis ſolide refutaſſe, vel verum quorundam Sacræ Scripturæ locorum ſenſum, non ſatis recte aſſecutus eſſe videtur, & in eundem finem Explicatio brevis* 53ii *Capitis* Eſaiæ.

TOmo 1. pag. 538 b. l. 7. ad locum Rom. 1. 20. *Invisibilia enim ejus à creatione mundi* &c, ex qua alii conantur elicere cognitionem Dei hominibus naturaliter inſitam eſſe, vel ſaltem ſolius rationis ductu, ex lumine naturæ hauriri poſſe, ita reſpondet, ut ſenſum ejus faciat, quod per ea quæ ab hominibus divinis, præcipue vero à Chriſto ejuſque Apoſtolis ſint patrata mirabilia opera, Dei mandata & promiſſa hominibus innotuerint: Quem ſenſum, quamvis mira ſubtilitate inde exſtructum, cum multis non ſatiſfacturum confidam, alia ratione argumentum ex illo loco deſumtum, retenta vulgari verborum explicatione, diluere conabimur.

Quamvis ergo Apoſtolus iſtis verbis Ethnicos objurget, quod Deum non aliter quam facerent cognoſcerent ex rebus creatis, ac idcirco eos cupiditatibus ipſorum tradidiſſet, prout aperte verba verſus 24 indicant. Certum tamen eſt Apoſtolum de ejuſmodi hominibus loqui; qui divinitatem aliquam agnoſcerent. Unde vero cognitionem iſtam hauſiſſent, id hic non exprimitur, ſed hoc tantummodo, *quod Deum cognoſcentes, eum non tanquam Deum honoraverint, nec gratias ei egerint* &c, verſu 21. Eo nomine autem acriter eos perſtringit, *quia cognoſcibile Dei in ipſis eſt manifeſtum* verſu 19 Id quod nihil aliud eſt quam *æterna ipſius potentia & divinitas* verſu 20, quæ ex operibus Dei, à creatione mundi exhibitis, recte examinatis (id enim vox νοούμενα indicat) & perpenſis, ſatis evidenter intelligi poſſint, ab iis, qui jam divinitatis notitiam habeant, quales illi erant quos Apoſtolus iſtis verbis reprehendit. Senſus igitur verborum eſt, iſtos homines graviſſime in Deum peccaſſe, quod, cum ſcirent mundum à Deo eſſe conditum, exinde non perſpexiſſent illum eſſe unum, æternum, & potentia infinitum, ſed Deos excogitaſſent, qui poſt mundi creationem Dii eſſent facti, & quorum potentia certis terminis eſſet circumſcripta, ſic ut hic maris, alter terræ, tertius cœli eſſet Dominus, & multa ſimilia abſurdiſſima de Diis ſuis ſtatuerent

Regeres: qui ex ſolis rebus creatis poteſt perſpicere Deum potentia & divinitate eſſe infinitum, eundem facile ex illis poſſe colligere Deum eſſe.

Reſpondeo, id nullo modo ſequi, quia, qui ex creaturis acumine rationis concludit Deum eſſe unum, æternum, immenſum, id non potuiſſet facere, niſi jam divinitatis cognitione antea imbutus fuiſſet, id quod à Socino fuſius eſt demonſtratum.

Pag. 540 a. lin. 1 & ſeq. Reſponſioni auctoris poteſt addi: quod ſi ex eo quod *bonus* dicatur fuiſſe homo quem Deus creaverat, quis velit concludere, in homine fuiſſe juſtitiam quandam originariam, idem etiam de beſtiis & reliquis creaturis eſſe ſtatuendum, de quibus itidem dicitur Geneſ. 1. 10, 12, 18, 21, 25 Deum vidiſſe *quod eſſent bona.*

Pag. 546 a cap 9. lin. 13 à fine. Ad argumentum pro præſcientia futurorum contingentium, quæ Deo adſcribitur, ex prædictionibus Prophetarum deſumto, reſponderi etiam poteſt, quaſdam earum tacitam conditionem ſubintellectam habere, præcipue vero tales, quæ certas perſonas reſpiciunt: quæ vero nullam conditionem ſubintellectam habent, eas non agere de rebus contingentibus, de quibus controverſia eſt. Conditio autem commode adjungi poteſt Dei verbis Gen. 18. 17, 18, 19. (quæ author pag. 547. a l. 1. examinat) *Scio Abrahamum filiis ſuis præcepturum ut Dei mandata cuſtodiant*, nempe ſi in pietate perſeveret. Cujus rei exempla quædam in medium afferemus. 1 Sam. 23. 22 David percunctatur Deum, num incolæ civitatis Kegila ipſum Sauli eſſent tradituri, reſpondet Deus, *tradent te*, nempe ſi illic remanſeris, quam conditionem, non expreſſam, ſed ſubintellectam, eventus apertiſſime evincit. Idem accidit in Jonæ prædictione, de Ninivæ intra 40 dies peritura Jonæ 3. 4. Sic 2 Sam. 7. 14 dicit Deus Davidi de Salomone, *ero ipſi in patrem, & ipſe mihi in filium, & ſedem regni ipſius confirmabo in æternum, verſ. 15. ſed miſericordia mea ab ipſo non recedet in æternum, ſicut eam à Saulo abſtuli*, ubi non tantum eventus, ſed & ipſe David & Salomon 1 Reg. 2. 4 aperte docuerunt, conditionem fuiſſe ſubintellectam, nempe, *ſi Filii tui viam meam cuſtodiverint fideliter* &c. confer Pſal. 132. ℣. 12. Similiter Matth. 21. 37. & Marc. 12. 6 Dominus vineæ, miſſurus Filium ad agricolas, dicit, *reverebuntur Filium meum*, quod Lucas cap. 20. 13 explicans, addit *forte reverebuntur Filium meum*, id eſt reverebuntur, ſi reſipiſcant.

Cap. 10. p. 549 a. lin. 35. Iis quæ author reſpondet etiam addi poteſt, Deum à mundi fundatione decreviſſe ut Chriſtus à peccatoribus mactaretur, & ipſum conſequenter ſciviſſe homines peccaturos. Hoc enim ad inſtitutam quæſtionem nihil facit, qua quæritur utrum Deus peccata ſingulorum hominum ſpeciatim præcognoſcat, idque vi incomprehenſibilis cujuſdam præſcientiæ, adeo ut per eam libera hominis voluntas tollatur. Nam quod Deus præſciat in genere impios homines non defuturos, modo id de particularibus perſonis non ſtatuatur, nemini peccandi neceſſitatem imponit, quandoquidem ex hominum conſtitutione facile perſpicere poterat, ſi talem qualem mittere conſtituiſſet, hominem, nempe externa pompa, ſplendore & auctoritate deſtitutum, qui præcepta, hominum genio, affectibus & moribus tantopere adverſantia urgeret, qualia Chriſtus propoſuit, procul dubio eventurum, ut non deeſſent homines, qui maximam partem impii forent, ipſum capitali odio perſequentes, tandem vita privaturi eſſent. Quidni etiam ſub hac conditione potuit Deus decreviſſe mortem Meſſiæ, ſi nimirum homines exiſterent adeo perverſi, ut ipſum morte afficere vellent?

Dicet aliquis: cum omnia iſta adhuc incerta fuerint, adeo ut fieri potuerit quod Chriſtus à nemine interemtus fuiſſet, manet iſta non exigua difficultas, Socino ab adverſariis ſuis objecta, ſi omnino Deus decreverit humanum genus, non niſi inter-

veniente morte violenta ſalvare, quod ſalus æterna ludibrio quaſi fortunæ vel caſus expoſita fuerit;) Quocirca neceſſe eſt alterutrum ſtatuere, vel Chriſtum neceſſario obediviſſe (quod Socinus infra concedit, a nobis vero refutabitur, & neceſſario homines impios extituros, quod cum arbitrii libertate conſiſtere nequit. Vel, ſi impii eſſent defuturi, ut Chriſtus ab aliquo pio homine (ſicut Iſaacus ab Abrahamo) eſſet mactandus. Ne cogamur ſalutem univerſi generis humani in incerta unius hominis obedientia, & abſurda impiorum (ut ſic loquar) neceſſaria exiſtentia collocare. Conf. cum dictis hæc paulo inferius.

Porro non videtur Socinus ſatis diſtincte reſpondiſſe ad hanc objectionem: *Si nimirum Deus futura contingentia non præcognoſcat, id propterea ſtatui, vel quia Deus nolit, vel quia non poſſit illa præſcire.* Auctor vero cap. 8 oſtendit futura contingentia inter non entia, quorum nulla eſt affectio, reponi debere, ac propterea non eſſe ſcibilia. Quod recte intellectum nullam abſurditatem habet. Meo tamen judicio, ſi rem accuratius examines, dici poteſt Deum futura contingentia ſcire poſſe. Si enim nullo modo ea ſcire poſſet, nullam poteſtatem haberet ut ex contingentibus neceſſaria efficeret. Cum vero Deus omnia contingentia certo decreto determinare poſſit, ne aliter quam ipſe vult evenire queant, omnino ſtatuendum eſt Deum ea poſſe certo præſcire, (quamvis certum ſit ea tum non amplius manere contingentia) quod author Deum nolle facere multis rationibus & S. Scripturæ teſtimoniis oſtendit. Præcipue quia Deus vult ut ordinariæ hominum actiones, reſpectu virtutis & vitii, liberæ maneant, ſine qua libertate, nec virtuti nec vitio, & conſequenter præmio & pœnæ nullus locus relinqueretur. Prout Socinus ſolide demonſtrat.

Cap. 12. pag. 551. lin. 16 Auctor ad Eſa. 6, 9, 10. reſpondens, concedit ibi indicari Deum ipſum cæcitatis & pervicaciæ, quam Deus populo Judaico minari videtur, cauſam fuiſſe, quod tamen nulla neceſſitate coactus facit. Poſſunt enim verba Eſaiæ ita interpretari, ut *audiendo audite & ne intelligatis*, nihil aliud ſignificet quam audiendo audietis & non intelligetis, & imperativus loco futuri temporis ſit poſitus, & vaticinium iſta verba in ſe comprehendant; cujuſmodi loquendi modi Job. 22 24. xxxij. 24. Prov. 2. 3. xx. 13. Eſai. 4. 14. Jer. 2. 19 & alibi reperiuntur. Quid quod in Græca 70 Interpr. tranſlatione hæc ipſa Eſaiæ verba per futurum tempus ſint expreſſa. Verba vero *Craſſum reddito cor populi hujus*, nihil aliud volunt, quam ut Propheta palam diceret, cor populi, propria ipſorum culpa incraſſatum eſſe, quæ cauſa fuit cur auribus audientes ipſum non intelligerent. Similes locutiones non modo frequenter in S. Literis, verum apud ipſos prophanos auctores non raro occurrunt. Sic Ovidius de Apollinis cantilena in libro Metamorphoſeon:

> Tum Paëtontiadas muſco circumdat amaræ
> Corticis; atque ſolo proceras erigit alnos, &c.

id eſt de rebus iſtis cecinit. Ita Levit. 13. 6. 17, 23, 28, 34, 37, 59 aliquoties in Hebræo dicitur Sacerdotes aliquem purum vel impurum reddituros, id eſt pronunciaturos vel declaraturos eſſe. Vide ſimilia loca Deut. 13. 1. Job. 9. 28. xj. 3. Eſai. 41. 15, 16. Jer. 1. 10. xv. 1. Ezech. 13. 18. xxxij. 18. Act. cap. 10. 15. Rom. 7. 11. 1 Cor. 1. 20. 2 Tim. 1. 10.

Ibid pag. 552. b. lin. 13. à fine, Author ad locum 2 Cor. 3. 5 reſpondens, adverſariorum argumentum optime diluit. Dictis tamen addi poteſt, Apoſtolum non ſimpliciter dicere ſe non poſſe aliquid cogitare, ſed quod id non poſſit *ex nobis ipſis tanquam ex nobis ipſis*, id eſt, ſe res tam eximias non poſſe prædicare ita ut ipſe abſque divina revelatione illa excogitaverit, atque adeo ipſe cauſa fuerit potentiæ quæ in ipſo erat. Quo ipſo indicat ſe non tantum rem aliquam exiguam, ſed etiam valde arduam, qualis erat munus Apoſtolicum, exequi poſſe, quando Deus ad id vires largiri dignaretur.

Cap. 14. pag. 561. a. lin. 20. ſtatuit author Deum hominem graviter punire propter iſtiuſmodi peccata, quæ per Dei ipſius indurationem neceſſario commiſit. Quod omnis durum merito videri poteſt, nec etiam ullo modo ſtatuere eſt neceſſe, & indubie Deus induratos homines non puniat ob peccata quæ indurati, ſed quæ ante indurationem commiſerant. Cum enim v. g. Pharao propterea tantum à Deo in vivis eſſet conſervatus, ut Deus juſtitiæ & pariter potentiæ ſuæ ſpecimen in ipſo ederet, pœnam iſtam qua affectus eſt, jam antea ſceleribus ſuis pleniſſime erat commeritus.

Ibid. pag. 563. b. lin. 48. Concedit auctor certos homines à Deo propter ſcelera ſua eſſe deſtinatos ut ſint falſi Prophetæ. Præterea non ſatis commode mihi videtur ad argumentum ex iſto loco petitum reſpondere. En ergo aliam ſolutionem. Primo enim, quid opus eſt concedere Deum falſos Prophetas proprie excitare? Nonne ſufficit ut permittat Satanas iſtiuſmodi ſua mancipia decipere & falſa ſuggerere? Verba autem Judæ ſic ſonant: *Nam ſubrepſerunt quidam homines, olim ad hoc judicium antea ſcripti.* Quibus nihil aliud indicare Apoſtolum puto, quam Veteris & Novi Fœderis Prophetas jam olim ſcripſiſſe, extituros impios homines, falſos Prophetas. Ut *antea ſcripti*, vel *deſcripti*, nihil aliud ſit, quam de quibus antea Prophetæ ſint vaticinati, nimirum quod futurum ſit ut Deus homines in impietate pertinaciter perſeverantes, ita poteſtati Diaboli ſit relicturus, ut ex illis falſos Prophetas ſit facturus. Sic voces iſtas non opus eſt de Dei aliquo decreto accipere.

Ibid pag. 564. a. lin 28. Auctor admodum inepte ad Argumentum Auguſtini & aliorum, ab exemplo Chriſti petitum reſpondet, dum concedit Chriſtum non libere ſed neceſſario obedientem fuiſſe. Nec juvat ipſum quod neget in eo Chriſtum nobis eſſe diſſimilem, quod is neceſſario, nos vero libere Deo pareamus. Undenam quæſo id probare poſſet? Et ſi Chriſtus non potuit non obedire, nullius profecto pretii fuit ipſius obedientia, quam tamen tantopere Apoſtolus deprædicat Phil. 2. 6. & ſeq. Cum vero Hebr. 2. 17. expreſſe dicatur *Chriſtum in omnibus fratribus ſimilem debuiſſe fieri*, & cap. 4. 14. *quod in omnibus, quemadmodum & nos, tentatus fuerit, ſine peccato* (quod ſane nullo modo verum eſſe poſſet, ſi in tentationibus nullo modo peccare potuiſſet) neceſſario ſequitur, ſi ipſe peccare non potuerit, nec etiam pios poſſe, & ſi neceſſario obediens fuerit, idem in nobis locum habere debere. Atque adeo firmum manet Auguſtini argumentum. Quocirca omnino negandum eſt Chriſtum neceſſario obediviſſe, quod nulla ſolida ratione confirmari poteſt, & apertis Sacræ Scripturæ teſtimoniis & rectæ rationi repugnat. Cujus ſententiæ non modo non pauci hodie reperiuntur defenſores, ſed & ante nos Scotus, Durandus, Gabriel Biel, Gregorius de Valentia & Molina eam palam ſcriptis propugnarunt, & ex profeſſo à Simone Epiſcopio contra Cameronem, Operum Tomo 1 pag. 214, 288 & ſequentibus prolixe aſſeritur, ad quæ lectorem remittimus, ubi etiam pag. 290. a. lin. 30, loca ubi citati a nobis authores, ſententiam hanc in ſuis operibus propugnant, annotata ſunt.

Ad argumentum ex Prophetarum vaticiniis petitum, pro neceſſaria Chriſti obedientia rum, paulo ſuperius ſatis reſpondimus.

Poſſet

Google

Poſſet tamen aliquis objicere, ſi Chriſtus defeciſſet, non modo omnes Prophetias falſas futuras fuiſſe, ſed etiam de ſalute humani generis actum fuiſſe.

Reſpondendum eſt id nullo modo ſequi, quandoquidem ſtatui poteſt prædictiones non de certa aliqua perſona, ſed in genere de eo tantum agere qui Meſſiæ munere ſuſcepto, in eo ad vitæ finem uſque fidelis & conſtans eſſet permanſurus, omniaque ad id requiſita ipſa præſtiturus. Quod ſi contigiſſet ut perſona aliqua, v. g. Jeſus, ad tantum honorem deſignatus, ſub onere ſuccumbens, carnis habenas laxaret & à pietate deſciſceret, Deus alium eligere potuit per quem ad exitum hoc negotium perduceret. Nec deſunt ſane in Veteri Teſtamento exempla eorum qui in ſalvando populo Iſraëlitico ad munus Salvatoris à Deo electi, optato fine non ſunt potiti, quales fuere Saul, Salomon, Samſon, & ſi qui alii ſimiles reperti ſunt, qui poſtquam a Deo ad liberationem populi à Deo deſtinati eſſent, vel per impietatem, vel per ſummam imprudentiam, à Deo rejecti, vel ad tempus derelicti ſunt, nec plena liberatione, quod alias facturi fuiſſent, populum Dei beaverunt.

Quod ſi vero omnes quibus Deus munus iſtud impoſuiſſet, ſub onere ſuccubuiſſent, quod ſane, poſita arbitrii voluntate, omnino concedi debet poſſibile fuiſſe, nonne tunc ſaltem res tanti ponderis incerta, irrita, vel in longam dilationem protracta fuiſſet?

Reſponderi poteſt, quod eventus docuit, cum primus qui ad munus hoc delegatus fuit, ad exitum id plene perduxerit, in eo non fuiſſe majus errandi periculum, quam ſi quis certo prædicat cras in urbe Londino non defuturum ignem. Quamvis enim omnino poſſibile ſit ut omnes incolæ ad unum uſque, per incuriam vel negligentiam ignem non ſervarint in craſtinum, nemo tamen vel capitis periculo dubitaret id pro certo polliceri. Sic etiam poſſibile quidem fuit ut omnes qui à Deo ad Salvatoris munus eligi poſſent, ad unum uſque deficerent, ſed quæ vel minima veriſimilitudo in eo agnoſci poteſt? Prædixit Chriſtus Apoſtaſiam Eccleſiæ ſuæ, & Antichriſtianam tyrannidem, abſolute tamen loquendo potuerunt iſta non impleri, ſi omnes homines pii evaſiſſent, qua conditione illa fuiſſe prædicta omnino credibile eſt: Quod cum nullo modo ſit veriſimile, potuit Deus hæc abſque ullo errandi periculo prædicere. Sed fac tamen, ut ad propoſitum revertamur, periculum fuiſſe ne omnes ad munus Servatoris eligendi deficerent, quod poſſibile fuiſſe eo quo dictum eſt modo, non omnino negari poteſt, nonne potuit Deus abſque tali qualis Chriſtus fuit, vel etiam abſque ullo mediatore, humanum genus ſervare? Mihi profecto non fit veriſimile Deum omnes homines in damnationis æternæ barathro relinquere voluiſſe, ſi homo Chriſtus ipſi ad mortem uſque obedire recuſaſſet, & ſic æternam hominum ſalutem in præcipitio incertæ unius hominis obedientiæ collare. Quod cum ſapientia, benignitate & dominio ipſius abſoluto minime conſiſtere poteſt. Crediderim potius Deum in hoc negotio nihil aliud decreviſſe, quam homines ad immortalem vitam perducere, per ejuſmodi qualem, miſit Meſſiam, ea tamen cautione, ut ſi is in obedientia non eſſet conſtans, per aliud medium idem effectui daturum fuiſſe. Confer cum his animadverſ. ultimam.

Pag. 572. a. lin. 7 a fine, cap. 18. Iis quæ auctor ad argumentum ex dignitate perſonæ Chriſti deſumtum reſpondet, addi etiam poteſt, quod ſi Chriſtus culpam omnium peccatorum noſtrorum ita in ſe ſuſcepit, ac ſi ea ipſe perpetraſſet, eo ipſo omnem perſonæ ipſius dignitatem tolli, ſic enim non modo non dignior nobis, ſed nobis omnibus ſimul ſumtis indignior & execrabilior, vel ſaltem æque indignus & execrabilis ſtatuitur, adeo ut nulla amplius dignitas in ipſo locum habere, & ſic nullo modo pro nobis ſatisfacere potuerit.

Cap. 21. pag. 580 Author ad argumenta adverſariorum pro ſatisfactione Chriſti, ex Eſaiæ 53 capite deſumta reſpondet. Quamvis autem ſatis feliciter oſtendat eam ex Eſaiæ verbis nullo modo adſtrui poſſe, à ſenſu tamen verborum Prophetæ non leviter aberrat. Quod cum anſam alicui præbere poſſit, in ſententiam quam alioqui merito defendit non deſcendendi, aliam iſtius capitis explicationem mox ſubjungemus.

Cap. 25. pag. 590. b. Author diſcrimen Veteris & Novi Fœderis explicans, quoad remiſſionem peccatorum, ex loco Jerem. 31. 33, 34, coll. cum Hebr. 9. 25, 26, 27, vult in Novo peccatorum futurorum remiſſionem per Chriſti ſacrificium eſſe impetratam, ut oſtendat quomodo non amplius opus ſit ut ſacrificium Chriſti repetatur, quandoquidem poſt illud multa peccata à Chriſtianis ſint commiſſa & quotidie committantur. Cum vero author ſupra, de futuris contingentibus agens, recte aſſeruerit ea inter non entia, quorum nulla eſt affectio, eſſe reponenda, peccata autem futura procul dubio ſint contingentia, in quibus nulla remiſſio proprie locum habere poteſt, nullo modo opus eſt ad tam incertam opinionem confugere, cujus nullum veſtigium in S. Literis reperiri credo, alia ratio diſcrimen iſtud expediendi eſt inſtituenda. Remiſſio igitur peccatorum, quam Chriſtus ſuo ſacrificio nobis peperit, in eo conſiſtit, quod non tantum peccatorum pœnas à nobis abſtulerit, ſed etiam effecerit ne amplius peccemus, in quo maxima differentia inter Chriſti & legalia ſacrificia conſiſtit. Atque iſtud eſt quod Apoſtolus ex Jeremiæ verbis probare voluit, prout manifeſtum faciunt ipſius verba verſu 11, ubi de Legalibus Sacrificiis aſſerit, ea nunquam potuiſſe auferre peccata, quorum ſenſus eſt, quod non poſſent efficere, ne homines in peccata rurſus inciderent: nam quod ad pœnam attinet, ea per iſta ſacrificia penitus auferebatur. Præterea confirmat idem oppoſitio quam verſu 14 inſtituit, inquiens: Chriſtus *uno ſacrificio in æternum conſummavit eos qui ſanctificantur*, quod nihil aliud eſt, quam quod efficiat ut adeo ſancti ſint, ne amplius peccent, ac idcirco nullo ſacrificio amplius opus habeant. Cum vero ſtatim 15 verſu ſubjungit: *Et Spiritus Sanctus nobis etiam idem teſtatur*, manifeſte apparet, ipſum Jeremiæ teſtimonium adferre ut id quod diximus probet, nimirum quod per Sacrificium Chriſti ipſum peccare tollitur. Adeo ut *remittendi* vox non debeat intelligi de peccatis futuris, quæ quatenus futura, nondum commiſſa ſunt, nec remitti poſſunt; ſed de tali remiſſione quam repetere non eſt opus. Cum vero peccata non amplius committuntur, nulla etiam remiſſione amplius eſt opus.

Præterea vox peccati alio ſenſu in Vetere, alio in Novo Teſtamento, eſt accipienda. Certum enim eſt per oblationes legales nil niſi infirmitates, ignorantias & levia delicta expiata fuiſſe, pro peccatis vero elata manu perpetratis, nullam oblationem fuiſſe conſtitutam. Per Chriſti vero ſacrificium præcipue talia peccata expiata ſunt, quæ in Lege expiari per oblationes nullas potuerunt. Quicunque igitur fide in Chriſtum ſuſcepta, remiſſionem peccatorum accipiunt, illis e veſtigio tantæ vires à Deo conceduntur, ut iis bene utentes non modo elata manu non peccent, ſed ne peccare qui-

idem poſſint, Joh. 3. 9. (de quo loco ſtatim pluribus agendum erit) Quocirca in tali remiſſione nulla amplius oblatione opus eſt.

Quæres, quid ergo de illis qui poſt remiſſionem peccatorum, enormia quædam peccata committunt, ſit ſtatuendum, quod nonnunquam contingere exemplum Corinthiaci inceſtuoſi, ſed & locus ad Gal. 6. 1. & alii complures apertiſſime oſtendunt? Nonne hinc liquido conſtat præcedentem remiſſionem ipſum non poſſe liberare, (quod & parabola Matt. 18. 34 non obſcure innuere videtur) novaque oblatione opus eſſe?

Reſpondeo ex ipſis allatis locis ſatis conſtare poſſe, quod in iſtiuſmodi caſu nullo novo ſacrificio ſit opus, cum nuſquam iſtud ab Apoſtolis indicetur, ſed ſola reſipiſcentia requiratur, quam cum quis ex animo præſtat, remiſſio illa prior vim ſuam obtinet, quam non prius amittere poteſt, quam cum penitus religionem Chriſtianam cum pietate prorſus rejicit. Quod ubi quis fecerit, ne tum quidem ullum novum ſacrificium requiritur, quandoquidem tunc penitus impoſſibile eſt ut convertatur, quemadmodum verba Hebr. 6. 5,6,7, & x. 26,27, aperte oſtendunt.

Cap. 26. pag. 593. a. lin 17. Auctor ad locum ſuperius citatum 1 Joh. 3. 9 reſpondens, *non peccare*, & *non poſſe peccare*, non de nullo prorſus gravi peccato, ſed tantum de eo quod raro fit, intelligi vult. Quæ ſolutio, ſi nulla commodior daretur, omnino admitti poſſet. Si vero recte percipiamus quid Apoſtolus per *peccare* ſignificare voluerit, ſenſus fiet planiſſimus. Cum ergo Apoſtolus voce *peccandi* ab hominibus piis removeat id quod Diaboli faciunt, *qui ab initio peccare* dicuntur, apparet ipſum per *peccare* nihil aliud ſignificaſſe, quam contumaciter in peccato perſeverare, quandoquidem id quod de Diabolo affirmavit, de piis apertiſſime negat fieri poſſe. Talia peccata impoſſibile eſt ut is qua talis committat qui ex Deo genitus, id eſt revera pius eſt & manet. Idem quod de voce *peccandi* diximus, locum habet in vocibus *juſtitiam facere*, de quibus author in tertia ratione ſua agit.

Cap. 26. pag. 594. lin. 6 a fine. Author poſtquam ſub Novo Fœdere ſecundæ pœnitentiæ locum eſſe validiſſime adſtruxiſſet, duo ad Hebr. Epiſtolæ loca enodare aggreditur, quæ ipſius ſententiæ non parum obſtare videntur, ſcilicet cap. 6. 4, 5, 6 & x. 26,27. Ubi deſidero quod vocem *impoſſibile* proprie accipi nolit, cum tamen nihil ſit cur iſtud non concedere poſſit, nec ulla ratio nos a vocis proprietate diſcedere cogat. Secundo cum talia de iſtis hominibus affirmet, ex quibus aperte colligi poteſt plane impoſſibile eſſe ut denuo cum Deo reconcilientur. De iſtiuſmodi enim hominibus agit *qui poſtquam ſemel fuerunt illuſtrati, guſtaverunt donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus Sancti, Guſtaveruntque bonum Dei verbum, ac virtutes futuri ſeculi*, & tamen eouſque prolabuntur *ut Filium Dei rurſum ſibimetipſis crucifigant, & ad ignominiam exponant* cap. 6. 4, 5,6, imo *Filium Dei conculcent, & ſanguinem Fœderis per quem ſanctificati fuerant, profanum ducant* cap. 10. 29, id eſt Chriſtum ut falſum Prophetam merito morte mulctatum fuiſſe. Non itaque mirum eſt quod de iſtis affirmet cap. 6. 8 eos *maledictioni affines* eſſe, id eſt tempus eorum maledictionis inſtare, quocirca ſtatim ſubjicit, *quorum finis eſt ad exuſtionem*, & cap. 10. 26 nihil ipſis, *niſi horrendam judicii expectationem & fervorem ignis, qui adverſarios ſit devoraturus* expectare. Id quod comparatio inter Legis tranſgreſſores cum iſtis apoſtatis, quorum ſupplicium longe gravius eſſe ſtatuitur quam iſtorum, apertiſſime evincit. De illis enim dicitur quod abſque miſericordia debuerint interfici, his vero multo gravius ſupplicium denuncians, iſtud ſimiliter abſque miſericordia, non exſpectata converſione, cujus tempus ipſis præciſum eſſe jam indicaverat, inflictum iri. Et quamvis ſtatuamus converſionem talibus hominibus nullo modo concedi, non tollitur tamen diſcrimen quod ratione remiſſionis peccatorum inter Legem & Euangelium locum habet. In Lege, enim, qui ſemel tantum elata manu peccarent, abſque miſericordia, ſive reſipiſcerent, ſive non reſipiſcerent, interfici, hic vero qui ſæpius talia peccata commiſerunt, modo ſeriam agant pœnitentiam, remiſſionem obtinere poſſunt, dummodo poſt tam ſublimem ſtatum non penitus à religione Chriſtiana deficientes, Chriſtum pro ſeductore habeant.

Auctor, ut oſtendat vocem *impoſſibile* impropriè accipi debere, ſubjungit Apoſtolum, quamvis de ipſis affirmaſſet ipſos tales quales dixerat eſſe, cap. tamen 6. 3 promittat, ſe nihilominus de novo fundamentum inter ipſos jacturum.

Nos vero negamus Apoſtolum de iſtis Hebræis affirmare iſta quæ mox citavimus, imo expreſſe contrarium de illis aſſerit cap. 6. 9, *de vobis enim dilecti*, inquit *perſuaſimus nobis meliora, & cum ſalute conjuncta, quamvis ita loquamur*. Et verſu 4. rationem reddit cur *omiſſo ſermone fundamentorum, ad perfectionem* pergendum ſit, quia nimirum impoſſibile eſſet rurſus jacere fundamentum, ſi ab eo defeciſſent, quocirca verba verſus tertii non ad fundamenti collocationem, ſed ad doctrinæ perfectioris propoſitionem referri debere, omnibus qui locum diligenter inſpexerint, apertiſſime conſtabit.

Cap. 28. p. 598. à l. 26. item initio cap. 29. Author affirmat, nos abſque Chriſti morte remiſſionem peccatorum minime conſecuturos fuiſſe, quod quamvis ſuperius ad cap. 10. p. 549 ſatis à nobis refutatum ſit, placet tamen hic addere, verba Pauli ad Rom. cap. 8. 33, 34, ab authore citata, id nullo modo indicare. Si vero abſque Chriſti morte peccata nobis non fuiſſent condonata, id propterea fieret, vel quia Deus nollet, vel quia id non poſſet facere. Utrumque vero falſum eſſe, eædem rationes evincunt, quibus Author contra Covetum oſtendit, Deum abſque Chriſti ſatiſfactione peccata voluiſſe & potuiſſe condonare pag. 186 & ſeq. item in Prælect. cap. 16 & 17. Deum non interveniente morte Chriſti peccata noſtra condonare non potuiſſe, quis aſſerere audeat? & quibus vel rationibus vel Scripturis id probare poſſet? Noluiſſe autem nullo modo verum eſſe poteſt. Nam, præterquam quod nullibi in S. Literis iſtud inveniatur, fac Chriſtum noluiſſe Deo uſque ad mortem obedire (quod fieri potuiſſe ſatis ut arbitror ab Epiſcopio & aliis eſt demonſtratum) & homines interea Deo in omnibus obedire paratos fuiſſe, quales ſane plurimi ab omni ævo reperti ſunt, num propter Chriſti inobedientiam, cujus nos minime cauſa fuimus, omnes in æternum exitium præcipitandi eſſemus? Quis tam crudele facinus Deo adſcribere audeat? Secundo: quandoquidem Deus ex ardentiſſima, qua genus humanum proſecutus eſt charitate, filium ſuum unigenitum ad mortem tradidit Joh. 3. 16, an ullo modo veriſimile eſt, ſi is refractarius fuiſſet, ipſum non potius quodvis aliud medium adhibiturum fuiſſe, quo homines ab æterna condemnatione liberarentur, quam dilectionem ſuam in irreconciliabile odium propterea commutando ipſos æternum damnare, nulla ipſorum Chriſti inobedientiæ culpa accedente? Nihil obſtat quod paſſim in Sacris Literis remiſſio peccatorum Chriſti morti adſcribatur: ex eo enim non ſequitur, quod Chriſto nolente mori, remiſſio peccatorum non fuiſſet exhibita; ſed iſtud tantum,

quod

Digitized by Google

quod poſtquam Chriſtus ad mortem uſque Patri obediverit, nulla via peccatorum remiſſionem, quam per ipſius mortem ac reſurrectionem pateat. Quid quod divinæ ſapientiæ nullo modo conſentaneum eſſe videatur, quod univerſam generis humani ſalutem, ex incerto unius hominis obedientiæ filo ſuſpendere, & in præcipitio collocare voluiſſet. Certum quidem eſt, ſi Chriſtus non fuiſſet interfectus, nos viam per iſtud medium vitam æternam adipiſcendi non fuiſſe cognituros. Sed multis aliis modis Deus nos de ratione vitæ æternæ adipiſcendæ certos reddere potuit. Confer quæ ſuperius pag. 801 ad finem dicuntur.

Ibid. paucis interjectis author affirmat, non fuiſſe neceſſe ut Chriſtus mortem crucis experiretur, ſi noſtra peccata non anteceſſiſſent. Quod neſcio an adeo certum ſit. Quidni non potuit iſtud neceſſe eſſe? ut nos de promiſſo vitæ æternæ certos redderet? imo ut per iſtum obedientiæ ſuæ colophonem, ad gloriæ ipſi deſtinatæ faſtigium à Deo extolli poſſet?

EXPLICATIO
ESAIÆ CAPITIS LIII.

Explicationibus Textus Ariæ Montani præfixus eſt, ſed in quibuſdam locis ſecundum Hebraicam veritatem emendatus.

ARGUMENTUM.

Propheta poſtquam præcedenti capite, ſecundum myſticum ſenſum, ſpiritualem populi ſui liberationem, per Meſſiam, prædixiſſet, cœperat verſu 13 eum deſcribere per quem ad effectum perducenda eſſet. In quo pergens, hoc capite latius eundem deſcribit: nempe quomodo reſpectu ſui ortus atque progenitorum, valde humilis conditionis exiſtens, ad verſum 3, etiam à populo ſuo diverſis modis male tractandus eſſet, & hæc omnia patienter toleratur, uſque ad verſum 8. Deinde enarrat ejus ex miſeria liberationem, cum cauſa ob quam Deus ipſum ita exaltaverit, uſque ad finem capitis.

Verſ. 1. *Quis credidit auditui noſtro?* Verba Prophetæ, quibus populi Judaici incredulitatem, quando liberator, per quem Deus populum ſuum liberabit, verſu 13 præcedentis capitis memoratus, venturus ſit, animo ſuo, Spiritu Dei afflato, magno mœrore repræſentat. Quaſi diceret; Quis noſtræ prædictioni, aut rebus quas hactenus de iſtius miniſtri eminentia prædicavimus, fidem eſt adhibiturus?

Et cui brachium Domini eſt revelatum? Per *brachium Domini*, poteſt commode intelligi Meſſias, qui etiam cap. 52. ℣ſ. 10. *brachium ſanctitatis Domini* eſt nominatus. Quaſi dicat; Et quiſnam iſtum potentem judiciorum Dei exſequutorem, quando ad nos liberandos veniet, pro tali agnoſcet? Nam præteritum tempus ponitur hic pro futuro, per totum hoc caput. Et *revelatum* ſignificat tantundem ac ita revelatum ut quis id credat: Nam qui non credit id quod ei revelatur, perinde eſt atque ſi ei non revelatum fuiſſet. Sic *vocati* aliquoties ſumuntur pro iis qui vocationi obediverunt, ut Act. 2. 40. Rom. 8. ℣ſ. 28. 1 Cor. 1. 24. Hebr. 9. 15.

Verſ. 2. *Et aſcendit ut tener ramus.* Orditur deſcriptionem Meſſiæ (quem ab omnibus in ipſo requiſitis, per valde clara indicia, ad populi divini inſtructionem, vivis coloribus depingit & ob oculos ponit) ab ejus ortu ſeu origine, per ſimilitudinem germinis, ſeu ſurculi, qui per fœcundum incrementum, in proceram arborem adoleſcit. Quaſi dicat, ex vili & obſcura origine atque conditione ad altiſſimam poteſtatem in cœlo & in terra adſcendet. *Et* ponitur ſæpe in Hebræo pro *nam*. Propheta rationem reddit, cur hæc res tam parum fidei ſit inventura, nempe quoniam ſecundum carnale judicium hominum nullo modo veriſimile ſit futurum perſonam tam abjectæ conditionis, qualis eſt fabri, apud Deum in tanta exiſtimatione futuram eſſe.

Coram facie ejus. Hoc eſt coram Domino, cujus brachium, id eſt potens exſequutor liberationis populi Dei, eſt is, cujus ductu hæc res eſt eventura.

Et ſicut radix ex terra ſiccitatis. Quam incredibile eſt, ut ramus tener in terra arida inſitus, ſubito in arborem magnam excreſcat, ſic nullo modo veriſimile videbitur, ut tam vilis perſona ad tantum dignitatis, potentiæ atque dominii gradum evehatur. Vide cap. 49. 7.

Non eſt forma neque decor & vidimus eum. Nunc declarat ſimilitudinem ſurculi. Propheta adjungit ſeipſum ſuis popularibus incredulis. Vide ſimilem loquendi modum cap. 59. 9, 10 &c. Jer. 6. 24. Dan. 9. 5. Mal. 1. 9. 2 Cor. 2. 10. Jac. 3. 1, 2, 6. 9. 1 Petr. 4. 3. Non habebit externum carnalis potentiæ opum, miniſtrorum & ſimilium, ob quæ homines ab aliis honorantur, ſplendorem. *Et* pro ut, ut in ſequenti membro mox explicatur.

Et non adſpectus ut deſideraremus eum. In Hebræo eſt, *& deſideravimus eum*; *Et* poſitum eſt pro *ut* vel *ita ut*, ſicut cap. 26. 2. Dan. 2. 3. confer cum verſ. 4. Senſus eſt: vultus ejus non erit ſplendidus, neque quidquam magnificum præ ſe feret, ut quis propterea facile ad eum conſectandum alliciatur. Ad id reſpicit, quod nec ipſe ullas terrenas opes poſſeſſurus, nec aliis eas promiſſurus ſit, quo populum ad ſe alliciat. Hoc ipſum eſt quod etiam antea indicaverat.

3. *Deſpectus eſt.* Significat Propheta, eventum cum reipſa concordaturum ſeu ei reſponſurum. Sicut ipſe nullam ſpeciem externam habiturus eſt, talem etiam inter homines exiſtimationem eſt obtenturus. Imo, ſicut ipſe pro eminentiſſimo inter homines ſeipſum geret, qualis etiam revera erit, ſic ab iis pro viliſſimo & omnium deterrimo reputabitur, & ut talis tractabitur: prout ex ſequentibus patet.

Et abjectus eſt inter vos. Ab hominibus rejicietur, & à populo diris devovebitur: ſicut cap. 49. ℣ſ. 7 de eo dictum eſt.

Vir dolorum. Id eſt plenus doloribus. Vide Job. 6.

℣ſ.25, & confer ibidem verſum 2., ubi in Hebræo eſt *terra ſuccitatis* pro terra ſicca.

Et notus ægritudine. *Notus* pro expertus, peritus, & *ægritudo* pro afflictione, ut Rom. 8. 26. 1 Cor. 2. 3. 2 Cor. 11. 30. XII. 5, 9, 10 &c. Hebr. 4. 14. ubi hæc ipſa res claris verbis eſt expreſſa.

Et [*quiſque*] *erat quaſi faciem abſcondens ab eo.* Quilibet ex nobis faciem ab eo avertet, velut ab homine impuro. Alii, ut Piſcator, & Junius, interpretantur; *erat quaſi faciem abſcondens à nobis*, id eſt, geret ſe ut leproſus. Nam leproſi (ſicut videre eſt Levit. 13. 45, 46.) debebant ſuperiorem partem faciei aut ſuperius labium operire, extra urbes degere, & homines ſibi ovios voce monere ſe impuros eſſe, ne vel halitu ipſorum pollueretur. Hebræa vox *Mimmennou* ſignificat tam *à nobis*, quam *ab eo*.

3. *Deſpectus erat, & non reputavimus eum.* Sicut ipſe deſpectus erat, quod ad ſpeciem externam attinet, ita nos eum, quamvis apud Deum in ſummo fuerit pretio, ut hominem execrandum tractavimus.

4. *Vere languores noſtros ipſe tulit* Progreditur ulterius in deſcribendo contemtibili ſtatu Meſſiæ. Hæc verba à Scriptoribus Novi Fœderis accommodantur ad ſanationem morborum corporalium Matth. 8. 17, quos Chriſtus ab hominibus auferens, quaſi procul detulit, atque deportavit. Non quod is ſit iſtorum verborum ſenſus, ſed illorum tantum applicatio ad aliam impletionem, qualem habemus Matth. 2. 17, ubi infantum Bethlehemiticorum cædi, verba Jerem. 31. 15, accommodantur, quæ non de iſta puerorum cæde; ſed de Iſraëlitarum abductione loquuntur. Quæ verba tamen infanticidio iſti ita accommodantur, quaſi eam prædixerint, quoniam idem quod in iſto infanticidio locum habet, antea etiam in illa abductione evenit. Similiter fit Rom. 10. 18, ubi prædicationi Apoſtolorum, quæ per totum mundum facta eſt, verba Davidis Pſal. 19. 5 accommodantur, cum tamen verba Davidis, Cœlum, Stellas, & Planetas ſpectent. Sed quoniam id quod David Poëtica venuſtate dicit de cœlo, optime quadrat in prædicationem Apoſtolorum, ideo Paulus ea ad Apoſtolorum prædicationem ita adaptat, quaſi David, aut Spiritus Sanctus per ipſum, his verbis eo reſpexiſſet. Confer cum his ea quæ habentur Matth. 2. 23, & alia ſimilia plura. Quodſi quis velit iſta verba ad peccatorum ablationem accommodare, commode poſſunt eodem modo exponi, nempe quod ipſe reatum, actum & pœnam peccatorum à nobis ſit ablaturus, atque in abyſſum æternæ oblivionis, converſionem ac remiſſionem eorum in hominibus efficiendo, quaſi delaturus. Nam quum Matthæus id expreſſe nominet *morbos noſtros accipere, & languores noſtros portare*, quod Chriſtus eos ſanaverit, etiamſi ipſe corpore ſuo æger non evaſerit, ſimiliter de peccatis poteſt hoc ita intelligi, quod ea ita abſtulerit, ut ipſe non fuerit peccator, neque etiam ob noſtra peccata à Deo punitus. Quemadmodum verbum hoc *ferre* ſæpe pro auferre ſumitur, ut Matth. 3 11. confer cum 8. 17. Joh. 20 15. Num. 16. 15. confer cum ℣ſ. 6. 1 Pet. 2. 24. collat. cum Hebr. 9. 28. 2 Reg. 20. 17. Veruntamen nos exiſtimamus, ſalvo meliori judicio, verum ſenſum iſtorum verborum eſſe, quod ipſe Judæorum peccata, (nam de iſtis hic eſt ſermo) id eſt, odium, crudelitatem, & injuſtitiam ſuſtinere, & per eos male tractari, debuerit. Qui ſenſus cum ſequentibus verbis & verſibus optime convenit, ſicut oſtendemus. Nam vox iſta *languores* notat dolores qui ex vulnere proveniunt: ſicut Pagninus obſervavit. Quaſi dicat; ipſe dolores quibus nos eum affecimus, ſuſtinuit. Propterea velut declarans idipſum, addit:

Et dolores noſtros bajulavit eos. Onus ſeu pondus noſtræ crudelitatis; ſeu moleſtos dolores quos nos ei inferemus, ita perferet ſeu ſuſtinebit.

Et nos putavimus eum plagatum, à Deo percuſſum, & humiliatum. Nos Judæi (inquit) videntes odia, vexationes, contumelias, & miſerias, quibus eum ſeniores populi affecerunt, opinati ſumus hæc eſſe ſigna Divini odii, pœnæ, atque afflictionis ob ipſius peccatum ipſi immiſſæ. Nam voculæ *à Deo*, quæ in medio interſeruntur, debent de omnibus iſtis tribus vocibus intelligi. Exprimit Propheta cauſam ob quam Judæis ſcandalo ſeu offenſioni futurus eſſet, nempe perſequutiones ſeu afflictiones, quibus ipſe à ſenioribus Judæorum afficeretur, quæ in Veteri Fœdere inter pœnas à Deo infligendas recenſentur.

Verſ. 5. *Et ipſe vulneratus eſt à prævaricationibus noſtris.* Noſtræ tranſgreſſiones, contumacia, impietas, & crudelitas, impellent nos ad eum multis doloribus, & lethiferis ictibus convulnerandum. *Et* ponitur hic pro *ſed*, quemadmodum etiam Ordinum Belgii fœderati interpretes id ſunt interpretati. Nam Propheta exprimit veram cauſam miſeriarum Meſſiæ, contra perverſam populi ſui opinionem, verſu præcedente indicatam. Quaſi dicat; Nos exiſtimavimus quod Deus ei miſerias ob ejus peccata immitteret, ſed erat noſtra propria malitia, quam Deus propter noſtram ſalutem, & ipſius proprium commodum (quemadmodum in fine hujus, & verſu 8 oſtendemus) noluit impedire. Judæi dicunt verba iſta *a prævaricationibus noſtris* idem ſignificare, quod à nobis qui prævaricatores ſumus, quod cum noſtra explicatione conſentit. Vocula *min*, voci *prævaricationis* annexa in Hebræo, ab interpretibus Ordinum & aliis quibuſdam vertitur *propter*. Verum ſciendum eſt quod ea proprie nihil aliud ſignificet quam *ab* vel *ex*, quamvis ſæpe in aliis ſignificationibus ſumatur, ut pro *cum*, pro *abſque* &c. Imo locus quem Pagninus affert ubi pro *propter* poſita ſit, ut Jer. 48. 45. ab Interpretibus Ordinum pro *ab* ſumitur: & viciſſim ubi Ordinum Interpretes vertunt *propter*, ut Pſal. 31. 12, ibi Pagninus ponit, *inter*. Præterquam quod ibi poſſit etiam accipi pro *per* nempe hoc modo, *per potentiam inimicorum meorum*. Quicquid ſit, quoniam propria ſignificatio hujus voculæ *min* hic retineri poteſt, & ſenſum efficit qui non modo non eſt abſurdus, ſed etiam omnino verus, ex hoc loco nequaquam oſtendi poteſt (ut Socinus vult) quod Chriſtus mortuus ſit cauſa aut occaſione peccatorum noſtrorum, hoc eſt, quod noſtra peccata talis antecedens cauſa mortis Chriſti fuerint, ut non fuiſſent ablata, niſi ipſe obediens fuiſſet uſque ad mortem. Etiam ex hoc loco non poteſt probari opinio eorum qui ſtatuunt, quod Chriſtus mortuus non fuiſſet ſi homines non peccaviſſent. Multo minus illa opinio quod Chriſtus mortuus ſit loco noſtri, aut propterea ut pro noſtris peccatis ſatisfaceret, aut ſufficiens pretium perſolveret. Confer cum his ea quæ ad finem verſ. 8 à nobis dicentur, ubi eadem vocula *min* uſurpatur.

Attritus ab iniquitatibus noſtris. Nos impietate noſtra inſtigati, injuſtiſſime ipſum affligemus.

Caſtigatio pacificationum noſtrarum [erat] *ſuper eum.* Poſtquam Propheta oſtendit cauſam miſeriarum quæ Meſſiæ erant obventuræ, jam exprimit quomodo Deus per ſuam admirandam ſapientiam rem hanc ita ſit directurus, ut quamvis jam de ſalute generis humani actum eſſe videretur, quia illi Servatorem ſuum erant rejecturi atque occaturi, contra potius homines per id ipſum ſint ſalvandi: nempe quod ipſe Meſſiæ perpeſſiones atque mortem adhi-

bitiurus

biturus ſit pro medio ad eos qui in ipſum credent ſalvandos. Hic igitur eſt horum verborum ſenſus: Calamitates quas ipſe ita patienter perferet, tantum abeſt ut ſint divinæ in eum iræ indicia, aut ut eum faciant infelicem, ut potius ipſa nobis, ſi reſipiſcamus, & eum pro Meſſia recipiamus, ſupremam felicitatem ſint allatura. Nam *pax* Hebræis ſignificat quamvis felicitatem, ut Job. 8. 6. xii. 6. xxi. 9. Pſal. 4. 9 &c videre eſt. Vox *caſtigatio* non ſignificat propriè pœnam, (quæ ſemper a Deo ex odio in alicujus perniciem immittitur) ſed ſolummodo aliqua incommoda & calamitates, quibus quis quempiam quem diligit, afficit, ad eum ſervandum & felicem reddendum. Confer Heb. 12. 6,7,8,9,10,11 & Pſal. 73. 14. Caſtigatio quidem vulgo propter delictum aliquod adhibetur, quod tamen in Chriſto nullum habuit locum, & idcirco vox iſta non poteſt hic accipi pro miſeria ac dolore qua aliquis, quia peccat afficitur. Hebræa vox *mouſar*, quæ hic ab interpretibus Ordinum vertitur *pœna*, ab Aria Montano, à LXX Interpretibus, à Vatablo, & ab antiquo Latino Interprete per *caſtigationem* exprimitur. Quemadmodum ipſi Ordinum Interpretes eandem vocem interpretantur Hoſ. 7. 12. Jer. 2. 30. Prov. 1. 2, 7. iij. 11. iv. 13. viii. 10. xxiii. 12. Eſai. 26. 16, & paſſim alibi.

Et in [aut *per*] *livore ejus medicatum eſt nobis.* Exprimit idem clarius aliis verbis, quod antea dixerat. Quaſi dicat; Nos ex occaſione perpeſſionum ejus, dummodo in eum credamus, ab omnibus noſtris ſpiritualibus & corporalibus miſeriis liberabimur.

Verſ. 6. *Omnes nos, tanquam ovis, erravimus.* In eo perſequendo & male tractando, ita imprudentes & ſtupidi erimus, ſicut ovis ratione deſtituta, opinantes eum eſſe ſeductorem, quum ſit noſter Servator. Sunt hæc verba Eccleſiæ Judaicæ, poſteaquam converſa Meſſiam agnoſcere didicerit.

Unuſquiſque ad viam ſuam converſi ſumus. Cauſa erroris noſtri futura eſt, quod quiſque præconceptam opinionem, non autem Domini præcepta ſit ſecuturus, agendo ſecundum malas carnis noſtræ concupiſcentias, quas Meſſias palam verbis & factis redarguens, in nobis capitale contra eum odium excitabit.

Et Dominus fecit occurrere in eum iniquitatem omnium noſtrum. Deus per ſuam ſapientem & ſummam providentiam, noſtram ſimul & illius ſalutem promovens, permiſſurus eſt, ut calumniis noſtris & nefariis factis, impiam noſtram crudelitatem in eum exerceamus, neque quieſcamus donec illum è medio ſuſtulerimus. In quo ille Patris ſui voluntati obſequutus, rurſus è morte liberabitur, ſicut in ſequentibus indicatur.

Verſ. 7. *Oppreſſus eſt, & ipſe afflictus eſt, & non aperiet os ſuum.* Nunc deſcribit magnam Chriſti patientiam, quod nimirum à Judæis, omnibus modis, per injuſtam ſententiam, convitia, flagellationes, & denique mortis ſupplicium afflictus, nequaquam os ſuum ad maledicta, aut ultionem ſpirantes minas, imo neque ad intempeſtivam defenſionem, ſit aperturus: Sicut Matth. 26. 63. xxvii. 12, eum feciſſe narratur, & Act 8. 32, hæc ipſa verba eo fine adducuntur. Loco iſtius *oppreſſus eſt*, Interpretes Ordinum habent [quum] ipſa [illegible] quod etiamſi verba Hebræa pati-

dum, vel in alium finem, contrectentur, magnam edunt vociferationem, quod oves non faciunt. Hoc Chriſto applicatur, contradiſtincte ad ſeductores ſive Pſeudo-Chriſtos, qui ad mortem poſtulati, convitiis, minis, cædibus, incendiis, magnas ſtrages ediderunt.

Et non aperiet os ſuum. Sicut ovis ſolet. Quoniam Verbum *Jiphthach aperiet*, eſt maſculini generis in Hebræo, & nomen *Rachel*, *ovis*, fœmini, ideo hoc reſpicit etiam Chriſtum, ſicut præcedens, & non ovem.

Verſ. 8. *Ex clauſura & ex judicio ſublatus eſt*, aut potius, *aſſumtus eſt*. Per *clauſuram* poteſt commode intelligi ſepulcrum, in quo ſub gravi lapide ſepulcrali obſignato concluſus erat. Hæc verba igitur comprehendunt præmium quo eum Deus pro ipſius obedientia erat coronaturus, nempe quod ſententiam & exſequutionem ſupplicii mortis, quo Judæi increduli eum affecturi erant, juſto ſuo judicio erat aboliturus, eum ex morte excitando atque in cœlum evehendo.

Et generationem ejus quis enarrabit? Quis poſſit injuſtiam illius ævi, id eſt hominum qui illo tempore vivent, quo ita fient, ſatis pro merito fando explicare, aut ſcribendo declarare? Quis perverſitatem populi gentis noſtræ qui Meſſiam per falſas accuſationes ad mortem truculentam eſt poſtulaturus, poſſit verbis depingere? Quod is ſit verborum iſtorum ſenſus, verba ſequentia non obſcure indicant. Et à Vatablo in eundem ſenſum explicantur. Calvinus ſuper hæc verba ita ſcripſit: *Quæ ſequitur exclamatio in varios ſenſus tracta & quaſi lacerata fuit. Hoc loco abutebantur veteres adverſus Arrianos, cum æternam Chriſti generationem probare vellent; ſed apertioribus Scripturæ Teſtimoniis contenti eſſe debuerant, ne ſe ridiculos hæreticis præberent, qui hac occaſione interdum pertinaciores redduntur. Exceptio enim prompta erat, Prophetam de hac re ne cogitaſſe.* Poſtea quum diverſas iſtorum verborum expoſitiones recenſuiſſet, ponit ſuam propriam explicationem: quæ etiam ab ipſo in Religionis Chriſtianæ inſtitutionibus, cap. 6. de fide eſt expreſſa, ubi ita ſcripſit: *Veteres qui æterna Filium generatione à Patre extitiſſe ſentiebant eam oſtendere ex Eſaiæ teſtimonio conati ſunt: Generationem ejus quis enarrabit? In quo citando hallucinatos fuiſſe palam eſt. Non enim illis quomodo Filium genuerit; ſed quam diuturno tempore regnum ejus propagaturus eſſet, tractat Propheta.*

Quoniam abſciſſus eſt de terra viventium. Propheta reddit rationem ſuæ admirationis ſuper Meſſiæ generatione, ſeu natione. Quaſi dicat: Hæc illius populi malitia eo uſque progredietur, ut per eum princeps vitæ vita ſpoliandus ſit. Iſta & præcedentia verba, videntur à Luca Act. 8. 33, paulo aliter enunciari. *In humilitate ejus judicium ejus ſublatum eſt: quis autem generationem ejus enarrabit? quoniam tollitur à terra vita ejus:* Sed ſi vox *humilitatis*, pro afflictione & ad mortem uſque humiliatione ſumatur, ſicut Philip. 2. 9 ſumitur; ſenſus idem erit.

Propter prævaricationem populi mei plaga [evenit] *ei.* At quamvis Deus miſerias ab eo avertet, eaſque ad finem tam bonum convertet, tamen populi mei culpa per propriam eorum malitiam manebit, qui ſua impietate ac incredulitate cauſa miſeriarum ſua-

Digitized by Google

quæ Judæis poſtea ſupervenit, ob obſtinatam malitiam, quam in Meſſiam exercuerunt, à Deo ſit ipſis immiſſa) exemplaria quædam habent hoc loco voculam *lo ei*. Præterea ipſa vocula *lamo* etiam pro *lo* id eſt *ei* ſumta invenitur Gen. 9. 26, 27: *Canaän ſit ei* (Sermo) *ſervus*, ſicut etiam Jobi 20. 23. XXII. 2. Eſai. 44. 15.

Verſ. 9. *Et dedit cum impiis ſepulturam ejus. Dedit* pro data vel poſita eſt, ſecundum Hebraicum loquendi modum. Senſus eſt: Exſequiæ ejus non cum regali pompa funebri, neque etiam comitatu amicorum & næniis atque ejulatu cognatorum, celebrabitur: ſed poſtquam ipſe tanquam maleficus ac ſceleſtus necabitur, à paucis hominibus abſque ſtrepitu ad ſepulchrum deducetur.

Et cum divite in mortibus ejus. Poſt mortem tamen tanquam dives aromatibus conditus, & in magnifico ditiorum monumento eſt repoſitus.

Quoniam iniquitatem non fecit. Hoc Deo gubernante ac diſponente ita eveniet; quoniam, quamvis tanquam blaſphemus interficietur, inſons tamen revera erit. Vel vox *quoniam* ſumi poteſt pro *quamvis*. Quaſi dicat; Hæc ſupplicii perpeſſio ei obveniet, etiamſi nihil iniqui fecerit; atque ita cum ſequentibus paulo melius conveniet.

Nec dolus in ore ejus. Dolus, ſpectat eò quod ſe pro propheta geſſerit, & Meſſiam ſe eſſe dixerit, in quo non eſt mentitus, etſi Judæi hujus criminis eum inſimulaverint &c

Verſ. 10. *Et Dominus voluit contundere eum, ægrotare fecit [eum]* In hoc verſu ratio redditur, quare Deus permiſſurus ſit ut iſte crimine vacuus, Propheta à ſuo ipſius populo tam male tractetur: nempe quod Deus voluerit ut per ejuſmodi perpeſſiones in gloriam ſuam ingrederetur: quæ gloria verbis ſequentibus exprimitur. Ideo Chriſtus ipſe dixit Luc. 24. 26: *Nonne oportuit iſta pati Chriſtum, & ita ingredi in gloriam ſuam?* Quocum conſentit illud quod dicit Joh. 12. 23, 24: *Venit hora qua Filius hominis eſt glorificandus; Amen amen dico vobis: Niſi granum tritici in terram cadat & moriatur, manet ſolum*, nempe abſque fructu ſuo ipſius, vel alterius, *ſed ſi moriatur, fructum multum profert.*

Si [ſe] poſuerit pro delicto, anima ejus videbit ſemen. Delictum ſeu *peccatum* ponitur hic pro pœna: ſicut Job. 14. 16. xxij. 23. Pſal. 31. 11. Eſa. 24. 20. Zach. cap. 14. 19. Hæc eſt cauſa ob quam Deus eum, ſicut antea dictum eſt, humiliare voluit, ſcilicet quia apud ſe conſtituerat, eum pro tanta obedientia ejuſmodi gloria coronare, ut ex mortuis reſuſcitatus, innumerabilem numerum ſobolis ſpiritualis videret. Quaſi dicat: Nam hæc perpeſſio & obedientia eſt conditio, ſub qua ego ei hanc felicitatem ſum pollicitus: quod vocula *ſi* confirmat.

Per *delictum* ſive *peccatum* intelligit miſerias & afflictiones quibus à Judæis eſt affectus, & qualibus Deus peccatores punire ſolet. Cum quo convenit quod dicitur 2 Cor. 5. 21. Gal. 3. 13, quod Deus Chriſtum fecerit peccatum, & exſecrationem. Vox *aſchan delictum*, apud Hebræos ſæpe ſumitur pro pœna, quæ alicui injuſte infertur; ita ut, ſi non ſit reus ſeu crimini obnoxius, ſaltem pro tali habeatur. Nonnulli interpretantur hanc vocem *hoſtiam* pro *peccato*, ut ſumitur Lev. 5. 6, 18, 19. vj. 17. vij. 1, 2, 7, 37. Numer. 18. 9. Ezech. 40. 39. In quibus omnibus locis vox *aſchan peccatum* ſeu *delictum* in Hebræo ponitur, & ab Ordinum interpretibus vocibus *hoſtia pro peccato* optime exprimitur. Ita ut ſenſus ſit, quod ſeipſum pro peccato hoſtiam ad mortem eſſet traditurus, & iſta gloria idcirco à Deo in ipſum conferenda eſſet. Quod Apoſtolus Philip. cap. 2. 8, 9 exprimit illis verbis: *Et ſpecie inventus ut homo, humiliavit ſeipſum, factus obediens uſque ad mortem, mortem crucis. Ideoque Deus eum ſuperexaltavit, & gratis donavit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen.* Adeo ut ne ſic quidem ex iſto loco ulla ſatiſfactionis Chriſti pro peccatis noſtris demonſtratio inferri queat.

Prolongabit dies. Longævam etiam vitam adipiſcetur, quæ nullo unquam fine terminabitur.

Et voluntas Domini per manum ejus proſperabitur. Intelligit voluntatem Dei de hominibus ad ſalutem perducendis, ac judiciis ejus temporalibus atque æternis, ſuper bonos atque malos exercendis. *Manus* notat miniſterium, ſicut Eſa. 20. 2. Dan. 9. 20. Mal. 1. 1. Act. 15. 23. Quaſi dicat; Deus ſua placita in omnibus per miniſterium hujus miniſtri pro ſuo beneplacito exſequetur.

Verſ. 11. *Propter laborem animæ ſuæ videbit, [&] ſaturabitur.* Propter tantam obedientiam, videbit hanc felicitatem atque iſtud ſemen, ac ut rebus propriis ad ſatietatem perfruetur. Vide ſimilia dicta Gen. 25. 8. xxxv. 29. 1 Chron. 23. 1. xxix. 28. Exprimit rurſus cauſam quæ Deum permovit ad eum glorificandum, nempe *laborem*, id eſt moleſtias atque afflictiones quas patienter erat toleraturus.

In ſcientia ſua. Per eam quam ipſe habiturus eſt divinæ voluntatis notitiam, à Spiritu Dei ſibi communicatam.

Juſtificabit ſervus meus juſtus multos. Ipſe juſtus exiſtens, & revera ſanctus compertus, multos homines è Judæis & Ethnicis ad ſanctimoniam ac juſtitiam vitæ convertet.

Et iniquitates ipſorum ipſe bajulabit. Et interim dum circa eos convertendos eſt occupatus, debebit onus ipſorum malitiæ, conviciorum, vexationum, & mortis cruentæ ab ipſis illatæ tolerare. Confer ea quæ ad verſ. 4, 5, 6, de hoc loquendi modo diximus. Alii hoc intelligunt de peccatorum ablatione, quod peccata ſit expiaturus, ac per viam converſionis, reatum, pœnam, & ipſum peccandi actum ablaturus.

Verſ. 12. *Ideo dabo ei partem multorum.* Quoniam iſtud hic additur, ideo quod anteceſſit malim intelligere de patientia Meſſiæ, cui hic rurſus præmium adjicitur. Subintelligi vero his & præcedentibus verbis debent voces: *dicit dominus.* Dabo ei ſortem multorum, id eſt id quod particulatim multi poſſederant, & cujus quiſque certam aliquam portionem tantum tenuerat, id totum ipſi ſoli dabo, dominium ſcilicet cœli & terræ, in quibus antea homines & Angeli ſibi invicem ſubordinati, ſub Dei ſuprema directione dominati fuerant. Confer Col. 1. 16, 17. Philip. 2. 9, 10, 11.

Et cum fortibus partietur ſpolium. Quoniam Chriſtus in cœlo & in terra poteſtatem ſolus eſt adeptus, præpoſitioni *cum* hic nullus locus relinquitur, quocirca potius pleonaſmus hic eſt agnoſcendus. Impletionem hujus Prophetiæ fere ad verbum habemus Epheſ. 4. 8 expreſſam: *adſcendens in altum, captivitatem duxit captivam, & hominibus dona dedit:* Vide etiam Coloſ. 1. 16. Senſus eſt: de magno quod ipſi tribuam ſpolio (inquit Dominus) primum Angelis potentibus, deinde etiam hominibus potentibus, id eſt Regibus, Principibus & Dynaſtis, ſic tandem etiam ſuis ſanctis, partem aliquam ſui in populos dominationis diſtribuet, quod poſterius in fine ſeculorum demum perfectiori modo implebitur. Qua de re videatur D. Brenii tractatus *de Regno Chriſti glorioſo*, item ejuſdem explicatio libri Apocalypſeos. Vocula את, quæ frequenter *cum* ſignificat, dandi caſu etiam non raro effertur, ut Levit. cap. 13.

cap. [illegible] 9. [illegible] 4. L[illegible] 15. 1 [illegible]. 1 Sa[illegible] 14, [illegible], 1 R[illegible].

[illegible] *a[illegible]*. I[illegible] [illegible]us P[illegible] 9, [illegible] C[illegible] d[illegible]atur, q[illegible]æ Deum, [illegible] re[illegible]un[illegible]r, per[illegible] v[illegible]is [illegible] pe[illegible].

E[illegible] a[illegible]tor[illegible] [illegible]eratus eſt. S[illegible] l[illegible]e [illegible] bus [illegible]us [illegible] præ[illegible]e[illegible] *pro eo q[illegible]* [illegible] Chriſt[illegible] pars, q[illegible]æ v[illegible] [illegible]e[illegible]perans [illegible]e ut pec[illegible], & [illegible] cu[illegible] L[illegible]tro[illegible] [illegible] occu[illegible]vit. Co[illegible]er 2 Cor. 5. 21 Gal. 3. [illegible]

Et ipſ[illegible] [illegible]catum multorum tul[illegible]t. Tertia obedientiæ C[illegible], q[illegible]d [illegible] [illegible]ult[illegible]ru[illegible] h[illegible]m div[illegible], [illegible] pe[illegible]ecut[illegible]o[illegible]es patienter toleraver[illegible]t. Per[illegible] P[illegible] de[illegible]r[illegible]enda ſumma Chriſti pat[illegible]. [illegible] i poteſt hic non agi d[illegible] [illegible]ione pec[illegible]orum noſtrorum, & m[illegible] [illegible]is de pœna peccatorum proprie [illegible], [illegible] C[illegible] [illegible]u[illegible]e cre[illegible]tur. Probe ve[illegible] n[illegible]a[illegible] e[illegible], [illegible] n ea fi[illegible] e[illegible]ca[illegible]tionem h[illegible]is e[illegible]e, ut inde noſtram de vi mort[illegible] C[illegible] [illegible] a[illegible]ſtruamus, ſed tantum [illegible]us [illegible]o[illegible] totum iſtud caput ex[illegible] p[illegible]t, [illegible] ſat[illegible]f[illegible]s Chriſti in [illegible]. Atq[illegible] ex[illegible]s, & q[illegible]æ ver[illegible] 4 [illegible] p[illegible] poteſt ſimilium loquen[illegible] m[illegible]u[illegible] in Novo Teſtamento, ut 1 Petr[illegible] 24. [illegible] Chriſtus dicitur *peccata noſtra tuliſſe in corpor[illegible] ſuo ſuper [illegible]gnum.*

Et [pro] præ[illegible]aricatori[illegible]us intercedet. Quarta obedientiæ Chriſti, in perferendis injuriis pars, quod pro proſ[illegible] iſtis hominibus, à quibus tam crudeliter eſt [illegible]ctatus, tot tantique doloribus affectus, eo ipſo tempore quo ad ſummum impietatis faſtigium aſcenderint, Deum oraverit, ne illos in peccatis interi[illegible]e ſinat, ſed uberiorem adhuc converſionis occaſion[illegible] ipſis benigne præbere velit poſt ſuam in cœlis adſcenſionem. In quo etiam à Deo exauditus eſt.

Quoniam vero Author prolixe totum hoc de noſtri juſtificatione & liberatione per Chriſtum præſtita negoti[illegible]s eſt perſecutus, & propter errores à nobis ſuperius indicatos non ubique adeo feliciter ſeſe expedivit, placuit hic materiæ iſtius ſynopſin quandam ob oculos ponere. Cum autem eorum qui à vulgo recepta opinione diſcedunt duæ de hac materia ſint op[illegible]iones. Altera eorum qui ſtatuunt Deum in negotio redemptionis primo in genere decreviſſe fideles ſalvare, deinde iſtud non aliter, niſi per Chriſtum ejuſque mortem & quæ eam ſunt ſubſecuta, facere. Altera vero eorum qui ſtatuunt Deum quidem decrev[illegible]e fideles ſervare, ſed nullo certo medio vel Mediatori ſeipſum alliga[illegible]e, quam nos amplectimur, eamque ſic breviter explicamus.

Chriſtus voluntati Patris pleniſſime ſati[illegible] [illegible]t, in eo con[illegible]enti ut is perfectam ipſius [illegible]el[illegible]gionem, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]x [illegible] [illegible]us c[illegible] [illegible]us [illegible] m[illegible]e a[illegible]n[illegible]aret, [illegible] viæ [illegible] ſua[illegible], & [illegible] N[illegible] Fœ[illegible] h[illegible]tur, confi[illegible]r[illegible]. Hanc vero o[illegible]e[illegible]am ab ip[illegible] poſtulavit Deus ta[illegible] præce[illegible] con[illegible]itionem, [illegible]b qua eu[illegible], & n[illegible]n ab[illegible]e e[illegible] Luc. 24. 26. J[illegible] 12, 24. P[illegible]p. 2. 9, ad tan[illegible] [illegible]riæ faſtigium evehe[illegible]e v[illegible], ut [illegible] ve[illegible] [illegible]s [illegible]uma[illegible]u[illegible], una cum [illegible]bus An[illegible]e[illegible]s C[illegible]o[illegible] 1. 16, 17, 18 ab ipſ[illegible] penderent, ejus mancipi[illegible] eſſent, [illegible]n[illegible]uam ſupremi po[illegible] Deum in cœlo & in terra Monar[illegible]æ [illegible] a[illegible]que pot[illegible]ia præ[illegible]ti, ut, [illegible] Dei vica[illegible] & judex vivor[illegible] atque [illegible]or[illegible]orum, ea quæ jam indicata ſunt, potenter exequeretur, no[illegible] modo ad æternam vere cre[illegible]entium ſalute[illegible], [illegible] etiam ad æternum eorum qui [illegible] obtemperant e[illegible] perti[illegible]e[illegible]a. Q[illegible]i[illegible]tur illud [illegible]œ lus [illegible]primo per i[illegible]um tan[illegible] P[illegible]p[illegible]tam, poſtea vero, cum ob ſuam cruentam obe[illegible]ientiam in regem ſummum atque Pontificem eſſet exaltatus, per legatos ſuos hominibus eſt annunciatum) vera fide amplectitur atque profitetur, gratis ex [illegible]icordia juſtificatur, cum Deo reconc[illegible]a[illegible]r, & in Filium Dei adoptatur. In qua reconc[illegible]ti[illegible]ne, ju[illegible]ficat[illegible] & filiatione [illegible] mag[illegible]que ext[illegible]r & c[illegible]atur per ob[illegible] mandatorum Ch[illegible], Jac. 2. 21, 22 [illegible] 2 Co[illegible] 5 ve[illegible] 18, 19, [illegible] 2 [illegible] 1. 5, 6, [illegible], 8, 9. [illegible] Q[illegible]que vero obſervat[illegible] iſta mandatorum C[illegible]tendat, de eo paſſim S[illegible]cinus in his operibus tra[illegible] Videatur inter al[illegible]a Lect. Theol. cap. 26. i[illegible]em tractatus *de Offi[illegible]io Hominis Chriſti* & [illegible] h[illegible] t[illegible]o im[illegible]re[illegible]ſus: *Quod Regni Poloniæ & magni ducatus Lit[illegible]*. &c. c[illegible] item contra Cove[illegible]um [illegible] Salvatore Parte 1. cap. 4. p. 128. nec non Comment. In 1 Epiſt. Joh. paſſim. Ut verbo totum negotium expediatur, [illegible] Deum filium ſuum alloquentem induc[illegible]. T[illegible]a, [illegible] fili, docebis, obſervabis & [illegible]nebis, [illegible]tum pro iſta obedientia ad ſummam poteſtatem & glo[illegible]iam ex mera gratia te exto[illegible]am, adeout [illegible]fi[illegible]ue An[illegible]geli tibi ſubjiciendi [illegible]t, omnesq[illegible]e po[illegible] præ[illegible]ca[illegible]oni tuæ immor[illegible], ſive vi[illegible] [illegible]ve mort[illegible]ſint, æterna male[illegible]ctione per t[illegible] p[illegible]. Quicunque vero ex iſtis in te ſunt cre[illegible], hos à ſervitute diaboli, peccati & æternæ condemnationis vindicatos, tibi in proprium populum tradam, ut ipſorum caput, D[illegible]us, Judex & S[illegible]or ſis, à quo vitam æternam, cum omnibus quæ ad eam acquirendam ullo modo pertinent, [illegible]e [illegible]lo expectent. Simili plane modo, quo Deus ad Pontificem Veteris Fœderis [illegible]e ce[illegible]s e[illegible]les ceremonias, oblationes & [illegible]ec[illegible] facies [illegible] & [illegible] Tibi & toti populo omnia peccata ex [illegible] ignorantia commiſſa condonabo, ne [illegible]rop[illegible] iſta, tanq[illegible]am [illegible]ol[illegible]ia Iſraëlit[illegible]a ind[illegible]gni, re[illegible]iam

Argumenti pro Trino & uno Deo, omnium potiſſimi, aut certe uſitatiſſimi, Examinatio,

SIVE

TRACTATUS,

De Deo, Chriſto & Spiritu Sancto,

Cujus rei occaſione tota de re, præcipue vero de Chriſti divinitate ac natura quæſtio, breviter explicatur.

Adjectæ ſunt Theſes quædam de Chriſto à vera divinitate excludendo, niſi ſit cæli terræque creator.

Et ad eas breviſſima reſponſio.

BENEVOLE LECTOR.

TRactatulus iſte, per errorem, non ſuo loco repoſitus, Tomo 2 ante pag. 423 collocari debuit. Ad hunc enim reſpiciunt Aſſertiones Theologicæ *de Trino & uno Deo, adverſus novos Samoſatenicos*, pag. 423 collocatæ, quas Socinus, ex Collegii Poſnanienſis prælectionibus excerptas, una cùm ſuis in eas *Animadverſionibus*, præfixo dicto Titulo, in lucem edidit. Animadverſionibus iſtis *Gabriel Eutropius* Jeſuita, nomine Collegii Poſnanienſis, defenſionem aſſertionum ſuarum oppoſuit, quam Defenſionem Socinus, nova *Animadverſionum* ſuarum *Defenſione*, quæ Tomo 2 pag. 625 collocata eſt, refutavit. Vale.

Auctor ad Lectorem.

QUando uberiora atque exactiora de hac trini & unius Dei, Chriſtique potiſſimum divinitatis quæſtione ſcripta noſtra tecum communicare nondum poſſumus, hæc tibi, optime lector, damus. quæ exilia licèt ac minùs elaborata, tibi haud inutilia fore ſperamus. Utrumque ſcriptum non noſtra ſponte, ſed partim ab amicis rogati, partim ab ipſis adverſariis exſtimulati, qui & argumentum iſtud, & theſes diverſis temporibus refellendas propoſuerant, haud tamen gravatè, jampridem exaravimus. Ex quibus ſi te in vera Dei Chriſtique cognitione quidquam juvari ſenties, ipſi Deo Chriſtoque gratias ages. Sin minùs; conatum noſtrum te juvandi boni conſules. Vale.

ARGUMENTUM.

DEUS *eſt tantùm unus, ut ex multis Scripturæ teſtimoniis apertè conſtat. Atqui Pater in ſacris literis dicitur Deus, Filius item, & Spiritus ſanctus dicitur Deus. Ergo Pater, Filius, & Spiritus ſanctus ſunt unus Deus, & conſequenter Deus unus quidem eſt eſſentiâ, ſed trinus perſonis.*

RESPONSIO.

VOx DEUS, duplici modo potiſſimùm in ſacris literis accipitur. Prior modus eſt, cùm ſignificat illum, qui tum in cœlo, tum in terra ita aliis dominatur ac præeſt, rerumque auctor eſt & origo, ut neminem ſuperiorem aut principem habeat, nec ab ullo pendeat. Atque hoc priore modo dicitur Deus eſſe unus. Alter modus eſt, cùm ſignificat eum, qui ſummum aliquod imperium aut vim, aut poteſtatem ab ipſo uno Deo habet, vel aliqua alia ratione divinitatis illius unius Dei eſt particeps. Hinc enim ille unus Deus, id eſt Jehova, Deus deorum dicitur, Pſal. 50. 1. Hoc altero modo in ipſis ſacris literis vocatur nonnunquam Filius, ſeu Chriſtus, Deus. Patet totum hoc ex verbis ipſius Chriſti, Joh. 10 35. *Si*, inquit, *illos dixit Deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolvi Scriptura: quem D[illegible] ſanctificavit, & miſit in mundum,*

hominibus & annunciandæ & reipſa dandæ præpoſitus fuit. Hæc eſt enim illa ipſius à Patre ſanctificatio & in mundum miſſio.

Quod ad Spiritum ſanctum attinet, is nuſquam diſertè atque ad literam (ut dicitur) in Scriptura Deus appellatur. Sed tantùm haud rarò ea illi tribuuntur, quæ Dei ſunt propria; vel quod Spiritui ſancto alicubi tribuitur, id aut ibidem, aut alibi Deo tributum invenitur. Hujus rei cauſſa eſt, quòd Spiritus ſanctus virtus eſt atque efficacia Dei. Quod enim virtuti atque efficaciæ Dei tribuitur, id ſine dubio ipſi Deo tribuitur. Sed non eſt propterea Dei virtus & efficacia perſona aliqua divina; ſicut nec Dei bonitas, aut juſtitia, aut miſericordia, aut judicium, aliique Dei vel effectus vel proprietates, ſunt perſonæ aliquæ divinæ. Alioqui multò plures etiam, quàm tres, eas eſſe oporteret.

Cæterùm vel ex eo ſolo, quòd Deus unus eſſe apertè traditur, meritò concludi poteſt, eum non eſſe nec trinum, nec binum. Oppoſita ſunt enim inter ſe Unus, & Trinus; ſive Unus & Binus. Ita ut, ſi Deus ſit trinus aut binus, non poſſit eſſe unus. Nam diſtinctio iſta, Unus eſſentia, Trinus perſonis, nec uſquam extat in Sacris Literis, & cum certiſſima ratione ac veritate manifeſtè pugnat. Certiſſimum enim eſt, non pauciores eſſe individuas eſſentias, quàm perſo-

2. Deinde ex illis ipſis locis, in quibus expreſſè traditur, Deum eſſe unum tantùm, non pauci ſunt, ubi dicitur, hunc unum Deum eſſe Patrem illum omnium, vel Patrem Jeſu Chriſti. Joh. enim cap. 17. ℣. 3 Chriſtus ipſe dicit, Patrem ſuum, eſſe illum unum ſolum verum Deum, etiam reſpectu ſui. Se ipſum namque ibidem nominat, atque a Patre diſtinguit; & quidem ita, ut non poſſit dici, illum loqui de ſe ſecundùm humanam naturam tantùm. Nam eatenus ſe nominat, quatenus ipſo cognoſcendo vita æterna continetur. Quod ad totum Chriſtum, quantus quantus, referendum omnino eſſe, nemo non videt. Etenim, quòd quidam olim Chriſti verba ita accipienda cenſuerunt, ut intelligatur, Patrem, & Jeſum Chriſtum eſſe illum ſolum verum Deum, rejectum eſt hodie hoc ab ipſis ferme omnibus Trinitariis, cùm propter id, quòd nec verborum ſtructura, nec locus ipſe id ferre videtur; tùm verò, quòd Spiritus ſanctus hac ratione ab illa ſola vera divinitate, quæ ad vitam æternam conſequendam cognitu neceſſaria eſt, non obſcurè excluderetur. Locus item 1 Cor. 8. 6, apertè docet, unum illum Deum noſtrum, eſſe Patrem illum, ex quo omnia, & nos in illum, illum (inquam) Patrem, qui a Chriſto diſtinguitur, quatenus Chriſtus eſt ille unus Dominus, per quem omnia, & nos per illum. Ita ut, quemadmodum in ſuperiore loco, hîc quoque nullo modo poſſit dici, de Chriſto verba fieri ſecundùm humanam naturam tantùm. Similiter in loco Epheſ. 4. 6, ubi unus Deus eſſe dicitur, diſerte etiam ſimul affirmatur, iſtum unum Deum eſſe Patrem omnium, iſque aperte à Chriſto diſtinguitur, quatenus Chriſtus eſt unus Dominus.

3. Præterea ad probandum, quòd Pater tantùm ſit ille unus Deus, inexpugnabilis ratio videtur, quòd millies ſimplici Dei nomine, quando ſubſiſtentiam ipſam ſignificat, Deus tantùm Pater certiſſimè intelligitur; quemadmodum Adverſarii ipſi omnes fateri ſunt coacti. Numquam autem, cùm, prædicta ratione, ſimplex Dei nomen eſt poſitum, ſolus Chriſtus ſeu Filius, ſoluſve Spiritus ſanctus apertè ac citra omnem controverſiam ſignificatur. Nam etſi Chriſtus nonnunquam, ut dictum eſt ſupra, Deus appellatur: tamen tunc Dei nomen ſubſiſtentiam ipſam non ſignificat, ſed ſubſiſtentiæ tantùm attributum. Seu mavis, tunc Dei nomen non ſubjecti, ſed prædicati locum obtinet. Nuſquam enim in divinis literis invenies ſcriptum, Deum aliquid vel feciſſe, vel dixiſſe, aut de Deo quidpiam aliud affirmari, quod ad Chriſtum à Patre diſtinctum ſit omnino ac neceſſariò referendum.

4. Adde quòd, cùm Chriſtus, ut revera eſt, ſic paſſim appelletur Dei filius, Spiritus autem ſanctus, Dei ſpiritus, & ſine dubio is Deus, qui in ejuſmodi locis nominatur, ſit ille unus Deus, ſequitur, nec Filium, nec Spiritum ſanctum eſſe illum unum Deum. Alioqui Filius eſſet ſui ipſius filius, & Spiritus ſanctus ſui ipſius ſpiritus.

5. Quod ſi certiſſimum eſt, Chriſtum eſſe illius unius Dei filium, certiſſimum quoque eſt, Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum ſimul, non eſſe illum unum Deum, ſed Patrem tantum. Cum Patris, Filii, & Spiritus ſancti ſimul non ſit Chriſtus Filius, ſed Patris tantùm.

Jam ſi quis eſt, qui ob ea, quæ Chriſto in divinis literis tribuuntur, magnificentiſſima omnino & maxime ſublimia, dubitet, an ipſe ſit ille unus Deus, aut ſaltem ejuſdem cum ipſo eſſentiæ, is conſideret, nihil vel magnificentius vel ſublimius Chriſto in Scriptura tribui, quàm divinum cultum ei ab omnibus debitum. Sed hoc, ut homo, à Deo Patre Chriſtus habuit. Igitur nihil inveniri poterit Chriſto divinis teſtimoniis tributum tam magnificum tamque ſublime, quod, niſi aliud obſtet, quàm rei magnificentia & ſublimitas, illi, ut homini, convenire non poſſit. Quòd autem divinus cultus Chriſto ab omnibus debitus, illi, ut homini, a Deo Patre ſit conſtitutus, probant primùm verba ipſius Chriſti, qui apud Johannem cap. 5. 22, & 23 ait, Patrem non judicare quempiam, ſed omne judicium Filio dediſſe, ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem. Unde apparet, ex judicio à Patre Filio dato, conſequi cultum divinum, illi ab omnibus debitum. Atqui hoc judicium Patrem Filio, ut homini, dediſſe, teſtatur ibidem ipſe Chriſtus paulo poſt verſ. 27, cum ait: Patrem dediſſe Filio poteſtatem judicium faciendi, quia Filius hominis eſt. Deinde hoc idem probant verba Pauli Apoſt. ad Philip. cap. 2, ubi de exaltatione Chriſti agit propter ipſius obedientiam uſque ad mortem crucis. Inquit enim verſ. 9 & deinceps, quòd propter iſtam obedientiam Deus illum tantopere extulit, ut in nomine Jeſu debeat omne genu flecti. Quod quid aliud eſt, quàm divinum cultum ab omnibus illi deberi? Atqui certum eſt, Jeſum, ut hominem, prædicta ratione fuiſſe exaltatum. Obedientia enim uſque ad mortem crucis in ipſum hominem tantùm cadit. Et ex ipſis Pauli verbis liquido conſtat, eum ipſum planè fuiſſe exaltatum, qui uſque ad crucis mortem obediens fuit.

Breviter nihil tam vel ſublime, vel demiſſum eſt in Sacris Literis Chriſto tributum, quod ad hominem illum Jeſum Nazarenum proprie non pertineat. Quare nulla cauſſa fuit, in uno & eodem Chriſto duas naturas, id eſt eſſentias, comminiſcendi, divinam & humanam; & cum excellentia Patris ſupra Chriſtum in Sanctis Literis clariſſimè conſignata oſtenditur, ad diſtinctionem iſtam confugiendi, divinæ & humanæ naturæ; ac dicendi, quod tunc non ſecundum divinam, ſed tantum ſecundum humanam Chriſti naturam Scriptura loquitur. Ut, cum ipſe Chriſtus ait, Patrem ſe majorem eſſe, Joh. 14. 28; cùm fatetur, Filium ignorare futuri divini judicii diem & horam, ſed Patrem ſolum illam ſcire, Mar. 13. 32. cùm, jam à mortuis excitatus, Patrem non minus ſuum, quam diſcipulorum Deum eſſe teſtatur, Joh. 20. 17. quod idem, jam in cœlum tranſlatus & planè glorificatus, affirmat quater in uno verſiculo, Apoc. 3. 12; cum denique, ne ſingula recenſeam, ſuam doctrinam, ſua verba, ſua ſigna, ſua opera omnia, unà cùm auctoritate ac poteſtate ſua, Deo patri accepta refert; adeo, ut alicubi non ſua, ſed ejus eſſe dicat, qui ipſum miſerat, id eſt Patris. Vide Joh. 5. 19, 20, 22, 23, 27, 30, 36, 43, & 7. 16, & 10. 25, & 17. 2. Ut Pauli, & aliorum Apoſtolorum innumera pene teſtimonia omittam, quibus evidentiſſime hæc Patris ſupra Filium eminentia confirmatur.

Quamquam, cum viderent Adverſarii, in multis ex prædictis teſtimoniis ejuſmodi verba eſſe, quæ ipſa per ſe ſecundum humanam Chriſti naturam nulla ratione accipi poſſe exiſtimabant, duo alia refugia quæſiverunt: Unum, quod teſtimonia iſta ad æternam generationem referantur, per quam Filius à Patre illa habuerit, quæ ibi commemorantur. Alterum, quod per figuram quandam ſermonis, quæ Idiomatum communicatio appellatur, quod unius tantum naturæ eſt, alteri ſeparatim tribuatur.

Verùm oportebat prius, quam mirabili hac ratione ſacra teſtimonia interpretarentur, iſtam æternam generationem, iſtamque duplicem Chriſti naturam apertè ex aliis probaſſe. Alioqui, ſimplici iſtarum rerum negatione, interpretatio ipſa meritiſſimo rejici, ac confutari poteſt.

Præterea, quod ad iſtam generationem attinet, cùm eam non ſolum æternam, ut ipſi volunt, ſed, ſi æterna eſt, naturalem quoque ac neceſſariam eſſe oporteat, nullo modo poſſunt huc referri ea, quæ vel in tempore (ut loquuntur) Chriſto à Patre data dicuntur, vel ita commemorantur, ut ex libera voluntate, aut certe in aliquem finem, aliquove conſilio donata eſſe appareat, qualia ſunt ea, quæ in teſtimoniis illis recenſentur. Pugnant enim prorſus æternum, & in tempore: nec non Naturale, ac Neceſſarium, & Ex libera voluntate, aut In aliquem finem, aliquove conſilio, donatum.

Quod vero attinet ad Idiomatum communicationem, ea nequaquam efficere poteſt, ut, quod unius naturæ

turæ

Digitized by Google

turæ tantùm eſt, alteri ſeparatim tribuatur. Licèt efficere fortaſſe poſſit, ut, quod unius naturæ eſt, ipſi perſonæ ſimpliciter accommodetur. Nemo enim, exempli cauſa, dixerit: Anima mea eſt procera; aut Anima mea induitur talari veſte; aut, Anima lavatur in balneo, etiamſi corpori, cujus hæc ſunt propria, ita in homine ejus anima ſit conjuncta, ut ex utroque ipſe idem unus homo conſtet; quemadmodum volunt, ex divina & humana natura, vel, ut alii loquuntur, ex Deo & homine, conſtare unum eundem ipſum Chriſtum Jeſum. Adhæc, quomodocumque hæc Idiomatum communicatio in locis de Chriſto loquentibus admittatur, hoc nihil eſt aliud, quàm cum ſacris verbis quodammodo ludere, & planè incertum de loci ſententia, deque reipſa ſæpiſſime reddere lectorem.

At enim dicent, quædam eſſe, quæ omnino ſine iſta Idiomatum communicatione, & potrò duarum in Chriſto naturarum agnitione explicari nequeant. Ut, cùm dicuntur omnia à Deo per Jeſum Chriſtum creata, Epheſ. 3. 9. ut quidem Græci codices habent; aut, cùm dicitur Filius hominis in cœlo fuiſſe antequam conſpicientibus ipſius diſcipulis, eò aſcenderet, Joh. cap. 6. 62; aut etiam in cœlo eſſe, dum tamen in terra loqueretur, Joh. 3. 13.

Reſpondeo, nihil eſſe, cur hæc ad hominem illum Jeſum Nazarenum propriè non referantur. Cum enim omnia creata à Deo per Jeſum Chriſtum dicuntur, non ea ſunt intelligenda, de quorum creatione diligentiſſime ſcripſit Moſes in initio ſuæ hiſtoriæ. Is enim ibi, cùm creandi actionem exponit, nullius perſonæ, quæ partem in ea habuerit, præter Deum ipſum, mentionem facit. Atqui hîc neceſſe eſt, alium eſſe Deum, & alium eum, qui Jeſu Chriſti nomine intelligitur; cùm Deus per Jeſum Chriſtum creaſſe dicatur. Præterea nuſquam Chriſtus univerſe aut generatim creaſſe dicitur, ſed per eum factam fuiſſe creationem. Itaque nulla Chriſti, ſive ejus, qui Chriſti nomine apud Paulum intelligitur, in creatione, quam Moſes exponit, facta eſt mentio. Moſes enim Dei, ut creantis, meminit, non autem, ut per quem ſit facta creatio. De aliis igitur rebus creatis eſt Pauli locus accipiendus, & vox *Omnia*, ad ea omnia referenda, quæ ad novam creationem pertinent, quam per hominem illum Jeſum Nazarenum factam fuiſſe conſtat. Quemadmodum idem Paulus alibi ait, omnia nova eſſe facta, 2 Cor. 5. 17. Cùm tamen certum ſit, infinita eſſe, quæ in eodem ſtatu manſerunt, in quo erant antea, nempe quia ibi vox *Omnia*, ad ea omnia referenda eſt, quæ ad Dei fœdus cum hominibus, adque religionem pertinent, & ad ea, ſicut in ſuperiòre loco fieri debere contendimus, reſtringenda.

Similiter, quòd Filius hominis in cœlo fuerit antequàm eò conſpicuè aſcenderit, revera & propriè ad hominem illum Jeſum Nazarenum referri & poteſt, & debet. Nam quòd revera homo ille, poſtquam natus eſt ex virgine, & antequam Euangelium annunciaret, in cœlum raptus fuerit, ibique ab ipſo Deo ea didicerit, quæ humano generi patefacienda per ipſum erant, adeò eſt veriſimile, ut aliter fieri non potuiſſe videatur. Non eſt igitur ſine ulla cauſa, immo præter & contra omnem rationem vis verbis inferenda: ſed ea, ut ſonant, accipere & in hoc, & in ſimilibus aliis locis oportet. Et ſic plana erunt omnia.

Jam in loco Joh. 3. 13. licet vulgò legatur, *qui eſt in cœlo*, poteſt tamen ex Græco legi, *qui erat in cœlo*, quemadmodum Eraſmus, Beza, & alii monuerunt, ſonant, explicari, niſi fortaſſe, ſi concedatur, hominem illum revera aſcendiſſe in cælum antequàm hæc verba proferret. At verò, cum hoc, unde, ut dixi, omnia plana ſiunt, licèt veriſſimum, non agnoſcatur, factum eſt, ut plerique iſtum aſcenſum in cœlum, penetrationem (ut ita loquar) ad rerum divinarum cognitionem ſint interpretati. Sic igitur ſimiliter, Eſſe in cœlo, ipſam jam adeptam rerum divinarum cognitionem interpretabimur.

Sed ſunt, qui omnino ex eo maximè putent colligi duas in Chriſto naturas, divinam & humanam, quòd Filius Dei & appelletur, & ſit; unde per communicationem idiomatum fiat, ut homo ipſe Jeſus Nazarenus Filius Dei eſſe dicatur. Nam alioqui, quomodo, inquiunt, purus homo, id eſt, cum ipſa divina eſſentia non copulatus, Dei Filius eſſe poteſt? An non neceſſe eſt, ut, ſicut homo hominem, ita Deus Deum generet?

Ad hoc ſic reſpondeo. Si conſtaret, fieri poſſe, ut Deus, quemadmodum homo, & cætera animalia, ex ſua ipſius ſubſtantia gigneret ſibi ſimilem, vim aliquam videretur habere hæc ratio. Verùm non modò id non conſtat, ſed contrarium facile probatur. Namque ex ipſo conſenſu omnium Trinitariorum, exque ratione manifeſta intelligi poteſt, Dei ſubſtantiam, id eſt eſſentiam, nulla ratione dividi aut multiplicari poſſe. Ipſam autem totam & numero unam ac prorſus eandem pluribus perſonis communem eſſe non poſſe, id evidenter demonſtrat, quod ſuprà diximus. Videlicet neceſſe eſſe, ut non pauciores ſint Individuæ eſſentiæ, quàm perſonæ. Porrò autem quomodo Deus generet ſibi ſimilem, ſatis declarat Scriptura, quæ compluribus in locis homines pios, maximè verò Chriſto confidentes, ex Deo natos, ab ipſoque generatos eſſe, affirmat. Adeò ut alicubi neget, eos ex hominibus eſſe natos, ut Joh. 1. 13. Cur hîc verò duas naturas non comminiſcimur, divinam & humanam, negantes, puros homines poſſe ex ipſo Deo generari & naſci, nec ex ipſis hominibus ortum ducere? Quemadmodum igitur hic agnoſcimus, unum & eundem hominem, duplici ratione conſideratum, videlicet ratione ſpiritus, & carnis, & eſſe, & non eſſe Filium Dei, aut hominis: ſic etiam agnoſcamus, eundem ipſum hominem Jeſum Nazarenum & ſecundùm carnem, eſſe Filium hominis, & ſecundùm Spiritum, eſſe Filium Dei; Rurſus, ſecundùm carnem, non eſſe (ſi ita placet) Filium Dei, ſecundùm autem ſpiritum, non eſſe Filium hominis. Quamquam, ut poſtea dicemus, Jeſus Nazarenus, etiam ſecundùm carnem, Filius Dei a Scriptura agnoſcitur. Iſta autem diſtinctio in ipſo Chriſto Pauli Apoſtoli verbis apertiſſimè confirmatur: qui unum & eundem Dei Filium ex ſemine Davidis generatum eſſe ſecundùm carnem, at ſecundùm ſpiritum ſanctificationis, Dei Filium fuiſſe definitum, teſtatur Rom: 1. 3, 4.

Verùm, dicet aliquis, Chriſtus non ſolùm Dei Filius, ſed etiam unigenitus ac proprius Dei Filius in ſacris literis appellatur. Quamobrem neceſſe eſt, illum ſingulari aliqua ratione ex Deo eſſe natum, præter reliquos omnes Dei filios.

Hîc fateor libenter, atque agnoſco ſingularitatem iſtam: ſed non propterea concedo, eam in eo conſiſtere, quòd Chriſtus ex ipſa ſubſtantia Dei ſit generatus, alii verò minimè. Jam enim oſtenſum eſt, Dei ſubſtantiam nec dividi, nec multiplicari, nec eandem ipſam unam numero pluribus perſonis communem eſſe poſſe. Cæterùm in quibus conſiſtat hæc Chriſti nativita-

Google

enim ipſam ob cauſam id, quod ex virgioe naſceretur, Dei filium vocatum iri, ipſi virgini prædixerat angelus Dei, Luc: 1. 35. Unde apparet, etiam ſecuodùm carnem, eum meritò poſſe dici Dei filium. Id quod nemini alii contigit, aut contingit.

2. Deinde, cum aliis homioibus Deus ſpiritum ſuum, ex quo filii Dei fiuot, ad menſuram largiatur, huic homini Chriſto ſine menſura ſuum ſpiritum, unde ſublimior, quàm antea, ratione Filius Dei eſt factus, largitus eſt, Joh. 3. 35. Si modò is locus ad Chiſtum referri debet. Sic enim ſimpliciter verba habent, *Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum*, oulla Chriſti mentiooe in eis facta. Poſſunt autem commodè hæc verba ad totum Euangelii prædicationis miniſterium referri; ubi Deus non parcè & reſtrictè, ſed abundanter & effuſe ſuum ſpiritum eſt humano generi largitus. Quicquid ſit, certum eſt ex ipſis divinis literis, aliis ſiogulis hominibus Deum multa ſpiritualia dona dare potuiſſe, quæ non dedit; at Chriſto homini nihil ſpirituale noo dediſſe, quod dare potuerit. Quocirca meritò ſingulari ratiooe ex Deo præter alios natus dicitur.

3. Adhæc, cùm Chriſtus homo ante alios omnes ſolus & immortalitatem ac glorificationem ſui corporis adeptus ſit, & hæres ac Dominus univerſorum fuerit conſtitutus, quibus rebus maximè ſimilitudo cum Deo, ob idque divina filiatio continetur, apparet, illum ſingulari ratione, præter alios omnes, ex Deo natum fuiſſe. Cumque hæc, dum adhuc in terris degeret, ab ipſo initio certiſſimè futura omnino eſſent, meritò jam tum, ob has ipſas cauſſas, unigenitus ac proprius Dei Filius eſt appellatus.

Quædam alia omitto, propter quæ Chriſtus homo Dei Filius unigeoitus ac proprius jurè potuit nominari, & tantùm illud moneo, Iſaacum, cùm in ara Deo oblatus eſt, unicum ſive unigenitum Abrahami Filium fuiſſe dictum, Gen: 22. 2, & 12. Heb. 11. 17, cùm tamen Abrahams tunc temporis alium Filium ex ſeſe verè, non minùs, quàm Iſaacus, natum haberet, hoc eſt Iſmaëlem. Nam qua ratione tamen nihilominus Iſaacus ejus filius unicus ſive unigenitus dici potuiſſe oſtendetur, eâdem, aut ſimili, Chriſtum hominem, unigenitum ſeu proprium Dei Filium nominari potuiſſe demonſtrabitur; tametſi alios etiam ſimiliter ex Deo natos eſſe conſtet.

Ut autem tota hæc res meliùs intelligatur, examioentur loca omnia ſacrarum literarum, io quibus vel tacitè, vel apertè cauſſæ exponuntur, cur Chriſtus Dei Filius nominetur. Nuſquam enim invenies nec expreſſam, nec indicatam cauſſam iſtam, quòd ex ipſa Dei ſubſtantia ſive eſſentia ſit generatus. Sed vel propter modum conceptionis in matris utero; vel propter ſanctificationem Dei & in mundum miſſionem; vel propter reſurrectionem à mortuis, quam ſcilicet conſecuta eſt glorificatio, & ſupra omnes res creatas exaltatio; vel propter æternum ſacerdotium ac regnum, quod à Deo habuit; vel propter alia ejuſmodi, eum Dei Filium & eſſe, & nominari invenies. Vide autem hæc loca, ex quibus jam aliquot ſuprà attulimus. Luc: 1. 35. Joh: 10. 36. Act: 13. 33. Rom: 1. 3, 4. & 8. 29. Pſal: 2. 6. 7. Heb: 5. 5.

Theſes de Chriſto à vera divinitate excludendo, niſi ſit creator cœli, & terræ.

Thesis I.

QUEM *Deum vetus Iſraëlitica colebat Eccleſia, hunc & noſtra colit, creatorem ſcilicet cæli, & terræ.*

Thesis II.

Jam verò, ut illa hunc unum & ſolum verum eſſe Deum profitebatur, ſic & noſtra hunc unum & ſolum pro vero Deo agnoſcit; alium verò præterea neminem.

Thesis III.

Hinc ſequitur, Chriſtianos non eſſe, qui, præter hunc cæli terræque creatorem, alium quempiam Deum colunt, verumque eſſe Deum arbitrantur.

Thesis IV.

Quamquam verò magiſtratum, aliuſque nonnullas res creatas hoc Dei nomine inſigniant interdum Scripturæ hoc tamen æquivocè fieri nemo non novit: ut ſolus, qui cælum & terram creavit, Deus verus ſit, reipſa verè & natura Deus, illæ omnes nomine tantùm.

Thesis V.

Jam ſi Sermo (quem Johannes Deum appellat) in rerum creatarum album redigatur, Deus verus non erit (quandoquidem ſolus mundi creator verus Deus eſt) ſed falſus Deus, æquivocè ſcilicet & nomine tantùm. Abſit autem ejuſmodi blaſphemia à Chriſtiano pectore longiſſimè.

Thesis VI.

Qui ſcopulum hunc effugere ſtudent, verum quidem eſſe Deum Sermonem concedunt, ſed non eum qui mundum condidit. Binos igitur veros Deos colunt, in binos credunt, & binos adorant, natura & eſſentia diverſiſſimos. Quantum enim creator immenſus ab exili caducaque creatura differt!

Thesis VII.

Atqui & hæc blaſphemia eſt priori nihilo minùs execrabilis. Tam enim dualitatem Deorum deteſtatur Scriptura, quàm pluralitatem.

RESPONSIONES.

Ad Primam Thesin.

COnceditur hæc theſis, ſimpliciter atque, ut ipſa verba ſooant, accepta.

Ad Secundam.

Si Veri Dei nomine is intelligitur, qui ab æterno, & a ſe ipſo, ſive ex ſeipſo, divinitatem habeat, vera eſt theſis. Si verò is intelligitur, qui divino imperio & poteſtate revera ſit prædítus, nequaquam vera eſt theſis. Quamvis eoim Iſraëlitica Eccleſia nullum ejuſmodi verum Deum agnoverit, præter creatorem cæli & terræ: Eccleſia tamen Chriſtiana agnoſcit; hominem videlicet illum Jeſum Nazarenum, qui dictus eſt Chriſtus, ſub Auguſto, Tiberioque imperatoribus Romanis, demum ac primùm oatum, & mundo exhibitum ac patefactum, divinamque iſtam majeſtatem ab ipſo creatore cæli & terræ adeptum.

Ad Tertiam.

Dubia ſignificatio jam detecta eſt appellationis Veri Dei, & conſequeoter etiam ſimplicis vocis Dei. Quare de hac theſi idem, quod de ſuperiore ſtatuendum.

Ad Quartam.

Non ſimplex & nuda eſt homonymia ſive æquivocatio in nomine Dei, creatori & creatis rebus tributo, ſed analogica, ejus generis, quod vocant A cauſſa. Ita ut multæ res creatæ, potiſſimum vero homo Chriſtus Jeſus, non nomine tantùm, ſed re etiam ſint dii. Sic tamen, ut prius creatori, poſteriùs verò rebus iſtis creatis, Dei nomen conveniat, ſeu de illis prædicetur. Neque enim ludit ſcriptura, quam Chriſtus ipſe ſolvi poſſe negat, cum quoſdam homines, Deos appellat. Nec ſanè Chriſtus, illam adverſus Judæos citans, ſophiſtam agit.

Ad Quintam.

Hæc theſis jam per ea, quæ ad ſuperiorem notavimus, minùs vera eſſe deprehenditur.

Ad Sextam.

Cùm Sermo ille, qui aliud nihil eſt, quàm homo Jeſus Chriſtus, creatori cæli & terræ, Deo vero, divinitatem ſuam prorſus acceptam referat, cumque illi ſit planè ſubordinatus; etiamſi verus Deus & ipſe eſt: non tamen hinc duo veri dii eo ſenſu conſtituuntur, ut quiſquam jure offendi poſſit. Sic enim neuterque à ſe ipſo, ſive ex ſeipſo, Deus, aut æquè verus Deus ſtatuitur, nec diverſa utriuſque divinitas cenſetur. Jam, quòd utriuſque eſſentia ſit diverſiſſima, id cultum utrique, ut vero Deo, debitum nihil impedit. Nam præterquàm quòd ad divinum cultum, & quidem ei ſimilem, qui ipſi creatori debetur, Chriſto homini exhibendum, ſatis eſt, ſic creatorem juſſiſſe, ut certè juſſit; cultus etiam alicui, ut vero Deo, exhibendi, propria & neceſſaria cauſſa eſt divinum imperium atque poteſtas; quam nihil prohibet in re creata ei ſimilem inveniri, quæ in ipſo creatore eſt, ex beneficio videlicet creatoris, ut quidem in Chriſto homine invenitur, tametſi diſſimilis planè utriuſque eſſentia ſit. Nec tamen quælibet res creata ſimpliciter exilis & caduca appellari poteſt; præſertim verò homo Chriſtus Jeſus, poſtquam glorificatus eſt.

Ad Septimam.

Duos Deos ſummos, quorumque alter ab altero minimè pendeat, eive ſit ſubordinatus, planè abominatur univerſa Scriptura. Sed unum ex quo, alterum per quem, cùm dependentia hujus ab illo, ad eumque ſubordinatione, non modò non abominatur, ſed partim prædicit, partim prædicat Scriptura tota, & utrique divinum cultum exhibendum eſſe docet; atque unius, id eſt ſubordinati, cultum ad alterius, id eſt, ejus, cui eſt ſubordinatus, honorem & gloriam pertinere affirmat, ad eumque referri, & hac demum ratione unam utriuſque divinitatem, & unum Deum utrumque eſſe, non obſcurè oſtendit.

FINIS.

Digitized by Google